

Migne, Jacques Paul

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD TEMPORA CONCILII TRIDENTINI (ANNO 1545) PRO LATINIS,
ET CONCILII FLORENTINI (ANN. 1439) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIMA
ECCLESIE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA; OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS DETECTIS, AUCTA; INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUIUS MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

POCENTIS ET AMPLIUS LOCUPLETATA INDICIBUS AUCTORUM SICUT ET OPERUM, ALPHABETICIS, CHRONOLOGICIS, STATISTICIS, SYNTHETICIS, ANALYTICIS, ANALOGICIS, IN QUODQUE RELIGIONIS PUNCTUM, DOGMATICUM, MORALE, LITURGICUM, CANONICUM, DISCIPLINARE, HISTORICUM, ET CUNCTA ALIA SINE ulla EXCEPTIONE; SED PRÆSENTIM DUOBUS INDICIBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS. ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, NE UNO QUIDEM OMISSO, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBIVIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM S. SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT:

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS, CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS, TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSENTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA, SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM, PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES, LOCOS, LINGVAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA PRIOR,

IN QUÆ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE CURSuum COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORUM.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA. LATINA, JAM PENITUS EXARATA, QUOAD PRIMAM SERIEM, VIGINTI-QUINQUE ET DUGENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, MOXVE POST PERACTOS INDICES STABIT, AC QUINQUE-VIGINTI-CENTUM ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALIS AMPLECTITUR, ET AD NOVEM ET CENTUM VOLUMINA PERVENIT, SED SINE INDICIBUS; POSTERIOR AUTEM HANC VERSIONEM TANTUM EXHIBET. IDEOQUE INTRA QUINQUE ET QUINQUAGINTA VOLUMINA RETINETUR; UTRAQUE VIGESIMA QUARTA DIE DECEMBRIS 1860 OMNINO APPARUERAT. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE MERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR: UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM, 326 VOLUMINIBUS PRO AMPLIORI EDITIONE ET 272 PRO MINORI ABSQUE INDICIBUS CONSTANTEM, COMPARET NECESSE ERIT, SECUS ENIM CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLI-TUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA AQUABUNT. ATTAMEN, SI QUIS EMAT INTEGRE ET SEORSIM COLLECTIONEM GRÆCO-LATINAM, VEL EANDEM EX GRÆCO LATINE VERSAM, TUM QUODQUE VOLUMEN PRO NOVEM VEL PRO SEX FRANCIS OBTINEBIT. ISTÆ CONDITIONES SERIEBUS PATROLOGIÆ NONDUM EXCUSIS APPLICANTUR.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS LXI.

S. JOANNES CHRYSOSTOMUS.

EXCUDERATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUCE, NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISIINA.

1862

-BR

60

•M38

T. 61

SÆCULUM V, ANNUS 407.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,

ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ,

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

S. P. N. JOANNIS CHRYSOSTOMI,

ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI,

OPERA OMNIA QUÆ EXSTANT,

VEL QUÆ EJUS NOMINE CIRCUMFERUNTUR,

AD MSS. CODICES GALlicos, VATICANOS, ANGLICOS GERMANICOSQUE; NECNON AD SAVILIANAM ET FRONTONIANAM
EDITIONES CASTIGATA, INNUMERIS AUCTA; NOVA INTERPRETATIONE UBI OPUS ERAT, PRÆFATIONIBUS, MONITIS,
NOTIS, VARIIS LECTIONIBUS ILLUSTRATA; NOVA SANCTI DOCTORIS VITA, APPENDICIBUS, ONOMASTICO ET COPIO-
SISSIMIS INDICIBUS LOCUPLETATA;

OPERA ET STUDIO D. BERN. DE MONTFAUCON, MONACHI BENEDICTINI E CONGR. S. MAURI.

EDITIO NOVISSIMA, IIS OMNIBUS ILLUSTRATA QUÆ RECENTIUS TUM ROMÆ, TUM OXONII,
TUM ALIBI, A DIVERSIS IN LUCEM PRIMUM EDITA SUNT,
VEL JAM EDITA, AD MANUSCRIPTORUM DILIGENTIOREM CRISIM REVOCATA SUNT,

ACCURANTE ET DENUO RECOGNOSCENTE J. P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ.

SIVE

CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS DECIMUS.

VENEUNT 18 VOLUMINA 160 FRANCIS GALLICIS.

EXCUBEATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE. NUNC VERO INTRA MOENIA PARISIINA.

1862

ELENCHUS

OPERUM QUÆ IN HOC TOMO LXI CONTINENTUR,

Homiliæ XLIV in Epistolam primam ad Corinthios.	Col.	9
Homiliæ XXX in Epistolam secundam ad Corinthios.		381
Commentarius in Epistolam ad Galatas.		611
Spuria.		681

Præfatio

AD HOMILIAS CHRYSOSTOMI

IN BINAS

AD CORINTHIOS EPISTOLAS.

§ I. — 1. De Homiliarum harumce præstantia, 2. deque prologo ad easdem. 3. Quidam eum negant esse Chrysostomi.

1. Inter præstantissima Joannis Chrysostomi opera accensentur Homiliæ in Epistolam utramque Pauli ad Corinthios, ac cum primis elegantia et gravitate concertare possunt; maxime vero Homiliæ in primam Epistolam, quas Homiliis ad secundam multi putant esse antefendas, si tropos et accuratationem spectaveris. In prioribus namque diligenter omnia fusioreque stylo persequitur, salibusque frequenter ulitur, ac vel minutiora discutit; nusquam certe majori studio elaboratas homilias deprehendas: qua in re fortasse quidam hodierni lectores redundare illum et ultra metas nonnumquam progredi dixerint. Verum ille, quod præcipuum est oratoris munus, auditorum ingenium et captum tam solerter exploraverat, ut sibi eorum animos conciliaret, gratam concionis admirumurationem plaususque frequentes, ut in orationum decursu videas. Ad hæc vero in Homiliis ad primam Epistolam plurima occurrunt, pugnae nempe et velitationes frequentes contra philosophos externos et falsorum deorum cultores et contra hæreticos nonnullos, ac singularia quædam ad istius ævi mores et usum pertinentia, aliaque de quibus mox carptim agemus.

2. Antequam enim ulterius progrediamur, ipsum operis exordium, sive prologus concionibus præmissus, moram infert, nec parum negotii facessit. Sub initium enim ista legimus: *Multa autem in hac urbe, nempe Corintho, passus est Paulus, et Christus in illa apparens ei, dixit: « Ne taceas, sed loquere: quia multus est mihi populus in hac civitate. » Et mansit ibi duos annos. In hac quoque dæmon exiit, quem Judæi adjurantes, gravia ab illo passi sunt: in hac item quidam pænitentia ducti libros magicos combusserunt; et visa sunt quinquaginta millia (denariorum): in hac demum, Gallione proconsule in tribunali sedente, Paulus verberatus est.*

3. His conspectis quidam viri docti, an Chrysostomus prologi hujusce auctor fuerit, dubitavere. Num Chrysostomus, inquit, in lectione sacræ Scripturæ ita versatus, ignorare potuit, hæc quæ referuntur de Judæis filiis Scevæ, ut dæmonem ejicerent nomen Domini Jesu invocantibus et male multatis; deque iis qui libros magicos combusserunt, quorum pretium erat quinquaginta millium denariorum: hæc, inquam, non Corinthi, sed Ephesi gesta esse, ut ex Actuum libro, cap. 19, liquet? An Chrysostomus dixerit etiam Paulum in conspectu Gallionis verberatum fuisse? id quod in 18 Actuum capite non de Paulo, sed de Sosthene dicitur? Factor certe his continenter positis erroribus me non parum moveri. Licet enim Chrysostomus non infrequenter memoria labatur, et alium pro alio Scripturæ libri commemoret, hic certe major lapsus deprehenditur. Verum, hoc dempto loco, prologus tam apte concinnatus est, ut mihi ipse Chrysostomus loqui videatur; et quod me magis, ut ne doctis illis viris omnino assentiar, detinet, ita desinit prologus, ut idem scriptor homiliam primam incipientem eadem serie pergere deprehendatur. Quod enim aliquando memoria labatur in hoc ipso Tomo videre potes, col. 614, lin. 46, ubi Milesios pro Ephesiis posuit, similiaque alibi non raro deprehendas. Rem tamen eruditi lectoris judicio permitto.

§ II. — 1. Homiliæ in Epistolam primam ad Corinthios Antiochiæ habitæ fuere, ipso teste Chrysostomo. 2. Multa scitu dignissima complectuntur circa philosophos externos: 3. circa hæreticos, Manichæos nempe et Marcionistas. 4. Ridiculus Marcionistarum ritus. 5. Contra Antiochenorum Christianorum mores. 6. Alia quædam observantur.

1. Non abs re fuerit hic referre qua permotus occasione Chrysostomus in Homilia vigesima prima se Antiochiæ concionari declaraverit, col. 178. Divites multi erant in istac urbe, avari, neque ad stipem pauperibus erogandam propensi. Isti inopes quosque obvios, ne teruncio quidem oblato abigebant. Illi vero ut opulentos illos flecterent, dira quæque tentabant. Alii filios excæcare, ut ad commiserationem moverent; alii spectaculi causa, detritorum calceorum coria mandere; alii acutos clavos in caput infigere; hi in aquis gelu concretis nudo ventre immorari; illi his etiam absurdiora et acerbiora sustinere. Hujusmodi vero spectaculis illi opibus circumfluentes commoti, pecuniam largiter effundebant iis, quos obsecrantes antea repulerant. Illos autem acerrime, ut par erat, insectatur S. doctor; utque exemplo illos ad meliorem frugem reducat, Antiochenos illos priscos in memoriam revocat, qui temporibus apostolicis floruerant, et qui primi Christianorum nomine appellati, bona sua

largiter in pauperum et ecclesiarum usum effundebant; ut hinc hodiernis pudorem incuteret. Quia vero divites illi inopes et mendicos ad Ecclesiam Antiochenam, quæ amplissimis redditibus instructa erat, remittere solebant, obnititur ille, aitque, stipem ab Ecclesia erogatam opulentis nihil meriti conferre nisi et ipsi largiter spargerent. In quadam concione superioribus inserta Tomis dixerat ille, Ecclesiam Antiochenam ex proventu suo inopes, viduas et virgines ad ter mille numero quotidie alere. Has igitur Conciones in Epistolam primam Antiochiæ habitas fuisse ex ipsius Chrysostomi testimonio certo constat.

2. Occasione sumpta ex apostolicis verbis, multa sæpe interserit contra philosophos exteros et contra idolorum cultores. Primo disputationem quamdam Platonici cum Christiano refert, col. 27, ubi ita inconsulto utrinque adhibentur argumenta, ut ambo contrariam sententiam asserere, suam impugnare deprehendantur. Platonem non raro aggreditur, quem dicit male de diis sentientem ipsos tamen coluisse, col. 241, iter in Siciliam instituisse, col. 36, multumque laborasse circa lineam, angulum et punctum, col. 34. Poetæ cujusdam profani et ignoti versus affert et Pythiæ turpitudinem historiamque traducit, col. 241 et 242. Socratis exemplum affert, qui dicacem et procacem uxorem patienter ferre solebat: et cum auditores in clamorem et risum erupissent, ipsos compressit Chrysostomus dicens: *Magna voce exclamastis: sed ego valde nunc ingemo, cum videam Græcos magis philosophos esse, quam nos, qui jubemur angelos imitari, imo qui jubemur ipsum æmulari Deum in mansuetudinis ratione*; col. 224. De Diagora item et Theodoro atheis, col. 36 et 37. Deque Pythagora quædam interserit, col. 62 et 63. De Diogene Cynico ait, ipsum inanis gloriæ causa et in dolio habitasse et pannis obsitum sese ostentavisse, col. 302. Aliosque philosophos Græcos pari modo carpit.

3. Manichæos hic non semel impugnat, col. 61, 324, 326, 335, ut etiam in aliis operibus suis. Nam hujus hæreseos virus passim per Orientem serpebat. Puto autem hæreticos illos, qui Chrysostomo teste, col. 356, dicebant aliud corpus a priore diversum resurgere, Manichæos esse, qui cum assererent corpus humanum a malo deo seu a diabolo creatum fuisse, aliud et diversum ab illo resurrecturum esse comminiscabantur: hanc hæreticorum, tacito nomine, opinionem memorat etiam in Homiliis ad secundam Epistolam, col. 470.

4. Marcionistas quoque insectatur, maxime vero cum ad eum locum pervenit, ubi Paulus hæc explicatu difficilia profert: *Alioqui quid facient qui baptizantur pro mortuis*. Ubi quid ea de re sentiant, et quomodo id exsequantur Marcionistæ, sic effert Chrysostomus: *Vultis primum dicam quomodo hanc dictionem adulterant qui morbo laborant Marcionis? Atque scio fore ut risum multum moveam; ideo tamen dicam, ut illorum morbum magis fugiatis. Nam postquam catechumenus quispiam apud illos excesserit, sub lecto mortui absconso aliquo vivente, accedunt ad mortuum et alloquuntur, rogantque velint accipere baptismum. Illo nihil respondente, qui est absconsus inferne pro illo dicit se velle baptizari; et sic eum baptizant pro eo qui excessit, ac si in scena luderent: tantum valuit diabolus in ignavorum animis. Deinde cum accusantur, adducunt hoc verbum, dicentes Apostolum dixisse, Qui baptizantur pro mortuis*. Contra Pneumatomachos, qui negabant Spiritum sanctum esse Deum, pugnat Chrysostomus, col. 245. Sed ea in re non multum immoratur:

5. Antiochenorum etiam Christianorum dissolutos mores orationis vi compescere nititur Chrysostomus. Etenim in connubiorum celebritate, choreæ, cymbala, tibie, verba et cantica obscæna turpiaque adhibebantur, multaue diaboli colluvies erat, inquit ille, col. 103, 104, 105. Hinc appetente nocte nova sponsa cum lucernis in forum ducebatur, comitantibus verberonibus et fugitivis, qui turpia et obscæna quæque proferebant; nam diebus istis omnia licebant: præsentibus etiam virginibus, quæ turpes illas cantilenas exciperent. Deinde vero si infans ex tali connubio nasceretur, superstitione multa videre erat: accensis enim lucernis, quæ nomina indita erant, nato nomen ejus dabant, quæ diutius lumen dedisset, hinc conjicientes futurum esse ut infans diutius viveret. Insuperque *νεπλαπτα* seu ligamina et crepitacula superstitione appendebantur, stamenque coccineum et similia. Nutrices autem et ancillæ, lutum ex balneo sumentes digitoque tingentes, in pueri fronte imprimebant, putantes hinc malum oculum, livorem et invidiam depelli. Multa quoque alia superstitione usu veniebant in partus doloribus, maxime autem in funeribus, ubi præficarum agmen videre erat, more veterum gentilium, col. 105, 106.

Multi etiam apud Christianos Antiochenos erant, qui resurrectioni non credebant, qui genesim observabant: alii dierum observationibus, vaticiniis, auguriis et symbolis; alii ligaminibus et incantationibus dediti erant. Hincque videas Oratori nostro non modicam fuisse declamandi, arguendi, et objurgandi materiam, col. 38.

6. Alia quædam a Chrysostomo sparsim dicta et enuntiata, hic paucis afferenda duximus, in Homilia decima nona, col. 160, postquam de virginitate plurima dixerat, se tamen plurima prætermisisse ratus, ad librum de Virginitate ab se editum remittit, quem librum nos Tomo I, col. 533, edidimus, Homilia autem vigesima quarta, col. 203 et sqq., præsentiam corporis Christi in Eucharistia tam aperte declarat ac repetit, ut nemo, nisi præjudicata opinione admodum detineatur, negare possit eam vere fuisse istius ævi sententiam. Homilia vero quadragesima tertia ait Christianum neminem ad precationem illotis manibus accedere, qui exterior cultus majorem animi præparationem adhibendam esse indicabat.

§ III. — 1. De Homiliis in secundam ad Corinthios Epistolam. 2. Probatur illas etiam Antiochiæ habitas fuisse. 3. Marcion, Manichæus aliique hæretici confutantur. 4. Alia quædam observatu digna.

1. Homilias in secundam ad Corinthios Epistolam non pari elegantia atque prioribus, de

quibus jam actum est, scriptas fuisse quidam opinantur. Breviore utique stylo explanantur. Et quia Chrysostomus in priore epistola Paulum apostolum sequutus, qui Christianos illos, in Ecclesia tumultus et dissidia moventes, vehementer insectabatur, cum acrimonia majore loquitur, in secunda vero cum Apostolo pacatius agit, nec tropis tam frequentibus utitur: non parem certe operam in ambabus adhibuisse videtur.

2. De Homiliis autem in secundam hæc habet Savilius in notis p. 227: *De posteriore ad Corinthios subdubitare me cogit dictio, quam in proxime memoratis paulo accuratior. Si tamen genuinum est Ethicon illud vigesimum sextum, quod inter doctos disceptari video, verba certe illa (col. 582, lin. 30): Nam et hic quoque Constantinum Magnum, etc. Constantinopoli clare indicant.* Quæ ut intelligantur, hæc enim obscurius prolata jacent, hoc modo sunt intelligenda. Savilius Photium sequutus, qui dixerat eas homilias, quas Antiochiæ habuit Chrysostomus, accuratius elaboratas esse quam eas, quas Constantinopoli emiserat, Homilias in Epistolam ad Colossenses, in utramque ad Thessalonicenses, et in Epistolam ad Hebræos, minus elaboratas, Constantinopoli emissas esse dixit; de Homiliis autem in secundam ad Corinthios subdubitare se ait Antiochiæ an Constantinopoli habitæ fuerint, quia majori cum accurate compositione sunt, quam illæ ad Colossenses, etc. Si tamen illud, inquit, quod in Homilia vigesima sexta legitur de Constantini sepulcro, vere Chrysostomi sit, qua de re multi dubitant, Constantinopoli habitæ fuerint. Sic ille de loco illo dubitari an vere Chrysostomi sit necne asserit, neminemque tamen ex dubitantibus nominat: neque ulla dubitandi vel disceptandi causa comparat; in omnibus namque tum Editis tum Manuscriptis habetur, et optime ad seriem quadrat.

Locum vero illum pessime intellexit Savilius, cum putavit illo probari has homilias Constantinopoli fuisse habitas, cum contra probetur illas Antiochiæ dictas fuisse. En ipsum locum Homiliæ vigesimæ sextæ, col. 582, lin. 28: *Atque id non Romæ solum fieri quispiam viderit, sed etiam Constantinopoli. Nam et hic quoque Constantinum Magnum filius ita se ingenti honore affecturum existimavit, si eum in Piscatoris vestibulo conderet.* His porro verbis, *Non Romæ solum, sed etiam Constantinopoli*, aperte declarat se Constantinopoli tunc non fuisse; nusquam enim illum de urbe in qua degit sic loquutum deprehendas. Savilius deceptus id quod sequitur, *Nam et hic*; putavit enim illud, *Et hic*, locum in quo tunc prædicabat Chrysostomus indicare. Verum et hoc loco et paucis postea versibus, et sexcentis alibi *Hic* significat locum de quo loquitur, non locum in quo versatur. Itaque hæc posteriores homiliæ Antiochiæ, non Constantinopoli habitæ fuere: quæ item fuit Tillemontii Cl. V. sententia.

3. Ut in prioribus homiliis Marcionistas exagitat, col. 455, qui dicebant rerum opificem justum esse, sed non bonum; Manichæos item insectatur, qui ore impio hunc opificem diabolum esse pronuntiabant. Hæreticos etiam istos aliquot in locis insectatur, col. 546: necnon et alios qui dicebant mundum ipsum esse deum, qui error etiam ævo nostro renovatus fuit.

4. Alia quoque observatu digna in hisce posterioribus homiliis occurrunt. Opinatur Chrysostomus fratrem illum, de quo dicit Paulus, *Cujus laus est in Evangelio*, esse Barnabam: vulgarior tamen sententia est Lucam esse ab Evangelio quod descripsit laudandum, col. 523, 524. Affirmat quoque S. doctor Alexandrum Magnum a senatu Romano tertium decimum deum declaratum fuisse, col. 581, id quod nusquam memini me legere. Tertius decimus autem deus dictus fuerit, quia duodecim deos Romani admittebant, his duobus versibus comprehensos:

*Juno, Vesta, Minerva, Ceres, Diana, Venus, Mars,
Mercurius, Jovis, Neptunus, Vulcanus, Apollo.*

Ritum porro singularem et usus frequentis commemorat, quod scilicet ii, qui in Ecclesiam ingrediebantur, Ecclesiæ vestibula oscularentur.

Homiliarum in primam Epistolam interpretationem Latinam, quod non accurata esset, pene totam mutavimus; in secundam autem multa correximus.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ,

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,

ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ,

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΠΡΩΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

[1] Ἡ Κόρινθος ἐστὶ μὲν νῦν πόλις τῆς Ἑλλάδος ἡ πρώτη, πολλοῖς δὲ τὸ παλαιὸν πλεονεκτήμασι βιωτικοῖς ἐκόμα, καὶ πρὸ τῶν ἄλλων πάντων τῆ τῶν χρημάτων περιουσίᾳ· διὸ καὶ τις τῶν ἐξωθεν συγγραφέων ἀφνειὸν ἐκάλει τὸ χωρίον. Ἐν γὰρ τῷ Ἰσθμῷ κεῖται τῆς Πελοποννήσου, καὶ πολλὴν εἶχεν ἐμπορίας ὑπόθεσιν. Ἦν δὲ καὶ ῥητόρων πολλῶν ἔμπλεως ἡ πόλις καὶ φιλοσόφων· καὶ τις τῶν ἑπτὰ καλουμένων σοφῶν ἀπὸ τῆς πόλεως ταύτης ἦν. Ταῦτα δὲ ἡμῖν οὐ φιλοτιμίας ἕνεκεν εἰρηται, οὔδε πρὸς

* Nota. — Si quando italico caractere in margine notaverimus : « *Legebatur sic vel sic* ; » aut : « *Deerat hæc vel illa vox* : » intelliget lector, textum vulgatum sive mutatum, sive auctum, sive etiam contractum fuisse vel ex codd. vel etiam ex edd. anterioribus. Multa præterea ex iisdem subsidiis taciti correximus. Edit. PATRISTOLOGICÆ.

SANCTI PATRIS NOSTRI

JOANNIS CHRYSOSTOMI

ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI,

ARGUMENTUM EPISTOLÆ PRIMÆ AD CORINTHIOS (a).

Corinthi dignitas. — Corinthus nunc prima Græciæ civitas multis olim florebat ornamentis et commodis, atque opum abundantia cæteris omnibus præstabat : quapropter ex scriptoribus exteris quispiam

locum vocabat *ἄφρονος* (b), id est opulentum. Sita est enim in Isthmo Peloponnesi et ad mercimonia admodum opportuna erat. Oratoribus autem et philosophis plena erat : atque ex septem illis, qui sapien-

(a) Totum opus a Montf. collatum cum cod. Reg. 1818; sed ex duobus aliis multa addita vel correctæ sunt. ΕΝΤ. ΠΑΡΟΛ.

(b) ἄφρονος τὴν Κόρινθον, inquit Homerus II. Β, v. 570. et post eum Thucydides I, 13, ex opulentia hoc nomen Corintho inlitum dicit. Homeri locum refert Strabo I. 8.

tes vocabantur, quidam Corinthius erat (a). Hæc porro a nobis non ostentationis causa, nec ad eruditionem exhibendam dicta sunt: quid enim juvat hæc nosse? sed hæc ad epistolæ argumentum nobis conferunt. Multa autem in hac urbe passus est Paulus, et Christus in illa apparens ei, dixit: *Ne taceas, sed loquere: quia multus est mihi populus in hac civitate* (Act. 18. 9. 10). Et mansit ibi duos annos. In hac quoque dæmon exiit, quem Judæi adjurantes gravia ab illo passi sunt: in hac item quidam pœnitentia ducti libros magicos combusserunt; et visa sunt quinquaginta millia: in hac demum, Gallione proconsule in tribunali sedente, Paulus verberatus est. Videns ergo diabolus civitatem magnam et populosam veritatem accepisse; illam, inquam, divitiis et sapientia mirabilem, Græciæque præcipuam; res enim Atheniensium et Lacedæmoniorum, sublato jam olim ipsis imperio, misere jacebant: videns item Corinthios alacri animo verbum Dei suscepisse; quid facit? Homines dividit: sciebat enim regnum omnium potentissimum in seipsum divisum stare non posse. Occasionem autem habuit ad insidias parandas, habitantium divitias atque sapientiam. Hinc illis in factiones adversum se mutuo divisus, cum quidam eorum se suo arbitrio delegissent, multitudini præfuerunt; et alii quidem his, alii illis sese dediderunt, illis ut divitiis, his ut sapientibus qui plus possent docere: qui, adjunctis sibi illis, gloriabantur se plura dicere, quam Apostolus; id quod etiam ille subindicans dicebat: *Non potui vobis loqui tanquam spiritualibus* (1. Cor. 3. 1). Certe non ex Pauli penuria, sed ex illorum infirmitate factum est, ut non multa audirent: et hoc indicat illud, *Sine vobis divites facti estis* (1. Cor. 4. 8). Quæ res non parva, sed omnium perniciosissima erat, quod Ecclesia discinderetur. Ad hæc autem aliud scelus admittebatur, quod quidam, qui cum noverca sua coiret, nec modo non corripere, sed etiam cœtus cogere, et seque quacibus suis suaderet ut altum saperent. Ideo ait: *Et vos inflati estis, et non magis luxistis* (1. Cor. 5. 2). Ad hæc autem quidam ex iis qui perfectiores habebant, cum ob ingluviem ea quæ idolis immolata fuerant degustarent, et in templis accumberent, omnia pessumdabant. Alii rursus lites et contentiones habentes pro pecuniis, externis tribunalibus negotia

sua permittebant. Multi quoque comati apud illos circuibant, quos etiam tonderi jubet. Aliud quoque delictum erat non parvum, quod in ecclesiis seorsim comederent, neque egenis impertirent. In alia etiam re peccabant, quod de charismatibus altum saperent, indeque inter illos æmulatio oriretur: quod ipsum quoque Ecclesiam scindebat. Resurrectionis quoque doctrina apud illos claudicabat: quidam enim apud illos futuram corporum resurrectionem non admodum credebant, Græciæ adhuc stultitiæ morbo laborantes. Hæc quippe omnia ortum habebant ex philosophiæ externæ stultitia: et hæc erat malorum mater: hinc discindebantur, quod ipsum a philosophis didicerant. Nam et illi sibi mutuo adversabantur, imperii et vanæ gloriæ causa aliorum semper sententiam impugnantes, et nova prioribus addere studentes. Sic autem affecti erant, quia ratiociniis sua permittebant. Illi autem scripserunt ei per Fortunatum, Stephanam et Achaicum mittentes, quorum opera et ipse Epistolam misit. Et hoc indicavit in fine Epistolæ, non de omnibus loquens, sed de connubio et de virginitate. Ideo dicebat: *De quibus autem scripsistis mihi* (1. Cor. 7. 11). Ille porro et de quibus scripserunt, et de quibus non scripserunt, epistolam textit, cum omnia illorum vitia edidicisset. Et cum literis Timotheum mittit, gnarus vim magnam habituras literas esse, nec parvam accessionem allaturam discipuli præsentiam. Quia vero ii, qui Ecclesiam dividerant, vereates ne ambitionis causa id fecisse viderentur, propositi sui obtentus excogitaverunt, quod niivirum perfectiora docerent et sapientiores aliis essent; contra hunc morbum primo insurgit Paulus, radicem malorum deprimens, necnon dissensionem inde subortam: multaque loquendi fiducia uitur. Hi enim maxime omnium discipuli sui erant; idcirco ait: *Si aliis non sum apostolus, vobis certe sum: vos enim estis signaculum apostolatus mei* (1. Cor. 9. 2); et aliis infirmiores erant; ideo dicit: *Non enim ut spiritualibus loquutus sum: nondum enim poteratis, sed nec nunc potestis* (1. Cor. 3. 2). Hoc autem dicit, ne putarent eum ita loqui de tempore præterito. Cæterum verisimile est non corruptos omnes fuisse, sed quosdam inter illos fuisse admodum sanctos. Et hoc in medio Epistolæ significavit dicens: *Mihi autem pro minimo est ut a vobis judicer; et adjiciens: Hæc autem transfiguravi in me et Apollo* (1. Cor. 3. 6). Quia igitur ex arrogantia omnia gignebantur mala, et quod existimarent se quid amplius scire, hunc morbum ante alios tollit, et incipiens dicit:

(a) Perlander Corinthus septem illis Græciæ sapientibus annumeratur a quibusdam. Non una quippe est in septem sapientium recensione sententia.

HOMILIA I.

CAP. I. v. 1. *Paulus vocatus apostolus Christi Jesu per voluntatem Dei, et Sosthenes frater, 2. Ecclesiæ Dei, quæ est Corinthi, sanctificatis in Christo Jesu, vocatis sanctis cum omnibus invocantibus nomen Domini nostri Jesu Christi in omni loco et ipsorum et*

nostro: 3. gratia vobis et pax a Deo Patre nostro et Domino Jesu Christo.

1. Vide quomodo statim a principio arrogantiam dejecit, et humi stravit omnem illorum existimationem, vocatum se dicens. Neque enim inveni, inquit,

ἐπίβειξιν πολυμαθείας· (τί γὰρ δὴ καὶ ἐστὶ τὸ ταῦτα εἰδέναι;) ἀλλὰ πρὸς τὴν ὑπόθεσιν ἡμῖν συντελεῖ τῆς Ἐπιστολῆς. Πολλὰ δὲ καὶ αὐτὸς ἐπαθεν ὁ Παῦλος ἐν ταύτῃ τῇ πόλει, καὶ ὁ Χριστὸς δὲ ἐν ταύτῃ αὐτῷ φανεῖς φησι· *Μὴ σιγήσης, ἀλλὰ λάλει· διότι λαὸς μοι πολὺς ἐστὶν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ.* Καὶ ἔμεινεν ἐκεῖ δύο ἔτη. Ἐν ταύτῃ καὶ ὁ δαίμων ἐξήλθεν, ὃν οἱ Ἰουδαῖοι ἐφορκίζοντες, τὰ ἀνήκεστα ἐπαθεν παρ' αὐτοῦ· ἐν ταύτῃ τὰς βίβλους συναγαγόντες τῶν γοήτων οἱ μετανοήσαντες κατέκαυσαν, καὶ ὤφθησαν μυριάδες πέντε· ἐν ταύτῃ καὶ ἐπὶ Γαλλίωτος τοῦ ἀνθυπάτου ἐπὶ τοῦ βήματος ὁ Παῦλος [2] ἐτύπωτο. Ὅρων τοίνυν ὁ διάβολος πόλιν μεγάλην καὶ πολυάνθρωπον τῆς ἀληθείας ἐπιλημμένην, καὶ πλούτου καὶ σοφίας ἔνεκεν θαυμαστήν οὔσαν, καὶ τῆς Ἑλλάδος τὸ κεφάλαιον (τὰ γὰρ Ἀθηναίων καὶ Λακεδαιμονίων ἀθλίως διέκειτο λοιπὸν, τῆς ἀρχῆς πάλαι μεταπεσοῦσης), καὶ θεασάμενος, ὅτι μετὰ πολλῆς τῆς προθυμίας ἐδέξαντο τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον, τί ποιεῖ; Διαίρει τοὺς ἀνθρώπους· ἤξει γὰρ, ὅτι καὶ βασιλεία ἡ παῶν ἰσχυροτέρα ἐφ' ἑαυτὴν μερισθεῖσα, οὐ σταθίζεται. Ἔχει δὲ ἀφορμὴν πρὸς τὴν ἐπιβουλὴν ταύτην τὸν πλοῦτον καὶ τὴν σοφίαν τῶν αἰκούντων. Ἐντεῦθεν συμμορίας ποιησάμενοι καθ' ἑαυτοὺς καὶ αὐτοχειροτόνητοι γενόμενοι τινες, προειστήκεσαν τοῦ πλῆθους, καὶ οἱ μὲν τούτους, οἱ δὲ ἐκείνους ἑαυτοὺς προσένεμον, τοῖς μὲν ὡς πλουσίοις, τοῖς δὲ ὡς σοφοῖς· καὶ πλεον τι δυναμένοι διδάσκειν· οἱ δὲ καὶ παραλαβόντες αὐτοὺς, ἐφιλοτιμούντο πλεον τι τοῦ Ἀποστόλου δῆθεν λέγειν· ὅπερ οὐ καὶ αἰνιττόμενος ἔλεγεν· *Οὐκ ἠδυνήθη ὑμῖν λαλήσαι ὡς πνευματικοῖς.* Δηλονότι οὐ παρὰ τὴν οἰκείαν ἀπορίαν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἐκείνων ἀσθένειαν τὸ μὴ πολλὰ ἀκοῦσαι γέγονε· καὶ τὸ, *Χωρὶς ἡμῶν ἐπλουτήσατε,* τοῦτό ἐστιν ἐνδεικνυμένου. Καὶ ἦν τοῦτο οὐ μικρὸν, ἀλλὰ πάντων ὀλεθριώτερον, τὸ διεσπάσθαι τὴν Ἐκκλησίαν. Καὶ ἕτερον δὲ μετὰ τούτων ἀμάρτημα ἐτολμάτω αὐτόθι, τὸ μητριῶ τίνα συγγενόμενον μὴ μόνον μὴ ἐπιπλήττεσθαι, ἀλλὰ καὶ ὀχλαγωγεῖν, καὶ τοῖς μετ' αὐτοῦ παρέχειν μέγα φρονεῖν· διό φησι· *Καὶ ὑμεῖς περυσιωμένοι ἐστέ, καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἐπερνήσατε.* Καὶ μετὰ τοῦτο πάλιν τινὲς τῶν δῆθεν τελειοτέρων, καὶ ὑπὸ γαστριμαργίας τῶν εἰδωλοθύτων ἀπογευόμενοι, καὶ ἐν τοῖς ἱεροῖς κατακλιόμενοι, τὰ πάντα ἐλυμαίνοντο. Ἄλλοι πάλιν μάχας ἔχοντες καὶ φιλονεικίας ὑπὲρ χρημάτων, τοῖς ἐξωθεν δικαστηριοῖς τὰ καθ' ἑαυτοὺς ἐπέτρεπον ἅπαντα· Καὶ κομῆται δὲ πολλοὶ παρ' αὐτοῖς περιήσαν, οὓς καὶ ἀποκείρασθαι κελεύει. Ἦν τι καὶ ἕτερον πλημμέλημα οὐ μικρὸν, τὸ καθ' ἑαυτοὺς ἐσθίειν ἐν ταῖς

Legeatur τὰ καθ' ἑαυτοὺς ἅπαντα ταῦτα ἐπέτρεπον.

ἐκκλησίαις, καὶ μὴ μεταδιδόναι τοῖς δεομένοις. Μετὰ δὲ τοῦτο καὶ ἕτερον ἐπιλημμέλου, ἐπὶ τοῖς χαρίσμασι μέγα φρονούντες, καὶ πρὸς ἀλλήλους ἐντεῦθεν ζηλοτύπως ἔχοντες, ὅπερ καὶ αὐτὸ μάλιστα διέσπα τὴν Ἐκκλησίαν. Καὶ ὁ περὶ τῆς ἀναστάσεως δὲ λόγος ἐχώλευε παρ' αὐτοῖς· ἐνίοι γὰρ αὐτῶν οὐ σφόδρα ἐπίστευον ἀνάστασιν εἶναι σωμάτων, τὰ τῆς Ἑλληνικῆς μωρίας ἐτι νοσοῦντες. Καὶ γὰρ ἅπαντα ταῦτα ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν φιλοσοφίαν τὴν ἐξωθεν ἀνοίας ἐτίκτετο, καὶ αὕτη ἦν τῶν κακῶν ἡ μήτηρ· ἐντεῦθεν καὶ διήρητο, καὶ αὐτὸ τοῦτο ἀπὸ τῶν φιλοσόφων μαθόντες. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι κατ' ἀλλήλων ἔστησαν, αἰεὶ ὑπὲρ φιλαρχίας καὶ κενοδοξίας ἕκαστος ἑαυτοῦ ἀλλήλων ἐναντιούμενοι δόγμασι, καὶ σπουδάζοντες ἐφευρεῖν τι τοῖς προτέροις. Ταῦτα δὲ ἐπασχον, ἐπειδὴ λογισμοῖς ἐπέτρεπον τὰ καθ' ἑαυτοῦς. Ἐγραψαν μὲν οὐκ αὐτῷ διὰ Φορτουνάτου καὶ Σεφαναῖ [3] καὶ Ἀγαϊκοῦ, δι' ὧν καὶ αὐτὸς γράφει. Καὶ τοῦτο ἐδήλωσεν ἐν τῷ τέλει τῆς Ἐπιστολῆς, οὐ μὴν περὶ πάντων, ἀλλὰ περὶ γάμου καὶ παρθενίας· διὰ καὶ ἔλεγε· *Περὶ δὲ ὧν ἐγράψατέ μοι.* Αὐτὸς μέντοι, καὶ ὑπὲρ ὧν ἔγραψαν, καὶ ὑπὲρ ὧν οὐκ ἔγραψαν, ἐπιστέλλει, πάντα μετὰ ἀκριβείας μαθῶν αὐτῶν τὰ ἐλαττώματα. Καὶ τὸν Τιμόθεον δὲ ἀποστέλλει μετὰ τῶν γραμμάτων, εἰδὼς ὅτι πολλὴν μὲν ἰσχὺν ἔχει καὶ τὰ γράμματα, οὐ μικρὰν δὲ αὐτοῖς οἴσει προσθήκην καὶ ἡ παρουσία τοῦ μαθητοῦ. Ἐπειδὴ δὲ αἰσχυρόμενοι οἱ διανεμιμάμενοι τὴν Ἐκκλησίαν, μὴ δόξωσι φιλοτιμίας ἔνεκεν τοῦτο πεποιηκέναι, προκαλύμματα τοῦ πάθους ἐπενόησαν, τὸ τὰ τελειότερα δῆθεν διδάσκειν, καὶ σοφώτερον τῶν ἄλλων εἶναι· κατ' αὐτοῦ πρώτον ὁ Παῦλος ἴσταται τοῦ νοσηματος, τὴν ῥίζαν τῶν κακῶν ἀναστέλλων, καὶ τὴν ἐντεῦθεν φεῖσιν διχόνοιαν· καὶ πολλὴ κέχρηται τῇ παρρησίᾳ. Ἦσαν γὰρ αὐτῷ καὶ μαθηταὶ οὗτοι μάλιστα πάντων· διό φησιν· *Εἰ ἄλλοις οὐκ εἰμὶ ἀπόστολος, ἀλλὰ γε ὑμῖν εἰμὶ· ἢ γὰρ σφραγὶς τῆς ἐμῆς ἀποστολῆς ὑμεῖς ἐστέ.* Καὶ ἀσθενέστερόν γε τῶν ἄλλων διέκειντο· διό φησιν, *Οὐ γὰρ ὡς πνευματικοῖς ἐλάλησα· οὐπω γὰρ ἐδύνασθε, ἀλλ' οὐδὲ ἐτι νῦν δύνασθε.* Τοῦτο δὲ λέγει, ἵνα μὴ νομίσωσιν, ὅτι ὑπὲρ τοῦ παρελθόντος τοῦτο λέγει χρόνον. Διὸ ἐπήγαγε· *Ἄλλ' οὐδὲ ἐτι νῦν δύνασθε*· Πλὴν ἄλλ' οὐδὲ πάντα εἰκὸς ἦν διεφθάρθαι, ἀλλ' εἶναι τινες ἐν αὐτοῖς καὶ σφόδρα ἀγίους. Καὶ τοῦτο ἐν μέσῳ τῆς Ἐπιστολῆς ἐδήλωσεν εἰπὼν· *Ἐμοὶ δὲ εἰς ἐλάχιστόν ἐστιν, ἵνα ὑφ' ὑμῶν ἀνακριθῶ,* καὶ ἐπαγαγὼν, *Ταῦτα δὲ μετεσχημάτισα εἰς ἑμαυτὸν καὶ Ἀπολλῶ.* Ἐπεὶ οὖν ἐξ ἀπονοίας πάντα ἐτίκτετο τὰ κακὰ καὶ τοῦ νομίζειν εἰδέναι τι πλεον, ταύτην πρὸ τῶν ἄλλων καθαιρεῖ, καὶ ἀρχόμενός φησι·

^b Deerat ἕκαστος. ^c Verba διὸ... δύνασθε deerant.

ΟΜΙΛΙΑ Δ'.

Παῦλος κλητὸς ἀπόστολος Χριστοῦ Ἰησοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, καὶ Σωσθένης ὁ ἀδελφός, τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῆ ὄψῃ ἐν Κορίνθῳ, ἠγιασμένοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, κλητοῖς ἄγιοις σὺν πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸ δόγμα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν παντὶ τόσῳ αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν· χάρις ὑμῖν καὶ εὐρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.

α'. Ὅρα πῶς εὐθέως ἐκ προομιῶν τῶν τῶρον κατέλασε, καὶ γὰρ εὐθέως πᾶσαν αὐτῶν τὴν οἴησιν,

κλητῶν ἑαυτὸν εἰπὼν. Οὐ γὰρ αὐτὸς εὗρον, φησιν, ὅπερ ἔμαθον, οὐδὲ οἰκεία κατέλαβον σοφία, ἀλλὰ διώκων καὶ πορθῶν τὴν Ἐκκλησίαν, ἐκλήθη· Ἐνταῦθα δὲ τοῦ μὲν καλοῦντος τὸ πᾶν τοῦ δὲ κληθέντος οὐδὲν, ὡς εἰπεῖν, γίνεται, ἢ τὸ ὑπακούσαι μόνον. Χριστοῦ Ἰησοῦ. Ὁ διδάσκαλος ὑμῶν Χριστός· καὶ ὑμεῖς ἀνθρώπους ἐπιγράφεσθε τῆς διδασκαλίας προστάτας· Διὰ θελήματος Θεοῦ. Ὁ γὰρ

^a Deerat ἐκλήθη.

Θεός τοῦτο ἠθέλησε τὸ οὕτως ὑμᾶς σωθῆναι. Οὐδὲν γὰρ ἡμεῖς κατωρθώσαμεν, ἀλλὰ διὰ τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ τὴν σωτηρίαν [4] εὐράμεθα· καὶ ἐπειδὴ αὐτῷ ἔδοξεν, φιλήθημεν, οὐκ ἐπειδὴ ἄξιοι ἦμεν.

Πάλιν μετριάξει, συντάττων ἑαυτῷ τὸν ἐλάττωνα πολλῶν· καὶ γὰρ πολὺ τὸ μέσον ἦν Παύλου καὶ Σωσθένους. Εἰ δέ, ἔνθα τοσοῦτον ἦν τὸ μέσον, συνέταξεν ἑαυτῷ τὸν καταδέεστερον, τί ἂν ἔχοιεν εἰπεῖν ἐκεῖνοι οἱ τοὺς ὁμοτίμους ὑπερορῶντες; Τῇ *Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ*. Οὐ τοῦδε καὶ τοῦδε, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ. *Τῇ οὐσῃ ἐν Κορίνθῳ*. Ὁρᾷς τίς καθ' ἐκάστην λέξιν κατέβαλεν αὐτῶν τὸ φῶσφημα, τὴν διάνοιαν ἐθίζων διὰ πάντων πρὸς τὸν οὐρανόν; Ἐκκλησίαν δὲ Θεοῦ καλεῖ, δεικνύς ὅτι ἠνώσθαι αὐτὴν χρῆ. Εἰ γὰρ Θεοῦ ἐστίν, ἡνωται, καὶ μία ἐστίν, οὐκ ἐν Κορίνθῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ. Τὸ γὰρ τῆς Ἐκκλησίας ὄνομα οὐ χωρισμοῦ, ἀλλὰ ἐνώσεως ἐστὶ καὶ συμφωνίας ὄνομα. *Ἦγιασμένοι ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ*. Πάλιν τοῦ Ἰησοῦ τὸ ὄνομα, οὐδαμοῦ ἀνθρώπων τίθησι. Τί δέ ἐστίν ὁ ἁγιασμός; Τὸ λουτρὸν, ὁ καθαρισμός. Ἄναμιμνήσκει γὰρ αὐτοὺς τῆς οικείας ἀκαθαρσίας, ἧς ὀπήλαξε, καὶ πείθει μικρὰ φρονεῖν· οὐ γὰρ ἐν τοῖς οικείοις κατορθώμασιν, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίᾳ ἠγάσθησαν. *Κλητοὶς ἁγίοις*. Καὶ γὰρ τοῦτο αὐτὸ τὸ πιστεῖ σωθῆναι, φησὶν, οὐκ ἐξ ὑμῶν· οὐ γὰρ προσήλθετε πρώτοι, ἀλλ' ἐκλήθητε. Ὄστε οὐδὲ τὸ μικρὸν τοῦτο, ὑμέτερον ὄλον. Καίτοι εἰ καὶ προσήλθετε, μυρίων ὄντες ὑπεύθυνοι κακῶν, οὐδὲ οὕτως ὑμῖν χάρις, ἀλλὰ τῷ Θεῷ.

Διὰ τοῦτο καὶ Ἐφεσίοις γράφων ἔλεγε· *Χάριτί ἐστε σεσωσμένοι διὰ πίστεως, καὶ τοῦτο οὐκ ἐξ ὑμῶν*. Οὐδὲ ἡ πίστις ὑμῶν δόλοκληρος· οὐ γὰρ ὑμεῖς ἐπιστεύσατε προλαβόντες, ἀλλὰ κληθέντες ὑπηκούσατε. *Σὺν πίστι τοῖς ἐπιουλομένοις τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*. Οὐ τοῦ δεινός καὶ τοῦ δεινός, ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου. *Ἐν παντί τόπῳ αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν*. Εἰ γὰρ καὶ πρὸς Κορινθίους τὰ γράμματά ἐστι γεγραμμένα μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν ἐν πάσῃ τῇ γῆ μέμνηται πιστῶν, δεικνύς ὅτι τὴν ἐπὶ τῆς οἰκουμένης μίαν δεῖ εἶναι Ἐκκλησίαν, καίτοι τόποις πολλοῖς κειρωσμένην, καὶ πολλῶν μᾶλλον τὴν ἐν Κορίνθῳ. Εἰ δὲ ὁ τόπος χωρίζει, ἀλλ' ὁ Κύριος αὐτοὺς συνάπτει κοινὸς ὢν· διὸ καὶ ἐνῶν αὐτοὺς ἐπήγαγε τὸ, *Ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν*. Πολλὸ δὲ τοῦτο ἐκείνου κυριώτερον. Ὅσπερ γὰρ οἱ ἐν ἐνὶ τόπῳ ὄντες, ὅταν πολλοὺς ἔχουσιν ἐναντίους δεσπότας, διεσπασμένοι εἰσὶ, καὶ οὐδὲν ἀπὸ τοῦ τόπου εἰς ὁμόνοιαν ὠφελοῦνται, διάφορα τῶν δεσποτῶν ἐπιταττόντων, καὶ πρὸς ἑαυτοὺς ἐλκόντων (*Ὁὐ δύνασθε γὰρ, φησὶ, Θεῷ δουλεῦν καὶ μιμνηνῶ*)· οὕτως οἱ ἐν διαφόροις τόποις ὄντες, ἐάν μὴ διαφόρους ἔχουσιν κυρίους, ἀλλ' ἓνα μόνον, οὐδὲν ἀπὸ τῶν τόπων εἰς ὁμόνοιαν παραβιάπτονται, τοῦ Κυρίου τοῦ ἐνὸς συνάπτοντος αὐτοὺς. Οὐ λέγω τοῖνυν, φησὶν, ὅτι πρὸς Κορινθίους Κορινθιοὶ ὄντες ὁμοιοῦν ὠφείτετε μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς πάντας τοὺς ἐν τῇ οἰκουμένῃ πάσῃ, κοινὸν ἔχοντες δεσπότην. Διὰ τοῦτο καὶ ἐκ δευτέρου προσέθηκε τὸ, *Ἡμῶν*. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, *Τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, ἵνα μὴ δόξη χωρίζειν παρὰ τοῖς ἀνοήτοις, ἐπάγει πάλιν, *Κυρίου ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν*. Καὶ ἵνα [5] σαφέστερον ὁ λέγω γένηται, ἀναγνώσσομαι κατὰ τὸ νόημα οὕτως· Παῦλος καὶ Σωσθένης τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ οὐσῃ ἐν Κορίνθῳ, καὶ πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν ἐν παντί τόπῳ,

κᾶν ἐν Ῥώμῃ, κᾶν ὅπου δήποτε ἂν ᾖσι· *Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ*. Ἡ οὕτω πάλιν, ὁ καὶ μᾶλλον ἠγοῦμαι ἀληθέστερον εἶναι· Παῦλος καὶ Σωσθένης τοῖς ἐν Κορίνθῳ ἠγιασμένοις, κλητοῖς ἁγίοις σὺν πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν παντί τόπῳ αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν. Τοῦτέστι, Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ὑμῖν τοῖς ἐν Κορίνθῳ ἠγιασμένοις, καὶ κλητοῖς γενομένοις· οὐ μόνον, ἀλλὰ μετὰ πάντων τῶν ἐν παντί τόπῳ ἐπικαλουμένων τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ αὐτῶν. Εἰ δὲ ἀπὸ χάριτος ἡ εἰρήνη, τί μέγα φρονεῖς, τί μέγα φασᾷς, χάριτι σωθεῖς; εἰ δὲ εἰρήνην ἔχεις πρὸς τὴν Θεὸν, τί ἐτέροις σεαυτὸν προσέμεις^b; τοῦτο γὰρ διαστασιάζειν ἐστὶ. Τί γὰρ, εἰ πρὸς τόνδε εἰρηνεύετε καὶ πρὸς τόνδε, καὶ χάριν ἔχετε; Ἐγὼ δὲ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ αἰτῶ ταῦτα ὑμῖν ἀμφοτέρω γενέσθαι, καὶ ἀπ' αὐτοῦ καὶ πρὸς αὐτόν. Οὔτε γὰρ βεβαία μένει^c, ἂν μὴ τῆς ἀνωθεν ἀπολαύσῃ ῥοπῆς· οὔτε, ἐάν μὴ πρὸς αὐτόν ἦ, ἔσται τι πλεον ὑμῖν. Οὐδὲν γὰρ ὄφελος ἡμῖν, κᾶν πρὸς πάντας ὡμεν εἰρηνοῖ, πρὸς δὲ τὸν Θεὸν ἐκπετολεμωμένοι· ὥσπερ οὐδὲν βλάβος ἡμῖν, κᾶν παρὰ πάντων πολεμώμεθα, τῷ δὲ Θεῷ εἰρηνεύομεν· καὶ πάλιν οὐδὲν ὄφελος, κᾶν παρὰ πάντων εὐδοκιμώμεν, τῷ δὲ Κυρίῳ προσκρούομεν· ὥσπερ οὐδεὶς κίνδυνος, κᾶν πάντες ἡμᾶς ἀποστρέφονται· καὶ μισῶσιν, ὁ δὲ Θεός ἀποδέχεται καὶ φιλεῖ. Ἡ γὰρ ὄντως χάρις, ἡ ὄντως εἰρήνη, παρὰ τοῦ Θεοῦ. Ὁ μὲν γὰρ τὴν παρὰ τῷ Θεῷ χάριν ἔχων, οὐδένα δέδοικε, κᾶν μυρία πάσῃ δεινά· οὐ λέγω ἀνθρώπων, ἀλλ' οὐδὲ αὐτὸν τὸν διάβολον· ὁ δὲ τοῦτῃ προσκεκρουκός, πάντας ὑποπτέυει, κᾶν ἐν ἀσφαλείᾳ εἶναι δοκῇ. Ἄστατον γὰρ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, καὶ οὐ φιλοῖ μόνον καὶ ἀδελφοί, ἀλλ' ἦδη καὶ πατέρες μεταβαλλόμενοι, πολλαῖς ἀπὸ πικρᾶς αἰτίας τοῦτον, ὃν ἐγέννησαν, ὃν ἐφύτευσαν, πάντων πολεμίων μᾶλλον ἦλσαν· καὶ παῖδες πατέρας ἐξέβαλον. Σκόπει δέ.

β'. Εἶχε χάριν ὁ Δαυὶδ παρὰ τῷ Θεῷ· εἶχε χάριν ὁ Ἀβεσαλώμ παρὰ τοῖς ἀνθρώποις· οἶον οὖν τέλος ἐκάτερος ἔσχε, καὶ τίς ἠδοκίμησε μᾶλλον, ἴτετε. Εἶχε χάριν ὁ Ἀβραάμ παρὰ τῷ Θεῷ, ὁ δὲ Φαραὼ παρὰ τοῖς ἀνθρώποις· χαρίζομενοι γὰρ αὐτῷ, τὴν γυναῖκα τοῦ δικαίου προῦδωκαν. Τίς οὖν λαμπρότερος γέγονε καὶ μακάριος, παντὶ τοῦ δήλου. Καὶ τί λέγω περὶ δικαίων; Εἶχον χάριν οἱ Ἰσραηλῖται παρὰ τῷ Θεῷ, ἐμισοῦντο δὲ παρὰ ἀνθρώπων τῶν Αἰγυπτίων· ἀλλ' ὁμῶς τῶν μισούντων περιεγένοντο, καὶ ἐκράτησαν, μεθ' ὅσης ἅπαντες ἴστε περιφανείας. Τοῦτο τοῖνυν σπουδάζωμεν ἅπαντες· κᾶν δούλος ἦ τις, τοῦτο εὐχέσθω, πρὸ τοῦ δεσπότου παρὰ τῷ Θεῷ χάριν εὐρεῖν· [6] κᾶν γυνὴ τις ἦ, πρὸ τοῦ ἀνδρὸς παρὰ τοῦ Σωτῆρος Θεοῦ ζητεῖτω χάριν· κᾶν στρατιώτης ἦ, πρὸ τοῦ βασιλέως καὶ πρὸ τοῦ ἀρχοντος τὴν ἀνωθεν εὐνοίαν ζητεῖτω· οὕτω γὰρ καὶ παρὰ ἀνθρώποις ἐπέραστος ἔσθι. Πῶς δ' ἂν τις εὔροι χάριν παρὰ τῷ Θεῷ; Πῶς δὲ ἐτέρως, εἰ μὴ ἀπὸ ταπεινοφροσύνης; Ὁ Θεὸς γὰρ, φησὶν, *ὑπερηφάνους ἀντιτάσσειται, ταπεινοὶς δὲ δίδωσι χάριν*^d· καὶ, *Θυσία τῷ Θεῷ πνεῦμα συντετριμμένον, καὶ τεταπεινωμένην καρδίαν ὁ Θεός οὐκ ἐξουθενώσει*. Εἰ γὰρ παρὰ ἀνθρώποις οὕτω ποθεινὸν τὸ ταπεινόν, πολλῶν μᾶλλον παρὰ Θεῷ. Οὕτω καὶ οἱ ἐξ ἐθνῶν χάριν εὐρον, οὕτω καὶ οἱ Ἰουδαῖοι τῆς χάριτος ἐξέπεσον. *Τῇ γὰρ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑπετάγη·*

^b Legebatur προσέμεις. ^c Savilius legendum putat μένοι.

^a Legebatur Ἀπολλῶ.

id quod didici, neque ex mea sapientia apprehendi, sed cum Ecclesiam persequerer et devastarem, vocatus sum. Hic autem totum vocantis est, vocati nihil, ut ita dicam, nisi quod obediat. *Christi Jesu*. Magister vester Christus est: et vos inscribitis homines doctrinae praefectos? *Per voluntatem Dei*. Deus enim hoc voluit ut vos sic salvi essetis. Nos enim nihil praeculare egimus, sed per voluntatem Dei salutem invenimus; et quia id ipsi placuit, vocati sumus, non quod digni essemus.

Pauli modestia. — Et *Sosthenes frater*. Rursus modeste agit, minorem in eodem secum ordine ponens: nam multum spatii erat Paulum inter et Sosthenem. Quod si cum tantum interesset discriminis, inferiorem sibi adjunxit, quid dicere possint illi, qui honore sibi pares despiciunt? *Ecclesiae Dei*. Non hujus aut illius, sed *Dei*. *Quae est Corinthi*. Viden' quomodo in singulis dictionibus illorum fastum dejiciat, per omnia mentem caelo assuefaciens. Ecclesiam autem Dei vocat, ostendens eam oportere esse unitam. Si enim Dei est, unita et una est, non Corinthi solum, sed etiam in toto orbe. Ecclesiae quippe nomen non separationis, sed unionis et concordiae nomen est. *Sanctificatis in Christo Jesu*. Rursus nomen Jesu, et nusquam hominum nomen ponit. Quid est autem sanctificatio? Lavacrum, purgatio. In memoriam enim illis revocat immunditiam suam, a qua liberavit eos, et suadet ut humiliter sentiant: non enim ex praeclearis suis gestis, sed ex Dei clementia sanctificati sunt. *Vocatis sanctis*. Etenim hoc ipsum, inquit, ex fide salutem consequi, non ex vobis est: non enim primi accessistis, sed vocati estis. Itaque neque illud exiguum a vobis totum est. Quamquam etiamsi accesseritis innumeris obnoxii malis, neque sic vobis gratia habenda est, sed Deo.

Ecclesiae unitas. — Quapropter ad Ephesios scribens dicebat: *Gratia salvi facti estis, per fidem, et hoc non ex vobis* (Ephes. 2. 8). Neque fides vestra tota ex vobis: neque enim vos credendo praeveneritis, sed vocati obedistis. *Cum omnibus invocantibus nomen Domini nostri Jesu Christi*. Non hujus aut illius, sed *Nomen Domini*. In omni loco et ipsorum et nostro. Etiam si enim literae ad Corinthios solum scriptae sint; at omnes in universa terra fideles memorat, ostendens unam esse debere in orbe Ecclesiam, licet multis in locis separatam, multoque magis eam quae est Corinthi. Quod si locus separat, at Dominus illos conjungit, communis cum sit: ideo conjungens illos subjunxit, *Et nostri et ipsorum*. Est autem hoc illo magis proprium. Sicut enim ii, qui uno in loco sunt, cum plurimos habent dominos contrarios, divisi sunt et nihil ad concordiam a loco juvantur, dominis diversa jubentibus et ad se trahentibus: *Non potestis enim, inquit, servire Deo et mammonae* (Matth. 6. 24): sic qui in diversis locis sunt, si non diversos habebant dominos, sed unum tantum, nihil ad concordiam servandam a locis laeduntur, uno domino illos copulante. Non dico igitur, inquit, vos, Corinthii cum sitis, cum Corinthiis tantum concordies esse debere, sed cum

omnibus qui in orbe sunt, cum communem habeatis Dominum. Ideo secundo adjecit, *Nostri*. Quia enim dixit, *Nomen Domini nostri Jesu Christi*; ne apud insipientes separare videretur, rursus adjecit, *Domini nostri et ipsorum*. Et ut clarius evadat id quod dico, sic legam ut sensus postulat: Paulus et Sosthenes Ecclesiae Dei, quae est Corinthi, et omnibus invocantibus nomen Domini nostri et ipsorum in omni loco, sive Romae, sive ubicumque fuerint: *Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro et Domino Jesu Christo*. Vel sic rursus, ut etiam melius esse existimo: Paulus et Sosthenes iis qui Corinthi sunt sanctificatis, vocatis sanctis cum omnibus qui invocant nomen Domini nostri Jesu Christi in omni loco ipsorum et nostri. Id est, *Gratia vobis et pax vobis, qui Corinthi estis sanctificati et vocati; non solis, sed cum omnibus qui in omni loco invocant nomen Domini nostri Jesu Christi et ipsorum*. Si autem ex gratia pax est, cur magnum sapis? cur tantum inflaris, cum per gratiam servatus sis? Si vero pacem habes apud Deum, cur te aliis adscribis? hoc enim est dissidere. Quid enim, si cum hoc et cum illo gratiam habetis? Ego autem peto, ut a Deo haec vobis utraque flant, et ab illo et ad illum. Neque enim firma manserint, nisi superna gratia fruantur: neque si non sint ad ipsum, nobis quidquam proderunt, si cum omnibus pacem habentes, cum Deo bellum habeamus; ut nihil nocenti nobis erit, si ab omnibus impugnemur, et cum Deo pacem habeamus: ac rursus nulla utilitas si ab omnibus celebremur, et Dominum offendamus; ut etiam nullum periculum, si omnes nos aversentur et odio habeant, Deusque nos approbet et diligat: vera enim gratia et vera pax a Deo est. Nam qui gratiam quae a Deo est habet, neminem timet, etiamsi innumera gravia patiat; nec dico hominem, sed neque etiam diabolum. Qui vero Deum offendit, omnes suspectos habet, etiamsi in tuto esse videatur. Instabile namque est genus hominum; et non solum amici et fratres, sed etiam patres, parva saepe de causa mutati, quem genuerunt, quem procreaverunt, magis quam omnes hostes abjecerunt; et filii patres extulerunt. Animum adhibe.

2. *Gratia Dei querenda, non hominum.* — Gratiam habuit David apud Deum; gratiam habuit Absalom apud homines: quem finem uterque habuit, et uter magis probatus et clarus fuerit, nostis. Gratiam habuit Abraham apud Deum, Pharaon autem apud homines: hi namque gratiam ejus occupantes uxorem justi ipsi prodiderunt: uter igitur splendidior, uter beatus fuerit, cuivis perspicuum est. Ecquid de justis loquor? Gratiam apud Deum habuere Israelitae, et odio habebantur ab hominibus Aegyptiis: et eos qui se odio habebant superarunt, idque conspicuo quo scitis omnes modo. Hoc ergo curemus omnes: quamvis servus quis sit, hoc precetur ut apud Deum magis quam apud herum suum gratiam inveniat; quamvis uxor fuerit, plus quam conjugis Servatoris sui Dei gratiam querat; quamvis miles, magis quam Imperatoris aut principis, supernam benevolentiam expetat: sic enim etiam apud homines amabilis eris. Quomodo autem

quis gratiam inveniat apud Deum? Quo alio modo, quam ab humilitate? *Deus enim*, inquit, *superbis resistit, humilibus autem dat gratiam* (Prov. 3. 34); et, *Sacrificium Deo spiritus contribulatus, et, Humiliatum cor Deus non despiciet* (Psal. 50. 19). Nam si apud homines tam desiderabilis est humilitas, multo magis apud Deum. Ita et gentiles gratiam invenerunt, ita et Judæi gratia exciderunt: *Justitiæ namque Dei non subjecti fuerunt* (Rom. 10. 3). Humilis gratus et suavis omnibus est, perpetuo in pace vivens, nullamque habens belli occasionem. Etiam si illum contumelia et conviciis afficias, etiam si quidvis dixeris, tacebit ille et leniter feret; et tantam servavit apud omnes pacem, quantam ne dicere quidem possis, etiamque apud Deum. Mandata quippe Dei eo tendunt, ut cum hominibus pax habeatur: et vitam nostram ita recte transigimus, si mutua cum aliis pace fruamur. Deum enim nemo lædere poterit: natura quippe illa perniciæ obnoxia non est et omni passioni superior. Nihil ita mirabile Christianum reddit ut humilitas. Audi enim Abrahamum dicentem: *Ego autem sum terra et cinis* (Gen. 18. 27); et Deum rursus de Moyse, quod fuerit omnium hominum mitissimus. Nihil enim illo humilior fuit, qui cum tanti populi dux esset, cum regem et exercitum Ægyptiorum omnium quasi muscas in mare demersisset, et tanta in Ægypto, tanta in mari Rubro et in deserto perpetrasset, tantarumque rerum testimoniis frueretur, sic affectus erat quasi unus ex plebe; eratque socero gener humilior, illiusque consilium accepit. Non moleste tulit, non dixit: Quid hoc? post tot tantaque præclare gesta venisti nobis cõsilia daturus? Quod tamen multi faciunt, etiam si quis optimum det consilium, personæ humilitatem despectui habentes. At non sic ille, sed per humilitatem omnia recte agebat. Hinc aulæ despexit regias, quia vere humilis erat: mentem enim sanam et excelsam facit humilitas. Quantæ enim et mentis et animi magnitudinis fuerit et donum et mensam regiam despiciere? Reges enim quasi dii colebantur apud Ægyptios, ac divitiis thesaurisque fruebantur innumeris. Attamen ille his omnibus dimissis, abjectisque Ægypti sceptris, ad captivos et oppressos, qui in luto et lateribus versabantur, quos servi regis horrebant: nam illos abominabantur Ægyptii (Exod. 1. 13), inquit: ad hos confugit, illosque dominis præposuit. Unde palam est, hunc humilem, excelsum magnanimumque esse. Arrogantia enim ex vili mente et illiberali animo nascitur; mansuetudo autem ex magno et excelso animo.

3. *Humilitas commendatur.* — Et si placet, utrumque exemplis discantiamus. Dic enim mihi, qui Abrahamo excelsus fuit? Atqui ille erat qui dicebat, *Ego sum terra et cinis* (Gen. 18. 27): ille erat qui dicebat, *Ne sit pugna inter me et te* (Gen. 13. 8). Verum hic humilis manubias despexit Persicæ, et barbarica contempsit tropæa. Hoc porro ex animi magnitudine et sublimitate faciebat. Ille namque vere sublimis est, qui sincere est humilis, non adulator, non qui ironia utitur. Aliud enim est magnanimitas,

aliud arrogantia: hoc autem hinc manifestum est. Sit quis lutum esse lutum putans et illud despiciat; alius autem qui lutum pro auro habeat, admiretur et magni faciat: uter excelsi animi est? annon is, qui lutum non admiratur? uter vero abjecti animi et vilis est? nonne qui illud admiratur et magni facit? Ita hic etiam reputa: eum nempe, qui se terram et cinerem dicit, excelsum esse, quamvis hoc dicat ex humilitate; illum vero, qui se nec terram nec cinerem esse putat, sed seipsum colit et altum de se sapit, vilem utique esse, qui parva magni faciat. Unde palam est ex magna animi sublimitate patriarcham hanc emisisse vocem, *Ego autem sum terra et cinis*; ex mentis sublimitate, non ex arrogantia. Quemadmodum enim in corporibus aliud est vegetum et bona carnis habitudine esse, aliud esse humore inflatum, licet in utroque caro promineat; at in hoc corrupta, in illo sana: ita etiam aliud est esse arrogantem, quod est esse humore turgentem; aliud esse sublimem, quod est vegetum esse. Et rursus, est quidam corporis statura procerus; alius autem brevis statura, acceptis calceis sit altior: utrum ergo vocabimur procerum et magnum, quæso? annon eum, qui ex natura sua procerus est? Ille enim alienum hoc habet, et super humilia ascendens, sic procerus effectus est: id quod etiam multi homines faciunt, qui pecuniis et gloria sese extollunt, idque non est altitudo. Excelsus enim est ille, qui horum nullo opus habens, sed omnia despiciens, in se magnitudinem obtinet. Simus ergo humiles, ut sublimes efficiamur: nam *Qui se humiliat, exaltabitur* (Matth. 23. 12), inquit. Sed non ille arrogans talis est; omnium quippe est vilissimus: bulla enim inflatur, sed hæc inflatio non solida est. Ideo hujusmodi homines inflatos vocamus. Qui enim moderate sentit, ne in magnis quidem altum sapit, vilitatem suam notam habens: qui autem vilis est, etiam in parvis magnum sapit. Adipiscamur ergo ex humilitate sublimitatem: consideremus humanarum rerum naturam, ut futurorum desiderio incendamur. Non alio quippe modo potest quis humilis fieri, quam per divinarum rerum amorem et præsentium despectum. Ut enim si quis regnum sit assequuturus, deindeque pro illa purpura aliquis ei vulgarem exhibeat honorem, illum nihili faciet: ita et nos præsentia omnia deridebimus, si honorem illum concupiscamus. Non videtis pueros, cum ludentes aciem statuunt et milites, præcedentibus præconibus et flictoribus, et puer medius instar ducis incedit, et quam sint illa puerilia? Talia sunt humana, et his viliora, quæ hodie sunt, et cras non erunt. Simus ergo his altiores, et non solum hæc non concupiscamus, sed etiam erubescamus, si quis nobis illa tribuat. Ita enim horum depulso amore, divinum illum consequemur, et immortali fruemur gloria: quam nos omnes assequi contingat gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

σαν. Ὁ ταπεινὸς οὗτος, καὶ ἐπίχαρις γίνεται καὶ πᾶσιν ἡδύς, καὶ εἰρήνην σύντροφος διηνεκεῖ, καὶ οὐδεμίαν ἔχων πολέμων ὑπόθεσιν. Κἂν γὰρ ὕβρισης, κἂν λοιδορήσης, κἂν ὀτιοῦν εἴπῃς, σιγήσεται καὶ πρῶτος οἴσει, καὶ τοσαύτην ἔξει τὴν εἰρήνην πρὸς πάντας, ὅσην οὐδὲ ἔστιν εἰπεῖν, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν δέ. Τὰ γὰρ τοῦ Θεοῦ προστάγματα, μετὰ ἀνθρώπων εἰρηνεύειν ἐστὶ, καὶ ὁ βίος ἅπας ἡμῖν οὕτω κατορθοῦται ἐν τῇ πρὸς ἀλλήλους εἰρήνῃ· οὐ γὰρ δὴ Θεὸν τις ἀδικῆσαι δυνήσεται· ἀνώλεθρος γὰρ ἡ φύσις ἐκεῖνη, καὶ παντὸς ἀνωτέρα πάθους. Οὐδὲν οὕτω θαυμαστόν ποιεῖ τὸν Χριστιανὸν, ὡς ταπεινοφροσύνη. Ἄκουσον γοῦν τοῦ Ἀβραάμ λέγοντος· Ἐγὼ εἰμι γῆ καὶ σποδός· καὶ τοῦ Θεοῦ περὶ Μωϋσέως πάλιν, ὅτι πρῶτος ἦν πάντων ἀνθρώπων. Οὐδεὶς γὰρ ἐκείνου ταπεινότερος ἢ γέγονεν, ὅς δὴμον τοσοῦτον ἄγων, καὶ τὸν βασιλεῖα καὶ τὸ στρατόπεδον ἅπαν τῶν Αἰγυπτίων καθάπερ μίλια καταποντίσας, καὶ τοσαῦτα μὲν ἐν Αἰγύπτῳ, τοσαῦτα δὲ ἐπὶ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης ἐργασάμενος καὶ ἐπὶ τῆς ἐρήμου, καὶ τοσαύτης ἀπολαύσας μαρτυρίας, ὡς εἰς τῶν πολλῶν ὢν, οὕτω δίκαιος· καὶ τοῦ κηδεστοῦ γαμβρὸς ταπεινότερος ἦν, καὶ ἐδέχετο τὴν παρ' ἐκείνου γνώμην. Καὶ οὐδὲ ἐδυσχεραίνει οὐδὲ εἶπε· Τί τοῦτο; μετὰ τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα κατορθώματα ἤλθες ἡμῖν συμβουλεύων; ὅπερ πάχουσαι οἱ πολλοί, κἂν ἀρίστην τις εἰσηγήσεται γνώμην, διὰ τὸ τοῦ προσώπου ταπεινὸν καταφρονούντες. Ἄλλ' οὐκ ἐκεῖνος οὕτως, ἀλλὰ διὰ ταπεινοφροσύνης πάντα κατώρθου. Ἐντεῦθεν καὶ τῶν βασιλικῶν καταφρόνησεν αὐτῶν, ἐπειδὴ ταπεινὸς ἦν ὄντως· τὸ γὰρ ὄχις φρόνημα καὶ τὸ ὑψηλὸν ἢ ταπεινοφροσύνη ποιεῖ. Πόση γὰρ οἶσι μεγαλοφροσύνης εἶναι καὶ μεγαλοψυχίας τὸ καὶ οἰκίας καὶ τραπέζης ὑπεριδεῖν βασιλικῆς; Καὶ γὰρ ὡς θεοὶ τιμῶνται οἱ βασιλεῖς παρ' Αἰγυπτίους, καὶ πλοῦτος καὶ θησαυρῶν ἀπολαύσας μυρίων. Ἄλλ' ὁμως πάντα ἀφείλε ἐκεῖνα, καὶ αὐτὰ τῆς Αἰγύπτου βίβας τὰ σκῆπτρα, τοῖς αἰχμαλώτοις καὶ καταπονημένοις, τοῖς ἐν τῷ πληθὲ καὶ τῇ πλινθείᾳ δαπανωμένοις, οὗς οἱ δοῦλοι αὐτοῦ ἐβδελύττοντο (ἐβδελύττοντο γὰρ αὐτοὺς οἱ Αἰγύπτιοι, φησί), τοῦτοις προσέβραμε, καὶ τῶν δεσποτῶν αὐτοῦς προσέθει. Ὅθεν δὴλον, ὅτι ὁ ταπεινός, οὗτος ἐστὶν ὁ ὑψηλός καὶ μεγαλόφρων. Καὶ γὰρ ἡ ἀπόνοια ἀπὸ εὐτελοῦς γίνεται διανοίας καὶ ἀγεννοῦς ψυχῆς, καὶ ἡ [7] ἐπιείκεια ἀπὸ μεγαλόφρονος, ἀπὸ μεγαλεψύχου γνώμης.

• γ'. Καὶ εἰ βούλεσθε, ἐπὶ τῶν ὑποδειγμάτων ἐκάτερα ἐξετάζωμεν. Εἰπέ γὰρ μοι, τί τοῦ Ἀβραάμ γέγονεν ὑψηλότερον; καίτοι γε ἐκεῖνος ἦν ὁ λέγων· Ἐγὼ εἰμι γῆ καὶ σποδός· ἐκεῖνος ἦν ὁ λέγων· Μὴ ἔστω μάχη ἀνά μέσον ἐμοῦ, καὶ ἀνά μέσον σοῦ. Ἄλλ' οὗτος ὁ οὕτω ταπεινὸς λαφύρων καταφρόνησε Περσικῶν, καὶ τροπαίων ὑπερεῖδε βαρβαρικῶν. Τοῦτο δὲ ἀπὸ πολλῆς ὑψηλοφροσύνης καὶ μεγαλοφροῦς διανοίας ἐποίει. Ἐκεῖνος γὰρ ἐστὶν ὑψηλός ὁ γνησίως ταπεινός, οὐχ ὁ κολαξ οὐδὲ ὁ εἴρων. Ἐτερον γὰρ μεγαλοφροσύνη, καὶ ἔτερον ἀπόνοια· καὶ τοῦτο δὴλον ἐκείθεν. Εἰ τις γὰρ τὸν πηλὸν πηλὸν ἠγοῖτο^β καὶ καταφρονῶν, ἕτερος δὲ τις τὸν πηλὸν ὡς χρυ-

σὸν θαυμάζει καὶ μέγα ἄγοι, τίς ἄρα ἐστὶν ὁ ὑψηλός; οὐχὶ ὁ τὸν πηλὸν μὴ θαυμάζων; τίς δὲ ὁ ταπεινός καὶ εὐτελής; οὐχὶ ὁ θαυμάζων αὐτὸν, καὶ μέγα τιθέμενος; Οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα λογίσει, ὅτι ὁ μὲν γῆν καὶ σποδὸν ἑαυτὸν λέγων, ὑψηλός ἂν εἴη, καίτοι γε ἀπὸ ταπεινοφροσύνης λέγει· ὁ δὲ μὴ γῆν καὶ σποδὸν ἑαυτὸν νομίζων, ἀλλὰ περιέφρων ἑαυτὸν, καὶ μεγαλοφρονῶν, οὗτος μὲν οὖν ἂν εἴη εὐτελής τὴν μικρὰ μέγала τιθέμενος. Ὅθεν δὴλον, ὅτι ἀπὸ πολλοῦ διανοίας ὕψους ἐφθέγγετο τὸ βῆμα ἐκεῖνο ὁ πατριάρχης, Ἐγὼ δὲ εἰμι γῆ καὶ σποδός· ἀπὸ ὕψους, οὐκ ἀπὸ ἀπονοίας. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ σωμάτων ἄλλο μὲν ἐστίν, εὐεκτόντα καὶ σφριγγύτα εἶναι, ἄλλο δὲ φλεγμαινόντα· καίτοι γε ἀμφοτέρω ὑψηλὸς ἐστὶ σαρκοῦς, ἀλλὰ τὸ μὲν διεφθαρμένης, τὸ δὲ ὑγιοῦς· οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἕτερόν ἐστιν εἶναι ἀπονενοημένον, ὅπερ ἐστὶ φλεγμαινόντα εἶναι· καὶ ἕτερόν ἐστιν ὑψηλόν, ὅπερ ἐστὶν εὐεκτόντα εἶναι. Καὶ πάλιν ἐστὶ τις ὑψηλός τῷ μέτρῳ τοῦ σώματος· ἄλλος δὲ βραχὺς ὢν, προσλαδῶν ἐμβάδας ὑψηλότερος γίνεται· τίνα οὖν καλέσομεν ὑψηλὸν καὶ μέγαν, εἰπέ μοι; οὐκ εὐδηλον ὅτι τὸν οἰκοθεν τὸ ὕψος ἔχοντα; Ἐκεῖνος γὰρ ἀλλότριον ἔχει τοῦτο, καὶ τῶν ταπεινῶν ἐπιθάς, οὕτω γέγονεν ὑψηλός· ὁ πολλοὶ πάσχουσι τῶν ἀνθρώπων, ἐπὶ χρημάτων καὶ δόξης ἑαυτοῦς ἀναδιθάσσοντες, ὅπερ οὐκ ἐστὶν ὕψος. Ὑψηλός γὰρ ἐστὶν ὁ μηδενὸς δεόμενος τούτων, ἀλλὰ καταφρονῶν ἀπάντων, καὶ οἰκοθεν ἔχων τὸ μέγεθος. Γενώμεθα τοίνυν ταπεινοί, ἵνα γενώμεθα ὑψηλοί· Ὁ γὰρ ταπεινῶν ἑαυτὸν, ἠγρωθήσεται, φησί. Ἄλλ' οὐχ ὁ ἀπονενοημένος τοιοῦτος, ἀλλὰ πάντων ἐστὶν εὐτελέστερος· καὶ γὰρ ἡ πομφόλυξ περῦσται, ἀλλ' οὐκ ἐστὶν ὑγιὲς τὸ φύσημα. Διὰ τοῦτο καὶ τοῦτους πεφυσιωμένους καλοῦμεν. Ὁ μὲν γὰρ μετριοφρονῶν οὐδὲ ἐπὶ τοῖς μεγάλοις μέγα φρονεῖ, τὸ ταπεινὸν εἶδος τὸ ἑαυτοῦ· ὁ δὲ εὐτελής καὶ ἐπὶ τοῖς μικροῖς μέγα φαντάζεται. Κτησώμεθα τοίνυν τὸ διὰ ταπεινοφροσύνης ὕψος· ἐπισκεψώμεθα τῶν ἀνθρωπίνων τὴν φύσιν, ἵνα ἐκκαῶμεν τῷ πόθῳ τῶν μελλόντων. Ἐτέρως γὰρ οὐκ ἐστι γενέσθαι ταπεινὸν, ἀλλ' ἢ διὰ τοῦ τῶν θεῶν ἔρωτος [8] καὶ τῆς τῶν παρόντων ὑπεροφίας. Ὅσπερ γὰρ εἰ τις βασιλεῖας ἐπιτυγχάνειν μέλλοι, εἴτα ἀντὶ τῆς ἀλουργίδος ἐκείνης ἰδιωτικῆν τιὰ τις αὐτῷ παράσχοι τιμὴν, οὐδὲν αὐτῆν εἶναι ἠγήσεται· οὕτω καὶ ἡμεῖς πάντων καταγελασώμεθα τῶν παρόντων, εἰ τῆς τιμῆς ἐπιθυμήσῃμεν ἐκείνης. Οὐχ ὁρᾶτε τοὺς παῖδας, ὅταν παίζοντες τάξιν ποιῶσι, καὶ στρατιώτας, καὶ προηγῶνται αὐτῶν κήρυκες καὶ ραβδοῦχοι, καὶ μέσος ὁ παῖς ἐν χώρᾳ ἄρχοντος βαδίζῃ, ὡς παιδικὰ τὰ γινόμενα; Τοιαῦτά ἐστι τὰ ἀνθρώπινα, καὶ τούτων εὐτελέστερα, σήμερον ἦντα καὶ αὔριον οὐκ ὄντα. Ὑψηλότεροι τοίνυν γενώμεθα τούτων, καὶ μὴ μόνον αὐτῶν μὴ ἐπιθυμῶμεν, ἀλλὰ καὶ αἰσχυνώμεθα εἰ τις ἡμῖν ταῦτα προτείνει. Οὕτω γὰρ τὸν τούτων ἐκβαλόντες ἔρωτα, τὸν θεῖον ἐκείνον ἔχομεν, καὶ τῆς ἀθανάτου δόξης ἀπολαύσομεν· ἢς ἕνομιον πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μετ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμή!

^a Legebatur οὐδὲν... ταπεινότερον, εἰ infra, τὸ στρατόπεδον τῶν Αἰγ. ἀπάντων. ^b Legebatur: Ἐἰ τις γὰρ πηλὸν ἠγοῖτο.

ΟΜΙΑΙΑ Β'.

Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου πάντοτε περὶ ὑμῶν, ἐπὶ τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ τῇ δοθείσῃ ὑμῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· ὅτι ἐν παντὶ ἐπλουτίσθητε ἐν αὐτῷ.

α'. Ὁ τοῖς ἄλλοις πικραίνει ποιεῖν, λέγων, Ἐν εὐχαριστίᾳ τὰ αἰτήματα ὑμῶν γνωρίζεσθαι πρὸς τὸν Θεόν, τοῦτο καὶ αὐτὸς ἔπραττε, διδάσκων ἡμᾶς ἀπὸ τούτων ἄρχεσθαι τῶν λόγων αἱ, καὶ πρὸ πάντων εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ. Οὐδὲν γὰρ οὕτω τῷ Θεῷ φίλον, ὡς τὸ εὐχαριστοῦν εἶναι, καὶ ὑπὲρ ἑαυτῶν καὶ ὑπὲρ ἄλλων. Διὸ καὶ πάσης σχεδὸν Ἐπιστολῆς τοῦτο προτίθησιν· ἐνταῦθα δὲ καὶ ἀναγκαιότερον ἢ ἐν ταῖς ἄλλαις αὐτὸ πράττει. Ὁ γὰρ εὐχαριστεῖν, καὶ ὡς εὐ παθῶν εὐχαριστεῖται, καὶ ἐπὶ χάριτι εὐχαριστεῖται· ἢ δὲ χάρις οὐκ ὀφειλὴ οὐδὲ ἀμοιβή οὐδὲ ἀντιδοσις· ὁ πανταχοῦ μὲν ἀναγκαῖον λέγειν, πολλῶν δὲ πλέον ἐπὶ Κορινθίω τῶν κεχρησμένων πρὸς τοὺς διατεμνόμενους τὴν Ἐκκλησίαν. *Τῷ Θεῷ μου.* Ἀπὸ πολλῆς τῆς διαθέσεως τὸ κοινὸν ἀρπάζει καὶ ἰδιοποιεῖται, ὁ καὶ προφήταις ἔθος αἱ λέγειν· Ὁ Θεός, ὁ Θεός μου. Καὶ εἰς προτροπὴν αὐτοὺς ἐνάγει α τοῦ καὶ αὐτοὺς τοῦτο λέγειν. Ὁ γὰρ οὕτω λέγων, ἀπὸ πάντων τῶν ἀνθρωπίνων ἀναχωρεῖ, καὶ χωρεῖ πρὸς ἐκεῖνον, ὃν μετὰ πολλῆς καλεῖ τῆς διαθέσεως. Τοῦτο γὰρ δύναται λέγειν γνησίως ὁ ἀπὸ τῶν βιωτικῶν ἀναθάλων αἱ πρὸς τὸν Θεόν, καὶ ἀπάντων αὐτὸν προτιθεὶς πάντοτε, καὶ εὐχαριστῶν διηλεκτικῶς, οὐχ ὑπὲρ τῆς ἤδη δοθείσης χάριτος, ἀλλ' εἰ ποτέ τι καὶ μετὰ ταῦτα ἀγαθὸν γέγονε, καὶ ὑπὲρ τούτου τὴν αὐτὴν ἀναφέρει εὐφημίαν αὐτῷ. Διὰ τοῦτο οὐχ ἄπλως εἶπεν, Εὐχαριστῶ, ἀλλὰ, *Πάντοτε ὑπὲρ ὑμῶν*, παιδεύων αὐτοὺς καὶ αἱ εἰδέναι χάριν, καὶ μηδενὶ ἐτέρῳ [9], ἀλλ' ἢ τῷ Θεῷ μόνον. *Ἐπὶ τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ.* Ὅρξ πῶς πανταχοῦθεν αὐτοὺς διορθοῦται; Ἐνθα γὰρ χάρις ἐστίν, ἔργα οὐκ ἐστίν· ἔνθα ἔργα, οὐκέτι χάρις ἐστίν. Εἰ τοίνυν χάρις, τί μέγα φρονεῖτε; πόθεν πεφυσιωμένοι ἐστέ; Τῇ δοθείσῃ ὑμῖν. Καὶ διὰ τίνος ἐδόθη; ἄρα δι' ἑμοῦ, ἢ δι' ἐτέρου ἀποστόλου; Οὐδαμῶς, ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ· τὸ γὰρ, *Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ*, τοῦτο ἐστίν. Ὅρα πῶς πολλαχοῦ τὸ, *ἐν*, ἀντὶ τοῦ, *δι'* οὐ, ἐστίν. Οὐκ ἄρα ἕκατον τοῦτο τοῦ, *διὰ*. Ὅτι ἐν παντὶ ἐπλουτίσθητε. Πάλιν διὰ τίνος; Ἐν αὐτῷ, φησί. Καὶ οὐχ ἄπλως ἐπλουτίσθητε, ἀλλὰ καὶ *Ἐν παντὶ*. Ὅταν οὖν καὶ πλοῦτος ἦ, καὶ Θεοῦ πλοῦτος, καὶ ἐν παντὶ, καὶ διὰ τοῦ Μονογενοῦς, ἐνόησον τὸν ἄφατον θησαυρόν. *Ἐν παντὶ λόγῳ καὶ πάσῃ γνώσει.* Λόγῳ οὐ τῷ ἐξῴθεν, ἀλλὰ τῷ τοῦ Θεοῦ. Ἔστι γὰρ γνώσις λόγου χωρὶς, καὶ ἐστὶ γνώσις μετὰ λόγου. Καὶ γὰρ εἰσι πολλοὶ γνῶσιν μὲν ἔχοντες, λόγον δὲ οὐκ ἔχοντες, οἷον οἱ ἰδιῶται, καὶ μὴ δυνάμενοι παραστήσαι σαφῶς ἄπερ ἔχουσιν ἐν διανοίᾳ. Ἄλλ' οὐχ ὑμεῖς τοιοῦτοι, φησὶν, ἀλλὰ καὶ νοῆσαι καὶ εἰπεῖν ἱκανοί. Καθὼς εὐ μαρτύριον τοῦ Χριστοῦ ἐβεβαιώθη ἐν ὑμῖν. Ἐν τάξει ἐπαινῶν καὶ εὐχαριστίας σφόδρα αὐτῶν καθάπτεται. Οὐ γὰρ διὰ τῆς ἐξῴθεν φιλοσοφίας, φησὶν, οὐδὲ διὰ τῆς ἐξῴθεν παιδείσεως, ἀλλὰ διὰ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦ πλοῦτου καὶ τῆς γνώσεως καὶ τοῦ λόγου τοῦ παρ' αὐτοῦ δοθέντος ἡδυνήθητε μαθεῖν τὰ τῆς ἀληθείας δόγματα καὶ βεβαιωθῆναι εἰς τὸ μαρτύριον τοῦ Κυρίου, τουτέστιν, εἰς τὸ κήρυγμα. Πολλῶν γὰρ ἀπελαύσατε σημείων, πολλῶν θαυμάτων, ἀφάτου χάριτος, ὥστε δέξασθαι τὸ κήρυγμα. Εἰ τοίνυν ἐβεβαιώθητε διὰ σημείων καὶ χάριτος, τίνος ἔνεκεν παρασαλεύεσθε; Ταῦτα δὲ ἑμοῦ καὶ καθαπτο-

μένου, καὶ προκαταλαμβάνοντος αὐτοὺς ἐστὶ τὰ ῥήματα. Ὅστε ὑμᾶς μὴ ὑστερεῖσθαι ἐν μηδενὶ χάρισματι. Μέγα ἐνταῦθα ζητεῖται· εἰ οἱ πλουτισθέντες ἐν παντὶ λόγῳ, ὡς μηδὲν ὑστερεῖσθαι ἐν μηδενὶ χάρισματι, πῶς οὗτοι σαρκικοί εἰσιν. Εἰ γὰρ παρὰ τῆ ἀρχὴν τοιούτοι ἦσαν, πολλῶ μᾶλλον νῦν. Πῶς οὖν αὐτοὺς σαρκικούς καλεῖ; Οὐ γὰρ ἡδυνήθηθη ὑμῖν λαλήσει, φησὶν, ὡς πνευματικοῖς, ἀλλ' ὡς σαρκείοις. Τί οὖν ἐστὶν εἰπεῖν; Ὅτι παρὰ τὴν ἀρχὴν πιστεύσαντες, καὶ παντοίων ἐπιτευχόντες χαρισμάτων (καὶ γὰρ ἐζήλουν αὐτὰ), ὑστερον βραθυμότεροι γεγονῶσιν· ἢ εἰ μὴ τοῦτο, ὅτι οὐ πρὸς ἅπαντας οὕτε ταῦτα οὕτε ἐκεῖνα λέγεται· ἀλλὰ τὰ μὲν πρὸς τοὺς ὑπευθύνους ταῖς κατηγορίας, τὰ δὲ πρὸς τοὺς κομῶντας τοῖς ἐπαινοῖς. Ὅτι γὰρ εἶχον ἔτι χαρίσματα, *Ψαλμὸν τις ἔχει*, φησὶν, *ἀποκάλυψιν ἔχει*, *γλῶσσαν ἔχει*, *ἐρμηνεῖαν ἔχει*· πάντα πρὸς οἰκοδομὴν γινέσθαι· καὶ, *Προφήται* δὲ δύο ἢ τρεῖς *λαλεῖτωσαν*. Ἔστι δὲ καὶ ἕτερον τι εἰπεῖν, ὅτι ὡς περ ἔθος ἡμῖν λέγειν τὸ πλέον ἅπαν, οὕτω καὶ ἐνταῦθα εἴρηκε. Μετὰ δὲ τούτων οἶμαι καὶ τὸ ἑαυτοῦ αὐτὸν αἰνίττεσθαι, ὅτι καὶ αὐτὸς τὰ σημεῖα ἐπεδείξατο, καθάπερ καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ πρὸς αὐτοὺς Ἐπιστολῇ λέγει· *Τὰ μέντοι σημεῖα τοῦ ἀποστόλου κατεργάσθη ἐν ὑμῖν ἐν πάσῃ ὑπομονῇ*· καὶ πάλιν, *Τί γὰρ ἐστὶν ὁ ἠτετήθητε ὑπὲρ τὰς λοιπὰς Ἐκκλησίας*; Ἡ, [10] ὅπερ ἔφη, καὶ τῶν ἑαυτοῦ ἀναμνησθεῖς, ἢ καὶ πρὸς τοὺς ἔτι ὄντας δοκίμους ταῦτα λέγει. Ἦσαν γὰρ πολλοὶ ἅγιοι ἐκεῖσε, οἵτινες καὶ ἔταξαν ἑαυτοὺς εἰς διακονίαν τῶν ἁγίων, καὶ ἀπαρχὴ γεγονῶσι τῆς Ἀχαΐας, καθάπερ πρὸς τῷ τέλει ὁλοῖ. Ἄλλως δὲ, κἂν μὴ σφόδρα τῆς ἀληθείας ἔχωνται οἱ ἐπαινοί, ἀλλ' ὅμως οικονομικῶς ἔγκεινται προσοδοποιούντες τῷ λόγῳ. Ὁ μὲν γὰρ ἐκ προοιμίων εὐθέως φορτικῶς φεγγόμενος, ἀπέκλεισε τοὺς λόγους τὴν ἀκοήν παρὰ τοῖς ἀσθενεστέροις. Ἄν τε γὰρ ὁμότιμοι ὡσὶν οἱ ἀκούοντες, ὀργίζονται· ἂν τε σφόδρα ἐλάττους, λυπηθήσονται. Ἴν' οὖν μὴ τοῦτο γένηται, ἀπὸ ἐγκωμίων δοκούντων εἶναι ποιεῖται τὴν ἀρχὴν. Οὐδὲ γὰρ ἐγκώμιον τοῦτο ἦν αὐτῶν, ἀλλὰ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος· τὸ γὰρ ἀμαρτημάτων ἀφελθῆναι καὶ δικαιωθῆναι, τοῦτο τῆς ἄνωθεν ἦν δωρεᾶς. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ἐνδοξάζει τούτους, ἂ τοῦ Θεοῦ δείκνυσι τὴν φιλοanthρωπίαν, ἵνα ἐπιπλεῖον αὐτῶν ἐκκαθάρῃ τὸ νόσημα. Ἀπεκδεχομένους τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τί θορυβεῖσθε, φησὶ, τί ταρασσέσθε, ὅτι οὐ πάρεστι Χριστός; Πάρεστι μὲν οὖν, καὶ ἡ ἡμέρα λοιπὸν ἐπὶ θύραις. Καὶ σκόπει τὴν σοφίαν, πῶς αὐτοὺς ἀπαγαγῶν τῶν ἀνθρωπίνων, ἐφόβησεν ἀναμνήσας τῷ βήματος τοῦ φοβεροῦ, καὶ δείξας, ὅτι οὐ προοιμίων δεῖ μόνον χρηστῶν, ἀλλὰ καὶ τέλους. Δεῖ γὰρ μετὰ τῶν χαρισμάτων τούτων, καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς, τὴν ἡμέραν ἀναμνησθαι ἐκείνην· καὶ πολλῶν χρεῖα πόνων, ὥστε δυνήθηται πρὸς τὸ τέλος ἐλθεῖν.

β'. Ἀποκάλυψιν δὲ λέγει, δεικνύς ὅτι εἰ καὶ μὴ ὁρᾶται, ἀλλ' ἐστὶ, καὶ πάρεστι καὶ νῦν, καὶ τότε φανήσεται. Ἰσομοῦν οὖν χρεῖα· διὰ τοῦτο γὰρ ἐλάθετε τὰ θαύματα, ἵνα μείνητε βέβαιοι. Ὅς καὶ βεβαιώσει ὑμᾶς ἕως τέλους ἀνερχομένης. Ἐνταῦθα δοκεῖ μὲν αὐτοὺς θεραπεύειν, πάσης δὲ κολακείας ἀπῆλλακται τὸ λεγόμενον. Καὶ γὰρ οἶδεν αὐτῶν καθάπτεσθαι, ὡς ἔταν λέγει· Ὅς μὴ ἐρχομένου δέ μου τῆς

* Αἱεὶ, ἀνάγει.

β Legeatur πάντων, et mox, καὶ γὰρ ἐξήρῶντο.

HOMILIA II.

CAP. I. V. 4. *Gratias ago Deo meo semper pro vobis, de gratia Dei, quæ data est vobis in Christo Jesu : 5. quia in omni divites facti estis in illo.*

4. *Gratiæ Deo agendæ.* — Quod alios hortatur ut faciant cum dicit : *In gratiarum actione petitiones vestræ innotescant apud Deum* ; hoc ipsum ille faciebat, docens nos ab hujusmodi semper verbis incipere, et ante omnia Deo gratias agere. Nihil enim tam amat Deus, quam ut grato animo simus, et pro nobis et pro aliis. Ideoque in omni fere epistola hoc præmittit ; hic vero magis necessario hoc facit, quam in aliis. Nam qui gratias agit, ut beneficio affectus id agit, et gratiam gratia rependit. Gratia vero nec debitum nec merces nec retributio est. Quod ubique dicere necesse erat, maxime vero Corinthiis, qui inhiabant ad eos, qui scindebant Ecclesiam. *Deo meo.* Ex ingenti affectu quod commune erat rapit, et sibi proprium facit ; quod etiam prophetæ semper dicere solebant : *Deus, Deus meus.* Hortaturque illos ut hoc ipsum dicant. Nam qui ita loquitur, ab humanis omnibus recedit, et ad illum tendit, quem cum affectu multo vocat. Hoc enim proprie et vere dicere potest is, qui a secularibus rebus ad Deum semper ascendit, et ubique illum omnibus præponit, ipsique perpetuo gratias agit, non solum de gratia jam data ; sed si quid postea boni factum sit, pro eo etiam laudem ipsi refert. Ideo non solum dixit, *Gratias ago*, sed etiam, *Semper pro vobis*, nos instituens, ut illi semper gratias habeamus, neminique alteri, sed Deo tantum. *De gratia Dei.* Viden' quomodo illos ubique corrigat ? Ubi enim est gratia, non sunt opera : ubi sunt opera, non est amplius gratia. Si ergo gratia, quare altum sapitis ? cur inflati estis ? *Quæ data est vobis.* Et per quem data est ? an per me, an per alium apostolum ? Nequaquam, sed per Jesum Christum : illud enim, *In Christo Jesu*, hoc significat. Vide quomodo sæpe illud, *in*, præ illo, *per quem*, ponatur. Non minus ergo est quam *per*. *Quod in omni divites facti estis.* Rursus per quem ? In ipso, inquit : nec modo divites facti estis, sed etiam *in omni*. Cum ergo divitiæ sunt, et Dei divitiæ, et in omni, et per Unigenitum, cogita quam ineffabilis sit thesaurus. *In omni verbo et in omni scientia.* Verbo, non externo, sed Dei. Est enim scientia sine verbo, et est scientia cum verbo. Sunt namque plurimi qui scientiam nacti, verbum non habent, ut idiotæ, et qui non possunt ea, quæ in mente habent, clare exprimere. At non vos tales estis, inquit, sed et cogitandi et loquendi facultatem habetis. 6. *Sicut testimonium Christi confirmatum est in vobis.* In laudum et gratiarum actionis ordine et modo valde illos tangit. Non enim per externam philosophiam, inquit, neque per externam eruditionem, sed per gratiam Dei et divitias et scientiam et verbum ab ipso datum potuistis veritatis dogmata discere et confirmari in testimonium Domini, id est, in prædicationem. Multa enim habuistis signa, multa miracula, ineffabilem gratiam, ita ut prædicationem acceperi-

lis. Si ergo confirmati estis per signa et gratiam, cur vacillatis ? Hæc porro simul sunt et increpantis et prævenientis dicta. 7. *Ita ut nihil vobis desit in ulla gratia.* Magnum quidpiam hic quæritur : si qui divites sunt in omni verbo, ita ut nihil desit illis in ulla gratia, hi carnales sunt. Nam si tales fuerunt in principio, multo magis nunc. Quomodo ergo illos carnales vocat ? *Non enim potui vobis loqui, inquit, ut spiritualibus, sed ut carnalibus (1. Cor. 3. 1).* Quid ergo dicendum est ? Quod cum ab initio credidissent, et charismata omnia consequuti essent ; nam zelo incensi erant, negligentiores postea evaserint. Aut si hoc non ita se habeat, quod non omnibus hæc vel illa dicantur, sed alia iis qui in culpa erant, alia iis qui laudibus insignes erant. Nam quod adhuc charismata haberent *Psalmum habet aliquis, inquit, revelationem habet, linguam habet, interpretationem habet : omnia ad ædificationem fiunt* ; et, *Prophetæ autem duo vel tres loquantur (Ibid. 14. 26. 29).* Aliud quidpiam dici potest : ut moris est apud nos id quod plus est, totum dicere, ita etiam hic ille dixit. Ad hæc autem puto illum etiam quæ sua sunt subindicare, ut et in secunda ad eosdem Epistola dicit : *Signa quidem apostoli facta sunt in vobis in omni patientia* ; et rursus : *Quid enim est, quod minus habuistis quam cæteræ Ecclesiæ (2. Cor. 12. 12. et 15) ?* Vel, ut jam dixi, quæ ab se facta sunt commemorat ; vel hæc iis, qui adhuc probati erant, dicit. Erant quippe ibi sancti multi, qui ad sanctorum ministerium se dediderunt, et primitiæ Achaïæ facti sunt, ut in fine declarat. Alioquin vero etiamsi laudes non omnino affines sunt veritati, attamen prudenter adhibentur, ut viam parent iis quæ dicenda sunt. Nam qui statim a principio importuna loquitur, infirmioribus auditum claudit ad cætera verba : si enim auditores honore pares sint, irascuntur ; si admodum inferiores, dolore afficiuntur. Ne igitur hoc eveniat, ab iis quæ encomia videntur esse initium ducit. Neque enim hoc encomium illorum erat, sed gratiæ Dei. Nam quod peccata remissa ipsis essent, et quod justificati essent, hoc superni doni erat. Propterea in iis immoratur, quæ Dei benignitatem ostendunt, ut morbum eorum magis curet. *Expectantibus revelationem Domini nostri Jesu Christi.* Quid tumultuamini, inquit, quid turbamini, quod non adsit Christus ? Adest quidem, et dies jam pro foribus est. Et considera sapientiam, quomodo illos, cum ab humanis abduxisset, exterruit tremendum tribunal commemorans, et ostendens non bona tantum initia requiri, sed finem quoque. Nam cum his charismatibus et aliis virtutibus, oportet etiam diei illius reminisci : multisque laboribus est opus, ut possit quis ad finem pervenire.

2. Revelationem autem commemorat ostendens illam, etiamsi non videatur, sed esse tamen, et nunc adesse, et tunc apparituram esse. Patientia igitur est opus : ideo enim miracula accepistis, ut firmi maneat. 8. *Qui et confirmabit vos usque in finem sine*

crimine. Illic videtur quidem illos demulcere; sed quod dicitur omni adulatione vacat. Solet enim illos tangere, ut cum dicit: *Tamquam non venturus sim ad vos, inflati sunt quidam; et rursum, Quid vultis? in virga veniam ad vos, an in caritate et spiritu mansuetudinis* (1. Cor. 4. 18. et 21)? et, *An experimentum queritis ejus qui in me loquitur Christi* (2. Cor. 13. 3)? Latenter autem ipsos accusat: cum dicit enim, *Confirmabit, et, Sine crimine,* ostendit illos adhuc fluctuare, et crimini esse obnoxios. Tu vero consideres velim, quomodo illos semper nomini Christi affligat, et nullius hominis, neque apostoli, neque magistri, sed frequenter dilecti illius mentionem faciat, quasi ab ebrietate quadam temulentos educere parans. Nusquam enim in alia epistola tam frequenter nomen Christi jacet: hic vero in paucis versibus sæpe, et hoc nomine fere totum contextit præmium. Considera autem superius. « Paulus, vocatus apostolus Jesu Christi, sanctificatis in Christo Jesu, invocantibus nomen Domini nostri Jesu Christi: gratia vobis et pax a Deo Patre et Domino Jesu Christo. Gratias ago Deo meo de gratia, quæ data est vobis in Christo Jesu: sicut testimonium Christi confirmatum est in vobis: expectantibus revelationem Domini nostri Jesu Christi, qui et confirmabit vos sine crimine in die Domini nostri Jesu Christi. 9. Fidelis est Deus, per quem vocati estis in societatem Filii ejus Jesu Christi Domini nostri. 10. Obsecro autem vos per nomen Domini nostri Jesu Christi. » Viden' frequentiam nominis Christi? Unde palam est etiam illis, qui admodum insipientes sunt, ipsum non sine causa nec casu ita facere; sed hujus pulchri nominis frequentia illorum tumorem exhaurit, et saniem morbi expurgat. *Fidelis Deus, per quem vocati estis in societatem Filii ejus.* Papæ! quantam hic rem dicit! quantam doni magnitudinem exhibet! In societatem Unigeniti vocati estis, et vos hominibus addicitis? quid hac miseria pejus? Et quomodo vocati estis? Per Patrem. Quia enim per illum et in illo frequenter dicebat de Filio, ne putarent se illum ut minorem commemorare, id Patri adscribit. Non per hunc vel alium, inquit, sed per Patrem vocati estis: per ipsum etiam divites facti estis. Rursus vocati estis, non ipsi accessistis. Quid vero sibi vult illud, *In societatem Filii ejus?* Audi illum hoc clarior alibi dicentem: *Si sustinemus, et conregnabimus: si commorimur, simul vivemus* (2. Tim. 2. 12). Deinde, quia rem magnam dixit, addidit etiam ratiocinium certum, cui non possit contradici: nam ait, *Fidelis Deus;* id est, verus. Si verus, quæ promisit faciet: promisit autem se nos socios facturum unigeniti Filii; ad hoc quippe nos vocavit: dona enim et charismata ejus sine pœnitentia sunt, necnon Dei vocatio. Hæc autem nunc prius ordine ponit in sermone, ut ne post vehementem accusationem in desperationem cadant. Quæ enim a Deo sunt promissa omnino comparebunt, nisi nos admodum effrenes fuerimus: quemadmodum Judæi vocati noluerunt bona accipere.

Deo vocanti obtemperandum.—Hoc vero jam non vocantis erat, sed ingrati illorum animi. Ipse namque

dare volebat; illi vero nolentes accipere, seipsos ejecerunt. Nam etiamsi ad rem laboriosam et asperam vocasset, recusantes venia digni non fuissent, sed potuissent saltem hoc obtendere: si autem ad purgationem, ad justitiam, ad sanctificationem, ad redemptionem, gratiam, donum et præparata bona, quæ oculus non vidit, nec auris audivit, et Deus est qui vocat, et per seipsum vocat; qua venia digni fuerint qui non accurrunt? Ne quis ergo in Deum culpam referat. Non enim ex vocante fit quod non credatur, sed ex iis qui resiliunt. Sed oportebat, inquires, vel invitos inducere. Apag: non enim vim vel necessitatem infert. Quis enim ad honores et coronas et convivia et celebritates vocans, invitos et vincitos trahit? Nemo certe: hoc enim esset injuriam facere. Ad gehennam invitos mittit; ad regnum lubentes vocat: ad ignem ligatos ducit, etiam ejulantes; sed innumera bona non sic. Nam hoc ipsa quoque bona odiosa reddat, nisi talis sit illorum natura, ut ad illa sponte accurratur, et gratiam habeant maximam.

3. Et qui fit, inquires, quod non omnes ipsa eligant? Ob propriam infirmitatem. Et cur illorum infirmitatem non abscindit? Et quo pacto, dic mihi, excindere opus est? annon creaturam condidit docentem ejus benignitatem, et potentiam? nam *Cæli*, inquit, *enarrant gloriam Dei* (Psal. 18. 2). Annon prophetas misit? annon vocavit et honoravit? annon miracula fecit? annon legem dedit et scriptam et naturalem? annon Filium suum misit? annon etiam apostolos? annon signa fecit? annon gehennam comminatus est? nonne regnum promisit? nonne quotidie solem suum criri facit? nonne quæ præcepit ita facilia sunt, ut multi vi philosophiæ suæ ejus mandata superent! *Quid oportebat facere vineæ, et non feci* (Isai. 5. 4)? Et cur non fecit nobis, inquires, scientiam et virtutem naturalem? Quis hæc dicit? Græcusne an Christianus? Ambo quidem, sed non eadem de causa: verum alter de scientia, alter de vita contendit. Primum igitur nostro respondebimus: non enim mihi tanta cura est de exteris, quanta de propriis membris. Quid ergo dicit Christianus? ipsam nobis virtutis scientiam indi oportebat. Indidit certe: nisi enim indidisset, unde nossemus ea quæ agenda et quæ non agenda sunt? undenam leges et tribunalia? At non scientiam, sed ipsam actionem dare oportuit. Et cujusnam rei mercedem accepturus eras, si totum ex Deo fuisset? Dic enim mihi, tene et Græcum peccantes similiter punit Deus? Minime: habes enim interim cam quæ ex scientia manat fiduciam. Quid ergo, si quis nunc diceret tibi, et te et Græcum pro scientia eadem consequuturos esse, annon id ægre ferres? Arbitror sane: diceret enim, cum Græcus ex se posset scientiam invenire, noluit. Si ergo illo diceret, oportebat Deum nobis scientiam naturaliter indere, annon irrideres, diceretque ei, Cur non quæsisisti? cur non conatus es ut ego? ac cum multa stares fiducia, diceretque extreme esse insipientiæ Deum incusare, quod naturæ scientiam non indiderit. Ille autem diceret, quia illa, quæ ad scientiam spectant.

ὁμᾶς, ἐφρωσιώθησάν τινες· καὶ πάλιν, *Τί θέλετε, ἐν ῥάβδῳ ἔλω πρὸς ὑμᾶς, ἢ ἐν ἀγάπῃ πνεύματι τε πρῶτος;* καὶ, *Εἰ δοκιμῆν ἤζητε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ;* Λαθρανόντως δὲ αὐτῶν καὶ κατηγορεῖ· τῷ γὰρ εἶπεν, *Βεβαιώσει,* καὶ τῷ, *Ἀνεγκλήτους,* δείκνυσι καὶ σκευομένους ἔτι, καὶ ἐγκλήματος ὑπευθύνους θνατοῦ. Σὺ δὲ σκόπει πῶς αὐτοῦ τῷ ὄνοματι ἀεὶ τοῦ Χριστοῦ προσηλοῖ. Καὶ ἀνθρώπου μὲν οὐδενός, οὔτε ἀποστόλου οὔτε διδασκάλου, συνεχῶς δὲ αὐτοῦ τοῦ ποθομένου μέμνηται, καθάπερ ἀπὸ μέθης τινός τοῦς κερηθαροῦντας ἀνενεγκεῖν παρασκευάζων. Οὐδαμοῦ γὰρ ἐν ἐτέρᾳ Ἐπιστολῇ οὕτω συνεχῶς κεῖται τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ· ἐνταῦθα μόνον ἐν ὀλίγοις στίχοις πολλάκις, καὶ διὰ τοῦτο σχεδὸν τὸ πᾶν ὑφαίνει προύμιον. Σκόπει δὲ ἀνοθεν· *Παῦλος, κλητὸς ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἡγιασμένοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου ἐπὶ τῇ χάριτι τῇ δοθείσῃ ὑμῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· καθὼς τὸ [11] μαρτύριον τοῦ Χριστοῦ ἐβεβαίωσεν ἐν ὑμῖν· ἀπεκδεχομένους τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ὃς καὶ βεβαιώσει ὑμᾶς ἀνεγκλήτους ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Πιστὸς ὁ Θεός, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν· παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.* Ὅρθῃ τὴν συνέθειαν τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ; Ὅθεν ὄηλον καὶ τοῖς σφοδρὰ ἀνοήτοις, ὅτι οὐκ εἰκὴ οὐδὲ ἀπλῶς τοῦτο ποιεῖ, ἀλλὰ τῇ πυκνότητι τῆς καλῆς ταύτης προσηγορίας τὴν φλεγμονὴν αὐτῶν ἀπαντῶν, καὶ τὴν σηπεδῶνα τοῦ νοσήματος ἐκκαθαίρων. *Πιστὸς ὁ Θεός, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ.* Βαβαί, πόσον ἐνταῦθα εἶπεν! πῶσον μέγεθος δωρεᾶς ἐνέφηνεν! Εἰς κοινωνίαν τοῦ Μονογενοῦς ἐκλήθητε, καὶ ἀνθρώποις ἑαυτοῦς προσνέμετε; τί ταύτης τῆς ἀθλιότητος χεῖρον; Καὶ πῶς ἐκλήθητε; Διὰ τοῦ Πατρὸς. Ἐπειδὴ γὰρ δι' αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ συνεχῶς ἔλεγε περὶ τοῦ Υἱοῦ, ἵνα μὴ νομισώσιν, ὅτι ὡς ἐλάττωτος αὐτοῦ οὕτω μέμνηται, προσνέμεται αὐτῷ τῷ Πατρί. Οὐ γὰρ διὰ τοῦδε καὶ τοῦδε, φησὶν, ἀλλὰ διὰ τοῦ Πατρὸς ἐκλήθητε, δι' αὐτοῦ καὶ ἐπλουτίσθητε. Πάλιν ἐκλήθητε, οὐκ αὐτοὶ προσηλοῦτε. Τί δὲ ἐστίν, *Εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ;* Ἄκουσον αὐτοῦ τοῦτο αὐτὸ σαφέστερον ἐτέρωθι λέγοντος· *Εἰ ὑπομέτρομεν, καὶ συμβασιλεύσομεν· εἰ συναποθνήσκομεν, καὶ συζήσομεν.* Εἶτα, ἐπειδὴ μέγα εἶρηκε, προσέθηκε καὶ λογισμὸν πληροφορίαν ἔχοντα ἀναντιρρήτον· *Πιστὸς γὰρ, φησὶν, ὁ Θεός· τουτέστιν ἀληθής. Εἰ δὲ ἀληθής, ἀ ἐπηγγεῖλατο καὶ ποιήσει· ἐπηγγεῖλατο δὲ κοινωνίους ἡμᾶς ποιῆσαι τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ· ἐπὶ τοῦτο γὰρ καὶ ἐκάλεσεν· ἀμεταμέλητα γὰρ τὰ χαρίσματα αὐτοῦ, καὶ ἡ κλήσις τοῦ Θεοῦ. Ταῦτα δὲ προοικονομεῖ νῦν ἐν τῷ λόγῳ, ὥστε μὴ μετὰ τὸ σφοδρὸν τῶν ἐγκλημάτων εἰς ἀπόγνωσιν αὐτοῦς ἐμπεσεῖν. Πάντως γὰρ τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἔψεται, ἂν μὴ σφοδρὰ ἡμεῖς ἀφηγησώμεν· καθάπερ οἱ Ἰουδαῖοι καλούμενοι οὐκ ἤθελον δεῖξασθαι τὰ ἀγαθὰ.*

Τοῦτο δὲ οὐκέτι τοῦ καλοῦντος ἦν, ἀλλὰ τῆς ἐκείνων ἀγνωμοσύνης. Αὐτοὺς μὲν γὰρ ἐβούλετο δοῦναι, ἐκείνοι δὲ, μὴ θελήσαντες λαβεῖν, ἑαυτοῦς ἐξέβαλον. Εἰ μὲν γὰρ εἰς ἐπίπονον καὶ ἐπίμοχθον ἐκάλε: πρᾶγμα, οὐκ ἦσαν μὲν οὐδὲ οὕτω συγγνώμης ἄξιοι παραιτούμενοι, πλην ἀλλ' εἶχον αὐτὸ τοῦτο λέγειν· Εἰ δὲ ἐπὶ καθαρῶν καὶ

δικαιοσύνην καὶ ἁγιασμόν καὶ ἀπολύτρωσιν καὶ χάριν καὶ δωρεάν, καὶ τὰ παρεσκευασμένα ἀγαθὰ, ἀ ὀφθαλμῶς οὐκ εἶδε, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε, καὶ θεός ὁ καλῶν, καὶ δι' ἑαυτοῦ καλῶν, ποίας ἂν εἴεν συγγνώμης ἄξιοι οἱ μὴ προστρέχοντες; Μὴ τοῖνον τὸν Θεὸν αἰτιάσθω τις. Οὐ γὰρ παρὰ τὸν καλοῦντα γίνεται τὸ μὴ πιστεῦσαι, ἀλλὰ παρὰ τοὺς ἀποτηδύοντας. Ἄλλ' εἶει, φησὶ, καὶ ἄκοντας ἀναγαγεῖν. Ἄπαγε· οὐ γὰρ βιάζεται οὐδὲ ἀναγκάζει. Τίς γὰρ ἐπὶ τιμᾶς καὶ στεφάνους καὶ εὐωχίας καὶ πανηγύρεως καλῶν, ἄκοντας καὶ δεδεμένους ἔλκει; Οὐκ ἔστιν οὐδεὶς· τοῦτο γὰρ ὑβρίζοντός ἐστιν. Εἰς γένναν ἄκοντας πέμπτει, εἰς δὲ [12] βασιλείαν ἐκόντας καλεῖ· εἰς τὸ πῦρ δεδεμένους ἄγει καὶ οἰμώζοντας, εἰς δὲ τὰ μωρία ἀγαθὰ οὐχ οὕτως· ἐπεὶ τοῦτο καὶ αὐτὰ διαβάλλει τὰ ἀγαθὰ, εἰ μὴ τοιαύτη αὐτῶν ἐστὶν ἡ φύσις, ὡς καὶ ἐκόντας προσδραμεῖν, καὶ χάριν εἰδότες πολλήν.

γ. Καὶ πόθεν οὐ πάντες αὐτὰ αἰροῦνται, φησὶ; Παρὰ τὴν οικίαν ἀσθένειαν. Καὶ τίνος ἔνεκεν αὐτῶν οὐκ ἐκκόπτεται τὴν ἀσθένειαν; Καὶ πῶς, εἰπέ μοι, καὶ τί τὸ πῶς ἐκκόψαι ἔχρη; οὐχὶ κτίσιν εἰργάσατο διδάσκουσαν αὐτοῦ τὴν φιλανθρωπίαν καὶ τὴν δύναμιν; Οἱ οὐρανοὶ γὰρ, φησὶ, *διηροῦνται δόξαν Θεοῦ.* Οὐχὶ καὶ προφήτας ἐπεμψεν; οὐχὶ καὶ ἐκάλεσε καὶ ἐτίμησεν; οὐχὶ ἐθαυματούργησεν; οὐ νόμον ἔδωκε καὶ γραπτῶν καὶ φυσικῶν; οὐ τὸν Υἱὸν ἀπέστειλεν; οὐκ ἀποστόλους ἐπεμψεν; οὐ σημεῖα εἰργάσατο; οὐ γένναν ἠπειλήσεν; οὐ βασιλείαν ἐπηγγεῖλατο; οὐ καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἀνατέλλει τὸν ἥλιον αὐτοῦ; οὐχὶ ἄπερ ἐπέταξεν, οὕτως εὐκόλα καὶ ῥάδι, ὡς πολλοὺς ὑπερβαίνειν αὐτοῦ τὰ πρυστάγματα τῇ περιουσίᾳ τῆς φιλοσοφίας; *Τί ἔδει ποιῆσαι τῷ ἄμπελῶνι, καὶ οὐκ ἐποίησα;* Καὶ διὰ τί μὴ ἐποίησεν ἡμῖν φυσικὴν τὴν γνῶσιν, φησὶ, καὶ τὴν ἀρετὴν; Τίς ταῦτά φησιν; ὁ Ἕλλην ἢ ὁ Χριστιανός; Ἄμφοτεροὶ μὲν, ἀλλ' οὐχ ὑπὲρ τῶν αὐτῶν· ἀλλ' ὁ μὲν ὑπὲρ τῆς γνώσεως, ὁ δὲ ὑπὲρ τοῦ βίου φιλονεικεῖ. Οὐκοῦν πρῶτον πρὸς τὸν ἡμέτερον ἐροῦμεν· οὐ τοσοῦτον γὰρ μοι ἐστὶν τῶν ἐξω λόγος, ὅσον τῶν οικίων μελῶν. Τί οὖν φησιν ὁ Χριστιανός; Αὐτὴν ἔδει τὴν γνῶσιν ἡμῖν ἐνθεῖναι τῆς ἀρετῆς. Ἐνέθηκε μὲν οὖν· εἰ γὰρ μὴ ἐνέθηκε, πόθεν ἤδειμεν τὰ πρακτέα καὶ τὰ μὴ πρακτέα; πόθεν οἱ νόμοι καὶ τὰ δικαστήρια; Ἄλλ' οὐ τὴν γνῶσιν, ἀλλὰ τὴν πρᾶξιν αὐτῆν. Καὶ τίνος ἐμελλες λαμβάνειν τὸν μισθόν, εἰ τὸ πᾶν ἐμελλεν ἔσεσθαι τοῦ Θεοῦ; Εἰπέ γὰρ μοι, σὲ καὶ τὸν Ἕλληνα ἀμαρτάνοντας ὁμοίως ὁ Θεός κολάζει; Οὐδαμῶς· ἔχεις γὰρ τέως τὴν ἀπὸ τῆς γνώσεως παρῆρσιαν. Τί οὖν, εἰ τις ἄρα εἶπε νῦν, ὅτι ὑπὲρ τῆς γνώσεως καὶ σὺ καὶ ὁ Ἕλλην τῶν αὐτῶν ἀξιοθήσεσθε, ἄρα οὐκ ἂν ἐδυσχέρανας; Ἐγῶγε οἶμαι· εἶπες γὰρ ἂν, ὅτι ἔχων εὐρεῖν οἴκοθεν ὁ Ἕλλην τὴν γνῶσιν, οὐκ ἠθέλησεν. Ἄν οὖν καὶ ἐκεῖνος λέγῃ, ὅτι Ἐδεῖ τὸν Θεὸν ἐνοεῖναι τὴν γνῶσιν ἡμῖν φυσικῶς, οὐχὶ καταγελάσῃ, καὶ πρὸς αὐτὸν ἔρεῖ, Διὰ τί γὰρ μὴ ἐξήτησας; διὰ τί μὴ ἐσοῦδασας, καθάπερ ἐγώ; καὶ μετὰ πολλῆς στήσης τῆς παρῆρσιος, καὶ ἐρεῖς, ὅτι ἀνοίας ἐσχάτης ἦν τὸ ἐγκαλεῖν τῷ Θεῷ, ὅτι μὴ τῇ φύσει τὴν γνῶσιν ἐνέθηκε; Ταῦτα δὲ ἔρεῖς, ἐπειδὴ σοὶ κατώρθωται τὰ τῆς γνώσεως· οὕτω καὶ τὰ τοῦ βίου εἰ κατώρθωτο, οὐκ ἂν ταῦτα ἐξήτησας, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀπολάμνεις πρὸς τὴν ἀρετὴν, διὰ τοῦτο τοὺς ἀνοήτους τοῦτους προβάλλῃ λόγους. Πῶς δὲ καὶ ἐχρήν ποιῆσαι ἀνάγκη γίνεσθαι καλόν; Οὐκοῦν ἐμελλεν ἡμῖν τὰ ἄλογα φιλονεικεῖν τῆς ἀρετῆς, ὅτε ἡμῶν [13] συμφρονέστερα

* Alius addit καὶ νοθεσίαν.

ένια όντα. 'Αλλ' έβουλόμην, φησίν, είναι ανάγκη καλός, και πάντων αποστειρείσθαι τών μισθών, ή προαιρέσει φαύλος, και κολάζεσθαι και τιμωρείσθαι. 'Αλλ' ούκ έστιν ανάγκη ποτέ καλόν είναι. Εί μόν ούν άγνοεις τό πρακτέον, δείξον, και τότε έροῦμεν όπερ ειπείν δεί· ει δε οιδας πονηράν την άσέλγειαν οῦσαν, τίως ένεκεν ού φεύγεις τό πονηρόν; Ού δύναμαι, φησίν. 'Αλλ' έτεροι οι τά μείζω κατορθώσαντες κατηγορήσουσί σου, και έπιστομίσουσί σε εκ περιουσίας πολλής. Σύ μόν γάρ έσω και μετά γυναικός ών ού σωφρονείς, άλλος δε και χωρίς γυναικός άκέραιον διατηρεί την άγνείαν. Τίνα ούν έχεις άπολογία^α, τό μέτρον ού φυλάττων, έτέρου ύπερ τά σκάμματα πηδώντος; 'Αλλ' ούκ ειμί τοιούτος, φησι, τοῦ σώματος την φύσιν ή την προαίρεσιν. 'Επειδή μη θέλεις, ούκ επειδή μη δύνασαι· και γάρ δείκνυμι πάντας έπιτηδεύς προς άρετήν έχοντας. "Ο γάρ μη δύναται τις ποιήσαι, οὔδε ανάγκης έπικειμένης δυνήσεται ποιήσαι· ει δε ανάγκης έπικειμένης δύναται ό μη ποιών, παρά προαίρεσιν ού ποιεί. Οίδόν τι λέγω· 'Αναπτήναι και προς τόν ουρανόν άρθήναι σώμα έχοντα, βαρῦ πάντως και άδύνατον. Τί ούν, ει βασιλεύς έπιτάξει τοῦτο ποιήσαι, και θάνατόν ήπειλήσε λέγων, ότι Τούς μη πετομένους ανθρώπους αποτέμνεσθαι κελεύω και καίεσθαι, ή άλλο τι πάσχειν τοιούτον, άρα άν τις ύπήκουσεν; Οὔδαμῶς· οὔ δέχεται γάρ ή φύσις. "Αν δε έπί σωφροσύνης τό αυτό τοῦτο γένηται, και θή διατάγματα, ὡστε τόν άσελγαίνοντα κολάζεσθαι, καίεσθαι, μαστίζεσθαι, μυρία πάσχειν δεινά, άρα ούκ άν έπεισθήσαν πολλοί τῷ προστάγματι; Οὔχι, φησί· και γάρ κείται και νῦν νόμος ό κελεύων μη μοιχεύειν, και οὔ πάντες πείθονται. Οὔκ επειδή ό φόβος ήσθένησεν, άλλ' επειδή λήσεσθαι προσδοκῶσιν οι πολλοί· ὡς ει παρήν αυτοίς άσελγαίνειν μέλλουσιν ό νομοθέτης και ό δικάζων, ίσχυσεν άν ό φόβος έκβαλείν την έπιθυμίαν. 'Επει κἄν έλάττονα ταύτης έτέραν ανάγκην έπαγάγω, και λαβών αυτόν από της έρωμένης γυναικός άπαγάγω και δήσας καθείρξω, δυνήσεται ενεργείν, και μηδέν παθείν άηδές.

Μη τοίνυν λέγωμεν, ότι ό δεύτα φύσει καλός, και ό δεύτα φύσει κακός. Εί γάρ φύσει αγαθός, οὔδέποτε δυνήσεται γενέσθαι κακός· και ει φύσει κακός, οὔκ άν ποτε γένοιτο αγαθός. Νῦν δε όρῶμεν όξυρρόπους τάς μεταβολάς, και από τούτων εις θάτερα μεταβάλλοντας, και άπ' εκείνων εις ταῦτα μεταπίπτοντας. Καί ταῦτα οὔκ έν ταίς Γραφαίς· έστιν ιδεΐν μόνον, οἷον ότι τελῶναι γεγόνασιν άπόστολοι, και μαθηταί

^α Alii τίνα έξεις ούν άπολ

προδοταί, και πόρνοι γυναικες σῶφρονες, και λησται εὔδοκίμησαν, και μάγοι προσεκύνησαν, και άσεβεις εις εὔσέθειαν μετέβαλον, επί τε της Καινης επί τε της Παλαιας· άλλα και καθ' έκαστην ήμέραν πολλά τοιαῦτα συμβαίνοντα ιδοι τις άν. Εί δ'ε φυσικά ήν, οὔκ άν μετέπεσον. Καί γάρ φύσει παθητοι όντες, οὔκ άν ποτε από σπουδής γενοίμεθα άπαθεΐς. Τό γάρ φύσει τι όν, οὔκ άν εκπέση τοῦ κατά φύσιν. Οὔδεις γοῦν από τοῦ καθεύδειν επί τό μη καθεύδειν μετέπεσεν ^b, οὔδεις από τοῦ [14] φθειρεσθαι επί τό μη φθειρεσθαι, οὔδεις από τοῦ παινήν επί τό μηδέποτε τοῦτο πάσχειν. Διά τοῦτο οὔδε έγκλήματα ταῦτά έστιν, οὔδε όνειδιζόμεν έαυτούς επί τούτοις. Οὔδε μέλλων τίς τινη έγκαλεΐν ειπεν· 'Ο φαρτῆ και παθητέ· άλλ' ή μοιχείαν ή πορνείαν ή τι· τών τοιούτων άεί προφέρομεν τοίς ύπευθύνοις, και δικασταίς προσάγομεν τοίς έγκαλοῦσι και κολάζουσι, και επί τοίς έναντίοις τιμῶσιν. "Οταν ούν και εξ ών προς άλλήλους ποιούμεν, και εξ ών δικαζόμενοι πάσχομεν, και εξ ών νόμους έγράψαμεν, και εξ ών έαυτῶν καταγινώσκομεν, κἄν μηδεις ό κατηγορών ή, και εξ ών βήθυμούντες μέν γέρουσι, φοβούμενοι δε βελτίους γινόμεθα, και εξ ών άλλους όρῶμεν κατορθούντας και προς άκρον φιλοσοφίας άφικομένους. εὔδηλον ότι και έφ' ήμίν κείται τό κατορθοῦν· τί μάτην ψυχραΐς έαυτούς άπατῶμεν οι πολλοί προφάσει και άπολογίαίς, μη μόνον συγγνώμην οὔ φερούσαις, άλλα και κόλασιν άφώρητον, δέον την ήμέραν εκείνην την φοβεράν από τών όφθαλμῶν έχοντας άρετῆς έπιμελεΐσθαι, και μικρά πονέσαντας, τοῦς άκρητίους λαθείν στεφάνους; Οὔδέν γάρ ήμῶν ταῦτα προστήσεται τά βήματα· άλλ' οι σύνδοουλοι και τά έναντία κατορθωκότες κατακρινουσί τοῦς διαμαρτάνοντας πάντας, τόν ὡμόν ό έλετήμων, τόν πονηρόν ό χρηστός, τόν θρασύν ό έπεικῆς, τόν βάσκανον ό φιλόφρων, τόν κενόδοξον ό φιλόσοφος, τόν βήθυμον ό σπουδαίος, τόν άκόλαστον ό σῶφρων. Οὔτως οΐσει την κρίσιν ήμίν ό Θεός, έκάτερά τε στήσει τά τάγματα, τοῦς μόν έπαινῶν, τοῦς δε κολάζων. 'Αλλά μη γένοιτό τινα τῶν παρόντων γενέσθαι τῶν κολαζομένων και ητιμωμένων, άλλα τῶν στεφανουμένων και τῶν της θείας βασιλείας έπιτυχανόντων· ής γένοιτο πάντας ήμᾶς έπιτυχεΐν, χάριτι και φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ήμῶν 'Ιησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὔ τῷ Πατρὶ, άμα τῷ άγιῷ Πνεύματι, δίξζ, κράτος, τιμή, νῦν και άεί, και εις τοῦς αιώνας τῶν αιώνων. 'Αμήν

^b Regius bene από τοῦ καθεύδειν εις τό μη καθεύδειν μετέπεσεν. In editis sententia manca erat δι' όμοιοτέλειαν.

ΟΜΙΛΙΑ Γ'.

Παρακαλῶ δε ήμᾶς, αδελφοί, διά τοῦ όνόματος τοῦ Κυρίου ήμῶν 'Ιησοῦ Χριστοῦ. 'Ινα τό αυτό λέγητε πάντες, και μη ή έν ήμῖν σχίσματα, ήτε δε καθηρισμένοι έν τῷ αὐτῷ νοί και έν τῇ αὐτῇ γνώμῃ.

α'. "Οπερ άεί έλεγον, ότι ήρέμα και κατά μικρόν δεί τάς έπιπλήξεις ποιείσθαι, τοῦτο και ό Παῦλος ένταῦθα ποιεΐ. Μέλλων γάρ εις πράγμα έμβαίνειν πολλῶν κινδύνων γέμον, και την 'Εκκλησίαν εκ βάθρων ικανῶν έν άναστάσει, και τρηνητέρον τῷ λόγῳ κέχρηται. Φησί γάρ παρακαλεΐν αυτοῦς, παρακαλεΐν δε διά τοῦ Χριστοῦ, ὡς οὔδε αυτός άρκῶν μόνος ταῦτην θέσθαι την ίκετηρίαν, και πείσαι. Τί δε έστι, Παρακαλῶ διά τοῦ Χριστοῦ; Τόν Χριστόν λαμβάνω σύμ-

μαχον, και βοηθόν [15] αὐτοῦ τό όνομα τό ήδικημένον και ὕβρισμένον· σφόδρα έντροπικῶς, ὡστε μη άπαναισχυντήσαι αυτοῦς· Ιταμούς γάρ ή άμαρτία ποιεΐ. Διά τοῦτο άν μόν^α εὔθεως σφοδρῶς έπιπλήξῃς, άπηγή και άναίσχυντον ειργάσω· άν δε έντρέψῃς, κατέκαμψας τόν αυχένα, κατέσπασας την παρήρειαν, κάτω νεύειν έποίησας. "Οπερ και ό Παῦλος κατασκευάζων, παρακαλεΐ τέως διά τοῦ όνόματος τοῦ Χριστοῦ. Και τί ποτέ έστιν ό παρακαλεΐ; 'Ινα τό αυτό λέγητε πάντες, και μη ή έν ήμῖν σχίσματα. Τοῦ σχίσματος ή έμφυσις και αυτό της κατηγορίας

^α I.e.gebatur μή

in te recte se habent. Sic etiam si ea, quæ ad vitam pertinent, recte se haberent, non talem questionem moveres; verum quia circa virtutem socors et ignavus es, ideo insanos hosce profers sermones. Quomodo autem oportuit ex necessitate fieri bonum? Ergo futurum erat, ut bruta animalia nobiscum de virtute certarent cum quædam eorum nobis temperantiora sint. Sed mallem, inquires, ex necessitate bonus esse, et omni mercede privari, quam ex libero arbitrio malus, puniri et supplicio affici. Sed non est unquam necessitas esse bonum. Si ergo ignoras quid agendum sit, ostende, et tunc dicemus id quod opus est dicere: si vero libidinem malam esse nosti, cur malam rem non fugis? Non possum, inquires. Verum alii, qui majora recte gesserunt, te accusabunt, tibi que vi magna es obstruent. Tu enim fortasse etiam cum uxore tua non caste agis; alius vero absque uxore integram servat castitatem. Quam ergo habes defensionem, qui modum non serves, dum alius ipsa septa transit? At non parem, inquires, habeo corporis naturam, non par propositum voluntatis. Quia non vis, non quia non potes: ostendo namque omnes esse ad virtutem idoneos. Nam quod non potest quis facere, neque instante necessitate poterit: quod si instante necessitate possit, qui non facit, ex proposito voluntatis non facit. Exempli causa, volare et ad caelum ferri gravi corpore præditum, omnino fieri nequit. Quid ergo, si rex jusserit hoc facere, et mortem comminetur dicens: Homines non volantes jubeo concidi vel uri, vel quid simile pati: num quis ipsi obediet? Nequaquam. hoc enim natura ferre nequit. Si autem de castitate idipsum statuat, justaque puniat, ut libidinosus puniatur, uratur, flagelletur et mille tormenta patiatur, annon multi edicto pareant? Non, inquires: nam lex est, quæ jubet non mœchari, neque omnes obsequuntur. Non quod infirmus et levis sit timor, sed quia multi se latere posse sperent. Quod si legislator et judex adessent libidinem impleturis, posset tunc metus libidinem arcere. Nam si aliam minorem necessitatem induxero, et ab amata muliere abstractum abduxero, et vinctum inclusero, poterit ferre, et nihil grave pati.

Nemo natura bonus vel natura malus. — Ne ergo dicamus, hunc natura bonum, illum natura malum esse. Nam si natura bonus sit, numquam poterit malus fieri; et si natura malus, numquam bonus erit. Nunc autem videmus celeres mutationes, et ab

his in alia mutari, et ab illis in alia cadere. Et hæc non in Scripturis tantum videre est: exempli causa, quod publicani facti sint apostoli, et discipuli proditores, et meretrices castæ mulieres, et latrones præclare agentes, et magi adorantes, et impii in pietatem conversi, idque tam in Veteri, quam in Novo Testamento: imo quotidie similia accidere videmus. Si vero naturalia hæc essent, non mutarentur. Nam cum simus natura passibiles, nullo umquam studio impassibiles erimus. Quod enim natura tale est, numquam excidet a naturalibus. Nullus a dormiendo abstinuit, nullus a corruptione ad incorruptionem transire potuit, nullus ab esurie liberatus est, ita ut non ultra esuriant. Ideo hæc non in crimen vertuntur, neque nobis ea exprobramus. Neque aliquem accusaturus quispiam dixit: O impure, et passionibus obnoxie; sed aut adulterium aut stuprum aut quid simile semper obnoxie proferimus, et ad iudices adducimus qui criminentur et puniant, et pro contrariis honore afficiant. Cum ergo tum ex iis quæ inter nos mutuo facimus, tum ex iis quæ in iudicio patimur, et in legibus descripsimus, tum ex iis de quibus nos ipsos damnamus, licet nullus accuset; ex eo quod etiam per ignaviam pejores, per timorem meliores efficiamur, demumque ex eo quod alios videamus præclare agentes ad philosophiæ culmen venisse, palam sit penes nos esse ut recte agamus; cur nos frustra frigidis obtentibus et excusationibus decipimus, quæ non modo nobis veniam non concilient, sed potius intolerabile supplicium; cum oporteret diem illum terribilem præ oculis habentes, virtutis curam gerere et post modicum laborem incorruptibiles coronas accipere? Nihil enim nobis proderunt hæc verba; sed conservi, qui contraria recte egerunt, peccatores omnes damnabunt, crudelem misericors, malum bonus, audacem modestus, invidum benevolus, vanæ gloriæ cupidum philosophus, segnem studiosus, lascivum castus. Sic nobis iudicium Deus feret, utrumque statuet ordinem, hos laudans, illos puniens. Verum absit, ut præsentium quispiam ex numero eorum sit qui punientur et ignominia afficientur; sed sint potius ex numero eorum qui coronantur, et divinum regnum obtinent; quod nos omnes assequi contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA III.

CAP. I. v. 10. *Obsecro autem vos, fratres, per nomen Domini nostri Jesu Christi, ut idem dicatis omnes, et non sint in vobis schismata; sitis autem perfecti in eadem mente et in eadem sententia.*

1. *Increpationes sensim et moderate fieri oportet.* — Quod semper dicebam, sensim et paulatim increpationes fieri oportere, hoc et Paulus hic facit. Rem enim magnam ingressurus multis plenam periculis, et quæ posset Ecclesiam funditus evertere, mitiore

uitur sermone. Ait enim se obsecrare illos; obsecrare autem per Christum, quasi ipse solus non sufficeret ad talem supplicationem, et ad persuadendum. Quid est autem, Obsecro per Christum? Christum adhibeo socium, et in auxilium ejus nomen injuria et contumelia affectum. Admodum apposite, ut ne illi impudenter agerent: impudentes enim peccatum facit. Ideo si statim quidem vehementer increpaveris, immitem et impudentem efficis: si incre-

paveris, cervicem flexisti, loquendi libertatem abstaxisti, ut deorsum aspiceret fecisti. Quod efficiens Paulus interim obsecrat per nomen Christi. Et quidnam obsecrat? *Ut idem dicatis omnes, et non sint in vobis schismata.* Schismatis emphatica vis ipsamque accusationis nomen satis erant, ut illos acriter perstringerent. Non enim fuerunt multæ partes integræ, sed etiam una perierat. Nam si Ecclesiæ essent integræ, multi essent cœtus: si autem schismata, unum periisset. Nam quod integrum est, cum in multa dividitur, non modo non multa efficitur, sed quod unum erat perit. Talis est schismatum natura. Deinde quia admodum perstrinxerat schismatis nomine, rursus lenit et mitigat his verbis: *Sitis autem perfecti in eadem mente et in eadem sententia.* Quia enim dixerat, *Ut idem dicatis*; Ne putetis, inquit, me concordiam dixisse in verbis solum sitam: eam enim quæ in mente est concordiam requiro. Sed quia fieri potest, ut idipsum mente dicant, sed non in rebus omnibus, ideo illud etiam addidit, *Sitis autem perfecti.* Qui enim in aliquo junctus est, in aliquo autem dissidet, non utique perfectus est, neque in toto consentit. Fieri autem potest, ut quis cogitatione concordet, neque tamen sententia: ut cum eadem habentes fidem, caritate juncti non sumus. Sic enim secundum cogitata juncti sumus (eadem quippe cogitamus), sententia vero non item: quod etiam tunc factum est, cum hic quidem illum, ille alium eligeret. Ideo ait et mente et sententia jungi debere. Neque enim quod in fide dissiderent, schismata erant; sed quod sententia dirimerentur secundum humanam contentionem. Sed quoniam is, qui accusatur, donec testes non habet, impudenter agit; vide quomodo non concedens ut negent, testes adducat. 11. *Significatum enim est mihi de vobis, fratres, ab iis qui sunt Chloes.* Neque statim hoc dixerat, sed primo accusationem posuerat, quod ipsum significantibus credidisse probat: nisi enim hoc fuisset, non accusasset: non temere enim Paulus credidisset. Neque statim dixit sibi significatum esse, ne videretur quasi ab illis inductus accusare: neque tacuit eorum nomen, ne videretur ex se solo dicere. Rursus illos fratres nominat. Licet enim peccatum manifestum esset, nihil impediabat quominus illos adhuc fratres vocaret. Considera autem prudentiam, quomodo non separatam personam posuerit, sed domum totam, ne ipsi impeterent eum qui id dixisset: ita enim et illum textit, et accusationem sine metu aperuit. Non vidit enim solum quod illis, sed etiam quod his expediret. Ideo non dixit, *Significatum mihi est a quibusdam*; sed etiam domum indicavit, ut ne videretur comminisci. Quid significatum est? *Quod contentiones sint in vobis.* Quando illos increpat, dicit: *Ne sint in vobis schismata*; cum autem quæ aliorum sunt annuntiat, mitius effert his verbis: *Significatum enim est mihi, quod contentiones sunt in vobis*; ut ne eos qui dixerant, una impeteret. Deinde genus contentionis dicit: 12. *Quod unusquisque vestrum dicit, Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego*

vero Cephæ. Contentiones enim dico, inquit, non eas quæ de rebus privatis sunt, sed graviores. *Quod unusquisque vestrum dicit.* Non enim partem, sed totam Ecclesiam corruptio devastabat. Atqui nec de seipso, nec de Petro, nec de Apollo dicebant; sed ostendit, quod si his innitendum non est, multo minus aliis. Quod autem non de his dicerent, infra dicit: *Hæc autem transfiguravi in me et Apollo, ut in nobis discatis non supra id quod scriptum est supra (1. Cor. 4. 2).* Quod si Pauli, Apollo et Cephæ non oportebat sibi nomina adscribere, multo minus aliorum. Si doctorem et primum apostolorum, qui tantum instituerat populum, non oportebat sibi adscribere, multo minus eos qui nihil erant. Cum hyperbole itaque illos a morbo abducere studens hæc nomina ponit. Alioquin vero etiam minus molestant orationem reddit, non nominatim recensens eos qui scindebant Ecclesiam, sed quasi larvis quibusdam apostolorum nominibus ipsos obtegens: *Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego vero Cephæ.*

2. *Paulus non præfert se Petro.* — Non præferens se Petro, posuit illum ultimum; imo vero Petrum sibi valde præponens, per amplificationem loquutus est, ne putaretur hoc per invidiam facere, et prælivore ipsis honorem auferre. Ideo seipsum primum posuit. Nam qui se primum reprobat, non quod honorem amet hoc facit, sed quod talem gloriam admodum despiciat. Totum ergo impetum primus excipit, tuncque ponit Apollo, postea Cephæ. Non ergo sese extollens id fecit; sed in iis, quæ fieri non oportebat, per propriam personam primo correctionem facit. Sed quod si quidem, qui huic vel alii se adscriberent, peccarent, palam est: ac recte illos corrigit dicens: *Non bene facitis dicentes, Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego vero Cephæ.* Cur autem addidit, *Ego vero Christi?* Nam si ii qui se hominibus adscriperunt peccavere, non certe ii qui se Christo addebant. Sed non eos hac de re accusabat, quod se Christo adscriberent, sed solum quod non omnes. Puto autem ipsum hoc ex se adjecisse, ut graviolem faceret accusationem, et ostenderet Christum uni datum esse parti, etiamsi illi hoc non sic facerent. Quod enim hoc subindicaverit, per ea quæ sequuntur ostendit dicens: 13. *Divisus est Christus?* Id est, Christum concidistis, et corpus ejus divisistis. Vides iram, vides increpationem, vides sermonem indignatione plenum? Cum enim non probatione utatur, sed interroget tantum, hoc facit quasi absurditas illa in confesso sit. Quidam vero aliud subindicare putant, cum ait: *Divisus est Christus*; nempe dispertiit apud homines et divisit Ecclesiam, et partem quidem ipse cepit, aliamque illis dedit. Deinde absurditatem illam tollit dicens: *Numquid Paulus crucifixus est pro vobis, aut in nomine Pauli baptizati estis?* Vide mentem Christi amantem, quomodo in nomen suum deinceps totum adducat, ubertim ostendens hunc honorem nemini competere. Ac ne videatur invidia motus hæc dicere, ideo se frequenter circumversat: et prudentiam considera. Non enim dixit, Num Paulus

τὸ ὄνομα ἱκανὰ σφόδρα αὐτῶν^a καθάψασθαι. Οὐ γὰρ πολλὰ γέγονεν ὀλόκληρα μέρη, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐν ἀπύυλετο. Εἰ μὲν γάρ 'Εκκλησίαι ἦσαν ὀλόκληροι, ἦν πολλὰ τὰ συστήματα· εἰ δὲ ἴσματα, καὶ τὸ ἐν διεφθάρη. Τὸ γὰρ ὀλόκληρον, ὅταν εἰς πολλὰ διαιρεθῆ, οὐ μόνον πολλὰ οὐ γίνεται, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐν ἀπόλλυται. Τοιαύτη τῶν σχισμάτων ἡ φύσις. Εἶτα, ἐπειδὴ σφόδρα καθήψατο τῇ προσηγορίᾳ τοῦ σχίσματος, πάλιν λαίνας· καὶ πραῦνει λέγων· *Ἦτε δὲ κατηγορισμένοι ἐν τῷ αὐτῷ νοῦ καὶ ἐν τῇ αὐτῇ γνώμῃ*. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, *Ἦνα τὸ αὐτὸ λέγητε*, μὴ νομίσητε, φησὶν, ὅτι μέχρι ρημάτων εἶπον εἶναι τὴν ὁμόνοιαν· τὴν γὰρ ἀπὸ διανοίας συμφωνίαν ἐπιζητῶ· ἀλλ' ἐπειδὴ ἔστι καὶ λέγειν ἀπὸ διανοίας τὸ αὐτὸ, οὐ μὴν ἐν πᾶσι τοῖς πρόγμασι, διὰ τοῦτο καὶ τούτο προσέθηκε, τὸ, *Ἦτε δὲ κατηγορισμένοι*. Ὁ γὰρ ἠνωμένος ἐν τινι, ἐν τινι δὲ διχονοῶν^b, οὐκέτι κατήρτισται, οὐδὲ ἀπῆρτισται εἰς ὁμοφροσύνην. Ἔστι δὲ καὶ τοῖς νοήμασι συμφωνοῦντα, μηδέπω καὶ τῇ γνώμῃ συμφωνεῖν· οἷον, ὅταν τὴν αὐτὴν πίστιν ἔχοντες, καὶ ὡμοῦ συνημένοι κατὰ τὴν ἀγάπην. Οὕτω γὰρ καὶ μὲν τὰ νοήματα ἠνωμενα (τὰ γὰρ αὐτὰ νοοῦμεν), κατὰ δὲ τὴν γνώμην οὐκέτι· ὅπερ οὖν καὶ τότε ἐγένετο, τοῦ μὲν τὸν δεῖνα, τοῦ δὲ τὸν δεῖνα αἰρουμένου. Διὰ τοῦτο φησιν, ὅτι καὶ τῷ νοῦ καὶ τῇ γνώμῃ δεῖ συμφωνεῖν. Οὐδὲ γὰρ ἀπὸ τοῦ διεστάναι κατὰ τὴν πίστιν τὰ σχίσματα ἐγένετο, ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ τὴν γνώμην διηρῆσθαι κατὰ ἀνθρωπίνην φιλονεικίαν. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ ἐγκαλούμενος, εὖς ἂν μὴ ἐξη τοὺς μάρτυρας, ἀπαισιχυνεῖ, ὅρα πῶς μὴ συγχωρῶν εἰς ἄρησιν ἐξελεῖν μάρτυρας παρήγαγεν. *Ἐδηλώθη γὰρ μοι περὶ ὑμῶν, ἀδελφοί μου, ὑπὸ τῶν κλήδης*. Καὶ οὕτως εὐθέως τοῦτο εἶπεν, ἀλλὰ πρότερον τὸ ἐγκλημα τέθεικεν, ὅπερ πεπιστευκός ἦν τοῖς δηλώσασιν· εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἦν, οὐδ' ἂν ἐνεκάλεσεν· οὐ γὰρ ἂν ἀπλῶς ὁ Παῦλος ἐπίστευσεν. Οὕτως οὖν εὐθέως εἶπεν ὅτι ἐδηλώθη, ἵνα μὴ δόξη ὡς ἐξ ἐκείνων ἐγκαλεῖν, οὕτως ἀπεσιώπησεν, ἵνα μὴ δόξη ἐξ αὐτοῦ μόνον λέγειν. Καὶ πάλιν ἀδελφούς αὐτοὺς ὀνομάζει. Κἄν γὰρ ἦ ὁ δῆλον τὸ ἀμάρτημα, οὐδὲν κωλύει ἀδελφούς καλεῖν ἔτι. Σκόπει δὲ τὴν σύνεσιν, πῶς οὐ κεχωρισμένον εἶθεκε τὸ πρόσωπον, ἀλλ' ὀλόκληρον οἶκον, ὥστε μὴ ἐκπολεμῶσαι αὐτοὺς πρὸς τὸν εἰρηκότα· οὕτω γὰρ καὶ περιεστειλεν [16] ἐκείνον, καὶ τὴν κατηγορίαν ἀδεῶς ἐξεκάλυψεν. Οὐ γὰρ τὸ ἐκείνου εἶδε μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ τούτων συμφέρον. Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπεν· *Ἐδηλώθη μοι παρά τινων*, ἀλλὰ καὶ τὴν οἰκίαν δῆλην ἐποίησεν, ὥστε μὴ νομίζεσθαι πλάττειν. Τί ἐδηλώθη; *Ὅτι ἐριδες ἐν ὑμῖν εἰσιν*. Ὅτε μὲν οὖν αὐτοῖς ἐπιτιμᾶ, λέγει· *Ἦνα μὴ ἐν ὑμῖν σχίσματα ἦ*· ὅτε δὲ τὰ ἐτέρων ἀπαγγέλλει, πρῶτον ἀπαγγέλλει λέγων, *Ἐδηλώθη γὰρ μοι, ὅτι ἐριδες ἐν ὑμῖν εἰσιν*, ὥστε μὴ συγκροῦσαι τοὺς εἰρηκότας. Εἶτα λέγει καὶ τῆς ἐριδος τὸ εἶδος, *Ὅτι ἕκαστος ὑμῶν λέγει*. Ἐγὼ μὲν εἶμι Παῦλος, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶν, ἐγὼ δὲ Κηφᾶ. Ἐριδας γὰρ ὀφθίμη, φησὶ, τὰς περὶ ἰδιωτικῶν πραγμάτων, ἀλλὰ τὰς γαλεπωτέρας. *Ὅτι ἕκαστος ὑμῶν λέγει*. Οὐ γὰρ μέρος, ἀλλὰ τὸ πᾶν ἐπενέμετο τῆς Ἐκκλησίας ἢ φοβᾶ. Καίτοι γε οὐδὲ περὶ αὐτοῦ, οὐδὲ περὶ Πέτρου, οὐδὲ περὶ Ἀπολλῶν ἔλεγον· ἀλλὰ δείκνυσιν, ὅτι εἰ τούτοις ἐπερείδασθαι οὐ χρή, πολλῶν μᾶλλον ἐτέρους. Ὅτι γὰρ οὕτως περὶ αὐτῶν ἔλεγον, προῦθον φησι· *Ταῦτα δὲ μετεσχημάτισα εἰς ἑμαυτὸν καὶ*

Ἀπολλῶν, Ἦνα ἐν ἡμῖν μάθητε τὸ μὴ ὑπὲρ ὃ γέγραπται, φρονεῖν. Εἰ γὰρ Παῦλος καὶ Ἀπολλῶν καὶ Κηφᾶ οὐκ ἐχρῆν ἐπιφημιζέειν ἑαυτοῖς τὰ ὀνόματα, πολλῶν μᾶλλον ἐτέρων. Εἰ τὸν διδάσκαλον, καὶ πρῶτον τῶν ἀποστόλων, καὶ τοσοῦτον κατηχήσαντα δῆμον, οὐκ ἐχρῆν ἐπιγράφεσθαι, πολλῶν μᾶλλον τοὺς οὐδὲν ὄντας. Μεθ' ὑπερβολῆς τοῖνον, ἀπαγαγεῖν αὐτούς· τοῦ νοσήματος σπεύδων, ταῦτα τίθησι τὰ ὀνόματα· ἄλλως δὲ καὶ ἀνεπαχθέστερον ποιεῖ τὸν λόγον, οὐκ ὀνομαστὶ μεμνημένος τῶν διατεμνόντων τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλ' ὡσπερ τισὶ προσώποις^d ταῖς τῶν ἀποστόλων προσηγορίαις κρύπτων αὐτούς· *Ἐγὼ μὲν εἶμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶν, ἐγὼ δὲ Κηφᾶ*.

β'. Οὐ προτιμῶν ἑαυτὸν τοῦ Πέτρου τέθεικεν ἔσχατον ἐκείνον, ἀλλὰ καὶ σφόδρα τὸν Πέτρον αὐτοῦ προτιθεῖς. Κατὰ γὰρ αὐτῆσιν προήγαγε τὸν λόγον, ἵνα μὴ νομισθῆ φθόνῳ τοῦ ποιεῖν καὶ ἀφαιρεῖσθαι ἐκείνους· τὴν τιμὴν διὰ βασκανίαν. Διὰ τοῦτο καὶ ἑαυτὸν τέθεικε πρῶτον. Ὁ γὰρ πρῶτον ἑαυτὸν ἀποδοκιμάζων, οὐκ ἀπὸ τοῦ τιμῆς ἐρᾶν τοῦτο ποιεῖ, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ σφόδρα καταφρονεῖν τῆς τοιαύτης δόξης. Τὴν τοῖνον ἅπασαν προσβολὴν αὐτὸς δέχεται, καὶ τότε τίθησι τὸν Ἀπολλῶν, καὶ τότε τὸν Κηφᾶν. Οὐ τοῖνον ἐπαίρων ἑαυτὸν τοῦτο ἐποίησεν, ἀλλ' ἐν οἷς οὐκ ἐχρῆν γίνεσθαι, διὰ τοῦ οικείου προσώπου πρῶτον ποιεῖται τὴν διόρθωσιν. Ἄλλ' ὅτι μὲν οἱ τῷ δεῖναι καὶ τῷ δεῖναι προσνέμοντες ἑαυτοὺς ἡμάρτανον, δῆλον· καὶ καλῶς ἐνεκάλεσεν εἰπὼν, ὅτι· Οὐ καλῶς ποιεῖτε λέγοντες, *Ἐγὼ μὲν εἶμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶν, ἐγὼ δὲ Κηφᾶ*. τίνος δὲ ἔνεκεν προσέθηκεν, *Ἐγὼ δὲ Χριστοῦ*; Εἰ γὰρ οἱ ἀνθρώποις προσνέμοντες ἑαυτοὺς ἡμάρτανον, οὐ δῆπου καὶ οἱ τῷ Χριστῷ ἑαυτοὺς ἀνατιθέντες. Ἄλλ' οὐ τοῦτο ἐνεκάλει, ὅτι τὸν Χριστὸν ἑαυτοὺς ἐπεφήμιζον, ἀλλ' ὅτι μὴ πάντες μόνον. Οἷμα δὲ αὐτὸν καὶ οἰκοθεν αὐτὸ προσθετικῶς βουλόμενον βαρύτερον τὸ ἐγκλημα ποιῆσαι, καὶ δεῖξαι οὕτω καὶ τὸν [17] Χριστὸν εἰς μέρος δοθέντα ἐν, εἰ καὶ μὴ οὕτως ἐποιοῦν τοῦτο ἐκείνοι. Ὅτι γὰρ τοῦτο ἠνέξατο, διὰ τῶν ἐξῆς ἐδήλωσεν εἰπὼν· *Μεμέρισται ὁ Χριστός*; Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· Κατεπέμετε τὸν Χριστὸν καὶ διείλετε αὐτὸς τὸ σῶμα. Ὁρᾶς θυμὸν, ὀρᾶς ἐπίπληξιν, ὀρᾶς λόγον γέμοντα ἀγανακτήσεως; Ὅταν γὰρ μὴ κατασκευάζῃ, ἀλλ' ἐρωτᾶ μόνον, ὡς ὠμολογημένου τοῦ ἀτόπου τοῦτο ποιεῖ. Τίνες δὲ καὶ ἕτερον αὐτὸν φασιν αἰνίττεσθαι διὰ τοῦ λέγειν· *Μεμέρισται ὁ Χριστός*· οἷον, διενείματο πρὸς ἀνθρώπους καὶ ἐμερίαστο τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ μοῖραν τὴν μὲν αὐτὸς ἔλαβε, τὴν δὲ ἐκείνοις ἔδωκεν. Εἶτα ἐργάζεται λοιπὸν τὴν ἀναίρεσιν τοῦ ἀτόπου, λέγων· *Μὴ Παῦλος ἐσταυρώθη ὑπὲρ ὑμῶν, ἢ εἰς τὸ ὄνομα Παύλου ἐβαπτίσθητε*; Ὅρα φιλόχριστον γνώμην, πῶς ἐπὶ τοῦ οικείου λοιπὸν ὀνόματος προσάγει τὸ πᾶν, ἐκ περιουσίας δεῖκνυς, ὅτι οὐ προσήκει οὐδὲν αὐτῇ ἡ τιμῇ. Καὶ ἵνα μὴ δόξη φθόνῳ κινούμενος ταῦτα λέγειν, διὰ τοῦτο συνεχῶς ἑαυτὸν περιστρέφει· καὶ σκόπει τὴν σύνεσιν. Οὐ γὰρ εἶπε, *Μὴ Παῦλος τὸν κόσμον ἐποίησε*; μὴ Παῦλος ὑμᾶς ἀπὸ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρήγαγεν; ἀλλ' ἃ ἦν τῶν πιστῶν ἐξαίρετα μόνον καὶ πολλῆς κηδεμονίας, ταῦτα τίθησι, τὸν σταυρὸν καὶ τὸ βάπτισμα, καὶ τὰ ἐκ τούτων ἀγαθὰ. Δείκνυσι μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ τὴν φιλανθρωπίαν καὶ ἡ τοῦ κόσμου δημιουργία, μάλι-

^a Reg., ἡ ἔμφασις. ἱκανὸν καὶ αὐτὸ εἰς κατηγορίας ὀνομαζόμενον μᾶλλον δὲ ἀρκεῖ ἢ τοῦ σχίσματος προσηγορία σφόδρα αὐτῶν.
^b Διχονοῶν Regius cod., optime. Editti διαχέων, minus recte.

^c Legebat'ur ἀπαγαγών. ^d Suspicatur Savilius legendum προσώποις. Sed puto locum bene habere. • Legebatur ἐκείνου.

στα ἢ ἡ διὰ τοῦ σταυροῦ συγκατάβασις. Καὶ οὐκ εἶπε, Μὴ Παῦλος ἀπέθανεν ὑπὲρ ὑμῶν; ἀλλὰ, Μὴ Παῦλος ἐσταυρώθη; καὶ τὸ εἶδος τοῦ θανάτου τιθεῖς· ἢ εἰς τὸ δρομα Παύλου ἐβαπτίσθητε; Καὶ οὐκ εἶπε, Μὴ Παῦλος; ἐβάπτισεν ὑμᾶς; ἐβάπτισε γὰρ πολλούς· ἀλλ' οὐ τὸ ζητούμενον τοῦτο ἦν, ὑπὸ τίνος ἐβαπτίσθησαν, ἀλλὰ τὸ εἰς τίνος δρομα ἐβαπτίσθησαν. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ τοῦτο αἴτιον ἐγένετο σχισμάτων, τὸ ἀπὸ τῶν βαπτισάντων καλεῖσθαι, καὶ τοῦτο διορθοῦται λέγων, Μὴ εἰς τὸ δρομα Παύλου ἐβαπτίσθητε; Καὶ μὴ γὰρ εἶπες, φησὶ, Τίς ἐβάπτισεν, ἀλλ', Εἰς τὸ τίνος δρομα; Οὐ γὰρ ὁ βαπτίσας, ἀλλ' ὁ καλούμενος εἰς τὸ βάπτισμα ζητεῖται· οὗτος γὰρ ἀφήσει τὰ ἁμαρτήματα. Καὶ ἄχρι τούτου στήσας τὸν λόγον, οὐκέτι τοῖς ἐξῆς ἐπεξέρχεται. Οὐ γὰρ λέγει, Μὴ Παῦλος ὑμῖν ἐπηγγεῖλατο τὰ μέλλοντα ἀγαθὰ; μὴ Παῦλος ὑμῖν ὑπέσχετο βασιλείαν οὐρανῶν; Τί δήποτε οὖν οὐχὶ καὶ ταῦτα προστίθουσιν; Ὅτι οὐκ ἔστιν ἴσον βασιλείαν ἐπαγγεῖλασθαι, καὶ σταυρωθῆναι. Ἐκεῖνο μὲν γὰρ οὐτε κίνδυνον εἶχεν, οὐτε αἰσχύνῃ ἔφερε· τοῦτο δὲ ἅπαντα ταῦτα· ἄλλως δὲ καὶ ἐκεῖνα ἀπὸ τούτων κατασκευάζει. Εἰπὼν γὰρ, Ὅς γε τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφέριστο, ἐπήγαγε, Πῶς οὐχὶ καὶ σὺν αὐτῷ καὶ πάλιν ἡμῖν χαρίζεται; καὶ πάλιν, Εἰ γὰρ ἐχθροὶ ὄντες κατηλλάγημεν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, πολλῶν μᾶλλον καταλλαγέντες σωθησόμεθα. Τούτου ἕνεκεν οὐκ ἐπήγαγεν ἐκεῖνα· καὶ ὅτι τὰ μὲν οὐδέπω εἶχον, τῶν δὲ ἥδη πείραν εἰληφέναν, καὶ τὰ μὲν ἦν ἐν ἐπαγγελίαις, τὰ δὲ ἥδη γέγοντο. Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ, ὅτι οὐδένα ὑμῶν ἐβάπτισα, εἰ μὴ Κρίσπον καὶ Κάθον. [18] Τί μέγα φρονεῖτε ἐπὶ τῷ βαπτίσει, ὅπου γε ἐγὼ καὶ εὐχαριστῶ, ὅτι οὐκ ἐποίησα τοῦτο; Ταῦτα δὲ λέγων, καθαιρεῖ τὸ ἐπὶ τούτῳ φύσημα οἰκονομικῶς, οὐχὶ τὴν δύναμιν τοῦ βαπτίσματος, μὴ γένοιτο, ἀλλὰ τὴν ἀπόνοιαν τῶν μέγα ἐπὶ τῷ βαπτίσει φρονούντων, πρῶτον μὲν τῷ δεικνύναι, ὅτι οὐκ αὐτῶν ἔστι τὸ δῶρον, δεύτερον δὲ τῷ εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ διὰ τοῦτο. Μέγα μὲν γὰρ τὸ βάπτισμα, ἀλλὰ μέγα αὐτὸ οὐχ ὁ βαπτίζων ποιεῖ, ἀλλ' ὁ καλούμενος εἰς τὸ βάπτισμα· ἐπεὶ τὸ βαπτίζειν οὐδὲν ἔστιν ὅσον εἰς ἀνθρώπινον πόνον, ἀλλὰ πολλῶν ἑλαττον τοῦ εὐαγγελισθαι. Μέγα μὲν γὰρ ἔστι, πάλιν φημὶ, τὸ βάπτισμα, καὶ ἄνευ βαπτίσματος ἀμήχανον βασιλείας ἐπιτυχεῖν· ἀλλὰ δύναται αὐτὸ καὶ ἀνήρ οὐ σφόδρα γενναῖος ποιῆσαι, τὸ δὲ εὐαγγελισθαι πολλοῦ δεῖται πόνου.

Υ'. Λέγει δὲ καὶ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν εὐχαριστεῖ, ὅτε οὐδένα ἐβάπτισε. Τίς οὖν ἔστιν αὕτη; Ἴνα μὴ τις εἶπῃ, φησὶ, ὅτι εἰς τὸ ἐμὸν δρομα ἐβαπτίσθητε. Τί δαί; περὶ γὰρ ἐκεῖνων τοῦτο ἔλεγον^a; Οὐδαμῶς· ἀλλὰ δέδοικα, φησὶ, μὴ καὶ εἰς τοῦτο προῆθ' τὸ νόσημα. Εἰ γὰρ εὐτέλων ἀνθρώπων καὶ οὐδενὸς ἀξίων λόγον βαπτίζοντων, αἰρεσις γέγονεν, εἰ ἐγὼ ὁ καταγγεῖλας τὸ βάπτισμα πολλοὺς ἐβάπτισα, εἰκὸς ἦν συστάντας μὴ μόνον ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου καλεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ τὸ βάπτισμα ἔμοι ἐπιφημίσειν. Εἰ γὰρ ἀπὸ τῶν ἑλαττόνων τοσοῦτον ἐγένετο κακὸν, ἴσως ἂν καὶ ἔτι πολλῶν χαλεπώτερον ἀπὸ τῶν μειζόνων προῆθ'. Ἐντρέψας τοίνυν τοὺς διεφθαρμένους ταύτη, καὶ προσειπὼν, Ἐβάπτισα δὲ καὶ τὸν Στεφανῶ ὄικον, πάλιν αὐτῶν ὑποσύρει τὸν τύπον λέγων· Λοιπὸν οὐκ οἶδα εἰ τίνα ἄλλον ἐβάπτισα. Ἐντεῦθεν γὰρ δεῖκνυσιν, ὅτι οὐδὲ περισπούδαστον ἦν αὐτῷ τῆς ἀπὸ τούτου τιμῆς ἀπολαύειν παρὰ τῶν πολλῶν, οὐδὲ δόξης ἕνεκεν ἐπὶ

τοῦτο ἤρχετο. Οὐ τούτοις δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐξῆς σφόδρα αὐτῶν καταστέλλει τὴν φλεγμονήν, λέγων· Οὐ γὰρ ἀπέστειλέ με Χριστὸς βαπτίζειν, ἀλλὰ εὐαγγελίζεσθαι. Τὸ γὰρ ἐπιπυνώτερον καὶ πολλοῦ δεόμενον μύχου καὶ ψυχῆς σιδηρᾶς, καὶ ὁ πάντα συνείχε, τοῦτο ἦν. Διὸ καὶ Παῦλος αὐτὸ ἐνεχειρίζετο. Καὶ τίνος ἕνεκεν μὴ ἀποσταλεῖς βαπτίζειν, ἐβάπτισεν; Οὐ μαχόμενος; τῷ ἀποστειλάντι, ἀλλ' ἐκ περιουσίας τοῦτο ποιεῖν. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι Ἐκωλύθη, ἀλλ' ὅτι Οὐκ ἀπεστάλη ἐπὶ τούτῳ, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ἀναγκαιοτάτῳ. Τὸ μὲν γὰρ εὐαγγελίζεσθαι ἐνός που καὶ δευτέρου, τὸ δὲ βαπτίζειν παντὸς ἂν εἴη τοῦ τὴν ἱερωσύνην ἔχοντος. Ἄνθρωπον μὲν γὰρ κατηχούμενον λαβόντας καὶ πεπεισμένον βαπτίσαι, παντὸς οὐτινοσοῦν ἔστιν· ἢ γὰρ προαίρεσις τοῦ προσόντος λοιπὸν ἐργάζεται τὸ πᾶν, καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις· ὅταν δὲ ἀπίστους δέη κατηχῆσαι, πολλοῦ δεῖ πόνου, πολλῆς τῆς σοφίας· τότε δὲ καὶ τὸ κινδυνεύειν προσῆν. Ἐκεῖ μὲν γὰρ τὸ πᾶν γέγονε, καὶ πέπεισται ὁ μυσταγωγείσθαι μέλλων, καὶ οὐδὲν μέγα, πεισθέντα βαπτίσαι· ἐνταῦθα δὲ πολλὸς ὁ πόνος ὥστε μεταπεισά: προαίρεσις, καὶ μεταβεβαῖναι γνώμην, καὶ ἀναμοχλευσά: πλάνην, καὶ καταφουτεῦσαι τὴν ἀλήθειαν. [19] Ἄλλ' οὐ λέγει ταῦτα οὕτως, οὐδὲ κατασκευάζει καὶ φησιν, ὅτι οὐδένα πόνον ἔχει τὸ βαπτίσαι, ἀλλὰ τὸ εὐαγγελισθαι· οἶδε γὰρ ἀεὶ μετριάζειν· ἀλλ' ἐν τῇ συγκρίσει τῆς ἔξωθεν σοφίας σφόδρα ἀποτείνεται, ἔνθα καταφορικωτέριον ἦδυνάτο χρήσασθαι λόγῳ. Οὐ τοίνυν ἐναντιούμενος τῷ πέμποντι ἐβάπτισεν· ἀλλ' ὥσπερ ἐπὶ τῶν χηρῶν, εἰπόντων τῶν ἀποστόλων, Οὐκ ἔστιν ἀρεστὸν καταλιπόντας ἡμᾶς τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ διακορεῖν τραπέζαις, διηκονήσατο, οὐκ ἐναντιούμενος ἐκεῖνοις, ἀλλ' ἐκ περιουσίας ποιεῖν· οὕτω καὶ ἐνταῦθα. Ἐπεὶ καὶ νῦν τοῖς μὲν ἀφελεστοτέροις τῶν πρεσβυτέρων τοῦτο ἐγχειρίζομεν, τὸν δὲ διδασκαλικὸν λόγον τοῖς σοφωτέροις· ἐκεῖ γὰρ ἔστιν ὁ πόνος καὶ ὁ ἰδρώς. Διὸ καὶ αὐτὸς φησιν· Οἱ καλῶς προσεστῶτες πρεσβύτεροι διπλῆς τιμῆς ἀξιοῦσθωσαν, μάλιστα οἱ κοπιῶντες ἐν λόγῳ καὶ διδασκαλίᾳ. Ὅσπερ γὰρ τὸ μὲν διδάξει τοὺς παλαιόντας, ἀνδρός ἔστι γενναίου καὶ παιδοτρέφου σοφοῦ, τὸ δὲ ἐπιθεῖναι τὸν στέφανον τῷ νικήσαντι καὶ τοῦ μὴ δυναμένου πλαιεῖν ἔστι, καίτοι γε ὁ στέφανος λαμπρότερον ποιεῖ τὸν νικήσαντα· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος· ἀδύνατον μὲν γὰρ χωρὶς αὐτοῦ σωθῆναι, οὐδὲν δὲ μέγα ὁ βαπτίζων ποιεῖ, προαίρεσιν παρεσκευασμένην λαβών. Οὐκ ἐν σοφίᾳ λόγου, ἴνα μὴ κερῶθῃ ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ. Καθελὼν τὸ φύσημα τῶν διὰ τὸ βαπτίζειν μέγα φρονούντων, μεθίσταται λοιπὸν πρὸς τοὺς ἐπὶ σοφίᾳ τῇ ἔξωθεν κομμάζοντας, καὶ κατ' αὐτῶν ὀπλίζεται σφοδρότερον. Πρὸς μὲν γὰρ τοὺς ἐπὶ τῷ βαπτίσειν πεφουσιμμένους ἔλεγεν, Εὐχαριστῶ, ὅτι οὐδένα ἐβάπτισα, καὶ ὅτι οὐκ ἀπέστειλές με ὁ Χριστὸς βαπτίζειν· καὶ οὐτε σφοδρῶς οὐτε κατασκευαστικῶς κέχρηται τῷ λόγῳ, ἀλλ' ἀντιεξάμενος δι' ὀλίγων ἄπερ ἐδούλετο, παρέδραμεν· ἐνταῦθα δὲ ἐκ προοιμίων χαλεπὴν δίδωσι τὴν πληγὴν λέγων· Ἴνα μὴ κερῶθῃ ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ. Τί τοίνυν μέγα φρονεῖς, ἐφ' ᾧ ἐγκαλύπτεσθαι^b εἶδει; Εἰ γὰρ πολεμεῖ τῷ σταυρῷ καὶ μάχεται τοῖς Εὐαγγελίοις ἢ σοφίᾳ αὐτῇ, οὐκ ἀχέειν ἐπ' αὐτῇ, ἀλλὰ καὶ καταδύεσθαι δεῖ. Τοῦτο γὰρ αἴτιον τοῦ μὴ γενέσθαι τοὺς ἀποστόλους σοφοὺς, οὐκ ἀσθενεῖα τοῦ χαρίσματος, ἀλλ' ἵνα μὴ βλαβῆ ὁ κηρυγμα. Οὐκ ἄρα ἐκεῖνοι ἦσαν οἱ συνιστῶντες τὸν λόγον, ἀλλὰ καὶ λυμαινόμενοι· οἱ

^a Sic Reg. Editti ἔλεγεν. Paulo ante deerat τί δαί.

^b Sic Reg. Editti vero καλύπτεσθαι, male.

mundum condidit? num Paulus vos ex nihilo produxit? sed quæ in fidelibus erant eximia, et magnæ providentiæ, ea ponit, crucem et baptismum, et bona inde parata. Nam Dei erga homines amorem ostendit mundi creatio, maxime vero illa per crucem demissio. Et non dixit, Num Paulus mortuus est pro vobis? sed, *Num Paulus crucifixus est?* mortis quoque genus indicans? *et in nomine Pauli baptizati estis?* Nec dixit, Num Paulus vos baptizavit? multos enim ille baptizavit: verum id non quærebatur, a quo nempe baptizati fuissent, sed in cuius nomine baptizati essent. Quia enim hoc schismatum causa fuerat, quod ex baptizantibus nomen acciperent, hoc etiam corrigit dicens, *An in nomine Pauli baptizati estis?* Et ne dixeris, inquit, Quis baptizavit, sed, in cuius nomine. Non enim quæritur quis baptizet, sed quis in baptismo vocetur: hic enim peccata dimittit. Hic gradum sistit, nec quæ sequuntur persequitur. Non enim dicit, Num Paulus vobis futura bona promisit? num Paulus vobis promisit regnum cælorum? Cur ergo hæc non adjicit? Quia non par res est regnum promittere et crucifigi. Illud enim nec periculum habebat, nec afferebat ignominiam: hoc vero hæc omnia. Alioquin autem ab his illa probat. Cum dixisset enim, *Qui proprio Filio suo non peperit*, adjicit, *Quomodo non etiam cum illo omnia nobis donabit (Rom. 8. 32)?* et rursus, *Si enim inimici cum essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus, multo magis reconciliati salvabimur (Id. 5. 10).* Ideo non illa subiunxit, et quod illa quidem nondum haberent, horum autem jam experientiam accepissent; et quod illa quidem in promissionibus, hæc vero jam facta essent. 14. *Gratias ago Deo meo, quia neminem vestrum baptizavi, nisi Crispum et Gaium.* Cur altum sapitis, quod baptizetis, quando ego gratias ago, quod hoc non fecerim? Cum hæc autem dicit, illorum tumorem prudenter tollit; non vim baptismatis, absit, sed arrogantiam eorum, qui de dato baptismo gloriabantur; primo ostendens non ipsorum esse donum; secundo gratias agens Deo ea de causa. Nam magna quidem est baptisma, sed non illum magna facit is qui baptizat, sed qui in baptismo invocatur. Baptizare enim nihil est, quod ad humanum attinet laborem; sed multo minus est, quam evangelizare. Nam magna quidem res est baptisma, iterum dico, et sine baptismo non possumus regnum consequi: sed potest hoc facere vir non admodum præclarus; evangelizare autem multi laboris est.

3. Causam vero dicit cur gratias agat, quod nullum baptizaverit. Quænam illa est? 15. *Ne quis dicat, inquit, quod in nomine meo baptizati estis.* Quid vero? de illisne hoc dicebant? Minime: sed timeo, inquit, ne eo morbus deveniat. Nam si cum viles et nullius pretii homines baptizarent, hæresis nata est; si ego qui baptismum annuntiavi multos baptizassem, verisimile erat eos qui convenerant, non modo nomine meo vocandos fore, sed etiam baptisma mihi adscripturos fuisse. Si enim a minimis tantum ortum est malum, forte longe gravius a majoribus provenisset.

Cum igitur eos qui corrupti erant hoc modo increpasset, ac dixisset, 16. *Baptizavi autem et Stephanam domum;* illorum fastum rursus deprimit, dicens, *Cæterum nescio an aliquem alium baptizaverim.* Illic enim ostendit non curæ illi fuisse hoc frui apud vulgus honore, nec gloriæ causa ad hoc venisse. Non his tantum, sed etiam in sequentibus illorum fastum deprimit, dicens: 17. *Non enim misit me Christus baptizare, sed evangelizare.* Nam hoc et laboriosius erat, sudore multo opus habebat ferreoque animo, omniaque continebat: ideoque Paulo commissum fuit. Et cur ad baptizandum non missus, baptizabat? Non pugnavit adversus eum qui se miserat, sed ex abundanti hoc faciebat. Non enim dixit, prohibitum mihi fuit, sed, Non sum missus ad hoc, sed ad rem maxime necessariam. Nam evangelizare unius aut duorum erat; baptizare autem cujuslibet est, qui præditus sit sacerdotio. Hominem namque catechumenum et persuasum baptizare cujuslibet est: voluntas enim accedentis deinceps totum efficit, cum Dei gratia. Cum autem infideles sunt ad fidem instituendi, multo opus est labore, multa sapientia: tunc autem etiam subeundum erat periculum. In baptizando enim totum factum est, et persuasus est is qui in mysterium est admittendus; nihilque magnum est persuasum baptizare: hic vero multus labor, ut voluntas et propositum mutetur, error convellatur, et veritas inseratur. Verum hæc ille non ita dicit, neque probatione utitur, nec dicit, nullum esse laborem baptizare, sed evangelizare secus: scit enim semper modum tenere: sed in comparatione cum externa sapientia valde contendit, ubi vehementiore uti potuit oratione. Non ergo contra jussum mittentis baptizabat; sed sicut cum de viduis dixissent apostoli, *Non expedit nobis relicto verbo Dei ministrare mensis (Act. 6. 2),* ille ministravit non illis repugnans, sed ex abundantia fervoris id fecit: ita et hic quoque. Nunc enim simplicioribus presbyteris hoc committimus, et doctrinæ verbum sapientioribus: illic enim labor et sudor est. Quapropter et ipse ait: *Qui recte præsent presbyteri, duplici honore dignentur; maxime autem qui laborant in verbo et doctrina (1. Tim. 5. 17).* Quemadmodum enim docere eos, qui ludicra certamina adeunt, viri strenui est et sapientis prædicatoris; coronam autem victori imponere, ejus etiam est qui certare nequit, etsi corona victorem reddit splendidiorem: sic de baptismo dicendum: nullus enim potest sine illo salutem consequi; nihil tamen magnum facit is qui baptizat, cum voluntatis propositum paratum invenit. *Non in sapientia verbi, ut non evacuetur crux Christi.* Cum depressisset illorum tumorem, qui quod baptizarent altum sapiebant; transit postea ad illos, qui de externa sapientia gloriabantur, et adversus illos vehementius armatur. Adversus illos enim, qui quod baptizarent inflabantur, dicebat, *Gratias ago, quod nullum baptizaverim, et quod Christus me ad baptizandum non miserit; nec vehementibus usus est argumentis, sed quæ volebat paucis subindicans, prætercurrit: hic autem a prin-*

cipio gravem infligit plagam dicens, *ut non evacuetur crux Christi*. Cur ergo altum sapis de iis, ob quæ pudore suffundi oporteret? Si enim hæc sapientia cum cruce pugnat et cum Evangelii concertat, non gloriari de illa, sed pudore affici oportet. Hæc enim causa fuit, cur apostoli non sapientes sive philosophi fuerint, non ex charismatis imbecillitate, sed ut ne prædicatio læderetur. Non ergo illi verbum confirmabant, sed labefactabant; at idiotæ vere confirmabant. Hoc retundit fastum, hoc tumorem comprimit, hoc modeste agere suadet. At si non in sapientia verbi, inquires, cur Apollo virum doctum miserunt? Non vi orationis confidentes, sed quia potens erat in Scripturis, et confutabat Judæos. Alioquin autem id quod quærebatur erat, ut qui primas tenebant et verbum serere cœperunt, non essent docti. Hi magna virtute opus habebant, ut a principio errorem depellerent, et tunc in ipso ingressu magna fortitudine opus erat.

4. Qui ergo eruditus ab initio opus non habuit ut errorem depelleret, si postea eruditus admisit, non quasi illis indigens hoc fecit, sed quasi non discernens. Sicut enim sapientibus hujusmodi non egebat ad id quod volebat perficiendum: ita si postea illos inveniret, non rejiciebat. Tu vero mihi illud ostende, an Petrus et Paulus eruditi essent. Sed non poteris: erant enim idiotæ et illiterati. Quemadmodum igitur Christus quando discipulos misit in orbem, cum potentiam suam primum in Palestina ostendisset illis, et dixisset: *Quando misi vos sine crumena et pera et calceis, numquid vobis aliquid defuit (Luc. 22. 35)?* tunc permisit ut deinceps et peram et crumenam haberent: ita hic quoque fecit. Nam id, quod quærebatur, erat ut Christi potentia ostenderetur: non ut propter externam sapientiam a fide ejicerentur ii qui accederent. Cum ergo Græci discipulos accusabant ut idiotas, nos, plus quam illi, accusemus ipsos. Nec quis dicat Paulum sapientem, id est, doctum fuisse; sed eos, qui apud illos ob sapientiam et eloquentiam celebres sunt, extollentes, illos omnes qui apud nos fuere, rudes fuisse dicamus. Non parum enim in hac quoque parte illos dejiciemus: sic quippe splendida erit victoria.

Disputatio circa Paulum et Platonem. — Hæc autem dixi, quia Christianum quempiam aliquando audivi contra Græcum ridicule disputantem: ambo namque in disputatione rem suam confutabant et pessumdabant. Nam quæ Christianum dicere oportuisset, illa dicebat Græcus; et quæ Græcum dicere par erat, hæc Christianus opponebat. Nam cum de Paulo et de Platone quæstio esset, Græcus ille ostendere conabatur Paulum indoctum et rudem fuisse: Christianus vero ex simplicitate probare contendebat, Platone doctiorem et disertiore fuisse Paulum. Ita porro Græcus victor fuisset, si hæc vicisset propositio. Nam si Platone doctior et eloquentior fuit Paulus, multi, ut verisimile est, opponent, illum non gratia, sed eloquentia superasse. Itaque sic loquens Christianus, pro Græco stabat: quod autem Græcus dicebat, pro

Christiano faciebat. Nam si, ut dicebam, ineruditus erat Paulus, et tamen Platonem vicit, splendida fuit victoria: indoctus quippe ille, omnes discipulos ejus adortus, persuasos secum abduxit. Unde palam est non in sapientia humana prædicationem prævaluisse, sed per Dei gratiam. Ne igitur in eadem incidamus, neve irrideamur, cum contra Græcos sic disputamus, apostolos tamquam indoctos accusemus: talis enim accusatio encomium est. Et cum dixerint illi, agrestes fuisse apostolos, nos addamus etiam fuisse indoctos, illiteratos, pauperes, viles et obscuros. Non sunt hæc maledicta apostolis illata, sed ad illorum gloriam cedit, quod tales cum essent, toto orbe terrarum fuerint clariores. Hi enim idiotæ, agrestes, indocti, sapientes illos, potentes, tyrannos, qui divitiis, gloria et externis cæteris rebus fruebantur et gloriabantur, quasi nec viri essent profligarunt. Unde palam est magnam esse crucis potentiam, et hæc non humana vi facta esse. Non enim humanæ naturæ sunt illa, sed supra naturam patrata sunt. Cum autem supra naturam et admodum ultra naturam quædam efficiuntur cum decoro et utilitate; palam est illa ex divina quadam virtute et operatione facta esse. Animadvertite autem: piscator, tentoriorum artifex, publicanus, imperitus, illiteratus, ex Palæstina regione longinqua venientes, philosophis, oratoribus, dicendi peritis, ex patria expulsis omnibus, brevi temporis spatio illos vicerunt, cum periculis multis, populis et regibus ipsos oppugnantibus, ipsa pugnante natura; temporis antiquitate, obsistente etiam longa consuetudine, armatis dæmonibus, diabolo in acie stante et omnia movente, reges, principes, populos, gentes, urbes, barbaros, Græcos, philosophos, oratores, sophistas, scriptores, leges, tribunalia, supplicia varia, mortes innumeras et diversas. Attamen hæc omnia ita repulsa sunt et cesserunt, loquentibus piscatoribus, periunde ut tenuis pulvis, qui vehementium ventorum impetum ferre nequit. Discamus ergo sic cum Græcis disputare, ut ne simus tamquam bestię et pecora; sed parati semper ad spem nostram tuendam. Et interim hoc caput meditemur, quod non parvum est, illisque dicamus: Undenam infirmi fortes illos vicerunt, duodecim universum orbem? iique non iisdem utentes armis, sed nudi contra armatos pugnantes?

5. *Apostolorum victoria mirabilis; exemplo magis quam philosophia prædicandum.* — Dic enim, si duodecim viri rei militaris imperiti in armatam pugnatorum innumerabilium aciem irrumpentes, non inermes tantum, sed etiam corpore infirmi, ab illis nihil male paterentur, neque innumerabilibus telis impetiti sauciarentur; habentes autem tela infixâ corpori nudo, omnes prosternerent, non armis utentes, sed manu ferientes; deinde alios occiderent, alios captivos abducerent, nullis acceptis vulneribus: an quis diceret rem talem gestam humanam esse? Atqui apostolicum tropæum longe illo mirabilius est. Longe enim mirabilius est quam nudum non vulnerari, quod imperitus et illiteratus atque piscator tantam superet dicendi

δὲ ἰδιώται οἱ βεβαιούντες. Τοῦτο οἶδε κολάσαι * τῦ-
φον, τοῦτο καταστῆναι φλεγμονήν, τοῦτο πείσαι
μετριάζειν. Καὶ εἰ οὐκ ἐν σοφίᾳ λόγου, τίνας ἔνεκεν
τὸν Ἀπολλῶν λόγιον δεῖτα ἐπεμψαν, φησὶ b; Οὐ τῆ
τῶν λόγων δυνάμει θαρρόυντες, ἀλλ' ὅτι δυνατὸς ἦν
ἐν ταῖς Γραφαῖς, καὶ ἤλεγχε τοὺς Ἰουδαίους. Ἄλλως
δὲ τὸ ζητούμενον ἦν, τὸ τοὺς πρωτοστάτας καὶ ἀρξα-
μένους σπείρειν τὸν λόγον μὴ εἶναι λογίους. Οὗτοι
γὰρ ἦσαν οἱ πολλῆς δέουσι δυνάμει, ὥστε ἀπ-
ώσασθαι τὴν πλάνην ἐκ προοιμιῶν, καὶ τότε πολλῆς
ἔδει τῆς ἰσχύος εἰς αὐτὴν τὴν εἴσοδον.

δ'. Ὁ τοίνυν μὴ δεηθεὶς εὐπαιδεύτων ἐκ προοι-
μιῶν, εἰ [20] μετὰ ταῦτα λογίους ἐδέξατο, οὐκ ὡς δέου-
σος τοῦτο ἐποίησεν, ἀλλ' ὡς οὐ διακρινόμενος. Ὡσπερ
γὰρ οὐκ ἔδειτο σοφῶν c εἰς τὸ κατορθῶσαι ἅπερ
ἐβούλετο, οὕτως οὐδὲ μετὰ ταῦτα εὐρεθέντας διὰ
τοῦτο ἐξέβαλε. Σὺ δὲ ἐκεῖνὸ μοι δεῖξαι, εἰ Πέτρος
λόγιος ἦν καὶ Παῦλος. Ἄλλ' οὐκ ἂν ἔχοις' ἰδιώται
γὰρ ἦσαν, καὶ ἀγράμματοι. Ὡσπερ οὖν ὁ Χριστὸς,
ὅτε τοὺς μαθητὰς ἐπεμπεν εἰς τὴν οἰκουμένην, δεῖξας
αὐτοῦ τὴν δυνάμιν αὐτοῖς ἐν Παλαιστίνῃ πρῶτον,
καὶ εἰπὼν, Ὅτε ἀπέστειλα ὑμᾶς χωρὶς βαλαντίου
καὶ πύρας καὶ ὑποδήματος, μὴ τινας ὑστερήσατε;
τότε ἐπέτρεψε λοιπὸν καὶ πύραν καὶ βαλάντιον ἔχειν.
οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἐποίησε. Τὸ γὰρ ζητούμενον ἦν
δειχθῆναι τοῦ Χριστοῦ τὴν δυνάμιν, οὐ διὰ τὴν ἐξωθεν
σαφίαν ἐκβάλλεσθαι τῆς πίστεως τοὺς προσιόντας.
Ὅταν οὖν Ἕλληνας κατηγορήσωσι τῶν μαθητῶν ὡς
ἰδιωτῶν, πλέον ἡμεῖς ἐκείνων κατηγορώμεν d αὐτῶν.
Μηδὲ λεγέτω τις, ὅτι σοφὸς ἦν ὁ Παῦλος· ἀλλ' ἐπαί-
ροντες ἐπὶ σοφίᾳ τοὺς μεγάλους παρ' ἐκείνοις καὶ
ἐπὶ εὐγλωττίᾳ θαυμασθέντας, τοὺς παρ' ἡμῖν ἅπαν-
τας λέγωμεν ἰδιώτας γεγονέναι. Οὐ μικρῶς γὰρ αὐ-
τοὺς καὶ κατὰ τοῦτο καταβαλοῦμεν τὸ μέρος· οὕτω
γὰρ ἔσται λαμπρὰ τὰ νικητήρια.

Ταῦτα δὲ εἶπον, ἐπειδὴ τις ἤκουσά ποτε Χρι-
στιανοῦ πρὸς Ἕλληνα καταγελάστως διαλεγομένου,
καὶ ἀμφοτέρων ἐν τῇ πρὸς ἀλλήλους μάχῃ τὰ ἑαυτῶν
καταλούντων. Ἄ γὰρ ἔδει τὸν Χριστιανὸν εἰπεῖν,
ταῦτα ὁ Ἕλληνας ἔλεγε· καὶ ἄ τὸν Ἕλληνα εἰκὸς ἦν
εἰπεῖν, ταῦτα ὁ Χριστιανὸς προεβάλλετο. Περὶ Παύ-
λου γὰρ καὶ Πλάτωνος ζητήσεως οὐσης, ὁ μὲν Ἕλληνας
ἐπειράτο δεῖκνυναι, ὅτι ὁ Παῦλος ἦν ἀμαθὴς καὶ
ἰδιώτης· ὁ δὲ Χριστιανὸς ὑπὸ ἀφελείας ἐσπούδαζε
κατασκευάζειν, ὅτι Πλάτωνος λογιώτερος ἦν ὁ Παῦ-
λος. Οὕτω δὲ τοῦ Ἕλληνος ἔργον τὰ νικητήρια,
τούτου κρατοῦντος τοῦ λόγου. Εἰ γὰρ Πλάτωνος ἐλ-
λογιώτερος ἦν ὁ Παῦλος, πολλοὺς εἰκὸς ἀντιλέγειν,
ὅτι οὐ τῇ χάριτι, ἀλλὰ τῇ εὐγλωττίᾳ περιεγένετο.
Ἄσπερ ὑπὲρ τοῦ Ἕλληνος ἦν τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ
Χριστιανοῦ· ὁ δὲ ἔλεγε ἐν Ἕλληνας, ὑπὲρ τοῦ Χρι-
στιανοῦ ἦν. Εἰ γὰρ Παῦλος ἀπαίδευτος ἦν, ἐκράτησε
δὲ Πλάτωνος, ἔπερ ἔλεγον, λαμπρὰ γέγονεν ἡ νίκη.
Τοὺς γὰρ ἐκείνου μαθητὰς λαβὼν ὁ ἀμαθὴς ἅπαντας
ἐπαισε, καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἤγαγεν. Ὅθεν δῆλον, ὅτι
οὐκ ἐν σοφίᾳ ἀνθρωπίνῃ, τὸ κήρυγμα περιεγένονεν,
ἀλλὰ Θεοῦ χάριτι. Ἴν' οὖν μὴ ταυτὰ πάσχωμεν, μηδὲ
καταγελάμεθα οὕτω διαλεγόμενοι πρὸς Ἕλληνας,
ἐπειδὴν ἡμῖν πρὸς αὐτοὺς ἀγών ἦ, κατηγορώμεν τῶν
ἀποστόλων ὡς ἀμαθῶν· ἢ γὰρ κατηγορία αὐτῆ ἐγκώ-

μιον. Καὶ ὅταν εἴπωσιν ἐκεῖνοι, ὅτι ἀγροικοὶ ἦσαν οἱ
ἀπόστολοι, προσθῶμεν ἡμεῖς, καὶ εἴπωμεν, ὅτι καὶ
ἀμαθεῖς καὶ ἀγράμματοι καὶ πένητες καὶ εὐτελεῖς
καὶ ἀσύνητοι καὶ ἀφανεῖς. Οὐκ ἔστι βλασφημία τῶν
ἀποστόλων ταῦτα, ἀλλὰ καὶ δόξα, τὸ τοὺς τοιοῦτους
τῆς οἰκουμένης πάσης λαμπροτέρους φανῆναι. Οἷτοι
γὰρ οἱ ἰδιώται καὶ ἀγροικοὶ καὶ [21] ἀμαθεῖς τοὺς
σοφούς καὶ δυνατοὺς καὶ τοὺς τυράννους, καὶ τοὺς
ἐπὶ πλούτῳ καὶ δόξῃ καὶ τοῖς ἐξωθεν πᾶσι κομπά-
ζοντας, ὡς οὐδὲ ἀνδρας, οὕτω κατηγωνίσαντο. Ὅθεν
δῆλον, ὅτι μεγάλη ἦ τοῦ σταυροῦ δύναμις, καὶ οὐκ
ἀνθρωπίνῃ ἰσχύϊ ταῦτα ἐγένετο. Οὐ γὰρ ἔχει φύσιν
τὰ γινόμενα, ἀλλ' ὑπὲρ φύσιν ἦν τὰ κατορθώματα.
Ὅταν δὲ ὑπὲρ φύσιν τι γένηται, καὶ ὑπὲρ φύσιν
παρὰ πολὺ μετὰ τοῦ προσήκοντος καὶ τοῦ χρησίου,
εὐδῆλον ὅτι θεῖα τινὲ ταῦτα δυνάμει καὶ συνεργείᾳ
γίνονται. Σκόπει δὲ Ὁ ἄλιεὺς, ὁ σκηνοποιὸς, ὁ τελώνης,
ὁ ἰδιώτης, ὁ ἀγράμματος, ἐκ Παλαιστίνης τῆς χώρας
μακρὰν κειμένην ἐλθόντες, τοὺς φιλοσόφους, τοὺς
ρήτορας, τοὺς δεινοὺς εἰπεῖν ἐκ τῆς οικείας ἀπωσά-
μενοι πάντας, αὐτοὶ τούτων ἐκράτησαν ἐν χρόνῳ
βραχεῖ μετὰ κινδύνων πολλῶν, δήμων, βασιλέων ἀν-
τιπιπτόντων, τῆς φύσεως αὐτῆς μαχομένης, τοῦ
χρόνου τῆς παλαιότητος, τῆς πολλῆς συνηθείας ἀν-
τιπαλαιούσης e σφοδρῶς, δαιμόνων ὀπλιζομένων,
διαβόλου παραταττομένου καὶ πάντα κινούντος, βασι-
λέας, ἀρχοντας, δήμους, ἔθνη, πόλεις, βαρβάρους,
Ἕλληνας, φιλοσόφους, ρήτορας, σοφιστὰς, λογογρά-
φους, νόμους, δικαστήρια, κολάσεις ποικίλας, θανά-
τους μυρίους καὶ παντοδαπούς. Ἄλλ' ὅμως ἅπαντα
ταῦτα οὕτως ἠλέγχετο καὶ παρεχώρει, τῶν ἀλίεων
φθειρομένων, ὡς κόνις λεπτῆ σφοδρῶν ἀνέμων ἐμ-
βολῆν ἐνεγκεῖν μὴ δυναμένη. Μάθωμεν τοίνυν οὕτω
πρὸς Ἕλληνας διαλέγεσθαι, ἵνα μὴ ὦμεν ὡς θρέμ-
ματα καὶ βοσκήματα, ἀλλ' ὦμεν παρεσκευασμένοι
περὶ τῆς ἐν ἡμῖν ἐλπίδος. Καὶ τίως τοῦτο τὸ κεφά-
λιον μελετήσωμεν οὐκ ἂν μικρὸν, καὶ λέγωμεν πρὸς
αὐτούς· Πόθεν οἱ ἀσθενεῖς τῶν ἰσχυρῶν περιεγένοντο,
οἱ δώδεκα τῆς οἰκουμένης, οὐχὶ τοῖς αὐτοῖς ὄπλοις
κερημένοι, ἀλλὰ γυμνοὶ πρὸς ἐνόπλους μαχόμενοι;

ε'. Εἰπέ γὰρ, εἰ δώδεκα ἄνδρες πολυμικῶν ἄπειροι
πραγμάτων εἰς παράταξιν στρατιωτῶν ἄπειρον καὶ
ὀπλισμένην εἰσπηδήσαντες, οὐκ ἄσπλοιο μόνον, ἀλλὰ
καὶ ἀσθενεῖς τὸ σῶμα, ὑπὸ μὲν ἐκείνων οὐδὲν ἔπαθον,
μηδὲ μυρίους βαλλόμενοι βέλεσιν f ἐτρώθησαν, ἔχον-
τες δὲ ἐμπεπερονημένα τὰ βέλη γυμνῶ τῷ σώματι
πάντας κατέβαλλον, οὐχ ὄπλοις κερημένοι, ἀλλὰ τῇ
χειρὶ παύοντες, εἶτα τοὺς μὲν ἀνεῖλον, τοὺς δὲ αἰχμη-
αῶντος λαβόντες ἀπήγαγον, μηδὲ τραύματα αὐ-
τοῖ δεξάμενοι, ἀρὰ τις τὸ γινόμενον ἀνθρώπινον εἶναι
ἐφθασε; Καίτοι τὸ τῶν ἀποστόλων τρόποτον πολλῶ
ἐκείνου θαυμαστότερον. Τοῦ γὰρ γυμνὸν μὴ τρωθῆναι,
πολλῶ παραδοξότερον τὸ τῶν ἰδιωτῶν καὶ ἀγράμμα-
των καὶ ἀλίεα τοσαύτης δεινότητος περιεγενέσθαι, καὶ
μητε ὑπὸ τῆς ὀλιγότητος, μητε ὑπὸ τῆς πενίας, μητε
ὑπὸ τῶν κινδύνων, μητε ὑπὸ τῆς συνηθείας τῆς προ-
καταειληφείας, μητε ὑπὸ τῆς τοσαύτης αὐστηρότητος
τῶν πραγμάτων ὧν ἐπέτατον, μητε ὑπὸ τῶν
καθημερινῶν θανάτων, μητε ὑπὸ τοῦ πλήθους τῶν
ἀπατηθέντων, μητε ὑπὸ τοῦ ἀξιώματος τῶν ἀπα-
τησάντων διακωλυθῆναι. Οὕτω τοίνυν αὐτοὺς κατα-
βάλλωμεν, καὶ μαχώμεθα πρὸς ἐκείνους, καὶ πρὸ τῶν
λόγων διὰ τοῦ βίου καταπληξώμεθα. Αὕτη [22] γὰρ
ἔστιν ἡ μεγάλη μάχη, οὗτος ὁ συλλογισμὸς ὁ ἀναν-

* *Legebatur* τοῦτο διέκλασε, *ei mox*, κατέπεισε... ἐπαισε.
Legebatur huc cor, φησὶ, post θαρρόυντες. c *Alius*
habet σοφιστῶν pro σοφῶν. d *Reg.*, κατηγορώμεν, *melius*
quam edidi κατηγορούμεν.

e *Legebatur* ἀντιπιπτούσης. f *Deerat* βέλεσιν.

τίβητος ὁ διὰ τῶν ἔργων· ἐπεὶ κἂν μυρία φιλοσοφῶμεν διὰ τῶν λόγων, βίον δὲ μὴ παρεχώμεθα ἐκείνων βελτίονα, τὸ κέρδος οὐδέν. Οὐ γὰρ τοῖς λεγομένοις προσέχουσιν, ἀλλ' ἅ πράττομεν ἐξετάζουσι, καὶ φασί· Σὺ πρότερος τοῖς σοῖς ῥήμασι πείθου, καὶ τότε ἑτέροις παραινέεις. Εἰ δὲ λέγεις μὲν μυρία εἶναι ἀγαθὰ ἐν τῷ μέλλοντι, ὡς οὐκ ἦντων δὲ οὕτω φαίνοιο τοῖς παροῦσι προσηλωμένους, τὰ ἔργα σου τῶν ῥημάτων ἐμὸι πιστότερα. Ὅταν γὰρ ἴδω σε ἀρπάζοντα τὰ ἐτέρων, θρηνοῦντα ἀμέτρως ἐπὶ τοῖς ἀπειλοῦσι, πολλὰ ἕτερα πλημμελούοντα, πῶς σοι πιστεύσω ὅτι ἔστιν ἀνάστασις; Κἂν γὰρ μὴ λέγῃς ταῦτα, ὅμως ἐννοοῦσι ταῦτα, καὶ περιστρέφουσιν ἐπὶ τῆς διανοίας. Καὶ τοῦτό ἐστι· τὸ κωλύει τοὺς ἀπίστους γενέσθαι Χριστιανούς. Ἐναγαγόμεν· τοίνυν αὐτοὺς διὰ τῆς ζωῆς τῆς ἡμετέρας. Πολλοὶ καὶ ἰδιώται· ἄνδρες φιλοσόφων οὕτω κατέπληξαν τὴν διάνοιαν, ὡς καὶ τὴν τῶν ἔργων ἐπιδειξάμενοι φιλοσοφίαν, καὶ φωνῆν σάλπιγγος λαμπροτέραν διὰ τῆς πολιτείας καὶ φιλοσοφίας ἀφέντες· αὕτη γὰρ τῆς γλώττης ἰσχυροτέρα. Ὅταν δὲ εἶπω, ὅτι οὐ χρὴ μνησικακεῖν, εἶτα τὸν Ἕλληνα μυρία ἐργάσασθαι κακὰ, πῶς δυνήσομαι τοῖς λόγοις αὐτὸν ἐναγαγεῖν, διὰ τῶν ἔργων αὐτὸν ἀποσοθῶν; Θηρεῦσαι μὲν τοίνυν αὐτοὺς διὰ τῆς πολιτείας, καὶ διὰ τῶν ψυχῶν τούτων οἰκοδομῶμεν τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ τούτων συναγάγωμεν τὸν πλοῦτον. Οὐκ ἔστι ψυχῆς οὐδὲν ἀντάξιον, οὐδὲ ὁ κόσμος ἅπας. Ὅστε κἂν μυρία διῶς χρήματα πένησιν, οὐδὲν τοιούτων ἐργάσῃ, ὅσον ὁ μίαν ψυχὴν ἐπιστρέφω. Ὁ γὰρ ἐξάγων τίμιον ἐξ ἀναξίου, ὡς στόμα μου ἔσται, φησί. Μέγα μὲν γὰρ ἀγαθὸν καὶ τὸ ἔλεειν τοὺς πενομένους· ἀλλ' οὐδὲν τοιούτων, ὅσον τὸ πλάνης ἀπαλλάττειν· ὁ γὰρ τοῦτο ποιῶν, κατὰ Παῦλον γίνεται καὶ Πέτρον. Ἐξέστι γὰρ ἀναδέξασθαι τὸ ἐκείνων κήρυγμα, οὐχ ἵνα κινδυνεύωμεν καθάπερ ἐκείνοι, καὶ λιμοῦς καὶ λοιμοῦς καὶ τὰ ἄλλα ὑποφέρωμεν (εἰ-

^a Ἄλλι ἀναγάγωμεν.

ρήνης γὰρ ὁ παρῶν καιρὸς), ἀλλ' ἵνα τὴν ἀπὸ προθυμίας σπουδὴν ἐπιδειξώμεθα. Καὶ γὰρ ἐξεστὶν οἰκοκαθημένους ταύτην τὴν ἀλείαν ἐργάζεσθαι. Εἰ τις ἔχει φίλον καὶ συγγενὴ καὶ οἰκεῖον, ταῦτα ποιεῖτω, ταῦτα λεγέτω· καὶ ἔσται κατὰ Πέτρον καὶ Παῦλον. Καὶ τί λέγω Πέτρον καὶ Παῦλον; Στόμα ἔσται τοῦ Χριστοῦ· Ὁ γὰρ ἐξαγαγὼν τίμιον ἐξ ἀναξίου, ὡς στόμα μου ἔσται, φησί. Κἂν μὴ σήμερον πείσης, αὐριον πείσεις· κἂν μηδέποτε πείσης, σὺ τὸν μισθὸν ἕξεις ἀπρητισμένον· κἂν μὴ πάντας πείσης, ὀλίγους ἀπὸ πολλῶν δυνήσῃ· ἐπεὶ καὶ οἱ ἀπόστολοι οὐχὶ πάντα τοὺς θύτας ἀνθρώπους ἔπεισαν, ἀλλ' ὅμως πᾶσι διελέχθησαν, καὶ τὸν ἐπὶ πᾶσι μισθὸν ἔχουσιν. Οὐ γὰρ πρὸς τὸ τέλος τῶν κατορθωμένων, ἀλλὰ πρὸς τὴν γνώμην τῶν κατορθούντων ὁ θεὸς τοὺς στεφάνους ὀρίζειν εἴωθε. Κἂν δύο καταβάλης ὀδοῦς, δέχεται· καὶ ὅπερ ἐπὶ τῆς χήρας ἐποίησας, τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν διδασκόντων [25] ἐργάζεται. Μὴ τὸν ἐπὶ τῶν οἰκουμένην οὐ δύνασαι σῶσαι καὶ τῶν ὀλίγων καταφρόνει, μηδὲ τῆ τῶν μεγάλων ἐπιθυμία τῶν μικρῶν ἀφελκῶσης σεαυτὸν. Κἂν ἕκατον μὴ δυνήθῃς, τῶν δέκα ἐπιμελήθητι· κἂν δέκα μὴ δυνήθῃς, μηδὲ τῶν πέντε καταφρονήσῃς· κἂν πέντε μὴ δυνήθῃς, τοῦ ἐνός καὶ ὑπερίδῃς;· κἂν τὸν ἕνα μὴ δυνήθῃς, μηδὲ οὕτως ἀθύμει, μηδὲ τὰ παρὰ σεαυτοῦ κωλύσῃς. Οὐχ ὄρας, ὅτι καὶ ἐν τοῖς συναλλάγμασιν οὐ μόνον ἀπὸ χρυσοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀργυρίου τὰς ἐμπορίας ποιοῦνται οἱ περὶ ταῦτα σχολάζοντες; Ἄν μὲν γὰρ μηδέπω τῶν μικρῶν καταφρονῶμεν, καὶ τῶν μεγάλων ἀνθεξόμεθα· ἂν δὲ τῶν μικρῶν ὑπερίδωμεν, οὐδὲ ἐκείνων ἐπιληφόμεθα εὐκόλως. Οὕτως ἕκαστος πλοῦσιος γίνεται, καὶ μικρὰ καὶ μεγάλα συλλέγων· οὕτω καὶ ἡμεῖς ποιῶμεν, ἵνα ἐν πᾶσι πλουτήσαντες, ἐπιτύχωμεν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Δ'.

Ο λόγος γὰρ ὁ τοῦ σταυροῦ τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις μωρία ἐστὶ, τοῖς δὲ σωζομένοις ἡμῖν δύναμις θεοῦ ἐστὶ. Γέγραπται γάρ· Ἀπολώ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσω· ποῦ σοφός; ποῦ γραμματεὺς; ποῦ συζητητὴς τοῦ αἰῶνος τούτου;

α'. Τοῖς κάμνυσι καὶ ψυχορραγοῦσι καὶ αἱ τροφαὶ αἱ ὑγιεῖς ἀρθεῖς, οἱ φίλοι καὶ οἱ προσήκοντες ἐπαχθεῖς, καὶ οὐδὲ γνωρίζονται πολλάκις, ἀλλὰ καὶ ἐνοχλεῖν δοκοῦσιν. Οὕτω δὴ καὶ τοῖς τὰς ψυχὰς ἀπολλυμένοις συμβαίνειν εἴωθε· τὰ γὰρ πρὸς σωτηρίαν φέροντα ἀγνοοῦσι, καὶ τοὺς κηδομένους αὐτῶν ἐνοχλεῖν νομίζουσι. Γίνεται δὲ τοῦτο οὐ παρὰ τὴν τοῦ πράγματος φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἐκείνων νόσον. Καὶ ὅπερ οἱ παραπαίοντες ποιοῦσιν, ἀπεθανόνενοι πρὸς τοὺς ἐπιμελομένους αὐτῶν, καὶ λοιπὸν λοιδορούμενοι· τοῦτο καὶ οἱ ἄπιστοι πάσχουσιν. Ἄλλ' ὡς περ ἐπ' ἐκείνων οἱ ὑβριζόμενοι τότε μάλιστα αὐτοὺς ἐλεοῦσι καὶ δακρύουσι, δεῖγμα ἔσχατον τῆς ἐπιτεταμένης ἀρρώστιας τοῦτο ποιοῦμενοι, ὅταν τοὺς φιλάτους ἀγνοῶσιν· οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων ποιήσωμεν, καὶ μᾶλλον τῶν γυναικῶν ὀλοῦξωμεν ἐπ' αὐτοῖς, ὅτι τὴν κοινὴν ἀγνοοῦσιν σωτηρίαν. Οὐ γὰρ οὕτω γυναῖκα ἄνδρα δεῖ φιλεῖν, ὡς ἡμᾶς πάντας ἀνθρώπους, καὶ πρὸς σωτηρίαν ἐφέλκεσθαι, κἂν Ἕλλην ἦ,

κἂν ὄστισοῦν. Θρηνώμεν τοίνυν αὐτοὺς, ὅτι· ὁ λόγος τοῦ σταυροῦ μωρία αὐτοῖς ἐστὶν, ὁ αὐτὸς σοφία καὶ δύναμις ἦν· Ὁ λόγος γὰρ ὁ τοῦ σταυροῦ τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις, φησὶ, μωρία ἐστίν. Ἐπειδὴ γὰρ εἰκὸς ἦν ἐκείνους, τοῦ σταυροῦ παρὰ τῶν Ἑλλήνων χλευαζομένου, τῆ σοφίᾳ τῆ δὴθεν παρ' ἑαυτῶν ἀνθίστασθαι καὶ πολεμεῖν θορυβουμένους τοῖς παρὰ τῶν Ἑλλήνων λεγομένοις, παραμυθοῦμενος ὁ Παῦλος φησὶ· Μὴ νομίσητε ξένον [24] γίνεσθαι καὶ παράδοξον. Ταύτην ἔχει τὴν φύσιν τὸ πρᾶγμα, ὥστε ὑπὸ τῶν ἀπολλυμένων μὴ γνωρίζεσθαι αὐτοῦ τὴν δύναμιν· ἐξεστήκασιν γὰρ καὶ παραπαίουσι. Διὰ τοῦτο καὶ λοιδοροῦνται καὶ ἐπαχθῶς ἔχουσι πρὸς τὰ σωτήρια φάρμακα. Τί δὲ λέγεις; ἄνθρωπε; δοῦλος ὁ Χριστοῦ ἐγένετο διὰ σὲ μορφήν δούλου λαθῶν, καὶ ἐσταυρώθη καὶ ἀνέστη· καὶ δέον ἀναστάντα προσκυνῆσαι διὰ τοῦτο, καὶ θαυμάσαι τὴν φιλανθρωπίαν, ὅτι ὅπερ οὕτε πατὴρ οὕτε φίλος οὕτε υἱὸς ὑπὲρ σοῦ ἐποίησε, ταῦτα ὁ δεσπότης πάντα εἰργάσατο ὑπὲρ σοῦ τοῦ ἐχθροῦ καὶ προσκεκρουκώτους· δέον τοίνυν θαυμάζειν ὑπὲρ τούτων αὐτὸν, σὺ δὲ μωρίαν καλεῖς πρᾶγμα τὸσαύτης σοφίας γέμον; Ἄλλ' οὐδὲν θαυμαστόν· τῶν γὰρ ἀπολλυμένων ἐστὶ μὴ ἐπιγινώσκειν τὰ πρὸς σωτηρίαν φέροντα.

vim, ac neque a paucitate, neque a paupertate, neque a periculis, neque a prævia consuetudine, nec a severitate rerum quas præcipiebant, neque a quotidianis mortibus, neque ab eorum qui decepti fuerant multitudi-
ne, neque ab eorum qui deceperant auctoritate, impedirentur. Sic ergo illos prosternamus et contra ipsos pugnemus: ac vita prius, quam sermone, impetamus illos. Hoc enim magnum certamen est, hæc ratiocinatio est, cui contradici non possit, quæ per opera procedit. Etiam si enim innumera verbis philosophemur, si non meliorem quam illi vitam exhibeamus, nullum est lucrum. Non enim dictis attendunt, sed facta nostra examinant, et dicunt: Tu prior verbis tuis obtempera, et tunc alios admone. Quod si cum dicis innumera esse bona in futuro sæculo, quasi illa non sint, præsentibus addictus videaris, credibilia mihi sunt facta quam dicta tua. Cum enim video te aliena rapientem, de iis qui defuncti sunt ultra modum lugentem, aliaque multa prave agentem, quomodo tibi credam dicentem resurrectionem esse? Etiam si enim hæc non dicant, hæc cogitant et in mente versant. Et hoc impedit, quominus infideles Christiani fiant. Inducamus ergo illos per vitam nostram. Multi et illiterati viri philosophorum mentem ita perculsere, utpote qui operum philosophiam exhiberent, et vocem tuba clariorem per vitæ institutum et philosophiam emitterent: hæc quippe lingua fortior est. Cum enim dicam, non oportere injuriarum meminisse, deindeque Græco innumera inferam mala, quomodo potero verbis illum inducere, cum gestis ipsum depellam? Venemur ergo illos per vitam institutum, et per hæc animas ædificemus Ecclesiam, et has congeramus divitias. Nihil est animæ æquiparandum, ne totus quidem mundus. Itaque etiam si innumeras pauperibus pecunias erogaveris, nihil tale efficias quale is, qui vel unam animam convertit. *Qui enim educit pretiosum ex vili, quasi os meum erit* (Jer. 15. 19), inquit. Magnum quidem bonum est egeorum

misereri; sed nihil tantum, quantum ab errore liberare: qui enim hoc facit, Paulo et Petro similis est. Licet enim illorum prædicationem suscipere, non ut pericitemur quemadmodum illi, et famem, pestem cæteraque toleremus; jam enim pacis tempus est; sed ut alacriter studium exhibeamus. Licet enim domi sedentes hanc exercere piscationem. Si quis habet amicum, aut cognatum, aut familiarem, hæc faciat, hæc dicat; et similis erit Petro et Paulo. Quid dico, Petro et Paulo? Os erit Christi: nam *Qui educit pretiosum a vili, quasi os meum erit*, inquit. Etiam si hodie non persuaseris, cras persuadebis: etiam si nunquam persuaseris, tu perfectam habebis mercedem: etiam si non omnibus persuaseris, ex multis paucos attrahere poteris; quandoquidem apostoli non omnibus hominibus persuasere, omnes tamen alloquuti sunt, et de omnibus mercedem habent. Non enim ab exitu recte factorum, sed a mente recte operantium coronas decernere Deus solet. Etiam si duos jeceris obolos, accipit, et quod erga viduam fecit, hoc et erga doctores operatur. Ne itaque, quia non potes orbem terrarum servare, paucos despicias, neque ex magnorum desiderio, a minoribus te abstrahas. Si centum non potueris, decem cures; si denos non possis, nec quinos spernas; si quinos non possis, ne unum despicias; si unum non potueris, neque sic animo deficias, nec quæ penes te sunt colibeas. Non vides quomodo in contractibus, non solum ex auro, sed etiam ex argento mercatores commercia exercere soleant? Nam si ne parva quidem despiciamus, magna etiam apprehendemus: si vero parva contempnaueris, neque illa ipsa facile percipiemus. Sic quisque dives efficitur parva et magna colligens: sic et nos faciamus, ut in omnibus divites facti, regnum cælorum consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA IV.

CAP. 1. v. 18. *Verbum enim crucis pereuntibus quidem stultitia est; iis vero qui salvi fiunt, nobis, virtus Dei est.* 19. *Scriptum est enim, Perdam sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium reprobo. Ubi sapiens? ubi scriba? 20. ubi inquisitor sæculi hujus?*

1. Laborantibus et animo fractis etiam salubres cibi insuaves sunt, amici et necessarii importuni, neque sæpe cognoscuntur, ac videntur inferre molestiam. Sic quoque solet accidere iis qui animas perdunt: nam quæ ad salutem ducunt ignorant, et illos qui ipsorum curam gerunt molestos esse putant. Hoc autem fit, non ex ipsa rei natura, sed ex illorum morbo. Et quod insani faciunt, cum illos odio habent qui ipsorum curam gerunt, illosque conviciis impetunt: hoc quoque faciunt infideles. Sed quemadmodum in illis qui conviciis impetunt tum maxime eorum miserentur et lacrymantur, utpote qui hoc extremum esse ægritudinis indicium putent, quod illi

anicissimos sibi non noscant: ita et nos circa Græcos faciamus, et magis quam propter uxores circa illos ejulemus, quia communem ignorant salutem. Non enim ita vir uxorem debet amare, ut nos homines omnes, illosque ad salutem attrahere, sive Græcus sit, sive quisquis alius. Lugeamus ergo illos, quia verbum crucis stultitia ipsis est, cum ipsum sapientia et virtus sit: nam *Verbum crucis pereuntibus*, inquit, *stultitia est*. Quia enim verisimile est illos, cum crux a Græcis irrideretur, ei quæ apud illos habebatur sapientia obstitisse et Græcorum dictis, consolans ipsos Paulus dicit: Ne putetis rem esse insolitam ac stupendam. Hanc res isthæc habet naturam, ut a pereuntibus virtus ejus non cognoscatur: mente namque capti sunt ac desipiunt. Ideo convicia efferunt, et salutaria pharmaca moleste ferunt. Quid vero dicis, o homo? Servus propter te Christus factus est, formam servi accipiens, crucifixus est et resurrexit: et

cum oporteret illum resuscitatum ideo adorare, et ejus benignitatem admirari; quia quæ nec pater nec amicus nec filius pro te fecit, hæc omnia Dominus operatus est propter te inimicum, qui illum offenderas: cum oporteret ergo illum propterea admirari, ut rem tanta sapientia plenam, stultitiam appellas? Sed nihil mirum: nam pereuntium est non agnoscere ea, quæ ad salutem ducunt.

Ratiociniis ea quæ fidei sunt sæpe labefactantur. — Ne turbemini igitur: non enim novum neque inexpectatum est illud, quod nempe a desipientibus magna derideantur. Illos vero qui sic affecti sunt, per humanam sapientiam persuadere non licet: imo si ita persuadere volueris, contrarium efficit: nam ea, quæ rationem superant, sola fide opus habent. Etenim si ratiociniis persuadere voluerimus, quomodo Deus factus sit homo, et in vulvam virginalem ingressus sit; et si rem fidei non permittamus, magis irridebunt illi. Ergo qui ratiociniis id quærunt, illi sunt qui pereunt. Ecquid dico de Deo? Nam si circa creaturas hoc faciamus, multus sequetur risus. Sit enim homo, qui velit omnia ratiociniis ediscere, et tentet tua persuaderi ratione, quomodo lucem aspicimus; tu autem ratiocinio illi persuadere conare. Sed non poteris: si enim dixeris, quod sufficiat oculos aperire ad videndum, non modum dixisti, sed quod fieri solet. Cur enim non auribus videmus, in quiet, nec oculis audimus? cur non naso audimus, nec auribus olfacimus? Si ergo illo ea de re quærante, non possumus horum rationem reddere, et ille rideat, annon magis nos ridebimus? Nam si ambo ex eodem cerebro principium habent, amboque membra vicina sunt, quomodo non eadem ipsa possunt facere? Sed non poterimus causam dicere, neque modum ineffabilis et variæ operationis; et si tentemus, irridebimur. Ideo Dei potentiae et immensæ sapientiae cedentes, taceamus. Ita ergo si ea, quæ Dei sunt, per externam sapientiam explicare velimus, multus sequetur risus, non propter rerum imbecillitatem, sed propter hominum amentiam. Res enim magnas nullus sermo potest explicare. Animum autem adhibe: cum dixerò, Crucifixus est, Græcus dicit: Et quomodo hoc rationi consentaneum est? sibi non opem tulit cum crucifigeretur et tentaretur tempore crucis; et quomodo postea resurrexit, et aliis opem tulit? nam si poterat, oportebat ante mortem agere (nam hoc quoque dicebant Judæi): qui autem sibi ipsi opem non tulit, quomodo aliis tulit? non est hoc, inquit, rationi consentaneum. Jure: est enim crux, o homo, supra rationem et ineffabilis virtutis. Nam in malis gravibus constitutum, iis malis superiorem apparere, et sic congressum vincere, immensæ virtutis est. Ut enim in tribus pueris, ingressos in fornacem conculcasse flammam mirabilis erat, quam si ingressi non fuissent; et in Jona, in cetum incidentem a bellua nihil passum esse multo majus erat, quam si non incidisset: sic et in Christo longe mirabilis fuit mortuum solvisse mortem, quam si mortuus non fuisset. Ne dicas ergo, Cur sibi open

non tulit in cruce? Nam cum morte configere volebat. Non descendit de cruce, non quod non posset, sed quod nollet. Eum enim quem mortis tyrannis detinere non potuit, quomodo clavi crucis detinere potuissent?

2. Sed hæc nobis nota sunt, infidelibus non item. Ideo dicebat, verbum crucis pereuntibus stultitiam esse, nobis autem salutem consequentibus, virtutem esse Dei. *Scriptum est enim: Perdum sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium reprobabo.* Nihil grave hactenus posuit, sed primo ad Scripturæ testimonium venit, et tunc fiducia inde assumpta, vehementiore utitur sermone, et ait: *Nonne stultam fecit Deus sapientiam hujus mundi? ubi sapiens? ubi scriba? ubi conquistator hujus sæculi? nonne stultam fecit Deus sapientiam hujus mundi?* 21. *Nam quia in sapientia Dei non cognovit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes.* Cum dixisset, *Scriptum est, Perdam sapientiam sapientium,* ex rebus demonstrationem inducit, dicens: *Ubi sapiens? ubi scriba?* simul et Judæos et Græcos perstringens. Quis enim philosophus, quis eorum qui in syllogismis versati sunt, quis ex iis qui Judaica norunt, salutem dedit et veritatem docuit? Nemo; sed totum piscatorum fuit. Cum propositum ergo conclusisset, illorumque fastum depressisset, ac dixisset: *Nonne infatuavit Deus sapientiam hujus mundi? causam etiam dicit propter quam hæc ita facta sunt.* Quia enim in sapientia Dei, inquit, non cognovit mundus per sapientiam Deum; crux apparuit. Quid sibi vult autem, *In sapientia Dei?* In ea quæ apparuit per opera, per quæ cognosci voluit. Propterea enim et hæc et similia probavit, ut convenienter ex iis quæ cernuntur Conditor in admiratione haberetur. Magnum est cælum, et immensa terra: Conditorum ergo mirare. Nam magnum hoc cælum non modo ab eo factum, sed facile factum est, et immensa terra quasi nihil producta fuit. Ideo de illo quidem dicit, *Opera digitorum tuorum sunt cæli (Psal. 101. 26),* de terra autem, *Qui terram fecit tanquam nihil.* Quia ergo per hanc sapientiam noluit Deum cognoscere, per stultitiam, quæ esse videtur, prædicationis persuasit; non per ratiocinia, sed per fidem. De cætero ubi sapientia Dei est, humana non ultra est opus. Nam dicere eum, qui hunc tantum mundum creavit, Deum esse oportere immensa et ineffabili virtute præditum, humanæ sapientiae erat sic ratiocinari, et per hæc illum comprehendere: nunc autem non ratiociniis, sed fide sola opus est. Nam in crucifixum et in sepulchrum credere, et certum habere eundem ipsum resurrexisse ac superne sedere, id sapientia non eget neque ratiociniis, sed fide. Apostoli enim non cum sapientia prodire, sed cum fide, fueruntque externis sapientibus sapientiores et sublimiores, et tanto magis, quanto majus est ea quæ Dei sunt fide suscipere, quam ratiocinia movere: hoc enim humanam superat mentem. Quomodo autem perdidit sapientiam? Per Paulum et similes nobis cognitus, ostendit illam inutilem esse. Ad suscipiendam enim evangelicam

Μὴ θορυβείσθε οὖν · οὐ γὰρ ξένον οὐδὲ παρὰ προσδοκίαν τὸ γινόμενον, τὸ χλευάζεσθαι τὰ μεγάλα παρὰ τῶν ἐξεστηκῶτων. Τοὺς δὲ οὕτω διακειμένους διὰ σοφίας ἀνθρωπίνης πείθειν οὐκ ἐνι · ἀλλὰ, κἄν βουληθῆς οὕτω πείσαι, τὸ ἐναντίον ποιεῖς · τὰ γὰρ ὑπερβαίνοντα λογισμῶν πίστῳς δεῖται μόνως. Καὶ γὰρ, ἂν θέλωμεν πείθειν διὰ λογισμῶν, πῶς ἄνθρωπος ἐγένετο ὁ Θεός, καὶ εἰς μήτραν εἰσῆλθε παρθενικῆν, καὶ μὴ τῇ πίστει τὸ πρᾶγμα ἐπιτρέψωμεν, μᾶλλον ἐκείνοι καταγελάσσονται. Ἄρα οἱ λογισμοὶ ζητοῦντες, οὗτοι εἰσιν οἱ ἀπολλύμενοι. Καὶ τί λέγω περὶ Θεοῦ; Ἐπὶ γὰρ τῶν κτισμάτων ἂν τοῦτο ποιήσωμεν, πολλὸς ἔψεται γέλως. Ἔστω γὰρ ἄνθρωπος πάντα βουλόμενος λογισμοῖς μανθάνειν, καὶ πειράσθω τῇ παρὰ σοῦ λόγῳ πείθεσθαι, πῶς βλέπομεν τὸ φῶς · σὺ δὲ αὐτὸν λογισμῶν πείθειν πειρῶ. Ἄλλ' οὐκ ἂν ἔχοις · ἂν γὰρ εἴπῃς, ὅτι ἀρκεῖ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀνοίξαντα βλέπειν, οὐ τὸν τρόπον εἰρηκας, ἀλλὰ τὸ γινόμενον. Διὰ τί γὰρ μὴ τῇ ἀκοῇ βλέπομεν, φησὶ, καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς ἀκούομεν; διὰ τί γὰρ μὴ τῇ βίῃ ἀκούομεν, καὶ τῇ ἀκοῇ ὀσφραϊνόμεθα; Ἄν τοίνυν, ἀποροῦντος αὐτοῦ περὶ τούτων, μὴ δυνάμεθα τὸν λόγον ἀποδοῦναι τούτων, ἐκείνος μέλλει γεῶν; οὐ μειζρόνως ἡμεῖς καταγελασόμεθα; Εἰ γὰρ ἀμφοτέρω ἐξ ἐνὸς ἐγκεφάλου τὴν ἀρχὴν ἔχει, καὶ ἀμφοτέρω ἀλλήλους γεινιάζει τὰ μέλη, πῶς οὐ τὰ αὐτὰ δύνανται ποιεῖν; Ἄλλ' οὐ δύνησόμεθα εἰπεῖν τὴν αἰτίαν οὐδὲ τὸν τρόπον τῆς ἀφάτου καὶ ποικίλης ἐνεργείας, ἀλλὰ, κἄν ἐπιχειρήσωμεν, καταγελώμεθα. Διὰ τοι τοῦτο τῇ τοῦ Θεοῦ δυνάμει καὶ τῇ ἀπειρῳ σοφίᾳ παραχωροῦντες, σιγήσωμεν. Οὕτω τοίνυν καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ ἂν τῇ ἐξωθεν σοφίᾳ βουληθῶμεν παραστήσαι, πολλὸς ἔψεται γέλως, οὐ παρὰ τὴν τῶν πραγμάτων ἀσθένειαν, ἀλλὰ παρὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀνοίαν. Τὰ γὰρ μεγάλα λόγος οὐδεὶς παραστήσαι δύνανται. Σκόπει δέ · Ὅταν εἴπω, Ἔσταυρώθη, ὁ Ἕλλην λέγει · Καὶ πῶς ἂν ἔχοι λόγον τοῦτο; ἐαυτῷ οὐκ ἦμουν σταυροῦμένῳ καὶ πειραζομένῳ κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ σταυροῦ, καὶ πῶς μετὰ ταῦτα ἀνέστη, καὶ ἐτέροις ἤμουν; εἰ γὰρ ἐδύνατο, πρὸ τοῦ θανάτου ἔδει (τοῦτο γὰρ καὶ Ἰουδαῖοι ἔλεγον) · ὁ δὲ ἐαυτῷ μὴ ἀμύνας, πῶς ἄλλοις ἤμουν; οὐκ ἂν [25] ἔχοι λόγον, φησὶ. Εἰκότως ἂ καὶ γὰρ ὑπερλόγον ἔστιν, ἄνθρωπε, καὶ ἀφάτου δυνάμεως ὁ σταυρός. Τὸ γὰρ ἐν τοῖς δεινοῖς γενόμενον, ἀνώτερον φανῆναι τῶν δεινῶν, καὶ συμπλακέντα νικῆσαι, δυνάμειός ἐστιν ἀπειροῦ. Ὅσπερ γὰρ ἐπὶ τῶν τριῶν παιδῶν, τοῦ μὴ ἐμβῆναι εἰς τὴν κάμινον, τὸ ἐμβάντας καταπατήσαι τὴν φλόγα, θαυμαστότερον ἦν · καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰωνᾶ, τοῦ μὴ ἐμπεσεῖν εἰς τὸ κήτος, τὸ ἐμπεσόντα μηδὲν ἀπὸ τοῦ θηρίου παθεῖν ἀηδὲς, πολλῶν μείζον ἦν · οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ, τοῦ μὴ ἀποθανεῖν, τὸ ἀποθανόντα διαλύσαι τὸν θάνατον, παραδοξότερον ἦν. Μὴ τοίνυν λέγε· Διὰ τί οὐκ ἤμουν ἐαυτῷ ἐν τῷ σταυρῷ; αὐτῷ γὰρ συμπλακῆναι ἠπειλείτο τῷ θανάτῳ. Οὐ κατέβη ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, οὐκ ἐπειδὴ οὐκ ἠδύνατο, ἀλλ' ἐπειδὴ οὐκ ἠθούλετο. Ὅν γὰρ ἡ τυραννὶς οὐ κατέσχε τοῦ θανάτου, πῶς ἦλοι σταυροῦ κατασχεῖν ἠδύνατο;

β'. Ἄλλὰ ταῦτα ἡμῖν γνῶριμα, τοῖς δὲ ἀπίστοις οὐκέτι. Διὰ τοῦτο ἔλεγεν, ὅτι ὁ λόγος ὁ τοῦ σταυροῦ τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις μωρία ἐστὶ, τοῖς δὲ σωζομένοις

ἡμῖν δύναμις Θεοῦ ἐστὶ. *Γέγραπται γάρ · Ἀπολλὼ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν ἀδειήσω. Οὐδὲν παρ' ἐαυτοῦ φορτικὸν τέως τίθῃσιν, ἀλλὰ πρότερον ἐπὶ τὴν μαρτυρίαν ἐρχεται τῆς Γραφῆς, καὶ τότε τὴν ἐκεῖθεν παρῆρσιαν λαβῶν καταφορικώτερον κέχρηται τοῖς λόγοις, καὶ φησιν · Οὐχὶ ἐμώρατεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου τούτου; ποῦ σοφός; ποῦ γραμματεὺς; ποῦ συζητητὴς τοῦ αἰῶνος τούτου; οὐχὶ ἐμώρατεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου τούτου; Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς σοφίας τὸν Θεόν, εὐδόκησεν ὁ Θεὸς διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος σώσαι τοὺς πιστεύοντες. Εἰπὼν ὅτι *Γέγραπται, Ἀπολλὼ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν*, τὴν ἀπὸ τῶν πραγμάτων ἀπόδειξιν ἐπάγει λέγων · *Ποῦ σοφός; ποῦ γραμματεὺς;* ἰμοῦ καὶ Ἑλλήνων καὶ Ἰουδαίων καθαπτόμενος. Ποῖος γὰρ φιλόσοφος, τίς τῶν περὶ τοὺς συλλογισμοὺς ἐσκολακῶτων, τίς τῶν τὰ Ἰουδαίων εἰδῶτων ἔσωσε, καὶ τὴν ἀλήθειαν ἐγνώρισεν; Οὐκ ἔστιν οὐδεὶς, ἀλλὰ τῶν αἰσίων τὸ πᾶν γέγονε. Συμπεράνας τοίνυν τὸ προκείμενον, καὶ κατενεγκῶν αὐτῶν τὸν τύπον, καὶ εἰπὼν · *Οὐχὶ ἐμώρατεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου τούτου;* λέγει καὶ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ταῦτα γέγονεν οὕτως. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ, φησιν, οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς σοφίας τὸν Θεόν, ὁ σταυρὸς ἐφάνη. Τί δὲ ἐστίν, *Ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ;* Τῇ διὰ τῶν ἔργων φαινομένη, δι' ἣν ἠθέλησε γνωρισθῆναι. Διὰ τοῦτο γὰρ αὐτὰ καὶ τοιαῦτα κατεσκεύασεν, ἵνα ἀναλόγως ἐκ τῶν ὁρωμένων ὁ ποιητὴς θαυμάζηται. Μέγας ὁ οὐρανός, καὶ ἀπειροπληθὴς ἡ γῆ · θαύμασον τοίνυν τὸν πεποιηκότα. Καὶ γὰρ ὁ μέγας οὗτος οὐ μόνον ἐγένετο ὑπ' αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ μετ' εὐκολίας, καὶ ἡ ἀπειρος ἐκείνη γῆ καὶ αὐτὴ ὡς οὐδὲν παρήγετο. Διὰ τοῦτο περὶ μὲν ἐκείνου φησιν, ὅτι *Ἔργα τῶν θαυμάσιων σου εἰσιν οἱ οὐρανοὶ* · περὶ δὲ τῆς γῆς, *Ὁ ποιητὴς τὴν γῆν ὡς οὐδὲν*. Ἐπεὶ οὖν διὰ τῆς σοφίας ταύτης οὐκ ἠθέλησε γνωρίσαι τὸν Θεόν, διὰ τῆς δοκούσης μωρίας εἶναι τοῦ κηρύγματος ἔπεισεν, οὐ διὰ λογισμῶν, ἀλλὰ διὰ τῆς πίστῳς. Λοιπὸν ὅπου σοφία Θεοῦ, οὐκέτι χρεῖα ἀνθρωπίνης. Τὸ μὲν γὰρ εἰπεῖν, ὅτι τὸν κτίσαντα τὸν [26] κόσμον τὸν τοσοῦτον καὶ οὕτω μέγαν, Θεὸν εἶναι εἰκόσ δυνάμειν ἀμήχανόν τινα ἔχοντα καὶ ἀπόρρητον, σοφίας ἀνθρωπίνης λογίζεσθαι ἦν, καὶ διὰ τούτων αὐτὸν καταλαμβάνειν · νῦν δὲ οὐκέτι λογισμῶν, ἀλλὰ πίστῳς δεῖ μόνως. Τὸ γὰρ εἰς τὸν σταυρωθέντα καὶ ταφέντα πιστεύειν καὶ πεπληροφῆρῆσθαι, ὅτι οὗτος αὐτός καὶ ἀνέστη καὶ ἄνω κάθηται, τοῦτο σοφίας οὐ δεῖται οὐδὲ λογισμῶν, ἀλλὰ πίστῳς. Καὶ γὰρ οἱ ἀπόστολοι οὐ σοφία προσῆλθον, ἀλλὰ πίστει, καὶ γεγόνασαι τῶν ἐξω σοφῶν σοφώτεροι καὶ ὑψηλότεροι, καὶ τοσοῦτῳ μᾶλλον, ὅσῳ τοῦ λογισμοῦ κινεῖν τὸ πίστει τὰ τοῦ Θεοῦ δέχεσθαι μείζον · τοῦτο γὰρ ἀνθρωπίνην ὑπερβαίνει διάνοιαν. Πῶς δὲ ἀπόλεσε τὴν σοφίαν; Διὰ Παύλου καὶ τῶν τοιοούτων γνωρισθεὶς ἡμῖν, ἔδειξεν αὐτὴν οὕσαν ἀνόνητον β'. Πρὸς γὰρ τὸ δέξασθαι τὸ κήρυγμα τὸ εὐαγγελικὸν οὐτε ὁ σοφὸς ὠφελεῖται τι παρὰ τῆς σοφίας, οὔτε ὁ ἰδιώτης ἐβλάβη τι παρὰ τῆς ἀμαθίας · ἀλλ' εἰ δεῖ τι καὶ θαυμαστὸν εἰπεῖν,*

* Ἄδειαι εἰκότως.

β Αἴλιος, ἀνόνητον.

μᾶλλον ἰδιωτεία, ἢ σοφία πρὸς τὴν ὑποδοχὴν ἐστὶν ἐπιτήθειον καὶ εὐκολώτερον. Ὁ γὰρ ποιμὴν καὶ ἀγροίκος ταύτην θάπτον ὑποδέχεται, καθάπαξ καὶ τοὺς λογισμοὺς καταστέλλων, καὶ τῷ Δεσπότη ἑαυτὸν παραδιδούς. Οὕτω τοίνυν τὴν σοφίαν ἀπώλεσεν. Ἐπειδὴ γὰρ προτέρα ἑαυτὴν κατέβαλε, πρὸς οὐδὲν χρησίμη λοιπὸν ἐστὶν. Ὅτε γὰρ ἔδει τὰ ἑαυτῆς αὐτὴν ἐνδείξασθαι καὶ διὰ τῶν ἔργων ἰδεῖν τὸν Δεσπότην, οὐκ ἠθέλησε. Διὰ τοῦτο, κἂν θέλῃ νῦν ἐπεισαγαγεῖν ἑαυτὴν, οὐ δύναται· οὐ γὰρ τοιαῦτα τὰ πράγματα· ἡ γὰρ ὁδὸς ἢ τῆς τοιοῦτης πολλῶν μείζων ἐκείνης αὐτῆς. Διὰ τοῦτο οὕτως πιστεῶς καὶ ἀφελείας χρεία, καὶ ταύτην πανταχοῦ ζητεῖν δεῖ, καὶ τῆς ἐξωθεν προτιμᾶν σοφίας· *Ἐμώρανε γὰρ ὁ Θεὸς, καὶ τῆς ἐξωθεν τὴν σοφίαν. Τί δέ ἐστιν, Ἐμώρανε; Μωρὰν ἔδειξεν οὖσαν πρὸς τὴν τῆς πίστεως κατάληψιν. Ἐπειδὴ γὰρ μέγα ἐρρόνουσιν ἐπ' αὐτῇ, ἤλεγξεν αὐτὴν ταχέως. Ἡλία γὰρ σοφία, ὅταν τὸ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν μὴ εὐρίσκη; Ἐποίησε τοίνυν φανῆσαι μωρὰν, ἐπειδὴ ἑαυτὴν ἐκείνη πρώτη ἤλεγξεν. Εἰ γὰρ ὅτε λογισμοῖς ἦν εὐρεῖν, οὐδὲν ἔδειξε, νῦν ὅτε μείζονα φέρεται τὰ πράγματα, πῶς ἀνύσαι τι δυνασεται, ὅτε πίστεως χρεία μόνη, καὶ οὐχὶ δεϊνότητος; Μωρὰν τοίνυν αὐτὴν ἔδειξε ὁ Θεός· ἠδδοκῆσε δὲ διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος σώσαι, μωρίας δὲ οὐχὶ τῆς οὐσίας, ἀλλὰ τῆς εἶναι δοκούσης. Τὸ γὰρ μείζον τοῦτ' ἐστὶν, ὅτι οὐχ ἕτεραν σοφίαν τοιαύτην ἐκείνης πλείονα εἰσαγαγόντων, ἀλλὰ τὴν δοκοῦσαν εἶναι μωρίαν, οὕτω περιγέγονεν. Καὶ γὰρ Πλάτων ἐξέβαλεν, οὐχὶ δι' ἕτερου φιλοσόφου σοφώτερον, ἀλλὰ διὰ ἀλιείως ἀμαθοῦς. Οὕτω γὰρ γέγονε μείζων ἢ ἦττα, καὶ λαμπρότερα ἢ νικη. Εἶτα δεικνύς τοῦ σταυροῦ τὴν δύναμιν, φησὶν· *Ἐπειδὴ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι σημεῖα αἰτοῦσι, καὶ Ἑλλήνες σοφίαν ζητοῦσιν· ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Χριστὸν ἐσταυρωμένον, Ἰουδαίους μὲν σκάνδαλον, Ἑλλησι δὲ μωρίαν, αὐτοῖς δὲ τοῖς κλητοῖς Ἰουδαίοις τε καὶ Ἑλλησι Χριστὸν Θεοῦ δύναμιν καὶ Θεοῦ σοφίαν.**

γ'. [27] Πολλὴ τῶν εἰρημένων ἢ σύνεσις. Θέλει γὰρ εἰπεῖν, πῶς διὰ τῶν ἐναντιῶν ἐκράτησεν ὁ Θεός, καὶ πῶς οὐκ ἐστὶν ἀνθρώπινον τὸ κήρυγμα. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτὸν ἐστὶν· Ὅταν εἰπωμεν, φησὶν, Ἰουδαίους, Πιστεῦσατε, λέγουσιν, Ἐναστήσατε νεκροὺς, ἰάσασθε δαιμονῶντας, δείξατε ἡμῖν σημεῖα. Ἡμεῖς δὲ ἀντὶ τούτων τί λέγομεν; Ὅτι ἐσταυρώθη καὶ ἀπέθανεν ὁ κηρυττόμενος. Τοῦτο δὲ ἱκανὸν οὐ μόνον τοὺς μὴ βουλομένους μὴ ἐφέλκεσθαι, ἀλλὰ καὶ τοὺς βουλομένους διακρούσασθαι· ἀλλ' ὅμως οὐ διακρούεται, ἀλλὰ ἐφέλκεται καὶ κρατεῖ καὶ περιγίνεται. Πάλιν Ἑλληνας ἀπαιτοῦσιν ἡμᾶς ῥητορείαν λόγων καὶ δεϊνότητα σοφισμάτων· ἡμεῖς δὲ καὶ τούτοις σταυρὸν κηρύττομεν· καὶ ὅπερ ἐπὶ Ἰουδαίῳ δοκεῖ ἀσθενείας εἶναι, τοῦτο ἐπὶ Ἑλλήνων μωρία. Ὅταν οὖν μὴ μόνον ἀ αἰτοῦσι μὴ παρέχωμεν, ἀλλὰ καὶ ἐναντία ὧν αἰτοῦσιν· ὁ γὰρ σταυρὸς οὐ μόνον οὐ δοκεῖ σημεῖον εἶναι κατὰ λογισμὸν ἐξεταζόμενον, ἀλλὰ καὶ σημείου ἀναίρεσις· καὶ οὐ μόνον οὐ δοκεῖ δυνάμει ἀποδείξις, ἀλλὰ καὶ ἀσθενείας ἔλεγχος· οὐ μόνον οὐ δοκεῖ σοφίας ἐπίδειξις εἶναι, ἀλλὰ καὶ μωρίας ὑπόληψις· ὅταν οὖν οἱ σημεῖα καὶ σοφίαν ζητοῦντες μὴ μόνον μὴ λαμβάνουσιν ἀπὲρ αἰτοῦσιν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐναντία ὧν ἐπιθυμοῦσιν ἀκούωσιν, εἶτα διὰ τῶν ἐναντιῶν πείθονται, πῶς οὐκ ἀφρατός ἐστὶν ἢ τοῦ κηρυττομένου δύναμις;

Ἄσπερ ἂν εἴ τιμι τῶν κλυδωνιζομένων καὶ λιμένας ἐπιθυμούντων μὴ λιμένας δείξας, ἀλλ' ἕτερον μέ-

ρος τοῦ πελάγους ἀγριώτερον, δυνηθῆς ποιῆσαι ἢ μετὰ χάριτος ἐπεσθαι· ἢ ἰατρὸς τὸν τετραμένον καὶ φαρμάκων ἐπιθυμούντα μὴ διὰ φαρμάκων, ἀλλὰ διὰ τοῦ καίειν πάλιν ἐπαγγελλόμενος ὑγιῆ ποιεῖν, ἐφέλκετο πρὸς ἑαυτὸν (μεγάλῃ γὰρ τοῦτο δυνάμει)· οὕτω καὶ οἱ ἀπόστολοι οὐ μόνον οὐ^β διὰ σημείου, ἀλλὰ καὶ διὰ πράγματος δοκοῦντος ἐναντίου εἶναι τοῖς σημείοις περιεγέγοντο ὅπερ καὶ ἐπὶ τοῦ τυφλοῦ πεποίηκεν ὁ Χριστός. Βουλόμενος γὰρ αὐτὸν θεραπεῦσαι, διὰ πράγματος ἐπιτεινόντος τὴν πῆρωσιν ἀνεῖλε· πηλὸν γὰρ ἐπέθηκεν. Ὄσπερ οὖν διὰ πηλοῦ τὸν τυφλὸν ἐθεράπευσεν, οὕτω καὶ τὴν οἰκουμένην διὰ σταυροῦ προσήγαγετο ὅπερ προσθήκη ἢ σκανδάλου, οὐκ ἀναίρεσις σκανδάλου. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς κτίσεως ἐποίησε, τὰ ἐναντία διὰ τῶν ἐναντιῶν κατασκευάζων. Ὑάμμω γοῦν θάλασσαν ἐτείχισε, τῷ ἀσθενεῖ τὸ ἰσχυρὸν χαλινώσας· ὕδατι γῆν ἐπέθηκε, τῷ χαύνῳ καὶ διαβρέοντι τὸ βαρὺ καὶ πυκνὸν ἐποχεῖσθαι παρασκευάσας. Διὰ τῶν προφητῶν πάλιν ζῦλω μικρῶ σιδηρὸν ἐμετεώρισεν. Οὕτω δὴ καὶ σταυρῷ τὴν οἰκουμένην ἐπεσπάσατο. Ὄσπερ γὰρ τὸ ὕδωρ βασιάζει τὴν γῆν, οὕτω καὶ ὁ σταυρὸς βασιάζει τὴν οἰκουμένην. Μεγάλῃς τοίνυν δυνάμει καὶ σοφίᾳ ἀποδείξας τὸ διὰ τῶν ἐναντιῶν πείθειν. Καὶ γὰρ σκανδάλου πρᾶγμα ὁ σταυρὸς εἶναι δοκεῖ, ἀλλ' ὅμως οὐ μόνον οὐ σκανδαλίζει, ἀλλὰ καὶ ἐφέλκεται. Ταῦτ' οὖν ἅπαντα ἐνόησας ὁ Παῦλος καὶ ἐκπλαγείς, ἔλεγεν, ὅτι *Τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ, [28] καὶ τὸ ἀσθενὲς τοῦ Θεοῦ ἰσχυρότερον τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ*· περὶ τοῦ σταυροῦ λέγων τὸ μωρὸν καὶ τὸ ἀσθενὲς, οὐ τὸ δν, ἀλλὰ τὸ δοκοῦν· πρὸς γὰρ τὴν ἐκείνων ὑπόληψιν ἀποκρίνεται. Ὁ γὰρ οὐκ ἰσχυρὸν φιλόσοφοι διὰ τῶν συλλογισμῶν ποιῆσαι, τοῦτο ἢ δοκοῦσα εἶναι μωρία κατώρθωσε; Τίς οὖν σοφώτερος; ὁ τοὺς πολλοὺς πείθων, ἢ ὁ ὀλίγους, μᾶλλον δὲ οὐδένα; ὁ περὶ τῶν μεγίστων πείθων, ἢ ὁ περὶ τῶν μὴ δεόντων^ε; Πόσα ἔκαμε Πλάτων καὶ οἱ κατ' αὐτὸν περὶ γραμμῆς καὶ γωνίας καὶ στιγμῆς καὶ ἀριθμῶν ἀρτίων καὶ περιττῶν, καὶ ἰσῶν ἀλλήλοις καὶ ἀνίσων, καὶ τῶν τοιοῦτων διαλεγόμενος ἡμῖν ἀραχνίον (καὶ γὰρ τῶν ὑφασμάτων ἐκείνων ἀχρηστότερα ταῦτα τῷ βίῳ), καὶ οὐ μέγαν, οὐ μικρὸν ἐντεῦθεν ὠφελήσας οὕτω τὸν βίον κατέλυσε! πόσα ἔκαμε δείξει ἐπιχειρῶν ὡς ἀθάνατος ἢ ψυχὴ, καὶ οὐδὲν σαφὲς εἰπὼν, οὐδὲ πείσας τινὰ τῶν ἀκούοντων οὕτως ἀπῆλθεν! Ὁ δὲ σταυρὸς διὰ ἰδιωτῶν ἔπεισε, καὶ τὴν οἰκουμένην ἅπασαν ἐπεσπάσατο^β, καὶ οὐχ ὑπὲρ τῶν τυχόντων πραγμάτων, ἀλλὰ περὶ Θεοῦ διαλεχθείς καὶ τῆς κατὰ ἀλήθειαν εὐσεβείας, καὶ τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας, καὶ τῆς τῶν μελλόντων κρίσεως· καὶ πάντας ἐποίησε φιλοσόφους, τοὺς ἀγροίκους, τοὺς ἰδιώτας. Ὅρα πῶς τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὸ ἀσθενὲς ἰσχυρότερον. Πῶς ἰσχυρότερον; Ὅτι τὴν οἰκουμένην ἐπέδραμεν ἅπασαν, καὶ πάντας κατὰ κράτος εἶλε, καὶ μωρίαν ἐπιχειρούντων σβέσαι τοῦ σταυρωθέντος τὸ νομα, τούναντιον ἐγένετο. Τοῦτο μὲν γὰρ ἦνθησε καὶ ἐπέδωκεν ἐπὶ μείζον, ἐκείνοι δὲ ἀπώλοντο καὶ διεφθάρησαν, καὶ οἱ ζῶντες ἐπὶ νεκρωθέντι πολεμοῦντες, οὐδὲν ἰσχυσαν. Ὅστε ἐπειδὴν ἐπλη μωρὸν ὁ Ἑλληνας, τότε δεικνῶσιν ἑαυτὸν μεθ' ὑπερβολῆς μωρὸν· ὅταν ἐγὼ νομιζόμενος εἶναι παρ' αὐτῷ μωρὸς, τοῦ σοφοῦ φαίνωμαι σοφώτερος· ὅταν ἐμὲ καλέσῃ ἀσθενῆ, τότε ἑαυτὸν ἀσθενέστε-

^α Reg. δυνηθῆς κείσαι. ^β Aberat οὐ. ^ε Reg. τῶν μηδὲ ὄντων, non male. ^δ *Legebatur* ἔπεισε *ex procedentibus videlicet repellitum.*

predicationem neque sapiens jувatur a sapientia, neque imperitus lædi ur ab ignorantia. Sed si quid oporteat admirabile dicere, imperitia ad suscipiendum opportunior et facilior est, quam sapientia. Pastor enim et rusticus hanc citius suscipiet, ratiocinia comprimens, et Domino se dedens. Sic ergo ille sapientiam perdidit. Quia enim prior seipsam dejecit, ad nihil deinceps utilis est. Cum oporteret enim eam sua indicare et per opera Deum videre, noluit. Ideo si se jam inducere vellet, non potest; non enim res ita se habent: hæc enim ad cognitionem Dei via longe major illa est. Ideo fide et simplicitate opus est: illam oportet semper querere et externæ sapientiæ antepone; nam *Stultam fecit Deus*, inquit, *sapientiam*. Quid est autem, *Stultam fecit*? Stultam esse ostendit ad fidem comprehendendam. Quia enim alium sapiebant de illa, ipsam cito confutavit. Quænam illa sapientia, quæ caput bonorum non inveniat? Effecit igitur, ut illa stulta appareret, quia illa se primam refellit. Si enim quando ratiociniis licebat invenire, nihil ostendit: nunc cum res feruntur majores, quomodo quidpiam perficere poterit, cum sola fide opus est, non facundia? Stultam ergo illam ostendit Deus. Placuit autem ipsi per stultitiam prædicationis salutem donare; stultitiam quæ vere non talis est, sed talis esse videtur. Hoc porro majus est, quod non aliam sapientiam illa excellentiorem inducens, per eam, quæ stultitia videbatur esse, superavit. Platonem quippe eiecit, non per alium sapientiorum philosophum, sed per ignarum piscatorem: ita enim et major clades fuit et splendidior victoria. Deinde crucis virtutem ostendens ait: **22. Quoniam et Judæi signa petunt, et Græci sapientiam querunt: 23. nos autem prædicamus Christum crucifixum, Judæis autem scandalum, gentibus autem stultitiam, 24. ipsi autem vocatis, Judæis et Græcis, Christum Dei virtutem et Dei sapientiam.**

3. Magna est dictorum prudentia. Vult enim dicere quomodo per contraria vicit Deus, et quomodo prædicatione non sit humana. Hoc autem vult significare: Cum dicimus, inquit, Judæis, Credite, respondent, *Mortuos suscite, sanate dæmoniacos, ostendite nobis signa*. Nos autem quid ad hæc dicimus? *Crucifixus et mortuus est is qui prædicatur*. Hoc vero possit non modo nolentes non attrahere, sed etiam volentes repellere: attamen non repellit, sed attrahit et detinet et vincit. Rursum Græci a nobis exigunt eloquentiam et sophismatum gravitatem. Nos autem his quoque crucem prædicamus: et quod Judæis imbecillitas esse videtur, hoc Græcis est stultitia. Cum autem illis non modo ea quæ petunt non præbemus, sed etiam petitis contraria damus; crux enim non modo signum non videtur esse, sed etiam, si ratione examinetur, signi ademptio putatur; nec modo non videtur virtutis demonstratio, sed etiam imbecillitatis argumentum, nec modo non sapientiæ ostensio, sed etiam stultitiæ suspicio: cum ergo signa et sapientiam querentes, non solum non accipiant ea quæ petunt, sed contraria iis quæ

desiderant audiant, ac deinde per contraria persuadeantur; quomodo non ineffabilis fuerit ejus qui prædicatur virtus?

Christus per contraria persuadet, quomodo. — Quemadmodum si cui eorum, qui fluctibus jactantur et portum desiderant, non ostendens portum, sed aliam pelagi partem sæviorem, posses efficere, ut gratias agens sequeretur; vel si medicus saucium et medicamenta cupientem, non pharacis, sed iterum urendo pollicens se sanum redditurum esse, ad se illum attraheret; hoc enim magnæ virtutis esset: ita et apostoli non modo non per signum, sed etiam per rem, quæ signis contraria esse videbatur, superaverunt. Quod etiam in cæco Christus fecit. Cum vellet enim ipsum curare, per rem quæ cæcitatem auget, illam sustulit; nam lutum imposuit. Ut ergo per lutum cæcum sanavit, sic orbem terræ per crucem adduxit: id quod scandali additio erat, non sublatio scandali. Sic etiam in creatione fecit, contraria contrariis apparans. Arena quippe mare cinxit, infirmo validum refrenans: aquæ terram imposuit, molli et fluido densum et solidum imponens. Per prophetas quoque parvo ligno ferrum eduxit. Sic et cruce orbem attraxit. Quemadmodum enim aqua terram gestat, ita crux orbem terræ portat. Magnæ igitur virtutis et sapientiæ argumentum est per contraria persuadere. Crux enim scandalum esse videtur; et tamen non solum non offencilo est, sed etiam trahit. Hæc itaque omnia cogitans Paulus, et obstupescens dicebat: *Quod stultum est Dei, sapientius est hominibus; et quod infirmum est Dei, fortius est hominibus*. Stultum et infirmum dicens, de cruce loquitur, non quod est, sed quod videtur esse significans: nam secundum illorum opinionem respondet: Etenim quod per syllogismos philosophi facere non potuerit, hoc perfecit ea quæ videbatur esse stultitia. Quis ergo sapientior, is qui multis persuadet, an is qui paucis, imo vero nulli? is qui de rebus maximis persuadet, an is qui de iis, quæ non oporteret? Quantum laboravit Plato circa lineam et angulum et punctum, ac de numeris paribus et imparibus, et inter se æqualibus et inæqualibus ac de similibus araneorum telis (hæc enim in utiliora vitæ sunt, quam hujusmodi textura), et cum nec parvum nec magnum inde fructum attulisset, sic vitam finivit? quantum laboravit ut ostenderet animam esse immortalem, et nihil clarum dixit, ac cum nemini auditorum id persuasisset, sic diem obiit? Crux autem per ignaros homines persuasit, imo persuasit toti orbi terrarum; non de levibus rebus disserens, sed de Deo et de vera religione, deque evangelico vitæ instituto, ac de futuro judicio, atque rusticos indoctosque omnes fecit philosophos. Vide quomodo quod stultum est Dei, sapientius sit hominibus, et infirmum fortius. Quomodo fortius? Quod totum orbem pervaserit, et omnes vi ceperit, et quod innumeris Crucifixi nomen extinguere conantibus, contrarium evenerit: hoc

¹ Reg. habet, *quæ non sunt, pro, quæ non oporteret.*

nomen floruit, et majorem in modum accrevit; illi vero perierunt et in exitium ruerunt: ac viventes adversus mortuum bellum gerentes, nihil potuere. Itaque quando me mortuum Græcus dicit, tunc ostendit se admodum stultum esse; quando ego, qui ab illo stultus esse existimor, sapiente sapientior appareo: cum me vocabit infirmum, tunc seipsum infirmo-rem ostendet. Quæ enim per Dei gratiam recte agere potuerunt publicani et piscatores, hæc philosophi, tyranni, et ut ita dicam, totus orbis innumera circumcurrens, ne imaginari quidem potuit. Quid enim crux non induxit? De immortalitate animæ sententiam, de resurrectione corporum, de respectu præsentium et de futurorum desiderio. Homines angelos fecit, et omnes ubique philosophantur, omnemque virtutem exhibent.

4. Sed etiam apud illos, inquires, multi mortem contempserunt. Quinam, quæso? an ille qui cicutam bibit? Sed si velis, innumeros tales ex Ecclesia proferam. Si enim liceret ingruente persecutione epota cicuta excedere, essent omnes illo clariores.

Socrates coactus cicutam bibit. Martyrum cruciatus. — Alioquin autem bibit ille, cum non liceret sibi aut bibere aut non bibere; sed vellet nollet hæc oportuit facere: quod non virtutis, sed necessitatis erat. Nam latrones et homicidæ, sententia judicium damnati, graviora passi sunt. Apud nos autem contrario modo res se habet: non enim inviti martyres passi sunt, sed sponte, et cum penes illos esset non pati, adamante quolibet firmiorem exhibuere virtutem. Non mirum ergo est, si ille cicutam biberit, cum non posset a tali potu abstinere, et ad extremam proventus esset senectutem: dicebat enim se annos septuaginta natum quando vitam contempsit, si tamen hoc sit contemnere: non enim ego illud dixerim, imo neque ullus alius. Sed ostende mihi aliquem in tormentis pro pia religione perseverantem, ut ego innumeros ubique per orbem proferam. Quis effossis unguibus, id fortiter tulit? quis, cum cruerentur articuli? quis, cum corpus ejus discerperetur et separatur a capite? quis, cum ossa capitis extraherentur? quis in sartagine frequenter positus? quis in lebetem injectus? Hæc mihi ostende. Nam ex cicuta mori perinde est atque dormientem permanere: mors enim hujusmodi somno suavior esse dicitur. Quod si qui etiam tormenta pertulerunt, horum certe laus periit: pro turpi enim causa perierunt; alii ut qui secreta revelassent, alii ut qui tyrannidem affectassent, alii in turpissimis rebus deprehensi: alii frustra et temere, nulla de causa, sese detulerunt. Sed non ita apud nos. Ideo illorum quidem gesta tacentur; hæc vero florent et in dies accrescunt. Quod cogitans Paulus dicebat: Infirmum Dei fortius est omnibus hominibus. Quod enim divina sit prædicatio, inde etiam manifestum est. Undenam in mentem venit duodecim hominibus iisque ignaris, in lacubus, fluviis et deserto manentibus, ut res tantas aggredierentur; et iis qui nunquam fortasse in urbem et in forum venerant, ut contra totum orbem aciem instruerent? Quod enim

formidolosi essent et pusilli animi, ostendit ille, qui de iis scripsit, qui id non recusavit, neque illorum obtegere vitia voluit: quod maximum est veritatis argumentum. Quid igitur ille de illis dicit? Quod Christo comprehenso, post innumera edita miracula alii fugerint, ille vero aliorum coryphæus ipsum negaverit. Undenam ergo illi, qui vivente Christo Judæorum impetum non tulerant, illo mortuo et sepulto, cum non resurrexisset, ut vos dicitis, neque alloquutus illos fuisset, neque animum indidisset, contra tantum orbem terræ aciem instruxerunt? Annon apud se dixissent, Quid hoc est? seipsum non potuit servare, et nos proteget? sibi opem non tulit vivus, et nobis manum tendet mortuus? ipse vivus nullam subegit gentem, et nos toti orbi, ipsius prolato nomine, persuadebimus? et quomodo non contra rationem fuerit, hæc non solum facere, sed etiam cogitare? Quamobrem palam est, si non viderent illum resurrexisse, magnumque potentiæ ejus habuissent argumentum, non tantam jacturos fuisse aleam. Etiam si enim amicos habuissent innumerabiles, annon statim omnium sibi inimicitiam attraxissent, dum antiquos mores amoverent, et patrios terminos transferrent? nunc autem omnes habuere sibi hostes et proprios et alienos. Etiam si enim propter externa omnia venerabiles fuissent, annon omnes ipsos execrati fuissent, quod novum vitæ institutum inducerent? nunc autem deserti erant ab omnibus, et consentaneum erat, ut vel inde in omnium odium et contemptum incurrerent. Quos enim vis dicere? Judæos? At ingenti illos odio prosequerantur ex iis, quæ contra magistrum facta fuerant. An Græcos? At hi non minus quam illi ipsos aversabantur; idque norunt maxime omnium Græci. Plato enim, qui novam voluit instituere rempublicam, vel potius partem reipublicæ, qui non deorum nomina mutavit, sed acta et gesta alia pro aliis induxit, in periculum venit, ne ex Sicilia ejectus (a) morte afficeretur: quia autem hoc non accidit, libertatem ipse amisit. Et nisi barbarus quidam Siciliæ tyranno mitior fuisset, nihil prohibuisset quominus philosophus in aliena terra servituti addictus esset. Atqui non par res est, ea quæ ad regnum pertinent innovare, et quæ ad religionem: hoc enim maxime homines conturbat et commovet. Nam dicere, Illic et iste hanc uxorem ducant, et Custodes hoc modo sint custodes, non multum turbare possunt, cum maxime in libro scripta sunt, nec multum curat legislator, ut scripta in opus exant: at dicere, eos qui coluntur non esse deos, sed daemonas, cum qui crucifixus fuit Deum esse, scitis quantam accenderit iram, quantum excitaverit bellum.

5. *Protagoras et Theodorus athei.* — Nam apud illos Protagoras (b), quia ausus est dicere, Non novi deos,

(a) De Platone ejusque in Siciliam transitu, et de reditu ex eadem, vide Plutarchum in Vita Dionis, et Diogenem Laertium in Platone.

(b) De Protagora hæc habet Cicero lib. 1 de Natura deorum, c. 23: Nam abderites quidam Protagoras, cujus a te modo mentio facta est, sophistes temporibus illis vel maximis, cum in principio libri sui sic posuisset de diis, neque ut sint, neque ut non sint, atheniensium jussu urbe atque

ρον δείκνυσιν. Ἄ γὰρ ἰσχυσαν κατορθῶσαι τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι τελῶναι καὶ ἀλείψαι, ταῦτα φιλόσοφοι καὶ ῥήτορες καὶ τύραννοι καὶ πᾶσα ἀπλῶς ἡ οἰκουμένη μυρία περιδραμῶσα οὐδὲ φαντασθῆναι ἰσχυσαν. Τί γὰρ οὐκ εἰσῆγαγεν ὁ σταυρός; Τὸν περὶ ἀθανασίας ψυχῆς λόγον, τὸν περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν σωμάτων, τὸν περὶ τῆς ὑπεροφίας τῶν παρόντων, τὸν περὶ τῆς ἐπιθυμίας τῶν μελλόντων. Καὶ ἀγγέλους τοὺς ἀνθρώπους ἐποίησε, καὶ πάντες πανταχοῦ φιλοσοφοῦσι, καὶ πᾶσαν ἀνδρείαν ἐπιδείκνυνται.

δ. Ἄλλὰ καὶ παρ' αὐτοῖς, φησί, πολλοὶ θανάτου καταφρονοῦντες γεγόνασι. Τίνες, εἰπέ μοι; Ἄρα ὁ τὸ κύνειον πιὸν; Ἄλλ' εἰ βούλει, τοιοῦτους μυρίους ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας παράσχωμαι. Εἰ γὰρ ἐντὴν, διωγμοῦ καταλαθόντος, κύνειον πιόντας ἀπελθεῖν, πάντες ἂν ἐκείνου λαμπρότεροι γεγόνασι.

Ἄλλως δὲ ἐκεῖνος οὐχὶ κύριος ὢν τοῦ μὴ πιεῖν ἢ πιεῖν, ἔπειν· ἀλλὰ καὶ ἄκοντα καὶ ἐκόντα ἔδει τοῦτο παθεῖν, ὅπερ οὐκ ἦν ἀνδρείας, ἀλλὰ ἀνάγκης λοιπόν. Καὶ γὰρ καὶ λησται καὶ ἀνδροφόνοι ὑπὸ τῇ ψήφῳ γενόμενοι τῶν δικαζόντων χαλεπώτερα ἔπαθον. Παρ' ἡμῖν δὲ τὸναντίον ἅπαν· οὐ γὰρ ἄκοντες οἱ μάρτυρες ὑπέμειναν, ἀλλ' ἐκόντες καὶ κύριοι τοῦ μὴ παθεῖν ὄντες, [29] ἀδάμαντος παντὸς στεβρότεραν ἐπιδεικνύοντες τὴν ἀνδρείαν. Οὐ τοίνυν τοῦτο θαυμαστόν, εἰ κύνειον ἔπειν ἐκεῖνος, καὶ μηκέτι κύριος ὢν τοῦ μὴ πιεῖν, καὶ πρὸς ἔσχατον γῆρας ἐλληλακῶς· καὶ γὰρ ἔλεγεν ἐτῶν ἐβδομήκοντα εἶναι, ὅτε κατεφρόνησε ζωῆς, εἴ γε καὶ τοῦτο καταφρονῆσαι ἔστιν· οὐ γὰρ ἔγωγε ἂν εἴποιμι, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἄλλος οὐδεὶς. Ἄλλὰ δεῖξόν μοι τινα ὑπὲρ εὐσεβείας βασάνους ἐγκαρτερήσαντα, καθάπερ ἐγὼ μυρίους πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης. Τίς τῶν ὀνύχων ἀνορυτομένων, γενναίως ἤνεγκε; τίς τῶν ἀρθρῶν ἀνασκαπτομένων; τίς τοῦ σώματος αὐτοῦ κατὰ μέρος πορθουμένου; τίς τῶν ὀστέων τῆς κεφαλῆς ἀναμοχλευομένου; τίς ἐπὶ τήγανᾳ συνεχῶς τιθέμενος; τίς εἰς λέθητα ἐμβιαλλόμενος; Ταῦτά μοι δεῖξον. Τὸ γὰρ κωνεῖον τελευτήσῃαι, ἴσον ἔστι τῷ καθευδίσαντα ἐναπομείναι· καὶ γὰρ ὑπνοῦ ἠδίων οὗτος ὁ θάνατος λέγεται εἶναι. Εἰ δέ τις καὶ βασάνους ὑπέμειναν, ἀλλὰ καὶ τούτων τὸ ἐγκώμιον ἀπόλωνεν· ὑπὲρ γὰρ αἰσχροῦς αἰτίας ἀπώλοντο, οἱ μὲν ὡς ἀπόρρητα ἐξεπιπόντες, οἱ δὲ ὡς τυραννίδι ἐπιθέμενοι, οἱ δὲ ἐπὶ τοῖς αἰσχιστοῖς ἀλόντες· οἱ δὲ εἰκῆ καὶ μάτην καὶ ἀπλῶς, αἰτίας μὴ οὐσης, ἑαυτοὺς ἀπήνεγκαν. Ἄλλ' οὐχὶ παρ' ἡμῖν οὕτω. Διὰ τοῦτο τὰ μὲν ἐκείνων σσειγῆται, ταῦτα δὲ ἀνοεῖ καὶ καθ' ἑκάστην ἐπιδίδωσι τὴν ἡμέραν. Ὅπερ ἐννοῶν ὁ Παῦλος ἔλεγε· Τὸ ἀσθενὲς τοῦ Θεοῦ πάντων ἰσχυρότερόν ἐστι τῶν ἀνθρώπων. Ὅτι γὰρ θεῖον τὸ κήρυγμα, καὶ ἐντεῦθεν δῆλον. Πόθεν γὰρ ἐπῆλθεν ἀνθρώποις δώδεκα καὶ ἰδιώταις πράγμασιν ἐπιχειρήσαι τοσοῦτοις, ἐν λίμναις, ἐν ποταμοῖς, ἐν ἐρημίαις διατρίβουσιν, οὐδέποτε εἰς πόλιν ταχέως οὐδὲ εἰς ἀγορὰν ἐμβεβληκός;· πόθεν ἐπῆλθε πρὸς τὴν οἰκουμένην πᾶσαν παρατάξασθαι; Ὅτι γὰρ δειλοὶ ἦσαν καὶ ἀν-

ἀνδροί, δείκνυσιν ὁ περὶ αὐτῶν γράφας, καὶ μὴ παρ-
αιτησάμενος, μηδὲ ὑπομείνας συσκαίσει αὐτῶν τὰ
ἐλαττώματα, ὅπερ μέγιστον καὶ τοῦτο τῆς ἀληθείας
ἔστι τεκμήριον. Τί οὖν οὗτος φησὶ περὶ αὐτῶν; Ὅτι
τοῦ Χριστοῦ συλληφθέντος, μετὰ μυρία θαύματα οἱ
μὲν ἔφυγον, ὁ δὲ μείνας κορυφαῖος ὢν τῶν ἄλλων
ἠρνήσατο. Πόθεν οὖν οἱ ζῶντος τοῦ Χριστοῦ τὴν Ἰου-
δαϊκὴν ὁρμὴν οὐκ ἐνεγκόντες, τελευτήσαντος καὶ τα-
φέντος καὶ μὴ ἀναστάντος, ὡς φατε, μηδὲ διαλεχθέν-
τος αὐτοῖς, μηδὲ θάρσος ἐνθέντος, πρὸς τοσαύτην
παρετάττοντο οἰκουμένην; Οὐκ ἂν εἴπον πρὸς ἑαυτοῦς,
Τί δὴ τοῦτό ἐστιν; ἑαυτῶν οὐκ ἰσχυσε σῶσαι, καὶ
ἡμῶν προσθήσεται; ἑαυτῶ οὐκ ἤμυνη ζῶν, καὶ ἡμῖν
χεῖρα ὀρέξει τετελευτηκώς; αὐτὸς ζῶν οὐδὲ ἐν ἔθνο;
ὑπέταξε, καὶ ἡμεῖς τὴν οἰκουμένην ὅλην πείσομεν ἐν
ἐκείνου λέγοντες ὄνομα; καὶ πῶς ἂν ἔχοι λόγον οὐχὶ
ποιῆσαι ταῦτα μόνον, ἀλλ' ἐννοῆσαι γοῦν; Ὅθεν ἐπ-
λον ὅτι, εἰ μὴ εἶδον ἀναστάντα καὶ τῆς δυνάμεως αὐ-
τοῦ μεγίστην ἔλαβον ἀποδείξιν, οὐκ ἂν τοσοῦτον ἀν-
εῤῥίψαν κύβον. [30] Εἰ γὰρ καὶ φίλους εἶχον μυρίους,
οὐκ ἂν εὐθέως ἐχθροὺς ἐκτήσαντο πάντας, παλαιὰ
ἔθνη κινεῶντες καὶ πατρῷα ὄρια μεταίροντες^b; νυνὶ δὲ
καὶ πάντας πολεμίους ἐκέκτηντο, καὶ τοὺς ἰδίους καὶ
τοὺς ἄλλοτριους. Εἰ γὰρ καὶ αἰδέσιμοι πάντων ἕνεκεν
ἦσαν τῶν ἐξωθεν, οὐκ ἂν πάντες αὐτοῦς ἐδδελύξαντο
καινὴν πολιτείαν εἰσάγοντας; νυνὶ δὲ καὶ ἔρημοι πάν-
τῶν ἐτύγχανον, καὶ εἰκὸς ἦν κάντεῦθεν μισητοὺς γε-
νέσθαι παρὰ πᾶσι καὶ εὐκαταφρονήτους. Τίνες γὰρ
βούλει εἰπεῖν; Ἰουδαίους; Ἄλλ' ἄφατον εἶχον πρὸς
αὐτοὺς μῖσος ἐκ τῶν πρὸς τὸν διδάσκαλον γεγενημέ-
νων. Ἄλλ' Ἕλληνας; Ἄλλὰ καὶ οὗτοι οὐκ ἐλάττονα
ἐκείνων ἀπεστράφησαν, καὶ ἴσασιν ταῦτα μάλιστα Ἕλ-
ληνες. Πλάτων γὰρ ὁ πολιτείαν τινα καινοτομήσῃαι
βουληθεῖς, μᾶλλον δὲ μέρος πολιτείας, καὶ οὐ τὰ τῶν
θεῶν μετατιθεῖς νόμιμα, ἀλλ' ἀπλῶς πράξεις εἰσαγα-
γῶν ἑτέρας ἀνθ' ἑτέρας, ἐκινδύνευσε Σικελίας ἐκ-
πεσῶν ἀποθανεῖν· ἐπειδὴ δὲ τοῦτο οὐ γέγονε, τῆς
ἐλευθερίας ἐξέπεσον αὐτῆς. Καὶ εἰ μὴ βάρβαρός τις
τοῦ Σικελίας τυράννου γέγονεν ἡμερώτερος, οὐδὲν
ἐκώλυε διαπαντὸς δουλεύειν τὸν φιλόσοφον ἐν ἄλλο-
τρίᾳ. Καίτοιγε οὐκ ἴσον ἔστι τὰ περὶ βασιλείας και-
νοτομεῖν, καὶ τὰ περὶ θρησκείας· τοῦτο γὰρ μάλιστα
θορυβεῖ καὶ ταραττεῖ τοὺς ἀνθρώπους. Τὸ γὰρ εἰπεῖν,
ὅτι Ὁ δεῖνα καὶ ὁ δεῖνα τὴν δεῖνα γαμειτῶσαν, καὶ
οἱ φύλακες τοῦτον τὸν τρόπον ἔστωσαν φύλακες, οὐ
σφόδρα ἱκανὸν θορυβῆσαι· καὶ μάλιστα, ὅταν ἐν βι-
βλίῳ ἢ ταῦτα κείμενα, καὶ μὴ πολλὴ σπουδὴ τοῦ νο-
μοθετοῦντος γίνηται εἰς ἔργον ἄγειν τὰ λεγόμενα· τὸ
μέντοι γε λέγειν, ὅτι οὐκ εἰσὶ θεοὶ οἱ θεραπευόμενοι,
ἀλλ' ὅτι δαίμονές εἰσιν, ὅτι ὁ ἔσαυρωμένος θεός,
ἴστε πόσῃ ἀνῆψεν ὀργήν, πόσῃ ἂν ἐποίησε δοῦναι
δίκην, πόσῃ ἀνεῤῥίπισε πόλεμον.

ε'. Καὶ γὰρ Πρωταγόρας παρ' αὐτοῖς, ἐπειδὴ ἐτόλμη-
σεν εἰπεῖν, ὅτι οὐκ ὄντα θεοὺς, οὐ τὴν οἰκουμένην περι-
ιών καὶ κηρύττων, ἀλλ' ἐν μίᾳ πόλει, περὶ τῶν ἐσχάτων
ἐκινδύνευσε. Καὶ Διαγόρας ὁ Μιλήσιος, καὶ Θεόδωρος

^b Sic Reg. bene. Editi autem πατρῶα ἔθνη μεταίροντες, repellita voce ἔθνη.

^a Legatur ἐμδεθηκός.

ὁ λεγόμενος Ἄθεος, καίτοι φίλους εἶχον καὶ δόναμιν τὴν ἀπὸ τῶν λόγων, καὶ ἐπὶ φιλοσοφίᾳ ἐθαυμάζοντο, ἀλλ' ὁμως οὐδὲν τούτων αὐτοὺς ὤνησε· καὶ ὁ μέγας δὲ Σωκράτης καὶ πάντων τῶν παρ' αὐτοῖς φιλοσοφῶν κρατῶν διὰ τοῦτο τὸ κώνειον ἐπιεν, ἐπειδὴ ἐν τοῖς περὶ θεῶν λόγοις μικρὸν τι παρακινεῖν ὑπαπτεύετο. Εἰ δὲ ὑπόληψις μόνη καινοτομίας τοσοῦτον κίνδυνον ἤνεγκε φιλοσόφοις ἀνδράσι καὶ σοφοῖς καὶ μυρίας ἀπολελαυκῶσι θεραπείας, καὶ οὐ μόνον οὐκ ἴσχυσαν ἄπερ ἤθελον, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ καὶ ζωῆς καὶ πατριδος [31] ἐξέπεσον, πῶς οὐ θαυμάζεις καὶ ἐκπλήττη, τὸν ἀλιεῖα ὀρών ἐπὶ τῆς οἰκουμένης τοσαῦτα ἐργασάμενον, καὶ κατορθώσαντα ἄπερ ἐσπούδασε, καὶ περιγενόμενον καὶ βαρβάρων καὶ Ἑλλήνων ἀπάντων; Ἄλλ' οὗτοι, φησὶν, οὐχὶ θεοὺς εἰσήγαγον ξένους, ὡσπερ ἐκεῖνοι. Αὐτὴ μὲν οὖν μάλιστα τὸ θαυμαστόν μοι λέγεις, ὅτι διπλῆ ἡ καινοτομία, καὶ τὸ τοὺς ὄντας καθαιρεῖν, καὶ τὸν σταυρωμένον ἀναγγέλλειν. Πόθεν γὰρ αὐτοῖς ἐπῆλθε τοιαῦτα κηρύττειν; πόθεν ὑπὲρ τοῦ τέλους αὐτῶν θαρβέειν; τίνας τῶν πρὸ αὐτῶν τοιοῦτον τι κατορθωκότας εἶχον ἰδεῖν; οὐ πάντες δαίμονας προσεκύνουν; οὐ πάντες τὰ στοιχεῖα ἔθεοποιουν; οὐ διάφορος ἦν τῆς ἀσεβείας ὁ τρόπος; Ἄλλ' ὁμως τὰ πάντα ἐπῆλθον, καὶ κατέλυσαν ταῦτα, καὶ ἐπέδραμον ἐν βραχεῖ καιρῷ τὴν οἰκουμένην ἅπασαν, καθάπερ ὑπόπτεροί τινες, οὐ κινδύνους λογιζόμενοι, οὐ θανάτους, οὐ τὴν τοῦ πράγματος δυσκολίαν, οὐ τὴν ὀλιγότητα τὴν ἑαυτῶν, οὐ τὸ πλῆθος τῶν ἐναντιουμένων, οὐ τὴν ἐξουσίαν, οὐ τὴν δυναστείαν, οὐ τὴν σοφίαν τῶν πολεμούντων. Εἶχον γὰρ οὕτων ἀπάντων μείζονα συμμάχια, τὴν τοῦ σταυρωθέντος καὶ ἐνίκων νίκην λαμπρὰν πληροῦσαν προφητεῖαν λέγουσαν· *Καὶ κατακυριεύσεις ἐν μέσῳ τῶν ἐχθρῶν σου*. Τοῦτο γὰρ ἦν τὸ πολλῆς ἐκπλήξεως γέμον, ὅτι κατέχοντες αὐτοὺς οἱ ἐχθροὶ, καὶ εἰς δεσμοκτήριον ἐμβάλλοντες καὶ δεσμοῦς, οὐ μόνον αὐτῶν οὐ περιεγένοντο, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ μετὰ ταῦτα αὐτοῖς ὑπέκυπτον, οἱ μαστιζόμενοι τοῖς μαστιζομένοις, οἱ δεσμοῦντες τοῖς δεδεμένοις, οἱ διώκοντες τοῖς ἐλαυνομένοις. Ταῦτα δὴ πάντα πρὸς Ἑλληνας λέγομεν, μᾶλλον δὲ καὶ τούτων πλείονα· πολλὴ γὰρ τῆς ἀληθείας ἡ περιουσία. Κἂν γὰρ παρακολούθητε τῇ ὑποθέσει, πᾶσαν ὑμᾶς τὴν πρὸς αὐτοὺς διδόμενον μάχην· τέως δὲ ταυτὶ δύο διατηρῶμεν κεφάλαια, πῶς οἱ ἀσθενεῖς τοὺς ἰσχυροὺς ἐνίκησαν, καὶ πόθεν αὐτοῖς ἐπῆλθε τοιοῦτοις οὔσι τοιαῦτα βουλευσασθαι, εἰ μὴ θείας ἀπέλαυον συμμάχιας.

* *Legebatur* βιάεα.

α'. Καὶ τὰ παρ' ἡμῶν ὧδε. Παρεχόμεθα δὲ ἐπὶ τῶν ἔργων ἢ τὰ τοῦ βίου κατορθώματα, καὶ δαψιλῆς τὸ πῦρ ἀνάπτωμεν τῆς ἀρετῆς. Φωστῆρες γὰρ ἔστε, φησὶν, ἐν μέσῳ τοῦ κόσμου λάμποντες· καὶ μείζονα ἡμῶν ἐκάστῳ χρεῖαν ἐνεχείρισεν ὁ Θεός, ἢ τῷ ἡλίῳ, μείζονα οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ θαλάττης, καὶ τοσοῦτω [32] μείζονα, ὅσῳ τὰ πνευματικὰ τῶν αἰσθητῶν διενήνοχεν. Ὅταν οὖν πρὸς τὸν ἡλιακὸν Ἰωμεν κύκλον, καὶ θαυμάσωμεν τὸ κάλλος καὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν φαιδρότητα τοῦ ἄστρου, λογιζόμεθα πάλιν, ὅτι μείζον καὶ ἄμεινον τὸ ἐν ἡμῖν φῶς, καθάπερ καὶ τὸ σκότος χαλεπώτερον, ἂν μὴ προσέχωμεν· καὶ γὰρ νῦν βαθεῖα κατέχει τὴν οἰκουμένην ἅπασαν. Ταύτην τοῖνον ἀνατρέψωμεν καὶ λύσωμεν. Νῦν οὐκ ἐν αἰρετικοῖς οὐδὲ ἐν Ἑλλήσι μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλοῖς τοῖς παρ' ἡμῖν δογμάτων ἔνεκεν καὶ βίου. Πολλοὶ γὰρ τῇ ἀναστάσει διαπιστοῦσι, πολλοὶ καὶ γένεσιν ἑαυτοῖς ἐπιτειχίζουσι, πολλοὶ καὶ παρατηρήσεις φυλάττουσι, καὶ κληθωνισμοὺς καὶ οἰωνισμοὺς καὶ συμβόλους· οἱ δὲ καὶ περιήπτοισι καὶ ἐπιδοῦσι κέχρηται. Ἄλλὰ καὶ πρὸς τοὺτους μὲν ὑστερον ἐροῦμεν, ὅταν τὰ πρὸς Ἑλληνας διανύσωμεν· τέως δὲ τὰ εἰρημένα κατέχετε, καὶ συλλάθεσθέ μοι τῆς μάχης, διὰ τοῦ βίου πρὸς ἡμᾶς ἔλκοντες αὐτοὺς καὶ μεθιστώντες. Ὅπερ γὰρ αἰεὶ λέγω, τὸν περὶ φιλοσοφίας διδάσκοντα, πρότερον ἐν ἑαυτῷ τοῦτο διδάσκειν χρὴ καὶ ποθεῖν οἶναι τοῖς ἀκούουσι.

Γενόμεθα τοῖνον ποθεινοὶ, καὶ εὐνοϊκῶς διαθῶμεν πρὸς ἡμᾶς τοὺς Ἑλληνας. Τοῦτο δὲ ἔσται, ἂν μὴ κακῶς ποιῶν, ἀλλὰ καὶ κακῶς πάσχειν ὤμεν παρεσκευασμένοι. Οὐχ ὀρώμεν τὰ παιδία, ὅταν ὑπὸ τῶν πατέρων βασταζόμενα ἐντείνῃ πληγὰς εἰς τὰς γνάθους τοῦ φέροντος, πῶς ὁ πατὴρ ἡδέως παρέχει τῷ παιδί τῆς ὀργῆς ἐμφορηθῆναι, καὶ ὅταν ἰδῇ κενώσαντα τὸν θυμὸν φαιδρύνεται; Οὕτω καὶ ἡμεῖς ποιῶμεν· καὶ καθάπερ πατέρες πρὸς παιδία, τοῖς Ἑλλήσι διαλεγόμεθα. Παιδία γὰρ εἰσὶν ἅπαντες Ἑλληνες· καὶ ταῦτά τινες τῶν παρ' αὐτοῖς εἰρήκασιν, ὅτι αἰεὶ παῖδες ἐκεῖνοι, καὶ γέροντες Ἑλλήνων οὐδεῖς. Τὰ δὲ παιδία ὑπὲρ οὐδενὸς ἀνέχεται φροντίζειν χρησίμου· οὕτω καὶ οἱ Ἑλληνες παῖζειν αἰεὶ βούλονται καὶ χαμαὶ κείνται, χαμαιπετεῖς ὄντες καὶ χαμαίζηλοι. Τὰ δὲ παιδία πολλάκις περὶ ἀναγκαίων ἡμῶν διαλεγόμενων οὐδενὸς ἐπαισθάνεται τῶν λεγομένων, ἀλλ' αἰεὶ καὶ γελᾷ· τοιοῦτοι καὶ οἱ Ἑλληνες· ὅταν περὶ βασιλείας διαλεγόμεθα, γελῶσι. Καὶ καθάπερ ἐκ παιδικοῦ στόματος πολὺς ἀποθλύζων σίελος πολλάκις καὶ σιτίον καὶ ποτὸν ἐμόλυνεν· οὕτω καὶ τὰ ἀπὸ τοῦ στόματος τῶν Ἑλλήνων ἀπορρέοντα ῥήματα μάταια καὶ ἀκάθαρτα· κἂν ἀναγκαίαν ὄψιν τροφῆν, λυποῦσι τοὺς παρέχοντας διὰ βλασφημίας αἰεὶ, καὶ δέοντα διαβαστάζεσθαι. Τὰ παιδία πάλιν ὅταν ἰδῶσι λησθέντα εἰσιόντα καὶ τὰ ἔνδον ἀφαιρούμενον, οὐ μόνον οὐκ ἄμυνει, ἀλλὰ καὶ προσγελᾷ τῷ ἐπιβούλῳ· ἂν δὲ τὸν καλαθίσκον ἢ τὰ σείστρα ἀφέλῃς, ἢ ἄλλο τι τῶν ἀθυρμάτων, δεινοπαθεῖ καὶ δυσχεραίνει, σπαράττεται καὶ λακτίζει τὸ ἔδαφος.

ἢ Sic codex Regius optime. Editi παρεχόμεθα δὲ τῶν ἔργων, et infra ἀνάκτομεν.

ann orbem circumiens et prædicans, sed in una civitate, de extremis periclitatus est. Diagoras vero Milesius (a), et Theodorus atheus cognominatus, quamvis amicos haberent et dicendi facultatem, et ex philosophia in admiratione haberentur, nihil tamen coram ipsis juvit. Et magnus ille Socrates, qui apud illos philosophia superabat omnes, idem cicutam ebibit, quod suspicio esset, illum in iis, quæ de diis scripserat, aliquid mutavisse. Quod si innovationis suspicio sola tantum periculi creavit viris philosophis et sapientibus, qui ingentem sibi pepererant existimationem, et non modo non potuere quod volebant perficere, sed etiam ipsi et vita et patria exciderunt; quomodo non miraris et obstupescis, piscatorem videns in orbe tot tantaque patrantem, quæ studebat perficientem et barbaros Græcosque omnes superantem? At hi, inquit, non deos alienos inducebant sicut illi. Hoc ipsum maxime mirabile mihi dicit, quia duplex erat innovatio, et quod eos qui tunc colebantur tollerent, et quod Crucifixum prædicarent. Undenam ad ea prædicanda permoti sunt? undenam audent de sine suo confidere? quosnam ante se viderant talem rem bene gerentes? annon omnes deos colebant? annon omnes elementa in deos referebant? annon diversus erat impietatis modus? Attamen omnia aggressi sunt, et hæc sustulerunt, ac brevi tempore totum orbem tamquam alis instructi percurrerunt, non pericula curantes, non mortes, non rei difficultatem, non paucitatem suorum, non multitudinem adversantium, non potentiam, non sapientiam inimicorum. Illis quippe omnibus majora habebant auxilia, Crucifixi nempe qui resurrexerat potentiam. Non ita mirabile fuisset, si bellum sensibile in totum orbem inferre voluissent, ut mirum est illud quod nunc factum est. Nam lege belli licebat adversus inimicos stare, et contraria occupata regione, sic contra hostes aciem instruere, atque occasionem accipere invadendi et manus conserendi. Hic autem non ita. Non enim exercitum proprium habebant, sed cum ipsis inimicis permixti erant, et sic illos vincebant, atque in mediis inimicis versantes, illorum impetus propulsabant et superabant, atque victoriam reportabant splendidam, quæ prophetiam implebat dicentem: *Et dominaberis in medio inimicorum tuorum* (Psalm. 109. 2). Hoc enim maxime stuporem injiciebat, quod cum eos tenerent inimici, atque in carcerem et vincula conjicerent, non modo ipsos non superarent; sed

agro est exterminatus, librique ejus in concione combusti. Ex quo equidem existimo tardiores ad hunc sententiam profectum multos esse factos, quippe cum penam ne dubitatio quidem effugere potuisset.

(a) Error est in omnibus Editis et Manuscriptis, cum Diagoras dicitur Milesius, qui erat Melius sive ex insula Melo, ut testificatur Suidas. Ante illum Cicero dixerat l. 1 de Natura deorum, c. 1: *Nullos esse omnino deos, Diagoras Melius et Theodorus Cyrenicus putaverunt.* Cum ergo Manuscripti et Editi omnes Milesius habeant, error fortasse Chrysostomi fuerit. Hæc de Diagora. De sequenti vero quaestio est. Editi omnes Theodorus habent, Regius vero Codex Theodorus, cui favet locus allatus Ciceronis, qui cum Diagora Theodorum conjunxit, et utrumque nullos esse deos putavisse dixit. Hic atheus vocatus est teste Suida. De Socrate postea agit Chrysostomus. Ille cicutam bibere jussus est, quæ res omnium ore fertur.

PATR. GR. LXI.

postea ante illos procumberent, flagellantes ante flagellatos, vincientes ante victos, persequentes ante pulsos. Hæc porro omnia Græcis dicimus, imo his plura; magna quippe est veritatis ubertas. Si enim argumentum sequamini, omnes vos docebimus adversus illos concertationem. Interim vero hic duo conservemus capita: quomodo infirmi fortes superarint; et quomodo ipsis venisset in mentem cum tales essent talia consilia suscipere, nisi divino potiti fuissent auxilio.

6. Et nostra quidem hactenus. Nos autem operibus vitam recte geramus, et copiosum virtutis ignem accendamus. Luminaria enim estis, inquit, in medio mundi fulgentes (Philipp. 2. 15): et singulis nostrum majorem Deus dedit usum, quam soli; majorem quam cælo et terræ et mari, et tanto majorem, quanto spiritualia sensibilibus præcellunt. Cum ergo solis circulum conspiciamus et pulchritudinem, corpus et splendorem atri admiramur, cogitemus majorem et meliorem in nobis esse lucem; ut etiam graviorem tenebras, nisi attendamus: nam nox profunda totum orbem occupat. Hanc igitur evertamus et solvamus. Nox non in hæreticis et Græcis tantum, sed etiam in multis qui nobiscum sunt, tam in dogmatibus, quam in vita. Multi enim resurrectioni non credunt, multi genethliaca sententia se muniunt; alii observationibus student, necnon vaticinationibus, auguriis et symbolis; alii ligaminibus et incantationibus utuntur. At adversus illos etiam postea dicturi sumus, postquam sermonem contra Græcos absolverimus: interim vero illa quæ dicta sunt retinete, et mecum ad pugnam accedite, per vitam institutum illos ad nos attrahentes et transferentes. Etenim, quod semper dico, eum qui philosophiam docet, oportet primo per seipsum hoc docere, et auditoribus esse desiderabilem.

Quomodo Græci de fide sunt imbuendi. — Simus ergo desiderabiles, et Græcorum nobis benevolentiam attrahamus. Erit autem illud, si parati simus non solum ad bene faciendum, sed etiam ad male patiendum. Non videmus infantes, quando a parentibus gestati, quomodo plagis portantis se genus verberent, et quam libenter concedat pater filio ut iram expleat, et quando videt iram explevisse, lætetur? Ita et nos faciamus, et quemadmodum patres filios, sic Græcos alloquamur. Infantes quippe sunt Græci omnes: et quidam apud illos hæc dixerunt, quod semper pueri sint, et nullus sit senex Græcus. Pueri autem de re utili nulla curant. Sic etiam Græci semper ludere volunt, et humi jacent et quæ humi sunt affectant. Pueri autem sæpe, cum de rebus necessariis loquimur, dictorum nihil sentiunt, sed semper rident. Ita etiam Græci, cum de regno disserimus, rident: et sicut ex ore parvulorum sæpe multa decidende saliva, cibus et potus inquinatur: sic et verba ex ore Græcorum fluentia, vana sunt et impura; et si necessarium dederis cibum, præbentes maledictis incessunt et ferri debent. Pueri quoque cum fremum vident ingressum, et quæ intus sunt auferentem,

non modo non arcunt, sed etiam insidiatori arident : si vero calathiscum et sinistra auferas, aut aliud quidpiam ludicrum, ægre puellus et indigne fert, se dilacerat, solum pulsat. Sic et Græci quoque, diabolum videntes omnia paterna bona, quæ vitam sustentant, diripientem, rident, et tanquam ad amicum accurrunt : si quis autem possessionem, aut divitias aut puerile quidpiam auferat, lamentantur, se discernunt : ac sicut pueri sine sensu nudantur, nec erubescunt : ita et Græci cum scortis et adulteris volu-

tati, naturæ leges nudantes, et nefarios inducentes coitus, non convertuntur. Plausistis valde et laudastis ; sed cum plausu provide, ne de vobis etiam hæc dicantur. Quapropter omnes rogo, viri estote : nam si nos pueri simus, quomodo illos iustituemus ut viri sint ? quomodo ab infanti insipientia arcebiimus illos ? Simus ergo viri, ut perveniamus ad mensuram ætatis a Christo definitam et futura adipiscamur bona, gratia et benignitate, etc.

HOMILIA V.

CAP. 1. v. 26. *Videte enim vocationem vestram, fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles : 27. sed quæ stulta sunt mundi, elegit Deus, ut confundat sapientes.*

1. Cum dixisset, id quod stultum est Dei sapientius esse hominibus, ostendit humanam sapientiam abjectam fuisse, et ex testimonio Scripturarum et ex rerum eventu : ex testimonio, cum dicit : *Perdam sapientiam sapientium* : ex eventu, per interrogationem loquens ac dicens : *Ubi sapiens ? ubi scriba ?* Rursum ostendit rem non esse novam, sed antiquam, ut quæ jam olim fuerit præfigurata et prædicta. *Scriptum est enim, inquit, Perdam sapientiam sapientium.* Cum his ostendit, hæc utiliter et provide facta fuisse : quia enim in sapientia Dei, inquit, non novit mundus Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes : et quod crux sit ineffabilis potentie et sapientie argumentum, et quod multo majus sit id quod stultum est Dei, quam humana sapientia. Et hoc rursum non per doctores, sed etiam per discipulos ostendit : *Videte enim, inquit, vocationem vestram.* Non modo enim doctores idiotas, sed etiam discipulos tales elegit : *Non enim multi sapientes, inquit, secundum carnem.* Sic ostenditur hoc et validius et sapientius, cum et multis persuaserit et insipientibus persuaserit. Nam difficillimum est idiotæ persuadere, maxime cum de rebus necessariis et magnis sermo est. Atamen persuaserunt ; et hujus rei testes vocat illos : nam ait, *Videte vocationem vestram, fratres, considerate, scrutamini.* Nam quod idiotæ et ignari dogmata adeo sapientia omniumque sapientissima susceperint, id magnæ doctoris sapientie testimonium est. Quid sibi vult autem illud, *Secundum carnem ?* Si spectetur id quod apparet, et præsens vita atque externa institutio. Deinde ne videtur sibi ipsi adversari (nam proconsuli persuasit et Areopagitæ nec non Apollo, aliosque videmus sapientes ad prædicationem accessisse) ; non dixit, Nullus sapiens ; sed, *Non multi sapientes.* Non enim ex consuetudine indoctos vocabat, et sapientes relinquebat ; sed hos etiam admittebat, at longe plures illorum. Quare ? Quia qui sapiens est secundum carnem, multa plenus est insipientia : et hic maxime stultus est, quando corruptam doctrinam ejicere non vult. Ac quemadmodum medico artem suam docere volente, qui pauca sciunt et male contrarioque modo arte

utuntur, atque eam retinere contendunt, non facile disciplinam aduiserint ; qui vero nihil sciunt, facile dicta suscipiunt : sic et hac in re factum est ; indocti magis persuasi sunt : summam enim non habebant arrogantiam, cum non putarent se sapientes esse. Illi nempe maxime stulti sunt, qui ratiocinii illa permittunt, quæ non possunt nisi per fidem inveniri. Quomodo enim si, cum faber ærarius forcipe candens ferrum extrahat, iste manu id facere contendat, illum extreme damnabimus amentie : ita et philosophi, qui per se hæc invenire conati sunt, fidem probro affecerunt. Ideo nihil eorum quæ requirebant invenerunt. *Non multi potentes, non multi nobiles.* Nam et hi fastu pleni sunt. Nihil autem ad Dei cognitionem sic inutile est, ut arrogantia et divitiarum amor. Efficiunt enim illa, ut præsentia admirerentur et futurorum nullam rationem habeant : et curarum multitudine aures obstruunt. *Sed quæ stulta sunt mundi, elegit Deus.* Quod maximum est victoriae signum, cum per indoctos vincit.

2. Non enim tanto pudore afficiuntur Græci, quando per sapientes superantur : sed tunc maxime pudet illos, cum viderint artificem et forenses plus quam illos philosophantem. Ideo ipse dicebat, *Ut confundat sapientes.* Neque hic solum illud fecit, sed etiam in aliis vitæ commodis. *Etenim infirma mundi elegit, inquit, ut confundat fortia.* Non enim indoctos solum, sed etiam pauperes, viles, abjectos vocavit, ut in potentia constitutos humiliaret. 28. *Et ignobilia mundi et contemptibilia, et ea quæ non sunt, ut ea quæ erant destrueret.* Et quænam vocat, quæ non sunt ? Eos, qui nihil esse putantur, quod in nullo sint pretio. Ita magnam ostendit potentiam, cum per eos, qui nihil videntur esse, magnos dejicit : id quod etiam alibi dicit : *Virtus mea in infirmitate perficitur* (2. Cor. 12. 9). Est enim magna potentia, abjectos, qui nullam umquam disciplinam attigerant, repente de iis, quæ supra carlos sunt, docere philosophari. Nam et medicum et oratorem et alios omnes tunc maxime miramur, cum indoctos admodum instituunt et erudiunt. Si vero magnum miraculum est artis rationes indoctis inculcare ; multo magis tantæ philosophiæ rationes. Non pro miraculo tantum edendo, neque ut potentiam suam ostenderet, id fecit, sed etiam ut arrogantiam reprimeret. Ideoque antea dicebat, *Ut confundat sapientes, ut ea quæ erant destrueret* ; et hic rursus : 29. *Ut non gloriectur omnis*

Ὅτι οὖν καὶ οἱ Ἕλληνες, τὸν μὲν διάβολον ὀρώντες πάντα ὑφαιρούμενον αὐτῶν τὰ πατρῷα καὶ τὰ συν-έχοντα αὐτῶν τὴν ζωὴν, γέλῳσιν ὡσπερ φίλῳ προσ-τρέχοντες· ἂν δὲ κτῆμά τις ἢ πλοῦτον ἢ τιοῦν τοιοῦ-τον τῶν παιδικῶν, ἀφέλῃται, ἑδύρνηται, σπαράττονται· καὶ καθάπερ τὰ παιδία ἀναισθητοὶ γυμνοῦνται καὶ οὐκ ἐρυθριῶ, οὕτω καὶ οἱ Ἕλληνες πόρνοις καὶ μοιχοῖς συγκυλινοῦμενοι, [33] καὶ τοὺς τῆς φύσεως γυμνοῦντες νόμους, καὶ παρανόμους εἰσάγοντες μί-ξεις, οὐκ ἐπιστρέφονται. Ἐκροτήσατε σφόδρα καὶ

ἐπηνέσατε· ἀλλὰ μετὰ τοῦ κρότου σπουδάσατε, ὅπως μὴ καὶ περὶ ὑμῶν ταῦτα λέγηται. Διὸ παρακαλῶ πάντας γενέσθαι ἄνδρας· ἐπεὶ, ὅταν αὐτοὶ παῖδες ὦμεν, πῶς ἐκείνους διδάξομεν ἄνδρας εἶναι; πῶς εἰρξομεν αὐτοὺς τῆς παιδικῆς ἀνοίας; Γενώμεθα τοί-ων ἄνδρες, ἵνα φθάσωμεν εἰς τὸ μέτρον τῆς ηλικίας τῆς ὠρισμῆνης παρὰ τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ Ε΄.

Βλέπετε γὰρ τὴν κλῆσιν ὑμῶν, ἀδελφοί, ἔτι οὐ πολλοὶ σοφοὶ κατὰ σάρκα, οὐ πολλοὶ δυνατοί, οὐ πολλοὶ εὐγενεῖς· ἀλλὰ τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεός, ἵνα καταισχύνη τοὺς σοφοῦς.

α'. Εἰπὼν α, ὅτι τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων ἐστίν, εἰδείξεν ὅτι ἐκδέδληται ἡ σοφία ἢ ἀνθρωπίνῃ ἀπὸ τε τῆς μαρτυρίας τῶν Γραφῶν, ἀπὸ τε τῆς τῶν πραγμάτων ἐκβάσεως· ἀπὸ μὲν τῆς μαρ-τυρίας, εἰπὼν, Ἄπολῶ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν· ἀπὸ δὲ τῆς ἐκβάσεως, κατὰ ἐρώτησιν προαγαγῶν τὸν λόγον καὶ εἰπὼν, Ποῦ σοφός; ποῦ γραμματεῖς; Πάλιν συναπίδειξεν, ὅτι καὶ οὐ νεώτερον τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ καὶ παλαιόν, ὡς ἄνωθεν αὐτὸ προδιετυπούσθαι καὶ προλέγεσθαι: Γέγραπται γάρ, φησίν· Ἄπολῶ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν. Μετὰ τούτων ἀπέδειξεν, ὅτι καὶ χρησίμως καὶ εὐλόγως ταῦτα οὕτω γέγονεν· Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ, φησίν, οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος τὸν Θεόν, εὐδόκησεν ὁ Θεός διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος σώσαι τοὺς πιστεύοντας· καὶ ὅτι ὁ σταυρὸς ἀφάτος δυνάμεως καὶ σοφίας ἀπέδειξε, καὶ ὅτι πολλῶν μείζον τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας, καὶ τοῦτο πάλιν οὐχὶ διὰ τῶν διδασκάλων, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτῶν ἀποδείκνυσσι τῶν μαθητῶν· Βλέπετε γὰρ, φησὶ, τὴν κλῆσιν ὑμῶν. Οὐ γὰρ μόνον διδασκάλους ἰδιώτας, ἀλλὰ καὶ μαθητὰς ἐπέλεξε τοιοῦτους· Οὐ γὰρ πολλοὶ σοφοί, φησὶ, κατὰ σάρκα. Οὕτω δεῖκνυται τοῦτο καὶ ἰσχυρότερον καὶ σοφώτερον, ὅταν καὶ πολλοὺς πείσῃ καὶ ἀσοφοὺς πείσῃ. Καὶ γὰρ δυσκο-λώτατον ἰδιώτην πείσαι, μάλιστα ὅταν περὶ πραγμά-των ἀναγκαίων καὶ μεγάλων ὁ λόγος ἦ. Ἄλλ' ὁμως ἐπεισαν· καὶ τοῦτο μαρτυρίας αὐτοὺς καλεῖ· Βλέ-πετε γὰρ τὴν κλῆσιν ὑμῶν, ἀδελφοί, φησίν, ἐπι-σκεψασθε, διερευνησασθε. Τὸ γὰρ δόγματα οὕτω σοφῶ καὶ πάντων σοφώτερα καταδέξασθαι τοὺς ἰδιώ-τας, μεγίστην τῶν διδασκάλῳ μαρτυρεῖ σοφίαν. Τί δὲ ἐστὶ, κατὰ σάρκα; Κατὰ τὸ φαινόμενον, κατὰ τὸν κέρντα βίον, κατὰ τὴν ἐξωθεν παιδείαν. Εἶτα, ἵνα μὴ δίσῃ ἑαυτῷ περιπίπτειν (καὶ γὰρ τὸν ἀνθύπατον ἐπίσειε καὶ τὸν Ἀρεοπαγίτην καὶ τὸν Ἀπολλῶν, καὶ ἐτέρους δὲ εἰδομεν σοφοὺς τῷ κηρύγματι προσελθόν-τας), οὐκ εἶπεν, ὅτι Οὐδεὶς σοφός, ἀλλ', Οὐ πολλοὶ σοφοί. [34] Οὐ γὰρ ἀποκκληρωμένους τοὺς ἰδιώτας ἐκάλεε καὶ τοὺς σοφοὺς ἤφειε, ἀλλὰ καὶ τοὺς εἰδέ-χετο, πολλῶν δὲ πλείους ἐκείνους. Τί δήποτε; Ὅτι ὁ κατὰ σάρκα σοφός πολλῆς γέμει τῆς ἀνοίας, καὶ οὗτος μάλιστα ἐστὶν ὁ μωρὸς, ὅταν τὴν διεφθαρμένην διδα-σκαλίαν ἐκβαλεῖν μὴ βούληται. Καθάπερ οὖν τις ἰα-τρὸς, εἰ βούληθεὶ διδάξαι τινὰς τὰ ἀπὸ τῆς τέχνης, οἱ μὲν ὀλίγα εἰδότες, κακῶς καὶ ἐναντιῶς χρώμενοι ἢ τῇ τέχνῃ καὶ κατέχειν φιλονεικούντες, οὐκ ἂν ἀνά-

σχοῖντο μαθεῖν βελῶς, οἱ δὲ μηδὲν ἐπιστάμενοι μάλι-στα ἂν καταδέξαινον τὰ λεγόμενα· οὕτω δὴ καὶ ἐν-ταῦθα γέγονεν· οἱ ἰδιώται μᾶλλον ἐπέισθησαν· τὴν γὰρ ἐσχάτην ἀπόνοιαν οὐκ εἶχον, τὸ νομίζειν ἑαυτοὺς εἶναι σοφοὺς. Καὶ γὰρ οἱ σφόδρα μωροί, οὗτοι μάλι-στά εἰσιν οἱ λογιζομῆς ἐπιτρέποντες ἅπερ οὐκ ἔστιν εὐρεῖν, ἀλλ' ἡ διὰ πίστωσης. Καὶ γὰρ εἴ τις, τοῦ χαλ-κευτικοῦ ἢ διὰ τῆς πυράγρας τὸν πεπυρακτωμένον ἐξέλκοντος σίδηρον, οὗτος διὰ τῆς χειρὸς φιλονεικίῃ τοῦτο ποιεῖν, τὴν ἐσχάτην αὐτοῦ καταψηφιούμεθα ἄνοιαν· οὕτω καὶ οἱ φιλόσοφοι δι' ἑαυτῶν ταῦτα ἀνο-ρεῖν φιλονεικῆσαντες, τὴν πίστιν ἠτίμασαν. Διὰ τοι-τοῦτο οὐκ εὔρον τῶν ζητούμενων οὐδέν. Οὐ πολλοὶ δυνατοί, οὐ πολλοὶ εὐγενεῖς. Καὶ γὰρ καὶ οὗτοι τύφου πεπληρωμένοι εἰσιν. Οὐδὲν δὲ οὕτω πρὸς ἀκρι-βῆ θεογνωσίαν ἀχρηστον, ὡς ἀπόνοια καὶ τὸ προσ-ηλωσθαι πλοῦτι. Καὶ γὰρ παρασκευάζει τὰ παρόντα θαυμάζειν καὶ μηδένα τῶν μελλόντων ποιεῖσθαι λό-γον, καὶ ἐμφράττει τὰ ὅσα τῷ πληθεῖ τῶν φροντίζων. Ἀλλὰ τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεός. Ὅπερ ἐστὶ μέγιστον τῆς νίκης δείγμα, ὅταν διὰ τῶν ἰδιωτῶν νικᾷ.

β'. Οὐ γὰρ οὕτω καταισχύονται Ἕλληνες, ὅταν διὰ τῶν σοφῶν ἠττηθῶσιν· ἀλλὰ τότε ἐγκαλύπτονται, ὅταν ἴδωσι τὸν χειροτέχνην καὶ τὸν ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς ὑπὲρ αὐτοὺς φιλοσοφούντα. Διὸ καὶ αὐτὸς ἔλεγεν· Ἴνα καταισχύνη τοὺς σοφοῦς. Καὶ οὐκ ἐνταῦθα μόνον τοῦτο ἐποίησεν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων πλεονεκτικῆ-τιον τοῦ βίου. Καὶ γὰρ τὴν ἀσθενίαν τοῦ κόσμου ἐξελέ-ξατο, φησὶ, ἵνα καταισχύνη τὰ ἰσχυρὰ. Οὐ γὰρ ἰδιώτας μόνον, ἀλλὰ καὶ πένητας καὶ εὐκαταφρονή-τους καὶ ἀσμούς ἐκάλεσεν, ἵνα τοὺς ἐν δυναστεῖαις ὄντας ταπεινώσῃ. Καὶ τὰ ἀγεννή τοῦ κόσμου καὶ τὰ ἐξουθενημένα, καὶ τὰ μὴ ὄντα, ἵνα τὰ ὄντα καταργήσῃ. Καὶ τίνα τὰ μὴ ὄντα καλεῖ; Τοὺς μηδὲν εἶναι λογιζομένους διὰ τὴν πολλὴν οὐδένοιαν. Οὕτω τὴν πολλὴν δύναμιν ἐπεδείξατο, διὰ τῶν μηδὲν εἶναι δοκούντων τοὺς μεγάλους κατενεγκῶν· ὅπερ καὶ ἄλ-λαχοῦ λέγει, ὅτι Ἡ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τε-λειοῦται. Μεγάλῃ γὰρ δυνάμει ὁ τὸ τοὺς ἀπερῆμι-μένους καὶ μηδενὸς μηδέποτε μαθηματος ἀψαμένους, τοὺς τοὺς ἄθρόον τὰ ὑπὲρ τὸν οὐρανὸν παιδεύειν φιλο-σοφεῖν. Ἐπεὶ καὶ ἱατρὸν καὶ βήτορα καὶ τοὺς ἄλλους ἅπαντας τότε μάλιστα θαυμάζομεν, ὅταν τοὺς σφόδρα ἰδιώτας πείθωσι καὶ παιδεύωσιν. Εἰ δὲ τοὺς περὶ τέ-χνης λόγους οὐαὺ μέγα ἐνθεῖναι ἰδιώτη, πολλῶν μάλ-λον τοὺς ὑπὲρ τοσαύτης φιλοσοφίας. Οὐ οὐάμματος δὲ ἔνεκεν μόνον, οὐδὲ τοῦ δεῖξαι [35] τὴν ἑαυτοῦ δύνα-μιν τοῦτο πεποίηκεν, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τοῦ καταστεῖλαι τοὺς ἀλαζόνας. Διὸ καὶ ἐμπροσθεν ἔλεγεν· Ἴνα κατα-ισχύνη τοὺς σοφοῦς, ἵνα καταργήσῃ τὰ ὄντα.

^a Ita Regius codex, recte. Editi, εἶπεν. ^b Χρώμενοι deest in flexio codice. Sed locus in editis bene habet, nec assentior Dunaan corrigere volenti.

^c Legebatur καὶ γὰρ εἰ, ὡσπερ τοῦ χαλκευτικοῦ. ^d Reg., Μεγάλης γὰρ δυνάμεως.

καὶ ἐνταῦθα πάλιν· *Ὅπως μὴ καυχῆσθῃται πᾶσα σὰρξ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ*. Πάντα γὰρ ὁ Θεὸς διὰ τοῦτο ποιεῖ, [ἵνα τὸν τύφον καὶ τὸ φρόνημα καταστῆλῃ, ἵνα τὸ καυχᾶσθαι καθέλῃ· καὶ ὁμῆς ἐπὶ τούτῳ, φησι, ἐνδιατρίβετε; πάντα ποιεῖ.] ἵνα μὴδὲν ἑαυτοὺς λογίζώμεθα, ἵνα πάντα τῷ Θεῷ ἐπιγράψωμεν. Καὶ ὁμῆς ἐπὶ τῷ δεῖναι καὶ τῷ δεῖναι ὁμᾶς αὐτοὺς προσενεμάτε; Καὶ ποίας τεύξεσθε συγγνώμης; Καὶ γὰρ ἔδειξεν ὁ Θεός, ὅτι οὐ δυνατόν δι' ἑαυτῶν σωθῆναι μόνον, καὶ τοῦτο παρὰ τὴν ἀρχὴν ἐποίησεν. Οὐ γὰρ τότε δι' ἑαυτῶν σωθῆναι ἐνόη, ἀλλ' ἔδει κάλλος οὐρανοῦ καὶ γῆς μέγεθος καὶ τῆς ἄλλης κτίσεως; τὸ σῶμα περιελθόντας, οὕτω χειραγωγείσθαι πρὸς τὸν τῶν ἔργων δημιουργόν. Ἐποίησε δὲ τοῦτο, προαναστῆλων τὴν μέλλουσαν οἰκτιροφάνειαν. Ὡς ἂν εἰ τις διδάσκαλος κελεύσει ἐπεσοῦναι τῷ μαθητῇ ἤπερ ἂν ἠγγῆται, ἐπειδὴν ἴδῃ προλαβόντα καὶ βουλόμενον ἄφ' ἑαυτοῦ πάντα μαθεῖν, ἀφίσι διαμαρτεῖν, καὶ δείξας ὡς οὐκ ἀρκεῖ πρὸς τὴν μάθησιν, οὕτως αὐτῷ τότε ἐπιστάγοι τὰ παρ' ἑαυτοῦ· οὕτως καὶ ὁ Θεός ἐκέλευσε παρὰ τὴν ἀρχὴν ἐπεσοῦναι διὰ τῆς κατὰ τὴν κτίσιν καταλήψεως· ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἐθέλησεν, δείξας διὰ τῆς πείρας, ὅτι οὐκ ἀρκούσιν ἑαυτοὺς, τότε αὐτοὺς πρὸς ἑαυτὸν ἐτέρως πάλιν ἀγεῖ· ἔδωκεν ἀντὶ δέλτου τὴν κόσμον. Οὐδὲ ἐν τούτοις ἐμελέτησαν οἱ φιλόσοφοι, οὐδὲ αὐτῷ πεισθῆναι ἠθέλησαν, οὐδὲ ταύτην ἔλθειν τὴν ὁδὸν πρὸς αὐτόν, ἣν αὐτὸς ἐκέλευσεν. Εἰσῆγαγεν ἐτέραν ὁδὸν τῆς προτέρας σαφεστέραν, πείθουσαν ὅτι οὐκ αὐτάρκης ἄνθρωπος αὐτὸς ἑαυτῷ μόνος. Τότε μὲν γὰρ καὶ λογισμοὺς ἦν ἀνακινεῖν, καὶ τῇ ἐξωθεν κεχρησθῆναι σοφίᾳ διὰ τῆς κτίσεως χειραγωγούμενους· νῦν δὲ ἂν μὴ τις γέννηται μωρὸς, τουτέστιν, ἂν μὴ πάντα λογισμὸν καὶ πᾶσαν κενώσῃ σοφίαν, καὶ τῇ πίστει ἑαυτὸν παραδῶ, ἀμήχανον σωθῆναι. Οὐ μικρόν τοίνυν μετὰ τοῦ ποιῆσαι βραδία τὴν ὁδὸν, καὶ νόσημα ἀνεπάσεν ἐντεῦθεν, τὸ μὴ καυχᾶσθαι μηδὲ μέγα φρονεῖν· *Ὅπως μὴ καυχῆσθῃται πᾶσα σὰρξ*. Ἀπὸ γὰρ τούτου ἡ ἁμαρτία, ὅτι σοφώτεροι τῶν τοῦ Θεοῦ νόμων εἶναι ἐφιλονεύκησαν, οὐ θέλοντες οὕτω μαθεῖν ὡς αὐτὸς ἐνομοθέτησεν. Διὰ τοῦτο οὐδὲ ὅλως ἔμαθον. Οὕτω καὶ ἐξ ἀρχῆς ἐγένετο. Εἶπε τῷ Ἀδάμ· *Τόδε τι πρᾶξον, καὶ τότε μὴ πράξῃς*. Ἐκείνος ὡς πλέον τι νομίζων εὐρίσκειν, παρήκουσε, καὶ ὅπερ εἶχεν, ἀπώλεσεν. Εἶπε τοῖς ἔξῃς· *Μὴ ἐναπομένετε τῇ κτίσει, ἀλλὰ διὰ ταύτης τὸν δημιουργόν θεωρεῖτε*. Ἐκείνοι δὴθεν, ὡς σοφώτερον ἐν τῶν εἰρημμένων εὐρίσκοντες, μυρίως ἐκίνησαν λαθυρίνθους. Διὰ τοῦτο καὶ ἑαυτοὺς καὶ ἀλλήλους συνεβράβησαν, καὶ οὕτε τὸν Θεὸν εὐρον, οὕτε περὶ τῆς κτίσεως τι σαφὲς ἔγνωσαν, οὐδὲ προσήκουσαν καὶ ἀληθῆ περὶ αὐτῆς δόξαν ἔσχον. Διὰ τοῦτο πάλιν ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος τῆσ οἰσίν αὐτῶν καθαιρῶν, τοὺς ἰδιώτας πρώτους ἐσηγάγαγε, δείξας ὡς πάντες τῆς ἀνωθεν δέονται σοφίας. Οὐ μόνον δὲ ἐν τῷ περὶ γνώσεως λόγῳ, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν καὶ ἀνθρώποις [36] καὶ τὰ ἄλλα πάντα κτίσματα ἐν πολλῇ χρεῖᾳ αὐτοῦ κατέστησαν, ἵνα μεγίστην ἀφορμὴν ἔχη καὶ ταύτην ὑποταγῆς καὶ οἰκαιώσεως, ἵνα μὴ ἀποπηδήσαντα ἀπόληται. Διὰ τοῦτο οὐκ ἀφῆκεν αὐτάρκειας αὐτοὺς ἑαυτοῖς εἶναι. Εἰ γὰρ καὶ νῦν ἐν χρεῖᾳ βντες πολλοὶ καταφρονουσίν, εἰ μὴ τοῦτο ἦν, ποῦ οὐκ ἂν ἐξηλθον ὑπεροψίας; Ὡστε τὸ οὕτω καυχᾶσθαι οὐ φθονῶν αὐτοῖς ἀνεῖλεν, ἀλλ' ἀφέλκων αὐτοὺς τῆς ἀπωλείας τῆς ἐντεῦθεν γινομένης. *Ἐξ αὐτοῦ δὲ ὁμῆς ἔστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὃς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, καὶ δικαιοσύνη*

καὶ ἀγιασμός καὶ ἀπολύτρωσις. Τὸ, Ἐξ αὐτοῦ, ἐνταῦθα οὐ περὶ τῆς εἰς τὸ εἶναι παραγωγῆς οἶμαι λέγειν αὐτόν, ἀλλὰ περὶ τῆς πίστεως· τουτέστι, τέκνα Θεοῦ γενέσθαι οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκός. Μὴ νομίσητε τοίνυν, ὅτι ἀφελόμενος ἡμᾶς τοῦ καυχῆματος, εἶασεν οὕτω· μείζον γὰρ ἔτερον ἔδωκε καύχημα. Ἐκείνου γὰρ ἐνώπιον οὐ δεῖ καυχᾶσθαι. Παῖδες αὐτοῦ ἔστε, διὰ τοῦ Χριστοῦ τοῦτο γενόμενοι. Καὶ ἐπειδὴ εἶπε, *Τὸ μωρὸν τοῦ κόσμου ἐξελέξυτο καὶ τὰ ἀγεννή, δεικνύσιν* ὅτι πάντων εἰσὶν εὐγενέστεροι, τὸν Θεὸν ἔχοντες πατέρα. Τῆς δὲ εὐγενείας ταύτης· οὐχ ὁ δεῖνα καὶ ὁ δεῖνα, ἀλλ' ὁ Χριστὸς ἡμῖν ἐστιν αἷτιος, σοφοῦς ἡμᾶς ποιήσας καὶ δικαίους καὶ ἁγίους· τοῦτο γάρ ἐστιν· *Ἐγενήθη ἡμῖν σοφία*.

γ'. Τίς οὖν ἡμῶν σοφώτερος τῶν οὐ τὴν Πλάτωνος ἐχόντων σοφίαν, ἀλλ' αὐτὸν τὸν Χριστόν, τοῦτο τοῦ Θεοῦ βουληθέντος; Τί δὲ ἐστιν, Ἀπὸ Θεοῦ; Ὅταν μεγάλα εἴπη περὶ τοῦ Μονογενοῦς, τότε προσάπτει τὸν Πατέρα, ἵνα μὴ νομίση τις ἀγέννητον εἶναι τὸν Υἱόν. Ἐπειδὴ οὖν εἶπεν, ὅτι τοσαῦτα ἴσχυσε, καὶ τὸ πᾶν ἀνέθηκε τῷ Υἱῷ, σοφίαν αὐτὸν λέγων ἡμῖν γεγενῆσθαι καὶ δικαιοσύνην καὶ ἀγιασμόν καὶ ἀπολύτρωσιν. Διὰ τοῦ Υἱοῦ πάλιν τὸ πᾶν ἀνατιθεὶς τῷ Πατρὶ εἶπεν· Ἀπὸ Θεοῦ. Διὰ τί δὲ μὴ εἶπεν, Ἐσοφίσειν ἡμᾶς, ἀλλ', *Ἐγενήθη ἡμῖν σοφία*; Τὸ σαφιλὲς ἐνδεικνύμενος τῆς δωρεᾶς· ὡς ἂν εἰ ἔλεγεν· Ἐαυτὸν ἡμῖν ἔδωκε. Καὶ ὅρα πᾶς δὲψ προβαίνει. Πρῶτερον γὰρ ἡμᾶς σοφοῦς ἐποίησεν ἀπαλλάξας τῆς πλάνης, καὶ τότε δικαίους καὶ ἁγίους, τὸ Πνεῦμα χαρισάμενος, καὶ οὕτως ἀπήλλαξεν ἡμᾶς ἀπάντων τῶν κακῶν, ὥστε αὐτοῦ εἶναι. Καὶ οὐ τῆς οὐσιώσεως τοῦτο δηλωτικόν, ἀλλὰ τῆς πίστεως. Ἄλλαχού μὲν οὖν φησιν, ὅτι ἡμεῖς ἐγενόμεθα δικαιοσύνη ἐν αὐτῷ, οὕτως λέγων· *Τὴν μὴ γνόστα ἁμαρτίαν, ἁμαρτίαν ὑπὲρ ἡμῶν ἐποίησεν, ἵνα ἡμεῖς γενώμεθα δικαιοσύνη Θεοῦ ἐν αὐτῷ*· νῦν δὲ αὐτόν φησι δικαιοσύνη ἡμῖν γεγενῆσθαι, ὥστε ἔξῃσι τῷ βουλομένῳ μετέχειν σαφιλῶς. Οὐ γὰρ ὁ δεῖνα σοφοῦς ἐποίησε καὶ ὁ δεῖνα, ἀλλ' ὁ Χριστός. Ὁ τοίνυν καυχώμενος, ἐν αὐτῷ καυχᾶσθαι, μὴ ἐν τῷ δεῖναι καὶ τῷ δεῖναι· παρὰ τοῦ Χριστοῦ γέγονεν ἅπαντα. Διὸ εἰπὼν, *Ὅς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία καὶ δικαιοσύνη καὶ ἀγιασμός καὶ ἀπολύτρωσις*, ἐπήγαγεν· *Ἴνα, καθὼς γέγραπται, Ὁ καυχώμενος, ἐν Κυρίῳ καυχᾶσθω*. Διὰ τοῦτο καὶ σφοδρῶς κατηνέχθη κατὰ τῆς τοῦ [37] Ἑλλήνων σοφίας, ἵνα οὕτω αὐτῷ⁴ πείσῃ τῶν ἀνθρώπων, ὥστε πρὸν καὶ ἐστι δίκαιον, ἐν Θεῷ καυχᾶσθαι. Ὅταν γὰρ παρ' ἑαυτῶν τὰ ὑπὲρ ἑαυτοῦς ζητῶμεν, οὐδὲν μωρότερον, οὐδὲν ἀσθενέστερον ἡμῶν γίνεται. Ἰλιώτταν μὲν γὰρ ἔχειν ἠκονημένην, δυνατόν, δόγματα δὲ ἰσχυρὰ, ἀμήχανον· ἀλλὰ τοῖς τῶν ἀραχνίων ὑφάσμασιν εὐκασιαν οἱ λογισμοὶ καθ' ἑαυτοὺς ἔσθες. Εἰς τοῦτο γὰρ τινες παρήλασαν μανίας, ὡς μὴδὲν ἀληθὲς εἶναι λέγειν τῶν ὕψων, ἀλλὰ πάντα ἐναντία δισχυρίζεσθαι τῶν φαινομένων. Μηδὲν τοίνυν εἶπες σαυτοῦ, ἀλλ' ἐν πᾶσιν ἐν Θεῷ καυχῶ· μηδὲν ἀνθρώπῳ τί ποτε λογίσῃ. Εἰ γὰρ Παῦλος οὐδὲν χρὴ λογίζεσθαι, πολλῷ μᾶλλον ἐτέροις· Ἐγὼ γὰρ, φησὶν, ἐφύτευσα, Ἀπολλῶς ἐπότισεν, ἀλλ' ὁ Θεός ἠΐξασεν. Ὁ μαθὼν ἐν Κυρίῳ καυχᾶσθαι, οὐδέποτε ἐπαρθήσεται, ἀλλ' ἀεὶ καὶ μετριάσει, καὶ ἐν πᾶσιν ἔσται εὐχάριστος. Ἄλλ' οὐ τὰ τῶν Ἑλλήνων τοιαῦτα, ἀλλὰ πάντα ἑαυτοῖς ἀνατι-

^c Locum vitiatum ore codicis Regii restituimus. Edili, ὥστε οὕτω εἶναι, καὶ τῆς οὐσιώσεως τοῦτο καὶ ἡσταις. ^d Ita Regius codex. In ediliis ἵνα τοῦτο πᾶσι, male.

^a Legebatur οἰσίν καὶ σοφίαν. ^b Aberant haec, ἵνα..... ἀπόληται.

care in conspectu Dei. Omnia enim Deus ideo facit, (a) [ut superbiam et arrogantiam reprimat, ut jactationem tollat: et vos in hoc perstatis? Omnia facit], ut nihil nobis imputemus, ut omnia Deo adscribamus: et vos huic et illi vos addixistis? Et quam veniam consequimini? Nam ostendit Deus fieri non posse ut nostra solum opera salutem assoquamur; et hoc ab initio fecit. Neque enim tuum poterant homines per se servari, sed oportebat obeuntes cæli pulchritudinem, terræ magnitudinem, et aliarum creaturarum corpus, sic adduci ad rerum Opificem. Hoc porro fecit jam ante reprimens futuram sapientiæ vanam opinionem. Quemadmodum si quis magister, cum jusserit discipulum sequi quocumque ducatur, ubi viderit illum prævenire et velle a seipso cuncta discere, sinens illum errare, ostendit illum non sibi sufficere ad disciplinam, et tunc quæ sua sunt iaducit: ita et Deus jussit initio sequi per rerum creaturarum comprehensionem; quia vero noluerunt, cum experientia docuisset illos non sibi sufficere, tunc ipsos ad se alio modo ducit: pro tabula dedit mundum. Neque in his meditati sunt philosophi, neque illi obsequi voluerunt, neque hanc ad ipsum ingredi viam, quam ille jusserat. Aliam ille induxit viam priorè clariorem, quæ persuaderet hominem solum non sibi ipsi sufficere. Tunc enim licebat ratiocinia movere, et externa uti sapientiâ, per res creatas ductos: nunc autem nisi quis stultus fiat, id est, nisi omne ratiocinium et omnem sapientiâ evacuet ac fidei se tradat, servari nequit. Non parum igitur est, quod cum viam facilem reddiderit, morbum quoque inde ortum evulserit, ut non gloriatur homines neque altum sapiant: *Ut non gloriatur omnis caro.* Hinc enim peccatum ortum est, quod Dei legibus se sapientiores esse contenderint, nolentes ita discere ut ille constituit. Propterea neque sic omnino didicerunt. Sic etiam factum est ab initio. Dixit Adamo, Hoc fac, hoc ne feceris. Ille se plura reperiturum sperans, obsequitum non est, et quod habebat perdidit. Dixit iis qui postea fuere, Ne in re creata consistite, sed per illam Creatorem contemplantini. Illi autem, quasi quid dictis sapientius invenissent, innumeris moverunt labyrinthos. Quapropter et secum et inter se mutuo conflixerunt, ac neque Deum invenerunt, neque de re creata quid clare noverunt, neque congruentem et veram circa eam opinionem habuerunt. Ideo rursus magna vi illorum opinionem decutiens, indoctos primum induxit, ostendens omnes superna sapientiâ opus habere. Neque modo in cognitionis ratione, sed et in aliis omnibus homines et omnes res creatas omnino opus habere sui voluit, ut maximam haberet occasionem et subjectionis et necessitudinis, ne quæ resiliunt, perirent¹. Ideoque non permisit ut sibi ipsis satis ca-

¹ Hæc, ne quæ resiliunt, perirent, Savil. posuit in margine.

(a) Quæ uncinis clauduntur, in margine ferunt Montf. et Savil nobisque in textum recipere visum est.

sent. Nam si nunc etiam multi cum opus habeant, despiciunt; nisi hoc fuisset, quo superbiam non ascendissent? Itaque tantam gloriæ ostentationem, non ex invidia ille sustulit, sed ut retraheret illos ex pernicie inde parta. 30. *Ex ipso autem vos estis in Christo Jesu, qui factus est nobis sapientiâ a Deo, et justitiâ et sanctificatio et redemptio.* Illud, *Ex ipso*, non de productione ad essentiam ipsum dicere puto, sed de fide; id est, filios Dei fieri dicit, non ex sanguinibus neque ex voluntate carnis. Ne existimetis ergo, postquam a gloriatione nos exemerat, sic reliquisse: aliam enim majorem dedit gloriationem. In conspectu enim ejus non oportet gloriari. Filii ejus estis, hoc facti per Christum. Et postquam dixit, *Stulta mundi elegit et ignobilia*, ostendit illos esse omnium nobiliores, qui Deum patrem habeant. Hujus porro nobilitatis non hic vel ille, sed Christus vobis causa est, qui nos sapientes fecit et justos et sanctos; hoc enim significat illud, *Factus est nobis sapientiâ.*

3. Quis ergo nobis sapientior fuerit, qui non Platonis, sed Christum ipsum sapientiâ habemus, Deo ita volente? quid est autem illud, *A Deo?* Cum magna dixisset de Unigenito, tunc addit Patrem, ne quis putaret ingenitum Filium esse. Cum ergo dixisset eum tanta potuisse, etiam totum tributum Filio, dicens illum sapientiâ nobis factum fuisse, et justitiâ et sanctificationem et redemptionem. Per Filium rursus totum attribuens Patri dixit, *A Deo.* Cur autem non dixit, *Fecit nos sapientes*, sed, *Factus est nobis sapientiâ?* doni ostendens abundantiam, ac si diceret, Seipsum nobis dedit. Et vide quomodo procedat. Prius enim nos sapientes fecit cum ab errore liberavit, et tunc justos et sanctos, Spiritum largitus, et sic nos a malis omnibus liberavit, ita ut ipsius simus, non per ipsius essentiam, sed per fidem. Alii porro dicit, quod nos facti simus justitiâ in ipso: *Eum, qui non novit peccatum, peccatum pro nobis fecit, ut nos fieremus justitiâ Dei in ipso* (2. Cor. 5. 21); nunc autem dicit illum nobis factum fuisse justitiâ, ita ut volenti liceat ejus abunde consortem esse. Non enim hic vel ille sapientes fecit, sed Christus. Qui ergo gloriatur, in illo gloriatur, non in alio: a Christo omnia facta sunt. Ideo cum dixisset, *Qui factus est nobis sapientiâ et justitiâ et sanctificatio et redemptio*, subiunxit: 31. *Ut, quemadmodum scriptum est, Qui gloriatur, in Domino gloriatur* (Jer. 9. 25). Propterea etiam valde invectus est in sapientiâ Græcorum; ut hoc ipso persuadeat hominibus, ut etiam justum est, ut in Domino gloriatur. Nam cum a nobis ipsis quæ nos superant quærimus, nihil est nobis stultius, nihil imbecillius. Linguam enim acutam habere possumus; dogmata vero solida, non item; sed arancorum telis per se similia sunt ratiocinia. Eo enim quidam processerant audentia, ut eorum quæ sunt nihil verum esse dicerent, sed iis, quæ apparent, omnia contraria esse affirmarent. Nihil ergo tuum esse dixeris, sed in omnibus in Deo gloriaris; nulli homini aliquid unquam tribuas. Si enim Paulo nihil est attribuendum, multo magis cor-

teris : non ait ille, *Ego plantavi, Apollo rigavit, Deus autem incrementum dedit* (1. Cor. 3. 6). Qui didicit in Domino gloriari, numquam sese offeret, sed semper modeste aget, et in omnibus gratus erit. Res autem Græcorum non sunt hujusmodi, sed omnia illi sibi adscribunt. Ideoque ex hominibus deos faciunt; adeo illos arrogantia pessumdedit. Demum hora est ut cum illis concertemus. Ubi ergo die superiori orationem reliquimus? Dicebamus, non posse ex humana consequentia philosophos a piscatoribus superari: attamen fieri potuit; unde palam est, id per gratiam factum esse. Dicebamus fieri non posse, ut tot et tam præclara gesta vel cogitarent quidem; et ostendimus illos non modo cogitasse, sed etiam cum magna facilitate ad finem perduxisse.

Ex gratia divina apostoli orbem converterunt. — In hoc ipso hodie orationis capite nos exercebimus: unde illis venerit in mentem, ut sperarent se totum orbem terræ posse vincere, si non vidissent Christum resurrexisse. Num in mentis excessu quidpiam tale inconsiderate et temere cogitarunt? Omnem quippe amentiam superat, absque Dei gratia tantam rem perfici posse sperare. Quomodo hoc effecissent insanientes et in mentis excessu? Sin vero sanæ mentis erant, ut et res ipsæ probant, quomodo non acceptis ex cælo fide dignis pignoribus, nec supernam adepti gratiam, ausi essent ad tanta exire bella, in terra et in mari suscipienda, et ad mutandos totius orbis mores, tanto tempore confirmatos, homines duodecim se accingere et ita fortiter stare? Et quod majus est, ad cælum vocantes et supernas habitationes, unde expectabant se auditoribus persuasuros esse? Et si quidem fuissent educati in gloria, opibus, potentia et eruditione, ne sic quidem ad tantam molem rerum se extollere posse videbantur; sed tamen aliqua ratione potuissent expectari: nunc vero alii in lacubus, alii in pelilibus versabantur, alii in telonio. Nihil autem est his studiis ineptius ad philosophiam, et ad persuadendum, ut magna quis imaginetur, maxime vero quando nullum suppetit exemplum. At illi non modo exempla non habebant, quæ se superaturos sperarent, sed etiam habebant, quod superaturi non essent, eaque recentia. Multi namque qui innovare teutaverant, extincti fuerant (non de Græcorum rebus loquor; illæ quippe nondum erant; sed de ipsis Judæis eodem tempore), non cum duodecim hominibus, sed cum magna multitudine res aggressi. Nam Theudas et Judas magnos habentes hominum cœtus, cum discipulis perierant. Et ex his exemplis ortus timor poterat illos deterrere, nisi admodum persuasi fuissent sine divina virtute non posse quempiam superare. Quod si etiam se vincere posse sperabant, qua spe fulti tanta adiissent pericula, nisi ad futura respexissent? Ponamus autem illos se superaturos sperasse, quid lucri sperabant ex eo, quod omnes adducerent ad eum qui non resurrexit, sicut dicitis?

4. Nam si nunc homines qui crediderunt de regno cælorum et de innumeris bonis, difficile pericula sub-

eunt, quomodo tanta incassum passi essent, imo vero ad malum? Si enim non facta fuissent illa quæ vere facta sunt, et si Christus in cælum non ascendisset, hæc fingere contententes et aliis persuadere, Deum offensuri erant et mille a superis fulmina expectaturi. Alioquin autem etiamsi vivente Christo tantam habuissent alacritatem, ipso mortuo illam exstinxissent. Nam si non resurrexisset, ipsis deceptor et simulator fuisset. An nescitis exercitus vivente duce et imperatore, etiamsi debiles et non numerosi sint, consistere; illis vero defunctis, etiamsi validi sint, dissolvi? Quibusnam, quæso, probabilibus rationibus usuri erant prædicationem aggressuri, et per orbem totum exituri? quot impedimentis non detenti fuissent? Nam si furentes erant (hoc dicendi finem non faciam), nihil penitus recte gessissent: nemo enim furentibus obtemperat: si autem rem bene gesserunt, ut gesserunt utique, et finis ostendit, omnium sapientissimi erant. Si omnium sapientissimi erant, palam est illos non temere ad prædicationem venisse. Nisi enim vidissent illum resurrexisse, quid poterat illos ad hoc bellum educere? quid non illos avertisset? Dixit illis, Post tres dies resurgam, et regnum cælorum pollicitus est: dixit illis, quod orbem terrarum superaturi essent, accepto Spiritu sancto; et ad hæc innumera alia dixit naturam omnem superantia. Itaque, si nihil horum evenisset, etsi viventi crediderant, eo mortuo non ultra credidissent, nisi resuscitatum vidissent. Dixissent enim, Post tres dies se resurrecturum dixit, et non resurrexit: Spiritum se daturum promisit, et non misit: quomodo ergo de futuris illi credemus, cum præsentia falsi convicta sint? Qua de causa, si non resurrexisset, prædicatum illum resurrexisse? Quia ipsum amabant, inquires. Atqui ipsum deinde odio habituri erant, quod se decepisset et prodidisset, et quod mille factis promissis, induxisset in domos, parentes et omnia relinquerent, quod totam Judæorum gentem contra se suscitasset, ac se prodidisset. Quod si illud ex infirmitate factum fuisset, id ignovissent; nunc vero existimaretur ex improbitate factum. Oportebat enim verum dicere, neque cælum promittere, homo cum esset mortalis, ut dicitis. Quare verisimile est contraria facturos fuisse, fallaciam prædicaturos, et dicituros ipsum simulatorem et præstigiatorum fuisse: sic enim ex periculis liberati fuissent, sic bellum solvissent. Si enim militibus pecuniam dederunt Judæi, ut dicerent, ipsos corpus furto sustulisse; si transeuntes discipuli dixissent, Ipsum furati sumus, nec resurrexit: quanto non affecti fuissent honore? Ipsis itaque licebat honorari et coronari. Cur ergo contumeliis affici et periclitari maluerunt, nisi divina quedam virtus fuisset his omnibus potentior, quæ id ipsis suaderet? Sin autem nondum persuademus, illud quoque cogita: si hoc non esset, etiamsi valde præparati fuissent, non prædicandum illum suscepissent, sed aversati illum fuissent. Scitis enim nos ne nomina quidem eorum, qui nos ita deceperint, audire velle. Cur autem nomen ejus prædicarunt? an quod

θέσει. Διὸ καὶ ἀπὸ ἀνθρώπων ποιῶσι θεοὺς· οὕτως αὐτοὺς ἢ ἀπόνοια ἐξετραχίλισεν. Ὡρα δὴ λοιπὸν ἐστὶ πρὸς τὴν τοῦτων ἐξελθεῖν μάχην. Πού τοίνυν κατελίπομεν τὸν λόγον τῇ προτέρᾳ; Ἐλέγομεν, ὅτι οὐκ ἦν δυνατὸν κατὰ ἀνθρωπίνην ἀκολοθησίαν περιγενέσθαι τῶν φιλοσόφων τοὺς ἀλίεας· ἀλλ' ὁμως γέγονε δυνατόν· ὅθεν δῆλον, ὅτι χάριτι γέγονεν. Ἐλέγομεν, ὅτι οὐκ ἦν δυνατὸν οὐδὲ ἐνοηθῆσαι αὐτοὺς τοσαῦτα κατορθώματα· καὶ ἐδειξαμεν, ὅτι οὐ μόνον ἐνενόησαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τέλος ἤγαγον μετὰ πολλῆς τῆς εὐκολίας.

Τὸ αὐτὸ δὴ καὶ σήμερον γυμνάσωμεν τοῦ λόγου τὸ κεφάλαιον, πόθεν αὐτοῖς ἐπῆλθε προσδοκῆσαι τῆς οἰκουμένης περιγενέσθαι, εἰ μὴ εἶδον τὸν Χριστὸν ἀναστάντα. Μὴ γὰρ ἐξεστῆσαν, ὥστε τοιοῦτόν τι λογίσασθαι ἀπλῶς καὶ εἰκῇ; Καὶ γὰρ ὑπερβάλλει πᾶσαν μανίαν τὸ προσδοκῆσαι ἄνευ χάριτος τοσοῦτον περιγενέσθαι πράγματος. Πῶς δ' ἂν αὐτὸ κατώρθωσαν μαινόμενοι καὶ ἐξεστηχότες; Εἰ δὲ ἐσωφρόνουν, ὥσπερ οὖν καὶ τὰ πράγματα ἐδειξε, πῶς ἄνευ τοῦ λαθεῖν ἐνέχυρα ἀξίωιστα ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ τῆς ἄνωθεν ἀπολαύσαι ῥοπῆς, ὑπέμενον πρὸς τοσοῦτους ἐξελθεῖν πολέμους, καὶ γῆ; καὶ θαλάττης κατατολμῆσαι, καὶ πρὸς μεταβολὴν τῶν τῆς οἰκουμένης ἀπάσης ἐθῶν τῶν ἐν χρόνῳ τοσοῦτω παγέντων ἀνθρώποι δώδεκα ἀποδύσασθαι, καὶ στήναι γενναίως οὕτω; Καὶ τὸ δὴ μεῖζον, πρὸς τὸν οὐρανὸν καλοῦντες καὶ τὰς ἄνω διατριβὰς, πόθεν προσεδόκων πείθειν τοὺς ἀκούοντας; Καὶ εἰ μὲν ἦσαν ἐν δόξῃ καὶ πλούτῳ καὶ δυνατείᾳ καὶ παιδεύσει τραφέντες, μάλιστα μὲν οὐδὲ οὕτω πρὸς τοσοῦτον ὄγκον πραγμάτων εἰκόσ ἦν αὐτοὺς ἐπαρθῆναι· πλὴν ἀλλὰ μᾶλλον τινα λόγον εἶχεν ἢ προσδοκία· νῦν δὲ οἱ μὲν πρὸς λίμνας, οἱ δὲ περὶ ἕρματα ἤσχηλῆντο, οἱ δὲ περὶ τελωνίαν. Οὐδὲν δὲ τοῦτων τῶν ἐπιτηδευμάτων ἀχρηστότερον πρὸς φιλοσοφίαν καὶ πρὸς τὸ πείσαι μεγάλα φαντάζεσθαι, καὶ μάλιστα ὅταν μὴ παραδείγματι τις ἔχη. Μᾶλλον δὲ οὐ μόνον παραδείγματα οὐκ εἶχον, ὅτι περιέσσονται, [58] ἀλλ' ὅτι καὶ οὐ περιέσσονται, καὶ ταῦτα δὴ ἐναυλα. Πολλοὶ γὰρ ἐπιχειρήσαντες καινοτομίαις ἐσθόσθησαν (οὐχὶ τὰ παρ' Ἑλλῆσι ἢ λέγω· ἐκεῖνα γὰρ οὐδὲ ἦσαν ἢ, ἀλλὰ παρ' αὐτοῖς τοῖς Ἰουδαίοις ἐν αὐτῷ τῷ καιρῷ), οὐχὶ μετὰ δώδεκα ἀνθρώπων, ἀλλὰ μετὰ πλήθους πολλοῦ τοῖς πράγμασι ἐπιτιθέμενοι. Καὶ γὰρ Θεοῦδᾶς καὶ Ἰούδας συστήματα ἔχοντες μεγάλα ἀνθρώπων μετὰ τῶν μαθητῶν ἀπώλοντο. Καὶ ὁ παρ' ἐκεῖνων φόδος Ἰκανὸς ἦν τούτους παιδεῦσαι, εἰ μὴ σφόδρα ἦσαν πεπεισμένοι, ὅτι ἄνευ θείας δυνάμεως ἀμήχανον περιγενέσθαι. Εἰ δὲ καὶ προσεδόκων κρατῆσαι, ποίαις ἐλπίσι τοσοῦτος ἀνεδέχοντο κινδύνους, εἰ μὴ πρὸς τὰ μέλλοντα εὐίων; Θῶμεν δὲ, ὅτι καὶ ἠλπίζον κρατῆσαι· τί προσεδόκων κερδαίνειν ἐκ τοῦ προσάγειν ἅπαντας τῷ μὴ ἀναστάντι, καθὼς φασε;

δ'. Εἰ γὰρ νῦν πιστεύσαντες ἀνθρώποι περὶ βασιλείας οὐρανῶν καὶ μυρίων ἀγαθῶν, δυσκόλως καταδέχονται κινδύνους, πῶς ἂν ἐκεῖνοι μάτην τοσαῦτα ἂν ὑπέμειναν, μᾶλλον δὲ καὶ ἐπὶ κακῷ; Εἰ γὰρ μὴ ἐγένετο τὰ γεγενημένα, μηδὲ εἰς τὸν οὐρανὸν ὁ Χριστὸς ἀνέβη,

πάντως, ταῦτα πλάττειν φιλονεικοῦντες καὶ τοὺς ἄλλους πείθειν, τῷ Θεῷ προσκρούειν ἐμειλλον καὶ μυρίους ἄνωθεν προσδοκῶν κερανοῦς. Ἄλλως δὲ, εἰ καὶ ζῶντος τοῦ Χριστοῦ τοσαύτην εἶχον προθυμίαν, ἀποθανόντος ἂν ἐσθεσαν αὐτήν. Ἐδοξε γὰρ ἂν αὐτοῖς, εἰ μὴ ἀνέστη, ἀπατεῶν εἶναι τις καὶ εἴρων. Οὐκ ἴσαστε, ὅτι τὰ στρατόπεδα, τοῦ μὲν στρατηγοῦ καὶ βασιλείου ζῶντος, κἂν ἀσθενῇ ἢ, συγκροτεῖται· ἀπελθόντων δὲ ἐκεῖνων, κἂν ἰσχυρὰ ἦ, διαλύεται; Ποίοις οὖν, εἰπέ μοι, λόγοις ἐκέχρητο πιθανοῖς, μέλλοντες ἄπεισθαι τοῦ κηρύγματος καὶ πρὸς τὴν οἰκουμένην ἐξίναί ἄπασαν; ποίοις δὲ κωλύμασιν οὐκ ἂν κατεσχέθησαν; Εἰ γὰρ μαινόμενοι ἦσαν (τὸ γὰρ αὐτὸ λέγων οὐ παύσομαι), οὐδὲ ὅλως κατορθώσαι ἔδει· οὐδέεις γὰρ μαινόμενοις πείθεται· εἰ δὲ κατώρθωσαν, ὥσπερ οὖν καὶ κατώρθωσαν, καὶ δεῖκνυσι τὸ τέλος, πάντων ἦσαν σφώτεροι. Εἰ δὲ πάντων ἦσαν σφώτεροι, εὐδὴλον ὅτι οὐκ ἂν ἀπλῶς ἤλθον ἐπὶ τὸ κήρυγμα. Εἰ γὰρ μὴ εἶδον αὐτὸν ἀναστάντα, τί ἦν ἱκανὸν αὐτοῦς ἐξαγαγεῖν ἐπὶ τὸν πόλεμον τοῦτον; τί δὲ οὐκ ἂν αὐτοὺς ἀπέτρεψεν; Εἶπεν αὐτοῖς, ὅτι Μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀναστήσομαι, καὶ περὶ βασιλείας οὐρανῶν ἐπηγγεῖλατο· εἶπεν, ὅτι Κρατήσομαι τῆς οἰκουμένης Πνεῦμα λαθόντες ἅγιον· καὶ μυρία πρὸς τοῦτος ἕτερα πᾶσαν ὑπερβαίνοντα φύσιν. Ὡστε εἰ μὴδὲν τούτων γέγονεν, εἰ καὶ ζῶντι ἐπαίθοντο, τελευτήσαντος οὐκ ἂν ἐπαίσθησαν, εἰ μὴ εἶδον ἀναστάντα. Εἶπον γὰρ ἂν· Μετὰ τρεῖς ἡμέρας, ἔλεγεν, ἀναστήσομαι, καὶ οὐκ ἀνέστη· Πνεῦμα ὑπέσχετο δώσειν, καὶ οὐκ ἐπεμψε· πῶς οὖν ὑπὲρ τῶν μελλόντων αὐτῷ πιστεύσομεν, τῶν παρόντων ἐληλεγμένων; Τίνος δὲ ἕνεκεν μὴ ἀναστάντος, ἐκήρυττον ὅτι ἀνέστη; Ἐπειδὴ ἐφίλουν αὐτὸν, φησί. Καὶ μὴν μισεῖν λοιπὸν εἰκόσ ἦν ἀπατήσαντα [59] καὶ προδεωκότα, καὶ ὅτι μυρίας αὐτοὺς ἐλπίσιν ἐπάρας, καὶ οἰκίας καὶ γονέων καὶ πάντων ἀποστήσας, καὶ ὀλόκληρον ἔθνος, ἐκπολεμώσας αὐτοῖς τὸ Ἰουδαίον, προέδωκεν ὑστερον. Καὶ εἰ μὲν ἀσθενείας ἦν τὸ γενόμενον, συνέγνωσαν ἂν· νυνὶ δὲ κικουρηγίας πολλῆς εἶναι ἐνομίζετο. Ἐδει γὰρ τάληθές εἰπεῖν, καὶ μὴ τὸν οὐρανὸν ἐπαγγεῖλαισθαι· ἀνθρώπων δυνατὸν θνητῶν, ὡς φασε. Ὡστε τούναντιον εἰκόσ ἦν αὐτοὺς ποιεῖν, κηρύττειν τὴν ἀπάτην, καὶ λέγειν αὐτῶν εἴρωνια καὶ γόητα· οὕτω γὰρ ἂν καὶ τῶν κινδύνων ἀπηλλάγησαν, οὕτω καὶ τὸν πόλεμον ἔλυον. Εἰ γὰρ τοῖς στρατιώταις ἀργύριον ἔδωκαν οἱ Ἰουδαῖοι ἵνα εἰπωσιν, ὅτι ἐκλεψαν τὸ σῶμα· εἰ παρελθόντες εἶπον οἱ μαθηταὶ ὅτι Ἐκλέψαμεν, καὶ οὐκ ἀνέστη, ποίαις ἂν οὐκ ἀπέλουσαν τιμῆς; Ὡστε ἐξῆν αὐτοῖς καὶ τιμᾶσθαι καὶ στεφανοῦσθαι. Τίνος οὖν ἕνεκεν τὸ ὑβρίζεσθαι καὶ κινδυνεύειν ἀντικατηλλάξαντο τούτων, εἰ μὴ θεία τις ἦν ἢ πείθουσα αὐτοὺς δύναμις, ἢ τούτων ἀπάντων δυνατωτέρα; Εἰ δὲ μηδέπω πείθομεν, λογίζου κακεῖνο, ὅτι εἰ μὴ τοῦτο ἦν, κἂν εἰ σφόδρα παρεσκευάζοντο, οὐκ ἂν ἐπ' αὐτῷ τὸ κήρυγμα ἐκήρυξαν, ἀλλ' ἀπεστράφησαν αὐτόν. Ἰσαστε γὰρ ὅτι οὐδὲ τὰ ὀνόματα βουλόμεθα τῶν τὰ τοιαῦτα ἀπατώντων ἡμᾶς ἀκούειν. Τίνος δὲ ἕνεκεν καὶ ἐκήρυττον αὐτοῦ τὸ ὄνομα; προσδοκῶντες ὅτι κρατήσομαι δι' αὐτοῦ; καὶ μὴν τούναντιον ἐχρῆν προσδοκῶν, ὅτι εἰ καὶ ἐμειλλον κρατῆσαι, ἀπώλοντο ἀπατεῶνος ὄνομα φέροντες εἰς μέσον. Εἰ δὲ συσκιάσαι τὰ πρότερα ἐβούλοντο, ἔδει εἰγῆσαι,

* Sic Regius codex Edm̄i vero, τοῖς παρ' Ἑλλῆσι.
 † *Legebatur* οὐδὲν ἦσαν.

ὡς τὸ γε ἐπαγωνίζεσθαι, μειζῶνως ἀνήπτε καὶ τὸν κελμενον καὶ τὸν γέλωτα. Πόθεν οὖν ἐπήλθεν αὐτοῖς ἀναπλάσις τοιαῦτα; καὶ γὰρ ἄπερ ἤκουσαν, ἀπώλεσαν. Εἰ δὲ οὐκ ἔντος φόβου πολλὰ ἐπαλανθάνοντο, καὶ τινα οὐδὲ ἐνόουν, καθῶς καὶ ὁ εὐαγγελιστῆς φησι, τοσοῦτου κινδύνου καταλαβόντος, πῶς οὐκ ἂν ἅπαντα αὐτῶν ἀπέπτη; Καὶ τί λέγω τὰ ῥήματα; ὅπου γε καὶ ὁ πρὸς αὐτὸν τὸν διδάσκαλον πόθος ἤρέμα κατεμαραίνεται τῷ φόβῳ τῶν ἐσομένων· ὅπερ αὐτοῖς καὶ ὠνεφέδιεν. Ἐπειδὴ γὰρ πρὸ τούτου μὲν ἐκκρεμάμενοι αὐτοῦ, σννεχῶς ἠρώτων, Πού ὑπάγει; ὕστερον δὲ, ὅτε τοὺς μακροὺς ἀπέτεινε λόγους τὰ δεινὰ διηγοῦμενος τὰ παρ' αὐτὸν τὸν σταυρὸν καταληψόμενα αὐτοὺς, εἶτα τῷ δέει παγέντες ἐναπέμειναν ἀχναίς· ἀκουσον πῶς τοῦτο αὐτὸ προφέρει αὐτοῖς λέγων· Οὐδέκις ἐξ ὕμων ἐρωτᾷ με· Πού ὑπάγει; ἀλλ' ὅτι *ἰελαθληκα ὕμων ταῦτα, ἡ λύπη πεπλήρωκεν ὕμων τὴν καρδίαν*. Εἰ τοίνυν προσδοκῶντες αὐτὴν ἀποθανεῖσθαι καὶ ἀναστήσεσθαι οὕτως ἤλγουν, ἀναστάντα αὐτὸν μὴ ἰδόντες, πῶς οὐκ ἂν ἀπώλοντο, καὶ εἰς αὐτὴν ἂν ἐσπούδασαν καταδύναμι τὴν γῆν, καὶ ἀθυμῆ τῆ τῆς ἀπάτης καὶ δέει τῶν ἐσομένων πολιορκούμενοι;

ε'. Πόθεν δὲ καὶ τὰ ὑψηλὰ αὐτοῖς δόγματα; τὰ γὰρ ὑψηλότερα ὕστερον εἶπεν αὐτοὺς ἀκούσεσθαι· *Πολλὰ γὰρ ἔγω λέγειν ὕμιν*, φησὶν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν [40] ἀρεῖ. Ὅστε τὰ λειπόμενα ὑψηλότερα ἦν. Εἰς δὲ τὸν μαθητῶν οὐδὲ εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἤθελον ἀπελθεῖν μετ' αὐτοῦ, ἐπειδὴ κινδύνων ἤκουσαν, ἀλλ' ἔλεγον· *Ἀπέλωμεν καὶ ἡμεῖς, ἵνα ἀποθάνωμεν μετ' αὐτοῦ*. βαρυνόμενος ἐπειδὴ προσεδόκησεν ἀποθανεῖσθαι. Εἰ δὲ μετ' αὐτοῦ ὦν προσεδόκησεν ἀποθανεῖσθαι, καὶ ἀνεδύετο διὰ τοῦτο, χωρὶς αὐτοῦ καὶ τῶν λοιπῶν μαθητῶν τί οὐκ ἂν ἤλπισε τότε παθεῖν ἡ; Καὶ πολὺς ὁ ἐλεγχος ἦν τῆς ἀναισχυντίας. Τί δὲ καὶ εἶχον εἰπεῖν ἐξόντες; Τὸ μὲν γὰρ πάθος ἡ οἰκουμένη πᾶσα ἤδει· καὶ γὰρ ἐφ' ὑψηλοῦ ἐκρέματο τοῦ ἱερῶν, καὶ ἐν ἡμέρᾳ μέση, καὶ ἐν μετροπόλει, καὶ ἐν ἑορτῇ μεγίστῃ, ἐν ἧ μάστιχα οὐκ ἐνήν τινα ἀπολειφθῆναι· τὴν δὲ ἀνάστασιν οὐδεὶς εἶδε τῶν ἐξωθεν, ὅπερ οὐ μικρὸν αὐτοῖς πρὸς τὸ πείθειν ἐμπόδιον ἦν. Καὶ ὅτι μὲν ἐτάφη, πάντες διεθρύλλουν· καὶ ὅτι ἐκίεψαν τὸ σῶμα αὐτοῦ οἱ μαθηταί, οἱ στρατιῶται μετὰ τῶν Ἰουδαίων ἀπάντων ἔλεγον· ὅτι δὲ ἀνίστη, τῶν ἐξωθεν οὐδεὶς εἶδε. Πόθεν οὖν προσεδόκησαν πείθειν τὴν οἰκουμένην; Εἰ γὰρ θαυμάτων γινόμενων στρατιῶται ἐπέισθησαν τὰ ἐναντία μαρτυρῆσαι, πόθεν προσεδόκουν οὗτοι χωρὶς θαυμάτων κηρύττειν, καὶ μῆδὲ ὀβολὸν κεκτημένοι πείθειν γῆν καὶ θάλατταν περὶ τῆς ἀναστάσεως; εἰ δὲ δόξης ἐρῶντες τοῦτο ἐποίουν, πολλῶν μᾶλλον ἂν ἕκαστος ἐαυτῷ δόγματα ἐπεφήμισεν, οὐχὶ τῷ ἀπελθόντι. Ἄλλ' οὐκ ἂν ἐπέισθησαν αὐτοῖς οἱ ἄνθρωποι; Καὶ περὶ τίνος ἀκούοντες μᾶλλον ἐπίστευον; περὶ ἐκείνου τοῦ συλληφθέντος καὶ σταυρωθέντος, ἧ περὶ αὐτῶν τῶν τὰς χεῖρας ἐκφυγόντων τὰς Ἰουδαϊκάς; Τίνος δὲ ἐνεκεν, εἰπέ μοι, μέλλοντες ὁ τοῦτο ποιεῖν, οὐκ εὐθέως τὴν Ἰουδαίαν ἀφέντες, εἰς τὰς ἐξω πόλεις ἀπῆλθον, ἀλλ' ἔβηον ἐστρέφοντο; Πῶς δὲ, εἰ μὴ σημεῖα ἐποίουν, ἐπειθον; Καὶ εἰ μὲν ἐποίουν (ἐποίουν γὰρ), Θεοῦ δύναμις ἦν τὸ γινόμενον· εἰ δὲ μὴ ἐποίουν καὶ ἐκράτων, πολὺ θαυμαστότερον ἦν τὸ συμβᾶν. Οὐκ ἤδεσαν Ἰουδαίους, εἰπέ μοι, καὶ τὴν πονηρὰν αὐτῶν μελέτην

καὶ τὴν φθόνων γέμουσαν ψυχὴν; Καὶ γὰρ Μωδοσεε ἐλίθασαν μετὰ τὸ πέλαιος ὅπερ ἐπέζευσαν, μετὰ τὴν νίκην καὶ τὸ τρόπονον ἐκείνου τὸ θαυμαστὸν, ὅπερ ἔστησαν ἀναμιμῶδι διὰ τῶν ἐκείνου χειρῶν κατὰ τῶν δουλωσαμένων ἠ αὐτοῦς Αἰγυπτίων, μετὰ τὸ μάννα, μετὰ τὰς πέτρας καὶ τὰς πηγὰς τῶν ποταμῶν τὰς ἐκείθεν βραγείσας, μετὰ τὰ μυρία θαύματα τὰ ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Ἐρυθρᾶς καὶ τῆς ἐρήμου· *Τερεμίαν εἰς λάκκον ἐνέβαλον, καὶ πολλοὺς τῶν προφητῶν κατέσφαξαν*. Ἄκουσον γοῦν τί φησιν Ἥλιος καὶ τὸν φοβερὸν λιμὸν ἐκείνον καὶ τὸν θαυμαστὸν ὕετον καὶ τὴν λαμπάδα, ἣν ἐκ τῶν οὐρανῶν κατήνεγκε, καὶ τὸ παράδοξον ὄλοκαύτωμα, ὡς πορρωτάτω τῆς χώρας αὐτῶν ἐλαυνόμενος· *Κύριε, τοὺς προφήτας σου ἀπέκτειναν, τὰ θουσιαστῆριά σου κατέσκηψαν, κἀγὼ ὑπελείψομαι μόρον, καὶ ζητοῦσι τὴν ψυχὴν μου*. [41] Κάιτοι γε οὐδὲν τῶν νομίμων ἐκίνουν. Τούτοις οὖν πόθεν εἶχον προσέχειν; εἰπέ μοι· καὶ γὰρ ἀπάντων ἦσαν ἐκείνων εὐτελέστεροι, καὶ τοιαῦτα ἐκαινοτόμου, δι' ἃ καὶ τὸν διδάσκαλον ἐσταύρωσαν. Καὶ ἄλλως δὲ, οὐκ οὕτως ἐδόκει δεινὸν εἶναι τὸν τὸν Χριστὸν ταῦτα λέγειν, καὶ τούτους. Τὸν μὲν γὰρ ἴσως ἐνόμιζον ἐαυτῷ δόξαν κτώμενον ταῦτα ποιεῖν, τούτου; δὲ καὶ μειζῶνως ἂν ἐμίσησαν, ἅτε ὑπὲρ ἐτέρου πολεμοῦντας αὐτοῖς. Ἄλλ' οἱ νόμοι αὐτοῖς ἐδοθήθουν οἱ Ῥωμαίων; Ἄλλ' ἀπὸ τούτων καὶ ἐνεποδίζοντο μᾶλλον, καὶ γὰρ ἔλεγον· Πᾶς ὁ πούωρ ἐαυτὸν βασίλευ, οὐκ ἔστι φίλος τοῦ Καίσαρος. Ὅστε τοῦτο μόνον ἱκανὸν ἦν ἐμποδίσαι, ὅτι τοῦ νομισθέντος εἶναι τυράννου καὶ μαθηταὶ ἦσαν, καὶ τὰ ἐκείνου κρατύνειν ἐβούλοντο. Τί δὲ ὄλω; αὐτοὺς ἐπήρην εἰς τοσοῦτους κινδύνους ἐμπεςαίν; τί δὲ περὶ αὐτοῦ λέγοντες ἐδόκουν εἶναι ἠ πιθανοί; ὅτι ἐσταυρώθη; ὅτι ἀπὸ γυναικὸς ἐτέχθη Ἰουδαίας πτωχῆς, Ἰουδαίῳ τέκτονι μαμηνηστουμένης; ὅτι ἐξ ἔθνους ἦν τῆ οἰκουμένη ἀπεχθανομένου; Ἄλλὰ ταῦτα πάντα οὐχὶ πέθειν μόνον καὶ ἐφέλκεσθαι τοὺς ἀκούοντας, ἀλλὰ καὶ προσίστασθαι πᾶσιν ἦν ἱκανὰ, καὶ μάλιστα τὰ παρὰ τοῦ σκηνοποιοῦ καὶ τοῦ ἀλίως λεγόμενα. Οὐκ ἂν οὖν ταῦτα πάντα ἐνενηθῶσαν οἱ μαθηταί; καὶ γὰρ αἱ δειλαὶ φύσεις πλείονα τῶν ὄντων ἀναπλάττειν δύνανται· τοιαῦτα δὲ ἦσαν αἱ ἐκείνων. Πόθεν οὖν ἤλπιζον κατορθώσασιν; μᾶλλον δὲ οὐκ ἤλπισαν, μυρίων ὄντων τῶν ἀπαγόντων ἠ αὐτοὺς, εἰ γε μὴ ἀνέστη ὁ Χριστός.

σ'. Οὐκ εὐθὺς καὶ τοῖς σφόδρα ἀνοήτοις, ὅτι εἰ μὴ σαφίλους καὶ μεγάλης ἀπέλαυσαν χάριτος, καὶ ἐνέχυρα τῆς ἀναστάσεως ἔλαβον, οὐ μόνον πράξει καὶ ἐπιχειρῆσαι, ἀλλ' οὐδὲ ἐνοησαι ταῦτα ἠδύναντο; Εἰ γὰρ τοσοῦτων ὄντων κωλυμάτων πρὸς τὸ βουλεύεσθαι, οὐ λέγω πρὸς τὸ κατορθώσασιν, καὶ ἐβουλεύσαντο καὶ εἰς ἔργον ἐξήγαγον καὶ μείζονα πάσης ἐλπίδος ἐποίησαν, παντὶ που δήλον, ὅτι οὐκ ἀνθρωπίνῃ δυνάμει, ἀλλὰ θεῖα χάριτι πάντα ἐιργάζοντο. Τούτους τοίνυν τοὺς λόγους γυμνάζωμεν, μὴ καθ' ἑαυτοὺς μόνον, ἀλλὰ καὶ μετὰ ἀλλήλων· οὕτω δ' ἂν εὐκολωτέρα γένοιτ' ἂν ἡμῖν καὶ ἡ τῶν λοιπῶν εὐρεσις. Μῆδὲ, ὅτι χειροτέχνης εἰ, ἀλοτριαν τὴν μελέτην ταύτην εἶναι νόμιζε. Καὶ γὰρ Παῦλος σκηνοποιὸς ἦν, ἀλλὰ καὶ πολλῆς ἐνεπλήσθη τότε χάριτος, φησὶ, κἀκεῖθεν ἅπαντα ἐφθέγγετο. Ἄλλὰ καὶ πρὸ τῆς χάριτος παρὰ τοὺς πόδας Γαμαλιήλου ἦν· καὶ τὴν χάριν δὲ διὰ τοῦτο ἔλαβεν, ἐπειδὴ γνώμην ἀξίαν τῆς χάριτος ἐπεδείξατο, καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν τὴν τέχνην μετεχεί-

* *Legebatur* μὴ λεγόμενα. *b* Παθεῖν, quod deerat in editis, habetur in Regio cod. *c* *Legebatur* ἐμελλον, *nuax*, εἰς τ. ἐ. πολ. ἐπήλθον. *rauo post*. Εἰ μὲν γὰρ ἐποίουν.

d Sic Reg., optime. *Editi*, χειρῶν καταδουλωσαμένων. *e* *Legebatur* ἂν *post* ἐδόκουν. *f* *Legebatur* ὑπαγοντίων

expectarent se per illum superaturos esse? Atqui contrarium expectandum erat, quia, etiamsi superaturi essent, perissent deceptoris nomen in medium afferentes. Sin autem volebant priora occultare, tacere oportebat: nam decertare magis excitasset et bellum et risum. Unde ergo venit illis in mentem ut hæc confingerent? nam illa quæ ipsi audierant, exciderant. Quod si cum nullus esset timor, multorum obliviscebantur, et quædam non intelligebant, ait evangelista, tanto imminente periculo, quomodo non omnia ab illis avolassent? Et quid dico verba, cum futurum esset, ut magistri amor metu futurorum sensim marcesceret? quod etiam ipsis exprobravit. Nam cum antea quidem ab illo pendentes frequenter interrogarent, Quo vadis? postea autem, cum longos tenuit sermones, mala enarraus quæ tempore crucis ipsos invasura erant, deindeque metu delixi cum hiantes illi manerent, audi quomodo cis hoc proferat dicens: *Nemo ex vobis interrogat me, Quo vadis? sed quia hæc loquutus sum vobis, tristitia implevit cor vestrum* (Joan. 16. 5. 6). Si ergo expectantes illum moriturum et resurrecturum esse, ita dolebant; si resurgentem illum non vidissent, quomodo non periissent, et in ipsam terram suffodi non studuissent, tum ex mærore fraudis, tum ex timore futurorum obsessi?

5. Unde autem et sublimia illis dogmata? sublimiora enim ipso: postea audieturus esse dixit: nam *Multa, inquit, habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo* (Ib. 2. 12). Illa igitur quæ non dicebantur, sublimiora erant. Unus autem ex discipulis nec in Judæam cum illo abire volebat, postquam pericula audivit; sed dicebat, *Abemus et nos, ut moriamur cum illo* (Ib. 11. 16); ægre ferens quod se moriturum expectaret. Quod si cum illo versans se moriturum expectabat, illeque refugiebat; absque eo et cæteris discipulis quid non tunc se passurum expectasset? Et magnum hoc fuisset impudentiæ argumentum. Quid ergo etiam dicendum habebant exentes? Nam passionem quidem sciebat universus orbis: in alto quippe patibulo suspensus fuerat, in meridie, in metropoli, et in maximo die festo, et a quo maxime non licebat quempiam abesse: resurrectionem vero nullus sciebat exterorum, quod non parvum illis erat impedimentum, ut ne persuaderent. Et quid esset sepultus omnium rumore ferebatur; quodque discipuli corpus furati essent, milites cum Judæis omnibus dicebant: quod autem resurrexisset, exterorum nemo sciebat. Undenam expectabant, se id toti orbi persuasuros esse? Si enim post edita miracula persuasi fuerunt milites, ut contraria testarentur, undenam sperassent hi se sine miraculis predicaturos esse, ac ne obolum quidem habentes, terræ et mari de resurrectione persuasuros esse? Quod si ex gloriæ amore hoc fecissent, multo magis unusquisque dogma sibi attribuisset, non ei qui decesserat. At non credidissent illis homines? Et de quonam magis credidissent audientes? de illone qui comprehensus et crucifixus fuerat, an de illis qui Judæorum manus effugerant? Cur autem, quæso,

hoc facturi erant? non statim Judæam dimittentes venerunt in externas civitates, sed intus versabantur? Quomodo autem persuasissem, nisi signa edidissent? Si faciebant quidem, et utique faciebant, Dei virtus erat id quod fiebat: si autem non faciebant, et tamen vincebant, longe mirabilius erat illud. Annon Judæos noverant, quæso te, et malam ipsorum mentem, invidiaque plenum animum? Etenim Moysen lapidarunt, postquam mare pedibus transierant, post victoriam et tropæum illud mirabile, quod absque sanguine per manus ejus erexerunt de Ægyptiis, qui illos in servitutem redegerant, post manna, post petras et fluxiorum fontes inde manantes, post mille miracula in Ægypto, in mari Rubro, in deserto: Jeremiam in lacum injecerunt, et multos prophetas interfecerunt. Audi quid dicat Helias post famem illam terribilem, et mirabilem pluviam, et lampadem illam, quam de caelis descendere curavit, et stupendum illud holocaustum; procul ab eorum regione ejectus: *Domino, prophetas tuos occiderunt, altaria tua diruerunt; et ego relictus sum solus, et quærunt animam meam* (3. Reg. 19. 10). Atqui si leges non immutabant. Unde ergo, quæso, his animus adhibendus erat? nam omnium vilissimi erant; atque ea ipsa innovabant, ob quæ Magistrum Judæi crucifixerant. Alioquin vero non tam grave videbatur esse, quod Christus et illi eadem dicerent. Nam illum quidem forte putabant ideo id fecisse, ut sibi gloriam pareret; illos autem etiam magis odissent, cum pro alio contra se bellum gererent. Sed opem illis ferebant leges Romanorum? Imo ab illis magis impediabantur: dicebant enim, *Omnis, qui se ipsum regem facit, non est amicus Cæsaris* (Joan. 19. 12). Quapropter hoc solum impedire poterat, quod niam ejus, qui tyrannus existimatus fuerat, discipuli erant, et res ejus volebant firmare. Quid ergo tandem illos erexit animo, ut in tanta pericula inciderent? quid autem de illo dicentes, videbantur fide digni? quod crucifixus esset? quod ex muliere paupere Judæa natus esset, quæ desponsata fuerat Judæo fabro? quod ex gente esset orbi odiosa? Verum hæc omnia non modo non apta erant ad persuadendos et alliciendos auditores, sed ad omnes adversum concitandos idonea; maxime autem a temporiorum artifices et a piscatore dicta. Annon hæc omnia in mentem venerunt discipulis? nam turbidæ naturæ plura quam sint possum conflingere: tales erant illorum naturæ. Undenam ergo so recte acturos sperarunt? Imo non sperassent, cum innumera essent quæ illos abducerent, nisi resurrexisset Christus.

6. Annon palam est vel stultissimis, quod nisi uberem et magnam consequuti essent gratiam, et pignora accepissent resurrectionis, non modo hæc non agere et suscipere, sed ne cogitare quidem potuissent? Si enim tot impedimenta essent, non dico ad recte agendum, sed ad consultandum, et consultarunt et præclara egerunt, et quæ omni spe majora erant ad effectum deduxerunt: cuius palam est eis non humana virtute, sed divina gratia omnia fecisse.

In his ergo sermonibus nos exercentur, non apud nos tantum, sed cum aliis: sic nobis facilius erit ceterorum inventio. Neque quia manu artem exerces, alienum hoc studium esse putes. Nam Paulus tentorium opifex erat; sed tunc quoque multa plenus erat gratia, atque inde omnia loquebatur. Imo ante gratiam ad pedes Gamalielis erat: et ideo gratiam accepit, quia mentem gratia dignam exhibebat, et postea rursus artem exercebat. Nemo igitur artifex erubescat, sed ii, qui frustra aluntur et otiosi sunt, qui multis utuntur ministris et ingenti famulatu fruuntur. Nam semper laborantem alii, philosophiæ genus est: horum animæ puriores sunt, horum mentes firmiores. Nam qui otiosus est, multa potius temere loquitur, et multa frustra agit, ac nihil per totam diem operatur, multo plenus torpore: qui autem operatur, nihil superfluum cito percipiet neque in operibus nec in verbis nec in mente; tota enim anima semper intenditur ad vitam laboriosam. Ne ergo despiciamus eos qui labore manuum aluntur, sed potius illos ideo beatos prædicemus. Quænam, quæso, est tibi gratia, cum accepta a patre hereditate, perpetuo nihil agis, sed illa omnia bona frustra insumis? An nescis non omnes eandem rationem reddituros nos esse; sed eos qui hic in majori licentia et rerum copia vixerunt, gravius; eos autem qui in laboribus, in paupertate et arumnis vitam duxe-

re, mitius esse tractandos. Hæc autem ex Lazaro et divite manifesta sunt. Tu certe, qui ad debita officia otio non es usus, jure accusaris; pauper vero qui reliquum temporis ad debita officia adhibuit, magnis fructur coronis.

Contra theatrorum spectacula. — At tu militiam obtendis, et quod illa distinearis allegas? Sed talis excusatio non est rationi consona. Nam Cornelius erat centurio, et balteus vitæ institutum nihil læsit. Tu vero cum saltatoribus et mimis das operam, et totum vitæ tempus in scena consumis, non vel militiæ necessitatem vel metum magistratum obtendis; quando autem te ad ecclesiam vocamus, tunc innumera affers impedimenta. Et quid dices in illa die, cum videris flammam et fluvios igneos et vincula insolubilia, et stridorem dentium audieris? quis tibi tunc patrocinabitur, cum videris artificem, qui recte vixerit, omni gloria fruentem; te vero, qui nunc sericis indutus es vestimentis et oles unguenta, intolerabilia patientem? quid tibi proderunt divitiæ et rerum omnium copia? quid detrimenti artifici affert paupertas? Ne ergo tunc patiamur, ea quæ nunc dicuntur timeamus, et totum laborem nostrum in necessariorum rerum operibus consumamus. Ita enim placato Deo pro peccatis præteritis, additisque bonis operibus futuris, regnum caelorum consequi poterimus, gratia et benignitate, etc.

HOMILIA VI.

CAP. 2. v. 1. *Et ego, fratres, cum veni ad vos, veni non in sublimitate sermonis aut sapientiæ, annuntians vobis testimonium Dei.* 2. *Non enim judicavi me scire aliquid in vobis, nisi Jesum Christum, et hunc crucifixum.*

1. Nihil est Pauli anima ad decertandum acrius; imo potius non illius anima: non enim ipse hoc invenit; sed nihil par gratiæ in illo operanti, quæ omnia vincit. Satis enim erunt ea, quæ prius dicta sunt, ad deiciendum illorum fastum, qui in sapientia gloriabantur; imo vel pars dictorum sufficiebat. Ut autem præclarior sit victoria, iis quæ dicta sunt certamina addit, prostratis insultans adversariis. Attende autem: adduxerat prophetiam dicentem: *Perdam sapientiam sapientium*: ostenderat Dei sapientiam, quia per eam, quæ stultitia videbatur esse, externam philosophiam prostravit; ostenderat, quod stultum est Dei, sapientius esse hominibus; ostenderat quod non solum per ignaros docuerit, sed etiam ignaros et idiotas vocaverit. Nunc ostendit et ipsum quod prædicabatur, et modum prædicationis satis fuisse ad perturbandum, et non perturbavisse. Non tantum enim discipuli idiotæ sunt, inquit; sed etiam ego qui prædico. Ideo, inquit, *Et ego, fratres (rursus fratres vocat, ut sermonis asperitatem emoliat), veni, non in sublimitate sermonis, annuntians vobis testimonium Dei.* Quid enim, dic quæso, si voluisses in sublimitate venire? poterasne? Ego quidem si voluisssem, non potuisssem; Christus autem si vo-

luisset, potuisset. Sed noluit, ut splendidius redderet operam. Ideoque superius ostendens hoc illius opus fuisse, ipsiusque voluntatem esse, ut sic indocte ejus verbum prædicetur, dicebat: *Non enim misit me Christus baptizare, sed evangelizare, non in sapientia sermonis.* Est autem multo majus, imo infinite majus, quod hoc voluerit Christus, quam quod voluerit Paulus. Non ergo facundiam ostentans, inquit, neque externis armatus sermonibus, annuntio testimonium Dei. Nec dixit, prædicationem, sed, *Testimonium Dei*, quod ipsum satis erat ad avertendum. Mortem enim annuntians cirenibat: ideo subjunxit: *Non enim judicavi me scire aliquid in vobis, nisi Jesum Christum, huncque crucifixum.* Hoc autem dicebat, quia externæ sapientiæ omnino expertus erat, ut etiam superius dicebat: *Veni non in sublimitate sermonis.* Nam quod ipse hoc posset habere palam est. Cujus enim vestimenta mortuos suscitaverunt, et umbræ morbos expulerunt, multo magis linguæ facundiam poterat anima suscipere. Nam hoc quidem est discipulorum, illud autem artem omnem superat. Qui ergo artis majora novit, multo magis minora potuerit. Sed non permisit Christus; neque enim consentaneum erat. Merito igitur ait, *Non enim judicavi me aliquid scire*; nam et ego hoc volo quod et Christus vult. Mihi autem videtur humiliter loqui cum illis, quam cum aliis, ut factum illorum comprimeret. Illud ergo, *Judicavi me nihil scire*, ad differentiam externæ sapientiæ dicitur. Non enim veni syllogismos nectens neque sophismata,

ριζε. Μηδείς τοίνυν αισχυνέσθω τῶν τήν τέχνην ἐχόντων, ἀλλ' οἱ εἰκὴ τρεφόμενοι καὶ ἀργούντες, οἱ διακόνους κειρημένοι πολλοὶ καὶ ἀφάτου θεραπειας ἀπολαύοντες. Τὸ γὰρ διαπαντός ἐργαζόμενον τρέφεσθαι, φιλοσοφίας εἰδός ἐστι· τούτων αἱ ψυχαὶ καθαρώτεραι, τούτων αἱ διάνοιαι εὐτονώτεραι. Ὁ γὰρ ἀργῶν πολλὰ εἰκὴ μᾶλλον φθέγγεται, καὶ πολλὰ εἰκὴ πράσσει, καὶ [42] ἐργάζεται δι' ὅλης ἡμέρας οὐδὲν, πολλῆς νάρκης ἐμπεπλησμένος· ὁ δὲ ἐν ἐργασίᾳ ὧν οὐδὲν ταχέως περιττὸν παραδέξεται οὔτε ἐν ἐργοῖς οὔτε ἐν λόγοις οὔτε ἐν ἐνοσίαις· ὅλη γὰρ διόλου συντέταται πρὸς τὸν ἐπίπονον βίον ἢ ψυχῇ. Μὴ τοίνυν καταφρονῶμεν τῶν ἀπὸ τῶν χειρῶν τρεφόμενων, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον αὐτοὺς μακαρίζωμεν διὰ τοῦτο. Ποία γὰρ σοὶ χάρις, εἰπέ μοι, ὅταν τὸν κλήρον παρὰ τοῦ πατρὸς δεξάμενος, μηδὲν πράττων διατελῆς, ἀλλὰ ἀναλώσης πάντα ἐκεῖνα εἰκὴ; Οὐκ οἶδας ὅτι οὐ πάντες τὸν αὐτὸν ἀποδώσομεν λόγον, ἀλλ' οἱ μὲν πλείονος ἐνταῦθα ἀπολαύσαντες ἀδείας, χαλεπότερον, οἱ δὲ κακωθέντες ἢ πόνοις ἢ πενίᾳ ἢ ἐτέρῳ τινὶ τοιοῦτω, ἡμερώτερον; Καὶ ταῦτα ἀπὸ τοῦ Λαζάρου καὶ τοῦ πλουτοῦ δῆλα. Σὺ μὲν γὰρ εἰς οὐδὲν δέον τῇ σχολῇ χρησάμενος εἰκότως ἐγκαλῆ, ὁ δὲ πένης καὶ μετὰ ἀσχολίας τὸ ὑπόλοιπον τοῦ καιροῦ εἰς τὰ δέοντα ἀναλώσας, μεγάλων ἀπολαύσεται τῶν στεφάνων.

Ἀλλὰ καὶ στρατεῖαν μοι προβάλλῃ πάντως, καὶ

τῆς ἀσχολίας αὐτὴν αἰτιάσῃ; Ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχοι λόγον ἢ σκῆψις. Καὶ γὰρ ὁ Κορνῆλιος ἑκατοντάρχης ἦν, καὶ οὐδὲν ἢ ζῶνῃ τὴν ἀκριβῆ πολιτείαν παρέδραψε. Σὺ δὲ ὅταν ὄρχησται καὶ μίμοις σχολάζῃς, καὶ διαπαντός ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἀναλίσκῃς τὸν βίον, οὐδαμοῦ οὐ στρατείας ἀνάγκην, οὐκ ἀρχόντων προβάλλῃ φόβον· ὅταν δὲ ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν καλῶμεν, τότε τὰ μυρία κωλύματα. Καὶ τί κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἔρεις, ὅταν ἴδῃς τὴν φλόγα καὶ τοὺς τοῦ πυρὸς ποταμούς, καὶ τὰ δεσμὰ τὰ ἄλυστα, καὶ βρυχομένων ἀκούσης ὀδόντων; τίς σου προστήσεται κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ὅταν ἴδῃς τὸν μὲν χειροτέχνην καὶ ὀρθῶς βεβιωκότα, πάσης ἀπολαύοντα δόξης· σαυτὴν δὲ τὸν νῦν ἐν μαλακοῖς ἱματίοις ὄντα καὶ μύρων πνέοντα, ἀνήκεστα πάτρχοντα; τί σοὶ τοῦ πλοῦτου καὶ τῆς περιουσίας ἔσται ὄφελος; τί δὲ τῷ χειροτέχνῃ τῆς πενίας βλάβος; Ἴν' οὖν μὴ πάθωμεν ταῦτα ^a, φοβηθῶμεν τὰ λεγόμενα νῦν, καὶ τὴν ἀσχολίαν ἄπασαν εἰς τὴν τῶν ἀναγκαίων πραγμάτων ἀναλώσωμεν διατριβήν. Οὕτω γὰρ ἐξιλειωσάμενοι τὴν θεὸν ὑπὲρ τῶν παρελθόντων ἄμαρτημάτων, καὶ τὰ μέλλοντα προσθέντες κατορθώματα, δυνασόμεθα τῆς βασιλείας ἐπιτυχεῖν τῶν οὐρανῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τὰ ἐξῆς.

^a *Legebatur* μὴ τότε πάθωμεν.

ΟΜΙΛΙΑ Γ'.

Κἀγὼ, ἀδελφοί, ἐλθὼν πρὸς ὑμῖς, ἦλθον οὐ καθ' ὑπεροχὴν λόγου ἢ σοφίας, καταγγέλλων ὑμῖν τὸ μαρτύριον τοῦ Θεοῦ. Οὐ γὰρ ἔκρινα τοῦ εἰδέναι τι ἐν ὑμῖν, εἰ μὴ Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ τοῦτον ἑσταυρωμένον.

α'. Οὐδὲν τῆς Παύλου ψυχῆς ἀγωνιστικώτερον, μᾶλλον δὲ οὐ τῆς ἐκεῖνου ψυχῆς· οὐ γὰρ αὐτὸς ταῦτα εὐρισκεν· ἀλλ' οὐδὲν τῆς ἐνεργούσης ἐν αὐτῷ χάριτος ἴσον πάντα νικώσης. Ἰκανὴ μὲν γὰρ καὶ τὰ ἐμπροσθεν εἰρημμένα καταβαλεῖν τὸν τύπον τῶν ἐπὶ σοφίᾳ [43] κομπάζόντων, μᾶλλον δὲ καὶ μέρος τῶν εἰρημένων. Ὡστε δὲ λαμπρὰ γενέσθαι τὰ νικητήρια, καὶ ἐπαγωνίζεσθαι τοῖς λεγθεῖσι, κειμένοις τοῖς ἐναντίοις ἐπεμβαίνων. Σκόπει δὲ· Παρήγαγε τὴν προφητεῖαν τὴν λέγουσαν, *Ὁτι Ἀπολωλὴν τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν*· ἔδειξε τοῦ Θεοῦ τὴν σοφίαν, ὅτι διὰ τῆς δοκούσης εἶναι μυρίας καθήργησε τὴν ἐξωθεν φιλοσοφίαν, ἔδειξεν ὅτι τὴ μωρὸν τοῦ Θεοῦ σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων, ἔδειξεν ὅτι οὐ μόνον διὰ ἰδιωτῶν ἐδίδασκεν, ἀλλὰ καὶ ἰδιώτας ἐκάλεσε· νῦν δείκνυσι ὅτι· καὶ αὐτὸ τὸ κηρυττόμενον, καὶ ὁ τρόπος τῆς κηρύξεως ἰκανὴ θεωρεῖσθαι ἦν, καὶ οὐκ ἐθορώδησεν. Οὐ γὰρ δὴ μόνον οἱ μαθηταί, φησὶν, ἰδιώται, ἀλλὰ καὶ ἐγὼ ὁ κηρύττων. Διὰ τοῦτό φησι· *Καὶ ἐγὼ, ἀδελφοί (πάλιν τὸ τῶν ἀδελφῶν τίθησιν ὄνομα, καταλαβαίνων τοῦ λόγου τὴν τραχύτητα), ἦλθον οὐ καθ' ὑπεροχὴν λόγου κατεγγέλλων ὑμῖν τὸ μαρτύριον τοῦ Θεοῦ. Τί γὰρ, εἰπέ μοι, εἰ καὶ ἐβούλου καθ' ὑπεροχὴν ἐλθεῖν; ἐδύνασο; Ἐγὼ μὲν εἰ ἐβουλόμην, οὐκ ἂν ἐδυνήθην· ὁ δὲ Χριστὸς εἰ ἐβουλόθη, ἐδύνατο. Ἀλλ' οὐκ ἐβουλόθη, ἵνα λαμπρότερον ποιῆσθαι τὸ τρόπαιον. Διὰ καὶ ἀνωτέρω δείκνυς, ὅτι αὐτοῦ γέγονεν ἔργον καὶ αὐτοῦ βούλημα ἦν τὸ οὕτως ἰδιωτικῶς κηρυχθῆναι τὸν λόγον, ἔλεγεν· Οὐ γὰρ ἀπέστειλέ με Χριστὸς βαπτίζειν, ἀλλ' εὐαγγελίζεσθαι, οὐκ ἐν σοφίᾳ λό-*

γου. Πολλὸ δὲ μείζον καὶ ἀπείρωτος μείζον τοῦ Παύλου θελήσαι τοῦτο τὸ τὸν Χριστόν θελήσαι. Οὐ τοίνυν εὐγλωττίαν ἐπιδεικνύμενος, φησὶν, οὐδὲ τοῖς ἐξωθεν λόγοις ὠπλισμένος καταγγέλλω τὸ μαρτύριον τοῦ Θεοῦ. Καὶ οὐκ εἶπε, *Τὸ κήρυγμα, ἀλλὰ, τὸ μαρτύριον τοῦ Θεοῦ*, ὃ καὶ αὐτὸ ἰκανὸν ἦν ἀποτρέψαι ^a. Θάνατον γὰρ περιῆει κηρύττων· διὰ τοῦτο καὶ ἐπήγαγεν· *Οὐ γὰρ ἔκρινα τοῦ εἰδέναι τι ἐν ὑμῖν, εἰ μὴ Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ τοῦτον ἑσταυρωμένον*. Τοῦτο δὲ ἔλεγεν, ὅτι καθόλου τῆς ἐξωθεν σοφίας ἐστὶν ἄμοιρος, ὡς περ οὖν καὶ ἀνωτέρω ἔλεγεν· *Ἦλθον οὐ καθ' ὑπεροχὴν λόγου*. Ὅτι γὰρ ἦν δυνατὸν καὶ τοῦτο αὐτὴν ἔχειν, δῆλον. Οὐ γὰρ τὰ ἱμάτια νεκροῦς ἀνίστη, καὶ αἱ σκία νοσήματα ἤλαυνον, πολλῶ μᾶλλον εὐγλωττίαν ἠδύνατο δέξασθαι ^b ἢ ψυχῇ. Τὸ μὲν γὰρ ἐστὶ μαθητῶν, τὸ δὲ πᾶσαν ὑπερβαίνει τέχνην. Ὁ τοίνυν τὰ μείζονα τῆς τέχνης εἰδώς, πολλῶ πλέον τὰ ἐλάσσονα ἴσχυσεν ἂν. Ἀλλ' οὐκ ἀφήκεν ὁ Χριστὸς· οὐ γὰρ συνέφερον. Εἰκότως οὖν λέγει· *Οὐ γὰρ ἔκρινα τι εἰδέναι*· καὶ γὰρ καὶ ἐγὼ τοῦτο βούλομαι ὑπερ καὶ ὁ Χριστὸς. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ καὶ ταπεινότερον αὐτοῖς διειλέχθαι μᾶλλον ἢ τοῖς ἄλλοις, τὸν τύπον αὐτῶν καταστέλλων. Τὸ τοίνυν, *Οὐδὲν ἔκρινα εἰδέναι*, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς ἐξωθεν εἰρηται σοφίας. Οὐ γὰρ ἦλθον συλλογισμοῦς πλέκων οὐδὲ σοφίσματα, οὐδ' ἄλλο τι λέγων ὑμῖν, ἢ ὅτι ὁ Χριστὸς ἑσταυρώθη. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ μυρία φασί, καὶ περὶ μυρίων λέγουσι μακροῦς ἐλίττοντες διαύλους λόγων, κατασκευάζοντες λογισμοῦς [44] καὶ συλλογισμοῦς, μυρία συντιθέντες σοφίσματα· ἐγὼ δὲ ἦλθον πρὸς ὑμᾶς μηδὲν ἄλλο λέγων, ἢ ὅτι ὁ Χριστὸς ἑσταυρώθη, καὶ πάντας ἐκείνους παρήλασα, ὃ τῆς τοῦ κη-

^a *Alius*, ἀποστρέψαι ^b *In Reg. Editi* νερο, ὑποδέξασθαι.

ρυττομένου δυνάμεις σημάδιν ἔστιν ἄφατον. *Καὶ ἐγὼ ἐν ἀσθενείᾳ καὶ ἐν φόβῳ καὶ ἐν τρόμῳ πολλῷ ἐγενόμην πρὸς ὑμᾶς.* Τοῦτο πάλιν ἄλλο κεφάλαιον. Οὐ γὰρ μόνον οἱ πιπταύοντες ἰδιώται, οὐδὲ μόνον ὁ λέγων ἰδιώτης, οὐδὲ μόνον ὁ τρόπος τῆς διδασκαλίας ἰδιωτείας γέμων, οὐδὲ μόνον αὐτὸ τὸ κήρυγμα ἱκανὸν θορυβῆσαι· σταυρὸς γὰρ καὶ θάνατος ἦν τὸ καταγγελλόμενον· ἀλλὰ μετ' αὐτῶν καὶ ἕτερα καλύματα ἦν, οἱ κίνδυνοι καὶ αἱ ἐπιβουλαὶ καὶ ὁ καθημερινὸς φόβος καὶ τὸ ἐλαυνέσθαι. Καὶ γὰρ ἀσθένειαν τοὺς διωγμοὺς πολλαχοῦ φησι, καθάπερ καὶ ἀλλαχοῦ· *Τὴν ἀσθένειαν τὴν ἐν τῇ σαρκὶ μου οὐκ ἐξουθενώσατε· καὶ πάλιν, Εἰ καυχᾶσθαι δεῖ, τὰ τῆς ἀσθενείας μου καυχῆσομαι.* Ποίαις; *Ὁ ἐθνάρχης Ἄρκετα τοῦ βασιλέως ἐξφύρει τὴν Δαμωσκητῶν πόλιν, πιάσει με θέλων.* Καὶ πάλιν, *Διὸ ἐδοκῶ ἐν ἀσθενείαις.* Ἐἴτα λέγων ποίαις, ἐπήγαγεν· *Ἐν ὕβρειν, ἐν ἀνάγκαις καὶ ἐν στενοχωρίαις.* Καὶ νῦν τὸ αὐτὸ λέγει· εἰπὼν γὰρ, *Καὶ ἐγὼ ἐν ἀσθενείᾳ, οὐκ ἔστη μέχρι τούτου, ἀλλὰ δηλῶν ὅτι ἀσθένειαν τοὺς κινδύνους καλεῖ, πάλιν ἐπήγαγε· Καὶ ἐν φόβῳ καὶ ἐν τρόμῳ πολλῷ ἐγενόμην πρὸς ὑμᾶς.* Τί λέγεις; Καὶ Παῦλος ἐφοβεῖτο κινδύνους; Ἐφοβεῖτο, καὶ σφόδρα ἐδεδοίκε· εἰ γὰρ καὶ Παῦλος ἦν, ἀλλ' ἄνθρωπος ἦν. Τοῦτο δὲ οὐκ ἐγκλημα τοῦ Πιύλου, ἀλλ' ἀσθένεια μὲν τῆς φύσεως, ἐγκλιόμενον δὲ τῆς προαιρέσεως, ὅτι καὶ δεδοικώς θάνατον καὶ πληγὰς, οὐδὲν ἀνάξιον διὰ τὸν φόβον τούτου ἐποίησεν· ὡς οἱ γε λέγοντες, ὅτι οὐκ ἐφοβεῖτο πληγὰς, οὐ μόνον αὐτὸν οὐ σεμνύνουσιν, ἀλλὰ καὶ ὑποτέμνονται πολλὰ τῶν ἐπαίνων. Εἰ γὰρ οὐκ ἐφοβεῖτο, ποῖα καρτερία ἢ ποῖα φιλοσοφία τὸ τοὺς κινδύνους φέρειν; Ἐγὼ γὰρ διὰ τοῦτο αὐτὸν θαυμάζω, ὅτι φοβοῦμενος τοὺς κινδύνους, διαπαντὸς ἔδραμε στεφανούμενος, καὶ ἐν οὐδενὶ τῶν κινδύνων ἐνέδωκεν, ἐκκαθαίρων τὴν οἰκουμένην, καὶ πανταχοῦ γῆς καὶ θαλάττης τὸ κήρυγμα σπεύρων. *Καὶ ὁ λόγος μου καὶ τὸ κήρυγμά μου, οὐκ ἐν πειθοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγους.* Τουτέστιν, οὐκ ἔχων τὴν ἔξωθεν σοφίαν. Εἰ τοίνυν καὶ τὸ κήρυγμα οὐδὲν εἶχε σεσοφισμένον, καὶ οἱ καλούμενοι ἰδιώται, καὶ ὁ κηρύττων τοιοῦτος, καὶ διωγμὸς προστῆν καὶ τῆμος καὶ φόβος, πῶς ἐκράτησαν, εἰπέ μοι; Διὰ θείας δυνάμεως. Διόπερ εἰπὼν, *Ὁ λόγος μου καὶ τὸ κήρυγμά μου οὐκ ἐν πειθοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγους, ἐπήγαγεν· Ἀλλ' ἐν ἀποδείξει Πνεύματος καὶ δυνάμεως.*

β'. Εἶδες πῶς τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὸ ἀσθενὲς ἰσχυρότερον; Οἱ γὰρ ἰδιώται τοιαῦτα κηρύττοντες, δεδεμένοι καὶ ἐλαυνόμενοι περιεγένοντο τῶν ἐλαυνόντων. Πόθεν; Οὐκ ἀπὸ τοῦ τὴν διὰ Πνεύματος παρασχεῖν πίστιν; καὶ γὰρ καὶ τοῦτο [45] ἀπόδειξις ὡμολογημένη. Τίς γὰρ, εἰπέ μοι, ὅρων νεκροὺς ἀνισταμένους καὶ δαίμονας ἐλαυνόμενους, οὐκ ἂν κατεδέξαστο; Ἀλλ' ἐπειδὴ εἰσι καὶ δυνάμεις ἀπατηλαί, οἷαι τῶν γοήτων, καὶ ταύτην ἀνελε τὴν ὑπόνοιαν. Οὐ γὰρ ἀπλῶς, *Δυνάμεις,*

εἶπεν, ἀλλὰ πρότερον *Πνεύματος, καὶ τότε, Δυνάμεις·* δεικνύς ὅτι πνευματικὰ ἦν τὰ γινόμενα. Ὁ τοίνυν ἐλάττωσίς ἐστι, τὸ μὴ διὰ σοφίας καταγγελλόμενον εἶναι τὸ κήρυγμα, ἀλλὰ καὶ μέγιστος κόσμος. Τοῦτο γοῦν μάλιστα δεῖκνυσιν αὐτὸ θεῖον ἢν καὶ τὰς ῥίζας ἄνωθεν ἔχον ἐκ τῶν οὐρανῶν· διὸ καὶ ἐπήγαγεν· *Ἴνα ἡ πίστις ὑμῶν μὴ ᾗ ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐν δυνάμει Θεοῦ.* Εἶδες πῶς σαφῶς διὰ πάντων ἀπέδειξε πολὺ τῆς ἰδιωτείας τὸ κέρδος, καὶ μέγα τῆς σοφίας τὸ βλάβος; Αὕτη μὲν γὰρ ἐκείνου τὸν σταυρὸν, ἐκείνη δὲ ἀνεκίρτυτε τοῦ Θεοῦ τὴν δυνάμιν· αὕτη πρὸς τῷ μὴδὲν εὐρίσκειν τῶν δεόντων καὶ ἐφ' ἑαυτοῖς καυχᾶσθαι παρεσκεύασεν, ἐκείνη πρὸς τῷ τὴν ἀλήθειαν δέξασθαι καὶ ἐπὶ τῷ Θεῷ καλλωπίεσθαι ἐποίει. Πάλιν ἡ σοφία ἀνθρώπινον ὑποπτεύειν τὸ δόγμα πολλοὺς ἂν ἐπειθεν· αὕτη σαφῶς ἀπεδείκνυε θεῖον ἢν καὶ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάν. Ὅταν μὲν οὖν ἐν σοφίᾳ λόγων γένηται ἀπόδειξις, πολλάκις καὶ οἱ φαυλότεροι κρατοῦσι τῶν ἐπεικτεστέρων, δεινότεροι λέγειν δυντες, καὶ τὸ ψεῦδος παραελαύνει τὴν ἀλήθειαν. Ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως· οὕτε γὰρ ἐπεισι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀκαθάρτην ψυχῇ, οὕτε ἐπειθὸν δύναται ἡττηθῆναι ποτε, κἂν ἅπανα ἡ τῶν λόγων ἐπιή δεινότης. Ἡ γὰρ διὰ τῶν ἔργων καὶ τῶν σημείων ἀπόδειξις τῆς διὰ τῶν λόγων πολλῷ σαφέστερα. Ἀλλ' ἐκείνων ἴσως εἶποι τις ἂν, ὅτι εἰ χρὴ τὸ κήρυγμα κρατεῖν, καὶ λόγων οὐ δεῖται ἵνα μὴ κενωθῇ ὁ σταυρὸς, τίνας ἔνεκεν τὰ σημεῖα κεκώλυται νῦν; Τίνας ἔνεκεν; ἀπιστῶν λέγεις, καὶ οὐδὲ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων αὐτὰ γεγενῆσθαι καταδεχόμενος, ἢ δυντὼς ζητῶν μαθεῖν; Εἰ γὰρ ἀπιστῶν, πρὸς τοῦτο στήσομαι πρῶτον. Εἰ γὰρ οὐκ ἐγένετο σημεῖα τότε, πῶς ἐλαυνόμενοι καὶ διωκόμενοι καὶ τρέμοντες καὶ δεδεμένοι, καὶ κοινοὶ γενόμενοι τῆς οἰκουμένης ἐχθροὶ, καὶ πᾶσι πρὸς τὸ κακῶς παθεῖν προκείμενοι, καὶ οὐδὲν οἰκοθεν ἔχοντες ἐπαγωγόν, οὐ λόγον, οὐ περιφάνειαν, οὐ πλοῦτον, οὐ πόλιν, οὐκ ἔθνος, οὐ γένος, οὐκ ἐπιτήδευμα, οὐ δόξαν, οὐκ ἄλλο τῶν τοιούτων οὐδὲν, ἀλλὰ πάντα τὰ ἐναντία, ἰδιωτεῖαν, εὐτέλειαν, πενίαν, μίσος, ἀπέχθειαν, καὶ πρὸς δῆμονος ὀλοκλήρους ἰστάμενοι, καὶ τοιαῦτα καταγγέλλοντες, ἐπειθον; Καὶ γὰρ τὰ ἐπιτάγματα πολὺν εἶχε τὸν μῆχον, καὶ τὰ δόγματα τοὺς κινδύνους· καὶ οἱ ἀκούοντες καὶ πείθεσθαι μέλλοντες, καὶ τρυφή καὶ μέθη καὶ πολλῇ συντραφέντες ἦσαν κακία. Πόθεν οὖν ἐπεισαν; εἰπέ μοι· πόθεν τὸ ἀξιώπιστον ἔσχον; Ὅπερ γὰρ ἔφθην εἰπὼν, εἰ σημείων χωρὶς ἐπεισαν, πολλῷ μείζον τὸ θαῦμα φαίνεται. Μὴ τοίνυν τὸ μὴ γίνεσθαι νῦν σημεῖα, τεκμήριον ποιῶ τοῦ μὴ γεγενῆσθαι τότε. Καὶ γὰρ καὶ τότε χρησίμως [46] ἐγένετο, καὶ νῦν χρησίμως οὐ γίνεσθαι. Οὐκ ἀναγκάζει δὲ τὸ λόγῳ πείθεσθαι μόνον, τανῦν ἐν σοφίᾳ εἶναι τὸ κήρυγμα. Οἱ τε γὰρ ἐξ ἀρχῆς τὸν λόγον σπεύραντες ἰδιώται ἦσαν καὶ ἀμαθεῖς ὃ, καὶ οὐδὲν οἰκοθεν ἔλεγον, ἀλλ' ἄπερ ἐδέξαντο παρὰ τοῦ Θεοῦ, ταῦτα τῇ οἰκουμένῃ διέδωκαν· ἡμεῖς τε αὐτοὶ νῦν. οὐ τὸ παρ' ἑαυτῶν ἐπισπεύρομεν, ἀλλὰ ἃ παρ' ἐκείνων ἐλάβομεν, ταῦτα εἰς ἅπαντας λέγομεν. Καὶ οὐδὲ νῦν ἀπὸ συλλογισμῶν κείθεμεν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν θεῶν Γραφῶν

¹ Sic multa decrant, quæ ex codice Regio restituta sunt.

² Ita Reg.; editi vero, ἰδιώται καὶ ἄμαθεῖς.

neque aliud dicens vobis, quam quod Christus crucifixus sit illi namque innumera dicunt, et de innumeris longa verborum stadia explicant, ratiocinia et syllogismos apparantes, millia adornantes sophismata: ego autem veni ad vos nihil aliud dicens, quam quod Christus crucifixus sit, et illos omnes propulsavi, quod virtutis ejus qui prædicatur signum est ineffabile. 3. *Et ego in infirmitate et in timore et in tremore multo fui apud vos.* Hoc est rursus aliud caput. Non solum enim qui credebant indocti, neque solum is qui loquitur idiota, neque tantum modus doctrinæ est ignorantia plenus, neque tantum ipsa prædicatio satis est ad conturbandum; crux enim et mors erat quod arreptiabantur: sed cum his alia quoque impedimenta erant, pericula, insidiæ, quotidianus timor, et quod pellerentur. Infirmitatem namque etiam sæpe vocat persecutionem, ut et alibi: Infirmitatem, quæ est in carne mea, non aspernati estis (*Gal. 4. 13. 14*); et rursus, *Si gloriari oportet, in infirmitate mea gloriabor.* Quam? *Præpositus gentis Aretæ regis Damascenorum urbem custodiebat, volens me comprehendere* (2. *Cor. 11. 30 et 32*). Et rursus: *Ideo mihi placeo in infirmitatibus.* Deinde dicens quibusnam, subjunxit: *In contumeliis, in necessitatibus et in angustiis* (*Id. 12. 10*). Et tunc hoc ipsum profert: cum dixisset omnium, *Et ego in infirmitate*; non hic substitit, sed infirmitatem explicans, pericula vocat: rursus adjecit, *In timore et tremore multo fui apud vos.* Quid dicis? Paulus quoque timebat pericula? Timebat et valde timebat: etiamsi enim Paulus esset, at homo erat. Hoc autem non erat Pauli crimen, sed infirmitas naturæ, et propositi encomium, quod mortem et plagas timens, nihil tamen indignum ex timore fecerit: ita ut qui dicunt illum non timuisse plagas, non modo illum non honorent, sed et multum ex laudibus demant. Nam si non timebat, quæ perseverantia, quæ philosophia in ferendis periculis? Ego vero ideo illum admiror, quod timens, nec modo timens, sed tremans in periculis, semper cucurrit coronatus, et nulli cessit periculo, expurgans orbem, et ubique terrarum et marium prædicationem seminans. 4. *Et sermo meus et prædicatio mea non persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis*, id est, non habens externam sapientiam. Si igitur et prædicatio nihil habuit sophisticæ artis, et qui vocabantur idiotæ, et is qui prædicabat talis erat, aderatque persecutio, et timor et tremor, quomodo superarunt? dic mihi. Per divinam virtutem. Ideo cum dixisset, *Verbum et prædicatio mea non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis*; adjecit, *Sed in ostensione Spiritus et virtutis.*

2. Viden' quomodo quod stultum est Dei, sapientiam sit hominibus; et quod infirmum, fortius? Idiotæ hæc prædicantes, vincti et pulsi, pellentes se vincebant? Undenam? Annon ex eo, quod per Spiritum fidem præberent? nam in confesso est hoc demonstrationem esse. Quis enim, quæso, videns mortuos resurgentes et dæmonas pulsos, non admisit? Sed

quia sunt etiam fallaces virtutes, quales præstigiatorum, hanc quoque sustulit suspicionem. Non enim virtutem dixit solum, sed prius, *Spiritus*, et tunc. *Virtutis*: ostendens ea quæ fiebant spiritualia esse. Non ergo imminutio est, quod prædicatio non per sapientiam annuntiata sit, sed maximum ornamentum. Hoc ergo maxime demonstrat, eam esse divinam, et radices esse supernas ex cælis: quapropter subjunxit: 5. *Ut fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei.* Viden' quomodo clare per omnia ostendat, magnum esse lucrum ignorantiae, et magnum sapientiæ damnum. Nam hæc quidem ipsius crucem, illa vero Dei virtutem prædicabat; hæc efficiebat, ut nihil invenirent eorum quæ oportuisset, et in seipsis gloriarentur; illa ut veritatem suscipere et in Deo gloriarentur. Rursus sapientia nullis persuasisset, ut humanum esse dogma suspicarentur; hæc vero clare ostendebat, divinam illam esse et ex cælo descendisse. Cum ergo in sapientia verborum sit demonstratio, sæpe modestiores superantur a pejoribus, quia majori dicendi vi præditi pejores sunt, et mendacium pellit veritatem. Hic autem non sic: neque enim in immundam animam ingreditur Spiritus sanctus, et ingressus nunquam potest superari, etiamsi invadat omnis dicendi vis. Nam demonstratio per opera et per signa longe clarior est illa, quæ sit per verba. At illorum fortasse quispiam dixerit, si prædicationem vincere oporteat, et eloquentia opus non habet ut ne crux exinanitur, quare signa nunc cessarunt? Quare? Incredulusne hoc dicis, nec admittis illa facta fuisse apostolorum tempore, an vere hoc ediscere quærens? Si incredulus dicas, in eo primum immorabor. Si enim tunc non facta sunt signa, quomodo pulsi, vexati, tremantes, vincti, et communes orbis hostes facti, omnibusque ad male patiendum expositi, nihil ex se habentes quod alliceret, non eloquentiam, non splendorem, non divitias, non urbem, non gentem, non genus, non exercitium, non gloriam, non aliud quidpiam simile; sed omnia contraria, ignorantiam, vilitatem, paupertatem, odium, inimicitiam, et contra populos integros stantes, taliaque annuntiantes, persuadebant? Nam præcepta multum laborem habebant et dogmata periculis plena erant: ac qui audiebant et persuadendi erant, in deliciis, ebrietate et multis vitiis erant educati. Unde, quæso, persuaserunt? unde fide digni erant? Nam, ut jam dixi, si absque signis persuaserunt, multo majus videtur miraculum: Ne itaque ex eo, quod nunc signa non fiant, argumentum ducas tunc etiam non fuisse. Etenim tunc utiliter fiebant, et nunc utiliter non fiunt. Non necessario sequitur autem ex eo quod nunc verbo tantum suadet, nunc in sapientia prædicationem esse. Nam qui ab initio verbum seminabant, idiotæ et indocti erant, et nihil ex se dicebant, sed quæ acceperant a Deo, hæc orbi terrarum dederunt: et nos ipsi nunc, non quæ a nobis sunt tradimus, sed quæ ab ipsis accepimus, hæc omnibus dicimus. Neque nunc syllogismis persuademus; sed ex divinis Scri-

puris et ex iis, quæ tunc facta sunt signis, fidem facimus iis quæ dicimus. Et illi quoque tunc non signis tantum persuadebant, sed etiam disserendo. Verba autem efficaciora a signis reddebantur, necnon a testimoniis Veteris Testamenti, non autem a gravitate et eloquentia dictorum. Cur ergo, inquires, tunc utilia signa erant, nunc non item? Supponamus (cum Græco enim disputo, et ideo per hypothésin dico id quod omnino futurum est), supponamus igitur, et patiatnr incredulus saltem ad disputationis tempus assentiri dictis, verbi gratia, quod Christus venturus sit: cum ergo Christus venerit et omnes angeli cum eo, et Deus esse ostensus fuerit, omniaque ipsi subjecta esse, annon ipse Græcus credet? Credet utique et adorabit, ac Deum esse dicet, etiamsi admodum pertinax fuerit.

3. Quis enim videns cælos apertos, ipsum in nubibus venientem, totumque cælum supernarum Potestatum circumfusum, fluvios igneos manantes, omnes adstantes ac tremantes, non adorabit, et Deum existimabit? Num ergo, dic quæso, adoratio et cognitio illa Græco in fidem reputabitur? Minime. Quare? Quia hoc fides non est: necessitas quippe, et eorum quæ apparent evidentiâ id effecit, non voluntatis propositum; sed a magnitudine rerum quæ videntur pertractatus fuit. Itaque quanto magis clara et ad credendi necessitatem adducentia sunt illa, tanto magis fides minuitur. Ideo nunc signa non fiunt. Et quod res ita se habeat, audi quid dicat ad Thomam: *Beati qui non viderunt, et crediderunt* (Joan. 20. 29). Igitur quanto clarius ostensum signum fuerit, tanto magis fidei merces minuitur. Itaque si etiam nunc signa fierent, hoc ipsum eveniret. Quod autem tunc non ultra per fidem illum cognitari simus, significavit Paulus dicens: *Nunc enim per fidem ambulamus, non per speciem* (2 Cor. 5. 7). Ut tunc tibi credenti, res illa non imputabitur, quod clara et manifesta sit: ita et nunc, si talia signa fierent, qualia antehac. Quando enim illa admiserimus, quæ nullo modo ullis ratiociniis inveniri possunt, tunc fides est. Ideo gehennam comminatur quidem, sed illa non apparet: nam si appareret, id ipsum rursus eveniret. Alioquin vero si signa quæraris, nunc etiam signa videbis, etiamsi non ejusmodi sint, prædictiones innumeras de rebus innumerabilibus, orbis conversionem, barbarorum philosophiam, agrestium morum mutationem, pietatis extensionem. Equas prædictiones? inquires: nam post res factas prædicta sunt omnia quæ supra commemorata sunt. Quando nam, ubi et a quo? dic mihi; et ante quot annos? vis ante quinquaginta, aut centum? Ante centum ergo annos nihil habebant scriptum penitus. Quomodo ergo dogmata retinuit orbis, et alia omnia, cum memoria ad id non sufficiat? undenam scierunt Petrum fuisse palo affixum? quomodo venit in mentem, ut posteris prædicerent; verbi gratia quod Evangelium prædicandum sit per universum orbem, quod Judaica cessatura sint, nec ultra restituenda? Qui vero animas suas pro prædicatione tradiderunt, quomodo sustinuisent prædicationem adulteratam vi-

dere? quomodo creditum fuisset scriptoribus, signis cessantibus? quomodo autem scripta et in barbarorum et in Indorum fines, et in ipsos Oceani terminos venissent, si ii qui dicebant fide digni non erant? Quinam autem erant scriptores, et quando, et ubi? quæ de causa scripserunt? num ut gloriam sibi conciliarent? cur ergo libros aliis nominibus inscripserunt? At hoc fecerunt ut dogmata commendarent. An ut verum? an ut falsum? nam si ut falsum habebant, non accessuri esse videbantur; si ut verum, fictione opus non erat sicut tu dicis. Alioquin vero prædictiones tales sunt, ut ad præsens usque tempus non potuerit dictis vis inferri. Nam diruta sunt Jerosolyma ante multos annos. Sunt et aliæ prædictiones, quæ ab illo tempore ad usque adventum ejus extenduntur, quas ut vis examina; ut est illud, *Semper vobiscum sum usque ad consummationem sæculi* (Matth. 28. 20); et, *Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævallebunt adversus eam* (Id. 16. 18); et, *Prædicabitur hoc evangelium in universas gentes* (Id. 24. 14); et, *Dicetur, ubicumque prædicatum fuerit hoc evangelium, et quod fecit* (Id. 26. 13) hæc mulier; et aliæ plurimæ. Undenam ergo veritas hujus prædictionis, si erat figmentum? quomodo portæ inferi non prævaluerunt adversus Ecclesiam? quomodo semper nobiscum est Christus? Neque enim, si nobiscum non esset, Ecclesia vicisset. Quomodo Evangelium ubique terrarum propagatum est? Sufficiunt autem et qui contra nos disputarunt ad testimonium antiquitatis librorum nostrorum ferendum, nempe Celsus (a) et Bataneotes qui post illum fuit; non enim contradicebant iis, quæ post illos edita fuerant: alioquin etiam totus orbis, qui uno consensu id suscepit. Neque certe, nisi gratia Spiritus esset, tantus fuisset consensus a finibus ad fines usque terræ; sed cito deprehensi fuissent illi deceptores, neque tam præclara gesta ex figmentis et mendaciis parva constituissent. Annon vides totum orbem accedentem? extinctum errorem? monachorum philosophiam plus quam solem fulgentem? virginum choros? piam religionem apud barbaros? sub uno jugo servientes omnes? Neque enim a nobis tantum hæc prædicta fuere, sed jam olim a prophetis. Non enim illas quoque confutabis prædictiones: libri namque sunt apud inimicos nostros; etiamque apud Græcos, quibus curantibus in Græcam linguam translati sunt. Multa quoque illi de his prædicant, ostendentes Deum esse illum qui venturus est.

4. *Cur non omnes homines credant.* — Quomodo ergo non omnes nunc credunt? Quia in pejus res versæ sunt, et nos in causa sumus: nam demum ad nos vertitur oratio. Non enim ex signis tunc solum credebant; sed etiam ex vita multi ad accedendum inducebantur. Nam ait ille: *Luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum, qui in cælis est* (Id. 5. 16). Tunc *Erat omnium cor et anima una, et nullus quidpiam eorum*

(a) Illic Celsus est, contra quem scripsit Origenes.

καὶ ἀπὸ τῶν τότε σημείων τὴν πίστιν ὧν λέγομεν παρεγόμεθα. Καὶ οὗτοι δὲ τότε οὐχὶ σημείοις ἐπειθον μόνοις, ἀλλὰ καὶ διαλεγόμενοι· τοὺς δὲ λόγους ἰσχυροτέρους ἐποίησε φαίνεσθαι τὰ σημεία καὶ αἱ ἐκ τῆς Παλαιᾶ· Γραφῆς μαρτυρίαι, οὐχ ἡ δεινότης τῶν λεγομένων. Πῶς οὖν, φησί, χρήσιμον τότε τὰ σημεία, καὶ νῦν οὐ χρήσιμον; Ἐποθώμεθα τὸν λόγον (πρὸς γὰρ τὸν Ἑλληνά μοι τέως ὁ ἀγίων· διὰ τοῦτο καθ' ὑπόθεσιν λέγω τὸ πάντως ἐσόμενον), ὑποθώμεθα τοίνυν τῷ λόγῳ, καὶ ἀνασχέσθω πιστεῦσαι ὁ ἄπιστος κἂν κατὰ συνδρομὴν τοῖς λεγομένοις, ὡς ὅτι ὁ Χριστὸς ἤξει· ὅταν οὖν ὁ Χριστὸς ἔλθῃ καὶ πάντες οἱ ἄγγελοι μετ' αὐτοῦ, καὶ δειχθῆ ἡθεὶς καὶ πάντα αὐτῷ ὑποτεταγμένα, οὐ πιστεύσει· καὶ ὁ Ἑλληὴν; Ἐώθηλον ὅτι καὶ προσκυνήσει, καὶ Θεὸν ἔρει, κἂν μυριάκις ἀνένοτος ἦ.

γ. Τίς γὰρ ἑρῶν τοὺς οὐρανοὺς ἀνεψυγμένους, καὶ αὐτὸν ἐπὶ τῶν νεφελῶν ἐρχόμενον, καὶ πάντα τὸν δῆμον τῶν ἄνω δυνάμεων αὐτῷ περιεχυμένον, καὶ ποταμοὺς πυρὸς ἔλκομένους, καὶ πάντα παρεστῶτας καὶ τρέμοντας, οὐχὶ προσκυνήσει, καὶ Θεὸν ἠγήσεται; Ἀρ' οὖν, εἰπέ μοι, λογισθήσεται τῷ Ἑλληνι εἰς πίστιν ἢ προσκύνησις ἐκείνη καὶ ἡ γνώσις; Οὐδαμῶς. Τί δῆποτε; Ὅτι τοῦτο πίστις οὐκ ἔστιν ἢ γὰρ ἀνάγκη τοῦτο ἐποίησε καὶ ἡ περιφάνεια τῶν ὀρωμένων, καὶ οὐκ ἔστι τὸ πρᾶγμα προαιρέσεως, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ μεγέθους τῶν ὀφθέντων τὰ τῆς διανοίας εἰλακύθη. Οὐκ οὖν ὅσῳ ἂν φανερότερα ἢ καὶ ἀναγκαστικώτερα ἦ τὰ γινόμενα, τοσούτῳ τὰ τῆς πίστεως ἐλαττοῦνται· διὰ τοῦτο σημεία νῦν οὐ γίνονται. Καὶ ὅτι τοῦτο ἔστιν, ἀκούσον τί φησὶ πρὸς τὸν Θωμᾶν· *Μακάριοι οἱ μὴ ἰδόντες, καὶ πιστεύσαντες*. Οὐκ οὖν ὅσῳ ἂν φανερώτερον ἀποδειχθῆ τὸ σημεῖον, τοσούτῳ τῆς πίστεως ὁ μισθὸς ἐλαττοῦται. Ὅστε εἰ καὶ νῦν σημεία ἐγίνετο, τὸ αὐτὸ ἂν ἐγένετο. Ὅτι γὰρ τότε διὰ πίστεως οὐκ ἐτι εἰσόμεθα, ἐδῆλωσαν εἰκότως ὁ Παῦλος; *Νῦν γὰρ διὰ πίστεως περιπατοῦμεν, οὐ δι' εἰδούς*. Ὅσπερ οὖν ἔ τότε πιστεύοντι σοι τὸ πρᾶγμα οὐ λογίζεται διὰ τὸ περιφανές· οὕτως καὶ νῦν, εἰ σημεία ἐγίνετο τοιαῦτα, οἷα καὶ ἔμπροσθεν. Ὅταν γὰρ ἂ μηδαμῆ μηδαμῶς ἔστι λογισμοὺς εὐρεῖν καταδεξώμεθα, τότε ἡ πίστις ἔστι. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ γέεννα ἠπειλήθητι μὲν, οὐ φαίνεται δέ· ἐπεὶ εἰ καὶ ἐφαίνετο, ταυτὸ συνέβαινε πάλιν. Ἄλλως δέ, εἰ σημεία ζητεῖς, καὶ νῦν ὄψει σημεία, [47] εἰ καὶ μὴ τοιαῦτα, τὰς προρρήσεις τὰς μυρίας καὶ περὶ μυρίων πραγμάτων, τῆς οἰκουμένης τὴν ἐπιστροφὴν, τῶν βαρβάρων τὴν φιλοσοφίαν, τῶν ἀγρίων ἡθῶν τὴν μετάστασιν, τῆς εὐλαβείας τὴν ἐπίστασιν. Καὶ ποίας προρρήσεις; φησί· μετὰ γὰρ ταῦτα ἐγράφη τὰ προσηρημένα ἅπαντα. Πότε, καὶ ποῦ, καὶ ὑπὸ τίνος; εἰπέ μοι· καὶ πρὸ πόσων ἐτῶν; βούλει πρὸ πενήτηκοντα, ἢ ἑκατόν; Οὐκ οὖν πρὸ τῶν ἑκατῶν οὐδὲν εἶχον ἐγγράφον ὄλωσ. Πῶς οὖν κατεῖχε τὰ δόγματα ἢ οἰκουμένην καὶ τὰ ἄλλα πάντα, τῆς μνήμης οὐκ ἀρκούσης; πόθεν δὲ ἤδρασεν, ὅτι Πέτρος ἀνεσκελοπίσθη; πόθεν τε ἐπῆλθε τοῖς μετὰ ταῦτα πρῆπειν, ὡς ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον κηρυχθήσεται πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης, ὅτι τὰ Ἰουδαϊκὰ παύσεται, καὶ οὐκ ἐπανήξει πάλιν; Οἱ δὲ τὰ; ψυχὰς αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος προέμενοι, πῶς ἂν ἤνεγκαν τὸ κήρυγμα παραποιούμενον ὀρώντες; πῶς δ' ἂν ἐπι-

στύθησαν οἱ γράφοντες, τῶν σημείων παυσαμένους; πῶς δ' ἂν τὰ γραφόμενα, καὶ εἰς τὴν βαρβάρων καὶ εἰς τὴν Ἰνδῶν, καὶ πρὸς αὐτὰ τοῦ ὠκεανοῦ τὰ πέριπα ἀφίκετο, οὐκ ὄντων τῶν λεγόντων ἀξιοπίστων; Τίνες δὲ οἱ γράφοντες, καὶ πότε, καὶ ποῦ; τίνος δὲ ἔνεκεν καὶ ἔγραφον; ἄρα δόξαν ἑαυτοῖς περιποιούμενοι; πῶς οὖν ἑτέροις τὰ βιβλία ἐπέγραψαν; Ἄλλὰ τὸ δόγμα συστήσαι βουλόμενοι; Πότερον ὡς ἀληθῆς, ἢ ὡς ψευδῆς; εἰ γὰρ ὡς ψευδεῖ προσεῖχον, οὐδὲ προσελθεῖν ἦν εἰκός· εἰ δὲ ὡς ἀληθεῖ, πλασματῶν οὐκ ἔδει, καθὼς σὺ φῆς. Ἄλλως δὲ καὶ αἱ προρρήσεις τοιαῦται εἶσιν, ὡς καὶ μέχρι τοῦ παρόντος μὴ δύνασθαι βιάζεσθαι χρόνῳ τὰ εἰρημένα. Τὸ μὲν γὰρ καθαιρεθῆναι τὰ Ἰεροσόλυμα γέγονε πρὸ πολλῶν ἐτῶν. Εἰσὶ δὲ καὶ ἕτεροι προρρήσεις αἱ ἐξ ἐκείνου τοῦ χρόνου μέχρι τῆς παρουσίας αὐτοῦ παρατείνουσαι, ἃς ὡς βούλει δοκιμασον· ὡς ὅτι, *Ἄει μεθ' ὑμῶν εἰμι ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος*· τὸ, *Ἐὰν τὴν πέτραν ταύτην οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ἄδου οὐ κατασχίσουσιν αὐτῆς*· τὸ, *κηρυχθήσεται τὸ Εὐαγγέλιον τοῦτο εἰς πάντα τὰ ἔθνη*· τὸ, *λαληθήσεται ὅπου ἂν κηρυχθῆ τὸ Εὐαγγέλιον*^d, καὶ ὁ ἐποίησεν ἡ γυνὴ αὐτῆ καὶ ἕτεροι πολλοὶ τούτων πλείους. Πόθεν οὖν ἡ ἀλήθεια τῆς προρρήσεως ταύτης, εἰ γε πλάσμα ἦν; πῶς οὐ κατίσχυσαν πύλαι ἄδου τῆς Ἐκκλησίας; πῶς ἀει μεθ' ἡμῶν ἔστιν ὁ Χριστός; Οὐ γὰρ ἂν, εἰ μὴ μεθ' ἡμῶν ἦν, ἐκράτησεν ἂν ἡ Ἐκκλησία. Πῶς τὸ Εὐαγγέλιον ἐξετάθη πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης; Ἰκανοὶ δὲ καὶ οἱ καὶ ἡμῶν εἰρηκότες τὴν ἀρχαίωτα μαρτυρήσαι τοῖς Βιβλίοις, οἱ περὶ Κέλσον καὶ τὸν Βατανεώτην τὸν μετ' ἐκείνου· οὐ γὰρ δὴ τοῖς μετ' αὐτοὺς συντεθείσιν ἀντέλεγον· ἄλλως δὲ καὶ ἡ οἰκουμένη πᾶσα, ὁμοφώνως αὐτὸ δεξαμένη. Οὐκ ἂν δὲ, εἰ μὴ Πνεύματος χάρις ἦν, τοσαύτη γέγονε συμφωνία ἀπὸ περάτων εἰς πέριτα τῆς γῆς, ἀλλ' ἐάλωσαν ἂν ταχέως οἱ πλάττοντες, καὶ οὐκ ἂν τοσαῦτα κατορθώματα ἀπὸ πλασματῶν καὶ ψεύδους [48] συνέστη· ἢ οὐχ ὄρῳ τὴν οἰκουμένην πᾶσαν προσελθούσαν; τὴν πλάνην σθεθεῖσαν; τὴν τῶν μοναχῶν φιλοσοφίαν ὑπὲρ τὸν ἥλιον λάμπουσαν; τοὺς τῶν παρθένων χορούς; τὴν ἐν βαρβάρους εὐλάβειαν; πάντας ὑπὸ ζυγὸν δουλεύοντας ἕνα; Οὐδὲ γὰρ παρ' ἡμῶν ταῦτα προεῖρηται μόνον, ἀλλὰ καὶ ἄνωθεν παρὰ τῶν προφητῶν. Οὐ γὰρ δήπου καὶ ἐκείνων ἐπιλήψη τῶν προρρήσεων· παρὰ γὰρ τοῖς ἐχθροῖς τὰ βιβλία, καὶ παρὰ Ἑλλήνων σπουδασάντων· εἰς τὴν Ἑλλάδα μετηγέθη γλώττων. Πολλὰ δὲ καὶ οὗτοι περὶ τούτων προλέγουσι, δεικνύντες ὅτι Θεὸς ἦν ὁ παρέσσεσθαι μέλλων.

δ. Πῶς οὖν οὐ πάντες πιστεύουσιν νῦν; Ὅτι ἐπὶ τὴν χεῖρον τὰ πρᾶγματα προῆλθε, καὶ τούτων ἡμεῖς αἵτιοι· λοιπὸν γὰρ καὶ πρὸς ἡμᾶς ὁ λόγος. Οὐ γὰρ δῆπου σημείοις καὶ τότε ἐπίστευσον μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ βίου πολλοὶ τῶν προσιόντων ἐνήγοντο. *Λαμψάτω γὰρ ὑμῶν τὸ φῶς*, φησὶν, *ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσι τὰ καλὰ ὑμῶν ἔργα, καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς*. Τότε οὖν πάντων ἦν ἡ καρδία καὶ ἡ ψυχὴ μία, καὶ οὐδὲ εἰς τι τῶν ὑπαρχόντων αὐτῷ ἔλεγεν ἴδιον εἶναι, ἀλλ' εἶχον ἅπαντα κοινὰ, καὶ διεδίδοτο ἐκάστῳ, καθὼς ἂν τις χρεῖαν εἶχε, καὶ βίον ἔζων ἀγγελικόν. Καὶ νῦν ἂν γένηται τοῦτο,

^a Ita Regius codex; editi vero, ἐρχομένους. Sic alluduntur ad illud Danielis vii, 10. ποταμοὺς πυρὸς εἰλεον. ^b Legatur φανερώτερον. ^c Legatur ὡς, εἰ μοι, λογισθήσεται.

^d Aberat comma: τὸ, λαληθ... Εὐαγγέλιον, et mox, ἐλὶ σῆτη. legatur ἢ πόρνη. ^e Legatur καὶ παρ' Ἑλλήνων σπουδασάντων τινῶν.

τὴν οἰκουμένην ἐπιστρέψομεν ἅπασαν καὶ σημεῖων
χωρὶς. Τέως δὲ οἱ βουλόμενοι σωθῆναι, προσεχέτω-
σαν ταῖς Γραφαῖς· εὐρήσουσι γὰρ ἐκεῖ καὶ ταῦτα,
καὶ τὰ τούτων πλεονα κατορθώματα. Καὶ γὰρ οἱ
διδάσκαλοι αὐτοὶ ὑπερέβαιον τὰ ἐκείνων, ἐν λιμῶν
καὶ δίψει καὶ γυμνότητι διάγοντες. Ἡμεῖς δὲ βουλό-
μεθα πολλῆς ἀπολαύειν τρυφῆς καὶ ἀναπαύσεως καὶ
ἀδείας· ἀλλ' οὐκ ἐκείνοι, ἀλλ' ἐβίων, Ἄχρη τῆς
ἄρι ὥρας καὶ πεινώμεν καὶ διψῶμεν καὶ γυμνη-
τεύομεν καὶ κολιζιζόμεθα καὶ ἀστατοῦμεν. Καὶ
ὁ μὲν ἀπὸ Ἱερουσαλήμ μέγρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ ἔτρε-
χεν, ὁ δὲ εἰς τὴν Ἰνδῶν, ὁ δὲ εἰς τὴν Μαύρων, ἄλ-
λος δὲ πρὸς ἄλλα μέρη τῆς οἰκουμένης· ἡμεῖς δὲ
οὐδὲ τῆς πατρίδος ἐξελθεῖν τολμῶμεν, ἀλλὰ τρυφήν
ζητοῦμεν καὶ οἰκίας λαμπρὰς καὶ πᾶσαν τὴν ἄλλην
ἀφρονίαν. Τίς γὰρ ἐλίμωξεν ἡμῶν ποτε διὰ τὸν τοῦ
Θεοῦ λόγον; εἰς ἐν ἐρήμῳ γέγονε; τίς ἀποδημίαν
ἔστειλατο μακράν; τίς τῶν διδασκάλων ἐν τῶν χει-
ρῶν ζῶν ἐτέροις ἐπεκορήσε; τίς θάνατον ὑπέμεινε
καθημερινόν; Ἐντεῦθεν καὶ οἱ μεθ' ἡμῶν ὄντες ῥα-
θυμότεροι γίνονται. Καὶ γὰρ εἰ στρατιώτας τις εἶδε
καὶ στρατηγοὺς λιμῶν καὶ δίψει καὶ θανάτῳ καὶ πᾶσι
τοῖς δεινοῖς παλαίοντας, καὶ κρυμὸν καὶ κινδύνους
καὶ πάντα φέροντας καθάπερ λέοντας, καὶ κατορ-
θοῦντας· εἶτα μετὰ ταῦτα ἐκλύσαντας τὴν φιλοσο-
φίαν ἐκείνην, καὶ μαλακωτέρους γενομένους, καὶ
χρημάτων ἐρώντας, καὶ πραγματείας καὶ καπη-
λείας προσέχοντας, καὶ ἠττωμένους ὑπὸ τῶν πολε-
μίων, ἐσχάτης ἦν ἀνάγκης τὴν αἰτίαν τούτων ζητεῖν.
Τοῦτο δὲ καὶ ἐφ' ἡμῶν καὶ τῶν προγόνων λογισώ-
μεθα· καὶ γὰρ πάντων ἐγενοῦμεθα ἀσθενέστεροι, τῷ
παρόντι προσηλωμένοι ἢ βίῳ. Κἄν εὐρεθῆ τις ἴχνος
ἔχων τῆς παλαιᾶς φιλοσοφίας, τὰς πόλεις ἀφείας καὶ
τὰς ἀγορὰς καὶ τὸ ἐν μέσῳ στρέφεσθαι [49] καὶ
τοὺς ἄλλους ρυθμίζειν, τὰ βρῆ καταλαμβάνει· κἄν
ἔρηται τις; τῆς ἀναχωρήσεως τὴν αἰτίαν, εὐρίσκει
πρόφασιν συγγνώμην οὐκ ἔχουσαν. Ἴνα γὰρ μὴ

• *Legebatur* καὶ τῷ π. προσηλωμένα. *ei mox*, τῆς παλαιᾶς
σοφίας.

παραπόλιμαι, φησὶ, μηδὲ ἀμβλύτερος γένοιμαι τῆν
ἀρετὴν, ἀποπηδῶ. Καὶ πόσω βέλτιον ἀμβλύτερόν σε
γενέσθαι καὶ τοὺς ἄλλους κερδᾶναι, ἢ μένοντα ἐν
ὕψει περιδεῖν ἀπολλυμένους τοὺς ἀδελφούς; Ὅταν
μὲν οὖν οἱ μὲν ἀρετῆς ἀμελῶσιν, οἱ δὲ ἐπιμελούμε-
νοι πόρρω τῆς παρατάξεως γίνωνται, πόθεν αἰρήσο-
μεν τοὺς ἐχθρούς; Εἰ γὰρ καὶ σημεῖα ἦν νῦν, τίς
ἂν ἐπαίσθη; ἢ τίς ἂν προσέσχεν ἡμῖν τῶν ἐξωθεν.
τῆς κακίας οὕτως ἐπιπολαζούσης; Καὶ γὰρ ὁ ὀρθὸς
βίος ἡμῶν ἀξιοπιστότερος τοῖς πολλοῖς εἶναι δοκεῖ.
Σημεῖα μὲν γὰρ, παρὰ τῶν ἀναισχύτων καὶ πονη-
ρῶν ἀνθρώπων καὶ ὑπόνοιαν δέξεται πονηρὰν· βίος
δὲ καθαρὸς καὶ αὐτὸ τοῦ διαβόλου τὸ στόμα μετὰ
πολλῆς τῆς περιουσίας ἐμφράζει δυνήσεται. Ταῦτα
καὶ ἀρχοῦσι λέγω καὶ ἀρχομένοις, καὶ πρὸ τῶν ἄλ-
λων ἑμαυτῷ, ἵνα βίον ἐπιδειξόμεθα θαυμαστόν, καὶ
συντάξαντες ἑαυτοὺς, πάντων τῶν παρόντων ὑπερ-
ίδωμεν. Καταφρονησόμεν χρημάτων, καὶ μὴ κατα-
φρονησόμεν γενένης· ὑπερίδωμεν δόξης, καὶ μὴ
ὑπερίδωμεν σωτηρίας· ὑπομείνωμεν ἐνταῦθα κάμα-
τον καὶ πόνον, ἵνα μὴ ἐμπέσωμεν ἐκεῖ εἰς κόλασιν.
Οὕτω τοῖς Ἕλλησι πολεμήσομεν, οὕτως αὐτοὺς
αἰχμαλωτίσωμεν αἰχμαλωσίαν ἐλευθερίας ἀμείνω.
Ἄλλὰ ταῦτα μὲν λέγεται παρ' ἡμῶν συνεχῶς καὶ
πολλάκις, γίνεται δὲ ὀλιγάκις. Πλὴν ἀλλ' ἐάν τε
γένηται ταῦτα, ἂν τε μὴ γένηται, δίκαιον διὰ τῶν
τουούτων συνεχῶς ὑπομιμνήσκειν. Εἰ γὰρ διὰ τῆς
χρηστολογίας ἐξαπατωῖσι τινες, πολλῷ μᾶλλον τοὺς
πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐπανάγοντας δίκαιον μὴ ἀποκα-
μεῖν τὰ συμφέροντα λέγοντας. Εἰ γὰρ οἱ ἀπατώντες
σοσοῦσις κέχρηται μηχανήμασι· καὶ γὰρ χρήματα
ἀναλίσκουσι, καὶ λόγους προσάγουσι, καὶ κινδύνους
ὑπομένουσι, καὶ προστασίας ἐπιδεικνυνται· πολλῷ
μᾶλλον ἡμᾶς τοὺς ἀπάτης ἀπάγοντας, καὶ κινδύνους,
καὶ θανάτους, καὶ πάντα ὑπομένειν χρῆ, ἵνα καὶ
ἑαυτοὺς καὶ τοὺς ἄλλους κερδάναντες, καὶ τοῖς
ἐναντίοις ἀκαταγώνιστοι γενόμενοι, τύχωμεν τῶν
ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ,
καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ Ζ'.

*Σοφίαν δὲ λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις· σοφίαν
δὲ οὐ τοῦ αἰῶνος τούτου, οὐδὲ τῶν ἀρχόντων
τοῦ αἰῶνος τούτου τῶν καταργουμένων· ἀλλὰ
λαλοῦμεν Θεοῦ σοφίαν ἐν μυστηρίῳ, τὴν ἀπο-
κεκρυμμένην, ἣν προώρισεν ὁ Θεὸς πρὸ τῶν
αἰώνων εἰς δόξαν ἡμῶν.*

α'. Τὸ σκότος τοῦ φωτός ἐπιτηδειότερον εἶναι δοκεῖ
τοῖς τὰς ὕψεις νοσοῦσι· διὸ καὶ μᾶλλον εἰς συνεσχια-
σμένον δωμάτιον καταφεύγουσι. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς
σοφίας γέγονε τῆς πνευματικῆς· ἡ μὲν τοῦ Θεοῦ σο-
φία μωρία ἐδόκει εἶναι τοῖς ἐξωθεν, ἢ δὲ αὐτῶν,
ἀληθῶς οὕσα μωρία, σοφία αὐτοῖς νομόμισται. Καὶ
[50] ταυτὸν συνέβαινε, οἷον ἂν εἰ τις σοφία κυβερ-
νητικῆ κεκρυμμένη, ἐπηγγέλλετο πλοίου χωρὶς καὶ
ιστίων πέλαιος ἀπειρον διαπερᾶν, εἶτα ἐπειρᾶτο λο-
γισμῶν κατασκευάζειν ὅτι τοῦτο δυνατόν· ἄλλος δὲ
τις πάντων ἀπειρος, πλοῖον καὶ κυβερνήτην καὶ ναύ-
ταις ἐγχειρίσας αὐτόν, οὕτω μετὰ ἀσφαλείας ἔπλει.
Καὶ γὰρ ἡ δοκοῦσα εἶναι ἀμαθία τούτου, τῆς ἐκεί-
νου σοφίας σοφωτέρα. Καλὴ μὲν γὰρ ἡ κυβερνητικῆ,
ἀλλ' ὅταν μείζονα ἐπαγγέλλεται, μωρία τις ἐστὶ·

καὶ πᾶσα τέχνη ἢ μὴ ἀρκουμένη τοῖς ὅροις τοῖς
ἑαυτῆς τοῦτο ἂν εἴη.

Οὕτω καὶ ἡ ἐξωθεν σοφία ἦν ἂν σοφία ^α, εἰ Πνεύ-
ματι ἐκέχρητο· ἐπειδὴ δὲ ἑαυτῇ τὸ πᾶν ἐπέτρεψε,
καὶ οὐδὲν ἐνόμισε δεῖσθαι τῆς βοηθείας ἐκείνης, μω-
ρία γέγονεν, εἰ καὶ ἐδόκει σοφία εἶναι. Αἰδὸν πρότερον
ἐλέγξας τὰ αὐτῆς διὰ τῶν πραγμάτων, τότε αὐτὴν
ἐκάλεσε μωρίαν· καὶ πρότερον καλέσας μωρίαν τὴν
τοῦ Θεοῦ σοφίαν κατὰ τὴν ἐκείνιν ψήφον, τότε δει-
κνυσιν αὐτὴν σοφίαν οὕσαν (μετὰ γὰρ τὰς ἀποδείξεις
δυνατὸν μάλιστα τοὺς ἀντιλέγοντας ἐντρέπειν)· καὶ
φησι· *Σοφίαν δὲ λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις.*
Ὅταν γὰρ ἐγὼ, νομιζόμενος μωρὸς καὶ μωρὰ κηρύτ-
τειν, τοῦ σοφοῦ περιγένομαι, οὐ διὰ μωροῦς· ἢ σο-
φίας περιεγενομένη, ἀλλὰ διὰ σοφίας τελειοτέρας,
καὶ τοσαύτης καὶ οὕτω μειζονος, ὡς ἐκείνην μωρίαν
φαίνεσθαι. Διὰ τοῦτο πρότερον αὐτὴν οὕτω καλέσας,
ὡς ἐκαίνοι ὠνόμαζον τότε, καὶ ἀπὸ τῶν πραγμάτων

^α *Deerant verba* ἦν ἂν σοφία. ^β *Legebatur* μωρίας.

quæ habebat, dicebat esse proprium; sed habebant omnia communia, et dividebatur singulis prout cuique opus erat (Act. 4. 32. 35); et vitam agebant angelicam. Si nunc ita fiat, totum orbem absque signis converteremus. Interim vero, qui volunt salutem consequi, attendant Scripturis: illic enim hæc præclare gesta invenient, atque his longe plura. Nam ipsi magistri longe illa superabant, in fame et siti et nuditate degentes. Nos autem volumus multis frui deliciis, otioque ac licentia. At non illi; imo clamabant: *Ad hæc usque horam esurimus et sitimus, et nudi sumus et colaphis cedimur, et instabiles sumus* (1. Cor. 4. 11). Et alius quidem a Jerosolyma usque ad Illyricum currebat; alius in Indorum, alius in Maurorum terram, alius ad alias partes orbis: nos autem ne a patria quidem egredi audemus, sed delicias quarimus ædesque splendidas, et aliam omnem rerum copiam. Quis enim nostrum esurivit umquam propter verbum Dei? quis in solitudine fuit? quis longe peregrinatus est? quis ex doctoribus ex labore manuum vivens, aliis operam tulit? quis mortem sustinuit quotidianam? Illic qui nobiscum sunt, ignaviores sunt. Etenim si quis viderit milites et duces, cum fame, siti et morte malisque omnibus concertantes, frigus et pericula omniaque ferentes leonum instar et strenue agentes; deindeque philosophiam illam solventes, et molliores effectos, pecuniæ cupidos, negotiationibus et rei cauponariæ studentes, et ab hostibus devictos; extremæ esset amentia harum rerum causam querere. Hoc autem de nobis et de majoribus nostris cogitemus: nam omnium imbecillissimi facti sumus, et vitæ præsentis addicti. Quod si inventus quispiam fuerit vestigium habens veteris sapientiæ, is foris et urbibus relictis, atque in hominum medio versari et alios moderari cessans, ad montes se confert: si quis vero recessus

causam sciscitetur, causam ille profert veniam non merentem. Ne peream, inquit, ac ne hebetior ad virtutem flam, resilio. Et quanto melius esset, hebetiorem te fieri et alios lucrari, quam in alto manentem fratres despiciere pereuntes? Quando igitur alli virtutem non curant, alli qui curam ejus habent, ab acie procul recedunt, quomodo expugnabimus inimicos? Nam etiamsi nunc signa essent, quisnam persuaderetur? aut quis ex externis nobis animum adliberet, nequitia sic supergrediente. Nam vita recte acta multis videtur esse magis fide digna. Signa enim apud impudentes et malos homines in pravam aliquam suspicionem venient; vita autem pura ipsum os diaboli abunde obstruere poterit. Hæc autem dico et imperantibus et imperio parentibus, et præ cæteris mihi ipsi, ut vitam exhibeamus mirabilem, et cum nos ipsos composuerimus, præsentia omnia despiciamus. Contemnamus pecuniam, et non contemnamus gebenam: despiciamus gloriam, et ne despiciamus salutem: hic subeamus sudorem et laborem, et non illic incidamus in supplicium. Sic cum gentilibus bellam geramus, sic illos abducamus in captivitatem libertate præstantiorem. Verum hæc sæpe et frequenter a nobis dicuntur, raro autem fiunt. Cæterum sive hæc fiant, sive non fiant, æquum est per ea vos assidue monere. Si enim bonis verbis quidam decipiunt, multo magis par est eos, qui ad veritatem ducunt, non defatigari in dicendo ea quæ sunt utilia. Nam ad deceptores tot machinis utuntur: pecunias enim impendunt, verba adhibent, pericula subeunt, et præferturas ostentant: multo magis nos, qui a fallacia abducimus, et pericula et mortes et omnia sustinere oportet, ut et nos ipsos et alios lucrati, et inimicis inexpugnabiles facti, promissa bona consequamur, gratia et benignitate, etc.

HOMILIA VII.

CAP. 2. v. 6. *Sapientiam autem loquimur inter perfectos; sapientiam vero non hujus sæculi, neque principum hujus sæculi, qui destruuntur; 7. sed loquimur Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est, quam prædestinavit Deus ante sæcula in gloriam nostram.*

1. Tenebræ videntur esse luce opportiores iis qui laborant oculis; ideoque magis ad adumbratam ædiculam confugiunt. Hoc etiam usu venit in spirituali sapientia. Dei quidem sapientia externis videbatur esse stultitia; eorum vero sapientia, quæ vero stultitia erat, ab ipsis sapientia reputata fuit. Et perinde contingebat, ac si quis sapientia et arte gubernandi utens, polliceretur se sine nave et velis pelagus immensum esse transmissurum; deindeque tentaret ratiociniis probare hoc fieri posse; alius vero quispiam omnium imperitus, navi, gubernatori et nautis sese committens, sic cum securitate navigaret. Illius enim ea quæ videtur esse Imperitia, illius sapientia sapientior esset. Bona quippe est ars gubernandi, sed cum majora quam par sit pollicetur, stultitia quædam

est; ut et omnis ars, quæ non suis contenta est terminis.

Sapientia philosophorum exterorum stultitia erat. — Sic etiam externa sapientia fuisset sapientia, si una esset Spiritu: sed quia sibi omnia permisit, nec se auxilio ullo opus habere putavit, stultitia facta est, etsi videretur sapientia esse. Quapropter cum prius illam ex rebus ipsis confutasset, tunc illam stultitiam vocavit; et cum prius Dei sapientiam ex illorum sententia stultitiam vocasset, tunc ostendit illam esse sapientiam (nam post probationes tunc maxime possunt contradicentes pudore suffundi): et ait: *Sapientiam autem loquimur inter perfectos.* Nam cum ego, qui stultus esse et stulta prædicare existimor, sapientem superavero, non per stultitiam superavi sapientiam, sed per sapientiam perfectiorem, et tantam tantoque illa majorem, ut illa stultitia esse videatur. Ideo cum prius illam ita vocasset, ut illi tunc nominabant, et ex rebus ipsis victoriam exhibuisset, illosque admodum stultos esse probasset: de cætero nomen ipsi dat, quod ei conveniat, dicens: *Sapientiam vero lo-*

quimur inter perfectos. Sapientiam autem dicit prædicationem et modum salutis, nempe saluum fieri per crucem; perfectos autem, eos qui crediderunt. Etenim illi perfecti sunt, qui humana videntes esse valde infirma, illaque despicientes, persuasum habent illa nihil sibi conferre, cujusmodi fuerunt fideles. Sapientiam autem non hujus sæculi. Ubi namque utilis est externa sapientia, quæ hic quidem desinit et ulterius non progreditur, neque hic prodesse potest iis, qui illa sunt præditi? Principes autem sæculi hic non demones quosdam dicit, ut quidam suspicantur; sed eos, qui in dignitatibus et in magistratu, qui rem illam existimant præclaram, philosophos, oratores, scriptores: nam hi sæpe imperabant et plerumque populi ductores erant. Hujus autem sæculi principes vocavit, quia ipsorum imperium non ultra præsens sæculum procedit: quamobrem subjunxit: *Qui destruantur*; ex re ipsa illam confutans et ex iis qui illa utuntur. Cum ostendisset enim illam falsam esse et stultam, et nihil invenire posse, infirmamque esse: ostendit etiam parvo tempore consistere. *Sed loquimur Dei sapientiam in mysterio.* In quo mysterio? Atqui dicit Christus: *Quod in aure audistis, prædicate super tecta* (Math. 10. 27). Quomodo ergo illam vocat mysterium? Quia neque angelus neque archangelus, neque ulla creata potestas id noverat antequam fieret. Ideo ait, *Ut innotescat nunc principatibus et potestatibus in caelestibus per Ecclesiam multiformis sapientia Dei* (Ephes. 3. 10). Hoc autem fecit Deus nos honorans, ut nobiscum audirent mysteria. Nam nos quoque eis, quos nobis fecerimus amicos, hoc argumentum dicimus esse amicitiae nostræ, quod nemini prius quam ipsis secreta revelemus. Audiant ii qui prædicationem traducunt, omnibusque indiscriminatim margaritas et dogma enuntiant et sancta canibus et porcis superfluisque ratiociniis projiciunt. Mysterium namque probatione opus non habet; sed id quod est annuntiatur. Etenim non erit totum mysterium divinam, cum a te ipso aliquid addideris. Alioquin vero mysterium vocatur, quia non quæ videmus, credimus, sed alia videmus, alia credimus. Talis namque est mysteriorum nostrorum natura. Alio igitur modo ego, et alio infidelis circa hæc affecti sumus. Audio ego, quod crucifixus sit Christus, et ejus erga homines amorem statim admiror; audit ille, et imbecillitatem putat: audio quod servus factus sit, et providentiam admiror; audit ille et dedecus esse putat: audio quod mortuus sit, et de potentia ejus obstupesco, quod a morte non superatus sit, imo etiam mortem dissolverit; audit ille, et imbecillitatem suspicatur. Cum audit ille resurrectionem, fabulam esse putat; ego vero post acceptas ex rebus ipsis demonstrationes, Dei œconomiam adoro. Lavacrum audiens ille, aquam tantum esse putat; ego vero non quod videtur solum aspicio, sed etiam purificationem animæ per Spiritum. Existimat ille solum mihi ablutum esse corpus; ego autem credo animam quoque puram et sanctam factam esse, et cogito sepulcrum, resurrectionem, sanctificationem, justitiam,

redemptionem, adoptionem, hereditatem, regnum caelorum, datum Spiritum. Non enim ex visu judico illa quæ apparent, sed mentis oculis. Audio corpus Christi; aliter ego dictum intelligo, aliter infidelis.

2. Ac quemadmodum pueri libros videntes, litterarum vim non sciunt, nec ea norunt quæ vident; imo vero si vir litterarum imperitus sit, hoc item ipsi eveniet; qui vero peritus est, multam literis insitam vim inveniet, vitas integras et historias: et epistolam imperitus accipiens, chartam esse putabit et atramentum; peritus vero et vocem audiet, et cum absente disseret, et quod voluerit rursus per literas dicit: ita etiam in mysterio evenit: infideles quidem etiamsi audiant, audire non videntur; fideles autem qui per Spiritum peritiam habent, vim reconditam vident. Hoc igitur declarans Paulus dicebat, *Quod nunc quoque sit absconditum quod prædicatur: pereuntibus enim*, inquit, *est absconditum* (2. Cor. 4. 3). Alioquin autem prædicationem admirabilem ostendit. Ita solet vocare Scriptura illa, quæ præter spem et supra mentem humanam sunt. Ideo alibi quoque dicit, *Mysterium meum mihi et meis* (Is. 24. 7); et rursus Paulus: *Ecce mysterium vobis dico: omnes quidem non dormiemus, omnes autem immutabimur* (1. Cor. 15. 51). Etsi porro ubique prædicatur, etiam sic mysterium est. Etenim ut jussi sumus, quod in aure audivimus prædicare super tecta: sic jussi sumus sancta non dare canibus, neque projicere margaritas ante porcos. Nam alii sunt animales, et non intelligunt; alii velamen habent cor suum obtegens, et non vident. Ergo mysterium illud est maxime, quod quidem ubique prædicatur, non cognoscitur autem ab iis qui rectam non habent mentem; revelatur autem non a sapientia, sed a Spiritu sancto, quantum nos possumus accipere. Quamobrem non aberraverit, si quis etiam secundum hoc mysterium appellaverit arcana; neque enim nobis fidelibus tradita fuit plena ejus perceptio et accurata notitia. Quapropter dicebat Paulus, *Ex parte cognoscimus et ex parte prophetamus. Videmus enim nunc per speculum quasi in ænigmate, tunc autem facie ad faciem* (1. Cor. 13. 9. 12). Ideo dicit, *Loquimur sapientiam in mysterio, quæ abscondita est, quam prædestinavit Deus ante sæcula in gloriam nostram. Absconditam*, id est, nulla ex superioribus potestatibus ante nos didicit; vel quod neque multi nunc norunt: hoc enim declaratur ex illo, *Quam prædestinavit in gloriam nostram*: quamquam alibi dicat, *In gloriam suam* (Ephes. 1. 12). Suam enim reputat gloriam salutem nostram; ut etiam divitias suas vocat, etiamsi ipse sit bonorum divitiarum, et nullo indigeat ut sit dives. *Prædestinavit*, inquit, suam erga nos providentiam indicans. Illi enim maxime nos honorare et amare existimantur, qui nobis a longo tempore bona conferre parati sunt, id quod faciunt parentes filiis: etenim si postremo dant pecunias, id jamdiu et ab initio præmeditati fuerant. Hoc Paulus nunc conatur ostendere, quod Deus nos semper et jam olim amaverit, cum nondum nati essemus. Nisi enim amasset, divitias nobis non prædestinasset.

την νίκην δειξας, και εκείνους άποφήνας σφόδρα μωρούς, τὸ προσήκον αὐτῇ λοιπὸν ἀπέδωκεν ὄνομα λέγων· *Σοφίαν δὲ λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις*. Σοφίαν δὲ λέγει τὸ κήρυγμα και τὸν τρόπον τῆς σωτηρίας, τὸ διὰ σταυροῦ σωθῆναι· τελίους δὲ τοὺς πεπεισμενούς. Καὶ γὰρ εκείνοι τέλειοι οἱ τὰ ἀνθρώπινα εἰδότες ὅτι σφόδρα ἀσθενῆ, και ὑπεριδόντες αὐτῶν, ὅτι μηδὲν αὐτοῖς συμβάλλεται πεπεισμένοι, οἱ γεγόνασιν οἱ πιστοί. *Σοφίαν δὲ οὐ τοῦ αἰῶνος τούτου*. Πού γὰρ χρησίμος ἡ ἐξωθεν σοφία, ἐνταῦθα καταστρέφουσα και περαιτέρω μὴ προϊούσα, και οὐδὲ ἐνταῦθα δυναμένη τι τοὺς ἔχοντας ὠφελεῖν; Ἄρχοντας δὲ αἰῶνος ἐνταῦθα οὐ δαίμονας τινας λέγει, καθὼς τινες ὑποπεύουσιν· ἀλλὰ τοὺς ἐν ἀξιώμασι, τοὺς ἐν δυναστείαις, τοὺς τὸ πρᾶγμα περιμάχτηον εἶναι νομίζοντας, φιλοσόφους και ῥήτορας και λογογράφους· και γὰρ αὐτοὶ ἐκράτουν, και δημαγωγοὶ πολλάκις ἐγίνοντο. Τοῦ δὲ αἰῶνος τούτου ἐκάλεσαν ἄρχοντας, ἐπειδὴ περαιτέρω τοῦ παρόντος αἰῶνος οὐ πρόεισιν αὐτῶν ἡ ἀρχὴ· διὸ και ἐπήγαγε· *τῶν καταργουμένων*· οἰκοθὲν τε αὐτὴν διαβάλλον και ἀπὸ τῶν χρωμένων. Δειξας γὰρ ὅτι ψευδῆς ἐστιν, ὅτι μωρὰ, ὅτι οὐδὲν δύναται εὐρεῖν, ὅτι ἀσθενῆς, δείκνυσιν ὅτι και ὀλιγοκρόνιος. Ἀλλὰ λαλοῦμεν Θεοῦ σοφίαν ἐν μυστηρίῳ. Ποίῳ μυστηρίῳ; Καὶ μὴν φησὶν ὁ Χριστός· *Ὁ ἠκούσατε εἰς τὸ οὐς, [51] κηρύξατε ἐπὶ τῶν δωματίων*. Πῶς οὖν μυστήριον αὐτὴν καλεῖ; Ἐπειδὴ οὔτε ἀγγελος οὔτε ἀρχάγγελος οὔτε ἄλλη τις αὐτὸ κοινή δύναμις ᾗ δει, πρὶν γενέσθαι. Διὰ τῆς, *ἴνα γνωρισθῇ νῦν ταῖς ἀρχαῖς και ταῖς ἐξουσίαις ἐν τοῖς ἐπουρανίοις διὰ τῆς Ἐκκλησίας ἡ πολυποικίλος σοφία τοῦ Θεοῦ*. Τοῦτο δὲ ἐποίησεν, ἡμᾶς τιμῶν ὁ Θεός, ὥστε μετ' ἡμῶν ἀκούσαι τῶν μυστηρίων. Καὶ γὰρ και ἡμεῖς, οὐς ἂν ποιησάμεθα φίλους, τοῦτο τεκμήριον πρὸς αὐτοὺς εἶναι φαμεν τῆς φιλίας, τὸ μηδενὶ πρὸς αὐτῶν εἰπεῖν τὰ ἀπόρρητα. Ἀκουέτωσαν οἱ τὸ κήρυγμα ἐκπομπεύοντες, και πᾶσιν ἀπλῶς ἐκφαίνοντες τοὺς μαργαρίτας και τὸ δόγμα, και τὰ ἅγια κυσὶ και χοίροις ῥιπτοῦντες και λογισμοῖς περιττοῖς. Τὸ γὰρ μυστήριον κατασκευῆς οὐ δεῖται, ἀλλ' ὅπερ ἐστὶ, τοῦτο μόνον ἂν καταγγέλλεται· ἐπεὶ οὐκ ἔσται μυστήριον θεῶν και ὀλόκληρον, ὅταν και παρὰ σαυτοῦ τι προτῆς. Καὶ ἄλλως δὲ μυστήριον καλεῖται, ὅτι οὐκ ἄπερ ὀρώμεν πιστεύομεν, ἀλλ' ἕτερα ὀρώμεν, και ἕτερα πιστεύομεν. Τοιαῦτη γὰρ ἡ τῶν μυστηρίων ἡμῶν φύσις. Ἐτέρως γοῦν ἐγὼ, και ἕτέρως ὁ ἄπιστος περὶ τούτων διακείμεθα. Ἀκούω ἐγὼ, ὅτι ἐσταυρώθη ὁ Χριστός, και τὴν φιλανθρωπίαν εὐθέως θαυμάζω· ἀκούει ἐκεῖνος, και ἀσθένειαν νομίζει. Ἀκούω ὅτι δούλος γέγονε, και τὴν κηδεμονίαν θαυμάζω· ἀκούει ἐκεῖνος, και ἀτιμίαν λογίζεται. Ἀκούω ὅτι ἀπέθανε, και τὴν δύναμιν ἐκπλήττομαι, ὅτι ἐν θανάτῳ γενόμενος οὐκ ἐκράτηθη, ἀλλὰ και ἐξέλυσε θάνατον· ἀκούει ἐκεῖνος, και ἀδυναμίαν ὑποπτέυει. Ἀκούων ἀνάστασιν ἐκεῖνος, μῦθον τὸ πρᾶγμα φησιν· ἐγὼ δὲ τὰς διὰ τῶν πραγμάτων δεξάμενος ἀποδείξεις, προσκυνῶ τοῦ Θεοῦ τὴν οἰκονομίαν. Ἀκούων λοιπὸν ἐκεῖνος, ἀπλῶς ὕδωρ νομίζει· ἐγὼ δὲ οὐ τὸ ὀρώμενον ἀπλῶς βλέπω, ἀλλὰ τὸν τῆς ψυχῆς καθαρόν τὸν διὰ τοῦ Πνεύματος. Ἐκεῖνος λελοῦσθαί μοι τὸ σῶμα νομίζει μόνον· ἐγὼ δὲ πεπιστευκα, ὅτι και ἡ ψυχὴ γέγονε καθαρὰ τε και ἅγια, και λογίζο-

μαι τὸν τάφον, τὴν ἀνάστασιν, τὸν ἁγιασμόν, τὴν δικαιοσύνην, τὴν ἀπολύτρωσιν, τὴν υἰοθεσίαν, τὴν κληρονομίαν, τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, τοῦ Πνεύματος τὴν χορηγίαν. Οὐ γὰρ τῇ ἔφει κρίνω τὰ φαινόμενα, ἀλλὰ τοῖς ὀφθαλμοῖς τῆς διανοίας. Ἀκούω σῶμα Χριστοῦ· ἕτέρως ἐγὼ νοῶ τὸ εἰρημένον, ἕτέρως ὁ ἄπιστος.

β'. Καὶ καθάπερ τὰ παιδιὰ τὰ βιβλία ὀρώντα οὐκοῖδε τῶν γραμμάτων τὴν δύναμιν, οὐδὲ οἶδεν ἄπερ ὀρᾶ, μᾶλλον δὲ κἂν ἀνὴρ ἄπειρος ἢ γραμμάτων, ταυτὰ πείσεται· ὁ δὲ ἔμπειρος πολλὴν εὐρήσει τοὺς γράμμασιν ἐναποκειμένην τὴν δύναμιν, και βίους ὀλοκλήρους, και ἱστορίας· και ἐπιστολὴν ὁ μὲν ἄπειρος λαδῶν, χάρτην ἠγγίσει και μέλαν εἶναι· ὁ δὲ ἔμπειρος και φωνῆς ἀκούσεται, και διαλέξεται τῷ ἀπόντι, και ὅπερ ἂν βούληται διὰ τῶν γραμμάτων πάλιν ἐρεῖ· οὕτω και ἐπὶ τοῦ μυστηρίου γίνεται· οἱ μὲν ἄπιστοι, καίτοι γε ἀκούοντες, οὐ δοκοῦσιν ἀκούειν· οἱ δὲ πιστοὶ τὴν διὰ τοῦ Πνεύματος ἔχοντες ἐμπειρίαν, ὀρῶσι τῶν ἐναποκειμένων τὴν δύναμιν. Τοῦτο γοῦν αὐτὸ θηλῶν ὁ Παῦλος ἔλεγεν· *Ὅτι και νῦν τὸ κηρυττόμενον ἀποκέρυπται*· [52] *τοῖς γὰρ ἀπολλυμένοις*, φησὶν, *ἐστὶ κεκαλυμμένον*. Ἄλλως δὲ και τὸ παράδοξον ἐμφαίνει τοῦ κηρύγματος. Οὕτω δὴ εἴωθε καλεῖν ἡ Γραφὴ τὰ παρ' ἐλπίδας και ὑπὲρ δίκνοιαν ἀνθρωπίνην γινόμενα. Διὸ και ἀλλαγοῦ, *τὸ μυστήριον μου ἐμοὶ και τοῖς ἐμοῖς*· και πάλιν ὁ Παῦλος, *Ἴδοὺ μυστήριον ὑμῖν λέγω· πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα, πάντες δὲ ἀλλαγώμεθα*. Εἰ δὲ πανταχοῦ κηρύττεται; και οὕτω μυστήριον ἐστὶ. Καὶ γὰρ ὥσπερ ἐκελεύσθημεν ἄπερ ἠκούσαμεν εἰς τὸ οὐς εἰπεῖν ἐπὶ τῶν δωματίων, οὕτω προστάγματι μὴ δοῦναι τὰ ἅγια τοῖς κυσὶ, μηδὲ ῥῖψαι τοὺς μαργαρίτας ἐμπροσθεν τῶν χοίρων. Οἱ μὲν γὰρ εἰσι ψυχικοὶ, και οὐ νοοῦσιν· οἱ δὲ κάλυμμα ἔχουσιν ἐπὶ τῆς καρδίας αὐτῶν, και οὐ βλέπουσιν. Ἄρα μυστήριον τοῦτο μάλιστα ἐστὶν, ὃ πανταχοῦ μὲν κηρύττεται, οὐ γνωρίζεται δὲ παρὰ τῶν οὐκ ὀρθῶν ἔχοντων γνώμην· ἐκκαλύπτεται δὲ οὐκ ἀπὸ σοφίας, ἀλλ' ἀπὸ Πνεύματος ἁγίου, καθόσον ἡμῖν δέξασθαί δυνατόν. Διὸπερ οὐκ ἂν τις ἀμάρτοι και μετὰ τοῦτο αὐτὸ μυστήριον αὐτὸ προσειπῶν ἀπόρρητον· οὐδὲ γὰρ ἡμῖν τοῖς πιστοῖς πᾶσα ἐνεχειρίσθη σαφήνεια και ἀκρίθεια. Διὸ και ὁ Παῦλος ἔλεγεν· *Ἐκ μέρους γνωσόμεν, και ἐκ μέρους προφητεύομεν*. Βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσῶπτρου ὡς ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσσωπον πρὸς πρόσωπον. Διὰ τοῦτο ἔλεγε, *λαλοῦμεν σοφίαν ἐν μυστηρίῳ τὴν ἀποκεκρυμμένην, ἣν προώρισεν ὁ Θεός πρὸ τῶν αἰῶνων εἰς δόξαν ἡμῶν*. Ἀποκεκρυμμένην, τούτέστιν, ὅτι οὐδαὶς πρὸ ἡμῶν ἔμαθε τῶν ἄνω δυνάμεων, ἢ ὅτι οὐδὲ οἱ πολλοὶ νῦν ἴσασι. Τοῦτο γὰρ θηλοῖ τὸ, *προώρισεν εἰς δόξαν ἡμῶν*· καίτοι γε ἄλλαχοῦ φησιν· *Εἰς δόξαν ἑαυτοῦ*. Ἐαυτοῦ γὰρ ἠγείται δόξαν τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, ὥσπερ οὖν και πλοῦτον ἑαυτοῦ καλεῖ, καίτοι γε αὐτὸς πλοῦτος ὢν ἀγαθῶν, και οὐδενὸς δεόμενος εἰς τὸ εἶναι πλούσιος. *προώρισε*, φησὶ, τὴν περὶ ἡμᾶς κηδεμονίαν ἐνδεικνύμενος. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι μάλιστα και τιμᾶν και φιλεῖν ἡμᾶς νομίζονται, ὅσοιπερ ἄνωθεν ὡσιν ἡμᾶς παρσκευασμένοι ποιεῖν εὔ· ὅπερ και οἱ πατέρες ἐπὶ παῖδων ποιοῦσι· και γὰρ εἰ ὑστερον διδάσαι τὰ χρήματα, ἀλλ' ἄνωθεν και ἐξ ἀρχῆς εἰσι τοῦτο προρημένοι. Τοῦτο και ὁ Παῦλος σπουδάζει δείξει νῦν, ὅτι ἀεὶ ἡμᾶς ἐφίλει και ἄνωθεν ὁ Θεός και μηδέτω γινόμενος. Οὐ γὰρ ἂν,

* Duo codd. Regg., ὀρώμεν βλέπομεν, lectio non spernenda; ὀρᾶν enim, *aliquid rei videre speciem*; βλέπειν vero, *ejusdem vim internam intueri*. Edit.

b *Aterant verba ἢ ὅτι*.

εἰ μὴ ἐφίλει, τὸν πλοῦτον ἡμῖν προώρισε. Μὴ τοίνυν ἐννοήσης τὴν ἐν μέσῳ γενομένην ἔχθραν· πρεσβυτέρα γὰρ ἦν αὐτῆς ἢ φίλια. Τὸ δὲ, *Πρὸ τῶν αἰώνων*, τὸ ἀϊδίον φησι· καὶ γὰρ ἀλλαχοῦ οὕτω λέγει· *Ὁ ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων*. Εὐρεθῆσεται τοίνυν καὶ ὁ Υἱὸς οὕτως ἀδίδιος ὢν. Καὶ γὰρ περὶ αὐτοῦ φησιν, *οἱ δι' αὐτοῦ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν*, ὅπερ ἐστὶ πρὸ τῶν αἰώνων ὑπάρχειν. Ὁ γὰρ ποιητὴς πρὸ τῶν ποιημάτων εὐδηλον ὅτι. *Ἦν οὐδεὶς τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου ἔγνωκεν· εἰ γὰρ ἔγνωσαν, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν*. Οὐκοῦν οὐδὲ ἐγκλημάτων εἰσὶν ἄξιοι, εἰ γε μὴ ἔγνωσαν, καὶ ἐσταύρωσαν^a. Καὶ εἰ μὴ ᾔδασαν, πῶς ἔλεγεν αὐτοῖς, *Καὶ ἐμὲ οἴδατε, καὶ οἴδατε πόθεν εἰμι*; Περὶ γὰρ τοῦ Πιλάτου φησὶν ἡ Γραφή, *οὐκ ᾔδει· εἰκὸς δὲ μὴδὲ τὸν [53] Ἡρώδην εἰδέναι*. Τούτους ἀνεῖποι τὴν καλεῖσθαι ἀρχοντας τοῦ αἰῶνος τούτου. Εἰ δὲ καὶ περὶ τῶν Ἰουδαίων καὶ περὶ τῶν ἱερῶν εἴποι τις ἀν τοῦτο λέγεσθαι, οὐκ ἂν ἀμάρτοι· καὶ γὰρ ἐκεῖνοις φησιν, *Ὅντες ἐμὲ οἴδατε, οὐκ τὸν Πατέρα μου*. Πῶς οὖν ἀνωτέρω φησὶ, *Καὶ ἐμὲ οἴδατε, καὶ οἴδατε πόθεν εἰμι*; Ἀλλὰ τίς ὁ τρόπος; τῆς ἀναγνώσεως ταύτης καὶ τίς ἐκεῖνης, ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ἤδη εἴρηται· καὶ, ὥστε μὴ συνεχῶς τὸ αὐτὸ στρέψειν, ἐκεῖ παραπέμπομεν τοὺς ἐντυγχάνοντας.

γ'. Τί οὖν; ἀφείθη, φησὶν, αὐτοῖς τὸ ἐπι τοῦ σταυροῦ ἀμάρτημα; καὶ γὰρ εἶπεν· *Ἄφες ὑμῖν*. Εἰ μετενόησαν, ἀφείθη. Καὶ γὰρ ὁ μύριαι βαλὼν χερσὶ τὸν Στέφανον, καὶ διώξας τὴν Ἐκκλησίαν Παῦλος, τῆς Ἐκκλησίας προστάτης ἐγένετο. Οὕτως οὖν κακείνοις ἀφείθη τοῖς βουλευθεῖσι μεταγνώναι· ὃ δὴ καὶ ὁ Παῦλος βῶν ἔλεγε· *Λέγω οὖν· Μὴ ἔπαισαν Ἰνα πέσωσι; Μὴ γένοιτο*. Καὶ πάλιν, *Μὴ ἀπόσωται ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ ὃν προέβη; Μὴ γένοιτο*. Εἶτα δεικνύς ὅτι οὐκ ἀπεκλείσθη αὐτῶν ἡ μετάνοια, τεκμήριον τὴν ἐπιστροφὴν τὴν ἑαυτοῦ παρήγαγε λέγων· *Καὶ γὰρ ἐγὼ Ἰσραηλίτης εἰμι*. Τὸ δὲ, *Ὁὐκ ἔγνωσαν*, ἐμοὶ δοκεῖ οὐ περὶ Χριστοῦ ἐνταῦθα εἰρηθεῖν, ἀλλὰ περὶ αὐτῆς τοῦ πράγματός τῆς οικονομίας· οἷον, τὸ ἐβούλετο ὁ θάνατος καὶ ὁ σταυρὸς, οὐκ ᾔδισαν. Καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖ οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἐμὲ οὐκ οἴδασιν, ἀλλ' *Ὁὐκ οἴδασιν τί ποιούσι*, τουτέστι, τὴν οικονομίαν τὴν τελουμένην καὶ τὸ μυστήριον ἀγνοοῦσιν. Οὐ γὰρ ᾔδισαν, ὅτι οὕτω λάμψαι ἔχει ὁ σταυρὸς, ὅτι τῆς οἰκουμένης γίνεται σωτηρία καὶ τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους καταλλαγὴ, καὶ ἡ πόλις αὐτῶν ἀλώσεται, καὶ δεινὰ ὑποστήσονται τὰ ἐσχάτα. Σοφίαν δὲ καὶ τὸν Χριστὸν καλεῖ καὶ τὸν σταυρὸν καὶ τὸ κήρυγμα. Εὐκαιρῶς δὲ Κύριον δόξης ἐκάλεσεν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ σταυρὸς ἀδόξιας εἶναι δοκεῖ, δεικνύσιν ὅτι μεγάλη ἦν δόξα ὁ σταυρὸς. Ἀλλὰ μεγάλης ἔδει σοφίας, οὐ μόνον τὸ τὸν Θεὸν εἰδέναι, ἀλλὰ καὶ μαθεῖν τοῦ Θεοῦ τὴν οικονομίαν ταύτην· ἢ δὲ ἔξωθεν σοφία οὐχὶ τοῦ προτέρου μόνον, ἀλλὰ καὶ τούτου γέγονε κώλυμα. Ἀλλὰ, καθὼς γέγραπται, *ὁ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, καὶ οὐκ οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ὃ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν*.

Καὶ ποῦ γέγραπται ταῦτα; Λέγεται γὰρ γεγράφθαι, καὶ ὅταν μὴ διὰ τῶν ῥημάτων, ἀλλὰ δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων κείμενα ἦ, ὡς ἐπὶ τῶν ἱστοριῶν· ἢ ὅταν τὸ αὐτὸ μὲν νόημα κείμενον ἦ, μὴ ἐπ' αὐτῶν δὲ τῶν ῥημάτων, ὡς ἐνταῦθα. Τὸ γὰρ, *Ὁὐκ οὐκ ἀνηγγέλη περὶ αὐτοῦ, ὄψοντα, καὶ οἱ οὐκ ἀκηκάσαι συνήσουσι*: τοῦτο ταυτὸν ἐστὶ τῷ, *Ἄ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὐκ οὐκ ἤκουσεν*. Ἡ τοῦτο τοίνυν φησὶν, ἢ εἰκὸς καὶ γεγράφθαι ἐν βιβλίοις, καὶ ἠφανίσθαι τὰ βιβλία. Καὶ γὰρ πολλὰ διεφθάρη βιβλία, καὶ ὀλίγα διεσώθη, καὶ ἐπὶ τῆς προτέρας αἰχμαλωσίας. Καὶ τοῦτο δῆλον ἐν ταῖς [54] Παραλειπομέναις· καὶ γὰρ φησὶν ὁ Ἀπόστολος, *ὅτι Ἀπὸ Σαμουὴλ καὶ τῶν ἐξῆς προφητῶν πάντες εἰρήκασιν περὶ αὐτοῦ*. Καὶ οὐ πάντως φέρεται ταῦτα· τὸν δὲ Παῦλον ἔτε νομομαθῆ βυτα καὶ Πνεύματι φεγγόμενον εἰκὸς εἰδέναι πάντα μετὰ ἀκριβείας. Καὶ τί λέγω περὶ τῆς αἰχμαλωσίας; Καὶ γὰρ πρὸ τῆς αἰχμαλωσίας πολλὰ ἠφάνιστο βιβλία, τῶν Ἰουδαίων εἰς ἐσχάτην ἀσέθειαν ἐξοκειλάντων. Καὶ δῆλον ἐκ τοῦ τέλους τῆς τετάρτης τῶν Βασιλειῶν· τὸ γὰρ Δευτερονόμιον μόλις που εὑρηται ἐν κοπρίᾳ κατακεχυσμένον. Ἄλλως δὲ εἶθι καὶ διπλαῖ πολλοῦ προφητεῖαι τοῖς συνευωτέρους εὐκατάληπτοι, ἐξ ὧν πολλὰ τῶν ἀσάφων ἐστὶν εὑρεῖν. Τί οὖν; οὐκ εἶδεν ὀφθαλμῶς, ὃ ἠτοίμασεν ὁ Θεός; Οὐχί· τίς γὰρ τῶν ἀνθρώπων εἶδε τὰ οἰκονομεῖσθαι μέλλοντα; Ἄρα οὖν οὐδὲ οὐκ ἤκουσεν, οὐδὲ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη; καὶ πῶς; Εἰ γὰρ οἱ προφήται εἶπον, πῶς, φησὶν, οὐκ οὐκ ἤκουσεν, οὐδὲ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη; Οὐκ ἀνέβη· οὐ γὰρ περὶ αὐτῶν μόνον φησὶν, ἀλλὰ περὶ πάσης τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Τί οὖν; οἱ προφήται οὐκ ἤκουσαν; Ἦκουσαν μὲν, ἀλλ' οὐκ ἦν ἀνθρώπου οὐκ τὸ οὐκ τὸ προφητικόν· οὐ γὰρ ὡς ἀνθρώποι ἤκουσαν, ἀλλ' ὡς προφήται. Διὸ φησὶ, *Προσέθηκέ μοι ὥτιον ἀκοῦειν*, τὴν προσθήκην τὴν ἀπὸ τοῦ Πνεύματος λέγων. Ὅθεν δῆλον, ὅτι πρὶν ἢ ἀκοῦσαι, οὐδὲ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη. Μετὰ γὰρ τὴν τοῦ Πνεύματος δόσιν οὐκ ἦν καρδία ἀνθρώπου, ἀλλὰ καρδία πνευματικὴ ἢ τῶν προφητῶν, καθάπερ καὶ αὐτός φησι· *Νοῦν Χριστοῦ ἔχομεν*. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἐστὶ· Πρὶν ἢ Πνεύματος ἀπολαῦσαι καὶ μαθεῖν τὰ ἀπόρρητα, οὐδὲ ἡμῶν τις οὐδὲ τῶν προφητῶν αὐτὰ ἐνενόησε. Πῶς γὰρ, ὅπου οὐδὲ ἀγγελιοὶ αὐτὰ ᾔδισαν; Τί γὰρ χρὴ λέγειν, φησὶ, περὶ τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου, ὅπου γε οὐδεὶς ἀνθρώπων ταῦτα ἠπίστατο, οὐδὲ αἱ ἀνω δυνάμεις; Ποῖα δὴ ταῦτα; Ὅτι διὰ τῆς δοκούσης εἶναι μωρίας τοῦ κηρύγματος κρατήσεως τῆς οἰκουμένης, καὶ τὰ ἔθνη εἰσενεγθῆσεται, καὶ οἱ καταλλαγὴ τοῦ Θεοῦ πρὸς ἀνθρώπους ἔσται, καὶ τοσαῦτα ἡμῖν ἤξει τὰ ἀγαθὰ. Πῶς οὖν ἔγνωμεν; Ἡμῖν δὲ, φησὶν, ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ. Ὁ δὲ διὰ τῆς ἔξωθεν σοφίας· αὕτη γὰρ, καθάπερ τις θεραπευτικὴ ἡτιμωμένη, οὐκ ἀφείθη ἐνδὸν εἰσπεθεῖν, καὶ παρακύβαι εἰς τὰ δεσποτικά μυστήρια.

δ'. Ὅρξες ὅσον τὸ μέσον τῆς σοφίας ταύτης κακείνης; Ἄπερ ἀγγελοὶ οὐκ ἔγνωσαν, ταῦτα ἡμᾶς ἐπαίδευσεν αὕτη. Ἡ δὲ ἔξωθεν τούναντιον ἐποίησεν· οὐ μόνον

^a *Deerat comma*: Οὐκοῦν... ^b *Legebatur* Λέγω οὖν, κ.ί.

^c *Sic Regius codex*. Editi vero, τὸ μαθεῖν, εἰ μοχ, τὸ μετὰ ἀγγέλων, εἰ τὸ διὰ τοῦ Πνεύματος.

Ne ergo cogites eam quæ intercessit inimicitiam; erat enim illa antiquior amicitia. Illud autem, *Ante sæcula*, æternum sibi vult: nam et alibi ita loquitur: *Qui est ante sæcula*. Invenietur ergo etiam Filius sic æternus esse. Nam de ipso dicit, quod per ipsum fecerit sæcula (*Hebr. 1. 2*), quod est ante sæcula esse: qui fecit enim, ante illa quæ facta sunt erat. 8. *Quam nemo principum hujus sæculi cognovit: si enim cognovissent, numquam Dominum gloriæ crucifixissent*. Atqui ne accusationi quidem erant obnoxii, siquidem ex ignorantia crucifixerunt. Si autem non cognoverunt, quomodo dicebat: *Et me nostis, et unde sim nostis* (*Joan. 7. 28*)? De Pilato enim dicit Scriptura, quod non noverit; verisimile autem est nec Herodem novisse. Hos dixerit quispiam vocari principes hujus sæculi. Quod si de Judæis et de sacerdotibus dixerit quispiam hæc intelligi, non aberraverit; nam illis quoque dicit: *Nec me nostis, neque Patrem meum* (*Id. 8. 19*). Quomodo ergo superius dixit, *Et me nostis, et unde sim nostis*? Sed quis sit modus hujus et illius lectionis, in Evangeliiis dictum est; et ne illud frequentius versemus, eo remittimus lectores.

3. Quid ergo? remissum est illis, quod circa crucem admiserunt peccatum? nam dixit, *Remitte illis*. Si pœnitentiam egerunt, remissum est. Nam qui innumeris mœnibus Stephanum impetit et Ecclesiam persequutus est, Paulus, Ecclesiæ patronus factus est. Sic igitur etiam illis remissum est, qui voluerint pœnitentiam agere: quod etiam Paulus clamans dicebat: *Dico ergo, Num quid offenderunt, ut caderent? Absit* (*Rom. 11. 11*). Et iterum, *Num repulit Dominus populum suum, quem præscivit? Absit* (*Ibid. v. 1*). Deinde ostendens, quod non sint exclusi a pœnitentia, argumentum adducit pœnitentiam suam dicens: *Nam et ego Israëlitæ sum*. Illud autem, *Non cognoverunt*, videtur mihi non de Christo dictum hic fuisse, sed de rei dispensatione: verbi gratia, quid sibi vellent mors et crux nesciebant. Etenim non dicit illi, Me non noverunt; sed, *Nesciunt quid faciunt* (*Luc. 23. 34*); id est, œconomiam quæ peragitur et mysterium non norunt. Non enim sciebant, futurum esse ut crux ita resplenderet, nec quod fieret salus orbis, et Dei cum hominibus reconciliatio, neque futurum urbis excidium, nec quod extrema illi passuri essent. Sapientiam autem vocat et Christum et crucem et prædicationem. Opportune vero et Dominum gloriæ vocavit. Quia enim crux ignominiosa videtur esse, ostendit crucem esse magnam gloriam. Sed magna opus erat sapientia non modo ad Deum cognoscendum, sed et ad discendam hanc Dei œconomiam: externa autem sapientia non priori tantum, sed huic etiam impedimento fuit. 9. *Sed, ut scriptum est, Oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt quæ præparavit Deus diligentibus se*.

Multi Scripturæ sacræ libri perditii. — Et ubinam scripta sunt hæc (a)? Dicitur, *Scriptum est*, etiamsi

(a) Hic notat Andreas Dounæus, Chrysostomum, qui quædam ubinam reperitur in Veteris Testamenti libris locus

non verbis, sed in rebus ipsis hæc posita sint, ut in historiis; vel si ipse quidem sensus reperitur, licet non ipsis verbis sicut hic. Illud enim, *Quibus non annuntiatum est de illo, videbunt; et qui non audierunt, intelligent* (*Rom. 15. 21*); hoc idipsum est atque illud, *Oculus non vidit, nec auris audivit*. Aut hoc igitur dicit; aut verisimile est scriptum fuisse in libris, qui perierint. Nam multi libri perditii fuerunt, et pauci servati sunt, etiam in prima captivitate. Et hoc perspicuum est in Paralipomenis: dicit enim Apostolus, *A Samuele et iis qui postea fuerunt prophetis, omnes de illo dixerunt* (*Act. 3. 24*). At non omnino hæc ita feruntur: Paulum autem tamquam legis peritum et ex Spiritu loquentem verisimile est omnia accurate scivisse. Et quid dico de captivitate? nam etiam ante captivitatem multi periere libri, Judæis in extremam impietatem delapsis: quod palam est ex fine quarti libri Regnorum. Deuteronomium enim vix repertum fuit in sterquilinio defossum. Alioquin autem sunt sæpe etiam duplices prophetiæ, sapientibus facile cognitæ, ex quibus occulta multa possunt percipi. Quid ergo? non vidit oculus quæ præparavit Deus? Non: quis enim hominum vidit ea, quæ dispensanda erant? Num ergo neque auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt? et quomodo? si enim propheta dixerunt, inquires, quomodo auris non audivit, nec in cor hominis ascenderunt? Non ascenderunt: non enim de ipsis solis loquitur, sed etiam de universa natura humana. Quid ergo? propheta non audierunt? Audierunt quidem; at non erat auris hominis, sed auris prophetica: non enim ut homines audierunt, sed ut prophetæ. Quapropter dicit: *Adjecit mihi aurem ad audiendum* (*Isai. 50. 4*); adjectionem a Spiritu factam dicens. Unde manifestum est, quod prius quam audiret, nec in cor quidem hominis ascenderant. Nam postquam datus Spiritus fuerat, cor prophetarum non erat cor hominis, sed cor spirituale, quemadmodum et ipse ait, *Mentem Christi habemus* (*1. Cor. 2. 16*). Quod dicit autem, hujusmodi est: antequam Spiritu frueremur et arcana edisceremus, nec ex nobis nec ex prophetis quispiam ea intellexit. Quomodo enim, cum nec angeli quidem ipsa nossem? Quid enim, inquit, dicendum est de principibus hujus sæculi, cum nullus homo ea sciret, neque superarum potestates? Quænam autem sunt ea? Quod per prædicationis stultitiam, quæ talis esse videbatur, et gentes inducentur, et Dei cum hominibus reconciliatio erit, et tot tantaque nobis ventura sunt bona. Quomodo ergo cognovimus? 10. *Nobis autem, inquit, revelavit Deus per Spiritum suum*. Non per externam sapientiam: ipsi enim tamquam ancilla quædam contemptæ non permissum fuit intus ingredi, et mysteria Dominica inspicere.

4. Viden' quantum discrimen inter hanc et illam

ille, cum Paulus inde sumptum indicat, *Oculus non vidit, nec auris audivit*, etc., non advertisse locum illum Isaïæ, ubi hæc non ad literam quidem, sed eodem sensu feruntur, nempe cap. 64. *A sæculo non audierunt, neque auribus perceperunt: Oculus non vidit, Deus, absque te, quæ præparasti expectantibus te*.

sapientiam? Quæ angeli non noverunt, ea nos hæc docuit. Externa vero contrarium fecit: non modo non docuit, sed etiam impedivit et arcuit: et postquam illa facta fuerunt, illa obscuravit et crucem exinanivit. Non ergo ex eo, quod didicerimus, ostenditur honor nobis concessus, nec ex eo, quod cum angelis didicerimus; sed ex eo, quod per Spiritum ejus didicerimus. Deinde postquam magnitudinem ostendit, ait: Nisi Spiritus, qui scit arcana Dei, revelasset, non didicissemus. Ita curabat Deus, ut in arcanis esset. Quapropter illo opus habuimus doctore, qui hæc clare sciret. *Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei.* 11. *Quis enim hominum scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est? Ita et quæ Dei sunt nemo novit, nisi Spiritus Dei.* 12. *Nos autem non spiritum mundi accepimus, sed Spiritum qui ex Deo est, ut sciamus quæ a Deo donata sunt nobis.* Hic enim illud, *scrutari*, non ignorantiam, sed accuratam scientiam indicat. Hac igitur dictione etiam de Deo loquens usus est dicens: *Qui autem scrutatur corda, novit quis sit sensus Spiritus* (Rom. 8. 27). Deinde cum accurate loquutus esset de cognitione Spiritus, et ostendisset eam ita exæquare cognitioni Dei, ut ipsa hominis cognitio sibi ipsi; et docuisset nos omnia inde didicisse, et inde necessario, subiunxit: 13. *Quæ etiam loquimur, non in doctis humanæ sapientiæ verbis; sed in doctrina Spiritus sancti, spiritualibus spiritualia comparantes.* Viden' quo nos deduxerit ab auctoritate doctoris? Tanto enim illis sumus sapientiores, quantum interest inter Platonem et Spiritum sanctum. Illi enim externos oratores habent magistros, nos autem Spiritum sanctum. Quid sibi vult autem, *Spiritualia spiritualibus comparantes*? Quando spirituale fuerit et dubium, a spiritualibus testimonia ducimus: ut, exempli causa, resurrexit Christus, quia de Virgine natus est. Adduco testimonia, figuras et demonstrationes, Jonæ in ceto moras, et liberationem quæ postea fuit, sterilium partus, Saræ et Rebeccæ et cæterarum: arborum in paradiso productionem non jactis seminibus, non demissis imbribus, non sulco facto. Futura enim figurabantur et describebantur tamquam in umbra prioribus, ut ea crederentur cum advenirent. Et ostendo rursum quomodo homo ex terra, et quomodo ex solo viro mulier sine ullo coitu: quomodo ipsa terra ex nihilo, Creatoris potentia ubique ad omnia sufficiente. Ita spiritualibus spiritualia comparo, et nusquam opus habeo externa sapientia neque ratiociniis neque probationibus. Illi namque infirmam mentem concutiunt et conturbant, nec aliquid eorum quæ dicunt demonstrare possunt; sed et contrarium faciunt; turbant magis, caligine replent et dubitatione multa. Ideo ait, *Spiritualibus spiritualia comparantes.* Viden' ut supervacaneam sapientiam illam ostendit? nec solum supervacaneam, sed et contrariam et noxiam. Nam cum dixit, *Ut non evacuetur crux Christi*, et, *Ut non sit in sapientia hominum fides nostra*, hoc significavit. Hic autem ostendit non posse eos, qui ipsi confidunt et totum ipsi permittunt,

aliquid utile discere. 14. *Animalis enim homo, inquit, non percipit ea quæ sunt Spiritus.* Oportet igitur eam prius deponere. Quid igitur? reprobata est, inquires, externa sapientia? Atqui opus est Dei. Unde id constat? Non enim ille fecit ipsam, sed tu adinventisti: nam hic sapientiam vocat curiosam perquisitionem et superfluam facundiam. Si quis vero humanam prudentiam hic intelligi dicat, sic etiam in culpa es. Tu enim illam deturpas, qui illa male uteris, qui ad Dei damnum et offensionem ab illa exigis id quod non habet. Quia igitur in illa gloriaris et Deum bello impetis, ejus ille imbecillitatem ostendit. Nam bona quoque res est corporis robur; sed quia *Cæca* illo non ut oportuit usus est, dissolvit illum Deus, et ut tremere effectit. Vinum quoque bonum est; sed quia immoderate illo usi sunt Judæi, ejus usum Deus sacerdotibus omnino interdixit. Quoniam ergo tu sapientia ad Dei despectum usus es, et majorem illam exegisti, quam vires ferrent, ab spe humana te abducens, ejus infirmitatem ostendit. Animalis enim est, qui totum dat frigidis ratiociniis, et non putat se ullo superno auxilio opus habere, quod certe amentia est. Nam dedit illam Deus, ut discat et opem suam accipiat; non ut eam sibi ipsi sufficere putet. Etenim oculi pulchri et utiles sunt; sed si voluerint sine luce videre, nihil juvat illos pulchritudo, vel propria virtus, imo etiam lædit. Sic itaque anima, si voluerit sine Spiritu videre, sibi ipsi impedimento est. Quomodo igitur, inquires, antehac per seipsam omnia videbat? Numquam a seipsa, sed habuit rem creatam pro libro propositam in medio: quia vero, dimissa via qua Deus jussit homines incedere, ut per visibilium pulchritudinem nossent Creatorem, ratiociniis scientiæ scoptra commiserunt, in pelagus impietatis infirmi effecti demersi sunt, statim abyssum malorum inducentes, ac dicentes nihil ex non exstantibus fieri, sed ex materia ingenita; unde etiam hæreses innumeras pepererunt: et in iis quæ valde absurda erant convenerunt; in quibus autem videbantur aliquid sanum quasi in umbra somnare, divulsi ac divisi sunt, ut utrinque deriderentur. Quod enim ex non exstantibus nihil fiat, una omnes pene dixerunt et scripto tradiderunt: idque magno cum studio. In absurda itaque illos impulit diabolus. In utilibus autem, ubi videbantur ceu in ænigmate aliquid ex quæsitis invenire, in his, inquam, contra se pugnare: verbi gratia, quod immortalis sit anima, quod virtus nullo egeat externorum: ac neque ex necessitate, neque ex fato bonos fieri, aut non tales.

5. Vidistin' diaboli malitiam? Sicubi illos aliquid corruptum dicere vidit, id effectit ut omnes consentirent; sicubi vero aliquid sanum proferre, alios contra ipsos concitavit; ut absurda non exciderent consensu confirmata, et utilia diffunderent varie intellecta. Vide quomodo anima ubique sit imbecilla, neque sibi sufficiat. Id vero jure merito factum est. Si enim cum talis facta sit, contendit se nullo opus habere, et se a Deo abducit; nisi talis facta esset, in quam non amen-

οὐκ ἐπαίδευσεν, ἀλλὰ καὶ ἐκώλυσε καὶ διετείχισε, καὶ μετὰ τὸ γενέσθαι ἐπεσκίαζε τοῖς γεγεννημένοις, τὸν σταυρὸν κενόουσα. Οὐ τοίνυν τῷ μαθεῖν ὁ δεικνύσι τὴν εἰς ἡμᾶς τιμὴν, καὶ τῷ μετὰ ἀγγέλων μαθεῖν, ἀλλὰ καὶ τῷ διὰ [55] τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ μαθεῖν. Εἶτα δεικνύς τὸ μέγεθος, φησὶν, ὅτι Εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐπιστάμενον τὰ ἀπόρρητα τοῦ Θεοῦ, ἀπεκάλυψεν, οὐκ ἂν ἐμάθομεν. Οὕτω περισπούδαστον τῷ Θεῷ τὸ πρᾶγμα ἦν, ὥστε ἐν τοῖς ἀπορρήτοις εἶναι. Διδὸν καὶ ἐκεῖνον ἐδεήθημεν διδασκάλου τοῦ ταῦτα σαφῶς εἰδότος. *Τὸ γὰρ Πνεῦμα πάντα, φησὶν, ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ. Τίς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ; Οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἵνα εἰδῶμεν τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν.* Οὐ γὰρ ἀγνοίας, ἀλλ' ἀκριβοῦς γνώσεως ἐνταῦθα τὸ ἐρευνᾷ ἐνδεικτικόν. Ταύτη γοῦν τῇ λέξει καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ κέχρηται λέγων· *Ὁ δὲ ἐρευνῶν τὰς καρδίας, οἶδεν τί τὸ φρόνημα τοῦ Πνεύματος.* Εἶτα περὶ τῆς τοῦ Πνεύματος γνώσεως μετὰ ἀκριβείας εἶπων, καὶ διδάξας ὅτι οὕτως ἐξισάζει πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ γνῶσιν, ὡς ἡ ἀνθρώπου γνῶσις αὐτῇ πρὸς ἑαυτήν, καὶ δειξάς ὅτι πάντα ἐκείθεν ἐμάθομεν, καὶ ἀναγκαίως ἐκείθεν, ἐπήγαγεν· *Ἄ καὶ λαλοῦμεν, οὐκ ἐν διδακτοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγους, ἀλλ' ἐν διδακτοῖς Πνεύματος ἁγίου, πνευματικοῖς πνευματικὰ συγκρίνοντες.* Ὁρᾶς πῶς ἡμᾶς ἀνήγαγεν ἀπὸ τῆς ἀξίας τοῦ διδασκάλου; Τοσοῦτον γὰρ ἡμεῖς ἐκείνων σοφώτεροι, ὅσον τὸ μέσον Πλάτωνος τε καὶ Πνεύματος ἁγίου. Οἱ μὲν γὰρ τοὺς ἐξωθεν ῥήτορας ἔχουσι διδασκάλους, ἡμεῖς δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τί δὲ ἐστὶ, *Πνευματικοῖς πνευματικὰ συγκρίνοντες;* Ὅταν πνευματικὸν καὶ ἄπορον ἢ, ἀπὸ τῶν πνευματικῶν τὰς μαρτυρίας ἀγομεν. Οἷον λέγω, ὅτι ἀνέστη ὁ Χριστὸς, ὅτι ἀπὸ Παρθένου ἐγεννήθη. Παράγω μαρτυρίας καὶ τύπους καὶ ἀποδείξεις, τοῦ Ἰωῶν ἢ ἐν τῷ κῆτει διατριβῆν, καὶ τὴν μετὰ ταῦτα ἀπαλλαγὴν, τῶν στείρων τούτων τοκετούς, τῆς Σάρβρας, τῆς Ῥεθέκκας καὶ τῶν λοιπῶν, τὴν ἐν τῷ παραδείσῳ τῶν δένδρων βλάστην γεγεννημένην, οὐ σπερμάτων καταβλήθέντων, οὐχ οὐδὲ τῶν κατενεχθέντων, οὐκ αὐλακος ἀνατμηθείσης. Τὰ γὰρ μέλλοντα διεπλάττετο καὶ διεγράφετο, ὡς ἐν σκιᾷ, τοῖς προτέροις, ἵνα πιστευθῇ ταῦτα παραγενόμενα. Καὶ δείκνυμι πάλιν, πῶς ἀπὸ γῆς ἀνθρώπος, καὶ πῶς ἀπὸ ἀνθρώπου μόνου ἢ γυνῆ, καὶ οὐδαμοῦ συνουσίας, πῶς αὐτὴ ἢ γῆ ἀπ' οὐδενός, τῆς δυνάμεως τοῦ Δημιουργοῦ πανταχοῦ πρὸς πάντα ἀρκούσης. Οὕτω πνευματικοῖς πνευματικὰ συγκρίνω, καὶ οὐδαμοῦ χρεῖαν ἔχω τῆς ἐξωθεν σοφίας, οὐδὲ λογισμῶν οὐδὲ παρασκευῶν. Ἐκεῖνοι γὰρ καὶ παρασαλεύουσι τὴν ἀσθενῆ διάνοιαν καὶ θορυβοῦσι, καὶ ἀποδείξαι σαφῶς οὐδὲν ὦν λέγουσιν ἔχουσιν, ἀλλὰ καὶ τούνυχτοι οἰοῦσι· ταρᾶττους μάλλον, ἀλλὰ ζῶφου πληροῦσι καὶ ἀπορίας πολλῆς. Διὸ φησι· *Πνευματικοῖς πνευματικὰ συγκρίνοντες.* Ὁρᾶς, πῶς περιττὴν αὐτὴν δείκνυσιν; οὐ μόνον δὲ περιττὴν, ἀλλὰ καὶ ἐναντίαν καὶ βλαβεράν. Καὶ γὰρ τὸ εἰπεῖν, *Ἴνα μὴ κενωθῇ ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ*, καὶ, *Ἴνα μὴ ᾖ ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων ἡ πίστις ἡμῶν*, τοῦτο ἐδήλωσαν. Ἐνταῦθα δὲ δείκνυσιν, ὅτι ἀδύνατον θαρρῶντας καὶ τὸ πᾶν ἐπιτρέποντας αὐτῇ, μαθεῖν τι τῶν

χρησίμων. *Ψυχικός [56] γὰρ ἄνθρωπος*, φησὶν, οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος. Δεῖ τοίνυν αὐτὴν ἀποθέσθαι πρότερον. Τί οὖν; διαβέβληται, φησὶν, ἡ σοφία ἢ ἐξωθεν; Καίτοι ἔργον ἐστὶ τοῦ Θεοῦ. Πόθεν δὴλον; Οὐ γὰρ αὐτὸς αὐτὴν ἐποίησεν, ἀλλὰ οὐ ἐπεξεῦρες· καὶ γὰρ σοφίαν ἐνταῦθα τὸ περιεργὸν τῆς ζητήσεως λέγει, καὶ τὴν περιττὴν εὐγλωττίαν. Εἰ δὲ τὴν σύνεσιν τὴν ἀνθρωπίνην φαίη τις αὐτὸν λέγειν, καὶ οὕτω τὸ ἐγκλίμα σόν. Σὺ γὰρ αὐτὴν διαβάλλεις, ὁ κακῶς κεχρημένος, ὁ πρὸς βλάβην καὶ ἐναντίωσιν Θεοῦ, ὁ ἀπαίτων αὐτὴν ἄπερ οὐκ εἶχεν. Ἐπεὶ οὖν ἐν αὐτῇ καυχᾶσαι καὶ Θεῷ πολεμεῖς, ἤλεγξεν αὐτῆς τὴν ἀσθένειαν. Ἐπεὶ καὶ ἰσχύς σώματος καλόν· ἀλλ' ἐπαίδῃ οὐκ εἰς δέον ἐχρήσατο αὐτῇ ὁ ΚΑΙΝ, παρελυσεν αὐτὸν ὁ Θεός, καὶ τρέμειν ἐποίησε. Καὶ ὁ οἶνος καλόν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἀμέτρως ἀπέλασαν οἱ Ἰουδαῖοι, καθόλου τοῖς Ἰσραεῖσιν ἀπηγόρευσεν ὁ Θεός τοῦ καρποῦ τὴν χρῆσιν. Ἐπεὶ οὖν καὶ σὺ τῇ σοφίᾳ εἰς ἀθέτησιν ἀπεχρήσω τοῦ Θεοῦ, καὶ μείζονα ἀπήτησας αὐτὴν τῆς οἰκείας ἰσχύος, ἀπάγων σε τῆς ἀνθρωπίνης ἐλπίδος, ἔδειξεν αὐτῆς τὴν ἀσθένειαν. Καὶ γὰρ καὶ ψυχικός ἐστὶν ὁ τὸ πᾶν τοῦς λογισμοῖς τοῖς ψυχοῦς διδοῦς, καὶ μὴ νομίζων ἀνωθεν τίνος δεῖσθαι βοηθείας, ὅπερ ἐστὶν ἀνοίας. Καὶ γὰρ ἔδωκεν αὐτὴν ὁ Θεός, ἵνα μανθάνῃ καὶ δέχεται τὸ παρ' αὐτοῦ, οὐχ ἵνα ἑαυτῇ αὐτὴ ἀρκεῖν νομίσῃ. Καὶ γὰρ οἱ ὀφθαλμοὶ καλοὶ καὶ χρησιμοὶ, ἀλλ' ἐὰν βούλωνται χωρὶς φωτὸς ὄραν, οὐδὲν αὐτοῖς τὸ κάλλος ὄντησιν οὐδὲ ἡ οἰκεία ἰσχύς, ἀλλὰ καὶ παραβλάπτει. Οὕτω τοίνυν καὶ ψυχῇ, ἐὰν βουληθῇ χωρὶς Πνεύματος βλέπειν, καὶ ἐμπόδιον ἑαυτῇ γίνεται. Πῶς οὖν πρὸ τούτου, φησὶν, ἀφ' ἑαυτῆς πάντα εἴωρα; Οὐδέποτε ἀφ' ἑαυτῆς, ἀλλ' εἶχε τὴν κτίσιν ἀντὶ βιβλίου προκειμένην ἐν μέσῳ· ἐπειδὴ δὲ, ἀφέντες βαδίσαι τὴν ὁδόν, ἦν αὐτοῖς ὁ Θεός ἐκέλευσε, καὶ διὰ τοῦ κάλλους τῶν ὀρωμένων γυνῶνα τὸν Δημιουργόν, λογισμοῖς τὰ σκήπτρα τῆς γνώσεως ἐνεχείρισαν, εἰς πέλαγος ἀσθελείας ἀσθενήσαντες κατέδυσαν, εὐθέως τὴν ἄδυσσον τῶν κακῶν εἰσάγοντες, καὶ εἰπόντες οὐδὲν ἔξ οὐκ δυτων οὐδὲν γίνεται, ἀλλ' ἐξ ὕλης ἀγεννήτου, ὅθεν καὶ μυρίας ἔτεχον αἰρέσεις· καὶ ἐν μὲν τοῖς σφόδρα ἀτόποις συνηνέχθησαν, ἐν δὲ οἷς ἐδόκουν ὑγιεῖς τι καὶ ὡς ἐν σκιάς ὀνειρώττειν, ἀλήλοις συνερβράγησαν, ἵν' ἐκατέρωθεν καταγελασθῶσιν. Ὅτι μὲν γὰρ ἐξ οὐκ δυτων οὐδὲν γίνεται, πάντες ὁμοῦ σχεδὸν εἶπον καὶ ἔγραψαν, καὶ οὕτω μετὰ πολλῆς τῆς σπουδῆς. Ἐν τοῖς ἀτόποις οὖν ἤλασεν αὐτοὺς ὁ διάβολος· ἐν δὲ τοῖς χρησίμοις ἐν οἷς ἔδοξαν καὶ ἐν αἰνίγματι τι τῶν ζητουμένων εὐρίσκειν, ἐν τούτοις ἑαυτοῦς ἐπολέμησαν· οἷον, ὅτι ἀθάνατος ἡ ψυχὴ, καὶ ὅτι ἡ ἀρετὴ οὐδενός δεῖται τῶν ἐξωθεν, καὶ ὅτι οὐκ ἀνάγκης οὐδὲ εἰμαρμένης τὸ γενέσθαι καλοῦς, ἢ μὴ τοιούτους.

ε'. Εἶδες τοῦ διαδόλου κακοεργίαν; Εἰ που τι διεφθαρμένον εἶδεν εἰπόντας, ὁμονοῆσαι πάντας ἐποίησεν· εἰ που δὲ τι ὑγιὲς φθεγξαμένους, ἐτέρους κατ' αὐτῶν. [57] διηγείρειν· ὥστε μήτε τὰ ἄτοπα ἐκπεσεῖν τῇ συμφωνίᾳ βεβαιούμενα, καὶ τὰ χρήσιμα διαρρῦναι ποικίλως βαλλόμενα. Ὅρα πῶς πανταχοῦ ἄτονος ἡ ψυχὴ, καὶ οὐκ ἀρκεῖ ἑαυτῇ. Καὶ τοῦτο εἰκότως γεγένηται. Εἰ γὰρ τοιαύτη γεγονυῖα φιλονεικίᾳ μηδενός χρεῖαν ἔχειν, καὶ ἀπάγει ἑαυτὴν τοῦ Θεοῦ, εἰ μὴ τοιαύτη ἐγεγένητο, ποῦ οὐκ ἂν ἐξώλιθε μανίας; Εἰ λαβοῦσα σῶμα θνητὸν, ἀπὸ ψευδοῦς ὑποσχέσεως τοῦ διαδόλου προσεδόχησε πολλῷ μείζονα· Ἔσεσθε γὰρ,

b Sic Regius. Editi vero, λογισμῶς; τῆς ψυχῆς, περιπεραε.

c Legebatur νοούμενα.

* Savil. in marg., ἀπόρρητον.

φησιν, ὡς θεοί· εἰ καὶ τοῦτο ἐξ ἀρχῆς ἔλαβεν ἀθάνατον, πού οὐκ ἂν ἐξέπεσε; Καὶ γὰρ καὶ μετ' ἐκεῖνο ἀγέννητον ἑαυτὴν ἔφησεν εἶναι, καὶ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, διὰ τοῦ αὐτοῦ οὐσιώσεως τῶν Μανιχαίων στόματος· καὶ τοὺς θεοὺς τοὺς παρ' Ἑλλήνων ἀπὸ τοῦτου τοῦ νοσήματος τῆς ὑποθέσεως ἀνέπλασε. Διὰ τοῦτο μοι δοκεῖ καὶ τὴν ἀρετὴν ὁ Θεὸς ἐπιμοχθον ποιῆσαι, κἀμπῶν αὐτὴν καὶ εἰς τὸ μετριάζειν ἄγων. Καὶ ἴνα μάθῃς ὅτι τοῦτό ἐστιν ἀληθές, ὡς ἂν εἰ τις ἀπὸ μακρῶν μεγάλη στοχάσται, ἀπὸ τῶν Ἰσραηλιτῶν αὐτὸ μάθωμεν. Οὗτοι γοῦν ἠνίκα οὐκ ἔζων ἐπιμοχθον βίον, ἀλλ' ἀνέσσω; ἀπέλαυον, οὐκ ἐνεγκόντες τὴν εὐημερίαν, ἐξώλιθον εἰς ἀσέβειαν. Τί οὖν ὁ Θεὸς μετὰ τοῦτο; Πληθὸς νομίμων ἐπέθηκε, κωλύων αὐτῶν τὴν ἄδειαν. Καὶ ἴνα μάθῃς ὅτι οὐ πρὸς ἀρετὴν τινα συντελεῖ τὰ νόμιμα ταῦτα, ἀλλ' ἄντι χαλινοῦ τινας ἦν αὐτοῖς διδόμενα, ἀφορμὴν ἀσχολίας παρέχοντα, ἄκουσον τί περὶ αὐτῶν ὁ προφήτης φησὶν· *Ἔδωκα αὐτοῖς προστάγματα οὐ καλὰ. Τί δὲ ἐστίν, οὐ καλὰ; Οὐδὲν μέγα πρὸς ἀρετὴν συντελοῦντα· διὸ καὶ ἐπάγει· Δικαιώματα, ἢν οἷς οὐ ζήσονται ἐν αὐτοῖς. Ψυχλὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος. Εἰκότως· ὡσπερ γὰρ τοῖς ὀφθαλμοῖς τούτοις αὐτοῖς ἂν τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καταμάθοι· οὕτως οὐδὲ ψυχὴ μόνη τὰ τοῦ Πνεύματος. Καὶ τί λέγω τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς; Οὐδὲ τὰ ἐν τῇ γῆ ἅπαντα. Καὶ γὰρ ἄνωγτες πύργον πόρθωθεν τετραγώνων, στρογγύλων εἶναι νομίζομεν· ἰσθὶς δὲ ἀποθάλμων ἀπάτη τὰ τῆς τοιαύτης ὑπολήψεως. Οὕτω τοῖνον καὶ ὅταν τὰ πόρθωθεν ἡμῶν πράγματα διὰ τῆς διανοίας μόνης δοκιμάσῃ τις, γέλωσ πολλὸς ἔψεται. Οὐ γὰρ μόνον, οἷάπερ ἐστὶν αὐτὰ οὐκ ὄφεται, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐναντία ὧν ἐστὶν ἤγγιστα· διὸ καὶ ἐπήγαγε· *Μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστίν. Τοῦτο δὲ οὐ τῆς φύσεως τοῦ πράγματος, ἀλλὰ τῆς ἰσθενείας τοῦ μὴ δυνηθέντος τοῦ μεγέθους αὐτῶν ἐκρίσθαι διὰ τῶν τῆς ψυχῆς ὄψεων. Εἶτα καὶ τὴν αἰτίαν ἀντιτίθεισι λέγων· Ὅτι οὐκ οἶδον, ὅτι πνευματικῶς ἀνακρίνεται. Τοῦτέστιν, ὅτι πίστειας δεῖται τὰ λεγόμενα, καὶ λόγους αὐτὰ καταλαβεῖν οὐκ ἔνι· ὑπερβαίνει γὰρ αὐτῶν τὸ μέγεθος ἢ πολλοῦ τοῦ περιόντος τῆς ἡμετέρας διανοίας· τὴν εὐτέλειαν. Διὸ φησιν· Ὁ δὲ πνευματικὸς ἀνακρίνει μὲν τὰ πάντα, αὐτὸς δὲ ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρίνεται. Καὶ γὰρ ὁ βλέπων, πάντα μὲν αὐτὸς καθορᾷ καὶ τὰ τοῦ μὴ βλέποντος, τὰ δὲ ἐκεῖνον τῶν μὴ βλέπόντων οὐδεὶς. Οὕτω καὶ νῦν, τὰ μὲν ἡμετέρα καὶ τὰ τῶν ἀπίστων πάντα ἴσμεν ἡμεῖς, τὰ δὲ ἡμῶν ἐκεῖνοι λοιπὸν οὐκέτι. Καὶ γὰρ ἴσμεν τίς μὲν ἢ τῶν παρόντων πραγμάτων φύσις, τίς δὲ ἢ τῶν μελλόντων ἀξία, καὶ τί ποτε ὁ [58] κόσμος μετὰ ταῦτα γενήσεται, καὶ τί μὲν οἱ φαρτωλοὶ πείσονται, τίνοις δὲ ἀπολαύσονται οἱ δίκαιοι, καὶ ὅτι οὐδενὸς ἄξια τὰ παρόντα πράγματα καὶ ἴσμεν, καὶ ἐλέγχωμεν αὐτῶν τὴν εὐτέλειαν (τὸ γὰρ ἀνακρίνειν, καὶ ἐλέγγειν ἐστίν), καὶ ὅτι τὰ μελλόντά ἐστὶν ἀθάνατα καὶ ἀκίνητα. Ταῦτα ἅπαντα οἶδεν ὁ πνευματικὸς, καὶ τί παύεται ὁ ψυχικὸς ἀπελθὼν ἐκεῖ, καὶ τίνοις ἀπολαύσεται ὁ πιστὸς ἐντεῦθεν ἀποδημήσας, ὧν οὐδὲν οἶδεν ὁ ψυχικὸς. Διὸ καὶ σαφῆ τῶν εἰρημένων ἀπόδειξις ἐπαγαγῶν, ἔλεγε· *Τίς γὰρ ἔγνω τοῦτον Κυρίου, ὃς συμβιβάσει αὐτόν; Ἡμεῖς δὲ τοῦτον Χριστοῦ ἔχομεν. Τοῦτέστι, τὰ ἐν τῷ νῷ τοῦ Χριστοῦ ταῦτα ἡμεῖς ἴσμεν, καὶ ἄπερ αὐτὸς βούλεται καὶ ἀπεκάλυψεν. Εἶτα, ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι τὸ Πνεῦμα ἀπεκάλυψεν, ἴνα μὴ τις τοῦ Ἰῶν παρῶσθαι, ἐπάγει ὅτι καὶ ὁ Χριστὸς ταῦτα ἡμῖν ἔδειξεν· οὐ τοῦτο λέγων, ὅτι πάντα ἔοιδεν ἴσμεν, ἀλλ' ὅτι πάντα ἔοι-***

δαμεν, οὐκ ἀνθρώπινα, ὥστε ὑποπτευθῆναι, ἀλλὰ τοῦ νοῦ ἐκεῖνου καὶ πνευματικὰ.

ς'. Τὸν γὰρ νοῦν, ὃν ἔχομεν περὶ τούτων, τοῦ Χριστοῦ ἔχομεν· τοῦτέστι, τὴν γνώσιν, ἣν ἔχομεν περὶ τῶν κατὰ τὴν πίστιν πραγμάτων, πνευματικῆν ἔχομεν, ὥστε εἰκότως· ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρινόμεθα. Οὐδὲ γὰρ οἶόν τε τὰ θεῖα εἶδέναι ἀνθρώπων ψυχικῶν· διὸ καὶ ἔλεγε· *Τίς γὰρ ἔγνω τοῦτον Κυρίου;* τὸν ἡμέτερον νοῦν τὸν περὶ τούτων, ἐκεῖνου λέγων εἶναι νοῦν. Καὶ τὸ, *Ὁς συμβιβάσει αὐτόν,* οὐκ ἀπλῶς προσέθηκεν, ἀλλὰ πρὸς δὲ εἶπεν ἤδη, ὅτι *τὸν πνευματικὸν οὐδεὶς ἀνακρίνει.* Εἰ γὰρ εἶδέναι οὐδεὶς δύναται τοῦ Θεοῦ τὸν νοῦν, πολλῷ μᾶλλον διδάσκειν καὶ διορθοῦσθαι· τοῦτο γὰρ ἐστίν, *Ὁς συμβιβάσει αὐτόν.* Ὁρᾷς ὡς πανταχόθεν ἐξωθεῖ τὴν σοφίαν τὴν ἔξωθεν, καὶ πλείονα εἶδὲτα καὶ μείζονα δείκνυσσι τὸν πνευματικόν; Ἐπειδὴ γὰρ ἐκεῖναι αἱ αἰτίαι (οἷον τὸ, *ἴνα μὴ καυχῆσθαι πᾶσι σάρξ·* καὶ ὅτι διὰ τοῦτο, *Ἐξελέξατο τὰ μωρὰ, ἴνα κατωσχύρῃ τοὺς σοφοὺς·* καὶ, *ἴνα μὴ κερῶθῃ ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ*) οὐ σφόδρα τοῖς ἀπίστοις ἀξιώπιστοι εἶναι ἐδόκουν, οὐδὲ ἐπαγωγὸι καὶ ἀναγκασταὶ καὶ χρήσιμοι, ἐξῆς λοιπὸν τίθεισιν τὴν κωριωτάτην αἰτίαν, ὅτι τοῦτω μάλιστα τῷ τρόπῳ δύναμεθα ἰδεῖν, ἐξ οὗ καὶ τὰ ὑψηλὰ καὶ τὰ ἀπόρρητα, καὶ τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς μαθεῖν ἔχομεν. Καὶ γὰρ ἐκνοῦτο ὁ λόγος τῷ μὴ δύνασθαι ἡμᾶς καταλαβεῖν διὰ τῆς ἔξωθεν σοφίας τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς. Ὁρᾷς ὅτι καὶ συνέφερον οὕτω μᾶλλον μαθεῖν παρὰ τοῦ Πνεύματος; καὶ γὰρ καὶ εὐκολωτάτη καὶ σαφειστάτη ἡ διδασκαλία. *Ἡμεῖς δὲ τοῦτον Χριστοῦ ἔχομεν.* Τοῦτέστι, πνευματικόν, θεῖον, οὐδὲν ἀνθρώπινον ἔχοντα. Οὐ γὰρ Πλάτωνος οὐδὲ Πυθαγόρου, ἀλλ' ὁ Χριστὸς τὰ ἑαυτοῦ τῇ ἡμετέρᾳ ἐπέθηκε διανοίᾳ. Τοῦτο γοῦν αἰσχυνοῦμεν, ἀγαπητοί, καὶ βίον ἐπιδειξόμεθα Χριστοῦ· ἐπεὶ καὶ αὐτὸς τοῦτο ποιεῖται πολλῆς φιλίας τεκμήριον, τὸ τὰ ἀπόρρητα ἡμῖν ἀποκαλύπτειν^b, λέγων· *Οὐκ ἐπιθυμῶ λέγω δούλους· πάντες γὰρ ὑμεῖς φίλοι μου ἐστε, ὅτι πάντα ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς [59] ἀπήγγελα ὑμῖν·* τοῦτέστιν, *Ἐθάβρησα ὑμῖν.* Εἰ δὲ τοῦτο μόνον φιλίας τεκμήριον, τὸ θαρρήσαι· ὅταν φαίνεται μὴ θαρρήσας μόνον τὰ διὰ ῥημάτων μυστήρια, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ ταῦτα διὰ τῶν ἔργων ἡμῖν χαρισάμενος, ἐνόησον πόσης ἀγάπης ἐστὶ τὸ γινόμενον! Τοῦτο γοῦν αἰσχυνοῦμεν· καὶ εἰ μηδεὶς γενένης τοσοῦτος λόγος ἐστὶ ἡμῖν, ἀλλ' ἐστὼ γενένης φοβερώτερον τὸ περὶ τὸν οὗτω φίλον καὶ εὐεργέτην ἀγνωμόνας γενέσθαι καὶ ἀχαρίστους· μηδὲ ὡς μισθωτοὶ οἰκέται, ἀλλ' ὡς υἱοὶ καὶ ἐλευθεροὶ πάντα πράττωμεν διὰ τὴν τοῦ Πατρὸς φιλίαν, καὶ παυσώμεθα ποτε τῷ κόσμῳ προσηλωμένοι, ἴνα καὶ Ἑλληνας καταισχυνοῦμεν. Ἐπεὶ καὶ νῦν βουλόμενος πρὸς αὐτοὺς ἀνατείνασθαι, ἀναδύομαι, μήποτε τοῖς λόγοις αὐτοὺς νικῶντες καὶ τῇ τῶν δογμάτων ἀληθείᾳ, πῶλον τὸν καταγέλωτα ἀπὸ τῆς τοῦ βίου συγκρίσεως ἡμῖν ἐνέγκωμεν· ὅταν οἱ μὲν τῇ πλάνῃ προσέχοντες καὶ μὴδὲν τοιοῦτο πεπεισμένοι, φιλοσοφίας ἔχωνται, ἡμεῖς δὲ τοῦναντίον ἄπαν. Πλὴν ὁμως ἐρῶ· ἴσως γὰρ, ἴσως μελετῶντες πρὸς αὐτοὺς μάχεσθαι, φιλονεικήσομεν βελτίους αὐτῶν γενέσθαι καὶ κατὰ τὸν βίον αὐτόν. Πρῶτον μὲν ἔλεγον, ὅτι οὐκ ἂν ἐπιπλοὴ κηρῶσαι τοῖς ἀποστόλοις ἄπερ ἐκήρυξαν, εἰ μὴ θείας ἀπέλαυσαν χάριτος· καὶ ὅτι οὐ μόνον οὐ κατώρθωσαν, ἀλλ' οὐδ' ἂν ἐβουλεύσαντο τι τοιοῦτον· φέρε δὲ

^a Editi, περὶ τούτων πάντα. Sed πάντα abest a Regio codice, et quod perperam irrepserit, expunctum est. ^b Legebatur ἀνακαλύπτειν.

tiam incidisset? Si cum mortale corpus accepisset, ex falsa diaboli promissione multo majora expectavit; *Eritis enim, inquit, sicut dii (Gen. 3. 5)*; si hoc etiam ab initio accepisset immortale, quo non esset delapsa? Nam etiam post illud se ingenitam esse dixit, et ex essentia Dei, per putridum os Manichæorum. Occasione etiam hujus morbi diabolus deos apud Græcos effinxit. Ideo videtur mihi Deus laboriosam virtutem fecisse, animam insectens et deducens ad moderationem. Ut autem discas hoc esse verum, ut quis ex parvis magnum conjiciat, id ipsum discamus ex Israelitis. Hi enim cum vitam agerent non laboriosam, et in quiete degerent; felicitatem illam non ferentes, in impietatem sunt delapsi. Quid ergo Deus postea? Multas intulit leges, illorum arcens licentiam. Et ut discas hæc legalia ad virtutem non conferre, sed pro freno quopiam data fuisse, quæ oti occasionem tollerent, audi quid de illis dicat propheta: *Dedi illis præcepta non bona (Ezech. 20. 25)*. Quid sibi vult illud, *Non bona*? Nihil magnum ad virtutem conferentia: ideo subjungit: *Justificationes in quibus non vivent. Animalis autem homo non percipit ea quæ sunt Spiritus*. Jure: quemadmodum enim his oculis nemo didicerit ea quæ in cælis sunt, sic nec anima sola ea quæ sunt Spiritus. Et quid dico ea quæ in cælis? Neque ea omnia quæ in terra. Nam procul videntes turrim quadratam, rotundam eam esse putamus: est autem oculorum deceptio talis opinio. Ita etiam quando res procul positas per mentem solam quis examinat, multos consequetur risus. Non solum enim qualia illa sint non videbit, sed etiam contraria iis esse putabit: ideoque subjungit: *Stultitia enim est illi*. Hoc autem non ex rei natura provenit, sed ex imbecillitate ejus, qui non potest eorum magnitudinem per oculos animæ attingere. Deinde ejus rei causam ex adverso ponit dicens: *Quia non novit quod spiritualiter examinetur*. Id est, quod ea quæ dicuntur, fide indigeant, nec rationibus comprehendi possint: eorum quippe magnitudo mentis nostræ vilitatem longo spatio superat. Quapropter ait: 15. *Spiritualis autem judicat omnia; ipse autem a nemine judicatur*. Nam qui videt, omnia quidem ipse videt, etiam ea quæ ad non videntem pertinent; quæ autem ipsius, nemo non videntium aspicit. Ita etiam nunc, nostra quidem et ea quæ infidelium sunt omnia nos scimus, nostra autem illi non item. Etenim scimus quæ sit præsentium rerum natura, quæ sit futurorum dignitas, quid mundus post hæc efficietur, et quid patientur peccatores, quibus vero fruuntur justî, et quod nullius pretii sint res præsentés, et sciens, et illorum vilitatem arguimus (dijudicare enim est arguere); et quod futura sint immortalia et immobilia. Hæc omnia novit spiritalis, et quid patietur animalis cum illic migrarit, et quonam fruetur fidelis cum hinc abscesserit, quarum rerum nihil novit animalis. Quamobrem claram dictorum demonstrationem subjungens dicebat: 16. *Quis enim cognovit sensum Domini, qui instruet eum? Nos autem mentem Christi habemus*. Id est, ea quæ in mente Christi sunt nos scimus, necnon ea quæ ipse vult et revelavit.

Quia enim dixit Spiritum revelasse; ne quis Filium repellat, subjungit, etiam Christum hæc nobis ostendisse: non hoc dicens, nos omnia quæ ipse novit scire; sed omnia quæ scimus non humana esse, ut sint suspecta, sed mentis illius et spiritualia.

6. Mentem enim quam de his habemus, ut Christi mentem habemus; id est, cognitionem quam de rebus fidei habemus, spirituales habemus; ita ut jure a nemine dijudicemur. Neque enim potest animalis homo divina cognoscere. Ideo dicebat, *Quis enim cognovit mentem Domini?* mentem nostram circa res istas, illius esse mentem dicens. Et illud, *Qui instruet eum*, non sine causa adjecit, sed respiciens ad id quod jam dixit, *Spiritualem nemo dijudicat*. Si enim nemo potest nosse mentem Domini, multo minus potest illum docere et corrigere: hoc enim sibi vult illud, *Qui instruet eum*. Viden' quomodo undique repellat sapientiam externam, et spiritualem plura et majora scire ostendat? Quia enim causæ illæ (nempe, *Ut non gloriatur omnis caro*; et quod ideo *Stulta elegit, ut confunderet sapientes*; et, *Ut non evacuetur crux Christi*), infidelibus non admodum fide dignæ neque inducentes, vel necessariæ et utiles videbantur esse, demum apponit principem causam; quia hoc maxime modo videre possumus, ex quo sublimia et arcana et quæ supra nos sunt scire possumus. Nam evacuabatur ratio, quod ea, quæ supra nos sunt, per externam sapientiam comprehendere non possemus. Viden' quod sic magis conferebat ediscere a Spiritu? est enim hæc doctrina et facillima et clarissima. *Nos autem mentem Christi habemus*. Hoc est, spirituales, divinam, humanum nihil habentem. Non enim Platonis nec Pythagoræ sensa, sed Christus sua menti nostræ indidit. Ideo igitur pudore afficiamur, dilecti, et vitam exhibeamus optimam: quando et ipse hoc facit magnæ amicitiae argumentum, cum nobis arcana revelat, dicens: *Non jam vos dicam servos: omnes enim vos amici mei estis: quia omnia quæ audivi a Patre meo annuntiavi vobis (Joan. 15. 15)*; id est, cum fiducia tradidi vobis. Si autem hoc solum est amicitiae argumentum, fidere; cum palam sit eum non modo cum fiducia verborum mysteria tradidisse, sed eadem ipsa operibus nobis largitum esse, cogita quantæ illud sit amicitiae. Hæc ergo de re pudore afficiamur: et si nulla nobis tanta habeatur gehennæ ratio; at sit nobis gehenna terribilior, quod erga adeo amicum et beneficum ingrati simus: neque ut mercenarii famuli, sed ut filii et liberi omnia faciamus propter amicitiam Patris; et tandem cessemus mundo addicti esse, ut etiam gentes pudore afficiamus. Nam nunc cum velim contra illos disputare, renuo, ne dum illos rationibus et dogmatum veritate vincimus, ingentem nobis risum ex vitæ comparatione inferamus: quando illi, qui errori addicti sunt, et qui nihil hujusmodi persuasum habent, philosophiæ dant operam; nos autem plane contrarium facimus. Attamen dicam: fortassis enim, fortassis adversus illos pugnare meditantes, vita etiam illis meliores effici contendemus. Nuper dicebam, apostolos ea quæ prædicarunt nunquam

prædicaturos fuisse, nisi divina movente gratia; et non modo id non perfecturos, sed neque hac de re consultaturos fuisse. Age vero, hodie quoque eam rem excutiamus, ostendamusque, non potuisse eos id suscipere vel cogitare, nisi Christum secum habuissent; non quia imbecilli adversus fortes; non quia pauci contra multos; non quia pauperes contra divites; non quia indocti contra sapientes aciem instruebant: sed quia præjudicatæ opinionis magna vis erat. Scitis enim nihil apud homines validius esse veteris consuetudinis tyrannide. Quamobrem etiamsi non duodecim tantum numero fuissent, neque ita viles et quales erant; sed alius orbis fuisset huic par, ac multitudinem habuissent adversæ sibi æqualem, imo multo majorem, sic quoque difficilis res fuisset. Illis namque opem ferebat consuetudo, his vero novitas adversabatur. Nihil enim ita turbat animum, etiamsi utile quidpiam aggreddatur, ut innovare et peregrinum quid inducere, maxime cum de cultu religionis et de Dei gloria agitur. Et quanta sit hujus rei vis, jam palam faciam. Primo illud dicam, alteram fuisse difficultatem circa Judæos. Nam quod ad gentiles spectat, et deos et dogmata illorum confutabantur omnia; apud Judæos autem non ita disputabant: sed ex dogmatibus multa abrogabant, Deum vero qui legem posuerat adorare jubebant: et cum dicerent oportere legislatorem colere, addebant, Ne in omnibus obsequaris legi ab illo positæ; verbi gratia, in observatione sabbati, aut circumcisionis, aut sacrificiorum, aut aliorum similium. Itaque non modo sacrificium impedimento erat; sed etiam quod, cum Deum jubere adorare, multas ipsius leges abrogare præciperent. Apud gentiles autem magna erat consuetudinis tyrannis.

7. Etenim etiamsi decem annorum tantum, nec dico tanti temporis; etsi paucorum hominum, nec dico totius orbis consuetudinem aggressi illi fuissent: sic quoque mutatio difficilis fuisset. Nunc autem et sophistæ et oratores et patres et avi et abavi, et multi antiquiores, errore erant præoccupati: et terra, mare, montes, saltus, barbarorum omnia genera, Græcorum populi omnes, sapientes, idiotæ, principes, subditi, mulieres et viri, juvenes et senes, heri et servi, agricolæ et artifices, qui urbes et qui vicos incolebant omnes. Et par erat illos omnes catechumenos dicere: Quid hoc est? omnesne qui orbem incolunt sunt decepti? sophistæ, oratores, philosophi, scriptores, et qui nunc sunt et qui ante fuerunt, Pythagoras et Plato, duces, consules, imperatores, urbium ab initio cives et fundatores, barbari et Græci? et duodecim piscatores ac tentoriorum artifices atque publicani, illis omnibus sunt sapientiores? et quis hæc ferre potuerit? Attamen hæc non dixerunt, nec cogitarunt, sed quieti sustinere; noveruntque illos esse omnium sapientissimos: ideoque omnes superaverunt. Et ut discas, quanta sit vis consuetudinis, ea Dei præcepta sæpe superavit. Et quid dico præcepta? Ipsa quoque beneficia. Judæi enim manna habentes, quærebant alia; et libertate fruentes, servitutis re-

cordabantur et Ægyptum frequenter optabant ob consuetudinem; adeo tyrannica est consuetudo. Et si velis etiam ab exteris id discere, dicitur Plato, etiamsi probe sciret errorem esse ea, quæ de diis dicebantur, ad festos dies colendos et ad cætera omnia se demisisse, ut qui non posset consuetudinem impugnare, ac re ipsa a magistro hoc edidicerat. Hic enim cum in suspicionem innovationis venisset, tantum absuit ut quod optabat perficeret, ut etiam vitam amiserit, etiamsi apologia sese purgasset. Quot etiam nunc videmus homines ex præjudicata opinione in impietate detentos, qui nihil possunt rationi consonum dicere, cum accusantur quod ut gentiles sentiant, allegantque patres, avos et proavos? Ideo exterorum quidam consuetudinem secundam naturam vocant. Cum autem in dogmatibus consuetudo adest, ea firmior est: omnia enim facilius mutaverint quam cultum. Et pudor una cum consuetudine ad impediendum satis erat, et quod videantur in extrema senectute dediscere, etiamque ab iis qui minus intelligerent. Et quid miraris, si in anima id eveniat, quando etiam in corpore magnam vim consuetudo habet. Apostolorum vero tempore aliud erat majus impedimentum, quod non modo consuetudo tam antiqua mutaretur, sed etiam quod mutatio illa cum periculo fieret. Non modo enim a consuetudine ad consuetudinem trahebant, sed a consuetudine securitatem habente ad res pericula nimitantes. Credentem statim accidebat publicari, pelli, a patria excidere, ab omnibus odio haberi, communem hostem esse et suis et alienis. Itaque etiamsi vocassent a novitate ad consuetudinem, etiam sic difficilis res fuisset: cum autem a consuetudine ad novitatem vocarent, et hæc adessent mala, cogita quantum erat illud impedimentum. Præter ea autem quæ dicta sunt, aliud non levius erat, quod mutationem difficilem redderet. Ad consuetudinem enim et ad pericula id addas, quod hæc præcepta onerosiora essent, et ea, a quibus abducebant, levia et facilia. Nam a fornicatione ad castitatem vocabant, ab amore vitæ ad mortem, ab ebrietate ad jejunium, a risu ad lacrymas et compunctionem, ab avaritia ad paupertatem, a securitate ad pericula: et per omnia extremam exigebant accurationem; nam ait: *Turpitudine et stultiloquium et scurrilitas ne cæant ab ore vestro (Ephes. 5. 4)*. Et hæc dicebant iis, qui nihil aliud sciebant quam inebriari, ventri indulgere, iis qui dies festos agebant, non alio modo consistentes, quam ex turpitudine, risu et universa comœdia. Itaque non modo quod philosophiam exigerent, onerosa illa præcepta erant; sed quod hominibus proferrentur, qui in licentia, turpitudine, stultiloquio, risu rebusque comicis educati essent. Quis enim qui in talibus vitam duxerit, cum audit, *Nisi quis tollat crucem suam et sequatur me, non est me dignus (Matth. 10. 38)*; et, *Non veni pacem mittere, sed gladium, et separare hominem a patre suo, et filiam a matre sua (Ibid. v. 34)*, non obtorpuerit? quis autem audiens, *Nisi quis renuntiaverit domui, patriæ et divitiis, non est me dignus (Luc. 14.*

καὶ σήμερον αὐτὸ τοῦτο ἐπεξέλωμεν τῷ λόγῳ, καὶ δεῖξωμεν, ὡς ἀδύνατον ἦν τοῦτο κἂν ἐλεσθαι καὶ ἐννοῆσαι, εἰ μὴ τὸν Χριστὸν ἔχον μεθ' ἑαυτῶν· οὐκ ἐπειδὴ ἀσθενεῖς πρὸς ἰσχυροὺς, οὐκ ἐπειδὴ ὀλίγοι πρὸς πολλοὺς, οὐκ ἐπειδὴ πένητες πρὸς πλούσιους, οὐδὲ ἐπειδὴ ἀμαθεῖς πρὸς σοφοὺς παρητάττοντο, ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ τῆς προλήψεως πολλὴ ἦν ἡ ἰσχύς. Ὅστε γὰρ ὡς οὐδὲν οὕτως ἰσχυρὸν παρὰ ἀνθρώποις, ὡς συνηθείας παλαιὰς τυραννίς. Ὅστε εἰ καὶ μὴ δώδεκα ἦσαν μόνοι, μηδὲ οὕτως εὐτελεῖς καὶ τοιοῦτοι, ἀλλ' ἑτέρα οἰκουμένη τοσαύτη, καὶ πλῆθος ἀντίβροπον εἶχον μεθ' ἑαυτῶν τεταγμένον, ἢ καὶ πολλῶν πλείους, καὶ οὕτω δύσκολον ἦν τὸ γινόμενον. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ἡ συνηθεία συνέπραττε, τούτοις δὲ ἡ καινοτομία ἠναντιοῦτο. Οὐδὲν γὰρ οὕτω θορυβεῖ ψυχὴν, κἂν ἐπὶ χρησίμῳ τινὶ γίνηται, ὡς καινοτομεῖν τι καὶ ξενίζειν, καὶ μάλιστα ὅταν περὶ λατρείας καὶ περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης τοῦτο γίνηται. Καὶ ὅση τοῦτου τοῦ πράγματος ἡ ἰσχύς, ἤδη ποιήσω φανερόν, πρότερον ἐκεῖνο εἰπὼν, ὅτι καὶ ἑτέρα δυσκολία προσῆν πρὸς Ἰουδαίους. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν Ἑλλήνων καὶ τοὺς θεοὺς καὶ τὰ δόγματα αὐτῶν κατέλυον ἅπαντα, Ἰουδαίους δὲ οὐχ οὕτω διελέγοντο· ἀλλὰ τῶν μὲν δογμάτων πολλὰ ἔπαυον, τὸν δὲ Θεὸν τὸν νομοθετήσαντα προσκυνεῖν ἐκέλευον· καὶ λέγοντες, ὅτι δεῖ θεοραπεύειν τὴν νομοθέτην, ἔλεγον· Μὴ πάντα κείθου τῷ νόμῳ τῷ παρ' ἐκείνου τεθέντι, ἴσον ἐν τῷ φυλάττειν τὸ σάββατον ἢ περιτομὴν τηρεῖν ἢ θυσίας προσάγειν ἢ ἄλλο τι τῶν τοιούτων ποιεῖν. Ὅστε οὐ μόνον ἡ θυσία ἐμπόδιον ἦν, ἀλλὰ καὶ τὸ τὸν Θεὸν προσκυνεῖν [60] κελεύοντας, πολλοὺς τῶν ἐκείνου λύειν κελεύειν νόμους. Ἐπὶ δὲ τῶν Ἑλλήνων μεγάλη τῆς συνηθείας ἦν ἡ τυραννίς.

ζ'. Καὶ γὰρ εἰ καὶ δέκα ἐτῶν μόνον, οὐ λέγω χρόνου τοσοῦτου, καὶ εἰ ἀνθρώπων ὀλίγων, οὐ λέγω τῆς οἰκουμένης ἀπάσης, ὑπὸ συνηθείας προκατειλημμένων ἐπῆλθον οὗτοι, καὶ οὕτω δύσκολος ἦν ἡ μετάστασις· νυνὶ δὲ καὶ σοφισταὶ καὶ βήτορες καὶ πατέρες καὶ πάπποι καὶ ἐπίσκοποι, καὶ πολλοὶ τῶν τούτων ἀνωτέρω, τῇ πλάνῃ ἦσαν προκατειλημμένοι, καὶ γῆ καὶ θάλαττα καὶ ὄρη καὶ νῆπαι, καὶ βαρβάρων πάντα τὰ γένη καὶ Ἑλλήνων ἴσμοι πάντες, καὶ σοφοὶ καὶ ἰδιώται, καὶ ἀρχόντες καὶ ἀρχόμενοι, καὶ γυναῖκες καὶ ἄνδρες, καὶ νέοι καὶ γέροντες, καὶ δεσπόται καὶ οἰκεταί, καὶ γηπόνοι καὶ δημοιοῦργοι, καὶ οἱ τὰς πόλεις καὶ οἱ τὰς χώρας οἰκοῦντες ἅπαντες. Καὶ εἰκόσ ἦν τοὺς κατηγορούμενους λέγειν· Τί ποτε τοῦτο ἔστι; πάντες οἱ τὴν οἰκουμένην οἰκοῦντες ἠπάτηνται, καὶ σοφισταὶ καὶ βήτορες, καὶ φιλόσοφοι καὶ συγγραφεῖς, οἱ τε παρόντες οἱ τε πρὸ τοῦτου γενόμενοι, οἱ περὶ Πυθαγόραν καὶ Πλάτωνα, καὶ στρατηγοὶ καὶ ὑπατοὶ καὶ βασιλεῖς, καὶ οἱ τῶν πόλεων ἐξ ἀρχῆς πολῖται καὶ οἰκισταί, καὶ βάρβαροι καὶ Ἕλληνες; καὶ οἱ δώδεκα ἄλιεις καὶ σκηνοποιοὶ καὶ τελῶναι πάντων ἐκείνων εἰσὶ σοφώτεροι; καὶ τίς ἂν ταῦτα ἀνάσχοιτο; Ἄλλ' ὅμως οὐκ εἶπον ταῦτα, οὐκ ἐνενόησαν, ἀλλ' ἠνέσχοντο, καὶ ἔγνωσαν ὅτι πάντων ἦσαν σοφώτεροι· διὸ καὶ πάντων ἐκράτησαν. Καὶ ἵνα μάθης πόση τῆς συνηθείας ἔστιν ἡ ἰσχύς, τῶν τοῦ Θεοῦ προσταγμάτων πολλάκις ἐκράτησε. Καὶ τί λέγω, προσταγμάτων; αὐτῶν μὲν ὅν τῶν εὐσεργειῶν. Καὶ γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι μάννα ἔχοντας, σκάρδα ἐξήθουν, καὶ ἐλευθερίας ἀπολαύοντες, τῆς δουλείας ἐμέμνητο, καὶ Αἴγυπτον συνεχῶς ἐπεξήθουν διὰ τὴν συνηθειαν. Οὕτως ἡ συνηθεία τυραννικόν! Εἰ δὲ βούλει καὶ ἐκ τῶν ἐξωθεν αὐτὴν μαθεῖν, λέγεται Πλάτων, καίτοι γε ἀκριβῶς εἰδὼς ὅτι πλάνη τις ἦν τὰ περὶ Θεῶν, καὶ ταῖς ἐρη-

ταῖς καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασι συγκαταβῆναι, ἄτε ὁ κατισχύων συνηθεία πολεμῆσαι, καὶ ἔργῳ παρὰ τοῦ διδασκάλου τοῦτο μαθῶν. Καὶ γὰρ οὗτος ὑποπτευθεὶς ἐπὶ καινοτομίᾳ τινὶ τοιαύτῃ, τοσοῦτον ἀπέσχε τοῦ κατορθῶσαι ὅπερ ἐβούλετο, ὅτι καὶ τοῦ ζῆν ἐξέπεσε, καὶ ταῦτα ἀπολογησάμενος. Πόσους δὲ καὶ νῦν ὀρώμεν ἀνθρώπους ἀπὸ προλήψεως κατεχομένους ἐν ἀσεβείᾳ, καὶ εὐλογον μὲν οὐδὲν ἔχοντας εἰπεῖν, ἐπειδὴν ἐγκαλοῖντο Ἕλληνες ὄντες, πατέρας δὲ καὶ πάππους καὶ ἐπιπάππους προβαλλομένους; Διὰ δὲ τοῦτο καὶ τινες τῶν ἐξωθεν, δευτέραν φύσιν τὴν συνηθειαν ἐκάλεσαν. Ὅταν δὲ καὶ ἐν δόγμασιν ἡ συνηθεία ἦ, βεβαιότερα γίνεταί· πάντα γὰρ τις εὐκολώτερον ἀμείψεται, ἢ τὰ περὶ θρησκείας. Καὶ τὸ αἰσχύνεσθαι δὲ μετὰ τῆς συνηθείας ἱκανὸν ἦν ἐμποδίσαι, καὶ τὸ δοκεῖν ἐν ἐσχάτῳ γῆρα μεταμαθεῖν, καὶ παρὰ τῶν ἀνευωτέρων. Καὶ τί θαυμάζεις, εἰ ἐπὶ ψυχῆς ταῦτα συμβαίνει, ὅπου γε καὶ ἐπὶ σώματος [61] μεγάλην ἔχει τὴν ἰσχύν ἡ συνηθεία; Ἐπὶ δὲ τῶν ἀποστόλων καὶ ἕτερον ἦν δυνατώτερον τούτων ἐμπόδισμα, τὸ μὴ μόνον συνηθειαν ἀμείψειν οὕτω παλαιᾶν καὶ ἀρχαίαν, ἀλλὰ καὶ μετὰ κινδύνων τὴν μετάστασιν ποιεῖσθαι. Οὐ γὰρ ἀπλῶς ἀπὸ συνηθείας εἰς συνηθειαν εἶλκον, ἀλλ' ἀπὸ συνηθείας ἄδειαν ἐγούσης εἰς πράγματα κινδύνους ἀποτελοῦντα. Τὸν γὰρ πιστεύοντα εἶδει εὐθέως δημεύεσθαι, ἐλαύνεσθαι, πατριδὸς ἐκπίπτειν, τὰ ἔσχατα πάσχειν δεῖν, παρὰ πάντων μειεῖσθαι, κοινὸν εἶναι πολέμιον καὶ ἰδίους καὶ ἄλλοτριούς. Ὅστε εἰ καὶ ἐπὶ συνηθειαν ἐκάλουν ἀπὸ καινοτομίας, καὶ οὕτω δύσκολον τὸ πρᾶγμα ἦν· ὅπου δὲ ἀπὸ συνηθείας ἐπὶ καινοτομίαν, καὶ ταῦτα προσῆν τὰ δεῖν, ἐνόησον πόσον ἦν τὸ ἐμπόδισμα. Καὶ τῶν εἰρημένων δὲ πάλιν ἕτερον οὐκ ἔλαττον προσέκειτο τούτοις τὸ ποιῶν δύσκολον τὴν μετάστασιν. Μετὰ γὰρ τῆς συνηθείας καὶ τῶν κινδύνων, καὶ ταῦτα τὰ ἐπιτάγματα φορτικώτερα ἦν, καὶ ὡν ἀπήγον, βῆδιά τε καὶ εὐκόλα. Ἀπὸ γὰρ πορονείας ἐπὶ σωφροσύνην ἐκάλουν, ἀπὸ μέθης ἐπὶ νηστείαν, ἀπὸ γέλωτος ἐπὶ δάκρυα καὶ κατάνυξιν, ἀπὸ πλεονεξίας ἐπὶ ἀκτημοσύνην, ἀπὸ φιλοζωίας ἐπὶ θανάτου, ἀπὸ ἀδείας ἐπὶ κινδύνους· καὶ τὴν ἐσχάτην διὰ πάντων ἀπήτουν ἀκριβείαν· *Ἀισχροῦτης γὰρ, φησὶ, καὶ μωρολογίᾳ καὶ εὐτραπέλῃ μὴ ἐκπορευέσθω ἐκ τοῦ στόματος ὄμων.* Καὶ ταῦτα ἔλεγον τοῖς οὐδὲν ἄλλο εἰδῶσιν, ἢ μεθύειν καὶ γαστριζέσθαι, τοῖς ἑορτάς ἐπιτελοῦσιν οὐδαμῶθεν ἄλλοθεν συνεστῶσας ἢ ἀπὸ αἰσχροῦτος καὶ γέλωτος καὶ κωμῆδίας ἀπάσης. Ὅστε οὐ τῷ φιλοσοφίᾳ εἶναι τὰ πράγματα, φορτικὰ ἦν τὰ λεγόμενα μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ ἀνθρώποις λέγεσθαι ἐν ἀδελφῶν τραφεῖσι καὶ αἰσχροῦτης καὶ μωρολογίᾳ καὶ γέλωτι καὶ κώμοις. Τίς γὰρ τῶν ἐν ἐκείνοις βεβιωκότων ἀκούων, ὅτι *Ἐὰν μὴ τις ἄρῃ ἑαυτοῦ τὸν σταυρὸν, καὶ ἀκολουθήσῃ μοι, οὐκ ἔστι μου δεῖος*· καὶ, ὅτι *Οὐκ ἤλθον βαλεῖν εἰρήνην, ἀλλὰ μάχαιραν, καὶ διχάσαι ἀνθρώπων κατὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ θυγατέρα κατὰ τῆς μητρὸς αὐτῆς, οὐκ ἂν ἐνάρχησε;* Τίς δὲ ἀκούων, ὅτι *Ἐὰν μὴ τις ἀποτάξῃται καὶ οἰκίᾳ καὶ πατρίδι καὶ χρήμασιν, οὐκ ἔστι μου δεῖος, οὐκ ἂν ὤκησεν, οὐκ ἂν ἀπηγόρευεν;* Ἄλλ' ὅμως οὐ μόνον οὐκ ἐνάρχων, οὐδὲ ἀνεδύοντο ταῦτα ἀκούοντες, ἀλλὰ προσέτερον καὶ ἐπεπήδων τοῖς δεῖνοῖς, καὶ ἤρπαζον τὰ ἐπιτατάμενα. Τὸ δὲ ἀκούειν, ὅτι Παντὸς βήματος ἀργοῦ δώσομεν εὐθύνας· καὶ, *Ὁ ἐμβλέψας γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυ-*

* *Legebatur* εἰς τας.

μησαι, ἥδη ἐμολχευσαν αὐτὴν ὀρθοίαν· καὶ, Ὁ ὀρθοίαι εἰκῆ, εἰς γένων πασιταί, τίνα οὐκ ἂν τῶν τότε ἀπεισθήσεν; Ἄλλ' ὅμως πάντες ἐπέδραμον, καὶ πολλοὶ καὶ ὑπὲρ τὰ σκάμματα ἤλλοντο. Τί οὖν αὐτοὺς ἐπήγετο; οὐκ εὐδὴλον ὅτι ἡ δύναμις τοῦ κηρυττομένου; Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἦν, τοῦναντίον δὲ ἦν, ἐκείνοι μὲν οὗτοι, οὗτοι δὲ ἦσαν ἐκείνοι, ἄρ' ἂν εὐκολὸν ἦν ἔχειν καὶ ἀλλυῖσαι τοὺς ἐναντιουμένους; Οὐκ ἔστιν εἰπεῖν.

η'. Ὡστε διὰ πάντων δείκνυται θεία δύναμις οὕσα ἡ κατορθώσασα. Ἐπεὶ πόθεν ἔπεισαν, εἰπέ μοι, τοὺς χαύνους [62] καὶ τοὺς διαβρόντας, ἐπὶ τὸν σκληρὸν καὶ τραχὺν φέροντες βίον; Ἄλλὰ τὰ μὲν παραγγέλματα τοιαῦτα· βῶμεν δὲ μήποτε τὸ δόγμα ἐπαγωγὸν ἦν. Καὶ μὴν καὶ τοῦτο ἱκανὸν ἦν τοὺς ἀπίστους ἀποσοθῆσαι. Τί γὰρ ἔλεγον οἱ κηρύσσοντες; Ὅτι τὸν ἐσταυρωμένον δεῖ προσκυνεῖν, καὶ τοῦτον Θεὸν νομίζειν, τὸν ἐκ γυναικὸς γεννηθέντα Ἰουδαίας. Καὶ τίς ἂν τοῦτο ἐπίστη, μὴ θείας δυνάμεως προηγουμένης; Ὅτι μὲν γὰρ ἐσταυρώθη καὶ ἐτάφη, πάντες εἶδον· ὅτι δὲ ἀνέστη καὶ ἀνῆλθε, πλὴν τῶν ἀποστόλων οὐδεὶς ἐθαύασατο. Ἄλλ' ἐπαγγελίας αὐτοὺς ἐπήραν, φησί, καὶ ψόφω βήματων ἠπάτησαν. Τοῦτο μὲν οὖν αὐτὸ μάλιστα δείκνυσι, καὶ χωρὶς τῶν εἰρημένων ἀπάντων, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀπάτη τὰ ἡμέτερα. Τὰ μὲν γὰρ δυσχερῆ πάντα ἐντεῦθεν συνέβαινε· τὰ δὲ χρηστὰ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐπαγγελισθαι ἔδει. Αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο (πάλιν γὰρ ἐρῶ) δείκνυσι θεῖον ὄν τὸ ἡμέτερον κήρυγμα. Διὰ τί γὰρ μηδεὶς τῶν πιστευόντων εἶπεν, ὅτι Οὐ πρόσειμι οὐδὲ ἀνέχομαι· τὰ δυσχερῆ μοι ἐνταῦθα ἀπειλεῖς, καὶ τὰ χρηστὰ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐπαγγέλλῃ; πόθεν γὰρ δῆλον, ὅτι ἀνάστασις ἔσται; τίς τῶν ἀπελθόντων ἤλθε; τίς τῶν κειμένων ἀνίστη; τίς τούτων εἶπε τί ἔσται μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀποδημίαν; Ἄλλ' οὐδὲν τούτων οὐκ ἐνενόησαν, ἀλλὰ καὶ τὰς ψυχὰς ἀπέδωκαν ὑπὲρ τοῦ σταυρωθέντος. Ὡστε αὐτὸ τοῦτο μάλιστα μεγάλης δυνάμεως ἦν, τὸ μηδέποτε μὴδὲν τοιοῦτον ἀκούσαντας ἀθρόον πείσαι περὶ μεγάλων οὕτω πραγμάτων, καὶ παρασκευάσαι τὰ μὲν δυσχερῆ καταδέξασθαι ἐπὶ τῆς πείρας, τὰ δὲ χρηστὰ ἐν ἐλπίσιν ἔχειν. Εἰ δὲ ἠπάτων, τοῦναντίον ἂν ἐποίησαν μᾶλλον· τὰ μὲν χρηστὰ ἐντεῦθεν ἐπηγγέλαντο, τὰ δὲ φοβερὰ εἰσήγσαν ἂν, καὶ τὰ παρόντα καὶ τὰ μέλλοντα. Οὕτω γὰρ οἱ ἀπατῶντες καὶ οἱ κολακεύοντες ποιοῦσιν· οὐδὲν τραχὺ οὐδὲ ἐπαχθὲς οὐδὲ φορτικὸν προτείνουσιν, ἀλλὰ τοῦναντίον ἅπαν· τοῦτο γὰρ ἔστιν ἀπάτη. Ἄλλ' ἡ ἀνοία, φησί, τῶν πολλῶν πεισθῆναι ἐποίησε τοῖς λεγομένοις. Τί φῆς; ὅτι ὑπὸ Ἑλλήνων ἦσαν, οὐκ ἦσαν ἀνόητοι, ἀλλ' ὅτι πρὸς ἡμᾶς μετέστησαν, τότε ἀνόητοι γέγοναν; καίτοι γε οὐκ ἄλλους ἀνθρώπους, οὐδὲ ἐξ ἄλλης οἰκουμένης λαβόντες ἔπεισαν οἱ ἀπόστολοι. Καίτοι τὰ μὲν Ἑλλήνων ἀπλῶς κατεῖχον, τὰ δὲ ἡμέτερα μετὰ κινδύνων κατεδέξαντο· ὥστε εἰ μετὰ λόγου κρείττονος αὐτὰ κατεῖχον, τοσοῦτον αὐτοὺς ἐντραφίντες χρόνον, οὐκ ἂν αὐτῶν ἀπέστησαν, καὶ μάλιστα ὅτι οὐδὲ ἀκινδύνως ἀποστῆναι ἐνῆν. Ἐπεὶ δὲ ἔγνωσαν ἐξ αὐτῆς τῶν πραγμάτων τῆς φύσεως, ὅτι γέλωσ ἐκείνα καὶ πᾶν, διὰ τοῦτο καὶ θανάτων ἀπειλουμένων, τῶν μὲν συνῆθων ἀπεπήδησαν, εἰς δὲ τὰ καινὰ ἠτόμωλησαν, ἅτε τοῦτο μὲν τοῦ δόγματος κατὰ φύσιν ὄντος,

ἐκείνου δὲ παρὰ φύσιν. Ἄλλ' οἰκείται, φησὶν, ἦσαν οἱ πεισθέντες, καὶ γυναῖκες καὶ τίτθαι καὶ ματαὶ καὶ εὐνοῦχοι. Μάλιστα μὲν οὐκ ἀπὸ τούτων ἡμεῖς ἡ Ἐκκλησία συνέστηκε μόνον, καὶ τοῦτο δῆλον ἅπασιν· εἰ δὲ ἀπὸ τούτων, τοῦτο μάλιστα ἔστι τὸ ποιοῦν τὸ κήρυγμα [63] θαυμαστὸν, ὅτι τοιαῦτα δόγματα, οἷα Πλάτων καὶ οἱ κατ' ἐκείνον οὐκ ἴσχυσαν ἐνοησαί ὄλω; ὡς, ἐξαιφνης ἴσχυσαν οἱ ἄλκιροι, τὸ πάντων ἀμαθέστατον γένος, πείθειν καταδέξασθαι. Οὐδὲ γὰρ εἰ φρονίμους ἔπεισαν μόνον, οὕτω θαυμαστὸν ἦν τὸ γεγονός· ἐπειθὲ δὲ οἰκείται καὶ τίτθας καὶ εὐνοῦχους εἰς τοσοῦτον ἡγάγον φιλοσοφίας, ὡς ἀγγέλους ἐφαιμῖλ' ἴλους ποιῆσαι, μεγίστην τῆς θείας ἐμπνοῆς παρεῖχον ἀπόδειξιν. Καὶ γὰρ εἰ μὲν εὐτέλη τινα ἐπέταττον, εἶχε λόγον ἴσως τὸ τὴν τούτων πειθῶ εἰς ἀπόδειξιν τῆς εὐτελείας τῶν λεγομένων προβάλλεσθαι· εἰ δὲ μεγάλα καὶ ὑψηλά καὶ ἀνθρωπίνην σχεδὸν ὑπερβαίνοντα φύσιν, καὶ ὑψηλῆς δοόμενα διανοίας ἐφιλοσόφουν, ὅσῳ ἂν δείξῃς ἀνοήτους τοὺς πεισθέντας, τοσοῦτω μᾶλλον ἀποδεικνύεις σοφοὺς καὶ θείας χάριτος πεπληρωμένους τοὺς πείσαντας. Ἄλλὰ τῇ ὑπερβολῇ τῶν ἐπαγγελῶν, φησὶν, ἔπεισαν. Αὐτὸ δὲ τοῦτο οὐ θαυμάζεις, εἰπέ μοι, πῶς ἔπεισαν μετὰ θάνατον προσδοκῆν ἐπαθλα καὶ ἀμοιβάς; Ἐγὼ γὰρ αὐτὸ τοῦτο ἐκπλήττομαι. Ἄλλὰ καὶ τοῦτο ὑπὸ ἀνοίας, φησὶ. Ποίας ἀνοίας, εἰπέ μοι, ταῦτα, ὅτι ἡ ψυχὴ ἀθάνατος, καὶ δικαστήριον ἀδέκαστον μετὰ τὸν ἐνταῦθα ἡμᾶς λήφεται βίον, καὶ εὐθύνας καὶ βήματων καὶ πραγμάτων καὶ ἐνοιῶν δώσομεν τῷ τὰ ἀπόρρητα εἰδοτῷ Θεῷ, καὶ τοῦ; μὲν κακοὺς ὀφόμεθα κολαζόμενους, τοὺς δὲ ἀγαθοὺς στεφανουμένους; Ταῦτα γὰρ οὐχὶ ἀνοίας, ἀλλὰ τῆς μεγίστης ἔστι ἡ φιλοσοφίας.

θ'. Αὐτὸ οὖν τοῦτο, εἰπέ μοι, τὸ καταφρονεῖν τῶν παρόντων, τὸ μέγα νομίζειν ἀρετῆν, τὸ μὴ τὰ ἄθλα ἐνταῦθα ζητεῖν, ἀλλὰ περαιτέρω προεῖναι ταῖς ἐλπίσι, καὶ ψυχὴν οὕτως εὐτόνον ἔχειν καὶ πιστὴν, ὡς μηδὲν τῶν παρόντων δεινῶν πρὸς τὰς μελλούσας παρεμποδίζεσθαι ἐλπίδας, πόσης ἂν εἴη φιλοσοφίας; Ἄλλὰ βούλει καὶ αὐτῶν τῶν ἐπαγγελῶν καὶ τῶν προρρήσεων μαθεῖν τὴν δύναμιν, καὶ τὴν ἀλήθειαν τῶν πρὸ τούτων, τῶν μετὰ ταῦτα; Θεά μοι σειράν χρυσῆν πλεοκομένην ποικίλως ἐξ ἀρχῆς. Εἰπέ τινα αὐτοῖς περὶ αὐτοῦ καὶ περὶ τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ περὶ τῶν μελλόντων πραγμάτων, καὶ λέγων ἐθαυματούργει.

Οὐκοῦν ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως τῶν εἰρημένων δῆλον ὅτι καὶ τὰ θαύματα ἀληθῆ, καὶ τὰ μέλλοντα ἐπηγγεμένα. Ἴνα δὲ καὶ σαφέστερον γένηται τὸ λεγόμενον, ἐπ' αὐτῶν αὐτὸ ποιήσω τῶν πραγμάτων φανερόν. Ἀνέστησε τὸν Λάζαρον βήματι μόνῳ ψιλῷ, καὶ ζῶντα εἰδειξεν· εἶπε πάλιν, ὅτι Πύλαι Ἰδου οὐ κατισχύσουσι τῆς Ἐκκλησίας· καὶ, ὅτι Ὁ καταλιπὼν πατέρα ἢ μητέρα ἐκατοντακλασίονα λήψεται ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, καὶ ζῶν αἰώνιον κληρονομήσει. Οὐκοῦν τὸ μὲν θαῦμα ἐν, τὸ τοῦ Λαζάρου· αἱ δὲ προρρήσεις δύο, ἡ μὲν ἐνταῦθα δεικνυμένη, ἡ δὲ ἐν τῷ μέλλοντι. Σκόπει τοῖνον πῶς ἅπαντα δι' ἀλλήλων κατασκευάζεται. Εἰ μὲν γὰρ τις ἀπιστοῖ, ὅτι Λάζαρος ἀνέστη, ἀπὸ τῆς προρρήσεως τῆς περὶ

• Deerat ὄλω. ὡ Post hanc vocem addit Regius codex τὸ δὲ τάναντία τούτων νομίζειν ἀνοίας.

35), non dubitaverit, non repudiaverit? Attamen non modo non obturperunt, non modo non respuerunt hæc audientes; sed etiam accurrebant, et ad gravia insiliebant, ac quæ præcipiebantur arripiebant. Audire autem illud, De omni verbo otioso rationem reddituri sumus (*Matth. 12. 36*); et, *Qui respicit mulierem ad concupiscendum eam, jam moechatus est eam* (*Matth. 5. 28*); et, *Qui irascitur temere, in gehennam incidet; quem non abegisset eorum qui tunc erant?* Attamen omnes accurrebant, et multi etiam septa transiliebant. Quid ergo illos inducebat? annon virtus ejus qui prædicabatur, ut palam est? Nisi enim hoc esset et contrarium casset, et illi isti fuissent, isti vero illi; an fuisset facile repugnantes trahere? Dici certe id non potest.

8. Itaque per omnia ostenditur divinam virtutem fuisse quæ hæc perfecit. Nam unde, quæso, persuaserunt mollibus et diffidentibus, ad vitam ducentes duram et asperam? Sed præcepta quidem hujusmodi erant: videamus autem an dogma vim haberet alligandi. Atqui hoc ipsum satis erat ad abigendos infideles. Quid enim dicebant illi, qui prædicabant? Crucifixum esse adorandum illumque Deum esse putandum, qui ex Juda muliere natus esset. Ecquis illis credidisset, nisi movente divina virtute? Quod enim crucifixus et sepultus fuisset, omnes sciebant; quod autem resurrexisset et ascendisset, præter apostolos nemo viderat. At promissis illos erigebant, inquires, et verborum sono deceperunt. Hoc ipsum vero maxime ostendit præter ea omnia quæ dicta sunt, res nostras non esse fallaciam. Nam difficulta omnia hinc eveniebant; utilia vero post resurrectionem promitti oportebat. Hoc ipsum autem, iterum dicam, ostendit prædicationem nostram divinam esse. Cur enim nemo credentium dixit, Non accedo, neque ferre possum: difficulta mihi hic comminaris, et bona post resurrectionem promittis? umdenam liquet resurrectionem futuram esse? quis eorum qui decesserunt venit? quis mortuorum resurrexit? quis horum dixit quid futurum sit post nostrum hinc exitum? At nihil horum cogitarunt; sed et animas dederunt pro Crucifixo. Itaque hoc ipsum maximæ virtutis erat, quod cum nihil horum umquam audissent, statim de tantis rebus persuaderentur, et sese apparerent ut difficulta in experimentum acciperent, bona vero in spe haberent. Si autem decipere voluissent, contrarium facturi erant; hic bona promisissent, et terribilia taceissent, tam præsentia quam futura. Ita enim facere solent qui decipiunt et adulantur: nihil asperum, durum vel onerosum proponunt, sed contrarium totum; hæc quippe fallacia est. Sed multorum amentia, inquires, fecit ut dictis fidem haberent. Quid dicis? quando sub Græcis fuere, non erant stulti; sed quando ad nos translati sunt, tunc stulti evaserunt? Atqui non alios homines, neque ex alio orbe accipientes apostoli ad fidem deduxerunt. Quamquam gentilium instituta simpliciter tenebant, nostra vero cum periculo susceperunt: itaque si cum majori ratione illa tenuissent, cum tanto tempore in illis vi-

xissent, non ab illis abscedissent, cum maxime non absque periculo abscedere possent. Postquam autem ex ipsa rerum natura cognoverunt, ridicula illa esse et errore plena; ideo, cum etiam mortis minæ intarentur, a consuetis resilierunt, et ad nova confugerunt, utpote cum hoc dogma secundum naturam casset, illud vero præter naturam. At qui credebant, inquires, erant famuli, mulieres, nutrices, obstetrices et eunuchi. At non ex his solum nobis constituta est Ecclesia, quod utique est omnibus manifestum: si autem ab his, hoc maxime prædicationem admirabilem reddit, quod talia dogmata, quæ Plato et sui temporis alii excogitare non potuerunt, statim potuerint piscatores, omnium indoctissimum genus, ad recipiendum inducere. Neque enim, si prudentibus solum persuasissent, adeo admiranda res fuisset: cum vero famulos, nutrices et eunuchos ad tantam deduxerint philosophiam, ut illos angelis pares fecerint, magnam præbuere divinæ inspirationis demonstrationem. Nam si vilia quædam præcipissent, esset forte rationi consentaneum eorum persuasionem ad demonstrandam dictorum vilitatem proferre: si autem magna et sublimia humanamque naturam fere superantia, quæ sublimi mente opus habent, philosophabantur; quo magis stultos ostendes eos qui persuasi sunt, eo magis sapientes et divina gratia repletos ostendes eos qui persuaserunt. Sed magnitudine promissorum, inquires, persuaserunt. An hoc ipsum non miraris, quomodo persuaserint illis, ut post mortem præmia et mercedes exspectarent? Ego vero hac ipsa de re obstupesco. At hoc, inquires, ex stultitia? Quanam, quæso te, stultitia, quod anima immortalis sit, et iudicium incorruptum post hanc vitam nos excepturum est, et rationes verborum, rerum et cogitationum dabimus Deo qui novit arcana, et malos quidem punitos, bonos autem coronatos videbimus? Hæc enim non stultitiæ, sed maximæ philosophiæ sunt.

9. Hoc igitur, dic mihi, præsentia spernere, magnam rem esse virtutem putare, non hic præmia querere, sed ulterius spe progredi, animamque sic constantem et in fide firmam tenere, ita ut a nullo malorum præsentium ad futuram spem impediatur: hæc, inquam, quantæ fuerint philosophiæ? Sed vis ipsorum promissorum et prædictionum vim ediscere, et veritatem eorum quæ præcesserunt, et quæ post futura sunt? Vide mihi catenam auream varie ab initio connexam. Dixit illis quædam de seipso et de Ecclesiis deque futuris rebus; et hæc dicendo miracula edebat.

Christi doctrina et miracula ex prædictionum eventu asseritur. — Ex eventu ergo eorum, quæ prædicta sunt, perspicua sunt et miracula et futura promissa. Ut autem clarius sit id, quod dictum est, ex ipsis rebus illud comprobabo. Suscitavit Lazarum solo verbo, et vivum ostendit: dixit rursus, *Portæ inferi non prævalebunt adversus Ecclesiam* (*Matth. 16. 18*); et, *Qui reliquit patrem et matrem, centuplum accipiet in hoc sæculo, et vitam æternam possidebit*

(*Matth. 19. 29*). Ergo miraculum quidem est unum, nempe Lazari; prædictiones vero duæ, quarum altera hic ostensa est, altera in futuro erit. Considera ut omnia inter se comparata probantur. Si quis enim non crederet suscitatum fuisse Lazarum, ex prædictione quæ de Ecclesia dicta est, credat miraculo: nam quod tot ante annos prædictum fuerat, tunc evenit et finem accepit. Portæ enim inferi adversus Ecclesiam non prævaluerunt. Qui ergo in prædictione veritatem dixit, perspicuum est quod etiam miraculum fecerit: qui vero miraculum edidit, et qui ea quæ dixerat ad finem deduxit, palam est quod etiam in prædictione futurorum vera dicat, nempe, *Centuplum recipiet, et vitam æternam possidebit is*, qui præsentia despicit. Quæ enim jam facta et dicta sunt, in pignora maxima dedit eorum quæ eventura sunt. Hæc itaque omnia et his similia ex Evangelii colligentes ipsis dicamus, illisque ora obstruamus. Si quis vero dixerit: Quomodo ergo tandem non extinctus fuit error? hoc dixerimus: Vos in causa estis, qui adversus salutem vestram seditiones agitis: nam Deus res ita dispensavit, ut ne reliquæ quidem impietatis maneant. Ea ergo, quæ dicta sunt, paucis repetamus. Quænam est harum rerum natura? num ut imbecilli superentur a potentibus, an scus? qui facilia dicunt, an qui difficiliora? qui cum periculis attrahunt, an qui secure? qui innovant, an qui consuetudinem firmant? qui in asperam viam ducunt, an qui in facilem? ii qui a patris institutis abducunt, an ii qui non peregrinas leges statuunt? ii qui postquam hinc abscesserimus omnia bona pollicentur, an ii qui in præsentî vita adulantur? multi a paucis, an pauci a multis? At vos

etiam, inquires, hic promisistis. Quid hic promissimus! Peccatorum remissionem et lavacrum regenerationis. Vere quidem baptisma plus habet boni in futuris. Et Paulus clamat dicens: *Mortui enim estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Cum autem vita vestra manifestata fuerit, tunc et vos cum ipso apparebitis in gloria (Col. 3. 3. 4)*. Si autem hic quoque habet bona, ut certe habet, et hoc quoque magnum est miraculum, quod potuerint persuadere iis, qui mala fecerant innumera, et quod nemo alius fecerat, fore ut omnia abluerentur, et nullius scelerum suorum rationem essent reddituri. Itaque ea de causa maxime admirari oportebat, quod barbaris hominibus persuaserint, ut talem fidem susciperent, et bonam de futuris spem haberent, ac deposita priorum peccatorum sarcina, cum magna animi alacritate deinde pro virtute labores susciperent, et ad sensilia nulla inhiarent, omnibusque corporeis rebus superiores effecti, spiritualia acciperent dona: ac Persæ, Sarmatæ, Maurus et Indus, scirent animæ expiationem, Dei potentiam, et benignitatem ineffabilem, fidei philosophiam, Spiritus sancti adventum, corporum resurrectionem, et vitæ immortalis dogmata. Hæc quippe omnia et his plura barbarorum genera piscatores in baptismo mysteriis initiantes, philosophari suaserunt. Hæc itaque omnia accurate servantes, illa eis dicamus, et a vita quoque nostra demonstrationem rursum ipsis exhibeamus, quo utrinque et nos salutem consequamur et illos ad Dei gloriam attrahamus: quia ipsi est gloria in sæcula. Amen.

HOMILIA VIII.

CAP. 3. v. 1. *Et ego, fratres, non potui vobis loqui ut spiritualibus, sed ut carnalibus, tamquam parvulis in Christo. 2. Lac vobis potum dedi, et non escam: nondum enim poteratis. Sed ne nunc quidem potestis: adhuc enim carnales estis.*

1. Cum externam sapientiam confutasset, et fastum ejus omnem dejecisset, ad aliud argumentum venit. Nam verisimile est illos dicturos fuisse: Si Platonis, aut Pythagoræ, aut ejusdam alterius philosophi dicta annuntiarem, jure ita longam in nos instituissem orationem: si autem ea quæ sunt Spiritus annuntiamus, cur externam sapientiam sudæque versas? Quomodo autem hoc repellat audi: *Et ego, fratres, non potui vobis loqui ut spiritualibus*. Sane quidem etiamsi perfecti essetis, inquit, et in spiritualibus, neque sic oporteret efferri; neque enim vestra annuntiat, neque ea quæ ipsi ex vobis invenistis: nunc autem neque illa scitis ut scire oportet, sed discipuli estis et omnium postremi. Itaque si de externa quidem sapientia altum sapitis, jam probatum est illam nihil esse, sed et in spiritualibus nobis esse contrariam: si autem de spiritualibus, in his quoque quod minus est habetis, et inter ultimos estis. Ideo ait, *Non potui vobis loqui ut spiritualibus*. Non dixit, *Non loquutus sum, ne videretur ex invidia rem esse;*

sed dupliciter illorum sensum evertit: uno quidem modo ostendens, quod perfecta nesciant; altero autem, quod ipsi in causa sint quod nesciant; tertio etiam, quod ostendat illos ne nunc quidem posse. Nam quod initio non potuerint, ex natura fortasse defensionem. Non enim dicit illos ideo sublimia non suscepisse, quod non possent suscipere, sed quia carnales erant. Verum in principio quidem sic non fuisset reprehensione dignum; sed cum tantum effluisset tempus, nondum ad perfectiora pervenisse, id extremæ erat ignaviæ. Hac quoque de re Hebræos accusat, sed non cum tanta vehementia. Nam illos quidem dicit ob tribulationes tales esse, hos autem ob nequitia desiderium: hoc autem et illud non inter se paria sunt. Et ostendit se illos quidem increpare, hos autem magis excitantem, hæc cum veritate dixisse. His quippe dicit, *Sed neque nunc potestis*: illis autem: *Quapropter intermittentes inchoationis Christi sermonem, ad perfectionem feramur (Hebr. 6. 1. et 9)*; et rursum: *Confidimus de vobis meliora et salutis hærentia, etsi ita loquimur*. Et quomodo eos, qui tantum Spiritum acceperant, carnales appellat, quos initio tantis est laudibus prosequutus? Quia illi quoque carnales erant, quibus dicit Dominus: *Dis-*

τῆς Ἐκκλησίας εἰρημένης πιστευέτω [64] τῷ θαύματι· τὸ γὰρ πρὸ τοσούτων λεχθὲν χρόνων τότε ἐξέβη καὶ τέλος ἔλαβε· πύλαι γὰρ ἄβου τῆς Ἐκκλησίας οὐ κατίσχυσαν. Ὁ τοίνυν ἀληθεύσας ἐν τῇ προρρήσει, εὐδρηλον ὅτι καὶ τὸ θαῦμα εἰργάσατο· ὁ δὲ καὶ τὸ θαῦμα ἐργασάμενος, καὶ ἄπερ εἶπεν εἰς τέλος ἀγαγὼν, εὐδρηλον ὅτι καὶ ἐν τῇ προρρήσει τῇ περὶ τῶν μελλόντων ἀληθεύει, λέγων, ὅτι *Ἐκατονιαπλασίονα λήψεται, καὶ ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει* ὁ τῶν παρόντων ὑπεριδὼν. Τὰ γὰρ ἦδη γεγενημένα καὶ εἰρημένα, ἐνέχυρα μέγιστα τῶν μελλόντων ἐκθήσασθαι δέδωκε. Ταῦτα τοίνυν ἅπαντα καὶ τὰ τούτοις εἰκότα ἀπὸ τῶν Εὐαγγελίων συναγαγόντες, λέγωμεν πρὸς αὐτούς, καὶ ἐπιστοιμίζωμεν αὐτούς. Εἰ δὲ λέγοι τις, Πῶς οὖν οὐκ ἐσθῆσθη τέλος ἢ πλάνη; ἐκείνο ἂν εἴπωμεν, ὅτι Ὑμεῖς αἴτιοι, οἱ πρὸς τὴν ἐαυτῶν σασιαζόντες σωτηρίαν· ἐπεὶ ὁ Θεὸς τὰ πράγματα οὕτως ἐκονόμησεν, ὥς μὴδὲ λείψανον ὑπολείφθῃναι τῆς ἀσεβείας. Ἀναλογισώμεθα τοίνυν τὰ εἰρημένα διὰ βραχείων. Ποίαν ἔχει φύσιν τὰ πράγματα; τοὺς ἀσθενεῖς ὑπὸ τῶν δυνατῶν ἠττάσθαι, ἢ τούναντιον; τοὺς τὰ εὐκολα λέγοντας, ἢ τοὺς τὰ χαλεπότερα; τοὺς μετὰ κινδύνων ἔλκοντας, ἢ τοὺς μετὰ ἀδείας; τοὺς καινοτομοῦντας, ἢ τοὺς τὴν συνήθειαν κρατῦντας; τοὺς ἐπὶ τραχείαν, ἢ τοὺς ἐπὶ τὴν ῥαδίαν ἄγοντας ὁδόν; τοὺς τῶν πατρῶων ἀφιστῶντας, ἢ τοὺς οὐ ξένα νομοθετοῦντας; τοὺς μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀποδημίαν πάντα ὑπισχνουμένους τὰ χρηστά, ἢ τοὺς ἐν τῷ παρόντι κολακεύοντας βίβη; τοὺς πολλοὺς ὑπὸ τῶν ὀλίγων, ἢ τοὺς ὀλίγους ὑπὸ τῶν πολλῶν; Ἄλλὰ

^a *Deerant verba τῇ περὶ.*

καὶ ὑμεῖς ἐνταῦθα, φησὶν, ὑπέσχεσθε. *Τί δὲ ἐνταῦθα ὑπέσχεσθε;* Ἀμαρτημάτων ἄφεσιν καὶ λουτρὸν παλιγγενεσίας. Μάλιστα μὲν καὶ τὸ βάπτισμα ἐν τοῖς μέλλουσιν ἔχει τὸ πλεόν. Καὶ βοᾷ Παῦλος λέγων· *Ἀπεθάνατε γὰρ, καὶ ἡ ζωὴ ὑμῶν κέκρυπται σὺν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ Θεῷ. Ὅταν ἡ ζωὴ ὑμῶν φανερωθῇ, τότε καὶ ὑμεῖς σὺν αὐτῷ φανερωθήσεσθε ἐν δόξῃ.* Εἰ δὲ καὶ ἐνταῦθα ἔχει ἀγαθόν, ὥσπερ οὖν καὶ ἔχει, καὶ τοῦτο μάλιστα πολλοῦ θαύματος, ὅτι ἰσχυσάνεσθαι τοὺς τὰ μυρία ἐργασάμενους δεινὰ, καὶ ὅσα μηδεὶς ἕτερος, ὅτι πάντα ἀπολοῦσονται, καὶ οὐδενὸς δώσουσι λόγον τῶν πεπλημμελημένων. Ὅστε καὶ διὰ τοῦτο αὐτὸ μάλιστα θαυμάζειν ἐχρῆν, ὅτι ἀνθρώπους βαρβάρους τοιαύτην ἐπίσταν καταδέξασθαι πίστιν, καὶ χρηστάς περὶ τῶν μελλόντων ἔχειν ἐλπίδας, καὶ τὸ πρότερον τῶν ἀμαρτημάτων φορτίον ἀπεσκευασμένους μετὰ πολλῆς τῆς προθυμίας εἰς τὸ ἐπιδὼν τῶν ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς ἀπτεσθαι πόνων, καὶ πρὸς αἰσθητῶν μὲν μὴδὲν κεχρημέναι, πάντων δὲ ἀνωτέρους τῶν σωματικῶν γεγενημένους νοεράς δεξασθαι δωρεάς, καὶ τὸν Πέτρον καὶ τὸν Σαυρομάτην, καὶ τὸν Μαῦρον καὶ τὸν Ἰνδὸν εἰδέναι ψυχῆς καθαρῶν, καὶ Θεοῦ δύναμιν καὶ φιλανθρωπίαν ἀφαντον, καὶ πίστεως φιλοσοφίαν, καὶ Πνεύματος ἁγίου ἐπιφοίτησιν, καὶ σωμάτων ἀνάστασιν, καὶ ζωῆς ἀθανάτου δόγματα. Ταῦτα γὰρ ἅπαντα καὶ τὰ τούτων πλείονα γένῃ βαρβάρων οἱ ἄλιεῖς μυσταγωγούντες ἐν τῷ βαπτίσματι, φιλοσοφεῖν ἔπεισαν. Ταῦτα τοίνυν ἅπαντα μετὰ ἀκριθείας φυλάξαντες, πρὸς αὐτούς λέγωμεν, καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ βίου πάλιν αὐτοῖς ἀπόδειξις παρεχώμεθα, [65] ἵνα ἐκατέρωθεν ἡμεῖς τε σωθῶμεν, ἐκείνους τε ἐπισπασώμεθα πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν· ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Η'.

Κἀγὼ, ἀδελφοί, οὐκ ἠδυνήθην ὑμῖν λαλήσαι ὡς πνευματικοῖς, ἀλλ' ὡς σαρκικοῖς, ὡς ρηπίοις ἐν Χριστῷ. Γὰρ ὑμᾶς ἐπόμισα, καὶ οὐ βρώμα· οὐκ ἔγω γὰρ ἠδύνισθε. Ἄλλ' οὐδὲ ἐτι νῦν δύνασθε· ἐτι γὰρ σαρκικοὶ ἐστέ.

α'. Καθελὼν τὴν φιλοσοφίαν τὴν ἔξωθεν, καὶ τὸν τυφόν αὐτῆς καταβαλὼν ἅπαντα, ἐφ' ἑτέραν ὑπόθεσιν ἔρχεται. Καὶ γὰρ εἰκὸς ἦν ἐκείνους λέγειν, ὅτι εἰ μὲν τὰ Πλάτωνος ἢ Πυθαγόρου ἢ τίνος ἑτέρου τῶν φιλοσόφων ἀπηγγέλλομεν, εἰκότως οὕτω μακρὸν καθ' ἡμῶν ἀπέτεινες λόγον· ἐπεὶ δὲ τὰ τοῦ Πνεύματος καταγγέλλομεν, τίνος ἔνεχεν τὴν ἔξωθεν σοφίαν ἄνω καὶ κάτω στρέφεις; Πῶς οὖν πρὸς τοῦτο ἴσταται, ἄκουσον. Κἀγὼ, ἀδελφοί, οὐκ ἠδυνήθην ὑμῖν λαλήσαι ὡς πνευματικοῖς. Μάλιστα μὲν γὰρ, εἰ καὶ τέλειοι, φησὶν, ἦτε καὶ ἐν τοῖς πνευματικοῖς, οὐδὲ οὕτως ἐχρῆν ἐπαίρεσθαι· οὐδὲ γὰρ τὰ ὑμέτερα καταγγέλλετε, οὐδὲ ἄπερ αὐτοὶ οἰκοθεν εὐρήκατε· νυνὶ δὲ οὐδὲ ταῦτα ἴστε ὡς εἰδέναι χρῆ, ἀλλὰ μαθηταὶ ἐστε καὶ πάντων ἐσχατοί. Ὅστε εἰ μὲν ἐπὶ τῇ ἔξωθεν σοφίᾳ ἂν φρονεῖτε μέγιστα, ἐλήλεχται οὐδὲν οὔσα αὐτῇ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῖς πνευματικοῖς ἐναντία ἡμῖν· εἰ δὲ καὶ ἐπὶ τοῖς πνευματικοῖς, καὶ ἐν τούτοις τὸ ἔλαττον κατέχετε, καὶ ἐν τοῖς ἐσχάτοις ἐστήκατε. Διὸ φησιν· *Οὐκ ἠδυνήθην ὑμῖν λαλήσαι ὡς πνευματι-*

^a *Legebatur τῆς ἔξωθεν σοφίας.*

κοῖς. Οὐκ εἶπεν, Οὐκ ἐλάλησα, ἵνα μὴ δόξη φθόνου τὸ πρᾶγμα εἶναι· ἀλλὰ διπλῆ αὐτῶν καθαίρει τὸ φρόνημα, ἐνὶ μὲν τρόπῳ, δείξας ὅτι οὐκ ἴσασιν τὰ τέλεια, δευτέρῳ δὲ, ὅτι αὐτοὶ τοῦ μὴ εἰδέναι γεγόνασιν αἴτιοι, καὶ τρίτῳ δὲ πρὸς τούτοις, τῷ δεικνύναι, ὅτι οὐδὲ ἐτι νῦν δύνανται. Τὸ μὲν γὰρ τὴν ἀρχὴν μὴ δυνηθῆναι, ἴσως τῆς τοῦ πράγματος φύσεως ἦν· καίτοι γε οὐδὲ ταύτην αὐτοῖς ἀφίσει τὴν ἀπολογίαν. Οὐ γὰρ διὰ τὸ μὴ δύνασθαι δεξασθαι τὰ ὑψηλά φησιν αὐτοὺς μὴ δεδέχθαι, ἀλλὰ διὰ τὸ σαρκικοὺς εἶναι. Πλὴν ἄλλ' ἐν ἀρχῇ μὲν οὕτως οὐκ ἦν κατηγορίας ἀξίον· τὸ δὲ, καὶ χρόνου παρελθόντος τοσούτου, μηδέπω πρὸς τὰ τελειότερα φθάσαι, τοῦτο τῆς ἐσχάτης νωθείας ἦν. Τοῦτο γοῦν ἐγκαλεῖ καὶ Ἑβραίοις, ἀλλ' οὐ μετὰ τῆς αὐτῆς σφοδρότητος. Ἐκείνους μὲν γὰρ καὶ διὰ τὴν θλιψὴν τοιούτους εἶναι φησι, τούτους δὲ δι' ἐπιθυμίαν τῆς πονηρίας· οὐκ ἔστι δὲ ἴσον τοῦτο κάκεινο. Καὶ δείκνυσιν ὅτι ἐκείνους μὲν ἐπιτιμῆσαι βουλόμενος, τούτους δὲ διεγείρων μᾶλλον, ἔλεγε ταῦτα ἀληθεύων. Τούτοις μὲν γὰρ φησιν· Ἄλλ' οὐδὲ ἐτι νῦν δύνασθε· ἐκείνους δὲ, *Διόπερ ἀφέντες τὸν τῆς ἀρχῆς τοῦ Χριστοῦ λόγον, ἐπὶ τὴν τελειότητα φερώμεθα*· καὶ πάλιν, *Πεπίσμεθα δὲ περὶ ὑμῶν τὰ κρείττονα καὶ ἐχόμενα σωτηρίας, εἰ καὶ οὕτω λαλοῦμεν.* [66] Καὶ πῶς τοὺς Πνεύματος ἐπιτυχόντας τοσούτου, σαρκικοὺς καλεῖ, καὶ ὡν ἀργόμενος τοσαῦτα διήλθεν ἐγκώμια; Ἐπεὶ κάκεινοι σαρκικοὶ ἦσαν,

πρὸς οὓς φησιν ὁ Κύριος· Ἰκάγετε ἀπ' ἐμοῦ, οὐκ οἶδα ὑμᾶς, οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν· καίτοι καὶ δαίμονας ἐξέβαλον, καὶ νεκροὺς ἀνέστησαν, καὶ προφητείας ἐπέδειξαντο. Ὅσπερ ἔστι καὶ σημεῖα ποιήσαντα εἶναι σαρκίους. Καὶ γὰρ τῷ Βαλαάμ ἐνήργησεν ὁ Θεός, καὶ τῷ Φαραῶ τὰ μέλλοντα ἀπεκάλυψε, καὶ τῷ Ναβουχοδονόσορ, καὶ Καϊάφας προεφῆτευσεν, οὐκ εἰδὼς ἅ ἐλεγε· καὶ ἕτεροι δὲ τινες δαιμόνια ἐξέβαλον τῷ αὐτοῦ ὀνόματι, οὐκ ὄντες μετ' αὐτοῦ, ἐπειδὴ οὐ διὰ τοὺς ποιοῦντας αὐτὰ γίνεται, ἀλλὰ δι' ἑτέρους. Πολλὰκις δὲ καὶ δι' ἀναξίων ταῦτα ἐγίνετο. Καὶ τί θαυμάσεις, εἰ ἐπὶ ἀνδρῶν ἀναξίων δι' ἑτέρους ταῦτα γίνεται, ὅπου γε καὶ δι' ἁγίων; καὶ γὰρ Παῦλος φησὶ· Πάντα ὑμῶν εἰσιν, εἴτε Παῦλος εἴτε Ἀπολλῶς εἴτε Κηρῆς, εἴτε ζωὴ εἴτε θάνατος· καὶ πάλιν, ὅτι αὐτὸς ἔδωκε τοὺς μὲν ἀποστόλους, τοὺς δὲ προφήτας, τοὺς δὲ ποιμένας καὶ διδασκάλους πρὸς καθαρσίαν τῶν ἁγίων, εἰς ἔργον διακονίας. Ἐπει εἰ μὴ τοῦτο ἦν, οὐδὲν ἂν ἐκώλυσε πάντας διαφθερῆναι. Συμβαίνει γὰρ ἀρχοντας μὲν εἶναι φαῦλους καὶ μιαιρούς, τοὺς δὲ ἀρχομένους ἐπιεικεῖς καὶ μετρίους, καὶ λαϊκοὺς μὲν ἐν εὐλαβείᾳ ζῆν, ἱερέας δὲ ἐν πονηρίᾳ καὶ οὐκ ἐμελλεν οὐδὲ βλάβηματα εἶναι, οὔτε οἶμα Χριστοῦ, οὔτε προσωρὰ δι' ἐκείνων, εἰ πανταχοῦ τὴν ἀξίαν ἢ χάριν ἐξήτει. Νυνὶ δὲ καὶ δι' ἀναξίων εἰσθεν ἐνεργεῖν ὁ Θεός, καὶ οὐδὲν τοῦ βαπτίσματος ἢ χάρις παρὰ τοῦ βίου = τοῦ ἱερέως παραδίδεται· ἐπει ἐμελλεν ὁ λαμβάνων ἐλαττωθεῖν. Ὅσπερ εἰ καὶ σπανιάκις γίνεται ταῦτα, γίνεται γούνη ὁμῶς. Ταῦτα δὲ λέγω, ἵνα μὴ τις τῶν παρεστώτων τὸν βίον περιεργαζόμενος τοῦ ἱερέως, σκανδαλίζεται περὶ τὰ τελούμενα. Οὐδὲν γὰρ ἄνθρωπος εἰς τὰ προκείμενα εἰσάγει, ἀλλὰ τὸ πᾶν τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως ἔργον ἐστὶ, κἀκεῖνός ἐστιν ὁμᾶς ὁ μυσταγωγῶν. Κἀγὼ, ἀδελφοί, οὐκ ἠδουρήθηρ ὑμῖν λαλῆσαι ὡς πνευματικοίς, ἀλλ' ὡς σαρκίκοις. Γάλα ὑμᾶς ἐπότισα, οὐ βρῶμα· οὐκ γὰρ ἐδύνασθε. Ἴνα γὰρ μὴ δόξη φιλοτιμίας ἕνεκεν εἰρηκέναι ταῦτα ἕπερ εἴρηκεν, ὅτι Ὁ πνευματικὸς ἀνακρίνει τὰ πάντα, καὶ ὅτι Ἰγρ' οὐδενὸς ἀνακρίνεται, καὶ ὅτι Νοῦν Χριστοῦ ἔχουσι, καὶ τὸν τύπον αὐτῶν καταστέλλων, ὅρα τί φησιν. Οὐ διὰ τοῦτο, φησὶν, εἰσήγησα, ὡς οὐδὲν πλέον δυνάμενος ὑμῖν εἰπεῖν, ἀλλ' ὅτι σαρκίκοι ἐστέ. Ἀλλ' οὐδὲ ἐτι νῦν δύνασθε.

β'. Διὰ τί μὴ εἶπεν, Οὐ θέλετε, ἀλλ', Οὐ δύνασθε; Ὅτι [καὶ] τοῦτο ἀνε' ἐκείνου τίθεικε. Τὸ γὰρ μὴ δύνασθαι, τοῦτο ἀπὸ τοῦ μὴ θέλειν ἐστίν ὅπερ αὐτοῖς μὲν φέρει κατηγορίαν, τῷ δὲ διδασκάλῳ συγγνώμην. Εἰ μὲν γὰρ ἀπὸ φύσεως οὐκ ἠδύναντο, ἴσως ἂν τις συνέγνω' ἐπειδὴ δὲ ἀπὸ προαιρέσεως, ἀπιστήρηται τῆς ἀπολογίας. Ἐἴτα λέγει καὶ τὸ εἶδος τὸ ποιοῦν αὐτοὺς σαρκίκοις· Ὅπου γὰρ ἐν ὑμῖν ἔρις καὶ ζῆλος καὶ διχοστασία, οὐχὶ σαρκίκοι ἐστέ, καὶ κατὰ ἄνθρωπον περιπατεῖτε; [67] Καίτοι καὶ πορνείας καὶ ἀσελγείας ἔχων αὐτῶν εἰπείν, ἐκείνο μᾶλλον τίθησι τὸ ἀμάρτημα, ὅπερ ἐποπόδασε διορθώσασθαι τίως. Εἰ δὲ ζῆλος σαρκίκοις ποιεῖ, ὥρα λοιπὸν ἅπαντας ὀλοῦξαι μέγα καὶ σάκκον περιβαλέσθαι καὶ σποδὸν ὑποστρώσασθαι. Τίς γὰρ τοῦ πάθους τούτου καθαρός; πλὴν εἰ μὴ ἀπ' ἑαυτοῦ καὶ τὰ τῶν ἄλλων στοχάζομαι. Εἰ ζῆλος σαρκίκοις ποιεῖ καὶ οὐκ ἀφήσιν εἶναι πνευματικοίς, καίτοι γε προφητεύοντας καὶ ἕτερα θαυμαστά ἐπιδεικνυμένους· ὅταν μὴδὲ χάρις

τοσαύτη παρῆ, ποῦ θήσομεν τὰ ἡμέτερα, ὅταν μὴ ἐπὶ τούτῳ μόνῳ, ἀλλὰ καὶ ἐφ' ἑτέροις μείζουσιν ὤμεν ἀλισκόμενοι; Ἐντεῦθεν μαθάνομεν, ὅτι εἰκότως ἔλεγεν ὁ Χριστὸς, ὅτι ὁ ποιῶν τὰ φαῦλα οὐκ ἐρχεται πρὸς τὸ φῶς, καὶ ὅτι βίος ἀκάθαρτος ἐμποδίζει δόγμασιν ὑψηλοῖς, οὐκ ἀφείς τὸ διορατικὸν φανῆναι τῆς διανοίας. Ὅσπερ οὖν οὐκ ἔστιν ἐν πλάνῃ ὄντα καὶ ὀρθῶς βιοῦντα μείναι ἐν πλάνῃ ποτὲ, οὕτως οὐ βάδιον πονηρία συντρεφόμενον ἀναδέψαι ταχέως πρὸς τὸ τῶν παρ' ἡμῖν δογμάτων ὕψος, ἀλλὰ χρῆ πάντων καθαρῶν ἐν τῶν παθῶν τὸν μέλλοντα θηρῆν τὴν ἀλήθειαν. Ὁ γὰρ τοῦτων ἀπηλλαγμένος, καὶ τῆς πλάνης ἀπαλλαγῆσεται, καὶ ἐπιτεύξεται τῆς ἀληθείας. Μὴ γὰρ μοι τὸ μὴ πλεονεκτεῖν μόνον, μὴδὲ τὸ μὴ πορνεῦειν ἀρκεῖν εἰς τοῦτό σοι νόμιζε, ἀλλὰ χρῆ πάντα συνδραμεῖν τῷ ζητοῦντι τὰληθές. Διὸ φησι Πέτρος· Ἐπ' ἀληθείας καταλαμβάνομαι, ὅτι οὐκ ἔστι προσωπολήπτης ὁ Θεός, ἀλλ' ἐν παντὶ ἔθρει ὁ φοβούμενος αὐτὸν, καὶ ἐργαζόμενος δικαιοσύνην, δεκτὸς αὐτῷ ἐστί· τουτέστι, καλεῖ καὶ ἐπισπᾶται αὐτὸν πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Οὐχ ὁρᾷ Παῦλον, ὅτι πάντων σφοδρότερος ἦν ἐν τῷ πολεμεῖν καὶ διώκειν; ἀλλ' ὁμῶς ἐπειδὴ βίον ἀληπτον εἶχε, καὶ οὐ πάθει ταῦτα ἔπραττεν ἀνθρωπίνῳ, καὶ ἐδέεθαι καὶ πάντας ὑπερτῶντισεν. Εἰ δὲ λέγοι τις, Πῶς ὁ δεῖνα ὁ Ἕλληνας, χρηστὸς ὢν καὶ ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος, μένει πλατῶνιμος; ἐκεῖνο ἂν εἴποιμι· ὅτι ἕτερον ἔχει πάθος, κενοδοξίαν ἢ νουθεσίαν ψυχῆς, ἢ τὸ μὴ μεριμνᾶν περὶ τῆς οἰκείας σωτηρίας, ἀλλ' ἀπλῶς καὶ εἰκῆ τὰ κατ' αὐτὸν φέρεσθαι νομίζειν. Ὁ δὲ Παῦλος τὸν ἐργαζόμενον δικαιοσύνην, τὴν ἐν πᾶσιν ἀληπτόν φησι, κατὰ δικαιοσύνην τὴν ἐν νόμῳ γενομένην· καὶ, Χάριν ἔχω τῷ Θεῷ ὡς ἵλασθαι ἀπὸ προγόνων ἐν καθαρῷ συνειδήσει. Πῶς οὖν, φησὶν, ἀκάθαρτος κατηξιώθησαν τοῦ κηρύγματος; Ἐπειδὴ ἠθέλησαν καὶ ἐπεθύμησαν. Τούς μὲν γὰρ καὶ πεπλανημένους ἔλκει, ἐπειδὴν παθῶν καθαρῶσαι· τοὺς δὲ ἀπ' ἑαυτῶν προσιόντας οὐ διωθεῖται· πολλοὶ δὲ καὶ ἀπὸ προγόνων ἐδέξαντο τὴν εὐσέβειαν. Ὅπου γὰρ ἐν ὑμῖν ζῆλος καὶ ἔρις. Λοιπὸν πρὸς τοὺς ἀρχομένους ἀποδύεται. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς ἔμπροσθεν τοὺς ἀρχοντας κατέβαλεν, εἰπὼν, ὅτι οὐδενὸς ἀξία ἢ σοφία τοῦ λόγου· ἐνταῦθα δὲ τοὺς ἀρχομένους πλήττει, λέγων· Ὅταν γὰρ λέγη τις, Ἐγὼ μὲν εἰμὶ Παῦλος, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ, οὐχὶ σαρκίκοι ἐστέ; καὶ δείκνυσιν ὅτι τοῦτο οὐ μόνον αὐτοὺς οὐδὲν ὤνησεν, οὐδὲ προσλαθεῖν τι πεποίηκεν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν τῶν μείζονων ὠφέλειαν ἐνεπόδισε. Τοῦτο γὰρ ζῆλον ἔτεκεν ὁ δὲ ζῆλος σαρκίκοις ἐποίησε· [68] τὸ δὲ γενέσθαι σαρκίκοις, οὐκ ἀφήκεν ἀκούσαι τῶν ὑψηλοτέρων. Τίς οὖν ἐστι Παῦλος, τίς δὲ Ἀπολλῶς; Μετὰ γὰρ τὴν τῶν πραγμάτων κατασκευὴν καὶ ἀπόδειξιν, γυμνότερον λοιπὸν κέχρηται τῇ κατηγορίᾳ· καὶ τὸ αὐτοῦ ὄνομα τίθησι, πᾶσαν περὶ αὐτῶν τραχύτητα, καὶ οὐκ ἀφείς ὀργισθῆναι πρὸς τὰ λεγόμενα. Εἰ γὰρ Παῦλος οὐδὲν ἐστὶ καὶ οὐκ ἀγανακτεῖ, πολλῶ μᾶλλον ἐκείνους δυσχεραίνειν οὐκ ἔχρη. Διπλῆ τοίνυν αὐτοὺς παραμυθεῖται, τῷ τε ἑαυτὸν ὑποθείνειν, καὶ τῷ μὴ παντὸς αὐτοῦς ἀποστέρησαι ὡς οὐδὲν συντελουμένας· ἀλλὰ δίδωσι μὲν αὐτοῖς τι μικρὸν, δίδωσι δὲ ὅμως. Εἰπὼν γὰρ, Τίς οὖν ἐστι Παῦλος, τίς δὲ Ἀπολλῶς; ἐπήγαγεν· ἀλλ' ἢ διάκονοι δι' ὧν ἐπιστεύσατε; Τοῦτο δὲ αὐτὸ μὲν καθ' ἑαυτὸ μέγα καὶ πολλῶν ἀξίων μισθῶν, πρὸς δὲ τὸ ἀρχετύπον καὶ τὴν ρίζαν τῶν ἀγαθῶν οὐ-

* Ita Reg.; editi vero, ἢ χάρις τοῦ βίου.

* In uno cod. hæc interponuntur, οὐ γὰρ ἢ τοῦτων ἀποργῆ μόνον ἀρκεί πρὸς κατάληψιν.

cedite a me, non novi vos, qui operamini iniquitatem (*Math. 7. 23*): quamquam demones eiecerunt, et mortuos suscitaverunt, atque prophetias extulerunt.

Qui signa facit, potest esse carnalis. — Itaque potest etiam is qui signa facit, esse carnalis. Nam et in Balaam Deus est operatus, et Pharaoni futura revelavit, necnon Nabuchodonosor: et Caiphas prophetavit, nesciens quid diceret: quidam etiam daemonia eiecerunt ejus nomine, etsi cum ipso non erant: nam non propter operantes hæc fiunt, sed propter alios. Sæpe etiam per indignos. Et quid miraris, si in viris indignis propter alios hæc fiant, cum etiam per sanctos? Paulus enim dicit, *Omnia vestra sunt, sive Paulus, sive Apollo, sive Cephas, sive vita, sive mors* (*1. Cor. 3. 22*); et rursus: *Ipse dedit alios quidem apostolos, alios autem prophetas, alios pastores et doctores ad perfectionem sanctorum in opus ministerii* (*Ephes. 4. 12*). Nam nisi hoc esset, nihil obstitisset quominus omnes perirent. Contingit enim principes esse malos et sceleratos, subditosque bonos et moderatos; et laicos in pietate vitam agere, sacerdotes autem in nequitia: neque futurum erat ut baptismus esset, neque corpus Christi, nec oblatio per illos, si ubique dignos gratia requireret. Nunc autem etiam per indignos Deus solet operari, et nihil læditur gratia baptismi per vitam sacerdotis: nam hinc is qui accipit, minus habiturus foret. Itaque etsi hæc raro fiunt, fiunt tamen. Hæc autem dico, ut ne quis ex presentibus de vita sacerdotis curiose inquirens, scandalizetur circa ea quæ in mysteriis peraguntur. Nihil enim homo in ea quæ proponuntur inducit, sed totum est Dei virtutis opus, et ille est qui vos in mysteriis initiat. *Et ego, fratres, non potui vobis loqui ut spiritualibus, sed ut carnalibus. Lac vobis potum dedi, non escam: nondum enim poteratis.* Ne videretur enim ambitiosis causa hæc dixisse, nempe, *Spiritualis dijudicat omnia, et a nemine judicatur; et, Mentem Christi habemus* (*1. Cor. 2. 15. 16*); illorum fastum reprimens, vide quid dicat. Non ideo, inquit, tacui, quasi nihil ultra dicere possem, sed quia carnales estis. *Sed neque nunc potestis.*

2. Cur non dixit, Non vultis, sed, Non potestis? Quia hoc pro illo posuit. Nam quod non possent, inde erat quod nollent; quod illis quidem reprehensionem, magistro autem veniam affert. Etenim si ex natura non potuissent, fortasse quis ignovisset; sed quia ex proposito voluntatis, defensione carent. Deinde modum ostendit, quo carnales sunt: 3. *Cum enim sit inter vos contentio, zelus et dissensio, nonne carnales estis, et secundum hominem ambulatis?* Atqui cum possit dicere illorum fornicationem et libidinem, illud potius peccatum ponit, quod interim corrigere studuit. Quod si zelus carnales faciat, restat ut jam omnes admodum ejulent, saccum induant et cinerem substernant. Quis enim hujus vitii expertus est? nisi ex me de aliis facio conjecturam. Si zelus carnales facit nec sinit esse spirituales, etiamsi prophetent et alia miracula edant; cum non tanta aderit gratia, ubi nostra collocabimus, quando non in hoc solum,

sed et in aliis majoribus capti fuerimus? Hinc discernimus jure dixisse Christum: Qui facit mala, non venit ad lucem (*Joan. 3. 20*); et quod vita impura impedimento sit sublimibus dogmatibus, non sinens animæ perspicacitatem apparere. Quemadmodum fieri non potest ut is qui in errore est et recte vivit, maneat in errore: ita non facile potest is, qui in nequitia vivit, cito respicere ad sublimia nostra dogmata, sed ab omnibus vitiis purum esse oportet eum, qui veritatem est venaturus. Nam qui ab iis liberatus est, etiam ab errore liberabitur et veritatem assequetur. Ne enim existimes ad hoc satis esse si non sis avarus, vel si non forniceris; sed oportet¹ omnia concurrere in eo qui quaerit veritatem. Ideo ait Petrus: *In veritate comprehendo, quod non sit personarum acceptor Deus; sed in omni gente qui timet ipsum et operatur justitiam, acceptus est illi* (*Act. 10. 34. 35*); id est, vocat et attrahit ipsum ad veritatem. Non vides Paulum, qui vehementissimus omnium erat in bellando et persequendo? attamen quia inculpatam vitam ducebat, et non ex vitio humano hæc faciebat, et acceptus fuit et omnes longe superavit. Si quis vero dicat, Quomodo ille quispiam Græcus, qui bonus est, benignus et humanus, in errore manet? illud responderim, aliud eum habere vitium, vanam gloriam aut animi ignaviam, aut de salute sua non curare, sed putare res suas casu et temere ferri. Paulus autem eum, qui operatur justitiam, in omnibus inculpatum dicit, *Secundum justitiam quæ est ex lege* (*Philipp. 3. 6*); et, *Gratias ago Deo, cui servio a majoribus in pura conscientia* (*2. Tim. 1. 3*). Quomodo igitur, inquit, impuri prædicatione dignati sunt? Quia voluerunt et desiderarunt. Nam errantes etiam trahit, si mundi sint et passionibus; eos autem, qui sua sponte accedunt, non repellit: multi vero etiam a majoribus piam religionem acceperunt. *Cum enim in vobis sit zelus et contentio.* Demum subditos impugnaturus accedit. In superioribus enim principes dejecit dicens, externam dicendi sapientiam nullius esse pretii: hic autem subditos redarguit dicens: 4. *Cum enim quis dicat, Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollos, nonne carnales estis?* et ostendit hoc non modo nihil illis profuisse, neque effecisse ut aliquid acciperent, sed majorum rerum utilitatem impedivisse. Hoc enim zelum peperit: zelus autem carnales illos effecit: quod autem carnales effecti sint, id non sivit sublimiora audire. 5. *Quis igitur est Paulus, quis Apollo?* Nam post rerum probationem et demonstrationem apertius deinde reprehensione usus est; et suum affert nomen, omnem tollens asperitatem, non permittens ut de dictis irascerentur. Si enim Paulus nihil est et non indignatur, multo minus illos ægre ferre oportebat. Duplici ergo ratione illos consolatur, et quod seipsum posuerit, et quod non sinat eos omnibus privari, utpote qui nihil contulerint; sed aliquid dat illis modicum

¹In uno Cod. legitur... Forniceris: non enim a talibus abstinere sufficit ad intelligentiam consequendam: sed oportet...

verte, dat tamen. Cum dixisset enim : *Quis est Paulus, quis Apollo?* subjunxit, *Nisi ministri per quos credidistis?* Hoc vero per se magnum est et multa mercede dignum; si aspiciatur autem ad archetypum et radicem bonorum, nihil est. Non enim qui bonis ministrat, sed qui ea præbet et donat, hic est qui beneficio afficit. Nec dixit, *Evangelistæ*, sed, *Ministri*, quod majus est. Neque enim solum evangelizarunt, sed etiam nobis ministravere: illud enim in verbo tantum situm est, hoc in opere. Quamobrem etsi Chrystantus minister solum est bonorum, et non ipse radix et fons tamquam Filius, vide quonam hæc res deducatur.

3. Quomodo igitur, inquires, dicit eum ministrum fuisse circumcisionis? De dispensatione secundum carnem ibi loquitur, et non eo modo quo nunc diximus: nam illic ministrum dicit illum qui adimplevit, non eum qui ex se bona præbuit. Nec dixit, *Qui vos adducunt ad fidem*, sed, *Per quos credidistis*; rursus illis plus tribuens, et hinc ministros declarans. Si ergo alteri ministrabant, quomodo hi arripiunt auctoritatem? Tu vero mihi consideres, quomodo nusquam eos accuset, quasi rapiant, sed ut qui præbeant: lapsus enim causa in plebe erat: nam si illi abstissent, hi destitissent. Duo igitur sapienter confirmavit, unde oportebat peccatum tollere ibi suffodiens, adversus illos odio non concitatus, neque illos reddens contentiosiores. *Et unicuique sicut Christus dedit.* Neque enim hoc ipsum modicum a seipsis habebant, sed a Deo qui tradiderat. Ne enim dicerent: *Quid ergo? iis qui nobis ministrant, non amanter hærebimus?* Etiam, inquit, sed scire oportet quousque: neque enim hoc ipsum a se habent, sed a Deo qui dedit. 6. *Ego plantavi, Apollo rigavit; Deus autem incrementum dedit.* Id est, primus verbum inserui: ne vero semina tentationibus exsiccarentur, sua addidit Apollo; totum autem Dei fuit. 7. *Itaque neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui dat incrementum Deus.* Viden' quomodo illos consoletur, ut ne asperiores fiant ex eo quod audierint, *Quis est iste, quis est ille? Sunt enim utraque onerosa, et quod dixisset, Quis est iste, quis est ille?* et quod dixisset, *Neque qui plantat, neque qui rigat est aliquid.* Quomodo ergo circa hæc consolationem attulit? Quod in propriam personam despectum adducat cum dicit: *Quis enim est Paulus, quis Apollo?* et quod danti Deo totum referat. Cum enim dixisset, *Hic plantavit, et addidisset nihil esse eum qui plantat, addidit, sed, Qui incrementum dat Deus.* Neque hic constitit, sed alio rursus additamento ei medetur dicens: 8. *Qui autem plantat et qui rigat unum sunt.* Per hoc enim aliud quoque molitur, ut ne alter in alterum efferantur. Unum autem illos esse dicit, eo quod nihil possint sine Deo incrementum dante. Hoc cum dixisset, ne eos quidem qui multum laboraverant permisit efferri in eos qui minora intulissent, neque alios iis invidere. Deinde, quia hoc signiores illos reddebat, quod omnes unum esse putarentur, tam ii qui multum, quam ii qui minus laboraverant, vide quomodo hoc corre-

xerit dicens: *Unusquisque autem propriam mercedem accipiet secundum suum laborem.* Ac si diceret: *Ne timeas quod dixerim unum esse; nam si Dei operi conferantur, unum sunt; secundum labores autem non sunt unum, sed unusquisque propriam mercedem accipiet.* Deinde hoc etiam magis mitigat, cum id effecisset quod volebat: in quibus potest gratificatur cum liberalitate. 9. *Dei enim adjutores sumus: Dei agricultura estis, Dei ædificatio estis.* Viden' quomodo ipsis opus dederit non parvum, cum prius probasset totum ex Deo esse? Quia enim semper monet parendum esse præpositis, ideo doctores non admodum deprimit. *Dei agricultura estis.* Quia enim dixit, *Plantavi*, perstat in metaphora. Si autem Dei agricultura, non ut ab iis qui vos colunt, sed ut a Deo vocemini æquum est. Non enim ager vocatur agricolæ, sed patrisfamilias. *Dei ædificatio estis.* Rursus ædificatio, non artificis, sed domini est. Si autem ædificatio estis, non oportet esse divisos: alias hoc ædificatio non fuerit. Si agricultura estis, non oportet dividi, sed una concordia sepe muniri. 10. *Secundum gratiam Dei, quæ data est mihi, ut sapiens architectus fundamentum posui.* Hic se sapientem vocavit, non se extollens, sed se typum dans illis, et ostendens sapientem esse unum ponere fundamentum. Vide namque quam moderate se gerat. Cum enim se sapientem dixisset, non sivit hoc esse suum, sed cum se prius totum Deo attribuisset, tunc se ita vocavit: nam *Secundum gratiam Dei, quæ data est mihi*, inquit. Simul enim ostendit totum esse Dei et quod hoc maxime gratia sit, non dividi, sed in uno jacere fundamentum. *Alius superædificat: videat autem unusquisque quomodo superædificet.* Hic mihi videtur illos inducere, ut certamen incant de vita instituenda, quia illos semel conjunxit et unum fecit. 11. *Fundamentum enim aliud nemo potest ponere præter id quod positum est, quod est Jesus Christus.* Non potest autem quamdiu fuerit architectus: si autem positum fuerit, jam non est architectus.

4. Vide quomodo a communibus notionibus propositum totum probet. Quod autem dicit, hujusmodi est: *Annuntiavi Christum, tradidi vobis fundamentum: videte quomodo superædificetis, an ad inanem gloriam, an ad homines discipulos abstrahentes.* Ne attendamus ergo hæresibus: fundamentum enim aliud nemo potest ponere præter id quod positum est. Super ipsum ergo ædificemus, et ut fundamento hæreamus, ut palmes viti, et nihil sit intermedium inter nos et Christum: nam si aliquid intermedium sit, statim perimus. Palmes enim ex eo quod hæreat, trahit succum; et ædificium, quod sit compactum, stat: quod si disjunctum sit, perit, cum non habeat quo ininitatur. Ne itaque solum hæreamus Christo, sed etiam ipsi conglutinemur; nam si disjuncti simus, perimus. *Etenim qui elongant se a te, peribunt* (Psal. 72. 27), inquit. Conglutinemur ergo ipsi, et conglutinemur per opera: *Qui enim servat mandata mea, in me, inquit, manet* (Joan. 14. 21). Etenim per multa exempla nos jungit. Animadvertite autem: ipse est

δεν. Οὐ γὰρ ὁ διακονούμενος τοῖς ἀγαθοῖς, ἀλλ' ὁ παρ-
έχων αὐτὰ καὶ διδούς, οὗτός ἐστιν ὁ εὐεργέτης. Καὶ
οὐκ εἶπεν, Εὐαγγελισταί, ἀλλ', Ἡ διάκονοι ὅσπερ
πλέον ἐστίν. Οὐ γὰρ ἀπλῶς εὐηγγελίσαντο, ἀλλὰ καὶ
δηκόνησαν ἡμῖν τὸ μὲν γὰρ λόγου μόνον ἐστὶ, τὸ δὲ
καὶ ἔργον ἔχει. Ὡστε εἰ καὶ ὁ Χριστὸς διάκονος
μόνον ἐστὶν ἀγαθῶν, καὶ οὐχ ἡ ρίζα αὐτὸς καὶ πηγὴ,
ὡς Ἰησοῦς μέντοι, ὅρα ποῦ τοῦτο τὸ πρόβλημα κατ-
άγεται.

γ. Πῶς οὖν, φησί, λέγει αὐτὸν διάκονον γεγενῆσθαι
περιτομῆς; Περὶ τῆς κατὰ σάρκα οἰκονομίας ἐκεῖ λέ-
γων αὐτὰ καὶ οὐδὲ τούτῳ τῷ τρόπῳ, ᾧ νῦν εἰρήκαμεν
ἐκεῖ μὲν γὰρ διάκονον τὸν πληρωτῆν φησιν, οὐχὶ τὸν
οἰκοδον παρασχόμενον τὰ ἀγαθὰ. Καὶ οὐκ εἶπεν, Οἱ
προσαγόμενοι ὑμᾶς εἰς τὴν πίστιν, ἀλλὰ, Δι' ὧν
ἐπιστεύσατε πάλιν ἐκείνοις τὸ πλέον διδούς, καὶ
τοὺς διακόνους κἀντεύθεν δηλῶν. Εἰ τοίνυν ἐτέρῳ δι-
ηκουούτῳ, πῶς οὗτοι τὴν ἀξίαν ἀρπάζουσιν; Σὺ δέ
μοι σκόπει, πῶς οὐδαμῶς αὐτοῖς ἐγκαλεῖ ὡς ἀρπά-
ζουσιν, ἀλλὰ τοῖς παρέχουσιν ἢ γὰρ ὑπόθεσις τοῦ
σφάλματος ἐν τῷ πλήθει ἦν· καὶ γὰρ ἐκείνοι εἰ ἀπ-
έστησαν, οὗτοι διελύοντο. Δύο τοίνυν κατεσκεύασε σο-
φῶς ^α, ὅθεν τε ἐδεῖ καθελεῖν τὸ ἀμάρτημα, ἐκεῖθεν
ὀμορῦθας, καὶ πρὸς ἐκείνους ἀπέχθειαν μὴ κτησά-
μενος, μηδὲ φιλονεικότερους ποιήσας. Καὶ ἐκάστῳ
ὡς ὁ Κύριος ἐδωκεν. Οὐδὲ γὰρ αὐτὸ τοῦτο τὸ μικρὸν
παρ' ἑαυτῶν, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ ἐγγχειρίζοντος.
Ἴνα γὰρ μὴ λέγῃσι, Τί οὖν; τοὺς διακονομένους ἢ
ἡμῖν οὐ στέρξομεν; Ναί, φησὶν, ἀλλ' εἰδέναι χρὴ μέ-
χρι τίνος· οὐδὲ γὰρ τοῦτο αὐτὸ παρ' αὐτῶν, ἀλλὰ
παρὰ τοῦ δόντος Θεοῦ. Ἐγὼ ἐφύτευσα, Ἀπολλῶς
ἐπότισεν, ἀλλ' ὁ Θεὸς ἠξίωσε. Τουτέστι, Πρῶτος
κατέβαλον τὸν λόγον· ὥστε δὲ μὴ ξηρανθῆναι τοῖς
πειρασμοῖς τὰ σπέρματα, Ἀπολλῶς τὰ παρ' ἑαυτοῦ
προσέθηκε· τὸ δὲ πᾶν, τοῦ Θεοῦ γέγονεν. Ὅσπερ οὕτε
ὁ φυτεῶν ἐστὶ τι, οὕτε ὁ ποτίζων, ἀλλ' ὁ αὐξάν-
ων Θεός. [69] Ὅρᾳς πῶς αὐτοὺς παραμυθίζεται,
ὥστε μὴ τραυτέρους γενέσθαι τῷ ἀκούσαι· Τίς ἐστὶν
ὁ δεῖνα, καὶ τίς ὁ δεῖνα; ἀμφοτέρα γὰρ φορτικὰ, καὶ
τὸ εἰπεῖν, Τίς ἐστὶν ὁ δεῖνα, καὶ τίς ἐστὶν ὁ δεῖνα;
καὶ τὸ εἰπεῖν, Οὕτε ὁ φυτεῶν, οὕτε ὁ ποτίζων ἐστὶ
τι. Πῶς οὖν αὐτὰ παρεμύθηστο; Τῷ τε ἐπὶ τοῦ οἰ-
κείου προσώπου προσάγειν τὴν ἐξουδένωσιν. Τίς γὰρ
ἐστὶ Παῦλος; τίς δὲ Ἀπολλῶς; καὶ τῷ τὸ πᾶν
ἀναθεῖναι τῷ πάντα δεδωκότι Θεῷ. Εἰπὼν γὰρ, ὅτι
ὄντως ἐφύτευσε, καὶ προσεθεῖ, ὅτι οὐδέν ἐστιν ὁ φυ-
τεῶν, ἐπήγαγεν Ἀλλ' ὁ αὐξάνων Θεός. Καὶ οὐδὲ
μέχρι τούτου ἐστη, ἀλλ' ἑτέρα ἐπαγωγὴ πάλιν αὐτὸ
θεραπεύει λέγων· Ὁ φυτεῶν δὲ καὶ ὁ ποτίζων, ἔν
εἰσι. Διὰ γὰρ τούτου καὶ ἕτερον κατασκευάζει, τὸ
μὴ ἐπαίρεσθαι κατ' ἀλλήλων. Ἐν δὲ εἶναι αὐτοῦς φη-
σί, πρὸς τὸ μηδὲν δύνασθαι ἄνευ τοῦ αὐξάνοντος
Θεοῦ. Τοῦτο δὲ εἰπὼν, οὐδὲ τὸς πολλὰ κἀμνοντας
ἀφῆκε κατεξανίστασθαι τῶν ἐλάττωνα εἰσεσγκάντων,
οὕτε τοὺς ἐτέρους τούτοις φθονεῖν. Εἶτα, ἐπειδὴ τοῦτο
βῆθμοτέρους ἐποίησε, τὸ πάντας ἐν εἶναι νομίζεσθαι,
καὶ τοὺς πολλὰ κἀμνοντας καὶ τοὺς ἐλάττω, ὅρα πῶς
αὐτὸ διωρθώσατο, εἰπὼν· Ἐκαστος δὲ τὸν ἴδιον
μισθὸν λήψεται κατὰ τὸν ἴδιον κόπον. Ὡς ἂν εἰ
ἔλεγε· Μὴ φοβοῦ, ὅτι εἶπον, ὅτι ἐν εἰσι· πρὸς γὰρ τὸ
τοῦ Θεοῦ ἔργον παραβαλλόμενοι, ἐν εἰσιν· ἐπεὶ πό-
νων ἔνεκεν οὐκ εἰσιν, ἀλλὰ ἕκαστος τὸν ἴδιον μισθὸν
λήψεται. Εἶτα καὶ λιπαίνει πλέον αὐτὸ, κατορθώσας

ὅπερ ἐβούλετο, καὶ χαρίζεται ἐν οἷς ἔξεσι μετὰ φι-
λοτιμίας. Θεοῦ γὰρ ἔσμεν συνεργοί· Θεοῦ γεώρ-
γιον ἔστε, Θεοῦ οἰκοδομὴ ἔστε. Ὅρᾳς; πῶς καὶ
αὐτοῖς ἔργον ἔδωκεν οὐ μικρὸν, κατασκευάσας πρό-
τερον, ὅτι τὸ πᾶν ἐστὶ τοῦ Θεοῦ; Ἐπειδὴ γὰρ αἰεὶ
ἔπαραινεί πείθεσθαι τοῖς ἡγουμένοις, διὰ τοῦτο οὐ
σφόδρα ἐξευτελίζει τοὺς διδασκάλους. Θεοῦ γεώργιον
ἔστε. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, Ἐφύτευσα, τῆ τροπῆ ἐπ-
έμεινεν. Εἰ δὲ Θεοῦ γεώργιον, οὐκ ἀπὸ τῶν γεωρ-
γούτων ὑμᾶς, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ Θεοῦ καλεῖσθαι δίκαιον.
Οὐ γὰρ ἀγρὸς γεωργοῦ καλεῖται, ἀλλὰ τοῦ οἰκο-
δοσπότου. Θεοῦ οἰκοδομὴ ἔστε. Πάλιν ἡ οἰκοδομὴ
οὐ τοῦ τεχνίτου, ἀλλὰ τοῦ δεσπότου ἐστίν. Εἰ δὲ οἰκο-
δομὴ ἔστε, οὐ χρὴ διεσπᾶσθαι· ἐπεὶ οὐκ ἂν εἴη τοῦτο
οἰκοδομὴ. Εἰ γεώργιον ἔστε, διαιρεῖσθαι οὐ χρὴ,
ἀλλ' ἐνὶ φραγμῷ τῷ τῆς ὁμοιοῦς; τειχίζεσθαι. Κατὰ
τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν δοθεῖσάν μοι, ὡς σοφὸς
ἀρχιτέκτων, θεμέλιον τέθεικα ^ε. Σοφὸν ἑαυτὸν ἐκά-
λεσεν ἐνταῦθα, οὐκ ἐπαίρων ἑαυτὸν, ἀλλὰ τῦπον αὐ-
τοῖς διδούς, καὶ δεκνύς, ἔτι τοῦτο ἐστὶ σοφοῦ, τὸ ἔνα
θεῖναι θεμέλιον. Ὅρα γοῦν πῶς μετριάζει. Εἰπὼν
γὰρ σοφὸν ἑαυτὸν, οὐκ ἀφῆκεν αὐτοῦ τοῦτο εἶναι,
ἀλλ' ὄλον ἑαυτὸν πρότερον ἀναθεῖς τῷ Θεῷ, τότε
ἑαυτὸν οὕτως ἐκάλεσε· Κατὰ γὰρ τὴν χάριν τοῦ
Θεοῦ τὴν δοθεῖσάν μοι, φησὶν. Ὅμοι γὰρ δεκνυ-
σιν, ὅτι καὶ τὸ πᾶν ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι τοῦτο μά-
λιστὰ ἐστὶ χάρις, τὸ μὴ διηρησθαι, ἀλλ' ἐφ' ἐνὶ κεί-
σθαι θεμελίῳ. Ἄλλος ἐποικοδομεῖ· ἕκαστος δὲ
β. λεπέτω, πῶς ἐποικοδομεῖ. [70] Ἐνταῦθὰ μοι δοκεῖ
εἰς τὸν περὶ τῆς πολιτείας λοιπὸν αὐτοῦς ἐμβάλλειν
ἀγῶνα, ἐπειδὴ συνήψεν ἄπαξ καὶ ἐν εἰποίησε. Θεμέ-
λιον γὰρ ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν
κειμένον, ὅς ἐστιν Ἰησοῦς Χριστός. Οὐ δύναται
δὲ, ἕως ἂν ἡ ^δ ἀρχιτέκτων· ἂν δὲ τεθῆ, οὐκέτι ἐστὶν
ἀρχιτέκτων.

δ. Ἴδε πῶς καὶ ἀπὸ τῶν κοινῶν ἐνομιῶν κατασκευάζει
τὸ προκείμενον ἅπαν. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἐστὶ· Κατ-
ήγγεila τὸν Χριστὸν, παρέδωκα ὑμῖν τὸν θεμέλιον,
σκοπεῖτε πῶς ἐποικοδομεῖτε, εἰ κενοδόξως, εἰ πρὸς
ἀνθρώπους ἀποσπώντες τοὺς μαθητάς. Μὴ τοίνυν
προσέχωμεν ταῖς ἀράσιν θεμέλιον γὰρ ἄλλον οὐδεὶς
δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον. Ἐπὶ τοῦτον οὖν
οἰκοδομῶμεν, καὶ ὡς θεμελίῳ ἐχώμεθα, ὡς κλῆμα
ἀρπέλου, καὶ μηδὲν ἔστω μέσον ἡμῶν καὶ Χριστοῦ·
ἂν γὰρ γένηται τι μέσον, εὐθέως ἀπολλύμεθα. Καὶ
γὰρ τὸ κλῆμα κατὰ τὸ συνεχὲς ἔλκει τὴν πίστην, καὶ
ἡ οἰκοδομὴ κατὰ τὸ κεκολληθῆναι ἔστηκεν· ὡς ἂν δια-
στη, ἀπόλλυται, οὐκ ἔχουσα ποῦ ἐρείσει ἑαυτὴν. Μὴ
τοίνυν ἀπλῶς ἐχώμεθα τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ κολληθῶ-
μεν αὐτῷ· ἂν γὰρ διαστώμεν, ἀπολλύμεθα. Οἱ γὰρ
μακρύνοντες ἑαυτοὺς ἀπὸ σοῦ, ἀπολοῦνται, φη-
σί. Κολλώμεθα τοῖνον αὐτῷ, καὶ κολλώμεθα διὰ τῶν
ἔργων· Ὁ γὰρ τηρῶν τὰς ἐντολάς μου, αὐτὸς ἐν ἐμοί,
φησὶ, μένει. Καὶ γὰρ διὰ πολλῶν ἡμᾶς ὑποδειγμα-
των ἐνοί. Σκόπει δὲ· Αὐτὸς ἡ κεφαλὴ, ἡμεῖς τὸ σῶμα·
μὴ δύναται μέσον τι εἶναι κεφαλῆς καὶ σώματος διά-
στημα κενόν; Αὐτὸς θεμέλιος, ἡμεῖς οἰκοδομὴ· αὐτὸς
ἀμπελος, ἡμεῖς κλῆμα· αὐτὸς ὁ νυμφίος, ἡμεῖς ἡ
νύμφη· αὐτὸς ὁ ποιμὴν, ἡμεῖς τὰ πρόβατα· ὁδὸς
ἐκείνος, ἡμεῖς οἱ βαδίζοντες· ναὸς πάλιν ἡμεῖς, αὐτὸς
ἐνοικος· αὐτὸς ὁ πρωτότοκος, ἡμεῖς οἱ ἀδελφοί· αὐτὸς
ὁ κληρονόμος, ἡμεῖς οἱ συγχληρονόμοι· αὐτὸς ἡ ζωὴ,
ἡμεῖς οἱ ζῶντες· αὐτὸς ἡ ἀνάστασις, ἡμεῖς οἱ ἀνιστά-

^α Sic Reg Editi vero, σαφῶς. ^β Legebatur τοῖς διακονο-
υμένοις.

^ε Legebatur ἔθηκα. ^δ Savillus legendum suspicatur
ἕως ἂν θῆ.

μενοι· αὐτὸς τὸ φῶς, ἡμεῖς οἱ φωτιζόμενοι. Ταῦτα πάντα ἔνωσιν ἔμφανει, καὶ οὐδὲν μέσον κενὸν ἀφήσιν εἶναι, οὐδὲ τὸ μικρότατον. Ὁ γὰρ μικρὸν ἀποστάς, καὶ πολὺ προῖων ἀποστήσεται. Καὶ γὰρ τὸ σῶμα, ἂν μικρὰν ἀπὸ ξίφους διάστασιν δέξηται, διαφθείρεται· καὶ ἡ οἰκοδομή, κἂν μικρὸν διαχάνη, καταλύεται· καὶ τῆς βίβης τὸ κλῆμα, κἂν μικρὸν ἀποκοπῆ, γέγονεν ἀχρηστον. Ὡστε τὸ μικρὸν τοῦτο οὐκ ἔστι· μικρὸν, ἀλλὰ καὶ σχεδὸν τὸ ὅλον ἔστιν. Ὅταν οὖν μικρὸν τι πλημμελίσωμεν ἢ καὶ βαθυμήσωμεν, ρῆ παρίδωμεν τὸ μικρὸν· ἐπεὶ ταχέως παροφθὲν τοῦτο μέγα γίνεται. Οὕτω καὶ ἡμῖν ἀρχὴν λαβὼν βήγνουσθαί καὶ ἀμελήθην, διόλου τὸ σχίσμα προήγαγε· καὶ ὁροφος ὀλίγων κεράμων καταπεσόντων παροφθεῖς, ὀλόκληρον τὸν οἶκον κατήγαγε. Ταῦτ' οὖν ἡμεῖς λογιζόμενοι, μηδέποτε τῶν μικρῶν καταφρονῶμεν, ἵνα μὴ εἰς τὰ μεγάλα ἐμπέσωμεν· ἂν δ' ἄρα καταφρονήσωμεν, καὶ εἰς τὸ βάθος ἔλθωμεν τῶν κακῶν, μηδὲ ἐκεῖσε γενόμενοι ἀπογνῶμεν, ἵνα μὴ ἐμπέσωμεν εἰς καρνηστροφίαν. [71] Δύσκολον γὰρ λοιπὸν ἀνελεῖν ἐκεῖθεν τὸν μὴ σφόδρα νήφοντα, οὐ διὰ τὸ μῆκος μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν θέσιν αὐτῆν. Βάθος γὰρ ἔστι καὶ ἡ ἁμαρτία, καὶ κάτω φέρουσα θλίβει. Καὶ καθάπερ οἱ εἰς φρέαρ ἐμπεσόντες οὐκ ἂν βρῆδιως ἀνέλθοιεν, ἀλλ' ἐτέρων δεήζονται τῶν ἀναγόντων αὐτούς· οὕτω καὶ ὁ εἰς βάθος ἔλθων τῶν ἁμαρτημάτων. Κατάσωμεν οὖν σχοινία πρὸς τοὺς τοιούτους, καὶ ἀνιμησώμεθα· μᾶλλον δὲ οὐχ ἐτέρων δεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡμῶν αὐτῶν, ἵνα καὶ ἑαυτοὺς ἐπιδῶμεν, καὶ ἀναδησώμεθα οὐ τοσοῦτον, ὅσον κατέβημεν, ἀλλὰ πολλῶν πλέον, ἕαν βουλώμεθα. Καὶ γὰρ ὁ Θεὸς βοηθεῖ· *Οὐ γὰρ βούλεται τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὸ ἐπιστρέψαι αὐτόν.* Μηδεὶς τοίνυν ἀπογινωσκέτω, μηδεὶς τὸ τῶν ἀσεβῶν πασχέτω πάθος· ἐκείνων γὰρ ἔστι τὸ τοιοῦτον ἁμάρτημα. Ἀσεβῆς γὰρ, φησὶ, *ἐλθὼν εἰς βάθος κακῶν, κατασφορεῖ.*

Ὡστε οὐ τὸ πλήθος τῶν ἁμαρτημάτων ποιεῖ τὴν ἀπόγνωσιν, ἀλλ' ἡ τοῦ ἀσεβοῦς γνώμη. Κἂν πᾶσαν τοίνυν ἐπέβηθαι κακίαν, εἰπέ πρὸς ἑαυτόν· Φιλάνθρωπος ἔστιν ὁ Θεός, καὶ τῆς σωτηρίας ἐπιθυμεῖ τῆς ἡμετέρας. *Ἐὰν γὰρ ὦσιν αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν ὡς φοινικιοῦν, ὡς χιόνα λευκανῶ,* φησὶ, καὶ πρὸς τὴν ἔναντίαν ἔξιν μεταστήσω. Μὴ τοίνυν ἀπαγορεύσωμεν· οὐ γὰρ τὸ πεσεῖν οὕτω χαλεπὸν, ὡς τὸ πεσόντα κεῖσθαι· οὔτε τὸ τρωθῆναι δεινὸν, ὡς τὸ τρωθέντα μὴ βούλεσθαι θεραπεύεσθαι. *Τίς γὰρ καυχῆσεται ἀγνήν ἔχειν τὴν καρδίαν; ἢ τίς παρρησιόσεται καθαρὸς εἶναι ἀπὸ ἁμαρτιῶν;* Ταῦτα λέγω, οὐχ ἵνα βαθυμότερους ὑμᾶς ποιήσω, ἀλλ' ἵνα κωλύσω εἰς ἀπόγνωσιν ἐμπεσεῖν.

ε'. Βούλει μαθεῖν πῶς ἔστιν ἡμῶν ἀγαθὸς ὁ Δεσπότης;

Ἄνῆλθεν ὁ τελώνης μυρίων γέμων κακῶν, καὶ εἰπόν, *Ἰλάσθητί μοι,* μόνον, κατήλθε δεδικαιωμένος. Καὶ διὰ τοῦ προφήτου δέ φησιν ὁ Θεός· *Δι' ἁμαρτίαν βραχὺ τι ἐλύπησα αὐτόν, καὶ εἶδον ὅτι ἐλυπήθη καὶ ἐπορεύθη στεγνός, καὶ ἰασάμην τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ.* Τί τῆς φιλανθρωπίας ταύτης ἴσον; Ἴνα στεγνὰ μόνον, φησὶν, ἀφήκα τὰ ἁμαρτήματα. Ἡμεῖς

δὲ οὐδὲ αὐτὸ τοῦτο ποιοῦμεν· διὸ μάλιστα τὸν Θεὸν παροργίζομεν. Ὁ γὰρ καὶ διὰ μικρῶν ἔλεως γενόμενος, ὅταν μὴ τούτων τύχη, εὐκότως ἀγανακτεῖ, καὶ τὴν ἐσχάτην ἀπαιτεῖ τιμωρίαν ἡμᾶς· ὑπερβαλλούσης γὰρ ἔστι τοῦτο καταφρονήσεως. Τίς γοῦν ἐλυπήθη ποτὲ δι' ἁμαρτίας; τίς ἐστέναξε; τίς τὸ στήθος ἐπληξε; τίς ἐμερίμνησεν; Οὐδένα ἔγωγε οἶμαι· ἀλλὰ μυρίας μὲν ἡμέρας θρηνοῦσιν ἄνθρωποι ὑπὲρ οἰκτιρῶν ἀποθανόντων, ὑπὲρ ζημίας χρημάτων· τὴν δὲ ψυχὴν ἀπολλύντες καθ' ἑκάστην ἡμέραν, οὐδὲ εἰς νοῦν βαλλόμεθα. Πῶς οὖν δυνήσῃ τὸν Θεὸν ἐξιλεῶσθαι, ὅταν μὴδὲ ὅτι ἡμαρτες, εἰδῆς; Ναί, φησὶν, ἡμαρτων. Ναί, μοι λέγει τῆ γλύστῃ, εἰπέ μοι τῆ διαβολῆς, καὶ μετὰ τὸ βήματος στέναξον, ἵνα διηνεκῶς εὐθυμῆς. Καὶ γὰρ εἰ ἠλγοῦμεν ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασιν, εἰ ἐστενάζομεν ἐπὶ τοῖς πλημμελήμασιν, οὐδὲν ἂν ἄλλο ἡμᾶς ἐλύπησε, τῆς ὀδύνης ταύτης πᾶσαν ἀθυμίαν παρωθουμένης. [72] Ὡστε καὶ ἕτερον ἂν ἐκερδαίνομεν μετὰ τῆς ἐξομολογήσεως, τὸ μὴ βαπτίζεσθαι τοῖς λυπηροῖς τοῦ παρόντος βίου, μηδὲ φουσᾶσθαι τοῖς λαμπροῖς· καὶ ταύτη πάλιν μειζύνως ἀνέξιλωσάμεθα τὸν Θεόν, ὡςπερ οὖν, οἷς ποιοῦμεν νῦν, παροξύνομεν. Εἰπέ γὰρ μοι, εἰ τίνα ἔχεις οἰκέτην, καὶ πολλὰ παθῶν ἐκεῖνος κακὰ παρὰ τῶν ὁμοδούλων, τῶν μὲν ἄλλων μηδεὸς λόγον ποιοῖτο, ὑπὲρ δὲ τοῦ μὴ παροργίζεσθαι τὸν δεσπότην φροντίζει μόνον, ἄρα οὐχ ἱκανὸς ἀπὸ τούτου μόνου λύσαι σου τὴν ὀργήν; Τί δὲ, ἂν τῶν μὲν εἰς σὲ πλημμελημάτων μηδεμίαν ποιοῖτο φροντίδα, ὑπὲρ δὲ τῶν πρὸς τοὺς ὁμοδούλους φροντίζοι, οὐχὶ μειζονα ἐπάξεις τὴν τιμωρίαν; Οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ποιεῖ· ὅταν μὲν ἀμελῶμεν αὐτοῦ τῆς ὀργῆς, σφοδρότεραν ἐπάγει αὐτῆν· ὅταν δὲ φροντίζωμεν, ἡμερωτέραν· μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἐπάγει· λοιπὸν βούλεται γὰρ ἡμᾶς ἑαυτοὺς ἀπαιτεῖν τὴν τιμωρίαν τῶν ἡμαρτημένων, καὶ οὐκέτι λοιπὸν αὐτὸς ἀπαιτεῖ. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἀπειλεῖ τὴν τιμωρίαν, ἵνα τῷ φόβῳ τὴν καταφρόνησιν ἀνέλῃ· ὅταν δὲ ἐξ ἀπειλῆς φοβηθῶμεν μόνως, οὐκ ἀφίησιν ὑπομεῖναι τὴν πείραν. Ὅρα γοῦν πρὸς τὸν Ἱερεμίαν τῆ φησὶν· *Ὅχι δρᾶς τί αὐτοὶ ποιοῦσιν; Οἱ πατέρες αὐτῶν καλοῦσι πῦρ, οἱ υἱοὶ αὐτῶν συνάγουσι ξύλα, αἱ γυναῖκες αὐτῶν τρίβουσι σταῖς* b. *Δέος μὴ καὶ περὶ ἡμῶν λεχθῆ τι τοιοῦτον. Οὐχ ὀρᾶς τί αὐτοὶ ποιοῦσιν;* Οὐδεὶς τὰ τοῦ Χριστοῦ ζητεῖ, ἀλλὰ πάντες τὰ ἑαυτῶν. Οἱ υἱοὶ αὐτῶν εἰς ἀσελείας τρέχουσιν, οἱ πατέρες αὐτῶν εἰς πλεονεξίαν καὶ ἀρπαγὴν, αἱ γυναῖκες αὐτῶν ἐπὶ τὰς φαντασίας τὰς βιωτικὰς, οὐ μόνον οὐκ ἐγκόπτουσαι τοὺς ἄνδρας, ἀλλὰ καὶ παροξύνουσαι. Σπῆτι γοῦν ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς· ἐρώτησον τοὺς ἀπίοντας καὶ ἐπανιόντας, καὶ οὐδένα βέβαιον ὑπὲρ πνευματικῶν πράγματος σπεύδοντα, ἀλλὰ πάντας ὑπὲρ σαρκικῶν τρέχοντα. Μέχρι τίνος οὐκ ἀνανήφομεν; μέχρι τίνος εἰς ὑπνον καταφερόμεθα βαθύν; οὐκ ἐλάβομεν κόρον τῶν κακῶν; καίτοι γε καὶ χωρὶς τῶν βημάτων ἀρκεῖ καὶ αὐτῆ τῶν πραγμάτων ὑμᾶς ἡ πείρα διδάξει τῶν παρόντων τὴν οὐδένοιαν καὶ τὸ μοχθηρὸν ἔπαν. Ἄνθρωποι γοῦν τὴν ἐξωθεν σοφίαν ἀσκούντες, καὶ μηδὲν τῶν μελλόντων εἰδότες, ἐπειδὴ κατέγνωσαν πολ-

a Reg., κόλλησιν.

b Regius, στάει.

caput, nos autem corpus : an potest intermedium esse spatium inane inter caput et corpus? Ipse fundamentum, nos ædificium; ipse vinea, nos palmites; ipse sponsus, nos sponsa; ipse pastor, nos oves; ille via, nos qui incedimus in ea : nos rursus templum, ipse inhabitat; ipse primogenitus, nos fratres; ipse heres, nos coheredes; ipse vita, nos viventes; ipse resurrectio, nos resurgentes; ipse lux, nos illuminamur. Hæc omnia conjunctionem indicant, et nullum vacuum intermedium esse sinunt, ne vel minimum quidem. Nam qui parum abscedit, progressus etiam, multum abscedet. Etenim corpus si parvam per gladium separationem admittat, perit; et ædificium, si vel parum dehiscat, dissolvitur; et si palmes a radice vel minimum abscondatur, fit inutilis. Itaque parvum istud non est parvum, sed etiam fere totum est. Cum ergo parvum quodpiam peccatum admittimus vel socordes sumus, ne illud parvum negligamus : nam illud neglectum cito magnum efficitur. Sic et vestimentum si dirumpi incipiat et negligatur, per totum scissuram admittit : et tectum, paucis delapsis tegulis neglectum, totam domum dejicit. Hæc ergo nobiscum reputantes, parva numquam despiciamus, ne in magna incidamus : sin autem negligamus, et in profundum malorum venerimus, ne illic quidem animum despondeamus, ut ne in capitis gravedinem incidamus. Difficile enim deinceps erit iude ascendere, nisi quis admodum vigilet; non solum propter longitudinem, sed etiam propter ipsum situm. Profunda enim res est peccatum, et deorsum ferens premit. Ac sicut ii qui in puteum inciderunt, non facile ascenderint, sed aliis opus habebunt, qui se educant : sic etiam qui in profundum venerit peccatorum. Demittamus ergo funes ad illos et sursum trahamus : imo vero non aliis tantum opus est, sed nobis ipsis : ut et nos ipsos alligemus et ascendamus, non quantum descendimus, sed multo magis, si velimus. Deus enim fert opem : *Non vult enim mortem peccatoris, sed ut convertatur (Ezech. 23. 3)*. Nemo igitur desperet, nemo impiorum morbo labore : illorum quippe est peccatum huiusmodi. *Impius enim cum in profundum malorum venerit, contemnit (Prov. 18. 3)*.

Numquam de salute desperandum. — Itaque non peccatorum multitudo desperationem inducit, sed impij mens. Etiam si ergo nequitiam omnem pervaseris, dic apud te : Benignus est Deus, et salutem desiderat nostram. *Etiam si enim fuerint peccata vestra sicut coccinum, ut nivem, inquit, dealbabo (Isai. 4. 18)*; et in contrarium habitum transferam. Ne ergo animum despondeamus : non enim ita grave est cecidisse, ut lapsum jacere; sic neque ita grave est esse vulneratum, ut a vulneribus nolle curari. *Quis enim gloriabitur castum se habere cor? aut quis dicere ausus fuerit se mundum esse a peccatis (Prov. 20. 9)*? Hæc dico non ut vos socordiores reddam, sed ut impediam quominus in desperationem incidatis.

5. Vis discere quam bonus sit Dominus noster? Ascendit publicanus, mille malis onustus, et cum dixisset tantum, *Propitius esto mihi (Luc. 18. 13)*,

descendit justificatus. Per prophetam quoque dicit Deus : *Propter peccatum parum illum contristavi, et vidi quod dolore esset affectus et iret tristis, et sanavi vias ejus (Isai. 57. 17. 18)*. Quid huic humanitati par est? Ut solum esset tristis, inquit, remis peccata. Nos autem ne hoc quidem facimus : ideo maxime Deum ad iram provocamus. Qui enim per parvum gesta propitius factus est, quando ea non fuerit assequutus, jure indignatur, et extremum de nobis sumit supplicium : est enim hoc summi contemptus. Quis enim umquam mœrore affectus fuit propter peccatum? quis ingemuit? quis pectus percussit? quis sollicitus fuit? Ego puto neminem. Sed innumeris diebus lugent homines pro famulis mortuis, pro pecuniæ jactura : cum autem animam quotidie perdamus, id ne cogitamus quidem. Quomodo ergo poteris Deum tibi propitium reddere, cum ne quidem scias te peccavisse? Etiam, inquires, peccavi. Etiam lingua quidem profers : dic mihi et mente, et cum dixeris, ingemisce, ut sis semper bono animo. Etenim si doleremus propter peccata, si pro delictis ingemisceremus, nihil aliud nos dolore afficeret, hoc dolore omnem animi ægritudinem expellente. Quamobrem aliud quoque lucræmur cum confessione, nempe quod non immergeremur in hujus vitæ calamitates, neque in rebus prosperis ac præclaris inflaremur : et hac ratione rursus magis Deum placaremur; ut jam per gesta nostra ad iram provocamus. Dic enim mihi, si quem habeas famulum, qui multa passus a conservis, de aliis quidem nullam habeat rationem, sed unam rem curet ut ne herum suum ad iram concitet : annon hinc solum poterit iram tuam sedare? Quid autem, si eorum quæ in te deliquit nullam curam habeat, curet autem ea quæ in conservos deliquit, nonne majus inferes supplicium? Ita etiam facit Deus : cum ejus iram non curamus, illam infert vehementiorem; cum autem eam curamus, mitiorem : imo ne deinceps quidem illam infert : vult enim, ut nos ipsi peccatorum penas a nobis exigamus; ille vero non ultra a nobis exigit. Ideo namque comminatur supplicium, ut metu contemptum auferat. Cum autem ex sola comminatione deterremur, non sinit ut ejus periculum faciamus. Vide namque quid Jeremiæ dicat : *Non vides quid illi faciunt? Patres eorum ignem accendant : filii eorum colligunt ligna : mulieres eorum terunt adipe (Jer. 7. 17. 18)*. Timendum est, ne de nobis quidpiam simile dicatur : Non vides quid illi faciunt? Nemo quæ Christi sunt quærit, sed omnes quæ sua sunt (*Philipp. 2. 21*). Filii eorum ad libidinem currunt : patres eorum ad avaritiam et rapinam : uxores eorum ad sæcularem fastum : quæ viros suos non modo non sedant, sed etiam provocant. Sta igitur in foro, interroga euntes et redeuntes, et neminem videbis pro re spirituali festinantem, sed omnes pro carnalibus currentes. Quousque non resipiscimus? quousque in profundum somnum dejicimur? annon malorum nos cepit satietas? Atqui etiam absque verbis ipsa rerum experientia satis est ad docendos nos,

nihil esse res præsentis et prava esse omnia. Homines certe qui externam sapientiam exercebant, et nihil futurorum noverant, cum deprehendissent magnam præsentium rerum vilitatem, ideo tantum abscesserunt. Quam ergo tu consequeris veniam, qui humi repis, nec despicias parva hæc quæ transeunt, nec deseris pro iis quæ magna sunt atque æterna, qui ipsum Deum audis hoc tibi monstrantem, et ab ipso tales habes promissiones? Quod enim hæc non satis sint ad detinendum hominem, ostenderunt ii qui absque majorum rerum promissione ab eis abstinerunt. Quas enim divitias expectantes, ad paupertatem venerunt? Nullas; sed quod

bene scirent talem paupertatem esse divitiis meliorem. Quam sperantes vitam delicias reliquerunt, et asperæ vitæ se dederunt? Nullas; sed ipsam rerum naturam edocti, et scientes hoc aptius esse et ad animæ philosophiam, et ad corporis valetudinem. Hæc igitur nos animo reputantes, et futura bona assidue in nobis versantes, a rebus præsentibus abscedamus, ut illa futura consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto, gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA IX.

CAP. 3. v. 12. *Si quis superædificat supra fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides preciosos, ligna, fœnum, stipulam, 13. uniuscujusque opus manifestum erit. Dies enim Domini declarabit, quia in igne revelabitur; et uniuscujusque opus quale sit, ignis probabit. 14. Si cujus opus manserit quod superædificaverit, mercedem accipiet. 15. Si cujus opus arserit, detrimentum patietur: ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem.*

1. Non est parva hæc quæ nobis proponitur quæstio, sed de rebus maxime necessariis, et quas omnes quærent homines, an gehennæ ignis finem habeat. Nam quod non habeat, Christus pronuntiavit dicens: *Ignis eorum non exstinguetur, et vernis eorum non morietur (Marc. 9. 45)*. Et scio quidem vos hæc audientes torpescere: sed quid faciam? Deus enim jubet hæc frequenter insonare, dicens, *Præcipe huic populo; et nos ad ministerium verbi constituti sumus: ac necesse est ut sim molestus auditoribus, non lubens, sed coactus. Imo si vultis, non erimus enerosi: Nam si bonum, inquit, facias, ne time (Rom. 13. 3)*. Itaque licet vobis non solum non ægre, sed etiam cum voluptate nos audire. Quod igitur finem non habeat, Christus ipse pronuntiavit: Paulus autem dicit, ostendens immortale esse supplicium, peccatores daturus esse pœnas exitiosas et æternas (2. *Thess. 1. 9*); et rursus, *Nolite errare: neque fornicatores, neque adulteri, neque molles regnum Dei possidebunt (1. Cor. 6. 9. 10)*. Hebræis quoque dicebat: *Pacem persequimini cum omnibus et sanctificationem, sine qua nemo videbit Dominum (Hebr. 12. 14)*. Et Christus iis qui dicebant, *In nomine tuo virtutes multas fecimus, ait: Discedite a me, qui operamini iniquitatem; non novi vos (Matth. 7. 22. 23)*. Et virgines exclusæ sunt, neque intraverunt: et de iis, qui ipsum non nutrierunt, ait: *Ibunt in supplicium æternum (Matth. 25. 40)*.

Peccatorum supplicium finem non habet. — Nec mihi dicas: Ubinam æqui ratio servatur, si supplicium non habet finem? Quando enim Deus aliquid facit, ejus sententiæ obsequere, et ne ea, quæ dicuntur, humanis ratiociniis subjice. Alioquin autem quomodo non justum fuerit, cum qui ab initio inanu-

mera accepit beneficia, deindeque supplicio digna patravit, ac neque minis neque beneficiis melior effectus est, supplicio plecti? Nam si id, quod justum est, quæris, ab initio nos periisse oportuit, secundum æqui et justii rationem; imo neque tunc secundum æqui et justii rationem tantum: nam benignitatis fuisset, si hoc passi essemus. Quando enim quis eum, qui se nihil læsit, contumelia afficit, secundum justii rationem dat pœnas; quando autem beneficium, qui nihil antea accepit beneficii, sed ipse beneficia mille intulit, qui sola causa est quod ille existat, qui Deus est et animam inspiravit innumeraque bona intulit, atque in cælum inducere voluit: si hunc post tot beneficia, non modo contumelia afficiat, sed et contumelias quotidie per opera repetat, quanam dignus fuerit venia? Non vides quomodo Adam punierit propter unum peccatum? Etiam, inquires, paradisi ipsi dedit et effecit ut magna frueretur benevolentia. Atqui non par res est, eum qui in securitate vivit peccare, et eum qui in multis ærumnis vivit, id facere. Et hoc ipsum grave est, quod non in paradiso pecces, sed in malis hujus vitæ innumeris, neque ex miseria cautior evadas: ac si quis vincetus nequitia uteretur. Tibi vero etiam paradiso majora promisit, neque tibi jam dedit, ne te in tempore certaminum molliorem redderet: neque tacuit, ne te nimis dejiceret in laboribus. Et illo quidem uno peccato totam ad se mortem attraxit; nos autem quotidie innumera peccata admittimus. Si autem ille cum unum admisisset, tantum sibi malum attraxit, et mortem invexit; qui semper in peccatis vivimus, quid non patiemur, qui pro paradiso cælum speramus? Molesta sunt hæc, et mœstitia afficiunt auditorem: hoc bene novi ei iis, quæ ipse patior; cor enim meum turbatur et palpitat: et quo magis video probari id, quod de gehenna dicitur, eo magis tremo et ex metu refugio. Sed necesse est hæc dicere, ne in gehennam incidamus. Non accepisti tu paradisi neque ligna neque plantas, sed cælum et cælestia bona. Quod si is qui minora accepit, damnatus est, neque ulla eum eruit ratio: multo magis nos, qui plura peccavimus et ad majora vocati sumus, intolerabilia patiemur. Cogita ergo quanto tempore in morte manet propter unum peccatum genus no-

λήν τῶν παρόντων πραγμάτων ἂ εὐτέλειαν, διὰ τοῦτο ἀπέστησαν μόνον. Ποίας οὖν οὐ τεύξη συγγνώμης, χαμαὶ συρόμενος, καὶ μὴ καταφρονῶν τῶν μικρῶν καὶ παρερχομένων ὑπὲρ τῶν μεγάλων καὶ διαιωνιζόντων, ὁ καὶ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ἀκούων, ταῦτά σοι δεικνύντος καὶ ἐκκαλύπτοντος, καὶ ἐπαγγελίας τοιαύτας παρ' αὐτοῦ ἔχων; "Ὅτι γὰρ οὐχ ἱκανὰ ταῦτα κατασχεῖν, ἔδειξαν οἱ καὶ χωρὶς ἐπαγγελίας τῶν μειζόνων ἀπεχόμενοι τούτων. Ποῖον γὰρ πλοῦτον προσδοκῆσαντες ἐπὶ πενίαν ἤλθον; Οὐδένα· ἀλλ' ἀπὸ

^a Ita Reg.; πραγμάτων deeral in editis.

του σφόδρα εἶδέναι, ὅτι ἡ τοιαύτη πενία πλοῦτον κρείττων ἐστί. Ποίαν ζωὴν ἐλπίσαντες ἀφῆκαν τρυφήν, καὶ σκληραγωγίᾳ ἔδωκαν ἑαυτούς; Οὐδεμίαν· ἀλλ' αὐτὴν τῶν πραγμάτων τὴν φύσιν μισθόντες, καὶ συνιδόντες, ὅτι τοῦτο μᾶλλον ἐπιτηδείωτερον καὶ πρὸς ψυχῆς φιλοσοφίαν, [73] καὶ πρὸς σώματος ὑγίειαν. Ταῦτ' οὖν καὶ ἡμεῖς ἀναλογιζόμενοι, καὶ τὰ μέλλοντα ἀγαθὰ συνεχῶς ἐν ἑαυτοῖς στρέφοντες, ἀποστῶμεν τῶν παρόντων, ἵνα τύχωμεν ἐκείνων τῶν μελλόντων, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Θ'.

Εἰ τις ἐποικοδομεῖ ἐπὶ τὸν θεμέλιον τοῦτον, χρυσόν, ἀργυρὸν, λίθους τιμίους, ξύλα, χόρτον, καλάμην· ἐκάστου τὸ ἔργον φανερόν γενήσεται. Ἡ γὰρ ἡμέρα δηλώσει, ὅτι ἐν πυρὶ ἀποκαλύπτεται· καὶ ἐκάστου τὸ ἔργον, ὁποῖόν ἐστι, τὸ πῦρ αὐτὸ δοκιμάσει. Εἰ τις τὸ ἔργον μένει δ' ἐπωκοδόμησε, μισθὸν λήψεται· εἰ τις τὸ ἔργον κατακαήσεται, ζημιωθήσεται· αὐτὸς δὲ σωθήσεται, οὕτω δὲ ὡς διὰ πυρός.

α'. Οὐ μικρὸν ἡμῖν τοῦτο τὸ προκείμενον ζήτημα, ἀλλὰ καὶ περὶ ἂ τῶν σφόδρα ἀναγκαίων, καὶ ὧν ἅπαντες ζητοῦσιν ἄνθρωποι, εἰ τέλος ἔχει τὸ τῆς γενένης πῦρ. Ὅτι μὲν γὰρ οὐκ ἔχει, ὁ Χριστὸς ἀπεφήνατο λέγων· Τὸ πῦρ αὐτῶν οὐ σβεσθήσεται, καὶ ὁ σκόλης αὐτῶν οὐ τελευτήσεται. Καὶ οἶδα μὲν, ὅτι ναρκῶντα ταῦτα ἀκούοντες· ἀλλὰ τί πάθω; καὶ γὰρ ὁ Θεὸς καλεῖται ταῦτα συνεχῶς ἐνηγεῖν, λέγων· Διδόσκειται τῷ λαῷ τούτῳ· καὶ ἡμεῖς εἰς διακονίαν λόγου τετάγμεθα, καὶ ἀνάγκη φορτικὸν εἶναι τοῖς ἀκραταῖς, οὐχ ἐκόντα, ἀλλ' ἀναγκαζόμενον. Μᾶλλον δὲ, εἰ βούλεσθε, οὐκ ἐσόμεθα φορτικοί· Ἄν γὰρ, φησὶ, ποιῆς τὸ ἀγαθόν, μὴ φοβοῦ. Ὅστε ἔξεστιν ὑμῖν μὴ μόνον μὴ μετὰ ἀπεχθείας, ἀλλὰ καὶ μετὰ ἡδονῆς ἡμῶν ἀκούειν. Ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἔχει τέλος, καὶ ὁ Χριστὸς ἀπεφήνατο· καὶ ὁ Παῦλος δὲ φησὶ, δεικνύς ἀθάνατον τὴν κώλασιν, ὅτι οἱ ἀμαρτανόντες δίκην τίσουσι· ὁλοθρον αἰώνιον ἂ· καὶ πάλιν, Μὴ κληρῶσθε· οὔτε κέρνοι, οὔτε μοιχοί, οὔτε μαλακοί βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσουσι· καὶ Ἑβραῖοι δὲ ἔλεγον· Εἰρήνην διώκετε μετὰ πάντων καὶ τὸν ἁγιασμόν, οὗ χωρεῖς οὐδεὶς δύσεται τὸν Κύριον. Καὶ ὁ Χριστὸς δὲ εἶπεν· εἰρήνην, Ἐν τῷ ὄνόματι σου θυνάμενος πολλὰς ἐποιήσαμεν, φησὶ· Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ, οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν· οὐκ οἶδα ὑμᾶς. Καὶ αἱ παρθένοι δὲ ἀποκλεισθεῖσαι, οὐκ ἔτι εἰσῆλθον· καὶ περὶ τῶν μὴ θρηψάντων δὲ αὐτῶν φησὶν, ὅτι Ἀπελεύσονται εἰς κώλασιν αἰώνιον.

Καὶ μὴ μοι λέγε· Ποῦ ὁ τοῦ δικαίου διαφυλάττεται λόγος; εἰ μὴ ἔχει τέλος ἡ κώλασις; Ὅταν γὰρ ὁ Θεὸς ἐργάζηται τι, πειθῶ ταῖς ἀποφάσεσι, καὶ μὴ ὑπόβαλλε λογισμοῖς ἀνθρωπίνους τὰ λεγόμενα. Ἄλλως δὲ πῶς οὐκ ἂν εἴη δίκαιον τὸν μυρία παθόντα [74] ἐξ ἀρχῆς ἀγαθὰ, εἴτα κολάσεως ἄξια πράξαντα, καὶ μήτε ἀπειλῆ μήτε εὐεργεσίᾳ βελτίω γενόμενον, κολάζεσθαι; Εἰ γὰρ τὸ δίκαιον ἐξετάσεις, ἐξ ἀρχῆς ἡμᾶς εὐθέως ἔχρηξ ἀπολέσθαι, κατὰ τὸν τοῦ δικαίου

λόγον· μᾶλλον δὲ οὐδὲ τότε κατὰ τὸν τοῦ δικαίου λόγον μόνον. Καὶ γὰρ καὶ φιλανθρωπίαν εἶχεν, εἰ καὶ τοῦτο ἐπάθομεν τὸ γινόμενον. Ὅταν μὲν γὰρ τις τὸν μὴδὲν ἡδίκηκτα ὑβρίζῃ, κατὰ τὸν τοῦ δικαίου λόγον δίδωσι δίκην· ἔταν δὲ τις τὸν εὐεργέτην, τὸν οὐδὲν προπαθόντα μὲν, εὖ ποιήσαντα δὲ μυρία, καὶ μόνον τοῦ εἶναι γενόμενον αἴτιον, καὶ θεὸν ὄντα, καὶ ψυχὴν ἐμπνεύσαντα, καὶ μυρία χαρισάμενον, καὶ εἰς οὐρανὸν βουληθέντα ἀναγαγεῖν, εἰ τοῦτον μετὰ τοσαύτας εὐεργεσίας μὴ μόνον ὑβρίζει, ἀλλὰ καὶ καθ' ἡμέραν ὑβρίζει δι' ὧν ποιεῖ, ποίας ἄξιος ἔσται συγγνώμης; Οὐχ ὁρᾷς πῶς τὸν Ἀδάμ ἐκόλασε διὰ μίαν ἀμαρτίαν; Ναί, φησὶ, παράδεισον παρέδωκεν ἐκείνῳ, καὶ πολλῆς εὐνοίας ἀπολαῦσαι ἐποίησε. Καίτοι γε οὐκ ἔστιν ἴσον, ἀδείας ἀπολαύοντα ἀμαρτάνειν, καὶ ἐν ὀλίπῳ καθεστῶτα πολλῇ. Καὶ γὰρ τὸ δεινὸν τοῦτο ἔστιν, ὅτι οὐδὲ ἐν παραδείσῳ ὧν ἀμαρτάνεις, ἀλλ' ἐν τοῖς μυριοῖς τοῦ παρόντος βίου κακοῖς, καὶ οὐδὲ τῇ ταλαιπωρίᾳ σωφρονέστερος γίνῃ· ὡσπερ ἂν εἰ τις δεδεμένος χροῖον τῇ πονηρίᾳ. Σοὶ δὲ καὶ παραδείτου μείζονα ἐπιγγείλατο· καὶ οὐτε ἔδωκεν ἤδη, ἵνα μὴ σε διαχέῃ ἐν τῷ καιρῷ τῶν ἀγώνων, οὔτε ἐσίγησεν, ἵνα μὴ σε καταβάλῃ τὸς πόνοις. Κάκεινος μὲν μίαν ἀμαρτίαν ἀμαρτῶν, θάνατον ὀλόκληρον ἐπεσπάσατο, ἡμεῖς δὲ μυρία καθ' ἑκάστην ἡμέραν πλημμυλούμεν. Εἰ δὲ μίαν ἐργασάμενος ἐκεῖνος τοσοῦτον ἐπεσπάσατο κακὸν, καὶ θάνατον εἰσνεγκεν· οἱ διηκεῖς ἐν ἀμαρτήμασι ζῶντες, τί οὐ πεισόμεθα, οἱ ἀντὶ παραδείτου τὸν οὐρανὸν προσδοκῶντες; Φορτικὸς ὁ λόγος, καὶ λυπεῖ τὸν ἀκρατὴν· καὶ ἐξ ὧν αὐτὸς πάσχω, τοῦτο οἶδα· καὶ γὰρ ἡ καρδία μου ταραττεται καὶ πάλλει· καὶ ὅσῳ ἂν ἴδω κατασκευαζόμενον τὸν τῆς γενένης λόγον, τοσοῦτῳ μᾶλλον τρέμω καὶ ἀναδύομαι τῷ δέει.

Ἄλλ' ἀνάγκη ταῦτα λέγειν, ἵνα μὴ περιπέσωμεν τῇ γενένη. Οὐκ ἔλαβες σὺ παράδεισον οὐδὲ ξύλα καὶ φυτὰ, ἀλλ' οὐρανὸν καὶ τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἀγαθὰ. Εἰ δὲ ὁ ἐλάττω λαβὼν κατεδικάσθη, καὶ οὐδεὶς αὐτὸν ἐξεῖλετο λόγος, πολλῶν μᾶλλον ἡμεῖς οἱ πλείονα ἀμαρτανόντες καὶ ἐπὶ μείζονι κεκλημένοι, τὰ ἀνηκῆστα ὑπομενούμεν. Ἐνόησον γοῦν πόσον χρόνον ἐν τῷ θανάτῳ μένει διὰ μίαν ἀμαρτίαν τὸ γένος τὸ ἡμέτερον. Πεντακισχίλια ἔτη καὶ πλείω παρήλας, καὶ ὁ θάνατος οὐδέπω λέλυται διὰ μίαν ἀμαρτίαν. Καὶ οὐδὲ ἔχομεν εἰπεῖν, ὅτι προφητῶν ἤκουσεν ὁ Ἀδάμ, οὐδὲ ὅτι ἐπὶ ἀμαρτήμασιν ἐτέρους κολαζομένους εἶδε, καὶ φοβηθῆναι ἐντεῦθεν αὐτὴν εἰκὸς ἦν, καὶ αὐτῷ τῷ παραδείματι σωφρονισθῆναι· πρῶτος γὰρ ἦν τότε καὶ μόνος, ἀλλ' ὅμως ἐτιμωρεῖτο. Σὺ δὲ οὐδὲν ἂν ἔχῃς τοῦτον προβαλέσθαι, ὁ μετὰ τοσαῦτα παραδείματα

^c Reg. sic incipit: Οὐ μικρὸν ἡμῖν ἐκ τῆς περικοπῆς ταύτης ζήτημα ἀνακύπτει, ἀλλὰ καὶ περὶ. ἂ Vulg.; ὀλέθριον καὶ αἰώνιον.

γενόμενος χείρων, ὁ τοσούτου καταξιωθεὶς Πνεύματος, καὶ οὐ μίαν οὐδὲ δύο καὶ τρεῖς, ἀλλὰ μυρίας ἐφελκόμενος ἀμαρτίας. Μὴ γάρ, ὅτι ἐν βροπῇ βραχεῖα [75] τὰ ἀμαρτήματα γίνεται, τοῦτο σκόπει, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὴν κόλασιν βροπῆς εἶναι νόμιζε. Οὐχ ὄρξ τοὺς ἀνθρώπους, οἱ πολλάκις ὑπὲρ μιᾶς κλοπῆς καὶ μιᾶς μοιχείας ἐν μικρᾷ βροπῇ ὁ γινομένης ἐν δεσμητηρίοις καὶ μετὰλλοις ὀλόκληρον αὐτῶν τὴν βίον ἀνάλωσαν, λιμῶ διηνεκεῖ καὶ μυρίοις παλαίοντες θανάτοις; καὶ οὐδεὶς αὐτοὺς ἐξείλετο οὐδὲ εἶπεν, ὅτι ἐπειδὴ ἅ ἐν βραχεῖα καιροῦ βροπῇ τὸ ἀμάρτημα γέγονε, δεῖ καὶ τὴν κόλασιν ἀντίβροπον τῇ ἀμαρτίᾳ καὶ τὸν χρόνον ἔχειν.

β'. Ἀλλ' ἀνθρώποι, φησὶν, εἰσὶν, οἱ ταῦτα ποιοῦντες, ὁ δὲ Θεὸς φιλόανθρωπός ἐστι. Πρῶτον μὲν οὖν οὐδὲ ἀνθρώποι ὠμότητι ταῦτα πράττουσιν, ἀλλὰ φιλόανθρωπία· καὶ ὁ Θεὸς δὲ, ὡς περ ἐστὶ φιλόανθρωπος, οὕτω καὶ ἐπεξέρχεται· κατὰ γὰρ τὸ ἔλεος αὐτοῦ πολλὸς καὶ ὁ ἔλεγχος αὐτοῦ. Ὅταν οὖν εἴπῃς φιλόανθρωπον τὸν Θεὸν, τότε μερίζονα μοι λέγεις τῆς κολάσεως τὴν ἀφορμὴν, ὅτι εἰς τοιοῦτον ἀμαρτάνομεν. Διὰ καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγε· *Φοβερόν τὸ ἐμπροσθεῖν εἰς χεῖρας Θεοῦ ζῶντος*. Ἀνάσχεσθε, παρακαλῶ, τῆς πυρᾶς τῶν βῆμάτων· ἴσως γάρ, ἴσως ἔσται τις ὑμῖν ἐντεῦθεν παραμυθία. Τίς ἀνθρώπων δύναται κολάσαι οὕτως, ὡς ἐκόλασεν ὁ Θεός, κατακλυσμὸν ποιήσας καὶ πανωλεθρίαν τοσούτου γένους, καὶ μετὰ μικρὸν πάλιν πῦρ ἀνωθεν βρέξας, καὶ πάντας ἄρδην ἀφανίσας; ποῖα ἀνθρώπων τιμωρία δύναται εἶναι τοιαύτη; Οὐχ ὄρξ ἀθάνατον σχεδὸν καὶ τὴν ἐντεῦθεν κόλασιν οὖσαν; Τετρακισχίλια ἔτη παρήλας, καὶ ἡ τιμωρία μένει τῶν Σοδομιτῶν ἀκμάζουσα. Ὅσπερ γάρ ἡ φιλόανθρωπία αὐτοῦ μεγάλη, οὕτω καὶ ἡ κόλασις. Καὶ γὰρ εἰ μὲν φορτικὰ τινα ἐπέταξε καὶ ἀδύνατα, ἴσως ἂν τις εἶχε τὴν δυσκολίαν προβαλέσθαι τῶν νόμων· εἰ δὲ σφόδρα βῆστα, τί ἂν ἔχοιμεν εἰπεῖν μὴδὲ τούτων ποιούμενοι λόγον; Νηστεῦσαι οὐ δύνασαι, οὐδὲ παρθενίαν ἀσκήσαι; Καίτοι γε δύνασαι, ἐὰν θέλῃς, καὶ κατηγοροῦσιν ἡμῶν οἱ δυνήθεντες· ἀλλ' ὅμως οὐκ ἐχρήσατο ταύτῃ πρὸς ἡμᾶς ὁ Θεός, τῇ ἀκριθείᾳ, οὐδὲ ἐπέταξε ταῦτα οὐδὲ ἐνομοθέτησεν, ἀλλ' ἀφήκεν εἶναι τὴν αἵρεσιν ἐν τῇ γνώμῃ τῶν ἀκουόντων· σωφρονεῖν δὲ ἐν γάμῳ δύνασαι, καὶ μὴ μεθύειν δύνασαι. Χρήματα κενῶσαι οὐ δύνασαι πάντα; Καίτοι γε δύνασαι, καὶ δηλοῦσιν οἱ ἐργασάμενοι· ἀλλ' ὅμως οὐδὲ τοῦτο ἐπέταξεν, ἀλλὰ μὴ ἀρπάξῃ ἐκέλευσε, καὶ ἐκ τῶν ὄντων τοῖς δεομένοις ἐπικουρεῖν. Εἰ δὲ λέγοι τις, ὅτι οὐδὲ τῇ γυναικὶ μόνον ἀρκεσθῆναι δύναμαι, ἀπατᾷ ἑαυτὸν καὶ παραλογίζεται· καὶ κατηγοροῦσιν οἱ χωρὶς γυναικὸς σωφρονούντες. Τί δὲ, εἰπέ μοι, μὴ λοιδορεῖσθαι οὐ δύνασαι; μὴ καταρᾶσθαι οὐ δύνασαι; Καὶ μὴν τὸ ταῦτα ποιεῖν φορτικόν, οὐ τὸ μὴ ποιεῖν. Ποῖαν οὖν ἔχομεν ἀπολογία, τὰ οὕτω κοῦφα καὶ εὐκόλα μὴ φυλάττοντες; Οὐκ ἔστιν εἰπεῖν οὐδεμίαν. Ὅτι μὲν οὖν ἀθάνατος ἡ κόλασις, ἐκ τῶν εἰρημένων ἀπάντων δῆλον· ἐπειδὴ δὲ δοκεῖ τισὶ τὸ τοῦ Παύλου ῥῆμα ἀντιπίπτειν, φέρε καὶ αὐτὸ καταμάθωμεν ἀγαθόντες· εἰς μέσον. Εἰπὼν γάρ, *Εἰ τιнос τὸ ἔργον μένει, ὁ ἐπιποδομήσει*, [76] *μισθὸν λήψεται*· καὶ

^a *Legetatur* ἐν μιᾷ βροπῇ. ^b *Deerat* ἐπειδὴ.

εἰ τιнос τὸ ἔργον κατακαήσεται, ζημιωθήσεται, ἐπήγαγεν· αὐτὸς δὲ σωθήσεται, οὕτω δὲ ὡς διὰ πυρός. Τί οὖν ἂν εἴποιμεν πρὸς τοῦτο; Σκοπήσωμεν πρότερον τίς ἐστὶν ὁ θεμέλιος, καὶ τίς ὁ χρῶτος, καὶ τίς ἡ καλάμη. Τὸν μὲν οὖν θεμέλιον φανερώς αὐτὸς ἐδήλωσεν ὄντα τὸν Χριστὸν εἰπὼν· *Θεμέλιον γὰρ ἄλλοι οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον*, φησὶν, *ὅς ἐστι Χριστὸς Ἰησοῦς*. Ἡ δὲ οἰκοδομὴ πράξεις ἐμοὶ δοκοῦσιν εἶναι. Καίτοι γέ τινες φασιν, ὅτι καὶ αὐτὸ τοῦτο περὶ διδασκάλων εἴρηται καὶ μαθητῶν, καὶ περὶ αἰρέσεων διεφθαρμένων· ἀλλ' ὁ λόγος οὐ παραδέχεται. Εἰ γὰρ τοῦτο ἐστὶ, πῶς τὸ μὲν ἔργον ἀπόλυται, ὁ δὲ οἰκοδομῶν σωθήσεται κἄν διὰ πυρός; τὸν γὰρ αἴτιον μάλλον ἀπόλλυσθαι ἐχρῆν· νυνὶ δὲ εὐρεθήσεται· πλείονα δίκην διδοὺς ὁ οἰκοδομηθεὶς. Εἰ μὲν γὰρ ὁ διδάσκαλος αἴτιος γέγονε τῆς κακίας, πλείονα ἄξιος δοῦναι δίκην· πῶς οὖν σωθήσεται; εἰ δ' οὐκ αἴτιος, ἀλλὰ παρὰ τὴν οἰκείαν δυστροπίαν οἱ μαθηταὶ τοιοῦτοι γέγοναν, οὐδ' ὄλως ἄξιος δοῦναι δίκην, ἀλλ' οὐδὲ ζημίαν ὑποστέλλει ὁ καλῶς οἰκοδομήσας. Πῶς οὖν φησι, *Ζημιωθήσεται*; Ὅθεν δῆλον ὅτι περὶ πράξεων ὁ λόγος. Ἐπειδὴ γὰρ μέλλει λοιπὸν πρὸς τὸν πεπορνευκότα ἀποτελεῖσθαι, ἀνωθεν καὶ πρὸ πολλοῦ καταβάλλεται τὰ προοίμια. Οἶδε γὰρ, περὶ ἑτέρου διαλεγόμενος, ἐν αὐτῇ τῇ περὶ ἑτέρου διαλέξει προκατασκευάζειν ἕτερον, ἐφ' ὃ μέλλει εἶναι. Καὶ γὰρ ἐπιτιμῶν περὶ τοῦ μὴ ἀναμένειν ἑαυτοὺς τοῖς ἀρίστοις, τὸν περὶ τῶν μυστηρίων κατεσκεύασε λόγον. Ὅτι δὲ καὶ νῦν πρὸς τὸν πεπορνευκότα ἐπέιγεται, περὶ τοῦ θεμελίου εἰπὼν, ἐπήγαγεν· *Οὐκ οἶδατε δεῖ τὰς Θεοῦ ἔστας, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; Εἰ τις τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ φθειρεῖ, φθειρεῖ τοῦτον ὁ Θεός*. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν ἤδη διασαλεύων τῷ φόβῳ τὴν ψυχὴν τοῦ πεπορνευκότου. *Εἰ τις ἐποικοδομεῖ ἐπὶ τὸν θεμέλιον τοῦτον, χρυσὸν, ἄργυρον, λίθους τιμίους, ξύλα, χόρτον, καλάμην*. Μετὰ γὰρ τὴν πίστιν οἰκοδομῆς χρεῖα· διὰ καὶ ἀλλαγῶ φησὶν· *Οἰκοδομεῖτε ἀλλήλους ἐν τοῖς λόγοις τούτοις*. Καὶ γὰρ καὶ ὁ τεχνίτης καὶ ὁ μαθητὴς συνεισφέρουσιν ἐν τῇ οἰκοδομῇ· διὸ λέγει· *Ἐκαστος δὲ βλεπέτω πῶς ἐποικοδομῇ*.

γ'. Εἰ δὲ περὶ πίστεως ταῦτα εἴρητο, λόγον οὐκ ἔχει τὸ λεγόμενον. Ἐν γὰρ τῇ πίστι· ἴσους πάντας εἶναι χρῆ, ἐπειδὴ μία πίστις· ἐν δὲ ἀρετῇ βίου οὐκ ἐνί πάντας εἶναι τοὺς αὐτοὺς. Πίστις μὲν γὰρ οὐκ ἔστιν ἡ μὲν ἐλάττων, ἡ δὲ βελτίων, ἀλλ' ἡ αὐτὴ πάντων τῶν ἀληθῶς πιστευόντων· ἐπὶ δὲ βίου ἐστὶ τοὺς μὲν σπουδαιότερους εἶναι, τοὺς δὲ βραθυμότερους· καὶ τοὺς μὲν ἀκριβεστέρους, τοὺς δὲ καταδεεστέρους· καὶ τοὺς μὲν τὰ μίξω, τοὺς δὲ τὰ ἐλάττω κατωρθωκένας· καὶ τοὺς μὲν χαλεπώτερα, τοὺς δὲ καταδεέστερα πεπλημεληκένας. Διὰ τοῦτο εἶπε χρυσὸν, ἄργυρον, λίθους τιμίους, [77] ξύλα, χόρτον, καλάμην. *Ἐκαστος τὸ ἔργον φανερόν γειθήσεται*. Τὴν πράξιν ἐνταυθα φησὶν. *Εἰ τιнос τὸ ἔργον μενεῖ, ὁ ἐπιποδομήσει, μισθὸν λήψεται*· *εἰ τιнос τὸ ἔργον κατακαήσεται, ζημιωθήσεται*. Καίτοι γε εἰ περὶ μαθητῶν καὶ διδασκάλων τὸ λεγόμενον ἦν, οὕτε ζημιῶσθαι ἐχρῆν, εἰ μὴ ἔκρουσαν οἱ μαθηταί. Διὰ γὰρ τοῦτο φησὶν· *Ἐκα-*

strum. Quinque mille anni et plures præterierunt, et mors nondum soluta fuit, propter unum peccatum inducta. Nec possumus dicere Adamum aliquem audisse prophetam, vel ipsum alios propter peccata punitos vidisse, et par fuisse ut inde timeret, atque exemplo cautior fieret: primus enim erat et solus, tamenque puniebatur. Tu vero nihil horum obtendere potes, qui post tot exempla deterior factus es, qui tanto dignatus es Spiritu, ac non unum vel duo vel tria, sed innumera peccata accumulasti. Ne enim consideres, quod brevi temporis momento peccatum admittatur; neque ideo putes supplicium momentaneum futurum esse. Annon vides homines qui sæpe pro uno furto, adulterio uno, in carcere et metallis totam vitam insumpserunt, cum fame perpetua et mille mortibus concertantes? ac nemo ipsos eripuit, neque dixit, brevi temporis momento peccatum peractum fuisse, et oportere et peccatum et supplicium pariter esse temporis.

2. At, inquires, homines sunt, qui hæc admittunt; Deus autem benignus erga homines est. Primum quippe ne homines quidem hæc faciunt ex crudelitate, sed ex benignitate; et Deus etiam, ut est hominum amans, ita etiam peccata ulciscitur: nam secundum misericordiam ipsius multa est ejus redargutio et ultio. Cum dicis ergo Deum esse hominum amantem, majorem mihi dicis supplicii occasionem, quod in eum qui talis sit peccemus. Ideo dicebat Paulus: *Horrendum est incidere in manus Dei viventis* (Hebr. 10. 31). Ferte, quæso, igneam vim verborum; hinc fortasse vobis quædam consolatio oriatur. Quis homo potest ita punire, ut punivit Deus, qui diluvium immisit, et tanto generi exitium intulit; et paulo post rursum ignis pluviam immisit, et omnes funditus delevit? quæ hominum ultio potest esse tanta? Non vides hoc supplicium immortale fere esse? Quater mille anni effluxere, et Sodomitarum ultio adhuc viget et manet. Quomodo enim benignitas ejus magna est, ita et supplicium. Nam si onerosa et impossibilia jussisset, posset fortasse quis legum difficultatem obtendere: quod si admodum facilia, quid possumus dicere etsi nullam horum rationem habemus? Jejunare non potes, neque virginitatem servare? Atqui potes, si velis; et nos accusant ii qui possunt. Attamen Deus tanta erga nos severitate usus non est, neque hæc jussit, neque hasce leges posuit, sed hæc auditorum voluntati et arbitrio reliquit: castus in connubio esse potes, ac penes te est non inebriari. Pecunias omnes profunderere non potes? Quamquam potes, et ostendunt ii qui hoc faciunt. Attamen ille non hoc præcepit, sed jussit non rapere, et ex facultatibus egenis erogare. Si quis autem dixerit se non uxore contentum esse posse, seipsum decipit et fallit, ut arguunt ii qui sine uxore continentis sunt. Quid vero, dic quæso, non potes non conviciis et maledictis impetere? Atqui hoc facere onerosum est, non autem non facere. Quam ergo habemus excusationem, qui tam levia et facilia non servemus? Nos aliquam habere dici nequit. Quod ergo immortalis

sit ultio, ex dictis palam est: quia vero Pauli dictum videtur nonnullis adversari, age hoc ipsum in medium adductum excutiamus. Cum dixisset, *Si cujusdam opus manserit, quod superædificaverit, mercedem accipiet; et si cujusdam opus arserit, detrimentum patietur*; subjunxit: *Ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem*. Quid ergo ad hoc dicemus? Consideremus primo quid sit fundamentum, quod sit aurum, et qui lapides pretiosi, quod sœnum, quæ stipula. Fundamentum quidem ipse Paulus declaravit Christum esse, dicens: *Fundamentum enim aliud nemo ponere potest, præter ipsum, quod est positum*, inquit, *quod est Christus Jesus*. *Ædificium autem mihi videntur esse actiones*. At qui dicunt quidam, hoc ipsum dictum esse de doctoribus et de discipulis ac de corruptis hæresibus. Sed hoc series non admittit. Nam si hoc est, quomodo opus quidem perit; qui autem ædificat, salvus erit vel per ignem? auctorem enim magis perire oporteret: nunc autem majores pœnas dedidisse invenitur is, qui ædificatus est. Nam si doctor auctor fuit mali, dignus est qui majores luat pœnas: quomodo ergo salvus erit? Si auctor non est, sed discipuli per suam perversitatem tales facti sunt, non dignus est is qui recte ædificavit, qui luat pœnas vel damnum subeat. Quomodo ergo dicit, *Detrimentum patietur*? Unde palam est, hic de actibus agi. Quia enim fornicatorem deinceps aggressurus est, longe antea principium ponit. Solet enim de alia re dicturus, in ipsa de alio disputatione aliud præmittere et probare, quo postea venturus est. Nam reprehendens, quod in prandiis alii alios non expectarent, de mysteriis sermonem apparavit. Quia autem nunc ad fornicatorem festinat, de fundamento loquutus subjunxit: *16. Nescitis quod templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis? Si quis templum Dei violaverit, disperdet illum Deus*. Hæc autem dicebat, jam metu exagitans mentem ejus qui fornicatus fuerat. *Si quis superædificat super fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, sœnum, stipulam*. Post fidem enim ædificatione est opus: et ideo alibi dicit: *Ædificate vos invicem in his sermonibus* (1. Thess. 5. 11). Etenim artifex, et discipulus simul conferunt in ædificationem: ideoque dicit: *Unusquisque autem videat quomodo superædificet*.

3. Si hæc autem dicta sint de fide, non est rationi consentaneum quod dicitur. In fide namque oportet omnes esse pares, quoniam una est fides: in virtute autem vitæ non possunt omnes esse iidem. Fides enim non est alia minor, alia præstantior, sed eadem est omnium vere credentium. At in vita possunt alii quidem esse studiosiores, alii socordiores; alii accuratiores, alii inferiores; alii majora, alii minora recte agere; et alii gravius, alii minus delinquere. Propterea dixit aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, sœnum, stipulam. *Uniuscujusque opus manifestum erit*. Hic de actione loquitur. *Si cujus opus manserit, quod superædificaverit, mercedem accipiet; si cujus opus arserit, detrimentum accipiet*. Atqui si de discipulis et doctoribus id diceretur, non oportuisset doctores de-

trimentum recipere, si non audissent discipuli. Ideo ait: *Unusquisque propriam mercedem accipiet secundum proprium laborem*; non secundum finem, sed secundum laborem. Quid enim, si non attenderint auditores? Quapropter hinc liquidum est hic de operibus agi. Id autem vult significare: si quis cum recta fide malam vitam agat, huic non proderit fides ut non puniatur, ardente opere. Illud autem, *Arserit*, id est, non tulerit vim ignis. Sed ut si quis arma aurea habens fluvium igneum trajiciat, alacer transibit; si autem fœnum habens transeat, non modo nihil proficit, sed etiam seipsum perdit: ita est et in operibus. Non enim hic loquitur quasi de personis vere adustis, sed potius ut metum iaculiat, ostendatque cum qui in nequitia vivit nudum præsidio et securitate esse: quapropter ait, *Detrimentum patietur*. Ecce unum supplicium. *Ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem*. Ecce secundum. Hoc autem vult significare: non sic ille peribit ut opera, ad nihilum redactus; sed manebit in igne. Salutem itaque hanc rem vocat, sed non simpliciter; adjecit enim, *Quasi per ignem*. Nam nos quoque solemus dicere, In igne salvus est, de iis quæ non comburuntur nec statim in cinerem abeunt. Ne ergo quia ignem audisti, putes eos, qui comburuntur, in nihilum redigi. Si vero tale supplicium salutem vocet, ne mireris: solet enim etiam in iis quæ male sonant pulchris uti nominibus, et in bonis, contrariis. Verbi gratia, captivitatis nomen malæ rei nomen esse videtur; sed in re bona illo usus est Paulus, dicens: *In captivitatem agentes omnem intelligentiam ad obedientiam Christi* (2. Cor. 10. 5). Et in re mala bene sonante nomine usus est, dicens, *Regnavit peccatum* (Rom. 5. 21): quamquam nomen regni potius bene sonet. Sic et hoc loco cum dicit, *Salvus erit*, nihil aliud quam augmentum supplicii subindicavit; ac si dixisset, Ipse autem manebit in æternum cruciatus. Deinde etiam infert dicens: *Nescitis quod templum Dei estis?* Quia enim de iis, qui scindunt Ecclesiam, superius loquutus est, deinceps illum perstringit, qui fornicatus erat, noudum quidem aperte, sed indefinite, ejus corruptam vitam subindicans, et peccatum amplificans a dono jam ipsi collato. Deinde alios quoque perstringit ab iis, quæ jam ipsi habuerant. Sive enim a futuris, sive ab iis quæ jam fuerant, et molestis et bonis, semper id facit: a futuris quidem, *Dies enim declarabit, quod in igne revelatur*; ab iis autem quæ jam fuerant, *Nescitis quod templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis*. 17. *Si quis templum Dei violaverit, disperdet illum Deus*. Viden' orationis vehementiam? Sed quamdiu persona est ignota, non est adeo grave quod dicitur, cum omnes timorem correptionis participes subeant. *Disperdet illum Deus*; id est, afferet exitium. Hoc autem non est male dicentis, sed prophetantis. *Templum enim Dei sanctum est*. Fornicator ergo est profanus. Deinde ne videretur ad illum respicere cum dixisset, *Templum enim Dei sanctum est*, subjunxit, *Quod estis vos*. 18. *Nemo seipsum seducat*. Hoc quoque ad illum spectat, ut qui se existimaret aliquid esse, et de sa-

pientia gloriaretur. Ne videretur autem curiosius diutiusque illum impetere, cum in angorem et metum illum conjecisset, rursus ad communem accusationem orationem deducit dicens: *Si quis videtur inter vos sapiens esse in hoc sæculo, stultus fiat, ut sit sapiens*. Illoc autem deinde facit cum magna loquendi libertate, utpote qui illos satis expugnarit¹. Nam etiamsi quis sit dives, etiamsi nobilis, vilius omnium est vilissimus, quando captus fuerit a peccato. Quemadmodum enim si quis rex sit, et barbarorum postea captivus fiat, omnium est miserrimus; ita etiam in peccato. Barbarus enim quidam est peccatum, quod animæ senel captæ parcere nesciat, sed in perniciem eorum qui capti sunt tyrannidem suam exercent.

4. *Peccati descriptio. Avari imago*.—Nihil enim ita inconsideratum est ut peccatum, nihil ita insipiens, stultum ac violentum: omnia evertit et confundit, et perdit, quocumque insili erit: visu deforme, grave et molestum. Et si quis ipsum pictor effligeret, non aberaturum fuisse mihi videtur, si sic ipsum efformaret: mulierem nempe quamdam forma belluina, barbaram, ignem spirantem, injucundam, nigram, quales externi poetæ Scyllas depingunt. Innumeris enim manibus cogitationes nostras apprehendit, atque ex improvise ingreditur, omniaque discerpit et dilacerat, sicut canes clanculum mordentes. Imo quid opus nobis est pictura, cum liceat eos, qui illud perpetrant, in medium adducere? Quem itaque vultis primum describamus? avarum et raptorem? Ecquid est oculis illis impudentius? quid magis inverecundum, quid magis caninum? non enim canis ita impudens stat ut hic, quando omnium bona rapit. Quid manibus illius detestabilius? quid ore petulantius ejus, qui omnia devorat, et numquam satiatur? Ne ejus vultum et oculos intuearis, quod sint hominis: non enim sic aspiciunt humani oculi. Non aspicit ille homines tamquam homines: non aspicit cælum tamquam cælum: ad Dominum non nutu suo tendit, sed omnia pecunias esse existimat. Humani oculi solent afflictos homines intueri et frangi; rapacium oculi pauperes vident, et offerantur: humani oculi non ut sua intuentur aliena, sed propria sibi ut aliena vident: et ea quæ aliis data sunt non concupiscunt, sed etiam in alios quoque sua effundunt. Hi vero non contenti sunt, nisi omnium bona abripiant: non enim humanum, sed ferinum habent visum. Humani oculi nudum videre corpus suum non ferunt; suum enim est, etiamsi aliorum quantum ad personam: hi vero, nisi omnia denudarint et omnia domi recondant, numquam satiantur, imo vero numquam implentur. Ideo eorum manus non ferarum manus tantum dixeris, sed longe ferociores et immaniores. Ursi namque et lupi cum satiati fuerint, a tali alimento recedunt: hi vero numquam satiantur. Atqui propterea Deus manus nobis dedit ut aliis opem feramus, non ut iis insidiamur. Nam si ipsis ad hoc usuri essemus, melius esset illas

¹ Savilius post expugnarit, ponit in margine, et terrore commoverit non modo hujus fornicatoris mentem, sed etiam audientium, dicendorum vim præmensus.

στος τὸν ἴδιον μισθὸν λήγεται κατὰ τὸν ἴδιον κῶλας· οὐ κατὰ τὸ τέλος, ἀλλὰ κατὰ τὸν κόπον. Τί γάρ, εἰ μὴ προσεῖχον οἱ ἀκούοντες; Ὅθεν δῆλον καὶ ἐντεῦθεν, ὅτι περὶ ἔργων τὸ λεγόμενον. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἔστιν· Εἰ τις κακὸν βίον ἔχει μετὰ πίστεως ὀρθῆς, οὐ προστήσεται αὐτοῦ ἡ πίστις εἰς τὸ μὴ κολάζεσθαι, τοῦ ἔργου κατακαιομένου. Τὸ δὲ, *Κατακαήσεται*, τοῦτ' ἔστιν, οὐκ οἶσαι τοῦ πυρὸς τὴν βύμην. Ἄλλ' ὡσπερ εἰ τις χρυσὰ ὄπλα ἔχων διέλθοι ποταμὸν πυρὸς, φαιδρότερος διαβαίνει· εἰ δὲ χόρτον ἔχων διέλθοι, οὐ μόνον οὐδὲν ὀνήνησιν, ἀλλὰ καὶ ἐαυτὸν ἀπόλλυσιν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἔργων ἐστίν. Οὐ γὰρ ὡς περὶ ἐνουποστῶτων διαλεγόμενος καὶ διακαιομένου, τοῦτο λέγει, ἀλλὰ τὸν φόβον μᾶλλον ἐπιτείνει θέλων, καὶ δεῖξαι γυμνὸν ἀσφαλείας τὸν ἐν κακίᾳ ὄντα. Διὸ καὶ ἔλεγε· *Ζημιωθήσεται*. Ἰδοὺ μία κῶλασις. Αὐτὸς δὲ σωθήσεται, οὕτω δὲ ὡς διὰ πυρὸς. Ἰδοὺ καὶ δευτέρα. Ὁ δὲ λέγει, τούτο ἔστιν· Οὐχὶ καὶ αὐτὸς οὕτως ἀπολείπεται, ὡς τὰ ἔργα, εἰς τὸ μηδὲν χωρῶν· ἀλλὰ μενεῖ ἐν τῷ πυρὶ. Σωτηρίαν γοῦν τὸ πρῶγμα καλεῖ, φησί. Οὐχ ἀπλῶς· διὰ τοῦτο ἠ προσέθηκεν· Ὡς διὰ πυρὸς. Καὶ γὰρ καὶ ἡμῖν ἔθος λέγειν, Ἐν τῷ πυρὶ σώζεται, περὶ τῶν μὴ κατακαιομένων καὶ τεφρουμένων εὐθέως ὕλων. Μὴ οὖν, ἐπειδὴ πῦρ ἤκουσας, νομίσεις εἰς ἀνουπαρτίαν χωρεῖν τοὺς καιομένους. Εἰ δὲ σωτηρίαν καὶ τὴν τοιαύτην τιμωρίαν καλεῖ, μὴ θαυμάσης· ἔθος γὰρ αὐτῷ καὶ ἐπὶ τῶν κακεμφάτων καλοῖς ὀνόμασι κεχρησθῆναι, καὶ ἐπὶ τῶν χρηστῶν τοῖς ἐναντίοις. Ὅσον, τὸ τῆς αἰχμαλωσίας ὄνομα, πονηροῦ πράγματος; δοκεῖ εἶναι· ὄνομα· ἀλλ' ἐπὶ καλῷ Παῦλος αὐτῷ κέχρηται λέγων· *Αἰχμαλωτίζοιτε πάντες ὑμεῖς εἰς τὴν ὑπακοήν τοῦ Χριστοῦ*. Καὶ ἐπὶ κακῷ πάλιν εὐφήμω κέχρηται ὀνόματι, λέγων· *Ἐβασιλευσεν ἡ ἁμαρτία*· καίτοι γε τὸ τῆς βασιλείας ὄνομα εὐφημὸν ἐστὶ μᾶλλον. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα εἰπὼν, *Σωθήσεται*, οὐδὲν ἕτερον ἢ τὴν ἐπίτασιν τῆς τιμωρίας ἠνέχετο, ὡσανεὶ ἔλεγεν· Αὐτὸς δὲ μενεῖ διηνεχῶς κολαζόμενος. Εἶτα καὶ ἐπιφέρει λέγων· *Οὐκ οἴδατε ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐστε*; Ἐπειδὴ γὰρ περὶ τῶν διατεμνόντων τὴν Ἐκκλησίαν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν διελέχθη, καθάπτεται λοιπὸν καὶ τοῦ πεπορνευκότος, σαφῶς μὲν οὐδέπω, ἀορίστως δὲ, αἰνιττόμενος τὸν διεφθαρμένον αὐτοῦ βίον, καὶ ἐπαίρων τὸ ἀμάρτημα ἀπὸ τῆς ἡδῆ δοθείσης αὐτῷ δωρεᾶς. Εἶτα καὶ τοὺς ἄλλους ἐντρέπει ἀπὸ τῶν αὐτῶν τούτων τῶν ἡδῆ ὑπαρξάντων. Ἡ γὰρ ἀπὸ τῶν μελλόντων, ἢ ἀπὸ τῶν ἡδῆ γεγενημένων, ἢ λυπηρῶν, ἢ χρηστῶν, ἀεὶ τοῦτο ποιεῖ· ἀπὸ μὲν τῶν μελλόντων· *Ἡ γὰρ ἡμέρα δηλώσει, ὅτι ἐν πυρὶ ἀποκαλύπτεται*· ἀπὸ δὲ τῶν ἡδῆ γεγενημένων· *Οὐκ οἴδατε ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; Εἰ τις τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ φθειρεῖ, φθερεῖ τούτον ὁ Θεός*. Ὅρας τὴν καταφορὴν τοῦ λόγου; Ἄλλ' ἕως τὸ πρόσωπον ἀδηλόν ἐστιν, οὐχ οὕτως ἐπαχθὲς τὸ λεγόμενον, [78] πάντων διανεμομένων τὸν τῆς ἐπιτιμῆσεως φόβον. *Φθερεῖ τούτον ὁ Θεός*· τουτέστιν, ἀπολεῖ. Τοῦτο δὲ οὐχὶ καταρωμένου ἐστίν, ἀλλὰ προφητεύοντος. Ὁ γὰρ ναὸς τοῦ Θεοῦ ἁγίος ἐστίν. Ὁ δὲ πεπορνευμένος βέβηλος. Εἶτα, ἵνα μὴ δόξη πρὸς ἐκείνον ἀποτείνεσθαι, εἰπὼν, *Ὁ γὰρ ναὸς τοῦ Θεοῦ ἁγίος ἐστίν*, ἐπάγει· *Οἵτινες ἐστε ὑμεῖς. Μηδεὶς ἐαυτὸν ἐξαπατάτω*. Καὶ τοῦτο πρὸς ἐκείνον, ὡς νομιζόντα τι εἶναι, καὶ ἀπὸ τῆς σοφίας ἀυχοῦντα. Καὶ ἵνα μὴ δόξη παρέργως μέχρι πολλοῦ πρὸς αὐτὸν ἀποτείνεσθαι, ἐμβαλὼν αὐ-

τὸν εἰς ἀγωνίαν καὶ τῷ φόβῳ παραδοῦς αὐτὸν, πάλιν ἐπὶ τὸ κοινὸν ἔγκλημα τὸν λόγον ἀγει, λέγων· *Εἰ τις δοκεῖ φρόνιμος εἶναι ἐν ὑμῖν ἐν τῷ αἵματι τούτῳ, μωρὸς γενέσθω, ἵνα γένηται σοφός*. Ποιεῖ δὲ αὐτὸ λοιπὸν μετὰ πολλῆς τῆς παρήρησις, ἅτε καταγωνισάμενος αὐτοὺς ἱκανῶς ἔ. Καὶ γὰρ πλοῦσις ἢ τις, καὶ εὐγενής, τῶν εὐτέλων ἐστὶν ἐπιτελέσθω, ὅταν ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας ἄλῳ. Ὅσπερ γὰρ αὐτὸν βασιλεὺς ἢ τις, δοῦλος δὲ γένηται βαρβάρων, πάντων ἐστὶν ἀθλιώτερος· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἁμαρτίας. Βάρβαρος γὰρ ἐστὶν ἡ ἁμαρτία, καὶ ψυχῆς οὐκ εἰδὺτα φεῖδεσθαι τῆς ἀπαῆς ἀλούσης, ἀλλ' ἐπὶ λύμῃ τῶν ἐπιδεχομένων αὐτὴν τυραννοῦσα.

δ. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἀλόγιστον, ὡς ἁμαρτία, οὐδὲν οὕτως ἀνόητον καὶ μωρὸν καὶ βαρβαῖον· πάντα ἀνατρέπει καὶ συγχέει καὶ ἀπόλλυσιν ἔνθα ἂν εἰσπῆδῃ· ἀηδῆς ἰδεῖν, φορτικὴ καὶ ἐπαχθῆς. Καὶ εἰ τις αὐτὴν ἀνέπλαττε ζωγράφος, οὐκ ἂν μοι δοκεῖ ἁμαρτεῖν οὕτως αὐτὴν ἀναπλάττειν, γυναικῶς τινα θηριόμορφον, βάρβαρον, πῦρ πνέουσαν, ἀτερπῆ, μέλαιναν, οἷας οἱ τῶν ἐξωθεν ποιηταὶ τὰς Σκύλλας ὑπογράφουσι. Μυρρίαις γὰρ χερσὶν ἐπιλαμβάνεται τῶν ἡμετέρων λογισμῶν, καὶ ἀδοκίμητος ἐπισεισχεῖται, καὶ πάντα διασπαράττει, καθάπερ οἱ κύνες οἱ λάθρα δάκνοντες. Μᾶλλον δὲ τί δεῖ ζωγραφίας ἡμῖν, δέον τοὺς κατ' αὐτὴν πεποιημένους εἰς μέσον ἀγαγεῖν; Τίνα οὖν βούλεσθε πρότερον ὑπογράψωμεν; τὸν πλεονέκτην καὶ ἄρπαγα; Καὶ τί τῶν ὀφθαλμῶν ἐκείνων ἀναίσχυντότερον; τί ἀναιδέστερον καὶ κυνικώτερον; οὐ γὰρ οὕτω κύων ἔστηκεν ἀναιδευόμενος, ὡς οὗτος, ὅταν τὰ πάντων ἀρπάξῃ. Τί τῶν χειρῶν μιαιώτερον ἐκείνων; τί τοῦ στόματος ἰταμώτερον τοῦ πάντα καταπίνοντος, καὶ οὐ κορηννυμένου; Μὴ γὰρ εἰς τὸ πρόσωπον καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἴθης, ὅτι ἀνθρώπου· οὐ γὰρ τὰ τοιαῦτα βλέπουσιν οἱ ἀνθρώπινοι ὀφθαλμοί· θύ βλέπει τοὺς ἀνθρώπους ἀνθρώπους, οὐ βλέπει τὸν οὐρανὸν οὐρανόν, οὐδὲ ἀνανεῖει πρὸς τὸν Δεσπότην, ἀλλὰ πάντα χρήματα εἶναι νομίζει. Οἱ ἀνθρώπων ὀφθαλμοὶ πένητας εἰώθασιν ὄραν καταπεπονημένους, καὶ ἐπικλᾶσθαι· οὗτοι δὲ τοῦ ἄρπαγος ὄρωσι πένητας, καὶ ἐκθηριούνται· οἱ ἀνθρώπων ὀφθαλμοὶ οὐχ ὡς ἴδια τὰ [79] ἀλλότρια βλέπουσιν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἴδια ὡς ἀλλότρια, καὶ οὐκ ἐφίενται τῶν ἐτέροις δεδομένων, ἀλλὰ καὶ εἰς ἐτέρους κενοῦσι τὰ ἐαυτῶν· οὗτοι δὲ οὐκ ἀνέχονται, εἰ μὴ τὰ πάντων λάβοιεν· οὐ γὰρ ἀνθρώπινοι, ἀλλὰ θηριώδες ἔχουσιν ὄμμα. Οἱ ἀνθρώπων ὀφθαλμοὶ γυμνὸν ἰδεῖν τὸ σῶμα τὸ ἐαυτῶν οὐκ ἀνέχονται· αὐτῶν γὰρ ἐστὶ, καὶ ἐτέρων ἢ κατὰ πρόσωπον· οὗτοι δὲ εἰ μὴ πάντα γυμνώσασιν, καὶ τὰ πάντων οἴκοι κατὰθωνται, οὐδέποτε κόρον λαμβάνουσι, μᾶλλον δὲ οὐδέποτε ἐμπιπλῶνται. Διόπερ οὐδὲ θηρίων τὰς χείρας τὰς τούτων ἂν τις εἶναι φαίη μόνον, ἀλλὰ καὶ τούτων ἀγριωτέρας πολλῶ καὶ χαλεπωτέρας. Ἄρκτοι μὲν γὰρ καὶ λύκοι, ἐπειδὴν λάδωσι κόρον, τῆς τοιαύτης τροφῆς ἀφίστανται· οὗτοι δὲ κόρον οὐκ ἔχουσι. Καίτοι διὰ τοῦτο χείρας ἡμῖν ἐποίησεν ὁ Θεός, ἵνα ἐτέροις βοηθῶμεν, οὐχ ἵνα ἐπιβουλεύωμεν. Εἰ δὲ μέλλοιμεν αὐταῖς εἰς τοῦτο κεχρησθῆναι, βέλτιον αὐτάς ἀποκοπήναι, καὶ χωρὶς τούτων εἶναι. Σὺ δὲ ἂν μὲν πρόσδοτον σπαράττη θηρίον, ἀλγεῖς· εἰς αὐτὸν δὲ τὸν ὀμόφυλον τοῦτο ἐργαζόμενος, οὐ νομίζεις τι ποιεῖν δεινόν; καὶ πῶς ἂν εἴης ἀνθρώπος; Οὐχ ὄρα; ὅτι ἀνθρώπι-

h Post ἱκανῶς hæc in margine ponit Savilius ex quodam, ut videtur, manuscripto, καὶ κατασίεας τῷ δέει, οὐ μόνον τὴν ἐκείνου τοῦ πεπορνευκότος διάνοιαν, ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν ἀκούοντων, τὴν τῶν ῥηθησομένων στοχαζόμενος ἐπιφορᾶν.

* Legebatur φησί. Διὰ γὰρ ταῦτο.

νον πρᾶγμα καλοῦμεν, τὸ ἐλέου γέμον καὶ φιλανθρωπίας; ὅταν δὲ ὡμὸν τι καὶ ἀπηγνῆς ἐργάσῃται, ἀπάνθρωπον τὸν τοιοῦτον ὀνομάζομεν. Οὐκοῦν τὸν χαρακτηριστῆρα τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τοῦ ἐλεειν, τοῦ δὲ θηρίου ἀπὸ τοῦ ἐναντίου ὑπογράφομεν, λέγοντες αἰεὶ: Μὴ γὰρ ἄνθρωπος; θηρίον ἢ κύων. Οἱ γὰρ ἄνθρωποι πενίαν διορθοῦσιν, οὐκ αἰξοῦσι. Τούτων καὶ τὰ στόματα θηρίων ἐστὶ στόματα, μᾶλλον δὲ καὶ ταῦτα ἐκείνων ἀγριώτερα· καὶ γὰρ ῥήματα φθέγγονται μᾶλλον ἐκείνων τῶν ὀδόντων ἰδὼν ἀφιέντα, φόνον ἐργαζόμενα. Καὶ εἰ πάντα τις ἐπέλθοι, τότε ὄψεται καλῶς, πῶς θηρία ἀπὸ ἀνθρώπων τοὺς χρωμένους ἢ ἀπάνθρωπια ποιεῖ. Εἰ δὲ καὶ τὴν διάνοιάν τις ἐξετάσειε τῶν τοιούτων, οὐκέτι θηρία μόνον, ἀλλὰ καὶ δαίμονας αὐτοὺς προσερεῖ. Καὶ γὰρ πολλῆς γέμουσι τῆς ἀπηνείας καὶ τῆς πρὸς τὸν ὀμόδουλον ἔχθρας· καὶ οὕτε βασιλείας ἔρωσ ἐκεῖ, οὕτε γεέννης φόβος, οὐκ αἰδῶς ἀνθρώπων, οὐκ ἔλεος, οὐ συμπάθεια, ἀλλ' ἀναισχυντία καὶ ἰταμότης, καὶ ὑπεροφία τῶν μελλόντων ἀπάντων· καὶ μῦθος αὐτοῖς εἶναι δοκεῖ τὰ τοῦ Θεοῦ ῥήματα τὰ περὶ κολάσεως, καὶ γέλωσ ἡ ἀπειλή. Τοιαύτη γὰρ ἡ τοῦ πλεονέκτου διάνοια. Ὅταν οὖν ἐνδοθεν μὲν δαίμονες ὦσιν, ἐξωθεν δὲ θηρία, καὶ θηρίων χεῖρως, πῶς θήσομεν τοὺς τοιούτους, εἰπέ μοι; Ὅτι γὰρ καὶ θηρίων χεῖρως, δῆλον ἐκεῖθεν· τὰ θηρία τῇ φύσει τοιαῦτά ἐστίν· οὗτοι δὲ κατὰ φύσιν τὸ ἡμέρον ἔχοντες, παρὰ φύσιν εἰς τὸ θηριώδες ἑαυτοὺς ἐξάγειν βιάζονται.

Καὶ οἱ δαίμονες δὲ τοὺς ἐπιβουλεύοντας ἀνθρώπους συμπράττοντας ἑαυτοῖς ἔχουσιν· ὡς εἰ μὴ συνέπρατον, τὸ πλεόν τῶν ἐπιβουλῶν ἢ τῶν καθ' ἡμῶν ἐκείνοις ἀνήρητο· οὗτοι δὲ καὶ φιλονεικοῦντων αὐτοῖς τῶν ἐπηρεαζομένων κρατεῖν ἐπιχειροῦσι. Πάλιν ὁ δαίμων ἀνθρώπῳ πολεμεῖ, οὐ δαίμοσι [80] τοῖς ὁμοφύλοις· οὗτος δὲ τὸ συγγενὲς καὶ οἰκεῖον παντὶ τρόπῳ κακοῦν ἐπιέγεται, καὶ οὐδὲ τὴν φύσιν αἰδεῖται. Οἶδα ὅτι πολλοὶ πρὸς ἡμᾶς ὑπὲρ τούτων ἀπεχθάνονται τῶν ῥημάτων· ἐγὼ δὲ οὐκ ἀπεχθάνομαι πρὸς αὐτοὺς, ἀλλ' ἐλεῶ καὶ δακρύω τοὺς οὕτω διακειμένους· κἂν πληξαι θέλωσιν, ἡδέως ἂν ἀνασχοίμην, εἰ ἀπέχοντο τῆς θηριωδίας ταύτης. Οὐδὲ γὰρ ἐγὼ μόνος, ἀλλὰ καὶ ὁ προφήτης μεθ' ἡμῶν τοὺς τοιούτους ἐκβάλλει τῆς τῶν ἀνθρώπων συγγενείας, λέγων, ὅτι Ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὦν οὐ συνήκεν, ἀλλὰ παρὰσυνεβλήθη τοῖς κτήρεσι τοῖς ἀνοήτοις. Γενώμεθα τοίνυν ἄνθρωποι ποτε, καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβλέψωμεν, καὶ τὸ καθ' εἰκόνα ἀπολάβωμεν, καὶ ἑαυτοὺς ἢ ἀνακτησώμεθα, ἵνα καὶ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἐπιτύχωμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^a Sic Regius optime. Editi ἐπιβουλῶν, ^b Deerat ἐκτύπος.

ΟΜΙΛΙΑ Γ.

Μηδεις ἑαυτῶν ἐξαπατάτω. Εἰ τις δοκεῖ σοφός εἶναι ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, μωρός γενέσθω, ἵνα γένηται σοφός. Ἡ γὰρ σοφία τοῦ κόσμου τούτου μωρία παρὰ τῷ Θεῷ ἐστίν.

α'. Ὅπερ ἐφθην εἰπὼν, καὶ πρὸ τοῦ προσήκοντος κυριοῦ εἰς τὴν κατὰ τοῦ πεπορνευκότος κατηγορίαν ἐξενεχθεὶς, καὶ αἰνιγματωδῶς αὐτὴν παρανοήσας διὰ βραχέων, καὶ κατασεύσας αὐτοῦ τὸ συνεῖδός, ἐπιέγεται· πάλιν ἐπὶ τὴν μάχην τῆς σοφίας τῆς ἐξωθεν, καὶ τὰ ἐγκλήματα τῶν ἐντεῦθεν πεφυσιωμένων καὶ διατεμνόντων τὴν Ἐκκλησίαν· ἵνα τὸ λείπον προσθεῖς, καὶ τὸ κεφάλαιον ἅπαν ἀπαρτίσας μετὰ ἀκριβείας, οὕτω λοιπὸν σοφοῦ τῇ ῥύμῃ κατὰ τοῦ πεπορνευκότος φέρεσθαι τὴν γλῶσσαν ἀφή, πρότερον ἀκροβολισάμενος πρὸς αὐτὸν δι' ὧν ἐμπροσθεν εἶρηκε. Καὶ γὰρ τὸ, *Μηδεις ἑαυτὸν ἐξαπατάτω*, πρὸς ἐκείνον μάλιστα ἐστὶν ἀποτεινομένου, καὶ προκαταλαίνοντος αὐτὸν τῷ φόβῳ· καὶ ὁ περὶ τῆς καλᾶμης λόγος αὐτὸν μάλιστα ἐστὶν αἰνιττομένου, καὶ τὸ λέγειν, ὅτι *οὐκ ὀιδάτε, ὅτι γὰρ Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ κατοικεῖ ἐν ὑμῖν*; Δύο γὰρ ταῦτα μάλιστα ἀπάγειν ἡμᾶς ἀμαρτίας εἶωθεν, ὅταν τὴν κειμένην ἢ τῇ ἀμαρτία κλάσιν ἐνοήσωμεν, καὶ ὅταν τὴν ἡμετέραν ἄξιαν ἀναλογισώμεθα. Τῷ μὲν οὖν τὸν χόρτον εἰς μέσον παράγειν καὶ τὴν καλᾶμην, ἐφόθησε· τῷ δὲ τὸ ἀξίωμα τῆς οικείας εὐγενείας εἰπεῖν, ἐνέτρεψεν, ἐκείνῳ μὲν τοὺς ἀναισθητοτέρους, τούτῳ δὲ καὶ τοὺς ἐπικειστέστερους βελτίους ποιῶν· *Μηδεις ἑαυτὸν ἐξαπατάτω. Εἰ τις δοκεῖ σοφός εἶναι ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, μωρός γενέσθω*. Ὅσπερ νεκρὸν τῷ κόσμῳ κελεύει γενέσθαι, καὶ ἡ νεκρότης αὐτῆ οὐδὲν παραβλά-

πτει, ἀλλὰ καὶ ὠφελεῖ, ζωῆς αἰτία γενομένη· οὕτω καὶ μωρὸν κελεύει τῷ κόσμῳ τούτῳ γενέσθαι, σοφίαν ἐντεῦθεν ἡμῖν τὴν ἀληθῆ προξενῶν. Μωρός δὲ τῷ κόσμῳ γίνεται ὁ τὴν ἐξωθεν ἀτιμάζων σοφίαν, καὶ πεπεισμένος μηδὲν αὐτῷ συντελεῖν πρὸς τὴν τῆς πίστεως κατάληψιν. Ὅσπερ οὖν ἡ πενία ἢ [81] κατὰ Θεὸν πλοῦτου αἰτία, καὶ ἡ ταπεινωσις, ὕψους, καὶ τὸ δόξης ὑπεροπῆν δόξης αἴτιον γίνεται· οὕτω, καὶ τὸ μωρὸν γενέσθαι σοφώτερον πάντων ποιεῖ. Ἀπὸ γὰρ τῶν ἐναντιῶν τὰ παρ' ἡμῖν ^b. Καὶ διὰ τί μὴ εἶπεν, Ἄποθέσθω τὴν σοφίαν, ἀλλὰ, *Γενέσθω μωρός*; Ἰνα μεθ' ὑπερβολῆς ἀτιμάσῃ τὴν ἐξωθεν παιδευσιν. Οὐδὲ γὰρ ἦν ἴσον εἰπεῖν, Ἀπόθου σου τὴν σοφίαν, καὶ, Γενοῦ μωρός· ἀλλως δὲ καὶ παιδεύει μὴ ἐπαισχύνεσθαι τῇ παρ' ἡμῖν ἰδιωτείᾳ· πάνυ γὰρ καταγελά τῶν ἐξωθεν. Διόπερ οὐδὲ τὰ ὀνόματα δέδοικεν, ἐπειδὴ θαρρῆει τῇ τῶν πραγμάτων δυνάμει. Ὅσπερ οὖν ὁ σταυρός, δοκῶν ἐπονείδιστος εἶναι, μυρίων γέγονεν αἰτίας ἀγαθῶν, καὶ δόξης ὑπόθεσις ἀφάρτου καὶ ρίζα· οὕτω καὶ ἡ δοκοῦσα μωρία εἶναι, σοφίας ἡμῖν αἰτία κατέστη. Καθάπερ γὰρ ὁ κακῶς τι μεμαθηκώς, ἂν μὴ τὸ πᾶν ἀπόθηται καὶ λεάνῃ τὴν ψυχὴν καὶ καθαρὰν παράσχῃ τῷ μέλλοντι γράφειν, οὐδὲν εἰσεται σαφὲς τῶν ὑγιῶν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἐξωθεν σοφίας, ἂν μὴ τὸ πᾶν ἐξέλθῃ, καὶ σαρώσῃς σου τὴν διάνοιαν, καὶ ἐξίσῃς τῷ ἰδιώτῃ παράσχῃς σαυτὸν τῇ πίστει, οὐδὲν εἰση γενναῖον ἀκριβῶς. Καὶ γὰρ οἱ παραβλέποντες, ἂν μὴ μύσαντες ἑαυτοὺς ἐτέροις παραδώσιν, ἀλλὰ τῇ διεφθαρμένῃ τῶν ὀφθαλμῶν ὄψει τὰ καθ' ἑαυτοὺς ἐπιτρέψωσι, τῶν οὐχ ὀρώντων πολλῷ πλεονα ἀμαρτήσονται.

^b Ita Reg. Hæc decaunt in Morel.

^a Sic Reg. et Savil. In Morel. autem legitur ὅταν προκειμένην.

excindi, et nos illis privari. Tu vero si ovem fera discerpat, doles; cum autem id in congenerem facis, non putas te aliquid immane facere? et quomodo fueris homo? Non vides nos humanam eam rem dicere, quæ misericordia pleða sit et benignitate? quando autem aliquid sævum et crudele perficit homo, inhumanum illum vocamus. Itaque characterem hominis depingimus a commiseratione, feræ autem a contrario, semper dicentes, Num homo est, fera, aut canis? Homines enim paupertatem sublevant, non augent. Horum autem ora ferarum sunt ora; imo hæc sunt illis ferociora: verba enim proferunt, quæ magis quam ferarum dentes virus emittentes, cædem patrant. Et si quis omnia persequatur, tunc recte videbit, quomodo inhumanitas eos, qui sic affecti sunt, feras ex hominibus reddat. Quod si quis illorum mentem examinaverit, non ultra feras tantum, sed etiam dæmonas illos vocabit. Sunt enim multa immanitate pleni, et odio in consertos: ibi non amor regni est neque metus gehennæ, non hominum reverentia, non misericordia, non commiseratio, sed impudentia, petulantia, et futurorum omnium contemptus: et fabulæ ipsis videntur esse Dei verba de supplicio futuro, et ejus minæ risus. Talis enim est avari mens. Cum ergo intrinsecus dæmones sint, extrinsecus vero feræ, et feris deteriores: ubinam, quæso, illos collocabimus? Quod enim feris sint de-

teriores, hinc palam est, quod feræ natura sint tales; hi vero qui secundum naturam mansuetudinem habent, præter naturam in ferinos mores transire nituntur. Ac dæmones quidem homines insidiantes sibi opem ferentes habent; quippe si opem non ferrent, magna pars ipsis insidiarum contra nos structurarum sublata esset: hi vero eos, qui ab se vexantur, etiam contententes secum, superare nituntur. Rursus dæmon hominem bello impetit, non autem dæmonas sui generis: hic vero congeneres et necessarios omnimoda vexatione affligit, neque reveretur naturam. Scio multos esse, qui ob hæc verba nos odio habent: ego vero illos non odi, sed eorum misereor, et eos qui sic affecti sunt lacrymis prosequor: etiamsi percutere velint, libenter id tulerim, si ab hac feritate abstinere velint. Neque enim ego solus, sed etiam propheta nobiscum hujusmodi homines ab humana cognitione expellit, dicens: *Homo cum in honore esset, non intellexit, sed comparatus est jumentis insipientibus* (Psal. 58. 21). Simus ergo homines tandem aliquando, et in cælum respiciamus: atque illud secundum imaginem accipiamus (Col. 3. 10), et nos ipsos recuperemus, ut et futura bona consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto, gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA X.

CAP. 3. v. 18. *Nemo seipsum seducat. Si quis videtur sapiens esse in hoc sæculo, stultus fiat, ut sit sapiens.*

19. *Sapientia enim hujus mundi stultitia est apud Deum.*

1. *Quomodo Paulus in arguendo fornicario procedat. Mori huic mundo quid sit.* — Ut supra dixi, cum ante opportunum tempus ad incusandum illum, qui fornicatus fuerat, deductus esset, et ænigmatice illum paucis perstrinxisset, ejusque conscientiam exagitasset; pergit rursus ad pugnam contra sapientiam externam, et illos adoritur, qui inde inflati scindebant Ecclesiam; ut iis quæ residua erant additis, postquam hoc caput accurate perfecit, sic rursus contra fornicarium cum impetu feratur, quem jam supra telis emissis aggressus est. Nam illud, *Nemo seipsum seducat*, ad illum maxime respicit, et illum meta afficit mitigatque; quodque de stipula dicitur, illum præcipue subindacit; et cum dicit, *Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis?* Hæc quippe duo maxime solent nos a peccato abducere: quando repositam peccato pœnam cogitamus, et quando dignitatem nostram nobiscum reputamus. Cum ergo sœnum ac stipulam in medium adduxit, exterruit; cum autem propriæ nobilitatis dignitatem intulit, pudore affectit; illo quidem modo stupidiore, hoc autem moderatiore reddens meliores. *Nemo seipsum seducat. Si quis videtur sapiens esse in hoc sæculo, stultus fiat.* Quasi mortuum huic

mundo fieri jubet: mors autem hujusmodi nihil lædit, imo juvat, cum sit vitæ causa. Sic etiam stultum huic mundo fieri jubet, hinc nobis veram sapientiam concilians. Stultus autem mundo efficitur, qui externam sapientiam despicit, persuasum habens, illam sibi nihil ad fidem adipiscendam adjumenti conferre. Quemadmodum ergo paupertas secundum Deum divitiarum causa est, et humilitas altitudinis, et gloriæ despectus est gloriæ causa; ita et stultum fieri, omnibus sapientiore efficit. Ex contrariis enim res nostræ constant. Et cur non dixit, Deponat sapientiam, sed, *Stultus fiat?* Ut externam disciplinam supra modum dedecoret. Neque enim id ipsum fuisset dicere, Deponat sapientiam, et Stultus fiat. Alioquin vero docet etiam non erubescendum esse de ea quæ apud nos est simplicitate: externa enim admodum irridet. Quapropter nomina non timet, quoniam in rerum virtute confidit. Ut igitur crux, quæ probrosa res videtur esse, honorum innumerabilium causa, et gloriæ ineffabilis occasio et radix nobis fuit: sic ea quæ videtur esse stultitia, sapientiæ nobis causa fuit. Sicut enim is qui male quidpiam didicit, nisi totum deponat, animamque ei qui scripturus est planam et puram reddat, ex sanis rebus nihil clare sciet: ita etiam in externa sapientia, nisi totum eradas et mentem everras, et quasi idiota fidei te obtuleris, nihil præclarum vel sincerum accurate scies. Nam qui oblique vident, nisi clausis oculis se aliis tradi-

derint, sed male affecto visui sua permiserint, magis errabunt, quam qui non vident.

Externa sapientia reprobat. — Et quomodo, inquit, possit hæc externa sapientia deponi? Si eorum disciplina non utaris. Deinde postquam ab illa desistere tam aspere jussit, causam etiam affert his verbis: 19. *Sapientia enim hujus mundi stultitia est apud Deum.* Non modo enim nihil confert, sed etiam impedit. Oportet igitur ab illa absistere, utpote quæ noceat. Viden' quomodo ubertim victoriam tulerit, ostendens illam non modo nihil nos juvare, sed etiam nobis contrariam esse? Neque suis contentus argumentis, testimonium rursus affert dicens: *Scriptum est enim: Qui comprehendit sapientes in astutia eorum.* Astutia, id est, suis illos armis capit. Quia enim astutia usi sunt, ut ne Deo haberent opus, per hanc ipsam astutiam illis probavit quod maxime Deo egeant. Quo modo? Quod per eam stulti effecti, merito per eandem capti sint. Nam qui putabant se Deo non opus habere, ad tantam redacti sunt egestatem, ut piscatoribus et illiteratis minores apparerent, ipsisque demum opus haberent. Ideo ait, In astutia ipsorum cepit illos. Nam cum dicit, *Perdam sapientiam (1. Cor. 1. 19)*, ipsam ad nihil utile inducere significat: illud autem, *Qui comprehendit sapientes in astutia eorum*, ad ostendam Dei potentiam dicitur.

2. Deinde modum dicit quo comprehendit, aliud adjiciens testimonium; ait enim: 20. *Dominus novit cogitationes sapientium quoniam vanæ sunt.* Cum autem sapientia illa quæ est immensa, hæc de illis pronuntiaverit, et tales ipsos esse probaverit, quam aliam extremæ illorum amentia quæres demonstrationem? Nam hominum quidem judicia sæpe labuntur; Dei vero sententia nec reprehendi nec corrumpi umquam potest. Postquam igitur superni judicii tropæum ita splendidum erexerat, vehementer in subditos sermonem convertit, hæc dicens: 21. *Nemo itaque gloriatur in hominibus: 22. omnia enim vestra sunt.* Rursus priora repetit, ostendens illos neque in spiritualibus altum sapere debere, ut qui nihil ex se habeant. Cum ergo externa sapientia noxia sit, et spiritualia a vobis non sint data, unde habes quod glorieris? Et in externa quidem sapientia nemo seipsum decipiat, inquit, quia ipsi in re noxia sibi placebant: hic vero, quia res habet utilitatem, nemo gloriatur. Et mansuetiore utitur oratione: *Omnia enim vestra sunt, sive Paulus sive Apollo sive Cephas sive mundus, sive vita sive mors, sive præsentia sive futura: omnia vestra sunt, vos autem Christi, Christus autem Dei.* Quia enim illos vehementer perstrinxerat, rursus ipsos recreat. Et superius quidem dicebat, *Adjutores sumus Dei*, et aliis pluribus verbis ipsos consolabatur: hic autem dicit, *Omnia vestra sunt*, doctorum fastum amovens, ostendensque ipsos non modo nihil illis largiri, sed ipsas gratias referre debere: propter illos enim tales effecti sunt, etiamque gratiam acceperunt. Sed quoniam futurum erat, ut illi etiam gloriarentur, ideo hunc

quoque morbum prædicit dicens: *Unicuique sicut Deus dedit; et, Deus incrementum dedit; ut neque illi, quia præbuerunt, altum sapiant; neque hi etiam, quia audierunt, Omnia vestra sunt, sese extollant.* Etenim etiamsi propter vos, at totum a Deo factum est. Tu vero mihi perpendas velim, quomodo usque ad finem perseveret nomen suum et nomen Petri ponere. Quid vero significat illud, *Sive mors?* Etiamsi moriantur, pro vobis moriuntur, periclitantes pro vestra salute. Viden' quomodo rursus discipulorum fastum deprimat, doctores autem extollat? Nam sic illos alloquitur ut pueros nobiles, pædagogos habentes, qui hæreditatem accepturi sunt. Licet etiam alio modo dicere, mortem Adami propter nos fuisse, ut respiceremus; mortem vero Christi, ut servaremur. *Vos autem Christi, Christus vero Dei.* Aliter Christi sumus, et aliter Christus Dei est, et aliter mundus est noster. Nos quippe Christi sumus, ut opus illius; Christus vero Dei, ut germana proles, non ut opus: qua ratione etiam nec mundus est noster¹. Itaque etsi una sit dictio, at diversa sententia. Mundus enim noster est, utpote pro nobis factus; Christus vero Dei est, ut qui ipsum auctorem habeat, quatenus Pater ejus est: nos autem sumus Christi, quia ab ipso conditi sumus. Si illi sunt vestri, inquit, cur facitis contrarium, dum ab ipsis cognominamini, non a Christo et Deo? (*Cap. 4.*) 1. *Sic nos existimet homo ut ministros Christi, et dispensatores mysteriorum Dei.* Postquam illorum arrogantiam depressit, vide jam quomodo illos recreet dicens: *Ut ministros Christi.* Ne itaque, misso Domino, a ministris et famulis nomen accipias. Dispensatores autem dixit, ostendens non omnibus hæc danda esse, sed quibus oportet, et quibus ea sunt dispensanda. 2. *Hic jam quæritur inter dispensatores ut fidelis quis inveniat.* Id est, ne quæ sunt Domini sibi usurpet, nec sibi tamquam domino ea vindicet, sed ut dispensator illa curet. Dispensatoris enim est, ea quæ sibi credita sunt probe administrare, nec quæ domini sunt sua dicere; sed contra quæ sunt sua, domini dicere. Unusquisque hæc cogitans, sive dicendi facultatem habeat, sive pecunias, quod nempe res Domini sibi creditæ sint, non autem suæ, ne illas penes se retineat neque sibi adscribat, sed Deo omnia largienti illas acceptas referat. Vis videre fideles dispensatores? Audi quid dicat Petrus: *Quid nos respicitis quasi propria virtute aut pietate fecerimus hunc ambulare (Act. 3. 12)?* et Cornelio dicebat (a): *Et nos iisdem passionibus obnoxii homines sumus (Act. 14. 15);* et ad Christum: *Ecce reliquimus omnia et sequuti sumus te (Matth. 19. 27).* Et Paulus cum dixisset, *Plus quam omnes laboravi*, subjunxit: *Non ego autem,*

¹ Reg. sic effert hunc locum... *germana proles; mundusque non est noster, ut nostrum opus, sed in quantum nostri causa factus est.*

(a) Hic citata verba non Cornelio dicta fuere a Petro; sed a Paulo iustis, iis qui Barnabæ et sibi ut diu hostias immolaturi erant. Illic memoria habitur Chrysostomus, nisi sit hiatus in serie.

Καὶ πῶς ἂν εἴη τὴν σοφίαν ταύτην ἀποθέσθαι, φησί; Μὴ κεκρημένον ἂ αὐτῶν τοῖς δόγμασιν. Εἶτα ἐπειδὴ οὕτως αὐτῆς σφοδρῶς ἀποστήναι ἐκέλευσε, καὶ τὴν αἰτίαν τίθησι λέγων· *Ἡ γὰρ σοφία τοῦ κόσμου τοῦτου μωρία παρὰ τῷ Θεῷ ἐστίν.* Οὐ γὰρ μόνον οὐδὲν συντελεῖ, ἀλλὰ καὶ ἐμποδίζει. Δεῖ τοίνυν αὐτῆς ἀποστήναι, ἅτε βλαπτούσης. Ὁρᾷς πῶς ἐκ περιουσίας ἤνεγκε τὰ νικητήρια, ἀποδείξας ὡς οὐ μόνον ἡμᾶς οὐδὲν ὠφελει, ἀλλὰ καὶ ἐναντιοῦται; Καὶ οὐδὲ ταῖς οἰκείαις ἀρκεῖται κατασκευαίς, ἀλλὰ καὶ μαρτυρίαν ἐπήγαγε πάλιν, λέγων· *Γέγραπται γάρ· Ὁ δρασσόμενος τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν.* Τῇ πανουργίᾳ, τουτέστιν, ἐν τοῖς οἰκείοις δόλοις αὐτοῦ χειρούμενος. Ἐπειδὴ γὰρ τῇ σοφίᾳ ἐχρήσαντο εἰς τὸ μὴ δεηθῆναι τοῦ Θεοῦ, δι' αὐτῆς ταύτης ἤλεγξεν αὐτοὺς, ὅτι μάλιστα δεόνται τοῦ Θεοῦ. Πῶς, καὶ τίνοι τρόπῳ; Ὅτι μωροὶ γινόμενοι δι' αὐτῆς, εἰκότως δι' αὐτῆς ἐδάωσαν. Οἱ γὰρ νομίζοντες μὴ δεῖσθαι Θεοῦ, εἰς τοσαύτην κατέστησαν χρεῖαν, ὡς ἀλίεων καὶ ἀγραμμάτων ἐλάττους φανῆναι, καὶ αὐτῶν τούτων δεηθῆναι λοιπὸν· διὰ τοῦτο φησιν· Ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν ἐβλεν αὐτούς. Τὸ μὲν γὰρ εἰπεῖν, *Ἀπολῶ τὴν σοφίαν*, πρὸς τὸ μηδὲν χρήσιμον εἰσθαγαεῖν εἰρηται· τὸ δὲ, *Ὁ δρασσόμενος τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν*, πρὸς τὸ δεῖξαι τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν.

β'. Εἶτα καὶ τὸν τρόπον λέγει καθ' ὃν ἐβλεν, ἐτέραν προσθεὶς μαρτυρίαν· *Κύριος γὰρ, φησί, γινώσκει τοὺς διαλογισμοὺς τῶν σοφῶν, ὅτι εἰσι μάταιοι.* Ὅταν δὲ ἡ σοφία ἡ ἀπειρος ταῦτα περὶ αὐτῶν ψηφίζεται, καὶ [82] ἀποφαίνει τοιοῦτους, ποίαν ἐτέραν ζητεῖς ἀποδείξειν τῆς ἐσχάτης ἀνοίας αὐτῶν; Αἱ μὲν γὰρ τῶν ἀνθρώπων κρίσεις πολλαχοῦ διαπίπτουσιν, ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ ψήφος ἀληθής καὶ ἀδέκαστος πανταχοῦ. Στήσας τοίνυν τὸν τρόπον οὕτω λαμπρὸν τῆς ἄνωθεν κρίσεως, καταφορικῶς ὁ λοιπὸν κέχρηται τῷ λόγῳ, πρὸς τοὺς ἀρχομένους ἀποστρέψας αὐτὸν, καὶ λέγων οὕτως· *Ὅστε μηδεὶς καυχάσθω ἐν ἀνθρώποις· πάντα γὰρ ὑμῶν ἐστίν.* Πάλιν ἐπὶ τὸ πρότερον ἐρχεται, δεικνύς ὅτι οὐδὲ ἐπὶ τοῖς πνευματικοῖς ὀφελουσι μέγα φρονεῖν, ἅτε οὐδὲν παρ' ἑαυτῶν ἔχοντες. Ὅταν οὖν ἡ μὲν ἐξῴθεν σοφία βλαβερά ᾗ, τὰ δὲ πνευματικὰ μὴ παρ' ὑμῶν ᾗ δεδομένα, πόθεν ἔχεις καυχᾶσθαι; Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς ἐξῴθεν σοφίας, *Μηδεὶς ἑαυτὸν ἐξαπατάτω*, φησιν, ἐπειδὴ ἐπὶ πράγματι ἐφρόνουν βλαβερῶ· ἐνταῦθα δὲ, ἐπειδὴ τὸ πρᾶγμα ὠφέλιον ἔχει, *μηδεὶς καυχάσθω.* Καὶ ἡμερῶτερον κέχρηται τῷ λόγῳ. *Πάντα γὰρ ὑμῶν ἐστίν· εἴτε Παῦλος εἶτε Ἀπολλῶς εἶτε Κηφᾶς, εἶτε κόσμος, εἶτε ζωὴ εἶτε θάνατος, εἶτε ἐνεστώτα εἶτε μέλλοντα, πάντα ὑμῶν ἐστίν, ὑμεῖς δὲ Χριστοῦ, Χριστὸς δὲ Θεοῦ.* Ἐπειδὴ γὰρ σφόδρα αὐτῶν καθήφατο, πάλιν αὐτοὺς ἀνακτάται. Καὶ ἀνωτέρω μὲν ἔλεγε, *Συνεργοὶ ἐσμεν τοῦ Θεοῦ*, καὶ δι' ἐτέρων δὲ κλειῶν αὐτοὺς παρεμυθήσατο· καὶ ἐνταῦθα δὲ φησι, *Πάντα ὑμῶν ἐστίν*, καθαιρῶν τὸν τῦφον τῶν διδασκάλων, καὶ δεικνύς ὅτι οὐ μόνον οὐδὲν αὐτοῖς χαρίζονται, ἀλλ' ὅτι καὶ οὗτοι ἐκείνοις χάριν ἔχουν ὀφείλουσι· διὰ γὰρ αὐτοὺς τοιοῦτοι γεγόνασιν, ἀλλὰ καὶ

χάριν ἔλαβον. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἐμελλον καὶ αὐτοὶ καυχᾶσθαι, διὰ τοῦτο προεξέκαψε καὶ τοῦτο τὸ νόημα, εἰπὼν· *Ἐκάστῳ ὡς ὁ Θεὸς ἔδωκε*· καὶ, ὅτι Ὁ Θεὸς *ἠδξανε*· ἵνα μήτε ἐκείνοι ὡς παρέχοντες μέγα φρονῶσι, μήτε οὗτοι διὰ τὸ ἀκοῦσαι, ὅτι *Πάντα ὑμῶν ἐστίν*, πάλιν ἐπαίρωνται. Καὶ γὰρ εἰ καὶ δι' ὑμᾶς, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τὸ πᾶν γεγέννηται. Σὺ δὲ μοι σκόπει, πῶς μέχρι τέλους παρέμενε τὸ ἑαυτοῦ νοῦμα καὶ τὸ Πέτρου ὑποτιθεῖς. Τί δὲ ἐστίν, *Εἶτε θάνατος*; Ὅτι κἂν ἀποθνήσκωσι, δι' ὑμᾶς ἀποθνήσκουσι, κινδυνεύοντες ὑπὲρ τῆς ὑμετέρας σωτηρίας. Ὁρᾷς πῶς πάλιν τῶν μὲν μαθητῶν καθεῖλε τὸ φρόνημα, τῶν δὲ διδασκάλων ἐπήρην; Ὡς γὰρ παῖσιν εὐγενέσι παιδαγωγούς ἔχουσι καὶ μέλλουσι πάντα κληρονομεῖν, οὕτω διαλέγεται. Ἐστὶ καὶ ἐτέρως εἰπεῖν, ὅτι καὶ ὁ τοῦ Ἀδάμ θάνατος δι' ἡμᾶς. ἵνα σωφρονισθῶμεν, καὶ ὁ τοῦ Χριστοῦ, ἵνα σωθῶμεν. *Ἦμεῖς δὲ Χριστοῦ, Χριστὸς δὲ Θεοῦ.* Ἐτέρως ἡμεῖς τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐτέρως ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐτέρως ἡμῶν ὁ κόσμος. Ἦμεῖς μὲν γὰρ τοῦ Χριστοῦ, ὡς ἔργον· ὁ δὲ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, ὡς γέννημα γνήσιον, οὐχ ὡς ἔργον, ὡςπερ οὐδὲ ὁ κόσμος ἡμῶν. Ὅστε εἰ καὶ ἓ μία ἡ λέξις, ἀλλὰ διάφορος ἡ ἔννοια. Ἦμῶν μὲν γὰρ ὁ κόσμος, ὡς δι' ἡμᾶς γεγονός· ὁ δὲ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, ὡς αὐτὸν αἰτίον ἔχων κατὰ τὸ Πατέρα εἶναι· ἡμεῖς δὲ τοῦ [83] Χριστοῦ, ὡς ὑπὸ αὐτοῦ κατασκευασθέντες. Εἰ δὲ ἐκείνοι ὑμῶν, φησί, τί τοῦναντίον ἐποιήσατε, αὐτοῖς ἐπονομαζόμενοι, ἀλλ' οὐχὶ τῷ Χριστῷ καὶ τῷ Θεῷ; *Ὅπως ἡμῶς λογιζέσθω ἀνθρώπων, ὡς ὑπηρετὰς Χριστοῦ καὶ οἰκονόμους μυστηρίων Θεοῦ.* Ἐπειδὴ κατέβαλεν αὐτῶν τὸ φρόνημα, ὅρα πῶς πάλιν αὐτὸ ἀνακτάται λέγων· *Ὡς ὑπηρετὰς Χριστοῦ.* Μὴ τοίνυν τὸν δεσπότην ἀφεις, ἀπὸ τῶν ὑπηρετῶν καλοῦ καὶ τῶν διακονομένων. *Οἰκονόμους* δὲ εἶπε, δεικνύς ὅτι οὐχ ἅπασιν αὐτὰ χρὴ διδόναι, ἀλλ' οἷς δεῖ, καὶ οἷς ἄξιον οἰκονομεῖν. *Ὁ δὲ λοιπὸν, ζητεῖται ἐν τοῖς οἰκονόμοις, ἵνα πιστὸς τις εὐρεθῇ.* Τουτέστιν, ἵνα μὴ τὰ δεσποτικὰ σφετερισηται, ἵνα μὴ ὡς δεσπότης ἑαυτῷ ἐκδικῇ, ἀλλ' ὡς οἰκονόμος διοικῇ. Οἰκονόμου γὰρ τὸ διοικεῖν τὰ ἐγγειρισθέντα καλῶς· οὐχ αὐτοῦ λέγειν εἶναι τὰ δεσποτικὰ, ἀλλὰ τοῦναντίον τοῦ δεσπότης τὰ ἑαυτοῦ. Ἐκαστος ταῦτα ἔννοων, καὶ ὁ λόγος ἔχων καὶ ὁ χρήματα κεκτημένος, ὅσον ὅτι ἐπιστεῦθη δεσποτικὰ, καὶ οὐκ ἔστιν αὐτοῦ, μὴ κατεχέτω αὐτὰ παρ' ἑαυτῷ, μήτε ἑαυτοῦ ἐπιψηφίζετω, ἀλλὰ τῷ Θεῷ λογιζέσθω τῷ πάντα δεδωκότι. Θέλεις ἰδεῖν οἰκονόμους πιστούς; Ἄκουσον τί φησιν ὁ Πέτρος· *Τί ἡμῖν ἀτενίζετε, ὡς ἰδίᾳ δυνάμει ἢ εὐσεβείᾳ πεποιηκόσι τοῦ περιπατεῖν αὐτόν;* Καὶ τῷ Κορνηλίῳ δὲ ἔλεγε· *Καὶ ἡμεῖς ὁμοιοπαθεῖς ὑμῖν ἐσμεν ἀνθρώποι· καὶ πρὸς τὸν Χριστὸν δὲ· Ἰδοὺ ἀφήκαμεν πάντα καὶ ἠκολούθησάμεν σοι.* Καὶ ὁ Παῦλος δὲ εἰπὼν, ὅτι *Περισσότερον αὐτῶν πάντων ἐκοπίασα*, ἐπήγαγεν· *Οὐκ ἐγὼ δὲ, ἀλλ' ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἢ σὺν ἐμοί.* Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ πρὸς τοὺς αὐτοὺς ἀποτεινόμενος ἔλεγε· *Τί γὰρ ἔχετε ὁ οὐκ ἔλαβες;* Οὐδὲν γὰρ ἔχετε σὸν, οὐ χρήματα, οὐ λόγον, οὐ ψυχὴν αὐτὴν· καὶ γὰρ καὶ αὕτη τοῦ δεσπότητος.

^a *Legabatur* μὴ κεκρημένον. ^b *Reg.*, καταφορικῶς, quae lectio non spernenda. ^c *Legabatur* ἀνθρώπινος.

^d *Reg.*, ὡς γέννημα γνήσιον, ἡμῶν δὲ ὁ κόσμος οὐχ ὡς ἔργον, ἀλλ' ὡς δι' ἡμᾶς γεγεννημένος. Ὅστε εἰ καὶ. ^e *Reg.*, γεγονός. *Edili*, γεγεννημένος.

γ'. Ὄταν οὖν χρεία καλῆ, καὶ ταύτην κατάθου. Εἰ δὲ φιλοζωεῖς, καὶ κελεύομενος καταθεῖναι ἀντιλέγεις, οὐκέτι πιστὸς οἰκονόμος εἶ. Καὶ πῶς ἐνι Θεοῦ καλοῦντος ἀντιστῆναι; Τοῦτο γὰρ κἀγὼ φημι, καὶ διὰ τοῦτο αὐτὸ μάλιστα θαυμάζω τοῦ Θεοῦ τὴν φιλιανθρωπίαν, ὅτι ἂ δύναται καὶ ἄκοντος σου παρὰ σοῦ λαβεῖν, ταῦτα οὐ βούλεται ἄκοντος εἰσενεχθῆναι, ἵνα καὶ μισθὸν ἔχῃς. Οἷον δύναται τὴν ψυχὴν λαβεῖν ἄκοντος, ἀλλὰ παρ' ἑκόντος βούλεται, ἵνα λέγῃς κατὰ Παῦλον· *Καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω*. Δύναται σου τὴν δόξαν λαβεῖν ἄκοντος καὶ ποιῆσαι ταπεινὸν, ἀλλὰ παρ' ἑκόντος θέλει, ἵνα ἀμοιβὴν ἔχῃς. Δύναται σε ποιῆσαι πένητα, καὶ μὴ βουλόμενον, ἀλλ' ἑκόντα σε βούλεται γενέσθαι τοιοῦτον, ἵνα σοι πλέξη στεφάνους. Εἶδες Θεοῦ φιλιανθρωπίαν; εἶδες νωθεῖαν ἡμετέραν;

Ἐπ' ἀξιώματος ἐγένου μεγάλου, καὶ ἀρχῆς ἐπελάθου ποτὲ ἐκκλησιαστικῆς; Μὴ μέγα φρόνει· οὐ σὺ τὴν δόξαν ἐκτῆσαι, ἀλλ' ὁ Θεὸς σε ἐνέδουσεν. Ὡς ἀλλοτρίας τοῖνον φείδου, μὴ καταχρῶμενος αὐτῇ, μηδὲ ἀποχρῶμενος [84] εἰς τὰ μὴ προσήκοντα, μηδὲ φυσώμενος, μηδὲ σφετεριζόμενος, ἀλλὰ πένητα ταυτὸν εἶναι νόμιζε καὶ ἄδοξον. Οὐ γὰρ, εἰ πορφυρᾶν βασιλικὴν ἐνεχειρισθῆς φυλάττειν, εἶδει καταχρήσασθαι τῇ στολῇ καὶ λυμῆνασθαι, ἀλλὰ μετὰ πλειονος αὐτὴν τῆς ἀκριβείας τηρεῖν τῷ δεδωκότι. Λόγον ἔλαβες; Μὴ φυσῶ, μηδὲ ἀλαζονεύου· οὐ γὰρ ἐστὶ σὸν τὸ χάρισμα. Μὴ ἀγνώμων ἔσο περὶ τὰ δεσποτικά, ἀλλὰ διάνεμε τοῖς συνδούλοις, καὶ μήτε ὡς ἐπὶ ἰδιοῦ ἐπαίρου τοῦτοις, μήτε φείδου ὡστε διανέμειν. Κἂν παιδάς ἔχῃς, τοῦ Θεοῦ ἔχεις· ἂν οὕτω νομίζῃς, καὶ ἔγουν εὐχαριστήσεις, καὶ ἀφαιρεθεὶς οὐκ ἀλγῆσεις· οἷος ἦν ὁ Ἰωβ λέγων· *Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλετο*. Πάντα γὰρ παρὰ τοῦ Χριστοῦ ἔχομεν· καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι δι' αὐτοῦ ἔχομεν, καὶ τὸ ζῆναι καὶ τὸ ἀναπνεῖν, καὶ τὸ φῶς καὶ τὸν ἄερα καὶ τὴν γῆν· κἂν ἀποκλείῃ τι τούτων, ἀπωλόμεθα καὶ διεσθάρημεν· πάροικοι γὰρ ἔσμεν καὶ παρεπίδημοι. Τὸ δὲ ἔμῳν καὶ τὸ σὸν τούτου ῥήματα ἐστὶ φιλά· μόνον· ἐπὶ δὲ πραγμάτων οὐχ ἔστηκε. Καὶ γὰρ εἰ τὴν οἰκίαν σὴν εἶναι φῆς, ῥῆμά ἐστι πρᾶγματός ἔρημον. Καὶ γὰρ καὶ ὁ ἄηρ καὶ γῆ καὶ ὕλη τοῦ Δημιουργοῦ, καὶ σὺ δὲ αὐτὸς ὁ κατασκευάσας αὐτὴν, καὶ τὰ ἄλλα δὲ πάντα. Εἰ δὲ ἡ γῆ σὴ, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἀόητος, οὐ διὰ τὸν θάνατον μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸ τοῦ θανάτου διὰ τὸ τῶν πραγμάτων εὐρίπιστον. Ταῦτ' οὖν συνεχῶς παρ' ἑαυτοῖς γράφομενος, φιλοσοφῶμεν, καὶ δύο τὰ μέγιστα κερδανούμεν· εὐχάριστοι τε γὰρ ἐσόμεθα καὶ ἔχοντες καὶ ἀφαιρούμενοι, καὶ οὐ μὴ δουλεύσωμεν τοῖς παρατρέχουσι καὶ τοῖς οὐκ ἡμῶν. Κἂν γὰρ χρήματα λάβῃ, τὰ αὐτοῦ ἔλαβε, κἂν τιμὴν, κἂν δόξαν, κἂν τὸ σῶμα, κἂν αὐτὴν τὴν ψυχὴν· κἂν τὸν υἱὸν τὸν σὸν λάβῃ, οὐ τὸν σὸν ἔλαβεν υἱὸν, ἀλλὰ τὸν δοῦλον τὸν ἑαυτοῦ. Οὐ γὰρ σὺ αὐτὸν ἔπλασας, ἀλλ' ἔκεινος ἐποίησε· σὺ δὲ ὑπέρτης μόνον τῇ παρῶν, τὸ δὲ πᾶν αὐτὸς εἰργάσατο. Εὐχαριστήσωμεν τοῖνον ὅτι κατηξιώθημεν ὑπηρετῆσαι τῷ πρᾶγματι. Ἄλλὰ τί; ἐβόλου διαπαντὸς ἔχειν; Τοῦτο ἀγνώμονος πάλιν, καὶ οὐκ εἰδότες, ὅτι ἀλλότριον εἶχες, καὶ οὐκ ἴδιον. Ὅσπερ οὖν οἱ ἐτοιμῶς ἀφιστάμενοι Ἰσασιν, ἔτι οὐ τὰ αὐτῶν ἔχουσιν, οὕτως οἱ ἀλγοῦντες τὰ βασιλικὰ σφετερίζονται. Εἰ γὰρ ἡμεῖς οὐκ ἐσμὲν ἑαυτῶν, πῶς ἐκεῖνοι ἡμῶν; Διπλῆ γὰρ ἔσμεν αὐτοῦ,

καὶ τῷ τῆς κτίσεως καὶ τῷ τῆς πίστεως λόγῳ. Διὰ τοῦτο φησὶν ὁ Δαυὶδ· *Ἡ ὑπόστασις μου παρὰ σοὶ ἐστὶ*· καὶ ὁ Παῦλος δὲ, ὅτι *Ἐν αὐτῷ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν*. Καὶ τὸν περὶ τῆς πίστεως γυμνάζων λόγον φησὶν· *Οὐκ ἐστὲ ἑαυτῶν, καὶ τιμῆς ἠγοράσθητε*. Τὰ πάντα γὰρ τοῦ Θεοῦ. Ὄταν οὖν καλῆ καὶ βούληται λαβεῖν, μὴ κατὰ τοὺς ἀγνώμονας τῶν οἰκετῶν φύρωμεν τὸν λόγον, μηδὲ νοσιζώμεθα τὰ δεσποτικά. Ἡ ψυχὴ σου οὐκ ἐστὶ σὴ, καὶ πῶς τὰ χρήματά ἐστὶ σά; Πῶς οὖν ἀναλίσκες εἰς οὐδὲν δέον τὰ μὴ σά; οὐκ οἶδας ὅτι διὰ τοῦτο μέλλομεν ἐγκαλεῖσθαι, κακίως αὐτοῖς [85] χρησόμενοι; Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἐστὶν ἡμετέρα, ἀλλὰ τοῦ Δεσπότη, εἰς τοὺς ὁμοδούλους ἔρχην δαπανᾶν. Τοῦτο γοῦν καὶ ὁ πλούσιος ἐκεῖνος ἐνεκαλεῖτο, ὅτι μὴ ἐποίησε, καὶ οἱ μὴ θρέψαντες τὸν Κύριον. Μὴ τοῖνον λέγε, ὅτι Τὰ ἑμαυτοῦ ἀναλίσκω, καὶ ἐκ τῶν ἑμαυτοῦ τρωπῶ. Οὐκ ἀπὸ τῶν σεουτοῦ, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἀλλοτρίων· ἀλλοτρίων δὲ λέγω, ἐπειδὴ σὺ βούλει· ἐπεὶ σὰ βούλεται εἶναι ὁ Θεὸς τὰ ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν ἐχειρισθέντα σοι. Γίνεται δὲ σὰ τὰ ἀλλότρια, ἂν εἰς ἐτέρους ἀναλώσῃς· ἂν δὲ εἰς σαυτὸν ἀναλώσῃς ἀφειδῶς, ἀλλότρια γέγονε τὰ σά. Ἐπειδὴ γὰρ ὡμῶς αὐτοῖς κέχρησαι, καὶ λέγεις, ὅτι Τὰ ἐμὰ εἰς ἐμὴν ἀπόλαυσιν μόνον ἀναλωθῆναι δίκαιον, διὰ τοῦτο ἀλλότρια αὐτὰ λέγω. Κοινὰ γὰρ ἐστὶ σὰ καὶ τοῦ συνδούλου, ὡσπερ ἥλιος κοινός καὶ ἄηρ καὶ γῆ καὶ τὰ ἄλλα πάντα. Καὶ καθάπερ ἐπὶ τοῦ σώματος, καὶ παντός ἐστὶ τοῦ σώματος καὶ ἐνός ἐκάστου μέλους ἡ διακονία· ὅταν δὲ ἐνός μόνου γίνεται μέλους, καὶ τὴν ἴδιαν ἀπόλαυσιν ἐνέργειαν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν χρημάτων συμβαίνει.

δ'. Καὶ ἵνα σαφέστερον ὁ λέγω γένηται, ἡ τροφή τοῦ σώματος ἢ κοινὴ δεδομένη τοῖς μέλεσιν, ἂν εἰς ἓν ἔλθῃ μέλος, κάκεινον λοιπὸν ἀλλοτρία γίνεται. Ὄταν γὰρ μὴ δυναθῆ πεφθῆναι μηδὲ θρέψαι, ἀλλοτρία κάκεινον γέγονεν. Ἄν δὲ κοινὴ γένηται, κάκεινου καὶ πάντων ἐστὶν ἴδια. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν χρημάτων, ἂν σὺ μόνος ἀπολαύσῃς, καὶ σὺ ἀπίωσας. Οὐ γὰρ αὐτὸν καρπώσῃ τὸν μισθόν, ἂν δὲ μετὰ τῶν ἄλλων κτήσῃ, τότε μᾶλλον ἔσται σὰ, καὶ τότε καρπώσῃ τὴν ὠφέλειαν. Οὐχ ὁρᾷς ὅτι χεῖρες διακονοῦνται, καὶ στόμα λαλεῖ, καὶ γαστήρ δέγεται; μὴ λέγει ἡ γαστήρ, Ἐπειδὴ ἐδεξάμην, ὀφείλω τὸ πᾶν κατέχειν; Μὴ τοῖνον, μηδὲ ἐπὶ τῶν χρημάτων τοῦτο σὺ λέγε· τοῦ γὰρ δεχομένου, τὸ μεταδιδόναι. Ὅσπερ οὖν κακία γαστρός, τὴν κατέχειν τὰ βρώματα, καὶ μὴ διανέμειν· παντὶ γὰρ τῷ σώματι λυμᾶνεται· οὕτω κακία τῶν πλουτούντων, τὸ κατέχειν ὑπερ ἔχουσι παρ' ἑαυτοῖς· τοῦτο γὰρ καὶ ἑαυτοῦς καὶ τοὺς ἄλλους ἀπόλλυσιν. Ὁ ὀφθαλμὸς πάλιν τὸ πᾶν δέχεται φῶς· ἀλλ' οὐ τοῦτο ὁ αὐτὸς κατέχει μόνος, ἀλλ' ὀλόκληρον φωτίζει τὸ σῶμα. Οὐδὲ γὰρ ἔχει φύσιν παρ' ἑαυτῷ κατέχειν, ἕως ἂν ὀφθαλμὸς ἦ. Αἱ βῖνες πάλιν αἰσθάνονται εὐωδίας· ἀλλ' οὐ κατέχουσιν αὐτὴν μόναι, ἀλλ' ἐγκεφάλῳ παρεμπουσι, καὶ στόμαχον ἐν εὐωδίᾳ τιθέασιν, καὶ ὀλόκληρον δι' αὐτῶν ἀνακτύνεται τὸν ἄνθρωπον. Οἱ πόδες μόνον βαδίζουσιν· ἀλλ' οὐκ ἑαυτοὺς μεταφέρουσι μόνον, ἀλλὰ καὶ ὄλον μετατιθέασιν τὸ σῶμα. Οὕτω καὶ σὺ, ὅπερ ἂν ἐχειρισθῆς, μὴ κάτεχε μόνος, ἐπεὶ τῷ παντὶ λυμᾶνῃ, καὶ σαυτῷ πρὸ τῶν ἄλλων. Οὐκ ἐπὶ τῶν μελῶν δὲ μόνον ἴδοι τις ἂν τοῦτο γινόμενον. Καὶ γὰρ ὁ σιδηροκόπος, εἰ βουλη-

* *Aberat praepositio.* b Ita Reg., probe. Editi, πάντα γὰρ τὰ τοῦ Χριστοῦ ἔχομεν, perperam.

o Reg., παρὰ σοῦ, quae lectio sententiam mutaret. d *Legebatur* φῶνωμεν. e Ita Reg. Editi vero, οὐ διὰ τοῦτο.

sed gratia Dei necum (1. Cor. 15. 10). Et alibi eodem alloquens dicebat: *Quid enim habes quod non accepisti* (1. Cor. 4. 7)? Nihil enim habes tuum, non pecunias, non verbum, non ipsam animam: nam et ipsa Domini est.

3. Cum igitur opus fuerit, hanc quoque depone. Quod si vitam amas, et si deponere jussus, contradicis, jam non fidelis dispensator es. Et quomodo licet Deo vocante resistere? Nam ego quoque hoc dico, et propter hoc ipsum admiror Dei benignitatem: quæ enim potest ille, etiam te invito a te accipere, ea non vult te invito inferri, ut mercedem habeas. Exempli causa, potest animam te invito accipere, sed vult te volente, ut cum Paulo dicas: *Quotidie morior* (1. Cor. 15. 31). Potest gloriam tuam accipere te invito, teque humilem reddere; sed vult te quoque volente, ut remunerationem habeas. Potest te etiam invitum pauperem reddere, sed te volentem cupit talem fieri, ut tibi coronas nectat. Vidistin' Dei benignitatem? vidistin' socordiam nostram?

Fastus sacerdotum reprimitur. — Ad magnam pervenisti dignitatem, et principatum assequutus es ecclesiasticum? Ne altum sapias: non tu gloriam obtinuisti, sed illa te Deus induit. Illa igitur ut aliena utere: ne illam ad ea, quæ non decet, adhibeas, ne inferis, ne tibi vindices, sed pauperem et inglorium te esse putato. Neque enim, si purpura regia tibi servanda tradita esset, oporteret abuti veste illamque labefactare, sed cum majori accuratatione ipsam danti servare. Verbi facultatem accepisti? Ne inferis, neque arroganter agas: neque enim tuum est munus et donum. Ne ingratus esto circa ea quæ sunt Domini, sed ea conservis distribue; neque ideo, ac si tua essent, extollaris, neque parvus sis in illis distribuendis. Et si filios habes, Dei filios habes: si ita existimés, gratias ages si habeas, iisque sublatis non dolebis. Talis erat Job dicens: *Dominus dedit, Dominus abstulit* (Job. 1. 21). Omnia enim a Christo habemus; etiamque quod simus ab illo habemus, et vitam et respirationem et lucem et aerem et terram; et si quid ex illis abstulerit, periimus et interiimus: advenæ enim sumus et peregrini. Illud enim, *meum* et *tuum*, verba tantum sunt sine re. Nam si domum esse tuam dicas, verbum est re vacuum. Etenim et aer et terra et materia Conditoris sunt, ut et tu ipse, qui illam struxisti, aliaque omnia. Si autem usus est tuus, ille quoque incertus est, non ob mortem tantum, sed etiam ante mortem ob rerum instabilitatem. Hæc ergo apud nos assidue describentes, philosophemur et duo quæ sunt maxima lucrabimur. Nam et grati erimus et dum tenemus et dum a nobis auferuntur, neque serviemus iis quæ præterfluunt nec nostra sunt. Nam si pecunias acceperit, sua accepit; si honorem, si gloriam, si corpus, si ipsam animam; si filium tuum acceperit, non filium tuum, sed servum suum accepit. Non enim tu ipsum formasti, sed ille fecit: tu autem ejus adventui administrator tantum fuisti, totum autem ille fecit. Gratias

igitur agamus, quod operis administri fieri dignati simus. Sed quid? eumne perpetuo habere voluisti? Hoc ingrati est et ignorantis te alienum habuisse, non tibi proprium. Quemadmodum ii, qui parati sedcedunt, sciunt se non sua habere: sic qui dolent, regia sibi usurpant. Nam si nos non sumus nostri, quomodo illi nostri sunt? Duplici enim ratione illius sumus, et secundum creationem et secundum fidem. Ideoque David dicit: *Substantia mea apud te est* (Psal. 38. 8); et Paulus: *In ipso vivimus, movemur, et sumus* (Act. 17. 28). Et de Fide tractans dicit: *Non estis vestri, et pretio empti estis* (1. Cor. 6. 19. 20). Omnia quippe Dei sunt. Cum ergo vocaverit et accipere voluerit, ne tanquam ingrati servi rationes conturbemus, neque ea quæ Domini sunt usurpemus. Anima tua non est tua, et quomodo pecuniæ tuæ erunt? Cur ergo ea, quæ tua non sunt, in iis quæ non oporteret impendis? nescis nos ideo accusandos fore, quod illis male usi simus? Quia ergo non sunt nostræ, sed Domini, oportuit illas conservis elargiri. Ideo certe dives ille accusabatur, quod hoc non fecisset; sic et qui Dominum non aluerunt. Ne itaque dicas, Mea impendo, meis fruor. Non tuis certe, sed alienis: alienis autem dico, quia tu vis, quia tua vult esse Deus, quæ tibi pro fratribus tradita sunt. Aliena autem illa tunc tua fiunt, cum aliis distribuis; sin autem in te ipsum largiter insumpseris, tunc tua illa aliena fiunt. Quia enim inhumaniter illis usus es, dicisque, *Æquum est ut mea in meum usum et fructum impendantur*; ideo aliena illa dico. Communia enim sunt, et ad conservum etiam tuum pertinent, quemadmodum et sol communis est, et aer et terra aliaque omnia. Et sicut in corpore ministerium est et totius corporis et unuscujusque membri; cum autem unius tantum membri est, propriam perdit operationem: ita et in pecuniis accidit.

4. *Pecuniarum usus quis esse debeat.* — Et ut id quod dico clarius evadat, cibus corporeus qui membris communis datur, si ad unum venerit membrum, alienus illi efficitur: cum enim non possit concoqui et nutrire, alienus evadit: si autem communis sit, et illius et aliorum membrorum proprius est. Ita etiam in pecuniis: si tu solus illis fruaris, tu quoque illas perdidisti; neque enim mercedem accipies: si vero cum aliis possideas, tunc magis tuæ erunt, et tunc utilitatem accipies. Annon vides, quod manus ministrent, os emolliat, et venter recipiat? num dicit venter: Quia recepi, totum retinere debeo? Ne ergo tu quoque de pecuniis ita loquaris: recipientis enim est elargiri. Quemadmodum ergo ventris vitium est, cum cibos retinet nec distribuit; toti enim corpori perniciem infert: ita etiam divitum vitium est, cum ea quæ habent apud se retinent: hoc enim et ipsos et alios perdit. Oculus item totam lucem recipit; sed non totam sibi retinet; nam corpus totum illuminat. Neque enim id ex natura sua habet ut totum retineat, donec oculus est. Nares etiam honos sentiunt odores; sed non totos retinent, sed in cerebrum mittunt, et stomachum in bono odore servant, totum-

que hominem recreant. Pedes item soli incedunt; sed non se solos transferunt, sed et totum corpus transferunt. Ita et tu quod tibi commisit fuit ne solus retineas, quia omnibus tibi primum perniciem inferes. Non in membris tantum observes. Faber enim ferrarius, si neminem velit arte sua frui, et seipsum et alias artes pessumdat. Sutor similiter, agricola, pistor, et singuli qui necessarias artes exercent, si neminem alium arte sua frui velint, non alios tantum, sed se cum aliis perdunt. Ecquid de divitibus loquor? Nam pauperes quoque si vestram avaritiam et divitum nequitiam sectarentur, vos magnopere læderent ac cito vos pauperes redderent, imo etiam perderent, si iis qui opus habent sua præbere nolent: exempli causa, agricola manuum suarum laborem, nauta commercium per navigationem partum, miles suam in bello fortitudinem. Ideo, si non aliud, pudore affecti benevolum illorum animum imitemini. Nemini divitias impertis? Ergo ne quidquam ab alio accipias: si autem ita fiat, evertentur omnia. Ubique enim dare et accipere bonorum multorum initium est, in seminibus, in discipulis, in artibus. Nam si quis voluerit artem penes se retinere, et sese et totum mundum evertit. Agricola si semina domi suffossa retineat, gravem inducet famem. Sic et dives si in pecuniis hoc faciat, seipsum prius quam pauperes perdet, gehennæ flammam graviores capiti suo apparatus. Ut ergo doctores, etiamsi multos habeant discipulos, singulis artem suam impertiant: ita et tu multos acquiras beneficio affectos: et dicant omnes,

Hunc liberavit a paupertate, illum a periculis; et, Ille periisset, nisi cum gratia Dei patrocinio tuo ereptus fuisset: et quod hunc a morbo, alium a syncope phantasia eximeris, alium hospitem exceperis, alium nudum vestieris. Innumeris divitiis et thesauris meliora sunt hæc verba; omnesque ad se convertunt magis quam vestimenta aurea, equi et mancipia. Hæc enim id efficiunt, ut gravis et molestus videatur; atque ut communis hostis odio habeatur: illa vero ut patrem communem ac beneficium deprecant; et quod omnium maximum est, Dei benevolentia tua semper gesta sequatur. Dicat ergo hic, Filium mecum dote locavit; alius, Filium meum in virorum numerum afferri curavit; alius, Calamitatem meam solvit; alius, Me a periculis eripuit. Hæc coronis aureis meliora verba sunt, mille nimirum præcones benignitatis propriæ in civitate habere: hæc voces, præconum qui ante magistratum incedunt voce longe dulciores suavioresque sunt, vocari nempe servatorem, beneficium, patronum, quæ sunt Dei nomina: non artem avarum, arrogantem, insatiabilem, parcum. Ne, quæso, ne ullam talem vocem appetamus, sed omnino contrarias. Nam si hæc in terris prolata, ita splendidum et illustrem reddunt; cum ea scripta fuerint in caelis, et in die futuro Deus illa protulerit, cogita quanta frueris claritate, quanto splendore: quem nos omnes assequi contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XI.

CAP. 4. v. 5. *Mihi autem pro minimo est ut a vobis judicer, aut ab humano die; sed neque meipsum judico; 4. (nihil enim mihi conscius sum; sed non in hoc justificatus sum); qui autem judicat me, Dominus est.*

1. Cum aliis malis nescio quomodo inductus est in hominum naturam curiositatis et importunæ perquisitionis morbus: quem etiam Christus castigavit dicens: *Nolite judicare, ut non judicemini (Matth. 7. 1)*. Quod certe nullam voluptatem habet, ut habent cætera peccata, sed solam poenam ac supplicium. Nam cum innumeris repleti sinus malis, et trabes feramus in oculis, proximi peccata, etiam ea quæ a festucis nihil differunt, accurate examinamus: sicut etiam Corinthi accidit. Viros namque pios et Deo caros propter invidiam traducebant et ejiciebant, alios vero, qui innumeris erant vitiis onusti, magni faciebant propter eloquentiam. Deinde, tanquam iudices sedentes, hæc petulanter pronuntiabant: Hic dignus est, iste melior illo est; et hic illi inferior, et ille isto melior; et sua lugere mala non curantes, aliorum iudices erant; hincque gravis bella concitabant. Paulus ergo hunc morbum tollens, vide quam prudenter illos corrigat. Postquam enim dixit, *Hic jam quaeritur inter dispensatores ut fidelis quis inveniat, et videbatur illis aditum dare ad judicandam et exa-*

minandam cujusque vitam; hoc vero seditionem concitabat: ne hoc illis accideret, ab hac altercatione illos abduxit, dicens: *Mihi autem pro minimo est ut a vobis judicer; rursus sermonem personam suam spectantem proferens. Quid sibi vult autem illud, Mihi autem pro minimo est ut a vobis judicer, aut ab humano die? Indignum me judico, inquit, qui a vobis judicer; et quid dico a vobis? sed etiam a quocumque aliquo. Sed nemo Paulum arrogantiae accuset, si nullum hominem dignum esse dicat, qui contra se calculum ferat. Primo enim non propter se hoc dicit, sed ut alios ab illorum molestia eripiat: deinde non ad Corinthios tantum res spectat; sed etiam seipsum a tali iudicio removet, majus sua mente dicens de talibus calculum ferre: subiunxit ergo, *Neque meipsum judico*. Ad hæc vero causa quoque examinanda est, quæ motus hæc dicebat: solet enim sæpe magnifice loqui, non ex fastu vel arrogantia, sed ex optima dispensatione: quandoquidem nunc non ipse sese extollens, sed alios deprimens, hæc loquitur, ut dignitatem sanctis addat. Quod enim admodum humilis esset, audi quid dicat, inimicorum hac de re testimonium in medium adducens: *Præsentia corporis infirma est, et sermo contemptus (2. Cor. 10. 10)*; et rursus, *Novissime autem tanquam abortivo visus est et mihi (1. Cor. 15. 8)*. Attamen humilis ille, tempo-*

θεῖα^a μηδενὶ μεταδοῦναι τῆς τέχνης, καὶ ἑαυτὸν καὶ τὰς λοιπὰς ἀνατρέπει τέχνας. Ὁ σκυτοτόμος ὀμοκάς, ὁ γεωργός, ὁ σιτοποῖός, καὶ ἕκαστος δὲ τῶν ἀναγκαίων ἐπιτηδεύμα μεταίοντων, εἰ βουληθεῖη μὴ μεταδοῦναι ἐτέρῳ τῶν ἀπὸ τῆς τέχνης, οὐχὶ τοὺς ἀλλοῦς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἑαυτὸν τοῖς ἄλλοις προσάπολει. Καὶ τί λέγω τοὺς πλουτοῦντας; Καὶ γὰρ οἱ πένητες, εἰ τὴν ὑμετέραν τῶν πλεονεκτούντων καὶ πλουτούντων κακίαν μετήλθον, μέγιστα ἂν ὑμᾶς [86] ἐδιδάσκον, καὶ ταχέως ἂν ὑμᾶς ἐποίησαν πένητας, μᾶλλον δὲ καὶ ἀπόλεσον, εἰ μὴ θεομόνους τῶν ἑαυτῶν μεταδοῦναι ἡβουλήθησαν· οἷον, ὁ γηπόνητος τῆς ἀπὸ τῶν χειρῶν ἐργασίας, ὁ ναύτης τῆς ἀπὸ τοῦ πλεῖν ἐμπορίας, ὁ στρατιωτὴς τῆς ἀριστείας τῆς ἀπὸ τῶν πολέμων. Ὡστε εἰ καὶ μηδὲν ἕτερον, τοῦτο γοῦν αἰδέσθητε, καὶ τὴν ἐκείνων μιμησάσθε φιλοφροσύνην. Οὐ μεταδίδω· τοῦ πλούτου οὐδενί; Οὐκοῦν μὴ μεταλάβῃς παρ' ἐτέρου μηδενός· εἰ δὲ τοῦτο ἔσται, τὰ πάντα ἀνατραπήσεται. Πανταχοῦ γὰρ τὸ διδοῦναι καὶ μεταλαμβάνειν ἀρχὴ πολλῶν ἐστὶν ἀγαθῶν, ἐπὶ σπερμάτων, ἐπὶ μαθητῶν, ἐπὶ τεχνῶν. Ἄν γὰρ βουληθῆ τις παρ' ἑαυτῷ κατέχειν τὴν τέχνην, καὶ ἑαυτὸν καὶ τὸν βίον ἀνέτρεψεν ἅπαντα. Καὶ ὁ γεωργός τὰ σπέρματα ἂν οἴκοι κατορύξας φυλάττοι, λιμὸν ἐργάσεται χαλεπόν· οὕτω καὶ ὁ πλοῦσιος ἂν ἐπὶ τῶν χρημάτων τοῦτο ποιῆ, πρὸ τῶν πενήτων ἑαυτὸν ἀναιρήσει, τὴν φλόγα τῆς γαστρίδος χαλεπωτέραν κατὰ τῆς ἑαυτοῦ σωρεύων κεφαλῆς. Ὡσπερ οὖν οἱ διδάσκαλοι, καὶ πολλοὺς ἔχουσι τοὺς μαθητάς, ἐκάστῳ μεταδίδοσι τῆς τέχνης· οὕτω καὶ σὺ πολλοὺς κτῆσαι τοὺς εὐεργετούμενους· καὶ λεγέτωσαν ἅπαντες, ὅτι τὸν θεὸν ἀπήλλαξε πενίας, καὶ τὸν θεὸν κινδύνων· καὶ, Ὁ θεὸς ἂν ἀπώλετο, εἰ μὴ μετὰ τὴν χάριν τοῦ θεοῦ

^a Reg., γινόμενον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν τεχνῶν. Καὶ γὰρ ὁ χαλκοτόμος εἰ βουληθεῖη.

τῆς σῆς ἀπέλαυσε προστάσιος· καὶ ὅτι τῷ θεῷ τὴν νόσον ἔλυσε, ἕτερον συκοφαντίας ἀπήλλαξας, ἄλλον ξένον ὄντα συνήγαγε, ἄλλον γυμνὸν ὄντα περιέβαλε. Μυρίου πλούτου καὶ πολλῶν θησαυρῶν βελτίω τὰ βήματα ταῦτα ἢ ἐπιστρέφει πάντας μᾶλλον τῶν ἰματίων τῶν χρυσῶν καὶ τῶν ἱππῶν καὶ τῶν ἀνδραπόδων. Ἐκεῖνα μὲν γὰρ καὶ φορτικὰ^c ποιεῖ φαίνεσθαι, καὶ ὡς κοινὸν ἔχθρον μισεσθαι· ταῦτα δὲ ὡς πατέρα κοινὸν καὶ εὐεργέτην ἀνακηρύττει· καὶ ὁ πάντων μέγιστός ἐστιν, ἢ παρὰ τοῦ θεοῦ εὐνοια ἀπανταχοῦ σοι τῶν πράξεων ἔπεται. Λεγέτω τοίνυν ὁ θεὸς, ὅτι Ἐμοὶ τὴν θυγατέρα συνεξέδωκεν· ἕτερος, Ἐμοὶ δὲ τὸν υἱὸν εἰς ἄνδρα ἐμφανῆναι παρεσκεύασε· καὶ ἄλλος, ὅτι τὴν συμφορὰν ἔλυσε· καὶ ἕτερος, ὅτι τῶν κινδύνων ἀπήλλαξε. Ταῦτα στεφάνων χρυσῶν βελτίω τὰ βήματα, μυρίους κήρυκας ἐν τῇ πόλει τῆς οἰκείας φιλανθρωπίας ἔχειν· αὐταὶ αἰφωνα τῆς φωνῆς τῶν κηρύκων τῶν πρὸ τῶν ἀρχόντων βαδίζοντων ἡβόων πολλῶ καὶ γλυκυτέραι, τὸν σωτήρα, τὸν εὐεργέτην, τὸν προστάτην, ἐκ τοῦ θεοῦ καλεῖσθαι ὀνόματα, ἀλλὰ μὴ πλεονέκτην καὶ ἀλαζόνα καὶ ἀκόρεστον καὶ σμικρολόγον. Μὴ παρακαλῶ, μηδενὸς τούτων ἐπιθυμήσωμεν τῶν βήματων, ἀλλὰ τῶν ἐναντίων. Εἰ γὰρ ἐπὶ γῆς ταῦτα λεγόμενα λαμπρὸν οὕτω ποιεῖ καὶ περιφανῆ, ἔταν ἐν οὐρανῷ ταῦτα γράφεται, καὶ ὁ θεὸς ταῦτα κατὰ τὴν ἡμέραν ἀνακηρύττει τὴν μέλλουσαν, ἐννόησον ὅσης ἀπολαύσῃ τῆς περιφανείας, ὅσης τῆς λαμπρότητος· ἣς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^b *Aberat* ταῦτα. ^c *Savillus legendum putat φορτικόν, et certe melius quadraret ad seriem.*

[87] ΟΜΙΛΙΑ ΙΑ'.

Ἐμοὶ δὲ εἰς ἐλάχιστόν ἐστιν, ἵνα ὑψ' ὑμῶν ἀνακριθῶ, ἢ ὑπὸ ἀνθρωπίνης ἡμέρας· ἀλλ' οὐδὲ ἔμμαντὸν ἀνακρίνω [οὐδὲν γὰρ ἔμμαντὸν σύννοισα· ἀλλ' οὐκ ἐν τούτῳ δεδικαιώμαι]· ὁ δὲ ἀνακρίτων με, Κύριός ἐστι.

α'. Μετὰ τῶν ἄλλων κακῶν οὐκ οἶδα πῶς ἐπεισῆλθε τῇ τῶν ἀνθρώπων φύσει τὸ τῆς περιεργίας καὶ τὸ τῆς πολυπραγμοσύνης τῆς ἀκαίρου νόσημα· ὁ καὶ ὁ Χριστὸς ἐκόλασεν εἰπών· *Μὴ κρίνετε, ἵνα μὴ κριθῆτε*· ὅπερ ἦδονην μὲν οὐδεμίαν ἔχει, καθάπερ καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ἀμαρτημάτων, κόλασιν δὲ μόνον καὶ τιμωρίαν. Καὶ γὰρ μυρίων αὐτοὶ γέμοντες κακῶν, καὶ τὰς δοκοὺς ἐπὶ τῶν ὀμμάτων φέροντες, τῶν ἀμαρτημάτων τοῦ πλησίον, κάρφους οὐδὲν διαφερόντων, ἀκριβεῖς γινόμεθα ἐξετάσταί· ὥσπερ καὶ ἐν τῇ Κορινθῷ τοῦτο συνέβαινε. Ἀνδρας γὰρ εὐλαβεῖς καὶ Θεῷ φίλους διὰ τὴν ἀμαθίαν ἐκωμώδουν καὶ ἐξέβαλλον, τοὺς δὲ μυρίων γέμοντες κακῶν ἐνέκρινον διὰ τὴν εὐγνωσίαν. Εἶτα, καθάπερ δικασταὶ προκαθήμενοι, τοιαῦτα μετὰ προπτείας· ἐψηφίζοντο· Ὁ θεὸς ἄξιός, ὁ θεὸς τοῦ δεινῶς ἀμίειν· καὶ οὕτως ἐκείνου καταδεέστερος, κακείνος τούτου βελτίων· καὶ ἀφέντες τὰ ἑαυτῶν πενθεῖν κακὰ, ἕτεροις ἐγένοντο δικασταί, καὶ ταύτῃ πολέμου ἀνήπτων πάλιν χαλεπούς. Ὁ Παῦλος οὖν ἀναιρῶν τοῦτο τὸ νόσημα, ὅρα πῶς αὐτοὺς διορθοῦται συνεπῶς. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, Ὁ δὲ λοιπὸν, *ζητεῖται ἐν τοῖς οἰκονόμοις, ἵνα*

πιστός τις εἴρησῃ, καὶ ἐδόκει πάροδον αὐτοῖς διδοῦναι τοῦ κρίνειν καὶ ἐξετάζειν τὸν ἐκάστου βίον· τοῦτο δὲ τὴν στάσιν ἐπέτριβεν· ἵνα μὴ τοῦτο πάθωσιν, ἀπήγαγεν αὐτοὺς τῆς τοιαύτης ἐρεσχέλιας, λέγων· Ἐμοὶ δὲ εἰς ἐλάχιστόν ἐστιν, ἵνα ὑψ' ὑμῶν ἀνακριθῶ· πάλιν ἐπὶ τοῦ οἰκείου προσώπου τὸν λόγον προάγων. Τί δὲ ἐστὶν, Ἐμοὶ δὲ εἰς ἐλάχιστόν ἐστιν, ἵνα ὑψ' ὑμῶν ἀνακριθῶ, ἢ ὑπὸ ἀνθρωπίνης ἡμέρας; Ἀνάξιον ἑμαυτὸν κρίνω, φησί, τοῦ παρ' ὑμῶν κρινεσθαι· καὶ τί λέγω παρ' ὑμῶν; καὶ τὸ παρ' οὐτινοσοῦν ἕτερου. Ἀλλὰ μηδεὶς ἀπόνοιαν καταγινωσκέτω τοῦ Παύλου, εἰ μηδένα τῶν ἀνθρώπων ἄξιον εἶναι λέγει τοῦ φέρειν τὴν περὶ αὐτοῦ ψήφον. Πρῶτον μὲν γὰρ οὐ δι' ἑαυτὸν ταῦτα φησιν, ἀλλ' ἕτερου ἐξαρπάσαι βουλόμενος τῆς παρ' ἐκείνου ἐπαχθείας· ἔπειτα δὲ οὐδὲ μέχρι Κορινθίων τὸ πρᾶγμα ἔστησεν, ἀλλὰ καὶ ἑαυτὸν τῆς κρίσεως ταύτης ἐξέβαλε, μείζον εἶναι τῆς αὐτοῦ γνώμης λέγων τὰ τοιαῦτα ψηφίζεσθαι· ἐπήγαγε γοῦν· *Οὐδὲ ἔμμαντὸν ἀνακρίνω*. Πρὸς δὲ τοῖς εἰρημνέουσιν καὶ τὴν ὑπόθεσιν ἐξετάσαι χρῆ, δι' ἣν ταῦτα ἐλέγετο· οἶδε γὰρ πολλοῦ καὶ μεγαλοφρονίας φθέγγεσθαι. Τοῦτο δὲ οὐκ ἐστὶ τύφου οὐδὲ ἀπονοίας, ἀλλ' οἰκονομίας ἀρίστης· ἐπεὶ καὶ νῦν οὐκ αὐτὸς ἐπαίρομενος, ἀλλ' ἕτερου καταστέλλον, ταῦτα ἔλεγε, καὶ ἀξίωμα

^a *Loqebatur ἀπεχθίας.*

σπειδῶν περιθρῖναι τοῖς ἀγίοις. Ὅτι γὰρ τῶν σφόδρα ταπεινῶν ἦν, ἀκούσον τί φησι, τὴν τῶν ἐχθρῶν μαρτυρίαν [88] εἰς μέσον πατρὸς τούτου φέρων· ὅτι Ἡ μὲν παρουσία τοῦ σώματος ἀσθενῆς, καὶ ὁ λόγος ἐξουθενήμενος· καὶ πάλιν, Ἐσχάτον δὲ πάντων ὡσπερ εἰ τῷ ἐκτρώματι ὤφθη κάμοι. Ἄλλ' ὁμως ὁ ταπεινὸς οὗτος, καιροῦ καλοῦντος, σκόπει πού τὰ φρονήματα τῶν μαθητῶν ἐπῆρεν, οὐχὶ τυφον διδάσκων, ἀλλὰ φρόνημα ὑγιᾶς ἐμποιῶν. Αὐτοῖς γὰρ τοῦτοις διαλεγόμενος ἔλεγε· Καὶ εἰ ἐν ὑμῖν κρίνεται ὁ κόσμος, ἀνάξιοι ἔστε κριτηρίων ἐλαχίστων. Ὡσπερ γὰρ ἀλαζονείας εἶναι χρὴ πόρρω τὸν Χριστιανὸν, οὕτω καὶ κολακείας καὶ ἀγεννοῦς φρονήματος. Οὐδὲ γὰρ εἰ λέγοι τις, ὅτι Τὰ χρήματα οὐδὲν ἡγοῦμαι εἶναι, ἀλλὰ τὰ παρόντα ἅπαντα σκιά μοι καὶ θναρ καὶ παῖδων ἀθύρματα, ἀλαζονείας αὐτὸν γραψόμεθα· ἐπεὶ καὶ τὸν Σολομῶντα οὕτως εἰς ἀλαζονείαν διαβαλοῦμεν, περὶ τούτων φιλοσοφούντα καὶ λέγοντα· Ματαιώτης ματαιοτήτων, καὶ τὰ πάντα ματαιώτης. Ἄλλὰ μὴ γένοιτο τῷ τῆς ἀλαζονείας ὀνόματι τὴν φιλοσοφίαν καλεῖν. Ἄρα οὐκ ἀπόνοια τὸ καταφρονεῖν τούτων, ἀλλὰ μεγαλοψυχία, καίτοι γε βασιλεῖς καὶ ἀρχοντας καὶ δυνάστας ὀρώμεν αὐτῶν ἀντεχομένους· ἀλλ' ὁ πτωχὸς φιλοσοφῶν πολλάκις αὐτῶν ὑπεροχῆ, καὶ οὐ διὰ τοῦτο ἀλαζόνα αὐτὸν, ἀλλὰ μεγαλόφρονα εἶναι φήσομεν· ὡσπερ οὖν οὐδὲ τὸν σφόδρα ἀντεχόμενον αὐτῶν, ταπεινόφρονα καὶ μέτριον, ἀλλ' ἀσθενῆ καὶ μικρόψυχον καὶ ἀνελεύθερον. Καὶ γὰρ εἰ τις υἱὸς τῶν μὲν τῷ πατρὶ προστρύχωντων κατεφρόνει, τὰ δὲ δουρικὰ ἐθαύμαζεν, οὐχ ὡς ταπεινόφρονα αὐτὸν ἐπηγάσαμεν ἂν, ἀλλ' ὡς ἀγεννή καὶ δουρικὸν ἐκακίζομεν· ἐθαυμάσαμεν δ' ἂν καταφρονούντα ἐκείνων, καὶ τῶν πατριῶν πολὺν ποιοῦμενον λόγον. Ἀπονοίας γὰρ ἐστὶ τὸ τῶν ὁμοδούλων ἑαυτὸν νομίζειν εἶναι βελτίω· τὸ μέντοι τὴν οὖσαν περὶ τῶν πραγμάτων φέρειν ψῆφον, οὐχὶ ἀλαζονείας, ἀλλὰ φιλοσοφίας ἐστὶ.

β'. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος οὐχ ἑαυτὸν ἐπαίρων, ἀλλ' ἐτέρους ταπεινῶν καὶ ἐξανισταμένους καταστέλλων καὶ πείθων μετριάζειν, ἔλεγεν· Ἐμοὶ δὲ εἰς ἐλάχιστόν ἐστιν, ἵνα ὑφ' ὑμῶν ἀνακριθῶ, ἡ ὑπὸ ἀνθρωπίνης ἡμέρας. Ὁρᾶς πῶς κάκεινους ἐθεράπευσεν; Ὁ γὰρ ἀκούσας, ὅτι πάντων ὁμοίω· καταφρονεῖ, καὶ ὑπ' οὐδενὸς ἀξιοὶ κρίνεσθαι, οὐκέτι λοιπὸν ἀλγῆσει, ὡς μόνος αὐτὸς ἐκβεβλημένος. Εἰ γὰρ εἶπεν, Ὑφ' ὑμῶν, μόνον, καὶ εἰσῆγεν, ἱκανὸν ἴσως αὐτοῦς τοῦτο δακνῆν ὡς καταφρονηθέντας ἦν· νυνὶ δὲ τῷ ἐπαγαγεῖν, Οὐδὲ ἀνθρωπίνης ἡμέρας, παραμυθίαν ἐκόμισα τῇ πληγῇ, κοινοῦς αὐτοῖς δούς τῆς καταφρονήσεως. Ἄλλὰ καὶ αὐτὸ τοῦτο θεραπεύει πάλιν εἰπών· Ἄλλ' οὐδὲ ἑμαυτὸν ἀνακρίνω. Ὅρα πῶς οὐκ ἐστὶν ἀπονοίας τὸ εἰρημένον· οὐδὲ γὰρ ἑαυτὸν ἀρκεῖν φησι πρὸς τὴν τοιαύτην ἀκριβείαν. Εἶτα, ἐπειδὴ καὶ τοῦτο σφόδρα ἐπαιρο[υ]μένον ἐδόκει εἶναι τὸ ῥῆμα, καὶ αὐτὸ διωρθώσατο εἰπών· Ἄλλ' οὐκ ἐν τούτῳ δοδικαίωμαι. Τί οὖν, οὐ χρὴ δικάζειν ἑαυτοῖς καὶ τοῖς ἁμαρτήμασι; Καὶ σφόδρα μὲν οὖν χρὴ τοῦτοις ποιεῖν, ὅταν ἁμαρτάνωμεν· ἀλλὰ Παῦλος τοῦτο οὐκ εἶπεν· Οὐδὲν γὰρ ἐμμετῶ συνοῖδα, φησί. Ποῖον οὖν ἔμαλλε κρίνειν ἁμαρτήματα, μὴδὲν ἑαυτῷ συνειδῶς; Ὁ δὲ οὐ φησι δεδικαίωσθαι. Οἱ οὖν [89] μυρίων τραυμάτων τὸ συνειδῶς ἐμπεπλησμένον ἔχοντες, καὶ μὴδὲν συνειδῶς ἑαυτοῖς ἀγαθὸν, ἀλλὰ πᾶν τούναντιον, τί ἂν εἴποιμεν; Καὶ τί δῆποτε, εἰ μὴδὲν ἑαυτῷ συνοῖδεν, οὐ δεδικαίωται; Ὅτι συνέβαιεν ἁμαρτῆσθαι μὲν

αὐτῷ τινα ἁμαρτήματα, μὴ μὴν αὐτὸν εἶδέναι ταῦτα ἁμαρτήματα. Ἐντεῦθεν λογίζου πόση τῆς μελλούσης κρίσεως ἡ ἀκριβεία. Οὐ τοῖνον ὡς ἄληπτον ἑαυτὸν νομίζων, οὕτως ἀνάξιον ἑαυτοῦ εἶναι τὸ κρίνεσθαι παρ' ἐκείνων φησὶν, ἀλλ' ἐπιστομίζων τοὺς ἀλόγως ταῦτα ποιοῦντας. Ἐτέρωθι γοῦν οὐδὲ φανερῶν ὄντων τῶν ἁμαρτημάτων, ἐπιτρέπεται κρίνειν ἐτέροις, ἐπειδὴ ὁ καιρὸς τοῦτο ἀπῆτει.

Τί γὰρ κρίνεις τὸν ἀδελφόν σου; φησὶν ἡ καὶ σὺ κί ἐξουθενεῖς τὸν ἀδελφόν σου; Οὐ γὰρ τοῦτο ἐπετάγης, ἀνθρώπε, κρίνειν ἐτέρους, ἀλλὰ τὰ σαυτοῦ δοκιμάζειν. Τί τοῖνον τοῦ Δεσπότης τὴν τάξιν ἀρπάξεις; ἐκείνου τὸ κρίνειν ἐστίν, οὐχὶ σόν. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν· Ὡστε μὴ πρὸ καιροῦ τι κρίνετε, ὡς ἂν ἔλθῃ ὁ Κύριος, ὅς καὶ φωτίσει τὰ κρυπτά τῶν σκότους, καὶ φανερώσει τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν· καὶ τότε ὁ ἐκπαινος γενήσεται ἐκάστῳ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Τί οὖν, οὐ χρὴ τοὺς διδασκάλους τοῦτο ποιεῖν; Χρὴ μὲν ἐπὶ τῶν φανερῶν ἁμαρτημάτων καὶ ὠμολογημένων, καὶ τοῦτο μετὰ τοῦ προσήκοντος καιροῦ, καὶ τότε δὲ ἄλογοντα καὶ δακνομένους, καὶ οὐχ, ὡς αὐτοὶ τότε ἐποιοῦν, ἀπὸ κενοδοξίας καὶ ἀπονοίας. Καὶ γὰρ καὶ ἐναυθα οὐ περὶ τῶν ὠμολογημένων ἁμαρτημάτων φησὶν, ἀλλὰ περὶ τοῦ τὸν δεῖνα ταῦ δεῖνος προτιθέσθαι, καὶ συγκρίσεις ποιεῖσθαι βίω. Ταῦτα γὰρ αὐτὸς μόνος οἶδε κρίνειν μετὰ ἀκριβείας, ὁ μέλλων ἡμῶν τὰ ἀπόρρητα κρίνειν, ποῖα μὲν μείζονος, ποῖα δὲ ἐλάττονος κολάσεως ἐστὶν ἀξία καὶ τιμῆς· ἡμεῖς δὲ κατὰ τὸ παραστὰν ταῦτα πράττομεν. Εἰ γὰρ ἐν οἷς αὐτὸς ἡμαρτον, φησὶν, οὐδὲν οἶδα σαφῶς, πῶς ἀξιος ἂν εἴην ὑπὲρ ἐτέρων φέρειν ψῆφον; πῶς δὲ, ὁ τὰ ἑμαυτοῦ μετὰ ἀκριβείας μὴ ἐπιστάμενος, τὰ ἄλλων δυνήσομαι κρίνειν; Εἰ δὲ Παῦλος τοῦτο ἐπασχε, πολλῶν μᾶλλον ἡμεῖς. Καὶ γὰρ ταῦτα ἔλεγεν, οὐχ ἵνα δείξῃ ἑαυτὸν ἄληπτον, ἀλλ' ἵνα δείξῃ, ὅτι εἰ καὶ τοιοῦτος εἴη τις παρ' αὐτοῖς μὴδὲν ἡμαρτηκῶς, οὐδ' οὕτως ἀξιος ἂν εἴη τοῖς ἐτέροις κρίνειν βίους· καὶ ὅτι εἰ οὗτος τὸ μὴδὲν ἑαυτῷ συνειδῶς ὑπεύθυνος εἶναι φησι, πολλῶν μᾶλλον ἐκείνοι οἱ μυρία ἑαυτοῖς συνειδῶτες. Οὕτω τοῖνον ἐπιστομίας τοὺς τὰς τοιαύτας ποιούμενους κρίσεις, ὡδίνε λοιπὸν ἀπορρήξας τὸν θυμὸν ἐπὶ τῶν πεπορευκῶτα ἐλθεῖν· καὶ καθάπερ χειμῶνος ἐπιόντος νέφη τινὰ ζουφύδι προτρέχει, εἶτα ἐπειδὴ ὁ τῶν βροντῶν πάταγος γένηται καὶ τὸν οὐρανὸν ἐργάσεται νέφος ἔν, τότε ἀθρόον ἐπὶ τὴν γῆν καταρβήγνυται ὁ ὕετός· οὕτω καὶ τότε συνέβαιεν. Καὶ γὰρ ἔχων μετὰ πολλῆς ἀγανακτῆσεως χρήσασθαι τῷ πεπορευκῶτι, τοῦτο οὐ ποιεῖ, ἀλλὰ φοβεροῖς ῥήμασι καταστέλλει πρότερον τὸ φύσημα τοῦ ἀνδρός· ἐπειδὴ καὶ διπλοῦν ἁμαρτήματα ἦν τὸ συμθᾶν, πορνεία, καὶ πορνείας [90] χεῖρον, τὸ μὴ πενθεῖν ὑπὲρ τοῦ πλημμεληθέντος. Οὐ γὰρ οὕτω τὸν ἁμαρτηκῶτα πενθεῖ, ὡς τὸν ἁμαρτηκῶτα, καὶ μὴ μετανοοῦντα. Πενθήσω γὰρ πολλούς, φησὶν, οὐχὶ τῶν προημαρτηκῶτων ἀπλῶς, ἀλλὰ τῶν μὴ μετανοησάντων ἐπὶ τῇ ἀσελείᾳ καὶ ἀκαθαρσίᾳ ἧ ἐπραξαν. Ὁ γὰρ μετὰ τὸ ἁμαρτεῖν μετανοῖα κεχρημένος, οὐ πένθους, ἀλλὰ μακαρισμῶν ἐστὶν ἀξιος, ἐπὶ τῶν τῶν δικαίων χορὸν μεταστάς. Λέγε γὰρ σὺ τὰς ἀνομίας ἔσου πρῶτος, ἵνα δικαιοῦσθῃς. Εἰ δὲ μετὰ τὸ ἁμαρτεῖν ἀνασχυντεῖ, οὐχ οὕτως ἐπὶ τῷ πεσεῖν ἐστὶν ἔλεινός, ὡς ἐπὶ τῷ κείσθαι πεσών.

γ'. Εἰ δὲ τὸ μὴ μετανοεῖν ἐπὶ ἁμαρτήμασι, χαλεπὸν,

* Ita Regius codex. In editis legitur τῷ πεπορευκῶτι, φοβεροῖς, omissis interpositis. ἔσου πρῶτος, τὰς ἀνομίας.

re vocante, vide quo discipulorum sententiam extulerit, non fastum docens, sed sanos indens spiritus. Ipsos enim alloquens dicebat: *Et si in vobis iudicatur mundus, indigni estis minimis iudiciis* (1. Cor. 6. 2). Ut enim Christianum oportet longe ab arrogantia esse, ita et ab adulatione et ab illiberali sensu. Neque enim si quispiam dixerit, Pecunias nihil esse yuto, sed presentia omnia mihi umbra et somnium sunt ac puerorum ludibria; arrogantiae ipsum accusabimus: Nam sic Salomonem etiam arrogantiae accusabimus cum de his rebus philosophatur et dicit: *Vanitas vanitatum, et omnia vanitas* (Eccles. 1. 2). Sed absit ut arrogantiae nomine philosophiam appellemus. Non est ergo arrogantia hæc despiceret, sed animi magnitudo, licet videamus reges et principes illa sibi vindicare. Verum panper qui philosophatur, ille sæpe despicit: neque ideo illum arrogantem, sed magnanimum dicemus: sicut nec eum, qui hæc magnopere sibi vindicat, humilem et modestum, sed infirmum, pusilli animi et illiberalem dicemus. Et enim si quis filius ea quæ ad patrem pertinent despiceret, servilla autem admiraretur, non quasi humilem illum laudaremus, sed ut illiberalem et servilem vituperaremus; ipsumque vero mirarémur si illa despiceret; et paterna magni faceret. Arrogantia enim est, se conservis meliorem esse existimare; sed eam quæ vere est de rebus ferre sententiam, non arrogantia est, sed philosophia.

2. Neque Paulus non se extollens, sed alios humilians, et sese efferentes deprimens et modestos esse suadens, dicebat: *Mihi autem pro minimo est ut a vobis iudicer, aut ab humano die*. Viden' quomodo illos curaverit? Nam qui audierit quod omnes similiter despiciat, et a nullo iudicari dignetur, non utique dolebit quasi ipse solus ejectus. Nam si dixisset, *A vobis tantum; et si huisset, hoc illos mordere poterat; quasi despecti fuissent: nunc autem cum addit, Ne ab humano die, plagæ medicamentum adhibuit, cum ipsis talis contemptus socios assignavit. Sed et ipse quoque huic rei rursus medetur, adjiciens: Sed neque meipsum iudico*. Vide quomodo dictum illud non arrogantiam sapiat: neque enim se satis esse dicit ad hoc accurate præstandum. Deinde quia hoc dictum sese admodum extollentis videbatur esse, id correxit dicens: *Sed non in hoc justificatus sum*. Quid igitur? annon oportet et se et peccata iudicare? Maxime quidem oportet hoc facere cum peccamus; sed Paulus hoc non dixit: *Nihil enim mihi conscius sum*, inquit. Quodnam ergo peccatum iudicaturus erat, cum nihil sibi conscius esset? Ille vero non dicit se esse justificatum. Qui ergo conscientiam habemus mille vulneribus sauciam, et nullius boni nobis conscii sumus, sed totum contrarium, quid dixerimus? et quomodo ille nullius sibi conscius mali, non justificatus erat? Quia contingebat illam aliqua admittere peccata, quæ ipse nesciret esse peccata. Hinc cogita quam erit accuratum futurum iudicium. Non ergo, quod omni reprehensione vacuum se putaret, se indignum esse dicit, qui ab illis iudicetur, sed reprimit eos qui inconsiderata hoc facerent. Ali-

bi enim, etiamsi peccata non manifesta essent, aliis iudicium ferre permisit, quoniam hoc postulabat tempus.

De aliis non iudicandum est. — Quid enim, ait, *iudicas fratrem tuum? et tu cur fratrem tuum nihili facis* (Rom. 14. 10)? Non enim hoc tibi mandatum est, o homo, ut alios iudices, sed ut tua examines. Cur ego Domini partes arripis? illius est iudicare, non tuum. Quare subjungit: 5. *Itaque nolite ante tempus iudicare, quoadusque veniat Dominus, qui et illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium: et tunc laus erit unicuique a Deo*. Quid ergo, non oportet doctores hoc facere? Oportet quidem in peccatis manifestis, quæ in confesso sunt, idque congruenti tempore; cum tunc doleant et mordeantur. Non ut tunc illi faciebant, ex inani gloria et arrogantia. Illic enim non de peccatis illis loquitur, quæ in confesso erant, sed quod illum alteri præferrent, et vitam illorum compararent. De his enim ille solus accurate iudicare novit, qui occulta nostra iudicaturus est; quænam scilicet majori, quænam minori vel supplicio vel honore digna sint: nos vero secundum id quod apparet hæc facimus. Si enim, inquit, in quibus ipse peccavi, nihil clare novi, quomodo dignus fuerim qui de aliis feram sententiam? quomodo qui mea non accurate novi, aliena potero iudicare? Si vero Paulus hoc fecit, multo magis nos. Hæc enim dicebat, non ut se nulli reprehensioni obnoxium ostenderet, sed ut declararet, etiamsi quis apud illos esset qui non peccavisset, non dignum tamen esse qui de aliorum vita iudicet; et quod si is, qui nullius mali sibi conscius est, se obnoxium esse dicit, multo magis illi erunt, qui mille peccatorum sibi conscii sunt. Cum sit ergo obstruxisset eorum, qui talia iudicia ferrent, demum parturientis more gestit irrumpere in fornicatorem: et sicut ingruente tempestate, præcurrunt nubes quædam atræ; deinde post tonitruum fragorem et postquam cælum una nubes factum est, tunc in terram confertim erumpit pluvia; eodem modo et tunc accidit. Nam cum posset cum indignatione multa agere in fornicatorem, non ita agit; sed præmissis terribilibus verbis ejus tumorem reprimit. Quandoquidem duplex aderat peccatum, fornicatio nempe, et fornicatione pejus aliud, quod scilicet tanti peccati non peniteret ipsum. Non enim ita peccatorem lugeat, ut peccatorem non penitentem: Lugebo enim multos, inquit, non eorum tantum qui prius peccarunt, sed eorum qui penitentiam non egerunt, de impudicitia et de immunditia quam admisissent (2. Cor. 12. 21). Nam qui post peccatum penitentiam vituit, non dignus est qui lugeatur, sed qui beatus prædicetur, utpote qui in justorum chorum translatus sit. *Dicit enim tu prius, inquit, iniquitates tuas, ut justificeis* (Isai. 43. 26). Si autem postquam peccavit, impudenter agat, non ita commiseratione dignus est quod ceciderit, quam quod lapsus jaceat.

3. Quod si post peccatum non penitere grave est, de admissis peccatis intumescere quantum meretur supplicium? Nam si is, qui de recte factis extollitur,

immundus est; qui de peccatis inflatur, quam consequetur veniam? Quia ergo talis erat fornicator, et animam per peccatum ita petulantem et pervicacem reddiderat, necessario ejus fastum primo dejecit. Neque hoc crimen primo ponit, ut ne ille exuat pudorem, eo quod ante alios accusetur; neque postremum illum ponit, ut ne putet ille rem suam ut levioris momenti quasi aliud agendo tractari: sed cum prius ipsi multum incensisset timorem ex dicendi libertate, qua contra alios usus est, tunc illum aggreditur, postquam ejus arrogantiam per aliorum correctionem prius exagitaverat. Hæc enim ipsa verba, *Nihil mihi conscius sum; sed non in hoc justificatus sum; et, Qui judicat me, Dominus est, qui et illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium*, non leviter et eum et eos, qui ipsi applaudebant sanctosque despiciebant, perstringit. Quid enim, inquit, si quidem extrinsecus virtute præditi et admirandi apparent? Non de exterioribus tantum fert judicium ille iudex, sed etiam arcana in medium adducit. Dux ergo, vel potius tribus de causis iudicium nostrum accuratum non est; primo quia, etiamsi nullius peccati nobis conscius sumus, opus tamen habemus eo, qui peccata nostra accurate arguat; secundo, quia ex iis quæ sunt pleraque nos latent; tertio demum, quia multa aliorum gesta nobis quidem bona videntur, sed non ex recta sententiâ procedunt. Quid ergo dicitis, Ille aut ille nihil peccavit, et hic illo melior est? Hoc enim non licet pronuntiare, neque de illo, qui nullius sibi conscius est: nam qui arcana judicat, ille est qui accurate judicat. Ecce igitur, ego nihil mihi conscius sum; sed neque ita justificatus sum: hoc est, Non sum a reddenda ratione et a crimine liberatus. Non enim hoc dicit, Non in numero et ordine justorum sum; sed, Non sum mundus a peccato. Nam alibi ait: *Qui autem mortuus est, justificatus est a peccato* (Rom. 6. 7): id est, liberatus est. Multa vero facimus, quæ bona quidem sunt, sed non ex recta sententiâ procedunt. Nam multos laudamus, non ut illos splendidos reddamus, sed ut per illos alios quospiam mordeamus. Et res quidem ipsa per se bona est; laudatur enim is qui recte fecit; sed mens laudantis corrupta est: ex satanica enim sententiâ procedit. Non enim fratri gratulans, sed alium ferire cupiens hoc sæpe quis fecit. Rursus quispiam grande admisit peccatum; alius vero ipsum supplantare volens, nihil fecisse dicit, et consolatur eum peccantem, ad communem naturæ usum conflugiens: verum sæpe non quod ignoscere velit, sed ut segniorem illum reddat hoc facit. Rursum sæpe corripit, non ut arguat et moneat, sed ut proximi peccatum publice efferat et traducat. Consilia autem homines non norunt; qui corda vero scrutantur, accurate scit, et illa omnia tunc in medium adducet. Ideoque dicebat: *Qui et illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium*.

Homines quam falluntur in iudiciis. — Cum ergo, quando etiam nihil nobis conscius sumus, crimine puri esse non possimus, et cum aliquid boni agimus, nec

vero ex recta animi sententiâ agimus, supplicio obnoxii sumus: cogita quam falluntur homines in iudiciis. Hæc quippe omnia non possunt homines assequi, sed ille tantum nunquam dormiens oculus. Etsi homines fallamus, illum nunquam decipiemus. Ne itaque dicas, Tenebræ et parietes in circuitu sunt, quis me videt? nam qui sinit sigillatim corda nostra, ipse omnia novit: tenebræ enim apud eum non obscurabuntur. Recte autem dicit is qui peccat, Tenebræ et parietes in circuitu meo sunt. Nisi enim in mente ejus tenebræ essent, non sic, ejecto Dei timore, cum libertate id fecisset. Nam nisi prius dux animus obtenebratus fuerit, peccatum cum fiducia ingredi non potest. Ne ergo dicas: Quis me videt? est enim qui penetrat usque ad animam et spiritum, compagesque et medullas: sed tu te ipsum non vides, nec potes nubem dissecare; verum ac si murum undique circumpositum haberes, non potes ad caelum respicere.

4. *Fornicationis spiritus excæcat.* — Quod etiam peccatum vis prius examinemus? et sic factum admissumque fuisse videbis. Quemadmodum enim latrones et murorum effossores, cum quid pretiosum auferre velint, extincta lucerna hoc perpetrant: sic in peccatis facit corrupta ratio. Etenim in nobis quoque lux est rationalis semper ardens. Si autem spiritus fornicationis cum impetu magno irruens flammam istam exstinxerit, statim animam obtenebrat, expugnat et omnia quæ adsunt statim diripit. Cum enim anima a lasciva concupiscentia capitur, ut nubes et caligo corporis oculos, ita mentis prospiciendi facultatem occupans, nihil sinit videre ulterius, non precipitium, non gehennam, non timorem, sed ab illis insidiis tyrannice occupata demum, peccato facilis expugnata evadit: et sicut paries sine fenestris ante oculos excitatus non sinit radium justitiæ menti lucere, absurdis libidinis cogitationibus ipsam undique cingentibus; et tunc occurrit illi meretrix ante oculos, ante mentem, ante cogitationes stans et apparens; ac quemadmodum cæci in ipso meridie sub cæli medio stantes lucem non excipiunt, clausis sibi oculis: sic et illi, etsi innumera undique ipsis insonent salutaria dogmata, anima hoc morbo correpta, illis omnibus verbis aures obstruunt. Idque probe sciunt ii, qui rem experti sunt. Verum absit, ut vos id experientia didiceritis. Neque hoc solum peccatum id facit, sed etiam quivis alius amor pravius.

Pecuniarum amor quanta mala pariat. — Transferamus enim, si placet, sermonem a meretrice ad pecunias, et hic quoque videbimus densas tenebras. Illic enim quod una tantum sit amasia, in uno inclusa loco, non ita vehemens est morbus: in pecuniis autem, quæ ubique apparent, in argentariis officinis, in diversoriis, in aurificinis, in divitum ædibus, vehementer spirat amor. Quando enim pueros superbe agentes in foro, equos auro onustos, homines magnificis et sumptuosis vestibus ornatos, concupiscentia motus videt is qui hoc morbo detinetur, multis tene-

τὸ καὶ πεφυσιωσθαι ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασι, ποίας κολάσεως ἐστὶν ἄξιον! Εἰ γὰρ ὁ ἐπὶ τοῖς κατορθώμασιν ἐπαιρόμενος, ἀκαθάρτος ἐστίν, ὁ ἐπὶ ἁμαρτήμασι τοῦτο πάσχω, ποίας τεύχεται συγγνώμης; Ἐπεὶ οὖν τοιοῦτος ἦν ὁ πεπορευκώς, καὶ τὴν ψυχὴν οὕτως ἱταμὴν καὶ δυσένδοτον εἰργάσατο διὰ τῆς ἁμαρτίας, ἀναγκαιῶς αὐτοῦ προκαταβάλλει τὸν τύπον. Καὶ ὅτε πρῶτον τίθησι τὸ ἔγκλημα, ὥστε μὴ ἀπαναιχυνθῆσαι αὐτὸν, ὡς πρὸ τῶν ἄλλων ἐγκαλούμενον· οὔτε δὲ ὑστερον, ὥστε αὐτὸν μὴ νομίσαι πάρεργον εἶναι τὸ κατ' αὐτόν· ἀλλὰ πρότερον πολὺν αὐτῷ φόβον ἐνθεῖς ἐκ τῆς πρὸς ἐτέρους παρρησίας, τότε ἐπ' αὐτὸν χωρεῖ, ἐν τῇ πρὸς ἐτέρους ἐπιτιμῆσει προκατασεῖον αὐτοῦ τὴν ἀπόνοιαν. Αὐτὰ γὰρ ταῦτα τὰ ῥήματα τὸ, *Οὐδὲν ἑμαυτῷ σύνοϊδα, ἀλλ' οὐκ ἐν τούτῳ δεδικαιώμαι· καὶ τὸ, 'Ὁ κριτὼν με, Κύριός ἐστιν, ὃς καὶ φωτίζει τὰ κρυπτά τοῦ σκότους, καὶ φανερώσει τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν, οὐχ ὡς ἔτυχε χεῖναι καὶ τῶν ἐκείνῳ^a μὲν συγχροτούντων, πῶς δὲ ἁγίους ἐξουθενούντων, καθάπτεται. Τί γὰρ, φησὶν, εἰ ἔξωθεν ἐνάρστοι φαίνονται τινες καὶ θαυμαστοί; Οὐ τῶν ἔξωθεν κριτῆς ἐστὶ μόνον ἐκείνος ὁ δικαστῆς, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀπόρρητα εἰς μέσον ἔγει. Δύο τοίνυν ἔνεκεν, μᾶλλον δὲ καὶ τριῶν, οὐκ ἐστὶν ἡμῶν ἡ κρίσις ἀκριβῆς· ἐνὸς μὲν, ὅτι κἂν μηδὲν ὡμεν ἑαυτοῖς συνειδότες, ὁμοῦς δεόμεθα τοῦ τὰ ἁμαρτήματα ἡμῶν ἐλέγχοντος μετὰ ἀκριβείας· ἐτέρου δὲ, ὅτι τὰ πλείονα τῶν γινόμενων ἡμᾶς λανθάνει καὶ κρύπτεται· καὶ τρίτου πρὸς τοῦτοις, ὅτι πολλὰ τῶν γενομένων παρ' ἐτέρων δοκεῖ μὲν ἡμῖν καλὰ, οὐκ ἀπὸ ἁρεθῆς δὲ γίνεται γνώμης. Τί τοίνυν φατέ, ὅτι οὐδὲν ἡμάρτηται τῷ δεῖναι καὶ τῷ δεῖναι, καὶ ὁ δεῖναι τῷ δεῖναι βελτίων; Τοῦτο γὰρ οὐκ ἐστὶν ἀποφῆνασθαι, οὐδὲ περὶ τοῦ μηδὲν ἑαυτῷ συνειδότες· ὁ γὰρ τὰ ἀπόρρητα κρύβων, ἐκείνους ἐστὶν ὁ μετὰ ἀκριβείας δικάζων. Ἰδοὺ γοῦν, οὐδὲ ἐγὼ τι ἑμαυτῷ σύνοϊδα· ἀλλ' οὐδὲ οὕτω δεδικαιώμαι· τούτέστιν, οὐκ ἀπήλλαγμαί τῶν εὐθυμῶν οὐδὲ τῶν ἐγκλημάτων. Οὐ γὰρ τοῦτό φησιν, ὅτι Οὐκ ἐν τοῖς^b δικαίως τέταγμαί, ἀλλ' ὅτι Οὐκ εἰμὶ καθαρὸς ἀπὸ ἁμαρτίας. Καὶ γὰρ ἀλλογαῶ φησιν· *Ὁ δὲ ἀποθάνων* [91] *δεδικαιώται ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας*· τούτέστιν, ἀπήλλακται. Πολλὰ δὲ καὶ πράττομεν ἀγαθὰ μὲν, οὐκ ἀπὸ ἁρεθῆς δὲ γνώμης. Καὶ γὰρ ἐπαινοῦμεν πολλοὺς, οὐκ ἐκείνους ποιῆσαι λαμπροὺς βουλόμενοι, ἀλλ' ἐτέρους δι' ἐκείνων ὀφεινών. Καὶ τὸ μὲν γινόμενον, καλὸν (ἐπαινεῖται γὰρ ὁ κατορθῶν), ἡ δὲ διάνοια διεφθαρμένη· ἀπὸ σατανικῆς γὰρ γίνεται γνώμης. Οὐ γὰρ πῶ ἀδελφῷ συγχαιρῶν, ἀλλὰ τὸν ἕτερον βαλεῖν ἐπιθυμῶν, τοῦτο πολλάκις πεποιθῆκε τις. Πάλιν, ἡμαρτεῖ ἁμαρτίαν μεγάλην· ἕτερος τις αὐτὸν ὑποσκελίσαι βουλόμενος, οὐδὲν φησὶν εἰργάσθαι, καὶ παραμυθεῖται δὴθεν αὐτὸν ἁμαρτάνοντα, ἐπὶ τὸ κοινὸν τῆς φύσεως καταφεύγων· ἀλλ' οὐ συγγνώμην· πολλάκις, ἀλλὰ ῥαθυμώτερον ἐργάσασθαι βουλόμενος, τοῦτο ποιεῖ. Πάλιν ἐπιπλήττει πολλάκις, οὐχ ὥστε ἐλέγξει καὶ ουδετεῖσαι, ἀλλ' ὥστε ἐκπομπεῖσαι καὶ ἐκτραγῶδησαι τῷ πλησίον τὴν ἁμαρτίαν. Τὰς δὲ βουλὰς αὐτὰς ἄνθρωποι μὲν οὐκ ἴσασιν, ὁ δὲ τὰς καρδίας ἐρευνῶν ἀκριβῶς ἐπίσταται, καὶ εἰς μέσον ἄξει πάντα τότε ἐκεῖνα. Διὸ καὶ ἔλεγεν· *Ὅς φωτίζει τὰ κρυπτά τοῦ σκότους, καὶ φανερώσει τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν.**

^a Ὁταν οὖν καὶ ἐν τῷ μηδὲν ἑαυτοῖς συνειδέναι μὴ

δυνώμεθα ἐγκλημάτων εἶναι καθαρὸν, καὶ ἐν οἷς ἀγαθὸν τι πράττομεν, οὐκ ἀπὸ ἁρεθῆς δὲ γνώμης πράττομεν, τιμωρίας ὡμεν ὑπεύθυνοι, ἐννόησον πόση παρὰ ἀνθρώποις ἀπάτη περὶ τὰς κρίσεις. Πάντα γὰρ ταῦτα ἀνθρώποις μὲν οὐκ ἐστὶν ἐφικτά, τῷ δὲ ἀκοιμήτῳ μόνῳ ὀφθαλμῷ· κἂν ἀνθρώποις ἀπάτησωμεν, ἐκείνων οὐδέποτε παραλογισώμεθα. Μὴ τοίνυν λέγε· Σκότος κύκλω μου καὶ τοίχοι· τίς με ὀρᾷ; ὁ γὰρ πλάσας καταμόνας τὰς καρδίας ἡμῶν, αὐτὸς πάντα ἐπίσταται, ὅτι σκότος οὐ σκοτισθήσεται παρ' αὐτῷ. Καλῶς δὲ φησὶν ὁ ἁμαρτάνων, ὅτι Σκότος κύκλω μου καὶ τοίχοι. Εἰ μὴ γὰρ σκότος ἦν ἐν τῇ διανοίᾳ, οὐκ ἂν τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ ἐκβαλῶν, μετὰ ἀδείας ἔπραττεν. Ἄν γὰρ μὴ πρότερον σκοτισθῆ τὸ ἡγεμονικόν, ἐπεισελεθεῖν ἡ ἁμαρτία μετὰ ἀδείας οὐ δύναται. Μὴ τοίνυν λέγε· Τίς με ὀρᾷ; ἔστι γὰρ ὁ δικινουόμενος μέχρι ψυχῆς καὶ πνεύματος, ἄρμων τε καὶ μυελῶν· ἀλλὰ σὺ σαυτὸν οὐχ ὀρᾷς, οὐδὲ διατέμνει δύνασαι τὸ νέφος, ἀλλ' ὡσπερ τειχίον πάντοθεν ἔχων περικείμενον, οὕτως ἀναδιέψαι πρὸς τὸν οὐρανὸν οὐκ ἔχεις.

δ. Ποῖαν γὰρ βούλει πρότερον ἁμαρτίαν ἐξετάσωμεν; καὶ ὅφει οὕτω γινόμενην αὐτήν. Καθάπερ γὰρ λησταὶ καὶ τοιχωρύκται, ἐπειδὴν τὴν τῶν τιμῶν λαβεῖν θελήσωσι, τὸν λύχον κατασβάσαντες τοῦτο πράττουσιν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἁμαρτανόντων ὁ διεφθαρμένος ποιεῖ λογισμὸς. Καὶ γὰρ καὶ ἐν ἡμῖν ἐστὶ φῶς· τὸ λογικὸν διόλου καίόμενον. Ἄν δὲ τὸ πνεῦμα τῆς πορνείας σφοδρῶς ἐπελθὼν μετὰ πολλῆς τῆς ῥύμης κατασέση τὴν φλόγα ἐκείνην, ἐσκότισεν εὐθέως τὴν ψυχὴν καὶ κατηγωνίσαστο, καὶ πάντα ἐσύλησεν εὐθέως τὰ ἐναποκείμενα. Ὅταν γὰρ ὑπὸ ἀσελγούς ἐπιθυμίας ἀλῶ ἡ ψυχὴ, καθάπερ νέφος καὶ ἀχλὺς τοῦ σώματος ὀφθαλμοῦς, οὕτω τῆς διανοίας τὸ προρατικὸν προκαταβούσα ἐκείνη, οὐδένα ἀφήσιον ἰδεῖν [92] περαιτέρω, οὐ κρημνὸν, οὐ γέενναν, οὐ φόβον, ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἐπιβουλῆς ἐκείνης τυραννηθεῖσα λοιπὸν, εὐκαταγώνιστος ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας γίνεται· καὶ καθάπερ τοίχος ἀθυρίδωτος πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἐγερθεῖς, οὐκ ἀφήσι τὴν ἀκτίνα τῆς δικαιοσύνης ἐλλάμψαι τῇ διανοίᾳ, τῶν λογισμῶν τῶν ἀτόπων τῆς ἐπιθυμίας πάντοθεν αὐτὴν ἐπιτειχίζαντων^c· καὶ ἀπαντᾷ αὐτῷ τότε λοιπὸν ἡ πορνευομένη γυνή, πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν, πρὸ τῆς διανοίας, πρὸ τῶν λογισμῶν ἐστῶσα καὶ φαινομένη· καὶ ὡσπερ οἱ πεπηρωμένοι, κἂν ἐν σταθερῷ μεσημβρίᾳ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ὀρανοῦ τὸ μέσον ἐστηκότες ὡσιν, οὐ παραδέχονται τὸ φῶς, ἐγκλεισμένοι αὐτοῖς τῶν ὀμμάτων· οὕτω δὴ καὶ οὗτοι, κἂν μυρία πάντοθεν αὐτοῖς ἐνηγῆ σωτήρια δόγματα, τῷ πάθει τούτῳ προκατειλημμένοι τὴν ψυχὴν, πᾶσι τοῖς τοιοῦτοις λόγοις ἀποφράττουσι τῆς ἀκοῆν. Καὶ ἴσασιν οὐ τὴν πείραν εἰληφότες καλῶς. Ἄλλ' ὅμᾳς μὴ γίνετο ἀπὸ τῆς κείρας αὐτῆς εἰδέσθαι. Οὐχ αὕτη δὲ μόνον ἡ ἁμαρτία ταῦτα ποιεῖ, ἀλλὰ καὶ πᾶς ἔρωσ ἀτοπος.

Μεταβῶμεν γὰρ, εἰ δοκεῖ, τὸν λόγον ἀπὸ τῆς πορνευομένης γυναικὸς ἐπὶ τὰ χρήματα, καὶ θεασώμεθα καὶ ἐνταῦθα πυκνὸν σκότος καὶ συνεχές. Ἐκεῖ μὲν γὰρ, ἅτε μιάς ὀσσης τῆς ἔρωσις καὶ εἰς ἕνα τόπον ἀποκεκλεισμένης, οὐχ οὕτω σφοδρὸν τὸ πάθος· ἐπὶ δὲ τῶν χρημάτων ἀπανταχοῦ φαινομένων, ἐν ἀργυροκοπέοις, ἐν πανδοχεῖοις, ἐν χρυσοχοεῖοις, ἐν ταῖς τῶν πλουτούντων οἰκίαις, σφοδρῶς ὁ ἔρωσ πνεῖ. Ὅταν γὰρ παῖδας σοδοῦντας ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, ἴππους χρυσοφορῶντας, ἀνθρώπους καλλωπιζομένους πολυτελείῳ ἐσθήμασιν ἴη μετ' ἐπιθυμίας ὁ νοσῶν, πολλὸς ὁ σκό-

^a Editti, ἐκείνῳ. Reg., ἐκείνων. b Reg., ὅτι ἐν τοῖς.

^c Reg., ἐπιτειχίζόντων. d Reg., ὑπ' αὐτοῦ τοῦ.

τος καταχέεται. Καὶ τί δεῖ λέγειν οἰκίας καὶ ἀργυροκοπεία; Ἐγὼ γὰρ οἶμαι τοὺς τοιοῦτους, κἄν ἐπὶ τῆς γραφῆς ἴδωσι καὶ τῆς εἰκόνας τὸν πλοῦτον, σπαράττεισθαι καὶ ἀγριαίνειν καὶ λυττῆν· ὥστε πάντοθεν αὐτοῖς τὸ σκότος συνάγεται. Κἄν γὰρ εἰς εἰκόνα βλέψωσι βασιλικὴν, οὐ θαυμάζουσιν τῶν λίθων τὸ κάλλος οὐδὲ τὸν χρυσὸν οὐδὲ τὸ ἀλουρῆς ἱμάτιον, ἀλλὰ τήνουνται. Καὶ καθάπερ ὁ δούσεως ἐκεῖνος, κἄν εἰκόνα θεάσῃται τῆς ἐρωμένης γυναικὸς, προσήλωται τῷ ἀφύχῳ· οὕτω καὶ οὗτος ἀψυχὸν ὄρον εἰκόνα τοῦ πλοῦτου, τὸ αὐτὸ πάσχει μειζρόνως, ἅτε τυραννικώτερον κατεχόμενος πάθει· καὶ χρῆ λοιπὸν ἢ μένειν ἐπὶ τῆς οἰκίας, ἢ ἐμβολῶντα ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, μυρία λαβόντα πληγὰς ἀναχωρεῖν οἴκαδε· πολλὰ γὰρ τὰ λυπούντα αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμούς. Καὶ καθάπερ ἐκεῖνος οὐδὲν ἕτερον ἢ τὴν γυναῖκα ὄρα, οὕτω καὶ οὗτος πένητας μὲν καὶ τὰ ἄλλα πάντα παρατρέχει, ἵνα μὴδὲ παραμυθιαν λάβῃ· πρὸς δὲ τοὺς εὐπόρους ἐνατενίζει τοὺς ὀφθαλμούς, πολὺν καὶ σφοδρὸν ἀπὸ τῆς ἐκείνων θύσεως εἰς τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν εἰσάγων τὸ πῦρ. Πῦρ γὰρ ἐστὶ χαλεπὸς κατεσθίων τὸν ἐμπεσόντα, καὶ εἰ μὴ γέεννα ἠπελιητο μὴδὲ κόλασις, αὐτὰ τὰ παρόντα κόλασις ἦν, τὸ διηνεκῶς βασανίζεσθαι καὶ μηδέποτε πέρας εὐρίσκειν τοῦ νοσήματος. Καὶ ἤρκει καὶ ταῦτα μόνον πείσαι φυγεῖν τὴν ἄβρωστίαν· ἀλλ' οὐδὲν ἀνοίας χεῖρον, ἢ καὶ τοῖς ἀθυμίαν φέρουσι πράγμασι καὶ κέρδος οὐδὲν [93] προσηλωσθαι παρασκευάζει. Διὸ παρακαλῶ ἀρχόμενον ἐκκόπτειν τὸ πάθος. Καθάπερ γὰρ πυρῶδες παρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν προσδαλῶν, οὐ σφόδρα φλέγει τῆ διψῆ τῶν κάμνοντας, ἐπιδοῦς δὲ καὶ τὴν φλόγα ἐπάρας, ἀνίατα διψῆν παρασκευάζει λοιπὸν· κἄν παράσῃ τις αὐτοῖς ἐμφορηθῆναι τοῦ πόματος, οὐ σθένυσιν, ἀλλ' ἐκκαλεῖ τὴν κάμινον· οὕτω καὶ ἐπὶ τούτου συμβαίνει τοῦ πάθους· ἂν παρὰ τὴν ἀρχὴν εἰσελαῶνται εἰς τὴν ψυχὴν τὴν ἡμετέραν μὴ κωλύσωμεν μὴδὲ ἀποκλείσωμεν τὰς θύρας, εἰσελθὼν λοιπὸν ἀνίατον ἐργάζεται τοὺς δεξαμένους τὸ νόσημα. Καὶ γὰρ καὶ τὰ καλὰ καὶ τὰ κακὰ ὅταν ἐπιπλείον ἡμῖν ἐνδιατριψῆ, δυνατώτερα γίνεται.

ε'. Καὶ ἐπὶ πάντων δὲ τῶν ἄλλων τοῦτο συμβαίνει ἴσοι τις ἂν. Καὶ γὰρ φυτὸν ἄρτι μὲν ἐντεθὲν ἐπὶ τῆς γῆς, εὐκόλως ἀνασπᾶται· χρόνῳ δὲ πολλῷ ριζωθὲν, οὐκέτι, ἀλλὰ πολλῆς δεῖται τῆς μοχλείας· καὶ οἰκοδομὴ νεοπαγῆς μὲν οὐσα, περιτρέπεται εὐκόλως ὑπὸ τῶν ἐνοχλοῦντων· παγίσσα δὲ καλῶς, πολλὰ παρέχει τοῖς καθαιρεῖν ἐπιχειροῦσι τὰ πράγματα· καὶ θηρίον τόποις ἐμφορηθῆσαν πολλῷ χρόνῳ δυσκόλως ἐλαύνεται. Τοῖς μὲν οὖν οὐδέπω κατασχεθεῖσιν ὑπὸ τοῦ πάθους παρακαλῶ μὴ ἀλῶναι· εὐκολώτερον γὰρ φυλάξασθαι μὴ ἐμπεσεῖν, ἢ ἐμπεσόντας ἀποστῆναι. Τοῖς δὲ κατασχεθεῖσι καὶ καταβραχήμενοις, ἂν θελήσωσιν ἐπιδοῦναι ἑαυτοὺς ἰατρῷ τῷ λόγῳ, πολλὴν ἐπαγγέλλομαι σωτηρίας ἐλπίδα τῆ τοῦ Θεοῦ χάριτι. Ἄν γὰρ τοὺς παθόντας καὶ περιπεσόντας τῷ νοσήματι, καὶ ἀνενεγκόντας ἐννοήσωσι, χρηστάς ἔξουσιν ἐλπίδας ὑπὲρ τῆς τοῦ νοσήματος ἀπαλλαγῆς. Τίς οὖν περιέπεσε τῷ νοσήματι τούτῳ, καὶ ἀτηλλάγῃ βραδύως; Ὁ Ζαχαρίας ἐκεῖνος. Τί γὰρ τελώνου μᾶλλον φιλοχρημάτου γένοιτ' ἂν; Ἄλλ' ἄθρόον ἐγένετο φιλόσοφος, καὶ πᾶσαν ἔσθεσε τὴν πυρᾶν. Ὁ Ματθαῖος ὁμοίως· καὶ γὰρ καὶ οὗτος τελώνης ἦν, ἐν ἀρπαγῇ διηνεκεῖ ζῶν. Ἄλλα καὶ οὗτος ἄθρόον ἀπεδύσατο τὴν βλάβην, καὶ τὸ δῖψος ἔσθεσε, καὶ πραγματείαν μετήλαβε πνευματικὴν. Τούτους τοῖνον καὶ τοὺς κατ' αὐτοὺς ἐννοῶν, μὴδὲ σὺ ἀπογνῶς. Ἄν γὰρ θέλῃς, θυνήσῃ ταχέως ἀνενεγκεῖν. Καὶ εἰ βούλει, κατὰ τὸν τῶν ἰα-

τρῶν νόμον καὶ τὰ πρακτέα σοι μετὰ ἀκριβείας ὑπαγορεύσωμεν. Δεῖ τοῖνον πρὸ τῶν ἄλλων ἀπάντων ἐκεῖνο κατορθοῦν, τὸ μὴ ἀπογινώσκειν μὴδὲ ἀπελπίζειν ἑαυτῶν τὴν σωτηρίαν· μετὰ τούτου μὴ τὰ τῶν κατωρθωκότων παραδείγματα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν ἐναπομεινάντων παθήματα ἐνορᾶν. Ὄσπερ γὰρ ἐν-ενοήσωμεν τὸν Ζαχαρίαν καὶ τὸν Ματθαῖον, οὕτω δὴ καὶ τὸν Ἰούδαν λογίσασθαι χρῆ, καὶ τὸν Γιεζῆ, καὶ τὸν Ἀχαρ, καὶ τὸν Ἀγαθ, καὶ τὸν Ἀνανίαν, καὶ τὴν Σάπφειραν· ἵνα δι' ἐκείνων μὲν τὴν ἀπόγνωσιν ἐκβάλωμεν, διὰ τούτων δὲ τὴν βραθυμίαν ἐκκόψωμεν, μὴδὲ ὑπὲρ γένηται ἡ ψυχὴ πρὸς τὴν τῶν ὑπαγορευομένων παραινέσιν· καὶ παιδεύσωμεν ἑαυτοὺς λέγειν, ἃ τότε τῷ Πέτρῳ προσελθόντες ἔλεγον οἱ Ἰουδαῖοι· *Τί δεῖ ποιεῖν ἵνα σωθῶμεν*; καὶ ἀκουέτωσαν ἃ χρῆ ποιεῖν. Τί οὖν χρῆ ποιεῖν; Εἰδέναι τὴν εὐτέλειαν τῶν πραγμάτων, καὶ πῶς δραπέτης οἰκέτης καὶ ἀγνώμων ἔστιν ὁ πλοῦτος, καὶ μυρίοις περιβάλλει κακοὺς τοὺς ἔχοντας· καὶ τὰ τοιαῦτα αὐτοῖς συνεχῶς [94] ἐκράδωμεν ῥήματα. Καὶ καθάπερ ἰατροὶ τοὺς κάμνοντας ψυχρὸν αἰτούοντας παραμυθούνται, παρέχειν λέγοντες, καὶ πηγὴν προφασιζόμενοι καὶ ἄγγος καὶ καιρὸν καὶ πολλὰ τοιαῦτα (ἂν γὰρ ἄθρόον ἀνανεύσωσιν, ὑπὲρ τῆς μανίας αὐτοῦς ἀγριούσθαι παρασκευάζουσι)· οὕτω δὴ καὶ ἡμεῖς πρὸς τοὺς φιλοχρημάτους ποιῶμεν· καὶ ὅταν λέγωσιν, ὅτι Πλουτήσαι βουλόμεθα, μὴ λέγωμεν εὐθέως, ὅτι κακὸν ὁ πλοῦτος, ἀλλὰ συνθώμεθα, καὶ εἴπωμεν, ὅτι καὶ ἡμεῖς τοῦτο βουλόμεθα, ἀλλ' ἐν καιρῷ τῷ προσήκοντι, ἀλλὰ πλοῦτον ἀληθῆ, ἀλλὰ τὸν ἥθρον ἔχοντα ἀθάνατον, ἀλλὰ τὸν σοὶ συλλεγόμενον, καὶ μὴ ἑτέροιο, πολλάκις δὲ καὶ ἐχθροῖς· καὶ τοὺς περὶ φιλοσοφίας λόγους εἰς μέσον ἄγωμεν, καὶ λέγωμεν, ὅτι Οὐ κελεύομεν μὴ πλουτεῖν, ἀλλὰ κακῶς μὴ πλουτεῖν· ἔξῃσι γὰρ πλουτεῖν, ἀλλὰ χωρὶς πλεονεξίας, χωρὶς ἀρπαγῆς καὶ βίας καὶ τοῦ παρὰ πάντων ἀκούειν κακῶς. Καὶ τοῦτοις αὐτοὺς προλαίοντες τοὺς λόγους, μὴδέποτε περὶ γέεννης διαλεγόμεθα· οὐ γὰρ ἀνέχεται ὁ κάμνων εὐθέως τῶν τοιούτων ῥημάτων. Διὸπερ ἀπὸ τῶν πρῶντων ἅπαντας τοὺς περὶ τούτων ποιῶμεθα λόγους, καὶ λέγωμεν· Τί βούλει ἀπὸ πλεονεξίας πλουτεῖν; ἵνα ἑτέροιο μὲν τὸ χρυσιὸν ἀποκίηται καὶ τὸ ἀργύριον, σοὶ δὲ ἀραὶ καὶ κατηγορίαι μυρία; καὶ ὁ ἀποστερηθεὶς ὑπὸ τῆς τῶν ἀναγκαίων δάκνηται χρείας^b, καὶ ὀλοφύρηται, καὶ μυρίους ἐφέλκῃται σοὶ κατηγορούς, καὶ τῆς ἐσπέρας καταλαβούσης περιήρῃ τὴν ἀγορὰν, ἐν τοῖς στενωποῖς ἐντυγχάνων πᾶσι, καὶ διαπορούμενος καὶ οὐδὲ ὑπὲρ τῆς νυκτὸς θαρρῆν ἔχων; Πῶς γὰρ ἂν καθευδήσεις λοιπὸν, ὑπὸ τῆς γαστρὸς δακνόμενος, ἀγρυπνῶν, λιμῷ πολιορκούμενος, πάγου πολλάκις ὄντος καὶ ὑετοῦ καταφερομένου; Καὶ σὺ μὲν ἐκ βαλανεῖου λελουμένος ἐπανέρχῃ, μαλακὸς θαλόπνομος ἱματίοις, γεγηθὸς καὶ χαίρων, καὶ ἐπὶ δεῖπνον ἔτοιμον τρέχων πολυτελής· ἐκεῖνος δὲ πανταχοῦ κατὰ τὴν ἀγορὰν ὑπὸ τοῦ κρυμοῦ καὶ τοῦ ἱεμοῦ συνεχῶς ἐλαυνόμενος, περιέρχεται συγκεκυφὸς καὶ χεῖρας προτείμων· καὶ οὐδὲ θαρρῶν ἀδεῶς τῷ ἐμπεπλησμένῳ καὶ ἀνασπασμένῳ ῥήματι προσενεγκεῖν ὑπὲρ τῆς ἀναγκαίας τροφῆς, πολλάκις δὲ καὶ ὄβρισθεις ἀνεχώρησεν. Ὅταν μὲν ἀνέλθῃς οἴκαδε, ὅταν εἰς τῆς εὐνῆς ἀνακλιθῇς^c, ὅταν φῶς ἢ περὶ τὸν οἶκον λαμπρῶν, ὅταν ἐτοίμη καὶ δαψιλῆς ἢ τράπεζα, τότε ἀναμνήσθητι τοῦ ταλαιπώρου καὶ ἀθλίου ἐκεῖνου, τοῦ περιόντος κατὰ τοὺς κύνας ἐν τοῖς στενωποῖς καὶ τῷ σκότῳ καὶ τῷ πληγῷ,

^a Reg., οὐδέπω. ^b Reg., τροφῆς. ^c Reg., κατακλιθῆς.

bris circumfunditur. Eequid opus est dicere domos et argentarias officinas? Puto enim illos si vel in pictura vel in imagine divitias illas viderint, discerpi, efferrari et in rabiem verti: adeo ut undique tenebris offundantur. Nam si regiam imaginem conspiciant, non mirantur lapillorum pulchritudinem, non aurum, non vestem purpuream, sed liquefiunt; et sicut infelix ille amator, si amasiæ imaginem viderit, inanimatæ rei hæret affixus: ita et hic inanimatam videns divitiarum imaginem, hoc ipsum magis patitur, ut-pote magis tyrannico detentus morbo: et oportet demum vel domi manere, vel in forum venientem, mille plagis acceptis domum repeterc: multa enim illius oculos dolore afficiunt. Ac quemadmodum ille nihil aliud videt quam mulierem, ita et iste pauperes quidem et alia omnia præterit, ut ne consolationem quidem accipiat: in opulentos autem oculos dirigit, ex aspectu illo multum in animum suam inducens ignem. Ignis quippe est, qui vehementer consumit illum, qui in ipsum incidit: atque etiamsi nec gehennæ, nec supplicii minæ intentatæ fuissent, hæc res præseutes essent supplicium, assidue nempe torqueri, neque morbi finem invenire. Et hæc satis essent, ut ab hujusmodi ægritudine avocarent: sed nihil pejus amentia, quæ id efficit ut rebus mœrorem et nihil lucri afferentibus illi hæreant. Quamobrem, obsecro, incipientem animi morbum exstinguatis. Sicut enim febris iuitio non valde siti adurit ægotantes; cum autem creverit et flammam excitaverit, tunc sitim parit inextinguibilem; etiamsi vero quis potum ipsis largiter præbeat, non exstinguit, sed accendit fornacem: sic etiam in hoc morbo accidit. Si iuitio cum animam nostram invadit, non impediamus, neque fores ipsi claudamus, ingressus demum incurvabilem excipientibus parit ægritudinem. Etenim et bona et mala, cum diutius in nobis manserint, potentiora fiunt.

5. In omnibusque aliis idipsum videre est. Nam planta recens insita, facile evellitur; si longo tempore egerit radices, non item, sed valido opus est vecte: et ædificium recens facile evertitur; cum vero firmitatem acceperit, difficile a conantibus decutitur: et fera quæ longo tempore alicubi mansit, ægre dispellitur. Illos igitur, qui nondum a morbo illo detinentur, rogo ne capiantur: facilius quippe est cavere ne cadant, quam lapsos exsilire. Illis vero, qui jam inciderunt et a morbo illo correpti sunt, si rationi medico se dedere velint, multam salutis spem per Dei gratiam polliceor. Nam si eos qui in morbum inciderunt et postea convalescerunt cogitaverint, bonam spem habebunt fore ut a morbo liberentur. Quis ergo incidit in hunc morbum, et facile liberatus est? Zacchæus ille. Quis enim publicano pecuniæ cupidior fuerit? Sed statim philosophus effectus est, et totum exstinxit incendium. Similiter Matthæus: nam et ille publicanus erat, in perpetua rapina vivens. Sed is quoque repente noxam exiit, sitim exstinxit, et negotiationem adiit spiritualem. Hos ergo et his similes tecum reputans, nec tu desperes. Si velis enim, cito poteris

emergere. Et, si velis, secundum medicorum legem ea quæ agenda sunt tibi accurate præscribemus. Oportet ergo ante alia omnia hoc recte gerere, non animum despondere neque desperare de salute sua: deinde non modo eorum qui recte fecerunt exempla, sed etiam eorum qui perseverarunt ærumnas inspicere. Sicut enim Zacchæum et Matthæum cogitavimus, ita et Judam animo reputare oportet, necnon Giezi, Achaz, Achab, Ananiam et Sapphiram; ut per illos desperationem ejiciamus, per hos vero socordiam excindamus, neque supinus sit animus ad monita quæ præscribuntur: ac nos ipsos instituamus ad illa dicenda, quæ tunc ad Petrum accedentes Judæi dicebant: *Quid ergo oportet facere ut salvi simus (Act. 2. 37)?* et audiamus ea quæ facienda sunt. Quid ergo oportet facere? Nosse rerum vilitatem, et quod divitiæ sint servus fugitivus et ingratus, et quod possessores suos in mala injiciant innumerabilia: et ejusmodi verba assidue decantemus. Ac quemadmodum medici ægros frigidam postulantes consolantur, se præbituros dicentes, fontem commemorantes, et vas et tempus opportunum, pluraque hujusmodi (nam si statim negarent, in furorem et rabiem ipsos conjicerent): ita et nos cum pecuniis amantibus agamus: et cum dixerint, *Divites esse volumus, ne statim dicamus malas esse divitias; sed assentiamur et dicamus nos etiam hoc velle, sed in congruenti tempore, sed divitias veras, sed eas quæ voluptatem habent immortalem, sed eas quæ colliguntur nobis, non aliis, sæpe autem et inimicis; ac philosophiæ verba in medium afferamus ac dicamus: Non jubemus non divites esse, sed male divites esse vetamus: licet enim divitem esse, sed sine avaritia, sine rapina et vi, ita ut apud omnes male audiat dives hujusmodi. His illos verbis prius leniamus, necdum de gehenna loquamur: nam qui ægotat, talia verba statim non ferret. Quamobrem ex præsentibus his de rebus verba faciamus et dicamus: Cur ex avaritia vis ditari, ut aliis aurum recondatur, tibi vero innumeræ imprecationes et criminationes? et qui illis privatus est, ex rerum necessariarum penuria mordeatur, ejulet, sexcentosque tibi attrahat accusatores, et adveniente vespera forum circumceat, et in angiportis omnes conveniat, dubius et anxius, ne de transigenda quidem nocte fidere audens. Quomodo enim jam dormiet, dum mordet venter, ipseque vigilat, fames obsidet, ingruit sæpe gelu et pluvie decidunt? Et tu quidem ex balneo ablutus redis, mollibus amictus vestibus, lætus et gaudens ad lautam cœnam accurrens: ille autem per forum a frigore et fame sæpe pulsus circumit, prono capite, manus extendens; nec præ metu audet satiatio et recumbenti verba proferre pro alimento necessario; sæpe vero contumelia affectus recessit. Cum ergo domum reversus es, cum in lecto recumbis cum lux splendida ubique fulget in ædibus, cum lauta mensa parata est, tum recordare miseri et infelicis illius, qui, ut canes solent, in angiportis, in tenebris et luto circumit: etiamsi sæpe hinc abeat, non domum, non ad uxorem, sed in fœci stratum, ut et canes vic-*

demus, qui per totam noctem rabidi latrant. Et tu quidem si parvam stillam videris e tecto delapsam, totam evertis domum, famulos vocans, omnia movens: ille vero jacens in paumis, feno et luto, ingens tolerat frigus.

6. Quæ fera his non frangatur rebus? quis adeo sævus et inhumanus, hisce rebus non mansuetior reddatur? Sed quidam ad tantam immanitatem devenerunt, ut dicant ipsos digna pati. Cum oporteret enim misereri, lacrymari, et calamitatem simul solvere: illi vero ipsos inhumaniter accensant. Quos libenter interrogarem, Cur, quæso, digna patiuntur? an quod ali velint et non fame confici? Non, inquiet, sed quia otiosi sunt. Tu vero annon otiosus deliciaris? Quid vero, annon opus sæpe exerces otio omni gravius, dum rapis, vim inferis et avaritiæ studeas? Melius esset si tu quoque huic te dederes otio: nam ita otari melius est, quam avaritiæ studere. Nunc autem alienis etiam insultas calamitatibus, non modo in otio degens, nec modo opus aggrediens otio gravius, sed etiam in miseria degentes accusans. Ipsis quoque narremus alienas calamitates, immaturas orbitates, eos qui in carcere degunt, eos qui discernuntur in iudiciis, eos qui de vita timent, inopinatas mulierum viduitates, repentinas divitum mutationes, et hoc metu eorum animos molliamus. Nam per illas alienas narrationes suadebimus illis, ut eadem ipsa sibi timeant. Cum enim audierint, cujuspiam avari et raptoris filium, cujuspiam qui multa tyrannice fecerat uxorem, post mortem conjugis innumera passam esse mala, cum ii qui injuste læsi fuerant, in uxorem et filios irruissent, et commune bellum contra domum illius undique excitatum esset: etiamsi maxime omnium sensu destitutus sit, exspectans tamen se talia passuram, et suis timens ne similia patiantur, temperantior erit. Tota vita nostra talibus exemplis multis plena est, nec deficiet nobis hic corrigendi modus. Cum autem hæc dicimus, non quasi suadentes vel quasi consulentes hæc dicamus, ne molestior

sit oratio, sed id tamquam narrationem proferamus; et ex alia consequentia ad similem semp̄ narrationem veniamus, ac frequenter eis talia exempla proponamus, non concedentes ut alia quam hæc loquantur: Quomodo hujus domus splendida et illustris corruerit; quomodo ita deserta sit, ut ipsius bona omnia in aliorum manus incidierit; quot judicia quotidie de his facultatibus sunt constituta, quot negotia; quot ex famulis illius alii emendicant, alii in carcere conclusi mortui sunt. Et hæc omnia dicamus quasi lugentes eum, qui ex hac vita migravit, et quasi præsentia despicientes; ut et timore et misericordia emolliamus immitem illum animum. Et cum illos viderimus his narrationibus depressos, tunc demum illis de gehenna sermonem inferamus, non tamquam illos terrentes, sed ut alios commiserantes; et dicamus: Et quid oportet dicere præsentia? neque enim nostra his sunt limitibus circumscripta; sed gravius supplicium tales homines excipiet, et fluvius igneus et vermis venenosus et tenebræ interminabiles et supplicia immortalia. Si his illos incantemus narrationibus, et nos ipsos et illos corrigemus, atque ab aegritudine cito liberabimus, in dieque illo laudatorem Deum habebimus, ut et Paulus¹ dicit: *Et tunc laus erit unicuique a Deo.* Laus enim quæ ab hominibus procedit, et diffinit et aliquando non a bono animo proficiscitur: quæ autem a Deo est, et manet perpetuo et clare splendet. Quando enim is, qui omnia novit antequam fiat et ab omni passione vacuus est, laudat; tunc indubitata est virtutis demonstratio. Hæc ergo cum sciamus, talia operemur ut a Deo laudemur, et maxima consequamur bona: quæ utinam nos omnes adipiscamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

¹ Morel. habet..... cito liberabimus, ut et Paulus, omiſſis interpositis.

HOMILIA XII.

Cap. 4. v. 6. *Hæc autem, fratres, transfiguravi in me et Apollo propter vos, ut in nobis discatis non plus, quam scriptum est, sapere.*

1. Quamdiu molestis asperisque verbis opus fuit, scenam non aperuit; sed ac si ipse esset qui hæc audiret, sic loquebatur, ut dignitas personarum quæ accusabantur obsistens accusantibus, non permetteret ad iram commoveri: cum autem oporteret deinceps aliquid remittere, tunc posita larva, occultatas personas ostendit prolato Pauli et Apollo nomine. Ideo dicebat: *Hæc autem, fratres, transfiguravi in me et Apollo.* Et sicut in ægotantibus, quando puerulus ager calcibus ferit, et aversatur cibos qui offeruntur a medicis, advocatum patrem vel pædagogum, ii qui assident, jubent ex medici manu accipere, et cibos afferre, ut ex timore ipsorum pueri accipiant et quiescant: sic et Paulus cum pro aliis esset accusa-

turus, illis quidem ut qui injuria afficerentur, his vero ut qui supra modum honorarentur, personas quidem eorum non protulit, sed suo et Apollo nomine sermonem adhibuit, ut eos reveriti, medicinam acciperent: postquam autem acceperunt, tunc demum aperuit de quibusnam hæc loqueretur. Hæc autem non simulatio erant, sed attemperatio et œconomia. Nam si aperte dixisset, Viros sanctos et admirabiles judicatis, id certe ægre tulissent et resiliissent: nunc vero cum dixisset, *Mihi autem pro minimo est ut a vobis judicer;* et rursum, *Quis est Paulus? quis Apollo?* acceptabilem orationem effecit. Propterea dixit: *Hæc autem in me transfiguravi propter vos, ut in vobis discatis non plus quam scriptum est sapere;* ostendens quod si de illis verba fecisset, non didicissent ea quæ discere oportebat, neque correctionem accepissent, ea quæ dicebantur moleste ferentes. Nunc autem

καίτοι πολλάκις ἐκείθεν ἀπόντος οὐκ εἰς οἰκίαν οὐδὲ πρὸς γυναῖκα, οὐδ' εἰς εὐνήν, ἀλλ' εἰς στιβάδα χόρτου, καθάπερ τοὺς κύνας ὀρώμεν δι' ἄλης λυττώντας νυκτός. Καὶ σὺ μὲν, κἂν μικρὰν τινα σταγόνα καταενσχθεῖσαν ἀπὸ τῆς στῆγης ἴδῃς, πάντα ἀνατρέπεις τὸν οἶκον, οἰκέτας καλῶν, πάντα κινῶν· ἐκαίνοις δὲ ἐν βακίοις καὶ χόρτῳ καὶ πληρῷ κείμενος, ἅπαντα ὑπομένει τὸν κρυμὸν.

5'. Ποῖον οὖν θηρίον τούτοις οὐκ ἂν κατακλασθεῖη τοῖς πράγμασι; τίς οὕτως ὡμὸς καὶ ἀπάνθρωπος, ὡς μὴ γενέσθαι τούτοις ἡμεροί; Ἄλλὰ γὰρ εἰσὶ τινες, [95] οἱ πρὸς τοσοῦτον ἀπηλείας ἤκουσιν, ὡς καὶ λέγειν ἄξια πάσχειν αὐτούς. Δέον γὰρ ἔλεειν καὶ δακρῦειν καὶ συνδιαλύειν τὰς συμφοράς, οἱ δὲ καὶ κατηγοροῦσιν ὡμῶς καὶ ἀπανθρώπως αὐτῶν· οὐς ἡδέως ἂν ἐροίμην· Τίνος ἔνεκεν ἄξια πάσχουσιν, εἰπέ μοι; ὅτι τρέφεσθαι βούλονται καὶ μὴ λιμῶνται; Ὀὐχί, φησὶν, ἀλλ' ὅτι ἀργούντες. Σὺ δὲ οὐκ ἀργῶν σπαταλῆς; τί δὲ, οὐκ ἐργασίαν πολλάκις πάσης ἀργίας χαλεπωτέραν ἐργάζῃ, ἀρπάζων καὶ βιαζόμενος καὶ πλεονεκτῶν; Βέλτιον ἦν, εἰ καὶ σὺ ἤργεις τοιαύτην ἀργίαν· τοῦ γὰρ πλεονεκτεῖν τὸ οὕτως ἀργεῖν βέλτιον. Νῦν δὲ καὶ ἀλλοτριᾶς ἐπεμβαίνεις συμφοραῖς, οὐ μόνον ἀργῶν, οὐδὲ μόνον ἀργίας χαλεπωτέραν ἐργασίαν μετιῶν, ἀλλὰ καὶ κατηγορῶν τῶν δυσημερῶντων. Διηγώμεθα δὲ αὐτοῖς καὶ τὰς ἀλλοτριᾶς συμφοράς, τὰς ὀφραφίας τὰς ἄωρους, τοὺς τὸ δεσμοκτήριον οἰκοῦντας, τοὺς ἐν δικαστηρίοις σπαρτατομένους, τοὺς περὶ τὸ ζῆν δεδοικότες, τὰς χηρείας τὰς ἀδοκῆτους τῶν γυναικῶν, τὰς ἄθροους μεταβολὰς τῶν πλουτούντων, καὶ τῷ φόβῳ τούτῳ καταμαλάττωμεν αὐτῶν τὴν διάνοιαν. Ἐν γὰρ τοῖς περὶ ἐτέρων διηγῆμασι πείσομεν αὐτοὺς ταῦτα δεδοικέναι πάντως καὶ περὶ ἑαυτῶν. Ὅταν γὰρ ἀκούσωσιν, ὅτι ὁ τοῦ δεινῆς υἱὸς πλεονεκτοῦ καὶ ἄρπαγος ἦν, τοῦ δεινῆς ἡ γυνή, τοῦ πολλὰ τυραννικᾶ πεποικηκότος, μετὰ τὴν τελευτήν τοῦ συνοικοῦντος μυρία ὑπέμεινε δεινὰ, τῶν ἀδικηθέντων καὶ τῇ γυναικὶ καὶ τοῖς παιδίοις ἐπιόντων, καὶ κοινοῦ πολέμου πάντοθεν ἠρμένου κατὰ τῆς οἰκίας τῆς ἐκείνου, κἂν πάντων ἀναισθητότερος ἢ ἡ, καὶ αὐτὸς προσδοκῶν τὰ αὐτὰ πείσεσθαι, καὶ ὑπὲρ τῶν ἑαυτοῦ δεδοικῶς μήποτε τὰ αὐτὰ ὑπομείνωσι, σωφρονέστερος ἔσται. Πολλῶν δὲ ἡμῖν τοιοῦτων διηγημάτων ὁ βίος

ἐμπέπλησται, καὶ οὐκ ἀπορήσομεν τῆς τοιαύτης διορθώσεως. Ὅταν δὲ ταῦτα λέγωμεν, μὴ ὡς παραινούμετες μὴδὲ ὡς συμβουλεύοντες αὐτὰ λέγωμεν, ἵνα μὴ φορτικώτερος γένηται ὁ λόγος, ἀλλ' ὡς ἐν τάξει διηγήματος· καὶ ἐξ ἐτέρας ἀκολουθίας ἐπὶ τὴν τοιαύτην ἀεὶ βαθίζωμεν τὴν διάλεξιν, καὶ συνεχῶς αὐτοὺς εἰς ταῦτα ἐμβάλλωμεν τὰ διηγῆματα, μὴδὲν ἕτερον συγχωροῦντες λαλεῖν, ἢ ταῦτα· πῶς ἢ τοῦ δεινῆς οἰκία λαμπρὰ καὶ περιφανῆς οὕσα κατέπεσε· πῶς οὕτως ἐρημὸς ἔστιν, ὡς εἰς ἐτέρων ἔλθειν χεῖρας τὰ ἐν αὐτῇ πάντα· πῶσα δικαστήρια καθ' ἑκάστην ἡμέραν ὑπὲρ ταύτης συνίστατο τῆς οὐσίας, πῶσα πράγματα· πόσοι τῶν οἰκετῶν ἐκείνου, οἱ μὲν ἐπαιτούντες, οἱ δὲ τὸ δεσμοκτήριον οἰκοῦντες ἀπέθανον· καὶ ταῦτα πάντα ὡς ἔλεοῦντες τὸν ἀπελθόντα λέγωμεν, καὶ ὡς τὰ παρόντα ἐξευτελίζοντες, ἵνα καὶ τῷ φόβῳ καὶ τῷ ἐλέῳ καταμαλάξωμεν τὴν ἀπηνῆ διάνοιαν· καὶ ὅταν συσταλέντας ἴδωμεν τοῖς διηγῆμασι τούτοις, τότε λοιπὸν αὐτοῖς καὶ τὴν περὶ τῆς γενένης ἐπιστάγωμεν λόγον, μὴ ὡς τούτους φοβούντες, ἀλλ' ὡς ἐτέρους ἔλεοῦντες, καὶ ἄλλοι. Καὶ τί χρὴ λέγειν τὰ παρόντα; οὐδὲ γὰρ μέγρι τούτων ἔστικε τὰ ἡμέτερα, ἀλλὰ χαλεπωτέρα δέξεται κόλασις τοὺς τοιοῦτους, καὶ ποταμὸς πυρός [96] καὶ σκώληξ ἰσθόλος καὶ σκότος ἀτελεύτητον καὶ ἀθάνατοι κολάσεις. Ἄν τούτοις αὐτοὺς κατεπάδωμεν τοῖς διηγῆμασι, καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς κἀκεῖνους διορθώσομεν, καὶ τῆς ἀρρωστίας τάχεως ἀπαλλάξομεν, καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐπαινήτην τὸν Θεὸν ἔξομεν, καθάπερ καὶ ὁ Παῦλος φησὶ· Καὶ τότε ὁ ἐπαινος ἐκάστου γερήσεται ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Ὁ μὲν γὰρ παρὰ ἀνθρώπων καὶ διαρρέει καὶ ἔστιν ὅτε οὐκ ἀπὸ ἀγαθῆς πολλὰκις γίνεται διανοίας· ὁ δὲ παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ μένει διηνεκῶς καὶ διαλάμπει σαφῶς. Ὅταν γὰρ ὁ τὰ πάντα εἰδῶς πρὶν γενέσεως, καὶ πάθους ἐκ. ὡς ὦν ἐπαινῆ, τότε καὶ ἀναμφισβήτητός ἐστι τῆς ἀρετῆς ἢ ἀπόδειξις. Ταῦτα οὖν εἰδότες, τοιαῦτα πράττωμεν ὡς παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐπαινέσθαι, καὶ τῶν μεγίστων τυχεῖν ἀγαθῶν· ὦν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ἢ Morel., πῶς ἐρημος, omisso οὕτως. ὁ Morel., ἀκαλάξωμεν, καθάπερ, omisso interpositis.

* Editi, ἀναισθητότερος. Reg., ἀναισχυντότερος.

ΟΜΙΛΙΑ IB'.

Ταῦτα δὲ, ἀδελφοί, μετσεχημάτισα εἰς ἑμαυτὸν καὶ Ἀπολλῶ δι' ὑμῶς, ἵνα ἐν ἡμῖν μάθητε, τὸ μὴ ὑπὲρ ὃ γέγραπται φρονεῖν.

α'. Ἐως μὲν αὐτῷ ἂ τῶν φορτικῶν ἔδει βημάτων, οὐκ ἀπεκάλυψε τὴν σκηνὴν, ἀλλ' ὡς αὐτὸς ὦν ὁ ταῦτα ἀκούων, οὕτω διελέγετο, ἵνα τὸ ἀξίωμα τῶν ἐγκαλουμένων προσώπων τοῖς ἐγκαλοῦσιν ἀντιπίπτον, ἀπὸ τῶν ἐγκλημάτων εἰς ὀργὴν ἐξενεχθῆναι μὴ συγχωρήσῃ· ἐπειδὴ δὲ ἀνεῖναι λοιπὸν ἔδει, τότε ἀπαμφιάσας αὐτὸ, καὶ τὸ προσωπίδιον ἀπάρας ἔδειξε τὰ κρυπτόμενα πρόσωπα ἐν τῇ τοῦ Παύλου καὶ Ἀπολλῶ προσηγορίᾳ. Διὸ καὶ ἔλεγε· Ταῦτα δὲ, ἀδελφοί, μετσεχημάτισα εἰς ἑμαυτὸν καὶ Ἀπολλῶ. Καὶ καθάπερ ἐπὶ τῶν καμνόντων, ὅταν λακτίζη τὸ παιδίον τὸ ἀβρυστοῦν καὶ ἀποστρέφεται τὰ προσφερόμενα

στία παρὰ τῶν ἱατρῶν, τὸν πατέρα ἢ τὸν παιδωγῶν καλέσαντες οἱ προσδεδρεύοντες, παρὰ τῶν τοῦ ἱατροῦ χειρῶν λαβόντας τὰ στία προσάγειν κελεύουσιν, οὕτω καὶ Παῦλος μέλλων ὑπὲρ ἐτέρων ἐγκαλεῖν, τῶν μὲν ὡς ἀδικουμένων, τῶν δὲ ὡς πέτρα τοῦ μέτρου τιμωμένων, αὐτὰ μὲν οὐκ ἔθηκε τὰ πρόσωπα, ἐπὶ δὲ τῆς ἑαυτοῦ προσηγορίας καὶ τῆς Ἀπολλῶ τὴν λόγον προσήγαγεν, ἵνα αἰδοῦμενοι τούτους δέξωνται τὴν θεραπείαν· ἐπειδὴ δὲ ἐδέξαντο, τότε λοιπὸν ἀπεκάλυψεν ὑπὲρ ὧν ταῦτα ἔλεγε. Ἦν δὲ ταῦτα οὐχ ὑπόκρισις, ἀλλὰ συγκατάθεσις καὶ οἰκονομία. Εἰ γὰρ εἶπε φανερώς, ὅτι Ἰμεῖς δὲ τοὺς ἀνδρας κρίνετε τοὺς ἁγίους καὶ θαυμαστοὺς, κἂν ἐδυσχέραναν καὶ ἀπεπήδησαν· νῦν δὲ εἰπὼν· Ἐμοὶ δὲ εἰς ἐλάχιστόν ἐστιν, ἵνα ὑφ' ὑμῶν ἀνακριθῶ·

* Legebatur αὐτῶν. ἢ Reg., ἐπάρας.

καὶ πάλιν, *Τίς δὲ ἔστι Παῦλος; τίς δὲ Ἀπολό-
λος;* εὐπαράδεικτον τὸν λόγον ἐποίησε. Διὰ [97] τοι
τοῦτο εφησεν, ὅτι *Ταῦτα εἰς ἄμαυτὸν μετασχημά-
τισα δι' ὑμᾶς, ἵνα ἐν ἡμῖν μάθητε τὸ μὴ ὑπὲρ ὃ
γέγραπται φρονεῖν*, δεικνύς ὅτι εἰ ἐπ' ἐκείνων τὸν
λόγον προσήγαγεν^α, οὐκ ἂν ἔμαθον ὅσα μαθεῖν ἴδει,
οὐδ' ἂν ἐδέξαντο τὴν διόρθωσιν, δυσχεραίνοντες
πρὸς τὰ λεγόμενα. Νυνὶ δὲ αἰδοῦμενοι τοὺς περὶ
Παῦλον, ἤνεγκαν βιβλίως τὴν ἐπιτησίωμιν *Τί δὲ ἔστι
τὸ, Μὴ ὑπὲρ ὃ γέγραπται φρονεῖν; Γέγραπται·
Τί βλέπεις τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ
ἀδελφοῦ σου, τὴν δὲ ἐν τῷ σῷ ὀφθαλμῷ δοῦν
οὐ κατανοεῖς;* καὶ, *Μὴ κρίνετε, ἵνα μὴ κριθῆτε.*
Εἰ γὰρ ἔσμεν ἐν καὶ συνδεδεμέθα ἀλλήλοις, ἐπαν-
ίστασθαι ἀλλήλους οὐ χρεῖ. *Ὁ ταπεινὸν γὰρ ἔαν-
τὸν ὑψώθησεται*, φησί· καὶ, *Ὁ θέλων εἶναι
πρῶτος πάντων, γινέσθω πάντων διάκονος.* Ταῦτά
ἔστιν ἃ γέγραπται. *Ἴνα μὴ εἰς ὑπὲρ τοῦ ἐνός φυ-
σιουῦσθε^β κατὰ τοῦ ἑτέρου.* Πάλιν τοὺς διδασκά-
λους ἀφείλε, τοῖς μαθηταῖς ἐπιτιμᾷ· ἐκείνοι γὰρ ἦσαν
οἱ τοῦτοῦ ἐπαίροντες. Καὶ ἄλλως δὲ οἱ ἀρχόντες οὐκ
ἂν εὐκόλως ἐδέξαντο τὸν τοιοῦτον λόγον, διὰ τὸ τῆς
δόξης ἐπιθυμεῖν τῆς ἐξουσίας· καὶ γὰρ ἦσαν πεπη-
ρωμένοι τῷ πάθει· οἱ δὲ αὐτοὶ μὴ καρποῦμενοι τὴν
δόξαν, ἀλλ' ἑτέροις αὐτὴν παρέχοντες, καὶ εὐκο-
λύτερον ἂν ἤνεγκαν τὴν νοουσίαν, καὶ κυριώτερον
τῶν ἀρχόντων ἦσαν πρὸς τὸ λύσαι τὸ νόσημα. Ἄρα
καὶ τοῦτο φυσιώσεως, τὸ ὑπὲρ ἑτέρου ἐπαίρεσθαι,
κἂν μὴ ἐπὶ τοῖς αὐτοῦ τις τοῦτο πάτρη. Ὅσπερ γὰρ
ὃ ἐπὶ πλοῦτῳ μέγα φρονῶν ἀλλοτρίω, ἐξ ἀπονοίας
αὐτὸ ποιεῖ· οὕτω καὶ ὃ ἐπὶ τῇ δόξῃ τοῦ ἑτέρου. Καὶ
καλῶς φυσίωσιν ἐκάλεσεν.

Ὅταν γὰρ ἐπαναστῇ τὸ μέλος τὸ ἐν, οὐδὲν ἑτερόν
ἔστιν ἢ φλεγμονὴ καὶ νόσημα· ἄλλως γὰρ οὐ γίνεται
ὑψηλότερον ἑτερον ἑτέρου μέλος, ἀλλ' ἢ ὅταν οἴδημα
γένηται. Οὕτω τοίνυν καὶ ἐν τῷ σώματι τῆς Ἐκκλη-
σίας ὁ φλεγμαίνων καὶ φυσιούμενος, αὐτὸς ἂν εἴη ὁ
νοσῶν· οἰδεὶ γὰρ ὑπὲρ τὴν κοινὴν συμμετρίαν. Τοῦτο
γὰρ ἔστιν οἴδημα. Οὕτω καὶ ἐν τῷ σώματι γίνεται,
ὅταν νόθος τις καὶ πονηρὸς ἐπιβρέυση χυμὸς, ἀλλὰ
μὴ ἢ εἰσωθῆαι τροφή. Οὕτω καὶ ἀλαζονεῖα τίκεται,
ἀλλοτρίων ἡμῖν ἐπισηροχόμενων λογισμῶν. Καὶ ὅρα
πῶς κυρίως εἶπε· *Μὴ φυσιοῦσθε.* Τὴ γὰρ πεφυ-
σημένων ὄγκον ἔχει πνευματικὴ ἐμπεπλησμένον χυμὸς
διεσφορότος. Ταῦτα δὲ λέγει, οὐ τὴν θεραπεῖαν ἐκ-
κόπτων, ἀλλὰ τὴν ἐπὶ κακῷ θεραπείαν. Βούλει
θεραπεύειν τὸν δεινὰ; Οὐ κωλύω· ἀλλὰ μὴ εἰς ἑτέρου
λύμην^γ. Οὐ γὰρ ἵνα κατ' ἀλλήλων συντατῶμεθα,
διδάσκαλοι ἡμῖν ἐδόθησαν, ἀλλ' ἵνα πάντες ἀλλήλους
συναπῶμεθα. Καὶ γὰρ ὁ στρατηγὸς διὰ τοῦτο ἐπι-
κεῖται τῷ στρατοπέδῳ, ἵνα τοὺς χειρωρισμένους ἐν
σῶμα ἐργάσεται· εἰ δὲ μάλλοι διασπᾶν τὸ στρατό-
πεδον, πολεμίου μάλλον ἢ στρατηγῶν χωρᾶν ἐπλη-
ρωσε. *Τίς γὰρ σε διακρίνει;* τί γὰρ ἔχεις ὃ οὐκ
ἔλαβες; Λοιπὸν ἀφείλε τοὺς ἀρχομένους, πρὸς τοὺς
ἀρχοντας τρέπεται. Ὅ δὲ λέγει, [98] τοῦτό ἐστι·
Πόθεν ὀφείλον ὅτι ἀξίος εἶ. τοῦ ἐπαινεῖσθαι; κρίσις γὰρ
γένονεν; ἐξέτασις προσχώρησε; δοκιμασία, βάσανος
ἀκριθής; Ἄλλ' οὐκ ἂν ἔχεις εἰπεῖν. Εἰ δὲ ἄνθρωποι
ψηφίζονται, ἀλλ' οὐκ ὀρθὴ τούτων ἢ κρίσις. Θῶμα δὲ,
ὅτι καὶ ἀξίος ἐπαίνων εἶ, καὶ ἔχεις ὄντως τὸ χά-
ρισμα, καὶ οὐ διεφθάρται τῶν ἀνθρώπων ἢ κρίσις·
οὐδὲ γε οὕτως ἐχρῆν μέγα φρονεῖν. Οὐδὲν γὰρ οἴκο-
θεν ἔχεις, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ λαβῶν. Τί τοίνυν

ἔχειν προσποιῆ, ὅπερ οὐκ ἔχεις; Ἄλλ' ἔχεις τοῦτο
σοῦ, καὶ ἕτεροι μετὰ σοῦ. Οὐκοῦν λαβῶν ἔχεις, οὐχὶ
τόδε καὶ τόδε, ἀλλὰ πάντα ὅσα ἔχεις.

β'. Οὐ γὰρ σὰ κατωρθώματα ταῦτα, ἀλλὰ τῆς τοῦ
Θεοῦ χάριτος. Κἂν τὴν πίστιν εἴπῃς, ἀπὸ τῆς κλή-
σεως γέγως· κἂν τὴν ἀφῆσιν εἴπῃ; τῶν ἀμαρτημά-
των, κἂν τὰ χαρίσματα, κἂν τὸν διδασκαλικὸν λόγον,
κἂν τὰς δυνάμεις^δ, πάντα ἐκείθεν ἔλαβες. Τί τοίνυν
ἔχεις, εἰπέ, ὅπερ οὐχὶ λαβῶν ἔχεις, ἀλλ' αὐτὸς ἀπὸ
σαυτοῦ κατώρθωσας; οὐκ ἂν ἔχοις εἰπεῖν. Ἄλλ'
ἔλαβες, καὶ διὰ τοῦτο μέγα φρονεῖς; Διὰ τοῦτο μὲν
οὐκ ἔδει συνεστάλθαι· σὺ γὰρ σὸν ἔστι τὸ δοθῆν, ἀλλὰ
τοῦ δεδοκότος. Εἰ γὰρ ἔλαβες, ἀλλὰ παρ' ἐκείνου
ἔλαβες· εἰ δὲ παρ' ἐκείνου ἔλαβες, οὐ σὸν ἔλαβες· εἰ
δὲ οὐ σὸν ἔλαβες, τί μέγα φρονεῖς, ὡς σὸν ἔχω; Διὸ
καὶ ἐπήγαγεν· *Εἰ δὲ καὶ ἔλαβες, τί καυχῶσαι^ε*, ὡς
μὴ λαβῶν; Κατασκευάσας τοίνυν κατὰ συνδρομὴν
τὸν λόγον, δείκνυσιν ὅτι καὶ πολλῶν αὐτοῖς δεῖ, καὶ
φησιν, ὅτι Μάλιστα μὲν, εἰ καὶ πάντα ἔλαβες, οὐκ
ἔδει καυχᾶσθαι· οὐδὲν γὰρ ὑμᾶς· νυνὶ δὲ καὶ
πολλῶν ἔστε ἔρημοι. Καὶ ἐν ἀρχῇ μὲν τοῦτο ἠνείκατο
εἰπὼν· *Οὐκ ἠδυνήθησιν ὑμῖν λαλῆσαι ὡς πνευμα-
τικοῖς*· καὶ, *Οὐδὲν ἔκρινα εἰδέναι ἐν ὑμῖν, εἰ μὴ
Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ τοῦτον ἐσταυρωμένον*· ἐν-
ταῦθα δὲ ἐντροπετικῶς ποιεῖ λέγων· *Ἦδη κεκο-
ροσμένοι ἐστέ, ἤδη ἐπλουτήσατε*· τούτεστιν, Οὐ-
δενὸς δεῖσθε λοιπὸν, τέλειω γεγνήσθε, τὴν κορυφὴν
αὐτὴν κατέχετε, οὐδενὸς ἐν χρεῖα καθεστῆκατε· νο-
μίσετε, οὔτε ἀποστόλων, οὔτε διδασκάλων. *Ἦδη κεκο-
ροσμένοι ἐστέ.* Καὶ καλῶς τῷ Ἦδη ἐχρήσατο^ζ,
ἀπὸ τοῦ χρόνου δεικνύς τὸ ἀπθανον αὐτῶν καὶ τὴν
ἄλουν οἴησιν. Διὸ καὶ κομψῶς αὐτοὺς, ἔλεγεν·
Οὕτω ταχέως πρὸς τὸ τέλος ἐφθάσατε, ὅπερ ἀδύνατον
ἦν γενέσθαι διὰ τῶν καιρῶν. Τὰ γὰρ τελειότερα ἐν
τῷ μέλλοντι μένει· τὸ δὲ ἀπὸ ὀλίγων κορεσθῆναι,
ψυχῆς ἔστιν ἀσθενοῦς· τὸ ἀπὸ ὀλίγων νομίζειν πλου-
τεῖν, ναυτιώσεως καὶ ταλαιπώρου· ἀκόρεστον γὰρ ἢ
εὐλάβεια· καὶ παιδικῆς διανοίας ἔστιν ἀπὸ τῶν
πρώτων νομίζειν τὸ πᾶν εἰληφέναι, καὶ οὐδέπω οὐδὲ
ἐν προσιμίοις ὄντας ὡς τοῦ τέλους ἐπιλημμένους
μέγα φρονεῖν. Ἐἴτα καὶ διὰ τῶν ἐξῆς ἐντρέπει μάλ-
λον. Εἰπὼν γὰρ, *Ἦδη κεκοροσμένοι ἐστέ*, ἐπήγα-
γεν· *Ἦδη ἐπλουτήσατε, χωρὶς ἡμῶν ἐδασιλεύ-
σατε^η καὶ δεσλὸν ἢ ἐδασιλεύσατε, ἵνα καὶ ἡμεῖς
ὑμῖν συμβασιλεύωμεν*. Πολλῆς γέμει τῆς βαρύ-
τητος ὁ λόγος. Διὸ καὶ ἔσχατον αὐτὸν [99] ἐπήγαγε
μετὰ πολλὴν τὴν ἐπίπληξιν. Οὕτω γὰρ σεμνὴ γίνεται
ἢ παραίνεσις καὶ εὐπαράδεικτος, ὅταν μετὰ τὰς κατ-
ηγορίας ἐπιφέρηται τὰ ἐντροπετικὰ ῥήματα. Καὶ
γὰρ τὴν ἀναίσχυντον ἱκανὸν τοῦτο ψυχὴν κατασχέειν,
καὶ πλήξαι μειζρόνως τῆς φανεροῦς κατηγορίας^θ, καὶ
διορθῶσαι τὴν ἀπὸ τῆς κατηγορίας μέλλουσαν γί-
νεσθαι ἀλγυθόνα τε καὶ ἀναίσχυντιαν. Τὸ γὰρ δὴ
θαυμαστὸν τῶν ἐντροπετικῶν λόγων τοῦτο μάλιστα
ἔστιν, ὅτι δύο κέκτηνται τάναντία· καὶ τομὴν βα-
υτέραν δίδωσι τῆς προφανοῦς διαβολῆς, καὶ τὸν
ἐλεγχόμενον παρασκευάζει χαλεπώτερον τεμνόμενον
καρτερῆσαι μειζρόνως. *Χωρὶς ἡμῶν ἐδασιλεύσατε*.
Πολλὴ ἔμφασις ἐνταῦθα καὶ πρὸς τοὺς διδασκάλους καὶ
πρὸς τοὺς μαθητάς. Καὶ τὸ ἀσυνείδητον δὲ αὐτῶν δεῖ-
κνυται καὶ τὸ σφόδρα ἀνόητον. Ὅ γὰρ λέγει, τοῦτο

^α Reg., προσήγαγεν. ^β Reg., φυσιώσεθε. ^γ Reg., λύμην.
Editi, λύμην. Prostat certe codicis lectio.

^δ Sic Reg. Hæc, κἂν τὰς δυνάμεις, desunt in Editis.
^ε Savill., τί καυχᾶς, Morel., τί καυχᾶς, codex Regius et
editi Novi Testamenti, τί καυχᾶσαι. ^ζ Legebatur τὸ ἦδη
sine ἐχρήσατο. ^η Ita Regius codex, et sic legendum
suspicatur est Savillius. Editi, εἰς φανεράν κατηγορίαν, mi-
nus recte.

Paulum et socium reverentes, facile admiserunt increpationem. Quid autem sibi vult illud, *Non plus quam scriptum est sapere? Scriptum est: Quid vides festucam in oculo fratris tui; trabem autem, quæ in oculo tuo est, non consideras (Matth. 7. 3. 4)? et, Nolite judicare, ut non judicemini.* Nam si unum sumus et una colligati, non oportet contra nos invicem insurgere. *Qui enim se humiliat, inquit, exaltabitur (Matth. 23. 12); et, Qui vult primus esse omnium, sit omnium minister (Marc. 10. 43).* Hæc sunt ea quæ scripta sunt. *Ne unus pro uno infletur adversus alterum.* Rursum missis doctoribus, discipulos increpat: illi enim erant qui hoc extollebant. Alioquin etiam principes non facile talem admisissent orationem, eo quod externam gloriam cuperent: hoc quippe morbo excæcati erant: ipsi vero gloria non fruenter, sed illam aliis præbentes, et facilius admonitionem tollissent, et aptiores ad morbum solvendum erant quam principes. Ergo etiam hoc est inflari, pro alio extolli, etiamsi in rebus suis hoc alicui non accidat. Sicut enim is, qui de alienis effertur vitiis, ex arrogantia hoc facit: ita etiam qui de gloria alterius. Recte autem inflationem vocavit.

Arrogantia malum. — Cum enim membrum aliquod insurgit, hæc nihil aliud est quam inflammatio et morbus: non enim aliter alterum membrum fit altero alius, quam cum tumor adest. Sic igitur et in corpore Ecclesiæ, qui inflammat et inflatur, is est qui morbo laborat: tumet enim præter communem mensuram. Hoc enim est inflatio. Sic etiam in corpore accidit, quando spurius quidam et malus humor influxerit, non autem solitum alimentum. Ita nascitur arrogantia alienis nos cogitationibus invadentibus. Et vide quam apposite dixerit, *Ne inflati sitis.* Quod enim inflatum est, tumorem habet spiritus, repletum humore corrupto. Hæc porro dicit, non curationem excindens, sed curationem illam quæ in malum vertitur. Vis istum curare? Non impedio, sed non in perniciem alterius. Non enim ut contra nos invicem aciem instruamus, nobis dati sunt doctores, sed ut nos omnes mutuo jungamus. Dux enim ideo exercitui præficitur, ut separatos unum corpus efficiat: si vero exercitum divulsurus sit, inimici magis quam ducis locum implet. 7. *Quis enim te discernit? quid enim habes quod non accepisti?* Missis demum subditis, ad principes convertitur. Hoc autem vult significare: Undenam liquet quod tu dignus laude sis? factumne est iudicium? præcessitne examen? an probatio, an accurata perquisitio? Sed hoc non possis dicere. Quod si homines calculum ferunt; at non rectum est illorum iudicium. Ponamus autem te dignum laude esse, et vere gratiam et donum habere, nec corruptam esse hominum iudicium: neque sic oportebat altum sapere. Nihil enim ex te habes, sed a Deo accepisti. Cur ergo te habere simulas id, quod non habes? At tu hoc habes, et alii tecum. Ergo cum acceperis habes, non hoc vel illud, sed omnia quæ habes.

2. Non enim hæc tua recte facta sunt, sed ex Dei

gratia proveniunt. Si fidem dixeris, ex vocalione illa venit; si remissionem peccatorum, si charismata, si doctrinæ verbum, si virtutes¹: omnia inde accepisti. Quid ergo habes, quæso te, quod non acceperis, sed ex te ipso recte acquisieris? nihil dicere possis. Sed accepisti, et ideo altum sapis? Ideo certe oportebat te ipsum deprimere; non enim tuum est id quod tibi datum est, sed dantis. Si enim accepisti, ab illo accepisti: si ab illo accepisti, non rem tuam accepisti: quod si non rem tuam accepisti, cur altum sapis, quasi rem tuam habens? Quamobrem subjungit: *Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?* Cum ergo ex concursu dictum suum probasset, ostendit vel multa illis deesse, et ait: Certe etiamsi omnia accepissetis, non oporteret gloriari; nihil enim vestrum est: nunc autem multa vobis desunt. Et initio quidem hoc subindicavit dicens: *Non potui vobis loqui ut spiritualibus;* et, *Nihil judicavi me scire inter vos, nisi Jesum Christum, et ipsum crucifixum:* hic vero illos pudore afficiendo id facit dicens: 8. *Jam saturati estis, jam divites facti estis;* Id est, Nulla re indigetis deinceps, perfecti evasistis, ipsum culmen attingitis, nullius ope vos egere putatis, non apostolorum, non doctorum. *Jam saturati estis.* Et recte illud, *Jam,* usurpavit a tempore ostendens improbabile esse id quod dicunt, et a ratione alienam esse illorum opinionem. Ideoque traducens illos dicebat: Tam cito ad finem pervenistis, quod fieri non poterat propter tempus. Perfectiora enim in futuro manent: paucis enim saturari infirmi est animi; paucis existimare se divitem fieri, nauseantis est et miseri: insatiabilis enim est pietas: et puerilis est mentis a primo acceptis putare se totum accepisse, et cum vix adhuc in præmiis sint, ac si finem apprehendissent, altum sapere. Deinde in sequentibus magis illos pudore afficit. Cum dixisset enim, *Jam saturati estis,* subjunxit: *Jam divites facti estis: sine nobis regnastis: et utinam regnaretis, ut etiam nos vobiscum regnaremus.* Gravitate multa plenus est sermo. Ideo ultimum illum induxit post multam increpationem. Ita enim gravis est admonitio et acceptabilis, cum post accusationes inferuntur verba quæ pudorem incutiant. Hoc enim vel impudentem potest animum colibere, et magis perstringere, quam manifesta accusatio, temperareque dolorem et impudentiam ex accusatione inducendam. Illud autem in verbis pudorem incutientibus magis mirabile est, quod duo habeant contraria; et graviolem infligant plagam quam manifesta criminatio, et eum qui arguitur graviolem sectionem passum, ad majorem tolerantiam apparent. *Sine nobis regnastis.* Hic magna est emphasis et contra doctores et contra discipulos. Ostenditur hinc illos nullam habere conscientiam atque admodum stultos esse. Hoc enim vult dicere: In laboribus omnia sunt communia et nobis et vobis; in præmiis autem et coronis vos primi estis. Sed hæc dicens non doleo: ideoque subjunxit: *Et utinam regnaretis.* Deinde ne

¹ Hæc, si virtutes, desunt in editis.

videre ironia hæc esse, adjecit, *Ut et nos vobiscum regnaremus*. Etenim et nos, inquit, hæc bona consequuti essemus. Viden' quomodo simul et gravitatem et curam ostendat philosophumque animum? Viden' quomodo etiam fastum auferat: *9. Puto enim quod Deus nos apostolos novissimos ostendit, tanquam morti destinatos*. Multam emphasis et gravitatem rursus exhibet, cum dicit, *Nos*. Neque hoc illi satis fuit, sed et dignitatem subjunxit, admodum eos perstringens: *Nos, inquit, apostolos*; qui mala patimur innumera, qui religionis prædicationem seminamus, qui vos ad tantam philosophiam docimus: hos novissimos ostendit tanquam morti destinatos, hoc est, ut damnatos. Postquam enim dixit, *Ut et nos vobiscum regnaremus*, et sermonis vehementiam mitigavit; ut ne illos frangeret, idipsum rursus assumit cum majori gravitate, et ait: *Puto ego quod Deus nos apostolos novissimos ostendit, tanquam morti destinatos*. Nam ut ego video, inquit, etiamque ex iis quæ vos dicitis, omnium abjectissimi nos et damnati sumus, qui ad patiendum semper expositi sumus; vos autem jam regnum et honores et præmia imaginamini. Volens autem ad majorem absurditatem orationem deducere, et ostendere esse illam omnino improbabilem; non dixit, *Nos certe sumus novissimi*; sed, *Nos Deus novissimos fecit*. Nec satis habuit dixisse, *Novissimos*; sed subjunxit et *Morti destinatos*, ut vel admodum insanus quivis dictorum improbabilitatem videret, verbaque dolentis et admodum illos pudore afficientis esse.

3. Pauli prudentia. — Et vide Pauli prudentiam. A quibus seipso opportuno tempore extollit, sequo honorabilem et magnum ostendit; ab iisdem illos nunc pudore afficit, damnatum se vocans. Tanta res est congruenti tempore omnia facere. Morti destinatos, hos damnatos vocat, qui mille mortibus digni sunt. *Quia spectaculum facti sumus mundo, et angelis et hominibus*. Quid est illud, *Spectaculum facti sumus mundo*? Non in angulo uno neque in parva orbis parte hæc patimur, inquit; sed ubique et apud omnes. Quid sibi vult notem, *Et angelis*? Possunt hominibus esse spectaculum, sed non angelis, quando vilia sunt gesta; et certamina nostra talia sunt, ut digna sint quæ spectentur ab angelis. Vide quomodo ex iisdem, quos se vilem dicit, se rursus magnum ostendat: ex quibus autem illi altum sapiebant, illos esse viles et abjectos pronuntiet. Quia enim stultos esse quam videri prudentes, et infirmos esse quam fortes, et inglorios esse quam gloriosos et illustres, abjectius esse videbatur; et hæc quidem in illos est conjecturas, illa vero ipse sibi vindicavit: ostendit hæc illis esse meliora, si quidem per hæc non hominum modo, sed etiam angelorum populum ad sui spectaculum convertit. Non enim nobis est collectatio adversus homines tantum, sed etiam adversus incorporeas potestates (*Ephes. 6. 12*). Ideoque magnum sedet theatrum.

10. Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo. Rursus hoc ad pudorem incutiendum dixit, ostendens fieri non posse ut hæc contraria contin-

gant, nec posse ea, quæ tantum a se mutuo distant, in unum convenire. Quomodo enim fieri potest, inquit, vos prudentes et nos stultos esse in rebus, quæ sunt Christi? Quia enim illi quidem verberabantur, despiciebantur, dedecore afficiebantur, et nihil esse existimabantur; ipsi autem honore fruebantur, sapientesque ac prudentes apud multos existimabantur: ideo hæc dicit: Quia quomodo fieri potest ut ii, qui hæc prædicant, existimentur in iis versari, quæ sunt illis contraria? *Nos infirmi, vos autem fortes*. Id est, *Nos pellimur et persecutionem patimur, vos autem securitate et sanitate multo fruimini*. Sed id non patitur prædicationis natura. *Nos inglorii, vos autem gloriosi*. Hic nobiles respicit, qui de exterioribus altum sapiebant. **11. Usque in hanc horam et esurimus et sitimus, et nudi sumus, et colaphis cedimur, 12. et laboramus operantes manibus nostris**. Hoc est, *Non vetera narro, sed quod mihi præsens tempus testificatur*. Humanarum quippe rerum nobis nulla ratio est, neque externi splendoris; sed ad Deum solum respicimus: quod ubique facere nobis necessarium est. Neque enim angeli tantum nos spectant, sed etiam ante illos ipse agonotheta. Non itaque aliis egenus laudatoribus. Hoc enim est illi contumeliam inferre, eum illum quasi ad nos laudandos non satis sit prætercurrentes, ad consertos properamus. Quemadmodum enim qui in parvo teatro decertant, magnum querunt, quasi illud non sufficiat ad ostentationem: sic et ii, qui ante Dei oculos decertant, deindeque laudem hominum querentes, et majorem dimittentes ut minorem assequantur, magnum sibi attrahunt supplicium. Hoc ergo omnia sus deque vertit, hoc orbem totum turbavit, quod ad homines respicientes omnia faciamus: et in bonis nihil esse ducamus quod Deum habeamus laudatorem, sed a conservis queramus famam et gloriam: et in contrariis rursus Deo despecto, homines formidemus. Atqui ipsi nobiscum stabunt ante tribunal illud, nihil nos juvantes; Deus autem, quem jam despiciamus, sententiam in nos feret. Attamen cum hæc sciamus, ad homines inhiamus: quod est primum peccatum: homineque vidente fornicari nemo voluerit, sed etiamsi vitio illo ardeat, affectus illius tyrannis ab hominum reverentia vincitur: Deo autem vidente non modo in adulteria et in fornicationes prorumpat, sed et alia longe graviora audent et ausi sunt. An hoc ergo solum non sufficit ut mille fulmina de celo inferantur? Et quid dico adulteria et fornicationes? Nam his longe minora ante homines perpetrare metuimus, sed Deo vidente non item. Hinc parva sunt mala omnia, quod in rebus quæ vere pravæ sunt non Deum, sed homines revereamur. Ideoque etiam ea, quæ vere bona sunt, quæque multis non bona esse videntur, fugimus, non rerum naturam examinautes, sed ad vulgi gloriam respicientes.

4. In malis quoque idipsum præstamus: quedam enim quæ vere bona non sunt, sed talia videntur esse multis, ex eadem consuetudine ut bona persequimur; ita ut utrinque corrumpamur. Fortasse multis obsc-

ἐστιν· Ἐν μὲν τοῖς πόνοις φησὶν εἶναι πάντα κοινὰ καὶ ἡμῖν καὶ ὑμῖν, ἐν δὲ τοῖς ἐπάθλοις καὶ τοῖς στεφάνοις ὑμεῖς πρώτοι. Ἄλλ' οὐκ ἄλγῳ ταῦτα λέγων διὸ καὶ ἐπήγαγε· *Καὶ θρηνῶν γε ἐβασιλεύσατε*. Εἶτα, ἵνα μὴ δόξη εἰρωνεῖα τις εἶναι, ἐπήγαγεν· *Ἴνα καὶ ἡμεῖς ὑμῖν συμβασιλεύσωμεν*. Καὶ γὰρ ἂν, φησί, καὶ ἡμεῖς τούτων ἐπετύχουμεν τῶν αγαθῶν. Εἶδες πῶς ὁμοῦ καὶ τὴν βαρύτητα καὶ τὴν κηδεμονίαν ἐνδείκνυται καὶ τὴν φιλόσοφον γνώμην; Ὅρα πῶς καθαιρεῖ καὶ τὸν τύπον δι' ὧν ἐπάγει λέγων· *Δοκῶ γὰρ ὅτι ὁ Θεὸς ἡμᾶς τοὺς ἀπιστοῦλους ἐσχάτους ἀπέδειξε, ὡς ἐπιθανατίους*. Πολλὴν τὴν ἔμφασιν καὶ τὴν βαρύτητα ἐνδείκνυται πάλιν τῷ εἰπεῖν, *Ἡμᾶς*. Καὶ οὐδὲ τούτῳ ἤρκεσθη, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀξίωμα ἐπήγαγε, σφόδρα αὐτῶν καθικνούμενος· *Ἡμᾶς, φησί, τοὺς ἀπιστοῦλους*· τοὺς τὰ μυρία ὑπομένοντας κακὰ, τοὺς σπείροντας τὸ κήρυγμα τῆς εὐσεβείας, τοὺς ἐπὶ τὴν φιλοσοφίαν ταύτην ὑμᾶς ἄγοντας· τούτους ἐσχάτους ἀπέδειξεν, ὡς ἐπιθανατίους, τουτέστιν, ὡς καταδικούς. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, *Ἴνα καὶ ἡμεῖς ὑμῖν συμβασιλεύσωμεν*, καὶ ἐχάλασε τῷ λόγῳ τὸ σφοδρὸν· ἵνα μὴ αὐτοὺς ἐκλύσῃ, ἀναλαμβάνει πάλιν αὐτὸ μετὰ πλείονος βαρυθυμίας, καὶ φησί· *Δοκῶ γὰρ, ὅτι ὁ Θεὸς ἡμᾶς τοὺς ἀπιστοῦλους ἐσχάτους ἀπέδειξε, ὡς ἐπιθανατίους*. Ὡς γὰρ ὀρώ, φησί, καὶ ἐξ ὧν ὑμεῖς φατε, οἱ πάντων ἀτιμότεροι καὶ οἱ καταδίκαιοι ἡμεῖς ἔσμεν, οἱ εἰς τὸ πάσχειν ἀεὶ κακῶς προεβλήμεθα· ὑμεῖς δὲ ἤδη βασιλείαν καὶ τιμὰς καὶ τὰ ἐπαθλα φαντάζεσθε. Βουλόμενος δὲ εἰς πλείονα ἀτοπίαν ἀπυχαγεῖν τὸν λόγον, καὶ δεῖξαι αὐτὸν ἀπίθανον μεθ' ὑπερβολῆς, οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἄπλως ἡμεῖς ἔσμεν ἐσχάτοι, ἀλλ', Ὁ Θεὸς ἡμᾶς ἐσχάτους ἐποίησε. Καὶ οὐκ ἤρκεσθη τῷ εἰπεῖν Ἐσχάτους, ἀλλὰ προσέθηκε καὶ Ἐπιθανατίους· ἵνα καὶ ὁ σφόδρα ἀνόητος συνειδῇ τῶν εἰρημέων τὸ ἀπίθανον, καὶ ὅτι ἀλγοῦντος ἦν τὰ λεγόμενα καὶ σφόδρα αὐτοὺς ἐντρέποντος.

γ'. Καὶ ὅρα Παῦλον συνέειναι. Ἀφ' ὧν ἑαυτὸν, ἦνίκα ἂν ἦ καιρὸς, ἐπάγει καὶ σεμνὸν δείκνυσι καὶ μέγαν ποιεῖ, ἀπὸ τούτων ἐκείνους ἐντρέπει νῦν. καταδίκιον ἐκυτὸν καλῶν. Τοσοῦτόν ἐστι μετὰ τοῦ [100] προσήκοντος καιροῦ πάντα ποιεῖν. *Ἐπιθανατίους* δὲ ἐνταῦθα τοὺς καταδίκους λέγει, καὶ μυρίων θανάτων ἀξίους. Ὅτι *θεύτρον ἐγενήθημεν τῷ κόσμῳ καὶ ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις*. Τί ἐστι, *θεάτρον ἐγενήθημεν τῷ κόσμῳ*; Οὐκ ἐν γωνίᾳ μὲν οὐδὲ ἐν μικρῇ τῆς οἰκουμένης μέρει ταῦτα πάσχομεν, φησὶν, ἀλλὰ πανταχοῦ καὶ ἐπὶ πάντων. Τί δὲ ἐστι, *Καὶ ἀγγέλοις*; Ἄντι τοῦ, Ἔστι μὲν ἀνθρώποις εἶναι θεάτρον, μηκέτι δὲ ἀγγέλους, ὅταν εὐτελῆ τὰ γινόμενα ἦ· τὰ δὲ ἡμῶν παλαίσματα τοιαῦτα, ὡς καὶ τῆς ἀγγελικῆς θεωρίας ἄξια εἶναι. Ὅρα ἀφ' ὧν ἑαυτὴν ἐξευτελίζει, πῶς πάλιν μέγαν δείκνυσιν· ἀφ' ὧν δὲ ἐκεῖνοι μέγα φρονούσι, πῶς αὐτοὺς εὐτελεῖς ἀποφαίνει. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ μωροῦς εἶναι τοῦ φρονίμου φαίνεσθαι, καὶ τὸ ἀσθενεῖς εἶναι τοῦ ἰσχυροῦς γίνεσθαι, καὶ τὸ ἀτίμους εἶναι τοῦ ἐνδόξου καὶ περιφανεῖς εὐτελέστερον εἶναι ἔδοκει, καὶ τὰ μὲν ἐκεῖνοις μέλλει προσρίπτειν, τὰ δὲ αὐτοῖς κατεδέξατο· δείκνυσιν ὅτι ταῦτα ἐκεῖνων ἀμείνω, εἰ γε διὰ ταῦτα μὴ μόνον ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν ἀγγέλων τὸν δῆμον πρὸς τὴν θεωρίαν ἐπιστρέψῃ τὴν ἑαυτῶν. Οὐ γὰρ πρὸς ἀνθρώπους ἡμῖν ἢ πάλαι μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ ἀσωμάτους θυνάμεις. Διὰ τοῦτο καὶ μέγα θεάτρον κἀθηται. Ἡμεῖς

μωροὶ διὰ Χριστόν, ὑμεῖς δὲ φρόνιμοι ἐν Χριστῷ. Πάλιν καὶ τοῦτο ἐντροπετικῶς εἴρηκε, δείκνυς ὅτι πράγμα ἐστὶν ἀδύνατον ταῦτα συμβῆναι τὰ ἐναντία, καὶ οὐκ ἔστιν ἐν τοῖς αὐτοῖς τὰ τοσοῦτον ἀλλήλων ἀπέχοντα συνελθεῖν. Πῶς γὰρ ἐνι, φησὶν, ὑμᾶς μὲν φρονίμους εἶναι, ἡμᾶς δὲ μωροῦς ἐν τοῖς κατὰ Χριστόν πράγμασι; Ἐπειδὴ γὰρ αὐτοὶ μὲν ἐτύπτοντο καὶ κατεφρονούντο καὶ ἠτιμάζοντο καὶ οὐδὲν εἶναι ἐνομιζόντο, ἐκεῖνοι δὲ τιμῆς ἀπέλαυνον, καὶ σοφοὶ τινες καὶ συνετοὶ παρὰ πολλοὺς ὑποπτεύοντο, διὰ τοῦτο ταῦτα φησὶν, ὅτι Πῶς ἐνι τοὺς τὰ τοιαῦτα κηρύττοντας, ἐπὶ τοῖς ἐναντίοις ὑποπτεύεσθαι εἶναι; *Ἡμεῖς ἀσθενεῖς, ὑμεῖς δὲ ἰσχυροί*. Τουτέστιν, Ἡμεῖς ἰλαυνόμεθα, διωκόμεθα· ὑμεῖς δὲ ἀδείας ἀπολαύετε καὶ θεραπειᾶς πολλῆς. Ἄλλ' οὐκ ἀπέχεται τοῦ κηρύγματος ἡ φύσις. *Ἡμεῖς ἄτιμοι, ὑμεῖς δὲ ἐνδοξοί*. Ἐνταῦθα πρὸς τοὺς εὐγενεῖς ἀπατείνεται καὶ μέγα φρονούντας ἐπὶ τοῖς ἐξωθεν. *Ἄχρη τῆς ἄκρι ὥρας καὶ κεινώμεν καὶ διψῶμεν, καὶ γυμνητέωμεν, καὶ κολυφίζομεθα, καὶ ἀστατοῦμεν, καὶ κοπιῶμεν ἐργαζόμενοι ταῖς ἰδίαις χερσὶ*. Τουτέστιν, Οὐ παλαιὰ διηγούμαι πράγματα, ἀλλ' ἄπερ καὶ ὁ παρών μοι καιρὸς μαρτυρεῖ. Τῶν γὰρ ἀνθρωπίνων ἡμῖν λόγος οὐδεὶς οὐδὲ τῆς ἐξωθεν περιφανείας, ἀλλὰ πρὸς τὸν Θεὸν ἀφορῶμεν μόνον· ὃ δὴ καὶ ἡμᾶς πράττειν πανταχοῦ ἀναγκαῖον. Οὐ γὰρ δὴ ἀγέλαι θεωροῦσι μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸ ἐκείνων ὁ ἀγωνοθέτης. Μὴ τοίνυν ἐτέρων δεόμεθα ἐπαίνετων. Τοῦτο γὰρ ἐκεῖνόν ἐστιν ὑβρίσαι, ὅταν ὡς οὐκ ἀρκοῦντα πρὸς τὸ θαυμάσαι παρατρέχοντες, ἐπὶ τοῖς [101] συνδούλους σπεύδωμεν. Καθάπερ γὰρ οἱ ἐν μικρῇ θεάτρῳ ἀγωνιζόμενοι μέγα ζητοῦσιν, ὡς οὐκ ἀρκοῦνται αὐτοῖς; πρὸς ἐπίδειξιν ἃ ἐκείνου· οὐκ καὶ οἱ ἐν ὀφθαλμοῖς τοῦ Θεοῦ ἀγωνιζόμενοι, εἶτα τὴν παρὰ ἀνθρώποις ζητοῦντες εὐφημίαν, τὴν μέλζονα ἀφέντες καὶ τῆς ἐλάττονος ἐπιέμενοι, μεγάλῃν ἑαυτοῖς; ἐπισπῶνται κόλασιν. Τοῦτο γοῦν ἄνω καὶ κάτω πάντα πεποίηκε, τοῦτο συνετάραξε τὴν οἰκουμένην ἄπασαν, ὅτι πρὸς ἀνθρώπου βιόπεπον ἄπαντα πράττοντες, κἀν τοῖς ἀγαθοῖς οὐδὲν ἠγοῦμεθα τὸ τὸν Θεὸν ἔχειν θαυμαστήν, ἀλλ' ἐπιζητοῦμεν τὴν παρὰ τοῖς ὁμοδούλοις εὐδοκίμησιν· κἀν τοῖς ἐναντίοις πάλιν αὐτοῦ καταφρονήσαντες, ἀνθρώπων δεδοίκαμεν. Καίτοι γὰρ αὐτοῖς μεθ' ἡμῶν στήνοντα ἐπὶ τοῦ βήματος ἐκείνου, οὐδὲν ἡμᾶς ὠφελοῦντες· ὃ δὲ Θεὸς, οὐ καταφρονούμεν νῦν, αὐτὸς ὀσει τὴν ψῆφον ἡμῖν. Ἄλλ' ὁμως, καὶ ταῦτα εἰδότες, πρὸς ἀνθρώπους ἐτι κεχῆναμεν, ὅπερ ἐστὶν ἀμάρτημα πρῶτον. Καὶ ἀνθρώπου μὲν ὀρώντος, οὐκ ἂν τις ἔλοιτο πορνεύειν, ἀλλὰ κἀν μυριάκις φλέγεται τῷ κακῷ, νικᾷται τοῦ πάθους ἢ τυραννῆς ὑπὸ τῆς τῶν ἀνθρώπων αἰδοῦς· τοῦ Θεοῦ δὲ ὀρώντος, οὐχὶ μοιχεύουσιν οὐδὲ πορνεύουσι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἕτερα πολλῷ χαλεπώτερα πολλοὶ τετολμήκασι καὶ τολμῶσι. Τοῦτο οὖν μόνον οὐχ ἱκανὸν μυρίους ἄνωθεν σκηπτῶς κατενεγκεῖν; Καὶ τί λέγω μοιχείας καὶ πορνείας; Τὰ γὰρ πολλῷ τούτων ἐλάττω ἐπὶ μὲν ἀνθρώπων δεδοίκαμεν πράττοντες· Θεοῦ δὲ ὀρώντος, οὐκέτι. Διὰ δὴ τοῦτο πάντα ἐτέχθη τὰ κακὰ, ὅτι ἐν τοῖς ὄντως κακοῖς οὐ τὸν Θεὸν, ἀλλὰ τοὺς ἀνθρώπων αἰδοῦμεθα. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ ὄντως ἀγαθὰ, οὐ δοκοῦντα εἶναι τοιαῦτα τοῖς πολλοῖς, φεύγομεν, οὐ τὴν τῶν πραγμάτων ἐξετάζοντες φησὶν, ἀλλὰ πρὸς τὴν δόξαν τῶν πολλῶν ἀποβλέποντες.

δ'. Καὶ ἐπὶ τῶν κακῶν τὸ αὐτὸ τοῦτο πάσχοντες πά-

^a *Legebatur* ἐπιτύχουμεν. ^b *Legebatur* εἶδες πῶς καθαρεῖ τὸν τύπον; Δοκῶ.

λι, οὐκ ὄντα οὖν τινα ἀγαθὰ καὶ καλὰ εἶναι δοκοῦντα τοῖς πολλοῖς, ὡς ἀγαθὰ ἀπὸ τῆς αὐτῆς συνθεῖας διώκομεν· ὥστε ἐκατέρωθεν φθείρεσθαι. Τάχα πολλοὶ ἀσαφέστερον εἶναι δοκεῖ τὸ λεχθέν· οὐκοῦν ἀνάγκη αὐτὸ σαφέστερον εἰπεῖν. Ὅταν πορνεύωμεν (δεῖ γὰρ ἀπὸ τῶν εἰρημένων ἀρῆσθαι), ἀνθρώπους φοβούμεθα μᾶλλον, ἢ τὸν Θεόν. Ἐπεὶ οὖν οὕτως ἑαυτοὺς ὑπέστηκαμεν ἐκείνοις, καὶ δεσπότης ἡμῶν αὐτοὺς ἐποίησαμεν, πολλὰ δὲ τοῖς δεσπότηαις τούτοις καὶ ἄλλα δοκεῖ εἶναι κακὰ οὐκ ὄντα κακὰ, κάκεινα φεύγομεν πάλιν ὁμοίως. Οἷον τὸ ἐν πενίᾳ ζῆν πολλοῖς δοκεῖ εἶναι αἰσχρὸν· καὶ φεύγομεν τὴν πενίαν, οὐκ ἐπειδὴ ἐστὶν αἰσχρὸν, οὐδὲ ἐπειδὴ τούτο πεπεισμεθα, ἀλλ' ἐπειδὴ τοῖς δεσπότηαις ἡμῶν εἶναι δοκεῖ τούτο αἰσχρὸν, κάκεινος δεδοικαμεν. Πάλιν τὸ ἀτιμάζεσθαι καὶ εὐκαταφρόνητον εἶναι καὶ πάσης ἐκτὸς δυναστείας, δοκεῖ τοῖς πολλοῖς ὁμοίως εἶναι αἰσχύνης πολλῆς καὶ εὐτελείας. Τούτο πάλιν φεύγομεν, οὐδὲ αὐτοῦ καταγινώσκοντες, ἀλλὰ διὰ τὴν τῶν δεσποτῶν ἡμῶν ψήφον. Πάλιν καὶ ἐκ τοῦ ἐναντίου τὴν αὐτὴν ὑπομένομεν λύμην· τὸ γὰρ πλουτεῖν ἀγαθὸν εἶναι δοκεῖ, καὶ ὁ τύφος καὶ αἱ δόξαι καὶ τὸ περιβλεπτον εἶναι· καὶ τοῦτο πάλιν διώκομεν, οὐδὲ ἐνταῦθα τὴν τῶν πραγμάτων ἐπισκεψάμενοι φύσιν ὅτι καλὴ, ἀλλ' ἀπὸ τῆς δόξης τῶν δεσποτῶν [102] ἡμῶν πεπεισμένοι. Δεσπότης γὰρ ἡμῶν ὁ δῆμῶς ἐστί· καὶ ὁ πολὺς ὄχλος δεσπότης ἡμῶν καὶ τύραννος χαλεπός. Οὐδὲ γὰρ ἐπιταγῆς αὐτῶν δεῖ πρὸς τὸ ἀκουσθῆναι παρ' ἡμῶν, ἀλλ' ἀρκεῖ μόνον ἡμᾶς εἰδέναι τί βούλεται, καὶ χωρὶς ἐπιτάγματος εἴκομεν· τοσαύτη εὐνοία περὶ αὐτὸν κεχρημέθα. Καὶ ὁ μὲν Θεὸς καθ' ἐκάστην ἀπειλιῶν καὶ νοουθετῶν τὴν ἡμέραν, οὐκ ἀκούεται· ὁ δὲ πάλυς ὄχλος καὶ ἀτακτος καὶ σурφειτώδης οὐδὲ ἐπιταγῆς χρεῖαν ἔχει, ἀλλ' ἀρκεῖ μόνον δεῖξαι τίσιν ἀρέσκειται, καὶ πάντα ὑπακούομεν εὐθέως. Καὶ πῶς ἂν τις τούτους, φησὶν, ἀποφύγη τοὺς δεσπότης; Εἰ μείζον αὐτῶν φρόνημα λάθοι, εἰ τὴν τῶν πραγμάτων ἐπισκεψάιτο φύσιν, εἰ καταγνοίη τῆς τῶν πολλῶν ψήφου, εἰ πρὸς τῶν ἄλλων ἀπάντων ἐν τοῖς ὄντας αἰσχροῖς παιδεύσει ἑαυτὸν μὴ ἀνθρώπους, ἀλλὰ τὸν ἀκοίμητον ὀφθαλμῶν δεδοικέναι, καὶ ἐν τοῖς ἀγαθοῖς πάλιν τοὺς παρ' ἐκείνου στεφάνους ζητεῖν. Οὕτω γὰρ οὐδὲ ἐν τοῖς ἄλλοις αὐτῶν ἀνεξόμεθα. Ὁ γὰρ, ἦνίκα ἂν κατορθοῖ, μὴ ἀξίους κρίνας ἐκείνους εἰδέναι αὐτοῦ τὰ κατορθώματα, ἀλλ' ἀρκοῦμενος τῆ τοῦ Θεοῦ ψήφου, οὐδὲ ἐν τοῖς ἐναντίοις λόγον αὐτῶν ἔξει τινά. Καὶ πῶς αὐτὸ τοῦτο ἐσται, φησὶν;

Ἐνόησον τί μὲν ἄνθρωπος, τί δὲ Θεός, καὶ τίνα ἀφείλεται τίνι προσφεύγει, καὶ ταχέως διορθώσῃ τὸ πᾶν. Ἄνθρωπος ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἀμαρτίαν σοὶ κεῖται καὶ τὴν κρίσιν καὶ τὴν κόλασιν· ἄνθρωπος ματαιότητι ὠμώθη, καὶ κρίσιν ὀρθὴν οὐκ ἔχει, καὶ δεῖται τῆς ἀνωθεν διορθώσεως· ἄνθρωπος, γῆ καὶ σποδός, κἂν ἐπαινήσῃ, πολλὰκις ἀπλῶς ἐπαινεσεται, ἢ πρὸς χάριν, ἢ πρὸς ἀπέχθειαν· κἂν διαβάλῃ καὶ κατηγορήσῃ, πάλιν ἀπὸ τῆς αὐτῆς τοῦτο ἐργάσεται γνώμη. Ἄλλ' οὐχ ὁ Θεὸς οὕτως, ἀλλ' ἀληθὴς ἢ ψῆφος αὐτοῦ, καὶ καθαρὰ ἢ κρίσις αὐτοῦ. Καὶ χρὴ διὰ ταῦτα ἀεὶ πρὸς αὐτὸν καταφεύγειν· οὐ διὰ ταῦτα δὲ μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ αὐτὸς ἐποίησε, καὶ φεῖδεται σου μάλιστα πάντων, καὶ αὐτοῦ σοῦ μᾶλλον σε ἀγαπᾷ. Τί τοίνυν ἀφέντες ἔχειν θαυμαστὸν ἐπαινήτην, πρὸς ἄνθρωπον καταφεύγομεν, τὸν οὐδὲν, τὸν εἰκῆ, τὸν ἀπλῶς; Ποιῆρὸν σε λέγει καὶ μαρτὸν οὐκ ὄντα τοιοῦτον; Ταύτη μᾶλλον αὐτὸν ἐλέησον, καὶ δάκρυσον ὅτι διεφθάρται, καὶ καταφρόνησον αὐτοῦ τῆς δόξης, ὅτι πεπληρωται αὐτοῦ τὰ τῆς διαβολῆς δμῆματα· ἐπεὶ καὶ οἱ ἀπόστολοι ταῦτα ἤκου-

σαν, καὶ κατεγέλων τῶν διαβαλλόντων. Ἄλλ' ἀγαθὸν σε λέγει καὶ χρηστόν; Ἄν μὲν τοιοῦτος ἦς, μηδὲως χαυνωθῆς ὑπὸ τῆς δόξης· ἂν δὲ μὴ ἦς τοιοῦτος, πλέον καταφρόνησον, καὶ χλευασίαν τὸ πρᾶγμα εἶναι νόμιζε. Βούλει μαθεῖν τὸν πολλῶν τὰς κρίσεις, πῶς εἰσι διεφθαρμένοι καὶ ἀχρηστοὶ καὶ γέλωτος ἀξιοὶ, καὶ αἱ μὲν μεμνησμένων καὶ ξεστηκῶτων, αἱ δὲ παίδων ὑποτιθῶν; Ἄκουσον ἀνωθεν. Ἐρῶ δὲ σοὶ κρίσεις οὐχὶ τὰς τοῦ δήμου μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς τῶν δοκούτων εἶναι σοφωτάτων, τῶν ἐξ ἀρχῆς νομοθετῶν. Τίς γὰρ ἂν δόξειε παρὰ τοῖς πολλοῖς; σοφώτερος εἶναι τοῦ νομισθέντος ἀξίου πόλεσι καὶ δήμοις νομοθετεῖν; Ἄλλ' ὅμως τοῖς σοφοῖς τούτοις τὸ πορνεύειν οὐδὲν εἶναι δοκεῖ πονηρὸν οὐδὲ κολάσεως ἀξίον. Οὐδεὶς γοῦν τῶν νόμων [103] τῶν ἔξωθεν αὐτὸ ἐκόλασεν, οὐδὲ εἰς δικαστήριον ἐλκυσοεν ἐνταῦθεν· ἀλλὰ κἂν ἐλαχίστη εἰς ὑπὲρ τούτων, καταγελώσιν οἱ πολλοὶ, καὶ οὐκ ἀνέξεται· ὁ δὲ δικάζων. Τὸ κυβεῖν πάλιν τῆς παρ' αὐτῶν τιμωρίας ἐστὶν ἐλευθερον, καὶ οὐδεὶς ὑπὲρ τούτων δίκην εἰδικέ ποτε παρ' ἐκείνους. Τὸ μεθύειν καὶ γαστριζεσθαι οὐ μόνον οὐκ ἐστὶν ἐγκλημα^β, ἀλλὰ καὶ κατόρθωμα παρὰ πολλοῖς εἶναι νενομισται· καὶ ἐν τοῖς στρατιωτικοῖς δεῖπνοις πολλὴ ἡ τοῦ πράγματος ἑμιλλα, καὶ οἱ μάλιστα σωφρονούσης διανοίας καὶ σώματος ἐβρωμένοι δέδομενοι, οὗτοι μάλιστα τῆ τυραννίδι παραδίδονται τῆς μέθης, καὶ τὸ σῶμα παραλόγως, καὶ τὴν ψυχὴν σκοτούντες, καὶ τῶν νομοθετῶν οὐδεὶς τοῦτο ἐκόλασε τὸ ἀμάρτημα.

ε'. Τί ταύτης τῆς μανίας χεῖρον; Τῆς οὖν εὐφημίας τῶν οὕτω διακειμένων ἀνθρώπων ἐπιθυμεῖς, καὶ οὐ κατορύττεις σαυτὸν; Εἰ γὰρ αἱ πάντες σε ἐθαύμαζον οἱ τοιοῦτοι, οὐκ ἔχρη ἀισχύνεσθαι καὶ ἐγκαλύπτεσθαι, παρ' ἀνθρώπων οὕτω διεφθαρμένων τὰς κρίσεις κροτούμενον; Πάλιν βλασφημία τοῖς νομοθεταῖς οὐδὲν εἶναι δοκεῖ φοβερόν· οὐδεὶς γοῦν τὸν Θεὸν βλασφημήσας, εἰς τὸ δικαστήριον ἐλκυσθῆ καὶ δίκην δέδωκεν. Ἄλλ' ἐὰν μὲν τὸ ἱμάτιόν τις κλέψῃ, ἢ βαλάντιον διατέμῃ, καὶ τὰς πλευρὰς διορτυτταί καὶ θανάτῳ παραδίδεται πολλάκις· τὸν δὲ Θεὸν βλασφημῶν, οὐκ ἐγκαλεῖται παρὰ τῶν ἔξω νομοθετῶν. Κἂν δούλην προσφείρῃ τις γυναῖκα ἔχων, οὐδὲν εἶναι δοκεῖ τοῖς νόμοις τοῖς ἔξωθεν οὐδὲ τοῖς πολλοῖς.

Βούλει καὶ ἕτερα πάλιν ἀκούσαι δεικνύοντα αὐτῶν τὴν ἀνοίαν; ταῦτα μὲν γὰρ οὐ κολάζουσιν, ἕτερα δὲ καὶ νομοθετοῦσιν αὐτοῖ. Τίνα οὖν εἰσὶν ἐκεῖνα; Θέατρα συνάγουσι, καὶ πορνῶν ἐκεῖ γυναικῶν χοροὺς εἰσάγοντες καὶ παῖδας πεπορνευμένους καὶ εἰς τὴν φύσιν αὐτὴν ἐνυδρίζοντας, καθίζουσι τὸν δῆμον ἀνω πάντα, οὕτω τὴν πόλιν ψυχαγωγούντες, οὕτω τοὺς μεγάλους ἐκείνους βασιλεῖς, οὓς δὲ θαυμάζουσιν ἐπὶ τροπαίοις καὶ νίκαις, στεφανοῦντες. Καίτοι γε τί τῆς τιμῆς ταύτης ψυχρότερον; τί τῆς ἡδονῆς ἐκείνης ἀηδέστερον; ἐκ τούτων οὖν ἐπαινήτας ζητεῖς τῶν ἔργων τῶν σῶν; καὶ μετὰ ὀρχησῶν καὶ μαλακῶν καὶ μίμνων καὶ πορνῶν γυναικῶν εὐφημία; ἀπολαύειν θέλεις, εἰπέ μοι; καὶ πῶς οὐκ ἂν εἴη ταῦτα παρανομίας ἐσχάτης; Ἠδέως γὰρ ἂν αὐτοὺς ἐροίμην· Δεινὸν τοὺς τῆς φύσεως ἀνατρέπεσθαι νόμους, καὶ παρανόμους εἰσάγεσθαι μίξεις; πάντως ἐροῦσιν, ὅτι δεινὸν· δοκοῦσι γοῦν καὶ κολάζειν τὸ ἀνόμημα τοῦτο. Τί οὖν τοὺς ἡταιρηκῶτας ἐκείνους εἰσάγεις; καὶ οὐκ εἰσάγεις μόνον, ἀλλὰ καὶ τιμὰς μυριάς καὶ ἀφότους δωρεαῖς; Ἄλλαχού τοὺς τὰ τοιαῦτα τολμῶντας κολάζων, ἐνταῦθα δὲ καὶ ὡς εὐεργεταῖς κοινοῖς τῆς

^α Reg., καὶ ὁμοῦ ἀνέγεται. ^β Reg., οὐ μόνον οὐ δοκεῖ εἶναι. ^γ Ita Reg. Editti vero, οὐδὲν εἶναι φοβερόν.

mus esse videtur id quod dictum est : necesse ergo est id clarius explanare. Cum fornicamur (oportet enim a jam dictis incipere), homines magis timemus, quam Deum. Quia igitur nos sic eis subiecimus, illosque dominos nostros constituimus; multa vero his dominis esse mala videntur, quæ mala non sunt, et illa similiter fugimus. Exempli causa, in paupertate vivere multis turpe esse videtur: et paupertatem fugimus, non quod turpis sit nec quod turpem credamus, sed quia dominis nostris esse turpis videtur, et illos timemus. Rursus inhonorari et contemni nullamque habere potestatem, a multis turpe et vilissimum existimatur. Hoc rursus fugimus, non rem damnantes, sed propter dominorum nostrorum sententiam. Rursum e contrario eandem vitium perniciem: nam divitem esse, bonum esse videtur, itemque fastus et gloria et claritas: et hoc rursus persequimur, non rerum naturam ut bonam respicientes, sed ex opinione dominorum nostrorum persuasi. Dominus quippe noster est populus; et vulgi turba dominus est, sevens inmanisque tyrannus. Neque enim opus est ut imperet, ut ei obsequamur; sed satis est, si nos quid illi placeat sciamus, et sine jussu paremus: tanta utimur erga illum benevolentia. Et Deus quidem quotidie minas intentans et admonens, non auditur; turba autem incomposita, fœx hominum, ne mandato quidem opus habet; sed satis est, ut indicet quid sibi placeat, et statim in omnibus ipsi obsequimur. Et quomodo, inquires, hosce dominos effugere quis possit? Si majorem quam illi sensum assumat, si rerum naturam spectet, si vulgi calculum despiciat, si ante alia omnia in iis, quæ vere turpia sunt, seipsum ita instituat, ut non homines, sed insomnem illum oculum metuat, et in bonis rursus coronas ab illo querat. Ita enim neque in aliis hominum auram feremus. Nam qui cum recte agit, ne dignos quidem censet illos, qui sua recte facta norint, sed Dei calculo contentus est, neque in contrariis aliquam eorum rationem habebit. Et quomodo, inquires, hoc ipsum erit?

Hominiū laudes non querendæ, sed Dei. — Cogita quid sit homo, quid sit Deus, et quo dimisso ad quem confugas, et cito totum corriges. Homo tecum eidem peccato subjacet, eidem iudicio, eidem supplicio: homo vanitati similis factus est, rectum iudicium non habet, et superna eget correctione: homo, terra et cinis, si laudet, sæpe temere laudabit, aut ad gratiam aut ex odio; si calumniatur et accuset, rursus eodem animo id facit. At non ita Deus; sed irreprehensibilis est ejus calculus, et purum iudicium illius. Ideoque oportet semper ad illum confugere; neque ideo tantum, sed quia etiam ipse te fecit, et plus quam omnes tibi parvit, magisque te amat, quam tu ipse te ames. Cur ergo tam mirabili misso laudatore ad hominem confugimus qui nihil est, qui frustra et temere omnia facit? Malum te dicit et scelestum, cum talis non sis? Illa de causa magis illum miserare et desse, quia corruptus est, ejusque gloriam contemne, quia ejus mentis oculi exarcati sunt: siquidem et

PATROL. GR. LXI.

apostoli hæc audierunt, et illos se calumniantes irriserunt. At te bonum et utilem dicit? Si talis quidem sis, nullo modo a tali gloria emolliaris; si non talis sis, magis despice, et rem esse risu dignam puta. Vis scire quam corrupta sint vulgi iudicia, quam inutilia, quam ridicula; et alia quidem furentium et mente captorum, alia vero infantium lactentium? Audi ut fuerint jam olim. Iudicia vero tibi proferam, non populi tantum, sed eorum qui sapientissimi esse videbantur, quique leges dederunt. Quis enim apud vulgus sapientior videri possit eo, qui dignus habitus est, ut civitatibus et populis leges poneret? Attamen hisce sapientibus fornicari nihil videtur esse mali nec punitione dignum. Nulla enim externa lex fornicatores ulta est, neque hæc de causa ad iudicium traxit; sed etiamsi quis eo trahatur, multi irrident et iudex id non patitur. Alea ludere rursus apud illos supplicio liberum est, et nemo hæc de causa poenæ dedit. Inebriari et ingurgitari cibo non modo crimen non est, sed recte factum a multis putatum fuit: et in cœnis militaribus multa ea de re est concertatio, et qui maxime egent sana mente et robusto corpore, hi maxime ebrietatis tyrannidi se dedit, et corpus dissolventes et animam tenebris offundentes; nullusque legislator hoc vitium punivit.

5. Quid hæc insania pejus? Num ergo laudes hominum, qui sic affecti sunt, requiris, et non te ipsum defodis? Si enim omnes ejusmodi homines te laudarent, annon oporteret erubescere et pudore suffundi plaudentibus hominibus, quorum iudicia ita corrupta sunt? Rursus blasphemiam legislatorum non terribile quiddam esse videtur: nec enim qui in Deum blasphemavit, ad tribunal raptatus fuit et poenas dedit. Sed si quis vestem furetur, aut crumenam dissecet, et latera ipsi lacerantur et sæpe morte mulctatur: qui autem in Deum blasphemavit, non accusatur apud externos legislatores. Et si quis uxorem habens, ancillam vitiet, id nihil apud externas leges et apud multos esse videtur.

Theatrorum ratio. Hippodromus et pugna ferarum quales. — Vis alia quoque audire quæ ipsorum insaniam ostendant? nam hæc quidem non puniunt, sed alias leges statuunt. Quasnam? Theatra colligunt, illoque meretricum choros inducunt, et pueros corruptos, qui naturam contumelia afficiunt, populum totum in superiore loco sedere jubent; sic civitatem recreantes, sic magnos illos reges, quos semper celebrant ob tropæa atque victorias, coronantes. Verum quid est hoc honore frigidius? quid hæc voluptate ingratus? ex hisce queris gestorum tuorum laudatores? et cum saltatoribus, mollibus, mimis ac meretricibus, vis, quæso te, laude frui? et quomodo non fuerint hæc extreme dementiæ? Libenter enim illos interrogarem: Indignumne est nature leges evolvere, et nefarios inducere coitus? Omnino dicent omnes rem esse indignam; videntur enim hoc punire flagitium. Cur ergo cinædos illos inducis, nec modo inducis, sed etiam innumeris et ineffabilibus donas muneribus? Cum alibi eos qui talia audent punias, hic

quasi communes civitatis beneficos insumptis pecuniis, publico sumptu ipsos atis. At, inquires, infames sunt. Cur ergo illos instituis? cur per infames illos reges honoras? cur civitates enecas? cur in illos tanta impendis? nam si infames sunt, expelli debent. Cur ergo illos infames fecisti? an ut laudans, an ut condemnans? Ut condemnans utique. Ergone ut condemnans infames facis, et ut honorabiles illos visurus accurris, miraris, laudas, applaudis? Quid opus est dicere de sacrificiis, quæ in hippodromis et in pugnis ferarum admittuntur? Hæc quippe omni stupore sunt plena, docentque assidue populum esse immisericordem, sævum et inhumanum, exercetque ad videndum homines discerptos, sanguinem effusum, et ferarum inhumanitatem omnia confundentem. Et hos omnes morbos sapientes illi legislatores ab initio induxerunt, plaudentibus ac mirantibus civitatibus. Sed, si placet, his omissis quæ aperte, ut in confesso est, absurda sunt, licet sic non visum sit externis legislatoribus, ad honoranda præcepta veniamus, et videbis etiam illa ex multorum opinione corrupta fuisse. Co-nubium enim res honorabilis esse videtur et nobis et externis: et est vere honorabile; sed in celebratione nuptiarum, tot ridiculæ res accidunt, quot post hæc audituri estis. Nam ex consuetudine multi occupati ac decepti, earum absurditatem non norunt, sed egent aliis qui illos doceant. Etenim choreæ, cymbala, tibiae, verba canticaque turpia, temulentia, comessationes, multaque diaboli colluvies tunc inducitur. Et scio quidem me ridiculum videri, quod hæc reprehendam, et vulgo stolidum existimari, qui veteres leges transmoveam: nam, ut supra dixi, ex consuetudine magna deceptio paritur: at tamen hæc dicendi finem non faciam. Fortas-e enim, fortasse, etsi non omnes, pauci tamen nos excipient, et malent nobiscum derideri, quam cum illis nos deridere, risu certe lacrymis digno magnisque pœnis atque suppliciis. Quomodo enim non fuerit extrema damnatione dignum, virginem quæ perpetuo vixerat in thalamo, quæque a prima ætate verecundiam didicerat, de repente cogi ad deponendum pudorem, et a lascivis petulantibusque viris, fornicatoribus et mollibus in medium produci? quod enim malum in nova sponsa non insecur ab illo die? Impudentia, petulantia, inverecundia, vanæ gloriæ amor: volet enim dies omnes habere his similes. Hinc mulieres profusæ et sumptuosæ fiunt, hinc impudentes, hinc ipsis mala innumera. Neque mihi dicas consuetudinem. Nam si malum est, ne semel quidem fiat; si bonum, semper fiat. Dic enim mihi, fornicatio nonne mala est? an ergo concedemus illam vel semel exerceri? Nequaquam. Quare? Quia etiamsi semel tantum fiat, mala tamen est. Itaque si novam sponsam sic oblectari malum est, ne semel quidem fiat; si bonum est, semper fiat.

6. *Nuptiarum ritus describitur et damnatur.*—Quid igitur, quæso te, inquires, nuptiasne incusas? Absit: non ita insanio, sed ea quæ in nuptias advecta sunt, pigmenta, fucum et superflua alia ejusdem generis.

Nam sic multos ab illo die attrahet amatores, antequam cum sponso cocat. Sed multi mulieris speciem mirabuntur. Et quid tum? Etiamsi casta fuerit, vix effugiet malam suspicionem; sin negligens fuerit, cito capiatur, accepta ab illo die libidinis occasione. At tamen cum tanta hinc mala orientur, si quando his abstinenceur, contumeliam rem istam vocant illi, qui pecoribus non meliores sunt, et indignam rem putant, si mulier illa multis non producat neque commune theatrum spectantibus prostet. Atqui oportuit existimare, illa consueta contumeliam, risum et comediam inferre. Nam nunc quoque scio fore ut multi nos ut stultos et risu dignos improbent: sed irrideri patiar, dum hinc aliquid lucri referatur. Etenim ridiculus essem, si dum hortor ut vulgi gloria despiciatur, ipse ante alios hoc morbo caperer. Vide quæ hinc deinceps sequantur: non solum interdium, sed etiam vespere viros ebrios et delictis incensos, qui ad formam virginei vultus conspiciendam sese apparant. Neque domi tantum, sed etiam per forum ad ostentationem incedunt, cum lucris illam summo vespere traducetes, ut a cunctis conspiciatur, nihil aliud hinc suadentes, quam ut omnem illa pudorem deinceps ponat. Neque hic gradum sistunt, sed cum turpibus verbis illam ducunt: et hoc quoque in legem transit apud multos. Et fugitivi, verberones inueneri, perniciosi homines cum licentia denum omnia pro libidine proferunt, sive in illam sive in sponsum cum illa habitaturum; et nihil honestum, sed turpia omnia et obscenitate plena. Annon probam castitatis doctrinam percipiet sponsa, talia videns, talia audiens? Et certamen quoddam est diabolicum inter eos, qui ad talia cohortantur, ut alii alios superent opprobriis et impuris dictis, quos præsentibus deturpant: illique victores discedunt, qui probra et magis turpia dicta projecere. Novi quidem me molestum, onerosum et importunum esse, qui vitæ voluptatem quamdam abscondam. Ideo doleo, quod res tam ingratae voluptas esse putentur. Quomodo, quæso, non ingratum fuerit, contumeliis et probris affici, et ab omnibus cum sponsa dedecore et ignominia notari? Et si quispiam ex foro conjugituz maledixerit, innumera moves negotia, et non vitalem esse vitam existimas; et civitate tota præsentibus dum turpiter agis cum futura conjugè, gaudes et te ostentas? et quantæ hæc sunt insanie? At, inquires, hæc ex consuetudine fiunt. Et ideo maxime lugendum, quod rem in consuetudinem concluderit diabolus. Quia enim nuptiæ res sunt honorabilis, quæ genus nostrum conservet et augeat, et multorum sit causa honorum, dolore affectus malignus ille, et sciens illud propugnaculum esse contra fornicationem, alio ille modo omnem fornicationem inducit. In talibus enim coetibus multæ virgines dedecore sunt affectæ. Quod si non semper, at interim satis est dæmoni, quod illa verba et improba cantica et sponsam traduxerint, et sponsum cum pompa per forum transmiserint. Deinde quia hæc in vespera fiunt, ne tenebræ malorum horumve velum sint,

πόλεως, καὶ χρήματα ἀναλίσκες; καὶ ἐκ τῶν δημοσίων αὐτοὺς τρέφεις δαπανημάτων. Ἄλλ' αὐτοί, φησίν, ἐσσί. Τί οὖν αὐτοὺς παιδοτριβεῖς; τί οὖν διὰ τῶν ἀτίμων τοὺς βασιλέας τιμᾶς; τί δὲ τὰς πόλεις ἐκτραγηλίζεις; τί δὲ εἰς αὐτοὺς τοσαῦτα δαπανᾶς; εἰ γὰρ αὐτοὶ εἰσιν, ἀπελευθεσθαι ἐχρῆν τοὺς ἀτίμους. Τίνος δὲ ἕνεκεν ἀτίμους εἰργάζω; ὡς ἐπαίνων, ἢ ὡς κατεγνωκῶς; [104] Διηλονότι: ὡς κατεγνωκῶς. Εἶτα ὡς μὲν κατεγνωκῶς ἀτίμους ποιεῖς, ὡς δὲ ἐπίμους τρέχεις ὀφόμενος, καὶ θαυμάζεις καὶ ἐπαίνεις, καὶ κροτεῖς; Καὶ τί δεῖ λέγειν τὰς μαγχαναίς τὰς ἐν ταῖς ἱπποδρομίαις, τὰς ἐν ταῖς τῶν θηρίων ἀμιλλαῖς; Πάσης γὰρ καὶ ἐκεῖνα παραπληθίας μεστὰ, παιδεύει τὸν ἄνθρωπον συνεχῶς ἀνηλεῆ τινα ἔχειν καὶ ὠμὸν καὶ ἀπάνθρωπον τρόπον^a, καὶ γυμνάζει ὄρθην ἀνθρώπου σπαρταρομένου καὶ αἶμα καταβρέον καὶ θηρίων ὠμότητα πάντα συγχέουσαν. Καὶ ταῦτα πάντα οἱ σοφοὶ νομοθετοῦσι ἐξ ἀρχῆς ἐπισηγάγον τὰ νοσήματα, καὶ κροτοῦσιν αἱ πόλεις καὶ θαυμάζουσι. Ἄλλ', εἰ βούλει, ταῦτα ἀφέντες, δὲ φανερώς μὲν καὶ ὁμολογουμένως ἐστὶν ἄτοπα, τοῖς δὲ ἐξωθεν νομοθεταῖς οὐκ ἔδοξεν, ἐπὶ τὰ σεμνὰ προστάγματα ἑλωμεν, καὶ δεῖ καὶ ταῦτα ἀπὸ τῆς τῶν πολλῶν δόξης διαφθερόμενα. Ὁ γὰρ γάμος πρῶτα τιμίον εἶναι δοκεῖ καὶ ἡμῖν καὶ τοῖς ἐξωθεν· καὶ ἐστὶ τιμίον· ἀλλὰ γάμων τελευτήτων, τοσαῦτα καταγέλαστα γίνεται πράγματα, ὅσα αὐτίκα ἀκούσεσθε. Ὑπὸ γὰρ τῆς συνηθείας οἱ πολλοὶ κατεχόμενοι καὶ παραλογιζόμενοι, οὐδὲ διαγιγνώσκουσιν αὐτῶν τὸ ἄτοπον, ἀλλ' ἐτέρων δέονται τῶν διδασκόντων. Καὶ γὰρ χορεῖται καὶ κύμβαλα καὶ αὐλοὶ καὶ ῥήματα καὶ ἄγρια αἰσχρὰ καὶ μέθαι καὶ κῶμοι καὶ πολὺς ὁ τοῦ διαβόλου τότε ἐπεισάγεται φοροτύς. Καὶ οἶδα μὲν ὅτι δόξαι καταγέλαστος εἶναι τοῦτον ἐπιλαμπανόμενος, καὶ πολλὴν ὀφλήσων παρὰ τοῖς πολλοῖς ἄνοιαν, τοὺς παλαιούς νόμους μετακινῶν· ὅπερ γὰρ ἐφθην εἰπὼν, πολὺς τῆς συνηθείας ὁ παραλογισμός· ἀλλ' ὅμως οὐ παύσομαι ταῦτα λέγων. Ἰσως γὰρ, Ἰσως, κἂν μὴ πάντες, ἀλλ' ὀλίγοι τινὲς ἡμεῖς ἀποδέξονται, καὶ αἰρήσονται καταγελάσθαι μεθ' ἡμῶν, ἢ γελᾶν ἡμᾶς μετ' ἐκείνων γέλωτα δακρύων ἄξιον καὶ πολλῆς κολάσεως καὶ τιμωρίας. Πῶς γὰρ οὐκ ἂν εἴη τῆς ἐσχάτης καταγνώσεως ἄξιον, παρθένον θαλαμειθεῖσαν διόλου, καὶ μαθοῦσαν αἰδεῖσθαι ἀπὸ τῆς πρώτης ηλικίας, ἀθρόον ἀναγκάζειν ἅπαντα ἐκχεῖν τὴν αἰδῶ, καὶ ἐκ προομιῶν τοῦ γάμου τὴν ἀναισχυντίαν παιδεύειν, καὶ ἀσελγείαι καὶ ἀσέμνοις ἀνδράσι καὶ πόρνοις καὶ μαλακοῖς εἰς μέσον αὐτὴν προτιθεῖναι; ποῖον γὰρ οὐ φυτευθήσεται τῇ νόμῳ κακὸν ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης; Ἀναισχυντία, ἰταμότης, ἀναίδεια, δόξης ἕρως ἀτόπου· καὶ γὰρ ἐθαλίησεν τὰς ἡμέρας δὴ πάσης τοιαύτας ἔχειν. Ἐντεῦθεν πολυτελεῖς αἱ γυναίκες γίνονται^b καὶ δαπανηραὶ, ἐντεῦθεν ἀναίδεις, ἐντεῦθεν αὐταῖς τὰ μυρία κακὰ. Καὶ μὴ μοι λέγε τὴν συνηθειαν. Εἰ μὲν γὰρ πονηρὸν, μηδὲ ἅπαξ γινέσθω· εἰ δὲ ἀγαθόν, ἀεὶ γινέσθω. Εἰπέ γάρ μοι, τὸ πορνεύειν οὐ πονηρὸν; ἀρα οὖν συγχωρήσωμεν κἂν ἅπαξ τοῦτο γενέσθαι; Οὐδαμῶς. Διὰ τί; Ὅτι κἂν ἅπαξ γένηται, πονηρὸν ἐστὶν ὁμοίως. Ὅστε καὶ τὸ φαιδρύνεσθαι τὴν νόμφην οὕτως, εἰ μὲν ἐστὶ πονηρὸν, μηδὲ ἅπαξ γινέσθω· εἰ δὲ οὐ πονηρὸν, καὶ ἀεὶ γινέσθω.

[105] Τί οὖν, φησὶ, διαβάλλεις τὸν γάμον, εἰπέ μοι; Μὴ γένοιτο· οὐχ οὕτω μαινόμεαι, ἀλλὰ τὰ κακῶς ἐπισυρόμενα τῷ γάμῳ, τὰ ἐπιτριμματα, τὰς ὑπο-

γραφὰς, τὴν ἄλλην περιεργίαν ἅπαντα. Καὶ γὰρ πολλοὺς ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης λήψεται τοὺς ἐραστὰς καὶ πρὸ τοῦ μέλλοντος αὐτῇ συνοικεῖν. Ἄλλὰ πολλοὶ θαυμάσονται: τὴν γυναῖκα τῆς ὄρας. Καὶ τί τοῦτο; Ἄν μὲν γὰρ σώφρων ἦ, μόλις διαφεύζεται τὴν πονηρὰν ὑπόψιν· εἰ δὲ ἡμελημένη, ταχέως καὶ ἀλώσεται, ἀφορμὴν ἀσελγείας λαθοῦσα τὴν ἡμέραν ἐκείνην. Ἄλλ' ὅμως τοσοῦτων ὄντων κακῶν, ὅταν μὴ ταῦτα γένηται, ὕβριν τὸ πρῶτα καλοῦσιν οἱ βροσκημάτων οὐδὲν ἄμεινους, καὶ θεῖον ποιοῦντας τὸ μὴ πολλοῖς φαίνεσθαι τὴν γυναῖκα, μηδὲ προκεῖσθαι: θεάτρον κοινὸν τοῖς ὄρωσι. Καίτοι γε ὕβριν ἐχρῆν νομίζειν τὰ γινόμενα καὶ γέλωτα καὶ κωμωδίας· ἐπεὶ καὶ νῦν οἶδα, ὅτι πολλὴν ἄνοιαν καὶ γέλωτα ἡμῶν καταγνώσονται· ἀλλ' οἶσω τὸν γέλωτα, ὅταν τι γένηται κέρδος. Καὶ γὰρ ἂν εἴην καταγέλαστος, εἰ παραινῶν τῆς τῶν πολλῶν δόξης καταφρονεῖν, αὐτῆς παρὰ τῶν ἄλλων χειρωθεῖν τῷ πάθει. Ἰδὲ τὰ ἐντεῦθεν λοιπόν· οὐκ ἐν ἡμέρᾳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν ἑσπέρᾳ μεθύοντα; ἀνδρας καὶ κεκαρωμένους καὶ πεπυρωμένους ὑπὸ τῆς τρυφῆς, οἱ κάλλος ἔψυξεν ὄρθην παρασκευάζουσι παρθενοκῆς. Καὶ οὐδὲ ἐπὶ τῆς οἰκίας, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἀγορᾶς εἰς ἐπίδειξιν ἐκπομπέουσιν, μετὰ λαμπάδων αὐτὴν παραπέμποντες ἐν ἑσπέρᾳ βαθείᾳ, ὡς πᾶσιν αὐτὴν ἐπιδεικνύσθαι, δι' ὧν ποιοῦσιν οὐδὲν ἕτερον παραινούντες, ἢ ὅτι πᾶσαν ἀποδύσασθαι χρὴ λοιπὸν τὴν αἰδῶ. Καὶ οὐδὲ μέχρι τούτων ἴστανται, ἀλλὰ μετὰ αἰσχρῶν ῥημάτων αὐτὴν ἄγουσι· καὶ τοῦτο νόμος ἐστὶ παρὰ τοῖς πολλοῖς. Καὶ δραπεταὶ καὶ μαστιγίαὶ μυριοί τινες καὶ ὀλέθριοι μετὰ ἀδείας λοιπὸν ἅπαντα φθέγγονται, ὅπερ ἂν βούλωνται, εἰς τε ἐκείνην εἰς τε τὸν ἐκείνην συνοικεῖν μέλλοντα· καὶ σεμνὸν μὲν οὐδὲν, πάντα δὲ ἀσχημοσύνης γέμοντα. Καλὴν δὲ οὐχ ἔξει διασεκαλίαν σωφροσύνης ἢ νόμφης, τοιαῦτα μὲν θύσασα, τοιαῦτα δὲ ἀκούσασα; Καὶ ἑμιλλὰ τίς ἐστὶ διαβολικῆ τῶν τὰ τοιαῦτα παραινούντων, ὑπερβάλλεσθαι θεατέρους τῇ τῶν ἐντεῦθεν καὶ τῇ τῶν αἰσχρῶν ῥημάτων φιλοτιμίᾳ, δι' ὧν κατασχύνουσι τοὺς συνιόντας, κἀκεῖνοι νικησάντες ἀπῆλθον, ὅσοι πλείονα τὰ ἐντεῖθεν καὶ μείζονα τὰ αἰσχρὰ προσέβριψαν. Καὶ οἶδα μὲν ὅτι φορτικός τίς εἰμι καὶ ἐπαχθῆς καὶ δύσκολος, ὡς ἤδον ἢ τινα περικόπτων τοῦ βίου. Διὰ γὰρ τοῦτο πενήθω, ὅτι τὰ ἀγῆδη ἤδον ἢ τίς εἶναι νομίζεται. Πῶς γὰρ οὐκ ἀγῆδες, εἰπέ μοι, τὸ ὑβρίζεσθαι καὶ λοιδορεῖσθαι, τὸ παρὰ πάντων ἀτιμάζεσθαι μετὰ τῆς νόμφης; Κἂν μὲν εἰς τίς τῆς ἀγορᾶς τὴν συνοικοῦσαν εἴπη κακῶς, μυρία κινεῖς πράγματα, καὶ ἀβίωτον εἶναι τὸν βίον νομίζεις· τῆς δὲ πόλεως παρούσης ἀπάσης ἀσχημονῶν μετὰ τῆς συνοικεῖν μελλούσης, χαιρέεις καὶ κωμωπίζεις; καὶ πόσης ταῦτα μανίας; Ἄλλὰ συνηθεῖα τὸ πρῶτόν ἐστι, φησὶ. Διὰ γὰρ τοῦτο θρηνηνέ μάλιστα ἄξιον. [106] ὅτι ἐν συνηθείᾳ τὸ πρῶτον κατέκλιθεν ὁ διάβολος. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ γάμος πρῶτόν ἐστι σεμνόν, καὶ τὸ γένος ἡμῶν συγκροτοῦν, καὶ πολλῶν αἰτιῶν ἀγαθῶν, δακνόμενος ὁ πονηρὸς ἐκείνος^d, καὶ εἰδῶς ὅτι κατὰ τῆς πορνείας ἐπιτετεῖχισται, ἐτέρως πορνεῖαν ἐπεισάγει πᾶσαν. Πολλὰ γοῦν ἐν ταῖς τοιαύταις συνόδοις καὶ κατασχύνθησαν παρθένοι· εἰ δὲ μὴ πανταχοῦ, ἀλλ' ἀρκεῖ τῷ δαίμονι τέως ἐκεῖνα τὰ ῥήματα καὶ τὰ ἄγρια ἐκεῖνα τὰ πονηρὰ, καὶ παραδειγματίζουσι τὴν νόμφην, καὶ ἐκπομπέουσι τὸν νομφίον διὰ τῆς ἀγορᾶς. Εἶτε ἐπειδὴ περ ἐν ἑσπέρᾳ ταῦτα γίνεται, ἴνα μηδὲ τὸ σκότος παραπέτασμα ἦ τῶν κακῶν τούτων, ἐπεισάγονται λαμπάδες, πολλὰ οὐκ ἔωσται λαν-

^a τρόπον deest in editis, sed habetur in Regio codicis, recte. ^b ἴστανται in Regio cod. habetur, in editis deest.

^c Reg., τρυφῆς εἰς κάλλος, forte mellis. ^d Reg., δ τω πηρὸς δαίμων ἐκείνος. Mox Marel. male, μετὰ τῆς πορνείας.

ὕβριον τὴν ἀσχημοσύνην. Τί γὰρ ὁ πολὺς ἄγλος βού-
λεται; τί δὲ ἡ μέθη; τί δὲ αἱ σύριγγες; οὐκ εὐδὴλον
ὅτι ἴνα μὴδὲ οἱ ἐν ταῖς οἰκίαις ὄντες, καὶ βαπτιζό-
μενοι ὑπὸ βαθεῖ, ταῦτα ἀγνοῶσιν, ἀλλ' ὑπὸ τῆς
σύριγγος διεγειρόμενοι, καὶ ἀνωθεν ἀπὸ τῶν δρυ-
φάκτων κατακλύπτοντες, μάρτυρες γίνονται τῆς
κιωμῆδος ἐκείνης; Τί ἂν τις εἴποι τὰς ὑδᾶς αὐτάς,
αἱ πάσης γέμουσιν ἀκολασίας, ἔρωτας ἀτόπους καὶ
μίξεις παρανόμους καὶ οἰκίων ἀνατροπὰς καὶ μυρίας
ἐπεισάγουσαι τραγῳδίας, καὶ πολὺ τὸ τοῦ φίλου καὶ
ἐρώντος ὄνομα ἔχουσαι, καὶ τὸ τῆς φίλης καὶ ἐρω-
μένης; Καὶ τὸ δὴ χαλεπιώτερον, ὅτι καὶ παρθένου
παραγίνονται τοῦτοις, πῶσαν ἀποδυσάμεναι τὴν
αἰδῶ, εἰς τὴν τῆς νυμφευμένης τιμῆν, μᾶλλον δὲ
ὑβρίν, καὶ τὴν ἑαυτῶν προπίνουσαι σωτηρίαν^α, καὶ
μεταξὺ νέων ἀκολάστων ἀσχημονοῦσαι τοῖς ἀτάκτοις
ἄνθρωποις, τοῖς αἰσχροῖς βήμασι, τῇ σατανικῇ συμφω-
νίᾳ. Ἔτι οὖν ἐρωτᾷς, εἰπέ μοι, πόθεν μοιχεῖται; οὐ
πόθεν πορνεῖται; πόθεν διαφθορὰ γάμων; Ἄλλ' οὐκ
εὐγενεὶς οὐδὲ εὐσχημονεῖς ταῦτα πράττουσαι, φησί.
Πῶς οὖν ἐμοῦ καταγελεῖς, αὐτὸς πρὸ ἐμοῦ τὸν νόμον
τοῦτον εἰδώς; Εἰ γὰρ καλὰ τὰ γινόμενα, ἔασον κά-
κεινας ταῦτα ποιεῖν. Μὴ γὰρ, ἐπειδὴ πενία συζῶσιν
αὐταί, οὐχὶ καὶ αὐταὶ παρθένου εἰσὶ, καὶ σωφροσύ-
νη ἐπιμελεῖσθαι καὶ αὐτὰς ἤρη; Νῦν δὲ ὀργεῖται
παρθένος ἐν κοινῷ θεάτρῳ νέων ἀκολάστων^β, εἰπέ
μοι, καὶ οὐ δοκεῖ σοι τῆς πόρνῆς εἶναι ἀτιμότερα;
Εἰ δὲ λέγεις, ὅτι θεοραπαινίδες ταῦτα ἐργάζονται,
οὐδὲ οὕτως ἀρήμιέ σε τῆς κατηγορίας· οὐδὲ γὰρ ταύ-
ταις ἐπιτετρέφθαι ἔχρη.

η'. Ἀπὸ γὰρ τούτων πάντα τίκτεται τὰ κακά, ὅτι τῆς
οἰκετίας εὐδέναν ποιούμεθα λόγον· ἀλλ' ἀρκεῖ εἰς κα-
ταφρόνησιν τὸ εἰπεῖν, ὅτι Δουλὸς ἐστὶ καὶ εἰς θεο-
ραπαινίδες· καίτοι γὰρ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀκούοντες,
ὅτι Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ οὐ δουλοῦ, οὐκ ἐλεύθερος.
Σὺ δὲ ἴππου μὲν οὐ καταφρονεῖς οὐδὲ ὄνου, ἀλλὰ
πάντα ποιεῖς ὥστε μὴ γενέσθαι φαύλους· δουλῶν δὲ
τῶν ὁμοψύχων ὑπερορᾷς; Καὶ τί λέγω δουλῶν, ὅπου
γὰρ καὶ παῖδων καὶ θυγατέρων; Τί δὴ μετὰ ταῦτα;
Ἀνάγκη λύπην εὐθέως ἐπεισιέναι, πάντων ἐκείνων
καθαυρουμένων· πολλὰκις δὲ καὶ ζημίαν τίκτεσθαι
μεγίστην, ἐν τῷ πλῆθει καὶ τῷ θορύβῳ πολυτίμων
τινῶν ἀπολλυμένων χρυσίων. Εἴτα μετὰ τὸν γάμον
εἴ ποτε γένοιτο παιδίον, καὶ ἐνταῦθα πάλιν τὴν αὐ-
τῶν [107] ἀνοίαν ὀφόμεθα, καὶ πολλὰ σύμβολα γέλω-
τος γέμοντα. Καὶ γὰρ ἤνικα ἂν καλεῖσθαι τὸ παιδίον
δέη, ἀφέντες ἀπὸ τῶν ἀγίων αὐτὸ καλεῖν, ὡς οἱ
παλαιοὶ τὸ πρῶτον ἐποίουν, λύχνους ἄφαντες καὶ
ὀνόματα αὐτοῖς ἐπιτιθέντες, τῷ διαρκέσαντι μέχρι
πολλοῦ τὸ παιδίον ποιοῦσιν ὀμώνυμον^γ, ἐντεῦθεν
πολὺν αὐτὸ στοχαζόμενον βιώσεσθαι χρόνον. Εἴτα
ἐπειδὴν συμβῆ πολλὰκις αὐτὸ ἄωρον ὑποστῆναι θάνα-
τον (συμβαίνει δὲ πολλὰκις), πολὺς ἔψεται παρὰ τοῦ
διαδόλου γέλιος, ὅτι ὡσεὶ παῖδας ἀνοήτους διεπείξε.

Τί ἂν τις εἴποι τὰ περιεπτα καὶ τοὺς κώδωνας
τοὺς τῆς χειρὸς ἐξηρητημένους καὶ τὸν κόκκινον στή-
μονα, καὶ τὰ ἄλλα τὰ πολλῆς ἀνοίας γέμοντα, δέον
μῶδον ἕτερον τῷ παιδί περιτιθέναι, ἀλλ' ἢ τὴν ἀπὸ
τοῦ σταυροῦ φυλακὴν; Νῦν δὲ οὗτος μὲν καταπε-
φρόνηται ὁ τὴν οἰκουμένην ἐπιστρέψας ἄπασαν, καὶ
χαλεπὴν θοῦς τῷ διαδόλῳ πληγὴν, καὶ πᾶσαν αὐτοῦ
καταστρέψας τὴν δύναμιν· κρήνη δὲ καὶ στήμων καὶ

τὰ ἄλλα περιεπτα τὰ τοιαῦτα τοῦ παιδίου ἐμ-
πιστεύονται τὴν ἀσφάλειαν. Εἶπω τι τούτου καταγε-
λαστότερον ἕτερον; Ἄλλα μὴδὲ ἀκαιρίαν ἡμῶν
καταγινωσκέτω, εἰ καὶ μέχρι τούτων πρόβεισιν ὁ
λόγος. Ὁ γὰρ τὴν σπηδεῖνα καθάραι βουλόμενος, οὐ
παραιτήσεται προτέρας τὰς ἑαυτοῦ μολύναι χεῖρας.
Τί δὴ ποῖ οὖν τούτῳ ἐστὶ τὸ καταγέλαστον; Ὁ μὴ-
δὲν μὲν εἶναι δοκεῖ (διὰ γὰρ τοῦτο στήνω), ἀρχὴ δὲ
ἐστὶ παραφροσύνης καὶ παρανοίας ἐσχάτης^δ. Βόρβορον
αἱ γυναῖκες ἐν τῷ βαλανεῖῳ λαμβάνουσαι τροφοὶ καὶ
θεραπαινίδες, καὶ τῷ δακτύλῳ χρίσασαι, κατὰ τοῦ
μετώπου τυποῦσι τοῦ παιδίου· κἂν ἐρηταί τις, τί
βούλεται ὁ βόρβορος, τί δὲ ὁ πηλός; Ὀφθαλμὸν πονηρὸν
ἀποστρέφει, φησί, καὶ βασκανίαν καὶ φθόνον. Βαβαλ
τῆς ἰσχύος τοῦ βορβόρου καὶ τῆς τοῦ πηλοῦ δυνά-
μεως, ἡλίχην ἔχει τὴν ἰσχύν! Ὀλόκληρον τοῦ διαδόλου
παράταξιν ἀποστρέφει. Οὐκ ἐγκαλύψασθε, εἰπέ μοι;
οὐ συνήσετε ὁψέ ποτε τὰς παγίδας τὰς διαβολικὰς,
πῶς ἐκ πρώτης ἡλικίας κατὰ μικρὸν ἐπεισάγει τὰς
παρ' ἑαυτοῦ τοσαύτῃς διὰ δόλους; Εἰ γὰρ ὁ βόρβορος
τοῦτο ποιεῖ, διὰ τί μὴ καὶ σὺ τοῦτο ποιεῖς ἐπὶ τοῦ
σαυτοῦ μετώπου, ἀνὴρ ὢν καὶ ἐν ἔξει γεγωνῶν, καὶ
μᾶλλον τοῦ παιδίου τοὺς φθονοῦντας ἔχων; διὰ τί
μὴ καὶ ὄλον βορβοροῖς τὸ σῶμα; εἰ γὰρ ἐπὶ τοῦ
μετώπου τοσαύτην ἔχει τὴν ἰσχύν, τίως ἔνεκεν οὐχ
ὄλον σεαυτὸν βορβόρω καταχρίσεις; Γέλωτας ταῦτα καὶ
κιωμῳδία σατανικῆ, οὐκ εἰς χλευασίαν μόνον, ἀλλὰ
καὶ εἰς γέενναν καταστρέφουσα τοὺς ἀπατωμένους.
Καὶ τὸ μὲν παρ' Ἑλλήσι ταῦτα γίνεσθαι, θυμασιέν
οὐδέν· τὴ δὲ παρὰ τοῖς τὸν σταυρὸν προσκυνούσι, καὶ
μυστηρίων ἀπορήτων κεκοινωνήκοσι, καὶ τοσαῦτα
φιλοσοφοῦσι αὐτῶν κρατεῖν τὴν ἀσχημοσύνην, τοῦτ'
ἐστὶ τὸ πολλῶν θρηγῶν ἀξίον. Ὁ Θεὸς σε μύρω
ἐτίμησε πνευματικῶν, καὶ σὺ βορβόρω μολύνεις τὸ
παιδίον; ὁ Θεὸς σε ἐτίμησε, σὺ δὲ σαυτὴν ἀτιμάεις;
καὶ δέον τὸν σταυρὸν ἐπιγράφειν τῷ μετώπῳ, τὴν
ἀσφάλειαν ἄμαχον παρέχοντα· σὺ δὲ ταῦτα ἀφέεις,
ἐπὶ τὴν σατανικὴν ἀνοίαν καταπίπτεις; Εἰ δὲ τισὶ
ταῦτα μικρὰ εἶναι δοκεῖ, μανθανέτωσαν, ὅτι μεγάλων
ἐστὶν αἰτία κακῶν, καὶ ὅτι οὐδὲ τῷ Παύλῳ τὰ μικρὰ
παρορᾷν ἔδοξε. Τί γὰρ, εἰπέ [108] μοι, τοῦ καλύ-
πτεσθαι ἀνθρώπων τὴν κεφαλὴν μικρότερον, Ἄλλ'
ὄρα πόσην ὑπὲρ τούτου ποιεῖται σπουδὴν, καὶ μεθ'
ὅσης ἀπαγορεύει σφοδρότητος, ἄλλα τε πολλὰ λέγων,
καὶ ὅτι κατασχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. Εἰ δὲ ὁ
κατακαλυπτόμενος κατασχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, ὁ
βορβόρω χρίων, πῶς οὐχὶ καὶ βδελυκτὸν ποιεῖ τὸ
παιδίον; πῶς γὰρ αὐτὸ προσάγει ταῖς χερσὶ τοῦ
ἱερέως, εἰπέ μοι; πῶς ἀξιοῖς ἐπὶ τοῦ μετώπου σφρα-
γίδα ἐπιτεθῆναι παρὰ τῆς τοῦ πρεσβυτέρου χειρὸς,
ἔνθα τὸν βόρβορον ἐπέχρισας; Μὴ ταῦτα, μὴ, ἀδελ-
φοί, ἀλλ' ἐκ πρώτης ἡλικίας πνευματικοῖς αὐτὰ περι-
φράττετε ὅπλοις, καὶ τῇ χειρὶ παιδεύετε σφραγίζειν
τὸ μέτωπον· καὶ πρὶν ἢ δυνηθῆναι τῇ χειρὶ τοῦτο
ποιεῖν, αὐτοὶ ἐντυποῦτε αὐτοῖς τὸν σταυρὸν.

Τί ἂν τις εἴποι τὰς ἕτερας παρατηρήσεις τὰς σατα-
νικὰς ἐπὶ τῶν ὠδίων καὶ τῶν τοκατῶν, ἃς αἱ μάζαι
ἐπὶ κακῷ τῆς ἑαυτῶν ἐπεισάγουσι κεφαλῆς; τὰς ἐπὶ
τοῦ θανάτου καὶ τῆς καθ' ἑκάστον ἐκφορᾶς τὰς οἰ-
μωγὰς, τοὺς κωκυτοὺς τοὺς ἀλόγους, τὴν ἐν τοῖς τά-
φοις ἀνοίαν, τὴν περὶ τὰ μνημῆματα σπουδὴν, τὸν ἀκαι-
ρον καὶ καταγέλαστον τῶν θρηγῶν γεναικῶν
ἔσμδον, τὰς τῶν ἡμερῶν παρατηρήσεις, τῶν εισόδων
καὶ τῶν ἐξόδων; Τούτων οὖν, εἰπέ μοι, τὴν δόξαν θη-

^α *Legebatur* τῆς ἐ. προτείνουσαι σωτηρίας. ^β *Post ἀκο-
λάστων* *Reg.* addit *αἰσχροῖς.* ^γ *Reg.*, τὸν διαρκέσαντα
μῆτρον τοῦ παιδίου ποιοῦσιν ὀμώνυμον. *Editotum*
lectio quam sequimur, eandem effert sententiam.

^δ *Unus Reg.*, Ὁ μὴδὲν μὲν εἶναι δοκεῖ κακῶν τοῖς πολ-
λοῖς, ἀρχὴ δὲ ἐστὶν ἀπιστίας καὶ πρᾶγμα παρανοίας ἐσχάτης.

Invenire inducuntur multo, quæ turpitudinem latere non sinunt. Quid enim sibi vult multa illa turba? quid ebrietas? quid listulæ? nonne palam est hæc adhiberi, ut ne ii quidem, qui in domibus sunt, gravi somno obruti hæc ignorent, sed a listulis excitati et superne ex cancellis sese inclinantes, testes sint illius comœdiæ? Quid dixeris de ipsis canticis, quæ omni plena sunt impudicitia, quæque absurdos amores, illegitimos concubitus, domorum eversiones et innumeras inducunt tragœdias, et sæpe nomen dilecti et amantis habent, nomenque dilectæ et amantis? Quodque gravius est, his adsunt virgines, quæ omnem exuerunt pudorem, in honorem sponsæ, imo in contumeliam; et saltem suam produunt, interque juvenes indecore se gerunt, ineptis cantilenis et verbis turpibus cum satanica symphonia utentes. Adhuc, quæso, interrogas undenam adulteria? unde fornicationes? unde nuptiarum corruptiones? At non iuvenum et honestæ, inquis, hoc faciunt. Cur ergo me irrides, cum ipse hanc legem ante me scias? Nam si bona sunt illa, sine illas quoque id agere. Num quia illæ in paupertate vivunt? nonne et ipsæ virgines sunt, illasque castitatis curam habere oportet? Nunc autem dum saltat virgo in communi theatro impudicorum juvenum, annon, quæso, videtur tibi vel meretrice inhonestior? Quod si dixeris ancillæ id facere, neque sic finem facio te accusandi: neque enim illis id oportebat permitti.

7. Omnia enim hinc mala oriuntur, quod familiæ nullam habeamus rationem; sed ad rem despiciendam satis est dicere, Servus est, ancillæ sunt: etiam si quotidie audiant: *In Christo Jesu non servus, non liber est* (Gal. 3. 28). Tu vero equum quidem non despicias nec asinum, sed nihil non agis ut ne vitiosi fiant; servos autem despicias eadem qua tu præditos anima? Et quid dico servos, quando etiam et filios et filias? Quid vero postea? Necesse est, ut dolor statim subeat, cum illi omnes passum eant; sæpe autem maximum quoque damnum, cum in turba et tumultu multa aurea pretiosa pereant. Deinde post nuptias si natus fuerit infans, eandem videbimus amentiam et multa symbola risu plena. Nam cum infanti nomen imponere oportuerit, non sanctorum nomine appellant, ut veteres olim faciebant; sed accensis lucernis quibus nomina induunt, nato nomen induunt ejus, quæ diutius lucem dederit; hinc conjicientes futurum ut diu vivat. Deinde si immaturam morte corripitur, ut sæpe accidit, multus sequetur diaboli risus, quod illos ceu stultos pueros ludificaverit.

Ligamina et crepitacula superstitiosa, aliaque superstitiones. — Quid dixeris de ligaminibus et de crepitaculis manui appensis et de stamine coccineo, deque aliis multis insanis plenis; cum oporteret nihil aliud puero circumponere, quam crucis custodiam? Nunc autem hic quidem despectui est habitus, qui convertit totum orbem terrarum, et gravem diabolo plagam inflixit totamque ejus potentiam subvertit: subtegmen autem et stamen aliaque ligamina simi-

lia, ea sunt quæ creditur pueri tutela. Dicantne aliud magis ridiculum? Sed nemo nos importunitatis accuset, si eoque procedat oratio. Nam qui putredinem vult emundare, non recusabit prius inquinare manus suas. Quidnam ergo est hoc ridiculum? Quod quidem nihil esse videtur, ideoque ingemisco; sed est principium insanis et extremæ dementiæ¹. Lutum mulieres in balneo accipientes, nutrices, et ancillæ, digito tingentes, in pueri fronte imprimunt: et si quis interroget, Quid sibi vult lutum, quid cœcum? Malum averit oculus, inquit, livoremque et invidiam. Pape, quanta vis luti, quanta cœni potestas? tantane ut totam diaboli aciem profliget. Non pudore, quæso, suffundemini? non vel sero tandem diaboli laqueos intelligetis, quomodo ab ineunte ætate machinas suas paulatim inducat? Nam si lutum hoc faciat, cur non tu in fronte tu id ipsum facis, cum vir sis et plena ætate, et plasquam puer invidos habeas? cur non luto illius totum corpus? nam si in fronte tantam habet virtutem, cur non te totum luto inungis? Hæc sunt risus et comœdia satanica, quæ non ad irrisionem tantum, sed ad gehennam præcipitat eos qui decipiuntur. Certe quod apud Græcos talia fiant, mirum non est; quod autem apud eos qui crucem adorant, et mysteriorum arcanorum participes sunt, et tanta philosophantur, id certe multis lacrymis est dignum. Deus te unguento spirituali honoravit, et tu luto filium deturpas? Deus te decoravit, et tu teipsum dedecoras? et cum oporteret in fronte crucem adscribere, quæ insuperabilem tutelam præbet; tu his dimissis in satanicam amentiam decidis? Si quibus autem hæc parva esse videantur, discant id esse magnorum causam malorum, neque Paulo visum fuisse parva negligere. Quid enim, quæso, minus est, quam ut homo caput operiat? Sed vide quantam hujus rei curam habeat, et cum quanta prohibeat vehementia, tum alia multa dicens, tum quod caput suum dehonestet (1 Cor. 11. 4). Si autem qui legit caput, ipsum dehonestat; qui luto illud ungit, quomodo non puerum reddit abominandum? quomodo, quæso, adducit eum ad manus sacerdotis? quomodo precaris, ut presbyteri manu signaculum in fronte apponatur, ubi luto unxisti? Ne, fratres, ne hæc faciatis; sed ab ineunte ætate pueros spiritualibus armis munite, et docete eos manu frontem signare; etiam prius quam possint hoc manu facere, vos ipsi eis crucem imprime.

Præficarum usus. — Quid dixeris de aliis satanicis observationibus in doloribus uteri et in partu adhibitis, quas obstetrices in capitis sui malum inducunt? de iis item quæ in morte, et cum corpus effertur adhibentur; ejulatus nempe, planctus insani, stulta in sepulchris admissa, circa monumenta studium, in tempestivum et ridiculum præficarum agmen, dierum observationes, necnon ingressus et exitus? Horumne, quæso, venaris gloriam? et quomodo hæc

¹ Hic locus sic habet in uno Reg.: *Quod quidem nihil habere nulli plerisque videtur, sed est principium incredulitatis, et extremæ dementiæ opus.*

non extremæ dementiæ fuerint, hominum ita mente corruptorum et omnia temere agentium gloriam querere, cum oporteret semper ad insomnem illum confugere oculum, et ejus sententiam spectantes omnia facere ac dicere? Illi certe etiamsi laudent, nihil vos juvare poterunt: ille vero, si gesta nostra ipsi fuerint

accepta, et hic splendor reddet et in futuro die arcana illa bona tribuet: quæ nos omnes assequi contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri et una Spiritui sancto gloria, honor, imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XIII.

CAP. 4. v. 10. *Nos stulti propter Christum* (necesse enim est hinc rursus sermonem resumere); *vos autem prudentes in Christo: nos infirmi, vos autem fortes; vos gloriosi, nos autem inglorii.*

1. Postquam gravitate multa sermonem impleverat, id quod omni crimine majorem inferebat plagam, hic cum dignitate sibi congruenti hoc tractat: et cum dixisset, *Sine nobis regnastis*; et, *Deus nos novissimos ostendit, tanquam morti destinatos*; persequentia ostendit quomodo morti destinati essent, dicens: *Nos stulti et infirmi et inglorii, 11. et esurimus et sitimus, et nudi sumus, et colaphis cædimur, et instabiles sumus, 12. et laboramus operantes manibus nostris*: quæ indicia vere erant doctorum et apostolorum. At illi in contrariis alium sapiebant, in sapientia, in gloria, in divitiis, quod honorarentur. Ut ergo illorum fastum deprimat, et ostendat in iis non modo non gloriari, sed etiam pudore affici oportere, primo illos traducit dicens, *Sine nobis regnastis*. Ego enim dico, inquit, præsens tempus non honoris neque gloriæ esse, queis vos fruimini; sed persequutionis et contumeliarum, quas nos patimur. Quod si hoc ita non sit, etsi jam tempus remunerationis sit, ut video (hoc autem per ironiam dicit), vos quidem discipuli jam regnastis; nos autem doctores et apostoli, qui ante omnes mercedem accipere debebamus, non modo vobis posteriores sumus, sed etiam ut morti destinati, id est damnati, semper in ignominia, in periculis, in fame degimus, contumelia affecti tanquam stulti, pulsati et intolerabilia patientes. Hæc porro dicebat, ut ex iis persuaderet ipsis, quod apostolorum gesta deberent æmulari, pericula nempe et contumelias, non autem honorem et gloriam: non enim illa, sed hæc postulat prædicatio. Sed hoc tamen non directe dicit, ut ne videatur ipsis molestus esse; sed ut illum decebat, sic tractat hæc increpationem. Nam si directe sermonem induxisset, sic dicturus erat: Erratis et fallimini et longe abestis ab admonitione apostolica: oportet enim apostolum et ministrum Christi stultum videri, atque in afflictione et contemptu degere, ut nos degimus; vos autem in contrariis estis. Sed sic hæc magis illos commovissent, utpote quæ apostolorum encomia præ se ferrent, et illos reddidissent audaciores, ut qui accusarentur socordix, inanis gloriæ et divitiarum. Idcirco non hoc modo dicta procedunt, sed alio, qui magis quidem perstringit, sed minus molestus est. Quapropter ita profert orationem per ironiam, dicens: *Vos autem fortes et gloriosi*. Nam si ironia non usus esset, ita divisset: Fieri non potest, ut alius stultus pute-

tur, alius prudens, alius fortis, alius infirmus, prædicatione utrumque non postulante. Nam si liceret hos tales, alios aliud esse, quæ a nobis proferuntur, aliquam fortasse rationem haberent: nunc autem hoc non licet, nimirum prudentem vel gloriosum videri ac sine periculo degere. Sin minus, necesse est ut Deus vos nobis prætulerit, vos discipulos doctoribus, qui innumera passi sumus. Quod si hoc nemo dixerit, restat ut nostra vos persequamini. Et ne quis putet, inquit, me præterita tantum commemorare: *Usque in hanc horam et esurimus et sitimus et nudi sumus*. Viden' totam Christianorum vitam talem esse debere, non uno vel altero die? Neque enim athleta, qui in uno tantum victor certamine coronatus est, iterum coronatur cum succubuerit. *Et esurimus*, adversus eos qui in deliciis agunt: *et colaphis cædimur*, adversus eos qui inflati sunt: *et instabiles sumus pulsati*, adversus eos qui labuntur: *et nudi sumus*, adversus eos qui sunt divites: *et laboramus*, jam contra falsos apostolos, qui nec laborare nec percipitari sustinent, sed ipsi fructum percipiunt. At nos non sic, inquit; sed cum externis periculis nos quoque perpetuo exercemus labore. Quodque majus est, nemo possit dicere nos hæc ægre ferre aut persequentes nos accusare: illos enim qui nos vexant, per contraria remuneramus. Hoc quippe magnum est, non autem male pati; quod omnibus est commune; verum patientes nec ægre nec indigne ferre.

2. Nos autem non modo non ægre ferimus, sed etiam exultamus; cujus rei hoc signum est, quod eos, qui nobis mala inferunt, contrariis remuneremus. Quod autem hoc facerent, audi sequentia: *Maledicimur, et benedicimus; persequutionem patimur, et sustinemus; 13. blasphemamur, et obsecramus, tanquam purgamenta mundi facti sumus*. Hoc est, stulti propter Christum. Nam qui male passus est, et neque se ulciscitur neque dolet, stultus videtur esse apud externos et inglorius infirmusque. Ac ne molestiorem redderet orationem, ad illorum civitatem ærumnas reducens, quid dicit? *Purgamenta*, non urbis vestræ, sed *mundi facti sumus*; et rursus, *Onnium peripsema*, non vestrum tantum, sed omnium. Sicut ergo cum de Christi cura loquitur, terra, celo et omni creatura relictis, crucem in medio ponit: ita etiam quando ad se vult attrahere, signis prætermisissis, quæ propter ipsos passus est dicit. Ita quoque solemus cum injuria afficimur vel despiciamur a quibusdam, quæ pro illis passi sumus in medium addu-

¹ In quibusdam Codd. deest negatio.

ρᾶς; καὶ πῶς οὐκ ἐσχάτης ταῦτα ἀνοίας, ἀνθρώπων οὕτω διεφθαρμένων τὰς γνώμας, καὶ πάντα ὡς ἔτυχε ποιούντων, τὴν δόξαν ἐπιζητεῖν, δέον ἐπὶ τὸν ἀκοιμητόν θεὸν καταφεύγειν ὀρθολογῶν, καὶ πρὸς τὴν ἐκείνου ψῆφον βλέποντας, πάντα ποιεῖν καὶ λέγειν; Ὅντοι μὲν γὰρ κἄν ἐπαινέσωσι^a, οὐδὲν ἡμᾶς ὠφελῆσαι

^a Reg., ἐπαινέσωσι. Editi ἐπαινέσονται.

δυνήσονται· ἐκεῖνος δὲ ἂν ἀποδέξηται τὰ γινόμενα, καὶ ἐνταῦθα ποιήσει λαμπροῦς, καὶ κατὰ τὴν μέλλουσαν ἡμέραν μεταδώσει τὼν ἀπορρήτων ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλιανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΙΓ'.

Ἡμεῖς μωροὶ διὰ Χριστόν· (ἀναγκαῖον γὰρ ἐντεῦθεν πάλιν τὸν λόγον ἀναλεθεῖν), ὑμεῖς δὲ φρόνιμοι ἐν Χριστῷ· ἡμεῖς ἀσθενεῖς, ὑμεῖς δὲ ἰσχυροὶ· ὑμεῖς ἔνδοξοι, ἡμεῖς δὲ ἄτιμοι.

α'. Πολλῆς βαρύτητος τὸν λόγον ἐμπλήσας, ὃ πάσης κατηγορίας^a μείζονα εἶχε πληγὴν, τοῦτο ἐνταῦθα μεταχειρίζεται μετὰ τῆς προεπούσης αὐτῷ ἀξίας, καὶ εἰπὼν, *ὅτι Χωρὶς ἡμῶν ἐβασίλευσατε*, καὶ ὅτι *Ἡμᾶς ὁ Θεὸς ἐσχάτους ἀπέδειξεν ὡς ἐπιθανάτους*, διὰ τῶν ἐξῆς δείκνυσαι, πῶς ἐπιθανάτιοι, λέγων· *Ἡμεῖς μωροὶ καὶ ἀσθενεῖς καὶ ἄτιμοι, καὶ πεινώμεν καὶ διψῶμεν, καὶ γυμνητεύομεν, καὶ κολαριζόμεθα, καὶ ἀστατοῦμεν, καὶ κοπιῶμεν ἐργαζόμενοι ταῖς ἰδίαις χερσίν*· ἅπερ ἦν δείγματα διδασκάλων καὶ ἀποστόλων γνησίων. Ἄλλ' ἐκεῖνοι ἐπὶ τοῖς ἐναντίοις μέγα ἐφρόνουσιν, ἐπὶ σοφίᾳ, ἐπὶ [109] δόξῃ, ἐπὶ πλούτῳ, ἐπὶ τῷ τιμᾶσθαι. Βουλούμενος οὖν αὐτὸν καθελεῖν τὸν τῦπον, καὶ δεῖξαι ὅτι ἐπὶ τούτοις οὐ μόνον οὐ καλλωπίζεσθαι, ἀλλὰ καὶ αἰσχύνεσθαι δεῖ, πρῶτον μὲν αὐτοὺς κωμῶδει λέγων· *Χωρὶς ἡμῶν ἐβασίλευσατε*. Ἐγὼ μὲν γὰρ λέγω, φησὶν, ὅτι ὁ παρῶν καιρὸς οὐ τιμῆς οὐδὲ δόξης ἐστίν, ὧν ὑμεῖς ἀπολαύετε, ἀλλὰ τοῦ διώκεσθαι καὶ ὑβρίζεσθαι, ἅπερ ἡμεῖς πάσχομεν. Εἰ δὲ οὐχ οὕτως ἔχει, ἀλλὰ τῶν ἀμοιβῶν ὁ καιρὸς οὗτος, ὡς ὀρῶ (τοῦτο δὲ εἰρωνευόμενος λέγει), ὑμεῖς μὲν οἱ μαθηταὶ καὶ ἐβασίλευσατε λοιπόν· ἡμεῖς δὲ οἱ διδάσκαλοι καὶ ἀπόστολοι, καὶ πρὸ πάντων ὀφείλοντες λαβεῖν τὸν μισθόν, οὐ μόνον ὑμῶν ἐσχάτοι γεγόναμεν, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐπιθανάτιοι, τουτέστι, κατὰδικιοι, διδίου ἐν ἀτιμίαις καὶ κινδύνοις καὶ λιμῷ διάγομεν, ὑβριζόμενοι τε ὡς μωροὶ καὶ ἐλαυνόμενοι καὶ τὰ ἀνήκιστα ὑπομένοντες. Ταῦτα δὲ εἶπεν, ἵνα καὶ αὐτοὺς ἐκ τούτων ποιήσῃ συνιδεῖν, ὅτι τὰ τῶν ἀποστόλων ὀφείλουσι ζηλοῦν, τοὺς κινδύνους καὶ τὰς ὑβρεῖς, οὐ τὰς τιμὰς καὶ τὰς δόξας· οὐ γὰρ ἐκεῖνα, ἀλλὰ ταῦτα ἀπαιτεῖ τὸ κήρυγμα. Ἄλλ' οὕτω μὲν ἐξ εὐθείας οὐ λέγει, ὥστε μὴ φορτικὸς αὐτοῖς φανῆναι· ὡς δὲ αὐτῷ πρόπον ἦν, οὕτω μεταχειρίζεται τὴν ἐπιπληξίν ταύτην. Εἰ γὰρ ἐξ εὐθείας εἰσήγαγε τὸν λόγον, οὕτως ἂν εἶπε· Πλανᾶσθε καὶ ἀπατάσθε, καὶ πολὺ τῆς ἀποστολικῆς νοθεσίας^b ἀφραστήκατε· τὸν γὰρ ἀπόστολον καὶ διάκονον τοῦ Χριστοῦ, μωρὸν εἶναι δοκεῖν χρή, καὶ ἐν θλίψει καὶ ἐν ἀδοξίᾳ διάγειν, ὅπερ ἐσμὲν ἡμεῖς· ὑμεῖς δὲ ἐν τοῖς ἐναντίοις. Ἄλλ' οὕτως ἂν μᾶλλον καὶ προσέστη τὰ λεγόμενα αὐτοῖς, ὡς ἐγκώμια τῶν ἀποστόλων ἔχοντα, καὶ ἐκεῖνος ἂν ορασιμότερους εἰργάσατο, ὡς διαβαλλομένους ἐπὶ βρῦμα καὶ κενοδοξίᾳ καὶ τῷ τρυφᾶν. Διὰ τοῦτο τοῦτον μὲν τὸν τρόπον οὐ μεθοδεύει τὰ εἰρημῆνα, ἑτέρως δὲ, πληκτικώτερον μὲν, ἀνεπαχθέστερον δέ. Διὸ καὶ οὕτω προάγει τὴν

λόγον κατ' εἰρωνεῖαν, λέγων· *Ἡμεῖς δὲ ἰσχυροὶ καὶ ἔνδοξοι*. Ὡς εἰ μὴ τῇ εἰρωνείᾳ ἐκίχρητο, οὕτως ἂν εἶπεν· Οὐ δυνατόν τὸν μὲν μωρὸν νομιζεσθαι, τὸν δὲ φρόνιμον, καὶ τὸν μὲν ἰσχυρὸν, τὸν δὲ ἀσθενῆ, τοῦ κηρύγματος; μὴ ἀπαιτοῦντος ὁύτερα. Εἰ μὲν γὰρ ἐξῆν τοὺς μὲν τοῦτο εἶναι, τοὺς δὲ ἐκεῖνον, ἴσως εἶχε τινα λόγον τὰ παρ' ὑμῶν λεγόμενα· νυνὶ δὲ οὐκ ἔνι, οὐ φρόνιμον εἶναι δοκεῖν, οὐκ ἐνδοξόν, οὐκ ἀπηλλάχθαι κινδύνων. Εἰ δὲ μὴ, ἀνάγκη ὑμᾶς ἡμῶν προτετιμηθεῖσθαι παρὰ τῷ Θεῷ, ὑμᾶς τοὺς μαθητὰς τῶν διδασκάλων καὶ μυρία παθόντων. Εἰ δὲ οὐδὲ τοῦτο τις ἂν εἶποι, λείπεται τὰ ἡμέτερα ὑμᾶς διώκειν. Καὶ μὴ μέτις, φησὶν, οἰέσθω τὰ παρελθόντα λέγειν μόνον· *Μέχρι γὰρ τῆς ἄρτι ὥρας καὶ πεινώμεν καὶ διψῶμεν καὶ γυμνητεύομεν*. Ὅρᾳς ὅτι πάντα τὸν βίον τοιοῦτον εἶναι δεῖ τῶν Χριστιανῶν, οὐ μίαν ἡμέραν καὶ δευτέραν^c; Οὐδὲ γὰρ ἂν ἀθλητῆς τὴν μίαν κόνην νικήσας πάλιν στεφανωθῆ, πάλιν στεφανοῦται καταπεσῶν. *Καὶ πεινώμεν*, πρὸς τοὺς τρυφῶντας· *καὶ κολαριζόμεθα* [110], πρὸς τοὺς πεφουσιωμένους· *καὶ ἀστατοῦμεν*, πρὸς τοὺς ἀναπέπτοντας· *καὶ γυμνητεύομεν*, πρὸς τοὺς πλουτοῦντας· *καὶ κοπιῶμεν*, ἥδη πρὸς τοὺς ψευδοπροστόλους τοὺς οὕτε ἐργάζεσθαι οὕτε κινδυνεύειν ἀνεχομένους, ἀλλὰ καρπομένους αὐτούς. Ἄλλ' οὐχ ἡμεῖς οὕτω, φησὶν, ἀλλὰ μετὰ τῶν ἐξωθεν κινδύνων καὶ ἑαυτοὺς κατατείνωμεν τῇ διηνεκεῖ ἐργασίᾳ. Καὶ τὸ δὴ μείζον, ὅτι οὐκ ἔχει τις ἂν εἶπειν, ὅτι δυσχεραίνωμεν ἐπὶ τούτοις, ἢ τοῖς διώκουσιν ἐγκαλοῦμεν^d· τοῖς γὰρ ἐναντίοις τοὺς ἐπηρεάζοντας ἀμειβόμεθα. Τὸ γὰρ μέγα τοῦτο ἐστίν, οὐ τὸ κακῶς παθεῖν· τοῦτο γὰρ πάντων κοινόν· ἀλλὰ τὸ πάσχοντας μὴ ἀλύειν μηδὲ δυσχεραίνειν.

β'. Ἡμεῖς δὲ οὐ μόνον οὐ δυσχεραίνωμεν, ἀλλὰ καὶ ἀγαλλόμεθα. Καὶ τοῦτο τεκμήριον τὸ τοὺς ποιούντας κακῶς τοῖς ἐναντίοις ἀμειβεσθαι. Ὅτι δὲ τοῦτο ἐποιοῦν, ἀκουσον τῶν ἐξῆς· *Λοιδορούμενοι εὐλογοῦμεν, διωκόμενοι ἀνεχόμεθα, βλασφημούμενοι παρακαλοῦμεν· ὡς περικυβήματα τοῦ κόσμου ἐγενήθημεν*, τουτέστι, μωροὶ διὰ Χριστόν. Ὁ γὰρ κακῶς παθὼν, καὶ μῆτε ἀμυνόμενος μῆτε ἀλγῶν, μωρὸς εἶναι δοκεῖ παρὰ τοῖς ἐξωθεν καὶ ἄτιμος καὶ ἀσθενής. Καὶ ἵνα μὴ φορτικώτερον τὸν λόγον ἐργάσθαι, εἰς τὴν ἐκείνων πόλιν τὰ πάθη περιστήσας, τί φησι; *Περικυβήματα*, οὐ τῆς πόλεως ὑμῶν, ἀλλὰ τοῦ κόσμου ἐγενήθημεν· καὶ πάλιν, *Πάντων περιγῆμα*· οὐχ ὑμῶν μόνον, ἀλλὰ πάντων. Ὡσπερ οὖν ὅταν περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ διαλέγηται κηδεμονίας, τὴν γῆν, τὸν οὐρανόν, τὴν πᾶσαν κτίσιν ἀφείς, τὸν σταυρὸν ἐν μέσῳ τίθησιν· οὕτω καὶ ὅταν πρὸς ἑαυτὸν ἐπισπάσασθαι βουληθῆ, τὰ σημεῖα παραδραμῶν,

^a Sic Reg. melius quam editi, in quibus nonnulla desunt. ^b Reg., νομοθεσία.

^c Hic locus in editis vitiosus et mutilus ex codice Regio manuscripto restitutus fuit. ^d *Deerant hæc*, ἢ τοῖς... ἐγκαλοῦμεν, et nox, ubi ἐπηρεάζοντας, *legebatur* ποιοῦντας.

τὰ πάθη λέγει τὰ δι' αὐτούς. Οὕτω καὶ ἡμῖν ἔθος, ἕταν ἀδικώμεθα παρὰ τινων καὶ καταφρονώμεθα, ἄπερ ὑπὲρ αὐτῶν ἐπάθομεν, ταῦτα φέρειν εἰς μέσον. Πάντων περίφημα ἕως ἄρτι. Εὐτονον τὴν πληγὴν ἔδωκε πρὸς τῷ τέλει. Πάντων δὲ, οὐ τῶν δικονότων, φησὶν, ἀλλὰ τῶν δι' οὓς ταῦτα πάσχομεν· τουτέστι· Χάριν ἔχω πολλὴν αὐτοῖς. Βαρυθυμούντος τὸ ῥῆμα, οὐκ ἀλόγουντος αὐτοῦ, ἀλλ' ἐκείνους πλήξαι βουλομένου. Ὁ γὰρ μυρία ἔχων ἐγκαλεῖν, καὶ ἀσπάζεται. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς κελεύει πρῶτος ἡμᾶς φέρειν τὰς ὑβρεῖς, ἵνα καὶ αὐτοὶ φιλοσοφώμεν, κἀκείνους μᾶλλον ἐντρέπωμεν. Οὐ γὰρ οὕτως ὑβρίζων, ὡς σιγῶν τις, τοῦτο ἐργάζεται. Εἶτ' ἐπειδὴ εἶδεν ἀπόρητον τὴν πληγὴν, ταχέως αὐτὴν ἐθεράπευσεν, εἰπὼν· *Οὐκ ἐντρέπων ὑμᾶς γράφω ταῦτα, ἀλλ' ὡς τέκνα μου ἀγαπητὰ νοθεύω.* Οὐχ ὡς καταισχύνων γὰρ ὑμᾶς, ταῦτα λέγω, φησὶν. Ὅπερ ἐποίησε διὰ τῶν ῥημάτων, τοῦτ' φησὶν οὐ πεπονηκέναι· μᾶλλον δὲ πεπονηκέναι μὲν φησὶν, οὐ μὴν διανοίξαι πονηρὰ καὶ μισοῦσα· ἐπεὶ καὶ ἀρίστη αὕτη ἡ θεραπεία, εἰκόνα τὸν λόγον προσθεῖναι τὴν ἀπὸ τῆς διανοίας ἀπολογίαν. Μὴ εἰπὼς μὲν γὰρ οὐκ ἐνήν, ἐπεὶ ἔμεναν ἂν ἀδιόρθωτοι· εἰκόνα δὲ ἀφείναι πάλιν τὴν πληγὴν ἀνίατον, χλεπὸν· διόπερ μετὰ βαρύτητος ἀπολογεῖται. Τοῦτο γὰρ οὐ μόνον οὐκ ἐξαιρεῖ τὴν τομὴν [11], ἀλλὰ καὶ ἐνδοτέρω ποιεῖ καταδύνασθαι, τῆς πληγῆς τὴν ἀληθινὰ παραμυθούμενον ἅπασαν. Ὁ γὰρ ἀκούσας, ὅτι οὐκ ὄνειδίζων, ἀλλ' ἀγαπῶν ταῦτα λέγει, μᾶλλον καταδέχεται τὴν διόρθωσιν. Πολλὴ δὲ καὶ ἐνταῦθα ἡ βερύτης καὶ ἡ ἐντροπή. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὡς διδάσκαλος, οὐδὲ ὡς ἀπόστολος, οὐδὲ ὡς μαθητὰς ἔχων, ὅπερ τῆς ἀξίας ἦν, ἀλλ', *Ὡς τέκνα μου ἀγαπητὰ νοθεύω*· καὶ οὐχ ἀπίως· τέκνα, ἀλλὰ ποθομένα. Σύγγνωτέ μοι, φησὶ· καὶ εἰ τί φορτικὸν εἴρηται, ἐξ ἀγάπης· ταῦτα γίνεται. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐπιτιμῶ, ἀλλὰ, *Νοθεύω*. Τίς δὲ οὐκ ἂν ἀνάσχοιτο παρὰ τὸ ἀγαπῶντος, καὶ τὰ δέοντα συμβουλεύοντος; Διὰ τοῦτο οὐ πρότερον εἶπε τοῦτο, ἀλλ' ὅτε τὴν πληγὴν ἔδωκε. Τί οὖν, ἀφειδουσὶν ἡμῶν οἱ ἄλλοι διδάσκαλοι, φησὶν; Οὐ τοῦτο λέγω, ἀλλ' οὗτω οὕτω φεῖδονται. Ἄλλὰ ταῦτο μὲν συντόμως οὐκ εἶπε, διὰ δὲ τῶν ἐπιτηδεύματων καὶ τῶν ἰνομάτων αὐτὸ ἐνέφηγε, τὸν παιδαγωγὸν καὶ τὸν πατέρα θεῖς. *Ἐάν γάρ, φησὶ, πολλοὺς παιδευηνοὺς ἔχητες ἐν Χριστῷ, ἀλλ' οὐ πολλοὺς πατέρας.* Οὐ τὸ ἀξίωμα ἐμφαίνει ἐνταῦθα, ἀλλὰ τῆς ἀγάπης τὴν ὑπερβολήν. Καὶ οὐδὲ ἐκείνους ἐπλήξε, τὸ, *Ἐν Χριστῷ*, προσθεῖς, ἀλλὰ καὶ παρεμυθήσατο αὐτούς, οὐχὶ κόλακας, ἀλλὰ παιδαγωγούς εἰπὼν τοὺς σπουδάζοντας καὶ ἀνεχομένους τῶν πόνων· καὶ τὴν αὐτοῦ κηδεμονίαν ἀπέδειξε. Διὸ οὐκ εἶπεν, Ἄλλ' οὐ πολλοὺς διδασκάλους, ἀλλ', *Ὁ πατέρας*. Οὕτως οὐκ ἀξίωμα θεῖναι ἐβούλετο, οὐδὲ, ὅτι πλείονα παρ' αὐτοῦ ὠφέλητον, διδάξει· ἀλλὰ συχωρήσας ἐκείνους τὰ πολλὰ περὶ αὐτούς πεπονηκέναι (τοιοῦτον γὰρ ὁ παιδαγωγός), τὴν τῆς ἀγάπης ὑπερβολὴν αὐτοῦ ταμιεύεται. Τοιοῦτον γὰρ ὁ πατήρ. Καὶ οὐ λέγει μόνον, ὅτι Οὐδέ τις ὑμᾶς οὕτω φιλεῖ, ὅπερ ἀνεύθυνον ἦν, ἀλλὰ καὶ πρῶτον γεγονός εἰς μέσον ἀγει. Ποῖον δὴ τοῦτο; *Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα.* Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· οὐκ ἐμαυτῷ τοῦτο λογίζομαι, φησὶ. Πάλιν τοῦς αὐτοῦς· ἐπαυριζόντας τὴν διδασκαλίαν πλήττει. *Ἰμῶς γὰρ ἔσπετε, φησὶν, ἡ σφραγὶς τῆς ἐμῆς ἀποστολῆς· καὶ πάλιν, Ἐγὼ ἐγέννησα* καὶ ἐνταῦθα,

Ἐγὼ ἐγέννησα. Οὐκ εἶπε, Κατήγγελα τὸν λόγον, ἀλλ', *Ἐγὼ ἐγέννησα*, τοῖς τῆς φύσεως ὀνόμασι κεχρημένος. Ἐν γὰρ ἐσπούδαζε, τὴν ἀγάπην ἐκιδείξασθαι, ἣν περὶ αὐτοῦς εἶχεν. Ἐκείνοι μὲν γὰρ παρ' ἐμοῦ δεξάμενοι ἐνήγαγον ὑμᾶς· τὸ δὲ εἶναι πλῆστος, δι' ἐμοῦ γέγονεν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, *Ὡς τέκνα*, ἵνα μὴ κολακείας εἶναι νομίσης τὸ ῥῆμα, παρίστη καὶ τὸ πρῶτον. *Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς, μιμηταὶ μου γίνεσθε, καθὼς καὶ γὰρ Χριστοῦ.* Βαβαί! πόση τοῦ διδασκάλου ἡ παρρησία! πῶς ἀπηκριβώμένη ἡ εἰκὼν, ὅταν καὶ ἐτέρους ἐπὶ τοῦτο παρακαλῆ! Οὐκ ἐπαίρων δὲ αὐτὸν τοῦτο ποιεῖ, ἀλλὰ δεικνύς εὐκολον οὔσαν τὴν ἀρετὴν,

γ. Μὴ γὰρ μοι εἴπησθε, ὅτι Οὐ δύναμαι οὐκ μιμησασθαι· σὺ διδάσκαλος εἶ, καὶ μέγας. Οὐ γὰρ ἐστὶ τοσοῦτον τὸ μέσον ἐμοῦ πρὸς ὑμᾶς, ὅσον τοῦ Χριστοῦ πρὸς ἐμέ· ἀλλ' ὅμως ἐμιμησάμην ἐκείνον ἐγὼ. Ὅταν μὲν οὖν Ἐφεσίους γράφῃ, οὐ τίθησι μέσον ἑαυτὸν, ἀλλ' εὐθύς [112] αὐτοὺς ἐκεῖ πάντας ἀπάγει, *Γίνεσθε μιμηταὶ τοῦ Θεοῦ*, λέγων· ἐνταῦθα δὲ, ἐπειδὴ πρὸς ἀσθενεῖς ἦν ὁ λόγος αὐτῷ, αὐτὸν παρενέβαλε. Καὶ ἄλλως δὲ δεικνυσὶν, ὅτι ἐνὶ καὶ οὕτω τὸν Χριστὸν μιμησασθαι. Ὁ γὰρ τὴν σφραγίδα μιμησάμενος τὴν ἀπηκριβωμένην, τὸ ἀρχέτυπον ἐμιμήσατο. Ἴδωμεν οὖν πῶς αὐτὸς ἐμιμήσατο τὸν Χριστόν. Ἡ γὰρ μίμησις αὕτη οὐ χρόνων δεῖται καὶ τέχνης, ἀλλὰ προαιρέσεως μόνης. Εἰς ζωγράφου μὲν γὰρ εἰσελθόντες οὐ δυνήσομεθα μιμησασθαι τὴν εἰκόνα, κἂν μυριάκις ἴδωμεν· τοῦτο δὲ καὶ ἐξ ἀκράσεως μόνης ἐνὶ μιμησασθαι. Οὐκοῦν βούλεσθε τὸν πίνακα εἰς μέσον ἀγαγόντες, ὑπογράφωμεν ἐφ' ὑμῶν τὴν πολιτείαν τοῦ Παύλου; Προκεισθω τοῖνυν ὁ πίναξ πολὺ λαμπρότερος ὢν τῶν βασιλικῶν εἰκόνων. Τὸ γὰρ ὑποκειόμενον, οὐ σανίδος κεκολλημέναι οὐδὲ σινδόνος ἐπικείμεναι, ἀλλ' ἔργον Θεοῦ τὸ ὑποκειόμενον· ψυχὴ γὰρ ἐστὶ καὶ σῶμα. Ψυχὴ Θεοῦ ἔργον, οὐκ ἀνθρώπων, καὶ σῶμα πάλιν ὁμοίως Ἐκροτήσατε ἐνταῦθα; Ἄλλ' οὐκ ἐνταῦθα τῶν κρότων ὁ καιρὸς, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἐξῆς· καὶ τοῦ κροτήσαι καὶ τοῦ ζηλωσάσαι. Τέως γὰρ ἡ ὕλη ὑπόκειται κοινὴ πρὸς ἅπαντας οὐσα. Ψυχὴ γὰρ ψυχῆς οὐδὲν διαφέρει, καθὼς ψυχῆ, ἀλλ' ἡ προαίρεσις δεικνύσει τὴν διαφορὰν. Ὅπερ γὰρ σῶμα σώματος, καθὼς ἐστὶ σῶμα, οὐδὲν διενήνοχεν, ἀλλ' ὅμοιον ἐστὶ καὶ τὸ τοῦ Παύλου καὶ τῶν πολλῶν, οἱ δὲ κίνδυνον φαιδρότερον ἐργάζονται τοῦτο ἐκείνου· οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ ψυχῆς. Ὑποκεισθω τοῖνυν ὁ πίναξ ἡμῖν ἡ ψυχὴ Παύλου. Οὗτος ὁ πίναξ ἔκειτο πρῶτον ἡσθαλωμένος, ἀραχνίων γέμων· οὐδὲν γὰρ βλασφημίας χεῖρον. Ἐπειδὴ δὲ ἦλθεν ὁ πάντα μετασκευάζων, καὶ εἶδεν οὐ παρὰ ῥαθυμίαν καὶ βλακείαν οὕτω διαγροφέντα, ἀλλὰ παρὰ ἀπειρίαν, καὶ τὸ μὴ ἔχειν τὰ ἄνηθ' τῆς εὐσεβείας (ζῆλον μὲν γὰρ εἶχε, τὰ δὲ χρώματα οὐ παρῆν· οὐ γὰρ κατ' ἐπίγνωσιν τὸν ζῆλον εἶχε)· δίδωσιν αὐτῷ τῆς ἀληθείας τὸ ἄνθος, τουτέστι, τὴν χάριν· καὶ ἄθροον βασιλικὴν ἀπέδειξε τὴν εἰκόνα. Λαθῶν γὰρ τὰ χρώματα, καὶ μαθὼν ἄπερ ἡγνῶει, οὐκ ἀνέμιμνε χρόνον, ἀλλ' εὐθέως ἐφάνη τεχνίτης ἀριστος. Καὶ πρῶτον δεικνύσει τὴν κεφαλὴν βασιλικὴν, τὸν Χριστὸν κηρύττων· εἶτα καὶ τὸ λοιπὸν σῶμα, τὸ τῆς πολιτείας τῆς ἀκριβοῦς. Οἱ μὲν οὖν ζωγράφου κατακλείσαντες ἑαυτούς, μετὰ πολλῆς τῆς ἀκριβείας καὶ ἡσυχίας ἅπαντα πρᾶττουσιν, οὐδὲν τὰς θύρας παρανοήγους· οὕτω; δὲ ἐν μέσῳ τῆς οἰκουμένης τὸν πίνακα προθεῖς, πάντων ἐναντιούμενων, θορυβούντων, ταρτατόντων, οὕτω; εἰργάζετο τὴν βασιλικὴν ταύτην εἰκόνα, καὶ οὐκ ἐκώλυετο. Διὸ καὶ ἔλεγε· Θεάτρον ἐγενήθημεν τῷ

* *Deerat* τοῦτ' ἐστὶ.

cere. *Omnium peripsema usque adhuc.* Vehementem plagam inducit in fine. *Omnium*, inquit, non persecutorum, sed eorum propter quos hæc patimur: hoc est, Magnam ipsis gratiam habeo. Graviter ferentis est verbum, non quod ipse angatur, sed quod illos perstringere velit. Nam qui potest innumera proferre crimina, illos salutat. Ideo jubet Christus contumelias nos mansuete ferre, ut et ipsi philosophemur, et contumeliosos pudore magis afficiamus. Non enim ita contumelia afficiens, ut silens hoc facit. Deinde quia vidit intolerabilem esse plagam, statim illi medetur dicens: 14. *Non ut confundam vos hæc scribo, sed ut filios meos dilectos moneo.* Non ut pudore afficiam vos, inquit, hæc dico. Quod per verba fecit, se non fecisse dicit; imo vero se fecisse dicit, sed non malo animo vel ex odio. Hæc est enim optima curatio, cum verbum dixeris, excusationem ex mente proferre. Nam hæc non dicere non licebat, quia incorrecti mansissent: postquam autem dixerat, plagam incuratam relinquere, grave fuisset: quare cum gravitate excusat. Hoc enim non modo incisionem non tollit, sed etiam efficit, ut profundius infigatur, dum plagæ dolorem omnem consolatur. Qui enim audit ipsum non exprobrantem, sed amantem hæc dicere, libentius correctionem accipit. Multa est hic quoque gravitas et ad pudorem provocatio. Non enim ut doctor, non ut apostolus, non ut qui discipulos habeant, quod dignitatis est, sed, *Ut filios meos carissimos moneo*: nec tantum filios, sed desideratos. Ignoscite mihi, inquit, si quid molestum dixi: hæc ex dilectione fiunt. Nec dixit, Corripio, sed, *Moneo*. Quis vero non ferat patrem dolentem, et quæ decet consulentem? Ideo non hæc prius dixit, sed postquam plagam inflixerat. Quid ergo? inquires; non parcunt nobis alii doctores? Non sic dico, sed non ita parant. Verum hoc quidem breviter non dixit, sed per studia et nomina hoc indicavit, ut qui pædagogum posuerit et patrem. 15. *Nam et si multos pædagogos*, inquit, *habeatis in Christo, sed non multos patres.* Non dignitatem hic ostendit, sed caritatis magnitudinem; neque illos perstrinxit cum addidit, *In Christo*, sed consolatus est illos, non adultores, sed pædagogos vocans illos, qui studia et labores ferebant, suamque curam ostendit. Ideo non dixit, Sed non multos doctores, sed, *Non multos patres.* Sic non dignitatem apponere voluit, neque ostendere quod multam utilitatem ab ipso accepissent; sed cum concessisset, quod illi multa præstitissent ipsis (talibus enim erat pædagogus), dilectionis exsuperantiam sibi reservat. Talis enim est pater. Nec dicit modo, Nemo vos ita amat, quod absque reprehensione fuisset; sed rem uti gesta est in medium adducit. Qualis illa erat? *Nam in Christo Jesu per Evangelium ego vos genui.* In Christo Jesu: non mihi hoc adscribo. Rursus illos pungit, qui sibi laudem doctrinæ tribuebant. *Vos enim estis*, inquit, *signaculum apostolatús meí* (1. Cor. 9. 2). Et rursus, *Ego plantavi*; et hic, *Ego genui*. Non dixit, Annuntiavi verbum; sed, *Ego genui*, naturæ usus nominibus. Unum enim illi curæ

erat, ut dilectionem erga illos snam exhiberet. Illi namque cum a me accepissent, vos induxerunt; quod autem fideles sitis, per me factum est. Quia enim dixit, *Ut filios*, ne adulationis verbum esse existimaretis, rem ipsam proferit. 16. *Rogo igitur vos, imitatores meí estote, sicut et ego Christi.* Papæ, quanta doctoris fiducia, quam accurata imago, cum etiam alios ad hoc advocat? Non sine extollens autem hoc facit, sed ut ostendat facilem esse virtutem.

3. *Christum imitari possumus. Chrysostomo plauditur. Pauli et ipsius virtutum descriptio.* — Ne mihi enim dixeris, Non possum te imitari: tu doctor es et magnus. Non enim tantum spatii inter me et vos interest, quantum inter Christum et me: attamen illum ego imitatus sum. Cum ergo Ephesiis scribit, non se medium ponit, sed statim ipsos omnes illic adducit, *Estote imitatores Dei* (Ephes. 5. 1) dicens: hic vero, quia infirmos alloquebatur, seipsum interposuit. Alioquin autem ostendit, quod sic quoque fas sit Christum imitari. Nam qui accuratum signaculum est imitatus, archetypum imitatus est. Videamus ergo quomodo ipse Christum imitatus sit. Nam hujusmodi imitatio non tempore et arte opus habet, sed proposito tantum. In pictoris enim officinam ingressi, non poterimus imaginem imitari, etiamsi illam millies aspiciamus: hunc autem vel ex solo auditu imitari licet. Vultis ergo, tabula in medium adducta, describamus vobis Pauli institutum vitæ? Prostet igitur tabula multo splendidior quam regię imagines. Nam quod hic subjicitur, non sunt asseres conglutinati, non impositi sindones, sed opus Dei subjicitur: anima enim est et corpus. Anima Dei opus, non hominum; et corpus similiter. Hic plausistis? Sed non hoc plausuum tempus est, sed in sequentibus tempus plaudendi et imitandi erit. Interim enim materia subjicitur, communis omnibus. Anima enim ab anima nihil differt, quatenus anima est, sed propositum differentiam ostendit. Sicut enim corpus a corpore, quatenus corpus est, nihil differt; sed simile est et corpus Pauli et corpus multorum, sed pericula illius corpus alio corpore splendidius efficiunt: ita et de anima dicendum. Ponatur ergo tabula nobis, anima nempe Pauli. Hæc tabula nuper jacebat fuligine obducta, plena telis aranearum: nihil enim est blasphemia pejus. Quia autem venit is, qui omnia transformat; et vidit non ex ignavia et socordia ita depictam esse, sed ex imperitia, et quod non haberet flores pietatis; zelum quippe habebat, colores vero non aderant; non enim zelum secundum scientiam habebat: dat illi florem veritatis, id est, gratiam; ac repente regiam ostendit imaginem. Acceptis namque coloribus, cum didicisset illa quæ ignorabat, non exspectavit tempus, sed statim optimus artifex visus est; et primo ostendit regium caput, Christum prædicans; deinde reliquum corpus, quod est accuratum vitæ institutum. Pictores quidem, cum se incluserint, cum accuratione magna et quiete omnia faciunt, nemini ostia aperientes: hic autem in medio orbe tabulam proponens, omnibus contradicentibus, tumultuantibus, turbantibus, ita

hanc regiam imaginem fecit, nec prohibebatur, ideoque dicebat: Spectaculum facti sumus mundo, in medio terræ et maris et cæli et totius orbis, mundique hujus tam sensibilis quam spiritualis, depingens imaginem. Vultis quoque cæteras ejus partes videre a capite usque deorsum? aut vultis ab inferiori parte sermonem sursum deducamus? Contemplare ergo s'atnam auream, imo ea pretiosior, qualem in cælo stare par est; non plumbo vinctam, neque uno in loco positam; sed a Jerusalem usque ad Illyricum currentem et in Hispaniam abeuntem, et quæ quasi alata per orbem terræ feratur. Quid his pedibus fieri possit speciosius, qui totam quæ sub sole est terram pervaserunt? Hanc speciem jam olim propheta prædicavit dicens: *Quam speciosi pedes evangelizantium pacem (Isai. 52. 7)!* Videntur quam pulchri pedes sint? Visne et pectus videre? Accede, hoc etiam tibi ostendam, et multo splendidius videbis, quam pedes illos speciosos, et ipso veteris legislatoris pectore. Moyses quidem tabulas gestavit lapideas; hic vero intus habuit Christum, ipsam regiam gestabat imaginem et propitiatorii. Ideo Cherubinis honorabilior erit. Non enim talis inde vox ferebatur, qualis hinc; sed illic plura diserebat de sensilibus, ex lingua autem Pauli de rebus quæ supra cælos sunt: et ex propitiatorio Judæis solis oracula ferebat, hinc vero toti terrarum orbi: et illic quidem per inaniam, hic vero per animam virtute præditam.

4. Hoc propitiatorium cælo splendidius erat, non stellarum varietate fulgens neque radiis solaribus, sed ipsum solem justitiæ habens inde radios emittentem. Et hoc quidem cælum nubes subiens aliquando tristius reddit: pectus vero illud nulla unquam talis tempestas subit; imo potius sæpe tempestates subtercurrerent multe, sed lucem non obscurabant; sed in media tentatione et in periculis lux illa effulgebat. Quam rem ipse catenis vinctus clamabat: *Verbum Dei non est alligatum (2. Tim. 2. 9)*. Ita semper per illam linguam radios emittebat; nec metus nec periculum pectus illud obscurum reddebant. Fortasse videtur pectus illud pedes longe retro relinquere: sed illi tamen ut pedes pulchri sunt, et hæc etiam ut pectus pulchrum est. Vis et ventrem videre speciosum? Audi quid de illo dicat: *Si cibus scandalizat fratrem meum, non comedam carnem in æternum. (1. Cor. 8. 13)*. Bonum est carnem non comedere, nec vinum bibere, neque rem quamcumque, in qua frater tuus offenditur aut scandalizatur, aut infirmatur. *Esca ventri, et venter escis (Id. 6. 13)*. Quid hoc ventre fuerit speciosius, qui ita doctus erat quiescere, et omnem temperantiam exhibere, qui sciret cursurum, famem pati et sitire? Quemadmodum enim equus bene assuetus habenas habens aureas, ita et hic numerose incedebat cum naturæ necessitatem superasset: nam Christus incedebat in illo. Hoc autem tam temperanter agente, palam est vitium aliud omne solutum fuisse. Vis etiam videre eas quæ nunc sunt manus? aut vis prius illorum pristinam nequitiam videre? Ingressus ille domos, nuper viros et

mulieres traherat, non viri manus habens, sed immanis feræ. Postquam autem colores veritatis accepit, et spiritualem peritiam, non ultra viri fuerat manus illæ, sed spirituales, quotidie catenis constrictæ; et neminem unquam percusserunt, sed millies percussæ sunt. Hæc manus aliquando vipera reverita est: non enim jam erant hominis manus; ideoque non attigit eas. Vis etiam tergum videre reliquis membris simile? Audi quid de illo dicat: *Quinquies quadragenas una minus accepi a Judæis. Ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium pertuli, nocte et die in profundo maris fui (1. Cor. 11. 24. 25)*. Sed ne nos in profundum immensum dejecti, multum circumagamur, singula ejus membra persequentes; age jam a corpore discedentes, aliam pulchritudinem videamus, nempe a vestimentis, quam demones reverebantur; ideoque fugiebant, et ægritudines curabant. Et ubicumque appareret Paulus, omnia cedebant et amovebantur, utpote cum advenisset orbis terrarum pugil. Ac quemadmodum ille, qui multas in bello plagas acceperunt, si viderint arma ejus qui illos percussit, horrescunt: ita et demones semicinctia tantum videntes, discedebant. Ubi sunt nunc divites, qui in divitiis altum sapiunt? ubi illi, qui dignitates suas numerant sumptuosaque vestimenta? Cum his se comparantes, sua omnia videbunt esse cœnum et lutum. Et quid dico vestimenta et aurea? Si enim quis mihi totius orbis imperium daret, unguem solum Pauli, isto imperio fortioerem esse putarem, paupertatem ejus, omni voluptate, ignobilitatem omni gloria, omnibus divitiis nuditatem, omni licentia impactos sacro illi capiti colaphos, omni diademate lapides quos excepit. Hanc coronam desideremus, dilecti: et etiamsi persecutio non sit, interim nos præparemus. Neque enim a persecutionibus tantum hic vir splendidus erat: nam dicebat: *Castigo corpus meum (1. Cor. 9. 27)*; hoc vero sine persecutione recte fieri potest. Et admonerat carnis curam non faciendam esse ad concupiscentias (*Rom. 13. 14*); et rursus: *Habentes alimenta et vestes, his contenti simus (1. Tim. 6. 8)*. Ad hæc enim non opus est persecutionibus. Et opulentos quoque ad temperantiam vocabat dicens: *Qui volunt esse divites, incidunt in tentationem (1b. v. 9)*. Si igitur nos quoque sic exerceamus, in agonem ingressi coronabimur; et licet persecutio non sit, multa pro his recipiemus præmia. Si vero corpus impingemus, et porcorum vitam ducamus, etiam in pace multa peccata admitemus ac dedecus feremus. Non vides adversus quos nobis sit collectatio? Adversus incorporeas potestates. Quomodo ergo cum caro simus, hæc superabimus? Nam si cum homine quis pugnaturus temperanter comedere debet, multo magis si adversus demones. Quando autem cum carnis pinguedine divitiis etiam fuerimus alligati, unde adversarios superabimus? Vinculum enim sunt divitiæ, vinculum grave his, qui illis uti nesciunt, tyrannus crudelis et inhumanus, servus suis omnia imperans ad perniciem. Sed, si velimus, hanc acerbam tyrannidem e solio decutiemus.

κόσμου, ἐν μέσῳ γῆς καὶ θαλάσσης, καὶ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης, καὶ τοῦ κόσμου τοῦ τε αἰσθητοῦ τοῦ τε νοητοῦ, τὴν εἰκόνα ζωγραφῶν. Βούλεσθε καὶ τὰ λοιπὰ μέρη ταύτης ἰδεῖν, τὰ ἀπὸ τῆς κεφαλῆς κάτω; ἢ βούλεσθε κάτωθεν τὸν λόγον ἀναγράψαι; Θέα τοίνυν ἀνδριάντα χρυσοῦν, μᾶλλον δὲ καὶ τούτου τιμιώτερον, καὶ ὅσον ἐν [113] οὐρανῷ ἐστάναι εἰκός, οὐ μολίβδῳ προσδεδεμένον, οὐδὲ ἐν ἰδρυμένον χωρίῳ, ἀλλ' ἀπὸ Ἱερουσαλήμ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ τρέχοντα, καὶ εἰς Ἰσπανίαν ἀπίοντα, καὶ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης καθάπερ ὑπόπτερον φερόμενον. Τί γάρ τῶν ποδῶν τούτων ὠραιότερον γένοιτ' ἂν, τῶν ἅπασαν ἐπελθόντων τὴν ὕψ' ἡλίῳ κειμένην γῆν; Ταύτην τὴν ὠραιότητα καὶ ὁ προφήτης ἀνωθεν κηρύττει λέγων· Ὡς ὠραῖοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην! Εἶδες πῶς καλοὶ οἱ πόδες; Θέλεις καὶ τὸ στήθος ἰδεῖν; Δεῦρὸ σοὶ δεῖξω καὶ τοῦτο, καὶ πολλῶ λαμπρότερον ὕψει τῶν ποδῶν τούτων τῶν ὠραίων, καὶ αὐτῶν τῶν τοῦ παλαιοῦ νομοθέτου στέρωνων. Μωυσῆς μὲν γὰρ πλάκας ἐθάσαζε λιθίνας· οὗτος δὲ αὐτὸν ἔνδοθεν εἶχε τὸν Χριστὸν, αὐτὴν τὴν βασιλικὴν ἔφερον εἰκόνα καὶ τοῦ ἱλαστηρίου [διὰ τοῦτο καὶ τῶν Χερουθίμ σεμνότερος ἦν.] Οὐ γὰρ τοιαύτη ἐφέρετο ἐκεῖθεν φωνή, οἷα ἐντεῦθεν, ἀλλ' ἐκεῖθεν μὲν τὰ πλεῖστα περὶ αἰσθητῶν διελέγετο, ἀπὸ δὲ τῆς Παύλου γλώττης περὶ τῶν ὑπὲρ τοὺς οὐρανῶν πραγμάτων· καὶ ἀπὸ μὲν τοῦ ἱλαστηρίου Ἰουδαίους ἐχρημάτιζε μόνοις, ἐντεῦθεν δὲ τῆ οἰκουμένην πάση· κακεῖ μὲν διὰ ἀψύχων, ἐνταῦθα δὲ διὰ ψυχῆς ἐναρέτου.

8. Τοῦτο καὶ οὐρανῶ λαμπρότερον ἦν τὸ ἱλαστήριον, ὅ ποικιλία ἄστρων καταλαμπόμενον οὐδ' ἀκτίσιν ἠλιακῆς, ἀλλ' αὐτὸν τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης ἔχον ἐκεῖθεν ἀφίεντα τὰς ἀκτίνας. Καὶ τοῦτον μὲν τὸν οὐρανὸν νέφος ὑποδραμόν ποτε σκυθρωπότερον ἐργάζεται, τὸ δὲ στήθος ἐκεῖνο οὐδεὶς ὑπέδραμέ ποτε χειμῶν τοιοῦτο· μᾶλλον δὲ ὑπέβραμον μὲν πολλοὶ πολλὰκις χειμῶνες, τὸ δὲ φῶς οὐκ ἐπεσκότιζαν α, ἀλλ' ἐν μέσῳ τῷ πειρασμῷ καὶ τοῖς κινδύνοις τὸ φῶς ἀπέλαμπε τοῦτο. Διὰ καὶ αὐτὸς ἅπλουσιν περιεκείμενος ἐθεῶα· Ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ οὐ δέδεται. Οὕτως αὖ διὰ τῆς γλώττης ἐκείνης ἤφειε τὰς ἀκτίνας· καὶ οὐ φόβος, οὐ κίνδυνος τὸ στήθος ἐκεῖνο σκυθρωπὸν ἐποίησε. Τάχα παραλαύειν δοκεῖ τὸ στήθος τοὺς πόδας· ἀλλὰ κακεῖνοι ὡς πόδες καλοὶ, καὶ τοῦτο ὡς στήθος. Βούλει καὶ γαστέρα ἰδεῖν ὠραίαν; Ἄκουσον τί φησι περὶ αὐτῆς· *Εἰ βρώμα σκανδαλίζει τὸν ἀδελφόν μου, οὐ μὴ φάγω κρέα εἰς τὸν αἰῶνα*. Καλὸν τὸ μὴ φαγεῖν κρέα, μὴδὲ πικρὸν οἶνον, μὴδὲ ἐν ψὶ ὁ ἀδελφός σου προσκόπτει ἢ σκανδαλίζεται ἢ ἀσθενεῖ. *Τὰ βρώματα τῆ κοιλίας, καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασι*. Τί ταύτης τῆς γαστρὸς γένοιτ' ἂν ὠραιότερον τῆς οὕτω πεπαιδευμένης ἡρμεῖν, καὶ σωφροσύνην πᾶσαν δεδιδυγμένης, καὶ εἰδυίας καὶ πεινῆν καὶ λιμώττειν καὶ διψῆν; Καθάπερ γὰρ Ἰππας εὐτακτὸς χρυσὴν ἠλίαν λαβὴν, οὕτω καὶ αὐτὴ εὐρύθημα ἐθάσις τῆς φύσεως τὴν ἀνάγκην νικῆσασα ὁ γὰρ Χριστὸς ἐθάδισεν ἐν αὐτῇ. Ταύτης δὲ οὕτω σωφροσύνης, εὐδηλον ὅτι καὶ ἡ ἄλλη πᾶσα κακία ἐλύετο. Βούλει καὶ χεῖρας ἰδεῖν τὰς νῦν; ἢ βούλει τὴν προτέραν αὐτῶν πρότερον κακίαν θεάσασθαι; Εἰσερχόμενος οὗτος εἰς τὰς οἰκίας, ἔστρεπρῶν ἄνδρας καὶ γυναῖκας, [114] οὐχὶ ἄνδρὸς χεῖ-

ρας, ἀλλὰ θηρίου τινὸς χαλεποῦ ἔχον. Ἐπειδὴ δὲ τὰ χρώματα τῆς ἀληθείας ἔλαθε καὶ τὴν πνευματικὴν ἐμπειρίαν, οὐκέτι ἄνδρὸς ἐγένοντο αἱ χεῖρες αὐταί, ἀλλὰ πνευματικαί, καθ' ἐκάστην ἡμέραν δεσπούμεναι ἀλύσει· καὶ ἔπληξαν μὲν οὐδένα ποτὲ, ἐπλήγησαν δὲ μυριάκις. Ἥδεσθη ποτὲ καὶ ἔχις ταύτας τὰς χεῖρας· οὐ γὰρ ἦσαν ἀνθρώπου χεῖρες λοιπὸν διὰ τοῦτο οὐδὲ καθήφατο αὐτῶν. Βούλει καὶ τὰ νῦτα ἰδεῖν τοῖς λοιποῖς ἑοικότα μέλεσιν; Ἄκουσον τί φησι καὶ περὶ αὐτῶν· *Πεντάκις τεσσαράκοντα παρὰ μίαν ἔλαβον ὑπὸ Ἰουδαίων, τρίς ἐξέμυλισθην, ἅπαξ ἐλιθάσθην, τρίς ἐνανάγησα, νυχθήμερον ἐν τῷ βυθῷ πεποίηκα*. Ἄλλ' ἵνα μὴ καὶ ἡμεῖς εἰς βυθὸν ἀπειρον ἐμπροσόντες, πολλὰ περιενεχθῶμεν καθ' ἕκαστον αὐτοῦ τῶν μελῶν ἐπιόντες, δεῦρὸ ἀποστάντες τοῦ σώματος, ἕτερον κάλλος ἴδωμεν τὸ ἀπὸ τῶν ἱατῶν, ὃ καὶ δαίμονες ἠδέσθησαν διὰ καὶ αὐτοὶ ἐφευγον, καὶ νοσήματα ἐδραπέτευε. Καὶ ὅπου περ ἂν ἐξάνη Παῦλος, πάντα ὑπεχώρει καὶ ὑπεξίστατο, καθάπερ τοῦ τῆς οἰκουμένης ἀριστέως παραγενομένου. Καὶ ὡς περ οἱ πολλὰ; λαθόντες ἐν πολέμῳ πληγὰς, κτὴν ὅπλον ἴδωσι τοῦ πληγαντοῦ αὐτοῦ, πεφρίκασιν· οὕτω δὴ καὶ οἱ δαίμονες, σημικίνθια μόνον ὀρώντες, ἐξίσταντο. Ποῦ νῦν εἰσιν οἱ πλουτοῦντες, καὶ μέγα φρονούντες ἐπὶ χρήμασι; ποῦ οἱ τὰ ἀξιώματα ἑαυτῶν ἀριθμοῦντες, καὶ τὰ ἱμάτια τὰ πολυτελεῖ; Πρὸς ταῦτα παραβάλλοντες ἑαυτοὺς, πληθὸν θύονται καὶ βόρβορον τὰ ἑαυτῶν ἅπαντα. Καὶ τί λέγω ἱμάτια καὶ χρυσία; Εἰ γὰρ μοι τῆς οἰκουμένης ἔδωκέ τις κρατῆσαι πάσης, τὸν θυγα μόνον Παύλου πάσης ἂν τῆς βασιλείας ἐκαίνης ἰσχυρότερον εἶναι ἐνόμισα, πάσης τρυφῆς τὴν πενίαν, πάσης δόξης τὴν ἀδοξίαν, παντὸς πλούτου τὴν γύμνωσιν, πάσης ἀβελίας τὸν κολαφισμόν τῆς ἰσθῆς ἐκείνης κεφαλῆς, παντὸς διαδήματος τοὺς λιθθοῦς οὐ; ἐδέξατο. Τοῦτον ποθήσωμεν τὸν στέφανον, ἀγαπητοί· καὶ εἰ μὴ διωγμὸς ἐστὶ, τέως παρασκευάσωμεν ἑαυτοὺς. Οὐδὲ γὰρ οὗτος ἀπὸ διωγμῶν μόνων ἦν λαμπρὸς ὁ ἀνήρ· καὶ γὰρ ἔλεγεν· Ὑποπέζω μου τὸ σῶμα· τοῦτο δὲ καὶ χωρὶς διωγμοῦ δυνατὸν κατορθοῦν. Καὶ τῆς σαρκὸς πρόνοιαν μὴ ποιῆσθαι παρήγει εἰς ἐπιθυμίας· καὶ πάλιν, *Ἐχοντες διατροφὰς καὶ σκεπάσματα, τοῦτοις ἀρκεσθησόμεθα*. Εἰς ταῦτα γὰρ διωγμῶν οὐ χρεῖα. Καὶ τοὺς εὐπόρους δὲ ἐσωφρόνιζε, λέγων· *Οἱ βολιόμενοι πλουτεῖν, ἐμπίπτουσιν εἰς πειρασμόν*. Ἐὰν οὖν καὶ ἡμεῖς οὕτως ἑαυτοὺς ἀσκήσωμεν, εἰς τὸν ἀγῶνα εἰσελθόντες στεφανωθησόμεθα, καὶ διωγμοῦ μὴ παρόντος, πολλὰ ὑπὲρ αὐτῶν ληφόμεθα τὰ βραβεῖα· ἐὰν δὲ λιπαίνωμεν τὸ σῶμα καὶ χοίρων βίον ζῶμεν, καὶ ἐν εἰρήνῃ πολλὰ ἁμαρτησόμεθα καὶ αἰσχύνοις οἴσωμεν. Οὐχ ὁρᾷς πρὸς τίνας ἡμεῖν ἢ πάλῃ; Πρὸς τὰς ἀσωμάτων δυνάμεις. Πῶς οὖν, σάρκες ὄντες, τούτων περιεσόμεθα; Εἰ γὰρ πρὸς ἀνθρώπους τις πάλαιον, δεῖται σωφρόνως ἐστιασθαι, πολλῶ μᾶλλον πρὸς δαίμονας. Ὅταν δὲ μετὰ τῆς πολυσαρκίας καὶ τῷ πλούτῳ ὦμεν προσδεδεμένοι, πῶθεν κρατήσωμεν τῶν ἀντιπάλων; Δεσφῆς γὰρ ἐστὶν ὁ πλούτος, [115] δεσμὸς χαλεπὸς τοῖς οὐκ εἰδόσιν αὐτῷ χρῆσθαι, τύραννος ὡμὸς καὶ ἀπάνθρωπος, ἐπὶ λύμῃ τῶν δουλευόντων πάντα ἐπιτάττων. Ἄλλ', ἐὰν θέλωμεν, τὴν πικρὰν ταύτην τυραννίδα ἀπὸ τοῦ θρόνου καταστρέψομεν, καὶ ἡμεῖν εἰκὴν ποιήσωμεν, ἀλλ' οὐκ ἐπιτάττει. Πῶς οὖν τοῦτο ἔσται; Ὅταν εἰς πάντας τὸν πλοῦτον διανέμωμεν. Ἔως μὲν γὰρ ἂν μόνος ἢ πρὸς μόνους καθάπερ ληστής τις ἐν ἐρημίᾳ, πάντα ἐργάζεται τὰ κακὰ· ὅταν δὲ εἰς μέσον αὐτὸν ἀγάγωμεν, οὐκέτι ἡμῶν κρατῆσει, πάντοθεν αὐτὸν πάντων δεσπούντων.

* Reg. οὐκ ἐπεσκότησαν. Savil. in marg. οὐκ ἐπεσκότισαν, quae vera lectio est. Editi οὐκ ἐπεσκότισαν.

ε'. Καὶ ταῦτα λέγω, οὐκ ἐπειδὴ ἁμαρτία τὰ χρήματα· τοὺς πτωχοὺς δὲ α' μὴ διανέμειν αὐτὰ, ἁμαρτία, καὶ κακῶς αὐτοῖς χρῆσθαι. Οὐδὲν γὰρ ὁ Θεὸς κακὸν ἐποίησεν, ἀλλὰ πάντα καλά λαν· ὥστε καὶ τὰ χρήματα καλά, ἀλλ' ἂν μὴ κρατῆ τῶν κεκτημένων. ἔαν τὰς πενίας τῶν πλησίων λύῃ. Οὐδὲ γὰρ φῶς ἐκεῖνο καλὸν τὸ μὴ ἀφανίζον σκότος, ἀλλὰ καὶ ἐπιτεῖνον, οὐδὲ πλοῦτον ἂν εἴποιμι τοῦτον τὸν οὐ λύοντα πένιαν, ἀλλ' αὐξήντα πένιαν. Ὁ γὰρ πλοῦτων οὐ ζητεῖ παρ' ἐτέρων λαμβάνειν, ἀλλ' ἐτέροις ἐπικουρεῖν· ὁ δὲ παρ' ἐτέρων ζητῶν λαβεῖν, οὐκέτι πλουτεῖ, ἀλλ' αὐτὸς ἔστιν ὁ πένης. Ὡστε οὐ τὰ χρήματα κακὸν, ἀλλ' ἡ πενηχρὰ διάνοια, ἢ τὸν πλοῦτον εἰς πένιαν ἄγουσα. Οὗτοι τῶν δικῶν στενωπῶν ἐπαιτούτων ἀθλιώτεροι, τῶν πῆρσιον ἔχόντων^b καὶ λελωθῆμένων τὰ σώματα, τῶν βόκρια περιβεβλημένων οἱ ἐν τοῖς σπηραίοις καὶ λαμπροῖς ἱματίοις· οἱ σοδοῦντες ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς τῶν κατὰ τὰ ἄμφοδρα βαδίζοντων καὶ εἰς τὰς αὐλὰς εἰσιόντων καὶ κάτωθεν βουώντων καὶ ἐπαιτούντων ἔλαεινότεροι. Οὗτοι μὲν γὰρ τὸν Θεὸν ἀνυμνοῦσι, καὶ ἄλλου φθέγγονται βήματα καὶ φιλοσοφίας πολλῆς· διὰ καὶ ἐλευθέρων αὐτοῦς, καὶ χεῖρα ὀρέγουμεν, καὶ οὐδέποτε ἐγκαλοῦμεν. Οἱ δὲ πλουτοῦντες κακῶς, ὀμότητος καὶ ἀπανθρωπίας, ἀρπαγῆς καὶ σατανικῆς ἐπιθυμίας ἐρευγόνται λόγους· διὰ καὶ παρὰ πᾶσιν εἰσι μισοτοὶ καὶ καταγέλαστοι. Σκόπει δὲ, τί παρὰ πᾶσιν ἀνθρώπων αἰσχρὸν εἶναι δοκεῖ, τὸ παρὰ τῶν πλουτοῦντων αἰτεῖν, ἢ τὸ παρὰ τῶν ἀπόρων; Παντὶ σου δῆλον, ὅτι τὸ παρὰ τῶν ἀπόρων. Τοῦτο τοίνυν οἱ πλουτοῦντες ποιοῦσιν· οὐ γὰρ ἂν τολμήσαιεν τοὺς πλουσιωτέροις προσελθεῖν. Οἱ δὲ ἐπαιτοῦντες, παρὰ τῶν εὐπόρων· οὐ γὰρ τὸν ἐπαίτην ὁ ἐπαίτης αἰτήσει, ἀλλὰ τὸν εὐπορον· ὁ δὲ πλούσιος τὸν πένητα σπαράττει. Πάλιν τί σεμνότερον, εἰπέ μοι, παρὰ ἐκόντων λαβεῖν καὶ χάριν ἔχόντων, ἢ τοὺς οὐ θέλοντας ἀναγκάζειν καὶ ἐνοχλεῖν; Ἐβδῆλον ὅτι τοὺς μὴ βουλομένους μὴ ἐνοχλεῖν. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο οἱ πλουτοῦντες ποιοῦσιν. Οἱ μὲν γὰρ πένητας παρ' ἐκόντων λαμβάνουσι καὶ χάριν εἰδόντων, οἱ δὲ πλουτοῦντες παρὰ ἐκόντων καὶ μὴ βουλομένων, ὁ μείζονός ἐστι πένιας ἀπόδειξις. Εἰ γὰρ οὐδὲ ἐπ' ἄριστον ἔλοιτό τις ἀπελθεῖν, εἰ μὴ χάριν ὁ καλὸν εἶδει τῷ καλούμένῳ, πῶς χρήματα λαβεῖν μετ' ἀνάγκης καλόν; Τοὺς κύνας οὐ διὰ τοῦτο ἀποστραφόμεθα καὶ φεύγομεν τοὺς ὀλαστούμεντας, ὅτι τῇ πολλῇ [116] προσεδρίζῃ ἡμᾶς ἐκθιάζονται; Τοῦτο καὶ οἱ πλούσιοι ποιοῦσιν. Ἀλλὰ τὸν φόβον προσεῖναι τῇ δόσει σεμνότερον. Τοῦτο μὲν οὖν πάντων αἰσχρότερον· ὁ γὰρ πάντα κινῶν ὑπὲρ

^a Sic Reg. optime. In editis δὲ deest. ^b Reg., τῶν πῆρσιον ἔχόντων.

τοῦ λαβεῖν, τίνος οὐκ ἂν εἴη καταγελαστότερος; Καὶ γὰρ τοὺς κύνας πολλάκις φοβηθέντες, προηκόμεθα ἄπερ κατείχομεν. Τί πάλιν αἰσχρότερον, εἰπέ μοι, βόκρια περιβεβλημένον αἰτεῖν, ἢ σπηρακὰ φοροῦντα; Ὅταν μὲν γὰρ πλοῦτων τις γέροντας θεραπειῇ πένητας, ὥστε τὰ ἐκείνων λαβεῖν, καὶ ταῦτα παίδων ὄντων, τίνος ἔσται συγγνώμης ἄξιος; Εἰ δὲ βούλεσθε, καὶ τὰ βήματα αὐτὰ ἐξετάσωμεν, τίνα μὲν οἱ πλουτοῦντες ἐπαιτοῦντες λέγουσι, τίνα δὲ οἱ πένητες. Τί οὖν ὁ πένης φησὶν; Ὅτι ὁ διδοὺς ἐλεημοσύνην οὐ μετριάσει ποτέ, ὅτι ἀπὸ τῶν τοῦ Θεοῦ δίδωσιν, ὅτι ὁ Θεὸς φιλόανθρωπος καὶ μείζονα ἀντιδίδωσιν· ἄπερ ἅπαντα φιλοσοφίας ἐστὶ βήματα καὶ παρανέσεως καὶ συμβουλῆς. Ἀξιοὶ σε γὰρ πρὸς τὸν Δεσπότην ἰδεῖν, καὶ τὸν φόβον ἐξαιρεῖ σου τῆς μελλούσης πενίας· καὶ πολλὴν ἂν τις ἴβῃ διδασκαλίαν ἐν τοῖς τῶν ἐπαιτούντων βήμασι. Τὰ δὲ τῶν πλουτοῦντων ἴποια; Χοίρων καὶ κυνῶν καὶ λύκων καὶ τῶν ἄλλων θηρίων. Οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν περὶ τραπέζων καὶ βῶων καὶ καρυκευμάτων καὶ οἴνου παντοδαποῦ καὶ μύρων καὶ ἱματίων καὶ τῆς ἄλλης διαπαντός διαλέγονται ἀσωτίας· οἱ δὲ περὶ τόκων καὶ δανεισμάτων, καὶ γραμματεία πλάττοντες καὶ χρεῶν ὄγκον ἀφόρητον ἐπαιωροῦντες^c, ὡς ἐκ πατέρων ἢ πάππων ἀρχὴν εἰληφότες, τοῦ μὲν τὴν οἰκίαν, τοῦ δὲ τὸν ἀγρὸν, τοῦ δὲ ἀνδράποδον ἀφαιροῦνται καὶ τὰ ὄντα ἅπαντα. Τί ἂν τις εἴποι τὰς διαθήκας, τὰς ἀντὶ μέλανος αἱματι γυγραμμένας; Ἡ γὰρ κίνδυνον ἀφόρητον περιστήσαντες, ἢ μικραῖς τισὶ καταγοητεύσαντες ὑποσχέσασιν, οὐς ἂν ἴδωσιν ὀλίγα τινὰ κεκτημένους, ἔπεισαν τοὺς μὲν προσήκοντας ἅπαντας καὶ πένια πολλάκις ἀπολλυμένους παραδραμεῖν, αὐτοὺς δὲ ἀντὶ ἐκείνων ἐγγράψαι. Ταῦτ' οὖν ποίων θηρίων οὐκ ἀποκρούπτει μανίαν καὶ ἀγριότητα; Διὸ, παρακαλῶ, πάντα τὸν τοιαῦτον πλοῦτον φύγωμεν, τὸν αἰσχρὸν καὶ φόνων γέμοντα· καὶ κτησώμεθα τὸν πνευματικὸν, καὶ τοὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς θησαυροὺς ἐπιζητήσωμεν. Οἱ γὰρ τοῦτους ἔχοντες, ἐκείνοι οἱ πλούσιοι, ἐκείνοι οἱ εὐποροὶ, καὶ τῶν ἐνταῦθα καὶ τῶν ἐκεῖ πάντων ἀπολαύοντες. Ὁ γὰρ βουλούμενος πένεσθαι κατὰ τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον, τὰς πάντων οἰκίας ἀνεργάμενος ἔχει. Τῷ γὰρ οὐδὲν κεκτημένῳ διὰ τὸν Θεὸν, ἕκαστος ἂν εἰσενέγκῃ τὰ ἑαυτοῦ· ὁ δὲ μικρὰ μετὰ ἀδικίας βουλούμενος ἔχειν, τὰς ἀπάντων ἀπέκλεισε θύρας. Ἴνα τοίνυν καὶ τῶν ἐνταῦθα καὶ τῶν ἐκεῖ ἀγαθῶν ἐπιτύχωμεν, ἐλώμεθα τὸν πλοῦτον τὸν ἀκίνητον, τὴν ἀθάνατον εὐπορίαν· ἢς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν χάριτι καὶ φιλοανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς.

^c Reg., ἀπαιωροῦντες.

[117] ΟΜΙΛΙΑ ΙΔ'.

Διὰ τοῦτο ἐπεμψα ὑμῖν Τιμόθεον, ὃς ἐστὶ μου τέκνον ἀγαπητὸν καὶ πιστὸν ἐν Κυρίῳ, ὃς ὑμᾶς ἀναμνήσει τὰς ὁδοὺς μου τὰς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

α'. Σκόπει μοι κἀνταῦθα τὴν γενναίαν ψυχὴν, τὴν κυρὴν θερμότεραν καὶ γοργοτέραν. Ἐβούλετο μὲν γὰρ αὐτὸς παραγενέσθαι μάλιστα νοσοῦσιν οὕτως καὶ στασιάζουσι Κορινθίοις. Καὶ γὰρ ἦδει σαφῶς ἡλίκα τε ὠφέλει τοὺς μαθητὰς ἡ παρουσία αὐτοῦ, καὶ ἡλίκα ἐβλαπτεν ἡ ἀπουσία. Καὶ τὸ μὲν ἐδήλωσεν ἐν τῇ πρὸς

Φιλιππησίους, εἰπὼν· Μὴ ὡς ἐν τῇ παρουσίᾳ μου ἴδον, ἀλλὰ καὶ τὸν πολλῶ μᾶλλον ἐν τῇ ἀπουσίᾳ μου, μετὰ φόβου καὶ τρόμου τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν καταργήσεσθε· τὸ δὲ δείκνυσιν ἐν τῇ Ἐπιστολῇ ταύτῃ, λέγων· Ὡς μὴ ἐρχομένου δὲ μου πρὸς ὑμᾶς ἐφυσώθησάν τινες, ἐλεύσομαι δέ. Ἠτέλετο μὲν οὖν καὶ ἐπεθύμη παραγενέσθαι αὐτίς· ἐπειδὴ δὲ τοῦτο τέως οὐκ ἐνῆν, τῇ ἐπαγγελίᾳ τῆς παρουσίας αὐτοῦ διορθοῦται· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τῇ τοῦ μαθητοῦ ἀποστολῇ. Διὰ τοῦτο

mus, et nobis cedere compellemus, non imperare. Quomodo ergo hoc fiet? Cum divitias omnibus distribuemus. Donec enim opulentia sola cum solis erit ut latro in solitudine, omnia inferet mala: cum autem illam in medium adducemus, non ultra nobis impetabit, cum omnes illam undique alligent.

5. *Pecunia non malæ, si bene illis utamur.* — Et hæc dico, non quod peccata sint pecuniæ; sed peccatum est non eas pauperibus distribuere, et male illis uti. Nihil enim malum Deus fecit, sed omnia valde bona. Itaque bonæ etiam sunt pecuniæ, sed si possidentibus non imperent, si paupertatem proximi solvant. Neque enim lux illa bona, quæ non delet tenebras, sed auget eas; neque divitias sic appellamus, quæ non solvant paupertatem, sed augeant illam. Nam qui dives est, non querit ab aliis accipere, sed aliis opem ferre: qui vero ab aliis querit accipere, iam non dives est, sed ipse pauper. Itaque non divitiæ malæ sunt, sed pauper animus, qui divitias deducit in paupertatem. Hi miseres sunt illis qui in angustis mendicant, iis qui cæci et mutilato corpore sunt; et qui sericis splendidisque vestibus amicti sunt, iis qui laceris pannis induntur; qui in foro superbe incedunt inferiores sunt iis, qui in bivis vadunt et in aulis ingrediuntur, ab imo clamant mendicantes. Hi namque Deum laudant, et misericordie multaque philosophiæ verba proferunt: ideoque illos miseramur et manus ipsis porrigimus, ac nunquam accusamus. Qui autem male divitias possident, crudelitatis, inhumanitatis, rapinæ et concupiscentiæ verba proferunt. Ideo apud omnes odiosi et ridiculi habentur. Considera autem, quid apud omnes homines turpe esse videatur, an a divitibus petere an ab inopibus? Palam certe est, ab inopibus. Hoc itaque faciunt divites; non enim audent ad ditiores accedere. Qui autem mendicant, a locupletibus petunt: neque enim mendicus a mendico petit, sed a divite; dives autem pauperem discerpit. Rursus quid, queso, honestius, a lubentibus et gratiam habentibus accipere, an invitos rogere et perturbare? Palam est honestius esse invitos non turbare. Sed hoc divites faciunt. Nam pauperes a lubentibus accipiunt et gratiam habentibus; divites autem ab invitos et repugnantibus: quod majoris est paupertatis demonstratio. Si enim ad prandium nemo velit accedere, nisi gratiam ipsi habeat is qui invitat, quomodo bonum fuerit pecunias vi extorquere? Canes nunc ideo aversamur et fugimus latrantes, quod nobis assidue instent et nos ur-

geant? Hoc et divites faciunt. At honestius, ut cum dono adsit metus. Hoc certe omnium turpissimum est: qui enim omnia movet ut accipiat, quo homine magis ridiculus non fuerit? Etenim sæpe cum canes metueremus, ea quæ tenebamus projecimus. Quid rursus, dic mihi, turpius pannis laceris involutum petere, an sericas vestes ferentem? Quando enim quis dives senes colit pauperes, ut res illorum accipiat, etiamsi liberos habeant, qua venia dignus erit? Si vultis autem, ipsa quoque verba examinemus; quenam scilicet divites petentes dicant, et quenam pauperes. Quid ergo dicit pauper? Quod qui dat elemosinam non parce dabit, quod ea det quæ a Deo sunt, quod Deus sit benignus et majora retribuatur: quæ omnia philosophiæ sunt verba et exhortationis et consilii. Rogat enim te ad Dominum respicias, et metum tibi tollit futuræ paupertatis: ac multam quoque videat doctrinam in verbis mendicantium. Divitum autem verba qualia sunt? Porcorum, canum, luporum aliarumque ferarum. Nam alii de mensis, de oleis, de condimentis, de vino omnis generis, de unguentis, de vestibus, deque omni alio luxu et profusione: alii de usuris, de fœnoribus; et schedas fingentes, ac debitorum intolerabilem attollentes magnitudinem, tamquam a patribus et avis initium sumpserint, hujus domum, illius agrum, alterius mancipium auferunt facultatesque omnes. Quid vero dixeris de testamentis, quæ non aramento, sed sanguine scripta sunt? Aut enim in non ferendum inductos periculum, aut modicis promissis incantatos, quos viderint quædam modica possidentes, eo induxerunt ut cognatos omnes et paupertate sæpe pereuntes missos facerent, seque pro illis heredes adscriberent. Hæc autem quarumnam ferarum non superant feritatem? Quapropter, obsecro, omnes hujusmodi divitias fugiamus, turpes et cadibus refertas; et spirituales illas possideamus, thesaurosque in cælo requiramus. Nam qui hos habent, illi certe divites sunt, illi opulenti, et fruuntur omnibus quæ hic et illic sunt. Qui enim secundum Dei verbum pauper esse vult, omnium domos habet apertas. Nam ei, qui propter Deum nihil possidet, unusquisque sua confert: qui vero parva cum injustitia vult habere, omnium sibi ostia clausit. Ut ergo et quæ hic et quæ illic sunt bona assequamur, eligamus immotam et immortalem opulentiam: quam utinam nos omnes consequamur gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, etc.

HOMILIA XIV.

Cor. 4. v. 17. Ideo misi ad vos Timotheum, qui est filius meus dilectus et fidelis in Domino, qui vos commonefaciet vias meas, quæ sunt in Christo Jesu.

1. *Paulus igne ardentior.* — Illic quoque consideres velim generosam animam, igne ardentiorum et acriorem. Volebat quidem ipse adesse, Corinthiis maxime sic ægotantibus et seditione agitatis. Probe sciebat enim, quam prodesset discipulis præsentia sua, et

quantum obsesset absentia. Et illud quidem indicavit in Epistola ad Philippenses, dicens, *Non ut in præsentia mea tantum, sed multo magis nunc quoque in absentia mea, cum timore et tremore salutem vestram operamini (Philipp. 2. 12): hoc autem ostendit in hac epistola dicens: 18. Tamquam non venturus sim ad vos, inflati sunt quidam; 19. veniam autem. Festinabat itaque et cupiebat ipse adesse; sed quia hoc*

nondum licebat, promissione adventus sui illos corrigit: neque hoc tantummodo, sed etiam missione discipuli. *Ideo* namque, inquit, *missi ad vos Timotheum. Ideo*: quare? Quia vestrum ut filiorum curam gero, ut qui vos genuerim. Et cum commendatione personæ est epistola: *Qui est filius meus dilectus, et fidelis in Domino*. Hoc autem dixit, et ut amorem suum ostendat, et ut illos præparet ad illum reverenter videndum. Neque tantum fidelem dicit, sed, *In Domino*; id est, in rebus quæ secundum Dominum sunt. Quod si in sæcularibus rebus fidelem esse laus est, multo magis in spiritualibus. Si ergo dilectus ejus filius sit, cogita quantus sit amor Pauli in Corinthiis, quorum gratia ab illo voluerit separari. Si autem fidelis sit, inculpate res administrabit. *Qui vos commonefaciet*. Non dicit, *Doceret*, ne id agere ferrent, ut qui ab ipso discerent. Ideoque in fine ait: *Opus enim Dei operatur sicut et ego* (1. Cor. 16. 10): ne quis ergo illum despiciat. Nulla enim in apostolis erat invidia, sed unum spectabant, nempe Ecclesiæ ædificationem: et si minor erat is qui operabatur, cum omni studio fovebant illum et juvabant. Quapropter non satis habuit dicere, *Commonefaciet*; sed illorum invidiam magis abscindere volens (juvenis namque erat Timotheus): ideo subjunxit, *Vias meas*. Non suas, sed, *Meas*; id est, æconomias, pericula, mores, leges, statuta, canones apostolicos et alia omnia. Quia enim dixit, *Nudi sumus et caluphiis cædimur et instabiles sumus*: et hæc, inquit, omnia vos commonefaciet et leges Christi, ut hæreses deleat. Deinde superiora repetens subjungit, *Quæ sunt in Christo*: omnia uti solet Domino referens, et fide digna sequentia reddens: quare subdit: *Sicut ubique in omni Ecclesia doceo*. Nihil apud vos novi dixi: horum mihi conscia sunt reliquæ omnes Ecclesie. Vias autem illas in Christo dicit, ostendens illas nihil humanum habere, et cum ejus auxilio se recte omnia gerere. Postquam autem hæc dixit et illos curavit; aggressurus accusationem fornicatoris, rursus ira plenos sermones emittit, non quod ille ita affectus esset, sed ut illos corrigit; et fornicatore dimisso, alios alloquitur, ne suis quidem verbis dignum illum judicans: quod erga servos qui admodum offenderunt facere solemus. Et quia dixit, *Timotheum mitto*; ne ideo signiores evadant, vide quid dicat: *Tamquam non venturus sim ad vos, sic inflati sunt quidam*. His enim et illos perstringit et alios quosdam, altos illorum sensus exagitant. Est enim crimen appetiti principatus, absentia doctoris ad arrogantiam uti. Quando enim plebem alloquitur, perpende mihi quomodo ad pudorem inducat; quando autem eos qui in causa mali sunt, vehementius agit. Illis enim dicit, *Omnium peripsema*; illosque leniens addit, *Non ut confundam vos, hæc scribo*: his autem, *Tamquam non venturus sim ad vos, inflati sunt quidam*; ostendens puerilis animi esse arrogantiam. Etenim pueri absentia magistri signiores fiunt. Hoc ergo indicatur, et quod præsentia satis sit ad correctionem.

2. Quemadmodum enim leone præsentente omnia terrentur animalia: sic præsentente Paulo pertimescebant ii qui Ecclesiam corrumpebant. Ideo subjunxit: *19. Veniam autem cito ad vos, si Dominus voluerit*. Sed hoc solum dicere, comminantis esse videbatur; operum autem demonstrationem et ipsum promittere et ab illis exigere, hoc magni et sublimis erat animi. Quamobrem et hoc subjunxit, dicens: *Et cognoscam, non sermonem eorum qui inflati sunt, sed virtutem*. Non enim ex propriis recte factis, sed ex doctoris absentia suborta erat arrogantia: quod ipsum quoque animi erat despicientis. Ideo cum dixisset, *Missi Timotheum*, non statim dixit, *Veniam*, sed cum prius ipsos accusasset quod inflati essent, tunc ait, *Veniam*. Nam si ante accusationem illud posuisset, excusatio potius visa fuisset, ut qui non defuisset, et non comminatio, nec credibilis sermo fuisset; nunc autem post accusationem positum dictum, et fide dignum et terribilem reddidit. Et vide ejus firmitatem securitatemque. Non enim simpliciter dixit, *Veniam*, sed, *Si Dominus voluerit*; nec tempus constitutum ponit. Quia enim contingit cum tardius accedere, ex incerto vult illos dubios animi et suspensos tenere. Et ne propterea rursus concidant, addidit, *Cito. Et cognoscam, non sermonem eorum qui inflati sunt, sed virtutem*. Non dixit, *Cognoscam sapientiam, neque signa; sed quid? Non sermonem*; et illud prolato nomine deprimens, et hoc extollens. Et interim sermonem dirigit ad eos, qui fornicatorem fovebant. Nam si illum alloqueretur, non diceret virtutem, sed opera, quæ corrupta erant. Et cur non quæris sermonem? Non quod verbis egeam, sed quia in virtute res nostræ consistunt. Ut igitur in bello non multa loquentium, sed multa patrantium sunt præclara gesta: ita hic quoque non loquentium, sed operantium est victoria. Altum sapiens ob facundiam, inquit; sed si rhetorum certamen esset et tempus, recte ideo tibi placeres; si autem apostolorum veritatem annuntiantium, et illam signis confirmantium, quid iularis de re superflua, quæ nihil est, et ad præsentia nihil conferre possit? Quid enim verborum ostentatio posset ad mortuum suscitandum, aut demones pellendos, aut aliud quodpiam miraculum patrandum. His nunc opus est, et per hæc res nostræ consistunt. Ideoque subjunxit: *20. Non enim in sermone est regnum Dei, sed in virtute*. Per signa, inquit, non per facundiam vicinus, et quod divina sit doctrina nostra, et regnum cælorum annuntiemus, maximum argumentum præbuimus, signa nempe, quæ per virtutem Spiritus facimus. Si ergo magni quidam viri esse volunt ii qui nunc sunt inflati, cum advenero, ostendant, si quam talem virtutem habeant; neque verborum fastium mihi obtendant: ars enim illa nihil ad nos. *21. Quid vultis? in virga veniam ad vos, an in caritate et spiritu mansuetudinis?* Multum terroris et multum lenitatis hic sermo præ se fert. Dicere enim, *Cognoscam, sese continentis erat*; dicere autem: *Quid vultis? in virga veniam ad vos?* ejus est qui in doctrinæ solum ascendit, et inde disserit, totamque auctoritatem accipit,

γάρ, φησίν, *Ἐπεμψα ὑμῖν Τιμόθεον. Διὰ τοῦτο* · ποδόν; Ἐπειδὴ ὡς παίδων κήδομαι, καὶ ὡς γεγεννηκώς. Καὶ μετὰ τῆς συστάσεως τοῦ προσώπου, ἡ Ἐπιστολή· *Ὅς ἐστὶ μου τέκνον ἀγαπητὸν καὶ πιστὸν ἐν Κυρίῳ*. Τοῦτο δὲ εἶπε, τὴν τε αὐτοῦ ἀγάπην ἐμφαίνων, κακείνους παρασκευάζων αἰδεσίμως αὐτὸν ἰδεῖν. Καὶ οὐκ ἀπλῶς πιστὸν, ἀλλ' *Ἐν Κυρίῳ*, τουτέστιν, ἐν τοῖς κατὰ Κύριον πράγμασιν. Εἰ δὲ τὸ ἐν τοῖς βιωτικαῖς εἶναι τινα πιστὸν, ἐγκώμιον, πολλῶ ἄλλο ἐν τοῖς πνευματικαῖς. Εἰ τοίνυν ἀγαπητὸν αὐτοῦ τέκνον, ἐνόησον πόση τοῦ Παύλου ἡ ἀγάπη, ὅτι ἐλλετο αὐτοῦ χωρισθῆναι διὰ Κορινθίους. Εἰ δὲ καὶ πιστὸν, ἀλήπτως διακονῆσαι τοῖς πράγμασιν. *Ὅς ὑμᾶς ἀναμνητῆσει*. Οὐκ εἶπε, Διδάξει, ἵνα μὴ δυσαναστρεψῶσιν, ὡς παρ' αὐτοῦ μανθάνοντες. Διὰ τοῦτο καὶ πρὸς τῷ τέλει φησὶ· *Τὸ γὰρ ἔργον Κυρίου ἐργάζεται, καθὼς καὶ ἐγὼ* · μὴ τις οὖν αὐτὸν ἐξουβηνῆσιν. Οὐδεὶς γάρ ἦν ἐν ἀποστόλοις φθόνος, ἀλλὰ πρὸς ἐν ἑώρων, τῆς Ἐκκλησίας τὴν οἰκοδομήν· καὶ εἰ ἐλάττων ἦν ὁ ἐργαζόμενος, συνεκρότου αὐτὸν μετὰ σπουδῆς ἀπάσης. Διὰ τοῦτο οὐδὲ ἠρκέσθη τῷ εἰπεῖν, *Ἀναμνητῆσει, ἀλλ'* ἐπὶ πλέον ἄγει τὸν λόγον· ὑποτέμνεσθαι βουλόμενος αὐτῶν τὸν φθόνον (καὶ γὰρ ἦν νίος ὁ Τιμόθεος) διὰ ἐπήγαγε· *Τὰς ὁδοὺς μου*. Οὐ τὰς αὐτοῦ, ἀλλὰ τὰς ἡμᾶς, τουτέστι, τὰς οἰκονομίας, τοὺς κινδύνους, τὰ ἔθνη, τοὺς νόμους, τοὺς θεσμούς, τοὺς κανόνας τοῦς ἀποστολικούς, τὰ ἄλλα πάντα. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, *Γυμναζέμενοι καὶ κολαφιζόμεθα καὶ ἀστυγεύμενοι*, καὶ ταῦτα, φησὶ, πάντα ὑμᾶς ἐναμνήσει καὶ τοὺς νόμους τοῦ Χριστοῦ, ὥστε τὰς αἰρέσεις ἀνελεῖν. Εἶτα ἀνωτέρω τὸν λόγον ἀναγών ἐπήγαγε· *Τὰ ἐν Χριστῷ*· πάντα, ὡς εἶπεν, ἀνατιθεὶς τῷ Δεσπότη, καὶ τὸ ἀξιόπιστον τῶν ἐξῆς ἐντεῦθεν κατασκευάζων. [118] διὰ καὶ ἐπάγει· *Καθὼς πανταχοῦ ἐν πάσῃ Ἐκκλησίᾳ διδάσκω*. Οὐδὲν πρὸς ὑμᾶς καινὸν εἶπον· ταῦτά μοι συνίσασι καὶ αἱ λοιπαὶ Ἐκκλησίαι πάσαι. Ὅδοὺς δὲ αὐτὰς ἐν Χριστῷ φησὶ, δεικνύς ὅτι οὐδὲν ἔχουσι ἀνθρώπινον, καὶ ὅτι μετὰ τῆς ἐκείθεν βοηθείας τὰ πάντα κατορθῶν. Εἰπὼν δὲ ταῦτα καὶ θεραπεύσας ἐκείνους, καὶ μέλλων ἐμβάλλειν εἰς τὴν κατηγορίαν τοῦ πεπορνευκότος, πάλιν θυμοῦ γέμοντος λόγους ἀφήσιν, οὐκ αὐτὸς ταῦτα πάσχων, ἀλλ' ἐκείνους διορθούμενος· καὶ τὴν πεπορνευκότα ἀφελῶς, τοῖς ἄλλοις διαλέγεται, οὐκ ἀξίων ἐκείνων οὕτως ἄν παρ' αὐτοῦ λόγων· ὅπερ ἐπὶ τῶν οἰκετῶν τῶν σφόδρα προσκεκροκότων ποιούμεν. Καὶ ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι Τιμόθεον πέμπω, ἵνα μὴ τούτῳ βρ-θυμότεροι γίνωνται, ὅρα τί φησὶν· *Ὅς μὴ ἐρχομένου δέ μου πρὸς ὑμᾶς, ἐφυσιώθησάν τινες*. Ἐνταῦθα γὰρ καὶ ἐκείνων καθάπτεται καὶ ἐτέρων τινῶν, κατασεύων αὐτῶν τὸ φρόνημα. Φιλαρχίας γὰρ τὸ ἐγκλημα, τῇ ἐρημίᾳ τοῦ διδασκάλου εἰς ἀπόνοιαν κεχρησθαι. Ὅταν μὲν οὖν πρὸς τοὺς πολλοὺς διαλέγεται, σκόπει πῶς ἐντρεπτικῶς αὐτὸ ποιεῖ· ὅταν δὲ πρὸς τοὺς αἰτίους, καταφορικώτερον. Ἐκείνους μὲν γὰρ λέγει, *Πάντων παρήγημα*, καὶ θεραπεύων αὐτοὺς φησὶν· *Οὐκ ἐντρέπων ὑμᾶς, γράφω ταῦτα*· τούτοις δὲ, *Ὅς μὴ ἐρχομένου δέ μου πρὸς ὑμᾶς, ἐφυσιώθησάν τινες*, δεικνύς ὅτι παιδικῆς διανοίας ἡ ἀπόνοια· καὶ γὰρ οἱ παῖδες τῇ ἀπουσίᾳ τοῦ διδασκάλου βρθυμότεροι γίνονται. Τοῦτο δὲ οὖν ἐνδείκνυται, καὶ εἰ ἀρκεῖ πρὸς διόρθωσιν αὐτοῦ παραουσία.

β'. Καθάπερ γὰρ λέγοντος παρουσία ἅπαντα ποιεῖ καταπετηγμένα τὰ ζῶα· οὕτω καὶ ἡ Πικύλου τοὺς δια-

φθείραντας τὴν Ἐκκλησίαν. Διὰ καὶ ἐπάγει· *Ἐλεῦσομαι δὲ ταχέως πρὸς ὑμᾶς, ἐὰν ὁ Κύριος θελήσῃ*. Ἀλλὰ τὸ μὲν τοῦτο εἰπεῖν μόνον, ἐδόκει ἀπειλῆς εἶναι· τὸ δὲ καὶ τὴν ἀπὸ τῶν ἔργων ἀπόδειξιν καὶ αὐτὸν ἐπαγγελιασάσαι, κακείνους ἀπαιτεῖν, τοῦτο ἦν μεγαλόφρονος διανοίας. Διόπερ καὶ προσέθηκε τοῦτο, εἰπὼν· *Καὶ γνώσομαι οὐ ἐὼν λόγον τῶν πεφυσιωμένων, ἀλλὰ τὴν δύναμιν*. Οὐδὲ γὰρ ἀπὸ κατορθωμάτων οἰκείων, ἀλλ' ἀπὸ τῆς τοῦ διδασκάλου ἀπουσίας ἡ ἀπόνοια ἦν· ὅπερ καὶ αὐτὸ γνώμης ἦν καταφρονητικῆς. Διὰ τοῦτο εἰπὼν, *Ἐπεμψα Τιμόθεον*, οὐκ εὐθέως εἶπεν, Ἐλεύσομαι, ἀλλὰ πρότερον αὐτῶν κατηγορήσας, ὅτι ἐφυσιώθησαν, τότε φησὶν· *Ἐλεύσομαι*. Εἰ μὲν γὰρ πρὸ τῆς κατηγορίας αὐτὸ τίθειεν, ἀπολογία μᾶλλον ἐγένετο αὐτοῦ ὡς οὐκ ἀπολειφθέντος, καὶ οὐκ ἀπειλή, καὶ οὐδὲ οὕτως· ἢ πιστὸς ὁ λόγος ἦν· νυνὶ δὲ μετὰ τὴν κατηγορίαν θείς, καὶ ἀξιόπιστον αὐτὸν καὶ φοβερὸν ἐποίησε. Καὶ ὅρα αὐτοῦ τὸ βέβαιον καὶ ἀσφαλές. Οὐ γὰρ ἀπλῶς εἶπεν, *Ἐλεύσομαι, ἀλλ'*, *Ἐὰν ὁ Κύριος θελήσῃ*· καὶ οὐ τίθησι χρόνον ὠρισμένον. Ἐπειδὴ γὰρ συνέβαινε αὐτὸν βραδέως παραγενέσθαι, ἡ ἀδελφὴ βούλεται αὐτοὺς ἐναγωνίως ποιῆσαι. Καὶ ἵνα μὴ διὰ τοῦτο πάλιν ἀναπέσωσι, προσέθηκε· *Ταχέως. Καὶ γνώσομαι, οὐ ἐὼν λόγον τῶν πεφυσιωμένων, ἀλλὰ τὴν δύναμιν*. Οὐκ εἶπεν, ὅτι Γνώσομαι τὴν σοφίαν, [119] οὐδὲ τὰ σημεῖα, ἀλλὰ τί; *Οὐ ἐὼν λόγον*· κακείνῳ τῷ ὄνματι καταφέρων, καὶ τοῦτο ἐπαίρων. Καὶ τῶς πρὸς τοὺς ἄλλους ἀποτείνεται τοὺς συγκροτοῦντας τὸν πεπορνευκότα. Εἰ γὰρ πρὸς ἐκεῖνον ἔλεγεν, οὐκ ἂν εἶπε τὴν δύναμιν, ἀλλὰ τὰ ἔργα, ἅπερ ἦν αὐτῷ διεσθαρμένα. Καὶ διὰ τί οὐ ζητεῖ τὸν λόγον; Οὐκ ἐπειδὴ ἀπορῶ λόγου, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν δυνάμει τὰ ἡμέτερα. Καθάπερ οὖν ἐν πολέμῳ οὐ τῶν πολλὰ φεγγυομένων τὸ κατορθοῦν, ἀλλὰ τῶν πολλὰ ἐργαζομένων· οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα, οὐ τῶν λαλούντων, ἀλλὰ τῶν ποιούντων ἡ νίκη. Μέγα φρονεῖς ἐπὶ εὐγλωττίᾳ, φησὶν· ἀλλ' εἰ μὲν βρ-τόρων ὁ ἀγὼν καὶ ὁ καιρὸς, καλῶς ἐντεῦθεν ἐφρόνεις· εἰ δὲ ἀποστολῶν ἀλήθειαν καταγγελλόντων, καὶ σημείους ταύτην βεβαιούντων, τί πεφύσθησαι ἐπὶ πράγματι περιττῶ καὶ οὐδὲν ὄντι, οὐδὲ εἰς τὰ παρόντα τι συντελέσαι δυνάμεν; Τί γὰρ λόγων ἐπίδειξις δύναται· ἂν πρὸς τὸ νεκρὸν ἀναστήσῃ, ἢ δαίμονας ἐλάσαι, ἢ ἄλλην τινὰ τοιαύτην ἐργάσασθαι θαυματουργίαν; Τοῦτων δὲ χρεῖα νῦν, καὶ διὰ τούτων τὰ ἡμέτερα συνίσταται. Διὰ καὶ ἐπήγαγεν· *Οὐ γὰρ ἐν λόγῳ ἡ βυσσιλεῖα τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐν δυνάμει*. Διὰ σημείων, φησὶν, οὐ δι' εὐγλωττίας ἐκρατήσαμεν, καὶ τοῦ θεῖου εἶναι τὴν διδασκαλίαν ἡμῶν, καὶ βασιλείαν καταγγέλλειν οὐρανῶν, μεγίστην ἀπόδειξιν παρεχόμενοι τὰ σημεῖα, ἅπερ ποιούμεν τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος. Εἰ τοίνυν μεγάλοι τινὲς εἶναι βούλονται οἱ πεφυσιωμένοι· νῦν, ἐπειδὴν παραγένομαι, δειξάτωσαν, εἰ τινα δυνάμιν τοιαύτην ἔχουσι· καὶ μὴ μοι βρ-μάτων προβαλλέσθωσαν κόμπους· οὐδὲν γὰρ ἐκείνη πρὸς ἡμᾶς ἡ τέχνη. *Τὶ θέλετε; ἐν βράδῳ ἔλθω πρὸς ὑμᾶς, ἢ ἐν ἀράτῃ πνεύματι τε πρω-τητος*; Πολὺ καὶ τὸ φοβερὸν ἔχει καὶ τὸ προσηγνὸς ὁ λόγος οὗτος. Τὸ μὲν γὰρ εἰπεῖν, ὅτι *Γνώσομαι*, εἰ ὑπεσταλμένου ἦν· τὸ δὲ εἰπεῖν, *Τὶ θέλετε; ἐν βράδῳ ἔλθω πρὸς ὑμᾶς*; ἐπὶ τὸν διδασκαλικὸν λοιπὸν ἀναβαίνοντος θρόνον κακείνῳ αὐτοῖς διαλεγόμενου, καὶ τὴν ἐξουσίαν ἀναλαβόντος πάσαν. Τί ἐστίν, *Ἐν βράδῳ*; Ἐν κολάσει, ἐν τιμωρίᾳ, τουτέστιν, Ἀνελῶ,

* *Deest aut verba*, ἀγχι τὸν λόγον.

b Reg., οὐδὲ οὕτως

πρωῶσω ὅπερ ἐπὶ τῆς Σαμφείρας ὁ Πέτρος ἐποίησεν ὅπερ αὐτὸς ἐπὶ Ἐλύμα τοῦ μάγου. Οὐκ εἶπε γὰρ λοιπὸν ὡς παραξετάζων ἐκεῖνος ἐαυτὸν λέγει, ἀλλ' αὐθιμένως. Καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ δὲ Ἐπιστολῇ τὸ αὐτὸ τοῦτο φαίνεται λέγων, ὅταν λέγῃ· Ἐσεὶ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ. Ἐν ῥάβδῳ ἔβδω ἔβδω, ἢ ἐν ἀγάπῃ; τί γάρ, ἐν ῥάβδῳ ἔλθειν, οὐκ ἦν ἀγάπης; Ἀγάπης μὲν ἦν· ἀλλ' ἐπειδὴ σφόδρα ἀγαπῶν ἀναβύεται πρὸς τιμωρίαν, διὰ τοῦτο οὕτω φησὶν. Ὅτε μὲν οὖν περὶ τιμωρίας ἔλεγεν, οὐκ εἶπε, Πνευματὶ τε πραότητος, ἀλλὰ ῥάβδῳ. Καίτοι κάκεινο Πνεύματι ἐγένετο· ἐστὶ γὰρ πνεῦμα πραότητος, καὶ πνεῦμα αὐστηρότητας· ἀλλ' οὐ βούλεται οὕτως αὐτὸ καλεῖν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν χρηστοτέρων. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς καίτοι γε τιμωρούμενος, ὅτι μὲν ἐλεήμων ἐστὶ καὶ μακροθύμος καὶ πλούσιος ἐν ἐλέει καὶ οἰκτιρμοῖς, [120] πολλοῦ λέγεται· ὅτι δὲ κολαστικὸς, ἀπαξ πού καὶ δεύτερον καὶ σπανιάκις, καὶ ταῦτα τῆς αἰτίας κατεπειγούσης. Καὶ σκόπει σοφίαν Παύλου. Τὴν ἐξουσίαν αὐτὸς ἔχων, καὶ τούτου κάκεινον ἐτέρους ποιεῖ κυρίους λέγων, *Τί θέλετε*; ἐν ὑμῖν τὸ πρῶγμα κείται. Καὶ γὰρ ἡμεῖς ἔσμεν καὶ τούτου κάκεινον κύριοι, καὶ τοῦ εἰς γένεσιν ἐμπασείν, καὶ τοῦ βασιλείας ἐπιτυχεῖν· ἐπειδὴ ὁ Θεὸς οὕτως ἠθέλησεν. *Ἰδοὺ γὰρ, φησὶ, κύριε καὶ ὕδωρ· οὐ ἐστὶν θέλησις, ἐκτερεῖς τὴν χεῖρά σου· καὶ, Ἐὰν θέλητε, καὶ εἰσακούσῃτέ μου, εἰς ἀγαθὰ τῆς γῆς σφάγεσθε* α.

γ'. Ἄλλ' ἴσως ἐρεῖ τις, ὅτι θέλω. Καὶ οὐδεὶς οὕτως ἀνόητος, ὥστε μὴ θέλειν· ἀλλ' οὐκ ἀρκεῖ μοι τὸ θέλειν. Καὶ μὴν ἀρκεῖ, ἐὰν ὡς; χρὴ θέλῃς, καὶ τὰ τοῦ θέλοντος ποιῆς· νυνὶ δὲ οὐ σφόδρα θέλεις. Καὶ τοῦτο ἐπὶ τῶν ἄλλων γυμνάσασθαι, εἰ δοκεῖ. Εἰπέ γάρ μοι, ὁ βουλόμενος γυμναῖκα ἀγαγεῖσθαι, ἀρκεῖται τῷ θέλειν; Οὐδαμῶς, ἀλλὰ καὶ προμηστρίας ἐπιζητεῖ, καὶ φίλους ἀξίους συναγρυπνήσαι, καὶ χρήματα συνάγει. Πάλιν ὁ ἔμπορος οὐκ οἶκοι καθήμενος ἀρκεῖται τῷ θελήσει, ἀλλὰ καὶ πλοῖον μισθοῦται, καὶ ναύτας καὶ κωπηλάτας καταλέγει, καὶ ἀργύριον δαλεῖζεται, καὶ χώρον περιεργάζεται καὶ ὠνίων τιμὰς. Πῶς οὖν οὐκ ἄτοπον εἰς μὲν τὰ τῆς γῆς τοσαύτην σπουδὴν ἐπιδεικνυσθαι, τὸν δὲ οὐρανὸν ἐμπορεύεσθαι μέλλοντας τῷ θέλειν ἀρκεῖσθαι μόνον; μᾶλλον δὲ μὴδὲ τοῦτο μετὰ τῆς προσηκούσης ἐπιδεικνυσθαι σπουδῆς; Ὁ γὰρ θέλων ὡς δεῖ, καὶ τῶν πραγμάτων ἀπτεται τῶν ἐπὶ τοῦτο ἀγόντων ὁ θέλει. Καὶ γὰρ ἐπειδὴν τὸ πεινῆσαι καταναγκάζῃ τραφῆναι, οὐ περιμένει; αὐτόματα τὰ σιτία πρὸς σὲ ἔλθουσιν, ἀλλὰ πάντα ποιεῖς ὑπὲρ τοῦ τὴν τροφὴν συναγαγεῖν· καὶ ἐπὶ τοῦ διψῆν καὶ ἐπὶ τοῦ βιγῶν καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων ὁμοίως ἐνεργεῖ εἰ καὶ παρατεταγμένους πρὸς τὴν τοῦ σώματος ἐπιμέλειαν. Τοῦτο τοῖνον καὶ ἐπὶ τῆς βασιλείας ποιεῖ, καὶ πάντως αὐτῆς ἐπιτεύξει. Διὰ τοῦτο γὰρ σε αὐτεξούσιον ἐποίησεν ὁ Θεὸς, ἵνα μὴ ὑστερον ἐγκαλῆς τῷ Θεῷ ὡς ἀνάγκη δεθείς. Σὺ δὲ ὑπὲρ ὧν τιμῆς ἀπέλαυσας, ὑπὲρ τούτων ἀνανακτεῖς; Καὶ γὰρ πολλῶν ἤκουσα λεγόντων· Διὰ τί γάρ με κύριον ἐποίησεν ἀρετῆς; Ἄλλὰ πῶς; ἔδει κομιζόμενον καὶ νυστάζοντα καὶ τῆς κακίας ἐφιέμενον καὶ τρυφῶντα καὶ γαστριζόμενον ἐπὶ τὸν οὐρανὸν ἀναγαγεῖν; Ἄλλ' οὐκ ἂν ἀπέστης κακίας. Εἰ γὰρ νῦν, ἀπειλῆς κειμένης, οὐδὲ οὕτως ἀφίστασαι τῆς πονηρίας· εἰ καὶ τὸν οὐρανὸν σοι προσέτεθκεν ἐπαθλον, πότε ἂν ἐπαύσω γενόμενος; βραθυμότερος καὶ χείρων πολλῶν^b; Οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνο ἐξεῖς

εἰπεῖν, ὅτι Ἐδεῖξε μὲν τὰ ἀγαθὰ, οὐκ ἐβοήθησε δ'· καὶ γὰρ πολλὴν ὑπισχνεῖται σοὶ τὴν συμμαχίαν. Ἄλλ' ἢ μὲν ἀρετῆ, φησὶν, ἐπαχθῆς καὶ φορτικῆ, τῇ δὲ κακίᾳ ἠδονὴ συγκράταται πολλή· καὶ ἡ μὲν ἐστὶ πραεῖα καὶ εὐρύχωρος, ἡ δὲ στενὴ καὶ τεθλιμμένη. Ἄρα διόλου, εἰπέ μοι, ἢ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἀμφοτέραι τοιαῦται; Καὶ γὰρ καὶ ἀκων ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς λέγεις ταῦτα δὲ λέγεις· οὕτως ἰσχυρὸν ἡ ἀλήθεια. Καὶ γὰρ εἰ δύο ἦσαν ὁδοί, ἡ μὲν ἐπὶ κάμινον, ἡ δὲ ἐπὶ παράδεισον φέρουσα, καὶ ἡ μὲν ἦν πλατεῖα [121] ἢ ἐπὶ τὴν κάμινον, ἡ δὲ στενὴ ἢ ἐπὶ τὸν παράδεισον, ποῖαν ἂν εἴλου μᾶλλον ὁδὸν; Κἂν γὰρ νῦν φιλονεικῶν ἀντίπτης, ἀλλὰ τοῖς σφόδρα ὠμολογημένοις, κἂν σφόδρα ἀναίσχυνης, ἀνταπεῖν οὐ δύνησιν. Ὅτι μὲν γὰρ αὕτη μᾶλλον ἐστὶν αἰρετὴ ἢ τὴν ἀρχὴν ἔχουσα χαλεπή, ἀλλὰ μὴ τὸ τέλος, ἀπὸ τῶν ἐν χερσὶν ὕμᾶς διδάξαι πειράσομαι. Καὶ, εἰ βούλεσθε, τὰς τέχνας μεταχειρίζωμεν πρῶτον· αὐταὶ γὰρ τὴν μὲν ἀρχὴν πόνου γέμουσαν ἔχουσι, τὸ δὲ τέλος ἐπιχερδές. Ἄλλ' οὐδεὶς, φησὶν, ἤψατο τέχνης μὴ τὸν ἀναγκάζοντα ἔχων. Ἐπειδὴν γὰρ ἡ κύριος ἐαυτοῦ, φησὶν, ὁ νέος, μᾶλλον αἰρήσεται τρυφῆν ἐν ἀρχῇ, καὶ πρὸς τὸ τέλος μυρία παθεῖν τὰ κακὰ, ἢ ταλαιπωρεῖσθαι ἐν προοιμίῳ, καὶ καρποῦσθαι μετὰ ταῦτα ἐκ τῶν πόνων ἐκείνων. Οὐκοῦν τὸ τοιαῦτα αἰρεῖσθαι, ὀφρακτικῆς ἐστὶ διανοίας καὶ παιδικῆς βραθυμίας; τὸ δὲ, τὰ ἐναντία, συνέσεως καὶ ἀνδρείας. Οὕτω τοῖνον καὶ ἡμεῖς, εἰ μὴ ἡμεῖς παῖδες; τὸν νοῦν, οὐκ ἂν ἐκείνῳ τῷ ὀφρακῶ καὶ ἀνοήτῳ, ἀλλὰ τῷ πατέρα ἔχοντι ἐξωμώωθμεν ἂν. Δεῖ τοῖνον τὴν παιδικὴν ἐκβαλεῖν διάνοιαν, ἀλλὰ μὴ τὰ πράγματα αἰτιόσθαι· καὶ τὸν ἠνίχον ἐπιστῆσαι τῇ συνειδήσει, ὅς οὐκ ἔασει γαστριζέσθαι, ἀλλὰ τρέχειν καὶ ἀγωνίζεσθαι. Πῶς γὰρ οὐκ ἄτοπον, τοῦς μὲν παῖδας μετὰ ταλαιπωρίας ἀγειν τὴν ἀρχὴν ἐπὶ πράγματα προοίμια μὲν ἔχοντα ἐπίμοχα, τὸ δὲ τέλος χρηστὸν· ἡμᾶς δὲ αὐτοὺς ἀπεναντίας ἐπὶ τῶν πνευματικῶν διακείσθαι πραγμάτων; καίτοι γε οὐδὲ ἐπὶ τῶν βιωτικῶν πάντως θέλον ὅτι χρηστὸν ἐσται τὸ τέλος. Καὶ γὰρ ἄωρος θάνατος, καὶ πενία καὶ συκοφαντία καὶ μεταβολὴ πραγμάτων, καὶ πολλὰ ἕτερα τοιαῦτα, μετὰ τοῦς πολλοὺς πόνους τῶν καρπῶν ἀποστερηθῆναι ἐποίησε. Κἂν ἐπιτύχουσιν δὲ οἱ μετιόντες, οὐδὲν μέγα καρπώσονται· τῷ γὰρ παρόντι βίῳ πάντα συγκαταλύεται ἐκεῖνα. Ἐνταῦθα δὲ οὐδὲ ὑπὲρ τοιούτων τρέχοντες ψυχρῶν καὶ ἐπικρίτων, οὐτε δεδοικαμέν ὑπὲρ τοῦ τέλους, ἀλλὰ καὶ μείζων καὶ ἀσφαλεστέρα ἢ ἐλπίς μετὰ τὴν ἐνευθεν ἀποδημίαν. Τίς οὖν ἐσται συγγνώμη; τίς δὲ ἀπολογία μὴ βουλομένοις ἀποδύεσθαι πρὸς τοὺς ὑπὲρ ἀρετῆς πόνους; Ἄλλ' ἐρωτῶσιν ἐτι· Διὰ τί στενὴ ἡ ὁδός; Καὶ εἰς μὲν βασιλεία τὰ ἐπίγεια τῶν πόνων καὶ τῶν μεθυστῶν· καὶ τῶν ἀγῶνων οὐκ ἀξίους εἰσεῖναι τινὰ· εἰς δὲ τὸν οὐρανὸν αὐτὸν μετὰ ἀδείας καὶ τρυφῆς καὶ μέθης καὶ πλεονεξίας καὶ κακίας ἀπάσης τοῖς ἀνθρώποις εἰσαγεσθαι ἀξίους; καὶ ποῦ ταῦτα συγγνώμης ἀξια;

δ'. Ἄλλ' οὐ τοῦτο, φησὶ, λέγω, ἀλλὰ διὰ τί μὴ εὐρύχωρος ἦν ἡ ἀρετῆ. Καὶ μὴν ἐὰν θέλωμεν, καὶ σφόδρα ἐστὶν εὐκόλος· τί γὰρ εὐκολώτερον, εἰπέ μοι, τὸ διφραῖαι τοῖχον, καὶ λαθόντα τὰ ἐτέρων ὑστερον εἰς δεσμωτήριον ἐμπεσεῖν; ἢ τοῖς οὖσιν ἀρκούμενον παντὸς ἀπηλλάχθαι φόβου; Καίτοι γε οὐ τὸ πᾶν εἶπον. Τί γὰρ εὐκολώτερον, εἰπέ μοι, τὰ πάντων ὑφειόμενον καὶ ὀλίγοις ἐντρυφήσαντα χρόνον βραχύν, στρεβλοῦ-

α Duo cōhl. ἀκλῆντ, ἐὰν δὲ μὴ θέλητε, μάχαιρα ὕμᾶς καταδέεται. β λεγεβαῖου χείρων πολλῶν.

γ Πρεσ, καὶ τῶν μεθυστῶν, deest in editis, sed sunt in Reg.

Quid est, *In virga*? id est, in castigatione, in supplicio; hoc est, De medio tollam, excæcabo: quod in Sapphira Petrus fecit, et ipse in Elyma mago. Non enim jam dicit, tamquam se cum illis comparans, sed cum auctoritate. Et in secunda epistola hoc ipsum dicere deprehenditur, cum ait: *An experimentum queritis ejus, qui in me loquitur, Christi* (2. Cor. 13. 3)? *In virga veniam, an in caritate*? Quid enim, in virga venire, annon caritatis? Caritatis quidem erat; sed quia qui diligit, vix ad pœnam sumendam ducitur, ideo ita loquitur. Cum ergo de supplicio dicebat, non dixit, Et spiritu lenitatis, sed, *Virga*. Quamvis illud quoque Spiritu fieret: est enim spiritus mansuetudinis et spiritus severitatis; verum non vult illum ita, sed a benignioribus vocare. Propterea Deus quoque etiamsi puniat, quod sit misericors, longanimis et dives in misericordia et miserationibus, sæpe dicitur; quod vero puniat, semel aut bis aut certe raro, idque urgente causa. Et vide sapientiam Pauli. Cum potestatem haberet, alterutrius rei dat ipsis optionem, dicens: *Quid vultis?* res est posita in vestra potestate. Etenim et hoc et illud est positum in nostra potestate, ut vel in gehennam incidamus, vel regnum consequamur: quoniam Deus sic voluit. *Ecce enim, inquit, ignem et aquam: ad quod volueris extendes manum tuam* (Eccli. 15. 16. in Græco); et, *Si volueritis, et me audieritis, bona terræ comedetis*¹ (Isai. 1. 19).

3. *Regnum cælorum quomodo acquirendum.* — At fortasse dicet quispiam, Volo. Et nemo ita stultus est ut nolit, sed non sufficit mihi velle. Enimvero sufficit, si velis ut oportet, et ea facias quæ volentis sunt: nunc autem non admodum vis. Et hoc in aliis exploremus, si placet. Dic enim mihi, qui vult uxorem ducere, satisne habet quod velit? Nequaquam; sed etiam pronubis quærit, et amicos rogat secum vigilent, pecuniasque colligit. Rursus mercator, non domi sedens satis habet quod velit, sed navem conducit, et nautas remigesque colligit, pecuniam dat fœnori, et de locis, deque rerum venalium pretio curiose inquirat. Quomodo igitur non absurdum fuerit in terrenis tantam adhibere curam; cælum autem emere volentes, sola voluntate contentos esse? imo vero ne hoc ipsum cum congruenti diligentia præstare? Nam qui vult ut oportet, res quoque aggreditur, quæ ad rem expeditam ducunt. Etenim quando esuries necessitatem affert cibi, non expectas ut alimenta sponte sua ad te veniant, sed nihil non agis ut escam colligas: et in siti et in frigore, in aliisque omnibus navis es et ad curam corporis paratus. Hoc ergo circa regnum cælorum facito, et omnino ipsum consequeris. Ideo namque te libero arbitrio præditum fecit Deus, ut ne postea accuses eum quasi necessitate colligatus. Tu vero de his, quorum honorem es consequutus, de his, inquam, indignaris? Nam multos audivi dicentes, Cur me fecit virtutis, si velim, compotem? Sed oportet

batne te dormientem et dormitantem, vitis addictum. deliciantem, ventri indulgentem in cælum inducere? At a vitio non abstinuisses. Si enim nunc instantibus minis, neque sic a nequitia abstines, etiamsi cælum tibi præmium proposuisset, quandonam cessavisses fieri socordior et multo deterior? Non enim dicere possis, Ostendit quidem bona, sed opem non tulit: multum enim auxilii tibi pollicetur. Sed virtus, inquit, onerosa est et molesta; cum vitio autem multum commiscetur voluptatis; et hoc quidem latum est et spatiosum, virtus autem arcta et angusta. Num, quæso, semper an ab initio ambo ejusmodi fuerunt? De virtute enim invitus dicis ea quæ dicis; ita potens est veritas. Nam si duæ essent viæ, quarum alia ad fornacem, alia ad paradysum duceret, et lata quidem ad fornacem, arcta vero ad paradysum: utram eligeres viam? Etiamsi enim nunc disputans contradicas, quantumvis impudens fueris, iis quæ in confesso sunt non poteris contradicere. Nam quod ea sit magis eligenda, quæ habet durum initium, non autem finem, ab iis quæ in promptu sunt docere conabor. Et si placet, artes primum tractemus: illæ namque initium labore plenum habent, finem vero quæstuosum. At nemo, inquit, artem attingit, nisi a quopiani cogere-tur. Nam si puer sui juris sit, malet in deliciis vivere initio, et in fine innumera perpeti mala, quam in principio misere vivere, et laborum illorum fructum postea assequi. Ergo illa eligere est orphanicæ mentis et puerilis socordix; contraria vero prudentis et virilis animi. Sic igitur et nos, nisi animo pueri simus, non illi orphano et insano, sed illi patrem habenti similes erimus. Oportet ergo puerilem mentem abjicere, non autem res ipsas accusare, et aurigam conscientix imponere; qui non sinat ventri indulgere, sed currere et decertare. Quomodo enim absurdum non fuerit, pueros cum labore et sudore initium ducere in rebus quæ principia habent laboriosa, finem autem gratiosum; nos autem contrario modo affici erga res spirituales? Etiamsi in rebus sæcularibus non omnino certum sit finem fore bonum. Nam immatura mors, paupertas, sycophantia, rerum mutationes et similia multa, post multos labores ut fructu privemur efficiunt. Si vero iidem quod quærun't assequantur, non magnum percipient fructum; in præsentibus namque vita illa omnia dissolvuntur. Illic autem non currimus pro hujusmodi rebus frigidis et fluxis, neque de fine timemus; sed major et securior spes est post discessum ex hac vita. Quænam ergo venia erit, quæ excusatio nolentibus adire labores pro virtute suscipiendos? Sed adhuc interrogant, Cur angusta est via? Ad regias ædes terrenas non sinis intrare scortatorem quemquam vel ebrium aut mollem; et in cælum ipsum cum licentia, deliciis, ebrietate, avaritia vitis-que omnibus, homines induci rogas? an hoc venia dignum est?

4. Non hoc, inquit, dico; sed cur virtus non viam latam habet? Atqui si velimus, admodum facilis erit. Quid enim, quæso, facilius est, murum perforare, et aliorum bonis directis in carcerem conjici; an suis

¹ Duo Codd. alterum addentes versiculum legunt: *Quod si nolueritis, gladius devorabit vos.*

contentum omni metu esse liberum? Atqui non dixit vitium. Quid enim facilius, dic mihi, an cum omnium bona subriperis, et ex paucis breve tempus in deliciis egeris, immortaliter torqueri et flagris caedi, an cum in justa paupertate vixeris parvo tempore, perpetuo postea in deliciis agere? nondum examinemus quid sit fructuosius, sed interim quid sit facilius.

Virtus non est aspera. — Quid jucundius gratum videre somnium, et vere supplicio affici; aut molestum somnium vidisse, et vere deliciari? annon palam est hoc jucundius esse? Quomodo igitur, dic mihi, asperam vocas virtutem? aspera etenim est, si cum negligentia nostra comparetur. Quod enim sit facilis et suavis, audi quid dicat Christus: *Jugum meum suave est, et onus meum leve* (Matth. 11. 30). Si autem non sentis levitatem, perspicuum est te non robustum habere animum. Sicut enim cum talem habes, onerosa levia sunt: sic cum non habes, levia sunt onerosa. Quid enim, quaeso, suavis erat, quam mensa ex manna, quid paratu facilius? Sed aegre ferebant Judaei talibus fruenter deliciis. Quid fame acerbius, necnon aliis laboriosis, qua passus est Paulus? At ille exultabat, delectabatur ac dicebat: *Nunc gaudeo in passionibus meis* (Col. 1. 24). Quae est ergo causa? Animi differentia. Si igitur animum ut oportet adornaveris, virtutis facilitatem videbis. Quid ergo, inquit, talisne sit ex eorum qui illam suscipiunt affectu? Non ex affectu animi solum, sed natura sua talis est. Etenim si semper illa esset laboriosa, et vitium omnino contra, jure quis eorum qui lapsi sunt diceret vitium esse facilius virtute: si vero initium habeant illa durum, hoc suave; finis autem aeternus illius sit suavis, hujus gravis, utrum, quaeso, ut facilius eligas? Cur ergo multi non eligunt id quod facilius est? Quia alii quidem non credunt; alii vero licet credentes, corruptum habent animum, et temporaneam voluptatem aeternae praetulerint. Est ergo hoc facile? Non facile, sed ex imbecille animo hoc provenit. Ac quemadmodum febriliter laborantes, non quia jucundius est brevi tempore deliciari, quam semper uri, ideo amant potum aquae frigidae, sed quia absurdam cupiditatem continere non possunt: sic et isti. Atqui si quis ad supplicium illos cum voluptate duceret, nequaquam ipsum eligerent. Vidistin' quomodo non facile sit vitium? Si vis autem, hoc iterum in ipsis rebus excutiamus. Quid enim, quaeso, dulcius, quid facilius est? Sed ne iterum res ex multorum cupiditate judicemus: neque enim ab aegrotantibus, sed a bene valentibus calculum ferre oportet. Neque enim si millenos mihi febricitantes ostendas, qui sanitati contraria quaerant, et malint postea supplicio affici, talem umquam admiserim optionem. Quid facilius, inquam, dic mihi, multas concupiscere pecunias, an hac cupiditate esse superiorem? Hoc certe postremum, ut mihi videtur: si autem ipse non credis, ad res ipsas sermonem ducamus. Et sit quispiam qui multas cupiat, alius vero qui nullas: quid ergo melius, dic mihi, quid honestius?

5. *Pecuniarum cupiditas quanta inducat mala.* — Sed hoc quidem mitatur: in confesso enim est, quod hic postremus sit illo honestior: neque de hac quaestio jam est, sed uter faciliorem et suaviorem ducat vitam. Avarus certe ne iis quidem quae habet fruitur: nam quod amat, non impendere voluerit, sed libentius seipsum considerit, et carnes projecerit, quam aurum: qui autem pecunias despicit, hoc interim lucratur, quod iis quae habet libere ac secure fruatur, seque illis praeferat. Quid ergo suavius est, libere frui bonis, aut sub dominis divitiis viventem, nihil suorum contingere audere? Perinde enim mihi videtur esse ac si viri quidam duas habentes uxores, et admodum ipsas amantes, non eodem modo ipsis utantur; sed alteri quidem uxorem contingere et cum illa versari, alteri vero ne prope quidem liceat accedere. Dicam et aliud, quo alterius voluptatem, alterius moerorem commonstrem. Avarus numquam sistet hanc cupiditatem, non modo quod nequeat omnium bona invadere, sed etiam quod quantacumque possederit, se nihil habere putet: qui vero pecunias despicit, superflua omnia existimabit, neque infinitis cupiditatibus animam cruciabit. Nihil enim est quod supplicii rationem ita habeat, ut concupiscentia usui et fructu privata, id quod maxime perversam exhibet mentem. Considera autem: qui pecunias cupit et multas possidet, ita affectus est, ac si nihil haberet. Hoccine morbo perplexius quid esse potest? Neque hoc solum grave est, sed etiam quod qui habet, ea ipsa quae tenet non habere videatur: etiamsi omnium bona acceperit, magis cruciatur; etiamsi centum talenta possideat, quod mille non habeat dolet; si mille habeat, quod decies mille non habeat mordetur; si decies mille acceperit, quod non decies plura obtinuerit angitur: majorque acquisitio fit illi paupertatis accessio: nam quanto plura acceperit, tanto plura desiderat. Ergo quanto plura acceperit, tanto magis pauper evadit: qui enim plura desiderat, magis pauper est. Cum igitur centum talenta habuerit, nondum tam mendicus est; nam mille desiderat; cum mille acceperit, tunc magis pauper evadit; non jam enim mille ut prius quaerit, sed decies millium sibi opus esse dicit. Quod si concupiscere et non consequi voluptatem esse dicas, voluptatis naturam mihi admodum ignorare videris. Quod enim hoc non voluptas, sed supplicium sit, rem ad aliud rursus adductus examinemus. Quando sitimus, non ideo delectamur bibentes quod sitim sedemus, et ideo voluptas est potus, quod a magno nos liberet cruciatu, a cupiditate bibendi nempe? hoc cuiusvis perspicuum est. Quod si in tali appetitu semper mansuri essemus, non meliori conditione essemus quam dives ille, qui Lazari non misertus est, quantum scilicet ad supplicii rationem: nam et illi hoc supplicium et punitio erat, quod cum stillam parvam cuperet, non assequutus sit. Id quod mihi avari perpetuo pati videntur, et illi similes esse qui rogabat ut stilla frueretur, neque assequutus est: imo magis avarorum, quam divitis illius, anima comburitur. Et pulchre dixit

σθαι και μαστιζεσθαι ἀθάνατα, ἢ ἐν πενία ζῆσαντα [122] δικαίᾳ βραχύν καιρὸν, διηνεκῶς τρυφᾶν ὕστερον; μήπω γὰρ τί λυσιτελέστερον ἐξετάσωμεν, ἀλλὰ τῆς τί εύκολώτερον.

Τί δὲ ἦδιον, ὄναρ ἰδεῖν χρηστὸν καὶ ἐν ἀληθείᾳ κολάζεσθαι, ἢ χαλεπὸν ὄναρ ἰδόντα ἐν ἀληθείᾳ τρυφᾶν; οὐκ εὐδὴλον ὅτι τοῦτο; Πῶς οὖν, εἰπέ μοι, τραχείαν καλεῖς τὴν ἀρετὴν; Τραχεία γὰρ ἐστὶ πρὸς τὴν ὀλιγωρίαν ἐξεταζομένη τὴν ἡμετέραν· ἐπεὶ ὅτι γε βρῆδια καὶ εύκολος, δοκῶσιν τί φησὶν ὁ Χριστός· Ὁ ζυγὸς μου χρηστός, καὶ τὸ φορτίον μου ελαφρόν. Εἰ δὲ οὐκ αἰσθάνῃ τῆς κουφότητος, ὅηλον ὅτι προθυμίαν ἐβρωμένην οὐκ ἔχεις. Ὅσπερ γὰρ ταύτης οὕσης καὶ τὰ βαρέα κούφα, οὕτως οὐκ οὕσης καὶ τὰ κούφα βαρέα. Τί γὰρ, εἰπέ μοι, τῆς τοῦ μάννα τραπέζης ἦδιον καὶ ἀπινώτερον; Ἄλλ' ἐδυσχεραίνον οἱ Ἰουδαῖοι τοιαύτης ἀπολαύοντες τρυφῆς. Τί λιμοῦ πικρότερον, καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἐπιμύθων ἢν ὑπέμεινε Παῦλος; Ἄλλ' ἐτικίρτα καὶ ἔχαιρε καὶ ἔλεγε· Νῦν χαίρω ἐν τοῖς παθήμασι μου. Τί οὖν τὸ αἴτιον; Ἡ τῆς γνώμης διαφορά. Ἄν τοίνυν ταύτην, ὅταν εἶναι χρῆ, κατασκευάσης, εἴπει τὴν εύκολίαν τῆς ἀρετῆς. Τί οὖν, ἀπὸ τῆς γνώμης τῶν μετιόντων τοιαύτη γίνεται, φησὶν; Οὐκ ἀπὸ τῆς γνώμης μόνον, ἀλλὰ καὶ φύσει τοιαύτη τίς ἐστὶ. Καὶ γὰρ εἰ μὲν διόλου ἐπίπονος ἦν ἔκειν, καὶ αὕτη διόλου τὸ ἐναντίον, εἰκότως ἂν τις τῶν ἀναπεπτωκότων εἶπε ταύτην εύκολώτεραν ἐκείνης· εἰ δὲ ἀρχὴν ἔχουσιν ἢ μὲν χαλεπήν, ἢ δὲ ἡδέϊαν, τὰ δὲ τέλη πάλιν ἀπεναντίας αὐταῖς, ἀπειρα δὲ τὰ τέλη, τῆς μὲν τὸ ἡδῦ, τῆς δὲ τὸ βαρῦ, ποίαν, εἰπέ μοι, εύκολώτερον ἐλέσθαι; Τί οὖν οὐκ αἰροῦνται πολλοὶ τὸ εύκολον; Ὅτι οἱ μὲν ἀπιστοῦσιν, οἱ δὲ καὶ πιστεύοντες, διεφθαρμένην τὴν γνώμην ἔχουσι, καὶ εἴλοντο· ἂν τὴν πρόσκαιρον ἡδονὴν ἀντὶ τῆς αἰωνίας. Οὐκ οὖν τοῦτο εύκολον; Οὐκ εύκολον, ἀλλ' ἀσθενοῦς ψυχῆς τοῦτο. Καὶ καθάπερ οὐ πυρέττοντες, οὐκ ἐπειθῆ ἦδιον τὸ πρὸς βραχὺ τρυφᾶν τοῦ διόλου καίεσθαι, διὰ τοῦτο ψυχροποσία ἐρῶσιν, ἀλλ' ἐπειθῆ κατασχεῖν οὐκ ἀνέχονται τῆς ἐπιθυμίας τῆς ἀτόπου· οὕτω καὶ οὗτοι· ὡς εἰ γε ἐπὶ τὴν κόλασιν τις αὐτοὺς ἔφερεν ὁμοῦ μετὰ τῆς ἡδονῆς, οὐκ ἂν ποτε ταύτην εἴλοντο. Εἶδες πῶς οὐκ εύκολον ἢ κακία; Εἰ δὲ βούλει, καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἐξετάσωμεν τὸ αὐτὸ τοῦτο πάλιν. Τί γὰρ ἦδιον, εἰπέ μοι, καὶ εύκολώτερον; Ἀλλὰ μὴ πάλιν ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας τῶν πολλῶν τὰ πράγματα κρίνωμεν· οὐδὲ γὰρ ἀπὸ τῶν νοσοῦντων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ὑγιαίνοντων ψηφίζεσθαι χρῆ. Οὐδὲ γὰρ, ἂν μυρίους μοι δεῖξῃς πυρέττοντας καὶ τὰ ἐναντία τῆ ὑγείᾳ ζητούστας, καὶ αἰρουμένους μετὰ ταῦτα κολάζεσθαι, ἀποδέξομαι τὴν ἀρεσιν ταύτην. Τί τοίνυν εύκολώτερον, εἰπέ μοι, ἐφίεσθαι πολλῶν χρημάτων, ἢ μείζονα εἶναι τῆς ἐπιθυμίας ταύτης; Ἔμοι μὲν γὰρ τοῦτο δοκεῖ· εἰ δὲ αὐτὸς ἀπιστεῖς, ἐπ' αὐτὰ τὰ πράγματα τὸν λόγον ἀγάγωμεν. [123] Καὶ ἔστω ὁ μὲν πολλῶν ἐφιέμενος, ὁ δὲ μηδενός· τί τοίνυν κρείττον, εἰπέ μοι, καὶ τί σεμνότερον;

ε'. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν παρεῖσθαι τοῦτο γὰρ ὠμολόγηται, ὅτι οὗτος ἐκείνου σεμνότερος· καὶ οὐδὲν περὶ τοῦτου ζητοῦμεν νῦν, ἀλλὰ τίς εύκολώτερον ζῆ βίον καὶ ἦδιον. Ὁ μὲν γὰρ φιλάργυρος οὐδὲ τῶν ὄντων ἀπολαύσεται· ὁ γὰρ φιλεῖ, οὐκ ἂν εἴκοιτο δαπανῆσαι, ἀλλ' ἡδέως ἑαυτὸν ἂν κατακόψει καὶ τὰ σάρκαζ πρῶοιτο, ἢ τὸ χρυσίον· ὁ δὲ καταφρονῶν χρημάτων

τοῦτο τῶς ἐκέρδανε, τὸ τῶν ὄντων ἀπολαύσειν ἀπλῶς καὶ μετὰ ἀδείας πολλῆς, καὶ ἑαυτὸν προτιθέναι ἐκείνων. Τί οὖν ἦδιον, μετὰ ἀδείας ἀπολαύειν τῶν ὄντων, ἢ ὑπὸ δεσποτῆ ζῶντα τῷ πλούτῳ, μηδενὸς τολμᾶν ἄπτεσθαι τῶν ἑαυτοῦ; Ὅμοιον γὰρ εἶναι μοι δοκεῖ, ὡς περ ἂν εἰ τινες ἄνδρες δύο γυναῖκας ἔχοντες, καὶ σφόδρα αὐτῶν ἐρῶντες, μὴ ὁμοίως αὐταῖς χρῶντο· ἀλλὰ τῷ μὲν ἐξῆ καὶ ἄπτεσθαι καὶ ὀμιλεῖν τῇ γυναίκι, ἐκείνῳ δὲ μηδὲ ἐγγὺς γενέσθαι. Εἶπω καὶ ἔτερον, τοῦ μὲν τὴν ἡδονὴν, τοῦ δὲ ἀθυμίαν ἐνδεικνύμενος. Ὁ φιλάργυρος οὐδέποτε στήσεται τῆς ἐπιθυμίας ταύτης, οὐ τῷ μὴ δύνασθαι τὰ πάντων λαθεῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ, ὅσα ἂν περιβάλληται, μηδὲν ἡγεῖσθαι ἔχειν· ὁ δὲ χρημάτων καταφρονῶν, περιττὰ πάντα ἡγήσεται, καὶ οὐ κολάζει τὴν ψυχὴν ἀπερᾶντοῖς ἐπιθυμίαις. Οὐδὲν γὰρ οὕτως εἰς κολάσεως λόγον ἐστὶν, ὡς ἐπιθυμία ἀπολαύσεως ἔσπερημένη, ἢ μάλιστα καὶ τὴν διεστραμμένην δείκνυσι γνώμην. Σκόπει δὲ ὁ ἐπιθυμῶν χρημάτων καὶ κτησάμενος πλείονα, ὡς οὐδὲν ἔχων δικάζεται ὁ τοιοῦτος· ἄρα τῆς νόσου ταύτης πολυπλοκώτερον τι γένοιτο· ἂν; Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ θεῖον, ἀλλ' ὅτι καὶ ἔχων, οὐκ ἔχειν δοκεῖ αὐτὸ ἂ κατέχει, καὶ ὡς οὐκ ἔχων κτέπεται· κἂν τὰ πάντων λάθῃ, μᾶλλον ἀνιάται· κἂν κτησῆται· ἑκατὸν τάλαντα, ὅτι μὴ χίλια ἔλαθεν, ἀλγεῖ· κἂν χίλια λάθῃ, ὅτι μὴ μύρια, δάκνεται· κἂν μύρια λάθῃ, ὅτι μὴ δεκάκις τοσαῦτα, κατακόπεται· καὶ ἡ πλείων κτήσις αὐτῷ προσθήκη γίνεται πενίας· οἷον γὰρ ἂν λάθῃ πλείονα, τοσοῦτον πλείονων ἐπιθυμεί, οὐκ οὖν ὅσα ἂν πλείονα λάθῃ, τοσοῦτον μᾶλλον γίνεται πένης· ὁ γὰρ πλείονων ἐπιθυμῶν, μᾶλλον πένης ἐστίν. Ὅταν μὲν οὖν ἑκατὸν ἔχη τάλαντα, οὐ σφόδρα πτωχεύει· χιλίων γὰρ ἐπιθυμεί· ὅταν χίλια λάθῃ, τότε μᾶλλον γίνεται πένης· οὐκέτι γὰρ χιλίων ὡς πρότερον, ἀλλὰ μυρίων αὐτὸν ἂν χρεῖα φησὶν εἶναι. Εἰ δὲ τὸ ἐπιθυμείν, καὶ μὴ ἐπιτυγχάνειν, ἡδονὴν εἶναι λέγεις, ἀγνοεῖ μοι σφόδρα δοκεῖς τῆς ἡδονῆς τὴν φύσιν. Ὅτι γὰρ οὐκ ἡδονὴ, ἀλλὰ κόλασις τὸ τοιοῦτον, ἐφ' ἔτερον αὐτὸ πάλιν ἀγαγόντες, ἐξετάσωμεν. Ὅταν διψῶμεν, οὐ διὰ τοῦτο ἡδόμεθα πίνοντες, ὅτι τὸ δίψος παύομεν, καὶ διὰ τοῦτο ἡδονὴ τὸ πίνειν, ὅτι μεγάλης ἡμᾶς ἀπαλλάττει βασάνου, τῆς ἐπιθυμίας λέγω τοῦ πίνειν; παντὶ που ὅηλον. [124] Εἰ δὲ μέλλομεν ἐν ἐπιθυμίᾳ εἶναι διατρίβειν τοιαύτην, οὐδὲν ἕλαττον ἔσομεν τοῦ πλοῦσι τοῦ ἐπὶ τοῦ Λαζάρου εἰς κολάσεως λόγον· εἶπε καὶ ἐκείνῳ κόλασις τοῦτο ἦν, τὸ ἐπιθυμοῦντα σφοδρῶς σταγόνων μικρᾶς, μὴ ἔχειν ἂ τὸν ταύτην παρέχοντα· ὅπερ καὶ οἱ φιλάργυροι πάσχειν μοι δοκοῦσι· διηνεκῶς, καὶ κατ' ἐκείνον εἶναι τὸν ἀξιούντα ταύτης ἀπολαύσαι, καὶ μὴ ἐπιτυγχάνοντα· μᾶλλον γὰρ αὐτῶν ἡ ψυχὴ τῆς ἐκείνου καίεται. Καὶ καλῶς τις εἶπεν ὑδερικὸς τιςιν εἶναι τοὺς φιλαργγῶνους. Καθάπερ γὰρ ἐκείνοι πολὺ φέροντες ὕδωρ ἐν τῷ σώματι μᾶλλον ἐκκαίονται· οὕτω καὶ οἱ φιλάργυροι πολλὰ περιφέροντες χρήματα πλείονων ἐπιθυμοῦσι. Τὸ δὲ αἴτιον, ὅτι οὐτε ἐκείνοι ἐν τοῖς προσήκουσι τόποις τὸ ὕδωρ ἔχουσιν, οὐδὲ οὗτοι ἐν τοῖς προσήκουσι λογισμοῖς τὴν ἐπιθυμίαν. Φεύγωμεν οὖν τὴν ξένην ταύτην καὶ κενὴν νόσον ε, φεύγωμεν τὴν βίζαν τῶν κακῶν, φεύγωμεν τὴν παρούσαν γένεσιν· γένεσιν γὰρ ἡ τούτων ἐπιθυμία. Ἀνάπτειν γοῦν τὴν ψυχὴν ἐκά-

^a Λάθη deerat in editis, sed habetur in Reg. ^b Laboratur μὴ ἐπιτυγχάνει... ^c Reg., καὶ κενὴν νόσον, quae igitur non spongienda.

στου, και τοῦ καταφρονούντος χρημάτων και τοῦ μη καταφρονούντος· και ὄφει ἔτι ὁ μὲν τοῖς μαινομένοις ἔοικεν, οὐδὲν οὔτε ἰδεῖν οὔτε ἀκοῦσαι· βουλόμενος· ὁ δὲ λιμὲν προσέοικε κυμάτων ἀπηλλαγμένω, και πάντων ἐστὶ φίλος, ὡς περ ἐκείνους ἐχθρός. Ἄν τε γὰρ λίθη τις, οὐκ ἐλύπησεν, ἄν τε δῶ πάλιν τις αὐτῶ, οὐκ ἐφύσησεν, ἀλλὰ τίς ἐστιν ἐλευθερία παρ' αὐτῷ πᾶσαν ἀδειαν ἔχουσα· και ὁ μὲν πάντας και κολακεύειν και ὑποκρίνεσθαι ἀναγκάζεται, οὗτος δὲ οὐδένα. Εἰ τοίνυν και πένης ἐστὶν ὁ φιλάργυρος και δειλός

και εἰρων και ὑποκριτής, και φόβων γέμει και τιμωρίας πολλῆς και κολάσεως, ὁ δὲ καταφρονῶν χρημάτων, τῶν ἐναντίων ἀπολαύει πάντων, οὐκ εὐθὺλον ὅτι ἡδίων ἢ ἀρετή; Και τοῖς λοιποῖς δὲ ἂν ἐπεξήλομεν κακοῖς, δι' ὧν δείκνυται ὅτι οὐδὲν ἐστι κακὸν ἡδονῆν ἔχον, εἰ μὴ πολλά ἡμῖν ἐμπροσθεν εἰρητο. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, ἐλώμεθα τὴν ἀρετὴν, ἵνα και τῆς ἐνταῦθα ἡδονῆς ἀπολαύσωμεν, και τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἐπιτύχωμεν, χάριτι και φιλανθρωπίᾳ, και τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ ΙΕ'.

Ὅλωσ ἀκούεται ἐν ὑμῖν πορνεία, και τοιούτη πορνεία, ἥτις οὐδὲ ἐν τοῖς ἔθνεσιν ὀνομάζεται, ὡστε γυναῖκα τινὰ τοῦ πατρὸς ἔχειν. Και ὑμεῖς πεφυσιωμένοι ἐστέ, και οὐχι μᾶλλον ἐπενθήσατε, ἵνα ἐξυρθῇ ἐκ μέσου ὑμῶν ὁ τὸ ἔργον τοῦτο ποιήσας.

α'. Ὅτε μὲν περὶ τοῦ διεσπάσθαι αὐτοὺς διελέγετο, οὐκ εὐθέως καταφορικῶς ἐχρήσατο τῷ λόγῳ, ἀλλὰ προσηνέστερον πρότερον, και ὕστερον εἰς κατηγορίαν ἐτελεύτησεν, οὕτως εἰπών· *Ἐθελώθη γὰρ μοι περὶ ὑμῶν, ἀδελφοί μου, ὑπὸ τῶν Χλόης, ὅτι ἔριδες ἐν ὑμῖν εἰσιν.* [125] Ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλ' εὐθέως πληκτικῶς, και κοινοῖ ὡς οἶόν τε τὸ θνείδος τοῦ ἐγκλήματος. Οὐ γὰρ εἶπε, Διὰ τί ὁ δεῖνα ἐπόρνευσεν; ἀλλ', *Ὅλωσ ἀκούεται ἐν ὑμῖν πορνεία*· ἵνα μὴ ὡς ἄλλοτριοὶ πάντη τῆς κατηγορίας ὄντες ῥαθυμῶσιν, ἀλλ' ὡς τοῦ κοινοῦ πληγέντος^α, και τῆς Ἐκκλησίας διαβληθείσης, οὕτω γένωνται ἐναγώνιοι. Οὐδέ τις γὰρ ἐρεῖ, φησὶν, ὅτι Ὁ δεῖνα ἐπόρνευσεν, ἀλλ', ὅτι Ἐν τῇ Κορινθίῳ Ἐκκλησίᾳ γέγονε τὸ ἀμάρτημα. Και οὐκ εἶπε, Τολμάται πορνεία, ἀλλὰ, *Ἀκούεται, ἥτις οὐδὲ ἐν τοῖς ἔθνεσιν ὀνομάζεται.* Και γὰρ ἀεὶ ἀπὸ τῶν ἐθνικῶν ἐνειδίξει τοῖς πιστοῖς· και Θεσσαλονικεῦσι γράφων ἔλεγεν· *Ἐκαστος τὸ ἑαυτοῦ σκεῦος κτάσθω ἐν ἀγιασμῷ, μὴ ἐν πίθει ἐπιθυμίᾳ, καθὼς και τὰ λοιπὰ ἔθνη*· και Κολασσαεῦσι και Ἐφεσίοις· *Μηκέτι ὑμᾶς περιπατεῖν, καθὼς και τὰ λοιπὰ ἔθνη περιπατεῖ.* Εἰ δὲ τὰ τὰ αὐτὰ αὐτοὺς ἀμαρτάνειν ἀσύγνωστον, τὸ και ὑπερβαίνειν τοὺς ἐθνικοὺς, ποῦ θήσομεν, εἰπέ μοι; Παρὰ γὰρ ἐκείνοις, φησὶν, οὐ μόνον οὐ τολμάται τι τοιοῦτον, ἀλλ' οὐδὲ ὀνομάζεται. Εἶδες ποῦ τὸ ἐγκλημα ἐπήρην; Ὅταν γὰρ τοιοῦτος φαίνωνται εὐρίσκοντες ἀσελγείας τρόπους, οὐς οὐ μόνον οὐ τολμῶσιν, ἀλλ' οὐδὲ ἴσασιν οἱ ἀπιστοί, ἄφατος τῆς ἀμαρτίας ἢ ὑπερβολή. Και τὸ Ἐν ὑμῖν δὲ, ἐμφατικῶς εἴρηται, τούτῃ ἐστὶν, Ἐν ὑμῖν τοῖς πιστοῖς, τοῖς τοσοῦτων ἀπολελαυκός· μυστηρίων, τοῖς ἀπορρήτων κεκοινωνηκόσι, τοῖς ἐπὶ τῶν οὐρανῶν κληθεῖσιν. Ὅρα πόσης βαρυθυμίας ὁ λόγος γέμει; πόσου θυμοῦ κατὰ πάντων; Εἰ γὰρ μὴ πολλῆς ὀργῆς ἐπέπληστο, μηδὲ πρὸς πάντας ἀπετείνετο, οὕτως ἂν εἶπεν· Ἐπειδὴ ἤκουσα ὅτι ὁ δεῖνα ἐπόρνευσε, κολάσατε αὐτόν· νῦν δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ πρὸς πάντας ἀποδύεται. Και γὰρ εἰ μὲν προλα-

βόντες ἔγραψαν, ἐκεῖνα ἂν εἶπεν· ἐπειδὴ δὲ οὐ μόνον οὐκ ἔγραψαν, ἀλλὰ και συνεσκίασαν τὸ σφάλμα, τούτου χάριν σφοδρότερον κέχρηται τῷ λόγῳ. Ὅστε *γυναῖκα τινὰ τοῦ πατρὸς ἔχειν.* Διὰ τί μὴ εἶπεν, Ὅστε πορνεύειν εἰς γυναῖκα; Τὸ σφόδρα αἰσχρὸν παρητήσατο. Διὸ σεμνότερως αὐτὸ παρέδραμεν, ὡς ἐν τοῖς ἐμπροσθεν δεδηλωμένον, κὰν τούτῳ αὖθις τὸ ἐγκλημα πάλιν, και δεικνύς ὅτι τοιαῦτα τολμάται παρ' αὐτοῖς, ἀ οὐδὲ εἰπεῖν σαφῶς ἀνεκτόν τῷ Παύλῳ. Διὰ τοῦτο και προῖων τῷ αὐτῷ κέχρηται τρόπῳ λέγων· *Τὸν οὕτω τοῦτο κατεργασάμενον*· και πάλιν αἰσχύνεται και ἐρυθριᾷ σαφῶς εἰπεῖν, ὅπερ και ἡμῖν ἔθος ἐπὶ τῶν σφόδρα αἰσχρῶν ποιεῖν. Και οὐκ εἶπε, Μητρυῖαν, ἀλλὰ, *Γυναῖκα πατρὸς*, ὡστε πολλῷ χαλεπώτερον πληῆξαι. Και γὰρ ὅταν τὰ ὀνόματα ἀρκῆ πρὸς κατηγορίαν, δι' αὐτῶν πρόβεισιν, οὐδὲν προστιθεῖς. Και μὴ μοι εἴπης, φησὶν, ὅτι εἷς ἐστὶν ὁ πορνευκῶς κοινὸν πάντων τὸ ἐγκλημα γέγονε. Διὸ και ἐπήγαγε· *Και ὑμεῖς πεφυσιωμένοι ἐστέ.* Οὐκ εἶπε, τῷ ἀμαρτήματι (τούτο γὰρ ἀλογία ἐστὶ), ἀλλ' ἐπὶ τῇ διδασκαλίᾳ τῇ παρ' ἐκείνου. [126] Αὐτὸς δὲ οὐ τοῦτο τέθεικεν, ἀλλ' ἀφήκεν αὐτὸ μέσον, ἵνα πληῆξῃ μειζρόνως. Και σκόπει τὴν σύνεσιν Παύλου. Πρότερον καθελὼν τὴν σοφίαν τὴν ἐξωθεν, και δείξας οὐδὲν οὔσαν καθ' ἑαυτὴν, κὰν μὴ ἀμάρτημα ἢ προσκείμενον, τότε λοιπὸν και περὶ τοῦ ἀμαρτήματος διαλέγεται. Εἰ μὲν γὰρ πρὸς σύγκρισιν τοῦ πεπορνευκότος, σοφοῦ τινος ἴσως ὄντος, μέγα εἶναι τὸ χάρισμα τὸ πνευματικὸν ἐφησεν, οὐδὲν ἂν μέγα ἐποίηι· τὸ δὲ και χωρίς ἀμαρτίας καθελείν, και μηδὲν οὔσαν ἀποφῆναι τὴν σοφίαν τὴν ἐξωθεν, τοῦτο ἦν δείξαι σφόδρα ἐτελεῖ αὐτὴν οὔσαν. Διὸ πρότερον οὕτω τὴν σύγκρισιν ποιησάμενος, τότε και τοῦ σφάλματος αὐτοῦ μὲμνηται. Κάκεινῳ μὲν οὐκ ἀξιοὶ διαλέγεσθαι (κὰν τούτῳ δείκνυσι τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἀτιμίας)· τούτοις δὲ φησιν, ὅτι Ἐδει πνευθεῖν ὑμᾶς και θρηγεῖν και ἐγκαλύπτεσθαι· νῦν δὲ τούναντίον ποιεῖτε· διὸ και ἐπήγαγε· *Και ὑμεῖς πεφυσιωμένοι ἐστέ, και οὐχι μᾶλλον ἐπενθήσατε.* Και τί γέγονεν ἵνα πενήθσωμεν, φησὶν; Ὅτι εἰς τὸ κοινὸν ἢ διαβολὴ τῆς Ἐκκλησίας προεχώρησε. Και ἵνα τί κατορθώσωμεν πενήσαντες; Ἴσο ἐξαρθῇ ἐξ ὑμῶν ὁ τοιοῦτος. Και οὐδὲ ἐνταῦθα τιθῆναι αὐτοῦ τὸ δνομα, μᾶλλον δὲ οὐδαμοῦ, ὅπερ ἐπὶ τῶν σφόδρα ἀτόπων ποιεῖν εἰώθαμεν. Και οὐκ εἶπεν, Οὐχι μᾶλλον ἐξεβάλετε, ἀλλ', ὡς ἐπὶ νόσου τινος και

^α Reg., βληθίνος.

quispiam avaros esse hydropicos. Quemadmodum enim illi multam in corpore gestantes aquam, magis exuruntur: sic et avari multas circumferentes pecunias, plures concupiscunt. Causa autem hæc est: neque illi in congruentibus locis aquas habent, neque isti in congruentibus cogitationibus concupiscentiam. Fugiamus ergo hunc alienum et inanem morbum, fugiamus radicem malorum, fugiamus præsentem gehennam; gehenna enim est eorum cupiditas. Explica ergo cujusque animam, et ejus qui pecunias despicit, et ejus qui non despicit; et videbis hunc quidem furentibus esse similem, qui nihil vel videre vel audire velit; hunc vero portui a fluctibus libero: hic omnium est amicus, ut ille hostis. Nam etsi quis accipit, non

illum afficit molestia; si quis rursus ipsi dederit, non inflavit; sed est quædam apud illum libertas omnem habens securitatem: et hic quidem omnibus adulari cum dissimulatione cogitur, ille autem nemini. Si ergo et pauper est avarus et timidus, simulator et hypocrita, ac terroribus plenus, cruciatu atque supplicio; qui vero pecunias despicit, contrariis fruitur omnibus: annon palam est virtutem esse suaviorem? Ac reliqua etiam insectaremur mala, quæ ostenditur, nihil quod malum sit habere voluptatem, nisi jam multa a nobis superius dicta fuissent. Hæc ergo cum sciamus, eligamus virtutem, ut et hic voluptate fruamur, et futura consequamur bona, gratia et benignitate, etc.

HOMILIA XV.

CAP. 5. v. 1. *Omnino auditur inter vos fornicatio, et talis fornicatio, quæ non inter gentes nominatur, ut uxorem patris sui aliquis habeat.* 2. *Et vos inflati estis, et non magis luxistis, ut tollatur de medio vestrum qui hoc opus fecit.*

1. Quando disserbat de illorum dissensione, non statim vehementi usus est sermone, sed mansuetius primo oravit, demumque in accusationem desiit his verbis: *Significatum enim est mihi de vobis, fratres mei, ab iis qui sunt Chloes, quod contentiones sint in vobis* (1. Cor. 1. 11). Hic autem non sic, sed statim pungit; et quantum fieri potest, criminis exprobrationem communem reddit. Neque enim dixit: Cur ille fornicatus est? sed, *Omnino auditur in vobis fornicatio: ut ne quasi alieni omnino a criminatione negligenter agerent, sed in communi percussi, et Ecclesia in crimen vocata, sic solliciti redderentur. Nemo enim dicet, inquit, ille fornicatus est; sed in Corinthiorum Ecclesia factum est peccatum. Nec dixit, Perpetratur fornicatio; sed Auditur, quæ ne quidem inter gentes nominatur. Scilicet enim ex gentibus probra ingerit fidelibus; et Thessalonicensibus scribens dicebat: Unusquisque vas suum possideat in sanctificatione, non in passione desiderii, sicut et cæteræ gentes* (1. Thess. 4. 4. 5); Colossensibus autem et Ephesiis: *Ne ultra ambuletis sicut reliquæ gentes ambulant* (Ephes. 4. 17). Si autem eadem ipsa quæ gentes peccare ignosci nequit, gentiles ipsos ea in re superare, quoniam, quæso, in loco ponemus? Apud illos enim, inquit, non modo nihil perpetratur hujusmodi, sed ne nominatur quidem. Vidistin' quousque crimen extulerit? Cum enim tales cernuntur invenisse luxuriæ modos, quos infideles non modo perpetrare non audent, sed ne norunt quidem, ineffabilis est peccati magnitudo. Illud autem, *Inter vos*, per emphasin dictum est; hoc est, inter vos fideles, qui tanta percepistis mysteria, qui arcanorum participes fuistis, qui ad cælum vocati estis. Viden' quanta indignatione plenus sit sermo, quanta ira contra omnes. Nam si non ira multa incensus fuisset, neque adversus omnes illa extenderetur, sic utique dixisset: Quia audivi quod ille talis fornicatus sit, castigat illum. Nunc vero non

sic, sed etiam adversus omnes armatur. Etenim si priores illi scripsissent, illa dixisset: quia vero non solum non scripserunt, sed etiam scelus illud texerunt et obumbrarunt, ideo vehementiori utitur sermone. *Ut uxorem patris sui aliquis habeat.* Quare non dixit, Ut fornicetur cum muliere? Id quod admodum turpe erat respuit: quare honestius hoc prætercurrit, ut quod in superioribus esset declaratum; in hoc etiam rursus augens crimen, ostendensque apud illos talia perpetrari, quæ ne clare dicere quidem Paulo liceat. Ideo in sequentibus eodem utitur loquendi modo dicens, *Eum qui hoc ita fecit*: et rursus erubescit et pudet eum aperte dicere, uti solemus in rebus admodum turpibus. Nec dixit, Novercam, sed *Uxorem patris*, ut gravius feriret. Etenim cum nomina sufficiunt ad accusandum, per ea procedit, nihilque addit. Nec mihi dicas, inquit, unum esse fornicatorem; commune omnibus factum est crimen. Ideo etiam subjunxit: *Et vos inflati estis.* Non dixit propter peccatum: hoc enim irrationabile esset, sed propter illius doctrinam. Ipse autem hoc non posuit, sed medium reliquit, ut magis feriret. Et considera Pauli prudentiam. Cum primo externam sapientiam dejecisset, ostendissetque illam per se nihil esse, etiamsi peccatum non sit adjectum; tunc demum etiam de peccato loquitur. Nam si ad comparisonem fornicatoris, qui fortasse sapiens quispiam erat, magnum esse spirituale donum dixisset, nihil magnum fecisset; sed etiam absque peccato dejicere et nihil esse demonstrare sapientiam externam, hoc erat ostendere illam admodum esse vilem. Ideo cum sic prius comparisonem fecisset, tunc etiam peccati meminit: et cum illo quidem disserere non dignatur, et in hoc summam ostendit infamiam; his autem dicit: Oportebat vos flere, lugere et præ pudore lamentari; nunc autem contrarium facitis: ideoque subjunxit: *Et vos inflati estis, et non magis luctum habuistis.* Et quid factum est, inquit, ut nos lugeamus? Quod in commune Ecclesiæ progressa sit criminatione. Et cur bene faciemus lugentes? *Ut tollatur ex vobis qui est talis.* Et neque hic nomen ejus ponit, neque uspiam, ut solemus facere in iis quæ valde ab-

aurda et indigna sunt. Nec dixit, Et non magis ejecistis; sed sicut in morbo aliquo et in peste, luctu opus est et intensa supplicatione, *Ut tollatur*, inquit; et precatione ad hoc utendum est, nihilque non agendum ut ille abscondatur. Neque accusat eos, quod hoc sibi non indicarint, sed quia non luxerunt, ut ille de medio tolleretur: ostendens id sine doctore præstandum fuisse ob delicti evidentiam. 3. *Nam ego quidem tanquam absens corpore, præsens autem spiritu.*

2. *Cum publico fornicatore quomodo agat Paulus.* — Vide animum: ne sint quidem exspectare adventum suum, ut ipse ligetur, sed tanquam pestem aliquam expulsurus, priusquam diffundatur in reliquum corpus, illam detinere properat: ideoque adjicit: *Jam judicavi ut præsens.* Hæc autem dicebat, non modo urgens illos ad sententiam ferendum, et neque sinens ut aliud consilii capiant; sed etiam terrens, ut qui sciret illa quæ ibi essent futura. Illud enim est adesse spiritu; ut Elizabeth Giezi præsens et dicebat: *Nonne cor meum erat tecum* (4. Reg. 5. 26)? Papæ, quanta est virtus charismatis, cum omnes simul congregatos præstet, et ea quæ procul sunt nota faciat! *Jam judicavi ut præsens.* Non sinit eos aliud quidquam cogitare: Nam sententiam tuli ut præsens: ne mihi moras et procrastinationes dicas; nihil enim aliud fieri oportet. Deinde ne magna videretur esse auctoritas, neque arrogantius dictum esse censeretur, vide quomodo et ipsos iudicii socios faciat. Nam cum dixisset *Judicavi*, intulit: *Eum qui sic operatus est, 4. in nomine Domini nostri Jesu Christi, congregatis vobis et meo spiritu, cum virtute Domini nostri Jesu Christi* 5. *tradere hujusmodi hominem satanæ.* Et quid est, *In nomine Domini nostri Jesu Christi?* Secundum Deum, non humano detenti præjudicio. Quidam autem sic legunt: *Eum qui sic operatus est in nomine Domini nostri Jesu Christi*: et puncto hic apposito seu virgula, his verbis pergunt, *Congregatis vobis et meo spiritu tradere hujusmodi hominem satanæ.* Et dicunt hujus lectionis hunc esse sensum: Eum qui hoc operatus est in nomine Christi, tradit satanæ; id est, eum qui nomen Christi contumelia affecit, qui postquam fidelis factus est, et cognomen accepit ab illo nomine, talia est ausus, hunc tradite satanæ. Mihi autem prior lectio verior esse videtur. Quænam illa est? *In nomine Domini congregatis vobis*; hoc est, Eius nomine vos congregante, pro quo convenitis. *Et spiritu meo.* Rursus seipsum cum illis constituit, ut cum judicaverint quasi ipso præsen- te, sic illum abscondant, et nemo ausit ipsum venia dignum habere, scilicet fore ut Paulus sciat ea quæ facta fuerint. Deinde ut rem exhibeat terribiliorem, ait: *Cum virtute Domini nostri Jesu Christi.* Id est, vel quod Christus possit eam vobis gratiam dare, ut possitis eum diabolo tradere; vel quod ipse vobiscum laturus sit sententiam. Non dixit autem, ipsum dedere satanæ; sed *Tradere*, ipsi aperiens poenitentiae fores, et ipsi tanquam pædagogo talem hominem tradens. Et rursus, *talem*, nec usquam vult illum suo nomine vocare. *In interitum carnis.* Sicut et in beato Job factum est, sed

non eadem de causa. Nam illic pro splendidioribus coronis, hic pro peccatorum remissione; ut flagellet eam malo ulcere aut alio morbo. Atqui alibi ait: *A Domino judicamur hæc patientes.* At hic magis illum punire volens, satanæ tradit. Et hoc certe Deo placitum fuit, ut castigaretur ejus caro. Quia enim ex crapula et deliciis carnalibus concupiscentiæ nascuntur, carnem castigat. *Ut Spiritus salvus sit in die Domini Jesu.* Id est, anima: non quod illa sola salva sit, sed quasi id in confesso sit, quod illa salva, sine ulla contradictione corpus salutis particeps erit. Nam mortale factum est propter ipsam quæ peccaverat; et si illa justitiam exercuerit, rursus et corpus ipsum magna fruetur gloria. Quidam vero spiritum dicunt esse charisma seu donum, quod nobis peccantibus extinguitur. Ne igitur hoc fiat, inquit, puniatur, ut sic melior factus, attrahat gratiam, et inventiatur salvum ipsam exhibens in illo die. Itaque magis est curam gerentis ac medentis, quam secantis vel temere et inconsiderate punientis. Majoris quippe lucrum est pœna: nam illa temporanea est, lucrum autem perpetuum. Nec simpliciter dixit, *Ut spiritus salvus sit*; sed, *In illo die.* Probe illis et opportune diem illum commemorat, ut et ipsi promptiore animo ad medicinam accederent, et ille melius susciperet, non ut iræ verba, sed ut patris curam gerentis providentiam. Ideo enim, *In interitum carnis*, dixit; jam diabolo leges ponens, nec sinens ipsum ulterius progredi: ut de Jobo dicebat Dominus, *Cæterum animam ejus ne tangas* (Job 2. 6).

3. Deinde cum sententiam absolvisset et eam paucis dixisset nec inmoratus esset, rursus increpationem inducit, illos alloquens: 6. *Non bona est gloria vestra*; ostendens illos ad istud usque tempus non sivisse eum poenitere, de illo gloriantes. Deinde declarat se non illi modo parcentem hoc facere, sed et ipsis: ideoque subjungit: *Nescitis quod modicum fermentum totam massam corrumpit?* Licet enim illius sit peccatum, inquit, sed neglectum potest et reliquum Ecclesiæ corpus corrumpere. Cum enim is qui prior peccavit non dedit poenas, cito et alii eadem perperabunt. Hæc autem dicit, ostendens pro tota Ecclesia, non pro uno sibi certamen et periculum adesse: quare fermenti similitudine opus habuit. Sicut enim fermentum, inquit, cum modicum sit, totam massam in se transmutat; ita et hic, si impunitus maneat et multum sit peccatum, cæteros corrumpet. 7. *Expurgate vetus fermentum.* Id est, hunc improbum; imo potius non de hoc tantum loquitur, sed et alios subindicat. Non enim fornicatio tantum vetus fermentum est, sed et omnis nequitia. Nec dixit, *Purgate*, sed *Expurgate*; cum accurate purgate, ut nec residuum nec umbra talis rei maneat. Cum dicit ergo, *Expurgate*, ostendit adhuc nequitiam apud illos esse; cum autem dicit, *Ut sitis nova conspersio, sicut estis azymi*; declarat et indicat, non ita multis vitium dominari. Si veru dicat, *Sicut estis azymi*; non ita loquitur quasi omnes puri essent, sed ut decet vos esse. *Et enim pascha nostrum pro nobis immolatus est Christus.*

λοιοῦ, πένθους, χρείας καὶ ἰκετηρίας ἐπιτεταμένους, ἴνα ἐξαρθῇ, φησί· καὶ εὐχῆ χρῆσασθαι δεῖ εἰς τοῦτο, καὶ πάντα ἐργάσασθαι ὥστε αὐτὸν ἀποκτηθῆναι. Καὶ οὐκ ἐγκαλεῖ, ὅτι οὐκ ἐδήλωσαν αὐτῷ, ἀλλ' ἐτι οὐκ ἐπέβησαν ὥστε ἐξαρθῆναι, δεικνύς ὅτι καὶ χωρὶς τοῦ διδασκάλου τοῦτο γενέσθαι ἔδει διὰ τὴν περιφάνειαν τοῦ πλημμελήματος. Ἐγὼ μὲν γὰρ ὡς ἀπὸ τῶ σώματι, παρῶν δὲ τῶ πνεύματι.

β'. Ὁρα θυμὸν· οὐδὲ ἀναμείναι αὐτοῦ τὴν παρουσίαν ἀφίησιν, οὐδὲ ἐκδέξασθαι αὐτὸν καὶ τότε δῆσαι, ἀλλ' ὥσπερ τινὰ λοιμὸν μέλλων ἀπελευθύνειν, πρὶν ἢ διαδοθῆναι εἰς τὸ λοιπὸν σῶμα, ἐπιείγεται κατασχεῖν. Διὸ καὶ ἐπάγει λέγων· Ἦδη κέκρικα ὡς παρῶν. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, οὐ μόνον καταπειγῶν αὐτοὺς εἰς τὴν ἀπόφασιν, καὶ οὐκ ἀφίεις ἄλλο τι βουλεύσασθαι, ἀλλὰ καὶ φοβῶν, ὡς εἰδὼς τὰ ἐκεῖ γενησόμενα καὶ κριθήσόμενα*. Τοῦτο γάρ ἐστι παρῆναι τῷ πνεύματι, ὥσπερ ὁ Ἐλισαῖος παρῆν τῷ Γιεζῆ, καὶ ἔλεγεν· Οὐχὶ ἡ καρδία μου ἦν μετὰ σοῦ; Βαβα! πόση τοῦ χαρίσματος ἡ δύναμις, ὅταν πάντας ὁμοῦ καὶ κατ' αὐτὸ εἶναι ποιῆ, καὶ τὰ πόρρωθεν εἰδέναι παρασκευάζῃ! Ἦδη κέκρικα ὡς παρῶν. Οὐκ ἀφίησιν αὐτοὺς ἕτερόν τι ἐνοήσαι· Καὶ γὰρ ἐξηνεγκα τὴν ἀπόφασιν ὡς παρῶν· μή μοι ἀναβολὰς καὶ μελλήσεις λέγε· οὐδὲν γὰρ ἕτερον δεῖ γενέσθαι. Εἶτα ἴνα μὴ δόξῃ πολλὴ εἶναι ἡ αὐθεντία, μηδὲ αὐθαδέστερος γένηται ὁ λόγος, ὅρα πῶς καὶ αὐτοὺς κοινωνοὺς ποιεῖ τοῦ κρίματος. Εἰπὼν γάρ, Κέκρικα, ἐπήγαγε. Τὸν οὕτω τοῦτο καταργησόμενον. Ἐν τῷ ὄνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, [127] συναχθέντων ὑμῶν καὶ τοῦ ἐμοῦ πνεύματος, σὺν τῇ δυνάμει τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ παραδοῦναι τὸν τοιοῦτον τῷ σατανᾷ. Καὶ τί ἐστίν, Ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ; Ἄντι τοῦ, Κατὰ θεὸν, μὴ ἀνθρωπίνῃ κατεχομένους προλήψει. Τινὲς δὲ οὕτως ἀναγνώσκουσι· Τὸν οὕτω τοῦτο καταργησόμενον ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ ὑποστίζαντες ἐνταῦθα, ἡ μέση θέντες, οὕτως ἐπάγουσι τὸ ἐξῆς λέγοντες· Συναχθέντων ὑμῶν καὶ τοῦ ἐμοῦ πνεύματος παραδοῦναι τὸν τοιοῦτον τῷ σατανᾷ. Καὶ φασὶ τὴν ἔννοιαν ταύτην εἶναι τῆς τοιαύτης ἀναγνώσεως· Τὸν τοῦτο καταργησόμενον, φησὶν, ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ παράδοτε τῷ σατανᾷ· τουτέστι, τὸν εἰς τὸ νομα τοῦ Χριστοῦ ἐνυθρίσαντα, τὸν μετὰ τὸ γενέσθαι πιστὸν καὶ ἐπώνυμον ἐκείνης τῆς προσηγορίας τοιαῦτα τολμήσαντα, τοῦτον παράδοτε τῷ σατανᾷ. Ἐμοὶ δὲ ἡ προτέρα ἀληθετέρα ἐκδοσις εἶναι δοκεῖ. Ποία δὲ αὕτη; Ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου συναχθέντων ὑμῶν· τουτέστιν, Αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος ὑμᾶς συναγόντος, ὑπὲρ οὗ συνέρχεσθε. Καὶ τοῦ ἐμοῦ πνεύματος. Πάλιν ἐπέστησεν αὐτοῖς ἑαυτὸν, ἵν' ὅταν δικαίωσιν, ὡς αὐτοῦ παρόντος, οὕτως αὐτὸν ἀποπέμψωσι, καὶ μηδεὶς τολμῆσιν συγγνώμης αὐτὸν ἀξιώσασιν, εἰδὼς ὅτι Παῦλος εἰσεται τὰ γενόμενα. Εἶτα φοβερώτερον αὐτὸ ποίω, φησί· Σὺν τῇ δυνάμει τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τουτέστιν, ἡ ὅτι ὁ Χριστὸς δύναται τοιαύτην ὑμῖν χάριν δοῦναι, ὡς δύνασθαι τῷ διαβόλῳ παραδίδόναι· ἢ ὅτι καὶ αὐτὸς μεθ' ὑμῶν κατ' αὐτοῦ φέρει τὴν ψήφον. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐνδοῦναι τὸν τοιοῦτον τῷ σατανᾷ, ἀλλὰ, Παραδοῦναι, ἀνοίγων αὐτῷ τὴν μετανοίας τὰς θύρας, καὶ ὥσπερ παιδισχυγῆ τὸν τοιοῦτον παραδιδούς. Καὶ

πάλιν. Τὸν τοιοῦτον, καὶ οὐδαμοῦ ἀνέχεται τῆς προσηγορίας αὐτοῦ μνημονεύσαι. Εἰς δὲ ἄλλο τῆς σαρκός. Ὅσπερ ἐπὶ τοῦ μακαρίου Ἰωβ γέγονεν, ἀλλ' οὐκ ὑπὲρ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ὑπὲρ στεφάνων λαμπροτέρων, ἐνταῦθα δὲ ὑπὲρ ἀμαρτημάτων λύσεως, ἴνα μαστίξῃ αὐτὸν ἔλακε πονηρῶ ἢ νόσῳ ἑτέρῃ. Καὶ μὴν ἀλλαχοῦ φησιν, ὅτι Ἰπὸ τοῦ Κυρίου κρινόμεθα, ταῦτα πάσχοντες. Ἄλλ' ἐνταῦθα μᾶλλον καθάψασθαι θέλων, τῷ σατανᾷ παραδίδωσι. Καὶ τοῦτο δὲ θεῖον δοκοῦν ἐγένετο, ὥστε κολάζεσθαι αὐτοῦ τὴν σάρκα. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπὸ τῆς ἀδυναμίας καὶ τῆς τρυφῆς τῆς κατὰ τὴν σάρκα ἐπιθυμίας τίκονται, ταύτην κολάζει. Ἰνα τὸ πνεῦμα σωθῇ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. Τουτέστιν, ἡ ψυχὴ· οὐκ ὡς ταύτης σωζομένης μόνης, ἀλλ' ὡς ὁμολογουμένου τούτου, ὅτι σωζομένης ἐκείνης, ἀναντιρρήτως καὶ τὸ σῶμα κοινωνήσει τῆς σωτηρίας. Καὶ γὰρ θνητὸν δι' αὐτὴν ἐγένετο ἄμαρτοῦσιν· κἂν αὐτὴ δικαιοπραγήσῃ, πᾶν πολλῆς καὶ αὐτὸ ἀπολαύσεται δόξης. Τινὲς δὲ τὸ πνεῦμα τὸ χάρισμά φασιν, ὅπερ σβέννυται ἀμαρτανόντων ἡμῶν. Ἰν' οὖν τοῦτο μὴ γένηται, φησὶ, τιμωρεῖσθω, ἵνα ταύτη βελτίων γενόμενος, ἐπισπάσῃται τὴν χάριν, καὶ εὐρεθῇ σῶαν αὐτὴν ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ παρεχόμενος. Ὅστε κηδομένου μᾶλλον ἐστὶ καὶ ἱατρούστος, οὐχὶ κίπτοτος ἀπλῶς, οὐδὲ κολάζοντος εἰκῆ καὶ μάτην. Μείζον γὰρ τὸ κέρδος τῆς τιμωρίας· ἡ μὲν γὰρ πρόσκαιρος, τὸ δὲ διηνεκές. Καὶ οὐχ [128] ἀπλῶς εἶπεν, Ἰνα τὸ πνεῦμα σωθῇ, ἀλλ', Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ. Καλῶς αὐτοὺς καὶ εὐκαιρῶς τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἀναμεινῆσκει, ἵνα καὶ αὐτοὶ προθυμότερον ἔλθωσιν ἐπὶ τὴν ἱατροίαν, κἀκεῖνος καταδέξεται μᾶλλον, οὐκ ὡς ὀργῆς ῥήματα ὄντα, ἀλλ' ὡς πατρὸς κηδεμονικοῦ πρόνοιαν. Διὰ γὰρ τοῦτο, Καὶ εἰς δὲ ἄλλο τῆς σαρκός, εἶπεν· ἦδη τῷ διαβόλῳ νόμους τίθει, καὶ οὐκ ἀφείς αὐτὸν περαιτέρω προβῆναι· ὥσπερ ἐπὶ τοῦ Ἰωβ ἔλεγεν ὁ θεός· Πλὴν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ μὴ ἀψῆ.

γ'. Εἶτα ἀπαρτίσας τὴν ἀπόφασιν, καὶ ἐν βραχεῖ αὐτὴν εἰπὼν καὶ οὐκ ἐνδιατριψας, ἐπάγει πάλιν ἐπιτίμησιν, πρὸς ἐκείνους ἀποτείνόμενος· Οὐ καλὸν τὸ καύχημα ὑμῶν· δεικνύς ὅτι ἐκεῖνοι μέχρι τοῦ παρόντος οὐκ εἴσασιν αὐτὸν μετανοήσαι, καυῶμενοι ἐπ' αὐτῷ. Εἶτα δηλοῖ ὅτι οὐκ ἐκεῖνον φειδόμενος μόνον τοῦτο ποιεῖ, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τούτων· διὰ καὶ ἐπάγει· Οὐκ οἴδατε ὅτι μικρὰ ζύμη δλον τὸ φύραμα ζυμοί; Εἰ γὰρ καὶ ἐκεῖνος τὸ ἀμάρτημα, φησὶν, ἀλλ' ἀμελούμενον δύναται καὶ τὸ λοιπὸν τῆς Ἐκκλησίας σῶμα λυμῆνασθαι. Ὅταν γὰρ ὁ πρῶτος ἀμαρτῶν μὴ δῶ δίκην, ταχέως καὶ ἕτεροι ταῦτα πλημμελήσουσι. Ταῦτα δὲ λέγει, δεικνύς ὅτι ὑπὲρ ὅλης τῆς Ἐκκλησίας, οὐκ ὑπὲρ ἐνὸς αὐτοῖς ἐστὶν ὁ ἄγων καὶ ὁ κίνδυνος· διὸ καὶ τῆς εἰκόνας ἐδέθη τῆς ζύμης. Ὅσπερ γὰρ ἐκείνη, φησὶ, καὶ βραχεῖα οὔσα, ὅλον πρὸς ἑαυτὴν μεταβάλλει τὸ φύραμα· οὕτω καὶ οὗτος, ἂν ἀφεθῇ ἀτιμώρητος καὶ ἀνεκδίκητος ἡ ἀμαρτία αὐτῆ γένηται, καὶ τοῖς λοιποῖς λυμανεῖται. Ἐκκυθάρατε τὴν παλαιὰν ζύμην. Τουτέστι, τὸν πονηρὸν τοῦτον· μᾶλλον δὲ οὐ περὶ τούτου μόνον φησὶν, ἀλλὰ καὶ ἄλλους· αἰνίττεται. Οὐ γὰρ πορνεία μόνον παλαιὰ ζύμη, ἀλλὰ καὶ πᾶσα κακία. Καὶ οὐκ εἶπε, Καθάρατε, ἀλλὰ, Ἐκκυθάρατε· μετὰ ἀκριβείας καθάρατε, ὥστε μηδὲ λείψανον μηδὲ σκιά· εἶναι τοιαύτην. Τῷ μὲν οὖν εἰπεῖν, Ἐκκυθάρατε, δείκνυσιν ἔτι πονηρίαν παρ' οὗτοῖς οὔσαν· τῷ δὲ εἰπεῖν, Ἰνα ἦτε ῥεόν φύραμα, καθὼς ἐστε ἀζύμοι,

* Deeral, καὶ κριθήσόμενα.

δηλοὶ καὶ ἐμφαίνει οὐ σφόδρα πολλῶν κρατούσαν τὴν κακίαν. Εἰ δὲ λέγει, *Καθὼς ἔσθε ἄζυμοι*, οὐ τοῦτο λέγει, ὅτι πάντες ἦσαν καθαροί, ἀλλὰ καθὼς πρέπει εἶναι ὑμᾶς. *Καὶ γὰρ τὸ πῶσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη, Χριστός.* Ὡστε *ἐορτάζωμεν μὴ ἐν ζύμῃ παλαιᾷ, μηδὲ ἐν ζύμῃ κακίας καὶ πονηρίας, ἀλλ' ἐν ἄζυμοις εὐαγγελιστικῆς καὶ ἀληθείας.* Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ζύμην τὴν διδασκαλίαν ἐκάλεσε. Καὶ αὐτὸς δὲ ἐπιμένει τῇ μεταφορᾷ, ἀναμνηστικῶν παλαιᾶς αὐτοῦς ἱστορίας, καὶ πάσχα καὶ ἄζυμων καὶ τῶν εὐσεργεσιῶν τῶν τότε καὶ τῶν νῦν, καὶ τῶν κολάσεων καὶ τῶν τιμωριῶν.

Ἐορτῆς ἄρα ὁ παρῶν καιρὸς. Καὶ γὰρ εἰπὼν, *Ἐορτάζωμεν*, οὐκ ἐπειδὴ Πάσχα παρῆν, οὐδὲ ἐπειδὴ ἡ Πεντηκοστή, ἔλεγεν, ἀλλὰ δεικνύς ὅτι πᾶς ὁ χρόνος ἐορτῆς ἐστὶ καιρὸς τοῖς Χριστιανοῖς διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῶν δοθέντων ἀγαθῶν. Τί γὰρ οὐ γέγονεν ἀγαθόν; ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος γέγονε διὰ σέ· θανάτου σε ἀπῆλλαξεν, εἰς βασιλείαν ἐκάλεσεν. Ὁ τοιοῦτων τοίνυν ἐπιτυχῶν σὺ καὶ ἐπιτυχῶν, πῶς οὐκ ὀφείλεις ἐορτάζειν πάντα τὸν βίον; [129] Μηδεὶς τοίνυν ἔστω κατηφής ἐπὶ πενία καὶ νόσῳ καὶ ἐπιβουλῇ· ἐορτῆς γὰρ ἡμῶν ὁ καιρὸς ἄρας. Διὸ φησὶν ὁ Παῦλος· *Χαίρετε ἐν Κυρίῳ, χαίρετε, πάλιν ἐρῶ, χαίρετε.* Ἐν ταῖς ἐορταῖς οὐδὲς βυπαρξάνδεδύεται ἱμάτια· μὴ τοίνυν μηδὲ ἡμεῖς· γάμοι γὰρ γεγόνασι, γάμοι πνευματικοί. Ὁμοιώθη γὰρ, φησὶν, ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἄνθρωπῳ βασιλεῖ. Ὅστις ἠθέλησεν ποιῆσαι γάμους τῷ υἱῷ αὐτοῦ. Ἐνθα δὲ βασιλεὺς γάμους ποιεῖ, καὶ γάμους τῷ υἱῷ, τί μείζον ἂν γένοιτο τῆς ἐορτῆς ταύτης; Μηδεὶς τοίνυν βράκκια περιβεβλημένος εἰσίστω. Οὐ περὶ ἱματίων ἡμῖν ὁ λόγος, ἀλλὰ περὶ πράξεων ἀκαθάρτων. Εἰ γὰρ, πάντων λαμπρὰ ἐνδεδυμένων, εἰς μόνος εὐρεθεὶς εἰς τὸν γάμον βυπαρὰ ἔχων, ἀπερρίψῃ μετὰ ἀτιμίας, ἐνόησον ὅσῃ ἀπαιτεῖ τὴν ἀκρίθειαν καὶ τὴν καθαρότητα ἢ εἰς τὸν γάμον ἐκείνον εἰσοδοῦς. Οὐ διὰ ταῦτα δὲ αὐτοὺς μόνον υπομνησθεὶς τῶν ἄζυμων, ἀλλὰ καὶ δεικνύς τὴν συγγενεῖαν τῆς Παλαιᾶς πρὸς τὴν Καινὴν, δεικνύς δὲ καὶ ὅτι οὐκ ἔνι μετὰ τὰ ἄζυμα πάλιν εἰς Αἴγυπτον εἰσελθεῖν, ἀλλ' ἂν ὑποστρέψαι βουληθῇ τις, τὰ αὐτὰ πείσεται ἐκείνοις· σικὰ γὰρ ἐκεῖνα τούτων, κἂν ἀναισχυνητῇ ὁ Ἰουδαῖος. Διὸ περ κἂν ἐρωτήσης αὐτὸν, οὐδὲν μέγα ἔρει· μᾶλλον δὲ μέγα μὲν ἔρει, ἀλλ' οὐδὲν τοιοῦτον οἷον ἡμεῖς, ἐπειδὴ τὴν ἀλήθειαν οὐκ οἶδεν. Ἐκείνους μὲν γὰρ ἔρει, ὅτι τοὺς κατέχοντας Αἰγυπτίου· οὕτω μετέβαλεν ὁ Θεός, ὥστε αὐτοὺς ἡμᾶς προσεξωθεῖν τοὺς πρὸ τούτου κατέχοντας ἡμᾶς πρὸς βίαν, καὶ μὴ συγχωρήσαντας ζυμῶσαι τὸ φύραμα. Ἄν δὲ ἐμέ τις ἐρῃται, οὐκ Αἴγυπτον ἀκούσεται οὐδὲ τὴν Φαραῶν, ἀλλὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς πλάνης τῶν δαιμόνων καὶ τοῦ σκότους τοῦ διαβόλου· οὐχὶ Μωϋσέα, ἀλλὰ τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱόν· οὐχὶ Ἐρυθρὰν Θάλασσαν, ἀλλὰ βάπτισμα μυρίων γέμον ἀγαθῶν, ἔνθα ὁ παλαιὸς ἄνθρωπος ἀπεπνίγη. Πάλιν τὸν Ἰουδαῖον ἂν ἐρωτήσης, τίνας ἐνεκεν ἐξελκύνει πάντων τῶν ὀρίων τὴν ζύμην, ἐνταῦθα καὶ σιγήσεται καὶ οὐδὲ αἰτίαν ἔρει. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ μὲν τύποι τῶν μελλόντων ἦσαν, καὶ αἰτίας εἶχε τῶν γινομένων, τὰ δὲ οὐκέτι, ἵνα μὴ ἐξῆ κακουργεῖν Ἰουδαίους, ἵνα μὴ ἐπιμένωσι τῇ σικᾷ. Τί γὰρ, εἰπέ μοι, βούλεται τὸ ἄρσεν, καὶ τὸ ἄμμων, καὶ τὸ ἐνιαυσιαῖον, καὶ τὸ, Ὅσπου οὐ συντριβήσεται; τί δὲ βούλεται τὸ καὶ τοὺς γείτονας καλεῖν; ἢ τὸ, ἐστῶτας, ἢ τὸ ἐν ἐσπέρῃ ἐσθίειν; ἢ τὸ, τῷ

* Ita Reg. Editi vero, ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ.

αἵματι τειχίζεσθαι τὴν οἰκίαν; Οὐδὲν ἕτερον ἐκαίνος ἔρει, ἀλλ' ἄνω καὶ κάτω τὴν Αἴγυπτον. Ἐγὼ δὲ ἐρῶ καὶ τὸ αἶμα τί βούλεται, καὶ ἡ ἐσπέρα, καὶ τὸ πάντας ἐσθίειν ὄμοῦ, καὶ τὸ ἐστῶτας πάντας.

δ'. Πρότερον δεῖκνυμεν, διὰ τί ἐκ τῶν ὀρίων πάντων ἐλαύνεται ἡ ζύμη. Τί οὖν ἐστὶ τὸ αἰνίγμα; Πάσης πονηρίας ἀπῆλλάχθαι δεῖ τὸν πιστόν. Ὡσπερ γὰρ ἐκείνος ἀπόλλυται, ἔνθα ἂν εὐρεθῇ παλαιὰ ζύμη, οὕτω καὶ παρ' ἡμῖν ἔνθα ἂν εὐρεθῇ πονηρία. Οὐ γὰρ δῆπου ἐπὶ μὲν τῆς σικᾶς τοσαύτη ἡ κολάσις, ἐπὶ δὲ ἡμῶν οὐ πολλῇ μεζῶν. [150] Εἰ γὰρ τὰς οἰκίας οὕτως ἐκκαθαίρουσι τῆς ζύμης, καὶ μυῶν ὅπως περιεργάζονται, πολλῷ μᾶλλον ἡμᾶς τὴν ψυχὴν διερευνᾶσθαι δεῖ, ὥστε πάντα λογισμὸν ἀκαθάρτων ἐκβάλλειν. Ἄλλὰ τοῦτο παρ' αὐτοῖς ἀκρίθην μὲν ἐγίνετο, νῦν δὲ οὐκέτι· πανταχοῦ γὰρ ζύμη ὄμοῦ Ἰουδαῖος. Ἐν μέσαις γὰρ ταῖς πόλεσι τὸ ἄζυμον γίνεται, ὅπερ ἐστὶ παίγνια μᾶλλον, ἢ νόμος λοιπόν. Ἐπειδὴ γὰρ ἤλθεν ἡ ἀλήθεια, οὐκέτι χώραν ἔχουσιν οἱ τύποι. Ὡστε καὶ διὰ τοῦ παραδείγματος τούτου σφόδρα ἐξελαύνει τῆς Ἐκκλησίας τὸν πεπορευκότα. Οὐ γὰρ δὴ μόνον, φησὶν, οὐδὲν ὠφελεῖ παρῶν, ἀλλὰ καὶ βλάπτει, τῷ κοινῷ πάλιν τοῦ σώματος λυμαινόμενος. Οὐ γὰρ οἷδε τις πόθεν ἡ δυσωδία, κρυπτομένου τοῦ σσηπώτος, ἀλλὰ τῷ κοινῷ ταύτην λογίζεται. Διὸ καὶ κατεπεΐγει σφόδρα αὐτοὺς ἐκκαθαῖραι τὴν ζύμην· *Ἴνα ἦτε, φησὶ, νέον φύραμα, καθὼς ἔσθε ἄζυμοι· καὶ γὰρ τὸ πῶσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη Χριστός.* Οὐκ εἶπεν, Ἀπέθανεν, ἀλλ' οἰκειότερον τῷ προκειμένῳ, Ἐτύθη. Μὴ ζητεῖ τοίνυν ἄζυμα τοιαῦτα, ἐπειδὴ μὴδὲ ἄμυρον ἔχεις τοιοῦτον· μὴ ζητεῖ ζύμην τοιαύτην, ἐπειδὴ μὴδὲ τὰ ἄζυμα σου τοιαῦτα. Ἐπὶ μὲν οὖν τῆς ζύμης τῆς αἰσθητῆς τὸ μὲν ἄζυμον γένοιτ' ἂν ζυμωτῶν, τὸ δὲ ζυμωτῶν οὐκέτι· ἂν γένοιτ' ἄζυμον· ἐνταῦθα δὲ ἐνὶ τούναντίον τούτου γενέσθαι πάλιν· ἀλλ' ὁμως αὐτὸ οὐκ ἐδήλωσε.

Καὶ θεὰ τὴν σύνεσιν· Ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ οὐ δίδασκεν ἐλπίδας ἐπ' ἀνόμοιο τῷ πεπορευκότῳ, ἀλλὰ πάντα αὐτοῦ τὸν βίον ἐν μετανοίᾳ κελεύει γενέσθαι, ἵνα μὴ βαθυμότερον αὐτὸν ἐργάσθηται τῇ ὑποσχέσει. Οὐ γὰρ εἶπε, Παράδοτε αὐτὸν τῷ σατανᾷ, ἵνα μετανοήσας πάλιν τῇ Ἐκκλησίᾳ παραδοθῇ, ἀλλὰ τί; Ἴνα σωθῇ ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ. Παραπέμπει γὰρ αὐτὸν εἰς ἐκείνον τὴν καιρὸν, ἵνα αὐτὸν ἐναγωνίον ἐργάσθηται· καὶ ὅπερ ἐμελλεν αὐτῷ χαρίζεσθαι μετὰ τὴν μετάνοιαν, οὐκ ἐκκαλύπτει, τὸν ἑαυτοῦ Δεσπότην μιμούμενος. Ὡσπερ γὰρ ὁ Θεός φησὶν, *Ἐτι τρεῖς ἡμέραι, καὶ Νινεὺς κατιστραφήσεται*, καὶ οὐ προσέθηκεν, Ἐὰν δὲ μετανοήσῃ, σωθήσεται· οὕτω καὶ οὕτως οὐκ εἶπεν, Ἐὰν δὲ μετανοήσῃ ἀξίως, κυρώσομεν εἰς αὐτὸν ἀγάπην· ἀλλ' ἀναμνηστικῶς ποιῆται αὐτὸν τὸ ἔργον, καὶ τότε λαθεῖν αὐτὸν τὴν χάριν. Εἰ γὰρ ἐξ ἀρχῆς τοῦτο εἶπεν, ἐξέλυσεν ἂν αὐτοῦ τὸν φόβον· διὸ περ οὐ μόνον οὐ ποιεῖ τοῦτο, ἀλλὰ διὰ τοῦ παραδείγματος τῆς ζύμης οὐδὲ ἀφίγαι αὐτὸν ἐλπίσαι ἐπάνοδον, ἀλλ' ἐκείνην τηρεῖ τῇ ἡμέρᾳ αὐτὸν, *Ἐκκαθάρατε, λέγων, τὴν παλαιὰν ζύμην, καὶ, Μὴ ἐορτάζωμεν ἐν ζύμῃ παλαιᾷ.* Ἐπειδὴ δὲ μετενόησε, μετὰ πάσης αὐτὸν εἰσήγαγε πάλιν τῆς σπουδῆς. Διὰ τί δὲ παλαιὰν καλεῖ; Ἥ διὰ τὸ τὸν πρότερον ἡμῶν βίον τοιοῦτον εἶναι· ἢ διὰ τὸ τὸ παλαιὸν ἐγγύς εἶναι ἀφανισμοῦ, καὶ δυσώδους ὄμοῦ καὶ αἰσχυρῆν, οἷόν ἐστιν ἡ ἀμαρτία· οὕτω γὰρ ἀπλῶς διαβέβηται τὸ παλαιὸν, ο. ε. ἀπλῶς ἐπαινεῖται τὸ καινόν, ἀλλὰ πρὸς τὰ ὑποκείμενα. Καὶ γὰρ ἀλλαχοῦ φησὶν· *Ὀλιγός νέος, φίλος νέος· εἰν δὲ παλαιωθῆ, τότε*

8. Itaque festum celebremus, non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ et nequitiae, sed in azymis sinceritatis et veritatis. Sic Christus fermentum doctrinam vocavit. Ipse autem in metaphora manet, veterem historiam ipsis in memoriam revocans, necnon pascha et azyma et beneficia, quæ tunc et quæ nunc collata sunt, et supplicia pœnasque irrogatas.

Christianis omne tempus dies festus est. — Est ergo diei festi præsens tempus. Cum enim dixit, *Festum celebremus*; non quod Pascha, non quod Pentecoste adesset, hoc dicebat, sed ostendens tempus omne diei festi tempus esse Christianis, ob ubertatem collatorum honorum. Nam quod bonum non exstitit? Filius Dei homo factus est propter te; te a morte liberavit, ad regnum vocavit. Tu ergo qui talia consequutus es et consequeris, quomodo non debeas per totam vitam festum agere? Nemo itaque sit tristis propter paupertatem vel morbum vel insidias: nostrum enim tempus totum est festivitatis. Ideo ait Paulus: *Gaudete in Domino, gaudete; iterum dico, gaudete (Philipp. 4. 4)*. In festis nemo sordidis indutus est vestibus, neque nos etiam: nuptiæ enim factæ sunt, nuptiæ spirituales. *Simile enim, inquit, factum est regnum cælorum homini regi, qui voluit nuptias facere filio suo (Matth. 22. 2)*. Ubi vero rex nuptias facit et nuptias filio suo, quid majus fuerit festo illo? Nemo itaque pannis laceris indutus introeat. Non de vestimentis nobis sermo est, sed de actibus impuris. Si enim cum omnes splendidis induiti essent vestibus, unus solus in nuptiis repertus, laceris pannis vestitus, abjectus fuit cum ignominia; cogita quantam requirat observantiam et puritatem ingressus in nuptias illas. Non ideo autem tantum illis azyma commemorat; sed ostendens Veteris Testamenti cum Novo cognationem, demonstransque non licere post azyma in Ægyptum ingredi; sed si quis reverti voluerit, eadem passurum esse quæ illi: illa enim umbra horum erant, etiamsi impudens sit Judæus. Quapropter si interrogaveris eum, nihil magnum dicet; imo magnum quidpiam dicet, sed nihil tale, quale nos, quia veritatem non novit. Ille namque dicet, quod se detinente Ægyptios ita mutavit Deus, ut ipsi nos depellerent, quos antea vi detinebant, nec permiserant nos massam fermentare. Sed si quis me interroget, non Ægyptum audiet, non Pharaonem, sed libertatem ab errore dæmonum et a tenebris diaboli; non Moysem, sed Dei Filium; non mare Rubrum, sed baptismum innumeris plenum bonis, ubi vetus homo suffocatus est. Rursus si Judæum interroges, cur ex omnibus finibus fermentum ejiciat; hic et silebit et causam non dicet. Quia enim alia quidem erant figuræ futurorum, et causas habebant eorum quæ fiunt; alia vero non item, ut non liceat Judæis maligne agere, ut ne illi permaneant in umbra. Quid enim, quæso, sibi vult, *Masculum, sine macula, unius anni*, et illud, *Os non comminuetur (Exod. 12. 5. 46)*? quid sibi vult vicinos vocare? aut illud, *stantes*, aut in vespera comedere? aut sanguine munire domum? Nihil aliud dicet ille, quam sus

deque Ægyptum: ego vero dicam et quid sanguis significet, quid vespera, quid omnes comedere simul omnesque stantes.

4. Prius autem dicamus cur ex omnibus finibus ejiciatur fermentum. Quodnam ergo est ænigma? Omni nequitia liberum et solutum oportet esse fidem. Sicut enim ille perit, apud quem inventum fuerit vetus fermentum: sic et apud nos ubi inventa fuerit nequitia. Non enim in umbra tanta fuerit punitio; apud nos autem non multo major. Nam si domos sic expurgant a fermento, et de murium foraminibus sunt solliciti, multo magis nos animam persecrari oportet, ut omnem impuram ejiciamus cogitationem. Verum hoc apud illos nuper factum est; nunc autem non amplius: ubique enim fermentum est, ubi est Judæus. In mediis enim civitatibus fiunt azyma: id quod jam magis ludicra res est, quam lex. Quia enim venit veritas, non ultra locum habent typi. Itaque per hoc quoque exemplum maxime ejicit ex Ecclesia fornicatorem. Non solum enim, inquit, præsens nihil prodest, sed etiam nocet, commune corpus deinde corrumpens. Nescit enim quis unde sætor oriatur, si occultum sit id quod est putridum, sed toti cœtui illum imputat. Ideo illos valde urget ut expurgent fermentum: *Ut sitis*, inquit, *nova conspersio, sicut estis azymi: etenim Pascha nostrum immolatus pro nobis est Christus*. Non dixit, *Mortuus est*; sed proposito convenientius, *Inmolatus est*. Ne quere igitur azyma hujusmodi, quia neque agnum habes talem: ne quæras fermentum tale, quia azyma tua non talia sunt. In sensibili quidem fermento azymum fieri potest fermentatum; fermentatum vero nunquam possit fieri azymum: hic autem contrarium reperitur; sed tamen hoc non indicavit.

Pauli prudentia. — Et vide prudentiam: in priore epistola spem reversionis non dat fornicatori; sed vitam totam ipsius in pœnitentia jubet esse, ne promissione illum segniore redderet. Neque enim dixit, *Tradite illum satanæ, ut eum pœnitentiam egerit, rursus Ecclesiæ tradatur*; sed quid? *Ut salvus sit* in ultimo die. Mittit ipsum in tempus illud, ut sollicitum redderet: et quod post pœnitentiam largiturus ipsi erat, non aperit, Dominum suum imitans. Quemadmodum enim Deus dicit, *Adhuc tres dies, et Ninive subvertetur (Jonas 3. 4)*; neque addidit, *Si autem pœnitentiam egerit, servabitur*: sic et iste non dixit, *Si digne pœnitentiam egerit, confirmabimus in illum caritatem*; sed exspectat ut ipse opus illud faciat, ut tunc gratiam accipiat. Nam si ab initio hoc dixisset, forte metum ejus solvisset: quapropter non modo non hoc facit, sed per exemplum fermenti ne sinit quidem ipsum reditum sperare, sed eum ad diem illum reservat dicens, *Expurgate vetus fermentum*; et, *Ne festum celebremus in fermento veteri*. Postquam autem pœnitentiam egerit, cum omni studio illum introduxit. Cur autem vetus vocat? Vel quia vetus vita nostra erat hujusmodi: vel quia vetus illud proximum interitui est, fœtidum et turpe, quale est peccatum

neque enim sine causa vetus vituperatur, nec sine causa novum damnatur, sed ratione habita eorum de quibus agitur. Nam alibi ait: *Vinum novum, novus amicus: si autem inveteraverit, tunc cum lætitia bibes ipsum* (Eccli. 9. 15); in anicitia magis laudans vetustatem, quam novitatem. Et rursus, *Antiquus dierum sedebat* (Dan. 7. 9); hic quoque antiquum sumens pro majoris gloriæ encomio. Alibi autem Scriptura antiquum pro vituperio accipit. Nam quia res variæ ex multis compositæ sunt, et in bonis et in malis iisdem utitur, non secundum eandem significationem. Vide ergo et alibi vetus vituperio datum: *Inveteraverunt et claudicaverunt a semitis suis*; et rursus, *Inveterati inter omnes inimicos meos* (Psal. 47. 46. et 6. 8); et iterum, *Inveterate dierum malorum* (Dan. 13. 52). Ita et fermentum sæpe pro regno cælorum accipitur, etiamsi hic vituperetur: sed illic ad aliud, hic ad aliud refertur.

5. *Avaritia vetus fermentum quomodo.* — Mihi vero maxime videtur id, quod de fermento dicitur, etiam ad sacerdotes referri, qui sinunt intrinsecus esse multum fermenti veteris, non expurgantes ex terminis, id est, ex Ecclesia, avaros, raptores, et quodcumque ex regno cælorum excludit. Nam avaritia est vetus fermentum, et quocumque ceciderit, atque in quamcumque domum incidit, immundam illam efficit. Etiamsi parva ex injustitia lucreis, id totam tuam substantiam fermentavit. Ideo sæpe accidit, ut modica male inducta, multa quæ bene collecta jacent ejecerint. Nihil enim est magis putridum avaritia. etiamsi enim cellæ penurix clavem induxeris, etiamsi januam et vectem, frustra hæc facis, avaritiam perniciosissimum furem intus includens, qui omnia auferre possit. Quid igitur, inquires, cum multi avari hæc non patientur? Certe patientur, etsi non statim illis accidat: si vero nunc effugiant, tunc magis timeto; ad majus enim supplicium reservantur. Imo vero si ipsi effugiant, at heredes eorum ea ipsa patientur. Et quomodo, inquires, hoc justum fuerit? Certe valde justum. Nam qui excepit hereditatem injustitia plenam, etiamsi ipse non rapuerit, at tamen aliena retinet: et hoc plane persuasum habet, ideoque æquum est ut patiat. Si enim illo rapiente tu acceperis, deindeque accedens is cui raptum fuit, id repetat: num satis est ad tui purgationem, te non rapuisse? Minime: quid enim, quæso, accusatus dixeris? quod alius spoliavit? sed tu retines: ille rapuit? sed tu frueris. Hæc porro etiam sciunt externorum leges, quæ iis dimissis qui rapuerunt et abstulerunt, ab illis jubent expetere, apud quos sua omnia deposita repererint. Si ergo nosti eos, qui injustitiam passi sunt, redde et fac quod fecit Zachæus cura multa accessione: si autem ignoras, alteram tibi do viam, nec excludo te a remedio: hæc omnia pauperibus distribue, et sic malum curabis. Quod si qui hæc in filios et in nepotes transmiserunt; at alia pro his mala passi sunt. Ecquid loquor de iis, quæ hic accidunt? Non enim in illo die hæc dicentur, quando ambo nudi apparebunt, ii quibus raptum est,

et ii qui rapuerunt: imo vero non similiter nudi: nam pecuniis ambo pariter nudi erunt; alter vero plenus criminibus, quæ ex iis orta sunt. Quid ergo faciemus illo die, quando ante tribunal illud horrendum is, qui male passus est et omnia sua perdidit, adducetur in medium, te nullum habente patronum? quid Judici dices? Nunc enim judicium hominum corrumpere poteris, illud vero judicium non item: imo vero neque nunc; nunc enim quoque adest judicium illud. Nam Deus omnia quæ geruntur videt, et prope illos est qui injuria afficiuntur, etiamsi non vocetur. Nam qui malo afficitur, etiamsi indignus sit qui ultionem nanciscatur; attamen quia res gestæ Deo non placent, habet ille certe ultorem. Quomodo ergo, inquires, ille quispiam prospere agit, licet sit malus? Sed non usque in finem. Audi quid dicat propheta: *Noli æmulari in malignantibus, quoniam tamquam fenum velociter arescent* (Psal. 36. 1. 2). Ubi enim, quæso, est is qui rapuit, postquam hinc abductus fuit? ubi spes conspicua? ubi honorabile nomen? annon omnia transierunt? nonne omnia illum spectantia somnium sunt et umbra? Hoc ipsum expecta de singulis qui hujusmodi sunt, de vivente, et de eo qui post futurus est. At talia non sunt ea quæ ad sanctos viros spectant; neque poteris eadem de illis dicere, quod quæ ad illos pertinent umbra sint et somnium et fabula. Et si vis illum qui hæc dixit, tentiorum opificem, Cilicem, cujus ne patrem quidem certo novimus, in medium adducamus. Et quomodo, inquires, fieri possit ut quidam talis sit? Omnino ergo desideras, omnino vis esse talis? Etiam, ais. Ergo viam ingredi, quam ille ingressus est, et qui cum illo erant. Et quam in viam venit? Ille quidem ait, *In fame et siti et nuditate* (2. Cor. 11. 27); ille vero, *Argentum et aurum non est mihi* (Act. 3. 6). Sic illi nihil habebant, et tamen omnia possidebant.

6. Quid hac voce honorabilius? quid beatius et loquacius? Nam alii quidem in contrariis gloriabantur dicentes: Habeo tot et tot auri talenta, et jugera terræ immensa, et domos et mancipia: hic vero, quod sit omnibus nudatus: neque se occultat ob paupertatem, quod stulti faciunt, neque pudet illum, sed etiam gloriatur. Ubi sunt nunc divites, qui usuras numerant, et usuras usurarum, qui omnium bona invadunt et numquam satiantur? audistis Petri vocem, quæ paupertatem monstrat divitiarum matrem, quæ nihil habet, et iis qui diademate redimuntur opulentior est? Hæc quippe nihil habens mortuos suscitabat, claudos erigebat, dæmonas pellebat, et ea largiebatur, quæ ii qui purpura amiciuntur et magnos tremendosque exercitus ducunt, numquam præstare potuerunt. Hæc vox est eorum, qui jam in cælum translati sunt, et verticem illum occuparunt. Sic potest is qui nihil habet, omnium occupare bona; et quæ sunt omnium possidere. Si vero ea possideamus quæ sunt omnium, omnibus privati sumus. Fortassis ænigma videatur esse illud, quod dictum est, sed non est. Sed quomodo, inquires, is qui

μετ' εὐφροσύνης πείσαι αὐτόν· [131] ἐγκωμιάζων ἐπὶ φιλίας μᾶλλον τὸ παλαιόν, ἢ τὸ νέον· καὶ πάλιν, Ὁ παλαιὸς τῶν ἡμερῶν ἐκάθητο, καὶ ἐνταῦθα πάλιν ἐπὶ ἐγκωμίων καὶ δόξης μεγίστης τὸ παλαιὸν ἐκλαμβάνων. Ἀλλαχοῦ δὲ ἐπὶ ψόγου λαμβάνει τὸ παλαιὸν ἢ Γραφή. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ πράγματα ποικίλα ἐστὶν ἐκ πολλῶν συγχείμενα, καὶ ἐπὶ ἀγαθοῖς καὶ ἐπὶ κακοῖς κέχρηται τοῖς αὐτοῖς, οὐ κατὰ τὸ αὐτὸ σημαίνωμενον. Ὅρα γοῦν καὶ ἀλλαχοῦ ψευδόμενον τὸ παλαιόν· Ἐπαλαιώθησαν, καὶ ἐχώλῳσαν ἀπὸ τῶν εἰδῶν αὐτῶν· καὶ πάλιν, Ἐπαλαιώθη ἐν πᾶσι τοῖς ἔθροισί μου· καὶ πάλιν, Πεπαλαιωμένε ἡμερῶν κακῶν. Οὕτω καὶ ἡ ζύμη πολλάκις εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν λαμβάνεται, καίτοι γε ἐνταῦθα διαβληθεῖσα· ἀλλ' ἐκεῖ πρὸς ἕτερον, καὶ ἐνταῦθα πρὸς ἕτερον.

ε'. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ μάλιστα ὁ περὶ τῆς ζύμης λόγος καὶ πρὸς τοὺς ἱερέας ἀποτείνεσθαι, οἱ ἀνέχονται πολλὴν ἐνδοθεν εἶναι ζύμην παλαιάν, οὐκ ἐκκαθαίροντες ἐκ τῶν ὀρίων, τουτέστιν, ἐκ τῆς Ἐκκλησίας τοὺς πλεονέκτας, τοὺς ἄρπαγας, καὶ πᾶν ὅπερ ἂν ἐκβάλλῃ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Καὶ γὰρ πλεονεξία ζύμη παλαιά, καὶ θουπερ ἂν πέσῃ, καὶ εἰς οἶαν οἰκίαν εἰσελθῇ, ἀκάθαρτον αὐτὴν ἐργάζεται. Κἂν μικρὰ ἐξ ἀδικίας κερδάνῃς, ὀλόκληρόν σου τὴν οὐσίαν ἐζύμωσῃ. Διὰ τοῦτο πολλάκις τὰ εἰσενεχθέντα κακῶς ὀλίγα, τὰ καλῶς κείμενα ἐξέβαλε πολλὰ ὄντα. Οὐδὲν γὰρ σαρρότερον πλεονεξίας· κἂν τὴν κλεῖν ἐπιθῆς τῷ τοιούτῳ ταμείῳ, κἂν θύραν, κἂν μοχλόν, εἰκὴ πάντα ποιεῖς, πλεονεξίαν ἐνδὸν τὴν χαλεπώτατον ληστὴν ἀποκλείσας, καὶ πάντα δυνατόν ἐξενεγκεῖν. Τί οὖν, φησὶν, ὅταν πολλοὶ πλεονεκτοῦντες μὴ ταῦτα πείσῳσι; Μάλιστα μὲν πείσονται, κἂν μὴ παρ' αὐτὰ πάθωσιν· ἂν δὲ νῦν ἐκρύψωσι, τότε φοβήθητι μᾶλλον· ἐπὶ μείζονι γὰρ κολάσει τηροῦνται. Μᾶλλον δὲ, κἂν αὐτοὶ διαφύγωσιν, ἀλλ' οἱ κληρονομήσαντες τὰ αὐτῶν τὰ αὐτὰ πείσονται. Καὶ ποῦ τοῦτο δίκαιον, φησὶ; Καὶ σφόδρα δίκαιον. Ὁ γὰρ διαδεξάμενος κληρὸν ἀδικίας γέμοντα, εἰ καὶ αὐτὸς μὴ ἤρπασεν, ἀλλ' ὁμῶς τὰ ἕτερον ἔχει· καὶ τοῦτο πέπεισται ἀκριβῶς, καὶ διὰ τοῦτο δίκαιος ἦν παθεῖν. Εἰ γὰρ τοῦ θεῖνος ἀρπάσαντος ἔλαθες σὺ, εἴτα ἐλθὼν ὁ ἄρπαγας ἀπῆλθε, ἄρα ἂν ἤρκασες σὺ εἰς ἀπολογία ἐν τῷ αὐτῶν ἤρπαξάντι σε; Οὐδαμῶς· τί γὰρ ἂν εἴπῃς ἐγκαλούμενος, εἰπέ μοι; Ὅτι ἕτερος ἀπέδυσεν; ἀλλὰ σὺ κατέχεις. Ἐκεῖνος ἤρπασεν; ἀλλὰ σὺ ἀπολαύεις. Ταῦτα δὲ καὶ οἱ τῶν ἐξωθεν ἴσασι νόμοι, οἱ τοὺς ἀρπάσαντας καὶ ὑπελομένους ἀφέντες, ἐκεῖνους κελεύουσιν ἀπατεῖν παρ' οἷς ἂν εὐροί τις τὰ αὐτοῦ κείμενα ἅπαντα. Εἰ μὲν οὖν οἶδας τοὺς ἡδικημένους, ἀπίδος, καὶ ποιήσον ὅπερ ἐποίησεν ὁ Ζαχαρίας μετὰ πολλῆς τῆς προσθήκης· εἰ δὲ ἀγνοεῖς, καὶ ἕτερον σοι δίδωμι ὁδόν, καὶ οὐκ ἀποκλείω σε τῆς θεραπείας· εἰς τοὺς δεομένους διάνειμαι ταῦτα ἅπαντα, καὶ παραμυθήσῃ καὶ οὕτω τὸ δεινόν. Εἰ δὲ τινες καὶ εἰς παιδας καὶ ἐκγόνους ταῦτα παρέπεμψαν, ἀλλ' ἕτερα ἀντὶ τούτων ἔπαθον δευῖα. Καὶ τί λέγω τὰ ἐνταῦθα; Οὐ γὰρ δῆπου καὶ κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ταῦτα ἐρεῖται, ὅταν ἀμφοτέροι γυμνοὶ φαίνωνται, οἷτε ἄρπαγῆντες οἱ τε ἀρπάσαντες· μᾶλλον δὲ [132] οὐχ ὁμοίως γυμνοί. Τῶν μὲν γὰρ χρημάτων ὁμοῦς; ἐκότερος γυμνός ἐσται, θάτερος δὲ καὶ τῶν ἐκ τούτων ἐγκλημάτων ἐμπεπληγμένος. Τί τοίνυν ποιήσομεν κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ὅταν πρὸ τοῦ βήματος τοῦ φοβεροῦ ὁ κακῶς παθὼν καὶ τὰ αὐτοῦ πάντα ἀπολωλεκῶς παρ-

ἀγῆται εἰς μέσον, σοῦ μηδένα ἔχοντος συνήγορον; τί πρὸς τὸν δικάζοντα ἔρεῖς; Νῦν μὲν γὰρ καὶ διαφθεῖραι τὸ δικαστήριον δυνήσῃ τὸ τῶν ἀνθρώπων, ἐκεῖνο δὲ τότε οὐκέτι· μᾶλλον δὲ οὐδὲ νῦν· καὶ γὰρ καὶ νῦν πάρεστιν ἐκεῖνο τὸ δικαστήριον. Καὶ γὰρ ὁ Θεὸς ὁρᾷ τὰ γινόμενα, καὶ ἐγγύθεν ἐστὶ τοῖς ἀδικουμένοις καὶ μὴ καλούμενος. Ὁ γὰρ κακῶς παθὼν, κἂν αὐτὸς ἀνάξιος ἦ τοῦ τυχεῖν τινος ἐκδικίας, ἀλλ' ὁμῶς, ἐπειδὴ τῷ Θεῷ τὰ γινόμενα οὐκ ἀρέσκει, ἔχει τὸν ἀμύνοντα πάντως. Πῶς οὖν, φησὶν, ὁ δεῖνα εὐ πράττει πονηρῶς ὢν; Ἀλλ' οὐκ εἰς τέλος. Ἀκουσον τί φησὶν ὁ προφήτης· Μὴ παραζήλου ἐν πονηρευομένοις, ὅτι ὡσεὶ χόρτος ταχὺ ἀποξηραθήσονται. Ποῦ γὰρ, εἰπέ μοι, μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀπαγωγήν ὁ ἀρπάσας; ποῦ αἱ λαμπραὶ ἐλπίδες; ποῦ τὸ σεμνὸν ὄνομα; οὐχὶ πάντα παρῆλθεν; οὐχὶ θναρ καὶ σκιά πάντα τὰ ἐκείνου; Τοῦτο καὶ περὶ ἐκάστου τῶν τοιούτων προσδόκα, καὶ τοῦ ζῶντος καὶ τοῦ μετ' ἐκείνων. Ἀλλ' οὐ τὰ τῶν ἁγίων ἀνδρῶν τοιαῦτα, οὐδὲ δυνήσῃ τὰ αὐτὰ καὶ ἐπ' ἐκείνων εἰπεῖν, ὅτι σκιά καὶ θναρ καὶ διηγήματα τὰ τούτων. Καὶ εἰ βούλει, αὐτὸν τὸν ταῦτα εἰρηκότα, τὸν σκηνοποιόν, τὸν Κλιδικα, τὸν οὐδὲ τινος ἦν πατρός, δῆλον, παραγάγωμεν εἰς μέσον. Καὶ πῶς δυνατὸν, φησὶ, γενέσθαι τοιοῦτον; Ὅλως γὰρ ἐπιθυμεῖς; ὄλως ἐφίεσαι καὶ βούλει γενέσθαι τοιοῦτος; Ναί, φησὶν. Οὐκοῦν ἐλθὲ τὴν ὁδόν, ἣν οὗτος ἦλθε, καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ. Καὶ ποῖαν ἦλθεν ὁδόν; Ὁ μὲν φησὶν· Ἐν λιμῷ καὶ δίψει καὶ γυμνότητι· ὁ δὲ, Ἀργύριον καὶ χρυσιον οὐχ ὑπάρχει μοι. Οὕτως οὐδὲν εἶχον, καὶ ὁμῶς πάντα κατείχον.

Σ'. Τί ταύτης σεμνότερον τῆς φωνῆς; τί μακαριώτερόν τε καὶ εὐποριώτερον; Ἔτεροι μὲν γὰρ ἐπὶ τοῖς ἐναντίοις ἠδύροντο λέγοντες· Ἐχω τόσα καὶ τόσα χρυσίου τάλαντα, καὶ πλέθρα γῆς ἄπειρα καὶ οἰκίας καὶ ἀνδράποδα· οὗτος δὲ, ἐπὶ τῷ πάντων εἶναι γυμνός· καὶ οὐ καταδύεται τῇ πενίᾳ, ὅπερ πάσχουσιν οἱ ἀνόητοι, οὐδὲ ἐγκαλύπτεται, ἀλλὰ καὶ ἐγκαλωπίζεται. Ποῦ νῦν οἱ πλουτοῦντες, οἱ τόκους ἀριθμοῦντες καὶ τόκους τόκων, οἱ τὰ πάντων λαμβάνοντες, καὶ οὐδέποτε κορηννύμενοι; ἤκουσατε τῆς Πέτρου φωνῆς τῆς ἐπιδεικνυμένης πενίαν πλοῦτου μητέρα; τῆς οὐδὲν ἐχούσης; καὶ τῶν τὰ διαδήματα περικειμένων εὐπορωτέρας; Αὕτη γὰρ ἡ μηδὲν ἔχουσα καὶ νεκροῦς ἀνίστα, καὶ χωλοῦς διώρθου, καὶ δαίμονας ἦλαυνε, καὶ τοιαῦτα ἐχαρίζετο, ἅπερ οἱ τὴν ἀλουργίδα περιβεβλημένοι, καὶ τὰ μεγάλα καὶ φοβερὰ στρατόπεδα ἄγοντες, οὐδέποτε ἴσχυσαν· αὕτη ἡ φωνὴ τῶν εἰς οὐρανὸν ἦδη μεταστάτων, τῶν ἐκείνης ἐπιληγμένων [133] τῆς κορυφῆς. Οὕτως ἐστὶ μηδὲν ἔχοντα, τὰ πάντων κατέχειν· οὕτως ἐστὶ μηδὲν κτώμενον^a, τὰ πάντων κεκτηῖσθαι. Ἄν δὲ κτησώμεθα τὰ πάντων, τῶν πάντων ἀπεστερήμεθα. Τάχα ἀνιγμα τὸ εἰρημένον εἶναι δοκεῖ, ἀλλ' οὐκ ἐστίν. Ἀλλὰ πῶς, φησὶν, ὁ μηδὲν ἔχων, τὰ πάντων κατέχει; οὐ πολλῶ μᾶλλον ὁ τὰ πάντων ἔχων; Οὐδαμῶς, ἀλλὰ τούαντιον ἄπαν. Ὁ γὰρ μηδὲν ἔχων πᾶσιν ἐπιτάττει^b, ὡς κακῆνοι ἐποίουν· καὶ γὰρ αἱ κατὰ τὴν οἰκουμένην αὐτοῖς οἰκίαι ἦσαν ἀνεργημένοι πάσαι, καὶ χάριν εἶχον οἱ παρέχοντες, καὶ ὡς πρὸς φίλους καὶ συγγενεῖς ἤρχοντο. Καὶ γὰρ πρὸς τὴν πορφυροκόλιδα ἦλθον,

^a Deerant hæc, μηδὲν κτώμενον. ^b Hæc, ὁ γὰρ μηδὲν ἔχων, πᾶσιν ἐπιτάττει, desiderantur in editis, sed habentur in Regio codice.

καὶ ἐκείνη καθάπερ θεραπευτὴς τὰ ἑαυτῆς προῦθηκε· καὶ πρὸς τὸν δεσμοφύλακα, κἀκεῖνος τὴν οἰκίαν αὐτοῖς ἀνέβριξεν ἅπασαν· καὶ πρὸς ἑτέρους μυριοὺς. Οὕτω πάντα εἶχον, καὶ οὐδὲν εἶχον. Οὐδὲν γὰρ τῶν ὑπαρχόντων ἔλεγον ἴδιον εἶναι· διὰ τοῦτο πάντα ἦν αὐτῶν. Ὁ γὰρ κοινὰ τὰ ὄντα ἰγούμενος, οὐ τοῖς αὐτοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἑτέρων χρέσσεται ὡς ἴδιοις· ὁ δὲ ἀποσχίζων, καὶ ποιῶν ἑαυτὴν κύριον τῶν αὐτοῦ μόνων, οὐδὲ τούτων ἔσται κύριος. Καὶ τοῦτο ἀπὸ ὑποδείγματος δῆλον. Ὁ μηδὲν ὄλως κεκτημένος, μήτε οἰκίαν μήτε τράπεζαν μήτε περιττὸν ἱμάτιον, ἀλλὰ διὰ τὸν Θεὸν πάντων ἀπεστερημένος, ὡς ἴδιος κέχρηται τοῖς κοινοῖς, καὶ παρὰ πάντων ἅπερ ἂν θέλῃ, λήψεται· καὶ οὕτω τὰ πάντων ὁ μηδὲν ἔχων κατέχει. Ὁ δὲ ἔχων τινα, οὐδὲ τούτων ἔσται κύριος· οὔτε γὰρ δώσει τις τῷ κεκτημένῳ, καὶ ληστῶν καὶ κλεπτῶν καὶ συκοφαντῶν καὶ μεταβολῆς πραγμάτων καὶ πάντων μάλλον ἔσται, ἢ ἐκείνου, τὰ ἐκείνου. Πᾶσαν γοῦν τὴν οἰκουμένην διέδραμεν ὁ Παῦλος, οὐδὲν ἐπιπερόμενος, οὐ πρὸς φίλους ἀπιῶν, οὐ πρὸς συγγενεῖς· καὶ γὰρ κοινὸς ἐν ἀρχῇ πολέμιος πᾶσιν ἦν· ἀλλ' ὁμοῦ τὰ πάντων εἶχε μετὰ τὸ εἰσελθεῖν. Ὁ δὲ Ἀνανίας καὶ ἡ Σάπφειρα, ἵνα μικρὸν τι τῶν ἰδίων κτήσωνται σπεύσαντες, πάντων ἐξέπεσον μετὰ καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς. Ἀπόσθησι τοῖνυν τῶν σῶν, ἵνα ὡς ἴδιοις χρῆσθαι τοῖς ἀλλοτρίοις. Ἀλλὰ γὰρ οὐκ οἶδα πῶς εἰς τοσαύτην ἐξηγήσῃ ὑπερβολὴν, ἀνθρώποις τοιαῦτα φθεγγόμενος, οἷς ἀγαπητὸν κἄν τῶν ὄντων μεταδοῦναι τι μικρὸν.

Διόπερ ταῦτα μὲν ἡμῖν πρὸς τοὺς τελείους εἰρήσθω· πρὸς δὲ τοὺς ἀτελεστέρους· ἐκείνα λέγωμεν· Ὅτε τῶν ὄντων τοῖς δεομένοις, αὐξήσατε τὴν οὐσίαν. Ὁ γὰρ διδοὺς πτωχῶ, φησί, δανείζει Θεῶ. Εἰ δὲ ἐπιείγη, καὶ οὐκ ἀναμένεις τὸν καιρὸν τῆς ἀντιδόσεως, ἐννοεῖ τοὺς τὰ χρήματα ἀνθρώποις δανείζοντας. Οὐδὲ γὰρ οὗτοι παραχρημα βούλονται τοὺς τόκους ἀπολαβεῖν, ἀλλὰ πλείονα ἐπιθυμοῦσι χρόνον μείναι παρὰ ταῖς τοῦ δανεισαμένου χερσὶ τὸ κεφάλαιον, μόνον ἔαν ἀσφαλῆς ἢ ἀπόδοσις ἦ, καὶ μὴ ὑποπτεύωσι τὸν εἰληφότα. Τοῦτο τοῖνυν καὶ ἐνταῦθα γινέσθω· ἄφες αὐτὰ παρὰ τῷ Θεῶ, ἵνα ἀποδῶ σοι τὴν μισθὸν πολλαπλασίω. Μὴ ἐνταῦθα τὸ πᾶν ζῆται· ἂν γὰρ ἐνταῦθα [134] αὐτὸ ἀπολάβῃς ὅλον, πῶς ἀπολήψῃ ἐκεῖ; Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς ἐκεῖ ταμιεύεται, ἅτε ἐπιχέρου τοῦ παρόντος βίου τυγχάνοντος. Δίδωσι δὲ καὶ ἐνταῦθα· Ζητεῖτε γὰρ, φησί, τὴν βουσίαν τῶν οὐρανῶν, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν. Ἄλλ' ἡμεῖς πρὸς ἐκείνην βλέπωμεν, καὶ μὴ ἐπιειγόμεθα πρὸς τὴν ἀπάντων ἀντίδοσιν, ἵνα μὴ ἐλαττώσωμεν τὴν ἀμοιβὴν, ἀλλ' ἀναμένωμεν τὸν καιρὸν. Οὐ γὰρ τοιοῦτοι οὗτοι οἱ τόκοι, ἀλλ' οἷους εἰκόσ παρὰ τοῦ Θεοῦ δίδοσθαι. Τούτους τοῖνυν συναγαγόντες μετὰ δαφιλείας πολλῆς, οὕτως ἐντεῦθεν ἀπέλθωμεν, ἵνα καὶ τῶν παρόντων καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλοφρονίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξῃ, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

OMIAIA IG.

Ἐγραψα ὑμῖν ἐν τῇ ἐπιστολῇ μὴ συναναμίγνυσθαι πόρνους· καὶ οὐ πάντως τοῖς πόρνους τοῦ κόσμου τούτου, ἢ πλεονέκταις ἢ ἄρπαξιν ἢ εἰδωλολάτραις· ἐπεὶ ὀφείλετε ἄρα ἐκ τοῦ κόσμου ἐξελεῖσθαι. Νῦν δὲ ἔγραψα ὑμῖν μὴ συναναμίγνυσθαι, ἐὰν τις ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος ἢ πόρνος ἢ πλεονέκτης ἢ εἰδωλολάτρης ἢ μέθυσος ἢ λοιδόρος ἢ ἄρπαξ, τῷ τοιοῦτῳ μηδὲ συνεσθίειν.

α'. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, *Οὐχὶ μᾶλλον ἐπειθήσατε, ἵνα ἐξαρθῇ ὁ τοιοῦτος, καὶ Ἐκκαθάρατε τὴν παλαιὰν ζύμην, καὶ εἰκόσ ἦν αὐτοὺς ὑποπτεῦσαι ὅτι πάντας τοὺς πόρνους δεῖ φεύγειν (εἰ γὰρ μεταδίδωσι τῆς οἰκείας λύμης ὁ ἡμαρτηκὸς τοῖς οὐκ ἡμαρτηκόσι, πολλῶ μᾶλλον τοὺς ἐξωθεν ἀποστρέψεται χρῆ· εἰ γὰρ τοῦ οικείου οὐ δεῖ φεῖδεσθαι διὰ τὸ τοιαύτην ἐξ αὐτοῦ βλάβην γίνεσθαι, πολλῶ μᾶλλον τῶν ἄλλων)· τούτου δὲ ὑπονοουμένου ἀνάγκη ἦν χωρίζεσθαι καὶ τῶν παρ' Ἑλλήσι πόρνων, καὶ οὕτως· εἰς ἀδύνατον τοῦ πράγματος περιτταμένου, μειζόνως ἂν ἔδυσχερανον, τῇ ἐπιβρωθῶσι ταύτῃ κέχρηται, λέγων· Ἐγραψα ὑμῖν μὴ συναναμίγνυσθαι πόρνους· καὶ οὐ πάντως τοῖς πόρνους τοῦ κόσμου τούτου· τὸ, Πάντως, ὡς ἐπὶ ὀμολογημένου τιθείς. Ἴνα γὰρ μὴ νομίσωσιν, ὅτι ὡς ἀτελεστέροις αὐτοῖς τοῦτο οὐκ ἐπίταξε, καὶ ὡς τέλειοι δῆθεν αὐτὸ πρᾶξει ἐπιχειρήσωσι, δεικνύσιν ὅτι οὐδὲ δυνατόν τοῦτο γενέσθαι, οὐδὲ εἰ σφοδρα βούλοντο· ἐπεὶ ἑτέρων οἰκουμένην ἔδει ζητῆσαι. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν· Ἐπεὶ ὀφείλετε ἄρα ἐκ τοῦ κόσμου ἐξελεῖσθαι. Εἶδος πῶς ἐστὶν ἀνεπαχθῆς, καὶ πανταχοῦ οὐ τὸ δυνατόν μόνον, ἀλλὰ καὶ*

τὸ εὐκὸλον τῆς νομοθεσίας σκοπεῖ; Πῶς γὰρ ἐνὶ ἀνθρώπων ὄντα, φησί, καὶ οἰκίας καὶ παιδῶν προϊστάμενον, καὶ τὰ τῆς πόλεως πρᾶττοντα, ἢ χειροτέχην, ἢ στρατευόμενον, τῶν πλειόνων ὄντων Ἑλλήνων, τοὺς πανταχοῦ πόρνους φεύγειν; πόρνους γὰρ [135] κόσμου τοὺς παρὰ τοῖς Ἑλλήσι λέγει. *Νῦν δὲ ἔγραψα ὑμῖν, ἐὰν τις ἀδελφὸς ἢ τοιοῦτος, τῷ τοιοῦτῳ μηδὲ συνεσθίειν.* Ἐνταῦθα καὶ ἑτέροις αἰνιττεται ἐν πηνηρία ζῶντας. Καὶ πῶς ἀδελφὸς ὢν, εἰδωλολάτρης εἶναι δύναται; Ὡς ἐπὶ τῶν Σαμαρειτῶν συνέθη ποτὲ, οἱ ἐξ ἡμισείας τὴν εὐσείθειαν ἤρουντο· ἄλλως δὲ καὶ προκαταβάλλεται τὸν περὶ τῶν εἰδωλοθύτων λόγον, ὃν μετὰ ταῦτα μέλλει γυμνάζειν. *Ἡ πλεονέκτης.* Καὶ γὰρ καὶ πρὸς τούτους ἀποδύεται· διὸ καὶ ἔλεγε· *Διὰ τί οὐκ ἀδικεῖσθε μᾶλλον; διὰ τί οὐκ ἀποστρέψετε; ἀλλ' ὑμεῖς ἀδικεῖτε καὶ ἀποστρέψετε.*—*Ἡ μέθυσος.* Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ἐγκαλεῖ προῖων, ὡς ὅταν λέγῃ· *Ὅς μὲν πεινᾶ, ὃς δὲ μεθύει· καὶ, Τὰ βρώματα τῇ κοιλίᾳ, καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασιν.* Ἡ λοιδόρος, ἢ ἄρπαξ. Καὶ γὰρ καὶ τούτους ἐπιτίμησεν ἐμπροσθεν. Εἶτα καὶ τῶν αἰτίαν προστίθησι, δι' ἣν οὐ κωλύει τοῖς ἐξωθεν τοῖν αἰτίαις οὐσιν ἀναμίγνυσθαι, δεικνύς ὅτι οὐ μόνον οὐ δυνατόν, ἀλλὰ καὶ περιττόν· *Τί γὰρ μοι καὶ τοὺς ἐξωθεν κρίνει;* τοὺς ἐσω καὶ τοὺς ἐξω, τοὺς Χριστιανούς καὶ τοὺς Ἑλληνας καλῶν, καθῶς καὶ ἀλλαχοῦ φησί· *Δεῖ δὲ καὶ μαρτυρίαν ἔχειν αὐτὸν καλὴν ὑπὸ τῶν ἐξωθεν.* Καὶ ἐν τῇ πρὸς Θεσσαλονικεῖς δὲ Ἐπιστολῇ τὸ αὐτὸ φησὶ λέγων· *Μὴ συναναμίγνυσθε αὐτῶ, ἵνα ἐντραπῇ· καὶ μὴ ὡς ἐχθρὸν ἠγείσθε, ἀλλὰ νοθεύετε ὡς ἀδελφόν.* Ἐνταῦθα μέντοι τὴν αἰτίαν οὐ τίθησι. Τί δῆποτε;

nihil habet, omnium bona possidet? annon multo magis ille qui omnium bona habet? Nequaquam; sed totum contrarium. Nam qui nihil habet, omnibus imperat, ut et illi faciebant: omnes enim per orbem domus ipsis erant apertæ, gratiamque illis habebant qui excipiebant ipsos, et tanquam ad cognatos et amicos veniebant. Veneruntque ad purpurariam, et illæ quasi ancilla sua ipsis apposuit; et ad carceris custodem, et ille totam ipsis domum aperuit; et ad alios innumeros. Sic omnia habebant, et nihil possidebant. Nihil enim suorum sibi proprium esse dicebant: ideoque omnia sua erant. Qui enim omnia communia putat, non suis tantum, sed et alienis utetur ut propriis: qui autem abscondit et se suorum tantum dominum facit, neque horum dominus erit. Et hoc ab exemplo liquet. Qui nihil omnino possidet, neque domum neque mensam neque superfluum vestem, sed propter Deum omnibus privatur, communibus ut propriis utitur, et ab omnibus quæcumque voluerit accipiet: et sic qui nihil habet, omnium bona possidet. Qui autem habet aliqua, ne horum quidem dominus erit. Neque enim dabit quis possidenti; et latronum et furum et sycophantarum et mutationis rerum, et omnium magis quam illius hæc bona erunt. Totum enim orbem pervasit Paulus, nihil secum ferens, non amicos adiens, non familiares; erat enim in principio omnibus hostis: attamen ingressus cum esset, omnium habebat bona. Ananias vero et Sapphira, curantes ut tantillum quid ex bonis suis sibi retinerent, ab omnibus exciderunt

et a vita simul. Abscede igitur a tuis, ut alienis utaris quasi propriis. At enim nescio quomodo in hæc hyperbolen delatus sim, homines alloquens, qui utinam vel tantillum suorum erogent.

Eleemosynæ bona. — Ideo hæc perfectionibus dicta a nobis sunt; imperfectioribus vero illa dicamus: Date egenis ex bonis vestris, augeto facultates vestras: *Nam qui dat pauperi, inquit, sœneratur Deo (Prov. 19. 17).* Si autem festinas, et non exspectas tempus retributionis; cogita eos qui pecunias hominibus sœnerantur: nec enim hi volunt statim usuram accipere, sed cupiunt ut caput majori tempore in manus debitoris maneat, qui ad sœnus accepit, modo tuta sit redditio nec suspectus sit is qui accepit. Hoc igitur hic quoque fiat: dimitte illa apud Deum, ut reddat tibi multiplicatam mercedem. Ne hic totum quæras: si enim hic totum recipias, quomodo illic recipies? Ideo et Deus illic reconditum tenet, quod vita hæc fluxa sit. Dat tamen et hic quoque: ait enim: *Quærite regnum caelorum, et hæc omnia adjiciuntur vobis (Math. 6. 33).* Sed nos ad illud respiciamus, et ne festinemus ad omnium retributionem, ut ne minuanus mercedem; sed tempus exspectemus. Non enim tales sunt hæc usuræ, sed quales a Deo dari par est. His igitur cum ubertate magna collectis, ita hinc abeamus, ut et præsentia et futura consequamur bona, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri et una Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XVI.

CAP. 5. v. 9. *Scripti vobis in epistola: ne commisceamini fornicariis; 10. non utique fornicariis hujus mundi aut avaris aut rapacibus aut idolis servientibus: alioqui debueratis ex mundo exisse. 11. Nunc autem scripti vobis non commisceri: si is, qui frater nominatur inter vos, est fornicator aut avarus aut idolis serviens aut ebriosus aut maledicus aut rapax, cum hujusmodi nec cibum sumere.*

1. Quia enim dixit, *Non potius luctum habuistis, ut de medio tollatur qui est hujusmodi; et, Expurgate vetus fermentum;* et verisimile erat suspicari illos, fugiendum esse ab omnibus fornicariis; si enim is qui peccavit malum suum impertiit iis qui non peccaverunt, multo magis externos oportet aversari: nam si familiari parcere non oportet, quod tantum ille damni inferat, multo minus aliis parcendum: hocposito consentaneum erat separari etiam a fornicatoribus qui apud Græcos erant; et si re ad impossibile redacta, magis ægre tulissent: hac correctione utitur dicens: *Scripti vobis, ne commisceamini fornicatoribus; et non utique fornicatoribus hujus mundi;* illud, *Utique,* quasi in confesso ponens. Ne enim putarent hoc ipsum illis non præcepisse quasi imperfectioribus, et ne ipsi ut perfecti illud facere aggredirentur, ostendit hoc fieri non posse, etiam id maxime vident: oporteret enim alium quære orbem. Ideo

subjunxit: *Alioquin debueratis ex mundo exisse.* Videntur quam non molestus sit, et ubique non modo quod fieri possit, sed etiam quod facile sit in lege ferenda perspicat? Quomodo enim potest homo, inquit, qui et domui et liberis præficatur, et civitatis munera præstat, aut qui artifex vel miles sit, cum tam multi sint Græci, fornicatores qui ubique sunt fugere? fornicatores enim mundi vocat illos, qui apud Græcos erant. *Nunc autem scripsi vobis, si quis frater talis sit, ut cum illo ne quidem comedatis.* Illic et alios subindicat in iniquitate viventes. Et quomodo frater cum sit, idololatra esse potest? Ut apud Samaritanos contigit olim, qui ex dimidia parte piam religionem sectabantur: alioquin etiam fundamentum jacit futuri sermonis de idololatriis, quem sub hæc instituturus est. *Aut avarus.* Nam adversus hos certaturus est; ideoque dicebat, *Cur non potius injuriam patimini? Cur non privamini? sed vos injuriam facitis et privatis (1. Cor. 6. 7. 8)* *Aut ebriosus.* Nam hæc quoque de re accusat insequentibus, ut cum dicit: *Alius quidem esurit, alius autem ebrius est (1. Cor. 11. 21): et, Escæ ventri, et venter escis (1. Cor. 6. 13).* *Aut maledicus aut rapax.* Nam et hos supra quoque increpavit. Deinde etiam causam addit, ob quam non prohibet cum externis, qui tales sint, commisceri; ostendens non modo id non fieri posse, sed etiam superfluum esse;

12. *Quid enim mihi de iis qui foris sunt judicare? eos qui intus et qui foris sunt Christianos vocans et Græcos: ut et alibi ait: Oportet autem illum et testimonium habere bonum ab iis qui foris sunt (1. Tim. 3. 7).* Et in epistola ad Thessalonicenses idipsum dicit his verbis: *Ne commisceamini cum ipso, ut confundatur: et, Nolite ut inimicum existimare, sed admonete ut fratrem (2. Thess. 3. 14. 15).* Hic porro causam non ponit. Quare? Quia illic quidem consolari volebat, hic vero non item. Non enim idem nunc peccatum est quod illic erat, sed illic minus: de otio enim illic accusabat, hic de fornicatione et aliis gravissimis peccatis. Et si quis Græcos adire velit, non prohibet cum illis comedere, ob eandem videlicet causam. Sic et nos quoque facimus: pro filiis et fratribus nihil non agimus, alienorum autem non magnam rationem habemus. Quid ergo? externos non curabat Paulus? Curabat: sed postquam prædicationem acceperant, et Christi sese doctrinæ subjecerant, tunc illis leges dabat: quamdiu autem illi despiciebant, superfluum fuisset, illis præcepta Christi proferre, qui ne Christum quidem noverant. *Nonne de iis, qui intus sunt, vos judicatis? 15. Eos autem qui foris sunt Deus judicabit.* Postquam enim dixerat, *Quid mihi de iis, qui foris sunt, judicare?* ne quis putaret illos impunitos relinqui, aliud illis statuit tribunal terribile. Hoc autem dixit, tum ut illos terreret, tum ut hos consolaretur, et ostendit hanc temporalem punitionem ab æterna et perpetua eripere; quod et alibi declarabat his verbis: *Nunc autem judicati castigamur, ut non cum mundo dannemur (1. Cor. 11. 32); et, Auferte malum ex vobis ipsis (Deut. 17. 7).*

2. Meminit dicti quod in veteri Lege fertur, simul ostendens quod ipsi maxima sint lucraturi, ut a peste quadam gravi liberati; simul ostendens hoc non esse innovationem, et jam olim à legislatore visum fuisse, ut qui tales essent excinderentur: sed illic quidem vehementius, hic vero mansuetius. Quapropter jure querat aliquis, cur tunc quidem eum qui peccaverat puniri et lapidari permitteret; hic vero non item, sed illum ad poenitentiam vocet. Cur ergo aliter illa, aliter ista efformabantur? Ob duas hasce causas; primam quia ad majus certamen hi ducebantur, et majori animo et patientia opus habebant; secundam autem veriorum, quia hi quidem ab impunitate facilius corrigebantur ad poenitentiam venientes, illi vero ad majorem nequitiam irrepturi erant. Nam si postquam primos punitos viderant, in iisdem perseverabant; si neminem punitum vidissent, multo magis id facturi erant. Ideo illic adultero et homicidæ statim mors infertur; hic vero, si per poenitentiam absolvantur, supplicium effugerunt. Cæterum etiam hic vehementiora, et in Veteri mitiora videas supplicia, ut per omnia ostendatur cognatione juncta esse Testamenta et unius ejusdemque esse legislatoris; atque et hic et illic supplicia et vestigio sequi; sæpeque post multum temporis in utroque, sæpe etiam non post multum temporis; sed Deum poenitentia sola contentum esse. Nam in Veteri cum David in adulterium

incidisset et eadem patrasset, per poenitentiam servatus est; et in Novo, cum pauca ex agri pretio substraxisset Ananias, cum uxore periit. Quod si hujusmodi plura observantur in Veteri, et contraria plura in Novo, differentia personarum differentiam talis œconomix efficit (Cap. 6). 1. *Audet aliquis vestrum adversus fratrem suum habens negotium, judicari apud iniquos, et non apud sanctos?* Hic etiam accusationem inducit eorum quæ in confesso erant. Etenim illic dicebat: *Omnino auditur in vobis fornicatio;* et hic, *Audet quis in vobis?* statim a principio iram indicans, et ostendens audax et iniquum esse facinus. Et cur injecit sermonem de avaritia et quod non oporteat foris judicari? Suam implens legem: nam mos illi erat ea quæ incidebant emendare; ut quando de communibus mensis disserens, in sermonem de mysteriis digressus est. Et hic igitur, quia de avaria fratribus mentionem fecit, fervens ob curam emendationis peccatorum, ordinem servare non sustinet; sed quod ex consequenti in medium adductum est peccatum, rursus emendat, et sic ad prius revertitur. Audiamus ergo quid de hoc etiam dicat: *Audet aliquis vestrum habens negotium adversus fratrem, judicari apud iniquos, et non apud sanctos?* Interim ex nominibus rem aperit, et avertit et accusat. Et ab initio quidem non evertit iudicium, quod sit apud fideles: postquam autem illos multis exterruit, tunc omnino iudicium hujusmodi abstulit. Maxime quidem, inquit, si judicare oportet, apud iniquos non oportuit; omnino autem non oportet judicari. Sed hoc postea ponit: interim vero primo id de medio tollit, ut ne foris judicentur. Quomodo enim non absurdum fuerit, adversus amicum disceptantem, inimicum accipere conciliatorem, inquit? quomodo non te pudet nec erubescis, cum Græcus sedet Christianum judicans? Si autem de rebus privatis non oportet a Græcis judicari, quomodo ipsis res majores commitemus? Et vide quomodo loquatur: non dixit, *Apud infideles, sed, Apud iniquos,* voce illa usus qua maxime opus habebat in proposito argumento, ut averteret abduceretque. Quia enim de iudicio sermo ipsi erat; qui vero judicantur nihil adeo requirunt, quam ut multa justis cura et ratio habeatur a judicantibus: inde illos avertit, propemodum dicens: *Quo pergis et quid facis, homo, contrarium patiens eorum quæ desideras, et ut justitiam assequaris, ad iniquos homines te convertis?* Et quia statim molestum fuisset audire non iudicio disceptandum esse, non statim hoc induxit, sed judicantes solum mutavit, ab externis in Ecclesiam inducens eos qui judicandi erant. Deinde quia contemptu dignum videbatur esse, ab iis qui intus erant judicari, et tunc maxime (non enim erant fortassis idonei ad rem intelligendam, neque tales quales erant externi iudices, legum periti et disertis, utpote qui ex privatis et indoctis quamplurimi essent): vide quomodo illos tunc dignos faciat, primum sanctos vocans. Sed quia hoc vitæ puritatem, sed non accuratam cognitionem ad audiendum, testificabatur; vide quomodo hanc quoque partem

Ὅτι ἐκεῖ μὲν παρομυθήσασθαι ἐβούλετο, ἐνταῦθα δὲ οὐκέτι. Οὐ γὰρ τὸ ἀμάρτημα ἐνταῦθα κάκει τὸ αὐτὸ, ἀλλ' ἐκεῖ ἔλαττον· ἄργιστον γὰρ ἐγκαλεῖ· ἐνταῦθα δὲ πορευομένην καὶ ἕτερα χαλεπώτατα ἀμαρτήματα. Καὶ πρὸς Ἑλληνας μὲν εἰ βούλοισθε τις ἀπίναται, οὐ κωλύει συνεσθίειν, διὰ τὴν αὐτὴν πάλιν αἰτίαν. Οὕτω δὲ καὶ ἡμεῖς ποιοῦμεν, ὑπὲρ μὲν τῶν υἱῶν καὶ τῶν ἀδελφῶν πάντα πράττοντες, τῶν δὲ ἄλλοτριῶν οὐ πολὺν ποιοῦμεθα λόγον. Τί οὖν; οὐκ ἐκῆδοτο καὶ τῶν ἔξωθεν Παῦλος; Ἐκῆδοτο μὲν, ἀλλὰ μετὰ τὸ δέξασθαι τὸ χήρυγμα καὶ ὑπευθύνους ποιῆσαι τῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ, τότε αὐτοὺς ἐνομοθέτει· ἕως δὲ οὗτε κατεφρόνουν, περιττὸν ἦν τὰ προστάγματα τοῦ Χριστοῦ λέγειν τοῖς; αὐτὸν οὐκ εἶδοι τὸν Χριστόν. Οὐχὶ τοὺς ἔσω ἡμεῖς κρίνετε; τοὺς δὲ ἔξω ὁ Θεὸς κρίνει. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, *Τί μοι τοὺς ἔξω κρίνετε;* ἵνα μή τις νομίση ἀτιμωρήτους τοῦτους ἀφίεσθαι, ἕτερον δικαστήριον ἐπίστησιν αὐτοῖς φοβερόν. Τοῦτο δὲ εἶπεν, ὁμοῦ μὲν ἐκείνους φοβῶν, ὁμοῦ δὲ τούτους παραμυθούμενος, καὶ δεικνύς ὅτι ἡ κολασίς αὕτη ἢ πρόσκαιρος, τῆς ἀθανάτου καὶ διηνεκούς ἐξαρπάξει· ὃ καὶ ἀλλοχρῶ δηλῶν ἔλεγε· *Nun̄i δὲ κρινόμενοι, παιδαινόμεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθώμεν* καὶ, *Ἐξαρῆτε τὸν ποτηρὸν ἐξ ὑμῶν αὐτῶν.*

β'. Ἐμνημόνευσε ῥήσεως ἐν τῇ Παλαιᾷ κειμένης, ὁμοῦ μὲν δεικνύς, ὅτι καὶ αὐτοὶ τὰ μέγιστα κερδανούσιν, ὡσπερ λοιμοῦ τινος ἀπαλλαγέντες χαλεποῦ, [136] ὁμοῦ δὲ δηλῶν, ὅτι οὐ καινοτομία τὸ τοιοῦτον, ἀλλὰ καὶ ἀνωθεν ἐδόκει τοῦτο τῷ νομοθέτῃ τοὺς τοιοῦτους ἐκτέμνεσθαι· ἀλλ' ἐκεῖ μὲν σφοδρότερον, ἐνταῦθα δὲ ἡμερώτερον. Διόπερ καὶ εἰκότως ἂν τις διαπορήσειε, τί δήποτε ἐκεῖ μὲν συνεχῶρει κολάζεσθαι τὸν ἡμαρτηκότα καὶ καταλεύεσθαι, ἐνταῦθα δὲ οὐκέτι, ἀλλ' ἐπὶ μετάνοιαν αὐτὸν ἄγει. Τί δήποτε οὖν ἑτέρως μὲν ἐκεῖνα, ἑτέρως δὲ ταῦτα διευτυποῦτο; Διὰ δύο ταύτας αἰτίας· μίαν μὲν, ὅτι ἐπὶ μείζονα ἀγῶνα οὗτοι ἦγοντο, καὶ πλείονος ἐδέοντο τῆς μακροθυμίας· ἑτέραν δὲ τὴν ἀληθεστέραν, ὅτι οὗτοι μὲν ἀπὸ τῆς ἀτιμωρησίας εὐκολώτερον διωρθούντο ἐπὶ μετάνοιαν ἐρχόμενοι, ἐκεῖνοι δὲ ἐπὶ κακίαν μείζονα ἐμελλον ἔρπειν. Εἰ γὰρ τοὺς πρώτους κολάζοντες ὀρώντες τοὺς αὐτοῖς ἐνέμενον, εἰ μὴδὲ ἐκολάζοντο τινες, πολλῶν μᾶλλον τοῦτο ἂν ἔπαθον. Διὰ τοῦτο ἐκεῖ μὲν τῷ μοιχῷ καὶ τῷ ἀνδροφόνῳ θάνατος εὐθέως ἐπάγεται· ἐνταῦθα δὲ, ἂν διὰ μετάνοιαν ἀπολούσωνται^α, διέφυγον τὴν κολασίν. Πλὴν καὶ ἐνταῦθα σφοδρότερας, καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ ἡμερωτέρας ἴσοι τις ἂν τιμωρίας, ἵνα δειχθῇ διὰ πάντων, ὅτι συγγενεῖς αἱ διαθήκαι καὶ ἐνός καὶ τοῦ αὐτοῦ νομοθέτου· καὶ παρὰ πόδας καὶ ἐκεῖ καὶ ἐνταῦθα τὰς τιμωρίας, καὶ μετὰ πολὺν χρόνον πολλάκις ἐν ἑκατέρῃ, καὶ οὐδὲ μετὰ πολὺν χρόνον πολλάκις, ἀλλὰ μετάνοιαν μόνην ἀρκούμενον τὸν Θεόν. Καὶ γὰρ ἐν τῇ Παλαιᾷ μοιχέουσας καὶ φονεύσας ὁ Δαυὶδ, διὰ μετάνοιαν ἐσώθη, καὶ ἐν τῇ Καινῇ μικρὰ ἀπὸ χωρίου τιμῆς ὑπελόμενος ὁ Ἀνανίας μετὰ τῆς γυναικὸς ἀπέλωτο. Εἰ δὲ πλεονάζει ταῦτα ἐν τῇ Παλαιᾷ, τὰ δὲ ἐναντία ἐν τῇ Καινῇ, ἢ διαφορά τῶν προσώπων τὴν διαφορὰν τῆς τοιαύτης οἰκονομίας ἐργάζεται. *Τολμῆ τις ὑμῶν, πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ πρᾶγμα ἔχω,*

κρίνεσθαι ἐπὶ τῶν ἀδίκων, καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῶν ἀγίων; Καὶ ἐνταῦθα πάλιν ὡς ἐπὶ ὀμολογημένων ποιεῖται τὴν κατηγορίαν. Καὶ γὰρ ἐκεῖ φησιν, *Ὅλως ἀκούεται ἐν ὑμῖν πορνεία*· καὶ ἐνταῦθα, *Τολμῆ τις ὑμῶν;* ἐκ προοιμίων εὐθέως τὸν θυμὸν ἐνδεικνύμενος, καὶ δεικνύς ὅτι τόλμης ἐστὶ τὸ πρᾶγμα καὶ κεραινομίας. Καὶ τί δήποτε τὸν περὶ πλεονεξίας καὶ τοῦ μὴ δεῖν ἔξω κρίνεσθαι παρενέβαλε λόγον; Οἰκτεῖον νόμον πληρῶν. Καὶ γὰρ ἔθος αὐτῷ τὰ παρεμπύπτοντα διορθῶν, ὡσπερ ἠνίκα περὶ τῶν κοινῶν τραπέζων διαλεγόμενος, εἰς τὸν περὶ τῶν μυστηρίων ἐξέβη λόγον. Καὶ ἐνταῦθα τοίνυν, ἐπειδὴ πλεονεκτῶν ἀδελφῶν ἐμνημόνευσε, ζῆων τῇ φροντίδι τῆς διορθώσεως τῶν ἀμαρτανόντων οὐκ ἀνέχεται διατηρῆσαι τάξιν· ἀλλὰ τὸ ἐκ τῆς ἀκολουθίας ἀχθὲν εἰς μέσον ἀμάρτημα διορθοῦται· πάλιν, καὶ οὕτως ἐπὶ τὸν πρότερον ἐπάνευσιν. Ἀκούσωμεν οὖν τί φησι καὶ περὶ τούτου· *Τολμῆ τις ὑμῶν πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ πρᾶγμα ἔχω, κρίνεσθαι ἐπὶ τῶν ἀδίκων, καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῶν ἀγίων;* Τέως ἐκ τῶν ὀνομάτων γυμνοὶ καὶ ἀποτρέπει, καὶ ἐγκαλεῖ. Καὶ ἐκ προοιμίων μὲν οὐκ ἀνατρέπει τὴν κρίσιν τὴν ἐκ τῶν πιστῶν· ὅτε δὲ αὐτοὺς κατέπληξε διὰ πολλῶν, τότε καὶ τὸ ὅλως [137] κρίνεσθαι ἀνεῖλε. Μάλιστα μὲν γὰρ εἰ δεῖ κρίνεσθαι, φησὶν, ἐπὶ τῶν ἀδίκων οὐκ εἶδε· ὅλως δὲ οὐδὲ κρίνεσθαι δεῖ. Ἄλλὰ τοῦτο μὲν ὑστερον τίθησι· τέως δὲ τὸ πρῶτον διακαθαίρει τὸ μὴ ἔξω δικάζεσθαι. Πῶς γὰρ οὐκ ἀτοπον πρὸς τὸν φίλον μικροψυχούντα^β, τὸν ἐχθρὸν καταλλάκτην λαμβάνειν, φησί; πῶς δὲ οὐκ αἰσχύνῃ οὐδὲ ἐρυθρίᾳς, ὅταν Ἑλλην τῷ Χριστιανῷ καθέζηται δικάζων; Εἰ δὲ ὑπὲρ ἰδιωτικῶν οὐ χρὴ παρ' Ἑλλησι δικάζεσθαι, πῶς αὐτοῖς ἐπιτρέψομεν ὑπὲρ ἑτέρων μεζόνων; Καὶ ὅρα πῶς εἶπεν· οὐκ εἶπεν, Ἐπὶ τῶν ἀπίστων, ἀλλ', *Ἐπὶ τῶν ἀδίκων, λέξιν θεῖς,* ἧς μάλιστα χρεῖαν εἶχεν εἰς τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν, ὥστε ἀποτρέψαι καὶ ἀπαγαγεῖν. Ἐπειδὴ γὰρ περὶ δίκης αὐτῷ ὁ λόγος ἦν, οἱ δικαζόμενοι δὲ οὐδὲν οὕτως ἐπιζητοῦσιν, ὡς τὸ πολλὴν εἶναι πρόνοιαν τοῦ δικαίου παρὰ τοῖς δικάζουσιν, ἐντεῦθεν αὐτοὺς ἀποτρέπει, μονουοχὶ λέγων· *Πεῖ φέρῃ καὶ τί ποιεῖς, ἄνθρωπε, τούναντιον πάσων, ὧν ἐπιθυμεῖς, καὶ ὑπὲρ τοῦ τῶν δικαίων τυχεῖν ἀδίκους ἐπιτρέπων ἄνθρώποις;* Καὶ ἐπειδὴ εὐθέως φορτικὸν ἦν ἀκούσαι τὸ μὴ δικάζεσθαι, οὐκ εὐθέως τοῦτο ἐπήγαγεν, ἀλλὰ τοὺς δικάζοντας ἡμειψε μόνον, ἔξωθεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν εἰσάγων τοὺς δικαζομένους. Εἶτα, ἐπειδὴ εἰς καταφρόνητον εἶναι ἐδόκει τὸ παρὰ τοῖς ἔνδοι δικάζεσθαι, καὶ μάλιστα τότε (οὐ γὰρ ἦσαν ἴσως ἱκανοὶ πρᾶγμα συνειεῖν, οὔτε τοιοῦτοι οἶοι οἱ ἔξωθεν δικασταὶ νόμων ἔμπειροι καὶ ῥητορεῖς, ἅτε ἐξ ἰδιωτῶν οἱ πλείους ὄντες)^γ ὅρα πῶς αὐτοὺς ἀξιοτίστους ποιεῖ, πρῶτον ἀγίους καλέσας. Ἄλλ' ἐπειδὴ τοῦτο βίου καθαρότητα, οὐκέτι δὲ ἀκρίθειαν τὴν περὶ τὴν ἀκρίθειαν αὐτοῖς ἐμαρτύρει, ὅρα πῶς καὶ τοῦτο μεθόδευει τὸ μέρος, λέγων οὕτως· *Ἡ οὐκ οἴδατε ὅτι οἱ ἄγιοι τὸν κόσμον κρινούσι;*

^β Sapissime apud scriptores, maxime ecclesiasticos, μικροψυχία, est similtas, dissimulatio; μικροψυχος, dissidia vel similtates exercens, εἰ μικροψυχεῖν, dissidere, similtatem cum aliquo exercere, disceptare, ut ex serie hoc ioco perspicuum. Ea de re jam monuimus.

^α Legatur ἀπολούσωνται.

γ'. Σὺ τοίνυν ὁ μέλλων κρίνειν ἐκείνους τότε, πῶς ὑπὲρ ἐκείνων ἀνέγῃ κρίνεσθαι νῦν; Κρινοῦσι δὲ οὐχὶ αὐτοὶ καθήμενοι καὶ λόγον ἀπαιτοῦντες, ἀλλὰ κατακρινοῦσι. Τοῦτο γοῦν δηλῶν ἔλεγε· *Καὶ εἰ ἐν ὑμῖν κρίνεται ὁ κόσμος, ἀνάξιοι ἔστε κριτηρίων ἐλαχίστων*; Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἰφ' ὑμῶν, ἀλλ', Ἐν ὑμῖν· ὡσπερ ὅταν λέγῃ· *Βασίλισσα νότου ἀναστήσεται, καὶ κατακρινεῖ τὴν γενεὰν ταύτην*· καὶ, *Ἄνδρες Νινευῖται ἀναστήσονται, καὶ κατακρινοῦσι τὴν γενεὰν ταύτην*. Ὅταν γὰρ τὸν αὐτὸν ἥλιον ὁρῶντες, καὶ τῶν αὐτῶν μετέχοντες πάντων, ἡμεῖς μὲν εὐρεθῶμεν πιστεύσαντες, ἐκείνοι δὲ ἠπιστηκότες, οὐ δυνήσονται εἰς ἀγνοίαν καταφυγεῖν· κατηγορησόμεν γὰρ αὐτῶν ἡμεῖς δι' αὐτῶν, ὧν ἐπράξαμεν. Καὶ πολλὰ τοιαῦτα εὐρήσει τις ἐκεῖ κριτήρια. Εἶτα, ἵνα μὴ δόξῃ τις περὶ ἄλλων λέγειν, ὅρα πῶς κοινοποιεῖ τὸν λόγον· *Καὶ εἰ ἐν ὑμῖν κρίνεται* [138] *ὁ κόσμος, ἀνάξιοι ἔστε κριτηρίων ἐλαχίστων*; Αἰσχρὴν ὑμῖν φέρεῖ τὸ πρᾶγμα, φησί, καὶ θνεῖδος ἄρατον. Ἐπειδὴ γὰρ εἰκὸς ἦν αὐτοὺς ὑπὸ τῶν ἔσω κρινόμενους αἰσχύνεσθαι, τοῦναντίον μὲν οὐκ ἔστιν αἰσχρὴν, φησί, ὅταν ὑπὸ τῶν ἔξω κρίνεσθε· ἐκαῖνα γὰρ ἔστιν ἐλάχιστα τὰ κριτήρια, οὐ ταῦτα. *Οὐκ οἴδατε ὅτι ἀγγέλους κριτοῦμεν, μήτι γε βιωτικά*; Τινὲς ἐνταῦθα φασὶ τοὺς ἱερέας αἰνίττεσθαι· ἀλλ' ἄπαγε· περὶ γὰρ δαιμόνων ὁ λόγος αὐτῶ. Εἰ γὰρ περὶ ἱερέων ἔλεγε διεφθαρμένων, ἠνίξαστο ἂν αὐτοὺς ἄνω εἰπὼν, ὅτι *Ἐν ὑμῖν κρίνεται ὁ κόσμος*· οἶδε γὰρ κόσμον καὶ τοὺς πονηροὺς ἀνθρώπων καλεῖν ἡ Γραφή· καὶ οὐκ ἂν ἐκ δευτέρου τὸ αὐτὸ εἶπεν, οὐδ' ἂν ὡς μείζον τι λέγων ὑστερον αὐτὸ τέθεικεν. Ἀλλὰ περὶ ἐκείνων λέγει τῶν ἀγγέλων, περὶ ὧν φησὶν ὁ Χριστός· *Πορεύεσθε εἰς τὸ πῆρ τὸ ἡτομασμένον τῶ διαδόλω καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ*· καὶ ὁ Παῦλος, ὅτι *Οἱ ἀγγελοὶ αὐτοῦ μετασχηματίζονται ὡς διάκονοι δικαιοσύνης*. Ὅταν γὰρ αἱ ἀσώματοι δυνάμεις αὗται ἑλαττον ἡμῶν εὐρεθῶσιν ἔχουσαι τῶν σάρκα περιβεβλημένων, χαλεπωτέραν δώσουσι δίκην. Εἰ δὲ ἔτι φιλονεικοῖέν τινες ἱερέας· λέγειν αὐτὸν, ἐρόμεθα ποίους ἱερέας; Τοὺς βιωτικῶς περιπατήσαντας πάντως. Πῶς οὖν φησιν, *Ἀγγέλους κριτοῦμεν, μήτι γε βιωτικά*, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν βιωτικῶν τιθεὶς τοὺς ἀγγέλους; Εἰκότως, ἅτε τῆς τούτων χρείας ἐκτὸς γενομένουσ διὰ τὴν τῆς φύσεως ὑπεροχὴν. *Βιωτικά μὲν οὖν κριτήρια ἔαν ἔχητε, τοὺς ἐξουθενημένους ἐκ τῆ Ἐκκλησίας, τούτους καθίζετε*. Μεθ' ὑπερβολῆς ἡμᾶς διδάξει βουλόμενος, ὅτι, οὐδ' ἂν ὀτιοῦν ἦ, τοῖς ἔξωθεν ἑαυτοὺς δίδόναι χρεῖ, τὴν δοκοῦσαν εἶναι ἀντιθεσιν κινήσας, προηγουμένως ταύτην ἔλυσεν. Ὅ γὰρ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Ἰσως ἐρεῖ τις, ὅτι οὐδεὶς ἐν ὑμῖν σοφὸς οὐδὲ ἱκανὸς διακρίνει, ἀλλ' εὐκαταφρόνητοι πάντες. Καὶ τί τοῦτο; Κἂν γὰρ μηδεὶς ἦ σοφὸς, φησί, τοῖς ἐλαχίστοις ἐπιτρέπετε. *Τοῦτο δὲ πρὸς ἐντροπὴν ὑμῖν λέγω*. Ἐλέγχοντός ἐστι τὴν αὐτῶν ἀντιθεσιν, ὡς σκῆψιν οὖσαν περιττήν· διὸ καὶ ἐπήγαγεν· *Οὕτως οὐκ ἐνι σοφὸς ἐν ὑμῖν οὐδὲ εἷς*; Τοσαύτη, φησὶν, ἀπορία; τοσαύτη σπάνις ἀνδρῶν συνετῶν παρ' ὑμῖν; Καὶ ἡ ἐπαγωγὴ δὲ μείζονα τὴν πληγὴν ἔχει· εἰπὼν γὰρ, *Οὕτως οὐκ ἐνι σοφὸς*

ἐν ὑμῖν οὐδὲ εἷς; ἐπήγαγεν· Ὅς δυνήσεται διακρίναι μεταξὺ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ; Ὅταν γὰρ ἀδελφὸς δικάζεται μετὰ ἀδελφοῦ, οὐδὲ πολλῆς δεῖ τῆς συνέσεως καὶ τῆς δεινότητος τῶ μεσιτεύοντι τῆ δίκῃ, τῆς διαθέσεως καὶ τῆς συγγενείας, πολλὰ συμπραττοῦσης· πρὸς τὴν λύσιν τῆς τοιαύτης φιλονεικίας. *Ἀλλὰ ἀδελφοὶ μετὰ ἀδελφοῦ κρίνεται, καὶ τοῦτο ἐπὶ ἀπίστων*. Εἶδες πῶς; ἐν ὀρχῇ μὲν χρησίμως διέβαλε τοὺς δικάζοντας, ἀδίκους καλέσας· ἐνταῦθα δὲ ἐντροπικῶς, ἀπίστους εἰπὼν; Καὶ γὰρ σφόδρα αἰσχροῦν, εἰ μὴδὲ ἀδελφοῖς [139] δυνατὸν γενέσθαι καταλλαγῆς αἴτιον τὸν ἱερέα, ἀλλ' ἀνάγκη πρὸς τοὺς ἔξω τρέχειν. Ὄπτε εἰπὼν, *Τοὺς ἐξουθενημένους*, οὐ τοῦτο εἶπε προηγουμένως, ὅτι τοὺς ἀπεβρίμμενους δεῖ καθίζειν, ἀλλὰ καθαπτόμενος αὐτῶν. Ὅτι γὰρ τοῖς δυναμένους διακρίνειν ἐπιτρέπειν χρεῖ, ἐδήλωσεν εἰπὼν· *Οὕτως οὐκ ἐνι σοφὸς ἐν ὑμῖν οὐδὲ εἷς*; καὶ ἐκ περιουσίας ἐπιστομίζων καὶ λέγων, ὅτι εἰ καὶ μηδεὶς ἦν σοφὸς ἐν ὑμῖν, τοῖς ἀσυνέτοις ἐπιτρέπειν ἐχρῆν μάλλον τὴν ἀκρόασιν, ἢ τοὺς ἐξωθεν δικάζειν. Πῶς γὰρ οὐκ ἄτοπον, ἐν οἰκίᾳ μὲν γινομένης μάχης, μηδένα τῶν ἔξωθεν καλεῖν, ἀλλ' αἰσχύνεσθαι εἰ διαδοθεῖ πρὸς τοὺς ἔξω τὰ ἔνδον γινόμενα· ἔνθα δὲ Ἐκκλησία, τῶν ἀποβρίτων μυστηρίων ὁ θησαυρὸς, πάντα ἐκφέρεσθαι ἔξω; Ἀλλὰ ἀδελφοὶ μετὰ ἀδελφοῦ κρίνεται, καὶ τοῦτο ἐπὶ ἀπίστων. Διπλοῦν τὸ ἔγκλημα, ὅτι κρίνεται, καὶ ἐπὶ ἀπίστων. Εἰ γὰρ καὶ καθ' ἑαυτὸ τὸ πρᾶγμα ἀμάρτημα τὸ πρὸς ἀδελφὸν κρίνεσθαι, τὸ καὶ ἐπὶ ἐξωτικῶν ποιῶν ἔχει συγγνώμην; *Ἦδη μὲν οὖν ὁλοὺς ἠήτημα ὑμῖν ἐστίν, ὅτι κρίματα ἔχετε μεθ' ἑαυτῶν*. Εἶδες ποῦ αὐτὸ ἐτήρησε, καὶ πῶς εὐκαιρῶς αὐτὸ ἀνεῖλεν; Οὕτω γὰρ λέγω, φησί, τίς ἀδικεῖ, ἢ τίς ἀδικεῖται· τῶς αὐτῶ τῶ κρίνεσθαι ἐκάτερος διαδέδωται, καὶ οὐδὲν ἕτερος ἑτέρου βελτίων κατὰ τοῦτο.

δ'. Εἰ δὲ δικαίως ἢ ἀδίκως κρίνεται, ἑτέρου λόγου τοῦτο. Μὴ τοίνυν λέγε· Τίς ἠδίκησεν· ἐντεῦθεν γὰρ ἦδη σε κατακρίνω ἀπὸ τοῦ δικάζεσθαι. Εἰ δὲ τὸ μὴ δύνασθαι φέρειν ἀδικούντα, ἔγκλημα, τὸ καὶ ἀδικεῖν πόσης κατηγορίας ἄξιον; *Διὰ τί οὐχὶ μάλλον ἀδικεῖσθε; διὰ τί οὐχὶ μάλλον ἀποστερεῖσθε; ἀλλ' αὐτοὶ ἀδικεῖτε καὶ ἀποστερεῖτε, καὶ ταῦτα ἀδελφοῦς*. Πάλιν διπλοῦν τὸ ἔγκλημα, τάχα δὲ καὶ τριπλοῦν καὶ τετραπλάσιον. Ἐν μὲν, τὸ μὴ εἰδέναι ἀδικούμενον φέρειν· δεύτερον δὲ, τὸ καὶ ἀδικεῖν· τρίτον, τὸ καὶ τοῖς ἀδίκους ἐπιτρέπειν περὶ τούτων τέταρτον, τὸ καὶ ἀδελφόν. Οὐδὲ γὰρ ὁμοίως τὰ ἀμαρτήματα κρίνεται, ὅταν εἰς τὸν τυχόντα καὶ εἰς τὸ οἰκεῖον γίνηται μέλος. Ἀπὸ γὰρ πλείονος ἰταμότητος τολμᾶται τοῦτο· κακεῖ μὲν ἡ φύσις τοῦ πράγματος καταπεπάτηται μόνη, ἐνταῦθα δὲ καὶ ἡ τοῦ προσώπου ποιότης. Ἐντρέφας τοίνυν ἀπὸ τῶν κοινῶν λογισμῶν, καὶ πρὸ τούτων ἀπὸ τῶν κειμένων ἐπάθλων, εἰς ἀπειλήν κατακλείει τὴν παραίνεσιν, ἰσχυρότερον ποιῶν τὸν λόγον, καὶ οὕτω λέγων· *Οὐκ οἴδατε ὅτι ἀδικοὶ βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι; Μὴ πλανᾶσθε· οὔτε πόρνοι, οὔτε εἰδωλόλατραι, οὔτε μοιχοὶ, οὔτε μαλακοὶ, οὔτε ἀρσενοκοῖται, οὔτε πλεονέκται, οὐ κλέπται, οὐ μέθισοι, οὐ λοιδοροὶ, οὐχ ἄρπαγες βασιλείαν Θεοῦ*
 * *Legebatur* τοῦ ἀδελφοῦ, οὐδέποτε δεῖται.

tractet, ita dicens : 2. *An nescitis quod sancti mundum judicabunt ?*

3. Tu ergo, qui illos aliquando iudicaturus es, quomodo sustines nunc ab illis iudicari ? Judicabunt autem, non ipsi sedentes et rationem repetentes, sed condemnabunt. Hoc enim indicans dicebat : *Et si in vobis iudicatur mundus, indigni estis minimis judiciis ?* Non enim dixit, A vobis, sed, *Inter vos* ; ut cum dicit, *Regina Austri surget, et condemnabit generationem hanc ; et Viri Ninivite surgent, et condemnabunt generationem hanc (Matth. 12. 43. 41)*. Quando enim eundem solem videntes, et earumdem rerum omnium participes, nos quidem credidisse inventi fuimus, illi vero non credidisse, non poterunt ad ignorantiam confugere : nos enim illos accusabimus per ea quae fecimus. Et multa alia quis inveniet ibi iudicia. Deinde ne videtur capiam de aliis dicere, vide quomodo communem faciat sermonem : *Et si in vobis iudicatur mundus, indigni estis minimis judiciis ?* Pudorem vobis res affert, inquit, et ineffabile dedecus. Nam quia, ut verisimile est, pudebat eos ab iis qui intus erant iudicari : e contrario autem vobis est dedecus, cum ab iis qui foris sunt iudicamini : illa enim minima sunt iudicia, non haec. 3. *Nescitis quia angelos iudicabimus ? quanto magis saecularia ?* Quidam dicunt hic sacerdotes subindicari : sed apage ; nam de daemonibus agit. Nam si de corruptis sacerdotibus dixisset, supra subindicasset illos cum dixit : *In vobis iudicatur mundus ; solet enim Scriptura improbos quoque homines mundum vocare : neque iterum hoc ipsum dixisset, neque ut majus quidpiam dicens ipsum postea posuisset. Sed de illis loquitur angelis, de quibus dicit Christus : Ite in ignem paratum diabolo et angelis ejus (Matth. 25. 41) ; et Paulus, Angeli ejus transfigurantur tamquam ministri justitiae (2. Cor. 11. 15)*. Cum enim Potestates illae incorporeae inventae fuerint minus habere quam nos, qui carne induti sumus, graviores dabunt poenas. Quod si adhuc quidam contendunt illum de sacerdotibus loqui, interrogabimus, quos sacerdotes ? Omnino eos qui saeculari more vixerunt. Quomodo ergo, inquires, *Angelos iudicabimus, quanto magis saecularia ?* nempe ad differentiam saecularium ponens angelos, et merito : quia extra eorum usum sunt ob excellentiam naturae. 4. *Saecularia igitur iudicia si habueritis, contemptibiles qui sunt in Ecclesia, illos constituite ad iudicandum*. Volens cum hyperbole nos docere, quodcumque tandem fuerit, non oportere nos externis committere, cum objectionem vel quae talis esse videbatur, movisset : prius illam solvit. Hoc enim vult significare : Fortasse dicet quispiam, nullum esse apud vos sapientem, neque ad iudicium ferendum aptum, sed contemptibiles omnes. Et quid hoc ? Etiamsi enim nullus sit sapiens, inquit, vos minimis permittite. 5. *Hoc autem ad verecundiam vestram dico. Est refellentis illorum objectionem, ut quae superflua sit obtentus : ideoque subiunxit : Sic non est sapiens in vobis quisquam ?* Tantane est, inquit, inopia ? tantane apud vos raritas virorum intelligentium ? Quod autem subiungit, maiorem infert plagam : cum

enim dixisset, Non est sapiens in vobis neque unus ? subiunxit : *Qui possit iudicare inter fratrem suum ?* Cum enim frater cum fratre iudicio contendit, non magna intelligentia et solertia est opus litis arbitro, affectu et cognatione magnam opem afferente ad contentionis talis solutionem. 6. *Sed frater cum fratre iudicio contendit, et hoc apud infideles*. Viden' quomodo in principio quidem utiliter incusabat eos qui iudicarent, iniquos vocans ; hic autem ut illos pudore afficiat, dicens infideles ? Etenim admodum turpe est, si ne fratribus quidem reconciliationis causa possit esse sacerdos ; sed necesse sit ad externos recurrere. Itaque cum dixit *Contemptibiles*, non hoc praecipue dixit, quod abjectos sedere iudices oporteat, sed illos perstringens. Nam quod iis, qui discernere possint, committere oporteat, significavit dicens : *Sic non est inter vos sapiens quisquam ?* et ex abundantia os obstruens, et dicens : quod etiamsi nullus esset sapiens in vobis, insipientibus potius committenda causa fuisset, quam externis. Quomodo enim non absurdum fuerit, cum domi lis oritur, externum neminem vocari, sed pudore affici, si quae intus sunt foris evulgentur ; ubi autem Ecclesia est, arcanorum mysteriorum thesaurus, omnia extra efferris ? *Sed frater cum fratre iudicio contendit, et hoc apud infideles*. Duplex est crimen, et quod iudicetur, et quod apud infideles. Si enim per se peccatum est cum fratre iudicio contendere, id apud externos facere quam veniam mereatur ? 7. *Jam quidem omnino delictum est in vobis, quod iudicia habetis inter vos*. Viden' ubinam illud reservavit ? et quam opportune hoc sustulerit ? Nondum enim dico, inquit, aliquis injuriam facit, aliquis injuriam patitur : interim eo ipso, quod iudicio contendatur, uterque improbatur, et in hoc non est alius alio melior.

4. Si autem juste vel injuste iudicio contenditur, hoc ad aliam pertinet disputationem. Ne itaque dicas, Aliquis injuria affectus : hinc enim jam te damno, quod iudicio contendas. Si autem injuriam inferentem ferre non posse crimen est, injuriam facere quanta dignum erit accusatione ? *Quare non magis injuriam accipitis ? quare non magis fraudem patimini ?* 8. *Sed vos injuriam facitis et fraudem etiam fratribus*. Rursus duplum crimen ; imo forte triplum et quadruplum. Unum quidem injuriam inferentem ferre nescire ; secundum autem, etiam injuriam inferre ; tertium, iniquis iudicium de his committere ; quartum, hoc in fratrem facere. Neque enim similiter de peccatis iudicatur, cum admittuntur in quovis obvium, et cum in proprium membrum. Hoc enim quis audet ex majori petulantia : et illic quidem conculcatur sola rei natura, hic vero etiam personae qualitas. Postquam igitur pudorem intulit a communibus rationibus, et ante haec a propositis praemiis, comminatione concludit adhortationem, vehementiorem reddens sermonem his verbis : 9. *An nescitis quod iniqui regnum Dei non possidebunt ? Nolite errare : neque fornicarii, neque idolis servientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, 10. neque avari, neque fures, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces re-*

gnam Dei possidebunt. Quid dicis? de avaris loquens, sceleratorum hominum tantam induxisti nobis turbam? Etiam, inquit: sed non confundens orationem hoc facio, sed et ordine procedens. Quemadmodum enim de fornicatoribus loquens, omnium simul meminit: ita rursum avarum commemorans, omnes in medium adducit ad reprehensiones assuefaciens eos, qui horum et similium sibi conscii sunt. Nam in aliorum commemoratione frequenter audire pœnam iis repositam, id efficit ut facilius audiatur reprehensio, cum adversus sua quisque peccata pugnaturus se apparat. Neque enim hæc tamquam sciens illis competere, neque tanquam reprehendens, comminatur: quod maxime potest auditorem retinere et impedire ne resiliat, cum oratio illum non respicit, sed indeterminate profata, ejus conscientiam latenter pungit. *Nolite errare.* Hic subindicat quosdam dicentes, quod nunc multi dicunt, Benignus cum sit Deus et clemens, delicta non ulciscitur: ne timeamus; nam de nulla re a nemine unquam pœnam exigit. Et propterea dicit, *Nolite errare.* Error enim extremus et fallacia est, cum bona speres, contraria consequi, et illud de Deo suspicari, quæ ne de homine quidem quisquam cogitaverit. Quamobrem ait propheta ex persona ejus: *Existimasti iniquitatem, quod ero tui similis: arguam te et statum contra faciem tuam iniquitates tuas (Psal. 49. 21.);* et Paulus hic, *Nolite errare; neque fornicatores (eum, qui jam damnatus fuerat, primum ponit), neque adulteri, neque molles, neque ebriosi, neque maledici regnum Dei possidebunt.*

Contra maledicos. — Multi hunc locum reprehenderunt, tamquam valde asperum, si quidem ponit ebriosum et maledicum cum adultero et muliebria passo et masculorum concubitore. Atqui non paria sunt scelera, quomodo ergo paria supplicia? Quid ergo dicemus? Quod certe non parva res sit ebrietas et maledictum: quando quidem Christus eum qui fratrem suum fatuum vocavit, gehennæ tradidit. Sæpe enim hinc mors consequuta est: et Judæorum populus ex ebrietate gravissima admisit peccata. Deinde non de supplicio hic sermonem habet, sed de amissione regni. A regno igitur certe similiter et hic et ille excidunt: si vero in gehenna aliquam sint habituri differentiam, non erat præsentis temporis disquirere; non enim hoc propositum nobis est. *11. Et hæc quidam fuistis: sed abluti estis, sed sanctificati estis.* Magnum ingerens pudorem subjunxit dicens: Cogitate ex quantis malis vos eripuerit Deus, quantam vobis benignitatis suæ præbuerit experientiam et demonstrationem; neque ad solam liberationem mercedem extendit, sed longe amplius beneficium auxit: etenim mundum et purum fecit. Num hoc tantum? Nequaquam, sed et sanctificavit; neque hoc solum, sed etiam justificavit. Atqui vel a peccatis liberari magnum est donum: nunc autem te innumeris replevit bonis. Et hoc factum est, *In nomine Domini nostri Jesu Christi:* non in hoc vel in illo, sed *Et in Spiritu Dei nostri.* Hæc ergo cum sciamus, dilecti, et accepti beneficii magnitudinem cogitantes, maneamus temperanter vi-

ventes, ab iis omnibus quæ enumerata sunt mundi, et tribunalia fugiamus, quæ sunt in externis foris, et nobilitatem quam nobis Deus largitus est custodiamus. Cogita enim, quante sit turpitudinis, tibi jura dicentem sedere Græcum.

5. Quid ergo, inquires, si is qui intus est inique judicet? Cur, quæso? secundum quas leges judicat Græcus, et secundum quas Christianus? annon palam est Græcum secundum leges hominum, et Christianum secundum leges Dei? Hic ergo magis justitia reperitur, quia leges ex cælo sunt missæ. In externis enim præter ea quæ dicta sunt, alia sunt suspecta multa, oratorum vis dicendi, principum corruptio, et multa alia quæ justitiam labefactant: hic vero nihil horum est. Quid ergo, inquires, si adversarius dynasta sit? Et ideo maxime hic judicare oportet: in externis enim ille iudiciis te erit omnino superior. Si autem ille non acquiescit, et si id quod intus est iudicium despicit et foras vi trahit? Melius est id, quod ex necessitate passurus es, te libentem sustinere et iudicium non subire, ut et mercedem habeas. Nam *Si, inquit, quis velit tecum in iudicio contendere, et tunicam tuam accipere, dimittes illi etiam pallium;* et, *Sis benevolus adversario tuo cito, donec es in via cum illo (Math. 5. 40. 25).* Ecquid nostra dicere opus est? nam ipsi quoque externorum tribunalium patroni hæc sæpissime dicunt, melius esse foris lites componere.

Pecuniarum amor omnia subvertit. — Sed, o pecunias! imo potius, o absurdum pecuniarum amorem! qui omnia subvertit et dejecit; nugæque et fabulæ multis sunt omnia propter pecunias. Et quod ii, qui sæcularibus sint addicti, in tribunalibus lites commoveant, nihil mirum; quod autem multi ex iis, qui sæculo abrenuntiaverunt, eadem ipsa faciant, hoc certe est extra veniam omnem. Nam si vis videre quantum te abesse ab hoc usu, nempè tribunalium, præceperit Scriptura, et discere quibusnam leges posite sint, audi quid dicat Paulus: *Justo lex non est posita, sed injustis et non subditis (1. Tim. 1. 9).* Quod si ille de Mosaica hoc dicit, multo magis de externis legibus. Si ergo injuriam feceris, palam est te non esse justum; si autem injuria afficiar et feras (hoc enim maxime justus est), non opus habes externis legibus. Et quomodo, inquires, injuria læsus ferre poterò? Atqui Christus aliquid etiam amplius præcepit. Non modo enim injuria læsum ferre jussit, sed etiam affatim erogare ei qui facit injuriam, et patiendi affectu et animo superare cupiditatem mala inferentis. Non enim dixit, *Ei qui velit tecum in iudicio contendere et tunicam tuam auferre, dimitte tunicam;* sed cum illa et pallium dato. *Vince illum, inquit, male patiendo, non male faciendo: hæc est enim clara et splendida victoria.* Ideoque postea dicit Paulus: *Jam enim delictum est vobis, quod judicia habetis inter vos: et cur non potius injuriam accipitis?* Quod enim is qui injuria afficitur, magis vincat, quam is qui injuriam non fert, hoc vobis palam faciam. Etiamsi qui injuriam non fert in iudicium traxerit, etiamsi superarit, tunc maxime vincitur. Quod enim nolebat,

κληρονομήσουσι. Τί λέγεις; περί πλεονεκτῶν διαλεγόμενος, τοσοῦτον ὄχλον ἐπήγαγες ἡμῖν παρανόμων ἀνθρώπων; Ναί, φησὶν· ἀλλ' οὐ συγχέων τὸν λόγον τοῦτο ποιῶ, ἀλλὰ καὶ τάξει [140] προβαίνων. Ὡσπερ γὰρ περί τῶν πόρων διαλεγόμενος, μέμηται πάντων ὁμοῦ, οὕτω πάλιν τοῦ πλεονέκτου μνησθεὶς, πάντα εἰς μέσον ἄγει, πρὸς τοὺς ἐλέγγους συνθείζων τοὺς τὰ τοιαῦτα συνειδόμενους ἑαυτοῖς. Τὸ γὰρ ἐν ταῖς τῶν ἐτέρων μνήμαις συνεχῶς ἀκούειν τὴν κειμένην κόλασιν αὐτοῖς, εὐπαράδεκτον ποιεῖ τὸν ἔλεγχον, ἐπειδὴν τοῖς οἰκείοις αὐτῶν ἁμαρτήματι ἐπαποδύεται. Οὐδὲ γὰρ ὡς συνειδὼς ἐνταῦθα αὐτοῖς; ταῦτα, οὐδὲ ὡς ἐλέγγων ποιεῖται τὴν ἀπειλήν· ὁ μάλιστα καὶ ἱκανὸν ἐστὶ κατασχεῖν τὸν ἀκροατὴν, καὶ μὴ ἀφείναι ἀποπηδῆσαι, ὅταν μὴ πρὸς αὐτὸν ὁ λόγος ἀποτεινῆται, ἀλλ' ἀδιορίστως λεγόμενος, λανθανόντως αὐτοῦ πλήτη τὸ συνειδός. *Μὴ κλανᾶσθε*. Ἐνταῦθα αἰνιττεται τινὰς λέγοντας, ὅπερ καὶ νῦν λέγουσιν οἱ πολλοί, ὅτι Φιλάνθρωπος ὢν ὁ Θεὸς καὶ ἀγαθός, οὐκ ἐπεξέρχεται τοῖς πλημμελήμασι· μὴ δὴ φοβηθῶμεν· οὐδὲνα γὰρ ἐπ' οὐδενὶ δίκην ἀπαιτήσῃ ποτέ. Καὶ τούτων ἕνεκ ἐν φησὶν· *Μὴ κλανᾶσθε*. Πλάνης γὰρ ἐστὶν ἐσχάτης καὶ ἀπάτης, ἐλπίσαντα χρησάτα τῶν ἐναντιῶν ἐπιτυχεῖν, καὶ ταῦτα ἐπὶ Θεοῦ ὑποπτεύειν, ἃ μὴδὲ περί ἀνθρώπου τις ἐνοήσῃ. Διὸ φησὶν ὁ προφήτης ἐκ προσώπου αὐτοῦ· *Ἐπέλαβες ἀνομίαν, ὅτι ἔσομαι σοὶ ὁμοῖος· ἐλέγξω σε καὶ παραστήσω κατὰ πρόσωπόν σου τὰς ἀνομίας σου*· καὶ ὁ Παῦλος ἐνταῦθα, *Μὴ κλανᾶσθε· οὐτε πρόβοι* (τὸν ἥδη καταδικασθέντα πρῶτον τίθησιν), *οὐτε μοιχοί, οὐτε καταδικασθέντα πρῶτον τίθησιν), οὐτε μοιχοί, οὐτε μοιχοί, οὐτε μέθυσοι, οὐτε λοιδοροὶ βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσουσι*.

Πολλοὶ τοῦτου ἐπελάβοντο τοῦ χωρίου, ὡς σφόδρα τραχέος, εἰ γε τὸν μέθυσον καὶ λοιδορον μετὰ τοῦ μοιχοῦ καὶ τοῦ ἡταιρηκότος καὶ τοῦ ἀρσενοκότου τίθησι· καίτοι γε οὐκ ἴσα τὰ ἐγκλήματα, πῶς οὖν τὰ τῆς κολάσεως ἴσα; Τί οὖν ἐροῦμεν; Ὅτι μάλιστα μὲν οὖν οὐ μικρὸν τὸ τῆς μέθης καὶ τῆς λοιδορίας, ἐπεὶ καὶ ὁ Χριστὸς τὸν μωρὸν καλέσαντα τὸν ἀδελφὸν τῆς γέννησιν παρέδωκε. Πολλάκις γὰρ ἐντεῦθεν ἐτέχθη θάνατος· καὶ ὁ τῶν Ἰουδαίων δὲ δῆμος τὰ χαλεπώτατα ἐκ τῆς μέθης ἐξήμαρτεν ἁμαρτήματα· ἔπειτα, ὅτι οὐ περι κολάσεως ὁ λόγος αὐτῶν τέως, ἀλλὰ περὶ ἐκπτώσεως βασιλείας. Τῆς μὲν οὖν βασιλείας ὁμοίως καὶ οὕτως καὶ ἐκεῖνος ἐκπίπτουσιν· εἰ δὲ τίνα ἐν τῆς γέννησιν διαφορὰν ἔξουσιν, οὐ τοῦ παρόντος καιροῦ ζητεῖν· οὐ γὰρ περὶ τούτου πρόκειται νῦν ἡμῖν. *Καὶ ταῦτα τινες ἦτε· ἀλλ' ἀπελούσσασθε, ἀλλ' ἡγιάσθητε*. Σφόδρα ἐντετατικῶς ἐπήγαγε λέγων· Ἐνοήσατε ἡλικίαν ὑμᾶς ἐξείλετο κακῶν ὁ Θεός, ὅσην ὑμῖν φιλανθρωπίας παρέσχετο πείραν καὶ ἀπόδειξιν· καὶ οὐδὲ μέχρι τῆς ἀπαλλαγῆς τὴν ἀντίδοσιν ἔδωκεν, ἀλλ' ἐπὶ πολὺ τὴν εὐεργεσίαν προήγαγε· καὶ γὰρ καθαρὸν ἐποίησεν. Ἄρ' οὖν τοῦτο μόνον; Οὐδαμῶς, ἀλλὰ καὶ ἡγίασεν· ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐδικαίωσε. Καίτοι γε καὶ τὸ τῶν ἁμαρτημάτων ἀπαλλαγῆναι, δωρεὰ μεγάλη· νυνὶ δὲ σε καὶ μυρίων ἐπέκλησεν ἀγαθῶν. Καὶ τοῦτο γέγονεν· *Ἐν τῷ ὄνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*· οὐκ ἐν τῷδε καὶ τῷδε, ἀλλὰ *καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν*. [141] Ταῦτα οὖν εἶδότες, ἀγαπητοί, καὶ τὸ μέγεθος τῆς γεγενημένης εὐεργεσίας ἐννοοῦντες, μένωνμεν σωφρόνως βιοῦντες, τῶν τε ἀπρηριθμημένων καθαρῶν ἀπάντων, καὶ τὰ δικαστήρια φεύγωμεν τὰ ἐν ἀγοραῖς ταῖς ἔξω, καὶ τὴν εὐγένειαν, ἣν ὁ Θεός

ἡμῖν ἐχαρίσατο, ταύτην διαφυλάξωμεν. Ἐνόησον γὰρ ἡλικίης ἐστὶν αἰσχύνης καθέζεσθαι Ἑλληνά σοι δίκαια νέμοντα.

ε'. Τί οὖν, φησὶν, ἐὰν παρανόμως ὁ ἔνδον κρίνη; Διὰ τί, εἰπέ μοι; κατὰ ποίους γὰρ νόμους δικάζει; Ὁ Ἑλληνας; καὶ κατὰ ποίους ὁ Χριστιανός; οὐκ εὐθὺς ὅτι κατὰ μὲν τοὺς τῶν ἀνθρώπων ὁ Ἑλληνας, κατὰ δὲ τοὺς τοῦ Θεοῦ ὁ Χριστιανός; Οὐκοῦν ἐνταῦθα μᾶλλον τὸ δίκαιον, ἐπειδὴ καὶ ἐξ οὐρανῶν εἰσιν οἱ νόμοι περιφθόντες. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἔξωθεν μετὰ τῶν εἰρημῶν καὶ ἕτερα ἐστὶν ὑποπτεύσαι πολλά, καὶ ῥητόρων δευσιπλοῦς καὶ διαφθορὰν ἀρχόντων καὶ πολλὰ ἄλλα τὸ δίκαιον λυμαινόμενα· ἐνταῦθα δὲ τοιοῦτον οὐδέν. Τί οὖν, ἂν ὁ ἀντιδικὸς δυνάστης ἦ, φησὶ; Καὶ διὰ τοῦτο μὲν οὖν μάλιστα δικάζεσθαι ἐνταῦθα χρὴ· ἐν γὰρ τοῖς ἔξω δικαστηρίοις περιέσται σου πάντως. Εἰ δὲ οὐκ ἀνέχεται, ἀλλὰ καὶ τῶν ἔνδον καταφρονεῖ καὶ ἔξω πρὸς βίαν ἔλκει, βέλτιον, ὅπερ ἐξ ἀνάγκης μέλλει πάσχειν, ἐκὼν ἢ ὑποστῆναι καὶ μὴ δικάσασθαι, ἵνα καὶ μισθὸν ἔχη. *Ἄν γὰρ τίς σοι, φησὶ, θέλη κριθῆναι, καὶ τὸν χιτῶνά σου λαβεῖν, ἀφήσεις αὐτῷ καὶ τὸ ἱμάτιον*· καὶ, *Ἴσθι εὐνοῶν τῷ ἀντιδικῷ σου ταχῶν, ὥς δτου εἰ ἐν τῇ ὁδῷ μετ' αὐτοῦ*. Καὶ τί χρὴ λέγειν τὰ ἡμέτερα; καὶ γὰρ αὐτοὶ οἱ τῶν ἔξωθεν δικαστηρίων συνηγοροὶ μυριάκις ταῦτα λέγουσι, ὅτι βέλτιον ἔξωθεν διαλύεσθαι.

Ἄλλ' ὡ τῶν χρημάτων! μᾶλλον δὲ, ὡ τοῦ ἀτόπου ἔρωτος τῶν χρημάτων! ὅτι πάντα ἀνέτρεψε καὶ κατέβαλε, καὶ πάντα λῆρος τοῖς πολλοῖς καὶ μῦθοι διὰ τὰ χρήματα. Καὶ τὸ μὲν βιωτικὸν εἶναι τοὺς τοῖς δικαστηρίοις ἐνοχλοῦντας, οὐδὲν θαυμαστόν· τὸ δὲ πολλοὺς τῶν ἀποταξαμένων τὰ αὐτὰ δὴ ταῦτα ποιεῖν, τοῦτο ἐστὶν ὁ συγγνώμης πάσης ἐστέρηται. Εἰ γὰρ ἐθέλοις ἰδεῖν πόσον ταύτης ἀπέχειν σε ἢ τῆς χρείας, τῆς τῶν δικαστηρίων λέγω, προσέταξεν ἡ Γραφή, καὶ τίσιν οἱ νόμοι κείνται μαθεῖν, ἀκούσον τί φησὶν ὁ Παῦλος· *Δικαίῳ νόμος οὐ κείται, ἀνόμοις δὲ καὶ ἀνοποτάκτοις*. Εἰ δὲ περὶ τοῦ Μωσαϊκοῦ ταῦτα φησὶ, πολλῶ μᾶλλον περὶ τῶν ἔξωθεν. Ἄν μὲν οὖν ἀδικῆς, δῆλον ὡς οὐκ ἂν εἴης δίκαιος· ἐὰν δὲ ἀδικῆ καὶ φέρης (δικαίου γὰρ μάλιστα τοῦτο ἐστὶν), οὐδὲν χρεῖαν ἔχεις τῶν ἔξωθεν νόμων. Καὶ πῶς δυναίσομαι φέρειν ἀδικούμενος, φησὶ; Καίτοι γε ὁ Χριστὸς καὶ τοῦτου τι πλέον προσέταξεν. Οὐ γὰρ μόνον ἀδικούμενον φέρειν ἐκέλευσεν, ἀλλὰ καὶ προσεπιδαψιλεύεσθαι τῷ ἀδικούντι, καὶ τῆ προθυμίᾳ τοῦ πάσχειν ὑπερβαίνειν τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ ποιούντος κακῶς. Οὐ γὰρ εἶπε, Τῷ θέλοντι σοι κριθῆναι καὶ τὸν χιτῶνά σου λαβεῖν ἄφες τὸν χιτῶνά σου [142] ἀλλὰ, *Μετ' ἐκείνου καὶ τὸ ἱμάτιον δός*. Νίκησον γὰρ αὐτὸν, φησὶ, τῷ κακῶς πάσχειν, μὴ τῷ κακῶς ποιεῖν· αὕτη γὰρ ἡ σαφὴς νίκη καὶ λαμπρά. Διὸ καὶ προῖων ἔλεγεν ὁ Παῦλος· *Ἦδη μὲν οὖν δ' ὁλωσ ἡττημα ὑμῖν ἐστιν, ὅτι κριματα ἔχετε μεθ' ἑαυτῶν*. Καὶ διὰ τί οὐ μᾶλλον ἀδικεῖσθε; Ὅτι γὰρ ὁ ἀδικούμενος νικᾷ μᾶλλον τοῦ μὴ φέρντος ἀδικεῖσθαι, τοῦτο ὑμῖν ποιήσω φανερόν. Ὅ μὴ φέρων ἀδικεῖσθαι, κἂν εἰς δικαστήριον ἐλκύσῃ, κἂν περιγένηται, τότε μάλιστα ἡττηται· ὁ γὰρ οὐκ ἤθελεν, ἔπαθεν· ἠνάγκασε γὰρ αὐτὸν ὁ ἀντιδικὸς καὶ ἀλγῆσαι καὶ δικάσασθαι. Τί γὰρ ὅτι

^a Reg., ἐκόντα. ^b Morel., ἀπέχειν σε δεῖ, male: δεῖ deest in cōditō Regio et a nobis exouctum est.

νενίκηκας; τί δὲ ὅτι τὰ χρήματα ἀπέλαβες ἅπαντα; ὅπερ οὐκ ἐβούλου τέως ὑπέμεινας, ἀναγκασθεὶς δικάσασθαι. Ἄν δὲ ἐνέγκῃς τὴν ἀδικίαν, νικῆς χρημάτων μὲν ἀποστερούμενος, τῆς δὲ νίκης, οὐκέτι τῆς ἐπὶ τῇ φιλοσοφίᾳ ταύτῃ· οὐ γὰρ ἰσχυρὸς σε ἀναγκάσαι ἐκείνους, ὅπερ οὐκ ἐβούλου, ποιῆσαι. Καὶ ὅτι τοῦτο ἐστὶν ἀληθές, εἰπέ μοι, τίς ἐνίκησεν, ὁ βάσκανος, ἢ ὁ ἐπὶ τῆς κοπρίας; τίς ἠττήθη, ὁ πάντα ἀφαιριθεὶς Ἰώθ, ἢ ὁ πάντα ἀφελόμενος διάβολος; Ἄηλον ὅτι ὁ πάντα ἀφελόμενος διάβολος. Τίνα οὖν θαυμάζομεν τῆς νίκης, τὸν διάβολον τὸν πληξάντα, ἢ τὸν Ἰώθ τὸν πληγέντα; Ἄηλον ὅτι τὸν Ἰώθ· καίτοι γε οὐκ ἰσχυρὸς χρήματα ἀπολλύμενα κατασχεῖν, οὐ σώσαι τοὺς παῖδας τοὺς αὐτοῦ. Καὶ τί λέγω χρήματα καὶ παῖδας; τὴν τοῦ σώματος οὐκ ἰσχυρὸς περιποιήσασθαι σωτηρίαν. Ἄλλ' ὅμως οὗτός ἐστιν ὁ νικήσας, ὁ πάντα τὰ ὄντα ἀποβαλὼν. Χρήματα μὲν γὰρ οὐκ ἰσχυρὸς κατασχεῖν, τὴν δὲ εὐσέβειαν κατέσχε μετὰ ἀκριβείας ἀπάσης. Ἄλλὰ παισὶν οὐκ ἐπήμυεν ἀπολλυμένοις. Καὶ τί τοῦτο; καὶ γὰρ ἐκείνους λαμπροτέρους ἐποίησε τὸ συμβᾶν, καὶ ἐκὼτῳ δὲ οὕτως ἤμυεν ἐπηρεαζομένῳ. Εἰ δὲ μὴ κακῶς ἔπαθε καὶ ἡδίκηθῃ παρὰ τοῦ διαδόλου, οὐκ ἂν ἐνίκησε τὴν λαμπρὰν νίκην ἐκείνην. Εἰ πονηρὸν ἦν τὸ ἀδικεῖσθαι, οὐκ ἂν ἤμῖν αὐτὸ ἐπέταξεν ὁ Θεός· πονηρὰ γὰρ ὁ Θεὸς οὐκ ἐπιτάττει· ἢ οὐκ ἴσται, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ Θεὸς τῆς δόξης; καὶ οὐκ ἂν αἰσχυρὴ καὶ γέλωτι καὶ ζημίᾳ περιβαλεῖν ἡμᾶς ἠθέλησεν, ἀλλὰ τάναντία προέβησεν. Διὰ τοῦτο κελεύει ἡμᾶς ἀδικεῖσθαι, καὶ πάντα πράττει, ὥστε ἀποστῆσαι ἡμᾶς τῶν βιωτικῶν, καὶ πείσαι τί δόξα καὶ τί αἰσχύνῃ, τί ζημία καὶ τί κέρδος.

ς'. Ἄλλὰ δεῖνόν τὸ ἀδικεῖσθαι καὶ ἐπηρεάζεσθαι. Οὐκ ἐστὶ δεῖνόν, οὐκ ἐστὶν, ἀνθρώπε. Μέχρι τίνος πρὸς τὰ παρόντα ἐπτόησαι; Οὐδὲ γὰρ ἂν ἐπέταξεν αὐτὸ ὁ Θεός, εἰ δεῖνόν ἦν. Σκόπει δέ· Ὁ ἡδίκηκῶς ἀπῆλθε χρήματα ἔχων, ἀλλὰ καὶ συνειδὸς πονηρὸν· ὁ δὲ ἡδίκημένος, χρημάτων μὲν ἀπστερημένος, παρῆρσιον δὲ κεκτημένος πρὸς τὸν Θεόν, κτήμα μυρίων θησαυρῶν τιμωτέρον. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, φιλοσοφῶμεν ἐκ προαιρέσεως, καὶ μὴ πάσχωμεν τὰ τῶν ἀνοήτων, οἳ τότε νομίζουσι μὴ ἀδικεῖσθαι, ὅταν ἀπὸ δικαστηρίου τοῦτο πάθωσι. [143] Τούναντιον δὲ ἅπαν ἐστὶν ἡ μεγίστη ζημία, καὶ ὅλως ὅταν μὴ ἐκόντες ταῦτα φιλοσοφῶμεν, ἀλλ' ἠττηθέντες ἐκείθεν. Οὐδὲν γὰρ κέρδος ἀπὸ δικαστηρίου ἠττηθέντα ἐνεργεῖν· καὶ γὰρ τῆς ἀνάγκης τὸ πρᾶγμα ἔγινετο λοιπόν. Τίς οὖν ἡ λαμπρὰ νίκη; Ὅταν σὺ καταφρονήσῃς, ὅταν μὴ δικάσῃ. Τί φῆς; Ἀφῆρέθην ἅπαντα τὰ ὄντα, φησί, καὶ σιγῆν κελεύεις; ἐπηρεάσθην, καὶ φέροναι πρᾶως παραινεῖς; καὶ πῶς δυνήσομαι; Ἐρῆστα μὲν οὖν, ἂν εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβλέψῃς, ἂν ἴδῃς τὸ κάλλος τοῦτο, καὶ πού σε ἐπηγγεῖλατο δέξασθαι ὁ Θεὸς φέροντα ἀδικίαν γενναίως. Τοῦτο τοῖνον ποιεῖ, καὶ ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν, ἐννόησον ὅτι τῷ ἐκεῖ καθημένῳ ἐπὶ τῶν Χερουβὶμ γέγονας ὅμοιος. Καὶ γὰρ καὶ ἐκείνος ὑβρίσθη καὶ ἦναγκε, καὶ ἀνεῖδίσθη καὶ οὐκ ἠμόνατο, καὶ ἐπύσθη^β καὶ οὐκ ἐπεξήλθεν· ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐναντίοις ἡμεῖς φάτο εὐεργεσίαις μυρίαὶς τοὺς τὰ τοιαῦτα πεποιηκότας, καὶ ἡμᾶς μιμητὰς αὐτοῦ γενέσθαι ἐκέλευσεν. Ἐνόησον ὅτι γυμνὸς ἐξῆλθες ἐκ κοιλίας μητρὸς σου· γυμνὸς καὶ ἀπελεύσῃ καὶ σὺ κακείνος ὁ

ἡδίκηκῶς· μᾶλλον δὲ ἐκείνος μὲν μετὰ μυρίων τραυμάτων σκώληκα τικτόντων. Ἐνόησον ὅτι πρόσκαιρα τὰ παρόντα, λόγισαι τοὺς τάφους τῶν προγόνων, κατὰμαθε τὰ γεγενημένα σαφῶς, καὶ βῆει ὅτι ἰσχυρότερόν σε ἐποίησεν ὁ ἀδικήσας. Τὸ μὲν γὰρ αὐτοῦ πάθος χαλεπώτερον ἐποίησε, τὴν φιλαργυρίαν λέγω· τὸ δὲ σὸν ἀσθενέστερον, λαβῶν τὴν τροφήν τοῦ θηρίου. Καὶ ἔτι πρὸς τοῦτοις ἀπῆλλαξέ σε φροντιδίων, ἀγωνίας, βασκανίας συκοφαντῶν, θορύβου, ταραχῆς, φόβου διηνεκούς· καὶ τὸν φορυτὸν τῶν κακῶν ἐπεσώρευσε ἐπὶ τὴν ἑαυτοῦ κεφαλήν. Τί οὖν, ἐὰν λιμῶ παλαίω, φησί; Μετὰ Παύλου τοῦτο πάσχεις τοῦ λέγοντος· Ἄχρι τῆς ἄρτι ὥρας καὶ πεινώμεν καὶ διψῶμεν καὶ γυμνητεύομεν. Ἄλλ' ἐκείνος διὰ τὸν Θεόν, φησί. Καὶ σὺ διὰ τὸν Θεόν· ὅταν γὰρ μὴ ἐπεξέληθες, διὰ τὸν Θεόν τοῦτο ποιεῖς. Ἄλλ' ὁ ἡδίκηκῶς μετὰ τῶν πλουτούντων τρυφᾷ. Μᾶλλον δὲ μετὰ τοῦ διαδόλου· ἀλλὰ σὺ μετὰ Παύλου στεφανοῦσαι. Μὴ τοῖνον δέδιθι λιμὸν· οὐ γὰρ λιμοκτονήσει Κύριος ψυχὰς δικαίων. Καὶ ἕτερός φησι πάλιν· Ἐπίρριψον ἐπὶ Κύριον τὴν μέριμνάν σου, καὶ αὐτός σε διαθρέψει. Εἰ γὰρ τὰ στρουθία τοῦ ἀγροῦ διατρέφει, πῶς σὺ οὐ διατρέφεις; Μὴ γινώμεθα τοῖνον ἀλογιστοῦ μηδὲ οὐλοφύχου, ἀγαπητοί. Ὁ γὰρ βασιλεῖαν οὐρανῶν ἐπαγγεῖλάμενος καὶ τσαυτὰ ἀγαθὰ, τὰ παρόντα πῶς οὐ δώσει; Μὴ περιττῶν ἐπιθυμῶμεν, ἀλλ' αὐταρκείας ἐχόμεθα, καὶ αἰεὶ πλουτήσομεν· σκεπάσματα ζητῶμεν καὶ τροφὰς, καὶ πάντων ἐπιληψόμεθα καὶ τούτων καὶ τῶν πολλῶ μειζόνων. Εἰ δὲ ἀλαγῆς ἔτι καὶ κάτω κύπτεις, ἠθουλόγην σοι τοῦ ἡδίκηκῶτος μετὰ τὴν νίκην δεῖξαι τὴν ψυχὴν, πῶς τέφρα γίνεται. Καὶ γὰρ ἡ ἁμαρτία τοιοῦτον· εἰς μὲν ἂν ἐργασθῇ, παρέχει τινὰ ἡδονήν· [144] ὅταν δὲ τελεσθῇ, τότε ἡ μικρὰ ἡδονὴ ὑπέξίσταται, ἐπεισέρχεται δὲ ἀθυμία. Ταῦτα καὶ ὅταν ὑβρίζωμέν τινας πάσχωμεν· ὑστερον γοῦν ἑαυτῶν κατηγοροῦμεν. Οὕτω καὶ ὅταν πλεονεκτήσωμεν, χαίρομεν· μετὰ δὲ ταῦτα κεντούμεθα ὑπὸ τοῦ συνειδότος.

Ὅρα· παρὰ τῷ δεῖνι τὴν οἰκίαν τοῦ πέντητος; Ἀκρυσον, μὴ τὸν ἀπστερημένον, ἀλλὰ τὸν εἰληφότα· οὐ γὰρ ἔδωκεν, ἀλλ' ἔλαβε κακόν. Ἐκείνον μὲν γὰρ τῶν παρόντων ἀπστερέρησεν, ἑαυτὸν δὲ τῶν ἀφῆτων ἀγαθῶν ἐξέβαλεν. Εἰ γὰρ ὁ μὴ δοὺς τοῖς δεομένοις, εἰς γέενναν ἀπεισιν, ὁ λαμβάνων τὰ τῶν δεομένων, τί πείσεται; Καὶ τί τὸ κέρδος, φησὶν, ὅταν ἐγὼ πάθω κακῶς; Μέγα μὲν οὖν τὸ κέρδος. Οὐ γὰρ τῇ τιμωρίᾳ τοῦ κακῶς πεποιηκότος ἴσῃσί σοι τὴν ἀντίδοσιν ὁ Θεός· ἐπεὶ οὐδὲν ἂν ἦν μέγα. Τί γὰρ ὄφελος, ὅταν ἐγὼ πάθω κακῶς, κακείνος πάσχη κακῶς; καίτοι γε πολλοὺς οἶδα μεγίστην παραμυθίαν ταύτην ἠγνομήτους, καὶ τὸ πᾶν ἀπειληθέναι νομίζοντας, ὅταν τὸς ἐπηρεάσαντας ἴδωσι κολαζομένους. Ἄλλ' ὅμως ὁ Θεὸς οὐκ ἐν τούτοις ἴσῃσι τὴν ἀμοιβήν. Ἄλλὰ βούλει μαθεῖν ὅσα τὰ ἀγαθὰ σε διαδέξεται; Τὸν οὐρανὸν σοι πάντα ἀνοίγει, τῶν ἁγίων ποιεῖ συμπόλιτῃν, εἰς τὸν αὐτῶν χορὸν τελεῖν σε παρασκευάζει, ἁμαρτημάτων ἀπολύει, δικαιοσύνην στεφανοῖ. Εἰ γὰρ οἱ τοῖς ἁμαρτηκόσιν ἀφιέντες συγγάγουσιν ἀφέσεως, οἱ μὴ μόνον ἀφιέντες, ἀλλὰ καὶ ἐπιδαφιεύμενοι, τίνος οὐ τούζονται εὐλογίας; Μὴ τοῖνον ἀγεννῶς ἐνέγκῃς, ἀλλὰ καὶ εὖξαι ὑπὲρ τοῦ ἡδίκηκῶτος· ὑπὲρ γὰρ αὐτοῦ

^a Deerat τὸ πρᾶγμα. ^b Morel., καὶ ἐπύσθη, quam lectionem habet Savil. in margine. Idem Savil. in textu et codex Reg., καὶ ἐπύσθη. Utraque lectio quadrat.

^a Legebatur, εἰ, solæce. ^b Savil. et Morel., εὐλογίας, Reg., ἀπολογίας, et sic legit interpres. Utraque lectio quadrat.

passus est : illum enim coegit adversarius et dolere et iudicio contendere. Quid enim quod vicisti? quid quod universas accepisti pecunias? Quod nolebas interim passus es, ut coactus in iudicio contenderes. Si vero iniquitatem feras, vincis privatus pecuniis, sed non victoria quæ est ob tantam philosophiam : non potuit enim ille te cogere ad id faciendum, quod nolebas. Quod autem hoc sit verum, dic mihi : Quis vicit, invidusne, an is qui jacebat in sterquilinio? quis superatus est, an Job, cui omnia abrepta sunt, an qui omnia ipse abstulit diabolus? Conspicuum est, quod is qui omnia ipsi abstulit diabolus. Quem miramur ob victoriam, diabolumne qui percussit, an Jobum percussum? Palam est, quod Jobum. Atqui non potuit percuntes pecunias retinere, non filios suos servare. Ecquid dico pecunias et filios? corporis sui salutem servare non potuit. Attamen hic est qui vicit qui omnia sua amisit. Pecunias quidem retinere non potuit, pietatem vero cum omni accuratione retinuit. Sed pereuntibus filiis non operam tulit. Et quid hoc? nam illos ipse casus splendidiore reddidit; sibi quoque malis affecto similiter operam tulit. Nisi vero male passus et injuria affectus a diabolo fuisset, non splendidam illam retulisset victoriam. Si malum erat injuria affici, non id nobis jussisset Deus : mala enim Deus non jubet : an nescitis quod ipse sit Deus gloriæ? nec nos voluisset turpitudine, risu et damno involvere, sed contraria conciliare. Ideo jubet nos injuriam pati, nihilque non agit ut nos a sæcularibus abstrahat, et persuadeat quid sit gloria, quid turpitudine, quid damnum, quid lucrum.

6. Sed durum est injuria et damno affici? Non est durum, non est, o homo! Usquequo presentibus inbias? Neque enim hoc præcepisset Deus, si malum esset. Considera autem : qui injuriam fecit, abiit pecunias habens, sed malam quoeque conscientiam : qui autem injuria læsus est, pecuniis quidem privatus fuit, sed fiduciam apud Deum habet, possessionem mille thesauris pretiosiore. Hæc cum sciamus, ex proposito voluntatis philosophemur, nec eadem quæ stulti patiamur, qui tunc se non injuria læsos putant, cum hoc illis a iudicio accidit. Prorsus vero e contrario illud est damnum maximum, et universim quando non philosophamur sponte nostra, sed inde superati. Nihil enim lucri relerunt qui superati a iudicio, id patiuntur : nam tunc demum illud ex necessitate fit. Quænam ergo splendida victoria est? Quando tu id despexeris, quando iudicio non contemderis. Quid dicis? omnia mihi ablata bona sunt, et silere jubes? damno affectus sum, ut mansuete feram hortaris? et quomodo illud potero? Facillime utique, si in cælum respexeris, si videris hanc pulchritudinem et ubi te suscepturum esse Deus pollicitus ait, si injuriam generose feras. Hoc itaque facito, et postquam cælum respexeris, cogita te similem factum esse ei, qui illic super Cherubim sedet. Nam et ille contumelia affectus est, et id tulit; et probris est affectus, nec sese est ultus; sputis deonestatus est, et non sese vindicavit, sed contrariis remuneravit,

innumeris afficiens beneficiis eos qui talia fecerant, et nos ipsius imitatores esse jussit. Cogita te nulum exiisse ex utero matris tuæ; nudus reverteris et tu et qui te affecit injuria; imo vero ille cum innumeris vulneribus, quæ vermes gignant. Cogita quod temporanea sint præsentia : tecum reputa sepulcra majorum. Disce aperte ea quæ facta sunt, et videbis eum qui te injuria affecit, te fortiorem fecisse : passionem namque suam graviorem reddidit; amorem pecuniæ dico; tuam vero imbecilliolem, ablato fere illius alimento. Ad hæc vero te liberavit a curis, ab animi angore, ab invidia sycophantarum, a turba, a tumultu, a perpetuo metu; et malorum colluvium in caput suum congestit. Quid igitur, si cum fame, inquietus, concertem? Cum Paulo hoc pateris, qui ait : *Usque in hanc horam et esurimus et sitimus et nudi sumus* (1. Cor. 4. 11). At ille, inquit, propter Deum. Et tu quoque propter Deum : quando enim non te ultus fueris, propter Deum id fecisti. Sed qui me injuria affecit, cum divitibus in deliciis degit. Ipo vero eum diabolo : sed tu cum Paulo coronaris. Ne ergo famem timeas : *Non enim fame necabit Deus animas iustorum* (Prov. 10. 3). Et alius rursus ait : *Jacta super Dominum curam tuam, et ipse te enutriet* (Psal. 54. 23). Si enim passeris agri nutrit, quomodo te non nutriet? Ne simus ergo modica fidei, neque pusillanimes, o dilecti. Qui enim regnum cælorum promittit et tanta bona, præsentia quomodo non dabit? Ne superflua desideremus, sed quod sufficiat, et semper divites erimus : tegumentum quarimus et alimenta, et omnia accipimus, et hæc et multo majora. Si autem adhuc doles et deorsum respicis, velle tibi ejus qui te injuria affecit animam post victoriam ostendere, quomodo cinis facta sit. Tale namque est peccatum : quandiu patrat, quamdam voluptatem affert; quando autem consummatum est, tunc modica illa voluptas avolat, succedit autem animi mœror. Hæc porro patimur, cum quosdam contumelia afficiamus; postea vero nos ipsos accusamus. Sic etiam cum rapimus, gaudemus; deinde vero a conscientia puniuntur.

Qui egenis non eleemosynam erogat, in gehennam mittitur. — Vides apud quempiam domum pauperis? Belle, non eum qui privatus fuit, sed eum qui accepit; non enim dedit, sed accepit malum. Nam illum quidem presentibus spoliavit, se vero ex bonis infatibilibus ejecit. Nam si is, qui egenis non elargitur, in gehennam abit; qui illa quæ egenorum sunt accipit, quid patietur? Et quænam utilitas, inquit, si ego male patiar? Magna certe utilitas. Non per supplicium ejus, qui te malo affecit, remunerationem tibi constituit Deus; nam illud non magna res esset. Quæ enim utilitas, si et ego et ille mala patiamur? quamquam multos novi, qui hoc pro maxima habent consolatione, et totum se accepisse arbitrantur, cum eos qui sibi nocuerunt plexos vident. Attamen Deus non hic sistit remunerationem. Sed vis scire quot te bona exceptura sint? Totum tibi cælum aperit, sanctorum concivem facit, in eodem choro ut sis efficit, a peccatis absolvit, justitia coronat. Si enim qui re-

mittunt iis, qui peccaverunt, remissionem consequuntur; qui non modo remittunt, sed ipsis abunde largiuntur, quam non consequentur benedictionem? Ne itaque pusillo animo feras, sed etiam precaro pro eo qui te læsit. Pecunias tuas accepit? sed etiam peccata, ut in Neemano et Giezi accidit. Quantas pecunias non dare voluisses, ut peccata tibi remitterentur? Hoc itaque nunc etiam usu venit: si enim generose feras, nec maledicas, splendida redimitus es corona. Non meus est sermo, sed audisti Christum dicentem: *Orate pro iis qui vobis molestiam creant. Et cogita quantum sit præmium, Ut sitis similes Pa-*

tris vestri qui est in cælo (Matth. 5. 45. 40). Itaque nullo privatus es, sed etiam accepisti; non injuriæ affectus, sed coronatus es, animo magis philosophus effectus Deoque similis, pecuniarum cura liberatus, regnum calorum assequutus. Hæc itaque omnia nobiscum reputantes, in injuriis philosopheimur, dilecti, ut et a præsentis vitæ perturbatione liberemur, et inutilem mœrorem abjiciamus, futurumque gaudium consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri et una Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XVII.

CAP. 6. v. 12. *Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt: omnia mihi licent, sed ego sub nullius redigar potestate.*

1. Helliiones hic subinducat. Quia enim rursus ad fornicatorem est rediturus, fornicatio autem ex deliciis et immoderato cibo oritur, vehementer vitium illud castigat. Neque enim de prohibitis hæc dicit; illa namque non licent; sed de iis quæ indifferentia esse videntur. Exempli causa: licet, inquit, comedere et bibere; sed cum copia nimia non expedit. Quodque mirum inexpectatumque est, quod tamen facere sæpe solet in contrarium convertens orationem, hic quoque illud exsequitur; et ostendit quod in potestate facere, non solum non expedit, sed nec potestatis quidem sit, verum servitutis. Et primo quidem avertit ab eo, quod non expedit, dicens: *Non expediunt*; secundo autem a contrario, dicens, *Ego sub nullius redigar potestate.* Hoc autem sibi vult: Penes te est manducare, inquit; ergo mane in illa potestate, et cave ne hujus affectus servus efficiaris. Nam qui ut convenit illo utitur, illius dominus est; qui autem mensuram excedit, non ultra dominus est, sed servus ejus efficitur, gula in ipso tyrannidem exercente. Viden' quomodo eum, qui se potestatem habere putabat, sub potestate esse ostendat? Solet enim Paulus hoc facere, ut jam dixi, in contrarium objectiones vertere: quod hic etiam fecit. Animadvertite autem: quisque eorum dicebat, Licet mihi deliciar: ille vero dicit, Non hoc tu ita facis ut qui id habeas in potestate, sed ut qui sis ipse redactus sub hanc potestatem. Neque enim ventris potestatem habes, quamdiu fueris ventri nimis indulgens, sed ipse te in potestate habet. Hoc autem de pecuniis etiam deque aliis dici potest. 13. *Escæ ventri.* Ventrem hic non ventrem, sed ingluviem vocat: ut cum dicit: *Quorum deus venter est (Philipp. 3. 19)*; non de hoc membro loquens, sed de voracitate. Quod enim ita sit, audi sequentia: *Et venter escis: corpus autem non fornicationi, sed Domino.* Atqui venter quoque est corpus. Sed duas posuit conjunctiones, escas et ingluviem, quam quidem ventrem vocavit, Christum et corpus. Quid sibi vult illud, *Escæ ventri?* Escæ, inquit, amicitiam habent cum ingluvie, et hæc cum ventre. Non potest

ergo ad Christum nos ducere, sed ad hæc trahit. Gravis enim et belluina est passio servosque reddit, et ut sibi serviatur efficit. Cur ergo alimenti inbias, o homo? Illius namque ministerii talis est finis, et nihil amplius exhibebit; sed tamquam alicui dominæ ministrans, manet hanc retinens servitutem, neque ulterius procedit; nullumque aliud opus habet, sed hoc inane ministerium. Et ambo mutuo connectuntur, et simul dissolvuntur venter cum escis, et escæ cum ventre, cursum quemdam qui numquam fluitur involventes, ac si a corrupto corpore nascantur vermes, et rursus a vermibus corpus consumatur; vel quemadmodum si fluctus in summum sublatus dissolvatur, nihil ultra efficit. Hæc porro non de esca et de corpore dicit; sed gulæ vitium et cibum immoderatum traducit, ut sequentia ostendunt: subjungit enim: *Deus autem et hunc et hæc destruet.* Non ventrem dicit, sed immoderatam concupiscentiam: non escam, sed delicias. Neque enim illam agre fert, sed de illis legem statuit sic loquens: *Habentes alimenta et tegumenta, his contenti sumus (1. Tim. 6. 8)*; sed hæc ratione rem improbat, ejus emendationem post consilium datum orationi relinquens. Quidam vero dicunt, dictum illud esse prophetiam, quæ statum futuri sæculi declarat, in quo non ultra manducabitur vel bibetur. Si autem moderatus usus finem habebit, multo magis ab immoderato abstinendum. Deinde ne quis putet reprehensionem id esse corporis, neve illud suspicetur, quod nempe a parte totum damnaverit, neve dicat corporis naturam causam esse fornicationis; audi sequentia: Non enim corporis naturam, inquit, accuso, sed immoderatam animi cupiditatem: ideoque adjicit: *Corpus autem non fornicationi, sed Domino.* Non enim ideo fornicatum fuit, ut luxui et fornicationi operam daret, ut neque venter ut ingurgitetur, sed ut Christum caput sequatur, et Dominus imponatur corpori. Revereamur, horreamus, quod tanto honore dignati, ut illius supra collocati membra efficiamur, tot malis nos deturpemus. Cum ergo helluiones satis carpsisset, futurorum etiam spe ab hac nequitia abducit, dicens: 14. *Deus autem et Dominum suscitavit, et nos suscitabit per virtutem suam.*

2. Vidistin' rursus sapientiam apostolicam? nam

τοῦτο ποιεῖς. Ἐλαβὲ σου χρήματα; ἀλλὰ καὶ ἁμαρτίας· ὅπερ καὶ ἐπὶ τοῦ Νεεμάν καὶ τοῦ Γιεζῆ γέγονε. Πόσον οὐκ ἂν ἠθέλησας δοῦναι πλοῦτον ὥστε ἀφεθῆναι σοὶ τὰ ἁμαρτήματα; Τοῦτο τοίνυν γίνεται νῦν· ἂν γὰρ ἐνέγκῃς γενναίως καὶ μὴ καταράσῃ, λαμπρὸν ἀνεδήσω τὸν στέφανον. Οὐκ ἐμὸς ὁ λόγος, ἀλλὰ τοῦ Χριστοῦ λέγοντος ἡκουσας· *Ἐθήχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπιθραυσίων ὑμῶν*. Καὶ τὸ ἐπαθλον ἐννόησον ἡλικον· *Ὅπως γένησθε ὁμοιοὶ τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς*. Ὡστε οὐδὲν ἀπεστέρησαι, ἀλλὰ καὶ προσελαβες· οὐκ ἠδικήσαι, ἀλλὰ καὶ ἐστεφανώ-

θης, φιλοσοφώτερος γενόμενος τὴν ψυχὴν, ὁμοιος τῷ Θεῷ καταστάς, τῆς φροντίδος τῶν χρημάτων ἀπαλλαγείς, τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν κτησάμενος. Ταῦτα οὖν ἅπαντα ἀναλογισάμενοι, φιλοσοφώμεν ἐν ταῖς ἀδικίαις, ἀγαπητοί, ἵνα καὶ τῆς τοῦ παρόντος βίου ταραχῆς ἀπαλλαγώμεν καὶ τὴν ἀνόνητον ἐκβάλλωμεν ἀθυμίαν, καὶ τῆς μελλούσης χαρᾶς ἐπιτύχωμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

[145] ΟΜΙΛΙΑ ΙΖ'.

Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει· πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐκ ἐγὼ ἐξουσιωσθήσομαι ὑπὸ τινος.

α'. Τοὺς λαιμάργους ἐνταῦθα αἰνύττεται. Ἐπειδὴ γὰρ μέλλει πάλιν ἐπὶ τὸν πεπορευκότα φέρεσθαι, ἡ δὲ πορνεία ἀπὸ τρυφῆς καὶ ἀμετρίας, σφοδρῶς τὸ πάθος κολάζει. Οὐδὲ γὰρ περὶ τῶν ἀπηγορευμένων λέγει τοῦτο· ἐκεῖνα γὰρ οὐκ ἔξεστιν· ἀλλὰ περὶ τῶν ἀδιαφόρων εἶναι δοκούντων. Οἷόν τι λέγω· Ἐξεστι, φησί, φαγεῖν, καὶ πιεῖν, ἀλλ' οὐ συμφέρει μετὰ ἀσωτίας. Καὶ τὸ δὴ θαυμαστὸν αὐτοῦ καὶ παράδοξον, ὃ δὴ πολλοῦ ποιεῖν εἰσθεν εἰς τὸ ἐναντίον περιτρέπων τὸν λόγον, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα κατασκευάζει, καὶ δείκνυσιν ὅτι τὸ ἐν ἐξουσίᾳ ποιεῖν, οὐ μόνον οὐ συμφέρει, ἀλλ' οὐδὲ ἐξουσίας ἐστίν, ἀλλὰ δουλείας. Καὶ πρῶτον μὲν ἀπὸ τοῦ ἀσυμφέρου ἀποτρέπει λέγων· *Οὐ συμφέρει*· δευτέρον δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ ἐναντίου, λέγων, *ὅτι οὐκ ἐγὼ ἐξουσιωσθήσομαι ὑπὸ τινος*. Ἡ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστι· Κύριος εἰ τοῦ φαγεῖν, φησὶν· οὐκοῦν μένε κύριος ὢν, καὶ σκόπει μὴ γένη δούλος τούτου τοῦ πάθους. Ὁ μὲν γὰρ εἰς δέον αὐτῷ καχρημένος, αὐτὸς αὐτοῦ κύριός ἐστιν· ὃ δὲ εἰς ἀμετρίαν ἐξῶν, οὐκ εἶναι κύριος, ἀλλὰ δούλος αὐτοῦ γίνεται, τῆς ἀθηφαγίας ἐν αὐτῷ τυραννούσης. Εἶδες πῶς τὸν νομίζοντα ἐξουσίαν ἔχειν, ἔδειξεν ὑπὸ ἐξουσίαν ὄντα; Τοῦτο γὰρ ἔθος τῷ Παύλῳ ποιεῖν, ὅπερ ἐφθην εἰπών, εἰς τὸ ἐναντίον περιτρέπειν τὰς ἀντιθέσεις, ὃ δὴ καὶ ἐνταῦθα πεποιήκε. Σκόπει δὲ· Ἐκεῖνων ἕκαστος ἔλεγεν· Ἐξεστὶ μοι τρυφᾶν· αὐτὸς φησὶν, ὅτι οὐχ οὕτως αὐτὸ ποιεῖς, ὡς ἐξουσίαν ἔχων αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς αὐτὸς ὑποκείμενος τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ. Οὐδὲ γὰρ ἔχεις ἐξουσίαν τῆς γαστρὸς, ἕως ἂν ἄσωτος ἦς, ἀλλ' αὐτῆ σου τὴν ἐξουσίαν ἔχει. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν χρημάτων καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἐστὶν εἰπεῖν. *Τὰ βρώματα τῇ κοιλίᾳ*. Κοιλίαν ἐνταῦθα, οὐ τὴν γαστέρα, ἀλλὰ τὴν γαστριμαργίαν λέγει· ὡς ὅταν λέγῃ· *Ὁρ ὁ θεὸς ἡ κοιλία*, οὐ περὶ τοῦ μέλους λέγων, ἀλλὰ περὶ τῆς ἀθηφαγίας. Ὅτι γὰρ τοῦτό ἐστιν, ἀκουσον τῶν ἐξῆς· *Καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασι· τὸ δὲ σῶμα οὐ τῇ πορνείᾳ, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ*. Καὶ μὴν καὶ ἡ κοιλία, σῶμα. Ἀλλὰ δύο συζυγίας ἔθηκε, τὰ βρώματα καὶ τὴν γαστριμαργίαν, ὅπερ κοιλίαν ἐκάλεσε, τὴν Χριστὸν καὶ τὸ σῶμα. Τί δὲ ἐστὶ, *Τὰ βρώματα τῇ κοιλίᾳ*; Τὰ βρώματα, φησὶ, πρὸς τὴν γαστριμαργίαν ἔχει φιλίαν, καὶ αὐτῆ πρὸς ταῦτα. Οὐ δύναται οὖν πρὸς τὸν Χριστὸν ἡμᾶς ἄγειν, ἀλλὰ πρὸς ταῦτα ἔλκει. Πάθος γὰρ χαλεπὸν καὶ θηριωδὲς ἐστὶ, καὶ δούλου ποιεῖ, καὶ ταύτῃ διακονεῖσθαι· παρασκευάζει. Τί τοί-

νυν περὶ τρυφὴν ἐπτόχησαι καὶ κέχηνας, ἄνθρωπε; Τὸ γὰρ τέλος ἐκείνης τῆς διακονίας τοῦτο, καὶ πλεον οὐδὲν ἐπιδίδεται· ἀλλ' ὡς περ δεσποίνῃ τινὶ διακονομένη μένει διατρυπύσα τὴν δουλείαν ταύτην, καὶ οὐ πρόεισι περαιτέρω, [146] καὶ οὐδὲν ἔργον ἕτερον ἔχει, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο τὸ μάταιον. Καὶ ἀμφοτέρα ἀλλήλοις συμπέπλεκται καὶ συγκαταλύεται, ἡ κοιλία τοῖς βρώμασι, καὶ τὰ βρώματα τῇ κοιλίᾳ, δρόμον τινα ἀνήνυτον ἀνελέττουσα· ὡς ἂν εἰ ἀπὸ σώματος διεφθαρμένου σκώληκες τίκονται, καὶ πάλιν ὑπὸ τῶν σκωλήκων ἀναλίσκοιτο τὸ σῶμα· ἢ ὡς περ ἂν εἰ κύμα κορυφούμενον καὶ διαλυόμενον μηδὲν παραίνει πλεόν. Ταῦτα δὲ οὐ περὶ τρυφῆς καὶ σώματος λέγει, ἀλλὰ τὸ πάθος τῆς γαστριμαργίας καὶ τὴν ἀμετρίαν τῶν ἐδεσμάτων διαβάλλει. Καὶ δηλοῖ τὰ ἐξῆς· ἐπάγει γάρ· *Ὁ δὲ θεὸς καὶ ταύτην καὶ ταῦτα καταργήσιν*· οὐ τὴν γαστέρα λέγων, ἀλλὰ τὴν ἀμετρον ἐπιθυμίαν, οὐδὲ τὴν τρυφὴν, ἀλλὰ τὴν τρυφήν. Πρὸς γὰρ ἐκεῖνα οὐ δυσχεραίνει, ἀλλὰ καὶ νομβεθεῖ περὶ αὐτῶν οὕτω λέγων· *Ἐχοντες τροφὰς καὶ σκεπάσματα, τούτοις ἀρκεσθῆσόμεθα*· ἀλλὰ ταύτῃ διαβάλλει τὸ πρᾶγμα, καὶ τὴν διόρθωσιν αὐτοῦ μετὰ συμβουλήν ἐπιτρέψας εὐχῆ. Τινὲς δὲ φασιν, ὅτι προφητεῖα τὸ εἰρημένον ἐστὶ, τὴν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι κατάστασιν δηλοῦσα, καὶ ὅτι οὐκ ἐστὶν ἐκεῖ φαγεῖν οὐδὲ πιεῖν. Εἰ δὲ τὸ σύμμετρον ἐξεῖ τέλος, πολλῷ μᾶλλον τῆς ἀμετρίας ἀπέχεσθαι δεῖ. Εἶτα ἵνα μὴ νομίσῃ τις, ὅτι τοῦ σώματος ἐστὶν ἡ διαβολή, μηδὲ ὑποπεπύση ὅτι ἀπὸ τοῦ μέρους τὸ ὅλον διέβαλε, μηδὲ λέγῃ, ὅτι ἡ φύσις τοῦ σώματος αἰτία ἦν τῆς πορνείας, ἀκουσον τῶν ἐξῆς. Οὐ γὰρ τὴν φύσιν αἰτιῶμαι, φησὶ, τοῦ σώματος, ἀλλὰ τὴν ἀμετρον τῆς ψυχῆς ἀσωτίαν· διὸ καὶ ἐπάγει· *Τὸ δὲ σῶμα οὐ τῇ πορνείᾳ, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ*. Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο κατεσκευάσθη, ἵνα ἀσώτως ζῆ καὶ πορνεύῃ, ὡς περ οὐδὲ ἡ κοιλία, ἵνα γαστριμαργῇ, ἀλλ' ἵνα τῷ Χριστῷ ἔπηται ὡς κεφαλῇ, καὶ ὁ Κύριος τῷ σώματι ἐπιπέηται. Αἰδεσθῶμεν, φρίξωμεν ὅτι τοσαύτης ἀξιωθέντες τιμῆς, ὡς ἐκείνου τοῦ ἕνω καθημένου γενέσθαι μέλη, τοσοῦτοις κακοῖς κατασχύνωμεν ἑαυτούς. Κατηγόρησας τοίνυν ἱκανῶς τῶν γαστριμαργῶν, καὶ τῆς τῶν μελλόντων ἐλπίδι τῆς κακίας ἀπάγει ταύτης, λέγων· *Ὁ δὲ θεὸς καὶ τὸν Κύριον ἠγείρε, καὶ ἡμᾶς ἔξερσει διὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ*.

β'. Εἶδες πάλιν σοφίαν ἀποστολικήν; τὸ γὰρ ἀξιώπiston αἰεὶ τῆς ἀναστάσεως ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ κατα-

* Reg., ἡ φύσις τῆς γαστριμαργίας αἰτία ἡ τῆς πορνείας.

σχευάζει, και μάλιστα νῦν. Εἰ γάρ τὸ σῶμα ἡμῶν μέλος τοῦ Χριστοῦ, ἀνέστη δὲ ὁ Χριστὸς, και τὸ σῶμα πάντως; ἔψεται τῇ κεφαλῇ. Διὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Ἐπειδὴ γάρ εἶπε πρᾶγμα ἀπιστούμενον και λογιζομένους οὐ δυνάμενον ὑπονοηθῆναι, τῷ ἀκατάληπτῳ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ παρεχώρησε τὰ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, οὐ μίκρᾶν κατ' αὐτῶν ἀπόδειξιν και ταύτην παρεχόμενος. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ οὐ τέθεικεν αὐτό· οὐδὲ γὰρ εἶπεν, Ὁ δὲ Θεὸς και τὸν Κύριον ἐξεγερῆ· ἐξέθη γὰρ τὸ πρᾶγμα· ἀλλὰ πῶς; Ὁ δὲ Θεὸς και τὸν Κύριον ἤγειρε· και οὐκ εἰδέτο κατασκευῆς. [147] Ἐπὶ δὲ τῆς ἡμετέρας ἀναστάσεως, ἐπειδὴ οὐδέπω γέγονεν, οὐχ οὕτως εἶπεν, ἀλλὰ πῶς; Καὶ ἡμᾶς ἐξεγερῆ διὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ· τῇ ἀξιοπιστίᾳ τῆς τοῦ ποιούντος ἰσχύος τοὺς ἀντιλέγοντας; ἐπιστομίζων. Εἰ δὲ τῷ Πατρὶ τὴν ἀνάστασιν λογίζεται τοῦ Χριστοῦ, μηδὲν σε θορυβεῖται τοῦτο. Οὐ γὰρ ὡς ἀνοούντος τοῦ Χριστοῦ, τοῦτο τέθεικεν· αὐτὸς γὰρ ἔστιν ὁ λέγων· *Λύσατε τὸν καθὼν τοῦτον, και ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν· και πάλιν, Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν μου, και ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν· και ὁ Λουκᾶς δὲ ἐν ταῖς Πράξεσι φησιν· Οἷς και παρέστησεν ἑαυτὸν ζῶντα.* Τίνο; οὐν ἔνεκεν ὁ Παῦλος οὕτω φησὶν; Ὅτι και τὰ τοῦ Υἱοῦ τῷ Πατρὶ λογίζεται, και τὰ τοῦ Πατρὸς τῷ Υἱῷ· Ἄ γὰρ ἂν ἐκεῖνος ποιῆ, φησὶ, ταῦτα και ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιῆ. Σφόδρα δὲ εὐκαίρως ἐνταῦθα τῆς ἀναστάσεως ἀνέμνησε, ταῖς ἐλπίσιν ἐκείναις καταστέλλων τῆς ὀδηγίας τὴν τυραννίδα, και μόνον ἰσχυρῶς λέγων· *Ἐφαγε· ἔπιε· ἀσάτωσ, και τί τὸ πέρας;* οὐδὲν, ἀλλ' ἡ φθορὰ μόνον. Συνεζεύχθη τῷ Χριστῷ, και τί τὸ πέρας; Μέγα και θαυμαστὸν ἡ μέλλουσα ἀνάστασις, ἡ ἔνδοξος ἐκείνη και πάντα ὑπερβαίνουσα λόγον.

Μηδὲς τοίνυν διαπιστεῖται τῇ ἀναστάσει· εἰ δὲ τις ἀπιστεῖ, ἐννοεῖται πῶσα ἐξ οὐκ ὄντων ἐποίησε, και δεχέσθω και περὶ ἐκείνης ἀπόδειξιν. Τὰ γὰρ ἤδη γενόμενα παραδοξότερα πολλῶ, και θαῦμα ἀμήχανον ἔχοντα. Σκόπει δὲ· Γῆν λαβὼν ἔφυρε, και ἐποίησεν ἄνθρωπον, γῆν οὐκ οὔσαν πρὸ τούτου. Πῶς οὖν ἡ γῆ γέγονεν ἄνθρωπος; πῶς δὲ αὐτὴ οὐκ οὔσα παρήγето; πῶς δὲ τὰ ἐξ αὐτῆς ἄπαντα, τὰ τῶν ἀλόγων ἀπειρα γένη, τὰ τῶν σπερμάτων, τὰ τῶν φυτῶν, οὐκ ὠδίνων ἐπ' ἐκείνων ἠγησαμένους, οὐχ ὕετων κατενεχθέντων ἐπὶ τούτων, οὐχ ἰγεωργίας φανείσης, οὐ βοῶν, οὐκ ἀρότρων, οὐκ ἄλλου οὐδενός· συντελούντος εἰς τὴν γένεσιν τούτων; Διὰ τοῦτο γὰρ ἐκ γῆς ἀψύχου και ἀναισθήτου τοσαῦτα ἐν ἀρχῇ γένη και φυτῶν και ἀλόγων ζῶντων ἀνήκεν, ἵνα ἀνωθῆν σε παιδείῃ τὸν τῆς ἀναστάσεως λόγον. Τοῦτο γὰρ τῆς ἀναστάσεως ἀπορῶτερον. Οὐ γὰρ ἔστιν ἴσον σεθεσθέντα ἀνάψαι λύχρον, και μηδαμῶς φαινόμενον δεῖξαι πῦρ· οὐκ ἔστιν ἴσον κατενεχθεῖσαν οἰκίαν ἀναστήσαι, και μηδὲ ἔλως ὑφεστῶσαν παραγαγεῖν. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ, εἰ και μηδὲν ἄλλο, ἀλλ' ἡ ὕλη ὑπέκειτο· ἐκεῖ δὲ οὐδὲ ἡ οὐσία ἐφαίνεται. Διὰ τοῦτο τὸ δυσκολώτερον εἶναι δοκοῦν ἐποίησε πρότερον, ἵνα ἐκ τούτου τὸ εὐκολώτερον παραδέξῃ. Δυσκολώτερον δὲ εἶπον, οὐχὶ τῷ Θεῷ, ἀλλὰ κατὰ τὴν τῶν ἡμετέρων λογισμῶν ἀκολουθίαν· Θεῷ γὰρ δύσκολον οὐδὲν· ἀλλ' ὡσπερ ζωγράφος ὁ μίαν ποιῶν εἰκόνα, μυριάς εὐκόλως ποιῆσει, οὕτω και Θεῷ βῆβδιον μυρίους ποιῆσει κόσμους και ἀπεί-

ρους· μᾶλλον δὲ, ὡσπερ εὐκόλον ἐνοηθῆσαι σε πόλιν και κόσμους ἀπείρους, οὕτω ποιῆσαι Θεῷ εὐκόλον, μᾶλλον δὲ και τούτου πολλῶ πάλιν εὐκολώτερον. Σὺ μὲν γὰρ καὶ βραχὺν χρόνον ἀναλίσκει; ἐν τῇ ἐνοίᾳ· ὁ δὲ Θεὸς οὐδὲ τοῦτο, ἀλλ' ὅσῳ τῶν κουφοτάτων τινός, [148] μᾶλλον δὲ και τοῦ νοῦ τοῦ ἡμετέρου οἱ λίθοι βαρύτεροι, τοσοῦτο ὁ νοῦς ἡμῶν τῆς ταχύτητος τῆς ἐν τῷ ποιεῖν ἀπολιμπάνεται τοῦ Θεοῦ. Ἐθαύμασας αὐτοῦ τὴν δύναμιν ἐπὶ τῆς γῆς; Ἐνόησον πάλιν πῶς ὁ οὐρανός γέγονεν οὐκ ὢν, πῶς τὰ ἀπειρα ἀστρα, πῶς ὁ ἥλιος, πῶς ἡ σελήνη· και ταῦτα πάντα οὐκ ὄντα. Πάλιν, εἰπέ μοι, πῶς μετὰ τὸ γενέσθαι ἔσθηκε, και ἐπὶ τίνο; ποίαν υποβάθραν ἔχει, ἡ γῆ δὲ ποίαν; και τί μετὰ τὴν γῆν; και μὲτ' ἐκεῖνον πάλιν τὸ μετὰ τὴν γῆν, τί; Ὅρᾶς εἰς πόσον Ἰλιγγον ἐκπίπτει σου τὸ τῆς διανοίας ὄμμα, ἂν μὴ ταχέως ἐπὶ τὴν πίστιν καταδράμῃς και τὴν ἀκατάληπτον δύναμιν τοῦ ποιήσαντος; Εἰ δὲ βούλει και ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων στοχάζεσθαι, δυνήσῃ κατὰ μικρὸν πτερῶσαι σου τὴν διάνοιαν. Ποίαν ἀνθρωπίνων; φησὶν. Οὐχ ὄρᾶς τοὺς κεραμέας, πῶς τὸ διακλασθὲν και γενόμενον ἄμορφον διαπλάττουσι; σκεῦος; τοὺς τὴν μεταλλικὴν χωνεύοντας γῆν, πῶς τὴν γῆν χρυσίον ἀποφαίνουσι, και σίδηρον και χαλκόν; πάλιν ἑτέρους τοὺς ἄ τὴν ὕλην ἐργαζομένους, πῶς τὴν ἄμμορον εἰς ἕν σῶμα συνεχῆς και διαυγῆς μετασκευάζουσι; Εἶπω τοὺς σκυτοδέψας, τοὺς τὰ ἀλουργὰ ἐσθήματα βάπτοντας, πῶς ἕτερον ἀνθ' ἑτέρου τὸ δεξάμενον τὴν βαφήν ἀποφαίνουσιν; εἶπω τὴν γέννησιν τὴν ἡμετέραν; οὐ σπέρμα βραχὺ πρῶτον ἄμορφον και ἀτύπωτον ἐνίσταει; τὴν ὑποδεχομένην μήτραν αὐτό; πῶθεν οὖν ἡ τοσαύτη τοῦ ζῴου διάπλασις; Τί δὲ ὁ σίτος; οὐ κόκκος· γυμνός εἰς τὴν γῆν καταβάλλεται; οὐ μετὰ τὸ καταβληθῆναι σήπεται; πῶθεν ἀταχῆς και ἀνθρώπινης και καλάμη και τὰ ἄλλα πάντα; οὐ κεγχρὶς σύκου μικρὰ πολλὰκις ἐμπεσοῦσα εἰς γῆν, και ῥίζαν και κλάδους και καρπὸν ἤνεγκεν; Εἶτα τούτων μὲν ἕκαστον δέχη και οὐ περιεργάζῃ, τὸν δὲ Θεὸν μόνον ἀπαιτεῖς εὐθύνας μετασκευάζοντα ἡμῶν τὸ σῶμα; και ποῦ ταῦτα δεῖα συγγνώμης;

γ'. Ταῦτα πρὸς Ἕλληνας λέγωμεν και τὰ τοιαῦτα πρὸς γὰρ τοὺς ταῖς Γραφαῖς πειθομένους οὐδὲ λόγου μοι δεῖ. Εἰ γὰρ μέλλοις περιεργάζεσθαι πάντα τὰ ἐκείνου, τί πλέον ἔξει τῶν ἀνθρώπων ὁ Θεός; και τί γε και ἀνθρώπους πολλοὺς οὐ περιεργάζεσθα. Εἰ δὲ ἔπ' ἀνθρώπων τοῦτο ποιούμεν, και οὐ περιεργάζεσθα, πολλῶ οὖν μᾶλλον τὴν τοῦ Θεοῦ σοφίαν πολυπραγμονεῖν οὐ χρὴ οὐδὲ λογισμοῦς ἀπαιτεῖν· πρῶτον μὲν, ὅτι ἀξιοπίστος ὁ ἀποφαινόμενος, δεύτερον δὲ, ὅτι οὐ δέχεται λογισμῶν ἐρευναν τὰ πράγματα. Οὐ γὰρ οὕτω πτωχός ὁ Θεός, ὡς τοιαῦτα ἐργάζεσθαι μόνα, ἃ τῇ τῶν λογισμῶν ἀσθενείᾳ περιληφθῆναι δύναται τῶν σῶν. Εἰ γὰρ τέκτονος ἔργον οὐ καταλαμδάνεις, πολλῶ μᾶλλον τὸ ἀριστοτέχου Θεοῦ. Μὴ ἀπιστεῖτε τοίνυν τῇ ἀναστάσει· ἐπεὶ πολλῶ μακρὰν τῆς ἐλπίδος ἔσεσθε τῆς μελλούσης. Ἄλλὰ τί τὸ σφῶν τῶν ἀντιλεγόντων, μᾶλλον δὲ τὸ σφόδρα ἀνόητον; Καὶ πῶς, ὅταν ἀναμιχθῇ τὸ σῶμα τῇ γῇ και γένηται γῆ, και [149] αὐτὴ πάλιν ἑτέρως μετενεχθῇ, ἀναστήσεται, φησὶ; Σοὶ τοῦτο ἀπορῶν εἶναι δοκεῖ, ἀλλ'

* Ita Reg., optime. Editi vero, πάλιν ἑτέραν, male. b Hic quaedam ommissa di' ὁμοσιτέλετον ex Reg. codice restituntur. c Editi, ἀπορῶν; Reg., ἀπαιρῶν. Utraque lectio admitti posse videtur.

* Reg., ὑποβλήθηναί.

fide dignam resurrectionem esse a Christo semper probat, maxime vero nunc. Si enim corpus nostrum membrum est Christi, Christus vero resurrexit, etiam corpus omnino caput sequetur. *Per virtutem suam.* Quia enim rem dixit, quæ non creditur et ratiociniis percipi non potest, ejus virtutis incomprehensibilitati concessit ea, quæ Christi resurrectionem spectant, non parvam hinc contra incredulos præbens demonstrationem. Et in Christi quidem resurrectione ipsam non posuit: neque enim dixit: Deus autem etiam Dominum suscitabit; res enim jam contigit; sed quomodo? *Deus vero et Dominum suscitavit;* nec opus habuit probatione. De nostra autem resurrectione, quia nondum evenit, non ita dixit, sed quomodo? *Et nos suscitabit per virtutem suam;* ex eo quod fide digna sit ejus qui suscitavit potestas, os obstruens contradicentibus. Si autem Patri adscribit Christi resurrectionem, nihil te conturbet. Non enim quod Christus non posset, hoc posuit: ipsæ namque Christus dixit: *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud (Joan. 2. 19);* et rursum, *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam (Joan. 10. 18);* et Lucas in Actibus ait, *Quibus exhibuit seipsum vivum (Act. 1. 3).* Cur ergo Paulus sic loquitur? Quia quæ Filii sunt, Patri adscribit, et quæ Patris, Filio: nam *Quæ ille facit, inquit, et Filius similiter facit (Joan. 5. 19).* Opportune autem admodum hic resurrectionem memorat, et tali spe gulæ tyrannidem reprimens, et tantum non dicens: Comedisti, bibisti sine mensura, et quis erit finis? nullus, nisi corruptio tantum. Conjunctus es Christo, et quis erit finis? magnus et mirabilis, futura resurrectio gloriosa illa, sermonem omnem superans.

Resurrectio futura probatur. — Nemo itaque resurrectioni fidem neget: si quis autem non credat, cogitet quanta ex nihilo produxerit, et hinc de illa demonstrationem accipiat. Nam quæ jam facta sunt, multo sunt mirabiliora, et ingens miraculum exhibentia. Animadvertite autem: terram accepit et miscuit, hominemque fecit; terram, inquam, quæ non antea erat. Quomodo ergo terra facta est homo? quomodo ipsa cum non esset, producta fuit? quomodo quæ ex ipsa fiunt omnia, immensa genera brutorum, seminum, plantarum, nullis partus doloribus præmissis, non pluviis in illa demissis, nulla cum agricultura, non bobus, aratro vel alio ad ortum illorum administro? Ideo enim ex terra inanimata et insensibili tot in principio genera et plantarum et brutorum animalium orta sunt, ut te jam olim resurrectionis rationem doceret. Illud enim resurrectione cogitatu difficilium est. Non paria enim sunt extinctam lucernam accendere, et nondum apparentem ignem exhibere: non paria sunt dirutam domum reedificare, et nullo modo existentem producere. Hic enim, etsi nihil aliud, at materia subjecta erat: illic vero ne substantia quidem apparebat. Ideoque quod difficilium esse videbatur, primo fecit, ut ex hoc quod facilius erat admitteres. Diffi-

cilium autem dixi, non Deo, sed secundum ratiociniorum nostrorum consequentiam: Deo namque difficile nihil est; sed quemadmodum pictor, qui unam facit imaginem, innumeras facile faciet: sic et Deo facilius fuit, innumeros facere mundos atque infinitos: imo potius, ut facile tibi est urbem et infinitos cogitare mundos, ita Deo illos condere facile est, imo longe facilius. Tu enim parum valtem temporis in hac cogitatione insumis; Deus vero non item: nam quanto re quadam levissima, imo etiam mente nostra, graviores lapides sunt; tanto mentis nostræ celeritas a Deo in creando superatur. Admiratus es ejus in terra virtutem? Cogita rursum quomodo caelum factum sit cum non esset, quomodo stellæ innumerabiles, quomodo sol, quomodo luna; et hæc omnia, cum non antea essent. Rursum, dic mihi, quomodo postquam facta sunt steterunt et in quo? quod habent fulcrum, quodnam terra? quid post terram? et post illud rursum quod post terram est, quid? Vides in quantum vertiginem decidat mentis tuæ oculus, nisi statim ad fidem accurras et ad incomprehensibilem operantis virtutem? Si velis autem etiam ex humanis conjecturam facere, paulatim poteris mentem tuam ceu alis instruere. Ex quibus, inquires, humanis? Non vides sigulos, quomodo fractum et sine forma factum vas effingunt? eos qui metallicam terram fodiunt, quomodo terram aurum esse monstrant, et ferrum atque æs rursus alia? qui vitrum conficiunt, quomodo arcenam in corpus solidum et pellucidum transformant? Dicamne coriarios, eos qui purpurea vestimenta tingunt, quomodo illud quod tincturam excepit aliud pro alio monstret? dicamne generationem nostram? nonne medicum semen informæ et sine figura in excipiente vulvam ingreditur? unde ergo tanta animalis efformatio? Quid vero frumentum? nonne granum nudum in terram injicitur? nonne postquam injectum est putrescit? unde spicæ, aristæ, calami et cætera omnia? nonne parvum fici granum sæpe in terram cadens, et radicem et ramos et fructum tulit? Sane unumquodque horum admittis nec curiose inquiris, a Deo autem solo nostrum corpus transformante rationes exigit? et quomodo hæc venia digna fuerint?

3. Hæc et talia Græcis dicamus: nam apud eos, qui Scripturis obsequuntur, ne sermone quidem opus est mihi. Si enim illius omnia curiose scrutari velis, quid plus habebit Deus quam homines? quamquam nec de multis quidem hominibus curiose perquirimus. Quod si in hominibus hoc facimus, nec curiose inquirimus; multo minus Dei sapientiam scrutari oportet, vel rationes ab illa expetere. Primo quidem, quia fide dignus est is qui pronuntiavit; secundo, quia res ipsæ ratiociniorum perscrutationem non admittunt. Non enim adeo egenus est Deus, ut ea solum operetur, quæ ratiociniorum tuorum imbecillitate possunt comprehendi. Si enim fabri opus non comprehendis, multo minus Dei præstantissimi artificis. Ne fidem ergo negetis resurrectioni: nam a spe futurorum longe

aberitis. Sed quænam est sapientia contradicentium, imò ingens stultitia? Et quomodo, inquit, quando corpus terræ commixtum est et factum est terra, et hæc rursum alio translata fuerit, resurget tamen illud? Hoc tibi dubium videtur esse, sed non insomni filii oculo: ipsi enim manifesta omnia sunt. Et tu quidem non vides divisionem quæ est in confusione; ille vero omnia novit: quandoquidem tu ignoras illa quæ in corde proximi sunt; ille vero omnia novit. Si ergo, quia ignoras quomodo resuscitet Deus, non credis quod resuscitet, non credes etiam, quod ea quæ in mente sunt noscat: nam neque illa apparent. Atqui in corpore materia quidem est visibilis, etsi dissolvatur; illæ vero cogitationes invisibiles sunt. Qui ergo invisibilia cum omni accuratatione novit, visibilia non videbit, nec facile corpus dividet? Est cuiusvis perspicuum. Ne igitur resurrectioni fidem neges: est quippe dogma diabolicum. Hoc diabolus curat, non modo ut resurrectioni non credatur, sed et ut virtutis opera dissolvantur et pereant. Homo enim qui non expectat se resurrecturum, et operum suorum rationem redditurum, non cito virtutem adibit; virtuti vero non dantis operam, rursus non credit se resurrecturum: ambo enim alterum ab altero probantur, nequitia ab incredulitate, et incredulitas a nequitia. Conscientia enim multis plena malis, timens ac tremens futuram ultionem, quia non vult a mutatione ad meliora consolationem assequi, ab incredulitate vult quietem adipisci. Te enim nec resurrectionem dicente nec iudicium, ille quoque dicit: Ergo neque ego scelerum rationem dabo. Sed quid dicit Christus: *Erratis, ne scientes Scripturas neque virtutem Dei (Matth. 22. 29)*. Neque enim tam multa Deus esset operatus, nisi nos resuscitaturus esset, sed dissoluturus et in nihilum redacturus: non tantum cælum extendisset, non terram stravisset, non cætera omnia pro hac solum brevi vita fecisset. Si autem hæc fecit pro præsentem, quid non faciet pro futura? Si vero nulla sit futura, iis, quæ pro nobis facta sunt, longe sumus viliores. Nam cælum, terra, mare et flumina sunt nobis stabiliora, necnon bruta quædam: nam et cornix et elephatorum genus, et multa alia diuturniore vita præsentem fruuntur. Nobis etiam et brevis et laboriosa est vita; sed non illis: nam longa eorum vita est, ac mœroribus curisque vacua. Quid ergo, dic mihi, servosne melioris conditionis fecit quam dominos? Ne, quæso, ne talia existimes: neque sis mente inops, o homo, neve ignores divitias Dei, cum talem habeas Dominum. Nam ab initio Deus te immortalem facere voluit: sed tu noluisti. Immortalitatis enim ænigmata erant illa, colloquium cum Deo, vita non laboriosa, liberum esse a dolore, cura atque laboribus aliisque temporaneis. Neque enim veste opus habebat Adam, non tecto, non alio quovis simili apparatu; sed magis angelis similis erat, multa futurorum præsciebat, et sapientia erat multa plenus. Et quod latenter Deus fecit, id ille cognovit, circa mulierem scilicet; ideo dicebat: *Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro ex carne*

mea (Gen. 2. 23). Labor autem postea ortus est, deinde sudor, postea pudor et timor et libere loquendi difficultas: tunc enim non mœror, non dolor, non gemitus. Sed in dignitate illa non mansit.

4. Quid ergo, inquit, faciam ego? propter illumne peream? Non sane propter illum: neque enim tu sine peccato mansisti, sed etiamsi non idipsum peccatum, aliud utique admisisti. Alioquin autem a punitione non damnum accepisti, sed lucratus es. Nam si debuisses semper mortalis manere, aliquam forte rationem haberet id quod dictum est: nunc autem immortalis es, et si velis, plus quam sol ipse splendere poteris. Sed nisi mortale corpus accepissem, inquit, non peccassem. Quid ergo, an ille, quæso, mortale corpus habens peccavit? Nequaquam: nam si mortale fuisset, non postea supplicii loco mortem passum esset. Quod autem mortale corpus non sit impedimentum ad virtutem, sed et temperantem reddat et multum conferat, hinc palam est. Si enim immortalitatis expectatio solum Adam tantum extulit; si revera immortalis mansisset, in quantam arrogantiam non processisset? Et nunc quidem post peccatum potes peccata solvere, cum corpus sit humile, abjectum et dissolutum; hæc quippe cogitationes possunt temperantem reddere: si autem peccasses in immortalis, stabiliora fortasse fuissent peccata. Non ergo mortalis natura causa peccati est, ne accuses; sed malum voluntatis propositum est radix malorum. Cur enim Abelem corpus non læsit? cur nihil profuit dæmonibus, quod essent incorporei? Vis scire quomodo corpus mortale non læserit, sed etiam juvet? audi quanta hinc lucreris, si vigiles. Mœroribus, doloribus atque laboribus aliisque similibus te retrahit et avellit a vitio. Sed etiam ad fornicationem, inquit, trahit? Non corpus, sed incontinentia: hæc quippe omnia, quæ dixi, omnino corporis sunt. Quapropter fieri nequit ut homo in hanc vitam veniens non doleat, laboret et mœreat; non fornicari vero potest. Itaque si naturæ corporis essent ea, quæ ad vitia pertinent, universalis essent: talia enim naturalia sunt; at non talis res est fornicari: dolere inde provenit, fornicari autem ex proposito voluntatis. Ne ergo corpus accuses, ne honorem tibi auferat diabolus, quem tibi dedit Deus. Si enim velimus, optimum frenum erit corpus, quod animæ insultus coerceat, arrogantiam avellat, fastum reprimat, et in præclaris operibus nobis ministret. Ne mihi furentes quosdam dicas: nam sæpe videmus equos aurigam deturbantes cum freno et per præcipitia sese dantes; sed frenum non culpamus; non enim illud abjectum in causa est, sed auriga, qui non retinuit, omnia perdidit. Ita hic quoque reputa: si videris juvenem orphanum, et mala innumera perpetrantem, ne corpus incuses, sed aurigam qui trahitur, nempe rationem. Sicut enim frena non negotium faciunt aurigæ, sed ille omnium causa est, qui habenas non probe retinet; ideoque ab illo pœnas repetunt, cum illo complicatæ habenæ et eum attrahunt et cogunt esse participem infortunii sui: ita et

οὐ τῷ ἀκοιμητῷ ὀφθαλμῷ· ἐκείνῳ γὰρ ἅπαντα δῆλα. Καὶ σὺ μὲν οὐχ ὄραξ τὴν ἐν τῇ συγχύσει διαίρεσιν, ἐκείνος δὲ πάντα οἶδεν· ἐπεὶ καὶ τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ σὺ μὲν ἀγνοεῖς τοῦ πλησίον, ἐκείνος δὲ πάντα ἐπίσταται. Εἰ τοίνυν ἐπειθὲ ἀγνοεῖς πῶς ἀνίστησιν ὁ Θεὸς, ἀπιστεῖς ὅτι ἀνίστησιν, ἀπιστήσεις ὅτι καὶ τὰ ἐν τῇ διανοίᾳ οἶδεν; οὐ φαίνεται γὰρ οὐδὲ ταῦτα. Καίτοι ἐπὶ τοῦ σώματος μὲν ὕλη ἐστὶν ὀρατῆ, κἂν διαλυθῇ· ἐκείναι δὲ αἱ ἔννοιαι ἀόρατοι. Ὁ τὰ ἀόρατα τοίνυν εἰδῶς μετὰ ἀκριβείας ἀπάσης, τὰ ὀρατὰ οὐκ ὄψεται, καὶ διαιρήσει ραδίως τὸ σῶμα; Παντὶ που δῆλον. Μὴ τοίνυν ἀπίστει τῇ ἀναστάσει· διαβολικόν γὰρ τὸ δόγμα· καὶ σπουδάξει τοῦτο ὁ διάβολος, οὐχ ἵνα ἀνάστασις ἀπιστηθῇ μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ τὰ τῆς ἀρετῆς ἔργα καταλυθῇ καὶ ἀπόληται.^α Ἄνθρωπος γὰρ μὴ προσδοκῶν ἀναστήσεσθαι καὶ δώσειν λόγον τῶν πεπραγμένων, οὐχ ὄψεται ταχέως ἀρετῆς· οὐχ ἀπτόμενος δὲ ἀρετῆς, διαπιστῆσει τῇ ἀναστάσει· πάλιν ἄμφοτερά γὰρ ὑπ' ἀλλήλων κατασκευάζεται, ἡ κακία ὑπὸ τῆς ἀπιστίας, καὶ ἡ ἀπιστία ὑπὸ τῆς κακίας. Πολλῶν γὰρ πεπληρωμένον τὸ συνειδὸς πονηριῶν, δεδοικὸς καὶ τρέμων τὴν μέλλουσαν ἀνέλθουσαν, ἐπειθὲ μὴ βούλεται ἀπὸ τῆς μεταβολῆς τῆς ἐπὶ τὰ κάλλιστα τὴν παραμυθίαν πορίζεσθαι, ἀπὸ τῆς ἀπιστίας ἀναπαύσεσθαι βούλεται. Οὐ λέγοντος γὰρ σοῦ ἀνάστασις οὐδὲ κρίσιν, κἀκεῖνος εἰρεῖ· Οὐκοῦν οὐδὲ ἐγὼ δώσω λόγον τῶν τετολημμένων. Ἄλλὰ τί φησὶν ὁ Χριστός; *Πλανᾶσθε, μὴ εἰδότες τὰς Γραφάς, μηδὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ*. Οὐδὲ γὰρ ἂν τοσαῦτα ἐπραγματεύσατο ὁ Θεός, εἰ γε μὴ ἐμελλεν ἀναστήσειν ἡμᾶς, ἀλλὰ διαλύειν καὶ ἀφανίζειν εἰς τὸ μηδέν· οὐκ ἂν τὸν οὐρανὸν ἐξέταϊνε τοῦτον, οὐκ ἂν τὴν γῆν ὑπεσφόρουν, οὐκ ἂν τὰ ἄλλα ἅπαντα ὑπὲρ τῆς βραχείας ζωῆς μόνον ταύτης ἐποίησεν. Εἰ δὲ ὑπὲρ τῆς παρουσίας ταῦτα, τί οὐ ποιῆσει ὑπὲρ τῆς μελλούσης; Εἰ δὲ μὴ ἔσται μέλλουσα, πολὺ ἡμεῖς τῶν δι' ἡμᾶς γενομένων ἀτιμότεροι· κατὰ τοῦτο. Καὶ γὰρ οὐρανὸς καὶ γῆ καὶ θάλασσα καὶ ποταμοὶ μονιμώτερα ἡμῶν, καὶ τῶν ἀλόγων δὲ ἕνια· καὶ γὰρ κορώνη καὶ τὸ τῶν ἐλεφάντων γένος καὶ πολλὰ ἕτερα πλείονα χρόνον ἀπολαύει τῆς παρουσίας ζωῆς. Ἡμῖν δὲ καὶ βραχύς καὶ ἐπίπονος ὁ βίος, ἀλλ' οὐκ ἐκείνοις, ἀλλὰ καὶ μακρὸς, καὶ μάλλον ἀθυμίας καὶ φροντίδων ἀπληλαγμένος. Τί οὖν, εἰπέ μοι, τοὺς δούλους βελτίους ἐποίησε τῶν δεσποτῶν; Μὴ, παρακαλῶ, μὴ ταῦτα λογίζου, μηδὲ πτώχευε τὴν διάνοιαν, ἄνθρωπε, μηδὲ ἀγνοεῖ τὸν πλοῦτον τοῦ Θεοῦ, τοιοῦτον ἔχων δεσπότην. Καὶ γὰρ ἐξ ἀρχῆς σε ἐβούλετο ἀθάνατον ὁ Θεός ποιῆσαι, ἀλλ' οὐκ ἠθέλησας σὺ. Καὶ γὰρ ἀθανασία αἰνίγματα ἐκεῖνα ἦν, ἢ πρὸς τὸν Θεὸν ὀμιλία, τὸ ἀταλαίπωρον τῆς ζωῆς, τὸ λυγρὸν καὶ φροντίδων ἀπληλάχθαι καὶ πόνων, καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἐπικαίρων. Οὔτε γὰρ ἱματίου ἐδεῖτο ὁ Ἀδάμ, οὐκ ὀρόφου, [150] οὐκ ἄλλης τινὸς τοιαύτης κατασκευῆς, ἀλλ' ἀγγέλοις μάλλον ἐψέκει, καὶ πολλὰ ζῶν μελλόντων προφῆει, καὶ σοφίας ἐπεπλήρωτο πολλῆς. Καὶ ὁ λάθρα ἐποίησεν ὁ Θεός, τοῦτο ἐκείνος ἔγνω, τὸ περὶ τῆς γυναικός· διὸ καὶ ἔλεγε· *Τοῦτο νῦν ὁστοῦν ἐκ τῶν ὀστέων μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μου*. Ὁ δὲ πόνος ὕστερον γέγονεν, ὕστερον ἰδρώς, ὕστερον αἰσχύνη καὶ ἡ δειλία καὶ τὸ ἀπαρρησιαστον· τότε δὲ οὐ λύπη, οὐκ ὀδύνη, οὐ στεναγμός. Ἄλλ' οὐκ ἔμενεν ἐπὶ τῆς ἀξίας ἐκείνης.

^α *Deceat*, καὶ ἀπόληται.

δ'. Τί οὖν ἐγὼ πάθω, φησί; δι' ἐκείνον ἀπολλομαι; Μάλιστα μὲν οὐ δι' ἐκείνον· οὐδὲ γὰρ σὺ ἀναμάρτητος ἔμεινας, ἀλλ' εἰ καὶ μὴ τὴν αὐτὴν ἀμαρτίαν, ἕτεραν γοῦν ἤμαρτες. Ἄλλως δὲ οὐδὲ ἀπὸ τῆς τιμωρίας ἐβλάβης, ἀλλὰ καὶ ἐκέρδανας. Εἰ μὲν γὰρ ἐμελλες διόλου μένειν θνητὸς, ἴσως εἴχε τινα λόγον τὸ εἰρημένον· νῦν δὲ καὶ ἀθάνατος εἶ, κἂν ἐθέλης, ὑπὲρ τὸν ἥλιον αὐτὸν λάμψαι δυνήσῃ. Ἄλλ' εἰ μὴ θνητὸν ἔλαβον σῶμα, φησὶν, οὐκ ἂν ἤμαρτον. Τί οὖν, εἰπέ μοι; ἐκείνος, θνητὸν ἔχων σῶμα, ἤμαρτεν; Οὐδαμῶς· οὐ γὰρ ἂν, εἰ γε θνητὸν ἦν, ὕστερον ἐν κολάσεως τάξει τὸν θάνατον ὑπέμενεν. Ὅτι δὲ οὔτε θνητὸν σῶμα ἐμποδίζει πρὸς ἀρετὴν, ἀλλὰ καὶ σωφρονίζει καὶ τὰ μέγιστα συντελεῖ, δῆλον ἐκείθεν. Εἰ γὰρ προσδοκία ἀθανασίας μόνον οὕτως ἐπήρε τὸν Ἀδάμ, εἰ καὶ τῷ ὄντι ἀθάνατος ἐγεγόνει, ποῦ οὐκ ἂν ἀπονοίας ἐξέβη; Καὶ νῦν μὲν ἀμαρτῶν δύνασαι λύσαι τὰ ἀμαρτήματα, τοῦ σώματος ταπεινὸν ὄντος καὶ καταπίπτουτος καὶ διαλυομένου· καὶ γὰρ αὐτὰ αἱ ἔννοιαι ἰκαναὶ σωφρονίσαι· εἰ δὲ ἐν ἀθανάτῳ ἐπλημμέλησας, μονιμώτερα ἴσως ἐμελλεν εἶναι τὰ ἀμαρτήματα. Οὐ τοίνυν ἡ θνητότης αἰτία τῆς ἀμαρτίας, μὴ κατηγορεῖ, ἀλλ' ἡ πονηρὰ προαίρεσις ἐστὶν ἡ ρίζα τῶν κακῶν. Διὰ τί γὰρ μηδὲν τὸν Ἄβελ τὸ σῶμα ἠδίκησε; διὰ τί μηδὲν τοὺς δαίμονας τὸ ἀσώματον ὤνησε; Βούλει μαθεῖν, ὅτι οὐ μόνον οὐκ ἐβλάψε τὸ σῶμα θνητὸν γενομένον, ἀλλὰ καὶ ὠφέλησεν; ἄκουσον ὅσα κερδαίνεις, ἐὰν νήφης, ἐκ τούτου. Ἀνθέλκει σε καὶ περισπᾷ ἀπὸ τῆς κακίας ὀδύνας καὶ λύπαις καὶ πόνους καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς τοιοῦτοις. Ἄλλὰ καὶ εἰς πορνείαν ἐξάγει, φησὶν; Οὐ τὸ σῶμα, ἀλλ' ἡ ἀκολασία· ταῦτα μὲν γὰρ, ἅπερ εἶπον, πάντως τὸ σῶματός ἐστι. Διόπερ οὐκ ἐστὶν ἄνθρωπον εἰς τὸν βίον ἐλθόντα τοῦτον μὴ καὶ νοσεῖν καὶ ἀλγεῖν καὶ ἀθυμεῖν· μὴ πορνεύειν δὲ ἐνι. Ὡστε εἰ τῆς τοῦ σώματος ἦν φύσεως καὶ τὰ τῆς κακίας, καθολικῶς ἂν ἦν· τὰ γὰρ φυσικὰ τοιαῦτα, τὸ δὲ πορνεύειν οὐ τοιοῦτον· ἀλλὰ τὸ μὲν ἀλγεῖν ἐντεῦθεν, τὸ δὲ πορνεύειν ἀπὸ τῆς προαιρέσεως. Μὴ τοίνυν κατηγορεῖ τοῦ σώματος, μὴ σου τὴν τιμὴν ἀφαιρείσθω ὁ διάβολος, ἦν σοι ἔδωκεν ὁ Θεός. Ἄν γὰρ θέλωμεν, χαλινός ἐστιν ἄριστος τὸ σῶμα, τὰ σκιρτήματα τῆς ψυχῆς κατέχον, ἀπόνουσαν κατασπῶν, ἀλαζονείαν κωλύον, ἐν τοῖς μεγίστοις [151] διακορθώμασιν ἡμῖν διακονούμενον. Μὴ γὰρ μοι τοὺς μαινομένους εἴπηρ· ἐπεὶ καὶ τῶν ἵππων πολλοὺς ὀρῶμεν κατὰ κρημνῶν φερομένους, τὸν ἥνιοχον ρίψαντας μετὰ τοῦ χαλινοῦ· ἀλλ' οὐ μεμψόμεθα τὸν χαλινόν· οὐ γὰρ ἐκείνος διασπασθεὶς τοῦτο εἰργάσατο, ἀλλ' ὁ ἥνιοχος ὁ μὴ κατασχών, πάντα ἀπόλεσεν. Οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα λογίζου· ἂν ἴδῃς νέον ἐν ὀρφανίᾳ ζῶντα καὶ μυρία ἐργαζόμενον κακὰ, μὴ τὸ σῶμα αἰτιῶ, ἀλλὰ τὸν ἥνιοχον τὸν συρόμενον, τὸν λογισμὸν λέγω. Ὡσπερ γὰρ αἱ ἡνίαὶ οὐ παρέχουσι πράγματα τῆς ἥνιόχῃ, ἀλλ' ὁ ἥνιοχος πάντων αἴτιος· οὐ καλῶς αὐτὰς κατέχων· διὸ καὶ δίκην αὐτὸν ἀπαιτοῦσι, συμπλεκόμενα αὐτῷ καὶ παρασύρουσαι πολυλάκεις καὶ ἀναγκάζουσαι τῆς οἰκειᾶς δυσπραγίας κοινωνεῖν· οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα. Ἐγὼ μὲν γὰρ, φησὶν, ἱμασσον τὸ στόμα τοῦ ἵππου, ἕως κατεῖχες· ἐπειθὲ δὲ ἔρριψας, ἀπαυτῷ σε τῆς καταφρονήσεως δίκην, καὶ περιπλέκομαι καὶ παρασύρω, ὥστε μηκέτι τὸ αὐτὸ παθεῖν. Μηδεὶς τοίνυν αἰτιάσθω τὰς ἡνίας, ἀλλ' ἑαυτὸν καὶ τὴν διεσθαρμένην γνώμην. Καὶ γὰρ ἐφ' ἡμῶν ἥνιόχος ἐστὶν ὁ λογισμός· ἡνίαὶ δὲ τὸ σῶμα, συναγούσαι τοὺς ἵππους πρὸς τὸν ἥνιοχον. Ἄν μὲν οὖν καλῶς αὐτὰ διακῶνται, οὐδὲν κείσῃ δεῖνον· ἂν

δὲ ἀφῆς αὐτάς, ἠφάνισας καὶ ἀπώλεσας ἅπαντα. Σωφρονῶμεν τολύνη, καὶ μὴ κατηγορῶμεν τοῦ σώματος, ἀλλὰ τῆς πονηρᾶς διανοίας. Καὶ γὰρ τοῦ διαβόλου ἔργον τοῦτο. πάντων μᾶλλον ποιεῖν τοὺς ἀνοήτους κατηγορεῖν, καὶ σώματος καὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ πλησίον, ἢ τῆς διεφθαρμένης γνώμης· ἵνα μὴ τὴν αἰτίαν εὐρόντες ἀπαλλαγῶσι τῆς βίβης τῶν κακῶν. Ἄλλ' ὑμεῖς τὴν ἐπιβουλὴν συνειδότες, τὸν θυμὸν κατ' αὐτοῦ στρέψατε, καὶ τὸν ἡνίχογον ἐπιστήσαντες τῷ ζεύ-

γει, πρὸς τὸν Θεὸν τὸ ὄμμα τῆς διανοίας τείνατε. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς ἄλλοις οὐδὲν ὁ τὸν ἀγῶνα θεὸς εἰσφέρει, ἀλλ' ἀναμένει τὸ τέλος· ἐνταῦθα δὲ τὸ πᾶν ὁ ἀγωνοθέτης ἐστὶ Θεός. Τοῦτον τολύνη ἔχωμεν ὤμων, καὶ πάντως ἐπιτευξόμεθα τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΙΗ'.

Οὐκ οἰδατε δεῖ τὰ σώματα ὑμῶν μέλη τοῦ Χριστοῦ εἶναι; ἄρας οὖν τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ, ποιήσω πόρνης μέλη; Μὴ γένοιτο.

α'. Ἀπὸ τοῦ πεπορνευκότος ἐπὶ τὸν πλεονέκτην μεταβάς, πάλιν ἀπὸ τούτου πρὸς ἐκείνον ἔρχεται, οὐκέτι λοιπὸν πρὸς αὐτὸν διαλεγόμενος, ἀλλὰ τοῖς ἄλλοις τοῖς μὴ πεπορνευκόσι· καὶ τοὺτους ἀσφαλιζόμενος μήποτε περιπέσωσι τοῖς αὐτοῖς, ἐκείνου καθάπτεται πάλιν. Ὁ γὰρ ἡμαρτηκὸς, κἂν πρὸς ἕτερον ἀποτείνῃ τὸν λόγον, κεντίζεται καὶ οὕτω, τοῦ συνειδότης διεγειρομένου καὶ μαστιγοῦντος αὐτόν. Ἰκανὸς μὲν οὖν καὶ ἀπὸ τῆς τιμωρίας φόβος ἦν αὐτοῦ κατασχεῖν ἐπὶ τῆς σωφροσύνης· ἐπειδὴ δὲ οὐ βούλεται φόβῳ μόνον τὰ [152] τοιαῦτα κατορθοῦν, καὶ ἀπειλάς καὶ λογισμοὺς τίθησιν. Ἐκεῖ μὲν οὖν τὸ ἀμάρτημα εἰπὼν, καὶ τὴν τιμωρίαν ὀρίσας, καὶ τὴν βλάβην δείξας τὴν ἐκ τῆς συνουσίας τοῦ πεπορνευκότος ἐγγενομένην ἅπασιν, ἀπηλλάγη, καὶ πρὸς τὴν πλεονεξίαν μετέστη, καὶ τὴν ἔκπτωσιν τῆς βασιλείας ἀπειλήσας τούτῳ καὶ τοῖς λοιποῖς ἅπασιν, οἷς κατέλεξεν, οὕτω τὸν λόγον ἀπήρτισεν· ἐνταῦθα δὲ καὶ φρικωδέστερον μεταχειρίζει τὴν παραίνεσιν. Ὅτε γὰρ τὸ ἀμάρτημα κολάζων μόνον, καὶ μὴ δεικνύς σφόδρα παρανομητῶσαν ὄν, οὐδὲν τοσοῦτον ἀπὸ τῆς τιμωρίας εἰργάσατο· ὅτε πάλιν ἐντρέπων μόνον, καὶ μὴ φοβῶν διὰ τῆς κολάσεως, οὐ σφόδρα καθάπτεται τῶν ἀναισθητῶς διακειμένων. Διόπερ ἀμφοτέρω ποιῶ Παῦλος, καὶ ἐντρέπει λέγων· *Οὐκ οἰδατε δεῖ ἀγγέλους κρινοῦμεν;* καὶ φοβεῖ λέγων· *Οὐκ οἰδατε δεῖ πλεονέκται βασιλεῖαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι;* Καὶ ἐπὶ τοῦ πεπορνευκότος πάλιν οὕτω κέχρηται τῷ λόγῳ· καὶ γὰρ φοβήσας δι' ὧν ἔμπροσθεν εἶπεν, ἐκτεμῶν τε αὐτὸν καὶ τῷ Σατανᾷ παραδοῦς, καὶ τῆς μελλούσης ἀναμνήσας ἡμέρας, ἐντρέπει πάλιν λέγων· *Οὐκ οἰδατε δεῖ τὰ σώματα ὑμῶν μέλη τοῦ Χριστοῦ εἶναι;* ὡς πρὸς παῖδας λοιπὸν εὐγενεῖς διαλεγόμενος. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, *Τὸ δὲ σῶμα τῷ Κυρίῳ, σαφέστερον αὐτὸ δεικνύσει νῦν· καὶ ἀλλαχού δὲ τὸ αὐτὸ τοῦτο ποιῶ λέγων· Ὑμεῖς δὲ ἐστε σῶμα Χριστοῦ, καὶ μέλη ἐκ μέρους.* Καὶ τὸ αὐτὸ ὑπόδειγμα πολλαχού τίθησιν, οὐκ ἐπὶ τῶν αὐτῶν, ἀλλὰ ποτὲ μὲν ὥστε τὴν ἀνάπην δείξαι, ποτὲ δὲ ὥστε τὸν φόβον αὐξήσαι· ἐνταῦθα δὲ δεδιττόμενος αὐτὸ τέθεικε, καὶ φοβῶν· *Ἄρας οὖν τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ, ποιήσω πόρνης μέλη; Μὴ γένοιτο.* Οὐδὲν φρικωδέστερον τῆς λέξεως ταύτης. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἄρας οὖν τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ, συνάψῃ τῇ πόρνη· ἀλλὰ τί; *Ποιήσω μέλη πόρνης;* ὅπερ ἦν πληκτικώτερον. Ἐἶτα κατασκευάζει πῶς τοῦτο γίνεται ὁ πορνεύων, οὕτω λέγων· *Ἡ οὐκ οἰδατε δεῖ ὁ κολλώμενος τῇ πόρνη, ἐν σῶμα*

ἔσει; Πόθεν δῆλον; Ἔσονται γὰρ, φησὶν, οἱ δύο εἰς σῶμα μίαν. Ὁ δὲ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ, ἐν πνεῦμά ἐστιν. Οὐκέτι γὰρ ἀφήσιν ἡ συνουσία τοὺς δύο εἶναι δύο, ἀλλ' ἐν ἀμφοτέροις ἐργάζεται. Καὶ ὅρα πάλιν πῶς διὰ τῶν ὀνομάτων γυμνῶν πρόεισι, διὰ τῆς πόρνης καὶ διὰ τοῦ Χριστοῦ προάγων τὴν κατηγορίαν. Φεύγετε τὴν πορνείαν. Οὐκ εἶπεν, Ἀπέχεσθε τῆς πορνείας, ἀλλὰ, Φεύγετε, τουτέστι, Μετὰ σπουδῆς ποιήσατε τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ κακοῦ. *Πᾶν ἀμάρτημα ὃ ἐὰν ποιήσῃ ἄνθρωπος, ἐκτός τοῦ σώματος ἐστιν· ὁ δὲ πορνεύων εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἀμαρτάνει.* Τοῦτο τοῦ προτέρου ἕλαττον· πλὴν ἀλλ' ἐπειδὴ περὶ πόρνων ἦν ὁ λόγος αὐτῷ, πάντοθεν αὐτὸ ἀπαίρει, καὶ ἀπὸ τῶν μειζόνων καὶ ἀπὸ τῶν ἐλαττόνων αὐτῶν τὸ ἐγκλημα. Ἐκεῖνο μὲν οὖν τοῖς εὐλαβεστέροις εἴρηται τὸ πρότερον, τοῦτο δὲ τοῖς ἀσθενεστέροις. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο τῆς Παύλου σοφίας, μὴ ἀπὸ τῶν μεγάλων ἐντρέπει μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν μικροτέρων, καὶ ἀπὸ τοῦ αἰσχροῦ καὶ ἀπρεποῦς. Τί οὖν; ὁ ἀνδροφόνος, φησὶν, οὐχὶ τῆς χεῖρας μολύνει; τί δὲ ὁ πλεονέκτης, καὶ ὁ ἄρπαξ; [153] Παντί που δῆλον· ἀλλ' ἐπειδὴ εἶπεν οὐκ ἐνῆν τῷ πόρνου οὐδὲν χεῖρον, ἐτέρως αὐτὸ ἠβήσας λέγων, ὅτι ἐπὶ τῆς πορνείας ὀλόκληρον τὸ σῶμα γίνεται μιᾶρον. Ὅσπερ γὰρ εἰς λέθητα ἀκαθαρσίας ἐμπέπτον καὶ τῷ μολυμῷ βαπτόμενον, οὕτω φύρεται. Τοῦτο δὲ καὶ ἡμῖν ἔθος. Ἀπὸ μὲν γὰρ τῆς πλεονεξίας καὶ ἀρπαγῆς οὐκ ἂν τις σπουδάσειεν ἐπὶ βαλανεῖον ἔλθειν, ἢ ἀδιαφόρως ἐπὶ τὴν οἰκίαν ἀνεισιν· ἀπὸ δὲ μίσεως πόρνης, καθάπερ ὅλος γενόμενος ἀκάθαρτος, ἐπὶ τὸ λούσασθαι ἔρχεται· οὕτως ἔχει τινὰ τὸ συνειδὸς ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας ταύτης ὑπόληψιν αἰσχροτέραν. Ἀμφοτέρα μὲν οὖν χαλεπά, καὶ πλεονεξία καὶ πορνεία, καὶ εἰς γένναν ἐμβάλλει· ἀλλ' ἐπειδὴ οἰκονομικῶς ὁ Παῦλος πάντα ποιῶ, οἷς εἶχε, ταῦτοις ἠβήσας τὸ τῆς πορνείας ἐγκλημα. Ἡ οὐκ οἰδατε δεῖ τὸ σῶμα ὑμῶν γὰρ τοῦ ἐν ὑμῖν ἀγίου Πνεύματος ἐστιν;

β'. Οὐκ ἀπλῶς εἶπε, *Τοῦ Πνεύματος*, ἀλλὰ, *Τοῦ ἐν ὑμῖν*, ὅπερ ἦν καὶ παραμυθούμενου· καὶ πάλιν ἐπεξηγούμενος ἐπήγαγεν· *Οὐ ἔχετε ἀπὸ τοῦ Θεοῦ.* Καὶ τὸν δεδωκότα τέθεικεν, ὑψηλὸν τε ὁμοῦ ποιῶν τὸν ἀχροατὴν, καὶ φοβῶν καὶ τῷ μεγέθει τῆς παρακαταθήκης καὶ τῇ φιλοτιμίᾳ τοῦ παρακαταθεμένου. *Καὶ οὐκ ἐστὲ ἐαυτῶν.* Τοῦτο οὐκ ἐντρέποντος μόνον ἐστίν, ἀλλὰ καὶ βιαζομένου πρὸς ἀρετὴν. Τί γὰρ; πράττεις ἃ θέλεις, φησὶν· οὐκ εἰ ἑαυτοῦ κύριος. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, οὐχὶ τὸ αὐτεξούσιον ἀναίρων· καὶ γὰρ εἰπὼν, *Πάντα μοι ἔξουσιον, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει*, οὐχὶ τὴν ἐλευθερίαν ἡμῶν ἀνείλε· καὶ

hic quoque. Ego enim, inquit, os equi habenis regebam, quamdiu tu tenebas: quia vero abiecasti, abs te exigo poenas contemptus tui, et tecum complice et atraho, ut ne amplius tale quidpiam patiar. Nemo itaque habenas culpet, sed seipsum et corruptum animum. Nam in nobis auriga est ratio, habentem corpus, quæ equos cum auriga conjungunt. Si ergo illæ recte positæ sint, nihil grave patieris; si illas dimittas, omnia abolevistis et perdidisti. Tenperantes ergo simus, et ne accusemus corpus, sed malum animum. Nam hoc maxime diaboli opus est, ut stultos magis moveat ad accusandum corpus et

Deum et proximum, quam corruptum animum; ut ne, si causam invenerint, liberentur a radice malorum. Sed vos cum insidias cognoscatis, iram vertite in illum, et aurigam jugo imponentes, ad Deum mentis oculum convertite. Nam in aliis quidem is nihil avertit qui certamen proposuit, sed expectat finem: hic autem omnino agonothea est Deus. Hunc ergo propitium habeamus, et omnino consequemur futura bona, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, honor, imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XVIII.

CAP. 6. v. 15. *Nescitis quod corpora vestra membra sunt Christi? tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? Absit.*

1. Cum a fornicatore in avarum transisset, rursus ab hoc venit ad illum, non ultra ipsum alloquens, sed alios qui fornicati non fuerant; et illos muniens, ut ne in paria incidant, ipsum denuo perstringit. Nam qui peccavit, etiamsi ad aliam orationem dirigas, sic etiam pungitur, concitata conscientia ipsumque verberante. Sufficiebat quidem metus supplicii ad illos in castitate continendos: quia vero non metu tantum vult hæc recte constitui, minas simul et ratiocinia avertit. Illic ergo cum peccatum dixisset, et poenam statuisset damnique ostendisset, quod omnibus aferrebat ex tali fornicatoris concubitu; ad avaritiam transit, et minatus fore ut a regno excidant, et hic et cæteri omnes, quos recensuit, sic orationem absolvit: hic autem horribiliorem inducit admonitionem. Nam qui peccatum punit tantum, nec admodum grave et iniquum ostendit, nihil tam magnum per supplicium facit: qui vero ad pudorem inducit tantum, neque per punitionem terret, non admodum pungit eos, qui non sunt sensu præditi. Quamobrem utrumque facit Paulus, et pudorem infert dicens, *Nescitis quia angelos judicabimus?* et terret his verbis, *Nescitis quia avari regnum Dei non possidebunt?* Et de fornicatore iterum eodem utitur sermone: cum enim tenuisset per ea quæ prius dixerat, et eum excidisset atque Satanæ tradidisset futurique diei meminisset, rursus illi pudorem infert, dicens: *Nescitis quod corpora vestra membra sunt Christi?* tamquam ingenuos pueros deinceps alloquens. Quia enim dixit, *Corpus Domino*, nunc clarius ostendit ipsum. Et alibi quoque hoc ipsum facit, dicens: *Vos estis corpus Christi, et membra ex parte* (1. Cor. 12. 27). Et hoc ipsum exemplum sæpe ponit, non pro rebus iisdem, sed aliquando ut dilectionem ostendat, aliquando ut timorem augeat; hic autem ipsum posuit terrens et timorem incutiens: *Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? Absit.* Nihil hoc dictum est horribilius. Et non dixit, *Tollens ergo membra Christi, conjungam meretrici?* sed quid? *Faciam membra meretricis?* quod certe magis pungebat. Deinde probat quomodo is qui fornicatur id fiat, dicens: 16. *An nescitis quod qui adhæret*

meretrici, unum corpus efficitur? Undenam hoc perspicuum? *Erunt enim, inquit, duo in carne una.* 17. *Qui autem adhæret Domino, est unus spiritus.* Neque enim permittit concubitus ut duo sint duo, sed ambos unum facit. Et vide rursum quomodo per nuda nomina procedat, per meretricem et per Christum deducens accusationem. 18. *Fugite fornicationem.* Non dixit, *Abstinetes a fornicatione;* sed, *Fugite;* id est, *Cum studio facite ut a malo liberemini.* *Omne peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus est: qui autem fornicatur, in corpus suum peccat.* Hoc est minus priore; sed quia ab eo agebatur de fornicatoribus, undique illud extollit, et a majoribus et a minoribus crimen amplificans. Illud quidem prius religiosioribus dictum est, hoc autem imbecillioribus. Nam et hoc quoque Pauli sapientiæ est, non modo a majoribus pudorem incutere, sed etiam a minoribus, et a turpitudine atque ab indecoro. Quid ergo, inquires, an homicida manum non polluit? quid vero avarus et rapax? Id cuique palam est: sed quia dici non poterat nihil esse pejus fornicatore, alio modo hoc crimen auxit dicens, in fornicatione totum corpus fieri execrandum. Tamquam enim incidens in lebetem immunditiæ, inquinamento tinctum, sic polluitur. Hoc autem nobis etiam in more est. Nam ab avaritia quidem et rapina nemo nostrum curaverit in balneum ire, sed sine ullo discrimine domum redit: a coitu autem cum meretrice, ac si totus immundus sit effectus, ad lavacrum venit: ita turpiorem quamdam suspicionem ex hoc peccato habet conscientia. Utrumque certe grave est, avaritia nempe et fornicatio, et in gehennam injicit: verum quia Paulus omnia œconomice et prudenter administrat, quæ suppetebant omnia adhibuit ad fornicationis crimen augendum. 19. *An nescitis, quod corpus vestrum templum est ejus qui in vobis est Spiritus sancti?*

2. Non simpliciter dixit, *Spiritus;* sed, *Qui in vobis est,* quod consolantis erat: et rursus explicans ait: *Quem habetis a Deo.* Eum qui dedit posuit, simul et sublimem reddens auditorem, et terrens magnitudine depositi, et desiderio studioque deponentis. *Et non estis vestri.* Hoc non pudorem inferentis modo est, sed etiam cogentis ad virtutem. Quid enim? quod vis facis, ais: non es tui dominus. Hæc autem dicebat,

non liberum arbitrium tollens; nam cum dixisset, *Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt*, non libertatem nostram abstulit: et hic rursus scribens, *Non estis vestri*, non propositum voluntatis labefactat, sed a nequitia abducit, et Domini curam ostendit: ideo subiungit, 20. *Empti enim estis pretio*. Si autem non sum meus, quomodo exigit a me ea quæ sunt agenda? quomodo in sequentibus rursus dicit, *Glorificate Deum in corpore vestro et in spiritu vestro, quæ Dei sunt*.

Facultatem non peccandi habet homo. — Quid ergo sibi vult illud, *Non estis vestri*? et quid per hoc vult probare? In securitate constituere, ut ne peccemus, nec animi concupiscentias absurdas sequamur. Nam multa volumus absurda et gravia, sed ea reprimere oportet; nam id possumus: si enim non possemus, superflua esset admonitio. Vide ergo quomodo firmaverit. Cum dixisset enim, *Non estis vestri*, non adjecit, Sed sub necessitate estis, sed, *Pretio empti estis*. Cur hoc dicit? nam aliunde, dixerit fortasse quispiam, oportebat hortari, ostendendo nos habere Dominum. Sed hoc quidem cum Græcis nobis est commune; illud vero, *Pretio empti estis*, nobis est præcipuum. In memoriam enim revocat beneficii magnitudinem, et salutis modum, ostendens nos cum alienati fuissetus, emptos fuisse; et non simpliciter, sed pretio. *Glorificate ergo, portate Deum in corpore vestro et in spiritu*. Hoc porro dicit, ut non corpore solùm fugiamus fornicationem; sed etiam in spiritu animæ nihil mali cogitemus, nec gratiam abigamus. *Quæ sunt Dei*. Quia enim dixit, *Vestro*, ideo adjecit, *Quæ sunt Dei*; sæpe nobis in memoriam revocans, omnia Domini esse, corpus, animam et spiritum. Enimvero quidam dicunt, illud *In spiritu*, dici quasi in charismate. Nam si illud in nobis fuerit, Deus glorificatur; erit autem, si cor mundum habeamus. Dei autem illa esse dixit, non modo quia illa produxit, sed quia abalienata secundo rursus acquisivit, pretium ponens sanguinem Filii. Vide quomodo in Christo totum perfecit: quomodo nos in cælum adduxit. Membra estis Christi, inquit, templum estis Spiritus: ne ergo sitis membra meretricis: non enim corpus vestrum contumelia afficitur; neque corpus vestrum est, sed Christi. Hæc porro dixit, simul benignitatem ejus ostendens, quod corpus nostrum sit suum, et ut a maligna potestate nos eripiat. Nam si alienum est corpus, non potestatem habetis alieni corporis contumelia afficiendi, inquit, maxime vero cum sit Dominicum, neque templum Spiritus inquinandi. Si quis enim privatam domum ingressus, petulanter egerit in illa, extremas dabit pœnas: qui templum regis receptaculum latronis fecerit, cogita quanta passurus sit mala. Hæc ergo cogitans, inhabitantem reverere; is enim est Paracletus: time illum, qui tecum complicatus est et tibi adhæret; Christus enim est. Num tu membrum Christi te ipse fecisti? Sic cogita et castus mane: cujus fuerint membra et cujus facta sint. Meretricis antea membra erant, et Christus fecit illa membra sui corporis. Non ergo illa nunc in potestate

habes: illi servias qui te liberavit. Non enim, si filiam haberes et eam præ stultitia mercede locasses lenoni, ut fornicaretur; deindeque filius regis transiens, a servitute liberatam uxorem duxisset, penes te esset postea illam in prostibulum ducere: semel enim dedisti et vendidisti. Res nostra sic habet: carnem nostram mercede conduximus diabolo gravi lenoni: videns Christus eripuit illam et liberavit a tyrannide illa acerba. Non est ergo jam nostra, sed liberatoris. Si velis uti illa tamquam regis sponsa, nemo prohibet; sin ad priora duxeris, eadem patieris, quæ par est pati contumeliosos. Ideo potius illa est exornanda, quam probro afficienda. Neque enim potentiam carnis habes in pravis concupiscentiis, sed in iis solis, quæ Deus præceperit. Cogita ergo a quanta illam contumelia liberaverit Deus: quavis enim meretrice turpior prostabat antea natura nostra. Nam latrocinia, homicidia, et quævis iniqua cogitatio in illam ingrediens, cum anima concumbebat, parva vilique mercede, præsentis nempe voluptatis. Anima quippe commixta cum malis cogitationibus et actibus, hanc solum percipiebat mercedem.

3. Sed hæc quidem antea fieri grave cum esset, non tam grave erat: post cælum autem, post regnum, postquam tremenda perceperis mysteria, rursus inquirari, quam habebit veniam? Annon existimas cum avaris et aliis omnibus quos enumeravit, ipsum accumulare diabolum? mulieres autem ad libidinem ornatas non censes cum illo commisceri? ecquis huic sermoni contradixerit? Quod si quis sit contentiosus, exuat animam mulierum quæ se adeo indecore gerunt, et videbit malignum illum dæmonem cum illis valde complicari et commisceri. Difficile enim est, dilecti, difficile est, imo fortasse impossibile, ut sic ornato corpore, simul quoque ornetur anima; sed necesse est alterum negligere eum qui alterius curam habet: neque enim ex natura sua hæc simul esse possunt. Ideo ait: *Qui adhæret meretrici, est unum corpus: qui autem adhæret Domino, unus spiritus est*. Ille namque tandem spiritus efficitur, licet corpore sit circumdatus. Quando enim nihil corporeum, nihil crassum, nihil terrenum circa ipsum fuerit, simpliciter corpore circumdatur: cum totus principatus sit animæ et spiritus, sic glorificatur Deus. Quamobrem in oratione dicere jubemur, *Sanctificetur nomen tuum*; et Christus ait: *Lucaet lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cælis est* (Matth. 5. 16). Sic ipsum glorificant etiam cæli, non vocem emittentes, sed per aspectum admirationem commoventes, et gloriam Creatori referentes. Sic glorificemus illum et nos; imo magis quam illi; possumus enim si velimus. Neque enim ita cælum et dies et nox Deum glorificat, ut anima sancta. Sicut enim quis cæli pulchritudinem respiciens dicit, Gloria tibi, Deus: quale opus fecisti! ita et viri virtutem intuens, imo hic multo magis. Ah illis namque creaturis non omnes Deum glorificant, sed etiam multi illa automata esse dicunt; alii vero dæmonibus attribuunt mundi creationem et providen-

ἐνταῦθα πάλιν γράφων, ὅτι *Οὐκ ἐστὲ ἐαυτῶν*, οὐ τῇ προαιρέσει λυμάνεται, ἀλλὰ τῆς κακίας ἀπάγει, καὶ τοῦ Δεσπότου τὴν κηδεμονίαν ἐνδείκνυται. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν· *Ἠγοράσθητε γὰρ τιμῆς*. Εἰ δὲ οὐκ εἶμι ἐμαυτοῦ, πῶς με ἀπαιτεῖς τὰ πρακτέα; πῶς δὲ προῶν λέγετε πάλιν, *Δοξάζατε δὴ τὸν Θεὸν ἐν τῷ σῶματι ὑμῶν καὶ ἐν τῷ πνεύματι ὑμῶν, ἅτινά ἐστι τοῦ Θεοῦ*;

Τί οὖν ἐστὶ τὸ, *Οὐκ ἐστὲ ἐαυτῶν*; καὶ τί δι' αὐτοῦ κατασκευάσαι βούλεται; Ἐν ἀσφαλεῖ καταστῆσαι τοῦ μὴ ἀμαρτάνειν μηδὲ ταῖς ἐπιθυμίαις τῆς ψυχῆς ἀκολουθεῖν ταῖς ἀτόποις. Καὶ γὰρ πολλὰ βουλόμεθα ἄτοπα, ἀλλὰ κατέχειν δεῖ· δυνάμεθα γὰρ· εἰ δὲ μὴ δυνάμεθα, περιττὴ ἢ παραφαισεις. Ὅρα γοῦν πῶς ἠσφαλίσατο. Εἰπὼν γάρ, *Οὐκ ἐστὲ ἐαυτῶν, οὐκ ἐπήγαγεν, Ἄλλ' ὑπ' ἀνάγκην ἐστὲ, ἀλλ', Ἠγοράσθητε τιμῆς*. Διὰ τί τοῦτο λέγετε; καὶ μὴν ἐτέρωθεν, εἰποὶ τις ἂν ἴσως, ἔδει προτρέψαι, δείκνυντα ὅτι Δεσπότην ἔχομεν. Ἄλλὰ τοῦτο μὲν καὶ πρὸς Ἑλληνας ἤμιν κοινόν, τὸ δὲ, *Ἠγοράσθητε τιμῆς*, ἡμῶν ἐξείρητον. Ἀναμνησθεὶ γὰρ τοῦ μεγέθους τῆς εὐεργεσίας καὶ τοῦ τρόπου τῆς σωτηρίας, δείκνυς ὅτι ἀλλοτριωθέντες ἠγοράσθημεν· καὶ οὐκ ἀπῶς, ἀλλὰ τιμῆς. *Δοξάζατε δὴ, ὁρατε τὸν Θεὸν ἐν τῷ σῶματι ὑμῶν καὶ ἐν τῷ πνεύματι*. Ταῦτα δὲ λέγει, ὥστε μὴ τῷ σῶματι μόνον φεύγειν τὴν πορνείαν, ἀλλὰ καὶ ἐν [154] τῷ πνεύματι τῆς ψυχῆς μηδὲν πονηρὸν λογιζέσθαι καὶ ἐλαύνειν τὴν χάριν. *Ἄτινά ἐστι τοῦ Θεοῦ*. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, *Ἐμῶν*, διὰ τοῦτο ἐπήγαγεν, *Ἄτινά ἐστι τοῦ Θεοῦ*, συνεχῶς ἀναμνησθῶν ἡμᾶς, ὅτι πάντα Δεσποτικὰ, καὶ σῶμα καὶ ψυχὴ καὶ πνεῦμα. Καὶ γὰρ τινές φασι, *Τῷ πνεύματι*, τῷ χαρίσματι λέγειν. Ἄν γὰρ ἐκεῖνο ἦ παρ' ἡμῖν, δοξάζεται ὁ Θεός· ἐστὶ δὲ, ἂν καθαρὰν καρδίαν ἔχωμεν. Τοῦ Θεοῦ δὲ αὐτὰ ἔφησεν, οὐκ ἐπειδὴ παρηγάγειν αὐτὰ μόνον, ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ἀλλοτριωθέντα, ἐκ δευτέρου πάλιν ἐκτῆσατο, τιμὴν τὸ αἴμα τοῦ Πατρὸς καταθείς. Ὅρα πῶς εἰς τὸν Χριστὸν τὸ πᾶν ἀπήρτισε· πῶς ἡμᾶς εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνήγαγε. Μέλη τοῦ Χριστοῦ ἐστε, φησὶ, ναὸς ἐστε τοῦ Πνεύματος· μὴ τοῖνον γίνεσθε πόρνης μέλη· οὐ γὰρ τὸ σῶμα τὸ ὑμῶν ὑβρίζεται· οὐ γὰρ τὸ σῶμα ὑμῶν ἐστίν, ἀλλὰ τὸ Χριστοῦ. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, ὁμοῦ καὶ τὴν φιλανθρωπίαν ἐνδείκνυμενος, ὅτι αὐτοῦ τὸ σῶμα τὸ ἡμέτερον, καὶ τῆς ἐξουσίας τῆς πονηρᾶς ἡμᾶς ἀφαιρούμενος. Εἰ γὰρ ἀλλότριόν ἐστι τὸ σῶμα, οὐκ ἔχετε ἐξουσίαν ἀλλότριον σῶμα ὑβρίζειν, φησὶ, καὶ μάλιστα ὅταν ἦ Δεσποτικόν, οὐδὲ ναὸν μολύνειν τοῦ Πνεύματος. Εἰ γὰρ ἰδιωτικῇ τις ἐπελθὼν οἰκίᾳ, καὶ κωμάσας εἰς ἐκείνην, τὴν ἐσχάτην δώσει δίκην· ὁ βασιλέως ναὸν ληστοῦ ποιῶν καταγώγιον, ἐννόησον πῶσα κείσεται κακά. Ταῦτα οὖν ἐνόησας, αἰδέσθητι τὸν ἐνοικοῦντα· ὁ γὰρ Παράκλητός ἐστιν οὗτος· φρίζον τὸν συμπεπλεγμένον σοι καὶ κεκολλημένον· ὁ γὰρ Χριστὸς ἐστίν. Μὴ γὰρ σὺ μέλη Χριστοῦ ἐαυτὸν ἐποίησας; Ἐνόησον οὕτω, καὶ μὲν σωφρονῶν, τίνος ἦν μέλη^a, καὶ τίνος γέγονε. Πόρνης ἦν μέλη πρὸς τοῦτο, καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησεν αὐτὰ μέλη τοῦ ἰδίου σώματος. Οὐκ ὄρα αὐτῶν ἐξουσίαν ἔχεις λοιπὸν· ἐκείνῳ δούλευε τῷ ἐλευθερώσαντι. Οὐδὲ γὰρ, εἰ θυγατέρα ἔχων, εἰ πολλὰς τῆς ἀνοίας ἐξεμισθώσας αὐτὴν πορνοδοσκῶ, πορνεύεσθαι ἐποίησας, εἴτα βασιλέως υἱὸς παριῶν ἠλευθέρωσέ τε αὐτὴν τῆς δουλείας ἐκείνης καὶ συνῆψεν αὐτῷ, κύριος εἰ λοι-

^a Morel., τίνος ὄν μέλη.

πὼν ἀγειν αὐτὴν ἐπὶ τὸ παρεῖλον· ἅπαξ γὰρ ἔδωκας καὶ ἐπώλησας. Τοιούτων ἐστὶ καὶ τὸ ἡμέτερον· ἐξεμισθώσαμεν τὴν σάρκα τὴν ἐαυτῶν τῷ διαβόλῳ, τῷ χαλεπῷ πορνοδοσκῷ· ἰδὼν ὁ Χριστὸς, ἐρρύσατο αὐτὴν καὶ ἀπῆλλαξε τῆς πονηρᾶς τυραννίδος ἐκείνης· οὐ τοῖνον ἐστὶν ἡμετέρα λοιπὸν, ἀλλὰ τοῦ ρυσαμένου. Ἐὰν ἐθέλης ὡς νύμφη βασιλέως κεχρηθῆαι, οὐδὲς ὁ κωλύων· ἐὰν δὲ ἐπὶ τὰ πρότερα ἀγάγῃς, πείσῃ τὰ αὐτὰ, ἃ τοὺς τοιαῦτα ὑβρίζοντας εἰκός. Διὸ μᾶλλον αὐτὴν κατακοσμεῖν χρὴ, οὐχὶ καταισχύειν. Οὐ γὰρ ἔχεις ἐξουσίαν τῆς σαρκὸς ἐν ταῖς πονηραῖς ἐπιθυμίαις, ἀλλ' ἐν οἷς ἂν ὁ Θεὸς ἐπιτάξῃ μόνους. Ἐνόησον γοῦν ἡλίχης αὐτὴν ὑβρεως ἀπῆλλαξε ὁ Θεός· καὶ γὰρ πάσης πόρνης αἰοχρότερον προεῖσθαι ἢ φύσις ἢ ἡμετέρα πρὸς τοῦτο. Καὶ γὰρ ληστεία καὶ ἀνδροφονία, καὶ ἕκαστος παράνομος λογισμὸς πρὸς αὐτὴν εἰσιῶν, συγκατεκλίνετο τῇ ψυχῇ, καὶ μισθώματος ὄλιγου καὶ τοῦ τυχόντος, τῆς παρούσης ἡδονῆς. Ἡ γὰρ ψυχὴ φυρομένη μετὰ τῶν πονηρῶν ἐνοσιῶν καὶ πράξεων, τοῦτον ἕκαρποῦτο μόνον τὸν μισθόν.

γ'. [155] Ἄλλὰ τὸ μὲν πρὸς τοῦτο ταῦτα γίνεσθαι καίτοι δεῖν ὄν, οὐχ οὕτω δεῖν ἦν· τὸ δὲ μετὰ τὸν οὐρανὸν, μετὰ τὰ βασίλεια, μετὰ τὸ πᾶν μυστηρίων ἀπολαῦσαι τῶν φρικτῶν πάλιν μολύνεσθαι, ποίαν ἔξει συγγνώμην; Ἡ οὐκ οἶε καὶ τοῖς πλεονέκταις καὶ πᾶσιν, οἷς ἔμπροσθεν ἀπρηθίμηνσεν, αὐτὸν τὸν διάβολον συγκατακλίνεσθαι; τὰς δὲ καλλωπιζομένας πρὸς ἀσέλγειαν γυναῖκας οὐχ ἡγῆ μετ' ἐκεῖνον μίγνυσθαι; καὶ τίς ἀντρεῖ τούτῳ τῷ λόγῳ; Εἰ δὲ ἐστὶ τις φιλονεικῶν, ἀποδύετω τὴν ψυχὴν τῶν τὰ τοιαῦτα ἀσχημονουσῶν γυναικῶν, καὶ βῆται πάντως τὸν πονηρὸν δαίμονα ἐκεῖνον σφοδρῶς συμπεπλεγμένον αὐταῖς. Δύσκολον γὰρ, ἀγαπῆτοι, δύσκολον, τάχα δὲ καὶ ἀμήχανον, τοῦ σώματος καλλωπιζομένου οὕτω, καὶ τὴν ψυχὴν ὁμοῦ καλλωπιζέσθαι· ἀλλ' ἀνάγκη θάτερον ἀμελεῖσθαι, ἐπιμελουμένου θατέρου· οὐ γὰρ ἔχει φύσιν ὁμοῦ ταῦτα γίνεσθαι. Διὸ φησὶν· *Ὁ κολλώμενος τῷ πόρῳ, ἐν σώματι ἐστίν· ὁ δὲ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ, ἐν πνεύματι ἐστίν*. Πνεῦμα γὰρ γίνεται λοιπὸν ὁ τοιοῦτος, κἂν σῶμα περιέται. Ὅταν γὰρ μηδὲν σωματικὸν μηδὲ παχὺ μὴδὲ γήϊνον περὶ αὐτὸν ἦ, ἀπλῶς τὸ σῶμα περιέχεται· ὅταν ἢ πᾶσα ἀρχὴ τῆς ψυχῆς ἢ καὶ τοῦ πνεύματος, οὕτω δοξάζεται ὁ Θεός. Διὸ καὶ ἐν τῇ εὐχῇ κελεύομεθα λέγειν· *Ἀγιασθήτω τὸ δρομά σου*· καὶ ὁ Χριστὸς φησὶ· *Λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσι τὰ καλά ἔργα ὑμῶν, καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς*. Οὕτω δοξάζουσιν αὐτὸν καὶ οἱ οὐρανοὶ, οὐ φωνὴν ἀφιέντες, ἀλλὰ διὰ τῆς βῆφους θαυμαζόμενοι, καὶ τὴν δόξαν εἰς τὸν Δημιουργὸν ἀναφέροντες. Οὕτω δοξάζουσιν αὐτὸν καὶ ἡμεῖς, μᾶλλον δὲ καὶ πλέον ἐκεῖνων· δυνάμεθα γὰρ, ἂν ἐθέλωμεν. Οὐ γὰρ οὕτως οὐρανὸς καὶ ἡμέρα καὶ νύξ, ὡς ἅγια ψυχὴ δοξάζει Θεόν. Ὅσπερ γὰρ εἰς τὸ κάλλος τοῦ οὐρανοῦ τις ἀφορῶν, λέγει· *Δόξα σοι, ὁ Θεός, οἶον ἔργον ἔκτισας*· οὕτω δὴ καὶ εἰς ἀνδρὸς ἀρετὴν βλέπων, καὶ πολλῷ πλέον ἐνταῦθα. Ἀπ' ἐκεῖνων μὲν γὰρ τὸν κτισμάτων οὐ πάντες δοξάζουσιν, ἀλλὰ πολλοὶ καὶ αὐτόματα εἶναι λέγουσι τὰ βντα· ἄλλοι δὲ καὶ δαίμοσιν ἀνατιθέασι τοῦ κόσμου τὴν δημιουργίαν καὶ τὴν πρόνοιαν, οἱ καὶ σφόδρα ἀσύγγνωστα ἀμαρτάνουσιν· ἐπὶ δὲ ἀνθρώπου ἀρετῆς οὐδὲς τοιαῦτα ἀναίσχυνησται· δυνήσεται, ἀλλὰ πάντως δοξάζει τὸν Θεόν, τὸν δουλεύοντα αὐτῷ μετὰ

ἀρετῆς ζῶντα ὄρῳν. Τίς γάρ οὐκ ἐκπλαγῆσεται, ὅταν ἀνθρωπὸς τις ὢν, καὶ τῆς κοινῆς μετέχων φύσεως, καὶ ἐν μέσοις στρεφόμενος ἀνθρώποις, καθάπερ ἀδάμας, μὴ ἐπικάμπηται πρὸς τὸν τῶν παθῶν ἔσμον; ὅταν μεταξὺ πυρὸς καὶ σιδήρου καὶ θηρίων ὢν, ἀδάμαντος ἰσχυρότερος ᾖ, καὶ περιγένηται πάντων διὰ τὸν τῆς εὐσεβείας λόγον; ὅταν ὑβρίζηται, καὶ εὐλογῆ; ὅταν κακῶς ἀκούῃ, καὶ ἐγκωμιάξῃ; ὅταν ἐπηρεάζηται, καὶ εὐχρηται ὑπὲρ τῶν ἀδικούντων; ὅταν ἐπιβουλεύηται, καὶ εὐεργετῆ τοὺς πολεμούντας αὐτῷ καὶ ἐπιβουλεύοντας; Ταῦτα γὰρ καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν οὐρανῶν πολλῶ μᾶλλον δοξάζει τὸν Θεόν. Τὸν μὲν γὰρ οὐρανὸν [156] ἴδοντες Ἕλληνας, οὐκ αἰσχύνονται· ἄγιον δὲ ἄνδρα ἰδόντες μετὰ ἀκριθείας φιλοσοφίαν ἐπιδεικνύμενον, καταδύονται καὶ ἑαυτῶν καταγινώσκουσιν. "Ὅταν γὰρ ὁ τῆς αὐτῆς αὐτοῖς φύσεως μετέχων, τοσοῦτον ἀνώτερος ᾖ [ἢ] πολλῶ μᾶλλον, ἢ ὅσον ὁ οὐρανὸς τῆς γῆς, καὶ ἄκοντες ἐνοουοῦσιν, ὅτι θεία δύναμις ταῦτα ἐργάζεται· διὸ φησι· *Καὶ δοξάσωμεν τὸν Πατέρα ἡμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς*. Βούλει μαθεῖν καὶ ἐτέρωθεν, πῶς μὲν ἀπὸ τοῦ βίου τῶν δούλων αὐτοῦ δοξάζεται ὁ Θεός, πῶς δὲ ἀπὸ τῶν θαυμάτων; Ἐνέβαλέ ποτε ὁ Ναβουχοδονόσορ τοὺς τρεῖς παῖδας εἰς τὴν κάμινον. Εἶτα ἐπειδὴ εἶδε τὸ πῦρ οὐ περιγεγόμενον αὐτῶν, φησὶν· *Εὐλόγητος ὁ Θεός, ὃς ἀπέστειλε τὸν ἄγγελον αὐτοῦ, καὶ ἐξέλετο τοὺς παῖδας αὐτοῦ ἐκ τῆς καμίνου*. ὅτι *ἐπεκρίθησαν ἐπ' αὐτὸν, καὶ ἠλλοίωσαν τὸ δῆγμα τοῦ βασιλικῶς*. Τί λέγεις; κατεφρονήθης, καὶ θαυμάζεις τοὺς διαπτύσαντας; Ναί, φησὶ, [καὶ] δι' αὐτὸ τοῦτο, ὅτι κατεφρονήθην· καὶ τοῦ θαύματος ταύτης τὴν αἰτίαν τίθεις. "Ὅστε οὐ διὰ τὸ σημεῖον ἢ δόξα τῷ Θεῷ τότε γέγονε μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν προαίρεσιν τῶν ἐμβληθέντων. Εἰ δὲ καὶ καθ' ἑαυτὸ ἐξετάσειε τις τοῦτο κάκεινο, οὐκ ἔλαττον τοῦτο ἐκείνου. Τοῦ γὰρ ῥύσασθαι καμίνου τὸ πείσαι ψυχᾶς κατατολήμῃσαι καμίνου, οὐκ ἔλαττον εἰς θαύματος λόγον. Πῶς γὰρ οὐκ ἐκπλήξῃς ἄξιον, ὅταν ὁ τῆς οἰκουμένης βασιλεὺς, καὶ τσαυτὰ περὶ ἑαυτοῦ ὅπλα ἔχων καὶ στρατόπεδα καὶ στρατηγούς καὶ τοπάρχας καὶ ὑπάτους, καὶ γῆν καὶ θάλατταν ὑποκειμένην, ὑπὸ παίδων αἰχμαλώτων καταφρονῆται, καὶ οἱ δεδεδεμένοι τοῦ δήσαντος περιγίνονται καὶ πᾶσαν νικῶσι τὴν στρατιάν ἐκείνην; οὐ γὰρ ἴσχυσαν, ὅπερ ἤβηλον, οἱ περὶ τὸν βασιλέα, καὶ ταῦτα καὶ τὴν ἀπὸ τῆς καμίνου συμμαχίαν ἔχοντες· ἀλλ' οἱ γυμνοὶ καὶ δοῦλοι καὶ ξένοι καὶ ὀλίγοι (τί γὰρ τριῶν ὀλιγώτερον;) ἀπειρον στρατιάν δεδεδεμένοι κατηγωνίσαντο. "Ἦδη γὰρ θάνατος κατεφρονεῖτο, καὶ ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ Χριστὸς ἐμελλεν ἐπιδημεῖν· καὶ καθάπερ ἀνατέλλειν μέλλοντος τοῦ ἡλίου, καὶ πρὶν ἢ τὰς ἀκτίνας φανῆναι, λαμπρὸν γίνεται τὸ φῶς τῆς ἡμέρας· οὕτω καὶ τοῦ τῆς δικαιοσύνης ἡλίου μέλλοντος ἔργεσθαι, ὁ θάνατος λοιπὸν ὑπέξιστατο. Τί τοῦ θεάτρου γένοιτ' ἂν λαμπρότερον ἐκείνου; τί τῆς νίκης περιφανέστερον; τί τῶν καινῶν τροπαίων ἐπισημότερον;

δ'. Τοῦτο καὶ ἐφ' ἡμῶν γίνεται. Καὶ νῦν ἐστὶν ὁ τῆς Βαβυλωνίας καμίνου βασιλεὺς, καὶ νῦν φλόγα ἀνάπτει χαλεπωτέραν ἐκείνης· ἔστι καὶ νῦν ὁ τοιαύτην εἰκόνα κελύων θαυμάζειν· πάρεστιν αὐτῷ καὶ σαράπαι καὶ στρατιώται καὶ γοητεύουσα μουσικῆ· καὶ πολλοὶ θαυμάζουσι ταύτην τὴν εἰκόνα, τὴν ποικίλην, τὴν μεγάλην. Τοιοῦτον γὰρ τί ἐστὶν ἡ πλεονεξία, οἷον ἡ εἰκὼν ἐκείνη, οὐδὲ σιδήρου καταφρονούσα, ἀλλ' ἐξ ἀνομοίων μὲν συγκαίμενη πραγμάτων, πάντα

δὲ κελύουσα θαυμάζειν, καὶ χαλκὸν καὶ σίδηρον καὶ ἄ πολλῶ τούτων ἐστὶν εὐτελέστερα. Ἄλλ' ὡστὲρ ταῦτά ἐστιν, οὕτω καὶ οἱ τῶν παίδων ἐκείνων ζηλωταὶ εἰσι καὶ νῦν, οἱ λέγοντες· *Τοῖς θεοῖς σου οὐ λατρεύομεν, καὶ τῇ εἰκόνι σου οὐ προσκυνούμεν, ἀλλὰ καὶ τὴν κάμινον τῆς πενίας ὑπομένομεν, καὶ τὴν ἄλλην ταιλαιπωρίαν ἄπασαν ὑπὲρ τῶν τοῦ Θεοῦ νόμων*. Καὶ οἱ μὲν πολλὰ ἔχοντες, καθάπερ κάκεινο, τότε, καὶ ταῦτην προσκυνοῦσι πολλαῖς καὶ κατακαίονται [157]· οἱ δὲ μὴδὲν κεκτιμένοι καὶ ταύτης καταφρονοῦσι, καὶ ἐν πενίᾳ ὄντες, ἐν δρόσῳ μᾶλλον εἰσι τῶν ἐν εὐπορίᾳ ζώντων· καθάπερ καὶ τότε οἱ μὲν ἐμβάλοντες κατεκράσαν, οἱ δὲ ἐν μέσῳ ὄντες, ὡστὲρ ἐν ὕδατι ἦσαν καὶ δρόσῳ. Καὶ ὁ τύραννος δὲ τότε ἐκείνος μάλλον ἐκαίετο τῇ φλογί, τοῦ θυμοῦ σφοδρότερον αὐτὸν ἀνάπτοντος, ἢ οἱ παῖδες ἐκείνοι. Ἐκείνων μὲν γὰρ οὐκ ἴσχυσε τὸ πῦρ οὐδὲ ἄκραν ἀψασθαι τῶν τριῶν· τοῦτου δὲ πυρὸς σφοδρότερον κατέκαυσε τὴν διάνοιαν ἡ ὄργη. Ἐνόησον γὰρ ὅσον ἦν ἐπ' ἔψαι τσαυτὰς ὑπὸ παίδων αἰχμαλώτων αὐτοῦ διαπτύεσθαι. Ἐδειξε γὰρ λοιπὸν, ὅτι καὶ τὴν πόλιν αὐτῶν ἔλαβεν, οὐ παρὰ τὴν οἰκείαν ἰσχύν, ἀλλὰ παρὰ τὴν τῶν πολλῶν ἀμαρτίαν. Εἰ γὰρ τῶν δεδεδεμένων οὐκ ἴσχυος περιγενέσθαι, καὶ ταῦτα ἐν καμίνῳ βεβλημένων, πῶς ἂν τούτων περιεγένετο πολέμου νόμῳ, πάντων τοιούτων ὄντων; "Ὅθεν δῆλον ὅτι αἱ τῶν πολλῶν ἀμαρτίαι τὴν πόλιν παρέδωκαν. "Ὅρα δὲ καὶ τὸ ἀκενόδοξον τῶν παίδων. Οὐ γὰρ ἐπεπλήθησαν τῇ καμίνῳ, ἀλλὰ τοῦ Χριστοῦ τὴν παραγγέλιαν ἀνωθεν ἐφύλαττον λέγοντες· *Ἐβχεσθε μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμόν*· οὔτε ἐφυγον ἐπειδὴ ἤχθησαν, ἀλλ' ἔστησαν ἐν τῷ μέσῳ γενναίως, οὔτε μὴ καλοῦντος ἀγωνιζόμενοι, οὔτε καλοῦντος μαλακίζόμενοι, ἀλλὰ πρὸς πάντα ἔτοιμοι καὶ γενναῖοι, καὶ πάσης γέμοντες παρήρησις. Ἀκούσωμεν δὲ καὶ τί λέγουσιν, ἵνα κἀνεῦθεν μάθωμεν αὐτῶν τὸ φιλόσοφον ἢ φρόνημα· *Ἔστι Θεός ἐν οὐρανοῖς δυνατὸς ἐξελεῖσθαι ἡμᾶς*. Οὐ γὰρ ὑπὲρ ἐαυτῶν φροντίζουσιν, ἀλλὰ καὶ κλεῖσθαι μέλλοντας, ὅπερ τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης μεριμνῶσιν. "Ἰνα γὰρ μὴ ποτε, φησὶ, κατακαυθέντων ἡμῶν ἀσθένειαν τοῦ Θεοῦ καταγνῶς, ἦδη σοι τὸ δόγμα ἄπαν ἀπαγγέλλομεν ἀκριβῶς τὸ ἡμέτερον· *Ἔστι Θεός ἐν οὐρανοῖς*, οὐ τοιοῦτος, οἷα αὐτὴ εἰκὼν ἢ ἐπὶ γῆς, ἢ ἀψυχὸς καὶ ἀφρονος, ἀλλ' ἰκανὸς καὶ ἐκ μέσης καμίνου τῆς καιμένης ἐξαρπάσαι. Μὴ τοῖνον αὐτοῦ καταγνῶς ἀσθένειαν, ὅτι ἀφίησιν ἐμπέσειν. Οὕτως ἐστὶ δυνατὸς, ὥστε μετὰ τὸ ἐμπέσειν πάλιν ἡμᾶς ἐξαρπάσαι τῆς φλογός· *Καὶ ἂν μὴ, γνωστὸν ἔστω σοι, ὦ βασιλεῦ, ὅτι τοῖς θεοῖς σου οὐ λατρεύομεν, καὶ τῇ εἰκόνι τῇ χρυσοῦ ἢ ἐστησας οὐ προσκυνοῦμεν*. "Ὅρα αὐτοῦς οἰκονομικῶς ἀγνοοῦντας τὸ μέλλον. Εἰ γὰρ προήδσαν, οὐδὲ ἴσαν θαυμαστοὶ, πεποικηκότες ὅπερ ἐποίησαν· τί γὰρ θαυμαστοῦν, εἰ ἐνέχυρα ἔχοντες σωτηρίας, κατετόλμησαν τῶν δαινῶν; ἀλλ' ὁ μὲν Θεός ἐδοξάζετο, δυναθεὶς ἐκβαλεῖν τῆς καμίνου· ἐκείνοι δὲ οὐκ ἂν ἐθαυμάστησαν, ἂν μὴ εἰς κινδύνους ἑαυτοὺς ῥίψαντες. Διὰ τοῦτο αὐτοὺς ἀφήκεν ἀγνοῆσαι τὸ μέλλον, ἵνα αὐτοὺς δοξάσῃ πλέον. Καὶ καθάπερ αὐτοὶ ἠσφαλίζοντο τὸν βασιλέα μὴ ἀσθένειαν καταγνῶναι Θεοῦ, εἰ κατακαυθίσαν· οὕτως ὁ Θεός ἀμόφτερα ἐποίησε, καὶ τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν ἐδειξε, καὶ τὴν τῶν παίδων προθυμίαν λαμπρότεραν διαφανῆσαι παρεσκεύασε. Πόθεν

• Duo eodd., ἦσαν τῇ δρόσῳ, rectius, ni fallimur. Ἐστ. b Reg., οὐλόθεν.

liam, quod peccatum vix veniam admittat : circa virtutem autem hominis, nemo sic impudenter agere poterit, sed omnino glorificabit Deum, dum videt eum qui Deo servit sancte viventem. Quis enim non obstupescet, quando quispiam, homo cum sit communisque naturæ particeps, in mediisque versans hominibus, sicut adamas, non convertitur ad passionum agmen? cum inter ignem et ferrum et feras versans adamante fortior est, et per pietatis verbum rationemque omnia superaverit? quando probris afficitur, et benedicit? quando male audit et laudat? quando molestia ei creatur, et ille orat pro iis qui secum ini-que agunt? quando insidiis appetitur, et ipse beneficia prestat insidiatoribus et adversariis? Hæc et similia magis quam cæli glorificant Deum. Græci namque cælum videntes, non pudore afficiuntur; sanctum autem virum videntes accurate philosophiam exhibentem, pudore suffunduntur seseque damnant. Cum enim is, qui ejusdem naturæ consors est, ita superior illis est, et multo magis, quam cælum terram superat; vel inviti cogitant, quamdam divinam virtutem hæc operari: ideo ait: *Et glorificent Patrem vestrum qui in cælis est*. Vis et aliunde discere, quomodo a servorum suorum vita glorificetur Deus, quomodo etiam a miraculis? Immisit aliquando Nabuchodonosor tres pueros in fornacem. Deinde quia vidit ignem non illos superare, ait: *Benedictus Deus, qui misit angelum suum, et eripuit pueros suos a fornace, quia considerunt in eum: et verbum regis mutaverunt* (Dan. 3. 95). Quid dici? contemptus fuisti, et miraris eos qui respuerunt? Etiam, inquit, et propter hoc ipsum quod contemptui habitus sim; et miraculi hanc statuit esse causam. Itaque non propter signum tantum tunc gloria Deo fuit, sed propter propositum eorum qui illo injecti sunt. Quod si quis hoc et illud per se examinet, non hoc illo minus est. A fornace enim liberasse, non est majus ad rationem miraculi, quam animis persuasisse ut ingrederentur in fornacem. Quomodo enim non dignum stupore fuerit, cum rex orbis, tam multis armis circumseptus, exercitus habens, duces, toparchas et consules, terræ et mari imperans, a pueris captivis despicitur, et victi vincientem superant et totum ipsius vincunt exercitum? Non enim potuerunt id, quod voluerunt, rex et clientes ejus, qui et hæc et fornacis copiam habebant; sed nudi, servi, exteri, pauci (quid enim tribus paucius sit?) immensum exercitum victi profligarunt. Jam enim mors despiciabatur, quia adventurus erat Christus: et sicut jam orituro sole, antequam radii appareant, splendida efficitur lux diei: sic etiam venturo justitiæ sole mors tandem cedebat. Quid illo theatro splendidius fuerit? quid victoria clarius? quid novis tropæis insignius?

4. Hæc fit etiam nostro tempore. Et nunc rex est Babylonicæ fornacis, nunc etiam fornacem accendit illa graviorem: est etiam qui nunc illam jubet admirari imaginem: adsunt ipsi et satrapæ et milites et musica demulcens; multique illam imaginem admirantur, variam, magnam. Tale enim quidpiam est

avaritia, quale imago illa, ne ferrum quidem despiciens, sed ex dissimilibus composita rebus, omnino admirari jubens, æs, ferrum, et quæ sunt illis admodum viliora. Sed quemadmodum hæc sunt; ita etiam nunc sunt puerorum illorum imitatores qui dicunt: Diis tuis non servimus, et imaginem tuam non adoramus; sed et paupertatis fornacem sustinemus et aliam omnem miseriam pro Dei legibus. Et illi quidem qui multa habent, ut et veteres illi, hæc sæpe adorant et comburunt; qui vero nihil possident, hæc despiciunt, et in paupertate versantes, in rore magis deliciantur, quam illi qui in rerum copia vivunt: sicut et tunc quoque, qui injecerunt combusti sunt, qui autem in medio erant, ceu in aqua et rore versabantur. Tyrannus autem ille tunc magis a flamma urebatur, ira vehementius illum incendente, quam pueri illi incenderentur. Nam illorum ne summos quidem capillos potuit ignis tangere; hujus autem mentem igne vehementius ira incendit. Cogita enim quantum illud esset, in tam multorum conspectu a pueris captivis ipsum contemni. Tunc etiam ostendit, se illorum urbem cepisse, non vi sua, sed propter multorum peccata. Nam si victos non potuit superare, etiamque in fornacem injectos, quomodo illos lege belli superasset, si omnes tales fuissent? Unde manifestum est multorum peccata urbem tradidisse. Vide autem quam a vana gloria alieni pueri essent. Non enim insilierunt in fornacem, sed jam olim Christi præceptum servabant dicentis: *Orate ne intretis in tentationem* (Matth. 26. 41): neque fugerunt quando ducti sunt, sed steterunt in medio fortiter: neque non vocante decertantes, neque vocante molles et ignavi, sed ad omnia parati et strenui omnique fiducia pleni. Audiamus enim quid dicant, ut inde eorum philosophum sensum ediscamus: *Est Deus in cælis potens eripere nos* (Dan. 3. 17). Non enim de se sunt solliciti, sed mox comburendi, de gloria Dei solliciti sunt. Ut enim, nobis combustis, Deum non damnes imbecillitatis, jam tibi totum dogma nostrum accurate annuntiamus. *Est Deus in cælis, non talis qualis hæc imago in terra, inanimata et muta, sed qui possit ex media fornace ardenti eripere. Ne itaque illum damnes imbecillitatis, quod nos sinat in eam incidere: tam potens est, ut postquam inciderimus, nos a flamma eripere possit; Et si non faciat, notum sit tibi, o rex, quod diis tuis non servimus, et auream quam posuisti statuum non adoramus* (Ibid. v. 18). Vide eos certo consilio et dispensatione non nosse futurum. Si enim scivissent, admirandi non fuissent hæc facientes: quid enim mirum, si pignora salutis habentes, gravia illa audacter adiissent? sed glorificaretur quidem Deus, qui potuisset eripere ex fornace; ipsi vero non admirabiles fuissent, utpote qui non in pericula seipsos coniecissent. Ideo permisit, ut ipsi quod futurum erat ignorarent, ut magis eos glorificaret. Et sicut ipsi confirmabant regem, ut ne Deum imbecillitatis damnaret, si ipsi combusti fuissent: ita et Deus utrumque præstitit, et potentiam suam ostendit, et

puerorum animum præclariorem effecit. Undenam ergo illis hæc dubitatio, inquires, ut non confiderent se salvos exituros esse? Quod se viliores omnino esse putarent, et tali beneficio indignos. Quod autem non ex conjectura hoc dicam, in fornacem conjecti lamentabantur, hæc dicentes: *Peccavimus, injuste egimus: non licet nobis os aperire (Dan. 5. 29)*. Propterea dicebant, *Et si non*. Si enim non clare dicebant, Potest nos Deus eripere; si autem non eripuerit, propter peccata nostra non eripiet, ne mireris: visi enim essent apud barbaros peccatorum suorum obtentu Dei imbecillitatem obtegere. Propterea cum de ejus potentia tantum loquuti essent, causam non ponunt. Alioquin recte eruditi erant Dei judicia non curiose inquirere. Cum hæc ergo dixissent, in ignem ingressi sunt, nec regem contumelia affecerunt, neque statuum evertere. Virum enim fortem talem esse oportet, moderatum et mansuetum, maxime in periculis, ut ne videatur ex ira et vana gloria talia adire certamina, sed ex fortitudine et temperantia. Nam qui contumelia afficit, in suspicionem illorum criminum venit: qui vero sustinet et trahitur ac cum

mansuetudine decertat, non modo ut fortis in admiratione habetur, sed etiam ob moderationem et mansuetudinem non minus celebratur. Id quod et ipsi tunc fecerunt, cum et fortitudinem et mansuetudinem omnem exhibuerunt: nec quidquam fecere propter mercedem et præmium. Et si noluerit, inquit, nos eripere, diis tuis non servimus: jam enim remunerationem habemus, ut digni habitii, qui ab impietate liberaremur, et quod propterea corpora cremarentur. Et nos igitur habentes jam mercedem, nam habemus, digni habitii qui illum cognosceremus, et qui membra Christi efficeremur, ne faciamus illa membra meretricis. In hoc enim tam horrendo dicto finienda est oratio: ut validum habentes comminationis timorem, maneamus auro puriores hoc metu redditi. Sic enim poterimus a fornicatione erepti Christum videre: quem utinam cum fiducia videamus in illo die, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, honor, imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XIX.

CAP. 7. v. 1. *De quibus autem scriptistis mihi: Bonum est homini mulierem non tangere: 2. propter fornicationem autem unusquisque suam uxorem habeat, et unaquæque suum virum.*

1. Postquam gravissima tria correxit vitia, unum quidem quod divelleretur Ecclesia, secundum autem fornicatoris, tertium avari; deinde mitiore usus est oratione: et admonitionem consiliumque interponit de matrimonio et de virginitate, a molestioribus auditorem ad quietam ducens. In secunda autem epistola contrarium facit: incipit enim a mitioribus, desinit autem in tristiora. Illic vero postquam de virginitate sermonem perfecit, rursus exit ad ea quæ magis pungunt ac feriunt, non omnia continenter ponens, sed sermonem in utroque varians, ut tempus exigebat, necnon præsentium rerum usus. Ideo ait: *De quibus autem scriptistis mihi*. Scripserant autem ei, an oporteret ab uxore abstinere an non. Et ad ea rescribens, et de matrimonio legem ferens, sermonem de virginitate inducit: *Bonum est homini mulierem non tangere*. Nam si, inquit, quod bonum est et admodum excellens quæris, melius est cum muliere nullam habere consuetudinem; si quod tutum est, et quod infirmitatem tuam juvet, matrimonio utere. Quia autem verisimile erat, ut etiam nunc solet, virum velle, mulierem vero non item; vel etiam contra, vide quomodo de utroque disserat. Et dicunt quidam, hoc ab illo dictum sacerdotibus fuisse: ego vero ex iis quæ sequuntur rem examinans, non dixerim rem ita se habere: neque enim universe admonitionem constituisset. Si autem sacerdotibus tantum hæc scripisset, dixisset sane: *Bonum est doctori uxorem non tangere*; nunc autem universim hoc posuit: *Bonum est homini*, dicens, non tantum sacerdoti; et rursus, *Solutus es ab uxore? noli quærere*

uxorem. Non dixit, Tu sacerdos et doctor, sed indefinite; et totus omnino sermo sic procedit. Et cum dixit, *Propter fornicationes unusquisque suam uxorem habeat*, ex ipsa concessionis causa ad continentiam duxit. 3. *Uxori vir debitum reddat; similiter et mulier viro*. Quid est autem debitum honor? Mulier non habet potestatem sui corporis, sed et ancilla et domina viri est. Si defeceris ab ea quæ convenit servitute, Deum offendis: si autem abscedere vis, cum vir hoc permiserit, saltem ad breve tempus fiat. Propterea et debitam rem vocavit, ut ostenderet nullum esse sui dominum, sed esse alterum alterius servum. Cum ergo videris mercetricem te ad peccatum allicientem, dic: Non est meum corpus, sed uxoris. Eadem dicat uxor illis, qui castitatem suam violare satagunt: Corpus meum non est meum, sed viri. Si vero nec maritus nec uxor potestatem corporis habent, multo minus pecuniarum. Audite quæcumque maritos habetis, et quicumque uxores. Si enim corpus sibi proprium habere non licet, multo minus pecunias. Alibi sane magnam dat marito prærogativam et in Novo et in Veteri Testamento dicens, *Ad virum tuam conversio tua, et ipse tibi dominabitur (Gen. 3. 16)*; Paulus autem sic dividens et scribens: *Viri, diligite uxores; uxor autem timeat virum (Ephes. 5. 25)*: hic vero non ultra majus aut minus ponit, sed unam potestatem. Quare? Quia de castitate sermo ipsi erat. In aliis quidem prærogativam, inquit, habet maritus: ubi autem de continentia agitur, non item. *Vir potestatem sui corporis non habet, neque uxor*. Multa est æqualitas, et nulla prærogativa.

Conjugii jura.—5. *Nolite fraudare invicem, nisi forte ex consensu*. Quid hoc est? Ne se contineat, inquit, uxor marito nolente, neque maritus invita uxore. Quare? Quia magna ex tali continentia oriuntur mala:

ὡν αὐτοίς, φησί, ἡ ἀμφιβολία καὶ τὸ μὴ θαρβεῖν ὅτι πάντως σωθήσονται; Διὰ τὸ [158] πάντως ἑαυτοὺς εὐτελεστέρους εἶναι νομίζουσιν, καὶ ἀναξίους τοιαύτης εὐεργεσίας. Καὶ ὅτι οὐ στοχαζόμενος τοῦτο λέγω, εἰς τὴν κάμινον ἐμπιστόντες, τοιαῦτα ἀπωδύροντο λέγοντες· *Ἠμάρτομεν, ἠνομήσαμεν, οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἀνοῖξαι τὸ στόμα.* Διὰ ταῦτα ἔλεγον· *Καὶ ἐὰν μὴ.* Εἰ δὲ μὴ φανερώσῃς τούτου, ὅσον, ὅτι Δυνατὸς μὲν ἔστιν ὁ Θεὸς ἐξελεῖσθαι ἡμᾶς, ἐὰν δὲ μὴ ἐξέλῃται, διὰ τὰς ἀμαρτίας οὐκ ἐξελεῖται, μὴ θαυμάσῃς· καὶ γὰρ ἔδοξαν ἂν παρὰ τοῖς βαρβάρους τοῦ Θεοῦ τὴν ἀσθένειαν τῆ τῶν οἰκείων ἀμαρτημάτων συσκιάζειν προσφάσει. Διὰ τοῦτο περὶ τοῦ δυνατοῦ μόνον διαλεγθέντες, τὴν αἰτίαν οὐ τίθεσσι. Καὶ ἄλλως δὲ παιδευμένοι καλῶς ἦσαν μὴ πολυπραγμανεῖν τοῦ Θεοῦ τὰς κρίσεις. Ταῦτα τοίνυν εἰπόντες ἐνέβησαν εἰς τὸ πῦρ, καὶ οὐτε ἐνύδρισαν εἰς τὸν βασιλεῖα, οὐτε κατέστρεψαν τὴν εἰκόνα. Τὸν γὰρ ἀνδρῆσαν τοιοῦτον εἶναι χρῆ, σῶφρονα καὶ ἐπεικῆ, καὶ μάλιστα ἐν τοῖς κινδύνοις, ἵνα μὴ δόξῃ θυμῷ καὶ κενοδοξίᾳ πρὸς τοιοῦτους ἀγῶνας ἵναί, ἀλλὰ ἀνδρεία καὶ σωφροσύνη. Ὁ μὲν γὰρ ὑβρίζων, ἐκείνων τῶν ἐγκλημάτων ὑπομένει τὴν ὑπόνοιαν· ὁ δὲ ὑπομένων καὶ ἐλκόμενος

καὶ μετ' ἐπεικειας ἀγωνιζόμενος, οὐχ ὡς ἀνδρείος θαυμάζεται μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ σωφροσύνῃ καὶ τῇ ἐπεικειᾷ οὐχ ἤττον ἀνακηρύσσεται· ὅπερ καὶ αὐτοὶ τότε ἐποίησαν, τὴν τε ἀνδρείαν ἐπιδεικνύμενοι καὶ τὴν ἐπεικειαν ἀπασαν, καὶ οὐδὲν ἐπὶ μισθῷ πράττοντες οὐδὲ ἀντιδόσει καὶ ἀνταμοιβῇ. Καὶ ἐὰν μὴ θελήσῃ, φησὶν, ἡμᾶς ἐξελεῖσθαι, τοῖς θεοῖς σου οὐ λατρεύομεν· ἔχομεν γὰρ ἤδη τὰς ἀμοιβὰς, καταξιοθέντες ἀπαλλαγῆναι τῆς ἀσθεσίας, καὶ διὰ τοῦτο κατακαῦσαι τὰ σώματα. Καὶ ἡμεῖς τοίνυν ἔχοντες ἤδη τὴν ἀντίδοσιν (καὶ γὰρ ἔχομεν, καταξιοθέντες αὐτὸν ἐπιγνώναι, καταξιοθέντες γενέσθαι μέλη Χριστοῦ), μὴ ποιήσωμεν αὐτὰ μέλη πόρνῃς. Ἐν γὰρ τῷ φρικωδεστάτῳ τούτῳ χρῆ καταλύσαι τὸν λόγον, ἵνα ἀκμάζοντα ἔχοντες τῆς ἀπειλῆς τὸν φόβον, μένωνμεν τοῦ χρυσοῦ καθαριώτεροι τῷ φόβῳ τούτῳ γινόμενοι. Οὕτω γὰρ δυνήσομεθα πορνείας ἀπαλλαγέντες τὸν Χριστὸν ἰδεῖν· ὃν γένοιτο πάντας ἡμᾶς μετὰ παρρησίας θεάσασθαι κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι· δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΙΘ'.

Περὶ δὲ ὧν ἐγράψατέ μοι καλὸν ἀνθρώπων γυναικὸς μὴ ἀπεισθῆναι διὰ δὲ τὰς πορνείας ἑκουστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἔχετω, καὶ ἐκάστη τὸν ἴδιον ἄνδρα.

α. Διορθώσας τὰ χελεπώτατα τρία* ἐγκλήματα, ἐν μὲν τὸ διεσπᾶσθαι τὴν Ἐκκλησίαν, δεῦτερον δὲ τοῦ κεπορνουκώτος, τρίτον δὲ τοῦ πλεονέκτου, κέρηται λοιπὸν ἡμερωτέρῳ λόγῳ· καὶ μεταξὺ τίθησι παραίνεσιν καὶ συμβουλῇ τὴν περὶ τοῦ γάμου καὶ τῆς παρθενίας, [159] ἀπὸ τῶν φορτικωτέρων ἀναπαύων τὸν ἀκροατήν. Ἐπὶ δὲ τῆς δευτέρας Ἐπιστολῆς τὸ ἐναντίον ποιεῖ· ἀρχεται μὲν ἀπὸ τῶν ἡμερωτέρων, τελευταῖα δὲ εἰς τὰ σκυθρωπότερα. Καὶ ἐνταῦθα δὲ τὸν περὶ τῆς παρθενίας ἀπαρτίσας λόγον, πάλιν ἐξείσιν ἐπὶ τὰ κληρικιώτερα, οὐ πάντα ἐφεξῆς τίθει, ἀλλὰ ποικίλων τὸν λόγον ἐν ἑκατέρῳ, ὡς ὁ καιρὸς ἀπῆτει, καὶ τῶν ὑποκειμένων πραγμάτων ἢ χρεῖα. Διὸ φησι· *Περὶ δὲ ὧν ἐγράψατέ μοι.* Ἐγραψαν γὰρ αὐτῷ, εἰ δεῖ ἀπέχεσθαι γυναικὸς, ἢ μὴ. Καὶ πρὸς ταῦτα ἀντιγράφων καὶ περὶ τοῦ γάμου νομοθετῶν, εἰσάγει καὶ τὸν περὶ τῆς παρθενίας λόγον· *Καλὸν ἀνθρώπων γυναικὸς μὴ ἀπεισθῆναι.* Εἰ μὲν γὰρ τὸ καλὸν καὶ σφόδρα ὑπερέχον ζητεῖς, φησὶ, βέλτιον μὴδ' ὅλων ὁμιλεῖν γυναικί· εἰ δὲ τὸ ἀσφαλὲς καὶ βοηθοῦν σου τῇ ἀσθενείᾳ, ὁμιλεῖ γάμῳ. Ἐπειδὴ δὲ εἰκὸς ἦν, ὃ καὶ νῦν γίνεται, τὸν μὲν ἄνδρα βούλεσθαι, τὴν δὲ γυναῖκα μηκέτι, ἢ καὶ τὸ ἐναντίον, ὅρα πῶς περὶ ἑκατέρων διαλέγεται. Καὶ τινες μὲν φασιν, ὅτι πρὸς ἱερέας ὁ λόγος οὗτος αὐτῷ εἰρηται· ἐγὼ δὲ ἀπὸ τῶν ἐξῆς σκοπῶν, οὐκ ἂν φαίην τοῦτο οὕτως ἔχειν· οὐδὲ γὰρ ἂν καθολικῶς εἶθηκε τὴν παραίνεσιν. Εἰ δὲ ἱερεῦσι μόνον ταῦτα ἔγραψεν, εἶπεν ἂν· Καλὸν τῷ διδασκάλῳ γυναικὸς μὴ ἀπεισθῆναι· νυνὶ δὲ καθόλου αὐτὸ τέθεικε, *Καλὸν ἀνθρώπων*, λέγων, οὐχ ἱερεῖ μόνον· καὶ πάλιν, *ἀέλωσι ἀπὸ γυναικὸς; μὴ ζῆτε γυναῖκα.* Οὐκ εἶπε, Σὺ ὁ ἱερεὺς καὶ ὁ διδάσκαλος, ἀλλ' ἀδιορίστως· καὶ ὁλος διόλου τοιοῦτος πρᾶξις ὁ λόγος. Εἰπὼν δὲ,

Διὰ τὰς πορνείας ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἔχετω, αὐτῇ τῇ αἰτίᾳ τῆς συγχωρήσεως εἰς ἐγκρατεῖαν ἤγαγε. Τῇ γυναικὶ ὁ ἀνὴρ τὴν ὀφειλομένην τιμὴν ἀποδίδωται ὁμοίως καὶ ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρὶ. Τί δὲ ἔστιν ἡ ὀφειλομένη τιμή; Ἡ γυνὴ τοῦ ἴδιου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλὰ καὶ δούλη καὶ δεσποινά ἐστὶ τοῦ ἀνδρός. Κἂν ἀποστῆς τῆς δουλείας τῆς προσκοῦσης, προσέκρουσας τῷ Θεῷ· εἰ δὲ ἀποστῆναι βούλει, ὅταν ὁ ἀνὴρ ἐπιτρέπῃ, κἂν πρὸς βραχὺ τοῦτο γίνηται. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ὀφείλην τὸ πρᾶγμα ἐκάλεσεν, ἵνα δεῖξῃ μὴδένα κύριον ὄντα ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἀλλήλων δούλους. Ὅταν οὖν ἴδῃς πόρνῃν περιώσαν σου, εἰπέ· Οὐκ ἔστι τὸ σῶμα ἐμὸν, ἀλλὰ τῆς γυναικὸς. Ταῦτα καὶ ἡ γυνὴ λεγέτω πρὸς τοῦ βουλομένου αὐτῆς διορῶσαι τὴν σωφροσύνην· Οὐκ ἔστιν ἐμὸν τὸ σῶμα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τοῦ ἀνδρός. Εἰ δὲ σώματος οὐκ ἐξουσιάζει ὁ ἀνὴρ ἢ ἡ γυνὴ, πολλῶ μᾶλλον χρημάτων. Ἀκούσατε ὅσα ἄνδρας ἔχετε, καὶ ὅσα γυναῖκας. Εἰ γὰρ σῶμα ἔχειν ἴδιον οὐ χρῆ, πολλῶ μᾶλλον χρήματα. Ἄλλαχού μὲν οὖν πολλὴν δίδωσι τῷ ἀνδρὶ τὴν προεδρίαν καὶ ἐν τῇ Καινῇ καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ λέγων· *Πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστοροφῆ σου, καὶ αὐτὸς σου κυριεύσει· ὁ δὲ Παῦλος διαίρων οὕτω καὶ γράφων· Οἱ ἄνδρες, ἀγαπάτε τὰς γυναῖκας, ἡ δὲ γυνὴ ἵνα φοβῆται τὸν ἄνδρα·* ἐνταῦθα δὲ οὐκέτι τὸ μείζον καὶ τὸ ἐλαττον, ἀλλὰ μία ἡ [160] ἐξουσία. Τί δῆποτε; Ἐπειδὴ περὶ σωφροσύνης ὁ λόγος ἦν αὐτῷ. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς ἄλλοις κλεονεκτεῖται, φησὶν, ὁ ἀνὴρ· ἐνθα δὲ σωφροσύνης λόγος, οὐκέτι. Ὁ ἀνὴρ τοῦ ἴδιου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, οὐδὲ ἡ γυνή. Πολλὴ ἡ ἰσοτιμία, καὶ οὐδεμία κλεονεξία.

Μὴ ἀποστερεῖτε ἀλλήλους, εἰ μὴ τι ἂν ἐκ συμφώνου. Τί δὴ τούτῳ ἐστὶ; Μὴ ἐγκρατεῦσθε, φησὶν, ἡ γυνὴ, τοῦ ἀνδρός ἄκοντος, μήτε ὁ ἀνὴρ, τῆς γυναικὸς μὴ βουλομένης. Τί δῆποτε; Ὅτι μεγάλα ἐκ τῆς ἐγκρατείας ταῦτη τίκτεται κακὰ· καὶ γὰρ καὶ μοιχεύεται καὶ πορνεῖται καὶ οἰκίῳ ἀνατροπαὶ πολλὰκις ἐντεῦθεν ἐγένοντο. Εἰ γὰρ ἔχοντες τὰς ἑαυτῶν γυναῖκας, πορνεύουσι, πολλῶ μᾶλλον, ἂν αὐτοὺς τῆς πα-

* Ita Reg., τρία deest in editis.

ραμυθίας ταύτης ἀποστερήσης. Καὶ καλῶς εἶπε, *Μὴ ἀποστερεῖτε*, ἀποστερήσιν ἐνταῦθα καὶ ὀφειλὴν ἀνωτέρω εἰπῶν, ἵνα δεῖξῃ τῆς δεσποτείας τὴν ἐπίτασιν. Τὸ γὰρ ἄκοντος θατέρου ἔγκρατευσθαι θάτερον, ἀποστερεῖν ἑασι· τὸ δὲ ἐκόντος, οὐκ ἐτι. Οὐδὲ γὰρ, εἰ πείσας με λάβοις τι τῶν ἐμῶν, ἀποστερεῖσθαι φημι. Ὁ γὰρ ἄκοντος καὶ βιαζομένου λαθῶν, ἀποστερεῖ ὅπερ ποιοῦσι πολλαὶ γυναῖκες, μείζονα τῆς δικαιοσύνης ἁμαρτίαν ἐργαζόμεναι, καὶ τῆς ἀσελγείας τοῦ ἀνδρὸς ὑπεύθινοι γινόμεναι ταύτη, καὶ διασπῶσαι πάντα. Δεῖ δὲ πάντων προτιμᾶν τὴν ὁμόνοιαν, ἐπειδὴ καὶ πάντων τοῦτο κυριώτερον, καὶ εἰ βούλει, καὶ ἐπὶ τῶν πραγμάτων αὐτὸ ἐξετάσωμεν. Ἔστω γὰρ γυνὴ καὶ ἀνὴρ, καὶ ἔγκρατευσθῶ ἡ γυνὴ μὴ βουλομένου τοῦ ἀνδρὸς· τί οὖν, ἂν ἐκεῖνος ἐντεῦθεν πορνεύῃ, ἢ μὴ πορνεύῃ μὲν, ἀλλῆ δὲ καὶ θορυβῆται καὶ πυρῶται καὶ μάχηται, καὶ μυρία τῆ γυναικὶ πράγματα παρέχῃ; τί τὸ κέρδος τῆς νηστείας καὶ τῆς ἔγκρατείας, ἀγάπης διεβήθημένης; Οὐδὲν. Πόσας γὰρ ἔθεν λοιδορίας, πόσα πράγματα, πόσον ἀνάγκη γίνεσθαι πόλεμον;

β'. Ὅταν γὰρ ἐν οἰκίᾳ ἀνὴρ καὶ γυνὴ διεστηχότες ὦσιν, οὐδὲν νηδὸς χειμαζομένης ἄμεινον ἢ οἰκία διακείσεται, τοῦ κυβερνήτου πρὸς τὸν πρῶτα διαστασιάζοντος. Διὰ τοῦτο φησι· *Μὴ ἀποστερεῖτε ἀλλήλους, εἰ μὴ τι ἂν ἐκ συμφώνου πρὸς κωρὸν, ἵνα σχολάζητε τῇ νηστείᾳ καὶ τῇ προσευχῇ*· τὴν μετὰ κλεινοῦ σπουδῆς προσευχὴν ἐνταῦθα λέγων. Εἰ γὰρ κωλύει τοὺς συνιόντας ἀλλήλοις εὐχεσθαι, τὸ ἀδιαλείπτως εὐχεσθαι πῶς ἂν ἔχοι καιρὸν; Ἔστι τοίνυν καὶ ὁμιλεῖν γυναικί, καὶ εὐχῇ προσέγειν· ἀλλ' ἔγκρατεῖς ἀκριβεστέρα γίνεται αὕτη. Οὐ γὰρ εἶπεν ἄπλως, *Ἴνα προσεύχησθε, ἀλλ', Ἴνα σχολάζητε*, ὡς ἀγολίαν ἐμποιοῦντος τοῦ πράγματος, ἀλλ' οὐκ ἀκαθαρσίαν. Καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέρχεσθε, *Ἴνα μὴ πειράξῃ ὑμᾶς ὁ Σατανᾶς*. Ἴνα γὰρ μὴ δόξῃ νομοθεσίας εἶναι τὸ πρᾶγμα, προστίθεται καὶ τὴν αἰτίαν. Ποία δὲ ἐστὶν αὕτη; *Ἴνα μὴ πειράξῃ ὑμᾶς ὁ Σατανᾶς*. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι οὐχ ὁ διάβολος αὐτὸ μόνον ἐργάζεται· τὸ τῆς μοιχείας, ἐπήγαγε· *Διὰ τὴν ἀκαρσίαν ὑμῶν*. Τούτου δὲ λέγω κατὰ συγγνώμην, οὐ κατ' ἐπιταγήν. Θέλω γὰρ πάντας ἀνθρώπους εἶναι, ὡς καὶ ἐμαυτὸν, [161] ἐν ἔγκρατειᾳ. Τοῦτο πολλοῦ ποιεῖ, ὅταν περὶ δυσκόλων παραινέει πραγμάτων ἑαυτὸν ἐν μέσῳ τίθῃσι, καὶ φησι· *Μιμηταί μου ᾄτεσθε*. Ἄλλ' ἕλαστος τὸ ἴδιον χάρισμα ἔχει ἐκ Θεοῦ, ὃς μὲν οὕτως, ὃς δὲ οὕτως. Ἐπειδὴ γὰρ σφόδρα αὐτῶν κατηγορήσεν εἰπὼν, *Διὰ τὴν ἀκαρσίαν ὑμῶν*, πάλιν αὐτοὺς παρεμυθήσατο ἐπαγαγὼν· *Ἐκαστος ἴδιον χάρισμα ἔχει ἐκ Θεοῦ*· οὐ τοῦτο ἐηλὼν, ὅτι τῆς ἡμετέρας σπουδῆς οὐ δεῖται τὸ καθόρθωμα, ἀλλ' ὅπερ ἐφθην εἰπὼν, παρεμυθούμενος αὐτοῖς. Εἰ γὰρ χάρισμά ἐστι, καὶ οὐδὲν ἀνθρωπος εἰς τοῦτο εισφέρει, πῶς ἐπάγει· *Λέγω δὲ τοῖς ἀγάμοις καὶ ταῖς χήραις· καλὸν αὐταῖς, ἐν μείνωσιν ὡς κἀγὼ*. Εἰ δὲ οὐκ ἔγκρατεύονται, γαμησάτωσαν; Εἶδες τὴν σύνεσιν τοῦ Παύλου, πῶς καὶ βελτίονα δεῖξαι τὴν ἔγκρατειαν, καὶ οὐκ ἀνεγκάξει τὸν μὴ φθάνοντα, δεδωκώς μὴ τι παράπτωμα γίνεσθαι; *Κρῖτεον γὰρ ἐστὶ γαμησῆαι, ἢ πυροῦσθαι*. Ἐνέφηνεν ὅση τῆς ἐπιθυμίας ἡ τυραννίς. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Εἰ πολλὴν ὑπομένεις βίαν, φησι, καὶ πύρωσιν, ἀπαλλάγηθι πόνων καὶ ἰδρώτων, μήποτε καὶ

περιτραπήσῃ. Τοῖς δὲ γεγαμηκόσι παραγγέλλω, οὐκ ἐγὼ, ἀλλ' ὁ Κύριος. Ἐπειδὴ νόμον ῥητῶς ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ τεθέντα μέλλει ἀναγινώσκειν περὶ τοῦ χωρὶς πορνείας μὴ ἀφιέναι γυναῖκα, διὰ τοῦτο φησιν· *Οὐκ ἐγὼ*· τὰ μὲν γὰρ εἰρημένα ἔμπροσθεν, εἰ καὶ μὴ ῥητῶς εἴρητο, ἀλλὰ καὶ αὐτῷ δοκεῖ ταῦτα· τοῦτο μέντοι καὶ ῥητῶς παρέδωκεν. Ὡστε τὸ, Ἐγὼ, καὶ τὸ, *Οὐκ ἐγὼ*, ταύτην ἔχει τὴν διαφορὰν. Ἴνα γὰρ μὴδὲ τὰ αὐτοῦ ἀνθρώπινα εἶναι νομίσης, διὰ τοῦτο ἐπήγαγεν· *Δοκῶ γὰρ κἀγὼ Πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν*. Τί οὖν ἐστίν, ὃ τοῖς γεγαμηκόσι παρήγγειλεν ὁ Κύριος, *Γυναῖκα ἀπὸ ἀνδρὸς μὴ χωρισθῆναι; ἐὰν δὲ καὶ χωρισθῇ, μενέτω ἀγαμος, ἢ τῷ ἀνδρὶ καταλλαγήτω* καὶ *ἀνδρα γυναῖκα μὴ ἀφιέναι*; Ἐπειδὴ γὰρ καὶ δι' ἔγκρατειαν καὶ δι' ἄλλας προφάσεις καὶ μικροψυχίας γίνεσθαι διαίρεσεις συνέβαινε, βέλτιον μὲν μὴδὲ γενέσθαι τὴν ἀρχὴν, φησίν· εἰ δὲ ἄρα καὶ γένοιτο, μενέτω ἡ γυνὴ μετὰ τοῦ ἀνδρὸς, εἰ καὶ μὴ τῇ μίξει, ἀλλὰ τῷ μὴδὲνα ἕτερον παρεισαγαγεῖν ἀνδρα. *Τοῖς δὲ λοιποῖς ἐγὼ λέγω, οὐχ ὁ Κύριος· Εἰ τις ἀδελφὸς γυναῖκα ἔχει ἀπιστον, καὶ αὕτη συνευδοκεῖ οἰκεῖν μετ' αὐτοῦ, μὴ ἀφιέτω αὐτήν*. Καὶ *γυνὴ εἰ τις ἔχει ἀνδρα ἀπιστον, καὶ αὐτὸς συνευδοκεῖ οἰκεῖν μετ' αὐτοῦ, μὴ ἀφιέτω αὐτόν*. Ὡσπερ γὰρ περὶ τοῦ χωρίζεσθαι πόρων διαλεγόμενος, τῇ ἐπιδιωρθώσει τὸ πρᾶγμα πεποίηκεν εὐκολον εἰπὼν, *Καὶ οὐ πάντως τοῖς πόρονις τοῦ κόσμου τούτου*· οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα πολλῆς προενόησεν εὐκολίας, εἰπὼν· *Ἐάν τις ἢ γυνὴ ἀνδρα, ἢ ἀνὴρ γυναῖκα ἔχη ἀπιστον, μὴ ἀφιέτω αὐτήν*. Τί λέγει; ἂν μὲν ἀπιστος, μενέτω μετὰ τῆς γυναικὸς· ἂν δὲ πόρνος, μὴκέτι; καίτοι γε ἕλαττον ἢ πορνεῖα τῆς ἀπιστίας. Ἐλαττον μὲν ἢ πορνεῖα, ἀλλ' ὁ Θεὸς τῶν σῶν φείδεται σφόδρα. Τοῦτο καὶ ἐν τῇ θυσίᾳ ποιεῖ λέγων· *Ἄφετε τὴν θυσίαν, καὶ καταλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου*· τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ τὰ μύρια τάλαντα ὀφειλοντος. Καὶ γὰρ ἐκεῖνον μύρια μὲν τάλαντα χρεωστοῦντα [162] αὐτῷ οὐκ ἐκόλασεν, ἑκατὸν δὲ δηνάρια τὸν σύνδουλον ἀπαιτήσαντα ἐτιμωρήσατο. Εἶτα, ἵνα μὴ φοβῆται ἡ γυνὴ, ὡς ἀκάθαρτος γινόμενη διὰ τὴν μίξιν, φησίν· *Ἥγιασται γὰρ ὁ ἀνὴρ ὁ ἀπιστος ἐν τῇ γυναικί, καὶ ἡγιασται ἡ γυνὴ ἢ ἀπιστος ἐν τῷ ἀνδρὶ*. Καίτοι εἰ ὁ τῆ πόρνη κολλώμενος, ἐν σῶμά ἐστιν, εὐδελον ὅτι καὶ ἡ τῷ εἰδωλόλατρῃ κολλωμένη, ἐν σῶμά ἐστιν· ἐν μὲν σῶμά ἐστιν, ἀλλ' οὐ γίνεται ἀκάθαρτος, ἀλλὰ νικᾷ ἡ καθαρότης τῆς γυναικὸς τὴν ἀκαθαρσίαν τοῦ ἀνδρὸς, καὶ νικᾷ ἡ καθαρότης τοῦ πιστοῦ ἀνδρὸς πάλιν τὸ ἀκάθαρτον τῆς ἀπίστου γυναικὸς.

γ'. Πῶς οὖν ἐνταῦθα μὲν νενίκηται τὸ ἀκάθαρτον, διὸ καὶ ἐπιτέτραπται ἡ συνουσία· ἐπὶ δὲ τῆς πορνεουμένης γυναικὸς οὐ κατηγορεῖται ἐκβάλλων αὕτη ὁ ἀνὴρ; Ὅτι ἐνταῦθα μὲν ἐλπὶς σώζεσθαι τὸ ἀπολωλὸς μέρος διὰ τοῦ γάμου, ἐκεῖ δὲ ὁ γάμος ἦδη διαλέλυται· κακεῖ μὲν ἀμφοτέροι διαφθίρονται, ἐνταῦθα δὲ θατέρου τὸ ἐγκλημα. Οἶόν τι λέγω· Ἔστιν ἡ πορνευθεῖσα καθάπαξ, μιαιρά. Εἰ τοίνυν ὁ κολλώμενος τῇ πόρνη ἐν σῶμά ἐστι, καὶ αὐτὸς γίνεται μιαιρὸς πορνευοσῆ μιγνύμενος, διὰ τοῦτο ἀφίπταται ἡ καθαρότης ἅπασα. Ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως· ἀλλὰ πῶς; Ἔστιν ἀκάθαρτος ὁ εἰδωλόλατρης, ἀλλ' ἡ γυνὴ οὐκ ἐστὶν ἀκάθαρτος. Εἰ μὲν γὰρ ἐκοινωνεῖ αὐτῷ κατὰ τοῦτο, καθὼ ἀκάθαρτος ἦν, λέγω δὲ κατὰ τὴν ἀσέθειαν, ἐμελλε καὶ αὕτη ἀκάθαρτος γίνεσθαι· νυνὶ δὲ ἐτέρως μὲν ἐστὶν ἀκάθαρτος ὁ εἰδωλόλατρης, ἐν ἐτέρω

^a Deerat εἰπῶν.

nam et adulteria, et fornicationes et domorum ever-
siones sæpe inde consequuntur sunt. Si enim cum uxores habeant, fornicantur, multo magis si illos ab hac consolatione privaveris. Et recte dixit, *Nolite fraudare*, fraudem hic et debitum superius appellans, ut dominium majus ostenderet. Nam invito altero alterum se continere, illud est fraudare; utroque volente, non item. Non enim, si postquam mihi persuaseris, aliquid ex meis accipias, fraudari me dico. Qui enim ab invito et per vim coacto accipit, ille fraudat. Quod multæ mulieres faciunt, quæ peccatum admittunt justitiam exsuperans, et hac ratione libidinis maritorum in culpa sunt, omniaque in dissensionem vertunt. Oportet autem concordiam omnibus antepone, quia hoc omnibus est præferendum. Et si placet, id in rebus ipsis examinemus. Sint uxor et maritus, et se contineat uxor nolente marito; quid ergo, si ille hinc ad fornicandum inducatur; aut non fornicetur quidem, sed doleat, turbetur, incendatur, pugnet ac litiget, et innumera uxori negotia exhibeat? quid lucri ex jejuniis et continentia, cum caritas fracta sit? Nihil. Quot enim inde convicia, quot negotia, quantum bellum necessario oriatur!

2. Cum enim domi maritus et uxor dissident, non melius se habebit domus, quam navis agitata tempestate, gubernatore qui ab eo proram regit dissentiente. Ideoque ait: *Nolite fraudare invicem, nisi forte ex consensu ad tempus ut vacetis jejuniis et orationi; de oratione cum majori studio facta hic loquens.* Si enim orare prohibeat eos qui inter se coeunt, illud, sine intermissione orare, quomodo locum et tempus habebit? licet ergo et cum uxore consuetudinem habere, et orationi incumbere: sed per continentiam precatio accuratior redditur. Non enim simpliciter dixit, *Ut oratis*; sed *Ut vacetis*, utpote cum res vocationem præbeat, sed non immunditiam. *Et iterum in idipsum convenite, ne tentet vos satanas.* Ne videretur enim, rem esse lege constitutam, causam addit. Quænam illa est? *Ne tentet vos satanas.* Et ut discas non diabolum tantum adulterii causam esse, subjungit: *Propter incontinentiam vestram.* 6. *Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum imperium.* 7. *Volo autem omnes homines esse sicut meipsum, in continentia.* Hoc sæpe facit, quando res difficiles suadet: se in medio ponit et ait, *Imitatores mei estote. Sed unusquisque proprium donum habet ex Deo, alius quidem sic, alius vero sic (1. Cor. 4. 16).* Quia enim valde illos accusavit dicens, *Propter incontinentiam vestram*, rursus ipsos consolatus est subjungens, *Unusquisque proprium donum habet ex Deo*; non hoc declarans, quod hoc recte factum nostro studio non egeat; sed, ut prius dixi, consolans illos. Nam si donum est, et nihil homo ad hoc affert, quomodo dicis? 8. *Dico autem non nuptis et viduis: bonum est illis, si sic permanserint ut ego.* 9. *Quod si se non continent, nubant.* Vidistin' Pauli sapientiam, quomodo et meliorem ostendat esse continentiam, et non cogat eum qui non assequitur, timens ne in lapsum incidatur? *Melius est enim nubere, quam uri.* Indicavit quanta sit concupi-

scientiæ tyrannis. Hoc autem vult significare: Si vim multam et æstum pateris, a laboribus et sudoribus te libera, ne forte subvertaris. 10. *His autem, qui matrimonio juncti sunt, præcipio, non ego, sed Dominus.* Quia legem disertis verbis a Christo latam est lecturus, de uxore non dimittenda nisi sit fornicata, propterea dicit, *Non ego.* Nam quæ prius dicta sunt, etiamsi non disertis verbis dicta sint, ipsi tamen ea esse videntur. At hoc quidem ille disertis verbis tradidit: itaque illud, *Ego*, et *Non ego*, hanc habent differentiam. Ne enim sua esso humana potestates, ideo subjungit: *Puto enim quod et ego Spiritum Dei habeam.* Quid est ergo, quod Dominus conjugatis præcepit, *Uxorem a viro non discedere? 11. quod si discesserit, maneat innupta, aut viro suo reconcilietur: et vir uxorem non dimittat.* Quia enim et propter continentiam et propter alios obtentos et dissensiones, divisiones fieri contingebat; melius quidem a principio fuisset, non illa fieri, sed si facta sunt, maneat uxor cum viro, etsi non ad concubitum, tamen ut nullum alium inducat virum. 12. *Cæteris autem ego dico, non Dominus: Si quis frater uxorem habeat infidelem, et hæc consentit habitare cum illo, non dimittat illam.* 13. *Et si quæ mulier habeat virum infidelem, et hic consentit habitare cum illa, non dimittat virum.* Quemadmodum enim cum loqueretur de separatione a fornicatoribus, correctione quadam rem difficilem reddidit dicens, *Et non utique a fornicatoribus hujus mundi*: sic et hoc loco magnam providit esse facilitatem: Si quis aut uxor virum, aut vir uxorem habeat infidelem, ne dimittat eam. Quid dicis? si quidem infidelis sit, maneat cum uxore; si fornicator, non item? quamquam minus est peccatum fornicatio; sed Deus tuis rebus valde parcat. Hoc etiam in sacrificio facit, dicens: *Dimitte sacrificium, et reconciliare fratri tuo (Matth. 5. 24).* Ita etiam illum, qui decem millia talenta debebat sibi, non punivit; conservum autem centum denarios exigentem supplicio affecit. Deinde, ne timeret mulier, non propter coitum esset immunda, dicit: 14. *Sanctificatus est enim vir infidelis per mulierem, et sanctificata est mulier infidelis per virum.* Atqui si is, qui meretrici adhæret, unum corpus est, palam est eam, quæ idololatræ adhæret, unum corpus esse: unum quidem est corpus, at non sit immunda, sed vincit munditia mulieris viri immunditiam: vincit quoque munditia viri fidelis immunditiam mulieris infidelis.

3. Cur ergo hic victa est immunditia, ideoque concubitus permittitur; in muliere autem adultera non crimini datur viro, cum illam ejicit? Quia hic spes est fore ut per matrimonium pars illa quæ peribat salutem consequatur; illic vero matrimonium jam solutum est: et illic quidem ambo corrumpuntur, hic vero alterius crimen est. Exempli causa: quæ fornicata fuit, execranda certe est. Si ergo qui adhæret meretrici, unum corpus est, et impurus ille fit qui cum meretrice miscetur; ideo certe tota munditia avolat. Hic autem non sic; sed quomodo? Immundus est idololatra, sed mulier non est immunda. Nam si

consors ipsi esset in illa re secundum quam immundus est, in impietate, inquam, ipsa quoque immunda foret: nunc autem alio modo immundus est idololatra; in alia autem re ipsi jungitur uxor, in qua ille immundus non est. Connubium enim est et corporum mixtio, in qua est societas. Ad hæc vero spes est illum ab uxore revocatum iri, cui adhæret. Ille autem alius non ita facile (curabitur). Quomodo illa uxor, quæ ipsum prius dedecore affectit, et alteri se dedidit juraque matrimonii abolevit, injuria affectum revocare poterit; cum maxime ille quasi peregrinus maneat? Præterea autem post fornicationem maritus non est ultra maritus: hic autem mulier, licet idola colat, viri jus non amittit. Nec sine causa cum infideli habitat, sed ipso volente: ideoque dixit: *Et ipse consentit habitare cum illa*. Quid enim, quæso, detrimenti fuerit, cum ea quæ ad religionem spectant integra mancant, et de infideli bona spes sit, si jam sunt conjugati maneant, nec superflui belli occasio inducatur? neque enim hic loquitur de iis qui nondum juncti sunt, sed de conjugatis. Non enim dixit: Si quis velit accipere infidelem: sed, *Si quis habet infidelem*; id est, si quis postquam connubio junctus fuerit, accipiat verbum piæ religionis; deinde pars altera manserit in infidelitate, velitque tamen una habitare, ne separaretur: *Sanctificatus enim est*, inquit, *vir infidelis per uxorem*. Tanta est munditiæ tuæ copia. Quid ergo, sanctusne est gentilis? Nequaquam: non enim dixit, Sanctus est; sed, *Sanctificatus est per uxorem*. Hoc porro dixit, non ut sanctum illum declararet, sed ut hinc magis uxoris metum depelleret, ipsumque ad veritatis desiderium induceret. Non enim in corporibus conjugatis est immunditia, sed in libero arbitrio et cogitationibus. Hinc sequitur probatio. Si enim immunda manens gignis; infans autem non est ex te sola; immundus ergo est infans, aut ex dimidia parte mundus: nunc autem non est immundus. Ideoque subjungit: *Alioquin filii vestri immundi essent; nunc autem sancti sunt*; id est, non immundi. Ille vero sanctos ipsos vocavit, ut vi verborum hujusmodi suspicionis metum eliminaret. 15. *Si autem infidelis discedit, discedat*. Hic enim nulla est fornicatio. Quid sibi vult autem illud: *Infidelis si discedit aut separatur*? Verbi gratia si te jubet sacrificare aut sociam impietatis esse propter connubium, vel discedere; melius est disrupti connubium, quam piam religionem. Quapropter subdit: *Non enim servituti subjectus est frater aut soror in ejusmodi rebus*. Si quotidie ea de causa pugnet et bellum moveat, inquit, melius est separari. Hoc enim subindicat cum dicit: *In pacem autem vocavit nos Deus*. Ille enim jam causam præbuit, ut is qui fornicatus est. 16. *Quid enim scis, mulier, si virum salvum facies?* Hoc refertur ad illud, *Ne dimittat ipsum*. Nam si turbas non movet, mane, inquit; hinc enim lacrum refertur; mane, hortare, consilium dato et persuade: nullus enim doctor tantum poterit, quantum uxor. Neque imponit illi necessitatem, neque rem ab illa exigit, ne gravius onus imponat, jubetque ne desperet; sed rem in futuro incer-

tam et suspensam relinquit, dicens: *Quid enim scis, mulier, si virum salvum facies? aut quid scis, vir, si mulierem salvam facies?* et rursus: 17. *Nisi unicuique sicut divisit Deus, unumquemque sicut vocavit Dominus, ita ipse ambulet*. 18. *Circumcisus vocatus est aliquis? non adducat præputium. In præputio aliquis vocatus est? non circumcidatur*. 19. *Circumcisio nihil est, et præputium nihil est; sed observatio mandatorum Dei*. 20. *Unusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat*. 21. *Servus vocatus es? non sit tibi curæ*. Hæc ad fidem nihil conferunt, inquit: ne ergo contendas neque turberis: fides enim hæc omnia ejecit. *Unusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat*. Uxorem habens infidelem vocatus es? mane cum illa: ne propter fidem ejicias uxorem. Servus vocatus es? ne sit tibi curæ: servus mane. Præputium habens credidisti? cum præputio mane. Circumcisus credidisti? mane circumcisus. Hoc enim sibi vult illud: *Unusquisque sicut divisit Deus*. Hæc quippe non sunt impedimenta ad pietatem. Tu cum servus esses, vocatus es: alius uxorem habens infidelem, alius circumcisus.

4. Papæ! ubinam servitatem posuit? Ut nihil juvat circumcisio, nihilque nocet præputium, sic neque servitus neque libertas. Utque illud clarius ex abundantia ostendat, ait: *Sed si potes fieri liber, magis utere*; hoc est, magis servias. Et cur eum, qui possit liber effici, jubet servum manere? Ut ostendat servitutem nihil lædere, imo prodesse. Nec ignoro quidem quosdam esse qui illud, *Magis utere*, de libertate dictum esse putent, dicentes: Si potes, libertatem adipiscere. Sed Pauli scopo valde oppositum esset hoc dictum, si hoc subindicaret. Neque enim ille, dum servum consolatur dicitque ipsum nihil lædi, jubet eum libertatem adipisci. Diceret enim fortasse quispiam: Quid igitur, si non possim, an injuria vel damno afficior?

In iis, quæ ad Christum spectant servus et liber pares sunt. — Non hoc ergo dicit; sed ut supra explicavi, ostendere volens, nihil plus accedere, si liber efficiatur, ait: Etiam si penes te esset, ut libertatem acciperes, servus potius maneto. Deinde causam subjungit: 22. *Qui enim in Domino vocatus est servus, libertus est Domini: similiter qui liber vocatus est, servus est Christi*. In iis enim, quæ ad Christum spectant, inquit, ambo sunt pares: similiter et tu Christi servus, similiter herus tuus. Quomodo ergo servus est libertus? Quia liberavit te, non tantum a peccato, sed etiam ab externa servitute, dum manes servus. Neque enim servum sinit esse servum, neque hominem manentem in servitute: hoc enim mirabile est. Et quomodo servus liber est, manens servus? Quando ab animi morbis et affectibus liberatur: quando divitias contemnit: iram cæterosque animi motus. 23. *Prelio empti estis: nolite fieri servi hominum*. Hoc dictum est, non servis modo, sed etiam liberis. Potest enim qui servus sit, non esse servus, et qui liber, servus esse. Et quomodo qui servus est, servus non sit? Quando propter Deum omnia fecerit, quando non simulate egerit,

δὲ αὐτῷ πράγματι κοινωνεῖ· ἡ γυνή, ἐν ᾧ οὐκ ἔστιν ἀκάθαρτος. Γάμος γάρ ἐστι καὶ μίξις σωμάτων, καθὼς ἡ κοινωνία. Πάλιν τοῦτον μὲν ἐλπίς ἀνακληθῆναι ὑπὸ τῆς γυναικός, ὡκειῖται γὰρ αὕτη· ἐκείνον δὲ οὐ σφόδρα ἐβκλον. Πῶς γὰρ ἡ τὸν ἐμπροσθεν ἀτιμώσασα χρόνον, καὶ γενομένη ἐτέρου, καὶ τοῦ γάμου τὰ δίκαια ἀφανίσασα, ἀνακαλέσασθαι δυνήσεται τὸν ἡδικοῦμενον, πρὸς τοὺτος καὶ τὸν μένοντα ὡς ξένον; Πάλιν ἐκεῖ μὲν μετὰ τὴν πορνείαν ὁ ἀνὴρ οὐκ ἔστιν ἀνὴρ· ἐνταῦθα δὲ, καὶ ἐιδωλολάτρης ἡ γυνή, τοῦ ἀνδρός τὸ δίκαιον οὐκ ἀπόλλυται. Οὐχ ἀπλῶς δὲ συνοικίζει τῷ ἀπίστῳ, ἀλλὰ τῷ βουλομένῳ· διὸ εἶπε· *Καὶ αὐτὸς συνευδοκεῖ οικεῖν μου*^α αὐτῆς. Ποῖον γὰρ, εἰπέ μοι, βλάβος, ὅταν καὶ τὰ τῆς εὐσεβείας ἀκέραια διαμῆνῃ, καὶ ἐλπίδες ὡς χρησται περὶ τοῦ ἀπίστου, μένειν τοὺς ἦδη ζευθέντας, καὶ μὴ περιτῶν πολέμων ὑποθέσεις εἰσάγειν; οὐδὲ γὰρ περὶ τῶν μηδέπω συνελθόντων διαλέγεται νῦν, ἀλλὰ περὶ τῶν ἦδη συνελθόντων. Οὐ γὰρ εἶπεν, *Εἰ τις βούλεται λαθεῖν ἄπιστον, ἀλλ', Εἰ τις ἔχει ἄπιστον*^β· οἷον εἰ τις μετὰ τὸ γαμῆσαι ἢ γαμηθῆναι ἐδέξατο τὸν λόγον τῆς εὐσεβείας, εἴτα θάτερον μέρος ἐναπέμεινε τῆ ἀπιστίᾳ, καὶ στέργει τὸ συνοικεῖν, μὴ διαρρήγνυσθω· *Ἡγίασται γὰρ, φησὶν, ὁ ἀνὴρ ὁ ἄπιστος ἐν τῇ γυναικί*. Τοσαύτη ἡ περιουσία τῆς σῆς καθαρότητος. Τί οὖν; ἁγίος ἐστὶν ὁ Ἕλληνας; Οὐδαμῶς· οὐ γὰρ εἶπεν, ἁγίος ἐστὶν, ἀλλ', Ἡγίασται ἐν τῇ γυναικί. Τοῦτο δὲ εἶπεν, οὐχ ἵνα δεῖξῃ ἐκείνον ἁγιον, ἀλλ' ἵνα ἐκ περιουσίας τὸν φόβον ἐξέλῃ τῆς γυναικός, καὶ κείνον εἰς ἐπιθυμίαν ἀγάγῃ τῆς ἀληθείας. [163] Οὐ γὰρ τῶν σωμάτων τὸ ἀκάθαρτον, ὧν ἐστὶν ἡ κοινωνία, ἀλλὰ τῆς προαιρέσεως καὶ τῶν λογισμῶν. Εἴτα καὶ ἀποδείξει· εἰ γὰρ ἀκάθαρτος μένουσα γεννᾶς^α, τὸ δὲ παιδίον οὐκ ἀπὸ σοῦ μόνης, ἀκάθαρτον ἄρα τὸ παιδίον, ἢ ἐξ ἡμισείας καθαρὸν· νυνὶ δὲ οὐκ ἔστιν ἀκάθαρτον. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν, *Ἐπεὶ τὰ τέκνα ὧμων ἀκάθαρτα ἐστί· νυνὶ δὲ ἅρα ἐστὶ*^β· τούτῳ ἐστίν, οὐκ ἀκάθαρτα. Αὐτὸς δὲ ἁγία ἐκάλεσε, τῇ περιουσίᾳ τῆς λέξεως πάλιν ἐκβάλλων τῆς τοιαύτης ὑποψίας τὸ δέος. *Εἰ δὲ ὁ ἄπιστος χωρίζεται, χωρίζεσθω*. Ἐνταῦθα γὰρ οὐκέτι πορνεία τὸ πρᾶγμα ἐστὶ. Τί δὲ ἐστίν, *Εἰ δὲ ὁ ἄπιστος χωρίζεται*; Οἷον εἰ κελεύει σοι θύειν καὶ κοινωνεῖν αὐτῷ τῆς εὐσεβείας, διὰ τὸν γάμον, ἢ ἀναχωρεῖν, βέλτιον διασπασθῆναι τὸν γάμον, καὶ μὴ τὴν εὐσεβείαν. Διὸ ἐπήγαγεν· *Οὐ δεδούλωται ὁ ἀδελφός, ἢ ἡ ἀδελφή ἐν τοῖς τοιοῦτοις*. Εἰ καθ' ἑκάστην ἡμέραν πυκτεῖται καὶ πολέμους παρέχει διὰ τοῦτο, φησὶ, βέλτιον ἀπαλλαγῆναι. Τοῦτο γὰρ αἰνιττεται, λέγων· *Ἐν δὲ εἰρήνῃ κέκληκεν ἡμᾶς ὁ Θεός*. Ἐκεῖνος γὰρ λοιπὸν τὴν αἰτίαν παρέσχε, ὡς περὶ καὶ ὁ πορνεύσας. *Τί γὰρ οἶδας, γυναίκα, εἰ τὸν ἀνδρα σώσεις*; Πρὸς τὸ, *Μὴ ἀφίτω αὐτόν*, τοῦτο πάλιν. Εἰ γὰρ μὴ στασιάζει, μένε, φησὶν· ἔχει γὰρ καὶ κέρδος μένε, καὶ παραινέει καὶ συμβούλευε καὶ πείθει· οὐδεὶς γὰρ οὕτω διδάσκαλος ἰσχύσει δυνήσεται^β, ὡς γυνή. Καὶ οὕτε ἀνάγκην ἐπιτίθεισιν αὐτῇ καὶ πάντως ἀπαιτεῖ παρ' αὐτῆς τὸ πρᾶγμα, ἵνα μὴ πάλιν φορτικώτερον ἐργάσῃται, οὕτε ἀπογινώσκειν κελεύει, ἀλλ' ἀφήσιν αὐτὴ τῇ τοῦ μέλλοντος ἀδηλία μετέωρον, λέγων· *Τί γὰρ οἶδας, γυναίκα, εἰ τὸν ἀνδρα σώσεις*; καὶ *τί οἶδας, ἄνερ, εἰ τὴν γυναῖκα σώσεις*; καὶ πάλιν· *Εἰ μὴ ἐκάστῳ ὡς ἐμέρισεν ὁ Θεός, ἕκαστον ὡς κέκληκεν ὁ Κύριος, οὕτω περιπατεῖτω*. Περιτεταμημένος τις ἐκλήθη; μὴ ἐπισπάσθω. Ἐν

ἀκροβυστία τις ἐκλήθη; μὴ περιτεταμημένος. Ἡ περιτομή οὐδὲν ἐστὶ, καὶ ἡ ἀκροβυστία οὐδὲν ἐστίν, ἀλλὰ τήρησις ἐντολῶν Θεοῦ. Ἐκαστος ἐν τῇ κλήσει ἢ ἐκλήθη, ἐν ταύτῃ μετέτω. Δούλος ἐκλήθη; μὴ σοι μελέτω. Ταῦτα εἰς τὴν πίστιν οὐδὲν συντελεῖ, φησὶ· μὴ τοίνυν φιλονεῖται μὴδὲ θορυβοῦ· ἢ γὰρ πίστις πάντα ἐξέβαλε ταῦτα. Ἐκαστος ἐν τῇ κλήσει ἢ ἐκλήθη, ἐν ταύτῃ μετέτω. Γυναίκα ἔχων ἄπιστον ἐκλήθη; μένε ἔχων μὴ διὰ τὴν πίστιν ἐκβάλλῃ τὴν γυναίκα. Δούλος ὧν ἐκλήθη; μὴ σοι μελέτω· μένε δουλεύων. Ἀκρόβυστος ὧν ἐκλήθη; μένε ἀκρόβυστος. Ἐμπερίτομος ὧν ἐπίστευσας; μένε ἐμπερίτομος. Τοῦτο γὰρ ἐστίν, Ἐκάστῳ ὡς ἐμέρισεν ὁ Θεός. Ταῦτα γὰρ οὐκ ἐστὶ κωλύματα εἰς εὐσέβειαν. Σὺ δούλος ὧν ἐκλήθη; ἄλλος γυναίκα ἔχων ἄπιστον, ἄλλος περιτεταμημένος.

δ. Βαβαί! ποῦ τὴν δουλείαν ἔθηκεν! Ὡς περὶ οὐδὲν ὠφελείῃ ἡ περιτομή, οὐδὲ βλάβει τῇ ἀκροβυστία, οὕτως [164] οὐδὲ ἡ δουλεία οὐδὲ ἡ ἐλευθερία. Καὶ ἵνα δεῖξῃ τοῦτο σαφέστερον ἐκ περιουσίας, φησὶν· Ἄλλ' εἰ καὶ δύνουσαι ἐλεύθερος γενέσθαι, μάλλον χρῆσαι· τούτῳ ἐστίν, μάλλον δοῦλε. Καὶ τί δῆποτε τὸν δυνάμενον ἐλευθερωθῆναι κελεύει μένειν δούλον; Θέλων δεῖξαι, ὅτι οὐδὲν βλάβει τῇ δουλείᾳ, ἀλλὰ καὶ ὠφελεί. Καὶ οὐκ ἄγνοῶ μὲν· ὅτι τινὲς τὸ, *Μάλλον χρῆσαι*, περὶ ἐλευθερίας φασὶν εἰρησθαι, λέγοντες, ὅτι εἰ δύνουσαι ἐλευθερωθῆναι, ἐλευθερωθῆτι· πολὺ δὲ ἀπειναντίας τῷ τρόπῳ τοῦ Παύλου τὸ βῆμα, εἰ τοῦτο αἰνιττεῖται. Οὐ γὰρ ἂν παραμυθούμενος τὸν δούλον, καὶ δεικνύς οὐδὲν ἡδικοῦμενον, ἐκέλευσε γενέσθαι ἐλευθερον. Εἶπε γὰρ ἂν τις ἴσως· Τί οὖν; ἂν μὴ δύνουμαι, ἡδικοῦμαι καὶ ἡλάττωμαι;

Οὐ τοίνυν τοῦτο φησὶν, ἀλλ' ὅπερ ἔφη, θέλων δεῖξαι ὅτι οὐδὲν πλέον γίνεται τῷ ἐλευθέρῳ γενομένῳ, φησὶ· Κἀν κύριος ἦς τοῦ ἐλευθερωθῆναι, μένε δουλέων μάλλον. Εἴτα καὶ τὴν αἰτίαν ἐπάγει· Ὁ γὰρ ἐν Κυρίῳ κληθεὶς δούλος, ἀπελεύθερος Κυρίου ἐστίν· ὁμοίως καὶ ὁ ἐλεύθερος κληθεὶς, δούλος ἐστὶ τοῦ Χριστοῦ. Ἐν γὰρ τοῖς κατὰ Χριστὸν, φησὶν, ἀμφότεροι ἴσοι· ὁμοίως γὰρ καὶ σὺ τοῦ Χριστοῦ δούλος, ὁμοίως καὶ ὁ δεσπότης ὁ σός. Πῶς οὖν ὁ δούλος ἀπελεύθερος; Ὅτι ἡλευθέρωσέ σε οὐ τῆς ἀμαρτίας μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐξωθεν δουλείας μένοντα δούλον. Οὐ γὰρ ἀφήσιν εἶναι δούλον τὸν δούλον, οὐδὲ ἀνθρωπον μένοντα ἐν δουλείᾳ· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ θαυμαστόν. Καὶ πῶς ἐλεύθερός ἐστὶν ὁ δούλος, μένοντα δούλος; Ὅταν παθῶν ἀπηλλαγμένως ἢ καὶ τῶν τῆς ψυχῆς νοσημάτων, ὕπαν χρημάτων καταφρονῇ καὶ ὀργῆς καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων παθῶν. Τιμῆς ἠγοράσθητε, μὴ γίνεσθε δούλοι ἀνθρώπων. Οὗτο; ὁ λόγος οὐ πρὸς οἰκέτας μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐλευθέρους εἰρηται. Ἐστὶ γὰρ καὶ δούλον ὄντα μὴ εἶναι δούλον, καὶ ἐλευθερον ὄντα δούλον εἶναι. Καὶ πῶς ὁ δούλος ὧν, οὐκ ἐστὶ δούλος; Ὅταν διὰ τὸν Θεὸν πάντα ποιῇ, ὅταν μὴ ὑποκρίνηται μὴδὲ κατ' ὀφθαλμοδουλείαν ἀνθρώπων τι πράττῃ· τούτῳ ἐστίν, δουλεύοντα ἀνθρώποις ἐλευθερον εἶναι. Ἡ πῶς πάλιν ἐλεύθερός τις ὧν, γίνεται δούλος; Ὅταν διακονῆται ἀνθρώποις πονηρὰν τινα διακονίαν ἢ διὰ γαστριμαργίαν. Ἡ δὲ κληθεὶς ἀνθρώπων ἐπιθυμίαν, ἢ διὰ δυναστείαν. Ὁ γὰρ τοιοῦτος πάντων ἐστὶ δουλικώτερος, καὶ ἐλεύθερος ἢ. Σκόπει δὲ ταῦτα ἀμφότερα· Δούλος ἦν ὁ Ἰωσήφ, ἀλλ' οὐκ ἀνθρώπων δούλος· διὸ καὶ ἐν τῇ δουλείᾳ πάν-

^α Reg., ἀκάθαρτος μένοντα γεννᾶς. ^β Reg., διδάσκαλος πᾶσι δυνήσεται, bene.

^γ Legebatur ἀγνοῶμεν.

των ἐλευθέρων ἂ ἐλευθερώτερος ἦν. Τῇ δεσποίνῃ γοῦν οὐκ εἶξεν, εἰς ὅπερ ἠθέλησεν ἡ κεκτημένη. Πάλιν ἐλευθέρα ἦν ἐκείνη, καὶ πάντων ἦν δουλικιώτερα, τὸν θεράποντα κολακεύουσα καὶ παρακαλοῦσα· ἀλλ' οὐκ ἔπεισε τὸν ἐλεύθερον, ὃ μὴ ἠθέλησε, ποιῆσαι. Οὐκ ἄρα δουλεία τὸ πρῶγμα ἦν, ἀλλ' ἐλευθερία ἡ ἀνωτάτω. Τί γὰρ ἐνεποδίσθη πρὸς ἀρετὴν ἐκεῖνος ἀπὸ τῆς δουλείας; Ἀκούετωσαν δοῦλοι καὶ ἐλεύθεροι· Τίς ἐδούλευσεν; ὁ ἀξιοῦμενος. ἢ ἡ ἀξιοῦσα; ἢ παρακαλοῦσα, [165] ἢ ὁ καταφρονῶν ἰκετευούσης; Καὶ γὰρ εἰσὶν ὄροι δούλων παρὰ τοῦ Θεοῦ κείμενοι· καὶ μέγχι· ποῦ δεῖ φυλάττειν αὐτοὺς, καὶ τοῦτο νομοθέτηται, καὶ ὑπερβαίνει αὐτοὺς οὐ χρῆ. Ὅταν γὰρ μηδὲν ὁ δεσπότης ἐπιτάτῃ τῶν μὴ δοκούντων τῷ Θεῷ, ἐπεσθαι δεῖ καὶ πείθεσθαι· περαιτέρω δὲ μηκέτι· οὕτω γὰρ ὁ δούλος ἐλεύθερος γίνεται. Ἄν δὲ περαιτέρω προῆξῃ, κἂν ἐλεύθερος ἦς, ἐγένου δούλος. Τοῦτο γοῦν αἰνίττεται λέγων· *Μὴ γίνεσθε δοῦλοι ἀνθρώπων*. Εἰ δὲ μὴ τοῦτο, ἀλλ' ἐκέλευσε καταλιμπάνειν δεσπότης, καὶ ἐλευθέρους φιλονεικεῖν γίνεσθαι, πῶς παρῆκει λέγων· *Ἐκαστος ἐν τούτῳ μετέτω, ἐν ᾧ ἐκλήθη; καὶ ἀλλαχού, Ὅσοι εἰσὶν ὑπὸ ζυγὸν δούλων, τοὶς ἰδίους δεσπότης κύνῃς τιμῆς ἀξίους ἠγείσθωσαν, καὶ μὴ καταφρονεῖτωσαν οἱ πιστοὺς ἔχοντες δεσπότης, ὅτι ἀδελφοὶ εἰσὶν οἱ τῆς εὐεργεσίας ἀνταλαμβάνοντες*; Καὶ Ἐφesois δὲ καὶ Κολασσαεῦσιν ἐπιστέλλων, τὰ αὐτὰ διατάττεται καὶ νομοθετεῖ. Ὅθεν δῖλον, δεῖ οὐ ταύτην ἀναιρεῖ τὴν δουλείαν, ἀλλὰ τὴν ἀπὸ τῆς κακίας καὶ ἐλευθέρους γινομένην. ἤπερ ἐστὶ χαλεπωτάτη, κἂν ἐλεύθερός τις ὦν αὐτῇ δουλεύῃ. Τί γὰρ ἀπώναντο οἱ τοῦ Ἰωσήφ ἀδελφοὶ ἐλεύθεροι ὄντες; οὐχὶ πάντων ἦσαν τῶν δούλων ζουλικιώτεροι, καὶ πρὸς τὸν πατέρα ψευδόμενοι, καὶ πρὸς τοὺς ἐμπόρους τὰ μὴ βγὰτα λέγοντες, καὶ πρὸς τὸν ἀδελφόν; Ἄλλ' οὐκ ὁ ἐλεύθερος τοιοῦτος, ἀλλὰ πανταχοῦ καὶ ἐν πᾶσιν ἀληθής· καὶ οὐδὲν αὐτὸν δουλώσασθαι ἠδυνήθη, οὐ δεσμός, οὐ δουλεία, οὐ δεσποίνης ἔρωσ, οὐ τὸ ἐν ἀλλοτρίᾳ εἶναι· ἀλλ' ἔμενον ἐλεύθερος πανταχοῦ. Τοῦτο γὰρ μάλιστα ἐστὶν ἐλευθερία, ὅταν καὶ ἐν δουλείᾳ διαλάμπῃ.

ε'. Τοιοῦτον ὁ Χριστιανισμὸς· ἐν δουλείᾳ ἐλευθερίαν χαρίζεται. Καὶ καθάπερ τὸ φύσει ἄτρωτον σῶμα, τότε δέικνυται ἄτρωτον, ὅταν δεξάμενον βέλος μηδὲν πάθῃ δεινόν· οὕτω καὶ ὁ ἀκριβῶς ἐλεύθερος τότε φαίνεται, ὅταν καὶ δεσπότης ἔχων μὴ δουλωθῇ. Διὰ τοῦτο κελεύει δοῦλον μένειν. Εἰ δ' οὐ δυνατόν δοῦλον βγὰτα εἶναι Χριστιανόν, οἷον χρῆ, πολλὴν τῆς εὐσεβείας ἀσθένειαν κατηγοροῦσιν Ἕλληγες· ὥσπερ, ἂν μάθωσιν, δεῖ τὴν εὐσέθειαν οὐδὲν βλάπτει δουλεία, θαυμάσονται τὸ κήρυγμα. Εἰ γὰρ θάνατος ἡμᾶς οὐ βλάπτει οὐδὲ μάστιγες οὐδὲ δεσμά, πολλῶ μᾶλλον δουλεία, πῦρ καὶ σιδηρὸς καὶ τυραννίδες μυρίαὶ καὶ νόσοι καὶ πένιαι καὶ θηρία, καὶ μυρία τούτων χαλεπωτέρα, οὐκ ἔβλαψαν τοὺς πιστούς, ἀλλὰ καὶ δυνατωτέρους ἐποίησαν. Καὶ πῶς δουλεία βλάψαι δυνήσεται, φησὶν; Οὐχ αὕτη βλάπτει ἡ δουλεία, ἀγαπητὴ, ἀλλ' ἡ φύσει δουλεία ἡ τῆς ἀμαρτίας. Κἂν ταύτην μὴ ἦς τὴν δουλείαν δούλος, θάρρει καὶ εὐφραίνου· οὐδεὶς σε οὐδὲν ἀδικῆσαι δυνήσεται, ἀδούλωτον ἔχοντα τὸ ἦθος· ἂν δὲ ταύτης ἦς δούλος, κἂν μυριάκις ἐλεύθερος ἦς, οὐδὲν ὄφελός σοι τῆς ἐλευθερίας. Τί γὰρ ὄφελός, εἰπέ μοι, ὅταν ἀνθρώπων μὲν ἡ δουλείᾳ, τοὺς δὲ πά-

θει σαυτὸν ὑποκατακλίνης; Οἱ μὲν γὰρ ἀνθρώποι καὶ φείσασθαι ἐπίστανται πολλάκις, ἐκείνοι δὲ οἱ [166] δεσπότης οὐδέποτε κορέννυνται σου τῆς ἀπειθείας. Δουλεύεις ἀνθρώπων; Ἄλλὰ καὶ ὁ δεσπότης σου δουλεύει, διοικουμένός σοι τὰ τῆς τροφῆς, ἐπιμελούμενός σου τῆς ὑγείας καὶ ἐνδυμάτων καὶ ὑποδημάτων, καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων φροντίζων. Καὶ οὐχ οὕτω σὺ δέδοικας, μὴ προσκρούσης τῷ δεσπότη, ὡς ἐκεῖνος δέδοικε μὴ τί σοι τῶν ἀναγκαίων ἐπιλήπῃ. Ἄλλ' ἐκεῖνος κατὰκειται, σὺ δὲ ἔστηκας. Καὶ τί τοῦτο; οὐδὲ γὰρ τοῦτο παρ' αὐτῷ μόνον, ἀλλὰ καὶ παρὰ σοί. Πολλάκις γοῦν σοῦ κατακειμένου καὶ ὑπνωίντος ἠδέως, ἐκεῖνος οὐχ ἔστηκε μόνον, ἀλλὰ καὶ μυρίας ὑπομένει βίας ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, καὶ ἀγρυπνεῖ σοῦ χαλεπώτερον. Τί γοῦν; τοιοῦτον ἐπαθε παρὰ τῆς δεσποίνης ὁ Ἰωσήφ, οἷον παρὰ τῆς ἐπιθυμίας ἐκείνη; Οὕτως μὲν γὰρ, ἂ ἐπιτάξαι ἠθέλησεν ἐκείνη, οὐκ ἐποίησεν· ἐκείνη δὲ, ἂ ἐπέταξεν ἡ δεσποῖνα αὐτῆς, ἡ ἀσέλγεια λέγω, πάντα ἐπραξε· καὶ οὐ πρότερον ἀπέστη, ἕως ἂν αὐτὴν κατήσχυνεν. Ποῖος ταῦτα ἐπιτάττει δεσπότης; ποῖος τυράννος ὤμος; Δεήθητι σου τοῦ δούλου, φησὶν, ἰκέτευσον τὸν αἰχμάλωτον, κολάκευσον τὸν ἀργυρόνητον· κἂν διαπτύσῃ, πάλιν ἐπιμένει, κἂν πολλάκις εἴπῃς καὶ μὴ ἀνάσχηται, ἐπιτήρησον ἐρημίαν, καὶ βίβασαι καὶ γενοῦ καταγέλαστο. Τί ἀτιμώτερον, τί δὲ τούτων αἰσχρότερον τῶν βημάτων; Ἄν δὲ μὴδὲν μὴδὲ οὕτως ἀνύσης, καὶ συκοφάντησον καὶ ἀπάτησον τὸν συνοικοῦντα. Ὅρα πῶς ἀνελεύθερα, πῶς αἰσχρὰ τὰ ἐπιτάγματα, πῶς ἀπηγῆ καὶ ὤμα καὶ μανικά. Τί τοιοῦτον ἐπιτάττει ὁ δεσπότης, οἷα ἐπέταξεν ἡ ἀσέλγεια τῇ βασιλίᾳ γυναικὶ τότε ἐκείνη; ἀλλ' ὁμοῦ οὐκ ἐτόλμησε παρακοῦσαι. Ὁ δὲ Ἰωσήφ οὐδὲν τοιοῦτον ὑπέμενον, ἀλλὰ τὰ ἐναντία πάντα, ἂ ὄφειλε ἔφερε καὶ τιμῆν. Βούλει καὶ ἕτερον ἀνδρα ἰδεῖν ὑπὸ δεσποίνης χαλεπῆς πολλὰ ἐπιταγόντα, καὶ οὐδὲν τολμήσαντα παρακοῦσαι;

Ἐνόησον τὸν Καῖν, ὅσα ὑπὸ τῆς βασκανίας ἐπέταγῃ. Ἐπέταξεν ἐκείνη σφάζαι τὸν ἀδελφόν, ψεύσασθαι τὸν Θεόν, λυπήσαι τὸν πατέρα, ἀναίσχυντῆσαι, καὶ πάντα ἐποίησε, καὶ οὐδὲν παρήκουσε. Καὶ τί θαυμάζεις, εἰ ἐφ' ἐνὸς τοσαύτην ἔχει ἰσχὺν αὐτῇ ἡ δεσποῖνα; Ὁλοκλήρους πολλάκις δῆμους ἀπόλεσε. Τοὺς γοῦν Ἰουδαίους αἱ γυναῖκες τῶν Μαδιγναίων δεδεμένους σχεδὸν αἰχμάλωτους ἔλαβον, τῇ τῆς οἰκίας εὐμορφίας ἐπιθυμίᾳ τούτους χειρωσάμεναι Πάντας. Ταύτην τοῖνον τὴν δουλείαν ἐκβάλλων ὁ Παῦλος, ἔλεγε· *Μὴ γίνεσθε δοῦλοι ἀνθρώπων*· τουτέστι, Μὴ πείθεσθε ἀνθρώποις ἄτοπα ἐπιτάττουσιν, ἀλλὰ μὴδὲ ἑαυτοῖς. Εἶτα ἀνεγκῶν τὴν διάνοιαν, καὶ ποιήσας ὑψηλὴν, φησὶ· *Περὶ δὲ τῶν παρθένων ἐπιταγῆν Κυρίου οὐκ ἔχω γνῶμην δὲ διδῶμι, ὡς ἠλεημένος ὑπὸ Κυρίου πιστός εἶναι*. Ὅδῳ καὶ τάξει προβαίνων καὶ τῆς παρθενίας μνημονεύει λοιπόν. Ἐπειδὴ γὰρ τοῖς περὶ ἐγκρατείας αὐτοῦ ἐνεγύμνασέ τε καὶ ἐρρύθμισε λόγοις, ἐκθαίνει καὶ πρὸς τὸ μείζον, *Ἐπιταγῆν οὐκ ἔχω*, λέγων, ἀλλὰ νομίζω καλὸν εἶναι. Διὰ τί; Διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν, ἦν περὶ τῆς ἐγκρατείας τέθεικε. *Δέδοσαι γυναικὶ; μὴ ζῆτει λύσιν*. Λέλυσαι ἀπὸ γυναικός; μὴ ζῆτει γυναικίκα. Ταῦτα οὐκ ἐναντιομένου ἐστὶ τοῖς πρότεροις, ἀλλὰ καὶ σφόδρα συνάδοντος. [167] Καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖ φησὶν· *Εἰ μὴ τι ἂν ἐκ συμφώνου*· καὶ ἐνταῦθα πάλιν, *Δέδοσαι γυναικὶ; μὴ ζῆτει λύσιν*. Τοῦτο δὲ οὐκ ἐστὶν ἐναντίον· τὸ γὰρ παρὰ γνῶμην, λύσις ἐστίν· εἰ δὲ κατὰ γνώμην ἀμφοτέροι ἐγκρατεῖοντο, οὐκ ἐστὶ λύσις.

α. Ἐλευθέρων deest in Reg., possetque illæso sensu omit. II. b. *Legedatur* χαρίζεσθαι, εἰ μοι, εὐτρωτον.

quando non ad oculum servierit : hoc est hominibus servire , et esse liberum. Et quomodo rursum liber cum sit quispiam, servus efficitur? Quando apud homines malum obit ministerium, aut propter gulam, aut propter pecuniarum cupiditatem, aut propter potentiam. Nam qui talis est, etsi liber, servis omnibus demissior est. Hæc ambo considera : servus erat Joseph, sed non hominum servus : ideoque in servitute liberorum omnium liberrimus erat. Heræ itaque non cessit, ad cupidinem suam famulum impellenti. Rursum illa libera erat, sed servis omnibus demissior, quæ famulo adulabatur ipsumque provocabat; sed libero non persuasit ut id faceret quod nollet. Non ergo servitus illa erat, sed suprema libertas : quid enim illi ad virtutem impedimento fuit servitus? Audiant servi et liberi : quis servivit, qui rogatus est, an quæ rogavit? quæ supplicavit, an qui supplicantiem despexit? Sunt enim termini servis a Deo positi : et quousque eos modum servare oporteat, statutum est in legibus, quas prætergredi non licet. Cum enim herus nihil præcipit quod Deo displiceat, tunc obsequi et parere illi oportet; ulterius autem minime : sic enim servus liber efficitur. Si ultra procedas, etiamsi liber sis, servus effectus es. Hoc itaque subindicat cum dicit : *Nolite fieri servi hominum*. Si autem non ita sit, et si jussit heros relinquere, et pro assequenda libertate contendere, quomodo hortabatur dicens : *Unusquisque in hoc maneat, in quo vocatus est?* et alibi : *Quicumque sunt sub jugo servi, dominos suos omni honore dignos censeant, et non despiciant qui fideles habent dominos, quia fratres sunt qui beneficium consequuntur* (1. Tim. 6. 1. 2)? Et Ephesiis atque Colossensibus scribens eadem ipsa præcipit et statuit (Ephes. 6. 5. seqq.; Col. 3. 22). Unde palam est, illum hanc servitutem non tollere, sed eam quæ per vitia etiam liberos invadit, quæ est gravissima, etiam si quis liber ipsi serviat. Quid enim lucrati sunt Josephi fratres, liberi cum essent? annon erant omnibus servis serviliores, qui apud patrem mentirentur, et mercatoribus falsa narrant, ut etiam fratri? At non talis erat liber ille, sed ubique et in omnibus verax : nihilque illum in servitutem redigere potuit, non vincula, non ipsa servitus, non heræ amor, non quod in aliena terra esset : sed ubique liber mansit. Hoc enim maxime libertas est, quando ea in servitute quoque fulget.

5. Talis res est Christianismus : in servitute libertatem elargitur. Ac sicut corpus, quod ex natura sit vulnerabile, tunc invulnerabile ostenditur, cum excepto telo nihil grave patitur : sic qui vere liber est, tunc talis apparet, quando etiam cum heros habet, non in servitutem redigitur. Ideo jubet servum manere. Si autem fieri non potest ut, cum sit servus, sit Christianus qualem esse oportet, magnæ imbecillitatis piam religionem accusabunt Græci ; quod si discant illam nihil a servitute lædi, prædicationem mirabuntur. Nam si neque mors nobis nocet neque flagella neque vincula, multo minus servitus, ignis, ferrum, mille tyrannides, morbi, paupertas, feræ, et sexcenta

his graviora fideles non læserunt, imo potentiores fecerunt. Et quomodo servitus nocere poterit? Non ipsa servitus nocet, dilecte, sed peccati servitus, quæ vere talis est. Si hanc non subeas servitutem, confide et lætare ; nullus tibi nocere poterit, ut qui mores habeas ab omni servitute liberos : si vero peccati servus sis, etiam si millies liber fueris, nihil tibi libertas illa prodest. Quæ enim utilitas, quæso, si homini quidem non servias, sed animi morbis te subicias? Homines quippe sæpe parcere sciunt, illi vero domini numquam tua pernicie satiantur. Homini servus? Sed herus quoque tibi servit, qui alimentum tibi ministrat, valetudinem tuam curat, vestes, calceos et alia omnia suppeditat. Neque ita tu times, ut ne dominum offendas, ut ille curat, ne quid tibi ex necessariis desit. At ille accumbit, tu vero stas. Et quid hoc? neque enim id apud illum tantum observatur, sed etiam apud te. Sæpe namque te recumbente et suaviter dormiente, ille non modo stat, sed etiam mille pœnis afficitur in foro, et molestius quam tu vigilat. Quid ergo, tan umne passus est Joseph ab hera, quantum illa a concupiscentia sua? Ille enim quæ illa jubere voluit, non fecit : illa vero quæ domina ejus libido imperavit, omnia fecit ; neque prius destitit, donec eam dedecore affecit. Qualis herus talia imperat? qualis immanis tyrannus? Roga, inquit, servum tuum, adulare emptitio, supplica captivo : etiamsi respierit, rursus insta ; etiamsi sæpius dixeris et ille non assensus fuerit, observa solitudinem, et vim facito et te risu dignam præbe. Quid ignominiosius, quid turpius hisce verbis? Si autem ne ita quidem aliquid perfeceris, illum calumniare et decipe conjugem. Vide quam illiberalia, quam turpia præcepta sint, quam inimica, quam sæva, quam furiosa. Quid tantum præceperit herus quivis, quantum lascivia tunc præcepit reginæ mulieri? et tamen non ausa est non obsequi. Joseph vero nihil tale passus, sed contraria omnia, quæ gloriam et honorem afferrent. Vis alium videre virum, cui sæva domina multa imperavit, nec ausus est ille non obsequi?

Invidiæ malum. — Cainum cogita, quanta nempe ab invidia jussa acceperit. Ut fratrem occideret imperavit, ut Deo mentiretur, patrem dolore afficeret, impudenter ageret : et omnia exsequutus est, ac nihil prætermisit. Ecquid miraris, si hæc domina tantam vim habeat in uno, quæ integros sæpe populos perdidit? Judæos certe Madianitarum mulieres vinctos et fere captivos abduxerunt, cum formæ suæ concupiscentia illos omnes allexere. Hanc itaque servitutem ejiciens Paulus, dicebat : *Ne sitis servi hominum* ; id est, ne obsequamini hominibus absurda imperantibus ; imo ne vobis quidem ipsis. Deinde cum mentem crexisset, sublinemque fecisset, ait : 25. *De virginibus autem præceptum Domini non habeo : consilium autem do, tamquam misericordiam consequutus a Domino, ut sim fidelis*. Recto ordine procedens de virginitate deinceps mentionem facit. Postquam enim eos de continentia loquutus exercuit et composuit, ad id quod majus est egreditur, *Præceptum*, inquit, non

habeo; sed bonam rem esse puto. Quare? Eadem de causa, quam de continentia posuit. 27. *Alligatus es uxori? noli quærere solutionem. Solutus es ab uxore? noli quærere uxorem.* Hæc non sunt repugnantis prioribus; imo valde iis assentientis. Nam et illic ait: *Nisi forte ex consensu*; hic vero dicit: *Alligatus es uxori? noli quærere solutionem.* Hoc porro contrarium non est: nam quod præter mentem est et voluntatem, est solutio; si autem continuerint ex utriusque consensu, non est solutio.

6. Deinde, ne hoc videatur lex esse, subjunxit: 28. *Si autem acceperis uxorem, non peccasti.* Sub hæc præsentium causam affert, instantem necessitatem, tempus contractum et tribulationem. Multa namque connubium secum trahit, quæ et hic subindicavit, et in sermone de continentia: illic quidem dicens, mulierem non sui potestatem habere; hic autem, *Solutus es. Si autem uxorem acceperis, non peccasti*; non de ea loquens quæ virginitatem elegit; ipsa enim jam peccavit. Nam si viduæ in crimen vocantur, cum secundas nuptias contraxerint, si semel elegerint viduitatem, multo magis virgines. *Tribulationem tamen carnis habebunt hujusmodi.* Atqui etiam voluptatem, inquires. Sed vide quomodo illam temporis brevitate contraxerit, dicens: 29. *Tempus breve est.* Id est, jubemur peregrinari et excedere demum; tu vero interioris curris. Atqui etiamsi nihil molestum haberet matrimonium, ad futura tamen festinare oporteret; cum autem molestiam secum trahat, quid opus est onus attrahere? cur tantam conscire molem, quando postquam susceperis, ita uti illa oportet ac si non haberes? etenim ait: *Qui habent uxores, tanquam non habentes sint.* Deinde, cum de futuris quid interposuisset, rursus ad præsens tempus sermonem reducit. Etenim alia sunt spiritalia: illa quippe quæ viri sunt, hæc autem quæ sunt Dei curat; alia vero sunt præsentis vitæ; illud nempe, 32. *Volo autem vos sine sollicitudine esse.* Attamen illud quoque in eorum potestatem remittit. Nam qui postquam ostendit id

quod est eligendum, rursus cogit, videtur non suis fidere verbis. Quapropter concessione magis ipsos induxit et retinuit, dicens: 35. *Porro hoc ad utilitatem vestram dico, non ut laqueum vobis injiciam, sed ad id quod honestum est, et quod facultatem præbeat.* Audiant virgines, quod virginitas in hoc non terminetur: nam quæ res mundi curat, nec virgo fuerit nec honesta. Cum dixisset enim, *Divisa est mulier et virgo*, hanc differentiam posuit, et qua in re discrepent dixit. Ac cum definitionem dedit virginis et non virginis, non nuptias, non continentiam dixit, sed sollicitudinis vacuitatem et magnam sollicitudinem. Non enim coitus malus est, sed impedimentum ad philosophiam malum. 36. *Si quis autem turpem se videri existimat super virgine sua.* Hic videtur quidem de matrimonio loqui; totum autem dicit de virginitate: nam et secundum concedit matrimonium, tantum *In Domino*. Quid est illud, *In Domino*? Cunctitate, cum honestate. Hac enim ubique est opus, ipsamque insequi oportet: alioquin ne licet quidem Deum videre. Si autem præterivimus ea, quæ dicenda erant de virginitate, nemo nos negligentiam condemnet. Librum enim integrum in eam rem edidimus (a), et cum ibi accurate quantum potuimus illam rem tractaverimus, supervacaneum esse duximus eadem ipsa hic repetere. Quamobrem illo remittentes auditorem, hic illud dicemus, continentiam esse sectandam: nam ait ille: *Pacem persequimini et sanctificationem, sine qua nemo videbit Dominum.* Ut ergo eum videre dignemur; sive in virginitate degamus, sive in primis sive in secundis nuptiis, hanc persequamur, ut regnum caelorum adipiscamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

(a) Hic librum suum de Virginitate memorat, quem edidimus Tomo 1, col. 581-582. Lege Monitum operi præmissum, ubi clare probatur idem ipsum opus et non aliud in fine hujus homilæ in Epist. ad Corinth. memorari.

HOMILIA XX.

CAP. 8. v. 1. *De iis autem, quæ idolis immolantur, scimus quod omnes scientiam habemus. Scientia inflat, caritas vero ædificat.*

1. Necessæ est primo dicere quid sibi velit hic locus: sic namque facile intelligitur quod dicturi sumus. Qui enim aliquem accusari videt, nisi prius peccati naturam noscat, quæ dicentur non intelliget. Qua ergo de re tunc Corinthios accusabat? Crimen erat magnum, ac multorum causa malorum. Quale illud? Multi ex illis cum didicissent, non quæ intrant inquinare hominem, sed quæ exeunt: et idola, nempe ligna, lapides et dæmones, nec nocere nec juvare posse, sine modo ullo hac perfecta rei cognitione utebantur, et in suum et in aliorum detrimentum. Nam ad idola ingrediebantur, et mensarum ibidem participes erant, hincque magnam inferebant perniciem. Nam qui adhuc idola timebant, nec contem-

nenda illa esse didicerant, cœnarum hujusmodi participes erant, cum perfectiores viderent idipsum facientes, et hinc maxime lædebantur (neque enim eadem qua illi mente apposita, sed quasi idolis immolata habebant: et ea res via erat ad idololatriam): et illi quoque qui perfectiores erant, non levi damno afficiebantur, dum mensis dæmonicis fruerebantur. Et hoc quidem crimen erat. Beatus autem vir, ut illud emendaret, non statim vehementi utitur oratione: nam ex insipientia magis, quam ex malitia id designabatur. Quare initio adhortatione magis opus erat, quam vehementi increpatione et indignatione. Animadvertite igitur ejus prudentiam, quomodo statim admonitionem incipiat: *De iis autem, quæ idolis immolantur, scimus quod omnes scientiam habemus.* Infirmioribus relictis, quod semper facit, valentiores primum aggreditur. Hoc enim etiam in epistola ad

ε'. Εἶτα ἵνα μὴ δόξη νομοθεσία εἶναι τοῦτο, ἐπήγα-
γεν· Ἐὰν δὲ καὶ γήμης, οὐχ ἡμαρτες. Εἶτα τὰ
παρόντα αἰτιᾶται, τὴν ἐνεστῶσαν ἀνάγκην καὶ τὸν
συνεσταλμένον καιρὸν καὶ τὴν θλίψιν. Πολλὰ γὰρ ὁ
γάμος ἐπισύρεται, ἄπερ ἠνέξατο καὶ ἐνταῦθα, καὶ ἐν
τῷ περὶ ἐγκρατείας λόγῳ, ἐκεῖ μὲν εἰπὼν, ὅτι Οὐκ
ἔχει ἐξουσίαν ἑαυτῆς ἡ γυνή, ἐνταῦθα δὲ εἰπὼν· Δέ-
ξασαι. Ἐὰν δὲ καὶ γήμης, οὐχ ἡμαρτες· οὐ περὶ
τῆς παρθενίας ἐλομένης· ἦδη γὰρ αὕτη ἡμαρτεν. Εἰ
γὰρ αἱ χῆραι κρίμα ἔχουσι δευτέρους ὁμιλοῦσαι γά-
μοις, ἴαν ἅπαξ ἕλυνται χηρεῖαν, πολλῶν μᾶλλον αἱ
παρθένοι. Θλίψιν δὲ τῆ σαρκὶ ἔξουσιν οἱ τοιοῦτοι.
Ἄλλὰ καὶ ἡδονὴν, φησὶν. Ἄλλὰ καὶ ταύτην ὄρα πῶς
ἀνέστειλε τῇ βραχύτητι τοῦ καιροῦ, εἰπὼν· Ὁ και-
ρὸς συνεσταλμένος ἐστὶ· τουτέστιν, Ἄποδημεῖν
κελευόμεθα καὶ ἐξίεναι λοιπὸν, σὺ δὲ ἐνδοτέρω τρέ-
χεις. Καίτοι εἰ καὶ μηδὲν εἶχεν ἐπαχθῆς ὁ γάμος,
καὶ οὕτως ἐπιείγασθαι πρὸς τὰ μέλλοντα ἔδει· ὅταν
δὲ καὶ θλίψιν ἔχη, τί δεῖ φορτίον ἐπισύμεσθαι; τί
χρὴ λαβεῖν τοσοῦτον ὄγκον, ὅταν καὶ μετὰ τὸ λαβεῖν
οὕτω δεοὶ χρῆσθαι, ὡς μὴ ἔχοντα; καὶ γὰρ, Οἱ ἔχον-
τες γυναικίαις, φησὶν, ἴνα ὡς μὴ ἔχοντες ὦσιν.
Εἶτα ἐνθεῖς τι καὶ τῶν μελλόντων, πάλιν πρὸς τὸ
παρὸν ἤγαγε τὸν λόγον. Τὰ μὲν γὰρ πνευματικὰ
ἐστὶν· ὅτι ἡ μὲν τὰ τοῦ ἀνδρός, ἡ δὲ τὰ τοῦ Θεοῦ
μεριμνᾷ· τὰ δὲ τοῦ παρόντος βίου, τὸ, Θέλω ὑμῖς
ἀμερίμνους εἶναι. Ἄλλ' ὅμως καὶ οὕτως ἀφίσει
κυριούς. Ὁ γὰρ μετὰ τὸ ἀποδείξει τὸ αἰρετὸν πάλιν
ἀναγκάζων, δοκεῖ μὴ θαρβεῖν τοῖς ἑαυτοῦ λόγοις.
Ἵστε τῇ συγχωρήσει μᾶλλον ἀπηγάγετο καὶ κατ-
έσχεν εἰπὼν· Τοῦτο δὲ πρὸς τὸ ὑμῶν αὐτῶν συμ-
γέρον λέγω, οὐχ ἵνα βροχον ὑμῖν ἐπιβάλλω, ἀλλὰ
πρὸς τὸ εὐσχημον καὶ εὐπρόσδερον. Ἀκούετωσαν

αἱ παρθένοι, ὅτι οὐκ ἐν τούτῳ ὄρισταί ἡ παρθενία·
ἡ γὰρ μεριμνῶσα τὰ τοῦ κόσμου, οὐδ' ἂν εἴη παρθε-
νος οὐδὲ εὐσχήμων. Εἰπὼν γὰρ, Μεμέρισται καὶ ἡ
γυνή καὶ ἡ παρθένος, τοῦτο τέθεικε τὸ διάφορον,
καὶ ὧ διαστήκασιν ἀλλήλων. Καὶ ἕρον διδούς τῆς
παρθένου καὶ τῆς οὐ παρθένου, οὐ γάμον εἶπεν οὐδὲ
ἐγκρατεῖαν, ἀλλὰ ἀπραγμοσύνην καὶ πολυπραγμο-
σύνην. Οὐ γὰρ ἡ μίξις πονηρὸν, ἀλλὰ τὸ ἐμποδίζε-
σθαι πρὸς φιλοσοφίαν. Εἰ δὲ εἰς ἀσχημονεῖν ἐπὶ
τὴν παρθένον αὐτοῦ τομίζει. Ἐνταῦθα δοκεῖ μὲν
ὑπὲρ γάμου διαλέγεσθαι· τὸ δὲ πᾶν περὶ παρθενίας
φησὶν· ἐπεὶ καὶ δευτέρον συγχωρεῖ [168] γάμον,
μόνον Ἐν Κυρίῳ λέγων. Τί δὲ ἐστὶν, Ἐν Κυρίῳ;
Μετὰ σωφροσύνης, μετὰ κοσμιότητος. Ταύτης γὰρ
πανταχοῦ χρεῖα, καὶ δεῖ ταύτην διώκειν· ἄλλως γὰρ
οὐκ ἐστὶν ἰδεῖν τὸν Θεόν. Εἰ δὲ παρεδράμομεν τὰ
περὶ τῆς παρθενίας, μηδεὶς ἡμῶν ὄκνον καταγινω-
σκέτω. Καὶ γὰρ ὀλόκληρον ἡμῖν βιβλίον εἰς τοῦτο
σῴγκειται τὸ χωρίον, καὶ μετὰ ἀκριβεῖας τῆς ἡμῖν
ἐγγωρούσης ἐκεῖ πᾶσιν ἐπεξεληθόντες, περιττολογίαν
εἶναι ἐνομίσασμεν καὶ ἐνταῦθα πάλιν αὐτὰ ἐνθεῖναι.
Διόπερ ἐκεῖ παραπέμφαντες ὑπὲρ τούτων τὸν ἀκρα-
τήν, ἐνταῦθα ἐκεῖνο ἐρούμεν, σὺ τὴν ἐγκρατεῖαν δεῖ
διώκειν. Εἰρήνην γὰρ, φησὶ, διώκετε, καὶ τὸν ἀγα-
σμόν, οὐ χωρὶς οὐδεὶς ὀφείλει τὸν Κύριον.
Ἴν' οὖν ἰδεῖν αὐτὸν καταξιωθῶμεν, κἂν ἐν παρθενίᾳ
ᾶμεν, κἂν ἐν πρώτῳ γάμῳ, κἂν ἐν δευτέρῳ, ταύτην
μεταδιώκωμεν, ἵνα τύχωμεν τῆς βσιλείας τῶν οὐ-
ρανῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν
Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ
Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς
τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

OMIAIA K'.

Περὶ δὲ τῶν εἰδωλοθύτων οἰδαμεν ὅτι πάντες
γινώσκοντες ἔχομεν. Ἡ γινώσκω φυσιοῖ, ἡ δὲ ἀγάπη
οἰκοδομεῖ.

α'. Ἀναγκαῖον πρῶτον εἰπεῖν τί βούλεται αὐτῷ τουτὶ
τὸ χωρίον· οὕτω γὰρ εὐληπτος ἔσται ὁ λόγος ἡμῖν.
Ὁ γὰρ ἐγκαλούμενός τινα ὄρων, ἂν μὴ πρότερον ἴδῃ
τοῦ ἀμαρτήματος τὴν φύσιν, οὐκ εἴσεται τίνα ἐστὶ
τὰ λεγόμενα. Τί ποῖ' οὖν ἐστὶν ὅπερ ἐνεκάλει τότε
Κορινθίους; Ἐγκλημα μέγα καὶ πολλῶν αἰτίων κα-
κῶν. Ποῖον δὴ τοῦτο; Πολλοὶ παρ' αὐτοῖς μαθόντες,
ὅτι οὐ τὰ εἰσερχόμενα κοινοὶ τὸν ἀνθρώπων, ἀλλὰ τὰ
ἐκπορευόμενα, καὶ ὅτι τὰ εἰδωλα, ξύλα καὶ λίθοι καὶ
δαίμονες, οὐτε βλάψαι οὐτε ὠφελῆσαι δυνάμενα,
ἀμέτρως τῇ τελειότητι τῆς γνώσεως ταύτης ἐκέ-
χρηστο, καὶ εἰς τὴν ἐτέρων καὶ εἰς τὴν ἑαυτῶν βλά-
σθην. Καὶ γὰρ εἰς εἰδωλα εἰσῆσαν, καὶ τῶν αὐτόθι
μετεῖχον τραπεζῶν, καὶ μέγαν ἐντεῦθεν τὸν βλεθρον
ἔτικτον. Οἱ τε γὰρ ἔτι τὸν τῶν εἰδώλων ἔχοντες φό-
βον, καὶ οὐκ εἰδότες αὐτῶν καταφρονεῖν, μετεῖχον
τῶν δείπνων ἐκεῖνων, ἐπεὶ τὸς τελειότερους ἐώ-
ρων τοῦτο ποιοῦντας, καὶ τὰ μέγιστα ἐντεῦθεν ἐβλά-
πτοντο (οἷδὲ γὰρ μετὰ τῆς αὐτῆς ἐκαίνους γινώμης
τῶν προκειμένων ἤπτοντο, ἀλλ' ὡς ἐπ' εἰδωλοθύτων,
καὶ ὁδὸς ἐπὶ εἰδωλολατρεῖαν τὸ πρᾶγμα ἐγένετο)
αὐτοὶ τε οὕτοι πάλιν οἱ δῆθεν τελειότεροι, οὐχ ὡς
ἔπυεν ἡδικοῦντο, δαιμονικῶν ἀπαλαύοντες τραπεζῶν.

Τὸ μὲν οὖν ἐγκλημα τοῦτο ἦν· ὁ δὲ μακάριος οὗτος
μέλλων αὐτὸ διορθοῦν, οὐκ εὐθέως καταφορικῶς· κέ-
χρηται τῷ λόγῳ· καὶ γὰρ ἀνοίας μᾶλλον ἢ κακίας ἦν
τὸ γινόμενον. Διδὸ καὶ παραινέσεως ἐν ἀρχῇ μᾶλλον
ἔδειτο [169], ἢ ἐπιπλήξεως σφοδρᾶς καὶ ὀργῆς.
Σκόπει τοίνυν αὐτοῦ τὴν συνέσει, πῶς εὐθέως ἀρχε-
ται τῆς νομοθεσίας. Περὶ δὲ τῶν εἰδωλοθύτων, οἰ-
δαμεν ὅτι πάντες γινώσκοντες ἔχομεν. Τοὺς ἀσθενεῖς
ἀφελῆς, ὅπερ ἀεὶ ποιεῖ, τοῖς ἰσχύουσι διαλέγεται πρῶ-
τοις. Τοῦτο γὰρ καὶ ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ἐποίησεν
εἰπὼν· Σὺ δὲ τί κρίνεις τὸν ἀδελφόν σου; οὕτος;
γὰρ ἐστὶν ὁ καὶ ἐπιτίμησιν εὐκόλως δέξασθαι δυνά-
μενος. Ὁ δὲ καὶ ἔνταῦθα ποιεῖ· καὶ κενοὶ τὸν τύ-
φον αὐτῶν πρῶτον, ὅπερ ἐνόμιζον αὐτῶν εἶναι ἐξαι-
ρετον τὸ γινώσκον ἔχειν τελείαν, τοῦτο κοινὸν ἀποφή-
νας· Οἰδαμεν γὰρ, φησὶν, ὅτι πάντες γινώσκοντες ἔχο-
μεν. Καὶ γὰρ εἰ ἀφελῆς αὐτοῦς μέγα φρονεῖν, πρῶ-
τον ἐδειξεν ἐπιπλαθεῖς ὅτι τὸ πρᾶγμα ἐτέροις, οὐδὲν ἂν
τοσοῦτον ὠφέλησεν, ὅσον ἐβλάψεν. Ἡ γὰρ φιλότιμος
ψυχή, ὅταν ἐπὶ τινὶ καλλωπίζεται, κἂν ἐτέρους βλά-
πτῃ τοῦτο, σφόδρα αὐτοῦ ἔχεται διὰ τὴν τῆς κενο-
δοξίας τυραννίδα. Διὰ τοῦτο Παῦλος πρῶτον αὐτὸ

^a Morel, καταφρονικῶ, male. Savil, καταφορικῶ. Reg.,
καταφορικῶς. ^b Ita Reg., melius quam editi, qui habent,
ἔ δὲ κα'.

καθ' ἑαυτὸ τὸ πρᾶγμα ἐξετάζει, ὅπερ καὶ ἐπὶ τῆς σοφίας τῆς ἐξῶθεν ἐν τοῖς ἐμπροσθεν ἐποίησε, καθαιρῶν αὐτὴν μεθ' ὑπερβολῆς. Ἄλλ' ἐκεῖ μὲν τοῦτο εἰκότως ἐποίησε· ὅλον γὰρ διόλου κατηγορίας ἄξιον ἦν καὶ πολλὴ ἡ εὐκολία· διόπερ οὐδὲ περιττὸν αὐτὸ δεικνύσει μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐναντίον τῷ κηρύγματι. Ἐνταῦθα δὲ οὐκ ἐνῆν τοῦτο ποιῆσαι· γνώσις γὰρ ἦν τὸ τελούμενον, καὶ γνώσις τελεία. Οὕτε οὖν αὐτὴν καταβαλεῖν ἀσφαλὲς ἦν, καὶ τὸν τύπον ἄλλως οὐκ ἐνῆν ἐκβαλεῖν τὸν ἐπὶ ταύτῃ. Τί οὖν ποιεῖ; Πρῶτον τῷ δεῖξαι κοινήν αὐτὴν οὐσαν, καταστέλλει τὸ φύσημα τὸ ἐκείνων. Οἱ γὰρ ἔχοντες τι μέγα καὶ καλὸν, ὅταν μόνοι ἔχωσι, μᾶλλον ἐπαίρονται· ἂν δὲ μετὰ ἄλλων φανῶσιν αὐτὸ κεκτημένοι, οὐκέτι ὁμοίως τοῦτο πάσχουσι. Πρῶτον μὲν οὖν αὐτὸ κοινοποιεῖ, ἐπειδὴ ἐκείνοι αὐτῶν αὐτὸ εἶναι ἐνόμιζον μόνων· ἔπειτα ποιήσας κοινὸν, οὐ τίθησιν ἑαυτὸν ἐν τῇ κοινωνίᾳ μόνον, ἐπεὶ καὶ οὕτως ἂν μᾶλλον αὐτοὺς ἐπήρην. Ὡςπερ γὰρ τὸ μόνον ἔχειν ἐπαίρει, οὕτω κοινωνὸν ἕνα που καὶ δευτέρον ἔχειν τῶν ὑπερρχόντων, οὐκ ἔλαττον τοῦτο ποιεῖ. Διὰ τοῦτο οὐχ ἑαυτὸν τίθησιν, ἀλλὰ πάντας. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι Καὶ ἐγὼ ἔχω γνώσιν, ἀλλ', *Οἶδαμεν ὅτι πάντες γνώσιν ἔχομεν*. Ἐνὶ μὲν οὖν τοῦτῳ πρῶτῳ κατέβαλεν αὐτῶν τὸ φρόνημα, δευτέρῳ δὲ σφοδρότερος. Ποίῳ δὴ τοῦτῳ; Τῷ δεῖξαι ὅτι οὐδὲ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα ἀπηρτισμένον ἐστίν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἀτελές· καὶ οὐ μόνον ἀτελές, ἀλλὰ καὶ βλαβερὸν, ἐὰν μὴ ἢ συνεζευγμένον ἕτερον αὐτῷ. Εἰπὼν γὰρ, *Ὅτι πάντες γνώσιν ἔχομεν*, ἐπήγαγεν· *Ἡ γνώσις φυσιοῦ, ἡ δὲ ἀγάπη οἰκοδομεῖ*. Ὡστε ὅταν χωρὶς ἀγάπης ἢ, καὶ εἰς ἀπόνοιαν αἰρεῖ. Ἄλλ' οὐδὲ ἡ ἀγάπη, φησὶ, χωρὶς γνώσεως κέρδος ἔχει τι. Ἄλλ' οὐκ εἶπε τοῦτο· ἀλλ' ὡς ὠμολογημένον ἀφεῖς, δεικνύσιν ὅτι σφόδρα δεῖται ἐκείνου τοῦτο. Ὁ μὲν γὰρ ἀγαπῶν, ἅτε ἐντολὴν πληρῶν τὴν πασῶν κυριωτέραν, κἂν ἐλείποντά τινα ἔχη, ταχέως [170] ἀπολαύσεται τῆς γνώσεως διὰ τὴν ἀγάπην, ὡςπερ ὁ Κορνήλιος καὶ ἕτεροι πολλοί· ὁ δὲ γνώσιν μὲν ἔχων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχων, οὐ μόνον οὐδὲν προσλήψεται, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς ἐκπεσεῖται ἥς ἔχει, πολλάκις εἰς ἀπόνοιαν ἔμπεσιῖν. Ὡστε ἡ μὲν γνώσις ἀγάπης οὐκ ἔστι ποιητικὴ, ἀλλὰ καὶ τὸναντίον ἀποσχίζει τὸν μὴ προσέχοντα, φυσῶσα καὶ ἐπαίρουσα. Καὶ γὰρ διαιρεῖν εἰσθεν ἡ ἀλαζονεία· ἡ δὲ ἀγάπη κατ' συνάγειν καὶ πρὸς γνώσιν ἄγειν. Ὑπερ οὖν καὶ δηλῶν ἔλεγεν· *Εἰ δὲ τις ἀγαπᾷ τὸν Θεόν, οὗτος ἐγνωσται ὑπ' αὐτοῦ*. Ὡστε οὐ τοῦτο κωλύω, φησὶ, τὸ τελείαν γνώσιν ἔχειν, ἀλλὰ τὸ μετὰ ἀγάπης ταύτην ἔχειν, τοῦτο κελεύω· ἐπεὶ κέρδος οὐδὲν, ἀλλὰ καὶ βλάβος.

β'. Ὁρᾶς ὅπως ἤδη προανακρούεται τὸν περὶ ἀγάπης λόγον; Ἐπειδὴ γὰρ ταῦτα πάντα ἀπὸ τούτου συν-ἔδαινα τὰ κακὰ, καὶ οὐκ ἀπὸ τελείας γνώσεως, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ μὴ σφόδρα φιλεῖν μηδὲ φείδεσθαι τῶν πλησίων, ὅθεν καὶ τὸ διασπασθῆναι αὐτοῦ; γέγονε καὶ τὸ ἐπαίρεσθαι, καὶ τὰ ἄλλα πάντα ἄπερ αὐτοῖς ἐνεκάλεσε, καὶ πρὸ τούτου καὶ μετὰ ταῦτα, συνεχῶς αὐτῆς ἐπιμελεῖται, τὴν πηγὴν τῶν αγαθῶν διορθούμενος. Τί τοίνυν περῶσησε, φησὶν, ἐπὶ τῇ γνώσει; Ἄν γὰρ τὴν ἀγάπην μὴ ἔχητε, καὶ βλαθῆσθε ἐντεῦθεν· τί

γὰρ ἀλαζονείας χεῖρον; ἂν δὲ ἐκεῖνο προσῆ, καὶ τοῦτο ἔσται ἐν ἀσφαλείᾳ. Κἂν γὰρ τι πλέον εἰδῆς τοῦ πλησίον, φιλῶν αὐτὸν οὐκ ἐπαίρη, ἀλλὰ ἄγεις καὶ αὐτὸν ἐπὶ τοῦτο. Διὸ καὶ εἰπὼν, *Ἡ γνώσις φυσιοῦ, ἐπήγαγεν, Ἡ δὲ ἀγάπη οἰκοδομεῖ*. Οὐκ εἶπε, *Μετριάζει*, ἀλλὰ τὸ πολλῷ πλέον καὶ κερδαλεώτερον· οὐδὲ γὰρ ἐφύσα μόνον ἡ γνώσις, ἀλλὰ καὶ διέσπα. Διὰ τοῦτο ἐκείνῳ τοῦτο ἀντέθηκεν. Εἶτα καὶ τρίτον τίθησι δυνάμενον αὐτοὺς καθελεῖν. Ποῖον δὴ τοῦτο; Ὅτι κἂν συνεζευγμένη ἢ ἡ ἀγάπη, οὐδὲ οὕτως ἀπηρτισμένη ἐστὶν αὐτῆ ἡ γνώσις· διὸ καὶ ἐπήγαγεν· *Εἰ δὲ τις δοκεῖ εἰδέναι τι, οὐδέπω οὐδὲν ἔγνωκε, καθὼς δεῖ γνώσιν*. Αὕτη καιρία ἡ πληγὴ. Οὐ λέγω γὰρ, φησὶν, ὅτι κοινὴ ἡ γνώσις πάντων· οὐ λέγω ὅτι μισῶν τὸν πλησίον καὶ ἀπονοούμενος, τὰ μέγιστα σαυτὸν καταδράπτεις. Κἂν γὰρ μόνος ἔχῃς, κἂν μετριάξῃς, κἂν φιλῆς τὸν ἀδελφόν, καὶ οὕτως ἀτελὴς εἶ κατὰ τὴν γνώσιν· οὐδέπω γὰρ οὐδὲν οἶδας, ὡς δεῖ εἰδέναι. Εἰ δὲ οὐδενὸς οὐδέπω ἀκριβῆ τὴν γνώσιν ἔχομεν, πῶς τινες εἰς τοσοῦτον μανίας ἤλασαν, ὡς λέγει τὸν Θεὸν εἰδέναι κατὰ ἀκριβείας ἀπάσης; ὅπου γὰρ εἰ καὶ πάντων εἰχομεν ἀκριβῆ γνώσιν τὴν τῶν ἄλλων, οὐδὲ οὕτω δυνατόν ἦν ἔχειν ταύτην οὕτως. Ὅσον γὰρ αὐτοῦ πρὸς ἅπαντα τὸ μέσον, οὐδὲ εἰπεῖν ἐνι. Καὶ ὄρα πῶς αὐτῶν κατέσπασε τὸ φύσημα. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι Περὶ τῶν προκειμένων οὐκ ἔχετε τὴν προσήκουσαν γνώσιν, ἀλλὰ περὶ παντὸς πράγματος. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι Ὑμεῖς, ἀλλ', ὅτι Οὐδ' ὅστισούν, κἂν Πέτρος ἢ, κἂν Παῦλος, κἂν ὅστισούν. [171] Τοῦτῳ γὰρ καὶ παρεμυθήσατο, καὶ συνάστειλεν αὐτοὺς μετὰ ἀκριβείας. *Εἰ δὲ τις ἀγαπᾷ τὸν Θεόν, οὗτος ἐγνωσται ὑπ' αὐτοῦ*. Οὐκ εἶπεν, Ἐγὼ αὐτὸν, ἀλλ', Ἐγνωσται ὑπ' αὐτοῦ. Οὐ γὰρ ἡμεῖς αὐτὸν ἐγνωμεν, ἀλλ' αὐτὸς ἡμᾶς ἔγνω. Διὸ καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγεν, *Οὐχ ὑμεῖς με ἐξελέξασθε, ἀλλ' ἐγὼ ὑμᾶς ἐξελεξάμην*· καὶ Παῦλος ἀλλαχού, *Τότε δὲ ἐπιγνώσομαι, καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην*. Σκόπει τοίνυν δι' ὅσων κατήνεγκεν αὐτῶν τὸ φρόνημα. Πρῶτον εἰδειν, ὅτι οὐ μόνον ἐπίστανται, ἄπερ ἴσασι· *Πάντες γὰρ, φησὶ, γνώσιν ἔχομεν*· ἔπειτα, ὅτι βλαβερὸν τὸ πρᾶγμα, χωρὶς ἀγάπης δν· *Ἡ γὰρ γνώσις, φησὶ, φυσιοῦ*· εἶτα, ὅτι καὶ μετὰ ἀγάπης δν, οὐκ ἀπηρτισμένον ἐστὶν οὐδὲ τέλειον· *Εἰ γάρ τις δοκεῖ εἰδέναι τι, οὐδέπω οὐδὲν ἔγνωκε, φησὶ, καθὼς δεῖ γνώσιν*. Πρὸς τοῦτους, ὅτι οὐδὲ αὐτὸ τοῦτο οἰκοθεν ἔχουσιν, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ δωρησαμένου· οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐγὼ τὸν Θεόν, ἀλλ', Ἐγνωσται ὑπ' αὐτοῦ· εἶτα, ὅτι ἀπὸ ἀγάπης γίνεται τοῦτο αὐτὸ, ἦν οὐκ ἔχουσιν ὡς χρὴ· *Εἰ γάρ τις, φησὶν, ἀγαπᾷ τὸν Θεόν, οὗτος ἐγνωσται ὑπ' αὐτοῦ*. Διὰ τοσοῦτων τοίνυν καταλείνας αὐτῶν τὴν φλεγμονὴν, ἀρχεται δογματίζειν, οὕτω λέγων· *Περὶ τῆς βρώσεως οὖν τῶν εἰδωλοθύτων, οἶδαμεν ὅτι οὐδὲν εἰδωλὸν ἐν κόσμῳ, καὶ ὅτι οὐδεὶς Θεὸς ἐσθωρος, εἰ μὴ εἷς*. Θέα εἰς ὅσην στενωχωρίαν ἐνέπεσε. Καὶ γὰρ ἀμφοτέρα βούλεται κατασκευάσαι, ὅτι τε ἀπέχσθαι δεῖ τῆς τοιαύτης τραπέζης, καὶ ὅτι ἰσχύον οὐκ ἔχει πρὸς τὸ βλάψαι τοὺς μετέχοντας· ἄπερ οὐ σφόδρα ἀλλήλοισ συμβαίνοντα ἦν. Μαθόντες γὰρ ὅτι

* *Declarant verba* Ἐγνωσται ὑπ' αὐτοῦ.

Romanos fecit, dicens : *Tu vero quid iudicas fratrem tuum (Rom. 11. 10)?* hic enim est, qui facilius possit increpationem accipere. Quod hic quoque facit : et primo fastum eorum evacuat, dum quod illi præcipuum putabant et perfectam scientiam, hoc commune esse pronuntiavit : *Scimus enim, inquit, quod omnes scientiam habemus.* Nam si illos altum sapere sinens, primo ostendisset rem esse aliis noxiam, non tantum utilitatis, quantum damni attulisset. Ambitiosus quippe animus, cum aliqua re se ornari putat, etiam aliis sit noxia, eam accuratius retinet ob vanæ gloriæ tyrannidem. Ideo Paulus primo rem ut in se est examinat, ut circa externam sapientiam superius fecit, illam omnino dejiciens. Sed illic quidem id jure faciebat; totum enim reprehensione dignum erat, et facilis res erat : quapropter id non modo supervacaneum, sed etiam prædicationi contrarium esse dixit. Hic autem non liceat ita facere : nam id de quo agebatur scientia erat, et scientia perfecta. Neque ergo eam dejicere tutum erat, nec aliter licebat fastum ex illa conceptum dejicere. Quid ergo facit? Primo illam ostendens esse communem, illorum fastum deprimit. Qui enim magnum quidpiam et pulchrum habent, si soli habeant, magis effervunt; si vero cum aliis id possidere deprehendantur, non pari tunc modo affecti sunt. Primum igitur hoc commune ostendit, quoniam ipsi putabant id sibi tantum competere : deinde postquam illud commune fecit, non se solum participem dicit : sic enim illos magis extulisset. Ut si unus tantum habeat, se extollit : ita si unum tantum vel alterum ex præcipuis consortem habeat, non minoris rem facit. Ideo non se solum ponit, sed omnes : non enim dixit, Ego scientiam habeo; sed, *Scimus quod omnes scientiam habemus.* Hoc igitur priore dicto eorum fastum dejecit; secundo autem vehementius. Quodnam illud est? Quod ostendat rem non perfectam, imo admodum imperfectam esse; neque modo imperfectam, sed et noxiam, nisi sit aliud adjunctum. Cum dixisset enim, *Scientiam omnes habemus*, subjunxit : *Scientia inflat, caritas autem ædificat.* Itaque cum est sine caritate, ad arrogantiam extollit. At neque caritas, inquires, absque scientia aliquid lucri habet. Verum non hoc dixit, sed quod in confesso est relinquens, ostendit hoc illo valde egere. Nam qui diligit, utpote qui præceptum impleat omnium præstantissimum, etiamsi quid ipsi deficiat, cito per caritatem scientia fruatur, ut Cornelius et alii multi : qui autem scientiam quidem habet, sed non caritatem, non modo nihil assumet, sed ab illa quam habet excidet, sæpe in arrogantiam labens. Itaque scientia caritatem non parit, imo contra ab ea abscindit eum qui non attendit, dum illum inflat et extollit. Etenim arrogantia dividere solet; caritas vero conjungit et ad scientiam adducit. Quod significans ille dicebat : *Si quis autem diligit Deum, hic cognitus est ab ipso (1. Cor. 8. 3).* Itaque non impedio, inquit, quominus perfecta scientia habeatur; sed ut cum caritate habeatur, hoc præcipio : alioquin lucrum nullum, sed detrimentum.

2. Viden' quomodo jam viam parat ad sermonem, quem de caritate est habiturus? Nam quia hæc omnia mala hinc accidebant, non autem ex perfecta scientia, sed quod non admodum diligerent, nec rebus proximi parcerent; unde contingebat illos dissidere, efferri, cæteraque omnia evenire, de quibus ille et ante et post hæc redarguit : frequenter de caritate tractat, fontem omnium bonorum puriorem reddens. Quid ergo inflati estis, inquit, de scientia? Si enim caritatem non habueritis, hinc damnum accipietis : quid enim arrogantia pejus? si vero illud adsit, etiam hoc in tuto erit. Etiam si enim aliquid amplius scias, quam proximus; si ames illum, non extolleris, sed ipsum quoque ad hoc deduces. Quamobrem cum dixisset, *Scientia inflat*, addidit, *Caritas autem ædificat.* Non dixit, Modeste se gerit, sed aliquid longe majus et utilius : scientia enim non modo inflabat, sed etiam disjungebat. Ideoque hoc illi opposuit. Deinde tertium quoque ponit, quod illos possit dejicere. Quodnam illud est? Quod etiam si conjuncta sit caritas, ne sic quidem perfecta sit scientia : ideoque subjunxit : 2. *Si quis autem existimat se scire aliquid, nondum cognovit - quomodo oporteat eum scire.* Hæc maxima plaga infligitur. Non dico enim, inquit, scientiam communem esse omnibus : non dico te, qui odio habes proximum et arrogans es, tibi ipsi maxime nocere. Etiam si enim solus haberes, etiam si modeste ageres, etiam si fratrem diligeres, sic quoque imperfectus esses secundum scientiam : nondum enim scis quidpiam, ut scire oportet. Quid si nullam adhuc accuratam scientiam habeamus; quomodo quidam in tantam insaniam processerunt, ut dicerent se Deum cum omni accurate cognitione cognoscere? nam etiam si omnium aliarum rerum accuratam scientiam haberemus, neque sic fieri posset, ut hanc etiam haberemus. Quantum enim sit spatium inter Deum et alia omnia, ne dici quidem potest. Et vide quomodo illorum fastum dejiciat. Non enim dixit, De rebus propositis congruentem scientiam non habetis, sed De re qualibet. Neque dixit, Vos tantum, sed, Quicumque sit : etiam si Petrus fuerit, etiam si Paulus, etiam si quis alius. Hoc enim dicto illos accurate et consolatus est et repressit. 3. *Si quis autem diligit Deum, hic cognitus est ab eo.* Non dixit, Novit eum, sed, *Cognitus est ab eo.* Non enim nos ipsum novimus, sed ipse nos novit (a). Ideo dicebat Christus : *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos (Joan. 15. 16);* et Paulus alibi : *Tunc autem cognoscam sicut et cognitus sum (1. Cor. 13. 12).* Perpende igitur quot dictis illorum fastum deprinat. Primo ostendit illos non solos scire ea quæ sciunt; *Omnes enim, inquit, scientiam habemus* : deinde rem esse noxiam, si sit sine caritate; nam *Scientia inflat*, inquit : postea, quod etiam si sit cum caritate, id non absolutum sit neque perfectum : *Si enim quis putat se scire aliquid, nondum scit quemadmodum oportet scire.* Ad hæc vero, quod non hoc ex se habeant, sed Deo dante;

(a) In sequentibus Regium Codicem sequimur. In Editis quædam necessaria deerant.

non enim dixit, Novit Deum, sed, *Cognitus est ab eo* : deinde, quod hoc a caritate fiat, quam non habent ut oporteret. Nam *Si quis*, ait, *diligit Deum, hic cognitus est ab eo*. Cum per hæc leniisset illorum tumorem, incipit doctrinam instituere his verbis : 4. *De esca igitur quæ diis immolatur, scimus quod nullum sit idolum in mundo, et quod nullus Deus alius nisi unus*. Vide in quantam angustiam inciderit. Vult enim utrumque probare, quod a tali mensa abstinere oporteat, et quod vim non habeat ad lædendos eos qui sunt ejus participes : quæ quidem non admodum inter se conveniebant. Nam cum didicissent ea non afferre damnum, ea tamquam indifferentia adituri erant : cum vero impedirentur ne illa tangerent, rursus suspicabantur, quod prohibiti essent quasi illa vim haberent lædendi. Ideo cum idolorum opinionem sustulisset, abstinendi primam causam affert fratrum offendicula, sic dicens : *De esca igitur, quæ diis immolatur, scimus quod nullum sit idolum in mundo*. Rursus ipsum commune facit, nec concedit hoc illorum esse solum, sed extendit cognitionem per totum orbem terræ. Neque enim apud vos tantum, inquit, sed ubique terrarum hoc dogma vim obtinet. Quodnam illud ? *Quod nullum sit idolum in mundo, et quod non sit Deus alius nisi unus*. Non sunt ergo idola ? non sunt statuæ ? Sunt quidem, sed nullam vim habent; neque dii sunt, sed lapides et dæmones. Ad utrosque enim nunc orationem dirigit, et ad crassiores et ad eos qui philosophari videntur. Quia enim alii nihil plus sciunt quam lapides, alii vero dicunt virtute quasdam in illis habitare, quas etiam deos vocant; illis quidem dicit nullum esse idolum in mundo, aliis vero, non esse Deum in mundo nisi unum.

3. Videntur quomodo non frustra dogma constituens hæc scribat, sed ad differentiam externorum ? nam illud ubique observandum, sive absolute quiddicat, sive aliis obsistens. Neque enim hoc parum nobis confert ad dogmatum accuratorem et ad dictorum intelligentiam. 5. *Nam etsi sunt qui dicuntur dii, sive in cælo, sive in terra; ut sunt dii multi et domini multi* : 6. *nobis tamen unus Deus Pater, ex quo omnia, et nos in ipso; et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum*. Quia dixit, nullum esse idolum et nullum Deum alium; erantque tamen idola, et erant qui dii vocabantur : ne videatur contra rem manifestam pugnare, subjungit (si sunt ita appellati dii, ut revera sunt, non vere sunt, sed ita dicuntur; non in re, sed in verbo hoc habentes) : *Sive in cælo, sive in terra; in cælo dicens solem et lunam et reliquum astrorum chorum; nam hæc etiam adorabant gentiles; in terra, dæmonas, et eos ex hominibus qui in deos relati sunt. Sed nobis unus Deus Pater*. Cum prius posuisset absque illa voce *Pater*, et dixisset, *Nullus est alius Deus nisi unus*; nunc hoc addit, postquam illos omnino ejecerat. Deinde quod est maximum divinitatis judicium addit : *Ex quo omnia*. Hoc enim ostendit illos non esse deos. Dii enim, inquit, qui cælum et terram non fecerunt, pereant. Deinde, quod con minus est, adjicit : *Et nos in ipso*.

Quando enim dixit, *Ex quo omnia*, creationem memorat et productionem ex nihilo ad existentiam; cum autem dicit, *Et nos in ipso*, fidei et conjunctionis verbum profert : quod antea quoque dicebat : *Ex ipso autem et vos estis in Christo Jesu* (1. Cor. 1. 30). Duplici enim ratione ex ipso sumus, et quod cum non essemus, facti simus, et quod fideles facti simus : nam hoc quoque est creatio : quod etiam alibi dicit : *Ut duos crearet in seipso in unum novum hominem* (Ephes. 2. 16). *Et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia et nos per ipsum*. Et etiam de Christo similiter hoc cogitandum. Per ipsum enim ex nihilo productum est genus hominum ad existentiam, et ex errore ad veritatem reductus est. Itaque illud, *Ex quo*, non est, sine Christo : ex ipso enim per Christum creati sumus. Neque ergo nomina tamquam sorte distributa divisit, Filio quidem Dominus, Patri vero Deus, attribuens. Nam ea quoque solet sæpe mutare Scriptura, ut cum dicit, *Dixit Dominus Domino meo*; et rursus, *Propterea unxit te Deus, Deus tuus* (Psal. 109. 1. et 44. 8); et, *Ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus* (Rom. 9. 5). Et sæpe videris hæc mutata nomina. Si autem essent quasi sorte assignata unicuique naturæ, neque Deus esset Filius, neque Deus ut Pater, manens Filius; cum dixit, *Sed nobis unus Deus*, superflue addidisset illud, *Pater*, volens significare ingentium : satis enim fuisset illud, *Deus*, si ejus solius exhiberet cognitionem, ad id significandum. Non hoc autem solum, sed aliud quoque dici potest. Si enim dixeris, quia Deus unus dictus est, illud, *Deus*, non convenit Filio; observa quod hoc etiam de Filio dici possit. Etenim Filius, unus Dominus dictus est; neque tamen ideo illud, *Dominus*, ipsi soli competere dicimus. Quapropter quam vim habet illud, *Unus*, erga Filium, eandem habet erga Patrem : ac quemadmodum ille non impedit quominus Pater Dominus sit, eo modo quo Filius est Dominus, eo quod Filius unus Dominus dicatur : ita neque Filium impedit quominus sit Deus, eo modo quo Pater est Deus, quod Pater dicatur unus Deus. Quod si quidam dixerint, cur Spiritum non memoravit? illud dixerimus, ipsum nempe idololatras alloqui, et de diis multis deque dominis multis esse certamen. Ideo cum Patrem Deum dixisset, Filium Dominum appellavit. Si ergo Patrem non ausus est nunc appellare Dominum cum Filio, ne in suspitionem veniret quod duos diceret Dominos, neque Filium Deum cum Patre, ne putaretur duos dicere Deos, quid miraris, si Spiritum non memoraverit? adversus illos enim tum concertabat, ut ostenderet non esse apud nos multipliciter deorum. Ideo illud, *Unus*, assidue retinet dicens, *Non est Deus alius nisi unus*; et, *Nobis unus est Deus et unus Dominus*. Unde manifestum est illum, auditorum infirmitati parcen- tem, hoc arguendi modo usum esse, ideoque Spiritum non memoravisse. Nam si hoc non esset, nec alibi oportuisset Spiritum memorare, neque illum cum Patre et Filio conjungere. Nam si a Patre et Filio esset exclusus, multo magis illum in baptismo

οὐκ ἔχει βλάβην, ὡς ἀδιαφόροις ἔμελλον ἐπιτρέχειν·
 κωλυθέντες δὲ αὐτὸν ἄπτεσθαι, πάλιν ὑπώπτεον ὅτι
 ὡς ἰσὺν ἐχόντων εἰς τὸ βλάπτειν ἐκωλύθησαν. Διὰ δὲ
 τοῦτο καθελὼν τὴν τῶν εἰδώλων ὑπόνοιαν, αἰτίαν
 πρῶτην τίθησι τοῦ ἀπέχεσθαι, τὰ σκάνδαλα τῶν
 ἀδελφῶν, οὕτω λέγων· *Περὶ τῆς βρώσεως οὖν τῶν*
εἰδωλοθύτων, οἰδαμεν ὅτι οὐδὲν εἰδωλον ἐν κόσμῳ.
 Πάλιν κοινὸν αὐτὸ ποιεῖ, καὶ οὐ συγχωρεῖ μό-
 νων ἐκείνων γενέσθαι τοῦτο, ἀλλ' ἐκτείνει τὴν γνώσιν
 πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης. Οὐδὲ γὰρ παρ' ὑμῖν μόνον,
 φησὶν, ἀλλὰ πανταχοῦ τῆς γῆς τοῦτο κρατεῖ τὸ δόγμα·
 Ἡοῖον δὴ τοῦτο, *Ὅτι οὐδὲν εἰδωλον ἐν κόσμῳ, καὶ*
ὅτι οὐδεὶς Θεὸς ἕτερος, εἰ μὴ εἷς; Οὐκ ἔστιν οὖν
 εἰδῶλα; οὐκ ἔστι ξόανα; Ἔστι μὲν, ἀλλ' οὐκ ἔχει
 τινὰ ἰσὺν, οὐδὲ θεοὶ εἰσιν, ἀλλὰ λίθοι καὶ δαίμονες.
 Πρὸς γὰρ ἀμφοτέρους ἀποτεινεται νῦν, καὶ τοὺς πα-
 χυτέρους· αὐτῶν καὶ τοὺς δοκοῦντας φιλοσοφεῖν.
 Ἐπειδὴ γὰρ οἱ μὲν οὐδὲν πλέον τῶν λίθων ἴσασιν, οἱ
 δὲ λέγουσι καὶ δυνάμεις τινὰς οἰκεῖν ἐν αὐτοῖς, ἃς
 αἱ θεοὺς καλοῦσι, πρὸς μὲν οὖν ἐκείνους φησὶν,
 ὅτι Οὐδὲν εἰδωλον ἐν κόσμῳ· πρὸς δὲ τοὺτους, ὅτι
 Οὐδεὶς Θεὸς ἕτερος, εἰ μὴ εἷς.

γ. [172] Ὁρᾶς πῶς οὐκ ἀπλῶς δογματίζων γράφει
 ταῦτα, ἀλλὰ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν ἐξωθεν; καὶ γὰρ
 καὶ τοῦτο πανταχοῦ χρῆ παρατηρεῖν, εἴτε ἀπολελυ-
 μένως λέγει τι, εἴτε πρὸς τινὰς ἰσάμενος. Οὐδὲ γὰρ
 τὸ τυχόν εἰς τὴν τῶν δογμάτων ἡμῖν ἄκριθειαν τοῦτο
 συντελεῖ, καὶ εἰς αὐτῆν τῶν λεγομένων τὴν κατανόη-
 σιν. *Καὶ γὰρ εἶπερ εἰσι λεγόμενοι θεοί, εἴτε ἐν*
οὐρανῷ εἴτε ἐπὶ γῆς, ὥσπερ οὖν εἰσι θεοὶ πολλοί,
καὶ κύριοι πολλοί· ἀλλ' ἡμῖν εἰς Θεὸς ὁ Πατήρ,
εἷς οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτόν· καὶ εἰς Κύ-
ριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς
δι' αὐτοῦ. Ἐπειδὴ εἶπεν ὅτι οὐδὲν εἰδωλον καὶ οὐ-
 δεὶς Θεὸς ἕτερος, ἦν δὲ καὶ εἰδῶλα, ἦσαν δὲ καὶ θεοὶ
 λεγόμενοι· ἵνα μὴ δόξῃ τοῖς φανεροῖς μάχεσθαι, ἐπ-
 ἀγει λέγων (καὶ γὰρ εἶπερ εἰσι λεγόμενοι θεοί, ὥσ-
 περ οὖν καὶ εἰσιν, οὐκ ἀπλῶς εἰσιν, ἀλλὰ λεγόμενοι,
 οὐκ ἐν πράγματι, ἀλλ' ἐν βήματι τοῦτο ἔχοντες)· *Ἔτε*
ἐν οὐρανῷ, εἴτε ἐπὶ γῆς; ἐν οὐρανῷ τὸν ἥλιον λέγων
 καὶ τὴν σελήνην καὶ τὸν λοιπὸν τῶν ἀστρων χορόν·
 καὶ γὰρ καὶ ταῦτα προσεκύνησαν Ἕλληνας· ἐπὶ γῆς
 δὲ δαίμονας, καὶ τοὺς ἐξ ἀνθρώπων θεοποιηθέντας
 ἄπαντας. *Ἀλλ' ἡμῖν εἰς Θεὸς ὁ Πατήρ.* Πρῶτερον
 θεὸς χωρὶς τοῦ Πατρὸς ^b, καὶ εἰπὼν, *Οὐδεὶς Θεὸς*
ἕτερος, εἰ μὴ εἷς, νῦν καὶ τοῦτο προστίθησιν, ὅτε
 παντελῶς ἐκείνους ἐξέβαλεν. Εἶτα καὶ ὅπερ ἐστὶ δει-
 γμα μέγιστον θεότητος, καὶ τοῦτο ἐπάγει· *Ἐξ οὗ τὰ*
πάντα. Τοῦτο γὰρ δείκνυσι κάκεινους οὐκ ὄντας
 θεοὺς. Θεοὶ γὰρ, φησὶν, οἱ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν
 οὐκ ἐποίησαν, ἀπολέσθωσαν. Εἶτα καὶ τὸ τοῦτου οὐκ
 ἔλαττον προστίθησι· *Καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτόν.* Ὅταν
 μὲν γὰρ εἶπη, *Ἐξ οὗ τὰ πάντα,* τὴν δημιουργίαν
 λέγει, καὶ τὴν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγω-
 γήν· ὅταν δὲ εἶπη, *Καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτόν,* τὸν τῆς

πίστεως καὶ τῆς οἰκειώσεως λόγον λέγει· ὁ καὶ ἐμ-
 προσθεν ἔλεγεν· *Ἐξ αὐτοῦ δὲ καὶ ἡμεῖς ἔστε ἐν*
Χριστῷ Ἰησοῦ. Διπλῆ γὰρ ἔσμεν ἐξ αὐτοῦ, καὶ τῆ
 μὴ ὄντες γενέσθαι, καὶ τῆ πιστοὶ γενέσθαι· καὶ γὰρ
 καὶ τοῦτο κτίσις· ὁ καὶ ἀλλαχοῦ φησὶν· *Ἴνα τοῦς*
δύο κτίσῃ ἐν ἑαυτῷ εἰς ἓνα καιρὸν ἀνθρώπων.
Καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα,
καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ. Καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ πάλιν
 ὁμοίως τοῦτο νοητέον. Δι' αὐτοῦ γὰρ καὶ ἐκ τοῦ μὴ
 ὄντος παρήχθη τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος εἰς τὸ εἶναι,
 καὶ ἀπὸ πλάνης εἰς ἀλήθειαν ἐπανήλθεν. Ὡστε τὸ,
Ἐξ οὗ, τοῦτο οὐκ ἔστι, Χωρὶς τοῦ Χριστοῦ· ἐξ αὐτοῦ
 γὰρ διὰ τοῦ Χριστοῦ ἐδημιουργήθημεν. Οὐ τοίνυν
 οὐδὲ τὰ ὀνόματα ὡς ἀποκεκληρωμένα διεῖλε, τῆ μὲν
 Υἱῷ τὸ, Κύριος, τῆ δὲ Πατρὶ τὸ, Θεός, προσνέμων.
 Οἶδε γὰρ αὐτὰ καὶ ἐναλλάττειν ἡ Γραφὴ πολλάκις,
 ὡς ὅταν λέγῃ· *Εἶπερ ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· καὶ*
πάλιν, Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου·
καὶ, Ἐξ ὧν ὁ Χριστός τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὧν ἐπὶ
πάντων Θεός. Καὶ πολλαχοῦ ἂν ἴδοις ταῦτα μετα-
 βαίνοντα τὰ ὀνόματα. Εἰ δὲ ἀποκεκληρωμένα ἦν ἐκά-
 στη φύσει, καὶ οὐχὶ Θεός ἦν ὁ Υἱός, καὶ Θεός ὡς ὁ
 Πατήρ, μένων Υἱός· εἰπὼν, *Ἀλλ' ἡμῖν εἰς Θεός,*
 περιτωὺς προσετίθει τὸ *Πατήρ,* βουλόμενος γνωρίσαι
 τὸν ἀγέννητον· ἤρκει γὰρ τὸ Θεός, εἰ γὰρ αὐτοῦ μόνον
 ἦν γνωριστικόν, τοῦτο δηλῶσαι. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον,
 ἀλλὰ καὶ ἕτερον ἔστιν εἰπεῖν. [173] Εἰ γὰρ λέγοις,
 ὅτι ἐπειδὴ εἷς Θεός· εἴρηται, οὐκ ἀρμόζει ἂν τῷ Υἱῷ τὸ,
 Θεός, ὅρα καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ αὐτὸ καίμενον. Καὶ
 γὰρ ὁ Υἱός εἰς Κύριος εἴρηται, καὶ οὐ διὰ τοῦτο αὐτῷ
 μόνῳ τὸ, Κύριος, ἀρμόττειν φαμέν. Ὡστε ἦν ἔχει
 ἰσὺν τὸ, *Εἷς,* ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, ταύτην καὶ ἐπὶ τοῦ Πα-
 τρὸς· καὶ καθάπερ οὐκ ἐξωθεῖ τὸν Πατέρα τοῦ Κύ-
 ριον εἶναι, οἷος ὁ Υἱός· ἐστὶ Κύριος, διὰ τὸ εἶνα αὐτὸν
 λέγεσθαι Κύριον τὸν Υἱόν· οὕτως οὐδὲ τὸν Υἱὸν ἐκ-
 βάλλει τοῦ εἶναι Θεόν, οἷος ἐστὶ Θεός ὁ Πατήρ, διὰ τὸ
 εἶνα Θεὸν λέγεσθαι τὸν Πατέρα. Εἰ δὲ τινες λέγοιεν·
 Τίνας ἔνεκεν Πνεύματος οὐκ ἐμνημόνευσεν; ἐκεῖνο ἂν
 εἰποιμεν, ὅτι πρὸς εἰδωλολάτρας ἦν ὁ λόγος αὐτῷ,
 καὶ περὶ θεῶν πολλῶν ὁ ἀγὼν, καὶ περὶ κυρίων πολ-
 λῶν. Διὸ καὶ Θεὸν τὸν Πατέρα εἰπὼν, τὸν Υἱὸν ἐκά-
 λεσε Κύριον. Εἰ τοίνυν τὸν Πατέρα οὐκ ἐτόλμησε κα-
 λέσαι Κύριον νῦν μετὰ τοῦ Υἱοῦ, ἵνα μὴ δύο παρ'
 ἐκείνοις ὑποπτεύηται λέγειν Κυρίου, οὐδὲ τὸν Υἱὸν
 Θεὸν μετὰ τοῦ Πατρὸς, ἵνα μὴ δύο νομιζήται λέγειν
 θεοὺς· τί θαυμάζεις, εἰ τοῦ Πνεύματος οὐκ ἐμνημό-
 νευσε; πρὸς γὰρ ἐκείνους αὐτῷ τῶς ἦν ὁ ἀγὼν, καὶ
 τὸ δεῖξαι, ὅτι οὐκ ἔστι πολυθεῖα παρ' ἡμῖν. Διὸ τὸ
Εἷς τοῦτο συνεχῶς κατέχει λέγων· *Οὐδεὶς Θεός*
ἕτερος, εἰ μὴ εἷς· καὶ, Ἡμῖν εἰς Θεός καὶ εἰς
Κύριος. Ὅθεν δῆλον ὅτι φειδόμενος τῆς ἀσθενείας
 τῶν ἀκουόντων, ταύτη ἐχρήσατο τῇ διασκευῇ, καὶ διὰ
 τοῦτο οὐδὲ τοῦ Πνεύματος ἐμνημόνευσεν· ἐπεὶ εἰ μὴ
 τοῦτό ἐστιν, οὐδὲ ἀλλαχοῦ μνησθῆναι ἔδει τοῦ Πνεύ-
 ματος, οὐδὲ συντάττεσθαι αὐτῷ Πατρὶ καὶ Υἱῷ. Εἰ
 γὰρ ἀπέβριπται Πατὴρ καὶ Υἱοῦ, πολλῷ μᾶλλον
 ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος αὐτὸ συντάττεσθαι οὐκ ἔδει,

^a Ἡμῖν deest in Reg. ^b Sic habet Savilius in mar-
 gine, et sic legit vetus interpretas Latinus, adeque Patre,
 ubi observet in mss. fere semper πατρός sic scribi prae,
 unde error ortus fuerit, ut ex sequentibus liquet. Edidit,
 χωρὶς τοῦ πρὸς τι.

^a Reg., εἰ δὲ λέγοις.... οὐκ ἀρμόσει.

ἐνθα μάλιστα φαίνεται τὸ ἀξίωμα τῆς θεότητος, καὶ ὠρεαὶ δίδονται· Θεῶν προσήκουσαι μόνῃ παρέχειν.

δ. Ἐγὼ μὲν οὖν τὴν αἰτίαν εἶπον, δι' ἣν ἐνταῦθα σεοίγηται· σὺ δὲ, εἰ μὴ τοῦτό ἐστιν, εἰπέ διὰ τί ἐν τῇ βαπτισματι συντάττεται. Ἄλλ' οὐκ ἂν ἔχοις ἐτέραν αἰτίαν εἰπεῖν, ἢ τὰ, ὁμοίτιμον αὐτὸ εἶναι. Ὅταν γοῦν μηδεμίαν ἔχη τοιαύτην ἀνάγκην, ὅρα πῶς αὐτὸ συντάττει· οὕτω λέγων· Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ ἡ κοινωρία τοῦ ἁγίου Πνεύματος μετὰ πάντων ὑμῶν· καὶ πάλιν, Διαίρεσις δὲ χαρισμάτων εἰσι, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα· καὶ διαίρεσις διακονιών εἰσιν, ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος· καὶ διαίρεσις ἐνεργημάτων εἰσιν, ὁ δὲ αὐτὸς Θεός. Ἄλλ' ἐπειδὴ νῦν πρὸς Ἑλληνας ὁ λόγος ἦν αὐτῶν καὶ τοὺς ἐξ Ἑλλήνων ἀσθενεστέρους, διὰ τοῦτο ταμειεῖται τέως· ὅπερ οὖν καὶ οἱ προφήται ποιοῦσιν ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, οὐδαμοῦ σαφῶς αὐτοῦ μεμνημένοι διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν ἀκούοντων. Ἄλλ' οὐκ ἐν πᾶσιν ἡ γνώσις, φησί. Ποία αὕτη; ἢ περὶ τοῦ Θεοῦ, ἢ ἢ περὶ τῶν εἰδωλοθύτων; Ἡ γὰρ [174] τοὺς Ἑλληνας κινεῖται ἐνταῦθα, τοὺς πολλοὺς λέγοντας θεοὺς καὶ κυρίους, καὶ οὐκ εἰδότες τὸν ὄντα Θεόν· ἢ τοὺς ἐξ Ἑλλήνων ἀσθενεστέρους ἐτι, τοὺς οὐδέπω σαφῶς εἰδότες, ὅτι οὐ χρὴ δεδοικέναι τὰ εἰδῶλα, καὶ ὅτι οὐδὲν εἰδῶλον ἐν κόσμῳ. Τοῦτο δὲ εἰπὼν, ἡρέμα παρεμυθήσατο καὶ ἐπῆρε τοῦτους. Οὐδὲ γὰρ πάντα καθάπτεσθαι ἔδει, καὶ μάλιστα μέλλοντα πάλιν καθικνεῖσθαι αὐτῶν σφοδρότερον.

Τινὲς δὲ τῇ συνειδήσει τοῦ εἰδῶλου ἕως ἄρτι ὡς εἰδωλοθύτων ἐσθλοῦσι, καὶ ἡ συνειδήσις αὐτῶν ἀσθενῆς οὕσα μολύνεται. Ἐτι τρέμουσι, φησί, τὰ εἰδῶλα. Μὴ γάρ μοι τὴν παρούσαν εἴη κατὰστασιν, καὶ ὅτι ἐκ προγόνων τὴν εὐσέβειαν ἐδέξω· ἀλλὰ παράπεμψον τὴν διάνοιαν εἰς ἐκείνους τοὺς χρόνους, καὶ ἐνόησόν, ἄρτι τοῦ κηρύγματος καθισταμένου, καὶ τῆς ἀσεβείας ἐτι κρατούσης, καὶ βωμῶν καιομένων καὶ θυσιῶν καὶ σπονδῶν τελουμένων, καὶ τῶν πλείονων Ἑλλήνων ὄντων, τοὺς ἐκ προγόνων διαδεξαμένους τὴν ἀσεβειαν, καὶ πατέρων καὶ πάππων καὶ ἐπιπάππων τοιούτων ὄντας ἐκγόνους, καὶ πολλὰ παρὰ τῶν δαιμόνων παθόντας κακὰ, ἀθρόον μεταστάντας, πῶς εἰκὸς ἦν διακαίεσθαι· πῶς δὲ δεδοικέναι καὶ τρέμειν τὰς τῶν δαιμόνων ἐπιβουλάς· δι' οὓς καὶ αἰνιττόμενος ἔλεγε· Τινὲς δὲ τῇ συνειδήσει τοῦ εἰδωλοθύτου. Οὕτε γὰρ ἐκκαλύπτει αὐτοὺς σαφῶς, ἵνα μὴ πλήξῃ, οὔτε παρατρέχει καθόλου, ἀλλ' ἀρίστως αὐτῶν μέμνηται, λέγων· Τινὲς δὲ τῇ συνειδήσει τοῦ εἰδωλοθύτου ἕως ἄρτι ὡς εἰδωλοθύτου ἐσθλοῦσι· τουτέστι, μετὰ τῆς αὐτῆς διανοίας, μεθ' ἧς πρότερον· καὶ ἡ συνειδήσις αὐτῶν ἀσθενῆς οὕσα μολύνεται· οὐδέπω δυναμένη καταφρονῆσαι οὐδὲ καθάπαξ αὐτῶν καταγελάσαι, ἀλλ' ἐτι διακρινόμενη. Ὅσπερ ἂν εἰ τις τῷ νεκροῦ ἄπτεσθαι νομίζοι μολύνειν ἑαυτὴν κατὰ Ἰουδαϊκὴν συνήθειαν, εἶτα ἐτέρους ὄρων ἀπομένους μετὰ καθαρῶν συνειδέτου, μὴ ἀπτόμενος μετὰ τῆς αὐτῆς γνώμης, μολύνουτο· οὕτω καὶ ἐκεῖνοι τότε ἔπασχον. Τινὲς γάρ, φησί, τῇ συνειδήσει τοῦ εἰδῶλου ἕως ἄρτι. Οὐχ ἀπλῶς τὸ, Ἐως ἄρτι, τέθεικεν, ἀλλ' ἵνα δείξῃ ὅτι οὐδὲν ἤνυσαν μὴ συγκαταβαίνοντες.

Οὐδὲ γὰρ οὕτως αὐτοὺς ἐνάγειν ἔχρην, ἀλλ' ἐτέρως πως λόγῳ πείθοντας καὶ διδασκαλίᾳ. Καὶ ἡ συνειδήσις αὐτῶν ἀσθενῆς οὕσα μολύνεται. Οὐδαμοῦ τέως περὶ τὴν φύσιν τοῦ πράγματος τὸν λόγον ἱστην, ἀλλ' ἄνω καὶ κάτω περὶ τὸ συνειδὸς τοῦ μεταλαμβάνοντος στρέφεται. Δέδοικε γὰρ μὴ πως θέλων διορθῶσαι τὸν ἀσθενῆ, πλήξῃ τὸν ἰσχυρὸν, καὶ ἀσθενῆ καὶ τοῦτον ἐργάσεται. Διόπερ οὐχ ἤττον τοῦτου φέδεται, ἢ ἐκείνου. Καὶ οὐκ ἀφῆσιν αὐτὸ νομισθῆναι τι, ἀλλὰ πολὺν κατασκευάζει τὸν λόγον, ὥστε μὴ τοῦτο ὑποπτευθῆναι. Βρῶμα δὲ ἡμᾶς οὐκ ἀριστοῦσι τῷ Θεῶ. Οὕτε γὰρ ἐὰν φάγωμεν, περισσεύομεν· οὕτε ἐὰν μὴ φάγωμεν, ὑστεροῦμεν. Ὅρξ πῶς πάλιν αὐτῶν καθέλει τὸ φρόνημα; Εἰπὼν γὰρ ὅτι οὐ μόνον ἐκείνοι, ἀλλὰ πάντες [175] γινώσκοντες ἔχομεν, καὶ ὅτι οὐδεὶς οὐδὲν ἐγνωκε καθὼς δεῖ γινώσκει, καὶ ὅτι ἡ γνώσις φυσιοῦ· εἶτα παραμυθησάμενος αὐτοὺς, καὶ εἰπὼν, ὅτι οὐκ ἐν πᾶσιν ἡ γνώσις, καὶ ὅτι δι' ἀσθένειαν οὗτοι μολύνονται· ἵνα μὴ λέγωσιν ἐκείνοι, Καὶ τί πρὸς ἡμᾶς, εἰ μὴ ἐν πᾶσιν ἡ γνώσις; διὰ τί γὰρ μὴ ἔχει γνώσιν ὁ δεινός; διὰ τί ἀσθενῆς; ἵνα μὴ ταῦτα ἀνθυποφέρωσιν, οὐκ εὐθέως ἤλθεν ἐπὶ τὸ δεῖξαι σαφῶς, ὅτι διὰ τὴν ἐκείνου βλάβην ἀπέχεσθαι δεῖ· ἀλλὰ προακροβολισάμενος αὐτὸν μόνον πρῶτον, τὸ τοῦτου πλέον δείκνυσι. Ποῖον δὲ τοῦτο; Ὅτι εἰ καὶ μηδεὶς ἐδλάπτετο, μηδὲ ἡ τοῦ πλησίον προσῆν διαστροφή, οὐδὲ οὕτω δεῖ τοῦτο ποιεῖν· ματαιοποιεῖν γὰρ τοῦτό ἐστιν. Ὁ γὰρ ἀκούσας ὅτι βλάπτεται μὲν ἕτερος, αὐτὸς δὲ ἔχει τὸ κέρδος, οὐ σφόδρα ἀφίσταται, ἀλλὰ τότε μᾶλλον, ὅταν μάθῃ ὅτι οὐδὲν αὐτὸς ὠφελεῖται ἀπὸ τοῦ πράγματος. Διὰ τοῦτο πρῶτον τοῦτο τίθησι λέγων· Βρῶμα δὲ ἡμᾶς οὐκ ἀριστοῦσι τῷ Θεῶ. Εἶδες πῶς αὐτὸ ἐξευτελεῖ, ὃ ἐδόκει ἀπὸ τελείας γνώσεως γίνεσθαι; Ὅτε γὰρ ἐὰν φάγωμεν, περισσεύομεν· τουτέστιν, εὐδοκίμομεν παρὰ τῷ Θεῶ, ὡς ἀγαθόν τι ποιήσαντες καὶ μέγα· οὕτε ἐὰν μὴ φάγωμεν, ὑστεροῦμεν· τουτέστιν, οὐκ ἔλαττόν τι ἔχομεν.

Τέως μὲν οὖν αὐτὸ εἰδείξε περιττὸν καὶ οὐδὲν ὃ γὰρ μήτε γινόμενον ὠφελεῖ, μήτε μὴ γινόμενον βλάπτει, περιττὸν ἂν εἴη· προῖων δὲ καὶ τὴν βλάβην ἐκκαλύπτει πᾶσαν τοῦ πράγματος. Νῦν μέντοι τὴν εἰς τοὺς ἀδελφοὺς γινομένην λέγει· Βλέπετε γὰρ, φησί, μὴ πως ἡ ἐξουσία ὑμῶν αὐτῇ πρόσκομμα γένηται τοῖς ἀσθενοῦσι τῶν ἀδελφῶν. Οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἡ ἐξουσία ὑμῶν πρόσκομμα γίνεται, οὐδὲ ἀπεφήνατο, ἵνα μὴ ἀναισχυνοτέρους ποιήσῃ· ἀλλὰ πῶς; Βλέπετε· φοβῶν αὐτοὺς καὶ ἐντρέπων, καὶ ἐπὶ ἄρνησιν ἄγων τοῦ μὴ ποιεῖν. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἡ γνώσις ὑμῶν αὕτη, ὅπερ ἦν ἐγκωμιῶν μᾶλλον· οὐδὲ, Ἡ τελειότης ὑμῶν αὕτη· ἀλλ', Ἡ ἐξουσία· ὅπερ προπετείας μᾶλλον καὶ αὐθαδεῖας καὶ ἀλαζονείας εἶναι ἐδόκει. Καὶ οὐκ εἶπε, Τοῖς ἀδελφοῖς, ἀλλὰ, Τοῖς ἀσθενοῦσι τῶν ἀδελφῶν· αὐξων τὴν κατηγορίαν, ὅτι οὐδὲ ἀσθενούντων φέδονται, καὶ ταῦτα ἀδελφῶν. Ἔστω γὰρ, οὐ διορθοῖς οὐδὲ ἐγείρεις· τι καὶ ὑποσελίξεις καὶ προσπατεῖν ποιεῖς, δέον χεῖρα ὀρέγειν; Ἄλλ' οὐ βούλει τοῦτο· οὐκοῦν μέδδο καταβάλλης. Εἰ μὲν γὰρ πονηρὸς ἦν, κολάσεις ἐδέετο· εἰ δὲ ἀσθενῆς, ἰατρείας. Νῦν δὲ οὐκ ἀσθενῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀδελφός. Ὅταν γὰρ τις ἴδῃ σε τὸν ἔχοντα γινώσκοντα ἐν

cum ipsis conjungere non oportuisset, ubi maxime divinitatis dignitas apparet, et dona dantur quæ Deo soli dare competit.

4. Ego igitur causam dixi, cur hic silentio prætermisissus sit: tu vero, si res non ita se habet, dic cur in baptismo conjungitur. Sed non aliam possis causam dicere, quam quod sit honore par. Cum ergo nullam talem habet necessitatem, vide quomodo ipsum conjungit, ita dicens: *Gratia Domini nostri Jesu Christi, et caritas Dei et Patris, et communicatio Spiritus sancti sit cum omnibus vobis* (2. Cor. 13. 15); et rursus, *Divisiones gratiarum sunt, idem autem Spiritus; et divisiones ministratorum sunt, idem autem Dominus; et divisiones operationum sunt, idem autem Deus* (1. Cor. 12. 4-6). Sed quia nunc adversus Græcos sermo erat, et eos qui Græcis imbecilliores erant, propterea id interim reservatur et tacetur. Id quod etiam prophetæ faciunt de Filio, quem nusquam aperte nominant ob auditorum imbecillitatem. 7. *Sed non in omnibus est scientia*, inquit. Quænam illa? an ea, quæ est de Deo, an ea, quæ de iis quæ immolata sunt idolis? Aut certe Græcos hic subindicat, qui dicebant multos esse deos et dominos, nec sciebant Deum qui vere est: aut eos qui inter gentiles imbecilliores erant, qui nondum clare scient idola non esse timenda, et nullum esse idolum in mundo. Cum hoc autem dixisset, paulatim illos consolatus est et crexit. Neque enim omnia insectari oportebat, cum maxime illos rursus vehementius esset impetiturus.

De idolothytis.—*Quidam autem cum conscientia idoli usque nunc quasi idolothytum manducant: et conscientia eorum cum sit infirma, polluitur.* Adhuc tremunt, inquit, et metuunt idola. Ne mihi enim præsentem rerum statum dixeris, et quod piam religionem a majoribus acceperis; sed mentem tuam transfer in illa tempora, et cogita, cum modo constituta esset prædicatio, et impietas adhuc regnaret ardentque aræ et sacrificia, libamina peragerentur, et plures essent gentiles, qui a majoribus impietatem acceperant, a patribus, avis et atavis talibus orti, atque a dæmonibus mala passi essent: illos, inquam, repente mutatos, quomodo verisimile erat affici: quomodo timendæ tremendæque erant dæmonum insidiæ: propter quos etiam id subindicando dicebat, *Quidam autem cum conscientia idolothyti.* Neque enim aperte declarat illos, ne percellat, neque omnino prætercurrit, sed indefinite eorum ineminit, dicens: *Quidam autem cum conscientia idolothyti usque nunc quasi idolothytum manducant*; id est, cum eadem mente qua prius; *et conscientia eorum cum sit infirma, polluitur*: cum nondum possit despiciere, neque omnino illa irridere, sed adhuc in dubio versetur. Ac si quis, si tangat mortuum, putet se ipsum polluere, secundum Judaicam consuetudinem; deindeque alios videns tangentes cum pura conscientia, non cum eadem mente tangens, pollueretur; sic et illi tunc erant affecti. *Quidam enim*, inquit, *cum conscientia idoli usque nunc.* Non sine causa

PATROL. GR. LXI.

illud, *Usque nunc*, posuit, sed ut ostendat, illos nihil profecisse non sese accommodantes. Neque enim sic illos inducere oportebat, sed alio modo, verbo et doctrina persuasos. *Et conscientia illorum cum sit infirma, polluitur.* Nusquam adhuc circa rei naturam accipientis versatur. Timet enim ne, dum vult infirmum corrigere, fortem perstringat, illumque infirmum reddat. Quapropter non minus huic parcat, quam illi. Neque sinit quid simile existimari, sed sermone utitur prolixo, ut ne tale quid in suspicionem veniat. 8. *Esca autem nos non commendat Deo.* *Neque enim si manducaverimus, abundamus; neque si non manducaverimus, defecimus.* Viden' quomodo rursus eorum fastum deprimat? Nam cum dixisset, non modo illos, sed etiam omnes scientiam habere; et neminem scire quemadmodum scire oportet; et quod scientia inflat; deinde cum illos esset consolatus, ac dixisset, non in omnibus esse scientiam, et hos polui propter imbecillitatem; ne dicerent illi: Et quid ad nos, si non est in omnibus scientia? cur enim ille talis non habet scientiam? cur est infirmus? ne hæc objicerent, non statim ad claram demonstrationem venit, quod ne lædatur ille, abstinere oporteat; sed primum quadam velitatione adversus illum usus, ostendit id, quod est illo majus. Quodnam est hoc? Quod etiamsi nemo læderetur, neque proximi perversio metuenda esset, ne sic quidem hoc agendum esset: vanus quippe labor ille esset. Nam qui audit alium lædi, sed sibi lucrum esse, non multum abstinet; sed tunc magis cum didicerit, nihil se ab ea re juvari. Ideo hoc primum ponit dicens: *Esca autem nos non commendat Deo.* Viden' quantum id vilipendat, quod videbatur a perfecta scientia effici? *Neque enim si manducaverimus, abundamus*; id est, apud Deum probati sumus, ut quid bonum vel magnum operati; *neque si non manducaverimus, defecimus*; id est, minus quid habemus. Interim igitur illud ostendit superfluum et nihil esse: nam id, quod neque si fiat prodest, neque si non fiat nocet, superfluum certe fuerit.

5. Progressus autem totum rei damnum aperit. Nunc autem dicit, id quod fratribus accidit: 9. *Videte enim*, inquit, *ne forte hæc licentia vestra offendiculum fiat infirmis fratribus.* Non dixit, Quod licentia vestra sit offendiculum, neque id pronuntiavit, ut ne impudentiores illos redderet; sed quomodo? *Videte*, terrens illos ac pudore afficiens et ad faciendi negationem inducens. Neque dixit, Hæc vestra scientia, quod magis laudi esset; neque, Hæc vestra perfectio; sed *Licentia*: quod magis temeritatis, petulantix et arrogantix esse videbatur. Nec dixit, Fratribus; sed *Infirmitatibus fratribus*, crimen augens, quod ne infirmis quidem parcant, imo fratribus. Esto enim, non corrigis neque excitas; cur supplantas et dejicis, cum oporteret manum porrigere? Sed hoc non vis: ergo ne dejicias. Nam si malus esset, correctione opus haberet; si autem infirmus, medicina. Nunc autem non modo infirmus est, sed etiam frater. 10. *Cum quis enim te*

11

viderit scientiam habentem in idolo recumbentem, nonne conscientia ejus, cum sit infirmus, ædificabitur ad manducandum idolothya? Cum dixisset, Videte ne licentia vestra sit offendiculum, dicit quomodo hoc fiat, et ubique infirmitatem ponit, ne videatur damnum ex natura rei esse, et terribiles esse videantur dæmones. Nunc enim prope est, inquit, ut omnino desiciat ab idolis: te autem videns cum illis libenter versantem, rem accipit pro admonitione, et in illa re versatur etiam ipse. Itaque non solum ex illius imbecillitate, sed ex intempestivo tuo opere insidiæ oriuntur: tu enim illum infirmiore reddis. 11. Et peribit infirmus frater in esca tua, propter quem Christus mortuus est. Duo namque sunt, quæ te venia privant ob hoc illatum damnum, et quod infirmus, et quod frater sit; imo tertium quoque additur, quod omnium terribilissimum est. Quodnam illud est? Quod Christus pro illo mori non recusaverit; tu vero ne quidem ad ejus imbecillitatem te attemperas. Per hæc autem perfectum admonet, qualis ipse prius esset, et quod pro illo etiam mortuus sit. Et non dixit: Pro quo etiam mori te oportebat; sed quod multo majus erat, quod etiam Christus propter ipsum est mortuus. Sic Dominus quidem tuus pro illo mori non recusavit; tu vero ejus nullam rationem habes, ut nec propter ipsum a scelestâ mensa abstineas; sed sinis ipsum perire post salutem ita partam; quodque gravissimum est, per escam? Neque enim dixit, Propter tuam perfectionem, vel propter tuam scientiam, sed Propter tuam escam. Sunt itaque quatuor crimina, illaque maxima: quod et frater sit, et infirmus, et cujus Christus tantam habuit rationem, ut pro illo moreretur; et quod post hæc omnia propter escam pereat. 12. Sic autem peccantes in fratres, et percutientes conscientiam eorum infirmam, in Christum peccatis. Viden' quam sensim et paulatim peccatum illud ad culmen iniquitatis deduxerit? Rursusque infirmitatis illorum meminuit. Nam quod ipsi pro se esse existimabant, hoc ubique in illorum caput convertit. Neque dixit, Scandalizantes, sed Percutientes, ut per dictionis emphasis crudelitatem ostenderet. Quid enim sævius fuerit homine, qui ægrum percutit? Etenim quovis vulnere gravius est scandalizare, seu offendiculum ponere: sæpe namque hoc mortem induxit. Et quomodo in Christum peccant? Uno quidem modo, quia quæ sunt famulorum ut propria sibi attribuit; secundo, quod qui verberantur, ad corpus et membra ipsius pertineant; tertio, quod opus suum: per suam cædem propriam ædificatum, ipsi per ambitionem suam diruant. 13. Quapropter, si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in æternum. Hoc tamquam optimus magister, cujus est per se docere quæ dicit. Neque dixit, Sive juste sive injuste; sed quomodocumque. Nec dico, inquit, idolo immolatum, quod etiam propter aliam causam est prohibitum; sed si quid etiam eorum, quæ in potestate et concessa sunt offendat, ab illis quoque abstinebo, non uno vel altero die, sed toto vitæ meæ tempore: Non manducabo enim, inquit, carnes in æternum. Nec

dixit, Ne perdam fratrem, sed simpliciter, Ne fratri offendiculo sim. Etenim extremæ dementiæ fuerit ea quæ Christo ita cordi fuere, et talia ut propter eam mortem elegerit, nos ita parvi facere, ut ne propter illa quidem ab escis illis abstineamus. Hæc porro non illis solum, sed etiam nobis opportune dicantur, qui proximi salutem despiciamus, et satanica illa verba proferimus. Nam dicere, Quid mihi curæ est, si ille offendatur et ille pereat? satanicæ est crudelitatis et inhumanitatis. Atqui tunc quidem illorum imbecillitatis erat, quibus hæc offendiculo erant; apud nos vero non item. Nam illa peccata admittimus, quæ fortibus etiam offendiculo sint. Cum enim percutimus, rapimus et avaritiæ studemus, liberisque tamquam mancipiis abutimur, cuinam hæc non offendiculo fuerint? Nam ne dixeris, Ille sutor, iste tinctor est; neque dixeris, Ærarius faber alius est: sed cogita illum esse fidelem et fratrem. Illorum enim discipuli sumus, piscatorum, publicanorum, tabernaculorum opificum: illius qui in domo fabri nutritus fuit, qui sponsam ejus matrem habere dignatus est, qui pannis involutus in præsepi recubuit, qui non habebat ubi caput reclinaret, qui tanta suscepit itineræ, ut ex via fessus esset, qui ab aliis nutriebatur.

6. Fastus humanus nihil est. — Hæc cogita, et humanum fastum nihil esse putes; sed et tabernaculorum opificem, et eum qui curru vehitur, et mille famulos habet, et foro obvios arcet, fratrem esse existima; imo illum magis quam hunc. Nam ille opportunius frater dicatur, qui magis similis est. Quis ergo similis est piscatoribus? qui quotidiano alitur opere, non habens famulum neque domicilium; sed in omnibus crucifixus: an ille, qui tanto fastu circumdatur, et contraria legibus divinis operatur? Ne ergo despicias illum, qui magis frater tuus est: nam ille magis similis est apostolicæ imagini. At non libenter, sed invitus, inquires: non enim ex animi sententia hoc facit. Undenam hoc? non audistis, Nolite judicare, ut non judicemini (Matth. 7. 1)? Ut autem discas illum non invitum operari, accede et da illi decies mille auri talenta, et videbis illum hæc recusare. Itaque etiamsi a majoribus divitias non acceperit, sed et cum accipere liceret, non acceperit, nec suis addiderit, magnum affert indicium quod pecunias despiciat. Nam et Joannes Zebedæi admodum pauperis filius erat; sed non propterea coactam fuisse dicemus illius paupertatem. Cum ergo videris ligna cædentem, malleo tundentem, fuligine tinctum, ne ideo contempnas, sed ideo mireris. Nam et Petrus succinctus erat, sagenam tractabat et piscabatur post resurrectionem Domini. Ecquid dico Petrum? Paulus ipse post emensa tanta terrarum spatia, post tot edita miracula, in tentorium officina stans, pelles consuebat, et reverebantur eum angeli et tremantes dæmones formidabant: nec pudebat dicere: *Necessitatibus meis, et iis qui mecum erant, ministraverunt manus istæ* (Act. 20. 34). Ecquid dico, non pudebat eum? In hoc certe ille gloriabatur. Ecquis est, inquires, nunc Paulo virtute par? Scio et ego nullum

ειδωλῶν κατακείμενον, οὐχὶ ἡ συνείδησις αὐτοῦ ἀσθενοῦς ὄντος οικοδομηθήσεται εἰς τὸ τὰ εἰδωλῶθута ἐσθίειν; Εἰπὼν. Βλέπετε μὴ πρόσκομμα γένηται ἡ ἐξουσία ὑμῶν αὐτῇ, λέγει πῶς καὶ τίνι τρόπῳ γίνεται. Καὶ πανταχοῦ τὴν ἀσθένειαν τίθησιν, ἵνα μὴ δόξη τῆς τοῦ πράγματος φύσεως εἶναι ἡ βλάβη, καὶ φοβερὴ φανῶσιν οἱ δαίμονες. Νῦν μὲν γὰρ ἐγγύς ἐστιν ἀποστῆναι τέλος τῶν εἰδῶλων, φησὶ· σὲ δὲ ὄρων ἐμφιλοχωροῦντα ἐκεῖνοις, ἀντὶ παραινέσεως τὸ πρᾶγμα δέχεται, καὶ ἐναπομένει καὶ αὐτός. [176] Ὡστε οὐ τῆς ἀσθενείας μόνον ἐστὶ τῆς ἐκείνου, ἀλλὰ καὶ τῆς σῆς ἀκαιρίας ἡ ἐπιβουλὴ· σὺ γὰρ αὐτὸν ἀσθενέστερον ποιεῖς. Καὶ ἀπολείπει α ὁ ἀσθενῶν ἀδελφός ἐπὶ τῇ σῇ βρώσει, δι' ὃν Χριστὸς ἀπέθανε. Δύο γὰρ ἔχεις τὰ συγγνώμης σε ἀποστεροῦντα ἐπὶ τῇ βλάβῃ ταύτῃ, καὶ ὅτι ἀσθενῆς, καὶ ὅτι ἀδελφός· μᾶλλον δὲ καὶ τρίτον, καὶ πάντων φοβερώτερον. Ποῖον δὴ τοῦτο; Ὅτι Χριστὸς μὲν οὐδὲ ἀποθανεῖν παρητήσατο ὑπὲρ αὐτοῦ, σὺ δὲ αὐτῷ οὐδὲ συγκαταβαίνειν ἀνέχη. Διὰ δὴ τούτων καὶ ἀναμιμνήσκεις τὸν εἰλεῖον, τίς ἦν καὶ αὐτὸς ἐμπροσθεν, καὶ ὅτι ὑπὲρ αὐτοῦ ἀπέθανε. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ὑπὲρ οὐ καὶ ἀποθανεῖν σε ἔδει, ἀλλ' ὁ πολλῶν μείζων ἦν, ὅτι καὶ Χριστὸς δι' αὐτὸν ἀπέθανεν. Εἶτα ὁ μὲν Δεσπότης ὁ σὺς ἀποθανεῖν ὑπὲρ αὐτοῦ οὐ παρητήσατο, σὺ δὲ καὶ οὕτως οὐδένα αὐτοῦ ποιῆς λόγον, ὡς μὴδὲ τραπέζης ἐναγοῦς ἀποσχέσθαι δι' αὐτόν· ἀλλ' ἔμας αὐτὸν ἀπόλλυσθαι μετὰ τὴν σωτηρίαν τὴν οὕτω γενομένην, καὶ τὸ δὴ χαλεπώτατον, διὰ βρῶμα; Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, Ἐπὶ τῇ σῇ τελειότητι, οὐδὲ, Ἐπὶ τῇ σῇ γνώσει, ἀλλ', Ἐπὶ τῇ σῇ βρώσει. Ὡστε τέσσαρα τὰ ἐγκλήματα καὶ σφῆρα μείγιστα, ὅτι καὶ ἀδελφός, καὶ ἀσθενῶν, καὶ οὐ τοσοῦτον ὁ Χριστὸς ἐποιήσατο λόγον ὡς καὶ ἀποθανεῖν ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ ὅτι μετὰ ταῦτα πάντα διὰ βρῶμα ἀπόλλυται. Οὕτω δὲ ἀμαρτάνοντες εἰς τοὺς ἀδελφούς, καὶ τύποτες αὐτῶν τὴν συνείδησιν ἀσθενοῦσαν, εἰς Χριστὸν ἀμαρτάνετε. Ὅρας πῶς ἕρμα καὶ κατὰ μικρὸν εἰς αὐτὴν τῆς παρανομίας τὴν κορυφὴν ἀνήγαγε τὸν ἀμάρτημα; Καὶ πάλιν τῆς ἀσθενείας μὲνηται τῆς ἐκείνων. Ὅπερ γὰρ ἐνόμιζον ὑπὲρ αὐτῶν εἶναι οὗτοι, τοῦτο πανταχοῦ εἰς τὴν αὐτῶν περιτρέπει κεφαλὴν. Καὶ οὐκ εἶπε, Σκανδαλίζοντες, ἀλλὰ, Τύποτες, ὥστε τῇ ἐμφάσει τῆς λέξεως τὴν ὠμότητα ἐνδείξασθαι. Τί γὰρ ἀπνηέστερον ἀνθρώπου γένειτ' ἢ αὐτὸ τὸν νοσοῦντα τύπτοντος; Καὶ γὰρ πληγῆς; ἀπάσης χαλεπώτερον τὸ σκανδαλίζειν· πολλάκις γοῦν καὶ θάνατον τοῦτο εἰργάσατο. Καὶ πῶς εἰς Χριστὸν ἀμαρτάνουσιν; Ἐνὶ μὲν τρόπῳ, ὅτι τὰ τῶν οικειῶν αὐτὸς οικειοῦται· δευτέρῳ δὲ, ὅτι εἰς τὸ σῶμα αὐτοῦ καὶ εἰς τὸ μέλος τελοῦσιν οἱ τυπόμενοι· τρίτῳ, ὅτι τὸ ἔργον αὐτοῦ, ὁ διὰ τῆς οικειᾶς ὑποδόμησε σφαγῆς, τοῦτο οὗτοι καθαιροῦσι διὰ τὴν οικειᾶν φιλοτιμίαν. Διόπερ εἰ βρῶμα σκανδαλίζει τὸν ἀδελφόν μου, οὐ μὴ φάγω κρέα εἰς τὸν αἰῶνα. Τοῦτο, ὡς διδάσκαλος ἄριστος, τὸ δι' ἑαυτοῦ παιδεύειν ἂ λέγει. Καὶ οὐκ εἶπεν, Εἴτε δικαίως, εἴτε ἀδίκως· ἀλλ' ὅπως οὖν. Καὶ οὐ λέγω, φησὶν, εἰδωλῶθута, ὁ καὶ δι' ἑτέραν αἰτίαν κεκώλυται· ἀλλ' εἴ τι καὶ τῶν ἐν ἐξουσίᾳ καὶ συγκεχωρημένον σκανδαλίζει, καὶ ἐκείνων ἀφέξομαι· καὶ οὐ μίαν οὐδὲ δευτέραν ἡμέραν, ἀλλὰ τὸν πάντα χρόνον τῆς ζωῆς μου. Οὐ

^a Reg. et vulgatiore editiones Epistolarum Pauli, ἀπωλείται, et sic legit Interpres Latinus. Savil. et Morel., ἀπόλλυται. Ibidem Reg. et vulgatiore Epistolarum Pauli editiones, ἐπὶ τῇ σῇ γνώσει. Vulgata Latina, in scientia tua. Interpres Latinus Chrysostomi, in conscientia tua. Savil. et Morel., ἐπὶ τῇ σῇ βρώσει, in cibo tuo.

μὴ γὰρ φάγω, φησὶ, κρέα εἰς τὸν αἰῶνα. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἴνα μὴ ἀπολέσω τὸν ἀδελφόν· ἀλλ', Ἴνα μὴδὲ ἀπλῶς σκανδαλίσω. [177] Καὶ γὰρ ἐσχάτης ἀνοίας ἂ περισπούδαστα τῷ Χριστῷ, καὶ τοιαῦτα ὡς καὶ θάνατον ἐλέσθαι δι' αὐτὰ, ταῦτα οὕτως ἡμᾶς εὐκαταφρόνητα νομίζουσιν, ὡς μὴδὲ βρωμάτων ἀπέχεσθαι δι' αὐτά. Ταῦτα δὲ οὐ πρὸς ἐκεῖνους μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἡμᾶς ἂν ἔχοι· καιρὸν λέγεσθαι, τοὺς καταφρονούντας τῆς τῶν πλησίον σωτηρίας, καὶ τὰ σατανικὰ ἐκεῖνα φεγγομένους ῥήματα. Τὸ γὰρ λέγειν, Τί δέ μοι μέλει, ἂν ὁ δεῖνα σκανδαλίζηται, καὶ ὁ δεῖνα ἀπόλλυται; τῆς ὠμότητος τῆς ἐκείνου καὶ τῆς ἀπανθρωπίας ἐστὶ. Καίτοι γε τότε μὲν καὶ τῆς τῶν σκανδαλιζομένων ἦν ἀσθενείας τὸ συμβαῖνον· ἐφ' ἡμῶν δὲ οὐκέτι. Τοιαῦτα γὰρ ἀμαρτάνομεν, ἂ καὶ τοὺς ἰσχυροὺς σκανδαλίζει. Ὅταν γὰρ τύπτωμεν καὶ ἀρπάζωμεν καὶ πλεονεκτῶμεν, καὶ ὡς ἀνδραπόδοις τοῖς ἐλευθέροις ἀποχρῶμεθα, τίνα οὐκ ἰκανὰ ταῦτα σκανδαλίσαι; Μὴ γὰρ εἴπη; ὅτι ὁ δεῖνα ὑποδηματορῥάφος, μὴδ' ὅτι θεουσοποιὸς ἕτερος, μὴδ' ὅτι χαλκοποιὸς ἄλλος· ἀλλ' ἐνόησον ὅτι πιστὸς καὶ ἀδελφός. Ἐκείνων γὰρ ἔσμεν μαθηταὶ τῶν ἀλιείων, τῶν τελωνῶν, τῶν σκηνοβράφων, ἐκείνου τοῦ τραφέντου; ἐν οἰκίᾳ τέκτονος, καὶ τὴν μνηστὴν τοῦτου μητέρα καταξίωσαντος σχεῖν, καὶ ἐκ σπαργάνων ἐπὶ φάτης κειμένους, καὶ οὐκ ἔχοντος ὅπου κλίνη τὴν κεφαλῆν, τοῦ τοσαῦτα ὀδοποροῦντος, ὡς καὶ κοπιᾶν ἀπὸ τῆς ὀδοπορίας, τοῦ παρ' ἑτέρων τρεφομένου.

ς. Ταῦτα λογίζου, καὶ μὴδὲν εἶναι νόμιζε τὸν τύπον τὸν ἀνθρώπινον· ἀλλὰ καὶ τὸν σκηνοποιὸν, καὶ τὸν ἐπ' ὀχλήματος φερόμενον καὶ μυρίους παῖδας ἔχοντα καὶ σοβοῦντα ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, ἀδελφὸν εἶναι νόμιζε· μᾶλλον δὲ τοῦτον πλέον, ἢ ἐκείνον. Καὶ γὰρ ἀδελφὸς ἐκεῖνος εἰκότως ἂν λέγοιτο μᾶλλον ὁ ἄλλων οἰκῶς. Τίς οὖν ἔοικε τοῖς ἀλιεῦσιν; ὁ ἐκ τῆς καθ' ἡμέραν ἐργασίας τρεφόμενος, καὶ μὴδὲ οἰκέτην ἔχων μὴδὲ καταγώγιον, ἀλλὰ πάντοθεν ἑσταυρωμένος, ἢ ἐκεῖνος ὁ τοσοῦτον περιβεβλημένος* τύπον, καὶ τὰ ἐναντία τοῦ μᾶλλον ἀδελφοῦ· τῆς γὰρ εἰκότως οὗτος μᾶλλον ἔστηκεν ἐγγύς τῆς ἀποστολικῆς. Ἄλλ' οὐκ ἐκὼν, ἀλλ' ἀναγκαζόμενος, φησὶν· οὐ γὰρ κατὰ γνώμην τοῦτο ποιεῖ. Πόθεν τοῦτο; οὐκ ἤκουσας, Μὴ κρινετε, Ἴνυ μὴ κριθῆτε; Ἴνα δὲ μάθης ὅτι οὐκ ἄκων, πρόσελθε, καὶ ὁδὸς μύρια χριστοῦ τάλαντα, καὶ ὕψι διακρουόμενον. Ὡστε εἰ καὶ μὴ ἐκ προγόνων διεδέξατο πλοῦτον, ἀλλ' ὅταν, ἐξὸν λαβεῖν, μὴ προσήται μὴδὲ προστιθῆ τοῖς οὖσι, μέγιστον δείγμα ἐκφέρει τοῦ χρημάτων ὑπεροφῆν. Ἐπεὶ καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Ζεβεδαιοῦ τοῦ σφόδρα πένητος υἱὸς ἦν· ἀλλ' οὐ δῆπου διὰ τοῦτο κατηναγκασμένην αὐτοῦ τὴν πενίαν εἶναι ψήσομεν. Ὅταν οὖν ἴδῃς ὀλοκοποῦντα, σφυροκοποῦντα, ἰσβολωμένον, μὴ διὰ τοῦτο καταφρόνη, ἀλλὰ διὰ τοῦτο θαύμαζε· ἐπεὶ καὶ Πέτρος καὶ διεζώσατο καὶ σαγήνην μετεχειρίριζε καὶ ἤλιε μετὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Δεσπότη. Καὶ τί λέγω Πέτρον; Παῦλος γὰρ αὐτός [178] οὕτως μετὰ τοὺς μυρίους διαούλους, καὶ τὰ τοσαῦτα θαύματα, ἐπὶ σκηνοβράφειου ἐστὸς, δέρματα ἔρραπτε, καὶ ἠδοῦντο αὐτὸν ἄγγελοι, καὶ δαίμονες ἔτρεμον· καὶ οὐκ ἠσχύνετο λέγων· Ταῖς χρεῖαις μου καὶ τοῖς οὖσι μετ' ἐμοῦ ὑπηρετήσαν αἱ χεῖρες αὐταί. Καὶ τί λέγω, οὐκ ἠσχύνετο; Καὶ ἐνεκακλωπίζετο μὲν οὖν τοῦτο. Καὶ τίς ἐστὶ κατὰ τὴν ἀρετὴν τοῦ Παύλου, φησὶ, νῦν; Οἶδα γὰρ ὅτι οὐδέλες, ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο τοῦ καταφρονεῖσθαι ἄξιος οἶ νῦν ἔντας. Εἰ γὰρ διὰ τὸν Χριστὸν τιμᾶς, κἂν ἔσχατος ἦ, πιστὸς

δὲ, δίκαιος ἂν εἴη τιμᾶσθαι. Καὶ γὰρ εἰ στρατηγῶ καὶ στρατιώτου φίλου παραγενομένων ἀμφοτέρων, βασιλεὶ φίλων ὄντων. σὺ τὴν οἰκίαν κατετέροις ἀνέωξας, διὰ τίνος μάλλον ἐδοξας ἂν τὸν βασιλέα τιμᾶν; Εὐδολον ὅτι διὰ τοῦ στρατιώτου. Ὁ μὲν γὰρ στρατηγὸς εἶχε, καὶ τῆς τοῦ βασιλέως φιλίας χωρὶς, πολλὰ ἰκανὰ πείσαι ταύτην παρασχέειν αὐτῷ τὴν τιμὴν· ὁ δὲ στρατιώτης οὐδὲν ἕτερον, ἢ τὴν τοῦ βασιλέως φιλίαν. Διὰ τοῦτο καὶ χωλοὺς καὶ ἀναπήρους καὶ τοὺς οὐκ ἔχοντας ἀντιδούναί, καλεῖσθαι ἐπὶ τὰ δεῖπνα καὶ τὰ συμπόσια ἡμῶν ἐκέλευεν ὁ Θεός, ὅτι αὐταὶ μάλιστα κυρίως εἰσὶν αἱ διὰ τὸν Θεὸν γινόμεναι εὐποῖαι. Ἄν δὲ μέγαν τινὰ καὶ περιβλεπτον ξενίσης, οὐχ οὕτω καθάρᾳ ἐλεημοσύνη τὸ γινόμενον· ἀλλὰ μερίζεται τι πρὸς σὲ καὶ κενοδοξία πολλάκις, καὶ τὸ παθεῖν εὐ καὶ ἐπιστημώτερον πολλοῖς δι' ἐκείνον γίνεσθαι. Πολλοὺς γάρ οἱ ἄν ἐπιδείξει καὶ διὰ τοῦτο τοὺς ἐπισημοτέρους τῶν ἁγίων θεραπεύοντας, ἵνα καὶ παρὰ ἄρχουσι πλεονοῦσι δι' ἐκείνων ἀπολαύσωσι παρρησίας, καὶ τοῖς αὐτῶν πράγμασι καὶ ταῖς οἰκίαις ἐντεῦθεν χρησιμώτεροι γίνονται· καὶ πολλὰς τοιαύτας τοὺς ἁγίους ἐκείνους ἀπαιτοῦσι χάριτας· ὅπερ αὐτοῖς λυμπίναται τῆς φιλοξενίας τὴν ἀντίδοσιν, ὅταν αὐτὴν

γνώμη τοιαύτη μετίωσι. Καὶ τί χρὴ λέγειν περὶ τῶν ἁγίων τοῦτο; Ὁ γὰρ παρὰ τοῦ Θεοῦ τὰς ἀμοιβὰς τῶν πόνων ἐνταῦθα ζητῶν, καὶ διὰ τὰ παρόντα μετῶν ἀρετῆν, ἡλάττωσεν αὐτοὺ τὸν μισθόν· ὁ δὲ ολοκλήρους ἀπαιτῶν ἐκεῖ τοὺς στεφάνους, πολὺ θαυμαστότερος φαίνεται, κατὰ τὸν Λάζαρον ἐκείνον τὴν πάντα ἐκεῖ ἀπολαμβάνοντα τὰ ἀγαθὰ, κατὰ τοὺς παῖδας τοὺς τρεῖς, οἱ μέλλοντες εἰς τὴν κάμινον ἐμπίπτειν, ἔλεγον, ὅτι· Ἔστι Θεὸς ἐν οὐρανοῖς ἰκανὸς ἐξελεῖσθαι ἡμᾶς· καὶ ἔὰν μὴ, γνωστὸν ἔστω σοι, βασιλεῦ, ὅτι τοῖς θεοῖς σου οὐ λατρεύομεν, καὶ τῇ εἰκόνι τῇ χρυσοῦ ἢ ἔσθησας, οὐ προσκυνούμεν· κατὰ τὸν Ἀβραάμ, ὃς καὶ ἀνήγαγε τὸν υἱὸν καὶ ἔσφαξε, καὶ ταῦτα οὐκ ἐπὶ μισθῷ τινι ἔπραττεν, ἀλλὰ μίαν ἠγούμενος μεγίστην ἀμοιβήν, τὸ ὑπακούειν τῷ Δεσπότη. Τοῦτους καὶ ἡμεῖς μιμώμεθα. Οὕτω γὰρ καὶ δαφιλῆς ἡ ἀντίδοσις ἡμῖν ἤξει τῶν ἀγαθῶν, ὅτι μετὰ τοιαύτης ἅπαντα πράττομεν γνώμης, καὶ λαμπροτέρων ἐπιτευξόμεθα στεφάνων· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ὁμο καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, ὡν καὶ αὐτῶν, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

[179] ΟΜΙΛΙΑ ΚΑ'.

Οὐκ εἰμι ἀπόστολος; οὐκ εἰμι ἐλεύθερος; οὐχὶ Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Κύριον ἡμῶν ἔωρακα; οὐ τὸ ἔργον μου ὑμεῖς ἔστε ἐν Κυρίῳ;

α'. Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι Ἐὰν βρωμα σκανδαλῆ τὸν ἀδελφόν μου, οὐ μὴ φάγω κρέα εἰς τὸν αἰῶνα, ὅπερ οὐκ ἦν μὲν πεποικῶς, ὑπέσχετο δὲ ποιήσῃν, εἰ χρεῖα ἀπαιτοῖ· ἵνα ἡμῶν τις λέγῃ, ὅτι Κομπάζεις εἰκῆ, καὶ φιλοσοφεῖς ἐν λόγοις, καὶ ὑποσχῆθαι διὰ ῥημάτων, ὃ καὶ ἐμοὶ καὶ τῷ δεῖνι εὐχολον· εἰ γὰρ ἀπὸ ψυχῆς ταῦτα λέγεις, δεῖξον διὰ τῶν ἔργων τίνος κατεφρόνησας ὑπὲρ τοῦ μὴ σκανδαλίσαι τὸν ἀδελφόν· διὰ τοῦτο ἀναγκάζεται λαίτριν εἰς τὴν ἀπόδειξιν τοῦτο καθεῖναι, καὶ δεῖξαι πῶς καὶ τῶν συγκεχωρημένων ἀπέχετο ὑπὲρ τοῦ μὴ σκανδαλίσαι. καίτοι γε οὐδενὸς αὐτὸν τοῦτο καταναγκάζοντος νόμου. Καὶ οὐ τοῦτό πω θαυμαστὸν, καίπερ ὃν θαυμαστὸν, ὅτι τῶν συγκεχωρημένων ἀπέχετο, οὐ μόνον ὑπὲρ τοῦ μὴ σκανδαλίσαι, ἀλλ' ὅτι καὶ μετὰ πολλοῦ τοῦ πόνου καὶ τῷ κινδύνῳ τοῦτο ἔποιε. Τί γὰρ ὁ χρῆσθαι λέγειν περὶ τῶν εἰδωλοθύτων; φησὶ· Τοῦ γὰρ Χριστοῦ ἐπιτάξαντος τοὺς τὸ Εὐαγγέλιον κηρύττοντας ἐκ τῶν μαθητευομένων ζῆν, ἐγὼ τοῦτο οὐκ ἐποίησα· ἀλλ' εἰλόμην, εἰ δέοι, καὶ λιμῶν καταλύσαι τὸν βίον, καὶ τὸν χαλεπώτατον θάνατον ἀποθανεῖν, ὥστε μὴ λαβεῖν παρὰ τῶν κατηγουμένων· οὐκ ἐπειδὴ σκανδαλιζέσθαι ἐμελλόν, εἰ μὴ λάθοι, ἀλλ' ἐπειδὴ οἰκοδομείσθαι, ὃ πολλῶν πλέον ἦν. Καὶ τοῦτου μάρτυρας αὐτοὺς εἰς μέσον παράγει, παρ' οἷς καὶ ἐργαζόμενος καὶ λιμώττων ἔζη, καὶ παρ' ἑτέρων τρεφόμενος, καὶ στενοχωρούμενος, ὥστε μὴ σκανδαλίσαι αὐτούς· καίτοι γε εἰκῆ ἐσκανδαλιζόντο· νόμον γὰρ οὕτος ἐπλήρου· ἀλλ' ὁμοῦς ἐκ περιουσίας αὐτῶν ἐφείδετο. Εἰ δὲ ὑπὲρ τὸν νόμον ἐποίησεν αὐτὸς, ἵνα μὴ σκανδαλισθῶσι, καὶ τῶν ἐπιτετραμμένων ἀπέχετο εἰς οἰκοδομήν ἑτέρων, τίνος ἂν εἶεν ἄξιοι οὗτοι οἱ τῶν εἰδωλοθύτων μὴ ἀπεχόμενοι, καὶ ταῦτα πολλῶν ἐντεῦθεν ἀπολλυμένων, ὃ καὶ χωρὶς τοῦ σκανδαλοῦ φυγεῖν ἔδει διὰ τὸ τῶν δαιμό-

νων εἶναι τὴν τράπεζαν; Τὸ μὲν οὖν κεφάλαιον ἅπαν τοῦτό ἐστιν, ὃ διὰ πολλῶν ἐργάζεται στίχων. Δεῖ δὲ ἀνωθεν ἐπεξελεῖν τοῖς προκειμένοις. Οὐδὲ γὰρ σαφῶς αὐτὸ οὕτως, ὡςπερ εἶπον, τέθεικεν, οὐδὲ εὐθέως αὐτῷ ἐπιπιδᾶ, ἀλλ' ἐτέρωθεν ἀρχεται, οὕτω λέγων· *Οὐκ εἰμι ἀπόστολος;* Μετὰ γὰρ τῶν εἰρημένων καὶ αὐτῆ οὐ μικρὰ διαφορά, τὸ καὶ Παῦλον εἶναι τὸν ταῦτα ποιοῦντα. Ἴνα γὰρ μὴ λέγωσιν, ὅτι· Ἐξέστιν ἀπογεύεσθαι σφραγίζοντι, τέως μὲν οὐχ ἴσταται πρὸς τοῦτο, ἀλλὰ λέγει, ὅτι· Εἰ καὶ ἔζη, οὐκ ἔδει διὰ τὴν βλάβην τῶν ἀδελφῶν τοῦτο ποιεῖν· ὕστερον δὲ δείκνυσιν ὅτι οὐδὲ ἔξεστι. Νῦν μένοι τοὶ πρότερον κατασκευάζει ἀπὸ τῶν καθ' ἑαυτὸν καὶ μέλλων λέγειν, ὅτι οὐδὲν παρ' αὐτῶν [180] ἔλαθεν, οὐκ εὐθέως αὐτὸ τίθησιν, ἀλλὰ τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ πρῶτον λέγει· *Οὐκ εἰμι ἀπόστολος;* οὐκ εἰμι ἐλεύθερος; Ἴνα γὰρ μὴ λέγωσιν, ὅτι· Εἰ καὶ μὴ ἔλαθες, ἐπειδὴ ἔξην μὴ ἦν, οὐκ ἔλαθες, διὰ τοῦτο πρῶτον τίθησι· τὰς αἰτίας, δι' ἃς εὐλόγως ἂν ἔλαθεν, εἴπερ ἐβούλετο λαβεῖν.

Εἶτα ἵνα μὴ δόξη τοὺς περὶ Πέτρον διαβάλλων ταῦτα λέγειν (καὶ γὰρ ἐλάμβανον ἐκεῖνοι), πρότερον δείκνυσιν, τί ἔζη ἐκεῖνος λαμβάνειν· εἶτα ἵνα μὴ τις εἴπῃ, ὅτι Πέτρῳ μὲν ἔζη λαμβάνειν, σὺ δὲ οὐκ ἔζη, προκαταλαμβάνει τὸν ἀκροατὴν τοῖς ἐγκωμίοις τοῖς περὶ ἑαυτοῦ. Καὶ ὅρῳ ἀνάγκη οὖσαν ἑαυτὸν ἐγκωμιάσαι (οὕτω γὰρ Κορίνθιοι διωροθούοντο), καὶ μηδὲν βουλόμενος μέγα περὶ ἑαυτοῦ εἰπεῖν, ὅρα πῶς ἀμφοτέροις εἰς θεὸν κέχρηται, τοσοῦτον ἑαυτὸν ἐπαινοῦν, οὐχ ὅσον ἑαυτῷ συνήδει, ἀλλ' ὅσον ἀπῆται τῆς προκειμένης ὑποθέσεως ἡ χρεῖα. Δυνάμενος γὰρ εἰπεῖν, ὅτι· Ἐμὲ μάλιστα πάντων ἐχρῆν λαμβάνειν· καὶ μάλλον ἢ ἐκείνους, ὅτι περισσώτερον αὐτῶν ἐκοπίασα, τοῦτο μὲν οὐ λέγει, ὅπερ εἶχεν ὑπεροχὴν· ἀφ' ὧν δὲ ἦσαν ἐκεῖνοι μεγάλοι, καὶ ἀφ' ὧν δικαίως ἐλάμβανον, ταῦτα τίθησι μόνα, λέγων οὕτως· *Οὐκ εἰμι ἀπόστολος;* οὐκ εἰμι ἐλεύθερος; Τοῦτέστιν, οὐκ ἐξουσίαν ἔχω ἑαυτοῦ; καὶ ὑπὸ τινά ἐμεῖ τὸν ἀναγκάζοντά με καὶ κωλύοντα λαβεῖν; Ἄλλ' ἔχουσι τὸ πλέον ἐκεῖνοι,

^a Ita Reg. bene. In Edltis ὅπερ δεest. ^b Ita Reg. Edlti vero, ἀπέχετο ὑπὲρ τοῦ μὴ σκανδαλίσαι· ἀλλ' ὅτι καὶ μετὰ πολλοῦ τοῦ πόνου καὶ τοῦ κινδύνου. Τί γάρ.

^c Reg., ἀρχεται, quæ lectio vera est. Edlti ἔρχεται.

esse; sed non ideo contemnendi qui nunc sunt. Nam si propter Christum honores vel ultimum, sed fidelem, dignus sane est qui honoretur. Etenim si accedentibus duci cuipiam et militi, Imperatoris amicis, ambobus domum aperueris; per quem magis Imperatorem honorare videaris? Plane per militem. Nam dux præter Imperatoris amicitiam plurima habet, quæ tibi suadere possunt, ut talem illi conferas honorem; miles vero nihil aliud quam Imperatoris amicitiam. Ideo claudos, mutilos, et eos qui non possint gratiam referre, ad cænas et convivia nostra vocare jussit Deus, quia hæc magis proprie propter Deum præstita sunt beneficia. Si vero magnum quempiam et illustrem exceperis, hæc non ita pura est eleemosyna; sed partem aliquam apud te sæpe sibi vindicat inanis gloria, et quod beneficio sis affectus, et propter illum apud multos insignior sis effectus. Multos certe ostendere possum, qui propterea insignioribus sanctorum famulantur, ut per illos apud principes majori fruantur fiducia, ac rebus suis et ædibus utiliores fiant: et a sanctis illis multa hujus-

modi exigunt beneficia; quo fit ut illis pereat hospitalitatis merces, quando tali mente accedunt. Et quid opus est hoc de sanctis dicere? Etenim qui a Deo laborum præmia hic quærit, et propter præsentia virtutem adit, mercedem suam minuit: qui autem integras illic expetit coronas, longe mirabilior evadit; sicut Lazarus ille, qui bona omnia accepit; sicut tres pueri, qui in fornacem mox injiciendi dicebant: *Est Deus in cælis, qui possit eripere nos; sin minus, notum sit tibi, rex, quod deos tuos non colimus, nec statuam auream quam exexisti adoramus* (Dan. 3. 17. 48); sicut Abraham, qui filium suum adduxit et matavit, et hæc non pro mercede fecit, sed magnam existimans remunerationem, quod Domino obediret. Hos et nos quoque imitemur. Sic enim copiosa nobis bonorum retributio veniet, quod tali animo omnia faciamus, et splendidiore assequemur coronas; quas utinam nos omnes adipiscamur gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXI.

CAP. 9. v. 1. *Non sum apostolus? non sum liber? nonne Christum Jesum Dominum nostrum vidi? nonne opus meum vos estis in Domino?*

1. Quia cum dixisset, *Si esca scandalizat fratrem meum, non comedam carnes in sæculum*; quod non fecerat quidem, sed se facturum promiserat, si opus esset: ne quis diceret, Frustra gloriaris et verbis philosopharis oreque promittis, quod et mihi et cuivis facile est: nam si ex animo hæc dicis, re ipsa ostende, quid dexpexeris, ut ne fratri offendiculo esses: ideo cogitur deinceps in horum demonstrationem descendere, ostendereque, quomodo a rebus concessis abstinuerit, nulla lege ipsam cogente. Neque adhuc mirum hoc est, etiamsi sit mirandum, quod a concessis abstinuerit, non modo ut non offendiculo esset, sed etiam quod cum multo labore et periculo hoc faceret. Quid enim dicere oportet, inquit, de iis quæ immolata sunt idolis? Nam cum Christus statuerit, ut ii, qui evangelium prædicant, ex doctrinæ ministerio vivant, hoc ego non feci; sed statui, si opus esset, etiam fame vitam finire et mortem subire acerbissimam, ne quid acciperem ab iis qui instituebantur: non quod id illis offendiculo foret, si non acciperet, sed quia ædificandi erant; quod longe majus erat. Et hujus rei testes ipsos in medium adducit, apud quos operans et esuriens vixit: et apud alios nutritus, in angustia vixit, ut ne illis offendiculo foret: etiamsi frustra offensi fuissent; ipse namque legem implebat, attamen ex abundanti illis parcebat. Quod si supra legem hoc faciebat ille, ut offendiculo esset, et ab iis quæ permissa sibi erant abstinuit ad aliorum ædificationem; quid merentur isti, qui ab idolothytis non abstinent? idque cum multi ex ea re pereant, quod certe etiam absque offendiculo fugere oporteret, eo quod sit dæmonum mensa. Caput igitur totum

hoc est, quod multis tractat versibus. Oportet autem rem propositam altius repetere. Neque enim hoc clare exposuit, ut jam dixi; neque ad id statim resiliit, sed aliunde incipit his verbis: *Non sum apostolus?* Nam cum iis, quæ dicta sunt, multum quoque discriminis interest, quod Paulus sit qui hæc facit. Ne dicerent enim, Licet se signanti gustare, interim quidem huic rei non insistit; sed dicit, Etiamsi liceret, ob fratrum damnum non oporteret hoc facere, demumque ostendit non licere. Nunc autem primum illud probat ex iis quæ ad se spectant; et dicturus se nihil ab illis accepisse, non statim illud ponit, sed dignitatem suam primo dicit: *Non sum apostolus? non sum liber?* Ne dicerent enim: Etiamsi non acciperis, quod non liceret non accepisti; ideo primo ponit causas, propter quas jure accepisset, si voluisset accipere.

Paulus cur se ipsum laudet. — Deinde ne videretur hæc dicens Petrum et suos criminari (nam illi accipiebant); primo ostendit illis accipere licuisse: deinde ne quis diceret: Petro quidem accipere licuit, tibi vero non licuit; auditorem prævertit laudibus suis: vidensque necessarium esse ut se laudaret (sic enim Corinthii corripiebantur); nihilque tamen volens de se magnum dicere, sed quantum exigebat usus præsentis propositi: vide quomodo utrisque ut e re fuit usus est, tantum se laudans, non quantum ipse sibi conscius erat, sed quantum exigebat præsens necessitas. Cum posset enim dicere, Me plus quam omnes et quam illos oportebat accipere, quia plus quam illi laboravi; hoc quidem non dicit, quod sublimius fuisset; sed ea sola ponit, ex quibus illi magni erant, et unde jure accipiebant, sic loquens: *Non sum apostolus? non sum liber?* Id est: annon mei ipsius potestatem habeo? an cuipiam subditus sum, qui me

cogit et vetet accipere? At illi aliquid plus habent, quod fuerint cum Christo. Verum ne illo quidem expers fui: ideo dicit: *Nonne Dominum nostrum Jesum Christum vidi? Novissime quippe omnium*, inquit, *tamquam abortivo visus est et mihi* (1. Cor. 15. 8). Non parva autem hæc erat dignitas. *Multi enim prophetæ et justî*, inquit, *voluerunt videre quæ vos videtis, et non viderunt* (Matth. 13. 17); et, *Venient dies quando voletis videre unum ex his diebus* (Luc. 17. 22). Quid tum, etiamsi sis apostolus et liber, et Christum videris; si nullum exhibueris apostoli opus, quomodo debes accipere? Ideo postea subjunxit: *Nonne opus meum vos estis in Christo?* Hoc quippe magnum est: nam illa absque hoc nihil juvant. Etenim Judas apostolus erat et liber, atque Christum viderat; sed quia apostoli opus non habuit, nihil hæc ipsi proferunt. Propterea et hoc adjicit, ipsosque testes vocat. Et quia magnum loquutus erat, vide quomodo illud castiget dicens, *In Domino*: id est, Dei opus est, non meum. 2. *Si aliis non sum apostolus, sed tamen vobis sum.*

2. Vides quomodo non supervacaneus sit? Atqui poterat dicere orbem terræ et gentes barbaras et terram et mare; sed nihil horum dicit, sed ex concessione et ex abundantia vincit. Quid enim, inquit, mihi opus est supervacaneis, cum hæc sufficiant ad præsens argumentum? Non dico igitur illa præclara, quæ apud alios a me facta sunt, sed ea quorum vos testes estis. Quapropter etiamsi non aliunde, a vobis maxime oportebat, me accipere: attamen a quibus me maxime oportebat accipere (doctor enim vester fui), ab iis non accepi. *Si aliis non sum apostolus, sed vobis sum.* Rursus ex concessis loquitur: nam orbis apostolus erat. Attamen hoc non dico, inquit, neque pugno et contendo, sed quod vestrum est pono. *Nam signaculum apostolatus mei vos estis* (2. Cor. 12. 12): id est, demonstratio. Et si quis scire velit unde sim apostolus, vos profero: omnia enim quæ sunt apostoli, in vobis ostendi et nihil prætermisi; ut in secunda quoque epistola dicit, *Etiamsi nihil sum*, inquit, *signa tamen apostoli in vobis facta sunt in omni potentia, in signis et prodigiis et virtutibus* (Ibid. v. 11. et 12). Quid est enim, quod minus habuistis præ cæteris Ecclesiis? Ideo ait: *Signaculum apostolatus mei vos estis.* Nam et signa ostendi, et verbo docui, et pericula subii, et vitam inculpatam duxi. Et hæc omnia videre licet per hasce duas epistolas, quam accurate nempe hæc singula demonstrat. 3. *Mea defensio iis, qui me interrogant, hæc est.* Quid est, *Mea defensio iis, qui me interrogant, hæc est?* Iis qui discere volunt undenam sim apostolus, aut iis qui me criminantur ut qui pecunias accipiam, aut iis qui causam quaerunt cur non accipiam, aut iis qui volunt ostendere, me non esse apostolum, vestra institutio, et ea quæ dicturus sum, in demonstrationem et defensionem afferuntur. Quænam autem illa? 4. *Namquid non habemus potestatem manducandi et bibendi?* 5. *Namquid non habemus potestatem mulierem sororem*

circumducendi? Et quomodo hæc defensio sum? Quia, cum apparuerit me etiam a concessis abstinere, non jure in suspicionem venerim quod fallax sim, vel quod pecuniæ causa aliquid faciam. Ea igitur quæ prius dicta sunt, et vestra doctrina, et quæ jam dixi, ad defensionem vobis sufficiunt; et adversus omnes qui interrogant me, hic jam sto, et hæc et illa dicens: *Annon habemus potestatem manducandi et bibendi? annon habemus potestatem sororem mulierem circumducendi?* Attamen licet habeam, abstineo. Quid ergo? non manducabat? non bibebat? Sæpe certe nec manducabat, nec bibebat: nam ait: *In fame et siti, in frigore et nuditate* (2. Cor. 11. 27) versabamur. Hic autem non hoc dicit; sed quid? Non manducamus nec bibimus, a discipulis accipientes, etiamsi potestatem habeamus accipiendi. *Namquid non habemus potestatem sororem mulierem circumducendi, sicut et cæteri apostoli et fratres Domini et Cephas?*

Pauli sapientia. — Vide sapientiam: coryphæum ultimum posuit: nam quod inter capita fortius est, tunc ponit. Neque enim ita mirandum erat, alios ostendere hoc facientes, ut primum et eum cui traditæ sunt claves regni cælorum. Cæterum non solum ponit, sed omnes, ac si diceret: Sive inferiores quæras sive superiores, omnium posita sunt exempla. Etenim fratres Domini a priore incredulitate liberati, inter clariores erant, etsi ad apostolos non pervenerant: ideoque in medio illos posuit, summis utriusque positus. 6. *Aut ego solus et Barnabas non habemus potestatem non operandi (a)?* Vide humilitatem et animam omni invidia liberam, quomodo eum, quem curarum socium sciebat, non tacuerit. Si enim alia communia, cur hoc non commune fuerit? Apostoli sunt et illi et nos, et liberi; et Christum vidimus et quæ apostolorum erant exhibuimus. Ergo nos quoque potestatem habemus in otio vivendi, et alimenta a discipulis accipiendi. 7. *Quis militat suis stipendiis unquam?* Quia enim, quod validissimum erat, ex apostolis ostendit, quod nempe liceat hoc facere; ad exempla demum venit et ad communem usum, ut inos est illi facere. *Quis militat suis stipendiis?* inquit. Tu vero mihi pendas velim, quam opportuna sint propositæ rei exempla illa, et quomodo primum meminerit periculosæ rei, militiæ, armorum et belli. Hujusmodi enim res est apostolatus, imo his multo major. Neque enim adversus homines tantum bellum ipsis erat, sed et adversus dæmones et principem illorum instructa acies. Hoc est autem, quod dicit: Neque externi principes hoc exigunt, sevi licet et iniqui, ut milites bellam gerant et pericula adeant, exque suis facultatibus alantur: quomodo ergo Christus hoc unquam exegerit? Neque uno contentus est exemplo. Nam vel simpliciorum et crassiorum hoc maxime sedat et placat, cum videt communem consuetudinem cum Dei legibus consentire.

(a) In Vulgata legitur: *Aut ego et Barnabas non habemus potestatem non operandi?* Id quod etiam cum serie quadrat.

τὸ μετὰ Χριστοῦ γενέσθαι. Ἄλλ' οὐδὲ τούτου ἐστέρημαι· διὰ τοῦτο λέγει, *Οὐχὶ Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Κύριον ἡμῶν ἑώρακα*; Ἐσχάτον γὰρ πάντων, φησίν, ὡς περὶ τῷ ἐκτρώματι, ὥσθη κάμοι. Οὐ μικρὸν δὲ καὶ τοῦτο ἀξίωμα ἦν. Πολλοὶ γὰρ προσφῆται καὶ δικαιοὶ ἐπεθύμησαν ἰδεῖν, ἃ βλέπετε, φησὶ, καὶ οὐκ εἶδον· καὶ, Ἐλεύσονται ἡμέραι, ὅτε θελήσετε μίαν τούτων ἰδεῖν τῶν ἡμερῶν. Τί οὖν, εἰ καὶ ἀπόστολος εἰ καὶ ἐλεύθερος καὶ τὸν Χριστὸν ἑώρακας, οὐδὲν δὲ ἐπεδείξω ἀποστόλου ἔργον, πῶς ὕφειλεις λαμβάνειν; Διὰ τοῦτο μετὰ ταῦτα ἐπήγαγεν· Οὐ τὸ ἔργον μου ὑμεῖς ἔστε ἐν Κυρίῳ; Τὸ γὰρ μέγα τοῦτο ἐστίν· ἐκεῖνα γὰρ οὐδὲν ὠφελεῖ τούτου χωρὶς. Ἐπεὶ καὶ Ἰουδᾶς καὶ ἀπόστολος ἦν καὶ ἐλεύθερος ἦν καὶ τὸν Χριστὸν εἶδεν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἀποστόλου ἔργον οὐκ εἶχεν, οὐδὲν αὐτὸν ἐκεῖνα ὤνησε. Διὰ δὴ τοῦτο καὶ τοῦτο προστίθησι, καὶ αὐτοὺς μάρτυρας καλεῖ. Καὶ ἐπειδὴ μέγα ἐφθέγγετο, δρα πῶς αὐτὸ κολάζει λέγων, Ἐν Κυρίῳ· τούτεστι, Τοῦ Θεοῦ τὸ ἔργον ἐστίν, οὐκ ἐμὸν. *Εἰ ἄλλοις οὐκ εἰμι ἀπόστολος, ἀλλὰ γε ὑμῖν εἰμι.*

β'. Ὁρᾷς πῶς οὐκ ἐστὶ περιττός; Καίτοι γε εἶχς τὴν αἰκουμένην εἰπεῖν καὶ ἔθνη βάρβαρα καὶ γῆν καὶ θάλατταν· ἀλλ' ὅμως οὐδὲν ἐκεῖνων λέγει, ἀλλὰ κατὰ συνδρομὴν καὶ ἐκ περισυίας νικᾷ. Τί γὰρ μοι τῶν περιττῶν χρεῖα, φησίν, ὅταν καὶ ταῦτα ἀρχῆ πρὸς τὴν παρούσάν μοι ὑπόθεσιν; Οὐ λέγω τοῖνυν τὰ παρ' ἄλλοις κατορθώματα μοι γεγενημένα, ἀλλ' ὧν ὑμεῖς ἔστε μάρτυρες. Ὡςτε εἰ καὶ μηδαμῶθεν ἄλλοθεν, παρ' ὑμῶν μάλιστα με ἔχρησεν λαβεῖν. Ἄλλ' ὅμως παρ' ὧν μάλιστα με ἔδει λαβεῖν (διδάσκαλος γὰρ ὑμῶν ἐγενόμην), παρὰ τούτων οὐκ ἔλαθον. *Εἰ ἄλλοις οὐκ εἰμι ἀπόστολος, ἀλλὰ γε ὑμῖν εἰμι.* Πάλιν κατὰ συνδρομὴν τὸν λόγον τίθησι· καὶ γὰρ τῆς οἰκουμένης ἀπόστολος [181] ἦν. Ἄλλ' ὅμως οὐ λέγω τοῦτο, φησίν, οὐδὲ μάχομαι καὶ φιλονεικῶ, ἀλλὰ τὸ ὑμέτερον τίθημι. Ἡ γὰρ σφραγὶς τῆς ἐμῆς ἀποστολῆς ὑμεῖς ἔστε· τούτεστιν, ἡ ἀπόδειξις. Κἄν βούληται τις, φησὶ, μαθεῖν πόθεν ὅτι ἀπόστολός εἰμι ^a, ὑμᾶς προβάλλομαι· πάντα γὰρ τὰ τοῦ ἀποστόλου ἐν ὑμῖν ἐπεδείξαμαι, καὶ οὐδὲν ἐνέλιπον· ὅπερ καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ φησὶν ἐπιστολῇ. *Εἰ καὶ οὐδὲν εἰμι, λέγων, τὰ μέντοι σημεῖα τοῦ ἀποστόλου κατεργάσθη ἐν ὑμῖν ἐν πάσῃ ὑπομονῇ, ἐν σημεῖοις καὶ τέρασι καὶ δυνάμει.* Τί γὰρ ἐστὶν ὃ ἠετήθητε ὑπὲρ τὰς λοιπὰς Ἐκκλησίας; Διὰ τοῦτο φησὶ· Ἡ σφραγὶς τῆς ἐμῆς ἀποστολῆς ὑμεῖς ἔστε. Καὶ γὰρ καὶ σημεῖα ἐπεδείξαμην, καὶ λόγῳ ἐδίδαξα, καὶ κινδύνους ὑπέμεινα, καὶ βίον παρεσχόμην ἄληπτον. Καὶ ταῦτα ὅλα διὰ τῶν ἐπιστολῶν τῶν δύο τούτων ἐστὶν ἰδεῖν, πῶς ἐκάστου τούτων παρέχεται αὐτοῖς ἀπόδειξις μετὰ ἀκριβείας ἀπάτης. Ἡ ἐμὴ ἀπολογία τοῖς ἐμὲ ἀνακρίνουσιν ἐστὶν αὕτη. Τί ἐστίν, ἡ ἐμὴ ἀπολογία τοῖς ἐμὲ ἀνακρίνουσιν ἐστὶν αὕτη; Τοῖς ζητοῦσι μαθεῖν πόθεν ὅτι ἀπόστολός εἰμι, ἢ τοῖς ἐγκαλοῦσι μοι ὡς χρήματα λαμβάνοντι, ἢ ἐρωτῶσι τὴν αἰτίαν δι' ἣν οὐ λαμβάνω, ἢ τοῖς βουλομένοις με δεῖξαι οὐκ ἐντα ἀπόστολον, ἢ ὑμέτερα κατήχησις καὶ ταῦτα ἃ μέλλω λέγειν, ἀποδείξεις καὶ ἀπολογία γίνεται. Ποῖα δὴ ταῦτα; *Μὴ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν φαγεῖν καὶ πιεῖν; μὴ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν ἀδελφὴν γυναῖκα περιάγειν;*

Καὶ πῶς ταῦτα ἀπολογία; Ὅτι ὅταν φαίνομαι καὶ τῶν συγκεχωρημένων ἀπεχόμενος, οὐκ ἀνεῖν δίκαιος ὑποπτεύεσθαι, ὡς ἀπατεῶν ἢ ἐπὶ χρήμασι τι ποιῶν. Τὰ τε οὖν ἐμπροσθεν εἰρημένα, καὶ ἡ ὑμέτερα διδασκαλία, καὶ ταῦτα, ἄπερ εἶπον, ἀρκεῖ εἰς ἀπολογία ὑμῖν, καὶ πρὸς πάντας τοὺς ἀνακρίνοντάς με ἐντεῦθεν ἴσταμαι, ἐκεῖνά τε λέγων καὶ ταῦτα· *Μὴ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν φαγεῖν καὶ πιεῖν; μὴ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν ἀδελφὴν γυναῖκα περιάγειν;* Ἄλλ' ὅμως καὶ ἔχω, ἀπέχομαι. Τί οὖν, οὐκ ἔτρωγεν οὐδὲ ἔπινε; Μάλιστα με πολλοχῶ οὕτε ἔτρωγεν αὐτὸς ἔπινε· καὶ γὰρ, Ἐν λιμῷ, φησὶ, καὶ δίψει, ἐν ψύχει καὶ γυμνότητι διετρίβομεν. Ἐνταῦθα μέντοι οὐ τοῦτο λέγει, ἀλλὰ τί; Οὐ τρώγομεν οὐδὲ πίνομεν παρὰ τῶν μαθητευομένων λαμβάνοντες, καίτοι γὰρ ἐξουσίαν ἔχοντες τοῦ λαβεῖν. *Μὴ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν ἀδελφὴν γυναῖκα περιάγειν, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι καὶ οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Κυρίου καὶ Κηρᾶς;*

Ἦρα σοφίαν· τὸν κορυφαῖον ὕστερον τέθεικε· τὸ γὰρ ἰσχυρότερον τῶν κεφαλαίων τότε τίθεται. Οὐδὲ γὰρ οὕτω θαυμαστὸν ἦν δεῖξαι τοὺς ἄλλους τοῦτο ποιῶντας, ὡς τὸν πρωτοστάτην καὶ τὰς κλείς ἐμπιστευθέντα τῶν οὐρανῶν. Πλὴν οὐ μόνον τίθησι, ἀλλὰ πάντας, μονονοχὶ λέγων· ἄν τε καταδεστέρους ζητῆς, ἄν τε ὑπερέχοντας, ἀπάντων ^b κεῖται τὰ ὑποδείγματα. Καὶ γὰρ οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Κυρίου τῆς προτεράς ἀπιστίας ἀπλλαγέντες, τῶν δοκίμων ἦσαν γεγενημένοι, εἰ καὶ μὴ [182] πρὸς τοὺς ἀποστόλους ἔφθανον. Διὸ δὴ καὶ μέσους αὐτοὺς τέθεικεν, ἐκατέρωθεν τοὺς ἄκρους θεῖς. Ἡ μόνος ἐγὼ καὶ Βαρνάβας οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν τοῦ μὴ ἐργάζεσθαι ^c; Ἦρα τὴν ταπεινοφροσύνην καὶ τὴν παντὸς φθόνου καθαρεύουσαν ψυχὴν, πῶς δὲ ἦδεν κοινωνοῦντα αὐτῷ τῆς ἀκριβείας, οὐκ ἀπέκρυψεν. Εἰ γὰρ τὰ ἄλλα κοινὰ, πῶς τοῦτο οὐ κοινόν; ἀπόστολοι κακίνοι καὶ ἡμεῖς, καὶ ἐλεύθεροι, καὶ τὸν Χριστὸν ἑώρακαμεν καὶ τὰ τῶν ἀποστόλων ἐπεδείξαμεθα. Οὐχοῦν καὶ ἡμεῖς ἐξουσίαν ἔχομεν καὶ τοῦ ἀργοῦντες ζῆν, καὶ τοῦ τρέφεσθαι παρὰ τῶν μαθητευομένων. *Τίς στρατεύεται ἰδίους ὀφρωῖος ποτέ;* Ἐπειδὴ, ὅπερ ἰσχυρότατον ἦν, ἐκ τῶν ἀποστόλων ἀπέδειξεν, ὅτι ἔξεστι τοῦτο ποιεῖν, ἐπὶ παραδείγματα λοιπὸν ἔρχεται καὶ τὴν κοινὴν συνήθειαν, ὅπερ ἔθος αὐτῷ ποιεῖν, *Τίς στρατεύεται ἰδίους ὀφρωῖος, λέγων.* Σὺ δὲ μοι σκόπει πῶς τὰ ὑποδείγματα σφόδρα ἀρμόδια τῇ προκειμένῃ ἤγαγεν ὑποθέσει, καὶ πῶς πρῶτον μέμνηται τοῦ ἐπικινδύνου, στρατιᾶς ^d καὶ ὀπλων καὶ πολέμων. Τοιούτων γὰρ ἡ ἀποστολή, μᾶλλον δὲ καὶ τούτων πολλῷ μείζον. Οὐδὲ γὰρ πρὸς ἀνθρώπους μόνον ὁ πόλεμος ἦν αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ πρὸς διαίμονας, καὶ πρὸς τὸν ἐκείνων ἀρχηγὸν ἢ παράταξιν. Ὁ τοῖνυν φησὶ, τοῦτο ἐστίν, ὅτι ὅτι οὐδὲ οἱ ἐξωθεν ἄρχοντες ἀπαιτοῦσιν, οἱ ὠμοὶ καὶ ἄδικοι, στρατεύεσθαι καὶ κινδυνεύειν, καὶ οἰκοθεν τρέφεσθαι τοὺς στρατευομένους· πῶς οὖν ὁ Χριστὸς ποτε τοῦτο ἀπήτησεν ἄν; Καὶ οὐδὲ ἐν ἀρχαῖται παραδείγματι. Τὸν γὰρ ἀφελέστερον καὶ παχύτερον καὶ τοῦτο μάλιστα ἀναπαύειν εἴωθε, τὸ καὶ τὴν κοινὴν συνήθειαν ὁρᾷν τοῖς τοῦ Θεοῦ νόμοις συμβαίνουσιν.

^b Reg., ἀπάντων mellus, quam Editi ἄπαντα. * Ita Reg. et Savil. In Morel. vero totū ἐργάζεσθαι. Verum Chrysostomus legit haud dubie, οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν τοῦ μὴ ἐργάζεσθαι, ul ex serie liquet. ^d Legebatur πῶς πρώτου... στρατείαις.

^a Legebatur μαθεῖν πόθεν ἀπόστολός εἰμι.

γ. Διὸ καὶ ἐφ' ἕτερον πρόβεισι, καίφησι· *Τίς φυτεύει ἀμπέλωνα, καὶ ἐκ τοῦ καρποῦ αὐτοῦ οὐκ ἐσθίει*, δι' ἐκεῖνου μὲν γὰρ τοὺς κινδύνους, διὰ δὲ τούτου τὸν πόνον καὶ τὴν πολλὴν ταλαιπωρίαν καὶ ἐπιμέλειαν ἐνέφηγε. Καὶ τρίτον πάλιν ὑπόδειγμα προστίθησι, λέγων· *Τίς ποιμαίνει ποίμνην, καὶ ἐκ τοῦ γάλακτος αὐτῆς οὐκ ἐσθίει*; τὴν κηδεμονίαν τὴν πολλὴν τὴν διδασκάλω πρόβεισαν περὶ τοὺς ἀρχομένους ἐπιδεικνύται. Καὶ γὰρ καὶ στρατιῶται καὶ γεωργοὶ καὶ ποιμένες ἦσαν οἱ ἀπόστολοι, οὐ γῆς οὐδὲ ἀλόγων οὐδὲ πολέμων αἰσθητῶν^α, ἀλλὰ ψυχῶν λογικῶν καὶ τῆς πρὸς τοὺς δαίμονας παρατάξεως. Παρατηρητέον δὲ κάκεινο, ὅπως πανταχοῦ τὴν συμμετριαν ἐφύλαξε, τὸ χρεϊώδες ζητῶν μόνον, οὐχὶ τὸ περιττόν. Οὐ γὰρ εἶπε, *Τίς στρατεύεται*, καὶ οὐ πλουτεῖ· ἀλλὰ, *Τίς στρατεύεται ἰδοὺς ὄψωνι οὐκ ἐσθίει*; οὐδὲ εἶπε, *Τίς φυτεύει ἀμπέλωνα*, καὶ οὐ συναίγει χρυσίον, ἢ τὸν καρπὸν ὀλόκληρον οὐ τρυγᾷ; ἀλλ', *Ἐκ τοῦ καρποῦ αὐτοῦ οὐκ ἐσθίει*; οὐδὲ εἶπε, *Τίς ποιμαίνει ποίμνην*, καὶ οὐκ ἐμπορεύεται τοὺς ἀρνας; ἀλλὰ πῶς; *Καὶ ἐκ τοῦ γάλακτος αὐτῆς οὐκ ἐσθίει*; οὐκ ἐκ τῶν ἀρνῶν, ἀλλ' *Ἐκ τοῦ γάλακτος*^β δεικνύς [183] καὶ μικρᾶ παραμυθία τὸν διδάσκαλον ἀρκεῖσθαι δεῖ, καὶ τῇ ἀναγκαίᾳ μόνῃ τροφῇ. Ταῦτα πρὸς τοὺς βουλομένους πάντα κατεσθίειν καὶ τὸν καρπὸν ὀλόκληρον τρυγᾶν. Οὕτω καὶ ὁ Κύριος ἐνομοθέτησε, λέγων· *Ἄξιός ἐστιν ἐργάτης τῆς τροφῆς αὐτοῦ ἐστίν*. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον διὰ τῶν ὑποδειγμάτων κατασκευάζει, ἀλλὰ καὶ δείκνυσιν ὅποῖον εἶναι χρὴ τὸν ἱερέα. Καὶ γὰρ στρατιώτου ἀνδρείαν κεκτῆσθαι δεῖ καὶ γεωργοῦ ἐπιμέλειαν καὶ ποιμένος κηδεμονίαν, καὶ μετὰ ταῦτα πάντα μηδὲν πλέον τῶν ἀναγκαίων ζητεῖν. Δείξας τοίνυν καὶ ἀπὸ τῶν ἀποστόλων, ὅτι οὐ κεκώλυται λαμβάνειν τὸν διδάσκαλον, καὶ ἀπὸ τῶν κατὰ τὸν βίον παραδειγματῶν, καὶ ἐπὶ τρίτον^β κεφάλαιον ἔρχεται, οὕτω λέγων· *Μὴ κατὰ ἄνθρωπον ταῦτα λαμβάνω*; ἢ οὐχὶ καὶ ὁ νόμος ταῦτα λέγει; Ἐπειδὴ γὰρ τέως ἀπὸ Γραφῶν οὐδὲν εἶπεν, ἀλλὰ τὴν κοινήν συνθήκην προσβάλετο, *Μὴ νομίσεις με, φησὶ, τοῦτοις ἰσχυρίζεσθαι μόνους, μηδὲ ἀφ' ὧν τοῖς ἀνθρώποις δοκεῖ, ταῦτα νομοθετεῖν*. Ἐχω γὰρ δεῖξαι, ὅτι καὶ τῷ Θεῷ ταῦτα δοκεῖ, καὶ παλαιὸν ἀναγιγνώσκω νόμον ταῦτα κελεύοντα. Διὸ καὶ κατ' ἐρώτησιν προάγει τὸν λόγον, ὅπερ ἐπὶ τῶν σφόδρα ὠμολογημένων γίνεσθαι, οὕτω λέγων· *Μὴ κατὰ ἄνθρωπον ταῦτα λέγω*; Τουτέστι, *Μὴ ἐξ ἀνθρωπίνων μόνων παραδειγμάτων ἰσχυρίζομαι*; *Ἥ οὐχὶ καὶ ὁ νόμος ταῦτα λέγει*; *Ἐν γὰρ τῷ νόμῳ Μωϋσέως γέγραπται*· Οὐ φημίσεις βοῦν ἀλοῶντα. Καὶ τίνος ἕνεκεν ἐμνήσθη τοῦτου, τὸ τῶν ἱερῶν ὑπόδειγμα ἔχων; Ἐκ πολλῆς τῆς περιουσίας αὐτὸ κατασκευάσαι βουλόμενος. Εἶτα, ἵνα μὴ τις λέγῃ, *Καὶ τί πρὸς ἡμᾶς τὸ περὶ τῶν βοῶν ἐιρημένον*; ἐπεξεργάζεται αὐτὸ μετὰ ἀκριβείας λέγων· *Μὴ τῶν βοῶν μέλει τῷ Θεῷ*; Οὐ μέλει οὖν περὶ τῶν βοῶν, εἰπέ μοι, τῷ Θεῷ; Μέλει μὲν οὖν, οὐχ οὕτω δὲ, ὡς καὶ νόμον θεῖναι ὑπὲρ τούτου. Ὡστε εἰ μὴ μέγα τι ἤνιττετο, ἐγγυμνάζων τοῖς ἀλόγοις τοὺς Ἰουδαίους εἰς τὸ εἶναι φιλανθρώπους, καὶ ἀπὸ τούτων καὶ περὶ τῶν διδασκάλων αὐτοῖς διαλεγόμενος, οὐκ ἂν τοσαύτην ἐποίησατο σπουδὴν, ὡς καὶ νόμον γράψαι ὑπὲρ τοῦ μὴ κημοῦσθαι τοὺς βοῦς. Ἐντεῦθεν καὶ ἕτερόν τι δείκνυσιν, πολὺν τὸν

πόνον τῶν διδασκάλων καὶ οὕτω, καὶ εἶναι ὀφείλοντα καὶ ἕτερον πάλιν. Ποῖον δὲ τοῦτο; Ὅτι ὅσαπερ ἂν ὑπὲρ τῆς τῶν ἀλόγων ἐπιμελείας παρὰ τῆς Παλαιᾶς λέγεται, προηγουμένως εἰς τὴν τῶν ἀνθρώπων συντελεῖ διδάσκαλον· ὡσπερ οὖν καὶ τὰ ἄλλα ἀπαντα, οἷον τὰ περὶ ἱματίων ποικίλων, καὶ τὰ περὶ ἀμπέλωνων καὶ σπερμάτων καὶ τοῦ μὴ διάφορον ποιεῖν τὴν γῆν, τὰ περὶ λέπρας, καὶ τὰ ἄλλα, ὡς εἰπεῖν, ἅπαντα. Παχύτεροι γὰρ οὖσιν ἐντεῦθεν διελέγετο, κατὰ μικρὸν ἀναδιεβάζων αὐτούς. Καὶ ὄρα πῶς αὐτὸ οὐδὲ κατασκευάζει λοιπόν, ἅτε φανερόν ἐν καὶ αὐτόθεν δῆλον. Εἰπὼν γὰρ, *Μὴ τῶν βοῶν μέλει τῷ Θεῷ*; ἐπήγαγεν, *Ἥ δι' ἡμᾶς πάντως λέγει*; οὐδὲ τὸ, *Πάντως*, ἀπλῶς προσθεῖς, ἀλλ' ἵνα μὴ συγχωρησῆται μὴ ὅτι οὐκ ἀντιπεῖν τῷ ἀκροατῇ. Καὶ ἐπιμένει τῇ μεταφορᾷ λέγων καὶ ἀποφαινόμενος· *Δι' ἡμᾶς γὰρ ἐγράφθη, ὅτι ἐπ' ἐλπίδι ὀφείλει ὀροτριῶν ἀροτριῶν*^β· τουτέστιν, ὁ διδάσκαλος ὀφείλει τῶν πόνων τὰς ἀμοιβὰς ἔχειν· καὶ ὁ ἀλοῶν τῆς ἐλπίδος αὐτοῦ μετέχει [184] ἐπ' ἐλπίδι. Καὶ θεὰ σύνεσιν. Ἀπὸ γὰρ τοῦ σπόρου ἐπὶ τὴν ἄλω τὸ πρῆγμα μετήνεγκε, πάλιν κἀνταῦθα τοὺς πολλοὺς ἰδρωτάς τῶν διδασκάλων ἐμφανίσων, ὅτι αὐτοὶ καὶ ἀροτριῶσι καὶ τὴν ἄλω τριβούσιν. Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ ἀροτριῶν, ἐπειδὴ οὐδὲν ἦν καρπώσασθαι, ἀλλὰ πόνον, τὴν ἐλπίδα τέθεικεν· ἐπὶ δὲ τοῦ τριβεῖν τὴν ἄλω, ἥδη τὴν ἀπόλαυσιν ἐχαρίσατο λέγων· *Καὶ ὁ ἀλοῶν τῆς ἐλπίδος αὐτοῦ μετέχει*.

δ'. Εἶτα, ἵνα μὴ λέγῃ τις, *Αὐτὴ οὐν ἡ τῶν τοσοῦτων ἰδρωτῶν ἀμοιβή*; προσέθηκεν, *Ἐπ' ἐλπίδι*, τουτέστι, τῇ μελλούσῃ. Οὐδὲν οὖν ἕτερον τὸ στόμα ἀκῆμυτον ἐν τοῦ ζῶου τούτου βοῆ, ἢ ὅτι τοὺς διδασκάλους τοὺς ποιοῦντας δεῖ καὶ ἀμοιβῆς ἀπολαβεῖν. *Εἰ ἡμεῖς ὑμῖν τὰ πνευματικὰ ἐσπειράμεν, μέγα, εἰ ἡμεῖς ὑμῶν τὰ σαρκικὰ θερίσομεν*; Ἰδοὺ καὶ τέταρτον προστίθεται λογισμὸν ὑπὲρ τοῦ δεῖν παρέχειν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, *Τίς στρατεύεται ἰδοὺς ὄψωνι οὐκ ἐσθίει*; καὶ, *Τίς φυτεύει ἀμπέλωνα*; καὶ, *Τίς ποιμαίνει ποίμνην*; καὶ παρήγαγε τὸν βοῦν τὸν ἀλοῶντα, δείκνυσιν καὶ ἄλλην αἰτίαν εὐλογώτατην, δι' ἣν ἦσαν δίκαιον λαβεῖν, ὡς πολλῶν μείζονα παρεσχόχτες, οὐκέτι ὡς καμόντες μόνον. Τίς οὖν ἐστίν; *Εἰ ἡμεῖς ὑμῖν τὰ πνευματικὰ ἐσπειράμεν, μέγα, εἰ ἡμεῖς ὑμῶν τὰ σαρκικὰ θερίσομεν*; Εἶδες δικαιοσύνην αἰτίαν καὶ τῶν προτέρων εὐλογώτεραν; Ἐκεῖ μὲν γὰρ, φησὶ, σαρκικὸς ὁ σπόρος, σαρκικὸς καὶ ὁ καρπός· ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλ' ὁ μὲν σπόρος πνευματικὸς, ἢ δὲ ἀντίδοσις σαρκική. Ἴνα γὰρ μὴ μέγα φρονῶσιν οἱ παρέχοντες τοῖς διδασκάλους, ἔδειξεν ὅτι μείζονα λαμβάνουσιν, ἢ διδάσκειν. Οἱ μὲν γὰρ γεωργοὶ, ἅπερ ἂν κατασπείρωσι, ταῦτα καὶ λαμβάνουσιν· ἡμεῖς δὲ σπείροντες εἰς τὰς ὑμετέρας ψυχὰς πνευματικὰ, θερίζομεν σαρκικά· τοιοῦτον γὰρ ἢ παρ' αὐτῶν διδομένη τροφή. Εἶτα καὶ ἐντρεπτικώτερον· *Εἰ ἄλλοι τῆς ἐξουσίας ὑμῶν μετέχουσιν, οὐ πολλῶ μάλλον ἡμεῖς*; Ἰδοὺ καὶ ἕτερος πάλιν λογισμὸς, καὶ αὐτὸς ἐκ παραδειγματῶν, ἀλλ' οὐχ ὁμοίων. Οὐδὲ γὰρ Πέτρου μένηται ἐνταῦθα, οὕτε τῶν ἀποστόλων, ἀλλ' ἑτέρων τινῶν ὄσων, πρὸς οὓς ὑπερτον ἀποδύεται, καὶ περὶ ὧν φησιν· *Εἰ τις ὑμᾶς κατεσθίει, εἰ τις λαμβάνει, εἰ τις ἐπαίρεται, εἰ τις εἰς πρόσωπον ὑμᾶς διῆρει*· καὶ τὴν πρὸς ἐκεῖνους ἥδη προανακρούεται πόλεμον. Διὸ οὐδὲ εἶπεν, *Εἰ ἄλλοι λαμβάνουσι*; ἢ παρ' ὑμῶν,

^α Reg., οὐ δὲ ἀλόγων οὐδὲ πολέμων αἰσθητῶν, recte. Editt vero, οὐδὲ πολέμων ἀλόγων. ^β Reg., τέταρτον, uale.

^γ Reg., εἰ ἄλλοι οὐ λαμβάνουσι.

3. Ideoque ad aliud pergit, et ait : *Quis plantat vineam, et ex fructu ejus non edit?* Per illud enim pericula, per hoc vero laborem, defatigationem multam et curam declaravit. Tertiumque rursus apponit exemplum dicens : *Quis pascit gregem, et de lacte ejus non edit?* Curam multam, quæ doctorem in erudiendis discipulis decet, hic ostendit. Nam et milites et agricolæ et pastores apostoli erant; non terræ neque brutorum neque bellorum sensilium, sed animarum rationalium et aciei, quæ adversus dæmonas instruitur. Illud quoque observandum est, quomodo ubique moderationem adhibuerit, utilitatem solum quærens, non res superfluas. Non enim dixit, *Quis pugnat et non dives est?* sed, *Quis militat suis stipendiis unquam?* Non dixit, *Quis plantat vineam et non colligit aurum, aut fructum totum non decerpit?* sed, *Ex fructu ejus non comedit?* Neque dixit, *Quis pascit gregem et de agnis non exercet mercaturam?* sed quomodo? *Et ex ejus lacte non comedit?* Non ex agnis, sed *Ex lacte*; ostendens doctorem parvo solatio contentum esse oportere, soloque necessario cibo. Hæc ad eos, qui volunt omnia comedere, et fructum totum decerpere. Hanc et Dominus legem posuit, dicens : *Dignus est operarius cibo suo* (Matth. 10. 10). Non hoc autem solum exemplis probat, sed etiam ostendit qualem oporteat esse sacerdotem. Etenim militi habere fortitudinem opus est, agricolæ curam, pastori sollicitudinem : ac post hæc omnia nihil amplius quærere quam necessaria. Cum ostendisset ergo, non esse vitium doctori accipere, et ex doctoribus et ex vitæ quotidianæ exemplis, ad tertium caput venit, sic dicens : 8. *Numquid secundum hominem hæc dico? an et lex hæc non dicit?* Quia enim batenus ex Scripturis nihil dixit, sed communem protulit consuetudinem, Ne putetis me, inquit, hisce niti solis, neque ex hominum placito hæc statuere : possum enim ostendere, hæc Deo quoque placita esse, et veterem legem hæc præcipientem. Ideo per interrogationem progreditur, uti solet fieri in iis, quæ omnino in confesso sunt, sic dicens : *Numquid secundum hominem hæc dico?* Id est, Num humanis tantum exemplis nitor? *Annon etiam lex hæc dicit?* 9. *Scriptum est enim in lege Moysis : Non alligabis os bovi trituranti.* Et cur hæc memorat, cum haberet exemplum sacerdotum? Admodum ubertim hæc probare volens. Deinde, ne quis dicret : *Ecquid ad nos, quod de bobus dictum est? hoc accurate discutit dicens : Numquid de bobus cura est Deo?* Boves ergo non curat, quæso te, Deus? Curat utique, sed non ita, ut de illa re legem tulerit. Quapropter, nisi magnum quid subindicaret, Judæos per bruta exercens ad benignitatem, atque etiam illos per hæc de doctoribus alloquens, non tale suscepisset studium, ut et legem scriberet de bobus como non ligandis. Inde autem aliud ostendit, multum esse doctorum laborem et esse debere; aliudque rursus. Quodnam illud? Quod quæcumque in veteri lege de brutorum cura dicuntur, ad hominum doctrinam præcipue conferant; ut et alia omnia : verbi gratia, quæ de variis

vestibus, quæ de vincis, de seminibus, de terra, quod non diversa facienda sit, de lepra; deque aliis, ut ita dicam, omnibus. Cum enim illi crassiores essent, hinc disserebat cum illis, paulatim ipsos erigens. Et vide quomodo hoc non ultra probet, utpote quod planum et ex se manifestum sit. Cum dixisset enim, *Numquid de bobus cura est Deo?* subjunxit : 10. *An propter nos omnino hoc dicit?* Nec sine causa illud, *Omnino*, ponit, sed ne liceret auditori vel tantillum contradicere. Atque in metaphora perstat dicens et pronuntians : *Nam propter nos scripta sunt; quia in spe debet qui arat arare* : id est, doctor debet laborum mercedem habere : *et qui triturat, in spe fructus percipiendi esse.* Et vide prudentiam. A semine enim ad aream rem traduxit; hic rursus multos doctorum sudores ostendens, quoniam ipsi et arant et aream terunt. Et in arando quidem, quia nullus percipiendus fructus erat, sed labor tantum aderat, spem posuit : in terenda vero area, jam usum fructum concessit dicens : *Et qui triturat, ejus spei particeps est.*

4. Deinde, ne quis dicat, Hæccine est tantorum merces laborum? adjecit, *In spe*, scilicet futura. Nihil ergo aliud clamat os hujus animalis como non ligatum, quam quod oporteat doctores laborantes mercede frui. 11. *Si nos vobis spiritualia seminavimus, magnum est, si nos carnalia vestra metamus?* Ecce quartum etiam addit ratiocinium, quod oporteat alimenta præbere. Quia enim dixit, *Quis militat propriis stipendiis unquam?* et, *Quis plantat vineam?* et, *Quis pascit gregem?* et adduxit bovem triturantem; aliam profert causam rationi valde consonam, propter quam jure accepturi erant; quod non modo laborassent, sed et longe majora præbuissent. Quænam ergo est? *Si nos vobis spiritualia seminavimus, magnum est, si nos carnalia vestra metamus?* Vidistin' causam justissimam, et magis quam priores rationi consentaneam? Illic namque dicit, *Carnale semen est, carnalis et fructus?* hic autem non sic, sed semen spirituale, merces vero carnalis. Nam ne multum sibi placerent ii, qui aliquid doctoribus præberent, ostendit illos majora quam dent accipere. Agricolæ namque, quæ seminant, eadem ipsa accipiunt : nos autem, qui in animabus vestris spiritualia serimus, metimus carnalia : tale namque est alimentum ab illis datum. Deinde majorem infert pudorem : 12. *Si alii potestatis vestræ participes sunt, quare non potius nos?* Ecce aliam rationem, quæ et ipsa ab exemplis sumitur, sed non a similibus. Neque enim hic Petrum nec apostolos memorat, sed alios quosdam adulterinos, contra quos deinceps pugnam instruit, ac de quibus dicit : *Si quis vos devorat, si quis accipit, si quis extollitur, si quis in faciem vos cædit* (2. Cor. 11. 20); et belli contra eos gerendi jam facit præludium. Ideoque non dixit, *Si alii a vobis accipiunt;* sed ostendens illorum arrogantiam, tyrannidem et commercium, dicit : *Si alii potestatis vestræ participes sunt* : id est, si imperant vobis, si potestatem exercent, si ut famulis utuntur, non modo accipientes, sed cum multa accurate et auctoritate. Ideo addidit, *Non*

potius nos? quod non dixisset, si de apostolis sermo esset. Sed palam est, illum quosdam subindicare perniciosos, qui ipsos deciperent. Itaque præter Moysis legem vos quoque legem tulistis, quod præbere oporteat. Cum dixit autem, *Non potius nos?* non probat cur multo magis oporteat, sed illorum conscientiae probandum relinquit, simulque et terrere volens et majorem incutere pudorem. *Sed non usi sumus tali potestate.* Id est, Non accepimus. Videntur quomodo, cum prius tot rationibus probasset, non esse contra legem, accipere, tunc dixit: Non accipimus, ne videatur abstinere tanquam a prohibito. Non enim, inquit, quod non liceat, non accipio; licet enim, et hoc ex multis demonstravimus; ex apostolis, ex rebus quæ in vita sunt, ex milite, agricola, pastore, a lege Moysis, ab ipsa rei natura, quia seminavimus vobis spiritualia; ex iis, quæ vos fecistis erga alios: sed sicut, ne videretur pudore afficere apostolos, qui accipiebant, hæc posuit, pudorem illis incutiens et ostendens se non a re ut prohibita abstinere: ita rursus, ne per multam illam probationem et frequentia exempla, quæ ostendit accipere oportere, videretur ut accipiat quærere, ideoque talia proferre; jam illud corrigit; et clarius demum hoc posuit, cum dicit: *Non scripsi autem hæc, ut sic in me fiat:* hic porro dicit, *Non usi sumus hac potestate.* Quodque majus est, Ne illud quidem poterit quisquam dicere, quod cum nobis amplæ facultates essent, his non usi simus; siquidem urgente necessitate, non cessimus necessitati: id quod etiam in secunda ait: *Alias Ecclesias exspoliavi, accipiens stipendia ad ministerium vestrum; et cum essem apud vos et egerem, nulli onerosus fui (2. Cor. 11. 8);* et in hac rursus: *Et esurinus et sitivus et nudus sumus et colaphis cædimur (1. Cor. 4. 11).* Et hic rursus idipsum subindicat, dicens, *Sed onia sustinemus.* Dicens enim, *Omnia sustinemus,* famem subindicat et angustiam multam, aliaque omnia. Sed neque sic, inquit, coacti sumus solvere legem, quam nobis ipsis imposuimus. Quare? *Ne quod offendiculum demus evangelio Christi.* Quia enim infirmiores Corinthii erant, Ne vos, inquit, offenderemus accipientes, maluimus plus quam præceptum erat facere, quam obicem quempiam afferre evangelio; id est, institutioni vestræ. Si autem nos, etiamsi liceret nobis et multam vim pateremur, exemplumque haberemus apostolos, id non fecimus, *Ne offendiculum demus (nec dixit eversionem, sed offendiculum, nec simpliciter offendiculum, sed offendiculum quoddam, ut ne vel levissimam moram verbi cursui inferremus):* si ergo nos tanta usi sumus diligentia, inquit, quanto magis vos, qui ab apostolis longe abestis, neque legem potestis dicere quæ id permittat: sed contra etiam prohibita tangitis, atque etiam quæ damnum magnum afferunt evangelio; non offendiculi modo vitandi causa, sed nullam videntes instantem necessitatem, abstinere oportet. Hanc enim totam movit orationem propter illos, qui per cibum idolothytorum imbecillioribus fratribus offendiculo erant.

5. Hæc nos quoque audiamus, dilecti, ut ne despiciamus eos qui offenduntur, ne offendiculum ponamus evangelio Christi, neu nostram prodamus salutem. Ne mihi enim dicas, cum frater offenditur: Non prohibetur hoc vel illud in quo ille offenditur, et licitum est. Ego enim tibi majora dico: vel si ipse Christus permiserit, viderisque offendi quempiam, abstine et ne permissione utaris. Hoc enim et Paulus fecit: qui cum permittente Christo liceret accipere, non accepit. Cum enim benignus sit Dominus, multam præceptis suis miscuit mansuetudinem, ut non solum ex jussu, sed etiam multa ex libera faciamus animi sententia. Poterat enim, nisi hoc voluisset, præcepta magis augere ac dicere: Qui non semper jejunit, puniatur; qui virginitatem non servat, supplicio afficiatur; qui non se omnibus exiit facultatibus, extremas det pœnas. Sed non hoc fecit, licentiam tibi dans, si velis, majora suscipiendi. Idcirco cum de virginitate loqueretur, dicebat: *Qui potest capere, capiat (Matth. 19. 12);* et diviti alia præcepit, alia ejus voluntati permisit. Neque enim dixit, *Vende quæ habes;* sed, *Si vis perfectus esse, vende (Ib. v. 21).* At nos non modo non majora suscipimus neque ea quæ præcepta sunt superamus, sed multum abest, ut præceptorum mensuram impleamus. Et Paulus quidem esuriebat, ne offendiculum præberet evangelio; nos autem ne recondita quidem nobis attingere audeamus, innumeras videntes animas eversas. Rodat enim, inquit ille, tinca, et non rodatur pauper; edat vermis, et non induatur nudus. Omnia consumantur tempore, et non alatur Christus, dum esurit.

Contra avaros. — Ecquis hoc dicit? inquires. Hoc enim grave admodum est, quod non verbis, sed factis hæc dicantur. Nam minus grave esset si verbis diceretur, quam cum reipsa efficitur. Annon enim hæc quotidie clamat avaritia, immanis illa et sæva tyrannis, captivis suis? Apponantur vestra comedenda sycophantis, latronibus et insidiatoribus, non autem famelicis et egenis. Annon vos facitis latrones? annon vos escam præbetis igni invidiorum? annon vos facitis fugitivos et insidiatores, dum quasi escam illis divitias vestras apponitis? quæ est hæc insania? Insania quippe et manifesta amentia est, arcas implere vestibus, et eum, qui ad imaginem et similitudinem Dei factus est, nudum, a frigore trementem ac vix rectum stantem despiciere. At ille, inquires, tremorem et infirmitatem simulat? Annon times ne fulmen ab hoc verbo accensum ex alto dejiciatur? ira enim disrumpor, ignoscite. Tu quippe ventri indulgens et pinguis, et ad profundam usque vesperam computationem extendens, mollibusque fatus stragulis, non censes te pœnas daturum, cum tam iniucæ Dei donis utaris (neque enim vinum datum est ut inebriemur, neque concessus cibus ut ventrem distendamus et dirumpamus): pauperem vero, miserum, non meliorem conditione quam mortuum, illum, inquam, ad exactam rationem reddendam cogis; nec metuis Christi tribunal illud horrendum et formidabile? Nam si simulat, ex necessitate et egestate simulat, ob imma-

ἀλλὰ δεικνύς αὐτῶν τὴν αὐθάθειαν καὶ τὴν τυραννίδα καὶ τὴν ἔμπορίαν, φησὶν· *Εἰ ἄλλοι τῆς ὕμῶν ἐξουσίας μετέχουσι*: τουτέστι, κρατοῦσιν ὑμῶν, ἐξουσιάζουσιν, ὡς οἰκείται ἀποκέρχρηται, οὐ λαμβάνοντες μόνον, ἀλλὰ καὶ μετὰ πολλῆς σπουδῆς καὶ τῆς αὐθεντίας α. Διὸ προσέθηκεν, *Οὐ πολλῶ μᾶλλον ἡμεῖς*; ὅπερ οὐκ ἂν, εἰ περὶ τῶν ἀποστόλων ὁ λόγος ἦν, εἶπεν ἂν. Ἄλλ' εὐθέλῳ ὅτι τινὰς αἰνίττεται λυμεῶνας καὶ ἀπατῶντας αὐτούς. Ὡστε μετὰ τοῦ νόμου τοῦ Μωϋσέως καὶ ὑμεῖς αὐτοὶ νόμον θεοῦ ὑπερὶ τὸν θεὸν παρέχετε. Εἰπὼν δέ, [185] *Οὐ πολλῶ μᾶλλον ἡμεῖς*; οὐ κατασκευάζει διὰ τί οὐ πολλῶ μᾶλλον, ἀλλ' ἀφήσιν αὐτῶν τῷ συνειδῶτι τὸν ἑλεγχον, ὁμοῦ καὶ φοβήσαι βουλόμενος καὶ ἐντρέφαι μειζῶνας. Ἄλλ' οὐκ ἐχρησάμεθα τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ. Τουτέστιν, οὐκ ἐλάβομεν. Ὁρᾷ δὲ πόσων κατασκευάσας πρότερον, ὅτι οὐκ ἠπαύρομεν τὸ λαμβάνειν, τότε εἶπεν, ὅτι οὐ λαμβάνομεν, ἵνα μὴ δόξη ὡς κεκωλυμένου ἀπέχεσθαι; Οὐ γὰρ, ἐπειδὴ μὴ ἔξαστι, φησὶν, οὐ λαμβάνω· ἔξαστι γὰρ, καὶ τοῦτο ἀπὸ πολλῶν ἀπεδείξαμεν, ἀπὸ τῶν ἀποστόλων, ἀπὸ τῶν ἐν βίῳ πραγμάτων, τοῦ στρατιώτου καὶ τοῦ γεωργοῦ καὶ τοῦ ποιμένου, ἀπὸ τοῦ νόμου Μωϋσέως, ἀπ' αὐτῆς τοῦ πράγματος τῆς φύσεως, ὅτι ἐσπαίραμεν ὑμῖν πνευματικὰ, ἀφ' ὧν ὑμεῖς περὶ τοὺς ἄλλους πεποιθήκατε· ἀλλ' ὡς περ, ἵνα μὴ δόξη καταισχύειν τοὺς ἀποστόλους τοὺς λαμβάνοντας, ταῦτα τέθεικεν, ἐντρέπων αὐτούς καὶ δεικνύς, ὅτι οὐ κεκωλυμένου πράγματος ἀπέχεται· οὐτὸ πάλιν, ἵνα μὴ διὰ τῆς πολλῆς κατασκευῆς καὶ τῶν παραδειγμάτων τῶν πολλῶν, δὲ ὧν εἰδείξεν ὅτι δεῖ λαμβάνειν, δόξη ἐπιζητεῖν τὸ λαμβάνειν καὶ διὰ τοῦτο ταῦτα λέγειν, ἥδη διαρθοῦσαι αὐτό· καὶ σαφέστερον μὲν ὕστερον αὐτὸ τέθεικεν, ὅταν λέγῃ· *Οὐκ ἔγραψα δὲ ταῦτα, ἵνα οὕτω γένηται ἐν ἑμοί*· ἐνταῦθα δὲ φησὶν, ὅτι *Οὐκ ἐχρησάμεθα τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ*. Καὶ τὸ δὴ μείζον, ὅτι οὐδὲ ἐκεῖνο ἔχοι τις ἂν εἰπεῖν, ὅτι Ἐνεύρωχρῆται ὄντες οὐκ ἐχρησάμεθα, ἀλλὰ καὶ ἀνάγκης κατεπειγούσης, οὐκ εἰσάρπεν τῇ ἀνάγκῃ· ὁ καὶ ἐν τῇ δευτέρῃ φησὶν· *Ἄλλας Ἐκκλησίας ἐσύλησα, λαβὼν ὀψώνια πρὸς τὴν ὕμῶν διακονίαν· καὶ παρὼν πρὸς ἐμᾶς καὶ ὕστερηθείς, οὐκ καταδέρχησα οὐδενός*· καὶ ἐν ταύτῃ πάλιν· *Καὶ πεινώμεν καὶ διψῶμεν καὶ γυμνητεύομεν καὶ κολαφιζόμεθα*. Καὶ ἐνταῦθα πάλιν τὸ αὐτὸ αἰνίττεται λέγων, *Ἄλλὰ πάντα στέγομεν*. Εἰπὼν γὰρ, ὅτι *Πάντα στέγομεν*, καὶ λιμὸν αἰνίττεται καὶ στενοχωρίαν πολλὴν καὶ τὰ ἄλλα πάντα. Ἄλλ' οὐδὲ οὕτως ἠναγκασθήμεν, φησὶ, λύσαι τὸν νόμον, ὃν ἑαυτοῖς θεσπίκαμεν. Διὰ τί; *Ἴνα μὴ ἔγκοπῃν τινα δώμεν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ*. Ἐπειδὴ γὰρ ἀσθενέστερον Κορινθιοὶ διέκειντο, ἵνα μὴ πληξόμενοι ὑμᾶς, φησὶ, λαμβάνοντες, εἰλόμεθα καὶ ὑπερὶ τὰ ἐπιτεταγμένα ποιῆσαι, ἢ ἔγκοπῃν τινα δοῦναι τῷ εὐαγγελίῳ, τουτέστι, τῇ κατηχήσει ὑμῶν. Εἰ δὲ ἡμεῖς, καὶ ἐπιτετραμμένοι ἡμῖν, καὶ πολλὴν πάσχοντες βίαν, καὶ ἀποστόλους ἔχοντες ὑπόδειγμα, οὐκ ἐποιήσαμεν, *Ἴνα μὴ ἔγκοπῃν δώμεν* (καὶ οὐκ εἶπεν, ἀνατροπῆν, ἀλλ' Ἐγκοπῆν, καὶ οὐκ ἀπλῶς ἔγκοπῃν, ἀλλ' Ἐγκοπῆν τινα· ἵνα μὴδὲ τὴν τυχοῦσαν, ὡς ἂν εἴποι τις, μέλλῃσιν καὶ ἀναβολῇ ἐμποιήσωμεν τῷ δρόμῳ τοῦ λόγου)· εἰ τοίνυν ἡμεῖς τοσαύτῃ ἐχρησάμεθα τῇ σπουδῇ, φησὶ, πόσω μᾶλλον ὑμᾶς τοὺς καὶ πολὺ τῶν ἀποστόλων ἀποδέοντες, καὶ οὐδὲ νόμον ἔχοντας εἰπεῖν τὸν ἐπιτρέποντα,

^a Morel., μετὰ πολλῆς τῆς αὐθεντίας, omissis interpositis ουε in Reg. habentur.

ἀλλὰ καὶ τοῦναντίον τῶν κεκωλυμένων ἀπτομένων καὶ τῶν ἐπὶ βλάβῃ μεγάλη τοῦ εὐαγγελίου, οὐκ ἐπὶ τὸ μὴ ἔγκοπῃν μόνον δοῦναι, ἀλλ' οὐδὲ ἀνάγκην ὀρῶντας ἐπικειμένην, ἀπέχεσθαι δεῖ; Τοῦτον γὰρ ἅπαντα τὸν λόγον δι' ἐκεῖνος ἐκίνησε τοὺς διὰ τῆς βρώσεως τῶν εἰδωλοθύτων σκανδαλίζοντας τοὺς ἀσθενεστέρους ἀδελφούς.

[186] Ταῦτα δὲ καὶ ἡμεῖς ἀκούομεν, ἀγαπητοὶ· ἵνα μὴ καταφρονῶμεν τῶν σκανδαλιζομένων, μὴδὲ ἔγκοπῃν τινα ποιῶμεν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ· ἵνα μὴ προδοῦμεν τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν. Μὴ γάρ μοι λέγε, ὅταν σκανδαλίζηται ὁ ἀδελφός, ὅτι οὐ κενώλυται τὸ καὶ τὸ, ἐφ' ᾧ σκανδαλίζεται, καὶ ὅτι ἐφεῖται. Ἐγὼ γὰρ σοὶ μαίρινα λέγω, ὅτι κἂν αὐτὸς ὁ Χριστὸς ἐπιτετραπῶς ἦ, ἴσῃς δὲ τινα βλαπτόμενον, ἐπίσχες καὶ μὴ χρῆσθαι τῇ ἐπιτροπῇ. Τοῦτο γὰρ καὶ Παῦλος ἐποίησεν, ἐξὸν λαθεῖν Χριστοῦ συγχωρησάντος, μὴ λαθῶν. Καὶ γὰρ φιλόδηρος ὡς ὁ Δεσπότης, πολλὴν τοῖς ἐπιτάγμασιν ἐκέρασεν ἡμερότητα τοῖς αὐτοῦ, ἵνα μὴ μόνον ἐξ ἐπιταγῆς, ἀλλὰ καὶ ἐξ οικείας πολλὰ ποιῶμεν γνώμης. Καὶ γὰρ ἤδυνατο, εἰ μὴ τοῦτο ἐθούλετο, μᾶλλον ἐπιτείνειν τὰ ἐπιτάγματα, καὶ εἰπεῖν· Ὁ μὴ διόλου νηστεύων, κολαζέσθω ὁ μὴ παρθενεύων, τιμωρεῖσθω ὁ μὴ πάντα ἀποδουόμενος τὰ ὄντα, δίκην διδότην τὴν ἐσχάτην. Ἄλλ' οὐκ ἐποίησε τοῦτο, σὺν παρέχων, εἰ βουληθείης, φιλιτιμῆσθαι. Διὰ τοῦτο καὶ ὅτε περὶ παρθενίας διελέγετο, ἔλεγεν· *Ὁ δυνάμενος χωρεῖν, χωρεῖτω*· καὶ ἐπὶ τοῦ πλουσίου τὰ μὲν ἐπέταξε, τὰ δὲ ἐπέτρεψε τῇ ἐξουσίᾳ τῆς διανοίας. Οὐ γὰρ εἶπε, Πώλησον τὰ ὑπάρχοντα, ἀλλ', *Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, πώλησον*. Ἄλλ' ἡμεῖς οὐ μόνον οὐ φιλοτιμούμεθα οὐδὲ ὑπερβαίνομεν τὰ προστάγματα, ἀλλὰ καὶ τοῦ μέτρου τῶν κελουσθέντων σφόδρα ἀπολιμπανόμεθα. Καὶ Παῦλος μὲν ἐλλίμωτεν, ἵνα μὴ ἔγκοπῃ τῷ εὐαγγελίῳ ὁ ὧν ἡμεῖς δὲ οὐδὲ τὸ ἀποκειμένον ἡμῖν ἀψασθαι τολμῶμεν, μυρίας ὀρῶντες ἀνατρεπομένας ψυχάς. Τρωγέτω γὰρ, φησὶν, ὁ σῆς, καὶ μὴ τρωγέτω ὁ πένης· κατεσθιέτω ὁ σκυλιῆς, καὶ μὴ περιβαλλέσθω ὁ γυμνός· ἀναλισκέσθω πάντα τῷ χρόνῳ, καὶ μὴ τρεφέσθω ὁ Χριστὸς, καὶ ταῦτα πεινών.

Καὶ τίς τοῦτο εἶπε; φησὶ. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ σφόδρα τὸ δεῖνδον, ὅτι οὐκ ἐν τοῖς βήμασιν, ἀλλ' ἐν τοῖς πράγμασι ταῦτα λέγεται. Καὶ γὰρ ἤττον ἂν ἦν δεῖνδον ἐπὶ τῶν βημάτων λεγόμενον, ἢ ἐπὶ τῶν ἔργων γινόμενον. Ἡ γὰρ οὐ ταῦτα βοᾷ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἢ ἀπάνθρωπος καὶ ὠμὴ τυραννὶς, ἢ φιλαργυρία τοῖς αὐτῆς αἰχμαλώτοις; Προκεισθῶν καὶ συκοφάνταις καὶ λησταῖς καὶ ἐπιβούλοις πρὸς τρυφὴν ἢ τὰ ὑμέτερα, καὶ μὴ τοῖς πεινώσι μὴδὲ τοῖς δεομένοις διατροπῇ. Οὐ γὰρ ὑμεῖς ποιεῖτε τοὺς ληστές; οὐ γὰρ ὑμεῖς τῷ πυρὶ τῶν βασάνων παρέχετε τροφήν; οὐ γὰρ ὑμεῖς ποιεῖτε τοὺς δραπέτας καὶ τοὺς ἐπιβούλους, καθάπερ ἔλεσαρ αὐτοῖς τὸν ὑμέτερον προτιθέντας πλοῦτον; τίς ἡ μανία αὐτῆ; Μανία γὰρ καὶ παραπληξία σαφῆς, τὰ μὲν κίβωτια μεστὰ ἱματίων ποιεῖν, τὸν δὲ κατ' εἰκόνα Θεοῦ γενόμενον καὶ καθ' ὁμοίωσιν, γυμνὸν καὶ τρέμοντα ὑπὸ τοῦ κρυμοῦ περιορᾶν, καὶ μόλις ὀρθοῦμενον. Ἄλλὰ προφασίζεται, φησὶ, τὸν τρέμον καὶ τὴν ἀσθένειαν. Εἶτα οὐ δειδοικας μὴ σκηπητὸς ἀνωθεν ἀπὸ τοῦ βήματος ἀναφθίς τούτου κατενεχθῆ; διαβρήγνυμαι γὰρ ὑπὸ τοῦ θυμοῦ σύγγνωστε. Σὺ μὲν γὰρ γαστριζόμενος; καὶ πλαινόμενος, καὶ εἰς ἐσπέραν βαθεῖαν τὸν πότον παρστέων, [187] καὶ μαλακοῖς ἐνθαλόμενος στρώμασιν, οὐκ ἀξιούς

^b Reg., πρὸς τρυφὴν. Editii, πρὸς τροφήν.

δοῦναι δίκην, οὕτω παρανόμως τοῖς τοῦ Θεοῦ χρώ-
μενος δώροις (οὐδὲ γὰρ ἵνα μεθύωμεν, ὁ οἶνος· οὐδ'
ἵνα γαστριζώμεθα, ἡ τροφή γέγονεν· οὐδ' ἵνα διασπώ-
μεν τὴν γαστέρα, τὰ σιτία)· τὸν δὲ πένητα, τὸν
ἄθλιον, τὸν οὐδὲν ἄμεινον νεκροῦ διακείμενον, τοῦ-
τον εὐθύνας ἀπαιτεῖς ἀκριβεῖς, καὶ οὐ δέδοικας τοῦ
Χριστοῦ τὸ δικαστήριον τῆ φρικτῶν ἐκεῖνο καὶ φοβε-
ρόν; Καὶ γὰρ εἰ ὑποκρίνεται, ἐξ ἀνάγκης ὑποκρίνεται
καὶ ἐνδεῖας διὰ τὴν ὠμότητα τὴν σὴν καὶ τὴν ἀπαν-
θρωπίαν τὴν τοιούτων δεομένων προσωπεῖων, τὴν μὴ
ἐπικλωμένην πρὸς ἔλεον. Τίς γὰρ οὕτως ἄθλιος καὶ
ταλαίπωρος, ὡς μηδεμίαν ἀνάγκης ἐπικειμένης ὑπὲρ
ἐνός ἄρτου τοιαῦτα ἀσχημονεῖν καὶ κόπτεσθαι καὶ τσα-
σύτην ὑπομένειν δίκην; Ὅστε ἡ ὑπόκρισις ἡ ἐκείνου
τῆς σῆς ἀπανθρωπίας, περιέρχεται γιγνομένη κήρυξ.
Ἐπειδὴ γὰρ ἵκετεῦν καὶ λιπαρῶν καὶ ἐλεεινὰ προίε-
μενος ῥήματα, καὶ ὀδυρόμενος καὶ δακρῦων καὶ δι'
ἕλης περιῶν τῆς ἡμέρας, οὐδὲ τῆς ἀναγκαίας εὐπο-
ρεῖ τροφῆς, ἐπενόησεν ἴσως καὶ ταύτην τὴν μηχανὴν,
οὐκ ἐκείνῃ τσασύτην, ὅσην σοί, φέρουσαν τὴν ἀσχη-
μοσύνην καὶ τὴν κατηγορίαν. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἐλεεί-
σθαι δίκαιος, ὅτι εἰς τσασύτην κατήλθεν ἀνάγκην·
ἡμεῖς δὲ μυρίων δέξιοι τιμωρίων, ὅτι τοὺς πένητας
τοιαῦτα βιαζόμεθα πάσχειν. Εἰ γὰρ ἐξ εὐκολίας ἐπε-
κλώμεθα, οὐκ ἂν ποτε εἴλετο ἐκεῖνος τοιαῦτα ὑπομέ-
νειν. Καὶ τί λέγω γύμνωσιν καὶ τρώμον; Τὸ γὰρ τοῦ-
του φρικτωδέστερον ἐρῶ, ὅτι καὶ παῖδας ἠναγκάσθησαν
πηρῶσαι τινες ἄωρον ἄγοντας ἡλικίαν, ἵνα τῆς ἡμετέ-
ρας ἀναίσθησίας καθίκωνται. Ἐπειδὴ γὰρ βλέποντες
καὶ γυμνοὶ περιιόντες, οὕτε ἀπὸ τῆς ἡλικίας οὕτε
ἀπὸ τῆς συμφορᾶς ἐπεσπᾶσαντο τοὺς ἀνηλεεῖς, προσ-
έθηκαν τοῖς τσοσύτοις κακοῖς ἑτέραν χαλεπωτέραν
τραγῳδίαν, ἵνα λύσωσι τὸν λιμῶν, κουφότερον εἶναι
νομίζοντες ἀπεστερηθῆσαι τοῦ κοινού τούτου φωτός
καὶ τῆς πᾶσι δεδομένης ἀκτίνας, ἢ λιμῶ παλαίειν
διηνεκεῖ καὶ τὸν οἰκτιστον ὑπομένειν θάνατον. Ἐπειδὴ
γὰρ οὐ πένιν ἐμάθετε ἐλεεῖν, ἀλλὰ τέρπεσθαι συμ-
φοραῖς, πληροῦσιν ὑμῶν τὴν ἀκόρεστον ἐπιθυμίαν, καὶ
ἐαυτοὺς καὶ ὑμῖν * χαλεπωτέραν τῆς γενένης ἀνάπτου-
τες τὴν φλόγα. Καὶ ἵνα μάθητε ὅτι διὰ τοῦτο ταῦτα
γίνεται καὶ τὰ τοιαῦτα, τεκμήριον ὑμῖν ὠμολογημέ-
νον ἐρῶ, πρὸς ὃ μηδεὶς ἀντερεῖ. Εἰσὶν ἕτεροι πένητες
κοῦφοι καὶ μετέωροι τὰς ψυχὰς, καὶ οὐκ εἰδότες φε-
ρειν λιμῶν, ἀλλὰ πάντα μάλλον, ἢ τοῦτο ὑπομένοντες.
Οὗτοι πολλάκις ὑμῖν ἐλεεινοί; καὶ σὴν καὶ ῥήματι
ἐντυχόντες, ἐπειδὴ οὐδὲν ὦνησαν τὰς ἱκετηρίας
ἀφέντες ἐκείνας, τοὺς θυματοποιούς ὑμῖν λοιπὸν
παρήλασαν, οἱ μὲν δέρματα ὑποδημάτων μασώμενοι
πεπονηκότων, οἱ δὲ κατὰ τῆς κεφαλῆς ἤλους ὀξεῖς δια-
περῶντες, ἕτεροι πεπηγῶσιν ὕδασι ὑπὸ τοῦ κρυμοῦ
γυμνῆ τῆ γαστρὶ προσομιλοῦντες, ἄλλοι δὲ ἕτερα
ἀσπούτερα τούτων ὑπομένοντες, ἵνα τὸ πονηρὸν περι-
ριστήσῃσι θέατρον.

ς'. Σὺ δὲ, τούτων γινομένων, ἔστηκας γελῶν καὶ
θαυμάζων, καὶ ἐμπομπεύων τοῖς ἑτέρων κακοῖς, τῆς
κοινῆς [188] φύσεως ἀσχημονούσης. Καὶ τί πλέον ἂν
ἐργάσαιτο τούτων δαίμων ἄγριος; Εἶτα ἵνα προθυμώ-
τερον ποιήσῃ ταῦτα, θαφιλέστερον διδῶς ἀργύριον.
Καὶ τῷ μὲν εὐχομένῳ καὶ τὸν θεὸν καλοῦντι, καὶ μετ'
ἐπιεικειᾶς προσίεντι οὐδὲ, ἀποκρίνεσθαι ἀξιοῖς οὐδὲ
ἐμβλέψαι, ἀλλὰ καὶ τὰ φορτικὰ ἐκεῖνα πρὸς αὐτὴν
φθέγγῃ ῥήματα, ὅταν συνεχῶς ἐνοχλήτῃ. Τούτον δὲ
δεῖ ζῆν; ἀναπνεῖν δὲ ὅλως, ἢ τὸν ἥλιον τούτον ὄρῃν;
πρὸς δὲ ἐκείνους, καὶ φαῖρος καὶ φιλότιμος, ἄτε
ἀγωνοθέτης τις ὢν τῆς καταγέλαστου καὶ σατανικῆς

* Reg., καὶ ἡμῖν.

ἀσχημοσύνης ἐκείνης. Διὸ καὶ εὐλογώτερον πρὸς τοὺς
τιθέντας τοὺς ἄγωνας τοῦτους, καὶ μὴ προίεμένους
μηδὲν ἕως ἂν ἴδωσι κολαζομένους ἑτέρους, ταῦτα ἂν
λεχθεῖν τὰ ῥήματα. Ζῆν δὲ τούτους, ἀναπνεῖν δὲ
ὄλως; τὸν δὲ ἥλιον τούτον ὄρῃν τοὺς εἰς τὴν κοινήν
παρανομοῦντας φύσιν, τοὺς εἰς τὸν θεὸν ὑβρίζοντας;
Καὶ τοῦ μὲν Θεοῦ λέγοντος, Ἄδς ἐλεημοσύνην, καὶ
δίδωμι σοὶ βασιλείαν οὐρανῶν, οὐκ ἤκουσας· τοῦ
διαβόλου δὲ κεφαλῆν καθηλωμένην δεικνύντος, ἐξαί-
φνης φιλότιμος γέγονας· καὶ μάλλον ἐπέκαμψεν ἡ
τοῦ πονηροῦ δαίμονος μηχανὴ τσασύτην ἔχουσα βλά-
σθη, ἢ ἡ τοῦ Θεοῦ ὑπόσχεσις μυρία κομίζουσα τὰ
ἀγαθὰ· δέον, εἰ καὶ χρυσίον καταβαλεῖν ἐχρῆν ὑπὲρ
τοῦ ταῦτα μὴ γίνεσθαι, μηδὲ γινόμενα ὄρῃν, πάντα
ποιεῖν καὶ ὑπομένειν, ὥστε ἀνελεῖν τὴν πολλὴν ταύ-
την μανίαν· ὑμεῖς δὲ ὑπὲρ τοῦ καὶ γίνεσθαι καὶ
γινόμενα ὄρῃν, πάντα ποιεῖτε καὶ πραγματεύεσθε.
Ἔτι οὖν ἐρωτᾷς, εἰπέ μοι, διὰ τί γέεννα; Ἀλλὰ
μηκέτι τοῦτο ἐρώτα, ἀλλὰ πῶς μία γέεννα μόνη.
Πόσων γὰρ οὐκ ἄξιον κολάσεων οὗτοι οἱ τὸ ὠμὸν
τοῦτο καὶ ἀπηνῆς συγκροτούντες θέατρον, καὶ γελῶ-
ντες ἐφ' οἷς δακρῦειν ἐδεῖ κἀκείνους καὶ ὑμᾶς αὐτούς;
μάλλον δὲ ὑμᾶς τοὺς τὰ τοιαῦτα ἀναγκάζοντας ἀσχη-
μονεῖν; Ἀλλ' οὐκ ἀναγκάζω, φησί. Πῶς οὐκ ἀναγκά-
ζεις, εἰπέ μοι, τοῖς μὲν ἐπιεικτετέροις καὶ δακρῦουσι
καὶ τὸν θεὸν παρακαλοῦσιν οὐδὲ προσέχιν ἀνεχό-
μενος· τούτους δὲ καὶ ἀργύριον παρέχων δαφίλης,
καὶ πολλοὺς περιούτων τοὺς θαυμάζοντας; Καὶ ἀπο-
στῶμεν, φησὶν, ἐλεοῦντες αὐτούς. Καὶ σὺ τοῦτο κε-
λεύεις; Οὐκ ἔστι τοῦτο ἐλεεῖν, ἀνθρώπε, τὸ τσασύτην
ἀπαιτεῖν δίκην ὑπὲρ ὀλίγων ὀδολῶν, τὸ κελεύειν ὑπὲρ
ἀναγκαίας κατακόπτεσθαι τροφῆς, καὶ εἰς πολλὸ
διατέμνειν τῆς κεφαλῆς τὴν δορὰν οὕτω πικρῶς καὶ
ἐλεεινῶς. Εὐφραῖται, φησὶν, οὐ γὰρ ἡμεῖς ἐσμεν οὐ
τὰ; κεφαλῆς καθηλούντες ἐκείνας. Εἶθε σὺ· καὶ οὐκ
ἦν οὕτω δεῖν τὸ δεῖνόν. Ὁ γὰρ σφάττων τινὰ τοῦ
κελεύοντος ἑαυτὸν σφάττειν πολλῷ χαλεπωτέρον ποιεῖ·
ὃ δὴ καὶ ἐπὶ τούτων συμβαίνει. Καὶ γὰρ δριμυτέρας
ὑπομένουσι τὰς ὀδύνας, ὅταν καὶ αὐτοῦροῦ κελεύων
ταί γίνεσθαι πῶν πονηρῶν τούτων ἐπιταγμάτων, καὶ
ταῦτα ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἐν ἣ πρώτων ἐχρημάτισαν
Χριστιανοί, ἐν ἣ ἀπάντων ἀνθρώπων ἡμερώτεροι
γεγόνασιν, ἐν ἣ πολὺς τῆς ἐλεημοσύνης τὸ παλαιὸν
ἐκόμα καρπός. Οὐδὲ γὰρ τοὺς παροῦσι μόνον, ἀλλὰ
καὶ τοῖς πόρρωθεν ἔπεμπον εἰς πολλοὺ τοῦ διαστή-
ματος, καὶ ταῦτα λιμοῦ [189] προσδοκωμένων. Τί
οὖν δεῖ ποιεῖν; φησὶ. Τῆς μὲν θηριωδίας ταύτης
καλυφεῖναι, πείται δὲ τοὺς δεομένους ἅπαντας, ὅτι
ταῦτα μὲν ποιοῦντες οὐδὲν λήφονται, ἐπιεικῶς δὲ
προσιόντες, πολλῆς ἀπολαύονται τῆς φιλοτιμίας. Ἄν
δὲ ταῦτα μάθωσι, κἂν πάντων ὡσὶν ἀθλιώτεροι, οὐχ
αἰρήσονται οὐδέποτε ταῦτα κολάζεσθαι, ἐγὼ ἐγ-
γυῶμαι· ἀλλὰ καὶ χάριν ὑμῖν εἰσονται, ὅτι καὶ τοῦ
γέλωτος καὶ τῆς ὀδύνης αὐτοὺς ἀππλάξαιτε ἐκείνης.
Νῦν δὲ ὑπὲρ μὲν ἡνιόγων καὶ παιδᾶς ἂν ἐκδοίτε
τοὺς ὑμετέρους, καὶ ὑπὲρ ὀρχηστῶν καὶ αὐτὰς ἂν
προίσητε τὰς ψυχὰς· ὑπὲρ δὲ τοῦ Χριστοῦ πεινῶντος,
οὐδὲ τὸ πολλοστὸν τῆς οὐσίας προίσητε μέρος· ἀλλὰ
ἂν ὀλίγον ἔωτε ἀργύριον, ὡς τὸ πᾶν ἐκτετικότες,
οὕτω διάκεισθε, οὐκ εἰδότες ὅτι οὐ τὸ δοῦναι, ἀλλὰ
τὸ μετὰ θαφιλείας δοῦναι, τοῦτο μάλιστά ἐστιν
ἐλεημοσύνη. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ προφήτης οὐ τοὺς δι-
δόντας ἀπλῶς ἀνακηρύττει· καὶ μακαρίζει, ἀλλὰ τοὺς
ἀφθόνης παρέχοντας. Οὐ γὰρ ἀπλῶς εἶπεν, Ἔδωκεν,
ἀλλὰ πῶς; Ἐσκέρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησι. Τί
γὰρ ὄφελος, ὅταν πλουτῶν τσοσύτον ὄψῃ, ὅσον ἂν τις

nudatam et sævitiā tuam, quæ hujusmodi opus habet larvis, quæ non flectitur ad misericordiam. Quis enim adeo miser est et infelix, ut nulla instante necessitate pro uno pane tam indecore se gerat, pulsetur, et tantas sustineat pœnas? Illius itaque simulatio circuit inhumanitatem tuam prædicans. Quia enim supplicans, obsecrans, et miserabilia emittens verba, lamentans, lacrymans et per totam diem circumiens, ne necessarium quidem invenit alimentum, hanc fortasse technam excogitavit, quæ non tantum illi, quantum tibi affert dedecus et probum. Illius enim ut misereamus æquum est, quia in tantam reductus est necessitatem: nos vero mille suppliciiis digni, quia pauperes ad hæc facienda cogimus. Nam si facile flecteremur, numquam ille vellet talia sustinere. Et quid dico nuditatem et tremorem? Quod enim longe horribilius est dicam: coacti sunt quidam filios excæcare ætate immaturos, ut in tantæ calamitatis sensum veniremus. Quia enim videntes et nudi circumueunt, neque ex ætate neque ex calamitate immisericordes atrahabant, tot malis aliam graviores tragediam addiderunt, ut famem sedarent; levius esse existimantes hac communi luce et omnibus concessio radio privari, quam cum perpetua fame luctari et mortem subire miserrimam. Quia enim non didicistis misereri paupertatis, sed calamitatibus delectari, insatiabilem vestram implent cupiditatem, et sibi et vobis gehenna graviores incendentes flammam. Et ut discatis, hæc et similia ideo contingere, argumentum vobis proferam quod in confesso sit, cui nemo contradicet. Sunt alii pauperes leves animoque elati, qui famem ferre nesciunt, sed omnia potius quam hoc patiuntur. Hi sæpe vos miserabilibus et gestibus et verbis aducentes, cum nihil consequuti essent, missis supplicationibus, præstigiatores demum longe retro reliquerunt; alii quidem mandantes coria detritorum calceorum, alii acutos clavos in caput insipientes, alii autem in aquis gelu concretis nudo ventre immorantes; alii autem his absurdiora et acerbiora sustinentes, ut improbum exhibeant spectaculum.

6. Tu autem dum hæc fiunt stas ridens et admirans, et de aliorum malis ceu pompam agens, dum communis natura dedecore afficitur. Et quid amplius faceret immanis dæmon? Deinde ut promptius hæc faciat, largiorem pecuniam erogas. Et ei quidem qui precatur, Deum invocat, placideque accedit, ne respondere quidem dignaris neque respicere illum; imo etiam molesta in illum verba effundis, quando frequenter tibi importunus est: Hunc sine oportet vivere? hunc sine respirare, aut hunc solem videre? erga illos autem lætus es et liberalis, utpote qui sis ceu ægonotheta quidam illius ridiculæ et satanicæ turpitudinis. Quamobrem congruentius iis, qui hæc proponunt certamina, et nihil omittunt donec alios viderint male affici, talia verba dicerentur: Hoscine vivere, omnino respirare? hunc solem videre, qui in communem delinquant naturam, et Deum contumelia efficiunt? Et cum Deus dicat: Da eleemosynam, et

do tibi regnum cælorum: non audisti: diabolo autem ostendente caput clavis confixum, statim liberalis effectus es: magisque te inflexit maligni dæmonis machina, tantum inferens damnum, quam Dei promissio millia afferens bona. Cum oportuisset, etiamsi aurum numerare oporteret, ut hæc non fierent nec facta spectarentur, nihil non agere et pati, ut tanta illa tolleretur insania; vos autem, ut et flant et facta videantur, nihil non agitis et operamini. Adhucne interrogas, dic mihi, cur sit gehenna? At ne hoc ultra interrogas, sed cur una tantum sit gehenna. Quot enim non sunt suppliciiis digni hi, qui tam crudele et inhumanum constituunt spectaculum, ridentque de iis, de quibus lugere et illos et vos oporteret, magisque vos qui ad tam indecore agendum cogitis? Sed, inquires, non cogo. Quomodo, quæso te, non cogis, qui modestioribus et fletibus ac Deum invocantibus ne aurem quidem præbere velis; his vero largiter pecuniam erogas, et multos advocas admirantes? Et recedamus, inquires, eorum miserentes. Et tunc hoc jubes? Non est hoc misereri, o homo, tantas exigere pœnas pro duobus obolis, præcipere ut pro necessario cibo sese lacerent, et capitis cutem tam acerbe et miserabiliter in multas partes dissecent. Bona verba, inquires; neque enim nos capita clavis configimus. Utinam tu faceres, et res non tam gravis esset. Nam qui quempiam interficit, multo gravius facit, quam is qui seipsum jubet interficere. Quod etiam in his usu venit: acerbiores enim sustinent dolores, quando sua manu jubentur hæc male jussa exsequi; et hæc Antiochiæ, ubi primum appellati sunt Christiani, in qua fuere omnium hominum mitissimi, in qua olim vigeabat magnus eleemosynæ fructus. Neque enim præsentibus tantum, sed etiam iis qui procul aberant mittebant, idque dum famas exspectaretur. Quid ergo, inquires, faciendum? Hanc feritatem demittere, egenis vero omnibus edicere, si hæc faciant, nihil accepturos illos esse; si vero modesto accedant, magna fructuros largitate. Si porro hoc ediscant, etiamsi omnium miserrimi fuerint, numquam eo induentur ut se sic lanient, ego polliceor; sed etiam vobis gratiam habebunt, quod illos ab irrisione et dolore tali eripueritis.

Eleemosyna largiter danda. Antiochiæ ecclesiæ redditus in pauperes effusi. — Nunc autem pro auribus etiam filios obtuleritis, et pro saltatoribus etiam ipsas profuderitis animas; pro Christo autem esuriente ne minimam quidem facultatum partem dederitis; sed si tantillum argenti detis, ac si totum solveritis, sic affecti estis, nescientes, quod non dare, sed cum largitate dare, illud maxime est eleemosyna. Ideo propheta non eos qui solum dant prædicat et beatos dicit, sed eos qui largiter dant. Non solum enim dixit, Dedit; sed quomodo? *Dispersit, dedit pauperibus (Psal. 111. 9).* Quid enim prodest, si ex divitiis tantum dederis, quantum dederit quispiam verbi gratia ex mari cyathum, neque viduæ magnitudinem animi æmulatus fueris? quomodo dixeris, *Domine, miserere mei secundum magnam misericordiam tuam,*

et secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitatem meam (Psal. 50. 3); cum ipse non secundum magnam misericordiam miserearis; imo fortassis neque secundum parvam? Valde enim me pudet, cum video divites multos equis freno aureo instructis vectos, qui secum trahunt famulos aurum gestantes, et lectos habent argenteos multumque alium fastum; cum autem pauperi erogandum est, etiam valde pauperibus esse pauperiores. Sed quid est illud quod sæpe dicunt? Habet, inquit, Ecclesiæ commune. Et quid hoc ad te? neque enim, si ego dederò, tu salvus eris: neque, si ecclesia dederit, tu peccata tua deleveristi. Ideoque non das, quia ecclesia dare debet egenis: quia sacerdotes precantur, tu numquam precaturus es? et quia alii jejunant, tu perpetuo ebrius eris? Nescis quia non ita propter pauperes elemosynæ legem posuit Deus, ut propter eos ipsos qui largiuntur? An tibi sacerdos suspectus est? Est quidem hoc grave peccatum; sed de hoc non accurate disputabo: propter te omnia facito, et sic duplicem assequeris mercedem. Etenim quæ nos de elemosyna dicimus, non dicimus ut ad nos offeras, sed ut tu per te ipsum ministros. Nam si mihi offeras, fortassis a vana gloria corripieris, sæpeque etiam offensus recedes mala suspicatus: si autem per vos ipsos omnia faciatis, et offensionibus et absurdis suspicionibus liberi eritis, majorque vobis merces erit.

7. Non igitur hæc dico, ut vim vobis faciam ad pecunias huc afferendas; neque indignatus propter sacerdotes qui male audiunt. Nam si succensere et dolere oportet, pro vobis dolendum est qui male dicitis. Iis enim, qui frustra et temere male audiunt, merces major; dicentibus autem iudicium et supplicium gravius erit. Non ergo pro illis hæc dico, sed quod de vobis curam et sollicitudinem geram. Quid enim mirum, si ætate nostra quidam in suspicionem veniant, cum etiam illorum tempore sanctorum qui angelos imitabantur, qui nihil sibi proprium possidebant, apostolorum inquam, murmur fuerit in ministerio viduarum, quod despicerentur pauperes, quando nemo quidquam ex suis facultatibus sibi proprium esse dicebat, sed erant ipsis omnia communia? Ne hos proferamus obtentus, nec in defensionem nostram conferre putemus quod Ecclesia multa possideat. Cum enim facultatum ejus magnitudinem perspicias, cogita etiam inscriptorum pauperum gregem, infirmorum multitudinem, innumerarum expensarum occasiones: curiose inquire et scrutare: nemo impedit, imo parati sumus ad rationes vobis reddendas. Sed hyperbole uti volo. Cum enim rationes reddiderimus, et ostenderimus expensam proventu non esse minorem, imo et aliquando majorem: illud a vobis libenter sciscitaret, eum illo migraverimus, et audierimus Christum dicentem: *Esurientem me vidistis, et non me nutritistis, nudum, et non operuistis* (Math. 25. 42): quid dicemus? quam afferemus defensionem? hunc vel illum adducemus in medium, qui his non obsequutus est, et quosdam ex suspectis sacerdotibus? Et quid hoc ad te? inquit; ego enim

te accuso de peccatis, quæ admisisti. Purgatio eorum est, ut propria abluas peccata, non ut ostendas alios in eadem incidisse. Ecclesia enim ob vestram parcitatem retinere cogitur ea, quæ nunc habet. Quod si omnia secundum apostolicas leges agerent, ejus proventum oporteret esse vestrum animum: quod quidem et tutum esset penuriam, et thesaurus inexhaustus. Nunc autem cum vos quidem thesaurizatis in terra, et omnia in penuriis vestris clauditis; Ecclesia vero impendere necesse habet, viduarum cæcibus, virginum choris, hospium adventibus, peregrinantium ærumnis, vincitorum calamitatibus, infirmorum et mutilorum necessitatibus, aliis hujusmodi occasionibus: quid faciendum? eosne omnes aversari, et tot portus obstruere? ecquis naufragiis hinc partis suffecerit, fletibus, lamentis, ejulatibus undique allatis? Ne ergo temere loquamur quod in mentem venerit. Nunc enim, ut jam dixi, rationes vobis reddere parati sumus. Si autem æcus res se haberet, et si doctores haberetis corruptos, qui omnia raperent et avari essent, neque sic purgatio vestra esset eorum nequitia. Nam benignus ille et sapientissimus unigenitus Dei Filius omnia videns, sciensque quod contingat multos in diuturno tempore et tanto orbis spatio esse sacerdotes corruptos; ut ne per illorum incuriam, eorum qui ipsis subditi sunt socordia augetur, omnem tollens negligentiam excusationem ait: *Super cathedram Moysis sederunt scribæ et Pharisei. Omnia ergo, quæ dixerint vobis facere, facite: secundum opera autem illorum ne faciatis* (Math. 23. 2); ostendens, quod etiam si doctorem improbum habeas, nihil tibi prodesse poterit, nisi iis quæ dicuntur attendas. Neque enim ab iis quæ doctor operatus est, sed ab iis quæ audisti, nec obsequutus illis es: ab his tibi calculum feret Deus. Itaque si ea quæ præcepta sunt feceris, cum multa tunc stabis fiducia; si vero dictis non obsequutus fueris, etiamsi mille corruptos sacerdotes ostendas, nihil hoc tibi proderit. Nam et Judas apostolus erat; hoc tamen nihil unquam sacrorum expilatores et avaros excusabit. Neque poterit quis accusatus dicere: Enimvero apostolus fur erat, sacrorum expilator et proditor: sed hoc nos maxime supplicio tradet et damnabit, quod non aliorum malis ad sanam mentem reducti simus. Ideo enim illa scripta sunt, ut fugiamus illorum imitationem. Idcirco hunc et illum relinquentes, nobis ipsis attendamus: unusquisque enim nostrum pro se rationem dabit Deo. Ut ergo hanc rationem cum bona reddamus purgatione, nostram componamus vitam, et largam manum egenis porrigamus: scientes hanc solam nostram esse defensionem, si ostendamus nos præcepta recte exsecutos esse; nullamque esse aliam. Si hanc exhibere possimus, intolerabiles illos gehennæ dolores effugiemus, et futura consequemur bona: quæ nos omnes adipisci contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

ἀπὸ πελάγους κύαθον δούη, καὶ μὲν δὲ χήρας γυναί-
κας μεγαλοψυχίαν ζηλώσης; πῶς δὲ ἔρεϊς, Κύριε,
ἐλέησόν με κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου, καὶ κατὰ τὸ
πελήθος τῶν οἰκτιρῶν σου ἐξέλειψον τὸ ἀνόμημά
μου· οὐ κατὰ τὸ μέγα ἔλεος αὐτῆς ἐλεῶν, τάχα δὲ
οὐδὲ κατὰ τὸ μικρόν; Καὶ γὰρ σφόδρα αἰσχύνομαι,
ὅταν ἴδω πολλοὺς τῶν πλουτούντων ἐφ' ἵππων χρυσο-
χαλίνων φερομένους, καὶ οἰκίας χρυσοφοροῦντας
ἐπισυρομένους, καὶ κλίνας ἀργυρᾶς ἔχοντας, καὶ
ἐτέραν πλείονα φαντασίαν, καὶ ἥνικα ἂν πένητι δέη
παρασχεῖν, τῶν σφόδρα πενήτων πτωχοτέρους γινο-
μένους. Ἀλλὰ τίς ὁ πολὺς αὐτῶν λόγος; Ἐχει τὸ
κοινὸν τῆς Ἐκκλησίας, φησί. Καὶ τί τοῦτο πρὸς σέ;
οὐδὲ γὰρ, ἐὰν ἐγὼ δῶ, σὺ διεσώθης· οὐδ' ἂν ἡ Ἐκ-
κλησία παράσχη, σὺ τὰ ἀμαρτήματα ἐξήλειψας τὰ
σά. Εἰ γὰρ ἂν διὰ τοῦτο οὐ δίδως, ἐπειδὴ ἡ Ἐκκλησία
ὀφείλει δοῦναι τοῖς δεομένοις· ἐπειδὴ εὐχονται οἱ
ἱερεῖς, σὺ οὐκ εὗξῃ ποτέ; καὶ ἐπειδὴ νηστεύουσιν
ἕτεροι, σὺ μεμυσθήσῃ διηνεκῶς; οὐκ οἴσθα, ὅτι οὐχ
οὕτω δὲ τοὺς πένητας τὰ περὶ ἐλεημοσύνης ἐνομο-
θέτησεν ὁ Θεός, ὡς δι' αὐτοὺς τοὺς παρέχοντας;
Ἄλλ' ὑποπεύεις τὸν ἱερέα; Μάλιστα μὲν χαλεπή
καὶ τοῦτο ἀμαρτία· πλὴν οὐδὲν ἀκριβολογῶμαι· διὰ
σαυτοῦ πάντα ποιεῖ, καὶ διπλοῦν οὕτω καρπώσῃ τὸν
μισθόν. Καὶ γὰρ ἄπερ ἡμεῖς ὑπὲρ ἐλεημοσύνης λέγο-
μεν, οὐχ ἵνα ἡμῖν προσαγάγῃς λέγομεν, ἀλλ' ἵνα
αὐτῆ; δὲ σαυτοῦ διακοῆς. Ἐμοὶ μὲν γὰρ προσφέ-
ρων, ἰσως καὶ νενοδοξία ἀλώσῃ, πολλάκις δὲ καὶ
σκανδαλισθεὶς ἀπελεύσῃ τῷ πονηρᾷ ὑποπτέυσαι· ἂν
δὲ δι' ἑαυτῶν πάντα ποιήτε, καὶ σκανδάλων ἀπαλ-
λαγήσεσθε καὶ ὑποψίας ἀτόπου. καὶ πλείων ὑμῖν ὁ
μισθός.

Ἰ. Οὐ τοίνυν ἐκδιαιζόμενος ὑμᾶς ἐνταῦθα κομίζω τὰ
χρήματα, ταῦτα λέγω, οὐδὲ ἀγανακτῶ ὑπὲρ τῶν κα-
κῶς ἀκούοντων ἱερέων. Εἰ γὰρ ἀγανακτεῖν χρὴ καὶ
ἀλγεῖν, ὑπὲρ ὑμῶν ἀλγεῖν δεῖ τῶν λεγόντων κακῶς.
[190] Τοῖς μὲν γὰρ ἀκούουσιν εἰκῆ καὶ μάτην κακῶς
ὁ μισθὸς μεζῶν, τοῖς δὲ λέγουσι τὸ κρίμα καὶ ἡ τι-
μωρία βραυτέρη. Οὐ τοίνυν ὑπὲρ αὐτῶν ταῦτα λέγω,
ἀλλ' ὑμῶν κηδόμενος καὶ φροντίζων. Τί γὰρ θαυ-
μαστόν, εἰ ἐπὶ τῆς γενεᾶς τινος ὑποπτέουσιν αὐ-
τῆς ἡμετέρας, ὅπου γε ἐπὶ τῶν ἁγίων ἐκείνων τῶν τοὺς
ἀγγέλους μιμησαμένων, τῶν οὐδὲν ἴδιον κεκτημένων,
τῶν ἀποστόλων λέγω, γογγυσμὸς ἦν ἐν τῇ διακονίᾳ
τῶν χηρῶν, ὅτι παρεθωροῦντο οἱ πένητες, ὅτε οὐ-
δεῖς τι τῶν ὑπαρχόντων αὐτῷ ἔλεγεν ἴδιον εἶναι, ἀλλ'
ἦν αὐτοῖς ἀπαντα κοινά; Μὴ γὰρ ταῦτα προβαιύμε-
θα τὰς προφάσεις, μηδὲ ἀπολογία εἶναι νομιζόμε-
ν τὴν Ἐκκλησίαν πολλὰ κεκτηθῆσαι. Ὅταν γὰρ τῆς
οὐσίας αὐτῆς τὸ μέγεθος ἴδῃς, ἐνόησον καὶ τῶν ἐγ-
γεγραμμένων πενήτων τὰς ἀγέλας, τῶν ἀβρωστούν-
των τὰ πλήθη, τῶν μυρίων χορηγιῶν τὰς ὑποθέσεις·
περιέργασαι, πολυπραγμόνησον, οὐδεὶς ὁ κωλύσων,
ἀλλὰ καὶ ἱτοιμάς λόγον ὑμῖν παρασχεῖν. Πλὴν ὑπερ-
βολὴν ποιήσασθαι βούλομαι. Ὅταν γὰρ παράσχωμεν
τὰς εὐθύνas, καὶ δεῖξωμεν οὐκ ἐλάττωνα τῆς προσ-
δοῦ τὴν δαπάνην οὖσαν, ἀλλ' ἔστιν ὅπου καὶ πλείω,
ἡδέως ἂν ὑμᾶς ἐκείνο ἐροίμην· ἥνικα ἂν ἀπέλωμεν
ἐκεῖ, καὶ ἀκούσωμεν τὸν Χριστὸν λέγοντος, *Πενιῶντά
με εἶδετε, καὶ οὐκ ἐθρήψατε, γυμνὸν, καὶ οὐ
περιεβάλετε, τί ἐροῦμεν; τί δὲ ἀπολογησόμεθα;* Τὸν
δεῖνα καὶ τὸν δεῖνα εἰς μέσον ὀφισομεν τὸν παρακού-
σαντα τούτων, καὶ τινὰς τῶν ἱερέων τῶν ὑπόπτων;

* Deeral εἰ γάρ.

Καὶ τί τοῦτο πρὸς σέ: ἐγὼ γὰρ σοὶ ἐγκαλῶ, φησί·
ἄπερ αὐτῆς ἡμαρτες. Ἀπολογία δὲ τούτων τὴ τὴ
οἰκία ἀπολούσασθαι ἀμαρτήματα, οὐ τὸ δεῖξαι ἐτέ-
ρους τὰ αὐτὰ σοὶ πεπλημμεληκότας. Καὶ γὰρ ἡ
Ἐκκλησία διὰ τὴν ὑμετέραν μικρολογίαν ἔχειν ἀναγ-
κάζεται ἄπερ ἔχει νῦν· ὡς εἰ γε κατὰ τοὺς ἀποστο-
λικούς πάντα ἔπραττον νόμους, πρόσδοτον αὐτῆς εἶναι
ἐχρῆν τὴν ὑμετέραν γνώμην, ὃ καὶ ταμειῶν ἀσφα-
λὲς ἂν ἦν καὶ ἀνάλωτος θησαυρός. Νῦν δὲ ὅταν τοῖς
μὲν θησαυρίζητε ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ πάντα ἐν τοῖς
ταμειοῖς ἀποκλείητε τοῖς ὑμετέροις, αὕτη δὲ ἀναγκά-
ζεται δαπανᾶν χηρῶν συλλόγοις, παρθένων χοροῖς,
ξένων ἐπιδημιαῖς, ἀποδημούωντων ταλαιπωρίαῖς, δε-
σμωντῶν συμφοραῖς, ἀβρωστούντων καὶ λελωθῆμένων
ἀνάγκαις, ἐτέρας; τοιαύταις προφάσεσι, τί δεῖ ποιεῖν;
ἀποστρέφεσθαι τούτους ἀπαντας, καὶ τοσοῦτους προσ-
χῶσαι λιμέντας; καὶ τίς ἂν τοῖς γινομένοις ναυαγίοις
ἀρκέσει; τοῖς ὄδυρμοῖς, τοῖς θρήνοις, ταῖς οἰμωγαῖς
ταῖς πανταχόθεν φερομέναις; Μὴ τοίνυν ἀπλῶς τὸ
ἐπὶ τὸν φθειγμένον. Νῦν μὲν γὰρ, ὅπερ ἐφθην εἰπὼν,
καὶ τὰς εὐθύνas παρασχεῖν ὑμῖν ἱτοιμοί· εἰ δὲ καὶ
τοῦναντίον ἦν, καὶ διεφθαρμένους εἴχετε διδασκάλους
καὶ πάντα ἀρπάζοντας καὶ πλεονεκτοῦντας, οὐδὲ
οὕτως ὑμῖν ἀπολογία ἡ ἐκείνων πονηρία ἦν. Ὁ γὰρ
φιλόανθρωπος καὶ πάνσοφος, ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ
Θεοῦ, ὁ πάντα ὀρῶν, καὶ εἰδὼς ὅτι συμβαίνει πολ-
λοὺς ἐν [191] τῷ μακρῷ χρόνῳ καὶ τῇ τοσαύτῃ οἰκου-
μένῃ ἱερέας γενέσθαι διεφθαρμένους· ἵνα μὴ ἡ τῶν
ἀρχομένων βραθυμία ἐπιτείνηται διὰ τῆς ἐκείνων
ὀλιγωρίας, πᾶσαν ἀναιρῶν ἀπολογία βραθυμίας, *Ἐπὶ
τῆς καθέδρας Μωδσέως*, φησί, *ἐκάθισαν οἱ γραμ-
ματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι· πάντα οὖν, ὅσα ἂν λέ-
γωσιν ὑμῖν ποιεῖν, ποιεῖτε· κατὰ δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν
μὴ ποιεῖτε*· δεῖκνυς ὅτι κἂν διδάσκαλον ἔχης φαῦλον,
οὐδὲν σε τοῦτο ὀνήσαι δυνησεται, ἂν μὴ προεχῆς
τοῖς λεγομένοις. Οὐ γὰρ ἀφ' ὧν διδάσκαλος ἔπραξεν,
ἀλλὰ ἀφ' ὧν ἀκούσας παρήκουσας, ἀπὸ τούτων σοὶ
φέρει τὰς ψήφους ὁ Θεός. Ὡστε ἐὰν μὲν ποιῆς τὰ
ἐπιτεταγμένα, μετὰ πολλῆς τότε στήθης τῆς παρρη-
σίας· ἂν δὲ παρακούσῃς τῶν λεγομένων. κἂν μυρίους
ἱερέας διεφθαρμένους δεῖξῃς, οὐδὲν σου τοῦτο προστή-
σεται. Ἐπεὶ καὶ Ἰούδας ἀπόστολος ἦν, ἀλλ' ὁμοῦ
οὐδὲν τοῦτο ὑπὲρ τῶν ἱεροσύλων καὶ φιλαργύρων ἀπο-
λογησεται ποτε. Οὐδὲ δυνησεται τις ἐγκαλούμενος
λέγειν ὅτι, Καὶ γὰρ ὁ ἀπόστολος κλέπτῃς ἦν καὶ
ἱερόσυλος καὶ προδότης· ἀλλ' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο μά-
λιστα ἡμᾶς τιμωρήσεται καὶ κατακρινεῖ, ὅτι μηδὲ
τοῖς ἐτέρων κακοῖς ἐσωφρονίσθημεν. Διὰ γὰρ τοῦτο
καὶ ἀναγέγραπται ἐκεῖνα, ἵνα φύγωμεν ἐκείνων τὸν
ζῆλον. Διὸ τὸν δεῖνα καὶ τὸν δεῖνα ἀφέντες, ἡμεῖς
ἑαυτοῖς προσέχωμεν ἕκαστος; γὰρ ἡμῶν ὑπὲρ ἑαυτοῦ
λόγον ἔωθει τῷ Θεῷ. Ἴν' οὖν τὸν λόγον τοῦτον μετὰ
καλῆς παράσχωμεν ἀπολογίας, τὸν ἑαυτῶν ρυθμίσω-
μεν βίον, καὶ δαφιλῆ τὴν χεῖρα ἐκτείνωμεν τοῖς δεο-
μένοις, εἰδότες ὅτι αὕτη μόνῃ ἡμῖν ἔστιν ἀπολογία,
τὸ δεῖξαι ἡμᾶς αὐτοῖς κατωρθωκότας τὰ ἐπιτεταγμέ-
να, ἐτέρα δὲ οὐδεμία. Κἂν ταύτην δυνηθῶμεν παρα-
σχεῖν, τὰς ἀφορητοὺς ἐκείνας ὀδύνας τῆς γενένης δια-
φουζόμεθα, καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν·
ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλαν-
θρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ
τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος,
τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.
Ἄμήν.

ΟΜΙΑΙΑ ΚΒ'.

Οὐκ οἰδατε ὅτι οἱ τὰ ἱερὰ ἐργαζόμενοι, ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἐσθίουσιν; οἱ τῷ θυσιαστηρίῳ προσεδρεύοντες, τῷ θυσιαστηρίῳ συμμερίζονται; Οὕτω καὶ ὁ Κύριος διέταξε τοῖς τὸ εὐαγγέλιον καταγγέλλουσιν, ἐκ τοῦ εὐαγγελίου ζῆν.

α'. Πολλὴν ποιεῖται τὴν σπουδὴν, ὥστε δεῖξαι μὴ κωλυμένον τὸ λαμβάνειν. Διόπερ τοσαῦτα εἰπὼν ἔμπροσθεν, οὐκ ἠρέσθη, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὸν νόμον χωρεῖ, οἰκειότερον τοῦ προτέρου παρέχων ὑπόδειγμα. Οὐδὲ γὰρ ἦν ἴσον τὰς βούς^α παραγαγεῖν εἰς μέσον, καὶ ῥητῶς περὶ ἱερῶν νόμον κείμενον εἰς μέσον ἀγαγεῖν. Σκόπει δὲ μοι κἀν τούτῳ τὴν Παύλου σύνεσιν, πῶς μέμνηται τοῦ πράγματος μεγαλοπρεπῶς. Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, Οἱ τὰ ἱερὰ ἐργαζόμενοι ἐκ τῶν προσφερόντων [192] λαμβάνουσιν· ἀλλὰ τί; Ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἐσθίουσιν· ἵνα μήτε οἱ λαμβάνοντες ὀνειδίζωνται, μήτε οἱ παρέχοντες ἐπαίρωνται. Διὸ καὶ τὸ ἐξῆς οὕτω τέθεικεν. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ἐνταῦθα^β εἶπεν, Οἱ τῷ θυσιαστηρίῳ προσεδρεύοντες ἀπὸ τῶν θύοντων λαμβάνουσιν, ἀλλὰ, *τῷ θυσιαστηρίῳ συμμερίζονται*. Τὰ γὰρ προσεχθέντα οὐκέτι λοιπὸν τῶν προσνεγκάντων ἦν, ἀλλὰ τοῦ ἱεροῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι: Τὰ ἱερὰ λαμβάνουσιν, ἀλλ', *Ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἐσθίουσιν*, δεικνύς πάλιν τὴν συμμερίαν, καὶ ὅτι οὐ χρηματίζεσθαι δεῖ οὐδὲ πλουτεῖν. Εἰ δὲ λέγει, ὅτι *τῷ θυσιαστηρίῳ συμμερίζονται*, οὐ τὴν ἐξίσης διανομήν λέγει, ἀλλὰ τὴν ἐξ ὀφειλῆς διδομένην αὐτοῖς παραμυθίαν. Καίτοι τὰ τῶν ἀποστόλων μεῖζονα πολλῶ ἦν. Ἐκεῖ μὲν γὰρ τιμὴ ἦν ἡ ἱερωσύνη· ἐνταῦθα δὲ κινδύνοι καὶ σφαγαὶ καὶ φόνοι. Διόπερ τῶν ἄλλων παραδειγμάτων ἀπάντων πολὺ μεῖζον ἦν τὸ λέγειν· *Εἰ ἡμεῖς ὑμῖν τὰ πνευματικὰ ἐσπέλαμεν*. Ὅταν γὰρ εἴπῃ, *Ἐσπέλαμεν*, τοὺς χειμῶνας καὶ τοὺς κινδύνους, καὶ τὰς ἐπιβουλὰς καὶ τὰ ἄφατα κακὰ ἐνδείκνυται, ἅπερ ὑπέμενον κηρύττοντες. Ἄλλ' ὅμως καὶ τοσαύτης οὐσίας τῆς ὑπεροχῆς, οὐκ ἠθέλησεν οὐτε τὰ τῆς Παλαιᾶς ταπεινώσας, οὐτε τὰ ἑαυτοῦ ἐπάραι· ἀλλὰ καὶ τὰ ἑαυτοῦ συστέλλει, οὐκ ἀπὸ τῶν κινδύνων, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ μεγέθους τῆς δωρεᾶς διδοῦς τὴν ὑπεροχὴν. Οὐ γὰρ εἶπεν, *Εἰ ἐκινδυνεύσαμεν ἢ παρεβουλευσάμεθα, ἀλλ', Εἰ ἡμεῖς ὑμῖν τὰ πνευματικὰ ἐσπέλαμεν*· καὶ τὰ τῶν ἱσρέων, ὡς οἷον τέ ἐστιν, ἐπαίρει λέγων· *Οἱ τὰ ἱερὰ ἐργαζόμενοι, καὶ οἱ τῷ θυσιαστηρίῳ προσεδρεύοντες*, τὴν διηνεκῆ δουλείαν αὐτῶν καὶ τὴν καρτερίαν διὰ τούτων ἐνδείξασθαι βουλόμενος. Καὶ εἰπὼν τοὺς ἱερέας τοὺς παρὰ Ἰουδαίους, τοὺς τε λευίτας τοὺς τε ἀρχιερέας, ἐκάτερα τὰ τάγματα ἐδήλωσε, καὶ τὰ καταδεέστερα καὶ τὰ ὑπερέχοντα· τὰ μὲν διὰ τοῦ λέγειν, *Οἱ τὰ ἱερὰ ἐργαζόμενοι*, τὰ δὲ διὰ τοῦ εἰπεῖν, *Οἱ τῷ θυσιαστηρίῳ προσεδρεύοντες*. Οὐδὲ γὰρ πᾶσιν ἔν ἐπιτεταγμένον ἔργον ἦν· ἀλλ' οἱ μὲν τὰ παχύτερα, οἱ δὲ τὰ ὑψηλότερα ἦσαν ἐγκραχερισμένοι. Πάντας τοίνυν τούτους περιλαβὼν, ἵνα μή τις λέγῃ, τί τῆς Παλαιᾶς ἡμῖν μέμνησαι; οὐκ οἶσθα ὅτι προσταγμάτων τελειοτέρων ἡμῖν ὁ καιρὸς; μετ' ἐκείναι πάντα τὸ πάντων ἰσχυρότερον τέθεικεν εἰπὼν· *Οὕτω καὶ ὁ Κύριος διέταξε τοῖς τὸ εὐαγγέλιον καταγγέλλουσιν, ἐκ τοῦ εὐαγγελίου ζῆν*. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἐκ τῶν ἀνθρώπων λέγει τρέφεσθαι, ἀλλ' ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἱερέων, *Ἐκ τοῦ ἱεροῦ*, καὶ *Ἐκ τοῦ θυσιαστηρίου*, οὕτω καὶ

^α Reg., τοὺς βούς, et paulo post idem νόμον ἐπὶ τούτῳ κείμενοι ἀνχνώναι, b Deetai, οὐδὲ ἐνταῦθα.

ἐνταῦθα, Ἐκ τοῦ εὐαγγελίου, φησί· καὶ ὥσπερ ἐκεῖ Ἐσθίουσιν, οὕτως ἐνταῦθα Ζῆν, οὐκ ἐμπορευέσθαι οὐδὲ θησαυρίζειν. Ἄξιός γάρ, φησίν, ὁ ἐργάτης τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ. Ἐγὼ δὲ οὐδενὶ τούτων ἐχρησάμην. Τί οὖν, εἰ μὴ ἐχρήσω, φησι, νῦν, πρὸς δὲ τὸ μέλλον χρήσασθαι βούλει, καὶ διὰ τοῦτο ταῦτα λέγεις; Ἄπαγε· καὶ γὰρ διὰ τοῦτο ταχέως τῇ ἐπιδιορθώσει ἐχρήσατο, οὕτως εἰπὼν· *Οὐκ ἐχρησάσα δὲ ταῦτα, ἵνα οὕτω γένηται ἐν ἐμοί*. Καὶ ὄρα μεθ' ὅσης σφοδρότητος ἀρνείται καὶ διακρούεται τὸ πρᾶγμα· *Καλὸν γάρ μοι μᾶλλον ἀποθανεῖν, ἢ τὸ καύχημά μου ἵνα τις κενώσῃ*. Καὶ οὐκ ἄπαξ οὐδὲ δις, ἀλλὰ καὶ πολλάκις κέχρηται τῇ ῥήσει ταύτῃ· καὶ γὰρ ἀνωτέρω [193] εἶπεν, *Οὐκ ἐχρησάμεθα τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ*· καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν, *Εἰς τὸ μὴ καταχρησασθαι με τῇ ἐξουσίᾳ μου*· καὶ ἐνταῦθα, *Ἐγὼ δὲ οὐδενὶ τούτων ἐχρησάμην*. Τούτων, ποίων; τῶν πολλῶν παραδειγμάτων. Πολλῶν γὰρ μοι παρέχόντων ἐξουσίαν, τοῦ στρατιώτου, τοῦ γεωργοῦ, τοῦ ποιμένου, τῶν ἀποστόλων, τοῦ νόμου, τῶν παρ' ἡμῶν εἰς ὑμᾶς· γινομένων, τῶν παρ' ὑμῶν εἰς τοὺς ἄλλους, τῶν ἱερέων, τοῦ προσταγματος τοῦ Χριστοῦ, οὐδενὶ τούτων ἐπέισθην εἰς τὸ καταλύσαι τὸν ἑαυτοῦ νόμον, καὶ λαθεῖν. Καὶ μή μοι τὰ παρελθόντα λέγε· καίτοι γε ἔγω εἶπεν, ὅτι πολλὰ καὶ ἐν τοῖς παρελθούσιν ὑπέμεινα διὰ τοῦτο· ἀλλ' ὅμως οὐκ ἐκείνοις ἰσχυρίζομαι μόνοις, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν μελλόντων ὑπισχνούμαι, ὅτι αἰρούμαι μᾶλλον ἀποθανεῖν λιμῶ, ἢ τούτων ἀποστρηθῆναι τῶν στεφάνων. *Καλὸν γάρ μοι μᾶλλον ἀποθανεῖν*, φησίν, *ἢ τὸ καύχημά μου ἵνα τις κενώσῃ*. Οὐκ εἶπεν, ἢ τὸν νόμον μου ἵνα τις καταλύσῃ, ἀλλὰ, *τὸ καύχημα*. Ἴνα γάρ μοι λέγῃ, ὅτι Ποιεῖ μὲν αὐτό, οὐ χαίρων δὲ, ἀλλὰ στένων καὶ ὀδυνώμενος, τὴν ὑπερβολὴν τῆς χαρᾶς δεῖξαι θέλων καὶ τὴν περιουσίαν τῆς προθυμίας, καὶ καύχημα τὸ πρᾶγμα καλεῖ. Τοσοῦτον ἀπέειχεν ὀδυνᾶσθαι, ὅτι καὶ καυχᾶται καὶ ἀποθανεῖν αἰρεῖται μᾶλλον, ἢ ἰκπεσεῖν τοῦ καυχήματος τούτου. Οὕτω καὶ ζωῆς αὐτῷ γλυκύτερον ἦν τὸ γινόμενον.

β'. Εἶτα καὶ ἐτέρωθεν ἐπαίρει αὐτὸ, καὶ δείκνυσσι μέγα δν, οὐκ ἵνα ἑαυτὸν λαμπρὸν ἀποδείξῃ· πόρρω γὰρ οὗτος ἐκείνου τοῦ πάθους· ἀλλ' ἵνα δείξῃ ὅτι χαίρει, καὶ τὴν ὑπόψιαν ἐκ περιουσίας ἀνέλῃ. Διὰ γὰρ τοῦτο, ὡς ἔφθην εἰπὼν, καὶ καύχημα αὐτοῦ ἐκάλεσε. Καὶ τί φησιν; *Ἐὰν γὰρ εὐαγγελίζωμαι, οὐκ ἔστι μοι καύχημα*· ἀνάγκη γάρ μοι ἐπίκειται· οὐαὶ δὲ μοι ἔστιν, *εὰν μὴ εὐαγγελίζωμαι!* Εἰ γὰρ ἐκὼν τοῦτο πράσσω, μισθὸν ἔχω· εἰ δὲ ἄκων, οἰκονομίαν πεπλοστευμαι. Τίς οὖν μοι ἔστιν ὁ μισθός; *Ἴνα εὐαγγελίζόμενος, ἀδάπανον θῆσω τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὸ μὴ καταχρησασθαι τῇ ἐξουσίᾳ μου ἐν τῷ εὐαγγελίῳ*. Τί λέγεις, εἰπέ μοι; εὰν εὐαγγελίξῃ, οὐκ ἔστι σοι καύχημα, ἀλλ' εὰν ἀδάπανον θῆς τὸ εὐαγγέλιον; οὐκοῦν τοῦτο μεῖζον ἐκαίρου; Οὐδαμῶς· ἀλλ' ἐτέρωθεν ἔχει τι πλεον· ὅτι τὸ μὲν ἔστιν ἐπιτάγμα, τὸ δὲ τῆς ἐμῆς προαιρέσεως κατόρθωμα. Ἄ μὲν γὰρ ὑπὲρ τὴν ἐντολὴν γίνεται, πολὺν ἔχει τὸν μισθὸν κατὰ τοῦτο· ἃ δὲ ἐν ἐντολῆς τάξει, οὐ τοσοῦτον. Ὅποτε κατὰ τοῦτο φησι, τοῦτο ἐκείνου πλεον εἶναι, οὐ κατ' αὐτὴν τοῦ πράγματος τὴν φύσιν. Τί γὰρ τοῦ κηρύξαι ἴσον; τοῦτο γὰρ καὶ πρὸς τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ τὸ ἀμιλλᾶσθαι:

HOMILIA XXII.

CAP. 9. v. 13. *Nescitis quod qui sacra operantur, et sacrario vivunt? qui altari deserviunt, cum altari participant? 14. Ita et Dominus ordinavit his, qui evangelium annuntiant, de evangelio vivere.*

1. Multum curat ostendere non esse vetitum accipere. Ideoque cum tot tantaque antea dixisset, non satis habuit, sed etiam ad legem procedit, præbens exemplum priori convenientius. Non enim par res erat boves in medium adducere, et legem de sacerdotibus diserte latam asferre. Perpende autem mihi etiam in hoc Pauli prudentiam, quam decore et magnifice rem memoret. Neque enim dixit: Qui sacra operantur ab offerentibus accipiunt; sed quid? *Ex sacrario vivunt*; ut nec accipientes probro afficiantur, nec qui præbent extollantur. Quapropter id quod sequitur sic posuit. Neque hic enim dixit, Qui altari assident, ab immolantibus accipiunt; sed, *Cum altari participant*. Nam quæ oblata fuerant, non ultra offerentium erant, sed sacrarii et altaris. Nec dixit, Sacra accipiunt, sed, *Ex sacrario vivunt*; rursus ostendens moderationem, et quod non oporteat pecunias colligere nec ditari. Si autem dicit, *Cum altari participant*, non ex æquo factam distributionem dicit, sed id quod ex debito datur eis solatium. Atqui longe majora apud apostolos erant. Illic enim honor erat sacerdotium; hic autem pericula, jugulationes, cædes. Ideo omnibus aliis exemplis longe majus erat id quod dicit, *Si nos vobis spiritualia seminavimus*. Cum enim dicit, *Seminavimus*, tempestates, pericula, insidias et inenarrabilia mala ostendit, quæ sustinebant ii qui prædicabant. Attamen etsi tanta esset excellentia, noluit ea quæ veteris erant legis deprimere, neque sua extollere: sed sua quodammodo comprimit, non a periculis, sed a magnitudine doni dans illi excellentiam. Non enim dixit, Si pericula adiimus, si vitæ nostræ non consulimus, sed, *Si nos vobis spiritualia seminavimus*; et quæ sunt sacerdotum, quantum fieri potest extollit dicens: *Qui sacra operantur, et qui altari assident*; perpetuam illorum servitutem et perseverantiam volens ostendere. Et cum dixisset sacerdotes qui sunt apud Judæos, et Levitas et Pontifices, utrosque ordines indicat, et qui sunt inferiores et qui superiores, alios quidem cum dicit, *Qui sacra operantur*; alios vero cum dicit, *Qui altari assident*. Neque enim omnibus unum opus mandatum erat, sed aliis crassiora, aliis altiora concedita fuerant. Hos igitur omnes complexus, ne quis diceret, Cur vetera nobis memorasti? nescis perfectiorum mandatorum nobis esse tempus? post illa omnia, quod omnibus fortius erat posuit dicens: *Ita et Dominus ordinavit his, qui evangelium annuntiant, de evangelio vivere*. Et neque hoc dicit, Ali ab hominibus; sed sicut in sacerdotibus, *Ex sacro*, et *Ex altari*, ita et hic, *Ex evangelio*, dicit: et sicut illic *Edere*, ita et hic *Vivere*; non mercaturam facere vel thesaurizare. *Dignus est enim*, inquit, *operarius mercede sua* (Matth. 10. 10).

PATROL. GR. LXI.

15. *Ego autem nullo horum usus sum*. Quid tum, Inquies, si nunc non usus es, in futuro autem vis uti, et propterea hæc dicis? Apage; statim namque propterea usus est correctione, sic dicens: *Non scripsi autem hæc, ut sic fiat in me*. Et vide cum quanta vehementia rem negat et depellit: *Bonum est enim mihi magis mori, quam ut gloriam meam quis evacuet*. Et non semel, neque bis, sed sæpius hac utitur dictione: nam et superius dixit: *Non usi sumus hac potestate*; et postea rursus, *Ut non abutar mea potestate*; et hic: *Ego autem nullo horum usus sum*. *Horum*: quorum? Multorum exemplorum. Cum enim multa mihi potestatem præberent, miles, agricola, pastor, apostoli, lex, ea quæ a nobis in vos sunt, ea quæ a vobis in alios, sacerdotes, præceptum Christi: nulli horum obtemperavi, ut legem meam abrogarem et acciperem. Nec mihi dicas illa quæ præterierunt: etiamsi possim dicere, me multa pridem propterea passum esse: attamen non illis tantum nitor; sed etiam de futuris polliceor, me malle mori fame, quam his coronis privari. *Bonum est enim mihi magis mori*, inquit, *quam ut gloriam meam quis evacuet*. Non dixit, quam ut legem meam quis solvat, sed, *Gloriam*. Ne quis enim dicat, ipsum hoc quidem facere, sed non gaudentem, sed gementem et mœrentem; lætitiâ ingentem ostendere volens magnamque alacritatem, rem ipsam appellat gloriationem. Tantum aberat ut doleret, ut etiam gloriaretur, et mori malit, quam hac gloria excidere. Ita quod tum fiebat, ipsa vita dulcius ipsi erat.

2. Deinde aliunde etiam id extollit, et magnum esse ostendit, non ut se splendidum declararet; procul enim ille erat ab hoc animi affectu; sed ut ostenderet se lætari, et suspicionem omnem de medio tolleret. Ideo enim, ut jam dixi, rem vocat gloriationem. Et quid ait? 16. *Nam si evangelizavero, non est mihi gloria; necessitas enim mihi incumbit; vix autem mihi est, si non evangelizavero*. 17. *Si enim volens hoc ego facio, mercedem habeo: si autem invitus, dispensatio mihi credita est*. 18. *Quæ est ergo merces mea? Ut evangelium prædicans, sine sumptu ponam evangelium Christi: ut non abutar potestate mea in evangelio*. Quid, quæso, dicis? si evangelizas, non est tibi gloriatio; sed si sine sumptu ponas evangelium? hoc ergo majus est illo? Nequaquam; sed aliunde aliquid amplius habet; quoniam aliud quidem præceptum est, aliud autem a mea voluntate præclare gestum est. Nam quæ supra mandatum sunt, multam vel inde mercedem habent; quæ autem ex mandato, non tantam. Itaque hac ratione dicit, hoc illo esse amplius, non secundum ipsam rei naturam: quid enim prædicationi par fuerit? Hoc enim efficit, ut illi cum angelis concertent: attamen quoniam illud quidem præceptum est et debitum, hoc autem liberæ voluntatis opus alacriter susceptum; secundum illo amplius est. Ideo ait, hoc ipsum interpretans quod

12

nunc dixi : *Si enim volens hoc facio, mercedem habeo ; si autem invitus, dispensatio mihi tradita est* : illud *Volens* et *Invitus* accipiens, pro eo quod concreditum vel non concreditum est. Sic etiam illud, *Necessitas mihi incumbit*, intelligendum est, non quod aliquid horum invitus faciat, absit ; sed ut qui sit obnoxius iis quæ jussa sunt, et ad distinctionem libertatis quæ dicta est in accipiendo. Ideoque discipulis dicebat Christus : *Cum omnia feceritis, dicite, Servi inutiles sumus ; quæ enim debuimus facere, fecimus* (Luc. 17. 10). Quæ est ergo merces mea ? *Ut evangelium prædicans sine sumptu ponam evangelium*. Quid ergo, quæso te, Petrus mercedem non habet ? et quis unquam tantam habuerit, quantam ille ? quid vero reliqui apostoli ? quomodo ergo dixit : *Si volens quidem hoc ago, mercedem habeo ; si invitus, dispensatio mihi credita est* ? Vides hic quoque prudentiam ? Neque enim dixit, Si autem invitus, non habeo mercedem ; sed, *Dispensatio mihi credita est* ; ostendens se sic quoque mercedem habere, sed talem, qualem is, qui quod jussum erat exsequutus est ; non qualem is, qui ex metu suo alacriter præceptum superavit. Quænam ergo merces est ? *Ut evangelium prædicans, inquit, sine sumptu ponam evangelium ; ut non abutar potestate mea in evangelio*. Viden' quomodo semper potestatis nomine utatur ; ostendens illud, quod frequenter dixi, quod nec illi quidem, qui accipiunt, digni sint reprehensione ? Addidit autem, *In evangelio, simul significans evangelium, et prohibens ubique rem educere*. Docentem enim oportet accipere, non autem otiosum. 19. *Nam cum liber essem ex omnibus, omnium me servum feci, ut plures lucrifacerem*. Illic rursus aliam ponit hyperbolen. Magnum enim est non accipere ; hoc autem quod dicturus est, longe majus illo est. Quid autem est id quod dicit ? Non solum non accepi, inquit, neque solum non usus sum hac potestate, sed etiam me servituti subjeci, imo variæ et omnis generis servituti. Neque enim in pecuniis solum : sed quod pecuniis longe majus est, in multis et variis negotiis hoc ipsum exhibui : et servituti me subjeci, cum in nulla re subjectus essem, nec ulla necessitate ducerer ; hoc enim est illud, *Liber cum essem ex omnibus* ; neque uni tantum me subjeci, sed toto orbi terrarum : quapropter subjunxit, *Omnium me servum feci*. Nam prædicare jussus eram, et annuntiare ea, quæ mihi credita fuerant : innumerabilia autem machinari et excogitare, ex meo studio profectum est. Nam solvendæ pecuniæ tantum obnoxius eram : ego vero pro illa exigenda nihil non agebam, plura tentans, quam jussus eram. Quia enim ex arbitrio, alacritate et caritate erga Christum omnia agebat, insatiabili desiderio salutem hominum exoptabat.

Paulus quanta fecerit pro aliorum salute. — Quamobrem ex ingenti alacritate septa transiliebat, per omnia ipsum quoque cælum transcendens. Ac cum servitutem dixisset, varios illius modos deinde recenset. Quinam illi sunt ? 20. *Et factus sum, inquit, Judæis, tamquam Judæus, ut Judæos lucrarer*. Et

quomodo hoc factum est ? Quando circumcidit, ut everteret circumcisionem. Ideo non dixit, *Judæus* ; sed, *Tamquam Judæus*, quod erat dispensatio. Quid dicis ? præco orbis, qui cælos ipsos tetigit, et adeo in gratia fulsit, is repente tantum descendit ? Etiam ; hoc enim est ascendere. Neque enim hoc solum respicijs, quod ascendat, sed quod etiam eum, qui inferne jacet, erigat et ad se adducat. 21. *Iis qui sub lege sunt, quasi sub lege essent, cum non essent sub lege, ut eos qui sub lege sunt lucrifacerem*.

3. Aut est explicatio prioris dicti, aut quidpiam subindicat præter illud prius : *Judæos quidem dicens eos, qui jam olim ab initio tales erant ; sub lege autem, proselytos, aut eos qui fideles erant et adhuc legi hærebant*. Non enim ultra erant tamquam Judæi, sed sub lege. Et quando factus est sub lege ? Cum tonsus fuit, cum sacrificavit. Hæc porro facta sunt, non quod sententiam mutasset ; fuisset enim ea res mala ; sed caritate sese attemperante. Nam ut eos qui vere erant ad hæc traduceret, factus est et ipse (*Judæus*), non vere, sed tantum id præ se ferens, cum tamen talis non esset, nec ex animo hoc vere faceret. Quomodo enim fecisset, qui alios transmutare curabat ; et ideo hoc faciebat, ut alios hoc facientes liberaret ab humilitate hujusmodi ? *Iis qui sine lege erant, tamquam sine lege essent*. Ili neque Judæi erant neque Christiani neque Græci ; sed extra legem erant, ut erat Cornelius, et si qui alii similes. Ad illos enim ingrediens, multa ad ipsos pertinentia simulabat. Quidam vero dicunt, illum subindicare disputationem, quam habuerat cum Atheniensibus circa inscriptionem in ara positam, et ideo dicere, *Iis qui sine lege sunt, tamquam sine lege essent*. Deinde, ne quis putaret rem illam esse sententiæ mutationem, addidit : *Cum sine lege Dei non essem, sed in lege essem Christi*. Id est, Cum non modo non sine lege essem, sed etiam non solum sub lege essem, sed et legem haberem veteri longe sublimiorem, id est, Spiritus et gratiæ : ideoque subjungit, *Christi*. Postea cum id effecisset, ut de sua sententia confiderent, lucrum deinde talis suæ attemperationis ponit, dicens : *Ut lucrifacerem eos, qui sine lege erant*. Et ubique causam affert attemperationis illius. Neque ibi gradum sistit, sed, 22. *Et infirmus factus sum ut infirmos lucrifacerem* : hoc demum dicens ad illos pertinens, propter quod hæc omnia dicta sunt. Atqui illa erant longe majora, hoc vero convenientius : quamobrem postremum illud ponit. Idipsum quoque apud Romanos fecit, quando de cibis accusabat, et in multis aliis locis. Deinde, ne singula et omnia persequens diutius moretur, ait : *Omnibus omnia factus sum, ut omnino quosdam salvos facerem*. Viden' hyperbolen ? Omnibus omnia factus sum, non quod omnes salvos facere sperarem, sed ut saltem paucos salvos faciam. Et hoc quidem studium, ministeriumque tale subii, quantum par erat eum, qui omnes salvos faceret, non tamen sperans me omnes superaturum esse : quod vere magnum erat, ferventisque animi. Nam qui seminabat, ubique seminabat, nec

ποιεῖ· ἀλλ' ὁμως ἐπειδὴ τὸ μὲν ἐπίταγμα ἐστὶ καὶ ὑφείλη, τὸ δὲ προαιρέσεως φιλοτιμία, κατὰ τοῦτο ἐκείνου πλέον. Διὸ φησι, «ἀλλ' ὡς ὑπευθύνου ὄντος τοῖς ἐπιταχθεῖσι, καὶ πρὸς τὴν ἀντιδιαστολὴν τῆς ἐλευθερίας τῆς ἐν τῷ λαμβάνειν εἰρημένης. Διὸ καὶ τοῖς μαθηταῖς ἔλεγεν ὁ Χριστός· "Ὅταν πάντα ποιήσῃτε, λέγετε, ὅτι Ἄχρεῖοι δοῦλοι ἐσμεν· ἃ γὰρ ὠφείλομεν ποιῆσαι, πεποιθήκαμεν. Τίς οὖν μοι ἐστὶν ὁ μισθός; " *Ἰνα εὐαγγελιζόμενος ἀδάπανον θῆσω τὸ εὐαγγέλιον.* Τί οὖν, εἰπέ μοι, Πέτρος οὐκ ἔχει μισθόν; καὶ τίς ἂν σχολή ποτὲ τοσοῦτον ὅσον ἐκείνος; τί δὲ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι; πῶς οὖν εἶπεν, *Εἰ μὲν ἐκὼν τοῦτο πράσσω, μισθὸν ἔχω· εἰ δὲ ἄκων, οἰκονομίαν πεπίστευμαι.* Ὅρᾳς κἀνταῦθα τὴν σύνεσιν; Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, *Εἰ δὲ ἄκων, οὐκ ἔχω μισθόν, ἀλλ', Οἰκονομίαν πεπίστευμαι.* δεικνύς ὅτι καὶ οὕτως ἔχει μισθόν, ἀλλὰ τοιοῦτον, ὅσον ὁ τὸ ἐπιταχθὲν ἐξανύσας, οὐχ οἷον ἐκείνος ὁ ἐκ τῶν ἑαυτοῦ φιλοτιμησάμενος καὶ ὑπερβάς τὸ ἐπίταγμα. Τίς οὖν ἐστὶν ὁ μισθός; " *Ἰνα εὐαγγελιζόμενος, ἀδάπανον, φησί, θῆσω τὸ εὐαγγέλιον, εἰς τὸ μὴ καταχρησασθαι με τῇ ἐξουσίᾳ μου ἐν τῷ εὐαγγελίῳ.* Ὅρᾳς πῶς διόλου τῷ ὀνόματι τῆς ἐξουσίας κέχρηται, ὁσκνύς τοῦτο, ὃ συνεχῶς εἶπεν, ὅτι οὐδὲ οἱ λαμβάνοντες ἐγκλημάτων ἄξιον; Προσέθηκε δὲ, *Τῷ εὐαγγελίῳ, ὅμου μὲν τὸ εὐαγγέλιον δηλῶν, ὅμου δὲ κωλύων πανταχοῦ τὸ πρᾶγμα ἐξάγειν.* Τὸν γὰρ διδάσκοντα χρῆ λαμβάνειν, οὐχὶ δὲ καὶ τὸν ἀργοῦντα ἀπλῶς. Ἐλεύθερος γὰρ ὢν ἐκ πάντων, πᾶσιν ἑμαυτὸν ἐδοῦλωσα, *Ἰνα τοὺς πλείονας κερδήσω.* Πάλιν ἐνταῦθα ἄλλην τίθησιν ὑπερβολὴν. Μέγα μὲν γὰρ καὶ τὸ μὴ λαβεῖν· τοῦτο δὲ, ὃ μέλλει λέγειν, πολλῶν πλέον ἐκείνου. Τί δὲ ἐστὶν ὃ φησιν; Οὐ μόνον οὐκ ἔλαβον, φησιν, οὐδὲ μόνον οὐκ ἐχρησάμην τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ, ἀλλὰ καὶ ἐδοῦλωσα ἑμαυτὸν, καὶ δουλείαν ποικίλην καὶ παντοδαπὴν. Οὐδὲ γὰρ ἐν χρήμασι μόνον, ἀλλ' ὃ πολλῶν χρημάτων μεῖζον ἦν, ἐν· πρᾶγμασι πολλοῖς καὶ ποικίλοις τὴ ἀπὸ τοῦτο ἐπεδειξάμενη· καὶ ἐδοῦλωσα ἑμαυτὸν, οὐδὲν ὑποκείμενος κατ' οὐδὲν, οὐδὲ ἀνάγκην ἔχων· τοῦτο γὰρ ἐστίν, *Ἐλεύθερος ὢν ἐκ πάντων*· καὶ οὐδὲ ἐνὶ ἐδούλευσα, ἀλλὰ τῇ οἰκουμένη πάσῃ· διὸ καὶ ἐπήγαγε, *Πᾶσιν ἑμαυτὸν ἐδοῦλωσα.* Καὶ γὰρ κηρῶσαι ἐπαταττόμην καὶ ἀπαγγέλλειν τὰ ἐμπιστευθέντα· τὸ δὲ μυρία μηχανᾶσθαι καὶ ἐπινοεῖν, λοιπὴν τῆς ἐμῆς σπουδῆς ἦν. Τοῦ γὰρ καταβαλεῖν τὸ ἀργύριον ὑπεύθυνος ἦμην μόνον· ἐγὼ δὲ καὶ ὑπὲρ τοῦ ἀκαιτήσαι πάντα ἐπιλοῦν πάλιν, πλέον τῶν ἐπιτεταγμένων ἐπιχειρῶν. Ἐπειδὴ γὰρ προαιρέσει καὶ προθυμίᾳ καὶ ἀγάπῃ τῇ εἰς Χριστὸν πάντα ἐπραττεν, ἀχόρεστον εἶχεν ἐπιθυμίαν εἰς τὴν τῶν ἀνθρώπων σωτηρίαν.

Διὸ καὶ ἐκ πολλῆς τῆς περιουσίας ὑπερέβαινε τὰ σκάμματα, διὰ πάντων ὑπὲρ αὐτὸν πηδῶν τὸν οὐρανόν. Καὶ εἰπὼν τὴν δουλείαν, λέγει λοιπὸν τοὺς τρόπους αὐτῆς τοὺς ποικίλους. Τίνες δὲ [195] εἰσὶν οὗτοι; *Καὶ ἔγενόμην, φησί, τοῖς Ἰουδαίοις ὡς Ἰουδαῖος, Ἰνα Ἰουδαίους κερδήσω.* Καὶ πῶς ἐγένετο τοῦτο; "Ὅτε περιέτεμεν, ἵνα καθέλλη περιτομὴν. Διὰ

τοῦτο οὐκ εἶπεν, Ἰουδαῖος, ἀλλ', Ὡς Ἰουδαῖος, ὅπερ οἰκονομία ἦν. Τί λέγεις; ὃ τῆς οἰκουμένης κήρυξ, καὶ τῶν οὐρανῶν αὐτῶν ἀψάμενος, καὶ τοσοῦτον ἐν τῇ χάριτι λάμψας, οὗτος ἀθρόον καταβαίνει τοσοῦτον; Καί· τοῦτο γὰρ ἐστὶν ἀναβῆναι. Μὴ γὰρ δὴ τοῦτο ὄρη, ἔτι καταβαίνει μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ τὸν κάτω κείμενον ἀνίστησι καὶ ἀνάγει πρὸς ἑαυτόν. *Τοῖς ὑπὸ νόμον, ὡς ὑπὸ νόμον, μὴ ὦν αὐτὸς ὑπὸ νόμον, ἵνα τοῖς ὑπὸ νόμον κερδήσω.*

γ'. Ἡ ἐπεξήγησις τοῦ προτέρου ἐστίν, ἢ ἑτερόν τι αἰνίττεται παρὰ τὸ πρότερον· Ἰουδαίους μὲν λέγων τοὺς ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς τοιοῦτους ὄντας· ὑπὸ νόμον δὲ, τοὺς προσηλθούτους, ἢ τοὺς πιστοὺς γενομένους καὶ ἔτι ἀντεχομένους τοῦ νόμου. Οὐκέτι γὰρ ἦσαν ὡς Ἰουδαῖοι, ἀλλ' ὑπὸ νόμον. Καὶ πότε β ἐγένετο ὑπὸ νόμον; "Ὅτε ἐξυράτο, ὅτε ἔθουεν. Ἐγένετο δὲ ταῦτα, οὐ τῆς γνώμης αὐτῷ μεταβαλλομένης, ἐπεὶ κακία τὸ πρᾶγμα ἦν· ἀλλὰ τῆς ἀγάπης συγκαταβαίνουσας. Ἰνα γὰρ τοὺς ἔντας ἀληθῶς εἰς ταῦτα μεταστῆσι, ἐγένετο αὐτὸς οὐκ ἀληθῶς, ἐπιδεικνύμενος μόνον, οὐκ ὦν δὲ, οὐδὲ ἐκ διανοίας ταῦτα πρῶτων οὕτως ἐχοῦσης. Πῶς γὰρ, ὃ καὶ ἑτέρος μεταθεῖναι σπεύδων, καὶ διὰ τοῦτο ταῦτα ποιῶν. Ἰνα ἄλλους ποιοῦντας ἐλευθερώσῃ τῆς ταπεινότητος ἐκείνης; *Τοῖς ἀνόμοις ὡς ἄνομοις.* Οὗτοι οὔτε Ἰουδαῖοι ἦσαν, οὔτε Χριστιανοί, οὔτε Ἕλληνας, ἀλλ' ἐκτὸς νόμου ὄντες, ὅσοι ἦν ὁ Κορήλιος, καὶ εἰ τινες κατ' ἐκείνον. Καὶ γὰρ πρὸς ἐκείνους εἰσιῶν, πολλὰ ὑπεκρίνετο τῶν ἐκείνων. Τινὲς δὲ φασὶ καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ ἐπιγράμματος τοῦ ἐν τῷ βωμῷ διάλεξις αὐτῷ γενομένην πρὸς Ἀθηναίους αἰνίττεσθαι, καὶ λέγειν, *Τοῖς ἀνόμοις ὡς ἄνομοις.* Εἶτα ἵνα μὴ νομίσι τις μεταβολὴν γνώμης εἶναι τὸ πρᾶγμα, ἐπήγαγε· *Μὴ ὦν ἄνομος Θεοῦ, ἀλλ' ἔνομος Χριστοῦ.* Τουτέστιν, οὐ μόνον ἄνομος οὐκ ὦν, ἀλλ' οὐδὲ ἀπλῶς ἔνομος, ἀλλὰ τὸν πολλῶν τοῦ παλαιότερου νόμον ὑψηλότερον ἔχων, τουτέστι, τοῦ Πνεύματος· καὶ τῆς χάριτος· διὸ καὶ ἐπήγαγε, *Χριστοῦ.* Εἶτα ποιήσας περὶ τῆς γνώμης θαρρήσαι, καὶ τὸ κέρδος τιῆσι πάλιν τῆς τοιαύτης συγκαταβάσεως, λέγων· *Ἰνα κερδήσω ἀνόμοις.* Καὶ πανταχοῦ τὴν αἰτίαν προβάλλεται τῆς συγκαταβάσεως· καὶ οὐδὲ μέχρι τούτων ἔστη, ἀλλὰ, *Καὶ τοῖς ἀσθενέσι,* φησιν, ὡς ἀσθενῆς, *Ἰνα τοὺς ἀσθενεῖς κερδήσω.* Τοῦτο λοιπὸν τὸ τοῦτον λέγων, δι' ὃ καὶ πάντα ταῦτα εἶρηται. Καίτοι· ἐκεῖνα πολλῶν μερίζονα ἦν, ἀλλὰ τοῦτο οικειότερον· ὅθεν καὶ ὕστερον αὐτὴ τέθεικεν. Ἐποίησε δὲ αὐτὸ καὶ παρὰ Ῥωμαίους, ὅτε περὶ βρωμάτιον ἐνεκάλει, καὶ ἀλλαγοῦ πολλαγοῦ. Εἶτα, ἵνα μὴ καθ' ἕκαστον ἅπαντα λέγων, διατρίβῃ, φησί· *Τοῖς [196] πᾶσι γέγονα τὰ πάντα, ἵνα πάντως τινας σώσω.* Ὅρᾳς τὴν ὑπερβολὴν; *Πᾶσι μὲν γέγονα πάντα,* οὐ πάντας δὲ προσδοκῶν εὐξεν, φησί, ἀλλ' ἵνα κἂν ὀλίγους σώσω. Καὶ τὴν μὲν σπουδὴν καὶ τὴν διακονίαν τοσαύτην ὑπέμεινα, ὅσην εἰκὸς τὸν ἅπαντας σώζοντα, οὐ μὴν ἐλπίζων ἀπάντων περιέσεσθαι· ὃ πολὺ μέγα ἦν, καὶ προθυμίας ζεοῦστος. Ἐπεὶ καὶ ὃ σπείρων πανταχοῦ ἔσπειρε, καὶ οὐ τὸν πάντα σπῆρον δίδωσκον, ἀλλ' ὁμως τὸ ἑαυτοῦ πεποίηκε. Καὶ εἰπὼν τὴν ὀλιγότητα τῶν σωζομένων, πάλιν τῷ, *Πάντως,* προσθεῖναι, παρεμυθήσατο τοὺς ὑπὲρ τούτων ἀλγοῦντας. Εἰ γὰρ καὶ μὴ πάντα δυνατόν διασωθῆναι τὸν σπῆρον, ἀλλ' ὁμως καὶ πάντα ἀμήχανον ἀπολέσθαι. Διὰ τοῦτο εἶπε, *Πάντως,* ἔτι ἀνάγκη πάσα τὸν οὕτω θερμῶς σπουδάζοντα καὶ ἐπι-

• Deerat ἐν.

• Reg., καὶ πότε recte. Editi καὶ πῶς.

τυχεῖν. Πάντα δὲ ποιῶ διὰ τὸ εὐαγγέλιον. ἵνα συγκοινωνῶς αὐτοῦ γένωμαι, τουτέστιν, ἵνα δόξω τι καὶ αὐτὸς συνεισηνοχῆναι οἰκοθεν, καὶ κοινωνήσω τῶν ἀποκειμένων στεφάνων τοῖς πιστοῖς. Ὅσπερ γὰρ ἔλεγεν, Ἐκ τοῦ εὐαγγελίου ζῆν, τουτέστιν, ἐκ τῶν πιστευόντων, οὕτω καὶ ἐνταῦθα, Συγκοινωνῶς γένωμαι τοῦ εὐαγγελίου, ἵνα δυναθῶ κοινωνῆσαι τοῖς ἐν τῷ εὐαγγελίῳ πεπιστευκόσιν. Εἶδες ταπεινοφροσύνην, πῶς ἐν τῇ τῶν μισθῶν ἀντιδόσει ἕνα τῶν πολλῶν ἑαυτὸν τίθησι, πάντων ἐπλεονεκτήσας τοῖς πόνους; Ὅθεν δῆλον, ὅτι καὶ τοῖς ἐπάθλοισι. Ἄλλ' ὅμως αὐτὸς οὐκ ἀξιοῖ τῶν πρωτείων ἀπολαΐειν, ἀλλ' ἀγαπᾷ, ἂν μετὰ τῶν ἄλλων κοινωνήσῃ τῶν ἀποκειμένων στεφάνων. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, οὐκ ἐπειδὴ μισθῷ τινι ταῦτα ἔπραττεν, ἀλλ' ἵνα ἐκείνους κἀντιθεῖν ἐπισπάσῃται, καὶ τοῖς ἐλπίσι ταύταις πείσῃ πάντα ποιεῖν ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν. Εἶδες σῦνεσι; εἶδες ἀκριβείας ὑπεροχῆν, πῶς ὑπὲρ τὰ ἐπιτεταγμένα ἐποίησε, μὴ λαμβάνων, λαμβάνειν ἐξόν; εἶδες συγκαταβάσεως ὑπερβολήν, πῶς ὁ ἔννομος Χριστοῦ καὶ τὸν ἀνωτάτω τηρῶν νόμον, τοῖς ἀνόμοις ὡς ἄνομος ἦν, τοῖς Ἰουδαίοις ὡς Ἰουδαῖος, ἐν ἑκατέρους ἄκρος φανεῖς καὶ πάντας νικήσας; Τοῦτο καὶ σὺ ποιεῖς, καὶ μὴ νόμιζε καταπίπτειν ἄκρος ὢν, ἐάν τι διὰ τὸν ἀδελφὸν ὑπομείνης τῶν ταπεινῶν· οὐδὲ γὰρ καταπεσεῖν ἐστὶ τοῦτο, ἀλλὰ καταθῆναι. Ὁ μὲν γὰρ πεσὼν, κεῖται μόλις ἀνιστάμενος· ὁ δὲ καταβᾷς, καὶ ἀναθήσεται μετὰ πολλοῦ τοῦ κέρδους· καθάπερ καὶ Παῦλος κατῆει μὲν μόνος, ἀνῆει δὲ μετὰ τῆς οἰκουμένης, οὐχ ὑποκρινόμενος· οὐδὲ γὰρ ἂν τὸ κέρδος ἐζήτησε τῶν σωζομένων, εἴ γε ὑπεκρίνετο. Τὴν γὰρ ἀπώλειαν ὁ ὑποκριτὴς ζητεῖ, καὶ ὥστε λαβεῖν, ὑποκρίνεται, οὐχ ὥστε δοῦναι. Ἄλλ' οὕτως οὐχ οὕτως· ἀλλ' ὡσπερ ἰατρός, ὡσπερ διδάσκαλος, ὡσπερ πατήρ, ὁ μὲν τῷ κἀμνοντι, ὁ δὲ τῷ μαθητῇ, ὁ δὲ τῷ παιδί συγκαταβαίνει εἰς διόρθωσιν, οὐκ εἰς βλάβην· οὕτω καὶ οὕτως.

δ'. Ὅτι γὰρ οὐχ ὑπόκρισις ἦν τὰ εἰρημένα, ὅταν μὴδὲν τοιοῦτον ἀναγκάζεται ποιεῖν ἢ λέγειν, ἀλλὰ τὴν [197] διάθεσιν αὐτοῦ καὶ τὴν παρρησίαν δεῖξαι βούληται, ἄκουσον αὐτοῦ λέγοντος· Ὅτις ζωὴ οὐτε θάνατος, οὐτε ἀγγελιοὶ οὐτε ἀρχαὶ οὐτε δυνάμεις, οὐτε ἐνεστώτα οὐτε μέλλοντα, οὐτε ὑψώματα οὐτε βάθος, οὐτε τις ἑτέρα κτίσις δυνήσεται ἡμῶς χωρῖσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. Εἶδες ἀγάπην πυρὸς θερμότεραν; Οὕτω καὶ ἡμεῖς ἀγαπήσωμεν τὸν Χριστόν· καὶ γὰρ εὐκόλον, ἂν βουλώμεθα. Οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνος φύσει τοιοῦτος ἦν. Διὰ τοι τοῦτο καὶ τὰ πρότερα αὐτοῦ ἀνεγράφθη τὰ ἐναντία τοῦτοις, ἵνα μάθωμεν ὅτι προαιρέτως τὸ ἔργον, καὶ βουλομένους ἅπαντα εὐκόλα. Μὴ τὸν ἀπογονόμεν, ἀλλὰ, κἀν λοιδοροῦ ἦς, κἀν πλεονεκτήης, κἀν ὀτιοῦν, ἐνόησον ὅτι Παῦλος βλάσφημος ἦν καὶ διώκτης καὶ ὕβριστής, καὶ τῶν ἁμαρτωλῶν πρῶτος, καὶ ἐξαίφνης πρὸς αὐτὴν ἀνέβη τὴν κορυφὴν τῆς ἀρετῆς, καὶ οὐδὲν αὐτῷ κώλυμα τὰ πρότερα γέγονε· καίτοι γε οὐδεὶς οὕτω μετὰ τῶν ταπεινῶν ἔχεται· κακίας, μεθ' ὅσης ἐκεῖνος τοῦ πολέμου τοῦ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ γὰρ τὴν ψυχὴν ἐπέδωκε τὴν ἑαυτοῦ τότε, καὶ ὅτι μὴ μυριάς εἶχε χεῖρας, ἵνα πάσαις βάλλῃ τὸν Στέφανον, ἤλγει. Ὅμως δὲ καὶ οὕτως εὗρεν ὅπως πλείοσιν αὐτὸν βάλλῃ χερεῖ, ταῖς τῶν ψευδομαρτύρων, ὧν τὰ ἱμάτια ἐθήρει· καὶ ἡνίκα δὲ εἰς τὰς οἰκίας εἰσῆει, καθάπερ θηρίον οὕτως εἰσπηδᾷ, σύριον, σπαράττων ἄνδρας, γυναῖκας, θοροῦβου καὶ ταραχῆς καὶ μυρίων πολέμων πάντα πλη-

ρῶν. Οὕτω γοῦν καὶ φοβερός ἦν, ὡς τοὺς ἀποστόλους καὶ μετὰ τὴν ἀρίστην μεταβολὴν μηδέπω τολμᾶν κολᾶσθαι αὐτῷ. Ἄλλ' ὅμως μετὰ πάντα ἐκεῖνα γέγρονε τοιοῦτος, οἷος γέγονεν· οὐδὲν γὰρ δεῖ πλέον εἰπεῖν. Πού τοῖνον εἰσὶν οἱ τὴν τῆς εἰμαρμένης ἀνάγκην ἐπιτελιζόντες τῇ τῆς προαιρέσεως ἐλευθερίᾳ; Ἀκούε- τωσαν ταῦτα, καὶ ἐπιστομιζέσθωσαν. Τὸν γὰρ βουλό- μενον γενέσθαι ἀγαθὸν οὐδὲν ἐστὶ τὸ κωλύον, κἀν τῶν πονηροτάτων ἔμπροσθεν ἦ. Καὶ γὰρ πρὸς τοῦτο ἐπι- τηδεῖως μᾶλλον ἔχομεν, ὅσον καὶ κατὰ φύσιν ἡμῖν ἐστὶν ἡ ἀρετὴ, καὶ παρὰ φύσιν ἡ πονηρία, ὡσπερ οὖν τὸ νοσεῖν καὶ ὑγιαίνειν. Καὶ γὰρ ὀφθαλμοὺς ἡμῖν ἔδωκεν ὁ Θεός, οὐχ ἵνα ἀκολάστως βλέπωμεν, ἀλλ' ἵνα τὰ δημιουργήματα αὐτοῦ θαυμάζοντες, προακ- νῶμεν τὸν ποιήσαντα. Καὶ ὅτι αὕτη ἡ χρεῖα τῶν ὀφθαλμῶν, δῆλον ἐκ τῶν ὀρωμένων. Κάλλος μὲν γὰρ ἡλίου καὶ οὐρανοῦ ἐξ ἀπείρου βλέπομεν τοῦ διαστή- ματος· γυναικὸς δὲ εὐμορφίαν οὐκ ἂν τις ἐκ τσοῦτου καταμάθοι. Ὅρᾳς, ὅτι πρὸς τοῦτο ἡμῖν μᾶλλον γεγέ- νηται ὁ ὀφθαλμός; Πάλιν ἀκοὴν ἐποίησεν, οὐχ ἵνα βλάσφημα δευώμεθα ῥήματα, ἀλλ' ἵνα σωτήρια δό- γματα. Διὰ τοι τοῦτο, ὅταν μὲν ἀπηχῆς τι δεξῆται, καὶ ναρκᾷ ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα δὲ αὐτό. Λαλεῖ γὰρ πολυλόκου ἀνορθώσει τρίχας, φησί. Κἀν ὠμόν, κἀν ἀπηνές τι ἀκούσωμεν, πάλιν φρίττομεν· ἂν δὲ ἐμμε- λές τι καὶ φιλόανθρωπον, καὶ γανύμεθα καὶ χαίρομεν. Καὶ τὸ στόμα δὲ ἡμῶν αἰσχροῦ φεγγόμορον, αἰσχύνε- σθαι καὶ ἐγκαλύπτεσθαι ποιεῖ· ἂν δὲ σεμνά, μετὰ ἀδείας προΐεται ταῦτα καὶ ἐλευθερίας ἀπάσης. Τοῖς [198] δὲ κατὰ φύσιν οὐδεὶς ἂν αἰσχυνοίη, ἀλλὰ τοῖς παρὰ φύσιν. Καὶ χεῖρες μὲν, ὅταν ἀρπάξωσι, κρύ- πτονται καὶ ἀπολογίας ἐπιζητοῦσιν· εἰ δὲ ἐλεημοσύ- νην δοῖεν, καὶ ἐγκαλλωπίζονται. Ὅσπερ ἂν ἐθέλωμεν, πολλὴν ἔχομεν πάντοθεν πρὸς ἀρετὴν τὴν ροπήν. Εἰ δὲ τὴν ἡδονὴν μοι λέγεις τὴν ἀπὸ τῆς κακίας, ἐνόη- σον ὅτι καὶ τοῦτο πλέον παρὰ τῆς ἀρετῆς καρπού- μεθα. Καὶ γὰρ τὸ συνειδὸς ἔχειν ἀγαθόν, καὶ τὸ παρὰ πάντων θαυμάζεσθαι, καὶ τὸ χρηστὰς ἀναμένειν ἐλπίδας, πάντων ἥδιον τῷ φύσιν ἡδονῆς ἐπεσκαμ- μένω· ὡσπερ οὖν τάναντα πάντων ὀδυνηρότερα τῷ λύπης εἰδοῖται φύσιν, οἷον τὸ παρὰ πάντων ὀνειδίζε- σθαι, τὸ κατηγορεῖσθαι οἰκοθεν, τὸ τρέμειν καὶ δε- δοικέναι καὶ τὰ μέλλοντα καὶ τὰ παρόντα.

ε'. Καὶ ἵνα σαφέστερον ὁ λέγω γένηται, ὑποθώμεθα τῷ λόγῳ ἔχοντά τινα γυναῖκα, τὸν τοῦ πλησίον δι- οφύρτεον γάμον, καὶ ἡδῆσθαι τῇ πονηρᾷ ταύτῃ κλοπῇ τῆς ἐρωμένης ἀπολαύοντα· εἶτα ἀντιθῶμεν τούτῳ πάλιν ἕτερον τὸν τὴν αὐτοῦ στέργοντα· καὶ ἵνα πλείων καὶ σαφέστερα ἡ νίκη γίνηται, οὗτος ὁ τῆς αὐτοῦ μό- νης ἀπολαύων, ἐράτω μὲν καὶ ἐκεῖνης τῆς μοιχευο- μένης, κατεχέτω δὲ τοῦ ἔρωτος· καὶ μὴδὲν πρακτέου πονηρῶν· καίτοι γε οὐδὲ καθαρὰ τοῦτο σωφροσύνη ἐστὶ· πλην ἀλλ' ἐκ περιουσίας, ἵνα μάθῃς πόση τῆς ἀρετῆς ἡ ἡδονή, διὰ τοῦτο οὕτω τὸ δρᾶμα ἐπλάσα- μεν. Συνθέντες τοῖνον αὐτοῦ, οὕτως ἐρώμεθα ἀμφο- τέρους, τίνος ἡδίων ὁ βίος· καὶ ἀκούσῃ τοῦ μὲν καὶ ἐγκαλλωπιζομένου καὶ σκριτῶντος ἐπὶ τῇ νικῇ τῇ κατὰ τῆς ἐπιθυμίας· τούτου δὲ μᾶλλον * δὲ οὐδὲ ἀνα- μεῖναι δεῖ τὸ παρ' αὐτοῦ τι μαθεῖν· ὅψει γὰρ αὐτὸν, κἀν μυριάκις ἀρνῆται, δεσμοτῶν ἀθλιώτερον διακεί- μενον. Καὶ γὰρ ἅπαντας δέδοικε καὶ ὑποπτέει, καὶ τὴν αὐτοῦ γυναῖκα καὶ τὸν τῆς μοιχευομένης ἄνδρα

* Reg, τούτου δὲ καὶ αἰσχυνομένου καὶ ὑποπτέοντος μάλ- λον.

totum servavit sementem; attamen quod suum erat præstitit. Et cum servatorum paucitatem dixisset, rursus illa addita voce, *Omnino*, consolatus est eos qui de iis dolerent. Nam etsi fieri non potest, ut totum semen salvum sit; attamen ut totum pereat fieri nequit. Ideo dixit, *Omnino*: quia necesse prorsus est, ut qui tam ferventer rem curat, etiam assequatur. 23. *Omnia autem facio propter evangelium, ut particeps ejus efficiar.* Id est, ut videar et ipse aliquid ex me attulisse, et particeps sim coronarum quæ fidelibus repositæ sunt. Quemadmodum enim dicebat, *Ex evangelio vivere*, id est, ex credentibus: sic et hoc loco, *Particeps efficiar evangelii*, ut possim communicare cum iis, qui in evangelium crediderunt. Viden' humilitatem, quomodo in mercedis retributione unum inter multos sese ponat, cum plus quam omnes laboraverit? Unde palam est, illius præmia majora fore. Attamen non se dignum censet qui primas teneat, sed exoptat ut cum aliis particeps sit coronarum quæ repositæ sunt. Hæc porro dicebat, non quod pro mercede aliqua hoc faceret, sed ut illos hinc quoque attraheret, et per spem hujusmodi illis persuaderet, ut omnia pro fratribus facerent. Vidistin' prudentiam? vidistin' diligentiam magnitudinem, quomodo plus quam præceptum fuerat fecerit nihil accipiens, cum accipere liceret? vidistin' summam attemperationem, quomodo qui in lege Christi erat, et supremam servabat legem, iis qui sine lege erant, tamquam sine lege esset; Judæis tamquam Judæus, in utrisque summus apparens et omnes vincens? Hoc et tu facito, et ne putes te cadere cum summus sis, si quid propter fratrem humile et abjectum patiaris: non est enim illud cadere, sed descendere. Qui cecidit enim, jacet et vix resurgit: qui vero descendit, ascendit, et cum multo lucro: quemadmodum etiam Paulus descendit solus quidem, sed cum orbe ascendit: non simulans; neque enim eorum qui servati sunt lucrum quæsisisset, si simulasset. Hypocrita enim exitium quærit, et simulat ut accipiat, non ut det: hic vero non sic, sed ut medicus, ut doctor, ut pater, ille quidem ægroto, hic discipulo, hic filio sese attemperat, ut corrigat, non ut noceat: ita etiam hic.

4. Non quod ea, quæ dicta sunt, simulatio non essent, cum nihil hujusmodi vel dicere vel facere cogere, sed quod affectum suum fiduciamque ostendere vellet, audi ipsum dicentem: *Neque vita neque mors, neque angeli neque principatus neque potestates, neque instantia neque futura, neque altitudo neque profundum, neque aliqua alia creatura, poterit nos separare a caritate Dei, quæ est in Christo Jesu Domino nostro (Rom. 8. 38. 39).* Vidistin' caritatem igne ardentior? Ita et nos quoque Christum diligamus; facile namque est, si velimus. Neque enim ille talis erat natura: ideoque priora illius his contraria fuisse scriptum est, ut discamus opus illud liberi arbitrii esse, et volentibus omnia esse facilia. Ne desperemus ergo; sed etsi maledictus es, etsi avarus, etsi quidvis aliud, cogita Paulum blasphemum fuisse, persecutorem,

contumeliosum, peccatorumque primum, et repente ad ipsum virtutis culmen pervenisse, et nihil ipsi impediimenti priora attulisse: atqui nemo cum tanto furore nequitiam sectatur, cum quanto ille bellum contra Ecclesiam. Nam tunc ipse suam tradidit animam; et quia non mille manus habebat, ut omnibus Stephanum impeteret, dolebat. Et tamen sic quoque modum invenit, quo poseet illum pluribus ferire manibus falsorum testium, quorum ipse vestes servabat. Et cum in domos intraret, tamquam fera insiliebat, trahens et lacerans viros, mulieres; tumultu et strepitu ac bellis sexcentis omnia implens. Ita nempe terribilis erat, ut apostoli etiam post optima ejus conversionem nondum auderent ipsi hærrere. Attamen post illa omnia talis effectus est, qualis vere fuit: neque enim plura dicere opus est. Ubinam ergo sunt illi, qui fati necessitatem obtendunt adversus arbitrii nostri libertatem? Hæc audiant, et ora sua obstruant. Eum enim qui bonus esse velit, nihil impedit, etiamsi inter nequissimos antea censeretur. Ad hoc enim aptiores sumus, quatenus secundum naturam virtus inest nobis, et præter naturam vitium; sicut etiam ægrotare et bene valere. Etenim oculos nobis dedit Deus, non ut impudice aspiciamus, sed ut res ab eo creatas admirantes, Conditorem adoremus. Quod autem hic sit oculorum usus, palam est ex rebus sub aspectum cadentibus. Pulchritudinem namque solis et cæli ex immenso aspiciamus intervallo: mulieris vero formam nemo ex tanto spatio noverit. Viden' oculum nobis ad hoc maxime datum fuisse? Rursus auditum fecit, non ut blasphemam excipiamus verba, sed ut salutaria dogmata. Ideoque cum quidpiam absonum excipit, et animus et ipsum corpus torpescit. *Sermo enim multum jurantis, pilos erigit*, inquit. Et si quid crudele vel immitte audiamus, rursus horremus; si vero quid numerosum et humanum, et gestimus et lætamur. Os quoque nostrum turpia loquens, pudorem et verecundiam infert; sin autem honesta, placide et cum omni libertate illa emittit. De iis autem, quæ sunt secundum naturam nemo erubuerit; sed de iis, quæ sunt præter naturam. Et manus quidem cum rapiunt, se occultant, et defensionem quærunt; si vero eleemosynam dent, etiam gloriantur. Itaque si velimus, magnam undique habemus ad virtutem propensionem. Si autem mihi voluptatem ex nequitia partam dicas, cogita nos illam majorem ex virtute decerpere. Etenim bonam habere conscientiam, omnibus in admiratione esse, bonamque spem tenere, omnium jucundissimum est ei, qui voluptatis naturam perpenderit; ut contraria omnium molestissima sunt ei, qui doloris naturam novit: verbi gratia, et probris ab omnibus affici et a se ipso accusari, timere ac tremere præsentia ac futura.

5. *Voluptas brevis est, dolor hinc partus perpetuus.* — Et ut id quod dico clarius evadat, supponamus quempiam uxorem habentem proximi nuptias perfodere, et ex hoc improbo furto illa frui quam amat; deinde alium huic opponamus, qui uxorem suam

complectatur : utque victoria clarior evadat, hic qui sola sua uxore fruatur, etiam illam amet quæ adulteratur, sed amorem cohibeat nihilque mali faciat, quamquam ne hoc quidem est pura temperantia; verum ad libitum, ut discas quanta sit virtutis voluptas, ideo hujusmodi drama effinximus. His ergo una comparatis, sic ambos interrogemus, utrius vita dulcior: et audies illum quidem gloriantem et exultantem de victoria, quam contra libidinem reportavit; hunc vero; imo non expectandum est ut ab illo quid ediscamus: videbis enim illum, etiamsi id millies negaverit, miserabilius quam ii qui sunt in vinculis affectum. Nam omnes timet et suspectos habet, et uxorem suam videt, filios, amicos, et liberis oculis omnia aspiciit. Si autem is qui amat, et tamen se continet, tanta fruatur voluptate: qui non amat, sed pure temperans est, quo portu, qua tranquillitate non dulcior et placidior possidebit animam? Ideo certe adulteros videris paucos, temperantes autem plures. Quod si hoc dulcius esset, hoc ipsum multi eligerent. Nec mihi dicas legum timorem; neque enim hic illos continet, sed absurditatis magnitudo, et quod plura ibi sint tristitia quam suavia, et conscientiae quoque calculus. Et adulter quidem talis est. Si placet autem, avarum quoque adducamus in medium, alium rursus iniquum amorem detegentes. Etenim ipsum etiam videbimus eadem formidationem, nec valentem pura frui voluptate. Mente namque versans eos qui injuria afficiuntur, et eos qui commiseratione ducuntur, et communem omnium de illo calculum, mille agitur ipse fluctibus. Neque hoc solum molestum ipsi est, sed neque dilecta sua frui potest. Talis enim est avarorum mos: habent, non ut fruantur, sed ut non fruantur. Quod si hoc tibi ænigma esse videtur, quod adhuc pejus et magis perplexum est audi: ipsos nempe non ideo solum voluptate privari, quod non audeant bonis frui ut velint, sed etiam quod numquam impleantur, ac semper in siti versentur: quo quid molestius et gravius fuerit? At justus non est talis, sed tremore, odio, metu et hac incurabili sita liber est. Ac quemadmodum illum

omnes execrantur, ita huic omnes bene precantur, ac sicut ille nullum habet amicum, sic iste nullum inimicum. Quid igitur, hæc in confesso cum sint, aut nequitia injucundius, aut virtute suavius fuerit? Imo vero etiamsi innumera dixerimus, nemo vel vitii mœrorem, vel virtutis voluptatem verbis exprimere possit, donec illa fruamur. Tunc enim et felle amarior inveniemus vitium, cum mel virtutis degustabimus. Est enim etiam nunc vitium, injucundum, onerosum et molestum; quod neque illi negant, qui ipsi famulantur: cum autem ab illo abscesserimus, tum illius acerba jussa accuratius sentiemus. Quod si multi ad illud accurrant, nihil mirum; quandoquidem et pueri sæpe, minus dulcia eligentes, ea quæ magis delectant despiciunt, et ægroti pro fluxa brevique gratia perpetuam tutioremque lætitiā amiserunt. Hoc autem ex amantium imbecillitate et stultitia provenit, non ex ipsa rerum natura. Qui enim cum voluptate vivit, is est qui virtutem sectatur, qui vere dives et vere liber est. Quod si quis alia quidem virtuti concesserit, libertatem, securitatem, a curis vacuum esse, neminem timere, neminem suspectum habere; voluptatem vero ipsi non concesserit, hic mihi in mentem veniet profuse ridere. Quid enim aliud est voluptas, quam a curis liberari, a timore, a mœrore, et a nulla re posse vinciri? Uter enim, quæso, in voluptate est, isne qui furit, agitur et a multis cupiditatibus confoditur, neque apud se consistit; an qui ab omnibus hisce fluctibus liber, in philosophia ceu in portu sedet? annon palam est hunc esse? Sed hoc cernitur virtuti proprium. Itaque vitium solum nomen habet voluptatis, re autem ipsa vacuum est: et antequam illa fruaris, insania est, non voluptas; postquam illa frui contigerit, ipsa statim exstinguitur. Si ergo neque initio, neque postea licet ejus videre voluptatem, ubi cernetur et quando? Ut autem id quod dico clarius ediscas, exemplo rem tractemus: attende autem. Captus est quispiam amore mulieris pulchræ et formosæ: hic donec assequatur optatum, furentibus et insanis similis est; postquam autem assequutus est, concupiscentiam exstinxit. Si ergo neque initio voluptatem habet; furor enim tunc est; neque in fine; nam concubitu æstrum exstinxit: ubinam illam inveniemus? Sed res nostræ non ita se habent, sed initio perturbatione vacuæ sunt, et usque in finem voluptas vigens perseverat; imo potius non finis est voluptatis in nobis, neque bona nostræ terminum habent, neque hæc voluptas umquam dissolvitur. Hæc itaque omnia cogitantes, si voluptatem amamus, virtutem suscipiamus, ut et præsentia et futura bona assequamur: quæ utinam nos omnes adipisci contingat, gratia et benignitate, etc.

HOMILIA XXIII.

CAP. 9. v. 24. *Nescitis quod ii, qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium?*

1. Cum ostendisset, rem esse admodum utilem sese nitentem, et hanc esse summam perfectionem: et

quod ipse (Paulus), cum plus quam omnes ad perfectionem ascendisset, imo transcendisset, eo quod (ad victum necessaria) non acceperit, plus quam omnes postea descenderit, et utriusque rei tempora nota te-

καὶ τὴν μοιχευομένην αὐτήν, καὶ οικείους καὶ φίλους καὶ συγγενεῖς, καὶ τοίχους καὶ σκιάς καὶ ἑαυτὸν, καὶ τὸ πάντων χαλεπώτερον, τὸ συνειδὸς ἔχει καταβοῶν, ὡλακτοῦν καθ' ἐκάστην ἡμέραν. Ἄν δὲ καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ δικαστήριον ἐνοήσῃ, οὐδὲ στήναι δυνήσεται. Καὶ ἡ μὲν ἡδονὴ βραχεία, ἡ δὲ ἀπὸ ταύτης ὀδύνη διηνεκῆς. Καὶ γὰρ καὶ ἐν ἑσπέρᾳ καὶ ἐν νυκτὶ, καὶ ἐν ἑρημίᾳ καὶ ἐν πόλει, καὶ πανταχοῦ ἔπεται ὁ κατήγορος, ξίφος δεικνὺς ἠκονημένον, καὶ τὰς ἀφορήτους κολάσεις, καὶ τῷ φόβῳ καταναλισκῶν αὐτὸν καὶ δαπανῶν. Ὁ δὲ σώφρων ἐκεῖνος πάντων τούτων ἀπήλλακται, καὶ ἔστιν ἐν ἐλευθερίᾳ, καὶ μετὰ ἀδείας ὀρᾷ τὴν γυναῖκα τὴν ἑαυτοῦ, τὰ παιδιά, τοὺς φίλους, καὶ ἐλευθέρους ἅπασιν ὀφθαλμοῖς ἀπαντᾷ. Εἰ δὲ ὁ ἔρῳν μὲν, κρατῶν δὲ, τοσαύτης ἀπολαύσεται ἡδονῆς, ὁ μὴ δὲ ἔρῳν, ἀλλὰ καθαρῶς σωφρονῶν, τίνος λιμένος, ποίας γαλήνης οὐχ ἡδῶ καὶ ἡμερωτέραν κτήσεται ψυχῆν; Διὰ τοι τοῦτο τοὺς μοιχεύοντας μὲν ὀλίγους ἂν ἴδῃς, σωφρονούντας δὲ πλείους. Εἰ δὲ τοῦτο ἡδῶν, τοῦτο ἂν εἴλοντο οἱ πολλοί. Καὶ μὴ μοι λέγε τὸν ἀπὸ [199] τῶν νόμων φόβον· οὐδὲ γὰρ οὗτός ἐστιν αὐτοῦς ὁ κατέχων, ἀλλ' ἡ τῆς ἀτοπίας ὑπερβολή, καὶ τὸ πλεῖον εἶναι τὰ λυπηρὰ τῶν ἡδέων, καὶ ἡ τοῦ συνειδότου ψῆφος. Καὶ ὁ μὲν μοιχὸς τοιοῦτος. Εἰ δὲ βούλεσθε, καὶ τὸν πλεονέκτην εἰς μέσον ἀγάγωμεν, ἕτερον ἔρωτα πάλιν παράνομον ἀπογυμνοῦντες. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτον ὀφείμεθα τὰ αὐτὰ δεδοικότες, καὶ οὐ δυνάμενον καθαρῶς ἀπολαύειν ἡδονῆς. Καὶ γὰρ καὶ τοὺς ἀδικουμένους ἐννοῶν, καὶ τοὺς συναλγούντας αὐτοῖς, καὶ τὴν κοινήν ἀπάντων περὶ αὐτοῦ ψῆφον, μυρία κύματα ἔχει. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ χαλεπὸν, ἀλλ' οὐδὲ τῆς ἐρωμένης ἀπολαῦσαι δύναται. Τοιοῦτος γὰρ ὁ τῶν φιλαργύρων τρόπος· οὐχ ἵνα ἀπολαύσιν ἔχουσιν, ἀλλ' ἵνα μὴ ἀπολαύσωσιν. Εἰ δὲ αἰνιγμαῖ σοι τοῦτο εἶναι δοκεῖ, καὶ τὸ ἔτι τοῦτου χεῖρον καὶ ἀπορώτερον ἄκουε· ὅτι οὐ ταύτη μόνον ἐστέρηνται τῆς τῶν θυτῶν ἡδονῆς, τῷ μὴ τολμᾶν αὐτοῖς χρῆσθαι, ὡς βούλονται, ἀλλὰ καὶ τῷ μηδέποτε αὐτῶν ἐμπίπλασθαι, ἀλλ' ἐν τῷ διψῆν εἶναι διηνεκῶς οὐ τί γένοιτ' ἂν χαλεπώτερον; Ἄλλ' οὐχ ὁ δίκαιος τοιοῦτος· ἀλλὰ καὶ τρόμου καὶ μίσους, καὶ φόβου καὶ τοῦ ἀνιάτου τοῦτου διψῶς ἀπήλλακται· καὶ ὡσπερ ἐκεῖνῳ πάντες ἐπαρῶνται, οὕτω πάντες τοῦτε συνεύχονται· καὶ καθάπερ ἐκεῖνος οὐδένα κέκτηται· φίλον, οὕτως οὗτος οὐδένα ἐχθρόν. Τί τοίνυν, τούτων οὕτως ὡμολογημένων, ἡ κακία ἀηδέστερον, ἢ ἀρετῆς ἡδῶν γένοιτ' ἂν; μᾶλλον δὲ, κἂν μυρία εἴπωμεν, οὐδεὶς οὔτε ἐκεῖνης τὴν λύπην, οὔτε ταύτης

* *Legebatur ἅπαντα.*

τὴν ἡδονὴν παραστήσαι δυνήσεται λόγῳ, ἕως ἂν αὐτῆς ἀπολαύσωμεν. Τότε γὰρ καὶ πικρότερον χολῆς εὐρήσομεν τὴν κακίαν, ὅταν τοῦ τῆς ἀρετῆς ἀπογευσόμεθα μέλιτος. Ἔστι μὲν γὰρ καὶ νῦν ἀηδῆς καὶ φορτικὴ καὶ ἐπαχθῆς, καὶ πρὸς τοῦτο οὐδὲ αὐτοὶ οἱ θεραπεύοντες αὐτὴν ἀντεροῦσιν· ὅταν δὲ αὐτῆς ἀποστῶμεν, τότε αὐτῆς ἀκριθέστερον αἰσθανόμεθα τῶν πικρῶν ἐπιταγμάτων. Εἰ δὲ οἱ πολλοὶ πρὸς αὐτὴν τρέχουσι, θαυμαστὸν οὐδέν· ἐπεὶ καὶ παῖδες πολλὰς τὰ ἥττον ἡδέα ἐλόμενοι, τῶν μειζρόνως εὐφραίνοντων καταφρονοῦσι· καὶ οἱ νοσοῦντες ὑπὲρ προσκαιροῦ χάριτος τὴν διηνεκὴν καὶ ἀσφαλεστέραν εὐφροσύνην ἀπώλεσαν. Τοῦτο δὲ τῆς τῶν ἐρώντων ἀσθενείας τε καὶ ἀνοίας ἐστίν, οὐ τῆς τῶν πραγμάτων φύσεως. Ὁ γὰρ μεθ' ἡδονῆς ζῶν, ὁ ἐνάρετός ἐστιν, ὁ πλουτῶν θυτῶς καὶ θυτῶς ἐλεύθερος ὢν. Εἰ δὲ τις τὰ μὲν ἄλλα συγχωροίη τῇ ἀρετῇ, ἐλευθερίαν, ἀδειαν, τὸ φροντῖδων ἀπηλλάχθαι, τὸ μηδένα δεδοικέναι, τὸ μηδένα ὑποπτεύειν, τὴν δὲ ἡδονὴν μὴ συγχωροίη, καὶ γελᾶσαι μοι λοιπὸν δαψιλῆς ἐνταῦθα ἐπέρχεται. Τί γὰρ ἕτερόν ἐστιν ἡδονῆς, ἢ τὸ φροντῖδος ἀπηλλάχθαι καὶ φόβου καὶ ἀθυμίας, καὶ πᾶσιν ἀχείρωτον εἶναι; Τίς γὰρ ἐν ἡδονῇ, εἰπέ μοι, ὁ μαινόμενος καὶ σφαδάζων καὶ κεντούμενος ὑπὸ ἐπιθυμιῶν πολλῶν, καὶ οὐδὲ ἐν ἑαυτῷ ὢν, ἢ ὁ τούτων πάντων ἀπηλλαγμένος τῶν κυμάτων, καὶ ὡσπερ ἐν λιμένι τῇ φιλοσοφίᾳ καθήμενος; οὐκ εὐδῶν ὅτι οὗτος; Ἄλλὰ τῆς ἀρετῆς ἴδιον τοῦτο ἀνεφάνη. Ὡστε ἡ κακία νομα μόνον ἡδονῆς ἔχει, τοῦ δὲ πράγματός ἐστιν ἐρημος· καὶ πρὸ μὲν τῆς ἀπολαύσεως [200] μανία ἐστίν, οὐχ ἡδονῆς, μετὰ δὲ τὴν ἀπόλαυσιν εὐθείως καὶ αὐτὴ σβέννυται. Εἰ τοίνυν οὔτε ἐν ἀρχῇ οὔτε μετὰ ταῦτα ἐστὶν ἰδεῖν αὐτῆς τὴν ἡδονὴν, ποῦ φανέται καὶ πότε; Ἴνα δὲ σαφέστερον, ὁ λέγω, μάθῃς, ἐπὶ ὑποδείγματός τὸν λόγον γυμνάσωμεν· σκόπει δὲ ἡράτῃ τις γυναικὸς ὠραίας καὶ εὐμόρφου· οὗτος ἕως μὲν ἂν μὴ ἐπιτύχῃ τοῦ ἔρωτος, τοῖς ἐξεστηκόσιν ἔοικε καὶ παραπαίουσιν· ἐπειδὴν δὲ ἐπιτύχῃ, ἔσβεσε τὴν ἐπιθυμίαν. Εἰ τοίνυν μήτε ἐν ἀρχῇ ἡδεται· μανία μὲν τὸ πρῶγμά ἐστι· μήτε ἐν τῷ τέλει· καταλύει γὰρ τῇ μίξει τὸν οἶστρον· ποῦ λοιπὸν αὐτὴν εὐρήσομεν; Ἄλλ' οὐ τὰ ἡμέτερα τοιαῦτα, ἀλλὰ καὶ ἐν ἀρχῇ ταραχῆς ἀπήλλακται πάσης, καὶ μέχρι τέλους ἀκμάζουσα μένει ἡ ἡδονὴ· μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἐστὶ τέλος παρ' ἡμῖν ἡδονῆς, οὐδὲ ἔχει πέρας ἡμῶν τὰ ἀγαθὰ, οὐδὲ καταλύεται ποτε αὐτὴ ἡ ἡδονή. Ταῦτ' οὖν ἅπαντα ἐνοήσαντες, εἴ γε ἡδονῆς ἐρώμεν, ἐπιλαβόμεθα ἀρετῆς, ἵνα καὶ τῶν παρόντων καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ ΚΓ'.

Οὐκ οἴδατε ὅτι οἱ ἐν σταδίῳ τρέχοντες, πάντες μὲν τρέχουσιν, εἰς δὲ λαμβάνει τὸ βραβεῖον;

α'. Δείξας ὅτι πολὺ χρῆσιμον τὸ συγκαταβαίνειν, καὶ ὡς τοῦτο ἡ ἄκρα τελειότης, καὶ ὅτι αὐτὸς πάντων πλέον πρὸς τὸ τέλος ἀναβάς, μᾶλλον δὲ καὶ ὑπερβάς αὐτὸ τῷ μὴ λαμβάνειν, πάντων πλέον κατέδη πάλιν, καὶ ἐκατέρων τούτων τοὺς καιροὺς γνωρίζουσι

ποιήσας ἡμῖν καὶ τῆς τελειότητος καὶ τῆς συγκαταβάσεως, πληκτικώτερον αὐτῶν καθικνεῖται λοιπὸν, αἰνιττόμενος ὅτι τοῦτο τὸ παρ' αὐτῶν γινόμενον καὶ δοκοῦν εἶναι τελειότητος, ματαιοπονία τίς ἐστι περὶ τῆς. Καὶ οὐ λέγει μὲν αὐτὸ οὕτως σαφῶς, ἵνα μὴ ἀπαταισχυνητῶσι· δι' ὧν δὲ κατασκευάζεται, τοῦτο δηλοῖ· καὶ εἰπὼν ὅτι εἰς τὸν Χριστὸν ἀμυρτάνουσι, καὶ τοὺς

ἐξελθοῦς ἀπολλούσαι, καὶ οὐδὲν αὐτοῖς ὄφελος γίνεται ἀπὸ τῆς γνώσεως τῆς τελείας, ἐὰν μὴ ἀγάπη προσῆ. πάλιν ἐπὶ κοινὸν ἔρχεται παράδειγμα, καὶ φησὶν· *Οὐκ οἰδατε διὰ τὸ ἐν στάδιῳ τρέχοντες, πάντες μὲν τρέχουσιν, εἰς δὲ λαμβάνει τὸ βραβεῖον;* Τοῦτο δὲ λέγει, οὐχ ὡς καὶ ἐνταῦθα ἐνδὸς ἐκ πάντων μέλλοντος ὠφέλειαι. Ἄπαγε, ἀλλ' ὡς πολλὴν ὀφείλοντων ἡμῶν εἰσενεγκεῖν τὴν σπουδὴν. Ὡςπερ γὰρ ἐκεῖ κατιόντων πολλῶν εἰς τὸ στάδιον, οὐ στεφανοῦνται πολλοί, ἀλλ' εἰς ἓνα τοῦτο περιίσταται, καὶ οὐκ ἀρκεῖ τὸ καθεῖναι εἰς τὸν ἀγῶνα, οὔτε τὸ ἀλείφασθαι καὶ παλαῖσαι· οὕτω καὶ ἐνταῦθα οὐκ ἀρκεῖ τὸ πιστεῦσαι καὶ ὡς ἔτυχεν ἀγωνισασθαι· ἀλλὰ ἂν μὴ οὕτω δράμωμεν, ὡς μέχρι τοῦ τέλους ἀλήπτους ἑαυτοὺς παρασχεῖν, καὶ ἐγγὺς γενέσθαι τοῦ βραβεῖου, οὐδὲ ἡμῖν ἔσται πλεόν. Εἰ γὰρ καὶ τέλειον νομίζεις εἶναι σαυτὸν, φησί, κατὰ τὴν γνώσιν, ἀλλ' οὐδέπω τοῦ πάντος ἐπιλήψῃ, ὅπερ αἰνιττόμενος ἔλεγεν· [201] *Οὕτω τρέχετε, ἵνα καταλάβητε.* Οὐκ ἄρα που κατελιγφότες ἦσαν. Καὶ εἰπὼν οὕτω, καὶ τὸν τρόπον διδάσκει· *Πῶς δὲ ὁ ἀγωνιζόμενος πάντα ἐγκρατεύεται.* Τί ἐστὶ, *Πάντα;* Οὐχὶ τοῦδε μὲν ἀπέχεται, ἐν ἐτέρῳ δὲ διαμαρτάνει, ἀλλὰ καὶ γαστριμαργίας, καὶ λαγνείας καὶ μέθης, καὶ πάντων ἀπλῶς κρατεῖ τῶν παθῶν. Τοῦτο γὰρ, φησί, καὶ ἐπὶ τῶν ἔξωθεν ἀγώνων γίνεται. Οὐδὲ γὰρ μεθύειν ἔξεστι τοῖς ἀγωνιζομένοις κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀγωνίας οὐδὲ, πορνεύειν, ἵνα μὴ τὴν δύναμιν ἐκλύσωσιν, ἀλλ' οὐδὲ περὶ ἄλλο τι οὐδὲν ἠσχολῆσθαι· ἀλλὰ πάντων ἑαυτοῦς ἀπαξ ἀποστήσαντες, τοῖς γυμνασίοις μόνον προσέχουσιν. Εἰ δὲ ἐκεῖ ταῦτα, ὅπου καὶ εἰς ἓνα ὁ στέφανος, πολλῶν μάλλον ἐνταῦθα, ὅπου καὶ πλεῖον ἡ φιλοτιμία. Οὐδὲ γὰρ εἰς ὁ στεφανοῦμενος μόνος, καὶ τὰ ἐπάθλα δὲ πολὺ τοὺς πόνους νικά. Διὸ καὶ ἐντρεπτικῶς αὐτὸ τίθησι λέγων· *Ἐκεῖνοι μὲν οὖν, ἵνα φθαρτὸν στέφανον λάβωσιν· ἡμεῖς δὲ ἀφθαρτοί.* Ἐγὼ τοίνυν οὕτω τρέχω, ὡς οὐκ ἀδήλωτος. Ἐντρέφεις γὰρ αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ἔξωθεν, καὶ ἑαυτὸν εἰς μέσον ἀγει λοιπὸν, ὅπερ ἀριτοῦτος τρόπος διδασκαλίας ἐστὶ. Διὸ καὶ πᾶνταχοῦ φαίνεται τοῦτο ποιῶν. Τί δὲ ἐστίν, *Οὐκ ἀδήλωτος;* Πρὸς σκοπὸν τινα βλέπων, φησὶν, οὐκ εἰκὴ καὶ μάτην, καθάπερ ὕμεις. Τί γὰρ ὑμῖν γίνεται πλεόν ἀπὸ τοῦ εἰς εἰδωλεῖα εἰσίναι, καὶ τὴν τελειότητα δῆθεν ἐκείνην ἐπιδεικνύσασθαι; Οὐδὲν. Ἄλλ' οὐκ ἐγὼ τοιοῦτος, ἀλλὰ πάντα, ἄπερ ποιῶ, ὑπὲρ τῶν πλησίον σωτηρίας ποιῶ· κἂν τελειότητα ἐπιδειξώμαι, δι' αὐτοῦ; κἂν συγκατάδασιν, δι' αὐτοῦ; κἂν ὑπερβῶ Πέτρον ἐν τῷ μὴ λαμβάνειν, ἵνα μὴ σκανδαλισθῶσι· κἂν καταβῶ πλεόν πάντων, περιτεμνόμενος καὶ ξυρῶμενος, ἵνα μὴ ὑποσκελισθῶσι. Τοῦτό ἐστιν, *Οὐκ ἀδήλωτος.* Σὺ δὲ διὰ τί ἐσθλίζεις ἐν εἰδωλείοις, εἰπέ μοι; Ἄλλ' οὐκ ἂν ἔχοις εἰπεῖν αἰτίαν εὐλογον οὐδεμίαν. Βρῶμα γὰρ σε οὐ παρίστησι τῷ Θεῷ· καὶ οὔτε ἐὰν φάγῃς, περισσεύεις, οὔτε ἐὰν μὴ φάγῃς, ὑστερεῖ. Οὐκοῦν ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε τρέχεις· τοῦτο γὰρ ἐστίν, *Ἀδήλωτος.* Οὕτω πνεύσω, ὡς οὐκ ἀέρα δέρω. Πάλιν τὸ οὐκ εἰκὴ καὶ μάτην αἰνιττόμενος, τοῦτό φησιν· Ἐχω γὰρ ὄν πληξῶ, τουτέστι, τὸν διάβολον· σὺ δὲ αὐτὸν οὐ πληττεῖς, ἀλλὰ καὶ ἀπλῶς ἐκχεῖς σαυτοῦ τὴν ἰσχύον. Τέως μὲν οὖν αὐτοὺς διαβαστάζων, οὕτω φησὶν. Ἐπειδὴ γὰρ σφοδρότερος αὐτοῖς ἐχρήσατο ἐν τοῖς ἐμπροσθεν, πάλιν κατέχει τὴν ἐπιτιμησιν, τῷ τέλει τοῦ λόγου τηρῶν τὴν βα-

θειαν τομήν. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ φησιν, ὅτι εἰκὴ καὶ μάτην ποιῶσιν· ὕστερον δὲ δείκνυσιν, ὅτι, καὶ ἐπ' ὀλέθρῳ πολλῶ τῆς ἑαυτῶν κεφαλῆς, καὶ ὅτι καὶ χωρὶς τῆς βλάβης τῶν ἀδελφῶν, οὐδὲ αὐτοὶ ἀνεύθυνδι ταῦτα τολμώντες. Ἄλλ' ὕπαιπιάζω μου τὸ σῶμα καὶ δουλαγωγῶ, μὴ πως ἄλλοις κηρύξας, αὐτὸς ἀδόκιμος γένωμαι [202]. Ἐνταῦθα δείκνυσιν καὶ ὑπὸ ἐπιθυμίας γαστρὸς κατεχομένου καὶ ἀνιέντας αὐτῇ τὰς ἡνίας, καὶ προσχηματι τελειότητος τὴν γαστριμαργίαν τὴν ἑαυτῶν πληροῦντας· ὁ καὶ ἀνοῦθεν ὠδινεν εἰπεῖν, ὅτε ἔλεγε· *Τὰ βρώματα τῆ κοιλίας, καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασιν.* Ἐπειδὴ γὰρ καὶ πορνεῖαν τρυφή ποιεῖ, καὶ εἰδωλοατρεῖαν τοῦτο ἔτεκε, εἰκότως πολλοχοῦ καθικνεῖται τοῦ νοσήματος· καὶ δείκνυς ὅσα ἔπαθε διὰ τὸ εὐαγγέλιον, καὶ τοῦτο μετ' ἐκείνων τίθησιν. Ὡςπερ γὰρ, φησὶν, ὑπερέβην τὰ προστάγματα, καὶ ταῦτα οὐ κούφου μοι τοῦ πράγματος ὄντος· καὶ γὰρ, *Πάντα στέγουμεν*, φησὶν· οὕτω καὶ ἐνταῦθα πολὺν ὑπομένω πόνον, ὥστε σωφρόνως ζῆν. Εἰ γὰρ καὶ δυσένδοτος ἡ ἐπιθυμία καὶ ἡ τῆς γαστρὸς τυραννίς, ἀλλ' ὅμως αὐτὴν χαλινῶ, καὶ οὐκ ἐνδίδωμι ἑμαυτὸν τῷ πάθει, ἀλλὰ πάντα ὑπομένω πόνον, ὥστε μὴ παρασυρῆναι.

β'. Μὴ γὰρ δὴ νομίσητε ἀπραγμόνως με ταῦτα κατορθοῦν. Καὶ γὰρ δρόμος ἐστὶ καὶ παγκράτιον καὶ φύσεως τυραννίς, κατεξανισταμένη συνεχῶς καὶ ἐλευθεριάζειν βουλομένη· ἀλλ' οὐκ ἀνέχομαι, ἀλλὰ καταστέλλω καὶ ὑποτάττω μετὰ πολλῶν τῶν ἰβρώτων αὐτῆν. Ταῦτα δὲ λέγει, ἵνα μηδεὶς ἀπογινώσκῃ τῶν ὑπὲρ ἀρετῆς ἀγώνων, ἐπειδὴ τὸ πρᾶγμα ἐπίπονον· διὸ φησὶν, *Ὑπαιπιάζω καὶ δουλαγωγῶ.* Οὐκ εἶπεν, Ἀναίρῳ, οὐδὲ, Κολάζω· οὐδὲ γὰρ ἐχθρὰ ἡ σάρξ· ἀλλ', *Ὑπαιπιάζω καὶ δουλαγωγῶ*, ὁ δεσπότος ἐστίν, οὐ πολεμίου· διδασκάλου, οὐκ ἐχθροῦ· παιδοτρίβου, οὐκ ἐναντίου. *Μὴ πως ἄλλοις κηρύξας, αὐτὸς ἀδόκιμος γένωμαι.* Εἰ δὲ Παῦλος τοῦτο δέδοικεν ὁ τοσούτους διδάξας, καὶ δέδοικε μετὰ τὸ κηρύξαι καὶ γενέσθαι ἀγγελος, καὶ τῆς οἰκουμένης τὴν προστασίαν δεξασθαι, τί ἂν εἴποιμεν ἡμεῖς; Μὴ γὰρ δὴ νομίσητε, φησὶν, ἐπειδὴ ἐπίστευσάτε, ὅτι ἀρκεῖ τοῦτο εἰς σωτηρίαν ὑμῖν. Εἰ γὰρ ἐμοὶ τὸ κηρύξαι, τὸ διδάξαι, τὸ μυρίους προσαγαγεῖν, οὐκ ἀρκεῖ εἰς σωτηρίαν, εἰ μὴ καὶ τὰ κατ' ἑμαυτὸν παρασχοίμην ἄληπτα, πολλῶν μάλλον ὑμῖν. Εἴτα ἐφ' ἔτερα ὑποδείγματα ἔρχεται πάλιν· καὶ ὡςπερ ἀνωτέρω τὰ τῶν ἀποστόλων, καὶ τὰ τῆς κοινῆς συνηθείας, καὶ τὰ τῶν ἱερῶν καὶ τὰ ἑαυτοῦ τέθεικεν· οὕτω καὶ ἐνταῦθα τὰ τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων. Καὶ τὰ παρ' ἑαυτοῦ θείας, πάλιν ἐπὶ τὰς τῆς Παλαιᾶς πρόεισιν ἱστορίας. Καὶ ἐπειδὴ μέλλει φορτικώτερον ποιεῖν τὸν λόγον, κοινὴν ποιεῖται τὴν παραίνεσιν, καὶ οὐ περὶ τῶν προκειμένων μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ πάντων ἀπλῶς τῶν παρὰ Κορινθίοις νοσημάτων διαλέγεται. Καὶ ἐπὶ μὲν τῶν ἔξωθεν ἀγώνων· *Οὐκ οἰδατε*, φησὶν· ἐνταῦθα δὲ, *Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί.* Τοῦτο δὲ ἔλεγε, δείκνυς ὅτι οὐ σφόδρα ἦσαν ταῦτα πεπαιδευμένοι. Καὶ τί τοῦτό ἐστιν, ὅπερ οὐ θέλεις ἡμᾶς ἀγνοεῖν; *Ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες*, φησὶν, *ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν, καὶ διὰ τῆς θαλάσσης διεήλθον, καὶ εἰς τὸν Μωϋσῆν ἔβαπτίσαντο ἐν τῇ νεφέλῃ καὶ ἐν τῇ θαλάσῃ· καὶ πάντες τὸ αὐτὸ βρῶμα πνευματικῶν ἔφαγον, καὶ τὸ αὐτὸ πόμα πνευματικῶν ἐπιον* (ἐπιον γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας· ἡ δὲ πέ-

* Reg., ἀδιοφορεῖ. Editi, διαμαρτάνει.

b Decriat, οὐδὲ κολάζω. c Legedatur ἐπιδείξασθαι.

cisset nobis, perfectionis nempe et attemperationis; jam illos acrius perstringit, subindicans hoc ab ipsis factum, quod perfectionis esse videtur, vanum et superfluum esse laborem. Neque rem ita clare dicit, ne impudentius agerent: per illa autem quæ probat, hoc ostendit. Et cum dixisset illos in Christum peccare, et fratres perdere, nihilque illos utilitatis accipere a perfecta scientia, nisi adsit caritas; rursus ad commune exemplum venit et ait: *Nescitis quod ii, qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium?* Hoc autem dicit, non quasi hic unus ex multis salutem sit consequuturus, absit; sed quod nos debeamus studium adhibere multum. Sicut enim ibi multis in stadium descendantibus, non coronantur multi, sed unus id assequitur; nec sufficit in certamen descendere, neque inungi et concertare: ita et hic quoque non satis est credidisse, et utcumque decertasse; sed nisi ita curramus ut usque in finem inculpato nos præbeamus, et bravo propinqui simus, nihil assequemur. Si enim te perfectum existimas, inquit, secundum scientiam, nondum tamen totum accipies, id quod subindicans dicebat: *Sic currite ut comprehendatis.* Nondum ergo comprehenderant. Et cum ita dixisset, modum etiam docet: **25.** *Omnis autem, qui in agone contendit, ab omnibus abstinet.* Quid est, *Ab omnibus abstinet?* Non ab hoc quidem abstinet, in alio autem peccat; sed et a gula, a lascivia, ab ebrietate, et ab omnibus vitiis abstinet. Nam hoc, inquit, in externis quoque certaminibus observatur. Neque enim certantibus certaminis tempore inebriari licet neque scortari, ne vires solvant; neque alii rei cuiquam operam dare; sed ab omnibus prorsus abscedentes, solis gymnasiis dant operam. Si autem illic hæc fiunt, ubi corona unum datur: multo magis hic, ubi major est largitas. Neque enim unus tantum est qui coronatur, et præmia labores longe superant. Ideoque pudorem incutiens ita loquitur: *Et illi quidem ut corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorruptam.* **26.** *Ego igitur sic curro, non quasi in incertum.* Cum illos ab externis pudore affecisset, se quoque demum in medium adducit, quod est optimis doctrinæ modus. Idcirco ubique ita facere reprehenditur. Quid sibi vult autem. *Non in incertum?* Ad scopum quemdam aspicio, inquit, non frustra et in cassum, sicut vos. Quid enim vobis amplius accedit, cum in idolorum templa intratis, si illam ostentatis perfectionem? Nihil. At non talis sum ego; sed quæcumque facio, ad salutem proximi facio; sive perfectionem ostendam, propter ipsum; sive me attemperem, propter ipsum; sive Petrum superem in eo quod nihil accipiam, ne ipsis offendiculo sim; sive plus quam omnes me demisero, ut qui circumcidar et tondear, ne ipsi supplantentur. Hoc est illud, *Non in incertum.* Tu vero cur, quæso te, comedis in templo idolorum? Sed rationabilem causam proferre non possis. Cibus enim te non commendat Deo, et neque si comedas, plus habes; neque si non comedas, minus. Frustra ergo et inconsiderate curris; hoc enim sibi vult illud, *In incertum. Sic pugno, non*

quasi aerem verberans. Rursus illud, non temere et inconsiderate, subindicans hoc ait: habeo enim quem feriam, nempe diabolus; tu vero ipsum non feris, sed vires tuas temere effundis. Interim illos quasi sustinens, ita loquitur. Quia enim vehementius illos insectatus fuerat in præcedentibus, rursus reprimit increpationem, ad finem orationis profundam plagam reservans. Hic enim ait illos temere et inconsiderate agere; postea ostendit, quod etiam in magnam sui capitis perniciem, et quod præter damnum fratrum neque ipsi culpa vacent hæc audentes. **27.** *Sed castigo corpus meum et in servitatem redigo, ne forte, cum aliis prædicavero, ipse reprobus efficiar.* Hic ostendit eos et ventris implendi desiderio teneri, et ipsi laxare habenas, et perfectionis obtentu ingluviem implere suam; quod superius dicere parturiebat, cum ita loqueretur: *Escæ ventri, et venter escis* (1. Cor. 6. 13). Quia enim fornicationem delictæ pariunt, et hoc peperit idololatram; jure sæpe hunc insectatur morbum. Et cum ostendisset quanta passus esset propter evangelium, hoc quoque ponit cum illis. Sicut enim, inquit, Mandata supergressus sum; idque cum non leve illud negotium esset (*Omnia enim, inquit, sustinemus*): ita et nunc multum sustineo laborem, ut temperanter vivam. Nam etsi non facile litigari potest cum cupiditate et ventris tyrannide, attamen ipsam refreno, nec me ei dedo ægritudini, sed omnem subeo laborem, ut ne ab illa abstrahar.

2. Ne enim putetis me absque negotio hoc præstare. Nam cursus est et omnis pugnæ genus et naturæ tyrannis frequenter insurgens, ut libertatem assequatur: at illam non fero, sed coerceo et cum multis sudoribus subigo. Hæc porro dicit, ut nemo desperet in suscipiendis pro virtute certaminibus, quia laboriosa res est: ideo ait, *Castigo et in servitatem redigo.* Non dixit, *Occido*; non enim inimica est caro; sed, *Castigo et in servitatem redigo*, quod domini est, non inimici; doctoris, non hostis; prædicatoris, non adversarii. *Ne forte cum aliis prædicavero, ipse reprobus efficiar.* Si vero Paulus hoc timuit qui tot homines docuit; et timuit postquam prædicavit et factus est angelus, totiusque orbis patrocinium suscepit, quid nos dixerimus? ne putetis enim, inquit, quia credidistis, hoc vobis sufficere ad salutem. Si enim mihi prædicasse, docuisse, innumeros adduxisse non satis est ad salutem, nisi ea quæ me spectant inculpata proferam; multo magis vobis. Deinde ad alia exempla progreditur; et ut antea exempla posuit apostolorum, communis consuetudinis, sacerdotum, et sua quoque: sic et nunc Olympicorum certaminum. Et postquam sua posuit, rursus ad antiquas pergit historias. Et quia asperius loquitur est, communem facit admonitionem, neque de propositis tantum, sed etiam de omnibus Corinthiorum ægritudinibus verba facit. Et de externis certaminibus, *Nescitis*, inquit; hic autem, (Cap. 10.) **1.** *Nolo autem vos ignorare, fratres.* Hoc autem dicebat, ostendens ipsos hac de re non esse admodum eruditos. Et quid est illud, quod non vis nos ignorare? *Quod patres*

nostrī omnes, inquit, sub nube fuerunt, et per mare transierunt: 2. Et in Moyse baptizati sunt in nube et in mari: 3. Et omnes eandem escam spiritualem manducaverunt, 4. Et eundem potum spiritualem biberunt (bibebant enim de spiritali consequente eos petra: petra autem erat Christus): 5. Sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo. Et qua de causa hæc dicit? Ut ostendat, quod sicut illis non profuit, quod tantum acceperint donum; ita neque iis proderit, quod baptismum acceperint et spiritualium mysteriorum consortes fuerint, nisi vitam tanta gratia dignam exhibeant: ideoque adducit baptismatis et mysteriorum typos. Quid sibi vult illud, *In Moyse baptizati sunt*? Quemadmodum nos Christo credentes et ejus resurrectioni, baptizamur, ut qui et ipsi mysteriorum participes futuri simus; Baptizamur enim, inquit, pro mortuis (1. Cor. 15. 29); id est, corporibus nostris: ita et illi, Moyse fidentes, id est, videntes illum primum trajicientem, ausi sunt et ipsi quoque in aquas ingredi. Sed quia vult figuram prope veritatem adducere, non ita dicit, sed veritatis nominibus etiam in typo usus est. Et hoc quidem est symbolum lavacri; quæ sequuntur autem, sacræ mensæ. Ut enim tu corpus Dominicum comedis, sic et illi manna; et ut tu sanguinem bibis, ita et illi aquam de petra. Etiam si enim sensilia essent illa quæ fiebant, at spiritualiter præbebantur, non secundum naturæ consequentiam, sed ex doni gratia; et cum corpore animam quoque nutriebant, ad fidem inducentia. Ideo de cibo quidem nihil dixit; erat enim mutatus, non tantum modo, sed etiam natura; manna quippe erat; de potu vero, quia dandi modus solus præter opinionem erat, etiam probatione opus habebat: ideo cum dixisset, *Eundem potum spiritualem biberunt*, subjunxit; *Bibebant enim ex spiritali consequente petra*; et addidit, *Petra autem erat Christus*. Non enim petræ natura aquam emittebat, inquit, alioquin autem antea scaturisset; sed alia quædam petra spiritalis hoc totum faciebat; id est, Christus, qui semper ipsis præsens erat, et omnia mirabiliter operabatur. Ideo namque dicit, *Consequente*. Vidisti' Pauli sapientiam, quomodo cum ostendit utrumque suppeditavisse, et hac ratione typum prope veritatem adduxit? Qui enim illa inquit, ipsis suppeditavit; hic ipse hanc apparavit mensam: et idem ipse illos per mare, te per baptismum duxit; illisque manna et aquam, tibi corpus et sanguinem præbuit. Et talia sunt ea quæ donum ejus spectant. Videamus vero etiam sequentia, et consideremus an, cum dono indigni visi essent illi, ipsis pepercerit. At hoc dicere non possis: ideo subdidit: *Sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo*, etsi tanto illos honore dignatus est. At nihil hoc illis profuit; sed plures ex iis perierunt. Atqui omnes periere; ne autem videatur illis extremam perniciem prophetare, ideo dixit, *plures*. Atqui erant innumerabiles, sed nihil profuit multitudo: omniaque illa erant amoris indicia; sed neque hoc ipsis profuit, quoniam quæ amoris erant non rependerant.

Quia enim iis quæ de gehenna dicuntur multi non credunt, utpote quæ non appareant nec videantur; ab iis quæ jam facta fuerant ostendit, Deum punire peccatores, etiam si innumeris illos affecerit beneficiis: nam si futuris non creditis, inquit, iis certe quæ jam facta sunt non fidem negabit.

3. Considerate ergo quot beneficia illis præstitit: ab Ægypto et a captivitate ipsos liberavit, mare stravit, ex cælo manna demisit, ex terra fontes aquarum non expectatos emisit; ipsis ubique præsens erat miracula edens, et undique ipsos muniens. Attamen quia tanto dono dignum nihil exhibuere, non pepercit illis, sed omnes perdidit. *Nam prostrati sunt*, inquit, *in deserto*; repentinum illorum interitum, poenas et supplicia divinitus immissa per hoc dictum declarans, et quod proposita præmia non sint assecuti. Neque enim in terra promissionis hæc eis fecit; sed extra et procul ab illa regione, duplici afficiens supplicio, et quod non concederet ipsis terram videre, quam ipsis promiserat, et quod gravi supplicio affecerit. Et quid hæc, inquires, ad nos? Ad te utique spectant: ideo subjunxit: 6. *Hæc autem in figura facta sunt nostri*. Sicut enim dona figuræ sunt, ita quoque supplicia figuræ: et sicut baptisina et mensa prius describebantur, ita in sequentibus propter nos præsignificatum est, quod qui tali dono indigni fuerint supplicio afflicti sint, ut talibus exemplis moniti temperantiores simus. Ideo addidit: *Ut non sinus concupiscentes malorum, sicut et illi concupierunt*. Sicut enim in beneficiis typi præcesserunt et sequuta est veritas: sic et in suppliciis sequetur. Viden' quomodo ostendat, non modo quod puniendi sint, sed etiam quod magis quam illi? Nam si illud quidem typus est, hoc autem veritas, necesse est in suppliciis magnum esse culmen, ut etiam in donis. Et perpende in quosnam primum invehatur; in eos nempe qui in templis idolorum comedebant. Cum dixisset enim, *Ne sitis concupiscentes malorum*, quod universale erat, quod in specie erat subjunxit, ostendens singula peccata ex mala esse cupiditate; et primum hoc dixit: 7. *Neque idololatræ efficiantini sicut quidam ex ipsis, quemadmodum scriptum est: Sedit populus manducare et bibere, et surrexerunt ludere*. Audisti quomodo tandem idololatræ vocet? sed hic quidem pronuntians, postea autem etiam probans. Causam autem posuit ob quam ad mensas illas accurrebant: ea erat gula. Quapropter cum dixisset, *Ne sinus concupiscentes malorum*, et addidisset, *Ne sitis idololatræ*, hujusce iniquitatis causam posuit; hæc autem erat gula. *Sedit enim*, inquit, *populus manducare et bibere*. Et finem inde sequentem addit, nempe, *Surrexerunt ludere*. Ut illi, inquit, a deliciis ad idololatriam devenerunt: sic timendum est ne vos inde eo decidatis. Vidisti' quomodo ostendat hosce perfectos illis esse imperfectiores? quos pungebat non eo solum, quod non sustinerent; sed quod etiam illi ex ignorantia, alii ex ingluvie peccarent: et illorum quidem perniciosa punitionem his tribuit; hos autem non sinit sui peccati causam referre in alium, sed et sui et aliorum

τρα ἢν ὁ Χριστός)· ἀλλ' οὐκ ἐν τοῖς πλείοσιν αὐτῶν ἠὲ δόκησεν ὁ Θεός. Καὶ τίνος ἕνεκεν, φησί, ταῦτα λέγει; Ἴνα δείξῃ, ὅτι ὡσπερ ἐκείνους οὐκ ὤνησε τὸ τοσαύτης ἀπολαύσαι δωρεάς, οὕτως [203] οὐδὲ τούτους τὸ βαπτίσματα τυχεῖν καὶ μυστηρίων πνευματικῶν ἀπολαῦσαι, εἰ μὴ μέλλοιεν ἀξίον τῆς χάριτος ἐπιδείκνυσθαι βίον. Διὸ καὶ τοὺς τοῦ βαπτίσματος, καὶ τοὺς τῶν μυστηρίων παράγει τύπους. Τί δὲ ἐστίν, *Εἰς τὸν Μωϋσῆν ἐβαπτίσαντο*; Καθάπερ ἡμεῖς τῷ Χριστῷ πιστεύσαντες καὶ τῇ ἀναστάσει αὐτοῦ, βαπτίζομεθα, ὡς καὶ αὐτοὶ τῶν αὐτῶν μυστηρίων κοινωνήσαντες· Βαπτίζομεθα γάρ, φησὶν, ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, τούτῃστι, τῶν σωμάτων τῶν ἡμετέρων· οὕτω κάκεινοι θαυρήσαντες τῷ Μωϋσεῖ, τούτῃστιν, ἰδόντες αὐτὸν διαβάτῃα πρῶτον, κατετόλμησαν καὶ αὐτοὶ τῶν ὑδάτων. Ἄλλ' ἐπειδὴ βούλεται τὸν τύπον ἐγγῦς τῆς ἀληθείας ἀγαγεῖν, οὐ λέγει οὕτως, ἀλλὰ τοῖς τῆς ἀληθείας ὀνόμασι κέχρηται καὶ ἐπὶ τοῦ τύπου. Καὶ τοῦτο μὲν τοῦ λουτροῦ σύμβολον· τὰ δὲ μετὰ ταῦτα, τῆς ἱερᾶς τραπέζης. Καθάπερ γάρ σὺ τὸ σῶμα ἐσθίεις τὸ δεσποτικόν, οὕτως ἐκείνοι τὸ μάννα· καὶ ὡσπερ οὐ τὸ αἷμα πίνεις, οὕτω καὶ ἐκείνοι ὕδωρ ἐκ πέτρας. Εἰ γάρ καὶ αἰσθητὰ ἦν τὰ γινόμενα, ἀλλὰ πνευματικῶς παρείχετο, οὐ κατὰ φύσει ἀκολουθίαν, ἀλλὰ κατὰ δωρεὰς χάριν, καὶ μετὰ τοῦ σώματος καὶ τὴν ψυχὴν ἔτρεφεν εἰς πίστιν ἐνάγοντα. Διὰ τοι τοῦτο περὶ μὲν τῆς τροφῆς οὐδὲν εἶπεν· ἐξηλλαγμένη γάρ ἦν, οὐ τῷ τρόπῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῇ φύσει· μάννα γάρ ἦν· ἐπὶ δὲ τοῦ ποτοῦ, ἐπειδὴ ὁ τρόπος τῆς χορηγίας μόνος ἦν ὁ παράδοξος, καὶ κατασκευῆς ἐδείχθη· διόπερ εἰπὼν, *Ὅτι τὸ αὐτὸ πόμα πνευματικὸν ἐπιον*, ἐπήγαγεν· *Ἐπιον γάρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθίας πέτρας*· καὶ προσέθηκεν, *Ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός*. Οὐ γάρ ἡ τῆς πέτρας φύσις τὸ ὕδωρ ἠφεί, φησὶν ἢ γάρ ἂν· καὶ πρὸ τούτου ἀνέβλυζεν· ἀλλ' ἑτέρα τις πέτρα πνευματικὴ τὸ πᾶν εἰργάζετο, τούτῃστιν, ὁ Χριστός ὁ παρὼν αὐτοῖς πανταχοῦ, καὶ πάντα θαυματουργῶν. Διὰ γάρ τοῦτο εἶπεν, Ἀκολουθούσης. Εἶδες Παύλου σοφίαν, πῶς ἐκατέρων αὐτῶν ὄντα χορηγὸν δείκνυσσι, καὶ ταύτη τὸν τύπον ἐγγῦς τῆς ἀληθείας ἄγων; Ὁ γάρ ἐκεῖνα παρασχὼν ἐκείνοις, φησὶν, οὗτος καὶ ταύτην κατεσκεύασε τὴν τράπεζαν· καὶ ὁ αὐτὸς κάκεινους διὰ τῆς θαλάττης, καὶ σὺ διὰ τοῦ βαπτίσματος ἤγαγε· κάκεινοις μάννα καὶ ὕδωρ, καὶ σοὶ σῶμα καὶ αἷμα παρέσχε. Καὶ τὰ μὲν τῆς δωρεᾶς αὐτοῦ τοιαῦτα· ἴδωμεν δὲ καὶ τὰ ἐξῆς, καὶ σκοπήσωμεν, εἰ τῆς δωρεᾶς ἀναξίων φανερωτῶν τούτων ἐφείσατο. Ἄλλ' οὐκ ἂν ἔχοις τοῦτο εἰπεῖν· διὸ καὶ ἐπήγαγεν, *Ἄλλ' οὐκ ἐν τοῖς πλείοσιν αὐτῶν ἠὲ δόκησεν ὁ Θεός*, καίτοι γε τιμήσας αὐτοὺς τοσαύτη τιμῇ. Ἄλλ' οὐδὲν αὐτοὺς τοῦτο ὤνησεν, ἀλλ' οἱ πλείους ἀπώλοντο. Καὶ μὴν πάντες ἀπώλοντο· ἀλλ' ἵνα μὴ δόξῃ καὶ τούτοις πανωλεθρίαν προφητεύειν, διὰ τοῦτο εἶπεν, *Οἱ πλείους*. Καίτοι γε ἀπειροὶ ἦσαν, ἀλλ' οὐδὲν τὸ πλῆθος ὠφέλησε· καὶ πάντα ἐκείνα ἀγάπης τεκμήρια ἦν, ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο αὐτοὺς ὤνησεν, ἐπεὶ μὴδὲ αὐτοὶ τὰ τῆς ἀγάπης ἐπεδείκνυντο. Ἐπειδὴ γάρ τοῖς περὶ γενένης [204] λόγους οἱ πολλοὶ διαπιστοῦσιν, ἕτε μὴ παροῦσι μὴδὲ φαινομένοις, ἀπὸ τῶν ἤδη γερνημένων δείκνυσιν, ὅτι καλᾶς εἰς τοὺς ἀμαρτάνοντας ὁ Θεός, κἂν μυριάκις εὐεργετικῶς ἦ· Εἰ γάρ καὶ τοῖς μέλλουσιν ἀπιστεῖτε, φησὶν, ἀλλ' οὐ δήπου καὶ τοῖς γεγεννημένοις ἀπιστήσετε.

* Sic Reg. et Savil. Al Morel., οὐ γάρ ἂν.

γ'. Σκοπεῖτε γοῦν ἤλικα εὐηργέτησε τούτους· Αἰγύπτου καὶ τῆς ἐκεῖ δουλείας ἀπήλλαξε, τὴν θάλασσαν ὑπεστόρεσεν, ἐξ οὐρανοῦ μάννα κατήνεγκε, κάτωθεν ὑδάτων πηγὰς ξένας καὶ παραδόξους ἀνήκε, παρῆν αὐτοῖς πανταχοῦ θαυματουργῶν, καὶ πάντοθεν αὐτοὺς τειχίζων· ἀλλ' ὁμως, ἐπειδὴ τῆς δωρεᾶς ταύτης οὐδὲν ἀξίον ἐπεδείξαντο, οὐκ ἐφείσατο αὐτῶν, ἀλλ' ἀπώλεσεν ἅπαντας. *Κατεστρώθησαν γάρ*, φησὶν, *ἐν τῇ ἐρήμῳ* τὴν τε ἀβρῶνα αὐτῶν ἀπώλειαν καὶ τὰς κολάσεις καὶ τὰς τιμωρίας τὰς θεηλάτους ἐμφαίνων διὰ τῆς λέξεως ταύτης, καὶ ὅτι οὐδὲ τῶν προκειμένων ἐπαθλῶν ἐπέτυχον. Οὐδὲ γάρ ἐν τῇ γῆ τῆς ἐπαγγελίας ταῦτα αὐτοῖς εἰργάσατο, ἀλλ' ἐξω καὶ πόρρω που καὶ μακρὰν τῆς χώρας ἐκείνης, διπλῆ τιμωρίᾳ κολάσας, καὶ τῷ μὴ συγχωρησῆαι τὴν γῆν ἰδεῖν, καὶ ταῦτα ἐπηγγελμένην αὐτοῖς, καὶ τῷ κολάσει· χαλεπῶς. Καὶ τί πρὸς ἡμᾶς ταῦτα; φησί· Πρὸς σὲ μὲν οὖν· διὸ καὶ ἐπήγαγε· *Ταῦτα δὲ τύποι ἡμῶν ἐγενήθησαν*. Ὅσπερ γάρ αἱ δωρεαὶ τύποι, οὕτω καὶ αἱ κολάσεις τύποι· καὶ ὡσπερ τὸ βάπτισμα καὶ ἡ τράπεζα προδιεγράφετο, οὕτω καὶ διὰ τῶν μετὰ ταῦτα, ὅτι καὶ κολασθήσονται οἱ ταύτης· ἀνάξιοι τῆς δωρεᾶς, πρωανεφωνεῖτο δι' ἡμᾶς, ὥστε σωφρονεστέρους γενέσθαι τοῖς παραδείγμασιν ἐκείνοις. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν· *Εἰς τὸ μὴ εἶναι ἡμᾶς ἐπιθυμητὰς κακῶν, καθὼς κάκεινοι ἐπεθύμησαν*. Ὅσπερ γάρ ἐν ταῖς εὐεργεσίαις οἱ τύποι προέλαβον, καὶ ἠκολούθησεν ἡ ἀλήθεια, οὕτω καὶ ἐν ταῖς τιμωρίαῖς ἐψεται. Ὅρθως πῶς δείκνυσιν, οὐχ ὅτι κολασθήσονται μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ μειζρόνως ἢ ἐκείνοι; Εἰ γάρ τὸ μὲν τύπος, τὸ δὲ ἀλήθεια, ἀνάγκη καὶ ἐν ταῖς τιμωρίαῖς πολλῆν εἶναι τὴν ὑπεροχὴν, ὡσπερ καὶ ἐν ταῖς δωρεαῖς. Καὶ σκοπεῖ τίτων καθάπερ αἱ πρῶτον· τῶν ἐν τοῖς εἰδωλοῖς ἐσθιόντων. Εἰπὼν γάρ, *Μὴ εἶναι ἐπιθυμητὰς κακῶν*, ὅπερ ἦν καθολικόν, ἐπάγει καὶ τὸ κατ' εἶδος, δείκνυς ὅτι ἕκαστον τῶν ἀμαρτημάτων ἐκ πονηρᾶς γέγονεν ἐπιθυμίας· καὶ πρῶτον τοῦτο ἐφη· *Μηδὲ εἰδωλολάτραι γίνεσθε, καθὼς τινος αὐτῶν, ὡσπερ γέγραπται· Ἐκάθισεν ὁ λαὸς φαγεῖν καὶ πίνειν, καὶ ἀρέστησαν παίξαι*. Ἡκουσας πῶς λοιπὸν καὶ εἰδωλολάτραι καλεῖ; ἀλλ' ἐνταῦθα μὲν ἀποφαινόμενος, ὑστερον δὲ καὶ κατασκευάζων. Καὶ τὴν αἰτίαν δὲ τέθεικε, δι' ἣν εἰς τὰς τραπέζας ἐκείνας ἔτρεχον· αὕτη δὲ ἦν γαστριμαργία. Διόπερ εἰπὼν, *Εἰς τὸ μὴ εἶναι ἡμᾶς ἐπιθυμητὰς κακῶν*, καὶ ἐπαγαγὼν, *Μηδὲ εἰδωλολάτραι γίνεσθαι*, τὴν αἰτίαν τῆς τοιαύτης παρανομίας τίθησιν· αὕτη δὲ ἦν ἡ γαστριμαργία. *Ἐκάθισε γάρ, φησὶν, ὁ λαὸς φαγεῖν καὶ πίνειν*. Καὶ τὸ ἐξ αὐτῆς τέλος προστίθησιν, ὅτι *Ἀρέστησαν παίξαι*. Ὅσπερ γάρ ἐκείνοι, φησὶν, ἀπὸ τρυφῆς εἰς εἰδωλολατρίαν ἐξέβησαν· οὕτω δέος, μὴ καὶ ἡμεῖς ἐντεῦθεν ἐκεῖ πέσητε. Εἶδες πῶς εἶδειξε τοὺς δὴθεν τελείους τούτους [205] ἐκείνων ἀτελεστέρους; οὐς ἐπλητεν οὐ τούτῳ μόνον τῷ μὴ διαβαστάζειν, ἀλλὰ καὶ τῷ τοῖς μὲν ἀπὸ ἀγνοίας, τοὺς δὲ ἀπὸ γαστριμαργίας ἀμαρτάνειν· καὶ τῆς μὲν ἐκείνων ἀπωλείας τὴν κώλασιν τούτοις λογίζεται, τοῖτους δὲ οὐκ ἀφήσιν, εἰς ἕτερον ἀνενεγκεῖν τῆς οἰκείας ἀμαρτίας τὴν πρόφασιν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐκείνων βλάβης καὶ τῆς αὐτῶν αὐτοῦ ὕπευθύνους ἀποφαίνεται. *Μηδὲ πορνεύωμεν, καθὼς τινος αὐτῶν ἐπόρνευσαν*. Τίνος ἕνεκεν τῆς πορνείας ἐνταῦθα μέμνηται πάλιν, τοσαῦτα περὶ αὐτῆς ἐμπροσθεν διαλεχθεῖς; Ἔθος αἰεὶ τῷ Παύλῳ, ὅταν ὑπὲρ πολλῶν ἀμαρτημάτων ἐγκαλῆ, καὶ τάξει αὐτὰ διατιθῆναι καὶ καθ' ἕκαστον ἐπιέναι τοῖς προκειμένοις, καὶ πάλιν ἐν τοῖς περὶ ἐτέρων λόγοις καὶ τῶν προ-

τέρων μεμνησθαι· ὁ δὲ καὶ ὁ Θεὸς ἐποίει ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς, καθ' ἕκαστον τῶν πεπλημελημένων ἀναμνηστικῶν τοῦ μόσχου τοὺς Ἰουδαίους, καὶ τὴν ἀμαρτιαν ἐκείνην εἰς μέσον ἄγων. Τοῦτο τοίνυν καὶ ὁ Παῦλος ἐνταῦθα ποιεῖ, ὁμοῦ τε ἐκείνης αὐτοῦ ἀναμνηστικῶν τῆς ἀμαρτίας, καὶ διδάσκων, ὅτι καὶ τοῦτο ἐντεῦθεν ἐτέχθη τὸ κακὸν, ἀπὸ τρυφῆς καὶ γαστριμαργίας. Διὸ καὶ ἐπήγαγε· *Μηδὲ πορνεύωμεν, καθὼς τινες αὐτῶν ἐπόρνευσαν, καὶ ἐπισσον ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ εικοσιπρεῖς χιλιᾶδες*. Καὶ διὰ τί μὴ τίθεισι καὶ τὴν ἐπὶ τῆς εἰδωλολατρίας κόλασιν; Ἡ ἐπειδὴ δῆλον ἦν καὶ σαφέστερον· ἡ ἐπειδὴ πληγὴ τοσαύτη οὐ γέγονε τότε, ὅση ἐπὶ τοῦ Βαλαάμ, ἠνίκα ἐτελέσθησαν τῷ Βεελεφγῶρ, τῶν Μαδιανιτῶν γυναικῶν ἐπὶ τῆς παρατάξεως φανεισῶν καὶ ἐφελκυσσόμενων αὐτοῦ εἰς ἀσέλγειαν κατὰ τὴν συμβουλήν Βαλαάμ. Ὅτι γὰρ τοῦ Βαλαάμ ἦν ἡ πονηρὰ αὕτη συμβουλὴ, ὁμοί Μωσῆς μετὰ ταῦτα λέγων οὕτω πρὸς τῷ τέλει τοῦ βιβλίου τῶν Ἀριθμῶν· *Καὶ τὸν Βαλαάμ υἱὸν Βεὴρ ἀπέκτειναν ἐν τῷ πολέμῳ Μαδιάμ μετὰ τῶν τραυματιῶν*, καὶ ἤγαγον τὰ σκύλα. Καὶ ὠργίσθη Μωσῆς, καὶ εἶπεν· *Ἰνα τί ἐζώγησθε πᾶρ θῆλυ; Αὐταὶ γὰρ ἦσαν τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ εἰς ἀνάβαλον, κατὰ τὸ ῥῆμα Βαλαάμ, τοῦ ἀποστῆσαι καὶ ὑπεριδεῖν τὸ ῥῆμα Κυρίου ἐνεκεν Φεγῶρ. Μηδὲ ἐκπειράζωμεν τὸν Χριστὸν, καθὼς καὶ τινες αὐτῶν ἐπίρασαν, καὶ ὑπὸ τῶν ὄφρων ἀπώλοντο*.

θ. Διὰ τοῦτου πάλιν ἔτερον αἰνίττεται ἔγκλημα, ὃ καὶ πρὸς τῷ τέλει τίθεισιν, ἐγκαλῶν αὐτοῖς, ὅτι περὶ σημείων ἐμάχοντο, καὶ τῶν πειρασμῶν δὲ ἐνεκεν ἐγόγγυζον λέγοντες, Πότε ἤξει τὰ ἀγαθὰ, πότε τὰ ἐπῶθλα; Διὸ καὶ ἐπάγει τοῦτον ἐνεκεν διορθούμενος αὐτοῦς καὶ φοβῶν· *Μηδὲ γογγύζετε, καθὼς καὶ τινες αὐτῶν ἐγόγγυσαν, καὶ ἀπώλοντο ὑπὸ τοῦ ὀλοθρευτοῦ*. Οὐδὲ γὰρ τοῦτό ἐστι τὸ ζητούμενον μόνον, τὸ πάσχειν ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ καὶ τὸ γενναίως τὰ ἐπιόντα φέρειν, καὶ μεθ' ἡθονῆς ἀπάσης. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ὁ στέφανος ἅπας· ὡς, ἂν μὴ τοῦτο ἦ, καὶ κόλασις ἔφεται τοῖς δυσαναχεροῦσι. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἀπόστολοι μαστιζόμενοι ἔχαιρον, καὶ Παῦλος ἐν τοῖς παθήμασιν ἔκαυχᾶτο. *Πάντα δὲ ταῦτα τυπικῶς συνῆδαιον ἐκείνοις· ἐργάρα δὲ πρὸς ρουθυσίαν ἡμῶν, εἰς ὅς τὰ τέλη τῶν αἰώνων κατήντησε*.

Πάλιν φοβεῖ τῷ τὰ τέλη λέγειν, καὶ μείζονα τῶν γεγεννημένων προσδοκᾶν παρασκευάζει. Ὅτι μὲν γὰρ ὄσωστον δίκην, ἀπὸ τῶν εἰρημένων, φησι, δῆλον καὶ τοῖς ἀπιστοῦσι τοῖς περὶ γενένης λόγοις [206]· ὅτι δὲ καὶ χαλεπωτέραν, ἀφ' ὧν πλειόνων ἀπελαύσαμεν εὐεργεσιῶν, καὶ ἀφ' ὧν ἔκεινα τύποι. Εἰ γὰρ ἐν ταῖς θωρααῖς ὑπεροχῇ, εὐδῆλον ὅτι καὶ ἐν τῇ τιμωρίᾳ. Διὰ τοῦτο καὶ τύπους ἐκάλεσε, καὶ δι' ἡμᾶς γεγράφθαι ἔφη, καὶ τέλους ἐμνημόνευσεν, ἵνα ἀναμνήσῃ τῆς συντελείας. Οὐ γὰρ τοιαῦτα τότε αἰ τιμωρίαι, ὡς καὶ πέρασ λαμβάνειν καὶ καταλύεσθαι, ἀλλ' αἰώνιος ἡ κόλασις. Ὅσπερ γὰρ αἱ ἐνταῦθα κόλασις τῷ παρόντι συγκαταλύονται βίῳ, οὕτως αἱ ἐκεῖ διηνεκῶς μένουσιν. Ὅταν δὲ εἴπῃ, *Τὰ τέλη τῶν αἰώνων*, οὐδὲν ἄλλο λέγει, ἢ ὅτι ἐφέστηκε λοιπὸν τὸ δικαστήριον τὸ φοβερόν. Ὅστε ὁ δοκῶν ἐστάναι, βλεπέτω μὴ πέσῃ. Πάλιν αὐτῶν τὸν τύπον καθεῖλε τῶν ἐπὶ τῇ γνώσει μέγα φρονούντων. Εἰ γὰρ οἱ τοσούτων ἀπολαύσαντες τοιαῦτα ἔπαθον, καὶ οἱ μὲν ὑπὲρ γογ-

γυσμοῦ μόνον τοιαύτην ἔδοσαν δίκην, οἱ δὲ ὑπὲρ τοῦ πειράσαι, καὶ οὔτε τὸ πᾶθος ἐδυσώπησε τὸν Θεόν, οὔτε τὸ τοιούτων ἐπιτυχεῖν· πολλῶν μᾶλλον ἐφ' ἡμῶν, ἂν μὴ νῆφωμεν, τοῦτο ἔσται. Καὶ καλῶς εἶπεν· Ὁ δοκῶν ἐστάναι. Τοῦτο γὰρ οὐδὲ ἐστάναι ἐστίν, ὡς ἐστάναι χρῆ, τὸ θάρρειν ἐαυτῷ· ταχέως γὰρ ὁ τοιοῦτος πεσεῖται· ἐπεὶ καὶ ἐκεῖνοι, εἰ μὴ μέγα ἐφρόνησαν καὶ ἐθάβρησαν, ἀλλ' ἦσαν κατεσταλμένοι, οὐκ ἂν ταῦτα ἔπαθον. Ὅθεν δῆλον, ὅτι ἀλαζονεῖα μάλιστα καὶ ῥαθυμία ἐξῆς καὶ ἡ γαστριμαργία τοῦτον εἰσὶν αἱ πηγαὶ τῶν κακῶν. Ὅστε εἰ καὶ ἔσθηκας, φυλάττου τὸ μὴ πεσεῖν. Τὸ γὰρ ἐνταῦθα στήναι οὐκ ἐστὶν ἐστάναι βεβαίως, ἕως ἂν ἀπαλλαγῶμεν τῶν κυμάτων τοῦ παρόντος βίου, καὶ πρὸς τὸν εὐδιεινὸν καταπλευσώμεν λιμένα. Μὴ τοίνυν ἐπὶ τῇ στάσει φρόνει μέγα, ἀλλὰ φυλάττου τὴν πτώσιν. Εἰ γὰρ Παῦλος; δέδοικεν, ὁ πάντων στεβρότερος, πολλῶν μᾶλλον ἡμᾶς δεοικέναι χρῆ. Ὁ μὲν οὖν Ἀπόστολος ἔλεγεν, Ὅστε ὁ δοκῶν ἐστάναι, βλεπέτω μὴ πέσῃ· ἡμεῖς δὲ οὐδὲ τοῦτο δυνάμεθα εἰπεῖν, πάντων, ὡς εἶπεν, πεπτωκότων καὶ κατεστρωμένων καὶ χαμαὶ κειμένων. Τίτι γὰρ εἶπω τοῦτο; τῷ ἀρπάζοντι καθ' ἑκάστην ἡμέραν; ἀλλὰ κείται μέγα πτώμα πεσών. Ἀλλὰ τῷ πόρῳ; ἀλλὰ ἐρρίπτται χαμαί. Ἀλλὰ τῷ μεθύοντι; ἀλλὰ καὶ αὐτὸς κείται· καὶ οὐδὲ, ὅτι κείται, οἶδεν. Ὅστε οὐ τοῦτου καιρὸς τοῦ ῥήματος, ἀλλ' ἐκείνου τοῦ προφητικοῦ, ὃ καὶ πρὸς Ἰουδαίους ἔλεγε· *Μὴ ὁ πίπτων οὐκ ἀνίσταται*; Καὶ γὰρ ἅπαντες κείνται, καὶ ἀναστήναι οὐ βούλονται. Ὅστε ἡ προτροπὴ ἡμῶν οὐχ ὑπὲρ τοῦ μὴ πεσεῖν; ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ τὸς κειμένους δυνηθῆναι ἀναστῆναι. Ἀναστῶμεν τοίνυν ὀψέ γού· ποτε, ἀγαπητοί, ἀναστῶμεν, καὶ σῶμεν γενναίως. Μέχρι τίνος κείμεθα; μέχρι τίνος μεθύομεν, τῇ πολλῇ τῶν βιωτικῶν ἐπιθυμίᾳ κεκαρωμένοι; Εὐκαιρον καὶ νῦν εἰπεῖν· Πρὸς τίνα λαλήσω καὶ διαμαρτύρομαι; οὕτω πάντες καὶ πρὸς αὐτὴν τῆς ἀρετῆς τὴν διδασκαλίαν εἰσι κεκωφωμένοι, καὶ πολλῶν ἐντεῦθεν ἐμπλησμένοι κακῶν! Καὶ εἰ τὰς ψυχὰς γυμνάς ἦν ἰδεῖν, καθάπερ ἐπὶ τῶν στρατοπέδων τῆς συμβολῆς παρελθούσης, τοὺς μὲν νεκροὺς ἐστὶ θεάσασθαι, τοὺς δὲ τετραυματιζομένους [207], οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας εἶδομεν ἂν. Διὸ δέομαι καὶ παρακαλῶ, χεῖρα ἀλλήλοις ὀρέξωμεν καὶ διαναστώμεν. Καὶ γὰρ ἐγὼ τῶν πεπληγόντων εἰμι, καὶ δεομένων τοῦ φάρμακα ἐπιθήσοντος. Ἀλλὰ μὴ ἀπογνώτε διὰ τοῦτο· εἰ γὰρ καὶ χαλεπαὶ αἱ πληγαί, ἀλλ' οὐκ ἀνίετοι. Τοιοῦτος ἡμῶν ὁ ἱατρὸς· μόνον αἰσθώμεθα τῶν τραυμάτων, κἂν εἰς αὐτὸ τὸ ἔσχατον ἔλωμεν τῆς κακίας, πολλὰς ὁδοὺς τέμνει σωτηρίας ἡμῶν. Κἂν γὰρ τῷ πλησίον ἀφῆς ὀργὴν, ἀφεθήσεται σοι πλημμελήματα· *Ἐὰν γὰρ ἀφῆτε, φησι, τοῖς ἀνθρώποις, ἀφήσει καὶ ὑμῖν ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος*. Κἂν ἐλεημοσύνην δῶς, συγχωρήσει σοι τὰ ἀμαρτήματα· *Τὰς γὰρ ἀνομίας σου, φησὶν, ἐν ἐλεημοσύνῃς* λύτρωσαι*. Κἂν εὐξῆ σπουδαίως, ἀπολαύσεις ἀφέσεως. Καὶ τοῦτο δεῖκνυσιν ἡ χῆρα ἡ τῶν υἱῶν ἐκείνων δικαστὴν ἐπικάμψασα τῇ συνεχείᾳ τῆς ἐντεύξεως. Κἂν κατηγορήσῃ τῶν ἀμαρτημάτων, ἔχεις παραμυθίαν· *Λέγε γὰρ σὺ τὰς ἀμαρτίας σου πρῶτος, ἵνα δικαιωθῆς*. Κἂν σκυθρωπάσῃ ὑπὲρ τούτων, καὶ τοῦτο σοι φάρμακον ἐστὶ μέγιστον· *Ἐἶδον γὰρ, φησὶν, ὅτι ἐλυπήθη καὶ ἐπορευθῆ στυγρὸς, καὶ ἰασάμην τὴς*

* Legebatur γυναικῶν.

b. Legebatur φησι, ἐλεημοσύνη.

damni ipsos obnoxios pronuntiat. *Neque fornicemur, sicut quidam ex ipsis fornicati sunt.* Quare hic fornicationem memorat, cum de illa antea tantum disseruerit? Mos est semper Paulo, cum de multis accusat peccatis, ordine illa ponere et proposita singulatim persequi; ac rursus ubi de aliis loquitur, priora etiam repetere. Quod Dens quoque faciebat in Veteri Testamento; in singulis delictis vitulum Judæis memorabat, et illud peccatum in medium adducebat. Hoc itaque et Paulus hic facit, illud simul commemorans peccatum, et docens hoc prodiisse ex deliciis et gula. Quapropter adjecit: *Neque fornicemur, sicut quidam eorum fornicati sunt, et ceciderunt una die viginti tria millia.* Et cur non ponit etiam idololatricæ punitionem? Aut quia clarum erat et manifestum: aut quia tunc plaga non tanta fuit, quanta Balaami tempore, cum initiati sunt Beelphegor, Madianiticis mulieribus in aciem accedentibus ipsosque ad libidinem allicientibus, secundum Balaami consilium. Nam quod hoc malum consilium Balaami esset, declarat Moyses postea dicens in fine libri Numerorum: *Balaam quoque filium Beor occiderunt in bello Madian cum vulneratis, et adduxerunt spolia. Et iratus est Moyses, et dixit: Cur vivas cepistis omnes mulieres? Ipsæ enim erant filii Israel in scandalum secundum verbum Balaam, ut deficerent et despicerent verbum Domini propter Phegor (Num. 31. 8. 14. 16). 9. Neque tentemus Christum, sicut quidam eorum tenuerunt et a serpentibus perierunt.*

4. Per hoc rursus aliud subindicat crimen, quod etiam in fine ponit, accusans illos quod de signis pugnant, et propter tentationes murmurarent dicentes: Quando venient bona? quando præmia? Ideoque subjungit illos corrigens ac terrens: 10. *Neque murmuraveritis, sicut quidam eorum murmuraverunt, et perierunt ab exterminatore.* Non solum enim queritur pati pro Christo, sed etiam quæ accidunt fortiter ferre et cum omni voluptate. Hoc est enim omnino corona; ut si hoc non fuerit, pœna etiam sequatur eos qui ægre ferunt. Ideo apostoli flagris cæsi gaudebant, et Paulus in afflictionibus gloriabatur. 11. *Hæc autem omnia in figura contingebant illis; scripta sunt autem ad correptionem nostram, ad quos fines sæculorum deveniunt.*

Pœnæ futuræ erunt æternæ. — Rursus terret finem memorans, et ad majora prioribus exspectanda præparat. Nam quod pœnas daturi simus, ex dictis, inquit, planum est etiam iis qui de gehenna dictis fidem non habent; quod autem graviore, ex eo quod plura consequuti sinis beneficia, et ex eo quod illa typi essent. Nam si in donis exsuperantia sit; palam est in supplicio quoque fore. Ideoque figuras appellavit, et propter nos scripta fuisse dixit, et finem in memoriam revocavit, ut consumptionis mentionem faceret. Non enim talia tunc erant supplicia, quæ finem accipiebant et tollebantur; sed pœna erit æterna. Sicut enim hujus vitæ pœnæ simul cum vita solvuntur, sic illic pœnæ æternæ erunt. Cum autem dicit, *Fines sæculorum*, nihil aliud dicit, quam quod de cæ-

tero instet iudicium illud horrendum. 12. *Itaque qui se existimat stare, videat ne cadat.* Rursus illorum factum dejecit, qui de scientia sua altum sapiebant. Si enim illi, qui tanta sunt bona consequuti, talia passi sunt, et alii quidem pro murmuracione solum tales luerunt pœnas; alii quod tentassent, et neque populus Deum est reveritus, neque quod tam multa consequutus esset; multo magis in nobis nisi vigilemus hoc erit. Et apposite dixit: *Qui se existimat stare.* Hoc enim non est stare ut stare oportet, sibi ipsi confidere: qui talis est enim, citius cadet: nam illi quoque, nisi altum sapuissent et confidissent, sed si sese cohibuissent, non hæc passi essent. Unde liquet arrogantiæ maxime, deinde socordiam et gulam, horum esse fontes malorum. Itaque si stas, cave ne cadas. Nam hic stare, non est firmiter stare, donec liberemur a presentis vitæ fluctibus, et ad tranquillum portum appellamus. Ne itaque altum sapias quod stas, sed cave lapsus. Si namque Paulus timuit, omnium fortissimus, multo magis nos timere oportet. Apostolus itaque dicebat: *Quapropter qui sibi videtur stare, videat ne cadat:* nos autem ne hoc quidem possumus dicere, cum omnes fere lapsi et prostrati sint humique jaceant. Cui enim hoc dicam? illine qui quotidie rapit? sed jacet ille magno lapsu dejectus. At scortatori? sed humi projectus est. An ebrioso? at ipse quoque jacet, et nescit se jacere. Itaque jam non est tempus hujus proferendi verbi, sed illius prophæti, quod dicebat Judæis: *Num qui cadit, non resurgit (Psal. 40. 9)?* Etenim omnes jacent, nec volunt resurgere. Quamobrem adhortatio nobis est, non ut ne cadamus, sed ut ii qui jacent possint resurgere. Resurgamus igitur vel sero tandem, dilecti, resurgamus et fortiter stemus. Quousque jacemus? quousque ebrii sumus, multa rerum sæcularium concupiscentia gravati? Opportunum est nunc dicere: Ad quem loquar et testificabor? usque adeo omnes ad ipsam virtutis doctrinam absurduerunt, et multis hinc repleti sunt malis. Et si possemus animas videre nudas, ut in exercitiis post conflictum, alii mortui, alii vulnerati videntur; sic in Ecclesia videremus. Quamobrem obsecro et oro, manum alter alteri porrigamus et exurgamus. Nam et ego ex sauciorum numero sum, et eorum qui pharmacis opus habent. Sed ne ideo animum despondeatis: nam etsi gravia sunt vulnera, at non incurabilia. Talis est noster medicus; modo vulnera sentiamus, etiamsi in extremum nequitie venerimus, multas nobis aperit vias salutis. Nam si proximo iram remisero, remittentur tibi delicta: *Si enim, inquit, remisero hominibus, remittet et vobis Pater vester cœlestis (Math. 6. 14).* Et si eleemosynam dederis, condonabit tibi peccata: *Iniquitates enim tuas, inquit, eleemosynis redime (Dan. 4. 24).* Si diligenter oraveris, remissione frueris. Et hoc ostendit vidua, quæ immanem illum iudicem frequenti petitione inflexit. Si peccata tua accusaveris, habes consolationem: *Dic tu enim primus peccata tua, ut justificeris (Isai. 43. 26).* Si pro iis tristis fueris, et hoc tibi pharmacum erit maximum: *Vidi enim,*

inquit, quod dolore affectus sit, et abierit tristitia, et curavi vias ejus (Isai. 57. 17. 18). Et si quid inani passus, fortiter illud tuleris, totum exuisti. Hoc quoque enim diviti illi Abraham dicebat: Recepit Lazarus mala sua, et hic consolationem habet (Luc. 16. 25). Si viduæ miseratus fueris, abluuntur peccata tua: nam ait: *Judicate pupillo, defendite viduam, et venite disceptemus, ait Dominus; et si fuerint peccata vestra sicut puniceum, ut nivem dealbabo; et si fuerint ut coccinum, ut lanam dealbabo* (Isai. 1. 17. 18). Neque enim vel cicatricem vulnerum sinit apparere.

5. *Pœnitentiæ vis in hac vita, inutilitas in altera.*— Sed etiamsi venerimus in illud profundum malorum, in quod incidit is qui paterna bona exedit et siliquis vescebatur, et pœnitentiam egerimus, omnino salvi erimus: etiamsi decem millia talenta debeamus, et procidamus, injuriarumque memoriam deponamus, omnia nobis remittuntur: etiamsi illic aberraverimus, ubi ovis ab ovili aberravit, inde ille non reducit, si modo velimus, dilecti: benignus enim est Deus. Ideo etiam satis illi fuit, quod is qui decem millia talenta debebat, ante se procumberet, et quod qui paterna bona absumpserat, solum reverteretur, et quod errans ovis portari vellet. Cogitantes igitur benignitatis ejus magnitudinem, hic illum nobis propitium reddamus, et præoccupemus faciem ejus in confessione, ut ne hinc abeuntes sine defensione, extremum subeamus supplicium. Si enim in præsentī vita qualemcumque adhibeamus diligentiam, maxima lucrabimur: si autem non meliores effecti abscesserimus, etiamsi illic vehementi pœnitentia ducamur, nihil nobis proderit. Oportebat enim intra septa manentem decertare, non autem postquam solutum fuit theatrum lamentari et flere inutiliter, ut dives ille faciebat, lamentans et ejulans, sed jam frustra et incassum, quia tempus illud despexerat, quo hæc facere oportuit. Non ille autem solus, sed multi hii jam sunt divites ipsi similes, qui pecunias quidem despiciere nolunt, sed loco pecuniarum animam despiciunt: quod mirari subit mihi, cum video illos Dei misericordiam precantes, et ita affectos erga seipsos ut incurabiles sint, animæque suæ tamquam inimicæ non parcentes. Ne ludamus, o dilecti, ne ludamus, neque nos ipsos despiciamus, dum rogamus Deum ut nostri misereatur, et misericordiæ ejus pecunias, delicias et omnia anteponimus. Neque enim, si quis tibi dicam offerret, et quempiam accusans diceret, illum mille mortes subiturum, cum posset modica pecunia sese redimere, malle mori quam aliquid ex suis numerare; misericordia aut venia illum esse dignum diceres. Hoc ergo et de teipso reputa: nam nos quoque hoc facimus, et salutem nostram despicientes, pecuniis parcimus. Quomodo ergo Deum precaris ut tibi pareat, cum tu ipse tibi non parcas, et animæ pecunias præferas? Quocirca admodum obstupesco cogitans, quantæ in pecuniis lateant præstigiæ; imo non in pecuniis, sed in eorum qui decipiuntur animis. Sunt enim, sunt utique, qui multum hæc præstigiis irrident. Quid enim in illis est,

quod nos fascinare possit? nonne inaninata est materia, nonne fluxa? nonne infida est ejus possessio? annon timoribus plena est et periculis? annon cædibus et insidiis? annon inimicitia et odio? annon socordia et nequitia multa? annon terra est et cinis? quæ insania? quis morbus? At non accusandi sunt tantum, inquires, hoc morbo laborantes, sed etiam solvendus est amor. Et quo alio modo solvemus, quam ostendentes rem esse malam innumerisque plenam malis? At non facile est id amanti persuadere. Itaque alia ipsi pulchritudo opponenda est. Sed cum ægrotet, incorpoream non videt pulchritudinem: corpoream ergo illi ostendamus, et dicamus illi: Cogita prata, et flores qui in illis sunt, quovis auro elegantiores, et quibusvis lapillis et gemmis gratiores et pellucidiores: cogita limpida fontium fluentia, fluvios qui instar olei sine strepitu et terra profluunt: ascende in cælum et vide solis pulchritudinem, lunæ decorem, stellarum flores. Et quid hoc, inquires? non enim illis utimur ut pecuniis. Atqui magis quam pecuniis, quatenus eorum usus est magis necessarius, et iis fruimur securius. Neque enim times, ne quis illa ut pecunias auferens discedat; sed licet tibi de iis perpetuo confidere, atque sine ulla cura vel sollicitudine. Si autem ideo doles, quod cum aliis fruaris illis, et quod non solus illa possideas, ut pecunias; non pecunias, sed avaritiam solam mihi amare videaris: nec pecunias amares, si communes omnibus prostarent. Cum igitur dilectam invenerimus, nemo avaritiam; age, ostendam tibi, quomodo illa te odio habeat et aversetur: quot contra te gladios acuat, quam multa fodiat barathra, quam multos tendat laqueos, quanta apparet præcipitia; ut sic amorem extinguas. Undenam hæc sciri possunt? Ex viis, ex bellis, ex mari, ex tribunalibus. Nam mare implet sanguine, et judicum sæpe cruentat gladios, sæpe injuste, eosque qui noctu et interdiu in viis insidiantur ipsa armat, et suadet ignorare naturam: parricidas facit et matricidas, et omnia mala in vitam infert.

6. Ideoque Paulus vocat illam malorum radicem, Ipsa amatores suos non meliore conditione jacere sinit, quam eos qui metalla operantur. Quemadmodum enim illi perpetuo in tenebris conclusi et vincti inutiliter laborant: sic et isti in speluncis avaritiæ defossi, nemine necessitatem inferente, sua sponte sibi supplicium attrahunt, se insolubilibus circumligantes viuculis. Et ad metalla damnati quidem, vespere saltem adveniente a laboribus solvuntur; hi vero et die et nocte improba hæc metalla defodiunt: et illis quidem modus est constitutus laboriosæ illius operationis; hi vero nullum modum norunt, sed quo magis foderint, eo majorem appetunt miseriam. Si autem illi quidem inviti, hi vero sponte sua, morbi mihi dicis gravitatem, quod nempe liberari non possint, si quidem malam sortem non oderunt. Sed quasi sus in luto, sic illi in avaritiæ scætoribus volutati sibi placent, graviora patientes quam damnati illi. Nam quod pejore conditione sint, audi quæ ad illos spectant, et tunc audies quæ ad hos pertinent. Dicitur

δθους αὐτοῦ. Κἂν κακόν τι παθῶν, γενναίως ἐνέγκῃς, τὸ πᾶν ἀπεδύσω. Τοῦτο γὰρ καὶ πρὸς τὸν πλοῦσιον ὁ Ἀβραάμ ἔλεγεν, ὅτι Ἀπέλαβε Λάζαρος τὰ κακὰ αὐτοῦ, καὶ ἐνταῦθα παρακαλεῖται. Κἂν χήραν ἐλεήσῃς, πλύνεται σου τὰ ἁμαρτήματα· Κρίνατε γὰρ, φησὶν, ὄρφανῶ, καὶ δικαιοῦσατε χήραν, καὶ δεῦτε καὶ διωλεθῶμεν, λέγει Κύριος· καὶ ἐὰν ὡσιν αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν ὡς φοινικοῦν, ὡς χιόνα Λευκανῶ· ἐὰν δὲ ὡσιν ὡς κόκκινον, ὡσεὶ ἔριον Λευκανῶ. Οὐδὲ γὰρ οὐλήν τῶν τραυμάτων ἀφήσι· φανῆναι τινα.

ε'. Ἄλλὰ κἂν εἰς ἐκεῖνο ἔλθωμεν τὸ βάθος τῶν κακῶν, εἰς ὃ κατέπεσον ὁ τὰ πατρῶα κατεδιδροκῶς καὶ κεράτια ἐσθίων, καὶ μετανοήσωμεν, σωζόμεθα πάντως· κἂν μύρια τάλαντα ὀφείλωμεν, καὶ προσπέσωμεν καὶ μὴ μνησικακήσωμεν, πάντα ἡμῖν ἀφίεται· καὶ ἐκεῖσε ἀποπλανηθῶμεν, οὐ τὸ πρόβατον ἀπεδουκολήθη, κάκειθεν ἡμᾶς ἀνακτάται· μόνον βουληθῶμεν, ἀγαπητοί· φιλάνθρωπος γὰρ ὁ Θεός. Διὰ τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ τὰ μύρια τάλαντα ὀφείλοντος τῇ προσπτώσει ἤρκειτο, καὶ ἐπὶ τοῦ τὰ πατρῶα κατεδιδροκότης τῇ ἐπανόδῳ μόνῃ, καὶ ἐπὶ τοῦ προδάτου τῷ βουληθῆναι βασταχθῆναι. Ἐνοήσαντες τοῖνυν τὸ μέγεθος αὐτοῦ τῆς φιλάνθρωπίας, ἐνταῦθα αὐτὸν ποιήσωμεν ἴσων ἡμῖν, καὶ προφθάσωμεν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐν ἐξομολογήσει, ἵνα μὴ ἀπελαθόντες ἐντεῦθεν ἀναπολόγητοι, τὴν ἐσχάτην ὑπομείνωμεν τιμωρίαν. Ἄν μὲν γὰρ κατὰ τὴν παρόντα βίον ἐπιδειξώμεθα σπουδὴν κἂν τὴν τυχοῦσαν, τὰ μέγιστα κερθάνομεν· ἂν δὲ μηδὲν ἐνταῦθα γενόμενοι βελτίους ἀπέλθωμεν, κἂν σφοδρότερον ἐκεῖ μετανοήσωμεν, οὐδὲν ἡμῖν ἔσται πλέον. Καὶ γὰρ ἔδει τῶν σκαμμάτων εἰσω μένοντα ἀγωνισασθαι, οὐ μετὰ τὸ λυθῆναι τὸ θέατρον ἀποδύρεσθαι καὶ δακρῦειν ἀνόνητα· ὄπερ ὁ πλοῦσιος ἐκεῖνος ἐποίησε, θρηνῶν μὲν καὶ ολοφρονημένους, εἰκὴ δὲ λοιπὸν καὶ μάτην, ἐπειδὴ τὸν καιρὸν [208], καθ' ὃν ταῦτα ἐχρῆν ποιεῖν, ὑπερῖδεν. Οὐκ ἐκεῖνος δὲ μόνος, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἕτεροι κατ' ἐκεῖνον νῦν εἰσι πλοῦσιοι, χρημάτων μὲν οὐ βουλόμενοι καταφρονεῖν, ψυχῆς δὲ ἀντὶ χρημάτων καταφρονούντες· οὐς ἔμοιγε θαυμάζεις ἐπεὶ σιν, ὅταν ἴδω τῶ μὲν Θεῷ περὶ ἐλέου συνεχῶς ἐντυγχάνοντας, αὐτοὺς δὲ τὰ ἀνήκεστα ἑαυτοῦ διατιθέντας, καὶ ὡσπερ πολεμίας, οὕτω τῆς ἑαυτῶν ἀφειδούντας ψυχῆς. Μὴ δὴ παίζωμεν, ἀγαπητοί, μὴ παίζωμεν, μηδὲ παραλογίζώμεθα ἑαυτούς, τὸν μὲν Θεὸν ἀξιοῦντες ἡμᾶς ἐλεῆσαι, αὐτοὶ δὲ τοῦ ἐλέου τούτου καὶ χρημάτων καὶ τρυφῆν καὶ πάντα ἀπλῶς προτιθέντες. Οὐδὲ γὰρ, εἰ τίς σοι δίκην προσήγε, καὶ κατηγορῶν τοῦ δεινός ἔλεγεν, ὅτι μυρίου μέλλων ὑπομένειν θανάτους, καὶ κύριος ὢν λῦσαι τὰς ψυχὰς χρημάτων ὀλίγοις, εἴλετο μάλλον ἀποθανεῖν, ἢ τι τῶν αὐτοῦ προσέσαι, ἐλέου τινός ἢ συγγνώμης ἔφης αὐτὸν ἄξιον εἶναι. Τοῦτο τοῖνυν καὶ ἐπὶ σαυτοῦ λογίζου· καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς τοῦτο ποιούμεν, καὶ τῆς σωτηρίας ἡμῶν καταφρονούντες, τῶν χρημάτων φειδόμεθα· Πῶς οὖν τὸν Θεὸν ἀξιοῖς σου φείσασθαι, αὐτὸς σαυτοῦ οὕτως ἀφειδῶν, καὶ χρήματα προτιμῶν ψυχῆς; Διὸ καὶ σφόδρα ἐκπέπληγμαι, πόση τοῖς χρημασιν ἐγκέκρυπται γοητεία, μάλλον δὲ οὐ τοῖς χρημασιν, ἀλλὰ ταῖς τῶν ἀπατωμένων ψυχαῖς. Εἰσὶ γὰρ, εἰσὶν οἱ καὶ σφόδρα τῆς μαγανείας ταύτης καταγελώντες. Τί γὰρ καὶ ἰκανὸν ἡμᾶς τῶν ἐν αὐτοῖς γοητεύσαι; οὐχὶ ἀψυχὸς ἐστὶν ἡ ὕλη, οὐχὶ ἐπίκτητος; οὐχὶ ἀπιστος αὐτῶν ἡ κτήσις; οὐ φόβων γέμει καὶ κινδύνων; οὐ φόβων καὶ ἐπιβουλῆς; οὐκ ἔχθρας καὶ μίσους; οὐ βρυθμίας καὶ κακίας πολλῆς; οὐ γῆ ἐστὶν

καὶ σποδός; τίς ἡ μανία, τίς ἡ νόσος! ἀλλὰ γὰρ οὐ κατηγορεῖν δεῖ μόνον τῶν νοσοῦντων τὰ τοιαῦτα, φησὶν, ἀλλὰ καὶ καταλύειν τὸν ἔρωτα. Καὶ πῶς ἐτέρως καταλύσομεν, ἀλλ' ἢ δεικνύντες φαῦλον ὄντα καὶ μυρίων κακῶν ἀνάμεστον; Ἄλλὰ τοῦτο οὐκ εὐκολον τὸν ἔρωτα πείσαι περὶ τῶν παιδικῶν. Οὐκὼν ἔτερον αὐτῷ κάλλος ἀντιστήσῃ δεῖ. Ἄλλὰ ἀσώματον οὐχ ὄρᾳ κάλλος, ἔτι νοσῶν· οὐκοῦν σωματικὸν ἐπιδείξωμεν, καὶ εἴπωμεν πρὸς αὐτόν· Ἐνόησον τοὺς λειμῶνας καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς ἄνθη, τὰ χρυσοῦ παντὸς φαιδρότερα καὶ τῶν παντοδαπῶν χαριέστερα καὶ διαυγέστερα λίθων· ἐνόησον τὰ διεიდῆ τῶν πηγῶν βεῖθρα, τοὺς ποταμοὺς τοὺς ἐλαίου δίκην ἀφοφῆτι βέοντα; ἀπὸ τῆς γῆς· ἀνάδηθι πρὸς τὸν οὐρανόν, καὶ ἴδε τοῦ ἡλίου τὸ κάλλος, τῆς σελήνης τὴν εὐπρέπεια, τῶν ἀστρων τὰ ἄνθη. Καὶ τί τοῦτο; φησὶν· οὐ γὰρ δὴ κεκρήμεθα αὐτοῖς τις τοῖς χρήμασι. Καὶ μὴ πλέον, ἢ τοῖς χρήμασιν, ὅσῳ καὶ ἀναγκαιότερα αὐτῶν ἡ χρεία, καὶ ἀσφαλεστέρα ἡ ἀπόλαυσις. Οὐδὲ γὰρ δέδοικας, μὴ τις, ὡσπερ τὰ χρήματα, αὐτὰ λαθῶν ἀπέλθῃ· ἀλλ' ἔξεστί σοι θαρρῆν ὑπὲρ αὐτῶν διηνεκῶς, καὶ ταῦτα μὴ μεριμνῶντι μηδὲ φρονιζόντι. Εἰ δ', ὅτι μετὰ τῶν ἄλλων ἀπολαύεις αὐτῶν, ἀλγεις, καὶ μὴ μόνος αὐτὰ κατέχεις ὡσπερ τὰ χρήματα, οὐ χρημάτων, ἀλλὰ πλεονεξίης μοι δοκεῖ; ἐρῶ μόνῃ. Καὶ οὐδὲ τὰ χρήματα ἐφίλησας ἂν, εἰ κοινὰ προῦκειτο πᾶσιν [209]. Οὐκοῦν ἐπειδὴ τὴν ἐρωμένην εὐρήκαμεν, τὴν πλεονεξίαν λέγω, φέρε σοι δείξω, πῶς σε μισεῖ αὕτη καὶ ἀποστρέφεται, πόσα θήγει κατὰ σοῦ ξίφη, πόσα ὀρῦνται βάραθρα, πόσους ἀνάπτει βρόχους, πόσους παρασκευάζει κρημνοὺς· ἵνα κἂν οὕτω σθέσης τὸ φίλτρον. Πόθεν οὖν ἐστί ταῦτα εἰδέναι; Ἀπὸ τῶν ὀδῶν, ἀπὸ τῶν πολέμων, ἀπὸ τῆς θαλάττης, ἀπὸ τῶν δικαστηρίων. Καὶ γὰρ καὶ τὸ πέλαγος αἱμάτων ἐνέπλησε, καὶ τὰ τῶν δικαστῶν φοινίσσει ξίφη παρανόμως πολλάκις, καὶ τοὺς ταῖς ὁδοῖς ἐφεδρεύοντας νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν ὀπλίζει αὕτη, καὶ φύσιν ἀγνοῆσαι ἔπεισε, καὶ πατραλοία; ἐποίησε καὶ μητραλοία; καὶ πάντα ἐπεισήγαγε τῷ βίῳ τὰ κακὰ.

Διὸ καὶ ῥίζαν αὐτῶν ὁ Παῦλος ταύτην καλεῖ. Αὕτη τοὺς αὐτῆς ἔραστας τῶν τὰ μέταλλα ἐργασομένων οὐδὲν ἀμεινον ἀφήσαι διακείσθαι. Καθ' ἅπερ γὰρ ἐκεῖνοι διηνεκῶς ἐν σκότῳ κατακεκλεισμένοι καὶ δεδεμένοι πονοῦσιν ἀνόνητα· οὕτω καὶ οὗτοι ἐν τοῖς σπηλαίοις τῆς φιλαργυρίας κατορωρυγμένοι, οὐδενὸς αὐτοῖς ἀνάγκην ἐπιτιθέντος, αὐτόματοι τὴν κόλασιν ἐπισπῶνται, ἑαυτοῖς δεσμούς περιθέντες ἀλύτους. Καὶ οἱ μὲν κατάδικοι, κἂν ἐσπέρας καταλαβούσης ἀνίενται τῶν μόχθων· αὐτοὶ δὲ καὶ ἐν ἡμέρᾳ καὶ ἐν νυκτὶ διορῦνται καὶ πονηρὰ ταῦτα μέταλλα· καὶ τοὺς μὲν ἔτρον ἐστὶν ὠρισμένον τῆς μοχηρῆδαις ἐργασίας ἐκείνης, οὗτοι δὲ μέτρον οὐδὲν ἴσασιν, ἀλλ' ὅσον ἂν ὀρύξωσι, τοσοῦτ' αὐτῶν ἐφίενται ταιλαπυρία;· Εἰ δὲ ἐκεῖνοι μὲν ἄκοντες, οὗτοι δὲ ἐκόντες, τὸ χαλεπὸν μοι λέγεις τοῦ νοσήματος, ὅτι οὐδὲ ἀπαλλαγῆναι δύνανται, εἴ γε μηδὲ μισοῦσι τὴν κακοπάθειαν. Ἄλλ' ὡσπερ ὕς ἐν βροθῶρι, οὕτω καὶ οὗτοι ταῖς τῆς φιλαργυρίας δυσωδίας ἐγκαλινθούμενοι ἴδονται, χαλεπότερα πάσχοντες τῶν καταδικῶν ἐκείνων. Ὅτι γὰρ ἐν χείρασιν εἰσιν, ἄκουσον τὰ ἐκείνων, καὶ τότε εἶπῃ τὰ τούτων. Λέγεται τοῖνυν ἡ χρυσίτις ἐκεῖνη γῆ χηραμοῦς καὶ καταδύσεις ἔχειν ἐν τοῖς ζοφεροῖς σπηλαίοις ἐκείνοια; τὸν οὖν κακούργον τὴν ταῖς ἐκαὶ καταδικασθέντα μόχθοις, διὰ τοῦτο λύχων

λαμβάνοντα καὶ δίκελλον, οὕτως εἰσίναι ἐνδον, καὶ ληκύθιον ἐπιφέρεισθαι, ὥστε ἐπιστάζειν ἐντεῦθεν τῷ λύχνῳ τὸ ἔλαιον, διὰ τὸ σκότος εἶναι καὶ ἐν ἡμέρᾳ ἀφεγγές, ὡσπερ ἐφθην εἰπών. Εἶτα ἐπειδὴν ὁ καιρὸς ἐπὶ τὴν ταλαίπωρον αὐτὸν καλῆ τροφῆν, αὐτὸν μὲν ἀγνοεῖν τὸν καιρὸν, τὸν δὲ δεσμοφύλακα τὸν ἐκείνου ἄνωθεν καταξάντα σφοδρῶς τὸ σπῆλαιον, διὰ τοῦ πατάγου καὶ τῆς φωτῆς ἐκείνης δηλαῦν τοῖς κάτω ἐργαζομένοις τῆς ἡμέρας τὸ τέλος. Ἄρ' οὐκ ἐφρίξατε ταῦτα ἀκούσαντες; Ἴδωμεν τοίνυν, εἰ μὴ χαλεπώτερα τούτων πάσχουσιν οἱ φιλάργυροι. Καὶ γὰρ καὶ οὗτοι βαρύτερον ἔχουσι δεσμοφύλακα τὴν φιλαργυρίαν, καὶ τοσοῦτ' βαρύτερον, ὅσῳ μετὰ τοῦ σώματος καὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῖς συνδεῖ. Καὶ τὸ σκότος δὲ τοῦτο, ἐκείνου φρικωδέστερον· οὐ γὰρ ἐστὶν αἰσθητὸν, ἀλλ' ἐνδοθεν αὐτὸ τίκτοντες, ὅπουπερ ἂν ἀπίωσι, πανταχοῦ μεθ' ἑαυτῶν περιφέρουσιν. Ἔσθεσται γὰρ αὐτοῖς ὁ τῆς ψυχῆς ὀφθαλμός. Διὸ καὶ μάλιστα πάντων αὐτοῦς ὁ Χριστὸς ταλανίζει λέγων· *Εἰ δὲ τὸ φῶς τὸ ἐν σοί, σκότος, τὸ σκότος πόσον!* Κάκεινοι μὲν κἂν λύχνον ἔχουσι φαίνοντα, οὗτοι δὲ καὶ ταύτης ἀπεστέρηται τῆς αὐτῆς [210]· διὸ καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν εἰς μυρία ἐμπίπτουσι βάραθρα. Καὶ οἱ μὲν κατὰδικοι, νυκτὸς καταλαμβανοῦσης, ἀναπνεύουσιν, εἰς τὴν κοινὴν τῶν δυσημερούντων καταπλεύσαντες γαλήνην, τὴν νύκτα λέγω· τοῖς δὲ φιλαργύροις καὶ τούτου ἡ πλεονεξία προσέγευσε τὸν λιμένα· τοσαῦτα καὶ ἐν νυκτὶ φροντίζουσι χαλεπῶς, ἅτε μηδενὸς ἐνοχοῦντος μετὰ σχολῆς ἀπάσης κατακόπτοντες ἑαυτούς. Καὶ τὰ μὲν ἐνταῦθα τοιαῦτα· τὰ δὲ ἐκεῖ, ποῖος παραστήσει λόγος; τὰς καμίνους τὰς ἀφορήτους, τοὺς πυριφλέγοντας ποταμούς, τοὺς βρυχομένους ὀδόντας, τὰ δεσμὰ τὰ ἄλυτα, τὸν σκώληκα τὸν ἰοδόλον, τὸ σκότος τὸ ἀφεγγές, τὰ μηδέποτε πέρας λαμβάνοντα κακὰ. Φοθηθῶμεν τοίνυν, ἀγαπίοι, φοθηθῶμεν τὴν πηγὴν τῶν τοσοῦτων τιμωριῶν, τὴν ἀκέρεστον μανίαν, τὴν λύμην τῆς ἡμετέρας σωτηρίας. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἡμῶν καὶ ἀργύριον φιλεῖν καὶ ψυχὴν. Μάθωμεν ὅτι γῆ καὶ σποδὸς τὰ χρήματα, ὅτι ἀπολιμπάνει ἡμᾶς ἀποδημούντας ἐντεῦθεν, μᾶλλον δὲ ὅτι καὶ πρὸ τῆς ἀποδημίας πολλάκις ἡμῶν ἀποπηδᾷ, καὶ πρὸς τὰ μέλλοντα παραδλάπτει, καὶ πρὸς τὴν παροῦσαν ζωὴν. Καὶ γὰρ πρὸ τῆς γέννησις καὶ πρὸ τῆς κολάσεως ἐκείνης μυρίοις κἀνταῦθα ἡμᾶς περιβάλλει πολέμοις, καὶ στάσεις ἐγείρει καὶ μάχας. Οὐδὲν γὰρ οὕτω πολεμοποιὸν, ὡς φιλαργυρία· οὐδὲν οὕτω πτωχοποιὸν, κἂν

ἐν πλούτῳ, κἂν ἐν πενίᾳ φανῆ. Φύεται γὰρ καὶ ἐν πενήτων ψυχαῖς τὸ χαλεπὸν τοῦτο νόσημα, καὶ πλέον αὐτῶν ἐπιτρέπει τὴν πενίαν. Κἂν εὐρεθῆ πέντης φιλάργυρος, οὐκ ἐν χρήμασιν ὁ τοιοῦτος, ἀλλ' ἐν λιμῷ δίδωσι δίκην. Οὐ γὰρ ἀνεχεται τῶν μετρίων αὐτῶν ἀπολαῦσαι μετὰ ἀδείας, ἀλλὰ καὶ τὴν γαστέρα λιμῷ κατατείνει, καὶ τὸ σῶμα ἅπαν γυμνότητι καὶ κρυμῷ τιμωρεῖται, καὶ τῶν δεσμοτῶν μᾶλλον αὐχμῶν καὶ ῥυτῶν πανταχοῦ φαίνεται· καὶ αἰεὶ θρηνεῖ καὶ δδύρεται, ὡσπερ πάντων ὧν ἀθλιώτερος, κἂν μυρίους πενεστέρους ἔχη. Οὗτος, κἂν εἰς ἀγορὰν ἐμβάλλῃ, πολλοὺς λαθῶν· ἀπεισι μῶλωπας· κἂν εἰς βλαναεῖον, κἂν εἰς θέατρον, πλεονα λήφεται τραύματα, οὐκ ἀπὸ τῶν θεωρούντων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν ἐπὶ τῆς σκηνῆς, ὅταν βῆ πολλὰς τῶν πορευομένων γυναικῶν χρυσῶν καταλαμπομένης. Οὗτος κἂν τὴν θάλατταν πλέῃ, τοὺς ἐμπόρους πάλιν καὶ τὰς μυριαγῶγους ναῦς ἐννοῶν καὶ τὰ ἀπειρα κέρδη, οὐδὲ ζῆν ἑαυτὸν ἠγήσεται· κἂν διὰ γῆς ὀδεύῃ, τοὺς ἀγρούς, τὰ προάστεια, τὰ καταλύματα, τὰ βαλανεῖα, τὰς ἐκ τούτων προσόδους ἀναλογιζόμενος, ἀδίωτον ἑαυτῷ τὸν βίον ἠγήσεται εἶναι λοιπόν· κἂν οἶκοι δὲ κατακλείσῃ αὐτὸν, τὰ ἀπὸ τῆς ἀγορᾶς τραύματα ἀναξαίνων, καθ' ἑαυτὸν μειζρόνως λυμανεῖται τὴν ψυχὴν· καὶ μίαν οἶδε παραμυθίαν μόνην τῶν κατεχόντων αὐτὸν κακῶν, τὸν θάνατον καὶ τὴν ἐντεῦθεν ἀπαλλαγὴν. Ταῦτα δὲ οὐχ ὁ πέντης μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁ πλούσιος ὁ ταύτῳ περιπεσὼν τῷ νοσήματι πεῖζεται, καὶ τοσοῦτ' μᾶλλον τοῦ πέντητος, ὅσῳ καὶ σφοδρότερα ἐπικεῖται τούτῳ ἢ τυραννίς, καὶ πλείων ἢ μέθη. Διὸ καὶ πάντων πενέστερον ἑαυτὸν οὗτος ἠγήσεται [211], μᾶλλον δὲ καὶ ἐστὶ πνεύστερος. Οὐ γὰρ τῷ μέτρῳ τῆς οὐσίας, ἀλλὰ τῇ διαθέσει τῆς γνώμης ὁ πλούσιος καὶ ἡ πενία κρινόνται· καὶ ἐκεῖνος μᾶλλον ἐστὶν ὁ πάντων πτωχότατος, ὁ αἰεὶ τοῦ πλείονος ἐπιθυμῶν, καὶ μηδέποτε στήσαι δυνάμενος τὴν πονηρὰν ταύτην ἐπιθυμίαν. Διὰ δὲ ταῦτα πάντα φεύγωμεν τὴν φιλαργυρίαν, τὴν πτωχοποιὸν, τὴν ψυχοφθόρον, τὴν γέννησις φιλῆν, τὴν ἐγθρὰν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, τὴν μητέρα πάντων ἡμῶν κακῶν· καὶ καταφρονῶμεν χρημάτων, ἵνα ἀπολαύσωμεν χρημάτων, καὶ μετὰ τῶν χρημάτων ἀπολαυσόμεθα καὶ τῶν ἐπηγγελμένων ἡμῖν αγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, καὶ τὰ ἐξῆς.

^a Sic Reg. et Savil. In Morel. λαθῶν desideratur.

ΟΜΙΛΙΑ ΚΔ'.

Πειρασμός ὑμᾶς οὐκ εἰληφεν, εἰ μὴ ἀνθρώπινος. Πιστὸς δὲ ὁ Θεός, ὃς οὐκ ἐάσει ὑμᾶς πειρασθῆναι ὑπὲρ ὃ δύνασθε, ἀλλὰ σὺν τῷ πειρασμῷ ποιήσει καὶ τὴν ἐκβασιν τοῦ δύνασθαι ὑμᾶς ὑπερεγκεῖν, καὶ τὰ ἐξῆς.

α'. Ἐπειδὴ περ ἐφόθησεν αὐτοὺς ἰκανῶς, τὰ παλαιὰ διηγησάμενος παραδείγματα, καὶ εἰς ἀγωνίαν ἐνέβαλεν, εἰπών, *Ὁ δοκῶν ἐστάναι, βλεπέτω μὴ ἐσθῆ, ἥσαν δὲ καὶ πειρασμοὺς ἐνηνοχότες πολλοὺς, καὶ γυμνασάμενοι πολλάκις ἐν τούτοις.* Καὶ γὰρ ἐν ἀσθενείᾳ, φησὶ, καὶ ἐν φόβῳ καὶ ἐν ἐρόμῳ πολλῶν ἐγρομένη πρὸς ὑμᾶς· ἵνα μὴ λέγωσι, *Τί φοβεῖς ἡμᾶς καὶ δεδιττη;* οὐκ ἐσμὲν τούτων ἀμελέτητοι τῶν κακῶν· καὶ γὰρ ἠλάθθημεν καὶ ἐδιώχθημεν καὶ πολλοὺς καὶ συνεχεῖς ὑπεμείναμεν κινδύνους·

καταστέλλων αὐτῶν πάλιν τὸ φύσημα, φησὶ, *Πειρασμός ὑμᾶς οὐκ εἰληφεν, εἰ μὴ ἀνθρώπινος*· τουτέστι, μικρὸς, βραχύς, σύμμετρος. Τὸ γὰρ ἀνθρώπινον ἐπὶ τοῦ μικροῦ λέγει, ὡς ὅταν λέγῃ· *Ἀνθρώπινον λέγω διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς ὑμῶν.* Μὴ τοίνυν μέγα φρονεῖτε, φησὶν, ὡς περιγενόμενοι τοῦ κλυδωνίου· οὐδέποτε γὰρ εἴθετε κινδύον θάνατον ἀπειλοῦντα, οὐδὲ πειρασμὸν σφαγῆν ἐπανατεινόμενον· ὁ καὶ Ἑβραῖος ἔλεγεν· *Ὁδῶν μέχρις αἵματος ἀντικατέστητε πρὸς τὴν ἀμαρτίαν ἀνταγωνιζόμενοι.* Εἶτα ἐπειδὴ ἐφόθησεν, ὅρα πῶς πάλιν αὐτοὺς ἀνίστησι μετὰ τοῦ πείσαι μετριάξαι, λέγων· *Πιστὸς δὲ ὁ Θεός, ὃς οὐκ ἐάσει ὑμᾶς πειρασθῆναι ὑπὲρ ὃ δύνασθε.* Ἄρα εἰσὶ πειρασμοί, οὓς οὐ δυνατόν ὑπενεγκεῖν. Καὶ τίνες οὗτοι· Πάντες,

ergo terra illa aurifera latibula et recessus habere in tenebris illis speluncis : facinosum, qui ad illos labores damnatus est, ideo lucernam accipientem et lignem, ita ingredi, et gutturnium afferre, ut inde oleum in lucernam infundat, quia tenebræ illic sunt etiam interdiu, ut jam dixi. Deinde quando tempus infelicem illum vocat ad cibum, ipsum quidem tempus ignorare narrant; vincti vero custodem superne vehementer pulsantem speluncam, per strepitum et vocem indicare finem esse diei. Annon inhorruitis hæc audientes? Videamus ergo annon his graviora patiantur avari. Nam hi quoque graviores habent carceris custodem, avaritiam, et eo graviores, quod cum corpore animam simul colliget. Hæc quoque tenebræ sunt illis horribiliores; non sunt enim sensibiles, sed illas intus parientes avari, quocumque abierint, ubique secum circumferunt: extinctus est enim ipsis animæ oculus. Ideoque Christus illos maxime omnium miseros prædicat dicens: *Si autem lumen quod in te est, tenebræ sint, tenebræ quantæ erunt (Matth. 6. 23)?* Et illi quidem saltem lucernam habent lucentem: hi autem illa privantur: ideoque quotidie in barathra incidunt innumera. Et damnati illi quidem adveniente nocte respirant, in communem eorum qui diem infeliciter transegerunt tranquillitatem navigantes, in noctem dico; avaris autem hunc portum obstruxit avaritia: tot et tantis curis noctu distinentur in otio, nemine negotium faciente, scipsos macerantes. Et quæ hic quidem aguntur talia sunt; quæ vero illic, quis sermo recensere possit, fornaces intolerabiles, fluvios igne ardentem, dentes stridentes, insolubilia vincula, vermem venenatum, tenebras lucis expertes, mala nunquam finem habentia. Timeamus ergo, dilecti, fugiamus fontem tantorum cruciatuum, furorem insatiabilem, nostræ salutis perniciem. Non possunt enim simul amari pecunia et anima. Discamus pecunias esse terram et pulverem, quod nos deserant hinc demigrantes, imo vero sæpe ante decessum nostrum resiliant, quod ad futuram noceant et ad præsentem vitam. Nam et ante gehennam et ante supplicium illud in bella hic nos innumera conjiciunt,

seditiones excitant et pugnas. Nihil enim ita bellum concitat ut avaritia; nihil ita inopem reddit, sive in divitiis, sive in pauperie apparuerit. Nascitur enim etiam in pauperum animis gravis hic morbus, illorumque paupertatem magis atterit. Si autem inventus fuerit pauper avarus, non in divitiis ille, sed in fame dat pœnas. Non enim potest vel modicis illis quæ habet libere frui, sed et ventrem fame vexat, et corpus totum nuditate et frigore ulciscitur, et iis qui sunt in vinculis ubique squalidior et sordidior est: semper fiet et lamentatur, ac si omnium miserimus sit, etiamsi innumeri sint illo pauperiores. Hic si in forum ingressus fuerit, abit multis acceptis vibicibus; si in balneum, si in theatrum, plura accipiet vulnera, non a spectatoribus solum, sed etiam ab iis qui in scena sunt, cum viderit meretrices multas auro fulgentes. Hic etiam si in mari naviget, mercatores et naves plurimis onustas mercibus cogitans et lucra ingentia, neque se vivere putabit: etiamsi per terram iter agat, agros, prædia suburbana, diversoria, balnea, proventus inde partos cogitans, non vitalem sibi vitam esse postea putabit. Quod si illum etiam intra domum incluseris; quæ in foro accepit vulnera refricans, apud se magis animum cruciabit: unamque novit solum consolationem malorum quibus premitur, mortem et ex hac vita migrationem. Hæc non pauper modo, sed etiam dives, qui in hunc incidit morbum, patietur, et tanto magis quam pauper, quanto vehementior imminet illi tyrannis, et major ebrietas. Ideo se omnium pauperrimum putabit, imo etiam vere pauperrimus est. Non enim ex facultatum modo, sed ex mentis affectu æstimantur divitiæ et paupertas. Et ille magis est omnium pauperrimus, qui semper plura concupiscit, et nunquam sistere potest hanc malam concupiscentiam. Propter hæc omnia fugiamus avaritiam, quæ paupertatem inducit, animas corrumpit, gehennæ amicam, inimicam regni cælorum, matrem omnium simul malorum; et pecunias contemnamus, ut fruamur pecuniis, et cum pecuniis fruamur etiam bonis nobis promissis: quæ utinam nos omnes assuqui contingat, etc.

HOMILIA XXIV.

CAP. 10. v. 13. *Tentatio vos non apprehendit nisi humana. Fidelis autem est Deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis, sed faciet cum tentatione proventum, ut possitis sustinere, etc.*

1. Postquam satis terruit eos vetera narrans exempla, atque in animi angorem conjecit, dicens, *Qui videtur stare, videat ne cadat*; multas autem tulerant tentationes, et in iis sæpe sese exercuerant: nam *In infirmitate, inquit, et in timore et tremore multo fui apud vos (1. Cor. 2. 3)*; ne dicerent, Cur nos terras et timore afficis? non sumus in iis malis inexercitati; nam pulsi sumus et persecutionem passim, multa et frequentia subiimus pericula: illorum rursus tumorem reprimens ait: *Tentatio vos non apprehendit nisi humana*; id est, parva, brevis, mode-

rata. Humanum enim dicit de parvo, ut cum ait: *Humanum dico propter infirmitatem carnis vestræ (Rom. 6. 19)*. Ne itaque altum sapiatis, inquit, ac si tempestatem superaveritis: nondum enim vidistis periculum quod mortem minaretur, neque tentationem mortem intentantem. Quod etiam Hebræis dicebat: *Nondum usque ad sanguinem restitistis adversus peccatum repugnantes (Hebr. 12. 4)*. Deinde quia exterruerat, vide quomodo rursus illos erigat, postquam persuaserat illis ut modeste agerent, dicens: *Fidelis est Deus qui non patietur vos tentari supra id quod potestis*. Ergo sunt tentationes quæ ferri non possunt. Et quænam illæ? Omnes, ut ita dicam. Potestas enim in Dei nutu sita est, quam per voluntatis nostræ sententiam attrahimus. Quamobrem ut discas accurate,

quod non solum illas, quæ nostram superant potestatem, sed neque hæc humanas possimus sine illius auxilio facile ferre, subjunxit : *Sed faciet cum tentatione proventum, ut possitis sustinere.* Neque enim illas moderatas, ut dixi, propria virtute feremus; sed in his quoque ejus egemus auxilio, ut eas pervadamus, et antequam pervadamus feramus. Ipse namque et patientiam dat, et promptam liberationem affert; ita ut hæc ratione tentatio ferri possit. Hoc enim subindicavit dicens : *Faciet exitum ut possitis sustinere*; omniaque illi attribuit, 14. *Propter quod, carissimi mei, fugite ab idolorum cultu.* Rursus illos leniter alloquitur addito cognationis nomine, et cum magna urget celeritate ut ab hoc peccato liberentur. Non enim dicit solum, *Discedite, sed, Fugite*: ac rem vocat idololatricam; et ob proximi damnum jam non modo abscedere jubet, sed rem ipsam per se sufficere ait ad magnam afferendam perniciem. 15. *Ut prudentibus loquor; vos judicate quod dico.* Quia enim rem magnam loquutus est, et crimen auxit vocans idololatricam; ne videretur exasperare illos et molesta uti oratione, illis demum judicium perimit, et cum laude judices constituit illos. *Ut prudentibus loquor*, inquit: quod est admodum confidentis causæ et juri suo, cum nempe illum qui accusatur dicti judicem constituit. Hoc auditorem magis erigit, quando non quasi imperans et legem ferens, sed quasi consulens et illorum judicium exspectans, sic disserit. Cum Judæis enim, utpote insana et puerili mente præditis, non sic Deus loquebatur, neque semper illis mandatorum causas indicabat; sed tantum jubebat: hic autem, quia magna libertate fruimur, et consilium nobis adest, ut amicos nos alloquitur et ait: Non opus est mihi aliis judicibus: vos mihi calculum ferte, vos accipio judices. 16. *Calix benedictionis, cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est?* Quid dicis, o beate Paule? ut auditorem pudore afficias, mysteriaque horrenda memorans, benedictionis calicem vocas terribilem illum atque formidandum calicem? Etiam, inquit: non parva enim res est quæ dicitur. Nam cum benedictionem dico, omnem explico Dei beneficentiæ thesaurum, et magna illa dona in memoriam revoco. Nam nos quoque ad calicem recensentes ineffabilia Dei beneficia, et omnia quibus fruimur, sic illum offerimus et communicamus, gratias agentes quod genus humanum ab errore liberaverit; quod eos, qui procul erant, prope fecerit; quod eos qui spem non haberent et athei erant in mundo, fratres suos et coheredes constituerit. Pro his et similibus gratias agentes, sic accedimus. Quomodo non contraria facitis, inquit, o Corinthii, Deo quidem benedicentes, quod vos ab idolis liberaverit, dum rursus ad illorum mensas accurritis? *Calix benedictionis, cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est?* Valde fideliter dixit et terribiliter: hoc enim vult significare; Hoc quod in calice est, illud ipsum est, quod ex latere fluxit, et illius sumus participes. Calicem autem benedictionis vocavit, quia illum præ manibus habentes, sic ipsum celebramus, admiran-

tes, terrore perculti de ineffabili dono, benedicentes quod ipsum effuderit, ut ne in errore maneremus; et non solum effuderit, sed etiam eum ipsum nobis omnibus impertierit. Itaque si sanguinem cupis, inquit, ne idolorum aram brutorum cæde, sed altare meum sanguine meo cruenta. Quid hæc re horribilius? quid, quæso, amabilius?

2. Hoc et amatores faciunt. Cum vident eos quos amant aliena concupiscentes et sua despicientes, suadentes persuadent abscedere ab iis quæ illorum sunt. Sed qui amant, in pecuniis et vestibus et possessionibus hæc exhibent liberalitatem; in sanguine autem nullus umquam: Christus vero in hoc curam suam ostendit et ardentem erga nos caritatem. Et in veteri quidem lege, quia imperfectiores erant, quem idolis offerebant sanguinem, eum ipse excipere sustinuit, ut ab illis abduceret; quod ipsum rursus erat amoris ineffabilis: hic autem in rem horribiliorem et magnificentiorem sacerdotalem transtulit operationem, ipso mutato sacrificio, et pro brutorum matatione seipsum jussit offerri. *Panis quem frangimus, nonne communicatio corporis Christi est?* Cur non dixit, Participatio? Quia voluit quid amplius significare, et magnam indicare conjunctionem. Non enim cum participamus tantum et sumimus, sed etiam cum jungimur communicamus. Quemadmodum enim corpus illud Christo jungitur: ita et nos per panem hunc unimur. Cur autem addidit, *Quem frangimus?* hoc enim in eucharistia fieri videre est; in cruce vero non item, imo contrarium: ait enim, *Os non comminuetur* (Num. 9. 12; Exod. 12. 46). Sed quod non passus est in cruce, hoc propter te patitur in oblatione, et frangi patitur ut omnes impleat. Deinde quia dixit, *Communicatio corporis*, quod autem communicat, aliud est ab eo cui communicat; hæc etiam, quæ parva videbatur esse, differentiam sustulit. Cum dixisset enim, *Communicatio corporis*, quesivit rursus aliquid propinquius dicere; ideo subjunxit: 17. *Quoniam unus panis et unum corpus multi sumus.* Quid enim, inquit, dico communicationem? illud ipsum corpus sumus. Quid est enim panis? Corpus Christi. Quid autem sunt communicantes? Corpus Christi; non corpora multa, sed unum corpus. Sicut enim panis ex multis granis constans, unitus est, ita ut grana nusquam appareant; sed sicut quidem ipsa, non manifesta autem sit illorum differentia propter conjunctionem: sic nos et mutuo et cum Christo jungimur. Non enim ex altero corpore hic, ex altero ille nutritur, sed ex eodem ipso omnes: ideoque adjecit, *Omnes enim ex uno pane participamus.* Si autem ex eodem, et id ipsum efficiuntur omnes, cur non eandem caritatem exhibemus, et ea ratione unum efficiuntur? Nam olim majorum nostrorum tempore hoc erat: *Multitudinis enim credentium*, inquit, *cor unum et anima una erat* (Act. 4. 32). At non nunc, imo totum contrarium: multa et varia sunt inter omnes bella, et feris sævius affecti sumus alter in alterius membra. Et Christus quidem te, etsi tantum ab ipso disjunctum, uni-

ὅς εἰπεῖν· τὸ γὰρ δυνατὸν ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ ῥοπῇ κεῖται, ἦν διὰ τῆς ἡμετέρας ἐπισπώμεθα γνώμης. Διόπερ ἵνα μάθῃς ἀκριβῶς, ὅτι οὐ μόνον ἐκείνους τοὺς ὑπερβαίνοντας ἡμῶν τὴν δύναμιν, ἀλλ' οὐδὲ τοὺς τοὺς ἀνθρωπίνους ἔχει χωρὶς τῆς ἐκείθεν βοήθειας βράδεις ἐνεγκεῖν, ἐπήγαγεν· Ἄλλα κοινήσει σὺν τῷ πειρασμῷ καὶ τὴν ἔκθεσιν τοῦ δύνασθαι ὑπενεργεῖν. Οὐδὲ γὰρ ἐκείνους τοὺς συμμέτρους, ὅπερ ἔφην, φησὶ, τῇ ἰδίᾳ δυνάμει διοίσωμεν· ἀλλὰ κἀνταῦθα τῆς παρ' αὐτοῦ δεόμεθα συμμαχίας, ὥστε αὐτοὺς διεξελθεῖν, καὶ πρὶν ἢ διεξελθεῖν, [212] ἐνεγκεῖν. Αὐτὸς γὰρ καὶ τὴν ὑπομονὴν δίδωσι, καὶ τὴν ταχθεῖαν ἀπαλλαγὴν ἐπάγει, ὥστε καὶ ταύτη φορητὴν γενέσθαι τὸν πειρασμόν. Τοῦτο γὰρ ἠνέλιξτο εἰπὼν, *Ποιήσει καὶ τὴν ἔκθεσιν τοῦ δύνασθαι ὑπενεργεῖν*· καὶ πάντα αὐτῷ ἀνατίθεισι. Διόπερ, ἀδελφοί μου, φεύγετε ἀπὸ τῆς εἰδωλολατρίας. Πάλιν αὐτοὺς θεραπεύει τῷ τῆς συγγενείας ὄνοματι, καὶ μετὰ πολλοῦ τοῦ τάχους ἐπειγεῖ τῆς ἀμαρτίας ἀπαλλαγῆναι ταύτης. Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, Ἄποστητε, ἀπλῶς, ἀλλὰ, *Φεύγετε*· καὶ τὸ πρᾶγμα εἰδωλολατρειαν καλεῖ, καὶ οὐκέτι διὰ τὴν τοῦ πλῆσιον βλάβην ἀφίστασθαι μόνον κελεύει, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ δείκνυσιν ἱκανὸν μεγάλῃ ἐνεργεῖν λύμῃ. Ὡς φρονίμους λέγων κρινάτε ὑμεῖς ὁ φημι. Ἐπειδὴ γὰρ μέγα ἐφθέγγετο, καὶ τὴν κατηγορίαν ἠβύησεν, εἰδωλολατρειαν καλέσας, ἵνα μὴ δόξῃ τραχύνειν αὐτοὺς καὶ φορητὴν ποιεῖν τὸν λόγον, αὐτοῖς λοιπὸν ἐπιτρέπει τὴν κρίσιν, καὶ μετ' ἐγκωμίου καθίζει τοὺς δικάζοντας. Ὡς φρονίμους γὰρ λέγων, φησὶν· ὅπερ σφόδρα θαρρόντος ἔστι τοῖς οἰκείοις δικαιώμασι, τὸ τὸν ἐγκαλούμενον αὐτὸν καθίσαι τῶν λεγομένων κριτῆν. Τοῦτο καὶ πῶν ἀκρατῆν αἰρεῖ μειζόνως, ὅταν μὴ ὡς ἐπιτάττων μῆδὲ ὡς νομοθετῶν, ἀλλ' ὡς συμβουλευεῖν καὶ παρ' αὐτοῖς ἐκείνοις δικάζομενος, οὕτω διαλέγηται. Ἰουδαίους μὲν γὰρ, αἵ ἀνοητότερον δικαιομένους καὶ παιδικώτερον, οὐχ οὕτως ὁ Θεὸς διελέγετο, οὐδὲ πανταχοῦ τὰς αἰτίας αὐτοῖς ἔλεγε τῶν ἐπιταγμάτων, ἀλλ' ἐκέλευε μόνον· ἐνταῦθα δὲ, ἐπειδὴ πολλῆς ἐλευθερίας ἀπελαύσαμεν, καὶ συμβουλῆς ἀπολαύομεν, καὶ ὡς φίλους διαλέγεται καὶ φησὶν· Οὐ δόμοι ἐτέρων δικαστῶν· αὐτοὶ μοι τὴν ψῆφον ὑμεῖς φέρετε ταύτην, ὑμᾶς λαμβάνω κριτάς. Τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας, ὃ εὐλογοῦμεν, οὐχὶ κοινῶν τῶν αἵματος τοῦ Χριστοῦ ἔστι; Τί λέγεις, ὦ μακάριε Παῦλε; θέλων ἐντρέψαι τὸν ἀκρατῆν, καὶ μιστηρίων μεμνημένους φρικτῶν, εὐλογίας ποτήριον καλεῖς τὸ ποτήριον τὸ φοβερὸν καὶ φρικτωδέστατον ἐκεῖνο; Ναί, φησὶν· οὐ γὰρ μικρὸν τὸ εἰρημένον. Εὐλογίαν γὰρ ὅταν εἶπω, πάντα α ἀναπτύσσω τὸν τῆς εὐεργεσίας τοῦ Θεοῦ θησαυρὸν, καὶ τῶν μεγάλων ἐκείνων ἀναμνησκῶ δωρεῶν. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς ἐπιλέγοντες τῷ ποτηρίῳ τὰς ἀφάτους εὐεργεσίας τοῦ Θεοῦ, καὶ δῶν ἀπολαύκαμεν, οὕτως αὐτὸ προσάγομεν^b καὶ κοινωνοῦμεν, εὐχαριστοῦντες ὅτι τῆς πλάνης ἀπήλλαξε τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος· ὅτι μακρὰν ὄντας, ἐγγύς ἐποίησεν· ὅτι ἐλπίδα μὴ ἔχοντας καὶ ἀθέους ἐν πῶ κόσμῳ, ἀδελφούς ἑαυτοῦ κατεσκεύασε καὶ συγγληρονόμους. Ὅτι τούτων καὶ τῶν τοιούτων ἀπάντων εὐχαριστοῦντες, οὕτω πρόσμην. Πῶς οὖν οὐκ ἐναντία ποιεῖτε, φησὶν, ὦ Κορίνθιοι, εὐλογοῦντες μὲν τὸν Θεὸν, ὅτι τῶν εἰδώλων ὑμᾶς ἀπήλλαξε, πάλιν δὲ ἐπὶ τὰς ἐκείνων τρέχοντες τραπέζας; Τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας, ὃ εὐλο-

γοῦμεν, οὐχὶ κοινῶν τῶν αἵματος τοῦ Χριστοῦ ἔστι; Σφόδρα πιστῶς καὶ φοβερῶς εἶρηκεν. Ὁ γὰρ λέγει, τοῦτο ἔστιν, ὅτι· Τοῦτο [213] τὸ ἐν τῷ ποτηρίῳ ὄν, ἐκεῖνο ἔστι τὸ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς βέυσαν, καὶ ἐκείνου μετέχομεν. Ποτήριον δὲ εὐλογίας ἐκάλεσεν, ἐπειδὴ αὐτὸ μετὰ χείρας ἔχοντες, οὕτως αὐτὸν ἀνυνοῦμεν, θαυμάζοντες καὶ ἐκπληττόμενοι τῆς ἀφάτου δωρεᾶς, εὐλογοῦντες ὅτι καὶ αὐτὸ τοῦτο ἐξέχεεν, ἵνα μὴ μείνωμεν ἐν τῇ πλάνῃ· καὶ οὐ μόνον ἐξέχεεν, ἀλλὰ καὶ πᾶσιν ἡμῖν αὐτοῦ μετέδωκεν. Ὅστε εἰ αἵματος ἐπιθυμεῖς, φησὶ, μὴ τὸν τῶν εἰδώλων βωμὸν τῶν τῶν ἀλόγων φόβῳ, ἀλλὰ τὸ θυσιαστήριον τὸ ἐμὸν τῷ ἐμῷ φόνισσε αἵματι. Τί τοῦτου φρικτωδέστερον; τί δὲ φιλοστοργότερον; εἰπέ μοι.

β'. Τοῦτο καὶ οἱ ἔρωντες ποιοῦσιν. Ὅταν ἴδωσι τοὺς ἐρωμένους τῶν ἄλλοτριῶν ἐπιθυμοῦντας^c καὶ τῶν οἰκείων καταφρονούντας, τὰ αὐτῶν δίδοντας πείθουσιν ἀποστήναι τῶν ἐκείνων. Ἄλλ' οἱ ἔρωντες μὲν ἐν χρήμασι καὶ ἱματίοις καὶ κτήμασι ταύτην ἐπιδείκνυνται τὴν φιλοτιμίαν, ἐν αἵματι δὲ οὐδὲς οὐδέποτε· ὁ δὲ Χριστὸς καὶ ἐν τούτῳ τὴν κηδεμονίαν ἐπεδείξατο καὶ τὴν θερμὴν περὶ ἡμᾶς ἀγάπην. Καὶ ἐν μὲν τῇ Παλαιᾷ ἐπειδὴ ἀτελέστερον δίκειντο, ὃ τοῖς εἰδώλοις προσέφερον αἷμα, τοῦτο αὐτῶς ὑπέμεινε καταδέξασθαι, ἵνα ἀποστήσῃ ἐκείνων, ὃ καὶ αὐτὸ πάλιν ἀφάτου φιλοστοργίας ἦν· ἐνταῦθα δὲ ἐπὶ τὸ πολλῷ φρικτωδέστερον καὶ μεγαλοπρεπέστερον τὴν ἱερουργίαν μετεσκεύασε, καὶ τὴν θυσίαν αὐτὴν ἀμείψας, καὶ ἀντὶ τῆς τῶν ἀλόγων σφαγῆς ἑαυτὸν προσφέρειν κελεύσας. Ὁ ἄρτος, ὃν κλώμεν, οὐχὶ κοινῶν τῶν σώματος τοῦ Χριστοῦ ἔστι; Διὰ τί μὴ εἶπε, Μετοχή; Ὅτι πλέον τι δηλώσει ἡδουλήθη, καὶ πολλὴν ἐνδείξασθαι τὴν συνάφειαν. Οὐ γὰρ τῷ μετέχει μόνον καὶ μεταλαμβάνειν, ἀλλὰ καὶ τῷ ἐνούσθαι κοινωνοῦμεν. Καθάπερ γὰρ τὸ σῶμα ἐκεῖνο ἦνται τῷ Χριστῷ, οὕτω καὶ ἡμεῖς αὐτῷ διὰ τοῦ ἄρτου τοῦτου ἐνούμεθα. Διὰ τί δὲ προσέθηκεν, Ὅν κλώμεν; τοῦτο γὰρ ἐπὶ μὲν τῆς εὐχαριστίας ἔστιν ἰδεῖν γινόμενον· ἐπὶ δὲ τοῦ σταυροῦ οὐκέτι, ἀλλὰ καὶ τὸναντίον τούτῳ· Ὅσοῦν γὰρ αὐτοῦ, φησὶν, οὐ συντριβήσεται. Ἄλλ' ὅπερ οὐκ ἐπαθεν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, τοῦτο πάσχει ἐπὶ τῆς προσφορᾶς διὰ σέ, καὶ ἀνέχεται διακλῶμενος, ἵνα πάντα ἐμπλήσῃ. Εἶτα ἐπειδὴ εἶπε, Κοινῶν τῶν σώματος, τὸ δὲ κοινωνοῦν ἑτερόν ἔστιν ἐκεῖνο, οὐ κοινωνεῖ, καὶ τῆστιν τὴν δοκοῦσαν εἶναι μικρὰν διαφορὰν ἀνείλεν. Εἰπὼν γὰρ, Κοινῶν τῶν σώματος, ἐζήτησε πάλιν ἐγγύτερόν τι εἰπεῖν· διὸ καὶ ἐπήγαγεν, Ὅτι εἰς ἄρτος, ἐν σῶμα ἐσμεν οἱ πολλοί. Τί γὰρ λέγω κοινωνίαν; φησὶν· αὐτὸ ἐσμεν ἐκεῖνο τὸ σῶμα. Τί γὰρ ἔστιν ὁ ἄρτος; Σῶμα Χριστοῦ. Τί δὲ γίνονται οἱ μεταλαμβάνοντες; Σῶμα Χριστοῦ· οὐχὶ σώματα πολλὰ, ἀλλὰ σῶμα ἓν. Καθάπερ γὰρ ὁ ἄρτος ἐκ πολλῶν συγγεμένους κόκκων ἦνται, ὡς μηδαμῷ φαίνεσθαι τοὺς κόκκους, ἀλλ' εἶναι μὲν αὐτοὺς, ἄδηλον δὲ αὐτῶν εἶναι τὴν διαφορὰν τῇ συναφείᾳ· οὕτω καὶ ἀλλήλους καὶ τῷ Χριστῷ συναπτέμεθα. Οὐ γὰρ ἐξ ἐτέρου μὲν σώματος σὺ, ἐξ ἐτέρου δὲ ἐκεῖνος τρέφεται, ἀλλ' ἐκ τοῦ αὐτοῦ πάντες· διὸ καὶ [214] ἐπήγαγεν· Οἱ γὰρ πάντες ἐκ τοῦ ἐνός ἄρτου μετέχομεν. Εἰ δὲ ἐκ τοῦ αὐτοῦ, καὶ τὸ αὐτὸ γινόμεθα πάντες, διὰ τί μὴ καὶ τὴν αὐτὴν ἀγάπην ἐπιδεικνύμεθα, καὶ γινόμεθα καὶ κατὰ τοῦτο ἓν; Καὶ γὰρ καὶ τὸ παλαιὸν ἐπὶ τῶν προγόνων τῶν ἡμετέρων τοῦτο ἦν. Τοῦ γὰρ κληθού-

^a Reg., ὅταν εἶπω, εὐχαριστίαν λέγω· εὐχαριστίαν δὲ ὅταν εἶπω, πάντα. ^b Reg., αὐτὸ προσερχόμεθα.

^c Reg., ἐπιειμένους.

τῶν πιστευσάντων, φησίν, ἢ ἡ καρδία καὶ ἡ ψυχὴ μία. Ἄλλ' οὐχὶ νῦν, ἀλλὰ τούναντιον ἅπαν· πολλοὶ καὶ ποικίλοι μεταξὺ πάντων οἱ πόλεμοι, καὶ θηρίων χαλεπώτερον πρὸς τὰ ἀλλήλων διακειμεθα μέλη. Καὶ ὁ μὲν Χριστὸς τοσοῦτόν σε διεστηκότα ἑαυτῷ ἦνωσε· σὺ δὲ οὐδὲ τῷ ἀδελφῷ ἀξίως ἠνώσθαι μετὰ ἀκριθείας τῆς προσηκούσης, ἀλλὰ ἀποσχίζεις σεαυτὸν, τοσαύτης καὶ ἀγάπης καὶ ζωῆς ἀπολαύσας παρὰ τοῦ Θεοῦ. Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς τὸ σῶμα αὐτοῦ ἔδωκεν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ προτέρα τῆς σαρκὸς φύσις ἡ ἀπὸ γῆς διαπλασθεῖσα, ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας ἐφθασε νεκρωθῆναι καὶ ζωῆς γενέσθαι ἐρημος, ἐτέραν, ὡς ἂν εἴποι τις, μάζαν καὶ ζύμην ἐπέσιθάγαγε, τὴν ἑαυτοῦ σάρκα, φύσις μὲν οὖσαν τὴν αὐτὴν, ἁμαρτίας δὲ ἀπηλλαγμένην καὶ ζωῆς ἠνοήσαν, καὶ πᾶσιν ἔδωκεν αὐτῆς μεταλαμβάνειν, ἵνα ταύτην τραφόμενοι, καὶ τὴν προτέραν ἀποθέμενοι τὴν νεκρὰν, εἰς τὴν ζωὴν τὴν ἀθάνατον· διὰ τῆς τραπέζης ἀνακρασθῶμεν ταύτης. *Βλέπετε τὸν Ἰσραὴλ κατὰ σάρκα· οὐχ οἱ ἐσθιόντες τὰς θυσίας κοινωνοὶ τοῦ θυσιαστηρίου εἰσίν;* Πάλιν ἀπὸ τῆς Παλαιᾶς καὶ εἰς τοῦτο ἐνάγει. Ἐπειδὴ γὰρ πολὺ τοῦ μεγέθους τῶν λεχθέντων ἦσαν ταπεινότεροι, καὶ ἀπὸ τῶν προτέρων αὐτοὺς καὶ συνήθων πείθει. Καὶ καλῶς, *Κατὰ σάρκα*, φησίν, ὡς αὐτῶν κατὰ πνεῦμα ὄντων. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· Κἂν ἀπὸ τῶν παχυτέρων παιδευθῆτε, ὅτι οἱ ἐσθιόντες τὰς θυσίας κοινωνοὶ τοῦ θυσιαστηρίου εἰσίν. Ὅρα πῶς δείκνυσιν οὐκ ἔχοντας γινώσιν τελείαν τοὺς δοκούντας εἶναι τελείους, εἰ γε μὴδὲ τοῦτο ἴσασιν, ὅτι κοινωνία τις ἀπὸ τούτων καὶ φιλία πολλοῖς πολλῆς πρὸς δαίμονα γίνεται, κατὰ μικρὸν τῆς συνηθείας αὐτοὺς ἐφελκόμενης; Εἰ γὰρ ἐπ' ἀνθρώπων τὸ κοινωνεῖν ἁλῶν καὶ τραπέζης φιλίας ἀφορμὴ καὶ σύμβολον γίνεται, ἔγχωρεῖ καὶ ἐπὶ δαιμόνων τοῦτο συμβῆναι· σὺ δὲ μοι σκόπει, πῶς ἐπὶ μὲν τῶν Ἰουδαίων οὐκ εἶπεν, ὅτι τῷ Θεῷ κοινωνοῦσιν, ἀλλὰ, *Κοινωνοὶ τοῦ θυσιαστηρίου εἰσίν*· καὶ γὰρ κατεκαίετο τὸ θεοιμένον^β· ἐπὶ δὲ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ οὐκ οὕτως· ἀλλὰ πῶς; *Κοινωνία τοῦ σώματος τοῦ Κυρίου ἐστίν*. Οὐ γὰρ τοῦ θυσιαστηρίου, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ κοινωνοὶ γινόμεθα. Εἰπὼν δὲ, ὅτι *Κοινωνοὶ τοῦ θυσιαστηρίου εἰσίν*, εἶτα δείσας μὴ ὀξὴν ὡσπερὶ ἰσχνὴν τῶν εἰδώλων διαλέγεσθαι καὶ δυναμένων τι βλάβαι· ὄρα πῶς αὐτὰ καθαίρει πάλιν λέγων· *Τὶ οὖν φοβῆμι; ὅτι εἰδωλὸν τί ἐστίν;* ἢ ὅτι *εἰδωλόθυτόν τί ἐστίν;*

γ'. Ταῦτα δὲ λέγω, φησὶ, καὶ ἀπάγω, οὐχ ὡς δυναμένων βλάβαι τι τῶν εἰδώλων ἢ ἰσχνὴν ἔχόντων· οὐδὲν γὰρ ἐστίν· ἀλλὰ βούλομαι καταφρονεῖν αὐτῶν ὑμᾶς. Καὶ εἰ βούλει καταφρονεῖν, φησὶ, τίνοις ἐνεκεν μετὰ σπουδῆς αὐτῶν ἡμᾶς ἀπάγει; Ὅτι οὐ προσάγεται τῷ [215] Θεοῦ τῷ σφ. Ὁ γὰρ θύει, φησὶ, τὰ ἔθνη, δαίμονιόις θύει, καὶ οὐ Θεῷ. Μὴ τοίνυν τρέχετε ἐπὶ πὰ ἐναντία. Οὐδὲ γὰρ, εἰ βασιλέως υἱὸς ἦς, εἶτα τῆς πατρικῆς ἀπολαύων τραπέζης, ἀφελὲς ἐκείνην, τῆς τῶν καταδίκων καὶ δεσμωτῶν ἠθέλησας κοινωνῆσαι ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ, ἐπέτραιψεν ἂν ὁ πατήρ· ἀλλὰ καὶ μετὰ πολλῆς ἂν ἀπήγαγε τῆς σφοδρότητος, οὐχ ὡς δυναμένης τῆς τραπέζης βλάβαι, ἀλλ' ὡς καταισχυνοῦσης σου τὴν εὐγένειαν καὶ τὴν τράπεζαν τὴν βασιλικήν. Καὶ γὰρ καὶ οὗτοι οἰκέται εἰσὶ προσκεκρουπάτες, ἡτιμωμένοι, κατὰδικοί, δεσμῶται ἀφορήτω κολάσει τηρούμενοι, μυριοὶς ὑπεύθυνοι κακοῖς. Πῶς οὖν οὐκ αἰσχύνῃ κατὰ τοὺς λαιμάργους καὶ ἀνελευ-

θέρους, ὅταν θῶσι τράπεζαν οἱ κατὰδικοί οὗτοι, τρέχων ἐκεῖ καὶ μετέχων τῶν προκειμένων; Διὰ δὲ τοῦτο ἀπάγω· ὁ γὰρ σκοπὸς τῶν θυόντων καὶ τὸ πρόσωπον τῶν δεχομένων ἀκάαρτα ποιεῖ τὰ προκειμένα. Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς κοινωνοὺς τῶν δαιμονίων γενέσθαι. Εἶδες φιλίαν πατρὸς κηδεμονικοῦ; εἶδες καὶ αὐτὸ τὸ ῥῆμα πολλὴν ἔχον τὴν ἔμφασιν τῆς διαθείσεως; Οὐδὲν γὰρ βούλομαι κοινὴν ἔχειν ὑμᾶς πρὸς ἐκεῖνους, φησίν. Εἶτα ἐπειδὴ ἐν τάξει παραινέσεως τὸν λόγον εἰσήγαγεν, ἵνα μὴ τις τῶν παχυτέρων καταφρονῆσῃ, ὡς ἐξουσίαν ἔχων, ἐπειδὴ εἶπεν, *Οὐ θέλω, καὶ Ὑμεῖς κρινάτε*, ἀποφαίνεται λοιπὸν καὶ νομοθετεῖ λέγων· *Οὐ δύνασθε ποτήριον Κυρίου πίνειν, καὶ ποτήριον δαιμονίων· οὐ δύνασθε τραπέζης Κυρίου μετέχειν, καὶ τραπέζης δαιμονίων*. Καὶ ἀρκεῖται τοῖς ὀνόμασι μόνοις εἰς τὴν ἀπαγωγὴν. Εἶτα καὶ ἐντροπετικῶς· *Ἡ παραζηλοῦμεν τὸν Κύριον; μὴ ἰσχυρότεροι αὐτοῦ ἐσμεν;* Τουτέστι, Πειράζομεν αὐτὸν, εἰ δύναται κολάσαι ἡμᾶς, καὶ παρακνίζομεν αὐτὸν πρὸς τοὺς ἐναντίους ἀποχωροῦντες, καὶ μετὰ τῶν αὐτοῦ πολεμίων ταττόμενοι; Τοῦτο δὲ εἶπε, ἀναμνησκῶν αὐτοὺς παλαιᾶς ἱστορίας καὶ πατρικῆς παρανομίας. Διὰ καὶ τῇ λέξει ταύτῃ κέχρηται, ἢ καὶ πρὸς Ἰουδαίους ὁ Μωϋσῆς ἐχρησάτο ποτα, ἔγκλων ὑπὲρ εἰδωλολατρείας ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ· *Αὐτοὶ γὰρ, φησὶ, παρεγγύωσαν με ἐκ' οὐ Θεῷ, παρῳργίσαν με ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν. Μὴ ἰσχυρότεροι αὐτοῦ ἐσμεν;* Εἶδες πῶς φοβερώς, πῶς φρικτῶς ἐπέπληξεν, αὐτὰ διασεισας αὐτῶν τὰ νεῦρα, καὶ τῇ εἰς ἀτοκὸν ἀπαγωγῇ σφόδρα αὐτῶν καθαψάμενος καὶ κατενεγκὼν αὐτῶν τὸ φύσημα; Καὶ διὰ τί μὴ ἐξ ἀρχῆς ταῦτα τέθεικεν, φησίν, ἃ μάλιστα ἂν αὐτοὺς ἀπήγαγε; Ὅτι ἔθος αὐτῷ διὰ πλειόνων ἃ βούλεται κατασκευάζειν, καὶ τὰ ἰσχυρότερα ὕστερον τιθέναι, καὶ ἐκ περιουσίας νικάειν. Διὰ δὲ τοῦτο ἀπὸ τῶν καταδεστέρων ἀρξάμενος, ἐπὶ τὸ κεφάλαιον ἦλθε τῶν κακῶν. Οὗτος γὰρ καὶ τοῦτο εὐπαράδεκτον μάλλον ἐγίνετο, τοῖς προτέροις τῆς διανοίας αὐτῶν καταλεανθείσης. *Πάντα μοι ἐξέστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει· πάντα μοι ἐξέστιν, ἀλλ' οὐ πάντα οἰκοδομεῖ. Μηδεὶς τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖτω, ἀλλὰ τὸ τοῦ ἑτέρου ἕκαστος*. Ὅρα συνέσις ἡκριβωμένη; Ἐπειδὴ γὰρ εἰκὸς ἦν αὐτοὺς λέγειν, ὅτι τέλειός εἰμι καὶ κύριος ἑμαυτοῦ, καὶ οὐδὲν βλαπτόμενος ἀπογεύομαι τῶν προκειμένων· Ναί, φησὶ, τέλειός μὲν εἶ καὶ σαυτοῦ [216] κύριος· ἀλλὰ μὴ τοῦτο σκόπει, ἀλλ' εἰ μὴ βλάβῃν ἔχει τὸ γινόμενον, ἀλλ' εἰ μὴ καταστροφῇ. Καὶ γὰρ ἀμφοτέρω εἰρηκεν, *Οὐ πάντα συμφέρει, οὐ πάντα οἰκοδομεῖ*, λέγων, καὶ τὸ μὲν ὑπὲρ ἑαυτοῦ, τὸ δὲ ὑπὲρ τοῦ ἀδελφοῦ τιθείς. Τὸ μὲν γὰρ εἶπεν, *Οὐ συμφέρει*, τὴν ἐκείνου ἀπώλειαν αἰνιτομένου ἐστὶ· τὸ δὲ εἶπεν, *Οὐκ οἰκοδομεῖ*, τὸ τοῦ ἀδελφοῦ σκάνδαλον. Διὰ καὶ ἐπήγαγε, *Μηδεὶς τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖτω*· ὁ πανταχοῦ καὶ διὰ πάσης κατασκευάζει ἐπιστολῆς, καὶ ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους· ὡς ὅταν λέγῃ· *Καθὼς κἀγὼ πάντα πᾶσιν ἀρέσκω, μὴ ζῶν τὸ ἑμαυτοῦ συμφέρον*· καὶ ἐνταῦθα πάλιν· οὐ μὴν ἐπεξεργάζεται αὐτὸ ἐνταῦθα. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν διὰ πολλῶν αὐτὸ κατεσκευάσας καὶ ἀπέδειξεν, ὅτι οὐδαμοῦ τὸ αὐτοῦ ζητεῖ, ἀλλὰ καὶ Ἰουδαίως ὡς Ἰουδαίος ἐγένετο, καὶ ἄνομος ὡς ἄνομος, καὶ τῇ ἐλευθερίᾳ τῇ ἑαυτοῦ καὶ τῇ ἐξουσίᾳ οὐχ ἀπλῶς ἐχρησάτο, ἀλλ' εἰς τὸ πᾶσι συμφέρον, δουλεύων ἅπασιν· ὀλίγοις ἀρεσθεὶς ῥήμασιν ἐνταῦθα ἀπ' ἀρχῆς, εἰς μνήμην διὰ τῶν ὀλίγων τούτων παρα-

^a Reg., εἰς τὴν ζωσαν καὶ ἀθάνατον. ^b Reg., τιθέμενον. *Savillus legendum putat τιθέμενον.*

vit : tu vero ne fratri quidem jungi dignaris cum debita accuratione, sed abscindis te, tantam a Domino et caritatem et vitam consequutus. Neque enim solummodo corpus suum dedit ; sed quia prior carnis natura ex terra formata, a peccato prius morte affecta et amissa vita aliam, ut quis dixerit, massam et fermentum induxit ; carnem suam, quæ natura eadem erat, peccato autem liberam et vitam plenam, omnibus participandam dedit, ut ea nutriti et deposita priore quæ mortua erat, in vitam immortalam per hanc mensam coaptaremur. 18. *Videte Israel secundum carnem : nonne qui edunt hostias, participes sunt altaris ?* Rursus ex veteri lege ad idem inducit. Quia enim longe imbecilliores erant quam ut dictorum magnitudinem caperent, a prioribus et assuetis illis persuadet. Et apposite ait, *Secundum carnem*, quod ipsi essent secundum spiritum. Hoc autem vult significare : Etiam a crassioribus docemini, quod qui hostias comedunt, participes sint altaris. Viden' quomodo ostendat eos, qui viderentur esse perfecti, non habere perfectam cognitionem, si ne hoc quidem scirent, quod ex his sæpe communicatio quedam multis sit et amicitia cum dæmonibus, consuetudine paulatim ipsos attrahente ? Si enim apud homines salis et mensæ conjunctio, amicitia occasio et symbolum est, id ipsum et in dæmonibus contingere potest. Tu vero mihi perpende quomodo de Judæis quidem non dixerit, quod cum Deo communicent, sed, *Quod participes altaris sunt* ; urebatur enim quod superpositum erat : in corpore autem Christi non sic ; sed quomodo ? *Communicatio corporis Domini est*. Non enim altaris, sed ipsius Christi participes efficimur. Cum autem dixisset, *Participes sunt altaris*, deinde timens ne videretur de idolis loqui, ac si potestatem quamdam haberent et nocere possent ; vide quomodo hoc de medio tollat, rursus dicens : 19. *Quid ergo dico ? quod idolum sit aliquid, aut idolis immolatum sit aliquid ?*

3. Hæc autem dico, inquit, et de medio tollo, non quod possint idola in aliquo nocere aut aliquam vim habeant ; nihil sunt enim ; sed volo vos ea despiciere. Et si vis, inquires, nos ea despiciere, cur cum studio nos ab illis abducis ? Quia non offeruntur Domino tuo. 20. *Quæ enim immolant gentes*, inquit, *dæmoniis immolant, et non Deo*. Ne curratis ergo ad contraria. Neque enim, si regis filius esses, deinde mensa fruens paterna, illa relicta, damnatorum et vincitorum in carcere mensæ consors esse velles, id pater permetteret ; imo cum vehementia magna te abduceret, non quod mensa te l'rdere posset, sed quod ea nobilitatem tuam et mensam regiam dedecoraret. Sunt enim hi quoque servi scelesti, infames, damnati, vincti, intolerabili supplicio reservati, malis obnoxii innumeris. Quomodo ergo non erubescis more belluonum et illiberalium, cum damnati illi mensam apponunt, illuc accurrere et appositorum particeps esse ? Ideo te abduco : nam immolantium scopus et accipientium persona, apposita reddunt impura. *Nolo autem vos socios fieri dæmoniorum*. Vidistin' amicitiam patris curam gerentis ?

vidistin' dictum ipsum quod affectum cum emphasi exhibeat ? Nihil enim cum illis commune vos habere volo, inquit. Deinde quia adhortationis modo sermonem induxerat, ne quis ex crassioribus id contemneret, quasi potestatem habens, quia dixerat, *Nolo* ; et, *Vos judicate*, sententiam et legem postea statuit dicens : *Non potestis calicem Domini bibere et calicem dæmoniorum : 21. non potestis mensæ Domini esse participes et mensæ dæmoniorum*. Solis verbis est contentus ut abducatur. Deinde pudorem incutiens : 22. *An æmulamur Dominum ? numquid fortiores illo sumus ?* Id est, tentamus eum num possit nos punire, et irritamus eum ad adversarios deficientes, et cum inimicis ejus in acie stantes ? Hoc autem dixit, in memoriam illis revocans veterem historiam, et patrum transgressionem. Ideo hac usus est voce, qua adversus Judæos Moyses olim usus est, accusans eos de idololatria ex persona Dei : *Ipsi enim, inquit, provocaverunt me in eo qui non erat Deus, irritaverunt me in idolis suis (Deut. 32. 21). Num illo fortiores sumus ?* Vidistin' quam terribiliter et horribiliter ipsos increpavit, ipsos eorum nervos concutiens, ea re in absurditatem adducta, illos valde perstringens, illorumque tumorem deprimens ? Et cur, inquires, hæc ab initio non posuit, quæ illos maxime abduxissent ? Quia mos est illi pluribus ea quæ vult probare, et fortiora ultima ponere, atque ex vi magna vincere. Ideo a minoribus orsus, ad caput malorum venit. Sic et hoc magis acceptum fuit, prioribus delinito illorum animo. *Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt : 23. omnia mihi licent, sed non omnia ædificant. 24. Nemo quod suum est quærat, sed quod alterius unusquisque*. Viden' accuratam prudentiam ? Quia enim verisimile erat illos dicere : Perfectus sum et mei juris, et nihil læsus apposita degusto : Etiam, inquit, perfectus es et tui juris ; sed ne illud attendas, sed num illud damnum offerat, num eversionem. Nam utrumque dixit, *Non omnia conferunt, non omnia ædificant*, et aliud pro seipso, aliud pro fratre posuit. Nam dicere, *Non expedit*, est suam perniciem subindicantis : dicere autem, *Non ædificat*, fratris scandalum subindicat. Ideo subjunxit : *Nemo quod suum est quærat* ; quod ubique et per totam confirmat epistolam, et in Epistola ad Romanos cum dicit : *Etenim Christus non sibi ipsi placuit (Rom. 15. 3)*, et rursus, *Sicut et ego per omnia omnibus placeo, non quærens meam utilitatem (1. Cor. 10. 33)* ; et hic rursus ; non tamen illud hic excuit. Quia enim superius illud pluribus probaverat et demonstraverat, quod nusquam ea quæ sua sunt quærat, sed quod Judæis tamquam Judæus factus sit, et illis qui sunt sine lege tamquam sine lege, et quod libertate potestateque sua non temere sit usus, sed ad id quod omnibus utile esset, serviens omnibus ; paucis contentus verbis huc desit, per hæc pauca illis in memoriam revocans omnia quæ dicta sunt. Hæc ergo nos quoque cum sciamus, dilecti, fratribus prospiciamus, et unitatem cum illis servemus. In hoc enim nos inducit sacrificium illud horrendum et tremendum, jubens nos cum concordia maxime illo ac-

cedere et eum caritate ferventi, et inde aquilas effectos, ita ad ipsum advolare cælum. *Ubi enim erit cadaver*, inquit, *ibi et aquilæ* (Matth. 24. 28); cadaver corpus mortuum vocans. Nisi enim ille cecidisset, nos non resurrexissemus. Aquilas autem vocat ostendens sublimem esse oportere illum qui ad hoc corpus accedit, et nihil cum terra commune habere, neque deorsum trahi ac serpere, sed assidue semper sursum volare, et ad solem justitiæ respicere, et mentis oculum acutum habere: aquilarum enim, non graculorum hæc est mensa. Ipsi tunc occurrent descendenti de cælis, qui nunc digne percipiunt, ut qui indignæ extrema patientur.

4. *Corporis Christi sanctitas et virtus.* — Si enim regem quis non utcumque nec perfunctorie acceperit: quid regem dico? ne vestem quidem regiam quis impuris manibus tetigerit, etiamsi in solitudine sit, etiamsi solus et nemo adsit: atqui nihil aliud est vestis quam stamen vermium. Si vero tincturam miraris, et ipsa quoque mortui piscis sanguis est; nemo tamen ausus fuerit illam sordidis contrectare manibus. Si autem humanum vestimentum nemo ausus fuerit temere tangere; quomodo corpus universorum Dei immaculatum et purum, quod cum divina illa natura versatum est, per quod sumus et vivimus, per quod portæ mortis fractæ sunt et fornices cæli aperti sunt, cum tanta contumelia accipiemus? Ne, quæso, ne nos ipsos jugulemus per impudentiam; sed cum horrore et puritate omni ad ipsum accedamus; et cum ipsum videris propositum, tibi ipsi dic: Propter hoc corpus non sum ego amplius terra et cinis, non ultra captivus, sed liber: ideo cælos spero et bona illic reposita me accepturum esse, immortalem vitam, angelorum sortem, cum Christo consuetudinem: hoc corpus clavis confixum, flagris cæsum, mors non tulit, hoc corpus sol cum crucifixum videret, radios avertit: ideo tunc velum scissum est, petra rupta sunt, et universa terra concutiebatur: hoc est illud corpus, quod cruentatum fuit, lancea perfossum, quod salutare fontes scaturivit orbi, alium sanguinis, alium aquæ. Vis aliunde ejus vim discere? Interroga mulierem sanguinis fluxu laborantem, quæ non ipsum, sed ejus vestimentum, imò non totum, sed simbriam tetigit: interroga mare quod dorso suo ipsum gestavit: interroga et ipsum diabolum, et dic: Unde habes plagam illam insanabilem? unde fit ut nihil jam possis? undenam captus es? a quo detentus iuisti dum sugeres? et nihil aliud dicet, quam corpus crucifixum. Per hoc stimuli ejus contracti sunt, per hoc corpus ejus contritum, per hoc principatus et potestates traductæ sunt: *Spothians enim, inquit, principatus et potestates, traduxit confidenter, triumphans de illis in semetipso* (Col. 2. 15). Interroga mortem, et dic: Undenam sublatus est stimulus tuus? undenam soluta est tua victoria? undenam præcisi sunt nervi tui, et puellis infantibusque facta es ridicula, quæ tyrannis et justis omnibus antehac formidabilis eras? et huic corpori causam adscribet. Cum enim crucifigebatur, tunc mortui

resurrexerunt; tunc carcer ille ruptus est et portæ æreæ contractæ sunt, et mortui emissi sunt, et janitores inferni omnes obstupefacti sunt. Atqui si fuisset unus ex multis, contrarium accidere oportebat, mortem fuisse potentiorum, sed non fuit: non enim erat unus ex multis; ideo illa soluta fuit. Et sicut ii qui alimentum accipiunt, quod retinere non possint, etiam quæ prius percepta fuerant propter illud evomunt: ita etiam accidit in morte. Corpus, quod ipsa non poterat conficere, accipiens, illa quoque rejecit quæ intus retinebat: cum illud intus haberet, parturiebat et premebatur, donec ipsum evomuit. Ideo ait Apostolus: *Solutis doloribus mortis* (Act. 2. 24). Nulla enim mulier prægnans parturiensque tanto labore premitur, quanto illa corpus habens Dominicum dilacerabatur. Et quod in Babylónico dracone accidit, cum accepto cibo medius diruptus est, hoc et isti evenit. Non enim Christus per os mortis egressus est, sed ipso medio draconis ventre dirupto et dissecto, sic ex penetralibus prodiit, cum splendore multo, radiosque emittens, non usque ad hoc cælum, sed usque ad ipsum supernum solium: nam illuc quoque ipsum adduxit. Hoc corpus dedit nobis et tenendum et comedendum, quod intensæ dilectionis fuit. Eos enim quos ardentem amamus, etiam sæpe mordemus. Ideo Job amorem famulorum, qui circa illum erant ostendens dicebat, illos ipsum vehementer amantes dixisse: *Quis nobis det de carnibus suis ut impleamur* (Job. 31. 31)? Sic et Christus dedit nobis carnes suas ut impleamur, ad majorem nos amicitiam attrahens.

5. Accedamus igitur cum fervore ad illum, et cum ardenti caritate, et ne subeamus supplicium. Quanto enim majora beneficia acceperimus, tanto magis puniemur, cum beneficiis indigni apparebimus. Hoc etiam corpus in præsepi jacens reveriti sunt magi. Et viri impii ac barbari patria domoque relicta, viam einensi sunt longam, et venientes cum timore et tremore multo ipsum adoraverunt. Imitemur ergo saltem barbaros, nos cælorum cives. Illi namque in præsepe respicientes et in tugurio, et nihil eorum respicientes, quæ tu nunc vides, cum tremore multo accesserunt: tu vero non in præsepe respicis, sed in altare; non mulierem tenentem, sed sacerdotem adstantem, et Spiritum cum ubertate magna in proposita supervolantem. Non simpliciter hoc ipsum corpus vides, ut illi, sed nosti ipsius et virtutem et dispensationem omnem, et nihil ignoras eorum quæ per ipsum perfecta sunt, cum omnia initiatus accurate didiceris. Excitemus itaque nos ipsos et horreamus, et multo majorem quam barbari illi pietatem exhibeamus, ut non temere et inconsiderate accedentes, ignem in caput nostrum congeramus. Hæc autem dico, non ut ne accedamus; sed ne temere accedamus. Sicut enim temere accedere, periculum est: sic his mysticis cœnis non communicare, fames est et mors. Hæc enim mensa nervi animæ nostræ, mentis vinculum, fiduciæ causa, spes, salus, lux, vita est. Si cum hoc sacrificio illo abierimus, cum

ἐκείνων, λιμῆς καὶ θάνατος. Αὕτη γὰρ ἡ τράπεζα τῆς ψυχῆς ἡμῶν τὰ νεῦρα, τῆς διανοίας ὁ σύνδεσμος, τῆς παρῆρησίας ἢ ὑπόθεσις, ἢ ἐλπίς, ἢ σωτηρία, τὸ φῶς, ἡ ζωὴ. Μετὰ ταύτης ἀπελθόντες ἐκεῖ τῆς θυσίας, ἐν παρῆρησία πολλῇ τῶν ἱερῶν ἐπιθυσόμεθα προθύρων, ὡσπερ τισὶν ὄπλοις χρυσοῖς περιπεφραγμένοι πάντοθεν. Καὶ τί λέγω τὰ μέλλοντα; Ἐνταῦθα γὰρ σοὶ τὴν γῆν οὐρανὸν ποιεῖ τοῦτο τὸ μυστήριον. Ἀναπέτασον γοῦν τοῦ οὐρανοῦ τὰς πύλας, καὶ διάκυσσον· μάλλον δὲ οὐχὶ τοῦ οὐρανοῦ, ἀλλὰ τοῦ οὐρανοῦ τῶν οὐρανῶν, καὶ τότε ὄψει τὸ εἰρημένον. Τὸ γὰρ πάντων ἐκεῖ τιμιώτερον, τοῦτο σοὶ ἐπὶ τῆς γῆς δεῖξω κείμενον. Ὡσπερ γὰρ ἐν τοῖς βασιλείοις τὸ πάντων σεμινότερον, οὐ τοῖχοι, οὐκ ὄροφος χρυσοῦς, ἀλλὰ τὸ βασιλικὸν σῶμα τὸ καθήμενον ἐπὶ τοῦ θρόνου· οὕτω καὶ ἐν τοῖς οὐρανοῖς τὸ τοῦ βασιλέως σῶμα. Ἄλλα τοῦτο σοὶ νῦν ἐξεστὶν ἐπὶ γῆς ἰδεῖν. Οὐ γὰρ ἀγγέλους οὐδὲ ἀρχαγγέλους οὐδὲ οὐρανοὺς καὶ οὐρανοὺς οὐρανῶν, ἀλλ' [219] αὐτὸν τὸν τοῦτων σοὶ δείκνυμι Δεσπότην. Εἶδες πῶς τὸ πάντων τιμιώτερον ὄραξ ἐπὶ γῆς; καὶ οὐχ ὄραξ; μόνον, ἀλλὰ καὶ ἄπτη; καὶ οὐχ ἄπτη μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐσθίεις, καὶ λαβὼν οἰκαδε ἀναχωρεῖς; Ἀπόσμηχε τοῖνυν τὴν ψυχὴν, παρασκευάζε τὴν διάνοιαν πρὸς τὴν τοῦτων τῶν μυστηρίων ὑποδοχὴν. Καὶ γὰρ εἰ παιδίον βασιλικὸν μετὰ τοῦ κόσμου καὶ τῆς αἰουργίδος καὶ τοῦ διαδήματος ἐνεχειρίσθης φέρειν, πάντα ἂν ἔβριψας τὰ ἐν τῇ γῇ· νυνὶ δὲ οὐ παιδίον

ἀνθρώπου βασιλικόν, ἀλλ' αὐτὸν τὸν μονογενῆ λαμβάνων τοῦ Θεοῦ Παῖδα, οὐ φρίττεις, εἰπέ μοι, καὶ πάντα τὸν τῶν βιωτικῶν ἐκβάλλεις ἔρωτα, καὶ τῷ κόσμῳ καλλωπίζῃ μόνον ἐκείνω, ἀλλ' ἔτι πρὸς τὴν γῆν ὄραξ, καὶ χρημάτων ἐραξ; καὶ πρὸς χρυσοῦν ἐπόθησαι; καὶ τίνα ἂν σχολίης συγγόμενη; ποίαν ἀπολογίαν; Οὐκ οἶσθα πῶς ἄπασαν τὴν βιωτικὴν πολυτέλειαν ἀποστρέφεται σοὶ ὁ Δεσπότης; οὐ διὰ τοῦτο ἐν φάτῃ ἐτέθη τεχθεῖς, καὶ μητέρα ἔλαβεν εὐτελεῆ; οὐ διὰ τοῦτο ἐκείνω τῷ πρὸς κατγλείαν βλέποντι ἔλεγεν· Ὁ δὲ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἔχει ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίρη; Τί δὲ οἱ μαθηταί; οὐ τὸν αὐτὸν διετήρουν νόμον, εἰς τὰς τῶν πενήτων οἰκίας καταγόμενοι, καὶ ὁ μὲν πρὸς βυρσέα, ὁ δὲ πρὸς σκηνοβόραρον κατέλουν καὶ πρὸς τὴν πορφυροπώλιδα; ἢ γὰρ οἰκίας περιφάνειαν, ἀλλὰ ψυχῶν ἀρετὰς ἐπέζητον. Τοῦτους τοῖνυν καὶ ἡμεῖς ζηλώσωμεν· τὰ μὲν κάλλη τῶν κίωνων καὶ τῶν μαρμάρων παρατρέχοντες, ζητοῦντες δὲ τὰς ἄνω μονὰς, καὶ πάντα τυφον τὸν ἐνταῦθα πατήσωμεν μετὰ τῆς τῶν χρημάτων ἐπιθυμίας, καὶ ὑψηλὸν λάθωμεν φρόνημα. Ἄν γὰρ νήφωμεν, οὐδὲ ὁ κόσμος ἡμῶν οὗτος ἄξιος, μή τι στοαὶ καὶ περίπατοι. Διὸ, παρακαλῶ, τὴν ψυχὴν τῆ ἐαυτῶν καλλωπίζωμεν, τὴν οἰκίαν ταύτην κατασκευάζωμεν, ἦν καὶ λαβόντες ἀπελευσόμεθα, ἵνα καὶ τῶν αἰωνίων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπιᾷ, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ ΚΕ'.

Ἦῶν τὸ ἐν μακέλλῳ πωλούμενον ἐσθίετε, μηδὲν ἀνακρίνοντες διὰ τὴν συνείδησιν.

α'. Εἰπὼν ὅτι ἀδύνατον ποτήριον Κυρίου πίνειν καὶ ποτήριον δαιμονίων, καὶ καθάπαξ ἀπαγαγῶν τῶν τραπεζῶν ἐκείνων, ἀπὸ παραδειγμάτων Ἰουδαϊκῶν, ἀπὸ λογισμῶν ἀνθρωπίνων, ἀπὸ τῶν μυστηρίων τῶν φρικτῶν, ἀπὸ τῶν ἐν τοῖς εἰδώλοις ἰελομένων, καὶ πολλὴν φόβον ἐνθεῖς αὐτοῖς· ἵνα μὴ τῷ φόβῳ τούτῳ πάλιν εἰς ἑτέραν ἀμετρίαν αὐτοὺς ἐξωθήσῃ, καὶ ἀναγκασθῶσι πλεῖον περιεργία κεχορημένοι τοῦ δέοντος δεδοικέναι, μήποτε καὶ ἀγνοούτων αὐτῶν ἐπεισέλθῃ τι τοιοῦτον, ἢ ἐξ ἀγοράς ἢ ἄλλοθεν ποθεν, ἀρμεις αὐτοῦς ταύτης τῆς ἀνάγκης, φησί· *Ἦῶν τὸ ἐν [220] μακέλλῳ πωλούμενον ἐσθίετε, μηδὲν ἀνακρίνοντες.* Ἐάν γὰρ ἀγνοῶν, φησί, φάγῃς καὶ μὴ εἰδῶς, οὐχ ὑπόκεισαι τῇ τιμωρίᾳ· τῆς γὰρ ἀγνοίας λοιπὸν τὸ πρῆγμα, οὐχὶ τῆς λαιμαργίας. Καὶ οὐ ταύτης μόνον αὐτοῦς ἀπαλλάττει τῆς ἀγωνίας, ἀλλὰ καὶ ἑτέρας, πολλὴν ἄδειαν καὶ ἐλευθερίαν αὐτοῖς κατασκευάζω. Οὐδὲ γὰρ ἀνακρίνειν ἀρήσι, τουτέστιν, ἐξετάζειν καὶ πυνθάνεσθαι, εἴτε εἰδωλόθυτον, εἴτε μὴ τοιοῦτον· ἀλλ' ἀπλῶς ἐσθίειν ἅπαν τὸ ἐξ ἀγοράς, μηδὲ τοῦτο μανθάνειν, ὅ τι ποτὲ ἐστὶ τὸ προκείμενον. Ὡστε ἐστὶ καὶ φαγόντα ἢ ἀγνοοῦντα ἀπηλλάχθαι. Τοιαῦτα γὰρ τὰ μὴ τῇ φύσει πονηρὰ, ἀλλ' ἀπὸ τῆς διανοίας ποιοῦντα τὸ ἀκάθαρτον. Διὰ τοῦτο φησι, *Μηδὲν ἀνακρίνοντες. Τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλῆρωμα αὐτῆς*, οὐχὶ τῶν δαιμόνων. Εἰ δὲ ἡ γῆ καὶ οἱ καρποὶ καὶ τὰ ἄλογα αὐτοῦ πάντα, οὐδὲν ἀκάθαρτον· ἀλλ' ἐτέρως· ἀκάθαρτον γίνεται, ἀπὸ τῆς διανοίας καὶ ἀπὸ τῆς παρακοῆς. Διὰ τοῦτο οὐ μόνον ἐπέτρεψεν, ἀλλὰ καὶ, *Ἐάν τις ὑμᾶς*, φησί, *καλῆ τῶν ἀπί-*

στων, καὶ θέλητε πορεύεσθαι, πᾶν τὸ παρατιθέμενον ὑμῖν ἐσθίετε, μηδὲν ἀνακρίνοντες διὰ τὴν συνείδησιν. Ὅρα πάλιν τὴν συμμετρίαν· οὐ γὰρ ἐπέταξε καὶ ἐνομοθέτησεν ἀπίειναι, ἀλλ' οὐδὲ ἐκώλυσεν· ἀπελθόντας δὲ πάλιν ἀπαλλάττει πάσης ὑποψίας. Τί δήποτε; Ἴνα μὴ δόξῃ φόβου τινὸς εἶναι ἡ τσαύτη πολυπραγμοσύνη καὶ δειλιάς. Ὁ μὲν γὰρ περιεργαζόμενος, ὡς δεδοικῶς τοῦτο ποιεῖ· ὁ δὲ μετὰ τὸ ἀκούσαι ἀπεχόμενος, ὡς καταφρονῶν καὶ μισῶν καὶ ἀποστρεφόμενος, ἀπέχεται. Διόπερ ὁ Παῦλος ἀμφότερα βουλόμενος κατασκευάσαι φησί· *Ἦῶν τὸ παρατιθέμενον ὑμῖν ἐσθίετε.* Ἄν δὲ τις ὑμῖν εἴπῃ, *Τοῦτο εἰδωλόθυτόν ἐστι, μὴ ἐσθίετε διὰ τὸν μηνύσαντα.* Οὐδὲ γὰρ ὡς ἐχόντων ἰσχύον, ἀλλ' ὡς βεβλυρῶν ἀπέχεσθαι κελεύει. Μῆτε τοῖνυν ὡς δυνάμενα καταθλάψαι, φέυγετε· οὐδεμίαν γὰρ ἔχει ἰσχύον· μήτε, ἐπειδὴ μηδεμίαν ἔχει ἰσχύον, ἀδιαφόρως μετέχετε· ἐχθρῶν γὰρ ἐστὶ καὶ ἡτιμωμένων ἡ τράπεζα. Διὸ ἔλεγε, *Μὴ ἐσθίετε διὰ τὸν μηνύσαντα, καὶ τὴν συνείδησιν.* Τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλῆρωμα αὐτῆς. Ὅραξ πῶς καὶ ὅτε ἐσθίειν κελεύει, καὶ ὅτε ἀπέχεσθαι δεῖ, τὴν αὐτὴν μαρτυρίαν εἰς μέσον ἄγει; Οὐδὲ γὰρ διὰ τοῦτο κωλύω, φησὶν, ὡς ἄλλοτριῶν ὄντων· τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ· ἀλλὰ δι' ὅπερ εἶπον, διὰ τὴν συνείδησιν, τουτέστιν, ἵνα μὴ βλαβῆ. Οὐκοῦν δεῖ περιεργάζεσθαι; Οὐ, φησὶν· οὐδὲ γὰρ τὴν σὴν εἶπον συνείδησιν, ἀλλὰ τὴν ἐκείνου. Προλαβὼν γὰρ εἶπον, *Διὰ τὸν μηνύσαντα*· καὶ πάλιν, *Συνείδησιν δὲ λέγω, οὐχὶ τὴν ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τὴν τοῦ ἑτέρου.* Ἄλλ' ἴσως εἴποι τις ἂν, ὅτι τῶν μὲν ἀδελφῶν εἰκότως φείδῃ, καὶ οὐκ ἔαξ ἡμᾶς ἀπογεύεσθαι δι' ἐκείνους, ἵνα μὴ τὴ συνείδησιν αὐτῶν ἀσθενῆς οὔσα οἰκονομηθῇ εἰς τὰ εἰδωλόθута ἐσθίειν· εἰ δὲ Ἐγγλῆν τις εἴῃ, τί σοὶ τοῦτο [221] μέλει; οὐ σὺ ἔλεγες, *Τί γὰρ μοι καὶ τοῖς ἐξω κρήναις;* τίνας οἶν ἔνεκεν αὐ-

* Savilius conjicit ἐν τοῖς εἰδωλείοις. ἢ Reg., τὸ προκείμενον ὥστε μὴ ἐαυτῷ παρέγειν ἀνακρίσεις ἀπορμᾶς· ὥστε ἐστὶ καὶ φαγόντα.

fiducia sacra illa vestibula adibimus, quasi quibusdam aureis armis instructi undique. Ecquid futura dico? Hic enim tibi terram cælum facit hoc mysterium. Aperi ergo cæli portas et perspice; imo potius non cæli, sed cæli cælorum, et tunc videbis illud quod dictum est. Quod enim illic omnium pretiosissimum est; hoc tibi in terra jacens monstrabo. Sicut enim in regia quod omnium magnificentissimum est, non muri sunt, non tectum aureum, sed regium corpus in solio sedens: sic et in cælis regium corpus. Sed hoc nunc tibi licet in terra videre. Non enim angelos, non archangelos, non cælos et cælos cælorum, sed ipsum tibi horum Dominum ostendo. Vidistin' quomodo id, quod omnium pretiosissimum est, in terra respicias? neque vides tantum, sed et tangis; nec tangis tantum, sed etiam comedis, et eo accepto domum reverteris. Absterge igitur animam, præpara mentem ad horum mysteriorum perceptionem. Etenim si regis filius cum ornato, purpura et diademate concreditus tibi esset gestandus, omnia quæ sunt in terra abjecisses. Nunc autem non filium regis, sed ipsum Dei Filium unigenitum accipiens, non exhorrescis, dic mihi, et non omnem sæcula-

rum rerum amorem abjicis, neque illo tantum ornato gloriaris; sed adhuc in terram respicis, pecunias amas et auro inhias? cequam habiturus es venias? quam excusationem? Non vides quantum sæcularem omnem magnificentiam aversetur Dominus? nonne ideo cum natus esset, in præsepi positus est, et matrem accepit vilis conditionis? nonne ideo dicebat ei, qui ad cauponam respiciebat: *Filius autem hominis non habet ubi caput reclinet* (Matth. 8. 20)? Quid vero discipuli? nonne eandem servabant legem, in pauperum domos diversantes, alius quidem apud sutorem, alius apud tabernaculorum opificem et apud purpurariam? non enim domus splendorem, sed animarum virtutes quærebant. Hos itaque et nos imitemur: pulchritudinem columnarum et marmorum prætercurrentes, superas vero mansiones quærentes; et omnem fastum humanum calcemus cum pecuniarum cupiditate, altumque sensum assumamus. Si enim sapienter attendamus, neque mundus hic nobis dignus est, nedum porticus et ambulacra. Quamobrem, rogo, animam nostram ornemus, hanc domum apparemus, qua etiam accepta hinc migrabimus, ut æterna bona consequamur, gratia et benignitate, etc.

HOMILIA XXV.

CAP. 10. v. 25. *Omne quod in macello venit, manducate, nihil interrogantes propter conscientiam.*

1. Cum dixisset impossibile esse calicem Domini bibere et calicem dæmoniorum, et penitus abduxisset a mensis illis, ab exemplis Judaicis, a ratiociniis humanis, a mysteriis horrendis, ab iis quæ peraguntur in idolis¹, et cum ingentem metum incussisset; ne tali metu illos ad aliud extremum impelleret, et majori quam par esset utentes curiositate cogeerentur timere, ne ipsis ignorantibus aliquid tale inveheretur aut ex foro aut aliunde, ipsos a tali necessitate eripiens ait: *Omne, quod in macello venit, manducate, nihil interrogantes.* Si enim ignorans, inquit, comederis et nesciens, non es obnoxius supplicio; nam ignorantæ deinceps res est, non ingluvie. Neque ab hac tantum illos formidine liberat, sed ab alia quoque, multam illis libertatem securitatemque apparans: neque enim dijudicare permittit sive examinare et sciscitari, an idolothyum sit an non; sed indiscriminatim comedere quidquid ex foro affertur, neque discere quid sit id quod apponitur: unde fit ut qui ignorans comederit liberetur. Talia enim sunt quæ natura non sunt mala, sed ex cogitatione quid immundum faciunt. Propterea dicit, *Nihil interrogantes.* 26. Nam *Domini est terra et plenitudo ejus*, non dæmoniorum. Quod si terra, fructus, et bruta ejus omnia, nihil habent immundum: sed alio modo immundum efficitur ex cogitatione et ex inobedientia: ideo non modo permisit, sed etiam, 27. *Si quis, inquit, vos vocat infidelium, et vultis ire, omne quod vobis apponitur manducate, nihil interrogantes*

¹ Savilius legendum putat, *in templis idolorum*, et hæc videtur vera lectio. Sed reclamant Editi et MSS.

propter conscientiam. Vide rursus moderationem: neque enim jussit vel præcepit abire, sed neque prohibuit: abscedentes rursus ab omni suspitione liberat. Quare? Ne videretur a metu aut formidine esse tanta accuratio. Nam qui curiose inquirat, quasi timens hoc facit: qui autem postquam audivit abstinere, quasi despiciens et odio habens et aversans, abstinere. Ideo Paulus utrumque confirmare volens, ait: *Omne quod vobis apponitur manducate.* 28. *Si quis autem vobis dixerit, Hoc immolatum est idolis, nolite manducare propter illum qui indicavit.* Neque enim tamquam a vim aliquam habentibus, sed tamquam ab execrandis jubet abstinere. Neque igitur ab iis ut quæ nocere possint fugite; nullam quippe vim habent; neque quia nullam vim habent, indiscriminatim percipiatis: hostium enim et inhonoratorum mensa est. Ideo dicebat, *Nolite comedere propter illum qui indicavit, et propter conscientiam.* *Domini enim est terra et plenitudo ejus.* Viden' quomodo et cum comedere jubet, et cum abstinere, idem testimonium in medium adducat? Neque enim ideo prohibeo, inquit, quasi aliena sint; nam Domini est terra; sed propter id quod dicebam, propter conscientiam; id est, ne lædaris. Oportet ergo curiose inquirere? Non, inquit: neque enim tuam dixi conscientiam; sed illius. Prius enim dixi, *Propter illum qui indicavit;* et rursus: 29. *Conscientiam dico non tuam, sed alterius.* Sed forte dixerit quispiam: *Fratribus merito parcis, et non sinis nos gustare propter illos; ne eorum conscientia cum sit infirma, inducatur ad comedendum ea, quæ idolis sunt immolata: si vero gentilis quispiam fuerit, quid tibi curæ est? nonne tu dicebas, Quid enim mihi de iis qui foris sunt judicare*

(1. Cor. 5. 12)? cur ergo rursus de illis curam geris? Non illius, inquit, sed etiam hic tui curam gero. Ideo subjunxit: *Ut quid enim libertas mea judicatur ab aliena conscientia?* libertatem dicens, quod non observetur neque prohibeatur: hoc enim libertas est, a Judaica servitute liberata. Hoc autem vult significare: liberum me fecit Deus, et omni documento superiorem; sed nescit gentilis de mea judicare philosophia, neque Domini mei liberalitatem perspicere, sed condemnabit et apud se dicit: *Fabulæ sunt res Christianorum: abstinent ab idolis, fugiunt dæmonas, et hærent iis quæ illis offeruntur: viget apud illos gula. Et quid tum, inquires? quid nobis damni, si ille male judicet? Quanto autem melius non illi occasionem dare ut judicet? si enim abstineas, ne hæc quidem dicit. Quomodo, inquires, non dicit? cum enim viderit me hæc non examinare, non in macello, non in convivio, quomodo non dicit neque damnabit, ut qui indiscriminatum horum particeps sim? Nequaquam: neque enim hæc tanquam idolis immolata comedis, sed tanquam munda: si autem non curiose inquis, hoc facis ut ostendas te apposita non timere. Propterea sive in domum Græcorum ingrediaris, sive in forum veneris, non permitto te sciscitari, ne strepitum timeas, vel impliceris, neve percellaris, neve tibi superflua præbeas negotia.* 30. *Si ego cum gratia participo, quid blasphemor pro eo quod gratias ago?* Cujus, quæso te, particeps es? Dei donorum: ejus enim gratia tanta est, ut animam meam reddat impollutam et omni macula superiorem. Quemadmodum enim sol radios immittens in multas maculas, rursus illos recolligit mundos: ita et nos, et multo magis in medio mundi versantes, puri manemus, si velimus, quo etiam vim habemus majorem.

2. Cur ergo, inquit, abstinens? Non quasi futurus sim immundus, absit; sed propter fratrem, et ne sim socius dæmoniorum, neve judicer ab infideli. Hic enim non amplius natura, sed inobedientia, et amicitia erga dæmonas, me facit immundum, et liberum arbitrium maculas operatur. Quid sibi vult autem illud: *Quid blasphemor pro eo quod gratias ago?* Ego enim, inquit, gratias ago Deo; quod me ita sublimem fecerit, et humilitate Judaica superiori, ita ut nulla ex parte lædatur: gentiles autem meam ignorantes philosophiam, contraria suspicabuntur et dicent: Christiani nostra appetunt, et sunt hypocritæ; nam cum dæmones vituperent et aversentur, ad mensas eorum accurrunt; quo quid insanius esse possit? non ergo veritatis causa, sed ambitionis et principatus amoris ad hoc dogma se contulerunt. Quantæ ergo insaniæ fuerit, si pro illis quibus affectus sum beneficiis tantis, ut de illis gratias agam, blasphemix causa fuerim? At hæc quoque nunc dicit Græcus, inquires, cum viderit me non curiose inquirere? Nequaquam: neque enim omnia plena sunt idolothyti, ut hoc suspiceris, neque tu illa ut idolothyta degustas. Noli ergo curiose indagare supervacanea; neque rursus, si aliqui dicant, idolis immolatum est, ejus sis particeps.

Nam gratiam tibi Christus dedit, sublinemque te fecit atque huic damno superiorem, non ut male audias, neque ut, unde tantum lucratus es ut gratias ageres, inde ita alios lædas ut blasphement. Cur enim, inquit, non dico Græco, Rodo et nihil lædor, neque quasi dæmonum amicus hoc facio? Quia non potest persuadere, etiamsi millies dicas: infirmum namque est et inimicum. Si enim fratri nondum persuasisti, multo minus inimico et Græco persuadebis. Si ille per conscientiam idolis immolati retinetur, multo magis infidelis. Quid autem nobis tam multis opus est negotiis? Quid ergo, quia Christum novimus et gratias agimus, illi autem blasphemant, ideo ab hoc abstinemus? Apage: non enim par res est: illic enim lucrum magnum est, quod blasphemiam feramus, hic autem nihil erit lucri. Ideo prius dicebat *Neque enim si manducamus, abundamus; neque si non manducamus, deficiamus* (1. Cor. 8. 8). Præter hæc autem rem esse fugiendam pronuntiavit, ita ut alia etiam ratione abstinere oporteat, non ideo tantum, sed ob alias quas dixit causas. 31. *Sive ergo manducatis, sive bibitis, sive aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite.* Vidistin' quomodo a re proposita ad id quod universale est adhortationem deduxerit, una pulcherrima nobis data definitio, ut Deus per omnia glorificetur? 32. *Sine offensione estote Judæis et gentibus et Ecclesie Dei.* Id est, nullam quiquam detis ansam. Nam frater offenditur, Judæus magis te odio habebit teque damnabit, gentilis similiter tanquam helluonem irridebit et hypocritam. Non modo fratres offendere non oportet, sed, quantum fieri potest, ne externos quidem. Si enim lux sumus et fermentum et luminaria et sal, illuminare, non tenebris offundere oportet; stringere, non dissolvere; ad nos infideles attrahere, non fugare. Quid ergo persequeris eos, quos attrahere oportet? Etenim Græci offenduntur cum nos vident ad talia revertentes: mentem enim nostram non norunt, neque quod anima nostra sit sublimior omnique sensibili macula superior. Judæi vero et infirmiores fratres eadem ipsa patientur. Viden' quantas posuerit causas, ob quas oporteat ab iis quæ idolis immolata sunt abstinere? propter inutilitatem, propter superfluitatem, ob damnum fratris, ob Judæi blasphemiam, ob Græci maledictum; quod non oporteat cum dæmonibus communicare, quod ea rea idololatria quædam sit. Deinde quia dixit, *Sine offensione estote*, et obnoxios illos fecit et gentilium et Judæorum damnis, atque illud grave molestumque erat; vide quomodo illud acceptabile et leve faciat, sese medium ponens ac dicens: 33. *Sicut et ego per omnia omnibus placeo; non querens quod mihi utile est, sed quod multis, ut salvi fiant.* (Cap. 11.) 1. *Imitatores mei estote, sicut ego Christi.*

3. Hoc est regula perfectissimi Christianismi, hoc accurata definitio, hoc summum fastigium, que in commune conferunt querere: quod et ipse declarans subjunxit, *Sicut et ego Christi.* Nihil enim ita potest imitatore Christi facere, ut curam proximi gerere. Sed etiamsi jejuna veris, humi cubueris, si te, ut ita

τιν ἄλλιν φροντίζεις; Οὐκ ἔκείνου φροντίζω, φησίν, ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα σοῦ. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν· *Ἴνα τί γὰρ ἡ ἐλευθερία μου κρίνεται ὑπὸ ἄλλης συνειδήσεως*; ἐλευθερίαν τὸ ἀπαραιτήρητον καὶ ἀκώλυτον λέγων· τοῦτο γὰρ ἐλευθερία, Ἰουδαϊκῆς ἀπηλλαγμένη δουλείας. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Ἐλευθερόν με ἐποίησαν ὁ Θεός, καὶ πάσης βλάβης ἀνώτερον· ἀλλ' οὐκ οἶδεν ὁ Ἕλλην δικάζειν τῇ ἐμῇ φιλοσοφίᾳ, οὐδὲ τὴν τοῦ Δεσπότη μου φιλοτιμίαν συνορᾶν, ἀλλὰ καταγνώσεται καὶ ἔρει πρὸς ἑαυτὸν· Μῦθος τὰ Χριστιανῶν, ἀπέχονται τῶν εἰδώλων, φεύγουσι δαίμονας, καὶ τῶν ἐκείνοις προσαγομένων ἔχοντα· πολλὴ παρ' αὐτοῖς ἡ γαστριμαργία. Καὶ τί τοῦτο; φησί· ποῖον δὲ ἡμῖν βλάβος, ἂν κακῶς ἐκείνος κρίνη; Πῶσ' δὲ βέλτιον τὸ μὴδὲ ὅλους κρίνειν αὐτῷ διδόναι; ἂν γὰρ ἀπέχη, οὐδὲ ταῦτα ἔραϊ. Πῶς, φησίν, οὐκ ἔρει; ὅταν γὰρ ἴδῃ μὴ ἐξετάζοντα ταῦτα, μὴ ἐν μακέλλῳ, μὴ ἐν συμποσίῳ, πῶς οὐκ ἔρει καὶ καταγνώσεται, ὡς ἀδιαφόρως μου μετέχοντος; Οὐδαμῶς· οὐ γὰρ ὡς εἰδωλοθύτων μετέχεις, ἀλλ' ὡς καθαρῶν· εἰ δὲ οὐ περιεργάζῃ, ἵνα δεῖξῃ, ὅτι οὐ δέδοικας τὰ προκειμένα. Διὰ γὰρ τοῦτο, κἂν εἰς Ἑλλήνων οἰκίαν εἰσελθῆς, κἂν εἰς ἀγορὰν ἐμβάλῃς, οὐκ ἀφήμι σε ἐρωτᾶν, ἵνα μὴ ψοφοδεῆς γένη μὴδὲ λινοπλήξῃ, μὴδὲ περιττὰ ἑαυτῷ πράγματα παρέχῃς. *Εἰ ἐγὼ χάριτι μετέχω, εἰ βλασφημοῦμαι ὑπὲρ οὗ ἐγὼ εὐχαριστῶ*; Τίνοις μετέχεις χάριτι; εἰπέ μοι. Τῶν τοῦ Θεοῦ δωρεῶν· ἡ γὰρ χάρις αὐτοῦ τσοσάτη, ὡς κατασκευάσαι μοι τὴν ψυχὴν ἀμβλυτον καὶ ἀνωτέραν πίσης κηλίδος. Καθάπερ γὰρ ἥλιος ἐπαφίεις τὰς ἀκτίνας πολλαῖς κηλῖσι, πάλιν αὐτάς συστέλλει καθαράς· οὕτω καὶ ἡμεῖς, καὶ πολλῶ πλέον, ἐν μέσῳ τῷ κόσμῳ στρεφόμενοι, καθαρὸν ζιαμένομεν, ἂν ἐθέλωμεν, ὅσῳ καὶ μείζονα δύναμιν ἔχομεν.

β'. Τί οὖν ἀπέχη, φησίν; Οὐχ ὡς μέλλων ἀκάθαρτος γίνεσθαι, μὴ γένοιτο, ἀλλὰ διὰ τὸν ἀδελφόν, καὶ ἵνα μὴ κοινωνὸς γένομαι δαιμονίων, καὶ ἵνα μὴ κρίνωμαι παρὰ τοῦ ἀπίστου. Ἐνταῦθα γὰρ οὐκέτι λοιπὸν ἡ φύσις, ἀλλ' ἡ παρακοῆ καὶ ἡ πρὸς δαίμονας φιλία ποιεῖ με ἀκάθαρτον, καὶ ἡ προαίρεσις τὸν μολυσμὸν ἐργάζεται. Τί δὲ ἐστὶ, *Τί βλασφημοῦμαι ὑπὲρ οὗ ἐγὼ εὐχαριστῶ*; Ἐγὼ μὲν γάρ, φησίν, εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ, ὅτι οὕτω ἐν ὑψηλῶν ἐποίησε καὶ Ἰουδαϊκῆς ταπεινότητος ἀνώτερον, ὡς μηδαμῶθεν βλάπτεσθαι· οἱ δὲ Ἕλληνες, οὐκ εἰδότες μου τὴν φιλοσοφίαν, τάναντία ὑποπεύσουσι καὶ ἐροῦσιν, ὅτι Χριστιανοὶ τῶν ἡμετέρων ἐπίενται, καὶ ὑποκριταὶ τινὲς εἰσι, διαβάλλοντες μὲν δαίμονας καὶ ἀποστρεφόμενοι, ἐπὶ δὲ τὰς τραπέζας αὐτῶν τρέχοντες· οὐ τί γένοιτο· ἂν ἀναισθητότερον; οὐκ ἄρα ἀληθείας ἔνεκεν, ἀλλὰ φιλοτιμίας καὶ φιλαρχίας ἐπὶ τὸ δόγμα τοῦτο ἐληλύθασι. Πόσης [222] οὖν ἀνοίας ἂν εἴη, ὑπὲρ τούτων εὐηργετήθη, ὡς καὶ εὐχαριστεῖν, ὑπὲρ τούτων βλασφημίας αἰτιον γίνεσθαι; Ἀλλὰ ταῦτα καὶ νῦν ἔρει, φησίν, ὁ Ἕλλην, ὅταν ἴδῃ μὴ περιεργαζόμενον; Οὐδαμῶς· οὐδὲ γὰρ πάντα εἰδωλοθύτων γέμει, ἵνα τοῦτο ὑποπεύσῃ· οὔτε αὐτὸς ὡς εἰδωλοθύτων ἀπογεύῃ. Μὴ τοίνυν περιεργάζου περιττὰ, μὴδ' αὖ πάλιν, λεγόντων τινῶν, ὅτι Εἰδωλοθύτὸν ἐστὶ, κοινωνεῖ. Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς ἐκείνοις εἰδωκε, καὶ ὑψηλὸν σε ἐποίησε καὶ μείζονα τῆς ἐκείθεν βλάβης, οὐχ ἵνα κακῶς ἀκούσης, οὐδ' ἵνα, ὅθεν τσοσάτα ἐκέρθανας ὡς καὶ εὐχαριστεῖν, ἐντεῦθεν οὕτω βλάβης ἐτέρους ὡς καὶ βλασφημεῖν. Διὰ τί γὰρ οὐ λέγω τῷ Ἕλληνι, φησίν, ὅτι Καὶ τρώγω καὶ οὐδὲν βλάπτομαι, καὶ ὅτι· Οὐχ ὡς φ' ἔων τοὺς δαίμονας

τοῦτο ποιῶ; Ὅτι οὐ δύνασαι πείσαι, κἂν μυριάκις λέγῃς· ἀσθενὴς γάρ ἐστι, καὶ πολέμιος. Εἰ γὰρ τὸν ἀδελφὸν οὐδέπω ἔπεισας, πολλῶ μᾶλλον τὸν ἐχθρὸν καὶ Ἕλληνα. Εἰ ἐκείνος ἐπὶ τῇ συνεδήσει τοῦ εἰδωλοθύτου κατέχεται, πολλῶ μᾶλλον ὁ ἀπίστος. Τί δὲ ἡμῖν καὶ πραγμάτων δεῖ τοσοῦτον; Τί οὖν, ἐπειδὴ Χριστὸν ἔγνωμεν καὶ εὐχαριστοῦμεν, βλασφημοῦσι δὲ ἐκείνοι, διὰ τοῦτο ἀποστησόμεθα καὶ τούτου; Ἄπαγε· οὐ γὰρ ἐστὶν ἴσον· ἐκεῖ μὲν γὰρ πολὺ τὸ κέρδος ἐκ τοῦ φέρειν τὴν βλασφημίαν, ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν ἔσται πλέον. Διὸ καὶ προλαβὼν ἔλεγεν· *Ὅτε γὰρ ἂν φάγωμεν, περισσεύομεν, ὅτε ἂν μὴ φάγωμεν, ὑστερούμεθα*^α. Καὶ χωρὶς τούτου δὲ φευκτὸν τὸ πρᾶγμα ἀπέφηνεν, ὥστε καὶ ἐτέρωθεν αὐτῶν ἀπέχεσθαι δεῖ, οὐ διὰ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς ἄλλας ἃς εἶρηκεν αἰτίας. *Εἴτε οὖν ἐσθίετε, εἴτε πίνετε, εἴτε τι ποιεῖτε, πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε*. Εἶδες πῶς ἀπὸ τοῦ προκειμένου ἐπὶ τὸ καθολικὸν ἐξήγαγε τὴν παραίνεσιν, ἕνα κάλλιστον τὸν ἄρον ἡμῖν δοῦς, τὸ τὴν Θεὸν διὰ πάντων δοξάζεσθαι; Ἄπρόσκοποι γίνεσθε καὶ Ἰουδαῖοι καὶ Ἕλλησι καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ. Τοῦτέστι, μηδεμίαν παρέχετε λαβὴν μηδενί. Καὶ γὰρ ὁ ἀδελφὸς σκανδαλίζεται, καὶ ὁ Ἰουδαῖος μᾶλλον σε μισήσει καὶ καταγνώσεται σου, καὶ ὁ Ἕλλην ὁμοίως ὡς λαίμαργον οὕτω γελάσεται καὶ ὑποκριτὴν. Οὐ μόνον δὲ ἀδελφούς οὐ γρηὶ πλήττειν, ἀλλ' ἐν τοῖς δυνατοῖς οὐδὲ τοὺς ἐξωθεν. Εἰ γὰρ φῶς ἐσμεν καὶ ζῦμη καὶ φωστῆρες καὶ ἄλλας^β, φωτίζειν, οὐ σκοτίζειν δεῖ· σφιγγεῖν, οὐ παραλύειν· πρὸς ἑαυτοὺς ἐπισπάσθαι τοὺς ἀπίστους, οὐ φυγαδεύειν. Τί τοίνυν διώκεις, οὓς ἐφέλεσθαι δεῖ; Καὶ γὰρ Ἕλληνας πλήττονται, ὅταν ἴδωσι παλινδρομοῦντας ἡμᾶς εἰς τὰ τοιαῦτα· τὴν γὰρ διάνοιαν οὐκ ἴσασιν, οὐδ' ὅτι παντὸς αἰσθητοῦ μολυσμοῦ ἀνωτέρα γέγονεν ἡ ψυχὴ. Καὶ οἱ Ἰουδαῖοι δὲ καὶ τῶν ἀδελφῶν οἱ ἀσθενέστεροι τὰ αὐτὰ πείσονται. Εἶδες πόσας αἰτίας τέθεικε, δι' ἃς χρὴ τῶν εἰδωλοθύτων ἀπέχεσθαι; διὰ τὸ ἀνόνητον, διὰ τὸ περιττὸν, διὰ τὴν τοῦ ἀδελφοῦ βλάβην, διὰ τὴν τοῦ Ἰουδαίου βλασφημίαν, διὰ τὴν τοῦ Ἕλληνος κακηγορίαν, διὰ τὸ μὴ δεῖν δαίμοσι κοινωνεῖν, διὰ τὸ εἰδωλολατρείαν τινὰ εἶναι [223] τὸ πρᾶγμα. Εἶτα, ἐπειδὴ εἶπεν, Ἄπρόσκοποι γίνεσθε, καὶ ὑπευθύνους αὐτοὺς ἐποίησε καὶ τῆς τῶν Ἑλλήνων βλάβης καὶ τῆς τῶν Ἰουδαίων, καὶ βαρὺ τὸ λεγόμενον ἦν, ὄρα πῶς αὐτὸ εὐπαράδεκτον καὶ κούφον ποιεῖ, τιθεὶς ἑαυτὸν μέσον, καὶ λέγων· *Καθὼς καὶ πάντα πᾶσιν ἀρέσκω, μὴ ζητῶν τὸ ἑμμαντοῦ συμφέρον, ἀλλὰ τὸ τῶν πολλῶν, ἵνα σωθῶσι. Μιμητὰ μου γίνεσθε, καθὼς καὶ γὰρ Χριστοῦ*.

γ' Τοῦτο κανὼν χριστιανισμοῦ τοῦ τελειοτάτου, τοῦτο ὄρος ἠκριδωμένον, αὕτη ἡ κορυφὴ ἡ ἀνωτάτω, τὸ τὰ κοινῇ συμφέροντα ζητεῖν. Ὅπερ καὶ αὐτὸς δηλῶν ἐπήγαγε· *Καθὼς καὶ γὰρ Χριστοῦ*. Οὐδὲν γὰρ ὅτε δύναται ποιῆσαι μιμητὴν τοῦ Χριστοῦ, ὡς τὸ κῆδεσθαι τῶν πλησίον. Ἀλλὰ κἂν νηστεύσης, κἂν χαμηνύσης, κἂν ἀπαγονήσης σαυτὸν, τοῦ δὲ πλησίον μὴ προνοῆς, οὐδὲν μέγα εἰρήσασα, ἀλλ' ἐτι κάρῳ ταύτης τῆς εἰκόνας ἔστηκας ταῦτα ποιῶν. Καίτοι ἐνταῦθα μὲν καὶ αὐτὸ φύσει τὸ πρᾶγμα λυσιτελεῖς ἐστὶ, τὸ ἀπέχεσθαι τῶν εἰδωλοθύτων· ἐγὼ δὲ πολλὰ καὶ τῶν ἀσυμφόρων ἐποίησα, φησίν, οἷον, ὅτε περιέτεμον, ὅτε ἔθουσα. Ταῦτα γὰρ εἰ τις καθ' ἑαυτὰ ἐξετάσει, καὶ

^α Legebatur ὑστερούμεν. ^β Legebatur ἄλλας.

ἀπόλλυσι τοὺς μετιόντας καὶ τῆς σωτηρίας ἐκπίπτειν ποιεῖ· ἀλλ' ὁμῶς ὑπέμενε καὶ ταῦτα διὰ τὸ εἶς αὐτῶν κέρδος. Ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν τοιοῦτον. Ἐκεῖ μὲν γὰρ, ἂν μὴ προσῆ ἡ ὠφέλεια καὶ τὸ δι' ἑτέρους γενέσθαι, τότε βλάβος τὸ πρᾶγμα γίνεται· ἐνταῦθα δὲ, κἂν μηδεὶς ὁ σκανδαλιζόμενος ἦ, καὶ οὕτως ἀπέχεσθαι τῶν κεκλυμένων χρή. Οὐ μόνον δὲ βλαβερὰ, ἀλλὰ καὶ ἐπίπονα ὑπέμενε. Ἄλλα γὰρ Ἐκκλησίας ἐσύλλησα, φησί, λαβὼν ὄψωνιον, καὶ ἐξὼν ἐσθίειν καὶ μὴ ἐργάζεσθαι, οὐκ ἐζήτησα τοῦτο, ἀλλ' εἰλόμην λιμῶ διασπαρῆναι μᾶλλον, ἢ σκανδαλοῖσι ἕτερον. Διὰ τοῦτο φησί, Πάντα πᾶσιν ἀρέσκω. Ἄν τε παράνομον, ἂν τε ἐπίπονον καὶ ἐπικίνδυνον δέη ποιῆσαι, πάντα εἰς τὸ ἕτερον συμφέρον ὑπομένω. Πάντων γοῦν ἀνώτερος ὢν κατὰ τὴν ἀκριβείαν, πάντων κατώτερος γέγονε κατὰ τὴν συγκατάθεσιν.

Καὶ γὰρ οὐδὲν κατόρθωμα σφόδρα μέγα εἶναι δύναται· ἂν, ὅταν μὴ τὸ κέρδος καὶ εἰς ἑτέρους διαδιδῶν καὶ δηλοῖ ὁ τὸ τάλαντον ὑγιεῖς προσεργῶν, καὶ διχοτομηθεὶς ἐπειδὴ αὐτὸ οὐκ ἐπλεόνασε. Καὶ σὺ τοίνυν, ἀδελφε, κἂν ἄσιτος μένης, κἂν χαμαὶ καθέδρης, κἂν τέφραν ἐσθίης, κἂν θρηγῆς διαπαντός, καὶ μηδένα ἕτερον ὠφελῆς. οὐδὲν μέγα ἐργάσῃ. Καὶ γὰρ καὶ τοῖς ἐν ἀρχῇ μεγάλους καὶ γενναίους ἐκείνους ἀνδράσι τοῦτο μάλιστα περισπούδαστον ἦν· ἐξέτασον αὐτῶν μετὰ ἀκριβείας τὸν βίον, καὶ ὅψει σαφῶς, ὅτι οὐδεὶς αὐτῶν τὰ ἑαυτοῦ ποτε ἐσχόπησεν, ἀλλὰ τὰ τοῦ πλησίον ἕκαστος· ὅθεν καὶ Ἐλαμφαν μᾶλλον. Καὶ γὰρ καὶ τῷ Μωϋσῇ πολλά καὶ μεγάλη ἐργάσθη θαύματα καὶ σημαία· ἀλλ' οὐδὲν αὐτὸν οὕτως μέγαν ἐποίησεν, ὡς ἡ μακαρία ἐκείνη φωνή, ἣν πρὸς τὸν Θεὸν ἀφῆκε, λέγων· *Εἰ μὲν ἀφῆς αἰτούς τὴν ἁμαρτίαν, ἄφες· εἰ δὲ μή, κἀμὲ ἐξάλειψον*. Τοιοῦτος [224] ἦν καὶ ὁ Δαυιδ· διὸ καὶ ἔλεγεν, Ἐγὼ ὁ ποιμὴν ἡμαρτον, καὶ ἐγὼ ἐκκοκοπίσασα, καὶ οὗτοι τὸ ποιμνιον εἰ ἐποίησαν; *Γενέσθω ἡ χεὶρ σου ἐπ' ἐμὲ, καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦ πατρὸς μου*. Οὕτω καὶ ὁ Ἀβραάμ οὐκ ἐζήτησε τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον, ἀλλὰ τὸ τῶν πολλῶν. Διὸ καὶ κινδύνους ἑαυτὸν ἐξειδίκευ, καὶ τὸν Θεὸν ὑπὲρ τῶν οὐδὲν αὐτῷ προσηκόντων παρεκάλει. Καὶ οὗτοι μὲν οὕτως Ἐλαμφαν· οἱ δὲ τὰ ἑαυτῶν ζητήσαντες σκόπει πῶς καὶ ἐβλάδθησαν. Ὁ γοῦν ἀδελφιδουὸς ὁ τοῦτου, ἐπειδὴ ἤκουσεν, *Εἰ σὺ εἰς δεξιὰ, ἐγὼ δὲ εἰς ἀριστερά, καὶ τὴν αἵρεσιν λαθῶν, τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον ἐζήτησεν, οὐδὲ τὸ ἑαυτοῦ εὔρεν· ἀλλ' αὐτὴ μὲν ἐνεπυρίζετο ἡ χώρα, ἐκείνη δὲ ἔμενεν ἀνεπαφός*. Ὁ Ἰωνᾶς πάλιν οὐ ζητήσας τὸ τῶν πολλῶν συμφέρον, ἀλλὰ τὸ ἑαυτοῦ, καὶ ἀπολέσθαι ἐκινδύνευσε· καὶ ἡ μὲν πόλις εἰσέτηκε, αὐτὸς δὲ ἐσαλεύετο καὶ ἐκλυδωνίζετο· καὶ κατεποντίζετο. Ὅτε δὲ τὸ τῶν πολλῶν συμφέρον ἐζήτησε, τότε καὶ τὸ ἑαυτοῦ εὔρεν. Οὕτω καὶ ὁ Ἰακώβ ἐπὶ τῶν ποιμνίων μὴ ζητήσας τὸ οἰκεῖον κέρδος, τῆς πολλῆς εὐπορίας ἀπήλασε. Καὶ ὁ Ἰωσήφ δὲ τὸ τῶν ἀδελφῶν συμφέρον ζητήσας, εὔρε τὸ ἑαυτοῦ. Περμπούμενος γοῦν παρά τοῦ πατρὸς οὐκ εἶπε, τί τοῦτο; οὐκ ἤκουσας ὅτι ὑπὲρ ὕψους καὶ ἐνυπνίων καὶ διασπᾶσαι με ἐπεχείρουν, καὶ ὄνειράτων εὐθύνας ὑπέιχον, καὶ τοῦ φιλεῖσθαι με παρὰ σοῦ δίδωμι δικήν; τί οὖν οὐκ ἐργάσονται με λαβόντες εἰς μέσον; Οὐδὲν τοῦτων εἶπεν, οὐκ ἐνενόησεν, ἀλλὰ πάντων προτιμᾶ τῶν ἀδελφῶν θεραπειᾶν. Διὰ τοῦτο καὶ πάντων τῶν μετὰ ταῦτα ἀπέλαυσεν αγαθῶν, ἃ καὶ σφόδρα λαμπρὸν ἐποίησαν καὶ ἐνδοξον ἀπέφηναν.

Οὕτω καὶ Μωϋσῆς· οὐδὲν γὰρ κωλύει καὶ ἐκ δευτέρου πάλιν αὐτοῦ μνησθῆναι, καὶ ἰδεῖν πῶς τὰ καθ' ἑαυτὸν παρεώρα, καὶ τὰ τῶν ἄλλων ἐζήτη. Οὗτος γὰρ ἐν βασιλείοις στρεφόμενος, ἐπειδὴ μείζονα πλοῦτον ἠγήσατο τῶν Αἰγύπτου θησαυρῶν τὸν ὄνειδισμόν, καὶ πάντα ἀπὸ τῶν χειρῶν ρίψας. ἐκοινώνει τῶν κακῶν τοῖς Ἑβραίοις, οὐ μόνον αὐτὸς οὐκ ἐδουλώθη, ἀλλὰ καὶ ἐκείνους δουλείας ἀπήλλαξε. Μεγάλα μὲν οὖν ταῦτα, καὶ ἀγγελικῆς ἄξια πολιτείας.

δ'. Τὸ δὲ τοῦ Παύλου πολλὴν ἔχει τὴν ὑπερβολήν. Οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι πάντες τὰ αὐτῶν ἀφέντες ἀγαθὰ, τοῖς τῶν πλησίον ἐλθοντο κοινωνεῖν κακοῖς· ὁ δὲ Παῦλος πολλῶ μείζον ἐποίησεν. Οὐ γὰρ ταῖς ἑτέρας ἠθέλησε κοινωνησάσαι συμφοραῖς, ἀλλ' ἐλεστο αὐτὸς εἶναι ἐν τοῖς ἐσχάτοις, ἵνα ἕτεροι γίνωνται ἐν ἀγαθοῖς. Οὐκ ἔστι δὲ ἴσον ὄντα ἐν τρυφῇ ρίψαι τρυφήν καὶ κακουχεῖσθαι, αὐτὸν μόνον κακουχοῦμενον ἑτέρους ποιῆσαι· εἶναι ἐν ἀδείᾳ καὶ τιμῇ. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ εἰ καὶ μέγα τὰ ἀλλάξασθαι τὰ κακὰ τῶν αγαθῶν διὰ τὸν πλησίον, ἀλλ' ὁμῶς φέρει τινὰ παραμυθίαν τὸ κοινωνοῦς ἔχειν τῆς δυσημερίας· τὸ δὲ αὐτὸν μόνον ἐθέλειν εἶναι ἐν τοῖς λυπηροῖς, ἵνα ἕτεροι τῶν χρηστῶν ἀπολαύσωσι, τοῦτο πολλῶ νεανικωτέρας ψυχῆς καὶ τοῦ Παύλου φρονήματος.

Οὐ ταύτη δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἑτέρα [225] ὑπερβολὴ μείζονι νικᾷ τοὺς προειρημένους ἅπαντας. Ὁ μὲν γὰρ Ἀβραάμ καὶ οἱ λοιποὶ πάντες κινδύνους ἑαυτοὺς περιέβαλον τοῖς ἐν τῷ παρόντι βίῳ, καὶ πάντες ἀπαξιαπλῶς ἐκείνοι τοῦτον ἦθον τὸν θάνατον· ὁ δὲ Παῦλος τῆς δόξης τῆς μελλούσης ἠύδατο ἐκπεσεῖν ὑπὲρ τῆς τῶν ἑτέρων σωτηρίας. Ἔχω καὶ τρίτην εἰπεῖν ὑπερβολήν. Ποίαν δὲ ταύτην; Ὅτι ἐκεῖνων μὲν ἔνιοι, εἰ καὶ τῶν ἐπιβουλεύσαντων προῖσταντο, ἀλλ' ὁμῶς ὢν τὴν δημαγωγίαν ἦσαν ἐγκχεχειρισμένοι· καὶ τζυτὸν συνέβαινε, οἷον ἂν εἰ τις προῖσταται· οὐλοῦ φαῦλον μὲν καὶ παρανόμου, οὐλοῦ δὲ ὁμῶς· ὁ δὲ Παῦλος ὑπὲρ τούτων ἐβουλέτο εἶναι ἀνάθεμα, ὢν οὐκ ἦν ἐμπειστεισμενός τὴν προσασίαν· εἰς γὰρ τὰ ἔθνη ἦν ἀπεσταλμένος. Εἶδες ψυχῆς μέγεθος καὶ φρονήματος ὕψος αὐτὸν ὑπερβαίνειν τὸν οὐρανόν; Τοῦτο ζήλωσεν· εἰ δὲ οὐ δύνασαι, κἂν τοὺς ἐν τῇ Παλαιᾷ λάμψαντας. Οὕτω γὰρ εὐρήσεις τὸ σοι συμφέρον, ἂν τὸ τοῦ πλησίον ζητῆς. Ὅσπερ ὅταν ὄκνης ἐπιμελεῖσθαι τοῦ ἀδελφοῦ, ἐννοήσας ὅτι οὐδὲ ἄλλως δυνήσῃ σωθῆναι, διὰ γοῦν αὐτὸν ἐκείνου πρόσθεσι καὶ τῶν ἐκείνου πραγμάτων. Ἰκανὰ μὲν γὰρ καὶ τὰ εἰρημένα πείσαι, ὅτι ἄλλως οὐκ ἐνὶ τῷ ἡμῖν συμφέρον εὔρεται. Εἰ δὲ βούλει καὶ ἐκ τῶν ἐν συνηθείᾳ παραδειγματικῶν τοῦτο μαθεῖν, ἐνόησον εἰ συμβαίη που πῦρ ἀναφθῆναι ἐν οἰκίᾳ, εἰτά τινες τῶν πλησίον οἰκούντων, τὸ ἑαυτῶν σκοποῦντες μὴ παρατάξωνται τοῖς κινδύνους, ἀλλὰ καὶ κατακλείσαντες ἑαυτοὺς οἴκοι μείνωσι, δεδοικότες μὴ τις ἐπεισελθὼν ὑφέληται τι τῶν ἔνδον, ὅσην ὑποσέτησονται τιμαρίαν; Καὶ γὰρ τὸ ἐπιελθὼν ἅπαντα καταφλέξει τὰ ἐκείνων· καὶ ἐπειδὴ τὸ τοῦ πλησίον συμφέρον οὐκ εἶδον, καὶ τὸ ἑαυτῶν προσπολλύουσι. Καὶ γὰρ ὁ Θεὸς βουλόμενος συνῆσαι πάντας ἀλλήλοις, τοιαύτην τοῖς πράγμασιν ἐπέθηκεν ἀνάγκην, ὡς ἐν τῷ τοῦ πλησίον συμφέροντι τὸ τοῦ ἑτέρου δεδέσθαι· καὶ ὁ κόσμος ἅπασιν οὕτως συνέστηκε. Διὰ δὴ τοῦτο καὶ ἐν πλοίῳ, εἰ χειμῶνος γενομένου ὁ κυβερνήτης ἀφείκει τὸ τῶν πολλῶν συμφέρον, τὸ ἑαυτοῦ

* *Deerant haec*, καὶ ἐκλυδωνίζετο.

* *Reg.*, προσταίη.

dicam, strangulaveris, proximi autem curam non geras, nihil magni fecisti, sed adhuc longe abes ab hac imagine hæc faciens. Atqui hic quidem ipsa quoque res natura sua est utilis, abstinere ab iis quæ sunt idolis immolata: ego autem plurima feci, inquit, ex iis quæ per se non sunt utilia, nempe quando circumcidi, quando sacrificavi. Hæc enim quando per se examinantur, et perdunt eos qui id faciunt, et efficiunt ut a salute excidant: attamen sustinui illa ob lucrum inde proveniens. Hic autem nihil simile. Illic enim nisi adsit utilitas, et nisi aliis prosit, tunc res damnosa est: hic vero, etiamsi nemo offendatur, oportet tamen a prohibitis abstinere. Non solum autem noxia, sed etiam laboriosa pertuli. *Alias enim Ecclesias depopulatus sum, inquit, accepto stipendio, et cum comedere liceret et non operari, hoc non quæsi, sed malui fame perire potius, quam alteri offendiculo esse.* Ideo ait: *Per omnia omnibus placeo* (2. Cor. 11. 8). Sive rem legibus adversam, sive laboriosam, sive periculosam oporteat facere, omnia in aliorum utilitatem sustinuo. Cum ergo omnibus superior esset quantum ad accuratam vitæ rationem, omnibus inferior erat per attemperationem.

Præclarum nihil est, nisi aliis sit utile.—Nam nulum præclare gestum ita magnum esse possit, nisi utilitatem ad alios transmiserit: idque palam est ex illo, qui talentum integrum retulit, et dissectus est quoniam illud non multiplicavit. Et tu ergo, frater, etiamsi abstineas a cibo, etiamsi humi cubes, etiamsi cinerem comedas, semperque lamenteris, si nihil alium juves, nihil magnum operaris. Etenim illis in principio viris magnis et præclaris hoc maxime curæ erat: eorum vitam accurate scrutare, et clare videbis eorum neminem sua spectasse, sed singulos ea quæ proximi erant; unde etiam magis resplenderunt. Nam et a Moyse multa et magna patrata sunt miracula et signa; sed nihil illum tam magnum fecit, ut beata illa vox quam ad Deum emisit, dicens: *Si autem dimittis illis peccatum, dimitte; sin minus, et me quoque dele* (Exod. 32. 32). Talis quoque David erat; ideoque dicebat: *Ego pastor peccavi, et ego malefeci, et isti qui sunt grex quid fecerunt? Sit manus tua super me et super domum patris mei* (2. Reg. 24. 17). Sic Abraham non id, quod sibi competeret, quærebat, sed quod multis. Ideoque periculis sese exponat, Deumque rogabat pro iis, qui ad ipsum nihil attinebant. Et hi quidem ita claruerunt. Qui vero ea quæ sua essent quærebat, vide quantum damni acceperint. Ejus certe fratris filius, cum audisset: *Si tu ad dexteram, ego ad sinistram* (Gen. 13. 9); et optasset quod sibi utile erat quæsivit, neque quod suum erat invenit; sed hæc quidem regio tota conflagravit, illa autem mansit illæsa. Jonas rursus cum non quæsisset id quod multis, sed quod sibi conducebat, in periculo exitii venit: et urbs quidem stabat, ipse vero agitatissimis fluctibus et demersus fuit. Cum autem id quod multis utile erat quæsivit, tunc quod suum erat invenit. Sic et Jacob in gregibus cum non lucrum proprium quæsivisset, magnas opes est

assequutus. Et Joseph cum fratrum commodum quæsivisset, suum invenit. Missus enim a patre, non dixit, Quid hoc est? non audisti quod pro visu et somniis me discerpere conati sint, et pro somniis in crimen vocatus sim, et quod a te diligar pœnas dederim? quid ergo non facturi sunt, si me in medio tenerint? Nihil horum dixit, nec cogitavit, sed fratrum curam omnibus prætulit. Ideoque omnia quæ post illa obtigerunt assequutus est bona, quæ etiam illum valde clarum fecerunt et gloriosum. Sic et Moyses; nihil enim impedit quominus illum secundo memoremus, et videamus quomodo sua despexerit, et aliis bona conferre quæsierit. Ille namque in regia versans, quia majores divitias esse putabat opprobrium; quam Ægypti thesauros, projectis omnibus quæ præ manibus habebat, malorum socius cum Hebræis fuit, nec modo ipse non in servitutem redactus est, sed etiam illos a servitute liberavit. Magna quidem hæc sunt, et angelico digna instituto.

4. At quod Paulum spectat, longe excellentius est. Alii enim omnes suis relictis bonis, proximi malorum socii esse voluerunt: Paulus vero rem longe majorem fecit. Non enim alienarum calamitatum particeps esse voluit, sed id elegit, ut ipse in extremis esset, ut alii in bonis degerent. Nec par res est in deliciis versantem delicias respuere, et affligi; et solum affligi et vexari, ut alii in securitate et honore versentur. Hic enim etsi magnum est mala bonis commutare propter proximum, aliquam tamen consolationem affert, rerum adversarum socios habere, se autem velle solum esse in rebus asperis, ut alii bonis fruantur; hoc est longe generosioris animi et Pauli.

Pauli magnitudo animi.—Non hinc autem tantum, sed ex sublimi ratione alia jam memoratos omnes longe ille superat. Nam Abraham quidem et cæteri omnes sese iis objecere periculis tantum, quæ sunt in præsentia vita, et omnes illi hanc semel expetebant mortem: Paulus vero a futura gloria excidere rogabat, pro aliorum salute. Possum et tertiam dicere superiorem excellentiam. Quam illam? Quod aliqui eorum, etsi curam gerebant eorum qui sibi struxerant insidias, eorum tamen curam gerebant qui sibi traditi fuerant gubernandi: atque id ipsum contingebat, ac si quæ curam gereret filii quidem pravi et scelesti, sed tamen filii. Paulus vero pro his volebat anathema esse, qui ejus curæ non crediti fuerant: in gentes enim missus erat. Vidisti animi magnitudinem, et sublimitatem ipsum cælum superantem? Hunc imitare: si vero non potes, saltem eos qui in Veteri Testamento fulserunt. Sic enim quod tibi utile erit invenies, si proximi utilitati advigiles. Itaque cum signis eris ad fratris curam gerendam, cogitans te non alio posse modo salutem consequi, propter te saltem illum et res ejus cura. Sufficiunt ea quæ dicta sunt, ut nobis persuadeant non posse nos alio modo ea quæ nobis conducunt invenire. Quod si velis ex consuetis exemplis hoc ediscere: si contigerit alicubi domum igne conflagrare; deinde aliqui ex vicinis suis prospicientes,

non se apparent adversus pericula, sed clausis ostiis domi maneant, metuentes ne quis ingressus aliquid furetur; quantum illi subibunt supplicium? Progressus enim ignis omnia illorum bona comburet; et quoniam proximi utilitatem non curavere, sua quoque perdent. Deus enim volens omnes inter se colligare, tantam rebus imposuit necessitatem, ut cum proximi utilitate alterius utilitas colligetur: et ita consistit mundus totus. Ideo in navi quoque, si ingruente tempestate gubernator, rejecta multorum utilitate, suam ipse tantum quaerat, et seipsum et alios cito submerget. Et in singulis artibus, si unaquaque quod sibi conducat tantum quaesierit, vita numquam constiterit, neque ars quae hoc quaerit. Ideo agricola non modo tantum frumenti serit quantum sibi satis sit; alioquin enim jam diu et se et alios perdidisset; sed id quaerit quod conferat multis: et miles non ut se tueatur tantum adversus pericula stat in acie, sed ut civitates in tuto collocet: et mercator non tantum transvehit, quantum sibi soli satis sit, sed quantum et multis aliis. Si quis vero dixerit, Non meum, sed suum quisque curans hoc facit; nam et pecunias sibi et gloriam et securitatem apparans, haec omnia operatur: quare meam quaerens utilitatem, suam quaerit: hoc et ego dico, et jam olim audire volebam, et ejus rei causa totam orationem institui, ut ostenderem tunc proximum suam utilitatem quaerere, cum tuam spectat. Quia enim non aliter homines vellent quae sunt proximi quaerere, nisi in haec inducerentur necessitatem; ideo Deus haec ita colligavit, et non sinit prius ad utilitatem propriam venire, quam per ea quae aliis conducant iter habeatur. Hoc certe humanum est, ita ad proximi utilitatem se conferre. Oportet autem non inde, sed a Dei placito persuaderi. Neque enim salvus esse possit qui hoc non habet; sed etiamsi summam philosophiam exerceas, et caetera pereuntia non cures, nullam habebis apud Deum fiduciam. Undenam hoc constat? Ex iis quae beatus Paulus pronuntiavit: *Si enim omnes meas facultates distri-*

*buero in cibos pauperum, et si tradidero corpus meum ut ardeat, caritatem autem non habeam, nihil mihi prodest (1. Cor. 13. 3), inquit. Viden' quantum Paulus exigat a nobis? quamquam is qui cibos distribuit, non sua, sed quae proximi sunt, quaerat. Sed hoc solum non sufficit, inquit: nam illud admodum sincere vult praestari, et cum magna commiseratione. Ideo enim hoc Deus praecipit, ut ad vinculum caritatis adduceret. Cum ergo ille tantam exigat mensuram, nos vero neque quod minus est praebemus, qua digni erimus venia? Et quomodo, inquit, dicebat Deus Loto per angelos, *Servans serva animam tuam (Gen. 19. 22)*? dic quando et quare. Quando inferebatur supplicium, non quando oportebat corrigi, sed quando damnati erant et incurabili morbo laborabant, ac senes juvenesque in eosdem insilierant amores, ac demum comburi illos oportebat, et in illa die, cum fulmina immittenda erant. Alioquin autem non de vitio et virtute haec dicta sunt, sed de plaga divinitus immissa. Quid enim, quaeso te, faciendum erat? an sedere oportebat et supplicium accipere, et sine aliqua illorum utilitate comburi? At hoc extremae dementiae fuisset. Neque enim hoc ego dico, quod frustra et incassum oportet supplicium subire, praeter Dei placitum: sed quando homo in nequitia versatur, tunc jubeo te in medium injicere et illum curare; propter proximi utilitatem, si quidem velis; sin minus, saltem propter tuam. Illud porro melius est: quod si non ad hanc sublimitatem attigeris, saltem tui causa facias. Et nemo quod suum est quaerat, ut quod suum est inveniat: et cogitantes, neque facultatum abdicationem, neque martyrium, neque aliud quidpiam nobis patrocinari posse, nisi summam caritatem habeamus, hanc praee aliis servemus, ut per illam alia consequamur et praesentia et promissa bona: quae utinam nos omnes adipiscamur gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in saecula saeculorum. Amen.*

HOMILIA XXVI.

CAP. 11. v. 2. *Laudo autem vos, fratres, quod per omnia mei memores estis, et sicut tradidi vobis traditiones, ita tenetis.*

1. Cum absolvisset orationem de iis quae immolata sunt idolis, ut se facere decebat, et eam perfectissimam fecisset, transit ad aliud, quod et ipsum crimen erat, sed non tantum. Nam, ut jam dixi, nunc quoque dicam, ipsum non continenter ponere vehementiores accusationes; sed ipsis congruenti ordine positus, in medium eorum leviora inserit, quod in sermone molestius est audientibus ex frequenti increpatione, lenius reddens. Ideoque quod vehementissimum omnium erat, nempe de resurrectione, postremum ponit. Interim vero ad aliud, quod lenius erat, procedit, dicens: *Laudo autem vos, quod per omnia mea memores estis.* Nam cum de admissio peccato

constat, vehementer incusat et comminatur: cum autem de peccato dubitatur, illud primo probat, et tunc increpat: et quod quidem in confesso est extollit; illud vero, de quo dubitatur, in confesso esse ostendit. Exempli causa de fornicatione quidem constabat; ideoque non opus fuit ostendere id esse peccatum; sed delicti magnitudinem illic probavit, et per comparisonem orationem protulit. Rursus apud alios judicari, peccatum quidem erat, sed non tantum; ideoque illud interjecit et probavit. De iis etiam quae idolis immolata erant dubitabatur, sed magnum etiam malum erat: quapropter ostendit esse peccatum, idque verbis extollit. Quando autem hoc facit, non solum abducit a criminibus, sed etiam ad contrarium ducit. Neque enim dixit modo non oportere fornicari, sed etiam magnam esse exhibendam sanctitatem.

ζητοῦν μόνον, καὶ ἑαυτὸν καὶ ἐκείνους καταδύσει ταχέως. Καὶ ἐκάστη δὲ τέχνη εἰ τὸ ἑαυτῆς συμφέρον σκοποῖ μόνον, οὐκ ἂν ποτε ὁ βίος σταίη, οὐδὲ ἡ τέχνη ἢ τοῦτο ζητοῦσα. Διὰ τοῦτο ὁ γεωργὸς οὐ τοσοῦτον σπεῖρει σίτον, ὅσον ἀρκέσαι ἑαυτῷ· ἐπεὶ πάλαι καὶ ἑαυτὸν καὶ τοὺς ἄλλους ἀπώλεσεν ἂν· ἀλλὰ τὸ τῶν πολλῶν ζητεῖ· καὶ ὁ στρατιώτης, οὐχ ἵνα ἑαυτὸν διασώσῃ παρατάττεται πρὸς κινδύνους, ἀλλ' ἵνα καὶ τὰς πόλεις ἐν ἀσφαλείᾳ καταστήσῃ· καὶ ὁ ἔμπορος οὐ τοσαῦτα κομίζει, ὅσα αὐτῷ μόνον ἀρκέσαι, ἀλλ' ὅσα καὶ ἑτέροις πολλοῖς. Εἰ δὲ λέγοι τις, ὅτι Οὐχὶ τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ ἑαυτοῦ ἕκαστος σκοπῶν, ταῦτα ποιεῖ· καὶ γὰρ χρήματα ἑαυτῷ καὶ δόξαν καὶ ἀσφάλειαν κτώμενος, ἅπαντα πραγματεύεται ταῦτα· ὥστε τὸ ἐμὸν ζητῶν συμφέρον, τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖ· τοῦτο καὶ ἐγὼ φημι, καὶ πάλαι ἀκούσαι ἐβουλόμην, καὶ ὑπὲρ τούτου πάντα τὸν λόγον ἐποίησάμην, ὥστε [226] δεῖξαι, ὅτι τότε τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον ὁ πλησίον ζητεῖ, ὅταν τὸ σὸν σκοπήσῃ. Ἐπειδὴ γὰρ ἐτέρως οὐκ ἠνεύχοντο ἄνθρωποι τὰ τοῦ πλησίον ζητεῖν, εἰ μὴ εἰς ταύτην κατασταίεν τὴν ἀνάγκην, διὰ τοῦτο οὕτως αὐτὰ συνέζευξεν ὁ Θεὸς, καὶ οὐκ ἀφίσει πρότερον ἐπὶ τὸ οἰκτεῖον συμφέρον ἰλθεῖν, μὴ διὰ τῶν ἀλλοτρίων συμφερόντων ἐδεύσαντας. Τοῦτο μὲν οὖν ἀνθρώπινον, τὸ οὕτως ἐπὶ τὸ τοῦ πλησίον συμφέρον ἵνα· δεῖ δὲ μὴ ἐνευθεῖν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν τῷ Θεῷ δοκούντων πειθεσθαι. Οὐδὲ γὰρ ἐνὶ σωθῆναι μὴ τοῦτο ἔχοντα· ἀλλὰ κἂν τὴν ἄκραν φιλοσοφίαν ἀσκήσῃ, τῶν δὲ λοιπῶν ἀπολλυμένων ἀμελήσῃ, οὐδεμίαν κτήσῃ παρὰ Θεῷ παρρησίαν. Πόθεν δὴλον; Ἄφ' ὧν ὁ μακάριος ἀπεφώνησεν Παῦλος. Ἐάν γάρ ψωμίσω μου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ παραδῶ τὸ σῶμά μου, ἵνα καυθῆ, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν ὠφελοῦμαι, φησὶν. Ὅρξ πόσον ὁ Παῦλος ἐπιζητεῖ παρ' ἡμῶν; καίτοι γε ὁ ψωμίσας οὐ τὸ ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τὸ τοῦ πλησίον

ἐζήτησεν. Ἄλλ' οὐκ ἀρκεῖ τοῦτο μόνον, φησὶ· μετὰ γὰρ γνησιότητος αὐτὸ βούλεται γίνεσθαι καὶ συμπαιθείας πολλῆς. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἐνομοθέτησεν αὐτὸ ὁ Θεός, ἵνα εἰς σύνδεσμον ἀγάπης ἀγάγῃ. Ὅταν οὖν ἐκεῖνος μὲν τοσοῦτον ἀπαιτῆ μέτρον, ἡμεῖς δὲ μὴδὲ τὸ ἕλαττον παρέχωμεν, τίνας ἐσόμεθα ἀξιοὶ συγγνώμης; Καὶ πῶς, φησὶ, τῷ Ἀπὸτ ἔλεγεν ὁ Θεός διὰ τῶν ἀγγέλων, *Σῶζω σῶζε τὴν ἑαυτοῦ ψυχήν*; εἰπέ, πότε, καὶ διὰ τί. Ὅτε ἡ κόλασις ἐφέρετο, οὐχ ὅτε διορθοῦσθαι ἔδει, ἀλλ' ὅτε κατεγνωσμένοι ἦσαν καὶ ἀνίτα ἐνόσουν, καὶ προσβῦται καὶ νέοι εἰς τοὺς αὐτοὺς ἐξεπήδησαν ἔρωτας, καὶ κατακαίεσθαι αὐτοὺς λοιπὸν ἔχρην, καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ὅτε οἱ κεραυνοὶ καταφέρεσθαι ἤμελλον. Ἄλλως δὲ οὐδὲ περὶ κακίας καὶ ἀρετῆς τοῦτο εἰρηται, ἀλλὰ περὶ τῆς θεηλάτου πληγῆς. Τί γὰρ ἔδει ποιεῖν; εἰπέ μοι καθέζεσθαι καὶ δέχεσθαι τὴν τιμωρίαν, καὶ μὴδὲν ἐκείνους ὠφελοῦντα κατακαίεσθαι; Ἀλλὰ ἀνοίας τοῦτο ἐσχάτης ἦν. Οὐδὲ γὰρ ἐγὼ τοῦτο φημι, ὅτι ἀπλῶς καὶ εἰκῆ δεῖ κολάζεσθαι παρὰ τὸ τῷ Θεῷ δοκοῦν· ἀλλ' ὅταν ἐν κακίᾳ ἄνθρωπος διατρίβῃ, τότε κελεύω μέσον ἑαυτὸν ἐμβαλόντα, διορθοῦν· εἰ μὲν βούλει, διὰ τὸ τοῦ πλησίον· εἰ δὲ μὴ, κἂν διὰ τὸ σοὶ λυσιτελοῦν. Τὸ μὲν γὰρ βέλτιον ἐκεῖνο· εἰ δὲ μὴ φθάνει πρὸς ἐκεῖνο τὸ ὕψος, κἂν διὰ τοῦτο ποίει. Καὶ μὴδὲς τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖτω, ἵνα τὸ ἑαυτοῦ εὖρῃ· καὶ ἐνοήσαντες, ὅτι οὔτε ἀκτημοσύνη, οὔτε μαρτύριον, οὔτε ἄλλο οὐδὲν ἡμῶν προστῆναι δυνήσεται, ἂν μὴ τὴν ἄκραν ἀγάπην ἔχωμεν, ταύτην πρὸ τῶν ἄλλων διατηρῶμεν, ἵνα καὶ τῶν ἄλλων δι' αὐτῆς ἐπιτύχωμεν καὶ τῶν κερμάτων καὶ τῶν ἐπιγγεγμένων ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[227] ΟΜΙΛΙΑ ΚΖ'.

Ἐπαῖω δὲ ὑμᾶς, ὅτι πάντα μου μέμησθε, καὶ καθὼς παρέδωκα ὑμῖν τὰς παραδόσεις, οὕτως κατέχετε.

α'. Ἀπαρτίσας τὸν περὶ τῶν εἰδωλοθύτων λόγον, ὡς αὐτῷ προσήκον ἦν, καὶ τελειότατον αὐτὸν διὰ πάντων ἐργασάμενος, μέτεισιν ἐφ' ἑστρον· ὁ καὶ αὐτὸ μὲν ἐγκλημα ἦν, οὐ τοσοῦτον δέ. Ὅπερ γὰρ ἐφθην εἰπῶν, τοῦτο καὶ νῦν ἐρῶ, ὅτι οὐ πάντα ἐφεξῆς τίθησι τὰ σφοδρὰ κατηγορήματα, ἀλλὰ διαθεῖς αὐτὰ κατὰ τάξιν τὴν προσήκουσαν, εἰς μέσον αὐτῶν παρεβάλλει τὰ κουφότερα, παραμυθούμενος τὸ ἐπαχθὲς τοῦ λόγου τὸ ἐκ τῆς συνεχοῦς ἐπιτιμήσεως ἐγγινόμενον τοῖς ἀκούουσι. Διὰ καὶ τὸ πάντων σφοδρότερον ὕστερον τίθησι, τὸ περὶ τῆς ἀναστάσεως. Τέως δὲ ἐφ' ἑστρον χωρεῖ κουφότερον λέγων· *Ἐπαῖω δὲ ὑμᾶς, ὅτι πάντα μου μέμησθε*. Ὅταν μὲν γὰρ ὠμολογημένον ἦ τὸ ἀμάρτημα, καὶ κατηγορεῖ σφοδρῶς καὶ ἀπειλεῖ· ὅταν δὲ ἀμφιβαλλόμενον, κατασκευάζει πρῶτον αὐτὸ, καὶ τότε ἐπιτιμᾷ· καὶ τὸ μὲν ὠμολογημένον ἐπαίρει, τὸ δὲ ἀμφισθητήσιμον δεικνυσὶν ὠμολογημένον. Οἷον ἡ πορνεία ὠμολογημένον ἦν· εἰςπερ οὐκ ἐδαφθῆ δεῖξαι, ὅτι ἀμάρτημα ἦν, ἀλλὰ τὸ μέγεθος ἐκεῖ κατασκευάσε τοῦ πλημμελήματος, καὶ

κατὰ σύγκρισιν προήγαγε τὸν λόγον. Πάλιν τὸ ἐφ' ἑτέρων δικάζεσθαι, ἀμάρτημα μὲν ἦν, οὐ τοσοῦτον δέ· διόπερ αὐτὸ καὶ παρενήθηκε, καὶ κατεσκευάσε. Τὸ τῶν εἰδωλοθύτων πάλιν ἀμφοδάλλοτο μὲν, ἦν δὲ μέγιστον κακόν· διὸ καὶ ἀποδείκνυσιν ἀμάρτημα ὄν, καὶ ἐπαίρει τῷ λόγῳ. Ὅταν δὲ τοῦτο ποιῆσῃ, οὐκ ἀπάγει τῶν ἐγκλημάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ ἐναντία ἐνάγει. Οὐδὲ γὰρ εἶπεν ὅτι οὐ δεῖ πορνεύειν μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ πολλὴν ἀγιοσύνην ἐνδείκνυσθαι χρῆ. Διόπερ ἐπήγαγε· *Δοξάσατε δὴ ἄρα τὸν Θεὸν ἐν τῷ σώματι ὑμῶν, καὶ ἐν τῷ πνεύματι ὑμῶν*. Καὶ εἰπῶν πάλιν ὅτι οὐ δεῖ σοφῆν εἶναι τὴν ἔξω σοφίαν, οὐκ ἀρκεῖται τοῦτο, ἀλλὰ κελεύει καὶ μωρὸν γενέσθαι. Καὶ συμβουλεύει ἐπὶ τῶν ἔξω μὴ δικάζεσθαι μὴδὲ ἀδικεῖν, προῖων καὶ αὐτὸ τὸ δικάζεσθαι ἀναιρεῖ, καὶ συμβουλεύει μὴ μόνον· μὴ ἀδικεῖν, ἀλλὰ καὶ ἀδικεῖσθαι. Καὶ περὶ τῶν εἰδωλοθύτων διαλεγόμενος, οὐκ εἶπεν ὅτι τῶν κερκαλυμένων ἀπέχεσθαι δεῖ μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ τῶν συγκεχωρημένων, ὅταν σκάνδαλον γίνηται· καὶ οὐχὶ τοὺς ἀδελφούς μόνον μὴ πλήττειν, ἀλλ' οὐδὲ Ἑλληνας οὐδὲ Ἰουδαίους·

■ *Deerat*, μὴ μόνον.

Ἀπρόσκοποι γὰρ γίνεσθε, φησί, καὶ Ἰουδαίους καὶ Ἑλληνισί καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ. Πληρώσας τοῖνυν ἅπαντα τὸν περὶ τούτων ἀπάντων λόγον, μετὰ ταῦτα καὶ ἐφ' ἕτερον ἔγκλημα πρόβεισι λοιπόν. Τί βὲ τούτο ἦν; Αἱ μὲν γυναῖκες ἀνακεκαλυμμέναι καὶ γυμνῇ τῇ κεφαλῇ καὶ ἤγουντο καὶ προεφήτευσον· καὶ γὰρ προεφήτευσον [228] τότε γυναῖκες· οἱ δὲ ἄνδρες καὶ ἐκώμων, ἅτε ἐν φιλοσοφίᾳ διατρίψαντες, καὶ περιεβάλλοντο τὰς κεφαλὰς εὐχόμενοι καὶ προφητεύοντες· ὅπερ ἐκάτερον Ἑλληνικοῦ νόμου ἦν. Ἐπεὶ οὖν ὑπὲρ τούτων ἤδη παρήνεσε παρῶν, καὶ ἴσως οἱ μὲν ἤκουσαν, οἱ δὲ ἠπειθήσαν, διὰ τοῦτο καὶ διὰ τῆς Ἐπιστολῆς πάλιν, ὡσπερ σοφὸς ἱατρός, ἐπαντλῶν τῷ λόγῳ διορθοῦται τὸ ἀμάρτημα. Ὅτι γὰρ παρήνευσεν ἤδη παρῶν, δῆλον ἐξ ὧν προοιμιάζεται. Τίνος γὰρ ἔνεκεν οὐδὲν εἰπῶν περὶ τούτου οὐδαμῶς τῆς Ἐπιστολῆς ἔμπροσθεν, ἀλλ' ἀπὸ ἐγκλημάτων ἐτέρων ἐκδᾶς, εὐθέως φησὶν· Ἐπαιρῶ δὲ ὑμᾶς, ὅτι πάντα μου μέμνησθε, καὶ καθὼς παρέδωκα ὑμῖν τὰς παραδόσεις, οὕτω κατέχετε; Ὅρξῃ ὅτι οἱ μὲν ἤκουσαν, οὓς ἐπαινεῖ, οἱ δὲ παρήκουσαν, οὓς διορθοῦται διὰ τῶν ἐξῆς, λέγων· Εἰ δὲ τις δοκῇ φιλόνομος εἶναι, ἡμεῖς τοιαύτην συνήθειαν οὐκ ἔχομεν; Εἰ γὰρ τῶν μὲν κατωρθωκότων, τῶν δὲ παρακουσάντων, πάντας ὑπέβαλε τῇ κατηγορίᾳ, ἐκείνους τε θρασυτέρους ἐποίησε, καὶ τούτους βαθυμωτέρους ἂν εἰργάσατο· νῦν δὲ τοὺς μὲν ἐπαινέσας καὶ ἀποθεξάμενος, τοὺς δὲ κακίστας, καὶ ἐκείνους μᾶλλον ἤλειψε, καὶ τούτους καταδύσασθαι παρεσκεύασεν. Ἰκανὸν μὲν γὰρ καὶ καθ' ἑαυτὸ ἡ κατηγορία πληῆσαι· ὅταν δὲ πρὸς παράθεσιν ἐτέρων κατωρθωκότων καὶ ἐγκωμιαζομένων γίνηται, μείζον ἔχει τὸ κέντρον. Ἀλλὰ τέως οὐκ ἀπὸ κατηγορίας, ἀλλ' ἀπὸ ἐγκωμίων ἀρχεται, καὶ ἐγκωμίων μεγάλων, λέγων· Ἐπαιρῶ δὲ ὑμᾶς ὅτι πάντα μου μέμνησθε. Τοιοῦτον γὰρ τοῦ Παύλου τὸ ἔθος, καὶ ἐπὶ μικροῖς μεγάλους ἐπαινῶν ὑφαίνει, οὐ κολακεῖα τοῦτο ποιῶν, μὴ γένοιτο πῶς γὰρ ὁ μὴδὲ χρημάτων ἐφιέμενος, μήτε δόξης, μήτε ἄλλου μηδενὸς τῶν τοιούτων; ἀλλ' ὑπὲρ τῆς σωτηρίας αὐτῶν πάντα πραγματευόμενος. Διὸ καὶ ἐπαίρει τὸ ἐγκώμιον, λέγων· Ἐπαιρῶ δὲ ὑμῖς ὅτι πάντα μου μέμνησθε. Ποῖα πάντα; Ὑπὲρ γὰρ τοῦ μὴ κομᾶν μηδὲ κατακαλύπτεσθαι τέως ὁ λόγος ἦν αὐτῷ μόνον· ἀλλ', ὅπερ ἔφη, ἐπιδαφιεύεται τοῖς ἐγκωμίοις, προθυμότερους ποιῶν. Διὸ φησιν, Ὅτι πάντα μου μέμνησθε, καὶ καθὼς παρέδωκα ὑμῖν τὰς παραδόσεις, οὕτω κατέχετε. Ἄρα καὶ ἀγράφως πολλὰ παρεδίδου τότε, δ καὶ ἀλλαχοῦ πολλαχοῦ δηλοῖ· ἀλλὰ τότε μὲν παρέδωκε μόνον, νῦν δὲ καὶ αἰτιολογίαν τίθησιν. Οὕτω γὰρ καὶ τούτους ἰσχυροτέρους ἐποίει τοὺς ἀκούοντας, καὶ ἐκείνων κατέσπα τὸ φύσημα τῶν ἐναντιουμένων. Εἶτα οὐ λέγει ὅτι, Ὑμεῖς μὲν ὑπεκούσατε, ἕτεροι δὲ παρήκουσαν, ἀλλὰ ἀνυπόπτως ἐκ τῆς διδασκαλίας αὐτὸ ἀνίττεται διὰ τῶν ἐξῆς, οὕτω λέγων· Θέλω δὲ ὑμᾶς εἰδέναι ὅτι πατὴρ ἀνδρὸς ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστὸς ἐστὶ· κεφαλὴ δὲ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ· κεφαλὴ δὲ Χριστοῦ ὁ Θεός. Ἡ μὲν αἰτιολογία αὐτῇ· τίθησι δὲ αὐτὴν, τοὺς ἀσθενεστέρους προσεκτι-

κωτέρους ποιῶν. Ὁ μὲν οὖν πιστὸς, ὡς χρῆ, καὶ ἐβρωμένος οὐδὲ δεῖται λόγου οὐδὲ αἰτίας, ὑπὲρ ὧν ἂν ἐπιταχθῇ, ἀλλ' ἀρκεῖται τῇ παραδόσει μόνῃ· ὁ δὲ ἀσθενέστερος, ὅταν καὶ τὴν αἰτίαν μάθῃ, τότε καὶ μετὰ πλειονος τῆς σπουδῆς κατέχει [229] τὸ λεχθὲν, καὶ μετὰ πολλῆς ὑπακούει τῆς προθυμίας.

β'. Διόπερ οὐδὲ εἶπε τὴν αἰτίαν, ἕως ὅτου παραβινομένην εἶδε τὴν ἐντολήν. Τίς οὖν ἡ αἰτία; Πατὴρ ἀνδρὸς ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστὸς ἐστίν. Ἄρ' οὖν καὶ τοῦ Ἑλληνος; Οὐδαμῶς. Εἰ γὰρ σῶμά ἐσμεν τοῦ Χριστοῦ καὶ μέλη ἐκ μέρους, καὶ ταύτῃ ἐκεῖνος ἡμῶν κεφαλὴ, τῶν οὐκ ὄντων ἐν τῷ σώματι οὐδὲ εἰς μέλη τελούντων οὐκ ἂν εἴη κεφαλὴ· ὡστε ὅταν εἴπῃ, Πατὴρ τοῦ πιστοῦ δεῖ προσυπακούειν. Εἶδες πῶς πανταχοῦ ἀνωθεν ἐντρέπει τὸν ἀρχατὴν; Καὶ γὰρ ὅτε περὶ ἀγάπης διελέγεται, κα' ὅτε περὶ ταπεινοφροσύνης, καὶ ὅτε περὶ ἐλεημοσύνης, ἐκείθεν εἶλε τὰ παραδείγματα. *Κεφαλὴ δὲ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ· κεφαλὴ δὲ Χριστοῦ ὁ Θεός.* Ἐνταῦθα ἐπιτηδῶσιν ἡμῖν οἱ αἰρετικοὶ ἐλάττωσιν τινα ἐκ τῶν εἰρημένων ἐπινοοῦντες τῷ Ὑψί· ἀλλ' ἐαυτοῖς περιπίπτουσιν. Εἰ γὰρ κεφαλὴ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ, ὁμοούσιος δὲ ἡ κεφαλὴ τῷ σώματι, κεφαλὴ δὲ τοῦ Χριστοῦ ὁ Θεός, ὁμοούσιος ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ. Ἄλ· οὐ τὸ ἕτεροούσιον ἐντεῦθεν ἀποδείξει βουλόμεθα, ἀλλ' ὅτι ἀρχεται, φησί. Τί οὖν πρὸς τοῦτο εἰποῖμεν ἂν; Ὅτι μάλιστα μὲν, ὅταν τι ταπεινὸν λέγεται μετὰ τῆς σαρκὸς ὄντος αὐτοῦ, οὐκ εὐτέλεια τῆς Θεότητός ἐστὶ τὸ λεγόμενον, τῆς οἰκονομίας δεχομένης τὸ λεχθὲν. Πλὴν ἀλλ' εἶπε, πῶς τοῦτο βούλει ἐκ τούτου κατασκευάσαι νῦν; Ὅτι ὡσπερ ὁ ἀνὴρ ἀρχει τῆς γυναικὸς, φησὶν, οὕτω καὶ ὁ Πατὴρ τοῦ Χριστοῦ. Οὐκοῦν καὶ ὡσπερ ὁ Χριστὸς τοῦ ἀνδρὸς, οὕτω καὶ ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ· Πατὴρ γὰρ ἀνδρὸς, φησὶν, ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστὸς ἐστίν. Καὶ τίς ἂν ταῦτα καταδείξει; τί ποτε; Εἰ γὰρ ὅσον τὸ ὑπερέχον τοῦ Υἱοῦ πρὸς ἡμᾶς, τοσοῦτον τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱόν, ἐνόησον εἰς ὅσην αὐτὸν ἄξεις τὴν εὐτέλειαν. Ὅστε οὐ πάντα ὁμοίως ἐξεταστέον ἐφ' ἡμῶν καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, κἂν ὁμοίως λέγεται· ἀλλ' ἀπονεμητέον τῷ Θεῷ τινα ἰδιάζουσιν ὑπεροχὴν, καὶ τοσαύτην ὅσην Θεῷ. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο συγχωρήσαιεν, πολλὰ ἐψεται τὰ ἄτοπα. Σκόπει δὲ· *Κεφαλὴ τοῦ Χριστοῦ ὁ Θεός, οὕτως δὲ τοῦ ἀνδρὸς, κάκεινος τῆς γυναικὸς.* Οὐκοῦν εἰ ἐπὶ πάντων ὁμοίως ἐκλάβοιμεν τὴν κεφαλὴν, τοσοῦτον ἔσται ὁ Υἱὸς ἀφεστηκῶς τοῦ Πατρὸς, ὅσον ἡμεῖς αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἡ γυνὴ τοσοῦτον ἡμῶν ἀποστήσεται, ὅσον ἡμεῖς τοῦ Θεοῦ Λόγου· καὶ ὅπερ ἐστὶν ὁ Υἱὸς πρὸς τὸν Πατέρα, τοῦτο καὶ ἡμεῖς πρὸς τὸν Υἱόν, καὶ ἡ γυνὴ πρὸς τὸν ἄνδρα πάλιν. Καὶ τίς ταῦτα ἀνέξεται; Ἄλλ' ἐτέρως ἐκλαμβάνεις ἐπὶ γυναικὸς καὶ ἀνδρὸς τὴν κεφαλὴν, καὶ οὐχ ὡς ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ; Οὐκοῦν καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς ἐτέρως ἐκληπτέον ἡμῖν. Καὶ πῶς ἐτέρως ἐκληπτέον; φησί. Κατὰ τὸ αἴτιον. Καὶ γὰρ εἴπερ ἀρχὴν ἐξήτει εἰπεῖν καὶ ὑποταγὴν ὁ Παῦλος, ὡς σὺ φῆς, οὐκ ἂν γυναῖκα παρήγαγεν εἰς μέσον, ἀλλὰ δοῦλον μᾶλλον καὶ δεσποτήν. Εἰ γὰρ καὶ ὑποτάσσεται ἡμῖν ἡ γυνὴ, ἀλλ' ὡς γυνὴ, ἀλλ' ὡς ἐλευθέρᾳ

Ideoque subjunxit : *Glorificate Deum in corpore vestro et spiritu vestro* (1. Cor. 6. 20). Et rursus cum dixisset non oportere sapientem esse externa sapientia, non hoc contentus est, sed jubet stultum fieri. Et cum dat consilium non iudicio contendendum esse apud externos, neque injuriam esse inferendam; progressus etiam iudicio contendere prohibet, et consilium dat ut non modo non injuriam inferamus, sed ut injuriam patiamur. Et de idololatriis disserens, non dixit modo a prohibitis abstinere oportere, sed etiam a concessis, quando res offendiculo fuerit; neque modo non offendendos esse fratres, verum nec Græcos nec Judæos; *Sine offensione*, inquit, *estote et Judæis et Græcis et Ecclesie Dei*. Cum ergo de his omnibus orationem absolvisset, deinceps ad aliud crimen præcedit. Quodnam illud erat? Mulieres detectæ et nudo capite et orabant et prophetabant; tunc enim prophetabant mulieres: viri autem comam aiebant, utpote qui in philosophia versarentur, et tegebant caput orantes et prophetantes; quod utrumque legis Græcorum erat. Quia ergo de his omnibus eos, cum adesset, admonuit; et fortassis alii quidem audierant, alii non paruerant: ideo per epistolam rursus, ut sapiens medicus, verba infundens, peccatum corrigit. Nam quod eos jam cum adesset admonuerit, palam est ex iis quæ in præmio dicit. Cur enim cum nihil hac de re dixisset usquam in epistola, sed ab aliis criminibus invecus esset, statim dicit: *Laudo autem vos, quod per omnia mei memores estis, et sicut tradidi vobis traditiones, ita tenetis?* Videntur quomodo alii quidem audierint, quos laudat; alii non audierint, quos corrigit per sequentia, dicens: *Si quis autem videtur esse contentiosus, nos talem consuetudinem non habemus* (1. Cor. 11. 16)? Nam si aliis recte agentibus, aliis non audientibus, omnes in crimen vocasset, illos audaciores, hos segniores reddidisset: nunc autem alios laudans et acceptos habens, alios objurgans, et illos magis concitavit, et his pudorem incussit. Nam reprehensio per se solum ad percellendum sufficit; cum vero sit ad comparationem aliorum, qui præclare egerunt et laudantur, majorem infert stimulum. Sed interim non a reprehensione, sed ab encomiis orditur, et a magnis encomiis, dicens: *Laudo autem vos, quod per omnia mei memores estis*. Talis enim mos est Pauli, pro parvis etiam laudes magnas texit, non ex adulatione, absit; quomodo enim sic ageret, cum nec pecunias, nec gloriam, nec aliud quid simile expetat? sed pro illorum salute omnia faciens. Ideoque laudem quoque extollit dicens, *Laudo autem vos, quod per omnia mei memores estis*. Quænam sunt illa omnia? Nam de coma non alenda, et de capite non tegendo tantum loquebatur: sed, ut dixi, laudes variat, ut promptiores reddat. Ideo ait, *Quod per omnia mei memores estis, et sicut tradidi vobis traditiones, ita tenetis*. Ergo et sine scripto multa tunc illis tradebat, quod et alibi quoque multis in locis dicit: sed tunc quidem tradidit tantum, nunc vero etiam causam affert. Ita enim et hos audientes fortiores reddebat, et illorum ad-

versantium fastum detrahebat. Deinde non dicit, Quia vos obedistis, alii vero non obedierunt; sed sine ulla suspicione ex doctrina sua id subinducat in sequentibus, sic loquens: 3. *Volo autem vos scire, quod omnis viri caput Christus est; caput autem mulieris vir; caput vero Christi Deus*. Hæc est quidem causæ redditio; eam vero affert, imbecilliores reddens attentiores. Qui ergo fidelis est et fortis, ut par est, ratione et causa non eget pro iis quæ præcepta sunt, sed sufficit illi sola traditio: qui autem imbecillior est, cum etiam causam didicerit, tunc cum majori studio id quod dictum est recitat, et cum magna obsequitur alacritate.

2. Ideoque causam non dixit, donec vidit violatum esse mandatum. Quenam ergo causa est? *Omnis viri caput Christus est*. Ergone etiam Græci? Nequaquam. Nam si corpus Christi sumus et membra ex parte, et hac ratione ille caput nostrum est; eorum qui in corpore non sunt neque membra censentur, caput ille non fuerit: quapropter cum dicit, *Omnis*, subintelligendum est fidelis. Vidistin' quomodo supra ubique pudore suffundat auditorem? Nam cum de caritate disserteret, et cum de humilitate et cum de elemosyna, inde exempla trahebat. *Caput autem mulieris vir; caput vero Christi Deus*. Hic in nos insiliunt hæretici, ex iis quæ dicta sunt minorem esse Filium excogitantes; sed in seipsos irruunt. Si enim caput mulieris est vir, ejusdemque est substantiæ caput et corpus; caput vero Christi est Deus, Filius ejusdem atque Pater substantiæ est. At, inquit, nolumus hinc ostendere quod alterius sit substantiæ, sed quod a Patre imperetur. Quid ad hoc dixerimus? Quod cum humile quidpiam dicitur de illo eum carne existente, id quod dicitur non sit divinitatis vilitas et dejectio, cum œconomia id suscipiat. Cæterum dic quomodo id nunc vis probare? Quoniam, inquit, sicut vir mulieri imperat, sic et Pater Christo. Ergo sicut Christus viro, sic Pater Filio: *omnis enim viri, inquit, caput Christus est*. Ecquis hæc umquam admisserit? Si enim quantum nos Christus superat, tantum Pater Filium; cogita in quantam ipsum deducis vilitatem. Itaque non omnia simul sunt examinanda inter nos et Deum, etiamsi similiter dicantur; sed tribuenda est Deo propria quædam excellentia, et tanta quanta Deo competat. Nam si hoc non concesserint, multa sequuntur absurda. Perpende autem: caput Christi Deus, hic autem viri et ille mulieris. Ergo si in omnibus similiter caput accipiamus, tantum distabit Filius a Patre, quantum nos a Filio. Sed etiam mulier tantum a nobis distabit, quantum nos a Deo Verbo; et quod est Filius erga Patrem, hoc et nos erimus erga Filium, et mulier rursus erga virum. Ecquis hoc ferat? Sed alio modo in muliere et viro caput accipis, quam in Christo? Itaque in Filio et in Patre, aliter nobis accipiendum est. Et quomodo, inquit, est aliter accipiendum? *Secundum causam*. Nam si imperium et subjectionem voluisset Paulus dicere, ut tu dicis, non mulierem in medium produxisset, sed potius servum et dominum. Etiamsi enim

mulier nobis subjecta sit, sed ut mulier, sed ut libera et ut par honore. Et Filius quoque etsi Patri fuit obediens, sed ut Filius Dei, sed ut Deus. Quemadmodum enim Filio major est obsequentia erga Patrem, quam hominibus erga genitores suos: sic et libertas major. Neque enim Filii erga Patrem officia majora et magis genuina sunt quam apud homines, Patris vero erga Filium minora. Si enim miramur Filium quod obedierit, ita ut usque ad mortem venerit, et mortem crucis, et hoc magnum statuimus miraculum; Patrem quoque mirari oportet, quod talem genuerit, non ut servum cui imperaretur, sed ut liberum obedientem et consiliarium: consiliarium enim non est servus. Consiliarium vero rursus cum audieris, ne ita audias quasi Pater aliquo egeat, sed quasi Filius parus cum Genitore honoris sit. Ne igitur exemplum viri et mulieris ad omnia pertrahas. Apud nos enim jure mulier subjecta est viro: nam honoris æqualitas contentionem parit: neque ideo tantum, sed etiam propter deceptionem quæ initio contigit. Propterea cum quidem facta fuisset, non statim subjecta fuit; neque cum illam ad virum adduxit, neque illa tale quidpiam a Deo audivit, neque vir illi quidpiam simile dixit; sed tantum quod os ex ossibus ejus, et caro ex carnibus ejus esset dixit (*Gen. 2. 23*); imperii autem aut subjectionis apud illam non meminit. Quando autem male usa est potestate, et quæ adjuvans facta fuerat, insidiatrix deprehensa est, et omnia perdidit; tunc juste audivit: *Ad virum tuum conversio tua* (*Gen. 3. 16*). Quia enim verisimile erat peccatum hoc bellum illaturum esse in genus nostrum (neque enim ad pacem juvisset, quod illa ex ipso esset facta, cum hoc accidisset; sed hoc ipsum etiam virum asperiores reddidisset, quod quæ ex ipso facta fuerat, ne membro quidem suo pepercisset); cum diaboli malignitatem videret Deus, hoc verbum quasi murum opposuit, et inimicitiam, quæ ex insidiis oritura erat, per hanc sententiam sustulit, innatæ concupiscentiæ quasi medio pariete dejecto, eam, quæ ex peccato orta erat, injuriæ acceptæ recordationem abstulit. Sed in Deo et incorrupta substantia illa, nihil licet hujusmodi suspicari. Ne ergo de omnibus exempla accipias: nam alibi quoque multa hinc gravia occurrent peccata: siquidem et in exordio epistolæ dicebat: *Omnia vestra sunt, vos autem Christi, Christus vero Dei* (*1. Cor. 3. 22. 23*).

5. Quid ergo? similiterne omnia nostræ sunt, nos Christi et Christus Dei? Nequaquam; sed illis etiam, qui valde insipientes sunt, nota est differentia, etiamsi hoc dictum de nobis, de Deo et de Christo profertur. Et alibi cum virum caput mulieris esse dixisset, subjunxit: Sicut Christus est caput et Salvator Ecclesiæ et defensor, sic et vir debet uxoris suæ esse (*Ephes. 5. 23. 24*). Similiter igitur accipiemus dictum et hoc et omnia quæ post scripta sunt Ephesiis de hoc argumento? Absit: neque enim fieri potest. Nam eadem quidem verba proferuntur de Deo et de hominibus; sed alio modo illa, alio hæc intel-

ligenda sunt; nec tamen rursus omnia diverse: nam rursus temere et frustra accepta videbuntur, si nihil nos fructus ab illis tulerimus. Sicut enim non omnia similiter sunt accipienda, sic nec omnia temere rejicienda. Ut autem id quod dico clarius evadat, exemplo id palam facere conabor. Dicitur est caput Ecclesiæ Christus: si nihil humanum accepero, cur hoc mihi dictum est? Rursus si omnia humana accepero, multa consequetur absurditas: nam iisdem est passionibus obnoxium caput, quibus corpus, iisdemque erit obnoxium. Quid ergo relinquendum, et quid accipiendum? Relinquenda quidem sunt ea quæ dixi, accipienda autem est perfecta unio et causa et primum principium. Neque hæc temere; sed hic quoque id quod majus est et Deo conveniens cogitandum: nam et unio tutior et principium honorabilius est. Rursus audivisti Filium: ne hic quoque omnia accipias, neque omnia rejicias; sed iis quæ Deum decent acceptis, quod sit consubstantialis, quod ex ipso sit; quæ absurda et quæ infirmitatis humanæ sunt, in terra relinque. Rursus Deus lux dictus fuit: ergone omnia assumemus quæ ad hanc lucem pertinent? Minime: illa quippe tenebris et loco circumscibitur, et altera vi movetur et obumbratur: quorum nihil ne cogitare quidem licet de illa essentia. Sed non ideo omnia ejiciemus, verum quidpiam utile ab exemplo decerpemus; illuminationem quæ a Deo in nos manat, liberationem a tenebris ex illa colligentes. Et hæc quidem adversus hæreticos; jam vero totum locum pertractare opus est. Fortassis enim hic quispiam quæstionem moverit, apud se querens, quod crimen erat mulieres detecto, viros tecto capite esse? Quod sit crimen illud, hinc jam discet. Signa data sunt viro et mulieri multa alia, illi imperii, huic subjectionis: cum his autem et illud, quod illa quidem tegatur, hic vero nudo capite sit. Si ergo signa sint hæc, anbo peccant, ordinem turbantes et Dei præceptum propriosque excedentes terminos; ille quidem decidens in mulieris vilitatem, illa autem in virum insurgens per habitum. Si enim vestem mutare non licet, neque illi fas est chlamyde indui, neque viro palla et tegumento: *Non erit enim, inquit, viri ornatus super mulierem, neque induetur vir veste nudiebri* (*Deut. 22. 5*); multo magis hæc mutari non oportet. Hæc quidem apud homines positæ sunt leges, etiamsi Deus illas postea confirmaverit: illud autem a natura, quod tegatur, dico, vel non tegatur. Cum autem naturam profero, Deum dico: ille quippe naturam creavit. Cum ergo terminos hosce subvertis, vide quanta hinc oriuntur damna. Neque mihi hoc dicas parvum esse peccatum: magnum quippe est per se: nam est inobedientia. Etiamsi vero parvum esset, magnum fieret, quia magnarum rerum est symbolum. Quod autem magnum sit, palam ex eo est, quod generi humano tam pulchrum præbeat ordinem, imperantem et subjectam in ornato decenti constituens. Itaque qui transgreditur, omnia confundit, et Dei dona prodit, et superne sibi datum honorem humi abjicit; non vir modo, sed etiam mulier. Nam

καὶ ὡς ὁμοίως. Καὶ ὁ Υἱὸς δὲ, εἰ καὶ ὑπήκοος γέγονε τῷ Πατρὶ, ἀλλ' ὡς Υἱὸς Θεοῦ, ἀλλ' ὡς Θεός. Ὡςπερ γὰρ πλείων ἢ [230] πειθῶ τῷ Υἱῷ πρὸς τὸν Πατέρα, ἢ τοῖς ἀνθρώποις πρὸς τοὺς γεγεννηκότας· οὕτω καὶ ἡ ἐλευθερία μείζων. Οὐ γὰρ δήπου τὰ μὲν τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα μείζονα τῶν ἀνθρώπων καὶ γνησιώτερα, τὰ δὲ τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱὸν ἐλάττωνα. Εἰ γὰρ θαυμάζομεν τὸν Υἱὸν, ὅτι ὑπήκουσεν, ὡς· καὶ μέχρι θανάτου ἔλθειν, καὶ θανάτου σταυροῦ, καὶ θαῦμα αὐτοῦ μέγα τιθέμεθα τοῦτο· θαυμάζειν δεῖ καὶ τὸν Πατέρα, ὅτι τοιοῦτον ἐγέννησεν, οὐχ ὡς δοῦλον ἐπιταττόμενον, ἀλλ' ὡς ἐλευθερον ὑπακούοντα καὶ σύμβουλον ὄντα· ὁ γὰρ σύμβουλος οὐ δούλος. Σύμβουλον δὲ ὅταν ἀκούσης πάλιν, μὴ ὡς τοῦ Πατρὸς ἐνδεῶς ἔχοντος ἄκουε, ἀλλ' ὡς τοῦ Παιδὸς ὁμοίμου πρὸς τὸν γεγεννηκότα. Μὴ τοίνυν εἰς πάντα ἔλκε τὸ παραδείγμα τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικὸς. Παρ' ἡμῖν μὲν γὰρ εἰκότως ὑποτέτακται τῷ ἀνδρὶ ἡ γυνή· ἡ γὰρ ἰσοτιμία μάχην ποιεῖ· καὶ οὐ διὰ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἀπάτην τὴν παρὰ τὴν ἀρχὴν συμβῆσαν. Διὰ τοι τοῦτο γενομένη μὲν εὐθέως οὐχ ὑπετάγη· οὔτε ὅταν αὐτὴν ἤγαγε πρὸς τὸν ἄνδρα, οὔτε αὐτὴ ἤκουσε τι παρὰ τοῦ Θεοῦ τοιοῦτον, οὔτε ὁ ἄνθρωπος εἰπέ τι πρὸς αὐτὴν τοιοῦτον· ἀλλ' ὅτι μὲν ὁσούτων ἐκ τῶν ὁσῶν αὐτοῦ, καὶ σὰρξ ἐκ τῶν σαρκῶν αὐτοῦ ἦν, εἶπεν· ἀρχῆς δὲ οὐδαμοῦ οὐδὲ ὑποταγῆς ἐμνημόνευσε πρὸς αὐτὴν· ὅτε δὲ κακῶς ἐχρήσατο τῇ ἐξουσίᾳ, καὶ ἡ γενομένη βοήθς ἐπίβουλος εὐρέθη, καὶ πάντα ἀπώλεσε, τότε ἀκούει δικαίως λοιπόν· *Πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστροφή σου*. Ἐπειδὴ γὰρ εἰκὸς ἦν τὴν ἁμαρτίαν ταύτην ἐκπολεμῶσαι τὸ γένος τὸ ἡμέτερον (οὐδὲ γὰρ ἂν ὄνησέ τι εἰς εἰρήνην τὸ ἐξ αὐτοῦ γεγενῆσθαι, τοῦτου συμβάντος· ἀλλ' αὐτὸ μὲν σὺν τούτῳ καὶ τραχύτερον ἂν ἐποίησε τὸν ἄνδρα, τὸ μὴδὲ τοῦ οἰκείου φείσασθαι μέλους τὴν ἐξ αὐτοῦ γενομένην)· συνιδὸν τὴν τοῦ διαβόλου κακουργίαν ὁ Θεός, ἐπετείχισε τοῦτ' ἐπὶ τῷ ῥήματι, καὶ τὴν ἐκ τῆς ἐπιβουλῆς μέλλουσαν ἀπέχθειαν ἐσεσθαι διὰ τῆς ἀποφάσεως ταύτης ἀνεῖλε, καὶ τῆς ἐπιθυμίας τῆς ἐμφύτου καθάπερ μεσότοιχον κατασπάσας τὴν ἐκ τῆς ἁμαρτίας μνησικακίαν. Ἄλλ' ἐπὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἀκηράτου οὐσίας ἐκείνης οὐδὲν τοιοῦτον ἔστιν ὑποπέψασθαι. Μὴ τοίνυν κατὰ πάντων δέχου τὰ παραδείγματα· ἐπεὶ καὶ ἀλλαγὴ πολλὰ ἐντεύθεν ἀπαντήσῃς χλεπὰ ἁμαρτήματα. Καὶ γὰρ καὶ ἐν προμοίσις τῆς Ἐπιστολῆς ἔλεγε· *Πάντα ὑμῶν ἐστιν, ὑμεῖς δὲ Χριστοῦ, Χριστὸς δὲ Θεοῦ*.

γ'. Τί οὖν; ὁμοίως ἡμῶν τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ; Οὐδαμῶς, ἀλλὰ καὶ τοῖς σφόδρα ἀνοήτοις δόλη ἡ διαφορά, εἰ καὶ ἡ αὐτὴ βῆσις ἐπὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡμῶν εἴρηται. Καὶ ἀλλαγοῦ δὲ κεφαλὴν εἰπὼν τὸν ἄνδρα τῆς γυναικὸς, ἐπήγαγεν· Ὡςπερ καὶ ὁ Χριστὸς κεφαλὴ καὶ Σωτὴρ ἐστὶ τῆς Ἐκκλησίας καὶ προστάτης, οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει τῆς αὐτοῦ γυναικὸς εἶναι. Ἄρ' οὖν ὁμοίως ἐκλήψομεθα τὸ εἰρημένον, καὶ τοῦτο καὶ τὰ μετὰ τούτου ἅπαντα Ἐφρασίει ἐπισταλμένα περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης; Ἄπαγε! οὐδὲ γὰρ δυνατόν. Τὰ γὰρ αὐτὰ ῥήματα λέγεται μὲν ἐπὶ Θεοῦ [231] καὶ ἀνθρώπων· ἀλλ' ἑτέρως μὲν ἐκεῖνα νοητέον, ἑτέρως δὲ ταῦτα· οὐ μὴν πάλιν πάντα ἐξηλλαγμένως· ἐπεὶ πάλιν εἰκὴ καὶ μάτην παρελήφθησαν δόξει, οὐδὲν ἂπ' αὐτῶν καρπομένον ἡμῶν. Ὡςπερ γὰρ οὐ πάντα ὁμοίως ἐκλήπτειν, οὕτως οὐδὲ πάντα ἀπλῶς ἐκλήπτειν. Ἴνα δὲ ὁ λέγω, γένηται· σαφέστερον, ἐπὶ ὑποδείγματος αὐτὸ πειράσομαι ποιῆσαι φανερόν. Εἴρηται

κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας ὁ Χριστός· ἂν μὴδὲν ἀπὸ τοῦ ἀνθρωπίνου λάβω, τί μοι καὶ εἴρηται τοῦτο; Πάλιν ἂν ἅπαντα λάβω, πολλὴ ἐψεται ἡ ἀλογία· καὶ γὰρ ὁμοιοπαθὴς τῷ σώματι ἡ κεφαλὴ, καὶ τοῖς αὐτοῖς ὑπέθυτος. Τί οὖν δεῖ ἀφείναι, ἢ τί λαβεῖν; Ἀφείναι μὲν ταῦτα ἂ εἶπον, λαβεῖν δὲ ἔνωσιν ἀκριβῆ, καὶ αἰτίαν καὶ ἀρχὴν· τὴν πρώτην· καὶ οὐδὲ ταῦτα ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα τὸ μείζον οἰκοθεν ἐπινοεῖν καὶ Θεῷ πρέπον· καὶ γὰρ ἡ ἔνωσις ἀσφαλεστέρα, καὶ ἡ ἀρχὴ τιμιωτέρα. Πάλιν ἤκουσας Υἱόν· μὴ πάντα μὴδὲ ἐνταῦθα λάβης, ἀλλὰ μὴδὲ πάντα ἐκβάλης, ἀλλ' ὅσα Θεῷ πρέπει δεξάμενος, ὅτι ὁμοούσιος, ὅτι ἐξ αὐτοῦ, τὰ ἄτοπα καὶ ἀσθενεῖαι ὄντα ἀνθρωπίνης, ἐπὶ τῆς γῆς ἔα. Εἴρηται φῶς ὁ Θεὸς πάλιν· ἄρ' οὖν πάντα δεξάμεθα, ὅσα τοῦ φωτὸς τούτου; Οὐδαμῶς· καὶ γὰρ ἐκεῖ τῷ σκότῳ τοῦτο καὶ τόπω περικλείεται, καὶ ὕψ' ἑτέρας κινεῖται δυνάμει· καὶ ἐπισκιάζεται· ὡς οὐδὲν οὐδὲ ἐνοῆσαι ἰθέμις ἐπὶ τῆς οὐσίας ἐκείνης. Ἄλλ' οὐδὲ πάντα διὰ τοῦτο ἐκβαλοῦμεν, ἀλλὰ δρεψόμεθα τε καὶ χρήσιμον ἀπὸ τοῦ παραδείγματος, τὸν φωτισμὸν τὸν ἐκ τοῦ Θεοῦ γινόμενον ἡμῖν, τὴν ἐκ τοῦ σκότους ἀπαλλαγὴν ἐκ τούτου συνάγοντες. Καὶ τὰ μὲν πρὸς αἰρετικούς· ταῦτα· δεῖ δὲ καὶ ὁλοκλήρῳ λοιπὸν ἐπεξελεῖν τῷ χωρίῳ. Ἴσως γὰρ ἂν τις ἐνταῦθα καὶ διαπορήσειε, πρὸς ἑαυτὸν ζητήσων, ποῦτον ἐγκλημα ἦν τὸ ἀνακαλύπτεσθαι τὰς γυναικας, ἢ καὶ καλύπτεσθαι τοὺς ἄνδρας; Ποῖον οὖν ἐγκλημα τοῦτο. ἐνεῦθεν ἤδη μάνθανε· Σύμβολα δέδοται ἀνδρὶ καὶ γυναικὶ πολλὰ μὲν καὶ ἕτερα, τῷ μὲν τῆς ἀρχῆς, τῇ δὲ τῆς ὑποταγῆς· μετὰ δὲ ἐκείνων καὶ τοῦτο, τὸ ταύτην μὲν καλύπτεσθαι, τοῦτον δὲ γυμνὴν ἔχειν τὴν κεφαλὴν. Εἰ τοίνυν σύμβολα ταῦτά ἐστιν, ἀμφοτέροι ἀμαρτάνουσι τὴν εὐταξίαν συγγέοντες, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ διαταγὴν, καὶ τοὺς οἰκείους ὑπερβαίνοντες ὄρους. καὶ ὁ μὲν εἰς τὴν ἐκείνης καταπίπτων εὐτέλειαν, ἡ δὲ ἐπανισταμένη τῷ ἀνδρὶ διὰ τοῦ σχήματος. Εἰ γὰρ ἰμάτιον ἐναλλάττει οὐ θέμις, οὐδὲ ταύτην μὲν χλανίδα περικεῖσθαι, ἐκείνην δὲ φάρος ἢ καλύπτραν· *Ὅχι ἐστὶν γὰρ, φησὶ, σκευὴ ἀνδρὸς ἐπὶ γυναικὶ, οὐδὲ ἐνδύσεται ἀνὴρ στολὴν γυναικίαν*· πολλῶν μᾶλλον ταῦτα ἀναλλάττεσθαι οὐ δεῖ. Ταῦτα μὲν γὰρ παρὰ τῶν ἀνθρώπων νομοθετῆται, εἰ καὶ ὁ Θεὸς ὕστερον αὐτὰ ἐκύρωσεν· ἐκεῖνο δὲ παρὰ τῆς φύσεως, τὸ καλύπτεσθαι λέγω, καὶ τὸ μὴ καλύπτεσθαι. Ὅταν δὲ εἴπω τὴν φύσιν, τὸν Θεὸν λέγω ὁ γὰρ τὴν φύσιν δημιουργήσας, αὐτὸς ἐστίν. Ὅταν οὖν τοὺς ὄρους ἀνατρέψῃς τούτους, ὄρα πόσα γίνεται τὰ ἐπιπλαθῆ. Καὶ μὴ μοι τοῦτο εἴπησ, ὅτι μικρὸν τὸ ἀμαρτανόμενον· μέγα μὲν γὰρ ἐστὶ, καὶ καθ' ἑαυτὸ παρακοῆ γὰρ [232] ἐστίν· Εἰ δὲ καὶ μικρὸν ἦν, μέγα ἐγίνετο, ἐπειδὴ μεγάλων ἐστὶ σύμβολον πραγμάτων. Ὅτι δὲ καὶ μέγα ἐστὶ, δῆλον ἐξ ὧν τοσαύτην εὐταξίαν τῷ γένει παρέχει, τὸν ἀρχοντα καὶ τὸν ἀρχόμενον ἐν κόσμῳ διατάττον. Ὡςπερ ὁ παραβαίνων, πάντα συγγεῖ, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ προδίδωσι δῶρα, καὶ τὴν ἀνιθεὶν αὐτῷ δοθεῖσαν τιμὴν χαμαὶ βίπτει, οὐχ ὁ ἄνθρωπος δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡ γυνή. Καὶ γὰρ καὶ ἐκείνη τιμὴ μεγίστη τὸ τὴν οἰκίαν τάξιν διατηρεῖν, ὡςπερ οὖν καὶ αἰσχύνῃ τὸ στασιάζειν. Διόπερ ἐπ' ἀμφοτέρων αὐτὸ τέθεικεν, οὕτω λέγων· *Πᾶς ἀνὴρ προσευχόμενος ἢ προσφθεύων κατὰ κεφαλῆς ἔων, κατασχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ· πᾶσα δὲ γυνὴ προσευχόμενη ἢ προσφθεύουσα ἀκατακαλύπτει τὴν κεφαλὴν, κατασχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτῆς*. Ἦσαν γὰρ, ἔπερ

* *Legabatur* ἢ εἶπον δεῖ, λαβεῖν δὲ ἐν. ἄκρ. καὶ ἀρχὴν, εἶνε καὶ αἰτίαν.

ἔφην, καὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες προφητεύοντες, καὶ γυναῖκες τὸ χάρισμα τοῦτο ἔχουσαι τότε, ὡς αἱ τοῦ Φιλίππου θυγατέρες, ὡς ἔτερα πρὸς ἐκείνων καὶ μετ' ἐκείνας περὶ ὧν καὶ ὁ προφήτης ἔλεγεν ἄνωθεν· ὅτι, *Προφητεύουσιν οἱ υἱοὶ ὑμῶν, καὶ αἱ θυγατέρες ὑμῶν ὁράσεις θύονται.* Τὸν μὲν οὖν ἄνδρα οὐκ αἰετὰ ἀναγκάζει ἀκατακάλυπτον εἶναι, ἀλλ' ὅταν εὐχρηται μόνον· Πᾶς γὰρ ἀνὴρ, φησί, προσευχόμενος ἢ προφητεύων κατὰ κεφαλῆς ἔχων, καταισχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ· τὴν δὲ γυναῖκα διαπαντὸς κατακαλύπτεσθαι κελεύει. Διὰ καὶ εἰπὼν, *Πᾶσα γυνὴ προσευχόμενη ἢ προφητεύουσα ἀκατακάλυπτος τῇ κεφαλῇ, καταισχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτῆς·* οὐκ ἔστι μετρίως τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπεξηγήθη εἰπὼν· *Ἐν γὰρ ἔστι καὶ τὸ αὐτὸ τῇ ἐξυρμημένῃ.* Εἰ δὲ αἰετὰ ἐξυρῆσθαι αἰσχρὸν, εὐδῆλον ὅτι καὶ ἀκατακάλυπτον εἶναι αἰετὸν βουδός.

δ'. Καὶ οὐδὲ τοῦτω ἠρκέσθη μόνον, ἀλλὰ καὶ πάλιν προσόηκεν εἰπὼν, ὅτι· *Ὀφείλει ἐξουσίαν ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἢ γυνὴ διὰ τοὺς ἀγγέλους.* Δείκνυσιν ὅτι οὐκ ἐν τῷ καιρῷ τῆς εὐχῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ διηγετικῶς ἐγκατακάλυπται δεῖ. Ἐπὶ δὲ τοῦ ἀνδρὸς οὐκ ἐστὶ τὸν τοῦ καλύμματος, ἀλλὰ τὸν τῆς κόμης οὕτω γυμνάζει λόγῳ· καλύπτεσθαι μὲν γὰρ τότε μόνον κωλύει, ὅταν εὐχρηται, κομῶν δὲ αἰετὰ ἀποτρέπει. Διὰ τοῦτο ὡσπερ ἐπὶ τῆς γυναικὸς εἶπεν, *Εἰ δὲ οὐ κατακαλύπτεται, καὶ κειράσθω·* οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνδρὸς, ὅτι· *Ἐὰν κομῶ, ἀτιμία αὐτῷ ἔστιν.* Οὐκ εἶπεν, Ἐὰν καλύπτεται, ἀλλ'· *Ἐὰν κομῶ.* Διὰ καὶ ἀρχόμενος ἔλεγε· *Πᾶς ἀνὴρ προσευχόμενος ἢ προφητεύων, κατὰ κεφαλῆς ἔχων.* Οὐκ εἶπε, *Κεκαλυμμένος, ἀλλὰ, Κατὰ κεφαλῆς ἔχων,* δείκνυς ὅτι καὶ γυμνῇ εὐχρηται τῇ κεφαλῇ, κόμην δὲ ἔχῃ, ἴσος ἐστὶ τῷ κεκαλυμμένῳ. Ἡ γὰρ κόμη, φησὶν, ἀντὶ περιβολαίου δέδοται. *Εἰ δὲ οὐ καλύπτεται γυνή, καὶ κειράσθω·* εἰ δὲ αἰσχρὸν γυναικὶ κειρεσθαι ἢ ξυρᾶσθαι, κατακαλύπτεσθω. Ἐν προσιμίῳ μὲν γὰρ τὸ μὴ γυμνῆν ἔχειν τὴν κεφαλὴν ἀπαιτεῖ· προῖων δὲ καὶ τὸ διηγετικῶς αἰνιττεῖται λέγων, *Ἐν γὰρ ἔστι καὶ τὸ αὐτὸ τῇ ἐξυρμημένῃ,* καὶ τὸ μετ' ἐπιμελείας καὶ σπουδῆς ἀπάσης. Οὐδὲ γὰρ καλύπτεσθαι εἶπεν ἀπλῶς, ἀλλὰ κατακαλύπτεσθαι, ὥστε ἀκριβῶς πάντοθεν περιεσθᾶναι. Καὶ τῇ εἰς ἄτοπον ἀπαγωγῇ ἐντρέπει, σφοδρῶς [233] καθαπτόμενος καὶ λέγων, *Εἰ δὲ οὐ κατακαλύπτεται, καὶ κειράσθω.* Εἰ γὰρ τὸ ἀπὸ τοῦ νόμου τοῦ Θεοῦ κάλυμμα τεθὲν ῥίπτεις, φησὶ, καὶ τὸ ἀπὸ τῆς φύσεως ῥίψον. *Εἰ δὲ λέγει τις, Καὶ πῶς ἂν εἴη τοῦτο αἰσχρὸν τῇ γυναικί, εἰ εἰς τὴν δόξαν ἀναβαίνει τοῦ ἀνδρὸς; ἐκεῖνο ἂν εἴποιμεν, ὅτι οὐκ ἀναβαίνει, ἀλλὰ καὶ τῆς οἰκειᾶς ἐκπίπτει τιμῆς.* Τὸ γὰρ μὴ εἶσω τῶν οἰκειῶν ὄρων μένειν καὶ τῶν τεθέντων παρὰ τοῦ Θεοῦ νόμων, ἀλλ' ὑπερβαίνειν, οὐκ ἐπίδοσις ἐστίν, ἀλλ' ἐλάττωσις. Ὅσπερ γὰρ ὁ τῶν ἀλλοτρίων ἐφιέμενος, καὶ ἀρπάζων τὰ μὴ ἑαυτοῦ, οὐ πλέον τι προσέλαβεν, ἀλλ' ἡλάττωται καὶ ὃ εἶχεν ἀπολέσας, ὅπερ οὖν καὶ ἐν τῷ παραδείσῳ γέγονεν· οὕτω καὶ ἡ γυνὴ οὐ προσλαμβάνει τοῦ ἀνδρὸς τὴν εὐγένειαν, ἀλλὰ καὶ τὴν τῆς γυναικὸς ἀπόλλυσιν σύσχημωσύνην. Καὶ οὐκ ἐντεῦθεν μόνον αὕτῃ τὰ τῆς αἰσχύνης, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς πλεονεξίας. Λαβῶν τοίνυν τὸ ὡμολογημένον αἰσχρὸν, καὶ εἰπὼν, *Εἰ δὲ αἰσχρὸν γυναικὶ κειρεσθαι ἢ ξυρᾶσθαι,* τίθησι τὸ παρ' ἑαυτοῦ λοιπὸν λέγων, *Κατακαλύπτεσθω.* Καὶ οὐκ εἶπε, *Κομᾶτω, ἀλλὰ, Κατακαλύπτεσθω, ἀμφοτέρω ταῦτα ἐν εἶναι νομοθετῶν, καὶ ἐκατέρωθεν αὐτὰ*

κατασκευάζων, ἀπὸ τε τῶν ἄνεμοισμένων, ἀπὸ τε τῶν ἐναντιῶν. Τὴν τε γὰρ περιβολὴν καὶ τὴν κόμην ἐν εἶναι φησὶ· τὴν τε ἐξυρμημένην καὶ τὴν γυμνῆν ἔχουσαν κεφαλῆν, τὸ αὐτὸ πάλιν· *Ἐν γὰρ ἔστι, φησὶ, καὶ τὸ αὐτὸ τῇ ἐξυρμημένῃ.* Εἰ δὲ λέγοι τις, *Καὶ πῶς ἔστιν ἐν, εἰ γε αὕτη μὲν τὸ κάλυμμα τῆς φύσεως ἔχει, ἐκεῖνη δὲ ἡ ἐξυρμημένη οὐδὲ τοῦτο; ἐροῦμεν ὅτι τῇ προαιρέσει κάκεινο ἐβρίβει τῷ γυμνῆν ἔχειν τὴν κεφαλῆν·* εἰ δὲ μὴ γυμνῆν τῶν τριχῶν, τοῦτο τῆς φύσεως ἐστίν, οὐκ ἐκεῖνης. Ὅσπερ καὶ ἡ ἐξυρμημένη γυμνῆν ἔχει τὴν κεφαλὴν, κάκεινη ὁμοίως. Διὰ γὰρ τοῦτο τῇ φύσει ἐπέτρεψεν αὐτὴν σκεπάσαι, ἵνα καὶ ἀπ' ἐκεῖνης τοῦτο μαθησα κάλυπτηται. Εἶτα καὶ αἰτίαν τίθησιν, ὅπερ ἔφην πολλάχου, καθάπερ ἐλευθέροις διαλεγόμενος. Τίς οὖν ἡ αἰτία; *Ἀνὴρ μὲν γὰρ ὀφείλει κατακαλύπτεσθαι, εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχων.* Πάλιν ἑτέρα αὕτη αἰτία· οὐδὲ γὰρ ὅτι κεφαλῆν ἔχει τὸν Χριστὸν μόνον οὐκ ὀφείλει καλύπτεσθαι, φησὶ, τὴν κεφαλὴν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἄρχι τῆς γυναικὸς. Τὸν γὰρ ἄρχοντα τῷ βασιλεὶ προσιόντα τὸ τῆς ἀρχῆς σύμβολον ἔχειν δεῖ. Ὅσπερ οὖν οὐδεὶς τῶν ἀρχόντων χωρὶς ζώνης καὶ χλαυδὸς τολμήσειεν ἂν φανῆναι τῷ τὸ διάδημα ἔχοντι· οὕτω μηδὲ σὺ χωρὶς τῶν συμβόλων τῆς ἀρχῆς, ὅπερ ἐστὶ τὸ μὴ καλύπτεσθαι, προσεύχου τῷ Θεῷ, ἵνα μὴ ὑβρίζῃς καὶ σαυτὸν καὶ τὸν τετιμηκότα. Τὸ αὐτὸ δὲ καὶ ἐπὶ τῆς γυναικὸς εἶποι τις ἂν· καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖνη ὑβρις τὸ μὴ ἔχειν τὰ σύμβολα τῆς ὑποταγῆς. *Γυνὴ δὲ δόξα ἀνδρὸς ἔστιν.* Ἄρα φυσικὴ ἡ ἀρχὴ τοῦ ἀνδρὸς. Εἶτα ἐπιθετὴ ἀπεφῆνατο, καὶ λογισμὸν αἰτίας τίθησι πάλιν ἑτέρας, ἐπὶ τὴν προεβάν σε ἄγων δημοκρατῆαν, καὶ λέγων οὕτως· *Οὐ γὰρ ἐστὶν ἀνὴρ ἐκ γυναικὸς, ἀλλὰ γυνὴ ἐξ ἀνδρὸς.* Εἰ δὲ τὸ ἐκ τίνος· εἶναι, δόξα ἐκεῖνου ἐξ οὗ ἐστὶ, πολλῶν μᾶλλον τὸ εὐκρίτως εἶναι. *Καὶ γὰρ οὐκ ἐκτίσθη ὁ ἀνὴρ διὰ τὴν γυναῖκα, ἀλλ' ἡ γυνὴ διὰ τὸν ἀνδρα.* Δευτέρα αὕτη ὑπεροχὴ [234] πάλιν, μᾶλλον δὲ καὶ τρίτη καὶ τετάρτη. Πρώτη, ὅτι κεφαλὴ ἡμῶν ὁ Χριστὸς, ἡμεῖς δὲ τῆς γυναικὸς· δευτέρα, ὅτι ἡμεῖς δόξα Θεοῦ, ἡμῶν δὲ ἡ γυνὴ· τρίτη, ὅτι οὐκ ἡμεῖς ἐκ τῆς γυναικὸς, ἀλλ' ἐκεῖνη ἐξ ἡμῶν· τετάρτη, ὅτι οὐκ ἡμεῖς δι' αὐτὴν, ἀλλ' ἐκεῖνη δι' ἡμᾶς. Διὰ τοῦτο ὀφείλει ἡ γυνὴ ἐξουσίαν ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς. Διὰ τοῦτο, ποῖον; εἰπέ μοι. Διὰ ταῦτα τὰ εἰρημμένα ἅπαντα, φησὶ, μᾶλλον δὲ οὐ διὰ ταῦτα μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς ἀγγέλους. Εἰ γὰρ τοῦ ἀνδρὸς καταφρονεῖς, φησὶ, τοὺς ἀγγέλους αἰδέσθητι.

ε'. Ἄρα τὸ καλύπτεσθαι, ὑποταγῆς καὶ ἐξουσίας· κατὰ γὰρ νῦν ἐν παρασκευάζει καὶ ἐντρέπεσθαι· καὶ τὴν οἰκειαν διατηρεῖν ἀρετῆν. Ἄρετῃ γὰρ ἀρχομένου καὶ τιμῇ τὸ μένειν ἐπὶ τῆς ὑπακοῆς. Ὁ μὲν γὰρ ἀνὴρ οὐκ ἀναγκάζεται τοῦτο ποιεῖν τοῦ γὰρ δεσπότητος αὐτοῦ ἐστὶν εἰκὼν· ἡ γυνὴ δὲ εἰκότως. Ἐννόησον οὖν τῆς παρανομίας· τὴν ὑπερβολὴν, ὅταν τοσαύτη τιμηθεῖς ἐξουσία σαυτὸν καταισχύνῃς, τὸ τῆς γυναικὸς ἀρπάζων σχῆμα. Καὶ ταυτὸν ποιεῖς, ὡς ἂν εἰ διάδημα λαβὼν, ῥίψῃς τὸ διάδημα ἀπὸ τῆς κεφαλῆς, ἀντὶ δὲ τοῦ διαδήματος δουλικὸν λάβῃς ἱμάτιον. *Πλὴν οὐδεὶς ἀνὴρ χωρὶς γυναικὸς, οὐδὲ γυνὴ χωρὶς ἀνδρὸς ἐν Κυρίῳ.* Ἐπειδὴ γὰρ πολλὴν ὑπεροχὴν ἔδωκε τῷ ἀνδρὶ, εἰπὼν ὅτι ἐξ αὐτοῦ ἡ γυνὴ, καὶ ὅτι δι' αὐτὸν καὶ ὑπ' αὐτόν· ἵνα μήτε τοὺς ἀνδρας ἐπάρῃ πλέον τοῦ δέοντος, μήτε ἐκείνας ταπεινώσῃ, ὅρα πῶς

* Reg., τὸ εἰκότως εἶναι.

maximus certe est honor ille, proprium ordinem servare, ut pudor est inter se dissidere. Quamobrem in utrisque hoc posuit, dicens : 4. *Omnis vir orans aut prophetans velato capite, deturpat caput suum* : 5. *omnis autem mulier orans aut prophetans non velato capite, deturpat caput suum*. Erant enim, ut dixi, et viri et mulieres prophetantes, et mulieres tunc hoc donum habentes, ut Philippi filiae, ut aliae et ante et post illas; de quibus dicebat olim propheta : *Prophetabunt filii vestri, et filiae vestrae visiones videbunt* (Joel. 2. 28). Virum porro non semper detecto esse capite jubet, sed cum orat tantum : *Omnis enim vir, inquit, orans aut prophetans aperto capite, deturpat caput suum* : mulierem autem semper lecto esse capite jubet. Quamobrem cum dixisset : *Omnis mulier orans aut prophetans non aperto capite, deturpat caput suum* ; non hic constitit, sed prosequutus est, dicens : *Unum enim est ac si decalvetur*. Quod si semper esse rasam turpe est, palam est etiam semper detectam esse, opprobrio verti.

4. Neque hæc solum satis habuit, sed rursus addidit : 10. *Debet mulier potestatem habere super caput suum propter angelos*. Ostendit non orationis tempore tantum, sed etiam perpetuo illas tegi oportere. Virum autem non item de tegumento, sed de coma instituit : prohibet autem ne tegatur cum orat tantum, comam autem alere semper prohibet. Ideo sicut de muliere dixit : 6. *Si autem non veletur, tondeatur* : sic et de viro : *Si comam nutriat, ignominia est illi*. Non dixit, Si tegatur, sed, Si comam nutriat. Ideo in principio dixit : *Omnis vir orans aut prophetans, super caput habens*. Non dixit, Opertus, sed, Super caput habens ; ostendens quod etiamsi nudo oret capite, comam autem habeat, par sit illi qui opertus esset. Coma enim, inquit, pro velamine ipsi data est. Si autem non velatur mulier, tondeatur : si autem turpe est mulieri tonderi aut radi, veletur. In principio enim ut non nudum habeat caput requirit : progressus autem, ut semper non nudum habeat subindicat, dicens, *Unum enim est ac si rasa sit* ; et cum omni studio ac diligentia. Non enim ut veletur et tegatur modo dixit, sed ut contegatur, ut sit undique accurate composita. Et cum in absurditatem rem deducit, pudore suffundit, vehementer incessens ac dicens : *Si autem non velatur, tondeatur*. Nam si abjicis tegumentum tibi a lege Dei datum, inquit, etiam id quod tibi a natura datum est, abjice. Quod si quis dixerit : Et quomodo illud mulieri turpe fuerit, si ad viri gloriam ascendit? illud dixerimus, non ascendere, sed a proprio excidero honore. Nam inter proprios terminos non manere et leges a Deo latis, sed illas transgredi, non accessio est, sed imminutio. Quemadmodum enim qui aliena concupiscit, et quæ non sua sunt abripit, non quid amplius accepit, sed detrimento est affectus, quodque habebat perdidit ; id quod etiam in paradiso contigit : sic et mulier non accipit viri nobilitatem, sed et mulieris honestatem amittit ; nec inde solum huic ignominia, sed etiam ab habendi cupiditate. Cum ergo assumpsisset id quod turpe esse in confesso est,

et dixisset : *Si autem turpe est mulieri tonderi aut radi* ; quod a seipso erat tunc posuit, dicens, *Veletur*. Neque dixit, Comam nutriat, sed, *Veletur* ; hæc ambo unum esse lege constituens, et utrimque illa confirmans, ab iis quæ constituta sunt et a contrariis. Nam velamen et comam unum esse dicit ; idem quoque esse et rasam, et eam quæ nudo est capite : *Unum est enim, inquit, et idipsum, quod rasa*. Quod si quis dixerit, Et quomodo unum est, si illa quidem tegumentum naturæ habet, illa vero quæ rasa est non item? respondebimus, illam arbitrio suo hoc reliquisse et nudum habere caput : quod si non capillis nudum, hoc ex natura, non ex illius arbitrio esse. Itaque illa quæ rasa est, nudum caput habet, et illa similiter. Ideo enim naturæ permisit, ut illam teget, ut hæc ab illa hoc discens, operiretur. Deinde causam affert, ut sæpe dixi, tamquam cum liberis loquens. Quæ igitur causa est? 7. *Nam vir quidem non debet velare caput, cum sit imago et gloria Dei*. Rursus alia hæc causa. Neque enim solum, quod caput Christum habeat, non debet caput tegere, sed etiam quia mulieri imperat. Nam principem ad regem accedentem, principatus signum habere oportet. Sic ergo nullus princeps sine balteo et chlæna ausit comparare ante illum qui diadema gestat : sic neque tu absque signo principatus, quod est detecto esse capite, Deum ores, ut ne contumelia afficias et te et eum qui te honore afficit. Idipsum et de muliere quis dixerit : nam illi quoque est ignominia, si non subjectionis signa habeat. *Mulier autem gloria viri est*. Est ergo naturale viri imperium. Deinde postquam sententiam protulit, et rationes et causas rursus alias ponit, ad primam te ducens creationem, his verbis : 8. *Non enim vir ex muliere est, sed mulier ex viro*. Si autem ex aliquo esse, gloria est ejus ex quo prodit, multo magis esse similem. 9. *Etenim non creatus est vir propter mulierem, sed mulier propter virum*. Hæc est secunda rursus illius præ illa excellentia, imo et tertia et quarta. Prima, quia caput nostrum est Christus, et nos mulieris ; secunda, quia nos gloria Dei sumus, et mulier gloria nostra ; tertia, quia non nos ex muliere sumus, sed illa ex nobis ; quarta, quia non nos propter illam, sed illa propter nos. 10. *Ideo debet mulier habere potestatem super caput suum*. Ideo, qua de causa? dic mihi. Propter hæc omnia quæ dicta sunt ; imo non tantum propter hæc omnia, sed etiam *Propter angelos*. Nam si virum despicias, inquit, angelos reverere.

5. Caput ergo operire est subjectionis et potestatis ; efficit enim ut deorsum aspiciamus et pudore afficiamur, propriamque servemus virtutem. Virtus enim et honor ejus cui imperatur est, ut maneat in obedientia. Vir quippe non cogitur hoc facere ; ipsius enim Domini imago est ; mulier autem jure merito. Cogita igitur iniquitatis excessum, cum nempe tanta honoratus potestate, teipsum deturpas, mulieris habitum rapiens. Idipsum facis ac si acceptum diadema a capite abjiceres, et pro diademate servile vestimentum assumeres. 11. *Veruntamen neque vir sine muliere, neque mulier sine viro in Domino*. Quoniam

autem multam dedit viro excellentiam, cum dixit mulierem esse ex illo, propter illum et sub illo; ne viros plus quam par erat extolleret, neve illas nimis dejeceret, vide quomodo correctionem adhibeat, dicens : *Veruntamen neque vir sine muliere, neque mulier sine viro in Domino*. Ne mihi, inquit, prima sofa examine, neque creationem illam. Nam si ea quæ postea facta sunt exquiras, uterque utriusque est auctor; imo neque uterque utriusque, sed Deus omnium : quare ait : *Neque vir sine muliere, neque mulier sine viro in Domino*. 12. *Nam sicut mulier ex viro, ita vir per mulierem*. Non dixit, Ex muliere, sed contra, *Ex viro*. Hoc enim ipsum integrum manet apud virum. Verum hæc recte gesta non viri, sed Dei sunt : quare etiam subjunxit : *Sed omnia ex Deo*. Si ergo Dei sunt omnia, ipse autem illa jubet, obsequere et ne contradicas. 13. *In vobis ipsis judicate : decet mulierem non velatam orare Deum?* Rursus illos constituit dictorum iudices, quod etiam in idolothytis fecit : nam et illic dicit, *Judicate vos quod dico*; et hic, *In vobis ipsis judicate*. Et terribilius aliquid hic subindicat : contumeliam enim hic dicit ad Deum transire. Verum non ita loquitur, sed mitius aliquantum et magis ænigmatice, dicens : *Decetne mulierem non velatam Deum orare?* 14. *Annon ipsa natura vos docet, quod vir quidem si comam nutriat, ignominia sit illi?* 15. *mulier vero si comam nutriat, gloria est illi? quoniam capilli pro velamine ei dati sunt*. Quod semper facit, communia ponens ratiocinia, hoc et hic quoque facit, ad vulgarem consuetudinem conflugiens, et admodum pudore suffundens eos, qui expectant ab illo ediscere, quæ ex communi consuetudine possunt edisci : hæc quippe et similia ne barbaris quidem ignota sunt. Et vide quomodo ubique acerbis utatur verbis. *Omnis vir orans, qui caput suum legit, caput suum deturpat*; ac rursus, *Si autem turpe est mulieri tonderi aut radi, veletur*; et hic rursus, *Vir quidem si comam nutriat, ignominia est illi : mulier si comam nutriat, gloria est illi, quoniam capilli pro velamine ei dati sunt*. Et si pro velamine dati sunt, inquit, cur oporteat velamen aliud adjicere? Ut non solum a natura, sed etiam ab arbitrio subjectionem confiteatur. Quod enim te oporteat velari, ipsa natura prius constituit. Adde igitur operam tuam, ne videaris naturæ leges evertere : quod quidem multæ esset impudentiæ, non nobiscum tantum, sed etiam cum natura pugnare. Quare Judæos Deus incusans dicebat : *Occidisti filios tuos et filias tuas* (*Ezech. 16. 21*) : hoc præ omnibus est abominationibus tuis. Et eos qui apud Romanos impudici erant increpans Paulus, sic auget criminationem dicens : quod non solum præter Dei legem, sed præter naturam usus ille esset : *Muturunt enim usum naturalem in illum, qui est præter naturam* (*Rom. 1. 26*). Propterea in hoc se sermone exercet, hoc ipsum ostendens, et quod nihil alienum constituat, quodque apud Græcos omnia ejus novitatis sint, quæ est præter naturam. Sic et Christus hoc ipsum comprobans, dicebat : *Quæcumque vultis ut faciant vobis homines, et vos facite ipsis* (*Matth. 7. 12*);

significans se nihil novum inducere. 16. *Si quis autem videtur contentiosus esse, nos talem consuetudinem non habemus, neque Ecclesie Dei*. Est ergo contentiosis et non rationis his resistere. Ceterum sic quoque moderatam fecit increpationem, ut qui plurimum pudoris immiserit : quod etiam graviorem fecit orationem. Nos enim, inquit, talem consuetudinem non habemus, ut contendamus et litigemus et contradicamus. Neque tamen hactenus substitit, sed subjunxit, *Neque Ecclesie Dei*, ostendens illos toti terrarum orbi obsistere et adversari, non cedentes. Sed etiamsi tunc contenderent Corinthii, nunc totus terrarum orbis hanc legem et accepit et observat : tanta est Crucifixi potestas.

6. Sed vereor ne, hoc accepto habitu, operibus quædam ex mulieribus impudenter se gerere deprehendantur, et alio modo detectæ. Ideo enim Timotheo quoque scribens Paulus, non satis habuit hæc dixisse, sed alia adjecit dicens : *In habitu ornato cum pudore et modestia ornantes se, non in tortis crinibus aut auro* (*1. Tim. 2. 9*). Nam si non oportet nudum caput habere, sed subjectionis signum ubique circumferre; multo magis per opera hoc ostendere oportet. Scæ certe prisce mulieres et dominos viros vocabant, et primas ipsis concedebant. Nam et illi, inquit, uxores suas amabant. Hoc novi nec ignoro : sed cum te de iis quæ tibi conveniunt admonemus, non quæ illorum sunt spectes. Nam cum pueros adhortamur dicimusque ut parentibus obsequantur, quia scriptum est : *Honora patrem tuum et matrem tuam* (*Exod. 20. 12*); dicunt illi nobis, Profer etiam ea quæ sequuntur : *Vos quoque, patres, nolite ad iram provocare filios vestros* (*Ephes. 6. 4*). Et cum servis dicimus scriptum esse, quod obediendum sit dominis, neque ad oculum serviendum esse illis (*Col. 3. 32*); et illi rursus quæ sequuntur a nobis exigunt, jubentes dominis quoque eadem suadere. Nam illis quoque, inquit, præcepit Paulus, minas remittere. Sed ne sic faciamus, neque ea quæ aliis præcepta sunt queramus, quando de iis quæ ad nos pertinent accusamur; neque enim, si socium criminum accipias, a culpa liberaberis : sed hoc unum specta ut te a criminibus liberes. Nam Adam in mulierem culpam referebat, et illa rursus in serpentem; sed non illos hoc eripuit. Ne itaque tu hoc mihi nunc dicas, sed grato cum animo quæ marito debes præstare cures. Nam et quando maritum tuum alloquor, adhortans ut te diligat et tui curam gerat, non sino illum in medium afferre legem de muliere latam, sed legem de illo scriptam requiro. Et tu igitur ea, quæ ad te spectant, sola curiose inquire, et te conjugi morigeram præbe. Nam si propter Deum marito obsequaris, ne mihi proferas ea quæ ipse præstare debet; sed ea quibus te obnoxiam legislator fecit, hæc diligenter exsequere. Hoc enim est maxime Deo obtemperare, etiamsi contraria patiaris, legem non transgredi. Ideo enim qui se amantem amat, nihil magni facere videtur : qui vero se odientem colit, hic maxime est qui coronatur. Eodem quoque modo tu tecum reputa, quod si molestum tibi

ἐπάγει τὴν διόρθωσιν, λέγων· Πλήν οὐτε ἀνὴρ χωρὶς γυναικός, οὐτε γυνὴ χωρὶς ἀνδρός ἐν Κυρίῳ. Μὴ γάρ μοι, φησί, τὰ πρῶτα ἐξέταζε μόνα, μηδὲ τὴν δημιουργίαν ἐκείνην· ἂν γὰρ τὰ μετὰ ταῦτα ζητήσῃ, ἐκότερος ἐκατέρου αἰτίος, μᾶλλον δὲ οὐδὲ οὕτως ἐκότερος ἐκατέρου, ἀλλ' ὁ Θεὸς ἀπάντων· διὸ φησιν, Οὐτε ἀνὴρ χωρὶς γυναικός, οὐτε γυνὴ χωρὶς ἀνδρός ἐν Κυρίῳ. Ὡσπερ γὰρ ἡ γυνὴ ἐκ τοῦ ἀνδρός, οὕτω καὶ ὁ ἀνὴρ διὰ τῆς γυναικός. Οὐκ εἶπεν· Ἐκ τῆς γυναικός, ἀλλὰ πάλιν, Ἐκ τοῦ ἀνδρός· ἔτι γὰρ αὐτὴ τοῦτο ἀκέραιον μένει παρά τῷ ἀνδρὶ. Ἄλλ' οὐ τοῦ ἀνδρός ταῦτα τὰ κατορθώματα, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ· διὸ καὶ ἐπήγαγε, Τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ. Εἰ τοίνυν τοῦ Θεοῦ τὰ πάντα, αὐτὸς δὲ κελεύει ταῦτα, πείθω καὶ μὴ ἀντίλεγε. Ἐν ὑμῖν αὐτοῖς κρίνατε, πρόπον ἐστὶ γυναικα ἀκατακάλυπτον τῷ Θεῷ προσεύχεσθαι; Πάλιν αὐτοῖς καθίζει δικαστὰς τῶν λεγομένων, ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν εἰδωλοθύτων ἐποίησε· καὶ γὰρ ἐκεῖ φησι, Κρίνατε ὑμεῖς ὁ φημι· καὶ ἐνταῦθα, Ἐν ὑμῖν αὐτοῖς κρίνατε· καὶ τι φοβερώτερον αἰνίττεται ἐνταῦθα· τὴν γὰρ ὕβριν ἐνταῦθα εἰς τὸν Θεὸν φησι διαβαίνειν. Ἄλλ' οὕτω μὲν οὐ φησιν, ἡμερώτερον δὲ πως καὶ αἰνιγματωδέστερον λέγων· Πρόπον ἐστὶ γυναικα ἀκατακάλυπτον τῷ Θεῷ προσεύχεσθαι; Ἡ οὐδὲ αὐτὴ ἡ φύσις ὑμᾶς διδάσκει, ὅτι ἀνὴρ μὲν ἐὰν κομῷ, ἀτιμία αὐτῷ ἐστὶν γυνὴ δὲ ἐὰν κομῷ, δόξα αὐτῇ ἐστὶ; ὅτι ἡ κόμη ἀντὶ περιβολαίου δέδοται αὐτῇ. Ὅπερ ἀεὶ ποιεῖ, κοινούς λογισμούς τιθεῖς, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα [255] ἐργάζεται, ἐπὶ τὴν κοινὴν συνήθειαν καταφεύγων, καὶ σφόδρα ἐντρέπων τοὺς ἀναμένοντας ταῦτα μανθάνειν παρ' αὐτοῦ, ἀ καὶ ἀπὸ τῆς κοινῆς συνηθείας δυνατὸν [ἦν] μανθάνειν· τὰ γὰρ τοιαῦτα, οὕτε βαρβάρους ἀγνωστα. Καὶ ὅρα πῶς πανταχοῦ πληκτικῶς κέχρηται ταῖς λέξεσι· Πᾶς ἀνὴρ προσευχόμενος κατακάλυπτον αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν, καταισχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ· καὶ πάλιν, Εἰ δὲ αἰσχρὸν γυναικὶ κείρεσθαι ἢ ξυρᾶσθαι, κατακαλυπτέσθω· καὶ ἐνταῦθα πάλιν, Ἀνὴρ μὲν ἐὰν κομῷ, ἀτιμία αὐτῷ ἐστὶ· γυνὴ δὲ ἐὰν κομῷ, δόξα αὐτῇ ἐστίν, ὅτι ἡ κόμη ἀντὶ περιβολαίου δέδοται. Καὶ εἰ ἀντὶ περιβολαίου δέδοται, φησὶ, τίνας ἐνεκεν δεῖ περιβόλαιον ἕτερον προστιθέναι; Ὡστε μὴ ἀπὸ τῆς φύσεως μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς προαιρέσεως τὴν ὑποταγὴν ὁμολογεῖν. Ὅτι γὰρ δεῖ σε καλύπτεσθαι, προλαδοῦσα καὶ ἡ φύσις ἐνομοθέτησε. Προστίθει τοίνυν καὶ τὰ παρὰ σαυτῆς, ἵνα μὴ δόξης καὶ τοῖς τῆς φύσεως ἀνατρέπῃ νόμους· ὅπερ πολλῆς ἐστὶν ἰταμότητος, μὴ μόνον ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ τῇ φύσει πικτεῖν. Διὸ καὶ Ἰουδαίους ὁ Θεὸς ἐγκαλῶν ἔλεγεν, Ἔσφαξας τοὺς νόμους σου καὶ τὰς θυγατέρας σου· τοῦτο παρὰ πάντα τὰ βδελύγματά σου. Καὶ τοῖς παρὰ Ῥωμαίους ἀσελγαίνουσι πάλιν ὁ Παῦλος ἐπιτιμῶν, οὕτως αὖτις τὴν κατηγορίαν λέγων, ὅτι οὐ παρὰ νόμον τὸν τοῦ Θεοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ παρὰ φύσιν ἢ χρῆσις ἦν· Ἐρήλλαξιν γὰρ τὴν φυσικὴν χρῆσιν εἰς τὴν παρὰ φύσιν. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ἐνταῦθα τοῦτον γυμνάζει τὸν λόγον, τοῦτό τε αὐτὸ δεικνύς, καὶ ὅτι οὐδὲν ἔξῃον νομοθετεῖ, καὶ ὅτι παρ' Ἑλλήσι τὰ τῆς καινοτομίας ἅπαντα τῆς παρὰ φύσιν. Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς τοῦτο δεικνύς ἔλεγεν· Ὅσα ἐὰν θέλητε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς· δηλῶν ὅτι οὐδὲν καινὸν ἐπισηάζει. Εἰ δὲ τις δοκεῖ φιλόλογος εἶναι, ἡμεῖς τοιαύτην συνήθειαν οὐκ ἔχομεν, οὐδὲ αἱ Ἐκκλησιαὶ τοῦ Θεοῦ. Ἄρα φιλονεικίας τὸ ἀντιταίνειν τοῦ-

τοῖς, καὶ οὐ λογισμοῦ· πλὴν ἀλλὰ καὶ οὕτω μεμετρημένην τὴν ἐπιτίμησιν ἐποίησε, πλείονα τὴν ἐντροπήν ἐνθεῖς, ὃ δὴ καὶ βαρύτερον ἐποίει τὸν λόγον. Ἡμεῖς γὰρ, φησί, τοιαύτην συνήθειαν οὐκ ἔχομεν, ὥστε φιλονεικεῖν καὶ ἐρίζειν καὶ ἀντιτάττεσθαι. Καὶ οὐδὲ μέχρι τοῦτου ἔστη, ἀλλὰ καὶ ἐπήγαγεν, Οὐδέ αἱ Ἐκκλησιαὶ τοῦ Θεοῦ· δεικνύς ὅτι πάσῃ τῇ οἰκουμένην ἀντιπίπτουσι καὶ ἐναντιοῦνται, μὴ εἰκόντες. Ἄλλ' εἰ καὶ τότε ἐφιλονεικῶν οἱ Κορινθῖοι, νῦν πᾶσα ἡ οἰκουμένη τὸν νόμον τοῦτον καὶ καταδέξατο καὶ ἐφύλαξε· τοσαύτη τοῦ σταυρωθέντος ἡ δύναμις.

ς'. Ἀλλὰ δέδουκα, μήποτε τὸ σχῆμα καταδεξάμεναι, ἐπὶ τῶν ἔργων εὐβελῶσιν ἀνασχυντούσαι ἐναι τῶν γυναικῶν, καὶ ἀνακακασμμένοι ἐτέρως. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ Τιμοθέῳ γράφων οὐκ ἠρκέσθη τοῖτοίς ὁ Παῦλος, ἀλλ' ἕτερα προσέθηκεν εἰπών· Ἐν καταστολῇ κοσμίῳ μετὰ αἰδοῦς καὶ σωφροσύνης κοσμεῖν ἑαυτὰς, μὴ ἐν πλέγμασιν ἢ χρυσῷ. Εἰ γὰρ γυμνὴν οὐ δεῖ τὴν κεφαλὴν ἔχειν, ἀλλὰ τῆς ὑποταγῆς τὸ σύμβολον πανταχοῦ περιφέρειν, πολλῷ μᾶλλον διὰ τῶν πράξεων τοῦτο ἐπιδεικνύσασθαι χρή. Οὕτω γοῦν καὶ αἱ [256] πρότεροι γυναικες καὶ κυρίως τοὺς ἀνδρας ἐκάλουν, καὶ τῶν πρῶτους αὐτοῖς παρεχώρουν. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι, φησὶ, τὰς γυναῖκας ἡγάπων τὰς ἑαυτῶν. Οἶδα καὶ γὰρ, καὶ οὐκ ἀγνοῶ· ἀλλ' ὅταν ὑπὲρ τῶν σοι προσηκόντων παραινῶμεν, μὴ τὰ ἐκείνων σκόπει. Καὶ γὰρ ὅταν παῖσι παραινῶμεν ὑπακούειν γονεῦσι λέγοντες, ὅτι γέγραπται, Τιμὴ τῶν πατέρων σου καὶ τῆν μητέρα σου, λέγουσι πρὸς ἡμᾶς, Εἰπέ καὶ τὰ ἐξῆς, ὅτι Καὶ ὑμεῖς, οἱ ῥομεῖς, μὴ παροργίζετε τὰ τέκνα· καὶ τοῖς δούλοις ὅταν εἴπωμεν, ὅτι γέγραπται ὑπακούειν τοῖς κυρίοις, καὶ μὴ κατ' ὀφθαλμοδολεῖαν δουλεύειν, καὶ αὐτοῖς πάλιν τὰ ἐξῆς ἡμᾶς ἀπαιτοῦσι, κελεύοντες καὶ τοῖς δεσπότησι τὰ αὐτὰ παρατείν. Καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖνοι ὁ Παῦλος ἐκέλευσε, φησὶν, ἀνιέναι τὴν ἀπειλήν. Ἄλλὰ μὴ οὕτω ποιῶμεν, μηδὲ τὰ ἕτεροις ἐπιτεταγμένα ζητῶμεν, ὅταν ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ἐγκαλιώμεθα· οὐδὲ γὰρ, ἂν κοινῶν λάβῃς τῶν ἐγκλημάτων, ἀπαλλαγῆσθαι τῆς αἰτίας· ἀλλ' ἐν σκόπῃ μόνον, ὅπως τὰ σὰ ἐγκλήματα ἀπαδοῦσι. Ἐπεὶ καὶ ὁ Ἀδάμ ἐπὶ τὴν γυναῖκα τὴν αἰτίαν ἔφερε, καὶ αὐτὴ πάλιν ἐπὶ τὸν ὄφιν, ἀλλ' οὐδὲν αὐτοῖς τοῦτο ἐξείλετο*. Μὴ τοίνυν μηδὲ σὺ τοῦτο λέγε μοι νῦν, ἀλλὰ σπουδάξτε μετὰ εὐγνωμοσύνης ἀπάσης παρέχειν, ἅπερ ὀφείλεις, τῷ ἀνδρὶ. Ἐπεὶ καὶ ὅταν τῷ ἀνδρὶ τῷ σὺ διαλεγώμαι, συμβουλεύω σε ἀγαπᾶν καὶ θεραπεύειν, οὐκ ἀφίμῃ αὐτὸν προενεγκεῖν εἰς μέσον τὸν τῇ γυναίκα κείμενον νόμον, ἀλλὰ τὸν αὐτῷ γεγραμμένον ἀπαιτῶ. Καὶ σὺ τοίνυν τὰ σοι προσήκοντα περιεργάζου μόνα, καὶ παρέχε σαυτὴν εὐθύην τῷ συνοικοῦντι. Καὶ γὰρ εἰ διὰ τὸν Θεὸν πεῖθῃ τῷ ἀνδρὶ, μὴ μοι πρόσφερε τὰ ὀφείλοντα παρ' αὐτοῦ γίνεσθαι, ἀλλ' ὧν ὑπεύθυνός σε ἐποίησεν ὁ νομοθέτης, ταῦτα ἄνευ μετὰ ἀκριβείας. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ μάλιστα Θεῷ πείθεσθαι, τὸ καὶ ἐναντία πάσχουσιν μὴ παρακινεῖν τὸν νόμον. Διὰ γὰρ τοῦτο ὁ μὲν τὸν φιλοῦντα φιλοῦν, οὐδὲν δοκεῖ τι μέγα ποιεῖν· ὁ δὲ τὸν μισοῦντα θεραπεύων, οὗτος μάλιστα ἐστὶν ὁ στεφανοῦσθεος. Τὸν αὐτὸν δὲ τρώπον καὶ σὺ λογίζου, ὅτι ἂν μὲν φορτικὸν ὄντα τὸν ἄνδρα ἐνέγκῃς, λαμπρὸν λήψῃ τὸν στέφανον· ἂν δὲ ἡμερον καὶ πρῶτον, τίνας σοι δώσει μισθὸν ὁ Θεός·

* Reg., ἀλλ' οὐδένα αὐτῶν τοῦτο ἐξείλετο.

Καὶ ταῦτα λέγω, οὐ θρασυνεῖσθαι τοὺς ἄνδρας κελεύων, ἀλλὰ πεθῶν τὰς γυναίκας καὶ θρασυνομένους φέρειν τοὺς ἄνδρας. Ὅταν γὰρ ἕκαστος τὰ ἑαυτοῦ σπεύδῃ πληροῦν, ταχέως καὶ τὰ τοῦ πλησίον ἔψεται· ὅσον, ὅταν ἡ γυνὴ καὶ τραχυνόμενον παρεσκευασμένη ἢ φέρειν τὸν ἄνδρα, καὶ ὁ ἀνὴρ καὶ χαλεπαίνουσιν αὐτὴν μὴ ὑβρίζῃ, τότε πάντα γαλήνη καὶ λιμὴν κυμάτων ἀπηλλαγμένους. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν παλαιῶν ἐγένετο· τὰ ἑαυτοῦ ἕκαστος ἐπλήρου, οὐ τὰ τοῦ πλησίον ἀπῆται. Σκόπει δέ· Ἐλαβε τὸν ἀδελφιδοῦν ὁ Ἀβραάμ· οὐκ ἐνεκάλεσεν ἡ γυνὴ· ἐκέλευσεν αὐτὴν ὁδὸν ὁδεῦσαι μακράν· οὐκ ἀντεῖπεν οὐδὲ πρὸς τοῦτο, ἀλλ' ἠκολούθησε. Πάλιν μετὰ τὰς πολλὰς ταλαιπωρίας ἐκείνας καὶ τοὺς μόχθους καὶ τοὺς ἰδρωτάς τῶν πάντων κύριος γενόμενος, παρεχώρησε τῶν πρωτείων [237] τῷ Λώτ· καὶ οὐ μόνον οὐκ ἐδυσχέρανεν ἡ Σάρρα πρὸς τοῦτο, ἀλλ' οὐδὲ τὸ στόμα διῆρεν, οὐδὲ ἐφθέγγατο τι τοιοῦτον, ὅσον πολλὰ τῶν γυναικῶν νῦν φθέγγονται, ὅταν ἴδωσιν ἐλαττωμένους ἐν ταῖς τοιαύταις μοίραις τοὺς ἄνδρας τοὺς ἑαυτῶν, καὶ μάλιστα ὑπὸ ἐλαττώτων, ὀνειδίζουσαι καὶ μωροὺς καὶ ἀνοήτους καλοῦσαι καὶ ἀνάνδρους καὶ προδότας καὶ νωθεῖς. Ἄλλ' οὐδὲν ἐκείνη τοιοῦτον οὔτε εἶπεν οὔτε ἐνενόησεν, ἀλλ' ἔστερξεν ἅπαντα τὰ παρ' ἐκείνου γινόμενα. Καὶ τὸ δὴ μεῖζον· μετὰ γὰρ τὸ κύριον ἐκείνον γενέσθαι τῆς αἰρέσεως καὶ τὰ ἐλάττωνα προσριψαί τῷ θεῷ, κίνδυνος αὐτὸν κατέλαβε χαλεπός. Καὶ ἀκούσας ὁ πατριάρχης, πάντας καθώπλισε τοὺς αὐτοῦ, καὶ πρὸς ὅλον τὸ τῶν Περσῶν παρεσκευάζετο στρατόπεδον μετὰ τῶν οἰκτῶν τῶν ἑαυτοῦ μόνον· καὶ οὐδὲ τότε αὐτὸν κατέσχευεν ἐκείνη, οὐδὲ εἶπεν οἷα εἰκόσ· Ἄνθρωπε, ποῖ φέρῃ, κατὰ κρημνῶν σεαυτὸν ὠθῶν καὶ τοσοῦτος ἐκδιδοὺς κινδύνους, ὑπὲρ ἀνδρὸς ὑβρικώτος σε καὶ τὰ σὰ ἠρπακτός ἅπαντα, τὸ αἷμα ἐκχέων; Εἰ γὰρ καὶ σαυτοῦ καταφρονεῖς, ἀλλ' ἐμὰ τὴν καταλιποῦσαν οἰκίαν καὶ πατρίδα καὶ φίλους καὶ συγγενεῖς καὶ τοσαύτην ἀκολουθήσασάν σοι ἀποδημῶν ἐλέησον, καὶ μὴ περιβάλλῃς χηρεῖα καὶ τοῖς ἀπὸ τῆς χηρείας κακοῖς. Οὐδὲν τούτων οὐκ εἶπεν, οὐκ ἐνενόησεν, ἀλλ' ἔφερε πάντα σιγῇ. Μετὰ ταῦτα τῆς γαστρὸς ἀγρόνου μενούσης, αὕτη μὲν οὐ πάσχει τὰ τῶν γυναικῶν, οὐδὲ ἀποδύρεται· ἐκείνος δὲ θηρνεῖ, ἀλλ' οὐχὶ πρὸς τὴν γυναῖκα, ἀλλὰ πρὸς τὸν Θεόν. Καὶ ὕρα πῶς ἕκαστος τὸ προσῆχον διαφυλάττει. Οὕτε γὰρ αὐτὸς κατεφρόνησε τῆς Σάρρας ὡς ἄπαιδος, οὔτε ὠνεῖδισέ τι τοιοῦτον αὐτῇ· κάκεινη πάλιν ἐσπούδασε τῆς ἀπαιδίας ἐπινοῆσαι παραμυθαῖα αὐτῷ τινα ἀπὸ τῆς παιδείας· οὐδέπω γὰρ ταῦτα τότε κελώτω, καθὰ νῦν. Νῦν γὰρ οὔτε γυναικὶ τοιαῦτα ἀνδράσι χαρίζεσθαι θέμις, οὔτε ἐκείνοισι, οὔτε εἰδωῖν οὔτε ἀγνοουσῶν τῶν γυναικῶν, τοιαύταις μίξεις ἐπιχειρεῖν, κἂν μυριακίς ἡ τῆς ἀπαιδίας ἐνοχλῇ λύπη· ἐπεὶ ἀκούσονται· καὶ αὐτοί, ὅτι Ὁ σκόληξ αὐτῶν οὐ τελευτήσει, καὶ τὸ πῦρ αὐτῶν οὐ σβεσθήσεται. Οὐ γὰρ ἐφείται νῦν, τότε δὲ οὐκ ἀπηγόρευτο· διὸ καὶ ἡ γυνὴ τοῦτο ἐπέταττε, κάκεινος ὑπέκρουε, καὶ οὐδὲ οὕτω δι' ἠδονῆν. Ἄλλ' ὄρα, φησὶ, πῶς αὐτὴν πάλιν ἐξέβαλε κτελευτοσύνης αὐτῆς. Καὶ γὰρ ἐγὼ τοῦτο βούλομαι δεῖξαι, ὅτι καὶ οὗτος ἐκείνη ἅπαντα ἐπέθετο, καὶ ἐκείνη τούτῳ.

ς· Πλὴν μὴ τούτοις πρόσεχε μόνον, ἀλλ' ἡ ταῦτα λέγουσα σὺ καὶ τὰ πρότερα ἐξέταξε, ὅτι ὑβρίζεν εἰς αὐτὴν, ὅτι κατηλαζονεύετο τῆς κυρίας, οὐ τί γίνομαι· ἂν ὀδυνηρότερον ἐλευθέρῃ γυναικὶ καὶ εὐσχήμονι; Μὴ τοίνυν τοῦ ἀνδρὸς τὴν ἀρετὴν ἀναμενέτω ἡ γυνὴ, καὶ τότε τὴν ἑαυτῆς παρεχέτω· τοῦτο γὰρ οὐδὲν μέγα· μηδ' αὖ πάλιν ὁ ἀνὴρ τὴν τῆς γυναικὸς ἐταξίαν, καὶ τότε φιλοσοφεῖται· οὐδὲ γὰρ τοῦτο λοιπὸν αὐτοῦ κατόρθωμα· ἀλλ' ἕκαστος, ὅπερ ἔφην, τὰ παρ' ἑαυτοῦ παρεχέτω πρότερος. Εἰ γὰρ τοῖς ἐξωθεν βεπιζοῦσι τὴν δεξιάν, δεῖ τὴν ἑτέραν ἐκδιδοῖναι σταγόνα, πολλῷ μᾶλλον ἄνδρα θρασυνομένον δεῖ φέρειν. Καὶ οὐ τοῦτο [238] λέγω, ὥστε τύπτεσθαι γυναῖκα, ἀπαγε· ἐσχάτη γὰρ τοῦτο ὕβρις, οὐ τῇ τυπτομένη, ἀλλὰ τῷ τύπτοντι· ἀλλὰ κἂν ἀπὸ περιστάσεως τινος κληρωθῆς, ὡ γύναι, συνοικῶν τοιοῦτω, μὴ δυσχεραίνῃς, τὸν ἀποκειμένον ὑπὲρ τούτων ἐννοοῦσα μισθὸν καὶ τὸν ἐν τῷ παρόντι βίῳ ἔπαινον. Καὶ πρὸς ὑμᾶς δὲ τοὺς ἄνδρας ἐκεῖνό φημι· μηδὲν ἔστω τοιοῦτον ἀμάρτημα, ὡς εἰς ἀνάγκην ὑμᾶς ἄγειν τοῦ γυναικα τύπτειν. Καὶ τί λέγω γυναῖκα; οὐδὲ θεραπαινίδα μὲν οὖν ἀνδρὶ τύπτειν ἐλευθέρῳ καὶ χεῖρας ἐπάγειν ἀνεκτὸν ἂν εἴη. Εἰ δὲ δούλην τυπτήσαι ἀνδρὶ πολὺ τὸ βουδεός, πολλῷ μᾶλλον κατὰ τῆς ἐλευθέρως ἀνατείνειν τὴν δεξιάν. Καὶ τοῦτο καὶ ἐκ τῶν ἐξωθεν ἂν τις ἴδοι νομοθετῶν, οἱ τὴν τὰ τοιαῦτα παθοῦσαν οὐκέτι ἀναγκάζουσι συνοικεῖν τῷ τυπτήσαντι, ἅτε ἀναξίῳ ὄντι τῆς πρὸς αὐτὴν ὀμιλίας. Καὶ γὰρ ἐσχάτης παρανομίας τὴν τοῦ βίου κοινωνὸν, τὴν ἐν τοῖς ἀναγκαίοις καὶ ἀνωτάτω σοι συνεφαπτομένην, ταύτην ὡς ἀνδράποδον ἀτιμάζειν. Διὸ καὶ τὸν τοιοῦτον ἄνδρα, εἰ γε ἄνδρα αὐτὸν δεῖ καλεῖν, ἀλλ' οὐχὶ θηρίον, καὶ πατραλοῖου καὶ μητραλοῖου ἴσον εἶναι φαίην ἂν. Εἰ γὰρ καὶ πατέρα καὶ μητέρα διὰ ταύτην ἀφείναι προσετάγημεν, οὐκ ἀδικουντές ἐκείνους, ἀλλὰ νόμον θεῖον πληροῦντες, καὶ τοῖς γεγεννηκόσιν αὐτοῖς οὕτω ποθεινὸν τοῦτο, ὡς καὶ αὐτοὺς τοὺς καταλιμπανομένους καὶ χάριν ἔχειν καὶ μετὰ πολλῆς ἀνύειν αὐτὸ τῆς σπουδῆς· πῶς οὐκ ἐσχάτης μανίας ταύτην ὑβρίζειν, εἰ ἦν καὶ τοὺς γεγεννηκότας ὁ Θεὸς ἀφείναι ἐκέλευσεν; ἄρ' οὖν μανία μόνον τοῦτο; Τὴν δὲ αἰσχύνῃ, εἰπέ μοι, τίς οἶσται; ποῖος δὲ αὐτὴν παραστήσαι δυνήσεται λόγος, ὅταν ὀλολυγαὶ καὶ κωκυτοὶ κατὰ τοὺς στενωποὺς φέρονται, καὶ δρόμος ἐπὶ τὴν οἰκίαν τοῦ ταῦτα ἀσχημονούντος καὶ τῶν γειτόνων καὶ τῶν παριόντων, καθάπερ τινὸς θηρίου τὰ ἔνδον λυμαιομένου; Βέλτιον διαστῆναι τὴν γῆν τῷ τὰ τοιαῦτα παροῖοντι, ἢ ἐπ' ἀγορᾶς αὐτὸν ὀφῆναι λοιπόν. Ἄλλὰ θρασυνεῖται ἡ γυνὴ, φησὶν. Ἄλλ' ἐνόησον ὅτι γυνὴ, τὸ ἀσθενὲς σκεῦος, σὺ δὲ ἀνὴρ. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἀρχῶν ἐχειροτονήθης, καὶ ἐν τάξει κεφαλῆς ἐδόθης, ἵνα φέρῃς τῆς ἀρχομένης τὴν ἀσθενείαν. Ποίησον τοίνυν λαμπράν σοι τὴν ἀρχὴν· ἔσται δὲ λαμπρά, ὅταν τὸ ἀρχόμενον μὴ ἀτιμάξῃς. Καὶ καθάπερ ὁ βασιλευσὼν τοσοῦτω σεμνότερος φανέται, ὅσῳ ἂν τὸν ὑπαρχον σεμνότερον ἀποφήνῃ· ἂν δὲ ἀτιμάσῃ καὶ κατασχῆναι τῆς ἀξίας ἐκείνης τὸ μέγεθος, καὶ τῆς ἑαυτοῦ δόξης οὐκ ὀλίγον ὑποτέμνεται μέρος· οὕτω καὶ σὺ ἂν τὴν μετὰ σὲ ἀρχουσαν ἀτιμάξῃς, οὐκ ὡς ἔτυχε λυμανεῖς σου τῆς ἀρχῆς τὴν τιμὴν. Ταῦτα τοίνυν λογίζομενος

virum feras, splendidam accipies coronam : sin mansuetum et mitem, quam tibi Deus dabit mercedem? Et hæc dico non jubens maritos esse sævos et asperos, sed persuadens mulieribus ut viros etiam feroces ferant. Cum enim unusquisque sua implere curaverit, statim sequentur etiam ea quæ sunt proximi : exempli causa, cum uxor parata fuerit ad virum asperum ferendum, et vir importunam illam non contumelia affecerit, tunc omnia serenitas erunt, et portus a fluctibus vacuus. Sic etiam usu veniebat apud priscos : sua quisque implebat, nec quæ proximi erant exigebat. Perpende autem : fratris filium secum accepit Abraham; non id reprehendit uxor : jussit eam loquum iter suscipere, neque repugnavit illa, sed sequuta est. Rursus post illas multas ærumnas, labores et sudores, cum dominus omnium esset, primas concessit Loto : et non modo id non ægre tulit Sara, sed neque os aperuit, nec quidpiam dixit eorum, quæ nunc mulieres multæ loquuntur, cum vident viros suos in hujusmodi sortibus minus habere, maxime quando cum inferioribus res est, exprobrantes, stultos, insanos, ignavos, proditores hebetesque vocantes. Sed nihil simile illa vel dixit vel cogitavit, sed approbavit omnia ab ipso facta. Quodque majus est, postquam Loto data est optandi facultas et minora ille patrio concessit, in periculum ille grave incidit. Quo audit, patriarcha omnes suos armavit, et contra totum Persarum exercitum sese apparavit cum domesticis suis tantum : neque tunc illum ipsa retinuit, neque dixit, ut par videbatur esse : Quo pergis, o homo, per præcipitia te impellens, et in tanta conjiciens pericula, pro viro qui te contumelia, affecit, et tua omnia rapuit, sanguinem fundens? Nam si te ipsum despicias, me saltem, qui reliqui domum, patriam, amicos et cognatos, et in tanta te peregrinatione sum sequuta, miserare, nec me conjicias in viduitatem et in viduitatis mala. Nihil horum vel dixit, vel cogitavit, sed cum silentio tulit omnia. Deinde vero sterili manente utero, ipsa quidem non patitur ea quæ mulieres pati solent, neque lamentatur : ille autem luget, sed non apud uxorem, sed apud Deum. Et vide quomodo singuli, quod par erat, servant. Neque enim ille Saram despexit ut sterilem, neque illi ideo quidpiam exprobravit. Illa vero vicissim consolationem quamdam pro orbitate excogitavit per ancillam suam : nondum enim illa tunc prohibita erant, ut nunc sunt. Nunc enim neque uxoribus licet viris talem gratiam referre ; neque illis, sive scientibus, sive ignorantibus uxoribus, tales tentare concubitus, quantovis orbitatis dolore premantur. Nam ipsi quoque audient, *Vermis eorum non morietur, et ignis eorum non exstinguetur* (Marc. 9. 45). Non enim id nunc permittitur, tunc vero non prohibitum erat : ideoque uxor hoc jussit, et ille obtemperavit, neque tamen propter voluptatem. Sed vide, inquires, quomodo ipsa jubente, ancillam ejecit. Ego enim hoc volo ostendere, quod et ille ipsi in omnibus obtemperaret, et hæc illi.

7. *Uxor et vir non debent alter alterius exspectare vir-*

tutem ad philosophandum ; uxorem verberare turpissimum est. — Cæterum ne his solum attendas, sed tu quæ hæc dicis etiam priora examina, quod contumeliam inferret ei, quod se arroganter extolleret contra dominam : quo quid molestius esse possit liberæ mulieri et honestæ? Ne itaque viri virtutem exspectet uxor, ut tunc illa suam exhibeat ; hoc enim nihil magnum esset ; neque rursus vir uxoris modestiam, ut tunc philosophetur ; neque enim tunc recte factum illud ipsius esset ; sed unusquisque, ut dixi, quæ sua sunt prius præbeat. Si enim externis dexteram maxillam percutientibus, oportet præbere alteram ; multo magis virum ferocem ferre oportet. Sed non hæc dico ut verberetur mulier, absit : nam hæc extrema contumelia est, non verberata ; sed verberanti ; sed si casu aliquo talem conjugem sortita fueris, o mulier, ne indigne feras, cogitans repositam tibi mercedem, et in hac vita laudem. Vobis quoque viris hoc dico : nihil tale sit peccatum, quo cogamini uxorem verberare. Et quid dico uxorem ? neque ancillam verberare aut ei manus inferre viro ingenno fuerit tolerandum. Quod si ancillam verberare magnum infert viro probrum ; multo magis contra liberam manum intendere. Et hoc in externis etiam legislatoribus videre est, qui eam quæ talia passa fuit non cogunt habitare cum percussore, utpote qui illius consortio indignus sit. Etenim extremæ est iniquitatis, vitæ consortem, quæ tibi in rebus necessariis jamdiu operam præstabat, ut mancipium ignominia afficere. Ideo etiam talem virum, si virum tamen licet appellare, non feram, parricidæ et matricidæ parcm esse dixerim. Nam si propter illam et patrem et matrem relinquere jussi sumus, non illis injuriam facientes, sed divinam legem implentes, ipsis parentibus adeo desiderabilem, ut et ipsi qui relinquuntur gratiam habeant, et hoc cum studio magno efficiant : quomodo non extremæ dementiæ fuerit, eam contumelia afficere, propter quam parentes Deus jussit dimittere? num hoc insania solum est? Dedecus et ignominiam autem hujusmodi quis ferat? quis sermo possit eam explicare, quando ululatus et gemitus per compita feruntur, et concursus est in domum ejus, qui tam indecore se gerit et vicinorum et prætereuntium, ac si fera quæpiam quæ intus sunt labefactet et perdat? Optabilius esset terram dehiscere ei qui tam furiose se gerat, quam ut postea in foro appareat. Sed mulier, inquiet, audax et aspera est. Sed cogita illam esse mulierem, vas infirmum, te autem virum. Propterea enim princeps constitutus es, et instar capitis datus es, ut feras ejus quæ tibi parere debet imbecillitatem. Fac itaque ut imperium tuum sit splendidum : splendidum autem erit, cum eam cui imperas non dedecore affeceris. Ac sicut is qui regnat tunc præclarior apparebit, cum sibi inferiorem præfectum præclariorem reddiderit ; si autem illud tantum munus dedecore et ignominia affecerit, tunc a gloria sua non parum demittit : sic et tu, si eam quæ post te imperat dedecore affeceris, non levi damno affeceris principatus

tui honorem. Hæc igitur omnia tecum reputans, temperanter age, et cum his etiam vesperam illam cogita, qua te advocato pater filiam suam quasi depositum quoddam tradidit, et illam ab omnibus separans, a matre, ab se, a domo, totam tibi illius curam dextera sua tradidit: cogita te ab illa post Deum filios suscepisse, et patrem effectum esse, et inde erga illam mitis esto.

8. Non vides agricolas, quomodo terram quæ semel semina excepit, colant omni culturæ genere, etiamsi innumera habeat incommoda, etiamsi sit arida, si malas ferat herbas, si ex situs ratione imbribus inundetur? Hoc et tu facito: ita enim prior frueris et fructibus et tranquillitate: nam portus est uxor, et pharmacum lætitiæ maximum. Si ergo portum a ventis et fluctibus tutum reddas, multa frueris securitate, cum a foro reverteris; si autem tumultu et perturbatione repleas, tibi gravius paries naufragium. Ne hoc ergo eveniat, id quod dico fiat: cum quid molestum domi acciderit, illa peccante, consolare illam et ne dolorem augeas. Etiamsi enim omnia amiseris, nihil tristius est quam domi uxorem habere, quæ sine benevolentia cum viro degat: et quodcumque peccatum dixeris, nullum dicere possis quod majorem inferat dolorem, quam cum uxore litigare. Itaque propter hæc omnia ejus dilectio omnium tibi pretiosissima sit. Nam si oportet alterum alterius onera portare, multo magis uxoris; etiamsi pauper sit, ne id exprobres; etiamsi stulta, ne insultes, sed potius illam moderare: nam membrum tuum est et caro una facti estis. Sed garrula est, ebriosa et iracunda. At magis eapropter dolere potius, quam irasci oportet, Deumque rogare, illamque monitis et consilio adjuvare, nihilque non agere ut vitium amputes. Si autem verberes et atteras, morbus non curatur; feritas enim mansuetudine solvitur, non alia feritate. Cum his et mercedem a Deo expectatam cogita. Quando enim cum tibi liceat eam excindere, hoc non facias propter Dei timorem, sed tot ejus vitia feras, metuens legem hac de re positam, quæ uxorem ejicere prohibet; quocumque tandem morbo laboret, ineffabilem mercedem recipies; et ante mercedem maxima lucraberis, ipsam

tibi obtemperantior reddens, teque erga illam mansuetiorem exhibens.

Philosophi dictum de uxore conviciante. — Narratur quispiam externorum philosophorum, qui malam haberet uxorem et nugacem et conviciantem, interrogantibus, qua de causa, cum talem haberet, illam ferret, respondisse se quasi gymnasium et palestra philosophiæ domi habere (a). Ero enim, aiebat, aliis mansuetior, in hac quotidie institutus. Magna voce exclamastis? Sed ego valde nunc ingemo, cum videam Græcos magis philosophos esse quam nos, qui jubemur angelos imitari; imo qui jubemur ipsum æmulari Deum in mansuetudinis ratione. Philosophus ergo ille dicitur ideo malam illam uxorem non ejecisse: quidam autem dicunt ipsum ideo illam duxisse. Ego vero quia multi homines contra quam ratio ferat affecti sunt, hortor ut ab initio nihil non agant viri, ut bene moratam ducant uxorem et omni plenam virtute: si vero contigerit ut a proposito aberrant, ac nec bonam nec tolerabilem sponsam in donum induxerint; tunc philosophum illum imitentur, et his nihil adjiciant. Nam mercator antequam cum socio pacta ineat, quæ possint pacem conciliare, non prius navim in mare trabet, neque aliam attinget negotiationem. Et nos itaque nihil non agamus, ut negotiationis nostræ sociam in hac navi cum omni pace intus teneamus. Ita enim et alia omnia nobis tranquilla erunt, et cum securitate vitæ præsentis pelagus trajiciemus. Hoc pluris faciamus, quam domum, mancipia, pecunias, agros et ipsas res civiles. Idque maxime omnium in pretio habeamus, ut illa quæ nobiscum in ædibus residet, non tumultum moveat, neve a nobis dissidat. Ita enim et cætera nobis secundo cursu venient, et in spiritualibus multam habebimus facilitatem, hoc jugum cum concordia trahentes; omnibusque probe gestis reposita consequemur bona: quæ nos omnes assequi contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

(a) Hic de Socrate, ni fallor, agit, qui frequentibus Xanthippes uxoris jurgiis exercitabatur. Vide Diogenem Laertium in Socrate.

HOMILIA XXVII.

CAP. 11. v. 17. *Hoc autem præcipiens, non laudo quod non in melius, sed in deterius conveniatis.*

1. Necessè est etiam præsentis criminis seu accusationis prius causam dicere: ita enim quæ dicenda sunt facilius ediscentur. Quænam ergo illa est? Quemadmodum tria illa millia, quæ initio crediderant, in communi mensa comedebant, et communia omnia possidebant: sic etiam fieri solebat cum hæc scripsit Apostolus; at non cum tanta accuratatione, sed quidam veluti fluxus illius prisci consortii remansit et ad posterum descendit. Quia vero contingebat alios pauperes, alios divites esse, sua omnia non in medium proferbant; communes autem apparabant mensas statis

diebus, uti par erat, et peracta synaxi, post mysteriorum communionem in commune omnes convivium veniebant, divitibus cibos suos afferentibus, pauperibus autem et nihil habentibus ab ipsis divitibus invitatis, omnibusque simul convivantibus. Sed postea hic mos obsolevit. Causa autem fuit, quod divulsi essent, ac sese adscriberent alii his, alii illis, dicerentque, Ego sum hujus, ego illius; quod corrigens ille initio epistolæ dicebat: *Significatum est mihi, fratres, de vobis ab iis qui sunt Chloes, quia contentiones in vobis sunt. Hoc autem dico, quod unusquisque vestrum dicat: Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego vero Cephæ (1. Cor. 1. 11. 12).* Non quod Paulo se

ἅπαντα σωφρόνει, καὶ μετὰ τούτων καὶ τὴν ἐσπέραν ἰκεῖνην ἐννοεῖ, καθ' ἣν καλέσας σε ὁ πατήρ, ὡς περ τινὰ σοι παρακαταθήκη τὴν θυγατέρα παρέδωκε, καὶ πάντων ἀποστήσας, καὶ μητρὸς καὶ αὐτοῦ καὶ οἰκίας, ὀλόκληρον αὐτῆς τὴν ἐπιτροπὴν ἐνεχειρίσας σου τῇ δεξιᾷ· ἐνόησον ὅτι μετὰ τὸν Θεὸν δι' αὐτῆς [239] παῖδας ἔχεις καὶ πατὴρ γέγονας, καὶ γίνου καὶ ἐντεῦθεν ἡμέρας πρὸς αὐτήν.

ἤ. Οὐχ ὁρᾷς τοὺς γεωργοὺς, πῶς τὴν ἀπαξ ὑποδεξαμένην τὰ σπέρματα γῆν θεραπεύουσι παντοδαπῶν θεραπειᾶς τρόπῳ, καὶ μυρία ἐλαττώματα ἔχῃ, οἷον καὶ λυπρόγειος ἢ καὶ βοτάνας φέρῃ πονηράς, καὶ ὑπὸ ἐπομβρίας ἐπηρεάζεται τῇ φύσει τῆς θέσεως; Τοῦτο καὶ σὺ ποιεῖ· οὕτω γὰρ πρότερος ἀπολαύση καὶ τὸν καρπὸν καὶ τῆς γαλήνης· καὶ γὰρ λιμὴν ἔστιν ἡ γυνὴ, καὶ φάρμακον εὐθυμίας μέγιστον. Ἄν μὲν οὖν τὸν λιμένα πνευμάτων ἀπαλλάξῃς καὶ κυμάτων, πολλῆς ἀπολαύση τῆς ἀδελφᾶς ἐξ ἀγορᾶς ἀνιών· ἂν δὲ θορυβῶν καὶ ταραχῆς ἐμπλήσῃς, σαυτῷ χαλεπώτερον κατασκευάζεις τὸ ναυάγιον. Ἰν' οὖν τοῦτο μὴ γίνῃται, τοῦτο δὲ λέγω γενέσθω· ὅταν τι συμβῇ λυπηρὸν κατὰ τὴν οἰκίαν, ἐκείνης ἀμαρτούσης, παραμυθοῦ, καὶ μὴ ἐπίτεινε τὴν λύπην. Καὶ γὰρ ἅπαντα ἀποβάλλῃς, οὐδὲν λυπηρότερον τοῦ μὴ μετ' εὐνοίας ἔχειν γυναῖκα ἔνδον συνοικοῦσαν· καὶ ὅτι οὐκ εἴπῃς ἀμαρτήματα, οὐδὲν οὕτως ὀδυνηρότερον ἔρεῖς, οἷόν ἐστι τὸ πρὸς ἐκείνην στασιάζειν. Ὄστε καὶ διὰ ταῦτα πάντων ἔστω τιμιωτέρα ἡ ταύτης ἀγάπη. Εἰ γὰρ ἀλλήλων τὰ βάρη δεῖ βαστάζειν, πολλῶ μᾶλλον τῆς γυναικός. Καὶ πένθησα ἦ, μὴ οὐκ εἰδῆς· καὶ ὁ νόμος ἦ, μὴ ἐπέμθαινε, ἀλλὰ ῥύθμιον μᾶλλον· καὶ γὰρ μέλος ἐστὶ σὺν, καὶ σὰρξ ἐγένεσθε μία. Ἀλλὰ φλύαρός ἐστι καὶ μέθυσος καὶ ὀργίλος. Οὐχοῦν ἀλαγὴν ἐπὶ τούτοις, οὐκ ὀργίζεσθαι χρῆ, καὶ τὸν Θεὸν παρακαλεῖν, καὶ παραινεῖν αὐτῇ καὶ συμβουλεύειν, καὶ πάντα ποιεῖν, ὥστε ἐκκλῆναι τὸ πάθος. Ἄν δὲ τύπτῃς, καὶ ἐπιτρέβῃς τὸ νόσημα, οὐ θεραπεύεται· θρασυτέρας γὰρ ἐπικεικία λίσεται, οὐχ ἑτέρᾳ θρασυτέρας. Μετὰ τούτων καὶ τὸν παρὰ τοῦ Θεοῦ μισθὸν ἐννοεῖ. Ὅταν γὰρ, ἐξόν σοι ἐκτεμεῖν αὐτήν, μὴ ποιῆς τοῦτο διὰ τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον, ἀλλὰ φέρῃς ἐλαττώματα τσαυτά, δεδοικώς τὸν ἐπὶ τούτοις κείμενον νόμον τὸν κωλύοντα ἐκβαλεῖν γυναῖκα, καὶ ὅτι οὐκ ἔχῃ νόσημα, ἀφαιρὸν λήψῃ μισθόν· καὶ πρὸ τῶν μισθῶν δὲ τὰ μέγιστα

▪ Reg., λεπτότατος.

κερδανεῖς, ἐκείνην τε εὐπειθεστέρην κατασκευάζων, καὶ αὐτὸς ἐπικεικότερος ταύτῃ γινόμενος.

Λέγεται γοῦν τις καὶ τῶν ἔξωθεν φιλοσόφων μαθητὰν ἔχων γυναῖκα καὶ φλύαρον καὶ πάρονον, πρὸς τοὺς ἐρωτῶντας, τίνας ἔνεκεν τοιαύτην ἔχων ἀνέχεται, εἰπεῖν, ὥστε γυμνάσιον καὶ παλαιστῆραν ἔχειν φιλοσοφίας ἐπὶ τῆς οἰκίας· Ἔσομαι γὰρ τοῖς λοιποῖς πραήτερος, φησὶν, ἐν ταύτῃ καθ' ἑκάστην παιδεύομενος τὴν ἡμέραν. Ἐδοθήσατε μεγάλα; Ἄλλ' ἐγὼ νῦν ὀδύρομαι μέγα, ὅταν Ἑλληνες ἡμῶν ὡς φιλοσοφώτεροι, ἡμῶν τῶν κελουσθέντων ἀγγέλους μιμεῖσθαι, μᾶλλον δὲ τῶν κελουσθέντων αὐτὸν τὸν Θεὸν ζηλοῦν κατὰ τὸν τῆς ἐπικεικίας λόγον. Ὁ μὲν οὖν φιλόσοφος λέγεται διὰ τοῦτο πονηρὰν ἔχων γυναῖκα μὴ ἐκβαλεῖν· τινὲς δὲ καὶ διὰ τοῦτο ἀγαγέσθαι αὐτὸν αὐτὴν λέγουσιν. Ἐγὼ δὲ, ἐπειδὴ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων [240] ἀλογώτερον εἰσι διακείμενοι, παραινῶ μὲν ἐξαρχῆς πάντα ποιεῖν καὶ σπουδάζειν ὅπως εὐάρμοστον λάβοιεν σύνοικον καὶ πάσης γέμουσαν ἀρετῆς· εἰ δὲ συμβαῖη διαμαρτεῖν, καὶ μὴ χρηστὴν μηδὲ ἀνεκτὴν νύμφην εἰσαγαγεῖν εἰς τὴν οἰκίαν, τότε γοῦν τὸν φιλόσοφον τοῦτον ζητοῦν, καὶ ῥυθμίζειν αὐτὴν πάντοτε, καὶ μὴδὲν τῶν προτιθέσθαι β. Ἐπεὶ καὶ ἔμπορος, πρὶν ἢ πρὸς τὸν κοινωνὸν συνθήκας θέσθαι τὰς δυναμένας εἰρήνην πρυτανεύει, οὐ πρότερον καθέλξει τὸ πλοῖον εἰς τὸ πέλαιος, οὐδὲ τῆς ἀλλῆς ἄψεται ἔμπορίας. Καὶ ἡμεῖς τοῖνον πάντα πράττομεν, ὥστε τὴν κοινωνίαν τῆς τοῦ βίου πραγματείας ἡμῶν καὶ τοῦ πλοίου τούτου μετὰ πάσης ἔνδον πραγματείας τῆς εἰρήνης. Οὕτω γὰρ καὶ τὰ ἄλλα πάντα ἡμῖν ἔσται γαλήνη, καὶ μετὰ ἀδελφᾶς τὸ πέλαιος τοῦ παρόντος διαδραμοῦμεν βίου. Τοῦτο καὶ πρὸ οἰκίας καὶ ἀνδραπέδων καὶ χρημάτων καὶ ἀγῶν καὶ αὐτῶν τῶν πολιτικῶν πραγμάτων ἀγῶμεν· καὶ πάντων ἡμῶν προτιμότερον ἔστω τὸ τὴν μεθ' ἡμῶν ἐπὶ τῶν οἰκῶν καθημένην μὴ στασιάζειν μηδὲ διχοστατεῖν πρὸς ἡμᾶς. Οὕτω γὰρ καὶ τὰ ἄλλα ἡμῖν κατὰ ροὴν ἕξει, καὶ ἐν τοῖς πνευματικοῖς δὲ πολλὴν ἔξομεν τὴν εὐκολίαν, μετὰ ὁμοιοῦς τὸν ζυγὸν τοῦτον ἔλκοντες· καὶ πάντα κατορθώσαντες, τῶν ἀποκεῖμένων ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

▪ Legebatur προστιθέναι

ΟΜΙΑΙΑ ΚΖ'.

Τοῦτο δὲ παραγγέλλων, οὐκ ἐπαινῶ ὅτι οὐκ εἰς τὸ κρεῖττον, ἀλλ' εἰς τὸ ἥττον συνέρχεσθε.

α'. Ἀναγκαῖον καὶ τοῦ παρόντος ἐγκλήματος πρότερον τὴν αἰτίαν εἰπεῖν· οὕτω γὰρ ἡμῖν εὐμαθέστερος πάλιν ἔσται ὁ λόγος. Τίς οὖν ἐστὶν αὕτη; Καθάπερ ἐπὶ τὸν τρισχιλίω τῶν ἐξ ἀρχῆς πιστευσάντων κοινῇ πάντες εἰσιόντων, καὶ κοινὰ πάντα ἐκέκτηντο· οὕτω καὶ τότε ὅτε ταῦτα ἐγραψεν ὁ Ἀπόστολος ἐγένετο, οὐχ οὕτω μὲν μετὰ ἀκριθείας, ὡς περ δὲ τις ἀπέρροια τῆς κοινωνίας ἐκείνης ἐναπομείνασα, καὶ εἰς τοὺς μετὰ ταῦτα κατέβη. Καὶ ἐπειδὴ συνέβαινε τοὺς μὲν πένθησας εἶναι, τοὺς δὲ πλουσίους, τὰ μὲν ἐαυτῶν οὐ κατετίθεντο πάντα εἰς μέσον, κοινὰς δὲ ἐποιοῦντο τὰς τραπέζας ἐν ἡμέραις νενομισμέναις, ὡς εἰκόσ, καὶ τῆς συνάξεως ἀπαρτισθείσης μετὰ τὴν τῶν μυ-

στηρίων κοινωνίαν ἐπὶ κοινῇ πάντες ἦσαν εὐχλιν. τῶν μὲν πλουτούντων φερόντων τὰ ἐδέσματα, τῶν δὲ πενομένων καὶ οὐδὲν ἐχόντων ὑπ' αὐτῶν καλουμένων, καὶ κοινῇ πάντων ἐστιωμένων. Ἄλλ' ὕψτερον καὶ τοῦτο διεφθάρη τὸ ἔθος. Τὸ δὲ αἴτιον ἐκ τοῦ διεσπάσθαι καὶ προσνέμειν ἐαυτούς, τοὺς μὲν τοῦτους, τοὺς δὲ ἐκείνους, καὶ λέγειν· Ἐγὼ μὲν εἰμι τοῦ δεινός, ἐγὼ δὲ τοῦ δεινός· ὅπερ καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς Ἐπιστολῆς διορθούμενος; ἔλεγεν Ἐδελῶθη γὰρ μοι περὶ ὑμῶν [241], ἀδελφοί μου, ὑπὸ τῶν Χλιθῆς, ὅτι ἐριδῆς ἐν ὑμῖν εἰσι. Λέγω δὲ τοῦτο, ὅτι ἕκαστος ὑμῶν λέγει, Ἐγὼ μὲν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ, ἐγὼ δὲ Κηφᾶ. Οὐκ ἐπειδὴ Παῦλος προσένεμον ἐαυτούς· οὐδὲ γὰρ ἂν ἠνέσχετο· ἀλλ' ἐκ παρουσίας πρὸ ἑαυτῶν τὸ ἔθος ἀνατπάσα· βουλόμενος,

ἔσπεδον παρενέθηκε, δεικνύς ὅτι εἰ καὶ αὐτὸν τις ἐπεγράφετο τοῦ κοινοῦ σώματος ἀποβήγγυμενος, καὶ οὕτως ἄτοπον τὸ γινόμενον ἦν κατὰ παρανομίας ἐσχάτης. Εἰ δὲ ἐπὶ τούτου παρανομία, πολλῶ μᾶλλον ἐπ' ἐκείνων τῶν καταδεστέρων. Ἐπεὶ οὖν διεσπάσθη τὸ ἔθος τοῦτο, ἔθος κάλλιστον καὶ χρησιμώτατον (καὶ γὰρ ἀγάπης ὑπόθεσις ἦν, καὶ πεινίας παραμυθία, καὶ πλοῦτου σωφρονισμὸς, καὶ φιλοσοφίας ἀφορμὴ τῆς μεγίστης, καὶ ταπεινοφροσύνης διδασκαλία)· ἔπει οὖν εἶδες τσαυτὰ ἀγαθὰ διαφθειρόμενα, πληκτικῶς εἰκότως τῷ λόγῳ κέχρηται, οὕτως λέγων· *Τοῦτο δὲ παραγγέλλων, οὐκ ἐπαινώ.* Ἐν μὲν γὰρ τῷ προτέρῳ ἐγκληματι, ἅτε πολλῶν ὄντων τῶν φυλαττόντων, ἐτέρως ἤρξατο, λέγων οὕτως· *Ἐπαινώ δὲ ὑμᾶς, ὅτι πάντα μου μέμνησθε*· ἐνταῦθα δὲ ἐναντίως, *Τοῦτο δὲ παραγγέλλων, οὐκ ἐπαινώ.* Διόπερ οὐδὲ μετὰ τὴν ἐπιτίμησιν τὴν κατὰ τῶν τὰ εἰδωλόθυτα ἐσθιόντων αὐτὸ εἰθεκεν· ἀλλ' ἐπειδὴ τραχύτερον ἦν ἐκεῖνον, μέσον παρεμβάλων τὸν περὶ τῆς κόμης λόγον, ἵνα μὴ ἐξ ἐγκλημάτων σφοδρῶν εἰς ἕτερα πάλιν ἐπαχθῆ διαβαίῃων τραχύτερος φαίνεται, τότε ἔρχεται ἐπὶ τὸ σφοδρότερον πάλιν, καὶ φησι· *Τοῦτο δὲ παραγγέλλων, οὐκ ἐπαινώ.* Ποῖον τοῦτο; Ὁ μέλλω λέγειν νῦν. Τί ἐστι, *Παραγγέλλων οὐκ ἐπαινώ;* Οὐκ ἀποδέχομαι ὑμᾶς, φησὶν, ὅτι με εἰς ἀνάγκην κατεστήσατε συμβούλῃς· οὐκ ἐπαινώ, ὅτι ἐδεήθητε διδασκαλίας εἰς τοῦτο, ὅτι χρεῖαν ἔχετε τοῦ παραγγελθῆναι ὑπ' ἐμοῦ. Εἶδες πῶς ἐκ προοιμίων ἐδείξε σφόδρα ἄτοπον ὃν τὸ γινόμενον; Ὅταν γὰρ μὴδὲ παραγγεῖλαι ὀφείλω δεῖσθαι ὁ ἁμαρτάνων εἰς τὸ μὴ ἁμαρτεῖν, ἀσύγνωστον εἰκὸς εἶναι τὸ ἁμαρτανόμενον. Καὶ διὰ τὸ οὐκ ἐπαινεῖς; Ὅτι οὐκ εἰς τὸ κρεῖττον, ἀλλ' εἰς τὸ ἥττον συνέρχεσθε, φησὶ, τουτέστιν, ὅτι οὐ προβαίνετε εἰς ἀρετὴν. Δέον γὰρ ἐπιδοῦναι καὶ πλείονα γενέσθαι τὴν φιλοτιμίαν, ὑμεῖς δὲ καὶ τὸ ἥδη κρατήσαν ἔθος ἡλαττώσατε, καὶ οὕτως ἡλαττώσατε, ὡς καὶ παραγγελίας δεηθῆναι παρ' ἐμοῦ, ἵνα ἐπὶ τὴν προτέραν ἐπανέλθητε τάξιν. Εἶτα ἵνα μὴ δόξῃ διὰ τοὺς πένητας ταῦτα λέγειν μόνον, οὐκ εὐθέως εἰς τὸν περὶ τῶν τραπεζῶν ἐμβάλλει λόγον, ὥστε μὴ εὐκαταφρόνητον ταύτη ποιῆσαι τὴν ἐπιτίμησιν ἐκείνοις, ἀλλὰ ζητεῖ λέξιν πληκτικωτάτην καὶ πολὺν ἔχουσαν τὸν φόβον· τί γὰρ φησὶ; *Πρώτον μὲν γὰρ συνερχόμενων ὑμῶν ἐν ἐκκλησίᾳ, ἀκούω σχίσματα ἐν ὑμῖν ὑπάρχειν.* Καὶ οὐ λέγει, Ἀκούω γὰρ μὴ κοινῇ ὑμᾶς συνδεῖσθαι· ἀκούω γὰρ κατ' ἴδιαν ὑμᾶς ἐστῆσθαι, καὶ μὴ μετὰ τῶν πενήτων· ἀλλ' ὁ μάλιστα ἱκανὸν ἦν αὐτῶν διασεῖσαι τὴν διάνοιαν, τοῦτο τέθεικε, τὸ τοῦ σχίσματος [942] ὄνομα, ὃ καὶ τοῦτο ἦν αἴτιον, κάκεινον πάλιν ἀνεμίμνησκε τοῦ ἐν ἀρχῇ τῆς Ἐπιστολῆς εἰρημένου καὶ δηλωθέντος ὑπὸ τῶν Χλόης. *Καὶ μέρος τι πιστεύω.*

β'. Ἴνα γὰρ μὴ λέγωσι, τί οὖν, εἰ ψεύδονται οἱ διαβάλλοντες; οὔτε ὅτι πιστεύω εἶπεν, ἵνα μὴ ἀναισχυντοτέρως ποιήσῃ, οὐδ' αὖ πάλιν ὅτι ἀπιστῶ, ἵνα μὴ δόξῃ μάτην ἐπιτιμᾶν, ἀλλὰ, *Μέρος τι καὶ πιστεύω, φησὶ, τουτέστιν, ἐκ μέρους μικροῦ πιστεύω, ἐναγωνίους ποιῶν, καὶ εἰς τὴν τῆς διορθώσεως καλῶν ἐπάνοδον.* *Δεῖ γὰρ καὶ αἰρέσεις ἐν ὑμῖν εἶναι, ἵνα οἱ δοκιμοὶ φανεροὶ γένωνται ἐν ὑμῖν*· αἰρέσεις ἐνταῦθα, οὐ ταῦτα λέγων τὰς τῶν δογμάτων, ἀλλὰ τὰς τῶν σχισμάτων τούτων. Εἰ δὲ καὶ τὰς τῶν δο-

γμάτων ἔλεγεν, οὐδὲ οὕτω λαβὴν εἶδου. Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς φησὶν, *Ἀνάγκη ἔλθειν τὰ σκάνδαλα,* οὐ τὴν ἐλευθερίαν τῆς προαιρέσεως λυμαινόμενος, οὐδὲ ἀνάγκην τινὰ καὶ βίαν ἐπιστάς τῷ βίῳ, ἀλλὰ τὸ πάντως ἐσόμενον ἐκ τῆς πονηρᾶς τῶν ἀνθρώπων γνώμης προλέγων, ὅπερ ἔμελλε γίνεσθαι, οὐ διὰ τὴν αὐτοῦ πρόβησιν, ἀλλὰ διὰ τὴν τῶν ἀνιάτως ἐχόντων γνώμην. Οὐ γὰρ ἐπειδὴ προεῖπε, ταῦτα ἐγίνετο, ἀλλ' ἐπειδὴ πάντως ἔμελλε γίνεσθαι, διὰ τοῦτο προεῖπεν· Ἐπεὶ, εἰ ἀνάγκης ἦν τὰ σκάνδαλα, καὶ μὴ γνώμης τῶν εἰσαγόντων αὐτὰ, περιττῶς ἔλεγεν, *Ὅσα τῶ ἀνθρώπων ἐκείνη, δι' οὗ τὰ σκάνδαλα ἔρχεται.* Ἀλλὰ ταῦτα μεν εὐρύτερον ἐν αὐτῷ γεγόμενοι τῷ χωρίῳ διελέχθημεν· νῦν δὲ ἐπὶ τὸ προκειμένον ἰέναι ἀνάγκη. Ὅτι γὰρ περὶ τῶν αἰρέσεων τούτων εἶπε τῶν κατὰ τὰς τραπέζας καὶ τῆς φιλονεικίας ταύτης καὶ διαστάσεως, καὶ ἐκ τῶν ἐξῆς δήλον ἐποίησεν. Εἰπὼν γὰρ, ὅτι *Ἀκούω σχίσματα ἐν ὑμῖν ὑπάρχειν,* οὐκ ἔσθη μέριμνός τοῦτο, ἀλλὰ δεικνύς τοὺς λέγει σχίσματα, προὖν φησὶν, ὅτι *Ἐκαστος τὸ ἴδιον δεῖπνον προλυμβάνει*· καὶ πάλιν, *Μὴ γὰρ οικίας οὐκ ἔχετε εἰς τὸ ἐσθῆναι καὶ πίνεσθαι;* ἢ τῆς *Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ καταφρονεῖτε;* Ἀλλ' ὅτι μὲν περὶ τούτων εἶπε, δήλον. Εἰ δὲ σχίσματα αὐτὰ καλεῖ, μὴ θαυμάσῃ; ὅπερ γὰρ ἔφη, τῇ λέξει καθιεσθαι αὐτῶν βούλεται. Ἰ. εἰ δὲ δογμάτων ἦν τὰ σχίσματα, οὐκ ἂν οὕτως αὐτοῖς διελέχθη ἡμέρων. Ἀκουσον γοῦν ὅταν τι τοιοῦτον λέγῃ, πῶς ἐστὶ σφοδρὸς καὶ ἀσφαλιζόμενος καὶ ἐπιτιμῶν· ἀσφαλιζόμενος μὲν, ὡς ὅταν λέγῃ, *Κἄν ἄγγελος ὑμῶς εὐαγγελίηται παρ' ὁ παρελάθει, ἀνύθεμα ἐστὼ*· ἐπιτιμῶν δὲ, ὡς ὅταν λέγῃ, *Ὅτινες ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε, τῆς χάριτος ἐξεπέσετε.* Καὶ νῦν μὲν κύνας καλεῖ τοὺς διαφθειρόντας λέγων, *Βλέπετε τοὺς κύνας*· νῦν δὲ κεκαυτηριασμένους τὴν συνεδίωσιν, καὶ ἀγγέλους διαβόλου πάλιν. Ἀλλ' οὐκ ἐνταῦθα τοιοῦτον οὐδὲν εἶπεν, ἀλλ' ἡμέρων καὶ ὑφειμένως. Τί δὲ ἐστίν, *Ἴνα οἱ δοκιμοὶ φανεροὶ γένωνται ἐν ὑμῖν;* Ἴνα λάμψωσι μειζρόνως. Ὁ δὲ βούλεται εἰπεῖν, τοῦτο ἐστίν, ὅτι τοὺς ἀπεριτρέπτους καὶ στεγροὺς οὐ μόνον οὐδὲν τοῦτο παραδίδασκει, ἀλλὰ καὶ δείκνυσι μᾶλλον, καὶ λαμπροτέρους ἀποφαίνει. Τὸ [243] γὰρ, *Ἴνα*, τοῦτο, οὐ πανταχοῦ αἰτιολογίας ἐστίν, ἀλλὰ πολλαχοῦ καὶ τῆς τῶν πραγμάτων ἐκβάσεως. Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς αὐτὸ τίθησιν, ὅταν λέγῃ, *Εἰς κρίμα ἐγὼ ἤλθοι εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέπωσι, καὶ οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται*· οὕτω καὶ αὐτὸς ὁ Παῦλος, ὅταν περὶ τοῦ νόμου διαλεγόμενος γράψῃ· *Νόμος δὲ παρεσιήληθεν, ἵνα πλεονάσῃ τὸ παράπτωμα.* Ἀλλ' οὔτε ὁ νόμος διὰ τοῦτο ἐδόθη, ἵνα ἀεξηθῇ τὰ ἁμαρτήματα τῶν Ἰουδαίων· τοῦτο δὲ ἐξέθη· οὔτε ὁ Χριστὸς διὰ τοῦτο ἤλθεν, ἵνα οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται, ἀλλὰ διὰ τὸ ἐναντίον· συνέδη δὲ τοῦτο. Οὕτως οὖν καὶ ἐνταῦθα νοητέον τὸ, *Ἴνα οἱ δοκιμοὶ φανεροὶ γένωνται.* Οὐδὲ γὰρ διὰ τοῦτο ἐγένοντο αἰρέσεις, ἵνα οἱ δοκιμοὶ φανεροὶ γένωνται, ἀλλὰ τῶν αἰρέσεων τούτων γενομένων τοῦτο συνέδη. Ταῦτα δὲ εἶπε, τοὺς πένητας παραμυθούμενος τοὺς γενναίως φέροντας τὴν τοιαύτην ὑπεροψίαν. Διὸ οὐδὲ εἶπεν, *Ἴνα δοκιμοὶ γένωνται*· ἀλλ', *Ἴνα οἱ δοκιμοὶ ὄντες φανεροὶ γένωνται*, δηλώνων ὅτι καὶ πρὸ τούτου τοιοῦτοι ἦσαν, ἀλλ' ἀνεμίμνηστο τοῖς πολλοῖς, καὶ παραμυθίας ἀπολαύοντες τῆς παρὰ τῶν πλουσίων, οὐ σφόδρα ἐφαίνοντο· νυνὶ δὲ ἡ στάσις αὐτῆ καὶ ἡ φιλονεικία δήλους αὐτοὺς ἐποίησεν, ὥσπερ τὸν κυβερνήτην ὁ χειμῶν δείκνυσι. Καὶ οὐκ εἶπεν, *Ἴνα ὑμεῖς*

* Ita Reg. In editis hæc, καὶ φιλοσοφίας ἀφορμὴ τῆς μεγίστης, decauit.

adscriberent; neque enim id ille tulisset: sed ex abundanti, volens hunc morem radicitus evellere, seipsum apposuit, ostendens, quod si se quis ipsi adscriberet a communi corpore abscissus, sic quoque rem esse absurdam et extremæ iniquitatis. Si autem in hoc erat iniquitas, multo magis in illis qui inferiores erant. Quia igitur disiectus et divisus erat hic mos, pulcherrimus ille et utilissimus (causa enim erat caritatis, paupertatis consolatio, divitiarum moderatio, maximæque philosophiæ occasio, et doctrina humilitatis): quia igitur sciebat tanta bona esse corrupta, jure acri usus est oratione, sic dicens: *Hoc autem præcipiens, non laudo.* In priori nempe accusatione, quod plurimi essent qui observarent, alio modo incepit his verbis: *Laudo autem vos, quia per omnia mei meministis;* hic vero contra: *Hoc autem præcipiens, non laudo.* Idcirco neque post increpationem eorum qui idolothyta comedebant, posuit illud; sed quia asperius illud erat, medio interjecto sermone de coma; ne ex asperis criminationibus in alias etiam molestas transiens acrior videretur, tunc ad asperius rursum venit, et ait: *Hoc autem præcipiens, non laudo.* Quodnam? Quod nunc dicturus sum. Quid illud est, *Præcipiens non laudo?* Vos non approbo, inquit, quod me ad consilii dandi necessitatem adduxeritis: non laudo, quod hac in re doctrina opus habueritis et admonitione mea. Viden' quomodo ab initio ostenderit rem esse admodum absurdam? Cum enim admonitione opis non habere debeat is qui peccat ad non peccandum, tunc venia indignum est peccatum. Et cur non laudas? *Quia non in melius, sed in deterius convenistis,* inquit. Hoc est, quia ad virtutem non profectum habetis. Cum oportere enim ad meliora pergere, et majus esse proficiendi desiderium; vos morem qui jam invaluerat minuistis, atque ita minuistis, ut meo egeatis præcepto quo ad priorem redeatis ordinem. Deinde ne videretur hac propter pauperes tantum dicere, non statim ad sermonem de mensis properat, ut ne increpationem multum timoris incutientem contemptui exponat, sed quarrit dictionem acerrimam, quæ multum inferat timorem. Quid enim ait? 18. *Primum quidem convenientibus vobis in ecclesia, audio scissurus esse inter vos.* Non dicit, Audio enim vos non in communi cœnare; audio enim vos seorsim comedere, et non cum pauperibus; sed quod magis poterat ipsorum animum commovere, hoc posuit, id est, schismatis nomen, quod etiam hujusce rei causa erat: rursusque illud revocavit in memoriam, de quo in epistolæ principio dictum fuerat, et significatum ab iis qui erant Chloes. *Et ex parte credo.*

2. Ne dicerent enim, Quid si mentiantur calumniatores? neque dicit se credere, ne impudenciores illos reddat; neque rursus non credere, ne videatur frustra increpare; sed, *Partem quamdam credo,* inquit, id est, ex modica parte credo, anxios illos reddens, et ad correctionis reditum vocans. 19. *Nam et oportet hæreses esse in vobis, ut qui probati sunt, manifesti fiant in vobis.* Hæreses hic dicit, non hæcæ quæ de dogmatibus sunt, sed horum schismatum. Quod si etiam

dogmatum diceret, neque ita ansam daret. Nam Christus ait, *Necesse est ut veniant scandala* (Matth. 18. 7), non arbitrii libertatem labefactans, neque necessitatem quandam et vim in vitam inferens; sed quod ex mala hominum mente omnino futurum erat prædicens, futurum nempe, non ob illius prædictionem, sed ex animo eorum, qui insanabili morbo laborabant. Neque enim quia prædixit, illa facta sunt, sed quia omnino futurum erat, ideo prædixit. Etenim si ex necessitate venirent scandala, et non ex animo eorum qui illa induxerunt, supervacaneæ dixisset: *Væ homini illi, per quem scandalum venit* (Ibid). Sed hæc pluribus disseruimus in ipso loco: nunc autem ad propositum veniendum est. Quod de iis hæresibus dicat, quæ circa mensas versabantur, deque hac contentione et dissensione, ex sequentibus declaravit. Cum dixissent enim, *Audio schismata esse inter vos,* non hic constitit, sed ostendens quænam schismata essent, progressus dicit, 21. *Unusquisque suam cœnam præsumit;* et rursum, 22. *Numquid domos non habetis ad manducandum et bibendum? aut ecclesiam Dei contemnitis?* Sed quod de his dicat, perspicuum est. Si autem schismata illa vocet, ne mireris: nam, ut dixi, hac dictione illos incessere vult. Si vero dogmatum schismata essent, non ita mansuete cum illis loquutus esset. Audi igitur illum tale quidpiam dicentem, quam sit vehemens, et dum confirmat et dum increpat; confirmans quidem, ut cum dicit: *Etiamsi angelus vobis evangelizet præter id quod accepistis, anathema sit* (Gal. 1. 8); increpans vero, ut cum ait: *Qui in lege justificamini, a gratia excidistis* (Ibid. 5. 4). Et nunc quidem canes vocat eos qui corrumpunt, dicens, *Videte canes* (Philipp. 3. 2): nunc autem cauterio inustam habentes conscientiam (1. Tim. 4. 2), et rursus angelos diaboli. At hic nihil tale dixit, sed mansuete ac remisse. Quid est autem, *Ut qui probati sunt, manifesti fiant in vobis?* Ut magis resplendeant. Hoc est autem quod vult dicere: Eos qui stabiles et firmi sunt, non modo nihil horum lædit, sed etiam magis ostendit redditque clariores. Illud enim, *ut,* non semper causam indicat, sed etiam sæpe rerum eventum. Ita et Christus id adhibet cum dicit: *In iudicium ego veni in hunc mundum, ut non videntes videant, et videntes cæci fiant* (Joan. 9. 39). Sic et ipse Paulus, cum de lege disserens scribit: *Lex subintravit, ut abundaret delictum* (Rom. 5. 20). Sed neque lex ideo data est, ut peccata Judæorum auferentur; illud autem evenit: neque Christus ideo venit, ut videntes cæci fierent; sed propter contrariam rem: at illud ita contigit. Sic igitur et hoc loco intelligendum illud, *Ut qui probati sunt, manifesti fiant.* Neque enim ideo factæ sunt hæreses, ut qui probati essent manifesti fierent; sed advenientibus his hæresibus, hoc accidit. Hæc porro dicit, pauperes consolans, qui talem contemptum fortiter ferrent. Ideo non dixit, *Ut probati fiant,* sed, *Ut qui probati sunt, manifesti fiant:* declarans illos etiam antea tales fuisse; sed commiscebantur cum plurimis, et consolationem accipientes a divitiibus, non admodum conspicui erant: nunc autem

hæc dissensio et contentio manifestos illos fecit; quemadmodum gubernatorem tempestas ostendit. Neque dixit, Ut vos probati appareatis; sed, *Ut qui probati sunt, manifesti fiant*, qui nempe in vobis tales sunt. Neque enim accusans manifestos reddit, ut ne ipsos impudentiores faciat, neque laudans, ne reddat segniore; sed suspensam profert orationem, et hunc et illum singulorum conscientie adaptandum præbens. Non modo autem mihi hic pauperes videtur consolari, sed etiam eos qui mores non corruperant. Nam verisimile erat in illis esse qui ipsos servarent illi: *vos: ideoque dixit, Partem aliquam credo*. Jure igitur eos probatos dicit, qui non modo cum aliis morem servaverant, sed etiam absque illis immobilem hæc pulchram servabant legem. Hoc autem facit, ut hos et alios his laudibus alacriores reddat. Deinde dicit quod genus peccati sit illud. Quid autem hoc est? **20.** *Convenientibus, inquit, vobis in unum, jam non est Dominicam cœnam manducare*. Vides quomodo pudorem incutiens, narrantis more, jam consilium instruxit? *Conventus enim modus, inquit, est alius; est enim caritatis et fraternæ dilectionis: unus certe vos omnes excipit locus, et simul congregamini: mensa vero jam non similis est conventui*. Nec dixit, *Convenientibus vobis non in communi manducatis; sed alio modo et multo terribilius illos perstringit, dicens: Non est Dominicam cœnam manducare*; illos ad ipsam transmittens vesperam, qua tremenda mysteria tradidit Christus. Ideo etiam prandium illud vocavit cœnam: etenim illud prandium omnes communiter habuit recubentes. Atqui non tantum interest spatii inter divites et pauperes, quantum inter doctorem et discipulos: immensum quippe illud est. Et quid dico inter doctorem et discipulos? cogita intervallum quod est inter doctorem et proditorem. Attamen et ipse cum illis recumbebat, neque illum ejecit, sed et salis consortem fecit, et mysteriorum participem.

3. Deinde interpretatur quomodo non est Dominicam cœnam manducare. **21.** *Unusquisque enim suam cœnam præsumit, inquit, ad manducandum: et alius quidem esurit, alius vero ebrius est*. Viden' quomodo illos ostendit sese magis dedecore afficientes? Nam quod Dominicum erat, proprium sibi faciunt; ita ut illi priores sint qui dedecore afficiuntur, qui mensæ suæ eam quæ maxima erat dignitatem auferunt. Quomodo et qua ratione? Quia Dominica cœna, id est, quod Domini est, commune debet esse. Quæ enim domini sunt, non hujus quidem famuli sunt, illius vero non item, sed in communi omnium. Dominicum ergo hoc dicit quod commune est. Nam si Domini tui est, ut revera est, non debes quædam ut propria avellere, sed quæ Domini sunt, communiter omnibus opponere: hoc est enim Dominicum. Nunc autem non sinis illud esse Dominicum, cum non sinis esse commune, sed seorsim epularis. Quapropter subjungit dicens: *Unusquisque enim suam cœnam præsumit*. Nec dixit, *Abscindit*, sed *Præsumit*, sensim illos edacitatis et petulantie accensans. Hoc declarat quod sequitur: cum hoc enim dixisset, rursum subjunxit: *Et alius*

quidem esurit, alius autem ebrius est; quæ utraque non servatæ mensuræ erant, indigentia nempe et excessus. Ecce secunda accusatio illos ipsos impetens. Prima, quod suam cœnam dedecore afficiant; secunda, quod ventrem impleant et inebrientur; et quod gravius est, esurientibus pauperibus. Quæ enim omnibus in communi apponenda erant, iis ipsi soli ingurgitati, et in insatiabilitatem et in ebrietatem deferebant. Ideo non dixit, *Alius quidem esurit, alius satiatur; sed, Ebrius est*. Horum autem utrumque per se dignum est reprehensione: nam inebriari, etiam absque eo quod despiciantur pauperes, culpa est; pauperes despiciere, absque ebrietate, est criminatione dignum: cum autem hæc simul conjuncta sunt, cogita quantus sit iniquitatis excessus. Deinde postquam absurditatem ostendit, cum magna deinceps indignatione increpationem adjicit, dicens: **22.** *Numquid domos non habetis ad manducandum et bibendum? aut ecclesiam Dei contemnitis, et confunditis eos qui non habent?* Viden' quomodo a pauperum contumelia criminationem traducat ad Ecclesiam, ut graviorem redderet orationem? Ecce igitur quartam accusationem, cum non pauperes modo, sed etiam Ecclesia contumelia afficitur. Sicut enim Dominicam cœnam propriam tibi facis, sic et locum etiam, ecclesia utens ut domo tua. Ecclesia enim facta est, non ut convenientes divisi simus; sed ut qui divisi sunt conjungantur: et hoc significat conventus. *Et confunditis eos qui non habent*. Non dixit, et fame necatis eos qui non habent, sed majorem incutiens pudorem, *Confunditis*, sive pudore afficitis, ut ostendat se non alimentum tantum curare, quantum contumeliam ipsis inflictam. Ecce quintam accusationem, quod non tantum esurientes despiciant, sed etiam illos pudore afficiant. Hoc autem dicebat, simul et ea quæ pauperes spectabant honorans, et ostendens illos non tantum de ventre, quantum de contumelia dolere, simul autem auditorem attrahens ad misericordiam. Cum ergo hæc absurda ostendisset, contumeliam in cœnam, contumeliam in ecclesiam, contemptumque pauperum, lenit rursus increpationis vehementiam, dicens: *Laudabo vos? in hoc non laudo*. Quod certe quis maxime miretur, quod cum vehementius increpare oporteret, postquam tot peccata recensuit et perstrinxit, hic contra lenius agat et det respirandi locum. Quanam de causa? Gravius ipsos perstrinxerat amplificata accusatione, et cum optimus sit medicus, congruentem vulneribus fecit incisionem, neque ea quæ profunda plaga opus habebant in superficie secans: audisti enim quomodo fornicatorem qui apud illos erat abscederit: ferre ea, quæ lenioribus egebant medicamentis; ferro tradens. Ideo et hoc loco mansuetiore utitur sermone: alioquin etiam mitiores illos erga pauperes reddere conabatur; et ideo cum illis lenius loquitur. Deinde, cum vellet illos alio modo majori pudore suffundere, a rebus præcipuis sermonem texit: **23.** *Ego enim accepti a Domino, inquit, quod et tradidi vobis, quoniam Dominus Jesus, in qua nocte tradebatur, accepit panem, 24. et gratias agens fregit et dixit, Accipite, manducate: hoc*

δοκιμοί φανήτε, ἀλλ', *ἵνα οἱ δοκιμοὶ φασινοὶ γέ-
νωσται*, οἱ ἐν ὑμῖν τοιοῦτοι. Οὐτε γὰρ κατηγορῶν
δήλους ποιεῖ, ὥστε μὴ ἀναισχυντοτέρους ποιῆσαι,
οὔτε ἐγκωμιάζων, ὥστε μὴ χαυνωτέρους, ἀλλ' εἰς μετ-
έωρον ἀφίξει τὸν λόγον, καὶ τοῦτον κάκεινον ἐκάστου
τῷ συνειδότη τὰ λεγόμενα ἀρμόζειν παρέχων. Οὐ τεὺς
πένητας δὲ ἐνταῦθά μοι δοκεῖ παραμυθεῖσθαι μόνον,
ἀλλὰ καὶ τοὺς τὸ ἔθος μὴ διαφθείροντας. Καὶ γὰρ
εἰκὸς εἶναι ἐν αὐτοῖς καὶ τοὺς διατηροῦντας αὐ-
τό· διδὲ καὶ ἔλεγε, *Μέρες τι πιστεύω*. Εἰκότως τοί-
νουν τούτους δοκίμους φησὶ, τοὺς μὴ μόνον μετὰ τῶν
ἄλλων διατηρήσαντας τὸ ἔθος, ἀλλὰ καὶ χωρὶς ἐκεί-
νων ἀκίνητον τὸν καλὸν τοῦτον φυλάξαντας νόμον.
Ποιεῖ δὲ τοῦτο καὶ ἑτέρους* καὶ τούτους διὰ τῶν
τοιούτων ἐγκωμίων προθυμοτέρους ἐργάσασθαι σπεύ-
δων. Εἶτα λοιπὸν λέγον, καὶ αὐτὸ τοῦ ἀμαρτήματος;
τὸ εἶδος. Τί δὲ τοῦτο ἐστὶ; *Συνερχομένων ὑμῶν
ἐπὶ τὸ αὐτὸ*, φησὶν, *οὐκ ἔστι Κυριακὸν δεῖπνον
φαγεῖν*. Ὁρᾷς πῶς ἐντροπικῶς, καὶ ἐν τάξει δι-
ηγήσεως ἤδη τὴν συμβουλήν κατεσκευάσει; Τὸ μὲν
γὰρ σῆμα τῆς συνόδου, φησὶν, ἄλλο· ἀγάπης γὰρ
ἐστὶ καὶ φιλαδελφίας· εἰς γοῦν ὑμᾶς ἅπαντας δέχεται
τόπος, καὶ ὁμοῦ συναγελάζεσθε· ἡ δὲ τράπεζα λοιπὸν
οὐχ ὁμοία τῇ συνόδῳ. Καὶ οὐκ εἶπε, *Συνερχομένων
ὑμῶν οὐκ ἔστι κοινῇ φαγεῖν, οὐκ ἔστι μετ' ἀλλήλων
ἐστιαθῆναι*, ἀλλὰ πάλιν ἑτέρως; καὶ πολλῶν φοβερώ-
τερον αὐτῶν καθάπτεται, λέγων, *οὐκ ἔστι Κυρια-
κὸν δεῖπνον φαγεῖν*, ἐκείνη παραπέμπων αὐτοῦς;
ἐντεῦθεν ἤδη τῇ ἐσπέρῃ, καθ' ἣν τὰ φρικτὰ μυστή-
ρια παρέδωκεν ὁ Χριστός. Διὰ τοῦτο καὶ δεῖπνον τὸ
ἄριστον ἐκάλει· καὶ γὰρ ἐκεῖνο τὸ δεῖπνον κοινῇ
πάντας εἶχε κατακεκλιμένους. Καίτοι γε οὐ τοσοῦτον
τὸ μέσον τῶν πλουτούντων καὶ τῶν πενομένων, ὅσον
τοῦ διδασκάλου καὶ τῶν μαθητῶν· ἀπειρον γὰρ
ἐκεῖνο. Καὶ τί λέγων τὸ διδασκάλου καὶ τῶν μαθη-
τῶν; ἐνόησον τὸ μέσον τοῦ [244] διδασκάλου καὶ
τοῦ προδότου. Ἀλλ' ὅμως καὶ αὐτὸς μετ' αὐτῶν
κατεκλίνατο, καὶ οὐδὲ τοῦτον ἐξέβαλεν, ἀλλὰ καὶ
ἄλων αὐτῷ μετέδωκε, καὶ τῶν μυστηρίων κοινῶν
ἐποίησεν.

γ'. Εἶτα ἐρμηνεύει πῶς οὐκ ἔστι Κυριακὸν δεῖπνον
φαγεῖν. *Ἐκαστος γὰρ τὸ ἴδιον δεῖπνον προλαμ-
βάνει*, φησὶν, *ἐν τῷ φαγεῖν· καὶ ὅς μὲν πεινᾷ, ὅς
δὲ μεθύει*. Εἶδες πῶς εἶδειεν αὐτοὺς καταισχύον-
τας ἑαυτοὺς μᾶλλον; Τὸ γὰρ Κυριακὸν, ἰδιωτικὸν
ποιούσιν, ὥστε αὐτοὶ πρῶτοι εἰσὶν οἱ καθυβριζόμε-
νοι, οἱ τῆς ἑαυτῶν τραπέζης τὸ μέγιστον ἀφαιρού-
τες ἀξίωμα. Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Ὅτι τὸ Κυριακὸν
δεῖπνον, τούτεστι, τὸ Δεσποτικὸν, ὀφείλει κοινὸν
εἶναι. Τὰ γὰρ τοῦ δεσπότη οὐχὶ τοῦδε μὲν ἐστὶ τοῦ
οικέτου, τοῦδε δὲ οὐκ ἐστὶν, ἀλλὰ κοινῇ πάντων. Τὸ
οὖν Κυριακὸν τοῦτο φησὶ τὸ κοινόν. Εἰ γὰρ τοῦ Δε-
σπότη σου ἐστὶν, ὡσπερ οὖν καὶ ἐστὶν, οὐκ ὀφείλεις
ὡς ἴδια ἀποσπᾶν, ἀλλ' ὡς τοῦ Κυρίου καὶ τοῦ Δε-
σπότη δντα, κοινῇ πᾶσι προτιθέσθαι. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ
Κυριακόν. Νῦν δὲ οὐκ ἀφίξει αὐτὸ εἶναι Κυριακόν, μὴ
ἀφίξει εἶναι κοινόν, ἀλλὰ καθ' ἑαυτὸν ἐστιώμενος.
Διδὲ καὶ ἐπάγει λέγων· *Ἐκαστος γὰρ τὸ ἴδιον
δεῖπνον προλαμβάνει*. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἀποσχίζεις,
ἀλλὰ, *Προλαμβάνει*, ἡρέμα καὶ εἰς λαίμαργίαν αὐ-
τοῦς καὶ εἰς προπέτειαν διαβάλλον. Τοῦτο γοῦν καὶ
τὸ ἐξῆς δηλοῖ· εἰπῶν γὰρ τοῦτο, ἐπήγαγε πάλιν·
Καὶ ὅς μὲν πεινᾷ, ὅς δὲ μεθύει· ἄπερ ἐκάτερα

ἀμετρίας ἦν, καὶ ἡ ἐνδεια καὶ ἡ ὑπερβολή. Ἰδοὺ καὶ
δεύτερον ἐγκλημα πάλιν αὐτοὺς ἐκείνους καταβά-
πτον. Πρῶτον μὲν, ὅτι τὸ δεῖπνον αὐτῶν ἀτιμά-
ζουσι· δεύτερον δὲ, ὅτι γαστριζονται καὶ μεθύουσι·
καὶ τὸ δὴ χαλεπώτερον, ὅτι καὶ τῶν πενήτων πει-
νῶντων. Ἄ γὰρ ἐμαλλε κοινῇ πᾶσι προκεῖσθαι, ταῦτα
οὔτοι μόνον σιτούμενοι, καὶ εἰς ἀπληστίαν καὶ εἰς
μέθην ἐξέβαλλον. Διδὲ οὐδὲ εἶπεν, Ὅς μὲν πεινᾷ, ὅς
δὲ κορύνεται, ἀλλὰ, *Μεθύει*. Τοῦτων δὲ ἕκαστον καὶ
καθ' ἑαυτὸ μὲν κατηγορίας ἀξίον· καὶ γὰρ τὸ με-
θύειν χωρὶς τοῦ παρορᾶν πένητας ἐγκλημα, καὶ τὸ
παρορᾶν πένητας χωρὶς τοῦ μεθύειν κατηγορία· ὅταν
δὲ καὶ ὁμοῦ συνημμένα ἦ, ἐνόησον ὅση ἡ ὑπερβολή
τῆς παρανομίας. Εἶτα δειξας τὴν ἀτοπίαν, μετὰ
πολλοῦ λοιπὸν τοῦ θυμοῦ τὴν ἐπιπλήξιν ἐπάγει, λέ-
γων· *Μὴ γὰρ οἰκίας οὐκ ἔχετε εἰς τὸ ἐσθῆναι καὶ
πίνειν; ἢ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ κατωφρο-
νεῖτε, καὶ καταισχύετε τοὺς μὴ ἔχοντας*; Ὁρᾷς
πῶς ἀπὸ τῆς τῶν πενήτων ὑβρεως ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν
μετήγαγε τὸ ἐγκλημα, ἵνα φορτικώτερον ποιῆση
τὸν λόγον; Ἰδοὺ τοῖσιν καὶ τετάρτη κατηγορία, ὅταν
μὴ πένητες μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡ Ἐκκλησία ὑβρίζεται.
Ὅσπερ γὰρ τὸ Κυριακὸν δεῖπνον ἰδιωτικὸν ποιεῖς,
οὕτω καὶ τὸν τόπον πάλιν, ὡς οἰκία [245] τῇ ἐκκλη-
σίᾳ κεχρημένος. Ἐκκλησία γὰρ γέγονεν, οὐχ ἵνα
διηρημένοι ὦμεν οἱ συναθρόντες, ἀλλ' ἵνα οἱ διηρη-
μένοι συνημμένοι· καὶ τοῦτο ἡ σύνδοσις δέκνυσι.
Καὶ καταισχύετε τοὺς μὴ ἔχοντας. Οὐκ εἶπε,
Καὶ λιμοκτονεῖτε τοὺς μὴ ἔχοντας, ἀλλὰ πολὺ ἐν-
τροπικώτερον, *Καταισχύετε*, ἵνα δείξῃ ὅτι οὐ
τροφῆς αὐτῷ τοσοῦτον μέλει, ὅσον τῆς ὑβρεως τῆς
εἰς αὐτοὺς γινομένης. Ἰδοὺ καὶ πέμκ πτηματολογία,
τὸ μὴ μόνον πεινῶντας περιορᾶν, ἀλλὰ καὶ κατα-
ισχύειν αὐτοὺς. Τοῦτο δὲ ἔλεγεν, ὁμοῦ μὲν σεμνο-
ποιῶν τὰ κατὰ τοὺς πένητας, καὶ δεικνύς ὅτι οὐχ
οὕτως ὑπὲρ τῆς γαστρὸς, ὡς ὑπὲρ τῆς αἰσχύνης ἀλ-
γοῦσιν, ὁμοῦ δὲ καὶ εἰς ἔλεον ἐπισπώμενος τὸν
ἀκροατῆν. Τοσαῦτα τοῖνον δειξας τὰ ἀτοπα, ὑβριν
εἰς τὸ δεῖπνον, ὑβριν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, τὴν εἰς
τοὺς πένητας γινομένην ὑπεροψίαν, χαλᾷ πάλιν τῆς
ἐπιτιμήσεως τὸν τόνον ἀθρόον λέγων· *Ἐπαιρέσω
ὑμᾶς; ἐν τούτῳ οὐκ ἐπαιρῶ*. Ὁ καὶ μάλιστα ἀν-
τι; αὐτοῦ θαυμάσειεν, ὅτι ἐπιπλήξει δῖον σφοδρότε-
ρον μετὰ τὴν ἀπόδειξιν τῶν τοσοῦτων ἀμαρτημάτων
καὶ καθάψασθαι, ὃ δὲ τὸν ἀντίον ποιεῖ μᾶλλον, ἀνίση
καὶ ἀναπνεῦσαι δίδωσι. Τί ποτ' οὖν ἐστὶ τὸ ἀντίον;
Φορτικώτερον αὐτῶν καθήψατο τὴν κατηγορίαν αὐ-
ξήσας, καὶ ἱατρὸς ὢν ἄριστος καταλλῆλως τοῖς τραύ-
μασι τὴν τομὴν ἐπάγει, οὔτε τὰ βαθείας δέδμενα
πληγῆς ἐξ ἐπιπολῆς τέμνων· (ἤκουσας γὰρ αὐτοῦ
πῶς τὸν πεπορνευκότα παρ' αὐτοῖς τούτοις ἀπέκο-
ψεν), οὔτε τὰ προσηνεστέρων χρῆζοντα τῶν φαρμά-
κων σιδηρῶ παραδιδούς. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ἐνταῦθα
πραύτερον τῷ λόγῳ κέχρηται· καὶ ἄλλως δὲ ἡμέρους
αὐτοὺς μάλιστα ἐσπούδακε καταστῆσαι τοῖς πένησι·
διδὲ καὶ ὑφειμένως διαλέγεται μᾶλλον αὐτοῖς. Εἶτα
θέλων αὐτοὺς καὶ ἑτέρωθεν ἐντρέψαι μειζῶνως, ἀπὸ
τῶν κυριωτέρων τὸν λόγον ὑφαίνει πάλιν· Ἐγὼ γὰρ
παρέλαβον ἀπὸ τοῦ Κυρίου, φησὶν, *ὃ καὶ παρ-
έδωκα ὑμῖν· ὅτι ὁ Κύριος Ἰησοῦς ἐν τῇ νυκτὶ,
ἣ παρεδίδοτο, ἔλυθεν ἄρτον, καὶ εὐχαριστήσας
ἐκλασε καὶ εἶπε, Λάβετε, φάγετε· τοῦτο μού ἐστι
τὸ σῶμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλόμενον· τοῦτο ποιεῖτε
εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν*. Τίνο; ἔνεκεν ἐνταῦθα
τῶν μυστηρίων μέμνηται; Ὅτι σφόδρα ἀναγκαῖος
εἰς τὴν παροῦσαν ὑπόθεσιν ὁ λόγος ἦν οὗτος αὐτῷ.

* Sic Reg. Editi vern, καὶ δι' ἑτέρους.

Και γὰρ ὁ Δεσπότης σου, φησί, τῆς αὐτῆς ἅπαντας ἤξιωσε τραπέζης, καίτοι σφόδρα φρικωδεστάτης οὐσίας, καὶ πολὺ τὴν ἀπάντων ὑπερβαίνουσης ἄξιαν· σὺ δὲ αὐτοῦς καὶ τῆς σῆς ἀναξίως εἶναι ἤγη, τῆς μικρᾶς ταύτης καὶ εὐτελοῦς, καὶ ἐν τοῖς πνευματικοῖς οὐδὲν αὐτῶν σου πλεονεκτούντων, ἀρπάζεις αὐτοὺς ἐν τοῖς αἰσθητοῖς· οὐδὲ γὰρ ταῦτα σά. Ἄλλ' οὐτὼ μὲν οὐ λέγει, ὥστε μὴ γενέσθαι τραχὺν τὸν λόγον· ἡμερώτερον δὲ αὐτὸν κατασκευάζει λέγων· Ὅτι ὁ Κύριος Ἰησοῦς ἐν τῇ νυκτὶ, ἢ παρεδίδοτο, ἔλαβεν ἄρτον. Καὶ τίνος ἔνεκεν τοῦ καιροῦ ἡμᾶς ἀναμνησκει, καὶ τῆς ἐσπέρας ἐκείνης καὶ τῆς προδοσίας; Οὐχ ἄπλως οὐδὲ ἄνευ λόγου τινός, ἀλλ' ἵνα μεθ' ὑπερβολῆς κατανοήσῃ καὶ ἀπὸ τοῦ καιροῦ. Κἂν γὰρ αὐτόλιθος ἦ τις, ἐνοήσας ἐκείνην τὴν νύκτα, πῶς ἦν μετὰ τῶν μαθητῶν ἀδμονῶν, πῶς παρεδόθη, πῶς ἐδέθη, πῶς ἀπήχθη, πῶς ἐδικάσθη, πῶς καὶ τὰ ἐξῆς ἔπαθεν ἅπαντα, κηροῦ γίνεται [246] ἀπαλώτερος, καὶ τῆς γῆς ἀπαλλάττεται καὶ τῆς ἐνταῦθα φαντασίας ἀπάτης. Διὰ τοῦτο πάντων ἐκείνων εἰς μνήμην ἡμᾶς ἄγει, διὰ τοῦ καιροῦ καὶ τῆς τραπέζης καὶ τῆς προδοσίας ἐντρέπων καὶ λέγων, ὅτι Ὁ μὲν Δεσπότης σου καὶ ἐαυτὸν παρέδωκεν ὑπὲρ σοῦ· σὺ δὲ τῷ ἀδελφῷ οὐδὲ σιτίων μεταδίδως ὑπὲρ σαυτοῦ;

δ'. Πῶς δὲ φησι· παρὰ τοῦ Κυρίου παρειληφέναι; οὐδὲ γὰρ παρῆν τότε, ἀλλὰ τὴν διωκόντων ἦν. Ἴνα μάθῃς ὅτι οὐδὲν ἄνευ ἔχειν ἢ τράπεζα τῆς μετὰ ταῦτα. Καὶ γὰρ καὶ σήμερον αὐτός ἐστιν ὁ πάντα ἐργαζόμενος καὶ παραδιδούς, ὡσπερ καὶ τότε. Οὐ διὰ τοῦτο δὲ μόνον τῆς νυκτὸς ἀναμνησκει ἐκείνης, ἀλλ' ἵνα καὶ ἐτέρως ἡμᾶς κατανοήσῃ. Ὅσπερ γὰρ ἐκείνων μάλιστα μεμνήμεθα τῶν ῥημάτων, ὧν ἂν τελευτάσῃον παρὰ τῶν ἀπίστων ἀκούσωμεν, καὶ πρὸς τοὺς κληρονόμους τοὺς ἐκείνων, εἰ τολμήσαιεν αὐτῶν παραβῆναι τὰς ἐντολάς, ἐντρέποντες αὐτοὺς λέγομεν, Ἐνοήσατε ὅτι ταύτην ὑστέραν ἀφήκε πρὸς ἡμᾶς τὴν φωνὴν ὁ πατήρ, καὶ μέχρι τῆς ἐσπέρας ἦς ἔμελλεν ἐκπεῖν ταῦτα ἐπέσχησεν· οὕτω καὶ ὁ Παῦλος· καὶ ἐντεῦθεν φρικτὸν ποιῆσαι τὸν λόγον βουλόμενος, Ἀναμνησθητε, φησὶν, ὅτι ταύτην ἐσχάτην ὑμῖν ἔδωκε τὴν μυσταγωγίαν, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ νυκτὶ, ἢ καὶ σφάττεσθαι ὑπὲρ ὑμῶν ἔμελλε, ταῦτα ἐνετέλλετο, καὶ παραδιδούς ὑμῖν τὸ δεῖπνον ἐκεῖνο, μετ' ἐκεῖνο οὐκέτι προσέθηκεν ἕτερον. Εἶτα καὶ αὐτὰ λοιπὸν διηγείται τὰ γεγεννημένα λέγων ὅτι, Ἐλαβεν ἄρτον, καὶ εὐχαριστήσας ἔκλασε, καὶ εἶπε· Ἀθήτε, φάγετε· τοῦτό μου ἔστι τὸ σῶμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλωόμενον. Εἰ τοίνυν ἐπ' εὐχαριστίαν προσέρχη, καὶ σὺ μηδὲν ἀνάξιον ποιεῖ τῆς εὐχαριστίας, μηδὲ καταίσχυνε τὸν ἀδελφόν, μηδὲ περιόρα πεινῶντα, μὴ μέθυε, μὴ ὑβρίζε τὴν Ἐκκλησίαν. Προσέρχη γὰρ εὐχαριστῶν ὑπὲρ ὧν ἀπέλαυσας. Οὐκοῦν καὶ αὐτὸς ἀμοιβῆν ἀποδοῖδου, καὶ μὴ ἀπόσχισε σαυτὸν τοῦ πλησίον. Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς πᾶσιν ἐξίσις ἔδωκε λέγων, Ἀθήτε, φάγετε. Ἐκείνος τὸ σῶμα ἐξίσις; ἔδωκε, σὺ δὲ οὐδὲ τὸν κοινὸν ἄρτον δίδως ἐξίσις; καὶ γὰρ ὑπὲρ ἀπάντων ὁμοίως ἐκλάσθη, καὶ σῶμα γέγονεν ὑπὲρ ἀπάντων ἐξίσις. Ὅμοίως καὶ τὸ ποτήριον μετὰ τὸ δεῖπνῆσαι, λέγων, Τοῦτο τὸ ποτήριον ἢ καιρῆ διαθήκη ἐστὶν ἐν τῷ ἔμφαιματι· τοῦτο ποιεῖτε, ὁσάκις ἂν πίνητε, εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. Τί λέγεις; ἀνάμνησιν τοῦ Χριστοῦ ποιεῖς, καὶ πένητας παρορῆς, καὶ οὐ φρίττεις; Ἄλλ' εἰ μὲν υἱοῦ ἢ ἀδελφοῦ τετελευτηκότος ἀνάμνησιν ἐποιεῖς, ἐπλήρης ἂν ὑπὸ τοῦ συνειδήτους, εἰ μὴ

τὸ ἔθος· ἐπλήρωσας, καὶ πένητας ἐκάλεσας· τὴν δὲ τοῦ Δεσπότη σου ποιῶν ἀνάμνησιν, οὐδὲ τραπέζης· ἀπλῶς μεταδίδως; Τί δὲ ἐστὶν ὁ φησὶν, ὅτι, Τοῦτο τὸ ποτήριον ἢ καιρῆ διαθήκη ἐστὶν; Ἦν γὰρ καὶ τῆς παλαιᾶς διαθήκης ποτήριον, αἰ σπονδαὶ καὶ τὸ αἷμα τῶν ἀλόγων· καὶ γὰρ μετὰ τὸ θῦσαι ποτηρίῳ [247] καὶ φιάλῃ τὸ αἷμα δεχόμενοι οὕτως ἐσπενδόν. Ἐπεὶ οὖν ἀντὶ αἵματος ἀλόγων αἷμα εἰσέγαγε τὸ αὐτοῦ, ἵνα μὴ τις θορυβῆθῃ τοῦτο ἀκούων, ἀνεμνησε τῆς παλαιᾶς θυσίας ἐκείνης. Εἶτα εἰπὼν περὶ τοῦ δεῖπνου ἐκείνου, συνάπτει τὰ παρόντα τοῖς τότε, ἵνα, ὡς ἐν αὐτῇ ἐκείνη τῇ ἐσπέρα, καὶ ἐπ' αὐτῆς κείμενοι σιτιάδοι, καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ λαμβάνοντες τὴν θυσίαν ταύτην, οὕτω καὶ νῦν διακέωνται, καὶ φησὶν· Ὅσάκις γὰρ ἂν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον, καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο πίνητε, τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου καταγγέλλετε, ἄχρις οὗ ἂν ἔλθῃ. Ὅσπερ γὰρ ὁ Χριστὸς καὶ ἐπὶ τοῦ ἄρτου καὶ ἐπὶ τοῦ ποτηρίου, εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν ποιεῖτε τοῦτο, ἔφη, τὴν αἰτίαν ἐκκαλύπτων ἡμῖν τῆς τοῦ μυστηρίου δόσεως, καὶ μετὰ τῶν ἄλλων καὶ ταύτην εἶναι λέγων ἀρκούσαν ἡμῖν εἰς εὐλαβείας ὑπόθεσιν· ὅταν γὰρ ἐνοήσης τὸ πέπονθεν ὁ Δεσπότης σου διὰ σέ, φιλοσοφώτερος ἔση· οὕτω καὶ ὁ Παῦλος ἐνταῦθα φησὶν· Ὅσάκις ἂν ἐσθίητε, τὸν θάνατον αὐτοῦ καταγγέλλετε. Καὶ τοῦτο ἐκεῖνο τὸ δεῖπνόν ἐστιν. Εἶτα δεικνύς ὅτι ἕως τῆς συντελείας αὐτὸ μένει, φησὶν· Ἔως ἂν ἔλθῃ. Ὅστε ὅς ἂν ἐσθίῃ τὸν ἄρτον τοῦτον, ἢ πίνῃ τὸ ποτήριον τοῦ Κυρίου ἀναξίως, ἐνοχος ἔσται τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου. Τί δῆποτε; Ὅτι ἐξέχεεν αὐτὸ, καὶ σφαγῆν τὸ πρᾶγμα ἀπέφηρνε, οὐκέτι θυσίαν. Ὅσπερ οὖν καὶ τότε οἱ κεντήσαντες οὐχ ἵνα πίσωιν ἐκέντησαν, ἀλλ' ἵνα ἐκχέωσιν· οὕτω καὶ ὁ ἀναξίως μετῴν, καὶ μηδὲν ἐντεῦθεν καρπούμενος. Εἶδες πῶς φοβερὸν τὸν λόγον ἐποίησε, καὶ μεθ' ὑπερβολῆς αὐτῶν καθήψατο πάσης, δεικνύς ὅτι εἰ οὕτω μέλλοιεν πίνειν, ἀναξίως μετέχουσι τῶν προκειμένων. Πῶς γὰρ οὐκ ἀναξίως, ὁ περιορῶν πεινῶντα; ὁ καταίσχυνε πρὸς τὴν περιούσιαν; Εἰ γὰρ τὸ μὴ δοῦναι πένησιν ἐκβάλλει τῆς βασιλείας, κἂν παρθένος ἦ τις, μᾶλλον δὲ τὸ μὴ σαφιλῶς δοῦναι· καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖναι ἔλαιον εἶχον, ἀλλὰ σαφιλῶς οὐκ εἶχον· τὸ καὶ τσαυτὰ ἄτοπα ἐργάσασθαι, ἐνόησον ἡλίκων ἔσται κακόν.

ε'. Ποῖα ἄτοπα; φησί. Τί λέγεις, ποῖα ἄτοπα; Τραπέζης μετέσχες τοιαύτης, καὶ πάντων ὀφείλων ἡμερώτερος εἶναι καὶ τῶν ἀγγέλων Ἰσος, πάντων ὠμότερος γέγονας· αἷματος ἐγεύσω Δεσποτικόν, καὶ τὸν ἀδελφόν οὐδὲ οὕτως ἐπιγινώσκεις· καὶ ποῖας ἄξιως εἰ συγγνώμης; Καίτοι εἰ καὶ πρὸ τούτου ἠγγέλεις, ἀπὸ τῆς τραπέζης αὐτὸν ἐπιγινῶναι ἐχρῆν· νῦν δὲ καὶ αὐτὴν ἀτιμάεις τὴν τράπεζαν, τὸν ἐκείνης καταξιοθέντα μέτοχον εἶναι τῶν σῶν οὐχ ἠγούμενος ἄξιον εἶναι σιτίων. Οὐχ ἤκουσας πόσα ἔπαθεν ὁ τὰ ἐκατὸν δηνάρια ἀπαιτῶν; πῶς δωρεὰν ἐξενεχθεῖσαν ἄκυρον ἐποίησεν; οὐκ ἐνοεῖς τίς ὧν τίς γέγονας; οὐκ ἀναμνησθεῖς σαυτὸν, ὅτι τούτου τοῦ πένητος ἐν χρήμασι πολὺ πτωχότερος ἦς ἐν κατορθώμασι, μυρίων γέμων ἀμαρτημάτων; Ἄλλ' ὅμως πάντων σε ἐκείνων ἀπήλαξεν ὁ Θεός, καὶ τραπέζης ἤξιωσε τοιαύτης· σὺ δὲ οὐδὲ οὕτω φιλανθρωπότερος γίνῃ. Οὐκοῦν οὐδὲν ἕτερον λείπεται, ἢ καὶ τὸ σε παραδοθῆναι τοῖς βασανισταῖς. [248] Τούτων καὶ ἡμεῖς ἀκούσωμεν τῶν ῥημάτων πάντες, ὅσοι ἐνταῦθα μὲν

est corpus meum, quod pro vobis frangitur : hoc facite in meam commemorationem. Cur hic mysteriorum mentavit? Quia valde necessarium erat ad præsens argumentum tali uti sermone. Nam Dominus tuus, inquit, eadem omnes mensa dignatus est; etsi illa admodum tremenda erat, omniumque dignitatem valde superabat: tu vero illos tua indignos esse putas, illa inquam parva et vili; et cum in spiritualibus nihil plus habeant quam tu, in sensibilibus illos spoliast: neque enim hæc tua sunt. Sed non hoc quidem dicit, ne asperior esset sermo, illum vero mansuetiorem efficit dicens: *Quoniam Dominus Jesus, in qua nocte tradebatur, accepit panem.* Et qua de causa tempus nobis commemorat, et vesperam illam et proditorem? Non sine causa et ratione, sed ut supra modum compungeret etiam a tempore. Etiamsi enim lapis sit aliquis, si cogitet illam noctem, quomodo cum discipulis erat tristis, quomodo traditus est, quomodo ligatus et abductus, quomodo iudicatus est, et quo pacto cætera omnia sequentia pertulit, cera mollior efficitur, a terra abstrahitur et ab omni huius sæculi fastu. Ideo omnia illa nobis in memoriam revocat, per tempus et mensam et proditorem pudore suffundens et dicens: Dominus tuus seipsum pro te tradidit; tu vero fratri neque cibum das pro teipso?

4. Quomodo autem dicit se accepisse a Domino? neque enim tunc aderat, sed ex numero persequentium erat. Ut discas nihil plus habere illam mensam, quam illa quæ postea fuit. Nam et hodie ille est qui omnia efficit et tradit, ut et tunc. Non ideo tantum illam noctem commemorat, sed et ut alio modo nos compungat. Ut enim illorum maxime verborum recordamur, quæ ultima audimus a decedentibus; et heredibus eorum, si audeant illorum præcepta transgredi, ut pudore afficiamus, dicimus: Cogitate patrem vestrum hanc ultimam emisisse vocem, et usque ad diem, qua expiraturus erat, hæc mandavisse: sic et Paulus inde volens dictum illud tremendum reddere, Recordamini, inquit, quod hanc ultimam vobis dederit mysterii institutionem, et in ipsa nocte, qua pro vobis occidendus erat, hæc præceperit, et tradens nobis illam cœnam, post illam non aliud adjecerit. Deinde illa quæ tunc facta fuere narrat: *Accipit panem, et cum gratias egisset, fregit et dixit: Accipite, manducate; hoc est corpus meum quod pro vobis frangitur.* Si ergo propter eucharistiam accedis, tu nihil eucharistiæ indignum facito, neque pudore afficias fratrem, nec esurientem despicias, ne inebrieris, ne Ecclesiam contumelia afficias. Accedis gratias agens pro iis quæ accepisti: ergo et tu vicem repende, neque te abscondas a proximo. Etenim Christus omnibus æqualiter dedit dicens, *Accipite, comedite.* Ille corpus æqualiter dedit; tu vero ne communem quidem panem æqualiter das? nam pro omnibus similiter fractum est, et ex æquo fuit corpus pro omnibus. 25. *Similiter et calicem, postquam cœnavit, dicens: Hic calix novum testamentum est in meo sanguine: hoc facite, quotiescumque biberitis, in meam commemorationem.* Quid dicit? commemorationem Christi facis, et

pauperes despicias, nec exhorrescis? Sed si filii aut fratris mortui commemorationem faceres, a conscientia pungereris, si non morem sequutus esses et pauperes vocavisses: cum autem Domini tui commemorationem facis, neque mensæ saltem consortium das. Quid vero sibi vult illud: *Hic calix novum testamentum est?* Veteris enim testamenti calix erant libamina et sanguis brutorum: postquam enim sacrificaverant, in calice et phiala sanguinem excipientes, sic libabant. Quia igitur pro sanguine brutorum sanguinem suum induxit; ne quis turbaretur hoc audiens, in memoriam revocavit vetus illud sacrificium. Deinde de cœna illa loquutus, præsentia iis quæ tunc erant conjungit: ut quasi in illa vespera, in eodemque strato recumbentes, et ab ipso Christo hoc sacrificium accipientes, ita et nunc afficiantur; et ait: 26. *Quotiescumque enim manducabitis panem hunc, et calicem bibetis, mortem Domini annuntiabitis, donec veniat.* Sicut enim in pane et in calice dixit Christus, *Hoc facite in meam commemorationem,* causam nobis aperiens dati mysterii, et cum aliis hoc etiam dicens, ipsam nobis satis esse ad pietatis argumentum: cum enim cogitaveris quid Dominus tuus sit peressus propter te, magis philosophus eris: sic et Paulus hic ait, *Quotiescumque manducabitis, mortem ejus annuntiabitis.* Et hæc est illa cœna. Deinde cum ostendisset, quod usque ad consummationem illa maneat, ait, *Donec veniat.* 27. *Itaque quicumque manducaverit panem hunc vel biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis et sanguinis Domini.* Quare? Quia effudit illum, et ea res mactationem exhibuit, non jam sacrificium. Ut ergo tunc qui transfugerunt, non ut biberent transfugerunt, sed ut effunderent: ita etiam qui indigne participat, et nihil hinc fructus percipit. Viden' quam terribilem sermonem fecerit, et quam valide illos perstrinxerit, ostendens quod si sic bibitori sint, indigne sint propositorum participes? Quomodo enim non indigne qui despiciet esurientem, qui despiciendo pudore suffundit? Nam si non dare pauperibus ejicit ex regno cælorum, etiam si qua sit virgo; imo etiam si non largiter detur; nam illæ virgines oleum habebant, sed non largiter habebant: tam multa absurda fecisse, cogita quantum erit malum.

5. Quæ absurda, inquit? Quid dicit, qualia absurda? Talis mensæ particeps fuisti, et cum omnium mitissimus esse debuisses et par angelis, omnium crudelissimus effectus es. Gustasti sanguinem Dominicum, et neque fratrem ita agnoscis; et qua dignus vena fueris? Quamquam etsi antea ignorabas, a mensa illum agnoscere oportuit: nunc autem ipsam etiam mensam dedecoras, dum illum qui dignatus est illius particeps fieri, ne tuis quidem dignum existimas. Non audisti quanta passus est ille qui centum denarios exigebat? quomodo sibi collatum donum irritum fecerit? non cogitas quis cum esses, quis effectus fueris? non recordaris te hoc in pecuniis paupere longe fuisse pauperiorem in bonis operibus, cum mille peccatis plenus esses? Attamen ab his omnibus te liberavit Deus, teque tali mensa dignatus

est: tu vero ne sic quidem benignior effectus es. Itaque nihil aliud restat, quam ut tradaris tortoribus. Hæc verba nos quoque omnes audiamus, quotquot cum pauperibus ad sacram hanc mensam accedimus. Hinc autem egressi, ne illos quidem respexisse videmur, sed et ebrii sumus et esurientes prætercurrimus: qua de re tunc Corinthii accusabantur. Et quandonam, inquit, hoc fit? Semper quidem, præcipue vero in diebus festis, cum maxime fieri non oporteret. Tunc enim post communionem statim excipit ebrietas et pauperum contemptus: et postquam sanguinem recepisti, cum jejunii tibi tempus est et sobrietatis, debarcharis et comessaris. Et si quid boni perceperis in prandio, caves ne alio pravo cibo priorem labefactes: cum autem a spiritualemente cibum acceperis, satanicas inducis delicias. Cogita quid apostoli fecerint, cum illas sacras percepissent cœnas: nonne ad orationem convertebantur et ad hymnos celebrandos? nonne ad sacra pervigilia? nonne ad doctrinam longam, quæ magna plena erat philosophia? magna quippe et mirabilia tunc illi enarrabat et præcipiebat, abscedente Juda, ad vocandos illos qui ipsum in crucem acturi erant. Non audisti quomodo illa tria millia hominum, qui communionis participes erant, semper perseverabant in oratione et in doctrina, non in ebrietatibus, non in comessationibus? Tu vero antequam percipias quidem, jejunas, ut quomodocumque dignus communionem videaris, ubi autem percepisti, cum oporteret te temperantiam argere, omnia perdis. Atqui non par res est antea jejunare, et postea: in utroque enim tempore temperantem esse oportet, maxime vero postquam sponsum excepisti: antea quidem, ut dignus sis qui accipias; postea vero, ne indignus videaris his quæ accepisti. Quid ergo, jejundumne est postquam acceperim? Non hoc dico, neque te cogo. Bonum quidem hoc quoque esset; verum non vim infero, sed adhortor ne te deliciis impleas extra mensuram. Si enim nunquam oporteat deliciarum; hoc enim declaravit Paulus dicens, *Quæ autem in deliciis est, vivens mortua est* (1. Tim. 5. 6); multo magis tunc morietur. Si autem deliciarum mors sunt mulieri, multo magis viro; et si alio tempore deliciarum perdunt, multo magis post perceptam mysteriorum communionem. Tu autem pane vitæ accepto, rem morte dignam facis, et non horrescis? nescis quam multa mala ex deliciis inducantur? risus intempestivus, incondita verba, scurrilitas perniciæ plena, nugæ inutiles et alia quæ ne fas quidem est dicere. Et hæc facis postquam ad Christi mensam exceptus fuisti, illo die quo dignatus fuisti carnes ejus lingua tangere. Quisquis ergo sis, ne hæc fiant,

expurga dexteram tuam, linguam, labia, quæ ingressui Christi vestibula fuere; et apposita mensa sensibili, ad illam mensam mentem intende, ad cœnam Dominicam, ad vigiliis discipulorum illa sacra nocte; imo vero, si quis accurate examinaverit, præsentia nox sunt. Vigilemus ergo cum Domino, compungamur cum discipulis. Precum tempus est, non ebrietatis, semper quidem, maxime autem in die festo. Dies festus enim ideo institutus est, non ut turpiter agamus, non ut peccata accumulamus, sed ut quæ admissa fuere de medio tollamus. Et scio quidem me in cassum hæc dicere, sed non finem dicendi faciam. Etiamsi enim omnes non audieritis, sed non omnes repugnabitis; imo vero si omnes repugnatis, mihi quidem major merces, vobis autem gravius iudicium. Ne igitur gravius eveniat, ideo finem dicendi non faciam: fortassis enim, fortassis ex frequenti monitione scopum attingam. Ideo obsecro, ut ne in iudicium et damnnum hoc faciamus, nutriamus Christum, potum ipsi demus, induamus illum: hæc illa mensa digna sunt. Audisti sacros hymnos? vidisti nuptias spirituales? exceptus fuisti ad mensam regiam? repletus es Spiritu sancto? choros egisti cum Seraphinis? socius fuisti supernarum potestatum? Ne tantam lætitiæ abjicias, ne effundas thesaurum, ne inducas ebrietatem mœroris matrem, diaboli gaudium, mille mala parientem. Hinc enim est somnus morti similis, hinc sopores, morbi, oblivio, mortis imago. Sane vino ingurgitatus nolueris cum amico congregari; et Christum intus habens, quæso te, tantam audeas injicere temulentiam? At delicias amas? Ergo ideo ebrietati finem impone. Nam ego te in veris deliciis versari volo, quæ nunquam marcescant. Quænam ergo sunt veræ deliciae, quæ semper floreat? Ad prandium invita Christum, tua illi imperti, vel potius sua: hoc interminabilem habet et semper florentem voluptatem. At non hæc sensilia: statim enim cum apparuere evanescent; et qui deliciis operam dedit, non meliore conditione erit, quam qui non deliciatus est; imo pejore erit. Nam ille quidem quasi in portu sedet; hic vero ceu torrentem quemdam et morborum obsidionem excepit, et ne hanc quidem ferre potest tempestatem. Ne hæc itaque contingant, moderationem sectemur. Ita enim et corpore bene valebimus, et animam in tuto collocabimus, et a præsentibus futurisque malis liberabimur: a quibus utinam omnes eruti, regnum consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri et una Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXVIII.

28. *Probet autem seipsum homo, et sic de pane illo edat et de calice bibat.*

1. Quid sibi volunt hæc verba, cum aliud sit hoc propositum argumentum? Hic mos est Paulo, ut jam prius dixi, non solum illa tractare quæ sibi proposita

sunt, sed si quid aliud hæc tractanti inciderit, id quoque magno studio persequi; maxime cum de rebus admodum necessariis et urgentibus agitur. Etenim cum de iis qui nuptias contraxere ageretur, et incidit in sermonem de servis, fortiter et multis hæc

μετὰ τῶν πενήτων προσερχόμεθα τῇ ἱερᾷ τραπέζῃ ταύτῃ· ἐξεληθόντες· δὲ ἔξω, οὐδὲ ἑωρακέναι δοκοῦμεν αὐτούς, ἀλλὰ καὶ μεθύομεν καὶ πεινῶντας παρατρέχομεν· ἃ καὶ Κορίνθιοι τότε ἐνεκαλοῦντο; Καὶ πότε τοῦτο γίνεται; φησίν. Ἄει μὲν, μάλιστα δὲ ἐν ταῖς ἑορταῖς, ὅτε μάλιστα γίνεσθαι οὐκ ἔχρη. Καὶ γὰρ τότε μετὰ τὴν κοινωνίαν εὐθέως μέθη διαδέχεται, καὶ πενήτων ὑπεροψία· καὶ τοῦ αἵματος μεταλαβῶν, ὅτε νηστεία· σοὶ καιρὸς καὶ νήψεως, παροινεῖς καὶ κωμάζεις. Κἂν μὲν τι χρηστὸν τύχῃς ἡριστικῶς, φυλάττεις σαυτὸν, ὥστε μὴ ἐτέρῳ ἐδέσματι πονηρῶ λυμῆνασθαι τὸ πρότερον· πνεῦμα δὲ ἐστιαθεὶς, σατανικὴν ἐπεισάγεις τρυφήν. Ἐνόησον, ὅτε μετέλαβον οἱ ἀπόστολοι τῶν ἱερῶν δείπνων ἐκείνων, τί ἐποίησαν· οὐχὶ εἰς εὐχὰς ἐτρέψαν καὶ ὑμνωδίας; οὐχὶ εἰς παννυχίδας ἱεράς; οὐχὶ εἰς διδασκαλίαν τὴν μακρὰν ἐκείνην καὶ πολλῆς γέμουσαν φιλοσοφίας; τὰ γὰρ μεγάλα καὶ παράδοξα τότε αὐτοῖς διηγείτο καὶ παρηγγέλλεν, ἀπελθόντος τοῦ Ἰούδα καλέσαι τοὺς μέλλοντας αὐτὸν σταυροῦν. Οὐκ ἤκουσας πῶς καὶ οἱ τρισχίλιοι οἱ τῆς κοινωνίας ἀπολαύοντες διαπαντὸς ἦσαν προσκαρτεροῦντες τῇ προσευχῇ καὶ τῇ διδασκαλίᾳ, οὐ μέθαις καὶ κώμοις; Σὺ δὲ πρὶν ἢ μὲν μεταλαβεῖν νηστεύεις, ἵνα ὅπωςδὲποτε ἄξιος φανῆς τῆς κοινωνίας; ὅταν δὲ μεταλάβῃς, δέον σε ἐπιτείνειν τὴν σωφροσύνην, πάντα ἀπολλύεις. Καίτοι γε οὐκ ἔστιν ἴσον πρὸς τοῦτο νῆφειν, καὶ μετὰ ταῦτα· δεῖ μὲν γὰρ ἐν ἐκατέρῳ σωφρονεῖν, μάλιστα δὲ μετὰ τὸ δέξασθαι τὸν νυμφῶν· πρὸς τοῦτο μὲν, ἵνα ἄξιος γένη τὸ λαβεῖν, μετὰ δὲ ταῦτα, ἵνα μὴ ἀνάξιος φανῆς ὧν ἔλαβες. Τί οὖν, νηστεύειν δεῖ μετὰ τὸ λαβεῖν; Οὐ λέγω τοῦτο, οὐδὲ καταναγκάζω. Καλὸν μὲν γὰρ καὶ τοῦτο· πλὴν οὐ βιάζομαι τοῦτο, ἀλλὰ παραινῶ μὴ τρυφᾶν εἰς ἀπληστίαν. Εἰ γὰρ οὐδέποτε χρῆ τρυφᾶν, καὶ τοῦτο ὁ Παῦλος ἐδήλωσεν εἰπὼν, ὅτι Ἡ δὲ σκαταλιῶσα ἴωσα τέθνηκε, πολλῶν μᾶλλον τότε τεθνήξεται. Εἰ δὲ γυναικὶ ἡ τρυφὴ θάνατος, πολλῶν μᾶλλον ἀνδρὶ· καὶ εἰ ἐν ἄλλῳ καιρῷ τοῦτο γινόμενον ἀπόλλυσι, πολλῶν μᾶλλον μετὰ τὴν τῶν μυστηρίων κοινωνίαν. Σὺ δὲ ἄρτον ζωῆς λαβὼν, πρᾶγμα θανάτου ποιεῖς, καὶ οὐ φρίττεις; οὐκ οἶσθα ὅσα ἀπὸ τρυφῆς ἐπεισέρχεται κακὰ; γέλως ἄκαιρος, ῥήματα ἄτακτα, εὐτραπελία ὀλέθρου γέμουσα, φλυαρία ἀνόνητος, τὰ ἄλλα ἃ μὴδὲ εἰπεῖν καλόν. Καὶ ταῦτα ποιεῖς τραπέζης ἀπολαύσας Χριστοῦ, κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, καθ' ἣν ἄψασθαι διὰ γλώττης τῶν σαρκῶν αὐτοῦ κατηξιώθης. Πᾶς οὖν, ἵνα ταῦτα μὴ γίνηται, καθάγινε σου τὴν δεξιάν, τὴν γλώτταν, τὰ χεῖλη, ἅπερ ἐγένετο πρόθυρα τῇ ἐπιδόσει τοῦ Χριστοῦ· καὶ τράπεζαν πραθεῖς αἰσθητῆν, πρὸς ἐκεί-

νην τὴν τράπεζαν τὸν νοῦν ἀνάτεινον, πρὸς τὸ δεῖπνον τὸ Κυριακὸν, πρὸς τὴν ἀγρυπνίαν τῶν μαθητῶν τὴν κατὰ τὴν νύκτα ἐκείνην τὴν [249] ἱεράν· μᾶλλον δὲ, εἰ τις ἀκριβῶς ἐξετάσει, καὶ τὰ παρόντα νύξ. Γρηγορῶμεν τοῖνον μετὰ τοῦ Δεσπότου, καταφυγόμεν μετὰ τῶν μαθητῶν. Εὐχῶν ὁ καιρὸς, οὐ μέθης, ἀει μὲν, μάλιστα δὲ ἐν ἑορτῇ. Ἐορτῆ γὰρ διὰ τοῦτο γίνεται, οὐχ ἵνα ἀσημονώμεν, οὐχ ἵνα ἀμαρτήματα συνάγωμεν, ἀλλ' ἵνα καὶ τὰ ὄντα ἀνέλωμεν. Καὶ οἶδα μὲν ὅτι εἰκὴ ταῦτα λέγω, ἀλλ' οὐ παύσομαι λέγων. Κἂν γὰρ μὴ πάντες ὑπακούσητε, ἀλλ' οὐδὲ πάντες παρακούσεσθε, μᾶλλον δὲ, κἂν πάντες παρακούσητε, ἔμοι μὲν μεζῶν ὁ μισθός, ὑμῖν δὲ πλεόν τὸ κρίμα. Ἴν' οὖν μὴ γένηται πλέον, διὰ τοῦτο οὐ παύσομαι λέγων· ἴσως γὰρ, ἴσως τῇ συνεχεῖς καθάψομαι. Διὸ παρακαλῶ, ἵνα μὴ εἰς κρίμα τοῦτο ποιῶμεν, θρέψωμεν τὸν Χριστὸν, ποτίσωμεν, ἐνδύσωμεν· ταῦτα τῆς τραπέζης ἐκείνης ἄξια. Ἦκουσας ὕμνων ἱερῶν; εἶδες γὰρ μὲν πνευματικόν; ἀπέλαυσας τραπέζης βασιλικῆς; ἐνεπλήσθης Πνεύματος ἁγίου; συνεχόρουσας τοῖς Σεραφίμ, κοινωνὸς ἐγένου τῶν ἄνω δυνάμεων; Μὴ βίψης χαρὰν τοσαύτην, μὴ ἐκχέης τὸν θησαυρὸν, μὴ ἐπεισαγάγῃς μέθην τὴν τῆς ἀθυμίας μητέρα, τὴν τοῦ διαβόλου χαρὰν, τὴν μυρία τίκτουσαν κακὰ. Καὶ γὰρ ὕπνος θανάτῳ εἰκῶς ἐνεῦθεν καὶ καρθηβαίαι καὶ νόσοι καὶ λήθη καὶ νεκρότης εἰκῶν. Εἴτα φίλῳ μὲν οὐκ ἂν ἔλοιο συντυχεῖν οἰκώμενος, τὸν δὲ Χριστὸν ἐνδον ἔχων τελαμῆς, εἰπέ μοι, τοσαύτην ἐπεμβαλεῖν μέθην; Ἄλλὰ τρυφῆς ἔρξ; Οὐκοῦν διὰ τοῦτο πασαι μεθύων. Καὶ γὰρ ἐγὼ σε βούλομαι τρυφᾶν, ἀλλὰ τὴν ὄντως τρυφήν, τὴν οὐδέποτε μαραινομένην. Τίς οὖν ἡ ὄντως τρυφή καὶ διηνεκῶς ἀνοῦσα; Κάλωσον ἐπ' ἀριστον τὸν Χριστὸν, μετάδος αὐτῷ τῶν σῶν, μᾶλλον δὲ τῶν αὐτοῦ· τοῦτο τὴν ἡδονὴν ἀπέραντον ἔχει καὶ ἀκμάζουσαν διηνεκῶς. Ἄλλ' οὐ τὰ αἰσθητὰ τοιαῦτα, ἀλλ' ὁμοῦ τε ἐφάνη καὶ ἔφανισθη, καὶ ὁ τρυφήσας οὐδὲν ἀμεινον διακείσεται τοῦ μὴ τρυφήσαντος, μᾶλλον δὲ χεῖρον. Ὁ μὲν γὰρ ὥσπερ ἐν λιμένι κᾶθηται, οὗτος δὲ χειμάρβρουν τινὰ καὶ πολιορκίαν νοσημάτων ἐδέξατο, καὶ οὐδὲ ἐνεγκεῖν τὴν ζάλην ταύτην δύναται. Ἴν' οὖν μὴ ταῦτα γένηται, τὴν συμμετρίαν διώκωμεν. Οὕτω γὰρ καὶ τὸ σῶμα εὐ διακισίμεθα, καὶ τὴν ψυχὴν ἐν ἀσφαλείᾳ καταστήσομεν, καὶ τῶν παρόντων καὶ τῶν μελλόντων ἀπαλλαγσόμεθα κακῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἀπαλλαγέντας, τῆς βασιλείας ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀει, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[250] ΟΜΙΛΙΑ ΚΗ'.

Δοκιμαζέτω δὲ ἄνθρωπος ἑαυτὸν, καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἄρτου ἐσθιέτω καὶ ἐκ τοῦ ποτηρίου πινέτω.

α'. Τί βούλεται ταῦτα τὰ ῥήματα, ἐτέρας ὑποθέσεως τῆς προκειμένης οὐσης; Ἔθος τοῦτο τῷ Παύλῳ,

ὥσπερ καὶ ἔμπροσθεν ἐφθην εἰπὼν, μὴ μόνον ἐκείνα ἐργάζεσθαι, ἅπερ αὐτῷ προκειμένα ἔστιν, ἀλλὰ κἂν ἕτερος παρεμπέση λόγος τῇ ὑποθέσει, καὶ τούτῳ μετὰ πολλῆς ἐπεξίμεναι τῆς σπουδῆς, καὶ μάλιστα ὅταν περὶ σφόδρα ἀναγκαίων καὶ κατεπειγόντων ᾖ.

Και γὰρ ὅτε τοῖς γεγαμηκόσι διελέγτο, καὶ ὁ τῶν οἰκτιρῶν αὐτῶ παρενέπεσε λόγος, σφόδρα γενναίως καὶ διὰ πολλῶν αὐτῶν κατεσκευάσασθε· καὶ ὅτε περὶ τοῦ μὴ δεῖν κρίνεσθαι ἐν τοῖς δικαστηρίοις ἔλεγε, καὶ τότε εἰς τὴν περὶ πλεονεξίας ἐμπεσῶν νοουθεσίαν, πολλὰ καὶ περὶ ταύτης διελέχθη τῆς ὑποθέσεως· ὃ δὴ καὶ ἐνταῦθα πεποιήκην. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπαξ τῆς τῶν μυστηρίων ἐδεξήθη μνήμη, ἀναγκαῖον εἶναι ἐνόμισεν ἐπεξελεῖν τῆ ὑποθέσει· οὐδὲ γὰρ ἡ τυχοῦσα ἦν. Διὸ καὶ σφόδρα φοβερῶς περὶ αὐτῆς διελέχθη, τὸ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν κατασκευάζων, τὸ μετὰ καθαρῶ προσίεναι συνειδότος αὐτοῖς. Ὅθεν οὐδὲ τοῖς ἐμπροσθεν εἰρημένοις ἠρέκασθη μόνον, ἀλλὰ καὶ ταῦτα προστίθησι λέγων· *Δοκιμαζέτω δὲ ἄνθρωπος ἑαυτὸν*· ὃ καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ φησιν· *Ἐαυτοὺς πειράζετε, ἑαυτοὺς δοκιμάζετε*· οὐ καθάπερ ἡμεῖς ποιοῦμεν νῦν, καιρῶ προσιόντες μᾶλλον, ἢ σπουδῇ γνώμης. Οὐ γὰρ ὅπως παρεσκευασμένοι καὶ τὰ κακὰ ἑαυτῶν ἐκκαθάραντες καὶ κατανούξενος πληρωθέντες προσέλθοιμεν σκοποῦμεν, ἀλλ' ὅπως ἐν ἑορταῖς, καὶ ἡνίκα ἂν ἅπαντες.

Ἄλλ' οὐχ οὕτως ὁ Παῦλος ἐκέλευσεν, ἀλλ' ἕνα καιρὸν οἶδε προσόδου καὶ κοινωνίας, τοῦ συνειδότος τὴν καθαρότητα. Εἰ γὰρ αἰσθητῆς οὐκ ἂν ποτε μεταλάβοιμεν τραπέζης παρῆτοντες καὶ χυμῶν γέμοντες πονηρῶν, ὥστε μὴ ἀπολέσθαι· πολλῶ μᾶλλον ταύτης ἀπτεσθαι· ἡμῖν οὐ θέμις μετὰ ἐπιθυμιῶν ἀτόπων, αἱ τυρετῶν εἶσι χαλεπώτεροι. Ὅταν δὲ ἐπιθυμίας ἀπότους εἶπω, καὶ τὰς τῶν σωμάτων λέγω καὶ τὰς τῶν χρημάτων καὶ τὰς τῆς ὀργῆς καὶ τὰς τῆς μνησικακίας, καὶ πάσας ἀπλῶς τὰς ἀτόπους. Καὶ δεῖ τὸν προσιόντα, πάντα ἐξαντήσαντα ταῦτα, οὕτω τῆς καθαρᾶς ἐκείνης ἀπτεσθαι θυσίας, καὶ μήτε ῥαθύμως διακείμενον καὶ ταιλαιπύρως, ἀναγκάζεσθαι διὰ τὴν ἑορτὴν προσίεναι, μήτε αὖ κατανογένητα καὶ παρεσκευασμένον, κωλύεσθαι διὰ τὸ μὴ εἶναι ἑορτήν. Ἐορτὴ γὰρ ἔργων ἀγαθῶν ἐστὶν ἐπίδειξις, καὶ ψυχῆς εὐλάβεια, καὶ πολιτείας ἀκριβεία· κἂν ταῦτα ἔχῃς, διαπαντὸς ἑορτάζειν δυνήσῃ, καὶ διαπαντὸς προσίεναι. Διὰ τοῦτο φησι, *Δοκιμαζέτω δὲ ἑαυτὸν ἕκαστος*, καὶ τότε προσίτω. Καὶ οὐχ ἕτερον ἐτέρῳ κελεύει δοκιμάσαι, ἀλλ' αὐτὸν ἑαυτὸν, ἀδημοσιεῦτον ποιῶν τὸ δικαστήριον, ἀμάρτυρον τὸν ἔλεγχον. Ὁ γὰρ ἐσθίων καὶ πίνων ἀναξίως, [251] τοῦ Κυρίου κρίμα ἑαυτῷ ἐσθίει καὶ πίνει. Τί λέγεις; εἰπέ μοι· ἡ τοσοῦτων ἀγαθῶν αἰτία, καὶ ζωῆν βρούουσα ἢ τράπεζα, αὕτη κρίμα γίνεται; Οὐ παρά τὴν αὐτῆς φύσιν, φησίν, ἀλλὰ παρὰ τὴν τοῦ προσιόντος προαιρέσιν. Ὅσπερ γὰρ ἡ παρουσία αὐτοῦ, ἢ τὰ μέγала ἐκεῖνα καὶ ἀπόρρητα κομίσασα ἡμῖν ἀγαθὰ, τοὺς μὴ δεξαμένους; αὕτη μᾶλλον κατέκρινεν· οὕτω καὶ τὰ μυστήρια μελίζονος ἐφόδια κατέλασεν γίνεται τοῖς ἀναξίως μετέχουσι. Διὰ τί δὲ κρίμα ἑαυτῷ ἐσθίει; *Μὴ διακρίνων τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου*. Τουτέστι, μὴ ἐξετάζων, μὴ ἐνοῶν, ὡς χρῆ, τὸ μέγεθος τῶν προκειμένων, μὴ λογιζόμενος τὸν ὄγκον τῆς δωρεᾶς. Εἰ γὰρ μάθους ἀκριβῶς τίς ποτὲ ἐστὶν ὁ προκειμένος, καὶ τίς ὢν τίνι ἑαυτὸν διδωαι, οὐδενὸς ἐτέρου δεήσῃ λόγος, ἀλλ' ἀρκεῖ σοι τοῦτο εἰς ἅπασαν νῆψιν, εἰ μὴ σφόδρα εἰς ἀναπετικῶς. *Διὰ τοῦτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς καὶ ἄρρωστοι, καὶ κοιμῶνται ἱκανοί*. Ἐνταῦθα λοιπὸν

οὐκέτι ἀπὸ ἐτέρων τὰ παραδείγματα φέρει, ὥσπερ ἐπὶ τῶν εἰδωλοθύτων ἐποίησε, τὰς παλαιὰς διηγούμενος ἱστορίας καὶ τὰς ἐν τῇ ἔρημῳ πληγὰς, ἀλλ' ἀπ' αὐτῶν τῶν Κορινθίων, ὅπερ καὶ πληκτικώτερον ἐποίησε τὸν λόγον. Ἐπειδὴ γὰρ ἔλεγε, *Κρίμα ἑαυτῷ ἐσθίει*, καὶ, *Ἐροχός ἐστίν*, ἵνα μὴ δοκῇ ῥήματα λέγειν, καὶ ἔργα δεικνύει καὶ μάρτυρας αὐτοὺς καλεῖ, ὅπερ μᾶλλον τοῦ ἀπειλήσαι καθικνεῖται, τῷ δεῖξαι εἰς ἔργον τὴν ἀπειλήν ἐξελοῦσαν. Οὐ μὴν τούτοις ἠρέκασθη μόνους, ἀλλ' ἀπὸ τούτων καὶ τὸν περὶ τῆς γεέννης εἰσήγαγε καὶ ἐπιστώσατο λόγον, ἀμφοτέρωθεν φοβῶν, καὶ ζήτημα πανταχοῦ περιφερόμενον λῦων. Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ πρὸς ἀλλήλους ἀπορούσι, πόθεν οἱ ἄωροι θάνατοι, πόθεν αἱ μακρὰ νόσοι, λέγει· οἱ ἐξ ἁμαρτημάτων πολλὰ τούτων τῶν ἀδοκίμων τὴν ὑπόθεσιν ἔχει.

β'. Τί οὖν οἱ ὑγιαίνοντες, φησὶ, διηνεκῶς, καὶ εἰς γῆρας ἐρχόμενοι λιπαρὸν, οὐχ ἁμαρτάνουσι; Καὶ τίς ἀν τούτο εἶποι; Πῶς οὖν, φησὶν, οὐ δίδοσι δίκην; Ὅτι ἐκεῖ δώσουσι χαλεπώτεραν. Ἡμεῖς δὲ, εἰ ἐβουλόμεθα, οὐδ' ἂν ἐνταῦθα, οὐδ' ἂν ἐκεῖσε ἐδώκαμεν. *Εἰ γὰρ ἑαυτοὺς ἐκρίνομεν*, φησὶν, *οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα*. Καὶ οὐκ εἶπεν, *Εἰ ἐκολάζομεν ἑαυτοὺς*. Εἰ ἐτιμωρούμεθα, ἀλλὰ μόνον, *Εἰ ἐπιγνώμεναι τὰ ἁμαρτήματα ἐβουλόγημεν*, εἰ καταδικάζομεν ἑαυτοὺς, εἰ καταγνώμεναι τῶν πεπλημμελημένων, ἀπελλάγημεν ἂν καὶ τῆς ἐνταῦθα καὶ τῆς ἐκεῖσε τιμωρίας. Ὁ γὰρ καταγνοὺς ἑαυτοῦ, διπλῆ τὸν θεὸν ἐξίλειοῦται, καὶ τῷ ἐπιγνώμεναι τὰ ἁμαρτήματα, καὶ τῷ πρὸς τὸ μέλλον ὀκνηρότερος εἶνεσθαι. Ἐπειδὴ δὲ οὐδὲ τοῦτο τὸ κοῦπον βουλόμεθα ποιεῖν, ὡς χρῆ ποιεῖν, οὐδὲ οὕτως ἡμᾶς μετὰ τῆς οἰκουμένης κολάζειν ἀνέχεται, ἀλλὰ καὶ οὕτω φείδεται, ἐνταῦθα δίκην ἀπαιτῶν, οὐ πρόσκαιρος ἡ τιμωρία καὶ πολλὴ ἡ παραμυθία· καὶ γὰρ ἁμαρτημάτων ἀπαλλαγὴ τὸ γινόμενον, καὶ χρησὴ τῶν μελλόντων ἐπὶ τῆς κουφίζουσα τὰ παρόντα. Ταῦτα δὲ λέγει, ὁμοῦ μὴν παραμυθούμενος τοὺς ἀρρώστους, ὁμοῦ δὲ τοὺς ἄλλους [252] σπουδαιοτέρους ποιῶν. Διὸ φησι· *Νυνὶ δὲ κρινόμενοι, ὑπὸ Κυρίου παιδευόμεθα*. Οὐκ εἶπε, *Κολαζόμεθα*, οὐκ εἶπε, *Τιμωρούμεθα*, ἀλλὰ, *Παιδευόμεθα*· νοουθεσία γὰρ μᾶλλον ἐστὶν ἢ καταδικῆς τὸ γινόμενον, ἱατρείας ἢ τιμωρίας, διορθώσεως ἢ κολάσεως. Οὐ ταύτη δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῇ ἀπειλῇ τοῦ μελίζονος κοῦπον τὸ παρὸν ποιεῖ, λέγων· *Ἴνα μὴ σὸν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν*. Εἶδες πῶς καὶ τὴν γεένναν ἐπέστησε, καὶ τὸ φρικτὸν ἐκεῖνο δικαστήριον, καὶ ἀναγκαῖον εἶδειξε καὶ πάντως ἐσομένην τὴν ἐξέτασιν ἐκείνην καὶ τὴν τιμωρίαν; Εἰ γὰρ οἱ πιστοὶ καὶ τῷ θεῷ περισπούδαστοι οὐκ ἀτιμωρητῆ διαφεύγουσιν ἐν οἷς ἂν πλημμελήσωσι, καὶ δῆλον ἐκ τῶν παρόντων, πολλῶ μᾶλλον οἱ ἄπιστοι καὶ οἱ τὰ ἀνήκεστα καὶ ἀνάτα ἁμαρτάνοντες. Ὅστε συνερχόμενοι εἰς τὸ φαγεῖν, ἀλλήλους ἐκδέχεσθε. Ἐτι γὰρ ἀκμάζοντος αὐτοῦ τοῦ φόβου, καὶ τοῦ τρόμου μένοντος τοῦ τῆς γεέννης, βούλεται πάλιν τὴν ὑπὲρ τῶν πενήτων εἰσαγαγεῖν παραίνεσιν, δι' ἣν ἅπαντα ταῦτα εἴρηκε, δεικνύς· ὅτι τοῦτο μὴ ποιοῦντας ἀναξίως ἐστὶ μεταλαμβάνειν. Εἰ δὲ τὸ μὴ μεταδοῦναι τῶν ὄντων εἴρηκε τῆς τραπέζης ἐκείνης, πολλῶ μᾶλλον τὸ ἀρπάξαι. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ὅστε συνερχόμενοι μετὰδοτε τοῖς δεομένοις, ἀλλ' ὃ σεμνότερον ἦν, *Ἀλλήλους ἐκδέχεσθε*. Τοῦτο γὰρ καὶ ἐκεῖνο κατεσκευάζε καὶ ἡνίκα ττο, καὶ μετὰ τοῦ πρέποντος σχήματος τὴν παραίνεσιν εἰσήγαγεν. Εἶτα λοιπὸν ἐντροπικῶς· *Εἰ δὲ τις πειρῆ, ἐν σίκῳ ἐσθιέτω*. Ἐπιτρέψας ἐκώλυσε, καὶ

^a Reg., ἕκαστος, καὶ οὕτως ἐσθιέτω. Οὐχ ἕτερον... δοκιμάζειν. ^b Sic Reg. et Savig. in marg. Αἱ ζωῆς βρούουσα.

rem pertractavit : et cum dissereret et probaret non oportere in judiciis litigare, tunc incidens in admonitionem circa avaritiam, multa de hoc argumento protulit : id quod etiam hic facit. Quia enim semel opus fuerat, ut de mysteriis meminisset, necessarium putavit esse hoc persequi argumentum; neque enim levis momenti est; ideoque admodum terribiliter de illo disseruit, bonorum caput esse probans, ad ea cum pura conscientia accedere. Unde non contentus iisque prius dixerat, hæc quoque adjicit dicens, *Probet autem seipsum homo*; id quod etiam in secunda epistola dicit: *Vos ipsos tentate, vos ipsos probate*; non sicut nos nunc facimus, tempore conditionis potius moti, quam studio animi. Non enim id curamus, ut parati, a malis purgati et compunctione pleni accedamus, sed ut in diebus festis et cum omnes accedunt.

Conscientiæ puritas communicanti necessaria. — Verum non ita jussit Paulus; sed unum novit accedendi et communicandi opportunum tempus, conscientiæ nempe puritatem. Nam si hac sensili mensa nunquam fruimur febri laborantes aut humoribus pleni, ut ne pereamus; multo minus hanc tangere nobis licet cum pravis concupiscentiis, quæ febri sunt graviores. Cum autem pravas dico concupiscentias, et corporum dico cupiditates et pecuniarum et iræ et injuriarum recordationis, et omnes, ut uno verbo dicam, quæ pravæ absurdæque sunt. Oportet autem accedentem, his omnibus exhaustis ac depositis, purum illud attingere sacrificium; neque segniter et misere affectum propter festum cogi ad accedendum; neque rursus compunctum et paratum prohiberi, eo quod non sit dies festus. Dies enim festus est bonorum operum exhibitæ copia, animi pietas, accuratum vitæ institutum: si hæc habeas, perpetuo festum agere poteris, et semper accedere. Ideo ait: *Probet autem seipsum unusquisque*, et tunc accedat. Nec præcipit ut alter alterum probet, sed ut quisque seipsum, judicium statuens quod non sit publicum, et probationem sine testibus. 29. *Qui enim manducat et bibit indigne, judicium Domini sibi manducat et bibit.* Quid, quæso, dicis? tot honorum causa, vitamque profundens mensa, ipsa judicium efficitur? Non ex natura sua, inquit, sed ex ejus qui accedit arbitrio. Sicut enim præsentia ejus, quæ magna illa et ineffabilia nobis confert bona, eos qui non accipiunt magis condemnat: sic et mysteria ad majus supplicium viatica sunt iis qui indigne participant. Cur autem judicium sibi manducat? *Non dijudicans corpus Domini.* Id est, non examinans, non cogitans, ut oporteret, propositorum magnitudinem et doni excellentiam. Nam si accurate didiceris, quis sit ille qui prostat, et quis cum sit, cui dat seipsum, nullo alio opus habebis sermone; sed hoc tibi satis erit ad vigilantiam, nisi valde lapsus fueris. 30. *Ideo inter vos multi infirmi et imbecilles, et dormiunt multi.* Hic jam non ab aliis fert exempla, ut fecit circa ea, quæ immolata erant idolis, veteres narraas historias, et plagas in solitudine acceptas, sed ab ipsis Corinthiis, id quod etiam vehementiorem reddebat sermonem. Quia enim dicebat:

Judicium sibi manducat; et, Reus est; ne verba proferre videatur, facta adjicit, et testes illos advocat, id quod magis quam comminatio perstringit, minas proferens in opus exeuntes. Neque his tantum contentus, hinc sermonem de gehenna inducit fidemque facit; utrinque terrens, et questionem solvens, quæ ubique circumferebatur. Quia enim multi inter se quærent, undenam immaturæ mortes, unde diuturni morbi, dicit illo multa inexpectata peccatorum causa accidere.

2. Quid ergo, inquires, illi qui perpetuo bene valent, et ad vegetam perveniunt senectutem, annon ipsi peccant? Ecquis hoc dixerit? Quomodo ergo, inquires, non dant pœnas? Quia illic graviores daturi sunt. Nos autem si velimus, neque hic neque illic daturi sumus. 31. *Si enim nos ipsos judicaremus, inquit, non utique judicaremur.* Nec dixit, Si nos ipsos corripere et castigaremus; sed tantum si peccata agnoscere vellemus, si nos ipsos damnare et improbare mala opera, liberaremur et a præsentis et a futuro supplicio. Nam qui seipsum damnat, dupliciter Deum placat, et quod peccata agnoscat et quod in futuro sit ad peccandum tardior. Quia vero ne hoc quidem ita leve facere volumus, ut facere oporteret; ne sic quidem nos vult cum orbe terrarum punire, sed sic quoque parcit, hic pœnas repetens, ubi supplicium est temporaneum et magna consolatio: nam a peccatis liberatio est, et bona futurorum spes quæ præsentia leniat. Hæc porro dicit, simul infirmos consolans, et alios diligentiores reddens. Ideo ait: 32. *Nunc autem cum judicamur, a Domino corripimur.* Non dixit, Castigamur, non dixit, Supplicio afficimur, sed, *Corripimur*: nam quod sit magis est admonitionis quam damnationis, medicinæ quam supplicii, correctionis quam castigationis. Non hoc autem tantummodo, sed et comminatione majoris pœnæ leve reddit illud, dicens: *Ut non cum mundo damnemur.* Viden' quomodo et gehennam induxerit, et horribile illud tribunal, et necessario futuram ostenderit illam perquisitionem et punitionem? Nam si fideles et qui Deo curæ sunt, non impune fugient peccatorum pœnas, ut ex præsentibus palam est, multo minus infideles et qui gravia insanabiliaque scelera admittunt. 33. *Itaque, cum convenitis ad manducandum, invicem exspectate.* Nam dum viget timor et gehennæ tremor perseverat, vult iterum pro pauperibus admonitionem inducere, cujus causa hæc omnia dixit, ostendens illos, si id non servent, indignos esse qui communicent. Quod si de facultatibus non elargiri, ab illa mensa arceat; multo magis rapere arceat. Nec dixit, Itaque convenientes date egenis; sed quod honestius erat, *Alter alterum exspectate.* Ille enim illud quoque apparabat et subindicabat, ac congruenti modo admonitionem induxit. Deinde rursus pudorem inferens: 34. *Si quis autem esurit, domi manducet.* Permittendo impedivit etiam vehementius, quam si prohibuisset. Ex ecclesia enim illum eduxit, et in domum remisit; hoc ritu illos vehementer perstringens atque tra-

ducens, quasi ventris servos, qui nec differre possent. Neque enim dixit, Si quis pauperes despicit; sed, Si quis esurit, quasi pueros famem non ferentes alloquens, tamquam bruta ventri servientia. Ridiculum enim fuisset, si ob esuriam domi manducassent. Sed et aliud terribilius subjunxit, dicens: *Ut non in iudicium conveniatis*; ut non in castigationem, ut non in supplicium, dum ecclesiam contumelia afficitis, et fratrem in pudorem conjicitis. Nam ideo convenitis, inquit, ut vos mutuo diligatis, ut juvenini et juvenitis: si vero contrarium fiat, melius esset si domi comederetis. Hoc autem dicebat, ut illos magis attraheret. Ideo enim damnum inde emergens ostendit, et culpam dixit esse non parvam; atque omni ex parte deterruit, a mysteriis, ab infirmis, a mortuis, ab aliis supra dictis. Deinde alio quoque modo terret, dicens: *Cætera autem cum venero disponam*; aut ad quædam alia, aut ad hoc ipsum. Quia enim verisimile est ipsos dixisse alias quoque causas, et non potuisse omnia per litteras corrigi: Quæ admonui, inquit, interim serventur: si quid autem aliud dicendum habueritis, id usque ad adventum meum servetur; aut de hac re loquens, ut dixi, aut de aliis quibusdam, quæ non admodum urgebant. Hoc autem facit, ut illos inde studiosiores reddat: nam de illius adventu solliciti, peccata emendaturi erant. Neque enim levis res erat, quod Paulus eo venturus esset; idque ostendens dicebat: *Ac si non venturus sim ad vos, sic inflati sunt quidam (1. Cor. 4. 18)*; et alibi rursus, *Non tamquam in præsentia mea tantum, sed multo magis in absentia, cum timore et tremore vestram salutem operemini (Philipp. 2. 12)*. Ideo non solum promisit se venturum esse, ne non crederent et negligentiores evaderent; sed et necessariam addit adventus causam dicens, *Cætera cum venero disponam*; ostendens cæterorum correctionem, etiamsi non omnino festinaret, ipsum istuc attracturam fuisse.

3. *Moralis exhortatio. Luctus immoderatus vitandus. Jobi patientia describitur.* — Hæc ergo audientes omnia, et pauperum magnam curam geramus, et ventrem moderemur, atque ab ebrietate liberemur, et mysteriis digne participare studeamus; ea quæ passi fuerimus, non ægre feramus, neque in nobis, neque in aliis: verbi gratia cum immaturæ mortes accidunt, cum diuturni morbi. Hoc enim est liberatio a supplicio, hoc correctio, hoc admonitio optima. Quis hæc dicit? Qui Christum in se loquentem habebat. Attamen etiam post hæc mulieres multæ ita sensu destitutæ sunt, ut in luctus exsuperantia ipsos etiam infideles superent: et aliæ quidem a luctu quasi tenebris obrutæ hoc faciunt: aliæ vero ad ostentationem, et ut externorum criminationem vitent, quas omni venia privatas dico. Ut ne ille talis incuset, inquit, incuset Deus; ut ne homines brutis amentiores nos damnent, lex Regis universorum conculcetur. Et quot fulminibus hæc digna non fuerint? Si post luctum te quispiam ad cœnam vocet, nemo est qui renuat, quia lex humana hoc præcipit;

Deo autem de non lugendo legem ferente, ita omnes contradicunt. Non cogitas Jobum, o mulier? non recordaris vocum ejus in calamitate amissorum filiorum, quæ sexcentis coronis sacrum illud caput redimierunt, et splendidius quam tubæ multæ deprædicarunt? non cogitas calamitatis magnitudinem, novum illud naufragium, ac novam miramque tragœdiam? Nam tu quidem unum perdidisti, aut alterum, aut tertium; ille autem tam multos et tam multas. Et qui multos habebat liberos, repente orbis fuit; neque paulatim viscera ejus consumebantur, sed, derepente fructus totus abripiebatur; neque ex communi lege naturæ, neque cum ad senectutem pervenissent, sed immatura et violenta morte, omnes simul; neque præsentem illo, nec assidente, ut vel extremas voces audiens aliquam consolationem haberet de tam acerba morte; sed præter omnem spem, cum nihil gestorum ipse sciret, simul omnes sunt obruti, fuitque illis domus et sepulcrum et laqueus. Neque immatura mors tantum, sed etiam multa cum illa erant quæ dolorem afferrent: ut quod omnes in flore juventutis essent, quod virtute præditi, quod amabiles, quod omnes simul, quod ex utroque sexu ne unus quidem reliquus sit; quod non communi lege naturæ, quod post tantum damnium, quod cum nullius mali sibi conscius esset, nec illi peccatis essent obnoxii, hæc tamen paterentur. Horum singula per se possunt turbare; cum autem una omnia concurrunt, cogita quanta fluctuum altitudo, quam ingens tempestas esset. Quodque majus est et ipso luctu deterius, quod nesciret unde talia obvenirent. Ideo, cum nullam afferre posset calamitatis causam, ad Dei placitum ascendit, et ait: *Dominus dedit, Dominus abstulit: sicut Domino placuit, ita factum est; sit nomen Domini benedictum in sæcula (Job 1. 21)*. Et hæc dixit, cum se in extremis positum videret, qui virtutem omnem sectatus fuerat; scelestos autem homines et præstigiatores prospere agentes, delicias et gloriabundos undique. Neque dixit quidpiam eorum, quæ solent quidam infirmiores dicere: Ad hanc rem filius enutrivit, et cum accuratione omni educavi? ad eam rem domum aperui prætereuntibus, ut post multos illos cursus pro egenis, pro nudis, pro pupillis susceptos, hanc mercedem excipiam? Sed horum loco illa verba protulit, omni sacrificio præstantiora, dicens: *Nudus egressus sum de utero matris meæ, et nudus revertar. Quod si vestimenta disciderit, et comam totonderit, ne mireris: pater enim erat, et pater proliis amans, oportebatque naturæ commiserationem exhiberi, mentisque philosophiam. Quod si hoc non fecisset, forte quispiam putavisset hanc philosophiam ex stupore proficisci. Ideo et viscera ostendit, et pietatis accurationem, et dolens non eversus est; sed etiam cum ulterius ejus certamen procederet, rursus aliis redimitur coronis ex verbis quæ uxori dixit: *Si bona suscepimus a Domino, mala non sustinebimus (Job 2. 10)*? Nam uxor sola ipsi relicta est, sublatis omnibus, et filiis et prædiis et ipso cor-*

σφοδρότερον ἢ εἰ ἀπηγόρευσε. Τῆς γὰρ ἐκκλησίας αὐτὸν ἐξήγαγε, καὶ εἰς τὴν οἰκίαν παρέπεμψε, ταύτη καθαρπτόμενος σφοδρῶς, καὶ κωμωδῶν αὐτούς ὡς δούλους γαστρὸς καὶ ἀκαρτερήτους. Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, *Εἰ τις ὑπεροφῆ τῶν πενήτων, ἀλλ', Εἰ τις πεινῶ,* ὡς πρὸς παιδία δυσανασητούντα διαλεγόμενος, ὡς πρὸς ἄλογα γαστρὶ δουλεύοντα. Καὶ γὰρ πολὺς ὁ γέλως, εἰ δὲ τὸ πεινῆν ἐμελλον οἴκοι ἐσθλείν. Ἄλλ' οὐκ ἤρκασθη τοῦτ'· ἀλλὰ καὶ ἐπηγάγεν ἕτερον φοβερότερον, λέγων· *Ἴνα μὴ εἰς κρίμα συνέρχησθε·* ἵνα μὴ εἰς κόλασιν, ἵνα μὴ εἰς τιμωρίαν, τὴν Ἐκκλησίαν ὑβρίζοντες, τὸν ἀδελφὸν καταισχύοντες. Καὶ γὰρ διὰ τοῦτο συνέρχεσθε, φησὶν, ἵνα στέργητε ἀλλήλους, ἵνα ὠφελῆσθε, ἵνα ὠφελῆτε· εἰ δὲ τούναντίον γίνεται, βέλτιον ὑμᾶς οἴκοι στείσεισθε. Τοῦτο δὲ ἔλεγεν, ἵνα ἐφελύσθηται πλέων. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τὸ βλάβος ἔδειξε τὸ ἐντεῦθεν, καὶ κρίμα ἔφησεν εἶναι οὐ μικρὸν, καὶ πανταχόθεν ἐφόδησεν, ἀπὸ τῶν μυστηρίων, ἀπὸ τῶν ἀρρώστων, ἀπὸ τῶν τετελευτησάντων, ἀπὸ τῶν ἄλλων τῶν ἔμπροσθεν εἰρημένων. Ἐἴτα καὶ ἑτέρως πάλιν φοβεῖ, λέγων· *Τὰ δὲ λοιπὰ, ὡς ἂν ἔλω, διατάξομαι·* ἢ εἰς ἑτερά τινα, ἢ εἰς αὐτὸ τοῦτο. Ἐπειδὴ γὰρ εἰκόσ ἦν αὐτοῦς λέγειν καὶ αἰτίας τινάς, καὶ οὐκ ἐνῆν πάντα διὰ γραμμάτων κατορθοῦν, ἀ μὲν παρήνευσα, φυλακτέσθω τέως, φησὶν· εἰ δὲ τι ἕτερον ἔχοιτε λέγειν, ἐκεῖνο τῇ παρουσίᾳ τηρεῖσθω τῇ ἐμῇ· ἢ περὶ τοῦτου τοῦ πράγματος λέγων, ὡς ἔφη, ἢ περὶ ἑτέρων [253] τινῶν οὐ σφοδρὰ κατεπειγόντων. Ποιεῖ δὲ τοῦτο, ἵνα κἀντεῦθεν σπουδαιότερους ἐργάσθαι· μεριμνῶντες γὰρ αὐτοῦ τὴν παρουσίαν, ἐμελλον διορθοῦν τὸ ἡμαρτημένον. Οὐδὲ γὰρ τὸ τυχόν ἦν ἢ Παύλου ἐπιδημία· καὶ τοῦτο δεικνύς ἔλεγεν, *Ὡς μὴ ἐρχομένου δέ μου πρὸς ὑμᾶς, ἐφυσιωθησάν τιςτες·* καὶ ἀλλαγὸν πάλιν, *Μὴ ὡς ἐν τῇ παρουσίᾳ μου μόνον, ἀλλὰ πολλῶ μᾶλλον ἐν τῇ ἀπουσίᾳ μου, μετὰ φόβου καὶ τρόμου τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν καταργήσεσθε.* Διὰ τοῦτο οὐδὲ ἀπλῶς ἐπηγγέλατο ἤξειν, ἵνα μὴ ἀπιστήσωσι καὶ βραθυμότεροι γένωνται, ἀλλὰ καὶ αἰτίαν τίθισι τῇ ἐπιδημίᾳ ἀναγκαίαν, λέγων, ὅτι *Τὰ λοιπὰ, ὡς ἂν ἔλω, διατάξομαι·* δεικνύς ὅτι ἡ τῶν λιπόντων διάρθρωσις, εἰ καὶ μὴ ἐσπουδάκει πάντως, αὐτὸν εἶλεν ἐκεῖσε.

Υ. Ταῦτα τοῖνον ἀκούοντες ἅπαντα, καὶ τῶν πενήτων πολλὴν ποιῶμεθα σπουδὴν, καὶ γαστρὸς κατέχωμεν, καὶ μέθης ἀπαλαττώμεθα, καὶ τῶν μυστηρίων ἀξίως σπουδάζωμεν μεταλαμβάνειν, καὶ ἐφ' οἷς ἀνπάθωμεν, μὴ ἀλγῶμεν, μήτε ἐφ' ἑαυτοῖς, μήτε ἐφ' ἑτέροις· οἷον ὅταν οἱ ἄωροι γίνωνται θάνατος, ὅταν ἀρρώστιαί μακράι. Τοῦτο γὰρ ἀλλαγὴ κολάσεως, τοῦτο διάρθρωσις, τοῦτο νοθεσία ἀρίστη. Τίς ταῦτά φησιν; Ὁ τὸν Χριστὸν ἔχων ἐν ἑαυτῷ λαλοῦντα. Ἄλλ' ὅμως· καὶ μετὰ ταῦτα οὕτω πολλάι τῶν γυναικῶν ἀναισθητῶς διακίενται, ὡς καὶ τοὺς ἀπίστους παρτρέχειν τῇ τοῦ πένθους ὑπερβολῇ· καὶ αἱ μὲν ὑπὸ τοῦ πάθους ἐσοτωμένα τοῦτο ποιούσιν, αἱ δὲ πρὸς ἐπίδειξιν καὶ ὑπὲρ τοῦ τὰ τῶν ἐξωθεν διαφεύγειν ἐγκλήματα, ἀς μάλιστα πάσης συγγνώμης ἀπεστερησθαι φημι. Ἴνα γὰρ μὴ ὁ δεῖνα ἐγκαλέσῃ, φησὶν, ἐγκαλείτω ὁ Θεός· ἵνα μὴ ἀνθρωποὶ τῶν ἄλογων ἀνοητότεροι καταγνώσιν, ὁ τοῦ βασιλέως τῶν ὄλων πατεῖσθω νόμος. Καὶ πόσων οὐκ ἄξια ταῦτα σηκπτῶν; Κἀν μὲν εἰς περιβειπόνον σέ τις καλέσῃ μετὰ τὸ πένθος, οὐδεὶς ὁ ἀντερῶν, ἐπειδὴ νόμος ἀνθρώπων ἐστὶν ὁ ταῦτα κελεύων· Θεοῦ δὲ νομοθετοῦντος μὴ πυνθεῖν, οὕτω πάντες ἀντιφθέγγονται. Οὐκ ἔγνοοίς τὸν Ἰωβ, ἢ

ὡ γύναι; οὐκ ἀναμνηστικῆ τῶν ῥημάτων αὐτοῦ τῶν ἐπὶ τῇ συμφορᾷ τῶν παιδῶν, ἀ μυρίων στεφάνων μᾶλλον ἀνέδησε τὴν ἀγίαν κεφαλὴν ἐκεῖνην, καὶ σαλπύγων πολλῶν λαμπρότερον ἀνεκέρησεν; οὐ λογίζῃ τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς, καὶ τὸ καινὸν ἐκεῖνο ναυάγιον, καὶ τὴν ξένην καὶ παράδοξον τραγυδίαν; Σὺ μὲν γὰρ ἴσως ἐν ἀπώλεσας, ἢ δεύτερον, ἢ τρίτον· ἐκεῖνος δὲ τοσοῦτους καὶ τοσαύτας· καὶ ὁ πολὺπαις ἐξαιφνης ἀπαις ἐγένετο, καὶ οὐδὲ κατὰ μικρὸν αὐτῷ τὰ σπλάγχνα ἀνηλίσκετο, ἀλλ' ἄθρονον ἅπας ὁ καρπὸς ἀνηρπάετο· καὶ οὐδὲ τῷ κοινῷ τῆς φύσεως νόμῳ οὐδὲ εἰς γῆρας ἐλθόντες, ἀλλὰ καὶ ἄωρῳ καὶ βιαίῳ θανάτῳ, καὶ πάντες ὅμοι, καὶ οὐδὲ παρόντος οὐδὲ παρακαθήμενου, ἵνα κἀν ἐσχάτων ἀκούσας ῥημάτων ἔχη τινὰ παραμυθίαν τῆς οὕτω πικρᾷ τελευτῆς, ἀλλὰ παρ' ἐλπίδα πᾶσαν, καὶ μηδὲν τῶν γινομένων εἰδότης, ἄθρονον ἅπαντες κατεχώννυτο, καὶ ἡ οἰκία τάφος αὐτοῖς ἐγένετο καὶ παγίς. Καὶ οὐκ [254] ἄωρος μόνον θάνατος, ἀλλὰ καὶ πολλὰ μετὰ τοῦτου τὰ λυποῦντα ἦν, οἷον τὸ ἐν ἀκμῇ πάντας εἶναι, τὸ ἐν-ἀρετῆς πάντας, τὸ φιλικούς, τὸ πάντες ὅμοι, τὸ τῆς φύσεως ἑκατέρας μετ' ἑνα παραλειφθῆναι, τὸ μὴ τῷ κοινῷ νόμῳ τῆς φύσεως, τὸ μετὰ τοσαύτην ζημίαν, τὸ μηδὲν ἑαυτῷ συνειδότη πονηρὸν μηδὲ ἐκεῖνοις ταῦτα παθεῖν. Τούτων γὰρ ἕκαστον ἱκανὸν μὲν καὶ καθ' ἑαυτὸ θορυβῆσαι· ὅταν δὲ καὶ ὅμοι φάνηται συντρέχοντα, ἐννόσων τῶν κυμάτων τὸ ὕψος, ὅση τοῦ χειμῶνος ἢ ὑπερβολῆ. Καὶ τὸ δὴ μεῖζον καὶ τοῦ πένθους χειρὸν, ὅτι οὐδὲ ἦδει τίνας ἔνεκεν ταῦτα ἐγένετο. Διὰ δὲ τοῦτο, οὐκ ἔχων οὐδεμίαν αἰτίαν ἐπιθεῖναι τῇ συμφορᾷ, ἐπὶ τὸ τῷ Θεῷ δοκοῦν ἀναδαινεῖ, καὶ φησὶν· *Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφελῆτο·* ὡς τῷ *Κυρῷ ἔδοξεν*, οὕτω καὶ ἐγένετο· εἴη τὸ *δρομου Κυρίου εὐλογημένον εἰς τοὺς αἰῶνας*. Καὶ ταῦτα ἔλεγεν, ἑαυτὸν μὲν ἐν τοῖς ἐσχάτοις ὄντα ὁρῶν τὸν πᾶσαν ἐπελθόντα ἀρετῆν, πονηροὺς δὲ ἀνθρώπους καὶ γόητας· εὐημεροῦντας, τρυφῶντας, κομῶντας πάντοθεν. Καὶ οὐκ εἶπεν οὐδὲν τοιοῦτον, οἷον εἰκόσ τινας τῶν ἀσθενεστέρων ἐπιτεῖν· Ἐπὶ τούτοις ἔθρεψα τοὺς παῖδας, καὶ μετὰ ἀκριβείας ἤσκησα ἀπάσης; ἐπὶ τούτοις ἠνέψα τὴν οἰκίαν τοῖς παριούσιν, ἵνα μετὰ τοὺς πολλοὺς δρόμους ἐκείνους τοὺς ὑπὲρ τῶν δεομένων, τοὺς ὑπὲρ τῶν γυμνῶν, τοὺς ὑπὲρ τῶν ὀρφανῶν, ταῦτας ἀπολόθω τὰς ἀμοιβάς; Ἄλλ' ἀντὶ τούτων τὰ πάσης θυσία· κρείττονα ῥήματα ἀνήνεγκεν ἐκεῖνα, λέγων· *Γυμνός ἐξῆλθον ἐκ κοιλίας μητρὸς μου, γυμνός καὶ ἀπελεύσομαι*. Εἰ δὲ διέβρῆξε τὰ ἱμάτια, καὶ τὴν κόμην ἀπεκείρατο, μὴ θαυμάσῃ· πατήρ γὰρ ἦν, καὶ πατήρ φιλόστοργος, καὶ ἔδει καὶ τὴν τῆς φύσεως δειχθῆναι συμπάθειαν, καὶ τὴν τῆς γνώμης φιλοσοφίαν. Εἰ γὰρ μηδὲ τοῦτο ἐποίησε, τάχα καὶ ἀναισθησίας ἐνόμιζεν ἂν τις εἶναι τὴν φιλοσοφίαν ταύτην. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ σπλάγχνα δεῖκνυσι καὶ τῆς εὐσεβείας τὴν ἀκρίθειαν, καὶ ἀλγῆσας οὐ περιετράπη· ἀλλὰ καὶ περαιτέρω προϊδόντος αὐτῷ τοῦ ἀγῶνος, πάλιν ἑτέρους ἀναδείξει στεφάνους ἐκ τῶν πρὸς τὴν γυναῖκα ῥημάτων, λέγων· *Εἰ τὰ ἀγαθὰ ἐδεξάμεθα παρὰ Κυρίου, τὰ κακὰ οὐκ ὑποίσομεν*; Καὶ γὰρ ἡ γυνὴ μόνη λοιπὴν ὑπελείφθη, πάντων ἀφανισθέντων αὐτῷ, καὶ τῶν παιδῶν καὶ τῶν κτημάτων καὶ αὐτοῦ τοῦ σώματος, καὶ αὕτη πρὸς πεῖραν καὶ ἐπιβουλήν. Διὰ τοῦτο καὶ αὕτη μετὰ τῶν τέκνων οὐκ ἠφάνισεν ὁ διάβολος, οὐδὲ ἦτησεν αὐτῆς τὴν σφαγὴν, ἐπειδὴ προσεδόκησεν μεγάλη αὐτῷ συντελεῖν πρὸς τὴν ἐπιβουλήν τοῦ ἀγίου τοῦτου. Διὰ τοῦτο ὡςπερ τι μέγιστον ὄπλον αὕτη

αὐτῷ κατέλιπεν. Εἰ γὰρ παραδείσου, φησί, δι' αὐτῆς ἐξέβαλον, πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ κοπρίας ὑποσκελίσαι δυνήσομαι.

δ. Καὶ θεὰ τὴν πανουργίαν. Οὐδὲ γὰρ τῶν βῶν ἀπολλυμένων προσήγαγε τὸ μηχανήμα τοῦτο, οὐδὲ τῶν θνῶν, οὐδὲ τῶν καμήλων, ἀλλ' οὐδὲ τῆς οικίας κατενεχθείσης, οὐδὲ τῶν παιδῶν καταχωσθέντων, ἀλλὰ σιγᾶ ἄτέως καὶ ἡσυχάζειν ἐξ τὴν ἀθλητὴν ὄρων· [255] ὅτε δὲ τῶν σκολῆκων ἀνέβλυσεν ἡ πηγὴ, καὶ σηπόμενον τὸ δέρμα κατέρρει, καὶ δαπανώμεναι αἱ σάρκες ἰχώρα πολλῆς γέμοντα δυσωδίας ἐποίουν, καὶ τηγάνων καὶ καμίνων καὶ πάσης φλογὸς ὀδυνηρότερον αὐτὸν ἢ τοῦ διαβόλου κατανήλισκε χεῖρ, θηρίου παντὸς χαλεπώτερον διατρώγουσα πάντοθεν καὶ κατεσθίουσα τὸ σῶμα, καὶ ἐν ταύτῃ τῇ συμφορᾷ πολὺς προήλθε χρόνος, τότε αὐτὴν προσάγει ἡδὴ τεταριχευμένῃ καὶ κατεργασθέντι. Εἰ γὰρ παρὰ τὰ προοίμια προσήλθε τῆς συμφορᾶς, οὐδ' ἂν ἐκείνον εὔρεν οὕτως ἐκνευρισμένον, οὐδ' ἂν αὐτὴ τὴν συμφορὰν ἔσχεν ἐξογκώσα· οὕτω καὶ ἐπάραι τῷ λόγῳ· νῦν δὲ ὅτε αὐτὸν εἶδε διὰ τὸ μήκος τοῦ χρόνου διψώντα ἀπαλλαγῆς, καὶ ἐπιθυμοῦντα τῆς τῶν ἐπιχειμένων λύσεως, σφοδρῶς τότε προσέρχεται. Ὅτι γὰρ σφόδρα κατειργασμένος ἦν, καὶ οὐδὲ ἀναπνεῖν λοιπὸν εἶχεν, ἀλλὰ καὶ ἀποθανεῖν ἐπιθύμει, ἀκουσον τί φησιν· [εἰ γὰρ δυναιμὴν ἐμαυτὸν χειρώσασθαι, ἢ δεσθῆναι ἐτέρου, καὶ ποιήσαιμι τοῦτο.] Καὶ θεὰ μοι τὴν καουργίαν τῆς γυναίκος, πόθεν εὐθὺς προοιμιάζεται· ἀπὸ τοῦ πλήθους τοῦ χρόνου, Μέχρι τίνος καρτερήσεις; λέγουσα. Εἰ δὲ πολλάκις καὶ πραγμάτων οὐκ ὄντων λόγοι μόνον ἔχυσαν μαλάξαι, ἐνόησον τί τότε πάσχειν αὐτὸν εἰκὸς ἦν, μετὰ τῶν βημάτων τούτων καὶ τῶν πραγμάτων ὀδυνώντων αὐτόν. Καὶ τὸ δὴ πάντων χειρὸν, ὅτι καὶ γυνὴ ἢ ταῦτα λέγουσα ἦν, καὶ γυνὴ ἀναπεσοῦσα καὶ ἀπαγορεύουσα καὶ διὰ τοῦτο σπουδάζουσα καὶ αὐτὸν εἰς ἀπόγνωσιν ἐμβαλεῖν. Πλὴν ἀλλ' ἵνα σαφέστερον ἴδωμεν τὸ μηχανήμα τὸ τῷ ἀδαμαντίνῳ τούτῳ προσαγόμενον ταίξει, καὶ αὐτῶν ἀκούσωμεν τῶν βημάτων. Τίνα οὖν ταῦτά ἐστι; Μέχρι τίνος καρτερήσεις λέγων, Ἰδοὺ ἀναμένω χρόνον ἔτι μικρὸν προσδεχόμενος τὴν ἐλπίδα τῆς σωτηρίας μου; Ἠλεγε γὰρ σου, φησί, τὰ βήματα ὁ χρόνος, μακρότερος μὲν γινόμενος, λύσιν δὲ οὐδεμίαν ἐμφαίνων. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, οὐκ εἰς ἀπόγνωσιν αὐτὸν ἐμβάλλουσα μόνον, ἀλλὰ καὶ ὀνειδίζουσα καὶ κωμικοῦσα. Καὶ γὰρ ἐκείνος ἐνοχλοῦσαν αἰεὶ παραμυθούμενος καὶ διακρούμενος τοιαῦτα ἐφθέγγετο· Ἀνάμεινον ἔτι μικρὸν, καὶ ταχέως ἔσται τούτων τὸ τέλος. Ὀνειδίζουσα τοίνυν αὐτῷ, φησί· Μὴ καὶ νῦν τὸ αὐτὸ ἐρεῖς; πολὺς γὰρ ἦδη χρόνος παρέδραμε, καὶ τέλος τούτων οὐδὲν ἀνεφάνη. Καὶ θεὰ τὴν καουργίαν· οὐδὲ γὰρ μέμνηται τῶν βῶν, οὐ τῶν προβάτων, οὐδὲ τῶν καμήλων· ἦδει γὰρ οὐ σφόδρα αὐτὸν τούτοις δακνόμενον· ἀλλ' ἐπὶ τὴν φύσιν εὐθὺς ἔρχεται, καὶ τῶν παιδῶν ἀναμνησθεῖ· ἐπ' αὐτοῖς γὰρ εἶδεν αὐτὸν καὶ τὴν ἐσθῆτα διαβρῆξαντα, καὶ τὴν κόμην ἀποκειράμενον. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἀπόλετό σου τὰ παιδιά, ἀλλὰ σφόδρα περιπαθῶς· Ἠφάνισται σου τὸ μνημόσνον ἀπὸ τῆς γῆς, δι' ὃ καὶ τὰ παιδιά ποθεινά. Εἰ γὰρ καὶ νῦν, ἀναστάσεως φανείσης, ἐντεῦθεν ἔστι τὰ παιδιά ἐπέραστα ἀπὸ τοῦ τῆν [256] μνήμην τῶν ἀπελθόντων

διατηρεῖν, πολλῷ μᾶλλον τότε. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἀρὰ ἐντεῦθεν γίνεται πικροτέρα. Οὐδὲ γὰρ ἐκεῖ, Τὰ παιδιά, ὁ ἐπαρώμενος εἶπεν, ἐξολοθρευθεῖη. ἀλλὰ, Τὸ μνημόσνον αὐτοῦ ἀπὸ τῆς γῆς· οἱ υἱοὶ σου καὶ αἱ θυγατέρες σου. Εἰπούσα γὰρ, Τὸ μνημόσνον, μετὰ ἀκριθείας πάλιν ἐκατέρας τῆς φύσεως μέμνηται· Εἰ δὲ σοί, φησιν, οὐ μέλει τούτων, κἂν τὸ ἐμὸν σκόπει· Τῆς ἐμῆς κοιλίας ὠδίνες καὶ πόνοι, οὐκ εἰς τὸ κερὸν ἐκοπίασα μετὰ μόχθων. Ὅ δὲ λέγει, τοῦτο ἔστιν· Ἡ τὸ πλέον ἐνεγκούσα ἡδίκημα διὰ σέ, καὶ τοὺς μὲν πόνοὺς ὑπέστην, τῶν δὲ καρπῶν ἀπεστέρημαι. Καὶ ὅρα πῶς οὐτε τίθησι τὴν ζημίαν τῶν χρημάτων, οὐτε σιγᾶ αὐτὴν καὶ παρατρέχει, ἀλλ' ὡς ἐνὶν καὶ περιπαθῶς αὐτὴν ἀπαγγεῖλαι, οὕτως αἰνίττεται. Ὅταν γὰρ εἶπη, Κἀγὼ πλανῆεις καὶ ἰάτρις, τόπον ἐκ τόπου, οἰκίαν ἐξ οἰκίας περιερχομένη, καὶ τὴν ζημίαν αἰνίττεται, καὶ πολλὴν τὴν προσπάθειαν δείκνυσι· καὶ γὰρ καὶ αἱ λέξεις αὐτὰ ἱκαναὶ ἐπάραι τὴν συμφορὰν· Ἐπὶ τὰς ἐτέρων ἔρχομαι θύρας, φησιν. Οὐδὲ γὰρ προσαιτῶ μόνον, ἀλλὰ καὶ πλανῶμαι καὶ δουλεύω δουλείαν ξένην καὶ κινήν, πανταχῶς περιούσα, καὶ τὰ σύμβολα τῆς συμφορᾶς περιφέρουσα, καὶ πάντας διδάσκουσα τὰ ἐμὰ κακά· ὁ πάντων ἔστιν ἐλεεινότερον, τὸ οἰκίαν ἐξ οἰκίας ἀμειβεῖν. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἔστι τῶν θρήνων, ἀλλ' ἐπήγαγε λέγουσα· Προσδεχομένη τὸν ἥλιον πότε δύσει, καὶ ἀναπαύσομαι τῶν μόχθων μου καὶ τῶν περιεχουσῶν με ὀδυνῶν, αἱ με νῦν συνέχουσιν. Ὅ γὰρ τοῖς ἄλλοις ἔστιν ἡδύ, φησὶ, τὸ τὴν ἀκτίνα ὄρεῖν, τοῦτο ἐμοὶ βαρὺ· ποθεινὸν δὲ ἡ νύξ καὶ τὸ σκότος· αὐτὴ γὰρ με ἀναπαύει τῶν ἰδρωτῶν μόνη, αὐτὴ μοι παραμυθία γίνεται τῶν κακῶν. Ἀλλ' εἰπὸν τι ρῆμα πρὸς Κύριον, καὶ τελεῦτα.

ε'. Εἶδες κἀνταῦθα τὴν καουργίαν, πῶς οὐδὲ ἐναυτῇ τῇ συμβουλῇ εὐθὺς εἰσήγαγε τὴν ὀλεθρίαν παράνεσιν, ἀλλὰ διηγησαμένη πρῶτον ἐλεεινῶς τὰς συμφορὰς, καὶ ἐκτείνασα τὴν τραγωδίαν, ἐν βραχεῖ τίθησι τὴν παραίνεσιν, καὶ οὐδὲ ἐμφαίνει σαφῶς αὐτὴν, ἀλλὰ συσκιάσασα ἐκείνην, τὴν ἀπαλλαγὴν αὐτῷ προτείνει τὴν μάλιστα ποθεινὴν, καὶ ἐπαγγέλλεται τελευτὴν, ὃ μάλιστα ἐπεθύμει; Καὶ σκόπει κἀντεῦθεν τοῦ διαβόλου τὴν καουργίαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἦδει τὸν πόθον τοῦ Ἰώδ τὸν περὶ τὸν Θεόν, οὐκ ἀφίησι τὴν γυναῖκα κατηγοροῦσάν τοῦ Θεοῦ, ἵνα μὴ ὡς ἐχθρὰν εὐθὺς ἀποστραφῇ. Διὰ τοῦτο αὐτοῦ μὲν οὐδαμῶς μέμνηται, τὰ δὲ συμβάντα ἄνω καὶ κάτω στρέφει. Σὺ δὲ μετὰ τῶν εἰρημένων, ὅτι καὶ γυνὴ ἦν ἢ ταῦτα συμβουλεύουσα, προστίθει, δεινὸς καταγοητεῦσαι βήτων τοὺς μὴ προσέχοντας. Πολλοὶ γοῦν καὶ χωρὶς συμφορῶν ἀπὸ γυναικῶν συμβουλῆς κατηνέχθησαν μόνως. Τί οὖν ὁ μακάριος οὗτος, καὶ ἀδάμαντος στεβρότερος; Βλέψας εἰς αὐτὴν πικρὸν, ἀπὸ τῆς ὄψεως καὶ πρὸ τῆς φωνῆς διεκρούσατο τὰ μηχανήματα. Ἐκείνη μὲν γὰρ προσεδόκησε δακρύων κινήσειν πηγὰς· οὗτος δὲ λέοντος σφοδρότερος γέγονε, θυμοῦ πληρωθεὶς καὶ ἀγανακτήσας, οὐχ ὕπερ ὢν ἔπασχεν, ἀλλ' ὕπερ ὢν ἐκείνη διαβολικῶς συνεβούλευσε, [257] καὶ τῷ βλέμματι τὸν θυμὸν ἐνδειξάμενος, μεμετρημένην ποιεῖται τὴν ἐπιτίμησιν· καὶ γὰρ καὶ ἐν συμφοραῖς ὁσφρων ἦν. Καὶ τί φησιν; Ἰνα τί ὡσπερ μία τῶν ἀφρόνων γυναικῶν ἐλάλησας; Οὐχ οὕτω σε ἐπαίδευσαν, φησιν, οὐχ οὕτω σε ἔθρεψαν· ὅθεν οὐδὲ ἐπιγινώσκου τὴν σύνοικον τὴν ἐμὴν. Τὰ γὰρ βήματα ταῦτα ἀνοήτου γυναικὸς, καὶ παραπαιούσης ἢ συμβουλῆ. Εἶδας τομὴν σύμμετρον, καὶ πληγὴν ἱκανὴν διορθῶσαι τῇ

^a *Legebatur* σιγᾶν.

pore, et ipsa ei ad tentationem et insidias relicta est. Ideoque illam non cum filiis sustulit diabolus, neque ipsius cædem expetiit, quia sperabat illam magnam sibi opem esse laturam ad insidias sancto huic viro parandas. Ideoque ipsam, tamquam maximum telum sibi opportunum reliquit. Si enim, inquit, hominem per illam ex paradiso eieci, multo magis in sterquilinio potero supplantare.

4. Et vide calliditatem. Neque enim postquam boves perierant, hanc machinam adhibuit, neque post sublato asinos vel camelos, nec post dejectam domum, neque post obrutos filios; sed interim silere et quietem agere sicut athletam videns; ubi autem vermium fons scaturivit, cum putrescens pellis diffleret, et consumptæ carnes saniem emitterent, ac sartaginibus fornacibusque et quavis flamma gravior ipsum diaboli manus consumeret, quavis fera effe-ratio ipsi corpus undique consumens et devorans, cum in hac calamitate multum temporis insumptum fuisset, tunc uxorem ad illum adducit jam exsiccatum et confectum. Si enim initio calamitatis accessisset, neque ita illum enervatum reperisset, neque calamitatem adeo potuisset exaggerare ac verbis extollere: nunc autem ubi vidit illum ob temporis diuturnitatem liberationem sitire et malorum finem desiderare, tunc vehemens accedit. Quia enim valde confectus erat, neque respirare ultra poterat, sed et mori cupiebat, audi quid dicat: [Nam si mihi possem manum inferre, aut alium rogare, etiam hoc licerem (a).] Et vide mihi nequitiam mulieris, unde statim ordiatur: a diuturnitate temporis, dicens: *Quousque tolerabis (Job 2. 9)?* Si namque sæpe, etiam cum gravia non instarent negotia, verba solum emollire potuerunt; cogita quid verisimiliter ipse tunc patiebatur, cum et hæc verba et res ipse dolorem ipsi inferrent. Quodque omnium teterrimum erat, quod et uxor ejus hæc loqueretur, et uxor quæ considerat et animum despondebat; ideoque studebat et ipsum in desperationem conjicere. Cæterum ut aperte videamus machinam in hunc murum adamantinum admotam, ipsa verba audiamus. Quænam illa sunt? *Quousque tolerabis dicens, Ecce prætor ad-huc modicum temporis spem salutis habens (Ibid. in Græco)?* Tua, inquit, verba refellit tempus, quod diuturnius factum, nullam exhibet solutionem. Hæc autem dicebat, non modo in desperationem ipsum conjiciens, sed exprobrans ei et traducens illum. Etenim ille molestiam creantem ipsam consolans, et ejus verba depellens, talia loquebatur: *Expecta adhuc paululum, et cito finis horum veniet.* Illi ergo exprobrans dicit ipsa: *An nunc quoque idipsum dices? multum enim temporis jam præterit, et nullus horum finis visus est.* Et vide nequitiam: non boum meminit, non ovium, non camelorum; sciebat enim illum non admodum hisce morderi; sed statim

(a) Verba unctis clausa, quæ desperantis esse videntur, in hodiernis exemplaribus non habentur. Possunt tamen alio sensu mitiore intelligi, nempe: Nam si liceret, si fas esset, si sine peccato possem mihi manum inferre, etc.

venit ad naturam, et filios in memoriam revocat: viderat enim ipsum amissis filiis vestem discedisse, et comam totondisse. Neque dixit, *Filii tui periere*, sed modo ad commiserationem composito: *Deletum est memoriale tuum de terra*, propter quod filii desiderabiles sunt. Etenim si etiam nunc, cum resurrectione futura creditur, hinc filii desiderabiles sunt, quod eorum qui decesserunt memoriam servent, multo magis tunc. Ideo hinc maledictio acerbior efficitur. Neque enim qui illic execratur dicit: *Exterminentur filii*, sed, *Memoriale ejus e terra (Job 18. 17)*, nempe filii tui et filiarum tuarum. Cum dixisset enim, *Memoriale*, accurate rursus utrumque sexum memorat: *Si autem hæc*, inquit, *non tibi curæ sunt, ne saltem species: Uteri mei dolores laboreque, quos frustra sum perpessa.* Id est, quæ majorem tui dolorem, injuria propter te affecta sum: dolores subii, et fructibus sum privata. Et vide quomodo jacturam pecuniarum neque memoret, neque lateat vel prætercurrat, sed ut licebat illam miserabiliter tangere, ipsam subindicet. Cum enim dicit, *Et ego errabunda et serva, a loco in locum, et a domo in domum circumcursans*, et jacturam subindicat, et magnam exhibet commiserationem: nam ipsa verba possunt calamitatem amplificare: *Ad aliorum*, inquit, *ostia venio.* Neque enim solum mendico, sed etiam erro et servitute subeo non expectatam et novam, undique circumiens et calamitatis signa circumferens, omnesque mala mea docens; quod omnium miserimum est, domum frequenter mutare. Neque hic lamentandi finem fecit, sed subjunxit dicens: *Expectans solem quando occidet, et requiescam a laboribus meis et a doloribus qui me circumdant et detinent.* Quod enim aliis suave est, inquit, radium videre, hoc mihi grave; desiderabiles autem mihi sunt nox et tenebræ; hæc mihi a sudoribus quietem pariunt, hæc mihi sunt in malis consolatio. *Sed dic verbum contra Dominum, et morere.*

5. Vidistin' hic quoque nequitiam? quo pacto in consilio suo non statim induxit perniciosam adhortationem, sed cum prius calamitates miserabiliter enarrasset, et tragædiam extendisset, paucis verbis adhortationem ponit, neque clare illam indicat, sed subindicans illam, maxime desiderabilem ipsi proponit liberationem, et mortem denuntiat, quam summopere optabat? Et hinc quoque observa diaboli vafritiem et malitiam. Quia enim sciebat Jobi amorem erga Deum, non sinit mulierem Deum accusare, ne ille ut inimicam ipsam statim aversaretur. Ideo ejus nusquam meminit, sed quæ acciderant sus deque versat. Tu autem, cum iis quæ dicta sunt, adde mulierem fuisse quæ hoc dabat consilium, vehementem oratorem ad eos pellicendos qui non attendunt. Multi certe etiam absque calamitatibus a solo mulierum consilio dejecti fuerunt. Quid igitur hic vir beatus, et adamante fortior? Acriter illam intuitus, a solo aspectu, antequam vocem emitteret, machinas depulit. Illa enim sperabat se lacrymarum fontes moturam esse: hic vero leono

vehementior fuit, ira et indignatione plenus, non pro iis quæ patiebatur, sed propter consilia quæ diaboli ab illa data sunt; et ipso aspectu indignationem exhibens, moderata utitur increpatione: etenim etiam in calamitatibus moderatus erat. Et quid ait? *Cur sicut una ex insipientibus mulieribus loquuta es (Job 2. 10)?* Non sic te erudivi, inquit, non sic te educavi: unde nec consortem meam agnosco. Hæc quippe dicta sunt insanæ mulieris, et furentis consilium est. Viden' sectionem moderatam, plagam quæ posset morbum curare. Deinde post increpationem consilium rursus affert, quod possit illam consolari, et rationi valde consentaneum, dicens: *Si bona suscepimus de manu Domini, mala non sustinebimus?* Recordare enim, inquit, priorum illorum, et tecum reputa auctorem, et hæc fortiter feres. Vidistin' moderationem viri? Nec enim fortitudini suæ patientiam suam adscribit, sed ex rerum consequentia fuisse illam dicit. Pro quibusnam enim illa

nobis dedit Deus? quam rependens remunerationem? Nullam; sed ex sola benignitate sua: donum enim erat, non retributio; gratia, non remuneratio. Ergo hæc fortiter feramus. Hoc et viri et mulieres inscriptum dictum habemus; hæc verba in mente inculcavimus, et hæc et ea quæ præcedunt: et historiam malorum ejus, velut imaginem in mentem nostram inscribentes, jacturam dico pecuniarum, filios sublato, corporis plagam, opprobria, irrisiones, uxoris machinas, diaboli insidias, omnes uno verbo justi calamitates, nobis in portum maximum apparemus: ut omnia fortiter et cum gratiarum actione ferentes, et in præsentī vita mœrorem omnem depellamus, et de hac benedictione mercedem referamus, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri et una Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXIX.

CAP. 12. v. 1. *De spiritualibus autem, fratres, nolo vos ignorare. 2. Scitis autem quod cum gentes essetis, ad simulacra muta prout ducebamini euntes.*

1. Hic totus locus valde obscurus est: obscuritatem vero parit ignoratio eorum quæ tunc contingebant, nunc autem non fiunt. Et cur nunc non fiunt? Ecce namque obscuritatis causa aliam nobis quæstionem peperit. Cur enim tunc flebant, nunc vero secus? Sed hoc postea dicendum mittamus: interim vero quæ tunc flebant recenseamus. Quid ergo tunc contingebat? Si quis baptizaretur, linguis statim loquebatur, et non linguis tantum, sed etiam multi prophetabant, quidam vero alias plures virtutes exhibebant. Quia enim ab idolis accedentes, cum nihil clare scirent, neque in antiquis Bibliis essent educati, baptizati statim Spiritum accipiebant, Spiritum vero non videbant, invisibilis cum sit; dabat gratia sensibile quoddam argumentum illius operationis; aliusque Persica, alius Romana, alius Indica, alius alia lingua statim loquebatur: et hoc externis notum faciebat, Spiritum sanctum in ipso loquente esse. Ideo sic ipsum appellat dicens: *Unicuique autem manifestatio Spiritus datur ad utilitatem*, charismata seu dona vocans manifestationem Spiritus. Quia enim apostoli hoc primum signum acceperunt, fideles quoque acceperunt linguarum donum; neque hoc solum, sed et alia plurima. Nam et mortuos multi suscitabant, et dæmonas pellebant, et alia multa similia mirabiliter operabantur: donaque habebant alii quidem pauciora, alii vero plura. Magis autem quam alia omnia apud illos erat donum linguarum.

Spiritus sancti dona causa schismatis. — Et hæc causa schismatis illis fuit, non ex natura sua, sed ex ingrato accipientium animo. Nam qui majora habebant, efferebantur adversus eos qui minora possidebant: hi vero rursus dolebant, et iis qui majora haberent invidiebant: idque in sequentibus os-

tendit ipse Paulus. Quia igitur hinc letalem accipiebant plagam, dum in eis caritas dissolveretur, multum studium ponit ut id corrigat. Contigit hoc etiam Romæ, sed non hoc modo. Quapropter etiam in Epistola ad Romanos illud movet quidem, sed adumbrate et breviter, sic dicens: *Sicut enim in uno corpore multa membra habemus, membra autem omnia non eandem habent operationem: sic multi unum corpus sumus in Christo, singuli autem invicem membra. Habentes autem dona secundum gratiam quæ data est nobis diversa; sive prophetiam, secundum proportionem fidei, sive ministerium, in ministrando, sive qui docet, in doctrina (Rom. 12. 4. 7).* Quod autem illi in arrogantiam inciderent, id in principio subindicavit ita dicens: *Dico autem vobis per gratiam quæ data est mihi, omnibus qui sunt in vobis, non plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem, unicuique ut Deus distribuit mensuram fidei (Ibid. v. 3).* Itaque cum illis (neque enim magnus erat morbus dissidii et arrogantiae) sic disseruit: hic vero cum multo studio; nam morbus valde invalescebat. At non hoc tantum illos conturbabat, sed multi erant istic divinantes, quod urbs illa Græcorum moribus addicta esset, et cum aliis hoc quoque illos supplantabat et turbabat. Quapropter orditur statuens quid interesset discriminis divinationem inter et prophetiam. Propterea etiam discretionem spirituum acceperunt, ut discernere et scirent, quis loqueretur per mundum spiritum, quis per immundum. Quia enim ex ipsa re non poterat dictorum demonstratio præberi (prophetia enim non in tempore quo profertur, sed in tempore eventus pronuntiatæ rei, veritatis suæ argumentum præbet); neque facile erat illam internoscere, dicereque quis propheta, quis mendax esset (etenim cum scelestus et immundus sit diabolus, in prophetas sese injiciebat, falsos inducens prophetas, ut qui et ipsi futura

νόσημα; Εἶτα μετὰ τὴν ἐπίπληξιν καὶ συμβουλήν εισάγει πάλιν ἀρκοῦσαν αὐτὴν παραμυθίσασθαι καὶ πολὺ τὸ εὐλογον ἔχουσαν, λέγων· *Εἰ τὰ ἀγαθὰ ἐδεξάμεθα παρὰ Κυρίου, τὰ κακὰ οὐχ ὑποίσομεν*; Ἀναμνήσθητι γάρ, φησὶ, τῶν προτέρων ἐκείνων, καὶ λογίζου τὸν αἴτιον, καὶ οἴσεις καὶ ταῦτα γενναίως. Εἶδες μετριοφροσύνην ἀνδρός; Οὐδὲ γὰρ τῇ ἀνδρείᾳ αὐτοῦ λογίζεται τὴν ὑπομονήν, ἀλλὰ τῆς τῶν πραγμάτων ἀκολουθίας αὐτὴν εἶναι φησιν. Ἀντὶ τίνων γὰρ ἐκεῖνα ἡμῖν ἔδωκεν ὁ Θεός; ποῖαν ἐκτινύς ἀμοιβήν; Οὐδεμίαν· ἀλλ' ἐξ ἀγαθότητος μόνης· δωρὰ γὰρ ἦν, οὐκ ἀμοιβή, καὶ χάρις, οὐκ ἀντίδοσις. Οὐκοῦν καὶ ταῦτα φέρωμεν γενναίως. Τοῦτον καὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες τὸν λόγον ἀνάγραπτον ἔχωμεν, καὶ τὰ ῥήματα ταῦτα ἐγκολάψωμεν τῇ διανοίᾳ, καὶ ταῦτα καὶ τὰ πρὸ τούτων· καὶ τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ

τῶν παθημάτων^a καθάπερ εἰκόνα ἐπὶ τῆς διανοίας ὑπογράψαντες, τὴν ζημίαν λέγω τῶν χρημάτων, τὴν ἀφαίρεσιν τῶν παίδων, τὴν πληγὴν τοῦ σώματος, τὰ ὄνειδη, τὰς χλευασίας, τὰς τῆς γυναικὸς μηχανάς, τὴν τοῦ διαβόλου ἐπιβουλήν, πάντα ἀπλῶς μετὰ ἀκριβείας τὰ πάθη τοῦ δικαίου, λιμένα κατασκευάσωμεν μέγιστον ἡμῖν· ἵνα πάντα γενναίως καὶ εὐχαρίστως φέροντες, καὶ ἐν τῷ παρόντι βίῳ πᾶσαν ἀποκρουσώμεθα ἀθυμίαν, καὶ τοὺς περὶ τῆς εὐφημίας ταύτης ἀπολάβωμεν μισθοὺς, χάριτι καὶ φιλανθρωπείᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

^a *Legebatur* μαθητῶν, *ridicule*.

ΟΜΙΛΙΑ ΚΘ'.

Περὶ δὲ τῶν πνευματικῶν, ἀδελφοί, οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγροεῖν. Οἴδατε δεῖ ὅτε ἔθνη ἦτε, πρὸς τὰ εἰδῶλα τὰ ἄφρονα, ὡς ἂν ἤγεσθε, ἀπαργόμενοι.

α'. Τοῦτο ἅπαν τὸ χωρίον σφόδρα ἐστὶν ἀσαφές· τὴν δὲ ἀσάφειαν ἢ τῶν πραγμάτων ἀγνοία τε καὶ ἑλλειψίς ποιεῖ τῶν τότε μὲν συμβαινόντων, νῦν δὲ οὐ γινωσκόμενων. Καὶ τίνας ἔνεκεν οὐ γίνεταί νῦν; Ἰδοὺ γὰρ καὶ ἡ αἰτία πάλιν τῆς ἀσαφείας ἕτερον ἡμῖν ζήτημα ἔτεκε. Τί δήποτε γὰρ τότε μὲν ἐγίνετο, νῦν δὲ οὐκ ἐτί; Ἀλλὰ τοῦτο μὲν εἰς αὐθις ἀναβαλλόμεθα^a, τῶς δὲ τὰ συμβαίνοντα τότε λέγωμεν. Τί οὖν τότε συνέβαινε; Εἰ τις ἐβαπτίσαστο, γλώσσαις εὐθέως ἐλάλει, καὶ οὐ γλώσσαις μόνον, ἀλλὰ πολλοὶ καὶ προεφῆτευσον, [258] τινὲς δὲ καὶ ἑτέρας πλείους δυνάμεις ἐπέδεικνυντο. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπὸ τῶν εἰδῶλων προσόντες, οὐδὲν εἰδότες σαφῶς, οὐδὲ ταῖς παλαιαῖς ἀντραφέντες βίβλοις, βαπτισθέντες εὐθέως Πνεῦμα ἐλάμβανον, τὸ δὲ Πνεῦμα οὐκ ἔωρων· ἄορατον γὰρ ἐστὶν· αἰσθητὸν τινα ἔλεγχον ἐίδου τῆς ἐνεργείας ἐκείνης ἢ χάρις· καὶ ὁ μὲν τῇ Περσῶν, ὁ δὲ τῇ Ῥωμαίων, ὁ δὲ τῇ Ἰνδῶν, ὁ δὲ ἑτέρα τινὶ τοιαύτῃ εὐθέως ἐφθέγγετο γλώσσῃ καὶ τοῦτο ἐφανεροῦ τοῖς ἔξωθεν, ὅτι Πνεῦμά ἐστιν ἐν αὐτῷ τῷ φεγγομένῳ. Διὸ καὶ οὕτως αὐτὸ καλεῖ λέγων· *Ἐκάστῳ δὲ ἢ φανέρωσις τοῦ Πνεύματος δίδεται πρὸς τὸ συμφέρον*^a· τὰ χαρίσματα φανέρωσιν Πνεύματος ὀνομάζων. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ οἱ ἀπόστολοι τοῦτο πρῶτον σημεῖον ἔλαβον, καὶ οἱ πιστοὶ τοῦτο ἐλάμβανον τὸ τῶν γλωσσῶν, καὶ οὐχὶ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἕτερα πλείω. Καὶ γὰρ καὶ νεκροὺς ἤγειρον πολλοὶ, καὶ δαίμονας ἤλαυνον, καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα θαυματουργοῦν· καὶ χαρίσματα δὲ εἶχον, οἱ μὲν ἐλάττονα, οἱ δὲ πλείω. Πλέον δὲ πάντων τὸ τῶν γλωσσῶν ἦν παρ' αὐτοῖς χάρισμα.

Καὶ τοῦτο αἴτιον σχίσματος αὐτοῖς ἐγένετο, οὐ

^a *Alit*, ἀναβαλλόμεθα.

παρὰ τὴν οἰκείαν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἀγνωμοσύνην τῶν εἰληφότων. Οἱ τε γὰρ τὰ μείζονα ἔχοντες ἐπήρουν κατὰ τῶν τὰ ἐλάττονα κεκτημένων· οὗτοι δ' αὐτὸ πάλιν ἤλγουν, καὶ τοῖς τὰ μείζονα ἔχουσι ἐφθόβουν. Καὶ τοῦτο προῖων δεῖκνυσιν αὐτὸς ὁ Παῦλος. Ἐπεὶ οὖν ἐντεῦθεν καιρίαν ἐλάμβανον πληγὴν, διαλυομένης αὐτοῖς τῆς ἀγάπης, πολλὴν σπουδὴν ποιεῖται, ὥστε αὐτὸ διορθῶσαι. Συνέθη μὲν γὰρ τοῦτο καὶ ἐν τῇ Ῥώμῃ, ἀλλ' οὐχ οὕτω· διόπερ καὶ ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολῇ κινεῖ μὲν αὐτὸ, συνεσκιασμένως δὲ καὶ ἐν βραχεῖ, λέγων οὕτω· *Καθάπερ γὰρ ἐν ἐνὶ σώματι μέλη πολλὰ ἔχομεν, τὰ δὲ μέλη πάντα οὐ τὴν αὐτὴν ἔχει πρᾶξιν*· οὕτως οἱ πολλοὶ ἐν σώμα ἔσμεν ἐν Χριστῷ, ὁ δὲ καθ' εἷς, ἀλλήλων μέλη. Ἐχοντες δὲ χαρίσματα κατὰ τὴν χάριν τὴν δοθείσαν ἡμῖν διάφοροι, εἴτε προφητείας, κατὰ τὴν ἀναλογία τῆς πίστεως, εἴτε διακονίας, ἐν τῇ διακονίᾳ, εἴτε ὁ διδάσκων, ἐν τῇ διδασκαλίᾳ. Ὅτι δὲ καὶ ἐκεῖνοι εἰς ἀπόνοιαν ἐντεῦθεν ἐνέπιπτον, ἀρχόμενος ἠνέξατο τοῦτο, οὕτως εἰπὼν· *Λέγω γὰρ διὰ τῆς χάριτος τῆς δοθείσης μοι παρὰ τῷ θεῷ ὅτι ἐν ὑμῖν μὴ ὑπερφρονεῖν παρ' ὁ θεὸς φρονεῖν, ἀλλὰ φρονεῖν εἰς τὸ σωφρονεῖν, ἐκάστῳ ὡς ὁ θεὸς ἐμέρισε μέτρον πίστεως*. Ἐκείνοις μὲν οὖν (οὐδὲ γὰρ πολὺ τὸ νόσημα ἦν τῆς διαστάσεως καὶ ἀπονοίας) οὕτω διελέκται· ἐνταῦθα δὲ μετὰ πολλῆς τῆς σπουδῆς· καὶ γὰρ σφοδρὰ τοῦ πάθους ἦν ἡ νομή. Καὶ οὐδὲ τοῦτο μόνον αὐτοὺς ἐθορύθει, ἀλλὰ καὶ μάνεις ἦσαν αὐτόθι πολλοί, ὅτε Ἑλληνικώτερον τῆς πόλεως διακειμένης, καὶ μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τοῦτο αὐτοὺς ὑπεσκέλιζε καὶ ἐτάραττε. Διὸ καὶ ἀρχόμενος, πρῶτον τὸ μέσον μαντείας καὶ προφητείας τίθησι. Διὰ τοῦτο καὶ διακρίσεις ἔλαβον πνευμάτων, ὥστε διακρίνειν καὶ εἰδέναι, τίς μὲν ὁ [259] πνεύματι φεγγόμενος καθαρῶς, τίς δὲ ὁ ἀκαθάρτης. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτόθεν οὐκ ἦν παρασχεῖν τῶν λεγομένων τὴν ἀπόδειξιν (προφητεία γὰρ οὐκ ἐν τῷ καιρῷ, ἢ λέγεται, ἀλλ' ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἐκδόσεως παρέχεται τῆς οἰκείας ἀληθείας τὸν ἔλεγχον)· καὶ οὐκ ἦν εὐκόλον αὐτὴν διαγνώσαι, καὶ τίς μὲν ὁ προ-

φητεύων, τίς δὲ ὁ ψευδόμενος (καὶ γὰρ μιὰρὸς ὢν ὁ διάβολος ἐπίσσει τοῖς προφητεύουσιν, ψευδοπροφήτας εἰσάγων ἕως δῆθεν τὰ μέλλοντα προλέγοντας καὶ αὐτούς)· εἶτα ἐπειδὴ τῶς ἀνεύθυνα ἦν τὰ λεγόμενα, εὐπω τῶν πραγμάτων ἐκδάντων περὶ ὧν προελέγετο, καὶ βῆδιδος παρεκρούετο (τὸν γὰρ ψευδόμενον καὶ τὸν ἀληθεύοντα τὸ τέλος ἤλεγγεν)· ἵνα δὴ μὴδὲ πρὸ τοῦ τέλους ἀπατώνται οἱ ἀκροαταί, δίδωσιν αὐτοῖς σημεῖον, ὃ καὶ πρὸ τῆς ἐκδόσεως εἰδείκνυ τούτων κάκεινον· καὶ ἐντεῦθεν λαβὼν ἀκολουθίαν καὶ ἀρχήν, οὕτω καὶ εἰς τὸν περὶ τῶν χαρισμάτων ἐκθαίνει λόγον, καὶ τὴν φιλονεικίαν διορθοῦται τὴν καὶ ἐντεῦθεν γινομένην. Τῶς μὲντοι τοῦ περὶ τῶν μάντεων ἀρχεται λόγος οὕτω λέγων· *Περὶ δὲ τῶν πνευματικῶν οὐ θέλω ὑμῶς ἀγγοσίβ, ἀδελφοί!* πνευματικὰ τὰ σημεῖα καλῶν, ὅτι ταῦτα ἔργα τοῦ Πνεύματος νόμου, οὐδὲν ἀνθρωπίνης ἐπισηφερούσης σπουδῆς εἰς τὸ τὰ τοιαῦτα θαυματοργεῖν. Καὶ μέλλων περὶ αὐτῶν διαλέγεσθαι, πρότερον, ὅπερ ἔφην, τῆς μαντείας τὴν διαφορὰν καὶ τῆς προφητείας τίθησιν, οὕτω λέγων· *Οἰδατε ὅτι ὅτε ἔθρη ἦτε, πρὸς τὰ εἰδωλα τὰ ἄφωνα, ὡς ἂν ἤγεσθε, ἀπαγόμενοι.* Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἐστίν· Ἐν τοῖς εἰδώλοις ^α, φησὶν, εἴποτε κατασεγήθη τις ὑπὸ πνεύματος ἀκαθάρτου καὶ ἐμαντεύετο, ὡσπερ ἀπαγόμενος, οὕτως εἴλετο ὑπὸ τοῦ πνεύματος δεδεμένος, οὐδὲν εἰδὼς ὧν λέγει. Τοῦτο γὰρ μαντείας ἴδιον, τὸ ἐξεστηκέναι, τὸ ἀνάγκην ὑπομένειν, τὸ ὠθεῖσθαι, τὸ ἔλκεσθαι, τὸ σύρεσθαι ὡσπερ μαινόμενον. Ὁ δὲ προφήτης οὐχ οὕτως, ἀλλὰ μετὰ διανοίας νηφούσης, καὶ σωφρονούσης καταστάσεως, καὶ εἰδὼς ἃ φθέγγεται, φησὶν ἅπαντα. Ὅσπερ καὶ πρὸ τῆς ἐκδόσεως κἀντεῦθεν γινώριζε τὸν μάντιν καὶ τὸν προφήτην. Καὶ σκόπει πῶς ἀνούποτον ποιεῖ τὸν λόγον· αὐτοῦς μάρτυρας καλεῖ τοὺς ἐν τῇ πείρᾳ τοῦ πράγματος γενομένους. Ὅτι γὰρ οὐ ψεύδομαι, φησὶν, οὐδὲ ἀπλῶς διασῶρω τὰ τῶν ἄθων, ὡς ἐχθρὸς πλάττων, αὐτοὶ ὑμεῖς μοι μαρτυρήσατε· καὶ γὰρ οἰδατε ὅτε Ἐλλήνες ἦτε, πῶς ἀπήγεσθε ἐλκόμενοι τότε. Εἰ δὲ τις καὶ τούτους ὡς πιστοὺς ὑπόπτους εἶναι φαίη, φέρε καὶ ἐκ τῶν ἐξωθεν τοῦτο ὑμῖν ποιήσω φανερόν. Ἀκουσον γοῦν Πλάτωνος λέγοντος οὕτως· Ὅσπερ οἱ χρησμοδοὶ καὶ οἱ θεομάντις λέγουσι μὲν πολλὰ καὶ καλὰ, ἴσασι δὲ οὐδὲν ὧν λέγουσιν. Ἀκουσον γοῦν καὶ ἑτέρου ποιητοῦ τὰ αὐτὰ ἐνδεικνυμένου. Ἐπειδὴ γὰρ τελεταί· τισὶ καὶ μαγγανείαις κατέδησε δαίμονά τις εἰς ἀνθρώπον, καὶ ἐμαντεύετο ἐκεῖνος, καὶ μαντεύομενος ἐβρίπτετο καὶ ἐσπαράττετο, καὶ ἐνεγκεῖν τοῦ δαίμονος τὴν ὀρμὴν οὐκ ἠδύνατο, ἀλλ' [260] ἐμελλε διασπῶμενος οὕτως ἀπόλλυσθαι, τοῖς τὰ τοιαῦτα μαγγανεύουσι φησὶ·

*Δύσατε λοιπόν, ἀνακτα βροτὸς θεὸν οὐκέτι χω-
[ρεῖ·*

καὶ πάλιν,

*Δύσατέ μοι στεφάνους, καὶ μεν πόδας ὕδατι
[λευκῶ
ἴναται, καὶ γραμμὰς ἀπαλείψατε, καὶ γε μο-
[λοῖμι.*

Ταῦτα γὰρ καὶ τὰ τοιαῦτα (καὶ γὰρ ἐστὶ πολλῶ

πλεῖονα εἰπεῖν), ἀμφοτέρω ταῦτα ἡμῖν ἐνδείκνυται, καὶ τὴν ἀνάγκην ἢ κατεχόμενοι δουλεύουσιν οἱ δαίμονες, καὶ τὴν βίαν ἦν ὑπομένοντες οἱ καθάπαξ αὐτούς ἐκδόντες αὐτοῖς, καὶ τῶν κατὰ φύσιν ἐξίστανται φρενῶν. Καὶ ἡ Πυθία δὲ· ἀναγκάζομαι γὰρ καὶ ἐτέραν αὐτῶν ἀσημοσύνην ἐκπομπέσαι νῦν, ἦν καλὸν μὲν ἦν παρελθεῖν διὰ τὸ ἡμῖν ἀπρεπὲς εἶναι τὰ τοιαῦτα λέγειν· ὥστε δὲ σαφέστερον αὐτῶν μαθεῖν τὴν αἰσχύνην ^β, ἀναγκαῖον εἰπεῖν, ἵνα κἀντεῦθεν μάθηται τὴν παράνοιαν, καὶ τὸν πολὺν γέλωτα τῶν τοῖς μάντεσι κεκρημένων· λέγεται τοίνυν αὕτη ἡ Πυθία γυνὴ τις οὕσα ἐπικαθῆσθαι τῷ τριπόδι ποτε τοῦ Ἀπόλλωνος, διαίρουσα τὰ σκέλη· εἴθ' οὕτω πνεῦμα πονηρὸν κἀτωθεν ἀναδιδόμενον, καὶ διὰ τῶν γεννητικῶν αὐτῆς διαδύμενον μορίων πληροῦν τὴν γυναικα τῆς μαγίας, καὶ ταύτην τὰς τρίχας λύουσαν λοιπὸν ἐκβακχεύεσθαι τε, καὶ ἀφρὸν ἐκ τοῦ στόματος ἀφίεσαι, καὶ οὕτως ἐν παροῖντι γενομένην τὰ τῆς μανίας φθέγγεσθαι βήματα. Οἶδα ὅτι ἠσχύνθητε καὶ ἠρυθριάσατε ταῦτα ἀκούσαντες· ἀλλ' ἐκεῖνοι καὶ μέγα φρονοῦσι καὶ διὰ τὴν ἀσημοσύνην καὶ διὰ τὴν μανίαν ταύτην.

β'. Ταῦτα οὖν καὶ τὰ τοιαῦτα ὁ Παῦλος ἅπαντα ἀνακινῶν ἔλεγεν· *Οἰδατε, ὅτι ὅτε ἔθρη ἦτε, πρὸς τὰ εἰδωλα τὰ ἄφωνα, ὡς ἂν ἤγεσθε, ἀπαγόμενοι.* Καὶ ἐπειδὴ πρὸς εἰδότας διελέγετο, οὐ τίθησι πάντα μετὰ ἀκριβείας, μὴ βουλόμενος αὐτοῖς ἐνοχλεῖν, ἀλλ' ἀναμνήσας μόνον καὶ εἰς ἐνοίαν ἀπάντων αὐτοὺς ἀγαγῶν, ἀπαλλάττεται ταχέως, πρὸς τὸ προκειμενον ἐπειγόμενος. Τί δὲ ἐστὶ, *Πρὸς τὰ εἰδωλα τὰ ἄφωνα;* Οὗτοι οἱ μάντις πρὸς ἐκεῖνα ἦγοντο ἐλκόμενοι. Εἰ δὲ αὐτὰ ἄφωνα, πῶς ἐκεῖνοις ἐκέχρητο ^γ; τίνος δὲ ἐνεκεν τοῖς ξοάνοις αὐτοῦς προσῆγεν ὁ δαίμων ὡς αἰχμαλώτους καὶ δεσμίους; Ὁμοῦ δὲ καὶ τὴν πλάνην πιθανὴν ἐργαζόμενος. Ἴνα γὰρ μὴ δόξη ὁ λίθος ἄφωνος εἶναι, ἐσποῦδαζεν τοῖς εἰδώλοις προσηλοῦν τοὺς ἀνθρώπους, ἵνα τὰ αὐτῶν ἐκεῖνοις ἐπιγράφηται. Ἄλλ' οὐ τὰ ἡμέτερα τοιαῦτα. Ἄλλ' οὐκ ἔθρη τὰ ἡμέτερα, τὰ τῶν [261] προφητῶν λέγω· καὶ γὰρ δῆλα ἦν αὐτοῖς ἅπαντα, καὶ ἐν αὐτοῖς προεφήτευσον, ὡς αὐτοῖς πρέπον ἦν, μετὰ συνέσεως καὶ ἐλευθερίας ἀπάσης. Διὰ τοι τοῦτο καὶ τοῦ εἰπεῖν καὶ τοῦ μὴ εἰπεῖν ἦσαν κύριοι· οὐ γὰρ ἀνάγκη κατεῖχοντο, ἀλλ' ἐξουσία ἦσαν ἐπιτημύμενοι. Διὰ τοῦτο καὶ Ἰωνᾶς ἐφυγε, διὰ τοῦτο καὶ Ἰεζεκιὴλ ἀνεβάλλετο, διὰ τοῦτο καὶ Ἰερεμίας παρητηρεῖτο. Ὁ δὲ Θεὸς οὐ μετὰ ἀνάγκης αὐτοῦς ὤθει, ἀλλὰ συμβουλεύων, παραινῶν, ἀπειλῶν, οὐ σκοτῶν τὴν διάνοιαν. Δαίμονος μὲν γὰρ ἴδιον, τὸ θόρυβον καὶ μανίαν ποιεῖν καὶ πολὺν τὸν ζόφον, Θεοῦ δὲ, τὸ φωτίζειν καὶ μετὰ συνέσεως διδάσκειν τὰ δέοντα. Πρῶτη μὲν οὖν διαφορὰ αὕτη μαντείας καὶ προφήτου· δευτέρα δὲ ἑτέρα, ἦν ἐφεξῆς τίθησι, λέγων· *Διὸ γνωρίζω ὑμῖν, ὅτι οὐδεὶς Πνεύματι Θεοῦ λαλῶν, λέγει ἀνάθεμα Ἰησοῦν.* Εἶτα καὶ ἑτέρα· *Καὶ οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἀγίῳ.* Ὅταν ἴδης, φησὶν, τινὰ μὴ φθεγγόμενον τὸ ἄνομα αὐτοῦ, ἢ καὶ ἀναθεματίζοντα, μάντις ἐστὶ. Πάλιν, ὅταν ἴδης ἕτερον μετὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ πάντα φθεγγόμενον, νόησον ὅτι πνευματικὸς ἐστὶ. Τί οὖν, φησὶ, περὶ τῶν κατηγουμένων

^α Savil. ad marginem habet ἀσημοσύνην, quae lectio mellior videtur. ^β Ἐκέχρητο. Editi. Savil. cum Dunæo putat legendum ἐκέχρητο.

^γ Savil. putat legendum εἰδωλείοις.

prædicent) : deinde quia de iis, quæ dicebantur, non poterat ratio reddi, cum res quæ prædictæ fuerant nondum evenissent, et facile confutabatur (mendacem enim et veracem finis comprobatur) : ne ante finem auditores deciperentur, dat illis signum, quod etiam ante eventum hunc et illum indicaret : et hinc accepta consequentia et principio, sic in sermonem de charismatibus transit, et contentionem inde subortam corrigit. Interim vero de divinatoribus loquens sic orditur : *De spiritualibus autem nolo vos ignorare, fratres; spiritualia vocans signa, quia illa Spiritus solius sunt opera, humano studio nihil afferente ad talia miracula patranda. Et de illis disputaturus, prius, ut dixi, divinationem inter et prophetiam differentiam ponit, sic dicens : Scitis quod cum gentes essetis, ad simulacra muta prout ducebimini euntes. Id est : In idolis, inquit, si quis abreptus esset a spiritu immundo, et vaticinaretur, quasi abductus sic ille trahebatur a spiritu vinculus, nihil sciens eorum quæ dicebat. Hoc enim divinatori proprium est, ut mente excedat, vim patitur, pellatur, trahatur, quasi furens. Propheta vero non sic, sed cum vigili mente, cum temperanti constitutione, illa sciens quæ dicit, omnia loquitur. Itaque etiam ante eventum hinc internosce vatem et prophetam. Et vide quam non suspectum proferat sermonem : ipsos vocat testes, qui rei experientiam fecerint. Quod enim non mentiar, inquit, neque temere ea quæ gentium sunt traducam, fingens tamquam inimicus, vos ipsi mihi feratis testimonium : etenim ipsi scitis quomodo, cum essetis Græci, tracti abduceremini. Quod si quis hos, utpote fideles, suspectos esse dixerit; age, etiam ab externis hoc vobis manifestum reddam. Audi ergo Platonem sic loquentem : Quemadmodum divinatores et vates multa quidem et pulchra dicunt; eorum vero quæ proferunt nihil sciunt (a). Audi alium quoque poetam eadem ipsa indicantem. Postquam quibusdam initiationibus et præstigiis dæmonem quis homini alligaverat, ille vero vaticinabatur, dumque vaticinaretur ille, raptabatur et discerpebatur, ac dæmonis impetum ferre non poterat, sed sic raptatus periturus erat; iis qui talibus præstigiis dabant operam dicit :*

*Solvite demum : regem deum mortalis non ultra capit ;
et rursum :*

*Solvite sertæ mihi, atque pedes aspergite lympha munda,
Et expungantur mihi linæ, ut adesse possim (b).*

(a) Hæc Platonis verba habentur in Apologia Socratis editionis Henrici Steph. anno 1578, Tomo 1, p. 22.

(b) In hæc carmina hæc docte disserit Halesius in notis Savilianis, p. 276: *Versus istos apud poetarum aliquem frustra quaesieris. Quamobrem cum Chrysostomum audias tamquam e poeta proferentem, intellige Phæbadem seu Pythiam. Sunt enim Delphicorum oraculorum conclusiones quædam, vocesque dæmonis sibi abeundi gratiam fieri postulantis. Primum horum habes apud Theodoretum cap. de Oraculis, et apud Eusebium libro 5 Evangelicæ præparationis. Apud eundem etiam Eusebium habes postertus distinctum, quod quoniam est obscurius, visum paucis interpretari. Usurpabant olim superstitiones quasdam ridiculasque ceremonias, quibus credebant dæmonas evocari, et vel ad privata colligina, vel ad oracula edenda pellicis. Ceremoniis istis tantam visesse vim, seu potius, ut mollius loquitur Por-*

Hæc enim et similia (nam longe plura dici possent) utraque nobis ostendunt et necessitatem qua serviunt qui detinentur dæmones, et vim quam sustinentes in qui semel se ipsis dederunt, et a naturali sua mente excedunt. Pythia vero (cogor enim aliam quoque eorum turpitudinem traducere, quam bonum quidem esset prætermittere, quod indecorum nobis sit talia proferre; ut autem illorum dedecus clarius evadat, necessarium est dicere; ut hinc discatis amentiam, et ridicula gesta eorum qui vatibus illis utuntur) : dicitur ergo Pythia mulier insidere tripodi Apollinis (α), divaricatis cruribus : deinde malum inferne enitti spiritum, et per genitales ejus partes subeuntem, furore mulierem replere, et hanc deinceps passis capillis debacchari et spumam ex ore emittere; et sic temulentam illam furoris verba proferre. Scio vos pudore affectos erubescere hæc audientes : verum illi altum sapiunt ob turpitudinem et insaniam tantam.

2. Hæc igitur et similia omnia Paulus exagitant dicebat : *Scitis quod cum gentes essetis, ad simulacra muta inducebamini abducti. Et quia cum iis qui rem probe noverant disserebat, non omnia accurate ponit, ne illis molestiam creet; sed in memoriam tantum revocans omnia, cito recedit, ad propositum festinans. Quid est autem, Ad simulacra muta? Isti vates ad illa tracti ducebantur. Si vero muta sint, quomodo illis utebantur? quia de causa ad statuas illos dæmon adducebat tamquam captivos et vinculos? Simul errorem reddens probabilem. Ne videretur enim lapis esse mutus, conabatur homines idolis affigere, ut quæ ipsorum erant illis adscriberentur. Sed nostra non sunt hujusmodi. Nostra autem non posuit ille, quæ prophetarum sunt dico : illis enim omnia manifesta erant, et in illis prophetabant ut ipsos decebat, cum intelligentia et libertate omni. Ideo penes illos erat et loqui et non loqui : neque enim necessitate tenebantur, sed potestatis honore donati erant. Ideo Jonas fugit, ideo Ezechiël distulit, ideo Jeremias recusabat. Deus vero non cum necessitate impellit ipsos, sed consiliis, hortationibus et comminationibus utitur, mentem tenebris non offundens. Dæmonis enim proprium est et tumultum et furorem et multam immittere caliginem; Dei vero est illuminare, et quæ opus est cum intelligentia docere. Prima ergo divinatoris et prophetæ differentia hæc est : secunda vero est alia, quam deinceps ponit dicens : 3. Ideo notum vobis facio, quod nemo in spiritu Dei loquens, dicit anathema Jesum. Deinde etiam alia, Et nemo potest dicere Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto. Cum videris, inquit, quempiam non proferentem nomen ejus, imo*

phyrius, αὐτομάτην opinabantur, ut non evocarent tantum, sed etiam evocata dæmonia detinerent, quamdiu vati magore esset libitum. Sic enim apud Porphyrium Pythagoras Rhodius, οὐκ ἔδραται οἱ ἀνηζήσανοι ἐπὶ ταῖς θυσίαις θεοῖ, ἀνάστη δὲ εἰσι θεολογία, σὺρμανοι παραγίνονται, hoc est : Non deos juvat in sacrificiis evocari, sed necessitate quadam obsequendi tracti veniunt. Apollo ipse apud Theodoretum, etc. quæ lusissime persequitur Dounæus.

(α) De Pythia et de tripode vide Strabonem lib. 9, p. 419. seq. ed. Casaub., qui descriptionem tripodis affert et auri in quo positus erat. Sed quæ turpiora hic referuntur nusquam meminisse me legere.

ipsum anathematizantem, is est divinator. Rursus cum videris alium cum nomine ejus omnia loquentem, cogita illum esse spiritualem. Quid ergo, inquires, de catechumenis dixerimus? si enim nemo potest dicere Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto, quid dicemus de his, qui ejus quidem nomen proferunt, Spiritu autem privantur? Sed de his nunc ille non agit: neque enim tunc catechumeni erant: sed de fidelibus et infidelibus. Quid ergo? nullusne dæmon Deum nominat? annon dicebant dæmoniaci: *Novimus te quis es, Filius Dei (Marc. 1. 24)*? annon Paulo dicebant: *Isti homines servi Dei altissimi sunt (Act. 16. 17)*. Sed flagellati, sed coacti; sponte autem et non coacti, nunquam. Hic jam apposite quærat, cur dæmon hæc loqueretur, et cur Paulus increpaverit. Doctorem nempe suum imitatus. Nam et Christus increpavit: nolebat enim ab illis habere testimonium. Quare? Dæmon hoc agebat, rerum ordinem confundere volens, et apostolorum acripiere auctoritatem, multisque persuadere ut sibi attenderent: quod si factum esset, cum fide digni apparuissent, facile sua introduxissent. Ne hoc ergo fieret, neque fallacia initium duceret, etiam cum vera loquerentur, ora ipsis obstruit, ut in falsis nemo ipsis animum adhiberet, sed ad ea quæ ab ipsis dicerentur aures obstrueret. Postquam ergo vates et prophetas distinxerat et ex priore et ex secundo signo, demum de miraculis disserit; nec sine causa ad hoc argumentum transit, sed ut dissensionem inde subortam tollat, et persuadeat iis qui minus habent, ne doleant, et iis qui majora possident, ne efferantur. Ideo sic inquit: *4. Divisiones vero gratiarum sunt, idem autem Spiritus; primoque curat illum qui minus habet donum, ideoque dolet. Cur enim, inquit, angeris? quia non tantum accepisti quantum alius? sed cogita illud esse donum, non debitum, et consolationem accipies. Ideo statim sic loquitur: Divisiones vero gratiarum sunt. Neque dixit signorum, neque miraculorum, sed, Gratiarum; nomine doni persuadens illi ut non modo non doleat, sed et gratiam habeat. Et cum hoc, inquit, illud quoque tecum reputa, quod etiamsi in mensura doni minus habeas; in eo quod dignatus sis inde accipere, unde is accepit qui plus habet, parem habes honorem. Neque enim dicere possis, illi Spiritum dedisse, tibi vero angelum: nam et tibi et illi Spiritus dedit. Ideo subjunxit, Idem autem Spiritus.*

3. Itaque etiamsi in dono differentia sit, at non in eo qui dedit: ex eodem namque fonte et tu et ille hausistis. 5. *Et divisiones ministracionum sunt, idem autem Dominus.* Nam consolationem adhuc placide augens, et Filium et Patrem adjicit. Alioque rursus nomine hæc dona vocat, majorem etiam inde excogitans consolationem: ideo sic dicit, *Divisiones ministracionum sunt, idem autem Dominus.* Nam qui donum audit, et minus accepit, fortasse doluerit; qui vero ministracionem accepit, non item: res enim laborem indicat et sudorem. Quid ergo doles, inquit, si alium plus laborare jussit, tibi parcens? 6. *Et divisiones operationum sunt, idem vero Deus qui operatur omnia*

in omnibus. 7. Unicuique autem datur manifestatio Spiritus ad utilitatem. Et quid est operatio? quid donum? inquires; quid ministratio? Nominum tantum sunt differentia, quia res eadem sunt. Quod enim est donum, illud ipsum est ministratio; hoc etiam dicit operationem: nam ait: *Ministerium tuum imple (2. Tim. 4. 5)*; et, *Ministerium meum glorifico (Rom. 11. 13)*. Et Timotheo scribens dicit, *Propter quam causam admoneo te, ut suscite gratiam Dei quæ est in te (2. Tim. 1. 6)*; et ad Galatas rursus scribens dicebat: *Qui enim operatus est Petro in apostolatam, operatus est et mihi inter gentes (Gal. 2. 8)*. Viden' quod nullam differentiam ostendat in donis Patris et Filii et Spiritus sancti? non hypostases confundens, absit, sed substantiæ parem honorem ostendens. Nam quod Spiritus largitur, hoc et Deum operari, et Filium ordinare ac præbere dicit. Atqui si hoc esset illo minus, et illud isto, non sic illud posuisset, neque hac ratione dolentem consolatus esset. Post hæc autem alio quoque modo ipsum consolatur; quod nempe data mensura ipsi conferat, etiamsi minor sit. Cum dixisset enim, *Idem Spiritus, idem Dominus, idem Deus*, et hac ratione ipsum recreasset; aliam rursus subjungit consolationem sic dicens: *Unicuique autem manifestatio Spiritus datur ad utilitatem.* Ne quis enim diceret, Quid enim, si idem Dominus et idem Spiritus et idem Deus? at ego minus accepit; ait ipse, quod ita conferret. Manifestationem vero Spiritus signa vocat; et merito. Mihi enim fidei manifestus est is qui habet Spiritum, eo quod sit baptizatus; infideli autem ex nulla re hoc erit conspicuum, nisi a signis. Itaque inde etiam non parva consolatio est. Etiamsi enim dona sint diversa, una tamen est demonstratio: nam sive multum sive parvum habeas, perinde es manifestus. Itaque si illud ostendere satagis, quod Spiritum habeas, sufficientem habes demonstrationem. Cum ergo et unus sit qui dedit, et gratuitum sit donum, et manifestatio hinc fiat, et hoc tibi magis conferat; ne doleas quasi despectus. Neque enim te dedecore afficiens Deus, neque altero minore declarans hoc facit, sed tibi parcens, et id spectans quod tibi utile esset. Nam majus quidpiam accipere eum qui ferre non possit, hoc esset inutile, noxium et moerore dignum. 8. *Nam alii quidem per Spiritum datur sermo sapientiæ, alii autem sermo scientiæ secundum eundem Spiritum; 9. alteri fides in eodem Spiritu, alii autem gratia curationum in eodem Spiritu.* Viden' quomodo ubique hoc additamentum faciat, *In eodem Spiritu* dicens, et, *Secundum eundem Spiritum?* scit enim hinc magnam oriri consolationem. 10. *Alii autem operationes virtutum, alii prophetiæ, alii discretiones spirituum, alii genera linguarum, alii interpretatio sermonum.* Quia enim in hoc altum sapiebant, ideo id postremum posuit, et subjunxit: 11. *Hæc autem omnia operatur unus et idem Spiritus.* Pharmacum ad omnem consolationem aptum: quod ex eadem radice, ex iisdem thesauris, ex iisdem fluentis omnes accipere possint. Ideo frequenter hauriens, hoc verbo eam quæ videbatur esse inæqualitatem exæquat et consolatur.

ἀν εἴποιμεν; εἰ γὰρ οὐδεὶς δύναται εἶπεν Κύριον Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἀγίῳ, τί ἂν εἴποιμεν περὶ τούτων, ὀνομαζόντων μὲν αὐτοῦ τὸ ὄνομα, Πνεύματος δὲ ἀπεστερημένων; Ἄλλ' οὐ περὶ τούτων ὁ λόγος αὐτῶ νῦν· οὐ γὰρ ἦσαν κατηχούμενοι τότε· ἀλλὰ περὶ πιστῶν καὶ ἀπίστων. Τί οὖν οὐδεὶς δαίμων ὀνομάζει τὸν Θεόν; οὐχὶ οἱ δαιμονῶντες ἔλεγον, *Οἰδαμέν σε τίς εἶ, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ*; οὐχὶ Παῦλῳ ἔλεγον, *Ὅστω οἱ ἄνθρωποι δοῦλοι τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου εἰσίν*; Ἄλλὰ μαστιζόμενοι, ἀλλ' ἀναγκασόμενοι· ἐκόντες δὲ καὶ μὴ μαστιγούμενοι, οὐδαμοῦ. Ἄξιον δὲ ἐνταῦθα ζητῆσαι, διὰ τί καὶ ὁ δαίμων ταῦτα ἐφθέγγετο, καὶ Παῦλος ἐπέτιμῃσε. Τὸν διδάσκαλον τὸν ἑαυτοῦ μιμούμενος· καὶ γὰρ καὶ ὁ Χριστὸς ἐπέτιμῃσεν· οὐδὲ γὰρ ἔθουλος παρ' ἐκείνων τὴν μαρτυρίαν ἔχειν. Τίνος δὲ ἔνεκεν καὶ ὁ δαίμων ἐποίησε τοῦτο; Βουλόμενος συγχεῖν τῶν πραγμάτων τὴν τάξιν, καὶ ἀρπάσαι τῶν ἀποστόλων τὸ ἀξίωμα, καὶ πείσαι πολλοὺς προσέχειν αὐτῷ· ὅπερ εἰ ἐγεγόνει, βρῆδιος ἂν ἐντεῦθεν ἀξίωπιστοι φανέντες, καὶ τὰ παρ' αὐτῶν ἐπιστήγγαρον ἂν. Ἴν' οὖν μὴ τοῦτο γένηται μηδὲ ἀρχὴν ἢ ἀπάτην λάβῃ, καὶ τὰ ἀληθῆ λέγοντας ἐπιστομίζει, ὥστε ἐν τοῖς ψεύδεσι μηδ' ὄλιως τινὰ αὐτοῖς προσέχειν, ἀλλὰ καθόλου πρὸς τὰ λεγόμενα παρ' αὐτῶν ἀποφράττειν τὰς ἀκοάς. Δήλους τοίνυν ποιήσας τοὺς μάντις καὶ τοὺς προφῆτας ἀπὸ τε τοῦ προτέρου καὶ τοῦ δευτέρου σημείου, λοιπὸν περὶ τῶν θαυμάτων διαλέγεται, οὐχ ἀπλῶς εἰς τοῦτον παρελθὼν τὸν λόγον, ἀλλ' ὥστε τὴν ἐντεῦθεν γενομένην διάστασιν ἀνελεῖν, καὶ πείσαι καὶ τοὺς τὸ ἐλαττον ἔχοντας μὴ ἀλγεῖν, καὶ τοὺς τὰ μείζονα κερτιμένους μὴ ἐπαίρειν. Διὸ καὶ οὕτως ἤρξατο· *Διαιρέσεις δὲ χαρισμάτων εἰσίν, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα· καὶ θεραπεύει πρῶτον τὸν τὸ ἐλαττον ἔχοντα χάρισμα, καὶ διὰ [262] τοῦτο ἀλγοῦντα. Τίνος γὰρ ἔνεκεν, φησί, ἀθυμεῖς; ὅτι οὐκ ἔλαβες ὅσον ἕτερος; ἀλλ' ἐνόησον ὅτι χάρισμά ἐστι, καὶ οὐκ ὀφειλῆ, καὶ παραμυθῆσθαι τὴν ὁδόν. Διὰ τοῦτο εὐθέως εἶπεν οὕτω· *Διαιρέσεις δὲ χαρισμάτων εἰσίν. Καὶ οὐκ εἶπε, σημείων, οὐδὲ θαυμάτων, ἀλλὰ, χαρισμάτων, τῷ ὀνόματι τῆς δωρεᾶς πείθων μὴ μόνον μὴ ἀλγεῖν, ἀλλὰ καὶ χάριν εἰδέναι. Καὶ μετὰ τούτου κάκεινο λογίζου, φησί, ὅτι εἰ καὶ τῷ μέτρῳ ἡλάττωσαι τοῦ δοθέντος, τῷ καταξιοθῆναι λαβεῖν ἐκείθεν, ὅθεν καὶ ὁ τὸ πλεον λαθὼν, τὴν ἴσην ἔχεις τιμὴν. Οὐ γὰρ δὴ πού ἔχεις ἂν εἶπειν, ὅτι ἐκείνῳ μὲν ἔχαρισσατο τὸ Πνεῦμα, σοὶ δὲ ἄγγελος· καὶ γὰρ σοὶ κάκεινῳ τὸ Πνεῦμα. Διὸ ἐπήγαγε, *Τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα.***

γ'. Ὅστε εἰ καὶ ἐν τῇ ὁδοὶ διαφορά, ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ δεδωκότι διαφορά· ἀπὸ γὰρ τῆς αὐτῆς πηγῆς καὶ οὐ κάκεινός ἀρῦεσθε. *Καὶ διαιρέσεις διακονιῶν εἰσιν, ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος.* Λιπαίνων γὰρ τὴν παραμυθίαν, καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Πατέρα προστίθησι. Καὶ ἐτέρῳ πάλιν ὀνόματι καλεῖ τὰς δωρεὰς ταύτας, πλείονα κἀντεῦθεν παραμυθίαν ἐπινοῶν· διὸ καὶ οὕτως εἶπε, *Διαιρέσεις διακονιῶν εἰσιν, ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος.* Ὁ μὲν γὰρ χάρισμα ἀκούσας, καὶ ἐλαττον λαθὼν, ἴσως ἂν ἀλγήσῃ· ὁ δὲ διακονίαν, οὐχ ὁμοίως· πόνου γὰρ ἐνδεικτικὸν τὸ πρᾶγμα καὶ ἰδρωτός. Τί τοίνυν ἀλγεῖς, φησί, εἰ ἕτερον πλείονα πονῆσαι ἐκέλευσε, σοὺ φεισάμενος; *Καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων εἰσιν, ὁ δὲ αὐτὸς Θεός.* Ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσιν. Ἐκάστῳ δὲ δίδεται ἢ φανέρωσις τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸ συμφέρον. Καὶ τί ἐστὶν ἐνεργήμα;

τί δὲ χάρισμα; φησί· τί δὲ διακονία; Ὁνομάτων διαφοραὶ μόνον, ἐπεὶ πράγματα τὰ αὐτά. Ὁ γὰρ ἐστὶ χάρισμα, τοῦτο διακονία, τοῦτο καὶ ἐνεργείαν λέγει· *Τὴν γὰρ διακονίαν σου, φησί, πληροφόρησον· καὶ, Τὴν διακονίαν μου δοξάζω.* Καὶ Τιμοθέῳ γράφων φησί· *Δι' ἣν αἰτίαν ἀναμιμήσκω σε ἀναζώπυρξιν τὸ χάρισμα τοῦ Θεοῦ, ὃ ἐστὶν ἐν σοὶ· καὶ Γαλάταις πάλιν ἐπιστέλλων ἔλεγεν· Ὁ γὰρ ἐνεργήσας Πέτρῳ εἰς ἀποστολήν, ἐνεργήσας κάμολοις εἰς τὰ ἔθνη.* Ὅρξ ὅτι οὐδεμίαν διαφορὰν δείκνυσιν ἐν ταῖς δωρεαῖς Πατρὸς καὶ Πνεύματος ἀγίου; οὐ τὰς ὑποστάσεις συναλείφων, μὴ γένοιτο, ἀλλὰ τῆς οὐσίας τὴν ὁμοτιμίαν ἐμφαίνων. Ὅπερ γὰρ τὸ Πνεῦμα χαρίζεται, τοῦτο καὶ τὸν Θεὸν ἐνεργεῖν, τοῦτο καὶ τὸν Υἱὸν διατάττειν καὶ παρέχειν φησί. Καίτοι γε εἰ ἐλαττον ἦν τοῦτο ἐκείνου, ἢ ἐκείνου τούτου, οὐκ ἂν οὕτως αὐτὸ τέθεικεν, οὐδ' ἂν ταύτη παρεμυθίσαστο τὸν ἀλγοῦντα. Μετὰ δὲ ταῦτα καὶ ἐτέρῳ τιλ τρόπῳ αὐτὸν παρακαλεῖ, τῷ καὶ συμφέρειν αὐτῷ τὸ δοθῆν μέτρον, εἰ καὶ ἐλαττον εἴη. Εἰπὼν γὰρ, ὅτι *Τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, καὶ ὁ αὐτὸς Κύριος, καὶ ὁ αὐτὸς Θεός,* καὶ ταύτη αὐτὸν ἀνακτιθῆσάμενος, ἐπάγει πάλιν ἐτέραν παράκλησιν, οὕτω λέγων, *Ἐκάστῳ δὲ ἡ φανέρωσις τοῦ Πνεύματος δίδεται πρὸς τὸ συμφέρον.* Ἴνα γὰρ μὴ λέγῃ τις, τί γὰρ, εἰ καὶ ὁ αὐτὸς Κύριος, καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, καὶ ὁ αὐτὸς Θεός; ἀλλ' ἐγὼ ἐλαττον ἔλαβον· φησί, ὅτι οὕτω συνέφερε. Φανέρωσιν [263] δὲ Πνεύματος τὰ σημεῖα καλεῖ, ἐκόντως. Ἐμοὶ μὲν γὰρ τῷ πιστῷ δῆλος ὁ Πνεῦμα ἔχων ἀπὸ τοῦ βαπτισθῆναι· τῷ δὲ ἀπίστῳ οὐδαμῶδες ἔσται τοῦτο καταφανές, ἀλλ' ἢ ἀπὸ τῶν σημείων· ὥστε κἀντεῦθεν πάλιν οὐ μικρὰ παραμυθία. Εἰ γὰρ καὶ τὰ χαρίσματα διάφορα, ἀλλ' ἢ ἐνδοεῖς μία· κἂν γὰρ πολὺ ἔχῃς, κἂν ὀλίγον, ὁμοίως εἰ δῆλος. Ὅστε εἰ τοῦτο σπουδάσεις ἐπιδειξασθαι, ὅτι Πνεῦμα ἔχεις, ἀρκούσαν ἔχεις τὴν ἀπόδειξιν. Ὅταν οὖν καὶ εἰς ὁ δεδωκὼς ἢ καὶ χάρισμα τὸ δοθῆν, καὶ ἡ φανέρωσις κἀντεῦθεν γίνηται, καὶ τοῦτο μᾶλλον σοὶ συμφέρον, μὴ ἄλγει ὡς καταπρονηθείς. Οὐ γὰρ ἀτιμάζων σε ὁ Θεός, οὐδὲ καταδέεστορον ἐτέρου ἀποφαίνων ἐποίησεν, ἀλλὰ φειδόμενός σου, καὶ τὸ λυσιτελές σοὶ σκοπῶν. Τὸ γὰρ μείζον λαβεῖν τὸν οὐ δυνάμενον ἐνεγκεῖν, τοῦτο καὶ ἀσύμφορον καὶ βλάβην ἔχον καὶ ἀθυμίας ἄξιον. *Ἐ μὲν γὰρ διὰ τοῦ Πνεύματος δίδεται λόγος σοφίας, ἀλλῶ δὲ λόγος γνώσεως, κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα· ἐτέρῳ δὲ πίστις, ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι· ἀλλῶ δὲ χαρίσματα λαμπρῶν, ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι.* Ὅρξ πῶς πανταχοῦ ταύτην ποιεῖται τὴν προσθήκην, *Ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι, λέγων, καὶ, Κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα;* οἷδε γὰρ μεγάλην οὖσαν τὴν ἐντεῦθεν παράκλησιν. Ἄλλῳ δὲ ἐνεργήματα δυνάμεων, ἀλλῶ δὲ προφητεῖαι, ἀλλῶ δὲ διακρίσεις πνευμάτων, ἐτέρῳ δὲ γένη γλωσσῶν, ἀλλῶ δὲ ἔρμηνεῖα γλωσσῶν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τούτῳ μέγα ἐφρόνου, διὰ τοῦτο αὐτὸ ὑστερον τέθεικε, καὶ ἐπήγαγε· *Πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ ἐν καὶ τῷ αὐτῷ Πνεύματι.* Τὸ φάρμακον τὸ καθολικὸν τῆς παραμυθίας, τὸ ἐκ τῆς αὐτῆς ρίζης, ἐκ τῶν αὐτῶν θησαυρῶν, ἐκ τῶν αὐτῶν ναμάτων πάντας λαμβάνειν. Διὸ καὶ συνεχῶς ἐπαντλῶν τῷ ῥήματι τούτῳ τὴν δοκοῦσαν ἀνωμαλίαν εἶναι, ἐξισοῖ καὶ παραμυθεῖται. Καὶ ἀνωτέρῳ μὲν καὶ τὸ Πνεῦμα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Πατέρα δει-

* Hæc in Morel. corrupta, ex Regio codice restituta sunt

κνυσι χορηγούντα τὰ χαρίσματα· ἐνταῦθα δὲ τὸ Πνεῦμα εἶπεν ἠρκέσθη, ἵνα μάθησι κάντεῦθεν πάλιν τὴν αὐτὴν ἀξίαν οὖσαν. Τί δὲ ἐστὶ, Λόγος σοφίας; Ὅν εἶχεν ὁ Παῦλος, ὃν εἶχεν Ἰωάννης ὁ υἱὸς τῆς βροντῆς. Τί δὲ, Λόγος γνώσεως; Ὅν εἶχον οἱ πολλοὶ τῶν πιστῶν, γνώσιν μὲν ἔχοντες, διδάσκειν δὲ οὕτως οὐ δυνάμενοι, οὐδὲ εἰς ἕτερον εὐκόλως ἐξενεγκεῖν, ἕτερον ἤδεσαν. Ἐτέρω δὲ πιστί· πιστὴν οὐ ταύτην λεγὼν τὴν τῶν δογμάτων, ἀλλὰ τὴν τῶν σημείων, περὶ ἧς ὁ Χριστὸς φησιν· Ἐὰν ἔχητε πιστὴν ὡς κόκκον σινάπης, ἔρεϊτε ἐπὶ ὄρει τούτῳ, Μετάδηθι, καὶ μεταθήσεται. Καὶ οἱ ἀπόστολοι δὲ περὶ αὐτῆς ἤξιον λέγοντες, Πρόσθετε ἡμῖν πίστιν. Αὕτη γὰρ μήτηρ τῶν σημείων ἐστίν. Ἐνεργήματα δὲ δυνάμεων κεκτηθῆναι, καὶ χαρίσματα λαμάτων, οὐκ ἐστὶ τούτῳ. Ὁ μὲν γὰρ ἔχων χάρισμα λαμάτων, ἐθεράπευε μόνον· ὁ δὲ ἐνεργήματα δυνάμεων κεκτημένος, καὶ ἐτιμωρεῖτο. Δύναμις γὰρ ἐστὶν οὐ τὸ ἰάσασθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ κολάσαι, ὡς περὶ ὁ Παῦλος ἐπήρτισεν, ὡς περὶ ὁ Πέτρος ἀνείλεν. Ἄλλω δὲ προφητεῖαι, Ἄλλω δὲ διακρίσεις [264] πνευμάτων. Τί ἐστὶ, Διακρίσεις πνευμάτων; Τὸ εἰδέναι τίς ὁ πνευματικὸς, καὶ τίς ὁ μὴ πνευματικὸς· τίς ὁ προφήτης, καὶ τίς ὁ ἀπατεῶν· ὁ καὶ Θεσσαλονικεύσιν ἔλεγε, Προφητείας μὴ ἐξουθενεῖτε· πάντα δὲ δοκιμάζοντες, τὸ καλὸν κατέχευετε. Καὶ γὰρ πολλὴ τότε τῶν ψευδοπροφητιῶν ἦν διαφορὰ^a, τοῦ διαδόλου φιλονεικοῦντος παρυσποτήσαι τῇ ἀληθείᾳ τὸ ψεῦδος. Ἄλλω δὲ γένη γλωσσῶν, ἄλλω δὲ ἔρμηνεῖα γλωσσῶν. Ὁ μὲν γὰρ ἤδει τὸ τί ἔλεγεν αὐτός, ἐτέρω δὲ ἔρμηνεῦσαι οὐκ ἔδύνατο· ὁ δὲ καὶ ἀμφοτέρα ταῦτα ἐκέκτητο, ἢ τούτων θάερον.

δ'. Ἐδοκεῖ δὲ τοῦτο χάρισμα μέγα εἶναι, ἐπειδὴ καὶ πρῶτον αὐτὸ ἔλαβον οἱ ἀπόστολοι, καὶ παρὰ Κορινθίοις οἱ πλείους τοῦτο ἐκέκτηντο· ὁ δὲ τῆς διδασκαλίας λόγος οὐχ οὕτω. Διὸ ἐκεῖνο μὲν πρῶτον τίθησιν, ὕστερον δὲ τοῦτο. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο δι' ἐκεῖνο, καὶ τὰ ἄλλα πάντα, καὶ προφητείας καὶ ἐνεργήματα δυνάμεων καὶ γένη γλωσσῶν καὶ ἔρμηνεῖα γλωσσῶν· οὐδὲν γὰρ τούτου ἴσον· διὸ καὶ ἔλεγεν, Οἱ καλῶς προσετώτες πρεσβύτεροι, διπλῆς τιμῆς ἀξιούσθωσαν, μάλιστα οἱ κοπιῶντες ἐν λόγῳ καὶ διδασκαλίᾳ. Καὶ τῷ Τιμοθεῖ ἐπέστελλε λέγων Πρόσεχε τῇ ἀναγνώσει, τῇ περιμύθῳ, τῇ διδασκαλίᾳ· μὴ ἀμέλει τοῦ ἐν σοὶ χαρίσματος. Ὅρξ· πῶς καὶ χάρισμα αὐτὸ καλεῖ; Εἶτα ἦν ἀνωτέρω τέθεικε παραμυθίαν εἰπὼν, Τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, ταύτην καὶ ἐνταῦθα τίθησι λέγων· Πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαφορῶν ἰδίᾳ ἐκάστῳ, καθὼς βούλεται.

Ὁ παραμυθίζεται δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπιστομίζει τὸν ἀντιλέγοντα ἐνταῦθα λέγων, Διαφορῶν ἰδίᾳ ἐκάστῳ, καθὼς βούλεται. Δεῖ γὰρ καὶ ἐπιστύφειν, οὐχὶ θεραπεύειν μόνον, ὡς περὶ καὶ ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ποιεῖ, ὅταν λέγῃ· Σὺ τίς εἶ, ὁ ἀνταποκρινομένος ἐπὶ Θεῷ; Οὕτω καὶ ἐνταῦθα, Διαφορῶν ἰδίᾳ ἐκάστῳ, καθὼς βούλεται. Καὶ δὲ τοῦ Πατρὸς ἦν, τοῦτο καὶ τοῦ Πνεύματος ἐδείξεν ὅν. Ὅσπερ γὰρ περὶ αὐτοῦ φησιν, Ὁ δὲ αὐτὸς Θεὸς ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσιν, οὕτω καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος; Πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα. Ἄλλ' ἐνεργούμενον, φησὶν, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Ἄλλ' οὐ-

δαμοῦ τοῦτο εἶρηκεν, ἀλλὰ σὺ τοῦτο πλάττεις. Ὅταν γὰρ λέγῃ, Ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσι, περὶ ἀνθρώπων τοῦτο λέγει· οὐ δῆπου^b μετὰ τῶν ἀνθρώπων καὶ τὸ Πνεῦμα ἀριθμεῖ, κἂν μυριακίς ἦς παραπαίων, κἂν μυριακίς μαινόμενος. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, Διὰ τοῦ Πνεύματος, ἵνα τὸ διὰ τοῦτο μὴ νομίσης ἐλαττώσεως εἶναι μηδὲ τοῦ ἐνεργεῖσθαι, ἐπήγαγεν, ὅτι Ἐνεργεῖ τὸ Πνεῦμα, οὐκ ἐνεργεῖται, καὶ ἐνεργεῖ ὡς βούλεται, οὐ καθὼς κελεύεται. Καθάπερ γὰρ περὶ τοῦ Πατρὸς ὁ Ἰῆσους λέγει, ὅτι Ἐγείρει τοὺς νεκροὺς καὶ ζωοποιεῖ, ὁμοίως καὶ περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι Θεὸς θέλει ζωοποιεῖ· οὕτω καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος, ἀλλαχθῶ μὲν ὅτι μετ' ἐξουσίας πάντα ποιεῖ, καὶ τὸ κωλύον οὐδὲν (τὸ γὰρ, Ὅπου θέλει πνεῖ, εἰ καὶ περὶ τοῦ ἀνέμου εἶρηται, τούτου ἐστὶ κατασκευαστικόν)· ἐνταῦθα δὲ, ὅτι Πάντα [265] ἐνεργεῖ καθὼς βούλεται. Καὶ ἐτέρωθεν δὲ ὅτι οὐχὶ τῶν ἐνεργουμένων ἐστὶν, ἀλλὰ τῶν ἐνεργούντων, μάνθανε. Τίς γὰρ οἶδε, φησὶ, τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου; Οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδε, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Ὅτι δὲ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου, τούτεστιν, ἡ ψυχὴ, οὐ δεῖται ἐνεργείας, ἵνα εἰδῇ τὰ ἑαυτῆς, παντὶ που δῆλον· οὐκ οὖν οὐδὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἵνα εἰδῇ τὰ τοῦ Θεοῦ. Οὕτω γὰρ φησὶ· Τὰ τοῦ Θεοῦ οἶδεν ἀπόρρητα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου τὰ ἀπόρρητα τὰ ἑαυτῆς. Εἰ δὲ εἰς τοῦτο οὐκ ἐνεργεῖται, πόλλω μᾶλλον τὸ ἐπιστάμενον τοῦ Θεοῦ τὰ βῆθη, καὶ οὐκ ἐνεργούμενον εἰς τὸ δοῦναι χαρίσματα τοῖς ἀποστόλοις, ἐνεργείας οὐκ ἂν ἐδεξήθη. Χωρὶς δὲ τούτων χεῖρο, ὅσπερ ἐμπροσθεν εἶπον, ἐρῶ καὶ νῦν. Ποῖον δὲ τοῦτο; Ὅτι εἰ ἐλαττον τὸ Πνεῦμα καὶ ἐτέρας οὐσίας, οὐδὲν ἂν ὤνησεν ἡ παραμύθια, οὐδὲ τὸ ἀκούσαι τὸ αὐτὸ Πνεῦμα. Ὁ μὲν γὰρ παρὰ τοῦ βασιλέως λαθὼν μεγίστην ἂν ταύτην σχολὴν παραμυθίαν, ὅτι αὐτὸς αὐτῷ ἔδωκεν· ὁ δὲ παρὰ τοῦ δούλου, τότε μᾶλλον ἀλαγῆ, ὅταν τοῦτο τις αὐτῷ προσενέγκῃ· ὥστε κάντεῦθεν δῆλον, ὅτι οὐ τῆς δουλικῆς, ἀλλὰ τῆς βασιλικῆς οὐσίας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Διόπερ καθάπερ παρεμυθήσατο αὐτοὺς εἰπὼν, ὅτι Διακρίσεις διακονιῶν εἰσὶν, ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος· καὶ διακρίσεις ἐνεργημάτων, ὁ δὲ αὐτὸς Θεός· οὕτω καὶ ἀνωτέρω εἰπὼν, Διακρίσεις χαρισμάτων εἰσὶν, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα· καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν εἰπὼν, Πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαφορῶν ἰδίᾳ ἐκάστῳ καθὼς βούλεται. Μὴ τοίνυν ἀλύωμεν, φησὶ, μηδὲ ἀλγῶμεν λέγοντες, Διὰ τί τὸ ἔλαβον καὶ τὸ οὐκ ἔλαβον; μηδὲ εὐθύνας ἀπαιτῶμεν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Εἰ γὰρ οἶδας ὅτι ἀπὸ κηδεμονίας ἔχαρίσατο, ἐνοήσας ὅτι ἀπὸ τῆς αὐτῆς κηδεμονίας καὶ τὸ μέτρον ἔδωκε, στέργε καὶ χαίρε ὑπὲρ ὧν ἔλαβες· καὶ μὴ δυσχεραίνε ὑπὲρ ὧν οὐκ ἐληφας, ἀλλὰ καὶ ὁμολογεῖ χάριν, ὅτι μὴ μείζονα ἔλαβες τῆς δυνάμεως τῆς σῆς.

ε'. Εἰδὲν ἐν τοῖς πνευματικῶν οὐχὲν περιεργάζεσθαι, πόλλω μᾶλλον ἐν τοῖς σαρκικῶν, ἀλλ' ἡσυχάζειν, καὶ μὴ πολυπραγματεῖν, διὰ τί ὁ δεῖνα πλούσιος, ὁ δεῖνα δὲ πένης. Μάλιστα μὲν γὰρ οὐχ ἕκαστος ἀπὸ Θεοῦ πλουτεῖ, ἀλλὰ πολλοὶ καὶ ἐξ ἀδικίας καὶ ἀρπαγῆς καὶ πλεονεξίας. Ὁ γὰρ κελεύσας μὴ πλουτεῖν, πῶς ἂν ἔδωκεν ὅπερ ἐκόλωσε μὴ λαβεῖν; Ἴνα δὲ ἐκ πλεονοῦς ἐπιστομίσω τῆς περιουσίας τοὺς ὑπὲρ τούτων ἀντι-

^b Legebatur, οὐδέπου. ^c Reg., καὶ μὴ πολυπραγματεῖν, Editt, καὶ μὴ ἀλύειν.

^a Ita Reg. Editti vero, διαφορῆς.

Et superius quidem Spiritum, Filium et Patrem dona elargiri ostendit : hic vero Spiritum dixisse satis habuit, ut hinc etiam discas eandem esse dignitatem. Quid est autem *Sermo sapientiæ*? Quem habebat Paulus, quem habebat Joannes filius tonitruum. Quid *Sermo scientiæ*? Quem fidelium multi habebant, scientiam quidem habentes, docere autem non valentes, neque facile ea quæ sciebant aliis enuntiare. *Alii vero fidem*; fidem non hanc dicens, quæ dogmata spectat, sed fidem signorum, de qua Christus dicit : *Si habueritis fidem ut granum sinapis, dicetis huic monti, Transi hinc, et transibit* (Matth. 17. 19). Et hanc petebant apostoli dicentes : *Adde nobis fidem* (Luc. 17. 5). Hæc enim mater signorum est. Operationes autem virtutum habere, et gratiam curationum, non idem ipsum est. Nam qui gratiam curationum habebat, medelatur tantum; qui vero operationes virtutum possidebat, etiam castigabat. Potestas enim est non sanandi modo, sed etiam puniendi; ut Paulus excæcavit, Petrusque interfecit. *Alii vero prophetiæ, alii discretiones spirituum*. Quid sibi vult illud, *Discretiones spirituum*? Scire quis sit spiritualis, quis non spiritualis; quis propheta, quis deceptor: id quod Thessalonicensibus dicebat : *Prophetias nolite negligere: omnia autem probantes, quod bonum est, tenete* (1. Thess. 5. 20. 21). Nam multa tunc erat pseudo-prophetarum corruptio, diabolo contendente pro veritate substituere mendacium. *Alii autem genera linguarum, alii interpretatio sermonum*. Nam ille quidem sciebat quod ipse diceret, alteri vero id interpretari non poterat: alius vero hæc ambo possidebat, vel alterutrum.

4. Videbatur autem hoc donum esse magnum, quoniam ipsum primum apostoli acceperunt, et apud Corinthios plurimi hoc munere instructi erant: doctrinæ autem verbum non ita. Ideo illud quidem primum ponit, hoc vero postremum. Nam et hoc propter illud est, nec non alia omnia, prophetiæ, operationes virtutum, genera linguarum, et interpretatio linguarum: nihil enim huic par est; ideoque dicebat: *Qui bene præsent presbyteri, duplici honore digni sunt, maxime qui laborant in verbo et doctrina* (1. Tim. 5. 17). Et Timotheo scripsit dicens, *Attende lectioni, exhortationi, doctrinæ: noli negligere gratiam quæ in te est* (1. Tim. 4. 13. 14). Viden' quomodo hoc gratiam vocet? Deinde quam superius posuit consolationem dicens, *Idem Spiritus*, hanc et hic adjicit, dicens: *Hæc autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult*.

Contra *Pneumatomachos*. — Non modo autem consolatur, sed etiam os obstruit contradicenti hic dicens: *Dividens singulis prout vult*. Oportet enim adstringere, nec solum mederi; sicut et in Epistola ad Romanos facit, cum dicit: *Tu quis es, qui respondeas Deo* (Rom. 9. 20)? Ita etiam hic, *Dividens singulis prout vult*. Et quod Patris erat, etiam Spiritus esse ostendit. Sicut enim de illo ait: *Idem autem Deus, qui operatur omnia in omnibus*; sic et de Spiritu: *Hæc porro omnia operatur unus et idem Spiritus*. Sed

motus, inquit, a Deo. Verum hoc nusquam dixit, sed tu illud effingis. Quando enim dicit, *Qui operatur omnia in omnibus*, de hominibus hoc dicit: nunquam cum hominibus Spiritum annumerat, etiamsi millies amenter loquaris et insanias. Quia enim dixit, *Per Spiritum*; ut ne putes illud, per, immutationis esse vocem, nec illum moveri ad operationem, subjungit, *Operari Spiritum*, non ad operationem moveri, et operari ut vult, non ut jubetur. Quemadmodum enim de Patre Filius dicit, *Excitat mortuos et vivificat*; et similiter de seipso, *Quos vult vivificat* (Joan. 5. 21): sic et de Spiritu, alibi quidem quod cum potestate omnia faciat, et nihil sit quod impediatur (illud enim, *Ubi vult spirat* (Ibid. 5. 8), etiamsi de vento dictum fuerit, ad hoc quod dicimus viam parat): hic vero dicit, *Omnia operatur prout vult*. Et aliunde discere quod non sit ex iis, qui per operationem moventur, sed qui operantur, hinc discere: *Quis enim novit, inquit, quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis? Sic et quæ Dei sunt nemo novit, nisi Spiritus Dei* (1. Cor. 2. 11). Quod autem spiritus hominis, id est, anima, non egeat operatione, ut sua cognoscat, nemini non notum est: ergo nec Spiritus sanctus, ut cognoscat ea quæ Dei sunt. Sic enim ait: *Arcana Dei cognovit Spiritus sanctus, sicut anima hominis arcana sua*. Si autem ad hoc alia operatione non movetur, multo magis qui scit profunda Dei, et non aliqua operatione movetur ad dandum charismata apostolis, alia non opus habuerit operatione. Præter hæc autem aliud nunc dicam, quod prius dixi. Quale illud? Si minor sit Spiritus et alterius substantiæ, nihil profuisset consolatio, neque audivisse eundem esse Spiritum. Nani qui a rege accepit, hanc maximam habuerit consolationem, quod ipse ei dederit; qui autem a servo accipit, tunc magis dolet, quando quispiam hoc ei obtulerit. Itaque hinc etiam palam est Spiritum sanctum non servilis, sed regis esse substantiæ. Idcirco sicut consolatus est illos dicens, *Divisiones ministracionum sunt, idem autem Dominus*; et, *Divisiones operationum, idem autem Deus*: sic cum superius dixit, *Divisiones gratiarum sunt, idem autem Spiritus*; et sub hæc etiam dicit, *Hæc autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult*. Ne itaque angamur, inquit, neque doleamus dicentes, Cur hoc accepi, hoc non accepi? neque rationes exigamus a Spiritu sancto. Nam si nosti, id ipsum largitum esse quod tui curam gerat; cogitans illum eandem curam gerentem mensuram dedisse, amplectere et gaude ob ea quæ accepisti; et ne ægre feras quod alia non acceperis; imo gratias reddito, quod non majora quam ferre posses acceperis.

5. Si autem in spiritualibus non oportet curiose inquirere, multo magis in carnalibus; sed quiescere et non curiose scrutari cur ille dives, ille pauper. Sane quidem non singuli a Deo divitias habent, sed multi ex injustitia, ex rapina et ex avaritia. Qui enim jussit non ditari, quomodo dedisset ea, quæ accipere prohibet? Ut autem validius confutem eos, qui hæc in re contradicunt nobis; age, sermonem altius du-

camus, ab eo tempore quo Deus divitias elargitus est, et responde mihi : Quare dives erat Abraham, Jacob autem etiam paue egebat ? annon similiter et hic et ille justus erat ? annon similiter de tribus dixit : *Fgo Deus Abraham et Isaac et Jacob (Exod. 5. 6)* ? cur ergo ille dives erat, hic mercede conducebatur ? imo potius, Cur Esaū iniquus cum esset et fratricida, dives erat, hic vero in servitute tanto tempore fuit ? cur rursus Isaac tranquille tanto tempore vixit, Jacob autem in laboribus et miseriis ? ideoque dicebat, *Pauci et mali dies mei (Gen. 47. 9)*. Cur David qui propheta et rex fuit, totum vitæ tempus in laboribus transegit ; Salomon autem filius ejus per quadraginta annos securius quam quilibet hominum vixit, profunda fruens pace, omne genus gloriæ, honoris et voluptatis adeptus ? cur in prophetis alius magis, alius minus affligebatur ? Quoniam sic unicuique expediebat.

Dei dispensatio non nimis examinanda.—Quamobrem circa singulos dicendum est, *Judicia tua abyssus multa (Psal. 35. 7)*. Nam si magnos illos et admirabiles viros non similiter exercebat Deus, sed hunc quidem per paupertatem, alium per divitias ; hunc per tranquillitatem, illum per ærumnas : multo magis nunc hoc oportet cogitare. Cum hoc autem illud quoque secum reputare oportet, nempe multa ex iis quæ accidunt non ex illius sententia fieri, sed per nostram nequitiam evenire. Ne itaque dicas, Cur hic dives est, cum nequam sit ; ille vero pauper, cum sit justus ? Horum quippe rationem dare licet, ac dicere : Quia neque justus a paupertate læditur, imo majorem claritatis habet accessionem ; et improbus habet divitias supplicii viaticum, nisi convertatur : atque etiam ante supplicium divitiæ illi malorum complurium causa fuere, et in mille barathra deduxere. Deus autem id agens, simul liberum arbitrium voluntatis ostendens, et illos docens ne insani et furentes ad pecunias ferantur. Quid ergo, inquires, cum malus quispiam dives nihil mali patitur ? nam si probus cum sit, dives est, jure merito ; sin malus sit, quid dicemus ? Quod sit etiam hac ratione miserabilis : divitiæ enim ad nequitiam adjunctæ malum aggravant. Sed bonus est, et tamen pauper ? At nihil læditur. Sed malus est et pauper ? Ergo juste et pro merito, imo et ad utilitatem suam. Verum ille, inquires, a majoribus divitias accepit, et dispergit illas meretricibus et parasitis, nihilque mali patitur. Quid dicis ? fornicatur et nihil mali patitur ? inebriatur et putas ipsum deliciarum ? ad nihil decorum pecunias expendit, et putas ipsum æmulatione dignum ? et quid deterius illo fuerit, qui animæ suæ exitium offert ? Tu vero, si eum membris contortum et mutilum videres, infinitis illum lacrymis dignum esse censes ; cum autem animam ejus totam mutilam vides, beatum illum existimas ? At non sentit, inquires. Et ideo commiseratione dignus est, ut qui insaniunt. Nam qui scit se ægrotare, medicum prorsus requiret, et pharmaca sibi dari patietur ; qui vero ignorat, numquam liberari poterit. Illicine, quæso, beatum prædicas ?

Sed nihil mirum : sunt enim complures philosophiæ imperiti. Ideo extremas damus pœnas, ut qui puniamur nec liberemur a supplicio : ideo iræ, mœrores et perturbationes frequentes ; quia cum vitam dolore vacuam nobis ostendat Deus, viam nempe ad virtutem, nos, illa relicta, aliam viam ingredimur, divitiarum nempe et pecuniæ, innumeris plenam malis : et non secus facimus, ac si quis corporum formam discernere non valeus, sed totum tribuens vestimentis et circumposito ornatui, formosam mulierem, naturali pulchritudine præditam videns præteriret, turpem autem, deformem et corpore mutilam, pulchris ornatum vestibus aspiciens, uxorem duceret. Tale quidpiam nunc circa virtutem et nequitiam multi patiuntur : turpem illam adentes propter exteriorem ornatum, fornosam autem et pulchram respicientes propter nudam illius pulchritudinem, ob quam ipsam maxime deligi oportebat.

6. Divitiæ fluxæ.—Ideo me pudet, quod cum apud Græcos illos insanos quidam sint qui sic philosophantur, etiamsi non re, attamen sententia, et fluxam rerum præsentium conditionem norunt ; apud nos quidam ne illa quidem norint, sed et ipsum judicium corruptum habeant : cum hæc omnia tam frequenter Scriptura hæc nobis decantet et dicat : *Ad nihilum deductus est in conspectu ejus malignus, timentes autem Dominus glorificat (Psal. 14. 4)*. *Timor Domini omnia superavit (Eccli. 25. 14)*. *Deum time, et mandata ejus custodi : hoc est enim omnis homo (Eccli. 12. 13)*. *Noli æmulari in malignanibus. Ne timueris, cum dives factus fuerit homo (Psal. 48. 17)*. *Omnis caro fœnum, et omnis gloria hominis quasi flos fœni (Isai. 40. 6)*. Hæc enim et talia quotidie audientes, adhuc terræ affigimur. Et quemadmodum pueri imperiti frequenter elementa discentes, quando sparsim illorum ordo examinatur, alia pro aliis dicentes multum excitant risum : sic et vos, quando illa hic ordine numeramus, utcumque assequimini ; quando autem vos foris sparsim interrogamus, quæ prima sint, quæ secunda harumce rerum collocare oporteat, et quænam post alia locentur ; cum dicere nesciatis, ridiculi estis. Annon, quæso, multo risu dignum est, quod cum immortalitatem expectemus, et bona, quæ nec oculus vidit nec auris audivit nec in cor hominis ascenderunt, de rebus quæ hic manent contendamus, et ipsa æmulatione digna existimemus ? Nam si adhuc hæc opus habes discere, quod divitiæ nihil magnum sint, quod res præsentés sint umbra et somnium, quod funi instar dissolvantur et avolent ; ista interim extra adyta, in vestibulis mane : nondum enim ingressu ad supernam regiam dignus es. Si enim naturam eorum instabilem et perpetuo fluentem discernere nescis, quandonam illa despiciere poteris ? si te scire dicas, desine curiose scrutari et inquirere, cur ille sit dives, cur hic sit pauper. Perinde enim facis hæc interrogans, atque si circumiens rogares, cur ille albus et ille niger ; ille aquilino naso, ille sinus. Sicut enim illa nihil ad nos, an isto, an illo modo se habeant : sic neque esse

λέγοντας ἡμῖν, φέρε ἀνωτέρω τὸν λόγον ἀγάγωμεν, ἡνίκα παρὰ τοῦ Θεοῦ ὁ πλοῦτος ἐδίδουτο, καὶ ἀπόκριναί μοι· τίνος ἔνεκεν ὁ Ἀβραάμ ἐπλούτει, ὁ δὲ Ἰακώβ καὶ ἄρτου ἔδειτο; οὐχὶ δίκαιος καὶ οὗτος ἦν, καὶ ἐκεῖνος; οὐχὶ ὁμοίως περὶ τῶν τριῶν φησιν, Ἐγὼ ὁ Θεὸς Ἀβραάμ καὶ Ἰσαάκ καὶ Ἰακώβ; διὰ τί τοίνυν ὁ μὲν ἐπλούτει, ὁ δὲ ἐθήτευε; μᾶλλον δὲ διὰ τί ὁ μὲν [266] Ἰσαὺ ἐπλούτει, ἀδίκος ὢν καὶ ἀδελφοκτόνος, οὗτος; δὲ ἐν δουλείᾳ ἦν χρόνον τοσούτου; διὰ τί πάλιν ὁ μὲν Ἰσαάκ μετὰ ἀδείας ἔζησε τὸν ἅπαντα χρόνον, ὁ δὲ Ἰακώβ ἐν μόχθοις καὶ ταλαιπωρίαις· διὸ καὶ ἔλεγε, *Μικραὶ καὶ πονηραὶ αἱ ἡμέραι μου*. Διὰ τί ὁ μὲν Δαυὶδ προφήτης ὢν καὶ βασιλεὺς, καὶ αὐτὸς τὸν ἅπαντα χρόνον ἐν πόνοις ἔζησεν· ὁ δὲ Σολομῶν ὁ υἱὸς τούτου τεσσαράκοντα ἔτη πάντων ἀνθρώπων ἀδέσπερον διῆγεν, εἰρήνης ἀπολαύων βαθείας, δόξης, τιμῆς, καὶ τρυφῆς ἄπαν ἐπιὼν εἶδος; τί δῆποτε καὶ ἐν τοῖς προφήταις ὁ μὲν μερίζωνος, ὁ δὲ ἐλαττόνος ἐθλίβεται; Ὅτι ἐκάστῳ οὕτω συμφέρον ἦν.

Διὸ ἐκάστῳ ἀντιλέγειν χρή, *Τὰ κριματὰ σου ἄδυσσος πολὴ*. Εἰ γὰρ τοὺς μεγάλους ἐκείνους καὶ θαυμαστοὺς οὐχ ὁμοίως ἐγύμναζεν ὁ Θεός, ἀλλὰ τὸν μὲν διὰ πενίας, τὸν δὲ διὰ πλοῦτου, καὶ τὸν μὲν δι' ἀνέσεως, τὸν δὲ διὰ θλίψεως, πολλῶ μᾶλλον νῦν ταῦτα ἐννοεῖν χρή. Μετὰ δὲ τούτου κάκεινο λογιζέσθαι δεῖ, ὅτι πολλὰ τῶν συμβαινόντων οὐ κατὰ τὴν αὐτοῦ γίνεται γνώμην, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἡμετέρας κακίας. Μὴ τοίνυν λέγε, διὰ τί ὁ μὲν πλούσιος; φαῦλος ὢν, ὁ δὲ πένης δίκαιος ὢν; Μάλιστα μὲν γὰρ καὶ τούτων ἔστι δοῦναι λόγον, καὶ εἰπεῖν· Ὅτι οὗτε ὁ δίκαιος ἀπὸ τῆς πενίας ἔχει τι βλάβος, ἀλλὰ καὶ μαιζονα προσθήκην εὐδοκίμησεως, καὶ ὁ κακὸς ἐφόδιον τιμωρίας τὸν πλοῦτον, ἂν μὴ μεταβάλῃται, κέχτηται· καὶ πρὸ τῆς κολάσεως; δὲ πολλὰκις κακῶν αἰτίος αὐτῷ γέγονεν ὁ πλοῦτος πολλῶν, καὶ εἰς μύρια ἡγάγετο βλάβηρα. Ὁ δὲ Θεὸς ἀφίστην, ὁμοῦ τε δεικνύς τε αὐτεξούσιον τῆς προαιρέσεως, ὁμοῦ τε τοὺς ἄλλους παιδεύων μὴ μαινεσθαι μηδὲ λυτῆν περὶ τὰ χρήματα. Τί οὖν, ὅταν πονηρὸς τις ὢν πλουτῇ, καὶ μηδὲν πάσχη δεινόν; φησὶν· ἂν μὲν γὰρ ἀγαθός ὢν πλουτῇ, δικαίως· ἂν δὲ πονηρὸς, τί ἐρούμενος; Ὅτι καὶ ταύτῃ ἐλεεινός· πλοῦτος γὰρ πονηρῶν προσηγνόμενος ἐπιτρέθει τὸ πάθος. Ἄλλ' ἀγαθός ἐστι, καὶ πένεται; Ἄλλ' οὐδὲν βλάπτεται. Ἄλλὰ πονηρὸς ἐστι, καὶ πένεται; Οὐκοῦν δικαίως καὶ κατ' ἀξίαν, μᾶλλον δὲ καὶ χρησίμως αὐτῷ. Ἄλλ' ὁ δεῖνα, φησὶ, παρὰ προγόνων ἐδέξατο πλοῦτον, καὶ σκορπίζει τούτου εἰς πόρνας καὶ παρασίτους, καὶ οὐδὲν πάσχει δεινόν. Τί φησ; πορνεύει, καὶ λέγεις, οὐδὲν πάσχει δεινόν; μεθύει, καὶ νομίζεις αὐτὸν τρυφᾶν; εἰς οὐδὲν δέον δαπανᾷ, καὶ ζηλωτὸν αὐτὸν εἶναι φησ; καὶ τί χεῖρον γένοιτ' ἂν τούτου τοῦ τῆν ψυχὴν λυμαινομένου; Σὺ δὲ, εἰ μὲν τὸ σῶμα διέστραπτο καὶ πεπῆρωτο, μυρῶν ἐν ἔφῃς ἄξιον αὐτὸν εἶναι δακρῶν, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ πᾶσαν πεπηρωμένην ὄρων, καὶ μακάριον νομίζεις; Ἄλλ' οὐκ αἰσθάνεται, φησὶ. Καὶ δι' αὐτὸ μὲν οὖν τούτο πάλιν ἐλεεινός, ὡς περὶ οἱ παραπαίοντες. Ὁ μὲν γὰρ εἰδώς, ὅτι νοσεῖ, καὶ τὸν λατρὸν ἐπιζητήσῃ πάντως, καὶ φαρμάκων ἀνέστηται· ὁ δὲ ἀγνοῶν, οὐδὲ ἀπαλλαγῆναι δυνήσεται. Τοῦτον οὖν μακαρίζεις; εἰπέ μοι. Ἄλλ' οὐδὲν θαυμαστόν· φιλοσοφίας γὰρ οἱ πλείους [267] ἄπειροι. Διὰ τοῦτο τὴν ἐσχάτην τίνομεν δίκην, κολαζόμενοι,

καὶ οὐδὲ ἀπαλαττόμενοι τῆς τιμωρίας· διὰ τοῦτο θυμὸν καὶ ἀθυμίας καὶ θόρυβοι διηνεκίς, ἐπειδὴ βίον ἄλυπον δεῖξαντος ἡμῖν τοῦ Θεοῦ, τὸν τῆς ἀρετῆς, ἡμεῖς ταύτην ἀφέντες, ἔτεραν τέμνομεν ὀδὸν τὴν τοῦ πλοῦτου καὶ τῶν χρημάτων, τὴν μυρίων γέμουσαν κακῶν· καὶ ταῦτ' ἐπιποιούμεν, ὡς περὶ ἂν εἴ τις σωμάτων οὐκ εἰδώς διακρίνειν κάλλος, ἀλλὰ τὸ πᾶν τοῖς ἱματίοις τιθέμενος καὶ τῷ περικειμένῳ κόσμῳ, τὴν μὲν ὠραίαν γυναῖκα καὶ φυσικὸν κάλλος κερτημένην ἰδὼν παραδράμοι· τὴν δὲ αἰσχρὰν καὶ θυσεῖδῃ καὶ τὸ σῶμα ἀνάπηρον, κατὰ ἱμάτια ἔχουσαν θεασάμενος, γυναῖκα ἀγάγοιτο. Τοιοῦτόν τι καὶ νῦν περὶ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν κακίαν πάσχουσιν οἱ πολλοὶ, τὴν μὲν αἰσχρὰν φύσει προσέεμενοι διὰ τὸν ἐξωθεν αὐτῆς κόσμον, τὴν δὲ ὠραίαν καὶ εὐμορρον ἀποστρεφόμενοι διὰ τὸ γυμνὸν αὐτῆς κάλλος, δι' ὃ μάλιστα αὐτὴν ἐλέσθαι ἐχρῆν.

ζ'. Διὰ τοῦτο αἰσχύνομαι, ὅτι παρ' Ἑλλήσι μὲν τοῖς ἀνοήτοις εἰσὶν οἱ ταῦτα φιλοσοφούντες, εἰ καὶ μὴ πράγμασι, ἀλλὰ τῇ γνώμῃ γοῦν τέως, καὶ εἰδότες τὸ τῶν παρόντων ἐπίκηρον· παρ' ἡμῖν δὲ ἔνιοι οὐδὲ ταῦτα ἐπίστανται, ἀλλὰ καὶ τὴν κρίσιν αὐτὴν διεφθαρμένην ἔχουσι, καὶ ταῦτα ἄνω καὶ κάτω τῆς Γραφῆς ἐπαδούσης ἡμῖν καὶ λεγούσης· *Ἐξουδένεται ἐνώπιον αὐτοῦ πονηρευόμενος, τοὺς δὲ φοβουμένους τὸν Κύριον δοξάζει. Φόβος Κυρίου ὑπὲρ πάντων υπερβάλλει. Τὸν Θεὸν φοβοῦ, καὶ τὰς ἐντολάς αὐτοῦ φύλασσε, ὅτι τοῦτο πᾶς ἄνθρωπος. Μὴ παραζήλου ἐν τοῖς πονηρευόμενοις· μὴ φοβοῦ δακν. πλουτήση ἄνθρωπος. Πᾶσα σάρξ χόρτος, καὶ πᾶσα δόξα ἀνθρώπου ὡς ἄνθος χόρτου*. Ταῦτα γὰρ καὶ τὰ τοιαῦτα καθ' ἐκάστην ἀκούοντες τὴν ἡμέραν, ἐτι τῇ γῆ προσηλώμεθα. Καὶ καθάπερ παιδία ἀμαθῆ συνεχῶς τὰ στοιχεῖα μανθάνοντα, ἐπειδὴν διεσπαρμένως ἐξετάζηται περὶ τῆς ἐκείνου τάξεως, ἕτερα ἀνθ' ἑτέρου λέγοντα πολλὴν κινεῖ τὸν γέλωτα· οὕτω καὶ ὑμεῖς, ὅταν μὲν ἐνταῦθα κατὰ τάξιν αὐτὰ ὑμῖν καταλέξωμεν, ὡς πρὸς ποτε παρακολουθεῖτε· ὅταν δὲ ἐξω διεσπαρμένως ὑμᾶς ἐρωτήσωμεν, ποῖα μὲν πρῶτα, ποῖα δὲ ἕτερα τῶν πραγμάτων τάττειν ὄξιν, καὶ τίνα μετὰ τίνα, οὐκ ἐλλότως εἰπεῖν, καταγέλαστοι γίνεσθε. Ἡ οὐ πολλοῦ γέλωτος, εἰπέ μοι, ἀθανασίαν προσδοκῶντας, καὶ τὰ ἀγαθὰ, ἃ οὐτε ὀφθαλμὸς εἶδεν, οὐτε οὖς ἤκουσεν, οὐτε ἐπὶ καρδίας ἀνθρώπου ἀνέβη, περὶ τῶν ἐνταῦθα μενόντων φιλονεικεῖν, καὶ ζηλωτὰ αὐτὰ εἶναι νομίζεις; Εἰ γὰρ εἰ ταῦτα χρεῖαν ἔχεις μανθάνειν, ὅτι οὐδὲν μέγα πλοῦτος, ὅτι σικὰ τὰ παρόντα καὶ θναρ, ὅτι καπνοῦ δίκην διαλύεται καὶ ἀφίπταται· ἐξω τῶν ἀδύτων στήθι τέως, ἐν τοῖς προπιλαίοις μένε· οὕτω γὰρ τῆς εἰσοδοῦ τῆς πρὸς τὰ ἄνω βασιλεία ἄξιος γέγονας. Εἰ γὰρ τὴν φύσιν αὐτῶν διακρίνειν οὐκ οἶσθα τὴν ἄστατον καὶ διηνεκῶς βρούσαν, πότε αὐτῶν ὑπεριδεῖν δυνήσῃ; εἰ δὲ λέγεις εἰδέναι, παῦσαι πολυπραγμονῶν καὶ περιεργαζόμενος, τί δῆποτε ὁ δεῖνα πλούσιος, καὶ ὁ δεῖνα πένης. Ταῦτ' οὖν ποιεῖς ταῦτα ἐρωτῶν, ὡς ἀνὴρ περιῶν ἐπυθνάνου, [268] τί δῆποτε ὁ δεῖνα λευκός καὶ ὁ δεῖνα μέλας, ἢ ὁ δεῖνα γρυπός καὶ ὁ δεῖνα σιμάς. Ὅσπερ γὰρ οὐδὲν ταῦτα ἡμῖν διαφέρει, ἂν τε οὕτως, ἂν τε ἐκείνως ἔχη, οὕτως οὐδὲ τὸ πένεσθαι καὶ πλουτεῖν, καὶ πολλῶ μᾶλλον ἢ ἐκεῖνα· ἀλλὰ τὸ πᾶν παρὰ τὸν τῆς χρήσεως γίνεται τρόπον. Κἂν πένης ἦς, δύνασαι μετὰ εὐθυμίας ζῆν φιλοσοφῶν· κἂν πλούσιος ἦς, πάντων ἀθλιώτερος εἰ φεύγων ἀρετὴν. Τὰ γὰρ διαφέροντα ἡμῖν ταῦτα, τὰ τῆς ἀρετῆς· κἂν

* *Legebatur* καὶ νομίζεις αὐτὸν ζ. εἶναι.

ταῦτα μὴ προσῆ, τῶν ἄλλων οὐδὲν βραλος. Διὰ τοῦτο καὶ αἱ πυκναὶ αὐταὶ ἐρωτήσεις, ὅτι τὰ μὲν ἀδιάφορα διαφέρειν αὐτοῖς νομίζουσιν οἱ πολλοί, τῶν δὲ διαφερόντων οὐδένα ποιοῦνται λόγον. Τὸ γὰρ διαφέρον ἡμῖν, ἀρετὴ καὶ φιλοσοφία. Ἐπεὶ οὖν ταύτης πόρρω πού τις μακρὰν ἐστήκατε*, διὰ τοῦτο θόρυβος τῶν λογιμῶν, διὰ τοῦτο τὰ πολλὰ κύματα, διὰ τοῦτο ἡ ζάλη. Ὅταν γὰρ τῆς ἄνω δόξης ἐκπέσωσι καὶ τοῦ τῶν οὐρανῶν ἔρωτος, τῆς παρουσίας ἐφίενται, καὶ γίνονται δοῦλοι καὶ αἰχμάλωτοι. Καὶ πόθεν ταύτης ἐφειμέσα, φησίν; Ἄπὸ τοῦ μὴ σφόδρα ἐκείνης ἐφίεσθαι. Αὐτὸ δὲ τοῦτο πόθεν συμβαίνει; Ἄπὸ βραθυμίας· ἡ δὲ βραθυμία πόθεν; Ἄπὸ καταφρονήσεως· ἡ δὲ κατα-

* Reg., μακρὰν ἐσκήνωνται.

φρόνησις πόθεν; Ἐξ ἀνοίας καὶ τοῦ τοῖς παροῦσι προστετηκέναι, καὶ μὴ βούλεσθαι τῶν πραγμάτων ἐξετάζειν μετὰ ἀκριβείας τὴν φύσιν. Αὐτὸ δὲ τοῦτο πόθεν συμβαίνει πάλιν; Ἐκ τοῦ μήτε Γραφῶν ἀναγνώσει προσέχειν, μήτε ἀνδράσι συγγίνεσθαι ἀγίοις, καὶ τοῖς τῶν ποιηρῶν συλλόγουσι διώκειν. Ἴν' οὖν μὴ αἰεὶ τοῦτο γίνηται, καὶ κύματα ἐκ κυμάτων ἡμᾶς δεχόμενα εἰς τὸ πέλαγος ἀπαγάγη τῶν κακῶν καὶ καταπνίξη καὶ ἀπολέσθ' πάντη, ἕως ἐστὶ καιρὸς, ἀνεδέγκωμεν, καὶ ἐπὶ τῆς πέτρας στάντες, τῶν τοῦ Θεοῦ δογμάτων λέγω καὶ λόγων, κατιδωμεν τὸν σάλον τοῦ παρόντος βίου. Οὕτως γὰρ καὶ αὐτοὶ τοῦτον διαφευξόμεθα, καὶ ἐτέροισι ναυαγοῦντας ἀνιμησάμενοι, τῶν μελλόντων ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλοθυρωπία, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ Λ'.

Κιθάπερ γὰρ τὸ σῶμα ἓν ἐστὶ, καὶ μέλη ἔχει πολλά, πάντα δὲ τὰ μέλη τοῦ σώματος πολλά ὄντι, ἓν ἐστὶ σῶμα· οὕτω καὶ ὁ Χριστός.

α'. Παραμυθησάμενος ἐκ τοῦ εἰπεῖν χάρισμα εἶναι τὸ διδόμενον, ἐκ τοῦ πάντα ἐξ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος λαμβάνειν, ἐκ τοῦ πρὸς τὸ συμφέρον δίδοσθαι, ἐκ τοῦ διὰ τῶν ἐλαττώσεων φανέρωσιν γίνεσθαι, καὶ μετὰ τούτων καὶ ἐπιστομίσας ἐκ τοῦ δεῖν παραχωρεῖν τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ Πνεύματος· *Πάντα γὰρ ταῦτα, φησὶν, ἐνεργεῖ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιρουῖν ἰδίᾳ ἑκάστῳ, καθὼς βούλεται* διδὸν οὐδὲ περιεργάζεσθαι θέμις· καὶ ἐξ ἐτέροισι λοιπὸν αὐτοῖς παραμυθεῖται κοινῶ παραδειγματος, καὶ ἐπὶ τὴν φύσιν αὐτὴν καταφεύγει, ὅπερ [269] ἔθος αὐτῷ ποιεῖν. Καὶ γὰρ ἦνίκα περὶ τῆς κόμης διελέγετο τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν γυναικῶν, μετὰ τὰ ἄλλα καὶ ἐντεῦθεν αὐτοῖς ἐπαίδευσεν, λέγων· *Ἢ οὐδὲ αὐτὴ ἡ φύσις ὑμᾶς διδάσκει, ὅτι ἀνὴρ μὲν ἔαν κομῆ, ἀτιμία αὐτῷ ἐστὶ, γυνὴ δὲ ἔαν κομῆ, δόξα αὐτῆς ἐστὶ;* Καὶ ὅτε περὶ τῶν εἰδωλοθύτων ἔλεγεν, ἀπαγορεύων αὐτῶν ἀπειθεῖν, καὶ ἀπὸ τῶν ἐξωθεν παραδειγμάτων ἐπεχείρει τῷ λόγῳ, Ὀλυμπικῶν τε ἀγῶνων μεμνημένος, καὶ λέγων, ὅτι *Οἱ ἐν σταθίῳ τρέχοντες, πάντες μὲν τρέχουσιν, εἰς δὲ λαμβάνει τὸ βραβεῖον*· καὶ ἀπὸ ποιμένων καὶ στρατιωτῶν καὶ γεωργῶν ταῦτα κατασκευάζων. Διδὸν δὲ καὶ ἐνταῦθα κοινὸν ὑπόδειγμα εἰς μέσον φέρει, δι' οὗ βιάζεται καὶ φιλονεικεῖ δεῖξαι οὐδένα ἠλαττωμένον, ὃ καὶ θαυμαστὸν ἦν καὶ παράδοξον δυνήθηναί κατασκευάσαι, καὶ τοῖς ἀφελεστερόσι ἰκανὸν ἀνακτήσασθαι, τὸ τοῦ σώματος λέγω. Τὸν γὰρ μικρόψυχον καὶ ἠλαττωμένον οὐδὲν οὕτω παραμυθεῖται καὶ πειθεῖ μὴ ἀλγεῖν, ὡς τὸ μαθεῖν ὅτι οὐκ ἠλάττωται. Διόπερ καὶ αὐτὸς κατασκευάζων αὐτῷ, οὕτω φησὶ· *Καθάπερ γὰρ τὸ σῶμα ἓν ἐστὶ, καὶ μέλη ἔχει πολλά.* Εἶδες σύνεσιν ἠκριβωμένην; Τὸ αὐτὸ καὶ ἐν, καὶ πολλά δείκνυσι. Διδὸν καὶ ἐπάγει, μερίζοντες ἐπαγωνιζόμενος τῷ προκειμένῳ· *Πάντα δὲ τὰ μέλη τοῦ σώματος τοῦ ἐνὸς πολλά ὄντα, ἓν ἐστὶ σῶμα.* Οὐκ εἶπε, Πολλὰ ὄντα τοῦ ἐνὸς ἐστὶ σώματος, ἀλλ', Αὐτὸ τὸ ἐν σῶμα ἢ πολλά ἐστὶ, κάκεινα τὰ πολλά μέλη τοῦτο ἐστὶ τὸ ἐν. Εἰ τοίνυν ἓν ἐστὶ τὰ πολλά, καὶ τὸ ἐν πολλά, πού ἢ διαφορά; πού τὸ ὑπερέχον; πού τὸ ἐλαττον; *Πάντα*

γὰρ, φησὶν, ἓν ἐστὶ, καὶ οὐκ ἀπλῶς ἐν, ἀλλὰ κατὰ τὸ κυριώτερον ἐξεταζόμενα, κατὰ τὸ, σῶμα εἶναι, πάντα εὐρίσκειται ἐν ὄντι. Ὅταν δὲ τὸ κατὰ μέρος, τότε ἡ διαφορά, καὶ ἡ διαφορά ἐν πᾶσιν ὁμοίως. Οὐδὲν γὰρ αὐτῶν καθ' ἑαυτὸ σῶμα δύναται ποιεῖν. ἀλλ' ὁμοίως ἕκαστον λείπεται εἰς τὸ ποιεῖν σῶμα, καὶ δεῖ τῆς συνόδου. Ὅταν γὰρ τὰ πολλά ἐν γίνηται, τότε ἐστὶν ἐν σῶμα. Διδὸν καὶ αὐτὸ τοῦτο αἰνιττόμενος, ἔλεγε· *Πάντα δὲ τὰ μέλη τοῦ σώματος πολλά ὄντα, ἓν ἐστὶ σῶμα.* Καὶ οὐκ εἶπε, Τὰ ὑπερέχοντα καὶ τὰ ἐλάττονα, ἀλλὰ, *Πολλὰ ὄντα, ὃ κοινὸν πᾶσιν ἐστὶν.* Καὶ πῶς δυνατὸν ἐν εἶναι; Ὅταν τὴν διαφορὰν ἐκβαλῶν τῶν μελῶν, τὸ σῶμα ἐξετάξῃς. Ὅπερ γὰρ ἐστὶν ὀφθαλμὸς, τοῦτο καὶ ποῦς, κατὰ τὸ, μέλος· εἶναι καὶ σῶμα ποιεῖν οὐδεμία γὰρ ἐνταῦθα διαφορά. Οὐδ' ἂν ἔχοις εἰπεῖν, ὅτι τὸ μὲν τῶν μελῶν ποιεῖ σῶμα καθ' ἑαυτὸ, τὸ δὲ οὐ ποιεῖ· πάντα γὰρ ἰσάζει ἐν τούτῳ, ἐπειδὴ καὶ πάντα ἐν ἐστὶ σῶμα.

Εἰπὼν δὲ τοῦτο, καὶ ἀποδείξας σαφῶς ἀπὸ τῆς κοινῆς ἀπάντων ψήφου, ἐπήγαγεν· *Οὕτω καὶ ὁ Χριστός.* Καὶ δεόν εἰπεῖν, Οὕτω καὶ ἡ Ἐκκλησία (τοῦτο γὰρ ἀκόλουθον ἦν), τοῦτο μὲν οὐ φησὶν, ἀντ' ἐκείνης δὲ τὸν [270] Χριστὸν τίθησιν, εἰς ὑψος ἀνάγων τὸν λόγον, καὶ μειζρόνως τὸν ἀκρατὴν ἐντρέπων. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Οὕτω καὶ τοῦ Χριστοῦ τὸ σῶμα, ὅπερ ἐστὶν ἡ Ἐκκλησία. Ἐκθάπερ γὰρ καὶ σῶμα καὶ κεφαλὴ εἰς ἐστὶν ἄνθρωπος, οὕτω τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸν Χριστὸν ἐν ἔφησεν εἶναι· Διδὸν καὶ τὸν Χριστὸν ἀντὶ τῆς Ἐκκλησίας· τέθεικε, τὸ σῶμα αὐτοῦ οὕτως ὀνομάζων. Ὅπερ οὖν, φησὶν, ἐν τῷ ἐστὶ τὸ ἡμέτερον σῶμα, εἰ καὶ ἐκ πολλῶν σύγκειται· οὕτω καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐν τι πάντες ἐσμέν. Εἰ γὰρ καὶ ἐκ πολλῶν αὐτὴ σύγκειται μελῶν, ἀλλὰ τὰ πολλά ταῦτα ἐν γίνονται σῶμα. Ἀνακτησάμενος τοίνυν καὶ ἀναγαγὼν τὸν δοκούντα ἠλαττωσάμενος ἀπὸ τοῦ κοινου τοῦτου παραδειγματος, πάλιν τὴν κοινήν συνήθειαν ἀφίησι, καὶ ἐφ' ἕτερον ἐρχεται· κεφάλαιον πνευματικῶν μερίζονα φέρον τὴν παράκλησιν, καὶ πολλῆς ἰσοτιμίας ὃν ἐνδεικτικόν. Ποῖον δὲ τοῦτο; *Καὶ γὰρ ἐν ἐνὶ Πνεύματι*, φησὶ, *πάντες ἡμεῖς εἰς ἐν σῶμα ἐβουπίσθημεν, εἴτε Ἰουδαῖοι, εἴτε Ἕλληνας, εἴτε δοῦλοι, εἴτε ἐλεύθεροι.* Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστὶ· Τὸ κατασκευάσαν ἡμᾶς ἐν σῶμα γενέσθαι, καὶ ἀναγενοῦσθαι ἡμᾶς, ἐν ἐστὶ Πνεῦμα· οὐ γὰρ ἐν ἄλλῳ μὲν

a *Abert* εἰπεῖν. b *Ita Reg. Editi vero*, αὐτὸ τὸ σῶμα.

illum quempiam pauperem vel divitem ; imo hæc minus quam illa quærenda ; sed totum ad usum referri debet. Etiam si pauper sis, potes cum bono animo vivere si philosophis : etiam si dives sis, omnium es miserimus, si virtutem fugias. Nam hæc nobis sectanda sunt, quæ ad virtutem spectant : si hæc non adsint, aliorum nulla utilitas. Ideo frequenter illæ interrogationes, quia multi ea quæ indifferentia sunt ad se spectare putant ; de iis vero quæ ad se spectant et sibi utilia sunt, nullam rationem habent. Nam quæ nostra intersunt, virtus et philosophia sunt. Quia ergo ab illa longo intervallo abestis, ideo cogitationum perturbatio, ideo fluctus multi, ideo tempestas. Cum enim a superna gloria exciderint, et a cælorum amore, præsentem gloriam cupiunt fiuntque servi et captivi. Et unde fit, inquit,

ut hæc appetamus? Quia non multum illam concupiscimus. Hoc autem ipsum unde accidit? Ex negligentia : et negligentia unde? Ex contemptu : contemptus unde? Ex amentia, et quod præsentibus inhiemus, et quod rerum naturam nolimus accurate examinare. Hoc vero undenam procedit? Quod Scripturarum lectioni non attendamus, neque cum viris sanctis versemur, et improborum cœtus frequentemus. Ne igitur hoc perpetuo fiat, et ne fluctus fluctibus succedentes, nos in malorum pelagus abducant et suffocent funditusque perdant; donec tempus adest, exurgamus, et supra petram stantes, Dei dogmatum dico et verborum, respiciamus tempestatem vitæ præsentis. Ita enim et nos ipsam effugiemus, et alios naufragium patientes extrahemus, gratia et benignitate, etc.

HOMILIA XXX.

CAP. 12. v. 12. *Sicut enim corpus unum est, et membra habet multa; omnia autem membra corporis cum sint multa, unum tamen corpus sunt: ita et Christus.*

1. Cum consolationem præbuisset ex eo quod gratuitum esset donum, ex eo quod omnia ex uno eodemque Spiritu acciperent, ex eo quod ad utilitatem darentur, ex eo quod per minora manifestatio fieret: ad hæc etiam cum os eorum obstruxisset ex eo quod oporteat potestati Spiritus cedere; *Hæc enim omnia, inquit, operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult; quare non licet curiose inquirere: ex alio rursus illos consolatur communi exemplo: et ad naturam ipsam confugit, ut facere solet.* Nam quando disserebat de coma virorum ac mulierum, post alia hinc quoque illos erudit, dicens: *Annon ipsa natura vos docet, quod vir quidem si comam nutriat, ignominia est illi; mulier autem si comam nutriat, ipsi est gloria (1. Cor. 11. 14. 15)?* Et cum de idolothytis dicebat, prohibens illa tangere, etiam ab externis exemplis sermonem texit, Olympica certamina memorans et dicens: *Qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, unus autem accipit bravium (Ibid. 9. 24):* atque a pastoribus, militibus et agricolis illa ipsa probans. Ideo hic quoque commune exemplum in medium affert, quo admodum contendit ut ostendat neminem minus quam alios habere, id quod mirabile fuisset et probatu difficile, tamenque simpliciores posset recreare: de iis quæ ad corpus spectant dico. Pusillanimum namque et minus habentem nihil ita consolatur et ad non dolendum inducit, ut cum discit se non minus habere. Quapropter id ille probans, sic loquitur: *Sicut enim corpus unum est, et membra habet multa. Vidistin' acuratam intelligentiam? Id ipsum et unum et multa esse ostendit.* Ideo subjungit, in proposito magis instans: *Omnia autem membra corporis, cum sint multa, unum sunt corpus.* Non dixit, *Cum sint multa, unius sunt corporis;* sed, *Hoc ipsum unum multa sunt, et illa multa membra hoc unum est.* Si ergo multa unum sunt, et unum multa, ubi est differentia? ubinam id quod excedit? ubi quod minus est? *Omnia enim,*

inquit, *unum sunt,* et non modo unum, sed etiam magis proprie examinata, secundum quod corpus sunt, inveniuntur omnia esse unum. Quando autem per partes, tunc differentia est, et differentia illa in omnibus similiter. Nullum enim eorum per se potest corpus efficere, sed pari modo singula deficient ad corpus efformandum, et opus est conjunctione. Cum enim multa unum efficiuntur, tunc est unum corpus. Ideoque id ipsum subindicans dicebat: *Omnia autem membra corporis, cum sint multa, unum est corpus.* Neque dixit, *Quæ excedunt et quæ minora sunt, sed, Cum sint multa,* quod commune omnibus est. Et quomodo fieri potest ut sint unum? Quando ejecta membrorum differentia, corpus examinaveris. Quod enim est oculus, hoc et pes est, secundum id quod membrum sunt et corpus efficiunt: nulla enim hic differentia est. Neque dicere possis hoc membrum per se corpus facere, illud non item: omnia enim hac in re paria sunt, quia omnia unum sunt corpus.

Ecclesia corpori humano comparatur. — Hoc cum dixisset, et clare ex omnium calculo demonstrasset, subjunxit, *Ita et Christus.* Et cum oportuisset dicere, *Ita et Ecclesia;* hoc enim consequens erat: hoc quidem non dixit, sed illius loco Christum ponit, in altum extollens orationem, et auditorem magis pudore afficiens. Hoc autem vult significare: *Ita et Christi corpus, quod est Ecclesia.* Sicut enim et corpus et caput unus sunt homo, ita et Ecclesiam et Christum unum esse dixit. Ideo Christum pro Ecclesia posuit, corpus ejus sic vocans. Sicut ergo, inquit, corpus nostrum unum est, etiam si ex multis constituitur: ita et in Ecclesia omnes unum sumus. Etiam si enim illa ex multis membris constat, sed illa multa unum fiunt corpus. Cum ergo recreasset et exisset ab hoc communi exemplo eum qui videbatur minor fieri, rursus communem dimittit consuetudinem, et ad aliud pergit spirituale caput, majorem afferens consolationem, quod ostendat magnam in honore æqualitatem. Quodnam illud est? 13. *Etenim in uno Spiritu, inquit, omnes nos in unum corpus baptizati*

sumus, sive Judæi, sive Græci, sive servi, sive liberi. Id est: quod effectit ut unum corpus simus, et nos regeneravit, unus est Spiritus: non enim in alio hic, in alio ille baptizatus est spiritu. Non modo autem qui nos baptizat unus est, sed et unum est in quo baptizavit; id est, propter quod baptizavit. Non enim ut diversa fierent corpora, sed ut omnes unius corporis accuratam conjunctionem mutuo servemus, baptizati sumus; hoc est, ut omnes unum corpus simus, in hoc baptizati sumus.

2. Itaque et qui construxit corpus, unus est, et id ad quod constructum est, unum est. Nec dixit, Ut simus ejusdem corporis; sed, Ut unum corpus omnes simus: semper enim studet verbis majorem emphasisin exprimentibus uti. Et bene dixit, *Omnes sumus*, seipsum adjiciens. Neque enim ergo apostolus plus quam tu quid habeo: etenim tu corpus es sicut et ego, ego, sicut tu, et omnes idipsum habemus caput, et eodem partu nati sumus: idcirco idem corpus sumus. Et quid dico, inquit, Judæos? Nam et Græcos a nobis tantum dissitos, ad id ipsum corpus redegit. Quare cum dixisset, *Nos omnes*, non hic substitit; sed subjunxit: *Sive Judæi, sive Græci, sive servi, sive liberi*. Quod si cum antea adeo remoti essemus, juncti sumus et unum effecti; multo magis postquam unum facti sumus, non debemus dolere et mœstitia affici: neque enim locum habet differentia. Nam si Græcos seu gentiles et Judæos iisdem dignatus est, necnon servos et liberos; quomodo postquam id dignatus est, disjunxerit, quando majorem et accuratorem ex donis conjunctionem efficere dignatus est? *Et omnes uno Spiritu potati sumus. 14. Nam et corpus non est unum membrum, sed multa.* Id est, ad eandem venimus mysteriorum initiationem, eadem fruimur mensa. Et cur non dixit: Eodem corpore nutrimur, et eodem sanguine potamur? Quia cum Spiritum dixit, utrumque significavit et sanguinem et corpus: per utrumque enim uno Spiritu potamur. Mihi autem videtur nunc dicere illum Spiritus adventum, qui a baptisate et ante mysteria nobis accedit. Dixit autem, *Potati sumus*, quia dictionis metaphora valde opportuna ipsi est ad præsens argumentum: ut si de plantis et de paradiso diceret, Ab eodem fonte omnes arbores irrigantur, et ab eadem aqua: ita et in præsentem, Eodem Spiritu potati sumus omnes, eandem percepimus gratiam. Si ergo unus Spiritus nos conjunxit, et nos omnes in unum corpus compegit; hoc enim significat illud, *In unum corpus baptizati sumus*; et unam mensam largitus est, et eandem omnibus irrigationem; hoc enim sibi vult illud, *Uno Spiritu potati sumus*; et tanto intervallo dissitos junxit; et multa tunc fiunt corpus, quando facta fuerunt unum: cur mihi differentiam sus deque versas? Si autem dixeris, Multa sunt membra et diversa: discas hoc ipsum esse admirabile, et hanc corporis esse excellentiam, quando multa et diversa unum efficiunt. Quod si multa non essent, non ita mirabile et inexpectatum esset unum esse corpus; imo ne esset quidem corpus. Sed hoc

quidem postremo ponit: interim vero ad ipsa membra pergit, ita loquens: 15. *Si dixerit pes, Non sum manus, non sum de corpore; num idcirco non est de corpore?* 16. *Et si dixerit auris, Non sum oculus, non sum de corpore; num idcirco non est de corpore?* Nam si quod alius minus haberet, alius excederet, id non sineret esse de corpore, universum tolleretur. Ne itaque dixeris, Non sum corpus, quia sum minor: etenim pes minorem tenet ordinem, sed est ex corpore. Nam ex corpore esse vel non esse, non inde fit quod alius in hoc loco, alius in alio positus sit; hoc enim loci tantum facit differentiam; sed ex eo quod sit conjunctus vel non conjunctus: nam esse vel non esse corpus ex eo fit, quod vel conjunctum vel non conjunctum sit. Tu vero mihi prudentiam perpende, quomodo ipsa verba apposite membris nostris accommodet. Nam ut superius dicebat, *Hæc transfiguravi in me et Apollo*: sic et hoc loco, ut non molestum, sed acceptum redderet sermonem, membra loquentia inducit; ut cum audirent naturam sibi respondentem, ab ipsa experientia convicti et a communi calculo, nihil ultra contradicere valerent. Nam sive hoc ipsum, inquit, dicatis, sive murmuretis, non potestis extra corpus esse. Quemadmodum enim lex naturæ, sic et multo magis gratiæ virtus omnia custodit et conservat. Et vide quomodo caverit ne quid superfluum esset, non de membris omnibus orando tractans, sed de duobus tantum, iisque extremis. Etenim omnium pretiosissimum posuit, oculum; et omnium vilissimum pedes. Neque inducit pedem cum oculo loquentem, sed cum manu quæ est paulo altior; auditum autem cum oculis. Quia enim non iis qui nos longe superant, sed iis qui paulo altiores sunt, solemus invidere; ideo et ipse sic facit comparationem. 17. *Si totum corpus oculus, ubi auditus? si totum auditus, ubi odoratus?* Quia enim cum in membrorum incidisset differentiam, et dixisset pedes, manus, oculos et aures, illos in cogitationem minoris vel majoris induxit; vide quomodo rursus illos consolatur, ostendens ita consentaneum esse, et quod multi sint et diversi, hoc maxime facit ut corpus sit. Quod si unum essent omnes, non essent corpus: ideoque ait: 19. *Si essent omnia unum membrum, ubi corpus?* Sed hoc quidem postea dicit; hic vero quid majus ostendit, nempe quod non solum non possit esse corpus, sed ne esse quidem cæteros sensus. Nam *Si auditus totum esset, ubi odoratus?* inquit.

3. Deinde quia sic quoque turbabantur, quod superius fecit, id etiam nunc facit. Sicut enim ibi per utilitatem consolatus, demum os valide obstruxit dicens, *Hæc autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult*: sic et hoc loco etiam ratiocinia proferens, queis ostendit ad utilitatem sic omnia facta esse, rursus totum ad Dei voluntatem reducit dicens: 18. *Nunc autem posuit Deus membra, unumquodque eorum in corporibus sicut voluit.* Quemadmodum de Spiritu dixit, *Prout vult*: sic et hoc loco, *Sicut voluit*. Ne ergo ultra curiosius causam inquiras, cur sic, cur non sic. Etiam si enim mille dicta

ὄτος, ἐν ἄλλῳ δὲ ὁ ἕτερος ἐβαπτίσθη πνεύματι. Οὐ μόνον δὲ τὸ βαπτίσαν ἡμᾶς ἐν, ἀλλὰ καὶ εἰς ὃ ἐβάπτισεν, τούτέστιν, ἐφ' ᾧ ἐβάπτισεν, ἐν. Οὐ γὰρ ἵνα διάφορα γένηται σώματα, ἀλλ' ἵνα πάντες τὴν ἐνὸς σώματος ἀκριβείαν πρὸς ἀλλήλους διασώζωμεν, ἐβαπτίσθημεν· τούτέστιν, ἵνα πάντες ἐν σώμα ὄμεν, εἰς τοῦτο ἐβαπτίσθημεν.

β'. Ὅστε καὶ ὁ κατασκευάσας, εἰς, καὶ εἰς ὃ κατεσκευάσεν, ἐν. Καὶ οὐκ εἶπε, Τοῦ αὐτοῦ σώματος ἵνα γενώμεθα, ἀλλ', Ἴνα ἐν σώμα πάντες· αἶ γὰρ φιλονεκίαι τὰς ἐμφαντικωτέρας λέξεις τίθεναι. Καὶ καλῶς εἶπε, Πάντες ἡμεῖς, καὶ ἑαυτὸν προστιθεῖς. Οὐδὲ γὰρ ἐγὼ ὁ ἀπόστολος σοῦ τι πλέον ἔχω κατὰ τοῦτο, φησί· καὶ γὰρ σὺ σῶμα εἰ καθάπερ ἐγὼ, καὶ ἐγὼ καθάπερ σὺ, καὶ τὴν αὐτὴν ἀπαντες ἔχομεν κεφαλὴν, καὶ τὰς αὐτὰς ἐλύσαμεν ὡδύνας· διὰ καὶ τὸ αὐτὸ σῶμά ἐσμεν. Καὶ τί λέγω, φησὶν, Ἰουδαίους; τοὺς γὰρ τοσοῦτον ἀφροστηκότητας ἡμῶν Ἑλλήνας εἰς ἐνὸς σώματος ἀκριβείαν ἤγαγε. Διὰ εἰπὼν, Ἡμεῖς πάντες, οὐκ ἔστη μέχρι τούτου, ἀλλ' ἐπήγαγεν· Εἶτε Ἰουδαῖοι, εἶτε Ἕλληνας, εἶτε δοῦλοι, εἶτε ἐλεύθεροι. Εἰ δὲ πρὸς τοῦτο τοσοῦτον ἀφροστηκότητες ἠνώθημεν καὶ ἐγενώμεθα ἐν, πολλῶ μᾶλλον μετὰ τὸ γενέσθαι ἐν, οὐκ ἂν εἴημεν δίκαιοι λυπεῖσθαι καὶ ἀθυμεῖν· οὐδὲ γὰρ ἔχει χώραν ἢ διαφορὰ. Εἰ γὰρ Ἑλλήνας καὶ Ἰουδαίους τῶν αὐτῶν ἤξιωσε, καὶ δούλους καὶ ἐλευθέρους, πῶς μετὰ τὸ ἀξιώσαι διίστησιν, ὅτε πλείονα ἐκ τῆς τῶν χαρακτηρισμάτων χορηγίας τῆς ἐνώσεως τὴν ἀκριβείαν ἐχαρίσατο; *Καὶ πάντες εἰς ἓν Πνεῦμα ἐποτίσθημεν. Καὶ γὰρ τὸ σῶμα οὐκ ἔστιν ἐν μέλος, ἀλλὰ πολλά.* Τούτέστι, πρὸς τὴν αὐτὴν ἤλθομεν μυσταγωγίαν, τῆς αὐτῆς ἀπολαύομεν τραπέζης. Καὶ διὰ τί μὴ εἶπε, Τὸ αὐτὸ σῶμα τρεφόμεθα, καὶ τὸ αὐτὸ αἶμα πίνομεν; Ὅτι Πνεῦμα εἶπὼν, ἀμφοτέρα ἐδήλωσε καὶ τὸ αἶμα καὶ τὴν σάρκα· [271] δι' ἀμφοτέρων γὰρ ἐν πνεῦμα ποτιζόμεθα. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ νῦν ἐκείνην λέγειν τοῦ Πνεύματος τὴν ἐπιφοίτησιν, τὴν ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος· καὶ πρὸς τῶν μυστηρίων ἐγγνωμένην ἡμῖν. Ἐποτίσθημεν δὲ εἶπεν, ἐπειδὴ ἢ μεταφορὰ τῆς λέξεως σφόδρα ἀρμόδιος αὐτῷ πρὸς τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν· ὡς ἂν εἰ ἐπὶ φυτῶν καὶ παραδείσου ἔλεγεν, ὅτι Ἀπὸ τῆς αὐτῆς πηγῆς πάντα ἐκ δένδρα ἀρδεταί, ὅτι ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ὕδατος· οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα, Τὸ αὐτὸ Πνεῦμα ἐπιόμεν ἅπαντες, τῆς αὐτῆς ἀπελαύσαμεν χάριτος, φησὶν. Εἰ τοίνυν καὶ ἐν Πνεῦμα ἡμᾶς κατεσκευάσατε, καὶ εἰς ἐν σῶμα ἅπαντας ἡμᾶς συνήγαγε· τοῦτο γὰρ ἔστιν, *Εἰς ἓν σῶμα ἐβαπτίσθημεν*· καὶ μίαν τράπεζαν ἐχαρίσατο, καὶ τὴν αὐτὴν ἀρδεῖαν ἅπασιν ἔδωκε· τοῦτο γὰρ ἔστιν, *Εἰς ἓν Πνεῦμα ἐποτίσθημεν* καὶ τοσοῦτον διεστῶτας ἦνωσε, καὶ τὰ πολλὰ τότε γίνεται σῶμα, ὅταν γένηται ἐν· τί μοι τὴν διαφορὴν ἄνω καὶ κάτω στρέφεις; Εἰ δὲ λέγεις, ὅτι Πολλὰ ἔστι τὰ μέλη καὶ διάφορα, μάθε ὅτι αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτό ἐστι τὸ θαυμαστόν, καὶ τοῦ σώματος τὸ ἐξάαιρετον, ὅταν τὰ πολλὰ καὶ διάφορα ἐν ποιῇ· εἰ δὲ μὴ ἦν πολλὰ, οὐχ οὕτω θαυμαστόν ἦν καὶ παράδοξον τὸ, ἐν εἶναι σῶμα· μᾶλλον δὲ οὐδ' ἂν ἦν σῶμα. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ὑπερον τίθησι· τῶς δὲ ἐπ' αὐτὰ τὰ μέλη χωρεῖ, λέγων οὕτως· *Ἐὰν εἰπῇ ὁ ποῦς, ὅτι Οὐκ εἰμι χεῖρ, οὐκ εἰμι ἐκ τοῦ σώματος, οὐ παρὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ σώματος; Καὶ ἐὰν εἰπῇ τὸ οὖς, ὅτι Οὐκ εἰμι ὀφθαλμὸς, οὐκ εἰμι ἐκ τοῦ σώματος, οὐ παρὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ σώματος;* Εἰ γὰρ τὸ τὸν μὲν ἠλαττώσθαι, τὸν δὲ ὑπερέχειν, οὐκ ἀφίησιν εἶναι ἐκ τοῦ σώματος, τὸ πᾶν

ἀνήρηται. Μὴ τοίνυν εἴπῃς, ὅτι Οὐκ εἰμι σῶμα, ἐπειδὴ ἐλάττων εἰμι· καὶ γὰρ ὁ ποῦς τὴν ἐλάττωνα τάξιν ἔχει, ἀλλὰ τοῦ σώματος ἔστι. Τὸ γὰρ ἐκ τοῦ σώματος εἶναι καὶ μὴ εἶναι, οὐκ ἀπὸ τοῦ τὸν μὲν ἐν τῷδε τῷ τόπῳ, τὸν δὲ ἐν τῷδε κελθεῖν· τοῦτο γὰρ τόπου ποιεῖ διαφορὰν· ἀλλ' ἀπὸ τοῦ συνήφθαι ἢ ἀπεχεσθαι· τὸ γὰρ εἶναι ἢ μὴ εἶναι· σῶμα, ἐκ τοῦ ἠνώσθαι ἢ μὴ ἠνώσθαι γίνεται. Σὺ δὲ μοι σκόπει τὴν σύνεσιν, πῶς αὐτῶν τὰ ῥήματα τοῖς μέλεσι περιτίθησι τοῖς ἡμετέροις. Ὅσπερ γὰρ ἀνωτέρω ἔλεγε, *Ταῦτα μετσοχημάτισα εἰς ἑμαυτὸν καὶ Ἀπολλῶ, οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα, ὥστε ἀνεπαχθῆ ποιῆσαι τὸν λόγον καὶ εὐπαράδεκτον, τὰ μέλη εισάγει φθεγγόμενα· ἴν', ὅταν ἀκούσωσι τῆς φύσεως αὐτοῖς ἀποκρινομένης, ἀπὸ τῆς πείρας αὐτῆς ἐλεγχόμενοι καὶ τῆς κοινῆς ψήφου, μηδὲν λοιπὸν ἀντιλέγειν ἔχωσι·* Κἂν γὰρ λέγητε, φησὶ, τοῦτο αὐτὸ, κἂν γογγύζητε, οὐ δύνασθε ἐκτὸς εἶναι τοῦ σώματος. Ὅσπερ γὰρ ὁ τῆς φύσεως νόμος, οὕτω καὶ πολλῶ πλεον ἢ τῆς χάριτος δύναμις φυλάττει πάντα καὶ διατηρεῖ. Καὶ ὅρα πῶς ἐφύλαξε τὸ ἀπέριττον, οὐκ ἐπὶ πάντων τῶν μελῶν τὸν λόγον γυμνάζων, ἀλλ' ἐπὶ δύο μόνων, καὶ τούτων τῶν ἄκρων. Καὶ γὰρ τὸ πάντων τιμιώτερον τάθεικε, τὸν ὀφθαλμὸν, καὶ τὸ πάντων εὐτελέστερον, τοὺς πόδας. Καὶ οὐ ποιεῖ τὸν πόδα τῷ ὀφθαλμῷ διαλεγόμενον, [272] ἀλλὰ τῇ ὀλίγον ἀναβεδηκυῖα χεῖρι, τὴν δὲ ἀκοὴν τοῖς ὀφθαλμοῖς. Ἐπειδὴ γὰρ οὐ τοῖς σφόδρα ὑπερέχουσιν, ἀλλὰ τοῖς ὀλίγον ἀναβεδηκῶσι φθονεῖν, εἰώθαμεν, διὰ τοῦτο καὶ αὐτοὺς οὕτω ποιεῖται τὴν σύγκρισιν. *Εἰ ὄλον ἐτὸ σῶμα ὀφθαλμὸς, ποῦ ἢ ἀκοή; εἰ ὄλον ἀκοή, ποῦ ἢ ὀσφρησις;* Ἐπειδὴ γὰρ εἰς τὴν τῶν μελῶν ἐμπεσὼν διαφορὰν, καὶ εἰπὼν πόδας καὶ χεῖρας καὶ ὀφθαλμούς καὶ ὦτα, εἰς ἔννοιαν αὐτοῦ τῆς ἐλαττώσεως καὶ τῆς ὑπεροχῆς ἤγαγεν· ὅρα πῶς πάλιν αὐτοὺς παραμυθεῖται, δεικνύς ὅτι οὕτω συμφέρον ἦν, καὶ τὸ πολλοὺς εἶναι καὶ διαφόρους, τοῦτο μάλιστα ποιεῖ σῶμα εἶναι. Εἰ δὲ ἐν ἦσαν οἱ πάντες, οὐκ ἦσαν σῶμα· διὸ φησὶν, *Εἰ δὲ ἦν τὰ πάντα ἐν μέλος, ποῦ τὸ σῶμα;* Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ὑπερον λέγει· ἐνταῦθα δὲ τι καὶ πλέον δεικνύσιν, ὅτι οὐ μόνον σῶμα εἶναι οὐκ ἔχχωρεῖ, ἀλλ' οὐδὲ εἶναι τοὺς λοιπούς. *Εἰ ὄλον γὰρ ἦν ἀκοή, ποῦ ἢ ὀσφρησις;* φησὶν.

γ. Ἐἶτα ἐπειδὴ ἔτι καὶ οὕτως ἐθοροβοῦντο ὑπερ ἀνωτέρω ἐποίησε, καὶ νῦν τοῦτο ποιεῖ. Ὅσπερ γὰρ ἔχει διὰ τοῦ συμφέροντος παρακαλέσας, ὑπερον καὶ ἐπεστόμισε σφοδρῶς, εἰπὼν· *Ταῦτα δὲ πάντα ἐνεργεῖ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαποῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ καθὼς βούλεται*· οὕτω καὶ ἐνταῦθα λογισμοὺς θεῖς, καθ' οὓς ἐδειξε συμφέρον ὃν οὕτω γενέσθαι πάντα, πάλιν ἐπὶ τὴν τοῦ Θεοῦ βουλήν ἀνάγει τὸ πᾶν λέγων· *Νυνὶ δὲ ὁ Θεὸς θέτο τὰ μέλη, ἐν ἑκαστῷ αὐτῶν ἐν τῷ σώματι καθὼς ἠθέλησεν.* Ὅσπερ περὶ τοῦ Πνεύματος· εἶπε, *Καθὼς βούλεται*, οὕτω καὶ ἐνταῦθα, *Καθὼς ἠθέλησε.* Μὴ τοίνυν ἐξέταξε λοιπὸν τὴν αἰτίαν, διὰ τί οὕτω, καὶ διὰ τί οὐχ οὕτω. Κἂν γὰρ μυρίους λόγους ἔχωμεν εἰπεῖν, οὐχ οὕτω δυνησόμεθα δεῖξαι ὅτι καλῶς, ὡς ὅταν ἐπῶμεν, ὅτι ὡς ὁ ἀριστοτέλης ἠθέλησεν, οὕτω γέγονεν· ὡς γὰρ συμφέρον ἔστιν, οὕτω βούλεται. Εἰ δὲ ἐν τῷ σώματι τούτῳ οὐ περιεργαζόμεθα τὰ μέλη, πολλῶ μᾶλλον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Καὶ ὅρα αὐτοῦ τὴν σύνεσιν· οὐ γὰρ τὴν ἀπὸ

* Hic desinit codex Regius.

της φύσεως τίθησι διαφορὰν, οὐδὲ τὴν ἀπὸ τῆς ἐνεργείας, ἀλλὰ τὴν ἀπὸ τῆς θέσεως τῶν τόπων. *Νυρὶ γὰρ, φησὶν, ὁ Θεὸς ἔθετο τὰ μέλη, ἐν ἑκαστῷ αὐτῶν ἐν τῷ σώματι, καθὼς ἠθέλησε.* Καὶ καλῶς εἶπεν, *Ἐκαστον*, ἐπὶ πάντων τὸ λυσιτελὲς ἐνδεικνύμενος. Οὐ γὰρ ἂν ἔχοις εἶπεῖν, ὅτι τοῦτο μὲν αὐτὸς ἔταξεν, ἐκεῖνο δὲ οὐχί· ἀλλὰ ἕκαστον κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ, οὕτω καίεται. Ὡστε καὶ τῷ ποδὶ συμφέρει τὸ οὕτω τετάχθαι, οὐχὶ τῇ κεφαλῇ μόνον· κἂν ἀνταλλάξῃ τὴν τάξιν, καὶ τὴν οἰκίαν χώραν ἀφείλῃ, ἐφ' ἑτέραν ἔλθῃ, κἂν ἐπὶ μείζονα δοκῇ ἐληλυθῆναι, τὸ πᾶν ἀπώλεσε καὶ διέφθειρε· τῆς τε γὰρ οἰκειάς ἐκπίπτει, καὶ τῆς ἐτέρας οὐκ ἐπιτυγχάνει. *Εἰ δὲ ἦν τὰ πάντα ἐν μέλος, ποῦ τὸ σῶμα; Νυρὶ δὲ πολλὰ μὲν μέλη, ἐν δὲ σῶμα.* Ἐπιστομίσας γὰρ αὐτοὺς ἱκανῶς ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ διατάξεως, πάλιν λογισμοὺς τίθησι· καὶ οὕτω τοῦτο αἰεὶ ποιεῖ οὕτε, ἐκεῖνο, ἀλλ' ἐναλλάττων [273] ποικίλλει τὸν λόγον. Ὅτι γὰρ ἐπιστομίζων μόνον, τὸν ἀκροατὴν, θορυβεῖ ὅ τε δὲ ἐθίζων αὐτὸν πάντων αἰτίας ἀπαιτεῖν, εἰς τὴν τῆς πίστεως αὐτὸν παραδίδάσκει λόγον. Διὰ δὴ τοῦτο κἀκεῖνο συνεχῶς ὁ Παῦλος ποιεῖ, ἵνα καὶ πιστεύουσι καὶ μὴ θορυβῶνται· καὶ μετὰ τὸ ἐπιστομίσαι πάλιν καὶ λόγον παρέχει. Καὶ σκόπει τὴν φιλονεικίαν, καὶ τὴν περιουσίαν τῆς νίκης. Ἄφ' ὧν γὰρ ἐνόμιζον οὐκ εἶναι ἰσότητοι τῷ πολλῇν ἐν αὐτοῖς εἶναι τὴν διαφορὰν, ἀπὸ τούτων δείκνυσιν, ὅτι δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο ἰσότητοι. Πῶς; ἐγὼ λέγω. *Εἰ ἦν τὰ πάντα*, φησὶν, *ἐν μέλος, ποῦ τὸ σῶμα;* Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· *Εἰ μὴ ἦν ἐν ἡμῖν πολλὴ ἡ διαφορὰ, οὐκ ἂν ἦτε σῶμα· σῶμα δὲ οὐκ ὄντες, οὐκ ἂν ἦτε ἕν· ἐν δὲ οὐκ ὄντες, οὐκ ἂν ἦτε ἰσότητοι.* Ὡστε οὐκ εἰ πάντες ἰσότητοι ἦτε, οὐκ ἂν ἦτε σῶμα· οὐκ ὄντες δὲ σῶμα, οὐκ ἂν ἦτε ἕν· οὐκ ὄντες δὲ ἕν, πῶς ἂν ἦτε ἰσότητοι; Νῦν μέντοι, ἐπειδὴ οὐκ ἐστὲ πάντες ἐν τῇ χάριτι ἔχοντες, διὰ τοῦτο σῶμά ἐστε· σῶμα δὲ ὄντες, πάντες ἐστὲ ἕν, καὶ οὐδὲν ἀλλήλων διαφέρετε κατὰ τὸ σῶμα εἶναι. Ὡστε ἡ διαφορὰ αὕτη μάλιστά ἐστιν ἡ ποιοῦσα τὴν ἰσοτιμίαν· διὸ καὶ ἐπήγαγε, *Νῦν δὲ πολλὰ μὲν μέλη, ἐν δὲ σῶμα.* Ταῦτ' οὖν ἐννοοῦντες καὶ ἡμεῖς πᾶσαν βασιλείαν ἐκβάλλομεν, καὶ μήτε τοῖς μείζονσι χαρίσματα ἔχουσι φθονῶμεν, μήτε καταφρονῶμεν τῶν τὰ ἐλάττωνα κεκτημένων· οὕτω γὰρ ὁ Θεὸς ἠθέλησε. Μὴ τοίνυν ἀντιτασσόμεθα. Εἰ δὲ ἔτι θορυβῇ, ἐννόησον ὅτι τὸ σὸν ἔργον οὐ δύναται ἐκεῖνος· πολλάκις ἀνύειν. Ὡστε κἂν ἐλάττων ἦς, τούτῳ πλεονεκτεῖς· κἂν μείζων ἐκεῖνος ἦ, ἐλαττοῦται ἐν τούτῳ, καὶ οὕτως ἰσότης γίνεται. Καὶ γὰρ καὶ ἐν τῷ σώματι καὶ τὰ μικρὰ οὐ μικρὰ δοκεῖ συντελεῖν, ἀλλὰ καὶ τοῖς μεγάλοις λυμάνεται· πολλάκις, ὅταν ἀποστῇ. Τί γὰρ τριχῶν εὐτελέστερον ἐν τῷ σώματι; ἀλλὰ τὰς εὐτελεῖς ταύτας ἂν ἀνέλθῃ ἀπὸ τῶν ὀφρῶν καὶ τῶν βλεφάρων, ὅλην ἠφάνισας τῆς ὄψεως τὴν ὥραν, καὶ ὀφθαλμὸς οὐκέτι ὁμοίως φανεῖται καλός· καίτοι γε περὶ τὸ τυχὸν ἐστὶν ἡ ζημία, ἀλλ' ὁμως καὶ οὕτω πᾶσα διεφθάρη ἡ εὐμορφία· οὐκ εὐμορφία δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ πολὺ τῆς χρείας τῶν ὀφθαλμῶν. Τῶν γὰρ μελῶν ἡμῶν ἕκαστον καὶ ἰδίαν ἐνεργείαν ἔχει καὶ κοινήν, καὶ κάλλος ὁμοίως καὶ ἴδιον καὶ κοινόν ἐστιν ἐν ἡμῖν· καὶ δοκεῖ μὲν διηροῆσθαι ταῦτα, συμπε-

πλεκταὶ δὲ ἀκριβῶς, καὶ θατέρου διαφθαρέντος καὶ τὸ ἕτερον συναπόλλυται. Σκόπει δὲ· ἔστωσαν ὀφθαλμοὶ λάμποντες, καὶ παρειαὶ μειδιῶσα, καὶ χεῖλος ἐρυθρόν, καὶ ῥίς εὐθεία, καὶ ὄφρυς ἐκτεταμένη· ἀλλ' ὁμως κἂν τὸ τυχὸν ἐκ τούτων λυμῆθῃ, τῷ κοινῷ πάντων ἐλυμῆθω κάλλει, καὶ πάντα κατηφείας μεστὰ, καὶ πάντα αἰσχρὰ φανεῖται τὰ πρὸς τοῦτου καλά. Ἄν γὰρ τὸ ἄκρον μόνον τῆς ῥίνος συντρίψῃς, πάντων πολλὴν κατέχεας τὴν ἀμορφίαν, καίτοι γε ἐνὸς μέλους ἐστὶν ἡ πῆρωσις· καὶ ἐπὶ χειρὸς ὁμοίως, ἂν ἐνὸς δακτύλου τὸν δνυχα ἐξέλῃς, τὸ αὐτὸ γινόμενον ἔχει.

[274] δ'. Εἰ δὲ καὶ ἐπὶ ἐνεργείας βουλευθείης τὸ αὐτὸ συμβαῖνον ἰδεῖν, ἀνελε δάκτυλον ἕνα, καὶ τοὺς λοιποὺς ἀργότερους ὄψει, καὶ οὐκέτι τὰ αὐτῶν ποιοῦντας ὁμοίως. Ἐπεὶ οὖν κοινὸν αἰσχρὸς ἢ τοῦ μέλους ζημία, καὶ κοινὸν κάλλος ἢ σωτηρία, μὴ ἐπαιρώμεθα μὴδὲ ἐπεμβαίνωμεν τοῖς πλησίον. Διὰ γὰρ ἐκεῖνο τὸ μικρὸν μέλος καὶ τὸ μέγα ἐστὶ καλὸν καὶ ὠραῖον, καὶ διὰ τῶν βλεφαρίδων ὀφθαλμὸς καλλωπίζεται. Ὡστε ἑαυτῷ πολεμεῖ ὁ τῷ ἀδελφῷ πολεμῶν· οὐ γὰρ μέχρις ἐκεῖνον τὰ τῆς βλάβης, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς οὐ μικρὰν ὑποστήσεται ζημίαν. Ἴν' οὖν μὴ τοῦτο γίνηται, ὡς ἑαυτῶν, οὕτω καὶ τῶν πλησίον φροντίζομεν, καὶ ταύτην τὴν εἰκόνα τοῦ σώματος κἀὶ νῦν ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν μεταγάγωμεν, καὶ προνοῶμεν ἀπάντων ὡς μελῶν οἰκίαν. Καὶ γὰρ καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μέλη πολλὰ καὶ διάφορα· καὶ τὰ μὲν τιμιώτερα, τὰ δὲ καταδεέστερα· οἷόν εἰσι παρθένων χοροὶ, εἰσι χηρῶν σύλλογοι, εἰσι τῶν ἐν γάμῳ σώφρονι λαμπρόντων φρατρίαί, καὶ πολλοὶ τῆς ἀρετῆς οἱ βαθμοί. Καὶ ἐπὶ τῆς ἐλεημοσύνης πάλιν ὁμοίως· ὁ μὲν γὰρ τὰ πάντα ἐκένωσεν, οἱ δὲ τῆς αὐταρκείας ἐπιμελοῦνται μόνως, καὶ πλέον τῆς χρείας οὐδὲν ζητοῦσιν, οἱ δὲ ἐκ τοῦ περισσεύματος ἔδωκαν· ἀλλ' ὁμως οὗτοι πάντες ἀλλήλους κοσμοῦσι, κἂν ἐξουθενήσῃ τὸν ἐλάττωνα ὁ μείζων, ἑαυτὸν τὰ μέγιστα ἔδωκεν. Ἡ τε γὰρ παρθένος ἂν ὑβρίσῃ τὴν ἔγγαμον, οὐ μικρὸν ὑπετέμετο τοῦ μισθοῦ· ὁ τε τὰ πάντα κενώσας, ἂν ὀνειδίσῃ τῷ μὴ τοῦτο πεποιηκότι, πολὺ τῶν αὐτοῦ πόνων ἐκένωσε.

Καὶ τί λέγω παρθένους καὶ χήρας καὶ ἀκτῆμονας ἀνδρας; Τί γὰρ τῶν προσαιτούντων εὐτελέστερον; ἀλλ' ὁμως καὶ οὗτοι χρεῖαν πληροῦσι μεγίστην ἐν Ἐκκλησίᾳ, προσηλωμένοι ταῖς θύραις τοῦ ναοῦ, καὶ κόσμον παρέχοντες μέγιστον, καὶ τούτων ἀνευ οὐκ ἂν ἀπαρτισθεῖ τὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας. Ὅπερ οὖν καὶ οἱ ἀπόστολοι συνιδόντες ἐξαρχῆς ἐνομοτῆθσαν, ὡσπερ τὰ ἄλλα πάντα, οὕτω καὶ τὸ χήρας εἶναι· καὶ τσαύτην ἐποίησαντο περὶ τὸ πρᾶγμα σπουδῆν, ὡς καὶ διακόνους αὐταῖς ἐπιστήσασιν ἐπίτα. Ὡσπερ γὰρ ἐπισκόπους καὶ πρεσβυτέρους καὶ διακόνους καὶ παρθένους καὶ ἐγκρατευσμένους ἀριθμῶ, τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας καταλέγω, οὕτω καὶ χήρας. Οὐδὲ γὰρ τὴν τυχοῦσαν χρεῖαν αὐταὶ πληροῦσι. Σὺ μὲν γὰρ ὅτε βούλει, παραγέγονας αὐταὶ δὲ καὶ ἡμέραν καὶ νύκτα ψάλλουσι καὶ πάρεσι, οὐ τῆς ἐλεημοσύνης ἕνεκεν μόνως τοῦτο ποιοῦσαι· ἐπεὶ, εἰ τοῦτο ἐβούλοντο, ἐξῆν

proferenda habuerimus, non sic poterimus ostendere recte factum esse, ut cum dicimus: Ut optimus artifex voluit, ita factum est: nam sic ille vult ut expedit. Si autem in hoc corpore de membris non curiose inquirimus, multo magis in Ecclesia. Et vide illius prudentiam: non enim illam ponit differentiam quæ ex natura est, neque illam quæ est ex operatione, sed eam quæ est a situ locorum: *Nunc enim posuit*, inquit, *Deus membra, unumquodque eorum in corpore sicut voluit*. Et recte dixit, *Unumquodque*, in omnibus utilitatem ostendens. Neque enim dicere possis, illum hoc quidem posuisse, illud vero minime, sed unumquodque secundum voluntatem ipsius situm est. Itaque et pedi utile sit sic collatum esse, non capiti tantum; et sive ordinem mutaverit, sive proprio relicto loco, in alium transierit, sive in majorem venisse videatur, totum perdidit et corruptit: nam proprium locum perdidit, et alium non assequitur. *Quod si essent omnia unum membrum, ubi corpus?* 20. *Nunc autem multa quidem membra, unum vero corpus*. Cum enim eis satis os obstruxisset a Dei dispositione, rursus ratiocinia ponit; neque semper hoc facit, neque illud, sed commutans variat orationem. Qui enim os obturat tantum, auditorem turbat; quique illum assuefacit ad omnium causas exquirendas, in oratione de fide ipsum lædit. Idcirco hoc Paulus frequenter facit, ut et credant et non turbentur; et postquam ora obstruit, dat etiam rationem. Et vide contentionem et plenam victoriam. Ex quibus putabant se non esse honore pares, quod multa in ipsis esset differentia, ex iisdem ostendit illos propter hoc ipsum honore pares esse; quomodo autem, ego dicam. *Si essent*, inquit, *omnia unum membrum, ubi corpus?* Id est, Si non esset, inquit, in vobis multa differentia, non essetis corpus: si corpus non essetis, neque unum essetis: si unum non essetis, neque pares essetis. Itaque si pares essetis, non essetis corpus: si corpus non essetis, non essetis unum: si unum non essetis, quomodo honore pares essetis? Nunc vero, quia non omnes idem dominum habetis, ideo corpus estis: corpus vero cum sitis, omnes unum estis, et nihil alter ab altero differtis, secundum id, quod corpus estis. Itaque illa maxime differentia est, quæ facit honoris paritatem: ideoque subjunxit, *Nunc autem multa quidem membra, unum vero corpus*. Hæc itaque nos quoque cogitantes, omnem pellamus invidiam, neque illis invidemus qui majora habent charismata, neque despiciamus eos qui minima possident: ita enim Deus voluit. Ne itaque obstistamus. Si vero adhuc turbaris, cogita illum sæpe non posse opus tuum implere. Quamobrem, etiamsi minor fueris, in hoc illum superas; etiamsi major ille sit, in hoc superatur, et sic æqualitas efficitur. Etenim in corpore quoque, quæ parva sunt, non parva videntur exsequi, sed et magna sæpe labefactant, cum abscedunt. Quid enim in corpore pilis vilis? sed si illos viles abstuleris a superciliis, omnem faciei formam delivisti, et oculus non ultra tam pulcher apparebit:

quamquam leve est detrimentum, attamen sic omnis forma perit; non forma tantum, sed et oculorum usus multum læditur. Singula enim membra nostra propriam et communem habent operationem; et pulchritudo etiam et propria et communis est in nobis: et videntur quidem illa divisa esse, suntque tamen accurate connexa, ac si alterum perierit, alterum quoque simul interit. Animadvertite autem: sini oculi lucentes, gena subridens, labium rubicundum, nasus rectus, supercilium extensum: attamen si illorum quodpiam vel tantillum labefactaveris, communem omnium pulchritudinem labefactasti, et turpia omnia apparebunt, quæ antea pulchra erant. Nam si vel extremum nasum contriveris, in omnia simul multam infudisti deformitatem, etiamsi unius membri sit mutilatio: et in manu etiam, si unius digiti unguem abstuleris, id ipsum fieri videbis.

4. Si autem id ipsum in operatione videre velis, tolle digitum unum et reliquos otiosiores videbis, neque suo ultra similiter munere fungentes. Quoniam igitur unius membri jactura communis est turpitudine, ejusque conservatio communis pulchritudo, ne extollamur neque insultemus proximis. Nam propter illud exiguum membrum, illud quod magnum est, pulchrum est et formosum, et per palpebras ornatur oculus. Se impugnat ergo, qui fratrem impugnat: non enim ad illum solum pertingit damnum, sed et ipse non parvum detrimenti subibit. Ne hoc itaque fiat, ut nosmetipsos sic proximos curemus, et hanc corporis imaginem nunc et in Ecclesiam transferamus, et omnium providentiam geramus ut propriorum membrorum. Nam et in Ecclesia membra sunt multa et diversa, alia quidem honorabilia, alia inferiora; ut sunt virginum chori, viduarum cætus: sunt etiam eorum qui in casto connubio fulgeant sodalitia, multique sunt virtutis gradus. Similiterque rursus in eleemosyna: alius enim omnia effudit et erogavit, alii autem solo tantum victu contenti sunt, et non plus quærunt quam necessaria, alii ex superfluo erogant. Attamen hi omnes sese mutuo exornant; et si minorem major despiciat, seipsum maxime lædit. Virgo quoque si connubio junctam contumelia afficiat, non parum ex mercede sua decidit. Si is qui omnia elargitus est, exprobet ei qui id ipsum non fecit, ex laboribus suis multum evacuavit.

Viduarum in Ecclesia. — Et quid virgines dico, viduas, et viros qui nihil possident? quid enim vilis iis qui emendicant? attamen illi usum maximum in Ecclesia implent, ostiis templi hærentes et ornatum maximum afferentes: absque illis enim perfecta non esset plenitudo Ecclesiæ. Quod cum initio viderent apostoli, legem statuerunt, ut circa alia omnia, sic et ut viduarum essent; et in ea re tantum studii posuerunt, ut ipsis diaconos septem præficerent. Quemadmodum enim episcopos, presbyteros, diaconos, virgines et continentes enumero, cum Ecclesiæ membra recenseo: sic et viduas. Neque enim illæ levi funguntur munere. Nam tu quidem quando vis, ades; illæ vero die nocteque psallunt et adsunt, non

eleemosynæ tantum causa hæc agentes; si enim hoc vellent, liceret per forum incedere, et in angiportis mendicare; sed non modica moventur pietate. Vide ergo in quanta paupertatis fornace versentur. Blasphemantes apud illas numquam audieris, neque indigne ferentes, quod tamen ex divitibus multæ faciunt. Et illarum quædam esurientes sæpe dormierunt; aliæ autem a frigore assidue vexantur, et tamen in gratiarum actione et glorificatione degunt. Si obolum dederis, gratias agunt, et mille bona danti apprecantur; si nihil dederis, non ægre ferunt, sed sic quoque benedicunt et diligunt, diurno fruente victu. Nempe etiamsi nolint, inquis, id ferre illas necesse est. Cur? queso; qua de causa hoc acerbum protulisti verbum? annon sunt turpes artes, quæ etiam senibus et viris et mulieribus lucrum afferre possint? si vitam honestam curare nolent, annon poterant inde cum magna ali rerum copia? non vides quot quantique sint istius ætatis lenones et libidinis ministri, et alia quædam hujusmodi munia exercentes, qui aluntur et in deliciis vivunt? At hi minime, sed malunt fame perire potius, quam vitam suam deturpare, et salutem suam prodere; sedentque toto die pharmacum tibi salutis apparantes. Non enim medicus manum extendens et ferrum immittens vulnerum putredinem æque excindit ut pauper dexteram extendens et eleemosynam accipiens, aufert vulnerum tumores: quodque mirabile est, sine ullo dolore hanc optimam illi exercent medicinam. Ac non minus quam nos qui populo præsumus et vos ad uilia hortamur, ille qui ante fores ecclesiæ sedet per silentium et aspectum vos alloquitur. Nos enim hæc vobis quotidie insonantes dicimus: Ne altum sapias, o homo: repente transit et fluxa est hominum natura; juvenus ad senium festinat, forma ad deformitatem, robur ad infirmitatem, honor ad contemptum, sanitas in infirmitatem incidit, gloria in vilitatem, divitiæ in paupertatem: fluente vellementi res nostræ similes sunt, quod numquam vult consistere, sed ad declive festinat.

5. Hæc quoque, imo plura per aspectum illi consulunt, et per experientiam ipsam, quæ est manifestior admonitio. Quam multi ex iis, qui foris sedent, in juventute floruerunt, magna patrarunt? quam multi ex his deformibus et corporis fortitudine et forma multos superarunt? Sed ne fidem negetis, neu rideatis: nam innumeris hujusmodi exemplis plena est vita. Nam si multi viles et abjecti homines sæpe reges sunt effecti, quid mirum si ex magnis et gloriosis viles et inglorii sunt effecti? nam illud certe longe mirabilius est; hoc vero postremum sæpissime contingit. Quapropter non oportet fidem non adhibere, si in artibus, in militia et in pecuniarum copia quidam eorum floruerint; imo miserari convenit illos eum affectu multo, et quique debemus timere ne similia patiamur. Etenim nos quoque homines sumus, et huic celeri subjecti mutationi. Sed fortassis ex improbis quispiam, qui irridere solent, ea quæ dicta sunt carpet, nosque omnino traducet dicens: Quous-

que non cessabis pauperes et egenos semper in orationem inducere, et calamitates nobis prædicere, paupertatem prænuntiare, id curans ut nos mendicos efficias? Non curans ut vos mendicos efficiam, o homo, hæc dico, sed vobis cæli divitias aperire studens. Nam qui apud bene valentem ægrotos memorat, illorumque dolores enarrat, non ut illum ægrotum reddat hoc dicit, sed ut in sanitate conservet, et eorum quæ aliis acciderunt timore hujus incuriam excindat. Terribilis vobis paupertas videtur esse, ac vel ipso nomine horrenda. Ideo namque pauperes sumus, quia paupertatem timemus, etiamsi mille talenta habeamus. Non enim is qui nihil habet pauper est, sed is qui paupertatem exhorrescit: quoniam et in calamitatibus non eos, qui innumera patiuntur mala, deploramus et miseros existimamus, sed eos qui illa ferre nesciant, etiamsi modica sint. Contra vero is, qui illa scit patienter ferre, et coronis et laudibus dignus est. Et quod hoc ita se habeat, in certaminibus quosnam laudamus? eosne qui multum verberantur, nec dolent, sed erecto collo perstant; an eos qui post primas plagas fugiunt? annon illos quidem coronamus, tamquam fortes magnique animi, hos autem irridemus, ut ignavos et timidus? Sic ergo et in hujus viæ rebus faciamus: eum qui facile omnia sustinet coronemus, ut et illam fortem in omni certamine virum; hunc vero timidum et ad asperamentem desileamus, qui antequam plagam accipiat, præformidine extinguitur. Etenim in certaminibus si quis antequam manus extollat, adversarium videns dexteram extendentem, fugiat antequam plagam accipiat, ridiculus erit, ut enervatus et mollis et in his laboribus imperitus. Ut etiam accidit iis qui paupertatem timent, et ne ejus quidem expectationem ferre possunt. Non ergo nos vos miseros reddimus, sed vos ipsi id facitis. Quomodo enim non tibi deinceps illudet diabolus; quem ante plagam minas tantum conspicientem, videt formidantem atque trementem? Imo vero cum tu hoc putes esse minas, non erit illi opus ut te percutiat; sed sinens te possidere divitias, ex timore ne auferantur te cera molliorem reddet. Ea enim sumus natura, ut ita dicam, ut ea quæ pertimescimus, postquam ea perpersi sumus, non ita terribilia existimemus, ut ante quam experimentum faceremus. Ut ne ergo hanc virtutem obtineas, in summo te detinet timore, atque ante experimentum ex paupertatis metu te quasi ceram liquefacit. Nam talis homo cera quavis mollior est, et miseriorem quam Cainus vitam ducit, pro iis quæ possidet timens, et de iis quæ non habet dolens: et pro iis quæ habet rursus tremens, utpote fugitivas et ingratas intus retinens divitias, atque variis absurdisque obsessus affectibus. Etenim cupiditas absurdâ, timor varius, angor animi, et tremor undique avaros exagitant: similesque sunt naviculæ undique a contrariis ventis agitatae, et fluctus multos sustinenti. Et quanto melius esset hujusmodi hominem decedere, quam perpetuam ferre tempestatem? Nam et Caino tolerabilius erat mori, quam perpetuo tremere.

κατὰ τὴν ἀγορὰν βαδίζειν, καὶ ἐν τοῖς στενωποῖς προσαιτεῖν· ἀλλ' ἔχουσι τι καὶ εὐλαβείας οὐ μικρὸν. Ὅρα γοῦν ἐν ὄσῃ καμίνῳ πενίας εἰσί. Καὶ βλασφημοῦσιν οὐκ ἂν ποτε αὐτῶν ἀκοῦσης, οὐδὲ ἀποδυστυτοῦσιν, ἅπερ πολλὰ τῶν πλουτουμένων ^a ποιοῦσιν. Καὶ αἱ μὲν αὐτῶν πενιώσαι ἐκοιμήθησαν πολλάκις, αἱ δὲ καὶ διηνεκῶς ὑπὸ τοῦ κρυμοῦ πηγνύμεναι διατελοῦσι, καὶ ὁμως ἐν εὐχαριστίᾳ καὶ δοξολογίᾳ διᾶγουσι. Κἀν ὁβολὸν δῶς, εὐχαριστοῦσι καὶ ἐπεύχονται μυρία τῶν δεδωκότων· καὶ μὴδὲν δῶς, οὐ δυσχεραίνουσι, ἀλλὰ καὶ οὕτως εὐλογοῦσι καὶ ἀγαπῶσι, τῆς ἐφημέρου τροφῆς ἀπολαύουσαι. Κἀν γὰρ [275] μὴ βούλωνται, φησὶν, ἀνάγκη φέρειν αὐτάς. Διὰ τί; εἰπέ μοι· τίνας ἔνεκεν τὸ πικρὸν τοῦτο ἐφθέγγω ῥῆμα; οὐκ εἰσὶ τέχνηαι αἰσχραὶ, καὶ τοῖς γεγηρακόσι κέρδος ἔχουσαι καὶ ταῖς γεγηρακυῖαις; οὐκ ἠδύναντο, εἴπερ βούλοιο τοῦ ζῆν ἐπιεικῶς ἀμελείην, κἀκεῖθεν μετὰ πολλῆς ἀποτρέψεσθαι τῆς περιουσίας; οὐχ ὀρθῶς πόσοι τῶν ἐν ταύτῃ τῇ ἡλικίᾳ μαστροποὶ καὶ προαγωγοὶ γινόμενοι, καὶ ἕτερα ταυτά ἅττα διακονοῦμενοι, καὶ τρέφονται καὶ τρυφῶσιν; Ἄλλ' οὐχ οὗτοι, ἀλλ' αἰρουῦνται λιμῶ διαφθεῖρεσθαι μᾶλλον, ἢ κατασιχῦναι τὴν ἑαυτῶν ζωὴν καὶ προδοῦναι τὴν σωτηρίαν· καὶ κάθηται δὲ ἡμέρας ὅλης φάρμακοι σοὶ κατασκευάζοντες σωτηρίας. Οὐ γὰρ οὕτως Ιατρὸς, χεῖρα ἐκτείλων καὶ σιδήριον ἐπάγων, ἐκτέμνει τὰ σεσηπότεα τῶν τραυμάτων, ὡς πένης, δεξιάν ἐκτείλων καὶ ἐλεημοσύνην λαμβάνων, περιαιρεῖ τῶν τραυμάτων τοὺς μύλωπας. Καὶ τὸ δὴ θαυμαστον, ὅτι χωρὶς ἀληθίνους καὶ ἰδύνης τὴν καλὴν ταύτην ἐργάζονται Ιατροίαν. Καὶ ἡμῶν τῶν τοῦ λαοῦ προκαθημένων καὶ παραινούτων ὑμῖν τὰ συμφέροντα οὐκ ἔλαττον ἐκεῖνος διαλέγεται ὁ πρὸ τῶν θυρῶν τῆς ἐκκλησίας καθήμενος διὰ τῆς σιγῆς καὶ τῆς ὄψεως. Καὶ γὰρ ἡμεῖς ταῦτα καθ' ἐκάστην ὑμῖν ἐνηχοῦμεν τὴν ἡμέραν, λέγοντες· Μὴ μέγα φρόνει, ὡ ἀνθρώπε, δξύβροπον καὶ εὐμετάπτωτον τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις, ἢ νεότερος πρὸς γῆρας ἐπιέγεται, τὸ κάλλος πρὸς ἀμορφίαν, ἢ ἰσχὺς πρὸς ἀσθένειαν, ἢ τιμὴ πρὸς καταφρόνησιν, ἢ ὑγίεια πρὸς ἀβρωστίαν μεταπίπτει, ἢ δόξα πρὸς εὐτέλειαν, ὁ πλοῦτος πρὸς πενίαν· βρέυματι σφοδρῶ τὰ ἡμέτερα ἕοικεν οὐδαμοῦ ἴσασθαι βουλομένῳ, ἀλλ' ἐπειγομένῳ πρὸς τὸ κάταντες.

ε'. Τὰ αὐτὰ καὶ ἐκεῖνοι, καὶ πλείονα τούτων διὰ τῆς ὄψεως συμβουλευοῦσι, καὶ διὰ τῆς πείρας αὐτῆς, ἥτις καὶ σαφστοτέρα ἐστὶ παραίνεσις. Πόσοι γοῦν τῶν ἔξω καθημένων νῦν ἤκμασαν ἐν νεότητι, καὶ μεγάλα εἰργάσαντο; πόσοι τῶν εἰδεχθῶν τούτων καὶ ἐπὶ τῆ τοῦ σώματος ἰσχύι καὶ τῇ τῆς ὄψεως ὥρα πολλοὺς παρῆλασαν; Ἄλλὰ μὴ ἀπιστεῖτε, μηδὲ χλευάζετε· καὶ γὰρ μυρίων γέμει τοιούτων ὑποδείγματων ὁ βίος. Εἰ γὰρ βασιλεῖς ἐξ εὐτελῶν καὶ ταπεινῶν πολλοὶ πολλὰκις ἐγένοντο, τί θαυμαστον, καὶ ἐκ μεγάλων καὶ ἐνδοξων ταπεινοὶ καὶ εὐταλεῖς κατέστησαν; καὶ γὰρ τὸ πολλῶ παραδοξότερον ἐκεῖνόν ἐστι· τοῦτο δὲ τῶν αἰεὶ συμβαινόντων. Ὅστε οὐ χρῆ διαπιστεῖν, εἴ τινες τούτων καὶ ἐν τέχναις καὶ ἐν στρατείαις ἤνθησαν καὶ ἐν χρημάτων περιουσίαις, ἀλλὰ καὶ ἐλεεῖν αὐτοὺς μετὰ πολλῆς τῆς συμπαιθείας, καὶ ὑπερ ἑαυτῶν δεδοικέναι, μὴ ποτε καὶ αὐτοὶ τὰ αὐτὰ πάθωμεν. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς ἀνθρώποι, καὶ ὑπὸ τὴν δξύβροπον ταύτην κείμεθα μεταβολῆν. Ἄλλ' ἴσως τῶν ἀγνωμόνων τις καὶ

σκώπτειν εἰωθῶτων καὶ ἐπισκῆψαι τοῖς εἰρημόνοις, καὶ κωμωδῆσαι πάντως ἡμᾶς λέγων· Μέχρι τίνος οὐ παύση πένητας αἶε καὶ πτωχοὺς ἐν τοῖς λόγοις εἰσάγων, καὶ συμφορὰς ἡμῖν προφητεύων, καὶ πενίαν προαναφανῶν, καὶ πτωχοὺς ποιῆσαι σπουδάζων; Οὐ [276] πτωχοὺς ὑμᾶς σπουδάων ποιῆσαι, ἀνθρώπε, ταῦτα λέγω, ἀλλὰ τοῦ οὐρανοῦ τὸν πλοῦτον ὑμῖν ἀνοῖξαι σπεύδων. Ἐπεὶ καὶ πρὸς τὸν ὑγιαίνοντα ὁ τῶν ἀβρωστούντων μεμνημένος καὶ τὰς ἐκείνων διηγούμενος δδύνας, οὐχ ἵνα ἐπίνοσον ποιήση, λέγει, ἀλλ' ἵνα ἐπὶ τῆς ὑγείας διατηρήσῃ, τῷ φόβῳ τῶν ἐκείνοις συμβαινόντων τὴν τοῦτο βραθυμίαν ἐκκόπτων. Φοδερὸν ὑμῖν ἢ πενία εἶναι δοκεῖ, καὶ φρικτὸν καὶ μέχρι προσηγορίας αὐτῆς. Διὰ γὰρ τοῦτο πένητές ἐσμεν, ὅτι πενίαν δεδοίκαμεν, καὶ μύρια ἔχωμεν τάλαντα. Οὐ γὰρ ὁ μὴδὲν ἔχων, πένης, ἀλλ' ὁ πενίαν φρίττων· ἐπεὶ καὶ ἐν ταῖς συμφοραῖς οὐ τοὺς τὰ μέγαρα πάσχοντας κακὰ δακρύομεν καὶ ἀθλοὺς ἠγούμεθα, ἀλλὰ τοὺς οὐκ εἰδότας αὐτὰ φέρειν, καὶ μικρὰ τύχη ὄντα· ὡς ὁ γε φέρειν εἰδῶς καὶ ἐπαῖνον ἀξίος καὶ στεφάνων. Καὶ ὅτι τοῦτο τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, ἐν τοῖς ἀγῶσι τίνας ἐπαῖνοῦμεν; τοὺς πολλὰ τυπτομένους καὶ μὴ ἀλγούντας, ἀλλ' ὑψηλὸν τὸν αὐχένα ἔχοντας, ἢ τοὺς ἀπὸ τῶν πρώτων φεγγόντας πληγῶν; οὐχὶ ἐκεῖνους μὲν καὶ στεφανοῦμεν, ὡς ἀνδρείους καὶ γενναίους, τοὺτους δὲ καὶ γελῶμεν, ὡς ἀνάνδρους καὶ δειλοὺς; Οὕτω τοῖνον καὶ ἐπὶ τῶν τοῦ βίου πραγμάτων ποιῶμεν· τὸν μὲν εὐκόλως ἅπαντα φέροντα στεφανώσωμεν, καθάπερ ἐκεῖνον τὸν γενναῖον παγκρατιστὴν· τοῦτον δὲ δακρύομεν τὸν δεδοικῶτα καὶ τρέμοντα τὰ δεινὰ, καὶ πρὶν ἢ δέξασθαι πληγὴν ἀποβληκῶτα τῷ δέει. Καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν ἀγῶνων εἰ τις, πρὶν ἢ χεῖρας ἀντᾶραι, τὸν ἀντίπαλον ἰδῶν τὴν δεξιάν τεῖνοντα μόνον ἀποφύγει, καὶ μὴ δέξεται πληγὴν, καταγέλαστος ἔσται, ὡς ἄτονος ^b καὶ μαλακὸς καὶ πόνων ἀπειρος τοιούτων· ὅλον καὶ ἐπὶ τοῦτων συμβαίνει τῶν πενίαν δεδοικῶτων, καὶ οὐδὲ τὴν προσδοκίαν αὐτῆς ἐνεγκεῖν δυναμένων. Οὐκ ἄρα ἡμεῖς ποιοῦμεν ὑμᾶς ἀθλοὺς, ἀλλ' ὑμεῖς ἑαυτοὺς. Πῶς γὰρ οὐ καταπαίξεταί σου λοιπὸν ὁ διάβολος, καὶ πρὸ τῆς πληγῆς τὴν ἀπειλήν ὁρῶν δεδοικῶτα καὶ τρέμοντα; Μᾶλλον δὲ, ὅταν ἀπειλήν τοῦτο νομίσῃς, οὐ δέσεται λοιπὸν οὐδὲ πληξάι, ἀλλ' ἀφείς ἔχειν τὸν πλοῦτον, τῇ προσδοκίᾳ τῆς ἀφαιρέσεως κηροῦ παντὸς μαλακώτερόν σε ἐργάσεται. Καὶ γὰρ πεφύκαμεν, ὡς εἶπειν, ἅπερ δεδοίκαμεν, μετὰ τὸ παθεῖν οὐχ οὕτω νομίσκειν εἶναι φοδερὰ, ὡσπερ ἐμπροσθεν καὶ πρὸ τῆς πείρας. Ἰν' οὐ μὴδὲ ταύτην κτήσῃ τὴν ἀρετὴν, ἐν ἀκμάζοντι σου κατέχει φόβῳ, πρὸ τῆς πείρας τῷ φόβῳ τῆς πενίας ὡσπερ κηρὸν πυρὶ κατατῆκων. Καὶ γὰρ κηροῦ παντὸς μαλακώτερος ὁ τοιοῦτος, καὶ αὐτοῦ τοῦ Κᾶϊν ἀθλιώτερον βίον ζῶν, ὑπερ μὲν ὧν πλεονεκτεῖ δεδοικῶς, ὑπερ δὲ ὧν οὐκ ἔχει ἀλγῶν· καὶ ὑπερ ὧν ἔχει τρέμων πάλιν, ἅτε δραπέτην ἀγνώμονα κατέχων ἐνδόν τὸν πλοῦτον, καὶ ποικίλοις τίσι καὶ ἀτόποις πολιορκουμένους πάθει. Καὶ γὰρ ἐπιθυμία ἄτοπος καὶ φόβος πολυειδῆς καὶ ἀγωνία καὶ τρόμος πανταχόθεν αὐτοὺς χειμάζουσι· καὶ ἕοικασι πλοῖσι πάντοθεν ἐναντιοῖς ἀνέμοις ἐλαυνομένῳ, [277] καὶ πολλὰς ὑπομένουσι τὰς τρικυμίας. Καὶ πόσῳ βέλτιον τὸν τοιοῦτον ἀπελθεῖν, ἢ διηνεκῇ φέρειν χεიმῶνα; ἐπεὶ καὶ τὸν Κᾶϊν ἀνεκτότερον ἦν ἀποθανεῖν, ἢ διαπαντὸς τρέμειν.

^a Legendum videtur, τῶν πλουτουσῶν, nisi subintelligatur τῶν πλουτουμένων γενναίους.

^b Alii, ὡς ἀτολιος, non male.

Ἴν' οὖν μὴ καὶ ἡμεῖς ταῦτα πάσχωμεν, καταγελάσσομεν τῆς τοῦ διαβόλου μηχανῆς, διαβρῆξωμεν αὐτοῦ τὰ σχοινία, διακρίψωμεν τοῦ χαλεποῦ δόρατος τὴν αἰχμήν, καὶ πᾶσαν ἐφοδὸν ἀποτειχίσωμεν. Ἄν γὰρ χρημάτων καταγελάσσης, οὐκ ἔχει ποῦ πλήξαι, οὐκ ἔχει πόθεν ἐπιλάβηται· τὴν γὰρ ῥίζαν ἀνέσπασας τῶν κακῶν ῥίζης δὲ οὐκ οὐσης, οὐδὲ καρπὸς βλαστήσει πονηρός. Ταῦτα λέγωμεν μὲν αἰεὶ, καὶ λέγοντες οὐ παυώμεθα· εἰ δέ τι λέγοντες ἀνούομεν, ἡ ἡμέρα δέξει ἐκεῖνη ἢ ἐν πυρὶ ἀποκαλυπτομένη, ἢ τὸ ἐκάστου ἔργον δοκιμάζουσα, ἢ τὰς λαμπάδας δεικνύουσα τὰς λαμπράς καὶ τὰς οὐ τοιαύτας. Τότε καὶ ὁ ἔχων τὸ ἔλαιον, καὶ ὁ μὴ ἔχων, δηλὸς ἔσται. Ἄλλὰ μηδένα γένοιτο τότε εὐρεθῆναι ταύτης ἔρημον τῆς παραμυθίας,

ἀλλὰ πάντας δαψιλῆ τὴν φιланθρωπίαν ἐπιφερομένους, καὶ φαειρὰς ἔχοντας τὰς λαμπάδας, συνεισελθεῖν τῷ νυμφίῳ· ὡς οὐδὲν τῆς φωνῆς ἐκεῖνης φοβερώτερον καὶ ὀδυνηρότερον, ἢν οἱ χωρὶς ἐλεημοσύνης δαψιλῶς ἀπίοντες τότε ἀκούσονται τοῦ νυμφίου λέγοντος, *Οὐκ οἶδα ὑμᾶς*. Ἄλλὰ μήποτε ταύτης ἀκούσαιμεν τῆς φωνῆς, ἀλλὰ τῆς ἠδίστης ἐκεῖνης καὶ ποθεινοτάτης, *Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου*. Οὕτω γὰρ καὶ τὸν μακάριον ζησόμεθα βίον, καὶ τῶν ἀγαθῶν ἀπολαυσόμεθα πάντων τῶν καὶ νοῦν ὑπερβαίνοντων ἀνθρώπινον· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ ΛΑ'.

Οὐ δύναται δὲ ὁ ὀφθαλμὸς εἰπεῖν τῇ χειρὶ, Χρειαρ σου οὐκ ἔχω· ἢ πάλιν ἡ κεφαλὴ τοῖς ποσὶ, Χρειαρ ὑμῶν οὐκ ἔχω.

α. Καταστείλας τῶν ἐλαττόνων τὸν φθόνον, καὶ τὴν ἀθυμίαν αὐτῶν ἐξελεῖν, ἦν εἰκόσ ἔχειν αὐτοὺς ἐκ τοῦ μεζόνων ἐτέρουσ κατηξιώσθαι χαρισμάτων, ταπεινοῖ καὶ τούτων τὸν τύπον τῶν τὰ μεζόνων εἰληφότων χαρίσματα· ποιήσας μὲν αὐτὸ καὶ ἐν οἷς πρὸς ἐκεῖνους διελέγετο (τὸ γὰρ λέγειν, ὅτι χάρισμά ἐστὶ, καὶ οὐ κατέρωθμα, τοῦτο ἐμφαινόντος ἦν)· νυνὶ δὲ αὐτὸ καὶ σφοδρότερον πάλιν ποιεῖ, ἐπὶ τῆς αὐτῆς μένων εἰκόνας. Ἀπὸ γὰρ τοῦ σώματος λοιπὸν καὶ τῆς ἐκεῖθεν ἐνότητος ἐπ' αὐτῆν τῶν μελῶν χωρεῖ τὴν σύγκρισιν· ὁ μάλιστα ἐζητοῦν ἐκεῖνοι μαθεῖν· ἐπειδὴ οὐχ οὕτως ἱκανὸν ἦν αὐτοὺς παραμυθῆσθαι τὸ πάντας ἐν σῶμα εἶναι, ὡς τὸ μαθεῖν ὅτι καὶ ἐν αὐτοῖς, οἷς εἶχον, οὐδὲν μέγα ἡλαττοῦντο. Καὶ φησιν· *Οὐ δύναται δὲ ὁ ὀφθαλμὸς εἰπεῖν τῇ χειρὶ, Χρειαρ σου οὐκ ἔχω· ἢ πάλιν ἡ [278] κεφαλὴ τοῖς ποσὶ, Χρειαρ ὑμῶν οὐκ ἔχω*. Εἰ γὰρ καὶ ἐλαττον τὸ χάρισμα, ἀλλ' ἀναγκαῖον· καὶ ὡσπερ οὐκ δυτοσ ἐκεῖνου πολλὰ ἐμποδίζεται, οὕτω καὶ τούτου χωρὶς χωλεύει τὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ οὐκ εἶπεν, Οὐκ εἶρεῖ, ἀλλ' ὅτι, *Οὐ δύναται μὲν εἰπεῖν*. Ὅστε κἂν θέλῃ, κἂν λέγῃ, οὐκ ἐνδέχεται, οὐδὲ ἔχει τὸ πρᾶγμα τὴν φύσιν. Διὰ τοῦτο λαθῶν ἐκάτερα τὰ ἄκρα, ἐν αὐτοῖς γυμνάζει τὸν λόγον, πρῶτον μὲν ἐπὶ χειρὸς καὶ ὀφθαλμοῦ, δευτέρον δὲ ἐπὶ κεφαλῆς καὶ ποδῶν, αὖξων τὸ παράδειγμα. Τί γὰρ ποδὸς εὐτελέστερον, ἢ τί κεφαλῆς τιμιώτερον καὶ ἀναγκαῖότερον; τοῦτο γὰρ μάλιστα ἐστὶν ἀνθρώπος, ἢ κεφαλὴ. Ἄλλ' ὅμως οὐκ ἐστὶν αὐτάρκης, οὐδὲ τὰ πάντα αὐτῇ δύναται· ἂν ἀνούειν· ἐπεὶ εἰ τοῦτο ἦν, περιττῶς ἡμῖν οἱ πόδες προσέκειντο. Καὶ οὐδὲ ἐστὶ μὲχρι τοῦτου, ἀλλὰ καὶ ἐτέραν ὑπερβολὴν ζητεῖ· ὅπερ αἰ ποιεῖ, οὐ μὲχρι τοῦ Ἰσο φιλονεικῶν, ἀλλὰ καὶ πραιτέρω προβαίνων. Διὸ καὶ ἐπάγει λέγων· *Ἄλλὰ πολλῶ μᾶλλον τὰ δοκοῦντα μέλη τοῦ σώματος ἀσθενέστερα ὑπάρχειν, ἀναγκαῖά ἐστι· καὶ ὁ δοκοῦμεν ἀτιμότερα εἶναι τοῦ σώματος, τούτους τιμῆν περισσοτέραν περιτίθεμεν*· καὶ τὰσχημόνα ἡμῶν εὐσημοσύνην περισσοτέραν ἔχει· πανταχοῦ τὴν τοῦ σώματος προσθήκην τιθεῖς, καὶ ταύτη κάκεινον παραμυθούμενος καὶ τοῦτον καταστέλλων. Οὐ γὰρ τοῦτο λέγω, φησίν,

ὅτι οὐ μόνον χρεῖαν ἔχει τὰ μεζόνων τῶν ἐλαττόνων, ἀλλ' ὅτι καὶ πολλὴν χρεῖαν ἔχει. Εἰ τι γὰρ ἀσθενὲς ἐν ἡμῖν, εἰ τι ἄτιμον, τοῦτο καὶ ἀναγκαῖον καὶ τιμῆς ἀπολαύει μεζόνων. Καὶ καλῶς εἶπε, *Τὰ δοκοῦντα*, καὶ, *Ἄ δοκοῦμεν*, δεικνύς ὅτι οὐ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ τῆς τῶν πολλῶν ὑπονομίας ἢ ψήφου. Οὐδὲν γὰρ ἐν ἡμῖν ἄτιμον· Θεοῦ γὰρ ἔργον ἐστὶ. Τί γὰρ τῶν μορίων τῶν γεννητικῶν ἀτιμότερον ἐν ἡμῖν εἶναι δοκεῖ; Ἄλλ' ὅμως πλείονος ἀπολαύει τιμῆς· καὶ οἱ σφόδρα πένητες κἂν τὸ λοιπὸν γυμνὸν ἔχωσι σῶμα, οὐκ ἂν ἀνάσχοιντο ἐκεῖνα τὰ μέλη δεῖξαι γυμνά. Καίτοι γε οὐχ αὐτῆ τῶν ἀτίμων ἡ τάξις, ἀλλὰ μᾶλλον τῶν ἄλλων καταφρονεῖσθαι ἔδει. Καὶ γὰρ ἐν οἰκείᾳ ὁ ἡτιμωμένος οἰκέτης οὐ μόνον οὐκ ἀπολαύει πλείονος θεραπείας, ἀλλ' οὐδὲ τῶν αὐτῶν ἀξιοῦται. Ὅστε εἰ καὶ τοῦτο ἄτιμον ἦν, οὐ μόνον μεζόνων ἀπολαύειν οὐκ ἔδει, ἀλλ' οὐδὲ τῶν αὐτῶν· νυνὶ δὲ πλείονος ἀπολαύει τιμῆς, καὶ τοῦτο τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας ἐργασαμένης. Τοῖς μὲν γὰρ ἐν τῇ φύσει τὸ μὴ δεῖσθαι ἔδωκε· τοῖς δὲ, ἐπειδὴ ἐν τῇ φύσει οὐκ ἔδωκεν, ἡμᾶς παρέχειν ἠνάγκασεν. Ἄλλ' οὐ διὰ τοῦτο ἄτιμα· ἐπεὶ καὶ τὰ ζῶα ἐν τῇ φύσει τὸ ἀνευδεῖς ἔχει, καὶ οὐτε ἱματιῶν δεῖται, οὐτε ὑποδημάτων, οὐτε ὀρόφου, τὰ πλείονα αὐτῶν· ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο ἀτιμότερον αὐτῶν τὸ σῶμα τὸ ἡμέτερον, ἐπειδὴ πάντων δεῖται τούτων. Καὶ γὰρ εἰ τις ἀκριβῶς ἐξετάσει, καὶ αὐτῇ τῇ φύσει τίμιά τε καὶ ἀναγκαῖά ἐστὶν· ὁ δὲ καὶ αὐτὸς ἠνέξατο, οὐκ ἀπὸ τῆς ἡμέτερας [279] ἐπιμελείας καὶ τοῦ πλείονος ἀπολαύειν τιμῆς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς τῶν πραγμάτων φύσεως αὐτοῖς ψηφισάμενος. Διὸ, ὅταν μὲν ἀσθενῆ λέγῃ καὶ ἄτιμα, *Τὰ δοκοῦντα* λέγει· ὅταν δὲ ἀναγκαῖα, οὐκέτι προστίθισι, *Τὰ δοκοῦντα*, ἀλλ' αὐτὸς ἀποφαίνεται λέγων, ὅτι ἀναγκαῖά ἐστι· καὶ μάλα εἰκότως. Καὶ γὰρ πρὸς παιδοποιῖαν καὶ τὴν τοῦ γένους ἡμῶν διαδοχὴν χρῆσιμα. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ νομοθέται Ῥωμαίων τούσ ταῦτα ἀκρωτηριάζοντας τὰ μέλη καὶ ποιοῦντας εὐνούχους κολάζουσιν, ἅτε τῷ κοινῷ γένει λυμαινομένους, καὶ αὐτῇ ἐπηρεάζοντας τῇ φύσει. Ἄλλ' ἀπόλιντο οἱ ἀκόλαστοι, οἱ τοῦ Θεοῦ τὰ δημιουργήματα διαβάλλοντες. Ὅσπερ γὰρ τῷ οἴνῳ πολλοὶ διὰ τοὺς μεθύοντας κατηράσαντο, καὶ τῇ φύσει τῶν γυναικῶν διὰ τὰς μοιχευομένας· οὕτω καὶ τὰ μέλη ταῦτα αἰσχροῖ εἶναι ἐνόμισαν διὰ τοὺς οὐκ εἰς θεὸν αὐτοῖς χριωμένους. Ἄλλ' οὐκ ἔχρηξ· οὐ γὰρ τῇ φύσει τοῦ πράγματος ἢ ἀμαρτία συγκεκλήρωται, ἀλλ' ἀπὸ τῆς προαιρέσεως τίχεται τοῦ τολμῶντος τὸ πλῆρμὸν μέλημα.

* Marg. Savil., ἐντίθεμεν.

Pecunias spernendæ. — Ne ergo nos quoque talia patiamur, diaboli machinas irrideamus, ejus funes frangamus, dirumpamus gravis lanceæ cuspidem, et omnem ei aditum intercludamus. Si enim pecunias irriseris, non habet quo te percutiat, non habet unde apprehendat : nam radicem evulsisti malorum ; radice vero sublata, neque malus germinabit fructus. Hæc semper dicamus, et finem dicendi non faciamus : an vero dicentes aliquid proficiamus, dies ille ostendet, qui in igne revelabitur, qui uniuscujusque opus explorabit, qui lampadas ostendet lucentes et eas quæ tales non sunt. Tunc manifestus erit is qui oleum habet, et is qui non habet. Sed faxit Deus ut nullus

tunc reperiat talis vacuus consolatione ; sed ut omnes largam benignitatem efferant, et claras habentes lampadas, una cum sponso intrent. Illa certe voce nihil terribilius, nihil asperius est, quam tunc audituri sunt ii, qui sine larga eleemosyna hinc demigraverunt, dicente sponso, *Nescio vos (Matth. 25. 12)*. Absit autem ut hanc audiamus vocem, sed suavissimam illam et summe expetendam : *Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi (Ibid. v. 34)*. Sic enim beatam ducemus vitam, et omnibus fruemur bonis, quæ mentem humanam exsuperant : quæ nos omnes assequi contingat, gratia et benignitate, etc.

HOMILIA XXXI.

CAP. 12. v. 21. *Non potest autem oculus dicere manui, Opera tua non indigeo ; aut iterum caput pedibus, Non estis mihi necessarii.*

1. Postquam minorum invidiam represserat, illorumque mœrorem abstulerat, quem concepisse illos verisimile erat ex eo, quod alii majoribus donis dignati fuissent, horum fastum deprimit, qui majora dona acceperant. Cumque hoc fecisset, quando cum illis disserebat (dicere enim, illud esse donum gratuitum, et non bonum opus, hoc aperte significabat) : nunc autem idipsum vehementius facit, in eadem manens imagine : a corpore enim et ab ejusdem unitate, ad ipsam membrorum comparisonem procedit : quod ipsi maxime discere optabant ; quia ad illos consolandos non aptum erat illud, quod omnes unum corpus essent ; quam cum discerent, se in iis quæ habebant non admodum inferiores esse. Et ait : *Non potest autem oculus dicere manui, Opera tua non indigeo ; aut iterum caput pedibus, Non estis mihi necessarii.* Nam etsi donum sit minus, at necessarium est : et sicut absque illo multa sunt impedimenta, ita etiam sine hoc plenitudo Ecclesiæ claudicat. Neque dixit, *Non dicet, sed, Non potest dicere ;* ita ut, etiamsi voluerit, etiamsi dixerit, non valeat, neque res eam habeat naturam. Ideo duo extrema assumens, in iis sermonem exercet : primo quidem de manu et oculo, secundo autem de capite et pede, exemplum amplificans. Quid enim pede vilius ? aut quid capite præstantius et magis necessarium ? hoc enim maxime homo est, nempe caput. Attamen non est sibi sufficiens, neque omnia perficere possit. Nam si hoc esset, supervacaneæ nobis pedes adjecti essent. Neque tamen hic substitit, sed et aliam quærit hyperbolam, id quod semper facit, non usque ad æqualitatem contendens, sed etiam ulterius progrediens. Ideoque subjungit dicens : 22. *Sed multo magis quæ videntur membra corporis inferiora esse, necessariora sunt : 23. et quæ putamus ignobiliora esse membra corporis, iis honorem abundantiorum circumdamus : et quæ inhonestiora sunt nostra, abundantiorum honestatem habent ;* ubique accessionem corporis ponens, et hac ratione illum quoque consolans et hunc comprimens. Non

enim hoc dico, inquit, quod majora minoribus opus habeant, sed etiam quod multum opus habeant. Si quid enim infirmum in nobis est, si quid inhonestum, hoc et necessarium est, et majori fruitur honore. Ac recte dixit, *Quæ videntur, et, Quæ putamus ;* ostendens non ex natura rerum, sed ex multorum calculo sententiam ferri. Nihil in nobis ignobile : Dei namque opus est. Quid enim partibus genitalibus in nobis videtur inhonestius esse ? Attamen majorem assequuntur honorem : et qui admodum pauperes sunt, etiamsi reliquum corpus nudum habeant, numquam patiantur hasce partes nudas ostendere. Atqui non est hic ordo inhonestorum, sed magis oporteret despici, quam alia. Etenim domi servus qui est ignominia affectus, non modo non fruitur majori cura, sed nec iisdem, quæ aliis, dignus censetur. Itaque si hoc inhonestum esset, non modo majoribus frui non oporteret, sed neque iisdem : nunc autem majori fruuntur honore, et hoc Dei sapientiæ opus est. Nam illis quidem in natura dedit ut non egerent ; his autem, quoniam in natura non dedit, ut nos præberemus coegit. Sed non propterea inhonestas sunt : quandoquidem et animalia ex natura sua nulla re egent, non vestibus, non calceis, nec tecto, plurima saltem ; sed non ideo corpus nostrum est illorum corpore ignobilius, quia his omnibus indiget. Nam si quis accurate examina-verit, ipsa etiam natura sunt honesta et necessaria : quod etiam ipse subindicavit, non a cura nostra, nec quod majori fruuntur honore ; sed ex natura rerum ipsis calculum ferens. Idcirco, cum infirma dicit et inhonestas, *Quæ videntur, adjicit ; cum autem necessaria dicit, non ultra adjicit, Quæ videntur ;* sed ipse sententiam fert dicens esse necessaria ; et jure quidem. Nam ad liberorum procreationem et ad successionem generis nostri utilia sunt. Quamobrem et legislatores Romanorum eos, qui hæc membra excidunt et eunuchos faciunt, puniunt, ut qui commune genus perimant, ipsique naturæ damnum inferant. Sed pereant impudici, qui Dei opera in culpam vocant. Sicut enim vino multi ob temulentos maledixerunt, sic et sexui mulierum ob adulteria : sic hæc membra turpia esse putarunt, ob malum quorundam usum.

Sed non oportuit : non enim naturæ rei attributum est peccatum , sed voluntati ejus qui hoc scelus agredi audeat. Quidam autem ea quæ sunt infirma , inhonesta , et necessaria , et majori fruuntur honore , a Paulo de oculis existimant dicta fuisse , qui vi minores , usu autem cæteris præstant ; inhonestiora autem pedes : nam eorum quoque multa geritur providentia.

2. Deinde , ne aliam rursus hyperbolem faceret , ait :
 24. *Honesta autem nostra nullius egent.* Ne quis enim diceret : Ecqua hæc ratio ? honesta despiciere et inhonestioribus advigilare ? Non despicientes hoc facimus , inquit , sed quia hæc cura non egent. Et vide quantum encomium paucis efferens transcurrerit , hoc opportune et utiliter faciens. Neque hoc contentus , causam etiam adjicit dicens : *Sed Deus temperavit corpus , ei cui deerat abundantiorum tribuendo honorem ,*
 25. *ut non sit schisma in corpore.* Si autem temperavit , non sivit apparere id quod erat inhonestius. Etenim quod contemperatur sive miscetur , fit unum , nec apparet quid antea esset : nam ne quidem contemperatum fuisse dixerimus. Et vide quam frequenter defectus prætercurrat dicens , *Ei cui deerat.* Non dixit , *Inhonesto vel turpi , sed , Ei cui deerat.* Cui deerat ; quomodo ? Secundum naturam. *Ei majorem dans honorem.* Et quare ? Ut non esset schisma in corpore. Quia enim immensa consolatione fruentes , dolebant tamen , ut qui minora accepissent , ostendit eos magis fuisse honoratos : *Ei cui deerat* , inquit , *abundantiorum tribuendo honorem.* Deinde autem rationem subjungit , ostendens quod opportune effecisset , ut et illi deesset , et magis eum honoraret. Quæ illa ratio ? *Ne sit* , inquit , *schisma in corpore.* Nec dixit , *In membris* , sed , *In corpore.* Etenim multa futura erat exuberantia , si alia quidem et ex natura et nostra providentia curarentur , alia autem neutrum haberent ; sed ab invicem excissa fuissent , ut quæ ferre non possent conjunctionem : abscissis autem his , cætera quoque damnum accepissent. Vidistin' quomodo ostendit necessario majorem ei qui deficit dari honorem ? Si enim hoc factum non fuisset , communis omnium perniciēs fuisset , inquit . Nam si nos illorum non magnam gessissemus curam , nocumenta accepissent cum a natura auxilium non haberent , et ex hoc nocumento periissent ; si perissent , corpus discidissent ; scisso corpore , cætera etiam quæ sunt his longe majora periissent. Viden' horum curæ illorum quoque providentiam esse conjunctam ? Non enim ita in propria natura habent quod sint , ut in corpore habent quod sint unum. Ideo si corpus quidem periret , nullum ipsis lucrum ex singulorum sanitate ; sed sive oculus maneat , sive nasus , quod suum est servans , ligamine soluto , nulla postea hinc erit utilitas. Quod si hoc manente , illa nocumentum accipiant , et gestantur et ad sanitatem cito redeunt. Sed dixerit fortasse quispiam : Hoc quidem in corpore rationem habet , quod id cui desunt quædam majorem accipiat honorem ; apud homines vero quomodo hoc cernatur ? In hominibus certe maxime id accidere

videas. Etenim ille qui circa undecimam horam venerunt , primi mercedem accepere : et ovis errans pastoris suasit ut nonaginta novem alias relinqueret , et ad ipsam accederet et ut reperta gestaretur , non abigeretur ; et filius prodigus plus honoris accepit , quam is qui se recte gesserat ; et latro ante apostolos coronatus et celebratus est. In talentis quoque idipsum factum videas. Nam qui talenta quinque acceperat , et ipse quod duo accepisset ex magna factum est providentia. Nam si quinque ipsi concedita fuissent , cum non posset illa augere , ex toto excidisset ; cum autem duo accepisset , cum ea quæ penes se erant implesset , eodem dignatus est præmio quo is , qui cum quinque operatus fuerat , et eo illum superavit , quod a minoribus laboribus eisdem consequutus sit coronas. Atqui ipse quoque homo erat , ut et ille qui accepit quinque : attamen non tam accurate cum illo rationes exigit Dominus , neque cogit illum ut tanta faciat , quanta conservus ejus ; neque dicit , Cur non potes quinque conficere ? quod merito dixisset ; sed et ipsum coronavit. Hæc ergo cum sciatis , ne insultetis majores , minoribus , ne vos ipsos ante illos lædatis ; illis enim abscissis , totum perit corpus. Quid enim aliud est corpus , quam multa membra ? sicut et ipse ait , *Corpus non est unum membrum , sed multa.* Si igitur hoc est corpus , sollicitè curemus ut plura maneant plura ; ita ut , si hoc non servetur , letale accipiatur vulnus. Quapropter ille non hoc solum exigit , ut ne ab aliis abscindamur , sed etiam ut admodum conjuncti maneamus. Cum dixisset enim , *Ut non sit schisma in corpore ;* non hoc contentus fuit , sed subjunxit : *Ut in ipsum pro invicem sollicita sint membra ;* alteram hanc quoque causam afferens , cur minora majorem assequantur honorem. Non tantum enim , ut non ab invicem separentur , sic dispensavit Deus , sed etiam ut multa esset caritas et concordia. Nam si singulis opus est proximi salutem advigilare , ne mihi minus et magis dixeris : hic enim non est plus et minus. Manente namque corpore , potest differentia videri ; pereunte autem , non item : peribit vero , nisi minora maneant.

3. Si ergo magna peribunt parvis abscissis , similiter debent hæc magna parvorum perinde atque sui curam gerere : cum horum enim salute manent etiam majora. Itaque etiamsi millies dixeris , membrum esse inglorium et minus ; sed nisi æque provideas , ut pro te ipso , sed ut minus illud negligas , damnum in te transibit. Idecirco non dixit . Ut pro invicem tantum sollicita sint membra , sed adjecit , *Ut de eodem pro se invicem sollicita sint membra ;* id est , simili et eadem , qua magnus , parvus quoque fruatur providentia. Ne itaque dixeris , Ille plebeius est , sed cogita illum esse membrum corporis , quod totum continet : ac quemadmodum oculus , ita et hic facit ut corpus sit corpus. Ubi enim corpus ædificatur , nullus quidpiam habet amplius , quam proximus. Neque enim hoc corpus facit , ut sit illud quidem majus , hoc vero minus , sed quod multa sive et diversa . Sicut

Τινὲς δὲ τὰ ἀσθενέστερα καὶ ἄτιμα καὶ ἀναγκαῖα καὶ τιμῆς ἀπολαύοντα πλείονος περὶ ὀφθαλμῶν καὶ ποδῶν εἰρησθαι τῷ Παύλῳ νομιζοῦσι, καὶ ἀσθενέστερα καὶ ἀναγκαῖα τοὺς ὀφθαλμοὺς λέγειν, ὅτι ἐλαττούμενοι τῇ δυνάμει, πλεονεκτοῦσι τῇ χρεῖζι, τὰ δὲ ἀτιμότερα τοὺς πόδας· καὶ γὰρ καὶ οὗτοι πολλῆς ἀπολαύουσι προνοίας.

β. Ἔτα ἵνα μὴ πάλιν ἄλλην ὑπερβολὴν ἐργάσται, φησί· *τὰ δὲ εὐσχήμονα ἡμῶν οὐ χρεῖαν ἔχει*. Ἴνα γὰρ μὴ τις λέγη, καὶ ποῖος οὗτος λόγος; τῶν μὲν τιμῶν καταφρονεῖν, τοῖς δὲ ἀτιμότεροις προσεδρεύειν; οὐχὶ καταφρονοῦντες· τοῦτο ποιοῦμεν, φησὶν, ἀλλ' ἐπειδὴ αὐτὰ οὐ δεῖται. Καὶ ὄρα ἡλίκων ἐγκώμιον ἐν βραχεῖ θέλις παρέδραμε, συμφερόντως τοῦτο καὶ χρησίμως ποιῶν. Καὶ οὐδὲ ἀρκεῖται τούτῳ, ἀλλὰ καὶ αἰτίαν προστίθεισι λέγων· *Ἄλλ' ὁ θεὸς συνεκέρρασε τὸ σῶμα, τῷ ὑστεροῦντι περισσοτέραν δούς τιμὴν, ἵνα μὴ σχίσμα ἢ ἐν τῷ σώματι*. Εἰ δὲ συνεχέρρασαν, οὐκ ἀφήκει τὸ ἀτιμότερον φαίνεσθαι· τὸ γὰρ κινῶμενον ἐν γίνεται, καὶ οὐ φαίνεται τί πρὸ τούτου ἦν· ἐπεὶ οὐδὲ ἂν κεκῶσθαι αὐτὸ φαίμεν ἂν. Καὶ ὄρα πῶς συνεχῶς τὰ ἐλαττώματα παρατρέχει λέγων, *τῷ ὑστεροῦντι*. Οὐκ εἶπε, *τῷ ἀτίμῳ*, τῷ ἀσχήμονι, ἀλλὰ, *τῷ ὑστεροῦντι*. Ὑστεροῦντι, πῶς; Κατὰ φύσιν. *Περισσοτέραν δούς τιμὴν*. Καὶ διὰ τί; Ἴνα μὴ ἢ σχίσμα ἐν τῷ σώματι. Ἐπειδὴ γὰρ μυρίας παραμυθίας ἀπολαύοντες ἤλθον ὁμοῦ, ἅτε ἐλάττονα λαθόντες, δεικνύουσιν ὅτι μᾶλλον ἐτιμῆθησαν. *τῷ γὰρ ὑστεροῦντι*, φησί, *περισσοτέραν δούς τιμὴν*. Ἔτα καὶ τὸν λόγον ἐπάγει, δεικνύς ὅτι συμφερόντως καὶ ὑστερεῖν ἐποίησε, καὶ μειζόνως ἐτίμησεν. Τίς δὲ ὁ λόγος; *Ἴνα μὴ ἢ σχίσμα*, φησὶν, *ἢ ἐν τῷ σώματι*. Καὶ οὐκ εἶπεν, *Ἐν τοῖς μέλεσι*, ἀλλ', *Ἐν τῷ σώματι*. Καὶ γὰρ [280] πολλὴ ἔμελλεν ἢ πλεονεξία εἶναι, εἰ τὰ μὲν καὶ ἀπὸ τῆς φύσεως καὶ ἀπὸ τῆς ἡμετέρας ἑθεραπεύετο προνοίας, τὰ δὲ οὐδὲ ἐτέρωθεν· καὶ ἀπεσχίσθη ἂν ἀλλήλων, οὐ δυνάμενα φέρειν τὸν σὺνδεσμον· ἀποσχισθέντων δὲ τούτων, καὶ τοῖς λοιποῖς ἐγγίνοτο βλάβη. Εἶδες πῶς ἔδειξε ἀναγκαιῶς μείζονα τῷ ὑστεροῦντι δεδομένην τιμὴν; Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο γέγονε, κοινή πάντων ἂν ἢ λύμη ἔγεγονε, φησί. Καὶ γὰρ εἰ μὴ πολλῆς ταῦτα παρ' ὁμῶν ἀπέλαυσε προνοίας, ἐπηρεάσθη ἂν μὴ ἔχοντα τὴν ἀπὸ τῆς φύσεως βοήθειαν· ἐπηρεασθέντα δὲ, ἀπόλωτο ἂν· ἀπολόμενα δὲ, ἐσχισεν ἂν τὸ σῶμα· σχισθέντος δὲ τοῦ σώματος, καὶ τὰ λοιπὰ ἂν ἀπόλωτο τὰ πολλῶν μείζονα τούτων. Ὅρθῶς ὅτι καὶ τῆς ἐκείνων προνοίας ἔχεται ἢ τούτων ἐπιμέλεια; Οὐ γὰρ οὕτως ἐν τῇ οἰκείᾳ φύσει τὸ εἶναι ἔχουσιν, ὡς ἐν τῷ σώματι εἶναι ἐν. Διὰ δὴ τοῦτο, ἂν μὲν τὸ σῶμα ἀπόληται, οὐδὲν αὐτοῖς κέρδος τῆς καθ' ἑκάστον ὑγείας· ἀλλ' ἂν τε ὀφθαλμοῦς μέρη, ἂν τε ῥίς διατηρούσα τὸ οἰκεῖον, τοῦ συνδέσμου λυθέντος, βραχὺς οὐδὲν ἔσται λοιπόν· ἂν δὲ, τούτου μένοντος, ἔκεινα βλαβῆ, καὶ διαδαστάζεται καὶ πρὸς ὑγείαν ἐπάνεισι ταχέως· Ἄλλ' ἴσως εἶποι τις ἂν· Τοῦτο μὲν ἐν τῷ σώματι λόγον ἔχει, ὅτι τὸ ὑστερόντων περισσοτέραν ἔλαβε τιμὴν, ἐπὶ δὲ τῶν ἀνθρώπων πῶς ἂν τοῦτο φανεῖται; Ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων μὲν οὐκ μάλιστα ἴδοις ἂν τοῦτο συμβαίνειν. Καὶ γὰρ οἱ περὶ τὴν ἐνδεκάτην ὥραν, πρῶτοι τὸν μισθὸν ἔλαβον· καὶ τὸ πλανηθὲν πρόβατον ἔπεισε τὸν ποιμένα τὰ ἐνενηκονταεναεὶα καταλιπεῖν, καὶ ἐπ' αὐτὸν ὀραμεῖν, καὶ εὐρηθὲν ἐδαστάζετο, οὐκ ἠλαύνετο· καὶ ὁ ἄσπυτος υἱὸς πλείονος τοῦ εὐδοκίμηκτος τῆς τιμῆς ἀπέλαυσε· καὶ ὁ ληστής περὶ τῶν ἀποστόλων ἐστεφανοῦτο καὶ ἀνεκηρύ-

τετο. Καὶ ἐπὶ τῶν ταλάντων δὲ τοῦτο ἴδοις ἂν γινόμενον. Καὶ γὰρ ὁ τὰ πέντε τάλαντα λαθὼν καὶ ὁ τὰ δύο, τῶν αὐτῶν ἡξιώθησαν, καὶ αὐτῷ τῷ τὰ δύο λαθεῖν πολλῆς ἀπέλαυσε μᾶλλον τῆς προνοίας. Εἰ γὰρ τὰ πέντε ἐνεχειρίσθη, μὴ δυνάμενος, τοῦ παντὸς ἂν ἐξέπεσε· δεξάμενος δὲ τὰ δύο, καὶ τὰ παρ' αὐτοῦ πληρώσας, τῶν αὐτῶν ἡξιώθη τῷ τὰ πέντε ἐργασαμένῳ, τοσοῦτον πλεονεκτήσας, ὅσῳ ἂπ' ἐλαττόνων πόνων τῶν αὐτῶν ἐπέτυχε στεφάνων. Καίτοι καὶ αὐτὸς ἄνθρωπος ἦν, ὡσπερ ὁ τὰ πέντε· ἀλλ' ὁμοῦ οὐδὲν πρὸς αὐτὸν ὁ Δεσπότης ἀκριβολογεῖται, οὐδὲ ἀναγκάζει τὰ αἰτὰ ποιεῖν ἢ τῷ συνδούλῳ, οὐδὲ λέγει, *Διὰ τί μὴ δύνασαι τὰ πέντε ἐργάσασθαι;* δικαίως ἂν εἰπὼν· ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ἐστεφάνωσε. Ταῦτ' οὐκ εἰδοίτες, μὴ ἐπεμβαίνετε τοῖς ἐλάττοις οἱ μείζους, ἵνα μὴ πρὸ ἐκείνων ἑαυτοὺς βλάβητε· ἀποσχίζομένων γὰρ αὐτῶν, τὸ πᾶν διαφθείρεται σῶμα. Τί γὰρ ἄλλο ἐστὶ σῶμα, ἢ τὸ πολλά εἶναι μέλη; καθὼς καὶ αὐτός φησιν, ὅτι [281] *τὸ σῶμα οὐκ ἔστιν ἐν μέλος, ἀλλὰ πᾶσι μέλη*. Εἰ τοίνυν τοῦτο ἐστὶ σῶμα, φροντίζομεν τοῦ τὰ πολλά μένειν πολλά· ὡς ἐάν μὴ τοῦτο διασώζηται, περὶ τὰ κείρια ἢ πληγὴ γίνεται. Διὸ καὶ αὐτὸς οὐ τοῦτο μόνον ἀπαιτεῖ, τὸ μὴ ἀποσχίζεσθαι ἀλλήλων, ἀλλὰ καὶ τὸ σφόδρα συνήφθαι. Εἰπὼν γοῦν, *Ἴνα μὴ ἢ σχίσμα ἐν τῷ σώματι*, οὐκ ἠρκέσθη τούτῳ, ἀλλ' ἐπήγαγεν· *Ἴνα τὸ αὐτὸ ὑπὲρ ἀλλήλων μεριμνώσι τὰ μέλη*· ἑτέρων καὶ ταύτην αἰτίαν προστιθεῖς τοῦ τὰ ἐλάττονα πλείονος ἀπολαύειν τιμῆς. Οὐ γὰρ ἵνα μὴ ἀποσχίζηται μόνον ἀλλήλων, οὕτως ὑπονοήθησεν ὁ θεὸς, ἀλλ' ἵνα καὶ ἀγάπῃ ἢ πολλῇ καὶ ὁμόνοια. Εἰ γὰρ ἐν τῇ τοῦ πλησίου σωτηρίᾳ τὸ εἶναι ἑκάστῳ, μὴ μοι τὸ ἐλαττον καὶ τὸ πλεόν εἴη· ἐνταῦθα γὰρ οὐκ ἐστὶ πλεόν καὶ ἐλαττον. Μένοντος γὰρ τοῦ σώματος, δυνατὸν καὶ τὴν διαφορὰν ἴδειν· ἀπολλυμένου δὲ, οὐκέτι· ἀπολεῖται δὲ, ἂν μὴ καὶ τὰ ἐλάττονα μέρη.

γ. Εἰ τοίνυν καὶ τὰ μεγάλα ἀπολείπει τῶν μικρῶν ἀπορήραγόντων, ὁμοίως ὀφείλει ταῦτα τῶν μικρῶν φροντίζειν, καὶ οὕτως ὡς αὐτῶν, ἅτε ἐν τῇ τούτων σωτηρίᾳ καὶ τῶν μείζονων μερόντων. Ὅστε κἂν μυριάκις λέγης, ὅτι ἄτιμον τὸ μέλος καὶ ἐλαττον, ἀλλ' ἐάν μὴ ὁμοίως προνοῆς, ὡς καὶ σαυτοῦ, ἀλλ' ὡς ἐλάττονος ἀμελήσῃς, ἢ βλάβῃ εἰς σὲ διαθήσεται. Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπεν, Ἴνα ὑπὲρ ἀλλήλων μόνον μεριμνώσι τὰ μέλη, ἀλλὰ προσέθηκεν, *Ἴνα τὸ αὐτὸ ὑπὲρ ἀλλήλων μεριμνώσι*, τουτέστιν, ὁμοίως καὶ τῆς αὐτῆς τῷ μεγάλῳ καὶ ὁ μικρὸς ἀπολαύη προνοίας. Μὴ τοίνυν εἴη, ὅτι Ὁ δεῖνα ὁ τυχὼν ἐστίν, ἀλλ' ἐνόησον ὅτι μέλος ἐστὶν ἐκείνου τοῦ σώματος τοῦ τὸ πᾶν συγκατοῦντος· καὶ ὡσπερ ὁ ὀφθαλμὸς, οὕτω καὶ οὗτος ποιεῖ σῶμα εἶναι τὸ σῶμα. Ἐνθα γὰρ ἂν τὸ σῶμα οἰκοδομηθῇ, οὐδεὶς οὐδὲν τοῦ πλησίου ἔχει πλεόν. Οὐδὲ γὰρ τοῦτο ποιεῖ σῶμα, τὸ εἶναι τὸ μὲν μείζον, τὸ δὲ ἐλαττον, ἀλλὰ τὸ πολλά εἶναι καὶ διάφορα. Ὅσπερ γὰρ σὺ, ἐπειδὴ μέλιον εἶ, τὸ σῶμα συνέστησας, οὕτω καὶ οὗτος, ἐπειδὴ ἐλάττων. Ὅστε ἢ ἐλάττωσις αὐτοῦ, ὅταν δέη τὸ σῶμα οἰκοδομεῖν, ἰσότημός σοι γίνεται εἰς τὸν καλὸν τοῦτον ἕρανον· τὸ γὰρ αὐτὸ σοι δύναιται· καὶ δὴλον ἐκεῖθεν. Μὴ ἔστω ἐλαττόν τι καὶ μείζον μέλος, μηδὲ τίμιον καὶ ἀτιμότερον, ἀλλ' ἔστω πάντα ὀφθαλμὸς, ἢ πάντοσε κεφαλή· οὐκ ἀπολείπει τὸ σῶμα; Παντί που δῆλον.

* Sic legit interpretes vetus, et sic habet Savil. In margine, mellus quam Editi, τὰ αὐτὰ ποιεῖν.

Πάλιν ἄν πάντα ἐλάττωνα ἦ, τὸ αὐτὸ συμβήσεται· ὥστε καὶ ταύτῃ ἰσοῦται τὰ ἐλάττω. Εἰ δὲ δεῖ τι καὶ πλέον εἰπεῖν, ἵνα μένη σῶμα, ἐλάττων ἐστὶν ὁ ἐλάττων· ὥστε διὰ σέ ἐστιν ἐλάττων, ἵνα σὺ μένης μέγας ὢν. Διὰ τοῦτο καὶ τὴν αὐτὴν ἀπαιτεῖ παρὰ πάντων πρόνοιαν· καὶ εἰπὼν, *"Ἰνα τὸ αὐτὸ ὑπὲρ ἀλλήλων μεριμῶσι τὰ μέλη*, ἐρμηνεύει τὸ αὐτὸ τοῦτο πάλιν, λέγων· *Καὶ εἶτε πάσχει ἐν μέλος, συμπάσχει πάντα τὰ μέλη*. Διὰ γὰρ τοῦτο, φησὶ, καὶ τὴν πρόνοιαν κοινὴν ἐποίησεν, ἐν τοσαύτῃ [282] διαφορᾷ κατασκευάσας ἔνωσιν, ἵνα καὶ τῶν ἀποβαινόντων πολλὴ ἡ κοινωρία ἦ. Εἰ γὰρ ἡ τοῦ πλησίον πρόνοια σωτηρία κοινὴ ἐστίν, ἀνάγκη καὶ τὴν δόξαν καὶ τὴν ἀθυμίαν εἶναι κοινήν. Τρία τοίνυν ἐνταῦθα ἀπαιτεῖ· τὸ μὴ σχιζέσθαι, ἀλλ' ἠνώσθαι μετὰ ἀκριβείας, τὸ προνοεῖν ὁμοίως ἀλλήλων, τὸ κοινὰ τὰ συμβαινόντα ἠγεῖσθαι. Καὶ ἀνωτέρω μὲν φησιν, ὅτι περισσοτέραν ἔδωκε τιμὴν τῷ ὑστεροῦντι διὰ τὸ δεῖσθαι, δεικνύς ὅτι αὐτὸ τὸ ἡλαττώσθαι μείζονος τιμῆς πρόξενον γέγονεν· ἐνταῦθα δὲ καὶ κατὰ τὴν τῆς προνοίας ἐξισοῖ λόγον αὐτὰ τῆς ὑπ' ἀλλήλων γινομένης. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ μείζονος ἐποίησεν ἀπολαῦσαι τιμῆς, φησίν, ἵνα μὴ ἐλάττωτος ἀπολαύῃ πρόνοιας. Οὐκ ἐντεῦθεν δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν συμβαινόντων χρηστῶν καὶ λυπηρῶν ἀλλήλοις συνδέεται τὰ μέλη. Καὶ γὰρ τῇ πτέρην πολλὰκις προσπαγίστης ἀκάνθης, ὅλον τὸ σῶμα αἰσθάνεται, καὶ μεριμνᾷ, καὶ νῶτος κάμπτεται, καὶ γαστήρ καὶ μηροὶ συντέλλονται, καὶ χεῖρες, καθάπερ δορυφόροι καὶ ὑπηρέται προδόντες, ἀνέλκουσι τὸ παγὲν, καὶ κεφαλὴ ἐπικύπτει, καὶ ὀφθαλμοὶ μετὰ πολλῆς ὀρώσι τῆς φροντίδος. Ὅστε εἰ καὶ ἔλαττον ἔχει τῷ μὴ δύνασθαι ἀνελθεῖν ὁ πῶς, ἀλλὰ τῷ τὴν κεφαλὴν καταγαγεῖν τὸ ἴσον ἔσχε, καὶ τῆς αὐτῆς ἀπέλαυσε τιμῆς, καὶ μάλιστα ὅταν μὴ χάριτι καταφέρωσιν αὐτὴν οἱ πόδες, ἀλλ' ὀφειλῆ. Ὅστε εἰ τῷ τιμιωτέρα εἶναι πλεονεκτεῖ, τῷ καὶ τοιαύτη οὕσα τῷ ἐλάττονι τὴν τιμὴν ὀφείλειν καὶ τὴν κηδεμονίαν, καὶ τῷ ὁμοίως ὡσαύτως συναλγεῖν ἰσότητά δεικνύσι πολλήν. Τί γὰρ πτέρηνς εὐτελέστερον; τί δὲ κεφαλῆς τιμιώτερον; Ἀλλὰ τοῦτο πρὸς ἐκεῖνο βαδίζει τὸ μέλος, καὶ πάντα μεθ' ἑαυτῆς συγκινεῖ. Πάλιν ἄν ὀφθαλμοὶ τι πάθωσι, πάντα ἀλγεῖ, καὶ πάντα ἐν ἄργίᾳ, καὶ οὔτε πόδες βαδίζουσιν, οὔτε χεῖρες ἐργάζονται, οὔτε γαστήρ ἀπολαύει τῶν εἰωθῶτων· καίτοι τὸ πάθος τῶν ὀφθαλμῶν ἐστὶ. Τί τήκει τὴν γαστέρα; τί κατέχει τὸς πόδας; τί δεσμεῖς τὰς χεῖρας; Ὅτι ἐκεῖνοις συνδέεται, καὶ ἀρρήτως τὸ πᾶν πάσχει σῶμα. Εἰ γὰρ μὴ συνέπασχεν, οὐδ' ἂν ἠνέσχετο κοινωνεῖν τῆς προνοίας. Διόπερ εἰπὼν, *"Ἰνα τὸ αὐτὸ ὑπὲρ ἀλλήλων μεριμῶσι τὰ μέλη*, ἐπήγαγεν· *Εἶτε πάσχει ἐν μέλος, συμπάσχει πάντα τὰ μέλη*. Καὶ πῶς συχαίρει, φησὶ; Στεφανοῦται ἡ κεφαλὴ, καὶ ἅπας ὁ ἄνθρωπος δοξάζεται· λέγει τὸ στόμα, καὶ γελῶσιν ὀφθαλμοὶ καὶ εὐφραίνονται· καίτοι οὐ τοῦ κάλλους τῶν ὀφθαλμῶν, ἀλλὰ τῆς γλώττης ἡ εὐδοκίμησις. Πάλιν ὀφθαλμῶν καλῶν φαινομέ-

νων, ἡ πᾶσα γυνὴ καλλωπίζεται· ὥστε οὖν καὶ οὗτοι, καὶ ῥίνας εὐθείας καὶ αὐχένος ὀρθοῦ καὶ ἐτέρων μελῶν ἐγκωμιαζομένων, γεγηθασὶ καὶ φαιδροὶ γίνονται, καὶ δακρύουσι πάλιν μετὰ πολλῆς τῆς θαυφιλίας ἐν ταῖς ὀδύνας αὐτῶν καὶ ταῖς συμφοραῖς, κἄν ἀσινεῖς αὐτοὶ διαμένωσι.

[283] δ'. Ταῦτ' οὖν ἅπαντες ἐνόησαντες, μιμησώμεθα τὴν ἀγάπην τῶν μελῶν τούτων, μὴδὲ τάναντία ποιῶμεν, ἐπεμβαίνοντες τοῖς τοῦ πλησίον κακοῖς, καὶ φθονοῦντες τοῖς τοῦ πλησίον ἀγαθοῖς· μαινομένων γὰρ τοῦτο καὶ ἐξεστηκότων. Καὶ γὰρ ὁ τὸν ὀφθαλμὸν ἐξορύττων, παραφροσύνης μέγιστον δεῖγμα ἐξήνεγκε· καὶ ὁ τὴν χεῖρα κατεσβίω, λαμπρᾶς μανίας παρέχεται ἔλεγχον. Εἰ δὲ ἐπὶ τῶν μελῶν τοῦτο, καὶ ἐπὶ τῶν ἀδελφῶν ὁμοίως γινόμενον παραφροσύνης περιτίθησι δόξαν, καὶ βλάβην οὐ τὴν τυχοῦσαν ἐπάγει. Ἔως μὲν γὰρ ἂν ἐκεῖνος λάμπη, καὶ ἡ σὴ εὐμορφία φαίνεται καὶ ὅλον καλλωπίζεται τὸ σῶμα· οὐδὲ γὰρ εἰς ἑαυτὸν μόνον τὸ κάλλος περιτίθησιν, ἀλλὰ καὶ σοὶ δίδωσι σεμνυθεσθαι· ἂν δὲ κατασθέσῃς αὐτόν, ὅλη τῷ σώματι κοινὸν τὸ σκότος εἰργάσασθαι, καὶ πᾶσι τοῖς μέλεσι τὴν συμφορὰν ἐπήγαγεν· ὥστε οὖν ἐὰν διατηρῆς λάμποντα, ὀλοκλήρω τῷ σώματι τὴν ὥραν διατηρεῖς. Οὐδεὶς γὰρ φησιν, ὅτι Καλὸς ὁ ὀφθαλμὸς, ἀλλὰ τί; Καλὴ ἡ δεῖνα· ἂν δὲ καὶ αὐτὸς ἐπαινῆται, μετὰ τὸ κοινὸν ἐγκώμιον ἐπαινεῖται. Οὕτω καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ συμβαίνει· ἂν γὰρ ὡς οἱ τινες οἱ εὐδοκίμουτες, τὸ κοινὸν καρποῦται τὴν εὐφημίαν. Οἱ γὰρ ἐχθροὶ οὐ δαιροῦσι τὰ ἐγκώμια, ἀλλὰ συνάπτουσι. Κἄν ἢ τις ἐν τῷ λέγειν λάμπων, οὐκ αὐτὸν ἐγκωμιάζουσι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἅπασαν. Οὐδὲ γὰρ φασιν ὅτι θαυμαστός ὁ δεῖνα μόνον, ἀλλὰ τί; θαυμαστὸν ἔχουσι διδάσκαλον οἱ Χριστιανοί· καὶ κοινὸν τὸ κτῆμα ποιοῦσιν. Εἶτα Ἕλληνας μὲν συνάπτουσι, σὺ δὲ διαιρεῖς, καὶ πολεμεῖς τῷ σαυτοῦ σώματι καὶ κατὰ τῶν οικείων ἴστασαι μελῶν; Οὐκ οἶσθα, ὅτι τοῦτο πάντα ἀνατρέπει; καὶ γὰρ καὶ Βασιλεῖα, φησὶν, ἐφ' ἑαυτὴν μερισθεῖσα οὐ σταθήσεται.

Οὐδὲν δὲ οὕτω μερίζει καὶ διίστησιν, ὡς φθόνος καὶ βασκανία, τὸ χαλεπὸν τοῦτο νόσημα, καὶ πάσης ἀπεστερημένον συγγνώμης, καὶ τῆς τῶν κακῶν βίζης κατὰ τι χαλεπώτερον. Ὁ μὲν γὰρ φιλάργυρος τότε ἡδεται, ὅταν αὐτὸς λάβῃ· ὁ δὲ βάσκανος τότε ἡδεται, ὅταν ἕτερος μὴ λάβῃ, οὐχ ὅταν αὐτὸς λάβῃ· εὐεργεσίαν γὰρ οικεῖαν νομίζει τὴν ἐτέρων κακοπραγίαν, οὐ τὴν οικεῖαν εὐημερίαν, κοινός τις ἐχθρὸς τῆς τῶν ἀνθρώπων περιερχόμενος φύσεως, καὶ τὰ τοῦ Χριστοῦ μέλη τύπτων, οὐ τί γένοιτ' ἂν μανικώτερον; Ὁ δαίμων φθονεῖ μὲν, ἀλλ' ἀνθρώποις, δαίμονι δὲ οὐδενί· σὺ δὲ ἄνθρωπος ὢν, ἀνθρώποις φθονεῖς, καὶ πρὸς τὸ δόφυλον ἴστασαι καὶ ὁμογενές, ὅπερ οὐδὲ ὁ δαίμων ποιεῖ. Καὶ πόλας τεύξῃ συγγνώμης, πόλας δὲ ἀπολογίας, ὅταν ἰδῇς ἀδελφὸν ἐνημερῶντα τρέμων καὶ ὠχρίων, στεφανοῦσθαι δέον καὶ χαίρειν καὶ ἀγάλλεσθαι; Εἰ δὲ καὶ ζηλοῦν ἐθέλεις, οὐ κωλύω· ζήλωσον, ἀλλ' ἵνα κατ' ἐκεῖνον γένη τὸν εὐδοκίμουτα· μὴ ἵνα αὐτὸν καταθιβάσῃς, ἀλλ' ἵνα πρὸς

^a *Legebatur* καὶ τὸ.

enim tu, quia major es, corpus constituis : ita et hic, quia minor. Itaque pusillitas ejus, cum corpus edificare oportet, par tibi honore fit ad hanc pulchram collectionem; id ipsum enim potest quod tu : id quod inde palam est. Non sit vel minus vel majus membrum, nec honestum et minus honestum, sed sint omnia oculus, aut omnia caput : annon peribit corpus illud ? Id cuius manifestum est. Rursus si omnia sint minora, id ipsum eveniet. Itaque in hoc etiam minora sunt aequalia. Si vero oporteat quid amplius dicere, ut maneat corpus, minor est is qui minor : itaque propter te minor est, ut tu magnus maneas. Ideo eandem exigit ab omnibus providentiam; et cum dixisset, *Ut de eodem pro se invicem sollicita sint membra*, hoc rursus interpretatur dicens : 26. *Et sive quid patitur unum membrum, compatiuntur omnia membra : sive gloriatur unum membrum, congaudent omnia membra.* Ideo enim, inquit, providentiam communem fecit, in tanta differentia unitatem constituens, ut eorum etiam quæ contingant magna esset communio. Nam si quæ geritur erga proximum providentia, communis est salus, necesse est et gloriam et mærorem communem esse. Tria igitur hic requirit, non disciadi, sed accurate junctos esse; providentiam mutam similiter gerenda quæ accidunt communia reputari. Et superius quidem dicit, quod abundantioram dederit honorem ei cui deest, eo quod eget; ostendens, quod defectus ipse majorem conciliat honorem : hic autem illos exæquat secundum quod alii aliorum mutam providentiam gerere debent. Ideo tamque curavit ut majori fruere honore, inquit, ut ne minori cura et providentia fruatur. Non hinc autem solum, sed etiam ex bonis et tristibus quæ accidunt, membra colligantur. Et enim plantæ pedis sæpe infixæ spina, totum corpus sensu et sollicitudine afficitur, et dorsum flectitur, et venter et femora comprimuntur, et manus tamquam satellites et ministri procedentes, quod infixum est extrahunt, et caput inclinatur, oculique cum cura et sollicitudine magna respiciunt. Ita ut etiamsi pes minus habeat, quod non possit ascendere; attamen quod caput deduxerit, par ipsi est, et eodem fruatur honore; maxime vero quod pedes deducant ipsum non per gratiam, sed per debitum. Itaque, si quod honoratius sit superet, ex eo quod tale cum sit, inferiori debeat honorem et sollicitudinem, et quod cum ipso doleat, hinc aequalitatem multam probat. Quid enim est planta pedis vilis? quid capite pretiosius? Sed hoc vadit ad illud membrum, et omnia secum commovet. Rursus si oculi quid patiantur, omnia dolent, et omnia in otio sunt; et neque pedes gradiuntur, neque manus operantur, neque venter solitis rebus fruatur; atqui infirmitas est oculorum. Cur ventrem liquefacis? cur pedes retines? cur manus ligas? Quoniam illis es alligatus, et ineffabili modo corpus totum patitur. Nisi enim compateretur, non sustinisset esse socium curæ et providentiæ. Ideo cum dixisset, *Ut in id ipsum pro se invicem sollicita sint membra*, subiunxit: *Sive patitur unum membrum,*

compatiuntur omnia membra : sive glorificatur unum membrum, congaudent omnia membra. Et quomodo congaudent, inquis? Coronatur caput, et totus homo glorificatur : quamquam os dicit, et ridet oculi et lætantur : non est oculorum pulchritudo, sed linguæ facundia. Rursus, si pulchri appareant oculi, tota mulier ornatur : sicut etiam oculi, si rectus nasus, collum rectum, et alia membra laudentur, lætantur et præ gaudio gestantur; ac rursus lætantur in doloribus et calamitatibus eorum, etiamsi ipsi illasi maneant.

4. Hæc ergo omnes cogitantes, imitemur horum membrorum dilectionem, neque contraria faciamus, malis proximi insultantes, et ejus bonis invidentes : furentium enim hoc est et eorum qui in excessu mentis sunt. Etenim qui effodit oculum, maximum profert amentię signum : et qui manum exedit, aperte insanie argumentum præbet. Si autem hoc in membris, in fratribus similiter admissum insipientie sanam afferat, et non leve detrimentum inducit. Nam quamdiu ille repletur, tua quoque forma apparet, et corpus totum ornatur; neque enim ad se solum pulchritudinem adducit, sed et tibi gloriandi locum præbet : si autem illum exstinguas, toti corpori communes tenebras effecisti, et omnibus membris induxisti calamitatem; ut ex contrario, si splendentem conserves, totius corporis formam conservas. Nemo enim dicit, Pulcher est oculus, sed quid? Formosa est illa; si autem et ipse laudetur, post commune encomium laudatur. Sic et in Ecclesia contingit. Si enim quidam sint, qui bona fama gaudeant, totum corpus laudis fructum percipit. Inimici namque encomia non distinguunt, sed conjungunt. Et si quis dicendi facundia valeat, non illum solum encomiis celebrant, sed et totam Ecclesiam. Neque enim dicunt tantum, Ille mirabilis est, sed quid? Mirabilem doctorem Christiani habent : et communem faciunt possessionem. Atqui Græci quidem conjungunt, tu vero dividis; et cum tuo corpore pugnas tuisque membris adversaris? Nescis, hoc omnia subvertit? nam *Regnum*, inquit, *in seipsum divisum non stabit* (*Marc. 12. 25*).

Nihil ita dissidia parit ut invidia. — Nihil autem ita dividit et separat, ut invidia et livor, hic gravis morbus, qui omni venia privatur, et malorum radices secundum quid gravior est. Avarus enim tunc lætatur, cum acceperit; invidus vero tunc gaudet, cum alius non acceperit, non cum ipse acceperit : beneficium namque suum putat aliorum adversitatem, non propriam felicitatem, communis quispiam hostis humanæ naturæ circumiens, et Christi membra percutiens : quo quid furiosius fuerit? Dæmon invidet quidem, sed hominibus, dæmonem vero nulli : tu vero homo cum sis, hominibus invidet, et adversus contribulem et congenerem insurgis, quod neque dæmon facit. Equam excusationem et defensionem habebis? cum videris fratrem prospere agentem, contremiscis et palles, cum oporteret te coronare, lætari et exsultare. Si autem velis eum æmulari, non impedio : æmulare, sed ut illi, laudem sibi concilianti, similis

sis; non ut illum dejicias, sed ut ad idem culmen pervenias, ut eandem virtutem exhibeas. Hæc bona est æmulatio, imitari, non impugare, non dolere de alienis bonis, sed morderi de propriis malis: cui rei contrarium facit invidia; nam propria negligens mala, de alienis bonis tabescit. Pauper enim non ita a paupertate sua mordetur, quam a proximi copiis: quo quid gravius fuerit? Ille quippe in hoc, ut jam dixi, avaro etiam pejor est: ille enim cum quid acceperit, gaudet; hic vero, cum alius non acceperit, lætatur. Quamobrem, obsecro, hanc malam relinquentes viam et ad zelum bonum mutati (nam talis zelus vehemens est et igne vehementior), magna inde percipiatis bona. Sic et Paulus Judæos ad fidem deducebat, dicens: *Si quomodo ad æmulandum provocem carnem meam, et salvos faciam aliquos ex illis* (Rom. 11, 14). Nam qui ita æmulatur ut ille volebat, non tabescit cum viderit alium in bona existimatione esse, sed quando viderit se non id assequi. Invidus vero non sic, sed cum alium prospere agentem viderit, veluti quidam fucus est, qui alienos labores labefactat; et nunquam ipse surgere tentat, flens vero cum alium surgentem videt, et omnia facit ut illum dejiciat. Cuiam quis hunc morbum comparaverit? Mihi autem hoc perinde esse videtur ac si quis piger asinus et pinguedine gravis cum equo volucris conjunctus, neque ipse surgere velit, et pondere carniuum ipsum conetur detrahere. Nam et hic, ut ipse a profundo somno liberetur, nihil nec cogitat nec curat; nihil vero non agit, ut eum qui in cælum advolat supplantet et dejiciat, accuratus diaboli imitator factus. Nam et ille videns hominem in paradiso, non ipse studuit mutari, sed illum ejicere ex paradiso: et rursus videns illum in cælo sedentem, et alios illo festinantes, id ipsum meditatur, eos qui illo pergunt supplantans, et hinc majorem sibi congerens fornacem. Ubique enim hoc contingit; nam is cui invidetur, si vigilet,

splendidior evadit; invidus vero plura sibi mala accumulatur. Sic et Joseph illustris effectus est; sic Aaron sacerdos: nam invidorum insidiæ effecerunt ut Deus semel et bis eandem ferret sententiam, et ut virga germinaret. Sic et Jacob multa rerum copia abundavit, aliisque omnibus. Sic invidi in mille se malis complicarunt. Quæ omnia scientes, fugiamus hujusmodi zelum. Cur enim, quæso, invidetis? quia spirituales gratias frater accepit? Et a quo, quæso, accepit? nonne a Deo? Ergo contra illum inimicitiam suscipe, qui donum contulit. Viden' quo malum serpit, et qualem colophonem peccatorum inducit, et quantum suffodit supplicii barathrum? Fugiamus ergo, dilecti, hoc vitium, neque invidemus, ac pro invidis precemur, nihilque non agamus, ut morbum illorum extinguamus. Sed ne eadem quæ insani illi patiamur, qui volentes pœnas ab illis exigere, omnia faciunt ut flammam sibi accendant. At ne ita nos, sed de illis amos illos et lamentemur. Ipsi enim sunt qui læduntur, vermem habentes perpetuum corporum ipsorum arrodentem, et veneni congregant fontem omni felle amariorum. Rogemus ergo benignum Deum, ut et illis morbum immutet, et nos ne umquam in hunc incidamus. Nam inaccessum est cælum ei qui hac tabe laborat, et ante cælum hæc vita non vitalis est. Neque enim lignum et lanam insidens tinea ita rodere solet, ut invidiæ febris ossa invidorum corrodit, et animæ temperantiam labefactat. Ut igitur et nos et alios ab innumeris eruamus malis, expellamus a nobis hanc malam febrem quavis tabe deteriorum; ut spirituali suscepto robore, et præsens certamen perliciamus, et futuras consequamur coronas: quas utinam nos omnes adipisci contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXXII.

CAP. 12, v. 27. *Vos autem estis corpus Christi, et membra ex parte.*

1. Ne quis enim diceret, Quid ad nos exemplum corporis? illud enim naturæ servit, nostra vero recte facta liberi arbitrii sunt: id ad actiones nostras adducens, et ostendens nos ex animi sententia debere eandem concordiam habere, quam ipsa membra ex natura, dicit: *Vos autem estis corpus Christi. Si autem non oportet corpus nostrum dissidere, multo magis non oportet Christi corpus, et eo magis, quo gratia potentior est natura. Et membra ex parte.* Neque enim corpus sumus tantum, sed et membra sumus. Nam de his ambobus superius disputavit, multos in unum colligens, et ostendens omnes unum secundum imaginem corporis factos esse, et hoc unum per multa constitui, atque in multis esse, et multa ex eo contineri et posse multa esse. Quid est autem illud, *Ex parte?* Quantum ad vos attinet et quantum consentaneum est, esse partem ex vobis

ædificatam. Quia enim dixit, *Corpus*, totum autem erat corpus, non Corinthiorum Ecclesia, sed quæ ubique terrarum erat; ideo dixit, *Ex parte*; id est, quia Ecclesia vestra pars est ejus quæ ubique terrarum est Ecclesiæ, et corporis, quod per omnes Ecclesias constituitur: ita ut non solum inter vos, sed etiam cum tota Ecclesia, quæ est in orbe, pacem habere debeatis; si quidem estis justi, si membra totius corporis. 28. *Et quos quidem posuit Deus in Ecclesia, primum apostolos, secundo prophetas, tertio doctores, deinde virtutes, deinde gratias curationum, opitulationes, gubernationes, generum linguarum.* Quod enim superius dixi, hoc nunc facit: quia altum sapiebant de linguis, illam rem semper ultimam ponit. Nam illud primum et secundum non sine causa ponit, sed præmittens id quod pretiosius est, et quod est inferius ostendens. Ideo apostolos præmisit, quæ charismata seu dona omnia in se habebant. Et non dixit, Quos posuit Deus in Ecclesia apostolos, sim-

τὴν αὐτὴν φθάσης κορυφὴν, ἵνα τὴν αὐτὴν ἀρετὴν ἐπιδείξῃ. Τοῦτο ζήλος καλὸς, τὸ μίμεισθαι καὶ μὴ πολεμεῖν, τὸ μὴ ἀλγεῖν ἐπὶ τοῖς ἐτέρων ἀγαθοῖς, ἀλλὰ δάκνεισθαι ἐπὶ τοῖς οικείοις κακοῖς· οὐ τὸ ἐναντίον ὁ φθόνος ποιεῖ· τῶν γὰρ οικείων κακῶν ἀμελῶν, ἐπὶ τοῖς ἀλλοτρίοις τήκεται καλοῖς. Καὶ γὰρ ὁ πένης οὐχ [284] οὕτω τῆ οικείᾳ δάκνεται πενία, ὡς τῆ τοῦ πλησίον εὐπορίᾳ, οὐ τί γένοιο ἂν χαλεπώτερον; Οὗτος γὰρ κατὰ τοῦτο, ὅπερ ἐφθην εἰπὼν, καὶ τοῦ πλεονέκτου χείρων· ὁ μὲν γὰρ ὅταν αὐτός τι λάθῃ, χαίρει· ὁ δὲ, ὅταν ἕτερος μὴ λάθῃ, τότε εὐφραίνεται. Διὸ παρακαλῶ τὴν πονηρὰν ταύτην ἀφέντας ὁδὸν, καὶ μεταβαλόντας πρὸς ζῆλον καλὸν (καὶ γὰρ ἐστὶ σφοδρὸν καὶ πυρρὸς παντός θερμότερον ὁ ζῆλος ὁ τοιοῦτος), μεγάλα ἐντεθεὸν καρπώσασθαι ἀγαθὰ. Οὕτω καὶ Παῦλος τοὺς ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων ἐπὶ τὴν πίστιν ἔχειραγωγῶν, λέγων· *Εἰ πως παραζηλώσω μὴν τὴν σάρκα, καὶ ὁσῶω τινὰς ἐξ αὐτῶν.* Ὁ γὰρ οὕτω ζηλῶν, ὡς ἐκεῖνος ἐβούλετο, οὐ τήκεται ὅταν τὸν ἕτερον εὐδοκιμοῦντα ἴδῃ, ἀλλ' ὅταν ἑαυτὸν ἀπολιμπανόμενον. Ὁ δὲ φθονερὸς οὐχ οὕτως, ἀλλ' ὅταν ἕτερον εὐ πράττοντα ἴδῃ· καὶ καθάπερ κηφὴν τίς ἐστὶ ταῖς ἀλλοτρίοις λυμαίνόμενος πόνος, καὶ αὐτὸς μὲν οὐδέποτε ἀναστῆναι σπουδάζων, θακρῶν δὲ ὅταν ἕτερον ἀναστάντα ἴδῃ, καὶ πάντα ποιῶν ὥστε αὐτὸν καταβαλεῖν. Τίνοι οὖν ἂν τις τοῦτο παραβάλῃ τὸ πάθος; Ὁμοιον εἶναι μοι δοκεῖ τοῦτο, οἷον ἂν εἰ νωθὴς ὄνος καὶ πολυσαρκία βεβαρημένος· ἵππῳ πτηνῷ συνεξυγμένους, μήτε αὐτὸς διανστασθαι βούλοιο, καὶ ἐκεῖνον τῷ βάρει τῶν σαρκῶν καθέλκειν ἐπιχειροῖη. Καὶ γὰρ καὶ οὗτος, ὅπως μὲν αὐτὸς ἀπαλλαγείη τοῦ βαθέος ὕπνου τούτου, οὐδὲν οὔτε ἐννοεῖ, οὔτε σπουδάζει· πάντα δὲ ποιεῖ ὥστε τὸν οὐρανὸν ἱπτάμενον ὑποσκελίσαι καὶ καταβαλεῖν, ἀκριβῆς τοῦ διαδόλου ζηλωτῆς γινόμενος. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος ὁρῶν τὸν ἄνθρωπον ἐν παραδείσῳ, οὐκ αὐτὸς ἐσπούδαζε μεταβαλέσθαι, ἀλλ' ἐκεῖνον ἐκβαλεῖν τοῦ παραδείσου· καὶ πάλιν ἰδὼν αὐτὸν ἐν οὐρανῷ καθήμενον, καὶ τοὺς ἄλλους ἐπειγομένους ἐκεῖ, τῆς αὐτῆς ἔχεται μελέτης, τοὺς ἐκεῖ σπεύδοντας ὑποσκελίζων, καὶ πλείονα ἐντεθεὸν ἑαυτῷ σωρῶν τὴν κείμενον. Καὶ γὰρ ἀπανταχοῦ τοῦτο συμβαίνει· ὁ μὲν γὰρ φθονοῦμενος ἂν νήφῃ, λαμπρότερος γίνεταί· ὁ δὲ βασκαίνων πλείονα ἐαυτῷ συνάγει κακά. Οὕτω καὶ ὁ Ἰωσήφ ἐγένετο

λαμπρός· οὕτως Ἀβάρων ὁ ἱερεύς· ἡ γὰρ τῶν φθονούτων ἐπιβουλὴ καὶ ἅπας καὶ δις ψηφίσασθαι αὐτὸν· τὸν Θεὸν ἐποίησε, καὶ τὴν βάρβδον βλαστῆσαι παρεσκεύασεν. Οὕτως ὁ Ἰακώβ τῆς πολλῆς εὐπορίας ἀπέλαυσε, καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων. Οὕτως οἱ βασκαίνοντες μυριοί· ἑαυτοὺς περιεπειραν ζηλοῦν. Ἄπερ εἰδότες ἅπαντα, φύγωμεν τὸν τοιοῦτον κακὸν. Τίνος γὰρ ἕνεκεν, εἰπέ μοι, φθονεῖς; ὅτι χάριν ἔλαβε πνευματικὴν ὁ ἀδελφός; Καὶ παρὰ τίνο; ἔλαβεν; εἰπέ μοι· οὐ παρὰ τοῦ Θεοῦ; Οὐκοῦν πρὸς ἐκεῖνον τὴν ἀπέχθειαν ἀναδέχη τὸν δευτικὸτα τὴν δωρεάν. Εἶδες ποῖ τὸ κακὸν ἔρπει, καὶ οἶον τὸν κολοφῶνα τῶν ἁμαρτημάτων ἐπάγει, καὶ ὅσον ἀνορῶνται βάραθρον τιμωρίας; Φεύγωμεν τοῖνον ταῦτ' τὸ πάθος^β, ἀγαπητοί, καὶ μήτε φθονῶμεν, ἀλλὰ καὶ τῶν φθονούτων ὑπερευχόμεθα, καὶ πάντα ποιῶμεν ὥστε αὐτῶν κατσοβέσαι τὸ πάθος. Ἀλλὰ μὴ τὰ τῶν ἀνοήτων πεισχωμεν, οἷ, βουλόμενοι δικὴν αὐτοῦ ἀπαιτήσαι, πάντα ποιῶσιν ὥστε αὐτῶν ἀνάψαι τὴν φλόγα. Ἀλλὰ μὴ ἡμεῖς οὕτως, ἀλλὰ θακρῶμεν αὐτοὺς καὶ θρηνώμεν. Αὐτοὶ γὰρ εἰσιν οἱ [285] ἠδικημένοι, σκώληκα ἔχοντες διηνεκῆ διατρῶγοντα αὐτῶν τὴν καρδίαν, καὶ πηγὴν ἰνῷ συνάγοντες πάσης χολῆς πικροτέραν. Παρακαλῶμεν τοῖνον τὸν φιλόνηρον Θεὸν καὶ ἐκείνοις τὸ πάθος μεταβαλεῖν, καὶ ἡμᾶς μήποτε ἐμπεισεῖν τῷ νοσήματι. Καὶ γὰρ ἄδατος ὁ οὐρανὸς τῷ ταύτην ἔχοντι τὴν τηκεδῶνα· καὶ πρὸ τοῦ οὐρανοῦ δὲ καὶ ὁ παρῶν βίος ἀβίωτος. Οὐδὲ γὰρ οὕτω ξύλον καὶ ἔριον σῆς ἐγκαθήμενος καὶ σκώληξ διατρῶγειν ἐλώθεν, ὡς ὁ τῆς βασκανίας τυρετὴς αὐτὰ κατεσθεῖε τὰ ὀστέα τῶν βασκαίνοντων, καὶ τῆς ψυχῆς τὴν σωφροσύνην λυμαίνεται. Ἴν' οὖν καὶ ἑαυτοὺς καὶ ἐτέρους τῶν μυρίων ἀπαλλάξωμεν κακῶν, ἀπελάσσωμεν τὸν πονηρὸν τοῦτον ἐξ ἡμῶν πυρετὸν, τὸν πάσι; τηκεδόνος χαλεπώτερον· ἵνα πνευματικὴν ἀναλαβόντας ἰσχύον, καὶ τὴν παρόντα διανύσωμεν ἄγων, καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτύχωμεν στεφάνων· ὅν γένοιο πάντα; ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν. χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὐ τῷ Πατρὶ, ἔμα τῷ ἀγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

^α Savil. in marg., ψηφίσασθαι αὐτῷ, forte melius.
^β *Aberant verba*, τοῦτο τὸ πάθος.

ΟΜΙΛΙΑ ΑΒ'.

Ἦμεῖς δὲ ἔστε σῶμα Χριστοῦ, καὶ μέλη ἐκ μέρους^α.

α'. Ἴνα γὰρ μὴ τις λέγῃ, τί πρὸς ἡμᾶς τοῦ σώματος τὸ ὑπόδειγμα; ἐκεῖνο μὲν γὰρ φύσει δουλεύει, τὰ δὲ ἡμέτερα προαιρέσεώς ἐστι κατορθώματα· προάγων^β αὐτὸ τοῖς καθ' ἡμᾶς πράγμασι, καὶ δεικνύς ὅτι τοσαύτην ἀπὸ γνώμης ὀφειλομεν ἔχειν ὁμόνοιαν, ὅσην ἀπὸ φύσεως ἐκεῖνα, φησιν, *Ἦμεῖς δὲ ἔστε σῶμα Χριστοῦ.* Εἰ δὲ τὸ ἡμέτερον οὐ δεῖ στασιάζειν σῶμα, πολλῷ μᾶλλον τὸ τοῦ Χριστοῦ, καὶ τοσοῦτον μᾶλλον, ὅσην φύσεως χάρις δυνατωτέρα. *Καὶ μέλη ἐκ μέρους.* Οὐ γὰρ δὴ σῶμα μόνον, φησιν, ἀλλὰ καὶ μέλη ἐσμέν. Περὶ γὰρ ἀμφότερων τούτων ἀνωτέρω διελέχθη, τοὺς πολλοὺς εἰς ἐν συνάγων, καὶ δεικνύς ἅπαντας ἐν τῇ κατὰ τὴν τοῦ σώματος εἰκόνα γινόμε-

νους, καὶ τὸ ἐν τοῦτο διὰ τῶν πολλῶν συνιστάμενον, καὶ ἐν τοῖς πολλοῖς ὄν, καὶ τὰ πολλὰ ἐκ τούτου συνεχόμενα καὶ δυνάμενα εἶναι πολλά. Τί δὲ ἐστὶ τὸ, *Ἐκ μέρους*; Τό γε εἰς ἡμᾶς ἤκον, καὶ ὅσον εἰκὸς ἐξ ὁμῶν οἰκοδομηθῆναι μέρος. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, *Σῶμα*, τὸ δὲ πᾶν σῶμα ἦν, οὐχὶ ἡ παρὰ Κορινθίους Ἐκκλησία, ἀλλ' ἡ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης, διὰ τοῦτο ἔφησεν, *Ἐκ μέρους*· τουτέστιν, ὅτι Ἡ Ἐκκλησία ἡ παρ' ἡμῶν μέρος ἐστὶ τῆς πανταχοῦ κειμένης Ἐκκλησίας, καὶ τοῦ σώματος τοῦ διὰ πασῶν συνιστάμενου τῶν Ἐκκλησιῶν· ὥστε οὐχὶ πρὸς ἀλλήλους μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς πᾶσαν τὴν κατὰ τὴν οἰκουμένην Ἐκκλησίαν εἰρηνεύειν ἂν εἴητε δίκαιοι, εἰ γε παντός ἔστε μέλη τοῦ σώματος. *Καὶ οὐκ μὲν ἔθετο ὁ Θεὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, πρῶτον ἀποστόλους,* [286] *δεύτερον προφήτας, τρίτον διδασκάλους,* *ἔπειτα δυνάμεις, ἔπειτα χαρίσματα ἰαμάτων, ἀντιλήψεις, κυβερνήσεις, γένη γλωσσῶν.* Ὅπερ

^α *Interpres Vulgatæ* qui vertit, *et membra de membro*, legit, καὶ μὲν ἐκ μέρους. Sed eodem redit sententia.
^β Savil. legendum suspicatur προάγων.

γὰρ ἔφθην εἰπὼν, τούτο καὶ νῦν ποιεῖ· ἐπειδὴ μέγα ἐφρόνου ἐπὶ ταῖς γλώτταις, ἔσχατον αὐτὸ τίθησι πανταχοῦ. Τὸ γὰρ πρῶτον ἐνταῦθα καὶ δευτέρον οὐκ ἀπλῶς εἶρηκεν, ἀλλὰ προτάττων τὸ προτιμότερον, καὶ τὸ καταδεέστερον δεικνύς. Διὸ καὶ τοὺς ἀποστόλους προῦθηκεν, οἱ πάντα ἐν ἑαυτοῖς εἶχον τὰ χαρίσματα. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ὅς μὲν ἔθετο ὁ Θεὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀποστόλους, ἀπλῶς, ἢ προφήτας, ἀλλὰ πρῶτον καὶ δευτέρον καὶ τρίτον τίθησι, τὸ αὐτὸ τούτο, ὅπερ εἶπον, ἐμφαίνων. Δεύτερον προφήτας. Προσηγέμενον γὰρ, ὡς αἱ θυγατέρες Φιλίππου, ὡς ὁ Ἄγαθος, ὡς αὐτοὶ οὗτοι οἱ παρὰ Κορινθίους, περὶ ὧν φησι, Προσηγῆται δὲ δύο ἢ τρεῖς λαλεῖτωσαν. Καὶ Τιμοθέῳ δὲ γράφων ἔλεγε, Μὴ ἀμέλει τοῦ ἐν σοὶ χαρίσματος, ὃ ἐδόθη σοὶ διὰ προφητείας.

Καὶ πολλῶν πλείους τότε ἦσαν, ἢ ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς. Ὁ γὰρ εἰς δέκα καὶ εἴκοσι καὶ πεντήκοντα καὶ ἑκατὸν περιεστῆκει τὸ χάρισμα, ἀλλ' ἐξεχέτο σαφιλῶς ἢ χάρις αὕτη, καὶ ἑκάστη Ἐκκλησία πολλοὺς εἶχε τοὺς προφητεύοντας. Εἰ δὲ φησὶν ὁ Χριστὸς, ὅτι Ὁ νόμος καὶ οἱ προφήται ἕως Ἰωάννου, περὶ ἐκείνου φησὶ τὸν προφητῶν τῶν τῆς παρουσίας αὐτοῦ προαναφωνησάντων. Τρίτον διδασκάλους. Ὁ μὲν γὰρ προφητεύων, πάντα ἀπὸ τοῦ Πνεύματος φθέγγεται· ὁ δὲ διδασκων, ἔστιν ὅπου καὶ ἐξ οἰκείας διανοίας διαλέγεται. Διὸ καὶ ἔλεγεν, Οἱ καλῶς προσετώτες προσεχύτεροι διαπλῆς τιμῆς ἀξιοῦσθωσαν, μάλιστα δὲ οἱ κολιῶντες ἐν λόγῳ καὶ διδασκαλίᾳ. Ὁ δὲ Πνεύματι πάντα φθεγγόμενος, οὐ κοπιᾷ διὰ δὴ τούτο καὶ μετὰ τὸν προφήτην αὐτὸν τέλεικεν· ὅτι τὸ μὲν ὄλον ἐστὶ χάρισμα, τὸ δὲ καὶ ἀνθρωπίνος πόσις. Καὶ γὰρ καὶ οἰκοθεν πολλὰ φθέγγεται, συμβαίνοντα μέντοι ταῖς θείαις Γραφαῖς. Ἐπειτα δυνάμεις, ἔπειτα χαρίσματα λαμβάνει. Ὁρᾷ πῶς· πάλιν διαίρει τὰ ἱμάτια ἀπὸ τῆς δυνάμεως, ὅπερ καὶ ἔμπροσθεν ἐποίησεν· ἢ γὰρ δύναμις πλέον τῆς ἰσχύος. Ὁ μὲν γὰρ δύναμιν ἔχων, καὶ κολάζει καὶ ἰσται· ὁ δὲ χάρισμα ἱαμάτων, θεραπεύει μόνον. Καὶ ὅρα πῶς ἀρίστη κέχρηται τῇ τάξει, τὴν προφητείαν τῶν δυνάμεων καὶ τῶν ἱαμάτων προτιθεῖς. Ἀνωτέρω μὲν γὰρ, ἔθθα ἔλεγεν, ὅτι Τῷ μὲν διὰ τοῦ Πνεύματος δίδεται λόγος σοφίας, καὶ ἄλλῳ λόγος γνώσεως, οὐ κατὰ τάξιν τίθει· ἔλεγεν, ἀλλ' ἀδιαφόρως ἐνταῦθα μέντοι προτίθησι καὶ ὑποτάττει. Τίνος οὖν ἕνεκεν τὴν προφητείαν προτίθησιν; Ὅτι καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ ταύτην ἔχει τὸ πρῆγμα τὴν τάξιν. Ὅτε γοῦν ὁ Ἡσαίας πρὸς Ἰουδαίους διελέγετο, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως παρεῖχεν ἀπόδειξιν, καὶ τῆς τῶν δαιμόνων εὐτελείας τὸν ἔλεγον παρήγεν εἰς μέσον, καὶ τούτο τῆς θειότητος αὐτοῦ ἔφησεν εἶναι δείγμα μέγιστον, τὸ λέγειν τὰ μέλλοντα. Καὶ ὁ Χριστὸς δὲ τοσαῦτα σημεῖα ποιῶν, οὐ μικρὸν τούτῳ φησὶν αὐτοῦ τῆς θειότητος εἶναι σημεῖον καὶ [287] ἐπιλέγει συνεχῶς, Ταῦτα δὲ εἰρηκα ἱμῖν, ἵν' ὄναι γένηται, πιστεύσητε ὅτι ἐγὼ εἰμι. Ἀλλὰ προφητείας μὲν εἰκότως τὰ χαρίσματα τῶν ἱαμάτων δευτέρον διὰ τί δὲ καὶ διδασκαλίας; Ὅτι οὐκ ἔστιν ἴσων, λόγῳ καταγγέλλειν κηρύγματος καὶ σπεῖρειν τὴν εὐσέβειαν εἰς τὰς τῶν ακουόντων ψυχάς, καὶ δυνάμεις ποιεῖν ἐπεὶ καὶ αὐταὶ οὐ ἐκείνων γίνονται.

β'. Ὅταν οὖν τις καὶ λόγῳ παιδεύῃ καὶ βίῳ, πάντων ἐστὶ μείζων. Διδασκάλους γὰρ τούτους φησὶ, τοὺς καὶ τοὺς ἔργους διδάσκοντας καὶ τῷ λόγῳ παιδεύοντας. Τούτο γοῦν καὶ τοὺς ἀποστόλους, ἀποστόλους εἶναι ἐποίησε. Κάκιστα μὲν καὶ ἔτεροί τινες οὐ πολλοῦ ἔχου παρὰ τὴν ἀρχὴν εἰλήφασιν, ὡς ἐκείνοι οἱ εἰρη-

κότες, Κύριε οὐχὶ τῷ σὺν ὄνοματι προσηγεύσαμεν, καὶ δυνάμεις πολλὰς ἐποίησαμεν; καὶ μετὰ ταῦτα ἀκούσαντες, Οὐδέποτε ἐγνων· ὑμῖς πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν· τὸν δὲ τῆς διδασκαλίας λόγον τὸν διπλοῦν τούτον, τὸν διὰ τῶν ἔργων καὶ τῶν λόγων, οὐκ ἂν ἀναδείξαιτό ποτε ποιητὴς ἀνθρώπος. Εἰ δὲ τοὺς προφήτας προτίθησι, μὴ θαυμάζη· οὐ γὰρ ἀπλῶς προφήτας λέγει, ἀλλὰ τοὺς διὰ τῆς προφητείας καὶ διδασκοντας καὶ εἰς τὸ κοινῇ συμφέρον ἅπαντα λέγοντας· ὅπερ πρῶτον σαφέστερον ἡμῖν ποιεῖ. Ἀντιλήψαι, κυβερνήσεις. Τί ἐστίν, Ἀντιλήψαι; Ὅστε ἀντέχεσθαι τῶν ἀσθενῶν. Τούτο οὖν χάρισμα; εἰπέ μοι. Μάλιστα μὲν καὶ τούτο τῆς τοῦ Θεοῦ δωρεᾶς, τὸ προστατικὸν εἶναι, τὸ πράγματα οἰκονομεῖν πνευματικὰ· ἄλλως, τὸ ἐπὶ πολλὰ καὶ τῶν ἡμετέρων κατορθωμάτων χαρίσματα καλεῖ, οὐκ ἀναπίπτειν ἡμᾶς· βουλόμενος, ἀλλὰ δεικνύς ὅτι πανταχοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ δεόμεθα βοήθειας, καὶ παρασκευάζων εὐχαρίστους εἶναι, καὶ προθυμότερους ταύτη ποιῶν καὶ διεγείρων αὐτῶν τὰ φρονήματα. Γένη γλωσσῶν. Εἶδες ποῦ τέθεικε τοῦτ' ἐπὶ τῷ χάρισματι, καὶ πῶς πανταχοῦ τὴν ἐσχάτην αὐτῷ νέμει τάξιν; Εἴτα ἐπειδὴ πάλιν ἐκ τοῦ καταλόγου τούτου πολλὴν εἰδείξε διαφορὰν, καὶ τὸ νόσημα ἐκεῖνο διήγειρε τὸ τῶν ἐλάττονα ἔχοντων χαρίσματα· λοιπὸν μετὰ πολλῆς αὐτοῖς ἐπιτηδᾶ τῆς σφοδρότητος, διὰ τὸ πολλὰς αὐτοῖς παρεσχέιν τὰς ἀποδείξεις τοῦ μὴ σφόδρα ἔλαττούσθαι αὐτοῦς. Ἐπειδὴ γὰρ εἰκὸς ἦν ταῦτα ἀκούσαντας αὐτοὺς λέγειν· Καὶ διὰ τί μὴ πάντες ἀπόστολοι ἐγενόμεθα; ἀνωτέρω μὲν παρακλητικωτέρῳ λόγῳ κέχρηται, διὰ πολλῶν ἀποδεικνύς· ἀναγκαιῶς τούτο γινόμενον, καὶ ἀπὸ τῆς τοῦ σώματος· εἰκότως· Τὸ γὰρ σῶμα, φησὶν, οὐκ ἔστιν ἐν μέλος· καὶ πάλιν, Εἰ δὲ ἦν τὰ πάντα ἐν μέλος, ποῦ τὸ σῶμα; Καὶ ἀπὸ τοῦ συμφερόντως δεδῶσθαι, Ἐκάστῳ γὰρ, φησὶν, ἢ φανέρωσις τοῦ Πνεύματος δίδεται πρὸς τὸ συμφέρον· καὶ ἀπὸ τοῦ πάντας ἀπὸ τοῦ Πνεύματος ἀρῦεσθαι τοῦ αὐτοῦ, καὶ ἀπὸ τοῦ χάρισμα εἶναι· τὸ διδόμενον, ἀλλὰ μὴ ὀφειλῆν. Διαίρεσις γὰρ, φησὶ, χαρισμάτων ἐστὶν, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα· ἀπὸ τοῦ φανέρωσιν ὁμοίως γίνεσθαι διὰ πάντων τοῦ Πνεύματος, Ἐκάστῳ γὰρ ἢ φανέρωσις, φησὶ, δίδεται διὰ τοῦ Πνεύματος· καὶ ἀπὸ τοῦ κατὰ τὸ δοκοῦν τῷ Πνεύματι [288] καὶ τῷ Θεῷ ταῦτα τετυπῶσθαι, Πάντα γὰρ ταῦτα, φησὶν, ἐτεργεῖ ἔν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαίρουσιν ἰδίᾳ ἐκάστῳ, καθὼς βούλεται· καὶ πάλιν, Ἔθετο ὁ Θεὸς τὰ μέλη ἐν ἑκαστῷ αὐτῶν ἐν τῷ σώματι, καθὼς ἠθέλησε· καὶ ἀπὸ τοῦ ἀναγκαῖα εἶναι καὶ τὰ ἐλάττονα, Τὰ γὰρ δοκοῦντα, φησὶν, ἀσθενέστερα ὑπάρχειν, ἀναγκαιῶς ἐστίν· ἀπὸ τοῦ ὁμοίως ἀναγκαῖα εἶναι, ἐν τῷ ὁμοίως τὸ σῶμα κατασκευάζειν τοὺς μείζονας, Τὸ γὰρ σῶμα, φησὶν, οὐκ ἔστιν ἐν μέλος, ἀλλὰ πολλὰ· ἀπὸ τοῦ καὶ τὰ μείζονα τῶν ἐλαττόνων δεῖσθαι. Οὐ δύναται γὰρ, φησὶν, εἰπεῖν ἢ κεφαλὴ τοῖς ποσὶ, Χρειαν ὑμῶν οὐκ ἔχω· ἀπὸ τοῦ καὶ πλείονος ταῦτα ἀπολαύειν τιμῆς, Τῷ γὰρ ὑστεροῦντι, φησὶ, περισσοτέρων ἔδωκε τιμὴν· ἀπὸ τοῦ κοινῇ αὐτῶν εἶναι τὴν φροντίδα καὶ ἴσῃν, Τὸ γὰρ αὐτὸ ὑπὲρ ἀλλήλων μεριμνῶσι πάντα τὰ μέλη· καὶ ἀπὸ τοῦ μίαν εἶναι τὴν δόξαν καὶ τὴν ἀληθῆνα αὐτῶν ἁπάντων, Εἴτε γὰρ ἀύσχει, φησὶν, ἐν μέλος συμπάσχει πάντι τὰ

α. καὶ ἀπὸ τοῦ μὴ μόνον, ἀναγκαῖα, ἀλλὰ καὶ ἐν ἀπὸ τοῦ μὴ ἐν πάντι τὸ σῶμα κατασκευάζειν, ἀλλὰ πολλὰ τὸ γὰρ σῶμα. β. post ἀναγκαιῶς εἶναι, insertit hoc, ἐν ἀπὸ τοῦ.

phiciter, aut prophetas; sed primum et secundum et tertium ponit; hoc ipsum quod dixi significans *Secundo prophetas*. Prophetabant enim, ut filix Philippi, ut Agabus, ut isti ipsi qui erant apud Corinthios, de quibus dicit, *Prophetæ duo aut tres loquantur* (1 Cor. 14, 29). Et ad Timotheum scribens dicebat: *Noli negligere gratiam quæ in te est, quæ tibi data est per prophetiam* (1 Tim. 4, 14).

Plures prophetæ erant in Ecclesia Christi, quam in lege veteri. — Ac longe plures tunc erant prophetæ, quam in Veteri Testamento. Neque enim ad decem et viginti et quinquaginta et centum redactum erat prophetiæ donum; sed hæc gratia ubertim effundebatur, et singulæ Ecclesiæ multos habebant qui prophetabant. Quod si Christus dicat, *Lex et prophetæ usque ad Joannem* (Matth. 11, 15), de illis dixit prophetis, qui ejus adventum prædixerunt. *Tertio doctores.* Nam qui prophetat, omnia a Spiritu loquitur: qui docet autem, aliquando ex propria mente disserit. Ideo dicebat: *Qui bene præsumt presbyteri, duplici honore digni habeantur, maxime autem qui laborant in verbo et doctrina* (1 Tim. 5, 17). Qui autem Spiritu omnia loquitur, non laborat; ideoque post prophetiam illum posuit; quoniam illud quidem totum est donum, hoc autem etiam humanus labor. Etenim ex se quoque multa loquitur, quantum cum divinis Scripturis consonant. *Deinde virtutes, deinde gratias curationum.* Videntur quomodo rursus distinguit curationes a virtute, quod etiam antea fecit? virtus enim majus quidpiam est, quam curatio. Nam qui virtutem habet, et castigat et curat: qui vero gratiam curationum habet, morbos tantum curat. Et vide quomodo optimo usus sit ordine, cum prophetiam ante virtutes et curationes posuit. Superius enim ubi dicebat: *Alii quidem per Spiritum datus est sermo sapientiæ, et alii sermo scientiæ*; non ordine ponens dicebat, sed indiscriminatim; hic autem et præponit et subjicit. Cur ergo prophetiam præponit? Quia etiam in Veteri Testamento talem ordinem illa habet. Cum enim Isaias Judæos alloqueretur, et virtutis Dei demonstrationem præberet, vilitatis dæmonum argumentum in medium adduxit: et hoc divinitatis ejus dixit esse indicium maximum, quod futura prædiceret. Christus vero qui tot miracula patrarat, non parvum hoc dicit esse divinitatis suæ signum; et frequenter sic sermonem concludit: *Hæc autem dixi vobis, ut cum facta fuerint, credatis quia ego sum* (Joan. 13, 19). Sed prophetiæ jure postponuntur gratiæ curationum: cur vero etiam doctrinæ? Quia non par res est, verbum prædicationis annuntiare et piam religionem seminare in auditorum animis, atque virtutes facere; quoniam ipsæ propter illud fiunt.

2. Cum ergo quis et verbo et vitæ exemplo erudit, major est omnibus. Illos enim dicit doctores, qui etiam operibus docent et verbo erudiunt. Hoc igitur etiam apostolos esse fecit apostolos. Et illa quidem alii nonnulli non magni pretii initio habuerunt, ut ii qui dicebant, *Domine, nonne in nomine tuo propheta-*

vimus, et virtutes multas fecimus? et postea audierunt, *Numquam novi vos; discedite a me, qui operamini iniquitatem* (Matth. 7, 22, 23): doctrinæ autem verbum duplex illud, quod per opera et per verba exhibetur, malus homo nunquam susceperit. Quod si prophetas præponat, ne mireris: non enim simpliciter prophetas dicit, sed eos qui per prophetiam et docuerunt et in communem utilitatem omnia dixerunt: quod in sequentibus manifestius nobis declarat: *Opitulationes, gubernationes.* Quid est, *Opitulationes?* Ut infirmi protegantur. Hoccine quæso est charisma? Sane quidem hoc ex Dei dono est protegere, et res dispensare spirituales; alioquin etiam multa a nobis præclare gesta charismata vocat, nolens ut concedamus, sed ostendens nos semper auxilio Dei indigere, et nos instituens ut grati animi simus, sicque alacriores reddens, illorumque sensus excitans. *Genera linguarum.* Vidistin' ubi hoc donum posuerit, et quomodo ubique ultimum illi tribuat ordinem? Deinde, quia ex hoc catalogo multam ostendit differentiam, et illum excitavit morbum eorum qui minora habebant charismata; denum cum vehementia magna illos aggreditur, dum iis multa præbet argumenta, quod non in multo minorem ordinem redacti sint. Quia enim verisimile erat illos hæc audientes dicere: Et cur non omnes apostoli facti sumus? superius quidem magis consolatoria oratione usus est, multis ostendens sic necessario factum esse, etiam ab imagine corporis: *Corpus enim, inquit, non est unum membrum*: et rursus, *Si autem essent omnia unum membrum, ubi corpus?* et quod utiliter data sint: *Unicuique enim, inquit, manifestatio Spiritus datur ad utilitatem*; et ex eo quod omnes ex eodem Spiritu audiant, et quod charisma donum sit, sed non debitum: *Divisiones enim, inquit, gratiarum sunt, idem vero Spiritus*; et quod manifestatio Spiritus per omnia fiat: *Unicuique enim, inquit, manifestatio datur per Spiritum*; et ex eo quod prout videtur Spiritui et Deo hæc figurata sint: *Hæc enim omnia, inquit, operatur unus et idem Spiritus, dividens singulis prout vult*; et, *Posuit Deus membra unumquodque eorum in corpore sicut voluit*: et quod necessaria sint etiam minora: *Quæ enim videntur, inquit, infirmiora esse, necessaria sunt*; ex eo quod similiter necessaria sint, in eo quod corpus perinde construant atque ea quæ majora sunt: *Corpus enim, inquit, non est unum membrum, sed multa*; ex eo quod majora minoribus opus habeant: *Nou potest enim, inquit, caput dicere pedibus, Vestra opera non ego*; ex eo quod majori hæc fruuntur honore: *Ei autem cui deest, inquit, abundantior dedit honorem*; ex eo quod communem et parem curam habeant: *In id ipsum enim sunt inter se invicem sollicita omnia membra*: et ex eo quod sit una gloria et unus dolor ipsorum omnium: *Sive patitur, inquit, unum membrum, compatiuntur omnia membra; sive glorificatur unum membrum, congaudent omnia membra.* Superius igitur per hæc consolatus est; hic autem vehementer et increpantis more verbo utitur. Nam, ut dixi,

neque semper consolari, neque semper os obstruere oportet. Ideo et ipse, quia multis illos consolatus erat, vehementer deinceps illos insectatur, dicens: 29. *Numquid omnes apostoli? numquid omnes prophetae? numquid omnes gratiam habent curationum?* Neque consistit in primo vel secundo charismate, sed pergit usque ad postrema; aut hoc dicens, Non possunt omnes esse omnia; quemadmodum illic dicit: *Si crux esset unum membrum, ubi corpus?* vel aliud quidpiam hinc postea apparatus ad consolationis verbum. Quale illud? Quod ostendat de minoribus perinde atque de majoribus contendere, eo quod neque hæc omnibus data fuerint. Quid enim, inquit, doles, quod non habeas gratiam curationum? cogita id quod tu habes, etiamsi sit minus, sæpe non habere eum qui majus quidpiam habet. Ideo ait: 30. *Numquid omnes linguis loquuntur? numquid omnes interpretantur?* Quemadmodum enim magna non omnibus dedit Deus, sed aliis hoc, aliis illud: sic et in minoribus fecit, quæ nec omnibus proposuit. Illud autem fecit, multam inde concordiam et caritatem ædificans, ut unusquisque proximo opus habens, cum fratre congregetur. Hoc in artibus quoque dispensavit, hoc in elementis, hoc in plantis et in membris nostris et in omnibus.

3. Deinde opportunissimam adjicit consolationem, quæ possit recreare ac sedare dolentem animam. Quenam illa est? 31. *Æmulamini, inquit, charismata meliora. Et adhuc excellentiorem vobis viam demonstro.* Hoc autem dicens subindicavit illos in causa fuisse quod minora acceperint, et penes illos esse, si velint, majora accipere. Cum enim dicit, *Æmulamini*, ab illis studium exigit et desiderium circa res spirituales. Neque dicit, *Majora*, sed, *Meliora*; id est, utiliora, quæ conferant. Hoc autem vult significare: Manete charismata desiderantes, et ostendo vobis charismatum viam. Non enim dicit, *Charisma*, sed, *Viam*, ut magis extollat id quod est dicturus. Neque enim unum vel duo vel tria charismata ostendo vobis, sed viam unam ad hæc omnia ducentem; nec modo viam, sed etiam cum hyperbole, et omnibus una propositam. Non sicut charismata his hæc, aliis illa, sed non omnia omnibus dantur; ita et hoc; sed universale donum est. Ideoque omnes ad hoc vocat: nam ait, *Æmulamini charismata meliora: et adhuc excellentiorem viam vobis demonstro*; caritatem dicens erga proximum. Deinde sermonem de illa aggressurus et encomium hujus præclare facti, primum facta cum illa comparatione, hæc de medio tollit, ostendens ea nihil esse sine illa, admodumque prudenter. Nam si statim de caritate disseruisset, et postquam dixerat, *Viam vobis demonstro*, subjunxisset, Hæc autem est caritas, et non per comparationem orationem produxisset; dictum quidam subsannassent, rei vim non clare scientes, sed adhuc ad hæc inbiantes. Quapropter non statim illam revelat; sed cum primo auditoris animum per promissionem extulisset, ac dixisset, *Excellentiorem viam vobis demonstro*, et in desiderium induxisset; neque sic statim in illam ingreditur,

sed augens adhuc desiderium illud, de his ipsis primo disserit, et ostendit, si illa non sit, ea nihil esse; in maximam illos necessitatem inducens se mutuo diligendi, quoniam ex eo quod illa neglecta fuisset, causa hinc omnium malorum erat. Quamobrem vel inde merito magna illa appareat; si quidem charismata non modo illos non conciliarunt et congregarunt, sed etiam conjunctos separarunt: hæc vero illos, qui per charismata disjuncti fuerant, per seipsam conciliatura et unum corpus effectura est. Sed non statim hoc dicit, verum quod maxime illi desiderabant, hoc ponit; nempe quod res ipsa charisma sit, et ad charismata omnia via excellens. Quapropter etiamsi non eo quod debeas, velis fratrem diligere, ex eo quod majus accipias signum et copiosum charisma, caritatem suscipe. Et vide undenam incipiat: primum ab eo quod mirabile videbatur et magnum apud illos esse, a linguis nempe: et charisma in medium adducens, non tantum illud posuit quantum ipsi habebant, sed longe majus. Neque enim dixit, Si linguis loquar, sed, (Cap. 13) 1. *Si linguis hominum loquar.* Quid significat illud, *Hominum*? Omnium per orbem gentium. Neque tamen hac hyperbole contentus fuit, sed aliam longe majorem ponit, subjungens ac dicens, *Et angelorum, caritatem autem non habeam, factus sum æs sonans aut cymbalum tinniens.* Videntur quoniam usque elatum charisma, quoniam usque demiserit ipsum et projecit? Neque enim solum dixit, Nihil sum, sed *Factus sum æs sonans*, insensibile quid et inanimatum. Quomodo autem æs sonans? Vocem quidem emittens, sed frustra et temere, ad nullum usum. Præterquam enim quod nihil perficio, molestiam creare videor et molestus esse multis. Videntur quomodo is qui caritatis expertus est, inanimatis et insensilibus sit similis? Linguam autem angelorum hic dicit, non corpus angelis tribuens, sed hoc vult significare: Etiamsi ita loquar, ut angeli solent inter se colloqui, sine caritate nihil sum; imo onerosus et molestus. Sic enim alibi quoque cum dicit: *Ipsi flectetur omne genu caelestium, terrestrium et infernorum* (Philipp. 2, 10); non genua et ossa angelis attribuens hæc dicit; absit; sed et intensam et grandem adorationem per illum quo apud nos sit modum subindicare vult. Sic et hoc loco linguam vocavit, non carnis organum significans, sed illorum mutuum colloquium noto apud nos modo adumbrare voluit. Deinde ut acceptior fiat oratio, non ad linguas usque consistit, sed ad reliqua pergit charismata, omniaque, si illa absit, dejiciens, tunc ejus depingit imaginem: et quoniam amplificare vult orationem, a minoribus incipiens, ad majora ascendit. Quod enim, quando eorum indicavit ordinem, postremum posuit, nempe donum linguarum, hoc nunc primum numerat, paulatim, ut dixi, ad majora ascendens. Nam cum de linguis dixisset, ad prophetiam mox transit, et ait: 2. *Et si habuero prophetiam*; et hanc rursum cum hyperbole. Sicut enim ibi linguas non posuit, sed hominum omnium linguas, et progressus etiam angelorum, et tunc ostendit hoc charisma nihil esse sine

μέλη· εἴτε δοξάζεται ἐν μέλος, συγκαίρει πάντα τὰ μέλη. Ἄνωτέρω μὲν οὖν παρεκάλεσε διὰ τούτων· ἐνταῦθα δὲ καταφορικῶς καὶ ἐπιτιμητικῶς κέχρηται τῷ λόγῳ λοιπὸν. Ὅπερ γὰρ ἔφη, οὔτε ἀεὶ παρακαλεῖν, οὔτε ἐπιστομιζεῖν ἀεὶ χρῆ. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς, ἐπειδὴ διὰ πολλῶν αὐτοὺς παρεκάλεσε, σφοδρῶς λοιπὸν ἐπιτίθεται, λέγων· *Μὴ πάντες ἀπόστολοι; μὴ πάντες προφήται; μὴ πάντες χαρίσματα ἔχουσιν λαμάτων;* Καὶ οὐχ ἴσταιται μέχρι τοῦ πρώτου καὶ τοῦ δευτέρου χαρίσματος, ἀλλὰ μέχρις ἐσχάτων προεῖσιν· ἢ τοῦτο λέγων, ὅτι Οὐ δυνατόν πάντας εἶναι πάντα· ὡσπερ ἐκεῖ φησιν, *Εἰ ἦν τὰ πάντα ἐν μέλος, πού τὸ σῶμα;* ἢ καὶ ἕτερόν τι μετὰ τούτων κατασκευάζων εἰς παραμύθιας λόγον πάλιν. Ποῖον δὴ τοῦτο; Τὸ δεῖξαι καὶ τὰ ἐλάττωνα ὁμοίως τοῖς μεζίστοις περιμάχεται ἐκ τοῦ μηδὲ ταῦτα ἀπλῶς πᾶσι δεδῶσθαι. Τί γὰρ, φησιν, ἀγαγεῖς, ὅτι οὐκ ἔχεις χαρίσματα λαμάτων; ἐνόησον ὅτι ὅπερ ἔχεις σύ, κἂν ἐλάττων ἦ, πολλῶν δὲ τὸ μεζίον ἔχων, οὐκ ἔχει. Διὰ τοῦτο φησι· *Μὴ πάντες γλώσσαις λαλοῦσι; μὴ πάντες διαρρηγνύουσιν;* ὡσπερ γὰρ τὰ μεγάλα οὐ πᾶσιν ἐχαρίσατο ὁ Θεὸς πάντα, ἀλλὰ τοῖς μὲν τοῦτο, τοῖς δὲ ἕκεινο· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἐλαττόνων ἐποίησεν, οὐδὲ ταῦτα πᾶσι προθεῖς. Ἐποίησε δὲ τοῦτο, πολλῶν ἐκ τούτου τὴν συμφωνίαν καὶ τὴν ἀγάπην οἰκοδομῶν, ἵνα ἕκαστος τοῦ πλησίον δεόμενος συνάγεται πρὸς τὸν ἀδελφόν. Τοῦτο καὶ ἐν ταῖς τέχναις ψυκονόμησε, τοῦτο καὶ ἐν τοῖς στοιχείοις, τοῦτο καὶ ἐν τοῖς φυτοῖς καὶ ἐν τοῖς μέλεσι τοῖς ἡμετέροις καὶ ἐν πᾶσιν ἀπλῶς.

γ. Εἶτα ἐπάγει λοιπὸν τὴν κυριωτάτην παραμύθιαν, καὶ ἱκανῶς αὐτοὺς ἀνακίησασθαι καὶ ἀναπαύσαι τὴν ὀδυνημένην ψυχὴν. Τίς δὲ αὕτη ἐστὶ; *Ζηλοῦτε, φησὶ, τὰ χαρίσματα τὰ κρείττονα. Καὶ ἐτι καθ' ὑπερβολὴν ὁδὸν δεικνυμι ὑμῖν.* Τοῦτο δὲ εἰπὼν ἠρέμα ἠνίκατο αἰτίους ὄντας τοῦ τὰ ἐλάττωνα λαμβάνειν, καὶ κυρίους, εἰ βούλοιντο, τοῦ τὰ μεζίονα λαβεῖν. Ὅταν γὰρ εἴπῃ, [289] *Ζηλοῦτε, τὴν παρ' ἐκείνων σπουδὴν ἀπαιτεῖ καὶ τὴν ἐπιθυμίαν τὴν περὶ τὰ πνευματικά. Καὶ οὐκ εἶπε, Τὰ μεζίονα, ἀλλὰ, Τὰ κρείττονα, τοῦτέστι, τὰ χρησιμώτερα, τὰ συμφέροντα. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστι· Μένετε ἐπιθυμούντες χαρίσματων, καὶ δεικνυμι ὁδὸν χαρισμάτων· ὑμῖν. Οὐδὲ γὰρ εἶπε, Χάρισμα, ἀλλ' Ὅδον, ἵνα μεζίζωνας ἐπάρῃ τοῦτο, ὃ μέλλει λέγειν· οὐδὲ γὰρ ἐν καὶ δύο καὶ τρία χαρίσματα δεικνυμι ὑμῖν, ἀλλ' ὁδὸν μίαν τὴν ἐπὶ πάντα ταῦτα φέρουσαν· καὶ οὐκ ἀπλῶς ὁδὸν, ἀλλὰ καὶ μεθ' ὑπερβολῆς, καὶ κοινῇ πᾶσι παραμύθιαν. Οὐ γὰρ ὡσπερ τὰ χαρίσματα τοῖς μὲν ταῦτα, τοῖς δὲ ἕκεινα, ἀλλ' οὐ πᾶσι πάντα δέδοται, οὕτω καὶ τοῦτο· ἀλλὰ καθολικὸν δῶρόν ἐστι. Διὸ καὶ πάντας εἰς τοῦτο καλεῖ· *Ζηλοῦτε γὰρ, φησὶ, τὰ χαρίσματα τὰ κρείττονα· καὶ ἐτι καθ' ὑπερβολὴν ὁδὸν δεικνυμι ὑμῖν·* τὴν ἀγάπην λέγων τὴν πρὸς τὸν πλησίον. Εἶτα μέλλον ἐμβαλεῖν εἰς τὸν περὶ αὐτῆς λόγον καὶ τὸ ἐγκώμιον τοῦ κατορθώματος τούτου, πρῶτον καθαιρεῖ ταῦτα τῇ πρὸς ἐκείνην συγκρίσει, οὐδὲν ὄντα δεικνύς ταύτης χωρὶς, σφόδρα συνετῶς. Εἰ γὰρ εὐθέως περὶ ἀγάπης διελέχθη, καὶ εἰπὼν, Ὅδον ὑμῖν δεικνυμι, ἐτήγαγεν, Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ ἀγάπη, καὶ μὴ κατὰ σύγκρισιν τὸν λόγον προήγαγε· κἂν ἐμυκτηρισίαν τινας τὸ λεχθὲν, οὐκ εἰδότες σαφῶς τοῦ πράγματος τὴν ἰσχύον, ἀλλ' ἐτι πρὸς ταῦτα κεκνηότες. Διὸ περ οὐκ εὐθέως αὐτὴν*

* Vetus interpres, qui vertit, *fontem donorum*, legit πηγὴν χαρισμάτων.

ἀνακαλύπτει, ἀλλὰ πρῶτον τῇ ἐπαγγελίᾳ τὸν ἀκροατὴν ἐπάρας, καὶ εἰπὼν, *Καθ' ὑπερβολὴν ὁδὸν δεικνυμι ὑμῖν*, καὶ εἰς ἐπιθυμίαν αὐτὸν ἀγαγὼν, οὐδὲ οὕτως εὐθέως εἰς αὐτὴν ἐμβαίνει, ἀλλ' αἰσθύνεται καὶ ἐπιτείνων αὐτῶν τὴν ἐπιθυμίαν, περὶ τούτων αὐτῶν διαλέγεται πρῶτον, καὶ δεικνυσὶν ἐκείνης οὐκ οὐσης, οὐδὲν ὄντα, εἰς μεζίστην αὐτοὺς ἀνάγκην τοῦ φιλεῖν ἀλλήλους καθιστάς· ἐπειδὴ καὶ ἐκ τοῦ ταύτην ἡμελήσθαι ἡ αἰτία τῶν κακῶν ἀπάντων ἦν. Ὅστε καὶ κατὰ τοῦτο εἰκότως ἂν μεγάλη φανείη, εἴ γε τὰ μὲν χαρίσματα οὐ μόνον αὐτοὺς οὐ συνήγαγεν, ἀλλὰ καὶ ἠνωμένους διέστησεν· αὕτη δὲ τοὺς δι' ἐκείνων διαστάντας δι' ἑαυτῆς μέλλοι συνάγειν καὶ ποιεῖν σῶμα ἓν. Ἄλλ' οὐ λέγει τοῦτο εὐθέως, ἀλλ' ὃ μάλιστα ἐπίθουν, τοῦτο τίθησιν· ὅλον ὅτι χάρισμα τὸ πρᾶγμα ἐστὶ, καὶ τῶν χαρισμάτων ἀπάντων ὁδὸς μεθ' ὑπερβολῆς. Ὅστε εἰ καὶ μὴ διὰ τὸ ὀφείλειν βούλει τὸν ἀδελφὸν ἀγαπᾶν, διὰ τὸ κρείττονος ἐπιλαμβάνεσθαι σημεῖον καὶ χαρίσματος δαφίλου καταδέξαι τὴν ἀγάπην. Καὶ ὅρα πόθεν ἄρχεται· πρῶτον ἀπὸ τοῦ θαυμαστοῦ δοκοῦντος εἶναι παρ' αὐτοῖς καὶ μεγάλου, τῶν γλωσσῶν· καὶ ἀγαγὼν εἰς μέσον τὸ χάρισμα, οὐ τοσοῦτον τίθησιν, ὅσον εἶχον, ἀλλὰ πολλῶν πλέον. Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, Ἐὰν γλώσσαις λαλῶ, ἀλλ' Ἐὰν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ. Τί ἐστὶ, τῶν ἀνθρώπων; Πάντων τῶν πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἐθνῶν. Καὶ οὐδὲ ταύτην ἠρκέσθη τῇ ὑπερβολῇ, ἀλλὰ καὶ ἕτερον πολλῶν μεζίονα τίθησιν, ἐπαγών καὶ λέγων, *Καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ [290] ἔχω, γέγονα χαλκὸς ἡχῶν ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον.* Εἶδες ποῦ τὸ χάρισμα ἐπάρας, ποῦ καθ' εἶλεν αὐτὸ καὶ κατέρριψεν; Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς εἶπεν, ὅτι Οὐδὲν εἰμι, ἀλλ' ὅτι Γέγονα χαλκὸς ἡχῶν, ἀναισθητόν τι καὶ ἀψυχόν. Πῶς δὲ χαλκὸς ἡχῶν; Φωνὴν μὲν ἀφίεις, εἰκὴ δὲ καὶ μάτην, καὶ εἰς οὐδὲν δέον. Πρὸς γὰρ τῷ μηδὲν ἀνύειν καὶ παρενοχλεῖν δοκῶ καὶ φορτικὸς τίς εἶναι καὶ ἐπαχθὴς τοῖς πολλοῖς· ὁμᾶς πῶς ὁ ἀγάπης ἀπεστερημένος τοῖς ἀψύχοις προσέοικε καὶ ἀναισθητοῖς; Γλώτταν δὲ ἀγγέλων ἐνταῦθα φησιν, οὐχ ἰσῶμα περιτιθεῖς ἀγγέλοις, ἀλλ' ὃ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· Κἂν οὕτω φθέγγωμαι, ὡς ἀγγέλοις νόμος πρὸς ἀλλήλους διαλέγεσθαι, ταύτης ἄνευ οὐδὲν εἰμι, ἀλλὰ καὶ ἐπαχθὴς καὶ φορτικὸς. Οὕτω γοῦν καὶ ἀλλαχοῦ ὅταν λέγῃ, ὅτι *Αὐτῷ κάμψαι πᾶν γόνυ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων*, οὐ γόνυα καὶ ὅσα περιτιθεῖς τοῖς ἀγγέλοις ταῦτα λέγει, ἄπαγε, ἀλλὰ τὴν ἐπιτεταμένην προσκύνησιν διὰ τοῦ παρ' ἡμῖν σχήματος αἰνέσασθαι βούλεται. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα γλώσσαν ἐκάλεσεν, οὐ σαρκὸς ὄργανον δηλῶν, ἀλλὰ τὴν πρὸς ἀλλήλους αὐτῶν ὁμιλίαν τῷ γνωρίμῳ παρ' ἡμῖν τρόπῳ αἰνέσασθαι βουλόμενος. Εἶτα ὥστε εὐπαράδεκτον γενέσθαι τὸν λόγον, οὐ μέχρι τῶν γλωσσῶν ἴσταιται, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὰ λοιπὰ πρόσειοι χαρίσματα, καὶ πάντα τῇ αὐτῆς ἀπουσίᾳ καθελών, τότε αὐτῆς ὑπογράφει τῆν εἰκόνα· καὶ ἐπειδὴ αὕξησιν ποιῆσαι προήρηται τοῦ λόγου, ἀπὸ τῶν ἐλαττόνων ἀρχόμενος ἀνεῖσιν ἐπὶ τὰ μεζίω. Ὅπερ γὰρ, ἠνίκα τὴν τάξιν αὐτῶν ἐνέφηνεν, ὕστερον τέθεικε τὸ τῶν γλωσσῶν, τοῦτο πρῶτον ἀριθμεῖ νῦν κατὰ μικρόν, ὅπερ ἔφη, ἐπὶ τὰ μεζίονα ἀναβαίνων. Εἰπὼν γὰρ περὶ τῶν γλωσσῶν, ἐπὶ τὴν προφητεῖαν εὐθέως ἐκβαίνει, καὶ φησι· *Καὶ ἐν ἔχω προφητεῖαν*· καὶ ταύτην πάλιν μεθ' ὑπερβολῆς. Ὅσπερ γὰρ ἐκεῖ οὐ γλώσσας ἔθηκεν, ἀλλὰ τὰς πάντων τῶν ἀνθρώπων γλώσσας, καὶ προῖων τὰς τῶν ἀγγέλων, καὶ τότε ἐδείξεν οὐδὲν ὄν τὸ χάρισμα ἀγάπης

χωρίς· οὕτω καὶ ἐνταῦθα οὐ τὴν προφητείαν τίθησι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑψηλοτάτην προφητείαν. Εἰπὼν γάρ, *Ἐὰν ἔχω προφητείαν, ἐπήγαγε· Καὶ εἰδὼ τὰ μυστήρια πάντα, καὶ πᾶσαν τὴν γνῶσιν· μετ' ἐπιτάσεως τίθεισ καὶ τοῦτο τὸ χάρισμα*

δ'. Εἶτα μετὰ τοῦτο καὶ ἐπὶ τὰ λοιπὰ χροίσματα προβαίνει. Καὶ ἵνα μὴ τὸ καθ' ἕκαστον αὐτῶν λέγων δοκῇ πάλιν ἐνοχλεῖν, τὴν μητέρα καὶ πηγὴν ἀπάντων τίθησι, καὶ αὐτὴν πάλιν μεθ' ὑπερβολῆς, οὕτω λέγων· *Καὶ ἐὰν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν*. Καὶ οὐδὲ ἠρκέσθη τούτῳ, ἀλλὰ καὶ, ὅπερ ὡς μέγιστον εἶπεν ὁ Χριστὸς, καὶ τοῦτο προσέβηκεν εἰπὼν· *Ὅστε ὀρη μεθιστάμεν, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν εἰμι*. Καὶ σκόπει πῶς πάλιν κἀνταῦθα καθαίρει τῶν γλωσσῶν τὸ ἀξίωμα. Ἐπὶ μὲν γάρ τῆς προφητείας δείκνυσσι πολὺ τὸ κέρδος· τὸ ἀπ' αὐτῆς, τὸ εἰδέναι τὰ μυστήρια καὶ τὴν γνῶσιν ἔχειν ἅπασαν, καὶ ἐπὶ τῆς πίστεως ἔργον οὐ μικρὸν, τὸ τὰ ὄρη μεθιστάμεν· ἐπὶ δὲ τῶν γλωσσῶν αὐτὸ μόνον εἰπὼν [291] τὸ χάρισμα, ἀνεχώρησε. Σὺ δὲ μοι κἀκεῖνο σκόπει, πῶς ἐν βραχεῖ πάντα περιέλαβε τὰ χάρισμα, προφητείαν εἰπὼν· *καὶ πίστιν*· ἢ γὰρ ἐν λόγοις, ἢ ἐν ἔργοις ἐστὶ τὰ θαύματα. Καὶ πῶς ὁ Χριστὸς φησιν, *Ἐλάχιστον μέρος τῆς πίστεως εἶναι· τὸ δύνασθαι ἄρος μεταστῆσαι* (ὡς γὰρ ἔλάχιστον λέγων, οὕτως ἔθηκεν εἰπὼν, *Ἐὰν ἔχητε πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως, ἐρεῖτε τῷ ὄρει τούτῳ, Μετάσθι, καὶ μεταθήσεται*)· ὁ δὲ Παῦλος πᾶσαν τὴν πίστιν ταύτην εἶναι φησι; Τί οὖν ἐστὶν εἰπεῖν; Ἐπειδὴ μέγα ἦν τοῦτο, τὸ ἄρος μεταστῆσαι, διὰ τοῦτο καὶ αὐτοῦ ἐμνημόνευσεν, οὐχ ὡς τοῦτο μόνῃς δυναμένης πάσης τῆς πίστεως, ἀλλὰ ἐπειδὴ τοῦτο μέγα εἶναι ἰδοὺ τοῖς παχυτέροις διὰ τὸν ὄγκον τοῦ σώματος, κἀνεύθεν ἐπαίρει τὸ προκείμενον. Ὁ δὲ λέγει, *τοῦτό ἐστιν*· *Ἐὰν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν, καὶ ἐν δύνωμαι ὀρη μεθιστάμεν, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν εἰμι*· *Καὶ ἐὰν ψωμίσω πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου, καὶ ἐὰν παραδῶ τὸ σῶμά μου ἵνα καθήσωμαι, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν ὠφελοῦμαι*. Βαβαὶ τῆς ὑπερβολῆς! καὶ γὰρ καὶ ταῦτα μετὰ προσθήκης ἑτέρας τίθησιν. Οὐ γὰρ εἶπεν, *Ἐὰν δῶ τοῖς πένησι τὴν ἡμίσειαν μοῖραν τῶν ὄντων, ἢ τὰς δύο ἢ τὰς τρεῖς μοῖρας, ἀλλ' Ἐὰν πάντα μου τὰ ὑπάρχοντα*. Καὶ οὐκ εἶπε, *δῶ, ἀλλὰ, Ψωμίσω, ὡς προσκεῖσθαι τῇ δαπάνῃ καὶ τὴν διακονίαν τὴν μετ' ἐπιμαλείας ἀπάτης*. *Καὶ ἐὰν παραδῶ τὸ σῶμά μου ἵνα καθήσωμαι*. Οὐκ εἶπεν, *Ἐὰν ἀποθάνω, ἀλλὰ καὶ τοῦτο μεθ' ὑπερβολῆς*· τὸν γὰρ πάντων χαλεπώτερον θάνατον θεῖς, τὸ ζῶντα κατακαῆναι· καὶ τοῦτον χωρὶς ἀγάπης οὐδὲν μέγα ἔφησεν εἶναι. Ἐπήγαγε γοῦν, *οὐδὲν ὠφελοῦμαι*. Ἄλλ' οὐδέπω τὴν πᾶσαν ὑπερβολὴν ἔδειξα, ἕως ἂν τοῦ Χριστοῦ τὰς μαρτυρίας τὰς περὶ ἐλεημοσύνης καὶ θανάτου εἰρημέναις εἰς μέσον ἀγάγω. Τίνες οὖν εἰσὶν αἱ μαρτυρίαι; Τῷ πλουσίῳ φησὶν, *Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, πώλησον σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δὲς πτωχοῖς, καὶ δεῦρο ἀκολουθεῖ μοι*· καὶ περὶ ἀγάπης δὲ διαλεγόμενος· τῆς εἰς τὸν πλησίον φησὶ, *Μεῖζονα ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τις τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θῇ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ*. Ὅθεν δῆλον, ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τοῦτο πάντων μέγιστόν ἐστιν. Ἄλλ' ἐγὼ λέγω, φησὶν ὁ Παῦλος, κἀν ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ θῶμεν αὐτὴν, καὶ μηδὲ ἀπλῶς θῶμεν, ἀλλ' ὥστε καὶ ἐμνησθῆναι (τοῦτο γὰρ ἐστὶν, *Ἐὰν παραδῶ τὸ σῶμά μου ἵνα καθήσωμαι*), οὐ μέγα ἔσται κέρδος ἡμῖν τὸν πλησίον οὐκ ἀγαπῶσι.

Τὸ μὲν οὖν λέγειν τὰ χάρισμα οὐδὲν μέγα ὠφελεῖν ἀγάπης ἀπουσίας, θαυμαστὸν οὐδὲν· ἐπεὶ καὶ τοῦ βίου δευτέρα ἐστὶ τὰ χάρισμα. Πολλοὶ γοῦν χάρισμα ἐπιδειξάμενοι, ἐπειδὴ φαλοὶ γεγόνασιν, ἐκλάσθησαν, ὡς ἐκεῖνοι οἱ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ προφητεύσαντες καὶ δαιμόνια πολλὰ ἐκβαλόντες καὶ δυνάμεις πολλὰς ποιήσαντες, ὡς Ἰούδας ὁ προδότης· ἕτεροι δὲ βίον παρασχόμενοι πιστοὶ καθαρὸν, οὐδενὸς ἐδεήθησαν ἑτέρου πρὸς τὸ σωθῆναι. Τὸ μὲν οὖν τὰ χάρισμα, ὅπερ ἔφη, δεῖσθαι ταύτης, θαυμαστὸν οὐδὲν· τὸ δὲ καὶ βίον ἠκριωμένον [292] μηδὲν ἰσχύειν ταύτης ἀνευ, τοῦτο ἐστὶ τὸ τὴν ὑπερβολὴν ἐμφαίνον καὶ πολλὴν ποιοῦν τὴν ἀπορίαν, καὶ μάλιστα ὅταν ὁ Χριστὸς ἀμφοτέροις τούτοις τὰ μέγала φαίνεται ψηφίζόμενος, τῆ τε ἀκτημοσύνη, λέγω, καὶ τοῖς τοῦ μαρτυρίου κινδύνους. Καὶ γὰρ τῷ πλουσίῳ φησὶν, ὅπερ ἔφησεν εἰπὼν, *Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, πώλησον σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δὲς πτωχοῖς, καὶ δεῦρο ἀκολουθεῖ μοι*· καὶ τοῖς μαθηταῖς περὶ μαρτυρίου διαλεγόμενος ἔλεγεν, *Ὅς ἂν ἀπολέσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐνεκεν ἐμοῦ, ἐνρήσει αὐτὴν*· καὶ, *Ὅς ἐὰν ὁμολογήσῃ μεμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω κατὰ αὐτὸν ἐμπροσθεν τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς*. Καὶ γὰρ πολὺς ὁ τοῦ κατορθώματος τούτου πόνος καὶ αὐτὴν σχεδὸν ὑπερβαίων τὴν φύσιν· καὶ τοῦτο ἴσασιν οἱ καταξιωθέντες τῶν στεφανῶν τούτων καλῶς· λόγος γὰρ οὐδεὶς αὐτὸ παραστῆσαι δυνήσεται· οὕτω γενναίως τὸ πρῶτόν ἐστι· ψυχῆς, καὶ μεθ' ὑπερβολῆς θαυμαστὸν.

ε'. Ἄλλ' ὅμως τὸ θαυμαστὸν τοῦτο οὐδὲν μέγα ἔφησεν ὠφελεῖν ἀγάπης χωρὶς ὁ Παῦλος, κἀν τὴν ἀκτημοσύνην συνευγευμένην ἔχη. Τίνος οὖν ἐνεκεν οὕτως εἶρηκε; Τοῦτο ἦδη δεῖξαι πειράσομαι, πρότερον κἀκεῖνο ζητήσας, πῶς ὁ τὰ ὑπάρχοντα ψωμίζοντα δύναται μὴ ἔχειν ἀγάπην. Τὸν μὲν γὰρ ἔτοιμον δυντα καῆναι καὶ τὰ χάρισμα ἔχοντα ἐγγωρεῖ ἴσως καὶ μὴ ἀγαπήσαι· ὁ δὲ μὴ μόνον δούς τὰ ὑπάρχοντα, ἀλλὰ καὶ ψωμίζων, πῶς οὐκ ἀγαπᾷ; Τί οὖν ἐστὶν εἰπεῖν; Ἡ ὅτι τὸ οὐκ ὄν ὡς ὄν ὑπέθετο, ὅπερ ἀεὶ φιλεῖ ποιεῖν, ὅταν ὑπερβολὴν παραστήσῃ βουλήσῃ· ὅς ὅταν Γαλάταις γράφων λέγῃ· *Ἐὰν ἡμεῖς ἢ ἀγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐαγγελίζηται ὑμῖν παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω*. Καίτοι οὔτε αὐτὸς, οὔτε ἄγγελος ἐμελλε τοῦτο ποιεῖν· ἀλλ' ἵνα δείξῃ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ πράγματος, καὶ τὸ μηδ' ὄλως ἐσόμενον τέθεικε. Καὶ πάλιν ὅταν Ῥωμαίοις ἐπιστέλλῃ καὶ λέγῃ, *Ὅτε ἀγγελοῦ, οὔτε ἄρα, οὔτε δυνάμεις δυνήσονται ἡμᾶς χωρῖσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ*· οὐδὲ γὰρ τοῦτο ἐμελλον ποιεῖν ἄγγελοι, ἀλλὰ κἀνταῦθα τὸ μὴ ὄν ὑποτίθεται, ὡς περὶ οὖν καὶ τὸ ἐξῆς λέγων· *Ὅτε κτίσις ἑτέρα*. Καίτοι καὶ ἑτέρα οὐκ ἐστὶ κτίσις· πᾶσαν γὰρ αὐτὴν περιέλαβε, καὶ τὰ ἄνω καὶ τὰ κάτω πάντα εἰπὼν· ἀλλ' ὅμως κἀνταῦθα τὸ μὴ ὄν καθ' ὑπόθεσιν τίθησιν, ὥστε δείξαι τὸν μεθ' ὑπερβολῆς αὐτοῦ πόθον· ὃ δὴ καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ λέγων, ὅτι *κἀν πάντα τις δῶ, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχη, οὐδὲν ὠφελεῖται*. Ἡ τοῦτο οὖν ἐστὶν εἰπεῖν, ἢ ὅτι βούλεται τοὺς παρεχόμενους καὶ τυχεροὺς εἶσθαι τοῖς λαμβάνουσι, καὶ μὴ ἀπλῶς δεῖσθαι ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐλεοῦντας καὶ κατακαμπτομένους, ἐλεητούμενους καὶ συναλοῦντας τοῖς θεομένοις. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἡ ἐλεημοσύνη παρὰ τοῦ Θεοῦ νενομοθέτηται. Καὶ γὰρ ἡ δύνατο τοὺς πένητας διατρέφειν ὁ Θεὸς καὶ χωρὶς τούτου, ἀλλ' ἵνα ἡμεῖς εἰς τὴν ἀγάπην συνῶ-

caritate : sic et hoc loco non prophetiam ponit tantum, sed summam etiam prophetiam. Cum dixisset enim, *Si habuero prophetiam*, subjunxit : *Et noverim mysteria omnia et omnem scientiam* ; cum emphasi et intentione hoc etiam charisma ponens.

4. Deinde ad reliqua charismata progreditur. Et ne singula enumerans videatur rursus molestus esse, matrem et fontem omnium ponit, et ipsam rursus cum hyperbole, sic dicens : *Et si habuero omnem fidem*. Neque satis habuit hoc dixisse, sed etiam illud, quod ut maximum Christus dixit, id etiam adjecit : *Ita ut montes transferam, caritatem autem non habuero, nihil sum*. Perpende autem quomodo hic rursus linguarum dignitatem dejiciat. Prophetiæ namque multum ostendit lucrum, quod sciat mysteria et omnem habeat scientiam ; fidei autem opus non parvum, quod montes transferat : de linguis vero ipsum solum charisma indicans, recedit. Tu mihi illud quoque considera, quomodo præcis omnia complexus sit charismata, prophetiam dicens et fidem : aut enim in verbis aut in operibus signa sunt. Sed quomodo Christus dixit, minimam esse fidei partem, posse montem transferre ? nam ut minimum significans, ita posuit dicens : *Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis huic monti, Transi, et transibit* (*Matth. 17, 19*) : Paulus vero dicit hanc omnem fidem esse ? Quid ergo dicendum ? Quoniam magnum illud erat, montem transferre, ideo illud memoravit ; non quasi hoc sola posset tota fides, sed quia hoc magnum crassioribus videbatur esse ob molem corporis, hinc quoque rem propositam amplificat. Hoc autem vult significare : Si habuero omnem fidem, et si possim montes transferre, caritatem autem non habuero, nihil sum. 5. *Et si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, et si tradidero corpus meum ita ut ardeam, caritatem autem non habuero, nihil mihi prodest*. Papæ, quanta hyperbole ! Etenim hæc ponit cum alio additamento. Non enim dixit : Si dedero pauperibus dimidiam facultatum mearum partem, aut duas vel tres partes ; sed, *Si omnes facultates meas*. Neque dixit, Dederò, sed, *Distribuero in cibos* ; ita ut cum impensa etiam ministerium et operam adjiciat, cum accuratione omni. *Et si dederò corpus meum, ita ut ardeam*. Non dixit, Si moriar ; sed hoc etiam cum hyperbole : omnium enim gravissima morte posita, nempe vivum comburi, eam etiam sine caritate nihil magnum esse dixit. Subjunctum itaque, *Nihil mihi prodest*. Sed nondum totam hyperbolen ostendi, donec Christi testimonia circa eleemosynam et mortem in medium adduxero. Quanam ergo sunt testimonia ? Diviti dixit, *Si vis perfectus esse, vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et veni sequere me* (*Matth. 19, 21*) ; et de caritate erga proximum disserens ait : *Majorem hac caritatem nemo habet, ut quis ponat animam suam pro amicis suis* (*Joh. 15, 13*). Unde palam est etiam apud Deum hoc omnium maximum esse. At ego dico, inquit Paulus, etiamsi pro Deo ponamus illam, neque solum ponamus, sed ita ut comburamur (hoc

enim sibi vult, illud, *Si tradidero corpus meum, ita ut ardeam*), non magnum erit lucrum nobis, si proximum non diligamus.

Charismatu seu dona nihil prosunt sine bona vita. — Itaque dicere charismata non multum prodesse, caritate absente, nihil mirum : nam in vita quoque inferiora sunt charismata. Multi namque qui charismata exhibuere, quia improbi fuerunt, pœnas dederunt : ut illi qui in nomine ejus prophetaverant, dæmonia multa ejecerant, et virtutes multas fecerant ; ut Judas proditor : alii autem fideles, qui vitam duxerant puram, nullo alio opus habuere ad salutem obtinendam. Quod ergo charismata, ut dixi, illa egeant, nihil mirum : quod autem vita accurata et pura nihil possit sine illa, hoc certe magnam effert hyperbolen, et multam parit difficultatem ; cum maxime Christus his ambobus magna decernere videatur ; nempe facultatum abdicationi, et periculis martyrii. Nam diviti ait, ut jam dixi : *Si vis perfectus esse, vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et veni, sequere me* ; et discipulis de martyrio disserens dicebat : *Qui perdidit animam suam propter me, inveniet eam* ; et, *Qui me confessus fuerit coram hominibus, constebor et ego eum coram Patre meo, qui est in caelis* (*Matth. 16, 25, et 10, 32*). Nam hujus præclaræ gestæ rei labor magnus est, et ipsam fere superat naturam : et hoc probe sciunt ii, qui hisce coronis digni fuere : nullus enim sermo id exprimere possit ; ita generosæ nempe animæ facinus est, et supra modum admirandum.

5. Attamen illud admirandum non multum prodesse sine caritate dicit Paulus, etiamsi depositas facultates simul junctas habeat. Cur ergo sic loquutus est ? Hoc jam ostendere conabor, cum primo illud quaesierim, quomodo is qui facultates omnes in cibos distribuit, possit esse sine caritate. Ille enim, qui paratus est ad corporis combustionem, licet charismata habeat, fieri fortasse potest ut non diligit : sed ille qui non modo facultates dat, sed etiam in cibos distribuit, quomodo non diligit ? Quid ergo dicendum ? Vel quod id quod non erat, ac si esset, supposuerit, quod semper facere solet, cum hyperbolen quamdam vult proferre ; ut cum Galatis scribens dixit : *Si nos, aut angelus de cælo evangelizet vobis præterquam id quod accepistis, anathema sit* (*Gal. 1, 8*). Atqui neque ipse, neque angelus id facturus erat ; sed ut ostenderet rei excellentiam, id quod nunquam futurum erat posuit. Et rursus cum Romanis scribit et dicit, *Neque angeli, neque principatus, neque virtutes poterunt nos separare a caritate Dei* (*Rom. 8, 39*) : neque enim id facturi erant angeli ; sed hic etiam id supponit, quod non existit ; sicut etiam id quod sequitur, *Neque creatura alia*. Neque alia creatura : omnia enim hæc comprehendit, quæ supra et quæ infra sunt, cum omnia dicit ; sed hic etiam id quod non est existere supponit, ut ostendat cum hyperbole desiderium suum : id quod etiam hic facit dicens, *Si omnia quis dederit, caritatem autem non habuerit, nihil ipsi prodest*. Aut hoc igitur est dicendum, aut quod velit eos qui ero-

gant conjunctus et conglutinatos esse accipientibus, nec simpliciter dare sine ulla commiseratione, sed miserentes, inflexos, fractos, et cum egenis dolentes. Ideo namque elemosyna a Deo lege constituta est. Nam poterat Deus sine ullo alio pauperes alere; sed ut nos in caritate conjungeret, et ut erga alios invicem incenderemur, ipsos jussit a nobis alii. Ideo alibi quoque dicit: *Sermo bonus melior, quam donum*: et, *Ecce sermo supra donum bonus* (Eccli. 18, 16, 17). Ipseque ait, *Misericordiam volo, et non sacrificium* (Matth. 9, 18). Quia enim mos est, illos amare qui beneficio afficiuntur, et eos qui bono afficiuntur erga beneficos bene affectos esse, vinculum amicitiae faciens, hoc lege præcepit. Sed quod quaeritur esse, quomodo, Christo hæc ambo perfecta esse declarante, hic illa sine caritate imperfecta esse dicat. Non ipsi contradicens, absit; sed admodum cum illo consonans. Nam diviti non modo dixit, *Vende omnia quæ habes et da pauperibus*; sed subjunxit, *Et veni sequere me*. Ex iis vero qui sequuntur illum, nihil ita discipulum Christi comprobatur, ut amor proximi. *In hoc enim cognoscent omnes*, inquit, *quod discipuli mei estis, si diligatis invicem* (Joan. 13, 35). Et cum dicit, *Qui perdidit animam suam propter me, inveniet eam*; et, *Qui me confessus fuerit coram hominibus, confitebor et ego eum coram patre meo, qui in cælis est* (Matth. 10, 39 et 32); non hæc dicit, quod hæc non flant propter caritatem, sed mercedem his laboribus repositam indicat. Nam quod cum martyrio hoc quoque requirat, alibi hoc valde subindicavit, sic dicens: *Calicem quidem mecum bibetis, et baptismo, quo ego baptizor, baptizabimini* (Matth. 20, 23); id est, martyrium sustinebitis, pro me occidemini; *sed et ad dexteram vel sinistram meam*; non quod quidam sedeant ad dexteram vel ad sinistram ejus, sed supremam sedem et honorem dicens; *non est meum dare, inquit, sed quibus paratum est*. Deinde ostendens quibus paratum sit, ipsi advocatis, dicit: *Qui voluerit in vobis esse primus, sit omnium vestrum minister* (Ibid. v. 26), humilitatem significans et caritatem. Caritatem vero summam requirit. Ideo neque ibi substitit, sed subjunxit: *Sicut Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare, et dare animam suam redemptionem pro multis* (Ibid. v. 28); ostendens sic amare oportere, ut etiam mors ferenda sit pro dilectis: hoc enim maxime est ipsum diligere. Ideo etiam Petro dicit: *Si quis me, pasce oves meas* (Joan. 13, 19). Et ut discatis quantum sit illud et quam præclare gestum, ipsam caritatem verbo describamus, quandoquidem ipsa re nusquam illam conspicimus; et cogitemus, quod si illa ubique abundanter esset, quanta hinc bona orirentur. Neque enim legibus neque judiciis opus esset, neque suppliciis, neque ullo alio hujusmodi. Nam si omnes diligerent et diligerentur, nemo cuiquam fecisset injuriam; sed cædes, pugnae, bella, seditiones, rapinae, avaritia, omniaque mala, procul abscississent, et ad nomen usque ignoratum vitium fuisset. Signa autem hoc non effecerint, sed

ad vanam gloriam et arrogantiam extollunt eos qui non attendunt.

6. *Caritas ab omni pernicie libera*. — Quodque mirum in caritate, cætera quidem bona habent adjuncta mala; verbi gratia, qui facultates non habet, ea de causa sæpe inflatur; qui dicendi peritus est, gloriae cupiditate laborat; humilis propter hoc in conscientia sua altum sapit: caritas autem ab hujusmodi omni pernicie libera est: nam contra dilectum numquam quis extollatur. Nec mihi posueris unum qui diligit, sed omnes similiter, et tunc ejus virtutem videbis: imo potius, si placet, primo unum dilectum et unum amantem pone; amantem scilicet ut par est diligere. Nam terram tamquam cælum incolet, ubique tranquillitate fruens, et innumeras sibi nectens coronas. Qui enim talis est, et invidia et ira et livore arrogantiaque, vana gloria et mala concupiscentia, omnique absurdo amore atque morbo puram servabit animam suam. Quemadmodum enim sibi ipsi nemo quidpiam mali intulerit, ita neque hic proximis. Talis vero cum sit, cum ipso stabit Gabriele, in terra gradiens. Et qui caritatem quidem habet, talis est: qui vero signa facit, et perfectam habet scientiam sine caritate; etiamsi mille mortuos suscitaverit, nihil magnum lucrabitur, ab omnibus abruptus et cum nemine conservorum se commiseri patiens. Ideo Christus perfectæ in ipsum caritatis signum dixit esse proximum diligere. Nam ait: *Si diligis me, Petre, plus his, pasce oves meas*. Vidistin' quo pacto hinc rursum subindicaverit, quod hæc sit majus martyrio? Etenim si filium quis haberet dilectum, et pro quo etiam animam dare paratus esset; deinde qui-piam patrem amaret, filio autem nullo modo animam adhiberet, patrem admodum irritaret, neque sensum caperet illius in se amoris, eo quod filium contemneret. Quod si in patre et filio hoc contingit, multo magis in Deo et hominibus: amantior enim Deus est, quam patres omnes. Propterea cum dixisset: *Primum et magnum mandatum: Diliges Dominum Deum tuum*, subjunxit: *Secundum autem, nec siluit, sed adjecit, Simile est huic: Diliges proximum tuum sicut teipsum* (Matth. 22, 38, 39). Et vide quomodo cum eadem fere hyperbole hoc exigit. De Deo namque dicit, *Ex toto corde tuo*; de proximo autem tuo, *Sicut teipsum*; quod perinde est atque illud, *Ex toto corde tuo*. Etenim si accurate hoc servaretur, non servus, non liber esset; non princeps, non subditus; non dives, non pauper; non parvus, non magnus; non diabolus umquam cognitus fuisset: non dico, hic, sed etiamsi alius talis, etiamsi centum, etiamsi innumeri tales essent, nihil potuissent, illa existente. Ignis enim injectionem potius fenum tulisset, quam flammam caritatis diabolus. Hæc muro fortior est, hæc adamante firmior; et si quam aliam dixeris fortiore materiam, omnia superat caritatis firmitas. Hanc nec divitiæ, nec paupertas vincit; imo potius non esset paupertas, non nimia divitiarum copia, si caritas esset, sed ea solum quæ ex utrisque sunt bona. Etenim ex illis copiam decerperemus, ex hac

ση, καὶ ἵνα διαθερμαινώμεθα πρὸς ἀλλήλους, παρ' ἡμῶν αὐτοὺς ἐκέλευσε τρέφεσθαι. Διὰ τοῦτο καὶ ἀλλαχοῦ φησι· *Κρείσσων λόγος ἀγαθός, ἢ δύοσι· καὶ, Ἴδού λόγος ὑπὲρ δόμα ἀγαθός.* Καὶ αὐτὸς φησιν, *Ἐλεον [295] θέλω, καὶ οὐ θυσίαν.* Ἐπειδὴ γὰρ ἔθος τοὺς τε εὐεργετούμενους φιλεῖν, τοὺς τε εὐπάσχοντας πρὸς τοὺς εὐεργετούντας οικειότερον διακείσθαι, σύνδεσμον φιλίας ποιῶν, τοῦτο ἐνομοθέτησεν. Ἀλλὰ τὸ ζητούμενον ἐκεῖνό ἐστι, πῶς, τοῦ Χριστοῦ ἀμφοτέρα ταῦτα τελειότητος εἶναι φήσαντος, οὗτος χωρὶς ἀγάπης ἀτελεῖ ταῦτα εἶναι φησιν. Οὐκ ἀντιφθεγγόμενος αὐτῷ, μὴ γένοιτο, ἀλλὰ καὶ σφόδρα αὐτῷ συνάδων. Καὶ γὰρ ἐπὶ τοῦ πλουσίου οὐχ ἀπλῶς εἶπε. *Πώλησον σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δός πτωχοῖς, ἀλλ' ἐπήγαγε, Καὶ δεῦρο ἀκολουθεῖ μοι.* Ἡ δὲ ἀκολουθησὶς αὐτοῦ οὐδένα οὕτω μαθητὴν ἀποδείκνυσι τοῦ Χριστοῦ, ὡς τὸ ἀλλήλους ἀγαπᾶν. Ἐν γὰρ τούτῳ γινώσκονται πάντες, φησὶν, *ὅτι μαθηταὶ μοῦ ἐστέ, ἐὰν ἀγαπᾶτε ἀλλήλους.* Καὶ δταν δὲ λέγῃ, *Ὅς ἂν ἀκολουθῆσιν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ ἐνεκεν ἐμοῦ, εὐρήσεται αὐτήν· καὶ, Ὅς ἂν ὁμολογήσῃ με ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω καὶ γὰρ αὐτὸν ἔμπροσθεν τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς·* οὐ τοῦτό φησιν, ὅτι οὐ δι' ἀγάπην, ἀλλὰ τὸν μισθὸν τὸν ἀποκείμενον τοῖς πόνοις τούτοις δηλοῖ· ἐπεὶ δὲ μετὰ τοῦ μαρτυρίου καὶ τοῦτο ζητεῖ, ἀλλὰ τοῦ σφόδρα αὐτὸ ἠνίκατο, οὕτως εἰπὼν· *Τὸ μὲν ποτήριόν μου πίσητε, καὶ τὸ βάπτισμα, ὃ ἐγὼ βαπτίζομαι, βυπτισθήσεσθε·* τούτέστι, *Μαρτυρήσετε, σφαιρήσεσθε ὑπὲρ ἐμοῦ· τὸ δὲ καθίσαι ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ ἐναντίων, οὐχ ὡς τινων καθημένων ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ ἐναντιῶν, ἀλλὰ τὴν ἀνωτάτω λέγων προεδρίαν τε καὶ τιμὴν, οὐκ ἔστιν ἐμὸν δοῦναι, φησιν, ἀλλ' οἷς ἡτοίμασται.* Εἶτα δεικνὺς τίσιν ἡτοίμασται, καλέσας αὐτοὺς, φησὶν· *Ὅς ἐὰν θέλῃ ἐν ὑμῖν εἶναι πρῶτος, ἔστω πάντων ὑμῶν διάκονος·* ταπεινοφροσύνην δηλῶν καὶ ἀγάπην. Ἀγάπην δὲ ἐπιτεταμένην ἀπαιτεῖ. Διὰ δὴ τοῦτο οὐδὲ μέχρι τούτου ἔσθη, ἀλλ' ἐπήγαγεν· *Ὅσπερ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἤλθε διακορηθῆναι, ἀλλὰ διακορῆσαι καὶ δοῖναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀπὸ πολλῶν·* δεικνὺς ὅτι οὕτω δεῖ φιλεῖν, ὡς καὶ σφάττεσθαι ὑπὲρ τῶν ἀγαπωμένων· τούτου γὰρ μάλιστα αὐτόν ἐστι φιλεῖν. Διὰ καὶ τῶν Πέτρω φησιν, *Εἰ φιλεῖς με, ποίμαινε τὰ πρόβατά μου.* Καὶ ἵνα μάθητε ὅσον ἐστὶ τὸ κατόρθωμα, ὑπογράφωμεν αὐτὴν τῷ λόγῳ, ἐπειδὴ τοῖς πράγμασιν αὐτὴν οὐχ ὀρωμένον φαίνομένην, καὶ ἐνοήσωμεν, ὡς εἰ πανταχοῦ μετὰ δαφιλείας ἦν αὕτη, πόσα ἂν ἐγένετο ἀγαθά. Οὕτε γὰρ νόμον οὔτε δικαστηρίων ἔδει, οὐ κολάσεων, οὐ τιμωριῶν, οὐκ ἄλλου τῶν τοιούτων οὐδεὶός. Εἰ γὰρ ἅπαντες ἡγάπων καὶ ἡγαπῶντο, οὐδὲν ἂν ἠδίκησεν οὐδεὶς, ἀλλὰ καὶ φόνοι καὶ μάχαι καὶ πόλεμοι καὶ στάσεις καὶ ἀρπαγαὶ καὶ πλεονεξία καὶ πάντα ἂν ἐκποδῶν ἐγεγόνει τὰ πονηρὰ, καὶ μέχρις ὀνήματος ἂν ἠγνοήθη ἡ κακία. Τὰ μέντοι σημεῖα οὐκ ἂν τοῦτο εἰργάζατο, ἀλλὰ καὶ εἰς κενοδοξίαν ἐπαίρει· τοὺς μὴ προσέχοντας καὶ ἀπόνοιαν,

ζ'. Καὶ τὸ δὴ θαυμαστόν τῆς ἀγάπης, ὅτι τὰ μὲν ἄλλα ἀγαθὰ ἔχει παρεξευγμένα τὰ κακὰ· οἷον ὃ ἀκτιμῶν φουσᾶται πολλὰκις διὰ τοῦτο, ὃ λέγειν εἰδώς καὶ [294] δοξομανίαν νοσεῖ, ὃ ταπεινόφρων δι' αὐτὸ τοῦτο πολλὰκις κατὰ τὸ συνειδὸς μέγα φρονεῖ· ἢ δὲ ἀγάπη πάσης τῆς τοιαύτης ἀπῆλλακται λύμης· κατὰ

γὰρ τοῦ ἀγαπωμένου οὐκ ἂν τις ἐπαρθεῖ ποτέ. Καὶ μὴ μοι θῆς ἕνα ἀγαπῶντα, ἀλλὰ πάντα ὁμοίως, καὶ τότε αὐτῆς ἔφει τὴν ἀρετὴν· μᾶλλον δὲ, εἰ βούλει, πρῶτον ἕνα ἀγαπῶμενον καὶ ἕνα φιλοῦντα τίθει, φιλοῦντα μέντοι, ὡς φιλεῖν ἄξιον. Τὴν γὰρ γῆν οὕτως ὡς τὸν οὐρανὸν οἰκᾷσει, πανταχοῦ γαλήνης ἀπολαύων, καὶ μυρίους ἑαυτῷ πλέκων στεφανούς. Ὁ γὰρ τοιοῦτος καὶ φθόνου καὶ ὀργῆς καὶ βασκανίας καὶ ἀπονοίας καὶ κενοδοξίας καὶ πονηρᾶς ἐπιθυμίας καὶ παντὸς ἔρωτος ἀτόπου καὶ παντὸς νοσήματος καθαρεύουσαν διατηρήσει τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν. Ὅσπερ γὰρ ἑαυτὸν οὐκ ἂν τις ἐργάσαιτό τι κακόν, οὕτως οὐδὲ τοὺς πλησίον οὗτος. Τοιοῦτος δὲ ὢν, μετ' αὐτοῦ στήσεται τοῦ Γαβριὴλ ἐπὶ τῆς γῆς βαδίζων. Καὶ ὃ μὲν ἀγάπην ἔχων τοιοῦτος· ὃ δὲ σημεῖα ποιῶν, καὶ γινώσκων ἔχων ἀπρητισμένην, ταύτης ἀνευ, κἂν μυρίους ἐγεῖρη νεκρούς, οὐδὲν μέγα ὀνήσει, πάντων ἀπερβήγγεμος καὶ οὐδενὶ τῶν συνδούλων ἀναμιγνύναι ἑαυτὸν ἀνεχόμενος. Διὰ δὴ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς τῆς εἰς αὐτὸν ἀκριβοῦς ἀγάπης σημεῖον φησὶν εἶναι, τὸ τὸν πλησίον φιλεῖν. *Εἰ γὰρ φιλεῖς με,* φησὶν, *ὦ Πέτρε, τούτῳ πλέον, ποίμαινε τὰ πρόβατά μου.* Εἶδες πῶς καὶ ἐντεῦθεν πάλιν ἠνίκατο, ὅτι μαρτυρίου μείζον τοῦτο, καὶ γὰρ εἰ παιδὰ τις εἶχεν ἀγαπητῶν, καὶ ὑπὲρ οὗ καὶ τὴν ψυχὴν ἂν ἐπέδωκεν, εἰτὰ τις τὸν μὲν πᾶτερα ἐφιλεῖ, τῷ δὲ παιδί μὴδ' ὄλωσ προσεῖχε, σφόδρα ἂν παρώξυνε τὸν πᾶτέρα, καὶ οὐκ ἂν ἤσθετο τῆς οικείας ἀγάπης διὰ τὴν τοῦ παιδὸς ὑπεροφίαν. Εἰ δὲ ἐπὶ πατρὸς καὶ παιδὸς τοῦτο συμβαίνει, πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων· καὶ γὰρ πατέρων ἀπάντων ἐστὶ φιλοστοργότερος ὁ Θεός. Διὰ δὴ τοῦτο εἰπὼν, *Πρῶτη καὶ μεγάλη ἐντολή, Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου,* ἐπήγαγε, *Δευτέρα δὲ, καὶ οὐκ ἐσίγησεν, ἀλλὰ προσέθηκεν, Ὁμοίᾳ αὐτῆς, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτόν.* Καὶ ὅρα πῶς μετὰ τῆς αὐτῆς σχεδὸν ὑπερβολῆς ἀπαιτεῖ καὶ ταύτην. Περὶ μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ φησιν, *Ἐξ ὅλης καρδίας σου·* περὶ δὲ τοῦ πλησίον σου, *Ὅς ἑαυτόν,* ὅπερ ἴσον ἐστὶ τῷ, *Ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου.* Καὶ γὰρ εἰ μετὰ ἀκριθείας τοῦτο ἐφυλάττετο, οὐ δούλος, οὐκ ἐλευθερός ἦν, οὐκ ἄρχων, οὐκ ἀρχόμενος, οὐ πλούσιος, οὐ πένις, οὐ μικρὸς, οὐ μέγας, οὐ διάβολος ἂν ἐγκώσθη ποτέ· οὐ λέγω, οὗτος, ἀλλ' εἰ καὶ ἔσθρος τοιοῦτος, μᾶλλον δὲ εἰ καὶ ἑκατὸν, καὶ μυρίοι τοιοῦτοι ἦσαν, οὐδὲν ἂν ἰσχυσαν ἐκείνης οὐσης. Μᾶλλον γὰρ χόρτος ἤνεγκε πυρὸς ἐπαγωγὴν, ἢ φλόγα ἀγάπης ὁ διάβολος. Αὕτη τείχους ἰσχυροτέρα, αὕτη ἀδάμαντος στερβότερα· κἂν ἔτραν ταύτης ἰσχυροτέραν εἰπῆς ὕλην, πάντα ὑπερβάλλει τῆς ἀγάπης ἡ στερβότερη. Ταύτην οὐ πλοῦτος, οὐ πενία νικᾷ· μᾶλλον δὲ οὐδ' ἂν ἦν πενία, οὐκ [295] ἀμετρία πλοῦτος, εἰ ἀγάπη ἦν, ἀλλὰ τὰ ἐξ ἑκατέρων ἀγαθὰ μόνον. Καὶ γὰρ τὴν ἐξ ἐκείνου ἀφθονίαν ἐκαρπώσαμεθα ἂν, καὶ τὴν ἐκ ταύτης ἀμεριμνίαν· καὶ οὔτε τοῦ πλοῦτος τὰς φροντίδας, οὔτε τῆς πενίας τὰ δέος ὑπεμείναμεν ἂν. Καὶ τί λέγω τὰ ἐξ αὐτῆς κέρδη; Αὐτὸ γὰρ καθ' ἑαυτὸ τὸ φιλεῖν ἐνόησον ἡλίκον ἐστὶ. Πόσην φέρει τὴν εὐφροσύνην, ἐν πόσῃ καθίσταται χάριτι τὴν ψυχὴν, ὃ μάλιστα αὐτῆς ἐστὶν ἐξαίρετον. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα τῆς ἀρετῆς μέρη συνευγεγμένον ἔχει τὸν πόνον, οἷον νηστεία, σωφροσύνη, ἀγρυπνία, βασκανία, ἐπιθυμία, ὑπεροφίαν· ἢ δὲ ἀγάπη μετὰ τοῦ κέρδους πολλὴν ἔχει καὶ τὴν ἡδονὴν, καὶ πόνον. οὐδένα· καὶ καθάπερ μελιττα ἀγαθὴ, τὰ πανταχόθεν συνάγουσα ἀγαθὰ, εἰς τὴν τοῦ φιλοῦντος κατατίθεται ψυχὴν. Κἂν δουλεύει τις, ἡδίω τῆς ἐλευθερίας ἀποφαίνει τὴν δουλείαν. Ὁ γὰρ φιλῶν οὐχ οὕτως ἐπιτάττων.

• Vetus interpres legit οὐδένα ἂν, editti οὐδὲν ἂν

ὡς ἐπιταττόμενος χάρει, καίτοι γε τὸ ἐπιτάττειν ἡδύ· ἀλλὰ μετατίθην αὐτῆ τῶν πραγμάτων τὴν φύσιν, καὶ πάντα ἐν χερσίν ἔχουσα παραγίνεται τὰ αγαθὰ, πάσης μητρὸς ἡπιωτέρα, πάσης βασιλίδος εὐπορωτέρα, καὶ τὰ ἐπίποινα κούφα ποιεῖ καὶ ῥᾶστα, τὴν μὲν ἀρετὴν εὐκολον, τὴν δὲ κακίαν πικροτάτην ἡμῖν ἀποφαίνουσα. Σκόπει δέ· Τὸ δαπανᾶν λυπηρὸν εἶναι δοκεῖ καὶ ποιεῖ αὐτὴ αὐτῆ ἡδύ· τὸ λαμβάνειν τὰ ἐτέρων ἡδύ, καὶ οὐκ ἀφίρσιν αὐτὸ φαίνεται ἡδύ, ἀλλὰ φεύγειν ὡς μογθηρὸν παρασκευάζει. Πάλιν τὸ κακῶς λέγειν, γλυκὺ πᾶν εἶναι δοκεῖ· αὐτῆ τοῦτο μὲν μικρὸν ἀποφαίνει, τὸ δὲ καλῶς λέγειν, ἡδύ· οὐδὲν γὰρ οὕτως, ὡς τὸν φιλούμενον ἐγκωμιάζειν, ἡμῖν ἡδύ. Πάλιν ὁ θυμὸς ἔχει τινὰ ἡδονὴν, ἀλλ' ἐνταῦθα οὐκέτι, ἀλλὰ πάντα αὐτοῦ τὰ νεῦρα ἀνήρηται· κἄν λυπήσῃ τὸν φιλοῦντα ὁ ἀγαπώμενος, θυμὸς μὲν οὐδαμῶς φαίνεται, δάκρυα δὲ καὶ παρακλήσεις, καὶ ἰκετηρία· τοσοῦτον ἀπέχει τοῦ παροξυνθῆναι. Κἄν ἴδῃ ἀμαρτάνοντα, πονοῖ καὶ δονᾶται· ἀλλὰ καὶ ἡ ὀδύνη αὐτῆ ἡδονὴν φέρει. Τῆς γὰρ ἀγάπης καὶ τὰ δάκρυα καὶ ἡ λύπη γέλωτος παντὸς ἡδίον καὶ χαρᾶς. Οὐχ οὕτω γοῦν ἀναπαύονται οἱ γελῶντες, ὡς οἱ ὑπὲρ φίλων κλαίοντες· κἄν ἀπιστῆς, ἐπίσχος αὐτῶν τὰ δάκρυα, καὶ ὡς τὰ ἀνήκεστα παθόντες, οὕτω δυσχεραίνουσιν. Ἄλλ' ἡδονὴν ἔχει, φησὶν, ἄτοπον τὸ φιλεῖν. Ἄπαγε, καὶ εὐφῆμαι, ἀνθρωπε· οὐδὲν γὰρ οὕτως ἡδονῆς καθαρεύει τοιαύτης, ὡς ἀγάπη γησια.

ζ'. Μὴ γάρ μοι ταύτην εἴπησ' τὴν δημῶδη καὶ ἀγοραῖον, καὶ νόσον μᾶλλον ἢ ἀγάπην οὖσαν, ἀλλὰ ταύτην ἦν ὁ Παῦλος ἐπιζητεῖ, τὴν τὸ συμφέρον τῶν ἀγαπωμένων σκοποῦσαν, καὶ ὅψι' ὅτι πατέρων οὗτοι φιλοστοργότεροι. Καὶ ὡσπερ οἱ χρήματα φιλοῦντες οὐκ ἂν ἔλοιτο δαπανῆσαι χρήματα, ἀλλ' ἦδιον ἂν ἐν στενοχωρίᾳ γενέσθαι, ἢ ἐκεῖνα ἰδεῖν ἐλαττούμενα· οὕτω καὶ ὁ πρὸς τινὰ ἡδέως ἔχων, μυρία ἂν ἔλοιτο παθεῖν, ἢ τὸν ἀγαπώμενον καταδραπτόμενον ἰδεῖν. Πῶς οὖν, φησὶ, τὸν Ἰωσήφ ἢ Αἰγύπτου φιλοῦσα, καθύβρισαι ἠθέλησεν; Ὅτι ταύτην ἐφιλεῖ τὴν ἀγάπην τὴν [296] διαβολικὴν. Ὁ μόνον Ἰωσήφ οὐ ταύτην, ἀλλ' ἦν ὁ Παῦλος ζητεῖ. Ἐνόησον οὖν ὅσης ἀγάπης αὐτοῦ τὰ ῥήματα ἦν, καὶ τὰ πράγματα ἃ ἐκείνη ἔλεγε· Καθύβρισόν με καὶ ποίησον μοιχαλίδα, καὶ τὸν ἀνδρα ἀδίκησον, καὶ τὴν οἰκίαν ἀνάτρεψον ἅπασαν, καὶ σαυτὸν τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἐκθάλε παβήσας· ἄπερ οὐ μόνον ἐκεῖνον, ἀλλ' οὐδὲ ἑαυτὴν φιλοῦστος ἦν. Οὗτος δὲ ἐπειδὴ γνησίως ἐφιλεῖ, τούτων πάντων ἀπῆγε. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι αὐτῆς ἐκθήδετο, ἐκ τῆς παραινίσεως αὐτὸ κατάμαθε. Οὐ γὰρ ἀπόστατο μόνον αὐτὴν, ἀλλὰ καὶ παραινέων εἰσῆγαγε πᾶσαν διναμένην σθέσαι πυρᾶν. *Εἰ γάρ ὁ κύριός μου, φησὶν, οὐ γινώσκει δι' ἐμὲ οὐδὲν τῶν ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ.* Εὐθέως αὐτὴν ἀνέμνησε τοῦ ἀνδρός, ἵνα ἐντρέψῃ. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ὁ ἀνὴρ σου, ἀλλ' Ὁ κύριός μου, ὃ μᾶλλον ἱκανὸν ἦν αὐτὴν κατασχεῖν, καὶ παῖσαι ἐνοῆσαι τίς οὕσα τίνος ἐρᾷ, ὅτι δέσποινα οὕσα, δούλου. Εἰ γὰρ ἐκεῖνος κύριος, καὶ σὺ κυρία. Αἰσχύνθητι τοίνυν τὴν πρὸς τὸν δούλον ὁμιλίαν, καὶ

ἐνόησον τίνος οὕσα γυνή, τίνοι βούλει συμπλακῆναι, καὶ περὶ τίνα ἀχάριστος γῆνη καὶ ἀγνώμων, καὶ ὅτι ἐγὼ πλείονα αὐτῷ ἀπονέμου εὐνοίαν. Καὶ ὅρα πῶς ἐπαίρει αὐτοῦ τὰς εὐεργεσίας. Ἐπειδὴ γὰρ οὐδὲν τῶν ὑψηλῶν ἐνοῆσαι ἡδύνατο ἢ βάρβαρος ἐκεῖνη καὶ ἀκόλαστος, ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων αὐτὴν ἐντρέπει λέγων· *Οὐ γινώσκει δι' ἐμὲ οὐδὲν*· τουτέστιν, Εὐεργετεῖ με μεγάλα, καὶ οὐ δύναμαι τὸν προστάτην ἐν τοῖς κυρίοις πλῆξαι. Ἐμὲ δεύτερον ἐποίησε δεσπότην τῆς οἰκίας, καὶ, *Οὐδεὶς ὑπεξήρηται μου, πλὴν σοῦ.* Ἐνταῦθα ἐπαίρει αὐτῆς τὸ φρόνημα, ἵνα κἄν οὕτως αἰσχυνθῆναι παρασκευάσῃ, καὶ δεῖξῃ μεγάλην οὖσαν τὴν τιμὴν. Καὶ οὐδὲ μέχρι τούτου ἔστη, ἀλλὰ καὶ ἐπήγαγεν βνομα ἱκανὴν αὐτὴν κατασχέει, λέγων· *Διὰ τὸ σε γυναικα αὐτοῦ εἶναι, καὶ πῶς ποιήσω τὸ ῥῆμα τὸ ποτηρὸν τοῦτο;* Ἄλλὰ τί λέγεις; ὅτι οὐ πάρεστιν ὁ ἀνὴρ, οὐδὲ οἶδεν ὅτι ἀδικεῖται; Ἄλλ' ὁ Θεὸς ἐπόψεται. Ἄλλ' οὐκ ἐκέρδανεν οὐδὲν ἀπὸ τῆς συμβουλῆς ἐκείνη, ἀλλ' ἐπεσπάσατο αὐτόν. Τὴν γὰρ οἰκειὰν μανίαν πληρῶσαι βουλομένη, οὐ φιλοῦσα τὸν Ἰωσήφ, ταῦτα ἐπραττε· καὶ ὄηλον ἐξ ὧν μετὰ ταῦτα ἐποίησε. Καὶ γὰρ δικαστήριον καθίζει, καὶ κατηγορίαν εἰσάγει, καὶ τὰ ψευδῆ καταμαρτυρεῖ, καὶ ἐκδίδωσι Ὀηρίῳ τὸν οὐδὲν ἡδικηκότα, καὶ εἰς δεσμοτήριον ἐμβάλλει· μᾶλλον δὲ, τὸ γε αὐτῆς μέρος, καὶ ἀνείλεν· οὕτω τὸν δικαστὴν καθύπλισε. Τί οὖν; ἄρα καὶ Ἰωσήφ τοιοῦτος; Τούναντιον μὲν οὖν ἄπαν· οὕτε γὰρ ἀντεῖπεν, οὕτε κατηγοροῦσε τῆς γυναικός. Ἰπιστήθη γὰρ ἂν, φησὶ. Καὶ μὴν σφόδρα ἐφιλεῖτο, καὶ ὄηλον οὐκ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ τέλους. Εἰ γὰρ μὴ σφόδρα αὐτὸν βάρβαρος ἐκεῖνος ἐφίλει, κἄν ἀπέκτεινε σιγῶντα καὶ οὐδὲν ἀντιλέγοντα. Καὶ γὰρ Αἰγύπτιος ἦν, καὶ ἄρχων, καὶ περὶ εὐνήν ἡδικημένος, [297] ὡς ἐνόμισε, καὶ παρὰ οἰκέτου, καὶ οἰκέτου τοιαῦτα εὐεργετηθέντος. Ἄλλ' ἐνίκησε ταῦτα πάντα ὁ πόθος καὶ ἡ χάρις, ἦν ὁ Θεὸς αὐτοῦ κατέχευε. Μετὰ δὲ τῆς χάριτος καὶ τῆς ἀγάπης ταύτης καὶ τεκμήρια εἶχεν οὐ μικρὰ, εἰ δικαιολογεῖσθαι ἐβούλετο, αὐτὰ τὰ ἱμάτια. Εἰ γὰρ αὐτῆ ἦν ἡ βίασθεῖσα, τὴν χιτῶνα αὐτῆς περιεβῆχθαί ἐδει, τὴν ὄβιν κατεσπαράχθαι, οὐ τὰ ἐκεῖνον κατέχειν ἱμάτια. Ἄλλ' ἤκουσε, φησὶν, ὅτι ὑψώσα τὴν φωνήν, καὶ καταλιπὼν τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, ἀπῆλθε. Τίνος οὖν ἐνεκεν καὶ ἀπέδυσας; τί γὰρ παθοῦσα βίαν ἀγαπητὸν ἦν; Τὸ ἀπαλλαγῆναι τοῦ ἐνοχοῦστος. Ἐγὼ δὲ οὐκ ἐντεῦθεν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα δεῖξαι δυνήσομαι αὐτοῦ τὴν εὐνοίαν καὶ τὴν ἀγάπην. Καὶ γὰρ ὅτε εἰς ἀνάγκην ἐνέπεσε τοῦ τὴν αἰτίαν εἰπεῖν τοῦ δεσμοτηρίου καὶ τῆς ἐκεῖ διατριβῆς, οὐδὲ τότε ἐξείπε τὸ δρᾶμα, ἀλλὰ τί φησι; *Καὶ ἐγὼ οὐκ ἐποίησα οὐδὲν, ἀλλὰ κλοπῇ ἐκλάπην ἐκ γῆς Ἑβραίων*· καὶ οὐδαμῶς μὲνεται τῆς μοιχαλίδος, οὐδὲ καλλωπίζεται ἐπὶ τῷ πράγματι, ὃ πᾶς τις οὖν ἂν ἐπαθεν, εἰ καὶ μὴ φιλοτιμίας ἐνεκεν, ἀλλ' ὥστε μὴ ὀξείαι πονηρᾶς ἐνεκεν αἰτίας εἰς τὸ οἰκῆμα ἐμβεβλήσθαι ἐκεῖνον. Εἰ γὰρ καὶ ἀμαρτάνοντες ἀνθρωποὶ, οὐδὲ οὕτως ἀπέγονται τοῦ ταῦτα ἐγκαλεῖν, καίτοι γε αἰσχύνῃν τοῦ πράγματος φέροντος, πῶς οὐκ ἄξιον θαυμάσαι ἐκεῖνον, ὅτι καὶ καθαρὸς ὢν οὐκ εἶπε τὸν ἔρωτα τῆς γυ-

vero libertatem a curis, ac neque divitiarum sollicitudines, neque paupertatis metum sustineremus. Ecquid dico de lucris ex illa partis? Ipsa quoque in se dilectio, quanta sit considera, quantam ferat lætitiā, in quanta gratia constituat animam: quod quidem in illa eximium est. Aliæ namque virtutis partes conjunctam habent laborem; verbi gratia, jejunium, temperantia, vigiliæ, invidiam, concupiscentiam, contemptum: caritas autem cum lucro multam habet etiam voluptatem, et laborem nullum: et sicut bona apis, undique bona colligens, illa deponit in anima ejus qui diligit. Etiam si quis serviat, libertate suaviorem exhibet servitutem. Qui enim amat non ita gaudet cum imperat, ut cum imperatur, etiam si imperare sit jucundum; sed ipsa rerum naturam transmutat, advenitque in manu bona omnia habens, quavis matre blandior, quavis regina locupletior: quæque laboriosa sunt, levia et facilia reddit, virtutem facitem, nequitiam acerbissimam nobis exhibens. Animadvertite autem: impendere videtur molestum esse, et hoc illa dulce reddit; aliena accipere jucundum, et non sinit illud jucundum apparere, sed ut pravum fugere suadet. Rursus maledicere suave omnibus videtur esse; ipsa autem illud amarum esse declarat, et benedicere dulce: nihil enim nobis ita suave est, ut laudare eum quem amamus. Rursus ira aliquam habet voluptatem; at hic nequaquam, sed omnes ejus nervi sublati sunt: etiam si is qui diligitur diligenti se molestiam creavit, ira nusquam apparet, sed lacrymæ, adhortationes et supplicationes: tantum abest ut exasperetur. Etiam si videat precantem, luget et dolet; sed dolor ille voluptatem affert. Caritatis enim lacrymæ et dolor risu sunt omni et gaudio suaviores. Non adeo igitur quiescunt ii qui rident, ut ii qui pro amicis plorant: et si id non credis, reprime illorum lacrymas, et ac si gravissima paterentur, ita ægre ferunt. At amare, inquires, absurdam habet voluptatem. Absit, bona verba, o homo: nihil enim ita purum est ut caritas genuina.

7. Ne mihi enim dicas illam popularem et forensē, qui est potius morbus, quam caritas et amor, sed hanc quam Paulus querit, quæ quod utile dilectis est spectat, et videbis illos esse patribus amantiores. Ac quemadmodum ii qui pecunias amant, pecunias impendere non elegerint, sed suavius putant in angustia esse, quam illas imminutas videre: sic et ille qui erga aliquem bene et suaviter affectus est, innumera pati maluerit, quam dilectum videre læsum. Quomodo igitur, inquires, Ægyptia illa, quæ Josephum amabat, illum contumelia afficere voluit? Quia illum amabat dilectione diabolica. Joseph vero non hanc habuit, sed eam quam Paulus dilectionem quærebat. Cogita igitur quantæ caritatis ejus verba essent, et quas res illa dicebat: Me contumelia affice et adulteram redde: injuriam infer viro, et totam subverte domum, teque ipsum abjice a fiducia quam in Deum habes: quæ verba illius erant, quæ nec illum, nec seipsam amaret. Hic autem, quoniam sincere amabat, hæc omnia abjecit. Atque ut ediscas quod

ejus curam gereret, ex ejus adhortatione id percipere. Non modo enim illam repulit, sed et adhortationem induxit, quæ poterat omnem flammam exstinguere: *Si enim dominus meus*, inquit, *propter me nihil novit in domo sua* (Gen. 39, 8). Statim illi virum suum in mentem revocavit, ut illam pudore afficeret. Nec dixit, Vir tuus, sed *Dominus meus*, quod magis posset illam retinere et suadere cogitare, quænam cum esset, quem amaret, nempe domina servum. Nam si ille est dominus, et tu domina. Pudeat te igitur colloqui talis cum servo, et cogita ejus cum sis uxor, cum quo velis coire, et in quem sis ingrata, et quod ego majorem exhibeam benevolentiam. Vide autem quomodo ejus extollat beneficia. Quia enim nihil sublime poterat barbara illa et impudica cogitare, ab humanis illam pudore suffundit, dicens: *Propter me nihil cognoscit*; id est, Magna mihi beneficia confert, nec possum patronum in rebus præcipuis lædere. Me secundum dominum fecit domus sur, et *Nullus eximitur, nisi tu*. Hic ejus sensum et animum extollit, ut sic illam ad pudorem inducat, et ostendat magnum esse honorem. Neque hic substitit, sed etiam induxit nomen quod posset illam retinere dicens: *Eo quod tu sis uxor ejus; et quomodo faciam verbum hoc malum?* Sed quid dicis? Non adest vir, neque scit se injuria affici? Sed Deus aspiciet. At nihil ex tali consilio illa lucrata est, sed illum attraxit. Furem namque suum complere volens, non amans Josephum hæc fecit, ut palam est ex iis quæ postea designavit. Judicium enim constituit, et accusationem inferit, atque falsa testificatur, ac feræ tradit eum, qui se nihil læserat, in carceremque conjicit; imo potius, quantum in se erat, occidit: ita nempe judicem armavit. Quid igitur? eratne Joseph etiam talis? Imo contra; neque enim contradixit, neque mulierem accusavit. At, inquires, non creditum illi fuisset. Atqui valde amabatur, ut palam est, non ex principio solum, sed etiam ex fine. Nisi enim illum barbarus ille multum dilexisset, etiam occidisset silentem et nihil contradicentem. Etenim Ægyptius erat et princeps, et in conjugali lecto affectus injuria, ut putabat; et a famulo, a famulo inquam, qui tot beneficia acceperat. Sed hæc omnia vicit dilectio et gratia, quam Deus in illum infudit. Cum gratia autem et dilectione hæc indicia habuit non parva, si jure contendere voluisset, ipsa vestimenta. Si enim illa vim passa fuisset, oportebat ruptam ejus fuisse tunicam, laceratum vultum, non illius vestimenta tenere. *Sed audivit*, inquit, *quod vocem extuli, et relictis vestibus abiit* (Gen. 39, 13). Cur ergo eum exuisti? quid vim patienti optandum erat? Ut liberaretur ab eo qui sibi violentiam inferret. Ego vero non hinc tantum, sed etiam ex sequentibus ostendere possim ejus benevolentiam et amorem. Etenim cum in necessitatem incidit, ut causam diceret carceris et diurnæ in illo moræ; neque tunc drama illud et rem gestam aperuit; sed quid ait? *Et ego nihil feci, sed fusto sublatus sum ex terra Hebræorum* (Gen. 40, 15). Et nusquam memorat adulteram; neque de ea rogloriatur, quod quislibet alius fecisset, etiam si non

gloriæ causa, sed ne videretur mala de causa in tale conjectus fuisse domicilium. Si enim peccantes homines neque sic abstinent a tali accusatione, etiamsi res dedecus afferat: quomodo non dignus admiratione ille est, quod cum esset purus, non dixerit amorem mulieris, neque peccatum evulgaverit, neque etiam quando in solium ascendit et Ægypti totius rex factus est, injuriæ sibi a muliere illatæ recordatus sit, neque ab illa pœnas expetierit?

8. Vidistin' quomodo ipse ejus curam habebat; illa vero non amabat, sed furebat? Neque enim Josephum diligebat, sed volebat libidinem explere: nam si quis ipsa verba accurate examinaverit, ea furorem omnino spirant et cædem. Quid enim ait? *Induxisti puerum Hebræum, ut nobis illuderet (Gen. 39, 17)*: beneficium marito exprobrans: et vestimenta ostendebat, omni fera sævior. Sed non ita ille. Ecquid dico ejus erga ipsam benevolentiam, quando erga fratres, qui ipsum pene occiderant, talis erat, et numquam de ipsis vel intus vel foris aliquid grave vel molestum dixit? Ideo Paulus caritatem dixit esse matrem omnium honorum, eamque præfert signis aliisque charismatibus. Quemadmodum enim si vestes et calcei aurei sint, alio etiam indicio opus habemus, ut noscamus regem; si vero purpuram videamus et diadema, nullum aliud regni signum videre quærimus: ita hic quoque. Cum caritatis est impositum diadema, sufficit ut Christi verum discipulum ostendat, non nobis tantum, sed etiam infidelibus. *In hoc enim, inquit, cognoscent omnes quod discipuli mei estis, si dilexeritis invicem (Joan. 13, 35)*. Itaque hoc signum omnibus signis est majus, siquidem in ipso cognoscitur discipulus. Etiamsi enim quidam innumera edant signa, si invicem dissideant, ridiculi infidelibus erunt: quemadmodum si nullum faciant signum, et sese valde mutuo diligant, et venerandi et invicti apud omnes manebunt. Nam et Paulum ideo miramur, non propter mortuos quos suscitavit, non propter leprosos quos mundavit, sed quia dicebat, *Quis infirmatur, et ego non infirmor? quis scandalizatur, et ego non uror (2. Cor. 11, 29)*? Etiamsi enim millia ad hæc signa adjeceris, par nihil dices. Nam et ipse dicebat, magnam sibi mercedem repositam esse, non quod signa fecisset, sed quia infirmis factus est infirmus. *Quænam est enim, inquit, mea merces? Ut evangelizans sine sumptu ponam Evangelium (1. Cor. 9, 18)*.

Et cum se apostolis præponit, non dicit, Plura quam ipsi feci signa, sed, *Plus illis laboravi (1. Cor. 15, 10)*. Quin etiam fame ideo mori volebat, pro salute discipulorum: *Bonum est enim, inquit, mihi magis mori, quam ut gloriationem meam quis evacuet (1. Cor. 9, 15)*; non quod ipse gloriaretur, sed ne videretur ipsis exprobrare. Nusquam enim solet gloriari in bonis operibus suis, si tempus ad id non vocet; sed etiamsi coactus sit, insipientem se vocat.

Paulus aliquando coactus gloriatur. — Si quando autem gloriatur, in infirmitatibus, in contumeliis, in eo quod valde misereatur eorum quibus molestia creatur, id facit; ut etiam hoc loco dicit: *Quis infirmatur, et ego non infirmor?* Hæc verba sunt periculis ipsis majora: ideoque illa posteriora ponit, sermonem amplificans. Quanam ergo re nos digni fuerimus, si cum illo comparemur, qui neque pecunias despiciamus propter nos ipsos, neque superflua ex facultatibus erogamus? At non ille sic, sed et animam et corpus tradebat, ut qui illum lapidabant et colaphis cædebant, regnum consequerentur. Sic enim me, inquit, docuit Christus diligere, qui novum mandatum reliquit de dilectione, et quod ipso operibus implevit. Etenim cum Rex universorum esset, et beatæ illius naturæ; homines, quos ex nihilo produxit, et quibus millia contulit beneficia, se contumelia afficientes et respicientes non aversatus est, sed et homo factus est propter illos, cum meretricibus et publicanis conversatus est, dæmoniacos curavit, et cælum promisit. Post hæc autem omnia comprehensum ipsum colaphis ceciderunt, ligaverunt, flagellarunt, irriserunt, demum crucifixerunt. Sed ne sic quidem illos aversatus est, sed cum sursum esset in cruce, dixit, *Pater, dimitte illis peccatum (Luc. 23, 34)*. Latronem vero, qui eum ante accusaverat, etiam in paradysum introduxit, et persecutorem Paulum apostolum fecit; sibi autem proprios et addictos discipulos ad mortem tradidit propter Judæos, qui ipsum crucifixerant. Hæc igitur omnia, quæ Dei sunt, quæ hominum, apud nos colligentes, hæc præclara gesta æmulemur, et caritatem charismatibus omnibus superiorem acquiramus, ut et præsentia et futura bona assequamur: quorum utinam nos participes fieri contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXXIII.

CAP. 15, v. 4. *Caritas patiens est, benigna est: non æmularur, non agit perperam, non inflatur.*

1. Postquam enim pronuntiavit, nec fidei, nec scientiæ, nec prophetiæ neque linguarum, neque charismatum, nec perfectæ vitæ, nec martyrii, si caritas absit, magnam esse utilitatem, necessario deinceps describit immensam ejus pulchritudinem, quasi quibusdam coloribus virtutis partibus ejus imaginem exornans, et ejus membra omnia accurate compo-

nens. At ne prætercurras, dilecte, ea quæ dicuntur, sed eorum singula examina diligentissime, ut rei thesaurum videas, et pictoris artem. Perpende igitur unde statim inceperit, et quam primam posuerit omnium bonorum causam. Quid autem hoc est? Patientia; hæc philosophiæ omnis est radix. Ideo sapiens quispiam dicebat: *Vir patiens est multæ prudentiæ: qui autem impatiens est valde insipiens est (Prov. 14, 29)*. Et cum urbe munita ipsam compa-

ναϊκός, οὐδὲ ἐξεπόμευσε τὴν ἀμαρτίαν, οὐδὲ ἤνικα ἐπὶ τὸν θρόνον ἀνέβη καὶ τῆς Αἰγύπτου πάσης ἐγένετο βασιλεὺς, ἐμνησιχάκησε τῇ γυναικί, οὐδὲ ἀπήτησε δίκην;

ἦ. Εἶδες πῶς αὐτὸς μὲν ἐκῆθετο, ἐκείνη δὲ οὐκ ἐφίλει, ἀλλ' ἐμαίνετο; Οὐ γὰρ τὸν Ἰωσήφ ἐφίλει, ἀλλὰ τὴν ἀκολασίαν πληρῶσαι ἐβούλετο· καὶ αὐτὰ δὲ τὰ ῥήματα εἰ τις ἐξετάσειεν ἀκριθῶς, μετὰ θυμοῦ καὶ πολλοῦ φθону. Τί γάρ φησιν; *Εισήγαγε καίδια Ἐβραίων ἐμπαίξιν ἡμῖν, ὀνειδίζουσα τὴν εὐεργεσίαν τῷ ἀνδρί· καὶ τὰ ἱμάτια ἐπεδείκνυ, θηρίου παντὸς ἀγριωτέρα γενομένη.* Ἄλλ' οὐκ ἐκεῖνος οὕτω. Καὶ τί λέγω τὴν πρὸς ταύτην εὐνοίαν, ὅπου γε καὶ πρὸς τοὺς ἀνελόνας ἀδελφούς τοιοῦτος ἦν, καὶ οὐδὲ περὶ ἐκείνων οὐδὲν ποτε εἶπε δυσχερὲς, οὐκ ἔνδον, οὐκ ἔξω; Διὰ τοῦτο ὁ Παῦλος τὴν μητέρα τῶν ἀγαθῶν ἀπάντων ταύτην εἶναι φησι, καὶ σημειῶν καὶ τῶν ἄλλων χαρισμάτων προτιθήσιν. Ὡς περὶ γὰρ χρυσῶν μὲν ἱματίων ὄντων καὶ ὑποδημάτων, δεόμεθα καὶ ἐτέρου τιδὸς ἐνδείγματος, ὥστε τὸν βασιλέα μαθεῖν· ἂν δὲ τὴν ἀλουργία ἴδωμεν καὶ τὸ διάδημα, οὐδὲν ἕτερον ἐπιζητούμεν τῆς βασιλείας ἰδεῖν σημείον· οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα. Ὅταν τὸ τῆς ἀγάπης ἐπικείται διάδημά, ἀρκεῖ δεῖξαι τοῦ Χριστοῦ τὸν ἀκριθῆ μαθητὴν, οὐκ ἡμῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀπίστοις. *Ἐρ τούτῳ γάρ, φησὶ, γινώσκονται πάντες, ὅτι μαθητὰ μου ἔστε, ἐὰν ἀγαπᾶτε ἀλλήλους.* Ὡς περὶ τὸ σημεῖον τοῦτο σημειῶν ἀπάντων μεῖζον, εἴ γε ἐν αὐτῷ γυωρίζεται ὁ μαθητῆς. Κἂν γὰρ μυρία ποιῶσι τινες σημεῖα, στασιάζουσι δὲ πρὸς ἀλλήλους, καταγέλαστοι τοῖς ἀπίστοις ἔσονται· ὡς περὶ κἂν μηδὲν ποιῶσι σημεῖον, [298] ἀγαπῶσι δὲ ἀλλήλους ἀκριθῶς, καὶ αἰδέσιμοι καὶ ἀχειρωτοὶ πᾶσιν ὄντες διαμένουσιν. Ἐπεὶ καὶ Παῦλον διὰ τοῦτο θαυμάζομεν, οὐ διὰ τοὺς νεκρούς οὐς ἤγειρεν, οὐδὲ διὰ τοὺς λεπρούς οὐς ἐκαθάρισεν, ἀλλ' ἐπειδὴ εἶπε, *Τίς ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ; τίς σκανδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι;* Κἂν γὰρ μυρία πρὸς ταῦτα θῆς σημεῖα, οὐδὲν ἴσον ἔρεις· ἐπεὶ καὶ αὐτὸς μισθὸν ἀποκαίσθαι μέγαν ἐφησεν αὐτῷ, οὐκ ἐπειδὴ σημεῖα ἐποίησε, ἀλλ' ἐπειδὴ τοῖς ἀσθενοῦσι γέγονεν ὡς ἀσθενής. *Τίς γάρ μου ἔστι, φησὶν, ὁ μισθός;* Ἰνα εὐαγγελίζομαι, ἀδάπανον θήσω τὸ εὐαγγέλιον. Καὶ ὅταν τῶν ἀποστόλων ἑαυτὸν προτιθῆ, οὐ λέγει,

• *Legebatur ἐνδόμετος.*

Περὶσσότερα αὐτῶν σημεῖα ἐποίησα· ἀλλὰ, *Περὶσσότερον αὐτῶν ἐκομίσα.* Καὶ λιμῷ δὲ διὰ τοῦτο ἐβούλετο ἀποθανεῖν διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν μαθητῶν· *Καλὸν γάρ μοι μᾶλλον, φησὶν, ἀποθανεῖν, ἢ τὸ καύχημά μου ἴνα τις κενώσῃ· οὐκ ἐπειδὴ ἐκαυχᾶτο αὐτός, ἀλλ' ἵνα μὴ δόξῃ ὀνειδίζεσθαι αὐτοῖς.* Οὐδαμοῦ γὰρ οἶδε καυχᾶσθαι ἐπὶ τοῖς αὐτοῦ κατορθώμασι, μὴ καλοῦντος καιροῦ, ἀλλὰ κἂν ἀναγκασθῆ, ἀφρονα ἑαυτὸν καλεῖ.

Εἰ δὲ ποτε καὶ καυχᾶται, ἐν ἀσθενείαις, ἐν ὑβρεσίν, ἐν τῷ σφοδρῶς συναλεγεῖν τοῖς ἐπιηρεαζομένοις· ὡς περὶ οὖν καὶ ἐνταῦθ' αἴφῃσι, *Τίς ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ;* Ταῦτα καὶ κινδύων μεῖζον τὰ ῥήματα· διὰ καὶ ὑστερον αὐτὰ τίθησιν, αὐξων τὸν λόγον. Τίνος οὖν ἂν εἴημεν ἀξιοί; ἡμεῖς πρὸς ἐκεῖνον ἐξεταζόμενοι. εἰ μῆτε χρημάτων καταφρονούντες δι' ἡμᾶς αὐτούς, μῆτε τὰ περιττὰ προϊέμενοι τῶν ὄντων; Ἄλλ' οὐκ ἐκεῖνος οὕτως, ἀλλὰ καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα ἐπεδίδου, ἵνα οἱ λιθάσαντες αὐτὸν καὶ ράπισαντες, βασιλείας ἐπιτύχωσιν. Οὕτω γὰρ με, φησὶν, ἀγαπᾶν ἐδίδαξεν ὁ Χριστός, ὅ τὴν καλὴν ἐντολήν καταλιπὼν τὴν περὶ τῆς ἀγάπης, καὶ ἦν αὐτὸς διὰ τῶν ἔργων ἐπλήρωσε. Καὶ γὰρ βασιλεὺς τῶν ὄλων τυγχάνων, καὶ τῆς μακαρίας ἐκείνης φύσεως ὢν, ἀνθρώπους, οὐς ἐξ οὐκ ὄντων ἐποίησε, καὶ οὐς μυρία εὐεργέτησε, τοιούτους ὑβρίζοντας καὶ διαπτύοντας οὐκ ἀπεστράφη, ἀλλὰ καὶ ἀνθρωπος ἐγένετο δι' αὐτούς, καὶ συνανεστράφη πόρνοις καὶ τελώναις, καὶ τοὺς δαιμονῶντας ἰάσατο, καὶ τὸν οὐρανὸν ἐπηγγείλατο. Καὶ μετὰ ταῦτα πάντα λαβόντες αὐτὸν ἐβράβισαν, ἔδησαν, ἐμαστίζωσαν, κατεγέλασαν, τέλος ἐσταύρωσαν. Καὶ οὐδὲ οὕτως ἀπεστρέφετο, ἀλλὰ καὶ ὄνομα ὢν ἐν τῷ σταυρῷ, φησὶ· *Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς τὴν ἀμαρτίαν.* Τὸν δὲ πρὸς τοῦτου κατηγοροῦντα ληστήν καὶ εἰς παράδεισον ἐσήγαγε, καὶ τὸν διώκτην Παῦλον ἀπόστολον ἐποίησε, καὶ τοὺς οικείους τοὺς αὐτοῦ καὶ ἀνακειμένους αὐτῷ μαθητὰς εἰς θάνατον ἐξεδίδου διὰ τοὺς σταυρώσαντας αὐτὸν Ἰουδαίους. Ταῦτ' οὖν ἅπαντα παρ' ἑαυτοῦ συλλέγοντες τὰ τοῦ Θεοῦ, τὰ τῶν ἀνθρώπων, ζηλώσωμεν ταῦτα τὰ κατορθώματα, καὶ τὴν χαρισμάτων ἀπάντων ἀνωτέραν κτησώμεθα ἀγάπην, ἵνα καὶ τῶν παρόντων καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλοκρηθωπία [299] τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΛΓ'.

Ἡ ἀγάπη μακροθυμεῖ, χρηστεύεται, οὐ ζηλοῖ, οὐ περπερεύεται, οὐ φουσιούται.

α'. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπεφῆναντο, ὅτι καὶ πίστεως καὶ γνώσεως καὶ προφητείας καὶ γλωσσῶν καὶ χαρισμάτων καὶ ἰαμάτων καὶ βίου ἄκρου καὶ μαρτυρίας ταύτης ἀποῦσης οὐδὲν ὕψους μέγα, ἀναγκαίως λοιπὸν ὑπογράφει τὸ κάλλος αὐτῆς τὸ ἀμήχανον, καθάπερ τίθει χρώμασι τοῖς μέρεσι τῆς ἀρετῆς τὴν εἰκόνα αὐτῆς κατακοσμῶν, καὶ τὰ μέλη αὐτῆς συντιθεῖς μετὰ ἀκριθείας ἅπαντα. Ἄλλὰ μὴ παραδράμῃς, ἀγαπητῆ, τὰ λεγόμενα, ἀλλ' ἕκαστον αὐτῶν μετὰ

πολλῆς ἐξέταξε τῆς ἐπιμελείας, ἵνα καὶ τοῦ πράγματος εἰδῆς τὸν θησαυρὸν, καὶ τοῦ ζωγράφου τὴν τέχνην. Σκόπει γοῦν πόθεν εὐθέως ἤρξατο, καὶ τί τέθεικε πρῶτον τὸ πάντων αἴτιον τῶν ἀγαθῶν. Τί δὲ τοῦτό ἐστι; Μακροθυμία· αὕτη τῆς φιλοσοφίας ἢ βίβλα πάσης. Διὰ καὶ τις σοφὸς εἶπε· *Μακροθυμὸς ἀνὴρ πολὺς ἐν φρονήσει, ὁ δὲ ὀλιγοψύχος ἰσχυρῶς ἄφρων.* Καὶ πάλαι δὲ παραβαλὼν καὶ αὐτῇ ἰσχυρῶς, ἀσφαλεστέραν αὐτὴν ἐφησεν ἐκείνης εἶναι. Καὶ γὰρ ὄπιον ἐστὶν ἀμαχον, καὶ πύργος εἰς ἀβραγῆς, πάντα διακρουομένη βλάβως τὰ λυπηρά. Καὶ καθάπερ εἰς ἄβυσσον σπινθηρ ἔμπεσῶν ἐκείνην μὲν

ὡδὲν παρέβλαψεν, αὐτὸς δὲ ἐσθέσθη βραδίως· οὕτως εἰς μακρόθυμον ψυχὴν ὅπερ ἐν ἐμπέσει τῶν ἀδοκῆτων, τοῦτο μὲν ἀφανίζεται βραδίως, ἐκείνην δὲ οὐ ταράττει. Καὶ γὰρ πάντων τετράβροτον μακροθυμία· κἂν στρατόπεδα εἴπης, κἂν χρήματα, κἂν ἵππους, κἂν τέλη, κἂν ὄπλα, κἂν ὄτιον, οὐδὲν ἔσται μακροθυμίας ἐρεῖς. Ὁ μὲν γὰρ ἐκεῖνα περιβεβλημένος, ὑπὸ θυμοῦ κρατηθεὶς πολλάκις, καθάπερ μειράκιον εὐτελές, περιτρέπεται, καὶ πάντα θορύβου πληροὶ καὶ ζάλης· οὗτος δὲ ὡς περ ἐν λιμένι καθήμενος, βαθείας ἀπολαύει γαλήνης· κἂν ζημίᾳ περιβάλλῃ, οὐκ ἐκίνησας τὴν πέτραν, κἂν ὕβριν ἐπαγάγῃς, οὐκ ἔσεισας τὴν πύργον, κἂν πληγὰς προστρέψῃς, οὐκ ἐπληξας τὸν ἀδάμαντα· καὶ γὰρ μακρόθυμος διὰ τοῦτο λέγεται, ἐπειδὴ μακρὰν τινα καὶ μεγάλην ἔχει ψυχὴν· τὸ γὰρ μακρὸν, καὶ μέγα λέγεται. Ἄλλὰ τοῦτο τὸ καλὸν ἀπὸ τῆς ἀγάπης φύεται, καὶ τοῖς κεκτημένοις καὶ τοῖς ἀπολαύουσιν πολλὴν παρέχον τὴν ὠφέλειαν. Μὴ γάρ μοι τοὺς ἀπεγνωσμένους εἴπης, οἱ ποιοῦντες κακῶς καὶ μὴ πάσχοντες κακῶς, χεῖρους γίνονται. Ἐνταῦθα γὰρ οὐ παρὰ τὴν μακροθυμίαν τοῦτο, ἀλλὰ πρὸ ἐκείνου· τοὺς οὐκ εἰς θεὸν αὐτῆ ἠρωμένους τοῦτο συμβαίνει. Μὴ τοίνυν μοι τοὺτους εἴπης, ἀλλὰ τοὺς ἐπιεικεστέρους, οἱ μέγала ἐντεῦθεν κερδαίνουσιν. Ὅταν γὰρ κακῶς ποιήσαντες μὴ πάθωσι κακῶς, τὴν πραγματικὰ τοῦ [300] παθόντος θαυμάσαντες, μεγίστην ἐντεῦθεν καρποῦνται φιλοσοφίας διδασκαλίαν. Αὐτὸς δὲ οὐδὲ μέχρι τοῦτο ἴσταται, ἀλλὰ καὶ τὰ ἄλλα αὐτῆς ἐπάγει κατορθώματα, λέγων· Χρηστεύεται. Ἐπειδὴ γὰρ τινὲς εἰσιν, οἱ τῆ μακροθυμίας οὐκ εἰς τὴν οἰκείαν κέχρηται· φιλοσοφίαν, ἀλλ' εἰς τὴν ἄμυραν τῶν παροξυνάντων, διαβήγγυντες ἑαυτοὺς, φησὶν ὅτι οὐδὲ τοῦτο ἔχει τὸ ἐλάττωμα. Διὰ καὶ ἐπήγαγε, Χρηστεύεται. Οὐ γὰρ ἐπὶ τῆ φλόγα ἀνάψαι τὸν ὑπὸ τῆς ὀργῆς ἐκκαυμένον ἰθικώτερον αὐτοῖς κέχρηται, ἀλλ' ἐπὶ τῷ καταπραῦναι καὶ κατασβέσαι· καὶ οὐ μόνον τῷ φέρειν γενναίως, ἀλλὰ καὶ τῷ θεραπεύειν καὶ παρακαλεῖν τὸ ἔλκος ἰώνται καὶ τὸ τραῦμα θεραπεύουσι τοῦ θυμοῦ. Οὐ ζηλοῖ· Ἔστι γὰρ καὶ μακρόθυμὸς τινα εἶναι καὶ βλάπτων, καὶ τοῦτω ἐκαίνο διαφθείρεται τὸ κατόρθωμα. Ἄλλ' αὕτη καὶ τοῦτο διέφυγεν. Οὐ περιπερεύεται. Τουτέστιν, οὐ προπετεύεται· καὶ γὰρ συντεὸν ἐργάζεται τὸν ἀγαπῶντα καὶ βαρύνει καὶ βεθηκότα. Τῶν μὲν γὰρ αἰσχυρῶς φιλοῦντων ἴδιον τὸ ἐλάττωμα τοῦτο· ὃ δὲ ταύτην εἰδὼς τὴν ἀγάπην, τούτων μάλιστα πάντων ἀπήλλακται. Ὅταν γὰρ θυμὸς ἔνδον μὴ ἦ, καὶ προπέτεια πᾶσα ἀνήρηται καὶ ὕβρις. Καὶ γὰρ καθάπερ τις ἀριστος γεωργὸς ἔνδον ἐγκαθημένη τῇ ψυχῇ ἢ ἀγάπῃ, οὐκ ἀφίησιν οὐδὲν τούτων βλαστῆσαι· τῶν ἀκανθῶν. Οὐ φυσιοῦται. Καὶ γὰρ ὁρῶμεν πολλοὺς ἐπ' αὐτοῖς τούτοις τοῖς κατορθώμασι μέγα φρονούντας, ὅσον ὅτι μὴ ἔστι βᾶσκανος μηδὲ πονηρὸς μηδὲ ὀλιγόψυχος· μηδὲ προπετής. Οὐδὲ γὰρ πλούτῳ καὶ πένιᾳ παρυφέστηκε τὰ κακὰ ταῦτα μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς· τῶς φύσει καλοῖς. Ἄλλ' ἢ ἀγάπη μετὰ ἀκριβείας ἐκκαθαίρει πάντα. Σκόπει δὲ· Ὁ μακρόθυμος οὐ πάντως καὶ χρηστός· ἂν δὲ μὴ ἦ χρηστός, πονηρία τὸ πρᾶγμα γίνεται, καὶ κινδυνεύει· εἰς μνησικακίαν ἐμπέσειν. Διὰ τοῦτο αὕτη τὸ φάρμακον δοῦσα, τὴν χρηστότητα λέγω, καθαρὰν διατηρεῖ τὴν ἀρετὴν. Πάλιν ὁ χρηστός πολλάκις εὐκόλος γίνεται, ἀλλὰ καὶ τοῦτο αὕτη διορθοῦται· Ἢ ἀγάπη γὰρ, φησὶν, οὐ περιπερεύεται, οὐ φυσιοῦται. Ὁ χρηστός καὶ

μακρόθυμος ἀλαζονεύεται πολλάκις· ἀλλὰ καὶ ταύτην ἀναιρεῖ τὴν κακίαν.

β'. Καὶ θεὰ πῶς αὐτὴν οὐκ ἀφ' ὧν ἔχει μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀφ' ὧν οὐκ ἔχει, κοσμεῖ. Καὶ γὰρ ἀρετὴν ἐπεισάγει, καὶ κακίαν ἐκκόπτει, φησὶ, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἀφίησι φύσαι τὴν ἀρχὴν. Οὐδὲ γὰρ εἶπε, Ζηλοῖ μὲν, περιγίνεται δὲ τοῦ φθόνου, οὐδ' ὅτι Ἀπονοεῖται μὲν, κολάζει δὲ τὸ πάθος, ἀλλ' ὅτι Οὐ ζηλοῖ, οὐ περιπερεύεται, οὐ φυσιοῦται· ὃ δὲ μάλιστα ἔστι θαυμαστόν, ὅτι καὶ χωρὶς πόνων κατορθοῖ τὰ ἀγαθὰ, καὶ χωρὶς πολέμου καὶ παρατάξεως τὸ τρόπαιον ἴστυσιν. Οὐ γὰρ ἀφίησιν ἰδρωσάει τὸν ἔχοντα, καὶ οὕτω τὸν στέφανον λαβεῖν, ἀλλ' ἀπονητὶ κομίζει τὸ βραβεῖον αὐτοῦ. Ἐνθα γὰρ οὐκ ἔστιν ἀντιπαλόν πάθος τῷ σώφρονι λογισμῷ, [301] τίς ἂν γένοιτο πόνος; Οὐκ ἀσχημονεῖ. Τί γὰρ λέγω, φησὶν, ὅτι οὐ φυσιοῦται, ὅπου γε τοσοῦτον ἀπέχει τοῦ πάθους, ὅτι καὶ τὰ ἔσχατα παθῶσα διὰ τὸ ἀγαπῶμενον, οὐδὲ ἀσχημονῶν τὸ πρᾶγμα νομίζει; Οὐκ εἶπε πάλιν, ὅτι ἀσχημονεῖ μὲν, φέρει δὲ τὴν αἰσχύνην γενναίως, ἀλλ' ὅτι οὐδὲ αἰσθησὶν τινα λαμβάνει τῆς αἰσχύνης. Εἰ γὰρ οἱ φιλοκρήματοι πάντα ὑπομένοντες τὰ ἐπινοεῖσθαι τῆς καπηλείας ἐνεκεν ἐκείνης, οὐ μόνον οὐκ ἐγκαλύπτονται, ἀλλὰ καὶ ἀγάλλονται, πολλῶ μᾶλλον ὁ τὴν ἐπαινετὴν ταύτην ἔχων ἀγάπην, ὑπὲρ τῆς τῶν φιλομένων ἀσφαλείας οὐδὲν ὀτιοῦν παραιτήσεται, καὶ οὐ μόνον οὐ παραιτήσεται, ἀλλ' οὐδὲ πάσχων αἰσχύνεται· ἀλλ' ἵνα μὴ ἀπὸ τοῦ πονηροῦ πρᾶγματος τὸ παράδειγμα φέρωμεν, ἐξετάσωμεν ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ τοῦτο αὐτὸ, καὶ τότε ὀφόμεθα τοῦ λεχθέντος τὴν δύναμιν. Ὁ γὰρ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς καὶ ἐνεπτύετο καὶ ἐβραβίζετο παρὰ ἀνδραπέδων οἰκτρῶν καὶ οὐ μόνον οὐκ ἐνόμιζεν ἀσχημονεῖν, ἀλλὰ καὶ ἠγάλλετο, καὶ δόξαν τὸ πρᾶγμα ἐκάλε· καὶ ληστήν καὶ ἀνδροφόνον μετ' ἑαυτοῦ πρὸ τῶν ἄλλων εἰς τὸν παράδεισον εἰσάγων, καὶ πύργῳ διαλεγόμενος, καὶ ταῦτα τῶν περιεστώτων ἀπάντων ἐγκαλούντων, οὐκ ἐνόμιζε τὸ πρᾶγμα εἶναι αἰσχρὸν, ἀλλὰ καὶ φιλεῖν αὐτῇ τοὺς πόδας παρεῖχε τοὺς ἑαυτοῦ, καὶ βρέχειν τὸ σῶμα τοῖς δάκρυσι, καὶ ἀπομύσσειν ταῖς θορίξιν· καὶ ταῦτα ἐν μέσῳ θεάτρῳ τῶν ἔχθρων καὶ πολεμίων. Ἢ γὰρ ἀγάπη οὐκ ἀσχημονεῖ. Διὰ τοῦτο καὶ πατέρες, κἂν ἀπάντων ὡς φιλοσοφώτεροι καὶ βητορικώτεροι, οὐκ αἰσχύνονται τοῖς παισὶ συμφελλίζοντες· καὶ οὐδὲς ἐγκαλεῖ τῶν ὀρώντων, ἀλλ' οὕτω καλὸν εἶναι τὸ πρᾶγμα δοκεῖ, ὡς καὶ εὐχῆ; ἄξιον εἶναι. Κἂν πονηροὶ γένωνται πάλιν, οὗτοι μὲν οὐσι διορθοῦντες, ἐπιμελόμενοι, συστέλλοντες αὐτῶν τὰ ὀνειδή, καὶ οὐκ αἰσχύνονται. Ἢ γὰρ ἀγάπη οὐκ ἀσχημονεῖ, ἀλλὰ καθάπερ χρυσαῖς τις πτέρυξι συγκαλύπτει πάντα τὰ ἀμαρτήματα τῶν ἀγαπῶμενων. Οὕτω καὶ τὸν Δαυὶδ ὁ Ἰωνάθαν ἐφίλει, καὶ ἀκούων τοῦ πατρὸς λέγοντος, *Υἱὲ κορασίῳν αὐτομολούτων*^c γυναικογραφές, οὐκ ἠσχύνετο, καίτοι γε πολλῆς αἰσχυρότητος τὰ ῥήματα γέμει. Ὁ γὰρ λέγει, τοῦτο ἔστιν· *Υἱὲ πορνιδίων ἐπιμαιομένων ἀνδράσιν, ἐπιτρεχόντων τοῖς παριοῦσιν, ἐκνευρισμένε καὶ μαλακῆ καὶ μηδὲν ἔχων ἀνδρὸς, ἀλλ' ἐπ' αἰσχύνῃ σου*

^a Alia lectio est, οὐ φιλοτιμῆ, quam secutus est vetus interpres qui veritit, non est ambitiosa. Lectionem autem istam ἀσχημονεῖ, quae in Graecis exemplaribus vulgo fertur, ita veritimus, ut ipse Chrysostomus interpretatur, non decet sibi inferri putat, quando scilicet pro Christo extrema patitur. ^b Deerat comma, καὶ οὐ... παραιτήσεται. ^c Sic exemplaria Biflica et unus cod. Reg. Legebatur αὐτομολούτων.

rans, tutiorem eam illa esse dixit: nam armatura quædam est inexpugnabilis, et inconcussa turris, quæ molesta omnia facile propulsat. Et sicut scintilla in abyssum incidens, illam quidem nihil lædit, ipsa vero facile exstinguitur: sic et in patientem animam quidquid inexpectatum incidit, id quidem facile deletur, illam vero minime turbat. Etenim patientia omnium firmissima est: etiamsi exercitus dicas, etiamsi opes, etiamsi equos, muros, arma et quidvis aliud, nihil patientiæ par dices. Nam qui illis instructus et circumdatus est, a furore sæpe correptus, instar pueri debilis evertitur, et omnia tumultu ac tempestate replet: hic autem tamquam in portu sedens, profunda fruitur tranquillitate: etiamsi in damnum conjeceris, petram non movisti; etiamsi contumeliam intuleris, turrim non concussisti; etiamsi plagas inflixeris, adamantem non percussisti. Etenim *longanimis* ideo dicitur, quia longum quemdam et magnum habet animum: quod autem longum est, etiam magnum dicitur. Sed hoc bonum ex caritate oritur, et iis, qui eam possident illaque fruuntur, magnam parit utilitatem. Ne mihi enim desperatos dixeris, qui mala facientes, neque patientes fiunt deteriores. Hic non ex patientia hujus, sed ab iis, qui illa non ut par esset utuntur, hoc accidit. Ne itaque mihi hos dixeris, sed mansuetiores, qui magna hinc lucrantur. Quando enim male facientes non male patiuntur, patientis mansuetudinem admirantes, magnam inde lucrantur philosophiæ doctrinam. Ipse vero non hic gradum sistit, sed et alia ejus præclara gesta subjungit dicens: *Benigna est*. Quia enim quidam sunt, qui patientia non ad propriam philosophiam utuntur, sed ad ultionem eorum, qui ipsos irritavere, seipsos disruptentes, dicit illam hoc vitio non laborare. Et ideo subjungit, *Benigna est*. Neque enim ad accendendam flammam eorum qui ira incenduntur, cum illis benignius agunt, sed ad sedandam et exstinguendam; neque tantum generose ferendo, sed etiam curando et hortando ulceri medentur et vulnus iræ curant. *Non æmulatur*. Potest enim aliquis patiens esse et invidus, et hoc vitio bonum opus illud corrumpitur. Sed ipsa hoc quoque effugit. *Non agit perperam*. Id est, non præceps est: nam prudentem reddit eum qui diligit et gravem et placide incedentem. Iis enim qui turpiter amant hoc primum vitium est: qui vero hanc novit dilectionem, ab his omnibus maxime liber est. Nam cum intus ira non fuerit, petulantia omnis et contumelia sublata est. Etenim ut quidam optimus agricola intus animæ insidens caritas et dilectio, non sinit ullas hujusmodi spinas germinare. *Non inflatur*. Etenim multos videmus de his præclaris operibus altum sapientes; nempe quod non sint invidi neque mali neque pusilli animi neque petulantes. Neque enim solum cum divitiis et paupertate hæc mala habeantur, sed etiam cum illis quæ natura sunt bona. Sed caritas accurate omnia expurgat. Animum autem adhibe: qui patiens est, non est omnino benignus: quod si benignus non sit, hæc res est vitium, et periculum est ne in

recordationem injuriarum incidat. Ideo ipsa pharmacum dans, benignitatem dico, puram conservat virtutem. Rursum benignus sæpe facilis est, sed et hoc illa corrigit: *Caritas* enim, inquit, *non agit perperam, non inflatur*. Qui benignus et patiens est, sæpe arrogans est: sed et hanc tollit nequitiam.

2. Et perpende quomodo eam, non modo ab iis quæ habet, sed etiam ab iis quæ non habet exornet. Dicit enim eam et virtutem inducere et malitiam excindere; imo vero ne ab initio nasci quidem sinit. Neque enim dixit, *Æmulatur* quidem, invidiam vero superat; neque, *Arrogans* quidem est, sed hoc vitium castigat; sed, *Non æmulatur, non agit perperam, non inflatur*: quod autem maxime mirabile est, sine laboribus bona facit, et sine bello vel acie tropæum erigit. Neque enim sudare sinit eum qui se possidet, et ita coronam accipere, sed sine labore bravium illi defert. Ubi enim non est adversarium vitium temperanti cogitationi, quis labor fuerit? 5. *Non dedecus sibi inferri putat*. Quid enim dico, inquit, quod non inflatur, quando tantum distat ab hoc vitio, ut, cum pro dilecto extrema passa sit, non dedecus esse rem existimet? Neque dixit rursum, non indecore quidem patitur, sed dedecus fert generose; sed quod ne sensum quidem dedecoris habeat. Nam si pecuniæ amantes, probrosa omnia pro illa cauponatione ferentes, non modo non erubescunt, sed etiam exsultant; multo magis is, qui laudabilem hanc caritatem habet, pro dilectorum securitate nihil omnino recusabit; imo neque patiens erubescet. Sed ne a re mala exemplum afferamus, hoc ipsum in Christo examinemus, et tunc dicti vim conspiciemus. Dominus enim Jesus Christus et conspuebatur et colaphis cadebatur a miserabilibus servis; et non modo se indecore non agere putabat, sed etiam exsultabat, camque rem gloriam vocabat; et dum latronem et homicidam ante alios secum in paradysum introduceret, et meretricem alloqueretur, idque circumstantibus omnibus accusatoribus suis, non putabat rem esse turpem, sed et ipsi pedes suos præbuit osculandos, et corpus lacrymis irrigandum capillisque tergendum; et hoc in medio hostium et inimicorum teatro. Caritas enim non indecore secum agi putat. Ideoque patres, etiamsi philosophis rhetoribusque omnibus præstent, non erubescunt simul balbutire cum filiis; et nemo videntium id reprehendit, sed adeo pulchra res esse videtur, ut si etiam in votis. Et si rursus mali fuerint, hi manent corrigentes, curantes, probra eorum coercentes, nec pudet illos. Caritas enim non indecore agit; sed quasi aureis quibusdam alis, omnia delictorum peccata contegit. Sic et Davidem Jonathan amabat, audiensque patrem dicentem, *Fili puellarum ultro venientium, effeminate* (1. Reg. 20. 30), non erubescibat, etsi turpitudine plena verba erant. Nam hoc vult significare, *Fili meretricularum in viros insanientium, ad prætereuntes accurrentium, enervate, mollis, qui nihil virile habes, sed ad dedecus tuum, et ejus qui te peperit matris, vivis*. Quid igitur, hæcne agre tulit, et præ pudore se

abscondit, atque a dilecto recessit? Totum certe contrarium fecit, de amore gloriabatur: etsi ille tunc rex erat, filius vero regis Jonathas, David autem fugitivus. Sed neque sic de amicitia erubuit: caritas enim non indecore agit. Nam hoc in illa mirabile est, quod contumelia affectum, non modo non sinat dolere et morderi, sed etiam ut gaudeat efficiat. Ideoque illo post hæc omnia, quasi corona redimitus, sic abiens Davidem complexus est. Neque enim caritas scit quid sit probrum: ideo etiam sibi placet in eo, de quo alius erubescit. Pudor enim est nescire amare, et amantem non omne periculum adire omniaque perpeti pro dilectis. Cum omnia dico, ne putes me ea quæ sunt noxia dicere; ut si quis dixerit, se juveni open ferre ut potiatur amica; aut si quis aliud quidpiam damnosum facere postulet. Nam qui talis est non diligit; et hoc nuper vobis ostendi ex Ægyptia muliere. Nam ille solus diligit, qui ea quæ dilecto utilia sunt quærit: ita ut si quis hoc bonum non venetur, etiamsi sexcenties dicat se diligere, inimicorum omnium sit inimicissimus. Sic et olim Rebecca, quia valde a filio pendebat, et furtum fecit et non erubuit ne deprehenderetur, neque timuit; neque enim leve periculum erat; sed etiam filio repugante et verbis cum illa contendente, dixit: *In me sit maledictio tua, fili (Gen. 27. 13).*

3. Vidistin' etiam in muliere animum apostolicum? Nam sicut optavit Paulus (si quis parvum cum magno conferat) pro Judæis anathema esse: sic et illa ut filius benediceretur, etiam maledicti consentiebat. Et illi quidem bonis eccebat; non enim cum illo benedictionem acceptura erat; mala autem ipsa sola sustinere parata erat: attamen gaudebat et urgebat, et hoc cum tantum immineret periculum, et moram ægre ferebat. Timebat enim, ne si prævenisset Esau, vanam ejus redderet sapientiam. Ideo etiam verba in compendium redigit et urget adolescentem, et postquam prioribus contradicere sivit, rationem offert quæ sufficit ad persuadendum. Neque enim dixit, Frustra hæc dicis, et sine causa metuis, cum pater tuus consenuerit et claro sensu sit privatus; sed quid? *In me sit maledictio tua, fili:* tantum rem et drama ne perdas, neque venatum amittas, nec thesaurum prodas. Ipse vero Jacob annon fuit mercenarius apud cognatum his septem annos? annon cum servitute, etiam pro illa fallacia risui erat? Quid ergo? num sensu affectus est obrisum? num se indecore agere putavit, quod liber cum esset et ex liberis natus ac liberaliter educatus, quæ servorum erant passus sit a cognatis? quod maxime morderi solet cum quis a notis suis contumeliose agitur. Nequaquam: causa autem erat dilectio, quæ tempus, diuturnum cum esset, modicum illud exhibebat. *Erant enim, inquit, in conspectu ejus quasi dies pauci (Gen. 29. 20).* Tantum aberat ut morderetur et erubesceret de hac servitute. Jure ergo dicebat beatus Paulus: *Caritas non indecore agit: non quærit quæ sua sunt, non irritatur.* Cum dixisset enim, *non indecore agit*, modum etiam ostendit, quo non indecore agit. Quis autem modus ille est?

Quia *non quærit quæ sua sunt.* Dilectum enim omnia sibi esse putat, et tunc indecore se agere putat, cum non potest illum indecore agentem liberare; ita ut si liceret per dedecus suum dilectum suum juvare, non illud dedecus esse putaret: ille namque hic ipse est. Hoc est enim amicitia, cum is qui diligit, et is qui diligitur, non duo divisi sunt, sed unus homo: quod non aliunde, sed a caritate sola efficitur. Ne ergo quæras quod tuum est, ut invenias quod tuum est. Qui enim quod suum est quærit, quod suum est non invenit. Ideo Paulus dicebat, *Nemo quærat quod suum est, sed unusquisque quod proximi est (1. Cor. 10. 24).* Propria enim utilitas in utilitate proximi sita est, et illius utilitas in illa. Quemadmodum ergo si quis aurum proprium in domo proximi defossus habens, si illo veniens id quærare et defodere recusaverit, numquam ipsum videbit: sic qui non vult in proximi utilitate suam utilitatem quærare, coronas huic rei debitas non consequetur. Etenim Deus ideo illud ita disposuit, ut sinus mutuo colligati. Ac sicut si quis puerum somniculosum excitans, ut fratrem sequatur; si ex se nolit, quod ipsi desiderabile et expetendum est tradit fratri, ut accipiendi cupiditate eum qui tenet sequatur, quod etiam efficitur: ita et hic quod unicuique utile est, proximo tradidit, ut hinc alter ad alterum accurramus, et ne sinus divolsi. Et si velis, hoc et in nobis vide qui loquimur: quod enim mihi utile est, in te situm est, et quod tibi utile, in me. Tibi enim utile est ut docearis ea quæ Deo placent; sed hæc cura mihi credita fuit, ut tu a me id accipias, ideoque coactus sis ad me accurrere: et mihi utile est ut tu melior efficiaris; magnam enim inde mercedem accipiam; sed hoc rursus in te situm est, et ideo te consequi cogor, ut et tu melior sis, et ego quod mihi utile est a te accipiam. Ideo dicebat Paulus, *Quæ enim mea spes est? annon vos? et rursus, Spes mea, gaudium meum, et corona gloriationis meæ (1. Thess. 2. 19. 20).* Itaque Pauli gaudium discipuli erant, et ipsius gaudium illi habebant. Ideo etiam lacrymabatur, si quando percuntes videret. Rursum quod illis utile, in Paulo erat: propterea dicebat: *Pro spe Israelis cinctus sum hac catena (Act. 23. 20); et rursum, Hæc patior propter electos, ut vitam æternam consequantur (2. Tim. 2. 10).* Hoc etiam videre est in iis quæ ad vitam pertinent: nam ait, *Mulier proprii corporis potestatem non habet, neque vir; sed mulier viri, et vir mulieris (1. Cor. 7. 4).* Ita et nos cum aliquos colligare volumus, hoc facimus: neminem sui dominum relinquimus, sed mediam extendentes catenam, id effecimus, ut hic ab illo et ille ab hoc teneatur. Vis hoc etiam videre in magistratibus? Qui judicat, non sedet sibi judicans, sed quærens quod proximo conferat. Rursus qui illis subditi sunt, quod principi conferat quærunt, per cultum, per ministerium perque alia omnia. Milites pro nobis arma sumunt; propter nos enim pericula adeunt: nos pro illis labores suscipimus; a nobis enim aluntur.

4. *Caritas a Paulo commendatur.* — Si autem dixeris, unumquemque sua quærentem hoc facere, hoc

καὶ τῆς τεκούσης σε μητρὸς ξῶν. Τί οὖν; ἤλγησεν ἐπὶ τοῦτοις καὶ ἐνεκαλύψατο, καὶ ἀπέστη τοῦ φιλομένου; Τούναντιον μὲν οὖν ἅπαν, καὶ ἐκαλωπίζετο τῷ φίλτρῳ· καίτοι γὰρ ὁ μὲν βασιλεὺς ἦν τότε, καὶ βασιλέως υἱὸς ὁ Ἰουάθαν, ὁ δὲ φυγὰς καὶ ἀλήτης ὁ Δαυὶδ. Ἄλλ' οὐδὲ οὕτως ἤρχοντο αὐτοῦ τῇ φιλίᾳ· ἡ γὰρ ἀγάπη οὐκ ἀσχημονεῖ. Καὶ γὰρ τὸ θαυμαστόν αὐτῆς τοῦτο ἐστίν, ὅτι τὸν ὑβρίζοντα οὐ μόνον οὐκ ἀφίησιν ἀλαγεῖν οὐδὲ δάκνεσθαι, ἀλλὰ καὶ χαίρειν παρασκευάζει. Διὰ δὴ τοῦτο καὶ ἐκείνος μετὰ ταῦτα ἅπαντα, ὡσπερ στέφανον περιεικόμενος, οὕτως ἀπειθῶν περιεχύθη τῷ Δαυὶδ. Οὐ γὰρ οἶδε τί ποτέ ἐστιν [302] αἰσχύνῃ ἡ ἀγάπη· διὰ τοῦτο καὶ φιλοτιμεῖται, ἐφ' οἷς ἕτερος ἐγκαλύπτεται. Αἰσχύνῃ γὰρ τὸ μὴ εἰδέναι φιλεῖν, οὐ τὸ φιλοῦντα κινδυνεύειν καὶ πάντα ὑπομένειν ὑπὲρ τῶν φιλομένων. Πάντα δὲ ὅταν εἴπω, μὴ νομίσης, καὶ τὰ ἐπιπλαθῆ λέγειν, ὅσον εἰ τις λέγοι, νέφ συμπράττειν εἰς ἑρωμένην, ἢ εἰ τις ἕτερόν τι ἐπιπλαθῆς ἀξιοὶ διανύειν. Ὁ γὰρ τοιοῦτος οὐ φιλεῖ· καὶ τοῦτο πρῶν ὑμῖν ἔδειξα ἀπὸ τῆς Αἰγυπτίας γυναικός. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος μόνος ἐστίν ὁ φιλῶν, ὁ τὰ συμφέροντα ζητῶν τῷ φιλομένῳ· ὡς εἰ τις τοῦτο μὴ θηρεύει· τὸ καλὸν, κἂν μυριάκις λέγῃ φιλεῖν, ἐλθρῶν ἐστὶ πολεμικότερος πάντων. Οὕτω καὶ ἡ Ρεβέκκα ποτέ, ἐπειδὴ σφόδρα ἐξήρητο τοῦ παιδός, καὶ κλοπῆν εἰργάζετο, καὶ οὐκ ἤσχοντο μὴ ἀλῆ, οὐδὲ ἐδεδοίκε· καὶ γὰρ καὶ κίνδυνος ἦν οὐχ ὁ τυχῶν· ἀλλὰ καὶ τοῦ παιδός ἀκριβολογουμένου πρὸς αὐτήν, Ἐπ' ἐμὲ ἡ κατάρρα σου, τέκνον, ἔλεγεν.

γ'. Εἶδες καὶ ἐν γυναικὶ ψυχῇ ἀποστολικῇ; Καθάπερ γὰρ ὁ Παῦλος εἶλετο (ὡς ἂν εἰ μεγάλῳ τῆς μικρῶν παραβάλοι) ὑπὲρ Ἰουδαίων ἀνάθεμα γενέσθαι, οὕτω καὶ αὐτῇ, ἵνα ὁ παῖς εὐλογηθῆ, καὶ καταραθῆναι εἶλετο. Καὶ τῶν μὲν ἀγαθῶν ἐκείνῳ παρεχώρει· οὐ γὰρ δὴ μετ' ἐκείνου εὐλογεῖσθαι ἐμελλε· τὰ δὲ κακὰ αὐτῇ μόνῃ παρεσκευάζετο ὑπομένειν· ἀλλ' ὅμως ἔλαχε καὶ ἠπειγέτο, καὶ ταῦτα τοσοῦτο κινδύνου προκειμένου, καὶ τῇ μελλήσει τῶν πραγμάτων ἐδυσχεραίνε. Καὶ γὰρ ἐδεδοίκε μὴ προλαθῶν ὁ Ἡσαΐ ματαίαν αὐτῆς ποιήσῃ τὴν σοφίαν. Διὸ καὶ συντέμνει τὰ ῥήματα, καὶ ἐπειγείναι τὸν νοητικόν, καὶ ἀφείσα ἀντεπιπνὴ πρὸς τὰ εἰρημένα, λαγισμὸν ἱκανὸν πείσαι αὐτὸν λέγει. Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, Εἰκὴ ταῦτα λέγεις καὶ μάτην δέδοικας, τοῦ πατρός σου γεγηρακότος καὶ τὸ τρανὸν τῆς αἰσθήσεως ἀφηρημένου, ἀλλὰ τί; Ἐπ' ἐμὲ ἡ κατάρρα σου, τέκνον· μόνον σὺ μὴ διαφθέρῃς τὸ δρᾶμα, μηδὲ ἀπολέσης τὸ θήραμα, μηδὲ τὸν θησαυρὸν προδώς. Αὐτὸς δὲ οὕτως ὁ Ἰακώβ οὐχὶ ἐθήτευε παρὰ τῷ συγγενεῖ δις ἔτη ἐπτά; οὐχὶ μετὰ τῆς δουλείας καὶ γέλωτα ὤφλην ὑπὲρ τῆς ἀπάτης ἐκείνης; Τί οὖν; ἄρα ἤθετο τοῦ γέλωτος; ἄρα ἀσχημονεῖν ἐνόμιζεν ὅτι ἐλεύθερος ὢν καὶ ἐξ ἐλευθέρων καὶ τραφεῖ; εὐγενῶς, τὰ τῶν δούλων ὑπέμεινε παρὰ τοῖς παροφθαλμοῖς; ὁ μάλιστα δάκνειν εἰσθεν, ὅταν παρὰ τοῖς γνωρίμοις τις τὰ ἐπονειδίστα πάσχη. Οὐδαμῶς· τὸ δὲ αἴτιον ἡ ἀγάπη, ἢ καὶ τὸν χρόνον πολὺν ὄντα ὀλίγον ἀπέφηνεν. Ἦσαν γὰρ, φησὶ, ἐνώπιον αὐτοῦ ὡσεὶ ἡμέραι ὀλίγαι. Τοσοῦτον ἀπέχετο τοῦ δάκνεσθαι καὶ ἐρουθριᾶν ἐπὶ τῇ δουλείᾳ ταύτῃ. Εἰκότως οὖν ἔλεγεν ὁ μακάριος Παῦλος, Ἡ ἀγάπη οὐκ ἀσχημονεῖ· οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτοῦ, οὐ παροξύνεται. Εἰπὼν γὰρ, ὅτι οὐκ ἀσχημονεῖ, δείκνυσσι καὶ τὸν τρόπον, δι' ὃν οὐκ ἀσχημονεῖ. Τίς δὲ ὁ τρόπος; Ὅτι οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτοῦ. Τὸν γὰρ ἀγαπώμε-

νον πάντα εἶναι νομίζει, καὶ τότε ἀσχημονεῖ, ὅταν μὴ δυναθῆ ἀπαλλάξαι ἐκεῖνον ἀσχημονοῦντα· ὡς ἐὰν ἐξῆ [303] διὰ τῆς ἀσχημοσύνης τῆς ἑαυτοῦ τὸν ἀγαπώμενον ὠφελῆσαι, οὐδὲ ἀσχημοσύνην τὸ πρᾶγμα εἶναι νομίζει· ἐκεῖνος γὰρ αὐτός ἐστι λοιπόν. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ φιλία, μηκέτι εἶναι τὸν φιλοῦντα καὶ τὸν φιλούμενον δύο διηρημένους, ἀλλ' ἓνα τινὰ ἄνθρωπον· ὅπερ οὐδαμῶθεν, ἀλλ' ἢ ἀπὸ τῆς ἀγάπης γίνεται. Μὴ τοῖνον ζητεῖ τὸ σὸν, ἵνα εὕρῃς τὸ σὸν. Ὁ γὰρ ζητῶν τὸ ἑαυτοῦ, οὐχ εὕρσκει τὸ ἑαυτοῦ. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγεν, Μηδεὶς τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖτω, ἀλλὰ τὸ τοῦ πλησίον ἕκαστος. Τὸ γὰρ οἰκεῖον συμφέρον ἐν τῷ τοῦ πλησίον συμφέροντι κεῖται, καὶ τὸ ἐκείνου ἐν τούτῳ. Ὅσπερ οὖν εἰ τις χρυσοῖον ἴδῃ ἐν τῇ οἰκίᾳ τῆ τοῦ πλησίον καταρρυγμένον εἰ παραιτοῖτο ἐλθῶν ἐκεῖ ζητεῖν καὶ ἀνορύττειν, οὐδέποτε αὐτὸ θύεται· οὕτω καὶ ἐνταῦθα ὁ μὴ βουλόμενος καὶ ἐν τῇ τοῦ πλησίον ὠφελείᾳ τὸ οἰκεῖον συμφέρον ζητεῖν, οὐκ ἐπιτεύξεται τῶν ὑπὲρ τοῦτο στεφάνων. Καὶ γὰρ ὁ θεὸς διὰ τοῦτο οὕτως αὐτὸ κατέθηκεν, ἵνα ὤμεν ἀλλήλοις συνδεδεμένοι. Καὶ ὡσπερ τις παιδίον ὑπνηλὸν διεγείρων τῷ ἀδελφῷ κατακολουθεῖν, ὅταν οἴκοθεν μὴ βουλοῖτο, τὸ ἐπιθυμητὸν αὐτῷ καὶ ἐπέραστον ἐγγχειρίζει τῷ ἀδελφῷ, ἵνα ἐπιθυμία τοῦ λαθεῖν καταδιώκῃ τὸν χαίροντα, ὃ δὴ καὶ γίνεται· εὖτω καὶ ἐνταῦθα τὸ ἐκάστον συμφέρον τῷ πλησίον ἐδωκεν, ἵνα ἀλλήλων ἐντεῦθεν κατατρέχωμεν, καὶ μὴ ὤμεν διεσπασμένοι. Καὶ εἰ βούλει, τοῦτο καὶ ἐφ' ἡμῶν ἰδὲ τῶν λεγόντων· τὸ γὰρ ἐμοὶ συμφέρον ἐν σοὶ κεῖται, καὶ τὸ σοὶ λυσιτελοῦν, ἐν ἐμοί. Καὶ γὰρ σοὶ συμφέρε τὸ διδάσκεισθαι τὰ τῷ θεῷ δοκούντα, ἀλλὰ τοῦτο ἐπιστεῖθην ἐγὼ, ἵνα παρ' ἑμοῦ σὺ αὐτὸ λάβῃς, καὶ διὰ τοῦτο ἀναγκασθῆς δραμεῖν ἐπ' ἐμὲ· καὶ ἐμοὶ συμφέρε, τὸ σὲ βελτίω γενέσθαι· μισθὸν γὰρ τούτου λήψομαι πολὺν· ἀλλὰ τοῦτο πάλιν κεῖται ἐν σοὶ, καὶ διὰ τοῦτο ἀναγκάζομαι σε καταδιώκειν, ἵνα σὺ ἢς βελτίων, καὶ τὸ ἐμοὶ συμφέρον παρὰ σοῦ λαμβάνω. Διὸ καὶ Παῦλος ἔλεγεν, Τίς γὰρ μοὶ ἐστὶν ἡ ἐλπίς; ἢ οὐχὶ καὶ ὑμεῖς; καὶ πάλιν, Ἡ ἐλπίς μου, καὶ ἡ χαρὰ μου, καὶ ὁ στέφανος τῆς καυχῆσθεῶς μου. Ὡστε ἡ Παύλου χαρὰ οἱ μαθηταὶ ἦσαν, καὶ τὴν ἐκείνου χαρὰν ἐκεῖνοι εἶχον. Διὰ τοῦτο καὶ ἐδάκρυν, εἰ ποτε εἶδαν ἀπολλυμένους. Πάλιν τὸ ἐκείνων συμφέρον ἐν τῷ Παύλῳ ἦν· διὸ καὶ ἔλεγεν· Ὑπὲρ τῆς ἐλπίδος τοῦ Ἰσραὴλ τὴν ἔλυσιν ταύτην περιίκεται· καὶ πάλιν, Ταῦτα πάσχω διὰ τοὺς ἐκλεκετοὺς, ἵνα ζωῆς αἰωνίου τύχωσι. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν βιωτικῶν ἴδοι τις ἂν· Ἡ γὰρ γυνὴ, φησὶ, τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, οὐδὲ ὁ ἀνὴρ, ἀλλ' ἡ γυνὴ τοῦ ἀνδρός, καὶ ὁ ἀνὴρ τοῦ τῆς γυναικός. Οὕτω καὶ ἡμεῖς ὅταν τινὰς συνδῆσαι θελήσωμεν, τοῦτο ποιῶμεν· οὐδένα ἑαυτοῦ κύριον ἀφίμεν, ἀλλὰ μέσσην ἔλυσιν ἐκτείνοντες, τοῦτον ὑπ' ἐκείνου καὶ ἐκεῖνον ὑπὸ τοῦτον κρατεῖσθαι παρασκευάζομεν. Βούλει καὶ ἐπὶ τῶν ἀρχόντων τοῦτο ἰδεῖν; Ὁ δικάζων οὐχ ἑαυτῷ κἀθηται κρίνων, ἀλλὰ τὸ τῶν πλησίον συμφέρον ζητῶν. Οἱ ἀρχόμενοι πάλιν τὸ τῷ ἀρχοντι συμφέρον ζητοῦσι διὰ τῆς θεραπείας, διὰ τῆς διακονίας, διὰ τῶν ἄλλων ἀπάντων. Οἱ στρατιῶται ὑπὲρ ἡμῶν ὅπλα τίθενται· δι' ἡμᾶς γὰρ κινδυνεύουσιν· ἡμεῖς ὑπὲρ ἐκείνων ταλαιπωρούμεθα· παρ' ἡμῶν γὰρ αὐτοῖς αἱ τροφαί.

δ'. [304] Εἰ δὲ λέγεις, ὅτι τὸ οἰκεῖον ζητῶν ἕκαστος τοῦτο ποιεῖ, τοῦτο καὶ ἐγὼ λέγω, ἀλλ' ὅτι διὰ τὸ ἄλλοτριον τὸ οἰκεῖον εὕρσκειται. Ὁ τε γὰρ στρατιῶ-

της, ἐν μὴ πολυμήτῃ ὑπὲρ τῶν τρεφόντων, οὐκ ἔχει τὸν εἶν τοῦτο διακονούμενον· αὐτὸς τε οὗτος πάλιν, ἐὰν μὴ θρέψῃ τὴν στρατιωτὴν, οὐκ ἔχει τὸν ὑπερασπίζοντα. Εἶδες τὴν ἀγάπην πανταχοῦ διατεταμένην καὶ πάντα οἰκονομοῦσαν; Ἄλλὰ μὴ ἀποκάμης. Ἔως ἂν δόλοικρον τὴν χρυσὴν ταύτην σειρὰν καταμάθῃς. Εἰπὼν γάρ, *Οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς*, λέγει πάλιν τὰ ἐκ τούτου τικτόμενα ἀγαθὰ. *Τίνα δὲ ταῦτα ἔστιν; Οὐ παροξύνεται, οὐ λογίζεται τὸ κακόν.* Ὅρα πάλιν οὐ κρατοῦσαν τῆς κακίας μόνον, ἀλλ' οὐδὲ ἀφείσαν αὐτὴν στήναι τὴν ἀρχήν. Οὐ γὰρ εἶπε, *Παροξύνεται μὲν, περιγίνεται δὲ, ἀλλ' οὐδὲ παροξύνεται* καὶ οὐκ εἶπεν, *Οὐκ ἐργάζεται τὸ κακόν, ἀλλ' οὐδὲ λογίζεται*. Οὐδὲν γάρ πονηρὸν οὐ μόνον οὐ κατασκευάζει, ἀλλ' οὐδὲ ὑποπτέει κατὰ τὸ φίλονμένου. Πῶς οὖν ἂν ἐργάσαίτο, ἢ πῶς ἂν παροξυνθεῖ ἢ μὴδὲ ὑπόνοιαν πονηρὰν καταδέξασθαι ἀνεχομένη; ὅθεν ἡ πηγὴ τῆς στοργῆς. *Οὐ χαίρει ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ*. Τουτέστιν, οὐκ ἐφθδεταί καὶ τοῦ κακῶς πᾶσχουσιν καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁ πολλῶν μείζων ἔστι, *Συγχαίρει δὲ τῇ ἀληθείᾳ*. Συνήδεταί, φησί, τοῖς εὐδοκίμοι· ὁ λέγει Παῦλος· *Χαίρει μετὰ χαίρόντων, καὶ κλαίει μετὰ κλαιόντων*. Ἐνεῦθεν οὐ ζηλοῖ, ἐνεῦθεν οὐ φισοῦται· καὶ γὰρ οἰκεία τὰ ἀλλότρια νομίζει καλὰ· εἶδες πῶς κατὰ μικρὸν ἄγγελον ποιεῖ τὸν αὐτῆς πρόφιμον ἢ ἀγάπῃ; Ὅταν γὰρ ἀόργητος ἦ, καὶ βασκανίας καθαρὸς, καὶ παντὸς τυραννικοῦ πάθους ἐλεύθερος, ἐνόησον ὅτι καὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἀπηλλάγη λοιπὸν, καὶ πρὸς αὐτὴν τῶν ἀγγέλων τὴν ἀπάθειαν μεθωρμίσατο. Ἄλλ' ὅμως οὐκ ἀρκεῖται οὕτως, ἀλλ' ἔχει τι· καὶ πλείον τούτων εἰπεῖν· τὰ γὰρ ἰσχυρότερα ὑστερον τίθησι. Διὸ φησι, *Πάντα στέργει*. Ἀπὸ τῆς μακαριότητος, ἀπὸ τῆς χρηστότητος, κἠν φορτικὰ ἦ, κἠν ἐπαχθῆ, κἠν ὕβρεις, κἠν πληγαί, κἠν θάνατος, κἠν ὀτιοῦν. Καὶ τοῦτο πάλιν ἀπὸ τοῦ μακαρίου Δαυὶδ συνιδεῖν δυνατὸν. Τί γὰρ φορτικώτερον τοῦ υἱὸν ἰδεῖν ἐπανιστάμενον καὶ τυραννίδος ἐφείμενον καὶ αἵματος διψῶντα πατρός; Ἄλλὰ καὶ τοῦτο ἔστεγεν ὁ μακάριος ἐκεῖνος, καὶ οὐδὲ οὕτως ἠλείχτο μικρὸν ῥῆμα ἐκβαλεῖν κατὰ τοῦ πατρалоίου, ἀλλὰ καὶ τοῖς στρατηγοῖς πάντα τὰ ἄλλα ἀφείκε, ὑπὲρ τῆς ἐκεῖνον σωτηρίας ἐπέσκηπτεν· ἰσχυρὰ γὰρ ἦν ἡ τῆς ἀγάπης κρηπίς. Διὸ καὶ πάντα στέργει· καὶ τὴν μὲν δύναμιν αὐτῆς ἐνεῦθεν αἰνίττεται, τὴν δὲ ἀγαθότητα διὰ τῶν ἐξῆς· *Πάντα γὰρ ἐλπίζει*, φησί, *πάντα πιστεύει, πάντα ὑπομένει*. Τί ἔστι, *Πάντα ἐλπίζει*; Πάντα τὰ χρηστὰ, φησὶν, οὐκ ἀπογινώσκει τοῦ ἀγαπωμένου, ἀλλὰ κἠν φαῦλος ἦ, παραμένει διορθουμένη, προνοοῦσα, ἐπιμελομένη. *Πάντα πιστεύει*. Οὐ γὰρ ἀπλῶς ἐλπίζει, φησὶν, ἀλλὰ καὶ πιστεύει ἐκ τοῦ σφόδρα φιλεῖν κἠν μὴ ἐκβαίνει κατὰ τὴν ἐλπίδα τὰ χρηστὰ ταῦτα, ἀλλ' ἔτι φορτικώτερος ἐκεῖνος ἦ, καὶ ταῦτα φέρει. *Πάντα γὰρ, φησὶν, [305] ὑπομένει. Ἡ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει*. Εἶδες τὴν κορωνίδα πότε ἔθηκε, καὶ ὁ μάλιστα ἔστιν ἐξάιρετον τούτου τὸ δώρου; Τί γὰρ ἔστιν, *Οὐκ ἐκπίπτει*; Οὐ διακόπτεται, οὐ διαλύεται τῷ φέρειν· στέργει γὰρ πάντα. Ὁ γὰρ φιλῶν οὐδέποτε μισῆσαι δύναται, κἠν ὀτιοῦν γένηται· τοῦτο γὰρ αὐτῆς τὸ μέγιστον ἀγαθόν. Τοιοῦτος ἦν ὁ Παῦλος· διὸ καὶ ἔλεγεν, *Εἰ πως παραζηλώσω μου τὴν σάρκα*, καὶ ἔμενε ἐλπίζων. Καὶ Τιμοθέω παρήγει λέγων· *Δοῦλον δὲ Κυρίου οὐ δεῖ μάχεσθαι, ἀλλ'*

ἥπιον εἶναι πρὸς πάντας, ἐν πραύτητι παιδεύοντα τοὺς ἀντιδιατιθεμένους, μήποτε ὀφ' αὐτοῖς ὁ Θεὸς ἐπίγνωσιν ἀληθείας. Τί οὖν, φησὶν, ἂν ἐχθροὶ ὡς καὶ Ἕλληνες, οὐ δεῖ μισεῖν; Μισεῖν μὲν, οὐκ ἐκείνους δὲ, ἀλλὰ τὸ δόγμα, οὐ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὴν πονηρὰν πράξιν, τὴν διεφθαρμένην γνώμην. Ὁ μὲν γὰρ ἄνθρωπος ἔργον Θεοῦ, ἡ δὲ πλάνη ἔργον τοῦ διαβόλου. Μὴ τοίνυν ἀναμίξης τὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰ τοῦ διαβόλου· ἐπεὶ καὶ Ἰουδαῖοι καὶ βλάσφημοι ἦσαν καὶ διώκται· καὶ ὕβρισται, καὶ μωρία τὸν Χριστὸν ἔλεγον κακὰ· Ἄρ' οὖν ἐμίσει αὐτοῦς Παῦλος, ὁ μάλιστα πάντων τὸν Χριστὸν φιλῶν; Οὐδαμῶς, ἀλλὰ καὶ ἐφίλει, καὶ πάντα ὑπὲρ αὐτῶν ἔπραττε· καὶ νῦν μὲν φησιν, *Ἡ μὲν εὐδοκία καὶ ἡ δέησις μου πρὸς τὸν Θεὸν ὑπὲρ αὐτῶν ἔστιν εἰς σωτηρίαν*· νῦν δὲ, *Ἡὺλόμην ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ αὐτῶν*. Οὕτω καὶ ὁ Ἰεζεκιήλ, ὁρῶν αὐτοὺς σφαζομένους ἔλεγεν· *Οἱμοι, Κύριε, ἐξαλείφεις σὺ τοὺς καταλοιπούς τοῦ Ἰσραήλ*; καὶ ὁ Μωϋσῆς, *Εἰ μὲν ἀφῆς αὐτοὺς τὴν ἀμαρτίαν, ἀφεε*. Τί οὖν φησιν ὁ Δαυὶδ; *Τοῖς μισοῦντάς σε, Κύριε, ἐμίσησα, καὶ ἐπὶ τοῖς ἐχθροῖς σου ἐξετηκόμην· τέλειον μίσος ἐμίσησα αὐτούς*. Μάλιστα μὲν οὐ πάντα τὰ ἐν τοῖς Ψαλμοῖς; ὑπὲρ τοῦ Δαυὶδ εἰρημένα, ἐκ προσώπου τοῦ Δαυὶδ εἰρηται· καὶ γὰρ αὐτὸς οὕτως φησι, *Κατεσχίγησα μετὰ τῶν σκηνωμάτων Κηδάρ*· καὶ, *Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος ἐκεῖ ἐκαθίσασαμεν, καὶ ἐκλαύσαμεν*· οὕτε δὲ Βαβυλῶνα εἶδεν, οὕτε τὰ σκηνώματα Κηδάρ· ἄλλως δὲ, καὶ πλείονα νῦν ἀπαιτούμεθα φιλοσοφίαν. Διὸ καὶ τῶν μαθητῶν ἀξιούντων κατενεχθῆναι πῦρ, ὡς ἐπὶ Ἠλίου, *Οὐκ οἰδατε*, φησὶν ὁ Χριστὸς, *ποίου πνεύματός ἐστε*.

ε'. Τότε μὲν γὰρ οὐχὶ τὴν ἀσεβειαν μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀσεβοῦντας· αὐτοὺς μισεῖν ἐκελεύοντο, ἵνα μὴ ἡ φιλία ἀφορμὴ γένηται· παρανομίας αὐτοῖς· διὰ τοῦτο καὶ τὰς συγγενεῖας διέκοψε, καὶ τὰς ἐπιμιξίας, καὶ πάντοθεν αὐτοὺς ἀπετείχετο· νῦν δὲ ἐπειδὴ πρὸς μείζονα ἡμᾶς ἤγαγε φιλοσοφίαν, καὶ ὑψηλοτέρους τῆς βλάβης ἐκεῖνης ἐποίησε, καὶ προσίσθαι καὶ παρακαλεῖν κελεύει. Οὐ γὰρ ἡμῖν ἐξ ἐκεῖνων βλάβη, ἀλλ' ἐκεῖνο ἐξ ἡμῶν ὠφέλεια γίνεται. Τί οὖν φησιν; Οὐ δεῖ μισεῖν, ἀλλ' ἔλεειν. Ἄν γὰρ μισῆσης, πῶς ἐπιστρέψεις βραδίως τὸν πλανώμενον; πῶς εἰς τὴν ὑπὲρ τοῦ ἀπίστου; Ὅτι γὰρ εὐχεσθαι δεῖ, ἀκουσον τί φησὶν ὁ Παῦλος· *Παρακαλῶ οὖν πρότερον πάντων ποιεῖσθαι [306] δεήσεις, προσευχὰς, ἠντιεύξεις, εὐχαριστίας ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων*. Ὅτι δὲ πάντες τότε οὐκ ἦσαν πιστοί, παντὶ ποτὸν ἔδωκεν. Καὶ πάλιν, *Ἰπὲρ βασιλέων, καὶ τῶν ἐν ὑπεροχῇ ὄντων*. Ὅτι δὲ οὗτοι ἀσεβεῖς ἦσαν καὶ παράνομοι, καὶ τοῦτο ἔδωκεν ὁμοίως. Εἶτα καὶ τὴν αἰτίαν λέγων τῆς εὐχῆς, ἐπάγει· *Τοῦτο γὰρ καλὸν καὶ ἀποδεκτὸν ἐνώπιον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ, ὅς πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν*. Διὰ τοῦτο κἠν ὁ Ἕλληνίδα γυναῖκα εὐρῆ συνοικοῦσαν πιστῷ, οὐ διαζεύγνυσι τὸν γάμον· καίτοι γε τί οἰκειότερον ἀνδρὸς γυναικί; *Ἔσονται γὰρ οἱ δύο εἰς σάρκα*, φησὶ, *μία*· καὶ πολὺ τὸ φίλτρον ἐκεῖ καὶ θερμὸς ὁ πόθος. Εἰ δὲ μέλλοις ἀσεβεῖς μισεῖν καὶ πρανομοῦντας, προϊόντες καὶ ἀμαρτωλοὺς μισήσομεν, καὶ οὕτως ὀφῶ προβαίων καὶ τῶν ἀδελφῶν

^a *Deerant verba*, κἠν φ.... ἐπαχθῆ.

^b *Legebatur* ἦν.

etiam ego dico; sed quia per alienum suum invenitur. Miles enim, nisi bellum gerat pro iis qui ipsum nutriunt, non habet qui hoc ipsi ministret: hic vero rursus, nisi militem alat, non habet qui se defendat. Vidistin' caritatem ubique extensam et omnia administrantem? Sed ne defatigeris donec hanc auream catenam didiceris. Cum dixisset enim, *Non querit quæ sua sunt*, dicit rursus bona quæ inde nascuntur. Quænam illa? *Non irritatur, non cogitat malum*. Vide rursum eam non solum in vitium imperare, sed etiam non sinere ut ejus imperium consistat. Nos enim dixit, Irritatur quidem, sed superat; sed, Non irritatur; neque dixit, Non operatur malum, sed, Ne cogitat quidem. Nihil enim mali non modo non apparat, sed ne suspicatur quidem adversus eum qui diligitur. Quomodo ergo operata fuerit, aut quomodo irritetur, quæ ne suspicionem quidem malam suspicere velit, unde fons est amoris? 6. *Non gaudet super iniquitate*. Hoc est, non ipsi placet quod alii male patiantur: neque hoc tantum, sed quod longe majus est, *Congaudet autem veritati* (Rom. 12. 15). Gratulatur, inquit, iis, qui bene rem gerunt; id quod dicit Paulus: *Gaudere cum gaudentibus, et flere cum flentibus*. Hinc non æmulatur, hinc non inflatur: etenim aliena bona sua esse existimat. Viden' quomodo caritas alumnus suum paulatim angelum faciat? Cum enim iræ expertus sit, ab invidia purus, et ab omni tyrannico vitio liber, cogita illum ab humana natura abductum, ad ipsam angelorum impassibilitatem apulisse. Attamen non his contentus est, sed quid etiam his majus dicendum habet: nam quæ fortiora sunt postremo ponit. Quapropter dicit: *Omnia suffert*. A patientia, a mansuetudine; sive contumeliæ sint, sive plagæ, sive mors, sive quidvis aliud. Et hoc rursus ex beato Davide perspicui potest. Quid enim molestius est, quam videre filium insurgentem et tyrannidem affectantem paternumque sanguinem sitientem? Sed et hoc tulit beatus ille; neque ita sustinuit acerbum verbum emittere contra parricidam, sed cum alia omnia belli ducibus commisisset, pro illius salute mandata dabat; firmum enim erat caritatis fundamentum. Ideoque omnia suffert; et hinc quidem ejus virtutem subindicat, bonitatem autem per ea quæ sequuntur: nam ait, *Omnia sperat, omnia credit, omnia sustinet*. Quid est, *Omnia sperat*? De bonis quibuscumque, inquit, dilecti sui non desperat; sed etiamsi ille malus sit, permanet illum corrigens, providens, curam gerens. *Omnia credit*. Non solum enim sperat, inquit, sed etiam credit, ex eo quod valde amet: etiamsi hæc bona non secundum spem succedant, sed etiamsi ille molestior sit, ea etiam fert. *Omnia enim sustinet*, inquit. 8. *Caritas namquam excidit*. Vidistin' quando coronidem imposuerit, et quod in hoc dono magis eximium sit? Quid enim sibi vult, *Non excidit*? Non discinditur, non dissolvitur ferendo: amat enim omnia. Nam qui amat, numquam odisse possit, quidquid factum fuerit: hoc quippe est maximum ipsius bonum. Talis erat Paulus: ideoque dicebat, *Si quo modo provocem ad æmulandum carnem meam* (Rom. 11. 14), et

sperans mansit. Et Timotheum hortabatur dicens: *Servus autem Domini non oportet pugnare, sed mansuetum esse ad omnes, in modestia erudientem eos qui resistunt veritati, an forte det illis Deus cognitionem veritatis* (2. Tim. 2. 24. 25). Quid ergo, inquires, si inimici sint et gentiles, annon odisse oportuit? Odisse quidem, non illos, sed dogma; non hominem, sed malum opus, corruptum animum. Homo namque est opus Dei, error autem opus diaboli. Ne ergo misceas ea quæ Dei sunt, et quæ diaboli. Nam Judæi erant et blasphemii et persecutores et contumeliosi, innumeraque de Christo dicebant mala: ergone illos oderat Paulus, qui maxime omnium Christum amabat? Nequaquam, imo et amabat, et omnia pro ipsis agebat: et nunc quidem dicit, *Voluntas quidem et deprecatio mea ad Deum fit pro illis ad salutem* (Rom. 10. 1); nunc autem, *Optabam anathema esse a Christo pro ipsis* (Rom. 9. 5). Sic et Ezechiel videns eos occidi dicebat: *Hei mihi, Domine, deles tu eos qui sunt reliqui ex Israel* (Ezech. 9. 8)? et Moyses: *Si quidem dimittis illis peccatum, dimitte* (Exod. 32. 31). Quid ergo dicit David? *Eos qui oderunt te, Domine, oderam, et super inimicos tuos tabescebam: perfecto odio oderam illos* (Psal. 138. 21. 22). Atqui non omnia, quæ a Davide in Psalmis dicta sunt, ex persona Davidis sunt dicta: etenim hic ipse dicit, *Tabernaculum fixi cum tabernaculis Cedar; et, Super flumina Babylonis illic sedimus et flevimus* (Psal. 119. 5. et 136. 4); neque vero vidit Babylonem, neque tabernacula Cedar: alioquin etiam nunc major a nobis exigitur philosophia. Quamobrem, rogantibus discipulis ut demitteretur ignis, ut tempore Eliæ, *Nescitis*, inquit Christus, *cujus spiritus estis* (Luc. 9. 55).

5. Tunc enim non impietatem modo, sed etiam impios ipsos odisse jubebantur, ut amicitia occasio ipsis esset iniquitatis; ideoque cognationes abscedit et commixtiones, et undique illos muniebat. Nunc autem, quia ad majorem nos duxit philosophiam et excelsiores posuit, quam ut damno hinc affici possemus, et admittere eos et consolari jubet. Neque enim nobis ab illis damnum, sed illis a nobis utilitas provenit. Quid ergo dicit? Non oportet odisse, sed misereri. Si enim oderis, quomodo errantem facile convertes? quomodo orabis pro infideli? Nam quod orare oporteat, audi quid dicat Paulus: *Obsecro igitur primum omnium fieri obsecrationes, orationes, postulaciones, gratiarum actiones pro omnibus hominibus* (1. Tim. 2. 1. 2). Quod autem tunc non omnes fideles essent, cuivis manifestum est. Et rursum, *Pro regibus, et iis qui in dignitate constituti sunt*. Quod porro hi impii essent et iniqui, hoc item perspicuum est. Deinde causam quoque orationis dicens, subjungit: *Hoc enim bonum est et acceptum in conspectu Salvatoris nostri Dei, qui omnes homines vult salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire* (Ibid. v. 3. 4). Ideo si gentilem mulierem invenerit cum fidei habitantem, non solvit conjugium: quamquam quid est mulieri viro conjunctius? *Erunt enim duo in carne una* (Gen. 2. 24): magnaque est illic animorum conjunctio et fervens

amor. Si autem impios et iniquos odio habituri simus, ultra progressi etiam peccatores odio habebimus, et sic ulterius procedens, a multis fratribus discinderis, imo ab omnibus: nemo enim, nemo certe sine peccato est. Nam si oporteat Dei inimicos odisse, non solum impios, sed etiam peccatores odio habere oportet: et sic erinius feris deteriores, omnes aversantes, arrogantia inflati, sicut ille Pharisæus. At non ita jussit Paulus, sed quomodo? *Monete incompressos, consolamini pusillanimes, suscipite infirmos, patientes estote ad omnes* (1. *Thess.* 5. 14). Quid ergo, inquires, cum dicit: *Si quis non obedit verbo nostro per epistolam, hunc notate, et non commisceamini cum illo* (2. *Thess.* 3. 14)? Vere quidem hoc de fratribus dictum est; at non absolute, sed cum mansuetudine. Ne enim resces ea quæ sequuntur, sed et ea quæ sunt postea adjicias. Nam cum dixisset, *Ne commisceamini*, subjunxit: *Et nolite quasi inimicum existimare, sed admonete ut fratrem* (Ibid. v. 15).

Opus diaboli est alterum ab altero divellere. Caritas omnia superat. — Viden' quomodo in alium opus jubet odisse, non hominem? Nam opus diaboli est nos alterum ab altero divellere: et valde curabat ille caritatem de medio tollere, ut correctionis viam secaret, detineretque illum quidem in errore, te autem in inimicitia, deindeque arceret eum a via salutis. Quando enim medicus odit ægrotum et ab illo fugit, et ægrotus medicum aversatur, quando nam hic convalescet, cum neque hic illum advocet, neque ille ipsum adeat? Cur ergo, quæso, aversaris et fugis illum? an quia est impius? At ideo oportet illum adire et curare, ut ægrotum ad valetudinem revoces. Quod si incurabili morbo laborat, sed tu jussus es quod in te est facere: nam et Judas incurabili morbo laborabat, nec tamen destitit Deus illum curare. Ne itaque tu quoque defatigeris. Nam etiamsi, magno adhibito studio, ipsum ab impietate non liberet, ac si liberasset mercedem accipies, et efficies ut ipse mansuetudinem tuam admiretur; sicque ad Deum tota hæc gloria transibit. Etiamsi enim miracula patres, etiamsi quidvis aliud facias, numquam te ita admirabuntur gentiles, ut cum te viderint mitem, mansuetum, suavesque mores exhibentem. Non est autem hoc modicum virtutis opus: multi enim tandem a malo liberabuntur. Nihil enim ita potest attrahere, ut caritas. Nam propter illa quidem te æmulabuntur, propter signa dico et miracula; propter hoc autem et admirabuntur et amabunt: te autem amantes, veritatem ultra progressi amplectentur. Si vero non statim fiat fidelis, ne mireris, neque urgeas, neque omnia simul quæras; sed sine illum interim laudare, amare, et sic ulterius procedens veniet. Et ut clare discas quantum hoc sit, audi quomodo etiam Paulus infidelem judicem adiens sese purget: nam ait, *Beatum me existimino, cum apud te sim me in iudicio defensurus* (Act. 26. 2). Hæc autem dicebat, non assentans ei, absit, sed ut eum mansuetudine lucraretur. Et ex parte lucratus est, et iudicem cepit, qui hactenus crimini obnoxius putabatur, et victoriam

ejus is ipse qui captus est splendida voce presentibus omnibus confitebatur dicens: *Parum abest quin mihi persuadeas ut fiam Christianus* (Act. 26. 28).

6. Quid ergo Paulus? Magis expandit sagenam et ait: *Optarem ego, non solum te, sed etiam omnes qui adsunt, hoc esse quod ego sum, exceptis his vinculis* (Ib. v. 29). Quid dicis, o Paule, *Exceptis vinculis?* et quænam tibi de cætero fiducia, si eorum te pudeat et ea fugias, et hoc tanto presente populo? annon in epistolis tuis hac de re ubique gloriaris, et te vincitum appellas, hancque catenam ubique nobis quasi diadema circumfers? quid ergo nunc factum est, ut vincula depreceris? Non ipse deprecor, inquit, neque me pudeat, sed illorum infirmitati me attempero; nondum enim possunt suscipere meam gloriationem. Didici autem a Domino meo, non immittendam esse partem panni rudis in pannum veterem (Math. 9. 16): ideo sic loquutus sum. Nam male apud illos audit dogma nostrum, et crux illis invisa est. Si ergo vincula quoque adjiciam, majus odium erit. Ideo hæc sustuli, ut illud esset acceptum. Etenim contumeliosum illis videtur esse vinculis constringi, quia eam, quæ apud nos est, gloriam nondum degustarunt. Oportet igitur sese attemperare. Nam cum didicerint philosophari, tunc scient etiam hujus ferri pulchritudinem et splendorem qui ex vinculis oritur. Cum aliis namque disserens, hanc rem gratiam vocat dicens, *Datum est nobis a Deo non modo ut in ipsum credamus, sed etiam ut pro illo patiamur* (Philipp. 1. 29): tunc autem hoc unum optandum erat, ut crucem audientes non pudore afficerentur. Propterea ultra progreditur. Non enim si quis in regiam aliquem introducat, antequam vestibula quæ foris sunt aspexerit, cogit illum ut ea quæ intus sunt observet: sic enim nec mirabilia illa apparerent, nisi quis intra positus, omnia didicerit. Sic itaque et nos cum ethnicis disseramus cum attemperatione, cum caritate. Hæc quippe magna est magistra, quæ possit et ab errore abducere, et mores componere, atque ad philosophiam viam sternere, exque lapidibus homines facere. Et si vis ejus virtutem ediscere, adduc mihi virum timidum et qui vel strepitum formidet et umbras timeat; sitque iracundus, asper, et fera magis quam homo, salax et libidiniosus, nullo non vitio affectus; et trade illum in manus caritatis, et in hoc gymnasium induc; et cito videbis timidum illum ac meticulosum, fortem effectum et magni animi, omniaque facile audentem. Quod autem mirabile est, hæc non mutata ejus natura fiunt, sed in ipsa timida anima suam caritas ostendit virtutem; et perinde fit atque si quis ensem plumbeum, non ferreum effectum, sed manentem in plumbi natura, efficiat ut eadem quæ ferrum operetur. Animum autem adhibe: Jacob sine fuco erat, domi habitans et laborum periculorumque expertus, vitam quamdam agens remissam et liberam, et sicut virgo in thalamo, sic intus sedens, ut plurimum domum servare cogebatur, a fori tumultu et ab omnibus hujusmodi liber, semper autem in quiete et in tranquillitate manens. Quid igitur? Postquam illi

ἀπορραγήσῃ τῶν πλειόνων, μᾶλλον δὲ πάντων· οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστιν οὐδεις ἀμαρτίας χωρὶς. Εἰ γὰρ δεῖ τοὺς ἔχθρους τοῦ Θεοῦ μισεῖν, οὐχὶ ἀσεβεῖς δεῖ μισεῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀμαρτωλοῦς· καὶ οὕτως ἐσόμεθα θηρίων χείρους, πάντας ἀποστρεφόμενοι, καὶ ἀπονοήφῃ φυσώμενοι, καθάπερ ὁ Φαρισαῖος ἐκείνος· Ἄλλ' οὐχ ὁ Παῦλος· οὕτως ἐκέλευσεν, ἀλλὰ πῶς; *Νουθετεῖτε τοὺς ἀτάκτους, παραμυθεῖσθε τοὺς διλιγνύχους, ἀντέχεσθε τῶν ἀσθενῶν, μακροθυμεῖτε πρὸς πάντας.* Τί οὖν φησὶν, ὅταν λέγῃ, *Εἰ τις οὐχ ὑποκούει τῷ λόγῳ ἡμῶν διὰ τῆς ἐπιστολῆς, τοῦτες σημεῖουσθε, καὶ μὴ συναναμιγνυσθε αὐτῷ;* Μάλιστα μὲν περὶ ἀδελφῶν τοῦτο εἴρηται, πλην οὐδὲ τοῦτο ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ τοῦτο μετὰ ἡμερότητος. Μὴ γὰρ δὴ περικόφης τὰ ἐξῆς, ἀλλὰ καὶ τὰ μετὰ ταῦτα προστίθει. Καὶ γὰρ εἰπὼν, *Μὴ συναναμιγνυσθε, ἐπήγαγε, Καὶ μὴ ὡς ἔχθρον ἡγήσθε, ἀλλὰ νουθετεῖτε ὡς ἀδελφόν.*

Ὁρᾷς πῶς τὸ ἔργον μισεῖν τὸ φαῦλον, οὐχὶ τὴν ἀνθρωπὸν ἐκέλευσε; Καὶ γὰρ ἔργον τοῦ διαβόλου τὸ διαστῆναι ἡμᾶς ἀπ' ἀλλήλων, καὶ σφόδρα ἐσπούδακεν ἀνελεῖν τὴν ἀγάπην. Ἰνα ἐκκόψῃ τῆς διορθώσεως τὴν ὁδὸν, καὶ κατὰσχη ἐκείνον μὲν ἐν πλάνῃ, σὲ δὲ ἐν ἀπεχθείᾳ, εἶθ' οὕτως ἀποτείχισῃ τῆς ἐκείνου σωτηρίας τὴν ὁδόν. Ὅταν γὰρ καὶ ὁ ἰατρὸς μισῇ τὸν κάμνοντα καὶ φεύγῃ, καὶ ὁ κάμνον τὸν ἰατρὸν ἀποστρέφεται, τότε ἀναστήσεται ὁ νοσῶν, ὅταν μῆτε ἐκείνος πρὸς αὐτὸν καλῇ, μῆτε οὗτος πρὸς αὐτὸν ἀπῆ; Τίνος δὲ ἔνεκεν, ἐπεὶ μοι, καὶ ἀποστρέφῃ καὶ φεύγῃς αὐτόν; ὅτι ἀσεβὴς ἔστιν; Οὐκοῦν διὰ τοῦτο δεῖ προσεῖσθαι καὶ θεραπεύειν, ἵνα ἀναστήσῃ νοσούντα. Εἰ δὲ ἀνίατα νοσεῖ, ἀλλὰ σὺ τὸ σαυτοῦ ποιεῖν ἐκελεύσθη; ἐπεὶ καὶ ὁ Ἰούδας ἀνίατα ἐνόσει, καὶ οὐ διέλειπεν ὁ Θεὸς αὐτὸν θεραπεύων. Μὴ τοῖνον μῆδὲ σὺ ἀποκάμῃς. Κἂν γὰρ πολλὰ σπουδάσας μὴ ἀπαλλάξῃς τῆς ἀσεβείας αὐτόν, ὅμως καὶ τοῦ ἀπαλλάξαντος λήψῃ τὸν μισθόν, καὶ παρασκευάσεις αὐτόν θαυμάζειν σου τὴν ἡμερότητα, καὶ οὕτως εἰς τὸν Θεὸν ἢ δόξα ἅπανα αὕτη διαθήσεται. Κἂν γὰρ θαύματα ποιῆς, κἂν νεκροὺς γείρῃς, κἂν οἰοῖτον ἐργάσῃ, οὐδέποτε σε οὕτω θαυμάσονται· Ἐλλήνες, ὡς ὅταν ἴδωσι πρῶτον καὶ [307] ἡμερον καὶ γλυκύν παρεχόμενον τρόπον. Οὐ μικρὸν δὲ καὶ τοῦτο κατόρθωμα· πολλοὶ γὰρ καὶ τέλεον ἀπαλλαγῆσονται τοῦ κακοῦ. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἐπισπάσασθαι δύναται, ὡς ἀγάπη. Ἐπ' ἐκείνοις μὲν γὰρ σε καὶ ζηλοτυπήσουσι, τοῖς σημεῖοις, λόγοις, καὶ θαύματιν, ἐπὶ τοῦτω δὲ καὶ θαυμάσονται καὶ φιλήσουσι· φιλοῦντες δὲ καὶ τῆς ἀληθείας ἐπιλήψονται ὁδῷ προβαίνοντες. Εἰ δὲ οὐκ εὐθέως γίνεται πιστός, μὴ θαύμαζε μῆδὲ ἐπιείγῃ μῆδὲ ἅπαντα ὁμοῦ ζῆτι, ἀλλ' ἕσασον αὐτὸν τέως ἐπαινεῖν, φιλεῖν, καὶ εἰς τοῦτο ὁδῷ προῦν ἦξει. Καὶ ἵνα μάθῃς σαφῶς ἡλίγον τοῦτο ἔστιν, ἀκουσον πῶς καὶ Παῦλος πρὸς δικαστὴν εἰσῶν ἀπιστον ἀπελογεῖτο. *Μακάριον γὰρ, φησὶν, ἦγμαι ἔμυτον, μέλλων ἐπὶ σοῦ κρῖνεσθαι.* Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, οὐ κολακεύων αὐτόν, ἀπαγε, ἀλλὰ διὰ τῆς ἡμερότητος κερδᾶναι βουλόμενος. Καὶ ἐκ μέρους ἐκέρανε, καὶ τὸν δικαστὴν εἶλεν ὅ τέως κατὰδικος εἶναι νομιζόμενος, καὶ τὴν νίκην αὐτὸς ὁ χειρωθεὶς ὁμολογεῖ λαμπρᾶ τῇ φωνῇ παρόντων ἀπάντων λέγων, *Ἐν ὀλίγῳ με πείθεις Χριστιανὸν γενέσθαι.*

ς'. Τί οὖνὸ Παῦλος; Ἐπὶ πλέον ἀποστῆναι σαγήνην, καὶ φησὶν· *Εὐξαίμην ἂν ἐγὼ γε μὴ μόνον σε, ἀλλὰ*

καὶ τοὺς παρόντας ἅπαντας τοῦτο γενέσθαι δεῖ· ἐγὼ, ἀνευ τῶν δεσμῶν τούτων. Τί λέγεις, ὦ Παῦλε, Ἄνευ τῶν δεσμῶν; καὶ ποῖα σοι λοιπὸν παρήρησι, εἰ ταῦτα αἰσχύνῃ καὶ φεύγεις, καὶ ταῦτα ἐπὶ δήμου τοσοῦτου; οὐ πανταχοῦ τῶν ἐπιστολῶν ἐπὶ τῷ πράγματι τοῦτω καυχᾶσαι, καὶ δέσιμον ὁσαυτὸν καλεῖς, καὶ τὴν ἄλυσιν ταύτην ἡμῖν ἀντὶ διαθήματος; πανταχοῦ περιφέρεις; τί τοῖνον γέγονε νῦν, ὅτι ἀπέυχη τὰ δεσμά; Οὐκαὶ τοὺς ἀπέυχομαι, φησὶν, οὐδὲ αἰσχύνομαι, ἀλλ' ἐκείνων τῇ ἀσθενείᾳ συγκαταβαίνω. Ὅπως γὰρ χωροῦσιν δέξασθαι τὸ καύχημα τὸ ἐμόν. Ἐμαθὸν δὲ παρὰ τοῦ δεσπότη μου μὴ ἐπιβάλλειν ἐπιβλημὰ ῥάκου; ἀγάφου ἐπὶ ἱματίῳ παλαιῷ· διὰ τοῦτο οὕτως εἶπον. Καὶ γὰρ διαβέβληνται τέως πρὸς τὸ δόγμα τὸ ἡμέτερον, καὶ πρὸς τὸν σταυρὸν ἀπεχθῶς ἔχουσιν. Ἄν τοῖνον καὶ τὰ δεσμά προσθῶ, μείζον τὸ μίτος γίνεται. Διὰ τοῦτο ἀνείλον ταῦτα, ἵνα ἐκείνω εὐπαράδεκτον γένηται. Καὶ γὰρ ἵπνοιεῖσθαι αὐτοῖς εἶναι δοκεῖ τὸ δεδέσθαι, ἐπεὶ μηδέπω τῆς παρ' ἡμῖν ἐγεύσαντο δόξης. Δεῖ τοῖνον συγκαταβαίνειν. Ὅταν γὰρ μάθωσι φιλοσοφεῖν, τότε εἰσονται καὶ τοῦ σιδήρου τοῦτου τὸ κάλλος, καὶ τὴν ἀπὸ τῶν δεσμῶν περιφάνειαν. Ἄλλοις γοῦν διαλεγόμενος, καὶ χάρην τὸ πράγμα καλεῖ λέγων, ὅτι Ἐδόθη ἡμῖν ἀπὸ Θεοῦ οὐ μόνον τὸ εἰς αὐτὸν πιστεύειν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ πάσχειν· τὸ δὲ τέως ἀγαπήτων ἦν τὸ τὸν σταυρὸν τοὺς ἀκούοντας μὴ ἐπαισχυνθῆναι. Διὰ τοῦτο ὁδῷ πρόειπεν. Οὐδὲ γὰρ εἰς βασιλείᾳ τις εἰσάγων τινὰ, πρῶν ἢ τὰ προπύλαια θεάσασθαι ἐξῶ ἐστῶτα, ἀναγκάζει κατοπετεύειν τὰ ἔνδον· οὕτω γὰρ οὐδὲ θαυμαστὰ φανεῖται, ἂν μὴ τις ἔνδον γενόμενος, ἅπαντα καταμάθοι. Οὕτω τοῖνον καὶ ἡμεῖς τοῖς Ἑλλήνων παισὶ προσβάλλωμεν, μετὰ [508] συγκαταβάσεως, μετὰ ἀγάπης. Μεγάλῃ γὰρ αὕτη διδάσκαλος, καὶ ἰκανὴ καὶ πλάνης ἀπαγαγίην, καὶ τρόπον μεταρρυθμίσει, καὶ πρὸς φιλοσοφίαν χειραγωγῆσαι, καὶ ἀπὸ λίθων ἀνθρώπους ἐργάσασθαι. Καὶ εἰ βούλει· μαθεῖν αὐτῆς τὴν δύναμιν, ἄγε μοι ἄνδρα δεῖλδον καὶ φοφοδεῖ καὶ τὰς σκιὰς τρέμοντα, καὶ ὀργίλον καὶ τραχύν καὶ θηρίον μᾶλλον ἢ ἀνθρωπὸν, καὶ λάγον καὶ ἀσελγῆ, καὶ πᾶσαν ἔχοντα κακίαν, καὶ παράδοξον αὐτὸν ταῖς τῆς ἀγάπης χερσὶ, καὶ εἰς τὴν γυμνάσιον εἰσάγαγε τοῦτο, καὶ ὄψε· ταχέως τὸν δεῖλδον ἐκείνον καὶ ἀτολμον, ἀνδρείον καὶ μεγαλόψυχον γινόμενον καὶ πάντα τολμῶντα βράδιος. Καὶ τὸ ἦ θαυμαστὸν, ὅτι οὐ τῆς φύσεως αὐτῷ μεταβληθείσης ταῦτα γίνεται, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ δειλῇ ψυχῇ τὴν ἑαυτῆς ἐνδείκνυσιν δύναμιν ἢ ἀγάπῃ· καὶ ταυτὸν γίνεται, οἷον ἂν εἰ τις μάκαιραν μολιθδίνην, οὐ σιδηρᾶν ποιήσας, ἀλλὰ μένωσαν ἐπὶ τῆς τοῦ μολιθδίου φύσεως, τὰ σιδήρου ἐργάζεσθαι παρασκευάσῃ. Σκόπει δέ· Ὁ Ἰακώβ ἀπλαστός ἦν, οἰκῶν οἰκίαν, καὶ πόνων ἀμελέτητος καὶ κινδύων ἀνεμῆνον τινὰ βίον ζῶν καὶ κλειθέρον, καὶ καθάπερ παρθένος ἐν θαλάμῳ, οὕτω καὶ οὗτος ἔνδον καθήμενος τὰ πλείονα οἰκουρεῖν ἠναγκάζετο, ἀγορᾶς μὲν καὶ τῶν ἐκ τῆς ἀγορᾶς θορύβων καὶ πάντων τῶν τοιοῦτων ἀπηλλαγμένος, διαπαντὸς δὲ ἐν ἀδείᾳ καὶ ἡσυχίᾳ μένων. Τί οὖν; Ἐπειδὴ αὐτὸν ὁ πυρὸς τῆς θγάπης ἀνήψε, πῶν ἀπλαστον τοῦτον καὶ οἰκοῦντα οἰκίαν ὄρα πῶς ἐποίησε καρτερικὸν καὶ φιλόπονον. Καὶ ταῦτα μὴ παρ' ἐμοῦ, ἀλλὰ παρ' αὐτοῦ ἀκουσ. τοῦ πατριάρχου. Ἐγκαλῶν γὰρ τῷ κηδεστῇ, φησὶ, *Ταῦτά μοι εἰκοσιν ἔτη ἐγὼ εἰμι μετὰ σοῦ.* Καὶ πῶς τὰ εἰκοσιν ἔτη ἐγένου; καὶ γὰρ καὶ ταῦτα προστίθει. *Συγκαίόμενος τῷ κούματι τῆς ἡμέρας, καὶ τῷ παγετῷ τῆς νυκτός, καὶ ἀριστάτο ὁ ὕπνος ἀπὸ*

τῶν *ὀφθαλμῶν μου*. Ταῦτα ὁ ἀπλακτος καὶ οἰκῶν οἰκίαν καὶ τὸν ἀνειμένον βίον ζῶν. "Οτι δὲ καὶ δειλὸς ἦν, δῆλον ἐξ ὧν τὸν Ἡσαῦ προσδοκῶν ὕβρισθαι, ἐτεθιῆκει τῷ δέει. Ἄλλ' ὅρα πῶς πάλιν οὗτος ὁ δειλὸς λέοντος θρασύτερος ὑπὸ τῆς ἀγάπης γέγονε. Καθάπερ γάρ τινα πρόβουλον ἑαυτὸν πρὸ τῶν ἄλλων τάξας ἀπάντων, ἕτοιμος ἦν τὸν ἀγριον ἐκείνον καὶ φόνου πνέοντα, καθὼς ᾤετο, δέξασθαι πρῶτος, καὶ ἐν τῷ οἰκίῳ σώματι ταῖς γυναιξὶ τὴν ἀσφάλειαν κατασκευάσαι· καὶ ὃν ἐδοδοίκει καὶ ἔφριττε, πρῶτος ἰδεῖν ἐπὶ τῆς παρατάξεως ἐπεθύμει. Τοῦ γὰρ φόβου τούτου δυνατώτερος ἦν ὁ τῶν γυναικῶν πόθος. Εἶδες πῶς δειλὸς ὦν, τολμητῶς γέγονεν ἀθρόον, οὐ τὴν ἕξιν μεταβαλὼν, ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἀγάπης κρατυνθείς; "Οτι γὰρ καὶ μετὰ ταῦτα δειλὸς ἦν, δῆλον ἐξ ὧν τόπους ἐκ τόπων ἀμείβει. Ἄλλὰ μηδεὶς νομιζέτω κατηγορίαν εἶναι τοῦ δικαίου τὰ εἰρημένα. Οὐ γὰρ τὸ δειλὸν εἶναι, ἔγκλημα· τοῦτο γὰρ φύσεως· ἀλλὰ τὸ διὰ δειλίαν τι ποιεῖν τῶν μὴ προσηκόντων. Ἔστι γὰρ καὶ δειλὸν ὄντα τῆ φύσει, ἀνδρῶν γενέσθαι ὑπὸ τῆς εὐλαβείας. Τί δὲ ὁ Μωυσῆς; οὐχὶ ἕνα Αἰγύπτιον φοβηθεὶς ἔφυγε, καὶ πρὸς τὴν ὑπερολίαν μετέστη; Ἄλλ' ὅμως ὁ φυγῆς οὗτος, καὶ ἐνδὸς ἀνδρὸς ἀπειλῆν οὐκ ἐνεγκῶν, ἐπειδὴ ἐγεύσατο τοῦ μέλιτος [309] τῆς ἀγάπης, καλῶς καὶ μηδὲν καταναγκάζοντος συναπολαῖσθαι τοῖς ἀγαπωμένοις ἠπέλεγτο. *Εἰ μὲν γὰρ ἀφῆς αὐτοῖς τὴν ἀμαρτίαν*, φησὶν, *ἄφες· εἰ δὲ μὴ, καμὲ ἐξάλειψον ἐκ τῆς βίβλου σου ἧς ἐγγράφας*. "Οτι δὲ καὶ τὸν θρασὺν ἐπεικῆ, καὶ τὸν ἀσελ-

γῆ σώφρονα ποιεῖ τὸ φιλεῖν, οὐδὲ παραδειγμάτων ἡμῖν ἐνταῦθα χρεῖα λοιπὸν· πᾶσι γὰρ τοῦτο δῆλον· κἂν θηρίου παντός τις ἀγριώτερος ἦ, προβάτου παντὸς ἡμερώτερος ἀπὸ τοῦ φιλεῖν γίνεται. Τί γὰρ τοῦ Σαοὺλ ἀγριώτερον ἦν καὶ μανικώτερον; Ἄλλ' ἦνίκα τὸν ἐχθρὸν ἀπέλυσε ἡ θυγάτηρ, οὐδὲ ῥῆμα πρὸς αὐτὴν ἐξέβαλε πικρὸν· καὶ ὁ τοὺς ἱερέας ἄρδην ἀπαντας κατασφάξας διὰ τὸν Δαυὶδ, τὴν θυγατέρα ὀρών ἐκ τῆς οἰκίας αὐτὸν ἀφείσαν, οὐδὲ μέχρι λόγου πρὸς αὐτὴν ἠγανάκτησε, καὶ ταῦτα ἀπάτης τοσαύτης ἐπ' αὐτὸν συντεθείσης· δυνατωτέρω γὰρ χαλινῷ τῷ τῆς ἀγάπης κατεῖχεται. Ὅσπερ δὲ ἐπεικῆς, οὕτω καὶ σώφρονας οἶδεν αὕτη ποιεῖν· κἂν τὴν ἑαυτοῦ τις ἀγαπᾷ γυναῖκα οὕτως, ὡς ἀγαπᾷν δεῖ, κἂν μυριάκις ἀσελγῆς ἦ, οὐκ ἀνέξεται ἑτέραν ἰδεῖν διὰ τὸν πρὸς ἐκείνην πόθον. *Κραταιὰ γὰρ, φησὶν, ὡς θάνατος ἡ ἀγάπη*. Ὅστε οὐδαμῶθεν ἄλλοθεν τὸ ἀσελγαίνειν γίνεται, ἢ ἐκ τοῦ μὴ φιλεῖν. Ἐπεὶ οὖν δημιουργὸς ἀρετῆς ἀπάσης ἡ ἀγάπη, μετὰ ἀκριβείας ἀπάσης ἐν ταῖς ἑαυτῶν καταφτεύουσαι αὐτὴν ψυχαίς, ἵν' ἡμῖν πολλὰ κομίσῃ τὰ ἀγαθὰ, καὶ βρῶντα αὐτῆς διηνεκῶς τὸν καρπὸν ἔχωμεν, τὸν ἀεὶ τεθηλότα καὶ οὐδέποτε μαραινόμενον. Οὕτω γὰρ καὶ τῶν αἰωνίων ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, ὦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΑΔ'.

Εἶτε δὲ προσητεῖαι καταργηθήσονται, εἶτε γλῶσσαι παύσονται, εἶτε γνῶσις καταργηθήσεται.

α'. Δείξας τῆς ἀγάπης τὴν ὑπεροχὴν ἐκ τοῦ καὶ τὰ χαρίσματα καὶ τὰ τοῦ βίου κατερθύματα αὐτῆς δεῖσθαι, ἐκ τοῦ τὰς ἀρετὰς αὐτῆς ἀριθμῆσαι πάσας, καὶ φιλοσοφίας ἀκριβοῦς ὑπόθεσιν ἀποφῆναι, ἐξ ἐτέρου πάλιν τρίτου κεφαλαίου δείκνυσιν αὐτῆς τὴν ἀξίαν. Καὶ ταῦτα ποιεῖ τοὺς τε ἠλαττώσθαι δοκοῦντας πείσαι θέλων, ὅτι ἔξεστιν αὐτοῖς τὸ κεφάλαιον τῶν σημείων ἔχειν, καὶ οὐδὲν ἕλαττον ἔξουσι τῶν λόγοντων τὰ χαρίσματα, εἰ ταύτην ἔχοιεν, ἀλλὰ καὶ πολλῷ πλέον· καὶ τοὺς ἔχοντας τὰ μεγάλα χαρίσματα πάλιν καὶ ἐντεῦθεν ἐπαυρομένους, ταπεινώσαι σπουδαίω, καὶ δεῖξαι μηδὲν ἔχοντας, ἐὰν μὴ ταύτην ἔχωσιν. Οὕτω γὰρ ἔμελλόν τε ἀλλήλους ἀγαπᾶν, βσκανίας τε καὶ ἀπονοίας ἐντεῦθεν ἀναιρουμένης, ἀγαπῶντες τε πάλιν πορρωτέρω ταῦτα ἐξῴριζον τὰ πάθη· Ἡ γὰρ ἀγάπη οὗ ζῆλοῖ, οὐ φυσιοῦται. Ὅστε πανταχόθεν τείχος αὐτοῖς ἀρῆαγῆς περιέβαλε, [310] καὶ πολυπλοκον ὁμόνοιαν ἀναιροῦσάν τε τὰ νοσήματα ἅπαντα, καὶ ἐντεῦθεν πάλιν ἰσχυροτέραν γινομένην. Διὰ τοῦτο καὶ μυρίαὺς ἐκίνησε λογισμοὺς τοὺς δυναμένους αὐτῶν παραμυθῆσασθαι τὴν ἀθυμίαν. Καὶ γὰρ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα δίδωσι, φησὶ, καὶ πρὸς τὸ συμφέρον δίδωσι, καὶ ὡς βούλεται διαιρεῖ, καὶ χαριζόμενον, οὐκ ὀφείλον διαιρεῖ. Κἂν μικρὸν λάβῃς, ὁμοίως εἰς τὸ σῶμα τελείς, καὶ πολλῆς καὶ οὕτως ἀπολαύεις τιμῆς· καὶ ὁ τὸ μείζον ἔχων, σοῦ τοῦ ἐλαττον ἔχοντος δεῖται· καὶ ὅτι τὸ μέγιστον χάρισμα καὶ ἡ καθ' ὑπερβολὴν ὁδὸς ἔστιν ἡ ἀγάπη.

* Legendum putat Savilius οὐ θέλοντας, et sic legit veteris interpres.

fax amoris accendit, vide quomodo simplicem illum et domum incolentem, fortem et laboriosum reddiderit : et hoc non a me, sed ab ipso patriarcha audi. Socerum enim incusans, ait : *Hos viginti annos tecum ego sum* (Gen. 31. 38. 40). Et quomodo fuisti hos viginti annos? nam et hoc quoque adjecit : *Adustus aestu diei et frigore noctis, et abscessit somnus ab oculis meis*. Hæc ille sine fuco, qui domi habitabat ac remissam ducebat vitam. Quod autem timidus esset, palam est ex eo quod, cum se Esaü visurum expectaret, metu moreretur. Sed vide rursus quomodo ille timidus leone audacior ex amore factus sit. Nam velut quidam propugnator ante alios omnes positus, paratus erat ferocem illum et cædem spirantem, ut existimabat, primus excipere, et in corpore suo mulieribus securitatem apparare, et eum quem timuerat et formidaverat, primus instructa acie videre cupiebat. Hoc quippe timore fortior erat uxorum amor. Viden' quomodo, timidus cum esset, audax subito factus sit, non mutato habitu, sed ab amore roboratus? Nam quod etiam postea timidus esset, palam est ex eo, quod locum ex loco mutaret. Sed nemo putet ea, quæ dicta sunt, justi esse accusationem. Non enim timidum esse culpa est : nam hoc est naturæ ; sed ex timore aliquid contra officium patrare. Potest enim quis natura timidus, a pietate fortis et magni animi effici. Quid autem Moyses? annon Ægyptium unum timens fugit, et in exilium ivit? Attamen ille fugitivus, qui viri unius minas non tulerat, postquam gustavit mel caritatis, pulchre ac nemine cogente, ut

una cum dilectis periret festinabat. Si enim, inquit, *dimittis illis peccatum, dimitte ; sin minus, et me dele de libro tuo, quem scripsisti* (Exod. 32. 31). Quod autem amor et trucem mansuetum, et libidinosum castum efficiat, non hic ultra exemplis nobis opus ; id enim omnibus palam est : etiamsi fera quavis immanior quis fuerit, ove mansuetior ex amore efficitur. Nam quid Saül immanius et furiosius erat? Sed quando filia ejus inimicum solvit, ne verbum quidem amarum contra illam emisit : et qui sacerdotes omnes penitus interfecerat propter Davidem, filiam quæ ex domo illum emiserat, ne verbo quidem tenus adversus illam indignatus est, etiamsi fraus illa adversum se adornata fuisset : potentiore namque amoris freno detinebatur. Ut autem mansuetos, ita et temperantes solet caritas facere : si quis enim uxorem suam amat, ut amare oportet, quantumvis natura sit libidinosus, nunquam aliam videbit, suæ amore ductus : nam ait, *Fortis est ut mors dilectio* (Cant. 8. 6). Itaque non aliunde quis libidinosus est, quam quod non amet. Quoniam igitur omnis virtutis opifex est caritas, cum accuracione omni illam in animis nostris inseramus, ut nobis multa conferat bona, et uberem ejus fructum perpetuo decerpamus, semper virentem, qui nunquam marcescat. Sic enim æterna consequemur bona : quæ utinam nos omnes adipisci contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, qui cum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXXIV.

CAP. 15. v. 8. *Sive prophetiæ evacuabuntur, sive linguæ cessabunt, sive scientia destruetur.*

1. Cum caritatis excellentiam ostendisset, ex eo quod et charismata et ea quæ in vita præclare geruntur ea indigeant ; ex eo quod ejus omnes virtutes enumeraverit, et perfectæ philosophiæ fundamentum esse præbarit ; ex alio rursus tertioque capite ejus ostendit dignitatem. Et hoc facit, tum ut illis qui imminuti esse videbantur persuadeat licere ipsis signorum etiam caput seu facultatem habere, nihilque minus obtinere quam ii qui charismata habent, si illam habeant, imo multo majus ; tum etiam ut eos qui majora charismata haberent indeque extollerentur, hinc deprimat, et ostendat eos nihil habere, nisi hanc obtineant. Ita enim sese et mutuo dilecturi erant, invidia et arrogantia sic de medio sublatis, et rursus sese mutuo diligentes, hæc vitia procul amandabant : nam *Caritas non æmularur, non inflatur*. Itaque muro illos undique firmissimo cinxit, et multiplici concordia, quæ morbos omnes tolleret et hinc rursus fortior evaderet. Ideoque innumerabiles agitavit rationes, quæ possent ipsorum dolorem consolari. Nam idem dat Spiritus, inquit, et ad utilitatem dat, et ut vult dividit, et gratis dans, non debens, dividit. Etiamsi vero parum acceperis, similiter ex corpore es, et multo sic etiam frueris honore :

ac qui majus habet, te qui minus habes indiget : et maximum charisma, excellentiorque via est caritas.

Caritas omnia tollit mala. — Hæc porro dicebat, duplici vinculo stringens illos invicem ; et quod putarent se non minus habere illa præsentem, et quod ad illam accurrentes illamque obtinentes, nihil ultra humanum paterentur, tum quia radicem charismatum haberent, tum quia non ultra possent, etiamsi nihil haberent, contendere. Nam qui semel a caritate captus est, a contentione liber est. Quamobrem ostendens, quanta inde bona decerpuri sint, fructus ejus descripsit, per illius encomia morbos illorum reprimens. Etenim quæ dicta sunt singula, pharmacum erant quod sufficeret ad illorum curanda vulnera. Ideoque dicebat, *Patiens est*, adversus eos qui inter se contendunt ; *Benigna est*, adversus eos qui dissident et occulto feruntur odio ; *Non æmularur*, contra eos qui invident plus habentibus ; *Non agit perperam*, adversus eos qui disjuncti sunt ; *Non inflatur*, contra eos qui in alios extolluntur ; *Non incore agit*, contra eos qui nolunt se attemperare ; *Non quærit quæ sua sunt*, adversus eos qui cæteros despiciunt ; *Non irritatur, non cogitat malum*, adversus eos qui contumeliam inferunt ; *Non gaudet super iniquitate, congaudet autem veritati*, rursus adversus invidos ; *Omnia suffert*, adversus eos qui insidias parant ; *Omnia sperat*, adversus eos qui desperant ; *Omnia*

sustinet, numquam excidit, contra eos qui facile dissident. Quia igitur illam undique magnam exhibuit cum hyperbole omni, rursus ex alio capite hoc facit, per comparationem aliam ejus dignitatem extollens, et sic dicens: *Sive prophetiæ evacuabuntur, sive linguæ cessabunt*. Si enim hæc utraque propter fidem inducta sunt, hæc ubique terrarum dispersa, jam superfluis illorum usus fuerit. Sed mutua illa dilectio non cessabit, imo magis crescet, et hic et in futuro, tuncque magis quam nunc. Illic enim multa sunt quæ caritatem emolliant et minuunt, pecuniæ, negotia, morbi corporum, ægrotudines animæ; illic vero nihil horum aderit. Sed quod prophetiæ et linguæ cessent, mirum non est; quod autem scientia destruiatur, hoc certe quæstionem movet: nam et hoc adjecit dicens, *Sive scientia destruetur*. Quid ergo? in ignorantia tunc victuri sumus? Absit: nam tunc maxime augenda scientia est; ideoque dicebat: *Tunc cognoscem sicut et cognitus sum* (1. Cor. 13. 12). Propterea, ne perinde atque prophetiam et linguas hæc cessaturam esse putares, cum dixisset, *Sive scientia destruetur*, non tacuit, sed modum destructionis subjunxit, cito addens illud: 9. *Ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamus*. 10. *Cum autem venerit quod perfectum est, tunc evacuabitur quod ex parte est*. Non ergo scientia destruitur, sed illa ex parte tantum scientia: non enim solum tot tantaque sciemus, sed etiam multo plura. Ut autem illud exemplo palam faciam: nunc scimus Deum ubique esse, sed quomodo, nescimus: quod ex nihilo omnia fecerit scimus, modum autem ignoramus: quod ex Virgine natus sit, quomodo autem, non item. Tunc autem quid amplius et clarius de his cognoscemus. Deinde ostendit quantum intersit, et quod hic deficit non esse parvum, dicens: 11. *Cum essem parvulus, loquebar ut parvulus, sapiebam ut parvulus: cum autem factus sum rir, evacuavi quæ erant parvuli*. Per illud autem exemplum hoc ipsum rursus declarat, dicens: 12. *Videmus enim nunc per speculum*.

2. Deinde quia speculum id quod videtur utcumque monstrat, subjunxit, *In ænigmate*, ex hyperbole monstrans per modicas partes esse præsentem scientiam. *Tunc autem facie ad faciem*; non quod faciem habeat Deus, sed ut rem clarius et magis perspicue dicat. Vides omnia discentes per incrementum? *Nunc cognosco ex parte, tunc autem cognoscam sicut et cognitus sum*. Viden' quomodo fastum eorum dupliciter deprimat? quod et per partes sit scientia, et quod non illam ex se habeant. Non enim ego illum novi, sed se ipse mihi notum fecit, inquit. Quemadmodum ergo ipse me novit prior nunc, et ipse ad me accurrit: sic ego tunc ad illum accurrain multo magis, quam nunc. Etenim qui in tenebris sedet, donec viderit solem, non ipse accurrit ad pulchritudinem radii, sed illa seipsam ostendit, quando illuxerit: cum autem ejus splendorem susceperit, tunc et ipse demum lucem persequitur. Hoc ergo sibi vult illud, *Sicut et cognitus sum*: non quia ita illum cognituri sumus, sicut ipse nos cognoscit; sed

quia sicut ille ad nos nunc accurrit, ita et nos sic tunc ipsum insequemur, et multa, quæ nunc arcana sunt, sciemus, et beatissima illa fruemur consuetudine et sapientia. Si enim qui tam multa sciebat Paulus parvulus erat, cogita quanta illa sint: si hæc sunt speculum et ænigma, hic mihi consideres quanta sit facies. Ut autem tibi parvum quidpiam aperiam circa differentiam hæc, et radium quempiam obscurum hujus cognitionis in animam tuam immittam, recordare eorum quæ in lege sunt, nunc cum gratia effulsit. Etenim illa ante gratiam magna quædam et mirabilia videbantur esse; attamen audi quid dicat de illis post gratiam Paulus: *Non glorificatum fuit quod claruit in hac parte, propter supereminentem gloriam* (2. Cor. 3. 10). Ut autem quod dico clarius evadat, in unam aliquam rem, quæ tunc mystice peragebatur, sermonem transferamus, et tunc videbis quantum sit intervallum: et si vis, Pascha in medium afferamus et vetus et novum, et tunc scies excellentiam. Illud enim celebrabant etiam Judæi, hoc autem pacto celebrabant, ut in speculo et in ænigmate: arcana autem hæc mysteria ne in mentem quidem illis unquam venerant, neque sciebant quænam essent ea, quæ illa prænuuntiabant; sed ovem videbant mactari, et sanguinem bruti, et portas illo unctas; quod autem Filius Dei incarnatus mactandus esset et orbem liberaturus totum, daturusque et Græcis et barbaris sanguinem hunc degustandum, cælum aperturus omnibus, et quæ illic sunt humano generi oblaturus; et carnem illam sanguine cruentatam deducturus supra cælum et cælum cæli, et omnes omnino supernos angelorum, archangelorum aliarumque virtutum exercitus, et in ipso throno regio ad dexteram Patris sessuram collocaturus, gloria ineffabili fulgentem: hæc certe neque illorum, neque aliorum hominum quispiam vel præscivit, vel in mentem vocare potuit. Sed quid dicunt ii qui omnia audent? Illud, *Nunc cognosco ex parte*, de dispensationibus dictum esse; ipsum enim perfectam de Deo cognitionem habuisse. Et quomodo se infantem vocat? quomodo per speculum videt? quomodo in ænigmate, si totam habet scientiam? cur illud quasi eximium tribuit Spiritui, et nulli alii creatæ potestati, dicens: *Quis enim novit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui est in ipso? Sic et quæ Dei sunt nemo novit, nisi Spiritus Dei* (1. Cor. 2. 11). Et Christus rursus sui solius hoc esse dicit ita loquens: *Non quod Patrem vidit quisquam, nisi qui est a Deo, hic vidit Patrem* (Joan. 6. 46); visionem dicens clarissimam et perfectissimam cognitionem. Quomodo autem is qui substantiam novit, œconomias et dispensationes ignorabit? Illa enim cognitio hæc major est. Ignoramus ergo, inquit, Deum? Absit: sed quod quidem sit novimus; quid autem substantia sit, non item. Et ut scias quod non de dispensationibus dixerit illud, *Nunc cognosco ex parte*, audi sequentia: subjunxit ergo, *Tunc autem cognoscam sicut et cognitus sum*. Non autem a dispensationibus et œkonomiis cognitus est, sed a Deo. Nemo igitur vel parvam vel simpli-

κατὰ σύγκρισιν ἐτέραν ἐπαίρων αὐτῆς τὸ ἀξίωμα, καὶ λέγων οὕτως· *Εἶτε δὲ προφητεῖαι καταργηθήσονται, εἶτε γλώσσαι παύσονται*. Εἰ γὰρ ἀμφοτέρωτα ταῦτα τῆς πίστεως ἔνεκεν εἰσηνήκεται, ταύτης πανταχοῦ διασπαρείσθη, περιττὴ τούτων ἡ χρεια λοιπὴν. Ἄλλ' οὐ τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους παυθήσεται, ἀλλὰ καὶ ἐπιδόως μεϊζόνως, καὶ ἐνταῦθα καὶ κατὰ τὸ μέλλον, καὶ τότε μᾶλλον ἢ νῦν. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ πολλὰ τὰ χανουόντα τὴν ἀγάπην, χρήματα, πράγματα, πάθη σωμάτων, νοσήματα ψυχῆς· ἐκεῖ δὲ οὐδὲν τούτων. Ἄλλα τὸ μὲν προφητείας καταργεῖσθαι καὶ γλώσσας, θαυμαστὸν οὐδέν· τὸ δὲ γλώσσαι καταργεῖσθαι, τοῦτο ἐστὶ τὴν ἀπορίαν ποιοῦν· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο προσέθηκεν εἰπὼν, *Εἶτε γνώσεις καταργηθήσονται*. Τί οὖν; ἐν ἀγνωσίᾳ μέλλομεν ζῆν τότε; Ἄπαγε· καὶ γὰρ τότε μάλιστα [311] ἐπιταθῆναι εἰκὸς τὴν γνώσιν. Διὸ καὶ ἔλεγε, *Τότε ἐπιγνώσομαι, καθὼς καὶ ἐπεγνώσθη*. Διὰ τοι τοῦτο, ἵνα μὴ ὁμοίως τῇ προφητεῖᾳ καὶ ταῖς γλώσσαις καὶ ταύτην καταργεῖσθαι νομίσης. Εἰπὼν, *εἶτε γνώσεις καταργηθήσονται, οὐκ εἰσῆγγασεν, ἀλλ' ἐπήγαγε* καὶ τὸν τρόπον τῆς καταργήσεως, ταχέως προσθεὶς τὸ, *Ἐκ μέρους γινώσκωμεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν*. Ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ τέλειον, τότε τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται. Οὐκ ἄρα ἡ γνώσις καταργεῖται, ἀλλὰ τὸ μερικὴ εἶναι γνώσις· οὐκέτι γὰρ τοσαῦτα εἰσόμεθα μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλῶν πλείονα. Ἴνα δὲ καὶ ἐπὶ ὑποδείγματος αὐτὸ ποιήσω φανερόν, νῦν ἴσμεν ὅτι πανταχοῦ ἐστὶν ὁ Θεὸς, ἀλλὰ πῶς, οὐκ ἴσμεν. Ὅτι ἐξ οὐκ ὄντων τὰ ὄντα ἐποίησεν, ἴσμεν· τὸν δὲ τρόπον ἀγνωσοῦμεν· ὅτι ἐκ Παρθένου ἐτέχθη, πῶς δὲ, οὐκέτι. Τότε δὲ εἰσόμεθά τι πλεόν καὶ σαφέστερον περὶ τούτων. Εἶτα δεικνύσι καὶ τὸ μέσον ὅσον, καὶ ὅτι οὐ μικρὸν τὸ λειπόμενον, λέγων· *Ὅτε ἤμην νηπίος, ὡς νηπίος ἐλάλουν, ὡς νηπίος ἐφρόνουν, ὡς νηπίος ἐλογίζομην· ὅτε δὲ γέγονα ἄνθρωπος, τὰ τοῦ νηπίου κατήργηκα*. Καὶ δι' ἑτέρου δὲ παραδείγματος τὸ αὐτὸ πάλιν δηλοῖ λέγων· *Βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου*.

β'. Εἶτα ἐπειδὴ τὸ ἔσοπτρον παρίστησι τὸ ὁρώμενον ὀπωσθήποτε, ἐπήγαγεν, *Ἐν αἰνίγματι*, μεθ' ὑπερβολῆς δαικνύς μερικωτάτην τὴν παρούσαν γνώσιν. Τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον· οὐχ ὡς πρόσωπον ἔχοντος τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἵνα εἴπῃ σαφέστερον καὶ τρανότερον. Ὅρθε κατ' ἐπίδοσιν πάντα μανθάνοντας; Ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους, τότε δὲ ἐπιγνώσομαι καθὼς καὶ ἐπεγνώσθη. Εἶδες πῶς διπλῆ τὸ φύσημα αὐτῶν κατέσπασεν; ὅτι καὶ μερικὴ ἡ γνώσις, καὶ οὐδὲ ταύτην οἰκοθεν ἔχουσιν. Οὐ γὰρ ἐγὼ αὐτὸν ἔγνων, ἀλλ' αὐτὸς με ἐγνώρισε, φησὶν. Ὅσπερ οὖν αὐτὸς με ἔγνω πρότερος νῦν, καὶ αὐτὸς μοι ἐπέδραμεν, οὕτως ἐγὼ αὐτῷ ἐπιδραμοῦμαι τότε πολλῶν μεϊζόνως, ἢ νῦν. Καὶ γὰρ ὁ ἐν σκότει καθήμενος, ἕως μὲν ἂν μὴ βλέπῃ τὸν ἥλιον, οὐκ αὐτὸς ἐπιτρέχει τῷ κάλλει τῆς ἀκτίνας, ἀλλ' ἐκεῖνη δεικνύσιν αὐτήν, ἐπειδὴν λάμψῃ· ὅταν δὲ αὐτῆς δεξῆται τὴν αὐγὴν, τότε καὶ αὐτὸς λοιπὸν διώκει τὸ φῶς. Τοῦτο οὖν ἐστὶ τὸ, *Καθὼς καὶ ἐπεγνώσθη*· οὐχ ὅτι οὕτως αὐτὸν εἰσόμεθα, καθὼς αὐτὸς ἡμᾶς, ἀλλ' ὅτι ὡσπερ αὐτὸς ἡμῖν ἐπέδραμε νῦν, οὕτω καὶ ἡμεῖς ἀνεξεξόμεθα αὐτῷ τότε, καὶ πολλὰ τῶν νῦν ἀποβήσονται εἰσόμεθα, καὶ τῆς μακαριωτάτης ἐκείνης ἀπολαύσομεν ὁμιλίας καὶ σοφίας. Εἰ γὰρ ὁ τοσαῦτα εἰδὼς Παῦλος νηπίος, ἐνόησον ἡλίκα ἐκεῖνα· εἰ ταῦτα ἔσοπτρον καὶ αἰνίγμα, λογίζου μοι πάλιν ἐντεῦθεν τὸ πρόσωπον

ἡλίκον ἐστίν. Ἴνα δὲ σοι μικρὸν τι παρανοήσω τῆς διαφορᾶς ταύτης, καὶ ἀκτινά τινα ἀμυδρὰν τοῦ νοήματος ἐναφῶ σου τῇ ψυχῇ τούτου, ἀναμνήσθητι μοι τῶν ἐν τῷ νόμῳ νῦν, ἡνίκα ἡ χάρις ἔλαμψε. Καὶ γὰρ ἐκεῖνα πρὸ τῆς χάριτος μεγάλα τινὰ καὶ θαυμαστά ἐφαίνετο· ἀλλ' ὁμοῦ ἄκουσον [312] τί φησι περὶ αὐτῶν μετὰ τὴν χάριν ὁ Παῦλος, ὅτι *Οὐ δεδόξασται τὸ δεδοξασμένον ἐν τούτῳ τῷ μέρει, ἔνεκεν τῆς ὑπερβαλλούσης δόξης*. Ἴνα δὲ καὶ σαφέστερον ὁ λέγω γένηται, ἐφ' ἑνὸς τινος τῶν τότε τελουμένων τὸν λόγον μεταχειρίσωμεν, καὶ τότε ὅψει τὸ μέσον ὅσον· καὶ, εἰ βούλει, τὸ Πάσχα εἰς μέσον ἀγάγωμεν ἐκεῖνο καὶ τοῦτο, καὶ τότε εἰσῆ τὴν ὑπεροχὴν. Ἐπετελοῦν μὲν γὰρ καὶ Ἰουδαῖοι, ἐπετελοῦν δὲ οὕτως, ὡς ἐν ἐσόπτρῳ καὶ ἐν αἰνίγματι· τὰ δὲ ἀπόβρητα ταῦτα μυστήρια οὐδὲ εἰς νοῦν ποτε ἔλαβον, οὐδὲ ἤδεσαν· τίνα ἦν, ἃ ἐκεῖνα προανεφώνει· ἀλλὰ πρόβατον ἐώρων σφαττόμενον, καὶ αἶμα ἀλόγων, καὶ θύρας χρισμῶν τούτῳ· ὅτι δὲ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ σαρκωθεὶς σφαγῆσεται, καὶ τὴν οἰκουμένην ἐλευθερώσει πᾶσαν, καὶ δώσει καὶ Ἑλλήσι καὶ βαρβάρους τοῦ αἵματος ἀπογεύσασθαι τούτου, καὶ τὸν οὐρανὸν ἀνοίξει πᾶσι, καὶ τὰ ἐκεῖ προσθήσει τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει, καὶ τὴν αἵμα χυθεῖσαν σάρκα λαβὼν ὑπὲρ τὸν οὐρανὸν, καὶ τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ πᾶσα· ἀπλῶς τὰς ἀνω τῶν ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων καὶ τῶν ἄλλων δυνάμεων στρατιᾶς ἀναβιβάσει, καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ θρόνου τοῦ βασιλικῷ ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς αὐτὴν καθιεῖ δόξῃ λάμπουσαν ἀβήρητον· ταῦτα δὲ οὕτως ἐκείνων τις, οὕτε τῶν ἄλλων οὐδεὶς ἀνθρώπων, οὕτε προγγνω οὕτε εἰς νοῦν ἠδυνήθη βαλέσθαι ποτέ. Ἄλλα τί φασιν οἱ πάντα τολμηροί; Τὸ, Ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους, περὶ οἰκονομιῶν εἰρησθαι· τὴν γὰρ περὶ τοῦ Θεοῦ γνώσιν ἀπρητισμένην αὐτὸν ἔχειν. Καὶ πῶς νηπίον αὐτὸν καλεῖ; πῶς δι' ἐσόπτρου βλέπει; πῶς ἐν αἰνίγματι, εἰ τὸ πᾶν ἔχει τῆς γνώσεως; τί δὲ ὡσπερ ἐξαίρετον ἀνατίθησιν αὐτὸ τῷ Πνεύματι, καὶ οὐδεμιᾷ ἄλλῃ δυνάμει τῆς κτίσεως, λέγων· *Τίς γὰρ οἶδεν τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ; Ὅστω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεις οἶδεν, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ*. Καὶ ὁ Χριστὸς πάλιν αὐτοῦ μόνου τοῦτο εἶναι ἔφησιν, οὕτως λέγων· *Οὐχ ὅτι τὸν Πατέρα τις ἔώρακεν, εἰ μὴ ὁ ὢν παρὰ τοῦ Θεοῦ, οὗτος ἔώρακε τὸν Πατέρα· ὅρασιν τὴν γνώσιν λέγων τὴν σαφειστάτην καὶ ἀπρητισμένην. Πῶς δὲ ὁ τὴν οὐσίαν εἰδὼς, τὰς οἰκονομίας ἀγνοήσει; ἐκεῖνη γὰρ μέλων ταύτης ἡ γνώσις. Ἄγνωστον οὖν, φησὶ, τὸν Θεόν; Ἄπαγε· ἀλλ' ὅτι μὲν ἐστίν, ἴσμεν· τί ποτε δὲ ἐστὶ τὴν οὐσίαν, οὐκέτι. Καὶ ἵνα γινῶς ὅτι οὐ περὶ τῶν οἰκονομιῶν εἴρηκε τὸ, Ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους, ἀκουσον τῶν ἐξῆς· ἐπήγαγεν οὖν· *Τότε δὲ ἐπιγνώσομαι, καθὼς καὶ ἐπεγνώσθη*. Οὐ δὴ ὅπου δὲ ὑπὸ τῶν οἰκονομιῶν ἐπεγνώσθη, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Μηθεὶς τοίνυν μικρὰν, μηδὲ ἀπλήν νομιζέτω εἶναι ταύτην τὴν παρανομίαν, ἀλλὰ καὶ διπλῆν καὶ τριπλῆν καὶ πολλαπλασίονα. Οὐ γὰρ δὴ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ ἄτοπον, ὅτι ταῦτα ἀλαζονεύονται εἰδέναί, ἃ τὸ Πνεύματός ἐστι μόνον, καὶ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὅτι καὶ Παύλου οὐδὲ τὸ μερικὸν τοῦτο τῆς γνώσεως ἀνευ τῆς ἀνωθεν ἀποκαλύψεως δυνηθέντος μαθεῖν, αὐτοὶ τὸ πᾶν ἐκ τῶν οἰκείων [313] λογισμῶν κατεληφέναι φασίν. Οὐδὲ γὰρ ἔχου-*

* *Deerat* ἤδεσαν.

σιν οὐδαμῶς τὴν Γραφὴν περὶ τούτων ἡμῖν διειλεγμένον δεῖξαι. Ἀλλὰ γὰρ τὴν μανίαν αὐτῶν ἀφέντες, τῶν ἐξῆς ἐχώμεθα περὶ τῆς ἀγάπης λόγων. Οὐδὲ γὰρ τούτοις ἠρκέσθη, ἀλλ' ἐπάγει πάλιν λέγων· *Nunī dē mēnei pīstis, ἔλπις, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα· μείζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη.*

γ'. Ἡ μὲν γὰρ πίστις καὶ ἡ ἐλπίς τῶν πιστευθέντων καὶ τῶν ἐπισθεντῶν παραγενομένων ἀγαθῶν, παύεται. Καὶ τοῦτο δηλῶν ὁ Παῦλος ἔλεγε· *Ἐλπὶς γὰρ βλεπομένη, οὐκ ἔστιν ἐλπίς· ὁ γὰρ βλέπει τις, τί καὶ ἐλπίζει;* καὶ πάλιν, *Ἔστι δὲ πίστις ἐπιζομένην ὑπόστασις, πραγμάτων ἔλεγχος οὐ βλεπομένων.* Ὡστε αὐταὶ μὲν παύονται· φανέντων ἐκεινῶν· ἡ δὲ ἀγάπη τότε μάλιστα αἴρεται, καὶ γίνεται σφοδρότερα. Ἔτερον πάλιν ἐγκώμιον τῆς ἀγάπης· οὐδὲ γὰρ ἀρκεῖται τοῖς ἔμπροσθεν, ἀλλὰ καὶ ἄλλο φιλονεικεῖ πάλιν εὐρεῖν. Σκόπει δέ· Ἐἶπεν αὐτὴν χάρισμα εἶναι μέγα καὶ ὁδὸν τούτων καὶ ὑπερβολὴν· εἶπε χωρὶς αὐτῆς μηδὲν μέγα ὠφελεῖν τὰ χαρίσματα, ὑπέγραψεν αὐτῆς διὰ πολλῶν τὴν εἰκόνα· βούλεται πάλιν καὶ ἐτέρως αὐτὴν ἐπάραι, καὶ δεῖξαι μεγάλην οὐσαν ἐκ τοῦ διαμένειν διὰ καὶ ἔλεγε, *Nunī dē mēnei pīstis, ἔλπις, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα· μείζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη.* Πῶς οὖν μείζων ἡ ἀγάπη; Τῷ ἐκεῖνα διαβαίνειν. Εἰ τοίνυν τοσαύτη ἡ ἰσχύς τῆς ἀγάπης, εἰκότως ἐπάγει λέγων, *Διώκετε τὴν ἀγάπην.* Καὶ γὰρ διώσεως χρεῖα καὶ δρόμου τινὸς σφοδρῶς ἐπ' αὐτὴν· οὕτως ἡμῶν ἀπέπτῃ, καὶ τοσαῦτα τὰ ὑποσκελίζοντα τὴν ἐκείσε δρόμον. Διὰ καὶ πολλῆς ἡμῖν δεῖ τῆς σφοδρότητος, ὥστε αὐτὴν καταλαβεῖν. Ὑπερ ἐνδεικνύμενος ὁ Παῦλος οὐκ εἶπεν, Ἀκολουθεῖτε τῇ ἀγάπῃ, ἀλλὰ, *Διώκετε αὐτήν, διεγείρων ἡμᾶς καὶ ἀνάπτων πρὸς τὴν ἐκείνης ἀντιλήψιν.* Καὶ γὰρ ὁ Θεὸς ἐξαρχῆς μυρία ὑπὲρ τοῦ ταύτην ἡμῖν ἐμφυτεύσει ἐμηχανήσατο· καὶ γὰρ μίαν ἅπασιν ἔδωκε κεφαλὴν, τὸν Ἀδάμ. Διὰ τί γὰρ μὴ ἐκ γῆς γινόμεθα πάντες; διὰ τί μὴ τέλειοι, ὡς ἐκεῖνος; Ἴνα καὶ οἱ τόκοι καὶ αἱ παιδοτροφίαι, καὶ τὸ ἐξ ἀλλήλων φύεσθαι, συνδύσασιν πρὸς ἀλλήλους ἡμᾶς. Διὰ τοῦτο οὐδὲ τὴν γυναῖκα ἐποίησεν ἀπὸ γῆς. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἤρκει ὑποτάσσει πρὸς ὁμόνοιαν ἡμᾶς ὁμοίως, τὸ τῆς αὐτῆς οὐσίας εἶναι, εἰ μὴ καὶ τὸν αὐτὸν ἔχοιμεν πρόγονον, καὶ τοῦτο κατεσκεύασεν. Εἰ γὰρ νῦν τόποις διεστηχότες μόνοις, ἀλλοτρίους εἶναι νομιζόμεν αὐτοῦς ἀλλήλων· εἰ δύο τὸ γένος ἡμῶν ἔσχεν ἀρχῆς, πολλῶν μάλλον ἂν τοῦτο ἐγένετο. Διὰ δὴ τοῦτο, ὡσπερ ἀπὸ τινος μίαις κεφαλῆς, τὸ πᾶν ἔδρασε σῶμα τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους. Καὶ ἐπειδὴ περ ἐξαρχῆς δύο τινὲς ἐδόκουν εἶναι, ὅρα πῶς αὐτοὺς συγχολᾷ πάλιν καὶ εἰς ἓν συνάγει διὰ τοῦ γάμου. Ἀντὶ τούτου γὰρ *καταλείψει, φησὶν, ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα, καὶ προσκολληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα* [314] *αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν.* Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἡ γυνή, ἀλλ' Ὁ ἄνθρωπος, ἐπειδὴ καὶ μείζων ἡ ἐπιθυμία ἐν ἐκείνῳ. Καὶ γὰρ καὶ μείζονα αὐτὴν διὰ τοῦτο ἐποίησεν. Ἴνα τὸ ὑπερέχον κατακάμψῃ τῇ τυραννίδι τοῦτου τοῦ ἔρωτος, καὶ ὑποτάξῃ τῷ ἄσθενεστέρω. Ἐπειδὴ δὲ καὶ γάμον ἔδει εἰσαχθῆναι, τὸν ἐξ οὗ γέγονε, τοῦτον ἄνδρα ἐποίησε τῇ γυναίκῃ. Πάντα γὰρ ἀγάπης τῷ Θεῷ δεύτερα. Εἰ γὰρ οὕτω γενομένων ὁ πρῶτος εὐθέως· οὕτως ἐμάνη, καὶ τοσαύτην μάχην ὁ διάβολος καὶ βασκανία ἐνέπειρε, τί οὐκ ἂν εἰργάσατο, εἰ μὴ ἀπὸ μίαις βίβης; ἐβλάστησαν; Εἶτα ἴνα τὸ μὲν ὑποτάττεται, τὸ δὲ ἀρχὴ τὸ γὰρ ὁμοίτιμον οἶδε πολλάκις μάχην εἰς-

ἀγειν· οὐκ ἀφῆκε δημοκρατίαν εἶναι, ἀλλὰ βασιλείαν, καὶ καθάπερ ἐν στρατοπέδῳ, ταύτην ἂν τις ἴδοι τὴν διατάξιν καθ' ἐκάστην οἰκίαν. Ἔστι γοῦν ἐν τάξει μὲν βασιλέως ὁ ἄνθρωπος, ἐν τάξει δὲ ὑπάρχου ἡ γυνή καὶ στρατηγού· καὶ οἱ παῖδες δὲ ἀρχὴν κεκλήρονται τρίτην· εἶτα μετὰ ταῦτα ἀρχὴ τετάρτη ἡ τῶν οἰκετιῶν· καὶ γὰρ καὶ οὗτοι κρατοῦσι τῶν ἐλαττόνων, καὶ εἰς τις πολλάκις τοῖς πᾶσιν ἐφέστηκε, τὴν τοῦ δεσπότητος τάξιν διατηρῶν, πλὴν ὡς οἰκέτης. Καὶ μετὰ ταύτης ἕτερα πάλιν ἀρχὴ καὶ ἐν αὐτοῖς ἡ τῶν γυναικῶν, ἡ τῶν παίδων, καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς παισὶ πάλιν ἕτερα κατὰ τὴν ἡλικίαν· καὶ κατὰ τὴν φύσιν· οὐδὲ γὰρ ἐν τοῖς παιδίοις ὁμοίως τὸ θῆλυ κρατεῖ. Καὶ πανταχοῦ δι' ὀλίγου καὶ πυκνὰς ἐποίησε τὰς ἀρχὰς ὁ Θεός, ἵνα πάντα ἐν ὁμοιοῖς μένῃ καὶ εὐταξίᾳ πολλῇ. Διὰ τοῦτο καὶ πρὶν εἰς πλῆθος ἐξενεχθῆναι τὸ γένος, δύο μόνων ὄντων τῶν πρῶτων, τῷ μὲν ἀρχεν, τῇ δὲ ἀρχεσθαι ἐκέλευσε. Καὶ ἵνα μὴ ὡς ἐλάττωτος καταφρονῇ πάλιν καὶ ἀποσχίζηται, ὅρα πῶς αὐτὴν ἐτίμησέ τε καὶ ἤνυσε καὶ πρὸ τῆς δημιουργίας. *Ποιήσωμεν γὰρ αὐτῷ, φησὶ, βοηθόν·* δεικνύς ὅτι εἰς χρεῖαν αὐτοῦ γέγονε, καὶ ταύτη συνάγων αὐτὸν πρὸς τὴν δι' αὐτὸν γεγεννημένην. Καὶ γὰρ πρὸς ταῦτα οἰκειότερον διακειμένα τὰ δι' ἡμᾶς· πραχθέντα. Ἴνα δὲ μὴ ἐπαίρηται πάλιν ἐκεῖνη, ὡς εἰς βοήθειαν αὐτῷ δοθεῖσα, καὶ τὸν δεσμὸν ἀποβρίξῃ τοῦτον, ἀπὸ τῆς πλευρᾶς αὐτὴν ποιῆι, δεικνύς ὅτι μέρος τοῦ παντός· ἐστὶν αὕτη τοῦ σώματος. Ἴνα δὲ μηδὲ ὁ ἄνθρωπος ἐντεῦθεν ἐπαίρηται, οὐκέτι ἀφίρσιν εἶναι μόνου, ὁ μόνου τὸ πρῶτον ἐγένετο, ἀλλὰ τούναντιον ἐποίησε τοῦτω, τὴν παιδοποιαν εἰσαγαγὼν, κἂν τοῦτω προτιμήσας μὲν τὸν ἄνδρα, οὐ μὴν τὸ πᾶν ἀφείκει εἶναι αὐτοῦ.

δ'. Εἶδες πόσους συνδέσμους ἀγάπης ὁ Θεὸς εἰργάσατο; Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἀπὸ τῆς φύσεως κατέθηκε τῇ ὁμοιοῖα τὰ ἐνέχυρα. Καὶ γὰρ τὸ τῆς αὐτῆς οὐσίας εἶναι, εἰς τοῦτο ἄγει· πᾶν γὰρ ζῶον ἀγαπᾷ τὸ ὅμοιον αὐτῷ· καὶ τὸ ἐξ ἀνδρός τὴν γυναῖκα εἶναι, καὶ τὸ ἐξ ἀμφοτέρων πάλιν τῶν παίδας. Ὅθεν καὶ πολλοὶ φρονταὶ διαθέσεως τρόποι. Τὸν μὲν γὰρ ὡς πατέρα ἀγαπῶμεν, τὸν δὲ ὡς πάππον· καὶ τὴν μὲν ὡς μητέρα, τὴν δὲ ὡς τιθηνόν· καὶ τὸν μὲν ὡς υἱὸν καὶ ἔγγονον καὶ ἐξ ἐγγῶν πάλιν, τὴν δὲ ὡς θυγατέρα καὶ θυγατριδὴν· καὶ τὸν μὲν ὡς ἀδελφόν, τὸν δὲ ὡς [315] ἀδελφιδού· καὶ τὴν μὲν ὡς ἀδελφὴν, τὴν δὲ ὡς ἀδελφιδὴν. Καὶ τί γὰρ δεῖ πάντα καταλέγειν τὰ τῆς συγγενείας ὀνόματα; Ἐπενόησε δὲ καὶ ἕτεραν διαθέσειν ὑπόθεσιν· ἀπαγορεύσας γὰρ τοὺς τῶν συγγενῶν γάμους, ἐπ' ἀλλοτρίους ἡμᾶς ἐξήγαγε, κἀκείνους πάλιν πρὸς ἡμᾶς· εἰκυσεν. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπὸ τῆς φυσικῆς ταύτης συγγενείας οὐκ ἦν ἐκείνους ἡμῖν συναφθῆναι, ἀπὸ τοῦ γάμου πάλιν συνήψεν, ὀλοκλήρους οἰκίας διὰ τῆς μίαις νόμφης συνάγων, καὶ γένῃ γένεσιν δια ἀναμιγνύς. *Μὴ γάμει γὰρ, φησὶ, τὴν ἀδελφὴν τὴν σὴν, μηδὲ τὴν ἀδελφὴν τοῦ πατρὸς, μηδὲ ἀλλὴν κόρην τὴν τοιαύτην συγγένειαν πρὸς σὲ κεκτημένην,* ἣ διακωλύει τὸν γάμον, ὀνόματι θεῶς τῶν τοιοῦτων συγγενῶν τὰ εἶδη. Ἀρκεῖ σοι πρὸς τὴν ἐκείνων διάθεσιν τὸ λύσαι τὰς αὐτὰς ὀδῶνας, τὸ ἐτέρως σοι προσήκειν τὰς ἄλλας. Τί στενοχωρεῖς τῆς ἀγάπης τὸ πλάτος; τί περιττῶς ὑπόθεσιν ἀναλίσκεις εἰς αὐτὴν φιλίας, δι' ἧς δύνασαι καὶ ἕτεραν πορῆσθαι φιλίας ἀφορμὴν, ἔξωθεν γυναῖκα ἀγαγὼν,

• *Declarum verba,* καὶ ἐν αὐτοῖς.... παίδων

cem hanc iniquitatem esse putet, sed et duplicem et triplicem et multiplicem. Non enim hoc solum absurdum est, quod ea se vane gloriantur scire, quæ Spiritus solius sunt et unigeniti Filii Dei; sed etiam quod, cum Paulus ne partem quidem illam cognitionis sine superna revelatione accipere potuerit, ipsi totum ex propriis ratiociniis se accepisse dicant. Neque enim usquam possunt Scripturam, quæ de his disseruerit, nobis ostendere. Sed missa illorum insania, sequentia quæ de caritate dicuntur persequamur. Neque enim his contentus fuit, sed rursus hæc subjungit: 13. *Nunc autem manet fides, spes, caritas, tria hæc; major autem horum est caritas.*

3. *Caritatis encomia.* — Nam fides et spes, cum advenirent bona quæ credita et sperata fuerunt, cessabant. Et hoc significans Paulus dicebat: *Spes enim quæ videtur, non est spes: quod enim videt quis, quid etiam speret (Rom. 8. 24)?* et rursus: *Est autem fides eorum quæ sperantur substantia, rerum quæ non videntur argumentum (Hebr. 11. 1).* Quamobrem hæc quidem cessabant cum illa apparuerint: caritas autem tunc maxime extollitur, et fit vehementior. Aliud rursus encomium caritatis: neque enim contentus est prioribus, sed et alia rursus invenire contendit. Animum autem adhibe: dixit eam charisma esse magnum et viam ad hæc supereminentem; dixit sine illa non multum juvare charismata, ejus imaginem pluribus descripsit: vult rursus illam alio modo extollere, et ostendere quod magna sit ex eo quod maneat. Ideoque dixit, *Nunc autem manent fides, spes, caritas, tria hæc; major autem horum est caritas.* Quomodo ergo major est caritas? Quod illa transeat. Si ergo tanta est virtus caritatis, jure subjungit dicens: *Seclaminis caritatem.* Etenim insequi oportet ac vehementer ad illam currere; ita a nobis avolat, et tanta sunt quæ susceptum illo cursum supplantant. Quapropter opus est nos magna uti vehementia, ut illam comprehendamus: quod ostendens beatus Paulus non dixit, *Sequitur caritatem, sed, Persequimini caritatem,* excitans nos accendensque ad illam apprehendendam. Etenim Deus a principio innumera ad illam in nobis inserendam machinatus est: nam omnibus unum dedit caput, Adamum. Cur enim non ex terra nascimur omnes? cur non perfecti, sive adulti sicut ille? Ut et partus et filiorum educationes, et quod ex aliis nasceremur, nos mutuo colligaret. Ideo neque mulierem ex terra fecit. Quia enim non satis erat ad verecundiam in nobis inserendam, quæ ad concordiam nos adduceret, quod ex eadem substantia essemus, nisi eundem haberemus progenitorem: hoc quoque effecit. Si enim nunc solis disjuncti locis, alienos nos existimamus; si genus nostrum duo principia habuisset, multo magis hoc eveniret. Ideo, quasi ab uno capite, totum generis humani corpus colligavit. Et quia in principio duo quidam videbantur esse, vide quomodo illos conglutinet et in unum cogat per connubium: *Propter hoc enim, inquit, relinquit homo patrem suum et matrem, et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in carne una*

(Gen. 2. 24). Non dixit, *Mulier, sed, Homo,* quia major est in illo concupiscentia. Nam ideo majorem illam fecit, ut quod excellentius erat flecteret per hujus amoris tyrannidem, et imbecilliori subiceret. Quia vero matrimonium etiam inducendum erat, eum ex quo orta erat fecit mulieri maritum: Deus enim omnia caritati postponit. Si enim cum res ita factæ sint, primus statim sic insanivit tantamque pugnam et invidiam inseruit diabolus; quid non fecisset, si non ex una radice orti germinassent? Deinde ut aliud quidem subiceretur, aliud imperaret; nam paritas honoris solet sæpe pugnas inducere; non sicut popolare imperium esse, sed regnum, et sicut in exercitu, eundem videris in singulis domibus ordinem. Est ergo maritus in ordine regis, mulier vero in ordine præfecti aut ducis exercitus; tertium filii imperium sortiuntur; deinde quartum domestici occupant: nam hi quoque imperant minoribus, et unus sæpe omnibus præfectus fuit, domini ordinem servans, cæterum ut domesticus. Et post hoc aliud rursus imperium (a) [et in ipsis, imperium mulierum, imperium filiorum], et in ipsis filius rursus aliud secundum axtatem et secundum sexum: non enim in liberis similiter dominatum obtinet femina. Et ubique fere Deus frequentia fecit imperia, ut omnia in concordia manerent et in recto ordine. Idcirco, antequam genus humanum multiplicaretur, cum primi duo tantum essent, jus sit huic imperare, illam parere. Et ne rursus illam ut minorem despiceret, et illa absunderetur, vide quomodo illam honoraverit et conjunxerit, etiam ante creationem. Nam ait: *Faciamus illi adiutorem (Gen. 2. 18);* ostendens illam in usum factam fuisse, et hac ratione concilians illum cum ea, quæ propter ipsum facta fuit: nam majori affectu ferimur erga ea quæ propter nos facta sunt. Ut ne autem illa rursus efferretur, utpote in auxilium ipsi data, et hoc rumperet vinculum, ex latere illam fecit, ostendens illam partem esse totius corporis. Ut autem neque vir inde extolleretur, non amplius sinit esse solius, quod solius primum fuit; sed contrarium fecit, liberorum procreationem inducens; et hac in re quidem virum præferens, neque tamen totum ipsi relinquens.

4. Vidistin' quot amoris vincula Deus fecerit? Sed hæc quidem ex natura concordie pignora posuit. Nam quod ex eadem substantia sit, ad hoc ducit: omne quippe animal quod simile ipsi est amat; et quod mulier sit ex viro, et quod ex utroque rursus sint filii. Unde etiam nascuntur multi affectus modi. Illum namque ut patrem amamus, illum ut avum; et illam ut matrem, istam ut nutricem; alium ut filium, ut nepotem, ut pronepotem; aliam ut filiam et ut sororis filiam: et hunc quidem ut fratrem, alium vero ut patruem; aliam ut sororem, aliam ut consobrinam. Et quid opus est recensere omnia cognationis nomina? Excogitavit etiam aliam affectus occasionem: prohibitis enim cognatorum connubiis, ad

(a) Uncinis clausa e Commelin. supplevimus.

alienos eduxit nos, illosque rursus ad nos attraxit. Quia enim a naturali illa cognatione non licebat illos nobis conjungi, a connubio rursus conjunxit, integras domos per unam sponsam coniungens, et genera integra generibus commiscens. *Ne ducas, inquit, uxorem sororem tuam, neque sororem patris, neque aliam puellam quæ talem tecum cognationem habeat (Levit. 18. 8-10)*, quæ matrimonium impediat, nomina ponens huiusmodi cognationum. Tibi sufficit ad illorum affectum trahendum, quod eodem partu sis editus, et quod ad te aliter aliæ spectent affinitates. Cur in angustum redigis latitudinem caritatis? cur in illam frustra suscipis amicitiae causam, per quam potes aliam consequi amicitiae occasionem, externa inducta uxore, et per illam inducens cognatorum seriem, matrem, patrem, fratres et illorum affines? Viden' quot modis nos colligaverit? Attamen neque his contentus fuit, sed etiam effecit ut alii aliis indigeremus, ut etiam sic nos jungeret, quia amicitias usus facit. Ideo non ubique omnia gigni permisit, ut hinc etiam nos cogeret cum aliis commisceri. Cum porro illud effecisset ut alter altero egeremus, facilem reddidit commixtionem: nisi enim hoc esset, altera hinc molestia et difficultas emergeret. Si enim medico egentem aut fabro aut alio artifice oporteret peregre proficisci, totum periret. Ideo et urbes paravit, et omnes simul conjunxit. Ut autem eos qui procul sunt facile adire possemus, mare in medio extendit, et ventorum dedit celeritatem, sic faciles reddens peregrinationes. Initio etiam omnes in uno coegit loco; neque prius dispersit, donec ii qui primum donum acceperant, concordia ad malum usi sunt; sed undique nos collegit, et a natura et a cognatione et a lingua et a loco. Ac sicut volebat nos excidere ex paradiso; si enim voluisset, non illic eum quem fecerat hominem in principio posuisset, sed qui non obediit, in causa fuit: sic nos volebat diversæ linguae esse; nam ab initio hoc fecisset; nunc autem in tota terra labium erat unum et vox una omnibus. Propterea nec quando terram oportuit deleri, nos ex alia fecit materia, neque justum transtulit; sed illo in mediis fluctibus dimisso, quasi quadam orbis scintilla, genus nostrum rursus accendit ex beato illo Noe. Et ab initio quidem unum fecit imperium virum præficiens mulieri: quia vero genus nostrum in multam decidit ordinis everstonem, alia quoque imperia constituit, nempe dominorum et magistratuum; et hoc propter caritatem. Quia enim malitia genus nostrum solvit et perimit, ceu quosdam medicos in mediis urbibus constituit qui iudicia ferrent, ut deinceps malitiam ceu quamdā caritatis pestem eliminantes, in unum nos cogerent. Ut autem non solum in urbibus, sed etiam in singulis domibus multa concordia esset; cum virum imperio et præcellentia honorasset, mulierem autem concupiscentia armasset, et procreationis liberorum donum in medio eorum deposuisset, alia cum his quæ caritatem conciliarent apparavit. Neque enim omnia permisit viro, neque omnia mulieri, sed et hæc unicuique divisit, mulieri domum,

viro forum consignans; et viro quidem ut aleret, terram enim colit; mulieri vero ut vestiret, tela enim et colus sunt mulieris: ipse namque dedit mulieri texendi industriam. Sed pereat avaritia, quæ non sinit hanc apparere differentiam. Nam multorum molities viros ad telas deduxit, et radios eis in manus dedit et sublegmen et stamina. Attamen sic etiam fulget divinæ dispensationis providentia. Nam muliere in aliis etiam admodum necessariis opus habemus, et minoribus in iis quæ vitam continent nostram indigenus; tantaque est necessitas, ut etiamsi quis omnium sit hominum ditissimus, neque sic hac conjunctione liberetur, ita ut etiam inferiore opus habeat. Neque enim pauperes solum opus habent divitibus, sed etiam divites pauperibus, et hi magis illis, quam illi istis.

5. Et ut hoc clarius videas, faciamus, si placet, duas urbes; aliam divitum tantum, aliam vero pauperum; et neque in ea quæ divitum est sit quis pauper, neque in ea quæ pauperum est sit quis dives, sed utranque exacte expurgemus: et videamus quænam magis sibi sufficere poterit. Si enim inveniamus eam quæ possit, esse pauperum urbem, palam erit, quod divites magis illis indigeant. Itaque in illa divitum urbe nullus erit artifex, non architectus, non faber, non sutor calcearius, non pistor, non agricola, non faber ærarius, non funium contextor, non aliud quidquam huiusmodi. Quis enim divitum unquam hæc tractare voluerit, quando ii etiam, qui hæc tractant, cum opulenti fuerint, non ultra sustinent horum operum miseriam? Quomodo igitur nobis urbe istæ consistet? Numerata, inquires, pecunia divites hæc a pauperibus ement. Ergo non sibi ipsis sufficient, si illis indigeant. Quomodo autem domos ædificabunt? an hoc etiam ement? sed id natura non habet. Ergo necesse est huc artifices evocare, et legem corrumpere, quam initio posuimus cum urbem incolis instrueremus: meministi enim quod diximus, neminem esse intus pauperem. Sed ecce necessitas etiam nobis nolentibus ipsos advocavit et introduxit. Unde palam est non posse sine pauperibus urbem subsistere. Si enim maneat civitas nullum ex iis excipiens, non ultra civitas erit, sed peribit. Non igitur sibi sufficiet, nisi velut servatores quosdam pauperes in se congregarit. Videamus rursus pauperum urbem, num illa similiter in egestate degat, divitiibus privata. Et primo expurgemus oratione divitias, illasque aperte ostendamus. Quidnam sunt divitiæ? Aurum, argentum, lapides pretiosi, vestes sericæ et purpureæ et aureæ. Quia igitur apparet quænam sint divitiæ, expellamus illas ex pauperum urbe, si velimus pauperum civitatem exacte constituere; ne vel per somnium illic aurum appareat, neque talia vestimenta; si vis autem, neque argentum, neque vasa argentea. Quid ergo? dic mihi, idonee in egestate erit hæc urbs? Minime. Si enim ædificare oporteat, non auro nec argento nec margaritis est opus, sed arte, manibus; manibus autem non utcumque, sed callosis digitisque induratis, robore multo, lignis, lapidibus:

καὶ δι' ἐκείνης συγγενῶν ὄρασθον, καὶ μητέρα. καὶ πατέρα, καὶ ἀδελφοὺς, καὶ τοὺς τούτων ἐπιτηδείους; εἶδες πόσους τρόπους ἡμᾶς συνέδησεν; Ἄλλ' ὁμως οὐδὲ ταῦτα αὐτῷ ἤρκεσεν, ἀλλὰ καὶ ἀλλήλων χρῆζειν παρεσκεύασεν*, ἵνα καὶ οὕτως ἡμᾶς συναγάγῃ, ἐπειδὴ μάλιστα τὰς φιλάς αἱ χρεαὶ ποιοῦσι. Διὰ δὲ τοῦτο οὐδὲ πάντα ἀφῆκε πανταχοῦ γίνεσθαι, ἵνα κἀνεὺθεν ἀλλήλους ἀναμίγνυσθαι ἀναγκάσῃ. Καταστήσας δὲ ἡμᾶς ἐν χρεῖα ἀλλήλων, εὐκολον πάλιν τὴν ἐπιμιξίαν ἐποίησεν· ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, εἰς ἑτέραν ἀπῆλθον τὸ πρᾶγμα περίστατο καὶ δυσχέριαν. Εἰ γὰρ ἱατροῦ δεόμενον ἢ τέκτονος ἢ ἑτέρου δημιουργοῦ, μακρὰν εἶδει στέλλεσθαι ἀποδημίαν, τὸ πᾶν ἀπολώλει. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ πόλεις κατεσκεύασε, καὶ πάντας ὁμοῦ συνήγαγεν. Ἴνα δὲ καὶ τοῖς πόρρωθεν βραδίως ἐπιχωριάζωμεν, θάλατταν εἰς μέσον ἤπλωσε, καὶ ἀνέμων ταχύτητα ἔδωκε, βραδίας ἐντεύθεν τὰς ἀποδημίας ποιῶν. Παρὰ δὲ τὴν ἀρχὴν καὶ ἐν ἐνὶ πάντας συνήγαγε χωρίω, καὶ οὐ πρότερον διέσπειρεν, ἕως εἰς κακὸν ἐκρήσαντο τῇ ὁμοιοῦσι οἱ πρῶτοι λαβόντες τὸ δῶρον· ἀλλὰ πάντοθεν ἡμᾶς συνήγαγε, καὶ ἀπὸ φύσεως καὶ ἀπὸ συγγενείας καὶ ἀπὸ γλώττης καὶ ἀπὸ τόπου. Καὶ ὡς περ οὐκ ἐβούλετο ἐκπεσεῖν ἡμᾶς τοῦ παραδείσου (εἰ γὰρ ἐβούλετο, οὐδ' ἂν ἐκεῖ κατέθετο ὃν ἐποίησεν ἀνθρώπων τὴν ἀρχὴν), ἀλλ' ὁ παρακούσας αἴτιος· οὕτως οὐδὲ ἀλλογλώσσους εἶναι ἠθέλησεν· ἐπεὶ κἂν ἐξ ἀρχῆς τοῦτο ἐποίησε· νῦν δὲ πᾶσα ἡ γῆ χεῖλος ἐν ἦν, καὶ φωνὴ μία πᾶσι. Διὰ δὲ τοῦτο οὐδὲ ἤνικα τὴν γῆν ἀφανισθῆναι εἶδει, οὐδὲ τότε ἡμᾶς ἐξ ἄλλης ἐποίησεν ὕλης, οὐδὲ μετέβηκε τὸν δίκαιον, ἀλλ' ἀφείλε αὐτὸν ἐν μέσῳ τῶ κλυδωνίῳ, ὡς περ τινὰ σπινθῆρα τῆς οἰκουμένης, ἀνήψε πάλιν ἡμῶν τὸ γένος ἐκείθεν ἀπὸ τοῦ μακαρίου Νῶε. Καὶ ἐξ ἀρχῆς μὲν μίαν ἐποίησεν ἀρχὴν, τὸν ἄνδρα ἐπιστήσας τῇ γυναικί· ἐπειδὴ δὲ εἰς πολλὴν ἐξώκειλαν ἀταξίαν τὸ γένος ἡμῶν, καὶ ἑτέρας κατέστησε, τὰς τῶν δεσποτῶν [316], τὰς τῶν ἀργόντων· καὶ τοῦτο δὲ δι' ἀγάπην. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ κακία διαλυτικὸν καὶ ἀναρετικὸν ἡμῶν τοῦ γένους, ὡς περ τινὰς ἱατροὺς ἐν μέσαις ταῖς πόλεσιν ἐκάθισε τοὺς διακάζοντας, ἵν' ὡς περ τινὰ λοιμὸν τῆς ἀγάπης τὴν κακίαν ἀπελαύνοντες, πάντας εἰς ἐν συναγάγωσιν. Ἴνα δὲ μὴ μόνον ἐν ταῖς πόλεσιν, ἀλλὰ καὶ ἐν ἐκάστη οἰκίᾳ πολλὴ ἢ ὁμόνοια ἦ, τὸν μὲν ἄνδρα τῇ ἀρχῇ καὶ τῇ ὑπεροχῇ τιμήσας, τὴν δὲ γυναῖκα τῇ ἐπιθυμίᾳ καθοπλίσας, καὶ τὸ τῆς παιδοποιίας δὲ δῶρον εἰς μέσον ἀμφοτέροις καταθείς, καὶ ἕτερα μετὰ τούτων συναγαγὰ τῆς ἀγάπης κατεσκεύασεν. Οὕτε γὰρ πάντα ἐπέτρεψε τῷ ἀνδρὶ, οὕτε πάντα τῇ γυναικί, ἀλλὰ καὶ ταῦτα διεῖλεν ἐκάστω, τῇ μὲν τὴν οἰκίαν, τῷ δὲ τὴν ἀγορὰν ἐγχειρίσας, καὶ τῷ μὲν τὸ τρέφειν, γεωργεῖ γὰρ· τῇ δὲ τὸ περιβάλλειν, ἰσθὺς γὰρ καὶ ἡλακότης τῆς γυναικός· αὐτὸς γὰρ ἔδωκε τῇ γυναικί ὑφάσματος σοφίαν. Ἄλλ' ἀπολοῖτο ἢ φιλαργυρία, οὐκ ἀφείσα ταύτην φαίνεσθαι τὴν διακρίσιν. Ἡ γὰρ βλακεία τῶν πολλῶν καὶ τοὺς ἄνδρας εἰς τοὺς ἰσθὺς ἐπισήγαγε, καὶ κερκίδας αὐτοῖς ἐνεχείρισε καὶ κρόκην καὶ στήμονας. Ἄλλ' ὁμως καὶ οὕτω διαλάμπει τῆς θείας οἰκονομίας ἡ πρόνοια. Καὶ γὰρ καὶ τῆς γυναικὸς ἐν ἄλλοις ἀναγκασιτέροις σφόδρα δεόμεθα, καὶ τῶν ἐλαττοτέρων ἐν τοῖς συνεχέουσιν τὸν βίον ἡμῶν χρῆζομεν· καὶ τοσαύτη τῆς χρεῖας ἐστὶν ἡ ἀνάγκη, ὅτι κἂν πάντων ἀνθρώπων πλουσιώτερος ἢ τις, οὐδὲ οὕτω

ταύτης ἀπῆλλακται τῆς συναφείας, καὶ τοῦ δεῖσθαι τοῦ καταδεεστέρου. Οὐ γὰρ δὴ τῶν πλουσίων οἱ πνήτες δέονται μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ πλούσιοι τῶν πενήτων, καὶ οὗτοι μᾶλλον ἐκείνων, ἢ ἐκεῖνοι τούτων.

ε'. Καὶ ἵνα τοῦτο σαφέστερον ἴδῃς, ποιήσωμεν, εἰ δοκεῖ, δυο πόλεις, τὴν μὲν πλουσίων μόνον, τὴν δὲ πενήτων· καὶ μῆτε ἐν τῇ τῶν πλουτούντων ἔστω τις πένης, μῆτε ἐν τῇ τῶν πενήτων ἔστω τις πλούσιος ἀνὴρ, ἀλλ' ἐκκαθάρωμεν ἀκριβῶς ἑκατέρας, καὶ ἴδωμεν ποῖα μᾶλλον ἀρκέσαι ἑαυτῇ δυηθήσεται. Ἐάν γὰρ εὐρωμεν τὴν τῶν πενήτων δυναμένην, εὐδῆλον ὅτι οἱ πλούσιοι τούτων μᾶλλον δεήσονται. Οὐκοῦν ἐν μὲν ἐκείνῃ τῇ τῶν εὐπόρων οὐδεὶς ἔσται δημιουργός, οὐκ οἰκοδόμος, οὐ τέκτων, οὐχ ὑποδηματογράφος, οὐκ ἀρτοποιός, οὐ γεωργός, οὐ χαλκοτύπος, οὐ σχοινοστροφός, οὐκ ἄλλο τῶν τοιούτων οὐδέν. Τίς γὰρ ἂν ἔλοιτο τῶν πλουτούντων ταῦτα μετιέναι ποτέ, ὅπου γε καὶ αὐτοὶ οἱ ταῦτα μεταχειρίζοντες, ὅταν εὐπορήσωσιν, οὐκ ἀνέχονται τῆς ἀπὸ τῶν ἔργων τούτων τάλαιπωρίας; Πῶς οὖν ἡμῖν ἡ πόλις στήσεται αὕτη; Δόντες, φησὶν, ἀργύριον οἱ πλουτοῦντες, ταῦτα ἀνήσσονται παρὰ τῶν πενήτων. Οὐκοῦν οὐκ ἀρκέσουσιν ἑαυτοῖς, εἰ γε ἐκείνων δέονται. Πῶς δὲ οἰκίας οἰκοδομήσονται; ἢ καὶ τοῦτο ἀνήσονται; ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχοι τοῦτο φύσις. Οὐκοῦν ἀνάγκη τοὺς τεχνίτας ἐκεῖ καλεῖν, καὶ διαφθεῖρειν τὸν νόμον, ὃν ἐθήκαμεν ἐξ ἀρχῆς τὴν πόλιν οἰκίζοντας· μέμνησθε γὰρ, ὅτε ἐλέγομεν, μηδεὶς ἔστω πένης· ἐνδόν. Ἄλλ' ἴδου ἡ χρεῖα, καὶ μὴ βουλομένων [317] ἡμῶν, ἐκάλεσεν αὐτοὺς καὶ ἐισήγαγεν. Ὅθεν ὅβλον, ὡς ἀδύνατον χωρὶς πενήτων συστήναι πόλιν. Εἰ γὰρ μένοι ἡ πόλις μηδένα παραδεχομένη τούτων, οὐκέτι ἔσται πόλις, ἀλλ' ἀπολείται. Οὐκοῦν οὐκ ἀρκέσει ἑαυτῇ, εἰ μὴ καθάπερ τινὰς σωτήρας τοὺς πνήτας πρὸ ἑαυτῆ συναγάγοι. Ἴδωμεν δὲ καὶ τὴν τῶν πενήτων πόλιν, εἰ καὶ αὕτη ὁμοίως ἐνδεὴς διακείσεται τῷ πλουτούντων ἐστερημένη. Καὶ πρότερον διακαθάρωμεν τῷ λόγῳ τὸν πλοῦτον, καὶ δεῖξωμεν αὐτὸν σαφῶς. Τί ποτ' οὖν ἐστὶ πλοῦτος; Χρυσὸς καὶ ἀργυρὸς, καὶ λίθοι τίμιοι, καὶ ἱμάτια σηρικὰ καὶ ἀλουργὰ καὶ διάχρυσα. Ἐπεὶ οὖν ἐφάνη τί ποτέ ἐστιν ὁ πλοῦτος, ἀπέλασσωμεν αὐτὸν τῆς τῶν πενήτων πόλεως, εἰ μέλλομεν καθαρῶς πόλιν πενήτων ποιεῖν, καὶ μὴ δὲ ἕναρ ἐκεῖ φαίνεσθαι χρυσίον, μὴδὲ ἱμάτια τοιαῦτα· εἰ δὲ βούλει, μὴδὲ ἀργυρὸς, μὴδὲ τὰ ἐξ ἀργύρου σκευῆ. Τί οὖν; παρὰ τοῦτο ἐνδεὴς ζήσεται τὰ τῆς πόλεως ταύτης, εἰπέ μοι; Οὐδέν. Ἄν τε γὰρ οἰκοδομῆν δέη, οὐ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου δεῖ καὶ μαργαριτῶν, ἀλλὰ τέχνης καὶ χειρῶν, χειρῶν δὲ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ τετυλωμένων, καὶ θακτύλων ἀπεσκληρότων, καὶ ἰσχύος πολλῆς, καὶ ξύλων καὶ λίθων· ἂν τε ὑφάινειν πάλιν ἱμάτιον, οὐ χρυσοῦ πάλιν ἡμῖν δὲ καὶ ἀργύρου, ἀλλὰ χειρῶν πάλιν καὶ τέχνης καὶ γυναικῶν ἐργαζομένων. Τί δὲ, ἐάν γεωργεῖν δέη καὶ σκάπτειν τὴν γῆν; πλουτούντων ἢ πνευμένων χρεῖα; Παντὶ που δῆλον, ὅτι πενήτων. Καὶ σιδηρον δὲ ὅταν δέη χαλκεύειν, καὶ ἄλλο τι τῶν τοιούτων ποιεῖν, τοῦ δήμου τοῦτου μάλιστα ἡμῖν δεῖ. Πού οὖν δεησόμεθα τῶν πλουτούντων λοιπῶν· πλην εἰ μὴ καθελείν δέον τὴν πόλιν ταύτην; Εἰ γὰρ ἐπεισελθόντων ἐκείνων εἰς τὴν τοῦ χρυσοῦ καὶ τῆν τῶν μαργαριτῶν ἐμπέσοιεν ἐπιθυμίαν, οὗτοι οἱ φιλόσοφοι (φιλοσόφους γὰρ ἐγὼ καλῶ τοὺς οὐδὲν περιττὸν ἐπιζητούντας), ἀρχὴ δόντες ἑαυτοὺς καὶ τρυφή, πάντα ἀπολοῦσι λοιπόν. Καὶ εἰ μὴ χρήσιμος ὁ πλοῦτος, φησὶ, τίνας

* Alii, κατεσκεύασεν.

ἔνεκεν δέδοται παρὰ τοῦ Θεοῦ; Καὶ πόθεν δὴλον, ὅτι παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸ πλουτεῖν; Ἡ Γραφή φησιν, Ἐμόν τὸ ἀργύριον, καὶ ἔμοδον τὸ χρυσίον, καὶ ᾧ ἐάν βούλωμαι, δώσω αὐτό. Ἐνταῦθα εἰ μὴ πρῶτον ἐποίησαν αἰσχροὺς, καὶ ἐγέλασα νῦν πλατῦν γέλωτα, τῶν ταῦτα λεγόντων καταγελῶν, ὅτι καθάπερ παιδία μικρὰ τραπέζης ἀπολαύοντα βασιλικῆς, μετ' ἐκείνης τῆς τροφῆς καὶ τὸ προστυχὸν ἅπαν ἐπεμβάλλουσι τῷ στόματι· οὕτω καὶ οὗτοι μετὰ τῶν θείων Γραφῶν καὶ τὰ παρ' ἑαυτῶν συνεισάγουσι. Τὸ μὲν γάρ, Ἐμόν τὸ ἀργύριον, καὶ ἔμοδον τὸ χρυσίον, οἶδα εἰρημένον τῷ προφήτῃ· τὸ δὲ, ᾧ ἐάν θέλω, δώσω αὐτό, οὐκέτι προσκείμενον, ἀλλὰ παρὰ τῶν συρφετῶν τούτων ἐπισηνηγεμένον. Καὶ ἐκεῖνο δὲ τίνας ἔνεκεν εἰρηται ἐρῶ. Ὁ γὰρ προφήτης Ἀγγαῖος ἐπειδὴ συνεχῶς ἐπηγγέλλετο τοῖς Ἰουδαίοις μετὰ τὴν ἐπάνοδον τὴν ἐκ Βαβυλῶνος τὸν γὰρ δειξέειν ἐπὶ τοῦ σχήματος τοῦ προτέρου, καὶ ἠπίστου τῷ λεγομένῳ τινὲς καὶ σχεδὸν ἀδύνατον εἶναι ἐνόμιζον, εἰ μετὰ τὴν τέφραν καὶ τὴν κόνην τοιοῦτος πάλιν φανεῖται ὁ οἶκος· ἐκείνους ἐκλύων αὐτῶν τὴν ἀπιστίαν, ἐκ προσωπῶπου τοῦ Θεοῦ [318] ταῦτα λέγει, ὡς ἂν εἰ ἐλεγε· Τί δεδοίκατε; τί δὲ ἀπιστεῖτε; Ἐμόν τὸ ἀργύριον, καὶ ἔμοδον τὸ χρυσίον, καὶ οὐ δέομαι, παρ' ἐτέρων δανειζόμενος, οὕτω καλλωπίσαι τὸν οἶκον. Καὶ οὗτοι τούτῳ ἐστίν, ἐπήγαγε, *Καὶ ἔσται ἡ δόξα τοῦ οἴκου τούτου ἡ ἐσχάτη ὑπὲρ τὴν πρώτην*. Μὴ τοίνυν ἀραχνῶν ὑφάσματα ἐπιστάμενοι τῷ πέπλῳ τῷ βασιλικῷ. Εἰ γὰρ, ἐν ἀλουργίῳ εἰ τις ἀλοῖη κρόκην παράσημον ἐμπλέκων, τὴν ἐσχάτην δώσει δίκην, πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ τῶν πνευματικῶν· οὐδὲ γὰρ τὸ τυχερὸν ἐντεῦθεν ἀμάρτημα γίνεται. Καὶ τί λέγω παρὰ προσθήκην καὶ ἀφαιρέσιν; παρὰ στιγμὴν μόνην, καὶ παρὰ ὑπόκρισιν μόνην ἀναγνώσεως πολλὰ πολλῶν; ἄτοπα ἐτέχθη νοήματα.

ς'. Πόθεν οὖν οἱ πλουτοῦντες; φησί· καὶ γὰρ εἰρηται, *Πλούτος καὶ πενία παρὰ Κυρίου*. Ἐρώμεθα οὖν τοὺς ταῦτα ἡμῖν ἀνθυποφέροντας, Ἄρα πᾶς πλούτος καὶ πᾶσα πενία παρὰ Κυρίου; Καὶ τίς ἂν τοῦτο εἴποι; Καὶ γὰρ ὀρώμεν, καὶ ἐξ ἀρπαγῆς καὶ ἀπὸ τῆς περὶ τάφους κακουργίας καὶ ἀπὸ γοητείας καὶ ἐξ ἐτέρων τοιούτων προφάσεων πολλὴν πολλὰ; συναγόμενον πλοῦτον, καὶ τοὺς ἔχοντας οὐδὲ ζῆν ἀξιόους ὄντας. Τί οὖν, εἰπέ μοι, τοῦτον παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸν πλοῦτον εἶναι φάμεν; Ἄπαγε· ἀλλὰ πόθεν; Ἐξ ἀμαρτίας. Καὶ γὰρ ἡ πόρνη τὸ σῶμα ἐνουβρίσασα πλουτεῖ, καὶ εὐμορφος νέος πολλάκις τὴν ὥραν ἀπιδόμενος μετ' ἀσχημοσύνης κέκτηται χρυσίον, καὶ ὁ τυμωρὸς τοὺς τάφους ἀναρρήξας συνήγαγε πλοῦτον ἀδικον, καὶ ὁ ληστής τοὺς τοίχους διορῶξας. Οὐκ οὖν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἔπα; ὁ πλούτος; Τί οὖν, φησιν, ἐροῦμεν πρὸς τὴν βῆσιν αὐτήν; Μάθε πρῶτον καὶ πενίαν οὐκ ἀπὸ Θεοῦ γινομένην, καὶ τότε καὶ ἐπὶ τὴν βῆσιν αὐτὴν βαδιοῦμεθα. Ὅταν γὰρ τις ἀσωτος ὢν νέος, ἢ εἰς πόρνα; ἀναλώσῃ τὸν πλοῦτον, ἢ εἰς γόητας, ἢ εἰς ἐτέρας· τινὰς τοιαύτας ἐπιθυμίας, καὶ γένηται πένης, οὐκ εὐδῆλον, ὅτι οὐκ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ γέγονε τοῦτο, ἀλλ' ἀπὸ τῆς οἰκειᾶς ἀσωτίας; Πάλιν εἰ τις ὑπὸ ἀργίας γένοιτο πένης, εἰ τις ὑπὸ ἀνοίας εἰς πτωχείαν

κατενεχθεῖ, εἰ τις ἐπικινδύνους καὶ παρανόμοις ἐπιχειρῶν πράγμασιν, οὐκ εὐδῆλον πάντως, ὅτι οὐδὲ τούτων τις καὶ τῶν τοιούτων εἰς τὴν πτωχείαν αὐτὴν ἀπὸ Θεοῦ κατηνέχθη; Ψεύδεται οὖν ἡ Γραφή; Μὴ γένοιτο, ἀλλ' ἀνοηταίνουσι οἱ μὴ μετὰ τῆς προσήκουσας ἀκριβείας ἐξετάζοντες τὰ γεγραμμένα ἅπαντα. Εἰ γὰρ καὶ τοῦτο ὠμολόγηται, ὅτι ἀψευδὴς ἡ Γραφή, καὶ τοῦτο ἀπεδείχθη, ὅτι οὐ πᾶς πλούτος παρὰ Θεοῦ, τῆς τῶν ἀπερισκέπτως ἀναγινωσκόντων ἀσθενείας ἡ ἀπορία. Καὶ ἔδει μὲν ἡμᾶς ἀφείναι, ἐν τούτῳ ἀπαλλάσσοντας τὴν Γραφὴν τῶν ἐγκλημάτων, ἵνα αὐτὴν ἡμῖν δίκην ὄντι τῆς περὶ τὰς Γραφὰς βῆθυμίας· ἀλλ' ἐπειδὴ φειδομαί σφόδρα ὑμῶν, καὶ οὐ δύναμαι ἐπιπλέον θορυβουμένους ἰδεῖν καὶ διαταραττομένους, [319] φέρε καὶ τὴν λύσιν ἐπαγάγωμεν, πρότερον τὸν εἰρηκότα εἰπόντες, καὶ τότε εἰρηται, καὶ πρὸς τίνας. Οὐδὲ γὰρ ὁμοίως ἅπασιν ὁ θεὸς διαλέγεται, ὡσπερ οὐδὲ ἡμεῖς παιδίοις καὶ ἀνδράσιν ὁμοίως κεχρήμεθα. Πότε οὖν εἰρηται, καὶ ὑπὸ τίνος, καὶ πρὸς τίνος; Ὑπὸ τοῦ Σολομῶντος ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς πρὸς τοὺς Ἰουδαίους τοὺς οὐδὲν ἕτερον εἰδόντας ἢ τὰ αἰσθητὰ, καὶ ἀπὸ τούτων τοῦ Θεοῦ δοκιμάζοντας τὴν ἰσχύον. Οὗτοι γὰρ οἱ λέγοντές· εἰσι· *Μὴ καὶ ἄρτον δύναται δοῦναι; καὶ, Τί σημεῖον δεῖκνύεις ἡμῖν; Οἱ πατέρες ἡμῶν ἔφαγον τὸ μάννα ἐν τῇ ἐρήμῳ. Ἴν ὁ θεὸς ἡ κοιλία*. Ἐπεὶ οὖν ἀπὸ τούτων αὐτὸν ἐδοκίμαζον, λέγει πρὸς αὐτοὺς, δυνατὸν καὶ τοῦτο τῷ Θεῷ, καὶ πλουσίους ποιῆσαι καὶ πένητας· οὐκ ὅτι πάντως· αὐτὸς ποιεῖ, ἀλλ' ὅτι δύναται, ὅταν θέλῃ· ὡσπερ ὅταν λέγῃ, *Ὁ ἀπειλῶν τῇ θαλάσσῃ, καὶ ξηραίνων αὐτήν, καὶ πάντα τοὺς ποταμοὺς ἐξηρημῶν*· καίτοι τοῦτο οὐδέποτε γέγονε. Πῶς οὖν αὐτὸ ὁ προφήτης φησίν; Οὐχ ὡς γινόμενον ἀεὶ, ἀλλ' ὡς δυνατὸν αὐτῷ ποιῆσαι. Ποῖαν οὖν πενίαν δίδωσι, καὶ ποῖον πλοῦτον; Ἀναμνήσθητι τοῦ πατριάρχου, καὶ εἰπὴ τὸν παρὰ τοῦ Θεοῦ διδόμενον πλοῦτον. Καὶ γὰρ τὸν Ἀβραάμ αὐτὸς πλοῦσιον ἐποίησε, καὶ μετ' ἐκείνον τὸν Ἰωβ, καθὼς καὶ αὐτὸς φησιν· *Εἰ τὰ μὲν ἀγαθὰ ἐδεξάμεθα παρὰ Κυρίου, τὰ δὲ κακὰ οὐχ ὑπολοσομῶν*; Καὶ ὁ τοῦ Ἰακώβ πλούτος ἐκεῖθεν τὴν ἀρχὴν εἶχεν. Ἔστι δὲ καὶ πενία παρ' αὐτοῦ ἡ ἐπαινετή, οἷαν προεξέειπε τότε τῷ πλουσίῳ ἐκεῖνῳ, λέγων· *Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, πώλησόν σου τὰ ὑπόρχοντα, καὶ δός πτωχοῖς, καὶ δεῦρο ἀκολούθει μοι*· καὶ τοῖς μαθηταῖς· πάλιν νομοθετῶν καὶ λέγων, *Μὴ κτήσασθε χρυσόν, μηδὲ ἀργυρον, μηδὲ δύο χιτῶνας*. Μὴ τοίνυν λέγε, ὅτι πάντα πλοῦτον αὐτὸς δίδωσι· καὶ γὰρ ἐδείχθη καὶ ἀπὸ φόνων καὶ ἀπὸ ἀρπαγῆς καὶ ἀπὸ μυρίων ἐτέρων προφάσεων συλλεγόμενος οὗτος. Ἀλλὰ πάλιν εἰς τὸ πρότερον ἡμῖν ὁ λόγος περιίσταται ζήτημα. Εἰ γὰρ μηδὲν ἡμῖν χρήσιμοι οἱ πλουτοῦντες, διὰ τί γεγένηνται; τί οὖν ἂν εἴποιμεν; Ὅτι οὗτοι οὐ χρήσιμοι, οἱ ἑαυτοὺς οὕτω ποιοῦντες πλουσίους, ὡς οἱ γε παρὰ τοῦ Θεοῦ γινόμενοι, καὶ σφόδρα χρήσιμοι. Καὶ τοῦτο ἀπ' αὐτῶν τῶν παρ' ἐκείνων γινομένων μάθανε. Καὶ γὰρ ὁ Ἀβραάμ τοῖς ξένοις καὶ τοῖς δεομένοις ἅπασιν τὸν πλοῦτον ἐκείνητο. Ὁ γὰρ τριῶν παραγενομένων, ὡς ἐνόμιζεν, ἀνθρώπων, μόσχον θύσας, καὶ τρία μέτρα

si rursus vestem texere, non auro rursus opus est, non argento, sed manibus rursus et arte mulieribusque operantibus. Quid vero si terram colere oporteat et fodere, an divitibus an pauperibus est opus? Palam est quod pauperibus. Et si ferrum tractare oporteat, aut quid simile facere, hæc maxime plebe nobis opus est. Ubinam ergo divitibus opus habebimus, nisi destruere oporteat hunc civitatem? Nam si illis ingressis, in auri et margaritarum concupiscentiam inciderint hi philosophi (philosophos enim voco eos, qui nihil superfluum querunt), otio se dantes et voluptati, omnia demum perdent. Et nisi utiles sint divitiarum, inquires, cur a Domino datæ sunt? Et undenam liquet divitias a Deo dari? Scriptura dicit: *Meum est argentum et meum aurum* (Aggæi 2. 9), et cui voluero dabo illud. Illic, nisi rem turpem facerem, profuse nunc risissem, illos qui hæc dicunt irridens, quia sicut pueruli regia fruentes mensa, cum illo alimento quidquid inciderit in os injiciunt. Sic et hi cum divinis Scripturis sua quoque colligunt. Illud enim, *Meum est argentum, et meum est aurum*, scio dictum fuisse a propheta; illud vero, Cui voluero dabo ipsum, non ibi jacere, sed a facibus istis inductum fuisse. Illud vero qua de causa dictum sit dicam. Propheta Aggæus, quia frequenter Judæis promiserat, post reditum ex Babylone se templum ostensurum in priore forma, non credebant autem quidam dicenti, et fero rem impossibilem existimabant, quod in cinerem et pulverem redacta domus, talis rursus apparitura esset; ille solvens incredulitatem ipsorum, ex persona Dei hæc dicit, ac si diceret: Quid timetis? quid non creditis? *Meum est argentum et meum aurum*, nec opus habeo, ut pecunia sænore accepta, sic ædem exornem. Et quod hoc sit, subjunxit: *Et erit gloria domus hujus ultima supra primam* (Aggæi 2. 10). Ne ergo in vestimentum regium telas aranearum inducamus. Nam si quis deprehendatur in purpura deforme subtegmen contexens, extremas dabit pœnas, multo magis in spiritualibus: neque enim hinc leve peccatum oritur. Et quid dico de additione et de subtractione? ex puncto tantum, et ex simulata altera lectione multa sæpe absurda sensa orta sunt.

6. Undenam ergo divites? inquires; dictum est enim. *Divitiarum et paupertas a Domino* (Eccli. 11. 14). Interrogabimus ergo eos qui hæc nobis objiciunt: Ergone omnes divitiarum et omnis paupertas a Domino? et quis hoc dixerit? Nam videmus et ex rapina et ex maleficio in fodiendis sepulcris, et ex præstigiis exque aliis hujusmodi causis, magnas a multis corradi divitias, et qui eas possident, ne vita quidem dignos esse. Quid ergo, dic mihi, hæcne divitias a Deo esse dicamus? Absit: sed undenam? Ex peccato. Nam meretricis corpus suum contumelia afficiens, dicescit; et formosus adolescens sæpe formam vendens suam, cum turpitudine aurum possidet; et sepulcrorum effossor, diruptis sepulcris, divitias cogit injustas, itemque latro muris perforatis. Ergone a Domino omnes divitiarum? Quid ergo, inquires, respondebimus ad hoc dictum? Disce prius nec paupertatem a Deo esse, et

tunc ad hoc dictum veniemus. Cum enim quis juvenis prodigus aut in meretrices divitias consumpserit, aut in præstigiatores, aut in alias quaspiam similes cupiditates, et pauper evaserit; nonne palam est hoc a Deo factum non esse, sed ab ipsius profusione? Rursus si quis ob segnitiam pauper fiat, si quis ex insaniam in paupertatem decidat, si quis periculosas et iniquas res aggressus; nonne conspicuum prorsus est, nullum eorum qui hujusmodi sunt in paupertatem a Deo dejectum fuisse? Mentitur ergo Scriptura? Absit; sed stulte agunt ii, qui non cum ea qua par esset accuratione omnia quæ scripta sunt examinant. Nam si et hoc in confesso sit, quod Scriptura mentiri nequeat, et hoc demonstratum sit, quod non omnes divitiarum a Deo sint; difficultas venit ex imbecillitate eorum qui non considerate legunt. Et oportet quidem vos dimittere, cum in hoc Scripturam ab oblati criminibus liberavimus, ut has nobis vestrarum in legendis Scripturis negligentiarum daretis pœnas: verum quia vobis admodum parco, et non possum amplius videre vos conturbatos, age solutionem afferamus, primo eum qui dixit memorantes, et quando dictum fuerit, et ad quosnam. Neque enim Deus cum omnibus similiter loquitur; ut neque nos cum pueris et cum viris similiter verba facimus. Quando nam ergo dictum est, et a quo, et ad quosnam? A Salomone in Veteri ad Judæos, qui nihil aliud sciebant quam sensibilia, et ab iis Dei virtutem probabant. Ii enim sunt qui dicebant: *Numquid et panem poterit dare* (Psal. 77. 20)? et, *Quod signum ostendis nobis* (Matth. 12. 38)? *Patres nostri manducaverunt manna in deserto* (Joan. 6. 31). *Quorum deus venter* (Philipp. 3. 19). Quoniam igitur ex iis illum exercebant, dicit ipsis, Hoc quoque potest Deus, et divites facere et pauperes; non quod omnino ipse faciat, sed quod possit, quando voluerit: ut et quando dixerit, *Qui mari comminatur, et exsiccet illud, et omnes fluvios in desertum redigens* (Nahum. 1. 4); quamquam hoc nunquam factum est. Quomodo igitur illud propheta dicit? Non quod semper fiat, sed quod ipse possit facere. Quam ergo paupertatem dat et quas divitias? Recordare patriarcharum, et scies quænam a Deo dentur divitiarum. Nam Abrahamum ipse divitem reddidit; et post illum Jobum, ut et ipse dicit: *Si bona quidem suscepimus a Domino, mala autem non sustinebimus* (Job. 2. 10)? Et Jacobi divitiarum inde initium sumpserunt. Est autem et paupertas ab eo laudabilis, quam illi divitiarum tunc conciliabat dicens: *Si vis perfectus esse, vende quæ habes, et da pauperibus, et veni sequere me* (Matth. 19. 21); et discipulis rursus legem statuens ac dicens: *Nolite possidere aurum, neque argentum, neque duas tunicas* (Luc. 9. 3). Ne itaque dicas ipsum omnes dare divitias: nam demonstratum est et ex cædibus et ex rapinis et ex mille aliis occasionibus ipsas colligi. Sed rursus ad priorem quæstionem sermo reducatur. Si enim ad nihil nobis utiles divites sunt, cur facti fuere? quid ergo dixerimus? Quod hi non prosint, qui se sic divites reddunt; ut illi qui a Deo facti sunt, valde sunt utiles. Hoc ab illorum gestis edisce.

Etenim Abraham peregrinis et egenis omnibus possidebat divitias. Ille enim cum advenissent tres, ut existimabat, homines, vitulo mactato tribusque similitate mensuris subactis, in ostioque sedens tempore meridiano, considera cum quanta liberalitate et alacritate sua omnibus impenderet, cum pecuniis etiam corporis ministerium adhibens, et hæc in tanto senio. Portus erat hospitem eorumque qui in necessitate erant, nihil sibi proprium possidens, nec etiam filium suum: Deo namque jubente hunc etiam tradidit; cum filio autem seipsum dedit, et totam domum, quando studebat fratris filium eripere. Et hæc faciebat non pecuniarum causa, sed ex humanitate sola. Cum enim ipsum manubiarum dominum fecerunt qui ab ipso servati fuerant, usque ad flum subtegminis et corrigiam calceamenti omnia recusavit.

7. Talis erat et beatus Job: etenim, *Ostium meum*, inquit, *omni venienti apertum erat. Ego eram oculus cæcorum et pes claudorum; ego eram pater infirmorum; foris autem non manebat hospes (Job. 31. 32. et 29. 15. 16)*: infirmi autem, si quando opus habebant, non frustrabantur; neque sivi infirmum ex ostio meo sinu vacuo exire. Et his multo plura, ne omnia nunc recenseamus, facere non desinebat, in egenos omnes divitias consumens. Vis etiam illos divites videre, qui a Deo non tales facti sunt, ut discas quomodo divitiis sint usi? Vide illum qui cum Lazaro, qui ne micæ quidem dabat; vide Achaabum,

qui et vineam rapuit; vide Giezi, vide omnes qui hujusmodi fuere. Nam qui juste possident, utpote qui a Deo acceperint, secundum Dei præcepta impendunt; quia utem in acquirendo Deum offenderint, et in expensis quoque id ipsum faciunt, in meretrices et parasitos insumentes, aut suffodientes vel claudentes, in mendicum autem nihil erogantes. Et cur, iniquies, permittit Deus ut tales homines sint divites? Quia patiens est, quia vult nos ad pœnitentiam adducere, quia gehennam præparavit, quia diem statuit in qua judicaturus est orbem. Si autem statim divites plecteret, Zacchæus non habuisset tempus ad pœnitentiam, ita ut redderet quadruplum eorum quæ raperat, et dimidium etiam bonorum suorum adderet: non Mattheus tempus habuisset ut mutaretur et fieret apostolus, si ante opportunum tempus raptus fuisset: non alii multi similes. Propterea expectat, ad pœnitentiam omnes vocans. Si vero noluerint, sed in iisdem permanserint, audient Paulum dicentem: *Quod secundum duritiam eorum et impenitentem cor thesaurizent sibi iram in die iræ et revelationis et justi iudicii Dei (Rom. 2. 5)*. Quam iram ut fugiamus, ditemur divitiis cælestibus, et laudabilem persequamur paupertatem. Ita enim et cælestia consequemur dona, quæ utinam nos omnes adipisci contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXXV.

CAP. 14. v. 1. *Persequimini caritatem, æmulamini spiritualia, magis autem ut prophetetis.*

1. Quia enim cum accurate caritatis virtutem omnem illis recensuit, de cætero hortatur ut cum alacritate illam amplectantur: ideoque dicebat, *Persequimini*. Nam qui persequitur, illud solum respicit quod persequitur, et ad illud tendit, nec desistit donec accipiat. Qui persequitur, cum per seipsum non potest, per eos qui ante illum sunt, fugientem apprehendit, eos qui prope sunt cum magno studio adhortans, ut detineant et servent eum qui captus fuit, donec ille advenerit. Hoc nos quoque faciamus: cum ipsi non pervenimus ad caritatem, eos qui prope sunt jubeamus eam detinere, donec perveniamus ad illam: deinde cum apprehenderimus, ne ultra dimittamus eam, ne rursus a nobis fugiat. Assidue enim a nobis resilit, quia non ut par est illa utimur, sed omnia ei præferimus. Ideo omnia oportet facere, ut illam accurate retineamus. Nam si hoc fiat, non multo nobis deinceps opus erit labore, in eo ne levi quidem, sed in deliciis versantes, festum agentes, per angustam virtutis viam incedemus. Ideo ait, *Persequimini eam*. Deinde ne putarent, ideo ipsum de caritate sermonem induxisse, ut charismata extingueret, subiungit dicens: *Æmulamini autem spiritualia, magis autem ut prophetetis*. 2. *Qui enim loquitur lingua, non hominibus loquitur, sed Deo; nemo enim audit; Spiritu autem loquitur mysteria*: 3. *qui autem prophetat,*

hominibus loquitur ad ædificationem et exhortationem et consolationem. Comparisonem hic demum facit charismatum, et linguarum charisma deprimi, neque omnino inutile ostendens, neque valde utile per se. Nam admodum in hoc intumescabant, quia magnum putabatur esse charisma. Magnum vero putabatur esse, quia ipsam primum apostoli acceperant, et eum tanta dignitate ac splendore. Neque tamen aliis ideo præstantius erat. Cur ergo ante alia illud acceperant apostoli? Quia per omnes orbis partes pervasuri erant: et sicut in tempore quo facta est turris, lingua quæ erat una dividebatur in multas (*Gen. 11*); ita tunc quæ erant multe, sæpe ibant ad unum hominem; et idem homo Persarum et Romanorum et Indorum et aliis multis loquebatur linguis, in ipso insonante Spiritu: et hoc charisma appellabatur charisma seu donum linguarum, quoniam poterat simul multis loqui linguis. Vide ergo quomodo id ipsum et deprimi et extollit. Nam dicendo, *Qui loquitur linguis, non hominibus loquitur, sed Deo; nemo enim audit*, depressit illud, ostendens non magnam esse utilitatem: subjungendo autem, *Spiritu loquitur mysteria*, rursus extulit, ne videretur esse supervacaneum et inutile, et temere ac frustra datum. *Qui autem prophetat, hominibus loquitur ad ædificationem et adhortationem et consolationem*. Vidistin' unquam ostendat hujus doni excellentiam, ex eo quod in commune conferat; et quomodo id utique præ-

εσθιάλει; φυράσας, καὶ πρὸς τῆ θύρῃ καθήμενος ἐν καιρῷ μεσημβρίας, ἐνόησον μεθ' ὄσης θαφιλίας καὶ προθυμίας τὰ αὐτοῦ πᾶσιν ἀνήλιστα, μετὰ τῶν χρημάτων καὶ τὴν τοῦ σώματος παρεχόμενος ὑπηρεσίαν, καὶ ταῦτα ἐν γῆρᾳ τοσοῦτῳ, καὶ λιμῆν τῶν ξένων καὶ τῶν ἐν χρεῖαις καθιστημάτων ὧν, καὶ οὐδὲν ἴδιον κεκτημένος, οὐδὲ αὐτὸν τὸν υἱόν· καὶ γὰρ τοῦ Θεοῦ κελεύσαντος, καὶ τοῦτον ἐπέδωκε· μετὰ δὲ τοῦ υἱοῦ καὶ ἑαυτὸν ἐπέδωκε καὶ τὴν οἰκίαν ἅπασαν, ἦνίκα τὸν ἀδελφιδοῦν ἐξαρπάσαι ἐσπευδε. Καὶ ταῦτα οὐ χρημάτων ἕνεκεν ἐποίησε, ἀλλὰ φιλανθρωπίας μόνης. Ὅτε γοῦν τῶν λαφύρων αὐτὸν ἐποιοῦν κύριον οἱ δι' αὐτοῦ σωθέντες, μέτρι σπαρτίου καὶ σφαιρωτῆρος ἅπαντα διεκρούσατο.

ζ'. [320] Τοιοῦτος καὶ ὁ μακάριος ἦν Ἰώβ. Καὶ γὰρ *Ἡ οὐρα μου, φησὶ, παρτί ἐλθόντι ἠρέμωτο. Ἐγὼ ἤμην ἡμῆρ ὀφθαλμὸς τυφλῶν, ποὺς δὲ χωλῶν· ἐγὼ ἤμην πατήρ ἄσθενῶν· ἔξω δὲ οὐκ ἐβλίζετο ξένος· ἀδύνατοι δὲ, ἦν ποτε χρεῖαν εἶχον, οὐκ ἀπέτυχον, οὐδὲ εἴασα ἐξελθεῖν ἀδύνατον τὴν θύραν μου κλῆρω κενῷ. Καὶ πολλῶν πλείονα δὲ τούτων, ἵνα μὴ πάντα καταλέγωμεν νῦν, διετέλει πράττων, εἰς τοὺς δεομένους ἅπαντα τὸν πλοῦτον καταναλίσκων. Βούλει καὶ τοὺς οὐ παρὰ Θεοῦ γινομένους πλουσίους ἰδεῖν, ἵνα μάθῃς πῶς κέρηται τῷ πλοῦτῳ; Ὅρα τὸν ἐπὶ τοῦ Λαζάρου, τὸν οὐδὲ τῶν ψυχῶν μεταδιδόντα· ὅρα τὸν Ἀγαθάβ τὸν καὶ τὸν ἀμπέλωνα ἀρπάζοντα· ὅρα τὸν Γιεζῆ, ὅρα τοὺς τοιοῦτους ἅπαντας. Οἱ μὲν γὰρ δικαίως κερημένοι, ἅτε παρὰ τοῦ Θεοῦ λαβόντες, εἰς*

τὰ τοῦ Θεοῦ προστάγματα ἀναλίσκουσιν· οἱ δὲ ἐν τῷ κτᾶσθαι προσκρούσαντες τῷ Θεῷ, καὶ ἐν τῷ δαπανᾶν εὐ αὐτὸ ποιοῦσιν, εἰς πόρνᾶς καὶ παρασίτους ἀναλίσκοντες, ἢ κατορῦττοντες καὶ ἀποκλείοντες, εἰς πτωχῶν δὲ οὐδὲν δαπανῶντες. Καὶ τίνος ἕνεκεν, φησὶν, ὁ Θεὸς ἀφήσει πλοῦταίτην τοὺς τοιοῦτους; Ὅτι μακρόθυμὸς ἔστιν, ὅτι βούλεται ἡμᾶς εἰς μετάνοιαν ἀγαγεῖν, ὅτι γέενναν ἠτοίμασεν, ὅτι ἔστησεν ἡμέραν ἐν ἣ μέλλει κρῖνειν τὴν οἰκουμένην. Εἰ δὲ εὐθέως τοὺς πλοῦτοῦντας κακῶς ἐκόλαζεν, οὐκ ἂν ὁ Ζαχαρίας ἔσχε προθεσμίαν μετανολᾶς, ὥστε καὶ τετραπλασίονα ἀποδοῦναι, ἅπερ ἤρπασε, καὶ τὰ ἡμίση προσθεῖναι τῶν ἑαυτοῦ· οὐκ ἂν ὁ Ματθαῖος μεταβαλέσθαι καὶ γενέσθαι ἀπόστολος, προναρπαγῆς τοῦ προσήκοντος καιροῦ· οὐκ ἂν ἕτεροι πολλοὶ τοιοῦτοι. Διὰ ταῦτα ἀνέχετα εἰς μετάνοιαν καλῶν ἅπαντας. Εἰ δὲ μὴ βούλοιντο, ἀλλὰ τοῖς αὐτοῖς ἐπιμένοιαν, ἀκούσονται τοῦ Παύλου λέγοντος, ὅτι *κατὰ τὴν σκληρότητα αὐτῶν καὶ ἀμετανόητον καρδίαν θησαυρίζουσιν ἑαυτοῖς ὄργην ἐν ἡμέρᾳ ὄργης καὶ ἀποκαλύψεως καὶ δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ*· ἦντινα ὄργην ἵνα φύγωμεν, πλουτῶμεν τὸν τοῦ οὐρανοῦ πλοῦτον, καὶ τὴν ἐπανετὴν διώκωμεν πενίαν. Οὕτω γὰρ καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΔΕ'.

Διώκετε τὴν ἀγάπην· ζηλοῦτε δὲ τὰ πνευματικά, μᾶλλον δὲ ἵνα προφητεῦτε.

α'. Ἐπειδὴ γὰρ μετὰ ἀκριβείας τὴν ἀρετὴν αὐτοῖς κατέλεξεν ἅπασαν τῆς ἀγάπης, παραινεὶ λοιπὸν μετὰ προθυμίας αὐτῆς ἀντέχεσθαι· διὸ καὶ ἔλεγε, *Διώκετε*. Ὁ γὰρ διώκων ἐκεῖνο μόνον ὄρα τὸ διωκόμενον, καὶ πρὸς ἐκεῖνο τέταται, καὶ οὐκ ἀφίσταται ἕως ἂν λάβῃ. Ὁ διώκων ὅταν δι' ἑαυτοῦ μὴ δυνήθῃ, διὰ τῶν πρὸ [321] αὐτοῦ καταλαμβάνει τὸν φεύγοντα, τοὺς ἐγγύς ὄντας μετὰ πολλῆς παρακαλῶν τῆς σπουδῆς κατέχειν καὶ τηρεῖν αὐτῷ κατασχεθέντα, ἕως ἂν φθάσῃ. Τοῦτο ὅη καὶ ἡμεῖς ποιῶμεν· καὶ ὅταν αὐτοὶ μὴ φθάσωμεν τὴν ἀγάπην, τοὺς ἐγγύς ὄντας αὐτῆς κελεύωμεν κατέχειν αὐτήν, ἕως ἂν φθάσωμεν πρὸς αὐτήν· εἴτα ἐπειδὴν ἐπιλαθώμεθα, μηκέτ' ἀφώμεν αὐτήν, ἵνα μὴ πάλιν ἡμᾶς διαφύγῃ. Συνεχῶς γὰρ ἡμῶν ἀποπηδᾷ, ἐπειδὴ οὐκ εἰς δέον αὐτῇ κεκρήμεθα, ἀλλὰ πάντα αὐτῆς προτιμῶμεν. Διὰ τοῦτο πάντα καθαιρεῖν ποιεῖν, ὥστε αὐτὴν μετὰ ἀκριβείας κατασχεῖν. Ἐν γὰρ τοῦτο γένηται, οὐδὲ πολλοῦ δεῖ πόνου ἡμῖν λοιπὸν, μᾶλλον δὲ οὐδὲ τοῦ τυγχόντος, ἀλλὰ τρυφώντες καὶ πανηγυρίζοντες, τὴν στενήν τῆς ἀρετῆς ὁδὸν βαδιώμεθα. Διὸ φησι, *Διώκετε τὴν ἀγάπην*. Εἴτα ἵνα μὴ νομιώσιν, ὅτι διὰ τοῦτο τὸν τῆς ἀγάπης εἰσῆγαγε λόγον, ἵνα σθέσῃ τὰ χαρίσματα, ἐπάγει λέγων· *Ζηλοῦτε δὲ τὰ πνευματικά, μᾶλλον δὲ ἵνα προφητεῦτε*. Ὁ γὰρ *λαλῶν γλώσση, οὐκ ἀνθρώποις λαλεῖ*. ἀλλὰ τῷ Θεῷ· οὐδεὶς γὰρ ἀκούει· *Πνεύματι δὲ λαλεῖ μυστήρια*· ὁ δὲ *προφητεύων, ἀνθρώποις*

λαλεῖ οἰκοδομὴν καὶ παράκλησιν καὶ παραμυθίαν. Σύγχρισιν ἐνταῦθα λοιπὸν ποιεῖται τῶν χαρισμάτων, καὶ καθαιρεῖ τὸ πῶν γλωσσῶν, οὕτε πάντῃ ἀχρηστον δεκτικὸς, οὕτε σφόδρα ὠφέλιμον καθ' ἑαυτά. Καὶ γὰρ σφόδρα ἐπὶ τούτῳ ἐφυσῶντο, ἐπειδὴ καὶ μέγα εἶναι τὸ χάρισμα ἐνομιζέτο. Ἐνομιζέτο δὲ μέγα εἶναι διὰ τὸ πρῶτον αὐτὸ τοὺς ἀποστόλους εἰληφέναι, καὶ μετὰ τοσαύτης ἐπιδείξεως. Οὐ μὴν διὰ τοῦτο τῶν ἄλλων προτιμώτερον ἦν. Τίνος οὖν ἕνεκεν πρὸ τῶν ἄλλων ἔλαβον αὐτὸ οἱ ἀπόστολοι; Ἐπειδὴ πανταχοῦ διέρχεσθαι ἐμελλον. Καὶ ὥσπερ ἐν τῷ καιρῷ τῆς πυργοποιίας ἡ μία γλώττα εἰς πολλὰς διετέμνωτο· οὕτω τότε αἱ πολλὰι πολλὰκις εἰς ἓνα ἄνθρωπον ἦσαν, καὶ ὁ αὐτὸς καὶ τῇ Παρσῶν καὶ τῇ Ῥωμαίων καὶ τῇ Ἰουδαίων καὶ ἑτέραις πολλὰκις διελέγετο γλώτταις, τοῦ Πνεύματος ἐνηχοῦντος αὐτῷ· καὶ τὸ χάρισμα ἐκαλεῖτο χάρισμα γλωσσῶν, ἐπειδὴ πολλὰκις ἀθρόον ἐδύνατο λαλεῖν φωναῖς. Ὅρα τοῖσιν πῶς αὐτὸ καὶ καθαιρεῖ καὶ ἐπαίρει. Τῷ μὲν γὰρ εἰπεῖν, Ὁ *λαλῶν γλώσσῃ, οὐκ ἀνθρώποις λαλεῖ, ἀλλὰ Θεῷ*· οὐδεὶς γὰρ ἀκούει, καθελεῖ, δεῖξας οὐ πολὺ τὸ χρησίμον ἐν τῷ δὲ ἐπάγειν, ὅτι *Πνεύματι λαλεῖ μυστήρια*, πάλιν ἐπήρην, ἵνα μὴ περιττὸν εἶναι ὁδὴν καὶ ἀχρηστον καὶ εἰκῆ δεδομένον. Ὁ δὲ *προφητεύων, ἀνθρώποις λαλεῖ οἰκοδομὴν καὶ παράκλησιν καὶ παραμυθίαν*. Εἶδες πόθεν τὸ ἐξαιρετικὸν δεῖκνυσι τοῦ χαρίσματος τούτου, ἀπὸ τοῦ κοινῆ συμφέροντος, καὶ πῶς πανταχοῦ τοῦτο προτιμᾷ τὸ εἰς τὴν τῶν πολλῶν ὠφέλιαν γινόμενον; Ἐκείνοι γὰρ οὐκ ἀνθρώποις

λαλοῦσιν, εἰπέ μοι; Ἄλλ' οὐ τοιαύτην οἰκοδομήν καὶ παράκλησιν καὶ παραμυθίαν.

[322] Ὡστε τὸ μὲν ὑπὸ τοῦ Πνεύματος κατέχεσθαι, ἀμφοτέροις κοινόν, καὶ τῷ προφητεύοντι καὶ τῷ γλώσσαις λαλοῦντι· τούτῳ δὲ αὐτὸς, ὁ προφητεύων λέγει, πλεονεκτεῖ, τῷ καὶ χρήσιμος εἶναι τοῖς ἀκούουσι. Τῶν γὰρ γλώσσαις λαλοῦντων οὐκ ἤκουον οἱ τὸ χάρισμα οὐκ ἔχοντες. Τί οὖν; οὐδένα ψυχοδόμουν ἐκείνοι; Ναί, φησὶν, ἑαυτοὺς μόνους· διὸ καὶ ἐπήγαγεν, Ὁ λαλῶν γλώσση, ἑαυτὸν οἰκοδομεῖ. Καὶ πῶς, εἰ μὴ οἶδεν ἂ λέγει; Ἀλλὰ τέως; περὶ τῶν εἰδῶτων ἂ λέγουσι διαλέγεται, εἰδῶτων μὲν αὐτῶν, οὐκ ἐπισταμένων δὲ εἰς ἑτέρους ἐξενεγκεῖν. Ὁ δὲ προφητεύων, Ἐκκλησίαν οἰκοδομεῖ. Ὅσον δὲ τὸ μέσον ἐνός καὶ Ἐκκλησίας, τοσούτον τὸ διάφορον τούτου κακείνου. Εἶδες αὐτοῦ τὴν σοφίαν, πῶς οὐκ εἰς τὸ μηδὲν ἐξωθεῖ τὸ χάρισμα, ἀλλὰ δείκνυσιν ἔχον μὲν κέρδος, μικρὸν δὲ καὶ ὅσον τῷ κεκτημένῳ μόνον ἀρκεῖσαι; Εἶτε ἵνα μὴ νομισωσιν, ὅτι βασκαίων αὐτοῖς καθαιρεῖ τὰς γλώσσας (καὶ γὰρ οἱ πλείους εἶχον τὸ χάρισμα τοῦτο), διορθοῦμενος αὐτῶν τὴν ὑπόνοιαν φησι· Θέλω δὲ πάντας ὑμᾶς λαλεῖν γλώσσαις, μᾶλλον δὲ ἴνα προφητεύητε. Μείζων γὰρ ὁ προφητεύων ἢ ὁ λαλῶν γλώσσαις, ἐκτός ἐστι μὴ διερμηνεύει, ἵνα ἢ Ἐκκλησία οἰκοδομήν λάβῃ. Τὸ δὲ μᾶλλον καὶ μείζων οὐ τῶν ἐναντίων ἐστίν, ἀλλὰ τῶν ὑπερεχόντων.

β'. Ὡστε κἀντεῦθεν δῆλον, ὅτι οὐ διαβάλλει τὸ χάρισμα, ἀλλ' ἐπὶ τὰ βελτίονα αὐτοὺς ἄγει, τὴν τε περὶ αὐτοῦ κηδεμονίαν, καὶ τὴν φθόνον παντὸς ἀπηλλαγμένην ψυχὴν ἐπιδεικνύει. Οὐδὲ γὰρ εἶπε, Δύο ἢ τρεῖς, ἀλλὰ, Πάντας ὑμᾶς θέλω γλώσσαις λαλεῖν· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ προφητεύειν· καὶ τοῦτο μᾶλλον, ἢ ἐκείνο· μείζων γὰρ ὁ προφητεύων. Ἐπειδὴ γὰρ κατεσκεύασε αὐτὸ καὶ ἀπέδειξε, τότε λοιπὸν καὶ ἀποφαίνεται, οὐ μὴν ἀπλῶς, ἀλλὰ μετὰ προσθήκης· ἐπήγαγε γὰρ, Ἐκτός ἐστι μὴ διερμηνεύει· ὡς ἐάν δυνῆται τοῦτο, τὸ διερμηνεύειν λέγει, ἴσως γέγονε τῷ προφήτῃ; φησὶν, ἐπειδὴ πολλοὶ οἱ τὴν ὠφέλειαν καρποῦμενοι· ὁ χρὴ μάλιστα παρατηρεῖν, πῶς διὰ πάντων τοῦτο πρὸ τῶν ἄλλων ἐπιζητεῖ. *Nunī dē, ἀδελφοί, ἐάν ἐλθω πρὸς ὑμᾶς γλώσσαις λαλῶν, τί ὑμᾶς ὠφελήσω, ἐάν μὴ ὑμῖν λαλήσω ἢ ἐν ἀποκαλύψει, ἢ ἐν ἰγνώσει, ἢ ἐν προφητείᾳ, ἢ ἐν διδασχῇ;* Καὶ τί λέγω, φησὶ, τοὺς ἄλλους; Ἔστω γὰρ ὁ φθειγόμενος γλώσσαις; Παῦλος· οὐδὲ γὰρ οὕτως ἔσται τι πλέον τοῖς ἀκούουσι. Ταῦτα δὲ λέγει, δεικνύς ὅτι τὸ ἐκείνοις συμφέρον ζητεῖ· οὐ πρὸς τοὺς τὸ χάρισμα ἔχοντας ἀπεχθῶς ἔχει, ὅπου γε οὐδὲ ἐπὶ τοῦ οἰκείου προσώπου παρατείνεται δεῖξαι τὸ ἀνωφελές. Καὶ αἰεὶ δὲ τὰ φορτικὰ ἐπὶ τοῦ οἰκείου προσώπου γυμνάζει, ὡς καὶ ἀρχόμενος τῆς Ἐπιστολῆς εἰλεγε· *Τίς ἐστὶ Παῦλος; τίς δὲ Ἀπολλῶς; τίς δὲ Κηρᾶς;* Ὁ δὲ καὶ ἐναυθὰ ποιεῖ λέγων, ὅτι Οὐδὲ ἐγὼ ὑμᾶς ὠφελήσω, ἐάν μὴ ὑμῖν λαλήσω ἢ ἐν ἀποκαλύψει, ἢ ἐν προφητείᾳ, ἢ ἐν ἰγνώσει, ἢ ἐν [323] διδασχῇ. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Ἐάν μὴ τι εἶπω δυνάμενον ὑμῖν εὐληπτον γενέσθαι, καὶ δυνάμενον εἶναι σαφές, ἀλλ' ἐπιδειξομαι μόνον, ὅτι γλωττῶν ἔχω χάρισμα, γλωττῶν ὧν ἀκούσαντες, οὐδὲν κερδάναντες

Ὅμως τὰ ἀήνεχα φωνῆν διδόντα, εἴτε αὐλός, εἴτε κιθάρα, ἂν διαστολῆν τοῖς φθόγγοις μὴ δῶ, πῶς γνωσθήσεται τὸ αὐλούμενον ἢ τὸ καθαριζόμενον; ἀπελεύσεσθε. Πῶς γὰρ ἀπὸ φωνῆς, ἥς οὐ συνιετε; Καὶ τί λέγω, φησὶν, ὅτι ἐφ' ἡμῶν τοῦτο μὲν ἀνερεδές, ὠφέλιμον δὲ τὸ σαφές καὶ εὐληπτον τοῖς ἀκούουσι; Καὶ γὰρ καὶ ἐν τοῖς ἀψύχοις ὄργανοις τῆς μουσικῆς τοῦτο ἴδοι τις ἂν· εἴτε γὰρ αὐλός, εἴτε κιθάρα εἴη, καὶ μηδὲ ῥυθμῷ μηδὲ ἀρμονίᾳ τῇ προσηκούσῃ, ἀλλὰ συγκεχυμένως καὶ ἀπλῶς κρούοιτο καὶ ἐμπνέοιτο, οὐδένα ψυχαγωγῆσει τῶν ἀκούοντων. Καὶ γὰρ ἐν τοῖς ἀνάρθροις ἐκείνοις; δεῖ τινοσ σαφηνείας; κἂν μὴ κατὰ τέχνην κρούσης, καὶ ἐμπνεύσης τῷ αὐλῷ, οὐδὲν ἐπιφύσει. Εἰ δὲ παρὰ τῶν ἀψύχων τοσαύτην ἀπαιτούμενη σαφηνείαν καὶ ἀρμονίαν καὶ διάκρισιν, καὶ ἐν τοῖς ἀσῆμοις ἐκείνοις φθόγγοις βιαζόμεθα καὶ φιλονεικοῦμεν πολλὴν ἐπιθεῖναι τὴν σημασίαν, πολλῷ μᾶλλον ἐν τοῖς ἐμφύχοις καὶ λογικοῖς ἀνθρώποις, καὶ ἐν τοῖς πνευματικοῖς χάρισμασι τὸ εὐσημον διώκειν δεῖ. Καὶ γὰρ ἐάν ἀδηλον φωνῆν σάλπιγγί δῶ, τίς παρασκευάσεται εἰς πόλεμον; Ἀπὸ γὰρ τῶν περιττῶν ἐπὶ τὰ ἀναγκαῖότερα καὶ χρησιμώτερα τὸν λόγον ἄγει, καὶ φησὶν, ὅτι οὐκ ἐπὶ τῆς κιθάρας μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς σάλπιγγος τοῦτο συμβαίνει ἴδοι τις ἂν. Εἰσὶ γὰρ καὶ ἐκεῖ ῥυθμοί, καὶ ἐνδείκνυνται ποτὲ μὲν πολεμικὴν ἤχην, ποτὲ δὲ οὐ τοιαύτην· καὶ ποτὲ μὲν εἰς παράταξιν ἐξάγει, ποτὲ δὲ ἀνακαλεῖται··· κἂν μὴ τοῦτ' οἱ εἶδῃ, περὶ τῶν ἐσχάτων ὁ κίνδυνος. Ὁ δὲ δηλῶν καὶ τὴν βλάβην ἐμφαίνων φησὶ, *Τίς παρασκευάσεται εἰς πόλεμον;* Ὡστε ἂν μὴ τοῦτο ἔχη, τὸ πᾶν ἀπώλεσε. Καὶ τί πρὸς ἡμᾶς ταῦτα; φησὶ. Πρὸς ὑμᾶς μὲν οὖν μάλιστα, διὸ καὶ ἐπάγει· *Οὕτω καὶ ὑμεῖς, ἐάν μὴ εὐσημον λόγον δώτε διὰ τῆς γλωττης, πῶς γνωσθήσεται τὸ λαλούμενον;* Ἔσσεσθε γὰρ εἰς ἄερα λαλοῦντες. Τουτέστιν, οὐδενὶ φθειγόμενοι, πρὸς οὐδένα λαλοῦντες. Καὶ πανταχοῦ τὸ ἀνωφελές δεικνύσει. Καὶ εἰ ἀνωφελές, διὰ τί ἐδόθη; φησὶν. Ὡστε ἐκείνῳ χρήσιμον εἶναι τῷ λαλόντι· εἰ δὲ καὶ ἑτέροις μέλλοι γενέσθαι, ἐρμηνείαν δεῖ προσεῖναι. Ταῦτα δὲ λέγει, συνάγων αὐτοὺς πρὸς ἀλλήλους, ἵνα κἂν αὐτὸς μὴ ἔχη τὸ χάρισμα τοῦ ἐρμηνεύειν, ἕτερον προσλαβὼν τὸν τοῦτο ἔχοντα, ὠφέλιμον τὸ ἑαυτοῦ δι' ἐκείνου ποιήσῃ. Διὸ πανταχοῦ δεικνύσιν ἀτελές ὄν, ἵνα κἂν οὕτως αὐτοὺς συνδῶσῃ. Ὡς ὁ γε νομίζων ἀρκεῖν αὐτὸ ἑαυτῷ, οὐκ οὕτως αὐτὸ ἐγκωμιάζει, ὡς καθαιρεῖ, οὐκ ἀφίεις αὐτὸ λάμψαι καλῶς διὰ τῆς ἐρμηνείας. Καλὴν μὲν γὰρ καὶ ἀναγκαῖον τὸ χάρισμα, ἀλλ' ὅταν ἔχη τὸν [324] σαφηνίζοντα τὰ λεγόμενα. Ἐπεὶ καὶ ὁ δάκτυλος ἀναγκαῖον, ἀλλ' ὅταν αὐτὸν ἀποστήσης τῶν λοιπῶν, οὐχ ὁμοίως ἔσται χρήσιμος· καὶ ἡ σάλπιγγί ἀναγκαῖα, ἀλλ' ὅταν ἀπλῶς ἤχη, καὶ ἐπαχθῆς. Οὕτε γὰρ τέχνη φανεῖται, μὴ ὑποκειμένης ὕλης, οὐδὲ ὕλη μορφοῦται, μὴ ἐπιθεθειμένου τοῦ εἶδους. Τίθει τοίνυν τὴν μὲν φωνὴν ὡς ὑποκείμενον, τὴν δὲ σαφηνείαν ὡς εἶδος, οὐ μὴ παρόντος οὐδὲν ὄφελος τοῦ ὑποκειμένου. *Τοσαῦτα, εἰ τύχοι, γένη φωνῶν ἐστὶν ἐν κόσμῳ, καὶ οὐδὲν αὐτῶν ὕψων.* Τουτέστι, Τοσαῦτα γλωτταί, τοσαῦτα φων-

^a *Deerant verba*, ποτὲ δὲ ἀνακαλεῖται.

ponat quod fit ad multorum utilitatem? Illi enim, quæso, annon loquuntur hominibus? Loquuntur, sed non talem ædificationem et exhortationem et consolationem.

Prophetiæ donum dono linguarum præstat.—Quamobrem a Spiritu quidem teneri et agitari est utriusque commune, et ei qui prophetat, et ei qui linguis loquitur: in hoc autem præstat ipse, nempe is qui prophetat, quod sit etiam utilis iis qui audiunt. Eos enim qui linguis loquebantur, non audiebant qui donum non habebant. Quid vero? illi nullumne ædificabant? Certe, inquit, seipsos solos: et ideo subiungit, 4. *Qui loquitur lingua, semetipsum ædificat.* Et quomodo, si nescit quæ dicit? Sed nunc loquitur de iis, qui sciunt quæ dicunt, qui ipsi quidem sciunt, nesciunt autem aliis enuntiare. *Qui autem prophetat, Ecclesiam ædificat.* Quantum autem interest inter unum et Ecclesiam, tanta est inter hunc et illum differentia. Vidistin' ejus sapientiam, quomodo donum non redigat in nihilum, sed ostendat habere quidem lucrum, sed parvum, et quod ei solum qui possidet sufficiat? Deinde ne existimarent quod eis invidens linguas deprimat (plures enim ex iis habebant hoc donum), suspicionem eorum corrigens dicit: 5. *Volo autem omnes vos loqui linguis, magis autem prophetare. Nam major est qui prophetat, quam qui loquitur linguis, nisi forte interpretetur, ut Ecclesiæ ædificationem accipiat.* Magis autem et minus non sunt ex contrariis, sed ex iis quæ exsuperant.

2. Quamobrem hinc quoque est perspicuum quod donum non vituperet, sed eos ducat ad meliora, ostendens et quam eorum curam gerat, et animum ab omni invidia liberum. Neque enim dixit: Duos aut tres, sed, *Vos omnes volo linguis loqui*: neque hoc solum, sed etiam prophetare: et hoc magis quam illud; major est enim qui prophetat. Nam postquam id confirmavit et demonstravit, tunc de cætero etiam pronuntiat, non tamen absolute, sed cum adiectione: subiunxit enim, *Nisi forte interpretetur*; ita ut si hoc possit, interpretari dico, par sit prophetæ, inquit, quoniam sunt multi qui percipiunt utilitatem: quod maxime est observandum, quomodo hoc per omnia ante alia requirat. 6. *Nunc autem, fratres, si venero ad vos linguis loquens, quid vobis prodero, nisi vobis loquar aut in revelatione, aut in scientia, aut in prophetia, aut in doctrina?* Et quid, inquit, dico alios? Sit enim, inquit, qui linguis loquitur Paulus: neque enim sic quidquam redibit enolumentum ad auditores. Hæc autem dicit, ostendens se id quærere quod sit eis utile: non autem odio habere eos qui charisma possident, cum ne in propria quidem persona recuset ostendere id esse inutile. Semper autem in sui persona quæ sunt gravia et molesta agit, sicut dicebat in principio epistolæ: *Quis est Paulus? quis est Apollo? quis Cephas (1. Cor. 3. 4)?* Quod quidem hic quoque facit dicens: *Ne vobis quidem prodero, nisi vobis loquar aut in revelatione, aut in prophetia, aut in scientia, aut in doctrina.* Hoc autem vult significare: Nisi aliquid dixero, quod a vobis facile possit capi et possit esse

manifestum, sed tantum ostendero me habere donum linguarum, abibitis nullo lucro facti ex linguis quas audistis. Quid enim lucrī ex voce, quam non intelligitis? 7. *Tamen quæ sine anima sunt vocem (dentia, sive tibia sive cithara, sive distinctionem sonituum dederint, quomodo scietur id quod canitur aut citharisatur?* Et quid dico, inquit, hoc quod in nobis est nihil lucrī afferre, utile autem esse quod est clarum et quod facile capiunt auditores? Nam etiam in inanibus musicæ instrumentis hoc videris: sive enim sit tibia sive cithara, et neque numero neque harmonia conveniente, sed confuse et temere pulsetur et inspiretur, nullum ex iis qui audiunt delectabit ac recrebit. Nam etiam in illis inarticulatis aliqua claritate opus est et evidentia: et nisi ex arte pulsaveris et tibiam inspiraveris, nihil fecisti. Si autem exigimus ab inanimis ut tanta sit in eis claritas et harmonia et distinctio, et in illis non significantibus sonis urgemus et contendimus ut magnam imponamus significationem: multo magis in animalis et ratione præditis hominibus et in donis spiritualibus persequi oportet id quod recte significet. 8. *Etenim si incertam vocem det tuba, quis parabit se ad bellum?* A supervacancis enim ad ea, quæ sunt magis necessaria et utilia, deducit orationem; et dicit quod non solum in cithara, sed etiam in tuba videris hoc usu venire. Sunt enim illic quoque rhythmī, et indicant aliquando quidem sonum bellicum, aliquando vero non talem; et aliquando educit in aciem, aliquando autem revocat; ac nisi quispiam hoc norit, in extremum venit periculum. Quod quidem significans, et errorem ostendens, dicit, *Quis parabit se ad bellum?* Quamobrem nisi hoc habeat, totum perdit. Et quid hæc, inquires, ad nos? Ad vos maxime spectat, et ideo subiungit: 9. *Ita et vos, per linguam nisi manifestum sermonem dederitis, quomodo scietur id quod dicitur? eritis enim in aërem loquentes.* Hoc est, nihil loquentes, nulli loquentes. Et ubique rem ostendit inutilem. Et si inutilis, inquires, cur data est? Ut sit utilis ei qui accipit: si autem aliis quoque futura est utilis, oportet adsit interpretatio. Hæc autem dicit, eos inter se invicem concilians, ut et si ipse non habeat donum interpretandi, assumpto altero qui id habeat, quod suum est per illum faciat utile. Propterea ubique ostendit rem esse imperfectam, ut ipsos sic una colliget. Etenim qui id sibi existimat sufficere, non tam id laudat quam deprimit, non sinens id recte splendere per interpretationem. Pulchrum enim est donum et necessarium, sed tum demum, si habuerit eum qui declaret ea quæ dicuntur. Nam digitus quoque res est necessaria, sed quando eum abduxeris a reliquis, non erit æque utilis: tuba quoque est necessaria; sed quando temere sonuerit, est etiam molesta et gravis. Neque enim ars apparebit, nisi sit subjecta materia; neque informatur materia, nisi imposita sit forma. Pone ergo vocem quidem tamquam subjectum, claritatem autem tamquam formam, quæ si non adsit, subjecti nullus est usus. 10. *Tam multa, si contingant, genera linguarum sunt in hæc*

omnino, et nihil sine voce est. Hoc est, tam multæ linguæ, tam multæ voces, Scytharum, Thracum, Romanorum, Persarum, Maurorum, Indorum, Ægyptiorum, aliarum gentium innumerabilium. 11. Si ergo nesciero virtutem vocis, ero ei cui loquar barbarus.

3. Ne existimes enim quod hoc solum accidat in vobis, inquit, sed etiam in omnibus hoc fieri videbis. Quamobrem hæc dico, non vocem vituperans, sed ostendens eam mihi esse inutilem, quamdiu non fuerit clara et manifesta. Deinde ne gravem ac molestantem reddat accusationem, exæquat crimen, dicens: Ille mihi barbarus, et ego illi; non ex natura vocis, sed ex nostra ignorantia. Vidistin' quomodo paulatim duxit ad id, quod est cognatum ac rei proprium? Quod quidem mos est ei facere, ut exempla procul attrahat, et desinat in id quod est subjecto conjunctius et magis proprium. Nam postquam dixit de tibia et cithara, ubi multa desunt et multa inutilia sunt, venit ad tubam, rem utiliore, et deinde ad ipsam vocem. Ita etiam antea, quando versabatur ejus oratio in eo ut ostenderet non esse prohibitum apostolis accipere, cum cœpisset primum ab agricolis et pastoribus et militibus, tunc deduxit orationem ad id quod est proposito propinquius, nempe ad sacerdotes qui erant in Veteri. Tu autem mihi considera quomodo ubique studium posuerit ut donum liberaret ab accusatione, et crimen conferret in eos qui acceperunt. Non dixit enim: Ero barbarus, sed, *Ei qui loquitur barbarus*. Et rursus non dixit: Qui loquitur, barbarus, sed, *Qui loquitur, mihi barbarus*. Quid ergo oportet, inquit, fieri? Non solum enim non oportet vituperare, sed etiam adhortari et docere: quod ipse quoque facit. Postquam enim accusavit et increpavit, et inutile esse ostendit, deinceps etiam consilium dat, dicens: 12. *Sic et vos, quoniam amulatores estis spirituum, ad ædificationem Ecclesiæ querite ut abundetis*. Vidistin' ejus scopum semper et ubique unum esse? Eam ceu regulam ponit, quæ multis utilis sit et Ecclesiam juvet. Neque dixit, *Ut domi possideatis*, sed *Ut abundetis*; hoc est, ut cum magna copia illa habeatis. Tantum enim abest ut nolim vos ea habere, ut velim etiam vos eis abundare, modo ea exerceatis ad id quod in commune est utile. Quomodo autem hoc fiat, dicit et subjungit, dicens: 13. *Et ideo qui loquitur lingua, oret ut interpretetur*. 14. *Nam si orem lingua, spiritus meus orat, mens autem mea sine fructu est*. 15. *Quid ergo est? Orabo spiritum, orabo et mente: psallam spiritu, psallam et mente*. Hic ostendit in eorum esse potestate ut donum accipiant: *Oret enim*, inquit; hoc est, quæ sua sunt afferat. Nam si diligenter et magno studio petieris, accipies. Pete ergo ut non solum habeas donum linguæ, sed etiam interpretationis: ut sis omnibus utilis, nec donum in te solum includas. *Nam si orem, inquit, lingua, spiritus meus orat, mens autem mea sine fructu est*.

Donum linguarum quodnam esset. — Vidistin' quomodo paulatim extollens orationem, ostendat eum qui est ejusmodi, non solum esse aliis inutilem, sed

etiam sibi ipsi, siquidem mens ejus est sine fructu. Nam si quis loquatur solum Persarum lingua, aut aliqua alia aliena, nesciat autem quæ dicit, certe etiam sibi ipsi jam erit barbarus, non alii solum, eo quod nesciat vim vocis. Erant enim antiquitus multi qui orationis donum habebant cum lingua; et orabant quidem, et lingua loquebatur, aut Persarum aut Romanorum voce orans; mens autem nesciebat quod dicebatur. Ideo dicebat, *Si orem lingua, spiritus meus orat*; id est, *charisma quod datum est mihi et movet linguam; mens autem mea sine fructu est*. Quid ergo optimum et utile est? et quomodo faciendum, quid petendum a Deo est? Ut et spiritu, id est charismate, et mente oretur. Et ideo dicebat: *Orabo spiritum, orabo et mente; psallam spiritu, psallam et mente*. Idem rursus hic quoque significat: Ut et lingua loquatur, et mens non ignoret ea quæ dicuntur. Nam nisi hoc sit, alia quoque erit confusio. 16. *Etenim si benedixeris, inquit, spiritum, qui supplet locum idiotæ quomodo dicet, Amen, super tuam gratiarum actionem? quoniam quid dicas nescit*. 17. *Nam tu quidem bene gratias agis, sed alter non ædificatur*. Vide quomodo hic rursus lapidem ducit ad amussim, ubique quærens Ecclesiæ ædificationem. Idiotam autem dicit laicum, et ostendit eum non parvum damnum accipere, quando non potest dicere, Amen. Hoc autem vult significare: Si barbarorum voce benedicas nesciens quid dicas, neque valens interpretari, non potest laicus respondere, Amen: non audiens enim illud, in sæcula sæculorum, quod est finis, non dicit, Amen. Deinde rursus eum consolans, ne videatur donum valde vilipendere: quod superius dicebat, eum loqui mysteria, et Deo loqui, et seipsum ædificare, et orare spiritu; ex his non parvam excogitans consolationem, hoc hic quoque facit, dicens: Nam tu quidem bene gratias agis; Spiritu enim motus loqueris; sed ille nihil audiens, neque sciens quæ dicuntur, stat, non magnam excipiens utilitatem.

4. Deinde quoniam eos est insectatus qui hoc habeant donum, tamquam qui nihil magnum haberent; ne videatur veluti eo privatus, eos vilipendere, vide quid dicat: 18. *Gratias ago Deo, quod magis quam vos omnes linguis loquar*. Hoc autem facit etiam alibi. Depressurus enim ea quibus exsuperabat Judæismus, et ostensurus ea nihil esse, prius ostendit se ea habere, et longe amplius, tunc quoque ea damnum appellat dicens: *Si quis videtur habere fiduciam in carne, ego magis, circumcisus octavo die, ex genere Israel, tribu Benjamin, Hebræus ex Hebræis, secundum legem Pharisæus, secundum zelum persequens Ecclesiam, secundum justitiam quæ est ex lege, factus irreprehensibilis (Philipp. 3. 4.-6)*. Et tunc postquam ostendit, se in his omnibus abundare, dicit: *Sed quæ mihi erant lucra, ea damnum existimavi propter Christum (Ibid. v. 7)*. Ita hic quoque facit, dicens: *Magis quam vos omnes linguis loquor*. Ne ergo esseramini, et vobis placeatis tamquam soli donum habentes; nam ego quoque id possideo, et magis quam vos. 19. *Sed in Ecclesia volo quinque verba sensu meo loqui, ut et alios*

ναί, Σκυθῶν, Θρακῶν, Ῥωμαίων, Περσῶν, Μαύρων, Ἰνδῶν, Αἰγυπτίων, ἑτέρων μυρίων ἔθνῶν. *Ἐάν οὖν μὴ εἰδῶ τὴν δύναμιν τῆς φωνῆς, ἔσομαι τῷ λαλοῦντι βάρβαρος.*

γ'. Μὴ γὰρ δὴ νομίσῃς, ὅτι ἐφ' ἡμῶν τοῦτο μόνον συμβαίνει, φησὶν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πάντων τοῦτο γινόμενον ἔδει τις ἀν. Ὡστε οὐ διαβάλλων τὴν φωνὴν ταῦτα λέγω, ἀλλὰ δεικνύς, ὅτι ἐμοὶ ἀνωφελὲς, ἕως ἀν ἢ ἀσαφές. Εἶτα ἵνα μὴ ἐπαχθῆ ποιήσῃ τὴν κατηγορίαν, ἐξισάζει τὸ ἔγκλημα, λέγων· *Ἐπεὶ ἔμοι βάρβαρος, κἀγὼ ἐκείνῳ· οὐ παρὰ τὴν φύσιν τῆς φωνῆς, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἡμετέραν ἀγνοίαν.* Εἶδες πῶς κατὰ μικρὸν ἐπὶ τὸ συγγενὲς ἤγαγεν; ὅπερ ἔθος αὐτῷ ποιεῖν, πόρρωθεν ἔλκειν τὰ ὑποδείγματα, καὶ πρὸς τὸ οἰκειότερον τῷ ὑποκειμένῳ τελευτᾷ. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε περὶ αὐλοῦ καὶ κιθάρας, ἔνθα πολὺ τὸ ἀποδέον ἦν καὶ ἀνόνητον, ἔρχεται ἐπὶ τὴν σάλπιγγα, τὸ χρησιμώτερον, εἶτα ἐκείθεν καὶ ἐπ' αὐτὴν λοιπὸν τὴν φωνήν. Οὕτω καὶ ἐμπροσθεν ὅτε περὶ τοῦ δεῖξαι μὴ κωλυμένον τὸ λαμβάνειν τοὺς ἀποστόλους διαλέγετο, ἀρξάμενος πρῶτον ἀπὸ γαυργῶν καὶ ποιμένων καὶ στρατιωτῶν, τότε καὶ ἐπὶ τὸ ἔγγύτερον τῷ προκειμένῳ τὸν λόγον ἤγαγε, τοὺς ἱερεῖς τοὺς ἐν τῇ Παλαιᾷ. Σὺ δέ μοι σκόπει, πῶς πανταχοῦ ἐσπούδακεν ἀπαλλάξαι τὸ χάρισμα κατηγορίας, καὶ περισσῆσαι τὸ ἔγκλημα εἰς τοὺς εἰληφότες. Οὐ γὰρ εἶπε· ἔσομαι βάρβαρος, ἀλλὰ, *τῷ λαλοῦντι βάρβαρος.* Καὶ πάλιν οὐκ εἶπε· Ὁ λαλῶν βάρβαρος, ἀλλ', Ὁ ἐμοὶ λαλῶν βάρβαρος. Τί οὖν δεῖ γενέσθαι; φησὶν. Οὐ γὰρ μόνον οὐ διαβάλλειν χρὴ, ἀλλὰ καὶ παραινεῖν καὶ διδάσκειν· ὃ δὴ καὶ αὐτὸς ποιεῖ. Ἐπειδὴ γὰρ ἐνεκάλεσε καὶ ἐπετίμησε καὶ τὸ ἀνωφελὲς ἔδειξε, καὶ συμβουλεύει λοιπὸν λέγων· *Οὕτω καὶ ὑμεῖς, ἐπεὶ ζηλωταὶ ὄστε πνευμάτων, πρὸς τὴν οἰκοδομὴν τῆς Ἐκκλησίας ζητεῖτε, ἵνα περισσεύητε.* Εἶδες αὐτῷ τὸν σκοπὸν πανταχοῦ, πῶς πρὸς ἐν ὁρᾷ διηνεκῶς καὶ διὰ πάντων, τὸ τοῖς πολλοῖς χρήσιμον, τὸ τὴν Ἐκκλησίαν ὠφελοῦν, ὥσπερ τινὰ κανόνα τοῦτο τιθεῖς; Καὶ οὐκ εἶπε· Ἴνα κτήσῃσθε τὰ χάρισματα, ἀλλ', *Ἴνα καὶ περισσεύητε,* τούτεστιν, ἵνα καὶ μετὰ δαφιλίας πολλῆς αὐτὰ ἔχητε. Τοσοῦτον γὰρ ἀπέχῃ τοῦ μὴ βούλεσθαι [325] ἔχειν ὑμᾶς αὐτὰ, ὅτι καὶ περισσεύειν ὑμᾶς ἐν αὐτοῖς βούλομαι, μόνον ἀν εἰς τὸ κοινῇ συμφέρον αὐτὰ μεταχειρίζεσθε. Καὶ πῶς αὐτὸ τοῦτο γένοιτο, φησὶ, καὶ ἐπάγει λέγων· *Διόπερ ὁ λαλῶν γλώσση, προσευχέσθω ἵνα διερμηνεύῃ. Ἐάν γὰρ προσεύξωμαι τῇ γλώσσῃ, τὸ πνεῦμά μου προσεύχεται, ὁ δὲ νοῦς μου ἀκαρπὸς ἐστίν. Τί οὖν ἐστίν; Προσεύξομαι τῷ πνεύματι, προσεύξομαι δὲ καὶ τῷ νοῖ· ψαλῶ δὲ τῷ πνεύματι, ψαλῶ δὲ καὶ τῷ νοῖ.* Ἐνταῦθα δεικνύσιν ἐν αὐτοῖς ὅν τὸ λαβεῖν τὸ χάρισμα. *Προσευχέσθω* γὰρ, φησὶ, τούτεστι, τὰ παρ' αὐτοῦ εἰσαγέσθω. Καὶ γὰρ ἐάν σπουδαίως αἰτήσῃς, λήψῃ. Αἰτεῖ τοίνυν μὴ γλώττης ἔχειν χάρισμα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐρμηνείας, ἵνα πᾶσιν ὠφέλιμος γένη, καὶ μὴ ἐν σεαυτῷ μόνῳ κατακλείσῃς τὸ χάρισμα. *Ἐάν γὰρ προσεύξωμαι τῇ γλώττει,* φησὶ, *τὸ πνεῦμά μου προσεύχεται, ὁ δὲ νοῦς μου ἀκαρπὸς ἐστίν.*

δ'. Εἶδες πῶς κατὰ μικρὸν τὸν λόγον ἀνάγων δει-

κνύσιν, ὅτι οὐκ ἄλλοις ἀχρηστος μόνον ὁ τοιοῦτος, ἀλλὰ καὶ αὐτῷ, εἰ γὰρ ὁ νοῦς αὐτῷ ἀκαρπὸς; Ἄν γὰρ τις φθέγγηται μόνον τῇ Περσῶν γλώσσῃ, ἢ ἑτέρῃ τινὶ ἄλλοτρῆζ, μὴ εἰδῆ δὲ λέγει, ἄρα καὶ αὐτῷ λοιπὸν ἔσται βάρβαρος, οὐχ ἑτέρῳ μόνον, διὰ τὸ μὴ εἰδέναι τὴν δύναμιν τῆς φωνῆς. Καὶ γὰρ ἦσαν τὰ παλαιὰ καὶ χάρισμα εὐχῆς ἔχοντες πολλοὶ μετὰ γλώττης, καὶ ἠύχοντο μὲν, καὶ ἢ γλώττα ἐφθέγγετο, ἢ τῇ Περσῶν, ἢ τῇ Ῥωμαίων φωνῇ εὐχομένη, ὁ νοῦς δὲ οὐκ ᾔδει τὸ λεγόμενον. Διὸ καὶ ἔλεγεν, *Ἐάν προσεύξωμαι τῇ γλώττει, τὸ πνεῦμά μου προσεύχεται,* τούτεστι, τὸ χάρισμα τὸ δοθὲν μοι καὶ κινεῖν τὴν γλώτταν, ὁ δὲ νοῦς μου ἀκαρπὸς ἐστίν. Τί ποτ' οὖν τὸ ἀρίστον καὶ τὸ ὠφέλιμον; καὶ πῶς χρὴ ποιεῖν, ἢ τί αἰτεῖν παρὰ τοῦ θεοῦ; Τὸ καὶ τῷ πνεύματι, τούτεστι, τῷ χαρίσματι, καὶ τῇ διανοῇ προσευχεσθαι. Διὸ καὶ ἔλεγε, *Προσεύξομαι τῷ πνεύματι, προσεύξομαι δὲ καὶ τῷ νοῖ· ψαλῶ τῷ πνεύματι, ψαλῶ δὲ καὶ τῷ νοῖ.* Τὸ αὐτὸ πάλιν καὶ ἐνταῦθα δηλοῖ, ἵνα καὶ ἢ γλώττα φθέγγηται, καὶ ὁ νοῦς μὴ ἀγνοῇ τὰ λεγόμενα. Ἄν γὰρ μὴ τοῦτο ἦ, καὶ ἑτέρα σύγχυσις ἔσται. *Καὶ γὰρ ἐάν εὐλογῆσῃς,* φησὶ, *τῷ πνεύματι, ὁ ἀναπληρῶν τὸν τόπον τοῦ ἰδιώτου, πῶς ἔρει τὸ Ἄμην ἐπὶ τῇ σῇ εὐχαριστίᾳ, ἥσπιθ' ἐπὶ λέγεις οὐκ οἶδς. Σὺ μὲν γὰρ καλῶς εὐχαριστεῖς, ἀλλ' ὁ ἕτερος οὐκ οὐκοινοῦται.* Σκόπει πῶς πάλιν ἐνταῦθα πρὸς τὴν ἐσάρτην τὸν λίθον ἄγει, τὴν οἰκοδομὴν πανταχοῦ ζητῶν τῆς Ἐκκλησίας. Ἰδιώτην δὲ τὸν λαϊκὸν λέγει, καὶ δεικνύσιν καὶ αὐτὸν οὐ μικρὰν ὑπομένοντα τὴν ζημίαν, ὅταν τὸ Ἄμην εἰπεῖν μὴ δύνηται. Ὁ δὲ λέγει, τούτ' ἐστίν· Ἄν εὐλογῆσῃ; τῇ τῶν βαρβάρων φωνῇ, οὐκ εἰδῶς τί λέγεις, οὐδὲ ἐρμηνεύσαι δυνατόνος, οὐ δύναται ὑποφωνησά; τὸ Ἄμην ὁ λαϊκός. Οὐ γὰρ ἀκούων τὸ, εἰ; τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων, ὅπερ ἐστὶ τέλος, οὐ λέγει τὸ, Ἄμην. Εἶτα πάλιν παραμυθούμενος τοῦτο, ἵνα μὴ δόξη σφόδρα ἐξευτελιζέειν τὸ χάρισμα ὅπερ ἀνωτέρω ἔλεγεν, ὅτι λαλεῖ μυστήρια, καὶ, Θεῷ λαλεῖ, καὶ, αὐτὸν οἰκοδομεῖ, καὶ, ὅτι τῷ πνεύματι προσεύχεται, παραμυθίαν ἐπινοῶν οὐ μικρὰν ἐκ τούτων, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ, λέγων· *Σὺ [326] μὲν γὰρ καλῶς εὐχαριστεῖς· πνεῦματι γὰρ κινουμένου φθέγγῃ· ἀλλ' ἐκεῖνος οὐδὲν ἀκούων, οὐδὲ εἰδῶς τὰ λεγόμενα, ἔστηκεν οὐ πολλὴν δεχόμενος τὴν ὠφέλειαν.*

δ'. Εἶτα ἐπειδὴ κατέδραμε τῶν τὸ χάρισμα τοῦτο ἐχόντων, ὡς οὐδὲν μέγα ἐχόντων, ἵνα μὴ δόξη ὡς ἀπεστερημένος αὐτοῦ ἐξευτελιζέειν αὐτοὺς, ἄρα τί φησιν· *Εὐχαριστῶ τῷ θεῷ, πάντων ὁμῶν μᾶλλον γλώσσαις λαλῶν.* Τοῦτο δὲ καὶ ἀλλαχοῦ ποιεῖ. Μέλλων γὰρ καθαιρεῖν τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ τὰ πλεονεκτήματα, καὶ δεικνύσαι λοιπὸν οὐδὲν μετὰ πρότερον αὐτὸν ταῦτα ἐσχηκότα θεῖκνυσι, καὶ μετὰ πλείονος ὑπερβολῆς, καὶ τότε ζημίαν αὐτὰ καλεῖ, οὕτω λέγων· *Εἰ τις δοκεῖ πεποιθέναι ἐν σαρκί, ἐγὼ μᾶλλον. Περιτομῆ ὀκταήμερος, ἐκ γένους Ἰσραὴλ, φυλῆς Βενιαμίν, Ἑβραῖος ἐξ Ἑβραίων, κατὰ νόμον Φαρισσαῖος, κατὰ ζῆλον διώκων τὴν Ἐκκλησίαν, κατὰ δικαιοσύνην τὴν ἐν νόμῳ γενόμενος ἀμεμπτος.* Καὶ τότε ὅτε ἔδειξεν ἀνοίγει αὐτὸν πλεονεκτοῦντα, φησὶν, Ἄλλ' ἂντις μὲν ἦν κέρδη, ταῦτα ἤρηναι διὰ τὸν Χριστὸν ζημίαν. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ λέγων· *Πάντων ὁμῶν μᾶλλον γλώσσαις λαλῶν.*

Μὴ τοίνυν μέγα φρονεῖτε, ὡς μόνοι τὸ χάρισμα ἔχοντες· καὶ γὰρ καὶ ἐγὼ κέκτημαι, καὶ ὑμῶν πλεόν. Ἄλλὰ θέλω πέντε λόγους ἐν Ἐκκλησίᾳ διὰ τοῦ ροῦς μου λαλῆσαι, Ἰνα καὶ ἄλλους κατηχήσω. Τί ἐστὶ, διὰ τοῦ ροῦς μου λαλῆσαι, Ἰνα καὶ ἄλλους κατηχήσω; Νοῶν δὲ λέγω, καὶ ἂ δύναμαι καὶ ἑτέροις ἐρμηνεύσαι καὶ μετὰ συνέσεως εἰπεῖν καὶ διδάξαι τοὺς ἀκούοντας. Ἡ μυρία λόγους ἐν γλώσση. διὰ τί; Ἰνα κατηχήσω καὶ ἄλλους, φησί. Τὸ μὲν γὰρ εἰπείειν ἔχει μόνον, τὸ δὲ πολλὴν τὴν ὠφέλειαν. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ὃ πανταχοῦ ζητεῖ, τὸ κοινῇ συμφέρον. Καίτοι γε ξένον τὸ χάρισμα ἦν τὸ τῶν γλωσσῶν, τὸ δὲ τῆς προφητείας σύνθηός τε καὶ παλαιῶν καὶ πολλοῖς ἤδη δοθέν, τοῦτο δὲ τότε πρῶτον· ἀλλ' ἕμως οὐ σφόδρα ἦν αὐτῷ περισπούδαστον. Διόπερ οἷδὲ ἐκέχρητο αὐτῷ, οὐ παρὰ τὸ μὴ ἔχειν, ἀλλὰ παρὰ τὸ τὰ χρησιμώτερα ζητεῖν. Καὶ γὰρ ἦν πάσης κενοδοξίας ἀπηλλαγμένος, καὶ ἐν μόνον σκοπῶν, ὅπως βελτίους ἐργάσεται τοὺς ἀκούοντας. Διὸ καὶ τὸ χρησιμον καὶ ἑαυτῷ καὶ τοῖς ἄλλοις ἠδύνατο βλέπειν, ἐπειδὴ τῆς κενῆς δόξης ἀπήλλακτο. Ὡς ὃ γε ἐκείνη καταδουλωθεὶς, οὐ τῶν ἄλλων μόνον, ἀλλ' οὐδὲ τὸ ἑαυτοῦ δυνησεται κατεῖναι συμφέρον. Τοιοῦτος ἦν ὁ Σίμων, ὃς ἐπειδὴ πρὸς δόξαν εἶδε κενὴν, οὐδὲ τὸ ἑαυτοῦ χρησιμον εἶδε· τοιοῦτοι καὶ Ἰουδαῖοι, οἱ διὰ ταύτην τῷ διαβόλῳ τὴν οἰκίαν προέπιον σωτηρίαν.

Ἐντεῦθεν καὶ εἰδῶλα ἐτέχθη, καὶ οἱ τῶν ἐξωθεν φιλόσοφοι ἐπὶ τὰ πονηρὰ δόγματα ἐκ ταύτης παροξύναντες ἐξώκειλαν τῆς μανίας. Καὶ ὅρα τὴν διαστροφήν τοῦ πάθους. Διὰ γὰρ ταύτην κάκεινων ἔνιοι πένητες ἐγένοντο, καὶ ἕτεροι περὶ πλοῦτον ἐσπούδασαν. Τοσαύτη αὐτῆς ἡ τυραννὶς, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἐναντίοις κρατεῖν. Καὶ γὰρ ἐπὶ σωφροσύνη [327] τις κενοδοξεῖ, καὶ ἐπὶ μοιχείᾳ πάλιν ἄλλος, καὶ ἐπὶ δικαιοσύνη οὗτος, καὶ ἐπ' ἀδικίᾳ ἕτερος, καὶ ἐπὶ τρυφῇ, καὶ ἐπὶ νησιείᾳ, καὶ ἐπὶ ἐπιχειρίᾳ, καὶ ἐπὶ θρασύτητι, καὶ ἐπὶ πλοῦτι, καὶ ἐπὶ πενίᾳ. Καὶ γὰρ ἔνιοι τῶν ἐξωθεν, παρὸν λαθεῖν, διὰ τὸ θαυμάζεσθαι οὐκ ἐλάμβανον. Ἄλλ' οὐχ ἂ ἀπόστολοι οὕτως. Ὅτι γὰρ καθαροὶ δόξης ἦσαν, ἐδήλωσαν δι' ὧν ἐποίησαν. Καὶ γὰρ ὅτε θεοὺς αὐτοὺς ἐκάλουν, καὶ θύειν αὐταῖς ἦσαν παρεσκευασμένοι· ταύρους ἐστεμμένους, οὐχ ἀπλῶς ἀπηγόρευσαν τὸ γινόμενον μόνον, ἀλλὰ καὶ διέβρηξαν αὐτῶν τὰ ἱμάτια. Καὶ ὅτε τὸν χυλὸν διώρθωσαν, πάντων πρὸς αὐτοὺς κεχρησμένων ἔλεγον, *Τί ἡμῖν ἀγνοεῖτε ὡς ἰδία δυνάμει πεποιηκόσι τοῦ περιπατεῖν τοῦτο;*· Κάκεινοι μὲν ἐν ἀνδράσι θαυμάζουσ· πενίαν, τὰ τῆς πενίας ἠροῦντο· οὗτοι δὲ ἐν ἀνθρώποις καταφρονουσι πενίας, καὶ ἐπαινοῦσι πλοῦτον. Καὶ οὗτοι μὲν, εἰ τι ἔλαθον, τοῖς δεομένοις ἐπήρκουν· οὕτως οὐ διὰ κενοδοξίαν, ἀλλὰ διὰ φιλανθρωπίαν ἅπαντα ἔπραττον· ἐκείνοι δὲ τοῦναντίον ἅπαν, ὡς περ ἐχθροὶ καὶ λυμῶνες τῆς κοινῆς φύσεως ὄντες, οὕτω καὶ ταῦτα ἐποίουν. Ὁ μὲν γὰρ εἰς θάλατταν τὰ αὐτοῦ κατεπόντιζεν ἅπαντα εἰκῆ καὶ μάτην, τοὺς παραπάγοντας καὶ παινομένους μεμυμένους· ὃ δὲ μηλόδοτον τὴν αὐτοῦ χώραν πᾶσαν ἀνήκεν. Οὕτω πᾶντα πρὸς φιλοτιμίαν ἐποίουν. Ἄλλ' οὐχ οὗτοι, ἀλλὰ καὶ ἐδέγοντο τὰ διδόμενα, καὶ διένεμον τοῖς ἑομένοις μετὰ τοσαύτης ἐλευθερίας, ὡς καὶ λιμῷ

διηνεκεῖ συζῆν. Εἰ δὲ δόξης ἦρων, οὐκ ἂν τοῦτο ἐποίουν, τὸ λαμβάνειν καὶ διανέμειν, δεδοικότες μὴ τις ὑποψία γένηται κατ' αὐτῶν. Ὁ γὰρ τὰ ἑαυτοῦ ῥίψας διὰ δόξαν, πολλῷ μᾶλλον τὰ ἑτέρων οὐ λήψεται, ὥστε μὴ δοκεῖν ἑτέρων δεῖσθαι, μηδὲ υποπτεύεσθαι. Τούτους δὲ ἄρξας καὶ διακονουμένους καὶ προσαιτούοντας αὐτοὺς ὑπὲρ τῶν δεομένων· οὕτω πατέρων ἦσαν πάντων φιλοστοργότεροι. Θεὰ δὲ καὶ τοὺς νόμους αὐτῶν συμμέτρους, καὶ κενοδοξίας ἀπηλλαγμένους. Ἐχοντες γὰρ, φησί, *σκεπάσματα καὶ τροφάς, τοῦτοις ἀρκεσθησόμεθα*· οὐ καθάπερ ὁ Σινωπεδὸς ἐκεῖνος ὃ ῥάκια περιβεβλημένος καὶ πῖθον οἰκῶν εἰς οὐδὲν δέον, ἐξέπληξε μὲν πολλοὺς, ὠφέλιτος δὲ οὐδένα. Ὁ δὲ Παῦλος τούτων μὲν οὐδὲν ἐποίησεν· οὐδὲ γὰρ πρὸς φιλοτιμίαν ἐβίβλεπεν, ἀλλὰ καὶ ἱμάτια περιδέβλητο μετὰ εὐσημοσύνης ἀπάσης, καὶ οἰκίαν ὦκει διηνεκῶς, καὶ τὴν ἀκριβείαν ἅπασαν ἐπὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς ἐπεδείκνυτο, ἥς ὁ Κύνικὸς καταφρονεῖ ζῶν ἀσελγῶς, καὶ δημοσίᾳ ἀσχημονῶν, καὶ ὑπὸ τῆς περὶ τὴν δόξαν μανίας συρδόμενος. Ἄν γὰρ ἐρηταί τις τῆς τοῦ πῖθου οἰκῆσεως τὴν αἰτίαν, οὐδεμίαν ἐτέραν εὐρήσει, ἀλλ' ἡ κενοδοξίαν μόνην.

ε'. Ὁ δὲ Παῦλος καὶ μισθὸν παρεῖχε τῆς οἰκίας, ἐν [328] ἡ κατέμενεν ἐν τῇ Ῥώμῃ. Καίτοι γε ὃ τὰ πολλῷ εὐτονώτερα δυνηθεὶς, πολλῷ μᾶλλον τοῦτο ἴσχυσεν ἂν. Ἄλλ' οὐχ ἑώρα πρὸς δόξαν, τὸ χαλεπὸν θηρίον, τὸν δαίμονα τὸν δεινόν, τὴν λύμην τῆς οἰκουμένης, τὴν ἔχιν τὴν ἰοδόλον. Καθάπερ γὰρ τὸ θηρίον ἐκείνο τὴν νηδὺν τῆς τεκνούσης διαβρήγγουσι τοὺς ὀδοῦσιν, οὕτω καὶ τοῦτο τὸ πάθος τὸν τίκτοντα διασπαράττει. Πόθεν οὖν ἂν τις εὖροι τῷ ποικίλῳ τούτῳ νοσήματι φάρμακον; Εἰ τοὺς καταπατήσαντας αὐτὸ εἰς μέσον ἀγάγοι, καὶ πρὸς τὴν ἐκείνων εἰκόνα βλέπων, οὕτω τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν κατευθύνει. Καὶ γὰρ ὁ πατριάρχης; Ἀβραάμ· ἀλλὰ μηδεὶς ἐγκαλεῖται ταυτολογίαν, εἰ πολλάκις αὐτοῦ μνημονεύομεν, καὶ ἐπὶ πάντων. Τοῦτο γὰρ μάλιστα ἐστὶν ὃ κάκεινον θαυμαστὸν ἀποφαίνει, καὶ τοὺς μὴ ζηλοῦντας αὐτὸν πάσης ἀποστερεῖ συγγνώμης. Εἰ μὲν γὰρ μέρος μὲν τὸ τοῦτον, μέρος δὲ ἕτερον κατωρθωκότα ἐπιδείκνυμεν, εἶπεν ἂν τις καὶ δυσκατόρθωτον εἶναι τὴν ἀρετὴν· οὐδὲ γὰρ εἶναι εὐκολὸν ἐνὶ πάντα ὁμοῦ κατορθοῦν, ὧν μέρος ἕκαστος τῶν ἁγίων ἤνυσεν· ὅταν δὲ εὐρίσκηται εἷς καὶ ὁ αὐτὸς τὰ πάντα ἔχων, ποῖαν ἔξουσιν ἀπολογίαν οἱ μετὰ νόμον καὶ χάριν τοῖς πρὸ τοῦ νόμου καὶ τῆς χάριτος εἰς τὸ αὐτὸ μέτρον μὴ δυνάμενοι φθάσαι; Πῶς οὖν οὗτος ὁ πατριάρχης τοῦ θηρίου τοῦτου περιεγένετο καὶ ἐκάρτησεν, ἥνικα πρὸς τὸν ἀδελφιδουὸν ἀμφισβήτησιν εἶχε; Καὶ γὰρ ἐλαττωθεὶς, καὶ τῶν πρωτείων ἀποτυχῶν, οὐκ ἤληθσεν. Ἰστε δὲ ὅτι ἐν τοῖς τοιοῦτοις ἡ αἰσχύνη τῆς ζημίας χειρῶν τοῖς μικροφύχοις, καὶ μάλιστα ὅταν αὐτὸς ἀπάντων κύριος ὦν, καθάπερ ἐκεῖνος τότε, καὶ τῆς τιμῆς πρότερος ἄρξας, μὴ ἀντιτιμῆτο. Ἄλλ' ὁμῶς οὐδὲν τούτων ἐκείνον ἔδακνεν, ἀλλὰ καὶ τὰ δευτέρα ἔχων ἔσπεργε, καὶ ἀδικηθεὶς παρὰ τοῦ νέου ὁ πρεσβύτερος, καὶ παρὰ τοῦ ἀδελφιδουὸ ὁ θελὸς οὐκ ἠγανάκτει, οὐδὲ ἐδυσχεραίνειν, ἀλλὰ καὶ ἐφίλει ὁμοίως καὶ ἐθεράπευε. Πάλιν νικήσας τὸν πόλεμον ἐκείνον τὸν μέγαν καὶ φοβερὸν, καὶ τοὺς βαρβάρους

institutam. Quid est, *Sensu meo loqui, ut et alios instituam?* Intelligens quæ dico, et quæ possum aliis quoque interpretari, et cum intelligentia dicere, et docere eos qui audiunt. *Quam decem millia verborum in lingua.* Quare? *Ut alios, inquit, instituam.* Nam illud quidem habet ostentationem tantum, hoc autem multam utilitatem. Hoc enim est, quod ubique quærit, quod in communi sit utile. Atqui donum linguarum erat novum et alienum, prophetiæ autem donum consuetum et antiquum et multis jam datum, hoc autem tum primum; sed tamen in id non inuitum ponebat studii. Quamobrem nec eo usus est, non quod non haberet, sed quod quæreret quæ sunt utiliora: erat enim liber ab omni inani gloria, et unum spectabat, ut meliores redderet auditores. Propterea etiam poterat videre quod sibi et aliis erat utile, eo quod esset liber ab inani gloria. Nam qui est in ejus servitutem redactus, non poterit videre, non solum quod aliis, sed etiam quod sibi est utile. Talis erat Simon, qui quoniam ad inanem aspexit gloriam, ne vidit quidem quod sibi erat conducibile: tales erant Judæi, qui propter eam diabolo suam propinarunt salutem.

Inanis gloriæ vis. Philosophi Græci carpuntur.— Hinc etiam orta sunt idola, et externi philosophi ex hoc furore incitati lapsi sunt ad mala dogmata. Vide autem hujus vitii perversitatem. Per hoc ex iis nonnulli effecti sunt pauperes, et alii studium posuerunt in divitiis. Tanta est ejus tyrannis, ut dominetur etiam in contrariis. Nam et ex temperantia aliquis inani gloria afficitur, et rursus alius ex adulterio: et hic quidem ex justitia, alius ex injustitia, ex deliciis et ex jejuniis, ex lenitate et ex audacia, ex divitiis et ex paupertate. Nonnulli enim externi, cum liceret dona accipere; ut in admiratione haberentur, non accipiebant. Sed non sic apostoli: nam quod puri essent a vana gloria, ostenderunt per ea quæ fecerunt. Et enim quando illos deos vocabant, et parati erant ad sacrificandum ipsis tauros coronatos, non solum prohibuerunt, sed etiam sua vestimenta sciderunt: et quando claudum curaverunt, omnibus eos hianti ore stupentibus dixerunt: *Quid nos aspicitis, tanquam propria virtute fecerimus hunc ambulare (Act. 3. 12)?* Et illi quidem inter viros paupertatem admirantes, paupertatem eligebant; hi vero ipsam eligunt apud homines qui paupertatem spernunt et divitias laudant. Et hi quidem, si quid acceperant, egenis opem ferebant; ita non propter inanem gloriam, sed propter benignitatem omnia faciebant: illi autem plane contrarium, tanquam qui essent inimici et pestes communis naturæ, hæc sic quoque faciebant. Nam alius quidem frustra et temere omnes suas facultates in mare demergebat, fatuos imitans et eos qui sunt insanæ mentis: alius autem sinebat omnes suos agros depasci ab ovibus. Sic omnia apud illos ad vanam gloriam spectabant. Sed non hi, imo vero quæ dabantur accipiebant, et distribuabant egentibus cum tanta liberalitate, ut etiam in fame perpetua degerent. Si autem gloriam amassent, non hoc fecissent, nempe ut acciperent et distribuissent, tinentes

ne contra ipsos aliqua foret suspicio. Nam qui sua abjicit propter gloriam, multo magis non accipiet ea quæ sunt aliorum, ne videatur egere aliis, neque veniat in suspicionem. Illos autem vides et ministrantes et emendicantes pro egentibus: adeo erant etiam patribus quibuslibet amantiore. Vide autem eorum quoque leges moderatas, et ab inani gloria liberatas. *Habentes enim, inquit, vestimenta et alimenta, his contenti erimus (1. Tim. 6. 8):* non sicut ille Sinopeus, qui pannis obsitus et dolium habitans, cum nihil esset opus, multos quidem stupefecit, nulli autem profuit. Paulus autem nihil horum faciebat: neque enim spectabat ambitionem et honoris desiderium, sed et decore induebatur vestibus, et domi assidue habitabat, seque plane perfectum ostendebat in alia omni virtute: quod despiciebat Cynicus, intemperanter vivens et palam indecore se gerens (a), ab inani gloria abreptus. Si quis enim roget cur in dolio habitaverit, nullam aliam causam inveniet quam vanam gloriam.

5. *Vana gloria sæva bellua.*— Paulus autem etiam domum, quam Romæ incolebat, mercede conduxit. Quamquam qui longe fortiora poterat, multo magis hoc prouisset. Sed non aspicebat ad gloriam, sævam belluam, horrendum dæmonem, pestem orbis terræ, venenatam viperam. Sicut enim illa bestia dentibus uterum matris discerpit, ita etiam hoc vitium parentem dilacerat. Undenam ergo vario huic morbo invenis medicamentum? Si eos qui ipsum conculcarunt in medium adduxeris, et ad illorum imaginem respiciens, sic vitam composueris. Patriarcha enim Abraham; sed nemo mihi vitio vertat ejusdem rei repetitionem, si sæpe ejus et in omnibus meminimus. Hoc enim est quod illum quoque reddit maxime admirabilem, et eos qui non ipsum æmulantur, omni privat venia. Nam si eum quidem in parte aliqua, in alia autem parte alium se recte gessisse ostenderimus, dixerit aliquis difficile esse virtutis exercitium; non esse enim facile omnia simul recte gerere, quorum partem sanctorum singuli gesserunt: cum autem inveniat unus et idem omnia obtinere, quam habebunt excusationem qui post legem et gratiam non possunt ad eandem pervenire mensuram, ad quam qui fuerunt ante legem et gratiam? Quomodo ergo hic patriarcha hanc belluam vicit et superavit, quando fuit ei controversia cum filio fratris? Nam cum minor portio ei obtigisset, ei primas partes non esset assequutus, non deluit. Scitis autem quod in his rebus dedecus est pejus damno iis qui sunt pusilli animi, et maxime quando ipse omnium dominus, sicut tunc ille, et qui prior cœperat honorare, non vicissim honore afficitur. Sed tamen nihil horum illum momordit, sed et cum secundas haberet partes fuit contentus, et injuria affectus a juvene senex, et patruus a fratris filio, non succensus neque ægre tulit, sed similiter eum amabat et curabat. Rursus ex magno illo et terribili bello parta victoria, vique pro-

(a) Quæ hic de Diogene Cynico feruntur, apud Diogenem Laertium et sexcentis in aliis veterum locis habentur.

pulsatis et profligatis barbaris, de victoria non triumphat nec erigit troæum: volebat enim tantum servare, non se ostentare. Excepit rursus hospites; neque hic inani gloria laboravit, sed et ipse occurrebat et adorabat, non tamquam dans beneficium, sed tamquam beneficio affectus: et vocat dominos, nesciens quidem quinam accessissent, et loco ancillæ constituit uxorem. Cum autem antea in Ægypto admirabilis apparuisset, et hanc ipsam uxorem recepisset, tantumque esset honorem consoquutus, apud neminem se ostentat; sed infligentiæ quidem eum regem appellabant, ipse autem solvit pretium sepulcri. Cum autem mitteret famulum, uxorem filio adducturum, nihil jussit magnum aut præclarum de se dicere, sed solum sponsam adducere. Vis etiam examinare eos qui erant sub gratia, quando eos undique circumfluebat magna doctrinæ gloria, et videre hoc quoque vitium tunc ejectum et eliminatum?

Pauli laus. — Cogita mihi hunc ipsum qui hæc dicit, quomodo semper totum Deo tribuat, quomodo suorum quidem peccatorum assidue meminerit, recte autem factorum non item. Sed si quando oporteat corrigere discipulos et cogatur hoc facere, eam rem vocat insipientiam, et Petro primas cedit: nec erubescit operari apud Priscillam et Aquilam (*Act. 18*): et ubique conatus est se ostendere humilem et abjectum, non in foro superbe incedens neque turbas circumferens, sed se referens in numerum eorum qui sunt obscuri et non insignes. Et ideo dicebat, *Præsentia autem corporis est infirma* (*2. Cor. 10. 40*), hoc est, despicienda, et quæ nullum habeat fastum; et rursus: *Opto vos nihil mali facere, ne nos probati videamur* (*2. Cor. 13. 7*). Et quid mirum, si hanc despicit gloriam? Qui enim supernam illam despicit, ut et regnum et gehennam, secundum Christi placitum (optat enim esse anathema a Christo [*Rom. 9. 3*] pro Christi gloria: nam etiamsi pro Judæis hoc se dicat velle pati, hoc dicit, ne quis stultus putet ipsum promissiones illis factas sibi sumere): si ille ergo paratus erat ea præterire, quid miraris, si humana despicit? Sed eos qui nunc sunt demergunt omnia, non solum gloriæ cupiditas, sed etiam contrarium, contumelia et metus infamiæ. Nam et si quispiam laudaverit, intumescis, et si vituperaverit, deprimeris. Et sicut corpora imbecilla offenduntur vel a quibuslibet, ita etiam pusillæ et abjectæ animæ. Eos enim qui sunt hujusmodi, non solum paupertas, sed etiam divitiæ perdunt; non tristitia solum, sed etiam gaudium, et quæ sunt jucunda magis quam quæ tristia. Nam paupertas quidem cogit esse temperantem; divitiæ autem sæpe educunt etiam ad aliquod magnam molam. Et sicut qui febricitant, ab omnibus offenduntur: ita qui sunt animo corrupto et depravato, læduntur ab omnibus.

6. Christianus quomodo officii debeat erga temporalia. Anima quomodo curanda. Divitum mala conditio. — Hæc ergo cum sciamus, ne fugiamus paupertatem, neque admiremur divitiæ; sed animum ita comparemus ut sit aptus et idoneus ad omnia. Nam qui do-

num ædificat, non eo spectat, ut in eam non cadat pluvia, neque ut ad eam non veniat radius; hoc enim fieri nequit; sed ut ad omnia ferenda apta sit et idonea. Et qui navem fabricatur, non id curat ut in eam non irrumpant fluctus, neque ut non excitetur maris tempestas; hoc enim fieri nequit; sed ut navis tabulata apta sint ad omnia. Rursus qui curam gerit corporis, non eo spectat ut non sit aeris inæqualitas et intemperies, sed ut corpus omnia hæc facile ferat. Sic etiam faciamus in anima, et studium ponamus, non ut paupertatem fugiamus, neque ut simus divites, sed ut unumquodque ex iis ita tractemus, ut in tuto collocemur. Propterea his dimissis, et divitiis et paupertati aptam efficiamus animam. Nam etiamsi nihil humani accidat, quod quidem ut plurimum fieri non potest, sic quoque erit melior qui non querit divitiæ, sed omnia facile potest ferre, quam is qui semper est dives. Quare? Primum quidem, qui est hujusmodi, ex se et apud se habet quod sit in tuto, ille autem extrinsecus. Et sicut miles ille melior est qui confidit corpori et arti bellicæ, quam qui solum vires habet in armis: ita qui a virtute septus est et munitus, melior est eo qui confidit pecuniis. Secundo, quod etiamsi in paupertatem non inciderit, fieri non potest ut ipse non sit obnoxius perturbationi: multos enim fluctus et perturbationes habent divitiæ. Sed non virtus: hæc voluptatem modo habet et securitatem: inexpugnabilem enim reddit insidiantibus: contra autem divitiæ, et facile invadi possunt et abripi. Et sicut inter animalia cervi et lepores maxime omnium facile capi possunt propter timiditatem a natura insitam; aper autem et taurus et leo non facile inciderint in insidiatores: ita etiam videre est in divitibus, et in iis qui sua sponte degunt in paupertate. Nam hic quidem similis est leoni et tauro, ille autem cervo et lepori. Quem enim non timeat dives? annon latrones, annon principes, annon invidos, annon calumniatores? Et quid dico latrones et calumniatores, cum ipsos etiam famulos habeat suspectos? Et quid dico vivus? ne mortuus quidem liber est a maleficio latronum, neque mors eum potest in tuto collocare; sed et mortuum deprædantur malefici: adeo instabilis et lubrica res sunt divitiæ. Non solum enim perfodiuntur domus, sed etiam sepulcra perrumpuntur et loculi. Quid ergo his fieri potuerit miserius, cum ne mors quidem ei hanc præbeat securitatem; sed infelix illud corpus, ne vita quidem privatum, a malis quæ sunt in vita sit liberatum; cum si qui ea admittunt maleficia, etiam cum pulvere et cinere contendant bellum gerere, et multo gravius quam cum viveret? Nam tunc quidem penuriam ingredientiæ, arculas quidem movebant, a corpore autem abstinebant, neque tam multa accipiebant ut ipsum etiam corpus nudarent: nunc autem ne ab iis quidem abstinent execrandæ manus eorum qui sepulcra effodiunt, sed ipsum movent et versant, et cum summa crudelitate ipsum contumelia et probro afficiunt. Nam postquam terræ mandatum fuit, illud etiam vestium amictu nudatum sic sinunt projecturæ

κατὰ κράτος ἑλάσας, οὐκ ἔμπομπεύει τῇ νίκῃ, οὐδὲ πρόβαιον ἴστησι· σώσαι γὰρ ἐβούλετο μόνον, οὐκ ἐπίδειξασθαι. Ξένους ἔδεχτο πάλιν, καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἐκενοδόξει, ἀλλ' αὐτὸς καὶ προσέτραχε καὶ προσεκύνει, οὐχ ὡς εὐ ποιῶν, ἀλλ' ὡς εὐ πάσχων, καὶ κυρίου καλεῖ, οὐδὲ εἰδὼς τίνες ποτὲ εἰσιν οἱ παραγενομένοι, καὶ παρίστησι τὴν γυναῖκα ἐν τάξει θεραπευίδος. Καὶ ἐν Αἰγύπτῳ δὲ πρὸ τούτου θαυμαστός οὕτω φανεῖ, καὶ αὐτὴν ταύτην τὴν γυναῖκα ἀπολαβὼν, καὶ τοσαύτης ἀπολαύσας τιμῆς, πρὸς οὐδένα ἐπίδεικνυται· ἀλλ' οἱ μὲν ἐγχώριοι καὶ βασιλέα αὐτὸν ἐκάλουν, αὐτὸς δὲ καὶ τιμὴν κατέβαλε τοῦ τάφου. Καὶ ἠνίκα δὲ ἐπεμπε μνηστευσόμενος τῷ παιδί, οὐδὲν ἐκέλευσε μέγα περὶ αὐτοῦ καὶ λαμπρὸν εἰπεῖν, ἀλλ' ἀπλῶς ἀγαγεῖν τὴν νύμφην. Βούλει καὶ τοὺς ἐπὶ τῆς χάριτος ἐξετάσας, ὅτε πολλὰ πανταχόθεν αὐτοὺς [329] περιέρρει τῆς διδασκαλίας ἡ δόξα, καὶ ἰδεῖν καὶ τότε τοῦτο τὸ πάθος ἐκβελημένον;

Ἐννόησόν μοι τοῦτον αὐτὸν τὸν ταῦτα λέγοντα, πῶς αἰετὸ πᾶν ἀντιτίθει τῷ θεῷ, πῶς τῶν μὲν ἀρρωτημάτων αὐτοῦ μέμνηται συνεχῶς, τῶν δὲ κατορθωμάτων οὐκέτι. Πλὴν εἰ ποτε μαθητὰς ἐπανορθώσαι δέοι, κἂν ἀναγκασθῆ ποιῆσαι τοῦτο, ἀφροσύνην τὸ πρᾶγμα καλεῖ, καὶ τῶν πρωτεῶν τῷ Πέτρῳ πρᾶχῳρει, καὶ οὐκ αἰσχύνεται ἐργαζόμενος παρὰ Πρισκίλλῃ καὶ Ἀκύλᾳ, καὶ πανταχοῦ ταπεινὸν ἐκὺν ἐσπούδακε δεικνύναι, οὐ σοδῶν ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, οὐδὲ ὄχλους περιφέρων, ἀλλ' ἐν τοῖς ἀτήμοις κατατάσσων ἑαυτὸν. Διὸ καὶ ἔλεγεν, Ἡ δὲ παρουσία τοῦ σώματος ἀσθενῆς, τουτέστιν, εὐκαταπρόνητος καὶ οὐδὲν ἔχουσα κομφῶν· καὶ πάλιν, *Ἐυχομαι ὑμᾶς μὴ ποιῆσαι κακὸν μηδὲν, ἵνα μὴ ἡμεῖς δόκιμοι φανώμεν*. Καὶ τί θαυμαστόν, εἰ δόξης καταφρονεῖ ταύτης; Ὁ γὰρ τῆς ἄνω δόξης καταφρονῶν καὶ βασιλείας καὶ γεέννης διὰ τὸ τῷ Χριστῷ δοκοῦν (καὶ γὰρ ἀνάθεμα εὐχεται εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ τῆς τοῦ Χριστοῦ δόξης· κἂν γὰρ ὑπὲρ Ἰουδαίων τοῦτο λέγη βούλεσθαι· πάσχειν, διὰ τοῦτο λέγει, ἵνα μὴ δόξη τις τῶν ἀνοήτων ἐπιλαμβάνεσθαι τοῖν ἐπαγγελίῶν τῶν πρὸς αὐτοὺς γεγενημένων)· εἰ τοῦτον ἔκεινα παραδραμεῖν ἔτοιμος, τί θαυμάζεις, εἰ τὰ ἀνθρώπων ὑπεροπᾶ; Ἄλλὰ τοὺς νῦν ἅπαντα βαπτίζει, οὐ δόξης ἐπιθυμία μόνον, ἀλλὰ καὶ τούναντιον ὕβρις καὶ ἀτιμίας δέος. Ἄν τε γὰρ ἐπαίνεσθαι, ἐφυσήθης, ἂν τε ψέξῃ, κατηνέχθῃ; ἂν. Καὶ καθάπερ τὰ ἀσθενῆ σώματα καὶ ἀπὸ τῶν τυχόντων ἐπηρεάζεται, οὕτω καὶ αἱ χαμαίζηλοι ψυχαί. Τοὺς γὰρ τοιούτους οὐ πενία μόνον, ἀλλὰ καὶ πλοῦτος ἀπόλλυσιν, οὐ λύπη μόνον, ἀλλὰ καὶ χαρὰ, καὶ τὰ χρηστὰ μᾶλλον ἢ τὰ λυπηρὰ. Ἡ μὲν γὰρ πενία καὶ σωφρονεῖ ἀναγκάζει, ὁ δὲ πλοῦτος; καὶ εἰς; κακὸν τι μέγα ἐξάγει· πολλάκις. Καὶ ὡσπερ οἱ πυρέττοντες πρὸς πάντα εἰσι δυσάρεστοι, οὕτω καὶ οἱ διεφθαρμένοι τὴν ψυχὴν πάντοθεν κλήττονται.

ζ'. Ταῦτ' ὦν εἰδότες, μὴ πενίαν φεύγωμεν, μὴ πλοῦτον θαυμάζωμεν, ἀλλὰ τὴν ψυχὴν πρὸς πάντα ἰκανὴν κατασκευάζωμεν. Καὶ γὰρ οἰκίαν τις οἰκοδομοῦμενος, οὐ τοῦτο σκοπεῖ, ὅπως μήτε ὑετὸς ἐπ' αὐτὴν κατενεχθῆι, μήτε ἀκτίς ἔλθοι· τοῦτο γὰρ ἀμήχανον· ἀλλ' ὅπως; αὐτὴ ἰκανὴ γένοιτο πάντα φέρειν. Καὶ ὁ πλοῦτος δὲ τεκταινόμενος, οὐχ ὅπως μὴ κύματα αὐτῷ προσρῆξει, μηδὲ χειμῶν ἀρθεῖν θαλάσσης, ποιεῖ τι καὶ μηχανάται· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ἀμήχανον·

ἀλλ' ὅπως οἱ τοῖχοι τῆς νεῶς πρὸς ἅπαντα εἰεν ἐπιτήθειοι. Καὶ ὁ σώματος φροντίζων πάλιν οὐ τοῦτο σκοπεῖ, ὅπως μὴ ἀνωμαλία ἀέρον γένοιτο, ἀλλ' ὅπως τὸ σῶμα εὐκόλως ἅπαντα ταῦτα φέροι. Οὕτω τοῖνον καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς ποιῶμεν, καὶ μὴ ὅπως φύγωμεν πενίαν, μηδὲ ὅπως γενώμεθα πλοῦτοι σπουδάζωμεν, ἀλλ' ὅπως πρὸς τὴν ἑαυτῶν ἀσφάλειαν ἕκαστον τούτων μεταχειρίσωμεν. [330] Διὸ ταῦτα ἀφέντες, κατασκευάζωμεν τὴν ψυχὴν καὶ πλοῦτον καὶ πενίαν ἐπιτηδείαν. Κἂν γὰρ μηδὲν ἀνθρώπων συμβαίη, ὅπερ ὡς τὰ πολλὰ ἀδύνατον, καὶ οὕτω βελτίων ὁ μὴ πλοῦτος ζητῶν, ἀλλ' εἰδὼς πάντα φέρειν εὐκόλως, τοῦ διαπαντός πλοῦτουτος. Τί δήποτε; Πρῶτον μὲν ὁ τοιοῦτος ὀκνοθεῖ ἔχει τὸ ἀσφαλές, ἐκεῖνος δὲ ἐξῴθεν. Καὶ ὡσπερ στρατιώτης βελτίων ὁ τῷ σώματι θαρρῶν καὶ τῇ τέχνῃ τοῦ πολεμεῖν, τοῦ τὴν ἰσχίον ἐν τοῖς ὅπλοις ἔχοντος μόνον· οὕτω τοῦ χρημασι θαρρῶντος ὁ ἀπὸ τῆς ἀρετῆς πεφραγμένος ἀμείνων. Δεύτερον, ὅτι, κἂν εἰς πενίαν μὴ καταπέσῃ, οὐ δυνατὸν αὐτὸν ἀτάραχον εἶναι· καὶ γὰρ πολλοὺς ἔχει κλύδωνας ὁ πλοῦτος καὶ παραχάς. Ἄλλ' οὐχ ἡ ἀρετὴ, ἀλλ' ἡδονὴ μόνον καὶ ἀσφάλειαν· καὶ γὰρ ἀχέρωτον ποιεῖ τοῖς ἐπιβουλεύουσιν· ὁ δὲ πλοῦτος τούναντιον ἅπαν, εὐεπιχειρήτον καὶ ἀλώσιμον. Καὶ καθάπερ ἐν τοῖς ζώοις ἔλαφοι καὶ λαγωοὶ μάλιστα πάντων εἰσὶν εὐχείρωτοι διὰ τὴν ἐν τῇ φύσει δειλίαν, ὅς δὲ ἄγριος καὶ ταῦρος καὶ λέων οὐδ' ἂν ἐμπέσειεν ῥαδίως τοῖς ἐπιβουλεύουσιν· οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῶν πλουτούντων, καὶ ἐν πενίᾳ ζώντων ἐκόντων ἔστιν ἰδεῖν. Ὁ μὲν γὰρ τῷ λέοντι καὶ τῷ ταύρῳ εἰκεῖν, ὁ δὲ τῇ ἐλάφῃ καὶ τῷ λαγῶ. Τίνα γὰρ οὐ δέδοικεν ὁ πλοῦτων; οὐχὶ ληστὰς; οὐχὶ δυνάστας; οὐ βασκανούς; οὐ συκοφάντας; Καὶ τί λέγω ληστὰς καὶ συκοφάντας, ὅπου γε καὶ τοὺς οἰκέτας αὐτοὺς ὑποπτεῖται; Καὶ τί λέγω ζῶν; οὐδὲ τελευτήσας τῆς τῶν ληστευόντων κακουργίας ἀπήλλακται, οὐδὲ ἰσχύει ὁ θάνατος ἐν ἀσφαλείᾳ αὐτὸν καταστήσαι, ἀλλὰ καὶ νεκρὸν ὄντα σὺλῶσιν οἱ κακουργοῦντες· οὕτω πρᾶγμα ἐπισφαλές ὁ πλοῦτος. Οὐ γὰρ δὴ οἰκία διορῆττονται μόνον, ἀλλὰ καὶ τάφοι ἀναβήγγυνται καὶ θῆκαι. Τί οὖν ἀλιώτερον τούτου γένοιτ' ἂν, ὅταν μηδὲ θάνατος αὐτῷ παρέχῃ τὴν ἀδειαν ταύτην, ἀλλὰ τὸ δειλαῖον ἐκεῖνο σῶμα οὐδὲ ζωῆς ἀποστερηθὲν ἀπήλλακται τῶν ἐν τῇ ζωῇ κακῶν, τῶν τὰ τοιαῦτα κακουργοῦντων καὶ πρὸς κόνιν καὶ τέφραν ἐπειγομένων πολεμῶν, καὶ πολλῶν χαλεπώτερον, ἢ ἠνίκα ἔζη; Τότε μὲν γὰρ εἰς ταμίειον εἰσιόντες, τὰ κιβώτια μὲν ἐκίνουον, τοῦ σώματος δὲ ἀπέχοντο, καὶ οὐκ ἂν τοσαῦτα ἔλαθον, ὡς καὶ αὐτὸ γυμνώσαι τὸ σῶμα· νυνὶ δὲ οὐδὲ τούτων ἀπέχονται αἱ μιαιφαί τῶν τυμωρῶν χεῖρες, ἀλλὰ κινουσιν αὐτὸ καὶ περιστρέφουσι, καὶ μετὰ πολλῆς ὠμότητος ἐνυβρίζουσι. Μετὰ γὰρ τὴν παραδοθῆναι τῇ γῆ, γυμνὸν καὶ τῆς ἐκείθεν περιβολῆς καὶ τῆς ἀπὸ τῶν ἱματίων ποιήσαντες, οὕτως ἀφίστιν ἐξέρχεται. Τίς οὖν οὕτω πολέμιος, ὡς ὁ πλοῦτος, ζώντων μὲν καὶ τὴν ψυχὴν ἀπολλύς, τελευτησάντων δὲ καὶ τὸ σῶμα ἐνυβρίζων, καὶ οὐδὲ τῇ γῆ κρύπτεσθαι συγχωρῶν; ὁ κινὸν καὶ τῶν καταδίκων ἐστὶ, καὶ τῶν ἐπὶ τοῖς αἰσχίστοις [351] ἐαλωκότων. Ἐκείνους μὲν γὰρ τοῦ θανάτου τὴν δίκην ἀπαίτησαντες οἱ νομοθέται, οὐδὲν περαιτέρω περιεργάζονται· τοίτους δὲ ὁ πλοῦτος καὶ μετὰ θάνατον πικροτάτην ἀπατεῖ δίκην, γυμνός· προτιθεῖς καὶ ἀτάραχος, θέαμα δεινὸν καὶ ἑλεεινόν. Καὶ γὰρ τῶν ἀπὸ ψήφου τοῦτο πασχόντων καὶ θυμοῦ δικαστικοῦ χαλεπώτερα οὗτοι πάσχουσιν. Ἐκεῖνος

μὲν γὰρ μίαν τὴν πρώτην καὶ δευτέραν ἡμέραν μείναντες ἄταφοι, τῇ γῆ παραδίδονται· οὗτοι δὲ ὅταν παραδοθῶσι τῇ γῆ, τότε γυμνοῦνται καὶ ὑβρίζονται. Εἰ δὲ μὴ καὶ τὴν θήκην λαβόντες ἀπέρχονται οἱ λησται, οὐκέτι τῷ πλούτῳ χάρις, ἀλλὰ τῇ πενίᾳ κἀνταῦθα· αὐτὴ γὰρ αὐτὴν φυλάττει· ὡς εἴ γε καὶ ταύτην ἐνεχειρίσαμεν τῷ πλούτῳ, καὶ ἀφέντες ἀπὸ λίθου κατασκευάζειν αὐτὴν, ἐχαλκεύσαμεν ἀπὸ χρυσοῦ, καὶ ταύτην ἂν ἀπωλέσαμεν. Οὕτως ἄπιστον πρᾶγμα ὁ πλούτος, καὶ οὐ τῶν ἐχόντων τοσοῦτον ἐστίν, ὅσον τῶν ἀρπάζειν ἐπιχειροῦντων. Ὡστε περὶ τοῦ λόγου ἐκεῖνος ὁ Θπουδάζων δεικνύει ὅτι δυσχερέων ὁ πλούτος, ὅπου οὐδὲ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς τελευτῆς τυγχάνουσιν ἀσφαλείας οἱ τούτου ἔχοντες. Καίτοι γε τίς πρὸς τὸν ἀπελθόντα οὐ καταλλάττεται, κἂν θηρίον ᾦ, κἂν δαίμων, κἂν ὄστισόν; καὶ γὰρ ἡ θεὰ ἰκανὴ καὶ τὸν σφόδρα σιδηροῦν καὶ ἀνάληγον ἐπικάμψαι. Διὰ τοι τοῦτο, ὅταν τις ἴδῃ νεκρὸν, κἂν ἐχθρὸν ἴδῃ, κἂν πολέμιον, μετὰ τῶν φιλάτων δακρύει· καὶ ἡ μὲν ὀργὴ μετὰ τῆς ζωῆς σβέννυται, ὁ δὲ ἔλεος ἐπαισάγεται. Καὶ οὐκ ἂν τις ἐπὶ κήδους καὶ ἐκφορᾶς διαγνοῖ τὸν ἐχθρὸν, καὶ τὸν οὐ τοιοῦτον· οὕτως ἄπαντες τὴν κοινήν αἰδοῦνται φύσιν, καὶ τοὺς περὶ αὐτὴν εἰσενεχθέντας νόμους. Ἄλλ' ὁ πλούτος, οὐδὲ τούτου τυχών, ἀφίησι τὴν ὀργὴν τοῖς κτησαμένοις αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ τοὺς οὐδὲν ἡδίκημένους τοῦ τελευτηκότος ἐχθροὺς καθίστησιν, εἴ γε τὸ νεκρὸν σώμα γυμνοῦν, τῶν σφόδρα ἐχθρῶν καὶ πολεμίων ἐστὶ. Καὶ ἡ μὲν φύσις καὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτῷ καταλλάττει τότε, ὁ δὲ πλούτος καὶ τοὺς οὐδὲν ἔχοντας ἐγκαλεῖν ἐκπολεμοί, καὶ ἐν ἐρημίᾳ πολλῇ τὸ σῶμα αἰκίζεται. Καίτοι πολλὰ ἐκεῖ τὰ δυνάμενα ἐπισπασθαι πρὸς οἶκτον, αὐτὸ τὸ νεκρὸν εἶναι, τὸ ἀκίνητον, τὸ πρὸς γῆν δευεῖν καὶ φθορᾶν, τὸ μηδὲν παρῆναι τὸν βοηθήσοντα. Ἄλλ' οὐδὲν τούτων κατακᾶ τὸς μισροὺς ἐκείνους διὰ τὴν ἀπὸ τῆς πονηρᾶς ἐπιθυμίας τυραννίδα. Ὁ γὰρ τῆς φιλοχρηματίας ἔρωσ, καθάπερ τις τύραννος ἀπηνήσ, ἐφέστηκεν ἐγκαλειόμενος αὐτοῖς τὰ ἀπάνθρωπα ἐπιτάγματα ἐκεῖνα, καὶ θηρία ποιήσας, οὕτως ἐπὶ τὰς θήκας ἀγει.

Καθάπερ γὰρ θηρία τοῖς τελευτηκόσιν ἐπιτιθέμενοι, οὐδ' ἂν τῶν σαρκῶν ἀπέσχοντο, εἴ γε που χρεῖσιμα ἦν αὐτοῖς τὰ μέλη. Τοιαῦτα ἀπολαύομεν τοῦ πλούτου, καὶ μετὰ τελευτὴν ὑβρίζομενοι, καὶ ταφῆς ἀποστερούμενοι, ἥς καὶ οἱ τὰ ἀνήκεστα τετολυμῆκτες ἀπολαύουσιν. Ἔτι [332] οὖν, εἰπέ μοι, στέρεθμεν αὐτὸν τὸν οὕτω πολέμιον; Μὴ, παρακαλῶ, μὴ, ἀδελφοί, ἀλλὰ φεύγωμεν ἀμεταστρεπτοί· κἂν εἰς χεῖρας ἔλθῃ τὰς ἡμετέρας, μὴ κατέχωμεν ἐνδον, ἀλλὰ δεύσωμεν αὐτὸν ταῖς τῶν πενήτων χερσὶ. Ταῦτα γὰρ αὐτὸν δύναται μᾶλλον τὰ δεσπὰ κατέχειν, καὶ ἐκ τῶν ταμειῶν ἐκεῖνων οὐδέποτε διαφεύζεται, καὶ ὁ ἄπιστος οὗτος μένει λοιπὸν πιστὸς, χειροῦθης, ἡμερος, τῇ τῆς ἐλεημοσύνης δεξιᾷ ταῦτα γενόμενος. Ἄν μὲν οὖν παραγένηται ποτε ἡμῖν, ταύτην παραδόμεν αὐτόν· ἂν δὲ μὴ παραγένηται, μὴ ζητῶμεν, μηδὲ ἀγχοῦμεν ἑαυτούς, μηδὲ τοὺς ἔχοντας μακαρίζομεν. Ποῖος γὰρ οὗτος μακαρισμός; πλὴν εἰ μὴ καὶ τοὺς θηριομάχους ζηλωτοὺς εἶναι φαίης, ὅτι τὰ πολυτέμμητα ἐκεῖνα θηρία κατακλείσαντες ἑαυτοῖς φυλάττουσιν οἱ τοὺς τοιοῦτους τιθέντες ἀγῶνας, αὐτοὶ μέντοι οὐ προσελθεῖν, οὐκ ἄψασθαι τοιμῶντες, ἀλλ' ἀγωνιώντες αὐτὰ καὶ τρέμοντες. Τοιοῦτον γὰρ τι καὶ οἱ πλουτοῦντες πάσχουσιν, ὥσπερ θηρίον ἀπηνὲς ἐν τοῖς ταμείοις κατακλείσαντες τὸν πλούτον, καὶ καθ' ἐκάστην παρ' αὐτοῦ τὴν ἡμέραν μυρία δεχόμενοι τὰ τραύματα, ἀπεναντίας τοῖς θηρίοις. Ἐκεῖνα μὲν γὰρ ὅταν ἐξαγάγησι, τότε λυμαινεται τοῖς ἀπάντωσιν· οὗτος δὲ ὅταν συγκεκλεισμένος ᾦ καὶ φυλάττομενος, τότε ἀπόλλυσι τοὺς κεκτημένους αὐτὸν καὶ φυλάττοντας. Ἄλλ' ἡμεῖς τὸ θηρίον τοῦτο ποιήσωμεν ἡμερον. Ἔσται δὲ ἡμερον, ἂν μὴ κατακλείωμεν αὐτὸ, ἀλλὰ ταῖς ἀπάντων τῶν δεομένων προσάγωμεν χερσίν. Οὕτω καὶ τὰ μέγιστα ἐνευθεν καρπωσόμεθα ἀγαθὰ, καὶ ἐν τῷ παρόντι βίω μετὰ ἀσφαλείας καὶ χρηστῆς ζῶντες ἐλπίδος, καὶ κατὰ τὴν μέλλουσαν ἡμέραν μετὰ παρῆσας ἰσχύμενοι· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς· ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ ΛΓ΄.

Ἄδελφοί, μὴ παιδία γίνεσθε ταῖς φρεσίν, ἀλλὰ τῇ κακίᾳ νηπιάζετε, ταῖς δὲ φρεσὶ τέλειοι γίνεσθε.

α'. Εἰκότως μετὰ τὴν πολλὴν κατασκευὴν καὶ τὴν ἀπόδειξιν, σφοδρότερον κέχρηται τῷ λόγῳ, καὶ πολλῇ τῇ ἐπιτιμήσει, καὶ παραδείγματος μέμνηται καταλήλου τῷ ὑποκειμένῳ. Καὶ γὰρ τὰ παιδία πρὸς μὲν τὰ μικρὰ κέχρηται καὶ ἐπιτότητα, τῶν δὲ σφόδρα μεγάλων οὐ τοσοῦτον ἔχει θαύμα. Ἐπεὶ οὖν καὶ οὗτοι γλωσσῶν ἔχοντες χάρισμα, τὸ πᾶν ἔχειν ἐνόμιζον, ὅπερ τῶν ἄλλων ἔσχατον ἦν, διὰ τοῦτο φησι, *Μὴ παιδία γίνεσθε*, τουτέστι, μὴ ἀνόητοι, ἐνθα συνेतὸς εἶναι χρῆ, ἀλλ' ἐκεῖ νηπιοὶ καὶ ἀφελεῖς, ἐνθα ἀδικία, ἐνθα κενοδοξία, ἐνθα φύσημα· τὸν γὰρ τῇ κακίᾳ νηπιάζοντα καὶ φρόνιμον εἶναι δεῖ. Ὡσπερ γὰρ φρόνησις μετὰ κακοῦργίας οὐκ ἂν εἴη φρόνησις, οὕτω καὶ ἀφέλεια [333] μετὰ ἀνοίας οὐκ ἂν εἴη ἀφέλεια. Καὶ γὰρ ἐν τῇ ἀφελείᾳ καὶ τὴν ἀνοίαν φεύγειν

δεῖ, καὶ ἐν τῇ φρονήσει τὴν πονηρίαν. Καθάπερ γὰρ οὔτε τὰ μικρὰ φάρμακα πέρα τοῦ δόοντος, οὔτε τὰ γλυκῆ ἀνίνησιν, οὔτως οὐδὲ ἀφέλεια καὶ ἑαυτῆν, οὐδὲ φρόνησις. Διόπερ ἀμφοτέρα κατακεράσαι κελεύων ὁ Χριστὸς ἔλεγε, *Γίνεσθε φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις, καὶ ἀκέραιοι ὡς οἱ περιστέραί.* Τί δὲ ἐστὶ νηπιον εἶναι κακίᾳ; Τὸ μηδὲ εἰδέναι τί ποτέ ἐστι κακία· τοιοῦτους γὰρ αὐτοὺς εἶναι ἐβούλετο. Διδὸν καὶ ἔλεγεν, *Ὁλος ἀκούεται ἐν ὑμῖν πορνεία.* Οὗς εἶπε, *Τολμᾶται, ἀλλ', Ἀκούεται.* Ἰστε γὰρ δὴως τὸ πρᾶγμα, φησὶν· ἠκούσατε γὰρ αὐτό ποτε. Καὶ γὰρ ἐβούλετο καὶ ἀνδρας αὐτοὺς εἶναι καὶ παῖδας, ἀλλὰ τὸ μὲν ἐν τῇ κακίᾳ, τὸ δὲ ἐν τῇ φρονήσει. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ ἀνὴρ γένοιτο· ἂν ἀνὴρ, ἐὰν καὶ παιδίον ᾦ· ἔως δὲ ἂν μὴ παιδίον ᾦ τῇ πονηρίᾳ, οὐδὲ ἀνὴρ ἔσται. Ὁ γὰρ κακοῦργος οὐκ ἔσται τέλειος, ἀλλ' ἀνόητος. Ἐν τῷ γὰρ νόμῳ γέγραπται, *ὅτι ἐν ἐτερογλώσσοις, καὶ ἐν χελλεσιν ἐτέροις λαλήσω τῷ λαφὶ τούτῳ,*

jacere. Quis est ergo divitiis major hostis, quæ vivorum quidem perdunt animam, mortuorum autem etiam corpus probro et contumelia afficiunt, et ne terra quidem legi permittunt? quod quidem est commune et iis qui sunt condemnati, et rerum turpissimarum convicti. Nam cum de illis quidem poenas capitis exegerint, legislatores nihil ulterius inquirunt: ab his autem divitiæ post mortem poenas gravissimas exigunt, nudos exponentes et insepultos, spectaculum grave et miserabile. Hi enim graviora ferunt, quam ii, qui id patiuntur a iudicis calculo et ira. Nam illi quidem cum uno et altero die manserint insepulti, terræ mandantur: hi vero cum terræ mandati fuerint, tunc nudantur, probroque et contumelia afficiuntur. Quod si non etiam raptò loco recedunt latrones, de eo non divitiis, sed paupertati sunt habendæ gratiæ: ipsa enim illum eripit. Nam si eum commissemus divitiis, et non ex lapide construxissemus eum, sed ex auro, eum quoque perdidissemus. Adeo infida res sunt divitiæ, nec tam sunt eorum qui habent, quam eorum qui rapere agrediuntur. Quamobrem supervacanea est illa oratio, quæ conatur ostendere divitiis esse expugnatum difficile, cum nec in die quidem mortis tui sint qui eas possident. Atqui quis non reconciliatur cum mortuo, etiamsi sit fera, etiamsi dæmon, etiamsi quilibet alius? sufficit enim spectaculum ad flectendum vel ferreum vel doloris expertem. Propterea cum quis viderit mortuum, etiamsi viderit inimicum et hostem, lacrymatur cum amicissimis: et ira quidem exstinguitur cum vita, ejus autem locum subit misericordia. Et in exsequiis et funeris elatione non discreveris inimicum ab eo qui hujusmodi non est: ita omnes communem reverentur naturam, et eas quæ de ea late sunt leges. Divitiæ autem ne hoc quidem assequuntur, iram imittunt in eos qui ipsas possident; sed et eos qui nulla affecti sunt injuria reddunt inimicos defuncti, siquidem mortuum corpus nudare est acrium inimicorum et hostium. Et natura quidem etiam inimicos ei tunc reconciliat; divitiæ autem etiam in eos bellum gerunt, quos ne possunt quidem ullius criminis accusare, et in magna solitudine crudeliter sæviunt in corpus. Atqui multa sunt illic quæ possunt attrahere ad misericordiam, hoc ipsum

quod sit mortuum, quod immobile, quod ad terram tendat et corruptionem, quod nemo adsit opem laturus. Sed nihil horum frangit illos execrandos, propter tyrannidem quæ ex improba oritur cupiditate. Amor enim pecuniæ, tamquam immanis quidam tyrannus, urget inhumana jussa imperans, eosque in feras mutatos, ita ducit ad loculos. Nam tamquam feræ mortuos invadentes, ne a carnibus quidem abstinerint, si membra illis essent utilia. Hos fructus percipimus ex divitiis, etiam post mortem probro et contumelia affecti et sepultura privati, quam assequuntur etiam qui nefaria perpetrarunt. Easne ergo, dic, rogo, adhuc amabimus quæ nobis sunt adeo infestæ et inimicæ? Nequaquam, rogo, nequaquam, fratres, sed fugiamus, nec faciem ad ea retro vertamus; et si in manus nostras venerint, ne intus retineamus, sed eas pauperum manibus alligemus. Illic enim vincula eos magis possunt retinere, et nunquam effugient ex illis penuariis; istæque infidæ de cætero manent fideles, placidæ, mansuetæ, eleemosynæ dextera sic commutatæ. Si quando ergo ipsæ ad nos accesserint, ipsi eas tradamus: sin autem non adfuerint, ne quaramus, nec nos ipsos suffocemus, neque eos qui habent beatos existimemus. Quomodo enim beatus hic existimandus? nisi eos qui cum bestiis pugnant beatos dixeris, quod in pretio habitas illas bestias sibi inclusas servent qui talia proponunt certamina, ipsi non audent accedere nec tangere, sed ipsas formidantes et contremiscentes. Hoc ipsum accidit etiam divitibus, qui tamquam immanem bestiam divitiis incluserunt in penuariis, et ab ipsa singulis diebus vulnera accipiunt innumerabilia, contrario plane modo quam fiat in bestiis. Nam illæ quidem, quando eas eduxeris, tunc exitium asserunt iis qui illis occurrunt: istæ autem cum fuerint inclusæ et servatæ, tunc eos perdunt qui ipsas possident et servant. Sed nos bestiam hanc reddamus mansuetam. Erit autem mansueta, si eam non incluserimus, sed in omnium egentium manus adduxerimus. Sic et maxima bona inde percipimus, et in vita presenti tuto ac secure et cum bona spe viventes, et in die futuro stantes cum fiducia: quam detur nobis omnibus assequi gratia et benignitate, etc.

HOMILIA XXXVI.

CAP. 14. v. 20. *Fratres, nolite pueri effici mentibus, sed malitia parvuli estote, mentibus autem perfecti estote.*

1. Merito post multam confirmationem et demonstrationem oratione utitur vehementiore et multa increpatione, et meminit exempli præsentis rei congruentis. Pueruli enim ad parvum quidem hianti ore stupent et mirantur, rerum autem valde magnarum non tanta tenentur admiratione. Quoniam ergo isti quoque linguarum habentes donum, se totum habere existimabant, quod quidem erat aliorum ultimum, propterea dicit: *Nolite pueri effici*; hoc est, non insipientes, ubi oportet esse sapientes; sed illic pueri et

simplices, ubi est injustitia, ubi inanis gloria, ubi tumor. Eum enim, qui vitio est infans, etiam prudentem esse oportet. Sicut enim prudentia cum improbitate nequaquam fuerit prudentia: ita etiam simplicitas cum amentia non fuerit simplicitas. Nam et in simplicitate fugienda est amentia, et in prudentia vitium et nequitia. Quemadmodum enim neque amara neque dulcia medicamenta prosunt, si talia sint plus quam par sit: ita nec simplicitas per se, nec prudentia. Quamobrem Christus utraque jubens contemperare dicebat: *Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ* (Matth. 10. 16). Quid est autem esse parvulos seu infantes malitia seu vitio? Ne

nosse quidem quid sit vitium : eos enim vult esse tales. Et ideo dicebat : *Omnino inter vos auditur fornicatio* (1. Cor. 5. 1). Non dixit, Perpetratur, sed, *Auditur*. Rem enim, inquit, omnino scitis ; ipsam enim aliquando audivistis. Volebat enim ipsos esse et viros et pueros, sed hoc quidem in vitio, illud vero in prudentia. Sic enim et vir, vir fuerit, si fuerit parvulus : quamdiu autem non fuerit infans vitio, ne vir quidem erit. Nam qui est sceleratus, non erit perfectus, sed insipiens. 21. *In lege enim scriptum est : In aliis linguis et in labiis aliis loquar populo huic, et nec sic exaudient me, dicit Dominus*. Atqui nusquam in lege scriptum est, sed sicut prius dixi, universam veterem Scripturam semper vocat legem et prophetas et historias. Adducit autem testimonium ex Isaia propheta, rursus doni gloriam diminuens ad illorum utilitatem ; sed tamen ipsum cum laude ponit. Illud enim, *Nec sic*, erat ostendentis sufficere miraculum ad eos percellendos : si autem non crediderunt, eorum fuisse culpam. Et cur hoc fecit Deus, si non erant credituri ? Ut semper eerneretur facere quæ sua sunt. Cum ergo ostendisset etiam ex prophetia, signum non valde esse utile, subjunxit : 22. *Itaque linguæ in signum sunt non fidelibus, sed infidelibus : prophetia autem non infidelibus, sed fidelibus*. 23. *Si ergo conveniat universa Ecclesia in unum, et omnes linguis loquantur, intrent autem idiotæ aut infideles, nonne dicent quod insanitis ?* 24. *Si autem omnes prophetent, intret autem quis infidelis vel idiota, convincitur ab omnibus, dijudicatur ab omnibus* : 25. *et sic occulta cordis ejus manifesta fiunt, et cadens in faciem adorabit Deum, pronuntians quod vere Deus in vobis sit*. Multam ex iis, quæ dicta sunt, hic videbis dubitationem. Si enim infidelibus signum sunt linguæ, quomodo dicit : Si viderint vos linguis loquentes infideles, dicent vos insanire ? et si prophetia non infidelibus, sed fidelibus, quomodo ex ea lucrabuntur etiam infideles ? Si enim *intret*, inquit, *infidelis vobis prophetantibus, convincitur ab omnibus, dijudicatur ab omnibus*. Non hæc autem solum, sed etiam post eam secunda hinc oritur questio : apparebit enim lingua rursus major prophetia. Nam si linguæ sunt in signum infidelibus, prophetia autem fidelibus, id quod alios attrahit et conjungit, majus est eo quod familiares ac domesticos componit et concinnat. Quid est ergo quod dictum est ? Nihil difficile nec obscurum neque prioribus contrarium, sed valde conveniens, si attendamus. Nam prophetia quidem utrisque est apta, lingua autem minime. Ideo cum de lingua dixisset eam esse in signum, addidit, *Non fidelibus, sed infidelibus, hinc in signum*, hoc est, ad stupefaciendum, non adeo autem ad instituendum. At in prophetia, inquit, hoc ipsum fecit dicens : *Prophetia autem non infidelibus, sed fidelibus*. Neque enim fidelis opus habet ut signum videat, sed solum doctrina indiget et institutione. Quomodo ergo, inquit, dicis prophetiam utrisque esse utilem, cum ipse dicat, *Non infidelibus, sed fidelibus* ? Si diligenter et exacte examina-veris, scies quod dicitur. Non enim dixit prophetiam non esse utilem infidelibus, sed non

esse in signum, ut linguam, scilicet inutile. Neque infidelibus utile quid est lingua : unum enim est ejus opus ac munus, obstupescere solum ac conturbare. Signum est enim ex iis quæ sunt media : ut quando dicit : *Fac mecum signum*, et addit, *in bonum* ; et rursus, *Factus sum tamquam prodigium multis* (Psal. 85. 17. et 70. 7), hoc est, in signum.

2. Et ut scias eum hic adduxisse signum, non quasi faciat aliquid omni ex parte utile, id quod ex illo fit inducit. Quid hoc est autem ? *Dicent*, inquit, *quod insanitis*. Hoc autem dicit, non ex natura signi, sed ex illorum amentia. Infideles autem quando audieris, ne existimes eosdem ubique dici, sed aliquando eos qui morbo laborant incurabili, et manent ejusmodi ut non possint corrigi ; aliquando autem etiam eos qui possunt mutari : quales fuerunt tempore apostolorum qui admirabantur ea quæ dicuntur magnalia Dei ; cujusmodi fuit Cornelius. Hoc est ergo quod dicit : *Prophetia quidem est et in infidelibus et in fidelibus* ; linguam autem audientes infideles et insipientes, non solum non lucrificiunt, sed etiam eos qui loquentur irrident tamquam insanos : est enim eis solum in signum, hoc est, ut tantummodo obstupescant. Nam si sapuissent, etiam lucrati essent propter signum quod fuit illis datum. Non enim tunc erant solum qui ebrietas insimularent, sed multi eos etiam admirabantur tamquam Dei magnalia loquentes : quamobrem qui irridebant erant insipientes. Et ideo Paulus non absolute dixit : *Dicent vos insanire, sed addidit, idiotæ et infideles*. Prophetia autem non absolute in signum, sed ad fidem et utilitatem utrisque est apta et utilis. Idque etsi non statim, per ea tamen quæ deinceps sequuntur, apertius interpretatus est, dicens : *Convincitur ab omnibus. Si enim omnes prophetent, inquit, intret autem quis infidelis vel idiota, convincitur ab omnibus, dijudicatur ab omnibus : et sic occulta cordis ejus sunt manifesta, et cadens in faciem adorabit Deum, pronuntians quod vere Deus in vobis sit*. Quamobrem non hoc solum major est prophetia, quod vim habeat in utrisque, sed etiam quod ex infidelibus eos attrahat qui sunt impudentiores. Neque enim idem erat miraculum quando Sapphiram convicit, quod quidem erat prophetia ; et quando linguis loquebatur Petrus : sed tunc quidem fuerunt omnes coerenti ; quando autem loquebatur linguis, etiam pro deliro est habitus. Cum ergo dixisset linguam non profuisse, et hoc ipsum rursus extenuasset, eo quod culpam in Judæos contulisset, procedens ostendit id etiam lædere. Et cur datum est ? Ut procedat cum interpretatione : nam absque illo etiam contrarium evenit apud insipientes. Si, enim, inquit, *omnes loquantur linguis, ingrediantur autem infideles et idiotæ, dicent vos insanire* ; sicut etiam apostoli existimati sunt ebrii : dicebant enim, *Musto hi sunt repleti* (Act. 2. 13). Sed non est signi culpa, verum illorum ruditatis et injustitiæ. Propterea adjecit, *Idiotæ et infideles* : quare illorum imperitiæ et infidelitatis est existimatio. Nam ut prius dixi, non in iis quæ dantur vitio, sed in iis quæ non multum juvant, conatur donum ponere, ut eos reprimat, et

καὶ οὐδ' οὕτως εἰσακούσονται μου, λέγει Κύριος. Καίτοι γε οὐδαμῶς ἐν τῷ νόμῳ γέγραπται, ἀλλ', ὅπερ ἐφθην εἰπὼν, πᾶσαν τὴν Παλαιάν ἀεὶ νόμον καλεῖ καὶ τοὺς προφῆτας καὶ τὰς ἱστορίας. Παράγει δὲ τὴν μαρτυρίαν ἀπὸ Ἰσαίου τοῦ προφήτου, πάλιν ὑπομαρτυρούμενος τοῦ χαρίσματος τὴν δόξαν, πρὸς τὸ ἐκείνων χρήσιμον· ἀλλ' ὁμως καὶ οὕτω μετ' ἐγκωμίου τίθησιν αὐτό. Τὸ γὰρ, Οὐδὲ οὕτω, δεκνόντος ἦν, ὅτι ἱκανὸν ἦν αὐτοῖς ἐκπλήξαι τὸ θαῦμα· εἰ δὲ οὐκ ἐπέστησαν, ἐκείνων τὸ ἐγκλημα. Καὶ τίνος ἕνεκεν αὐτὸ ἐποίησεν ὁ Θεός, εἰ μὴ ἐμελλόν παύθασθαι; Ἴνα τὰ αὐτοῦ πανταχοῦ φαίνηται ποιῶν. Διέξας τοίνυν καὶ ἀπὸ τῆς προφητείας, ὅτι οὐ σφόδρα χρήσιμον τὸ σημεῖον, ἐπέφηγεν· Ὄστε αἰ γλώσσαις εἰς σημείον εἶσιν, οὐ τοῖς πιστεύουσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀπίστοις· ἢ δὲ προφητεία οὐ τοῖς ἀπίστοις, ἀλλὰ τοῖς πιστεύουσιν. Ἐὰν οὖν συνέλθῃ ἡ Ἐκκλησία ὅλη ἐπὶ τὸ αὐτὸ, καὶ πάντες γλώσσαις λαλώσιν, εἰσέλθωσι δὲ ἰδιῶται ἢ ἀπιστοί, οὐκ ἔρουσιν, ὅτι Μαίρεσθε; Ἐὰν δὲ πάντες προφητεύωσιν, εἰσέλθῃ δὲ τίς ἀπίστος ἢ ἰδιώτης, ἐλέγχεται ὑπὸ πάντων, ἀνακρίνεται ὑπὸ πάντων· καὶ οὕτω τὰ κρυπτὰ τῆς καρδίας αὐτοῦ φανερά γίνεται, καὶ πεσῶν ἐπὶ πρόσωπον προσκυνήσει τῷ Θεῷ ἀπαγγέλλων, ὅτι Θεὸς ὄντως ἐν ὑμῖν ἔστι. Πολλὴν ἔνταῦθα ἐκ τῶν εἰρημένων τὴν ἐπαπόρησιν ἴδοι τις ἂν. Εἰ γὰρ τοῖς ἀπίστοις σημεῖον εἶσιν αἱ γλώσσαις, πῶς λέγει, Ἐν ἰδῶσιν ὑμᾶς γλώσσαις λαλοῦντας οἱ ἀπιστοί, ἔρουσιν, ὅτι Μαίρεσθε; καὶ εἰ προφητεία οὐ τοῖς ἀπίστοις, ἀλλὰ τοῖς πιστεύουσι, πῶς καὶ οἱ ἀπιστοὶ ἐξ αὐτῆς κερδανούσιν; Ἐὰν γὰρ εἰσέλθῃ, φησὶν, ἀπίστος προφητευόντων ὁμίαν, ἐλέγχεται ὑπὸ πάντων, καὶ ἀνακρίνεται. Οὐχ αὕτη δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ μετὰ ταύτην δευτέρα ἑτέρα ζήτησις ἐντεῦθεν φέρεται· φανερὰ γὰρ ἡ γλώττα πάλιν τῆς προφητείας μείζων. Εἰ γὰρ αἱ γλώσσαις εἰς σημείον τοῖς ἀπίστοις, ἢ δὲ προφητεία τοῖς πιστοῖς, τὸ τοῦς ἀλλοτριούσις ἐφέλκεσθαι [534] καὶ οἰκείου, μείζον τοῦ βυθιμίζοντος; τοῦς οἰκείους. Τί οὖν ἔστι τὸ εἰρημένον; Οὐδὲν δισκολον οὐδὲ ἀσάφει οὐδὲ ἐναντίον τοῖς ἐμπροσθεν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα συμβαῖνον, ἐὰν προσέχωμεν. Ἡ μὲν γὰρ προφητεία ἀμφοτέροις ἐπιτηδεύει, ἢ δὲ γλώττα οὐκέτι. Διόπερ εἰπὼν ἐπὶ τῆς γλώττης, Εἰς σημείον ἔστι, προσέθηκεν, Οὐ τοῖς πιστεύουσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀπίστοις, καὶ τοῖς εἰς σημείον, τουτέστιν, εἰς ἐκπλήξιν, οὐκ εἰς κατήχησιν τοσοῦτον. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς προφητείας, φησὶ, τὸ αὐτὸ τοῦτο ἐποίησεν, εἰπὼν, Ἡ δὲ προφητεία οὐ τοῖς ἀπίστοις, ἀλλὰ τοῖς πιστεύουσιν. Οὐδὲ γὰρ χρεῖαν ἔχει ὁ πιστὸς σημείον ἰδεῖν, ἀλλὰ διδασκαλίας δεῖται μόνον καὶ κατηχήσεως. Πῶς οὖν οὐ λέγεις, φησὶν, ἀμφοτέροις χρήσιμον εἶναι τὴν προφητείαν, αὐτοῦ λέγοντος, Οὐ τοῖς ἀπίστοις, ἀλλὰ τοῖς πιστεύουσιν; Ἐὰν ἀκριβῶς ἐξετάσῃς, εἴη τὸ λεγόμενον. Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, ὅτι οὐκ ἔστι χρήσιμος ἡ προφητεία τοῖς ἀπίστοις, ἀλλ', Οὐ ἔστιν εἰς σημείον, ὡς ἡ γλώττα, ἀνωφέλιος δηλονότι. Οὐδὲ τοῖς ἀπίστοις τι χρήσιμον ἡ γλώττα· ἐν γὰρ αὐτῆς ἔστι τὸ ἔργον, τὸ ἐκπλήξαι μόνον καὶ θορυβεῖσαι. Τὸ γὰρ σημείον τῶν μέσων ἐστίν· ὡς ὅταν λέγῃ, Ποίησον μετ' ἐμοῦ σημεῖον, καὶ προστίθησιν, εἰς ἀγαθόν· καὶ πάλιν, Ἐργήθητι ὡσεὶ τέρας τοῖς πολλοῖς, τουτέστιν, εἰς σημείον.

β'. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι τὸ σημείον ἐνταῦθα οὐχ ὡς

πάντη χρήσιμον τι ποιῶν παρήγαγεν, ἐπέφηγε τὸ ἐξ αὐτοῦ γινόμενον. Τί δὲ ἦν τοῦτο; Ἐροῦσι, φησὶν, ὅτι Μαίρεσθε. Τοῦτο δὲ οὐ παρὰ τὴν τοῦ σημείου φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἀνοίαν ἐκείνων. Ἀπίστος δὲ ὅταν ἀκούσῃς, μὴ τοὺς αὐτοῦς πανταχοῦ νόμιζε λέγεσθαι, ἀλλὰ ποτὲ μὲν τοὺς τὰ ἀνάτα νοσοῦντας καὶ ἀδιορθώτους μένοντας, ποτὲ δὲ τοὺς καὶ μεταβαλέσθαι δυναμένους, οἳ οἱ ἦσαν ἐπὶ τῶν ἀποστόλων οἱ θαυμάζοντες τὰ λεγόμενα τοῦ Θεοῦ μεγάλα· οἳ ἐπὶ τὸ Κορινθίου. Ὁ τοίνυν λέγει, τουτέστιν· ὅτι ἡ μὲν προφητεία καὶ ἐν τοῖς ἀπίστοις καὶ ἐν τοῖς πιστοῖς ἰσχύει· τὴν δὲ γλώτταν ἀκούοντες οἱ ἀπιστοὶ καὶ ἀνόητοι, οὐ μόνον οὐ κερδανούσιν, ἀλλὰ καὶ καταγελῶσιν, ὡς μαινομένους, τῶν φθεγγόμενων. Καὶ γὰρ εἰς σημείον ἐστὶν αὐτοῖς μόνον· τουτέστιν, εἰς τὸ ἐκπλήττεσθαι ἀπλῶς· ὡς οἱ γε νοῦν ἔχοντες καὶ ἐκέρδανον, δι' ὃ ἐδόθη τὸ σημείον. Οὐ γὰρ μόνον οἱ μέθην αὐτῶν κατηγοροῦντες ἦσαν τότε, ἀλλὰ πολλοὶ καὶ ἐθαύμαζον αὐτοὺς, ὡς τὰ μεγάλα τοῦ Θεοῦ διηγουμένους· ὥστε οἱ γελῶντες, οἱ ἀνόητοι ἦσαν. Διὸ καὶ Παῦλος οὐκ ἀπλῶς εἶπεν, Ἐροῦσιν ὅτι Μαίρεσθε, ἀλλὰ προσέθηκεν, ἰδιῶται καὶ ἀπιστοί. Ἡ δὲ προφητεία οὐκ εἰς σημείον ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ εἰς πίστιν καὶ εἰς ὠφέλειαν ἀμφοτέροις ἐπιτηδεύει καὶ χρήσιμος. Καὶ τοῦτο εἰ καὶ μὴ εὐθέως, ἀλλὰ διὰ τῶν ἐξῆς σαφέστερον ἠρμήνευσεν, εἰπὼν· Ἐλέγχεται ὑπὸ πάντων. Ἐὰν γὰρ πάντες προφητεύωσι, φησὶν, εἰσέλθῃ δὲ [35] τίς ἀπίστος ἢ ἰδιώτης, ἐλέγχεται ὑπὸ πάντων, ἀνακρίνεται ὑπὸ πάντων, καὶ οὕτω τὰ κρυπτὰ τῆς καρδίας αὐτοῦ φανερά γίνεται, καὶ πεσῶν ἐπὶ πρόσωπον προσκυνήσει τῷ Θεῷ, ἀπαγγέλλων ὅτι Θεὸς ὄντως ἐν ὑμῖν ἔστι. Ὄστε οὐ τοῦτο μόνον μέζων ἡ προφητεία τῶ ἐν ἐκατέρωσι ἰσχύειν, ἀλλὰ καὶ τῶ τοῦς ἀναισχοντοτέρους τῶν ἀπίστων ἐφέλκεσθαι. Οὐδὲ γὰρ τὸ αὐτὸ θαῦμα ἦν, ὅτε τὴν Σάφειραν ἤλεγξεν, ὅπερ προφητείας ἦν, καὶ ὅτε γλώσσαις ἐλάλει Πέτρος· ἀλλὰ τότε μὲν πάντες συνεστάλθησαν, ὅτε δὲ γλώσσαις ἐλάλει, καὶ παραπαλοντος ἔλαβε δόξαν. Εἰπὼν τοίνυν, ὅτι οὐκ ὠφέλιος γλώττα, καὶ ὑποτεμόμενος; πάλιν αὐτὸ τοῦτο τῷ τὸ ἐγκλημα εἰς τοὺς Ἰουδαίους περιτρέψαι, προῖων δείκνυσιν ὅτι καὶ βλάπτει. Καὶ τίνος, φησὶν, ἕνεκεν ἐδόθη; Ἴνα μετὰ ἑρμηνείας προῖ· ὡς τοῦτου χωρὶς, καὶ τὸ ἐναντίον ἐκβαίνει παρὰ τοῖς ἀνόητοις. Ἐὰν γὰρ, φησὶ, γλώσσαις πάντες λαλώσιν, εἰσέλθωσι δὲ ἀπιστοὶ ἢ ἰδιῶται, ἔρουσιν, ὅτι Μαίρεσθε· καθάπερ οὖν καὶ οἱ ἀπόστολοι μεθύνων ἐλάμβανον ὑπόνοιαν· Οὕτοι γὰρ, φησὶ, γλιεύκουσιν μεμστωμένοι εἶσιν. Ἄλλ' οὐ τοῦ σημείου κατηγόρηται, ἀλλὰ τῆς ἐκείνων ἰδιωτείας. Διὰ τοῦτο προσέθηκεν, ἰδιῶται καὶ ἀπιστοί, ὥστε τῆς ἐκείνων ἀπειρίας ἢ ὑπόληψις καὶ ἀπιστίας. Ὅπερ γὰρ ἐφθην εἰπὼν, οὐκ ἐν τοῖς διαβεβλημένοις, ἀλλ' ἐν τοῖς οὐ σφόδρα ὠφελουσι σπουδαῖς κατατάξει τὸ χάρισμα, καὶ τοῦτο, ὥστε καταστεῖλαι αὐτοῦ; καὶ εἰς ἀνάγκην ἀγαγεῖν τοῦ τὸν ἑρμηνεύοντα ἐπιζητεῖν. Ἐπειδὴ γὰρ οὐ πρὸς τοῦτο εἴρωρον, ἀλλὰ πρὸς ἐπίδειξιν αὐτῶ καὶ φιλοτιμίαν ἐπέχρηστο οἱ πολλοί, ἀπὸ τοῦτου μάλιστα ἀπάγει, δείκνυς ὅτι εἰς δόξαν παραβάπτονται, μανίας ὑπόληψιν κτώμενοι. Καὶ τοῦτο μάλιστα ἐστίν, ὃ συνεχῶς ἐπιχειρεῖ κατασκευάζειν ὁ Παῦλος, ὅταν τινὸς ἀπάγειν βουλήται, εἰς αὐτὰ ἀ ἐπιθυμεί δείκνυσιν αὐτὸν παραβλαπτόμενον. Καὶ οὐ τοίνυν οὕτω ποιεῖ· ἂν ἦδονῃς ἀπαγάγῃς, δείξον ὅτι

τὸ πρᾶγμα πικρὸν ἂν κενοδοξίας ἀφέλξης, δεῖξον ὅτι τὸ πρᾶγμα ἀτιμίας γέμον. Οὕτω καὶ Παῦλος ἐποίησε. Καὶ γὰρ πλουσίους ἀποσπῶν τοῦ περὶ τὰ χρήματα ἔρωτος, οὐκ εἶπεν ὅτι βλαβερὸν ὁ πλοῦτος μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ εἰς πειρασμοὺς ἐμβάλλει. *Οἱ γὰρ βουλόμενοι πλουτεῖν*, φησὶν, *ἐμπίπτουσιν εἰς πειρασμόν*. Ἐπειδὴ γὰρ δοκεῖ πειρασμῶν ἀπαλλάττειν, τούναντιον αὐτῷ περιέβηκεν οὐπερ ἐνόμιζον οἱ πλουτοῦντες. Εἶχοντο πάλιν τῆς σοφίας τῆς ἐξωθεν ἕτεροι, ὡς ταύτῃ τὸ δόγμα ἰστώντες· ἔδειξεν ὅτι οὐ μόνον οὐ βοηθεῖ τῷ σταυρῷ, ἀλλ' ὅτι καὶ κενοὶ αὐτόν. Εἶχοντο τοῦ δικάζεσθαι παρ' ἑτέροις, ἀνάξιον ἡγούμενοι παρὰ τοῖς οικείοις, ὡς τῶν ἐξωθεν σοφωτέρων ὄντων δείκνυσιν ὅτι τὸ ἐξω δικάζεσθαι, αἰσχρόν. Εἶχοντο τῶν εἰδωλοθύτων, ὡς τελείαν γνῶσιν ἐπιδεικνύμενοι· ἔδειξεν ὅτι τοῦτο γνώσεως ἀτελοῦς, τὸ μὴ εἰδέναι οἰκονομεῖν τὰ τῶν πησίων. Οὕτω καὶ [336] ἐνταῦθα, ἐπειδὴ ἐπτόνητο περὶ τὸ χάρισμα τοῦτο τὸ τῶν γλωσσῶν, δόξης ἔρωντες, δείκνυσιν ὅτι τοῦτο μὲν οὖν μάστιγα αὐτοὺς καταισχύνει, οὐ μόνον δόξης ἀποστεροῦν, ἀλλὰ καὶ μανίας ὑπολήψει περιβάλλον. Ἄλλ' οὐκ εὐθέως τοῦτο εἶπεν, ἀλλὰ μυρία πρότερος εἰπὼν, ὅτε εὐπαράδεκτον τὸν λόγον ἐποίησε, τότε τὸ σφόδρα παράδοξον ἐπάγει. Καὶ τοῦτο δὲ αὐτὸ τὸ θεώρημα σύνηθες· Τὸν γὰρ μέλλοντα διασταλεύειν δόξαν πεπηγυῖαν καὶ εἰς τὸ ἐναντίον περιτρέπειν, οὐκ εὐθέως τὰ ἐναντία λέγειν δεῖ· ἐπεὶ καταγέλαστος ἔσται παρὰ τοῖς προκατειλημμένοις ὑπὸ τῆς ἐναντίας ψήφου· ἐπειδὴ τὸ σφόδρα παράδοξον οὐκ ἂν γένοιτο ἐκ προουμιῶν εὐπαράδεκτον, ἀλλὰ χρῆ πρότερον ὑποριζήσαντα καλῶς δι' ἑτέρων, τότε εἰς τὸ ἐναντίον περιτρέπειν.

γ'. Οὕτω γοῦν καὶ ἐπὶ τοῦ γάμου διαλεγόμενος ἐποίησεν. Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ προσεῖχον ὡς ἄνεσιν ἔχοντι τῷ πράγματι, αὐτὸς δὲ ἐβούλετο δεῖξαι, ὅτι τὸ μὴ γαμεῖν ἄνεσις, εἰ μὲν εὐθέως τοῦτο εἶπεν, οὐκ ἂν οὕτως εὐπαράδεκτον αὐτὸ πεποίηκε· νυνὶ δὲ μετὰ πολλὰ αὐτὸ θεῖς, καὶ εὐκαίρως εἰσάγων, σφόδρα καθίκετο τῶν ἀκούοντων. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς παρθενίας πεποίηκε. Καὶ γὰρ πρὸ τοῦ^a πολλὰ εἰπὼν, καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν, τότε φησὶν, ὅτι *Ἰμῶν φεῖδομαι*, καὶ, *Θέλω ὑμᾶς ἀμεριμνοῦς εἶναι*. Τοῦτο δὴ καὶ ἐπὶ τῶν γλωσσῶν ποιεῖ, δείκνυς ὅτι οὐ μόνον ἀποστερεῖ δόξης, ἀλλὰ καὶ καταισχύνει τοὺς ἔχοντας παρὰ τοῖς ἀπίστοις. Ἡ δὲ προφητεία τούναντιον καὶ αἰσχύνῃς ἀπήλλακται τῆς παρὰ τοῖς ἀπίστοις, καὶ δόξαν ἔχει μεγίστην καὶ ὠφέλειαν. Οὐ γὰρ ἔρει τις ἐπὶ τῆς προφητείας, ὅτι Μαίονται, οὐδὲ καταγελάσεται τῶν προφητευόντων, ἀλλὰ τούναντιον ἐκπλαγῆσται καὶ θαυμάσεται τοῦτους. *Ἐλέγχεται γὰρ ὑπὸ πάντων*· τοῦτο ἔστιν, ἃ ἐπὶ καρδίας ἔχει, ταῦτα εἰς μέσον ἀγεται, καὶ δείκνυται πᾶσιν. Οὐκ ἔστι δὲ ἴσον εἰσελθόντα τινὰ ἰδεῖν μὲν Περσιστὶ, τὸν δὲ Συρσιστὶ φβεγγόμενον, καὶ εἰσελθόντα ἀκοῦσαι τὰ ἀπόβρῃτα τῆς αὐτοῦ διανοίας, καὶ εἴτε πειράζων καὶ μετὰ πονηρᾶς γνώμης, εἴτε ὕγιως εἰσελήλυθε· καὶ ὅτι τὸ καὶ τὸ αὐτῷ πέπρακται, καὶ τὸ βεβούλευται· πολὺ γὰρ τοῦτο

ἐκείνου φρικωδέστερον καὶ χρησιμώτερον. Δια δὴ τοῦτο, ἐπὶ μὲν τῶν γλωσσῶν φησὶν, ὅτι *Μαίρεσθε*· ἀλλ' οὐκ οἴκοθεν τοῦτο ἀποφαίνεται, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐκείνου κρίσεως· *Ἐροῦσι γὰρ*, φησὶν, *ὅτι Μαίρεσθε*. Ἐνταῦθα δὲ καὶ τῇ τῶν πραγμάτων κέρηται ψήφῳ, καὶ τῇ τῶν ὠφελουμένων. *Ἐλέγχεται γὰρ*, φησὶν, *ὑπὸ πάντων*, ἀνακρίνεται ὑπὸ πάντων, καὶ οὕτω τὰ κρυπτὰ τῆς καρδίας αὐτοῦ φανερά γίνονται, καὶ οὕτω πεισῶν ἐπὶ πρόσωπον προσκυνήσει τῷ Θεῷ, ἀπαγγέλλων ὅτι *θεὸς ὄντως ἐν* [337] *ὑμῖν ἔστιν*. Ὅρας ὅτι τοῦτο ἀναμφισβήτητον; Ἐκεῖ μὲν γὰρ ἀμφιδόλλεται τὸ γινόμενον, καὶ μανίαν ἂν τις αἰτιάσαστο τῶν ἀπίστων· ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν τοιοῦτον ἔσται, ἀλλὰ καὶ θαυμάσεται καὶ προσκυνήσει, διὰ τῶν ἔργων πρότερον ὁμολογῶν, εἶτα καὶ διὰ τῶν ῥημάτων. Οὕτω καὶ Ναβουχοδονόσορ τὸν θεὸν προσεκύνησε λέγων, *Ἐπ' ἀληθείας ὁ θεὸς ὑμῶν αὐτός ἐστι θεὸς ἀποκαλύπτων μυστήρια*, ὅτι ἡδυνήθης ἀποκαλύψαι τὸ μυστήριον τοῦτο. Εἶδες τῆς προφητείας τὴν ἰσχύν, πῶς τὸν ἄγριον ἐκείνον μετέβαλε καὶ κατήχησε καὶ εἰς πίστιν ἤγαγε; *Τὶ οὖν ἔστιν, ἀδελφοί; Ὅταν συνέρχησθε, ἕκαστος ὑμῶν ψαλμὸν ἔχει, διδαχὴν ἔχει, γλῶσσαν ἔχει, ἀποκαλύψιν ἔχει, ἐρμηνείαν ἔχει· πάντα πρὸς οἰκοδομὴν γινέσθω*. Ὅρας τοῦ Χριστιανισμοῦ τὴν κρηπίδα καὶ τὸν κανόνα; Ὅσπερ γὰρ τεχνίτου ἔργον τὸ οἰκοδομεῖν, οὕτω καὶ τοῦ Χριστιανοῦ τὸ τοὺς πησίων διὰ πάντων ὠφελεῖν. Ἐπειδὴ δὲ σφόδρα κατέδραμε τοῦ χαρίσματος, ἵνα μὴ δόξη περιττὸν εἶναι· τὸν γὰρ εὐζων αὐτῶν κατασπάσαι βουλόμενος, μόνον τοῦτο πεποίηκε· πάλιν ἀριθμεῖ αὐτὸ μετὰ τῶν ἄλλων, λέγων· *Ψαλμὸν ἔχει, διδαχὴν ἔχει, γλῶσσαν ἔχει*. Καὶ γὰρ ψαλμοὺς τὸ παλαιὸν ἐποίουν ἀπὸ χαρίσματος, καὶ ἐδίδασκον ἀπὸ χαρίσματος· ἀλλ' ὅμως ἅπαντα ταῦτα πρὸς ἕν βλέπετω, φησὶ, τὴν τοῦ πησίων διόρθωσιν· μηδὲν ἀπλῶς γινέσθω. Εἰ γὰρ μὴ παραγίγη τὸν ἀδελφὸν οἰκοδομήσων, τί καὶ παραγίγη; Οὐ δὴ πολὺς μοι λόγος τῆς τῶν χαρισμάτων διαφορᾶς· ἐνδὲ ἐμοὶ μέλει μόνον, καὶ τὸ σπουδαζόμενόν μοι ἕν, τὸ πρὸς οἰκοδομὴν ἅπαντα ποιεῖν. Οὕτω καὶ ὁ τὸ μικρὸν ἔχων χάρισμα, τὸν τὸ μέγα ἔχοντα παραδραμεῖται, ἐὰν τοῦτο προσῆ. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τὰ χαρίσματα, ἵνα οἰκοδομητῶν ἕκαστος· ὡς ἐὰν μὴ τοῦτο γίνηται, καὶ εἰς κριμα ἔσται τὸ χάρισμα τῷ λαβόντι. Τί γὰρ, εἰπέ μοι, ὄφελος τοῦ προφητεῖν; τί δὲ ὄφελος τοῦ νεκροῦς γείρειν, ὅταν μηδεὶς ὁ κερδαίνων ἦ; Εἰ δὲ τοῦτο τῶν χαρισμάτων τὸ τέλος, ἔξεστι δὲ αὐτὸ καὶ ἑτέρῳ κατασκευάζειν τρόπῳ χαρισμάτων χωρὶς, μὴ μέγα ἐπὶ τοῖς σημείοις φρόνει, μηδὲ ταλάνιζε σαυτὸν, ὁ τῶν χαρισμάτων ἰσπερημένος. *Εἶτε δὲ γλῶσση τις λαλεῖ, κατὰ δύο, ἢ τὸ πλεῖστον τρεῖς, καὶ ἀνὰ μέρος, καὶ εἰς διερμηνεύετω*. Ἐὰν δὲ μὴ ἢ διερμηνευτῆς, σιγάτω ἐν ἐκκλησίᾳ, ἑαυτῷ δὲ λαλεῖτω καὶ τῷ Θεῷ. Τί λέγεις; εἰπέ μοι· τοσαῦτα εἰπὼν περὶ γλωσσῶν, ὅτι ἀνόνητον, ὅτι περιττὸν, ἐὰν μὴ ἐρμηνεῖα ἔχη, κελεύεις πάλιν γλώσσαις λαλεῖν; Οὐ κελεύω, φησὶν, ἀλλ' οὐδὲ κωλύω· ὡς ὅταν λέγῃ, *Εἰ τις ὑμᾶς καλεῖ τῶν ἀπίστων, καὶ θέλετε πορεύεσθαι*, οὐχὶ νομοθετῶν τὸ πορεύεσθαι λέγει, ἀλλ' οὐκ ἐπέχων· οὕτω καὶ ἐνταῦθα,

a. Legendam videtur prò τούτου, et ita legit interpres vetus.

necessitatem afferat requirendi ejus qui interprete-
tur. Nam quoniam non eo spectabant, sed ad osten-
tationem gloriæque et honoris cupiditatem multi hoc
dono utebantur, ab eo maxime abducit, ostendens
eos in gloria et existimatione magnum damnum ac-
cipere, ut qui in insanix suspicionem veniant. Et
hoc est maxime, quod assidue adstruere conatur
Paulus; quando vult ab aliqua re abducere, ostendit
eum lædi in iis ipsis quæ desiderat. Et tu quoque fac
similiter: si a voluptate abducas, ostende rem esse
acerbam; si ab inani gloria abstrahas, ostende rem
esse plenam dedecore et infamia. Sic etiam faciebat
Paulus. Divites enim avellens ab amore pecuniæ, non
dixit solum noxias esse divitias, sed etiam injicere in
tentationes: nam ait, *Qui volunt divites esse, incidunt
in tentationem* (1. Tim. 6. 9). Quia enim videbantur
liberare a tentationibus, eis tribuit contrarium ejus
quod existimabant divites. Alii externæ operam da-
bant sapientiæ, tamquam hac ratione dogma stabili-
tantes: ostendit eam non solum cruci non opem
ferre, sed etiam eam exinanire. Urgebant ut judica-
rentur apud alios, existimantes indignum esse judi-
cari apud suos, ac si externi essent sapientiores:
ostendit esse turpe foris judicari. Accedebant ad ea
quæ erant idolis immolata, tamquam perfectam osten-
tantes scientiam: ostendit hoc esse imperfectæ scien-
tiæ, nescire administrare ea quæ sunt proximorum.
Ita hic quoque, quoniam linguarum donum stupentes
admirabantur, gloriæ amantes, ostendit hoc quidem
eos maxime dedecore afficere, non solum eos pri-
vans gloria, sed etiam illos in insanix suspicionem
conjiciens. At non statim hoc dixit; sed cum prius
innumera dixisset, quando effecit ut facile exciperetur
grataque esset oratio, tunc subjungit id quod est
admirabile et præter opinionem. Est autem hæc me-
ditatio ipsi familiaris. Eum enim qui firmam senten-
tiam est labefactorus et in contrarium conversurus
firmiter stabiliterque conceptam opinionem, non
oportet statim dicere contrarium: esset enim ridicu-
lus apud eos, quos contraria præoccupavit sententia.
Nam quod est valde admirabile et præter opinionem,
non facile admitti poterit ab initio; sed oportet, cum
per alia prius recte suffoderis et irrepseris, sic con-
vertere in contrarium.

3. Sic certe fecit etiam disserens de matrimonio.
Nam quoniam multi animum adhibebant matrimonio
tamquam rei in qua esset quies et recreatio; ipse
autem volebat ostendere, non jungi matrimonio esse
quietem ac recreationem, si statim quidem hoc di-
xisset, non fecisset ut hoc tam facile admitteretur:
nunc autem cum post multa hoc posuisset, opportune
inducens, facile percussit auditores. Hoc etiam fecit
in virginitate. Nam cum antea multa dixisset, et rur-
sus postea, tunc dicit: *Vobis parco*: et, *Volo vos esse
sine sollicitudine* (1. Cor. 7. 28. 32). Hoc facit etiam
in linguis, ostendens eas non solum privare gloria,
sed eos etiam, qui hoc donum habent, probro ac de-
decore afficere apud infideles. Prophetia autem con-
tra probro ac dedecore vacat apud infideles, et ma-

ximam habet gloriæ et utilitatem. Nam in prophetia
nemo dicit eos insanire, nec irridebit eos qui pro-
phetant, sed contra eos stupebit et admirabitur. *Ar-
guuntur enim ac convincuntur ab omnibus*; hoc est,
ea quæ habet in corde in medium adducuntur et
ostenduntur omnibus. Non sunt autem paria, ingres-
sum quempiam videre, illum quidem Persice loquen-
tem, hunc autem Syriace; et ingressum audire arcana
ejus mentis, sive tentans et malo animo, sive sincere
et bono animo sit ingressus; et quod hoc quidem ab
illo gestum sit, de illo autem sit consultatum: hoc
enim est illo multo terribilius et utilius. Propterea in
linguis quidem dicit vos insanire: sed hoc ex se non
dicit, verum ex illorum judicio: *Dicens enim, inquit,
quod insanitis*. Hic autem ulitur et rerum sententia,
et eorum qui juvantur. *Convincitur enim, inquit, ab
omnibus, dijudicatur ab omnibus: et sic occulta cordis
ejus manifesta sunt, et ita cadens ille in faciem adorabit
Deum, pronuntians quod vere Deus in vobis sit*. Viden'
quod hoc quidem sit indubitatum? Nam illic quidem
de eo quod sit ambigitur, et quispiam ex infidelibus
id adscripserit insanix: hic autem nihil erit hujus-
modi, sed et admirabitur et adorabit, facis primum
confitens, deinde etiam verbis. Sic etiam Nabuchod-
onosor Deum adoravit dicens: *In veritate Deus vester
ipse est Deus revelans mysteria, quoniam potuisti reve-
lare mysterium istud* (Dan. 2. 47). Vidistin' vim pro-
phetiæ, quomodo ferocem illum mutaverit et insti-
tuerit et ad fidem deduxerit? 26. *Quid ergo est, fratres?
Cum convenitis, unusquisque vestrum psalmum habet,
doctrinam habet, linguam habet, revelationem habet,
interpretationem habet: omnia ad ædificationem sunt*.
Vidistin' Christianismi fundamentum et regulam?
Sicut enim est artificis officium ædificare, ita etiam
Christiani proximis per omnia prodesse. Quoniam
autem in donum valde est invecutus, ne videatur esse
supervacaneum; eorum enim fastum volens depri-
mere, hoc solum fecit: rursus ipsum cum aliis annu-
merat, dicens: *Psalmum habet, doctrinam habet, lin-
guam habet*. Etenim psalmos olim faciebant ex cha-
rismate seu dono, et docebant ex dono: sed tamen
hæc omnia, inquit, ad unum aspiciant, nempe ad
proximi correctionem: nihil fiat temere et inconsi-
derate. Si enim non accedis fratrem ædificaturus, cur
accedis? Non magna a me habetur ratio charismatum
differentiæ: unum est mihi curæ, et unum est in
quod meum pono studium, nempe ut omnia fiant ad
ædificationem. Ita etiam qui parvum habet donum,
eum qui magnum habet superabit ac prætervehetur,
si hoc adsit. Propterea enim sunt dona, ut unusquis-
que ædificetur. Si hoc enim non factum fuerit, erit
donum ei qui accepit, ad condemnationem. Quid enim,
dic mihi, prodest prophetare? quid vero mortuos ex-
citare, cum nullus sit qui lucretur? Si hic est porro
donorum finis, licet autem etiam alio modo hoc con-
ficere absque donis, ne propter signa efferaris et in-
solescas, neque te miserum esse existimes, quod sis
charismatibus privatus. 27. *Sive lingua quis loquitur,
secundum duos, aut ut multum tres et per partes, et*

unus interpretetur. 28. Si autem non fuerit interpret, taceat in ecclesia, sibi autem loquatur et Deo. Quid dicis, quæso? cum de linguis tam multa dixeris, quod id sit inutile, quod supervacaneum, nisi habeat interpretem, rursus jubes loqui linguis? Non jubeo, inquit, sed nec prohibeo; ut quando dicit, *Si quis vos vocat infidelium, et vultis ire* (1. Cor. 10. 27), non hoc dicit legem ferens ut eas, sed neque retinens; ita hic etiam, *Sibi autem loquatur et Deo*. Si non potest, inquit, tacere, sed est adeo honoris et inanis gloriæ cupidus, apud se loquatur. Quare hoc ipso quod sic permisit, prohibuit, ut qui pudore affecerit.

4. Quod etiam facit alibi disserens de consuetudine cum uxore, et dicens: *Hoc autem dico propter incontinentiam vestram* (1. Cor. 7). Sed quando de prophetia loquebatur, non sic dixit; sed quomodo? Imperando et legem ferendo: *Prophetæ autem duo aut tres loquantur*. Et nusquam hic quærit interpretem, neque os obstruit prophetanti, sicut illic, dicens: *Si non sit interpret, taceat*. Neque enim sufficit is qui lingua loquitur. Quamobrem si quis habeat utrumque donum, loquatur; si autem non habeat, vult autem loqui, cum interprete hoc faciat. Propheta enim est interpret, sed Dei, tu autem hominis. *Si autem non sit interpret, taceat*. Nihil enim supervacaneæ fieri oportet, nihil ad ambitionem et honoris studium. *Sibi autem loquatur et Deo*; hoc est, in mente, et sensim et absque strepitu, si velit. Non est enim hoc legem ferentis, sed forte potius pudorem incutientis per concessionem, sicut quando dicit, *Si quis autem esurit, domi comedat* (1. Cor. 11. 34); et cum videatur concedere, eo ipso illum tangit acrius. Non enim ideo, inquit, convenitis, ut vos dona habere ostendatis, sed ut eos qui audiunt ædificetis: quod etiam dixit initio, *Omnia ad ædificationem fiant*. 29. *Prophetæ autem duo aut tres dicant, et cæteri dijudicent*. Nusquam plurimum posuit sicut in linguis. Et quid hoc, inquires? neque enim sufficientem ostendit esse prophetiam, si aliis permittit iudicium. Imo vero est valde sufficiens: neque enim huic sicut illi os obstruxit, et silentium indixit, si non sit qui interpretetur; neque sicut de illo dixit, *Si non sit interpret, taceat*: ita de hoc quoque, *Si non sit qui discernat, ne prophetet*; sed solum munit auditorem. Hoc enim dixit ad eos monendos ut caverent, ne inter eos incurreret vates ac divinator. Nam etiam in principio hoc jussit cavere, quando divinationis et prophetiæ attulit differentiam; et nunc ipsum jubet discernere et considerare, ne quid irrepat diabolicum. 30. *Quod si alii revelatum sit sedenti, prior taceat*. 31. *Potestis enim omnes per singulos prophetare, ut omnes discant et omnes exhortentur*. Quid est quod dictum est? Si te, inquit, prophetante et loquente, alterius spiritus eum excitaverit, tace de cætero. Quod enim dixit de linguis, hoc hic quoque exigit ut fiat sigillatim, sed hic divinius: non dixit enim, *Sigillatim*, sed, *Si alii sit revelatum*. Quid enim adhuc opus esset, cum hic moveatur ad prophetiam, illum dicere? At oporteret utroque? Sed res esset absurda et confusa. At prio-

rem? Et hoc quoque absurdum. Propterea enim, illo dicente, hunc movebat Spiritus, ut hic quoque diceret aliquid. Deinde consolans eum, cui os fuit obstructum, dicit: *Potestis enim omnes sigillatim prophetare, ut omnes discant et omnes consolentur*. Vides quomodo rursus affert causam, propter quam facit omnia? Si enim eum, qui linguis loquitur, omnino prohibet dicere, quando non habet interpretem, propter inutilitatem: merito etiam prophetiam, si hoc non habeat, sed confusionem faciat et conturbationem et tumultum importunum, jubet cohibere. 32. *Et spiritus prophetarum prophetis subjecti sunt*. Vidistin' quam vehementer et terribiliter eum pudore affecerit? Nam ne contendat homo et seditionem agitet, ipsum donum ostendit subijci: spiritum enim hic vocat operationem. Si autem spiritus subijcitur, multo magis non æquum est ut tu, qui possides, contendas. Deinde ostendit quod hoc quoque sit Deo acceptum, subjungens et dicens: 33. *Non enim disseusionis est Deus, sed pacis, sicut et in omnibus ecclesiis sanctorum doceo*. Vidistin' quot modis eum in silentium deduxit, et eum qui alteri cedit consolatus est? per unum quidem idque præcipuum, ne videlicet ab hoc facto dissolvatur: *Potestis enim*, inquit, *per singulos omnes prophetare*; per alterum vero, ex eo quod illud spiritui videatur: *Spiritus enim prophetarum prophetis subijciuntur*: præterea ex eo, quod secundum Dei sententiam sit; *Non enim est dissensionis*, inquit, *Deus, sed pacis*: quarto denique, eo quod lex ejusmodi per orbem universum ubique obtineat, nec alienum quidquam usquam illis imperetur: *Sic enim*, ait, *in omnibus ecclesiis sanctorum doceo*. Quid ergo his rebus fuerit magis horrendum? Etenim Ecclesia tunc erat cælum, Spiritu sancto omnia regente, et unumquemque ex iis qui præerant movente et a Deo allatum reddente. Sed nunc illorum donorum symbola ac signa tantum tenemus. Nam nunc quoque duo aut tres dicimus, et vicissim, et alio tacente alius incipit; sed hæc sunt tantum illorum signa et monumenta. Propterea quando inceperimus dicere, populus respondet, Spiritu tuo: ostendens quod olim sic dicebant, non sua moti sapientia, sed Spiritu. Sed non nunc; de me jam loquor.

5. Sed Ecclesia nunc est similis mulieri, quæ a veteri prosperitate excidit, et multis in locis sola tenet symbola antiquæ illius felicitatis, et monilia aureorum quidem solas ostendit thecas et arculas, divitiis autem est privata: ei nunc Ecclesia est similis. Neque hoc solum dico propter dona; non enim esset grave, si hoc solum esset; sed etiam propter vitam et virtutem. Nam et viduarum numerus, et chorus virginum (tunc magnam ornamentum præbebat Ecclesiis: nunc autem ab iis Ecclesia deserta est et exinanita, et sola manent signa. Nam sunt nunc quoque viduæ, sunt et virgines; sed ea non habent illum ornatum, quem habere oporteret eas quæ se ad hæc pararunt certamina. Eximium enim virginis est indicium, quod de iis tantum quæ sunt Dei sit sollicita, et ad Deum precandum indivulsæ assideat: et

Ἐπιπέφθοντες δὲ λαλεῖτω καὶ τῷ Θεῷ. Εἰ μὴ καρτερεῖ σιγῶν, φησὶν, ἀλλ' οὕτως ἐστὶ φιλότιμος καὶ κενόδοχος, καθ' ἑαυτὸν φεγγέσθω. Ὅπως αὐτῷ τούτῳ μάλιστα τῷ οὕτως ἐπιτρέψαι ἐκώλυτον ἐντρέψας.

δ'. [338] Ὁ καὶ ἀλλαχοῦ ποιεῖ περὶ τῆς πρὸς γυναῖκα ὁμιλίας διαλεγόμενος, καὶ λέγων· *Τούτο δὲ λέγω διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν.* Ἀλλ' οὐχ ὅτι περὶ προφητείας ἔλεγον, εὐτως εἶπεν, ἀλλὰ πῶς; Ἐπιτακτικῶς καὶ νομοθετικῶς· *Προφητεῖαι δὲ δύο ἢ τρεῖς λαλεῖτωσαν.* Καὶ οὐδαμῶς τὸν ἐρμηνεῖα ἐνταῦθα ζητεῖ, οὐδὲ ἐπιστομιάζει τὸν προφητεύοντα, καθάπερ ἐπεὶ λέγων, *Ἐάν μὴ ἢ διερμηνευτής, σιγάτω.* Οὐδὲ γὰρ αὐτάρκης ὁ τῆς γλώττης λαλῶν. Διόπερ εἰ μὲν τις ἀμφοτέρω ἔχει τὰ χάρισμα, λαλεῖτω· εἰ δὲ οὐκ ἔχει, θέλει δὲ φθέγγεσθαι, μετὰ τοῦ ἐρμηνεύοντος τοῦτο ποιεῖτω. Καὶ γὰρ ὁ προφήτης ἐρμηνευτής ἐστίν, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ, οὐ δὲ τοῦ ἀνθρώπου. *Ἐάν δὲ μὴ ἢ διερμηνευτής, σιγάτω.* Οὐδὲν γὰρ δεῖ περιττῶς γίνεσθαι, οὐδὲ πρὸς φιλοτιμίαν. *Ἐαυτῷ δὲ λαλεῖτω καὶ τῷ Θεῷ* τούτεστι, κατὰ διάνοιαν, ἢ ἠρέμα καὶ ἀφορητῶς, εἰ γε βούλεται. Οὐ γὰρ δὴ νομοθετοῦντος τοῦτο ἐστίν, ἀλλὰ τάχα καὶ ἐντρέποντος μᾶλλον διὰ τῆς συγχωρήσεως, ὡσπερ ὅταν λέγῃ, *Εἰ δέ τις πεινῶ, ἐν οἴκῳ ἐσθιέτω* καὶ δοκῶν συγχωρεῖν, δριμύτερον αὐτῷ τούτῳ καθάπτεται. Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο συνέρχεσθε, φησὶν, ἵνα δείξητε ὅτι χάρισμα ἔχετε, ἀλλ' ἵνα οἰκοδομήτε τοὺς ἀκούοντας· ὅπερ καὶ ἀρχόμενος εἶπε, *Πάντα πρὸς οἰκοδομὴν γινέσθω.* *Προφητεῖαι δὲ δύο ἢ τρεῖς λαλεῖτωσαν, καὶ οἱ ἄλλοι διακρινέτωσαν.* Οὐδαμῶς τὸ πλεῖστον προσέθηκε καθάπερ ἐπὶ τῶν γλωττῶν. Καὶ τί τοῦτο φησὶν; οὐδὲ γὰρ τὴν προφητείαν αὐτάρκη δεικνυσὶν, εἰ γε ἄλλοις ἐπιτρέψει τὴν κρίσιν. Σφόδρα μὲν οὖν αὐτάρκης· οὐδὲ γὰρ ἐπεστώμισεν αὐτὸν καθάπερ ἐκεῖνον, οὐκ ἕντος ἐρμηνεύοντος· οὐδὲ ὡσπερ ἐπ' ἐκείνου εἶπεν, *Ἐάν μὴ ἢ ὁ διερμηνευτής, σιγάτω*, οὕτω καὶ ἐπὶ τούτου, *Ἐάν μὴ ἢ ὁ διακρινῶν, μὴ προφητεύετω, ἀλλ' ἢ σφαλῆσαιτο μόνον τὸν ἀκροατὴν.* Πρὸς γὰρ τὴν τῶν ἀκούοντων πληροφορίαν τοῦτο εἰρηκεν, ὥστε μὴ παρεμπέσειν μεταξὺ μάντιν. Τοῦτο γὰρ καὶ ἀρχόμενος φυλάττεσθαι ἐκέλευεν, ὅτε μαντείας καὶ προφητείας διαίρειν εἰσήγγαγε, καὶ νῦν αὐτὸ διακρινεῖν κελεύει καὶ σκοπεῖν, ὥστε μὴ τι παρεισθύναι διαβολικόν. *Ἐάν δὲ ἄλλω ἀποκαλυφθῆ καθήμενῳ, ὁ πρῶτος σιγάτω.* *Δύνασθε γὰρ καθ' ἑνα πάντες προφητεύειν, ἵνα πάντες μαθηθῶσι, καὶ πάντες παρακαλῶνται.* Τί ποτὲ ἐστὶ τοῦτο τὸ εἰρημένον; Εἰ προφητεύοντός σου, φησὶν, καὶ φθιγγόμενου, τὸ πνεῦμα τοῦ ἐτέρου διεγείρειεν αὐτὸν, σίγα λοιπόν. Ὅπερ γὰρ εἶπεν ἐπὶ τῶν γλωττῶν, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ἀπατεῖ τὸ ἀνὰ μέρος, ἀλλὰ θεϊότερα ἐνταῦθα· οὐ γὰρ εἶπεν, Ἀνὰ μέρος, ἀλλ', *Ἐάν ἄλλω ἀποκαλυφθῆ.* Τί γὰρ ἐχρήν λοιπόν, τούτου κινουμένου πρὸς προφητείαν, ἐκείνον λέγειν, Ἀλλ' ἀμφοτέρους ἐχρήν; Ἀλλ' ἔστονον, καὶ σύγχυσιν ἔχον. Ἀλλὰ τὸν πρότερον; Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἔστονον. Διὰ γὰρ τοῦτο, λέγοντος ἐκείνου, τοῦτον ἐκίνει τὸ πνεῦμα, ἵνα τι καὶ οὗτος εἴπῃ. Ἐἴτα παραμυθούμενος τὸν ἐπιστομισθέντα, φησὶ· *Δύνασθε γὰρ καθ' ἑνα πάντες προφητεύειν, ἵνα πάντες μαθηθῶσι, καὶ πάντες παρακαλῶνται.* Ὅρθε

πῶς πάλιν τὴν αἰτίαν [559] τίθησι, δι' ἣν πάντο ποιεῖ; Εἰ γὰρ τὸν γλώτταις λαλοῦντα καθόλου κωλύει λέγειν, ὅταν ἐρμηνεῖα μὴ ἐχῇ, διὰ τὸ ἀνωφελεῖς, εἰκότως καὶ προφητεῖαν, ἀν ἡν τοῦτο ἐχῇ, ἀλλὰ σύγχυσιν ποιῇ καὶ ταραχὴν καὶ θόρυβον ἀκαιρον, κατέχειν κελεύει. *Καὶ πνεύματα προφητῶν προφήταις ὑποτάσσεται.* Εἶδες πῶς ἐνέτρεψεν αὐτὸν εὐτόνως καὶ φοβερώς; Ἴνα γὰρ μὴ φιλονεικῇ, μηδὲ στασιάζῃ ὁ ἀνθρώπος, αὐτὸ τὸ χάρισμα δεικνυσὶν ὑποτασσόμενον· πνεῦμα γὰρ ἐνταῦθα τὴν ἐνέργειαν λέγει. Εἰ δὲ τὸ πνεῦμα ὑποτάσσεται, πολλῶ μᾶλλον οὐ ὁ κεκτημένος οὐκ ἀν εἰς δικαίως φιλονεικεῖν. Εἴτα δεικνυσὶν ὅτι καὶ τῷ Θεῷ τοῦτο δοκεῖ, ἐπάγων καὶ λέγων· *Οὐ γὰρ ἐστὶν ἀκαταστασίας ὁ Θεός, ἀλλὰ εἰρηγής, ὡς ἐν πάσαις ταῖς Ἐκκλησίαις τῶν ἀγίων διδάσκω.* Εἶδες δι' ὅσων ἤγαγεν αὐτὸν εἰς σιγῆν, καὶ παρεμυθήσατο θατέρῳ παραχωροῦντα; δι' ἐνὸς μὲν καὶ πρώτου, τοῦ μὴ ἐκλύεσθαι τοῦτου γινομένου· *Δύνασθε γὰρ, φησὶ, καθ' ἑνα πάντες προφητεύειν*· δι' ἐτέρου δὲ τοῦ καὶ τῷ Πνεύματι τοῦτο δοκεῖν· *Πνεύματα γὰρ προφητῶν προφήταις ὑποτάσσεται* πρὸς τούτους τῷ κατὰ γνώμην τοῦ Θεοῦ τοῦτο εἶναι· *Οὐ γὰρ ἐστὶν ἀκυβερνητός, φησὶν, ὁ Θεός, ἀλλὰ εἰρηγής*· καὶ τετάρτῳ, τῷ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης τοῦτον κρατεῖν τὸν νόμον, καὶ μηδὲν ξένον αὐτοῖς; ἐπιτάττεσθαι. *Οὕτω γὰρ ἐν πάσαις, φησὶ, ταῖς Ἐκκλησίαις τῶν ἀγίων διδάσκω.* Τί τοῖνον φρικωδέστερον τοῦτον γένοιτ' ἂν τῶν πραγμάτων; Καὶ γὰρ οὐρανὸς ἢ Ἐκκλησία τότε, τοῦ Πνεύματος πάντα δημαγωγούντος καὶ τῶν προεστώτων ἕκαστον κινούντος, καὶ ἐνθου ποιοῦντος. Ἀλλὰ νῦν τὰ σύμβολα κατέχομεν τῶν χαρισμάτων ἐκείνων μόνον. Καὶ γὰρ καὶ νῦν δύο ἢ τρεῖς λέγομεν, καὶ ἀνὰ μέρος, καὶ ἐτέρου σιγῶντος ἕτερος ἀρχεται· ἀλλὰ σημεῖα ταῦτα μόνον ἐστὶν ἐκείνων καὶ ὑπομνήματα. Διὸ ἐπειδὴν ἀρξάμεθα λέγειν, ὁ λαὸς ἀντιφθέγγεται, τῷ Πνεύματι σου, δεικνύς ὅτι τὸ παλαιὸν οὕτως ἔλεγον, οὐκ οἰκεία σοφία, ἀλλὰ τῷ Πνεύματι κινουμένοι. Ἀλλ' οὐχὶ νῦν· τὸ ἐμαυτοῦ λέγω τέως.

ε'. Ἀλλ' εἴκειν ἢ Ἐκκλησία νῦν γυναίκα τῆς παλαιᾶς εὐημερίας ἐκπεσοῦση, καὶ τὰ σύμβολα κατεχούση πολλοῦ μόνον τῆς ἀρχαίας εὐπραγίας ἐκείνης, καὶ τὰς μὲν θήκας τῶν χρυσίων ἐπιδεικνυμένη καὶ τὰ κινώματα, τὸν δὲ πλοῦτον ἀφηρημένη· ταύτη προσείκειν ἢ Ἐκκλησία νῦν. Καὶ οὐ χαρισμάτων ἐνεκεν τοῦτο λέγω· οὐδὲ γὰρ ἦν δεινόν, εἰ τοῦτο ἦν μόνον· ἀλλὰ καὶ βίου καὶ ἀρετῆς. Καὶ γὰρ ὁ τῶν χηρῶν ἀριθμὸς, καὶ ὁ τῶν παρθένων χορὸς τότε μὲν εἶχε κόσμον ταῖς Ἐκκλησίαις πολύν· νῦν δὲ ἠρήμωται καὶ κεκένωται, καὶ τὰ σύμβολα μένει μόνον. Εἰσὶ μὲν γὰρ χήραι καὶ νῦν, εἰσὶ καὶ παρθένοι, ἀλλ' οὐκ ἔχουσιν αὐταὶ τὸν κόσμον ἐκείνον, ὃν τὰς ἀποδυσάμενας πρὸς τὰ τσιαυτὰ παλαίσματα ἔχουν χρῆ. Καὶ γὰρ τῆς παρθένου τὸ ἐξάρητον [540] γνώρισμα, τὸ τὰ τοῦ Θεοῦ μεριμνῶν μόνα, καὶ τὸ εὐπρόσδερον ἀπερισπάστως· καὶ τῆς χήρας οὐκ οὕτω τὸ μὴ δευτέρως ὁμιλῆσαι γάμοις δέγμα γένει· ἀν, ὡς τὰλλα, τὰ τῆς φιλοξενίας, τὰ τῆς φιλοπρωχίας, τὰ τῆς φιλοκαρτερίας τῆς ἐν εὐχαίς, πάντα τὰ ἄλλα, ἃ μετὰ

πολλῆς ἀπαιτεῖ τῆς ἀκριβείας ὁ Παῦλος Τιμοθέῳ γράφων.

Ἴδοι τις ἂν καὶ τὰς ἐν γάμῳ πολλὴν ἐπιδεικνυμένας παρ' ἡμῖν τὴν κοσμιότητα. Ἄλλ' οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ ζητούμενον, ἀλλ' ἡ περὶ τοὺς δευτέρους μετὰ σπουδῆς θεραπεία, δι' ἧς αἱ ἀρχαῖαι μάλιστα ἀπέλαμπον γυναῖκες, οὐχ ὡς αἱ πολλαὶ τῶν νῦν. Τότε μὲν γὰρ ἀντὶ χρυσοῦ τὸν ἀπὸ τῆς ἐλεημοσύνης περιέκειντο καλλωπισμόν· νυνὶ δὲ ἀφείσαι τοῦτο, σχοινία χρυσοῦ ἀπὸ τῆς σειρᾶς τῶν ἀμαρτιῶν πεπλεγμένα πανταχόθεν περικρίνεται. Εἶπω καὶ ἄλλην θίχην κεκενωμένην τοῦ πατρῷου κόσμου; Συνήψαν τὸ παλαῖον ἅπαντες, καὶ ὑπέψαλλον κοινῇ. Τοῦτο ποιοῦμεν καὶ νῦν· ἀλλὰ τότε μὲν ἐν ἑκαστῇ μία ψυχὴ ἦν καὶ καρδία μία· νυνὶ δὲ οὐδὲ ἐν μιᾷ ψυχῇ τὴν ὁμόνοιαν ἐκείνην ἴδοι τις ἂν, ἀλλὰ πολὺς ὁ πόλεμος πανταχοῦ. Εἰρήνην καὶ νῦν πᾶσιν ὁ τῆς Ἐκκλησίας προσετώσεται, ὡς εἰς πατρῷαν οἰκίαν εἰσιών· ἀλλὰ τῆς εἰρήνης ταύτης τὸ μὲν ὄνομα πολὺ, τὸ δὲ πρᾶγμα οὐδαμοῦ. Τότε καὶ αἱ οἰκίαι ἐκκλησιαίαι ἦσαν· νυνὶ δὲ καὶ ἡ ἐκκλησία οἰκία, μᾶλλον δὲ καὶ οἰκίας πάσης χείρων. Ἐν οἰκίᾳ μὲν γὰρ πολλὴν καὶ εὐταξίαν ἴδοι τις ἂν· καὶ γὰρ ἡ κυρία τῆς οἰκίας ἐπὶ τοῦ θρόνου κάθηται μετὰ εὐσημοσύνης ἀπάσης, καὶ αἱ θεραπεινίδες μετὰ τῆς ἡσυχίας ὑφαίνουσι, καὶ τῶν οικετῶν ἕκαστος τὸ ἐπιταχθὲν μετὰ χείρας ἔχει. Ἐνταῦθα δὲ πολὺς ὁ θόρυβος, πολλὴ ἡ σύγχυσις, καὶ καπνίου οὐδὲν διενήνοχε τὰ παρ' ἡμῖν· τοσοῦτος ὁ γέλως, τοσαύτη ἡ ταραχὴ, καθάπερ ἐν βαλανεῖοις, καθάπερ ἐν ἀγοραῖς κραζόντων, θορυβούτων ἀπάντων. Καὶ ταῦτα ἐνταῦθα μόνον· ὡς ἄλλαχού οὐδὲ προσεῖπεν τὸν πλησίον ἔξεστιν ἐν ἐκκλησίᾳ, κἂν χρόνιον τις ἀπολάβῃ τὸν φίλον, ἀλλ' ἔξω παῦτα γίνεται, καὶ μάλα εἰκότως. Οὐ γὰρ κουρεῖον, οὐδὲ μυροπωλεῖον ἡ ἐκκλησία, οὐδὲ ἐργαστήριον ἕτερον τῶν ἐπ' ἀγορᾶς, ἀλλὰ τόπος ἀγγέλων, τόπος ἀρχαγγέλων, βασιλεία Θεοῦ, αὐτὸς ὁ οὐρανός. Ὄσπερ οὖν εἴ τις τὸν οὐρανὸν διαστείλας ἐκεῖ σε εἰσήγαγε, κἂν τὸν πατέρα, κἂν τὸν ἀδελφὸν εἶδες, οὐκ ἂν ἐτόλμισας φθέγγεσθαι· οὕτως οὐδὲ ἐνταῦθα ἕτερόν τι, πλην τῶν πνευματικῶν φθέγγεσθαι ἔδει· καὶ γὰρ καὶ τὰ ἐνταῦθα οὐρανός. Εἰ δὲ ἀπιστεῖς, ἴδε πρὸς ταυτηνὴν τὴν τράπεζαν, ἀνανήσθητι τίνας ἔνεκεν ἔστηκε, καὶ διὰ τί ἐνόησον τίς ὁ προβαίνων ἐνταῦθα, φρίζον καὶ πρὸ τοῦ καιροῦ. Καὶ γὰρ καὶ θρόνον τις ἰδὼν μόνον βασιλέως, ἀνίσταται τῇ ψυχῇ, προσδοκῶν τὴν ἐξοδὸν τοῦ βασιλέως. Καὶ σὺ τοῖνον καὶ πρὸ τοῦ καιροῦ τοῦ φρικτούου φρίζον ἐκείνου, διανάστηθι, καὶ πρὶν ἰδεῖν τὰ παραπετάσματα ἀναστειλόμενα καὶ τὸν χορὸν τῶν ἀγγέλων [341] προβαίνοντα, πρὸς αὐτὸν ἀνάβαινε τὸν οὐρανόν. Ἄλλ' ἀγνοεῖ ταῦτα ὁ ἀμύητος· οὐκοῦν ἀναγκαῖον καὶ πρὸς ἐκείνον εἰπεῖν ἕτερα. Οὐδὲ γὰρ πρὸς τοῦτον ἀπορήσομεν τῶν δυναμένων αὐτὸν διαναστῆσαι καὶ πεῖσαι πέτεσθαι. Σὺ τοῖνον ὁ ταῦτα ἀγνοῶν, ὅταν ἀκούσῃς τοῦ προφήτου λέγοντος, *Τὰδε λέγει Κύριος*· Ἀπόστηθι τῆς γῆς, ἀνάθθθθθθ καὶ αὐτὸς εἰς τὸν οὐρανόν, ἐνόησον τίς ἐστὶν ὁ δι' ἐκείνου σοὶ διαλεγόμενος. Νῦν δὲ, μίμου μὲν γελτωποιοῦντος, καὶ πορνευομένης γυναικὸς καὶ ἀσχημοσύνης, θέατρον τοσοῦτον καθήσεται, πολλὴν παρέχον τὴν ἡσυχίαν τοῖς λεγομένοις, καὶ ταῦτα οὐδεὶς κελύοντος σιγῆν, καὶ οὔτε θόρυβος οὔτε κραυγῆ, οὐχ ὁ τυγῶν θροῦς Θεοῦ δὲ ἐκ τῶν οὐρανῶν φθειγμένου περὶ φρικτῶν οὕτω πραγμά-

των, κυνῶν ἀναίσχυντότερον διακείμεθα, οὐδὲ ὄσην ταῖ; πόρναις γυναίξθι, τοσαύτην τῷ Θεῷ παρέχοντες τὴν αἰδῶ.

ς'. Ἐφρίζετε ταῦτα ἀκούσαντες; Οὐκοῦν πολλῶ μᾶλλον ταῦτα ποιοῦντες φρίζατε. Ὁ περὶ τῶν ὑπερωρῶντων τοὺς πένητας εἶπεν ὁ Παῦλος, καὶ μόνων ἐστιωμένων· *Μὴ γὰρ οἰκίας οὐκ ἔχετε εἰς τὸ ἐσθῆιν καὶ πίειν*; ἡ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ *καταφρονεῖτε, καὶ καταισχύντε τοὺς μὴ ἔχοντας*; ὄτε κάμοι περὶ τῶν θορυβούτων ἐνταῦθα καὶ διαλεγόμενον εἰπεῖν· *μὴ γὰρ οὐκ ἔχετε οἰκίας εἰς τὸ φλυαρεῖν*; ἡ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ *καταφρονεῖτε, καὶ διασφείρετε καὶ τοὺς σωφρονεῖν καὶ ἡσυχάζειν βουλομένους*; Ἄλλὰ ἡδὺ καὶ φίλον ἡμῖν τοῖς γνωρίμοις διαλέγεσθαι; Οὐ κωλύω τοῦτο, ἀλλ' ἐν οἰκίᾳ, ἀλλ' ἐν ἀγορᾷ, ἀλλ' ἐν βαλανεῖοις γινέσθω· ἡ γὰρ ἐκκλησία οὐ διαλέξθω, ἀλλὰ διδασκαλίας χωρὶον ἐστὶ. Νυνὶ δὲ τῆς ἀγορᾶς οὐδὲν διενήνοχε· εἰ δὲ μὴ τολμηρὸν εἰπεῖν, τάχα οὐδὲ τῆς σκηνῆς· οὕτω τῶν ἐκεῖ πορνευομένων γυναικῶν ἀσελγέστερον αἱ ἐνταῦθα συλλεγόμενα καλλωπίζονται. Διὸ δὴ πολλοὺς καὶ ἐνταῦθα ἐφέλκονται τῶν ἀκολάστων· καὶ ἂν τε περᾶται τις ἢ βούληται γυναῖκα διασφείρειν, οὐδεὶς οἶμαι, τῆς ἐκκλησίας ἐπιτηδεώτερος αὐτῷ τόπος εἶναι δοκεῖ. Ἄν τε ὠνήσασθαι τι καὶ πρᾶσθαι δεῖν, μᾶλλον τῆς ἀγορᾶς χρῆσιμος ἡ ἐκκλησία φαίνεται. Ἐνταῦθα γὰρ καὶ περὶ τοῦτον πλείους γίνονται λόγοι, ἡ ἐν αὐτοῖς τοῖς ἐργαστήριοις. Ἄν τε κακῶς εἰπεῖν καὶ ἀκούσαι βούλωνται τινες, καὶ τοῦτο ὄψει ἐνταῦθα μᾶλλον, ἢ ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς ἔξω συμβαίνον· κἂν τῶν πολιτικῶν τι βουληθῆς ἀκούσαι πραγμάτων, κἂν τῶν ἐν οἰκίαις, κἂν τῶν ἐν στρατοπέδῳ, μὴ βαδίσθης εἰς δικαστήριον, μηδὲ καθίσθης ἐν ἱατρείῳ· εἰσι γὰρ ἐνταῦθα, εἰσι οἱ πάντων ἀκριβέστερον ταῦτα ἅπαντα καταγγέλλοντες καὶ πάντα μᾶλλον ἐστὶ τὰ ἐνταῦθα, ἡ ἐκκλησία. Τάχα σφόδρα καθηψάμενη ὑμῶν· οὐκ ἔγωγε οἶμαι. Ὅταν γὰρ τοῖς αὐτοῖς ἐπιμένητε, πόθεν εἰσομαι, ὅτι καθίκετο ὑμῶν τὰ εἰρημένα; Οὐκοῦν τῶν αὐτῶν ἀναγκαῖον ἡσασθαι πάλιν. Ταῦτα οὖν ἀνεκτά; ταῦτα φορητά; Κοπετόμεθα καθ' ἐκάστην ἡμέραν καὶ διασπώμεθα, ἵνα τι χρήσιμον μαθόντες ἀπέλθῃτε· καὶ οὐδεὶς ὑμῶν τι [342] κερδάνας ἀπεισιν, ἀλλὰ καὶ βλαβεῖς μειζῶνως. Καὶ γὰρ εἰς κρῖμα συνέρχεσθε, πρόφασιν οὐκέτι περὶ τῆς ἀμαρτίας ἔχοντες, καὶ τοὺς ἐπιεικτέστερους· ἐκκρούετε, ταῖς ὑμετέραις φλυαρίαις ἐνοχλοῦντες πάντοθεν. Ἄλλὰ τίς ὁ τῶν πολλῶν λόγος; Οὐκ ἀκούω τῶν ἀναγινωσκομένων, φησὶν, οὐδὲ οἶδα τίνα ἐστὶ τὰ λεγόμενα. Ἐπειδὴ θορυβεῖς, ἐπειδὴ ταρασσείς, ἐπειδὴ μετὰ ψυχῆς εὐλάβειαν ἔχουσης οὐ παραγίγη. Τί φησ; οὐκ οἶδας τίνα ἐστὶ τὰ λεγόμενα; Δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο προσέχειν ἐγρῆν. Εἰ δὲ οὐδὲ τὸ ἀσαφὲς διεγείρει σου τὴν ψυχὴν, πολλῶ μᾶλλον, εἰ σαφὴ ἦν, παρέδραμες. Διὰ γὰρ τοῦτο οὔτε σαφὴ πάντα ἐστὶν, ἵνα μὴ βραθυμῆσθης, οὔτε ἀσαφῆ, ἵνα μὴ ἀπογνῶς. Καὶ ὁ μὲν εὐνοῦχος ἐκείνος καὶ βάρβαρος οὐδὲν τοῦτων εἶπεν, ἀλλὰ καὶ τοσοῦτων πραγμάτων ὄχι κυχλούμενος, καὶ ἐν ὁδῷ ὦν, βιβλίον μετὰ χείρας εἶχε καὶ ἀνεγίνωσκε, οὐκ εἰδώς ἄπερ ἀνεγίνωσκε· σὺ δὲ καὶ ἐν διδασκάλων εὐπορίᾳ ὦν, καὶ ἐτέρους ἔχων τοὺς ὑπαναγινώσκοντας, σκήψεις προβάλλῃ μοι καὶ προσάσεις. Οὐκ οἶσθα τὰ λεγόμενα; Οὐκοῦν εὖξαι ἵνα μάθῃς· μᾶλλον δὲ ἀμήχανον πάντα ἀγνοεῖν. Καὶ γὰρ πολλὰ αὐτόθεν ἐστὶ κατάδηλα καὶ σαφῆ· μᾶλλον δὲ,

viduæ non tam fuerit iudicium quod secundis non conjugatur nuptiis, quam hæc alia, nempe caritas in pauperes, hospitalitas, in precibus assiduitas, et alia omnia, quæ exactissime exigit Paulus scribens ad Timotheum (1. Tim. 5).

Eleemosyna quantum ornamentum. — Videris etiam eas, quæ sunt junctæ matrimonio, apud nos multam ostendere honestatem : sed non est hoc solum quod quæritur, sed diligens cura et studium egenorum, per quod priscae mulieres valde resplendebant : non sicut multæ ex iis quæ sunt nostris temporibus. Nam tunc quidem pro auro eleemosynæ induebantur ornamento; nunc autem hoc dimisso, funibus aureis ex catena peccatorum contextis amiciuntur. Dicamne etiam aliam thecam ornamento patrio exinatam? Conveniebant olim omnes, et psallebant communiter. Hoc nunc quoque facimus; sed tunc quidem in omnibus una erat anima et cor unum; nunc autem ne in una quidem anima illam concordiam videris et consensum, sed ubique magnum est bellum. Pacem nunc quod precat omnibus is qui præest Ecclesiæ, ut qui in domum ingreditur paternam; sed hujus pacis nomen quidem est frequens, res autem nusquam. Tunc etiam domus erant ecclesiæ; nunc autem etiam ecclesia est domus, vel potius quavis domo deterior. Nam in domo quidem bene constitutum videris ordinem : domina quippe domus sedet in solio cum omni honestate, modestia et decore, et ancillæ texunt cum silentio, et singuli ex famulis in manibus habent id quod est eis mandatum. Hic autem multus est tumultus, magna confusio, et a caupona nihil nostra differunt : tantus est risus, tanta perturbatio, sicut in balneis, sicut in foro clamantibus omnibus et tumultuantibus. Et hæc hic solum : nam alibi ne propinquum quidem licet alloqui in ecclesia, ne si amicum quidem longo tempore absentem exceperit, sed hæc foris fiunt; et merito. Non enim ecclesia est tonstrina, neque unguentaria officina, neque ulla alia opificum qui sunt in foro taberna, sed locus angelorum, locus archangelorum, regnum Dei, ipsum cælum. Quomodo ergo si quis te in cælum introduxisset, etiamsi patrem videres, etiamsi fratrem, ne auderes quidem loqui : ita hic non aliud loqui oporteret præter spiritualia; nam hic quoque est cælum. Quod si non credis, aspice ad hanc mensam, recordare propter quam causam et quamobrem hic stet; cogita quis sit qui huc procedat, obstupesce etiam ante tempus. Etenim si quis solum viderit regis solium, animo assurgit expectans regis exitum. Et tu ergo etiam ante illud tempus stupendum venerare, et obstupesce et assurge, antequam videas expansa aula, et præeuntem chororum angelorum, in ipsum cælum ascende. At hæc ignorat qui mysteriis non est initiatus : necesse est ergo illi etiam alia dicere. Neque enim nobis deerunt alia quæ illum doceamus, quæ possint efficere ut surgat, et persuadere ut volare conetur. Tu ergo qui hæc ignoras, quando audieris prophetam dicentem, Hæc dicit Dominus, Recede a terra, ipse quoque in cælum ascende : cogita quisnam sit qui per illum te-

cum loquitur. Nunc autem histrionis quidem risum moventis, et scortantis ac turpiter agentis mulieris tantum sedet spectaculum, iis quæ dicuntur magnum præbens silentium, idque cum nullus jubeat tacere, et neque est tumultus, neque clamor, nec ullus omnino strepitus : Deo autem e cælis loquente de rebus adeo stupendis ac reverendis, canibus sumus impudentiores, ne Deo quidem tantam exhibentes reverentiam, quantam meretricibus.

6. Hisne auditis exhorruistis? Multo magis hoc facientes, horrete. Quod de iis qui pauperes despiciunt et soli comedunt, dixit Paulus, *Annon habetis domos ad comedendum et bibendum? an ecclesiam Dei contemnitis, et eos qui non habent pudore afficitis* (1. Cor. 11. 22)? mihi quoque concedite ut dicam de iis qui hic cient tumultus et loquuntur : Annon habetis domos ad nugandum? an Dei ecclesiam despicitis, et eos etiam corrumpitis qui volunt esse modesti et quieti? At vobis est suave et jucundum alloqui eos qui sunt vobis noti? Non hoc prohibeo, sed domi, sed in foro, sed in balneis fiat : ecclesia enim non est colloquii locus, sed doctrinæ. Nunc autem nihil differt a foro; et si non sit dictu audacius, forte neque a scena : adeo iis, quæ illic scortantur, lascivius et impudicus ornatur quæ hic conveniunt. Ideo multos quoque impudicos hic attrahunt : et si quis tentet, aut velit corrumpere mulierem, nullus, ut puto, ei videtur locus aptior ecclesia; et si quid vendere aut emere oporteat, ecclesia videtur esse ad illud commodior, quam forum. Hic enim de iis plura colloquia miscent quam in ipsis officinis. Et si qui velint maledicere et maledicta audire, hoc quoque hic magis videbit contingere, quam in foro : et si volueris res audire civiles, et quæ in ædibus fiunt et quæ in castris, ne eas ad judiciale forum, neque sedeas in officina medicorum; sunt enim qui omnibus accuratius hic omnia hæc annuntiant : et hic locus quidvis potius est, quam ecclesia. Vos fortasse valde tetigi : non ego quidem arbitror. Quando enim in iisdem perseveratis, undenam sciam quod quæ dicta sunt vos tetigerunt? Necesse est ergo rursus eadem tangere. Hæccine sunt tolerabilia? hæccine ferenda? Quotidie defatigamur et discerpimur, ut utile aliquid edocti discedatis : nemo autem vestrum aliquid lucratus recedit, sed majori etiam damno affectus. Etenim in iudicium convenitis, cum peccati utique nullam habeatis occasionem, et meliores et mitiores expellit is eos vestris nugis undique molestia afficientes. Sed quid est quod dicitur a multis? Non audio, inquit, quæ leguntur, neque scio ea quæ dicuntur. Quia tumultuaris, turbas moves, neque accedis cum animo sensu pietatis prædito. Quid dicis? nescis quænam hæc dicta sibi velint? Atqui propter hoc ipsum te oportebat attendere. Si autem ne id quidem, quod est obscurum, tuum excitat animum, multo magis si essent clara ac manifesta, ea prætercurreres. Ideo enim neque omnia sunt dilucida, ne sis piger; neque obscura, ne desperes. Et ille quidem eunuchus et barbarus nihil ex iis dixit, sed et tantorum negotio-

rum circumdatus multitudine, etiam cum in via esset, librum habebat in manibus et legebat, tu autem, cum et tibi sit copia doctorum, et habeas qui tibi legant, mihi excusationes profers et obtentus. Nescis ea quæ dicuntur? Ora ergo ut discas. Imo vero fieri non potest ut omnia ignores. Multa enim sunt ex se aperta et dilucida; imo vero etiamsi omnia ignorares, sic quoque oporteret te quiescere, ut non expellas eos qui attendunt: ut cum Deo acceptum fuerit tuum silentium et pudor tuus, ipse ea quæ sunt obscura reddat dilucida. At non potes silere? Exi ergo, ne aliis quoque damnum afferas. Etenim in ecclesia unam oportet semper esse vocem, ac si unum sit corpus. Propterea et qui legit, solus loquitur; et is qui episcopatum obtinet, manet silentio sedens; et is qui psallit, solus psallit; et si omnes respondendo resonent, vox fertur tamquam ex uno ore; et qui ad populum verba facit, solus loquitur. Quando autem multi de multis et diversis discunt, cur vobis frustra molestiam exhibeamus? Nisi enim temere nos molestia afficere putaretis, nobis de tantis rebus loquentibus, de iis quæ nihil atinent non loqueremini. Propterea non in vita solum, sed et in ipsa rerum existimatione magna est perversio: ad ea quippe quæ sunt superflua inhiatis, veritatemque dimittentes, umbras et somnia persequimini.

Divitiarum vanitas. — Annon umbra et somnia sunt omnia præsentia, et umbra deteriora? Etenim priusquam appareant, recedunt; et priusquam avolent,

magnam exhibent perturbationem, et majorem illa voluptate. Et si hio innumerabiles acceptas infoderit pecunias, cum nox præterierit, hinc nudus recedit; et merito. Nam et qui in somnis sunt divites, cum e cubili surrexerint, nihil habent ex iis quæ videbantur habere dormientes: ita etiam avari et qui plura habendi laborant cupiditate; imo vero non ita, sed longe pejus. Nam qui in somnis quidem est dives, neque habet pecunias quas in visione se putabat habere, neque alio quopiam malo ab hac visione accepto, surgit: iste autem, pecuniis quidem est privatus, peccatis autem quæ ex pecuniis orta sunt repletus, discedit; et cum quæ ex divitiis sunt, visione apprehenderit, mala inde orta non videt ultra in visione, sed in ipsa rerum veritate: et fuit quidem voluptas in somnis; quod autem ex voluptate nascitur supplicium, non utique accidit in somnis, sed in ipsa experientia; imo vero etiam ante illud supplicium hic quoque extremas dat pœnas, ut qui in colligendo atteratur innumerabilibus animi ægritudinibus, sollicitudinibus, accusationibus, calumniis, tumultibus et perturbationibus. Ut ergo et a somniis liberemur, et a malis quæ non sunt in somniis, pro avaritia et plura habendi cupiditate eleemosynam eligamus, pro rapina benignitatem. Sic enim præsentia et futura bona assequemur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum, Amen.

HOMILIA XXXVII.

CAP. 14. v. 34. *Mulieres vestræ in ecclesiis taceant. Non enim permittitur eis loqui, sed subditas esse, sicut et lex dicit.*

1. Cum eum, qui ex linguis oriebatur, tumultum amputasset, et eum qui ex prophetiis, et legem tulisset, ne esset confusio, ut qui linguis loquebantur, hoc vicissim facerent, et ut qui prophetabant, cum alter incepisset, tacerent: procedit demum etiam ad perturbationem quæ oritur ex mulieribus, et amputans earum importunam loquendi libertatem: idque valde opportune. Nam si iis, qui habent charismata, non permittitur temere loqui, neque quando velint, idque cum moveantur a Spiritu, multo magis illis inconsiderate et vane nugantibus. Propterea magna quoque cum auctoritate nugantium ora obstruit; et lege secum assumpta, eorum sic ora obturat. Non solum enim hic suadet, neque consulit, sed etiam vehementer imperat, legens antiquam his de rebus legem. Nam cum dixisset: *Mulieres vestræ in ecclesiis taceant, et, Non permittitur eis loqui, sed subjectas esse*, subjunxit: *Sicut et lex dicit.* Et ubi hoc dicit lex? *Ad virum tuum conversio tua, et ipse tibi dominabitur* (Gen. 3, 16). Vidistin' Pauli sapientiam, et quantum adduxerit testimonium, quod non solum eas jubeat tacere, sed etiam tacere cum metu, et cum tanto metu, cum quanto ancillam oportet silere? Propterea cum ipse dixisset, *Non permittitur eis loqui,*

non subjunxit, *Sed tacere, sed pro tacere posuit quod est amplius, nempe subjici.* Si hoc autem apud maritos, multo magis apud doctores et patres, et in communi cœtu ecclesiæ. At si non loquantur, iniquies, nec interrogent, quam de causa aderunt? Ut audiant quidem quæ oportet, ea autem de quibus dubitant, a maritis domi discere. Et ideo subjunxit: 35. *Si quid autem volunt discere, domi viros suos interrogent.* Non solum, inquit, non illis loqui permittitur, sed nec aliquid interrogare in ecclesia. Si autem non oportet interrogare, multo magis absolute nefas est loqui. Et cur eas ad tantam redegit subjectionem? Propterea quod mulier res est imbecilla et mobilis et levis. Ideo eis maritos præfecit doctores, utrosque juvenes. Nam et illas reddidit modestas, et hos reddidit gnavos et sollicitos, ut qui ea, quæ audierant, essent exactissime apud eas deposituri. Deinde quoniam id ornamento sibi fore ducebant quod loquerentur publice, sermonem ille deducit in contrarium, dicens: *Turpe est enim mulieri loqui in ecclesia.* Nam primum quidem hoc confirmavit a lege Dei; deinde a communi ratione et consuetudine: sicut etiam quando eis de coma dicebat, *Annon hoc vos ipsa docet natura* (1. Cor. 11. 14)? Et ubique ejus talem inveneris modum, non ex divinis Scripturis, sed ex ipsa consuetudine pudore afficientem. Præterea ab iis quoque, quæ omnium opinione feruntur, et quæ ubique sunt

κἄν ἅπαντα ἀγνοῆς, καὶ οὕτως ἡσυχάζειν ἔδει, ἵνα μὴ τοὺς προσέχοντας ἐκκρούσης, ἵνα σου τὴν ἡσυχίαν καὶ τὴν αἰδῶ ἀποδεξάμενος ὁ Θεὸς, καὶ τὰ ἀσαφῆ ποιήσῃ δῆλα. Ἄλλ' οὐ δύνασαι σιγᾶν; Οὐκοῦν ἐξίθι, ἵνα μὴ καὶ ἑτέροις γένη βλάβη. Καὶ γὰρ μίαν ἐν ἐκκλησίᾳ δεῖ φωνὴν εἶναι ἀεὶ, καθάπερ ἐνὸς ὄντος σώματος. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἀναγινώσκων μόνος φθέγγεται· καὶ αὐτὸς ὁ τὴν ἐπισκοπὴν ἔχων ἀνέχεται σιγῇ καθήμενος· καὶ ὁ ψάλλον ψάλλει μόνος· κἄν πάντες ὑπηχώσιν, ὡς ἐξ ἐνὸς στόματος ἡ φωνὴ φέρεται· καὶ ὁ ὀμιλῶν ὀμιλεῖ μόνος. Ὅταν δὲ πολλοὶ καὶ πολλὰ καὶ διάφορα διαλέγονται, τίνος ἔνεκεν ἐνοχλοῦμεν ἡμεῖς εἰκῆ; Οὐδὲ γὰρ εἰ μὴ εἰκῆ ἐνοχλεῖν ἡμᾶς ἡγεῖσθε, περὶ τηλικούτων φεγγομένων ἡμῶν, περὶ τῶν οὐδὲν ἂν προσηκόντων ὑμεῖς διελέγεσθε. Διὰ ταῦτα οὐκ ἐν τῷ βίῳ μόνον ὑμῖν, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῶν πραγμάτων τῇ ψήφῳ πολλῇ ἡ διαστροφή· καὶ περὶ τὰ περιττὰ κεχῆνατε, καὶ τὴν ἀλήθειαν ἀφέντες, τὰς σκιὰς καὶ τὰ ὄνειρα διώκετε.

Ἡ οὐ σκιὰ καὶ ὄνειρα τὰ παρόντα ἅπαντα, καὶ σκιὰς χεῖρω; Καὶ γὰρ πρὶν ἢ φανῆναι, ἀφίπταται, καὶ πρὶν ἀποπτῆναι, πολὺν παρέχει τὸν θόρυβον καὶ πλεῖονα τῆς ἡδονῆς. Κἄν μυρία τις ἐνταῦθα λαθῶν κατορύξῃ χρήματα, τῆς νυκτὸς παρελθούσης, γυμνὸς ἄπεισιν ἐντεῦθεν, καὶ μάλα εἰκότως· ἐπεὶ καὶ οἱ ὄναρ πλουτοῦντες, ἀναστάντες ἀπὸ τῆς εὐνῆς, οὐδὲν ἔχου-

σιν ὧν ἔχειν ἐδόκουν καθευδόντες· οὕτω καὶ οἱ πλεονεκτοῦντες· μᾶλλον δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ καὶ πολλῷ χεῖρον. Ὁ μὲν γὰρ ὄναρ πλουτῶν, οὔτε τὰ χρήματα [343] ἔχει, ἄπερ ἐφαντάζετο ἔχειν, οὔτε ἄλλο τι κακὸν ἀπὸ τῆς φαντασίας ταύτης λαθῶν ἀνίσταται· οὗτος δὲ τῶν μὲν χρημάτων ἐστέρηται, τῶν δὲ ἀμαρτημάτων τῶν ἐκ τῶν χρημάτων ἐμπληθεὶς ὄψει, καὶ ἐν τῷ πλούτῳ φαντασθεὶς, τὰ ἐκ τοῦ πλοῦτου. κακὰ οὐχ ὄρα ἐν φαντασίᾳ λοιπὸν, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῶν πραγμάτων τῇ ἀληθείᾳ· καὶ ἡ μὲν ἡδονὴ γέγονεν ἐν ὄνειροις, ἡ δὲ ἐκ τῆς ἡδονῆς κόλασις οὐκέτι ὄναρ συμβαίνει, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ πείρᾳ, μᾶλλον δὲ καὶ πρὸ τῆς κόλασεως ἐκείνης καὶ ἐνταῦθα τὴν ἐσχάτην τίνει δίκην, ἐν αὐτῷ τῷ συλλέγειν μυρίας προστριβόμενος ἀθυμίας, φροντίδας, κατηγορίας, διαβολὰς, θορύβους, ταραχάς. Ἰν' οὖν καὶ τῶν ὄνειράτων ἀπαλλαγῶμεν καὶ τῶν κακῶν τῶν οὐκ ἐν ὄνειροις, ἀντὶ πλεονεξίας ἐλεημοσύνην ἐλώμεθα, ἀντὶ ἀρπαγῆς φιλανθρωπίαν. Οὕτω γὰρ καὶ τῶν παρόντων καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

* Marg. Savil., καλόν.

ΟΜΙΛΙΑ ΛΖ'.

Αἱ γυναῖκες ὁμῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις σιγᾶτωσαν. Οὐ γὰρ ἐπιτέτραπται αὐταῖς λαλεῖν, ἀλλ' ὑποτάσσεσθαι, καθὼς καὶ ὁ νόμος λέγει.

α'. Περιτόκως τὸν θόρυβον τὸν ἀπὸ τῶν γλωττῶν, καὶ τὸν ἀπὸ τῶν προφητειῶν, καὶ νομοθετήσας, ὥστε μὴ σύγχυσι γενέσθαι, τοὺς τε γλώσσαις λαλοῦντας ἀνὰ μέρος τοῦτο ποιεῖν, τοὺς τε προφητεύοντας ἀρξαμένου ἑτέρου σιγᾶν, λοιπὸν καὶ ἐπὶ τὴν ταραχὴν τὴν ἀπὸ τῶν γυναικῶν γινομένην ὁδῶν πρόεισι, τὴν ἀκαιρον αὐτῶν ἐκκόπτων παρῆρησιαν, καὶ σφόδρα εὐκαιρως. Εἰ γὰρ τοῖς τὰ χαρίσματα ἔχουσιν ἀπλῶς οὐκ ἐφέρεται λαλεῖν, οὐδ' ὅτε βούλονται, καὶ ταῦτα ὑπὸ τοῦ Πνεύματος κινούμενοι, πολλῷ μᾶλλον ἐκείναις εἰκῆ φλυαρούσαις καὶ μάτην. Διὰ τοῦτο καὶ μετὰ πολλῆς τῆς αὐθεντίας ἐπιστομίζει τὴν φλυαρίαν αὐτῶν, καὶ τὸν νόμον μεθ' ἑαυτοῦ λαθῶν, οὕτως αὐτῶν ἀπορβᾶπει τὰ στόματα. Οὐ γὰρ παραινεῖ μόνον ἐνταῦθα, οὐδὲ συμβουλεύει, ἀλλὰ καὶ ἐπιτάττει σφοδρῶς, παλαῖον ὑπὲρ τούτων ἀναγινώσκων νόμον. Εἰπὼν γὰρ, *ὅτι Αἱ γυναῖκες ὁμῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις σιγᾶτωσαν*, καὶ, *οὐκ ἐπιτέτραπται αὐταῖς λαλεῖν, ἀλλ' ὑποτάττεσθαι*, ἐπήγαγε, *καθὼς καὶ ὁ νόμος λέγει*. Καὶ πῶς τοῦτο ὁ νόμος λέγει; *Πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστροφή σου, καὶ αὐτός σου κυριεύσει*. Εἶδες Παύλου σοφίαν, ἡλικίαν παρῆγαγε μαρτυρίαν, οὐ σιγᾶν αὐταῖς κλεῦσθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ μετὰ φόβου σιγᾶν, καὶ μετὰ φόβου τοσούτου, μεθ' ἑσού τὴν δούλην ἡσυχάζειν χρῆ; Διὰ καὶ αὐτὸς εἰπὼν, *ὅτι οὐκ ἐπιτέτραπται αὐταῖς λαλεῖν*, οὐκ

ἐπήγαγεν, Ἄλλὰ σιγᾶν, ἀλλὰ τὸ πλεόν [344] ἀντὶ τοῦ σιγᾶν τέθεικε, τὸ ὑποτάττεσθαι. Εἰ δὲ ἐπὶ ἀνδρῶν τοῦτο, πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ τῶν διδασκάλων καὶ πατέρων καὶ τοῦ κοινου τῆς ἐκκλησίας συλλόγου. Καὶ εἰ μὴδὲ φθέγγονται, φησὶ, μὴδὲ ἐρωτήσουσι, τίνος ἔνεκεν καὶ παρέσσονται; Ἴνα ἀκούωσι μὲν ἂ χρῆ, τὰ δὲ ἀμφιβαλλόμενα παρὰ τῶν ἀνδρῶν οἴκοι μανθανέτωσαν. Διὰ καὶ ἐπήγαγεν· *Εἰ δέ τι μαθεῖν θέλουσιν, ἐν οἴκῳ τοῦς ἰδίους ἄνδρας ἐπερωτᾶτωσαν*. Οὐ γὰρ δὴ μόνον λαλεῖν αὐταῖς οὐκ ἐφέρεται, φησὶν, ἀπλῶς, ἀλλ' οὐδὲ ἐρωτᾶν τι ἐν ἐκκλησίᾳ. Εἰ δὲ ἐρωτᾶν οὐ χρῆ, πολλῷ μᾶλλον ἀπλῶς λαλεῖν οὐ θέμις. Καὶ τί δήποτε ἐν τοσαύτῃ κατέστησεν αὐτάς ὑποταγῆ; Ὅτι ἀσθενέστερόν πῶς ἐστὶν ἡ γυνὴ καὶ εὐρίπιστον καὶ κοῦφον. Διὰ δὴ τοῦτο τοὺς ἄνδρας αὐταῖς ἐπέστησε διδασκάλους, ἀμφοτέρους ὠφελῶν. Ἐκείνας τε γὰρ κοσμίας κατεσκεύασε, τούτους τε ἐναγωνίους ἐποίησεν, ἅτε μελλόντας μετὰ πολλῆς τῆς ἀκριβείας ἀπερῆκουσαν ταῖς γυναῖξιν παρακατατίθεσθαι. Εἶτα ἐπειδὴ καλλωπίζεσθαι ἐντεῦθεν ἐνόμιζον ἐκ τοῦ φθέγγεσθαι δημοσίᾳ, πάλιν εἰς τὸ ἐναντίον περιάγει τὸν λόγον, λέγων· *Αἰσχρὸν γὰρ ἐστὶ γυναικὶ ἐν ἐκκλησίᾳ λαλεῖν*. Πρῶτον μὲν γὰρ ἀπὸ τοῦ νόμου τοῦτο κατεσκεύασε τοῦ Θεοῦ, ἔπειτα ἀπὸ κοινου λογισμοῦ καὶ τῆς συνηθείας, ὡσπερ καὶ, *ἦνικα περὶ κόμης αὐταῖς διελέγετο*, ἔλεγεν· *Ἡ οὐδὲ αὐτῇ ἡ φύσις ὑμᾶς διδάσκει*; Καὶ πανταχοῦ τοιοῦτον εὐροῖς ἂν αὐτοῦ τὸν τρόπον ὄντα, οὐκ ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς κοινῆς συνηθείας ἐντρέποντα. Πρὸς τούτοις δὲ καὶ ἀπὸ τῶν πᾶσι δο-

κούντων και πανταχοῦ τυπωθέντων ἐντρέπει, ὃ και ἐνταῦθα τέθεικεν εἰπών· *Ἡ ἀφ' ὑμῶν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθεν, ἡ εἰς ὑμᾶς μόνους κατήχησεν*; Καὶ γὰρ τὰς λοιπὰς Ἐκκλησίας παρήγαγε τοῦτον τηροῦσας τὸν νόμον, καὶ ἀπὸ τῆς καινοτομίας τὸν θέρμηον ὑποτεμνόμενος, καὶ τῆ τῶν πολλῶν ψήφῳ τὸν λόγον ποιῶν εὐπαράδεκτον. Διὸ και ἀλλαχοῦ ἔλεγεν· *Ὅς ὑμᾶς ἀναμνήσει τὰς ὁδοὺς μου τὰς ἐν Χριστῷ, καθὼς πανταχοῦ ἐν πάσαις ταῖς Ἐκκλησίαις διδάσκω* και πάλιν, *Οὐ γὰρ ἐστὶν ἀκαταστασία ὁ Θεὸς, ἀλλ' εἰρήνης, καθὼς και ἐν πάσαις ταῖς Ἐκκλησίαις τῶν ἀγίων* και ἐνταῦθα, *Ἡ ἀφ' ὑμῶν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθεν, ἡ εἰς ὑμᾶς μόνους κατήχησεν*; Τουτέστιν, Οὐτε πρῶτοι οὔτε μόνοι ὑμεῖς πιστοὶ, ἀλλ' ἡ οἰκουμένη πᾶσα· ὃ και πρὸς Κολοσσαεῖς γράφων ἔλεγε, *Καθὼς ἐστὶ καρποφοροῦμενον και ἀξιαζόμενον ἐν παντὶ τῷ κόσμῳ*, περὶ τοῦ Εὐαγγελίου λέγων. Ποιεῖ δὲ αὐτὸ και ἐτέρως εἰς προτροπὴν τῶν ἀκούοντων, ὡς ὅταν λέγῃ τὰ αὐτῶν πρῶτα εἶναι, και πᾶσιν εἶναι κατάδηλα. Θεσσαλονικεῦσι γὰρ ἐπιστέλλων ἔλεγεν· *Ἀφ' ὑμῶν γὰρ ἐξήχηται ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, και ἐν παντὶ τόπῳ ἡ πίστις ὑμῶν ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ἐξεληλύθει*· και Ῥωμαίοις δὲ πάλιν, ὅτι *Ἡ πίστις ὑμῶν καταγγέλλεται ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ*. Ἀμφοτέρω γὰρ ἱκανὰ προτρέψαι και διεγειραῖ, και τὸ παρ' ἐτέρων ἐπαινεῖσθαι, και τὸ ἐτέρως ἔχειν κοινωνοὺς τῆς γνώμης. Διὸ και ἐνταῦθά φησιν· *Ἡ ἀφ' ὑμῶν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθεν, ἡ εἰς ὑμᾶς μόνους κατήχησεν*; [345] Οὐτε γὰρ τοῦτο ἂν ἔχοιτε εἰπεῖν, φησὶν, ὅτι Ἡμεῖς τῶν ἄλλων διδάσκαλοι ἐγεγόμεθα, και οὐκ ἂν εἴημεν δίκαιοι παρ' ἐτέρων μανθάνειν· οὔτε, ὅτι Ἐνταῦθα ἐστὶ τὰ τῆς πίστεως μόνον, και οὐ χρὴ τὰ παρ' ἐτέρων παραδείγματα δέχεσθαι. Ὅρᾳ δὲ πῶσον ἐνέτρεψε; τὸν νόμον παρήγαγε, τὸ αἰσχρὸν τοῦ πράγματος ἔδειξε, τὰς λοιπὰς Ἐκκλησίας εἰς μέσον τέθεικεν,

β'. Εἶτα τὸ πάντων ἰσχυρότερον ὑστερον τίθησι, λέγων, ὅτι Ὁ Θεὸς ταῦτα και νῦν ἐπιτάττει δι' ἐμοῦ. *Εἰ γὰρ τις δοκεῖ προφήτης εἶναι ἡ πνευματικὸς, γνωσκέτω ταῦτα ὃ γράφω ὑμῖν, ὅτι Κυρίου εἰσὶν αἱ ἐντολαί. Εἰ δὲ τις ἀγνοεῖ, ἀγνοεῖτω*. Καὶ τίνος ἔνεκεν τοῦτο ἐπήγαγε; Δεικνύς ὅτι οὐ βιάζεται, οὐδὲ φιλονεικεῖ, ὅπερ σημεῖόν ἐστι τῶν οὐ τὰ ἑαυτῶν βουλομένων ἰσθᾶν, ἀλλὰ τὸ ἐτέροις συμφέρον σκοπούντων. Διὸ και ἀλλαχοῦ φησιν· *Εἰ δὲ τις φιλόψυχος ἐστὶν, ἡμεῖς τοιούτην συνήθειαν οὐκ ἔχομεν*. Ἄλλ' οὐ πανταχοῦ τοῦτο ποιεῖ, ἀλλ' ἐνθα ἂν μὴ σφόδρα μεγάλα τὰ ἀμαρτανόμενα ἦ, και τότε ἐντρέπων μᾶλλον· ἐπεὶ ὅταν περὶ ἐτέρων διαλέγεται, οὐ λέγει οὕτως, ἀλλὰ πῶς; *Μὴ κλαυᾶσθε οὔτε πόρνοι, οὔτε μαλακοὶ βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσουσι* και πάλιν, *Ἰδὲ ὃν Παῦλος λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐὰν περιτέμησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει*. Ἐνταῦθα δὲ, ἐπειδὴ περὶ σιγῆς ἦν αὐτῷ ὁ λόγος, οὐ σφόδρα εὐτόνως ἐπιτίθεται, αὐτῷ τοῦτω μᾶλλον αὐτοὺς ἐπισπώμενος. Εἶτα ὅπερ αἰε ποιεῖν εἴωθεν, ἐπὶ τὴν προτέραν ὑπόθεσιν, ὅθεν ταῦτα εἰπεῖν ἐξέβη, ἐπάγει τὸν λόγον λέγων· *Ὡστε, ἀδελφοί μου, ζηλοῦτε τὸ προσητεῦσαι, και τὸ λαλεῖν*

γλώσσαις μὴ κωλύετε. Καὶ γὰρ ἔθος αὐτῷ τοῦτο, μὴ τὸ προκείμενον ἐργάζεσθαι μόνον, ἀλλὰ και ἐξ ἐκείνου τὸ δοκοῦν αὐτῷ συγγενὲς ὅπωςδὴποτε εἶναι διορθοῦν, και πάλιν ἐπὶ τὸ πρότερον ἐπανέιναι, ὥστε μὴ δοκεῖν τῆς ὑποθέσεως ἐκπίπτειν. Καὶ γὰρ ὅτε περὶ τῆς ἐν ταῖς τραπέζαις διελέγετο συμφωνεῖς, ἐπὶ τὴν κοινωνίαν τὴν ἐν τοῖς μυστηρίοις ἐκδᾶς, γὰκεῖθεν ἐντρέψας, εἰς τὰ πρότερα ἐπάνεισι πάλιν, λέγων· *Ὡστε συνεργόμενοι εἰς τὸ φαγεῖν, ἀλλήλους ἐκδέχεσθε*. Καὶ ἐνταῦθα τοῖνον περὶ τῆς ἐν τοῖς χαρίσμασιν εὐταξίας διαλεχθεῖς, και τοῦ μὴ δεῖν μὴτε ἀλύειν ἐν τοῖς ἐλάττοις, μήτε φυσᾶσθαι· ἐπὶ τοῖς μεῖζοσιν, εἶτα ἐπὶ τὴν γυναίξὶ πρέπουσαν ἐξεληθὼν εὐνοσμίαν ἐντεῦθεν, και κατασκευάσας αὐτὴν, ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπάνεισι, λέγων πάλιν· *Ὡστε, ἀδελφοί μου, ζηλοῦτε τὸ προσητεῦσαι, και τὸ λαλεῖν γλώσσαις μὴ κωλύετε*. Εἶδες πῶς μέχρι τέλους τὴν διαφορὰν ἐφύλαξε, και πῶς ἔδειξε τὸ μὴ σφόδρα ἀναγκαῖον ὄν, τὸ δὲ οὐχ οὔτω; Διὸ ἐπ' ἐκείνων μὲν φησι, *Ζηλοῦτε*, ἐπὶ τούτου δὲ, *Μὴ κωλύετε*. Εἶτα ὡς ἐν κεφαλαίῳ τὰ πάντα διορθούμενος ἐπάγει λέγων· *Πάντα δὲ εὐσχημόνως και κυτὰ τάξιν γινέσθω*· πάλιν πλήττων τοὺς εἰκὴ βουλομένους ἀσχημονεῖν, και μανίας δόξαν λαμβάνειν, και τὴν οὐκ εἰσὶν μὴ φυλάττοντας τάξιν.

Οὐδὲν [346] γὰρ οὔτως οἰκοδομεῖ, ὡς εὐταξία, ὡς εἰρήνη, ὡς ἀγάπη, ὥστερὸν και τὰ ἐναντία διαλύει. Οὐκ ἐν τοῖς πνευματικῶς δὲ μόνον, ἀλλὰ και ἐν τοῖς ἄλλοις ἀπασὶ τοῦτο ἰδοὶ τίς ἂν. Ἄν τε γὰρ ἐν χορῷ, ἂν τε ἐν πλοίῳ, ἂν τε ἐν ἄρματι, ἂν τε ἐν στρατοπέδῳ τῆς τάξιν συγγένης, και τὰ μεῖζονα τῆς οἰκειας χώρας ἐκβαλῶν, τὰ ἐλάττονα εἰσαγάγῃς εἰς τὴν ἐκείνων τάξιν, πάντα διεφθειας, και οὔτω τὰ ἄνω κάτω γίνεσθαι. Μὴ τοῖνον μὴδὲ ἡμεῖς τὴν τάξιν διαφθείρωμεν, μὴδὲ τὴν κεφαλὴν κάτω ποιῶμεν, και τοὺς πόδας ἄνω. Τοῦτο δὲ γίνεται, ὅταν τὸν μὲν ὀρθὸν λογισμὸν κάτω βίβωμεν, τὰς δὲ ἐπιθυμίας, τὸν θυμὸν, και τὴν ὀργὴν, και τὴν ἡδονὴν ἐπιστήσωμεν τῷ λογικῷ ὄθεν πολὺς ὁ κλύδων, και πολλὴ ἡ ταραχὴ, και ἀφόρητος ἡ ζάλη, πάντων σκότῳ κατεχομένων. Καὶ, εἰ βούλει, τὴν ἀσχημοσύνην τὴν ἐντεῦθεν γινομένην πρῶτον ἐξετάσωμεν, και τότε τὴν ζημίαν. Πῶς οὖν ἐστὶ τοῦτο σαφὲς ἡμῖν και σφόδρα γνώριμον; Παραγάγωμεν εἰς μέσον ἀνθρωπον οὔτω διακειμένου, πόρνης ἐρώντα, και ὑπὸ ἐπιθυμίας ἀτόπου κρατούμενον, και τότε ὀφόμεθα τὸν γέλῳτα τοῦτον. Τί γὰρ ἂν γένοιτο αἰσχρότερον τοῦ θυραυλοῦντος πρὸ τῶν πορνικῶν ἐκκημάτων, και βραπιζομένου παρὰ πόρνης γυναίκας, και κλαίοντος και ὀδυρομένου, και τὴν ἑαυτοῦ καταισχύνοντος δόξαν; Εἰ δὲ βούλει και τὴν ζημίαν ἰδεῖν, ἐννοεῖ μοι τῶν χρημάτων τὴν δαπάνην, τοὺς περὶ τῶν ἐσχάτων κινδύνους, τὸν πρὸς τοὺς ἀντεραστὰς πόλεμον, τὰ τραύματα, τὰς πληγὰς τὰς ἐκ τῶν τοιούτων παρατάξεων. Τοιοῦτοι και οἱ χρημάτων ἐπιθυμῆ κατεχόμενοι· μᾶλλον δὲ μεῖζονα ἀσχημονοῦσιν. Οὗτοι μὲν γὰρ περὶ ἑν εἰσὶν ἡσυχολημένοι σῶμα· οἱ δὲ φιλάργυροι τὰς πάντων οὐσίας ὁμοίως περιεργάζονται, και πενήτων και πλουτούντων, και τῶν οὐκ ὄντων πραγμάτων ἐρώσιν, ὃ μάλιστα τῆς τοῦ πάθους ἀτοπίας σημεῖόν ἐστιν. Οὐ γὰρ λέγουσιν,

in usu, pudorem incutit : quod hic quoque adhibet, dicens : 36. *An a vobis verbum Dei processit, aut in vos solos pervenit?* Etenim cæteras adduxit Ecclesias hanc legem servantes, et a novitate tumultum reserans, et multorum calculo gratam et acceptam reddens orationem. Quamobrem alibi quoque dicebat : *Qui vobis in memoriam revocavit vias meas in Christo, sicut ubique in omnibus Ecclesiis doceo* (1. Cor. 4. 17); et rursus, *Non est enim Deus dissensionis, sed pacis, sicut et in omnibus Ecclesiis sanctorum* (Ibid. 14. 33); et hic : *An a vobis verbum Dei processit, aut ad vos solos pervenit?* Hoc est, neque vos primi, neque soli fideles, sed totus orbis terræ. Quod etiam ad Colossenses scribens, dicebat, *Sicut fructificat et crescit in toto mundo* (Coloss. 1. 6), loquens de evangelio. Id autem facit etiam aliter ad exhortationem auditorum, ut quando dicit, eorum esse prima, et manifesta omnibus. Nam ad Thessalonicenses scribens dicebat : *A vobis enim resonuit sermo Dei, et in omni loco fides vestra ad Deum exiit* (1. Thess. 1. 8); et ad Romanos rursus scribens : *Fides vestra annuntiat in toto mundo* (Rom. 1. 8). Ambo enim sufficiunt et ad exhortandum et excitandum, laudari ab aliis, et alios habere socios sententiæ. Et ideo hic quoque dicit : *An a vobis sermo Dei processit, aut ad vos solos pervenit?* Neque enim, inquit, hoc potueritis dicere : Nos fuimus doctores aliorum, et non æquum est ut ab aliis discamus; neque, Fides hic solum stetit, et non oportet ab aliis exempla sumere. Viden' per quam multa eis pudorem incussit? legem adduxit, rei ostendit turpitudinem, cæteras Ecclesias in medio posuit.

2. Deinde, quod est omnium fortissimum, ultimum ponit dicens : Deus hæc etiam nunc jubet per me. 37. *Si quis enim videtur propheta esse aut spiritualis, cognoscat quæ scribo vobis, quia Domini sunt mandata*. 38. *Si quis autem ignorat, ignoret*. Et cur hoc subjunxit? Ostendens se neque vim afferre, nec contendere : quod quidem est signum non eorum qui sua volunt constituere, sed eorum qui spectant id quod est aliis utile. Quamobrem dicit etiam alibi : *Si quis autem est contentiosus, nos talem consuetudinem non habemus* (1. Cor. 11. 16). At non ubique hoc facit, sed ubi non ita magna admittuntur peccata, et tunc potius pudore afficiens. Nam quando de aliis loquitur, non sic dicit, sed quomodo? *Ne erritis : neque fornicatores, neque molles regnum Dei possidebunt* (Ibid. 6. 9); et rursus : *Ecce ego Paulus dico vobis, quod si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit* (Gal. 5. 2). Hic autem quoniam de silentio agebatur, non admodum vehementer insectatur, hoc ipso eos magis attrahens. Deinde quod semper solet facere, ad prius argumentum, unde ad hæc dicenda digressus est, revertitur dicens : 39. *Itaque, fratres mei, æmulamini prophetiam, et loqui linguis nolite prohibere*. Est enim mos ejus non solum agere id, quod est propositum, sed etiam ex illo id quod quomodocumque ei videtur conjunctum corrigere, et rursus redire ad propositum, ne vi-

deatur excidere ab argumento. Etenim quando loquebatur de concordia in mensis; cum digressus esset ad communionem in mysteriis, et eos inde pudore affecisset, ad priora rursus revertitur, dicens : *Quamobrem convenientes ad comedendum, vos invicem expectate* (1. Cor. 11. 33). Ita hic quoque, cum disseruisset de ordine observando in donis, et quod neque mœrore affici oporteat in minoribus, neque timere propter majora, et deinde digressus esset ad modestiam mulieribus convenientem, et eam confirmasset, redit ad propositum, rursus dicens : *Itaque, fratres mei, æmulamini prophetiam, et loqui linguis nolite prohibere*. Vidistin' quomodo ad finem usque servaverit differentiam, et quomodo alterum quidem ostendat valde necessarium, alterum autem non item? Quamobrem de illo quidem dicit, *Æmulamini*; de hoc autem, *Nolite prohibere*. Deinde tanquam in summo omnia corrigens, subjungit dicens : 40. *Omnia autem honeste et secundum ordinem fiant*; rursus illos tangens qui volunt temere se indecore gerere, et insaniam sibi notam inurere, nec congruentem sibi servant ordinem.

Ordo rectus semper servandus. Avaritiæ morbus. — Nihil enim æque ædificat ut ordo rectus, ut pax, ut caritas, sicut etiam contraria dissolvunt. Non solum autem in spiritualibus, sed etiam in aliis omnibus hoc videris. Nam sive in choro, sive in navigio, sive in curru, sive in castris ordinem confundas, et majoribus suo loco ejectis in illorum ordinem minora induxeris, omnia corrumpis, et sic omnia sus deque vertuntur. Neque nos ergo ordinem corrumpamus, neque caput infra statuamus, neque pedes supra. Hoc porro fit, quando rectam quidem rationem inferne dejecerimus, concupiscentias autem, iram, excandescantiam et voluptatem rationi præfecerimus : unde magnus existit fluctus, ingens perturbatio, et intoleranda tempestas, cum omnia occupent tenebræ. Et si vis, primum excutiamus eam quæ hinc evenit turpitudinem, posteaque damnum hinc emergens. Quomodo ergo hoc nobis notum erit et manifestum? Adducamus in medium hominem sic affectum, captum amore meretricis, et qui ejus inhoneste teneatur desiderio; et tunc videbimus quam hoc sit ridiculum. Quid enim possit esse illo turpius, qui stat ad fores domus meretriciæ, et pulsatur a meretrice, fletque et ejulat, probroque afficit suam existimationem? Si vis autem etiam videre damnum, veniant tibi in mentem sumptus pecuniæ, de extremis pericula, bellum quod geritur adversus rivales et adversarios amatores, vulnera et plagæ quæ infliguntur in hujusmodi acie. Tales sunt et ii, quos pecuniæ tenet cupiditas; imo vero turpius et magis indecore se gerunt. Nam illi quidem in uno corpore sunt occupati et in eo suum ponunt studium et operam : avari vero de omnium facultatibus sunt similiter solliciti et curiosi, et pauperum et divitum, et illa amant quæ non sunt : quod est maxime signum improbæ cupiditatis. Non dicunt enim, Vellem habere hujus aut illius facultates, aut has vel illas solum; sed et montes vo-

lucet esse aurum, et domos et quaecumque videntur, et ad alterum se transferant mundum; et hæc perpetuo patiuntur, neque usquam finem faciunt desiderandi. Quis verbis poterit explicare illarum fluctus cogitationum, tempestatem, caliginem? ubi autem sunt tot fluctus et tanta tempestatem, quænam fuerit voluptas? Nulla, sed tumultus et dolor et caliginosæ nebulæ pro aquis ferentes multam animi ægritudinem: quod etiam solet accidere iis qui alienam amant pulehritudinem. Propterea qui nullo modo amant, in majori sunt voluptate quam hujusmodi amatores. Sed ad hoc quidem nemo contradixerit: ego autem eum etiam qui amat quidem, reprimit autem libidinem, majori dixerim affici voluptate, quam eum qui assidue fruitur meretrice. Nam etiamsi ejus demonstratio sit difficilior, necesse tamen est hoc audacter probandum suscipere. Est enim difficilior, non ex rei natura, sed ex eo, quod auditores hac philosophia non sint digni.

3. Quid est enim, dic quæso, amanti jucundius, ab amica despici, an honorari et illam despiciere? Palam est hoc esse jucundius. Quem ergo, quæso, magis honorabit meretrix, eumne qui ipsi servit, et factus est ejus mancipium, an eum qui ejus superavit retia, et structis ab ea calamis volat altius? Est cuius perspicuum quod hunc. In quemnam autem suum magis conferet studium, in eumne qui cecidit, an in eum qui nondum? In eum plane qui nondum. Quis erit autem desiderabilior, isne qui est confectus, an is qui nondum est captus? Is qui nondum est captus. Si autem non creditis, a rebus vestris afferam demonstrationem. Quamnam enim mulierem magis amarit quispiam, eamne quæ facile succumbit et ipsi se dedit, an eam quæ negat et negotium faccessit? Hanc procul dubio: hinc enim accenditur majus desiderium. Ergo idem quoque erit in muliere; et eum magis illa honorabit et admirabitur qui se despicit. Si res autem ita se habeat, illud quoque palam erit in majori esse voluptate eum qui magis honoratur et diligitur. Nam et dux exercitus urbem quidem semel captam dimittit; ei autem quæ resistit et contendit omni studio assidet: et venator feram venando captam habet in tenebris inclusam, quemadmodum meretrix amatorem; eam autem quæ fugit, persequitur. At ille, inquires, fruitur desiderio; hic autem non fruitur. An probro ac dedecore non affici, neque ejus tyrannicis servire imperiis, nec ab ea duci et circummagi tamquam mancipium, pugnis contusum, consputum, in capite pulsatum, parvam, dic quæso, existimas esse voluptatem? Si quis enim hæc accurate excusserit, et colligere potuerit omnia eorum probra, contumelias, criminationes, irasque perpetuas ex animo vel ex deliciis ortas, inimicitias, et alia omnia solis patientibus nota, inveniet quodvis bellum plures habere inducias, quam horum miseram vitam. Quamnam ergo dicis, quæso, voluptatem? eamne quæ capitur ex coitu, quæ est brevis et momentanea? Sed eam statim bellum excipit et fluctus et rabies et idem rursus furor. Et hæc quidem a no-

lis dicta sunt, perinde atque si quis ea dixerit adollescentibus intemperantibus et impudicis, qui ea quæ dicuntur de regno et gehenna non libenter ferant: quando autem hæc in medium adduxerimus, ne dicti quidem potest quanta sit moderatorum et temperantium voluptas; quando quis secum reputat coronas, præmia, consuetudinem cum angelis, in universo orbe terræ celebrationem, fiduciam et dicendi libertatem, spes illas bonas et immortales. At coitus habet voluptatem; hoc enim perpetuo versant; qui vero temperans est, non potest assidue pugnare cum tyrannide naturæ. At contrarium inveneris: ipsa enim vis et perturbatio est magis apud eum qui scoratur. Multa enim est in corpore agitatio; et quovis fluctuanti mari hic gravius afficitur, cujus numquam sistitur cupiditas, sed ab ea semper impetitur, non secus atque qui corripuntur a dæmone, et assidue discerpuntur a malis spiritibus. Temperans autem non secus ac fortis athleta, eam assidue feriens, optimam et innumeris hujusmodi deliciis jucundior percipit voluptatem, hac victoria, bona conscientia, et præclaris tropæis perpetuo ornatus. Si autem post congressum ille parum quiescit, hoc nihil fuerit: rursus enim invadit tempestatem et rursus fluctus. Qui autem philosophatur, ne initio quidem permittit ut hæc se invadat perturbatio, neque ut mare assurgat, nec ut hæc fera vociferetur. Si vim autem patiat in retinendo impetu tanto; at ille etiam libidinosus, frequenter pulsatus, confossus, œstrunque non ferens, haud secus, quam si equum indomitum freno retineret, artem omnem adhibens: si autem cesserit, et laborem fugerit, ab illo præceps quocumque feratur. Hæc si dicta sunt apertius quam par sit, nemo me reprehendat: nolo enim dicendi gravitate ornare orationem, sed graves et honestos facere auditores.

4. Propterea prophætæ quoque nulli hujusmodi verbo parcunt, volentes Judæorum excindere libidinem et intemperantiam, sed eos tangunt etiam apertius, quam nos nunc in iis quæ diximus. Medicus enim volens ejicere putredinem, non eo spectat ut mundas conservet manus, sed ut ægrum liberet a putredine; et is qui humilem vult excelsum reddere, ipse prius fit humilis; et qui studium ponit ut occidat insidiatorem, se quoque cum illo cruentat, et hoc ipsum reddit clariorem. Nam si a bello reversum militem viderit quispiam sanie, sanguine et cerebro respersum et pollutum, non ideo odio habebit neque aversabitur, sed magis etiam admirabitur. Ita nos quoque faciamus cum viderimus quempiam, postquam mactarit cupiditatem, cruentum revertentem, eum magis admiremur, simulque socii ac participes ejus pugnae et victoriae, et iis qui amant dicamus: Ostendite nobis voluptatem quam accepistis ex libidine.

Temperantiæ voluptas. — Nam qui est temperans ac pudicus, voluptatem habet ex victoria; tu autem nullam habes omnino. Sin autem vos dicatis eam quæ est ex congressu; sed illa est manifestior et diuturnior. Nam tu ex eo quo frucris habes aliquid breve,

δει τὴν τοῦ δεινός ἐβουλόμην οὐσίαν ἔχειν, καὶ τὴν τοῦ δεινός μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ὄρη χρυζίων εἶναι βούλονται, καὶ τὰς οἰκίας, καὶ τὰ ὀρώμενα πάντα, καὶ ἐφ' ἑτέρον προβαίνουσι κόσμον· καὶ τοῦτο ἐπ' ἀπειρον πάσχουσι, καὶ οὐδαμοῦ τῆς ἐπιθυμίας λήγουςι. Τίς ἂν παραστήσειε λόγους τὸν χειμῶνα τῶν λογισμῶν ἐκεῖνων, τὰ κύματα, τὸν ζῶπον; ὅπου δὲ κύματα καὶ χειμῶν τοιοῦτος, ποῖα γένοιτ' ἂν ἡδονή; Οὐκ ἔστιν οὐδέμια, ἀλλὰ θόρυβος καὶ ὀδύνη καὶ νεφέλαι ζοφώδεις ἀντὶ ὑδάτων πολλῆν φέρουσαι τὴν ἀθυμίαν· ὃ δὴ καὶ ἐπὶ τῶν ἐρώντων ἄλλοτρίου κάλους συμβαίνειν εἶωθε. Διὰ τοῦτο οἱ μὴ δῶκε ἑρώντες, τῶν ἐρώντων ἐν πλεονίᾳ εἰσιν ἡδονή. Ἄλλὰ πρὸς τοῦτο μὲν οὐδεὶς ἀντέπειο· ἐγὼ δὲ καὶ τὸν ἐρώντα μὲν, κατέχοντα δὲ τὴν ἐπιθυμίαν, μᾶλλον ἂν φαίην τρυφᾶν τοῦ συνεχῶς τῆς πόρνῆς ἀπολαύοντος. Εἰ γὰρ [347] καὶ δυσκολωτέρα ἢ ἀπόδειξις, ἀλλ' ὁμως καὶ οὕτως ἀναγκαῖον κατατομῆσαι τοῦ λόγου. Καὶ γὰρ δυσκολωτέρα γίνεται, οὐ παρὰ τὴν φύσιν τοῦ πράγματος, ἀλλὰ παρὰ τὸ μὴ εἶναι τῆς φιλοσοφίας ταύτης ἀκροατὰς ἀξίους.

γ'. Τί γὰρ ἦδιον, εἰπέ μοι, τῷ ἐρῶντι, τὸ καταφρονεῖσθαι ὑπὸ τῆς ἐρωμένης, ἢ τὸ τιμασθαι καὶ ὑπερορᾶν; Εὐδὴλον ὅτι τοῦτο. Τίνα οὖν, εἰπέ μοι, τιμήσει πλεόν ἢ πόρνη, τὸν δουλεύοντα αὐτῇ καὶ αἰχμάλωτον ὑπ' αὐτῆς ἦδη γενόμενον, ἢ τὸν ἀνώτερον τῶν ἐκεῖνης δικτύων, καὶ ὑψηλότερον τῶν καλῶν αὐτῆς πετόμενον; Παντὶ που ὀήλον, ὅτι τοῦτον. Περὶ τίνα δὲ σπουδάσει πλεόν, τὸν πεπιτωκῶτα, ἢ τὸν οὐδέπω; Τὸν οὐδέπω πάντως. Τίς δὲ ἔσται ποθεινότερος, ὁ κατειργασμένος, ἢ ὁ μηδέπω ἀλούς; Ὁ μηδέπω τῶς ἀλούς. Εἰ δὲ ἀπιστεῖτε, ἀπὸ τῶν ὑμετέρων παρεῖξτε τὴν ἀπόδειξιν. Τίνος γὰρ ἂν τις μᾶλλον ἐρασθεῖη γυναικὸς, τῆς εὐκλῆως ὑποκατακλινομένης αὐτῷ καὶ ἐκδιδομένης, ἢ τῆς ἄρνούμενης καὶ πράγματα αὐτῷ παρεχούσης; Εὐδὴλον ὅτι ταύτης· καὶ γὰρ μειζόνως ἐνευθεν ὁ πόθος ἀνάπτεται. Οὐκοῦν καὶ ἐπὶ τῆς γυναικὸς τὸ αὐτὸ δὴ τοῦτο ἔσται καὶ τοῦτον τιμήσουσι καὶ θαυμάζονται πλεόν τὸν ὑπερορῶντα αὐτῶν. Εἰ δὲ τοῦτο ἀληθές, κάκεινο ὁμοίως, τὸ ἐν μείζονι εἶναι ἡδονὴν τὸν μᾶλλον τιμώμενον καὶ ἀγαπώμενον. Ἐπει καὶ στρατηγὸς πόλιν τὴν μὲν καθάπαξ ἀλοῦσαν ἀφήσει, τῇ δὲ ἑστηκυῖα καὶ φιλονεικίᾳ προεδρεύει μετὰ σπουδῆς ἀπάσης· καὶ θηρευτῆς τὸ μὲν θηρευθὲν ζῶον ἐν σκότῳ κατακλείσας ἔχει, καθάπερ ἡ πόρνη τὸν ἑραστὴν, τὸ δὲ φεῦγον διώκει. Ἄλλ' ἀπολαύει τῆς ἐπιθυμίας ἐκεῖνος, φρὶν, οὗτος; δὲ οὐκ ἀπολαύει. Τὸ δὲ μὴ καταισχύεσθαι, μηδὲ δουλεύειν ταῖς τυραννικαῖς αὐτῆς ἐπιταγαῖς, μηδὲ ὡς ἀνδράποδον ἀγεσθαι ὑπ' αὐτῆς καὶ περιάγεσθαι βραχιζόμενον, ἐμπυτόμενον, ἐπὶ κεφαλῆς ὠθούμενον, μικρὰν ἡδονὴν εἶναι νομίζεις; εἰπέ μοι. Εἰ γὰρ τις ταῦτα ἀκριβῶς ἐξετάσειε, καὶ δυνθεῖται τὰς ὑβρεις αὐτῶν συναγαγεῖν, τὰ ἐγκλήματα, τὰς συνεχεῖς ὀργὰς, τὰς ἀπὸ ψυχῆς, τὰς ἀπὸ τοῦ θρύπτεσθαι γινομένας, τὰς ἀπεχθείας, τὰ ἄλλα πάντα, ἅπερ οἱ πάσχοντες ἴσασι μόνον, πάντα πόλεμον εὐρήσει πλείους ἔχοντα τὰς ἀνακωχὰς τῆς θλίβας τούτων ζωῆς. Ποῖαν οὖν λέγεις ἡδονὴν; εἰπέ μοι· τὴν ἀπὸ τῆς μίξεως, τὴν πρόσκαιρον καὶ βραχέαν; Ἄλλ' εὐθέως ταύτην πόλεμος ἐπικαταλαμβάνει καὶ κύματα καὶ λύττα καὶ μανία πάλιν ἡ αὐτῆ. Καὶ ταῦτα μὲν ἡμῖν εἰρηται, ὡς ἂν τις νέος διαλεγόμενος ἀκολάστοις εἴποι, οὐ σφόδρα ἀνεχομένοις τῶν περὶ βασιλείας καὶ γέννησις ἀκούσαι λόγων·

ὅταν δὲ καὶ ταῦτα εἰς μέσον ἀγάγωμεν, οὐδὲ ἔνεστιν εἰπεῖν ὅση τῶν σωφρονούντων ἡ ἡδονή, ὅταν ἀναπλάττη παρ' αὐτῷ τοὺς στεφάνους, τὰ βραβεῖα, τὴν μετὰ τῶν ἀγγέλων ὀμίλιαν, τὴν ἐπὶ τῆς οἰκουμένης ἀνάβρῃσιν, τὴν [348] παβρῃσίαν, τὰς χρηστάς καὶ ἀθανάτους ἐλπείας ἐκεῖνας. Ἄλλ' ἡ μίξις ἔχει τινὰ ἡδονὴν· τοῦτο γὰρ συνεχῶς περιστρέφουσι· ὁ δὲ σωφρονῶν οὐ δύναται διηνεκῶς μαχόμενος τῇ τῆς φύσεως τυραννίδι. Τούναντιον μὲν οὖν εὐροί τις ἂν· ἡ γὰρ βία αὐτῆ καὶ παραχῆ παρὰ τῷ πορνεύοντι μᾶλλον ἔστι. Καὶ γὰρ κλόνος ἐν τῷ σώματι πολλός, καὶ πάσης θαλάττης κυματόμενης χαλεπούμενον οὗτος διάκειται, οὐδέποτε πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν ἰστάμενος, ἀλλ' ἀεὶ βαλλόμενος ὑπ' αὐτῆς, ὡς περ οἱ δαιμονῶντες, καὶ συνεχῶς ὑπὸ τῶν πονηρῶν καταβρῆγνύμενοι πνευμάτων. Ὁ δὲ σώφρων καθάπερ ἀριστεύς γενναῖος συνεχῶς αὐτὴν βάλλων, τὴν ἀρίστην καὶ μυρίων τοιούτων ἡδῶν καρποῦται ἡδονὴν, τῇ νίκη ταύτῃ καὶ τῷ χρηστῷ συνειδότῃ καὶ τοῖς λαμπροῖς τροπαίοις καλλωπιζόμενος διηνεκῶς. Εἰ δὲ μετὰ τὴν ὀμίλιαν ἀναπαύεται μικρὸν ἐκεῖνος, οὐδὲν τοῦτο ἂν εἴη· πάλιν γὰρ ὁ χειμῶν ἔπεισι, καὶ πάλιν κύματα. Ὁ δὲ φιλοσοφῶν οὐδὲ ἀρχὴν ἀφήσει ταύτην λαβεῖν τὴν παραχῆν, οὐδὲ διαναστῆναι τὸ πέλαιος, οὐδὲ βοῆσαι τὸ θηρίον. Εἰ δὲ τίνα βίαν ὑπομῆνοι κατέχων τὴν τοιαύτην ὀρμὴν, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνος συνεχῶς βαλλόμενος καὶ κεντούμενος καὶ τὸν οἴστρον οὐ φέρων· καὶ παρόμοιον γίνεται, ὡς περ ἂν ἴππον ἀγριον μαινόμενον καὶ ἀντιτείνοντα ἀνέχοι τῷ χαλινῷ, καὶ κατέχοι μετὰ τέχνης ἀπάσης· ὁ δὲ ἐνδοῦς, ὥστε τὸν πόνον τοῦτον φυγεῖν, συρόμενος ὑπ' αὐτοῦ πανταχοῦ φέροίτο. Ταῦτα εἰ καὶ σαφέστερον τοῦ δέοντος εἰρηται, μηδὲς ἐγκαλέω· οὐ γὰρ λόγων σεμνότητι καλλωπιζέσθαι βούλομαι, ἀλλὰ ποιῆσαι σεμνούς τοὺς ἀκούοντας.

δ'. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ προφῆται οὐδενὸς τῶν τοιούτων φέιδονται βημάτων, τὴν ἀκολασίαν τῶν Ἰουδαίων ἐκκόψαι βουλόμενοι, ἀλλὰ καὶ φυμνότερον αὐτῶν καθικνούμενοι, ἢ ἡμεῖς νῦν ἐφ' οἷς εἰρήκαμεν. Καὶ γὰρ ἱατρὸς σηπεδῶνα ἐκβαλεῖν βουλόμενος, οὐ σκοπεῖ πῶς καθαρὰς διατηρήσειε τὰς χεῖρας, ἀλλ' ὅπως ἐκεῖνον ἀπαλλάξειε τῆς σηπεδῶνος· καὶ ὁ τὸν ταπεινὸν ὑψηλὸν ποιῆσαι θέλων, αὐτὸς ταπεινούται πρότερος· καὶ ὁ σφάζει τὸν ἐπιβουλεύοντα σπουδάζων, καὶ ἑαυτὸν αἰμάσσει μετ' ἐκεῖνου, καὶ τοῦτο αὐτόν ποιεῖ λαμπρότερον. Ἐπει καὶ στρατιώτην ἐπαυελθόντα ἀπὸ τοῦ πολέμου ἂν ἴδῃ τις ἰχῶρι· καὶ αἵματι καὶ ἐγκεφάλῳ μεμολυσμένον, οὐ μισήσει, οὐδὲ ἀποστραφήσεται διὰ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ θαυμάσεται μᾶλλον. Οὕτω δὴ καὶ ἡμεῖς ποιῶμεν, ὅταν ἰδῶμεν τίνα μετὰ τὸ κατασφάζει τὴν ἐπιθυμίαν ἡμαγμένον ἐπανιόντα, μᾶλλον αὐτὸν θαυμάζωμεν, καὶ κοινωνώμεν τῆς μάχης καὶ τῆς νίκης αὐτῷ, καὶ πρὸς τοὺς ἐρώντας λέγωμεν, Δεῖξατε ἡμῖν τὴν ἐκ τῆς ἐπιθυμίας ἡδονὴν.

Ὁ μὲν γὰρ σώφρων τὴν ἀπὸ τῆς νίκης ἔχει, οὐ δὲ οὐδαμῶθεν. Εἰ δὲ ὑμεῖς τὴν ἐκ τῆς ὀμίλιας λέγοιτε, ἀλλ' ἐκείνη σαφεστέρα καὶ διαρκεστέρα. Σὺ γὰρ ἔχεις ἀπὸ τῆς ἀπολαύσεως βραχὺ καὶ μηδὲ φαινόμενον, ἐκεῖνος δὲ ἀπὸ τοῦ συνειδότος, [349] καὶ μείζονα καὶ διηνεκῆ καὶ γλυκυτέραν ἔχει τὴν εὐφροσύνην. Οὐδὲ γὰρ οὕτως ὀμίλια γυναικὸς, ὡς φιλοσοφία ἀτάραχον δύναται τηρήσαι ψυχὴν καὶ πτερώσαι. Οὐ-

τος μὲν οὖν, ὡσπερ ἔφην, σαφῶς οὕτω δείκνυσιν ἡμῖν τὴν ἡδονὴν· ἐπὶ δὲ σοῦ τὴν μὲν ἀπὸ τῆς ἡττητῆς ἀθυμίαν ὁρῶ, τὴν δὲ ἡδονὴν βουλόμενος ἰδεῖν, οὐχ εὐρίσκω. Ποῖον γὰρ βούλει καιρὸν ἡδονῆς εἶναι· τὸν πρὸ τῆς μίξεως; Ἄλλ' οὐκ ἔστι· μανίας γάρ ἐστι καὶ παραφορᾶς καὶ ἐκστάσεως. Τὸ γὰρ τοὺς ὀδόντας τρίξιν καὶ ἐξίστασθαι, οὐχ ἡδονῆς· εἰ δὲ ἡδονῆς ἦν, οὐκ ἂν ταῦτά σε εἰργάσατο, ἀ οἱ ἀλγούντες ὑπομένουσι. Καὶ γὰρ οἱ πικτεύοντες καὶ πληττόμενοι τοὺς ὀδόντας τρίζουσι, καὶ αἱ ὀδίνουσαι γυναῖκες διασπώμεναι τοῖς πόνοις, τὸ αὐτὸ τοῦτο ποιοῦσιν. Ἄστε οὐχ ἡδονὴ τοῦτο, ἀλλ' ἐκστάσις μᾶλλον καὶ θόρυβος καὶ παραχῆ. Ἄλλ' ὁ μετὰ ταῦτα καιρὸς; Ἄλλ' οὐδὲ οὗτος· οὐδὲ γὰρ τὴν τεκοῦσαν ἐν ἡδονῇ εἰποιμεν ἂν εἶναι, ἀλλ' ἐν ἀπαλλαγῇ πόνων· οὐ πάντως δὲ τοῦτο

ἡδονή, ἀλλ' ἀσθένεια μᾶλλον καὶ ἐκλυσις· πολὺ δὲ τὸ μέσον ἑκατέρων τούτων ἔστι. Ποῖος οὖν τῆς ἡδονῆς καιρὸς, εἰπέ μοι. Οὐκ ἔστιν οὐδεὶς· εἰ δὲ καὶ ἔστιν, οὕτω βραχύς ἐστιν, ὡς μηδὲ φαίνεσθαι. Μυρία οὖν φιλονεικήσαντες φωρᾶσαι αὐτὸν καὶ κατασχεῖν, οὐκ ἡδυνήθημεν. Ἄλλ' οὐχ ὁ τοῦ σώφρονος τοιοῦτος, ἀλλὰ πλατύς, καὶ πᾶσι κατάδηλος· μᾶλλον δὲ ἅπας ὁ βίος ἐν ἡδονῇ, τοῦ συνειδότος αὐτῷ στεφανουμένου, τῶν κυμάτων ἐστορεσμένων, οὐδενὸς οὐδαμῶθεν ἐγγινόμενου θορύβου. Ἐπεὶ οὖν οὗτος μᾶλλον ἐν ἡδονῇ, ὁ δὲ φιλήδονος ἐν ἀθυμίᾳ καὶ θορύβοις, φεύγωμεν ἀκολασίαν, ἀντεχώμεθα σωφροσύνην, ἴνα καὶ τῶν μελόντων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τὰ ἐξῆς.

OMIAIA ΛΗ'

Γνωρίζω δὲ ὑμῖν, ἀδελφοί, τὸ Εὐαγγέλιον, ὃ εὐηγγελισάμην ὑμῖν, ὃ καὶ παρελάβετε, ἐν ᾧ καὶ ἐστήκατε, δι' οὗ καὶ σώζεσθε, τίνι λόγῳ εὐηγγελισάμην ὑμῖν.

α'. Ἀπαρτίσας τὸν περὶ τῶν πνευματικῶν λόγον, ἐπὶ τὸ πάντων ἀναγκαιότατον μεθίσταται, τὴν περὶ τῆς ἀναστάσεως ὑπόθεσιν· καὶ γὰρ ἐν τούτῳ σφόδρα ἐνόησαν. Καὶ καθάπερ ἐπὶ τῶν σωμάτων, ὅταν αὐτῶν ἀψήγῃ τῶν στερεῶν ὁ πυρετός, λέγω τῶν νεύρων καὶ τῶν φλεβῶν καὶ τῶν πρώτων στοιχείων, ἀνάταν γίνεται τὸ κακὸν, ἂν μὴ πολλῆς ἀπολάυση τῆς ἐπιμελείας· οὕτω δὲ καὶ τὸς γενέσθαι ἐκινδύνευεν. Ἐπὶ γὰρ αὐτὰ τῆς εὐσεβείας τὰ στοιχεῖα τὸ κακὸν ἐβάδιζε. Διὸ καὶ πολλῇ τῇ σπουδῇ κέχρηται [350] ὁ Παῦλος. Οὐδὲ γὰρ περὶ βίου λοιπὸν ὁ λόγος ἦν αὐτῷ, οὐδ' ὅτι ὁ μὲν ἐπόρνευεν, ὁ δὲ ἐπλεονέκτει, ὁ δὲ ὅτι κεκαλυμμένην εἶχε τὴν κεφαλὴν, ἀλλὰ περὶ αὐτὸ τῶν ἀγαθῶν τὸ κεφάλαιον· περὶ γὰρ τὴν ἀνάστασιν αὐτὴν ἐστασίαζον. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ πᾶσα ἡμῶν ἔλπις αὕτη, πρὸς τοῦτο σφοδρῶς ἴστατο ὁ διάβολος, καὶ ποτὲ μὲν ἀνῆρει καθάπαξ αὕτην, ποτὲ δὲ ἔλεγεν ἡδὴ γερωνέαι· ὃ καὶ Τιμοθέῳ γράφων ὁ Παῦλος γάγγραιναν ἐκάλεσε τὸ πονηρὸν τοῦτο δόγμα, καὶ τοὺς εἰσάγοντας αὐτὸ ἐστίμιε λέγων· Ἄν ἔστιν Ἰμέβαιος καὶ Φιλιππος, οἵτινες περὶ τὴν ἀλήθειαν ἡστούχησαν, λέγοντες τὴν ἀνάστασιν ἡδὴ γερονέαι, καὶ ἀναιρέπουνσι τὴν τιμὴν πίστιν. Ποτὲ μὲν οὖν τοῦτο ἔλεγον, ποτὲ δὲ ὅτι τὸ σῶμα οὐκ ἀνίσταται, ἀλλὰ τῆς ψυχῆς ὁ καθαρμὸς ἐστὶν ἡ ἀνάστασις. Τὰυτα δὲ ἐπειθε λέγειν ὁ πονηρὸς δαίμων ἐκεῖνος, οὗ τὴν ἀνάστασιν ἀνατρέψαι βουλόμενος μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ὑπὲρ ἡμῶν γενόμενα ἅπαντα δεῖξαι μῦθον ὄντα. Εἰ γὰρ ἐπειθήσαν μὴ εἶναι σωμάτων ἀνάστασιν, μετὰ μικρὸν αὐτοὺς ἐπειθε μὴδὲ Χριστὸν ἐγγεράβαι· ἀπὸ δὲ τούτου κάκεινο εἰσήγεν ὀδῶ βαδίζων, τὸ μὴ παραγερονέαι μὴδὲ πεποιημέναι ἄπερ ἐποίησε. Τοιαύτη γὰρ ἡ τοῦ διαβόλου κακουργία. Διὸ καὶ μεθόδειαν αὐτὴν καλεῖ ὁ Παῦλος, ὅτι οὐκ ἐξ εὐθείας ὁ βούλεται κατασκευάσαι δείκνυσιν, ὡστε μὴ γενέσθαι κατάφωρος, ἀλλ' ἕτερον ἑαυτῷ περιτιθεῖς προσώπειον, ἕτερα τεκταίνει, καὶ καθάπερ πολέμιος καὶ κακοῦργος πόλει προσβάλων καὶ τείχεσι, κάτωθεν ὑπὸρῦνται λανθάνων, ὡστε ταύτη γενέσθαι δυσφύ-

λακτος, καὶ κατορθῶσαι ἄπερ ἐσπούδακε. Διὸ περ ἄει τὰς τοιαύτας αὐτοῦ πάγας εὐρίσκων, καὶ τοὺς πονηροὺς τούτους θηρῶν λόχους ὁ θαυμαστός οὗτος καὶ μέγας ἀνήρ, ἔλεγεν· Οὐ γὰρ αὐτοῦ τὰ νοήματα ἀγνοοῦμεν. Καὶ γὰρ ἐνταῦθα ὀλόκληρον ἀνακαλύπτει τὸν ὅλον αὐτοῦ, καὶ πάντα δείκνυσιν τὰ μηχανήματα, καὶ ὅσα βούλεται κατασκευάσαι προτίθησιν εἰς μέσον, μετὰ πολλῆς ἀκριβείας ἅπασιν ἐπιών. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ὕστερον τέθεικε τοῦτ' ὁ κεφάλαιον τῶν ἄλλων, ἐπειδὴ καὶ σφόδρα ἀναγκαιότατον ἦν, καὶ τὰ ἡμέτερα συνέειπε ἅπαντα. Καὶ σκόπει συνέειπε πρότερον γὰρ τοὺς οἰκείους ἀσφαλίσάμενος, τότε ἐπεξέρχεται καὶ περαιτέρω τῷ λόγῳ, καὶ τοὺς ἐξῶθεν ἐκ περιουσίας ἐπιστομίζει. Ἀσφαλίζεται δὲ τοὺς οἰκείους, οὐκ ἀπὸ λογισμῶν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἡδὴ γεγενημένων, καὶ ἄπερ αὐτοὶ κατεδέξαντο καὶ ἐπίστευσαν γεγενῆσθαι· ὁ μάλιστα ἦν ἐντροπετικὸν, καὶ ἱκανὸν αὐτοὺς κατασχεῖν. Εἰ γὰρ ἡδουλήθησαν ἀπιστήσαι μετὰ ταῦτα, οὐκέτι λοιπὸν τῷ Παύλῳ, ἀλλ' ἑαυτοῖς ἐμελλον ἀπιστεῖν· ὅπερ κατηγορία ἦν ἐκεῖνων τῶν ἀπαξ καταδεξαμένων καὶ μεταθεμένων. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ἐντεῦθεν ἀρχεται, δείκνυς ὅτι οὐκ ἄλλων δεῖται μαρτύρων εἰς τὸ δεῖξαι, ὅτι τάληθ' ἔλεγει, ἀλλ' αὐτῶν ἐκεῖνων τῶν ἡπατημένων. [351] Ἰνα δὲ ὁ λέγω σαφέστερον γένηται, αὐτῶν λοιπὸν ἀναγκαῖον ἀκοῦσαι τῶν ῥημάτων. Τίνα οὖν ταῦτά ἐστι; *Γνωρίζω ὑμῖν, ἀδελφοί*, φησὶ, *τὸ Εὐαγγέλιον, ὃ εὐηγγελισάμην ὑμῖν*. Εἶδες μεθ' ὅσης ἐπεικειλίας ἀρχεται; εἶδες πῶς ἀπὸ τῆς ἀρχῆς εἰδείξεν, ὅτι οὐδὲν καινὸν εἰσάγει, οὐδὲ ξένον; Ὅ γὰρ γνωρίζων τὸ ἡδὴ γνωσθὲν, εἶτα εἰς λήθην ἐμπεσῶν, γνωρίζει πάλιν εἰς μνήμην ἀγων. Καλέσας δὲ ἀδελφούς, οὐ μικρὰν καὶ ἐντεῦθεν προκατεβάλετο τῶν λεγομένων τὴν ἀπόδειξιν. Ἀδελφοὶ γὰρ οὐδαμῶθεν ἐγεγόνεμα, ἀλλ' ἢ ἀπὸ τῆς κατὰ σάρκα τοῦ Χριστοῦ οἰκονομίας. Διὸ δὲ καὶ οὕτως αὐτοὺς ἐκάλεσεν, ὁμοῦ μὲν καταπαρῶν καὶ θεραπεύων, ὁμοῦ δὲ τῶν μυρίων ἀγαθῶν ἀναμιμνήσκων. Καὶ τὸ ἐξῆς πάλιν τοῦ αὐτοῦ κατασκευαστικόν. Ποῖον δὲ τοῦτο; Τὸ Εὐαγγέλιον. Τῶν γὰρ Εὐαγγελίων τὸ κεφάλαιον ἐντεῦθεν ἔχει τὴν ἀρχὴν, ἀπὸ τοῦ τὸν Θεὸν γενέσθαι ἄνωγον, καὶ σταυρωθῆναι, καὶ ἀναστῆναι. Τοῦτο καὶ ὁ Γαβριὴλ εὐηγγέλιζεν τῇ Παρθένῳ, τοῦτο καὶ οἱ προφήται τῇ οἰκουμένῃ,

et quod ne ultra appareat quidem; ille autem ex conscientia majorem habet et perpetuam suaviorumque lætitiarum. Neque enim consuetudo mulieris potest tam imperturbatam reddere animam, et eam in altum evehere, quam philosophia. Et pudicus quidem, sicut dixi, aperte nobis voluptatem ostendit: in te autem ex eo quidem, quod sis victus, video animi ægritudinem, voluptatem autem volens videre, non inuenio. Quodnam enim vis esse tempus voluptatis? idne quod est ante coitum? Sed non est; est enim furoris et insanix et mentis emotæ. Dentibus enim stridere, et e statu mentis dimoveri, non est voluptatis: sin esset autem voluptatis, non ea tibi inflixisset, quæ sustinent ii qui admodum dolent. Pugiles enim, tam qui percutiunt quam qui percutiuntur, strident dentibus: et parturientes mulieres, quæ distrahantur doloribus, idipsum faciunt. Quamobrem non est id voluptas, sed potius mentis excessus tumultusque et perturbatio. An tempus quod post se-

quitur? Sed neque hoc dixeris. Neque enim eam quæ peperit dixerimus esse in voluptate, sed in libertate a doloribus: non est autem plane hoc voluptas, sed potius imbecillitas et dissolutio; multum autem interest inter utrumque. Quodnam est ergo tempus voluptatis, dic quæso? Nullum est: si est tamen, est adeo breve, ut ne appareat quidem. Cum milies contenderimus ut illud deprehenderemus et retineremus, non potuimus. Sed temperantis et moderati tempus non est ejusmodi, sed spatiosum est et omnibus evidens; vel potius tota ejus vita est in voluptate, cum ejus conscientia coronetur, cum sedati sint fluctus, nullo ex quavis parte oriente tumultu. Cum ergo hic magis sit in voluptate, libidinosus autem in animi ægritudine et tumultibus, fugiamus libidinem et intemperantiam, amplectamur temperantiam et castitatem, ut bona etiam futura consequamur, gratia et benignitate, etc.

HOMILIA XXXVIII.

CAP. 15. v. 1. *Notum autem vobis facio, fratres, evangelium quod prædicavi vobis, quod et accepistis, in quo et statis, 2. per quod et salvamini, qua ratione prædicaverim vobis.*

1. Cum de spiritualibus absolvisset orationem, transit ad id quod est omnium maxime necessarium, nempe ad argumentum resurrectionis: in eo enim valde ægrotabant. Et sicut in corporibus, quando solidas eorum partes febris attingit, nervos, inquam, et venas et prima elementa, malum sit immedicabile, nisi ejus magna geratur cura: sic tunc quoque ne fieret, erat periculum. Ad ipsa enim pietatis elementa tendebat malum. Quamobrem magno studio usus est Paulus. Non enim amplius ab eo agebatur de vita, neque quod ille quidem scortaretur, hic vero esset avarus, alius vero caput haberet opertum; sed in ipso honorum capite versabatur oratio: nam de resurrectione ipsa inter se digladiabantur. Quia enim hæc est tota spes nostra, ei valde restitit diabolus; et aliquando quidem eam tollebat penitus, aliquando autem dicebat eam jam fuisse. Quod etiam Paulus scribens ad Timotheum, hoc malum dogma vocavit gaugrænam, et eos qui ipsum inducebant notavit, dicens: *Ex quibus est Hymenæus et Philetus, qui circa veritatem aberrarunt, dicentes jam factam esse resurrectionem, et evertunt aliquorum fidem* (2. Tim. 2. 17. 18). Atque aliquando quidem hoc dicebant, aliquando autem quod corpus non resurgat, sed resurrectio sit animæ purgatio. Hæc autem dicere persuadebat sceleratus ille dæmon, non solum evertere volens resurrectionem, sed etiam quæ pro nobis facta sunt omnia, ostendere esse fabulam. Nam si eis fuisset persuasum non esse corporum resurrectionem, paulatim eis persuasisset ne Christum quidem resurrexisse; ab hoc autem illud quoque ordine procedens induxisset eum non advenisse, neque ea fecisse quæ fecit. Talis est enim diaboli malignitas et ver-

sutia. Quamobrem Paulus eam vocat insidias (Ephes. 6. 11), quoniam non directe ostendit quod vult probare, ne deprehendatur; sed alia sibi imposita persona, alia fabricatur, et tamquam infestus hostis et versipellis, cum in urbem et muros irruerit, etiam inferne agit cuniculos, ut ea ratione non facile possit caveri, et recte ei succedat id quod est mollius. Quamobrem tales ejus laqueos semper inveniens, et sceleratas has insidias venans hic vir admirabilis et vere magnus, dicebat: *Non enim ignoramus cogitationes ejus* (2. Cor. 2. 11). Etenim hic totum aperit ejus dolum, et omnes ostendit machinationes, et quæcumque vult apparare producit in medium, accuratissime omnia persequens. Propterea enim hoc caput ponit post alia, quoniam erat maxime necessarium, et quod omnia nostra contineat. Vide autem ejus prudentiam. Nam cum suos prius munisset et in tuto collocasset, tunc ulterius procedens, externos quoque invadit, et ipsis validissime os obstruit. Suos autem munit et in tuto collocat, non ex rationibus, sed ex iis quæ jam facta sunt, et quæ ipsi admiserunt, et facta crediderunt: quod quidem valde erat aptum ad pudorem incutiendum, et sufficiebat ad eos continendos. Nam si postea noluissent credere, non utique jam Paulo, sed sibi ipsi non erant credituri: quod quidem crimen fuisset illorum qui semel admiserant, et jam transmutati essent. Propterea hinc incipit, ostendens se non opus habere aliis testibus, ad probandum se vera dicere, sed iis ipsis qui sunt decepti. Ut autem quod dico sit apertius, de cætero necesse est ipsa audire verba. Quænam ergo ea sunt? *Notum vobis facio, fratres, evangelium quod prædicavi vobis. Vidistin' cum quanta incipiat lenitate? vidistin' quomodo ostendat ab initio, se nihil novum nec peregrinum introducere? Nam qui notum facit id quod jam notum fuerat et quod in oblivionem venerat, rursus id in memoriam reducit.*

Cum autem vocavit fratres, hinc quoque non parvam præmisit demonstrationem eorum quæ dicuntur. Non aliunde enim facti sumus fratres, quam ex Christi secundum carnem dispensatione. Propterea eos sic vocavit, simul quidem eos leniens ac mitigans, et bona innumerabilia ipsis in memoriam revocans. Et quod deinceps sequitur, hoc ipsum confirmat. Quidnam hoc est? Evangelium. Evangelii enim summa hinc accipit initium, quod Deus factus sit homo, et cruci affixus fuerit, et resurrexerit. Hoc et Gabriel annuntiavit Virgini; hoc et prophetae toti orbi terrarum; hoc etiam omnes apostoli. *Quod et prædicari vobis, quod et accepistis, in quo et statis, 2. per quod et salvamini, qua ratione prædicaverim vobis, si tenetis, nisi frustra credidistis.* Vidistin' quomodo eos vocat testes eorum quæ dicta sunt? Non dicit: Quæ audivistis, sed, *Quæ accepistis*, ab eis exigens tamquam aliquod depositum, et significans, quod non solum sermone, sed et factis et signis et miraculis id acceperint, et ut ea tuto teneant.

2. Deinde postquam dixit vetera, tempus quoque præseas declaravit dicens: *In quo et statis*; eos præoccupans, ut ne etiamsi maxime vellent, possint negare. Et ideo incipiens non dixit, Vos doceo, sed, *Notum vobis facio*, id quod jam factum est. Et quomodo eos qui vacillabant dicit stare? Utiliter præ se fert ignoracionem: quod quidem facit etiam ad Galatas, sed non similiter. Nam quoniam illic non poterat ignoracionem præ se ferre, alia ratione tractat orationem, dicens: *Confido autem in vobis in Domino, quod nihil aliud sentietis* (Gal. 5. 10). Non dixit: Quod nihil aliud sensitis; quoniam eorum delictum in confesso erat et evidens, sed spondet de futuro: quamquam hoc quoque erat incertum; sed ut illos magis attraheret. Hic autem etiam præ se fert se ignorare dicens: *In quo et statis.* Deinde lucrum sequitur, *Per quod et salvamini: qua ratione prædicaverim vobis.* Quamobrem hæc doctrina vobis nunc est declarationis et interpretationis. Non enim opus, inquit, habetis ut hoc dogma discatis, sed ut recorderimini et corrigamini. Hæc autem dicit, non sciens ipsos esse impudentes. Quid sibi vult autem, *Qua ratione prædicaverim vobis?* Quo modo, inquit, dixi fieri resurrectionem. Nam quod sit quidem resurrectio, non dixerim vos dubitare: quæritis autem fortasse apertius scire quod dictum est. Ille etiam faciam: aperte enim scio vos dogma tenere. Deinde quoniam enuntians dicebat, *In quo statis*; ne ea ratione eos redderet socordiores et negligentiores, illos rursus terret dicens, *Si tenetis, nisi frustra credidistis*; ostendens quod in capite fidei accepta fuerit plaga, neque agatur de quibuslibet obviis, sed de tota atque integra fide. Et nunc quidem hoc dicit pressius; procedens autem et cum incaluit, aperto deinceps capite vociferatur et dicit: *Si Christus non resurrexit, inanis est utique prædicatio nostra, inanis est etiam fides vestra*, adhuc estis in peccatis vestris. Sed non sic in processibus: sic enim expediebat sensim et paulatim progredi. 3. *Tradidi enim vobis in*

primis quod et accepi. Nec hic dixit: Vobis dixi, neque, Vos docui, sed eandem rursus usus est dictione: *Tradidi vobis quod et accepi.* Neque hic dicit se edoctum fuisse, sed, *Accepi*; hæc duo probans, quod et nihil ex se afferre oporteat, et quod per operum demonstrationem facti sint certiores, non nudis verbis: et paulatim fide dignam faciens orationem, universum reducit ad Christum, et ostendit ex his documentis nullum esse humanum. Quid est autem, *Tradidi enim vobis in primis?* Hoc est, ab initio, non nunc. Hæc autem dicit, tempus adducens in testimonium, et quod maxime esset pudendam, cum tantum tempus credidissent, illos transmutari. Nec hoc solum, sed etiam dogma esse necessarium; et ideo in primis fuit traditum, et statim a principio. Et quid, dic obsecro, tradidisti? At non hoc statim dicit, sed primum, se accepisse. Et quid accepisti? *Quod Christus mortuus est pro peccatis nostris.* Non statim dixit, Resurrectio est corporum nostrorum, sed hoc ipsum quidem probat, verum re longe petita, et per alia, dicens, *Christus est mortuus*; magnum, firmum ac stabile fundamentum prius jaciens ejus quod est dicendum de resurrectione. Neque enim solummodo dixit: Christus est mortuus, etiamsi hoc satis esset ad significandam resurrectionem, sed cum adjectione, *Christus est mortuus pro peccatis nostris.*

Contra Manichæos. — Primum autem operæ pretium est audire quid hic dicant qui laborant hæresi Manichæorum, et veritatis inimici, et qui cum sua pugnant salute. Quid ergo dicunt isti? Mortem, inquirunt, hic nihil aliud dicit Paulus, quam fuisse in peccatis, et resurrectionem esse liberationem a peccatis. Vidistin' quomodo errore nihil sit imbecillius, et quomodo suis capiatur pennis, neque externa pugna opus sit, sed a seipso configatur? Considera ergo quomodo ipsi seipsum confixerunt per ea quæ dixerunt. Si hoc enim est mors, Christus autem corpus non accepit, ut vos vultis, mortuus est autem: in peccato fuit, secundum vos. Nam ego quidem dico quod corpus acceperit, et mortem dico esse carnis: tu autem hoc negans, illud necessario dicis oportet. Si autem fuit in peccato, quomodo dicit, *Quis ex vobis arguet me de peccato* (Joan. 8. 46)? et, *Venit princeps hujus mundi, et in me non habet quidquam* (Id. 14. 30); et rursus, *Sic nos decet implere omnem justitiam* (Matth. 3. 15). Quomodo autem est omnino mortuus pro peccatoribus, si ipse fuit in peccatis? Nam eum, qui moritur pro peccatoribus, oportet nulli peccato esse obnoxium: si enim ipse etiam peccat, quomodo morietur pro aliis peccatoribus? Si autem est mortuus pro peccatis aliorum, mortuus est cum nulli esset peccato obnoxius: si autem est mortuus cum esset sine peccato, non est mortuus morte peccati, (quomodo enim, in quem nullum cadebat peccatum?) sed morte corporis. Et ideo Paulus non dixit solum: *Est mortuus*, sed addidit, *Pro peccatis nostris*; et cum vel invitos coegisset fateri mortem corporalem; per hoc ostendens illum

τοῦτο καὶ οἱ ἀπόστολοι ἅπαντες. Ὁ καὶ εὐηγγελιστάμην, ὃ καὶ παρελάβετε, ἐν ᾧ καὶ ἐστήκατε, δι' οὗ καὶ σώζεσθε, τίνι λόγῳ εὐηγγελιστάμην ὑμῖν, εἰ κατέχετε· ἐκτός εἰ μὴ εἰκὴ ἐπιστεύσατε. Εἶδες πῶς αὐτοὺς καλεῖ μάρτυρας τῶν εἰρημένων; Καὶ οὐ λέγει, Ὁ ἠκούσατε, ἀλλ', Ὁ παρελάβετε, ὡσπερ τινὰ παρακαταθήκην αὐτοὺς ἀπαιτῶν, καὶ δηλῶν ὅτι οὐ λόγῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ δι' ἔργων καὶ σημείων καὶ θαυμάτων αὐτὸν παρέλαβον καὶ ἵνα κατέχωσι μετὰ ἀσφαλείας.

β'. Εἶτα ἐπειδὴ τὰ παλαιὰ ἔλεγε, καὶ τὸν παρόντα ἐπέστρεψε χρόνον εἰπὼν. Ἐν ᾧ καὶ ἐστήκατε, προκαταλαμβάνων αὐτοὺς, ὡς μὴδὲ, εἰ σφόδρα βουληθεῖεν, ἀρνήσασθαι δυνηθῆναι. Διὰ καὶ ἀρχόμενος οὐκ εἶπε, Διδάσκω ὑμᾶς, ἀλλὰ, Γνωρίζω ὑμῖν, τὸ ἤδη δῆλον γινόμενον. Καὶ πῶς τοὺς σαλευομένους ἐστάναί φησι; Προσποιεῖται ἄγνοιαν συμφερόντως· ὅπερ καὶ ἐπὶ Γαλατῶν ποιεῖ, ἀλλ' οὐχ ὁμοίως. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἦν ἄγνοιαν ἐκεῖ προσποιήσασθαι, ἐτέρως μεθοδεύει τὸν λόγον λέγων. Πέποιθα δὲ εἰς ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ, ὅτι οὐδὲν ἄλλο ἐφρονήσατε, ἐπειδὴ ὠμολογημένον ἦν αὐτῶν τὸ παράπτωμα καὶ κατάδηλον, ἀλλὰ τὸ μέλλον ἐγγυᾶται· καίτοι καὶ τοῦτο δῆλον· ἀλλ' ἵνα αὐτοὺς ἐφελκύσῃται μειζάνως. Ἐνταῦθα μέντοι καὶ προσποιεῖται ἄγνοιαν λέγων, Ἐν ᾧ καὶ ἐστήκατε. Εἶτα τὸ κέρδος, δι' οὗ καὶ σώζεσθε, τίνι λόγῳ εὐηγγελιστάμην ὑμῖν. Ὅστε σαφηνείας ἐστὶν ἡ διδασκαλία αὕτη ἡ νῦν καὶ ἔρμηνας. Οὐ γὰρ αὐτὸ δεῖσθε τὸ δόγμα, φησὶ, μαθεῖν, ἀλλ' ὑπομνησθῆναι καὶ διορθωθῆναι. Ταῦτα δὲ λέγει, οὐκ ἀφίεις αὐτοὺς ἀναισχυντήσαι καθάπαξ. Τί δὲ ἐστὶ, τίνι λόγῳ εὐηγγελιστάμην ὑμῖν; Ποίω τρόπῳ εἶπον, φησὶ, τὴν ἀνάστασιν γίνεσθαι; Ὅτι μὲν γὰρ [352] ἐστὶν ἀνάστασις, οὐκ ἂν φαίην ὑμᾶς ἀμφιδάλειν· ζητεῖτε δὲ ἰσως μαθεῖν σαφέστερον τὸ εἰρημένον. Τοῦτο δὴ καὶ ποιήσω· καὶ γὰρ οἶδα σαφῶς, ὅτι τὸ δόγμα κατέχετε. Εἶτα ἐπειδὴ ἀποφαινόμενος ἔλεγεν, Ἐν ᾧ καὶ ἐστήκατε, ἵνα μὴ ταύτη βραθυμοτέρους ποιήσῃ, φοβᾷ πάλιν αὐτοὺς λέγων· Εἰ κατέχετε, ἐκτός εἰ μὴ εἰκὴ ἐπιστεύσατε· δεικνύς ὅτι περὶ τὸ κεφάλαιον ἢ πληγὴ, καὶ οὐχ ὑπὲρ τῶν τυχόντων ὁ ἄγων, ἀλλ' ὑπὲρ ὀλοκλήρου τῆς πίστεως. Καὶ νῦν μὲν ὑπεσταλμένους αὐτὸ φησὶ, προῦν δὲ καὶ διαθερμαινόμενος, γυμνῇ λοιπὸν τῇ κεφαλῇ βοᾷ καὶ λέγει· Εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήθηται, κενὸν ἄρα τὸ κήρυγμα ἡμῶν, κενὴ δὲ καὶ ἡ πίστις ὑμῶν, ἐτι ἐστὲ ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν. Ἀλλ' ἐν προοιμίῳ οὐχ οὕτως· οὕτω γὰρ χρήσιμον ἦν ἡρέμα καὶ κατὰ μικρὸν προέλαει. Παρέδωκα γὰρ ὑμῖν ἐν πρώτοις, ὃ καὶ παρέλαβον. Οὐ λέγει οὐδὲ ἐνταῦθα, ὅτι εἶπον ὑμῖν, οὐδὲ, Ἐβίδαξα ὑμᾶς, ἀλλὰ τῇ αὐτῇ κέχρηται λέξει πάλιν, Παρέδωκα ὑμῖν, λέγων, ὃ καὶ παρέλαβον. Οὐδὲ ἐνταῦθα ἐμὲ διδαχθῆναι φησιν, ἀλλὰ, Παρέλαβον· ὁμοῦ ταῦτα κατασκευάζων, ὅτι τε οὐδὲν ὀκλοθεν ἐπεισάγειν δεῖ, καὶ ὅτι μετὰ ἀποδείξεως τῆς διὰ τῶν ἔργων ἐπιτροφορήθησαν, οὐ λόγοις ψιλοῖς· καὶ κατὰ μικρὸν ἀξιόπιστον τὸν λόγον ποιῶν, τὸ πᾶν εἰς τὸν

Χριστὸν ἀνάγει, καὶ δεικνυσὶν οὐδὲν τούτων ἀνθρῶπινον ὄν τῶν δογμάτων. Τί δὲ ἐστὶ, Παρέδωκα γὰρ ὑμῖν ἐν πρώτοις, φησὶν; Ἐξ ἀρχῆς, οὐ νῦν. Ταῦτα δὲ λέγει τὸν χρόνον παράγων μάρτυρα, καὶ ὅτι ἐσχάτης ἦν αἰσχύνης τοσοῦτον χρόνον πεισθέντας νῦν μετατίθεσθαι· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ ὅτι καὶ ἀναγκαῖον τὸ δόγμα· διὸ καὶ ἐν πρώτοις παρεδόθη, καὶ ἐκ προοιμίων εὐθέως. Καὶ τί παρέδωκας; εἶπέ μοι. Ἀλλ' οὐ λέγει τοῦτο εὐθέως, ἀλλὰ πρῶτον, ὅτι παρέλαβον. Καὶ τί παρέλαβες; Ὅτι Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν. Οὐκ εἶπεν εὐθέως, ὅτι Ἀνάστασις ἐστὶ τῶν σωμάτων ἡμῶν, ἀλλ' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο κατασκευάζει, πόρρωθεν δὲ καὶ δι' ἐτέρων, λέγων, ὅτι Χριστὸς ἀπέθανεν, καὶ μεγάλην τινὰ κρηπίδα καὶ θεμέλιον ἀβραγαῆ προκαταβαλλόμενος τοῦ περὶ τῆς ἀναστάσεως λόγου. Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς εἶπεν, ὅτι ἀπέθανεν ὁ Χριστὸς, καίτοι καὶ τοῦτο ἀρκαῖον δηλῶσαι τὴν ἀνάστασιν, ἀλλὰ μετὰ προσθήκης, ὅτι Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν.

Πρῶτον δὲ ἀξιὸν ἀκοῦσαι τί λέγουσιν ἐνταῦθα οἱ τὰ Μανιχαίων νοσοῦντες, καὶ τῆς ἀληθείας ἐχθροί, καὶ τῇ οἰκείᾳ πολεμοῦντες σωτηρίᾳ. Τί οὖν οὗτοι λέγουσι; Θάνατον ἐνταῦθα, φησὶν, οὐδὲν ἄλλο λέγει ὁ Παῦλος, ἢ τὸ ἐν ἁμαρτίᾳ γενέσθαι, καὶ ἀνάστασιν τὴν τῶν ἁμαρτιῶν ἀπαλλαγῆναι. Εἶδες πῶς οὐδὲν πλάνης ἀθνεστέρον; Καὶ πῶς τοῖς οἰκείοις ἀλίσκεται περὶ, καὶ οὐ δεῖται τῆς ἐξουθεν μάχης, ἀλλ' ἐαυτῇ περιπαίρεται; Σκόπει γοῦν καὶ οὗτοι πῶς ἐαυτοὺς διέπειρον, δι' ὧν εἰρήκασιν. Εἰ γὰρ τοῦτο θάνατος, σῶμα δὲ οὐκ ἔλαθε καθ' ὑμᾶς ὁ Χριστὸς, ἀπέθανε δὲ, ἐν ἁμαρτίᾳ [353] ἐγένετο καθ' ὑμᾶς. Ἐγὼ μὲν γὰρ λέγω ὅτι σῶμα ἀνάλαβε, καὶ τὸν θάνατον τῆς σαρκὸς εἶναι φησὶ· σὶ δὲ τοῦτο ἀρνούμενος, ἐκείνο ἀναγκασθήσῃ λέγειν. Εἰ δὲ ἐν ἁμαρτίᾳ ἐγένετο, πῶς φησὶ, Τίς ἐξ ὧν ἐλέγηται με περὶ ἁμαρτίας; καὶ, Ἐρχεται ὁ τοῦ κόσμου τούτου ἄρχων, καὶ ἐν ἐμοὶ οὐκ ἔχει οὐδέν· καὶ πάλιν, Οὕτω πρέπον ἐστὶν ἡμῖν πληρῶσαι πᾶσαν δικαιοσύνην. Πῶς δὲ ὄλω; ὑπὲρ ἁμαρτιῶν ἀπέθανεν, εἰ γὰρ αὐτὸς ἐν ἁμαρτίαις ἦν; Τὸν γὰρ ὑπὲρ ἁμαρτιῶν ἀποθνήσκοντα, αὐτὸν ἀναμάρτητον δεῖ εἶναι· ἐπεὶ εἰ καὶ αὐτὸς ἁμαρτάνει, πῶς ὑπὲρ ἄλλων ἁμαρτιῶν ἀποθάνεται; Εἰ δὲ ὑπὲρ ἁμαρτιῶν ἄλλων ἀπέθανεν, ἀναμάρτητος ὢν ἀπέθανεν· εἰ δὲ ἀναμάρτητος ὢν ἀπέθανεν, οὐ τὸν τῆς ἁμαρτίας θάνατον (πῶς γὰρ, ὃ γὰρ ἀναμάρτητος;), ἀλλὰ τὸν τοῦ σώματος. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος οὐκ ἀπλῶς εἶπεν Ἀπέθανεν, ἀλλὰ προσέθηκεν, Ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν καὶ ἄκοντας ἐκείνους ἐμβολῶν εἰς τὸ ὁμολογῆσαι τὸν σωματικὸν θάνατον, καὶ δεικνύς διὰ τούτου, ὅτι καὶ πρὸ τοῦ θανάτου ἀναμάρτητος ἦν. Τὸν γὰρ ὑπὲρ ἁμαρτιῶν ἄλλοτρίων ἀποθνήσκοντα, αὐτὸν ἀναμάρτητον εἶναι ἀκόλουθον. Καὶ οὐδὲ τούτω ἠρκέσθη, ἀλλ' ἐπήγαγε, Κατὰ τὰς Γραφάς· καὶ ἐνεῦθεν ἀξιόπιστον πάλιν ποιῶν τὸν λόγον, καὶ δηλῶν πῶς ὁ θάνατος ἔλεγε. Καὶ γὰρ αἱ Γραφαὶ τὸν τοῦ σώματος ἀναγορεύουσι πανταχοῦ· Ὀριζοῖται γὰρ μου

χειρας και ποδας, φησι· και, "Οψονται εις δι
εσκεπτησαν.

γ'. Και πολλὰ δε̄ ἕτερα, ἵνα μὴ πάντα καθ' ἑν λέ-
γωμεν, τὰ μὲν διὰ βημάτων, τὰ δὲ διὰ τύπων ἔστιν ἐν
αὐταῖς κείμενα ἰδεῖν δηλοῦντα τῆς σαρκὸς τὴν σφα-
γῆν· καῑ ὅτι ὑπὲρ τῶν ἀμαρτιῶν ἡμῶν ἐσφάγη. Ὑπὲρ
γάρ τῶν ἀμαρτιῶν τοῦ λαοῦ μου, φησὶν, ἦκει εἰς
θάνατον· καῑ, Κύριος παρέδωκεν αὐτὸν ταῖς
ἀμαρτίαις ἡμῶν· καῑ, Ἐτραυματίσθη διὰ τὰς
ἀμαρτίας ἡμῶν. Εἰ δὲ οὐκ ἀνέχη τῆς Παλαιᾶς,
ἀκουσον Ἰωάννου βωόντος, καῑ ἀμφοτέρα δηλοῦντος,
καὶ τὴν τοῦ σώματος σφαγῆν καῑ τὴν αἰτιαν· Ἴδε
γάρ, φησὶν, ὁ Ἄμνος τοῦ Θεοῦ ὁ αἰρων τὴν ἀμαρ-
τιαν τοῦ κόσμου· καῑ Παύλου λέγοντος, Τὸν γάρ
μὴ γινόντα ἀμαρτιαν, ὑπὲρ ἡμῶν ἀμαρτιαν
ἐποίησεν, ἵνα ἡμεῖς γενόμεθα Θεοῦ δικαιοσύνη
ἐν αὐτῷ· καῑ πάλιν, Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ
τῆς κατάρας τοῦ νόμου, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν
κατὰρα καῑ πάλιν, Ἀπεκδυόμενος τὰς ἀρχὰς
καῑ τὰς ἐξουσίας, ἐδειγμάτισε θριαμβεύσας· καῑ
μυρία ἕτερα πλείονα δηλοῦντα τὰ κατὰ τὴν σφαγῆν
τοῦ σώματος γενόμενα, καῑ διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν.
Καῑ γὰρ αὐτὸς φησὶν· Ὑπὲρ ἡμῶν ἀγιάζω ἑμαυτόν·
καῑ, Ὁ ἀρχων τοῦ κόσμου τούτου κατακέκριται
νῦν, δηλῶν ὅτι οὐκ ἔχων ἀμαρτιαν ἐσφάγη. Καῑ ὅτι
ἐτάφη. Καῑ τοῦτο δὲ τῶν προτέρων κατασκευαστικόν·
τὸ γὰρ θαπτόμενον, πάντως σῶμά ἐστι. Καῑ ἐνταῦθα
οὐκέτι [354] προστίθεται, Κατὰ τὰς Γραφὰς· εἶχε
μὲν γάρ, πλὴν ὅτι προστίθεται. Τίνος ἕνεκεν; Ἡ ὅτι ὁ
τάφος ἅπασι δηλὸς καῑ τότε καῑ νῦν· ἢ ὅτι κατὰ κοι-
νοῦ κείται τὸ, Κατὰ τὰς Γραφὰς. Τίνος οὖν ἕνεκεν
ἐνταῦθα προστίθεται τὸ, Κατὰ τὰς Γραφὰς; Καῑ ὅτι
ἐγήγηται ἐπὶ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς Γραφὰς, καῑ
οὐκ ἀρκεῖται τῷ προτέρῳ τῷ κατὰ κοινοῦ εἰρημένῳ;
Ὅτι καῑ τοῦτο τοῖς πολλοῖς ἀδηλον ἦν διὸ κἀνταῦθα
τὰς Γραφὰς παράγει ἐμπνευσθεὶς, τοῦτο ἐνοήσας τὸ
σοφὸν καῑ θεῖον νόημα. Πῶς οὖν καῑ ἐπὶ τοῦ θανάτου
οὐ τὸ αὐτὸ ποιεῖ; Ὅτι κἀκεῖ ὁ μὲν σταυρὸς πᾶσι
κατάδηλος ἦν καῑ πάντων ὀρώντων ἀνεσκολοπιζέτο·
ἢ δὲ αἰτία, οὐκέτι ὁμοίως. Ὅτι μὲν γὰρ ἀπέθανε,
πάντες ᾔδουσαν· ὅτι δὲ ὑπὲρ τῶν ἀμαρτιῶν τῆς οἰκου-
μένης τοῦτο ἔπαθεν, οὐκέτι ὁμοίως· ἠπίσταντο οἱ
πολλοί. Διὸ τὴν ἀπὸ τῶν Γραφῶν μαρτυρίαν παρ-
άγει. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἱκανῶς ἀποδείχεται διὰ τῶν
εἰρημένων ἡμῖν· ποῦ δὲ ὅτι ἐτάφη, καῑ τῇ τρίτῃ
ἡμέρᾳ ἀναστήσεται εἰρήκασιν αἱ Γραφαί; Διὰ τοῦ
κατὰ τὸν Ἰωάνν. τύπου, ὃν καῑ αὐτὸς παράγει λέγων·
Ὅσπερ ἦν Ἰωάνης ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους τρεῖς
ἡμέρας καῑ τρεῖς νύκτας, οὕτως ἔσται καῑ ὁ Υἱὸς
τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέ-
ρας καῑ τρεῖς νύκτας· καῑ διὰ τοῦ βᾶτου τοῦ ἐν τῇ
ἐρήμῳ. Ὅσπερ γὰρ ἐκεῖνος ἐκαίετο, καῑ οὐ κατ-
εκαίετο, οὕτως καῑ τὸ σῶμα ἐκεῖνο ἀπέθανε μὲν, οὐ
κατεσκέθη δὲ ὑπὸ τοῦ θανάτου διηνεκῶς. Καὶ ὁ δρᾶ-
κων δὲ ὁ ἐπὶ τοῦ Δανιὴλ τοῦτο αἰνίττεται. Καθάπερ
γὰρ ἐκεῖνος λαβὼν τὴν τροφήν, ἦν ἔδωκεν ὁ προφή-
της, μέσος ἐβράγη· οὕτω καῑ ὁ ἄθης, καταπιὼν τὸ
σῶμα ἐκεῖνο, διεσχίσθη, τοῦ σώματος αὐτοῦ διατε-
μόντος αὐτῷ τὴν νηδὺν, καῑ ἀναστάντος. Εἰ δὲ καῑ
διὰ βημάτων θέλεις ἀκοῦσαι ταῦτα, ἃ διὰ τῶν τύπων
εἶδες, ἀκουσον τοῦ Ἰσαίου λέγοντος, ὅτι Δίρεται ἀπὸ

τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ· καῑ, Κύριος βούλεται
καθαρίσαι αὐτὸν ἀπὸ τῆς πληγῆς, δεῖξαι αὐτῷ
φῶς· καῑ τοῦ Δαυὶδ πρὸ ἐκείνου Οὐκ ἐγκαταλείψεις
τὴν ψυχὴν μου εἰς ἄθνη, οὐδὲ δώσεις τὸν δούλον
σου ἰδεῖν διασθοράν. Διὰ τοῦτο σε καῑ ὁ Παῦλος
παραπέμπει εἰς τὰς Γραφὰς, ἵνα μάθῃς ὅτι οὐχ
ἀπλῶς οὐδὲ εἰκὴ ταῦτα ἐγένετο. Πῶς γὰρ τοσοῦτων
προφητῶν προδιαγραφόντων αὐτὰ καῑ ἀνακηρυττόν-
των, ὅτι οὐδαμῶς ἡ Γραφή τὸν τῆς ἀμαρτίας θάνα-
τον λέγει, τοῦ Δεσποτικοῦ μνημένη θανάτου, ἀλλὰ
τὸν σωματικόν, καῑ ταφὴν καῑ ἀνάστασιν τοιαύτην;
Καῑ ὅτι ὤφθη Κηφᾶ. Εὐθὺς τὸν πάντων ἀξιοπιστό-
τερον τίθησιν. Ἐπειτα τοῖς δώδεκα· Ἐπειτα ὤφθη
ἐπάνω πεντακοσίοις ἀδελφοῖς ἐβάπαιξ, ἐξ ὧν οἱ
πλείους μένουσιν ἕως ἄρτι, τινὲς δὲ καῑ ἐκμιμή-
θησαν· Ἐπειτα Ἰακώβω, εἶτα τοῖς ἀποστόλοις πᾶ-
σιν· Ἐσχατον δὲ πάντων, ὡσπερὶ τῷ ἐκτρώματι,
ὤφθη κάμοι. Ἐπειδὴ γὰρ τὴν ἀπὸ τῶν Γραφῶν ἀπό-
δειξιν εἶπε, προστίθεται καῑ τὴν διὰ τῶν πραγμάτων,
μάρτυρας παράγων τῆς ἀναστάσεως μετὰ τοὺς προ-
φήτας τοὺς ἀποστόλους καῑ ἐτέρους πιστοὺς ἀνθρώ-
πους. [355] Εἰ δὲ τὴν ἀνάστασιν ἐκείνην ἔλεγε τὴν
τῆς ἀμαρτίας ἀπαλλαγῆν, περιττῶς ἔλεγε, ὤφθη τῷ
θεῖνι καῑ τῷ δεῖνι. Τοῦτο γὰρ πιστομένου τὴν τοῦ
σώματος ἀνάστασιν ἔστιν, οὐχ ἀμαρτημάτων ἀπαλ-
λαγῆν αἰνιττομένου.

δ'. Διὸ οὐδὲ ἅπαξ εἶπε τὸ, ὤφθη, καῑ τοῖ γε ἤκει
κατὰ κοινοῦ θέντα τὴν λέξιν· νῦν δὲ καῑ δις καῑ τρίς
καῑ ἑφ' ἐκάστηρ σχεδὸν τῶν ἑωρακλιῶν αὐτὴν τίθησιν.
ὤφθη γὰρ, φησὶ, Κηφᾶ, ὤφθη ἐπάνω πεντακο-
σίοις ἀδελφοῖς, ὤφθη κάμοι. Καῑ μὴν τὸ Εὐαγγέ-
λιον τούναντιον λέγει, ὅτι τῇ Μαρτῆ πρώτῃ. Ἀλλ'
ἐν ἀνδράσι τοῦτω πρώτῳ, τῷ μάλιστα αὐτὸν πο-
θοῦντι ἰδεῖν. Ποιοῖς δὲ δώδεκα ἐνταῦθά· φησὶν ἀπο-
στόλοις; μετὰ γὰρ τὴν ἀνάληψιν ὁ Ματθίας κατελέγη,
οὐ μετὰ τὴν ἀνάστασιν εὐθὺς. Ἀλλ' εἰκόσ αὐτὸν
καῑ μετὰ τὴν ἀνάληψιν ὤφθη. Αὐτὸς γοῦν οὗτος ὁ
ἀπόστολος μετὰ τὴν ἀνάληψιν καῑ ἐκλήθη, καῑ εἶδεν
αὐτόν. Διὰ τοῦτο οὐδὲ τὸν καιρὸν τίθησιν, ἀλλ'
ἀπλῶς καῑ ἀδιορίστως καταλέγει τὰς ὄψεις· καῑ γὰρ
εἰκόσ πολλὰς γεγενῆσθαι· διὸ καῑ ὁ Ἰωάννης ἔλεγε,
Τρίτον τοῦτο ἐνεφάνισεν ἑαυτόν. Ἐπειτα ὤφθη
ἐπάνω πεντακοσίοις ἀδελφοῖς. Τινὲς τὸ, Ἐπάνω,
ἄνω ἐκ τῶν οὐρανῶν εἶναι φασιν. Οὐ γὰρ ἐπὶ γῆς
βαδίζων, ἀλλ' ἄνω, καῑ ὑπὲρ κεφαλῆς αὐτοῖς ὤφθη.
Καῑ γὰρ οὐχὶ τὴν ἀνάστασιν πιστώσασθαι ἔβούλετο
μόνον, ἀλλὰ καῑ τὴν ἀνάληψιν. Τινὲς δὲ λέγουσι τὸ,
Ἐπάνω πεντακοσίοις, τοῖς πλείοσιν ἢ πεντακο-
σίοις. Ἐξ ὧν οἱ πλείους μένουσιν ἕως ἄρτι. Εἰ
γὰρ καῑ παλαιὰ διηγοῦμαι πράγματα, φησὶν, ἀλλ'
ἔχω μάρτυρας ἐτι ζῶντας. Τινὲς δὲ καῑ ἐκοιμήθη-
σαν. Οὐκ εἶπεν, Ἀπέθανον, ἀλλ', Ἐκοιμήθησαν,
καῑ ταύτῃ τῇ λέξει πάλιν τὴν ἀνάστασιν βεβαιῶν.
Ἐπειτα ὤφθη Ἰακώβω. Ἐμοὶ δοκεῖ, τῷ ἀδελφῷ τῷ
ἑαυτοῦ· αὐτὸς γὰρ αὐτὸν λέγεται χειροτονηκέναι,
καῑ ἐπίσκοπον ἐν Ἱεροσολύμοις πεποιτηκέναι πρῶτον.
Ἐἶτα τοῖς ἀποστόλοις πᾶσιν. Ἦσαν γὰρ καῑ ἄλλοι
ἀπόστολοι, ὡς οἱ ἑβδομήκοντα. Ἐσχατον δὲ πάν-

* In aliquot exemplaribus Gr. legitur τοῖς ἑδεκα, et
in Vulgata Latina undecim. Qui fuerit duodecimus ille ex-
plical Chrys.

etiam ante mortem nulli peccato fuisse obnoxium. (enim enim, qui pro peccatis moritur alienis, consequens est esse ejusmodi ut non peccet), ne hoc quidem contentus, subjunxit, *Secundum Scripturas*; hinc rursus fide dignam faciens orationem, et significans quamnam mortem diceret. Scripturæ enim ubique loquuntur de morte corporis: *Foderunt enim, inquit, manus meas et pedes meos (Psal. 21, 17)*, et, *Videbunt in quem transfixerunt (Joan. 19, 37)*.

3. Multa alia, ne omnia dicamus sigillatim, licet in eis videre, alia quidem per verba, alia vero per figuras, quæ significant carnis cædem, et quod pro nostris peccatis sit occisus. *Pro peccatis enim, inquit, populi mei venit ad mortem; et, Dominus tradidit ipsum peccatis nostris*; et, *Vulneratus est propter peccata nostra (Isai. 53, 8, 6, 5)*. Si autem veterem non fers Scripturam, audi Joannem clamantem, et utraque ostendentem, nempe et cædem corporis et causam. *Ecce enim, inquit, Agnus Dei, qui tollit peccatum mundi (Joan. 1, 29)*; et Paulum dicentem, *Eum, qui non noverat peccatum, pro nobis fecit peccatum, ut nos feremus Dei justitia in ipso (2. Cor. 5, 21)*: et rursus, *Christus nos redemit a maledicto legis, factus pro nobis maledictum (Galat. 3, 13)*; et rursus, *Exspoliatus principatus et potestates traducit (Coloss. 2, 15)*, acto de eis triumpho; et alia innumerabilia, quæ significant ea quæ facta sunt in cæde corporis, et propter nostra peccata. Ipse enim dicit, *Pro vobis sanctifico meipsum (Joan. 17, 19)*; et, *Princeps hujus mundi nunc condemnatus est (Id. 16, 11)*, significans se fuisse occisum, cum nullum haberet peccatum. 4. *Et quod sepultus est*. Hoc quoque priora confirmat: nam quod sepelitur, omnino est corpus. Et hic non amplius addidit, *Secundum Scripturas*: nam poterat quidem, sed non addit. Quamobrem? Vel quia sepulcrum omnibus manifestum et tunc fuit et nunc est: vel quia in communi positum est illud, *Secundum Scripturas*. Cur ergo addit, *Secundum Scripturas*, hic, *Et quod resurrexit tertia die secundum Scripturas*, et non est contentus illo priori, quod dictum est in communi? Quia hoc quoque multis erat incertum et obscurum; ideo hic quoque Scripturas adjungit inspiratus, et hac sapienti et divina suscepta cogitatione. Quomodo ergo non etiam in morte idem facit? Quoniam illic quoque crux quidem fuit omnibus manifesta, et omnibus videntibus cruci fuit affixus; causa autem non item. Nam quod mortuus quidem fuerit, sciverunt omnes; quod autem pro peccatis totius orbis hoc sit passus, non itidem sciebant multi. Propterea adducit testimonium ex Scripturis. Sed hoc quidem satis est demonstratum per ea, quæ a nobis dicta sunt: ubi autem quod sit sepultus et quomodo tertio die esset resurrecturus, dixerunt Scripturæ? Per Jonæ figuram, quam ipse quoque adducit dicens: *Sicut fuit Jonas in ventre ceti tres dies et tres noctes: ita erit etiam Filius hominis in corde terræ tres dies et tres noctes (Matth. 12, 40)*. Per rubum qui erat in deserto (*Exod. 3*): quemadmodum enim ille

ardebat et non comburebatur, ita etiam corpus illius mortuum quidem fuit, non detentum autem fuit a morte perpetuo. Draco item qui fuit tempore Danielis (*Dan. 14*) hoc tacite significat. Nam sicut ille accepto nutrimento, quod dedit propheta, ruptus est medius: ita etiam infernus, devorato illo corpore, fuit discissus, cum ipsius corpus ventrem ejus disseccisset, et surrexisset. Si autem hæc etiam vis verbis audire, quæ vidisti per figuras, audi Isaiam dicentem: *Tollitur e terra vita ejus: et, Dominus vult eum mundare a plaga, ut ostendat illi lumen (Isai. 53, 8, 10)*; et David ante illum, *Non derelinques animam meam in inferno, neque dabis sanctum tuum videre corruptionem (Psal. 15, 10)*. Propterea te quoque Paulus transmittit ad Scripturas, ut scias hæc non fuisse facta temere et abs re. Quomodo enim, cum tot prophetæ ea prius describant et proclamant, quod Scriptura nusquam dicat mortem peccati, mentionem faciens mortis Domini, sed corporalem et sepulturam et talem resurrectionem? 5. *Et quod visus est Cephæ*. Eum statim ponit, qui est omnium fide dignissimus. *Et post hoc duodecim: 6. deinde visus est plus quam quingentis fratribus simul, ex quibus multi manent usque adhuc, quidam autem dormierunt: 7. deinde visus est Jacobo, deinde apostolis omnibus: 8. novissime autem omnium tanquam abortivo visus est et mihi*. Postquam enim illam ex Scripturis ostendit demonstrationem, eam etiam addit quæ per res sit, testes adducens resurrectionis post prophetas apostolos et alios homines fideles. Si autem illam resurrectionem dixisset esse a peccato liberationem, supervacaneum fuisset dicere, *Visus est huic et illi*. Hoc enim est ejus qui facit fidem resurrectionis corporis, non ejus qui subindicat liberationem a peccatis.

4. Propterea neque semel dixit illud, *Visus est*, quamquam id suffecisset dictione in communi posita: nunc autem et bis et ter eam ponit, et in unoquoque fere eorum qui viderunt. *Visus est enim, inquit, Cephæ; visus est plusquam quingentis fratribus; visus est et mihi*. Atqui Evangelium dicit contrarium, quod visus sit primum Mariæ. Sed inter viros huic primum est visus qui maxime eum cupiebat videre. Quosnam autem hic dicit duodecim apostolos? nam post assumptionem in eorum numerum relatus fuit Matthias, non statim post resurrectionem. Sed est verisimile eum fuisse visum etiam post assumptionem. Hic ipse quidem certe apostolus post assumptionem et vocatus fuit, et ipsum vidit. Propterea neque ponit tempus, sed absolute et indefinite recenset visiones: nam verisimile est multas fuisse. Ideo Joannes quoque dixit, Tertio jam manifestavit seipsum. *Deinde visus est supra quingentis fratribus (Joan. 21, 1)*. Aliqui illud, *Supra*, dicunt esse supra e cælis. Non enim supra terram gradiens, sed superne et supra caput eis visus est. Non solum enim volebat facere fidem resurrectioni, sed etiam assumptioni. Quidam autem illud, *Supra quingentis*, dicunt plusquam quingentis. *Ex quibus multi manent usque adhuc*. Nam etsi, inquit, narro res antiquas, habeo tamen testes adhuc viventes.

Quidam autem dormierunt. Non dixit, Mortui sunt; sed, *Dormierunt*, hac quoque dictione rursus confirmans resurrectionem. *Deinde visus est Jacobo.* Mihi videtur dicere, fratri suo: ipse enim dicitur ei manum imposuisse ac ipsum ordinasse, et primum episcopum fecisse Jerosolymis. *Deinde apostolis omnibus.* Erant enim etiam alii apostoli, ut septuaginta. *Novissime autem omnium tamquam alicui abortivo visus est et mihi.* Hoc verbum modestiam valde sapit. Non enim quoniam erat minimus, propterea post alios ei visus est. Nam etiamsi se vocavit ultimum, longe iis qui ante ipsum fuerunt, vel potius omnibus visus est illustrior: nec quingenti fratres Jacobo fuerunt meliores, quoniam ante illum eis visus est. Et cur non simul visus est omnibus? Ut fidei semina prius jaceret. Nam qui prior vidit, et exacte factus est certior, aliis annuntiabat: deinde sermo præveniens constituere eum qui audiebat, in magna hujus miraculi expectatione, et viam munebat ad fidem ante visionem. Propterea neque simul visus est omnibus, neque in initio multis, sed uni soli primum, eique omnium coryphæo et fidelissimo. Fidelissima enim maxime anima opus erat, quæ prima hanc acciperet visionem. Nam qui aspiciant postquam alii vidissent et ab ipsis audiissent, habebant illorum testimonium, non parum conferens ad fidem faciendam, et præparans eorum mentem: qui autem primus dignus est habitus qui eum videret, magna, sicut antea dixi, fide opus habebat, ne admirabili, et quod omnem superat opinionem, conturbaretur spectaculo. Propterea primum apparet Petro. Nam qui primus Christum est confessus, jure etiam dignus est habitus qui primus videret resurrectionem. Non propter hoc autem apparet soli Petro, sed quoniam et ipsum negaverat, ex abundantia eum consolans et ostendens non esse repulsum, ante alios eum hac dignatus est visione, et primo oves tradidit. Propterea etiam primis visus est mulieribus. Quoniam minoris conditionis erat hic sexus, propterea mulier et in ejus ortu et in resurrectione prima sentit gratiam. Post Petrum autem et sparsim unicuique apparet; et aliquando quidem paucioribus, aliquando autem pluribus, ipsos inter se testes et doctores in hoc faciens, et apostolos reddens fide dignos in iis quæ dicebant. *Novissime autem omnium tamquam cui-dam abortivo visus est mihi.* Quid sibi volunt hic hæc verba humilitatis, aut quamnam habent occasionem? Nam si vult se esse fide dignum et seipsum referre in numerum testium resurrectionis, contrarium facit ejus quod volebat: oporteret enim se extollere, et ostendere esse magnum, quod sæpe facit cum tempus postulat. Propterea enim hic quoque modeste loquitur, quoniam hoc erat facturum; sed non statim, verum cum ea qua par est prudentia. Nam cum prius modeste esset loquutus, et in se multas congressisset criminationes, tunc res suas amplificat. Quare? Ut cum magnum quiddam et sublime de se loquutus fuerit, ut illud, *Plus quam omnes laboravi*, ea ratione grata et accepta sit oratio, quod ex quadam dictum sit consequentia, non ex præcedente instituto. Propterea etiam scri-

bens ad Timotheum, cum esset magna de se dicturus, prius ponit suas criminationes (1. Tim. 1. 12. seqq.). Nam qui de aliis quidem magnum quid dicit, intrepide loquitur et secure: qui autem necesse habet seipsum laudare, maxime vero cum seipsum profert testem, pudore afficitur et erubescit. Ideo hic quoque beatus seipsum prius miserum pronuntiat, et tunc illud magnum loquitur. Hoc autem facit, et propria laudis molestiam resecat, et quæ postea sunt dicenda hinc fide digna efficiens. Nam qui quæ sunt probro danda cum veritate retulit, et nihil eorum celavit, ut quod Ecclesiam sit persecutus, quod fidem labefactare conatus, hinc etiam efficit ut quæ sunt honesta sint minime suspecta.

5. Considera autem quam insignis sit ejus humilitas. Nam cum dixisset, *Novissime autem omnium visus est et mihi*, eo non fuit contentus: *Multi enim novissimi*, inquit, *primi*, et *primi novissimi* (Matth. 19. 30). Propterea addidit, *Tamquam cuidam abortivo*. Neque hic stetit, sed suum etiam addidit iudicium: 9. *Ego enim sum minimus apostolorum: qui non sum dignus vocari apostolus, quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei.* Non dixit, Duodecim solum, sed etiam aliorum omnium. Hæc autem omnia dicebat, simul et utens modestia, et sic ut dixi affectus, et quod dicendum erat prius disponens, et ut libentius exciperetur efficiens. Nam si prætergressus dixisset, *Debetis mihi credere, quod Christus resurrexerit; vidi enim ipsum, et sum omnium fide dignissimus, ut qui plus laboraverim id quod dicebatur etiam offendisset eos qui audiebant: nunc autem in rebus humilibus et abjectis primum versatus, et in iis quæ criminatione digna erant; ejusmodi narrationis amputavit asperitatem, et viam munit ad faciendam testimonio fidem. Propterea neque solum, ut dixi, se pronuntiat esse ultimum, et indignum qui appelletur apostolus, sed offert causam, dicens, *Quoniam persecutus sum Ecclesiam.* Atqui omnia illa fuerant remissa, sed tamen ipse numquam est eorum oblitus, volens ostendere gratiæ magnitudinem. Et ideo subjungit, dicens: 10. *Gratia autem Dei sum quod sum.* Vidistin' rursus aliam summam humilitatem? Nam delicta quidem sibi attribuit, ex recte autem factis sibi nihil, sed totum Deo adscribit. Deinde ne hic auditorem reddat supinum, dicit, *Et gratia ejus in me vacua non fuit.* Et hoc rursus denisse. Non dixit enim, *Ostendi studium ac diligentiam dignam gratia, sed illa Vacua non fuit. Sed abundantius illis omnibus laboravi.**

Pauli humilitas. — Non dixit, *Sum honoratus, sed, Laboravi*: et cum posset dicere et pericula et mortes, nomine laboris rursus extenuat quod dictum est. Deinde rursus solita utens humilitate, hoc quoque cito prætercurrit, et totum Deo adscribit, dicens: *Non ego autem, sed gratia Dei mecum.* Quid hac anima fuerit admirabilis? Nam cum per tam multa se depressisset, et unum quiddam altum solum esset loquutus, ne hoc quidem suum esse dicit, et ex iis quæ præcesserunt et quæ postea sunt sequuta, altum hoc

των, ὡς περὶ τῷ ἐκτρώματι ὤφθη κάμοι. Τοῦτο μετριοφροσύνης μάλλον ἔστι τὸ ῥῆμα. Οὐδὲ γὰρ ἐπειδὴ ἐλάχιστος ἦν, διὰ τοῦτο μετὰ τοὺς ἄλλους αὐτῷ ὤφθη· ἐπεὶ κἂν ἔσχατον ἐκάλεσε, πολλῶν τῶν πρὸ αὐτοῦ, μάλλον δὲ πάντων λαμπρότερος ὤφθη· καὶ οἱ πενταχόσιοι δὲ ἀδελφοὶ οὐ δῆπου Ἰακώβου βελτίους ἦσαν, ἐπειδὴ πρὸ ἐκείνου αὐτοῖς ὤφθη. Καὶ διὰ τί οὐχ ὁμοῦ πᾶσιν ἔωρᾶτο; Ἴνα προκαταβάλλῃ τῆς πίστεως τὰ σπέρματα. Ὁ γὰρ πρῶτος ἰδὼν καὶ ἀκριβῶς πληροφορηθεὶς, τοῖς ἄλλοις ἀπήγγελλεν· εἶτα ὁ λόγος προφθάνων, ἐν προσδοκίᾳ καθίστη τοῦ μεγάλου τούτου θαύματος τὸν ἀκούοντα, καὶ προωδοποιεῖ τῇ τῆς ὕψους πίστει. Διὰ τοῦτο οὐτε ὁμοῦ πᾶσιν ὤφθη, οὔτε ἐν ἀρχῇ πλείοσιν, ἀλλ' ἐν [356] μόνῳ πρῶτον, καὶ τούτῳ τῷ κορυφαίῳ πάντων καὶ πιστοτάτῳ. Καὶ γὰρ πιστοτάτης σφόδρα ἔδει ψυχῆς τῆς πρώτης δεχθμένης ταύτης τὴν ὄψιν. Οἱ μὲν γὰρ μετὰ τὸ ἐτέρους ἰδεῖν καὶ ἀκοῦσαι, παρ' αὐτῶν βλέποντες, εἶχον οὐ μικρὰ^a συντελοῦσαν εἰς τὴν πίστιν αὐτοῖς τὴν ἐκείνων μαρτυρίαν, καὶ παρασκευάζουσαν αὐτῶν τὴν διάνοιαν· ὁ δὲ πρῶτος καταξιώθεὶς τοῦτον ἰδεῖν, πολλῆς, ὅπερ ἔφθην εἰπών, ἔδειτο τῆς πίστεως, ὥστε μὴ θορυβηθῆναι τῷ παραδόξῳ τῆς θεάς. Διὰ τοῦτο Πέτρω φαίνεται πρῶτον. Ὁ γὰρ πρῶτος αὐτὸν ὁμολογήσας Χριστὸν, εἰκότως καὶ τὴν ἀνάστασιν ἠξιώθη πρῶτος ἰδεῖν. Οὐ διὰ τοῦτο δὲ φαίνεται πρῶτον μόνῳ, ἀλλ', ἐπειδὴ καὶ ἀρνησάμενος ἦν, ἐκ περιουσίας αὐτὸν παρακαλῶν καὶ δεικνύς ὅτι οὐκ ἀπέγνωσται, πρὸ τῶν ἄλλων καὶ τῆς ὕψους αὐτὸν ταύτης κατηξίωσε, καὶ πρῶτον τὰ πρόβατα ἐνεχείρισε. Διὰ τοῦτο καὶ γυναιξίν ἐφάνη πρῶταις. Ἐπειδὴ τὸ γένος ἠλάττωται τοῦτο, διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῇ γεννῆσει καὶ ἐν τῇ ἀναστάσει πρώτη αὐτῆ αἰσθάνεται τῆς χάριτος. Μετὰ δὲ Πέτρον καὶ διεσπαρμένως ἐκάστῳ φαίνεται, καὶ ποτὲ μὲν ἐλάττωσι, ποτὲ δὲ πλείοσιν, ἀλλήλων αὐτοὺς μάρτυρας καὶ διδασκάλους ἐν τούτῳ ποιῶν, καὶ τοὺς ἀποστόλους ἀξιοπιστοὺς κατασκευάζων ἐν οἷς ἔλεγον· Ἔσχατον δὲ πάντων, ὡς περὶ τῷ ἐκτρώματι, ὤφθη κάμοι. Τί βούλεται αὐτῷ ἐνταῦθα τῆς ταπεινοφροσύνης τὰ ῥήματα, ἢ ποῖον ἔχει καιρὸν; Εἰ γὰρ ἀξιόπιστον ἑαυτὸν ἀποφῆναι βούλεται καὶ ἐγκαταλέξει τοῖς μάρτυσι τῆς ἀναστάσεως, τούναντίον ἢ βούλεται ποιεῖ· ἐπάραι γὰρ ἑαυτὸν ἔδει καὶ δεῖξαι μέγαν δυνατὸν, ὃ πολλαχῶς ποιεῖ καιροῦ καλοῦντος αὐτό. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἐνταῦθα μετριάζει, ἐπειδὴ τοῦτο μέλλει ποιεῖν· ἀλλ' οὐκ εὐθέως, ἀλλὰ μετὰ τῆς αὐτῷ πρεπούσης συνέσεως. Πρότερον γὰρ μετριάσας καὶ κατηγορίας ἑαυτοῦ συμφορήσας πολλὰς, τότε τὰ καθ' ἑαυτὸν σεμνύνει. Τί δῆποτε; Ἴν' ὅταν τὸ μέγα καὶ ὑψηλὸν ἐκεῖνο περὶ ἑαυτοῦ φθέγγεται, τὸ Περισσότερον πάντων ἐκοπίασα, εὐπαράδεκτος ὁ λόγος γένηται ταύτη, καὶ τῷ ὡς ἐξ ἀκολουθίας τινός, ἀλλὰ μὴ προσηγουμένως εἰρησθαι. Διὰ τοῦτο καὶ Τιμοθέῳ γράφων, καὶ μέλλον λέγειν μεγάλα περὶ ἑαυτοῦ, πρότερον τὰ κατηγορήματα αὐτοῦ τίθησι. Καὶ γὰρ ὁ μὲν περὶ ἄλλων τι μέγα λέγων, ἀδεῶς φθέγγεται καὶ μετὰ παρρησίας· ὁ δὲ ἑαυτὸν ἀναγκαζόμενος ἐπαινεῖν, καὶ μάλιστα ὅταν καὶ μάρτυρα ἑαυτὸν καλῆ, αἰσχύνεται καὶ ἐρυθριᾶ· διὰ δὲ τοῦτο καὶ ὁ μακάριος οὗτος πρότερον ἑαυτὸν ταλανίζει, καὶ τότε τὸ μέγα ἐκεῖνο φθέγγεται. Ποιεῖ δὲ τοῦτο, τὸ τε ἐπαχθὲς τῆς

περιαυτολογίας^b ὑποτεμνόμενος, καὶ τὰ μετὰ ταῦτα ῥηθησόμενα ἀξιόπιστα ἐντεῦθεν ποιῶν. Ὁ γὰρ μετὰ ἀληθείας τὰ ἐπονεῖδιστα θεῖς, καὶ μηδὲν αὐτῶν ἀποκρυψάμενος, ὅσον ὅτι τὴν Ἐκκλησίαν ἐδῶξεν, ὅτε τὴν πίστιν ἐπόρθησε, καὶ τὰ σεμνὰ ἐντεῦθεν ἀνύπτωτα ποιεῖ.

ε'. Καὶ σκόπει ταπεινοφροσύνης ὑπερβολὴν. [357] Εἰπὼν γὰρ, Ἔσχατον δὲ πάντων ἐμοὶ ὤφθη, οὐκ ἠρκέσθη τούτῳ· Πολλοὶ γὰρ ἔσχατοι πρῶτοι, φησὶ, καὶ πρῶτοι ἔσχατοι. Διὰ τοῦτο προσέθηκεν. ὡς περὶ τῷ ἐκτρώματι. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἔστη, ἀλλὰ καὶ τὴν οικεῖαν κλίσιν προστίθησι καὶ μετὰ αἰτίας λέγων· Ἐγὼ γὰρ εἰμι ὁ ἐλάχιστος τῶν ἀποστόλων, ὃς οὐκ εἰμι ἱκανὸς καλεῖσθαι ἀπόστολος, ὅτι ἐδῶξα τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ. Καὶ οὐκ εἶπε, Τῶν δώδεκα μόνων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων ἁπάντων. Ταῦτα δὲ πάντα ὁμοῦ μὲν μετριάων ἔλεγεν, ὁμοῦ δὲ καὶ οὕτω διακειμένος, ὅπερ ἔφην, καὶ τὸ μέλλον ῥηθῆναι προδοικόμενος καὶ εὐπαράδεκτον μάλλον ποιῶν. Εἰ μὲν γὰρ παρελθὼν εἶπεν, Ὁφείλετέ μοι πιστεῦσαι, ὅτι ἀνέστη ὁ Χριστός· εἶδον γὰρ αὐτὸν, καὶ πάντων ἀξιοπιστότερός εἰμι, ἅτε πλέον καμῶν, κἂν προσέστη τοῖς ἀκούουσι τὸ λεγόμενον· νυνὶ δὲ τοῖς ταπεινοῖς ἐνδιατρίψας πρῶτον καὶ τοῖς κατηγορίαν ἔχουσι, τὸ τε τραχὺ τῆς τοιαύτης διηγῆσεως ὑπετέμνετο, καὶ τῇ πίστει τῆς μαρτυρίας προωδοποίησε. Διὰ δὲ τοῦτο οὐδὲ ἀπλῶς, ὅπερ ἔφην, ἀποφαινεται ἔσχατον ἑαυτὸν εἶναι, καὶ τῆς προσηγορίας τῶν ἀποστόλων ἀνάξιον, ἀλλὰ καὶ τὴν αἰτίαν τίθησι λέγων· Ὅτι ἐδῶξα τὴν Ἐκκλησίαν. Καὶ μὴν ἀφείθη πάντα ἐκεῖνα, ἀλλ' ὅμως αὐτὸς οὐδέποτε αὐτῶν ἐπιλέλησται, τὸ μέγεθος τῆς χάριτος δεῖξαι βουλόμενος· διὰ καὶ ἐπάγει λέγων· Χάριτι δὲ Θεοῦ εἰμι ὁ εἰμι. Εἶδες πάλιν ἐτέρας ταπεινοφροσύνης ὑπερβολὴν; Τὰ μὲν γὰρ ἐλαττώματα ἑαυτῷ λογίζεται· τῶν δὲ κατορθωμάτων οὐδὲν, ἀλλὰ πάντα ἀνατίθησι τῷ Θεῷ. Εἶτα, ἵνα μὴ τὸν ἀκρατὴν ἐντεῦθεν ὑπτιον ποιῆσθαι, φησὶ· Καὶ ἡ χάρις αὐτοῦ ἡ εἰς ἐμὲ οὐ κενὴ γέγονε. Καὶ τοῦτο πάλιν ὑπεσταλμένως. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἀξίαν τῆς χάριτος ἐπεδειξάμην σπουδῆν, ἀλλ' ὅτι Οὐ κενὴ γέγονε. Ἀλλὰ περισσότερον αὐτῶν πάντων ἐκοπίασα.

Οὐκ εἶπεν, Ἐτιμήθην, ἀλλ', Ἐκοπίασα, καὶ κινδύνους καὶ θανάτους ἔχων εἶπειν, τῷ ὄνοματι τοῦ κόπου πάλιν ὑποτέμνεται τὸ εἰρημένον. Εἶτα πάλιν τῇ συνήθει κεχρημένος ταπεινοφροσύνῃ, καὶ τοῦτο ταχέως παρέδραμε, καὶ τὸ πᾶν ἀνέθηκε τῷ Θεῷ λέγων· Οὐκ ἐγὼ δὲ, ἀλλ' ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σὺν ἐμοί. Τί ταύτης θαυμαστότερον γένοιτ' ἂν τῆς ψυχῆς; Διὰ γὰρ τοσοῦτων ἑαυτὸν καθελὼν, καὶ ἐν τι μόνον ὑψηλὸν φθεγγάμενος, οὐδὲ τοῦτο αὐτοῦ φησιν εἶναι, πανταχόθεν περιστέλλων, ἀπὸ τε τῶν ἐμπροσθεν, ἀπὸ τε τῶν μετὰ ταῦτα τὸ ὑψηλὸν τοῦτο ῥῆμα, καὶ ταῦτα ἐξ ἀνάγκης ἔλθῶν ἐπ' αὐτό. Σκόπει δὲ πῶς ἐπιδαφιλεύεται τοῖς τῆς ταπεινοφροσύνης ῥήμασι. Καὶ γὰρ, Ἔσχατῳ μεὶ ὤφθη πάντων, φησὶ· διὸ οὐδὲ μεθ' ἑαυτοῦ τινα ἄλλον τίθησι· καὶ, ὡς περὶ τῷ ἐκτρώματι, καὶ ἐλάχιστον ἑαυτὸν τῶν ἀποστόλων εἶναι φησὶ, καὶ οὐδὲ τῆς προσηγορίας ταύτης δεῖξαι. Καὶ οὐδὲ τούτοις ἠρκέσθη, ἀλλ' ἵνα μὴ δόξῃ ῥήμασι ταπεινοφρονεῖν, [358] καὶ αἰτίας τίθησι καὶ ἀποδείξει, τοῦ μὲν ἔκτρομα εἶναι τὸ ὑστερον αὐτὸν ἰδεῖν τὸν

^a Savilius legendum putat μικρόν.

^b Alius, ταυτολογίας.

Ἰησοῦν, τοῦ δὲ καὶ τῆς προσηγορίας ἀνάξιον εἶναι τῶν ἀποστόλων τὸ διῶξαι τὴν Ἐκκλησίαν. Ὁ μὲν γὰρ ἀπλῶς ταπεινοφρονῶν, τοῦτο οὐ ποιεῖ· ὁ δὲ καὶ τὰς αἰτίας τιθεὶς, ἀπὸ συντετριμμένης διανοίας ἅπαντα φθέγγεται. Διὸ καὶ ἀλλαγῶ τῶν αὐτῶν τούτων μέμνηται, λέγων· *Χάρην δὲ ἔχω τῷ ἐνδυναμώσαντί με Χριστῷ, ὅτι πιστὸν με ἠγήσατο θέμενος εἰς διακονίαν, τὸν πρότερον ὄντα βλάσφημον καὶ διώκτην καὶ ὕβριστήν*. Τίνος δὲ ἔνεκεν καὶ αὐτὸ τὸ ὑψηλὸν τοῦτο ἐφθέγγαστο, τὸ, *Περισσότερον αὐτῶν ἐκοπίασα*; Τὸν καιρὸν ἐώρα καταναγκάζοντα. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο εἶπεν, ἀλλὰ μόνον ἑαυτὸν ἐξητέλισε, πῶς ἠδύνατο μετὰ παρήσσιας εἰς μαρτυρίαν ἑαυτὸν καλεῖν, καὶ μετὰ τῶν ἄλλων ἀριθμεῖν καὶ λέγειν, *Εἶτε οὖν ἐγὼ, εἶτε ἐκεῖνοι, οὕτω κηρύσσομεν*; Τὸν γὰρ μάρτυρα ἀξίόπιστον εἶναι δεῖ καὶ μέγαν. Πῶς δὲ καὶ περισσότερο αὐτῶν ἐκοπίασεν, ἔδειξεν ἀνωτέρω, λέγων· *Ἡ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν τοῦ φαργῖν καὶ πιεῖν, ὡς καὶ ἄλλοι ἀπόστολοι*; καὶ πάλιν, *Ἐγενόμην τοῖς ἀνόμοις ὡς ἀνομος*. Καὶ γὰρ ὅπου ἀκριβείαν ἐπιδείξασθαι ἔδει, πάντα ὑπερηκόνησε· καὶ ὅπου συγκαταβῆναι ἔχρην, τὴν αὐτὴν πάλιν ὑπερβολὴν ἐπεδείξατο. Τινὲς δὲ φασὶ τὸ εἰς ἔθνη ἀπεστάλθαι καὶ τὸ πλεον τῆς οἰκουμένης μέρος ἐπιδραμεῖν. Ὅθεν δῆλον ὅτι καὶ πλείονος ἀπέλαυσε χάριτος. Εἰ γὰρ πλείον ἐκοπίασεν, πλείων ἦν καὶ ἡ χάρις πλείονος δὲ ἀπέλαυσε χάριτος, ἐπειδὴ καὶ πλείονα ἐπεδείξατο σπουδῆν. Εἶδες πῶς, καὶ δι' ὧν φιλονεικεῖ καὶ βιάζεται συσκιάζειν τὰ καθ' ἑαυτὸν, πάντων δείκνυται πρῶτος ὢν;

· ς'. Ταῦτα καὶ ἡμεῖς ἀκούοντες, τὰ μὲν ἐλαττώματα ἡμῶν ἐκπομπέωμεν, τὰ δὲ κατορθώματα σιγῶμεν· κἀν καιρὸς καταναγκάζη, συνεσταλμένως αὐτὰ λέγωμεν, καὶ τὸ πᾶν τῇ χάριτι λογιζόμεθα· ὃ δὴ καὶ αὐτὸς ποιεῖ, ἄνω καὶ κάτω τὴν μὲν πρῶτον αὐτοῦ στίχων βίον, τὰ δὲ μετὰ ταῦτα τῇ χάριτι λογιζόμενος, ἵνα τοῦ Θεοῦ δεῖξῃ τὴν φιλανθρωπίαν πάντοθεν, ὅτι τοιοῦτον ὄντα ἔσωσε, καὶ σωθέντα πάλιν τοιοῦτον ἐργάσατο. Μηδεὶς τοίνυν τῶν ἐν κακίᾳ ὄντων ἀπογινωσκέτω, μηδεὶς τῶν ἐν ἀρετῇ θαρβέτω, ἀλλὰ κάκεινος ἔστω περιδεής, καὶ οὗτος πρόθυμος. Οὔτε γὰρ ῥαθυμῶν τις ἱκανὸς ἔσται μείναι ἐν ἀρετῇ, οὔτε σπουδάζων, ἀσθενής πρὸς τὸ διαφυγεῖν κακίαν. Καὶ τούτων ἀμφοτέρων ὑπόδειγμα ὁ μακάριος Δαυὶδ, ἠνίκα μικρὸν ἐνύσταξε, καταπεσὼν μέγα καὶ ἠνίκα κατενύγη, πάλιν πρὸς τὸ πρότερον ὕψος ἀναδραμῶν. Καὶ γὰρ ἀμφοτέρα ἐξ ἴσης κακὰ, καὶ τὸ ἀπογινώσκειν καὶ τὸ [559] ῥαθυμεῖν· τὸ μὲν γὰρ καθαιρεῖ ταχέως ἀπ' αὐτῆς τῶν οὐρανῶν τῆς ἀψίδος, τὸ δὲ, ἀναστῆναι τὸν κείμενον οὐκ ἀφίησι. Διὸ πρὸς ἐκεῖνον μὲν ἔλεγεν ὁ Παῦλος· *Ὁ δοκῶν ἐστάναι, βλεπέτω μὴ πέσῃ*· πρὸς δὲ τοῦτον, *Σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, μὴ σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν*· καὶ πάλιν, *Τὴς παρεμύνας χεῖρας, καὶ τὰ παραλελιμένα γόνατα ἀνορθώσατε*. Καὶ τὸν πεπορευκότα δὲ μετανοήσαντα, διὰ τοῦτο ἀνακτάται ταχέως, ἵνα μὴ τῇ περισσοτέρᾳ λύπῃ καταποθῇ ὁ τοιοῦτος. Τί τοίνυν ἐπὶ τοῖς ἄλλοις ἀθυμεῖς, ὦ ἄνθρωπε; Εἰ

γὰρ ἐπὶ ἀμαρτήμασιν, ἔθθα χρήσιμον ἢ λύπη μόνον, ἢ ἀμετρία πολλὴν ἐργάζεται βλάβην, πολλῶ μᾶλλον ἐπὶ τοῖς ἄλλοις. Τίνος γὰρ ἔνεκεν ἀλγεῖς; ὅτι χρήματα ἀπώλεσας; Ἄλλ' ἐνόησον τοὺς οὐδὲ ἄρτου κορηννυμένους, καὶ ταχίστην λήψην παραμυθίαν. Καὶ ἐφ' ἐκάστῳ δὲ τῶν δεινῶν μὴ τὰ συμβάντα θρῆναι, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν μὴ συμβάντων χαλεπῶν εὐχαρίστει. Ἔσχες χρήματα, καὶ ἀπέβαλες; Μὴ δακρύσης ὑπὲρ τῆς ζημίας, ἀλλ' εὐχαρίστησον ὑπὲρ τοῦ χρόνου, οὗ ταῦτα ἐκαρπίσω· εἰπέ κατὰ τὸν Ἰωβ, *Εἰ τὰ μὲν ἀγαθὰ ἐδεξάμεθα παρὰ Κυρίου, τὰ δὲ κακὰ οὐχ ὑποίσομεν*; Μετὰ δὲ τούτου κάκεινο λογίζου, ὅτι εἰ καὶ χρήματα ἀπέβαλες, ἀλλὰ τὸ σῶμά σου τέως ὑγιὲς ἔχεις, καὶ οὐ θρηγνεις μετὰ τῆς πενίας καὶ τὴν τοῦτου πῆρῳσιν. Ἄλλὰ καὶ τὸ σῶμά σου λώθησιν τινὰ ὑπέμεινεν; Ἄλλ' οὐχ οὗτος τῶν ἀνθρωπίνων κακῶν ὁ πυθμῆν, ἀλλ' ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πύθου φέρη τέως. Πολλοὶ γὰρ μετὰ πενίας καὶ λώθης καὶ δαίμονι παλαίουσι καὶ ἐν ἐρήμοις πλαυῶνται· ἄλλοι πάλιν τούτων ἕτερα χαλεπώτερα ὑπομένουσι. Μὴ γὰρ δὴ γένοιτο ἡμᾶς πάντα παθεῖν, ὅσα δυνατὸν ἐνεγκεῖν. Ταῦτ' οὖν ἀεὶ λογιζόμενος, τοὺς τὰ χαλεπώτερα πάσχοντας ἐνόηει, καὶ μὴδὲν τούτων ἄγει· ἀλλ' ὅταν ἀμάρτης, τότε μόνον στέναξον, τότε δάκρυσον· οὐ κωλύω, ἀλλὰ καὶ προτρέπω μᾶλλον· καὶ τότε δὲ μετὰ συμμετρίας, ἐννοῶν ὅτι ἔστιν ἐπάνοδος, ἔστι καταλλαγὴ. Ἄλλ' ὄρας ἐτέρους τρυφῶντας, σαυτὸν δὲ ἐν πενίᾳ, καὶ ἕτερον ἐν λαμπροῖς ἱματίοις, καὶ ἐν περιφανείᾳ; Ἄλλὰ μὴ ταῦτα μόνον σκόπει, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐκ τούτων λυπηρά. Καὶ ἐπὶ τῆς πενίας δὲ μὴ τὴν πτωχείαν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐντεῦθεν ἠδονὴν ἀναλογίζου.

Ὁ μὲν γὰρ πλοῦτος τὸ μὲν προσωπεῖον ἔχει φαιδρὸν, τὰ δὲ ἐνδον ζόφου γέμοντα· ἡ δὲ πενία τούναντίον· κἀν τὸ ἐκάστου συνειδὸς ἀναπτύξης, ἐν μὲν τῇ τοῦ πένητος ψυχῇ πολλὴν τὴν ἀδειαν εἶπει καὶ τὴν ἐλευθερίαν· ἐν δὲ τῇ τοῦ πλουτουμένουσθε θορύβους, ταραχὰς, κύματα. Εἰ δὲ ἀλγεῖς ὄρων αὐτὸν πλουτοῦντα, κάκεινος πολλῶ σὺ πλέον ἄλγει τὸν αὐτοῦ πλουσιώτερον θεώμενος· καὶ καθάπερ σὺ τοῦτον δειδοῖσθαι, οὕτω κάκεινος ἄλλον, καὶ οὐδὲν σου πλεονεκεῖ κατὰ τοῦτο. Ἄλλ' ἄρχοντα ὄρων ἄλγεῖς, ὅτι ἰδιώτης σὺ, καὶ τῶν ἀρχομένων. Ἄλλ' ἐνόηει καὶ τῆς διαδοχῆς τὴν ἡμέραν, καὶ πρὸ τῆς ἡμέρας δὲ ἐκεῖνης τοὺς θορύβους, τοὺς κινδύνους, τοὺς πόρους, τὰς κολακείας. [360] τὰς ἀγρυπνίας, τὰς ταιλαιπωρίας πάσας. Καὶ ταῦτα πρὸς τοὺς οὐκ ἐθέλοντας φιλοσοφεῖν λέγομεν· ὡς ἐὰν τοῦτο εἰδῆς, ἀφ' ἐτέρων σε μειζόνων δυνάμεθα παρακαλέσαι· τέως δὲ ἀπὸ τῶν παχυτέρων ἀνάγκη πρὸς σὲ διαλέγεσθαι. Ὅταν τοίνυν ἴδῃς πλουτοῦντα, τὸν ἐκεῖνου πλουσιώτερον ἐνόηει, καὶ εἶπει τοῦτον ἐν οἷς καὶ σὺ. Μετὰ δὲ τοῦτον καὶ τὸν σαυτοῦ πενέστερον σκόπει, καὶ πόσοι πεινῶντες ἐκοιμήθησαν, καὶ οὐσίας πατρῶας ἀπέβαλον, καὶ δεσποτήριον οἰκοῦσι, καὶ θάνατον καθ' ἐκάστην εὐχονται τὴν ἡμέραν. Οὔτε γὰρ ἀθυμίαν πενία, οὔτε ἠδονὴν τίκει πλοῦτος, ἀλλὰ καὶ τοῦτο κάκεινο λογισμὸς ὑμῖν ἐμποιεῖν εἴωθε.

verbum deprimens, idque cum ex necessitate ad id venisset. Vide autem quam sit largus et copiosus in verbis humilitatis. Etenim *Novissimo omnium*, inquit, *mibi visus est*; propterea neque secum ponit alium; et *Tamquam cuidam abortivo*, minimumque se esse dicit omnium apostolorum, et nec esse dignum qui sic appelletur. Neque his fuit contentus, sed ne videatur verbis esse humilis, affert etiam causas et demonstrationes, quod sit quidem abortivus, quoniam ipse Jesum vidit posterior; quod autem sit indignus qui appelletur apostolus, quoniam persecutus est Ecclesiam. Nam qui temere et inconsiderate est humilis, hoc non facit: qui autem etiam affert causas, contrita mente omnia loquitur. Quamobrem etiam alibi eorum meminit, dicens: *Gratiam autem habeo ei qui me corroboravit Christo, quod me fidelem esse existimaverit, quod me ad ministerium posuerit, qui prius eram blasphemus et persecutor et contumeliosus* (1. Tim. 1. 12). Quare autem hoc quoque altum verbum est eloquutus, *Abundantius ipsis laboravi*? Videbat tempus afferre necessitatem. Nam si hoc non dixisset, sed seipsum solum vilipendisset, quomodo potuisset libere et confidenter seipsum citare ad testimonium, et cum aliis enumerare et dicere, *Sive enim ego, sive illi, sic prædicamus*? Testem enim oportet esse fide dignum et magnum. Quomodo autem aliis abundantius laboraverit, ostendit superius, dicens: *An non habemus potestatem comedendi et bibendi sicut et alii apostoli?* et rursus, *Factus sum iis, qui erant sine lege, tamquam essem sine lege* (1. Cor. 9. 4. 21). Ubi enim oportebat ostendere exactam diligentiam et perfectionem, omnes superavit: et ubi conveniebat se demittere et aliis accommodare, id quoque excellenter fecit. Nonnulli autem dicunt, quod missus sit ad gentes, et maximam orbis partem pervaserit. Unde est perspicuum quod majorem gratiam sit assequutus. Si enim plus laboravit, amplior etiam erat gratia: ampliorem autem gratiam est consequutus, quoniam majus ostendit stadium et diligentiam. Vidisti quomodo, per quædam contendit et nititur sua adumbrare et tegere, ostenditur primus omnium?

6. Hæc nos quoque audientes, delicta quidem nostra traducamus et in publicum proferamus, recte autem facta silicemus; et si tempus necessitatem afferat, ea modeste dicamus, et totum gratiæ imputemus. Quod ipse quoque facit, susque deque primam quidem suam notans vitam, quæ autem postea sunt consequuta, gratiæ imputans, ut omni ex parte ostendat Dei benignitatem et clementiam, quod cum talis esset, eum servaverit, et rursus servatum talem fecerit. Nemo ergo ex iis, qui sunt in vitio, desperet; nemo ex iis, qui sunt in virtute, confidat; sed et hic sit timidus, et ille promptus et alacris. Neque enim qui est piger et socors, sufficit ad manendum in virtute; neque qui studium adhibet et diligentiam, erit imbecillus ad fugiendum vitium. Horum autem amborum exemplum est beatus David, ut qui, quando porum dormitavit, valde ceciderit, et quando fuit compunctus, ad priorem reversus sit altitudinem.

Sunt enim utraque ex æquo mala, et desperare et pigrum esse ac negligentem: nam illud quidem cito dejecit ab ipso cæli fornice; hoc autem non permittit ut qui jacet resurgat. Propterea illi quidem dicebat Paulus, *Qui videtur stare, videat ne cadat* (2. Cor. 10. 12); huic autem, *Hodie si vocem ejus audieritis, ne obduretis corda vestra* (Psal. 91. 8); et rursus, *Remissas manus et dissoluta genua erigite* (Hebr. 12. 12). Eum quoque qui fornicatus fuerat, cum ductus esset poenitentia, propterea recreat, ne nimia absorberetur tristitia. Quid ergo in aliis animo angeris, o homo! Nam si in peccatis, ubi est utilis solum tristitia, immoderatio magnum affert damnum, multo magis in aliis. Cur enim doles? an quod pecuniam perdidideris? Sed cogita eos qui ne pane quidem satiantur, et citissimam accipies consolationem. Et in unoquoque eorum, quæ sunt gravia et aspera, ne desleas ea quæ acciderunt; sed pro iis, quæ non acciderunt aspera, age gratias. Habuisti pecunias et amisisti? Ne lacrymeris pro damno, sed age gratias pro tempore quo iis potitus es: dic cum Jobo, *Si bona accepimus a Domino, cur mala non sustinebimus* (Job 2. 16)? Cum hoc autem illud etiam considera: si amisisti pecunias, at corpus interim habes sanum, et non cum paupertate de ejus quoque lamentaris infirmitate. At tuum etiam corpus aliquam passum est noxam? Sed non est hic fundus malorum humanorum, sed ferris interim in medio dolio. Multi enim cum paupertate ac mutilatione luctantur et cum dæmone, et errant in desertis: alii rursus alia patiuntur his graviora. Absit enim ut patiamur quæcumque pati possumus. Hæc ergo semper reputans, eos cogita qui patiuntur graviora, et de nullo eorum doleas; sed quando peccaris, tunc solum ingemisce, tunc lacrymare: non prohibeo, sed potius hortor; et tunc quoque cum moderatione, cogitans quod sit reversio, sit reconciliatio. At vides alios esse in deliciis, te autem in paupertate, aliumque splendidis indutum vestibus et conspicuum esse? Verum ne hæc solum consideres, sed etiam eas quæ sunt ex his molestias. In paupertate autem ne consideres solam mendicitatem, sed etiam eam quæ inde capitur voluptatem.

Paupertatis felicitas. — Nam divitiæ quidem letam habent larvam, interna autem plena sunt caligine; paupertas autem contra: et si uniuscujusque explicaris conscientiam, in anima quidem pauperis multam videbis securitatem et libertatem; in anima autem divitis tumultus, perturbationes et fluctus. Si autem doles videns ipsum divitem, ille quoque plus quam tu dolet, aspiciens eum qui est ipso ditior: et sicut tu illum times, ita Ipse quoque alium, et in eo te nihil præcellit. At doles videns magistratum, quoniam tu es privatus, et ex iis qui parent imperio. Sed tibi veniat in mentem et dies successionis; sed et ante illum diem tumultus, pericula, labores, adulationes, vigiliæ, omnes calamitates. Et hæc dicimus apud eos, qui nolunt philosophari. Nam si hoc scias, ex aliis majoribus possumus te consolari: interim necesse est ex crassioribus tecum disceptare. Quando

ergo videris divitem, cogita illo ditiozem, et videbis eum itidem ut tu es esse affectum. Post ipsum autem, cogita etiam eum qui est te pauperior, et quam multi dormierunt esurientes, et paternas amiserunt facultates, et habitant in carcere, ac quotidie mortem optant. Neque enim animi ægritudinem paupertas, neque voluptatem pariunt divitiæ, sed et hoc et illud nobis solet indere cogitatio. Considera autem ab infimis incipiens, qui emit stercora, dolet et tristitia afficitur, quod non sit liber ab hoc misero, et quod probrosam esse videtur, studio; sed si ipsum eo liberaveris et effeceris ut secure abundet rebus necessariis, rursus dolebit quod non plura possideat quam opus sit; et si plura dederis, volet ea esse duplo majora; ac propterea non minori afficietur dolore quam prius: et si duplo et triplo plura ei dederis, rursus animo angetur, quod non gerat rempublicam: et si hoc ei præbeas, seipsum ducet esse miserum, quod non primas partes teneat in republica: hunc autem honorem assequutus, quod non imperium obtineat. Quando autem imperium obtinuerit, quod non totius gentis: quando autem etiam totius gentis, quod non multarum gentium: quando autem multarum gentium, quod non omnium. Quando factus fuerit legatus aut præfectus, rursus dolore afficietur, quod non sit rex; et si sit rex, quod non solus; et si solus, quod non barbarorum quoque, quod non etiam totius orbis terræ: cum autem totius orbis, cur non etiam alterius mundi? Et sic in infinitum procedens cogitatio, non sinit eum umquam lætari.

7. Vidistin' quomodo, etiamsi ex vili et abjecto regem feceris, non tollis animi ægritudinem, nisi correxeris cogitationem, quæ laborat avaritia et plura habendi cupiditate? Age, tibi etiam ostendam contrarium, quod etiamsi a supremis ad infima deduxeris eum qui est prudentia præditus, non injicies in animi ægritudinem et tristitiam. Et si vis easdem descendamus scalas, et præfectum e sede urbis dejectum priva illa dignitate. Ipse enim hæc quæ diximus cogitare si velit, nihil inde dolebit. Neque enim reputabit ea quæ sunt ei ablata, sed ea quæ tunc habet, nempe gloriam quam habet ex eo quem gessit magistratum. Si autem eam quoque abstuleris, animo reputabit privatus, et qui ad eum magistratum numquam ascenderunt, et ad consolationem ei sufficient divitiæ: sin autem ab iis quoque rursus eum expuleris, considerabit eos qui mediocria possident: si autem etiam abstuleris mediocria, et ei solum necessarium impertieris alimentum, poterit animo cogitare eos, qui ne id quidem possident, sed cum jugi fame conflictantur, et in carcere habitant. Quod si etiam

ipsum in domum illam duxeris, animo versans eos qui morbis laborant incurabilibus, intolerabilibusque doloribus, videbit multo se habere melius. Et sicut emptor ille stercoreis ne rex quidem factus fruatur animi tranquillitate: ita hic quoque, ne si fuerit quidem in vinculis, umquam dolebit. Neque igitur divitiæ voluptatis, neque paupertas est causa animi ægritudinis, sed mens nostra, et quod animi nostri oculi minime sint puri, neque usquam firmi sint et stabiles, sed volent ad infinitum. Et sicut salubria quidem corpora, etiamsi solo pane alantur, bene affecta sunt et luxuriant; morbida autem, etiamsi lauta et varia fruuntur mensa, eo sunt imbecilliora: ita etiam solet evenire in anima. Qui pusilli quidem et abjecti sunt animi, ne in diademate quidem et honoribus qui verbis non possunt explicari, possunt esse bono et tranquillo animo: philosophi autem et in vinculis et in catena et in paupertate pura fruuntur voluptate. Hæc ergo cogitantes, aspiciamus semper ad deteriores. Nam est quidem etiam alia consolatio, sed philosophica, et quæ multorum aliorum superat crassitudinem. Quænam ea est? Quod nihil sunt divitiæ, nihil paupertas, nihil ignominia, nihil honor; sed in brevi tempore, et in verbis solum inter se distant. Cum hac autem alia quoque est hac major, nempe futura et bona et mala cogitare, ea quæ vere sunt mala et quæ vere bona, et ab illis accipere consolationem. Sed quoniam, sicut prius dixi, multi sunt longe remoti ab hujusmodi doctrina, propterea necesse habuimus in hujusmodi immorari sermonibus, ut ordine ad hos quoque deducamus eos qui illa susceperunt. Hæc ergo omnia reputantes, omni ex parte nos ipsos componamus, et numquam dolebimus ob hæc inopinata. Neque enim si in imagine viderimus divites, eos esse dixerimus beandos et æmulandos; ut neque mendicos illic depictos, infelices et miserabiles. Atqui illi sunt firmiores et stabiliores iis qui sunt apud nos divites: magis enim in pictura manet dives, quam in ipsa rerum natura. Nam ille quidem sæpe etiam ad centum annos sic apparens duraverit: hic autem cum ne annum quidem unum in suis facultatibus se deliciis expleverit, repente privatus est omnibus. Hæc ergo omnia reputantes, omni ex parte muniamus animi quietem et tranquillitatem adversus inconsideratam tristitiam, ut et vitam præsentem transigamus cum voluptate, et bona futura consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri, simulque sancto Spiritui gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXXIX.

CAP. 15. v. 11. *Sive enim ego, sive illi, sic prædicamus, et sic credidistis.*

1. Postquam apostolos extulit et se dejecit, et deinde rursus supra illos se extulit, ut efficeret æqualitatem (æqualitatem enim effecit, se et melioris esse

conditionis ostendens et deterioris), et ea ratione se reddens fide dignum; ne sic quidem eos dimittit, sed rursus se cum illis conjungit, indicans eam, quæ est secundum Christum, concordiam. Non tamen hæc sic facit ut videatur eis esse abjectus, sed ut ipse

Σκόπει δὲ ἀρχόμενος κάτωθεν· ὁ κοπρώνης ἀλγίει καὶ ὀδυνάται, ὅτι μὴ ἀπῆλλακται τοῦ ταλαιπύρου καὶ ἐπονειδίστου εἶναι· δοκοῦντος ἐπιτηδεύματος, τοῦτου· ἀλλ' ἂν ἀπαλλάξῃς αὐτὸν τοῦτου, καὶ ποιήσῃς μετὰ ἀδείας τῶν ἀναγκαίων εὐπορεῖν, ἀλγίσει· πάλιν ὅτι μὴ πλείω τῆς χρείας κέκτηται· κἂν πλείω παρέχῃς, βουλήσεται αὐτὰ διπλάσιονα εἶναι πάλιν, καὶ διὰ τοῦτο ὀδυνηθήσεται· οὐχ ἤττον, ἢ πρότερον· κἂν διπλάσιονα, κἂν τριπλάσιονα ὄψῃς, ἀθυμήσει πάλιν, ὅτι μὴ πολιτεύεται· κἂν τοῦτο παρέχῃς αὐτῷ, ἄθλιον ἑαυτὸν ἡγήσεται, ὅτι μὴ τῶν τὰ πρῶτα πολιτευομένων ἐστὶ· καὶ ταύτων δὲ ἐπιλαθόμενος τῆς τιμῆς, θρηνησεί, ὅτι μὴ ἄρχει· ὅταν δὲ ἄρξῃ, ὅτι μὴ ἔθνους ὀλοκλήρου· ὅταν δὲ καὶ ἔθνους ὀλοκλήρου, ὅτι μὴ ἔθνῶν πολλῶν· ὅταν δὲ ἔθνῶν πολλῶν, ὅτι μὴ πάντων. Ὅταν ὑπαρχος γένηται, λυπηθήσεται πάλιν, ὅτι μὴ καὶ βασιλεύς· κἂν βασιλεύς, ὅτι μὴ μόνος· κἂν μόνος, ὅτι μὴ καὶ βαρβάρων, ὅτι μὴ καὶ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης· ὅταν καὶ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης, διὰ τί μὴ καὶ ἐτέρου κόσμου; Καὶ οὕτως ἐπ' ἀπειρον ὁ λογισμὸς προῖων, οὐκ ἀφίησιν αὐτὸν ἡσθῆναί ποτε.

ζ'. Εἶδες πῶς κἂν ἐξ εὐτελοῦς καὶ πτωχοῦ βασιλέα ποιήσῃς, οὐκ ἀναιρεῖς τὴν ἀθυμίαν, λογισμὸν τὸν πλεονεξίας ἐρῶντα μὴ διορθωσάμενος πρότερον; Φέρε σοι καὶ τούναντιόν δειξω, ὅτι κἂν ἄνωθεν κάτω καταγάγῃς τὸν σύνεσιν ἔχοντα, οὐκ ἐμβαλεῖς εἰς ἀθυμίαν καὶ λύπην. Καὶ, εἰ βούλει, τὴν αὐτὴν κλίμακα καταβιβάσας τῷ λόγῳ ἀποστρέφει τῆς ἀξίας ἐκείνης. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἐντεῦθεν, ἂν ἐθέλῃ ταῦτα ἐννοεῖν, ἅπερ εἶπον, ἀλγίσει. Οὐδὲ γὰρ ἅπερ ἀφήρηται, λογίζεται, ἀλλ' ἅπερ ἔχει τέως, τὴν δόξαν τὴν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς. Ἄν δὲ καὶ ταύτην ἀφέλῃς, λογίζεται τοὺς ἰδιώτας, καὶ οὐδέποτε τοιαύτης ἐπιθάντας ἀρχῆς, καὶ ἀρκέσει εἰς παραμυθίαν ὁ πλοῦτος αὐτῷ· ἂν δὲ καὶ τοῦτου πάλιν ἐκβάλλῃς, σκοπήσει τοὺς τὰ σύμμετρα ἔχοντας· ἂν δὲ καὶ τὰ σύμμετρα ἀφέλῃς καὶ τῆς ἀναγκαίας μόνης μεταδῶς τροφῆς, δυνήσεται ἐννοεῖν τοὺς οὐδὲ ταύτης [361] μετέχοντας, ἀλλὰ λιμῶ παλαιόντας διηνεκεῖ, καὶ δεσποτήριον οἰκοῦντας. Εἰ δὲ καὶ εἰς τὸ οἶκῆμα εἰσαγάγῃς ἐκεῖνο, τοὺς ἐν νόσοις ἀνιάτους ὄντας, τοὺς ἐν ὀδύνας ἀνηκέστοις ἐνθυμούμενος, ἤσεται ἑαυτὸν ἐν πολλῷ βελτίοισιν ὄντα. Καὶ ὡςπερ ὁ κοπρώνης ἐκεῖνος οὐδὲ βασιλεὺς γενό-

μενος εὐθυμίαν καρπώσεται, οὕτως οὗτος οὐδὲ δεσπότης καταστὰς ἀλγίσει ποτέ. Οὐκ ἄρα πλοῦτος ἦδονης, οὔτε πενία ἀθυμίας ὑπόθεσις, ἀλλ' ἡ ἡμετέρα γνώμη, καὶ τὸ τὰ ὅμματα τῆς διανοίας ἡμῶν μὴ εἶναι κτ' ἀρά, μηδὲ ἐστάναι που καὶ μένειν, ἀλλ' ἀπέραντα πέτασθαι. Καὶ καθάπερ τὰ μὲν ὑγιεινὰ τῶν σωμάτων, κἂν ἄρτι τρέφεται μόνῃ, εὐπαθεῖ καὶ σφριγᾷ· τὰ δὲ ἐπίνοσα, κἂν σαφυλοῦς καὶ ποικίλης ἀπολαύῃ τραπέζης, τοσοῦτω μᾶλλον ἀσθενέστερα γίνεται· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς συμβαίνειν εἰσθεν· οἱ μὲν μικρόψυχοι οὐδὲ ἐν διαδήματι καὶ τιμαῖς ἀφάτοις δύναντ' ἂν εὐθυμείν· οἱ δὲ φιλόσοφοι καὶ ἐν δεσμοῖς καὶ ἐν ἀλύσει καὶ ἐν πενίᾳ καθαρῶς ἀπολαύουσιν ἡδονῆς. Ταῦτ' οὖν ἐννοοῦντες, πρὸς τοὺς καταδεστέρους ἀεὶ βλέπωμεν. Ἔστι μὲν γὰρ καὶ ἐτέρα παραμυθία, ἀλλὰ φιλόσοφος καὶ τῶν πολλῶν ὑπερβαίνουσα τὴν παχύτητα. Ποία αὕτη; Ὅτι οὐδὲν πλοῦτος, οὐδὲν πενία, οὐδὲν ἀτιμία, οὐδὲν τιμή, ἀλλ' ἐν χρόνῳ βραχέει καὶ βήμασι διεστήκασι μόνον ἀλλήλων. Μετὰ δὲ ταύτης καὶ ἐτέρα ταύτης μείζων, τὸ τὰ μέλλοντα ἐννοεῖν καὶ κακὰ καὶ ἀγαθὰ, τὰ ὄντως κακὰ καὶ ὄντως ἀγαθὰ, καὶ ἀπ' ἐκείνων παρακαλεῖσθαι. Ἄλλ' ἐπειδὴ πολλοὶ τούτων, ὅπερ ἔφη, πόρρω τῶν λόγων ἐστήκασι, διὰ τοῦτο ἐκεῖνος ἠναγκάσθημεν διατριψάμενοι τοῖς λόγοις, ἵνα ὀδῶ καὶ ἐπὶ τούτους ἀγάγωμεν τοὺς καταδεξαμένους ἐκεῖνα. Ταῦτ' οὖν ἅπαντα λογισάμενοι, πάντοθεν ἑαυτοὺς βυθίσωμεν, καὶ οὐδέποτε ἐπὶ τῶν ἀδοκῆτων τοῦτων ἀλγίσωμεν. Οὐδὲ γὰρ, εἰ ἐν εἰκόني πλουσίους ἴδοιμεν, ζηλωτοὺς εἶναι φαίμεν ἂν, ὡςπερ οὐδὲ τοὺς πτωχοὺς ἐκεῖ γεγραμμένους, ἀθλίους καὶ ἐλεεινοὺς· αἰτίοι γε ἐκεῖνοι τῶν παρ' ἡμῖν πλουτουμένων μονιμώτεροι· μᾶλλον γὰρ ἐν τῇ γραφῇ μένει πλούσιος, ἢ ἐν αὐτῇ τῶν πραγμάτων τῇ φύσει. Ὁ μὲν γὰρ καὶ εἰς ἔτη πολλάκις ἑκατὸν ἤρκεσεν οὕτω φαινόμενος, οὗτος δὲ ἐστὶν ὅτε οὐδὲ εἰς ἑνιαυτὸν ἐντρυφήσας τοῖς οὔσι, πάντων ἀθρόον ἐγυμνώθη. Ταῦτ' οὖν ἅπαντα λογισόμενοι, πανταχόθεν ἐπιτειχίσωμεν εὐθυμίαν κατὰ τῆς ἀλογίστου λύπης, ἵνα καὶ τὸν παρόντα βίον μεθ' ἡδονῆς διάξωμεν, καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἄμήν.

[362] ΟΜΙΛΙΑ ΔΘ'.

Εἶτε οὖν ἐγὼ, εἶτε ἐκεῖνοι, οὕτω κηρύσσομεν, καὶ οὕτως ἐπιστεῦσατε.

α'. Ἐπάραξ τοὺς ἀποστόλους καὶ καθελὼν ἑαυτὸν, εἶτα πάλιν ὑπὲρ ἐκείνους ἐπάραξ, ἵνα ἰσότητα ἐργάσῃται (καὶ γὰρ ἰσότητα ἐποίησε, δείξας ἑαυτὸν καὶ πλεονεκτοῦντα καὶ πλεονεκτούμενον), καὶ ταύτη ἀξιόπιστον ἑαυτὸν κατασκευάσας, οὐδὲ οὕτως αὐτοὺς

ἀφίησιν, ἀλλὰ πάλιν ἑαυτὸν ἐκεῖνος συντάττει, τὴν κατὰ Χριστὸν ἐνδεικνύμενος ὁμόνοιαν. Οὐ μὴν οὕτως αὐτὸ ποιεῖ, ὡς δόξει προσεβρίθῃαι αὐτοῖς, ἀλλ' ὡς καὶ αὐτὸν ἐν τῇ αὐτῇ φαίνεσθαι τάξει· οὕτω γὰρ τῷ κηρύγματι συμφέρον ἦν. Διὰ καὶ ἀμφοτέρα ὁμοίως ἐσπούδακε, καὶ τὸ μὴ δοκεῖν αὐτῶν ὑπερορᾶν, καὶ τὸ μὴ διὰ τὴν εἰς ἐκείνους τιμὴν ἐξευτελίεσθαι παρὰ

τῶν ἀρχομένων. Διὰ τοῦτο καὶ νῦν ἐξισάζει πάλιν λέγων· *Εἶτε οὖν ἐγὼ, εἶτε ἐκεῖνοι, οὕτω κηρύσσομεν*. Παρ' οὗ, φησί, βούλεσθε μαθεῖν, μάθετε· οὐδὲν διαφερόμεν^α. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι· *Εἰ μὴ θέλετε ἐμοὶ πεισθῆναι, ἐκεῖνοις πεισθήτε, ἀλλὰ καὶ ἑαυτὸν ἀξιόπιστον ποιεῖ, καὶ καθ' ἑαυτὸν ἀρκεῖν φησι, καὶ ἐκείνους καθ' ἑαυτούς*. Οὐδὲν γὰρ ἢ τῶν προσώπων ἐποίει διαφορὰ, τῶν ἀξιωματίων ἰσῶν ὄντων. Καὶ ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας δὲ τοῦτο ποιεῖ, προσλαμβάνων αὐτούς, οὐχ ὡς δεόμενος, ἀλλ' ἀρκεῖν μὲν λέγων καὶ ἑαυτὸν· *Ἐμοὶ γάρ, φησίν, εἰ δοκοῦντες οὐδὲν προσυρέθεντο*· πλὴν ἀλλὰ καὶ οὕτω διώκω αὐτῶν τὴν ὁμόνοιαν· *Δεξιὸς γὰρ ἔδωκα μοι, φησίν*. Εἰ γὰρ ἐμεῖλλον ἀεὶ τὸ ἀξιόπιστον Παύλου ἐν ἐτέροις εἶναι καὶ τῇ παρ' ἐτέρων μαρτυρίᾳ βεβαιουῖσθαι, μῆρις ἂν ἐβλάθησαν ἐντεῦθεν οἱ μαθηταί. Οὐ τοίνυν ἑαυτὸν ἐπαίρων τοῦτο ποιεῖ, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ Εὐαγγελίου θεοδικῶς. Διδὸν καὶ ἐνταῦθά φησιν, ἐξισάζων ἑαυτόν· *Εἶτε οὖν ἐγὼ, εἶτε ἐκεῖνοι, οὕτω κηρύσσομεν*. Καλῶς εἶπε, *Κηρύσσομεν*, τὴν πολλὴν παρρησίαν ἐνδεικνύμενος. Οὐ γὰρ λάθρα οὐδὲ ἐν παραθύστῃ, ἀλλὰ σάλπιγγος λαμπροτέραν ἀφίεμεν φωνήν. Καὶ οὐκ εἶπεν, *Ἐκνήρυσσεν, ἀλλὰ καὶ νῦν οὕτω κηρύττομεν*. Καὶ οὕτως ἐπιστεύσατε. Ἐνταῦθα οὐκ εἶπε, *Πιστεύετε, ἀλλ', Ἐπιστεύσατε*. Ἐπειδὴ ἐσαλεύοντο, διὰ τοῦτο ἐπὶ τοῦς ἄνω χρόνους ἀνέδραμε, καὶ τὴν παρ' αὐτῶν ἐκείνων λοιπὸν μαρτυρίαν προστίθησιν. *Εἰ δὲ Χριστὸς κηρύσσεται, ὅτι ἐκ νεκρῶν ἐγήγερται, πῶς λέγουσιν ἐν ὑμῖν τινες, ὅτι ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν*; Ὁρᾷς πῶς ἄριστα συλλογίζεται, καὶ ἀποδείκνυσι τὴν ἀνάστασιν ἐκ τοῦ τὸν Χριστὸν ἐγηγέρθαι, πρότερον ἐκεῖνό πολλαχθὲν κατασκευάσας; Καὶ γὰρ οἱ προφήται εἶπον τοῦτο, φησὶ, καὶ αὐτὸς ἔδειξε διὰ τῆς ἔψευς, καὶ ἡμεῖς κηρύσσομεν, καὶ ὑμεῖς ἐπιστεύσατε, τετραπλῆν τὴν μαρτυρίαν [363] πλέκων, τὴν διὰ τῶν προφητῶν, τὴν διὰ τῆς τῶν πραγμάτων ἐκδόσεως, τὴν διὰ τῶν ἀποστόλων, τὴν διὰ τῶν μαθητῶν· μᾶλλον δὲ καὶ πενταπλῆν. Καὶ γὰρ καὶ αὕτη ἡ αἰτία δείκνυσι τὴν ἀνάστασιν, τὸ ὑπὲρ ἄλλοτριῶν ἁμαρτιῶν ἀποθανεῖν. Εἰ τοίνυν τοῦτο ἀποδίδεται, εὐδὴλον ὅτι καὶ τὸ ἕτερον ἔπεται, τὸ καὶ τοὺς λοιποὺς ἐγείρεσθαι νεκρούς. Διδὸν καὶ ὡς ἐπὶ ὁμολογουμένου ἐγκαλεῖ καὶ ἐπαγορεῖ, λέγων· *Εἰ δὲ Χριστὸς ἐγήγερται, πῶς λέγουσιν τινες ἐν ὑμῖν, ὅτι ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστι*; καὶ ταύτη πάλιν ὑποτεμνόμενος τὴν θρασυτητα τῶν ἀντιλεγόντων. Οὐ γὰρ εἶπε, *Πῶς λέγετε ὑμεῖς, ἀλλὰ, Πῶς λέγουσιν τινες ἐν ὑμῖν*· καὶ οὐτε πάντων ποιεῖται τὴν κατηγορίαν, οὔτε αὐτοὺς τούτους, οὐς αἰτιᾶται, δῆλους καθίστησιν, ὥστε μὴ ποιῆσαι ἀναίσχυντοτέρους, οὐδ' αὖ πάλιν ἀποκρύπτεται καθόλου, ὥστε αὐτοὺς διορθῶσαι. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ἀποσχίσας αὐτοὺς τοῦ πλήθους, πρὸς αὐτοὺς ἀποδύεται, ταύτη τε ἀσθενεστέρους ποιῶν καὶ καταπλήττων, καὶ τοὺς ἄλλους ἐν τοῖς πρὸς τούτους ἀγῶσι κατέχων ἀσφαλέστερον ἐπὶ τῆς ἀληθείας, καὶ οὐκ ἀφείς αὐτομο-

λῆσαι πρὸς τοὺς διαφθεῖρειν αὐτοὺς ἐσπουδακότας. Καὶ γὰρ καταφορικῶς παρεσκευάζεται χρῆσασθαι τῇ λόγῳ. Εἶτα ἵνα μὴ λέγωσιν, ὅτι τοῦτο μὲν σαφές καὶ δῆλον ἅπασιν, τὸ τὸν Χριστὸν ἐγηγέρθαι, καὶ οὐδεὶς ἀμφιβάλλει· οὐ μὴν τοῦτο καὶ τὸ ἕτερον συναναγκάζει, τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀνάστασιν· τὸ μὲν γὰρ καὶ προανεφωνήθη καὶ ἐξέβη καὶ ἐμαρτυρήθη διὰ τῆς ὄψεως, τὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἀναστάσεως· τὸ δὲ ἔτι ἐν ἐλπίσιν ἔστι, τὸ ἡμέτερον· ὅρα τί ποιεῖ· ἐκ θατέρου μέρους πάλιν αὐτὸ κατασκευάζει, ὅπερ πολλῆς δυνάμεως ἦν. Τί γὰρ λέγουσι, φησὶ, τινες, ὅτι οὐκ ἔστι νεκρῶν ἀνάστασις; οὐκοῦν καὶ ἐκεῖνο πάλιν ἐκ τοῦτου ἀνήρηται, τὸ τὸν Χριστὸν ἐγηγέρθαι. Διδὸν καὶ ἐπάγει λέγων· *Εἰ δὲ ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται*. Εἶδες τὴν βίαν, καὶ τὴν φιλονεικίαν Παύλου τὴν ἄμαχον, πῶς οὐκ ἐκ τοῦ δῆλου μόνου τὸ ἀμφιβαλλόμενον, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ ἀμφιβαλλομένου τοῖς ἀντιλέγουσι τέως ἐκεῖνο τὸ δῆλον πειράται ἀποδεικνύναι; οὐκ ἐπειδὴ ἔδειτο ἀποδείξωσ τὸ ἦδη γεγεννημένον, ἀλλ' ἵνα δείξῃ τοῦτο ὁμοίως ἐκείνῳ πιστὸν ὄν.

β'. Καὶ ποῖα αὕτη ἀκολουθία, φησὶ; Τὸ μὲν γὰρ τοῦ Χριστοῦ μὴ ἐγερθέντος, μηδὲ ἄλλους ἐγείρεσθαι, ἀκόλουθον· τὸ δὲ εἰ ἄλλοι μὴ ἐγερθεῖεν, μηδὲ τοῦτον ἐγηγέρθαι, πῶς ἂν ἔχοι λόγον τινά; Ἐπεὶ οὖν τοῦτο οὐ σφόδρα ἐδόκει λόγον ἔχειν, ὅρα πῶς ἐργάζεται αὐτὸ σφοδρῶς, ἀνωθεν τὰ σπέρματα προκαταβάλλων, [364] ἀπ' αὐτῆς τοῦ κηρύγματος τῆς ὑποθέσεως, οἷον ὅτι ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν ἀποθανὼν ἐγήγερται, καὶ ὅτι ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων ἔστιν. Ἡ γὰρ ἀπαρχὴ τίνος ἂν εἴη ἀπαρχή, εἰ μὴ τῶν ἐγειρομένων; πῶς δ' ἂν εἴη ἀπαρχή, οὐκ ἐγειρομένων ἐκείνων ὧν ἔστιν ἀπαρχή; πῶς οὖν οὐκ ἐγείρονται; εἰ δὲ οὐκ ἐγείρονται, διὰ τί ἠγέρθη ὁ Χριστός; διὰ τί ἤλθε; διὰ τί σάρκα ἀνέλασεν, εἰ μὴ ἐμελλεν ἀναστήσειν σάρκα; οὐ γὰρ ἔδειτο αὐτόν, ἀλλὰ δι' ἡμᾶς. Ἄλλα ταῦτα μὲν ὑστερον τίθησι προῦτον, τέως δὲ φησιν· *Ἐκ νεκρῶν οὐκ ἐγείρονται, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται*· ὡς ἐκείνου τούτῳ συνημμένου· εἰ γὰρ μὴ ἐμελλεν ἀνίστασθαι, οὐδ' ἂν ἐκεῖνο ἐποίησεν. Εἶδες κατὰ μικρὸν ὅλην τὴν οἰκονομίαν ἀνατρεπομένην ἐκ τῶν ἐκείνων ῥημάτων καὶ τῆς περὶ τὴν ἀνάστασιν ἀπιστίας; Ἄλλα τέως οὐδὲν περὶ τῆς σαρκώσεως λέγει, ἀλλὰ περὶ τῆς ἀναστάσεως. Οὐ γὰρ τὸ σαρκωθῆναι, ἀλλὰ τὸ ἀποθανεῖν τὸν θάνατον ἔλυσεν· ἐπεὶ σάρκα ἔχοντος, ἔτι ἐκράτει ἡ τυραννὶς ἢ ἐκείνου. *Εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, κενὴ ἄρα τὸ κήρυγμα ἡμῶν*. Καίτοι γε ἀκόλουθον ἦν εἰπεῖν· *Εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, τοῖς φανεροῖς μάχεσθε καὶ προφηταῖς τοσούτοις καὶ πραγμάτων ἀληθεῖς*· ἀλλὰ τὸ πολλῶ φοβερώτερον αὐτοῖς τίθησι· *Κενὴν ἄρα τὸ κήρυγμα ἡμῶν, κενὴ δὲ καὶ ἡ πίστις ὑμῶν*. Κατασεῖται γὰρ αὐτῶν τὴν διάνοιαν βούλεται. Τὸ πᾶν ἀπωλέσαμεν, φησὶν, ἅπαντα οἴχεται, εἰ μὴ ἠγέρθη. Εἶδες ὅσον τῆς οἰκονομίας τὸ μυστήριον; Εἰ γὰρ ἀποθανὼν οὐκ ἔσχευεν ἀναστῆναι, οὔτε ἡ ἁμαρτία λέλυται, οὔτε ὁ θάνατος καθήρηται, οὔτε ἡ κατάρτα ἀνήρηται, καὶ οὐχ ἡμεῖς δὲ μόνον κενὰ ἐκηρύξαμεν, ἀλλὰ καὶ ὑμεῖς κενὰ ἐπιστεύσατε. Καὶ οὐ ταύτη μόνον δείκνυσι τὴν ἀποτίαν τούτων τῶν πονηρῶν δογμάτων, ἀλλὰ καὶ ἐπαγωνίζεται λέγων· *Εἴρισκόμεθα δὲ καὶ ψευδομαρτυρες τοῦ Θεοῦ*,

^a Marg. Savil., διαφέρομαι, quam lectionem mavult Andreas Danæus in Notis Savilianis. Puto utramque quadrare.

quoque in eodem cernatur ordine : sic enim conducibile erat prædicationi. Quamobrem ambo similiter ei studio fuerunt , ut nec ipse videretur eos despicere , et ne propter honorem ipsis collatum vilipenderetur ab iis , qui erant ipsi subjecti. Propterea nunc quoque se exæquat , rursus dicens : *Sive ego , sive illi , sic prædicamus*. A quo , inquit , vultis discere , discite ; nihil differimus. Et non dixit , Si non vultis mihi credere , illis credite ; sed et seipsum facit fide dignum , et per se dicit sufficere , et illos per se satis esse. Nihil enim faciebat personarum differentia , cum par esset auctoritas. Porro hoc quoque facit in Epistola ad Galatas , eos assumens , non tamquam eis indigens , sed se quoque dicens sufficere : *Mihi enim qui videbantur , inquit , esse aliquid , nihil contulerunt* (Gal. 2. 6). Verumtamen sic quoque eorum sequor concordiam et consensionem : *Dexteram enim , inquit , mihi dederunt* (*Ibid.* v. 29). Nam si necesse esset , ut Pauli fides et auctoritas in aliis esset et illorum testimonio niteretur , damna innumerabilia hinc accepissent discipuli. Non hoc ergo facit seipsum extollens , sed timens evangelio. Propterea hic quoque dicit , seipsum exæquans : *Sive ego , sive illi , sic prædicamus*. Pulchre dixit , *Prædicamus* , magnam ostendens fiduciam ac loquendi libertatem. Non enim clam neque in occulto , sed tuba clariorem vocem emittimus. Neque dixit , *Prædicavimus* , sed nunc quoque *Sic prædicamus*. *Et sic credidistis*. Illic non dixit , *Creditis* , sed , *Credidistis*. Quoniam lababant , ideo ad superiora recurrit tempora , et de cætero ab iis ipsis addit testimonium. 12. *Si autem Christus prædicatur quod resurrexit a mortuis , quomodo quidam dicunt in vobis quod resurrectio mortuorum non est ?* Viden' quomodo optime ratiocinatur et demonstrat resurrectionem ex eo quod Christus sit excitatus , cum ex multis illud prius confirmasset ? Nam et prophetæ , inquit , hoc dixerunt , et ipse ostendit per visionem , et nos prædicamus , et vos credidistis , quadruplex connectens testimonium : quod ferebatur per prophetas , quod per rerum eventum , quod per apostolos , quod per discipulos ; vel potius quintuplex. Nam ipsa quoque causa ostendit resurrectionem , nempe quod sit mortuus pro aliorum peccatis. Si ergo hoc demonstratum fuit , palam est quod alterum quoque sequatur ; cæteros etiam mortuos excitari. Ideo tamquam de eo quod in confesso est reprehendit , et dubium movet , dicens : *Si autem Christus resurrexit , quomodo quidam dicunt in vobis quod resurrectio mortuorum non est ?* hac quoque ratione amputans asperitatem eorum qui contradicunt. Non enim dixit , *Quomodo dicitis vos ; sed , Quomodo dicunt quidam in vobis* ; et neque omnes accusat , neque eos ipsos quos accusat , reddit inane , ne eos efficiat impudentiores ; neque rursus celat penitus , ut ipsos corrigat. Propterea cum et eos separasset a multitudine , ad disceptandum cum eis accingitur , hac ratione et eos reddens imbecilliores et obstupesciens , et alios in suscipiendis adversus eos certaminibus firmiter ac stabiliter continens in veritate , nec sinens ut ipsi

transfugiant ad eos qui studium posuerunt ut ipsos corrumpere. Paratus enim est , ut in eos vehementer impetu orationis feratur. Deinde ne dicant hoc quidem esse evidens et omnibus manifestum , quod Christus resurrexit , et neminem dubitare , non tamen hoc necessario quoque alterum efficere , nempe hominum resurrectionem : nam quod ad Christi quidem atineat resurrectionem , ea et fuit prædicta , et evenit , et per testimonium visionis est probata ; nostra autem resurrectio adhuc in spe est ; vide quid facit : ex altera parte rursus id probat , quod magnas habeat vires. Quid enim , inquit , dicunt quidam , quod non est mortuorum resurrectio ? ergo illud quoque ex hoc est sublatum , quod Christus resurrexit. Et ideo subjungit , dicens : 13. *Si autem resurrectio mortuorum non est , neque Christus resurrexit*. Vidistin' Pauli violentiam et contentionem inexpugnabilem , quomodo non ex eo solum quod est manifestum , id de quo dubitatur , sed etiam ex eo de quo dubitatur a contradicentibus , jam conetur demonstrare illud quod est manifestum ? non quia id quod jam factum erat opus habet demonstratione , sed ut ostenderet hoc esse æque atque illud credibile.

2. Et quænam est , inquires , hæc consequentia ? nam quod si Christus quidem non resurrexit , ne alii quidem resurgant , est consequens ; quod autem si alii non resurrexerint , ne ipse quidem resurrexit , quomodo hoc ullam habeat rationem ? Quoniam ergo hoc videbatur non esse admodum rationi consentaneum , vide quomodo consentaneum hoc valde faciat , ab alto prius jaciens semina , ex ipsa prædicationis causa : nempe quod pro peccatis nostris mortuus resurrexit , et quod sit primitiæ eorum qui dormierunt. Primitiæ enim cujusnam fuerint primitiæ , nisi eorum qui resurgunt ? quomodo autem fuerint primitiæ , nisi resurgant illi quorum sunt primitiæ ? quomodo ergo non resurgunt ? si autem non resurgunt , cur resurrexit Christus ? cur venit ? cur carnem suscepit , si carnem non erat suscitaturus ? non enim ipse opus habebat ut resurgeret nisi propter nos. Sed hæc quidem ponit postea procedens , interim autem dicit : Si mortui non resurgunt , neque Christus resurrexit , utpote cum hoc sit conexum : nam si non fuisset resurrector , ne illud quidem fecisset. Vidistin' paulatim totam everti susceptæ carnis dispensationem , ex illis verbis , et ex eo quod non credatur resurrectio ? Sed nunc nihil dicit de carnis susceptione , sed de resurrectione. Non enim carnem suscepisse , sed mortuum esse abolet mortem : nam eo carnem habente adhuc domium obtinebat illius tyrannis. 14. *Si autem Christus non resurrexit , inanis est prædicationis nostra*. Atqui consequens erat dicere : Si autem Christus non resurrexit , pugnat cum iis quæ sunt evidentiæ , et cum tam multis prophetis , et cum rerum veritate. Sed id ponit , quod est eis multo terribilius : *Inanis est ergo prædicationis nostra , inanis est fides vestra*. Exagitare namque vult illorum mentem. Universum , inquit , perdidimus , pereunt omnia , si non resurrexit. Vidistin' quan-

tum sit mysterium susceptæ carnis dispensationis? Nam si mortuus non potuit resurgere, neque ablatum est peccatum, neque mors est percipita, nec ablatum est maledictum, et non solum nos inania prædicavimus, sed vos quoque credidistis inania. Et non solum hinc ostendit absurditatem horum malorum dogmatum, sed etiam acriter decertat, dicens: 15. *Invenimur autem et falsi testes Dei, quoniam testimonium diximus adversus Deum quod suscitaverit Christum: quem non suscitavit, si mortui non resurgunt.* Si autem hoc est absurdum (est enim Dei accusatio et calumnia), et non excitavit ut dicitis, non hoc solum, sed multa etiam alia sequuntur absurda. Et ipsa rursus confirmat, et assumit dicens: 16. *Nam si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit.* Nam si hoc non erat facturum, ne advenisset quidem. Hoc autem non dicit, sed flueni, nempe ejus resurrectionem, per ipsam omnes trahens. 17. *Quod si Christus non resurrexit, vana est fides vestra.* Ei, quod est manifestum et de quo constat, continenter addit Christi resurrectionem, ex eo quod est fortius, id etiam, quod videtur esse imbecillum et dubium, reddens validum et manifestum. *Adhuc estis in peccatis vestris.* Nam si non resurrexit, nec est quidem mortuus: si autem non est mortuus, nec abolevit quidem peccatum; ejus enim mors est abolitio peccati: *Ecce enim, inquit, Agnus Dei qui tollit peccatum mundi (Joan. 1. 29).* Quomodo autem tollens? Morte. Et ideo etiam vocavit Agnum, ut qui occideretur. Si autem non resurrexit, neque fuit occisus; si non fuit occisus, neque peccatum est ablatum; si non fuit ablatum, in eo estis; si autem in eo estis, frustra prædicavimus; si frustra prædicavimus, frustra credidistis. Alioquin autem mors quoque manet immortalis, si non resurrexit. Si enim ipse quoque detentus fuit a morte, et dolorem ejus non solvit; quomodo alios omnes liberavit, qui ipse adhuc detinebatur? Et ideo subjungit: 18. *Ergo et qui dormierunt in Christo, perierunt.* Et quid dico, inquit, de vobis, cum etiam illi omnes perierint, qui totum confecerunt, et futuro, quod est incertum, non sunt amplius subjecti? Illud autem, *In Christo*, aut dicit in fide, aut qui propter ipsum sunt mortui, qui multa sustinuerunt pericula, qui multas passi sunt afflictiones, qui ingressi sunt per viam angustam. Ubi nunc sunt scelesti ora Manichæorum, qui dicunt eum dicere eam quæ hic est resurrectionem, nempe liberationem a peccato? Densi enim isti et continui ac reciproci syllogismi nihil indicant eorum quæ illi dicunt, sed id quod nos dicimus. Dicitur enim resurrectio ejus quod cecidit restitutio. Et ideo frequenter resumit, non solum dicens resurrexisse, sed etiam addens, *Ex mortuis.* Et Corinthii sane non dubitabant de remissione peccatorum, sed de resurrectione corporum. Quænam autem omnino urget necessitas, ut si homines non sint ejusmodi ut non peccent, ne Christus quidem sit hujusmodi? Nam si non esset suscitaturus, consequens esset dicere, Cur venit, et carnem accepit, et resurrexit? de nobis

autem minime. Nam et peccantibus hominibus et non peccantibus, cum Deo semper est quod in eum non cadat peccatum, et nos illum non sequimur, neque hoc ad illud reciprocatur, sicut in resurrectione corporum. 19. *Si in hac vita tantum in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus.*

3. Quid dicis, o Paule? quomodo in hac vita sperantes sumus, si corpora non resurgunt, cum maneat anima et sit immortalis? Quoniam si maneat anima, et millies sit immortalis, sicut est revera, absque carne non accipiet bona illa ineffabilia, sicut neque punietur. *Omnia enim manifestabuntur ante tribunal Christi, ut accipiat unusquisque quæ per corpus gessit, sive bona, sive mala (2. Cor. 5. 10).* Propterea dicit, *Si in hac vita tantum in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus.* Si enim non resurgit corpus, incoronata manet anima extra illam beatitudinem quæ est in cælis: si autem hoc ita se habet, tunc nihil omnino consequemur: si tunc nihil consequemur, in præsentibus sunt remunerationes. Quid ergo, inquit, hac ratione fuerit nobis infelicius? Hæc autem dicebat, simul et eos confirmans ac stabiliens in eo quod dicitur de resurrectione corporum, et de immortalis illa vita persuadens, ne existimarent nostra omnia dissolvi et desinere in præsentibus. Nam cum per præcedentia satis confirmasset quod volebat et dixisset, *Si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit; si autem Christus non resurrexit, perimus, et adhuc sumus in peccatis: rursus hoc quoque subjungit, exagitans illorum arrogantiam. Quando enim est necessarium aliquid dogma introducturus, metu primum percellit cordis eorum duritiam: quod hic quoque fecit, ut qui et superius ea disperserit, et animo anxios reddiderit, ut qui ab omnibus excidissent; et nunc rursus aliter, et ut maxime doleant, idem faciens ac dicens: Miserabiliores sumus omnibus hominibus, si post tot bella et mortes et mala innumera-bilia, tantis bonis sumus privandi, et intra præsens tempus nostra consistent: omnia enim pendunt a resurrectione. Quamobrem hinc quoque est perspicuum, quod non loqueretur de peccatis, sed de resurrectione corporum, et de vita præsentibus et futura.* 20. *Nunc autem Christus resurrexit a mortuis, primitiæ dormientium.* Postquam ostendit quot mala oriuntur ex eo, quod non credatur resurrectio, rursus repetit quod dictum est, et dicit: *Nunc autem Christus resurrexit a mortuis;* continuo addens, *A mortuis*, ut obturet ora hæreticorum. *Primitiæ eorum qui dormierunt.* Si est autem primitiæ, eos quoque oportet resurgere. Si autem resurrectionem diceret liberationem a peccatis, nemo autem est absque peccato (nam Paulus dicit, *Nihil mihi conscius sum, sed non in hoc justificatus sum [1. Cor. 4. 4]*); quomodo erunt aliqui qui resurgant secundum vestram sententiam? Videntur eum esse loquutum de corporibus? Et ut hoc fide dignum faceret, continuo Christum adducit in medium, qui in carne resurrexit: deinde etiam offert causam. Nam ut dixi, quando enuntiat quidem, causam autem non dicit, non tam facile a multis admittitur et probatur oratio.

ὅτι ἐμαρτυρήσαμεν κατ' αὐτοῦ, ὅτι ἤγειρε τὸν Χριστόν, ὃν οὐκ ἤγειρεν, εἴπερ ἄρα νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται. Εἰ δὲ ἀποπον τοῦτο (κατηγορία γὰρ Θεοῦ καὶ συκοφαντία), καὶ οὐκ ἤγειρεν, ὡς φατε, οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἕτερα ἐφέσει ἄποπα. Καὶ πάλιν αὐτὰ κατασκευάζει, καὶ ἀναλαμβάνει λέγων· Εἰ γὰρ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγηρται. Εἰ γὰρ μὴ ἔμελλε τοῦτο ποιεῖν, οὐδ' ἂν παρεγένετο. Ἄλλ' οὐ λέγει τοῦτο, ἀλλὰ τὸ τέλος, τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ, δι' αὐτῆς πάντας ἔλκων. Εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγηρται, ματαία ἡ πίστις ὑμῶν. Τῷ σαφεῖ καὶ ὡμολογημένῳ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ συνεχῶς περιτίθεισιν, ἀπὸ τοῦ ἰσχυροτέρου καὶ τὸ ἀσθενὲς εἶναι δοκοῦν καὶ ἀμφίβολον ἰσχυρὸν ποῖων καὶ σαφές. Ἔτι ἐστὲ ἐν ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν. Εἰ γὰρ οὐκ ἠγέρθη, οὐδὲ ἀπέθανεν^β εἰ δὲ οὐκ ἀπέθανεν, οὐδὲ τὴν ἀμαρτιαν ἔλυσεν· ὁ γὰρ θάνατος αὐτοῦ, τῆς ἀμαρτίας [365] λύσις· Ἴδε γὰρ, φησὶν, ὁ Ἄμωρ τοῦ Θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἀμαρτιαν τοῦ κόσμου. Πῶς δὲ αἴρων; Τῷ θανάτῳ. Διὸ καὶ ἄμωρ ἐκάλεσεν, ὡς σφαττόμενον. Εἰ δὲ οὐκ ἀνέστη, οὐδὲ ἐσφάγη^γ εἰ δὲ οὐκ ἐσφάγη, οὐδὲ ἡ ἀμαρτία ἐλύθη· εἰ δὲ οὐκ ἐλύθη, ἐν αὐτῇ ἐστε· εἰ δὲ ἐν αὐτῇ ἐστε, εἰκὴ ἐκηρύξαμεν· εἰ δὲ εἰκὴ ἐκηρύξαμεν, εἰκὴ ἐπιστεύσατε. Ἄλλως δὲ καὶ ὁ θάνατος ἀθάνατος μένει, εἰ μὴ ἀνέστη. Εἰ γὰρ καὶ αὐτὸς κατεσχέθη ὑπὸ τοῦ θανάτου, καὶ οὐκ ἔλυσεν αὐτοῦ τὰς ὠδύνας, πῶς πάντας τοὺς ἄλλους ἀπήλλαξεν ἐτι αὐτὸς κατεχόμενος; Διὸ καὶ ἐπάγει· Ἄρα καὶ οἱ κοιμηθέντες ἐν Χριστῷ ἀπάλλοντο. Καὶ τί λέγω περὶ ὑμῶν, φησὶν, ὅπου γε καὶ ἐκεῖνοι πάντες ἀπολώλασιν, οἱ τὸ πᾶν διανύσαντες, καὶ οὐχ ὑποκείμενοι λοιπὸν τῇ ἀδηλίᾳ τοῦ μέλλοντος; Τὸ δὲ, Ἐν Χριστῷ, ἢ τὸ ἐν τῇ πίστει φησὶν, ἢ οἱ δι' αὐτὸν ἀποθανόντες, οἱ πολλοὺς ὑπομένειντας κινδύνους, οἱ πολλὰς ταλαιπωρίας, οἱ διὰ τῆς στενῆς ὁδοῦ βαδίσαντες. Ποῦ νῦν εἰσι τὰ πονηρὰ τῶν Μανιχαίων στόματα, τῶν λεγόντων ἀνάστασιν αὐτῶν ἐνταῦθα λέγειν τῆς ἀμαρτίας τὴν ἀπαλλαγὴν; Οἱ γὰρ πυκνοὶ οὔτοι καὶ συνεχεῖς συλλογισμοὶ καὶ ἀντιστρέφοντες οὐδὲν τούτων ἐμφαίνουσιν ὧν ἐκεῖνοι λέγουσιν, ἀλλ' ὅπερ ἡμεῖς φάμεν. Καὶ γὰρ ἀνάστασις τοῦ πεπτωκότος λέγεται. Διὰ τοῦτο καὶ συνεχῶς ἐπιλέγει οὐ τὸ ἐγηγέρθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ, Ἐκ νεκρῶν, προστιθεῖς. Καὶ Κορίνθιοι ἐξ οὐ περι ἀφέσεως ἀμαρτημάτων ἀμφέβαλλον, ἀλλὰ περὶ σωμάτων ἀναστάσεως. Ποία δὲ ὄλως ἀνάγκη, εἰ μὴ ἀναμάρτητοι εἶεν οἱ ἄνθρωποι, μηδὲ τὸν Χριστὸν τοῦτο εἶναι; Εἰ γὰρ μὴ ἔμελλεν ἐγείρειν, ἀκόλουθον τὸ λέγειν, τίνας ἐνάκεν ἦλθε, καὶ σάρκα ἔλαβε, καὶ ἀνέστη; τὸ δὲ ἡμέτερον οὐκέτι. Καὶ γὰρ ἀμαρτανόντων ἀνθρώπων καὶ μὴ ἀμαρτανόντων, ἀεὶ συνέσι τῷ Θεῷ τὸ ἀναμάρτητον, καὶ οὐχ ἔπαται τὸ ἡμέτερον ἐκεῖνο, οὐδὲ ἀντιστρέφει τοῦτο πρὸς ἐκεῖνο, ὡς περ ἐπὶ τῆς τῶν σωμάτων ἀναστάσεως. Εἰ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἡλιπικότες ἐσμέν ἐν Χριστῷ μόνον, ἑλεεινότεροι πάντων ἀνθρώπων ἐσμέν.

γ. Τί λέγεις, ὦ Παῦλε; πῶς ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ μόνον ἡλιπικότες ἐσμέν, εἰ σώματα οὐκ ἐγείρεται, τῆς ψυχῆς μενούσης καὶ ἀθανάτου οὐσης; Ὅτι κἂν μὲνη ἢ ψυχῆ, κἂν μυριάκις ἀθάνατος ἦ, ὡς περ οὖν καὶ ἐστὶ, τῆς σαρκὸς χωρὶς οὐκ ἀπολύφεται τὰ ἀπόβρῃτα ἀγαθὰ ἐκεῖνα, ὡς περ οὖν οὐδὲ κολασθήσεται· Πάντῳ γὰρ φανερωθήσεται ἐμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ

Χριστοῦ, ἵνα ἕκαστος κομίσηται τὰ διὰ τοῦ σώματος, πρὸς ἃ ἔπραξεν, εἴτε ἀγαθὰ εἴτε κακὰ. Διὰ τοῦτο φησὶν· Εἰ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἡλιπικότες ἐσμέν ἐν Χριστῷ μόνον, ἑλεεινότεροι πάντων ἀνθρώπων ἐσμέν. Εἰ γὰρ οὐκ ἀνίσταται τὸ σῶμα, ἀστεφάνωτος ἢ ψυχῆ [366] μένει ἔξω τῆς μακαριότητος ἐκείνης τῆς ἐν οὐρανοῖς· εἰ δὲ τοῦτο, οὐδενὸς ἀπολαυσόμεθα τότε καθόλου· εἰ δὲ τότε οὐδενὸς, ἐν τῷ παρόντι τὰ τῶν ἀμοιβῶν. Τί οὖν ἡμῶν κατὰ τοῦτο ἀθλιώτερον γένοιτ' ἂν, φησί; Ταῦτα δὲ ἔλεγεν ὁμοῦ μὲν εἰς τὸν περὶ ἀναστάσεως στηρίζων τῶν σωμάτων αὐτοῦς λόγον, ὁμοῦ δὲ καὶ περὶ τῆς ἀθανάτου ζωῆς ἐκείνης πείθων, ἵνα μὴ εἰς τὸ παρὸν νομίζωσι τὰ ἡμέτερα καταλύειν πάντα. Κατασκευάσας γὰρ ἱκανῶς διὰ τῶν ἐμπροσθεν, ὅπερ ἐβούλετο, καὶ εἰπὼν, Εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγηρται· εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἠγέρθη, ἀπωλόμεθα, καὶ ἐτι ἐσμέν ἐν ταῖς ἀμαρτίαις· πάλιν καὶ τοῦτο ἐπάγει, καταλείων αὐτῶν τὴν ἀπόνοιαν. Καὶ γὰρ ὅταν μέλλῃ τι τῶν ἀναγκαίων εἰσάγειν δογματῶν, τῷ φόβῳ τὴν πῶρωσιν αὐτῶν διασαλεύει πρῶτον· ὃ δὴ καὶ ἐνταῦθα ἐποίησεν, ἀνωτέρω τε αὐτὰ διασπείρας, καὶ ἐναγωνίως καταστήσας αὐτοῦς, ὡς τοῦ παντὸς ἐκπεσόντας· καὶ νῦν πάλιν ἐτέρως, καὶ ὡς ἂν μάλιστα ἤλγησαν, τὸ αὐτὸ τοῦτο ποῖων, καὶ λέγων· Ἐλεεινότεροι πάντων ἀνθρώπων ἐσμέν, εἰ, μετὰ τοσοῦτους πολέμους καὶ θανάτους καὶ τὰ μυρία δεῖνα, τοσοῦτων μέλλοιμεν ἐκπίπτειν ἀγαθῶν, καὶ μέγρι· τοῦ παρόντος τὰ ἡμέτερα ἔστηκε· καὶ γὰρ πάντα τῆς ἀναστάσεως ἤρηται. Ὡστε καὶ ἐντεῦθεν δῆλον, ὅτι οὐ περὶ ἀμαρτημάτων ὁ λόγος αὐτῷ ἦν, ἀλλὰ περὶ σωμάτων ἀναστάσεως, καὶ ζωῆς τῆς παρούσης καὶ τῆς μελλούσης. *Νυνὶ δὲ Χριστὸς ἐγήγηρται ἐκ νεκρῶν, ἀπαρχὴ τῶν κοιμηθέντων.* Δείξας ὅσα ἐκ τοῦ μὴ πιστεῦσθαι τὴν ἀνάστασιν τίκεται τὰ κακὰ, ἀναλαμβάνει τὸν λόγον πάλιν, καὶ φησὶ· *Νυνὶ δὲ Χριστὸς ἐγήγηρται ἐκ νεκρῶν*· συνεχῶς τὸ Ἐκ νεκρῶν προστιθεῖς, ὡστε ἀπορρόψαι τῶν αἰρετικῶν τὰ στόματα. *Ἀπαρχὴ τῶν κοιμηθέντων.* Εἰ δὲ ἀπαρχὴ, καὶ τούτους ἀναστήσει δέ. Εἰ δὲ ἀνάστασιν τὴν τῶν ἀμαρτιῶν ἀπαλλαγὴν^β ἔλεγεν, οὐδεὶς δὲ ἀμαρτίας ἐκτός (καὶ γὰρ Παῦλος λέγει, *Οὐδὲν ἔμαυτῷ σύννοδα, ἀλλ'* οὐκ ἐν τούτῳ *θεδικαίωμαι*), πῶς ἔσονται τινες οἱ ἀνιστάμενοι καθ' ὑμᾶς; Ὁρᾷς ὅτι περὶ σωμάτων ὁ λόγος αὐτῷ ἦν; Καὶ ἵνα ἀξιόπιστον αὐτὸ ποιήσῃ, συνεχῶς τὸν Χριστὸν εἰς τὸ μέσον προφέρει, τὸν ἀναστάντα ἐν σαρκί· εἶτα καὶ αἰτιολογεῖ. Ὅπερ γὰρ ἔφη, ὅταν ἀποφαίνηται μὲν, τὴν δὲ αἰτίαν μὴ λέγῃ, οὐχ οὕτως εὐπαράδεκτος ὁ λόγος γίνεται τοῖς πολλοῖς. Τίς οὖν ἡ αἰτία; *Ἐπειδὴ γὰρ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν.* Εἰ δὲ δι' ἀνθρώπου, σῶμα πάντως ἔχοντος. Καὶ ὅρα αὐτοῦ τὴν σύνεσιν, πῶς καὶ ἐτέρως ἀναγκαῖον ποιεῖ τὸν λόγον. Τὸν γὰρ ἠττηθέντα, φησὶν, αὐτὸν καὶ ἀναμαχέσασθαι δεῖ τὴν καταβληθεῖσαν φύσιν, αὐτὸν καὶ νικῆσαι· οὕτω γὰρ τὸ δυνεῖος ἀπετρίβετο. Ἰδῶμεν δὲ ποῖον φησὶ θάνατον. Ὡς περ γὰρ ἐν τῷ Ἄδᾳ πάντες ἀποθνήσκουσιν, οὕτω καὶ ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιηθήσονται. Τί οὖν; πάντες, εἰπέ μοι, ἀπέθανον ἐν τῷ Ἄδᾳ τὸν τῆς ἀμαρτίας θάνατον; πῶς οὖν Νῦν δίκαιος ἐν τῇ γενεᾷ αὐτοῦ; πῶς δὲ

^β Deerat ἀπαλλαγὴν.

Ἄδραάμ; [367] πῶς δὲ ἰώθ; πῶς δὲ οἱ ἄλλοι ἄπαντες; Τί δὲ, εἰπέ μοι, πάντες ζωοποιηθήσονται ἐν τῷ Χριστῷ; Καὶ ποῦ οἱ εἰς γένναν ἀπαγόμενοι; Ἄν μὲν γὰρ περὶ σώματος εἰρημένον ἦ τοῦτο, ἔστηκεν ὁ λόγος· ἂν δὲ περὶ δικαιοσύνης καὶ ἀμαρτίας, οὐκέτι. Εἶτα, ἵνα μὴ τὴν ζωοποίησιν κοινὴν ἀκούσας, καὶ τοὺς ἀμαρτωλοὺς νομίσης σώζεσθαι, ἐπήγαγεν· Ἐσχάτος δὲ ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι. Μὴ γὰρ, ἐπειδὴ ἀνάστασιν ἠκουσας, νόμιζε πάντας τῶν αὐτῶν ἀπολαύειν. Εἰ γὰρ ἐπὶ τῆς τιμωρίας οὐ πάντες τὰ αὐτὰ πείσονται, ἀλλὰ πολλή ἡ διαφορά, πολλῶ μᾶλλον, ἔσθα ἀμαρτωλοὶ καὶ δίκαιοι, πλείων ἡ διάστασις ἔσται. Ἄπαρχὴ Χριστός, ἔπειτα οἱ τοῦ Χριστοῦ· τουτέστιν, οἱ πιστοὶ καὶ οἱ εὐδοκίμηχότες. Εἶτα τὸ τέλος. Ὅταν γὰρ ἀναστῶσιν ἐκεῖνοι, τὰ πράγματα ἄπαντα λήφεται τέλος, οὐ καθάπερ νῦν ἀναστάντος τοῦ Χριστοῦ τὰ πράγματα ἔστηκεν ἔτι μετέωρα. Διὸ προσέθηκεν, Ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ, ἵνα μάθῃς ὅτι περὶ ἐκείνου τοῦ καιροῦ διαλέγεται. Ὅταν παραδῶ τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ ὅταν καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν καὶ δύναμιν.

δ'. Ἐνταῦθά μοι προσέχετε μετὰ ἀκριβείας, καὶ ἑρᾶτε μὴ τι διαφύγη τῶν λεγομένων ὑμῶς. Καὶ γὰρ πρὸς ἐχθροὺς ἡμῖν ἡ μάχη· διὸ πρότερον τὴν εἰς ἄτοπον ἀπαγωγὴν δεῖ γυμνάσειν, ὃ καὶ Παῦλος πολλάκις ποιεῖ· οὕτω γὰρ μάλιστα ἂ λέγουσιν, εὐφώρατα ἡμῖν φανεῖται. Ἐρώμεθα οὖν αὐτοὺς πρῶτον, τί ἔστι τὸ εἰρημένον, Ὅταν παραδῶ τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ; Εἰ γὰρ ἀπλῶς ἐκλάβοιμεν τοῦτο, καὶ μὴ θεοπρεπῶς, οὐκ ἔσται μετὰ ταῦτα ἔχων αὐτήν· ὁ γὰρ παραδούς ἐτέρῳ, παύεται λοιπὸν τοῦ κατέχειν αὐτός. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἔσται τὸ ἄτοπον, ἀλλ' ὅτι οὐδὲ ἐκεῖνος ὁ παραλαβὼν εὐρεθήσεται πρὶν ἢ παραλαβεῖν ἔχων. Οὐκοῦν κατ' ἐκείνους οὐτε ὁ Πατὴρ βασιλεὺς ἦν ἔμπροσθεν, καὶ διώκει τὰ ἡμέτερα, οὐτε ὁ Υἱός· μετὰ ταῦτα φανεῖται βασιλεὺς ὢν. Πῶς οὖν περὶ μὲν τοῦ Πατρὸς φησιν αὐτός, ὅτι Ὁ Πατὴρ μου ἔως ἄρτι ἐργάζεται, καὶ γὰρ ἐργάζομαι; περὶ δὲ αὐτοῦ ὁ Δανιὴλ, ὅτι Ἡ βασιλεία αὐτοῦ βασιλεία αἰώνιος, ἥτις οὐ παρελεύσεται; Εἶδες πῶσα ἄτοπα τίκτεται, καὶ μαχόμενα ταῖς Γραφαῖς, ὅταν ἀνθρωπίνως ἐκλαμβάνῃ τις τὰ λεγόμενα; Ποῖαν δὲ καὶ ἀρχὴν ἄρα ἐνταῦθ' ἀφῆσι καταργεῖν; τὴν τῶν ἀγγέλων; Ἄπαγε. Ἄλλὰ τὴν τῶν πιστῶν; Οὐδὲ τοῦτο. Ἄλλὰ ποῖαν; Τὴν τῶν δαιμόνων, περὶ ἧς φησιν, Οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλῃ πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχὰς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου. Νῦν μὲν γὰρ οὐδέπω κατήργηται· τέλει οὖν ἐνεργοῦσι γὰρ πολλαχοῦ· τότε δὲ παύσονται. Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεῖν, ἄχρις οὗ ἂν θῆ πάντας τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Πάλιν κἀντεῦθεν [368] ἕτερον ἄτοπον τίκτεται, ἂν μὴ καὶ τοῦτο θεοπρεπῶς ἐκλάβωμεν. Τὸ γὰρ, Ἄχρις, τέλους ἔστι καὶ διορισμοῦ· ἐπὶ δὲ ἐπὶ Θεοῦ τοῦτο οὐκ ἔστιν. Ἐσχάτος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος. Πῶς ἐσχάτος; Μετὰ πάντας,

μετὰ τὸν διάβολον, μετὰ τὰ ἄλλα ἄπαντα. Καὶ γὰρ καὶ ἐν ἀρχῇ ἐσχάτος εἰσῆλθε· πρότερον γὰρ ἡ συμβουλή τοῦ διαβόλου, καὶ ἡ παρακοή, καὶ τότε ὁ θάνατος. Τῇ μὲν οὖν δυνάμει καὶ νῦν κατήργηται, τῇ δὲ ἐνεργείᾳ τότε. Πάντα γὰρ ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ὅταν δὲ εἴλη, Πάντα ὑποτάσσεται, δηλοῦν ἔτι ἐκτός τοῦ ὑποτάξαντος αὐτῷ τὰ πάντα. Ὅταν δὲ ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα, τότε καὶ αὐτός ὁ Υἱὸς ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα. Καὶ μὴν ἔμπροσθεν οὐ τὸν Πατέρα ἔλεγεν εἶναι τὸν ὑποτάξαντα, ἀλλ' αὐτὸν καταργοῦντι. Ὅταν γὰρ καταργήσῃ, φησὶ, πᾶσαν ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν· καὶ πάλιν, Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεῦσιν ἄχρις οὗ ἂν θῆ πάντας τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Πῶς οὖν ἐνταῦθα τὸν Πατέρα φησὶ; Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἔστι τὸ δοκοῦν ἄπορον εἶναι, ἀλλ' ὅτι καὶ δέδοικε δέος σφόδρα ἄτοπον, καὶ κέχρηται ἐπιδιορθώσει λέγων· Ἐκτός τοῦ ὑποτάξαντος αὐτῷ τὰ πάντα, ὡς τιμὴν ὑποπευδόντων, μήποτε καὶ ὁ Πατὴρ ὑποταγῇ τῷ Υἱῷ· οὐ τί γένοιτο· ἂν ἀλογώτερον; Ἄλλ' ὁμοίως αὐτὸ δέδοικε. Τί οὖν ἔστι; καὶ γὰρ πολλὰ τὰ ζητήματα ἐφεξῆς κείται· ἀλλὰ συντείνετε μοι τὴν διάνοιαν. Καὶ γὰρ ἀναγκαῖον ἡμῖν πρῶτον καὶ σκοπὸν εἰπεῖν Παύλου καὶ τὴν γνώμην, ἣν πανταχοῦ εὐροί τις ἂν διαλάμπουσαν, καὶ τότε τὴν λύσιν ἐπαγαγεῖν· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο πρὸς τὴν λύσιν ἡμῖν συντελεῖ. Τίς οὖν ἡ Παύλου γνώμη, καὶ τί τὸ ἔθος; Ἄλλως, ὅταν περὶ τῆς θεότητος μόνῃς διαλέγηται, φθέγγεται, καὶ ἑτέρως, ὅταν εἰς τὸν τῆς οἰκονομίας ἐμπέσῃ λόγον. Ὅταν γὰρ ἐπιλάβῃται τῆς σαρκὸς, ἀεὼς ἄπαντα λοιπὸν λέγει τὰ ταπεινὰ, θαρρῶν ὡς οὐσης ἰκανῆς δέξασθαι τὰ λεγόμενα. Ἴδωμεν τοίνυν καὶ ἐνταῦθα πότερον περὶ γυμνῆς τῆς θεότητος ὁ λόγος αὐτῷ, ἢ μετὰ τῆς οἰκονομίας ἀποφαίνεται περὶ αὐτοῦ ταῦτα, ἄπερ φησὶ· μᾶλλον δὲ πρότερον δεῖξωμεν, ποῦ τοῦτο ἐποίησεν ὅπερ εἶπον. Ποῦ τοίνυν τοῦτο ἐποίησε; Φιλιππησίους γράφων φησὶν· Ὅς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐκ ἄρπαγμόν ἠγήσατο τὸ εἶναι Ἰσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφῇ δούλου λαβὼν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος, καὶ σχῆματι εὐρεθεὶς ὡς ἀνθρώπος· ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν, ὑπήκοος γενόμενος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. Διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσεν. Εἶδες πῶς, ὅτε μὲν περὶ τῆς θεότητος διελέγετο μόνῃς, τὰ μεγάλα ἐκεῖνα εἶρηκε, τὸ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχειν, καὶ τὸ εἶναι ἴσα τῷ γεγεννηκότι, καὶ αὐτῷ τὸ πᾶν ἀνατίθῃσιν· ἐπειδὴ δὲ ἔδειξεν αὐτὸν σοὶ σαρκωθέντα, κατεδίθεσε πάλιν τὸν λόγον; Εἰ γὰρ μὴ ταῦτα διέλοις, πολλὴ ἡ μάχη τῶν εἰρημένων. Καὶ γὰρ εἰ ἴσα Θεῷ ἦν, πῶς τὸν ἴσον ἑαυτῷ ὑπερύψωσεν; [369] εἰ ἐν μορφῇ Θεοῦ ἦν, πῶς ἐχαρίσατο αὐτῷ ἔνομα; ὁ γὰρ χαρίζομενος, τῷ μὴ ἔχοντι χαρίζεται, καὶ ὁ ὑψῶν, τὸν ἔμπροσθεν ταπεινὸν δντα ὑψοῖ. Εὐρεθήσεται ἄρα ἀτελής ὢν, καὶ ἀνεδῶς ἔχων πρὶν ἢ λαβεῖν τὸ ὕψος καὶ τὸ ὄνομα, καὶ μυρία ἕτερα λήμματα ἐντεῦθεν ἔψεται ἄτοπα. Ἄλλ' ἐὰν τὴν οἰκονομίαν προσθῆς, οὐκ ἀμαρτήσῃ ταῦτα λέγων. Ταῦτα

Quænam est ergo causa? 21. *Quoniam quidem per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum.* Si autem per hominem, per eum plane qui habet corpus. Vide porro ejus solertiam, qui etiam aliter orationem efficit necessariam. Nam eum, qui fuit superatus, oportet et prostratam instaurare ac reparare naturam, et ipsum vincere: sic enim probrum excussorit. Videamus autem quamnam dicit mortem. 22. *Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur.* Quid? omnesne, dic quæso, mortui sunt in Adam morte peccati? quomodo ergo Noe justus in generatione sua? quomodo Abraham? quomodo Job? quomodo alii omnes? Quid vero, dic, rogo, omnesne vivificabuntur in Christo? Et ubi sunt qui abducuntur in gehennam? Nam si hoc quidem dictum est de corpore, stat quod dicitur: sin autem de justitia et peccato, nequaquam. Deinde ne cum audieris communem vivificationem, etiam peccatores existimares esse salvos, subjunxit: 23. *Unusquisque autem in suo ordine.* Nam quoniam audivisti resurrectionem, ne existimes omnes eadem assequi et iisdem frui. Nam si in supplicio non omnes eadem patientur, sed magna est differentia, multo magis ubi sunt peccatores et justii, major erit distantia. *Primitiæ Christus: deinde ii qui sunt Christi;* hoc est, fideles et qui sunt probati et bonæ existimationis. 24. *Deinde finis.* Nam quando illi resurrexerint, res omnes finem accipient: non sicut nunc postquam resurrexerit Christus, omnia adhuc sunt in suspensio. Et ideo addidit, *In ejus adventu,* ut discas ipsum loqui de illo tempore. *Cum tradiderit regnum Deo et Patri; cum evacuaverit omnem principatum, potestatem, et virtutem.*

4. Illic attente animum adhibete, et videte ne quid vos effugiat eorum quæ dicuntur. Est enim nobis pugna cum inimicis: ideo prius est exercenda deductio ad absurdum: quod sæpe etiam facit Paulus: sic enim maxime quæ dicunt, apparebunt nobis deprehensu facilia. Eos ergo primum rogemus quid sit quod dictum est, *Cum tradiderit regnum Deo et Patri.* Nam si id inconsiderate acceperimus, et non ut Deo convenit, non illud postea habebit: nam qui alii tradidit, desinit de cætero ipse id tenere. Nec erit solum hoc absurdum, sed etiam quod ne ille quidem qui accepit, inveniatur habere priusquam acceperit. Ergo secundum illos neque Pater erat Rex antea, et nostra persequitur; neque Filius postea Rex esse apparebit. Quomodo ergo ipse quidem dicit de Patre, *Pater meus usque nunc operatur, et ego operor* (Joan. 5. 17)? de ipso autem dicit Daniel, *Regnum ejus, regnum æternum, quod non præteribit* (Dan. 2. 44)? Viden' quam multa orientur absurda, et quam cum Scripturis pugnantia, cum quispiam quæ dicuntur humane acceperit? Quemnam autem hic dicit evacuari et aboleri principatum? angelorumne? Absit. At fidelium? Ne hoc quidem. Sed quemnam? Dæmonum, de quo dicit: *Non est nobis collectatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principatus, adversus potestates, adversus mundi rectores tenebrarum hujus sæculi* (Ephes. 6. 12). Nam nunc quidem non sunt plene abolita nec adhuc ces-

sant; in multis enim locis operantur; tunc autem cessabunt. 25. *Oportet enim illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus.* Rursus hinc quoque aliud oritur absurdum, nisi id quoque acceperimus, ut Deo convenit. Nam illud, *Donec,* est finis et determinationis; in Deo autem hoc non est. 26. *Novissima iniuicia destruetur mors.* Quomodo novissima? Post omnes, post diabolum, post alia omnia. Etenim etiam in initio intravit novissima: prius enim diaboli consilium et inobedientia, et tunc mors. Potestate ergo nunc quoque est abolita, re autem ipsa tunc. *Omnia enim subiecit sub pedibus ejus. Cum autem dicat,* 27. *Omnia subjecta sunt ei, sine dubio præter eum, qui subiecit ei omnia.* 28. *Cum autem subjecta fuerint illi omnia, tunc et ipse Filius subjectus erit illi, qui subiecit sibi omnia.* Atqui antea non Patrem dicebat esse qui subiecit, sed ipsum evacuare et aboleri: *Cum,* inquit, *evacuaverit omnem principatum et potestatem;* et rursus, *Oportet enim ipsum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus.* Quomodo ergo hic dicit Patrem? Nec hoc est solum quod videtur esse dubium, sed etiam quod metu valde absurdo est affectus, et usus est correctione dicens, *Præter eum qui ei subiecit omnia,* tamquam aliquibus suspicantibus, num Pater quoque aliquando subjiceretur Filio: quo quid fuerit magis alienum a ratione? Sed tamen hoc timuit. Quid ergo est? etenim multæ deinceps occurrunt quæstiones: sed animum mihi adhibete. Etenim mihi necesse est primum dicere Pauli scopum et institutum et consilium, quod ubique videris resplendere, et tunc afferre solutionem: nam hoc quoque ad solutionem nobis confert. Quæ est ergo sententia Pauli, et quis est mos ejus? Aliter loquitur, quando loquitur de sola divinitate, et aliter quando acciderit ut loquatur de susceptæ carnis dispensatione. Nam quando carnem apprehenderit, de cætero secure omnia loquitur humilia et abjecta, confidens nempe, quod ea sit apta et idonea ad suscipiendum ea quæ dicuntur. Videamus ergo hic quoque an loquatur de sola divinitate, an cum carnis susceptæ dispensatione de ipso hæc enuntiet quæ dicit: imo vero prius ostendamus ubinam hoc, quod dixi, fecerit. Ad Philippenses scribens dicit: *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se Deo æqualem, sed se ipsum exinanivit servi formam accipiens, in similitudine hominum factus, et figura inventus ut homo; humiliavit se ipsum, obediens factus usque ad mortem, mortem autem crucis. Quapropter Deus exaltavit illum* (Philipp. 2. 6-9). Vidistin' quomodo, quando de sola quidem loquebatur divinitate, illa magna dixit, eum in forma Dei esse, et æqualiter Genitori, et ipsi totum adscribit: quando autem ostendit tibi eum carnem suscepisse, rursus depressit orationem? Nisi enim hæc diviseris, magna est repugnantia eorum quæ dicta sunt. Nam si Deo erat æqualis, quomodo exaltavit eum, qui est sibi æqualis? si erat in forma Dei, quomodo ipsi donavit nomen? nam qui donat, ei qui non habet donat: et qui exaltat, eum qui prius erat humilis exaltat. Inveniatur ergo esse imperfectus et in-

digens, priusquam altitudinem acceperit et nomen: et alia innumerabilia hinc sequenter absurda corollaria. Sed si carnis susceptæ addideris dispensationem, non peccabis hæc dicens. Hæc autem hic quoque cogita, et cum hoc consilio accipe quæ dicta sunt.

5. Cum his autem alias quoque dicemus causas. Interim autem illud necesse est dicere, quod et a Paulo verba fiebant de resurrectione, quæ videbatur fieri non posse, et quæ minime credebatur: et scribebat ad Corinthios, ubi plures erant philosophi, qui semper irridebant ea quæ sunt huiusmodi. Etenim cum in aliis inter se colliderentur, in hoc dogmate tamquam uno ore omnes conspirabant, statuentes non esse resurrectionem. De huiusmodi ergo causa decertans, cui adeo non creditur et quæ irridetur tam propter præjudicatam opinionem, quam propter rei difficultatem; et volens probare id fieri posse, primum hoc facit ex Christi resurrectione: et cum eam demonstrasset et ex prophetis et ex iis qui viderant, et ex iis qui crediderant, postquam accepit sibi concessam ad absurdum deductionem, deinceps probat hominum resurrectionem: *Nam si mortui non resurgant*, inquit, *ne Christus quidem resurrexit*. Deinde cum continuo in præcedentibus eorum frequentem dedisset probationem, aliter rursus argumentatur, eam vocans primitias, et ostendens eum abolere omnem principatum et potestatem et virtutem et mortem novissimam. Quomodo ergo, inquit, fuerit abolita, nisi prius amiserit quæ habebat corpora? Postquam ergo magna loquutus est de Unigenito, nempe quod tradit regnum, hoc est, quod ipse ea conficit, et ipse bello vincit, et omnia pedibus suis subjicit; subjunxit corrigens multorum incredulitatem: *Oportet enim regnare, donec posuerit omnes inimicos sub pedibus suis*. Non finem regno imponens dixit illud, *Donec*, sed fide dignum faciens id quod dictum est, et ut bono sint animo et confidant procurans. Non enim postquam audivisti, inquit, eum esse aboliturum omnem principatum et potestatem et virtutem, et diabolum et tam multas dæmonum catervas, et infidelium turbas, et mortis tyrannidem, et mala omnia, timeas, tamquam ipse sit infirmus et imbecillus: donec enim fecerit hæc omnia, oportet eum regnare: non hoc dicens, quod postquam fecerit, non regnabit, sed illud probans, quod etiamsi non nunc factum sit, omnino sit futurum. Non enim conscinditur ejus regnum: dominatur enim et potens est et manet, donec omnia recte confecerit. Hunc autem morem inveneris etiam in Veteri Scriptura, ut quando dicit, *Verbum autem Domini manet in æternum*; et, *Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient* (Psal. 118. 89; et 101. 28). Hæc autem dicit propheta, et quæ sunt huiusmodi, quando narrat de rebus, quæ longo post tempore sunt gerendæ et omnino futuræ, crassiorum auditorum expellens timorem. Quod autem illud *Donec* et *Usque*, si de Deo dicantur, non sint verba finem significantia, audi quid dicat: *A sæculo et usque in sæculum tu es* (Psal. 89. 2); et iterum, *Ego sum* (Exod. 3. 14); et, *Donec*

consenueritis ego sum (Isai. 46. 4). Propterea et ultimam ponit mortem, ut ex aliorum victoria hoc quoque facile admittat is qui non credit. Quando ergo diabolum, qui mortem invexit, sustulerit, multo magis ejus opus dissolvat ac perfringat. Quoniam ergo ei omnia attribuit, quod evacuaverit principatus et potestates, quod regnum recte gesserit et administrarit, dico autem fidelium salutem, orbis terræ pacem, malorum deletionem (hoc enim est regnum recte gessisse et administrasse, mortem dissolvisse); neque dixit, quod Pater per ipsum, sed quod ipse evacuabit et abolebit et ipse ponet sub pedibus suis, neque usquam meminit Patris: jam timuit, ne videretur quibusdam a ratione alienioribus aut major Patre esse Filius, aut aliquod aliud principium ingenitum; et propterea sibi cavens et rem in tuto collocans, lenit ac mitigat magnitudinem eorum quæ dicta sunt, dicens: *Omnia enim posuit sub pedibus suis*; res gestas rursus Patri adscribens, non tamquam sit impotens et imbecillus Filius (quomodo enim esset, de quo tam multa tulit testimonia, et cui attribuit omnia quæ dicta sunt?) sed propter quam dixi causam, et ut ostenderet Patri et Filio esse communia quæ facta sunt pro nobis. Nam quod ipse sibi suffecerit ad omnia sibi subjicienda, audi rursus Paulum dicentem: *Qui transfigurabit corpus humilitatis nostræ, ut sit conforme corpori gloriæ suæ, secundum operationem, qua etiam possit ipse subjicere sibi omnia* (Philipp. 3. 21). Deinde etiam usus est correctione dicens: *Cum autem dicat, omnia subjecta sunt ei, sine dubio præter eum qui subiecit ei omnia*; hinc quoque de Unigeniti gloria non parvum ferens testimonium. Si enim fuisset minor, et longe inferior, numquam eum subiisset hic metus. Neque hoc fuit contentus, sed aliud etiam ei addit, dicens. Nam ne quispiam suspicaretur et diceret, *Quid tum, si non subjectus sit Pater? hoc non obstat quominus fortior sit Filius: veritus impiam hanc suspensionem, quoniam per illud non satis poterat hoc ostendere, addidit ex multa abundantia: Cum autem subjecta fuerint illi omnia, tunc et ipse Filius subjectus erit illi*; ostendens ejus magnam cum Patre concordiam, et quod is est principium honorum omnium et causa prima, qui eum genuit, qui tam multa potest et recte gerit.

6. Si autem plura dixit quam res postulabat, ne mireris: Magistrum enim suum imitans hoc facit. Ipse enim volens ostendere illius concordiam cum eo qui ipsum genuit, et quod non præter ejus voluntatem advenerit, tantum descendit et se demittit, non quantum exigebat concordiæ demonstratio, sed quantum opus habebat præsentium imbecillitas. Patrem enim rogat, non propter aliud quam propter hoc: et causam afferens dicit, *Ut credant quod tu me misisti* (Joan. 11. 42). Hunc ergo imitans, hic quoque dictione utitur ex abundantia, non ut coactam suspiceris servitutem, absit; sed ut absurda illa dogmata validius expellat. Nam quando vult aliquid radicitus evellere, magna utitur abundantia. Sic etiam dicens de muliere fidei et viro infidei, habentibus inter se

δη και ἐνταῦθα λογιζοῦ, και μετὰ τῆς γνώμης ἐκδέχου ταύτης τὰ εἰρημένα.

ε'. Μετὰ δὲ τούτων και ἐτέρας αἰτίας ἐροῦμεν. Τίως και ἐκεῖνο ἀναγκαῖον εἶπαι, ὅτι και περὶ ἀναστάσεως ὁ λόγος ἦν τῷ Παύλῳ, πράγματος ἀδυνάτου δοκοῦντος εἶναι και σφόδρα ἀπιστομένου· και πρὸς Κορινθίους ἐπέστελλεν, ἔθνα πλείους οἱ φιλόσοφοι οἱ τὰ τοιαῦτα κωμωδοῦντες αἰεὶ. Και γὰρ ἐν τοῖς ἄλλοις ἀλλήλοις συρρήγνυμενοι, ἐν τούτῳ πάντες, ἅτε ἐξ ἐνὸς στόματος, συνέπνευσαν, δογματίζοντες μὴ εἶναι ἀνάστασις. Ἀγωνιζόμενοι τοῖνον ὑπὲρ τοιαύτης ὑποθέσεως οὕτως ἀπιστομένης και καταγελωμένης και διὰ τὴν πρόληψιν τὴν γεγεννημένην και διὰ τὴν τοῦ πράγματος δυσκολίαν, και βουλόμενοι κατασκευάσαι τὸ δυνατόν, πρῶτον ἐκ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ τοῦτο ἐργάζεται· και ἀποδείξας αὐτὴν και ἀπὸ τῶν προφητῶν και ἀπὸ τῶν ἑωρακόντων και ἀπὸ τῶν πιστευσάντων, ἐπειδὴ ἔλαβεν ὠμολογημένην τὴν εἰς ἄπονον ἀπαγωγὴν, και τὴν τῶν ἀνθρώπων κατασκευάζει λοιπόν· *Εἰ γὰρ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται*, φησὶν, οὐδὲ *Χριστὸς ἐγήγηρται*. Εἴτα συνεχῶς ταῦτα ἀντιστρέφας ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ἐτέρως πάλιν ἐπιχειρεῖ, ἀπαρχὴν αὐτὸν καλῶν, και δεικνύς καταγοῦντα πᾶσαν ἀρχὴν και ἐξουσίαν και δύναμιν και θάνατον ἔσχατον. Πῶς οὖν καταργηθεῖ, φησὶν, ἐὰν μὴ πρότερον, ἅπερ εἶχεν, ἀποβάλλῃ σώματα; Ἐπεὶ οὖν μεγάλα περὶ τοῦ Μονογενοῦς ἐφθέγγετο, ὅτι παραβίβωσι τὴν βασιλείαν, τουτέστιν, ὅτι αὐτὸς ἀνυεῖ ταῦτα, και αὐτὸς τὸν πόλεμον νικᾷ, και πάντα τίθησιν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, ἐπήγαγε, τὴν ἀπίστιαν τῶν πολλῶν διορθούμενος· *Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν, ἄχρις οὗ ἂν θῆ πάντας τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ*. Οὐ τέλος ἐπιτιθεῖς τῇ βασιλείᾳ τὸ, *Ἄχρις*, εἶπεν, ἀλλ' ἀξιοπίστον ποιῶν τὸ εἰρημένον, και θαρρῆειν παρασκευάζων. Μὴ γὰρ, ἐπειδὴ ἤκουσας, φησὶν, ὅτι καταργῆσει πᾶσαν ἀρχὴν και ἐξουσίαν και δύναμιν, και τὸν διάβολον και τὰς τῶν δαιμόνων φάλαγγας τὰς τσοῦτας, και τῶν ἀπίστων τὰ πλήθη και τοῦ θανάτου τὴν τυραννίδα και τὰ κακὰ ἅπαντα, φοβηθῆς, ὡς ἀνονούτος αὐτοῦ· Ἔως γὰρ ἂν ποιῆσθαι ταῦτα πάντα, δεῖ βασιλεύειν αὐτόν· οὐ τοῦτο λέγων, ὅτι μετὰ τὸ ποιῆσαι οὐ βασιλεύει, ἀλλ' ἐκεῖνο κατασκευάζων, ὅτι κἂν μὴ νῦν γένηται, πάντως ἔσται. Οὐ γὰρ διακόπτεται αὐτοῦ ἡ βασιλεία· κρατεῖ γὰρ και ἰσχύει και μένει, ἔως ἂν πάντα κατορθώσθαι. Τοῦτο δὲ τὸ ἔθος και ἐν τῇ Παλαιᾷ εὐροί τις ἂν, ὡς ὅταν λέγῃ, *Τὸ δὲ ῥῆμα Κυρίου μένει εἰς τὸν αἰῶνα* και, [370] *Σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἰ, και τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσι*. Ταῦτα δὲ λέγει ὁ προφήτης και τὰ τοιαῦτα, ἐπειδὴν περὶ πραγμάτων διηγῆται· μακρῷ χρόνῳ κατορθουμένων και πάντως ἐσομένων, τὴν δειλίαν τῶν παχυτέρων ἀκρατῶν ἐκβάλλων. Ὅτι δὲ τὸ, *Ἄχρις*, ἐπὶ Θεοῦ λεγόμενον, και *Ἔως*, οὐκ ἔστι τέλους, ἄκουσον τί φησιν· *Ἀπὸ τοῦ αἰῶνος και ἔως τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ* και πάλιν, *Ἐγὼ εἰμι*· και, *Ἔως ἂν καταργηράσθαι, ἐγὼ εἰμι*. Διὰ δὲ τοῦτο και ἔσχατον τίθησιν τὸν θάνατον, ἵνα ἀπὸ τῆς τῶν ἄλλων νίκης και τοῦτο εὐπαράδεικτον γένηται τῷ ἀπιστοῦντι. Ὅταν γὰρ τὸν διάβολον ἀνέλῃ τὴν εἰσαγαγόντα τὸν

θάνατον, πολλῶν μᾶλλον τὸ ἔργον τὸ ἐκεῖνο καταλύσει. Ἐπεὶ οὖν πάντα αὐτῷ ἀνατίθεικε, τὸ καταργεῖν τὰς ἀρχάς, τὰς ἐξουσίας, τὸ κατορθῶσαι τὴν βασιλείαν, λέγω δὴ τῶν πιστῶν τὴν σωτηρίαν, τὴν τῆς οἰκουμένης εἰρήνην, τὴν τῶν κακῶν ἀναίρεσιν (τοῦτο γὰρ ἔστι τὴν βασιλείαν κατορθῶσαι, τὸ καταλύσαι τὸν θάνατον)· και οὐκ εἶπεν, ὅτι ὁ Πατὴρ δι' αὐτοῦ, ἀλλ' αὐτὸς καταργῆσει, και αὐτὸς θῆσει ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, και οὐδαμοῦ τοῦ γεγεννηκότος ἐμνημόνευσεν ἐφοβήθη λοιπόν, μὴ διὰ τοῦτο δόξῃ παρὰ τισι τῶν ἀλογωτέρων ἢ μείζων εἶναι τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός, ἢ ἕτερα τις ἀρχὴ ἀγέννητος· και διὰ τοῦτο ἡρέμα ἀσφαλιζόμενος παραμυθεῖται τὸν δγκον τῶν εἰρημένων, λέγων· *Πάντα γὰρ ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ*· πάλιν τῷ Πατρὶ τὰ κατορθώματα ἀντιθεῖς, οὐχ ὡς ἀνονούτος τοῦ Παιδός (πῶς γὰρ, ὡς τσοῦτα ἐμαρτύρησεν ἔμπροσθεν, και πάντα ἀνέθηκε τὰ εἰρημένα ;), ἀλλὰ διὰ τὴν αἰτίαν ἦν εἶπον, και ἵνα δείξῃ κοινὰ Πατρὶ και Υἱῷ τὰ ὑπὲρ ἡμῶν γεγόμενα ἅπαντα. Ὅτι γὰρ αὐτὸς ἐαυτῷ ἤρκεσεν εἰς τὸ ὑποτάξει αὐτῷ τὰ πάντα, ἄκουσον πάλιν Παύλου λέγοντος· *Ὅς μετασχηματίσει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν εἰς τὸ γενέσθαι σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ, κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ δύνασθαι αὐτόν και ὑποτάξει ἐαυτῷ τὰ πάντα*. Εἴτα και ἐπιδιορθώσει κέχρηται λέγων· *Ὅταν δὲ εἴπῃ, ὅτι Τὰ πάντα ὑποτάσσεται, δηλον ὅτι ἐκτός τοῦ ὑποτάξαντος αὐτῷ τὰ πάντα, οὐ μικρὰν κἀντεῦθεν τῷ Μονογενεῖ μαρτυρῶν δόξαν*. Εἰ γὰρ ἐλάττων ἦν και πολὺ καταδεέστερος, οὐκ ἂν τοῦτο ἐφοβήθη τὸ δέος ποτέ. Και οὐδὲ τούτῳ ἀρκεῖται, ἀλλὰ και ἕτερον προστίθησι λέγων· *Ἴνα γὰρ μὴ τις ὑποπτεύῃ και λέγῃ· Τί γὰρ, εἰ και μὴ ὑποτάσσεται ὁ Πατὴρ ; οὐδὲν τοῦτο κωλύει· ἰσχυρότερον εἶναι τὸν Υἱόν, δείσας τὴν ἀσεβῆ ταύτην ὑπόνοιαν, ἐπειδὴ ἐκεῖνο οὐκ ἔρκει και τοῦτο δεῖξαι, προσέθηκεν ἐκ περιουσίας πολλῆς· Ὅταν δὲ ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα, τότε και αὐτὸς ὁ Υἱὸς ὑποταγησεται* τὴν πολλὴν πρὸς τὸν Πατέρα ὁμόνοιαν δεικνύς, και ὅτι οὗτος ἀρχὴ πάντων τῶν ἀγαθῶν και αἰτία πρώτη, ὁ τὸν τσοῦτα δυνάμενον και κατορθοῦντα γεγεννηκώς.

[371] ς'. Εἰ δὲ πλέον εἴρηκεν ἢ ἀπῆται τοῦ πράγματος ἢ ὑπόθεσις, μὴ θαυμάσης· τὸν γὰρ Διδάσκαλον τὸν ἑαυτοῦ μιμούμενος, ταῦτα ποιεῖ. Και γὰρ ὁμόνοιαν αὐτὸς δεῖξαι βουλόμενος πρὸς τὸν γεγεννηκότα, και ὅτι οὐ παρὰ γνώμην αὐτοῦ ἀφίεται, τσοῦτον καταβαίνει, οὐχ ὅσον ἀπῆται τῆς ὁμοιοῦς ἢ ἀπόδειξις, ἀλλ' ὅσον ἐδεῖτο τῶν παρόντων ἡ ἀσθένεια. Εὐχεται γὰρ τῷ γεγεννηκῶτι δι' οὐδὲν ἄλλο, ἢ διὰ τοῦτο, και τὴν αἰτίαν τιθεῖς φησιν, *Ἴνα πιστεύωσιν ὅτι σὺ με ἀπέστειλας*. Τοῦτον οὖν μιμούμενος και ἐνταῦθα ἐκ περιουσίας τῇ λέξει κέχρηται, οὐχ ἵνα δουλείαν κατηναγκασμένην ὑποπτεύσης, ἀπαγε, ἀλλ' ἵνα τὰ ἄτοπα ἐκεῖνα δόγματα ἐκ περιουσίας ἐκβάλλῃ. Και γὰρ ὅταν βουλήται τι πρόβριζον ἀνασπάσαι, πολλῇ κέχρηται τῇ περιουσίᾳ. Οὕτω γοῦν και περὶ γυναικὸς πιστῆς λέγων και ἀνδρὸς ἀπίστου ὁμιλούντων ἀλλήλοις νόμῳ γάμου, ἵνα μὴ νομίση ἡ γυνὴ μολύνεσθαι ἀπὸ τῆς μίξεως και τῶν περιπλοκῶν τῶν περὶ τὸν

ἀπιπτον, οὐκ εἶπεν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀκάθαρτος ἡ γυνή, οὐδ' ὅτι οὐδὲν βλάπτεται παρὰ τοῦ ἀπίστου, ἀλλ', ὁ πολλῶν πλέον ἦν, ὅτι καὶ ὁ ἀπίστος ἠγίσταται δι' αὐτῆς, οὐ τοῦτο δεῖξαι βουλόμενος, ὅτι ὁ Ἑλλην ἅγιος ἐγένετο ἐξ ἐκείνης, ἀλλὰ τῇ ὑπερβολῇ τοῦ ῥήματος τὸν φόβον αὐτῆς ἐκλύσαι σπεύδων. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα τῇ περιουσίᾳ τῆς λέξεως τὸ ἀσεβὲς ἐκείνο δόγμα ἀνελεῖν ἐσπουδακῶς, εἶπεν ὅπερ εἴρηκεν. Ὅσπερ γὰρ ἀσθενῆ τὸν Ἰῶν ὑποπτεύειν, τῆς ἐσχάτης παρανομίας ἐστὶ· διόπερ αὐτὸ διορθοῦται λέγων, ὅτι *Πάντας τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ θήσει ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ*· οὕτω πάλιν ἀσεβέστερον τούτου τὸ ἐλάττονα νομίζειν τὸν Πατέρα. Διὸ καὶ αὐτὸ μετὰ πολλῆς ἀναιρεῖ τῆς ὑπερβολῆς. Καὶ ὅρα πῶς αὐτὸ τίθησιν· οὐ γὰρ εἶπεν, *Ἐκτός τοῦ ὑποτάξαντος*, ἀπλῶς, ἀλλὰ, *Δήλον ἐστι*. Εἰ γὰρ καὶ ὠμολόγηται, φησὶν, ἀλλ' ὁμως ἀσφαλίζομαι. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι αὕτη ἐστὶν ἡ αἰτία τῶν εἰρημένων, ἐκείνο ἂν σε ἐροίμην· Ἄρα προσθήκη γίνεται ὑποταγῆς τότε τῷ Ἰῶ; καὶ πῶς οὐκ ἄτοπον καὶ Θεοῦ ἀνάξιον; ἢ γὰρ μεγίστη ὑποταγὴ καὶ ὑπακοή αὕτη, τὸ τὸν Θεὸν δντα δούλου μορφήν λαβεῖν. Πῶς οὖν τότε ὑποταγῆσεται; Ὅρξ· ὅτι τὴν ἄτοπον ὑποψίαν ἀναιρῶν, τοῦτο θέθεικε, καὶ τοῦτο δὲ μετὰ τῆς προσηκούσης ὑπονοίας; Ὡς γὰρ Ἰῶ προσήκει καὶ Θεῷ, οὕτως ὑπακούει, οὐκ ἀνθρωπίνως, ἀλλ' ἐλευθεριάζων καὶ ἐξουσίαν πᾶσαν ἔχων. Ἐπεὶ πῶς σύνθρονος; πῶς ὡς ὁ Πατὴρ ἐγείρει, οὕτω καὶ αὐτὸς οὐς θέλει; πῶς τὰ τοῦ Πατρὸς, αὐτοῦ πάντα, καὶ τὰ αὐτοῦ, τοῦ Πατρὸς; Ταῦτα γὰρ ἐξουσίαν ἀπηκριβωμένην πρὸς τὸν γεγεννηκότα ἡμῖν ἐνδείκνυται. Τί δὲ ἐστὶ, *Ὅταν παραθῶ τὴν βασιλείαν*; Βασιλείας τοῦ Θεοῦ δύο οἶδεν ἡ Γραφή, τὴν μὲν κατ' οἰκειωσίαν, τὴν δὲ κατὰ δημιουργίαν. Βασιλεύει μὲν γὰρ ἀπάντων, καὶ Ἑλλήνων καὶ Ἰουδαίων καὶ δαιμόνων καὶ τῶν ἀντιτεταγμένων, κατὰ τὸν τῆς δημιουργίας λόγον· βασιλεύει δὲ τῶν πιστῶν καὶ ἐκόντων καὶ ὑποτεταγμένων, κατὰ τὸν τῆς οἰκειώσεως. Αὕτη ἡ βασιλεία καὶ ἀρχὴν ἔχειν λέγεται· περὶ γὰρ ταύτης φησὶ καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ ψαλμῷ· *Αἴτησαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου*· περὶ ταύτης καὶ [372] αὐτὸς εἴρηκε τοῖς μαθηταῖς· *Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μου*, τῷ γεγεννηκότῳ ἅπαντα ἀνατιθεῖς, οὐχ ὡς αὐτὸς τὸν ἀρκῶν, ἀλλὰ διὰ ἐκείνους ὅτι Ἰῶς ἐστὶ, καὶ οὐχὶ ἀγέννητος. Ταύτην οὖν παραδίδωσι, τουτέστι, κατορθοῖ. Τί ποτ' οὖν περὶ τοῦ Πνεύματος, φησὶν, οὐδὲν εἴρηκεν; Ὅτι οὐ περὶ τούτου ὁ λόγος αὐτῷ ἦν νῦν, οὐδὲ ἐμοῦ πάντα συγγεῖ· ἐπεὶ καὶ ὅταν λέγη, *Εἷς ὁ Θεὸς ὁ Πατὴρ, καὶ εἷς Κύριος Ἰησοῦς*, οὐ πάντως ἔλαττον ἀφελὲς εἶναι τὸ Πνεῦμα, διὰ τοῦτο σιγᾶ, ἀλλ' ἐπειδὴ τῶς οὐ κατήπειγε, τοῦτο εἶπεν. Οἶδε γὰρ καὶ τοῦ Πατρὸς μεμνησθαι μόνου, καὶ οὐ διὰ τοῦτο τὸν Ἰῶν ἐκβαλοῦμεν· οὐδὲ καὶ τοῦ Ἰησοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος μόνου, καὶ οὐ διὰ τοῦτο τὸν Πατέρα ἀθετήσομεν. Τί δὲ ἐστὶν, *Ἰνα ἢ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσιν*; Ἰνα ἅπαντα εἰς αὐτὸν ἀνηρητημένα ἦ, ἵνα μὴ δύο τις ἀρχὰς ἀνάρχους ὑποπτεύῃ, μηδὲ ἑτέραν βασιλείαν ἀπεσχισμένην. Ὅταν γὰρ οἱ μὲν ἐχθροὶ ὑπὸ τοῦ πόδας ὡς κείμενοι τοῦ Παιδὸς, ὁ δὲ ἔχων αὐτούς

ὑπὸ πόδας ἐρρόιμένους μὴ στασιάζῃ πρὸς τὸν γεγεννηκότα, ἀλλ' ὁμονοῇ μετὰ πολλῆς τῆς ἀκριβείας, αὐτὸς ἔσται τὰ πάντα ἐν πᾶσι. Τινὲς δὲ τῆς κακίας τὴν ἀναιρεῖσιν δηλοῦντα τοῦτο αὐτὸν εἰρηκέναι φασὶν, ὡς πάντων εἰκόντων λοιπὸν καὶ οὐδενὸς ἀνθίσταμένου οὐδὲ πονηρουμένου. Ὅταν γὰρ ἁμαρτία μὴ ἦ, εὐδῆλον ὅτι ὁ Θεὸς ἔσται τὰ πάντα ἐν πᾶσιν. Εἰ δὲ μὴ ἀνίστανται τὰ σώματα, πῶς ταῦτα ἀληθῆ; ὁ γὰρ χαλεπώτατος ἐχθρὸς ἀπάντων θάνατος μένει ἀνύσας ὅπερ ἠθέλησεν. Οὐχί, φησὶν, οὐδὲ γὰρ ἁμαρτήσονται λοιπὸν, φησὶ. Καὶ τί τοῦτο; οὐδὲ γὰρ περὶ τοῦ θανάτου τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ περὶ τοῦ σωματικοῦ διαλέγεται ἐνταῦθα. Πῶς οὖν καταργεῖται; νίκη γὰρ τοῦτο ἐστὶ, τὸ τὰ ἀφαιρεθέντα καὶ κατεχόμενα λαβεῖν. Εἰ δὲ μέλλει κατέχεσθαι ἐν τῇ γῆ τὰ σώματα, ἄρα μένει αὐτοῦ ἡ τυραννὶς, τούτων μὲν κατεχομένων, ἑτέρου δὲ οὐκ ὄντος σώματος ἔνθα ἠττηθήσεται. Ἄν δὲ τοῦτο, ὅπερ εἶπεν ὁ Παῦλος, γένηται, ὡσπερ οὖν καὶ γενήσεται, καὶ λαμπρὰ ἡ νίκη φανεῖται τοῦ Θεοῦ δυναθέντος ἀναστῆσαι τὸ κατασχεθέντα ὑπ' αὐτοῦ σώματα. Ἐπεὶ καὶ πολέμιον τότε τις νικᾷ, ὅταν λάβῃ τὰ σκῦλα, οὐχ ὅταν ἀφῆ παρ' αὐτῷ μένειν· εἰ δὲ μὴ τις τολμήσῃ τὰ αὐτοῦ λαβεῖν, πῶς ἂν φαίμεν αὐτὸν ἠττηθῆναι;

ζ'. Τοῦτον καὶ ὁ Χριστὸς τῆς νίκης τὸν τρόπον ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις νενικηκέναι φησὶν, οὕτω λέγων· *Ὅταν δόξῃ τὸν ἰσχυρὸν, τότε καὶ τὰ σκευὴ αὐτοῦ διαρπάσει*. Ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτο γένοιτο, οὐδὲ νίκη σαφῆς ἂν εἴη. Ὅσπερ γὰρ ἐπὶ τοῦ θανάτου τῆς ψυχῆς ὁ ἀποθανὼν δεδικαίωται ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, καὶ οὐκ ἂν εἴποιμεν τοῦτο νικῆν εἶναι· ἐκείνους γὰρ ἐστὶν ὁ νενικηκὼς, οὐχ ὁ μὴ προσθεὶς τοῖς κακοῖς, ἀλλ' ὁ τὴν ἡδὴ γεγεννημένην τὸν παθῶν αἰχμαλωσίαν διαλύσας· οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα, οὐ τὸ σῆναι τὸν θάνατον ἐπινεμόμενον τὰ σώματα φαίην ἂν εἶναι νικῆν λαμπρὰν, ἀλλὰ τὸ τὰ κατασχεθέντα ἡδὴ παρ' αὐτοῦ ἀποσπασθῆναι. Εἰ δὲ ἐτι φιλονεικοῦεν καὶ λέγοιεν περὶ τοῦ ψυχικοῦ [375] θανάτου ταῦτα εἰρησθαι, πῶς ἔσχατος καταργεῖται οὗτος; καὶ γὰρ ἐφ' ἐκάστῳ βαπτιζομένῳ κατηργήθη τέλος. Ἄν μὲν τοι περὶ σώματος λέγῃς, ἔχει χώραν τὸ εἰρημένον, οἷον ὅτι ἔσχατος καταργεῖται. Εἰ δὲ τις ἀποροῇ τίνος ἕνεκεν περὶ ἀναστάσεως διαλεγόμενος, οὐ παρήγαγεν εἰς μέσον τὰ ἀναστάντα σώματα ἐπὶ τοῦ Κυρίου, ἐκείνο ἂν εἴποιμεν, ὅτι οὐκ ἦν τοῦτο ὑπὲρ τῆς ἀναστάσεως εἰπεῖν. Τὸ γὰρ τοὺς ἀναστάντας δεῖξαι πάλιν ἀποθνήσκοντας, οὐκ ἦν ἀποδεικνύντος ὅτι εἰς τέλος καταργεῖται ὁ θάνατος. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἔσχατον αὐτὸν εἶπε καταργεῖσθαι, ἵνα μηκέτι ὑποπτεύσῃς αὐτὸν ἀνίστασθαι. Τῆς γὰρ κακίας ἀναιρεθείσης, πολλῶν μᾶλλον ὁ θάνατος παύσεται. Οὐδὲ γὰρ ἂν ἔχοι λόγον, τῆς πηγῆς ξηραίνουμένης, τὸν ἐξ αὐτῆς συνεστάναι ποταμὸν, καὶ τῆς ῥίζης ἀφανιζομένης, τὸν καρπὸν μένειν. Ἐπεὶ οὖν ἐν τῇ τελευταίᾳ ἡμέρᾳ οἱ ἐχθροὶ καταργοῦνται τοῦ Θεοῦ μετὰ τοῦ θανάτου καὶ τοῦ διαβόλου καὶ τῶν δαιμόνων, μὴ ἀσχάλλωμεν ἐπὶ τοῖς εὐήμεροισιν ἐχθροῖς τοῦ Θεοῦ. Οἱ γὰρ ἐχθροὶ τοῦ Κυρίου ἅμα τῷ δοξασιθῆναι αὐτούς καὶ ὕψωθῆναι ἐκλείποντες, ὡσεὶ κατὰ τὸς ἐξέλιπον. Ὅταν ἴδῃς τινὰ ἐχθρὸν τοῦ Θεοῦ

consuetudinem lege matrimonii; ne existimaret mulier se pollui ex concubitu et complexu infidelis, non dixit mulierem esse imundam, et nihil lædi ab infideli, sed quod est multo amplius, per ipsam sanctificatum esse infidelem (1. Cor. 7. 14): non hoc volens ostendere, quod Græcus factus sit ex illa sanctus, sed verbi exsuperatione studens ejus metum solvere. Ita hic quoque, cum dictionis vi studisset impium illud dogma tollere, dixit id quod dixit. Sicut enim imbecilem Filium suspicari, est extremæ iniquitatis: quamobrem id corrigit, dicens, *Omnes inimicos suos ponet sub pedibus suis*: ita rursus est hoc magis impium existimare Patrem illo esse minorem. Quamobrem id quoque tollit eum magna exsuperatione. Vide autem quomodo id ponat: non dixit enim simpliciter, *Præter eum qui subjecit*, sed adjecit, *Sine dubio*, rem confirmans et muniens, quamvis de illa jam constet. Et ut scias hanc esse causam eorum quæ dicta sunt, illud ex te sciscitabor, Fitne tunc accessio subjectionis Filio? et quomodo non est absurdum, et Deo indignum? maxima enim est subiectio et obedientia, quod cum sit Deus, servi formam acceperit. Quomodo ergo tunc subjicietur? Vides quod absurdam tolles suspicionem hoc posuerit, idque cum eo quo par est sensu? Nam ut Filium decet et Deum, sic obedit, non more humano, sed libere se gerens et omnem habens potestatem. Alioqui quomodo est consessor? quomodo sicut Pater, sic ipse quoque quos vult suscitatur (Joan. 5. 21)? quomodo quæ sunt Patris, sunt ejus omnia; et quæ ejus sunt, Patris (Joan. 17. 10)? Hæc enim nobis indicant exactam et perfectam ejus cum Patre potestatem. Quid est autem, *Quando tradiderit regnum?* Duo regna Dei novit Scriptura: unum quidem ex conjunctione seu proprietate, alterum ex creatione. Nam in omnes quidem regnum obtinet, Græcos, Judæos, dæmones, adversarios, ratione creationis; regnum autem obtinet in fideles et voluntarios et subjectos, ratione conjunctionis. Hoc regnum dicitur etiam habere imperium: de eo enim dicit etiam in secundo Psalmo, *Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam* (Psal. 2. 8): de eo etiam ipse dixit discipulis, *Data est mihi omnis potestas a Patre meo* (Matth. 28. 18); ei qui genuit omnia adscribens, non quod ipse non sufficiat, sed ostendens quod sit Filius, et non ingenuitas. Hoc ergo tradit, hoc est, recte gerit. Quare autem, inquit, nihil dixit de Spiritu? Quoniam nunc de ipso non agitur, neque omnia simul confundit. Nam etiam quando dicit, *Unus Deus Pater, et unus Dominus Jesus* (1. Cor. 8. 6), non omnino minorem sinens esse Spiritum, propterea tacet, sed quoniam tunc res non urgebat, hoc dixit. Scit enim et Patris solius meminisse; nec ideo Filium ejicimus: scit etiam et Filii et Spiritus solius meminisse; nec propterea Patrem abolebimus. Quid est autem, *Ut sit Deus omnia in omnibus?* Ut omnia ab ipso pendant; ne quis existimet duo esse principia sine principio, neque aliud regnum divisum. Nam quando strati quidem jacuerint inimici sub pedibus Filii, qui

eos autem habet jacentes sub pedibus, cum Genitore non agitat seditionem, sed est in perfecta cum eo concordia; ipse erit omnia in omnibus. Quidam autem dicunt ipsum hæc dixisse, significantia abolitionem vitii, utpote cum omnes deinceps cedant et nullus resistat, nec maligne se gerat. Nam quando non fuerit peccatum, est perspicuum quod Deus erit omnia in omnibus. Si autem corpora non resurgunt, quomodo sunt hæc vera? gravissimus enim manet omnium inimicus, nempe mors, iis quæ voluit confectis. Nequaquam, inquit; neque enim amplius peccabunt. Et quid tum? neque enim de morte animæ, sed de morte corporis hic loquitur. Quomodo ergo illa aboletur? hoc est enim victoria, ea quæ sunt ablata, et quæ detinentur accepisse. Si autem in terra detinenda sunt corpora, manet ergo ejus tyrannus, cum hæc quidem detineantur, aliud autem non sit corpus ubi vincatur. Si ergo hoc fiat, quod dicit Paulus, sicut certe fiet, præclara etiam apparebit victoria, cum Deus potuerit suscitare illa quæ ab ipsa detenta sunt corpora. Nam tunc vincit quispiam inimicum, quando acceperit spolia, non quando ipsa siverit apud eum manere: si nemo autem audeat quæ sunt ejus accipere, quomodo dixerimus esse victum?

7. Hoc etiam modo victoriæ Christus in Evangeliiis dicit se vicisse his verbis: *Quando alligaverit fortem, tunc et vasa ejus diripiet* (Matth. 12. 29). Alioqui si hoc non factum, ne manifesta quidem fuerit victoria. Nam sicut si de morte animæ agatur, qui est mortuus, fuit justificatus a peccato, neque hoc dixerimus esse victoriam; ille enim est qui vicit, non qui malis nihil addidit, sed qui eam quæ jam erat animi motum solvit captivitatem: ita hic quoque non stitisse mortem corpora depascentem, esse dixerim præclaram victoriam, sed quæ jam detenta erant corpora ab ipsa avelli. Si autem adhuc contendat et dicant de morte animæ hæc esse dicta, quomodo illa aboletur ultima? nam in unoquoque qui baptizatur, plene est abolita. Sed si dicas de corpore, locum habet quod dictum est, nempe quod mors ultima aboletur. Si quis autem dubitans quærat, cur cum dissereret de resurrectione, in medium non adduxerit corpora quæ resurrexerunt tempore Domini, illud dixerimus, quod hoc non fuisset loqui de resurrectione. Eos enim qui resurrexerunt ostendere rursus mori, non erat demonstrantis quod mors postremo aboleatur. Propterea enim dixit eam aboleri ultimam, ne existimes eam amplius resurgere. Vitio enim sublato, multo magis mors cessabit. Neque enim fuerit consentaneum, ut si fons areseat, qui ex eo manat consistat fluvius, et si evanescat radix, maneat fructus. Quoniam ergo in die novissimo inimici Dei abolentur cum morte et diabolo et dæmonibus, ne tristitia afficiamur, si Dei inimicis res prospere succedant. Inimici enim Domini, simul atque glorificati et in altum elati fuerint, deficientes, tamquam fumus defecerunt. Quando videris aliquem Dei inimicum divitem, stipatum satellitibus, habentem multos assentatores, noli animum abjicere, sed gema, lacrymare, Deum roga, ut eum referat in

ordinem et numerum amicorum : et quo magis rem suam bene gesserit cum sit inimicus, eo magis eum luge. Nam peccatores quidem semper oportet deslere, maxime autem quando abundant divitiis, et sunt eis res secundæ, sicut ægrotantes quando ventri indulgent et inebriantur. Sed sunt quidam, qui his verbis auditis, ita misere afficiuntur, ut propter hæc acerbe ingemiscant et dicant, Dignus sum lacrymis, qui nihil habeo. Recte dixisti, Qui nihil habes; non quoniam non habes ea quæ ille habuit, sed quoniam rem ducis dignam quæ beata censeatur, ideo dignus es qui milites lugearis. Etenim si quis bona valetudine fruens, beatum judicet ægrotum, etiam in molli cubili jacentem, iste et illo multo miserior et infelicior, quod honorum suorum nullum habeat sensum. Quod quidem in his quoque videre licet accidere : unde etiam tota nostra vita confunditur et turbatur. Hæc enim verba innumerabiles perdiderunt et diabolo tradiderunt, et iis qui fame tabescunt fecerunt miserabiliores. Nam quod qui plura appetunt, sint etiam mendicis miserabiliores, ut qui majori et acriori laborent animi ægritudine, hinc est perspicuum.

Siccitas Antiochiæ. — Civitatem nostram invasit quondam siccitas, et extrema timebant omnes, Deumque rogabant, ut hunc metum solveret : et tunc licebat videre quod dictum fuit a Moysæ, cælum factum æneum (*Dent.* 28. 23), et quotidie expectari mortem omni morte graviorem. Sed cum postea visum esset benigno et clementi Deo, præter spem omnem, multa atque adeo infinita ex alto cecidit pluvia : et omnes jam festum diem agebant, tamquam qui ex ipsis portis mortis ascendissent. Sed in tantis bonis et communi omnium lætitia quidam ex iis, qui valde opulenti erant, circuibat mæstus et tristis, præ animi ægritudine mortuus, et multis causam rogantibus cur in communi omnium lætitia solus doleret, ne intus quidem continere potuit hanc gravem animi perturbationem, sed a morbi punctus tyrannide, causam in medium protulit : Cum habeam, inquit, innumeras mensuras frumenti, nescio ubi illas deponam. Hunc cine, dic quæso, pro his verbis beatum ducemus, pro quibus oportuisset eum obrui lapidibus, qui esset quavis fera crudelior, qui esset communis hostis? Quid dicis, o homo? doles quod non perierint omnes ut aurum cogeres? non audivisti quid dicat Salomon : *Qui frumenti auget pretium, est populo execrandus* (*Prov.* 11. 26)? sed circuis communis inimicus bonorum orbis terræ, et hostis liberalitati Domini totius mundi, et mammonæ amicus, vel potius servus? An non oportebat linguam illam amputari? non cor exstingui quod hæc verba pepererat?

8. Vidistin' quomodo aurum non sinat homines esse homines, sed feras et dæmones? Quid enim hoc divile fuerit miserabilius, qui optat quotidie esse famem, ut ei sit aurum? Ad contrarium enim ei redit animi perturbatio : neque enim lætatur abundantia possessionis fructum, sed propter hoc ipsum dolet quod infinita possideat. Atqui eum qui multa possidet, lætari oportet : iste autem propter hoc ipsum

animo angitur. Viden' quod, sicut dixi, non tantam ex præsentibus accipiunt voluptatem qui sunt divites, quantam animi sustinent ægritudinem ex iis quæ nondum advenerunt? Nam qui frumenti mensuras possidebat innumeras, magis dolebat et ingemiscabat, quam qui esuriebat : et qui necessarium quidem habebat alimentum, coronabatur et exultabat et Deo agebat gratias ; qui autem tam multa possidebat, ægre ferebat, et se periisse existimabat. Non est ergo abundantia quæ efficit voluptatem, sed mens philosophiæ dedita. Nam absque ea etiamsi quispiam omnia acceperit, tamquam omnibus privatus efficitur et lamentabitur. Hic enim, de quo nunc agitur, etiamsi tanto quanto voluisset pretio vendidisset quæ habebat, rursus doloisset quod non pluris vendidisset : et si pluris potuisset, rursus aliam quæsisisset exsuperationem : et si modicum uno aureo venundidisset, hic quoque rursus animi ægritudine fuisset laceratus, quod non tanti fuisset semimodius. Si autem ab initio non tanti fuit pretium, ne mireris. Nam et qui sunt ebrii, non ab initio incenduntur, sed cum multo niro fuerint impleti, tunc graviorem accendunt flammam. Ergo isti quoque quo plura fuerint complexi, eo in majori sunt inopia : et qui plura lucrantur, ii magis egent. Hæc autem a me non solum illi dicta sunt, sed unicuique eorum qui hoc morbo laborant, et annonæ pretium augent, proximoque procurant pauperiatem. Benignitatis enim et humanitatis nusquam apud illos est ratio ; sed ubique pecuniæ amor venalium tempore multos exagitat, ac frumentum et vinum ille quidem citius, hic vero vendit tardius ; neuter autem ob curam quam publicæ rei gerat, sed ille quidem ut plura accipiat, hic autem ne pauciora, sic mulato fructu.

Avarorum tenacitas. — Nam quoniam plures legis Dei magnam non habentes rationem, omnia tenent intus inclusa ; aliter eos Deus adducens ad benignitatem et humanitatem, ut vel ex necessitate aliquid boni faciant, majoris damni injicit metum : non sinens in multum tempus durare fructus terræ, ut saltem ex eorum corruptione damnum timentes, ea vel inviti tradant egentibus, quæ domi infossa male servant. Verum post hæc etiam sunt quidam adeo inexplebiles, ut ne hinc quidem castigentur. Multi certe etiam integra dolia exinanierunt, et ne cyathum quidem pauperi dederunt, nec pecuniæ tantillum egentibus, acetum autem ex vino factum totum humi jecerunt, doliaque sua simul cum vino corrumpere. Alii autem rursus cum ne offam quidem esurienti impertiissent, integras frumenti capsas in fluvium proferunt : et quoniam Deum non audierunt jubentem dare egenis, jubente tinea vel inviti quidquid erat intus effuderunt ad exitum et extremum interitum, multum quidem risum, multas autem execrationes in suum caput simul cum hoc damno attrahentes. Et quæ hic quidem sunt ejusmodi : quæ autem illic, quænam explicarit oratio? Sicut enim isti a tinea exesum et inutile redditum frumentum in fluvios jaciunt : sic eos qui hæc fecerunt, propter hoc ipsum inutiles redditos, projicit Deus in fluvium ignis. Sicut enim fru-

πλουτοῦντα, δορυφορούμενον, κόλακας ἔχοντα πολλούς, μὴ καταπέσης, ἀλλὰ στενάξον, δάκρυσον, παρακάλεσον τὸν Θεόν, ὥστε αὐτὸν εἰς τοὺς φίλους κατατάξαι· καὶ ὅσῳ ἂν εὖ πράττη ἔχθρὸς ὢν, τοσοῦτω αὐτὸν μᾶλλον πένθησον. Τοὺς γὰρ ἁμαρτωλοὺς αἰ μὲν θρηνεῖν δεῖ, μάλιστα δὲ ὅταν καὶ πλοῦτου καὶ πολλῆς ἀπολαύσῃσιν εὐημερίας, καθάπερ τοὺς νοσοῦντας, ὅταν γαστριζῶνται καὶ μεθύωσιν. Ἄλλ' εἰσὶ τινες, οἱ καὶ τούτων ἀκούοντες τῶν ῥημάτων, οὕτως ἀθλίως διάκεινται, ὡς στενάξειν ἐφ' ἑαυτοῖς πικρὸν καὶ λέγειν, ὅτι δακρῶν ἄξιος ἐγὼ ὁ μὴδὲν ἔχων. Καλῶς εἶπες, Ὁ μὴδὲν ἔχων, οὐκ ἐπειδὴ οὐκ ἔχεις ἄπερ ἐκεῖνος, ἀλλ' ἐπειδὴ μακαριστὸν τὸ πρῶγμα νομίζεις· διὸ καὶ μυρίων ἄξιος ἂν εἴης θρήνων. Καὶ γὰρ εἰ τις ἐν ὑγείᾳ ζῶν μακαρίζει τὸν ἀρρώστοῦντα καὶ ἐν μαλακῇ στρωμνῇ κατακείμενον, ἐκεῖνον πολλῶν ταλαιπωρότερος καὶ ἀθλιώτερος οὗτος, ὅτι τῶν οικειῶν ἀγαθῶν οὐδεμίαν ἀσθῆσιν ἔχει. Ὁ δὲ καὶ ἐπὶ τούτων ἔστιν ἰδεῖν συμβαίνειν· ὅθεν καὶ ὁ βίος ἡμῶν ἅπας συγχέχεται καὶ τετάρακται. Ταῦτα γὰρ τὰ ῥήματα μυρίους ἀπώλεσε, καὶ τῷ διαδόλῳ προέδωκε, καὶ τὸν λιμῶν πληρομένον ἔλειποντέρας ἐποίησεν. Ὅτι γὰρ οἱ τοῦ πλείους ἐφιέμενοι, οὗτοι καὶ τῶν προσαιτούμενων εἰσὶν ἀθλιώτεροι, ἅτε καὶ μεῖζονι καὶ δριμυτέρῳ ἀθυμίᾳ τούτων κατεχόμενοι, δῆλον ἐντεῦθεν.

Αὐχμὸς κατέλαβέ ποτε τὴν πόλιν τὴν ἡμετέραν, καὶ πάντες ἔτρεμον ὑπὲρ τῶν ἐσχάτων, καὶ τὸν Θεὸν παρεκάλουν λῦσαι τοῦτὶ τὸ δέος· καὶ ἦν ἰδεῖν τότε τὸ ὑπὸ Μιῦσέως εἰρημένον, χαλκοῦν τὸν οὐρανὸν γεγενημένον, καὶ θάνατον τῶν ἀπάντων θανάτων χαλεπώτερον καθ' ἑκάστην προσδοκώμενον τὴν ἡμέραν. Ἄλλ' ὕστερον, δόξαν τῷ φιλανθρώπῳ Θεῷ, παρ' ἐλπίδα ἅπασαν πολὺς κατεφέρετο καὶ ἄπειρος ἀνωθεν ὕετος, καὶ πάντες ἐν πανηγύρει καὶ ἑορτῇ λοιπὸν, ἅτε ἐξ αὐτῶν ἀναβάντες τῶν τοῦ θανάτου πυλῶν. [374] Ἄλλ' ἐν τοσοῦτοις ἀγαθοῖς καὶ τῇ κοινῇ πάντων εὐφροσύνῃ, τῶν ζαπλουτούντων τις τούτων συγγῆς καὶ κατηφῆς, ἀποπεθνηκὸς ὑπὸ τῆς ἀθυμίας περιήξει, καὶ πολλῶν τὴν αἰτίαν πυνθανομένων, δι' ἣν ἐν τῇ κοινῇ πάντων ἀνθρώπων ἡδονῇ μόνος ἀλγεῖ, οὐδὲ κατασχεῖν ἔδον ἰσχυροσὲ τὸ χαλεπὸν τοῦτο πάθος, ἀλλ' ὑπὸ τῆς τυραννίδος τοῦ νοσήματος κεντούμενος, εἰς μέσον ἐξήνεγκε τὴν αἰτίαν· Μυρία γὰρ μέτρα σίτου κεκτημένος, φησὶν, οὐκ ἔχω πῶς διάθωμαι ταῦτα λοιπόν. Ἄρ' οὐν τοῦτον μακαριούμεν, εἰπέ μοι, ὑπὲρ τούτων τῶν ῥημάτων, ὑπὲρ ὧν καταλευθεῖσθαι αὐτὸν ἔδει, τὸν θηρίου παντὸς ὠμότερον, τὸν κοινὸν ἔχθρὸν; Τί λέγεις, ἄνθρωπε; ἀλγεῖς ὅτι μὴ πάντες ἀπώλοντο, ἵνα σὺ συναγάγῃς χρυσίον; οὐκ ἤκουσας τί φησὶν ὁ Σολομῶν, Ὁ τιμιουκῶν σίτον, δημοκατάρατος; ἀλλὰ περιέρχῃ κοινὸς ἔχθρὸς τῶν τῆς οἰκουμένης ἀγαθῶν, καὶ τῇ φιλοτιμίᾳ τοῦ δεσπότου τῆς οἰκουμένης πολέμιος, καὶ τοῦ μαμωνᾶ φίλος, μᾶλλον δὲ δοῦλος; Οὐ γὰρ ἐκκοπήναι τὴν γλῶτταν ἐκεῖνην ἔδει; οὐ γὰρ σθεσθῆναι τὴν καρδίαν τὴν ταῦτα τεκοῦσαν τὰ ῥήματα;

ἦ. Εἶδες πῶς οὐκ ἀφῆσιν ἀνθρώπους εἶναι τοὺς ἀνθρώπους τὲ χρυσίον, ἀλλὰ θηρία καὶ δαίμονας; Τί γὰρ ἂν τούτου γένοιτο· ἂν ἐλεινότερον τοῦ πλουσίου,

τοῦ καθ' ἑκάστην ἡμέραν εὐχομένου γενέσθαι λιμὸν ἵνα αὐτῷ γένηται χρυσίον; Καὶ γὰρ εἰς τούναντίον αὐτῷ τὸ πάθος περίσταται λοιπόν· οὐδὲ γὰρ χαίρει τῇ ἀφθονίᾳ τῆς τῶν καρπῶν κτήσεως, ἀλλὰ δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο ἀλγεῖ λοιπόν, ὅτι ἄπειρα κέκτηται. Καίτοι τὸν πολλὰ κεκτημένον χαίρειν ἔδει· οὗτος δὲ δι' αὐτὸ τοῦτο ἀθυμεῖ. Ὅρῃς ὅτι, ὅπερ ἔλεγον, οὐ τοσαύτην ἀπὸ τῶν παρόντων καρποῦνται τὴν ἡδονὴν οἱ πλουτοῦντες, ὅσην ἀπὸ τῶν μηδέπω προσγεγενημένων ὑπομένουσι τὴν ἀθυμίαν; Ὁ γὰρ σίτου μυριάδας ἀπείρους κεκτημένος τοῦ πεινῶντος μᾶλλον ἤλγει καὶ ἔστεινε· καὶ ὁ μὲν τὴν ἀναγκαίαν ἔχων τροφὴν ἔστεφανοῦτο καὶ ἐσχίρα καὶ ἠύχαριστεν τῷ Θεῷ· ὁ δὲ τοσοῦτον κεκτημένος ἐδυσχέρανε καὶ ἀπολωλέναι ἐνόμιζεν. Οὐκ ἄρα περιουσία ἔστιν ἡ τὴν ἡδονὴν ποιοῦσα, ἀλλὰ γνῶμη φιλόσοφος· ὡς ταύτης ἄνευ, κἂν τὰ πάντα τις λαθῶν ἔχη, ὡς πάντων ἔστερημένος οὕτω διακίεσται καὶ θρηνῆσει. Ἐπεὶ καὶ οὗτος, περὶ οὗ νῦν ἡμῖν ὁ λόγος, εἰ καὶ τοσαύτης ἀπέδοτο τιμῆς ἄπερ ἔχεν, ὅσης ἐβούλετο, πάλιν ἂν ἤλγησεν ὅτι μὴ πλείονος, καὶ εἰ πλείονος ἴσχυσε, πάλιν ἂν ἑτέραν ἐξήτησεν ὑπερβολὴν, καὶ εἰ τὸ μέδιμον ἐνὸς χρυσίου διέθετο, κἀνταῦθα διεκόπτετο πάλιν ὑπὸ τῆς ἀθυμίας, ὅτι μὴ τὸ ἡμιμέδιμον τοσοῦτο ἦν. Εἰ δὲ μὴ παρὰ τὴν ἀρχὴν τοσοῦτου ἡ τιμῆ, μὴ θαυμάσης· ἐπεὶ καὶ οἱ μεθύοντες οὐκ ἐξ ἀρχῆς ἐμπύπρανται, ἀλλ' ὅταν πολλοῦ τοῦ ἀκράτου ἐμφορηθῶσι, τότε χαλεπωτέρην ἀνάπτουσι τὴν φλόγα. Καὶ οὗτοι τοίνυν ὅσῳ ἂν πλείονα περιβάλλωνται, τοσοῦτω ἐν μεῖζονι ἐνδεία καθίστανται, καὶ οἱ πλείονα κερδαίνοντες, αὐτοὶ μάλιστα εἰσὶν οἱ πενόμενοι. [375] Ταῦτα δὲ μοι οὐ πρὸς τοῦτον εἰρηται μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἕκαστον τῶν τὰ τοιαῦτα νοσοῦντων, καὶ τὴν τῶν ὠνίων τιμῆν ἐπιτεινόντων, καὶ τῶν πλησίον τὴν πέναν πραγματευομένων. Φιλανθρωπίας μὲν γὰρ οὐδεὶς οὐδαμοῦ λόγος· πανταχοῦ δὲ ὁ τῆς πλεονεξίας ἔρωσ ἐπὶ τοῦ καιροῦ τῆς πράσεως πολλοὺς ἐξάγει, καὶ σίτον καὶ οἶνον ὁ μὲν θάπτει, ὁ δὲ βραδυτέρον ἀπέδοτο, οὐδέτερος μέντοι ἀπὸ κηδεμονίας, ἀλλ' ὁ μὲν, ἵνα πλείονα λάβῃ, ὁ δὲ ἵνα μὴ ἐλάττω, τραπέντος αὐτοῦ τοῦ καρποῦ.

Ἐπειδὴ γὰρ οἱ πλείους οὐ πολὺν τῶν τοῦ Θεοῦ νόμων ποιοῦμενοι λόγον, πάντα ἔδον κατακλείσαντες ἔχουσιν, ἐτέρως αὐτοὺς εἰς φιλανθρωπίαν ἐξάγων ὁ Θεός, ἵνα κἂν ἀνάγκη τι ποιήσωσι χρηστὸν, μεῖζονος ζημίας ἐνέβαλε δέος, οὐκ ἀφίεις εἰς πολὺν διαρκεῖν χρόνον τῆς γῆς τοὺς καρποὺς, ἵνα κἂν τὴν ἀπὸ τῆς φθαρᾶς δεδοικότες βλάβῃν, προῦσι τοῖς δεομένοις καὶ ἄκοντες, ἄπερ οἰκοὶ κατορύξαντες τηροῦσι κακῶς. Ἀλλὰ γὰρ καὶ μετὰ ταῦτα οὕτω τινὲς εἰσὶν ἀπληστοὶ, ὡς μηδὲ ἐντεῦθεν παιδεύεσθαι. Πολλοὶ γοῦν καὶ πίθους ὀλοκλήρους ἐκένωσαν, πένητι μὲν οὐδὲ κύαθον δόντες, οὐδὲ ἀργυρίου τοῖς δεομένοις, ὄξινην δὲ γινόμενον εἰς τὴν γῆν ρίψαντες ἅπαντα, καὶ τοὺς πίθους αὐτῶν προσδιαφθείραντες τῷ καρπῷ. Ἐτεροι δὲ πάλιν οὐδὲ μάζης μῖδς τῷ πεινῶντι μεταδόντες, ὀλόκληρα σιτοδοχεῖα εἰς ποταμὸν ἐβρίψαν· καὶ ἐπειδὴ τοῦ Θεοῦ κελεύοντος δίδονται τοῖς δεομένοις οὐκ ἤκουσαν, τοῦ σιτηῆς ἐπιτάττοντος καὶ ἄκοντες, τὸ ἔδον ἅπαν ἐξήντησαν εἰς ἀπώλειαν καὶ φθορὰν

ἐσχάτην, πολὺν μὲν τὸν γέλωτα, πολλὰς δὲ τὰς ἀρὰς κατὰ τῆς ἐαυτῶν κεφαλῆς μετὰ τῆς ζημίας ἐπισπασάμενοι ταύτης. Καὶ τὰ μὲν ἐνταῦθα, τοιαῦτα· τὰ δὲ ἐκεῖ τίς παραστήσει λόγος; Ὡς περ γὰρ οὗτοι τὸν σητόδρωτον ἐνταῦθα σίτον ἀχρηστον γενόμενον εἰς ποταμούς ρίπτουσιν, οὕτω τοὺς ταῦτα ἐργασασμένους δι' αὐτὸ τοῦτο ἀχρήστους γενομένους εἰς τὸν τοῦ πυρὸς ῥίπτει ποταμὸν ὁ Θεός. Καθάπερ γὰρ τὸν σίτον ὁ σῆς καὶ ὁ σκώληξ, οὕτω τὰς τούτων ψυχὰς ἡ ὠμότης καὶ ἡ ἀπανθρωπία διέφαγε. Τούτων δὲ αἷτιον τὸ τοῖς παρούσι προσηλώσθαι, καὶ πρὸς τὴν ζωὴν ταύτην κερηθέναι μόνον· ὅθεν καὶ μυρία ἀθυρίας μεστοὶ γίνονται οἱ τοιοῦτοι. Κἂν γὰρ ὅτι οὖν εἴπη; ἡδὺ, πάντα ἱκανός ἐστιν ἀφανίσει τῆς τελευταῆς ὁ φόβος, καὶ τέθνηκεν ὁ τοιοῦτος ἐτι ζῶν. Καὶ τὸ μὲν τοὺς ἀπίστους ταῦτα πάσχειν, θαυμαστὸν οὐδέν· ὅταν δὲ οἱ τοσούτων μυστηρίων ἀπολελευκότες, καὶ τοσαῦτα περὶ τῶν μελλόντων φιλοσοφῆσαντες, τοῖς παρούσι ἐμφιλοχωρῶσι, τίνος ἂν εἶεν ἀξιοὶ συγγνώμης; Πόθεν οὖν γίνεται τὸ τοῖς παρούσι ἐμφιλοχωρεῖν; Ἀπὸ τοῦ τρυφῆ προσέχειν, καὶ λιπαίνειν τὴν σάρκα, καὶ θρύπτειν τὴν ψυχὴν, καὶ βαρὺ τὸ φορτίον ἐργάζεσθαι. Καὶ πολὺ τὸ σκότος καὶ καυχῶ τὸ παραπέτασμα. Ἐν γὰρ τῇ τρυφῇ τὸ μὲν κρείττον δουλοῦται, τὸ δὲ χεῖρον κρατεῖ· καὶ τὸ μὲν τυφλοῦται πάντοθεν καὶ σύρεται πεπηρωμένον, τὸ δὲ ἄγει καὶ περιάγει πανταχοῦ, ἐν [376] τῇ τῶν ἀγομένων ὀφείλον κείσθαι τάξει. Καὶ γὰρ πολὺς ὁ σύνδεσμος τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ σῶμα, τοῦτο τοῦ Δημιουργοῦ μηχανησασμένον, ἵνα μὴ ὡς ἄλλοτριον αὐτὸ πείθῳσι τινες μισεῖν.

Θ'. Ὁ μὲν γὰρ Θεὸς τοὺς ἐχθροὺς ἐκέλευσε φιλεῖν· ὁ δὲ διάβολος τοσούτον ἰσχυρεν, ὡς καὶ τὸ οικεῖον σῶμα πείσαι τινὰς μισεῖν. Ὅταν γὰρ εἴπη, ὅτι τοῦ διαδόλου ἐστίν, οὐδὲν ἄλλο κατασκευάζει, ἢ τοῦτο· ὅπερ ἐσχάτης ληρωδίας ἐστίν. Εἰ γὰρ τοῦ διαδόλου ἐστὶ, τίς ἢ τοσαύτη συμφωνία, ὡς ἐπιτήδειον αὐτὸ πάντοθεν εἰς τὰς τῆς φιλοσόφου ψυχῆς ἐνεργείας κατασκευάσαι; Καὶ εἰ ἐπιτήδειον, φησὶ, πῶς αὐτὴν τυφλοῖ; Οὐχὶ τὸ σῶμά ἐστι τὸ τυφλοῦν τὴν ψυχὴν, ἄπαγε, ἄνθρωπε, ἀλλ' ἡ τρυφή. Τῆς δὲ τρυφῆς πόθεν ἐφιέμεθα; Οὐ παρὰ τὸ σῶμα ἔχειν, οὐδαμῶς, ἀλλὰ παρὰ προαίρεσιν πονηράν. Τὸ γὰρ σῶμα τροφῆς δεῖται, οὐ τρυφῆς, τὸ σῶμα τὸ τρέφεσθαι χρήζει, οὐχὶ τοῦ διακόπτεσθαι καὶ διαβρῆναι. Οὐδὲ γὰρ ψυχῇ μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτῷ τῷ σώματι τῷ τρεφομένῳ πολέμιον ἡ τρυφή. Καὶ γὰρ ἀσθενέστερον ἀντὶ ἰσχυροῦ γίνεται, καὶ μαλακώτερον ἀντὶ στερρόου, καὶ ἐπίνοσον ἀντὶ ὑγιεινοῦ, καὶ βαρύτερον ἀντὶ κούφου, καὶ ἀραιότερον ἀντὶ πυκνοῦ, καὶ αἰσχροὺ ἀντὶ ὠραίου, καὶ δυσωδέστερον ἀντὶ εὐώδους, καὶ ἀκάθαρτον ἀντὶ καθαροῦ, καὶ περιώδυνον ἀντὶ ἀνεμιμένου, καὶ ἀχρηστον ἀντὶ χρησίου, καὶ παλαιὸν ἀντὶ νέου, καὶ σαθρὸν ἀντὶ ἰσχυροῦ, καὶ βραδὺ καὶ νωθρὸν ἀντὶ ταχείου, καὶ χαλδὸν ἀντὶ ἀρτίου. Καίτοι εἰ τοῦ διαδόλου ἦν, οὐκ ἔχρηθ' ὑπὸ τῶν αὐτοῦ παραδιδάπτεσθαι, τῆς κακίας λέγω. Ἄλλ' οὐτε τὸ σῶμα, οὐτε τὰ σιτία, τοῦ διαδόλου, ἀλλ' ἡ τρυφή μόνη. Διὰ γὰρ ταύτης τὰ μυρία ὁ πονηρὸς δαίμων ἐκείνος ἀνύει κακὰ· οὕτω δῆμον ὀλόκληρον ἐξετραχίλισεν· *Ἐλιπάρθη*

γὰρ, φησὶ, καὶ ἐπαχύνθη, καὶ ἐπλατύνη, καὶ ἀπελάττεσεν ὁ ἠμαρτημένος. Καὶ Σοδόμοις δὲ ἐντεῦθεν ἡ ἀρχὴ τῶν κεραυνῶν ἐκείνων ἐγένετο. Καὶ τοῦτο δηλῶν ὁ Ἰεζεκιὴλ ἔλεγε· *Πλὴν τοῦτο τὸ ἀνόμημα Σοδόμων, ἐν ὑπερηφανίᾳ καὶ ἐν κλησμορῇ ἄρτων καὶ ἐν εὐθηρίαις ἐσπιτάλων.*

Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγε· *Ἡ δὲ σπαταλώσα, ζῶσα τέθνηκε.* Τί δήποτε; Ὅτι ὡς περ τάφον τὸ σῶμα περιφέρει μυρίοις συνδεδεμένον κακοῖς. Εἰ δὲ τὸ σῶμα οὕτως ἀπόλλυται, πῶς ἡ ψυχὴ διακείσεται, πόσου θορύβου, πόσων κυμάτων, πόσης ζάλης ἀνάπλευς ἔσται; Διὰ τοι τοῦτο πρὸς πάντα ἀχρηστος γίνεται καὶ οὔτε εἰπεῖν, οὔτε ἀκούσαι, οὔτε βουλευσασθαι, οὔτε τι πράξει τῶν δεόντων βραδύς δυνήσεται· ἀλλ' ὡς περ κυβερνήτης, χειμῶνος κρατήσαντος τῆς τέχνης, αὐτῷ τῷ πλοίῳ καὶ τοῖς ἐπιβάταις ὑποβρύχιος γίνεται· οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ μετὰ τοῦ σώματος εἰς τὴν χαλεπὴν τῆς ἀναισθησίας καταποντίζεται ἄβυσσον. Καὶ γὰρ καθάπερ μύλην τινὰ τὴν γαστέρα ἡμῖν ἐνέθηκεν ὁ Θεός, σύμμετρον αὐτῇ δύναμιν δούς, καὶ τάξας μέτρον ῥητῶν, ὅπερ αὐτὴν ἀλείνει δεῖ καθ' ἐκάστην ἡμέραν. Ἄν οὖν τις ἐπιθάλῃ πλείονα, ἀκατέργαστα [377] γενόμενα τῷ παντὶ λυμαίνεται. Ἐντεῦθεν νόσοι καὶ ἀσθένειαι καὶ ἀμορφίαι· καὶ γὰρ οὐκ ἐπίνοσον μόνον, ἀλλὰ καὶ αἰσχροὺ ποιεῖ ἡ τρυφή τὴν καλὴν. Ὅταν γὰρ ἐρεύγηται συνεχῶς ἀηδῆ, καὶ σεσηπότος οἴνου πνέη, καὶ πλέον τοῦ δέοντος ἐρυθαίνεται, καὶ τὸν προσθήκοντα γυναικὶ ῥυθμὸν διαφθεῖρη, καὶ τὴν εὐκοσμίαν ἀπολέσῃ πᾶσαν, καὶ πλαδαρὰ μὲν ἡ σὰρξ γίνηται, ὕψαιμοι δὲ καὶ διατεταμέναι αἱ βλεφαρίδες, καὶ πάχος πλέον τοῦ δέοντος, καὶ πολυσαρχία περιττῆ· ἐνόησον πόση γίνεται ἐντεῦθεν ἀηδία. Ἐγὼ δὲ καὶ ἱατρῶν ἤκουσα λεγόντων, ὅτι πολλοὺς καὶ πρὸς ὕψος ἀναδραμεῖν ἡ τρυφή μάλιστα ἐκώλυσε. Τοῦ γὰρ πνεύματος ἐγχοπτομένου τῷ πλήθει τῶν καταβαλλομένων καὶ περὶ τὴν τούτων ἐργασίαν ἀσχολουμένου, ὅπερ εἰς ἀβύσσον εἶδει προχωρεῖν, τοῦτο δαπανᾶται εἰς τὴν τῶν περιττῶν ἐργασίαν. Τί ἂν τις εἴποι τὰς ποδαγγίας, τὸ βρεῦμα τὸ πανταχοῦ πλανώμενον, τὰς ἄλλας νόσους τὰς ἐντεῦθεν, τὴν βδελυρίαν ἄπασαν; Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἀηδῆς, ὡς γυνὴ πολλὰ σιτουμένη. Διὰ τοῦτο ἐν ταῖς πνευματικαῖς πλείονα τὴν ἐνομήριαν ἴδοι τις ἂν, τῶν περιττωμάτων ἀναλισκομένων καὶ οὐχὶ προσπεπλασμένων αὐταῖς, πηλοῦ τινος περιττοῦ δίκην, εἰκῆ καὶ μάτην. Ἡ γὰρ καθημερινὴ γυμνασία καὶ οἱ πόνοι καὶ αἱ τλαιπωρίαι καὶ ἡ σύμμετρος τράπεζα καὶ ἡ λιτὴ διαίτα πολλὴν μὲν αὐταῖς τὴν εὐεξίαν, πολλὴν δὲ ἐντεῦθεν καὶ τὴν ὥραν παρέχουσιν. Εἰ δὲ τὴν ἡδονὴν τῆς τρυφῆς λέγοις, μέχρι τῆς φάρυγγος αὐτὴν εὐρήσεις μόνον. Ὅμοῦ τε γὰρ τὴν γλῶτταν παρήλασε καὶ ἀπέπτῃ, πολλὰς ἐναφείσα τὰς ἀηδίας. Μὴ γὰρ μοι καταχειμένους μόνον τοὺς τρυφῶντας ἴδῃς, ἀλλ' ὅταν αὐτοὺς ἀναστάντας ἴδῃς, τότε παρακολούθησον, καὶ ὄψει θηρίων μᾶλλον καὶ ἀλόγων, ἢ ἀνθρώπων σώματα. Ὅψει γὰρ καρθηβαροῦντας, διατεινομένους, συνδεδεμένους, κλίνης δεομένους καὶ στρωμνῆς καὶ ἡσυχίας πολλῆς, καὶ καθ' ἅπερ ἐν κλυδωνίῳ πολλῶν ταραττομένων, καὶ τῶν

mentum tinea et vermis, ita istorum animas exedit crudelitas et inhumanitas. Horum autem causa est, quod sint affixi presentibus, et ad vitam solum presentem inhient: unde etiam fit ut ingenti pleai sint animi ægritudine. Nam etiamsi quidvis jucundum et suave dixeris, ad omnia delenda sufficit metus mortis: qui autem est hujusmodi, est mortuus adhuc vivens. Et quod infidelibus quidem hæc accidant, non est mirum: quando autem ii, qui tot et tanta non ceperunt mysteria et de futuris tam multa sunt philosophati, rebus presentibus addicti in eis lubenter versentur, quam fuerint digni veria? Qui fit autem, quod lubenter versentur in presentibus? Ex eo quod incumbant deliciis, carnem saginent, animam frangant ac molliant, et grave onus reddant, multasque tenebras et crassum velum obtendant. Nam in deliciis quidem id, quod est melius, redigitur in servitute; quod est autem pejus, dominatum obtinet: et illud quidem undique exæcatur, mancumque ac mutilum trahitur; hoc autem in omnes partes agit et circumagitur, cum deberet esse in loco et ordine eorum quæ aguntur. Est enim magnum animæ vinculum cum corpore, idque providit et procuravit Opifex, ne tamquam alienum id odisse aliqui persuaderent.

9. Nam Deus quidem jussit diligere inimicos: diabolus autem tantum potuit, ut persuaserit aliquibus etiam suum corpus odisse. Nam quando dicit id esse diaboli, nihil aliud quam hoc probat: quod est extremi delirii. Si enim est diaboli, quis est hujusmodi consensus et concordia, ut id reddat omni ex parte aptum ad operationes animæ, quæ tenetur studio philosophiæ? At si est, inquit, aptum, quomodo illam exæcatur? Non est corpus quod exæcatur animam, absit, sed deliciae. Delicias autem undenam appetimus? Non utique ex eo, quod corpus habeamus, sed ex prava liberi arbitrii electione. Corpus enim eget alimento, non deliciis; corpus opus habet ut alatur, non ut infringatur et diffuatur. Neque enim animæ tantum, sed etiam ipsi corpori quod alitur, hostes sunt deliciae. Nam pro robusto fit imbecillius, pro firmo mollius, pro salubri valetudinarium, pro levi gravius, pro denso rarius, et turpe pro formoso, et pro bene olente pejus olens ac foetidum, et pro mundo immundum, et dolore agitatum pro remisso, inutile pro utili, vetus pro novo, putridum pro forti, tardumque et hebes pro celeri, et claudum pro recto et integro. Atqui si esset diaboli, non oporteret ipsum ab eo laedi, a vitio inquam. Sed neque corpus, neque cibi sunt diaboli, sed solæ deliciae. Nam per eas sceleratus ille dæmon mala efficit innumerabilia: sic populum integrum pessum dedit. *Impinguatus est enim, inquit, et dilatatus, et recalci-travit dilectus (Deut. 32. 15)*. Porro hinc quoque Sodomis fuit illorum fulminum initium. Quod quidem significans Ezechiel dicebat: *Sed hæc iniquitas Sodomorum: in superbia, et in abundantia panis, et in rebus secundis se explebant deliciis (Ezech. 16. 48)*.

Quanta mala ex gula oriuntur.—Propterea Paulus quoque dicebat: *Quæ autem in deliciis degit, vi-*

vens est mortua (1. Tim. 5. 6). Quare? Quoniam circumfert corpus tanquam sepulcrum, colligatum malis innumerabilibus. Si autem corpus ita perit, quomodo afficietur anima, quanto tumultu, quantis fluctibus, quanta tempestate erit referta? Propterea quidem certe ad omnia sit inutilis, et nec dicere, nec audire, neque consultare neque aliquid agere eorum quæ decet facile poterit: sed sicut gubernator, si tempestas vicerit artem, cum ipsa nave et vectoribus submergitur: ita etiam anima cum corpore demergitur in gravem abyssum insensibilitatis. Nam sicut quendam molam Deus nobis ventrem indidit, data congruenti et moderata facultate, et certa constituta mensura, quam ipsum oportet quotidie molere. Si quis ergo plura injiciat, ea non confecta universo exitium afferunt. Hinc morbi et imbecillitates et deformitates: non enim solum morbidam, sed et turpem faciunt deliciae eam quæ pulchra erat. Quando enim injucunda assidue eructat, et putridum vinum spirat, et plus quam par sit rubescit, et eum qui mulieri convenit ornatu corruptum, omnemque perdit decorem et honestatem; et flaccida quidem fit caro, sanguinea autem et intensa supercilia, et major quam par sit crassitudo, et supervacanea carnis excrementa: cogita quanta hinc sit instravitas et molestia. Audivi quoque medicos dicentes, multis impedimento fuisse delicias ne proceriore essent statura. Nam cum intersecetur spiritus multitudine eorum quæ deiciuntur, et occupetur in iis conciens, quod oportebat ad augmentum procedere, id in supervacaneorum insumitur confectio. Quid dixeris de pedum doloribus, de rheumate quod oberat in omnes partes, quid de aliis morbis qui hinc oriuntur, et aliis abominandis? Nihil est enim æque injucundum et insuave ut mulier, quæ multa comedit. Propterea in pauperculis videris majorem formæ pulchritudinem, dum consumuntur excrementa, et non adhærent neque frustra adjiciuntur ipsis instar luti supervacanei. Nam quotidiana exercitatio, labores, afflictiones, mensa moderata et tenuis vitæ ratio, multam eis præbent honam habitudinem, et hinc quoque magnam pulchritudinem. Si autem obtendas deliciarum voluptatem, eam invenies solum usque ad gulam: nam simul atque linguam præterit, avolat, multas immittens molestias. Ne mihi enim solum acumbentes videas eos qui vivunt in deliciis, sed quando videris eos surrexisse, tunc sequere, et videbis magis esse ferarum et brutorum corpora, quam hominum. Videbis enim capite gravatos, pandiculantes, colligatos, lecto opus habentes, stragulis et multa quiete, et tamquam in multis undis fluctibusque jactatos et perturbatos, et iis qui servant opus habentes, cupientesque in illo esse statu, in quo erant priusquam disrumperentur. Tamquam enim gravidæ mulieres, ita gravati ventres circumferunt, et vix ingrediuntur, vix aspiciunt, vix loquuntur, et vix omnia. Quod si contigerit eos parum dormire, absurda rursus vident somnia, et referta visis innumerabilibus. Quid rursus dixeris de alia illorum insania,

de re, inquam, venerea? Nam ea quoque ex hoc fonte manat: et sicut equi in feminas furore perciti, ita ebrietatis œstro stimulati, omnes insiliunt, stolidius et furiosius quam illi exultantes, et multa alia indecore facientes, quæ nefas quidem est dicere. Neque enim sciunt ea, quæ patiuntur, neque quæ agunt. Sed non est ejusmodi is qui non dat operam deliciis; sed sedet in portu, aliorum videns naufragia, et pura perpetuaque fruitur voluptate, eam quæ

libero homini convenit vitam agens. Hæc ergo scientes, fugiamus mala convivia deliciarum et mensam teneamus tenuem: ut et anima et corpore bene affecti, omnem operemur virtutem, et bona futura assequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XL.

CAP. 15. v. 29. *Alioqui quid facient qui baptizantur pro mortuis, si omnino mortui non resurgunt? quid et baptizantur pro illis?*

1. *Marcionistarum ritus.* — Aliud rursus caput aggreditur, aliquando quidem ex iis quæ Deus facit, aliquando autem ex iis quæ ipsi agunt, probans ea quæ dicuntur. Est autem hoc ad defensionem non parvum argumentum, quando eos qui contradicunt, adducit testes eorum quæ dicuntur, per ea quæ faciunt. Quid est ergo quod dicit? an vultis primum dicam, quomodo hanc dictionem adulterant qui morbo laborant Marcionis? Atque scio quidem fore ut risum multum moveam; verum etiam propterea maxime dicam, ut illorum morbum magis fugiatis. Nam postquam catechumenus quispiam apud eos excesserit, sub lecto mortui abscondit aliquo vivente, accedunt ad mortuum et alloquuntur rogantque velitne accipere baptismum: deinde illo nihil respondente, qui est absconditus inferne, pro illo dicit se velle baptizari; et sic eum baptizant pro eo qui excessit, perinde ac si in scena luderent: tantum valuit diabolus in ignavorum animis. Deinde cum accusantur, adducunt hoc verbum, dicentes Apostolum dixisse, *Qui baptizantur pro mortuis.* Vidistin' magnam irrisionem? convenitne adversus ea disceptare? Ego quidem non arbitror: nisi disserere oporteat cum furentibus pro iis quæ loquuntur delirantes. Ut nemo autem capiatur ex simplicioribus, necesse est ut hanc quoque disceptationem adversus eos instituamus. Nam si hoc diceret Paulus, cur minatus est Deus ei qui non baptizatur? non potest enim fieri ut quispiam deinceps non baptizetur, hoc excogitato. Alioqui vero non est culpa ejus qui excessit, sed ejus qui vivit. Quibusnam autem dixit, *Nisi comederitis carnem meam, et biberitis meum sanguinem, non habebitis vitam in vobis (Joan. 6. 54)?* vivisne an mortuis, dic queso? et rursus, *Nisi quis regeneratus fuerit ex aqua et Spiritu, non potest videre regnum Dei (Id. 3. 5)?* Si enim hoc permittitur, nec opus est voluntate et instituto ejus qui accipit, nec assensu ejus qui est in vita; quid vetat quominus et ethnici et Judæi sic stant fideles, aliis post illorum decessum pro illis hæc facientibus? Sed ne aranearum telas amplius conscindentes, inaniter laboremus, age hujus dictionis vim explicemus. Quid ergo dicit Paulus? Vobis primum, qui mysteriis estis initiati, volo in memoriam revocare eam dictionem, quam in illa vespera jubent vos dicere qui mysterio initiati, et

tunc quid dicat Paulus explicabo: sic enim hoc quoque vobis erit dilucidius. Nam post alia omnia hoc addimus, quod nunc dicit Paulus. Et volo quidem aperte hoc dicere: non audeo autem propter eos qui non sunt initiati: ii enim expositionem nobis faciunt difficiliorem, ut qui nos cogant vel non aperte dicere, aut eis arcana enuntiare. Sed tamen dicam, quoad ejus a me fieri poterit, tecte et adumbrate. Nam post mysticorum illorum et terribilium verborum enuntiationem, et horrendas regulas dogmatum, quæ e cælo sunt demissa, hoc quoque in fine addimus, quando sumus baptizandi, jubentes dicere, Credo in resurrectionem mortuorum: et in hac fide baptizamur. Postquam enim hoc confessi sumus cum aliis, tunc demittimur in fontem sacrorum illorum fluentorum. Hoc ergo in memoriam revocans dicebat Paulus, *Si non est resurrectio, cur baptizaris pro mortuis?* id est, pro corporibus. Propter hoc enim baptizaris, mortui corporis credens resurrectionem, nempe quod non maneat mortuum. Et tu quidem per verba dicis mortuorum resurrectionem: sacerdos autem tanquam in quadam imagine, quæ credidisti et per verba es confessus, etiam per res ipsas ostendit. Quando absque signo credis, tunc tibi etiam præbet signum: quando quæ tua sunt feceris, tunc Deus quoque te reddit certiore. Quomodo? Per aquam. Baptizari enim et demergi, deinde sursum remeare et emergere, est symbolum seu signum descensus ad inferos et inde ascensus. Quamobrem Paulus quoque baptismum sepulcrum vocat, dicens: *Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem (Rom. 6. 4).* Ex eo autem rem futuram quoque facit credibilem, corporum, inquam, resurrectionem. Est enim longe majus peccata delere, quam corpus suscitare. Et hoc enuntians Christus dicebat: *Quid enim est facilius dicere, Remittuntur tibi peccata, an dicere, Tolle grabbatum tuum et ambula (Math. 9. 5. 6)?* Illud quidem, inquit, est difficilius: quoniam autem id minus creditis, ut quod non sit evidens, et quod est facilius pro difficili habetis, nempe potestatis meæ ostensionem; ne hoc quidem indicium recusabo vobis exhibere. *Tunc dicit paralytico, Surge, tolle lectum tuum, et vade in domum tuam.*

2. Et quomodo est, inquires, difficile, cum hoc possint facere et reges et principes? adulteros enim et homicidas illi dimittunt. Ludis, o homo, hæc dicens: nam solus quidem Deus potest peccata remittere;

διασωζόντων δεομενους, και επιθυμούντας τῆς καταστάσεως ἐκείνης, ἐν ἣ πρὶν ἢ διαβραγῆναι ἦσαν. Καθάπερ γὰρ αἱ κύουσαι τῶν γυναικῶν, οὕτω βαρούμενοι τὰς γαστέρας περιφέρονται, και μόλις ἐπιβαίνουσι, και μόλις βλέπουσι, και μόλις φθέγγονται, και πάντα μόλις. Ἄν δὲ μικρὸν αὐτοὺς τύχη καταδαρθεῖν, ὄνειρατα πάλιν ἀτοπα και μυρίων γέμοντα φαντασιῶν ὀρώσι. Τί ἂν τις εἰποι τὴν ἑτέραν τούτων μανίαν, τὴν τῶν ἀφροδισίων λέγω; Καὶ γὰρ και αὐτὴ τὰς πηγὰς ἐντεῦθεν ἔχει· και καθάπερ ἱπποὶ θηλυμανεῖς, οὕτω τῷ ὀστρω τῆς μέθης κεντούμενοι, πᾶσιν ἐπιπιδῶσιν, ἀλογώτερον και μανικώτερον ἐκείνων σκιρτῶντες, και πολλὰ ἕτερα ἀσχημονοῦντες,

ἃ μὴδὲ εἰπεῖν θέμις. Οὐδὲ γὰρ ἴσασι λιπὴν οὔτε ἃ πάσχουσιν, οὔτε ἃ πράττουσιν. Ἄλλ' οὐχ ὁ μὴ τρυφῶν, τοιοῦτος· ἀλλ' ἐν λιμῆνι κάθηται τὰ ἑτέρων ὀρών ναυάγια, και ἡθουῆς ἀπολαύει καθαρὰς και διαρκούς, τὴν ἐλευθέρω προσήκουσαν ζωὴν μετιῶν. Ταῦτ' οὖν [378] εἰδότες, φύγωμεν τὰ πονηρὰ τῆς τρυφῆς συμπίσια, και λιτῆς ἀνεχώμεθα τραπέζης, ἵνα και τὴν ψυχὴν και τὸ σῶμα εὖ διακείμενοι, πᾶσάν τε ἐργασώμεθα ἀρετῇ, και τῶν μελλόντων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν, χάριτι και φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν και ἀεὶ, και εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἄμην.

ΟΜΙΛΙΑ Μ'.

Ἐπεὶ τί ποιήσουσιν οἱ βαπτίζομενοι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, εἰ ὄλωσ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται; τί και βαπτίζονται ὑπὲρ τῶν νεκρῶν;

α'. Ἐτέρω πάλιν ἐπιχειρεῖ κεφαλαίω, ποτὲ μὲν ἐξ ὧν ὁ Θεὸς ποιεῖ, ποτὲ δὲ ἐξ αὐτῶν ὧν πράττουσι, τὰ λεγόμενα κατασκευάζων. Οὐ μικρὸν δὲ και τοῦτο εἰς συνηγορίαν δικαίωμα, ὅταν τοὺς ἀντιλέγοντας αὐτοὺς μάρτυρας παραγάγῃ, δι' ὧν ποιούσι, τῶν λεγομένων. Τί οὖν ἐστιν ὁ φησιν; ἢ βούλεσθε πρῶτον εἶπω, πῶς παραποιοῦσι τὴν ῥῆσιν ταύτην οἱ τὰ Μαρκίωνος νοσοῦντες; Καὶ οἶδα μὲν ὅτι πολὺν κινήσω γέλωτα, πλὴν ἀλλὰ και διὰ τοῦτο μάλιστα ἐρῶ, ἵνα μειζόνους αὐτῶν φύγητε τὴν νόσον. Ἐπειδὴν γὰρ τις κατηχούμενος ἀπέληθ παρ' αὐτοῖς, τὸν ζῶντα ὑπὸ τὴν κλίνην τοῦ τετελευτηκότος κρύψαντες, προσίσι τῷ νεκρῷ και διαλέγονται και πυνθάνονται, εἰ βούλοιο λαβεῖν τὸ βάπτισμα· εἶτα ἐκείνου μὴδὲν ἀποκρινομένου, ὁ κεκρυμμένος κάτωθεν ἀντ' ἐκείνου φησιν, ὅτι δὴ βούλοιο βαπτισθῆναι· καὶ οὕτω βαπτίζουσιν αὐτὸν ἀντὶ τοῦ ἀπελθόντος, καθάπερ ἐπὶ τῆς σκηνῆς παίζοντες· τοσοῦτον ἴσχυσε ταῖς τῶν ῥαθύμων ψυχαῖς ὁ διάβολος. Εἶτα ἐγκαλούμενοι, τουτὶ παράγουσι τὸ ῥῆμα λέγοντες, ὅτι και ὁ Ἀπόστολος, εἴρηκεν· *Οἱ βαπτίζομενοι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν*. Εἶδες τὸν καταγέλωτα τὸν πολὺν; ἄρ' οὖν πρὸς ταῦτα ἀντειπεῖν ἄξιον; Οὐκ ἔγωγε οἶμαι· πλὴν εἰ μὴ και τοῖς μαινομένοις, ὑπὲρ ὧν παραπαίοντες φθέγγονται, διαλέγεσθαι δεῖ. Ἴνα δὲ μηδεὶς τῶν σφοδρὰ ἀφελεστέρων ἀλιψ, ἀναγκαῖον ὑπομεῖναι και τὴν πρὸς τούτους ἀντίρρησιν. Εἰ γὰρ τοῦτο ἔλεγε Παῦλος, τίνας ἔνεκεν ἠπελησεν ὁ Θεὸς; τῷ μὴ βαπτισμένῳ. Οὐ γὰρ ἔστι τινὰ μὴ βαπτισθῆναι λοιπὸν ἐπινοηθέντος τούτου· ἄλλως δὲ τὸ ἐγκλημα οὐκέτι παρὰ τὸν ἀπελθόντα γίνεται, ἀλλὰ παρὰ τὸν ζῶντα. Τίσι δὲ ἔλεγεν, *Ἐὰν μὴ φάγητέ μου τὴν σάρκα, και πίητέ μου τὸ αἷμα, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς*; τοὺς ζῶσιν, ἢ τοῖς τετελευτηκόσιν, εἰπέ μοι, και πάλιν, *Ἄρ μὴ τις ἀναγεννηθῆ ἐξ ὕδατος και Πνεύματος, οὐ δύναται ἰδεῖν τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ*; Εἰ γὰρ τοῦτο ἐφείτα, και οὐ χρεια γνώμης τῆς τοῦ λαμβάνοντος, οὐδὲ συγκαταθέσεως τῆς ἐν τῷ ζῆν, τὴ κωλύει και Ἕλληνας και Ἰουδαίους οὕτω γενέσθαι πιστοὺς, ἑτέρων μετὰ τὴν τελευτὴν ἐκείνων ὑπὲρ ἐκείνων ταῦτα ποιοῦντες; Ἄλλ' ἵνα μὴ ἐπιπλέον τὰ ἀραχνίδια διακόπτοντες ματαιοπονῶμεν, φέρε τῆς ῥήσεως ταύτης τὴν δύναμιν [379] ὁμῖν ἀναπτύξωμεν. Τί οὖν φησιν ὁ Παῦλος; Πρῶτον δὲ ἀναμνησάει βούλομαι τοὺς μεμνημένους ὑμᾶς ῥήσεως, ἣν κατὰ τὴν ἐσπέραν ἐκείνην

οἱ μυσταγωγοῦντες ὑμᾶς λέγειν κελεύουσι, και τότε ἐρῶ και τὸ τοῦ Παύλου· οὕτω γὰρ ὑμῖν και τοῦτο ἔσται σαφέστερον. Μετὰ γὰρ τὰ ἄλλα πάντα τοῦτο προστίθεμεν, ὃ νῦν ὁ Παῦλος λέγει. Καὶ βούλομαι μὲν σαφῶς αὐτὸ εἰπεῖν, οὐ τολμῶ δὲ διὰ τοὺς ἀμυήτους· οὗτοι γὰρ δυσκολώτερον ἡμῖν ποιούσι τὴν ἐξηγήσιν, ἀναγκάζοντες ἢ μὴ λέγειν σαφῶς, ἢ εἰς αὐτοὺς ἐκφέρειν τὰ ἀπόρρητα. Πλὴν ἀλλ' ὡς ἂν οἶός τε ὦ, συνεσκιασμένως ἐρῶ. Μετὰ γὰρ τὴν ἀπαγγελίαν τῶν μυστικῶν ῥημάτων ἐκείνων και φοβερῶν, και τοὺς φρικτοὺς κανόνας τῶν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ κατενεχθέντων δογμάτων, και τοῦτο πρὸς τῷ τέλει προστίθεμεν, ὅταν μέλλωμεν βαπτίζειν, κελεύοντες λέγειν, ὅτι Πιστεῦο εἰς νεκρῶν ἀνάστασιν, και ἐπὶ τῇ πίστει ταύτῃ βαπτίζομεθα. Μετὰ γὰρ τὸ ὁμολογῆσαι τοῦτο μετὰ τῶν ἄλλων, τότε καθιέμεθα εἰς τὴν πηγὴν τῶν ἱερῶν ναμάτων ἐκείνων. Τοῦτο τοῖνον ἀναμνηστικῶν ὁ Παῦλος ἔλεγεν· *Εἰ μὴ ἔστιν ἀνάστασις, τί και βαπτίζῃ ὑπὲρ τῶν νεκρῶν*; τουτέστι, τῶν σωμάτων. Καὶ γὰρ ἐπὶ τοῦτε βαπτίζῃ, τοῦ νεκροῦ σώματος ἀνάστασιν πιστεύων, ὅτι οὐκέτι μένει νεκρὸν. Καὶ σὺ μὲν διὰ τῶν ῥημάτων λέγεις νεκρῶν ἀνάστασιν· ὁ δὲ ἱερεὺς, ὡσπερ ἐν εἰκόνι τινι, ἄπερ ἐπίστευσας και διὰ τῶν ῥημάτων ὑμολόγησας, δείκνυσι σοι και διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν. Ὅταν χωρίς σημείου πιστεύῃς, τότε σοι και τὸ σημεῖον παρεῖχει· ὅταν τὰ σαυτοῦ ποιήσῃς, τότε και ὁ Θεὸς σε πληροφορεῖ. Πῶς και τίνι τρόπῳ; Διὰ τοῦ ὕδατος. Τὸ γὰρ βαπτίζεσθαι και καταδύεσθαι, εἶτα ἀνανεύειν, τῆς εἰς ἄδου καταβάσεως ἔστι σύμβολον και τῆς ἐκείθεν ἀόδου. Διὸ και τάφον τὸ βάπτισμα ὁ Παῦλος καλεῖ λέγων· *Συρετάφημεν οὖν αὐτῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος εἰς τὸν θάνατον*. Ἀπὸ τούτου και τὸ μέλλον ἀξιόπιστον ποιεῖ, τῶν σωμάτων λέγω τὴν ἀνάστασιν. Τοῦ γὰρ σῶμα ἀναστῆσαι πολλῷ μείζον τὸ ἀμαρτήματα ἀφανίσαι. Καὶ τοῦτο ὁ Χριστὸς ἀποφανόμενος, ἔλεγεν· *Τὶ γὰρ ἔστιν εὐκολώτερον εἰπεῖν, Ἄφρονταί σοι αἱ ἀμαρτίαι, ἢ εἰπεῖν, Ἄφρον τὸν κρᾶθρατὸν σου, και περιπάτε*; Τὸ μὲν δυσκολώτερον ἐκεῖνο, φησὶν· ἐπειδὴ δὲ ἀπιστεῖτε ἄτε ἀδήληθ ὄντι, και τὸ εὐκολώτερον ἀντὶ δυσκόλου ποιῆσθε τῆς ἐμῆς δυνάμεως ἀπόδειξιν, οὐδὲ τοῦτο παρατήσομαι παρασχεῖν ὑμῖν τὸ δείγμα. Τότε λέγει τῷ παραλυτικῷ· *Ἐγερθεὶς ὕρον τὴν κλίνην σου, και ὕπαγε εἰς τὸν οἶκόν σου*.

β'. Καὶ πῶς τοῦτο δύσκολον, φησὶν, ὅταν και βασιλεύσι και ἀρχοῦσι δυνατὸν ἢ; και γὰρ μοιχοῦς και ἀνοροφόνους ἀφίαισιν ἐκείνοι. Παίζεις, ἄνθρωπε,

ταῦτα λέγων· ἁμαρτήματα μὲν γὰρ ἀφεῖναι μόνω θεῷ δυνατόν· ἄρχοντες δὲ καὶ βασιλεῖς, κἄν μοιχοὺς, κἄν ἀνδροφόνους ἀφῶσι, τῆς μὲν καλάσεως τῆς παρουσίας ἀπαλλάττουσι, [380] τὴν δὲ ἁμαρτίαν αὐτῶν οὐκ ἐκκαθαίρουσι· κἄν εἰς ἀρχὰς ἀγάγῃσι τοὺς ἀφεθέντας, κἄν αὐτὴν περιβάλλωσι τὴν ἀλουργίαν, κἄν τὸ διάδημα ἐπιθῶσιν, ἀλλὰ βασιλεῖς μὲν ἐποίησαν ἂν οὕτω, τῆς δὲ ἁμαρτίας οὐκ ἂν ἠλευθέρωσαν· Θεὸς γὰρ μόνος τοῦτο ποιεῖ. Ὁ δὲ καὶ ἐν τῷ λουτρῷ τῆς παλιγγενεσίας ἐργάζεται· αὐτῆς γὰρ ἄπτεται τῆς ψυχῆς ἡ χάρις, κἀκεῖθεν προδύβριζον ἀνασπᾶ τὴν ἁμαρτίαν. Διὰ δὲ τοῦτα τοῦ μὲν ὑπὸ βασιλείως ἀφελέντος ῥυπῶσαν τὴν ψυχὴν ἔστιν ἰδεῖν, τὴν δὲ τοῦ βαπτισθέντος οὐκέτι, ἀλλ' αὐτῶν τῶν ἡλιακῶν ἀκτίων καθαρωτέραν, καὶ οἷα ἐξ ἀρχῆς γεννηθεῖσα ἦν, μᾶλλον δὲ καὶ ἐκείνης ἀμείνω πολλῶν· Πνεύματος γὰρ ἀπολύει τοῦ πανταχόθεν αὐτὴν πυροῦντος καὶ τὴν ἀγνωσίην ἐπιτείνοντος. Καὶ ὡσπερ σίδηρον ἢ χρυσὸν ἀναχωνεύων, καθαρὸν καὶ καινὸν ἄνωθεν ποιεῖς· οὕτω δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὡσπερ ἐν χιωνευτηρίῳ τῷ βαπτίσματι ἀναχωνεύον αὐτὴν, καὶ δαπανῶν τὰ ἁμαρτήματα, χρυσοῦ παντὸς καθαροῦ καθαρώτερον ἀποστελεῖν παρασκευάζει. Καὶ τὴν τῶν σωμάτων δὲ ἀνάστασιν ἀξιόπιστον κἀντεῦθεν σοὶ πάλιν δείκνυσιν οὖσαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ ἁμαρτία τὸν θάνατον εἰσήγαγε, τῆς ῥίξης ξηρανθείσης, οὐδὲν δεῖ λοιπὸν ἀμφιβάλλειν ὑπὲρ τῆς τοῦ καρποῦ ἀπωλείας. Διὰ τοῦτο πρότερον εἰπὼν ἁμαρτιῶν ἄφρῃν, τότε ὁμολογεῖς καὶ νεκρῶν ἀνάστασιν, ἐντεῦθεν καὶ εἰς ἐκεῖνο χειραγωγούμενος. Εἶτα ἐπειδὴ οὐκ ἀρκεῖ τὸ ὄνομα τῆς ἀναστάσεως δεῖξαι τὸ πᾶν (πολλοὶ γὰρ ἀναστάντες πάλιν ἀπῆλθον, ὡς οἱ ἐν τῇ Παλαιᾷ, ὡς Λάζαρος, ὡς οἱ ἐν τῷ καιρῷ τοῦ σταυροῦ), κελεύει λέγειν, Καὶ εἰς ζῶην αἰώνιον, ἵνα μηκέτι θάνατον ὑποπτεύσῃ τις μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐκείνην. Τοῦτων τοίνυν πῶν ῥημάτων ἀναμνήσκων ὁ Παῦλος φησὶ· *Τὶ ποιήσουσιν οἱ βαπτιζόμενοι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν*; Εἰ γὰρ μὴ ἔστιν ἀνάστασις, φησὶ, σκηνὴ τὰ ῥήματα ταῦτα· εἰ μὴ ἔστιν ἀνάστασις, πῶς αὐτοὺς πείθομεν πιστεῦναι, ἅπερ οὐ διδόμεν; ὡσπερ ἂν εἰ τις κελεύῃ γραμματεῖον ἐκθέσθαι ὅτι τὸ καὶ τὸ ἔλαβε, μηκέτι ἄρῃ τὰ ἐγγραφέντα, εἶτα μετὰ τὴν ὑπογραφὴν ἀπαιτοῖ τὰ ἐγγεγραμμένα. Τὶ γὰρ ποιῆσαι λοιπὸν ὁ ὑπογράφας, ὑπεύθυνον μὲν ἑαυτὸν ποιήσας, οὐ λαβῶν δὲ ἅπερ ὠμολόγησεν εἰληφέναι; Τοῦτο γὰρ καὶ ἐνταῦθα λέγει περὶ τῶν βαπτιζομένων. Τὶ ποιήσουσιν οἱ βαπτιζόμενοι, φησὶν, ὑπογράφαντες μὲν ἀνάστασιν σωμάτων νεκρῶν, οὐ λαμβάνοντες δὲ, ἀλλ' ἀπατώμενοι; τί δὲ ὄλωσ καὶ τῆς ὁμολογίας ταύτης ἔδει, εἰ τὸ ἔργον μὴ εἶπετο; *Τὶ καὶ ἡμεῖς κινδυνεύομεν πῶσαν ὥραν*; Καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω, νῆ τὴν ὑμέτεραν καύχῃσιν, ἢν ἔχω ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Ὅρα πάλιν πόθεν ἐπιχειρεῖ κατασκευάσαι τὸ δόγμα, ἀπὸ τῆς οικείας ψήφου, μᾶλλον δὲ οὐ τῆς αὐτοῦ μόνου, ἀλλὰ καὶ τῆς τῶν λοιπῶν ἀποστόλων. Οὐ μικρὸν δὲ καὶ τοῦτο τὸ τοὺς διδασκάλους εἰσάγειν σφόδρα πεπληροφορημένους, καὶ τοῦτο δεικνύοντας ὡς διὰ λόγων μόνου, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων. Διὰ δὲ τοῦτο οὐ λέγει ἀπλῶς, ὅτι· Καὶ ἡμεῖς

πεπεισμεθα· οὐδὲ [381] γὰρ ἔρχεται τοῦτο πείσαι μόνου· ἀλλὰ καὶ τὴν διὰ τῶν πραγμάτων ἀπόδειξιν παρέχεται· ὡς ἂν εἰ ἔλεγε, Ἔφησιν ταῦτα ὁμολογεῖν οὐδὲν ἴσως ὑμῖν δοκεῖ θαυμαστὸν εἶναι· εἰ δὲ καὶ τὴν ἀπὸ τῶν ἔργων ὑμῖν παράσχοιμεν φωνήν, τί πρὸς τοῦτο ἔχοιτε ἀντεπεῖν; Ἀκούσατε τοίνυν, πῶς καὶ διὰ τῶν κινδύνων ταῦτα καθ' ἐκάστην ὁμολογούμεν τὴν ἡμέραν. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐγὼ, ἀλλ', Ἡμεῖς, παραλαμβάνων πάντας ὁμοῦ τοὺς ἀποστόλους, καὶ ταύτῃ μετριάζων τε καὶ ἀξιόπιστον ποιῶν τὸν λόγον. Τί γὰρ ἂν ἔχοιτε εἰπεῖν; ὅτι ἀπατώμεν ὑμᾶς ταῦτα κηρύττοντες, καὶ κενοδοξίας ἕνεκεν δογματίζομεν; Ἀλλ' οὐκ ἔωσι ταῦτα ψηφίζεσθαι οἱ κίνδυνοι· τίς γὰρ ἂν ἔλοιτο κινδυνεύειν διηνεκῶς εἰκῆ καὶ μάτην; Διὸ καὶ ἔλεγε· *Τὶ καὶ ἡμεῖς κινδυνεύομεν πῶσαν ὥραν*; Εἰ γὰρ καὶ ἔλοιτό τις διὰ κενοδοξίας, ἅπαξ καὶ δευτέρου τοῦτο αἰρήσεται, οὐχὶ πάντα τὸν βίον, καθάπερ ἡμεῖς· ἡμεῖς γὰρ τὴν ζῶην ἅπασαν εἰς τοῦτο κατεστησάμεθα. Καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω, νῆ τὴν ὑμέτεραν καύχῃσιν, ἢν ἔχω ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· καύχῃσιν ἐνταῦθα τὴν αὐτῶν προκοπὴν λέγων. Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὺς ἔδειξε τοὺς κινδύνους ὄντας, ἵνα μὴ δόξῃ ὡς ἀποδουρόμενος ταῦτα λέγειν, οὐ μόνου οὐκ ἀλγῶ, φησὶν, ἀλλὰ καὶ καυχῶμαι τῷ ταῦτα πάσχειν ὑπὲρ ὑμῶν. Διπλῆ δὲ ἐναδρύνεσθαι φησὶ, καὶ τῷ δι' αὐτοὺς κινδυνεύειν, καὶ τῷ ὄρῃν αὐτοὺς ἐπιδιδόντας. Εἶτα τὸ αὐτῷ σύνηθες ποιῶν, ἐπειδὴ μεγάλα ἐφθέγγατο, ἀμφοτέρω ἀντίθεσι τῷ Χριστῷ. Πῶς δὲ ἀποθνήσκει καθ' ἐκάστην ἡμέραν; Τῇ περὶ τοῦ καὶ τῷ παρασκευάσθαι πρὸς τοῦτο. Καὶ τίνας ἕνεκεν ταῦτα λέγει; Πάλιν τὸν περὶ τῆς ἀναστάσεως καὶ διὰ τούτων κατασκευάζων λόγον. Τίς γὰρ ἂν ἔλοιτο, φησὶ, τοσοῦτους ὑπομένειν θανάτους, ἀναστάσεως οὐκ οὐσης οὐδὲ ζωῆς μετὰ ταῦτα; Εἰ γὰρ οἱ πιστεύοντες τῇ ἀναστάσει, μόλις ἂν ὑπὲρ αὐτῆς κινδυνεύουσαιεν, εἰ μὴ σφόδρα εἴην γενναῖοι· πολλῶν μᾶλλον ὁ μὴ πιστεύων, φησὶν, οὐκ ἂν ἔλοιτο τοσοῦτους ὑπομένειν θανάτους, καὶ οὕτω χαλεπούς. Καὶ γὰρ κατὰ μικρὸν ὄρα πόσην ποιεῖται τὴν αὐξήσιν. Εἶπεν, ὅτι *Κινδυνεύομεν*, προσέθηκεν, ὅτι *Πῶσαν ὥραν*, εἶτα, ὅτι *Καθ' ἡμέραν*, εἶτα, ὅτι οὐ, Κινδυνεύω, μόνου, φησὶν, ἀλλὰ καὶ, Ἀποθνήσκω. Δείκνυσιν δὲ λοιπὸν καὶ ποταποὺς θανάτους, οὕτω λέγων· *Εἰ κατὰ ἄνθρωπον ἐθηριομάχησα ἐν Ἐφέσῳ, τί μοι τὸ ὄφελος*;

γ'. Τί ἔστιν, *Εἰ κατὰ ἄνθρωπον*; Ὅσον τὸ εἰς ἀνθρώπους ἦκον, ἐθηριομάχησα. Τί γὰρ, εἰ ὁ Θεὸς ἐξήρπασέ με τῶν κινδύνων; Ὡστε ὁ μάλιστα ὑπὲρ τοῦτων ὀφείλων μεριμνᾶν, ἐγὼ εἰμι ὁ τοσοῦτους κινδύνους ὑπομένων, καὶ μηδεμίαν μηδέπω λαβὼν ἀμοιβήν. Εἰ γὰρ μὴ παραγίνεται ὁ τῆς ἀντιδόσεως καιρὸς, ἀλλὰ μέχρι τοῦ παρόντος τὰ ἡμέτερα συγκεκλεισται, ἡμεῖς ἐν μεζῶνι ζημίᾳ ἐσμέν. Ὑμεῖς μὲν γὰρ ἀκινδύνως ἐπιστεύσατε, ἡμεῖς δὲ καθ' ἐκάστην σφαττόμεθα τὴν ἡμέραν. Ταῦτα δὲ ἅπαντα ἔλεγεν, οὐκ ἐπειδὴ οὐκ εἶχεν ὄφελος καὶ ἐν αὐτῷ τῷ πάσχειν, ἀλλὰ διὰ τὴν τῶν πολλῶν ἀσθένειαν, καὶ ὥστε αὐτοὺς εἰς τὸν περὶ τῆς ἀναστάσεως [382] σπριζαί λόγον· οὐκ ἐπειδὴ αὐτὸς ἐπὶ μεσῶν ἔτρεχεν· ἀρχοῦσα γὰρ ἦν

principes autem et reges, etiamsi dimittant et absolvant adulteros et homicidas, a presenti quidem liberant supplicio, eorum autem peccatum non emundant et expiant; et si dimissos quidem provexerint ad magistratus, et vel ipsa induerint purpura, et imposuerint eis diadema; reges quidem sic fecerunt, a peccatis autem non liberarunt: solus enim Deus hoc facit. Quod quidem operatur in lavacro regenerationis: ipsam enim animam tangit gratia, et illinc peccatum evellit radicitus. Propterea ejus quidem, qui est dimissus a rege, sordidam videre licet animam: ejus autem qui est baptizatus, minime, sed ipsum solis radiis puriorem, et qualis fuit generata ab initio; imo vero illa quoque longe meliorem: fruitur enim Spiritu qui eam omni ex parte inflamat, et auget sanctitatem. Et sicut aurum aut argentum refundens, purum et novum facis denno: ita etiam Spiritus sanctus in baptismo tanquam in fornace eam refundens, et peccata consumens, efficit ut quovis auro puro purius fulgeat. Itemque corporum resurrectionem hinc quoque rursus tibi facit esse credibilem. Nam quoniam peccatum mortem intulit, exsiccata radice non est amplius dubitandum de fructus interitu. Propterea cum prius dixisses remissionem peccatorum, tunc confiteris etiam mortuorum resurrectionem, hinc ad illud deductus. Deinde quoniam non sufficit nomen resurrectionis ad universum ostendendum (multi enim qui resurrexerant rursus excesserunt, ut qui resurrexerunt in Veteri, ut Lazarus, ut qui tempore crucis), jubet dicere, Et in vitam aeternam, ne quis amplius suspicetur mortem post resurrectionem. Hæc ergo verba in memoriam revocans Paulus dicit: *Quid facient qui baptizantur pro mortuis?* Nam si non est, inquit, resurrectio, hæc verba plane sunt ludus scenicus. Si non est resurrectio, quomodo eis suademus ut credant quæ non damus? ut si quis jubens edere schedulam quod hoc et illud acceperit, minime dederit quæ in ea scripta sunt; deinde postquam subscripta fuerit schedula, exigat quæ in ea sunt scripta. Quid enim de cætero faciet is qui subscripsit, cum se quidem debitorem constituerit, non acceperit autem ea quæ confessus est se accepisse? Hoc enim hic quoque dicit de iis qui baptizantur: *Quid facient, inquit, qui baptizantur, qui subscripserunt quidem resurrectionem mortuorum corporum, non recipiunt autem, sed decipiuntur? quid omnino erat opus hac confessione, si res non sequeretur?* 30. *Quid et nos periclitamur omni hora?* 31. *Quotidie morior propter vestram gloriam, quam habeo in Christo Jesu.* Vide rursus undenam dogma aggrediatur probare, a suo suffragio; imo vero non solum suo, sed etiam cæterorum apostolorum. Est autem hoc quoque non parvum, adducere doctores qui de eo valde certam habeant persuasionem, et hoc non solum verbis, sed etiam rebus ostendant. Propterea non dicit absolute, Nos quoque id habemus persuasum; neque enim satis erat hoc solum persuadere; sed etiam per res ipsas exhibet demonstrationem: perinde ac si diceret: Verbis hæc confiteri nihil vobis forte videtur esse mi-

randum; si autem etiam a rebus ipsis vocem vobis exhibeamus, quid ad hæc poteritis contradicere? Audite ergo quomodo etiam per pericula hæc quotidie conflteamur. Et non dixit, Ego, sed, Nos, assumens omnes simul apostolos, et ea ratione modeste se gerens, ac fide dignam faciens orationem. Quid enim dicere potueritis? quod vos decipiamus hæc prædicantes, et propter inanem gloriam hæc dogmata statuamus? Sed hanc sententiam ferre non sinunt pericula: quis enim sua sponte voluerit frustra et temere adire pericula? Et ideo dicebat, *Quid et nos periclitamur omni hora?* Nam et si quis propter inanem gloriam hoc sua sponte elegerit, semel et iterum hoc faciet, non omni tempore sicut nos: nos enim totam vitam huic rei addicimus. *Quotidie morior per vestram gloriationem, quam habeo in Christo Jesu;* gloriationem hic dicens eorum profectum. Nam quoniam multa ostendit esse pericula; ne videretur tanquam desens hæc dicere, Non solum, inquit, non doleo, sed etiam glorior quod pro vobis hæc patiar. Duplici autem ratione se dicit gloriarum, et quod propter ipsos pericula adeat, et quod ipsos videat incrementum suscipere. Deinde faciens id quod est sibi solutum, quoniam magna est loquutus, utraque Christo tribuit. Quomodo autem moritur quotidie? Animi alacritate, et quod ad hoc sit paratus. Et cur hæc dicit? Rursus per hæc quoque confirmans quod dicitur de resurrectione. Quis enim, inquit, elegerit tam multas subire mortes, si ne sit quidem postea resurrectio neque vita? Nam si qui credunt resurrectioni, vix pro ea pericula adierint nisi sint fortes ac generosi: multo magis is qui non credit, non tam multas et tam graves ac difficiles mortes elegerit. Etenim vide quantum paulatim faciat incrementum. Dixit, *Periclitamur;* addidit, *Omni hora;* deinde, *Quotidie;* postea non solum dicit, *Periclitor,* sed etiam, *Morior.* Deinde ostendit et quot mortes, sic dicens: 32. *Si secundum hominem ad bestias pugnavi Ephesi, quid mihi prodest?*

3. Quid est, *Si secundum hominem?* Quod ad homines attinet, pugnavi cum bestiis. Quid enim si me Deus eripuit a periculis? Quare qui pro his maxime debeo esse sollicitus, ego sum, qui tam multa sustineo pericula, et adhuc nullam accepi remunerationem. Nam si non advenit tempus remunerationis, sed intra præsens tempus res nostræ sunt conclusæ, nos majus damnum patimur. Nam vos quidem citra periculum credidistis: nos autem mactamur quotidie. Hæc autem omnia dicebat, non quoniam in patiando nullam haberet utilitatem, sed propter multorum imbecillitatem, et ut ipsos confirmaret in ratione resurrectionis: non quod ipse curreret propter mercedem: erat enim sufficiens ei remuneratio, id facere quod Deo placeret. Quamobrem etiam quando dicit, *Si in hac vita speramus in Christo tantum, miserabiles omnibus hominibus sumus.* Etiam illic rursus propter illos, ut metu hujus miseriæ eorum de resurrectione exagitet incredulitatem, et ad eorum imbecillitatem se demittens, sic loquitur: Est enim magna merces, Christo placere in omnibus: etiam

absque remuneratione, magna est merces propter ipsum adire pericula. *Si mortui non resurgunt, manducemus et bibamus: cras enim moriemur.* Hoc jam verbum est irridentiis. Quamobrem non hoc ex se adduxit, sed magniloquentissimum prophetam produxit Isaïam, qui de iis, qui omnem sensum doloris exuerunt et sunt deplorati, dicebat hæc verba: *Qui maculant vitulos et sacrificant oves, ut carnes comedant et vinum bibant: qui dicunt, Comedamus et bibamus; cras enim moriemur. Hæc sunt aperta in auribus Domini Sabaoth: et non remittetur vobis hoc peccatum, donec fueritis mortui (Isai. 22. 13. 14).* Si autem venia tunc fuerunt privati qui hæc dicebant, multo magis in gratia. Deinde ne asperiores redderet orationem, non amplius immoratur in adductione ad absurdum; sed orationem rursus convertit ad exhortationem, dicens: 33. *Nolite seduci: corrumpunt bonos mores colloquia prava.* Hæc autem dicebat, simul quidem eos insectans tamquam insipientes; bonos enim benigna ac miti appellatione hic significavit, qui facile possunt decipi; simulque, quantum potuit, pro præcedentibus ipsis veniam concedens, et maximam partem criminum ab eis propulsans et in alios transferens, ut hac quoque ratione eos attraheret ad poenitentiam. Quod etiam in Epistola ad Galatas facit, dicens: *Qui autem vos conturbat, portabit iudicium, quisquis ille sit (Gal. 5. 10).* 34. *Evigilate juste, et nolite peccare.* Tamquam ebriis dicit et furentibus. Nam omnia simul et repente e manibus ejicere, ebriorum erat et furentium, eo quod non amplius videant quæ viderunt, neque credant iis quæ prius confessi sunt. Quid enim autem, *Juste?* Ad id quod conducit et est utile. Est enim injuste evigilare et expergisci, quando quispiam fuerit excitatus ad detrimentum suæ animæ. Recte autem addidit illud, *Nolite peccare,* ostendens quod hinc sint ipsi semina incredulitatis. Hoc quoque alibi tacite significat, quod vita corrupta mala gignat dogmata: ut quando dicit, *Rudix omnium malorum est avaritia: quam quidam appetentes aberraverunt a fide (1. Tim. 6. 10).* Multi enim male sibi conscii, nec volentes dare poenas, ab hoc metu læduntur in fide resurrectionis; sicut ii quidem certe qui multa et præclara recte gesserunt, quotidie cupiunt videre illum diem. *Ignorantiam enim Dei quidam habent; ad pudorem id vobis dico.* Vide quomodo rursus crimina transfert in alios. Non enim dixit, *Habetis ignorantiam, sed, Ignorantiam quidam habent.* Nam non credere resurrectioni, est ejus qui non valde scit inexpugnabilem Dei virtutem et ad omnia sufficientem. Nam si quæ sunt fecit ex iis quæ non erant, multo magis poterit excitare et restituere ea quæ sunt dissoluta. Et quoniam eos vehementer tetigit et summopere eos carpsit, reprehendens eos de ingluvie, de ignorantia et stupore; mitigans ea quæ dicta sunt, dicit: *Ad pudorem vobis loquor;* hoc est, ut corrigam, ut reducam, ut vos pudore affecti reddamini meliores. Timuit enim ne, si plus quam par esset eos æcuisset, resillirent.

4. *Quos Paulus increpare intenderit. Dives ex aliorum jactura dives efficitur.* — Hæc autem existimemus non illis solis, sed nunc quoque dicta esse omnibus, qui eodem morbo laborant, et quorum vita est corrupta. Non enim ii solum qui mala habent dogmata, sed ii etiam qui gravibus tenentur peccatis, sunt ebrii et desipiant. Quamobrem illis quoque dictum fuerit illud, *Evigilate seu expergiscimini;* et maxime iis qui sunt gravati veterno avaritiæ, iis qui improbe rapiunt. Est enim bona rapina, nempe rapina cælorum quæ nihil lædit. Nam in pecuniis quidem nequit fieri ut quispiam evadat dives, nisi alius prius factus sit pauper; in spiritualibus autem non ita est, sed totum contrarium: fieri non potest ut quispiam fiat dives, nisi alterum fecerit opulentum: etenim si nemini profueris, non poteris effici opulentus. Nam in corporalibus quidem erogatio efficit diminutionem; in spiritualibus autem erogatio operatur abundantiam, et non impertuisse, hoc multam conficit paupertatem et infert ultimum supplicium. Hoc autem ostendit is qui infodit talentum. Etenim qui rationem habet sapientiæ, et alii impertiit, auget copias, ut qui multos fecerit sapientes: qui autem domi abscondit, seipsum privavit copiis, ut qui non paravit multorum utilitatem. Rursus qui alia habet dona, si multos curaverit, amplificavit donationem: et nec erogatione fuit ipse exinanitus, et multos implevit spirituali donatione. Et in omnibus spiritualibus firma et stabilis permanet hæc regula. Ita etiam in regno, qui sui regni multos reddit participes, hac rursus ratione eo ipse magis fruatur: qui autem nullum studet habere socium ac participem, ipse quoque excidet a magnis illis bonis. Si enim sapientia sensilis non consumitur innumerabilibus sapiensibus, neque artifex multos efficiens artifices perdit artem: multo magis qui regnum rapit, minus illud non efficiet, sed tunc nobis majores erunt divitiæ, quando multos ad id vocaverimus. Rapiamus ergo ea quæ non consumuntur, sed dum rapiuntur magis abundant: rapiamus ea quæ nullum habent calumniosum, nullum qui invadeat. Etenim si auri locus esset perennem habens fontem scaturientem, et eo magis afflueret, quo magis exhauriretur; alius autem esset locus habens thesaurum infossum: ex utro velles distecere? an non ex illo? Est certe perspicuum. Sed ne verbis hoc solum effingamus, quod dictum est cogitate in aere et in sole: ea enim rapiuntur ab omnibus, et omnes implent: sed hæc quidem manent similia, a fruentibus et non fruentibus non diminuta. Quod autem dixi est multo majus. Non enim manet similis spiritualis sapientia, si distribuatur et non distribuatur, sed magis augetur si distribuatur. Si quis autem non ferat ea quæ dicta sunt, sed adhuc rerum ad victum pertinentium affixus sit inopio, ea quæ diminuta sunt rapiens; in hoc quoque rursus in memoriam revocet manæ alimentum, et timeat exemplum supplicii. Quod enim in illo accidebat, hoc etiam videre licet in iis qui nunc superabundant.

αὐτῶ ἀντίδοσις τὸ ποιῆσαι τὸ δοκοῦν τῷ Θεῷ. Ὅστε καὶ ὅταν λέγῃ, *Εἰ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἡλικιώτες ἐσμέν ἐν Χριστῷ μόνον, ἔλεινότεροι πάντων ἀνθρώπων ἐσμέν*· κακεῖ πάλιν δι' ἐκείνους, ὥστε τῷ φόβῳ τῆς ἀθλιότητος ταύτης κατασεῖσαι αὐτῶν τὴν ἀπιστίαν τὴν περὶ τῆς ἀναστάσεως, καὶ πρὸς τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν συγκαταβαίνων, οὕτω φησί. Καὶ γὰρ ὁ μέγας μισθός, τὸ ἀρέσκειν διαπαντὸς τῷ Χριστῷ· καὶ χωρὶς τῆς ἀντιδόσεως, μεγίστη ἀμοιβὴ τὸ δι' αὐτὸν κινδυνεύειν. *Εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, φάγωμεν καὶ πίωμεν· αὐριον γὰρ ἀποθνήσκομεν*. Τοῦτο λοιπὸν τὸ ῥῆμα καὶ κωμωδοῦντός ἐστι. Διὸ οὐδὲ ὀκλοῖεν αὐτὸ παρήγαγεν, ἀλλὰ τὸν προφήτην ἐπέστησε τὸν μεγαλοφωνώτατον Ἰσαΐαν, ὃς περὶ τινῶν ἀπληγῶτων διαλεγόμενος καὶ ἀπεγνωσμένων, ἔλεγε ταυτὶ τὰ ῥήματα· *Οἱ σφάζοντες μόσχους, καὶ θύοντες πρόβατα, ὥστε φαγεῖν κρέα καὶ πιεῖν οἶνον· οἱ λέγοντες· Φάγωμεν καὶ πίωμεν· αὐριον γὰρ ἀποθνήσκομεν*. Ἀνακαλυμμένα ταῦτά ἐστιν εἰς τὰ ὦτα Κυρίου Σαβαώθ· καὶ οὐκ ἀφεθήσεται ὑμῖν· ἡ ἀμαρτία αὕτη, ἕως ἂν ἀποθάνητε. Εἰ δὲ τότε συγγνώμης ἦσαν ἀπεστερημένοι οἱ ταῦτα λέγοντες, πολλῶν μᾶλλον ἐπὶ τῆς χάριτος. Εἶτα ἵνα μὴ τραχύτερον ποιῆσῃ τὸν λόγον, οὐκ ἐπὶ πολὺ τῇ εἰς ἄτοπον ἀπαγωγῇ ἐπιμένει, ἀλλὰ πάλιν ἐπὶ παραίνεσιν τρέπει τὸν λόγον, λέγων· *Μὴ πλανᾶσθε, φθείρουσιν ἡθῆ χρηστὰ ὀμιλία κακὰ*. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, ὁμοῦ μὲν αὐτῶν καθαπτόμενος ὡς ἀνοήτων· χρηστὰ γὰρ ἐνταῦθα εὐφύμῳς τὰ εὐεξπάτητα ἐκάλεσεν· ὁμοῦ δὲ ὡς οἶόν τέ ἐστι καὶ συγγνώμης ὑπὲρ τῶν ἔμπροσθεν αὐτοῖς μεταδιδούς, καὶ τὸ πλεόν τῶν ἐγκλημάτων ἀποσκευαζόμενος ἀπ' ἐκείνων καὶ εἰς ἑτέρους μετατιθεῖς, ὥστε καὶ ταύτη εἰς μετάνοιαν αὐτοὺς ἐφελέκυσσασθαι. Ὁ καὶ ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας Ἐπιστολῇ ποιεῖ λέγων· *Ὁ δὲ ταρασσῶν ὑμᾶς βαστάσει τὸ κρῖμα, ὅστις ἂν ἦ· Ἐκνήψατε δικαίως, καὶ μὴ ἀμαρτάνετε*· ὡς πρὸς μεθύνοντας καὶ μαινομένους. Τὸ γὰρ ἀθρόον πάντα ἀπὸ τῶν χειρῶν ῥίψαι, μεθύοντων καὶ μαινομένων ἦν, τῷ μηκέτι ὄραν ἃ ἐώρων, μηδὲ πιστεύειν οἷς ἔμπροσθεν ὡμολόγησαν. Τί δὲ ἐστι, *Δικαίως*; Ἐπὶ συμφέροντι καὶ χρησίμῳ. Ἔστι γὰρ ἀδικῶς νῆφειν, ὅταν ἐπὶ βλάβῃ τῆς ἐαυτοῦ ψυχῆς διεγχευόμενος τις ἦ. Καλῶς δὲ καὶ τὸ, *Μὴ ἀμαρτάνετε*, προσέθηκε, δεικνύς ὅτι ἐντεῦθεν αὐτοῖς τὰ σπέρματα τῆς ἀπιστίας. Καὶ πάλαι οὗτο αἰνίττεται, ὅτι βίος διεφθαρμένος πονηρὰ τίκει δόγματα· ὡς ὅταν λέγῃ, *Ῥίζα πάντων τῶν κακῶν ἡ φιλαργυρία, ἧς τινες ὀρεγόμενοι, ἀπεπληρώθησαν τῆς πίστεως*. Καὶ γὰρ πολλοὶ τῶν πονηρῶν συνειδῶτων ἐαυτοῖς, καὶ οὐ βουλομένων δοῦναι δίκην, ἀπὸ τοῦ φόβου τούτου καὶ εἰς τὴν περὶ τῆς ἀναστάσεως παραβιάζονται πίστιν· ὥσπερ οὖν οἱ μεγάλα κατοροῦντες καὶ καθ' ἐκάστην αὐτὴν ἐπιθυμοῦσι τὴν ἡμέραν ἰδεῖν. Ἀγνωστῶν γὰρ Θεοῦ τινες ἔχουσι· πρὸς ἐντροπὴν ὑμῖν λέγω. Ὅρα τοὺς πάλιν μετατίθησι τὰ ἐγκλήματα εἰς ἑτέρους. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι Ἀγνωστῶν ἔχετε, [383] ἀλλ', Ἀγνωστῶν τινες ἔχουσι. Τὸ γὰρ τῇ ἀναστάσει

* *Legatur ταῦτα.*

διαπιστεῖν, οὐ σφόδρα εἰδῶτος ἐστὶ τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν τὴν ἄμαχον καὶ πρὸς πάντα ἀρχούσαν. Εἰ γὰρ ἐξ οὐκ ὄντων τὰ ὄντα ἐποίησε, πολλῶν μᾶλλον τὰ διαλυθέντα δυνήσεται ἀναστήσαι. Καὶ ἐπειδὴ σφόδρα αὐτῶν καθήψατο, καὶ μεθ' ὑπερβολῆς ἐκωμώδησεν, εἰς γαστριμαργίαν, εἰς ἀνοίαν, εἰς παραπληξίαν διαβάλλων, παραμυθούμενος τὰ εἰρημένα, φησί· *Πρὸς ἐντροπὴν ὑμῖν λέγω*, τουτέστιν, ὥστε διορθῶσαι, ὥστε ἐπιναγαγεῖν, ὥστε ἀσχυρθέντας ὑμᾶς γενέσθαι βελτίους. Δέδοικε γὰρ μὴ πέρα τοῦ δέοντος ταμῶν, ἀποσιρτῆσαι ποιῆσῃ.

δ. Ταῦτα δὲ μὴ πρὸς ἐκείνους εἰρῆσθαι νομίζωμεν μόνον, ἀλλὰ καὶ νῦν εἰρῆσθαι πρὸς ἅπαντας τοὺς τὰ αὐτὰ νοσοῦντας, καὶ τοὺς βίον διεφθαρμένον ἔχοντας. Καὶ γὰρ οὐχ οἱ τὰ πονηρὰ δόγματα ἔχοντες μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀμαρτίας κατεχόμενοι χαλεπαῖς, μεθύουσι τε καὶ παραπαλοῦσι. Διὸ καὶ πρὸς αὐτοὺς ἂν λεχθεῖ δικαίως τὸ, *Ἐκνήψατε*, καὶ μάλιστα πρὸς τοὺς τῷ κάρῳ τῆς πλεονεξίας βεβαρημένους, τοὺς κακῶς ἀρπάζοντας. Ἔστι γὰρ ἀρπαγὴ καλὴ ἡ τῶν οὐρανῶν ἀρπαγὴ, ἡ μηδὲν βλάπτουσα. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς χρήμασι οὐκ ἐστὶν ἕτερον γενέσθαι πλούσιον, μὴ ἑτέρου πρότερον γενομένου πένητος· ἐπὶ δὲ τῶν πνευματικῶν οὐκ ἐνὶ τούτῳ, ἀλλὰ τούταντιον ἅπαν, οὐκ ἐστὶ τινὰ γενέσθαι πλούσιον, μὴ ἕτερον ποιήσαντα εὐπορον· ἂν γὰρ μηδένα ὠφελήσῃς, οὐ δυνήσῃ γενέσθαι εὐπορος. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς σωματικοῖς ἡ μετάδοσις μείωσιν ποιεῖ· ἐν δὲ τοῖς πνευματικοῖς ἡ μετάδοσις πλεονασμὸν ἐργάζεται, καὶ τὸ μὴ μεταδοῦναι, τοῦτο πολλὴν πένιαν κατασκευάζει, καὶ κόλασιν ἐσχάτην ἐπάγει. Καὶ δείκνυσι τοῦτο ὁ τὸ τάλαντον κατορύξας. Καὶ γὰρ ὁ λόγον ἔχων σοφίας, μεταδοὺς ἑτέρῳ, ἠβξῆσε τὴν περιουσίαν, πολλοὺς ποιήσας τοὺς σοφοὺς· οἱκοὶ δὲ κατακρύψας, ἀπεστέρησεν ἑαυτὸν τῆς περιουσίας, οὐ κτησάμενος τὴν τῶν πολλῶν ὠφέλειαν. Πάλιν ὁ χαρίσματα ἔχων ἕτερα, πολλοὺς ἰασάμενος ἐξέτεινε τὴν δωρεάν· καὶ οὐτε αὐτὸς ἐξεκινῶθη τῇ μετάδοσι, καὶ πολλοὺς ἑτέρους ἐνέπλησε τῆς πνευματικῆς δωρεᾶς. Καὶ ἐπὶ πάντων τῶν πνευματικῶν ἀκίνητος οὗτος ὁ κανὼν διαμένει. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς βασιλείας, ὁ μὲν κοινῶν· πολλοὺς κατασκευάζων ἑαυτῷ τῆς βασιλείας, ταύτη μειζόνως αὐτῆς ἀπολαύσεται πάλιν· ὁ δὲ μηδένα σπουδάζων λαβεῖν κοινῶν, καὶ αὐτὸς ἐκπεσεῖται τῶν πολλῶν ἀγαθῶν ἐκείνων. Εἰ γὰρ ἡ σοφία ἡ αἰσθητὴ οὐ δαπανᾶται, μυρίων ἀρπαζόντων, οὐτε ὁ τεχνίτης πολλοὺς τοὺς τεχνίτας ποιῶν ἀπόλλυσι τὴν τέχνην, πολλῶν μᾶλλον ὁ τὴν βασιλείαν ἀρπάζων ἐλάττονα οὐκ ἐργάζεται, ἀλλὰ τότε πλείων ἐστὶ ὁ πλοῦτος ἡμῖν, ὅταν πολλοὺς ἐπὶ τούτῳ καλῶμεν. Ἀρπάσωμεν τοίνυν τὰ μὴ ἀναλισκόμενα, ἀλλὰ πλεονάζοντα ἐν τῷ ἀρπάζεσθαι· [384] ἀρπάσωμεν τὰ μηδένα ἔχοντα συκοφάντην, μηδένα βάσκανον. Καὶ γὰρ εἰ χρυσοῦ τόπος ἦν πηγὴν ἔχων ἀναβλύζουσαν ἀένυσον, καὶ τοσοῦτον πλεόν ἐπέβρει, ὅσην πλεόν ἐζηνταίετο, ἕτερος δὲ τόπος ἦν θησαυρὸν ἔχων κατορυγμένον, πόθεν ἂν ἠθέλησας πλουτεῖν; οὐχὶ ἐκείθεν; Δῆλον. Ἄλλ', ἵνα μὴ λόγῳ τούτῳ μόνον ἀναπλάσωμεν, λογίσασθε ἐπὶ τοῦ ἀέρος τὸ εἰρημένον καὶ

ἐπὶ τοῦ ἡλίου· ταῦτα γὰρ ἀρπάζεται παρὰ πάντων, καὶ πάντας πληροῖ· ἄλλὰ ταῦτα μὲν, καὶ ἀπολαύοντων καὶ μὴ ἀπολαύοντων, ὅμοια μένει μὴ ἐλαττούμενα. Ὁ δὲ ἐγὼ εἶπον, πολλῶ μείζον ἐστίν. Οὐ γὰρ ὅμοια μένει ἡ πνευματικὴ σοφία διαδιδόμενη καὶ μὴ διαδιδόμενη, ἀλλ' αὐξεται μᾶλλον διαδιδόμενη. Εἰ δέ τις οὐκ ἀνέχεται τῶν εἰρημένων, ἀλλ' εἶτι τῆ τῶν βιωτικῶν προστέθηκε πενία ἀρπάζων τὰ ἐλαττούμενα, κἀν τούτῳ πάλιν ἀναμιμητῆσθω τῆς τροφῆς τοῦ μάννα, καὶ φοβείσθω τὸ παράδειγμα τῆς κολάσεως. Ὅπερ γὰρ ἐπ' ἐκείνης συνέβαινε, τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν πλεονεκτούντων νῦν ἐκβαῖνον ἐστὶν ἰδεῖν. Τί δὲ τότε συνέβαινε; Σκώληκας ἐβρουν ἀπὸ τῆς πλεονεξίας.

Τοῦτο καὶ νῦν γίνεται ἐπὶ τούτων. Τὸ μὲν γὰρ μέτρον τῆς τροφῆς τὸ αὐτὸ ἅπασι· μίαν γὰρ πληροῦμεν γαστέρα· ἡ δὲ κόπρος παρὰ σοὶ πλείων τῷ τρυφῶντι. Καὶ καθάπερ ἐκεῖ ἐν ταῖς οἰκίαις οἱ τὸ πλεόν τοῦ νενομισμένου συλλέγοντες, οὐ μάννα συνηγον, ἀλλὰ σκώληκας πλείους καὶ σηπεδόνα· οὕτω δὴ καὶ ἐν τῇ τρυφῇ καὶ ἐν τῇ πλεονεξίᾳ, οὐ τροφήν πλείονα, ἀλλὰ φθορὰν πλείονα συναγοῦσιν οἱ γαστριζόμενοι καὶ μεθύοντες. Ἄλλ' ὅμως τοσούτῳ χείρους ἐκείνοι οἱ νῦν, ὅσῳ ἐκείνοι μὲν ἅπασι παθόντες τοῦτο, ἐσωφρονίσθησαν· οὗτοι δὲ καθ' ἑκάστην ἡμέραν τὸν σκώληκα τοῦτον ἐκείνου πολλῶ χυλεπώτερον εἰς τὰς οἰκίας τὰς ἑαυτῶν εἰσάγοντες, οὔτε αἰσθάνονται, οὔτε κορύνονται. Ὅτι γὰρ ταῦτα ἐκείνοις ἔοικε κατὰ τὸν τῆς ματαιοπονίας λόγον (τῇ γὰρ τιμωρίᾳ πολλῶ ταῦτα χυλεπώτερα), ἐντεῦθεν σκόπει. Τίνι γὰρ διαφέρει ὁ πλούσιος τοῦ πένητος; οὐχ ἐν σῶμα περιβάλλει; οὐ μίαν τρέφει γαστέρα; τίνι οὖν πλεονεκτεῖ; Ταῖς φροντίσι, τῷ δαπανᾶσθαι, τῷ παρακοῦναι Θεοῦ, τῷ διαφθείρειν τὴν σάρκα, τῷ λυμάλνεσθαι τὴν ψυχὴν. Ταῦτα γὰρ ἐστίν, οἷς πλεονεκτεῖ τὸν πένητα· ὡς εἴ γε πολλοὺς ἐπλήρου γαστέρας, τάχα τι καὶ λέγειν εἶχεν, οἷον ὅτι πλείων ἡ χρεία, καὶ μείζων ἡ τῆς δαπάνης ἀνάγκη. Ἄλλὰ καὶ νῦν ἔχουσι, φησὶν, εἰπεῖν, ὅτι πολλὰς πληροῦσι, τὰς τῶν οἰκετῶν, τὰς τῶν θεραπευμένων. Ἄλλ' οὐ χρείας ἔνεκεν, οὐδὲ φιλανθρωπίας τοῦτο γίνεται, ἀλλὰ τύφου μόνον. ὁθεν οὐδ' ἀν' ἀνάσχοιτό τις τῆς ἀπολογίας αὐτῶν.

ε'. Διὰ τί γὰρ πολλοὺς ἔχει οἰκέτας; Ὅπερ γὰρ ἐν ἱματίοις τὴν χρεῖαν διώκειν δεῖ μόνον, καὶ ἐν τραπέζῃ, οὕτω καὶ ἐν οἰκέταις. Τίς οὖν ἡ χρεία; Οὐκ ἐστὶν οὐδεμία. Καὶ γὰρ ἐνὶ τὸν ἓνα χρῆσθαι δεσπότην οἰκέτῃ μόνον ἔχρῃν· μᾶλλον δὲ καὶ δύο καὶ τρεῖς δεσπότης ἐνὶ οἰκέτῃ. Εἰ δὲ βαρὺ τοῦτο, ἐνόησον τοὺς οὐδὲ ἓνα ἔχοντας, καὶ εὐκολωτέρας ἀπολαύοντας θεραπείας· καὶ γὰρ αὐτάρχεις τῇ διακονίᾳ τῇ ἑαυτῶν ἐποίησεν ὁ Θεός, μᾶλλον δὲ καὶ τῇ τοῦ πλησίον. Εἰ δὲ ἀπιστεῖς, ἄκουε Παύλου λέγοντος· *Ταῖς χρεῖαις μου, καὶ [385] τοῖς οἴσι μετ' ἐμοῦ ὑπηρέτησαν αἱ χεῖρες αὐταί.* Εἶτα ὁ μὲν τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος καὶ τῶν οὐρανῶν ἀξιός οὐκ ἠσχύνετο μυριοὶς ὑπηρετῶν· σὺ δὲ, εἰ μὴ πολλὰς περιφέρεις ἀνδραπόδων ἀγέλας, αἰσχρὸν εἶναι νομίζεις, οὐκ εἰδὼς ὅτι τοῦτο μὲν οὖν μάλιστα ἐστὶ τὸ κατασχύνον σε; Καὶ γὰρ διὰ τοῦτο καὶ χεῖρας ἡμῖν ἔδωκεν ὁ Θεός καὶ

πόδας, ἵνα μὴ δεώμεθα οἰκετῶν. Οὐδὲ γὰρ χρείας ἔνεκεν τὸ τῶν δούλων ἐπιεσθήθη γένος, ἐπεὶ μετὰ τοῦ Ἀδάμ ἐπλάσθη ἄν καὶ δούλος· ἀλλ' ἀμαρτίας ἐστὶ τὸ ἐπιτίμιον, καὶ τῆς παρακοῆς ἡ κόλασις. Ὁ δὲ Χριστὸς παραγενόμενος, καὶ τοῦτο ἔλυσεν· *Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὐκ ἐστὶ δούλος οὐδὲ ἐλευθέρως.* Ὅστε οὐκ ἀναγκαῖον τὸ δούλον ἔχειν· εἰ δὲ καὶ ἀναγκαῖον, ἓνα που μόνον, ἢ τὸ πολὺ δεύτερον. Τί βούλεται τὰ σήμερον τῶν οἰκετῶν; Καθάπερ γὰρ οἱ προβατοπάῳλαι καὶ οἱ σωματοκάπηλοι, οὕτως ἐν βλαβερίῳ, οὕτως ἐν ἀγορᾷ περιάσιν οἱ πλουτιότες. Πλὴν ἀλλ' οὐδὲν ἀκριβολογοῦμαι· ἔστω σοὶ καὶ δεύτερος οἰκέτης· εἰ δὲ πολλοὺς συνάγεις, οὐ φιλανθρωπίας ἔνεκεν τοῦτο ποιεῖς, ἀλλὰ ὀρυπτόμενος· ἐπεὶ, εἰ κηδόμενος, μηδὲνα εἰς διακονίαν ἀπασχολήσης τὴν σὴν, ἀλλ' ἀγοράσας, καὶ τέχνας διδάξας ὥστε ἀρκεῖν ἑαυτοῖς, ἄφες ἐλευθέρους. Ὅταν δὲ μαστίγῃς, ὅταν δεσμεύῃς, οὐκέτι φιλανθρωπίας τὸ ἔργον. Καὶ οἶδα μὲν ὅτι φορτικός εἰμι τοῖς ἀκούουσιν· ἀλλὰ τί πάθω; Εἰς τοῦτο κείμαι, καὶ οὐ παύσομαι ταῦτα λέγων, ἄν τε γένηται τί πλεόν, ἄν τε μηδέν. Τί γὰρ σοὶ βούλεται τὸ σοβεῖν ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς; μὴ γὰρ μεταξὺ ὀφείλων περιπατεῖς, ὅτι ἀπελαύνεις τοὺς ἐντυγχάνοντα; Μὴ φοβήθῃς· οὐδεὶς δάκνει τῶν προσιόντων, καὶ πλησίον σοὶ βαδιζόντων. Ἄλλ' ὕβριν ἡγῆ τὸ μετὰ πάντων συμβαδίζεις; Καὶ πόσης ταῦτα μανίας, πόσης τερατωδεῖας, τὸν μὲν ἵππον πλησίον ἐπόμενον μὴ νομίζεις φέρειν ὕβριν, ἄνθρωπον δὲ, εἰ μὴ ἀπὸ μυρίων ἐλαύνοιτο σταδίων, κατασχύνει ἡγεῖσθαι; Τί δὲ καὶ παιδᾶς βαδούχους ἔχεις, ὡς δούλοις κεχρημένους τοῖς ἐλευθέροις, μᾶλλον δὲ αὐτὸς παντὸς ἀτιμότερον οἰκέτου ζῶν; καὶ γὰρ παντὸς εὐτελέστερος οἰκέτου ὁ σοσῶτον περιφέρει τὸν ὕψον. Διὰ τοῦτο οὐδὲ δύνονται τὴν ὄντως ἐλευθερίαν οἱ τῷ χυλεπῶ τούτῳ καταδουλώσαντες ἑαυτοὺς πάθει. Εἰ γὰρ ἀπελαύνειν βούλει καὶ σοβεῖν, μὴ τοὺς προσιόντας, ἀλλὰ τὸν τῶν ἀπέλασον· μὴ διὰ τοῦ παιδός, ἀλλὰ διὰ σεαυτοῦ· μὴ τῇ μάστιγι ταύτῃ, ἀλλὰ τῇ πνευματικῇ. Νῦν μὲν γὰρ σου ὁ παῖς ἀπελαύνει τοὺς συμβαδίζοντας, σὲ δὲ ἄνωθεν ἡ ἀπόνοια αἰσχρότερον, ἢ οἰκέτης τὸν πλησίον. Ἄν δὲ ἀπὸ τοῦ ἵππου καταβῆς, ἐλάσης αὐτὴν διὰ τῆς ταπεινοφροσύνης, ὑψηλότερον καθεδῆ καὶ ἐν μείζονι σεαυτὸν καταστήσεις τιμῇ, οὐδὲν τοῦ παιδός εἰς τοῦτο δεόμενος. Ὅταν γὰρ μέτριος γενόμενος χαμαὶ βαδίζῃς, ἐπὶ τοῦ ὄχηματος καθεδῆ τῆς ταπεινοφροσύνης τοῦ μέχρι τῶν οὐρανῶν σε ἀνάγοντος, τοῦ πτηνοῦς ἔχοντος ἵππους· ἄν δὲ ἀποπεσὼν ἐκείνου, εἰς τὸ τῆς [386] ἀλαζονείας μεταβῆς, τῶν χαμαὶ συρομένων ἑρπετῶν οὐδὲν ἀμεινον διακείσαι, ἀλλὰ καὶ ἀλιωτέρον πολλῶ καὶ ἐλεεινότερον. Τοὺς μὲν γὰρ ἡ τοῦ σώματος πήρωσις οὕτω καταναγκάζει σύρεσθαι, σὲ δὲ ἡ τῆς ἀλαζονείας νόσος. Καὶ γὰρ *Πᾶς ὁ ὑψῶν ἑαυτὸν, φησὶ, ταπεινωθήσεται.* Ἴν' οὖν μὴ ταπεινωθῶμεν, ἀλλὰ ὑψωθῶμεν, ἐπὶ τὸ ὕψος ἔλωμεν ἐκείνο. Οὕτω γὰρ καὶ ἀνάπαντι εὐρήσομεν ταῖς ψυχῶν· ἡμῶν κατὰ τὸν θεῖον χρησμὸν, καὶ τῆς ἀληθοῦς καὶ ὑψηλοτάτης ἐπιτευξόμεθα τιμῆς· ἧς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, *χάριτι καὶ φιλανθρωπία, καὶ τὰ*

Quid autem tunc accidebat? Ex eo quod superabundabat, scatebant vermes.

Deliciarum fructus corruptio est. — Hoc quoque nunc in his experiamur. Alimenti enim mensura eadem est omnibus; unum enim ventrem implemus: apud te autem, qui expleis deliciis, est plus stercoris. Et sicut illic in domibus qui plus colligebant, quam erat constituta, non manna congregabant, sed plures vermes et putredinem: ita etiam in deliciis et in superabundantia non plus alimenti, sed plus corruptionis congregant qui ventri indulgent et inebriantur. Sed tamen qui nunc sunt, tanto sunt illis peiores, quod illi quidem hoc semel passi, castigati sint et sibi temperarint; isti autem quotidie hunc vermem illo multo graviores, in domos suas introducentes, neque sentiunt neque satiantur. Nam quod hæc illis sint similia, quod ad inanis laboris atinet rationem (supplicio enim hæc sunt multo graviora), hinc considera. In quo enim differt dives a paupere? nonne unum induit corpus, nonne unum alit ventrem? in quo ergo plus abundat? In sollicitudinibus, in consumendo, in eo quod Deo non pareat et obediat, in eo quod carnem corrumpat, in eo quod animæ exitium afferat. Hæc enim sunt ea, in quibus plus habet quam pauper. Nam si multos impleret ventres, haberet fortasse aliquid quod diceret, nempe pluribus esse opus, et sumptus majorem esse necessitatem. At nunc quoque, inquit, habent quod dicant, quod plures impleant ventres, nempe famulorum et ancillarum. Sed non ex necessitate neque propter benignitatem et humanitatem hoc fit, sed solum propter fastum et superbiam: unde nec admitti potest.

5. *Servorum multitudo vituperatur. Contra eos qui cum famulorum agmine incedunt.* — Cur enim multos habet ministros? Sicut enim in vestibus et in mensa solus usus est attendendus, ita etiam in ministris. Quis est ergo usus? Nullus penitus: uno enim famulo unum dominum solum uti oporteret, vel potius duos et tres dominos uno famulo. Si autem hoc est grave, cogita eos qui nullum habent, faciliorem autem et expeditiorem fruantur ministerio: Deus enim fecit eos qui sufficerent suo, imo vero et proximi ministerio. Si autem non credis, audi Paulum dicentem: *Necessitatibus meis, et iis qui mecum sunt, ministrarunt hæc manus (Act. 20. 34).* Siccine totius quidem orbis doctor et dignus cælis non erubescere ministrare innumerabilibus; tu autem turpe esse ducis, si non circumferas multos greges mancipiorum, nesciens quidem hoc esse quod te maximo afficit dedecore? Propterea enim dedit nobis Deus et manus et pedes, ne opus haberemus famulis. Neque enim eo, quod esset opus, introductum fuit genus famulorum; nam alioqui cum Adamo creatus fuisset famulus; sed est pœna peccati et multa inobedientiæ. Christus autem

cum advenisset, hoc quoque solvit: *Nam in Christo Jezu non est servus neque liber (Galat. 3. 28).* Quamobrem non est necesse habere servum: si autem necesse est, unum, aut plurimum duos. Quid sibi volunt examina ministrorum? Nam sicut qui vendunt oves et qui corpora cauponantur; ita in balneo, ita in foro procedunt et obeunt divites. Sed summo jure non ago: sit tibi etiam secundus minister: si autem multos congregas, non hoc facis benignitatis et humanitatis causa, sed tuis serviens deliciis. Nam si hoc facis eorum curam gerens, in tuo ministerio neminem occupes, sed cum emeris et artes docueris ut sibi sufficiant ad victum parandum, eos manumitte. Cum autem flagris cædas, cum in vincula conjicias, non est utique opus hoc humanitatis. Et sciō quidem me esse molestum auditoribus: sed quid agam? In hoc positus sum, neque cessabo hæc dicere, sive quid profecero sive non. Quid enim sibi vult in foro superbe incedere? num inter feras ambulat, quod obvius expellas? Ne timeas; nullus te mordet eorum qui accedunt, et prope te gradiuntur. At injuriam existimas simul incedere cum omnibus? Et quam est hoc insanum, quam prodigiosum, equum quidem prope sequentem non existimare afferre injuriam; hominem autem, nisi multis abigatur stadiis, putare dedecore afficere? Quid vero famulos habes lictores, liberis utens tamquam servis; imo vero ipse quovis servo vivens ignominiosius? est enim quovis servo vilior et ignominiosior qui tantum circumfert fastum. Propterea nec veram videbunt libertatem, qui se huic gravi animi vitio manciparunt. Si enim vis expellere, superbeque et magnifice incedere, non accedentes, sed fastum expelle; non per famulum, sed per teipsum; non hoc flagello, sed spirituali. Nam nunc quidem famulus tuus expellit eos qui tecum incedunt; te autem ab alto arrogantia pellit turpius, quam famulus proximum. Si autem ab equo descendens eam abegeris per humilitatem, altius sedebis et in majori honore teipsum constitues, ad hoc non opus habens famulo. Quando enim modestus humi incedes, sedebis in curru humilitatis, qui te in cælum tollit, qui equos habet alatos: sin autem ab illo cecideris, et in arrogantia currum transieris, nihilo melius afficeris quam serpentes humi repentes, imo vero multo vilius et miserabilius. Nam illos quidem sic reptare cogit mutilatio corporis, te autem morbus arrogantia. *Omnis enim qui se extollit, inquit, humiliabitur (Matth. 23. 12).* Ne ergo humiliemur, sed extollamur, veniamus ad illam altitudinem. Sic enim inveniemus nostris animis quietem, convenienter divino oraculo, verumque et altissimum honorem consequemur: quem detur nobis omnibus assequi, gratia et benignitate, etc.

HOMILIA XLI.

CAP. 15. v. 35. *Sed dicit aliquis : Quomodo resurgunt mortui? quali autem corpore veniunt? 36. Insuper, tu quod seminas, non vivificatur, nisi prius moriatur.*

1. Cum ubique mitis et humilis sit Apostolus, hic acriori utitur oratione, propter absurditatem eorum qui contradicebant. Neque tamen est hoc contentus, sed et rationes adducit et exempla, ea ratione etiam quemque valde contentiosum reprimens. Et superius quidem dicit : *Quoniam per hominem mors, et per hominem resurrectio* : hic vero solvit objectionem quæ fiebat a gentibus. Vide autem rursus quomodo diminuat vehementiam reprehensionis. Non dixit enim, Sed fortasse dicetis ; sed eum qui contradicit posuit indefinite, ne libere et acriore utens oratione, auditores valde percelleret. Ponit autem duas dubitationes, modi resurrectionis et qualitatis corporum. De utrisque enim dubitabant dicentes : Quomodo suscitatur id quod est dissolutum? et, *Quo corpore veniunt?* Quid est autem, *Quo corpore?* Nempe hoc quod interiit, quod periit, an aliquo alio? Deinde ostendens quod non quærant ea, de quibus dubitatur, sed ea quæ in confesso sunt, acrius occurrit dicens : *Insuper, tu quod seminas, non vivificatur, nisi mortuum fuerit.* Quod nos quoque solemus facere erga eos qui contradicunt iis de quibus constat. Et cur non statim confugit ad Dei potestatem? Quoniam disserit cum infidelibus : nam quando verba facit apud fideles, non admodum opus habet ratiociniis. Quamobrem cum alibi dixisset, *Transfigurabit corpus humilitatis vestræ, ut sit configurata corpori claritatis suæ (Philipp. 3. 21)*, et ostendisset aliquid amplius quam sit resurrectio ; non posuit exempla, sed pro omni demonstratione Dei potestatem adduxit in medium, addens et dicens : *Secundum operationem ejus qui possit subjicere sibi omnia.* Hic autem ratiocinia ponit. Nam quoniam hoc confirmavit ex Scripturis, hæc quoque addit ex abundantia erga eos qui non parent Scripturis, et dicit : *Insuper, tu quod seminas.* Hoc est, Apud te ipsum horum habes probationem, per ea quæ facis quotidie, et adhuc ambigis? Propterea te voco insipientem, quod ignores ea quæ a te fiunt quotidie ; et cum ipse sis opifex resurrectionis, de Deo dubitas. Propterea cum magna dixit emphasi, *Tu quod seminas* : tu qui es mortalis et peris. Et vide quomodo utatur dictionibus subjecto argumento congruentibus. *Non vivificatur enim, inquit, nisi mortuum fuerit.* Propriis enim seminum relictis dictionibus, nempe germinat, pullulat, putrescit et dissolvitur ; adaptavit eas quæ carni nostræ conveniunt, nempe *Vivificatur et Mortuum fuerit*, quod quidem non est proprium seminum, sed corporum. Et non dixit : Postquam mortuum fuerit, vivit ; sed, quod est majus, propterea vivit, quoniam moritur. Vides quod, sicut frequenter dico, orationem semper vertat in contrarium. Quod enim illi non resurgendi statuebant esse indicium, hoc facit esse certam re-

surgendi demonstrationem : dicebant enim non resurgere, quoniam est mortuum. Quid autem opponit ille? Atqui si non esset mortuum, non resurrexisset : et propterea resurgit, quoniam est mortuum. Sicut enim Christus apertius id ipsum ostendit, dicens, *Granum frumenti, si cadens in terram non mortuum fuerit, ipsum solum manet : sin autem mortuum fuerit, multum fructum affert (Joan. 12. 24)* : illinc etiam Paulus trahens exemplum, non dixit : Non vivit, sed, *Non vivificatur* ; rursus Dei assumens potestatem, et ostendens quod non natura terræ, sed ipse universum operatur. Et cur non adduxit in medium id quod erat convenientius et magis proprium, semen, inquam, humanum? nam ortus quoque noster incipit a corruptione sicut et frumenti. Quoniam non sunt hæc paria, sed hoc est majus. Quærit enim aliquid integrum, quod corrumpatur ; illud autem pars erat : quamobrem hoc affert in medium. Alioquin autem illud quidem procedit a vivente, et in ventrem incidit viventem : hic autem non in carnem, sed in terram sementis dejicitur, et in eam dissolvitur, sicut corpus mortuum. Quamobrem hac quoque ratione erat exemplum convenientius. 37. *Et qui seminat, non corpus quod futurum est seminat.* Nam quæ prius quidem dicta sunt, spectant ad dicendum quomodo resurgant ; hoc autem ad dubitandum cum quali corpore veniant. Quid est autem, *Non corpus quod futurum est seminas?* Non spicam integram, non frumentum recens. Hic enim non amplius ad resurrectionem spectat oratio, sed ad modum resurrectionis, cujusmodi est corpus quod est resurrecturum : nempe an tale, an melius et clarius ; et ab eodem exemplo sumit utrumque, ostendens quod id sit resurrecturum multo melius.

2. *Contra hæreticos qui dicebant aliud corpus resurgere.* — Sed hæretici nihil horum intelligentes insultant, et dicunt : Alterum corpus cadit, et alterum resurgit. Quomodo ergo resurrectio? ejus enim quod cecidit est resurrectio. Ubi est autem admirabilis illa et quæ opinionem superat adversus mortem victoria, si aliud cadit et aliud resurgit? neque enim illa utique cernitur reddidisse captivum quod accepit. Quomodo autem iis quæ dicta sunt convenerit exemplum? non enim alia quidem seminatur essentia, alia autem resurgit, sed eadem melior. Sed neque Christus idem corpus susceperit, qui fuit primitiæ resurrecturum ; sed, secundum vos, illud quidem abiecit, etiamsi nihil peccasset, accepit autem aliud. Unde ergo aliud? nam hoc quidem ex virgine, illud autem unde? Viden' ad quantam absurditatem devoluta est oratio? Cur enim ostendit figuras et vestigia clavorum? annon hoc volens ostendere, illud ipsum esse quod cruci fuit affixum, et ipsum resurrexisse? Quid sibi vult quoque figura Jonæ? non enim alius quidem fuit absorptus, alius autem in terram ejectus Jonas. Quid etiam dicebat, *Solvite templum hoc, et in tribus*

ΟΜΙΛΙΑ ΜΑ'.

Ἄλλ' ἐρεῖ τις, Πῶς ἐγείρονται οἱ νεκροί; ποῖω δὲ σώματι ἔρχονται; Ἄφρον, σὺ δ' σπείρεις, οὐ ζωοποιεῖται, ἐὰν μὴ ἀποθάῃη.

α'. Ἡμερος ὡν σφόδρα καὶ ταπεινὸς ὁ Ἀπόστολος πανταχοῦ, ἐνταῦθα καὶ πληκτικώτερον τῷ λόγῳ κέχρηται διὰ τὴν ἀτοπίαν τῶν ἀντιλεγόντων. Οὐ μὴν ἀρκεῖται τούτῳ, ἀλλὰ καὶ λογισμοὺς καὶ παραδείγματα τίθει, καὶ τὸν σφόδρα φιλόνοιον ταύτῃ χειρούμενος. Καὶ ἀνωτέρω μὲν φησιν· Ἐπειδὴ δὲ ἀθρώπου ὁ θάνατος, καὶ δι' ἀθρώπου ἡ ἀνάστασις· ἐνταῦθα δὲ ἀντίθεσιν λύει παρ' Ἑλλήνων εἰσαγομένην. Καὶ ὄρα πῶς· πάλιν ὑποτέμνεται τὸ σφόδρον τῆς διαβολῆς. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἄλλ' ἴσως ἐρεῖτε, ἀλλ' ἀδιόριστον τέθεικε τὸν ἀντιλέγοντα, ἵνα μετὰ ἀδείας καταφορικῶ χρώμενος τῷ λόγῳ, μὴ σφόδρα πλήξη τοὺς ἀκούοντας· καὶ τίθειαι δύο τὰς ἐπαπορήσεις, τοῦ τρόπου τῆς ἀναστάσεως, καὶ τῆς ποιότητος τῶν σωμάτων. Καὶ γὰρ περὶ ἀμφοτέρων ἠπόρουσαν λέγοντες· Πῶς ἐγείρεται τὸ διαλυθὲν; καὶ, Ποῖω σώματι ἔρχεται; Τί δὲ ἐστὶ, Ποῖω σώματι; Οἷον τούτῳ τῷ φθάραντι, τῷ ἀπολωλότι, ἢ ἐτέρῳ τινί; Εἶτα δεικνύς ὅτι οὐ τὰ ἀμφιβαλλόμενα ζητοῦσιν, ἀλλὰ τὰ ὠμολογημένα, εὐθέως πληκτικώτερον ἀπαντᾷ λέγων· Ἄφρον, σὺ δ' σπείρεις οὐ ζωοποιεῖται, ἐὰν μὴ ἀποθάῃη. Ὅπερ καὶ ἡμεῖς εἰώθαμεν ποιεῖν ἐπὶ τῶν τοῖς ὠμολογημένοις ἀντιλεγόντων. Καὶ τίνος ἕνεκεν οὐκ εὐθέως ἐπὶ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ κατέφυγεν; Ὅτι ἀπίστοις διαλέγεται. Ὅταν μὲν γὰρ πρὸς πιστοὺς αὐτῷ ὁ λόγος ἦ, οὐ σφόδρα δεῖται λογισμῶν. Διόπερ εἰπὼν ἄλλαχθι, ὅτι Μετασχηματίζει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ὡμῶν εἰς τὸ γενέσθαι σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ, καὶ πλέον τι τῆς ἀναστάσεως ἐνδείξιμος, οὐ τέθεικε παραδείγματα, ἀλλ' ἀντὶ πάσης ἀποδείξεως τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν εἰς μέσον ἤγαγε προσθεὶς καὶ εἰπὼν, Κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ δύνασθαι αὐτὸν καὶ ὑποτάξαι αὐτῷ τὰ πάντα. Ἐνταῦθα δὲ καὶ λογισμοὺς κινεῖ. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπὸ τῶν Γραφῶν αὐτὸ κατεσκευάσα, καὶ ταῦτα προστίθειαι ἐκ παρουσίας λοιπὸν πρὸς τοὺς οὐ πειθομένους [387] ταῖς Γραφαῖς, καὶ φησιν· Ἄφρον, σὺ δ' σπείρεις. Τουτέστι, Παρὰ σαυτοῦ τὴν ἀπίδειξιν ἔχεις τούτων, δι' ὧν πράττεις καθ' ἐκάστην ἡμέραν, καὶ ἀμφιβάλλεις ἔτι; Διὰ ταῦτά σε ἄφρονα καλῶ, ὅτι τὰ καθ' ἡμέραν ὑπὸ σοῦ γινόμενα ἀγνοεῖς, καὶ αὐτὸς δημιουργὸς ἀναστάσεως ὡν περὶ Θεοῦ ἀμφιβάλλεις. Διὸ σφόδρα ἐμφαντικῶς εἶπε, Σὺ δ' σπείρεις, σὺ δ' θνητὸς καὶ ἀπολλύμενος. Καὶ ὄρα πῶς ταῖς λέξεσιν οικειῶς τῇ ὑποκειμένη κέχρηται ὑποθέσει. Οὐ ζωοποιεῖται γὰρ, φησὶν, ἐὰν μὴ ἀποθάῃη. Τὰς γὰρ οικειὰς λέξεις τῶν σπερμάτων ἀφείξ, ὡς τὸ βλαστάνει, καὶ φέεται, καὶ σήπεται, καὶ διαλύεται, τὰς καταλλήλους ἤρμοσε τῇ σαρκὶ τῇ ἡμετέρᾳ, τὸ ζωοποιεῖται καὶ Ἀποθάῃη, ὅπερ οὐ σπερμάτων κυρίως ἐστίν, ἀλλὰ σωμάτων. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι Μετὰ τὸ ἀποθανεῖν ζῆ, ἀλλ', ὁ μεῖζον ἐστίν, ὅτι Διὰ τοῦτο ζῆ, ἐπειδὴ ἀποθνήσκει. Ὅρᾳς ὅτι, ὅπερ εἶπε λέγω, εἰς τὸναντιον εἶπε περιτρέπει * τὸν

* *Legebatur* προτρέπει.

λόγον. Ὁ γὰρ ἐποιοῦντο ἐκεῖνοι τεκμήριον τοῦ μὴ ἀνίστασθαι, τοῦτο τοῦ ἀνίστασθαι ποιεῖται ἀπόδειξιν· καὶ γὰρ ἔλεγον οὐκ ἀνίστασθαι, ἐπειδὴ ἀπέθανε. Τί οὖν αὐτὸς ἀντιστρέψας φησὶ; Καὶ μὴν εἰ μὴ ἀπέθανεν, οὐκ ἂν ἀνέστη· καὶ διὰ τοῦτο ἀνίσταται, ἐπειδὴ ἀπέθανε. Καθάπερ γὰρ ὁ Χριστὸς σαφέστερον αὐτὸ τοῦτο ἐνδείκνυται λέγων· Ὁ κόκκος τοῦ σίτου, ἐὰν πεσῶν εἰς τὴν γῆν μὴ ἀποθάῃη, αὐτὸς μόνος μένει· ἐὰν δὲ ἀποθάῃη, πολλὴν καρπὸν φέρει· ἐκεῖθεν καὶ ὁ Παῦλος τὸ παράδειγμα τοῦτο ἐλύσας, οὐκ εἶπεν, ὅτι Οὐ ζῆ, ἀλλ', Οὐ ζωοποιεῖται, πάλιν τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν παραλαμβάνων, καὶ δεικνύς ὅτι οὐχ ἡ τῆς γῆς φύσις, ἀλλ' αὐτὸ, τὸ πᾶν ἐργάζεται. Καὶ τί δὴ ποτε οὐχ ὅπερ οικειώτερον ἦν, τοῦτο ἤγαγεν εἰς μέσον, τὸ σπέρμα λέγω τὸ ἀνθρώπινον; Καὶ γὰρ καὶ ἡ ἡμετέρα γέννησις ἀπὸ φθορᾶς ἀρχεται, ὡς περὶ ἡ τοῦ σίτου. Ὅτι οὐκ ἦν ἴσον, ἀλλὰ τοῦτο πλέον. Ὁλόκληρον γὰρ τι ζητεῖ φθειρόμενον, ἐκεῖνο δὲ μέρος ἦν· διόπερ τοῦτο εἰς μέσον ἄγει. Ἄλλως δὲ, ἐκεῖνο μὲν καὶ ἀπὸ ζῶντος πρόεισι, καὶ εἰς ζῶσαν ἐμπίπτει γαστέρα· ἐνταῦθα δὲ οὐκ εἰς σάρκα, ἀλλ' εἰς τὴν γῆν ὁ σπόρος καταβάλλεται, καὶ εἰς αὐτὴν διαλύεται, καθάπερ τὸ σῶμα τὸ θετηνὸς. Διὸ καὶ ταύτῃ οικειώτερον ἦν τὸ ὑπόδειγμα. Καὶ ὁ σπείρων, οὐ τὸ σῶμα τὸ γενησόμενον σπείρει. Τὰ μὲν γὰρ ἐμπροσθεν εἰρημένα, πρὸς τὸ λέγειν πῶς ἐγείρονται· τοῦτο δὲ, πρὸς τὸ διαπορεῖν ποῖω σώματι ἔρχονται. Τί δὲ ἐστίν, Οὐ τὸ σῶμα τὸ γενησόμενον σπείρεις; Οὐ στάχυν ὀλόκληρον, οὐδὲ σίτον νέον. Ἐνταῦθα γὰρ οὐκέτι πρὸς τὴν ἀνάστασιν ὁ λόγος, ἀλλὰ πρὸς τὸν τρόπον τῆς ἀναστάσεως, ποταπὸν τὸ σῶμα τὸ μέλλον ἀνίστασθαι, ὡς εἰ τοιοῦτον, ἢ βέλτιον καὶ λαμπρότερον· καὶ ἀμφοτέρω ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ὑποδείγματος λαμβάνει, δεικνύς ὅτι πολλῷ βέλτιον.

β'. Ἄλλ' οἱ αἰρετικοὶ μηδὲν τούτων συνιέντες ἐπιπηδῶσι, καὶ λέγουσιν, ὅτι Ἐτερον σῶμα πίπτει, καὶ ἕτερον σῶμα ἀνίσταται. Πῶς οὖν ἀνάστασις; τοῦ γὰρ [388] πεσόντος ἐστὶν ἡ ἀνάστασις. Ποῦ δὲ τὸ θαυμαστὸν καὶ παράδοξον κατὰ τοῦ θανάτου νικητήριον, εἰ ἄλλο πίπτει, καὶ ἄλλο ἀνίσταται; οὐκέτι γὰρ φανήσεται ἐκεῖνος ἀποδοὺς ὅπερ ἔλαβεν αἰχμάλωτον. Πῶς δὲ τὸ ὑπόδειγμα ἀρμόσειεν ἂν τοῖς εἰρημένοις; οὐ γὰρ ἄλλη μὲν οὐσα σπείρεται, ἄλλη δὲ ἐγείρεται, ἀλλ' ἡ αὐτὴ βελτίων. Ἔσται δὲ οὐδὲ ὁ Χριστὸς τὸ αὐτὸ σῶμα ἀνεληφώς, ἀπαρχὴ τῶν ἀνισταμένων γενόμενος· ἀλλὰ καθ' ὑμᾶς ἐκεῖνο μὲν ἔβριψε, καίτοι γε οὐδὲν ἡμαρτηκός, ἕτερον δὲ ἔλαβεν. Πόθεν ὄρα τὸ ἕτερον; τοῦτο μὲν γὰρ ἐκ παρθένου, ἐκεῖνο δὲ πόθεν; Ὅρᾳς εἰς ὅσην ἀτοπίαν ὁ λόγος ἐξεκυλίσθη; Διὰ τί γὰρ καὶ τοὺς τύπους δεῖκνυσι τῶν ἤλων; οὐχὶ τοῦτο ἀποδείξειαι θέλων, ὅτι αὐτὸ ἐκεῖνὸ ἐστὶ τὸ ἀνασκολοπισθὲν, καὶ αὐτὸ πάλιν ἀνέστη; Τί δὲ καὶ ὁ τύπος βούλεται αὐτῷ ὁ τοῦ Ἰωάν· οὐ γὰρ δῆπου ἄλλο; μὲν κατεπόθη, ἄλλο δὲ εἰς τὴν γῆν ἐξηγνήθη Ἰωάν. Τί δὲ καὶ ἔλεγε, Ἀύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν· τὸν γὰρ λυόμενον δηλονότι τοῦτον καὶ ἀνίστη. Διὸ καὶ προσέθηκεν ὁ εὐαγ-

γελιστής, ὅτι Ἐκείνος δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ. Τί οὖν φησιν, Οὐ τὸ σῶμα τὸ γενησόμενον σπείρεις; Τουτέστιν, οὐ τὸν ἀσταχύν· καὶ γὰρ αὐτός ἐστι, καὶ οὐκ αὐτός· αὐτός μὲν, ὅτι αὐτὴ ἡ οὐσία· οὐκ αὐτός δὲ, ὅτι βελτίων οὗτος, τῆς μὲν αὐτῆς οὐσίας μενουσῆς, μελιζονος δὲ τῆς εὐπρεπείας γινομένης, καὶ καινοῦ τοῦ αὐτοῦ ἀνισταμένου· ἐπειδὴ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, οὐδὲ ἀναστάσεως ἔδει, εἰ μὴ βέλτιον ἀνίστασθαι ἔμελλε. Τί γὰρ καὶ καθήρει τὴν οἰκίαν, εἰ μὴ λαμπροτέραν ἔμελλε οἰκοδομεῖν; Τοῦτο τοίνυν πρὸς τοὺς νομιζοντας τὴν αὐτὴν εἶναι φθορὰν εἶπεν. Εἶτα, ἵνα μὴ ἄλλο τις πάλιν ὑποπτεύσῃ σῶμα ἐντεῦθεν εἰρηθεῖναι, παραμυθεῖται τὸ ἀνιγμα, καὶ αὐτὸς ἐρμηνεύει τὸ εἰρημένον, μὴ συγχωρῶν τῷ ἀκροατῇ ἀλλαχθὺ περιάγειν τὴν ἔνοιαν τὴν ἐντεῦθεν. Τί τοίνυν δεῖ τῶν ἡμετέρων λόγων; Ἄκουσον αὐτοῦ λέγοντος καὶ ἐρμηνεύοντος τί ἐστίν· Οὐ τὸ σῶμα τὸ γενησόμενον σπείρεις. Εὐθὺς γὰρ ἐπήγαγεν, Ἄλλὰ γυμνὸν κόκκον εἰ τύχοι σίτου, ἢ τινος τῶν τοιούτων σπερμάτων. Τουτέστιν, Οὐ τὸ σῶμα τὸ γενησόμενον· οἷον οὐχ οὕτω περιεβλημένον, οὐδὲ καλὰ μὴν ἔχοντα καὶ ἀνθέρικας, Ἄλλὰ γυμνὸν κόκκον, εἰ τύχοι σίτου, ἢ τινος τῶν τοιούτων. Καὶ ὁ Θεὸς αὐτῷ δίδωσι σῶμα, καθὼς ἠθέλησε. Ναί, φησίν, ἀλλ' ἐκεῖ τῆς φύσεως τὸ ἔργον ἐστί. Ποίας φύσεως, εἰπέ μοι; καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖ τὸ πᾶν ὁ Θεὸς ἐργάζεται, οὐχ ἡ φύσις οὐδὲ ἡ γῆ οὐδὲ ὁ ὑετός. Διόπερ καὶ αὐτὸς ταῦτα δηλῶν, καὶ γῆν καὶ ὑετὸν καὶ ἀέρα καὶ ἥλιον καὶ χεῖρας γεωργικὰς ἀφείς, ἐπήγαγεν, ὅτι Ὁ Θεὸς αὐτῷ δίδωσι σῶμα, καθὼς ἠθέλησε. Μὴ τοίνυν περιεργάζου μηδὲ πολυπραγμονεῖ, πῶς καὶ τίνι τρόπῳ, ὅταν Θεῷ δύναιμι καὶ θέλημα ἀκούσης. Καὶ ἕκαστῳ τῶν σπερμάτων τὸ ἴδιον σῶμα. Ποῦ τοίνυν τὸ ἀλλότριον; τὸ γὰρ ἴδιον δίδωσιν. Ὄπτε ὅταν λέγῃ, Οὐ τὸ γενησόμενον σπείρεις, οὐ τοῦτο λέγει, ὅτι ἄλλη ἀπὸ ἄλλης οὐσίας ἀνίσταται, ἀλλ' ὅτι [389] βελτίων, ὅτι λαμπροτέρα. Ἐκάστῳ γὰρ, φησὶ, τῶν σπερμάτων τὸ ἴδιον σῶμα. Ἐντεῦθεν λοιπὸν καὶ τὴν διαφορὰν εἰσάγει τῆς τότε ἐσομένης ἀναστάσεως. Μὴ γὰρ, ἐπειδὴ σίτος σπείρεται καὶ πάντες στάχυες ἀνέρχονται, διὰ τοῦτο νομίσης καὶ ἐν τῇ ἀναστάσει ἴσοιμίαν εἶναι. Μάλιστα μὲν γὰρ οὐδὲ ἐν τοῖς σπέρμασι μία τάξις, ἀλλὰ τὰ μὲν τιμιώτερα, τὰ δὲ καταδεέστερα. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν, Ἐκάστῳ τὸ ἴδιον σῶμα. Πλὴν ἀλλ' οὐκ ἀρκεῖται τούτῳ, ἀλλ' ἐτέραν ζητεῖ διαφορὰν μελίζονα καὶ σαφεστέραν. Ἴνα γὰρ μὴ ἀκούσας, ἔπερ ἔφη, ὅτι πάντες ἀνίστανται, πάντας τῶν αὐτῶν ἀπολαθεῖν νομίσης, προκατεβάλετο μὲν καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν τῆς ἐνοίας ταύτης τὰ σπέρματα, εἰπὼν· Ἐκαστος δὲ ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι. Ἐργάζεται δὲ αὐτὸ σαφέστερον καὶ ἐνταῦθα πάλιν λέγων· Οὐ πᾶσα σὰρξ ἢ αὐτὴ σὰρξ. Τί λέγω γὰρ, φησὶ, ἐπὶ τῶν σπερμάτων; ἐπὶ τῶν σωμάτων γυμνάσωμεν αὐτὸ τοῦτο, περὶ ὧν ὁ λόγος ἦμῖν νῦν. Διὸ καὶ ἐπάγει λέγων· Ἄλλη μὲν σὰρξ ἀνθρώπων, ἄλλη δὲ πτηνῶν, καὶ ἄλλη πτηνῶν, καὶ ἄλλη ἰχθύων. Καὶ σῶματα ἐπουράνια, καὶ σῶματα ἐπίγεια· ἀλλ' ἕτερα μὲν ἢ τῶν ἐπουρανίων δόξα, ἕτερα δὲ ἢ τῶν ἐπίγειων· ἄλλη δόξα ἡλίου, καὶ ἄλλη δόξα σε. 17-

νης, καὶ ἄλλη δόξα ἀστέρων· ἀστὴρ γὰρ ἀστέρων διαφέρει ἐν δόξῃ.

γ'. Καὶ τί βούλεται αὐτῷ ταυτὶ τὰ ῥήματα; τίνας ἐνεκεν ἐκ τῆς ἀναστάσεως τῆς τῶν σωμάτων εἰς τὸν περὶ ἀστέρων καὶ ἡλίου λόγον ἐξέπεσεν; Οὐκ ἐξέπεσεν, οὐδὲ ἀπεβράβη τῆς ὑποθέσεως, ἀπαγε, ἀλλ' ἔτι αὐτῆς ἔχεται. Ἐπειδὴ γὰρ τὸν περὶ τῆς ἀναστάσεως κατεσκεύασε λόγον, δεῖκνυσι λοιπὸν ὅτι πολλὴ τῆς δόξης τότε ἡ διαφορὰ, εἰ καὶ ἡ ἀνάστασις μία· καὶ διαίρει εἰς δύο τὸ πᾶν τέως, εἰς τὰ ἐπουράνια καὶ τὰ ἐπίγεια. Ὅτι μὲν γὰρ τὰ σῶματα ἀνίσταται, ἔδειξε διὰ τοῦ σίτου· ὅτι δὲ οὐκ ἐν τῇ αὐτῇ δόξῃ πάντα, δεῖκνυσι ἐντεῦθεν. Ὅσπερ γὰρ τὸ ἀπιστεῖν τῇ ἀναστάσει ὑπτίους ποιεῖ, οὕτω πάλιν ῥαθύμους τὸ νομιζειν πάντας τῶν αὐτῶν ἀξιοῦσθαι. Διόπερ ἀμφοτέρω διορθοῦται· καὶ τὰ μὲν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἀπήρτισε, τούτου δὲ ἀρχεται νῦν· καὶ ποιήσας δύο τάγματα δικαίων τε καὶ ἀμαρτωλῶν, αὐτὰ τὰ δύο ταῦτα εἰς πολλὰ πάλιν κατατέμνει μέρη, δεῖκνυς ὅτι οὔτε δικαιοὶ καὶ ἀμαρτωλοὶ τῶν αὐτῶν τεύζονται, οὔτε δικαιοὶ πάντες δικαιοὶ ὅμοιοι, οὔτε ἀμαρτωλοὶ ἀμαρτωλοῖς. Ποιεῖ τοίνυν πρώτην μίαν τομὴν δικαίων καὶ ἀμαρτωλῶν λέγων· Σῶματα ἐπουράνια, καὶ σῶματα ἐπίγεια· διὰ μὲν τῶν ἐπιγείων τούτους αἰνιττόμενος, διὰ δὲ τῶν ἐπουρανίων ἐκείνους. Εἶτα λοιπὸν τῶν ἀμαρτωλῶν διαφορὰν πρὸς ἀμαρτωλοὺς εἰσάγει, λέγων· Οὐ πᾶσα σὰρξ ἢ αὐτὴ σὰρξ· ἀλλ' ἄλλη μὲν ἰχθύων, ἄλλη δὲ πτηνῶν καὶ πτηνῶν. Καίτοι πάντα σῶματα, ἀλλὰ τὰ μὲν ἐν πλείονι, τὰ δὲ ἐν ἐλάττωι εὐτελεῖα. Καὶ ἐν ζωῇ δὲ ὅμοιοι, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ κατασκευῇ. Καὶ εἰπὼν τοῦτο, ἀναβαίνει ἄλιον εἰς τὸν οὐρανὸν λέγων· Ἄλλη [390] δόξα ἡλίου, καὶ ἄλλη δόξα σελήνης. Ὅσπερ γὰρ ἐν τοῖς ἐπιγείοις σῶμασι διαφορὰ, οὕτω καὶ ἐν τοῖς ἐπουρανοῖς, καὶ διαφορὰ, οὐχ ἡ τυχοῦσα, ἀλλὰ καὶ μέχρι τῶν ἐσχάτων. Οὐ γὰρ ἡλίῳ πρὸς σελήνην, οὐδὲ σελήνη πρὸς ἀστέρας διαφορὰ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἄστρασι πρὸς ἀστέρας. Εἰ γὰρ καὶ πάντα ἐν οὐρανῷ, ἀλλὰ τὰ μὲν πλείονος, τὰ δὲ ἐλάττωνος μετέχει δόξης. Τί τοίνυν ἐντεῦθεν καταμανθάνομεν; Ὅτι εἰ καὶ ἐν βασιλείᾳ πάντες, οὐ πάντες τῶν αὐτῶν ἀπολαύσονται· καὶ εἰ πάντες ἐν γεννῇ οἱ ἀμαρτωλοὶ, οὐ πάντες τὰ αὐτὰ ὑπομενοῦσι. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν· Οὕτω καὶ ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν. Οὕτω, πῶς; Ἐν διαφορᾷ πολλῇ. Εἶτα ἀφείς τοῦτον τὸν λόγον ὡς ἀρκούντως ἀποδειχθέντα, πάλιν ἐπ' αὐτὴν τῆς ἀναστάσεως τὴν ἀπόδειξιν καὶ τὸν τρόπον ἔρχεται, λέγων· Σπείρεται ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθαρσίᾳ. Καὶ θέα σύνεσιν· Ἐπὶ μὲν τῶν σπερμάτων τῷ τῶν σωμάτων ἐχρήσατο ὀνόματι λέγων· Οὐ ζωοποιεῖται, ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ· ἐπὶ δὲ τῶν σωμάτων τῇ τῶν σπερμάτων προσηγορίᾳ, λέγων· Σπείρεται ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθαρσίᾳ. Οὐκ εἶπε, Φύεται, ἵνα μὴ τῆς γῆς ἔργον νομίσης, ἀλλ', Ἐγείρεται. Σπορὰν δὲ ἐνταῦθα, οὗ τὴν γένεσιν ἡμῶν λέγει τὴν ἐν μήτρᾳ, ἀλλὰ τὴν ταφὴν τὴν ἐν τῇ γῇ τῶν τετελευτηκότων σωμάτων, τὴν διάλυσιν, τὴν τέφραν. Διὸ εἰπὼν, Σπείρεται ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθαρσίᾳ, ἐπήγαγε· Σπείρεται ἐν ἀτιμίᾳ. Τί γὰρ εἰδεχθέστερον νεκροῦ διαβρῦντος; Ἐγείρεται ἐν δόξῃ.

diebus excitabo ipsum (Joan. 2. 19. 21) ? nam quod dissolvebatur, id scilicet excitavit. Quamobrem addidit evangelista, Ille autem dicebat de templo sui corporis. Quid ergo dicit, Non corpus quod futurum est seminas? Hoc est, non spicam : est enim eadem et non eadem : eadem quidem, quoniam eadem est essentia; non eadem, quoniam hæc est melior, eadem quidem manente essentia, majori autem facta specie ac decore, cum nova sit : quoniam nisi hoc e-sset, ne esset quidem resurrectio, nisi esset melius resurrectura. Cur enim donum esset diruturum, nisi splendidior esset ædificaturus? Hoc igitur dixit illis, qui existimabant eandem esse interitum ac corruptionem. Deinde ne quispiam rursus existimaret hinc dictum esse aliud corpus, datum ænigma lenit, et interpretatur quod dictum est, non concedens auditori ut mentem alio transferat. Quid ergo nostris opus est verbis? Audi ipsum, qui dicit, quid sit interpretantem : Non corpus quod futurum est seminas. Statim enim subjunxit : Sed nudum granum, ut puta tritici, aut alicujus hujusmodi seminum. Hoc est, non corpus quod est futurum, rempe non sic vestitum, neque culmum habens et aristas : Sed nudum granum, ut puta tritici, aut alicujus ex iis quæ sunt hujusmodi. 58. Deus autem dat illi corpus sicut voluit. Certe, inquit; sed illuc est opus naturæ. Cujus, dic, quæso, naturæ? nam illic quoque Deus fabricatur universum, non natura neque terra neque pluvia. Quamobrem ipse hæc significans, dimissa terra et aere et pluvia et agricolarum manibus, subjunxit : Deus dat illi corpus sicut voluit. Noli ergo inquirere et indagare quomodo et quam ratione, cum audieris Dei potentiam et voluntatem. Et unicuique seminum proprium corpus. Ubi ergo alienum? dat enim proprium. Quamobrem quando dicit, Non quod futurum est seminas, non hoc dicit, quod alia pro alia resurgat essentia, sed quod melior, quod splendidior. Unicuique enim seminum proprium corpus. Hinc jam introducit etiam differentiam resurrectionis tunc futuræ. Ne enim, quoniam seminatur semen et omnes ascendunt spicæ, propterea existimes parem etiam honorem esse in resurrectione. Etenim ne in seminibus quidem unus est ordo : Nam alia quidem sunt præstantiora et honestiora, alia vero deteriora : quare etiam subjunxit : Et unicuique proprium corpus. Cæterum non est hoc contentus, sed etiam quærit differentiam, majorem et manifestiorem. Nam ne cum audivisses, sicut dixi, quod omnes resurgant, existimares omnes eadem consequi et iisdem frui, prius quidem jecit in præcedentibus semina hujus sententiæ, dicens : Unusquisque autem in proprio ordine. Facit autem hoc apertius hic quoque rursus, dicens : 39. Non omnis caro eadem caro. Quid enim, inquit, dico in seminibus? hoc ipsum agitemus etiam in corporibus, de quibus a nobis nunc agitur. Quamobrem subjungit, dicens : Sed alia quidem caro est hominum, alia autem pecorum, alia volucrum, alia autem piscium. 40. Et corpora cælestia, et corpora terrestria : sed alia quidem cælestium gloria, alia autem terrestrium : 41. alia est

gloria solis, et alia est gloria lunæ, et alia gloria stellarum : stella enim a stella differt in gloria.

3. Et quid sibi volunt hæc verba? quam de causa a resurrectione corporum excidit in orationem de stellis et sole? Non excidit, neque abductus fuit ab argumento, absit, sed in eo adhuc hæret. Nam quoniam probavit quod dictum est de resurrectione, ostendit jam, quod tunc futuræ gloriæ magna sit differentia, etsi una est resurrectio: et in duo iterum dividit universum, nempe in cælestia et terrestria. Nam quod corpora quidem resurgant, ostendit per frumentum : quod autem non omnia in eadem gloria, hinc ostendit. Sicut enim non credere resurrectioni, supinos facit : ita etiam negligentes reddit et socordes, existimare omnes eadem consequi et iisdem frui. Quamobrem utrumque corrigit : et alia quidem absolvit in præcedentibus, ab hoc autem nunc incipit : et cum duos fecisset ordines justorum et peccatorum ; hos ipsos rursus secat in plures partes : ostendens quod neque justis, neque peccatoribus eadem assequantur ; neque justis omnes eadem quæ justis alii, neque peccatoribus eadem quæ peccatoribus. Facit ergo primum unam sectionem justorum et peccatorum, dicens : *Corpora cælestia et corpora terrestria* ; per terrestria quidem hos subindicans, per cælestia autem illos. Deinde de cætero introducit differentiam peccatorum a peccatoribus, dicens : *Non omnis caro eadem caro, sed alia quidem piscium, alia autem volucrum et pecorum.* Atqui sunt omnia corpora, sed alia quidem viliora et abjectiora, alia vero minus. In vita quoque similiter et in eadem constitutione. Et cum hoc dixisset, ascendit rursus in cælum, dicens : *Alia gloria solis, et alia gloria lunæ.* Sicut enim in terrestribus corporibus est differentia, ita etiam in cælestibus est differentia, eaque non vulgaris, sed etiam usque ad extrema. Non solum enim est differentia solis a luna, neque lunæ a stellis, sed etiam stellarum a stellis. Nam etiamsi omnia sint in cælo, alia tamen majorem, alia vero minorem habent gloriam. Quid ergo hinc discimus? Quod etiamsi omnes sint in regno, non omnes tamen eadem consequentur et iisdem fruuntur : etiamsi omnes peccatores in gehenna, non omnes eadem sustinebunt. Et ideo subjunxit : 42. *Sic et resurrectio mortuorum. Sic, quomodo? in multa differentia.* Deinde hac tanquam probata dimissa oratione, rursus venit ad demonstrationem et modum ipsius resurrectionis, dicens : *Seminatur in corruptione, surget in incorruptione.* Vide autem prudentiam : in seminibus quidem usus est nomine corporum, dicens : *Non vivificatur, nisi fuerit mortuum ;* in corporibus autem appellatione seminum, dicens : *Seminatur in corruptione, surgit in incorruptione.* Non dicit, Nascitur, ne existimes esse opus terræ, sed, *Surgit.* Seminationem autem hic dicit, non nostram in matrice generationem, sed defunctorum in terra sepulturam, dissolutionem, cinerem. Quamobrem cum dixisset, *Seminatur in corruptione, surgit in incorruptione,* subjunxit : 43. *Seminatur in ignobilitate.* Quid enim est visu turpius quam corpus quod dissolutum est? *Surgit in gloria : seminatur in infirmitate.*

Nondum enim sunt triginta dies, et perit universum : nec potest caro se continere, neque unum diem durare. *Surgit in virtute.* Tunc enim ejus nihil supererit reliquum. Propterea et illis opus habuit exemplis, ne multi hæc audientes, nempe quod surgunt in incorruptione et gloria et virtute, putarent resurgentium nullam esse differentiam. Nam omnes quidem resurgunt, et in virtute et in incorruptione et in gloria hæc incorruptionis, non tamen omnes ejusdem honoris et securitatis. **44. Seminatur corpus animale, surgit corpus spirituale. Est corpus animale, et est corpus spirituale.** Quid dicis? hoc autem nonne est spirituale? Spirituale quidem, sed illud multo magis. Nam nunc quidem sæpe avolat Spiritus sancti multa gratia aliquibus magna peccantibus, et præsentem quoque spiritu animæ, avolat vita carnis; et quod est hujusmodi, absque hoc est inane: tunc autem non sic, sed perpetuo permanet in carne iustorum, et ejus erit potestas et imperium præsentem quoque anima. Aut enim tale quid subindicavit, dicens *Spirituale*; aut quod futurum sit levius et subtilius, et quod possit etiam vehi in aere; vel potius utrumque. Si autem non credis ei quod dicitur, vide corpora caelestia quæ sunt tam splendida et durabilia, et permanent in conditione non senescendi; et hinc crede, quod Deus potest facere hæc quoque corruptibilia incorruptibilia fieri, et multo meliora his quæ cernuntur. **45. Sicut scriptum est: Factus est primus homo in animam viventem; novissimus Adam in spiritum vivificantem.** Atqui illud quidem scriptum est (*Gen. 2. 7*), hoc autem non est scriptum: quomodo ergo dixit, *Scriptum est?* A rerum eventu hoc interpretatus: quod solet assidue facere. Est enim hic mos prophete: etenim Jerusalem civitatem justitiæ vocandam fore dixit propheta (*Zach. 8. 3*), et non est vocata. Quid ergo? falsumne dixit propheta? Nequaquam: nam illam quidem sic vocandam dixit per rerum eventum. Christum quoque dixit vocandum Emmanuel (*Isai. 7. 14*); et nec ipse quoque sic est vocatus, sed res ipse hanc vocem emittunt. Ita hic quoque *Novissimus Adam in spiritum vivificantem.*

4. Hæc autem dixit, ut discas, quod et vitæ præsentis et futuræ jam venerunt signa et pignora: præsentis quidem Adam, futuræ autem Christus. Nam quoniam quæ sunt meliora ponit in spe, ostendit principium jam evenisse, et radicem et fontem apparuisse. Si autem radix et fons est omnibus manifestus, nihil est dubitandum de fructibus. Et ideo dicit, *Novissimus Adam in spiritum vivificantem*: et alibi quoque dicit, *Vivificabit mortalia corpora vestra per inhabitantem Spiritum in vobis* (*Rom. 8. 11*). Est ergo Spiritus vivificare. Deinde ne quispiam diceret, Cur sunt antiquiora ea quæ sunt pejora; et quæ sunt quidem animalia, tota evenerunt, nec tantum usque ad primitias, quæ autem spiritualia, non nisi usque ad primitias? ostendit utriusque principia ita fuisse constituta. **46. Sed non prius, inquit, quod spirituale est, sed quod animale: deinde quod spirituale.** Non dicit autem, quare, sed est contentus Dei ordinatione, ha-

bent sententiam quæ procedit a rebus, testimonium ferentem optimæ Dei administrationi, et ostendens quod res nostræ semper procedunt ad id quod est melius ac præstantius: simul etiam hinc quoque ei quod dicit fidem faciens. Nam si quæ sunt minora evenerunt, multo magis quæ sunt meliora sunt expectanda.

Mortui non nimis lugendi, sed precibus et bonis operibus juvandi. — Cum ergo futurum sit ut talibus fruamur bonis, nos in hoc ordine collocemus, et ne desicemus eos qui excedunt, sed eos qui vitam male finiunt. Nam et agricola cum vidit dissolvi frumentum, non lamentatur, sed quamdiu quidem videt solidum manere in terra, veretur et contremiscit; postquam autem fuerit dissolutum, lætatur. Initium enim futuræ sementis est dissolutio. Sic nos quoque tunc lætemur, cum ceciderit domus in quam cadit interitus, quando homo fuerit seminatus. Nec mireris, si sepulturam vocarit sementem; ea enim est melior sementis. Nam illi quidem succedit mors et labores, pericula et curæ: huic autem, si recte vivamus, coronæ et præmia: et illi quidem corruptio ac interitus et mors; huic autem interitu carere, incorruptio et immortalitas, et bona innumerabilia: in illa seminatione sunt complexus et voluptates et somnus; in hac autem vox solum e caelis descendens, et omnia simul repente perficiuntur. Et qui resurgit, non amplius deinceps adducitur ad vitam laboriosam, sed ad eam unde effugit dolor, luctus et gemitus. Si autem defensionem requiris et patrocinium, et propterea virum desles, confuge ad omnium communem patronum defensorem, servatorem et benefactorem Deum, ad inexpugnabile auxilium, ad facile et promptum adjumentum, ad perpetuum quæ semper et ubique adest protectionem, nos undique munientem. At consuetudo res est desiderabilis et amabilis. Ego quoque id scio; sed si rationi motum animi commiseris, et apud te reputaveris quis sit qui accepit, et quod si forti animo tuleris, Deo mentem totam offers sacrificium; hunc quoque fluctum poteris vitare, et quod tempus efficit, hoc faciet philosophia. Sin autem mollis fueris et enervatus, tempore quidem desinet animi perturbatio, tibi autem nullam afferet mercedem. Cum his rationibus collige etiam exempla quæ sunt in præsentem vitam, quæ sunt in divinis Scripturis: cogita quod Abraham suum jugulavit filium, et neque flevit neque verbum emisit acerbum (*Gen. 22*). At ille, inquires, erat Abraham. Atqui tu vocatus es ut majora septa transcendas. Job autem tantum quidem doluit, quantum est consentaneum patrem liberos amantem, et magnam curam gerentem eorum qui excesserant. Nam quæ nos quidem nunc facimus, sunt inimicorum et hostium. Neque enim, si aliquo in regiam abducto et coronato plangeres et lamentareris, te dixerim esse coronati amicum, sed valde inimicum et hostem. At non illum, inquires, lugeo, sed me ipsum. Sed neque hoc est amantis, velle illum propter te angere et vexari et incerto futuro subijci, cum adsit coronari et ad portum tendere; aut in mari jactari, cum liceat esse in portu. At nescio, in-

Σπειρίζται ἐν ἀσθενείᾳ. Οὕτω γὰρ ἡμέραι τριάκοντα, καὶ τὸ πᾶν ἀπόλωτο· καὶ κατασχεῖν ἑαυτὴν ἢ σὰρξ οὐ δύναται, οὐδὲ πρὸς μίαν ἀρκέσται ἡμέραν. *Ἐγείρεται ἐν δυνάμει.* Τότε γὰρ αὐτοῦ οὐδὲν περιέσται λοιπὸν. Διὰ δὴ τοῦτο καὶ ἐκεῖνον ἐδεήθη τῶν ὑποδειγμάτων, ἵνα μὴ ταῦτα ἀκούοντες πολλοί, ὅτι ἐν ἀφθαρσίᾳ καὶ δόξῃ καὶ δυνάμει ἐγείρονται, νομίσωσι μηδεμίαν εἶναι διαφορὰν τῶν ἀνισταμένων. Πάντες μὲν γὰρ ἀνίστανται, καὶ ἐν δυνάμει καὶ ἐν ἀφθαρσίᾳ καὶ ἐν δόξῃ ταύτῃ τῇ τῆς ἀφθαρσίας, οὐ μέντοι τῆς τιμῆς τῆς αὐτῆς οὐδὲ τῆς ἀσφαλείας· πάντες. *Σπειρίζεται σῶμα ψυχικόν, ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν. Ἔστι σῶμα ψυχικόν, καὶ ἔστι σῶμα πνευματικόν.* Τί λέγεις; τοῦτο δὲ οὐ πνευματικόν; Πνευματικόν μὲν, ἀλλ' ἐκεῖνο πολλῶ πλέον. Νῦν μὲν γὰρ καὶ ἀφίπταται τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου πολλάκις ἢ πολλῇ χάρις, ἁμαρτανόντων μεγάλα τινῶν, καὶ τοῦ πνεύματος δὲ παρόντος τῆς ψυχῆς ἢ ζωῆς τῆς σαρκός· καὶ τὸ τοιοῦτο κενόν ἐστὶ τοῦτου χωρὶς· τότε δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ διηνεκῶ; παραμένει τῇ σαρκὶ τῶν δικαίων, καὶ αὐτοῦ ἔσται τὸ κράτος περὶ τῆς καὶ τῆς ψυχῆς. Ἡ γὰρ τὴν τοιοῦτον ἤνιξται, εἰπὼν, *Πνευματικόν, ἢ οὐκ* κωφότερον ἔσται καὶ λεπτότερον, καὶ ὅσον καὶ ἐπ' ἀέρος ὄχεισθαι, μᾶλλον δὲ ἀμφοτέρω. Εἰ δὲ ἀπιστεῖς τῷ λόγῳ, ἔρα τὰ ἐπουράνια σῶματα τὰ οὕτω λαμπρὰ καὶ διαρκῆ τέως καὶ ἐν ἀγῆρατῳ λήξει διαμένοντα, καὶ πιστευσον ἐνεῦθεν, ὅτι δύναται ὁ Θεὸς ποιῆσαι καὶ ταῦτα τὰ φθορὰ ἀφθαρτα καὶ πολλῶ βελτίω τῶν [591] ὁρωμένων. *Οὕτω καὶ γέγραπται· Ἐγένετο ὁ πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδὰμ εἰς ψυχὴν ζῶσαν· ὁ ἔσχατος Ἀδὰμ εἰς πνεῦμα ζωοποιούν.* Καίτοι τὸ μὲν γέγραπται, τὸ δὲ οὐ γέγραπται· πῶς οὖν εἶπεν, ὅτι *Γέγραπται*; Ἀπὸ τῆς τῶν πραγμάτων ἐκδόσεως αὐτὸ μετέφρασεν ὅπερ ἔθος αὐτῷ συνεχῶς ποιεῖν. Καὶ γὰρ ἔθος τοῦτο προφήτου. Καὶ γὰρ τὴν Ἰερουσαλήμ πόλιν δικαιοσύνης ἔφησεν ὁ προφήτης κληθήσεσθαι, καὶ οὐκ ἐκλήθη. Τί οὖν; ἐψεύσατο ὁ προφήτης; Οὐδαμῶς· τὴν γὰρ διὰ τῶν πραγμάτων ἐκβασιν λέγει. Καὶ τὸν Χριστὸν δὲ Ἐμμανουὴλ· καὶ οὐδὲ αὐτὸς οὕτω κέκληται, ἀλλὰ τὰ πράγματα ταύτην ἀφήτη τὴν φωνήν. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα, *Ὁ ἔσχατος Ἀδὰμ εἰς πνεῦμα ζωοποιούν.*

δ. Ταῦτα δὲ εἶπεν, ἵνα μάθῃς ὅτι καὶ τῆς παρουσίας ζωῆς καὶ τῆς μελλούσης τὰ σύμβολα ἦδη καὶ τὰ ἐνέχυρα ἔφθασε, τῆς μὲν παρουσίας ὁ Ἀδὰμ, τῆς δὲ μελλούσης ὁ Χριστός. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ χρηστότερα ἐν ἐλπίσι τίθησι, δεικνύσι τὴν ἀρχὴν ἦδη ἐκθεσθηκυῖαν, καὶ τὴν ῥίζαν καὶ τὴν πηγὴν φανεῖσαν. Εἰ δὲ ἡ ῥίζα καὶ ἡ πηγὴ πᾶσι κατάδηλος, οὐδὲν δεῖ περὶ τῶν καρπῶν ἀμφιβάλλειν. Διὸ λέγει· *Ὁ ἔσχατος Ἀδὰμ εἰς πνεῦμα ζωοποιούν· καὶ ἀλλαχού δὲ, Ζωοποιήσει τὰ θνητὰ σῶματι ὑμῶν διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ Πνεύματος ἐν ὑμῖν.* Ἄρα τοῦ Πνεύματος τὸ ζωοποιεῖν. Εἶτα ἵνα μὴ τις εἴπῃ, Διὰ τί πρεσβύτερα τὰ χεῖρονα, καὶ τὰ μὲν ὅλα ἐξέβη τὰ ψυχικά, οὐ μέχρι τῆς ἀπαρχῆς, τὰ δὲ ἕως τῆς ἀπαρχῆς μόνον;· δεῖ-

κνυσι ὅτι καὶ αἱ ἀρχαὶ ἐκατέρωθεν οὕτω διεστήσαν. *Οὐ γὰρ πρῶτον, φησί, τὸ πνευματικόν, ἀλλὰ τὸ ψυχικόν, ἔπειτα τὸ πνευματικόν.* Καὶ οὐ λέγει, διὰ τί, ἀλλ' ἀρκέεται· τῇ τοῦ Θεοῦ διατάξει, τὴν ἀπὸ τῶν πραγμάτων ψῆφον ἔχων μαρτυροῦσαν τῇ ἀρίσῃ τοῦ Θεοῦ οἰκονομίᾳ, καὶ δεικνύς ὅτι ἐπὶ τὸ βέλτιον αἰετὰ ἡμέτερα πρόεισιν, ἅμα κἀντεῦθεν πιστούμενος τὸν λόγον. Εἰ γὰρ τὰ ἐλάττωνα ἐξέβη, πολλῶ μᾶλλον τὰ βελτίω προσδοκᾶν χρή.

Ἐπεὶ οὖν τοιούτων μέλλομεν ἀπολαύειν ἀγαθῶν, εἰς ταύτην ἑαυτοὺς κατατάζωμεν τὴν τάξιν, καὶ μὴ κλαίωμεν τοὺς ἀπίοντας, ἀλλὰ τοὺς κακῶς τὸν βίον καταλύοντας. Ἐπεὶ καὶ γεωργός, ὅταν ἴδῃ τὸν σίτον διαλυόμενον, οὐ θρηνεῖ, ἀλλ' ἕως μὲν ἂν βλέπῃ στερεὸν ἐν τῇ γῆ μένοντα, δέδοικε καὶ τρέμει· ἐπειδὴν δὲ ἴδῃ διαλυθέντα, χαίρει. Ἀρχὴ γὰρ τῆς μελλούσης σπορᾶς ἡ διάλυσις. Οὕτω καὶ ἡμεῖς τότε χαίρωμεν, ὅταν πῆσῃ ἡ οἰκία ἡ φθορῆ, ὅταν σπαρῆ ὁ ἄνθρωπος. Καὶ μὴ θαυμάσης, εἰ σπορὰν τὴν ταφὴν ἐκάλεσε· καὶ γὰρ αὕτη βελτίων ἢ σπορὰ. Ἐκίνησεν μὲν γὰρ διαδέχονται θάνατοι καὶ πόνοι καὶ κίνδυνοι καὶ φροντίδες, ταύτην δὲ, ἂν ὀρθῶς βιώμεν, στέφανοι καὶ βραδεία· καὶ τὴν μὲν φθορὰ καὶ θάνατος, [592] τὴν δὲ ἀφθαρσία καὶ ἀθανασία καὶ τὰ μυρία ἀγαθὰ· ἐπ' ἐκείνης τῆς σπορᾶς συμπλοκαὶ καὶ ἡδοναὶ καὶ ὕπνος, ἐπὶ ταύτης δὲ φωνὴ μόνον ἐκ τῶν οὐρανῶν καταβαίνουσα, καὶ πάντα ἀθρόως τελειοποιεῖται. Καὶ ὁ ἀνιστάμενος οὐκέτι λοιπὸν ἐπὶ βίον ἀγεται πολύμοχθον, ἀλλ' ἔνθα ἀπέδρα ὀδύνη καὶ λύπη καὶ στεναγμός. Εἰ δὲ καὶ προστασίαν ἐπιζητεῖς, καὶ διὰ τοῦτο θρηνεῖς τὸν ἄνδρα, ἐπὶ τὸν κοινὸν πάντων προστάτην καὶ σωτήρα καὶ εὐεργέτην κατάφυγε τὸν Θεόν, ἐπὶ τὴν ἀμαχον συμμαχίαν, ἐπὶ τὴν εὐκλον βοήθειαν, ἐπὶ τὴν διαρκῆ σκέπη τὴν πανταχοῦ παρούσαν καὶ πανταχόθεν ἡμᾶς τειχίζουσαν, ἀλλ' ἢ συνήθεια ποθεινὸν καὶ ἐπὶ ἔραστον. Οἶδα ἀγῶ· ἀλλ' ἂν ἐπιτρέψῃς τῷ λογισμῷ τὸ πάθος, καὶ λογισῇ πρὸς ἑαυτὴν τίς ὁ λαβῶν, καὶ ὅτι γενναίως ἐνεγκῶν θυσίαν τὴν γνώμην ἀναφέρεις τῷ Θεῷ, καὶ τοῦτο τὸ κύμα δυνήσῃ διαδραμεῖν, καὶ ὅπερ ὁ χρόνος ἐργάζεται, τοῦτο ἡ φιλοσοφία ποιήσει· ἂν δὲ καταμαλακισθῇ, λήξει μὲν τῷ χρόνῳ τὸ πάθος, σοὶ δὲ οὐδὲνα τὸν μισθὸν οἴσει. Μετὰ δὲ τῶν λογισμῶν τούτων καὶ παραδείγματα σύλλεγε. τὰ ἐν τῷ παρόντι βίῳ, τὰ ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς· ἐνόησον ὅτι ὁ Ἀβραάμ κατέσφαξε τὸν υἱὸν τὸν αὐτοῦ, καὶ οὕτε δδάκρυσεν οὔτε πικρὸν ῥῆμα ἐξέβαλεν. Ἄλλ' ἐκεῖνος Ἀβραάμ, φησὶν, ἦν. Καὶ μὴν σὺ ἐπὶ μείζονα ἐκλήθης σκάμματα. Ὁ δὲ Ἰωβ ἠλγήσει μὲν, τοσοῦτον δὲ, ὅσον εἰκὸς πατέρα φιλόπαιδα καὶ σφόδρα κηδόμενον τῶν ἀπελοθόντων· ὡς ἄ γε νῦν ποιούμεν ἡμεῖς, ἔχθρων καὶ πολεμίων ἔστιν. Οὐδὲ γὰρ, εἴ τις εἰς βασιλεία ἀπενεχθέντος καὶ στεφανωθέντος ἔκοπτε; σαυτὸν καὶ ἐθρήνεῖς, φίλον ἂν σε τοῦ στεφανωθέντος ἔφησεν εἶναι, ἀλλ' ἐχθρὸν σφόδρα καὶ πολέμιον. Ἄλλ' οὐδὲ νῦν ἐκεῖνον θρηνῶ, φησὶν, ἀλλ' ἔμαυτόν. Ἄλλ' οὐδὲ τοῦτο φιλοῦντος, τὸ θέλειν εἶναι ἐναγνίον εἶναι ἐκεῖνον διὰ σαυτὸν καὶ ὑποκεῖσθαι τῇ ἀδηλίᾳ τοῦ μέλλοντος, παρὸν στεφανοῦσθαι καὶ προσορμεῖν, ἢ πελάγιον σαλεύειν, ἐξὸν ἐν λιμένι εἶναι. Ἄλλ' οὐκ οἶδα ποῖ κενώρηκε, φησὶ. Διὰ τί οὐκ οἶδας; εἰπέ μοι· εἶτε γὰρ

* Sic quidam in serie desiderantur, quae sic restitui posse videntur: καὶ τὰ μὲν ὅλα ἐξέβη τὰ ψυχικά· τὰ δὲ πνευματικά, τὰ μὲν οὐ μέχρι τῆς ἀπαρχῆς, τὰ δὲ ἕως τῆς ἀπαρχῆς μόνον.

ὀρθῶς εἶδον εἴτε ἐτέρως, δὴλον τοῦ χωρήσαι. Δι' αὐτὸ γὰρ τοῦτο κόπτομαι, φησὶν, ὅτι ἀμαρτωλὸς ἀπῆλθε. Ἐκῆψις ταῦτα καὶ πρόφασις. Εἰ γὰρ διὰ τοῦτο ἀπελθόντα ἐθρήνευσ, ζῶντα μεταπλάσαι ἐχρῆν καὶ ρυθμισαί. Ἀλλὰ τὰ σαυτοῦ σὺ πανταχοῦ σκοπεῖς, οὐ τὰ ἐκείνου. Εἰ δὲ καὶ ἀμαρτωλὸς ἀπῆλθε, καὶ διὰ τοῦτο δεῖ χαίρειν, ἔτι ἐνεκότης τὰ ἀμαρτήματα, καὶ οὐ προσέθηκε τῇ κακίᾳ, καὶ βοθεῖν, ὡς ἂν οἶόν τε ἦ, οὐ θαυμάσει, ἀλλ' εὐχαῖς καὶ ἰκετηρίαις καὶ ἐλεημοσύναις καὶ προσφοραῖς. Οὐ γὰρ ἀπλῶς ταῦτα ἐπιτελούνται, οὐδὲ εἰκὴ μνήμην ποιούμεθα τῶν ἀπελθόντων ἐπὶ τῶν θείων μυστηρίων, καὶ ὑπὲρ αὐτῶν πρόσμιεν, δεόμενοι τοῦ Ἄμνου τοῦ κειμένου τοῦ λαβόντος τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου, ἀλλ' ἵνα τις ἐντεῦθεν αὐτοῖς γένηται παραμυθία· οὐδὲ μάτην ὁ παρεστὼς τῷ θυσιαστηρίῳ τῶν φρικτῶν μυστηρίων τελουμένων βοᾷ· [393] Ὑπὲρ πάντων τῶν ἐν Χριστῷ κεκοιμημένων, καὶ τῶν τὰς μνείας ὑπὲρ αὐτῶν ἐπιτελούντων. Εἰ γὰρ μὴ ὑπὲρ αὐτῶν αἱ μνείαι ἐγένοντο, οὐδ' ἂν ταῦτα ἐλέγη. Οὐ γὰρ ἐστὶ σκηνὴ τὰ ἡμέτερα, μὴ γένοιτο· Πνεύματος γὰρ διατάξει ταῦτα γίνεται.

ε'. Βοηθῶμεν τοίνυν αὐτοῖς, καὶ μνείαν ὑπὲρ αὐτῶν ἐπιτελώμεν. Εἰ γὰρ τοὺς παῖδας τοῦ Ἰωβ ἐκάθαιρεν ἡ τοῦ πατρὸς θυσία, τί ἀμφιδάλλεις, εἰ καὶ ἡμῶν ὑπὲρ τῶν ἀπελθόντων προσφερόντων γίνεται τις αὐτοῖς παραμυθία; Ἐθεῖς γὰρ ὁ Θεὸς καὶ ἐτέριος ὑπὲρ ἐτέρων χαρίζεσθαι. Καὶ τοῦτο ἐδείκνυ ὁ Παῦλος λέγων· *Ἴνα ἐν πολλῷ προσώπῳ τὸ εἰς ἡμᾶς χάρισμα διὰ πολλῶν εὐχαριστηθῇ ὑπὲρ ὑμῶν.* Μὴ δὴ ἀποκάμωμεν τοῖς ἀπελθούσι βοηθοῦντες, καὶ προσφέροντες ὑπὲρ αὐτῶν εὐχάς· καὶ γὰρ τὸ κοινὸν τῆς οἰκουμένης καίτοι καθάρσων. Διὰ τοῦτο θαρρόμεντες ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης δεόμεθα τότε, καὶ μετὰ μαρτύρων αὐτοῦ καλούμεν, μετὰ ὁμολογητῶν, μετὰ ἱερέων. Καὶ γὰρ ἐν σώμα ἔσμεν ἅπαντες, καὶ λαμπρότερα μέλη μελῶν· καὶ δυνατὸν πάντοθεν συγγνώμην αὐτοῖς συναγαγεῖν, ἀπὸ τῶν αὐτῶν, ἀπὸ τῶν ὑπὲρ αὐτῶν δυνάμεν, ἀπὸ τῶν μετ' αὐτῶν καλουμένων. Τί τοίνυν ἀλλοεῖς, τί δὲ θρηνεῖς, ὅποτε τοσαύτην δυνατὴν συγγνώμην συναγαγεῖν τῷ ἀπελθόντι; Ἀλλ' ὅτι σὺ γέγονας ἔρημος καὶ προστάτην ἀπώλεσας; Ἀλλὰ μηδέποτε τοῦτο εἴπης· οὐδὲ γὰρ τὸν Θεὸν ἀπώλεσας. Ὅστε ἕως ἂν τοῦτον ἔχης, καὶ ἀνδρὸς αὐτοῦ ἔσται σοι μεῖζων καὶ πατὴρ καὶ παιδὸς καὶ κηδεστοῦ· καὶ γὰρ καὶ ζώντων ἐκείνων, οὗτος ἦν ὁ τὰ πάντα ποιῶν. Ταῦτα τοίνυν ἐννοεῖ, καὶ λέγει κατὰ τὸν Δαυὶδ· *Κύριος σωτισμὸς μου καὶ σωτήρ μου, εἴνα φοβηθῆσομαι;* εἰπέ, Σὺ εἶ ὁ πατήρ τῶν ὀρφανῶν, καὶ κριτὴς τῶν κληρῶν· καὶ ἐπίστασαι αὐτοῦ τὴν βοήθειαν, καὶ μετὰ τῶν αὐτῶν ἐξεις νῦν προνοοῦντα ἢ πρότερον, ὅσον ἐν

μεῖζονι κατέστης ἀπορία. Ἀλλὰ παιδίον ἀπώλεσας; Οὐκ ἀπώλεσας, μὴ λέγεις· ὕπνος τὸ πρᾶγμά ἐστιν, οὐ θάνατος, μετὰστασις, οὐκ ἀπώλεια, ἀποδημία ἀπὸ τῶν ἐλαττόνων ἐπὶ τὰ βελτίω. Μὴ δὴ παρόξυνον τὸν Θεὸν, ἀλλ' ἴλω ποιεῖ. Ἄν γὰρ ἐνέγκης γενναίως, ἔσται τις κἀντεῦθεν τῷ ἀπελθόντι καὶ σοὶ παραμυθία· ἂν δὲ τὸναντίον, μᾶλλον ἐξάπτεις τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ. Καὶ γὰρ εἰ παιδὸς μαστιχθέντος ὑπὸ δεσπότου, σὺ παρεστὼς ἐθυσχέρανας, μειζόνως ἂν παρωξύνων κατὰ σεαυτοῦ τὸν δεσπότην. Μὴ δὴ ποιεῖς τοῦτο, ἀλλ' εὐχαρίστει, ἵνα σοὶ καὶ ταύτη σκεδασθῇ τὸ νέφος τῆς ἀθυμίας· εἰπέ κατὰ τὴν μακάριον ἐκείνον· *Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλετο*· ἐννόησον ὅσοι μᾶλλον σου εὐαρεστοῦντες οὐδὲ ἔλαβον τὴν ἀρχὴν παιδας, οὐδὲ πατέρες ἐκλήθησαν. Οὐδὲ γὰρ ἐγὼ, φησὶν, ἐβουλόμην· καὶ γὰρ βέλτιον ἦν μηδὲ πείραν σχεῖν, ἢ μετὰ τὴν γεύσασθαι τῆς ἡδονῆς, ἐκπεσεῖν. Μὴ, παρακαλῶ, μὴ λέγεις ταῦτα, μὴ παροργίσης καὶ ταύτη τὸν Δεσπότην· ἀλλ' ὑπὲρ μὲν ὧν ἔλαβες, εὐχαρίστησον· ὑπὲρ δὲ ὧν οὐκ εἰς τέλος ἔχεις, [394] δόξαζε. Οὐκ εἶπεν ὁ Ἰωβ, ὅτι βέλτιον ἦν μὴ λαθεῖν τοῦτο, ὃ σὺ λέγεις ἀγνωμόνως, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ἐκείνων ἠυχάρισται λέγων· *Ὁ Κύριος ἔδωκε*· καὶ ὑπὲρ τούτων ἠλόγει λέγων· *Ὁ Κύριος ἀφείλετο*· εἰ τὸ δρομα Κυρίου εὐλογημένον εἰς τοὺς αἰῶνας. Καὶ τὴν γυναῖκα οὕτως ἐπεστόμιζε δικαιολογούμενος πρὸς αὐτήν, καὶ τὰ θαυμαστά ἐκείνα φεγγόμενος ῥήματα· *Εἰ τὰ μὲν ἀγαθὰ ἐδεξάμεθα παρὰ Κυρίου, τὰ δὲ κακὰ οὐχ ὑπολομεν;* Καίτοι γε μετὰ ταῦτα χαλεπώτερος γέγονεν ὁ πειρασμός· ἀλλ' ἐκεῖνος οὐδὲ οὕτως ἐξελύετο, ἀλλ' ὁμοίως ἐξῆρε γενναίως, καὶ ἐδόξαζε. Τοῦτο καὶ σὺ ποιεῖ, καὶ λογίζου πρὸς σεαυτὸν, ὅτι οὐκ ἀνθρωπος ἔλαθεν, ἀλλ' ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας, ὁ μᾶλλον σου κηδόμενος, καὶ τὸ συμφέρον εἰδὼς, οὐ πολέμιός τις οὐδὲ ἐπίθουλος. Ὅρα πόσοι ζῶντες ἀβίωτον τὸν βίον τοῖς γονεῦσιν ἐποίησαν. Τοὺς δὲ γενναίους οὐχ ὀρᾷς; φησὶν. Ὅρῳ καὶ τοὺτους, ἀλλὰ καὶ τούτων ἀσφαλέστερα τὰ κατὰ τὴν παιδα τὸν σόν. Εἰ γὰρ καὶ εὐδοκίμοισιν, ἀλλ' ἐν ἀόλητῳ τὰ τοῦ τέλους αὐτῶν ὑπὲρ δὲ ἐκείνου λοιπὸν οὐ δέδοικας οὐδὲ τρέμεις μὴ τι πάθῃ, ἢ μεταβολῇ τινι δέξηται. Ταῦτα καὶ ἐπὶ γυναικὸς λογίζου καλῆς καὶ οἰκουροῦ, καὶ ὑπὲρ πάντων εὐχαρίστει τῷ Θεῷ, καὶ ἀπολέσης γυναῖκα, εὐχαρίστει. Ἴσως σε εἰς ἐγκράτειαν ἀγαγεῖν βούλεται ὁ Θεός, ἐπὶ μεῖζονα καλεῖ σκάμματα, ἐλευθερωσαί σε τοῦ δεσμοῦ ἠθέλησεν. Ἄν οὕτω φιλοσοφῶμεν, καὶ τὴν παρούσαν εὐθυμίαν κερδανούμεν, καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτευξόμεθα στεφάνων, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ ΜΒ΄.

Ὁ πρῶτος ἀνθρωπος ἐκ γῆς χοϊκός, ὁ δευτέρος ἀνθρωπος ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ.

α'. Ἐπειδὴ ψυχικὸν εἶπε πρῶτον καὶ πνευματικὸν δευτέρον, πάλιν ἄλλην τίθησι διαφορὰν, χοϊκὸν λέγων καὶ ἐπουράνιον. Ἢ μὲν γὰρ πρώτη τοῦ παρόντος ἦν βίου καὶ τοῦ μέλλοντος· αὕτη δὲ τοῦ πρὸ τῆς χάριτος καὶ τοῦ μετὰ τὴν χάριν. Τέθεικε δὲ αὕτην εἰς πολιτείαν ἀρίστην λέγων. α *Ἴνα γὰρ, ὅπερ ἔφην, μὴ τῇ*

ἀναστάσει θαρρόμεντες ἀμελῶσι εἶναι καὶ ἀκριβείας, πάλιν καὶ ἐντεῦθεν αὐτοῦς ἐναγωνίους ποιεῖ, καὶ παρακαλεῖ εἰς ἀρετὴν, λέγων· *Ὁ πρῶτος ἀνθρωπος ἐκ γῆς χοϊκός, ὁ δευτέρος ἀνθρωπος ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ*· τὸ πᾶν ἀνθρωπον καλῶν, καὶ τὴν μὲν ἀπὸ τοῦ κρείττονος, τὸν δὲ ἀπὸ τοῦ χείρονος ὀνομάζων. *Ὅλος ὁ χοϊκός, τοιοῦτοι καὶ οἱ χοϊκοί.* Οὐ-

• Illic quaedam desiderari omnino videntur.

quies, quo ivit. Cur nescis? dic mihi; nam sive recte vixit, sive secus, est manifestum quo sit habiturus. Propter hoc ipsum, inquires, plango, quod peccator excessit. Hæc sunt prætextus et effugia. Nam si propterea cum excesserit lugeas, viventem eum transformare et concinnare et componere oportebat. Sed tu quæ tua sunt ubique consideras et tibi proponis, non quæ illius. Si autem etiam peccator excessit, propterea etiam lætari oportet, quod interscissa sunt peccata et vitio nihil adjecit; et, quoad ejus fieri potest, ei succurrere, non lacrymis, sed precibus, supplicationibus, elemosynis et oblationibus. Non sunt enim hæc temere excogitata, neque frustra eorum qui excesserunt in divinis mysteriis meminimus, et pro ipsis accedimus, rogantes Agnum propositum, qui mundi peccatum tulit; sed ut inde eis aliqua sit consolatio: neque abs re is qui adstat altari, dum veneranda peraguntur mysteria, clamat: Pro omnibus qui in Christo dormierunt, et iis qui pro ipsis celebrant memorias. Nam si pro ipsis non fierent commemorationes, ne hæc quidem dicta essent. Non sunt enim res nostræ ludi scenici, absit: hæc enim fiunt ordinatione Spiritus.

5. Eis ergo opem seramus, et commemorationem eorum peragamus. Si enim Jobi filios expiabat patris sacrificium: quid dubitas, an nobis pro eis qui excesserunt offerentibus, ipsis detur aliqua consolatio? Solet enim Deus etiam aliis pro aliis gratificari. Et hoc ostendebat Paulus dicens: *Ut in multis personis, ejus quæ in nobis est donationis per multos gratiæ agantur pro vobis* (2. Cor. 2. 14). Ne nos pigeat opem ferre iis qui excesserunt, et pro eis offerre preces: est enim propositum orbis terræ commune piaculum. Propterea fidenter pro orbe terræ tunc rogamus, et cum martyribus eos vocamus, cum confessoribus, cum sacerdotibus. Etenim unum corpus omnissimum, etiamsi sint membra membris splendidiore: et fieri potest ut veniam eis omni ex parte conciliemus, a precibus, a donis quæ pro eis offeruntur, ab iis qui cum ipsis vocantur. Cur ergo doles? cur luges et lamentaris, quando defunctio potest tanta conciliari venia? At luges, quoniam es deserta ac destituta, et perdidisti patronum ac defensorem? Sed numquam hoc dixeris; neque enim Deum perdidisti. Ideo quamdiu eum habes, ipse erit tibi major et marito et patre et filio et socio: nam et illis viventibus is erat qui faciebat omnia. Hæc ergo cogita, et dic sicut David, *Dominus illuminatio mea et salvator meus, quem timebo* (Psal. 26. 1)? dic, Tu es pater orphanorum, et iudex viduarum; et ejus attrahe auxilium,

et habebis cum nunc magis tibi providentem quam prius, quo in majorem redacta es inopiam. At perdidisti filium? Non perdidisti, ne dicas: res hæc est somnus, non mors; est migratio, non perditio; est peregrinatio a deterioribus ad meliora. Ne Deum irrites, sed places et reddas propitium. Nam si forti animo tuleris, erit hinc et defuncto et tibi quædam consolatio: sin contra, iram Dei magis accendis. Nam si servo a domino flagris cæso tu adstans ægre tuleris, dominum magis contra te irritaveris. Noli hoc facere, sed age gratias, ut tibi quoque hac ratione discutatur nubes animi ægritudinis: dic sicut ille beatus, *Dominus dedit, Dominus abstulit*: cogita quam multi magis Deo placentes ne omnino quidem habuere filios, neque vocati sunt patres. Neque ego, inquit, vellem habuisse: melius enim fuisset non habuisse experientiam, quam postquam gustaris voluptatem, ab ea excidisse. Ne, rogo, ne hæc dicas, ne sic quoque Dominum ad iram provoces; sed pro iis quidem quæ accepisti age gratias, pro iis autem quæ perpetuo non habes, glorifica. Non dixit Job, Melius fuisset non accepisse; quod tu insipienter et ingrato animo dicis: sed etiam pro illis agebat gratias, dicens: *Dominus dedit*; et pro his benedicebat dicens: *Dominus abstulit: sit nomen Domini benedictum in sæcula*. Uxori quoque sic os obstruebat apud eam justas afferens rationes, et admirabilia illa verba enuntians: *Si bona quidem accepimus a Domino, mala autem non sustinebimus?* Atqui gravior post hæc fuit tentatio; sed ille ne sic quidem fractus est et eneruatus, sed similiter ferebat forti animo, et glorificabat. Tu quoque hoc fac, et apud te reputa, quod non homo accepit, sed Deus qui fecit, qui magis quam tu ejus curam gerit, et scit quid ei conferat, non hostis aliquis neque insidiator. Vide quam multi viventes, vitam non vitalem fecerunt parentibus. Generosos autem, inquires, et probos non vides? Eos quoque video; sed res quoque eorum minus sunt in tuto quam res tui filii. Nam etsi in bona sunt existimatione, finis tamen eorum est incertus: de illa autem in reliquum non times neque contremiscis, ne quid ei accidat, aut aliquam suscipiat mutationem. Hæc etiam cogita de pulchra uxore, et bona domus custode; et pro omnibus Deo age gratias, et si perdidit uxorem, gratias age. Fortasse te vult Deus adducere ad continentiam, ad majora vocat operum septa, te voluit liberare a vinculo. Si sic philosophemur, et lucrabimur præsentem animi tranquillitatem, et futuras assequemur coronas, etc.

HOMILIA XLII.

CAP. 15. v. 47. *Primus homo de terra, terrenus; secundus homo, Dominus de cælo.*

1. Postquam animale dixit primum et spirituale secundum, rursus aliam ponit differentiam, terrenum dicens et cælestem. Nam prima quidem est vitæ præsentis et futuræ; hæc autem est ejus qui fuit ante gratiam, et ejus qui est post gratiam. Posuit autem

illam ad rectum vitæ institutum dicens. Nam ne, sicut dixi, fidentes resurrectioni, vitam ex virtute et perfecte agendam negligenter, rursus eos quoque hinc reddit paratos ad decertandum, et hortatur ad virtutem, dicens: *Primus homo de terra, terrenus; secundus homo, Dominus de cælo*; universum appellans hominem; et hunc quidem nominans ab eo quod est

melius ac præstantius, illum autem ab eo quod est deterius. 48. *Qualis terrenus, tales et terreni.* Sic peribunt et morientur. *Qualis cælestis, tales et cælestes.* Sic manebunt immortales et fulgentes. Quid vero, annon is quoque est mortuus? Mortuus quidem est, sed inde nihil fuit læsus, sed sic quoque mortem dissolvit. Vidistin' quomodo hinc quoque per mortem constituit dogma de resurrectione? Habens enim, ut prius dixi, principium et caput, noli dubitare de toto corpore. Sed et hinc quoque exercet optimam ac præstantissimam vitæ agendæ rationem, ponens exempla vitæ excelsæ ac philosophicæ, et ejus quæ non est hujusmodi, et utriusque adducens principia, illius quidem Christum, hujus vero Adamum. Propterea nec absolute dixit, *E terra*, sed *Terrenus*, hoc est, crassus, affixus presentibus: et rursus de Christo contrarium, *Dominus e cælo*. Si autem quidam ideo dicant Dominum non habere corpus, quod dictum sit, *E cælo*, sufficiunt quidem quæ jam pridem dicta sunt ad ora eorum obstruenda; nihil autem vetat, quominus hinc quoque ora eorum obstruamus. Quid est enim, *Dominus e cælo*? naturamne dicit, an optimam vitæ instituendæ rationem? Cuius est perspicuum, quod optimam vitæ agendæ rationem: et ideo subjungit: 49. *Sicut portavimus imaginem terreni*; hoc est, sicut mala fecimus; *portemus et imaginem cælestis*; hoc est, faciamus optima. Præter hæc autem, ex te libenter sciscitarer: De naturamne dictum est, *Qui ex terra, terrenus*, et, *Dominus e cælo*? Maxime, inquit. Quid ergo? terrenus solum erat Adam, an aliquam etiam aliam habebat essentiam cognatam supernis et incorporeis, quam Scriptura vocat animam et spiritum? Est cuius perspicuum, quod hanc quoque. Ergo neque Dominus erat solum ex superis, etiamsi dicatur e cælo, sed etiam carnem suscepit. Quod autem dicit, est hujusmodi: *Sicut portavimus imaginem terrestri*, malas actiones, *portemus et imaginem cælestis*, nempe vitæ agendæ rationem quæ est in cælis. Si autem loqueretur de natura, non adhortatione neque consilio res egeret. Quamobrem vel hinc perspicuum est, quod de vitæ agendæ ratione est id quod dicitur. Et ideo consulendo inducit orationem, et appellat imaginem, ea ratione rursus ostendens, quod de actione dicat, non de natura. Propterea enim effecti sumus terreni, quoniam mala fecimus: non quoniam ab initio effecti sumus terreni, sed quoniam peccavimus. Etenim peccatum primum et tunc mors, et illud, *Terra es, et in terram revertetis* (Gen. 3. 19): tunc etiam intravit examen animi motuum et perturbationum. Neque enim ex terra esse genitum facit absolute terrenum; nam Dominus quoque erat ex eadem massa et conspersione; sed terrena agere: sicut etiam cælestis, agere quæ sunt digna cælis. Sed quid ad hoc probandum opus est laborare supervacane? ipse enim procedens nobis sensum aperit, dicens: 50. *Hoc autem dico, fructes, quod caro et sanguis regnum Dei non possidebunt.* Vidistin' quomodo rursus seipsum interpretetur, nos liberans a negotiis? quod quidem facit

etiam in multis locis. Carnem enim hic vocat mala opera, quod et alibi fecit, ut quando dicit: *Vos autem non estis in carne; et rursus, Qui autem sunt in carne, Deo placere non possunt* (Rom. 8. 9. 8). Quamobrem quando dicit, *Hoc autem dico*; nihil aliud dicit, quam se propterea hoc dixisse, ut discas malas actiones in regnum non introducere. Nam post resurrectionem statim de regno inducit sermonem; et ideo subjungit: *Neque corruptio incorruptelam possidebit.* Hoc est, vitium non possidet gloriam illam et perceptionem ac fruitionem incorruptibilium rerum. Etenim multis in locis rursus usus est hac appellatione, dicens: *Qui seminat in carnem, ex carne metet corruptionem* (Gal. 6. 8). Si autem diceret de corpore, non autem de mala actione, non dixisset corruptionem; nusquam enim corpus vocat corruptionem; neque enim corruptio est, sed corruptibile. Quamobrem procedens, et de eo disserens, non id dicit corruptionem, sed corruptibile, dicens: *Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem.* Deinde cum de vitæ agendæ ratione absolvisset admonitionem; quod semper solet facere, argumentum argumento continuo admiscens, revertitur rursus ad loquendum de resurrectione, sic dicens: 51. *Eccæ mysterium vobis dico.*

2. Venerandum quidpiam et arcanum, et quod non omnes norunt, est dicturus: quod etiam ostendit magnum honorem quo eos afficit, nempe eis arcana dicere. Quid hoc autem est? *Non omnes quidem moriemur, et omnes immutabimur.* Hoc est autem quod dicit: Non omnes quidem moriemur, omnes autem immutabimur, etiam qui non moriuntur: nam illi quoque sunt mortales. Ne ergo quoniam morieris, propterea, inquit, timeas tamquam non resurrecturus: sunt enim, sunt etiam aliqui qui hoc effugient; et tamen hoc eis non sufficit ad illam resurrectionem, sed oportet illa quoque corpora quæ non moriuntur, immutari et transire ad incorruptionem. 52. *In momento, in ictu oculi, in novissima tuba.* Quoniam multum disputavit de resurrectione, tunc opportune ostendit id quod est in ea admirabile et præter opinionem. Non est enim hoc solum mirabile, quod primum putrescent corpora et tunc resurgunt, inquit; et quod iis, quæ nunc sunt, meliora ac præstantiora quæ resurgunt; et quod ad longe meliorem transeant conditionem, neque quod unusquisque quod proprium est accipiat, et nullus quod alterius: sed quod tam multa, tanta et talia, et quæ omnem superant rationem et mentem, fiant in momento. Et hoc significans manifestius, *In ictu oculi*, dicit, id est, quanto tempore clauditur cilium. Deinde quoniam dixit rem magnam et stupore plenam, si res tot et tantæ tam repente fiant, subjungit ad demonstrationem, reddens credibile quod dicitur: *Canet enim tuba, et mortui resurgent incorrupti, et nos immutabimur.* Illud, *Nos*, non dicit de seipso, sed de iis qui tunc inveniuntur viventes. 53. *Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem.* Ne enim, cum audieris quod caro et sanguis regnum Dei non possidebit, existimes corpora non resurgere, subjungit: *Oportet corruptibile*

τως ἀπολοῦνται καὶ τελευτήσουσιν. *Ὁλος ὁ ἐπουράνιος, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι.* Οὕτω μενούσιν ἀθάνατοι καὶ λάμποντες. *Τί οὖν;* οὐχὶ καὶ οὗτος ἀπέθανε; *Ἀπέθανε μὲν, ἀλλ'* οὐδὲν ἐντεῦθεν παρεβλάθη, ἀλλὰ καὶ ταύτη τὸν θάνατον κατέλυσε. Εἶδες πῶς κἀντεῦθεν τῷ θανάτῳ τὸ περὶ τῆς ἀναστάσεως συνέστηκε δόγμα; *Ἐχων γάρ, ὅπερ [595] ἐφθην εἰπὼν, τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν κεφαλὴν, φησί, μὴ ἀμφιβαλλέμεν περὶ τοῦ σώματος παντός.* Πλὴν καὶ τὴν περὶ πολιτείας ἀρίστην ἐντεῦθεν γυμνάζει παραινέσειν, ὑποδείγματα ὑψηλοῦ καὶ φιλοσόφου βίου, καὶ οὐ τοιοῦτου τιθείς, καὶ τούτων ἀμφοτέρων παράγων τὰς ἀρχάς, τοῦ μὲν τὸν Χριστὸν, τοῦ δὲ τὸν Ἀδάμ. Διὰ τοῦτο οὐδὲ ἀπλῶς εἶπεν, *Ἐκ γῆς, ἀλλὰ, Χοϊκός, τουτέστι, παχὺς, τοὺς παρούσι προσηλωμένους·* καὶ πάλιν ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ τούαντιον, *Ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ.* Εἰ δὲ λέγοιεν τινες διὰ τοῦτο μὴ ἔχειν τὸν Κύριον σῶμα, διὰ τὸ, *Ἐξ οὐρανοῦ, εἰρησθαι, ἰκανὰ μὲν καὶ τὰ εἰρημένα πάλαι ἐμφράξει αὐτῶν τὰ στόματα, οὐδὲν δὲ κωλύει καὶ ἐντεῦθεν αὐτοὺς ἐπιστομίσαι.* Τί γὰρ ἐστίν, *Ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ;* τὴν φύσιν λέγει, ἢ τὴν ἀρίστην πολιτείαν; Παντί που δῆλον, ὅτι τὴν πολιτείαν διὰ καὶ ἐπάγει· *Καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ* (τουτέστι, καθὼς φαῦλα ἐπράξαμεν), *φορέσωμεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανοῦ*· τουτέστιν, Ἄριστα πράξομεν. Χωρὶς δὲ τούτων, κἀκεῖνό σε ἡδέως ἂν ἐροίμην· *Περὶ φύσεως εἰρηται· Ὁ ἐκ γῆς χοϊκός, καὶ, Ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ;* Ναί, φησί. Τί οὖν; χοϊκὸς μόνον ἦν ὁ Ἀδάμ, ἢ καὶ ἄλλην τινὰ εἶχεν οὐσίαν συγγενῆ τοῖς ἄνω καὶ ἀσωμάτοις, ἢ ψυχὴν καλεῖ ἡ Γραφή καὶ πνεῦμα; Παντί που δῆλον, ὅτι καὶ ταύτην. Οὐκοῦν οὐδὲ ὁ Κύριος ἦν ἄωθεν μόνον, εἰ καὶ ἐξ οὐρανοῦ λέγοιτο, ἀλλὰ καὶ σὰρκα ἀνείληφει. *Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι·* *Καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ, τὰς πονηρὰς πράξεις, φορέσωμεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανοῦ, τὴν πολιτείαν τὴν ἐν τοῖς οὐρανοῖς.* Εἰ δὲ περὶ φύσεως ἦν ὁ λόγος, οὐ παρακλήσεως ἔδειτο τὸ πρᾶγμα οὐδὲ συμβουλή· ὥστε κἀντεῦθεν δῆλον, ὅτι περὶ πολιτείας τὸ λεγόμενον. Διὰ καὶ συμβουλευτικῶς εἰσάγει τὸν λόγον, καὶ εἰκόνα καλεῖ, καὶ ταύτη πάλιν δηλῶν ὅτι περὶ πράξεως, οὐ περὶ φύσεως λέγει. Καὶ γὰρ διὰ τοῦτο ἐγενόμεθα χοϊκοί, ἐπειδὴ πονηρὰ ἐπράξαμεν οὐκ ἐπειδὴ ἐξ ἀρχῆς χοϊκοὶ διεπλάσθημεν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἡμάρτομεν. Καὶ γὰρ ἡ ἁμαρτία πρῶτον, καὶ τότε ὁ θάνατος, καὶ τὸ, *Γῆ ἐστίν, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ*· τότε καὶ ὁ τῶν παθῶν εἰσῆλθεν ἐσμός. Οὐδὲ γὰρ τὸ, *ἐκ γῆς γεγενῆσθαι, ποιεῖ χοϊκὸν ἀπλῶς, ἐπεὶ καὶ ὁ Κύριος ἀπὸ τῆς μάζης καὶ τοῦ φεράματος τούτου ἦν, ἀλλὰ τὸ γῆνα πράττειν·* ὥσπερ οὖν καὶ ἐπουράνιον τὸ ἀξία τῶν οὐρανῶν ἐπιδείξασθαι. Ἀλλὰ γὰρ τί χρὴ περιττὰ πονεῖν τοῦτο κατασκευάζοντα; προῖόν γὰρ ἡμῖν αὐτὸς ἐκκαλύπτει τὸ νόημα, οὕτω λέγων· *Τοῦτο δὲ φημι, ἀδελφοί, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα βουσιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν.* Εἶδες πῶς ἑαυτὸν ἐρμηνεύει πάλιν, ἀπαλλάττων ἡμᾶς πραγμάτων; ὁ πολλαχοῦ ποιεῖ. *Σὰρκα γὰρ ἐνταῦθα τὰς πονηρὰς πράξεις; καλεῖ, ὁ καὶ ἀλλαχοῦ πεποιήκεν, ὡς ὅταν λέγῃ· Ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστέ ἐν σαρκί·* καὶ πάλιν, *οἱ δὲ*

[596] *ἐν σαρκὶ ὄντες, Θεῷ ἀρέσαι οὐ δύνανται.* Ὅστε ὅταν λέγῃ, *Τοῦτο δὲ φημι,* οὐδὲν ἄλλο λέγει, ἢ ὅτι διὰ τοῦτο ταῦτα εἶπον, ἵνα μάθῃς ὅτι πονηρὰ πράξεις εἰς βασιλείαν οὐκ εἰσάγουσιν. Ἀπὸ γὰρ τῆς ἀναστάσεως εὐθέως καὶ τὸν τῆς βασιλείας εἰσῆγαγε λόγον· διὰ καὶ ἐπήγαγεν· *Οὐδὲ ἡ φθορὰ τὴν ἀφθαρσίαν κληρονομεῖ·* τουτέστιν, ἡ κακία τὴν δόξαν ἐκείνην καὶ τὴν τῶν ἀφθάρτων πραγμάτων ἀπόλαυσιν. Καὶ γὰρ πολλαχοῦ πάλιν τῇ προσηγορίᾳ ταύτῃ τὴν κακίαν ἐκάλεσεν εἰπὼν· *Ὁ σπείρων εἰς τὴν σὰρκα, ἐκ τῆς σαρκὸς θερίσει φθορὰν.* Εἰ δὲ περὶ σώματος ἔλεγεν, ἀλλ' οὐ περὶ πονηρᾶς πράξεως, οὐκ ἂν εἶπε φθορὰν· οὐδαμοῦ γὰρ τὸ σῶμα φθορὰν καλεῖ· οὐδὲ γὰρ ἐστὶ φθορὰ, ἀλλὰ φθαρτόν. Διὰ προῖόν καὶ περὶ αὐτοῦ διαλεγόμενος, οὐκ εἶπεν αὐτὸ φθορὰν, ἀλλὰ φθαρτόν, λέγων· *Δεῖ γὰρ τὸ φθαρτόν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν.* Εἶτα τὴν περὶ πολιτείας πληρώσας παραινέσειν, ὅπερ αἰεὶ ποιεῖ, ὑποθέσειν συνεχῶς ἀναμιγνύς, εἰς τὸν περὶ ἀναστάσεως πάλιν τῶν σωμάτων ἐκβαίνει λόγον, οὕτω λέγων· *Ἰδοὺ μυστήριον ὑμῖν λέγω.*

β. Φρικτόν τι καὶ ἀπόρρητον, καὶ ὃ μὴ πάντες ἴσασι, μέλλει λέγειν· ὃ καὶ πολλὴν ἐνδείκνυται τὴν εἰς αὐτοὺς τιμὴν, τὸ τὰ ἀπόρρητα λέγειν αὐτοῖς. Τί δὲ τοῦτό ἐστι; *Πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα, πάντες δὲ ἀλλαγησόμεθα.* Ὁ δὲ λέγει τοῦτό ἐστιν· Οὐ πάντες μὲν ἀποθανοῦμεθα, πάντες δὲ ἀλλαγησόμεθα, καὶ οἱ μὴ ἀποθνήσκοντες· θνητοὶ γὰρ κἀκεῖνοι. Μὴ τοῖνον, ἐπειδὴ ἀποθνήσκεις, διὰ τοῦτο δείσῃς, φησὶν, ὡς οὐκ ἀναστησόμενος· εἰσὶ γὰρ τινες, εἰσὶν, οἱ καὶ τοῦτο διαφεύξονται· καὶ ὅμως οὐκ ἄρκει τοῦτο αὐτοῖς εἰς τὴν ἀνάστασιν ἐκείνην, ἀλλὰ δεῖ καὶ ἐκεῖνα τὰ σώματα τὰ μὴ ἀποθνήσκοντα ἀλλαγῆναι, καὶ εἰς ἀφθαρσίαν μεταπεσεῖν. *Ἐν ἀτόμῳ, ἐν βίῳ ὄσθαλλοῦ, ἐν τῇ ἐσχάτῃ σάλπιγγι.* Ὅτε πολλὰ περὶ ἀναστάσεως διελέχθη, τότε εὐκαιρῶς καὶ τὸ πολὺ παράδοξον αὐτῆς δείκνυσθαι. Οὐ γὰρ τοῦτο θαυμαστὸν μόνον, ὅτι σήπεται πρῶτον τὰ σώματα, καὶ τότε ἀνίσταται, φησὶν, οὐδ' ὅτι βελτίονα τῶν νῦν τὰ ἐκ τῶν σηπομένων ἀνιστάμενα, οὐδ' ὅτι ἐπὶ πολλῶν μείζονα λῆξιν μεταβαίνει, οὐδ' ὅτι ἕκαστος τὸ ἴδιον ἀπολαμβάνει καὶ οὐδεὶς τὸ ἐτέρου, ἀλλ' ὅτι τὰ τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα καὶ πάντων λογισμῶν καὶ νοῦν ὑπερβαίνοντα ἐν ἀτόμῳ γίνεται, τουτέστιν, ἐν ἀκαριαίῳ χρόνῳ. Καὶ δηλῶν σαφέστερον τοῦτο, *Ἐν βίῳ ὄσθαλλοῦ, φησὶν·* ὅσον μῦσαι βλέφαρον. Εἶτα ἐπειδὴ μέγα εἶπε καὶ ἐκστάσεως γέμον, εἰ τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα πράγματα οὕτω γίνηται ταχέως· ἐπάγει εἰς ἀπόδειξιν τὸ ἀξιόπιστον τοῦ ἐργαζομένου, λέγων· *Σαλπίζει γὰρ, καὶ οἱ νεκροὶ ἐγερθήσονται ἀφθαρτοί, καὶ ἡμεῖς ἀλλαγησόμεθα.* Τὸ, *Ἡμεῖς,* οὐ περὶ ἑαυτοῦ λέγει, ἀλλὰ περὶ τῶν ζώντων τῶν τότε εὐρισκομένων. *Δεῖ γὰρ τὸ φθαρτόν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν.* Ἴνα γὰρ μὴ ἀκούσας τις, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσει, [397] νομίση τὰ σώματα μὴ ἀνίστασθαι, ἐπήγαγεν, ὅτι *Δεῖ τὸ φθαρτόν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθάνασίαν, καὶ τὸ θνητὸν δὲ τὸ σῶμα, καὶ θνητὸν τὸ σῶμα.* Ὅστε τὸ σῶμα μένει· αὐτὸ γὰρ ἐστὶ τὸ ἐνδύομενον· ἢ δὲ θνη-

τότης καὶ ἡ φοβρὰ ἀφανίζεται, ἀθανασίας καὶ ἀφθαρσίας ἐπιούσης αὐτῷ. Μὴ τοίνυν ἀμφίβαλλε λοιπὸν πῶς ἄπειρον ζήσεται ζωὴν, ὅταν ἀκούσης, ὅτι ἀφθαρτὸν γίνεται. Ὅταν δὲ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσῃται ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσῃται ἀθανασίαν, τότε γενήσεται ὁ λόγος ὁ γεγραμμένος· *Κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νίκος*. Ἐπειδὴ γὰρ μεγάλη καὶ ἀπόρρητα εἶπε, πάλιν ἀπὸ προφητείας πιστοῦται τὸν λόγον· *Κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νίκος*, τουτέστιν, εἰς τέλος, ἀδὲ λείψανον αὐτοῦ μένει, οὐδὲ ὑποστραφῆς ἔλπις, τῆς ἀφθαρσίας τὴν φοβρὰν ἀναλωσάσης. *Ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον; ποῦ σου, ᾄδῃ, τὸ νίκος*; Εἶδες ψυχὴν γενναίαν; Καὶ γὰρ ὡς νικητήρια θύων, καὶ ἐνθους γινόμενος, καὶ ὁρῶν ἦδη ὡς γεγεννημένα τὰ μέλλοντα, ἐνάλλεται καὶ ἐπεμβαίνει τῷ θανάτῳ κειμένῳ, καὶ τὴν ἐπινίκιον ἀλαλάζει φωνὴν κατὰ τῆς τούτου κεφαλῆς κειμένης, μεγάλη βῶν καὶ λέγων· *Ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον; ποῦ σου, ᾄδῃ, τὸ νίκος*; Οἴχεται καὶ ἀπόλωλε καὶ ἰσχυρίζεται παντελῶς, καὶ εἰκὴ πάντα ἐκεῖνα ἐποίησας. Οὐδὲ γὰρ ἀφώπλισε μόνον αὐτὸν οὐδ' ἐνίκησεν, ἀλλὰ καὶ ἀπώλεσε, καὶ εἰ; τὸ μὴ δὲ ὅλως εἶναι κατέστησε. *Τὸ δὲ κέντρον τοῦ θανάτου, ἡ ἀμαρτία*· ἡ δὲ δύναμις τῆς ἀμαρτίας, ὁ νόμος. Ὁρᾷς πῶς περὶ θανάτου σωματικοῦ ὁ λόγος; Οὐκοῦν καὶ περὶ ἀναστάσεως σωματικῆς. Εἰ γὰρ μὴ ἀνίσταται ταῦτα, πῶς κατεπόθη ὁ θάνατος; Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ πῶς δύναμις τῆς ἀμαρτίας ὁ νόμος; Ὅτι μὲν γὰρ κέντρον τοῦ θανάτου ἡ ἀμαρτία, καὶ χαλεπωτέρα ἐκείνου, καὶ ἐν αὐτῇ τὴν ἰσχύον οὗτος ἔχει, δῆλον· πῶς δὲ ταύτης καὶ δύναμις ὁ νόμος; Ὅτι χωρὶς αὐτοῦ ἀσθενὴς ἦν, πρᾶττομένη μὲν, οὐ δυναμένη δὲ οὕτω καταδικάσαι. Τὸ μὲν γὰρ κακὸν ἐγένετο, σαφῶς δὲ οὐκ ἐδείκνυτο οὕτως. Ὅστε οὐ μικρὸν εἰσθηνεγεν ὁ νόμος τὸ καὶ γνωρίσαι τὴν ἀμαρτίαν μᾶλλον καὶ ἐπιτείνειν τὴν κώλασιν. Εἰ δὲ βουλούμενος κωλύσαι χαλεπωτέραν ἀπέφηεν, οὐ παρὰ τὸν ἰατρὸν τὸ ἐγκλημα, ἀλλὰ παρὰ τὸν κικῶς τῷ φαρμάκῳ χρησάμενον· ἐπεὶ καὶ ἡ παρουσία τοῦ Χριστοῦ μᾶλλον ἐθάρρησε τοὺς Ἰουδαίους· ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο αὐτῇ ἐγκαλέσομεν, ἀλλὰ ταύτην μὲν καὶ θαυμασόμεθα, ἐκείνους δὲ μειζύως μισήσομεν βλαβέντας δι' ὧν ὠφελεῖσθαι ἔδει. Ὅτι γὰρ οὐκ αὐτὸς τὴν ἀμαρτίαν ἐδυναμύωσεν, ὁ Χριστὸς αὐτὸς ἠπλήρωσεν ἅπαντα, καὶ ἀμαρτίας ἐκτὸς ἦν. Σὺ δὲ μοι ἀκόπει, πῶς καὶ ἐντεῦθεν τὴν ἀνάστασιν πιστοῦται. Εἰ γὰρ τοῦτο θανάτου αἴτιον τὸ ἀμαρτάνειν, ὁ δὲ Χριστὸς ἐλόων ἔλυσε τὴν ἀμαρτίαν, καὶ ἡμᾶς αὐτῆς διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀπέλλαξε, καὶ μετὰ τῆς ἀμαρτίας [598] καὶ τὸν νόμον ἔπαυσεν, οὐ παραβαινομένου αὕτη συνίσταται, τί λοιπὸν ἀμφιδόλλεις περὶ τῆς ἀναστάσεως; πόθεν γὰρ λοιπὸν ὁ θάνατος κρατήσεται; Ἀπὸ τοῦ νόμου; Ἄλλ' ἐλύθη οὗτος. Ἄλλ' ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας; Ἄλλ' ἀνῆρέθη αὕτη. *Τῷ δὲ Θεῷ χάρις τῷ δόντι ἡμῖν τὸ νίκος διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*.

γ'. Τὸ μὲν γὰρ τρόπαιον αὐτῆς ἔστησε, τῶν δὲ στεφάνων καὶ ἡμᾶς ἀπολαύσαι ἐποίησε, καὶ τοῦτο οὐκ ἐξ ὀφειλῆς, ἀλλ' ἀπὸ φιλανθρωπίας μόνης. Ἄρα οὖν,

^b Legendum est ὁ Χριστὸς αὐτὸν, ut legit Genianus Helvetus.

ἀδελφοί, ἐδραῖοι γίνεσθε, ἀμετακίνητοι. Δικαία λοιπὸν καὶ εὐκαιρὸς ἡ παραίνεσις· οὐδὲν γὰρ οὕτω σαλεύει, ὡς τὸ εἰκὴ νομίζειν κόπτεσθαι καὶ μάτην. *Περисσεύοντες ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Κυρίου πάντοτε*· τουτέστιν, ἐν τῷ βίῳ τῷ καθαρῷ. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐργαζόμενοι τὸ αγαθόν, ἀλλὰ, *Περисσεύοντες*, ἵνα μετὰ περιουσίας αὐτὸ ποιῶμεν, καὶ τὰ ἀκάμματα ὑπερβαίνωμεν. *Εἰδότες ὅτι ὁ κόπος ὧμῶν οὐκ ἔστι κενὸς ἐν Κυρίῳ*. Τί λέγεις; πάλιν κόπος; Ἄλλὰ στεφάνους ἔχων, καὶ ὑπὲρ τῶν οὐρανῶν. Ὁ μὲν γὰρ πρότερος ὁ μετὰ τὸν παράδεισον, κόλασις τῶν ἀμαρτηθέντων· οὗτος δὲ ὑπέθεσις τῶν μελλόντων βραβείων. Ὅστε οὐδ' ἂν εἴη κόπος ταύτη τε καὶ τῷ πολλῆς τῆς ἀνωθεν ἀπολαύειν βοηθείας· διὰ καὶ ἐκῆγαγεν. *Ἐν Κυρίῳ*. Ὁ μὲν γὰρ πρότερος, ἵνα δίκην δώμεν· οὗτος δὲ, ἵνα τῶν μελλόντων τύχωμεν αγαθῶν. Μὴ τοίνυν καθευδόμεν, ἀγαπητοί· οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστι βραθυμούντα τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐπιτυχεῖν, οὐδὲ τρυφῶντας καὶ μαλακισζομένους. Ἀγαπητὸν γὰρ κατατεινομένους καὶ ὑπωπιάζοντας τὸ σῶμα, καὶ μυρία ὑπομένοντας ἐπίπονα, δυνηθῆναι τυχεῖν τῶν αγαθῶν ἐκεῖνων. Ἡ οὐχ ὄρατε τοῦτι τὰ μέσον τοῦ οὐρανοῦ πρὸς τὴν γῆν ὅσον ἔστι, καὶ ἡλίκοις ὁ πόλεμος ἐφέστηκε, καὶ πῶς οὐδ' ἄλλοθεν ἀνθρωπος πρὸς τὴν κακίαν, καὶ πῶς εὐπερίστατον ἡ ἀμαρτία, καὶ ὅσαι ἐν μέσῳ παγίδες; Τί τοίνυν τοσαύτας ἐπισυρόμεθα φροντίδας ἐκτὸς τῶν φυσικῶν, καὶ πλείονα παρέχομεν ἑαυτοῖς πράγματα, καὶ μείζονα ποιούμεν τὰ φορτία; οὐκ ἀρκεῖ τὸ ὑπὲρ γαστρὸς φροντίζειν καὶ ἱματιῶν καὶ οἰκίας; οὐκ ἀρκεῖ ἡ μέριμνα τῶν ἀναγκαίων; Καίτοι γε καὶ τούτων ἀπέκῆγαγεν ὁ Χριστὸς, λέγων· *Μὴ μεριμνήσητε τῇ ψυχῇ ὧμῶν τί φάγητε, μηδὲ τῷ σώματι ὧμῶν τί ἐνδύσῃσθε*. Εἰ δὲ ὑπὲρ τῆς ἀναγκαίας τροφῆς καὶ περιβολῆς μεριμνᾶν οὐ χρῆ, οὐδὲ ὑπὲρ τῆς ἐπιούσης; ἡμέρας, οἱ τὸν τοσοῦτον φροντὸν ἐπεισάγοντες, καὶ καταγωννύοντες ἑαυτοὺς, πότε δυνησονται ἀνανεῦσαι; Οὐκ ἤκουσας Παύλου λέγοντος, *Οὐδεὶς στρατευόμενος ἐμπλέκεται ταῖς τοῦ βίου μερίμναις* ^b; Ἡμεῖς δὲ καὶ τρυφῶμεν καὶ γαστριζόμεθα καὶ μεθύομεν, καὶ ὑπὲρ μὲν τῶν ἔξω κοπιόμεθα πραγμάτων, ἐν δὲ τοῖς τοῦ οὐρανοῦ μαλακισζόμεθα. Οὐκ ἴστε ὅτι ὑπὲρ ἀνθρώπου ἡ ἐπαγγελία; Οὐκ ἔστι χαμαὶ βαδίζοντα τῶν οὐρανίων ἀψίδων ἐπιβῆναι· ἡμεῖς δὲ οὐ κατὰ ἀνθρώπου σπουδάζομεν ζῆν, ἀλλὰ καὶ ἀλόγων ἐγενόμεθα χεῖρους. Οὐκ ἴστε παλιν παραστησόμεθα βήματι; οὐκ ἐνοεῖτε [599] ὅτι καὶ βήματων καὶ ἐνθυμημάτων ἀπαιτούμεθα δίκας, καὶ οὐδὲ πραγμάτων φροντίζομεν; Ὁ γὰρ ἐμβλέψας γυναῖκι, φησὶ, *πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, ἦδη ἐμολχευσεν αὐτήν*. Ἄλλ' ὅμως οἱ καὶ θῆρας περιέρχου λόγον ὑπέχοντες, οὐ παραιτοῦνται καὶ αὐτῇ ἐνοήσασθαι τῇ ἀμαρτίᾳ. Ὁ λέγων τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ, *Μωρὲ, εἰς τὴν γέενναν ἐμπσεῖται*· ἡμεῖς δὲ οὐδὲ τοῦ μυρίοις αὐτοὺς καταισχύειν οὐνείδεσι καὶ ποιικίλως ἐπιδουλεύειν ἀφιστάμεθα. Ὁ τὸν φιλοῦντα φιλῶν, οὐδὲν ἔχει τοῦ ἐθνικοῦ πλέον· ἡμεῖς δὲ καὶ τούτοις βασκαίνωμεν. Τίνα οὖν ἔξομεν συγγνώμην, ἕταν, ὑπερβῆναι τὰ

^b In editione Novi Testamenti Graeca legitur πραγμᾶταις.

hoc induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem. Corruptibile autem est corpus, et mortale. Ideo corpus manet: corpus enim est subiectum induens: mortalitas autem et corruptio deletur et evanescit, ad ipsum accedente immortalitate et incorruptione. Noli ergo deinceps dubitare quomodo vitam vivet infinitam, cum audieris quod fiat incorruptibile et interitui non obnoxium. 54. *Cum autem corruptibile hoc induerit incorruptionem, et mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet sermo qui scriptus est, Absorpta est mors in victoria.* Nam quoniam magna dixit et arcana, rursus id quod dicit credibile et fide dignum facit ex prophetia: *Absorpta est, inquit, mors in victoria.* Hoc est, in finem; ne manent quidem, inquit, ejus reliquæ, neque spes est reditus, cum incorruptio consumpserit corruptionem et interitum. 55. *Ubi est, mors, victoria tua? ubi est, inferne, stimulus tuus?* Vidisti fortem et generosam animam? Nam tamquam pro victoria sacrificans, et Deo afflatus, et futura videns quasi jam facta, insilit et jacenti morti insultat, et in caput ejus jacens de victoria exultantem emittit vocem, clamans et dicens, *Ubi est, mors, stimulus tuus? ubi est victoria tua, inferne?* Periit et penitus evanuit, et temere fecisti illa omnia. Non solum enim eam armis exiit et vicit, sed etiam perdidit, et eo redegit ut ne esset quidem penitus. 56. *Stimulus autem mortis peccatum est: virtus vero peccati, lex.* Viden' quomodo loquatur de morte corporali? Ergo loquitur etiam de resurrectione corporis. Nam si hæc non resurgunt, quomodo est mors absorpta? Nec hoc solum, sed etiam quomodo peccati virtus est lex? Nam quod peccatum sit stimulus mortis, et illa gravius, et hæc in ipso vim habeat, id manifestum est: quomodo autem ejus quoque virtus est lex? Quoniam absque ea erat imbecillum, ut quod fieret quidem, non posset autem perinde condemnare. Nam fiebat quidem malum, non ita autem aperte indicabatur. Quamobrem lex non parum contulit ad cognoscendum peccatum, imo vero etiam ad augendum supplicium. Si autem dum vellet prohibere, id reddidit gravius, non est culpa in medicum conferenda, sed in eum qui male usus est medicamento. Nam Christi quoque adventus gravis fuit ac molestus Judæis; sed non ideo eum vituperabimus, sed eum quidem etiam admirabimur, illos autem magis odio habebimus, qui læsi sunt per ea quæ debebant eis prodesse. Nam quod ipsa lex vim non dederit peccato, Christus ipsam totam implevit, et erat extra peccatum. Tu autem mihi considera, quomodo hinc quoque facit fidem resurrectioni. Nam si ipsum peccare erat causa mortis, Christus autem cum venisset solvit peccatum, et nos ab ipso liberavit per baptismum, et cum peccato legem quoque solvit ac fregit, quæ dum violatur ac transilitur, ipsum consistit: quid adhuc dubitas de resurrectione? quomodo enim mors postea dominatum obtinebit? num per legem? Sed ea est soluta et abrogata. At per peccatum? Sed id est penitus delictum. 57. *Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Jesum Christum.*

5. Nam tropæum quidem ipse erexit, coronis autem nos quoque frui curavit, idque non ex debito, sed sola sua benignitate. 58. *Itaque, fratres, stabiles estote et immobiles.* Justa jam est et opportuna adhortatio. Nihil enim adeo labefactat facitque vacillare, atque existimare se temere affligi et sine causa. *Abundantes in opere Domini semper; hoc est, in vita munda.* Nec dixit, Bonum operantes, sed *Abundantes*, ut hoc faciamus cum abundantia et septa transiliamus. *Scientes quod labor vester non est inanis in Domino.* Quid dicis? rursus labor? Labor quidem, sed qui habet coronas, et suscipitur pro cælis. Nam prior quidem, qui fuit post paradisum, est poena peccatorum admissorum; hic autem est fundamentum futurorum præmiorum. Quamobrem nec hac ratione fuerit labor, et quod superne magnum nobis detur auxilium: et ideo subjunxit: *In Domino.* Nam prior quidem fuit ut daremus pœnas, hic autem ut bona futura consequamur. Ne ergo dormiamus, dilecti. Neque enim fieri potest, ut, si pigri sumus et ignavi, regnum cælorum consequamur, neque si in deliciis agamus mollesque simus et effeminati. Præclare enim nobiscum agetur, si corpus affligentes et castigantes, et innumerabiles sufferentes ærumnas, difficultates et labores, possimus bona illa consequi. Annon videtis quantum inter cælum et terram intermedium sit spatium? et quantum bellum immineat, et quam sit homo propensus ad vitium, et quomodo nos circumstet peccatum, et quam multi in medio sint laquei? Cur tam multas ergo curas attrahimus extra naturalia et nobis plura exhibemus negotia, majoraque imponimus onera? non sufficit ventris et vestium et domus curam gerere? non sufficit sollicitudo de iis quæ sunt necessaria? Quamquam etiam ab iis nos abduxit Christus, dicens: *Ne solliciti sitis animæ vestræ quid comedatis, neque corpori vestro, quid induamini (Matth. 6. 25).* Si autem de alimento necessario et indumento non oportet esse sollicitos, neque de die sequenti: qui tam multam attrahunt farraginem ac congeriem, et seipsos obruunt, quando poterunt emergere? Non audiisti Paulum dicentem: *Nemo militans implicatur hujus vitæ negotiis (2. Tim. 2. 4)?* Nos autem et deliciis operam damus et ventri indulgemus et inebriamur, et pro rebus quidem externis affligimur, in rebus autem cælestibus molles sumus et effeminati. An nescitis quod supra hominem est promissio? Non licet humi ingredienti cæli fastigium ascendere: nos autem non studemus vivere secundum hominem, sed et brutis evadimus deteriores. Nescitis coram quo sistemur tribunali? annon cogitatis quod et verborum et cogitationum a nobis exigetur ratio, et ne res quidem curamus? *Qui enim aspexit mulierem ad concupiscendum eam, jam est mœchatus (Matth. 5. 28).* Sed tamen qui etiam curiosi aspectus reddunt rationem, non recuant vel in ipso putrescere peccato. *Qui dicit fratri suo, Stulte, deturbabitur in gehennam (Ibid. v. 22).* Nos autem innumerabilia probra in eos torquere, et varie eis insidiari non desistimus. Qui dl-

ligit diligentem, non plus habet quam ethnicus: nos autem eis quoque invidemus. Quamnam ergo consequemur veniam, quando vetera jussi septa transilire, nostram vitæ agendæ rationem etiam illorum mensura contexamus minorem? quænam nos eripiet oratio? quis nobis aderit, et operam feret dum castigamur? Nullus, sed necesse est omnino ejulantes, lugentes, dentibus frementes, tormentis cruciatos, abduci in illas luce carentes tenebras, in dolores inevitabiles, in pœnas intolerabiles. Quamobrem rogo et obsecro, et vestra apprehendens genua supplico, donec habemus hoc parvum vitæ viaticum, ut iis quæ dicta sunt compungamur, convertamur, reddamur meliores: ne, sicut ille dives, inutiliter illic lamentemur cum excesserimus, et desileamus; fletus

autem nihil nobis remedii afferat. Nam sive patrem habeas, sive filium, sive quemvis alium qui apud Deum habeat fiduciam, nemo te eripiet, cum propria tua facta te prodant. Tale est enim illud iudicium: iudicat solum ex operationibus, nec aliter illic salvari esse licet. Hæc autem dico, non ut tibi dolorem inferam, non ut injiciam in desperationem, sed ne inani et frigida spe nutriti, et huic et illi fidentes, nostram negligamus virtutem. Nam si socordes fuerimus ac negligentes, non iustus, non propheta, non apostolus, nemo nobis aderit: si vero studium et diligentiam adhibuerimus, ex operibus sufficientem habentes defensionem, cum libertate ac fiducia fruemur etiam bonis, quæ sunt reposita iis qui Deum diligunt: quæ detur nobis omnibus consequi, etc.

HOMILIA XLIII.

CAP. 16. v. 1. *De collectis autem quæ fiunt in sanctos, sicut ordinavi Ecclesiis Galatiæ, ita et vos facite per unam sabbati.*

1. Absoluta oratione de dogmatibus, aggressurus eam quæ magis spectat ad mores, missis aliis, procedit ad summam bonorum, verba faciens de elemosyna. Sed cum de eo solo disseruisset, desinit; quamquam nusquam hoc fecit, sed de elemosyna, de temperantia, de mansuetudine, de lenitate, de patientia deque aliis omnibus disserit in aliis Epistolis in fine. Quare ergo ejus quod spectat ad mores hanc solam hic tractat partem? Quoniam eorum, quæ prius dicta sunt, plura magis pertinebant ad mores, per quæ castigavit fornicatorem, per quæ eos admonuit qui foris iudicio contendebant, per quæ terruit ebriosos et eos qui ventri indulgebant, per quæ eos condemnavit qui seditionem agitabant, contendebant, magistratumque et imperia ambibant, per quæ eos, qui indignè accedebant ad mysteria, illi intolerando tradidit supplicio, per quæ disseruit de caritate. Propterea ejus solum meminit quo maxime opus habebat, nempe opis ferendæ sanctis. Vide autem ejus solertiam: quando eis persuasit resurrectionem, eosque fecit promptiores et animo alacriores, tunc demum de eo quoque disserit. Atqui de his quoque antea disseruit, quando dicebat: *Si vos vobis spiritualia seminavimus, magnum est, si nos vestra carnalia metimus* (1. Cor. 9. 11); et, *Quis plantat vineam, et de fructu ejus non edit* (Ibid. v. 7)? Sed quoniam præclaræ hujus actionis noverat magnitudinem, non recusat hoc quoque addere fini epistolæ. *Αογλαν* autem collectam vocat, statim ab initio rem faciens levem: nam quando ab omnibus confertur, leve singulis est quod constituitur. Cum autem dixisset de collecta, non statim dixit: *Unusquisque vestrum apud se ponat, recondens quod ipsi placuerit*; quamquam hoc erat consequens; sed cum prius dixisset, *Sicut constitui Ecclesiis Galatiæ*, tunc hoc subjunxit, ea narrando quæ ab aliis fiebant, studium ipsis accendens, idque ponens loco narrationis. Quod etiam fecit scribens ad Romanos. Etenim cum illis videretur narrare, cur proficisceretur

Jerosolymam, sic sermonem iniecit de elemosyna: *Nunc autem vado Jerosolymam ministrans sanctis. Visum est enim Macedoniae et Achaiae communicationem quandam facere in pauperes sanctorum* (Rom. 15. 25. 26). Sed illos quidem per Macedones et Corinthios, hos autem etiam per Galatas adhortatur. *Sicut constitui*, inquit, *Ecclesiis Galatiæ, ita et vos facite*. Erubuissent enim videri inferiores Galatis. Non dixit autem, *Suasi* et consilium dedi, sed, *Constitui*: quod quidem majorem ostendit auctoritatem. Neque adducit unam, aut duas aut tres civitates, sed totam gentem: quod quidem facit etiam in dogmatibus, dicens: *Sicut et in omnibus Ecclesiis sanctorum*. Si hæc enim ad fidem faciendam dogmatibus est validum, multo magis ad annulationem. Quid ergo, dic quæso, constituisti? 2. *Per unam sabbati*, hoc est, die Dominico, *unusquisque vestrum apud se seponat recondens quod ei bene placuerit*. Vide quomodo etiam adhortatur a tempore: dies enim erat idoneus ad eos adducendos ad elemosynam. Recordemini enim, inquit, quænam eo die consequenti estis. Bona enim ineffabilia, et radix et initium vitæ nostræ illa die facta sunt. Non hæc autem solum ratione aptum est tempus ad benignitatem prompto et alacri animo exercendam, sed et quod habeat quietem ac remissionem immunitatemque et vacationem a laboribus. Nam anima a laboribus libera redditur expeditior et aptior ad miserendum. Ad hæc autem, venerandis quoque ac immortalibus communicare mysteriis, magnam affert et immitit alacritatem. *In ea ergo unusquisque vestrum*, non absolute hic aut ille, sed *unusquisque*, sive sit pauper, sive dives, sive vir, sive mulier, sive servus, sive liber, *apud se seponat recondens*. Non dixit, *Ferat* in ecclesiam, ne propter paucitatem erubescant; sed cum ea quæ paulatim accedunt in collectionibus auxerit, cum accessero, tunc ostendat. Interim autem, inquit, *apud te sepone*, et domum tuam fac ecclesiam, arculam gazophylacium: esto custos sacrae pecuniæ, a te ipso ordinatus dispensator pauperum. Benignitas et humanitas dat tibi hoc sacerdotium. Hujus est symbolum ac signum quod nunc est gazophylacium. Sed

πελαϊά κελυόμενοι σκάμματα, καὶ ἐλάττονα ἐκείνου τοῦ μέτρου τὴν ἑαυτῶν πολιτείαν ὑφαίνωμεν; τίς ἡμᾶς ἐξαιρήσεται λόγος; τίς παραστήσεται καὶ βοηθήσει κολαζομένοις; Οὐκ ἔστιν οὐδεὶς, ἀλλ' ἀνάγκη πᾶτα οἰμῶζοντας, ὀδυρομένους, βρῦχοντας τοὺς ὀδόντας, στρεβλομένους εἰς τὸ σκότος ἀπάγεσθαι τὸ ἀφεγγές ἐκεῖνο, εἰς τὰς ἀπαιρήτους ὀδύνας, εἰς τὰς ἀνηκέστους τιμωρίας. Διὸ δέομαι καὶ παρακαλῶ, καὶ αὐτῶν ἄπτομαι τῶν γονάτων, ἕως ἂν ἔχωμεν τὸ μικρὸν τοῦτο τῆς ζωῆς ἐφόδιον, καταφυγῆναι τοῖς εἰρημένοις, ἐπιστραφῆναι, βελτίους γενέσθαι, ἵνα μὴ κατὰ τὸν πλοῦσον ἐκεῖνον ἀνήνυτα ἐκεῖ θρηνώμεν ἀπελθόντες, καὶ ἀνίατα λοιπὸν ὀδυρώμεθα. Κἂν γὰρ πατέρα ἔχῃς, κἂν υἱὸν, κἂν φίλον, κἂν ὄντιναοῦν παρῆρησίαν ἔχοντα πρὸς τὸν Θεόν, οὐδεὶς σέ ποτε

ἐξαιρήσεται τούτων ὑπὸ τῶν οἰκείων ἔργων περιδιόσκων. Τοιοῦτον γὰρ ἐκεῖνο τὸ δικαστήριον· ἀπὸ τῶν πράξεων δικάζει μόνων, καὶ ἄλλως ἐκεῖ σωθῆναι οὐκ ἔνι. Καὶ ταῦτα λέγω, οὐχ ἵνα λυπήσω, οὐδ' ἵνα εἰς ἀπόγνωσιν ἐμβάλω, ἀλλ' ἵνα μὴ ματαίαις μὲν ψυχραῖς ἐλπίσι τρεφόμενοι, καὶ εἰς τὸν δεῖνα θάρβουντες, τῆς καθ' ἑαυτοὺς ἀμελήσωμεν ἀρετῆς. Ἄν μὲν γὰρ βραθυμήσωμεν, οὐ δίκαιος, οὐ προφήτης, οὐκ ἀπόστολος, οὐδεὶς ἡμῖν παραστήσεται· ἂν δὲ σπουδάσωμεν, ἀρκοῦσαν τὴν ἀπὸ τῶν ἔργων συνηγορίαν ἔχοντες, μετὰ παρῆρησίας ἀπολαυσόμεθα καὶ τῶν ἀγαθῶν τῶν ἀποκειμένων τοῖς τὸν Θεὸν ἀγαπῶσιν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, καὶ τὰ ἐξῆς.

^a Alius, προστήσεται.

ΟΜΙΛΙΑ ΜΓ'.

Περὶ δὲ τῆς λογίας τῆς εἰς τοὺς ἀγίους, καθὼς διέταξα ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας, οὕτω καὶ ὑμεῖς ποιήσατε.

α'. Ἀπαρτίσας τὸν περὶ τῶν δογμάτων λόγον, καὶ μέλλων εἰς τὸν ἠθικώτερον ἐμβαίνειν, πάντα τὰ ἄλλα ἀφείλ, ἐπὶ τὸ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν χωρεῖ, περὶ ἐλεημοσύνης ποιούμενος λόγον. Ἄλλὰ περὶ τούτου μόνου διαλεχθεὶς, ἀπαλλάττεται· καίτοι γε οὐδαμοῦ τοῦτο ἐποίησεν, ἀλλὰ περὶ ἐλεημοσύνης, καὶ περὶ [400] σωφροσύνης, καὶ περὶ πραότητος, καὶ περὶ μικροθυμίας, καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων διαλέγεται ἐν ταῖς ἄλλαις Ἐπιστολαῖς τελευτῶν. Τίνος οὖν ἔνεκεν ἔνταῦθα τοῦ ἠθικοῦ τοῦτο μόνον γυμνάζει τὸ μέρος; Ὅτι καὶ τῶν ἔμπροσθεν εἰρημένων τὰ πλείονα ἠθικώτερα ἦν, δι' ὧν τὸν πόρνον ἐκόλασε, δι' ὧν τοὺς ἐξω δικαζομένους ἐσωφρόνιζε, δι' ὧν τοὺς μεθύοντας καὶ γαστριζομένους ἐφόδησε, δι' ὧν τοὺς στασιάζοντας καὶ φιλονεικοῦντας καὶ φιλαρχοῦντας κατεδίκασε, δι' ὧν τοὺς ἀναξίως τοῖς μυστηρίοις προσιόντας τῇ ἀπορήτῃ δίκῃ ἐκεῖνη παρέδωκε, δι' ὧν περὶ ἀγάπης διελέχθη. Διὰ δὲ τοῦτο, οὐ μάλιστα αὐτῷ ἔδει τῆς εἰς τοὺς ἀγίους ἐπικουρίας, τούτου μνηστῆται μόνου. Καὶ θεὰ τὴν σύνεσιν· ὅτε αὐτοὺς περὶ ἀναστάσεως ἔπεισε, καὶ προθυμότερους ἐποίησε, τότε λοιπὸν καὶ περὶ τούτου διαλέγεται. Καίτοι γε καὶ ὑπὲρ τούτων διελέχθη πρὸς αὐτοὺς ἔμπροσθεν, ὅτε ἔλεγεν· *Εἰ ἡμεῖς ὑμῖν τὰ πνευματικὰ ἐσπειράμεν, μέγα, εἰ ἡμεῖς ὑμῶν τὰ σαρκικὰ θερίσομεν*; καὶ, *Τίς φυτεύει ἀμπελῶνα, καὶ ἐκ τοῦ καρποῦ αὐτοῦ οὐκ ἐσθίει*; Ἄλλ' ἐπειδὴ ἦδει τοῦ κατορθώματος τὸ μέγεθος, οὐ παραιτεῖται καὶ τῷ τέλει τῆς Ἐπιστολῆς αὐτὸ προσθεῖναι. Λογίαν δὲ τὴν συλλογὴν καλεῖ, ἐκ προοιμιῶν εὐθέως κούφον τὸ πρᾶγμα ποιῶν· ὅταν γὰρ ἐξ ἀπάντων συνεισφέρηται, ἐκάστῳ κούφον γίνεται τὸ ἐπίταγμα. Εἰπὼν δὲ περὶ τῆς συλλογῆς, οὐκ εὐθέως εἶπεν, ἕκαστος ὑμῶν παρ' ἑαυτῷ τιθέτω θησαυρίζων· καίτοι γε τὸ ἀκόλουθον τοῦτο ἦν· ἀλλὰ πρῶτον εἰπὼν, *Καθὼς διέταξα ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας*, τότε τοῦτο ἐπήγαγεν, εἰς ζῆλον αὐτοὺς τῆ διηγῆσαι τῶν ἐτέροις κατορθουμένων ἄγων, καὶ ἐν τάξει διηγῆματος αὐτὸ θεῖς· ὃ καὶ Ῥωμαῖοις ἐπιστέλλων ἐποίησε. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοις δο-

κῶν διηγῆσθαι τὴν πρόφασιν τῆς ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα ἀποδημίας, οὕτω τὸν περὶ ἐλεημοσύνης ἐμβάλλει λόγον, λέγων· *Νυνὶ δὲ πορεύομαι εἰς Ἱεροσόλυμα διακονῶν τοῖς ἀγίοις. Εὐδόκησε γὰρ Μακεδονία καὶ Ἀχαΐα κοινοῦσθαι τινὰ ποιήσασθαι εἰς τοὺς πτωχοὺς τῶν ἀγίων*. Ἄλλ' ἐκεῖνους μὲν διὰ Μακεδόνων καὶ Κορινθίων, τούτους δὲ διὰ Γαλατῶν προτρέπει. *Καθὼς διέταξα γὰρ, φησὶ, ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας, οὕτω καὶ ὑμεῖς ποιήσατε*. Καὶ γὰρ ἡσχύνοντο λοιπὸν ἐλάττους Γαλατῶν φανῆναι. Καὶ οὐκ εἶπε, Παρήνεσα καὶ συνεβούλευσα, ἀλλὰ, *Διέταξα*, ὅπερ αὐθεντικώτερον. Καὶ οὐκ παραγεῖ μίαν πόλιν καὶ δύο καὶ τρεῖς, ἀλλ' ὀλόκληρον ἔθνος· ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν δογμάτων ποιεῖ, λέγων· *Καθὼς καὶ ἐν πάσαις ταῖς Ἐκκλησίαις τῶν ἀγίων*. Εἰ γὰρ πρὸς δογμάτων πίστιν τοῦτο ἰσχυρὸν, πολλῷ μᾶλλον πρὸς ἔργων μίμησιν. Τί οὖν διέταξας, εἰπέ μοι; *Κατὰ μίαν σαββάτου*, τούτεστι, Κυριακῆν, *ἕκαστος ὑμῶν παρ' ἑαυτῷ τιθέτω θησαυρίζων ὃ τι ἂν εὐδοῶται*. Ὅρα πῶς καὶ ἀπὸ τοῦ καιροῦ προτρέπει· καὶ γὰρ ἡ ἡμέρα ἱκανὴ ἦν ἀγαγεῖν εἰς ἐλεημοσύνην. Ἀναμνήσθητε γὰρ, φησὶ, τίνων ἐτύχετε ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ. Τὰ γὰρ ἀπόρρητα ἀγαθὰ, καὶ ἡ ρίζα καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ζωῆς τῆς ἡμετέρας ἐν [401] ταύτῃ γέγονεν. Οὐ ταύτη δὲ μόνον ἐπιτήδειος ὁ καιρὸς εἰς προθυμίαν φιλανθρωπίας, ἀλλ' ὅτι καὶ ἄνεσιν ἔχει καὶ πόνων ἀτέλειαν. Ψυχὴ γὰρ ἀφισμένη μόθων, εὐκολωτέρα καὶ ἐπιτηδαιοτέρα πρὸς τὸ ἐλεεῖν γίνεται. Μετὰ δὲ τούτων καὶ τὸ μυστηρίων ἐν αὐτῇ κοινωνεῖν οὕτω φρικτῶν καὶ ἀθανάτων πολλῆν ἐντίθησι προθυμίαν. Ἐν αὐτῇ τοίνυν ἕκαστος ὑμῶν, οὐχ ἀπλῶς ὁ δεῖνα καὶ ὁ δεῖνα, ἀλλ' *εἰς ἕκαστος*, κἂν πένης ἦ, κἂν πλούσιος, κἂν γυνή, κἂν ἀνὴρ, κἂν δοῦλος, κἂν ἐλεύθερος, *παρ' ἑαυτῷ τιθέτω θησαυρίζων*. Οὐκ εἶπεν, Εἰς τὴν ἐκκλησίαν φερέτω, ἵνα μὴ διὰ τὸ μικρὸν αἰσχύνωνται, ἀλλὰ ταῖς κατ' ὀλίγον συναγωγαῖς ἀξήσας τὴν εἰσφορὰν, τότε δεκνύτω ἐμοῦ παραγενομένου. Τέως δὲ παρὰ σαυτῷ τίθει, φησὶ, καὶ ποιήσῃ σου τὴν οἰκίαν ἐκκλησίαν, τὸ κιβώτιον γαζοφυλάκιον· γενοῦ φύλαξ χρημάτων ἱερῶν, αὐτοχειροτόνητος οἰκονόμος πενήτων. Ἡ φιλανθρωπία ταύτην σοι δίδουσι τὴν ἱερῶ-

σύνη. Τούτου σύμβολον ἔστι καὶ τὸ γαζοφυλάκιον νῦν. Ἄλλὰ τὸ μὲν σύμβολον μένει, τὸ δὲ ἔργον οὐδαμοῦ. Καὶ οἶδα μὲν ὅτι πολλοὶ τῶν συνεδρευόντων πάλιν ἡμῖν ἐγκαλέσουσιν, ὅταν ὑπὲρ τούτων διαλεγώμεθα λέγοντες· Μὴ, παρακαλῶ, μὴ γίνου φορτικός καὶ ἐπαχθὴς τοῖς ἀκούουσιν· ἐπιτρέψον τῇ προαιρέσει, ὅς τῃ γνώμῃ τῶν ἀκούοντων· ὡς νῦν γε καταισχύνεις ἡμᾶς, ἐρυθριᾶν ποιεῖς· ἀλλ' οὐκ ἀνέχομαι τούτων τῶν λόγων. Οὐδὲ γὰρ Παῦλος ἠσχύνετο ὑπὲρ τοιούτων συνεχῶς ἐνοχλῶν, καὶ προσαιτούντων φθειρόμενος ῥήματα. Εἰ μὲν γὰρ τοῦτο ἔλεγον, ὅτι Ἐμοὶ ὁδὸς καὶ εἰς τὴν ἔμην κατάθεσι οἰκίαν, ἴσως ἂν αἰσχύνῃς ἦν τὸ λεγόμενον· μάλλον δὲ οὐδὲ τότε· Οἱ γὰρ τῷ *θυσιαστήριῳ*, φησί, *προσεδρεύοντες, τῷ θυσιαστήριῳ συμμερίζονται.*

β'. Πλὴν ἀλλ' ἴσως ἂν τις ἐπετίμησεν, ὡς ὑπὲρ ἐαυτοῦ ποιουμένῳ τὸν λόγον· νῦν δὲ ὑπὲρ τῶν δεομένων τὴν ἰκετηρίαν τίθῃμι, μάλλον δὲ οὐχ ὑπὲρ τῶν δεομένων, ἀλλ' ὑπὲρ ὑμῶν τῶν παρεχόντων· διὰ καὶ παρρησιάζομαι. Ποῖα γὰρ αἰσχύνῃ εἰπεῖν, Ἄδς τῷ Κυρίῳ πεινῶντι, ἔνδυσον αὐτὸν γυμνὸν περιώντα, ὑπόδεξαι ξένον ὄντα; Ὁ Δεσπότης σου οὐκ αἰσχύνεται ἐπὶ τῆς οἰκουμένης ταῦτα λέγων· *Ἐπεινάσα, καὶ οὐκ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν*· ὁ ἀνευθεὶς καὶ μηδενὸς χρῆζων· καὶ ἐγὼ αἰσχυνοῦμαι καὶ ὀκνήσω; Ἄπαγε· διαβολικῆς ἐπιβουλῆς αὐτῇ ἡ αἰσχύνῃ. Οὐ τοίνυν αἰσχυνθήσομαι, ἀλλὰ καὶ μετὰ παρρησίας ἐρῶ· Ὅτε τοῖς δεομένοις, καὶ μετὰ πλείονος, ἢ οἱ δεόμενοι, φωνῆς. Εἰ μὲν γὰρ ἔχει τις δεῖξαι καὶ ἐλέγχει, ὅτι ταῦτα λέγοντες, πρὸς ἑαυτοὺς ὑμᾶς ἔλκομεν, καὶ προσχῆματι τῶν πενήτων αὐτοὶ κερδαίνομεν, οὐκ αἰσχύνῃς ἄξια ταῦτα μόνον, ἀλλὰ καὶ μυρίων κεραινωῶν, καὶ οὐδὲ ζῆν ἄξιον τοὺς τὰ τοιαῦτα ποιοῦντας· εἰ δὲ τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι οὐδὲν ὑπὲρ ἑαυτῶν ἐνοχλοῦμεν, ἀλλ' ἀδάπανον ὑμῖν τὸ εὐαγγέλιον ἐθήκαμεν, πονοῦντες μὲν οὐδαμῶς καθάπερ [402] Παῦλος, τοῖς δὲ οἰκείοις ἀρκούμενοι, μετὰ παρρησίας τῆς ἐρῶ· Ὅτε τοῖς δεομένοις, καὶ οὐ παύσομαι τοῦτο λέγων, καὶ μὴ διδόντων ἔσομαι χαλεπὸς κατήγορος. Καὶ γὰρ εἰ στρατηγὸς ἦμην καὶ στρατιώτης εἶχον, οὐκ ἂν ἠσχύνθην τοῖς στρατιώταις τροφὰς αἰτῶν. Σφόδρα γὰρ ἐρῶ τῆς σωτηρίας τῆς ὑμετέρας. Ἄλλ' ἵνα καὶ ἐνεργέστερος ὁ λόγος γένηται καὶ δραστήριος μάλλον, Παῦλον παραστάτην λαθῶν, μετ' ἐκείνου διαλέξομαι λέγων· *Ἐκαστος ὑμῶν παρ' ἑαυτῷ τιθέτω, θησαυρίζων ὃ τι ἂν εὐδοῖται.* Σκόπει γὰρ αὐτοῦ κἀντεῦθεν τὸ ἀνεπαχθὲς· οὐκ εἶπε, *Τοσόνδε ἢ τοσόνδε*, ἀλλ' *Ὅ τι ἂν εὐδοῖται.* εἶπε πολλῶν, εἶπε ὅλην· καὶ οὐκ εἶπεν, *Ὅ τι ἂν τις κερδάνῃ*, ἀλλ', *Ὅ τι ἂν εὐδοῖται*, δεικνύς ὅτι παρὰ τοῦ Θεοῦ ἡ χορηγία. Οὐ ταύτη δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ μὴ ἐνὶ χρόνῳ τὸ πᾶν κελεύσαι καταβαλεῖν, βῆδριαν ποιεῖ τὴν συμβουλήν· τῷ γὰρ κατὰ μικρὸν συλλέγεσθαι ἀνεπαίσθητος ἡ λειτουργία καὶ ἡ δαπάνη. Διὰ δὲ τοῦτο οὐδὲ εὐθέως κελεύει εἰς μέσον ἀγαγεῖν, ἀλλὰ πολλὴν δίδωσι τὴν προθεσίαν, καὶ τὴν αἰτίαν τιθεῖς φησιν· *Ἴνα μὴ, ὅταν ἔλθω, τότε λογίαι γίνωται.* Τουτέστιν, Ἴνα μὴ ἐν τῷ καιρῷ τῆς εἰσφορᾶς, τότε ἀναγκάζησθε συλλέγειν. Καὶ τοῦτο δὲ οὐχ ὡς ἔτυχεν αὐτοὺς πάλιν πρὸς τρεῖς· ἢ γὰρ προδοξία Παύλου προθυμότερους

αὐτοὺς ἐποίησε. *Ὅταν δὲ ἔλθω, οὐς ἂν δοκιμάσητε. δι' ἐπιστολῶν τούτους πέμψω ἀπενεγκεῖν τὴν χάριν ὑμῶν εἰς Ἱερουσαλήμ.* Οὐκ εἶπεν, *Ὁ δεῖνα καὶ ὁ δεῖνα*, ἀλλ', *Ὅς ἂν ὑμεῖς δοκιμάσητε*, οὐς ἂν ἐλησθε, ὥστε ἀνύποπτον ποιῆσαι τὴν λειτουργίαν. Διὰ αὐτῶν ποιεῖται τὴν ψῆφον τῆς τῶν ἀποκομιζόντων αἰρέσεως. Οὐ γὰρ δήπου φησὶν· Ἡ μὲν εἰσφορὰ ὑμῶν, ἢ δὲ ἐξουσία τῆς ἐκλογῆς τῶν ἀποκομιζόντων, οὐχ ὑμῶν. Εἶτα ἵνα μὴ αὐτοῖς ἀπολιμπάνεσθαι δόξῃ, τὰ γράμματα προστίθῃσι, λέγων· *Ὅς ἂν δοκιμάσητε, δι' ἐπιστολῶν πέμψω.* Ὡς ἂν εἰ ἔλεγεν, ὅτι Κἀγὼ συνέσομαι αὐτοῖς, καὶ κοινωθήσω τῆς λειτουργίας διὰ τῶν γραμμάτων. Καὶ οὐκ εἶπε, Τούτους πέμψω ἀπενεγκεῖν τὴν ἐλεημοσύνην ὑμῶν, ἀλλὰ, *τὴν χάριν ὑμῶν*, ἵνα δεῖξῃ μεγάλα ἐργαζομένους, ἵνα δεῖξῃ αὐτοὺς κερδαίνοντας. Ἀλλαχοῦ δὲ καὶ εὐλογοῖαν καὶ κοινωνίαν καλεῖ· τὸ μὲν, ἵνα μὴ βραθυμότερους ποιῆσῃ, τὸ δὲ, ἵνα μὴ ἐπάρῃ· οὐδαμοῦ μέντοι γε ἐλεημοσύνην ὠνόμασεν. *Ἐάν δὲ ἢ ἄξιον τοῦ κάμει πορεύεσθαι, σὺν ἐμοὶ πορεύσονται.* Ἐνταῦθα πάλιν εἰς δαψύλειαν αὐτοὺς προτρέπει. Ἐάν γὰρ τοσοῦτον ἦ, φησὶν, ὡς καὶ τῆς ἐμῆς δεῖσθαι παρουσίας, οὐδὲ τοῦτο παραιτήσομαι. Ἄλλ' εὐθέως μὲν τοῦτο οὐκ ἐπηγγείλατο, οὐδὲ εἶπεν, Ἐπειδὴν παραγένομαι, ἐγὼ ἀποκομιζῶ· οὐδὲ γὰρ ἂν οὕτως αὐτὸ ἠξίωσεν, εἰ ἐξ ἀρχῆς αὐτὸ τέθεικεν· ὕστερον μέντοι καλῶς καὶ εὐκαίρως αὐτὸ προστίθῃσι. Διὰ δὲ τοῦτο οὐκ εὐθέως [403] ὑπέσχετο, οὔτε καθάπαξ αὐτὸ ἀπεσιώπησεν, ἀλλ' εἰπὼν, ὅτι *Πέμψω*, τότε καὶ ἑαυτὸν προστίθῃσι. Καὶ ἐνταῦθα δὲ πάλιν κυρίως αὐτοὺς ἐποίησεν ἐν τῷ εἰπεῖν· *Ἐάν ἢ ἄξιον τοῦ κάμει πορεύεσθαι*· τοῦτο δὲ ἐπ' ἐκείνους ἔκειτο, τὸ πολὺ ποιῆσαι τὸ συλλεγόμενον, καὶ τοσοῦτον, ὡς δυσωπήσαι καὶ αὐτὸν ἀναστήναι. *Ἐλεύσομαι δὲ πρὸς ὑμᾶς*, φησὶν, *ὅταν Μακεδονίαν διέλθω.* Εἶπε καὶ ἀνωτέρω τοῦτο, ἀλλὰ τότε μὲν μετὰ θυμοῦ· προσέθηκε γοῦν· *Καὶ γνώσομαι οὐ τὸν λόγον τῶν περυσιωμένων, ἀλλὰ τὴν δύναμιν*· ἐνταῦθα δὲ προσηνέστερον, ἵνα καὶ ποθήσωσιν αὐτοῦ τὴν παρουσίαν. Εἶτα, ἵνα μὴ λέγωσι· Τί σὺν Μακεδόνας ἡμῶν προτιμᾶς; οὐκ εἶπεν, Ἐπειδὴν ἀπέλιθω, ἀλλ', *Ἐπειδὴν διέλθω Μακεδονίαν. Μακεδονίαν γὰρ διελεύσομαι.* Πρὸς ὑμᾶς δὲ *τυχὸν Παραμενῶν, ἢ καὶ παραχειμᾶσιν.* Οὐδὲ γὰρ ὁδοῦ βούλομαι ποιήσασθαι πάρεργον ὑμᾶς, ἀλλ' ἐνδιατρίψαι καὶ παραμεῖναι. Ὅτε γὰρ ταῦτα ἐπέστελλεν, ἐν Ἐφέσῳ ἦν, χειμῶνος ὄντος. Λέγει τοίνυν, ὅτι Ἐως *Περτηκοστῆς ἐν Ἐφέσῳ ἐπιμενῶ*· μετὰ δὲ ταῦτα ἀπελεύσομαι εἰς Μακεδονίαν, καὶ διελθὼν αὐτὴν, ἦξω πρὸς ὑμᾶς ταῦ θέρους· πολλάκις δὲ καὶ τὸν χειμῶνα πρὸς ὑμᾶς ποιῆσω.

γ'. Τίνος δὲ ἔνεκεν εἶπε, *Τυχὸν*, καὶ οὐκ ἀπεφήνατο; Ὅτι οὐ πάντα προφηδεῖ Παῦλος, καὶ συμφερόντως. Διὰ τοῦτο οὐδὲ ἀπλῶς ἀποφαίνεται, ἵνα, κἂν μὴ γένηται, ἔχη καταφυγὴν, τότε ἀδιορίστως προειπεῖν, καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος ἐξουσίαν ἀγούσαν αὐτὸν, ὅπουπερ ἐβούλετο, οὐκ ἔνθα αὐτὸς ἐπεθύμει· ὃ καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ τῆθῃσιν Ἐπιστολῇ, τῆς μελλήσεως

^a Savilius legendum suspicatur τὴν συμπόλιν, et hęc utique vera lectio est.

manet quidem symbolum, res autem nusquam est. Et scio quidem, quod multi ex iis, qui una assident, nos rursus reprehendent, cum de his disseramus dicentes: Ne, rogo, ne sis gravis et molestus auditoribus, sed permitte libero arbitrio et voluntati auditorum; nam nunc quidem nos pudore afficis et erubescere cogis: sed hæc verba non feram. Neque enim Paulum pudebat pro his assidue esse molestum, et mendicantium more loqui. Nam si hoc dicerem, Da mihi et depone in meis ædibus, pudendum forte esset quod dicerem; imo vero ne tunc quidem: nam *Qui altari, inquit, assident, altaris sunt participes* (1. Cor. 9. 13).

2. Cæterum fortasse quispiam me reprehenderet, ut qui pro me verba facerem: nunc autem supplico quidem pro egentibus; imo vero non pro egentibus, sed pro vobis qui præbetis: et ideo loquor libere. Quis est enim pudor dicere, Da Domino esurienti, indue illum nudum oberrantem, excipe peregrinum? Non erubescit Dominus tuus hæc dicere in orbe terrarum, *Esurivi, et non dedistis mihi quod comederem* (Matth. 25. 42); qui non erat indigens, nec ulla re opus habebat: et ego erubescam et dubitabo? Absit: diabolicarum insidiarum est hic pudor. Non ergo erubescam, sed libere dicam: Date egentibus, et majori voce quam qui egent. Nam si quispiam posset ostendere et probare, quod hæc dicentes, ad nos ipsos traheremus, et prætextu pauperum ipsi lucraremur, non solum probro ac dedecore digni essemus, sed qui vel a mille fulminibus feriremur, et qui hæc agerent ne mererentur quidem vivere: si autem Dei gratia pro nobis minime molesti sumus, sed sine sumptu vobis posuimus evangelium, non laborantes quidem sicut Paulus, sed contenti propriis, dicam cum omni fiducia: Date egentibus, nec cessabo hoc dicere, et eorum qui non dant, ero gravis accusator. Si enim essem dux exercitus et milites haberem, non me puderet alimenta petere pro militibus. Valde enim amo vestram salutem. Sed ut etiam efficacior sit oratio, assessore accepto Paulo, cum illo vobiscum agam dicens: *Unusquisque vestrum apud se seponat, recondens quod sibi videbitur*. Considera autem hinc quoque quam non sit hoc grave et molestum: non dixit, Tantum vel tantum, sed, *Quod videatur*, et recte habeat, sive sit multum, sive modicum: nec dixit, Quod quis lucratus fuerit, sed, *Quod videatur* et recte habeat, ostendens a Deo esse suppeditationem. Non hæc autem solum ratione, sed etiam eo, quod non uno tempore totum jubeat pendere, symbolum reddi facilem: eo enim quod paulatim colligatur, insensibilis est opera et suppeditatio. Propterea nec statim jubet in medium adducere, sed dat longum tempus constitutum, et causam afferens, dicit: *Ut non, cum venero, tunc collectæ fiant*. Hoc est, Ne in tempore illationis sive sumptus necesse habeatis colligere. Et ad hoc rursus eos non leviter est adhortatus: Pauli enim exspectatio eos faciebat promptiores et alacriores. 3. *Cum autem præsens fuero, quos probaveritis, per epistolas hos mittam deferre gratiam vestram in Jerusalem*. Non dixit, Hunc et illum, sed, *Quos vos probaveritis,*

quos elegeritis, ut ministerium careat suspicione. Quamobrem curat ut ipsi ferant suffragium electionis eorum qui latari sunt. Non enim dicit, Collatio quidem est vestra, eligendi autem potestas est eorum qui portant, non vestra. Deinde, ne ipsis videatur absesse, literas addit dicens: *Quos probaveritis, per epistolas mittam*. Quasi diceret: Ego quoque ero vobiscum, et muneris obeundi ero particeps per literas. Neque dixit, Eos mittam ut vestram deferant eleemosynam, sed, *Vestram gratiam*, ut ostendat eos magna operari, et inde lucrum consequi. Alibi autem appellat benedictionem et communicationem: illud quidem, ne redderet pigriores; hoc vero, ne nimis efferret: nusquam autem hoc nominavit eleemosynam. 4. *Quod si dignum fuerit ut ego eam, mecum ibunt*. Hic rursus eos hortatur ad largitatem et munificentiam. Nam si tanta res sit, inquit, ut mea opus sit præsentia, ne hoc quidem recusabo. Sed statim non est hoc pollicitus, neque dixit, Postquam advenero, ipse feram: neque enim hoc adeo amplificasset, si ab initio id posuisset: postea autem pulchre et opportune id addit. Propterea non statim promisit, neque omnino id siliuit, sed cum dixisset se missurum, tunc quoque addit seipsum. Hic quoque rursus in eorum ponit potestate, dum dixit: *Si operæ pretium fuerit ut ego eam*; hoc vero in illis situm erat multum facere quod colligebatur, et tantum ut eos flecteret ipsum surgere. 5. *Veniam autem ad vos, cum Macedoniam pertransiero*. Dixit hoc quoque superius, sed tunc quidem iracunde; addidit enim, *Et cognoscam non sermonem inflatorum, sed virtutem* (1. Cor. 4. 19): hic autem mitius, ut ejus desiderent præsentiam. Deinde ne dicant: Cur ergo nobis præfers Macedones? non dixit, Postquam abiero, sed, *Cum Macedoniam pertransiero. Nam Macedoniam pertransibo*. 6. *Apud vos autem forsitan manebo, vel etiam hiemabo*. Neque enim volo vos invisere tanquam in transitu, sed vobiscum versari et apud vos manere. Nam quando hanc scribebat epistolam, erat Ephesi hiemis tempore. Dicit ergo: 8. *Permanebo autem Ephesi usque ad Pentecosten*: postea autem abibo in Macedoniam, et cum eam pertransiero, veniam ad vos æstate: forte autem et hiemem apud vos transigam.

3. Cur autem dixit *Forsitan*, et non affirmavit? Quoniam non omnia præsciebat Paulus; idque utiliter. Propterea neque absolute affirmat, ut si non factum fuerit, habeat effugium, quod tunc dixerit indefinite, et Spiritus potestatem quæ cum quo vellet duceret, non quo ipse coepiebat. Quod etiam ponit in secunda Epistola de mora se excusans et dicens: *Aut quæ cogito, secundum carnem cogito, ut sit apud me est est, et non non* (2. Cor. 11. 17). *Ut vos me deducatis quocumque iero*. Hoc quoque est caritatis et multæ dilectionis. 7. *Nolo enim vos modo in transitu videre: spero enim me aliquantulum temporis munere apud vos, si Dominus permiserit*. Hæc autem dicebat, simul et caritatem ostendens, et eos qui peccarent terrenis, non tamen aperte, sed amicitia nomine: *Permanebo autem Ephesi usque ad Pentecosten*. Me-

lito eis omnia dicit exacte, declarans tamquam amicis. Nam et hoc est amicitiae, dicere causam cur non advenerit, propter quam differat, et ubi versetur. 9. *Ostium enim mihi apertum est magnum et evidens, et adversarii multi.* Et, si magnum, quomodo adversarii? Propter hoc ipsum multi sunt adversarii, quoniam magna est fides, et latus ingressus. Quid est autem, *Ostium magnum?* Multi sunt parati ad fidem suscipiendam, multi debent accedere et converti: latus nihil patet aditus, crescente et vigente accedentium mente ad obediendum fidei. Propterea vehementer spirabat diabolus, quoniam videbat multos a se desciscere. Quamobrem propter utrumque manere oportebat, et quod multum esset lucri, et quod magnum certamen. Hoc autem quoque illis animos addebat, quod dixerit verbum jam ubique operari, et facile germinare. Si autem sunt multi qui insidiantur, hoc quoque signum est profectus evangelii. Numquam enim magis saevit ac furit sceleratus ille daemon, quam cum ex suis vasis et instrumentis multa videt diripi. Et nos ergo quando magnum aliquod et praclarum opus gerere voluerimus, ne hoc consideremus quod magni sit laboris, sed ad lucrum aspiciamus. Vide namque Paulum non propterea vereri ac dubitare, nec propterea refugere, quoniam multi sunt adversarii, sed quoniam magnum erat ostium, instare et permanere. Nam sicut dixi, hoc erat signum quod nudaretur et spoliaretur diabolus. Non est enim ejus qui parva gerat et mala, malam illam bestiam irritare. Quamobrem quando videris justum magna ac praecleara gerere et mala pati innumerabilia, ne mireris. Nam contra mirari oporteret, si diabolus multas accipiens plagas quiesceret et vulnera placide ferret. Neque enim, si serpens punctus continuo efferatur et pungendo insultet, mirari oportet. Quovis enim serpente gravius serpit diabolus, omnibus insultans, et surgit sicut scorpius in altum erecto stimulo. Ne hoc vos conturbet: cum enim, qui a bello et a victoria et eade revertitur, necesse est fuisse cruentatum, saepeque etiam vulnera exhibere. Et tu ergo cum videris aliquem eleemosynas facientem, et innumerabilia alia bona operantem, et sic vires diaboli frangentem, deinde incidere in tentationes et pericula, ne propterea conturberis: ideo enim incidit in tentationes, quod diabolum vehementer ferierit. Et quomodo, inquires, id permisit Deus? Ut magis coronetur, et majorem diabolus plagam accipiat. Nam quando, postquam bona fecerit, gravia et aspera patiens, perpetuo agit gratias, tunc feritur diabolus. Magnum quidem est etiam rebus secundis et prospere fluentibus, et misereri et virtutem amplecti; multo autem est majus, dura et gravia patientem, non desistere ab hac bona operatione. Is enim est, qui propter Deum haec maxime facit. Quamobrem etiamsi in periculum veniamus, dilecti, et quidvis patiamur, cum majori animi alacritate pro virtute labores suscipiamus. Non est enim hic tempus mercedis ac remunerationis. Ne hic ergo coronas exigamus, ne in tempore coronarum minor sit merces ac remuneratio.

Quemadmodum enim in artificibus, qui seipsos quidem alunt, majorem accipiunt mercedem; qui autem aluntur ab iis qui conduxerunt, non parvam partem de mercede detrahunt: ita etiam in sanctis, qui bona quidem facit innumerabilia et innumerabilia patitur mala, integram habet mercedem et longe majorem remunerationem, non pro bonis solum quae fecit, sed etiam pro malis quae passus est: qui autem hic fruitur quiete et deliciis, non tam praeclearas illic habet coronas. Ne hic ergo quaeramus remunerationem, sed tunc maxime laetemur, quando bona opera agentes male patimur. Non solum enim ex recte factis, sed etiam ex tentationibus Deus nobis illic recondit mercedem.

4. Ut autem quod dico fiat manifestius, sint duo divites misericordes, et dent pauperibus: deinde eorum alter quidem maneat in divitiis, et omnia prospere ei succedant; alter autem incidat in paupertatem et morbos et calamitates, et Deo agat gratias. Cum ergo ii hinc illic excesserint, quis majorem accipiet mercedem? annon perspicuum est quod qui aegrotat et affligitur, quoniam et bene faciens et male patiens, nihil passus est humanum? Id certe palam omnibus est. Illic enim est status adamantium, hic est servus gratus et benevolus. Si autem non propter spem regni oportet aliquid boni facere, sed propter id quod Deo videtur ac placet; quod quidem est majus quovis regno; quid meretur qui eo, quod non hic accipiat remunerationem, in exercenda virtute est pigrior? Ne ergo conturbemur, quando viderimus, quod hic aut ille advocans viduas, et pauperes frequentibus excipiens conviviis, incendio exustam domum amisit, aut aliquam aliam similem passus est calamitatem: propterea enim accipiet mercedem. Neque enim Job in tanta admiratione habebatur propter eleemosynas, in quanta propter ea quae passus postea. Propterea et vilipenduntur ejus amici, et nullius censentur esse pretii, quod praesentes quaerent remunerationes, et ideo in justum iniquam ferrent sententiam. Ne ergo hic quaeramus remunerationem, sed efficiamur pauperes et mendici. Hoc enim esset extremae vilitatis et abjectionis, cum caelum sit propositum, et quae supra caelum, quae hic sunt spectare. Ne sic ergo faciamus, sed quodcumque inexpectatum nobis jussum advenit, nos Deum assidue colamus, et beato Paulo pareamus, pauperumque arculam domi faciamus, quae juxta locum in quo stas orans sita sit: et quoties ad orandum fueris ingressus, depone primum eleemosynam, et tunc emitte prececionem: et sicut nolueris manibus illotis ad orandum accedere (a), sic neque absque eleemosyna. Neque enim minus est eleemosynam ibi depositam esse, quam evangelium juxta lectum appensum esse. Nam si evangelium quidem suspenderit nihil faciens, non adeo magnam accipies utilitatem: hanc autem habens arculam, habes arma adversus diabolum, prececionem reddis alatum, sanctam domum constituis, quae habeat in-

(a) Ante prececionem manus abluebantur.

ἔνεκεν ἀπολογούμενος, καὶ λέγων· *Ἡ δὲ βουλευομαι, κατὰ σάρκα βουλευομαι, ἵνα ἢ παρ' ἐμοὶ τὸ καὶ καὶ, καὶ τὸ οὐ οὐ.* Ἴνα ὑμεῖς με προπέμψητε, οὐ εἶν πορευόμεναι. Καὶ τοῦτο ἀγάπης καὶ φιλοστοργίας πολλῆς. Οὐ θέλω γὰρ ἄρτι ὑμᾶς ἐν παρόσῳ ἰδεῖν· ἐλπίζω γάρ τινα χρόνον ἐπιμεῖναι πρὸς ὑμᾶς, ἐὰν ὁ Κύριος ἐπιτρέψῃ. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, ὁμοῦ μὲν τὴν ἀγάπην ἐνδεικνύμενος, ὁμοῦ δὲ τοὺς ἀμαρτάνοντας φοβῶν, οὐ μὴ ἐκκεκαλυμμένως, ἀλλὰ προσχήμεναι φίλιας. Ἐπιμενῶ δὲ ἐν Ἐφρόσῳ ἕως τῆς Περνηκοστῆς. Εἰκότως ἀκριβῶς αὐτοῖς ἅπαντα λέγει, καθάπερ φίλοις δηλῶν. Καὶ γὰρ τοῦτο φίλιας, τὸ τὴν αἰτίαν εἰπεῖν, δι' ἣν οὐ παρεγένετο, δι' ἣν μέλλει, καὶ ποῦ διατρίβει. *Θύρα γάρ μοι ἀνέφωτο μεγάλη καὶ ἐνεργῆς, καὶ ἀντικείμενοι πολλοί.* Καὶ εἰ μεγάλη, πῶς ἀντικείμενοι; Δι' αὐτὴ μὲν τοῦτο οἱ ἀντικείμενοι πολλοί, ἐπειδὴ μεγάλη ἡ πίστις, ἐπειδὴ μεγάλη καὶ εὐρεῖα ἡ εἰσοδος. Τί δὲ ἐστίν, Θύρα μεγάλη; Πολλοὶ εἰσιν οἱ παρεσκευασμένοι τὴν πίστιν δέξασθαι, πολλοὶ ἔτοιμοι προσελθεῖν καὶ ἐπιστρέψαι· εὐρύχωρος μὲν ἡ εἰσοδος, ἀκμαζούσης λοιπὸν τῆς τῶν προσπίπτων διανοίας εἰς τὴν [40i] τῆς πίστεως ὑπακοήν. Διὰ τοῦτο σφοδρῶς ὁ διάβολος ἐπνεῖ, ἐπειδὴ πολλοὺς εὐρα ἀφίσταμένους αὐτοῦ. Διὸ δὴ καὶ ἀμφοτέρων ἔνεκεν μείναι ἐχρήν, καὶ ἐπειδὴ μέγα τὸ κέρδος, καὶ ὅτι πολλὸς ὁ ἄγιων. Καὶ τούτῳ δὲ αὐτοὺς παρεθάρρυνε τῷ εἰπεῖν, ὅτι πανταχοῦ λοιπὸν ὁ λόγος ἐνεργεῖται, καὶ βλαστάνει βρῶδιω. Εἰ δὲ πολλοὶ οἱ ἐπιβουλεύοντες, καὶ τοῦτο σημεῖον τῆς τοῦ Εὐαγγελίου προκοπῆς. Οὐδέποτε γὰρ ὁ πονηρὸς δαίμων ἐκείνος ἀγριαίνει, ἀλλ' ἢ ὅταν πολλὰ τῶν σκευῶν αὐτοῦ ἀρπαζόμενα ἴδῃ. Καὶ ἡμεῖς τοῖνον, ὅταν τὴν μέγα καὶ γενναῖον ἐργάσασθαι βουλευθῶμεν, μὴ τοῦτο σκοπῶμεν, ὅτι πολλὸν ἔχει πόνον, ἀλλ' εἰς τὸ κέρδος βλέπωμεν. Ὅρα γοῦν καὶ Παῦλον οὐ διὰ τοῦτο ὀκνεῖντα, οὐ διὰ τοῦτο ἀναδύομενον, ἐπειδὴ ἀντικείμενοι πολλοί, ἀλλ', ἐπειδὴ μεγάλη ἦν ἡ θύρα, ἐπικείμενοι καὶ παραμένοντα. Καὶ γὰρ, ὅπερ ἔφη, σημεῖον τοῦτο ἦν τοῦ γυμνοῦσθαι τὸν διάβολον. Οὐδὲ γὰρ ἐστίν, μικρὰ καὶ φαῦλα πράξαντας, παροξύναι τὸ πονηρὸν θηρίον ἐκεῖνον. Ὅστε ὅταν ἴδῃς ἄνδρα δίκαιον μέγαλα κατορθοῦντα, καὶ μυρία πύσχοντα δεινὰ, μὴ θαυμάσης. Τοῦναντίον γὰρ ἔδει θαυμάζειν, εἰ πολλὰς λαμβάνων ὁ διάβολος πλῆγὰς, ἔμελλεν ἡσυχάζειν καὶ πρῶτως φέρειν τὰ τραύματα. Οὐδὲ γὰρ, εἰ ὄφρις κεντούμενος συνεχῶς ἀγριαίνει καὶ ἐφάλλοιτο τῷ κεντούντι, θαυμάζειν χρῆ. Καὶ γὰρ ὄφρις παντὸς χαλεπώτερον ἔρπει ὁ διάβολος πᾶντι ἐπιπηδῶν, καὶ ὡς περ σκορπίος τὸ κέντρον ἄρας. διανίσταται. Μὴ δὴ τοῦτο ὑμᾶς ὀρουβείτω· καὶ γὰρ τὸν ἐκ πολέμου καὶ νίκης καὶ σφαγῆς ἐπανιόντα ἀνάγκη καὶ ἡμίχθαι, πολλὰκις δὲ καὶ τραύματα ἔχειν. Καὶ σὺ τοῖνον ὅταν ἴδῃς τινὰ ἐλεημοσύνας ποιοῦντα, καὶ ἄλλα μυρία ἐργαζόμενον ἀγαθὰ, καὶ ταύτη σὺγκόπτοντα τῷ διαβόλῳ τὴν δύναμιν, εἴτα πειρασμοὶς περιπεσόντα καὶ κινδύνους, μὴ διὰ τοῦτο ὀρουβηθῆς· διὰ γὰρ τοῦτο περιέπεσε πειρασμοῖς, ἐπειδὴ σφόδρα ἐπλήξε τὸν διάβολον. Καὶ πῶς ὁ Θεὸς συνεχώρησε, φησὶν; Ἴνα μάλλον στεφανωθῆ, ἵνα πλείονα πλῆγὴν λάβῃ ἐκεῖνος. Ὅταν γὰρ μετὰ τὸ ἀγαθὰ ποιεῖν καὶ δεινὰ πάστων εὐχαριστῆ

διαπαντὸς, πλήττεται ὁ διάβολος. Μῆγα μὲν γάρ, καὶ ἐξ οὐρίας φερομένων τῶν πραγμάτων, καὶ ἔλεειν καὶ ἀρετῆς ἀντέχεσθαι· πολλῶ δὲ μείζον τὸ δεινὰ πάσχοντα, μὴ ἀφίστασθαι τῆς καλῆς ταύτης ἐργασίας. Οὕτως ἐστίν ὁ διὰ τὸν Θεὸν μάλιστα ταῦτα ποῶν. Ὅστε κἄν κινδυνεύωμεν, ἀγαπῆτοι, κἄν ὁτιοῦν πάσχωμεν, μετὰ πλείονος ἐχώμεθα τῆς προθυμίας τῶν ὑπὲρ ἀρετῆς πόνων. Οὐδὲ γὰρ οὗτος ὁ τῆς ἀντιδόσεως καιρὸς. Μὴ τοῖνον ἐνταῦθα ἀπαιτούμεν τοὺς στεφάνους, ἵνα μὴ ἐν τῷ καιρῷ τῶν στεφάνων ἐλαττώσωμεν ἡμῶν τὴν ἀμοιβήν. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῶν τεχνιτῶν οἱ μὲν ἑαυτοὺς τρέφοντες καὶ ἐργαζόμενοι, μείζονα τὸν μισθὸν λαμβάνουσιν, οἱ δὲ παρὰ τοῖς μισωσαμένοις τρεφόμενοι, ὑποτέμνονται τοῦ μισθοῦ οὐ μικρὸν μέρος· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἁγίων ὁ μὲν μυρία ποῶν [405] ἀγαθὰ καὶ μυρία πάστων κακὰ, ἀκέραιον ἔχει τὸν μισθόν, καὶ πολὺ πλείονα τὴν ἀμοιβήν, οὐχ ὑπὲρ τῶν ἀγαθῶν ὧν ἐποίησε μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν κακῶν ὧν ἔπαθεν· ὁ δὲ ἀνέσσεως ἐνταῦθα ἀπολαύων καὶ τρυφῆς, οὐχ οὕτως ἔχει λαμπροῦς τοὺς στεφάνους ἐκεῖ. Μὴ τοῖνον ἐνταῦθα ζητῶμεν τὴν ἀντίδοσιν, ἀλλὰ τότε μάλιστα χαίρωμεν, ὅταν κατορθοῦντες πάσχωμεν κακῶς. Οὐ γὰρ τὸν ἐκ τῶν κατορθωμάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν τῶν πειρασμῶν μισθὸν ἡμῖν ὁ Θεὸς ἐκεῖ ταμιεύεται.

δ'. Ἴνα δὲ καὶ σαφέστερον ὁ λέγω γένηται, ἔστωσαν δύο πλούσιοι ἐλεήμονες, καὶ διδόντων πένησιν· εἴτα ὁ μὲν ἐπὶ τῷ πλούτῳ μενέτω, καὶ πάσης εὐμερίας ἀπολαύετω· ὁ δὲ εἰς πενίαν πιπτέτω καὶ νόσους καὶ συμφορὰς, καὶ χάριν ἐγέτω τῷ Θεῷ. Τοῦτων τοῖνον ἀπελόθων ἐκεῖ, τίς μείζονα λήφεται τὸν μισθόν; οὐκ εὐδὸγλον ὅτι ὁ νοσῶν καὶ ταλαιπωρούμενος, ὅτι καὶ εὐ ποιῶν καὶ πάστων κακῶς οὐδὲν ἔπαθεν ἀνθρώπινον; Παντὶ που δῆλον. Καὶ γὰρ οὗτός ἐστιν ὁ ἀνδρείας ὁ ἀδαμάντινος, οὗτος ὁ εὐγνώμων οἰκέτης. Εἰ δὲ οὐ δι' ἐλπίδα βασιλείας δεῖ τι ποιεῖν ἀγαθόν, ἀλλὰ διὰ τὸ τῷ Θεῷ δοκεῖν, ὃ πάσης βασιλείας μείζον ἐστίν· τίς ἀξίος ἐστίν ὁ διὰ τὸ μὴ λαβεῖν ἐνταῦθα τὴν ἀντίδοσιν ἀργότερος περὶ τὴν ἀρετὴν γινόμενος; Μὴ τοῖνον ὀρουβώμεθα, ὅταν ἴδωμεν, ὅτι ὁ δεινὰ χήρας καλῶν, καὶ δοχὰς συνεχῆς ἐργαζόμενος, ἀπώλεσε τὴν οἰκίαν ἐμπροσθεῖσαν, ἢ ἕτεραν τινὰ τοιαύτην ὑπέμεινε συμφορὰν· καὶ γὰρ διὰ τοῦτο λήφεται τὸν μισθόν· ἐπεὶ καὶ ὁ Ἰωβ οὐχ οὕτως ἐπὶ ταῖς ἐλεημοσύναις ἐθαυμάζετο, ὡς ἐφ' οἷς ἔπαθε μετὰ ταῦτα. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ φίλοι ἐξευτελίζονται οἱ τούτου, καὶ οὐδενὸς ἀξιοῖ λόγου νομίζονται εἶναι, ὅτι τὰς παρούσας ἐζητούν ἀντιδόσεις, καὶ ἀπὸ τούτων τοῦ δικαίου κατεψήφίζοντο. Μὴ τοῖνον ἐνταῦθα ζητῶμεν τὴν ἀμοιβήν, πένητες καὶ πτωχοὶ γενόμενοι. Καὶ γὰρ ἐσχάτης τοῦτο εὐτελείας, οὐρανοῦ προκειμένου, καὶ τῶν ὑπὲρ τὸν οὐρανὸν, τὰ ἐνταῦθα περισκοπεῖν. Μὴ δὴ οὕτω ποιῶμεν· ἀλλ' ὅπερ ἂν ἐπέλθῃ τῶν ἀδοκῆτων ἐπιταγμάτων, ἡμεῖς ἐχώμεθα τοῦ Θεοῦ διηνεκῶς, καὶ πεποιθόμεθα τῷ μακαρίῳ Παύλῳ, καὶ κιδώτιον πενήτων ποιῶμεν ἐπὶ τῆς οἰκίας, καὶ παρὰ τὸν τόπον, ὃν ἔστηκας εὐχόμενος, ἐκεῖ κείθω, καὶ ὑσάκις ἂν εἰσέλθῃς εὐξασθαι, κατὰθεος πρῶτον τὴν ἐλεημοσύνην, καὶ τότε ἀνάπεμπε εὐχὴν· καὶ ὡς περ οὐκ ἂν ἔλοιτο χερσὶν ἀνίπτους εὐξασθαι· οὕτω μὴδὲ ἐλεημοσύνης χώ-

ρίς. Καὶ γὰρ τοῦ Εὐαγγέλιον κρέμασθαι παρὰ τὴν κλίνην οὐκ ἔλαττον τὸ ἐλεημοσύνην κείσθαι. Εὐαγγέλιον μὲν γὰρ ἐὰν κρεμάσῃς μηδὲν ποιῶν, οὐδὲν τοσοῦτον ὠφελήθησ'· τοῦτο δὲ ἔχων τὸ κιβώτιον, ὄπλον ἔχεις κατὰ τοῦ διαβόλου, τὴν εὐχὴν ὑπόπτερον ποιεῖς, ἀγίαν κατασκευάζεις τὴν οἰκίαν, τροφὰς ἔνδον ἔχων ἀποκειμένας τοῦ βασιλέως. Παρὰ τοῦτο καὶ ἡ κλίνη * κείσθω [406] τὸ κιβώτιον, καὶ ἀφαντασίαστος ἔσται ἡ νύξ· μόνον μὴδὲν ἐξ ἀδικίας ἐκεῖ βαλλέσθω. Ἐλεημοσύνη γὰρ τὸ πρᾶγμα ἔστιν· ἐλεημοσύνην δὲ ἀπὸ ἐμότητος οὐκ ἐνὶ βλαστήσῃ ποτε. Βούλεσθε καὶ τὰς ἀφορμὰς, ὅθεν δεῖ καταβάλλειν, εἰπω, ὥστε καὶ ταύτη ποιῆσαι εὐκολον τὴν τοιαύτην φορὰν; Ὁ χειροτέχνης, οἷον ὁ ὑπεδηματοβράφος, ἢ ὁ σκυτοτόμος, ἢ ὁ χαλκατοῦπος, ἢ ἕτερος ὅστισοῦν δημιουργός, ἐπειδὴν πωλήσῃ τι τῶν ἀπὸ τῆς τέχνης, ἀπαρχέσθω τῆς τιμῆς τῷ Θεῷ, καταβαλλέτω μικρὸν μέρος αὐτόθι, καὶ μεριζέσθω πρὸς τὸν Θεὸν ἐξ ἐλάττονος μοίρας. Οὐδὲ γὰρ μέγα τι αἰτῶ, ἀλλὰ τοσοῦτον ὅσον Ἰουδαίων οἱ νῆπιοι, καὶ μυρῶν γέμοντες κακῶν,

* *Legebatur* παρὰ τοῦτο καὶ τῆ κλίνη.

τοσοῦτον οἱ τὸν οὐρανὸν προσδοκῶντες ἡμεῖς βάλλωμεν. Ταῦτα δὲ οὐ νομοθετῶν, οὐδὲ κωλύων τὸ πλεον λέγω, ἀλλ' ἀξίων μὴ ἔλαττον τῆς δεκάτης μοίρας καταθεῖναι. Τοῦτο δὲ μὴ πωλῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀγοράζων ποιεῖ. Τοῦτον καὶ οἱ τοὺς ἀγροὺς κεκτημένοι τηρεῖτωσαν τὸν νόμον ἐν ταῖς προσόδοις· τοῦτον πάντες οἱ τοὺς δικαίους συλλέγοντες πύρους. Πρὸς γὰρ τοὺς τόκους ἀπαιτοῦντας οὐδεὶς μοι λόγος, οὐδὲ πρὸς στρατιώτας διασειόντας ἄλλους, καὶ πραγματευομένου ἀλλοτριᾶς συμφορὰς· οὐδὲν γὰρ ἐκεῖθεν βούλεται δέχεσθαι ὁ Θεός· ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἐκ δικαίων πόρων συλλέγοντας τὰ δυντα, ταῦτα λέγω. Καὶ γὰρ ἐὰν ἐν τοιαύτῃ συνηθεῖς καταστήσωμεν ἑαυτοὺς, ὑπὸ τοῦ συνειδότος κεντούμεθα λοιπὴν, ἂν ποτε τῷτοῦ ἀπολιπώμεν τὸν νόμον, καὶ οὐδὲ βαρὺ λοιπὸν τὸ πρᾶγμα ἡγησόμεθα, καὶ κατὰ μικρὸν ἐπὶ τὰ μείζονα ἤξομεν, καὶ μελετήσαντες χρημάτων καταφρονεῖν, καὶ τὴν ρίζαν τῶν κακῶν ἀνασπάσαντες, τὸν τε ἐνταῦθα μετὰ ἀδείας βιωσόμεθα βίον, καὶ τῆς μελλούσης τευξόμεθα ζωῆς· ἢς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ ΜΔ΄.

Ἐὰν δὲ ἔλθῃ Τιμόθεος πρὸς ὑμᾶς, βλέπετε ἵνα ἀφόδως γένηται πρὸς ὑμᾶς.

α'. Τάχα τις ἡγεῖται ἀνάξιον εἶναι τῆς ἀνδρείας τῆς Τιμοθέου τὴν παράκλησιν ταύτην· ἀλλ' οὐ Τιμοθέου ἔνεκεν τοῦτο εἰρηται, ἀλλὰ τῶν ἀκούοντων, ἵνα μὴ διὰ τῆς εἰς αὐτὸν ἐπιβουλῆς ἑαυτοὺς καταθλάψωσιν· ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἀεὶ πρὸς κινδύνους ἦν παρεμβεβλημένος. *Ὅς γὰρ πατρι τέκνον σὺν ἐμοὶ ἐδοῦλευσεν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ*, φησίν. Ἀλλ' ἵνα μὴ ἀπὸ τῆς εἰς τὸν μαθητὴν θρασυτήτος, καὶ εἰς τὸν διδάσκαλον προέλθωσι καὶ χεῖρων γένωνται, πόρρωθεν αὐτοὺς καταστέλλει, λέγων· *Ἴνα ἀφόδως γένηται πρὸς ὑμᾶς*· τουτέστιν, ἵνα μὴ τις αὐτοῦ κατεξανιστάται τῶν ἀπεγνωσμένων ἐκείνων. Καὶ γὰρ ἐμέλλεν αὐτοῖς ἴσως ἐπιτιμᾶν, ὑπὲρ ὧν καὶ Παῦλος ἐπέστειλε· καὶ γὰρ ἐπηγγεῖλατο δι' αὐτὸ τοῦτο πέμπειν αὐτόν. *Ἐπεμψα γὰρ Τιμόθεον ὑμῖν*, φησίν, *ὃς ὑμᾶς ἀναμνήσει τὰς ὁδοὺς [407] μου τὰς ἐν Χριστῷ, καθὼς πανταχοῦ ἐν πάσῃ Ἐκκλησίᾳ διδάσκω*. Ἴν' οὖν μὴ εὐγενεῖς καὶ πλούτιοι καὶ τῆ τοῦ δήμου συστάσι καὶ τῆ ἐξωθεν σοφίᾳ θάρβουντες ἐπίθωνται καὶ διαπτύωσι καὶ ἐπιβουλεύωσιν, ἀλγοῦντες τοῖς ἐλέγχους τοῖς παρ' αὐτοῦ, ἢ ὑπὲρ ὧν ὁ διδάσκαλος ἐπετίμησε, δίχην αὐτὸν ἀπαιτήσωσιν ἐκεῖνον ἀμυνόμενοι, διὰ τοῦτο φησίν· *Ἴνα ἀφόδως γένηται πρὸς ὑμᾶς*. Μὴ γὰρ μοι τοὺς ἐξωθεν εἰπησ τοὺς Ἑλληνας καὶ ἀπίστους· τὰ παρ' ὑμῶν ἀπαιτῶ, ὑπὲρ ὧν καὶ ἡ Ἐπιστολὴ ἅπαντα συνετέθη, οὗς καὶ ἐν ἀρχῇ καὶ προοιμίαις ἐφώδησε. Διὰ τοῦτο εἶπε· *Πρὸς ὑμᾶς*. Εἶτα ἀπὸ τῆς διακονίας ἀξίπιστον αὐτὸν ποιεῖ λέγων· *Τὸ γὰρ ἔργον Κυρίου ἐργάζεται*. Μὴ γὰρ δὴ τοῦτο ἴδῃ; φησίν, εἰ μὴ πλούσιος, εἰ μὴ εὐπαίδευτος, μὴ δὲ πρεσβύτερος, ἀλλὰ τί ἐπιτέτακται καὶ ἀνύει· *Τὸ γὰρ ἔργον Κυρίου ἐργάζεται*. Τοῦτο δὲ ἀντιπάσης αὐτῷ καὶ εὐγενείας καὶ πλούτου καὶ ηλικίας καὶ σοφίας ἀπόχρη. Καὶ οὐκ ἠρκέσθη τούτῳ, ἀλλὰ προσέθηκε· *Καθὼς καὶ ἐγὼ καὶ ἀνωτέρω, Ὅς ἐστὶ μου τέκνον ἀγαπητὸν καὶ*

πιστὸν ἐν Κυρίῳ· αὐτὸς ὑμᾶς ἀναμνήσει τὰς ὁδοὺς μου τὰς ἐν Χριστῷ. Ἐπεὶ οὖν καὶ νέος ἦν, καὶ μόνος ἐνεχειρίσθη τοσοῦτου δήμου διέβρωσιν, ἀμφοτέρα δὲ εἰς καταφρόνησιν ἤγεν, εἰκότως ἐπάγει· *Μὴ τις σὺν αὐτῷ ἐξουθενήσῃ*. Καὶ οὐ τοῦτο ἀπαιτεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ τιμὴν πλείονα· διὸ καὶ φησι· *Προπέμψατε δὲ αὐτὸν μετ' εἰρήνης*· τουτέστιν, ἀφόδως, μὴ μάχας καὶ φιλονεικίας ἐμποιοῦντες, μὴ ἐχθρας καὶ ἀπεχθείας, ἀλλ' ὑποταγὴν καὶ τιμὴν, ὡς διδασκάλῳ προσέχοντες. *Ἴνα ἔλθῃ πρὸς με· ἐκδέχομαι γὰρ αὐτὸν μετὰ τῶν ἀδελφῶν*. Καὶ τοῦτο φοβούντος αὐτοὺς ἦν. Ἴνα γὰρ εἰδότες, ὅτι πάντα εἰρήσεται πρὸς αὐτὸν ἄπερ ἂν πάθῃ, ἐπεικίστεροι γέωνται, διὰ τοῦτο προσέθηκεν· *Ἐκδέχομαι γὰρ αὐτόν*. Ἄλλως δὲ καὶ ἐντεῦθεν ἀξίπιστον ποιεῖ, εἰ γε μέλλων ἐξίναί, αὐτὸν περιμένει, καὶ τὴν εἰς ἐκεῖνους δεικνυσιν ἀγάπην, ὅταν τὸν οὕτω χρησιμον δι' αὐτοὺς φαῖνται πέμψας. *Περὶ δὲ Ἀπολλῶ τοῦ ἀδελφοῦ πολλὰ παρεκάλεσα αὐτόν, ἵνα ἔλθῃ πρὸς ὑμᾶς μετὰ τῶν ἀδελφῶν*. Οὗτος καὶ εὐπαίδευτος δοκεῖ εἶναι, καὶ πρεσβύτερος τοῦ Τιμοθέου. Ἴν' οὖν μὴ λέγωσι· Τί δήποτε τὸν μὲν ἄνδρα οὐκ ἀπέστειλε, τὸν δὲ νέον ἀντ' ἐκεῖνου; βρα καὶ τοῦτο πῶς παραμυθεῖται, ἀδελφὸν τε αὐτὸν καλῶν, καὶ πολλὰ παρὰκεκλημένα, λέγων. Ἴνα γὰρ μὴ δόξῃ προτετιμηκέναι αὐτοῦ τὸν Τιμόθεον, καὶ διὰ τοῦτο μὴ ἀπεσταλκέναι, καὶ πλείονα ἐκχαύσῃ τὸν φθόνον, ἐπηγάγε· *Πολλὰ αὐτὸν παρεκάλεσα, ἵνα ἔλθῃ*. Τί οὖν; οὐκ εἶξεν ἐκεῖνος οὐδὲ ἐπένευσεν, ἀλλ' ἀντέστη καὶ ἐφιλονέκησεν; Οὐ λέγει τοῦτο, ἀλλ' ἵνα μὴτε ἐκεῖνον διαβάλλῃ, καὶ ἵνα ἐαυτοῦ ἀπολογησῆται, φησί· *Καὶ πάντως οὐκ ἦν θέλημα, ἵνα τὸν ἔλθῃ*. Εἶτα ἵνα μὴ λέγωσιν, ὅτι σκίψῃς ταῦτα καὶ πρόφασις, ἐπηγάγε· *Ἐλεύσεται δὲ πρὸς ὑμῖς, ὅταν εἰκαιρήσῃ*. Τοῦτο καὶ ὑπὲρ ἐκεῖνου ἀπελογήσατο, καὶ αὐτοὺς ἐπιποθούντας αὐτὸν τῆ ἐλπίδι· τῆς παρουσίας ἀνέπαυσεν. Εἶτα δεικνύς ὅτι οὐκ ἐν [408] τοῖς διδασκάλοις, ἀλλὰ

tus alimentis regis recondita. Ideo et juxta lectum sita sit arcula, noxque nullis perturbabitur visis et insomniis: tantum nihil in eam injiciatur ex injustitia. Eleemosyna enim res est: fieri autem non potest ut eleemosyna umquam germinet ex crudelitate. Vultis et vobis dicam undenam impendere et largiri oporteat, ut hac quoque ratione facilem eam faciatis collationem? Opifex, velut calceorum consarcinator, aut coriarius, aut faber ærarius, aut quivis alius artifex, cum aliquid vendiderit ex iis quæ sua arte fiunt, det Deo primitias pretii, ibi parvam partem dejiciat, et ex minori parte cum Deo partiat. Neque enim magnum quid peto, sed tantum quantum Judæorum infantes, et mille malis pleni, tantum nos qui cælum exspectamus, jaciamus. Hæc autem dico non legem ferens, neque prohibens ne plus eroges, sed æquum censens ut non minus depo-

nas quam partem decimam. Hoc autem fac non solum vendens, sed etiam emens. Hanc legem etiam servent qui prædia possident in proventibus: eam omnes qui justos colligunt proventus. Ad eos enim, qui usuram exigunt, a me verba non fiunt; neque ad milites qui alios concutiunt, et aliis procurant calamitates: Deus enim nihil inde vult accipere: sed hæc dico eis, qui ex justis laboribus facultates colligunt. Nam si nos ipsos ad eam deduxerimus consuetudinem, nos deinceps punget conscientia, si hanc deseramus legem; neque rem existimabimus gravem, et paulatim veniemus ad majora, et meditati contemnere pecunias, cum malorum radicem evulserimus, et hic vitam secure et tranquille agemus, et vitam consequemur futuram: quam detur nobis omnibus consequi, etc.

HOMILIA XLIV.

CAP. 16. v. 10. *Si autem venerit Timotheus ad vos, videte ut sine timore sit apud vos.*

1. Existimet fortasse quispiam hanc exhortationem esse indignam virtute Timothei; sed non hoc dictum est propter Timotheum, sed propter audientes, ne per eas quæ ipsi pararentur insidias seipsos læderent: illo enim semper erat proclivis ac propensus ad adeunda pericula. Nam *Tamquam filius patri, necum servavit*, inquit, *in evangelio (Philipp. 2. 22)*. Sed ne ex audacia in discipulum, ad magistrum quoque procederent et fierent deteriores, eos eminus comprimit et coercet, dicens: *Ut sine timore sit apud vos*: hoc est, ne quispiam ex iis qui sunt deplorati in eum insurgat. Erat quippe fortasse eos increpaturus de iis quæ scribebat Paulus: denuntiaret enim se propterea ipsum mittere. *Misi enim, inquit, ad vos Timotheum, qui vobis in memoriam revocabit vias meas in Christo, sicut ubique in omni Ecclesia doceo (1. Cor. 4. 17)*. Ne ergo nobilitati et divitiis et populi commendationi et externæ sapientiæ confidentes, invaderent et conspuerent et insidiarentur, dolentes se ab ipso argui, aut propterea quod magister illos reprehenderet, pœnas exigerent ipsum ulciscentes, propterea dicit: *Ut sine timore sit apud vos*. Ne mihi enim externos dixeris Græcos et infideles; ea a vobis exigo, pro quibus tota conscripta est epistola, quos etiam in initio terruit et in proœmiis. Propterea dixit: *Apud vos*. Deinde a ministerio eum facit fide dignum dicens: *Opus enim Domini operatur*. Ne hoc autem spectes, inquit, si non sit dives, si non eruditus, si non senex; sed quid jussus sit, et quid efficiat: *Opus enim Domini operatur*. Hoc autem ei sufficit pro omni et nobilitate et divitiis et ætate et sapientia. Nec hoc fuit contentus, sed addidit, *Sicut et ego*; et superius, *Qui est mihi filius dilectus et fidelis in Domino*; ipse vobis in memoriam revocabit vias meas in Christo (1. Cor. 4. 17). Quoniam ergo juvenis erat, et ipsi concedita fuerat tanti populi correctio, utrumque autem ipsum in contemptum adducebat; merito subjungit: 11. *Ne quis ergo illum spernat*. Neque hoc

PATROL. GR. LXI.

solum exigit, sed etiam majorem honorem: quam-obrem etiam dicit, *Deducite autem illum in pace*. Hoc est, sine timore: non pugnas inferentes et contentiones, non odia et inimicitias, sed subjectionem et honorem, attendentes ipsi tamquam magistro. *Ut veniat ad me; exspecto enim illum cum fratribus*. Et hoc erat terrentis: nam ut cum scirent omnia sibi dicenda quæ passus esset, fierent modestiores, propterea addidit: *Exspecto enim illum*. Alioquin autem eum quoque hinc facit fide dignum. Siquidem exiturus ipsum exspectat, et suam in illos ostendit caritatem, quando eum qui esset adeo utilis, propter ipsos misisse cernebat. 12. *De Apollo autem fratre vobis notum facio, quod multum rogavi eum, ut ad vos veniret cum fratribus*. Hic videtur esse et bene eruditus, et major ætate Timotheo. Ne ergo dicerent: Cur virum quidem non misit, sed pro illo juvenem? vide quomodo etiam hoc levet, eum et fratrem vocans, et dicens se multum illum rogasse ut veniret. Ne enim videretur præposuisse illi Timotheum, et idcirco eum non misisse, hincque majorem accenderet invidiam, subjungit: *Multum illum rogavi, ut veniret*. Quid ergo? non cessit ille neque annuit, sed restitit et contendit? Non hoc dicit, sed ut neque illum reprehenderet, et se excusaret, dicit: *Et utique non fuit voluntas ejus ut nunc veniret*. Deinde ne dicerent hæc esse obtentum et subterfugium, subjungit: *Veniet autem, cum ei vacuum fuerit*. Sic et illum defendit ac excusavit, et eorum qui ipsum desiderabant spei satisfecit. Deinde ostendens ipsos non in magistris, sed in seipsis debere spem salutis habere, dicit: 13. *Vigilate, state in fide*. Non in externa sapientia; non est enim illic stare, sed ferri, sicut quidem certe stare in fide convenit. *Viriliter agite et confortamini*. 14. *Omnia vestra in caritate fiant*. Hæc autem dicens videtur quidem admonere; illos autem tangit tamquam pigros et desides. Et ideo dicit, *Vigilate*, tamquam eis dormientibus; *State*, tamquam labantibus; *Viriliter agite et fortes estote*, ut qui essent molles; *Omnia vestra in caritate*

24

fiant, ut qui seditionem agitent. Et adversus eos quidem qui decipiunt, est illud, *Vigilate, state*; adversus eos autem qui insidiantur, est hoc, *Viriliter agite*; adversus eos vero qui seditionem agitant et conantur divellere ac distrahere, est illud, *Omnia vestra in caritate fiant*; quod quidem est vinculum perfectionis, et radix fonsque honorum. Quid est autem illud, *Omnia in caritate*? Sive quispiam inerepat, inquit, sive imperat, sive paret imperio, sive discit, sive docet, omnia eum caritate. Nam et cuncta quæ dicta sunt, ideo contigerant, quod caritas neglecta fuisset. Nam si ea non esset neglecta, non fuissent inflati, non dixissent, *Ego quidem sum Pauli, ego vero Apollo* (1. Cor. 1. 12): si ipsa adfuisset, non foris iudicio contendissent, imo ne contendissent quidem: si ipsa adfuisset, ille uxorem patris non accepisset, non fratres infirmos contempsissent, hæreses non habuissent, propter charismata inanem gloriam non concipissent. Propterea dicit, *Omnia cum caritate fiant*. 15. *Obsecro autem vos, fratres, nostis domum Stephanæ, quod sunt primitiæ Achaïæ, et in ministerio sanctorum ordinaverunt seipsos.*

2. Etiam in initio hujus meminit dicens, *Baptizavi autem et Stephanæ domum* (1. Cor. 1. 16): et nunc eam dicit esse primitias, non solum Corinthi, sed et totius Græciæ. Non est autem hoc quoque parvum encomium, accessisse primum ad Christum. Quamobrem etiam in Epistola ad Romanos ex eo quosdam laudans dicebat: *Qui etiam ante me geniti sunt in Christo* (Rom. 16. 7). Nec dixit eos primos credidisse, sed fuisse primitias, ostendens, cum fidem etiam optimam exhibuisse, tamquam ex fructibus, se omni ex parte dignos præbentes. Oportet enim primitias esse meliores cæteris, quorum sunt primitiæ: quod his quoque per hanc dictionem suo testimonio tribuit Paulus. Non enim solum, sicut dixi, vere et sincere crediderunt, sed etiam multam ostenderunt pietatem, vegetamque virtutem, et in eleemosynis dandis munificentiam. Non solum autem hinc, sed etiam aliunde eorum ostendit pietatem, ex eo quod totam domum pietate impleverint. Quod autem bonis quoque operibus et recte factis essent ornati, significat per ea quæ deinceps sequuntur, dicens: *In ministerio sanctorum ordinaverunt seipsos*. Audivistis hospitalitatis quanta sint encomia? Non enim dixit, Ministrant, sed, *Ordinaverunt seipsos*: hanc vitam perpetuo elegerunt, in hac se exercent meditatione. 16. *Ut et vos subditi sitis ejusmodi*. Hoc est, ut alter alteri opera feratis, et ad impensas pecuniæ et ad obeundum ministerium corporis, ut communicetis. Nam illis labor erit levis, quando habuerint socios, et ad plures transiverit beneficium. Et non dixit absolute, Cooperamini, sed etiam in iis quæ jusserint parete, accuratam ostendens obedientiam. Et ne eis videatur gratificari, addidit: *Et omni cooperanti et laboranti*. Hæc sit, inquit, lex communis: neque enim privatim ac seorsum dico de illis, sed si quis est illis similis, his quoque fruatur. Propterea et eos incipiens commendare, ipsos quoque evocat testes, dicens: *Obsecro autem*

vos, nostis domum Stephanæ. Scitis, inquit, et vos quomodo laborant, neque opus est ut a nobis discatis. 17. *Gavius sum autem in præsentia Stephanæ et Fortunati et Achaici, quoniam id quod vobis deerat ipsi suppleverunt*: 18. *refecerunt enim meum spiritum et vestrum*. Quoniam erat verisimile eos adversus ipsos esse irritatos; ii enim erant qui venerant et seditionem ei significaverant; per ipsos enim etiam scripserant de virginibus et matrimonio conjunctis: vide quomodo eos mitigat, in principio quidem epistolæ dicens: *Significatum est enim, inquit, mihi de vobis ab iis qui sunt Chloes* (1. Cor. 1. 11); et hos celans et illos in medium adducens; erat enim verisimile illos per hos declarasse: hic autem, *Id quod vobis deerat, ipsi suppleverunt, et refecerunt meum spiritum et vestrum*; ostendens eos venisse pro omnibus, et sua sponte tantam suscepisse peregrinationem. Quomodo ergo quod est proprium fiet commune? Si quod vobis defuit reparatis per vestram in eos benevolentiam, si eos honoretis, si excipiat, si beneficiæ communicetis: ideoque dicit, *Cognoscite ergo qui ejusmodi sunt*. Et laudans eos qui convenerant, eos quoque cum laude conjungit qui missi erant, et qui miserant, dicens: *Refecerunt meum spiritum et vestrum. Cognoscite ergo qui sunt ejusmodi*, quoniam propter vos patriam et domum reliquerunt. Vidistin' prudentiam? non solum Paulo, sed illis etiam eos ostendit esse gratificatos, quod totam civitatem in se circumferant: quod eos etiam reddebat fide dignos, et non sinebat eos ab illis abscindi, tamquam qui per ipsos ad Paulum essent adducti. 19. *Salutant vos omnes Ecclesiæ Asiæ*. Semper cogit et conglutinat membra per salutationem. *Salutant vos in Domino multum Aquila et Priscilla*. Apud eos enim manebat, cum esset contextor tabernaculorum. *Cum domestica sua ecclesia*. Hoc quoque non parva est virtus, quod domum fecissent ecclesiam. 20. *Salutant vos omnes fratres. Salutate invicem in osculo sancto*. Hoc sancti osculi hic solum ponit additamentum. Quamobrem? Valde inter se dissidebant, eo quod dicerent: *Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego autem Cepha, ego vero Christi* (1. Cor. 1. 12): eo quod alius quidem esuriret, alius vero esset ebrius: eo quod haberent pugnas et æmulationes et lites ac iudicia, et ex donis magna erat invidia, magna superbia et arrogantia. Postquam ergo eos conjunxit per exhortationem, merito etiam jubet conjungi per osculum sanctum. Hoc enim unit, et unum corpus facit: hoc est sanctum, quod non est cum dolo et simulatione. 21. *Salutatio mea manu Pauli*. Ostendit magno studio compositam fuisse epistolam: et ideo hoc adjecit: 22. *Si quis non amat Dominum nostrum Jesum Christum, sit anathema*.

3. *Fastus quot malorum causa*. — Per unum hoc verbum omnes terruit, qui membra sua faciebant membra meretricis; eos qui fratres offendeabant per immolata idolis, eos qui nominabantur ex hominibus, eos qui non credebant resurrectioni. Non solum autem terruit, sed etiam ostendit viam virtutis, et

καὶ ἐν ἑαυτοῖς ὀφείλουσι τὰς ἐλπίδας ἔχειν τῆς σωτηρίας, φησί· *Γρηγορεῖτε, στήκετε ἐν τῇ πίστει*. Οὐκ ἐν τῇ σοφίᾳ τῇ ἕξῳ· οὐ γὰρ ἔστιν ἐκεῖ ἐστάναι, ἀλλὰ φέρεσθαι· ὡσπερ οὖν ἐν τῇ πίστει ἐστάναι. Ἄνδρῖζεσθε, κρατιουσθε. Πάντα ὑμῶν ἐν ἀγάπῃ γινέσθω. Ταῦτα δὲ λέγων, δοκεῖ μὲν παραινεῖν, καθάπτεται δὲ αὐτῶν ὡς βαθυμούντων. Διὸ λέγει· *Γρηγορεῖτε, ὡς καθυδόντων· Στήκετε, ὡς σαλευομένων· Ἀνδρῖζεσθε, κρατιουσθε, ὡς μαλακίζομένων· Πάντα ὑμῶν ἐν ἀγάπῃ γινέσθω, ὡς στασιάζοντων*. Καὶ τὸ μὲν πρὸς τοὺς ἀπατῶντας, τὸ *Γρηγορεῖτε, στήκετε*· τὸ δὲ πρὸς τοὺς ἐπιβουλεύοντας, τὸ Ἄνδρῖζεσθε· τὸ δὲ πρὸς τοὺς στασιάζοντας καὶ διασπᾶν ἐπιχειροῦντας, τὸ Πάντα ὑμῶν ἐν ἀγάπῃ γινέσθω, ὅπερ σύνδεσμός ἐστι τελειότητος, καὶ ῥίζα καὶ πηγὴ τῶν ἀγαθῶν. Τί δὲ ἐστι τὸ, Πάντα ἐν ἀγάπῃ; Ἔτε ἐπιτιμᾶ τις, φησὶν, εἴτε ἀρχει, εἴτε ἀρχεται, εἴτε μανθάνει, εἴτε διδάσκει, πάντα μετὰ ἀγάπης· ἐπειδὴ καὶ τὰ εἰρημμένα ἅπαντα ἐκ τοῦ ταύτην ἡμεληθῆαι ἐγίνετο. Εἰ γὰρ αὕτη μὴ ἡμελήθη, οὐκ ἂν ἐφυσθήσαν οὐκ ἂν εἶπον· Ἐγὼ μὲν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ· εἰ αὐτῆ ἦν, οὐκ ἂν ἕξω ἐδικάσαντο, ἄλλον δὲ οὐδ' ἂν ἐδικάσαντο· εἰ αὐτῆ ἦν, οὐκ ἂν ἐκεῖνος τοῦ πατρὸς τὴν γυναῖκα ἔλαβεν, οὐκ ἂν τῶν ἀσθενούντων ἀδελφῶν κατεφρόνησαν, οὐκ ἂν αἰρέσεις εἶχον, οὐκ ἂν ἐκενοδόξησαν ἐπὶ τοῖς χαρίσμασι. Διὰ τοῦτό φησι, Πάντα μετὰ ἀγάπης γινέσθω. *Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, οἴδατε τὴν οἰκίαν Στεφανᾶ, ὅτι ἔστιν ἀπαρχὴ τῆς Ἀχαΐας, καὶ εἰς διακονίαν τοῖς ἁγίοις ἔταξαν ἑαυτούς*.

β. Καὶ ἀρχόμενος τούτου μέμνηται λέγων· Ἐβάπτισα δὲ καὶ τὸν Στεφανᾶ οἰκον· καὶ τὴν ἀπαρχὴν αὐτῶν οὐχὶ τῆς Κορίνθου μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅλης τῆς Ἑλλάδος φησὶν. Οὐ μικρὴν δὲ καὶ τοῦτο ἐγκώμιον, τὸ πρῶτον τῷ Χριστῷ προσελθεῖν. Διὸ καὶ ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολῇ ἐντεῦθεν ἐγκωμιάζων τινὰς ἔλεγεν· *Οἱ καὶ πρὸ ἐμοῦ γεγονόσιν ἐν Χριστῷ*. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι πρῶτος ἐπίστευσαν, ἀλλὰ, Ἀπαρχὴ ἐγένοντο, δεικνύς ὅτι μετὰ τῆς πίστεως καὶ βίον ἄριστον ἐπεδείξαντο, ὡσπερ ἐπὶ καρπῶν, πάντοθεν ἑαυτοὺς ἀξίους παρέχοντες. Καὶ γὰρ τὴν ἀπαρχὴν ἀμείνω τῶν λοιπῶν εἶναι χρῆ. ὣν ἐστιν ἀπαρχή· ὃ δὴ καὶ τούτοις διὰ τῆς ῥήσεως ταύτης ἐπεμαρτύρησεν ὁ Παῦλος. Οὐδὲ γὰρ ἐπίστευσαν μόνον γνησίως, ὅπερ ἔφη, ἀλλὰ καὶ πολλὴν ἐπεδείξαντο τὴν εὐλάβειαν, καὶ ἀκμάζουσιν τὴν ἀρετὴν, καὶ τὴν ἐν ἐλεημοσύναις φιλοτιμίαν. Οὐκ ἐντεῦθεν δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐτέρωθεν αὐτῶν τὴν εὐλάβειαν δεικνύσιν, ἐκ τοῦ καὶ τὴν οἰκίαν ἅπασαν εὐσεβείας πληρῶται. Ὅτι δὲ καὶ ἐν ἔργοις ἐκόσμων ἀγαθοῖς, δηλοῖ διὰ τῶν ἕξῃς λέγων· *Εἰς διακονίαν τοῖς ἁγίοις ἔταξαν ἑαυτούς*. Ἰκούσατε ἡλίκα τῆς φιλοξενίας τὰ [409] ἐγκώμια; Οὐ γὰρ εἶπε, Διακονοῦσιν, ἀλλ', Ἐταξαν ἑαυτούς· τούτων τὸν βίον εἶλοντο διαπαντός, ταύτην μελετώσιν τὴν μελέτην. Ἴνα καὶ ὑμεῖς ὑποτάσσησθε τοῖς τοιούτοις. Τοῦτο ἐστίν, Ἴνα συναντιλαμβάνησθε καὶ εἰς δαπάνην χρημάτων καὶ εἰς σώματος διακονίαν, ἵνα κοινωνήτε. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος ὁ κόπος ἔσται κοῦφος, ὅταν ἔχωσι συμμάχους, καὶ τὰ τῆς εὐεργεσίας εἰς πλείονας διαθήσεται. Καὶ οὐκ εἶπεν ἀπλῶς, Συνεργεῖτε, ἀλλὰ καὶ, Ἐν ὅς ἂν κελεύωσι πείθεσθε, τὴν ἐπιτεταμένην ὑπακοὴν ἐνδείκνυμενος. Καὶ ἵνα μὴ δόξη αὐτοῖς χαρί-

ζεσθαι, προσέθηκε· *Καὶ παντὶ τῷ κοπιῶντι καὶ συνεργῶντι*. Κοινῶς, φησὶν, ἔστω ὁ νόμος οὗτος· οὐδὲ γὰρ ἰδιαζόντως περὶ ἐκείνων λέγω, ἀλλ' εἰ τις κατ' ἐκείνους, καὶ οὗτος ἀπολαύτω τούτων. Διὰ τοῦτο καὶ ἀρχόμενος συνιστᾶν, αὐτοὺς μάρτυρας καλεῖ, λέγων· *Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, οἴδατε τὴν οἰκίαν Στεφανᾶ*. Ἴστε γὰρ, φησὶ, καὶ ὑμεῖς πῶς κἀμνοῦσι, καὶ οὐ παρ' ἡμῶν δεῖσθε μαθεῖν. Ἐχάρην δὲ ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ Στεφανᾶ καὶ Φουρτουνάτου καὶ Ἀχαΐκου, ὅτι τὸ ὑμῶν ὑστέρημα αὐτοὶ ἀνεπλήρωσαν· ἀνέπαυσαν γὰρ τὸ ἐμὸν πνεῦμα καὶ τὸ ὑμῶν. Ἐπειδὴ γὰρ εἰκὸς ἦν αὐτοὺς ἐξηγγρῶσθαι πρὸς τοῦτο (οὗτοι γὰρ οἱ ἐλθόντες εἰσι καὶ δηλώσαντες αὐτῷ τὰ κατὰ τὴν στάσιν· δι' αὐτῶν γὰρ καὶ ἔγραψαν τὰ περὶ τῶν παρθένων, τὰ περὶ τῶν γεγαμηκότων), ὄρα πῶς αὐτοὺς κατεπράυνεν, ἐν ἀρχῇ μὲν τῆς Ἐπιστολῆς εἰπὼν· Ἐδηλώθη γὰρ μοι περὶ ὑμῶν ὑπὸ τῶν Χλόης· καὶ τούτους κρύψας, κἀκεῖνους εἰς μέσον ἀγαγὼν· εἰκὸς γὰρ ἐκεῖνους διὰ τούτων δηλώσαι· ἐνταῦθα δὲ, *Τὸ ὑμῶν ὑστέρημα ἀνεπλήρωσαν, καὶ ἀνέπαυσαν τὸ ἐμὸν πνεῦμα καὶ τὸ ὑμῶν*· δεκνύς ἀντὶ πάντων ἐλθόντας, καὶ ἐλομένους ἀποδημίαν στεφασθῆαι τσαυτὴν ὑπὲρ αὐτῶν. Πῶς οὖν τοῦτο τὸ ἴδιον κοινὸν γένηται; Εἰ τὸ ὑστέρημα παραμυθήσεσθε διὰ τῆς εὐνοίας τῆς εἰς αὐτοὺς, ἐὰν τιμήσῃτε, ἐὰν ἀποδέξησθε αὐτούς, ἐὰν τῇ εὐποιᾷ κοινωνήσῃτε· διὸ φησὶν· Ἐπιγινώσκετε οὖν τοὺς τοιούτους. Καὶ ἐπαινῶν τοὺς ἐλθόντας, συμπλέκει καὶ ἐκεῖνους τῷ ἐγκωμίῳ, τοὺς ἀπεσταλμένους τοὺς ἀπεσταλκούς, λέγων, δι· Ἀνέπαυσαν τὸ ἐμὸν πνεῦμα καὶ τὸ ὑμῶν. Ἐπιγινώσκετε οὖν τοὺς τοιούτους, ὅτι δι' ὑμᾶς πατρίδα καὶ οἰκίαν κατέλιπον. Εἶδες σύνεσιν; οὐ Παῦλον μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνους αὐτοὺς χαρισαμένους δεικνύσιν, τῷ τὴν πόλιν ἅπασαν ἐν αὐτοῖς περιφέρειν· ὃ καὶ τούτους ἀξιοπίστους ἐποίει, καὶ ἐκεῖνους οὐκ ἤφιει τούτων ἀποσχίζεσθαι, ἅτε δι' αὐτῶν παραστάντας τῷ Παύλῳ. Ἀσπάζονται ὑμᾶς καὶ Ἐκκλησίαι πᾶσαι τῆς Ἀσίας. Ἄει συνάγει καὶ συγχολᾷ τὰ μέλη διὰ τοῦ ἀσπασμοῦ· Ἀσπάζονται ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ πλὴλᾷ Ἀκύλας καὶ Πρίσκιλλα. Παρ' αὐτοῖς γὰρ ἔμενε, σκηνοποιὸς ὢν. Σὺν τῇ καὶ οἰκίᾳ αὐτῶν Ἐκκλησία. Καὶ τοῦτο οὐ μικρὰ ἀρετὴ, τὸ καὶ τὴν οἰκίαν ἐκκλησίαν ποιῆσαι. Ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ ἀδελφοὶ πάντες. Ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλημάτων ἄρῳ. Ταύτην τὴν τοῦ ἁγίου φιληματος ἐνταῦθα μόνον τίθησι προσθήκην. [410] Τί δήποτε; Σφόδρα διεστῆκεσαν ἀλλήλων τῷ λέγειν, Ἐγὼ μὲν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ, ἐγὼ δὲ Κηρᾶ, ἐγὼ δὲ Χριστοῦ· τῷ τὸν μὲν πεινᾶν, τὸν δὲ μεθύειν· τῷ μάχας καὶ ζηλοτυπίας καὶ κρίματα ἔχειν. Καὶ ἀπὸ τῶν χαρισμάτων δὲ πολὺς ὁ φθόνος ἦν, πολλὴ ἡ ὑπερηφάνια. Ἐπεὶ οὖν αὐτοὺς συνήψε διὰ τῆς παραινέσεως, εἰκότως κελεύει καὶ διὰ τοῦ φιληματος τοῦ ἁγίου συνάπτεσθαι. Τοῦτο γὰρ ἐνοῖ, καὶ ἐν τιτικεῖ σώμα· τοῦτο ἅγιόν ἐστι, τὸ μὴ μετὰ δόλου καὶ ὑπὸ κρίσεως. Ὁ ἀσπασμός ἐπὶ ἐμῇ χειρὶ Παύλου. Δείκνυσι μετὰ πολλῆς σπουδῆς τὴν Ἐπιστολὴν συντεθεῖσαν· διὸ καὶ τοῦτο προσέθηκεν· *Εἰ τις οὐ φιλεῖ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, ἔστω ἀνάθεμα*.

γ. Δι' ἐνὸς τούτου ῥήματος πάντας ἐφόβησε, τοὺς τὰ μέλη αὐτῶν ποιοῦντας πόρνης μέλη, τοὺς σκανδα-

ἄιζοντας τοὺς ἀδελφούς διὰ τῶν εἰδωλοθύτων, τοὺς ἀπ' ἀνθρώπων ὀνομαζομένους, τοὺς τῇ ἀναστάσει διαπιστοῦντας. Οὐκ ἐφόβησε δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐδειξε τῆς ἀρετῆς τὴν ὁδόν, καὶ τῆς κακίας τὴν πηγὴν. Ὡσπερ γὰρ σφοδρὰ περὶ αὐτὸν ἡ ἀγάπη γενομένη, πάντα τῶν ἀμαρτημάτων τὰ εἶδη κατασθένυσσε· καὶ ἐξωθεῖ· οὕτως ὅταν ἀσθενεστέρα ἦ, βλαστάνειν ταῦτα ποιεῖ. *Μαραθαῖά*. Τίνος ἔνεκεν τοῦτο εἰρηται; τί δήποτε καὶ Ἑβραῖδι φωνῇ; Ἐπειδὴ πάντων τῶν κακῶν ὁ τύφος αἰτιος ἦν· τοῦτον δὲ τὸν τύφον ἡ ἐξωθεν σοφία ἐποίησε, καὶ τοῦτο τὸ κεφάλαιον τῶν κακῶν ἦν, ὃ μάλιστα τὴν Κόρινθον διέσπασε· καταστέλλων αὐτῶν τὸν τύφον, οὐδὲ Ἑλλάδι κέχρηται γλώσση, ἀλλὰ τῇ Ἑβραϊδί, δεικνύς ὅτι οὐ μόνον οὐκ αἰσχύνεται τὴν ἰδιωτείαν, ἀλλὰ καὶ μετὰ πολλῆς ἀσπάζεται τῆς θερμότητος. Τί δὲ ἐστὶ *Μαραθαῖά*; Ὁ Κύριος ἡμῶν ἦλθε. Τίνος οὖν ἔνεκεν αὐτὸ τοῦτο φησι; Τὸν τῆς οἰκονομίας βεβαίῳ λόγον, ἐξ ὧν μάλιστα τὰ σπέρματα τῆς ἀναστάσεως συντέθεικεν· οὐ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκαίνους ἐντρέπων, ὡς ἂν εἰ ἔλεγεν· Ὁ κοινὸς πάντων Δεσπότης καταβῆναι τοσοῦτον κατηξίωσε, καὶ ὑμεῖς ἐν τοῖς αὐτοῖς ἐστε, καὶ ἐπιμένετε ἀμαρτάνοντες; καὶ οὐ φρίττετε τῆς ἀγάπης τὴν ὑπερβολὴν, τῶν ἀγαθῶν τὸ κεφάλαιον; Ἐνόησον γὰρ τοῦτο μόνον, φησί, καὶ ἀρκέσει σοι εἰς πάσης ἀρετῆς προκοπήν, καὶ πᾶσαν δυνήσῃ κατασβέσαι ἀμαρτίαν. *Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μεθ' ὑμῶν*. Τοῦτο διδασκάλως, τὸ μὴ μόνον συμβουλαῖς, ἀλλὰ καὶ εὐχαῖς βοθεῖν. *Ἡ ἀγάπη μου μετὰ πάντων ὑμῶν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ*. Ἀμήν. Ἴνα γὰρ μὴ νομίσωσιν, ὅτι κολακεύων αὐτοὺς εἰς τοῦτο κατέληξε, φησί· *Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ*. Οὐδὲν γὰρ ἀνθρώπινον ἔχει οὐδὲ σαρκικόν, ἀλλὰ πνευματικὴ τις ἐστὶ· διὸ σφόδρα γνησία· καὶ γὰρ σφόδρα ἐρώντος τὸ ῥῆμα ἦν. Καὶ γὰρ ἐπειδὴ διειστήκει τῷ τόπῳ, καθάπερ δεξιᾶς τινος ἐκτάσει, ταῖς τῆς ἀγάπης αὐτοὺς χερσὶ περιλαμβάνει [411] λέγων, *Ἡ ἀγάπη μου μεθ' ὑμῶν*, ὡς ἂν εἰ ἔλεγε· Μετὰ πάντων ὑμῶν ἐγώ. Δι' ὧν δεικνυσιν, ὅτι οὐ θυμοῦ οὐδὲ ὀργῆς ἦν τὰ γραφέντα, ἀλλὰ κηδεμονίας, ὅπου γε μετὰ τοσαύτην κατηγορίαν οὐκ ἀποστρέφεται, ἀλλὰ καὶ φιλεῖ καὶ περιλαμβάνει πόρρωθεν αὐτοὺς ὄντας, διὰ τῶν Ἐπιστολῶν καὶ τῶν γραμμάτων τούτων αὐτοῖς περιχυθεῖς. Οὕτω γὰρ τὸν διορθοῦντα δεῖ ποιεῖν· ὡς ὃ γε ὀργῇ μόνον ποιῶν, εἰκείον πάθος πληροῖ· ὃ δὲ μετὰ τὸ διορθῶσαι τὸν ἀμαρτάνοντα, καὶ τὰ τῆς ἀγάπης ἐπιδεικνύμενος, δεικνυσιν ὅτι κάκεινα φιλοσοργίας ἦν, ὅσα ἐπιπλήττων ἔλεγεν. Οὕτω δὴ καὶ ἡμεῖς ἀλλήλους παιδεύωμεν, καὶ μήτε ὁ ἐλέγχων ὀργιζέσθω· οὐ γὰρ διορθώσεως τοῦτο, ἀλλὰ πάθους· μήτε ὁ ἐλεγχόμενος δυσχεραίνετω· ἰατρεία γὰρ τὸ γινόμενον, οὐκ ἀπέχθεια. Εἰ δὲ ἰατρῶν παῖδες καίουσι καὶ οὐκ ἐγκαλοῦνται, πολλάκις καὶ διαμαρτάνοντες τοῦ τέλους, ἀλλὰ καὶ ἀλγοῦντες οἱ καιόμενοι καὶ τεμνόμενοι, εὐεργέτας εἶναι νομίζουσι τοὺς τὴν ἀληθῆνα ταύτην διεγείροντας· πολλῶ μᾶλλον τὸν δεχόμενον ἐλεγχον οὕτω διακείσθαι χρῆ, καὶ ὡς ἰατρῶν προσέχειν τῷ διορθοῦντι, ἀλλ' οὐχ ὡς ἐχθρῶν. Καὶ ἡμεῖς δὲ οἱ ἐπιτιμῶντες προσίωμεν μετὰ πολλῆς τῆς ἡμερότητας, μετὰ πολλῆς τῆς συνέσεως,

κἂν ἴδῃς τὸν ἀδελφὸν πλημμελοῦντα, ὡς ὁ Χριστὸς ἐκέλευσε, μὴ δημοσίευσεν τὸν ἐλεγχον, ἀλλὰ μεταξὺ σοῦ καὶ αὐτοῦ μόνου, οὐκ ὀνειδίζων οὐδὲ ἐπεμβαίνων κειμένῳ, ἀλλὰ καὶ ἀλγῶν καὶ τηχόμενος· καὶ ἔτοιμον σαυτὸν πάρεχε καὶ πρὸς τὸ ἐλέγχεσθαι, εἰ τι διαμαρτάνοις. Ἴνα δὲ καὶ σαφέστερον ὃ λέγω γένηται, καὶ ὑπόθεσιν τὸν λόγον γυμνάσωμεν· μὴ γὰρ δὴ γένοιτο ἐπὶ τῆς ἀληθείας αὐτῆς εὐπορήσαι παραδείγματος τοιοῦτου· Ἔστω τις ἀδελφὸς παρθένῳ συνοικῶν, κόσμιος μὲν καὶ αἰσφρων, πληγὴ ἀλλὰ μηδὲ οὕτω διαφευγέτω τὴν πονηρὰν δόξαν. Ἄν τοίνυν ἀκούσης θρυλλουμένην τὴν συνοικίαν ταύτην, μὴ καταφρονήσης μηδὲ εἰκτης· Αὐτὸς γὰρ οὐ κέκτηται νοῦν; αὐτὸς γὰρ οὐκ οἶδε τί τὸ συμφέρον; εἰκὴ φιλοῦ, καὶ μὴ μισοῦ εἰκῆ; τί γὰρ μοι μέλει ἔχθραν ἀναδέξασθαι περιττήν; Ταῦτα ληρώδη ῥήματα τῶν θηρίων, μᾶλλον δὲ τῶν δαιμόνων. Οὐ γὰρ ἐστὶν εἰκὴ μισεῖσθαι τὸν ἐπὶ διορθῶσαι τοῦτο ποιῶντα, ἀλλ' ἐπὶ μεγάλοις ἀγαθοῖς καὶ στεφάνοις ἀποβόητοις. Εἰ δὲ λέγοις, Τί γὰρ, αὐτὸς οὐκ ἔχει νοῦν; ἀκούση παρ' ἡμῶν, ὅτι οὐκ ἔχει· μεθύει γὰρ τῷ πάθει. Εἰ γὰρ ἐπὶ τῶν ἐξωθεν δικαστηρίων οἱ ἀδικούμενοι οὐκ ἂν δύναιτο εἰπεῖν ὑπὲρ ἑαυτῶν ζέοντες τῇ ὀργῇ, καίτοι γε οὐκ ἐστὶν ἐγκλημα ἢ συμπάθεια αὕτη· πόσω μᾶλλον οἱ συνηθεῖα πονηρὰ κατεχόμενοι; Διὰ τοῦτο λέγω, ὅτι κἂν μυριάκις ἦ φρόνιμος, οὐκ ἔχει νοῦν ἐγρηγόροτα. Τί γὰρ τοῦ Δαυτὸ συνετώτερον ἦν, ἀνθρώπου λέγοντος, *Τὰ ἄθληα καὶ τὰ κρύβια τῆς σοφίας σου ἐδήλωσάς μοι*; ἀλλ' ὅτε τὴν τοῦ στρατιώτου [412] γυναῖκα οἶδεν ὀφθαλμοῖς ἀδίκους, τότε, ὅπερ ἐπὶ τῆς θαλάττης τῆς μαινομένης τοὺς ἐμπλέοντας πάσχειν ἔλεγε, *Πᾶσι ἡ σοφία αὐτοῦ κατεπόθη* καὶ ἐτέρων ἐδεῖτο τῶν διορθωσάντων, καὶ οὐδὲ ἠσθάνετο οἶων κακῶν ἦν ἐντός. Διὸ καὶ θρηγῶν τὰ ἀμαρτήματα αὐτοῦ ἔλεγεν· *Ἵσει φορτίον βαρὺ ἐβαρύνθησαν ἐπ' ἐμέ. Προσώξεσαν καὶ ἐσάπησαν οἱ μῶλωπές μου ἀπὸ προσώπου τῆς ἀφροσύνης μου*.

δ'. Οὐ τοίνυν ἔχει νοῦν ὁ ἀμαρτάνων· μεθύει γὰρ καὶ ἐσκότῳται. Μὴ δὴ ταῦτα λέγε, μηδὲ προστίθει ἐκεῖνο, ὅτι Οὐδέν μοι μέλει· *Ἐκαστος γὰρ τὸ ἴδιον φορτίον βυστάσει*. Καὶ γὰρ καὶ σοὶ μέγιστον ἐγκλημα φύεται, ὅτι πεπλανημένον ἰδὼν οὐκ ἀνέστησας. Εἰ γὰρ τὸ ὑποζύγιον τοῦ ἐχθροῦ κατὰ τὸν Ἰουδαίων νόμον παρορᾶν οὐ χρῆ, ὃ μὴ ὑποζύγιον μηδὲ ἐχθροῦ ψυχὴν ἀπολλυμένην περιορῶν, ἀλλὰ φίλου, ποῖαν ἔξει συγγνώμην; Οὐδὲ γὰρ ἀρκεῖ εἰς ἀπολογίαν ἡμῖν τὸ νοῦν ἔχειν ἐκεῖνον· ἐπεὶ καὶ ἡμεῖς πολλά πολλάκις παραινέσαντες, ἑαυτοῖς οὐκ ἠρκέσαμεν, οὐδὲ ἐγενόμεθα χρήσιμοι. Τοῦτο τοίνυν καὶ περὶ ἐκεῖνου σκόπει τοῦ πλημμελοῦντος, ὅτι εἰκὸς αὐτὸν παρὰ σοῦ μᾶλλον, ἢ παρ' ἑαυτοῦ δέξασθαι συμβουλίαν ἀρίστην, καὶ μὴ λέγε· Τί δὲ μοι μέλει τούτων; Φοβήθητι τὸν πρῶτον εἰρηκότα τὸ ῥῆμα τοῦτο· τὸ γὰρ, *Μὴ φυλιξ εἰμι τοῦ ἀδελφοῦ μου*; εἰς ταυτὸν φέρει τούτῳ· ἐντεῦθεν τὰ κακὰ τίκτεται πάντα, ὅτι τὰ τοῦ σώματος τοῦ ἡμετέρου ἀλλότρια ἡγοῦμεθα εἶναι. Τί φῆς; οὐδέν σοι μέλει τοῦ ἀδελφοῦ; Ἀλλὰ τίνοι μελήσει; τῷ ἀπίστῳ, τῷ ἐπιχαίροντι καὶ ὀνειδίζοντι καὶ ἐναλλομένῳ;

fontem vitii. Sicut enim quæ vehemens fuerit caritas, exstinguit et expellit omnes peccatorum species : ita etiam quando fuerit imbecillior, facit ea germinare. *Maranatha*. Quanam de causa hoc dictum est? et cur voce Hebraica? Quoniam omnium malorum causa erat fastus (hunc autem fastum efficiebat externa sapientia : et hoc fuit caput malorum, quod maxime divisit ac divisit Corinthum); eorum fastum comprimens, ne Græca quidem, sed Hebræa lingua usus est, ostendens se non modo non pudere simplicitatis et imperitiæ, sed eam etiam vehementissime et ardentissime complecti. Quid est autem *Maranatha*? *Dominus noster venit*. Quanam ergo de causa hoc ipsum dicit? Dispensationis Domini sermonem confirmans, eo quod ex iis maxime composuerit semina resurrectionis; nec hoc solum, sed illos etiam pudore afficiens : quasi diceret : Communis omnium Dominus tantum dignatus est descondere : vos autem in iisdem estis, et peccare perseveratis? non summam caritatem obstupescitis et admiramini, quod est caput bonorum? Hoc solum, inquit, cogita, et tibi sufficiet ad profectum in omni virtute, et omne peccatum poteris exstinguere. 23. *Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum*. Hoc est doctoris, non solum consiliis opem ferre, sed etiam votis ac precibus. 24. *Caritas mea cum omnibus vobis in Christo Jesu. Amen*. Nam ne existimarent, quod eis assentans in hoc desierit, dicit : *In Christo Jesu*. Nihil enim habet humanum neque carnale, sed est quædam dilectio spiritualis. Quamobrem ea est valde germana et sincera; nam valde amantis erat verbum. Quia enim loco distabat, tanquam alicujus dexteræ extensione, caritatis manibus eos complectitur, dicens : *Caritas mea vobiscum* : quasi diceret : Sum cum vobis omnibus. Per quæ ostendit, non esse indignationis et iræ quæ scripta sunt, sed curæ quam eorum gerit, cum post tantam accusationem eos non aversetur, sed amet et complectatur, cum essent procul remoti, per epistolas et has literas eis quasi circumfusus. Sic oportet facere eum qui corrigit. Nam qui ira incitatus solum facit, implet suam animi perturbationem : qui autem postquam correxit peccantem, caritatem quoque exhibet, ostendit illa quoque esse benevolentiam, quæ dicebat increpans. Sic nos quoque alter alterum erudiamus et castigemus : et neque qui arguit, irascatur; non est enim hoc correctionis, sed animi perturbationis; neque qui arguitur, ægre ferat : quod fit enim, est medicina, non odium et inimicitiam. Si autem medici urunt, et non reprehenduntur, etiamsi sæpe aberrant a fine; sed et qui dolent, dum uruntur et secantur, beneficio se affici existimant ab iis qui hunc dolorem excitant : multo magis eum, qui suscipit reprehensionem, ita affici oportet, ut eum qui corrigit pro medico habeat, non pro inimico. Porro nos quoque qui increpamus, accedamus cum multa mansuetudine et cum multa prudentia; et si videris fratrem tuum delinquentem, sicut Christus iussit, noli in publicum proferre reprehensionem, sed eum reprehende inter te et ipsum

solum : non exprobrans nec jacenti insultans, sed docens et ægre ferens : et te ipsum quoque exhibe paratum ut reprehendaris, si quid pecces. Ut autem quod dico fiat apertius, per hypothesim quod dicimus exerceamus : absit enim ut in veritate hoc nobis exemplum suppeditetur. Sit frater aliquis habitans cum virgine, honestus quidem et pudicus; sed ne sic quidem malam effugiat existimationem. Si ergo audieris hanc in ore vulgi esse habitationem, ne despexeris, neque dixeris : Annon ipse sapit? annon novit quid expedit? sine causa ameris, ne sis odio sine causa : quid enim mihi curæ est supervacaneas suscipere inimicitias? Hæc sunt verba delira bestiarum, vel potius dæmonum. Non potest enim fieri, ut temere et sine causa odio habeatur qui hoc facit ob correctionem, sed ut magna bona, coronas ineffabiles consequatur. Si autem dicas : Quid vero, non ipse sapit? audies a nobis eum non sapere; est enim affectu ebrius. Si enim in externis iudiciis ii, qui injuria afficiuntur, non possunt pro se dicere, ut qui ira ferveant, quamquam non est vitium hæc commiseratio : multo magis ii, qui mala tenentur consuetudine. Propterea dico, etiamsi millies sit sapiens, mentem non habet vigilantem. Quid enim erat Davide sapientius qui dicebat, *Incerta et occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi* (*Psal.* 50. 8)? Sed quando injustis oculis vidit uxorem militis, tunc, id quod pati dixit eos qui navigant. In mari furenti, *omnis sapientia ejus est absorpta*. (*Psal.* 106. 27); et opus habebat aliis qui corrigerent, nec sentiebat quidem in quibus et quantis intus versaretur malis. Quamobrem sua deflens peccata dicebat : *Sicut onus grave gravatæ sunt super me. Putruerunt, et corruptæ sunt cicatrices mere a facie insipientiæ meæ* (*Psal.* 37. 5. 6).

4. Non sapit ergo nec mentem habet qui peccat; est enim ebrius, et ejus caligant oculi. Ne hæc ergo dicas, neque illud addas : Non est mihi curæ; *Unusquisque enim suum anus portabit* (*Gal.* 6. 5). Etenim vel maximum tibi crimen oritur, quod cum vidisses errantem, in viam non reduxeris. Si enim jumentum inimici in Judæorum lege non licet despiciere (*Deut.* 22. 1); qui non jumentum, neque inimici animam, sed amici despicit, quamnam assequetur veniam? Neque enim ad nostram sufficit excusationem, quod ille mentem habeat. Nam nos quoque qui sæpe multas dedimus admonitiones, nobis non sufficimus, nec sumus utiles. De illo ergo peccante hoc quoque considera, quod consentaneum sit eum a te magis quam a seipso optimum accipere consilium; neque dicas, Quid hæc sunt mihi curæ? Time eum qui primus dixit hoc verbum : nam illud, *Numquid sum custos fratris mei* (*Gen.* 4. 9)? eodem quo hoc recidit : hinc mala nascuntur omnia, quod quæ sunt nostri corporis aliena esse ducimus. Quid dicis? frater non est tibi curæ? Sed cui erit curæ? infideline qui ejus malis lætatur, exprobratque et insultat? an diabolo qui impedit et supplantat? Et undenam hoc? Quod non proficiam dicens et consulens quæ oportet. Undenam

autem est perspicuum, quod non proficies? hoc est enim extremæ amentię, cum in incerto sit finis, certum subire crimen negligentię. Atqui Deus futura præsciens, sæpe dixit et nihil profecit, et neque sic destitit: idque cum sciret se non persuasurum. Si autem qui præscivit se nihil plus effecturum, non desistit corrigere? quamnam habebis excusationem qui futurum omnino ignoras, pigrescisque et torpescis? Etenim multi sæpe aggressi profecerunt, et cum maxime desperassent, tunc maxime sunt assequuti. Quod si etiam nihil amplius effeceris, fecisti quod tuum est. Ne sis ergo inhumanus, neque inimisericors, neque negligens. Nam quod hæc verba sint crudelitatis et socordię, illinc est perspicuum. Cur enim cum unum ex tuis membris laborat, non dicis: Quid mihi curæ, et unde mihi constabit, quod si ejus curam geram, convalescet? sed omnia facis, ut etiamsi nihil juveris, te non possis reprehendere, quod aliquid sit prætermisum eorum quæ debent fieri. An vero cum membrorum quidem corporis tantam curam geramus, membra Christi negligemus? et ubinam hæc mereantur veniam? Nam si te non inflecto dicens, Membri tui curam gere, ut vel metu fias melior, tibi in memoriam revoco corpus Christi. Quomodo enim non est horrendum putrescentem carnem tuam aspiciere et despiciere? Et si haberes quidem famulum aut asinum laborantem putredine, non sustineres despiciere; Christi autem corpus videns repletum scabie prætercurris? et non existimas hæc esse digna mille fulminibus? Propterea omnia susque deque miscentur, propter hanc inhumanitatem, propter hanc negligentiam.

Frates quomodo corrigendi. — Idcirco rogo hanc expellamus crudelitatem: accede ad illum qui habitat eum virgine, et parvum dic fratris encomium, ex aliis quæ habet commodis et dotibus id componens; et tamquam aqua calida fovens laudibus, ita deprime tumorem ejus vulneris: te quoque ipsum pronuntia miserum, accusa commune genus humanum, ostende nos omnes esse in peccatis, pete veniam, dicens te majora aggredi quam quæ vires tuæ ferre possint, sed caritatem persuadere omnia audere. Deinde consulens hoc fac, non tamquam imperans, sed ut frater: et cum his omnibus tumorem depresseris, et lenieris dolorem qui accidit ex sectione futuræ reprehensionis, et sæpe usus fuoris excusatione, rogaverisque ne irascatur; cum eum his ligaveris, tunc plagam inflige, nec vulnus alligans, nec dissolvens, ut neque illinc resiliat, neque hinc despiciat. Nam si violentum non dederis vulnus, nihil amplius efficies: sin autem vehementer percusseris, efficies ut resiliat. Propterea et post hæc omnia reprehensurus, misce rursus encomium cum reprehensionibus: et quoniam id, quod sit ab eo, per se non potest esse encomium (non est enim laude dignum simul habitare cum puella virgine), hoc fac ex mente et instituto ejus qui simul habitat. Etsi enim scio, inquires, quod tu propter Deum facis, et illius miseræ videas calamitatem, et quod defensore careat et patrono, ei manum præbuiisti; etiamsi non hoc animo faciat, tu

die ita: et postea hæc quoque adde, rursus utens excusatione, et dicens: Hæc dico, non jubens, sed in memoriam revocans: propter Deum tu facis, ego quoque id scio; sed videamus num ex hoc aliquid aliud nascatur malum: et si nullum quidem sit, intus contine, pulchrumque hoc et honestum studium persequare; nullus est qui vetet: sin autem hinc nascitur aliquid damnum majus lucro, caveamus oro ne, dum unani studemus recreare animam, mille offendamus. Nec statim addas supplicia proposita iis qui offendunt et scandalum afferunt, sed ejus quoque adsume testimonium, dicens: Non opus est ut hæc a me discas; tu ipse scis, si quis offendat unum ex his pusillis, quanti supplicii intententur minæ: et cum sic lenieris orationem, et iram mitigaris, impone medicamentum correctionis. Si autem rursus causetur ejus solitudinem, ne sic quidem obtentum reprehenderis, sed dic ei: Nihil horum te terreat: sufficientem habebis excusationem aliorum scandalum: non enim propter socordiam, sed illorum curam gerens, destitisti ab hoc studio.

5. Et breve quidem sit consilium; non enim eget magna doctrina; venia autem sit multa et frequens: et continenter confuge ad caritatem, eorum quæ dicta sunt contegens gravitatem et molestiam, dansque ei potestatem et dicens: Ego quidem hæc suadeo et consulo, in tua autem potestate est ut persuadearis: neque enim cogo nec vim affero, sed totum permitto libero tuo arbitrio. Si reprehensionem ita tractemus, facile poterimus peccantes corrigere: nam quæ nunc facimus sunt magis bestiarum et rationis expertium, quam hominum. Nam si nunc quidem senserint aliqui quempiam hæc peccantem, illum quidem non alloquuntur, ipsi autem tamquam ebrię aniculæ inter se susurrant: et illud, Sine causa ameris, et, Ne temere et sine causa odio habearis, nusquam apud illos videtur locum habere; sed quando cupiunt quidem accusare, despiciunt illud, Non sine causa odio haberi, imo vero etiam puniri (neque enim huic solum nascitur odium, sed etiam supplicium); quando autem opus fuerit correctione, et hoc ipsum et mille alias afferunt excusationes et obtentus. Tunc enim, tunc illud cogitare oporteret, quando accusas, quando criminaris, nempe, Ne temere et sine causa odio habearis, et, Nihil proficio, et, Non est mihi curæ. Nunc autem tum quidem es vehementer inaniterque ac supervacane curiosus, et odium despicias, et mala innumerabilia: quando autem salutis fratris te curam gerere oporteret, tunc vis esse non curiosus et non gravis ac molestus. Atqui ex maledicentia quidem nascitur odium et apud homines et apud Deum, et hoc non est tibi curæ: ex eo autem, quod das seorsum consilia, et ex ejusmodi reprehensionibus, et apud illum et apud Deum erit tibi amicitia. Quod si etiam ipse te oderit, propterea Deus manet te magis diligens: imo vero nec sic oderit, ut quando odio habebat maledicentem; sed tunc quidem tamquam inimicum et hostem aversabitur, nunc autem existimabit te quovis patre magis reverendum. Quod si etiam aperte animo ægre ferat,

ἀλλὰ τῷ διαβόλῳ, τῷ ὠθοῦντι· καὶ ὑποσκελίζοντι; Καὶ πῶθεν τοῦτο; Ὅτι οὐκ ἀνώω, φησὶ, λέγων καὶ συμβουλευῶν τὰ δέοντα. Πῶθεν δὲ ὄηλον ὅτι οὐκ ἀνώσεις; καὶ γὰρ τοῦτο πάλιν ἐσχάτης ἀνοίας, ἐν ἀόηλῳ τοῦ τέλους κειμένου, βραθυμίας ὠμολογημένης ἐγκλήματα δέχεσθαι. Καίτοι ὁ Θεὸς τὰ μέλλοντα προειδώς, πολλάκις εἶπε, καὶ οὐκ ἤνυσσε, καὶ οὐδὲ οὕτως ἀπέστη, καὶ ταῦτα εἰδώς, ὅτι οὐ μέλλει πείθειν. Εἰ δὲ ὁ προειδώς ὅτι οὐδὲν πλέον ποιήσει, τοῦ διορθοῦν οὐκ ἀφίσταται, τίνα ἔξεις ἀπολογίαν ὁ ἀγνοῶν τὸ μέλλον παντελῶς, καὶ ἐκλυόμενος καὶ ναρκῶν; Καὶ γὰρ πολλάκις ἐπιχειρήσαντες ἤνυσαν πολλοί· καὶ ὅτε μάλιστα ἀπέγνωσαν, τότε μάλιστα ἐπέτυχον. Ἄν δὲ καὶ μηδὲν ποιήσης πλέον, τὸ σαυτοῦ πεποίηκας. Μὴ τοίνυν ἀπάνθρωπος γίνου, μήτε ἀνηλεής, μήτε ὀλιγώρος. Ὅτι γὰρ ὠμότητος ταῦτα τὰ ῥήματα καὶ βραθυμίας, ὄηλον ἐκείθεν. Τίνος γὰρ ἔνεκεν, ἐνὸς τῶν μελῶν τοῦ σώματός σου κόμνοντος, οὐ λέγεις· Τί μοι μέλει, καὶ πῶθεν ὄηλον, ὅτι εἰ ἐπιμελείας τυγχάνει, ὄγιαίνει; ἀλλὰ πάντα ποιεῖς, ἵνα κἂν μηδὲν ὠφελήσης, μὴ ἔχῃς ἐγκαλεῖν σεαυτῷ, ὅτι τῶν ὀφειλόντων γενέσθαι τι παρελείφθῃ. Εἴτα τῶν μὲν τοῦ σώματος οὕτω [413] φροντιοῦμεν μελῶν, τῶν δὲ τοῦ Χριστοῦ ἀμελήσομεν; καὶ ποῦ ταῦτα συγγνώμης ἄξια; Εἰ γὰρ σε μὴ κατακάμπτω λέγων, ὅτι τοῦ μέλους σου φρόντισον, ἵνα κἂν τῷ φόβῳ γένη βελτίων, τοῦ σώματος ἀναμνήσκω σε τοῦ Χριστοῦ. Πῶς γὰρ οὐ φρίκης ἄξιον σηπομένην αὐτοῦ τὴν σάρκα ὀρᾶν, καὶ περιορᾶν; Καὶ εἰ μὲν οἰκέτην ἔχοις ἢ ἕνον σηπεδόνα ἔχοντα, οὐκ ἂν ἀνάσχοιο περιιδεῖν· τὴ δὲ σῶμα τοῦ Χριστοῦ ψώρας ὀρών ἐμπεπλησμένον, παρατρέχεις; καὶ οὐχ ἡγῆ ταῦτα μυρίων ἄξια εἶναι κεραυνῶν; διὰ τοῦτο πάντα ἄνω καὶ κάτω γέγονε, διὰ τὴν ἀπανθρωπίαν ταύτην, διὰ τὴν βραθυμίαν.

Διὸ δὲ, παρακαλῶ, ταύτην ἐκθάλωμεν τὴν ὠμότητα· πρόσελθε ἐκείνῳ τῷ συνοικοῦντι τῇ παρθένῳ, καὶ εἰπέ μικρὸν ἐγκώμιον τοῦ ἀδελφοῦ, ἀπὸ τῶν ἄλλων ὧν ἔχει πλεονεκτικμάτων αὐτὸ συντιθείς· καὶ ὡσπερ ὕδατι θερμῷ περικλύζων τοὺς ἐπαίνοις, οὕτω χάλασον αὐτοῦ τὸν ὄγκον τοῦ τραύματος· ταλάνισον καὶ σαυτὸν, κατηγορήσον τοῦ κοινοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους, δεῖξον ὅτι πάντες ἐν ἁμαρτήμασι τυγχάνομεν, αἰτήσον συγγνώμην, εἰπὼν, ὅτι μείζοσι σαυτοῦ πράγμασιν ἐπιχειρεῖς, ἀλλ' ἡ ἀγάπη πάντα πείθει τολμᾶν. Εἴτα συμβουλευῶν, μὴ ἐπιτακτικῶς, ἀλλ' ἀδελφικῶς τοῦτο ποιεῖ· καὶ τούτοις πᾶσι χαλάσας τὴν φλεγμονὴν, καὶ παραμυθησάμενος τὴν ἀλγηδόνα τὴν ἐκ τῆς τομῆς συμβαίνουσαν τοῦ μέλλοντος ἐλέγχου γενέσθαι, καὶ πολλάκις τῇ παραιτήσει χρυσάμενος, καὶ παρακαλέσας μὴ ὀργισθῆναι· ὅταν αὐτὸν καταδήσης τούτοις, τότε ἔπαγε τὴν πληγὴν, μήτε δεσμῶν τὸ πρᾶγμα, μήτε ἐκλύων, ἵνα μήτε ἐκείθεν ἀποτηδήσῃ, μήτε ἐντεῦθεν καταφρονήσῃ. Ἄν τε γὰρ μὴ καιρίαν δῶς, ὡδὲν εἰργάσω πλέον· ἂν δὲ σφοδρῶς πλήξῃς, ἀποσκιρτήσαι ἐποίησας. Διὸ δὲ καὶ μετὰ ταῦτα πάντα ἐλέγχῃ μελλῶν, ἀνάμειξον πάλιν ἐγκώμιον τοῖς ἐλέγχουσιν· καὶ ἐπειδὴ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ γιγνόμενον οὐ δύναται εἶναι ἐγκώμιον (οὐ γὰρ ἄξιον ἐπαίνου τὸ κόρη συνοικεῖν παρθένῳ), ἀπὸ τῆς γνώμης τοῦ συνοικοῦν-

τος τοῦτο ἐργάζου, καὶ εἰπέ, ὅτι Οἶδα μὲν ὅτι διὰ τὸν Θεὸν σὺ ποιεῖς, καὶ τὴν ἐρημίαν καὶ τὸ ἀπροστάτευτον τῆς ἀθλίας ἐκείνης ἰδὼν χεῖρα ὤρεξας. Κἂν μὴ ταύτη ποιῇ τῇ γνώμῃ, σὺ οὕτω λέγε, καὶ μετὰ τοῦτο προστίθει καὶ ταῦτα, πάλιν παραιτήσαι χρώμενος, καὶ λέγων, ὅτι Οὐκ ἐπιτάττω, ἀλλ' ὑπομιμνήσκων ταῦτά φημι· διὰ τὸν Θεὸν σὺ ποιεῖς, οἶδα καγὼ· ἀλλ' ἰδόμεν μὴ τίκεται ἐκ τούτου κακὸν ἕτερον· κἂν μὲν μηδὲν ἦ, κάτεχε ἔνδον, καὶ ἔχου τῆς καλῆς ταύτης σπουδῆς, ὁ κωλύων οὐδεὶς· ἂν δὲ βλάβῃ τις ἐντεῦθεν γίνηται τοῦ κέρδους μείζων, φυλαξώμεθα, παρακαλῶ, μὴ σπεύδοντες μίαν ἀναπαῦσαι ψυχὴν, μυρίας σκανδαλίσωμεν. Καὶ μὴ προσθῆς εὐθέως τὰ κείμενα τοῖς σκανδαλίζουσι κολαστήρια, ἀλλὰ τὴν αὐτοῦ προσάμβανε μαρτυρίαν, λέγων· Οὐ [414] χρεῖαν ἔχεις μαθεῖν ταῦτα παρ' ἐμοῦ, οἶδας καὶ αὐτὸς ὅτι ἂν τις ἕνα τῶν μικρῶν τούτων σκανδαλίῃ, πόση ἠπειληται δίκῃ· καὶ οὕτως ἡδύνας τὸν λόγον, καὶ λέαντας τὴν ὀργὴν, ἐπιτίθει τὸ φάρμακον τῆς διορθώσεως. Εἰ δὲ προφασίζοιτο πάλιν τὴν ἐρημίαν αὐτῆς, μὴδὲ οὕτως ἐλέγξῃς τὴν σκῆψιν, ἀλλ' εἰπέ πρὸς αὐτόν· Μηδὲν σε τούτων φοβεῖται, ἀπολογίαν ἔξεις ἀρκούσαν, τὸ ἐτέρων σκάνδαλον· οὐ γὰρ διὰ βραθυμίαν, ἀλλ' ἐκείνων κηδόμενος, ταύτης ἀπέστης τῆς σπουδῆς.

ε'. Καὶ τὰ μὲν τῆς συμβουλῆς ἔστω ἐν βραχεῖ· οὐδὲ γὰρ δεῖται διδασκαλίας πολλῆς· τὰ δὲ τῆς συγγνώμης πάλιν πολλά καὶ ἐπάλληλα· καὶ ἐπὶ τὴν ἀγάπην κατάφευγε συνεχῶς, συσκιάζων τὸ φορτικὸν τῶν εἰρημένων, καὶ τὴν ἐξουσίαν αὐτῷ διδούς, καὶ λέγων, ὅτι Ἐγὼ μὲν ταῦτα παραινῶ καὶ συμβουλευῶ, τοῦ δὲ πεισθῆναι κύριος αὐτός· οὐδὲ γὰρ καταναγκάζω καὶ βιάζομαι, ἀλλὰ τῇ οἰκεῖ σου τὸ πᾶν ἐπιτρέπω γνώμῃ. Ἄν οὕτω μεταχειρίζωμεν τὸν ἔλεγχον, δυσησόμεθα βραδίως τῶς ἁμαρτάνοντας διορθοῦν· ὡς ἂ γε νῦν ποιοῦμεν, θηρίων μάλλον ἔστι καὶ ἀλόγων, ἢ ἀνθρώπων. Ἄν γὰρ αἰσθῶνται τινες νῦν τοιαῦτά τινος ἁμαρτάνοντος, ἐκείνῳ μὲν οὐδὲν διαλέγονται, αὐτοὶ δὲ καθάπερ γρατῖα μεθύοντα ψιθυρίζουσι μετ' ἀλλήλων· καὶ οὐδαμοῦ τὸ, Εἰκὴ φιλοῦ, εἰκὴ μὴ μισοῦ, ἐνταῦθα δοκεῖ χώραν ἔχειν αὐτοῖς, ἀλλ' ὅταν μὲν κακηγορήσαι ἐπιθυμῶσι, καταφρονοῦσι τοῦ μὴ εἰκὴ μισεῖσθαι, μάλλον δὲ καὶ τοῦ κολάζεσθαι (οὐδὲ γὰρ μίσος ἐντεῦθεν μόνον, ἀλλὰ καὶ κόλασις τίκεται)· ὅταν δὲ διορθώσεως δέη, τοῦτό τε αὐτὸ καὶ μυρίας ἐτέρας προφέρουσι προφάσεις. Ταῦτα γὰρ τότε ἐνοεῖν ἐχρῆν, ὅταν κακηγορῆς, ὅταν διαβάλλῃς, τὸ, Εἰκὴ μὴ μισοῦ, καὶ τὸ, Οὐδὲν ἀνώω, καὶ τὸ, Οὐδὲν μοι μέλει. Νῦν δὲ, τότε μὲν πολυπραγμονεῖς σφοδρῶς καὶ περιέργως, καὶ μίσους καταφρονεῖς καὶ μυρίων φροντίζειν δέη, τότε καὶ ἀπράγμων καὶ ἀνεπαχθῆς τις εἶναι βούλει· καίτοι ἀπὸ μὲν κακηγορίας καὶ τὸ πρὸς ἀνθρώπους καὶ τὸ πρὸς τὸν Θεὸν γίνεται μίσος, καὶ οὐ σφόδρα σοι τοῦτο μέλει· ἀπὸ δὲ τῆς κατ' ἴδιαν συμβουλῆς καὶ τῶν τοιοῦτων ἐλέγχων καὶ πρὸς τοῦτον καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἔσται σοι φιλία. Ἄν δὲ καὶ αὐτὸς μισῇ, ὁ Θεὸς μένει διὰ τοῦτο μάλλον φιλῶν·

μᾶλλον δὲ οὐδὲ οὕτω μισήσει, ὡς ἦνίκα ἐμίσει κακῆγοροῦντα· ἀλλὰ τότε μὲν ὡς ἐχθρὸν καὶ πολέμιον ἀποστραφήσεται, σὺν δὲ πατρός ἡγήσεται παντός αἰδουσιμώτερον. Κἂν φανερώς δυσχεραίνῃ, κατὰ νοῦν καὶ ἰδίᾳ πολλὰς εἰσεταί σοι τὰς χάριτας.

ζ'. Ταῦτα οὖν ἐννοοῦντες, ἐπιμελώμεθα τῶν μελῶν τῶν ἡμετέρων, καὶ μὴ κατ' ἀλλήλων τὴν γλῶτταν ἀκονῶμεν, μηδὲ λαλῶμεν ῥήματα καταποντισμοῦ, τὴν δόξαν τοῦ πλησίον ὑπορούττοντες, καὶ καθάπερ ἐν [415] πολέμῳ καὶ μάχῃ βάλλοντες καὶ βαλλόμενοι. Τί γὰρ ὄφελος νηστείας ἢ ἀγρυπνίας λοιπὸν, ὅταν γλῶττα μεθύῃ, καὶ κυνέων κρεῶν ἀκαθαρτοτέραν σιτητράπεζαν, αἰμοδόρος γενομένη, καὶ προχέουσα βόρβορον, καὶ ἀμάρας ὄχετον τὸ στόμα ποιῇ, μᾶλλον δὲ καὶ πολὺ ταύτης βδελυρώτερον; Τὸ μὲν γὰρ ἐκεῖθεν προῖον, σῶμα ἐμόλυνε· τὸ δὲ ἐντεῦθεν, ψυχὴν πηλάκις ἀπέπνιξε. Ταῦτα οὐ τῶν κακῶς ἀκουόντων μάτην κηδόμενος λέγω (ἐκεῖνοι γὰρ καὶ στεφάνων εἰσιν ἄξιοι, ὅταν φέρωσι γενναίως τὰ λεγόμενα), ἀλλ' ὅμων τῶν λεγόντων. Τὸν μὲν γὰρ κακῶς ἀκούοντα μάτην μακαρίζουσι αἱ Γραφαί, τὸν δὲ κακῶς λέγοντα ἐκβάλλουσι τῶν ἱερῶν μυστηρίων, μᾶλλον δὲ καὶ αὐτῶν τῶν περιδόλων· *Τὸν γὰρ καταλαλοῦντα*, φησὶ, *λάθρα τοῦ πλησίον αὐτοῦ, τοῦτον ἐξεδιώκον*· καὶ τῆς τῶν ἱερῶν δὲ βίβλων τὸν τοιοῦτον ἀνάξιον εἶναι φησιν ἀναγνώσεως. *Ἰνα τί γὰρ*, φησὶν, *ἐκδιηγῇ σὺ τὰ δικαιώματά μου, καὶ ἀναλαμβάνεις τὴν διαθήκην μου διὰ στόματός σου*; εἶτα τὴν αἰτίαν τιθεῖς φησὶ· *Καθήμενος κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ σου καταλάλεις*. Καὶ ἐνταῦθα μὲν οὐ διώρισε, εἴτε ἀληθῆ, εἴτε ψευδῆ· ἀλλαχού δὲ καὶ τοῦτο ἀπηγόρευσε, δεικνύς ὅτι κἂν ἀληθῆ λέγῃς, οὐ σοὶ ταῦτα ῥητέα. *Μὴ κρίνετε γὰρ*, φησὶν, *Ἰνα μὴ κριθῆτε*· ἐπεὶ καὶ ὁ τὸν τελώνων κακηγορῶν καταδικάζετο, καίτοι γε ἀληθῆ κατηγορῶν ἐκεῖνου. Τί οὖν, ἂν ἡ τις θρασύς καὶ μιαρὸς, φησὶν, οὐ διορθώτεον αὐτὸν, οὐδὲ ἐλεγκτέον ἡμῖν; Ἐλεγκτέον καὶ διορθώτεον, οὕτω δὲ ὡς ἐμπροσθεν εἶπον· ἐὰν δὲ ὀνειδίζων τοῦτο ποιῆς, ὅρα μὴ τὸν Φαρισαῖον ἐκεῖνον μιμούμενος, τὰ ἐκεῖνου πάθῃς. Οὐδὲν γὰρ ἐντεῦθεν

γίνεται κέρδος, οὐ σοὶ τῷ λέγοντι, οὐκ ἐκεῖνῳ τῷ ἀκούοντι οὕτω κατηγορουμένῳ· ἀλλ' ὁ μὲν ἀναισχυντότερος γίνεται (ἔως μὲν γὰρ λανθάνει, καὶ αἰδῆσθαι οἶδεν· ἐπειδὴν δὲ γένηται δηλὸς καὶ καταφανῆς, καὶ τὸν ἐντεῦθεν ἐκβάλλει χαλινόν)· ὁ δὲ ἀκούων, πάλιν μείζονως βλαθῆσεται. Ἄν τε γὰρ κατορθώματα συνῖδῃ ἑαυτῷ, φουσᾶται ταῖς ἐτέρου κατηγορίας ὀγκοῦμενος· ἂν τε ἀμαρτήματα, προθυμότερος εἰς πονηρίαν καθίσταται. Αὐτόσ τε ὁ λέγων πάλιν καὶ παρὰ τῷ ἀκούοντι πονηρὰν λήψεται δόξαν, καὶ τὸν θεὸν μείζονως καθ' ἑαυτοῦ παροξυνεῖ. Διὸ, παρακαλῶ, πᾶν δυσῶδες ἐκβάλλωμεν ῥήμα· εἰ τι ἀγαθὸν πρὸς οἰκοδομὴν, τοῦτο λέγωμεν. Ἄλλ' ἀμύνασθαι ἐκεῖνον ἐπιθυμεῖς; Τί οὖν ἀντ' ἐκεῖνου σαυτὸν ἀμύνη; Ὁ γὰρ τοὺς λελυπηκότας ἀμύνασθαι σπουδάζων, οὕτως ὡς ὁ Παῦλος ἀμύνασθαι ἐκέλευεν, ἀμύνου· *Ἐὰν κρινῇ ὁ ἐχθρός σου, ψώμιζε αὐτόν· ἐὰν διψῇ, πότιζε αὐτόν*. Ἐὰν δὲ τοῦτο μὲν μὴ ποιῆς, ἐπιβουλεύῃς δὲ μόνον, κατὰ σεαυτοῦ τὸ ξίφος ὠθεῖς. Διόπερ ἂν κακῶς ἐκεῖνος λέγῃ, ἐγκωμίους αὐτὸν ἀμείβου καὶ ἐπαίνους· οὕτω γὰρ κάκεινον ἀμύνασθαι δύνησι, καὶ σαυτὸν ἀπαλλάξεις πονηρῶς ὑποψίας. Ὁ μὲν γὰρ ἐπὶ τῷ [416] κακῶς ἀκούειν ἀλγῶν, ἀπὸ συνειδέτος δοκεῖ τοῦτο πάσχειν πονηροῦ· ὁ δὲ καταγελῶν τῶν λεγομένων, μέγιστον ἐκφέρει τεκμήριον τοῦ μηδὲν ἑαυτῷ συνειδέναί πονηρὸν. Ἐπεὶ οὖν οὐτε τὸν ἀκούοντα, οὐτε ἑαυτὸν, οὐτε τὸν διαβαλλόμενον ὠφελῆς, καὶ κατὰ σεαυτοῦ τὸ ξίφος ὠθεῖς, κἂν ἐντεῦθεν γενοῦ σωφρονέστερος. Ἐχρῆν μὲν γὰρ ἀπὸ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν καὶ τῶν τῷ Θεῷ δοκούντων πείθεσθαι· ἐπειδὴ δὲ παχύτερον διάκεισαι, καὶ ὡσπερ θηρίον δάκνεις, κἂν ἐντεῦθεν παιδεύηται, ἵνα τοῖς λόγοις τούτοις σωφρονισθεῖς, δυναθῆς ἀπὸ τῶν τῷ Θεῷ δοκούντων μόνον βυθμίζεσθαι, καὶ γενόμενος παντός πάθους ἀνώτερος ἐπιτυχῆς τῶν οὐρανίων ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΔΕΥΤΕΡΑΝ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ.

ΟΜΙΛΙΑ Α'.

Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ [417] θελήματος Θεοῦ, καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφός, τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ ὄσῃ ἐν Κορίνθῳ, σὺν τοῖς ἁγίοις πᾶσι τοῖς ὄσιν ἐν ὅλῃ τῇ Ἀχαΐᾳ· χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Εὐλόγητός ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ Πατὴρ τῶν οἰκτιρῶν, καὶ Θεὸς πάσης παρακλη-

σεως, ὁ παρακαλῶν ἡμᾶς ἐν πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν, εἰς τὸ δύνασθαι ἡμᾶς παρακαλεῖν τοὺς ἐν πάσῃ θλίψει, διὰ τῆς παρακλήσεως, ἧς παρακαλούμεθα ἀπὸ τοῦ Θεοῦ.

δ'. Ἄξιον ζητήσαι πρότερον, τίνας ἐνεκεν δευτέραν προστιθῆσαι Ἐπιστολῇ τῇ προτέρᾳ, καὶ τί δήποτε οὕτως ἄρχετα· ἀπὸ τῶν οἰκτιρῶν τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς

seorsum apud se magnas tibi habebit gratias.

6. Hæc ergo cogitantes, curam geramus nostrorum membrorum, neque linguam alter in alterum acuamus, neque verba loquamur quæ demergant et obruant, proximi bonam famam subvertentes, et non secus atque in bello et pugna sauciantes et sauciati. Quid enim jam prodest jejunium aut vigilia, quando ebria fuerit lingua, et canis carnibus immundiorum mensam comedit, ut quæ sanguivora effecta sit, et cœnum effundat et cloacæ canale os faciat; imo vero eo longe impurius et magis abominandum? Nam quod illinc quidem procedit, corpus pollutum: quod hinc autem, sæpe suffocat animam. Hæc dico, non eorum qui male audiunt, temere curam gerens; nam illi quoque digni sunt coronis, cum quæ dicuntur ferunt fortiter; sed vestrum qui dicitis. Nam eum quidem, qui temere et sine causa male audit, beatum pronuntiant Scripturæ; eum autem, qui male dicit, a sanctis expellunt mysteriis, imo ab ipso ambitu ecclesiæ: *Eum, inquit, qui clanculum detrahit de suo proximo, persequeris (Psal. 100. 5)*; quinetiam eum dicit indignum lectione sacrarum literarum. *Cur, inquit, tu enarras justificationes meas, et assumis testamentum meum per os tuum (Psal. 49. 16)*? Deinde causam afferens, dicit: *Sedens contra fratrem tuum loquebaris*. Et hic quidem non distinxit, sintne vera an falsa; alibi autem hoc quoque prohibuit, ostendens quod etiamsi vera dicas, ea non sunt a te dicenda. *Nolite iudicare, inquit, ut non iudicemini (Matth. 7. 1)*. Nam et qui publicanum maledictis insectabatur, est condemnatus, etsi vere illum accusabat. Quid verosi sit, inquit, quispiam audax et execrandus, non est ipse a nobis corrigendus et arguendus? Arguendus sane est et corrigendus, sed ita ut prius dixi: sin autem hoc facis ei exprobrans, vide ne, dum Pharisæum illum imitaris, id tibi quod illi accidat. Nihil enim hinc redit lucrī, non ad te qui dicis, non ad illum qui

audit sic accusatus: sed ille quidem evadit impudentior. Nam quamdiu quidem latet, scit erubescere: postquam autem evaserit manifestus, id quod inde habebat frenum expellit: qui autem audit, rursus magis lædatur. Nam sive rerum recte a se gestarum fuerit sibi conscius, inflatur, alterius tumens accusationibus; sive peccatorum, sit promptior et alacrior ad vitium. Et ipse rursus qui dicit, apud eum qui audit in mala erit existimatione, et Deum in se magis irritabit. Quamobrem rogo omne verbum obscœnum et scetidum ejiciamus; si quid bonum ad edificationem, hoc dicamus. At cupis illum ulcisci? Cur ergo te pro illo ulciseris? Nam qui studes ulcisci eos qui tibi fuerunt molesti, ita ulciscere ut Paulus visit ulcisci. *Si esurit inimicus tuus, ciba illum; si sedit, da illi potum (Rom. 12. 20)*. Si autem hoc quidem non facis, solum autem insidiaris, in teipsum ense stringis. Quamobrem si ille maledicat, orna cum laudibus et encomiis. Sic enim et illum poteris ulcisci, et teipsum liberabis a mala suspitione. Nam qui dolet eo quod male audiat, hoc videtur pati ex mala conscientia; qui autem irridet ea quæ dicuntur, maximum profert iudicium, quod nullius rei male sibi sit conscius. Cum ergo nec audienti, nec tibi, nec ei qui accusatur prosis, et in te ipsum stringas gladium, vel ex hoc ipso evade moderatior. Nam oportebat quidem persuaderi ex regno cœlorum, et iis quæ Deo videntur ac placent: sed quoniam es crassius affectus, et mordet tamquam fera, vel hinc erudiaris et castigeris; ut his verbis modestior effectus, ex his solis, quæ Deo videntur ac placent, possis componi ac concinnari, ut cum omni animi perturbatione superior evaseris, cœlestia bona consequaris: quæ detur nobis omnibus consequi, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri cum sancto Spiritu sit gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

SANCTI PATRIS NOSTRI JOANNIS CHRYSOSTOMI, ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI, IN SECUNDAM AD CORINTHIOS EPISTOLAM COMMENTARIUS (a).

HOMILIA I.

CAP. I. v. 1. *Paulus apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei, et Timotheus frater, Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi cum omnibus sanctis, qui sunt in universa Achaia: 2. gratia vobis et pax a Deo Patre et Domino nostro Jesu Christo. 3. Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, Pater misericordiarum, et Deus totius consolationis, 4. qui consolatur nos in omni tribulatione nostra, ut possimus et ipsi consolari eos, qui in omni pressura sunt, per consolationem qua ipsi consolamur a Deo.*

(a) Collatus cum Codice Cæsiliiano X sæculi num. 53 et olim. 71.

1. *Cur secundam ad Corinthios epistolam Paulus scripserit.* — Prius quærerere convenit, cur secundam epistolam priori adjungat, et quare a Dei miserationibus atque a consolatione initium ducat. Cur ergo secundam adjecit? Cum in priori epistola dixisset, *Veniam ad vos, et cognoscam, non sermonem eorum qui inflati sunt, sed virtutem (1. Cor. 4. 19)*; et ad calcem rursus hoc ipsum suavioribus verbis pollicitus fuisset, *Veniam enim, inquit, ad vos, postquam Macedoniam pertransiero; Macedoniam enim pertransibo, atque apud vos fortasse manebo, aut etiam hiemabo (1. Cor. 16. 5)*: multum temporis intercesserat, nec

tamen ad eos se contulerat; quin potius, cum præsstitutum tempus jam effluxisset, adhuc tamen cunctabatur ac moras trahebat; quod scilicet Spiritus cum in aliis longe magis necessariis negotiis retineret. Hac de causa secundam epistolam scribere necesse habuit, non necesse habiturus, si minus tarde venisset. Nec vero hoc dumtaxat nomine, sed ob id etiam, quod ex superiore epistola meliores redditi fuerant. Nam fornicatorem eum, quem prius favore complectebantur, et ob quem insolenter se efferebant, absciderant ac prorsus ejecerant. Id quod his verbis indicavit: *Si quis autem contristavit, non me contristavit, sed ex parte, ut non onerem omnes vos* (2. Cor. 2. 5). Sufficit ei, qui ejusmodi est, objurgatio ea quæ fit a pluribus. Ac rursus sermonis progressu idem innuit, cum ait: *Ecce enim hoc ipsum, quod secundum Deum contristati estis, quantam in vobis sollicitudinem effecit; imo excusationem, imo indignationem, imo timorem, imo desiderium, imo emulationem, imo vindictam. In omnibus exhibuistis vos incontaminatos esse in negotio* (2. Cor. 7. 11). Quin pecuniam eam, quam imperaverat, summo studio collegerat: unde etiam dicebat, *Scio enim alacritatem vestram, de qua glorior apud Macedones: quoniam Achaia parata est ab anno superiori* (2. Cor. 9. 2). Huc accedit quod Titum, quem ipse miserat, maxima cum benevolentia susceperant. Id quod etiam ostendebat, cum rursus diceret: *Viscera ejus abundantius sunt in vobis, reminiscens omnium vestrum obedientiam, quomodo cum timore et tremore eum suscepistis* (2. Cor. 7. 15). His omnibus causis adductus, secundam epistolam scribit. Etenim par erat, ut quemadmodum illos, cum peccarent, objurgabat; sic etiam eosdem ad meliorem mentem reversos comprobaret ac laudibus afficeret. Ac proinde nec acrem se ac vehementem per totam epistolam præbet, sed in paucis dumtaxat sub ipsius finem partibus. Nam et apud eos Judæi quidam erant, qui magnifico de se sentirent, ac Paulum ut arrogantem nulliusque pretii hominem criminarentur: ideoque dicebant, *Epistolæ quidem graves, præsentia autem corporis infirma, et sermo contemptibilis* (2. Cor. 10. 10). Quorum verborum hæc erat sententia: Cum adest ille, nullius pretii esse videtur; hoc enim in his verbis significatur, *Præsentia corporis infirma*: cum autem abscessit, per literas magnopere se jactat; hæc enim horum verborum significatio est, *Epistolæ graves*. Ino ut honorem sibi conciliarent, se nihil accipere simulabant. Quod etiam ipsum innuebat, cum diceret: *Ut in quo gloriantur, inveniuntur sicut et nos* (2. Cor. 11. 12). Ac præterea, quoniam dicendi facultate pollebant ibi, eo nonine animos majorem in modum attollebant. Idcirco ipse sese imperitum appellat, ut ostendat id sibi minime pudori esse, nec rem magni esse pretii; imo nullius momenti. Quoniam igitur verisimile erat quosdam eorum oratione a recta sententia deduci, idcirco cum prius ipsos ob id, quod recte fecerant, laudibus extulisset; ac rursus illorum arrogantiam ob Judaicas ceremonias, quas intempestive jam observare studebant, retudis-

set: tum denique hoc eos nomine nonnihil objurgat. Atque hujusmodi, ut summam ac velut obiter dicam, epistolæ argumentum mihi esse videtur. Sequitur jam ut epistolæ initium attingamus, dicamusque, cur post salutationem, quam pro suo more adhibebat, sic a Dei miserationibus exorsus sit. Prius tamen principium ipsum explicare opus est, ac querere, quare Timotheum hoc loco sibi copularit. *Paulus enim, inquit, apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei, et Timotheus frater*. Etenim in priore epistola se illum esse missurum pollicebatur et hortabatur his verbis: *Si autem venerit Timotheus, videte ut sine metu sit apud vos* (1. Cor. 16. 10): cur ergo eum hoc loco in proœmio secum conjungit? Cum, ut magister promiserat, ad eos se contulisset (*Misi enim, inquit, ad vos Timotheum, qui vos commonesciet vias meas, quæ sunt in Christo* [1. Cor. 4. 17]), atque ubi omnia rectius constituisset, ad Paulum se receperat. Etenim cum eum mitteret, dicebat, *Deducite eum in pace, ut veniat ad me: exspecto enim eum cum fratribus* (1. Cor. 16. 11).

2. Posteaquam igitur ad magistrum se recepisset, ac restituis correctisque una cum eo Asiæ negotiis (*Manebo enim, inquit, Ephesi usque ad Pentecosten* [1. Cor. 16. 8]), rursus in Macedoniam transivisset: jam non immerito eum ut præsentem sibi copulat. Etenim tunc ex Asia, nunc autem e Macedonia scribit. Ipsum porro sibi conjunxit, tum ut eum honorabiliorem redderet, tum ut ingentis humilitatis suæ specimen exhiberet. Erat enim ille inferior ipso; sed caritas omnia connectit. Eoque etiam fit, ut illum ubique sibi exæquet, nunc ita loquens, *Tanquam patri filius, mihi inservivit* (Philipp. 2. 22): nunc rursus, *Opus enim Domini operatur, sicut et ego* (1. Cor. 16. 10): ac denique hoc loco fratrem quoque eum appellat: nimirum ut omnibus modis ei apud Corinthios venerationem comparet. Nam eo, ut jam dixi, perrexerat, suæque virtutis documentum præbuerat. *Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi*. Rursus eos Ecclesiam vocat, ut omnes in unum conciliet ac devinciat. Neque enim Ecclesia una esse queat, divisis iis, atque inter se dissidentibus, qui in ea sunt. *Cum sanctis omnibus qui sunt in universa Achaia*. Eadem opera et Corinthios honore afficit, dum per eam quam ad eos scribit epistolam omnes consulat, et universam nationem inter se conciliat. Sanctos autem eos vocat, ut ostendat ab hac appellatione alienum esse, quisquis impuris est moribus. Et cur ad metropolim scribens, omnibus per eam scribit, cum id ubique minime faciat? Siquidem cum ad Thessalonicenses literas daret, non ad Macedones quoque scribebat; nec item Ephesiis scribens, universam Asiam una complexus est; nec denique Epistola ad Romanos iis etiam, qui in Italia versabantur, missa est. Ille autem hoc facit, atque item in Epistola ad Galatas. Neque enim illic uni dumtaxat, aut duabus, aut tribus civitatibus, sed iis qui passim dispersi erant scribit, his verbis utens: *Paulus apostolus, non a hominibus nec per hominem, sed per Jesum Christum et Deum Patrem, qui suscitavit eum ex mortuis, et qui me-*

παρακλήσεως. Τίνος οὖν ἔνεκεν δευτέραν προστίθηναι; Εἰπὼν ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ, ὅτι Ἐλεύσομαι πρὸς ὑμᾶς, καὶ γνώσομαι, οὐ τὸν λόγον τῶν πεφουσιωμένων, ἀλλὰ τὴν δύναμιν, καὶ πρὸς τῷ τέλει πάλιν προσηνέστερον αὐτὸ τοῦτο ὑποσχόμενος· Ἐλεύσομαι γάρ, φησὶ, πρὸς ὑμᾶς, δεῦρον Μακεδονίαν διέλθω· Μακεδονίαν γὰρ διέρχομαι· πρὸς ὑμᾶς δὲ τυχόν παραμενῶ, ἣ καὶ παραχειμάσω· πολλοῦ μεταξὺ γενομένου χρόνου οὐ παρεγένετο, ἀλλὰ καὶ τῆς προθεσμίας παρελθούσης, ἔμελλεν εἶτι καὶ ἐθράδυνε, τοῦ Πνεύματος αὐτὸν κατέχοντος ἐν ἑτέροις πολλῶν τούτων ἀναγκαιοτέροις. Διὰ τοῦτο ἐπιστολῆς ἐδεήθη δευτέρας, οὐκ ἂν δεηθεὶς, εἰ παρὰ μικρὴν ὑστέρησεν. Οὐ διὰ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ βελτίους ἦσαν ἀπὸ [418] τῆς προτέρας γεγεννημένοι. Καὶ γὰρ τὸν πεπορευκότα, ὃν πρότερον συνεκρότου, καὶ ἐφ' ᾧ μέγα ἐφρόνουν, τοῦτον ἐξέκοιψαν καὶ ἀφώρισαν παντελῶς. Καὶ τοῦτο ἐδήλωσεν εἰπὼν· Εἰ δὲ τις λελύπηκεν, οὐκ ἐμὲ λελύπηκεν, ἀλλὰ ἀπὸ μέρους, ἵνα μὴ ἐπιδαρῶ πάντας ὑμᾶς. Ἰακὼν τῷ τοιοῦτῳ ἡ ἐπιτιμία αὐτῆς ἡ ὑπὸ τῶν πλειόνων. Καὶ προῖων πάλιν τὸ αὐτὸ αἰνιτίζεται λέγων· Ἴδοὺ γὰρ τὸ κατὰ Θεοῦ λυπηθῆναι ὑμᾶς, πόσῃν κατεργάσατο ἐν ὑμῖν σκουδῆν· ἀλλὰ ἀπολογίαν, ἀλλὰ ἀγανάκτησιν, ἀλλὰ φόβον, ἀλλὰ ἐπιπόθησιν, ἀλλὰ ἤλπον, ἀλλὰ ἐκδικήσιν. Ἐν παντὶ συνιστήσατε ἑαυτοὺς ἀγνοεῖν εἶναι ἐν τῷ πράγματι. Καὶ τὴν εὐλογίαν δὲ, ἣν ἐκέλευσε, μετὰ πολλῆς συνήγαγον τῆς σπουδῆς· διὸ καὶ ἔλεγεν· Οἶδα γὰρ τὴν προθυμίαν ὑμῶν, ἣν ὑπὲρ ὑμῶν καυχώμαι Μακεδόσιν, ὅτι Ἀχαῖα παρεσκευάσται ἀποπέρευσι. Καὶ τὸν Τίτον α', ὃν ἐπεμψε, μετὰ πάσης ἐδέξαντο τῆς εὐλοίας. Καὶ τοῦτο αὐτὸ δεῖκνυσι πάλιν ἔλεγεν, ὅτι τὰ σκλάβητρα αὐτοῦ περισσοτέρως ἐστὶν εἰς ὑμᾶς, ἀναμνησκομένου τὴν πάντων ὑμῶν ὑπακοήν, ὥστε ^b μετὰ φόβου καὶ τρόμου ἐδέξασθε αὐτόν. Διὰ ταῦτα πάντα γράφει τὴν δευτέραν Ἐπιστολήν. Καὶ γὰρ ἐχρῆν, ὥσπερ ἦνικα ἡμάρτανον ἐνεκάλει, οὕτω διορθωθέντας ἀποδέξασθαι καὶ ἐπαινεῖσθαι. Διόπερ οὐδὲ καταφορικωτέρα ἐστὶ πᾶσα ἡ Ἐπιστολή, ἀλλ' ὀλίγα τοῦ τέλους αὐτῆς μέρη. Καὶ γὰρ ἦσαν καὶ παρ' αὐτοῖς ἐξ Ἰουδαίων μέγα φρονούντες, καὶ Παῦλον διαβάλλοντες ὡς ἀλαζόνα καὶ οὐδενὸς ἄξιον λόγου· διὸ καὶ ἔλεγον· Αἱ μὲν ἐπιστολαὶ βαρβαίαι, ἡ δὲ παρουσία τοῦ σώματος ἀσθενῆς, καὶ ὁ λόγος ἐξουθετημένος. Ὁ δὲ ἔλεγον τοῦτο ἦν· Ὅταν μὲν παρῆ, φησὶν, οὐδενὸς ἄξιος φαίνεται· τοῦτο γὰρ ἐστὶν, Ἡ παρουσία τοῦ σώματος ἀσθενῆς· ἀπελθὼν δὲ κομπάζει μεγάλα, δι' ὧν ἐπιστέλλει· τὸ γὰρ, Αἱ ἐπιστολαὶ βαρβαίαι, τοῦτο σημαίνει. Καὶ ἵνα δόξωσι τὰ καθ' ἑαυτοὺς σεμνοποιεῖν, ὑπεκρίνοντο μὴ λαμβάνειν. Ὅπερ οὖν καὶ αὐτὸ αἰνιττόμενος ἔλεγεν· Ἴνα ἐν ᾧ καυχῶνται, εὐρεθῶσι καθὼς καὶ ἡμεῖς. Μετὰ δὲ τούτων καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ λόγου δύναμιν ἔχοντες αὐτόθι, σφόδρα ἐπήρνοντο. Διὸ καὶ ἰδιώτην ἑαυτὸν καλεῖ, δεῖκνυσι ὅτι οὐκ αἰσχύνεται τοῦτῳ, οὐδὲ μέγα τι κτήμα, τούναντι μὲν οὖν ἡγείται. Ἐπεὶ οὖν εἰκόσ ἦν τινὰς ὑπὸ τούτων παραπειθεσθαι, πρό-

τερον αὐτοὺς ἐγκωμιάσας ὑπὲρ ὧν κατώρθωσαν, καὶ τὴν ἀπόνοιαν ἐκείνων τὴν ἐπὶ τοῖς Ἰουδαϊκοῖς καταβαλῶν, ἐπειδὴ παρὰ καιρὸν αὐτὰ τηρεῖν ἐφιλονέκουν, τότε συμμέτρως καὶ τὴν ὑπὲρ τούτων ποιεῖται ἐπίπληξιν. Ἡ μὲν οὖν ὑπόθεσις τῆς Ἐπιστολῆς, ὡς ἐν τῆς ἐν κεφαλῶν καὶ παρατρέχων εἴποι, αὕτη μοι εἶναι δοκεῖ. Δεῖ δὲ αὐτοῦ τοῦ προοιμίου τῆς Ἐπιστολῆς [419] ἀψασθαι λοιπὸν, καὶ μετὰ τὴν εἰσθυσίαν αὐτοῦ πρόσρῃσιν εἰπεῖν, τίνος ἔνεκεν οὕτως ἤρξατο ἀπὸ τῶν οἰκτιρισμῶν τοῦ Θεοῦ. Τέως μέντοι αὕτη τὴν ἀρχὴν ἀναγκαῖον εἰπεῖν, καὶ ζητῆσαι πῶς τὸν Τιμόθεον ἐνταῦθα ἑαυτῷ συντάττει. Παῦλος γὰρ, φησὶν, ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφός. Καὶ γὰρ ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ ἐπηγγέλλετο αὐτὸν πέμπειν, καὶ παρήγγελλε λέγων· Ἐὰν δὲ ἔλθῃ Τιμόθεος, βλέπετε ἵνα ἀφρόδως ^c γένηται πρὸς ὑμᾶς· πῶς οὖν ἐνταῦθα αὐτὸν ἑαυτῷ ἐν τῷ προοιμίῳ συντάττει; Παραγενόμενος κατὰ τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ διδασκάλου (Ἐπεμψα γὰρ ὑμῖν Τιμόθεον, φησὶν, ὃς ὑμᾶς ἀναμνήσει τὰς ὁδοὺς μου τὰς ἐν Χριστῷ), καὶ διορθώσας ἅπαντα, ἐπανήλθε. Καὶ γὰρ πέμπων αὐτὸν ἔλεγε· Προπέμψατε αὐτὸν ἐν εἰρήνῃ, ἵνα ἔλθῃ πρὸς με· ἐκδέχομαι γὰρ αὐτὸν μετὰ τῶν ἀδελφῶν.

β'. Ἐπεὶ οὖν ἀπέλαβε τὸν διδασκάλον, καὶ τὰ ἐν Ἀσίᾳ διορθώσας μετ' αὐτοῦ (Ἐπιμενῶ γὰρ, φησὶν, ἐν Ἐφέσῳ ἕως τῆς Πεντηκοστῆς), πάλιν εἰς Μακεδονίαν διέβη, εἰκότως· αὐτὸν ἄτε παρόντα ἑαυτῷ συντάττει λοιπόν. Καὶ γὰρ τότε μὲν ἐξ Ἀσίας, νῦν δὲ ἀπὸ Μακεδονίας ἐπιστέλλει. Συνέταξε δὲ αὐτὸν, ἐκείνῳ τε σεμνότερον ταύτῃ ποιῶν, καὶ τὴν πολλὴν ἑαυτοῦ ταπεινοφροσύνην ἐνδεικνύμενος· καὶ γὰρ καταδεέστερος αὐτοῦ ἦν, ἀλλ' ἡ ἀγάπη πάντα συνάγει. Διὸ καὶ πανταχοῦ αὐτὸν ἑαυτῷ ἐξισάζει, νῦν μὲν λέγων· Ὡς πατρὶ τέκνον, σὺν ἐμοὶ ἐδούλευσε· νῦν δὲ, Τὸ γὰρ ἔργον Κυρίου ἐργάζεται, ὡς καγὼ· ἐνταῦθα δὲ καὶ ἀδελφὸν καλεῖ, διὰ πάντων αἰδέσιμον αὐτὸν Κορινθίοις καθιστάς. Καὶ γὰρ ἦν παραγαγωγός, ὥσπερ ἔφη, αὐτόθι, καὶ πείραν τῆς αὐτοῦ δεδωκώς ἀρετῆς. Τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ οὖσῃ ἐν Κορίνθῳ. Πάλιν αὐτοὺς Ἐκκλησίαν καλεῖ, συναγῶν πάντας εἰς ἓν καὶ συνδέων. Οὐ γὰρ ἂν γένοιτο Ἐκκλησία μία, διεσπασμένων τῶν ἐν αὐτῇ, καὶ κατ' ἀλλήλων ἐστώτων. Σὺν τοῖς ἀγίοις πᾶσι τοῖς οὖσιν ἐν ὅλῃ τῇ Ἀχαίᾳ. Ἄμα καὶ τιμᾶ Κορινθίους, διὰ τῆς τούτων Ἐπιστολῆς πάντας προσαγορεύων, καὶ ὀλόκληρον συνάγει τὸ ἔθνος. Ἀγίους δὲ καλεῖ, δεῖκνυς ὅτι εἰ τις ἀκάθαρτος, ἐκτός ἐστι· τῆς προσηγορίας ταύτης. Διὰ τι δὲ τῇ μητροπόλει γράφων, πᾶσι δι' αὐτῆς ἐπιστέλλει, οὐ πανταχοῦ τοῦτο ποιῶν; Θεσσαλονικεῦσι γοῦν ἐπιστέλλων οὐ δῆπου καὶ Μακεδόσιν ἐπέστειλε· καὶ Ἐφεσίοις γράφων, ὁμοίως οὐ περιέλαβε τὴν Ἀσίαν ἅπασαν· καὶ ἡ πρὸς Ῥωμαίους δὲ Ἐπιστολή, οὐχὶ καὶ τοῖς τῆν Ἰταλίαν οἰκοῦσιν ἐστὶν ἐπεσταλμένη. Ἄλλ' ἐνταῦθα αὐτὸ ποιεῖ, καὶ ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας. Οὐδὲ γὰρ ἐκεῖ μίᾳ πόλει, καὶ δύο καὶ τρισὶν, ἀλλὰ τοῖς πανταχοῦ διεσπαρμένοις

^a Ms. A et marg. Savil., Τίτον. Editi, male, Τιμόθεον.
^b Sic ms. Editi, cum Bibl., ὡς.

^c Ms., ἀφροδο, non male.

ἐπιστέλλει, λέγων· Παῦλος ἀπόστολος [420] οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀνθρώπου, ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ Πατρὸς τοῦ ἐγειραντος αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, καὶ οἱ σὺν ἐμοὶ πάντες ἀδελφοί, ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας, χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη. Καὶ Ἑβραῖοις δὲ μίαν ἅπασιν ἔγραψεν Ἐπιστολήν, οὐδὲ τοῦτους διεύλων κατὰ πόλεις. Τί ποίῳ οὖν ἐστὶ τὸ αἴτιον; Ἐμοὶ δοκεῖ τὸ κοινὰ τὰ νοσήματα εἶναι ἐνταῦθα διὰ καὶ κοινήν ποιεῖται τὴν Ἐπιστολήν, ἐπειδὴ καὶ κοινῆς ἐδέοντο τῆς διορθώσεως. Καὶ γὰρ Γαλάται πάντες ἐνόησαν, καὶ Ἑβραῖοι· οἶμαι δὲ καὶ οὗτοι. Συναγαγὼν τοίνυν ἅπαν τὸ ἔθνος, καὶ προσιεπὼν αὐτούς, ὡς πάντας αὐτῷ προσαγορεύειν νόμος ἦν· Χάρις γὰρ ὑμῖν καὶ εἰρήνη, φησὶν, ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἀκούσον πῶς καταλλήλως ἀρχεται τῇ προκειμένῃ ὑποθέσει· *Ἐβλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ Πατὴρ τῶν οἰκτιρῶν, καὶ Θεὸς πάσης παρακλήσεως*. Καὶ ποῦ τοῦτο κατάλληλον τῇ προκειμένῃ ὑποθέσει, φησί; Καὶ σφόδρα μὲν οὖν. Σκόπει δέ· Ἐλύπει λίαν αὐτούς καὶ ἐθοροῦει τὸ μὴ παραγενέσθαι ἐκεῖ τὸν Ἀπόστολον, καὶ ταῦτα ἐπαγγειλάμενον, ἀλλὰ τὸν ἅπαντα ἐν Μακεδονίᾳ ἀναλῶσαι χρόνον, καὶ δοκεῖν αὐτῶν ἑτέρους προτετιμηκέναι. Διὰ τοῦτο πρὸς τοῦτο ἰστάμενος τὸ θοροῦδόν, λέγει τὴν αἰτίαν δι' ἣν οὐ παρεγένετο· οὐ μὴν ἐξ εὐθείας αὐτὴν τίθησιν, οὐδὲ λέγει, ὅτι οἶδα μὲν ὑποσχόμενος ἦξεν, ἐπειδὴ δὲ διὰ τὰς θλίψεις ἐνεποδίσθη, σύγγνωτε, καὶ μὴ καταγνώτε τινα ὑπεροφίαν ἢ θραυρίαν ἡμῶν· ἀλλ' ἑτέροις αὐτὸ καὶ μεγαλοπρεπέστερον καὶ ἀξιοπιστότερον κατασκευάζει, ἐπαίρων τῇ παραμυθίᾳ τὸ πρᾶγμα, ἵνα μὴδὲ ἐρωτῶσι λοιπὸν τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ὑστέρησε. Καὶ ταυτὸν ποιεῖ, ὡς εἰ τις ἐπαγγειλάμενος ἐλθεῖν πρὸς τινα ποθοῦμενον, εἶτα μετὰ μυρίους κινδύνους ἐλθὼν λέγοι· Δόξα σοι, ὁ Θεὸς, ὅτι μοι τὸ ποθοῦμενον ἐδixας πρόσωπον· εὐλογητὸς ὁ Θεός, οἷων με κινδύων ἀπήλλαξας. Ἡ γὰρ δοξολογία αὕτη ἀπολογία γίνεσθαι τῷ μέλλοντι ἐγκαλεῖν, καὶ οὐδὲ ἀφίησι μὲμψασθαι τῇ ἀπαλλαγῇ. Ἐρῃσθαι γὰρ τὸν ἐπὶ τῇ τῶν τοσοῦτων ἀπαλλαγῇ κακῶν ὑπερῆσαν τῷ ἐμῷ εἰς δικαστήριον ἔλκειν, καὶ εὐθύνας ἀπαιτεῖν τῆς βραδύτητος. Διὰ τοῦτο καὶ οὕτως ἀρχεται· *Ἐβλογητὸς ὁ Θεὸς τῶν οἰκτιρῶν*· μεγάλων κινδύνων ἐνευθεν ἐπαγωγῆν τε καὶ ἀπαλλαγῆν αἰνιττόμενος. Ἐπειδὴ καὶ ὁ Δαυὶδ οὐχ ὁμοίως αὐτὸν πανταχοῦ καλεῖ, οὐδὲ ἀπὸ τῶν αὐτῶν· ἀλλ' ὅταν μὲν περὶ πολέμου διαλέγεται καὶ νίκης, *Ἀγαπήσω σε, Κύριε, ἡ ἰσχύς μου*, φησὶ, *Κύριος ὑπερασπιστὴς μου*· ὅταν δὲ περὶ θλίψεως ἀπαλλαγῆς καὶ τοῦ ζόφου τοῦ κατεστηκότος αὐτὸν, *Κύριος φωτισμὸς* [421] *μου καὶ Σωτὴρ μου*· καὶ νῦν μὲν ἀπὸ φιλανθρωπίας, νῦν δὲ ἀπὸ δικαιοσύνης, νῦν δὲ ἀπὸ κρίσεως ἀδεκάστου αὐτὸν ὀνομάζει καταλλήλως τοῖς ὑποκειμένοις κειροῖς. Οὕτω δὴ καὶ ὁ Παῦλος ἐνταῦθα ἀρχόμενος, ἀπὸ φιλανθρωπίας αὐτὸν καλεῖ, *Ὁ Θεὸς τῶν οἰκτιρῶν*, λέγων· τουτέστιν, ὁ οἰκτιροῦς τοσοῦτους ἐπιδειξάμενος, ὡς ἐξ αὐτῶν ἡμᾶς ἀναγαγεῖν τῶν τοῦ θανάτου πυλῶν.

γ'. Τοῦτο γὰρ μάλιστα ἴδιον Θεοῦ καὶ ἐξαιρετικόν,

καὶ τῇ φύσει συγκεκληρωμένον, τὸ οὕτως ἐλεεῖν. Διὰ τοῦτο Θεὸν οἰκτιρῶν καλεῖ. Σὺ δὲ μοι σκόπει κἀνευθεν τὴν ταπεινοφροσύνην Παύλου· ὑπὲρ γὰρ τοῦ κηρύγματος κινδυνεύων, οὐ φησὶ διὰ τὴν ἀξίαν σώζεσθαι, ἀλλὰ διὰ τοὺς οἰκτιρμούς τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ὑστερον σαφέστερόν φησι, νῦν δὲ ἐπάγει λέγων· *Ὁ παρακαλῶν ἡμᾶς ἐν πάσῃ θλίψει*. Οὐκ εἶπεν, *Ὁ μὴ ἐὼν ἡμᾶς θλίβεσθαι, ἀλλ', Ὁ ἐν τῷ θλίβεσθαι παρακαλῶν*. Τοῦτο γὰρ καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν δείκνυσι, καὶ τῶν θλιβομένων αὖτις τὴν ὑπομονήν· *Ἡ γὰρ θλίψις*, φησὶν, *ὑπομονὴν καταργάζεται*. Τοῦτο καὶ ὁ προφήτης ἔλεγεν· *Ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς με*. Οὐκ εἶπεν, ὅτι Οὐκ εἰσάσας με ἐμπέσειν εἰς θλίψιν, οὐδ' ὅτι Παρήγαγες ταχέως τὴν θλίψιν, ἀλλ' ὅτι Μενούσης αὐτῆς ἐπλάτυνάς με, τουτέστι, πολλὴν τὴν εὐρυχωρίαν καὶ τὴν ἀνεσιν παρέσχε· ὁ δὲ καὶ ἐπὶ τῶν παιδῶν τῶν τριῶν γέγονεν. Οὕτε γὰρ ἐκώλυσεν αὐτοὺς ἐμπέσειν, οὕτε ἐμπέσοντων, τὴν φλόγα ἐσέσεν, ἀλλὰ καιομένης τῆς καμίνου, τὴν εὐρυχωρίαν παρέσχε.

Τοῦτο καὶ αἰεὶ ποιεῖν εἰθωεν ὁ Θεός· ὅπερ αἰνιττόμενος καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγεν· *Ὁ παρακαλῶν ἡμᾶς ἐν πάσῃ θλίψει*. Καὶ ἕτερον δὲ τι διὰ τούτων δείκνυσι. Ποῖον δὲ τοῦτο; Ὅτι οὐχ ἅπαξ, οὐδὲ δις, ἀλλὰ διηνεκῶς τοῦτο ποιεῖ. Οὐδὲ γὰρ νῦν μὲν παρακαλεῖ, νῦν δὲ ἀφίησιν, ἀλλ' αἰεὶ καὶ διαπαντὸς τοῦτο ἐργάζεται. Διὸ εἶπεν, *Ὁ παρακαλῶν, οὐχ, Ὁ παρακαλέσας, καὶ, Ἐν πάσῃ θλίψει*, οὐκ, Ἐν τῇδὲ καὶ τῇδὲ, ἀλλ', *Ἐν πάσῃ*· εἰς τὸ δύνασθαι ἡμᾶς παρακαλεῖν τοὺς ἐν πάσῃ θλίψει, διὰ τῆς παρακλήσεως ἧς παρακαλούμεθα αὐτοὶ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Εἶδες πῶς προανακρούεται τὴν ἀπολογίαν, καὶ μεγάλης θλίψεως ὑπόνοιαν παρέχει τῷ ἀκροατῇ; Καὶ δι' αὐτῶν πάλιν μετριάζει τούτων λέγων, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ οἰκτιρῶς οὕτως ἐγένετο, οὐ διὰ τὴν αὐτῶν ἀξίαν, ἀλλὰ διὰ τοὺς ὑπ' αὐτῶν ὠφελήθηνα ὀφειλοντας. Διὰ τοῦτο γὰρ παρεκάλεσεν ἡμᾶς, φησὶν, ἵνα ἡμεῖς ἀλλήλους παρακαλῶμεν. Διὰ τοῦτου δὲ καὶ τὸ ἀξίωμα δείκνυσι τῶν ἀποστόλων, ἐμφαίνων ὅτι παρακληθεὶς καὶ ἀναπνεύσας, οὐκ ἀναπίπτει καθάπερ ἡμεῖς, ἀλλ' εἰς τὸ ἑτέρους ἀλείφειν πρόβεισι καὶ νευροῦν καὶ διεγείρειν. Τινὲς δὲ αὐτὸν καὶ [422] τοῦτο λέγειν φασὶν, ὅτι Ἡ παράκλησις ἡμῶν καὶ ἄλλων παράκλησις ἐστὶ. Δοκεῖ δὲ μοι καὶ πρὸς τοὺς ψευδαποστόλους τοὺς εἰκῆ καυχώμενους, καὶ οἰκοὶ καθημένους καὶ τρυφῶντας, ἀποτείνεσθαι διὰ τοῦ προοιμίου. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν αἰνιγματωδῶς, καὶ ὡς ἐν παρέργῳ· τὸ δὲ προηγουμένον τοῦτο ἦν, ἀπολογησάσθαι ὑπὲρ τῆς μελλήσεως. Εἰ γὰρ διὰ τοῦτο παρακαλούμεθα, ἵνα καὶ ἄλλους παρακαλῶμεν, μὴ ἐγκαλῆτε ὡς μὴ παραγενομένοις. Εἰς γὰρ τοῦτο ἅπας ἡμῖν ὁ χρόνος ἐτίθειτο, εἰς τὰς ἐπιβουλὰς, εἰς τὰς ἐπαγωγὰς, εἰς τὸ διαλύσαι τὰς ἐπιόντα δεινά. Ὅτι καθὼς περισσεύει τὰ παθήματα τοῦ Χριστοῦ εἰς ἡμᾶς, οὕτω διὰ τοῦ Χριστοῦ περισσεύει καὶ ἡ παράκλησις ἡμῶν. Ἴνα γὰρ μὴ καταβάλῃ τοὺς μαθητὰς τῷ σφόδρα ἐπαίρειν τὰς συμφορὰς, δείκνυσι πάλιν πολλὴν τὴν περιουσίαν καὶ τῆς παρακλήσεως οὐσαν, καὶ ἀνίστησιν αὐτῶν τὴν διάνοιαν, οὐ ταύτη μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ ἀναμνήσει.

cum sunt omnes fratres, Ecclesia Galatiæ : Gratia vobis et pax (Gal. 1. 1. 3). Quin ad Hebræos quoque unam generatim epistolam scripsit, nec eos per civitates distinxit. Quanam igitur hujusce rei causa est? Mea quidem sententia, quod communes hic morbi essent; ideo communem quoque epistolam facit, quia communi correctione indigebant. Etenim Galatæ omnes morbo laborabant et Hebræi, atque, ut mea opinio fert, hi quoque. Quamobrem cum universam nationem congregasset, atque eos, ut reliquos omnes consueverat, salutasset; *Gratia enim et pax, inquit, a Deo Patre nostro et Domino Jesu Christo; audi jam quomodo accommodate ad institutum argumentum exordiar. Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, Pater misericordiarum, et Deus totius consolationis.* Quoniam autem modo, inquires, hoc præsentī argumento congruit? Maxime sane: sic enim expende: magna hoc eos molestia et perturbatione afflicebat, quod apostolus illuc minime profectus fuisset, cum id se facturum spondisset, verum universum tempus in Macedonia consumpsisset, aliosque ipsis anteferre videretur. Quare ut hanc perturbationem comprimat, causam exponit, ob quam minime ad eos perrexerit. Nec tamen recta eam ponit, nec ait, Scio quidem quod pollicitus sum me ad vos venturum, sed, quia calamitates mihi impedimento fuere, ignoscite, quæso, nec me superbie cujusdam aut negligentia condennate: verum alia ratione ac magnificentius atque ad fidem faciendam accommodatius hoc idem efficit, rem per consolationem amplificans: quo deinceps ipsi non sciscitentur cur ad eos venire cunctatus sit. Ac perinde facit, ut si quis, cum se ad aliquem, quem carum habeat, venturum esse recepisset, ac postea innumeris periculis perfunctus veniat, ac dicat: Gloria tibi sit, Deus, quod faciem mihi caram ac desideratam ostendisti: benedictus Deus, quibus periculis me liberasti! Si quidem hujusmodi divine gloriæ prædicatio purgationis vice apud eum est, qui expostulaturus fuerat, nec eum de cunctatione ac mora conqueri permittit. Erubescit enim eum, qui ob tot ac tanta mala ex quibus ereptus est Deo gratias agit, in jus vocare, pœnasque tarditatis ab eo expectare. Ideo sic auspicatur, *Benedictus Deus misericordiarum.* Quibus verbis hoc subindicat, se ipsius ope ex ingentibus periculis eductum ac liberatum fuisse. Quandoquidem David non ubique eodem modo, nec ab iisdem rebus ipsum appellat; verum cum de bello ac victoria verba facit, *Diligam te, Domine, virtus mea, inquit, Dominus protector meus (Psal. 17. 1)*: cum autem de calamitate, qua liberatus est, ac de animi caligine, quæ ipsum circumdabat, *Dominus illuminatio mea et salus mea (Psal. 26. 1)*: atque nunc a benignitate et clementia, nunc a justitia, nunc ab incorrupto iudicio, prout illa, in quibus versabatur, tempora postulabant, cognomentum ipsi tribuit. Ad eundem itaque modum hoc loco Paulus incipiens a benignitate et clementia ipsum appellat, *Deus misericordiarum*, inquires, hoc est, qui tantæ miserationis specimen

edidit, ut nos ex ipsis mortis portis eduxerit.

3. *Pauli humilitas.* Hoc enim maxime Deo proprium ac peculiare est ipsiusque naturæ insitum, nimirum ad hunc modum misereri. Ideo misericordiarum Deum ipsum vocat. Atque hinc quoque Pauli humilitatem velim consideres. Nam quamvis evangelicæ prædicationis causa periclitaretur, non tamen merito suo, sed per Dei miserationes salutem consequutum se esse ait. Verum hoc quidem apertius postea dixit; nunc autem hæc verba subjungit: *Qui consolatur nos in omni tribulatione.* Non dixit, *Qui non sinit nos calamitate affici, sed, Qui in calamitate nos consolatur.* Nam hoc tum Dei potentiam declarat, tum eorum, qui calamitatibus premuntur, patientiam auget: *Tribulationem enim, inquit, patientiam operatur (Rom. 5. 3).* Id quod propheta quoque his verbis indicabat: *In tribulatione dilatasti me (Psal. 4. 2).* Non dixit, *Non passus es me in tribulationem labi, aut, Tribulationem confestim submovisti, sed, Ea manente dilatasti me: hoc est, ingentem cordis latitudinem et voluptatem mihi attulisti. Id quod etiam in tribus pueris contigit. Neque enim, quo minus in fornacem incidere, prohibuit, nec cum incidissent, flammam exstinxit, verum flagrante fornace latitudinem ipsis præbuit.*

Deus semper consolatur. — Hoc autem Deus perpetuo facere consuevit: quod etiam Paulus subindicabat, cum diceret: *Qui consolatur nos in omni tribulatione.* Quin aliud quoque his verbis demonstrat. Quidnam tandem istud? Nempe quod non semel aut iterum, sed semper hoc faciat. Neque enim nunc consolatur, nunc rursus deserit, sed semper ac perpetuo hoc agit. Ob idque dixit, *Qui consolatur, non, Qui consolatus est; et, In omni tribulatione, non in hac atque illa, sed, In omni; ut possimus et ipsi consolari eos, qui in omni pressura sunt, per consolationem, qua consolamur et ipsi a Deo.* Videsne quomodo excusationem præstruat, dum magnæ cujusdam afflictionis suspicionem auditori præbet? Atque etiam per hæc ipsa verba modestiam præ se fert, cum ait hanc quoque ipsam miserationem, non ob ipsorum meritum ac dignitatem, sed propter eos, qui ab ipsis adjuvandi erant, contigisse. Ob id enim, inquit, nos consolatus est, ut nos mutuam consolationem alii aliis adhibeamus. Atque hinc quoque apostolorum dignitatem declarat, dum hoc indicat, quod posteaquam solatio affectus ac recreatus fuit, non sicut nos supinum se atque ignavum præbeat, verum ad cohortandos atque confirmandos et excitandos alios progrediatur. Sunt etiam qui hunc locum sic exponant, ac si Apostolus dicat: *Consolatio nostra aliorum quoque consolatio est. Quin mihi etiam ipse in falsos apostolos, qui incassum se jactabant, domique desidebant ac delictis operam dabant, per hujusmodi proœmium inveni videtur; verum obscure, ac velut obiter. Cæterum præcipue id agebat, ut cunctationis ac negligentia notam a se depelleret. Nam si propterea consolatione afficimur, ut aliis quoque consolationem afferamus,*

crimini ne vertite, quod ad vos non accesserimus : si quidem nobis omne tempus in insidiis et invasionibus, depellendisque ingruentibus periculis terebatur. 5. *Quoniam sicut abundant Christi passiones in nobis, ita etiam per Christum abundat consolatio nostra.* Etenim ne discipulorum animos calamitates suas nimium exaggerando consterneret, ostendit rursus ingentem quoque consolationis copiam esse : sicque animos eorum erigit. Neque hac tantum ratione, sed eo etiam, quod eos Christi submoneat, ipsiusque passiones esse asserat : atque ante consolationem ab ipsis quoque calamitatibus consolationem inducit. Quid enim suavius ac jucundius, quam me Christi socium effici, atque ipsius causa hæc perpeti? Quid cum hac consolatione comparandum? Nec vero hinc tantum, sed aliunde quoque eorum, qui calamitatibus conflictantur, animos atollit. Unde tandem aliunde? Hiuc nempe, quod ait, *Abundant.* Non enim dixit, *Quemadmodum Christi passiones nobis ingruunt, sed, Sicut abundant.* Quibus verbis illud ostendit, quod non modo illius cruciatus, sed his quoque plures perferant. Non enim, inquit, ea tantummodo, quæ ipse passus est, pertulimus, verum his etiam ampliora. Sic enim considera : vexatus est, persecutionem passus est Christus, flagris cæsus est, mortuus est. At nos, inquit, his plura patimur : quod quidem vel solum ad consolationem satis esse queat. Nec quisquam hunc sermonem arrogantis ac temeritatis damnet : nam et alio loco ait : *Nunc gaudeo in passionibus meis, atque adimpleo ea quæ desunt passionibus Christi in carne mea (Coloss. 1. 4).* At neutrum horum temeritatis ullius et arrogantis est. Sicut enim discipuli majora, quam ipse, miracula fecerunt ; *Qui enim credit in me, inquit, majora his faciet (Joan. 14. 12) ;* totum autem ipsi adscribitur, qui in ipsis operabatur : sic etiam plura, quam ipse, perpessi sunt ; at universum hoc rursus ipsi adscribi debet, qui eos consolabatur, atque ita comparabat, ut ingruentia mala forti animo perferrent.

4. Unde etiam Paulus, quam excelsè loquutus esset, agnoscens, vide quomodo hoc rursus his verbis mittiget, *Ita et per Christum abundat consolatio nostra ;* totum hoc acceptum illi referens, atque ipsius benignitatem prædicans. Non enim, inquit, quanta calamitate, tanta quoque consolatione afficimur, sed multo majore. Neque enim dixit, *Consolatio calamitates æquat, sed, Abundat consolatio ;* ita ut certaminum tempus, aliarum rursus coronarum tempus sit. Quid enim, quæso, tam amplum ac præclarum, quam ob Christum flagris cædi, et cum Deo colloqui, omnibusque robore præstare, ac persecutores vincere, neque ab universo terrarum orbe subigi et expugnari posse, atque ejusmodi bona hinc expectare, quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt? quid tam egregium, quam pietatis causa premi, atque innumeris Dei consolationibus frui, ac tot tantisque peccatis liberari, et Spiritu sancto et sanctitate atque justitia donari, nec quemquam metuere ac perhorrescere, atque in ipsismet pericu-

lis novis splendidiorem videri? Ne igitur in tentationibus animo dejiciamur. Nemo enim deliciis studens et dormiens ac languens, cum Christo societatem habet ; nemo eorum, qui molliter ac remisse vivunt : verum is demum illi vicinus est, qui in calamitate ac tentatione versatur, atque arctum vitæ iter tenet. Nam ipse quoque hac via incessit : eamque ob causam dicebat, *Filius hominis non habet ubi caput reclinet (Matth. 8. 20).*

In calamitatibus quomodo agendum. — Proinde ne animo discrucieris, cum calamitate premeris, animadvertens cui communices, et quonam modo per tentationes scelerum maculas eluas, quantumque inde fructum referas. Nihil enim aliud grave atque acerbum est, quam in Dei offensionem incurrere. Hoc sublato, non afflictio, non insidiæ, non aliud quidquam prudentem animam molestia afficere queat. Quin potius, quemadmodum si exiguum scintillam in magnum pelagus injicias, eam protinus extinxis : eodem modo molestia omnis, quamlibet ingens, si in animum bene sibi conscium inciderit, confestim perit et evanescit. Ideo Paulus etiam semper gaudebat, quandoquidem in iis rebus, quæ divinæ voluntati consentaneæ erant, fidens animum gerebat ; ac tot mala ne quidem sentiebat, verum quamvis, ut homo, dolore tangeretur, non tamen animo concidebat. Sic patriarcha quoque ille in gaudio versabatur, tametsi gravia multa sustineret. Sic enim perpende : patria excidit, longas ac molestas peregrinationes subiit ; atque, cum in alienam regionem venisset, ne pedis quidem vestigium habebat. Hinc rursus eum fames excepit, ac solum vertere coegit ; famem rursus uxoris ereptio sequuta est, ac mortis metus et sterilitas et bellum et pericula et insidiæ, ac denique, quod ærumnarum caput erat, unigeniti et cari filii mactatio, illa, inquam, acerbissimum atque immedicabilem dolorem asserens. Neque enim existimes, quoniam prompto ac libenti animo Deo paruit, idcirco citra ullum doloris sensum illa omnia pertulisse. Nam etiam si millies justus fuisset, ut revera erat, tamen homo erat, eaque quæ natura fert, patiebatur. At ipsum tamen nihil horum perculit ; sed fortis athletæ instar constitit, atque in uno quoque horum victoriam adeptus est. Ad eundem modum beatus quoque Paulus, cum frequentes afflictiones quolibet die in se irruentes perspiceret, haud secus ac si in medio paradiso degeret, ita gaudebat et exulabat. Ut igitur is, qui hujusmodi gaudio fruitur, a mœrore arripi non potest : sic qui illud minime amplexus est, a quibusvis arripi et expugnari potest : ac perinde ei accidit, ut ei qui imbecillibus armis instructus est, ac vel levissimo ictu sauciatur ; cum contra is qui probe undique armatus est, ingruentia omnia tela propulset. Etenim quibusvis armis firmior ac valentior est voluptas ea, quæ secundum Deum percipitur : nec quidquam est, quod hujusmodi virum in tristitiam ac mœrorem conjicere queat, verum omnia forti ac generoso animo perfert. Quid enim igne gravius? quid perpetuis cruciatibus acerbius? Nam ut etiam opes et liberos, ac

τοῦ Χριστοῦ καὶ αὐτοῦ εἶπεν εἶναι τὰ παθήματα· καὶ πρὸ τῆς παρακλήσεως ἀπ' αὐτῶν τῶν θλίψεων τὴν παραμυθίαν εἰσάγει. Τί γὰρ ἥδιον τοῦ τῷ Χριστῷ με γίνεσθαι κοινωνόν, καὶ δι' αὐτὸν ταῦτα πάσχειν; τί ταύτης ἴσον τῆς παρακλήσεως; Οὐκ ἐντεῦθεν δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐτέρωθεν ἐπαίρει τὰ φρονήματα τῶν θλιδομένων. Πόθεν ἐτέρωθεν; Ἀπὸ τοῦ εἶπεν, ὅτι *Περισσεύει*. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι Καθὼς ἐπεισιν ἡμῖν τὰ παθήματα τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ, *Καθὼς περισσεύει*· δεικνύς ὅτι οὐ μόνον τὰ ἐκείνου, ἀλλὰ καὶ πλεονα τούτων ὑπομένουσι πάθη. Οὐ γὰρ ὅσα ἐπαθε, φησὶν, ἐπάθομεν πάθη, ἀλλὰ καὶ περισσά. Σκόπει δέ· Ἠλάθη, ἐδιώχθη ὁ Χριστός, ἐμαστιγώθη, ἀπέθανεν. Ἄλλ' ἡμεῖς πλέον τούτων, φησὶν ὅπερ καὶ μόνον ἱκανὸν εἰς παραμυθίαν ἀρκέσει. Ἄλλὰ μηδεὶς τόλμαν καταγινωσκέτω τοῦ λόγου· καὶ γὰρ καὶ ἀλλαχοῦ φησι· *Νῦν χαίρω ἐν τοῖς παθήμασί μου, καὶ ἀνταναπληρῶ τὰ ὑστερήματα τῶν θλίψεων τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ σαρκί μου*. Ἄλλ' οὐδέτερον τόλμησ οὐδὲ ἀπονοίας τινός. Καθὰπερ γὰρ μερίζον αὐτοῦ εἰργάσαντο σημεῖα (*Ὁ γὰρ πιστεύων, φησὶν, εἰς ἐμέ, μερίζονα τούτων ποιήσει*), τὸ δὲ πᾶν αὐτοῦ γίνεται τοῦ ἐνεργούντος ἐν αὐτοῖς· οὕτως καὶ πλεονα αὐτοῦ ἔπαθον· τὸ δὲ πᾶν αὐτοῦ πάλιν ἐστὶ τοῦ παρακαλοῦντος αὐτούς, καὶ παρασκευάζοντος φέρειν τὰ συμπίπτοντα δεινά.

δ'. Διὸ δὴ καὶ ὁ Παῦλος αἰσθόμενος ἤλικον ἐφθέγγετο, ὅρα πῶς αὐτὸ συστήλλει πάλιν λέγων· *Οὕτω διὰ τοῦ Χριστοῦ περισσεύει καὶ ἡ παράκλησις ἡμῶν*· καὶ τὸ πᾶν αὐτῷ ἀνατιθεῖς, καὶ ἀνακηρύττων αὐτοῦ καὶ ἐντεῦθεν τὴν φιλανθρωπίαν. Οὐ γὰρ ὅσον θλιδόμεθα, τοσοῦτον παρακαλούμεθα, φησὶν, ἀλλὰ πολλῷ πλέον. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἀντιβρόπος ἢ παράκλησις τῶν παθημάτων, [423] ἀλλὰ, *Περισσεύει ἡ παράκλησις*· ὡς τὸν καιρὸν τῶν ἀγώνων, ἐτέρων στεφάνων πάλιν εἶναι καιρόν. Τί γὰρ ἴσον, εἰπέ μοι, τοῦ διὰ τὸν Χριστὸν μαστιγέσθαι, καὶ Θεῷ διαλέγεσθαι, καὶ πάντων εἶναι δυνατώτερον, καὶ τῶν ἐλαυνόντων περιγίνεσθαι, καὶ τῇ οἰκουμένη ἀχείρωτον εἶναι, καὶ τοιαῦτα προσδοκᾶν ἐντεῦθεν ἀγαθὰ, ἃ μήτε ὀφθαλμὸς εἶδε, μήτε οὖς ἤκουσε, μήτε ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέδη; τί δὲ ἴσον τοῦ θλιδόμεσθαι δι' εὐσέβειαν, καὶ μυριῶν ἀπολαύειν παρὰ τοῦ Θεοῦ παρακλήσεων, καὶ ἀμαρτημάτων ἀπηλλάχθαι τοσοῦτων, καὶ Πνεύματος καταξιούσθαι καὶ ἀγιασμοῦ καὶ δικαιοσύνης, καὶ μηδένα δεδοικέναι καὶ τρέμειν, καὶ πάντων λαμπρότερον φαίνεσθαι ἐν αὐτῷ τῷ κινδυνεύειν; Μὴ δὴ καταπίπτωμεν ἐν τοῖς πειρασμοῖς. Οὐδεὶς γὰρ κοινωνεῖ τῷ Χριστῷ τρυφῶν καὶ καθεύδων καὶ ἀναπίπτων, οὐδεὶς τῶν τὸν ὕπνον τοῦτον καὶ διαλελυμένον ζώντων βίον· ἀλλ' ὁ ἐν θλίψει καὶ πειρασμῷ, οὗτος ἐγγύς ἐστηκεν ἐκείνου, ὁ τὴν στενὴν ὁδεύων ὁδόν. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ταύτην ἐβάδισε· διὸ καὶ ἔλεγεν· *Ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἔχει πού τῆρ κεφαλῆν κλίται*.

Μὴ τοίνυν ἀλγεῖ θλιδόμενος, ἐννοῶν τίνι κοινωνεῖς, καὶ πῶς ἐκκαθαρήθῃ διὰ τῶν πειρασμῶν, καὶ

ὅσα κερδαίνεις. Οὐδὲν γὰρ ἐστὶν ἀνιερν, ἀλλ' ἡ τῷ Θεῷ προσκρούειν. Τούτου δὲ οὐκ ἕντος, οὐ θλίψεις, οὐκ ἐπιβουλαί, οὐκ ἄλλο οὐδὲν δυνατὸν λυπησάι τὴν εὐφρονοῦσαν ψυχὴν· ἀλλὰ καθὰπερ σπινθηρὰ μικρὸν εἰς ἄβυσσον πολλὴν ἐμβαλὼν εὐθέως κατέσβεσας· οὕτω καὶ ἀθυμίας ἀπάσης ὑπερβολὴ εἰς συνειδὸς ἐμπεσοῦσα ἀγαθὸν ἀπόλλυται καὶ ἀφανίζεται ῥαδίως. Διὰ δὴ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος ἔχειρεν αἰεὶ, ἐπειδὴ ἐν τοῖς κατὰ Θεὸν ἐθάβρει, καὶ οὐδὲ ἀσθησιν τῶν τοσοῦτων κακῶν ἐλάμβανεν· ἀλλ' ἤλγει μὲν ὡς ἀνθρώπος, οὐ μὴν κατέπιπτεν. Οὕτω καὶ ὁ πατριάρχης ἐκείνος ἐν ἡδονῇ ἦν, πολλὰ παθὼν ὀδυνηρά. Σκόπει δέ· Πατριδὸς ἐξέπεσεν, ὀδοιπορίας ὑπέστη μακρὰς καὶ χαλεπὰς, ἐπὶ τῆς ἀλλοτρίας ἐλθὼν οὐδὲ βῆμα εἶχε ποδός. Ἐντεῦθεν πάλιν λιμὸς αὐτὸν διεδέξατο καὶ μετανάστην ἐποίησε, καὶ τὸν λιμὸν διαδέχεται πάλιν ἀρπαγὴ γυναικὸς, καὶ θανάτου φόβος καὶ ἀπαιδία καὶ πόλεμος καὶ κίνδυνος καὶ ἐπιβουλαί, καὶ τὸ τελευταῖον ὁ κολοφῶν τῶν ἀθλῶν, ἢ τοῦ μονογενεοῦς καὶ γνησίου παιδὸς σφαγὴ, ἢ ὀδυνηρὰ ἐκείνη καὶ ἀνήκεστος. Μὴ δὴ γὰρ, ἐπειδὴ εὐκόλως ὑπήκουσε, νομίσης αὐτὸν καὶ ἀπαθῶς πάντα ἐκεῖνα ὑπεστηκέναι. Εἰ γὰρ καὶ μυριάκις δέκατος ἦν, ὥσπερ οὖν καὶ ἦν, ἀλλ' ἀνθρώπος ἦν, καὶ τὰ τῆς φύσεως ἐπασχεν. Ἄλλ' ὅμως οὐδὲν αὐτὸν τούτων κατέβαλεν, [424] ἀλλ' εἰσθήκει καθὰπερ ἀθλητῆς γενναῖος, καὶ στεφανίτης ἐφ' ἐκάστῳ τούτων ἀνακηρυττόμενος. Οὕτω καὶ ὁ μακάριος Παῦλος νεφάδας πειρασμῶν ὀρῶν καθ' ἐκάστην ἐπιούσας ἡμέραν, ὡς ἐν μέσῳ παραδείσῳ τρυφῶν, οὕτως ἔχειρε καὶ ἠγάλλετο. Ὡσπερ οὖν ὁ ταύτην χαίρων τὴν χαρὰν οὐκ ἐστὶν ἀλώσιμος ἀθυμία, οὕτως ὁ μὴ ταύτην ἐλόμενος πᾶσιν ἐστὶν εὐχείρωτος, καὶ πάσχει ταυτὸν, ὅσον εἰ τις ὄπλα ἔχων σαθρὰ, καὶ ὑπὸ τῆς τυχοῦσης τιτρώσκοιτο κληγῆς. Ἄλλ' οὐχ ὁ καλῶς πάντοθεν περιεπαραγμένους, ἀλλ' ἅπαν ἀκόντιον ἐπιὸν διακρούεται. Καὶ γὰρ ὄπλου παντὸς ἰσχυρότερον ἢ κατὰ Θεὸν ἡδονή· καὶ οὐδὲν τὸν τοιοῦτον ποιῆσαι κατηφῆ καὶ σκυθρωπὸν δύναται· ἀν, ἀλλὰ πάντα φέρει γενναίως. Τί γὰρ πυρὸς χεῖρον; τί βασάνων διηνεκῶν ὀδυνηρότερον; Κἂν γὰρ μυρία τις ἀπολέσῃ κτήματα, κἂν παῖδας, κἂν ὀτιοῦν, τοῦτο πάντων τυραννικώτερον εἰς ὀδύνης λόγον ἐστὶ. *Δέρμα γὰρ, φησὶν, ὑπὲρ δέρματος, καὶ πάντα ὅσα ὑπάρχει ἀνθρώπῳ, δώσει ὑπὲρ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ*. Καὶ οὐδὲν ἂν γένοιτο ὀδυῶν χαλεπώτερον. Ἄλλ' ὅμως καὶ τὰ τῆ ἀκοῆ ἀφόρητα, ταῦτα φορητὰ καὶ ποθεινὰ διὰ τὴν κατὰ Θεὸν ἡδονὴν γίνεται. Κἂν ἀγάγῃ τὸν μάρτυρα εἰς ἐμπνέοντα μικρὸν ἀπὸ τοῦ ξύλου, ἢ ἀπὸ τῶν τηγάνων, τοσαύτην εὐρήσεις τὴν ἀποκειμένην ἢ αὐτῷ χαρὰν, ὅσην οὐδὲ εἶπεν εἶναι. Καὶ τί πάθω, φησὶν, ὅτι μαρτυρίου καιρὸς οὐ πάρεστι νῦν; Τί φῆς; οὐ πάρεστι μαρτυρίου καιρὸς; Οὐδέποτε μὲν οὖν οὗτος ἀπεστὶν, ἀλλ' αἰεὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἐστὶ τῶν ἡμετέρων, ἐὰν νήφωμεν. Οὐδὲ γὰρ τὸ ἐπὶ ξύλου κρέμασθαι μόνον, τοῦτο ποιεῖ μάρτυρα· ἐπεὶ εἰ τοῦτο ἦν, ἐκτὸς τῶν στεφάνων τούτων

* Sic mss. Editi vero, κειμένων.

ὁ Ἰωβ ἦν. Οὐτε γὰρ δικαστηρίῳ παρέστη, οὐτε δικαστοῦ φωνῆς ἤκουσεν, οὐ δὴ μίον εἶδεν· οὐ γὰρ ἀνηρημένος ἐπὶ ξύλου καὶ μετέωρος ὢν, κατεξαίνετο τὰς πλευράς· ἀλλ' ὁμως πολλῶν μαρτύρων χαλσπώτερα ἔπαθε, καὶ αἱ φωναὶ τῶν ἐπαλλήλων ἀγγέλων ἐκείνων πάσης πληγῆς δριμύτερον ἔπληττον καὶ ἐκέντουν πάντοθεν αὐτὸν, καὶ μυρίων δημίον πικρότερον τῶν σκωλήκων ἐκείνων τὰ στόματα πάντοθεν αὐτὸν κατήσθιε.

ε. Τίνος οὖν οὐκ ἂν ἀντάξιός μαρτυροῦστος; Μυρίων μὲν οὖν. Καὶ γὰρ διὰ πάντων καὶ ἐπάλαιε καὶ ἑστεφανούτο, διὰ χρημάτων, διὰ παιδῶν, διὰ σώματος, διὰ γυναικός, διὰ φίλων, δι' ἐχθρῶν, δι' οἰκετῶν· καὶ γὰρ καὶ οὗτοι εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐνέπτυν· διὰ λιμοῦ, δι' ὄνειράτων, δι' ὄδυνῶν, διὰ δυσωδίας. Διὰ δὲ τοῦτο ἔφην, ὅτι οὐχ ἑνὸς καὶ δύο καὶ τριῶν, ἀλλὰ μυρίων ἀντάξιός ἂν εἴη μαρτύρων. Μετὰ γὰρ τῶν εἰρημένων καὶ ὁ χρόνος πολλὴν δίδωσιν αὐτοῦ τοῖς στεφάνοις προσθήκην· οἶον τὸ πρὸ τοῦ νόμου, [425] πρὸ τῆς χάριτος ταῦτα παθεῖν, καὶ μῆνας πολλούς, καὶ πάντα μεθ' ὑπερβολῆς, καὶ τὸ πάντα ὁμοῦ ἐπιθέσθαι αὐτῷ τὰ δεινὰ· καίτοι καὶ καθ' ἑαυτὸ ἕκαστον αὐτῶν ἀφόρητον, καὶ τὸ δοκοῦν φορητότερον εἶναι, ἢ τῶν χρημάτων ζημία. Πολλοὶ γοῦν πληγὰς μὲν ἤνεγκαν, ζημίαν δὲ χρημάτων οὐκ ἤνεγκαν, ἀλλὰ καὶ μαστίζεσθαι ὑπὲρ αὐτῶν εἶλοντο^α, καὶ μυρία πάσχειν δεινὰ μᾶλλον ἢ ἐκείνων τι προσέσθαι· καὶ μείζων αὐτοῖς ἐφάνη ἢ πληγὴ αὕτη, ἢ τῆς ζημίας τῶν χρημάτων. Ὅστε καὶ οὗτος ἕτερος πάλιν μαρτυρίου τρόπος τῷ φέροντι γενναίως τὴν τούτων ἀπώλειαν. Καὶ πῶς ὀσομεν γενναίως, φησὶν; Ὅταν μάθης ὅτι πλείονα κερδανεῖς ὢν ἀπώλεσας δι' ἑνὸς ῥήματος τοῦ τῆς εὐχαριστίας. Ἄν γὰρ ἀκούσαντες τὴν ἀπώλειαν μὴ ταραχθῶμεν, ἀλλ' εἴπωμεν, Εὐλόγητός ὁ Θεός· πολλῶν πλείονα πλοῦτον εὐρήκαμεν. Οὐ γὰρ δὴ τσαυτα καρπώση, τὸν πλοῦτον ἀναλίσκων εἰς τοὺς δεομένους, καὶ περιῶν, καὶ πένητας ἐπιζητῶν, καὶ σκορπίζων τὰ θνητοῖς πεινῶσιν· ὅσα διὰ τούτου τοῦ ῥήματος κερδανεῖς. Ἐπεὶ καὶ τὸν Ἰωβ οὐχ οὕτω θαυμάζω τὴν οἰκίαν ἀνοίγοντα τοῖς δεομένοις, ὡς ἐκπλήττομαι, καὶ ἀνακηρύττω τὴν ἀρπαγὴν τῶν χρημάτων εὐχαρίστως φέροντα. Τὸ αὐτὸ δὲ τοῦτο καὶ ἐπὶ παιδῶν ἀποβολῆς ἔστι συμβαῖνον ἰδεῖν. Οὐδὲ γὰρ ἐνταῦθα ἐλάττονα λήψη μισθὸν τοῦ τὸν υἱὸν ἀναγαγόντος καὶ καταθύσαντος, εἰ τελευτῶντα ἰδὼν ἠὲ εὐχαρίστησας τῷ φιλανθρώπῳ Θεῷ. Τί γὰρ ὁ τοιοῦτος τοῦ Ἀβραάμ ἔσται χεῖρις; Ἐκεῖνος γὰρ οὐκ εἶδε κείμενον νεκρὸν, ἀλλὰ προσεδόκησε μόνον· ὥστε εἰ πλεονεκτεῖ τῷ μέλλειν καταθῆναι, καὶ τὴν χεῖρα ἐκτείνας τὴν μάχαιραν

ἀρπάσαι, πλεονεκτεῖται τῷ κελθεῖν τὸ παιδίον νεκρὸν ἐνταῦθα. Καὶ ἄλλως δὲ, ἐκείνῳ μὲν ἢ τοῦ κατορθώματος ἐλπίς ἔφερε παραμυθίαν, καὶ τὸ τῆς ἰδίας ἀνδρείας ἔργον εἶναι τὴν ἀριστείαν ἐκείνην, καὶ τὸ φωνῆς ἀνωθεν φερομένης ἀκοῦσαι προθυμότερον ἐποίησε· ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν τοιοῦτόν ἐστιν. Ὅθεν ἀδαμαντίνης δεῖ ψυχῆς τῷ μονογενῆ παιδί, καὶ ἐν πλοῦτῳ τραφέντα, καὶ χρηστὰς ὑποφαινόμενα ἐλπίδας, ἐπὶ τοῦ βόθρου κείμενον ὄρωντι καὶ τεταμένον, ὥστε πράως ἐνεγκεῖν τὸ συμβάν. Ὁ τοιοῦτος ἂν δυνηθῆ, τῆς φύσεως τὰ κύματα κατευνάσας, εἰπεῖν τὸ τοῦ Ἰωβ ἀδακρυτὴ, Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλετο, μετὰ τοῦ Ἀβραάμ αὐτοῦ στήσεται, μετὰ τοῦ Ἰωβ ἀνακηρυχθήσεται ἀπὸ τοῦ ῥήματος τούτου μόνον. Κἂν τοὺς κωκυτοῦς τῶν γυναικῶν παύσας, καὶ τοὺς χοροὺς τῶν θρηνοῦσῶν διαλύσας, εἰς δοξολογίαν ἅπαντας διεγεῖρη, μυρία ἀνωθεν, μυρία κάτωθεν δέξεται [426] τὰ βραβεῖα, ἀνθρώπων αὐτὸν θαυμαζόντων, ἀγγέλων κροτούντων, τοῦ Θεοῦ στεφανούοντος.

ς. Καὶ πῶς δυνατόν μὴ πενθεῖν ἄνθρωπον θνητὸν, φησὶν; Ἄν ἐννοήσης πῶς ὁ πατριάρχης, πῶς ὁ Ἰωβ, ἄνθρωποι θνητοὶ οἱ ἀμφοτέροι, οὐδὲν τοιοῦτον ἔπαθον, καὶ ταῦτα πρὸ νόμου καὶ χάριτος καὶ τῆς τσαυτῆς τῶν νόμων φιλοσοφίας ἐκάτερος αὐτῶν γενόμενος, ἂν λογίσῃ, ὅτι εἰς βελτίονα χώραν μετέστη^β, καὶ πρὸς ἀμείνῳ λῆξιν ἀπεπῆδησεν ὁ τελευτήσας, καὶ οὐκ ἀπώλεσας τὸν υἱὸν, ἀλλ' ἐν ἀσύλῳ λοιπὸν ἀπέθου χωρίῳ. Μὴ τοίνυν λέγε, ὅτι οὐκέτι καλοῦμαι πατήρ. Διὰ τί γὰρ οὐκέτι καλῆ τοῦ υἱοῦ μένοντος; μὴ γὰρ ἀπέδαλες τὸ παιδίον; μὴ γὰρ ἀπώλεσας τὸν υἱόν; Μᾶλλον ἐκτήσω, καὶ ἀσφαλέστερον ἔσχατος. Διὰ τοῦτο οὐκέτι ἐνταῦθα μόνον καλῆ πατήρ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ· ὥστε οὐ τὸ πατήρ καλεῖσθαι ἀπώλεσας, ἀλλὰ τὸ μείζονος καλεῖσθαι προσέλαδες· οὐ γὰρ θνητοῦ παιδίου λοιπὸν, ἀλλ' ἀθανάτου κληθήσῃ πατήρ, στρατιώτου γεωαίου, καὶ ἔνδον ἐστῶτος διηνεκῶς. Μὴ γὰρ, ἐπειδὴ μὴ πάρεστι, καὶ ἀπολωλέναι αὐτὸν νόμιζε. Οὐδὲ γὰρ, εἰ ἀποδημῶν ἐτύγχανεν, ἀπέστη ἂν σου καὶ τούνομα τῆς συγγενείας μετὰ τοῦ σώματος. Μὴ δὴ τῆ ὄψει τοῦ κειμένου πρόσσεχε, ἐπεὶ ἀναρρίπιζεις τὸ πάθος, ἀλλ' ἄπαγε τὴν διάνοιαν ἀπὸ τοῦ κειμένου πρὸς τὸν οὐρανόν. Οὐχ οὗτός ἐστι τὸ παιδίον τὸ κείμενον, ἀλλ' ἐκεῖνος ὁ ἀποπτὰς καὶ ἀναδραμῶν εἰς ὕψος ἀπειρον. Ὅταν τοίνυν ἴδῃς τοὺς ὀφθαλμοὺς καθηρημένους, καὶ τὸ στόμα συνηρημένον, καὶ τὸ σῶμα ἀκίνητον, μὴ τοῦτο ἐννοεῖς, ὅτι τοῦτο τὸ στόμα οὐκέτι φθέγγεται, οὗτοι οἱ ὀφθαλμοὶ οὐκέτι βλέπουσιν, οὗτοι οἱ πόδες οὐκέτι βαδίζουσιν, ἀλλ' εἰς φθορὰν πάντα οἴχεται· μὴ ταῦτα λέγε, ἀλλὰ τάναντία τούτων, ὅτι τοῦτο μὲν τὸ στόμα ἀμεινον φθέγγεται, καὶ οἱ ὀφθαλ-

^α Ms., εἶλανε.

^β Sic ms. Editi vero, χώρον μέτεστι, male.

denique quidvis amittat, hoc tamen ad sciendum dolorem omnibus est violentius. *Pellem enim, inquit, pro pelle, et omnia quæ habet homo, dabit pro anima sua (Job. 2. 4)*. Nec quidquam corporis tormentis acerbius fingi potest. Sed tamen quæ vel auditu intoleranda sunt, ea ob gaudium illud, quod divinitus concipitur, tolerabilia atque etiam expetenda fiunt. Ac si a ligno, vel a sartagine, nonnihil adhuc spirantem martyrem eduxeris, tantum gaudium in eo situm comperies, quantum ne verbis quidem ullis exprimi possit. Et quid faciam, inquires, quando martyrii tempus nunc non est? Quid dicis? martyrii tempus nunc non adest? Numquam illud abest, sed semper ob oculos nostros versatur, si vigilantibus animis simus. Neque enim in ligno tantum pendere, martyrem facit: quoniam si ita res haberet, coronarum huiusmodi Job expers esset. Neque enim ad tribunal adductus est, nec iudicis vocem audivit, nec carnificem vidit; non enim e ligno sublimis pendens excarnificabatur: et tamen multis martyribus acerbiora passus est; ac voces illæ nuntiorum, qui alii aliis succedebant, eum quavis plaga acrius acerbiorque convulnerant, atque undique lancinant, vermiumque illorum ora omni ex parte ipsum immani, quam sexcenti carnifices, corroddebant.

5. Ecquem igitur martyrem hic non æquet? Imo vero sexcentos. Nam per omnia rerum genera tum luctabatur, tum palmam obtinebat, nimirum per opes, per liberos, per corpus, per uxorem, per amicos, per hostes, per servos; nam hi quoque in os ejus inspuabant; per famem, per somnia, per dolores, per fœtorem. Ob eamque causam dixi, eum non uni aut duobus aut tribus, sed sexcentis martyribus æquandum esse. Etenim una cum iis quæ commemorata sunt, tempus quoque magnum ipsius coronis emulcum addit: quippe quod ante legem et gratiam hæc peressus sit, quod multos menses, quod omnia supra modum, quod acerbitates omnes simul in eum impetum fecerint: quamquam unumquodque eorum vel solum intolerabile erat, ipsaque adeo divitiarum jactura, quæ reliquis tolerabilior esse videbatur. Multi quippe plagas quidem æquo animo tulerunt, qui tamen opum jacturam minime pertulerunt; verum earum causa flagris potius concidi, atque innumeris calamitatibus affici, quam aliquam earum partem projicere maluerunt, gravioremque eam plagam existimant, quæ ex opum detrimento capitur. Itaque hoc quoque aliud martyrii genus est, cum quis earum amissionem forti animo perfert. Et quoniam modo, inquiet aliquis, eam forti animo perferemus? Cum didiceris te per unicam vocem, qua Deo gratias agas, plus lucri facturum, quam damni feceris. Nam si audita earum amissione minime conturbemur, sed dicamus, Benedictus Deus; longe uberiores divitias lavemus. Neque enim tantum utilitatis capies, si opes tuas in egentes consumas, et obambules, ac pauperes conquiras, facultatesque tuas in eos qui fame laborant spargas, quantum per hoc unum verbum emolumentum feret. Quandoquidem et Jobum non

tam admiror, cum domum suam pauperibus apertam habet, quam eundem suspicio ac prædico, cum honorum ereptionem ita fert, ut gratias etiam agat. Quod etiam ipsum in liberorum amissione accidere cernere licet. Neque enim hac in re minorem mercedem capies, quam ille, qui filium suum adduxit atque immolavit, si cum filium morientem conspexeris, benigno Deo gratias agas. In quo enim is qui huiusmodi animo præditus est, Abrahamo inferior sit? Ille enim non mortuum humi stratum vidit, sed tantum exspectavit: quocirca si hac ratione superior est, quod filium mactare parabat, atque extensa manu gladium arripuerat, in hoc rursus inferior est, quod hic puer mortuus jaceat. Quinetiam alioqui præclari facinoris spes consolationem ipsi afferebat: atque illud item, quod strenuum huiusmodi facinus propriæ ipsius fortitudinis munus erat; ac præterea vox ea, quæ cælitus mittebatur, ab eo audita, promptiorem eum reddebat. Hic autem nihil ejusmodi est. Ex quo intelligitur, adamantina quadam anima opus esse, ut quispiam unicum filium, qui in divitiis educatus fuerat, lætamque de se spem afferbat, in tumultu jacentem et extentum conspiciens, casum hunc leniter ac placide ferat. Qui hoc animo est, si sedatis naturæ fluctibus illud Jobi siccis oculis dicere queat, *Dominus dedit, Dominus abstulit (Job 1. 21)*; ob hoc dumtaxat verbum una cum Abrahamo collocabitur, una cum Job victor prædicabitur. Quod si, compressis mulierum singultibus chorisque lugentium dissolutis, omnes ad celebrandas Dei laudes excitavit, innumera in cælo, innumera in terra præmia consequetur, hominibus eum admirantibus, angelis plaudentibus, Deo coronante.

6. Et qui fieri queat, dicet aliquis, ut qui homo est, non luceat? Nimirum si cogites, nec patriarchæ nec Jobo, cum homo uterque esset, quidquam tale accidisse, idque cum uterque ante legem et gratiam ac tantam legum philosophiam existisset: si præterea illud consideres, eum, qui vitam cum morte commutavit, ad meliorem regionem migrasse, atque ad præstantiorem sortem transiisse, teque non filium amisisse, sed in tuto jam loco collocasse. Quamobrem ne dixeris, Jam pater non vocor. Cur enim non jam voceris, cum filius tuus superstes sit? num puerum amisisti? nam filium perdidisti? Imo potius adeptus es, tutiusque possides. Ideo non jam hic solum pater vocaris, sed etiam in cælo. Quamobrem, tantum abest ut patris nomen amisseris, ut copiosius etiam illud tibi accesserit: neque enim jam mortalis, sed immortalis filii pater vocaberis, strenuique militis, atque intus perpetuo stantis. Neque enim est, quod eum idcirco tibi periisse putes, quia non adest. Etenim si peregre profectus fuisset, non propterea una cum corpore propinquitatis quoque nomen abscessisset. Quocirca ne jacentis vultum attende; sic enim ægritudinem exsuscitatis, verum da operam, ut mentem ab eo, qui jacet, ad cælum subducas. Non enim cadaver hoc, quod humi jacet, filius tuus est, sed ille, qui avolvit, atque in immensam altitudinem

ascendit. Cum itaque depressos oculos atque contractum os et corpus motu carens videris, cave hoc tibi in mentem veniat, quod os istud non jam loquitur, oculi isti non jam cernunt, pedes isti non jam ambulant, sed omnia in corruptionem abierunt: cave, inquam, ista dicas; verum his contraria, nempe, Os istud melius loquetur, oculi isti meliora cernent, et pedes in nubibus sublimes tollentur, ac denique corpus istud, quod nunc corrumpitur, immortalitatem induet, illustrioremque filium meum recipiam. Quod si mœrorem tibi ea, quæ cernis, afferunt, interim tecum ipse hæc loquere: Vestimentum hoc est; id exiit, ut ipsum præclarior recipiat: domus hæc est; ea eversa est, ut luculentior fiat. Quemadmodum enim nos, cum domum purgaturi sumus, eos qui intus habitant, non sinimus manere, sed ne quid pulveris contrahant ac tumultu offendantur, foras amandamus ac paulisper secedere jubemus; posteaquam autem domum tutam reddidimus, tum denique ipsos libere introire sinimus: eodem modo Deus quoque facit; everso enim putri ipsius tabernaculo, interim eum in paternam domum atque ad se introducit, ut posteaquam illud diruerit, atque instaurarit, tum demum splendidius id ei reddat. Quocirca ne dixeris,

Periit, nec jam est; eorum enim, qui fide carent, hæc verba sunt; verum hoc potius, Dormit, ac resurget; peregre abiit, atque cum Rege venturus est. Quis hoc sermone utitur? Is nempe, qui Christum in se loquentem habet. Si enim credimus, inquit, quod *Jesus mortuus est et resurrexit ac vivit; ita etiam Deus eos, qui obdormierunt, per Jesum adducet cum eo* (1. *Thess. 4. 14*). Quare si filium quæris, illic eum quære, ubi Rex est, ubi angelorum exercitus, non in sepulcro, non in terra, ne alioqui, eo usque adeo in altum erecto, ipse humi provolutus maneat. Si ad hunc modum philosophemur, omnem ejusmodi dolorem nullo negotio propellemus. Deus autem miserationum et Pater totius consolationis omnium nostrum corda consoletur, et eorum qui in ejusmodi doloribus versantur, et eorum qui alio mœroris genere tenentur, donetque ut omni mœstitia liberemur, ac spirituale gaudium percipiamus, futuraque bona consequamur: quæ detur omnibus nobis assequi, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri simulque sancto Spiritui gloria, potestas, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA II.

CAP. 1. v. 6. *Sive autem tribulamur, pro vestra consolatione et salute, quæ operatur in tolerantia earumdem passionum, quas et nos patimur: 7. et spes nostra firma est pro vobis.*

1. Postquam unam ac principem exhortationis atque consolationis causam protulit, nempe quod Christo communicemus, secundam quoque hanc ponit, nimirum quod discipulis ipsis hinc salus comparetur. Ne igitur animis concidatis, inquit, nec perturbemini ac metuatis, propterea quod affligimur: quandoquidem hoc ipso nomine æquius fuerit vos fiduciam concipere. Nam nisi affligeremur, hæc omnia vobis exitum attulissent. Qui tandem istud? Quoniam si animus fracti ac periculorum metu perterriti, fidei doctrinam vobis minime prædicavissemus, ut veram scientiam intelligenetis, extremo in discrimine res vestræ sitæ essent. Vides rursus quanta Pauli vis sit atque contentio? ab his ipsis rebus, quæ metum ac perturbationem ipsis afferebant, eos consolatur. Quo etenim persequutiones nostræ magis ingravescent, inquit, eo magis bona vestra spes incrementum capere debet, quandoquidem tanto major saluti consolationique vestræ cumulus accedit. Quidnam enim tantam ad consolandum vim habebat, quam quod prædicationis beneficio tot bona conquebantur? Postea, ne universam laudem solus ipse sibi arrogare videatur, vide quomodo eos quoque in laudis societatem adseiscat. Postquam enim dixit, *Sive tribulamur, pro vestra consolatione et salute*, subjunxit, *Quæ operatur in tolerantia earumdem passionum, quas et nos patimur*. Ac dilucidius hoc quidem postea exprimit his verbis, *Sicut socii estis passionum, sic eritis et consolationis:*

interim autem hoc loco id subindicavit, cum dixit, *Earumdem passionum*, atque ita sermonem cum illis communicavit. Quod autem ait, hanc sententiam habet: Non nos soli vestræ salutis negotium agimus, sed et vos quoque. Siquidem et nos, dum prædicationis munus obimus, affligimur; et vos, qui sermonem excipitis, in iisdem calamitatibus versamini: nos videlicet, ut quæ accepimus vobis impertiamus; vos, ut quod datur accipiat nec amitatis. Quidnam igitur est, quod cum hac humilitate comparari possit; quippe cum eos, qui tanto intervallo ab eo dissiti erant, in eandem patientiæ laudem dignitatemque subvelat? inquit enim, *Quæ operatur in tolerantia earumdem passionum*. Neque enim per fidem dumtaxat salus vobis comparatur, verum per id etiam, quod easdem quas nos calamitates suffertis.

Justi virtus in ærumnis lucet et augetur.—Quemadmodum egregius athleta ob splendorem et probam corporis habitudinem, etiam cum artem in seipso continet, homines in admirationem trahit; at cum operatur et plagas perfert atque adversarium ferit, tum denique potissimum elucet, quoniam tum denique bona ipsius habitudo vim suam exserit, artisque præstantia declaratur: eodem modo salus nostra tum luculentius agitur, hoc est, ostenditur, augetur, amplificatur, cum tolerat et patitur, ac cuncta forti et strenuo animo subit. Ex quo colligitur, salutis negotium non in hoc consistere, ut quispiam alium malo afficiat, sed ut ipse afficiatur. Nec dixit, *ἐκπεριδοῦναι*, hoc est, quæ efficit, sed, *ἐκπεριδομένης*, id est, quæ efficitur: ut videlicet illud ostendat, quod ad eorum promptitudinem atque animi alacritatem divina quoque gratia adjun-

μὴ μίζονα ὄφονται, καὶ οἱ πόδες ἐπὶ νεφελῶν ἀρ-
θρήσονται, καὶ τὸ διαφθειρόμενον τοῦτο σῶμα ἀθανά-
σιαν ἐνδύσεται, καὶ λαμπρότερον τὸν υἱὸν ἀπολήψο-
μαι. Εἰ δὲ λυπεῖ σε τὰ ὁρώμενα, τέως εἰπέ πρὸς ἑαυ-
τόν· Ἰμάτιον τοῦτο ἐστὶ, καὶ ἀπεδύσατο, ὥστε αὐτὸ
πολυτελέστερον ἀπολαβεῖν· οἰκία αὕτη ἐστὶ, καὶ καθ-
ηρέθη, ὥστε γενέσθαι αὐτὴν φαιδρότεραν. Καθάπερ
γὰρ ἡμεῖς, ἐπειδὴν μέλλωμεν καθαιρεῖν οἰκίας, οὐκ
ἀφιέμεν τοὺς ἔνδον οἰκοῦντας μένειν, ἀλλ' ὥστε ἀπ-
αλλαγῆναι τῆς κόνεως καὶ τοῦ θορούβου, [ἀλλὰ] κε-
λεύσαντες πρὸς βραχὺ μεταστῆναι, ἐπειδὴν κατα-
σκευάσωμεν ἀσφαλές τὸ δωματίον, τότε αὐτοὺς μετὰ
ἀδειάς εἰσάγομεν· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ποιεῖ, καθελὼν
αὐτοῦ τὴν σαθρὰν σκηνήν, τέως εἰς τὴν πατρικὴν αὐ-
τὸν ἔλαβεν οἰκίαν καὶ πρὸς ἑαυτὸν, ἵν' ὅταν καθαιρε-
θῇ αὕτη καὶ οἰκοδομηθῇ, λαμπρότεραν αὐτὴν ἴσται
αὐτῷ ἀποδῶ. Μὴ τοίνυν εἴπησ, ὅτι Ἀπόλωλε καὶ
οὐκέτι ἔσται· καὶ γὰρ ἀπίστων τὰ ῥήματα ταῦτα·
[427] ἀλλ' εἰπέ, Καθεύδει καὶ ἀναστήσεται, ἀπεδή-
μησε καὶ ἤξει μετὰ τοῦ Βασιλέως. Τίς ταῦτά φησιν;
Ὁ τὸν Χριστὸν ἔχων ἐν ἑαυτῷ λαλοῦντα. Εἰ γὰρ πι-

στεύομεν, φησιν, ὅτι Ἰησοῦς ἀπέθανε καὶ ἀνέστη
καὶ ἔζησεν, οὕτως ὁ Θεὸς καὶ τοὺς κοιμηθέντας
διὰ τοῦ Ἰησοῦ ἄξει σὺν αὐτῷ. Εἰ τοίνυν ζητεῖς
τὸν υἱὸν, ἐκεῖ ζῆται ἔνθα ὁ Βασιλεὺς, ἔνθα τὸ τῶν
ἀγγέλων στρατόπεδον· μὴ ἐν τῷ τάφῳ μηδὲ ἐν τῇ γῆ,
ἵνα μὴ, ἐκείνου τοσοῦτον ὑψωθέντος, αὐτὸς μένης
ἐπὶ τῆς γῆς συρόμενος. Ἄν τοίνυν οὕτω φιλοσοφώ-
μεν, πᾶσαν τοιαύτην ἐδύνην εὐκόλως διακρουσόμεθα.
Ὁ δὲ Θεὸς τῶν οἰκτιρμῶν καὶ Πατὴρ πάσης παρα-
κλήσεως, παρακαλέσει τὰς καρδίας πάντων ἡμῶν,
καὶ τῶν τὰ τοιαῦτα ὀδυρωμένων^α, καὶ τῶν ἐτέρῃ
λύπη κατεχομένων, καὶ ἀθυμίας ἀπαλλαγῆναι δόξη
πάσης, καὶ πνευματικὴν καρπώσασθαι χάραν, καὶ
τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἐπιτυχεῖν· ὧν γένοιτο
πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ
τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ
Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ,
νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων.
Ἄμην.

^α Ms., ὀδυρωμένων.

ΟΜΙΛΙΑ Β'.

*Ἐἴτε δὲ θλιδόμεθα, ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως
καὶ σωτηρίας, τῆς ἐνεργουμένης ἐν ὑπομονῇ
τῶν αὐτῶν παθημάτων, ὧν καὶ ἡμεῖς πάσχο-
μεν· καὶ ἡ ἑλλίς ἡμῶν βεβαία ὑπὲρ ὑμῶν.*

α'. Εἰπὼν μίαν καὶ πρώτην παρακλήσεως καὶ πα-
ραμυθίας ἀφορμὴν (αὕτη δὲ ἦν τὸ τῷ Χριστῷ κοινω-
εῖν), τίθησι καὶ δευτέραν ταύτην ἦν φησιν. Ἔστι δὲ
αὕτη, τὸ αὐτῶν τῶν μαθητευομένων ἐντεῦθεν κατα-
σκευάζεσθαι τὴν σωτηρίαν. Μὴ τοίνυν καταπέσῃτε,
φησιν, ἐπειδὴ θλιδόμεθα, μηδὲ θορυθηθῆτε καὶ δει-
σητε· καὶ γὰρ δι' αὐτὸ τοῦτο μᾶλλον ἂν εἴη δικαίον
ὑμᾶς θαρσύνειν. Εἰ γὰρ μὴ ἐθλιδόμεθα, πάντας ἂν ὑμᾶς
ταῦτα ἀπόλωσε. Πῶς καὶ τίνα τρόπον; Ὅτι εἰ μαλα-
κισθέντες καὶ τὰ δεινὰ δέισαντες, μὴ ἐκηρύξαμεν
ὑμῖν τὸν λόγον, ὥστε μαθεῖν τὴν ἀληθῆ γνῶσιν, ἐν
ἐσχάτοις ἦν τὰ ὑμέτερα. Εἶδες πάλιν Παύλου τὴν
βίαν καὶ τὴν φιλονεικίαν; ἀφ' ὧν ἐθορυβοῦντο^α, ἀπὸ
τούτων αὐτοὺς παραμυθεῖται. Ὅσῳ γὰρ ἂν ἐπιτείνη-
ται τὰ τῶν διωγμῶν τῶν ἡμετέρων, φησὶ, τοσοῦτον
μᾶλλον ἐπιδιδόναί σε τὰ τῆς χρηστῆς ἐλπίδος ὑμῖν·
ἐπειδὴ καὶ τοσοῦτον μᾶλλον αὐξεται τὰ τῆς σωτηρίας
τῆς ὑμετέρας, καὶ τὰ τῆς παρακλήσεως. Τί γὰρ ἴσον
εἰς παρακλήσεως λόγον τοῦ τοσοῦτον ἐπιτυχεῖν ἀγα-
θῶν διὰ τοῦ κηρύγματος; Εἶτα ἵνα μὴ δόξη εἰς ἑαυ-
τὸν μόνον τὸ ἐγκώμιον περιεστῆν, ὅρα πῶς καὶ ἐκεί-
νους ποιεῖ τῶν ἐπαίνων τούτων [428] κοινωνοὺς.
Εἰπὼν γὰρ, *Εἴτε δὲ θλιδόμεθα, ὑπὲρ τῆς ὑμῶν
παρακλήσεως καὶ σωτηρίας, ἐπήγαγε, Τῆς ἐνεργου-
μένης ἐν ὑπομονῇ τῶν αὐτῶν παθημάτων, ὧν
καὶ ἡμεῖς πάσχομεν.* Σαφέστερον μὲν οὖν αὐτὸ τί-
θησιν ὕστερον λέγων οὕτως· ὅτι Ὅσπερ κοινωνοί

ἔστε τῶν παθημάτων, οὕτω καὶ τῆς παρακλή-
σεως· ἐνταῦθα δὲ τέως αὐτὸ ἠνίκατο εἰπὼν, *Τῶν αὐ-
τῶν παθημάτων*, καὶ κοινώσας τὸν λόγον. Ὁ δὲ λέ-
γει, τοῦτό ἐστιν· Οὐχ ἡμῶν ἔργον ἡ ὑμέτερα σωτη-
ρία μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑμῶν αὐτῶν. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς
κηρύττοντες θλιδόμεθα, καὶ ἡμεῖς δεχόμενοι τὸν λό-
γον, τὰ αὐτὰ πάσχετε· ἡμεῖς μὲν, ἵνα μεταδώμεν
ἅπερ ἐλάβομεν· ὑμεῖς δὲ, ἵνα τὸ διδόμενον δέξησθε,
καὶ μὴ ἀποβάλητε. Τί τοίνυν ἴσον τῆς ταπεινοφροσύ-
νης ταύτης γένοιτ' ἂν, ὅταν καὶ τοὺς τοσοῦτον αὐτοῦ
ἀποδέοντας, εἰς τὸ αὐτὸ ἀξίωμα τῆς ὑπομονῆς ἀνάγη;
Τῆς ἐνεργουμένης γὰρ, φησιν, *ἐν ὑπομονῇ τῶν
αὐτῶν παθημάτων.* Οὐ γὰρ διὰ τοῦ πιστεῦσαι μόνον
ἡ σωτηρία ὑμῶν γίνεται, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ πάσχειν
τὰ αὐτὰ ἡμῖν καὶ ὑπομένειν.

Καθάπερ γὰρ παγκρατιαστῆς θαυμαστός μὲν ἔστι,
καὶ φαινόμενος καὶ εὐεκτῶν καὶ τὴν τέχνην ἔχων ἐν
ἑαυτῷ, ὅταν δὲ ἐνεργῇ καὶ φέρῃ πληγὰς καὶ πλήτη
τὸν ἀντίπαλον, τότε μάλιστα ἀπολάμπει, ἐπειδὴ καὶ
τότε μάλιστα ἐνεργεῖται αὐτοῦ ἡ εὐεξία, καὶ διαδει-
κνυται τῆς τέχνης ἡ δοκιμὴ· οὕτω δὲ καὶ ἡ σωτηρία
ὑμῶν τότε ἐνεργεῖται μειζρόνως, τουτέστι, δείκνυται,
αὐξεται, ἐπιτείνεται, ὅταν ὑπομονὴν ἔχη, ὅταν πάσχη
καὶ γενναίως ἅπαντα φέρῃ. Ἄρα ἐνέργεια σωτηρίας,
οὐ τὸ ποιεῖν κακῶς, ἀλλὰ τὸ πάσχειν κακῶς. Καὶ οὐκ
εἶπε, Τῆς ἐνεργούσης, ἀλλὰ, *Τῆς ἐνεργουμένης*, δει-
κνὺς ὅτι μετὰ τῆς αὐτῶν προθυμίας καὶ ἡ χάρις
πολλὰ εἰσέφερεν ἐνεργοῦσα ἐν αὐτοῖς. Καὶ ἡ ἑλλίς
ἡμῶν βεβαία ὑπὲρ ὑμῶν. Τουτέστιν, ὅτι Κἂν μὴ
πάσχητε δεινὰ, θαρροῦμεν ὅτι οὐ περιτραπήσεσθε,
οὔτε ἐπὶ τοῖς ὑμετέροις διωγμοῖς. Τοσοῦτον γὰρ ἀπ-
έχομεν ὑποπεύειν ὑμᾶς, ἐφ' οἷς αὐτοὶ πάσχομεν, ὡς

^α Ms. et marg. Savil., ἐθορυβοῦντο. Editi ἐφοβοῦντο.

θορνουμένων, ὅτι ἤνικα ἂν αὐτοὶ νινδουεύητε, καὶ ὥστε θαρβόυμεν. Εἶδες ὅση γέγονεν αὐτῶν ἐπίδοσις ἀπὸ τῆς προτέρας Ἐπιστολῆς; Πολὺ γὰρ μείζονα αὐτοῖς ἔμαρτύρησε Μακεδόνων, οὓς ἐπαίρει καὶ ἐγκωμιάζει Ἐπανταχοῦ τῆς ἐπιστολῆς ἐκείνης. Ὑπὲρ μὲν γὰρ ἐκείνων δέδοικε, καὶ φησὶν· *Ἐπέψαμεν ὑμῖν Τιμόθεον εἰς τὸ στηριξοῦ ὑμᾶς, καὶ παρακαλέσοι ὑπὲρ τῆς πίστεως, εἰς τὸ μηδένα σαλθεσθαι ἐν ταῖς θλίψεσι ταύταις· αὐτοὶ γὰρ οἴδατε, ὅτι εἰς τοῦτο κείμεθα· καὶ πάλιν, Διὰ τοῦτο μηκέτι στέγων, ἐπεψά εἰς τὸ γνώσαι τὴν πίστιν ὑμῶν, μή πως ἐκείρασεν ὑμᾶς ὁ πειράζων, καὶ εἰς κενὸν γένηται ὁ κόπος ἡμῶν.* [429] Περὶ δὲ τούτων οὐδὲν τοιοῦτόν φησιν, ἀλλὰ καὶ τούναντιον, ὅτι *Ἡ ἐλλοις ἡμῶν βεβαία ὑπὲρ ὑμῶν. Εἰτε παρακαλοῦμεθα, ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως καὶ σωτηρίας· εἰδότες ὅτι ὡσπερ κοινωροὶ ἐστε τῶν παθημάτων, οὕτω καὶ τῆς παρακλήσεως.* Ὅτι μὲν γὰρ δι' αὐτοὺς ἐθλίβοντο οἱ ἀπόστολοι, ἀπέδειξεν εἰπὼν, ὅτι *Εἰτε θλιβόμεθα, ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως καὶ σωτηρίας.* Βούλεται δὲ δεῖξαι, ὅτι καὶ δι' αὐτοὺς παρεκαλοῦντο. Εἶπε μὲν οὖν αὐτὸ καὶ ἄνωτέρω, εἰ καὶ ἀδιορίστως· *Ἐθλοιογτός γὰρ, φησὶν, ὁ Θεὸς ὁ παρακαλῶν ἡμᾶς ἐν πάσῃ θλίψει, εἰς τὸ δύνασθαι ἡμᾶς παρακαλεῖν τοὺς ἐν πάσῃ θλίψει.* Λέγει δὲ αὐτὸ καὶ ἐνταῦθα πάλιν ἐτέρως, σαφέστερόν τε καὶ θεραπευτικώτερον. *Εἰτε γὰρ παρακαλοῦμεθα, φησὶν, ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως.* Ὅ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Ἡ παράκλησις ἡμῶν, ὑμῶν γίνεται παραψυχή, καὶ χωρὶς τοῦ διὰ λόγου παρακαλεῖν ὑμᾶς. Ἄν μικρὸν ἀναπνεύσωμεν μόνον ἡμεῖς, ἀρκεῖ τοῦτο εἰς παραμυθίαν ὑμῖν· κἂν αὐτοὶ παρακληθῶμεν, ὑμετέρα τοῦτο παράκλησις γίνεται. Ὅσπερ γὰρ τὰ παθήματα τὰ ἡμέτερα ὑμετέρα εἶναι νομίζετε· οὕτω καὶ τὴν παράκλησιν τὴν ἡμετέραν ὑμετέραν ἡγεῖσθε. Οὐ γὰρ δὴ ποτε ἐν τοῖς δυσχερέσει κοινωνοῦντες, ἐν τοῖς χρηστοτέροις οὐ κοινωνήσετε. Εἰ τοίνυν ἐν πάσι κοινωνεῖτε, καὶ ἐν θλίψει καὶ ἐν παρακλήσει· οὐδὲν ἡμῖν ἐγκαλέσετε ὑπὲρ τῆς μελλήσεως καὶ τῆς βραδύτητος ταύτης· καὶ γὰρ θλιβόμεθα ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ παρακαλοῦμεθα δι' ὑμᾶς. Ἴνα γὰρ μή τις νομίση βαρὺ τὸ εἰπεῖν, ὅτι δι' ὑμᾶς ταῦτα πάσχομεν, λέγει ὅτι *Καὶ δι' ὑμᾶς παρακαλοῦμεθα· καὶ οὔτε μόνον κινδυνεύομεν ἡμεῖς· καὶ γὰρ καὶ ὑμεῖς κοινωνοὶ ἐστε τῶν αὐτῶν παθημάτων, φησὶν.*

β'. Ὅστε καὶ τὸ κοινωνοῦς αὐτοὺς λαβεῖν τῶν κινδύων, καὶ τῆς παρακλήσεως αὐτῶν αὐτοῖς ἀναθεῖναι τὴν αἰτίαν, καταπραυνεῖν τὸν λόγον. Ἄν τε οὖν ἐπιβουλευόμεθα, θαρβέετε· Ἴνα γὰρ ἡ πίστις ὑμῶν δυνατωτέρα γίνηται, τοῦτο ὑπομένομεν· κἂν παρακαλώμεθα, ὑμεῖς ἐναδρύνεσθε καὶ τούτω· καὶ γὰρ δι' ὑμᾶς τοῦτων ἀπολαύομεν, ὥστε κἀντεῦθεν ὑμῖν γενέσθαι τινὰ παραμυθίαν κοινωνοῦσιν ἡμῖν τῆς ἡδονῆς. Καὶ ὅτι τοῦτον λέγει τὸν τρόπον τῆς παρακλήσεως νῦν, ὅν

ἐκαρποῦτο, οὐ διὰ τοῦ παρκαλεῖσθαι παρ' αὐτῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ μανθάνειν αὐτοὺς ἐν ἀνέσει ὄντας, ἀκουσον τῶν ἐξῆς, δι' ὧν αὐτὸ ἐξεκάλυψεν εἰπὼν· *Εἰδότες ὅτι ὡσπερ κοινωροὶ ἐστε τῶν παθημάτων, οὕτω καὶ τῆς παρακλήσεως.* Ὅσπερ γὰρ διωκομένων ἡμῶν ἀλγείτε, ὡς αὐτοὶ τοῦτο πάσχοντες· οὕτως ἴσμεν ὅτι καὶ παρακαλοῦμένων, αὐτοὶ τοῦτων παραπολαύειν νομίζετε. Τί ταύτης ταπεινοφρονέστερον τῆς ψυχῆς; ὅς ἐν μὲν τοῖς κινδύνοις τοσοῦτον πλεονεκτῶν, κοινωνοῦς καλεῖ τοὺς οὐδὲ τὸ πολλοστὸν αὐτῶν ὑπομένοντας· ἐν δὲ τῇ παρακλήσει τὴν αἰτίαν ἄπασαν ἐκείνοις λογιζεται, οὐ τοῖς οἰκείοις πόνοις. Εἶτα, ἐπειδὴ περὶ θλίψεων ἀδιορίστως ἔλεγε, λέγει [430] λοιπὸν καὶ τὸν τόπον, καθ' ὃν ταῦτα ὑπέμενον· *Οὐ γὰρ θέλομεν ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, περὶ τῆς θλίψεως ἡμῶν τῆς γενομένης ἡμῖν ἐν τῇ Ἀσία.* Ταῦτα δὲ λέγομεν, φησὶν, ἵνα μὴ ἀγνοῆτε τὰ συμβάντα ἡμῖν. Καὶ γὰρ βουλόμεθα ὑμᾶς εἰδέναι τὰ ἡμέτερα, καὶ σφόδρα τοῦτο ἐσπουδάκαμεν· ὅπερ μέγιστον ἀγάπης σημεῖόν ἐστι. Τοῦτο δὲ καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ ἦν Ἐπιστολῇ προμηνύσας, καὶ εἰπὼν, ὅτι *Θύρα γὰρ μοι ἀνέοιγε μερᾶλη καὶ ἐνεργῆς, καὶ οἱ ἀντικείμενοι πολλοὶ ἐν τῇ Ἐφέσῳ.* Ἐκείνων οὖν αὐτοὺς ἀναμνησκῶν, καὶ διηγούμενος ὅσα ἔπαθε, φησὶν· *Οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν ὑπὲρ τῆς θλίψεως τῆς γενομένης ἡμῖν ἐν τῇ Ἀσίᾳ.* Τοῦτο δὲ καὶ Ἐφεσίοις ἐπιστέλλων ἔλεγε· *Τυχικὸν γὰρ ἀποσταλίας πρὸς αὐτοὺς, ταύτην ἔφη τῆς ἀποδημίας εἶναι τὴν αἰτίαν αὐτῶν διὸ καὶ ἔλεγεν· Ἴνα δὲ εἰδῆτε καὶ ὑμεῖς τὰ κατ' ἐμὲ, τί πρόσσω, πάντα ὑμῖν γνωρίσει Τυχικὸς, ὁ ἀγαπητὸς ἀδελφὸς καὶ πιστὸς διάκονος ἐν Κυρίῳ, ὃν ἐπεψά πρὸς ὑμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο, ἵνα γνώτε τὰ περὶ ἡμῶν, καὶ παρακλήσῃ τὰς καρδίας ὑμῶν.* Καὶ ἐν ἄλλαις δὲ Ἐπιστολαῖς αὐτὸ τοῦτο ποιεῖ. Καὶ οὐκ ἔστι παρῆλκον, ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἀναγκαῖον· τοῦτο μὲν διὰ τὴν ἀγάπην, ἣν σφόδρα περὶ τοὺς μαθητάς εἶχε, τοῦτο δὲ διὰ τοὺς συνεχεῖς πειρασμοὺς, ἐν οἷς μεγίστη ἦν παραμυθία τὸ τὰ ἀλήλων εἰδέναι, ὥστε καὶ λυπηρῶν ὄντων παρασκευάζεσθαι καὶ ἐναγωνίους εἶναι καὶ ἀσφαλεστέρους, καὶ χρηστῶν ὄντων συνήδεσθαι. Ἐνταῦθα μέντοι καὶ ἀπλλαγὴν καὶ ἐπαγωγὴν μνησθεῖ πειρασμῶν λέγων· *Ὅτι καθ' ὑπερβολὴν ἐεαρήθημεν ὑπὲρ δύναμιν· καθάπερ φορτίῳ τινὶ μεγάλῳ βαπτίζόμενον πλοῖον.* Καὶ δοκεῖ μὲν ἔν τι εἰρηκέναι, εἰπὼν, *Καθ' ὑπερβολὴν, καί, Ὑπὲρ δύναμιν·* οὐκ ἔστι δὲ ἐν, ἀλλὰ δύο ταῦτα. Ἴνα γὰρ μή τις λέγῃ, *Τί γὰρ, εἰ καθ' ὑπερβολὴν μὲν ὁ κίνδυνος ἦν, ὑμῖν δὲ οὐ μέγας ἦν;* ἐπιτήγαγεν, ὅτι *Καὶ μέγας ἦν καὶ τὴν δύναμιν ἐνίκα τὴν ἡμετέραν, καὶ οὕτως ἐνίκα, ὡς ἐξαπορηθῆναί ἡμᾶς καὶ τοῦ ζῆν, τουτέστι, μηδὲ προσδοκῆσαι λοιπὸν ἡμᾶς ζῆν.* Ὅπερ ὁ Δαυὶδ πύλας ἄου καλεῖ, καὶ ὠδίννας καὶ σιανὸν θανάτου, τοῦτο δὴ καὶ αὐτὸς φησιν, ὅτι *Κίνδυνον ὑπεμείναμεν πάντως θάνατον τί-*

cta, multas utilitates afferebat, dum in illis operaretur. *Et spes nostra firma est pro vobis.* Hoc est, etiam si innumeras rerum acerbitates perpetiamini, confidimus tamen fore, ut ne ob vestras quidem persecutiones concidatis. Tantum enim abest, ut sinistri quicquam de vobis ob ea quæ patimur suspicemur, ut cum ipsi periclitamini, tum quoque bono animo simus. Vides quantum illi ex priore epistola profecerint? Etenim multo majora ipsis pro testimonio tribuit, quam Macedonibus, quos tamen alioqui passim per totam epistolam laudibus tollit. Nam illorum quidem causa in metu erat, atque aiebat: *Misimus vobis Timotheum ad confirmandos vos et exhortandos pro fide vestra, ut nemo moveatur in tribulationibus istis; ipsi enim scitis quod in hoc positi sumus (1. Thess. 5. 2. 5):* ac rursus: *Propterea et ego amplius non sustinens, nisi ad cognoscendam fidem vestram, ne forte tentaverit vos is qui tentat, et inanis fiat labor noster (Ibid. v. 5).* De his autem nil tale loquitur, sed plane contra: *Spes nostra firma est pro vobis. Sive consolamur, pro vestra consolatione et salute; scientes quod sicut estis socii passionum, ita eritis consolationis.* Nam quod eorum causa apostoli premerentur, his verbis indicavit, *Sive tribulamur, pro vestra consolatione et salute.* Vult item ostendere, quod eorum etiam causa consolatione afficerentur. Atque hoc quidem superius quoque dixit, tametsi indefinite: *Benedictus enim, inquit, Deus qui consolatur nos in omni tribulatione, ut possimus et ipsi consolari eos, qui in omni pressura sunt.* Ait rursus idem hoc quoque loco apertius, atque ad eorum animos curandos efficacius: *Sive enim consolamur, inquit, pro vestra consolatione.* Quorum verborum hic sensus est: Consolatio nostra, consolatio vestra existit, etiam si vos minime sermone consolemur. Nam si paulum ipsi respiremus, id vobis ad consolationem satis est; ac si nos solatio afficiamur, in consolationem vestram hoc cedit. Quemadmodum enim calamitates nostras vestras esse ducitis: sic etiam nostram consolationem vestram esse censetis. Neque enim certe, cum in adversis rebus socii mihi sitis, in lætis item ac secundis socii non eritis. Quocirca cum in omnibus rebus socios vos habeam, et in tribulatione et in consolatione, non est quod me lujuse tarditatis ac moræ nomine accusetis: nam pro vobis affligimur, et propter vos consolatione afficimur. Ne quis enim grave ac molestum id esse existimaret, quod dixerat, Propter vos hæc patimur, illud etiam addit, Et propter vos consolatione afficimur; ac ne nos quidem soli periclitamur, cum ipsi quoque in earundem calamitatum partem veniat.

2 Itaque tum ex eo quod periculorum socios ipsos assumpsit, tum ex eo quod consolationis suæ causam ipsis adscribit, orationem lenit. Ac propterea, sive insidiis appetamur, firmo animo estote; nam ut fides vestra plus roboris colligat, hoc patimur; sive solatium accipimus, hoc quoque nomine gloriamini: nam propter vos eo fruimur, ut hinc etiam consolationis nonnihil ad vos redeat, dum lætitiæ nostræ participes estis. Atque ut intelligas quod de hoc con-

solationis modo nunc loquatur, quem ipse percipiebat, non hinc tantum quod consolatione ab ipsis afficeretur, verum etiam quia eos ab afflictione liberos esse intelligeret, audi quæ deinceps sequuntur. per quæ hoc aperte declaravit, cum dixit, *Scientes quod sicut socii estis passionum, ita eritis et consolationis.* Sicut enim, cum nos persecutionem patimur, vos perinde doletis ac si ipsi eam subiretis: sic non dubitamus, quin, cum solatium accipimus, vos eo frui existimetis. Quid hoc animo humiliter fingi possit? quippe qui periculis tanto eos intervallo superans, socios tamen eos vocat, qui ne minimam quidem eorum partem sustinebant; in consolatione autem universam ipsis causam, non suis laboribus adscribit. Deinde quoniam de afflictionibus generatim loquebatur, jam locum quoque narrat, in quo hæc peressus sit. 8. *Non enim volumus vos ignorare, fratres, de tribulatione nostra quæ facta est nobis in Asia.* Hæc, inquit, idcirco dicimus, ne ea, quæ nobis acciderunt, ignoretis. Siquidem rerum nostrarum statum vobis exploratum esse cupimus, atque id summo studio curamus: quod quidem maximum est dilectionis argumentum. Hoc autem in superiore quoque epistola his verbis prius significarat: *Ostium mihi apertum est magnum et evidens, et adversarii multi Ephesi (1. Cor. 16. 9).* Hæc igitur in memoriam ipsis redigens, atque exponens quæ subiecit, ait, Nolo vobis ignotam esse afflictionem eam quæ mihi in Asia contigit. Quod etiam ipsum, cum ad Ephesios scriberet, dicebat. Nam cum Tychicum ad eos misisset, hanc ipsi protectionis causam fuisse commemorat: ideoque dicebat: *Ut autem sciatis et vos quæ circa me sunt, quid faciam, omnia vobis nota faciet Tychicus, carissimus frater et fidelis minister in Domino quem misi ad vos in hoc ipsum, ut cognoscatis quæ circa nos sunt, et consoletur corda vestra (Ephes. 6. 21. 22).* In aliis quoque epistolis hoc ipsum fecit. Neque id supervacaneum est, sed perquam etiam necessarium: partim ob ingentem caritatem qua discipulos prosequabatur, partim ob assiduas tentationes, in quibus permagna consolatio erat, compertum habere quoniam statu utraque ex parte res se haberent: quo nimirum, si tristes et acerbæ essent, ad eas perferendas se compararent, atque in sollicitudine cautioreque essent; sin autem lætæ ac jucundæ, simul gauderent. Cæterum hoc loco et tentationum invectionem, et quo pacto his liberatus sit, simul exponit. *Quoniam supra modum gravati sumus supra virtutem; non secus videlicet ac navis aliqua, quæ gravi quodam onere demergitur. Atque unam quidem et eandem rem his verbis intelligere videtur, cum dixit, Supra modum, et, Supra virtutem; non tamen una est, sed duæ. Etenim ne quis dicat, Quid enim, si supra modum quidem erat periculum, vobis autem non magnum erat? idcirco subdit, Et magnum erat et vires nostras superabat, atque usque adeo superabat, ut etiam vivere nos tæderet: hoc est, nullam spem et expectationem haberemus nos amplius victuros. Id quod David inferorum portas,*

ac partus dolores, et mortis umbram appellat, hoc nimirum hic quoque Paulus dicit, Ejusmodi periculum subiimus, quod omnino mortem afferret. 9. *Sed ipsi in nobis ipsis responsum mortis habuimus, ut non simus fidentes in nobis, sed in Deo qui suscitavit mortuos.* Quid est, *Responsum mortis habuimus?* Sententiam, iudicium, expectationem. Talem enim res ipsæ vocem mittebant, tale responsum dabant ea quæ evenerant, nempe quod certissime morituri essemus. Verum id usque ad rem ipsam minime processit, sed intra suspicionem nostram substitit. Quamquam enim rerum natura hoc pronuntiaverat, tamen Dei potentia sententiam in opus exire non passa est, sed in sola nostra cogitatione atque in expectatione hoc contingere permisit: ideoque ait, *In nobis ipsis responsum mortis habuimus*, non in re ipsa. Cur autem tantum periculum nobis creari permiserit, ut vite spes omnis nobis erepta esset? *Ne*, inquit, *fidentes simus in nobis, sed in Deo.*

3. His autem verbis Paulus, non quod ipse ita affectus esset, absit hoc, sed ut alios per ea, quæ de seipso dicebat, institueret, simulque etiam modestiæ studio ductus, utebatur: quandoquidem in progressu quoque ait, *Datus est mihi stimulus carnis* (2. Cor. 12. 7), hoc est, tentationes, ut ne extollar. Atqui Deus non ideo se permisisse ait, sed alteram ob causam. Quam tandem? Nimirum ut ipsius potentia magis eluceret: *Sufficit enim tibi*, inquit, *gratia mea; nam virtus mea in infirmitate perficitur* (Ibid. v. 7). Verum, ut a me dictum est, nusquam mores suos obliviscitur, seipsum inter eos, qui longe inferiores erant ac multa disciplina et correctione opus habebant, accensus. Nam alioqui, cum ad meliorem mentem revocandos etiam vulgares homines, una aut altera tentatio coorta sufficiat; quoniam tandem modo is, qui supra mortales omnes humilitatem per omnem vite cursum coluerat, pluraque quam quisquam alius perperus fuerat, post tot annos ac cælis dignam philosophiam, hac admonitione opus haberet? Ex quo perspicuum illud est, cum hoc loco partim modestiæ studio, partim ut eos, qui de seipsis magnifice sentiebant atque arroganter se jactabant, deprimeret ac coerceret, his verbis usum fuisse, *Ut non simus fidentes in nobis, sed in Deo.* Ac vide quomodo hac quoque ratione animos eorum deliniat. Tentationes enim, inquit, vestra causa nobis inferri permissæ sunt; tanto in pretio vos Deus habet: *Si enim tribulamur*, inquit, *pro vestra consolatione et salute: at immodica calamitatum magnitudo propter nos contigit, ne magnifice sentiamus: Nam supra vires aggravati sumus, ut ne fidentes simus in nobis ipsis, sed in Deo qui suscitavit mortuos.* Rursus doctrinam de resurrectione, de qua tot in priori epistola verba fecerat, in memoriam ipsis revocat, atque a presentibus rebus ei fidem adstruit: unde etiam subjunxit, 10. *Qui de tantis mortibus nos eripuit.* Non dixit, *Ex tot periculis: quo simul et intolerandam tentationum acerbiter ostendat, et illum quem dixi sermonem confirmet.* Quoniam futura res erat resurrectio, id-

circo hanc quotidie fieri ostendit. Nam cum Deus hominem, de quo spes omnis jam abjecta erat, quique ad ipsas usque mortis portas accesserat, in sublime revocat, nihil aliud quam resurrectionis specimen præbet, ab ipsis mortis faucibus eum retrahens, qui in eas inciderat. Quo etiam fit, ut de multis, qui cum ab omnibus deplorati fuerint, ac deinde ex gravi morbo aut intolerandis quibusdam tentationibus emergerint, illud usurpari soleat: *Mortuorum resurrectionem in hoc homine vidimus.* *In quem speramus quoniam et adhuc eripiet, 11. adjuvantibus etiam vobis in oratione pro nobis: ut ex multorum personis ejus, quæ in nobis est, donationis per multos gratiæ agantur pro nobis.* Quoniam id quod dixerat, *Ut ne simus fidentes in nobis ipsis*, commune crimen et accusatio esse videbatur, quæ nonnullos eorum perstringeret, mitigat rursus id quod dixit, preces ipsorum ingentis præsidii loco implorans, illudque simul indicans, vitam nostram in perpetua cura et sollicitudine esse oportere. Nam dum ait, *Speramus autem quoniam et adhuc eripiet*, multarum tentationum agmen prænuntiat, nec tamen usquam derelictionem, sed auxilium ac suppetias. Deinde, ne ideo animis consternantur, quod audiant fore, ut in perpetuis periculis versentur, prius quidam pericula utilitatis afferant demonstravit, nempe, *Ne simus fidentes in nobis ipsis*, hoc est, ut Deus nos in perpetua humilitate contineat; et ut salus eorum procuretur, atque alia etiam plura existant, velut Christo communicare; *Abundant enim*, inquit, *passiones Christi in nobis*; et pro fidelibus pati; *Sive enim tribulamur*, inquit, *pro vestra consolatione ac salute*; tum etiam quod hæc ipsa magis eluceat; sic enim ait, *Quæ operatur in tolerantia earundem passionum*; illud item, quod hinc fortes ac tolerantes efficiantur; ac præterea, quod resurrectionem ante oculos suos effulgentem cernant; *Ex tantis enim*, inquit, *mortibus nos eripuit*; ad hæc quod ea ratione solliciti reddantur, atque in eum semper respiciant: *Speramus enim*, inquit, *quod eripiet*; ac denique, quod precibus affixi sint; *Adjuvantibus enim*, inquit, *vobis in oratione pro nobis.* Posteaquam igitur afflictionum utilitatem ostendit, ac deinde sollicitudinem ipsis iniecit, rursus eorum animos acuit atque ad virtutem promptiores efficit, magnum ipsorum precibus testimonium tribuens, si quidem ob eas Paulum ipsis donarint: *Adjuvantibus enim*, inquit, *vobis in oratione.* Quid autem est, *Ut in multis personis ejus, quæ in nobis est, donationis per multos gratiæ agantur pro nobis?* Ex mortibus illis nos eripuit, adjuvantibus etiam vobis in oratione, inquit: hoc est, vobis omnibus nostra causa deprecantibus. Beneficium enim in nos collatum, hoc est, salutem nostram, vobis omnibus largiri voluit: ut multe personæ gratias ipsi agant, quandoquidem multe quoque gratiam acceperunt.

4. Hæc porro eo dicebat, partim ut ipsos ad preces aliorum quoque causa fundendas excitaret, partim item ut pro iis etiam calamitatibus, quibus alii afficerentur, gratis Deo semper agendis ipsos assue-

κτορτι. Ἄλλ' αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐσχίκαμεν, ἵνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ ἐγείροντι τοὺς νεκρούς. Τί ἐστὶ, τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου; Τὴν ψῆφον, τὴν κρίσιν, τὴν προσδοκίαν. Τοιαύτην γὰρ ἤφειε τὰ πράγματα φωνῆν, τοιαύτην ἀπόκρισιν ἐδίδου τὰ συμβάντα, ὅτι ἀποθανούμεθα πάντως. Οὐ μὴν μέχρι τῆς πείρας ἐξέβη τοῦτο, ἀλλὰ μέχρι τῆς ὑπονοίας ἔστη τῆς ἡμετέρας. Ἡ μὲν γὰρ τῶν πραγμάτων φύσις τοῦτο ἀπεφάνετο· ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ δυνάμις οὐκ ἀφῆκε τὴν ἀπόφασιν εἰς ἔργον ἐξελεῖν, ἀλλ' ἐν τῇ διανοίᾳ μόνῃ τῇ ἡμετέρᾳ καὶ ἐν τῇ προσδοκίᾳ τοῦτο συμβῆναι συνεχώρησε· διό [431] φησὶν· Ἐν ἑαυτοῖς τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐσχίκαμεν, οὐκ ἐν τῇ πείρᾳ. Καὶ τίνας ἔνεκεν συνεχώρησε τοσοῦτον κίνδυνον, ὡς ἀπελπίσαι ἡμᾶς καὶ ἀπογνῶναι; Ἴνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς, φησὶν, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Θεῷ.

γ'. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν ὁ Παῦλος, οὐκ ἐπειδὴ αὐτὸς οὕτω διέκειτο, ἀπαγε, ἀλλὰ τοὺς ἄλλους ἐν τοῖς περὶ αὐτοῦ λεγομένοις ρυθμίζων, ἅμα δὲ καὶ μετριάζειν ἐσπουδακῶς· ἐπεὶ καὶ προΐων φησὶν· Ἐδόθη μοι σκόλοψ τῇ σαρκί, τοὺς πειρασμοὺς λέγων, Ἴνα μὴ υπεραιρώμαι. Καίτοι ὁ Θεὸς οὐ διὰ τοῦτό φησιν αὐτοὺς συγκεχωρηκέναι, ἀλλὰ δι' ἑτέραν αἰτίαν. Ποίαν δὴ ταύτην; Ἴνα ἡ δύναμις αὐτοῦ διαλάμψῃ μειζόνως· Ἄρκει γὰρ σοι, φησὶν, ἡ χάρις μου· ἡ γὰρ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται. Ἄλλ', ὅπερ ἔφη, οὐδαμοῦ ἐπιλανθάνεται τοῦ οἰκείου ἤθους, ἐν τοῖς σφόδρα καταδεστέροις ἑαυτὸν ἀριθμῶν, καίτοι πολλῆς δεομένοις παιδαγωγίας καὶ διορθώσεως. Εἰ γὰρ καὶ τοὺς τυχόντας εἰς καὶ δεύτερος πειρασμὸς ἱκανὸς ἐπέλθων σωφρονίσει· πῶς ἐκεῖνος ὁ πάντων ἀνθρώπων μάλιστα ταπεινοφροσύνην ἀσκήσας διὰ παντὸς τοῦ βίου, καὶ τσαῦτα παθὼν ὡς μηδεὶς ἀνθρώπων, μετὰ τσαῦτα ἔτη καὶ φιλοσοφίαν τῶν οὐρανῶν ἀξίαν, ταύτης ἐδεῖτο τῆς νοθεσίας; Ὅθεν δῆλον ὅτι καὶ μετριάζων ἐνταῦθα, καὶ τοὺς ἐφ' ἑαυτοῖς μέγα φρονούντας καὶ ἀλαζονευομένους καταστέλλων λέγει· Ἴνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Θεῷ. Καὶ ὅρα πῶς αὐτοὺς καὶ ταύτην θεραπεύει. Οἱ μὲν γὰρ πειρασμοί, φησὶ, δι' ὑμᾶς ἡμῖν ἐπενεχθῆναι συνεχωρήθησαν· τοσοῦτου τιμᾶται ὑμᾶς ὁ Θεός· Ἐἴτε γὰρ θλιβόμεθα, φησὶν, ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως καὶ σωτηρίας· ἡ δὲ ὑπερβολὴ δι' ἡμᾶς, ἵνα μὴ μέγα φρονώμεν· καθ' ὑπερβολὴν γὰρ ἐδαρήθημεν καὶ ὑπὲρ δύναμιν, ἵνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ ἐγείροντι τοὺς νεκρούς. Πάλιν τοῦ περὶ ἀναστάσεως ἀναμνησθεὶς λόγου, ὑπὲρ οὗ τσαῦτα εἶπεν ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ, καὶ ἀπὸ τῶν παρόντων αὐτὴν βε-

βαιῶν διὸ καὶ ἐπηγάγεν· Ὅς ἐκ τηλικούτων θανάτων ἐρρύσατο ἡμᾶς. Οὐκ εἶπεν, Ἐκ τοσοῦτων κινδύνων, ὁμοῦ μὲν· δεικνύς τὸ ἀφόρητον τῶν πειρασμῶν, ὁμοῦ δὲ ἐκεῖνον, ὄνπερ ἔφη, πιστούμενος τὸν λόγον. Ἐπειδὴ γὰρ μέλλον πρᾶγμα ἡ ἀνάστασις ἦν, δεικνυσὶν ὅτι τοῦτο καθ' ἑκάστην γίνεται τὴν ἡμέραν. Ὅταν γὰρ ἀνθρώπων ἀπογνωσθέντα, καὶ πρὸς αὐτὰς ἐλθόντα τοῦ ἄδου τὰς πύλας ἀνεκλύσῃ, οὐδὲν ἕτερον ἢ ἀνάστασιν ἐπιδεικνυται, ἀπ' αὐτοῦ τοῦ στόματος ἀνασπῶν τοῦ θανάτου τὸν ἐμπεσόντα. Διὸ καὶ τοῖς πολλοῖς ἐπὶ τῶν ἀπογνωσθέντων, εἶτα ἀνενεγκόντων^a ἐξ ἀβύσσου χαλεπῆς, ἢ ἐκ πειρασμῶν ἀφορητῶν, ἔθος τοῦτο λέγειν· Ἀνάστασιν νεκρῶν ἐωράκαμεν ἐπὶ τοῦδε. Ἠλλίκαμεν δὲ ὅτι καὶ ἐτι ρύσεται, συνυπουργούντων καὶ ὑμῶν τῇ [432] δεήσει ὑπὲρ ἡμῶν ἵνα ἐν πολλῷ προσώπῳ^b τὸ εἰς ἡμᾶς χάρισμα διὰ πολλῶν εὐχαριστηθῇ ὑπὲρ ἡμῶν. Ἐπειδὴ τὸ, Ἴνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς, κοινὸν ἐδόκει εἶναι Ἐγκλημὰ καὶ κατηγορία καὶ ἐκλείων ἐνίους αἰνιτομένην, παραμυθεῖται πάλιν τὸ εἰρημένον, τὰς εὐχὰς τὰς ἐκείνων ἀντὶ προστασίας μεγάλης καλῶν καὶ δεικνύς ἅμα, ὅτι διαπαντὸς ἐναγωνιον εἶναι χρὴ τὸν βίον τὸν ἡμέτερον. Τῷ γὰρ εἰπεῖν, Ἠλλίκαμεν δὲ ὅτι καὶ ρύσεται, πολλῶν προαναφωνεῖ πειρασμῶν νιφάδας, οὐ μὴν ἐγκατάλειψιν οὐδαμοῦ, ἀλλὰ βοήθειαν πάλιν καὶ συμμαχίαν. Εἴτα, ἵνα μὴ ἀκούοντες ὅτι διηνεκῶς μέλλουσι κινδυνεύειν, καταπέσωσιν, ἔδειξε πρότερον τῶν κινδύνων τὸ ὄφελος, οἷον τὸ, Ἴνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς· τούτέστιν, Ἴνα ἐν διηνεκῇ ταπεινοφροσύνῃ κατέχη ἡμᾶς· καὶ ἵνα ἡ σωτηρία αὐτῶν ἐνεργῆται, καὶ ἕτερα γούν πλείονα· τὸ τῷ Χριστῷ κοινωνεῖν· Περισεύει γὰρ, φησὶ, τὰ παθήματα τοῦ Χριστοῦ ἐν ἡμῖν· τὸ ὑπὲρ τῶν πιστῶν πάσχειν· Εἴτε γὰρ, φησὶ, θλιβόμεθα, ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως καὶ σωτηρίας· τὸ καὶ αὐτὴν ταύτην διαλάμπειν μειζόνως· Τῆς ἐνεργουμένης γὰρ, φησὶν, ἐν ὑπομονῇ τῶν αὐτῶν παθημάτων· τὸ καρτερικῶς γίνεσθαι· καὶ ἐτι πρὸς τοῦτοις, τὸ τὴν ἀνάστασιν ὄρᾶν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν διαλάμπουσαν· Ἐκ τηλικούτων γὰρ θανάτων ἐρρύσατο ἡμᾶς· τὸ ἐναγωνίους εἶναι καὶ πρὸς αὐτὸν διηνεκῶς ὄρᾶν· Ἠλλίκαμεν γὰρ, φησὶν, ὅτι καὶ ρύσεται· τὸ εὐχαίς προσηλωσθαι· Συνυπουργούντων γὰρ, φησὶ, καὶ ὑμῶν τῇ δεήσει ὑπὲρ ἡμῶν. Δείξας τοίνυν τὸ κέρδος τῶν θλίψεων, εἶτα ἐναγωνίους ποιήσας, ἀλείφει πάλιν αὐτῶν τὰ φρονήματα, καὶ προθυμοτέρους εἰς ἀρετὴν ποιεῖ, μέγала αὐτῶν μαρτυρῶν ταῖς εὐχαίς, εἰ γὰρ ταῦταις Παῦλον ἐχαρίσαντο· Συνυπουργούντων γὰρ ὑμῶν ὑπὲρ ἡμῶν τῇ δεήσει, φησὶ. Τί δὲ ἐστὶν, Ἴνα ἐν πολλῷ προσώπῳ τὸ εἰς ἡμᾶς χάρισμα διὰ πολλῶν εὐχαριστηθῇ ὑπὲρ ἡμῶν; Ἐρρύσατο ἡμᾶς ἐκ τῶν θανάτων ἐκείνων, συνυπουργούντων καὶ ὑμῶν τῇ δεήσει, φησὶ· τούτέστιν, Εὐχομένων πάντων ὑμῶν ὑπὲρ ἡμῶν. Τὸ γὰρ εἰς ἡμᾶς χάρισμα, τούτέστι, τὴν σωτηρίαν τὴν ἡμε-

^a Ms., ἀνεστηκόντων.

^b In editis Graecis Novi Testamenti legitur ἐκ πολλῶν προσώπων.

τέραν ἐβουλήθη πᾶσιν ὑμῖν χαρίσασθαι, ἵνα τὰ πολλὰ πρόσωπα αὐτῷ εὐχαριστήσῃ, ἐπειδὴ καὶ τὰ πολλὰ τῆν χάριν ἔλαβε.

δ'. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, ὁμοῦ μὲν καὶ εἰς τὰς ὑπὲρ ἐτέρων εὐχὰς αὐτοὺς διεγείρων, ὁμοῦ δὲ ἐθίζων καὶ ὑπὲρ ὧν ἂν ἔτεροι πάθωσι, εὐχαριστεῖν αἰετῶ Θεῷ, δεικνύς ὅτι μάλιστα τοῦτο βούλεται καὶ αὐτός. Οἱ γὰρ μελετήσαντες ὑπὲρ ἐτέρων ταῦτα ποιεῖν, πολλῶ μᾶλλον ὑπὲρ ἑαυτῶν ἐπιδείξονται ταῦτα ἀμφοτέρω. Πρὸς δὲ τούτοις, καὶ ταπεινοφροσύνην αὐτοὺς διδάσκει, καὶ εἰς ἀγάπην ἀγει θερμοτέραν. Εἰ γὰρ αὐτός ὁ τοσοῦτον αὐτῶν ὑψηλότερος ὢν, ἐκ τῶν εὐχῶν ἐκείνων σεσῶσθαι φησι, καὶ χάρισμα αὐτῶν ταῖς δεήσεσι δεδῶσθαι [433] αὐτῷ παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἐνόησον πῶς ἐκείνου· ἔδει διακεισθαι καὶ μετριάξαι. Σὺ δέ μοι κάκεινο σκόπει, ὅτι κἂν ἀπὸ οἰκτιρῶν ὁ Θεός τι ποιῇ, μεγάλη ἐνταῦθα καὶ ἡ εὐχὴ συμβάλλεται. Ἀρχόμενος μὲν γὰρ, τοῖς οἰκτιρμοῖς αὐτοῦ τὴν σωτηρίαν ἐλογίσατο· Ὁ Θεός γάρ, φησί, τῶν οἰκτιρῶν, αὐτός ἡμᾶς ἐβρύσατο· ἐνταῦθα δὲ καὶ ταῖς εὐχαῖς· ἐπεὶ κάκεινον τὸν τὰ μύρια ὀφείλοντα τάλαντα, μετὰ τὸ προσπεσεῖν ἠλέησε, καίτοι γε εἴρηται, ὅτι *Σπλαγχνισθεὶς ἀπέλυσε αὐτόν*· καὶ τῇ *Καναναίᾳ*^α δὲ μετὰ τὴν πολλὴν προσεδρίαν ἐκείνην καὶ καρτερίαν τότε ἐχαρίσατο τῆς θυγατρὸς τὴν σωτηρίαν, καίτοι γε ἀπὸ ἑλέου αὐτὴν ἔσωσεν. Ἀπὸ τοῦτου τοίνυν μανθάνομεν, ὅτι κἂν ἔλθεισθαι μέλλωμεν, ἀξίους τοῦ ἑλέου πρότερον παρέχειν ἡμᾶς ἑαυτοὺς χρῆ. Κἂν γὰρ ἔλεος ἦ, τοὺς ἀξίους ἐπιζητεῖ· οὐ γὰρ ἀπῶς ἐπισιν ἅπασι, καὶ τοῖς ἀναισθήτως διακειμένοις· *Ἐλεήσω γὰρ, φησὶν, ὃν ἂν ἐλεῶ, καὶ οἰκτιρήσω, ὃν ἂν οἰκτιρῶ*. Ὅρα γοῦν καὶ ἐνταῦθα τί φησι· *Συνυπουργούτων καὶ ὑμῶν τῇ θεήσει*. Καὶ οὕτε τὸ πᾶν αὐτοῖς ἔδωκεν, ἵνα μὴ αὐτοὺς ἐπάρῃ, οὕτε πάντῃ ἠλλοτρίωσεν αὐτοὺς τοῦ κατορθώματος, ἵνα προτρέψῃ καὶ προθυμότερους ἐργάσθαι καὶ συναγάγῃ πρὸς ἀλλήλους αὐτούς. Διδὸν καὶ ἔλεγεν, ὅτι *Ἑμῖν ἐχαρίσατό μου τὴν σωτηρίαν*. Καὶ γὰρ καὶ πλήθος δυσωπεῖται πολλὰκις ὁ Θεὸς ὁμοουῶν καὶ συμφωνοῦν εἰς εὐχὴν· διὸ καὶ πρὸς τὸν προφήτην ἔλεγεν· *Ἐγὼ δὲ οὐ φείσομαι τῆς πόλεως ταύτης, ἐν ἣ κατοικοῦσι πλείους ἢ δώδεκα μυριάδες ἀνθρώπων*; Εἶτα ἵνα μὴ νομίτῃ, ὅτι πλήθος αἰδεῖται μόνον, φησὶν· *Ἐὰν ἢ ὁ ἀριθμὸς τοῦ Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, τὸ κατὰλειμμα σωθήσεται*. Πῶς οὖν Νινευίτας ἔσωσεν; Ὅτι οὐ πλήθος μόνον ἦν, ἀλλὰ πλήθος μετὰ ἀρετῆς· μετενόησε γὰρ ἕκαστος ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ τῆς πονηρᾶς. Καὶ σώζων δὲ αὐτοὺς ἔλεγεν, ὅτι *Οὐκ ἔγνωσαν δεξιὰν ἢ ἀριστεράν*. Ὅθεν δὴλον, ὅτι καὶ τὰ πρότερα ἐξ ἀφελείας μᾶλλον ἔπασιον, ἢ πονηρίας· καὶ δὴλον, ἐξ ὧν μετεβάλλοντο, ἔλιγων ῥημάτων ἀκούσαντες. Εἰ δὲ τὸ δώδεκα μυριάδας εἶναι μόνον ἴσχυσεν εἰς τὸ σῶσαι αὐτοὺς, τί καὶ πρὸ τούτου αὐτοὺς σωθῆναι ἐκώλυσε; Καὶ τίνας ἔνεκεν οὐκ εἶπε πρὸς αὐτόν, Ἐγὼ δὲ οὐ φείσομαι τῆς πόλεως ταύτης τῆς οὕτω μεταβαλλο-

μένης; ἀλλὰ τὰς μυριάδας παράγει; Ἐκ περιουσίας καὶ τοῦτο τιθεῖς. Τὸ μὲν γὰρ ἦν δῆλον, ἡ μεταβολή· ὁ δὲ ἀριθμὸς καὶ ἡ ἀφέλεια, ἀδηλα τῷ προφήτῃ. Πάνταθεν τοίνυν αὐτοὺς καταμαλάξει βούλεται· ἰσχύει γὰρ καὶ πλήθος, ὅταν καὶ ἀρετῆ ἦ.

[434] Τοῦτο γοῦν καὶ ἀλλαχῶ δηλοῖ λέγουσα ἡ Γραφή· *Προσευχὴ δὲ ἦν ἐκτενης ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸν Θεὸν γινόμενη ὑπὲρ αὐτοῦ*· καὶ τοσοῦτον ἴσχυσεν, ὡς, κακλεισμένων τῶν θυρῶν, καὶ ἀλύσεων ἐπικειμένων, καὶ φυλάκων ἐκατέρωθεν παρακαθευδόντων, ἐξαγαγεῖν τὸν Ἀπόστολον καὶ ἀπαλλάξαι πάντων ἐκείνων. Ἄλλ' ὥσπερ, ἀρετῆς οὐσης, μέγα δύναται· οὕτω, κακίας οὐσης, οὐδὲν ὀνίνησι τὸ πλήθος. Καὶ γὰρ οἱ Ἰσραηλίται, περὶ ὧν φησὶν, ὅτι ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἦν ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, πάντες ἀπόλωντο· καὶ οἱ ἐπὶ Νῦε δὲ πολλοὶ καὶ ἄπειροι ἦσαν, καὶ οὐδὲν αὐτοὺς τοῦτο ὤνησε· καθ' ἑαυτὸ γὰρ οὐδὲν δύναται πλήθος, ἀλλ' ἐν προσθήκῃς μέρει. Σπουδάζωμεν οὖν συνίναμι ἐν ταῖς δεήσεσι, καὶ ὑπὲρ ἀλλήλων εὐχόμεθα, καθάπερ ὑπὲρ τῶν ἀποστόλων ἐκείνοι. Καὶ γὰρ ἐντολὴν πληροῦμεν, καὶ εἰς ἀγάπην ἀλειφόμεθα· ὅταν δὲ ἀγάπην εἶπω, πάντα λέγω τὰ ἀγαθὰ· καὶ εὐχαριστεῖν σπουδαιότερον μανθάνομεν. Οἱ γὰρ ὑπὲρ τῶν ἄλλοτριων εὐχαριστοῦντες, πολλῶ μᾶλλον ὑπὲρ τῶν ἰδίων. Τοῦτο καὶ ὁ *Δαυὶδ* ἐποίησε λέγων· *Μεγαλύνατε τὸν Κύριον σὺν ἐμοί, καὶ ὑψώσωμεν τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπὶ τὸ αὐτό*· τοῦτο καὶ ὁ Ἀπόστολος πανταχῶ ζητεῖ· τοῦτο καὶ ἡμεῖς ἐργαζώμεθα, καὶ εἰς πάντας τοῦ Θεοῦ τὴν εὐεργεσίαν ἐκφέρωμεν, ἵνα κοινωνοὺς λάβωμεν τῆς εὐφρομίας. Εἰ γὰρ παρὰ ἀνθρώπων τι παθόντες ἀγαθὸν, ὅταν ἀνακηρύξωμεν, προθυμότερους αὐτοὺς ποιῶμεν· πολλῶ μᾶλλον τοῦ Θεοῦ τὰς εὐεργεσίας ἀναγορεύοντες, εἰς πλείονα αὐτὸν ἐπισπασόμεθα εἰσίοιαν. Καὶ εἰ παρὰ ἀνθρώπων εὐεργετηθέντες, καὶ ἄλλους διεγειρόμεν εἰς τὴν κοινωνίαν τῆς εὐχαριστίας· πολλῶ μᾶλλον τῷ Θεῷ πολλοὺς προσάγειν χρῆ τοὺς ὑπὲρ ἡμῶν εὐχαριστήσαντας. Εἰ γὰρ Παῦλος τοῦτα ποιεῖ, τοσαύτην ἔχων τὴν παρῆρσιαν, πολλῶ μᾶλλον ἡμᾶς ἀναγκαῖον τοῦτο ποιεῖν.

ε'. Παρακαλῶμεν τοίνυν τοὺς ἁγίους ὑπὲρ ἡμῶν εὐχαριστεῖν, καὶ αὐτοὶ ὑπὲρ ἀλλήλων τοῦτο ποιῶμεν. Τοῦτο ἱερῶν μάλιστα ἐστὶ κατόρθωμα, ἐπειδὴ μέγιστον ἀγαθόν. Προσίνοντες γὰρ, πρότερον ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης καὶ τῶν κοινῶν εὐχαριστοῦμεν ἀγαθῶν. Εἰ γὰρ καὶ κοινὰ αἱ εὐεργεσίαι τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ σὺ ἐν τῷ κοινῷ ἐσώθης. Ὡστε καὶ ὑπὲρ τῆς ἰδίας κοινῆς ὀφείλεις χάριν, καὶ ὑπὲρ τῆς κοινῆς ἰδιάζουσας δίκαιος ἂν εἴης ἀναφέρειν εὐφρομίαν. Καὶ γὰρ τὸν ἦλιον ἀνήψεν οὐ σοὶ μόνῃ, ἀλλὰ καὶ τῷ κοινῷ· ἀλλ' ὅμως ἐν τῷ μέρει τὸ ὅλον ἔχεις· καὶ γὰρ τοσοῦτος γέγονε διὰ τὸ κοινόν· καὶ ὀρθῶς σὺ μόνος τοσοῦτον, ὅσον εἶδον πάντες ἄνθρωποι. Ὡστε τοσαύτην ὀφείλεις εὐχαριστίαν, ὅσην ἅπαντες· καὶ ὑπὲρ τῶν κοινῶν εὐχαριστεῖν ἂν εἴης δίκαιος, καὶ ὑπὲρ τῆς ἐτέρων ἀρετῆς. Πολλὰ γὰρ καὶ δι' ἄλλους πάσχομεν καλῶς. Καὶ γὰρ εἰ δεῖκα μόνον ἐν Σοδόμοις ἐρέθησαν δίκαιοι, οὐκ ἂν ἔπαθον, [435] ἄπερ ἔπαθον. Ὡστε καὶ ὑπὲρ τῆς

¹ Ms., τῆς Καναναίαν.

ceret : ostendens videlicet, id ipsiquoque quam gratissimum esse. Nam qui hæc aliorum causa facere consueverint, multo sane magis utraque hæc ipsi sua causa præstaturi sunt. Quinetiam eos ad humilitatem erudit, atque ad ferventiorē caritatem ducit. Nam cum ipse, qui tot partibus sublimior illis erat, eorum precibus salutem se consequutum esse, ac propter ipsorum orationes beneficium accepisse dicat, velim tecum reputes, quo eos animo quamque modesto esse oportebat. Quin illud quoque animadvertite, quod etiamsi Deus misericordia permotus aliquid faciat, tamen hic quoque precatio multum adjumenti affert. Etenim in principio salutem suam Dei miserationibus acceptam retulit; *Deus enim miserationum*, inquit, *nos eripuit*; hic autem eandem ipsorum quoque precibus adscripsit. Nam etiam illum, qui talentorum decem millia debebat, postquam ad ipsius pedes accessisset, miseratus est : et tamen dictum est, *Misericordia motus dimisit eum*. Atque item Chananaeæ post nullam illam assiduitatem ac tolerantiam, tum denique filiaē salutem concessit (*Matth. 15. 28*) : etiamsi alioqui misericordia ductus ipsi salutem attulerit. Ex quo nimirum discimus, quamvis Deus misericordiam erga nos adhibiturus sit, nobis tamen istud prius faciendum esse, ut misericordia dignos nos ipsos præstemus. Quamvis enim misericordia sit, dignos tamen requirit : non enim temere quibusvis obtingit, etiam stupore laborantibus : *Miserebor enim*, inquit, *cujus miserebor*; et *misericiordiam præstabo ei, cui miserebor* (*Exod. 33. 19*). Vide quippe quidnam hic quoque dicat : *Adjutantibus et vobis in oratione*. Nam nec totum ipsis tribuit, ne eorum animos efferat; nec rursus eos omni ex parte ab hujus beneficii laude submovit, ut eos incitet alacrioresque efficiat, atque inter se devinciāt. Unde etiam dicebat, Salutem meam vobis donavit. Nam persæpe quoque Deus quasi pudore commoveatur, cum multitudinem ad preceationem concordem atque conspirantem cernit : ideoque propheta dicebat, *Ego autem non parcā huic civitati, in qua habitant plus quam centum viginti millia hominum* (*Jonæ 4. 11*). Deinde, ne putes Deum ob multitudinem duntaxat ad misericordiam inflecti, his verbis utitur : *Si fuerit numerus Israel tanquam arena maris, reliquæ salvæ fient* (*Isai. 10. 22*). Qui factum est igitur, ut Ninivitas servarit? Nempe quia non multitudo solum erat, sed multitudo virtute prædita : pœnitentiam enim unusquisque egit, et a via sua prava recessit. Atque etiam ipse, dum salutem ipsis afferret, aiebat : *Nesciunt quid sit inter dextram et sinistram* (*Jon. 1. c.*). Ex quo perspicuum est, eos in priora peccata simplicitate potius quam animi perversitate lapsos fuisse : idque ex eo constat, quod paucis verbis auditis ad meliorem mentem se receperunt. Quod si ad eos servandos hoc satis virium habuisset, quod centum viginti hominum millia erant, quidnam prius quoque prohibuisset, quin salutem adipiscerentur? Cur igitur non dixit ei, Ego autem non parcā civitati huic ita immutatæ, sed tot millia profert? Ex abundanti hoc facit : nam

mutatio quidem manifesta erat, numerus autem et simplicitas civium propheta: ignota erant. Undique igitur eorum animos enollire studet : nam tum viribus pollet multitudo, cum virtus insuper accedit.

Orationis vis. — Hoc etiam alio loco Scriptura his verbis declarat : *Oratio autem fiebat sine intermissione ab Ecclesia ad Deum pro eo* (*Act. 12. 5*) : tantamque vim habuit, ut quamvis etiam fores clausæ essent, et catenæ apostolum stringerent, custodesque utrinque ad ipsius latus dormirent, eum tamen eduxerit atque ex omnibus illis difficultatibus liberarit. Verum quemadmodum, si virtus adsit, magnam vim habet multitudo : ita si vitium adsit, nullam utilitatem affert. Siquidem et Israelitæ, quos arenæ maris numerum adæquasse Scriptura refert, omnes perierunt; atque etiam tempore Noe permulti, imo innumeri erant, nec tamen eos quidquam hoc juvit : sola enim multitudo nihil potest, verum tum demum cum accessionis loco est. Demus igitur operam, ut in precibus coeamus, alii pro aliis precemur, quemadmodum illi pro apostolis. Sic enim et mandatum explemus, et ad caritatem incitamur : cum autem caritatem dico, omnia bona hoc vocabulo complector : atque etiam majore studio gratias agere discamus. Nam qui pro alienis gratias Deo agunt, multo magis id pro suis faciunt. Hoc David quoque faciebat, cum diceret, *Magnificate Dominum mecum, et exaltemus nomen ejus in idipsum* (*Psal. 33. 4*) : hoc et apostolus passim exposcit : hoc nos item faciamus, atque apud omnes Dei beneficium prædicemus, ut eos laudationis socios assumamus. Nam si, cum beneficium aliquod ab hominibus accepimus atque id celebramus, promptiores eos ad bene de nobis merendum reddimus : multo magis, Dei beneficia prædicantes, ad majorem benevolentiam ipsum atrahemus. Et si, cum beneficium aliquod ab hominibus consequuti sumus, ad gratias nobiscum agendas alios etiam excitamus, multo profecto magis nobis curandum est, ut multos, qui gratias pro nobis agant, ad Deum adhibeamus. Cumque Paulus, qui tantam fiduciam obtinebat, hoc faciat, tanto magis hoc a nobis fieri necesse est.

5. Quocirca sanctos viros etiam atque etiam obsecremus, ut pro nobis gratias agant, atque etiam ipsi pro nobis hoc invicem faciamus. Istud præsertim sacerdotum munus est, utpote bonum omnium præstantissimum. Accedentes enim, primum pro universo orbe communibusque commodis gratias agimus. Nam etsi communia Dei beneficia sunt, tamen tu quoque in communi salutem es consequutus. Itaque tum pro privata tua communem gratiarum actionem debes, tum pro communi privatam Deo laudem abs te offerri æquum fuerit. Etenim solem non tibi uni accendit, sed etiam communiter omnibus; et tamen in parte totum habes : nam ob communem omnium utilitatem tanta magnitudine creatus est; tu tamen solus tantum vides, quantum universi mortales videre queant. Ex quo efficitur, ut tantam gratiarum actionem debeas, quantam universi; ac te et pro communibus beneficiis gratias agere par est, et pro aliorum virtuta

Multis enim etiam propter alios beneficiis afficiuntur. Etenim si vel decem soli justi viri in Sodomis inventi fuissent, non in eas, quas pertulerunt, calamitates incidissent. Quamobrem pro aliorum quoque apud Deum libertate ac fiducia gratias agamus: siquidem prisca lex hæc est, atque antiquitas in Ecclesia instituta. Sic Paulus pro Romanis, pro Corinthiis, pro universo orbe gratias agit. Nec vero illud mihi dixeris: Hoc præclarum facinus meum non est. Quamvis enim tuum non sit, sic quoque tamen gratias agere debes, quod membrum tuum tale sit. Alioquin etiam tuum illud facis, cum laudas et in coronarum partem ipse etiam venis, atque eandem gratiam percipis.

Preces pro catechumenis. — Ob eam causam Ecclesiæ leges ad hunc modum preces fieri jubent: non eas dumtaxat quæ pro fidelibus, sed eas etiam quæ pro catechumenis adhibentur: siquidem lex ad supplicandum pro his, qui nondum initiati sunt, fideles excitat. Nam cum diaconus ait, *Pro catechumenis intente oremus*, nihil aliud facit, quam ut universam fidelium multitudinem ad preces pro illis obeundas excitet. Atqui alieni adhuc sunt catechumeni: nondum enim corpori Christi insiti sunt, nec mysteriorum participes effecti, verum a spirituali grege adhuc divisi. Quod si ergo pro his orandum est, multo sane magis pro nostris membris. Ob idque etiam ait, *Intente oremus*, ne videlicet eos tamquam alienos abdicet ac rejicias, ne tamquam peregrinos non agnoscas. Nondum enim lege sancitam, atque a Christo inventam precepcionem habent; nondum liberius orandi potestatem nacti sunt, sed aliorum, qui mysteriis initiati sint, ope indigent. Etenim extra vestibula regia stant, longeque a sacris cancellis: eaque etiam de causa, cum tremendæ preces fiunt, ablegantur. Quo fit, ut te quoque hortetur, ut pro illis ores, quo membra tua fiant, nec jam peregrini atque alieni sint. Illud enim, *Oremus*, non ad sacerdotes tantum, sed etiam ad populum spectat. Nam cum ait, *Recte stemus, oremus*, omnes ad precandum hortatur; ac tum precepcionem auspicans, ait, *Ut misericordissimus ac miserator Deus orationes eorum exaudiat*. Etenim ne dicas, Quid est quod oremus? alieni sunt, nondum nobiscum conjuncti: unde Deum permovere possum? unde cum adducere, ut misericordiam ac veniam illis impertiat? ne, inquam, hæc quærens hæreas, vide quomodo his verbis dubitationem tuam discutiat: *Ut misericordissimus ac miserator Deus*. Audisti, Misericordissimus Deus? Perplexo jam animo esse desine: misericordissimus enim ille, omnium, hoc est, tam peccatorum quam amicorum, miseretur. Quocirca ne dixeris, Quonam modo eorum causa Deum adibo? ipse enim eorum preces exaudiet. Quænam porro alia catechumenorum precatio fuerit, quam ut ne catechumeni maneant? Mox supplicationis quoque modum dicit. Quisnam autem ille est? *Ut cordium ipsorum aures aperiat*. Occlusæ enim et obturatæ adhuc sunt. Aures porro non externas hasce, sed mentis intelligit. *Ut audiant quæ oculus non vidit, nec auris audivit,*

nec in cor hominis ascenderunt. Neque enim arcana mysteria audierunt, sed procul et eminus stant. Atque etiam si audiant, haud tamen quid dicatur intelligunt: siquidem ea ingentem sagacitatem et intelligentiam requirunt, non autem ut dumtaxat audiantur; ipsi vero internas aures nondum acceperunt. Unde etiam prophetiæ gratiam ipsis optat: siquidem propheta ad hunc modum loquebatur: *Dominus dat mihi linguam eruditam, ut sciam quando oporteat proferre sermonem: quoniam ipse aperit os meum, posuit me mane, apposuit mihi aurem audientem* (Isai. 50. 4. 5). Quemadmodum enim prophetæ alio modo ac reliqui homines audiebant: sic fidelis quoque alio modo quam catechumeni. Atque hinc etiam docetur catechumenus, se ab hominibus hæc non discere, neque audire (*Nolite enim, inquit, vocare vobis magistrum in terra* [Matth. 23. 8]), sed sublimitus atque e cælis: *Erunt enim omnes, inquit Scriptura, docibiles Dei* (Isai. 54. 13). Atque idcirco ait, *Et instillet ipsis verbum veritatis*: ita ut interne in ipsos infundatur. Necdum enim, ut par est, veritatis verbum norunt. *Ut timorem suum in ipsis seminet*. At hoc minime sufficit: alia enim ceciderunt secus viam, alia super petras.

6. Verum nos non ad hunc modum postulamus; sed sicut aratrum in pingui terra sulcos aperit, sic etiam hic ut fiat precamur, nempe ut in mentis imò innovati, semina injecta excipiant, ac quicquid audierint accurate retineant. Unde etiam hæc verba subnectit, *Et confirmet fidem suam in animis eorum*. Hoc est ut ne in superficie jaceat, sed alte radices agat. *Ut justitiæ evangelium ipsis revelet*. Duplex velamen esse ostendit; alterum quia mentis ipsorum oculi clausi sunt, alterum quia opertum illis est evangelium. Ac proinde superius quidem dicebat, *Ut aperiat aures cordis ipsorum*; hic autem, *Ut justitiæ evangelium ipsis detegat*; hoc est, ut sapientes eos et ad illud excipiendum idoneos reddat, atque ut doceat ac semina jaciatur. Nam sive idonei sint, nihil tamen id ipsis emolumenti attulerit, nisi Deus detexerit: sive Deus detegat, ipsi autem repudient, in idem rursus detrimentum prolabantur. Hac de causa utrumque petimus, nempe ut et corda aperiat, et evangelium patefaciat. Neque enim si regium paludamentum superjecto velo tectum jaceat, quicquam hoc intuentium oculis profuerit: quemadmodum rursus nil detectum illud esse juverit, si oculi minime vigilant. Ambo porro ista contingent, si illi prius voluerint. Quidam autem est, *Justitiæ evangelium*? Nimirum quod justos efficit. His enim verbis baptismi desiderium in ipsis ciet, dum illud ostendit, evangelium non tantum peccata remittere, sed justitiam etiam afferre. *Ut det illis mentem divinam, castam cogitationem, vitam cum virtute conjunctam*. Audiant hæc fideles, qui vitæ hujusce negotiis affixi sunt. Nam si iis, qui minime initiati sunt, hæc postulare jubemur, animadvertas velim, quales nosipsos esse oporteat qui hæc aliis postulamus: siquidem id agendum est, ut vita nostra evangelio respondeat. Quo etiam fit, ut precepcionis lex a doctrina ad vitam transeat. Postquam enim dixit, *Ut justitiæ*

ἐτέρων παρρησίας εὐχαριστῶμεν. Καὶ γὰρ ἀρχαῖος οὗτος ὁ νόμος ἐστίν, ἄνωθεν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πεφυτευμένος. Οὕτω καὶ Παῦλος εὐχαριστεῖ ὑπὲρ Ῥωμαίων, ὑπὲρ Κορινθίων, ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης. Καὶ μὴ μοι λέγε· Οὐκ ἐστὶν ἐμὸν τὸ κατόρθωμα. Κἂν γὰρ μὴ σὸν ἦ, καὶ οὕτως εὐχαριστεῖν ὀφείλεις, ὅτι τὸ μέλος σου τοιοῦτόν ἐστιν. Ἄλλως δὲ καὶ σὸν αὐτὸ παιεῖς διὰ τῆς εὐφημίας, καὶ κοινωνεῖς τῶν στεφάνων, καὶ λήψῃ καὶ αὐτὸς τὸ χάρισμα.

Διὰ τοι τοῦτο καὶ τὰς εὐχὰς οὕτω γίνεσθαι* κελεύουσιν οἱ τῆς Ἐκκλησίας νόμοι, οὐ τὰς ὑπὲρ τῶν πιστῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς ὑπὲρ τῶν κατηχομένων. Τοὺς γὰρ πιστοὺς ὁ νόμος διεγείρει πρὸς τὴν τῶν ἀμυήτων ἱκετηρίαν. Ὅταν γὰρ ὁ διάκονος λέγῃ, Ἵπὲρ τῶν κατηχομένων ἐκτενῶς δεηθῶμεν, οὐδὲν ἄλλο ἢ τὸν δῆμον ἅπαντα τῶν πιστῶν διανίστησιν εἰς τὰς ὑπὲρ ἐκείνων εὐχὰς. Καίτοι γε ἀλλότριον τῶς εἰσὶν οἱ κατηχοόμενοι. Οὐδέπω γὰρ τοῦ σώματος εἰσι τοῦ Χριστοῦ, οὐδέπω μυστηρίων ἐκοινωνήσαν, ἀλλ' ἐτι διηρημένοι τυγχάνουσι τῆς ἀγάλης τῆς πνευματικῆς. Εἰ δὲ ὑπὲρ τούτων παρακαλεῖν δεῖ, πολλῶ μᾶλλον ὑπὲρ τῶν μελῶν τῶν ἡμετέρων. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ, Ἐκτενῶς, φησὶ, δεηθῶμεν, ἵνα μὴ ὡς ἀλλοτρίους ἀποποιήσῃ, ἵνα μὴ ὡς ξένους ἀγνοήσῃ. Οὐδέπω γὰρ εὐχὴν ἔχουσι τὴν νονομισμένην καὶ εἰσενεχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ· οὐδέπω παρρησίαν κέκτηνται, ἀλλ' ἐτέρων δέονται τῶν μυσταγωγηθέντων. Ἐξω γὰρ τῶν βασιλικῶν ἐστήκασιν αὐλῶν, πόρρω τῶν ἱερῶν περιθάλων. Διὰ τοῦτο καὶ ἀπελαύνονται, τῶν φρικτῶν εὐχῶν ἐκείνων γινομένων. Διὰ τοῦτο καὶ σὲ παρακαλεῖ δεῖσθαι ὑπὲρ αὐτῶν, ἵνα μέλη γένωνται σά, ἵνα μὴ ἐτι ὡς ξένοι καὶ ἠλλοτριωμένοι. Τὸ γὰρ, δεηθῶμεν, οὐ τοῖς ἱερεῦσι λέγεται μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς εἰς τὴν λαὸν συντελοῦσιν. Ὅταν γὰρ εἴπῃ, Στῶμεν καλῶς, δεηθῶμεν, πάντας, εἰς τὴν εὐχὴν παρακαλεῖ. Εἶτα ἀρχόμενος τῆς εὐχῆς φησιν· Ἴνα ὁ πανελεήμων καὶ οἰκτίρμων Θεὸς ἐπακουσῇ τῶν δεήσεων αὐτῶν. Ἴνα γὰρ μὴ λέγῃς, Τί δεηθῶμεν; ἠλλοτριωμένοι εἰσὶν, οὐδέπω συνημμένοι· πόθεν ἔχω δυσωπήσει τὸν Θεόν; πόθεν ἔχω πείσαι μεταδοῦνα· ἔλεου καὶ συγγνώμης αὐτοῖς; Ἴνα μὴ ταῦτα ζητῶν ἀπορῆς, ὅρα πῶς σου λύει τὴν ἀπορίαν λέγων· Ἴνα ὁ πανελεήμων καὶ οἰκτίρμων Θεός. Ἦκουσας, Πανελεήμων Θεός; Μὴ ἀπόρει λοιπὸν ὁ γὰρ πανελεήμων πάντας ἔλειψ, καὶ ἀμαρτωλοὺς καὶ φίλους. Μὴ τοίνυν λέγε, Πῶς ὑπὲρ αὐτῶν προσέλθω; αὐτὸς ἐπακούσει τῶν δεήσεων αὐτῶν. Δέησις δὲ κατηχομένων τίς ἂν εἴη, ἀλλ' ἢ ὥστε μὴ μεῖναι κατηχομένους; Εἶτα καὶ ὑπαγορεύει τῆς ἱκετηρίας τὸν τρόπον. Τίς δὲ οὗτός ἐστιν; Ἴνα διαπορίξῃ τὰ ὡρα τῶν καρδιῶν αὐτῶν. Μέμυκε ἔτι, καὶ βέβυσται. Ὅσα δὲ οὐ ταῦτ' αὖ φησι τὰ ἐξωθεν, ἀλλὰ τὰ [436] τῆς διανοίας. Ὅστε ἀκοῦσαι ἢ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε καὶ ἐπὶ καρδίαν

ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη. Οὐδὲ γὰρ ἤκουσαν τῶν ἀπορρήτων μυστηρίων, ἀλλὰ πόρρω που καὶ μακρὰν ἐστήκασιν. Κἂν ἀκούσῃσι δὲ, οὐκ ἴσασιν τὰ λεγόμενα· συνέσεως γὰρ δεῖται πολλῆς ἐκεῖνα, οὐκ ἀκροάσεως μόνης· τὰς ἐνδὸν δὲ οὐδέπω ἔχουσιν ἀκοάς. Διὸ καὶ προφητικὸν αὐτοῖς ἐπεύχεται χάρισμα· καὶ γὰρ ὁ προφήτης οὕτως ἔλεγεν· Ὁ Θεὸς δίδωσί μοι γλῶσσαν παιδείας, τοῦ γινῶναι ἡλίκα δεῖ εἰπεῖν λόγον· ὅτι αὐτὸς ἀνολίγει μου τὸ στόμα, ἔδωκέ μοι πρῶτ', προσέθηκέ μοι ὡτίον ἀκούειν^c. Ὅσπερ γὰρ οἱ προφήται ἄλλως ἤκουον παρὰ τοὺς πολλοὺς, οὕτω καὶ οἱ πιστοὶ παρὰ τοὺς κατηχομένους. Ἐντεῦθεν μανθάνει καὶ ὁ κατηχοόμενος, μὴ παρὰ ἀνθρώπων ταῦτα μανθάνειν, μηδὲ ἀκούειν (Μὴ καλέσητε γὰρ, φησὶ, διδάσκαλον ἐπὶ τῆς γῆς), ἀλλ' ἄνωθεν ἐκ τῶν οὐρανῶν· Ἐσονται γὰρ πάντες διδασκαλοὶ Θεοῦ. Διὸ φησὶ· Καὶ κατηχήσῃ αὐτοὺς τὸν λόγον τῆς ἀληθείας· ὥστε ἐνδοθεν αὐτοῖς ἐνηχεῖσθαι. Ὡς γὰρ εἰδέναι χρῆ, οὐδέπω ἴσασιν τὸν λόγον τῆς ἀληθείας. Ἴνα κατασπείρῃ τὸν φόβον αὐτοῦ ἐν αὐτοῖς. Ἄλλ' οὐκ ἀρκεῖ τοῦτο· τὰ μὲν γὰρ ἔπεσε παρὰ τὴν ὁδόν, τὰ δὲ ἐπὶ τῆς πέτρας.

ς'. Ἄλλ' ἡμεῖς οὐχ οὕτως αἰτοῦμεν· ἀλλ' ὥσπερ ἐπὶ γῆς λιπαρὰς ἀνοίγει τὰς αὐλακὰς τὸ ἄροτρον, οὕτω καὶ ἐνταῦθα γενέσθαι δεόμεθα, ὥστε νεωθέντας ἐν τῷ βάθει τῆς διανοίας δέξασθαι τὰ καταβαλλόμενα, καὶ πᾶν ὅπερ ἤκουσαν μετὰ ἀκριβείας κατασχεῖν. Διὸ καὶ ἐπάγει λέγων· Καὶ βεβαιώσῃ τὴν πίστιν αὐτοῦ ἐν ταῖς διανοίαις αὐτοῦ. Τουτέστιν, ἵνα μὴ ἐξεπιπολῆς κέηται, ἀλλ' ἵνα κατὰ βάθους βάλῃ τὴν ρίζαν. Ἴνα ἀποκαλύψῃ αὐτοῖς τὸ εὐαγγέλιον τῆς δικαιοσύνης. Δείκνυσι διπλοῦν τὸ κάλυμμα· τὸ μὲν διὰ τὸ μεμυκέναι αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας, τὸ δὲ διὰ τὸ κεκαλύφθαι αὐτοῖς τὸ εὐαγγέλιον. Διὸ ἀνωτέρω μὲν ἔλεγεν· Ἴνα διαπορίξῃ τὰ ὡρα τῶν καρδιῶν αὐτῶν· ἐνταῦθα δὲ, Ἴνα ἀποκαλύψῃ αὐτοῖς τὸ εὐαγγέλιον τῆς δικαιοσύνης· τουτέστιν, ἵνα καὶ αὐτοὺς σοφοῦς ἐργάσῃται καὶ ἐπιτηδεῖους πρὸς ὑποδοχὴν, καὶ ἵνα διδάξῃ, καὶ καταβάλῃ τὰ σπέρματα. Ἄν τε γὰρ ἐπιτήθειοι ὦσιν, οὐδὲν ὄφελος, τοῦ Θεοῦ μὴ ἐκκαλύπτοντος· ἂν τε ἀποκαλύψῃ, μὴ δέξωνται δὲ, πάλιν εἰς τὸ αὐτὸ ἡ ζημία περιίσταται. Διὰ τοῦτο ἀμφοτέρω αἰτοῦμεν, ἵνα καὶ ἀνοίξῃ τὰς καρδίας, καὶ ἀποκαλύψῃ τὸ εὐαγγέλιον. Οὐδὲ γὰρ, εἰ κόσμος κείναι βασιλικὸς ἄνωθεν κεκαλυμμένος, ἔσται τι πλέον ὀφθαλμῶν βλεπόντων· ὥσπερ οὖν οὐδὲ γεγυμνωμένου, τούτων μὴ ἐγρηγορότων. Ταῦτα δὲ ἀμφοτέρω γίνεται, ἂν ἐκεῖνοι ἔλκωνται πρότερον. Τί δὲ ἐστίν, εὐαγγέλιον δικαιοσύνης; Τὸ ποιοῦν δικαίους. Διὰ τούτων γὰρ εἰς ἐπιθυμίαν αὐτοὺς ἄγει τοῦ βαπτίσματος, δεικνύς ὅτι οὐχ ἀμαρτημάτων ἀφέσεώς ἐστι μόνον τὸ εὐαγγέλιον, ἀλλὰ καὶ δικαιοσύνης [437] ποιητικόν. Ἴνα αὐτοῖς δοίῃ ροὴν ἐνθεον, σώφρονα λογισμῶν, καὶ ἐνδρετον πολιτείας. Ἀκουέτωσαν οἱ πιστοὶ, ὅσοι τοῖς βιωτικοῖς εἰς· προσηλωμένοι πράγμασιν. Εἰ γὰρ τοῖς ἀμυήτοις

* Ms., οὕτω τῶν ἄσθαι. Editi, οὕτω γίνεσθαι. Quae de catechumenis hic dicuntur, pluribus disquisita reperies in Praelatione generali.

b Ms., βέβυκε. Error ortus ex similitudine litterarum β et μ, in ms. xvi cuiusdam ut videre possis in Palaeographia nostra p. 556.

c Ms., ἀκούειν, et ita legitur in Bibl. Editi., ἀκούων.

καλεόμεθα ταῦτα αἰτεῖν, ἐννόησον ἐν τίσιν ἡμᾶς εἶναι χρῆ, τοὺς ταῦτα ἐτέροις αἰτοῦντας· καὶ γὰρ ἐφάμιλλον δεῖ τῷ Εὐαγγελίῳ τὴν πολιτείαν ἔχειν. Διὸ δὴ καὶ τῆς εὐχῆς ὁ νόμος ἀπὸ τῶν δογμάτων ἐπὶ τὴν πολιτείαν μεταβαίνει. Εἰπὼν γὰρ, *Ἴνα ἀποκαλύψῃ αὐτοῖς τὸ εὐαγγέλιον τῆς δικαιοσύνης, ἐπήγαγεν· Ἴνα δὲ αὐτοῖς τοῦτον ἐνθεῖον. Τί δὲ ἐστίν, ἐνθεῖον;* Ἴνα ὁ Θεὸς οἰκῆ ἐν αὐτῷ· *Ἐνοικήσω γὰρ, φησὶν, ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω.* Ὅταν γὰρ γένηται δίκαιος ὁ νοῦς, ὅταν ἀποδύσῃται τὰ ἁμαρτήματα, οἶκος γίνεται τοῦ Θεοῦ· ὅταν δὲ ὁ Θεὸς ἐνοική, οὐδὲν ἀνθρώπινον ἔσται λοιπόν. Καὶ οὕτω γίνεται ἐνθεῖος ὁ νοῦς, ἅπαντα φθεγγόμενος ἐκεῖθεν, ὡσπερ οὖν καὶ οἶκος τοῦ Θεοῦ ἐνδοῦ οἰκοῦντος. Ὁ αἰσχρολογῶν ἄρα οὐκ ἔχει ἐνθεῖον νοῦν, οὐδὲ ὁ εὐτραπέλις καὶ γέλωτι χαίρων. *Σώφρονα λογισμὸν*. Καὶ τί ποτέ ἐστι σὺφρονα λογισμὸν ἔχειν; Τὸ τὴν ὑγίαν κεκτηθῆσαι τὴν κατὰ ψυχὴν ὡς ὁ γε κατεχόμενος ἐπιθυμία πονηρίας, καὶ πρὸς τὰ παρόντα ἐπιποθούμενος, οὐκ ἂν εἴη σὺφρον, τούτεστιν, ὑγιής. Καὶ ὡσπερ ὁ νοῦν καὶ τῶν οὐ προστηκόντων ἐπιθυμῆι, οὕτω καὶ οὗτος. Καὶ ἐνάρετον πολιτείας. Τὰ γὰρ δόγματα πολιτείας χρεῖαν ἔχει. Ἀκούσατε τούτων, οἱ πρὸς τῷ τέλει τοῦ βίου ἐπὶ τὸ βάπτισμα ἰόντες. Ἡμεῖς μὲν γὰρ εὐχόμεθα, ἵνα μετὰ τὸ βάπτισμα καὶ πολιτείαν σχῆτε· σὺ δὲ σπεύδεις καὶ πάντα ποιεῖς, ὥστε πολιτείας ἔρημος ἀπελθεῖν. Τί γὰρ, εἰ καὶ δίκαιος γίνῃ, ἀλλ' ἀπὸ τῆς πίστεως μόνης; Ἡμεῖς δὲ καὶ τὴν ἀπὸ τῶν κατορθωμάτων εὐχόμεθα σχεῖν παρρησίαν. *Διαπαντὸς τὰ αὐτοῦ ροεῖν, τὰ αὐτοῦ φρονεῖν, τὰ αὐτοῦ μελετᾶν.* Σὺφρονα γὰρ λογισμὸν καὶ ἐνάρετον πολιτείας οὐ μίαν ἡμέραν οὐδὲ δύο καὶ τρεῖς αἰτοῦμεν μόνον, ἀλλὰ διὰ παντός τοῦ βίου καὶ τῆς ζωῆς, καὶ τὴν ὑπόθεσιν τῶν ἀγαθῶν ἀπάντων, τὸ τὰ αὐτοῦ φρονεῖν. *Οἱ γὰρ πολλοὶ τὰ ἑαυτῶν ζητοῦσιν, οὐ τὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ.* Πῶς οὖν τοῦτο ἂν γένοιτο; δεῖ γὰρ μετὰ τῆς εὐχῆς καὶ τὰ παρ' ἑαυτῶν συνεισφέρειν. Ἐάν ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ καταγινώμεθα ἡμέρας καὶ νυκτός· διὸ καὶ ἐπάγει τοῦτο αἰτῶν· *Ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ καταγίνεσθαι.* Καὶ ὡσπερ ἄνω τὸ, *Διαπαντὸς*, εἶπεν, οὕτως ἐνταῦθα, *Ἡμέρας καὶ νυκτός.* Διὸ καὶ αἰσχύνομαι διὰ τοὺς ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ μόλις ἐν ἐκκλησίᾳ φαινομένου. Τίνα γὰρ σχοίεν ἀπολογίαν οἱ δι' ἡμέρας καὶ νυκτός οὐχ ἀπλῶς ὁμιλεῖν τῷ νόμῳ, ἀλλὰ καταγίνεσθαι κελεύομενοι, τούτεστι προσαδολεσχεῖν, καὶ μὴδὲ τὸ πολλοστὸν μέρος τῆς ζωῆς τοῦτο ποιοῦντες, τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ μνημονεύειν, τὰ δικαιώματα αὐτοῦ φυλάσσειν;

ζ. Εἶδες σειρὰν ἀρίστην, καὶ πῶς ἕκαστον αὐτῶν τοῦ [438] πλησίον ἔχεται, πάσης χρυσῆς ἀλύσειος ἀσφαλῆστερον τοῦ νεο καὶ εὐπρεπέστερον συγκείμενον; Αἰτήσας γὰρ νοῦν ἐνθεῖον, λέγει πῶς ἂν γένοιτο οὗτος. Πῶς δ' ἂν γένοιτο; Ἐκ τοῦ διαπαντός αὐτὸν μελετᾶν. Τοῦτο δὲ πῶς ἂν συμβαίῃ; Ἐκ τοῦ τῷ νόμῳ προσέχειν διηνεκῶς. Πῶς δ' ἂν πεισθεῖσαν ἀνθρωποι τοῦτο, εἰ τὰς ἐντολάς αὐτοῦ τηροῖεν· μάλλον δὲ ἐκ τοῦ τῷ νόμῳ προσέχειν, καὶ τὸ τὰς ἐντολάς τηρεῖν γίνεται· ὡσπερ οὖν καὶ ἐκ τοῦ τὰ αὐτοῦ φρονεῖν καὶ ἐνθεῖον ἔχειν νοῦν, τὸ τὰ αὐτοῦ μελετᾶν. Ἐκαστον

γὰρ τῶν εἰρημένων καὶ συγκατασκευάζει τὸ πλησίον, καὶ συγκατασκευάζεται παρ' αὐτοῦ, συνεχόν τε αὐτὸ καὶ συνεχόμενον παρ' αὐτοῦ. *Ἐτι ἐκτενέστερον ὑπὲρ αὐτῶν παρακαλέσωμεν.* Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῷ μακρῷ λόγῳ καταδαρθάνειν· εἰσωθεν ἡ ψυχὴ, πάλιν αὐτὴν διανίστασι. Μεγάλα γὰρ βούλεται τινα αἰτῆσαι πάλιν καὶ ὑψηλά· διὸ φησὶν· *Ἐτι ἐκτενέστερον ὑπὲρ αὐτῶν παρακαλέσωμεν.* Τί δὲ τοῦτο ἐστίν; *Ἴνα ἐξέλθῃ αὐτοὺς ἀπὸ παντός πονηροῦ καὶ ἀτόπου πράγματος.* Ἐνταῦθα τὸ μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμὸν καὶ τὸ πάσης ἐπιβουλῆς ἀπαλλαγῆναι αἰτοῦμεν αὐτοὺς σωματικῶν τε ὁμοῦ καὶ πνευματικῶν· διὸ καὶ ἐπάγει λέγων· *Ἀπὸ παντός ἁμαρτήματος διαβολικοῦ, καὶ πάσης περιστάσεως τοῦ Ἀντικειμένου·* τοὺς πειρασμοὺς δηλῶν καὶ τὰς ἁμαρτίας.

Εὐπερίστατον γὰρ ἡ ἁμαρτία, πάντοθεν ἱσταμένη, ἐμπροσθεν, ὀπισθεν, καὶ οὕτως ἡμᾶς καταβάλλουσα. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν ὁ δεῖ γενέσθαι παρ' ἡμῶν, ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ καταγίνεσθαι, τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ μνημονεύειν, τὰ δικαιώματα αὐτοῦ φυλάττειν· πείθει λοιπόν, ὅτι οὐδὲ ταῦτα ἀρκεῖ, ἂν μὴ αὐτὸς παρῆ καὶ βοηθῆ. *Ἐάν γὰρ μὴ Κύριος οἰκοδομήσῃ οἶκον, εἰς μάτην ἐκοκίασαν οἱ οἰκοδομοῦντες αὐτόν·* καὶ μάλιστα ἐπὶ τούτων, οἱ εἰς πρόκεινται τῷ διαβόλῳ, καὶ ὑπὸ τὴν ἀρχὴν εἰσι τὴν αὐτοῦ. Καὶ ἴστε ταῦτα οἱ μεμνημένοι. Ἀναμνήσθητε γοῦν τῶν βημάτων ἐκείνων, δι' ὧν ἀπετάξαθε αὐτοῦ τῆ τυραννίδι, γόνυ κλίναντες, καὶ πρὸς τὸν Βασιλέα ἀτομολήσαντες, καὶ τὰ φρικώδη ἐκεῖνα φεγγόμενοι βήματα, δι' ὧν παιδεύομεθα μὴδὲν αὐτῷ καθόλου πειθεσθαι. Ἀντικείμενον δὲ αὐτὸν καλεῖ καὶ διάβολον, ἐπειδὴ καὶ Θεὸν πρὸς ἀνθρώπους διαβάλλει, καὶ ἡμᾶς πρὸς Θεὸν, καὶ πάλιν ἡμᾶς αὐτοὺς πρὸς ἀλλήλους· ποτέ μὲν γὰρ τὸν Ἰωὴ πρὸς τὸν Θεὸν, λέγων· *Μὴ δωρεὰν σέβεται Ἰωὴ τὸν Κύριον;* καὶ πάλιν τὸν Θεὸν πρὸς τὸν Ἰωὴ· *Πῦρ κατήλθεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ·* καὶ πρὸς τὸν Ἀδὰμ πάλιν τὸν Θεὸν, ὅτε εἶπε διανοιχθήσεσθαι αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμούς· καὶ πρὸς πολλοὺς τῶν νῦν ἀνθρώπων, λέγων· *Οὐ προνοεῖ Θεὸς τῶν ὀρωμένων, ἀλλὰ δαίμοσιν ἀφῆκε τὰ καθ' ὕμᾶς·* καὶ πρὸς πολλοὺς δὲ τῶν Ἰουδαίων τὸν Χριστὸν διέβαλε, πλάνον καὶ γόητα καλῶν. Πῶς δὲ ἐνεργεῖ, ἴσως βούλεται τις [439] ἀκοῦσαι. Ὅταν μὴ εὐρῆ νοῦν ἐνθεῖον, ὅταν μὴ σὺφρονα ψυχὴν, ὅταν μὴ μνημονεύῃ τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ, μὴδὲ φυλάσῃ τὰ δικαιώματα αὐτοῦ, τότε αἰχμάλωτον λαβὼν ἄπεισιν. Ὁ γοῦν Ἀδὰμ εἰ ἐμνημόνευε τῆς ἐντολῆς λεγομένης, *Ἀπὸ παντός ξύλου φαγῆ, εἰ ἐφύλασσε τὸ δικαίωμα τὸ λέγον, Ἥ ἂν ἡμέρα φαγῆτε, τότε θανάτῳ ἀποθαρτεῖσθε·* οὐκ ἂν ἔπαθεν ἅπερ ἔπαθεν. *Ἴνα καταξίωσῃ αὐτοὺς ἐκ καιρῷ εὐθέτω τῆς τοῦ Λουτροῦ καλλιγενεσίας, τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν.* Τὰ μὲν γὰρ παρόντα αἰτοῦμεν, τὰ δὲ μέλλοντα· καὶ φιλοσοφούμεν ὑπὲρ τοῦ λουτροῦ, καὶ ἐν τῇ αἰτήσει παιδεύομεν αὐτοὺς εἰδέναι αὐτοῦ τὴν ἰσχύν. Ἐντεῦθεν γὰρ ἤδη ὁ λόγος

* Editi, λόγῳ καταδαρθάνειν. M., λόγῳ κατακτεταίν.

h Ms. sic melius quam editi, σωματικῶν τε ὁμοῦ καὶ πνευματικῶν.

evangelium ipsis delegat, subjunxit, *Ut det ipsis mentem divinam*. Quid est, *divinam*? Hoc est, *ut Deus in ea habitet*: *Inhabitabo enim in ipsis*, inquit, *et inambulabo* (*Lev. 26. 12*). Nam cum mens justitia prædita est ac peccata exiit, Dei domus efficitur: cum autem in ea domicilium sibi constituerit, nihil posthac humanum erit. Sic divina mens redditur, divinitus omnia proloquens, ac velut domus Dei in ea habitantis. Ex quo colligitur eum mentem divinam non habere, qui turpibus sermonibus utitur, aut scurrilitate ac risu delectatur. *Castam cogitationem*. Quidnam autem est castam cogitationem habere? Nempe spirituali sanitate præditum esse. Etenim is, qui vitii cupiditate correptus tenetur, præsentiaque ad stuporem usque miratur, castus, hoc est sanus, esse nequit. Quemadmodum enim qui in morbo versatur, ea etiam appetit, quæ minime convenit: eodem hic quoque modo. *Vitam cum virtute conjunctam*. Doctrina quippe vitam etiam desiderat. Audite hæc, qui sub vitæ fluem ad baptismum acceditis. Nam nos quidem id precibus a Deo contendimus, ut post baptismum quoque probam vitam habeatis: tu contra in hoc incumbis, nihilque non facis, ut sine proba vita hinc excedas. Quid enim, si justus quidem fias, sed a fide dumtaxat? At nos ut a virtutum quoque muneribus tibi fiducia comparetur, oramus. *Perpetuo quæ ipsius sunt cogitare, quæ ipsius sunt sapere, quæ ipsius sunt meditari*. Castam enim cogitationem atque honestam vitam, non ad unum dumtaxat aut duos aut tres dies, sed per universum vitæ curriculum petimus, et, quod honorum omnium causa est, quæ ipsius sunt sapere. *Plerique enim quæ sua sunt quærunt, non quæ Jesu Christi* (*Philipp. 2. 21*). Quonam igitur modo hoc fieri possit? ad precem enim hoc quoque accedat oportet, ut quæ nostra sunt præstemus. Si in ipsius lege dies noctesque versemur: unde etiam deinceps hoc petit, *In ipsius lege die ac nocte morari*. Et quemadmodum superius dixerat, *Perpetuo*: eodem modo hic, *Die ac nocte*. Itaque eorum me puget, qui toto anno vix semel in ecclesia conspiciuntur. Quam enim excusationem nancisci queant, qui cum die ac noctu in Dei lege, non dicam versari, sed morari, hoc est semper meditari jubeantur, tamen ne minimam quidem vitæ partem in hoc impendunt, ut ipsius mandata memoria usurpent, atque ipsius justificationes custodiant?

7. Videsne catenam optimam, quamque apte singula hæc inter se cohæreant, atque quavis aurea catena firmiter et elegantius? Postquam enim mentem divinam postulavit, exponit quonam pacto talis esse queat. Quomodo autem? Nimirum si quis perpetuo ea, quæ Dei sunt, meditetur. Hoc autem quam ratione quispiam consequi possit? Si divinæ legi operam dare numquam intermittat. Quonam pacto id mortalibus persuaderi queat? Si mandata ipsius observent: quin potius ex eo ipso, quod legi divinæ quispiam studeat, id consequitur, ut mandata servet; quemadmodum scilicet ex eo, quod quis ea quæ ipsius sunt sapit, ac mentem divinam habet, illud adipiscitur ut quæ ipsius sunt meditetur. Singula

enim ex his quæ diximus, et id quod vicinum est efficiunt, et ab eo efficiuntur; et ipsum continent, et ab ipso continentur. *Intensius adhuc pro ipsis rogemus*. Quoniam animus in proluxa oratione obdormiscere consuevit, rursus eum excitat. Magna enim rursus atque excelsa postulare vult: ideoque ait, *Intensius adhuc pro ipsis rogemus*. Quidnam autem hoc est? *Ut eripiat eos ab omni malo et absurdo negotio*. Hoc loco id ipsius petimus, ut ne intrent in tentationem, atque ut ab omnibus tam corporeis quam spiritualibus insidiis liberentur. Ob id etiam hæc verba subjunxit, *Ab omni peccato diabolico, et omni obsidione adversarii*. Quibus verbis tentationes ac peccata significat.

Peccati natura. — Peccati enim ea natura est, ut facile hominem obsideat atque undique stet, a fronte nempe et a tergo, sicque nos dejiciat. Postquam enim quæ a nobis præstanda sint exposuit, hoc est, ut in ejus lege versemur, ipsius mandata memoria teneamus, justificationes ejus custodiamus, hoc jam admonet, ne ista quidem sufficere, nisi adsit ipse atque opem ferat. *Nisi enim Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam* (*Psal. 126. 1*): ac præsertim in iis, qui diabolo adhuc objecti sunt, ac sub ipsius imperio et ditone. Ac vos hæc nostis, qui sacris initiati estis. Facile enim illa verba vobis in memoriam redeant, per quæ ipsius tyrannidi nuntium remisistis, cum flexo genu ad Regem transfugistis, ac tremenda illa verba protulistis, quibus tyranno nullo prorsus modo obsequi docemur. Adversarium porro ac diabolium ipsum appellat, quoniam et Deum apud homines, et homines apud Deum, ac nos ipsos inter nos criminatur. Etenim ipse olim Jobum apud Deum in crinen vocabat, cum diceret, *Num Job frustra colit Deum* (*Job. 1. 9. 16*)? ac rursus Deum apud Jobum his verbis, *Ignis descendit de celo*: atque item Deum apud Adamum, cum diceret fore, ut eorum oculi aperirentur (*Gen. 3. 5*): ac nunc etiam apud plerosque mortalium, dicens: Deus iis, quæ oculis cernuntur non prospicit, sed res vestras dæmonibus permisit. Quin apud complures quoque Judæos Christum traducebat, impostorem ac præstigiatores eum appellans. Quonam autem modo operetur, audire fortasse aliquis cupit. Cum mentem non divinitus afflatam et non sobriam cogitationem invenit, quæ Dei mandata non recordeatur, nec ipsius justificationes custodiat, tum demum captivam eam secum abducit. Adamus quippe, si hujusce mandati meminisset, *De omni ligno comede*, si legem eam servasset quæ dicebat, *In quacumque die comederitis, morte moriemini* (*Gen. 2. 17*); non ea, quæ passus est, passus fuisset. *Ut dignetur eos in tempore opportuno lavacro regenerationis, et remissione peccatorum*. Quædam enim præsentia petimus, quædam futura: ac de lavacro philosophamur, atque in ipsa petitione docemus eos vim baptismi cognitam habere. Hinc enim jam sermo eos assuefacit, ut intelligant rem eam regenerationem esse, nosque ut a vulva, sic ab aquis denuo gigni:

ut ne illi cum Nicodemo dicant, *Quomodo potest homo nasci cum sit senex? potestne in ventrem matris suæ introire, ac nasci denuo (Joan. 3. 4)?* Deinde postquam peccatorum remissionem dixit, per ea quæ sequuntur ipsam confirmat dicens: *Indumento incorruptionis.* Etenim qui filii dignitatem induit, procul dubio incorruptibilis efficitur. Quid autem est, *In tempore opportuno?* Nimirum cum quis probe affectus est, cum animo alacri et cum fide accedit: fidelis etenim hominis opportunum tempus hoc est. *Ut benedicat introitus et exitus eorum, omnem vitam ipsorum.* Hoc loco aliquid, quod ad corpus spectet, petere jubentur, ut qui adhuc imbecilles sint. *Donos eorum et habitationes.* Hoc est, sive famulos habeant, sive cognatos, sive alios quosdam necessarios. Hæc enim erant Veteris Testamenti præmia: nec quidquam perinde grave, atque acerbum esse videbatur, ut viduitas, ut sterilitas, ut præmatura funera, ut fames, et adversi rerum successus. Ob eam causam in petitionibus ad corpus pertinentibus eos immorari sinit, paulatim ipsos in altum subvehens. Hoc enim et Christus facit et Paulus, antiquas videlicet benedictiones uterque in memoriam revocans: Christus nempe, cum ait, *Beati miles, quoniam ipsi possidebunt terram (Matth. 5. 4):* Paulus autem, *Honora patrem tuam et matrem tuam, ut sis longævus super terram. Filios eorum, ut eos augeas et benedicas, atque ad mensuram ætatis perductos sapientia instruas (Ephes. 6. 2. 3).*

8. Illic rursus partim corporeum, partim spirituale beneficium ipsis poscit, utpote puerili adhuc animo præditis. Quod autem sequitur, omni ex parte spirituale est, *Ut omnia quæ ipsis proposita erunt, ad utilitatem dirigat.* Non enim simpliciter quæ proposita erunt, sed quæ ad utilitatem. Sæpe enim peregrinatio aliqua instituitur, sed minime conducit; atque aliud quiddam simile, quod nec item utile est. Ex quibus hoc discunt, Deo in omnibus rebus gratias agere, ut quæ ad eorum commodum et utilitatem fiant. Post hæc omnia jam eos surgere jubet. Nam cum prius eos humi prostratos tenuisset, posteaquam ea petierunt quæ petierunt, ac fiducia repleti sunt, jam eos sermo erigit, ac deinceps ipsos quoque precationem ad Deum amplecti jubet. Siquidem quædam nos dicimus, quædam rursus ipsis committimus, petitionis nempe januas ipsis aperientes: non secus videlicet ac pueros primum ipsi docemus, post autem ipsos quoque loqui jubemus. Itaque hoc ipsis dicimus, *Angelum pacis petite, o catechumeni.* Est quippe angelus etiam cruciatum inferens, ut cum ille ait, *Immissionem per angelos malos (Psal. 77. 54).* Est et angelus exterminator. Ac provide eos angelum pacis petere jubemus, docentes eos, id quod bonorum omnium vinculum est, hoc est, pacem postulare: ita ut ab omni pugna, ab omni bello, et ab omni dissidio absint. *Pacifica vobis omnia quæ proponuntur.* Utcumque enim grave aliquid sit, dum tamen pacem quis-

piam habeat, leve est. Eoque etiam nomine Christus dicebat, *Pacem meam do vobis (Joan. 14. 27).* Neque enim ullum armorum genus diabolo æque firmum ac validum est, ut pugna et simultas ac bellum. *Pacificum hunc diem, atque omnes vitæ vestræ dies postulate.* Vidistin' rursus quomodo universam vitam in virtute transigi jubeat? *Christianos vestros fines;* et quod bonorum caput est, *quod honestum est et quod utile.* Nam quod honestum non est, id ne utile quidem esse potest. Alia enim rerum utilium apud nos natura est, quam vulgus opinatur. *Vos ipsos Deo viventi ac Christo ipsius commendate.* Nondum enim hoc illis committimus, ut pro aliis orent, sed præclare agi putamus, si pro seipsis orare queant. Videsne quam plena et numeris omnibus absoluta precatio sit, sive doctrinam sive vitam consideres? Nam cum evangelium dicimus, cum incorruptionis indumentum, cum regenerationis lavacrum, doctrinam universam his verbis complectimur. Rursus cum mentem divino numine afflatam, cum sobriam cogitationem, cum denique cætera, quæ a nobis commemorata sunt, vitam significamus. Demum eos capita inclinare jubemus, hoc videlicet argumento preces exauditas esse statuentes, quod Deus eos benedicat. Neque enim homo est qui benedicit, sed per illius manum ac linguam regi ipsi capita eorum, qui adsunt, offerimus. Ac tum inclamant omnes, *Amen.* Hæc autem omnia quorsum tandem a me dicta sunt? Ut doceam nos aliorum commoda quærere debere, ac ne putent fideles hæc, cum recitantur, nihil ad se pertinere. Neque enim ad parietes diaconus loquitur, cum ait, *Oremus pro catechumenis.* Verum nonnulli adeo amentes, atque ignavi ac dissoluti sunt, ut non modo in catechumenorum, sed etiam fidelium tempore stent atque confabulentur. Hinc omnia subversa sunt, hinc omnia perierunt: quia quo tempore maxime curandum est ut Deum nobis reconciliemus, hoc ipso ita discedimus, ut ejus iram in nos concitemus. Siquidem coram fidelibus pro episcopis, pro presbyteris, pro regibus, pro imperatoribus, pro terra et mari, pro aeris temperie, denique pro universo terrarum orbe benignum Dominum adire jubemur. Quamobrem cum nos, qui tanta fiducia præditi esse debemus, ut etiam pro aliis oremus, ne pro nobis quidem attento ac vigilantissimo animo precemur, quinam excusationis, quinam veniæ nobis locus esse possit? Ac proinde obsecro, ut hæc omnia animo ac mente complectentes, precationis tempus agnoscamus, sublimesque efferamus atque a terra excedamus, ipsumque cæli fornitem attingamus, ut Deum nobis propitium et placidum reddere, ac promissa bona consequi possimus: quæ utinam consequi nobis contingat, per gratiam ac misericordiam Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri et Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

αὐτοὺς συνεθίζει εἰδέναι, ὅτι ἀναγένησαι; τὸ πρᾶγμα ἐστὶ, καὶ πάλιν γεννώμεθα, ὡσπερ ἀπὸ τῆς μήτρας, οὕτως ἀπὸ τῶν ὑδάτων· ἵνα μὴ λέγωσι κατὰ τὸν Νικόδημον, Πῶς δύναται τις γεννηθῆναι γέρον ὢν; μὴ δύναται εἰς τὴν κοιλίαν τῆς μητρὸς αὐτοῦ εἰσελθεῖν, καὶ γεννηθῆναι ἀνωθεν; Εἶτα, ἐπειδὴ ἄφραστοι εἶπεν ἀμαρτιῶν, διὰ τῶν ἐξῆς αὐτὴν πιστοῦται λέγων· Τοῦ ἐνδύματος τῆς ἀφθαρσίας. Ὁ γὰρ υἱότης ἐνδύμενος, δῆλον ὅτι ἀφθαρτος γίνεται. Τί δὲ ἐστίν, Ἐν καιρῷ εὐθέτω; Ὅταν εὖ διακείμενος ᾖ, ὅταν μετὰ προθυμίας καὶ πίστεως προσή· τοῦ γὰρ πιστοῦ καιρὸς εὐθετος οὗτός ἐστιν. Ἴνα εὐλογησῆται τὰς εισόδους αὐτῶν καὶ τὰς ἐξόδους, πάντα τὸν βίον αὐτῶν. Ἐνταῦθα δὲ καὶ σωματικὸν τι αἰτεῖν κελεύονται, ὡς ἔτι ἀσθενέστεροι ὄντες. Τοὺς οἴκους αὐτῶν, καὶ τὰς οἰκειάς. Τουτέστιν, ἂν τε θεράποντας ἔχωσιν, ἂν τε συγγενεῖς, ἂν τε ἐτέρους τινας προσήκοντας. Ταῦτα γὰρ ἦν τῆς Παλαιᾶς τῆς ἑπαθλα· καὶ οὐδὲν οὕτω δεῖν ἐδοκεῖ εἶναι, ὡς χρεῖα, ὡς ἀπαιδία, ὡς τὰ πένθη τὰ ἄωρα, ὡς τὸ ἐν λιμῇ εἶναι, ὡς τὸ μὴ εἶ οὐρίας τὰ πρᾶγματα αὐτοῖς φέρσθαι. Διὰ δὴ τοῦτο καὶ τοούτους ἀφήσιν ἐμφιλοχωρεῖν ταῖς αἰτήσεσι ταῖς σωματικωτέροις, κατὰ μικρὸν αὐτοὺς ἀναδιβάξω. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Χριστὸς ποιεῖ, τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος, παλαιῶν μεμνημένος εὐλογιῶν ὁ μὲν Χριστὸς, ὅταν λέγῃ· Μακάριοι οἱ πραεῖς, οἱ αὐτοὶ κληρονομήσουσι γῆν· ὁ δὲ Παῦλος, Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, καὶ ἔση μακροχρόνιος ἐπὶ τῆς γῆς. Τὰ τέκνα αὐτῶν ἵνα αὐξήσῃς εὐλογησῆ, καὶ εἰς μέτρον ἡλικίας ἀγαθῶν σοφίῃ.

Ἡ· Πάλιν ἐνταῦθα καὶ σωματικὸν καὶ πνευματικὸν, ἔτε νηπιωδέστερον διακείμενοις. Εἶτα τὸ ὑστερον καθόλου πνευματικόν· Ἴνα κατευθῆναι αὐτοῖς πάντα τὰ προκείμενα πρὸς τὸ συμφέρον. Οὐ γὰρ ἀπλῶς τὰ προκείμενα, ἀλλὰ πρὸς τὸ συμφέρον. Πολλάκις γὰρ πρόκειται ἀποδημία, ἀλλ' οὐ συμφέρει· ἕτερόν τι τοιοῦτον, ἀλλ' οὐκ ἐστὶ λυσιτελοῦν. Ἀπὸ τούτων παιδεύονται ἐν πᾶσιν εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ, ὡς συμφερόντως γινόμενοις. Καὶ μετὰ ταῦτα πάντα ἐγείρεσθαι κελεύει λοιπόν. Πρότερον γὰρ αὐτοὺς χαμαὶ ῥίψας, ὅτε ἤτησαν ἄπερ ἤτησαν καὶ παρρησίας ἐνεπλήσθησαν, [440] ἀνίστησιν αὐτοὺς ὁ λόγος, καὶ κελεύει λοιπόν καὶ αὐτοὺς ἔχεσθαι τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἐκετηρίας. Τὰ μὲν γὰρ ἡμεῖς λέγομεν, τὰ δὲ αὐτοῖς ἐπιτρέπομεν, ἥδη τὰς θύρας αὐτοῖς ἀνοίγοντες τοῦ αἰτεῖν· καθάπερ τοὺς παῖδας πρότερον μὲν αὐτοὶ διδάσκομεν, ἔπειτα δὲ καὶ δι' ἑαυτῶν φθέγγεσθαι κελεύομεν λέγοντες· Τὸν ἀγγελον τῆς εἰρήνης αἰτήσατε, οἱ κατηχούμενοι. Ἔστι γὰρ ἄγγελος; κόλασιν ἔχων, ὡς ὅταν λέγῃ· Ἀποστολήν δι' ἀγγέλων πορησῶν. Ἔστιν ὀλοθρευτής. Διὰ τοῦτο τὸν ἀγγελον τῆς εἰρήνης κελεύομεν αἰτεῖν, παιδεύοντες, ὅ πάντων ἐστὶ σύνδεσμος τῶν ἀγαθῶν, εἰρήνη, τοῦτο ζητεῖν, ὥστε πάσης ἀπηλλάχθαι μάχης, παντὸς πολέμου, πάσης στάσεως. Εἰρηνικά ὑμῖν πάντα τὰ προκείμενα. Κἂν

γὰρ φορτικὸν ἦ τι, εἰρήνην δὲ ἔχη, κοῦφόν ἐστι. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς· ἔλεγεν· Εἰρήνην τὴν ἑμὴν δίδωμι ὑμῖν. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ὄπλον ἰσχυρὸν τῷ διωδῶν, ὡς μάχη καὶ ἔχθρα καὶ πόλεμος. Εἰρηνηκὴν τὴν παρούσαν ἡμέραν, καὶ πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς ὑμῶν αἰτήσασθε. Εἶδες πῶς πάλιν ὀλοκληρον τὸν βίον ἐν ἀρετῇ κελεύει εἶναι; Χριστιανὰ ὑμῶν τὰ τέλη· τὸ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν, τὸ καλὸν καὶ τὸ συμφέρον. Ὁ γὰρ μὴ καλὸν, οὐδὲ συμφέρον. Ἄλλη γὰρ παρ' ἡμῖν τῶν συμφερόντων ἡ φύσις παρὰ τὴν τῶν πολλῶν ὑπόληψιν. Ἐαυτοὺς τῷ ζῶντι Θεῷ καὶ τῷ Χριστῷ αὐτοῦ παραθέσθαι. Οὕτω γὰρ τῶν ὑπὲρ ἐτέρων αὐτοῖς ἐπιτρέπομεν, ἀλλ' ἀγαπητὸν ὑπὲρ αὐτῶν δύνασθαι δεῖσθαι. Εἶδες εὐχὴν ἀπρητιζμένην, καὶ δογματῶν ἕνεκεν καὶ πολιτείας; Ὅταν γὰρ εὐαγγέλιον εἴπωμεν, ὅταν ἐνδύμα ἀφθαρσίας, ὅταν λουτρὸν παλιγγενεσίας, τὰ δόγματα εἴπωμεν πάντα· ὅταν νοῦν ἐνθεον, ὅταν σώφρονα λογισμὸν, ὅταν τὰ ἄλλα ἄπερ εἰρήκαμεν, τὴν πολιτείαν ἠνιξάμεθα. Εἶτα κλίνει τὰς κεφαλὰς κελεύομεν, τεκμήριον τοῦ τὰς εὐχὰς ἀκουσθῆναι ποιούμενοι τὸ τὸν Θεὸν εὐλογεῖν. Οὐ γὰρ δὴ ἀνθρωπῶς ἐστὶν ὁ εὐλογῶν, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐκεῖνου χειρὸς καὶ γλώττης αὐτῷ προσάγομεν τῷ Βασιλεῖ τὰς κεφαλὰς τῶν παρεστῶτων^b. Καὶ ἐπιβῶσιν ἅπαντες τὸ, Ἀμήν. Ταῦτα δὲ μοι πάντα τίνος ἕνεκεν εἰρηται; Ἴνα διδάξω ὅτι τὸ ἐτέρων δεῖ ζητεῖν, ἵνα μὴ νομίσωσιν οἱ πιστοὶ μὴδὲν εἶναι πρὸς αὐτοὺς, ὅταν ταῦτα λέγῃται. Οὐ γὰρ δὴ τοῖς τοίχοις ὁ διάκονος λέγει· Δεσθῶμεν ὑπὲρ τῶν κατηχομένων. Ἀλλὰ τινες οὕτως εἰσὶν ἀνόητοι καὶ βλάκες καὶ διαλελυμένοι, ὡς μὴ μόνον ἐν τῷ καιρῷ τῶν κατηχομένων, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῶν πιστῶν ἐστάναι καὶ διαλέγεσθαι. Ἐντεῦθεν πάντα διέστραπται, ἐντεῦθεν πάντα ἀπόλωλεν, ὅτι ἐν τῷ καιρῷ, ἐν ᾧ μάλιστα δεῖ τὸν Θεὸν καταλλάττειν, ἐν τούτῳ παροξύνοντες^c ἄπιμεν. Καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν πιστῶν ὑπὲρ ἐπισκόπων, ὑπὲρ πρεσβυτέρων, ὑπὲρ βασιλέων, ὑπὲρ τῶν κρατούντων, ὑπὲρ γῆς καὶ θαλάσσης, ὑπὲρ ἀέρων, ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης [441] κελεύομεθα προσεῖναι τῷ φιλανθρώπῳ Θεῷ. Ὅταν οὖν οἱ τοσαύτην ὀφειλοντες ἔχειν παρρησίαν, ὡς ὑπὲρ ἄλλοτριῶν δεῖσθαι, μὴδὲ ὑπὲρ ἑαυτῶν νήφοντες προσευχόμεθα, τίς ἡμῖν ἡ ἀπολογία; ποῖα συγγνώμη; Διὸ δὴ παρακαλῶ ταῦτα πάντα ἐννοήσαντας, εἰδέναι καιρὸν εὐχῆς, καὶ μεταρσίους γίνεσθαι, καὶ ἀπαλλάττεσθαι τῆς γῆς, καὶ αὐτῶν ἄπτεσθαι τῶν ἀψίδων τοῦ οὐρανοῦ, ἵνα δυνηθῶμεν τὸν Θεὸν ἴδωσιν ποιῆσαι, καὶ τυχεῖν τῶν ἐπηγελημένων ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

^a Savil. legendum conjicit ἐπιτρέπομεν εὐχῆν, ἀλλ'.

^b Ms. et marg. Savil., τῶν προσεστῶτων.

^c Ms., παροξύνοντες.

ΟΜΙΛΙΑ Γ'.

Ἡ γὰρ καύχησις ἡμῶν αὕτη ἐστὶ, τὸ μαρτύριον τῆς συνειδήσεως ἡμῶν, ὅτι ἐν ἀπλότῃτι καὶ εὐλικριείᾳ, οὐκ ἐν σοφίᾳ σαρκικῇ, ἀλλ' ἐν χάριτι Θεοῦ ἀνεστράφημεν ἐν τῷ κόσμῳ.

α'. Ἐνταῦθα πάλιν καὶ ἑτέραν παρακλήσεως ὑπόθεσιν οὐ μικρὰν ἡμῖν ἀνακαλύπτει, ἀλλὰ καὶ σφόδρα μεγάλην, καὶ ἱκανὴν ἀνορθῶσαι διάνοιαν ὑπὸ κινδύνων βαπτιζομένην. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, ὅτι Ὁ Θεὸς ἡμᾶς ἐβρύσατο, καὶ τοῖς οἰκτιρμοῖς αὐτοῦ καὶ ταῖς εὐχαῖς τούτων τὸ πᾶν ἀνέθηκεν· ἵνα μὴ ταύτη τὸν ἀκροατὴν ὑπτιον ποιήσῃ, τῷ ἐλέμῳ τοῦ Θεοῦ μόνον καὶ ταῖς ἑτέρων εὐχαῖς θαρρῶντα, δείκνυσιν ὅτι καὶ αὐτοὶ οὐ μικρὸν οἰκοθεν συνεισήνεγκαν. Καὶ ἐδήλωσε μὲν αὐτὸ καὶ ἔμπροσθεν εἰπὼν, ὅτι *Καθὼς περισσεύει τὰ παθήματα τοῦ Χριστοῦ, περισσεύει καὶ ἡ παράκλησις ἡμῶν*· ἐνταῦθα δὲ καὶ ἕτερον τι λέγει οἰκείον κατόρθωμα. Ποῶν δὴ τοῦτο; Ὅτι ἐν καθαρῷ συνειδῶσι καὶ ἀδόλω πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἀναστρεφόμεθα, φησὶν. Οὐ μικρὸν δὲ τοῦτο ἡμῖν εἰς παραμυθίαν καὶ παράκλησιν· μᾶλλον δὲ οὐκ εἰς παράκλησιν μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς ἕτερον, ὃ πολλῶ μείζον τῆς παρακλήσεως ἐστὶ, καὶ εἰς καύχησιν. Ταῦτα δὲ ἔλεγε, κάκεινους παιδεύων ἐν ταῖς θλίψεσι μὴ καταπίπτειν, ἀλλὰ καὶ ἐναθρύνεσθαι, ὅταν καθαρὸν ἔχουσι συνειδῶς, καὶ ἡρέμα καθαπτόμενος τῶν ψευδαποστόλων. Καὶ ὡς περ ἐν τῇ προτέρᾳ φησὶν, ὅτι *Ἀπέστειλέ με Χριστὸς εὐαγγελίζεσθαι, οὐκ ἐν σοφίᾳ λόγου, ἵνα μὴ κενωθῆ ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ*· καὶ, *Ἴνα ἡ πίστις ὑμῶν μὴ ᾗ ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐν δυνάμει Θεοῦ*· οὕτω καὶ ἐνταῦθ' αὖ φησὶν· *Οὐκ ἐν σοφίᾳ, ἀλλ' ἐν χάριτι Χριστοῦ*. Καὶ ἕτερον δὲ τι ἠνίκατο εἰπὼν, *Οὐκ ἐν σοφίᾳ*, τουτέστιν, οὐκ ἐν ἀπάτῃ, καὶ ταύτῃ βάλλων τὴν ἐξω παιδεύσιν. Ἡ γὰρ καύχησις ἡμῶν αὕτη ἐστὶ, φησὶ, *τὸ μαρτύριον τῆς συνειδήσεως ἡμῶν*· τουτέστιν, Ἡ συνειδήσις [442] ἡμῶν, οὐκ ἔχουσα ἡμᾶς καταδικάζειν, ὡς ἐπὶ πονηροῖς πράγμασιν ἐλαυνομένης. Κἂν γὰρ μυρία πάσχωμεν δεινὰ, κἂν πάντοθεν βαλλώμεθα καὶ κινδυνεύωμεν, ἀρκεῖ εἰς παραμυθίαν ἡμῖν, μᾶλλον δὲ οὐ μόνον εἰς παραμυθίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ στεφανοῦσθαι, τὸ συνειδῶς, καθαρὸν ὄν καὶ μαρτυροῦν ἡμῖν, ὅτι δι' οὐδὲν πονηρὸν, ἀλλὰ διὰ τὸ τῷ Θεῷ δοκοῦν ταῦτα πάσχωμεν, δι' ἀρετὴν, διὰ φιλοσοφίαν, διὰ τὴν τῶν πολλῶν σωτηρίαν. Ἐκεῖνη μὲν οὖν ἡ προτέρα παράκλησις παρὰ τοῦ Θεοῦ ἦν· αὕτη δὲ παρ' αὐτῶν καὶ τῆς τοῦ βίου καθαρότητος συνειδήγετο. Διδὸ καὶ καύχησιν αὕτην καλεῖ, ὅτι τῆς οικείας αὐτῶν ἀρετῆς κατόρθωμα ἦν. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ καύχησις, καὶ τί μαρτυρεῖ ἡμῖν τὸ συνειδῶς ἡμῶν, Ὅτι ἐν ἀπλότῃτι καὶ ἐν εὐλικριείᾳ; Τουτέστιν, οὐδὲν βολερὸν, οὐχ ὑπόκρισιν, οὐκ εἰρωνείαν, οὐ κολακίαν, οὐκ ἐπιβολὴν καὶ ἀπάτην, οὐκ ἄλλο τι τῶν τοιούτων οὐδὲν, ἀλλ' ἐν ἐλευθερίᾳ πάσῃ, ἐν ἀπλότῃτι, ἐν ἀληθείᾳ, ἐν καθαρῇ καὶ ἀπονήρῳ γνώμῃ, ἐν ἀδόλῳ διανοίᾳ, οὐδὲν ἔχοντες συν-

εσκιασμένον, οὐδὲ ὑποκλον. Οὐκ ἐν σοφίᾳ σαρκικῇ. Τουτέστιν, οὐκ ἐν κακουργίᾳ οὐδὲ πονηρίᾳ, οὐδὲ ἐν δεινότητι λόγων ἢ ἐν συμπλοκῇ σοφισμάτων· ταύτην γὰρ λέγει σοφίαν σαρκικὴν. Καὶ ἐφ' ᾧ μέγα ἐφρόνουν ἐκεῖνοι, τοῦτο οὗτος ἀρνείται καὶ διωθεῖται, δεικνύς ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος οὐκ ὄν ἄξιον καυχῆσεως τοῦτο, καὶ ὅτι οὐ μόνον αὐτὸ οὐ ζητεῖ, ἀλλὰ καὶ διακρούεται καὶ ἐπαισχύνεται. *Ἀλλ' ἐν χάριτι Θεοῦ ἀνεστράφημεν ἐν τῷ κόσμῳ*. Τί ἐστὶν. Ἐν χάριτι Θεοῦ; Τὴν παρ' αὐτοῦ σοφίαν, τὴν παρ' αὐτοῦ δύναμιν δεδομένην ἡμῖν ἐνδεικνύμενοι διὰ τῶν σημείων, διὰ τοῦ περιγενέσθαι σοφῶν, ρητόρων, φιλοσόφων, βασιλέων, δῆμων, ἰδιῶται τυγχάνοντες, καὶ μηδὲν τῆς ἐξωθεν σοφίας ἐπιφερόμενοι. Οὐχ ἡ τυχοῦσα δὲ αὕτη παράκλησις τε καὶ καύχησις τοῦ συνειδέναί· ἑαυτοῖς, ὅτι οὐκ ἀνθρωπίνῃ δυνάμει ἐκέχρητο, ἀλλὰ θεία χάριτι πάντα κατόρθων. Ἐν τῷ κόσμῳ. Οὕτως οὐκ ἐν Κορίνθῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης. *Περισσότερως δὲ πρὸς ὑμᾶς*. Τί περισσότερως πρὸς ὑμᾶς; Ἐν χάριτι Θεοῦ ἀνεστράφημεν. Καὶ γὰρ σημεία καὶ θαύματα παρ' ὑμῖν ἐπεδειξάμεθα, καὶ πλείονα ἀκριβείαν καὶ βίον ἀληπτον. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο χάριν Θεοῦ καλεῖ, καὶ τὰ οἰκεία κατορθώματα αὐτῇ λογίζόμενος. Ἐκεῖ γὰρ καὶ τὰ σκάμματα ὑπερέβη, ἀδάπανον τιθεὶς τὸ εὐαγγέλιον, διὰ τὸ τῆς ἀσθενείας αὐτῶν φείδεσθαι. Οὐ γὰρ ἄλλα γράζομεν ὑμῖν, ἀλλ' ἢ ἃ ἀναγινώσκετε ἢ καὶ ἐπιγινώσκετε. Ἐπειδὴ γὰρ μεγάλη ἐφθέγγετο ὑπὲρ ἑαυτοῦ, καὶ ἔδοξεν ἑαυτῷ μαρτυρεῖν, ὅπερ ἦν φορτικόν, πάλιν αὐτοὺς παράγει μάρτυρας τῶν λεγομένων. Μὴ γὰρ τις νομιζέτω πραγμάτων εἶναι κόμπον· ἐξ λεγόμενα, φησὶ· ταῦτα γὰρ ὑμῖν δηλοῦμεν, ἃ αὐτοὶ ὑμεῖς ἴστε· καὶ ὅτι οὐ [443] ψευδόμεθα, πρὸ τῶν ἄλλων ἂν ἡμῖν μαρτυρήσετε. Ἀναγινώσκοντες γὰρ ἐπιγινώσκετε, ὅτι ἃ σύνιστε ἡμῖν ἐν τοῖς ἔργοις, ταῦτα καὶ ἐν τοῖς γράμμασι λέγομεν· καὶ οὐκ ἐναντιοῦτα· ὑμῶν ἡ μαρτυρία ταῖς Ἐπιστολαῖς, ἀλλὰ συνῆδει τῇ ἀναγνώσει ἢ γνώσει, ἣν προλαβόντες εἴχετε περὶ ἡμῶν. *Καθὼς καὶ ἐπέρωτες ἡμῶς ἀπὸ μέρους*. Οὐδὲ γὰρ ἐξ ἀκοῆς ἴστε, φησὶ, τὰ καθ' ἡμᾶς, ἀλλ' ἀπ' αὐτῆς τῆς πίστεως. Τὸ δὲ, *Ἀπὸ μέρους*, μετριάζων εἶπεν. Ἔθος γὰρ αὐτῷ τοῦτο, ἐπειδὴν μέγα τι φθέγγεταὶ κατεπειγούσης ἀνάγκης (οὐδὲ γὰρ ἄλλως αὐτὸ ποιεῖ), ταχέως συστέλλειν πάλιν τὸν ἐκ τῶν εἰρημένων δγκον βουλόμενος. *Ἐλπίζω δὲ ὅτι καὶ ἔως τέλους ἐπιγινώσεσθε*

β'. Εἶδες πάλιν ἀπὸ τῶν παρελθόντων τὰ μέλλοντα πιστούμενον, καὶ οὐκ ἀπὸ τῶν παρελθόντων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως; Οὐ γὰρ ἀπλῶς ἀπεφῆματο, ἀλλὰ τὸ πᾶν ἐπ' αὐτὸν ἐβρίβη καὶ

* Mss., τὸ συνειδέναί.

ῃ Forte melius ῥημάτων εἶναι κόμπον, quod conjicit Savilei sic legit interpres Latinus.

HOMILIA III.

CAP. 1. v. 12. *Nam gloria nostra hæc est, testimonium conscientiae nostrae, quod in simplicitate et sinceritate Dei, et non in sapientia carnali, sed in gratia Dei conversati sumus in mundo.*

1. *Ex pura conscientia quanta consolatio oriatur.* — Illic rursus aliud quoque non parvum consolationis argumentum nobis aperit, imo perquam ingens, quodque animum in periculis demersum erigere queat. Quoniam enim dixerat, *Deus nos eripuit*, atque id totum miserationibus Dei precibusque ipsorum adscripserat; ne hac ratione auditoris animum supinum ac languidum redderet, utpote Dei misericordiae dumtaxat aliorumque precibus confidentem, ostendit ipsos quoque non parum ex se præstitisse. Atque id quidem prius etiam his verbis declaravit, *Sicut abundant passiones Christi in nobis, sic etiam abundat consolatio nostra*: hic autem aliud a se recte factum commemorat. Quodnam hoc? Quoniam in pura conscientia minimeque ficta mente ubique terrarum conversati sumus, inquit. Hoc porro ad nostram consolationem et cohortationem non parum momenti habet; nec ad consolationem tantum, sed ad aliud etiam iusuper, quod consolatione longe præstantius est, hoc est, ad gloriationem. His autem verbis partim eos docet, ut in afflictionibus minime animis frangantur, sed potius glorientur, cum puram conscientiam habeant: partim etiam falsos apostolos tacite perstringit. Et quemadmodum in superiore epistola ait, *Misit me Christus ut evangelizem, non in sapientia sermonis, ne evacuetur crux Christi* (1. Cor. 1. 17); et, *Ut fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in potentia Dei* (1. Cor. 2. 5): sic etiam hoc loco ait, *Non in sapientia, sed in gratia Christi*. Quin aliud quoque his verbis subindicavit, *Non in sapientia*, hoc est, non in fraude: nimirum hic quoque profanam eruditionem impetens. *Gloria enim nostra hæc est, inquit, testimonium conscientiae nostrae*. Hoc est, conscientia nostra, quæ nos condemnare nequit, tanquam qui ob improba facinora exagitemur. Quamvis enim innumeris calamitatibus afficiamur, atque undique impetamur et periclitemur, nobis tamen ad consolationem, nec ad consolationem tantum, sed etiam ad coronam sufficit conscientia quæ pura est, nobisque hoc testificatur, nos non sceleris ullius causa, sed ob Dei voluntatem, ob virtutem, ob philosophiam, ob multorum salutem hæc pati. Ac prior quidem illa consolatio a Deo manabat; hæc autem ab ipsis atque a vitæ puritate colligebatur. Unde etiam gloriam ipsam vocat, quoniam propria eorum virtute comparabatur. Quænam igitur est hæc gloria, et quidnam nobis conscientia nostra testificatur, *Quoniam in simplicitate et in sinceritate*? Hoc est, nihil fraudulentum, nihil per hypocrisim, per simulationem, per assentationem, per insidias, per fallaciam, ac per aliud quiddam ejusmodi fecimus; sed in omni libertate, in veritate, in pura minimeque maligna volun-

tate, in mente ab omni dolo vacua, nihil tectum et adumbratum, nihil fucatum ac veteratorium habentes. *Non in sapientia carnali*. Hoc est, non in vafricitate et improbitate, nec in sermonis facundia nexuque sophismatum: hæc enim per carnalem sapientiam intelligit. Atque id, unde illi magnopere gloriabantur, inficiatur ipse ac rejicit: ex abundantia videlicet ostendens, haud dignum istud esse, de quo quisquam gloriatur; quippe cum ipse non modo id non requirat, verum etiam submoveat ac probro ducat. *Sed in gratia Dei conversati sumus in mundo*. Quid est, *In gratia Dei*? Hoc est, sapientiam ac potentiam ipsius beneficio nobis concessam per miracula declarantes: atque hinc etiam, quod, cum rudes essemus nihilque externæ doctrinæ nobiscum afferremus, doctos tamen, oratores, philosophos, reges ac populos vicerimus. Porro non vulgaris est hæc consolatio ac gloriatio, nempe quod ipsi sibi conscii essent, se non humanam potentiam adhibere, sed divina gratia omnia conficere. *In mundo*. Ita non Corinthi tantum, sed passim quoque toto terrarum orbe. *Abundantius autem apud vos*. Quid abundantius ad vos? *In gratia Dei conversati sumus*. Nam et signa et miracula apud vos edidimus, et diligentiam majorem adhibuimus vitæque ab omni reprehensione alienam. Nam hoc quoque gratiam Dei vocat, nimirum ea etiam, quæ cum virtute gessit, ipsi adscribens. Illic enim ultra septa prosiliit, dum sine sumptu evangelium poneret, ut eorum imbecillitati consulere. 13. *Non enim alia scribimus vobis, quam quæ legitis et agnoscitis*. Quoniam magnifica de se proloquutus fuerat sibi que ipsi testimonium dixerat, id quod importunum erat, rursus eorum quæ dicit ipsos testes producit. Ne quis enim, inquit, existimet ea, quæ a me dicuntur, verborum dumtaxat pompam esse: hæc enim vobis commemoramus, quæ vobis ipsis explorata sunt; quodque nos minime mentiamur, præ cæteris ipsi testes esse queatis. Legentes enim agnoscitis, quod, quæ nos re ipsa præstitisse compertum habetis, ea per literas quoque prædicamus: nec testimonium vestrum literis nostris repugnat, sed earum ipsarum lectioni consonat hæc cognitio, quam ante de nobis habebatis. 14. *Sicut et cognovistis nos ex parte*. Neque enim ex aliorum sermone res nostras cognovistis, sed ex ipsa experientia. Illud autem, *Ex parte*, modestiæ causa dixit. Hoc enim ipsi in more positum est, cum necessitate adductus (neque enim alias hoc facit) magni de se quiddam pronuntiarit, ut eorum quæ dixit tumorem statim retundat. *Spero autem quod etiam usque in finem cognoscetis*.

Vides rursus quo pacto a præteritis fidem futuris adstruat, nec a præteritis tantum, sed etiam a Dei potentia? Neque enim absolute affirmavit, sed hoc totum ad ipsum spemque, quam in ipso positam habet, relegavit. *Quod gloria vestra sumus, sicut et vos nostra in die Domini nostri Jesu Christi*. Hoc loco

invidiam, quam ea quæ superius dixerat ipsi concitare poterant, succidit, dum ad eorum quæ recte et cum virtute gesserat consortium ac societatem ipsos adsciscit. Non enim intra nos constituerunt, sed ad vos quoque dimanant, ac vicissim a vobis ad nos. Quoniam enim seipsum extulerat, ac præteritorum argumentum exhibuerat, et de futuris sponderat, ne auditores eum tamquam magna de se prædicantem incesserent, atque in invidiam, ut dixi, prolaberentur, gloriationem cum ipsis communicat, atque hanc laudum coronam ad ipsos pertinere ait. Nam si tales appareamus, inquit, nostra laus vestra gloria est: quemadmodum scilicet nos quoque, dum vos laude atque gloria floretis, exultamus, gestimus et coronamur. Atque hic quoque rursus per ea quæ dixit, ingentem humilitatis suæ significationem præbet. Non enim ut Magister ad discipulos, sed ut discipulus discipulos alloquens, ita sermonem exepulatus. Ac vide quo pacto eos sublimes efficiat, ac philosophia impleat, dum ipsos ad illum diem transmittit. Ne enim mihi præsentia commemoretis, inquit, hoc est probra, convicia, scommata, quæ vobis a plerisque inferuntur; neque enim quidquam hic magni momenti est, non læta, non molesta, non scommata, non humanæ laudes: verum tremendi illius atque horrendi diei vobis in mentem veniat, in quo omnia aperta erunt. Tum enim et nos in vobis, et vos in nobis gloriabimini, cum et vos tales magistros habuisse perspicuum erit, qui nec humani quidquam docuerint, nec improbe ac flagitiose vixerint, nec ullam vitii ansam cuiquam porrexerint, ac nobis rursus tales discipulos fuisse, qui nec humani aliquid passi fuerint, nec vacillarint, sed alacri ac prompto animo cuncta exceperint, nec ulla ex parte fallaciam sibi fieri permiserint. Et hæc quidem nunc mente præditis manifesta sunt, tum autem cunctis erunt. Itaque etiamsi nunc affligimur, non mediocri hæc quoque nobis consolatio suppetit: quæ quidem nunc a conscientia proficiscitur, tum autem ab ipsa manifestatione. Nunc enim conscientia quidem nostra hoc perspectum habet, nos Dei gratia omnia efficere, quemadmodum ipsi quoque scitis ac sciatis: at tum omnes etiam mortales, tam nostra, quam vestra cognoscent, nosque mutuo alios ab aliis celebrari perspicient. Etenim ne solus ipse splendorem ex gloria-tione consequi videatur, ipsis quoque gloriandi causam præbet, atque a præsentibus molestiis eos avocatur. Quodque in consolatione fecerat, cum diceret, Propter vos consolatione afflicimur, hoc etiam hic facit, cum ait, Propter vos gloriamur, quemadmodum vos quoque propter nos: ubique scilicet eos rerum omnium socius adhibens, consolationis, passionum, suæ denique salutis: nam hanc salutem precibus quoque ipsorum assignat: *Adjuvantibus enim, inquit, vobis in oratione, Deus nos eripuit.* Ad hunc igitur modum ea quoque, ob quæ gloriatur, communia cum ipsis facit. Ut enim illic ait, *Scientes quoniam sicut socii estis passionum, et consolationis:* eodem hic quoque modo, *Gloria vestra sumus, ut et vos nostra.* 15. *Et hac confi-*

dentia volebam prius venire ad vos. Quanam confidentia? Quod virtuti vestræ majorem in modum confidam, quod propter vos glorier, quod gloriatio nostra sitis, quod vos unice amem, quod nullius mali mihi conscius sim, quod non dubitem quin omnia apud nos spiritualia sint, ac vos harum rerum testes habeam. *Volebam venire ad vos, 16. et per vos transire in Macedoniam.* Atqui contrarium in priore epistola pollicitus fuerat, his verbis utens: *Veniam autem ad vos, cum Macedoniam transiero: Macedoniam enim pertransibo.* Qui fit itaque, ut hic pugnancia dicat? Non pugnancia dicit, absit: hæc enim cum iis quidem quæ scripserat, pugnabant; cum iis autem, quæ in animo habebat, minime pugnabant. Ideo non hic dixit, *Scripti me per vos in Macedoniam transiturum, sed, Volebam.* Nam etiamsi non ita scripserim, inquit, tamen studebam ac cupiebam prius quoque ad vos proficisci; tantumque abest, ut serius quam promiseram ad vos me conferrem, ut ipsam quoque pollicitationem antevertere cuperem. *Ut secundam gratiam haberetis.* Quid est, *Secundam?* Duplicem: alteram nempe per literas, alteram per præsentiam. Per gratiam porro hoc loco lætitiā intelligit. *Et per vos transire in Macedoniam, et rursus a Macedonia transire ad vos, et a vobis deduci in Judæam.* 17. *Cum ergo hoc vellem, numquid levitate usus sum?*

3. Hic jam recta et aperte cunctationis absentiaque crimen a se propulsat. Quod enim ait, hanc sententiam habet: *Volebam venire ad vos: cur ergo non veni? an quod levitate et inconstantia laborarem?* hoc enim significat istud, *Numquid levitate usus sum?* Minime. Quid igitur causæ est? *Quoniam quæ cogito, non secundum carnem cogito.* Quid est, *Non secundum carnem cogito?* Non carnali modo. *Ut sit apud me, Est est, Non, non.* At id quoque obscurum est. Quidnam igitur his verbis sibi vult? Carnalis homo, hoc est, qui præsentibus rebus affixus est ac perpetuo in iis versatur, et a Spiritus operatione alienus est, quaslibet in oras proficisci et vagari pro lubito potest. At Spiritus minister, quique ab eo afflatur ac circumducitur, non potest ubique pro arbitrio suo se gerere, quippe quem Spiritus auctoritati ita addixerit, ut ex ipsius nutu pendeat: verum perinde illi accidit, ut si probus quispiam servus, qui ob herilia imperia quoque-versum distrahitur, nec sui juris atque arbitrii est, ac ne tantillum quidem respirandi facultatem habet, conservis suis aliqua promittat, ac deinde, quæ domino aliter placeat, minime præstet quæ promiserat. Hec igitur ait, *Non secundum carnem consilio, neque a Spiritus gubernatione liber atque immunis sum, nec mihi, quo libeat, proficisci licet.* Nam Paracleti imperio et edictis subjiçior, atque ad ipsius calculus agor ac circumagor. Hinc factum est ut venire nequiverim: non enim Spiritui placuit. Id quod etiam in Actuum libro plerisque locis ipsi usu venit (*Act. 16*): alio enim se conferre constituentem Spiritus alio proficisci jubebat. Quamobrem non meæ levitatis et inconstantia: est, inquit, quod non venerim, sed quod Spiritui, cui subjectus sum, parco-

τὴν εἰς αὐτὸν ἐλπίδα. Ὅτι καύχημα ὑμῶν ἐσμεν, καθάπερ καὶ ὑμεῖς ἡμῶν, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἐνταῦθα τὸν ἐκ τῶν εἰρημένων ὑποτέμνεται φθόνον, μεριστὰς αὐτοὺς καὶ κοινωνοὺς ποιήσας τῆς δόξης τῶν αὐτοῦ κατορθωμάτων. Οὐ γὰρ μέχρις ἡμῶν ἔστηκεν, ἀλλὰ καὶ εἰς ὑμᾶς διαβαίνει, καὶ πάλιν ἀφ' ὑμῶν εἰς ἡμᾶς. Ἐπειδὴ γὰρ ἐπῆρεν ἑαυτὸν, καὶ τῶν παρελθόντων παρέσχεν ἀπόδειξιν, καὶ τὰ μέλλοντα ἐνεργήσαστο· ὥστε μὴ ἐπισκῆψαι τοὺς ἀκούοντας ὡς μεγαληγοροῦντι, μηδὲ εἰς βασκανίαν, ὅπερ ἔφη, ἐξενεχθῆναι, κοινοῖ τὸ καύχημα, καὶ αὐτῶν εἶναι φησι τὸν τῶν ἐγκωμίων στέφανον τοῦτον. Ἄν γὰρ τοιοῦτοι φανώμεν, φησὶν, ὁ ἔπαινος ἡμῶν ὑμῶν ἢ δόξα· ὡσπερ οὖν καὶ ὑμῶν εὐδοκιομένων ἡμεῖς ἀγαλλόμεθα καὶ σικριτῶμεν καὶ στεφανούμεθα. Πάλιν κἀνταῦθα πολὺ τὸ τῆς ταπεινοφροσύνης αὐτοῦ δι' ὧν εἴρηκεν ἐπιδείκνυται. Οὐ γὰρ ὡς διδάσκαλος μαθηταῖς, ἀλλ' ὡς μαθητῆς μαθηταῖς ὁμοτίμοις διαλεγόμενος, οὕτως ἐξιτάζει τὸν λόγον. Καὶ θέα πῶς αὐτοὺς ὑψηλοῦς ποιεῖ, καὶ φιλοσοφίας πληροῖ, παραπέμπων ἐκεῖνη τῇ ἡμέρᾳ. Μὴ γὰρ μοι τὰ παρόντα εἶπητε, φησὶ, τουτέστι, τὰ ἐνελεῖ, τὰς λοιδορίας, τὰ σκώμματα τὰ παρὰ τῶν πολλῶν· οὐδὲν γὰρ μέγα τὰ ἐνταῦθα, οὔτε τὰ χρηστὰ οὔτε τὰ λυπηρὰ, οὐ τὰ σκώμματα, οὐ τὰ ἐγκώμια τὰ παρὰ τῶν ἀνθρώπων· ἀλλ' ἀναμνήσθητέ μοι τῆς ἡμέρας ἐκείνης τῆς φοβερᾶς καὶ φρικώδους, ἐν ᾗ πάντα ἀνακαλυμμένα. Τότε γὰρ καὶ ἡμεῖς ἐν ὑμῖν καὶ ὑμεῖς ἐν ἡμῖν καλλωπισθήσεσθε, ὅταν καὶ ὑμεῖς φαίνεσθε τοιοῦτους ἔχοντες διδασκάλους, μηδὲν ἀνθρώπινον διδάσκοντας, μηδὲ πονηρίᾳ συνεζητάς, μηδὲ λαθὴν τινα δεδωκότας, καὶ ἡμεῖς τοιοῦτους ἔχοντες μαθητάς, μηδὲν ἀνθρώπινον πάσχοντας, μηδὲ σαλευμένους, ἀλλὰ μετὰ προθυμίας πάντα ὑποδεχομένους, καὶ μηδαμῶθεν παραλογιζομένους. Καὶ νῦν μὲν γὰρ ταῦτα δῆλα τοῖς νοῦν ἔχουσι· τότε δὲ πᾶσιν. Ὡστε εἰ καὶ θλιδόμεθα [444] νῦν, οὐ μικρὰν καὶ ταύτην ἔχομεν παραμυθίαν· νῦν μὲν τὴν ἀπὸ τοῦ συνειδότος, τότε δὲ καὶ τὴν ἀπὸ τῆς ἐκλάμψεως αὐτῆς. Νῦν μὲν γὰρ τὸ συνειδὸς ἡμῶν οἶδεν, ὅτι χάριτι Θεοῦ πάντα ποιούμεν, ὡς καὶ ὑμεῖς ἴστε καὶ εἴσεσθε· τότε δὲ καὶ πάντες μαθήσονται ἄνθρωποι καὶ τὰ ἡμέτερα καὶ τὰ ὑμῶν, καὶ ὕφονται δι' ἀλλήλων ἡμᾶς δοξαζομένους. Ἴνα γὰρ μὴ δόξη μόνος αὐτὸς εἶναι λαμπρὸς ἀπὸ τῆς καυχῆσεως, καὶ αὐτοῖς δίδωσιν αἰτίαν τοῦ καυχῆματος, καὶ ἀπάγει τῶν παρόντων λυπηρῶν. Καὶ ὅπερ ἐπὶ τῆς παρακλήσεως ἐποίησεν εἰπὼν, δι' ὑμᾶς παρακαλῶ, λούμεθα, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ, δι' ὑμᾶς καυχώμεθα λέγων, ὡσπερ καὶ ὑμεῖς δι' ἡμᾶς, πανταχοῦ κοινωνοὺς αὐτοῦ ποιῶν ἀπάντων, τῆς παρακλήσεως, τῶν παθημάτων, τῆς σωτηρίας τῆς αὐτοῦ· καὶ γὰρ τὴν σωτηρίαν ταύτην ταῖς εὐχαῖς αὐτῶν λογίζεται· *Συνυπουργούτων γὰρ ὑμῶν ἐγὼ δεήσας*, φησὶν, *ἐβόησατο ἡμᾶς ὁ Θεός*. Οὕτω δὲ καὶ τὰ καυχήματα κοινὰ τίθησιν. Ὡσπερ γὰρ ἐκεῖ φησὶν *Εἰδότες ὅτι ὡσπερ κοινωνοὶ ἔστε τῶν παθημάτων, οὕτω καὶ τῆς παρακλήσεως*· οὕτω καὶ ἐνταῦθα, *Καύχημα ὑμῶν ἐσμεν, καθάπερ καὶ ὑμεῖς ἡμῶν*. Καὶ ταύτη τῇ

πεποιθήσει *ἐβουλόμην πρότερον πρὸς ὑμᾶς ἐλθεῖν*. Ποῖα πεποιθήσει; Τῷ σφόδρα θαρβεῖν ὑμῖν, τῷ καυχᾶσθαι ἐφ' ὑμῖν, τῷ καύχημα ὑμῶν εἶναι, τῷ σφόδρα ὑμᾶς ἀγαπᾶν, τῷ μηδὲν ἑαυτῷ συνειδέναι πονηρὸν, τῷ πεποιθέναι ὅτι πάντα πνευματικὰ παρ' ἡμῖν, καὶ ὑμᾶς τούτων μάρτυρας ἔχειν. Ἐβουλόμην ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, καὶ δι' ὑμῶν διελθεῖν εἰς Μακεδονίαν. Καὶ μὴν τοῦναντίον ἐπηγγελάτο ἐν τῇ προτέρᾳ, οὕτω λέγων· *Ἐλεύσομαι δὲ πρὸς ὑμᾶς, ὅταν Μακεδονίαν διέλθω· Μακεδονίαν γὰρ διέρχομαι*. Πῶς οὖν ἐνταῦθα τάναντία φησὶν; Οὐ τὰ ἐναντία φησὶν, ἀπαγε· ταῦτα γὰρ ἐναντία μὲν ἔστιν οἷς ἔγραψεν, οὐκ ἐναντίον δὲ οἷς ἐβούλετο. Αἰὶ καὶ ἐνταῦθα οὐκ εἶπεν, ὅτι· *Ἐγραψα δι' ὑμῶν ἀπελθεῖν εἰς Μακεδονίαν, ἀλλ', Ἐβουλόμην*. Εἰ γὰρ καὶ οὐχ οὕτως ἔγραψα, φησὶν, ἀλλ' ὁμοῦς ἐσπούδαζον καὶ ἐβουλόμην καὶ πρὸ τοῦ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς· τοσοῦτον ἀπέσχον τοῦ βουλήθηναι ὡστερησάσι τῆς ὑποστεισεως, ὅτι καὶ φθάσαι αὐτὴν ἠθέλησα. *Ἴνα δευτέρᾳ χάριν ἔχητε*. Τί ἐστι, *Δευτέρᾳ*; Ἴνα διπλῆν χάριν ἔχητε, καὶ τὴν διὰ τῶν γραμμάτων, καὶ τὴν διὰ τῆς παρουσίας. Χάριν δὲ ἐνταῦθα τὴν χάριν λέγει. *Καὶ δι' ὑμῶν διελθεῖν εἰς Μακεδονίαν, καὶ πάλιν ἀπὸ Μακεδονίας ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, καὶ ὑφ' ὑμῶν προπεμφθῆναι εἰς τὴν Ἰουδαίαν*. *Τοῦτο οὖν βουλόμενος, μὴ τι ἄρα τῇ ἐλαφρίᾳ ἐχρησάμην*;

γ'. Ἐνταῦθα λοιπὸν ἐξεύθειας ἀποδύεται τὸ ἔγκλημα τὸ ἐκ τῆς μελλήσεως καὶ τῆς ἀπουσίας. Ὅ γὰρ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Ἐβουλόμην ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς· τίνας οὖν ἔνεκεν οὐκ ἤλθον; ἄρα ὡς κοῦφος καὶ ἐρίστιστος; τοῦτο γὰρ ἐστι, *Μὴ τι ἄρα τῇ ἐλαφρίᾳ ἐχρησάμην*; οὐδαμῶς· ἀλλὰ διὰ τί; *Ὅτι ἄ βουλεύομαι, οὐ κατὰ σάρκα βουλεύομαι*. Τί ἐστιν, *οὐ κατὰ σάρκα*; [445] οὐ σαρκικῶς βουλεύομαι. *Ἴνα ἢ παρ' ἐμοὶ τὸ Ναὶ καὶ, καὶ τὸ Οὐ οὐ*. Ἄλλ' ἐτι καὶ τοῦτο ἀσαφές. Τί οὖν ἐστιν ὃ φησὶν; Ὁ σαρκικὸς ἄνθρωπος, τουτέστιν, ὁ τοῖς παροῦσι προσηλωμένος καὶ ἐν τοῦτοις διαπαντός ὢν, καὶ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐνεργείας ἐκτὸς τυγχάνων, πανταχοῦ ἀπέναι δύναται, καὶ πλανᾶσθαι ὅπου βούλεται· ὁ δὲ ὑπέρτης τοῦ Πνεύματος, καὶ ὅπ' ἐκεῖνον ἀγόμενος καὶ περιηγόμενος, οὐ δύναται κύριος εἶναι τῆς ἑαυτοῦ γνώμης πανταχοῦ, τῆς ἐκεῖθεν ἐξουσίας ἐξαρτήσας αὐτὴν· ἀλλὰ τοιοῦτον ὑπομένει, οἷον ἂν εἰ δοῦλος εὐδοκιομῶν, καὶ πανταχοῦ περιελκόμενος ὑπὸ τῶν δεσποτικῶν ἐπιταγμάτων, καὶ οὐκ ἔχων ἐξουσίαν ἑαυτοῦ, οὐδὲ ἀναπνεῦσαι δυνάμενος οὐδὲ μικρὸν, ἐπαγγέλλοιτο τινα τοῖς συνδούλοις, εἶτα τῷ δεσπότη τάναντία δοκοῦντα, μὴ ἀνύσει τὰ ἀπηγγελέμενα. Τοῦτο οὖν φησὶν, ὅτι *οὐ κατὰ σάρκα βουλεύομαι*, καὶ οὐκ εἰμὶ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐκτὸς κυβερνήσεως, οὐδὲ ἐξουσίαν ἔχω βαδίζειν ὅπου βούλομαι. Καὶ γὰρ ὑπόκειμαι δεσποτεῖα τῇ τοῦ Παρακλήτου καὶ ἐπιτάγμασι, καὶ ταῖς ἐκεῖνου ψήφοις ἄγομαι καὶ περιάγομαι. Διὰ τοῦτο οὐκ ἠδυνήθην ἐλθεῖν· οὐ γὰρ ἔδοξεν τῷ Πνεύματι. Ὅ καὶ ἐν ταῖς Πράξεσι πολλοῦ γέγονεν· ἀλλεχοῦ γὰρ προφηρημένον ἐλθεῖν, τὸ Πνεῦμα ἀλλαχοῦ βαδίζειν ἐκέλευεν. Ὡστε οὐ τῆς ἐμῆς ἐλαφρίας, τουτέστι

κουφότης, τὸ μὴ ἔλθειν, ἀλλὰ τὸ τοῦ Πνεύματος, ὑποκείμενον ἐκεῖνῳ πείθεσθαι. Εἶδες πάλιν αὐτοῦ τὸ σύνηθες θεώρημα; Ἀφ' ὧν ἐνόμιζον αὐτὸν δεικνύναι σαρκικῶς βουλευόμενον, ἐκ τοῦ μὴ πληρῶσαι τὴν ὑπόσχεσιν, ἐκ τούτου δεικνυσι μάλιστα πνευματικῶς βουλευόμενον, καὶ τούναντιον σαρκικῶς βουλευέσθαι. Τί οὖν, φησίν; οὐ μετὰ τοῦ Πνεύματος ἐπηγγεῖλατο; Οὐδαμῶς· καὶ γὰρ καὶ ἤδη εἶπον, ὅτι οὐ πάντα προφηδεῖ Παῦλος τὰ μέλλοντα καὶ συμφέροντα. Διὰ δὲ τοῦτο ἐν μὲν τῇ προτέρᾳ φησίν, Ἴνα ὑμεῖς με προπέμψητε οὐ ἐὰν πορεύωμαι, δεδοικῶς αὐτὸ τοῦτο, μὴ εἰς τὴν Ἰουδαίαν εἰπὼν, ἀναγκασθῆ ἑτέρωθι ἀπελθεῖν· ἐνταῦθα δὲ ἐπειδὴ ἀπέτυχε, λέγει αὐτὸ, Καὶ ὑφ' ὑμῶν προπεμφθῆναι εἰς τὴν Ἰουδαίαν. Ὁ μὲν γὰρ ἦν ἀγάπης, τίθησι, τὸ ἔλθειν πρὸς αὐτούς· ὁ δὲ οὐδὲν πρὸς αὐτούς ἦν, τὸ ἀπελθεῖν εἰς τὴν Ἰουδαίαν, οὐκ ἐτι καὶ τοῦτο προστίθησι διωριμμένως. Ἐπειδὴ δὲ ἐλήλεγχται, ἐνταῦθα θαρρῶν λέγει λοιπὸν, ὅτι Εἰς τὴν Ἰουδαίαν. Καὶ τοῦτο δὲ συμφερόντως ἐγίνετο, ἵνα μὴ τις αὐτῶν μερίζονα περι αὐτὸν τῆς ἀξίας ὑπόνοιαν ἔχη. Εἰ γὰρ καὶ τούτων ἔντων θύειν αὐτοῖς; ἐβούλοντο ταύρους, ποῦ οὐκ ἂν ἐξυκέλιαν ἀσεβείας, εἰ μὴ πολλὰ δειγμάτια τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας παρείχοντο; Καὶ τί θαυμάζεις, εἰ τὰ μέλλοντα πάντα οὐκ ἤδει, ὅπου καὶ ἐν εὐχαίς πολλαχοῦ τὸ συμφέρον ἀγνοεῖ; Τὸ γὰρ, τί προσευξόμεθα, φησὶ, καθὸ δεῖ, οὐκ οἶδαμεν. Καὶ οὐ λέγει τοῦτο μόνον, ἵνα δόξῃ^a μετριάξεν, [446] ἀλλὰ καὶ δείκνυσι, ποῦ τὸ συμφέρον ἐν εὐχαίς ἠγνόησε. Ποῦ τοίνυν ἠγνόησεν; Ἦνικα παρεκάλει τῶν πειρασμῶν ἀπαλλαγῆναι, λέγων· Ἐδόθη μοι σκόλοψ τῇ σαρκὶ ἄγγελος Σατᾶν, ἵνα με κολαφίσῃ. Ὑπὲρ τούτου τρις τὸν Κύριον παρεκάλεσα, καὶ εἰπέ μοι, Ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου· ἡ γὰρ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται. Εἶδες πῶς οὐκ ἔγνω τὰ συμφέροντα αἰτήσας; Διὸ οὐδὲ ἔλαθε, καὶ πολλακίς αἰτήσας. Πιστὸς δὲ ὁ Θεός, ὅτι ὁ λόγος ἡμῶν ὁ πρὸς ὑμᾶς οὐκ ἐγένετο Ναὶ καὶ Οὐ. Καλῶς ἀντιθεσὶ ἀνακύπτουσαι καταλλέει. Εἰ γὰρ ὑποσχόμενος, φησὶ, παραγίνεσθαι ὑπερέθου, καὶ οὐκ ἔστι παρά σοι Ναὶ ναί, καὶ Οὐ οὐ, ἀλλὰ νῦν ἂ λέγεις ἀνατρέψεις μετὰ ταῦτα, ὡσπερ ἐπὶ τῆς σῆς ἐπιδημίας ἐποίησας· οὐαὶ ἡμῖν, μήποτε καὶ ἐν τῷ κηρύγματι τοῦτο γέγονεν. Ἴν' οὖν μὴ ταῦτα ἐννοῶσι, μηδὲ θορυβῶνται, φησὶ· Πιστὸς δὲ ὁ Θεός, ὅτι ὁ λόγος ἡμῶν ὁ πρὸς ὑμᾶς οὐκ ἐγένετο Ναὶ καὶ Οὐ. Ἐν γὰρ τῷ κηρύγματι, φησὶ, τοῦτο οὐκ ἐγένετο, ἀλλ' ἐν ταῖς ὁδοῖς καὶ ταῖς ἀποδημίαις μόνον. Ἐν δὲ τῷ κηρύγματι μένει βέβαια καὶ ἀκίνητα ἅπερ εἰρήκαμεν. Λόγον γὰρ ἐνταῦθα τὸ κήρυγμα καλεῖ. Εἶτα ἀπόδειξι ἀναντιβῆρον παρέχει τούτου, εἰς τὸν Θεὸν τὸ πᾶν ἀνάγων· Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Ἡ ὑπόσχεσις τῆς παρουσίας ἐμῆ ἦν, καὶ ἐγὼ οἰκοθεν ἐπηγγεῖλάμην ἐκεῖνο· τὸ δὲ κήρυγμα οὐκ ἐμὸν οὐδὲ ἀνθρώπινον, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ· τὰ δὲ τοῦ Θεοῦ ἀμύχανον διαφύεσθαι· διὸ καὶ ἐφη· Πιστὸς δὲ ὁ Θεός· τουτέστιν, ἀληθής. Μὴ τοίνυν ὑποπίστευτε τὰ ἐκεῖνου·

^a Sic legendum, ut conjicit Savil., et Ita legit interpres Latinus. Editi male, ἵνα μὴ δόξῃ

οὐδὲν γὰρ ἐν αὐτοῖς ἀνθρώπινον. Καὶ ἐπειδὴ εἶπε λόγον, ἐπάγει λοιπὸν δεικνύς ποῖον λόγον φησὶ.

δ'. Ποῖος οὖν λόγος εἶτά; ἐστίν, Ὁ γὰρ τοῦ Θεοῦ Υἱός, φησὶν, ὁ ἐν ὑμῖν δι' ἡμῶν κηρυχθεὶς, δι' ἐμοῦ καὶ Σιλουανοῦ καὶ Τιμοθέου, οὐκ ἐγένετο Ναὶ καὶ Οὐ. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τὸν χορὸν εἰσάγει τῶν διδασκάλων εἰς μέσον, ἀξιόπιστον κἀντεῦθεν τὴν μαρτυρίαν ποιῶν, οὐ διὰ τῶν ἀκουσάντων μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν διδασκάντων. Καίτοι μαθητὰ ἦσαν· ἀλλὰ μετριάξων, ἐν τάξει διδασκάλων αὐτοῦς ἀριθμεῖ. Τί δὲ ἐστίν, Οὐκ ἐγένετο Ναὶ καὶ Οὐ; Οὐκ ἀνέτρεψα, φησὶν, ἃ πρότερον εἶπον ἐν τῷ κηρύγματι· οὐ νῦν μὲν τοῦτο, νῦν δὲ ἐκεῖνο διελέχθην ὑμῖν· τοῦτο γὰρ οὐκέτι πίστεως, ἀλλὰ πεπλανημένης διανοίας ἐστίν. Ἀλλὰ Ναὶ ἐν αὐτῷ γέγονε. Τουτέστιν, ἀπαρασάλευτος καὶ βέβαιος ὁ λόγος μένει. Ὅσαι γὰρ ἐπαγγελίαι Θεοῦ, ἐν αὐτῷ τὸ Ναὶ, καὶ ἐν αὐτῷ τὸ Ἀμήν, τῷ Θεῷ πρὸς δόξαν δι' ἡμῶν. Τί ἐστίν, Ὅσαι ἐπαγγελίαι Θεοῦ; Πολλὰ τὸ κήρυγμα ὑπισχνεῖτο, καὶ αὐτοὶ τὰ πολλὰ ταῦτα ἐπηγγέλλοντο καὶ ἐκήρυττον. Καὶ γὰρ περὶ ἀναστάσεως διελέχθησαν, καὶ περὶ ἀναλήψεως, καὶ περὶ ἀφθαρσίας, καὶ περὶ τῶν μεγάλων ἐπάθλων καὶ τῶν ἀπορρήτων ἀγαθῶν ἐκείνων. Ταύτας οὖν τὰς ἐπαγγελίας μένειν ἀκινήτους φησὶ, καὶ οὐκ ἐγένετο Ναὶ καὶ Οὐ ἐν αὐταῖς. Τουτέστιν, Οὐ ποτὲ μὲν ἀληθῆ τὰ εἰρημένα, [447] ποτὲ δὲ ψευδῆ, καθάπερ ἡ ἐπιδημία ἡ ἐμῆ, ἀλλ' ἀεὶ ἀληθῆ. Καὶ πρῶτον μὲν ὑπὲρ τῶν τῆς πίστεως δογμάτων καὶ τοῦ περὶ Χριστοῦ λόγου ἀγωνίζεται λέγων· Ὁ λόγος μου καὶ τὸ κήρυγμά μου οὐκ ἐγένετο Ναὶ καὶ Οὐ· ἔπειτα ὑπὲρ τῶν ὑποσχέσεων· Ὅσαι γὰρ ἐπαγγελίαι Θεοῦ, ἐν αὐτῷ τὸ Ναὶ. Εἰ δὲ ἂ ὑπέσχετο βέβαια καὶ δώσει πάντως, πολλῷ μᾶλλον αὐτὸς καὶ ὁ περὶ αὐτοῦ λόγος ἐστὶ βέβαιος, καὶ οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι νῦν μὲν ἐστὶ, νῦν δὲ οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ἀεὶ ἐστὶ, καὶ ὁ αὐτὸς ἐστὶ.

Τί δὲ ἐστίν, Ἐν αὐτῷ τὸ Ναὶ, καὶ τὸ Ἀμήν; Τὸ πάντως ἐσόμενον δηλοῖ. Αἱ γὰρ ἐπαγγελίαι ἐν αὐτῷ, οὐκ ἐν ἀνθρώπῳ, τὸ γενέσθαι ἔχουσι καὶ πληρωθῆναι. Μὴ τοίνυν δέισις· οὐ γὰρ ἀνθρωπὸς ἐστίν, ἵνα ὑποπέυσης, ἀλλὰ Θεός ἐστίν, ὁ καὶ εἰπὼν καὶ πληρῶν. Τῷ Θεῷ πρὸς δόξαν δι' ἡμῶν. Τί ἐστὶ, Πρὸς δόξαν δι' ἡμῶν; Πληροὶ αὐτὰς δι' ἡμῶν· τουτέστι, διὰ τῶν εἰς ἡμᾶς εὐεργεσιῶν πρὸς δόξαν αὐτοῦ· τοῦτο γὰρ ἐστὶ, Τῷ Θεῷ πρὸς δόξαν. Εἰ δὲ πρὸς δόξαν τοῦ Θεοῦ, πάντως ἐστὶ. Τῆς γὰρ αὐτοῦ δόξης οὐ καταφρονῆσει, εἰ καὶ τῆς ἡμετέρας κατεφρόνει σωτηρίας· καὶ διὰ τὸ σφόδρα φιλόανθρωπος εἶναι. Καὶ πρὸς τοῦτο ἡμῶν ἡ σωτηρία συνδέεται τῇ αὐτοῦ δόξῃ τῇ ἐπὶ τούτοις. Ὅστε εἰ πρὸς δόξαν αὐτοῦ εἰσιν αἱ ἐπαγγελίαι, πάντως καὶ ἡ σωτηρία ἡμῶν ἔσεται. Ὁ καὶ ἐν τῇ πρὸς Ἐφεσίους συνεχῶς περιστρέφει λέγων· Εἰς περιποίησιν τῆς δόξης αὐτοῦ. Καὶ πανταχοῦ τοῦτο τίθησι, δεικνύς τὸ ἀναγκαῖον τῆς ἐκθάσεως· ὁ καὶ ἐνταῦθα φησίν, ὅτι αἱ ἐπαγγελίαι αὐτοῦ οὐ ψεύδονται. Οὐ γὰρ ἡμᾶς μόνον σώζουσι, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν δοξάζουσι. Μὴ τοί-

dum esset. Vides rursus consuetam ipsi argumentandi rationem? Unde enim ipsi se probaturos existimabant, eum iis consiliis uti, quæ a carne proficiscerentur, quod nimirum promissis non stetisset; hinc ipse vel maxime se spirituali consilio ductum fuisse ostendit, ac contra carnali modo cogitaturum fuisse, si contrarium fecisset. Quid igitur, dicit aliquis, an non ex Spiritu pollicitus fuerat? Minime vero: etenim jam dictum est a me, non omnia ea Paulo cognita fuisse quæ futura erant et conducebant. Ideo in superiore quidem epistola his verbis utitur, *Ut vos me deducatis quocumque proficiscar* (1. Cor. 16. 6); hoc videlicet metuens, ne cum in Judæam dixisset, alio abire coereretur: hic autem, quoniam hac spe delusus fuerat, istud ait, *Et a vobis deduci in Judæam*. Nam quod caritatis erat, id ponit, hoc est, ad eos venire: quod autem eorum nihil intrerit, nempe ut in Judæam abiret, hoc non jam diserte addit. Postquam autem convictus est, hic jam fidenter dicit, *In Judæam*. Atque hoc utiliter contingebat, ne quis ipsorum majorem, quam par esset, opinionem de eo haberet. Etenim si, cum hæc etiam ita se haberent, tamen non defuerunt, qui tauros ipsis immolare vellent; quo tandem impietatis non prouissent, nisi multa humanæ imbecillitatis documenta præbuisset? Et cur miraris ea omnia, quæ futura erant, Paulo minime nota fuisse, cum etiam in precibus plerumque quod expediat ignoret? *Quid enim oremus*, inquit, *quemadmodum oportet nescimus* (Rom. 8. 26). Nec vero hoc eo dumtaxat ait, ut modestiæ opinionem colligat; sed etiam ostendit, ubinam, quid in precibus utile esset, ignorarit. Ubinam autem ignoravit? Nempe cum precibus a Deo contendeat, ut e tentationibus eriperetur, his verbis utens: *Datus est mihi stimulus carnis angelus satanæ qui me colaphiset. Propter quod ter Dominum rogavi; et dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea; virtus enim mea in infirmitate perficitur* (2. Cor. 12. 7.-9). Vides quomodo, quid ex usu esset, postulare nesciverit? Ac propterea non accepit, cum tamen sæpe postulasset. 18. *Fidelis autem Deus, quia sermo noster, qui fuit ad vos, non fuit Est et Non*. Exorientem objectionem præclare discutit. Dicere enim potuissent: Si cum ipse te ad nos venturum receperis, id tamen facere distulisti, atque ita non est apud te, Est est, Non non, verum quæ nunc dicis, postea subvertis, ut in tua ad nos profectio fecisti; væ nobis, si hoc quoque in evangelii prædicatione contingit. Ut ergo hæc nec cogitarent nec perturbarentur, ait, *Fidelis Deus, quia sermo noster ad vos non fuit Est et Non*. Hoc enim, inquit, in prædicatione non contingit, sed in viis ac peregrinationibus dumtaxat: nam in prædicatione firma atque immota manent quæ diximus. Per sermonem enim hoc loco prædicationem significat. Postea irrefutabile argumentum hujus rei affert, ad Deum hoc totum referens. Quod autem ait, hunc sensum habet: *Adventus mei pollicitatio mea erat, atque ego mea sponte id promiseram; at prædicatione non mea erat, nec humana, sed Dei: quod autem Dei est, in id*

mendacium cadere nequit: unde etiam dicit, *Fidelis autem Deus*; hoc est, verax. Quamobrem nihil est, cur ea, quæ illius sunt, vobis suspecta sint: nihil enim in ipsis humanum est. Ac posteaquam sermonem dixit, de quo sermone loquatur, deinceps exponit.

4. Quisnam igitur hic sermo est? 19. *Dei enim Filius, qui in vobis per nos prædicatus est, per me et Silvanum et Timotheum, non fuit Est et Non*. Ob eam enim causam magistrorum chorum in medium adducit, hinc quoque testimonio suo fidem adstruens, non per auditores tantum, sed etiam per magistros. Atqui discipuli illi erant, sed modestiæ studio eos in magistrorum album refert. Quid autem est, *Non fuit Est et Non*? Non ea subverti, inquit, quæ prius inter concionandum dixi: non modo hoc, modo illud apud vos disserui: hoc enim non fidei fuerit, sed animi aberrantis. *Sed Est in illo fuit*. Hoc est, immotus ac firmus sermo manet. 20. *Quotquot enim promissiones Dei sunt, in illo Est, et in ipso Amen, Deo ad gloriam per nos*. Quid est, *Quotquot promissiones Dei*? Prædicatio evangelica multa promittebat; atque ipsi multa hæc promittebant ac prædicabant. Nam et de resurrectione verba fecerant, et de assumptione et de incorruptione et de magnis præmiis atque arcibus illis bonis. Has igitur pollicitationes firmas ac stabiles, manere ait; et non fuit Est et Non in illis. Hoc est, non quandoque vera, quæ dixi, quandoque falsa fuerunt, ut meus ad vos accessus, sed semper vera. Ac primum quidem pro fidei dogmatibus sermoneque de Christo contendit dicens: *Sermo meus et prædicatione mea non fuit Est et Non*: deinde pro ipsius pollicitationibus pugnat: *Quotquot enim, inquit, promissiones Dei sunt, in illo Est*. Quod si firma ac certa sunt quæ promisit, nec dubium est quin ea daturus sit, multo utique magis ipse, ac sermo qui de eo habetur, firmus ac certus est; neque istud dici potest quod nunc quidem sit, nunc autem non sit, sed semper est, atque idem est.

Promissa Dei quam firma. — Quid est autem, *In illo Est, et Amen*? His verbis id quod omnino futurum est significat. Promissiones enim in ipso ac non in homine, hoc habent, ut contingant et expleantur. Quare nihil est quod metuas: non enim homo est, ut suspectum eum habere possis, sed Deus, qui et dixit et explet. *Deo ad gloriam per nos*. Quid est, *Ad gloriam per nos*? Eas per nos explet; hoc est, per collata in nos beneficia ad gloriam Dei: hoc enim est, *Deo ad gloriam*. Si autem ad Dei gloriam, quin fiat non est dubitandum, tum quia, etiamsi salutem nostram contemptui haberet, non tamen gloriam suam contempturus est; tum quia singularem erga homines benevolentiam gerit. Adde quod nostra salus cum gloria ea, quæ hinc ad ipsum redit, conjuncta est. Quo fit, ut cum promissiones ad ipsius gloriam pertineant, dubium esse non possit, quin salus quoque nostra consequatur. Quod etiam in Epistola ad Ephesios crebro inculcat dicens: *In acquisitionem gloriæ ipsius* (Ephes. 1. 14). Atque ubique istud ponit, ut

ostendat id necessario eventurum : quod etiam hoc loco ait, nempe quod ipsius pollicitationes minime fallant. Neque enim nobis dumtaxat salutem, sed ipsi quoque gloriam afferunt. Ne ergo illud tecum reputes, quod per nos ista promissa sint, nec propterea de iis dubites : neque enim per nos, sed per eum explentur ; et promissiones per ipsum sunt ; non enim nostra, sed quæ Dei sunt, vobis diximus.

21. *Qui autem confirmat nos vobiscum in Christo, et qui unxit nos, Deus ;* 22. *qui et signavit vos, et dedit pignus Spiritus in cordibus nostris.* Rursum per præterita fidem futuris conciliat. Nam si ipse est, qui nos in Christo confirmat, hoc est, qui nos a fide quæ in Christum est dinoveri non sinit ; atque ipse etiam est, qui nos unxit, Spiritumque in cordibus nostris dedit : quomodo non futura quoque daturus est ? Nam cum principia et materiam ac radicem et fontem, hoc est, veram ipsius cognitionem ac Spiritus participationem largitus sit : qui fieri potest, ut non ea etiam largiatur, quæ ex his oriuntur ? Nam cum illa horum causa donentur, multo magis is, qui hæc dedit, illa quoque præbebit : et cum hæc adhuc hostibus dederit, multo magis illa amicis donabit. Ac proinde ne Spiritum quidem simpliciter dixit, sed pignus nominavit, ut per hoc de toto fiduciam concipias. Neque enim si totum daturus non esset, pignus præbere, ac frustra et temere perdere in animum induxisset. Ac vide, quæso, Pauli probitatem. Quid enim, inquit, dicere attinet, promissionum veritatem in nobis minime sitam esse ? imo hoc ipsum, quod vos firmi atque immobiles statis, non in nobis est, sed Dei beneficium est : *Qui enim confirmat vos, inquit, Deus est.* Non ergo nos sumus, qui vos fulcimus : nam ipsi quoque confirmantis ope indigemus. Quocirca non est, quod quisquam prædicationem in vobis periclitari existimet : ipse totum hoc in se recepit, ipsi totius negotii cura est.

5. Quid autem est, *Qui unxit et signavit ?* Hoc est, qui Spiritum dedit, per quem utrumque horum effecit, nimirum simul et prophetas et sacerdotes et reges efficiens : siquidem hæc hominum genera olim ungebantur. At nos non unam, sed tres istas dignitates præstantiore conditione obtinemus : nam et regno polituri sumus, et, cum victimæ loco corpora postra offerimus, sacerdotes efficiimur ; *Exhibete enim, inquit, membra vestra hostiam viventem, placentem Deo (Rom. 12. 1) ;* atque insuper prophetæ constituimur. *Quæ enim oculus non vidit, nec auris audivit, ea nobis patefacta sunt (1. Cor. 2. 9).* Quamquam etiam alia ratione reges efficiimur, si improbis cogitationibus imperare voluerimus. Nam quod is qui talis sit regnet, et quidem magis, quam qui diademate cinctus est, liquido jam vobis demonstrabo. Multos ille exercitus habet ; at nos quoque plures illis cogitationes habemus : neque enim infinita cogitationum, quæ in nobis sunt, multitudo enumerari potest. Nec vero multitudinem dumtaxat intueri licet, sed etiam multos in hac cogitationum copia duces, tribunos, turmarum præfectos, sagittarios, fundibularios. Quid

aliud est, quod regem efficiat ? vestesne ? At hic quoque meliori ac præstantiori veste amictus est, quam nec tinea exest, nec vetustas conficit. Quam multiplicem quoque coronam habet, nempe gloriæ et miserationum Dei : *Benedic enim, inquit, anima mea Domino, qui coronat te in misericordia et miserationibus (Psal. 102. 2. 4) ;* et gloriæ ; *Gloria enim, inquit, et honore coronasti eum (Psal. 8. 6) ;* et bonæ voluntatis ; *Ut scuto enim, inquit, bonæ voluntatis coronasti nos (Psal. 5. 13) ;* et gratiarum ; *Coronam enim, inquit, gratiarum accipies capiti tuo (Prov. 1. 9).* Videsne quam varie textum quantoque gratius, ac venustius sit istud diadema ? Verum altius rursus et accuratius horum regum statum expendamus. Ille stipatoribus suis dominatur et cunctis imperat, omnesque ipsi parent et obsequuntur : at ego hic majus præstantiusque imperium tibi ostendo. Nam multitudo quidem par est, aut etiam amplior ; superest autem ut subjectionem ipsam consideremus. Ac ne mihi eos in medium proferas, qui regia dignitate lapsi sunt, atque ab ipsismet satellitibus suis trucidati. Ne, inquam, eos in medium producamus, verum eos conquiramus, qui pulchre in utraque parte regnum administrarunt. Ac tu quidem, quos libuerit, pone ; ego autem patriarcham unum cunctis oppono.

Abrahæ fides et virtus. — Nam cum ipse filium mactare juberetur (*Gen. 22*), cogites velim quotnam tum adversus eum cogitationes insurrexerint. Et tamen omnes subegit, atque omnes eum magis quam regem satellites pertimescebant : ac vel solo obtutu omnes comprimebat, ita ut ne hiscere quidem earum ulla auderet ; verum cunctæ caput submitterent ac velut regi cederent, quamvis alioqui acerrimæ essent atque imprimis acerbæ. Neque enim hastarum cuspides tam horrendæ sunt, cum a multis militibus surri-guntur, quam tum formidabiles erant illæ cogitationes. Annon enim hastis atrocior erat illa, quam natura ciebat, commiseratio ? Ac proinde animam illam magis, quam præacuta cuspidis, excindere poterant. Nec enim ulla hasta tam acuta umquam esse queat, quam cogitationum illarum aculei, qui ab intimis visceribus acuebantur ac surrigebantur, justi viri animam transfigebant. Nam hic et tempore et consilio et plaga et dolore opus est ; ac tum mors sequitur : illic autem nihil horum requirebatur ; adeo tum celeriora, tum acriora vulnera erant. Et tamen, cum adversus eum cogitationes arma induissent, ingens erat tranquillitas, omnesque composite stabant, ornantes potius ipsum quam terrore afficientes. Eum enim gladium extendentem ante oculos tibi pone, ac quos volueris reges, Augustos, Cæsares, in medium profer. Nihil enim simile dixeris, nec speciem ullam ejusmodi tanque amplam et insignem ac cælis dignam ostendere poteris. Tum enim vir ille justus de potentissima tyrannide triumphum egit : nihil enim est quod majorem tyrannidem habeat, quam natura. Atque ut sexcentos qui necem tyrannis intulerint, proferas, nullum tamen ejusmodi nobis ostenderis. Etenim hæc palma angeli verius quam hominis tunc erat. Sic quippe

νον τοῦτο ἐνοήσης, ὅτι δι' ἡμῶν ἐπηγγέλθησαν, καὶ διστάσης· οὐ γὰρ δι' ἡμῶν πληροῦνται, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ· καὶ αἱ ἐπαγγελίαι δὲ δι' αὐτοῦ· οὐ γὰρ τὰ ἡμέτερα, ἀλλὰ τὰ αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς εἰρήκαμεν. Ὁ δὲ βεβαιῶν ἡμᾶς, σὺν ὑμῖν εἰς Χριστὸν, καὶ χρίσας ἡμᾶς, Θεός· καὶ σφραγισάμενος, καὶ δούς τὸν ἀρραβῶνα τοῦ Πνεύματος ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν. Πάλιν ἀπὸ τῶν παρελθόντων τὰ μέλλοντα βεβαιούται. Εἰ γὰρ αὐτός ἐστιν ὁ βεβαιῶν ἡμᾶς εἰς Χριστὸν, τουτέστιν, ὁ μὴ ἔων ἡμᾶς παρασαλεύεσθαι ἐκ τῆς πίστεως τῆς εἰς τὸν Χριστὸν, καὶ αὐτός ὁ χρίσας ἡμᾶς, καὶ δούς τὸ Πνεῦμα ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν· πῶς τὰ μέλλοντα οὐ δώσει; Εἰ γὰρ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ὑποθέσεις ἔδωκε καὶ τὴν βίβαν καὶ τὴν πηγὴν, οἷον τὴν ἀληθῆ περὶ αὐτοῦ γνῶσιν, τὴν τοῦ Πνεύματος μετέληψιν· πῶς τὰ ἐκ τούτων οὐ δώσει; Εἰ γὰρ ἐκεῖνα διὰ ταῦτα δίδονται, πολλῶν μᾶλλον ὁ ταῦτα δούς, καὶ ἐκεῖνα παρέξει· καὶ εἰ ταῦτα ἐχθροῖς οὖσιν ἔδωκε, πολλῶν μᾶλλον ἐκεῖνα φίλοις γενομένοις χαριεῖται. Διὰ τοῦτο οὐδὲ Πνεῦμα εἶπεν ἀπλῶς, ἀλλ' ἀρραβῶνα ὠνόμασεν, ἵνα ἀπὸ τούτου καὶ περὶ τοῦ παντός θαρρήσῃ. Οὐ γὰρ, εἰ μὴ ἐμελλε τὸ πᾶν δίδόναι, εἴλετο ἂν τὸν [448] ἀρραβῶνα παρασχεῖν, καὶ ἀπολέσαι εἰκὴ καὶ μάτην. Καὶ ὅρα εὐγνωμοσύνην Παύλου. Τί γὰρ δεῖ λέγειν, φησὶν, ὅτι οὐκ ἐν ἡμῖν ἢ τῶν ἐπαγγελιῶν ἀλήθεια; αὐτὸ τοῦτο τὸ ἐστάναι ἀπεριτρέπτως καὶ πεπηγένη ὡμᾶς, οὐκ ἐν ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ τοῦτο τοῦ Θεοῦ. Ὁ γὰρ βεβαιῶν ὡμᾶς, φησὶ, Θεός. Οὐκ ἄρα ἡμεῖς ἐσμὲν οἱ στηρίζοντες ὡμᾶς· καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς δεόμεθα τοῦ βεβαιουήντος. Ὅποτε μηδεὶς ἐν ἡμῖν νομιζέτω κινδυνεύεσθαι τὸ κήρυγμα· αὐτός τὸ πᾶν ἀνεδέξατο, αὐτῶν μέλει τοῦ παντός.

ε'. Τί δὲ ἐστὶ, Χρίσας, καὶ σφραγισάμενος; Τὸ Πνεῦμα δούς, δι' οὗ ταῦτα ἀμφοτέρω ἐποίησεν. ὁμοῦ προφήτας καὶ ἱερεῖς καὶ βασιλεὺς ἐργαζόμενος· ταῦτα γὰρ τὸ παλαιὸν ἐχρίετο τὰ γένη. Ἄλλ' ἡμεῖς οὐκ ἐν, ἀλλὰ τὰ τρία μεθ' ὑπεροχῆς ἔχομεν ἀξιώματα νῦν· καὶ γὰρ βασιλείας μέλλομεν ἀπολαύειν, καὶ ἱερεῖς γινόμεθα προσφέροντες θυσίας τὰ σώματα ἡμῶν. Πυραστῆσατε γὰρ τὰ μέλη ὑμῶν, θυσίαν ζῶσαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ, φησὶ· καὶ μετὰ τούτων καὶ προφήται καθιστάμεθα. Ἄ γὰρ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὐκ ἤκουσε, ταῦτα ἐκκεκαλυμμένα ἡμῖν ἔστι. Καὶ ἄλλως δὲ βασιλεῖς γινόμεθα, ἐὰν βουλῆθῶμεν κρατεῖν τῶν ἀτόπων λογισμῶν. Ὅτι γὰρ ὁ τοιοῦτος βασιλεύει, καὶ μᾶλλον ἢ ὁ τὸ διάδημα περικείμενος, ἦδη τοῦτο ποιήσω δηλον ὡμῖν. Πολλὰ ἔχει στρατόπεδα ἐκεῖνος, ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς τούτων πλείους ἔχομεν λογισμοῦς· οὐ γὰρ ἐστὶν ἀριθμῆσαι τὰ ἄπειρον τῶν ἐνομιῶν πλῆθος τῶν ἐν ἡμῖν. Οὐ πλῆθος δὲ μόνον ἐστὶν ἰδεῖν, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς ἐν τῷ πλῆθει τούτῳ τῶν λογισμῶν καὶ στρατηγούς καὶ ταξίάρχους καὶ λοχαγούς καὶ τοξάτας καὶ σφενδονήτας. Τί ἕτερον ποιεῖ βασιλεῖα; τὰ

ἱμάτια; Ἄλλὰ καὶ οὗτος βελτίω περικείται καὶ ἀμείνω στολῆν, ἣν οὔτε σὴς ἐσθίει, οὔτε χρόνος δαπανᾷ· καὶ στέφανον ἔχει ποικίλον τὸν τῆς δόξης, τὸν τῶν οἰκτιρισμῶν τοῦ Θεοῦ. Εὐλόγει γὰρ, ἢ ψυχῆ μου, φησὶ, τὸν Κύριον, τὸν στεφανουῦντά σε ἐν ἐλέει καὶ οἰκτιρμοῖς· καὶ τὸν τῆς δόξης· Δόξη γὰρ καὶ τιμὴ ἐστεφανώσας αὐτόν· καὶ [τὸν τῆς εὐδοκίας]· Ὡς δ.π.μ. εὐδοκίας ἐστεφανώσας ἡμᾶς· καὶ τὸν τῶν χαρίτων· Στέφανον γὰρ χαρίτων δέξησθαι κεφαλήν. Εἶδες πολὺπλοκον καὶ χαριέστερον τουτὶ τὸ διάδημα; Πλὴν ἀλλ' ἄνωθεν αὐτὰ ἀκριβέστερον ἐξετάσωμεν πάλιν τὰ τῶν βασιλέων τούτων. Ἐκεῖνος κρατεῖ τῶν δορυφόρων καὶ πᾶσιν ἐπιτάττει, καὶ πάντες ὑπακούουσι καὶ διακονοῦσιν αὐτῷ· ἀλλ' ἐγὼ δείκνυμι μείζονα ἐνταῦθα τὴν ἀρχήν. Τὸ μὲν γὰρ πλῆθος ἴσον, ἢ καὶ πλεῖον· λοιπὸν δὲ περὶ τῆς ὑποταγῆς ἐξετάζειν δεῖ. Καὶ μὴ μοι εἰς μέσον ἀγάγῃς τοὺς ἐκπεσόντας τῆς βασιλείας, καὶ σφαγέντας ὑπ' αὐτῶν τῶν σωματοφυλάκων. Μὴ τοίνυν τούτους εἰς μέσον ἄγωμεν, ἀλλὰ τοὺς καλῶς ἐν ἀμφοτέροις τὴν αὐτῶν διοικήσαντας βασιλείαν ζητήσωμεν. Καὶ σὺ μὲν, οὐς βούλει, τίθει· ἐγὼ δὲ σοὶ τὸν πατριάρχην ἀντιτάττω πᾶσιν.

Ὅτε γὰρ τὸν υἱὸν ἐκελεύετο σφαγιάσαι, ἐνόησον [449] πόσοι τότε ἐπανάστησαν αὐτῷ λογισμοί· ἀλλ' ὅμως πάντας ὑπέταξε, καὶ πάντες αὐτὸν ἔτρεμον μᾶλλον, ἢ βασιλεῖα οἱ δορυφόροι, καὶ βλέμματι μόνῳ πάντας κατέστελλε, καὶ οὐδὲ γρύξαι ἐτόλμα τούτων οὐδεὶς, ἀλλ' ὑπέκυπτον, καὶ ὡς βασιλεῖ παρεχώρουν ἅπαντες, καίτοι γὰρ ὀξύτατοι ὄντες καὶ σφόδρα ἀπότομοι. Οὐδὲ γὰρ οὕτως εἰσὶν αἱ τῶν δοράτων αἰχμαλι φεθεραὶ, ὄρθαι ὑπὸ πολλῶν ἀνιστάμεναι στρατιωτῶν, ὡς ἐκεῖνοι τότε * ἦσαν φοβεροὶ οἱ λογισμοί. Οὐ δοράτων ἦν χαλεπωτέρα ἢ τῆς φύσεως συμπάθεια; Διὸ καὶ αἰχμητῆς ἠκονημένης μᾶλλον τέμνειν ἠδύναντο τὴν ἐκείνου ψυχὴν. Οὐ γὰρ οὕτως ὀξύ δόρυ γένοιτ' ἂν ποτε, ὡς ἐκείνων τῶν λογισμῶν τὰ κέντρα κάτωθεν ἀπὸ τῶν σπλάγγων ὀξύνόμενά τε καὶ ὀρθούμενα διέπειρε τοῦ δικαίου τὴν διάνοιαν. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ καὶ χρόνου δεῖ καὶ βουλῆς καὶ πληγῆς καὶ ὀδύνης, καὶ τότε ὁ θάνατος ἐπεται· ἐκεῖ δὲ οὐδενὸς τούτων ἔδει· οὕτω ταχύτερα καὶ δριμύτερα ἦν τὰ τραύματα. Ἄλλ' ὅμως τοσοῦτων τότε ὀπισθέντων κατ' αὐτοῦ λογισμῶν, πολλὴ ἦν ἡσυχία, καὶ πάντες εἰστήκεσαν εὐτάκτως, κοσμοῦντες μᾶλλον αὐτὸν, ἢ φοβούμενους. Ὅρα γοῦν τὴν μάχαιραν αὐτὸν ἐκτείνοντα, καὶ ὅσους βούλει τίθει βασιλεῖς εἰς τὸ μέσον, Αὐγούστους, Καίσαρας. Ἄλλ' οὐδὲν τοσοῦτον ἔρεις, οὐδὲ ἔξεις σχῆμα δεῖξαι τοιοῦτον, οὕτω μεγαλοφυῆς καὶ τῶν οὐρανῶν ἄξιον. Κατὰ γὰρ τυραννίδος δυνατωτάτης ἔστησε τρόπαιον ὁ δίκαιος τότε ἐκεῖνος· οὐδὲν γὰρ φύσεως τυραννικώτερον· καὶ μυρίους τιθῆς τυραννοκτόνους, οὐδένα τοιοῦτον ἐπιδείξῃς ἡμῖν. Καὶ γὰρ

* *Legematur potē.*

ἀγγέλου τὸ τρόπαιον ἦν, οὐκ ἀνθρώπου τότε. Σκόπει δέ· Ἡ φύσις ἐβρίπτο χαμαὶ μετὰ τῶν ὀπλίων τῶν αὐτῆς, μετὰ τοῦ στρατοπέδου παντός, καὶ αὐτὸς εἰστέκει τὴν χεῖρα ἀνατείνας, οὐχὶ στέφανον ἔχουσαν, ἀλλὰ μάχαιραν στεφάνου παντός λαμπροτέραν, καὶ ὁ τῶν ἀγγέλων ἐπεκρότει δῆμος, καὶ ὁ Θεὸς ἐκ τῶν οὐρανῶν ἀνεκῆρυττεν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν οὐρανοῖς ἐπολιτεύετο, ἐκείθεν ἐδέχετο καὶ τὸ κήρυγμα. Τί τούτου λαμπρότερον; μᾶλλον δὲ τί τούτου γένοιτ' ἂν ἴσον τοῦ τροπαιοῦ; Εἰ γὰρ, ἀθλητὸς νικήσαντος, μὴ κήρυξ κάτωθεν, ἀλλ' ἄνωθεν αὐτὸς ὁ βασιλεὺς ἀναστὰς ἀνηγόρευσε τὸν Ὀλυμπιονίκην, ἄρ' οὐχὶ τοῦτο τῶν στεφάνων αὐτῶ λαμπρότερον ἔδοξεν εἶναι, καὶ τὸ θέατρον ἅπαν ἐπέστρεψεν ἄν; Ὅταν οὖν μὴ ἀνθρώπος βασιλεὺς, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Θεός, οὐκ ἐν θεάτρῳ τούτῳ, ἀλλ' ἐν θεάτρῳ τῷ τῆς οἰκουμένης, ἐν τῷ δῆμῳ τῶν ἀγγέλων, τῶν ἀρχαγγέλων, αὐτὸν ἀνακηρύττει λαμπρᾷ τῇ φωνῇ βοῶν ἄνωθεν, ποῦ θήσομεν τὸν ἄγιον τοῦτον, εἰπέ μοι; Εἰ δὲ δοκεῖ, καὶ αὐτῆς ἀκούσωμεν τῆς φωνῆς. Τίς οὖν ἡ φωνή; Ἀβραάμ, Ἀβραάμ, μὴ ἐπεκρέκηξ τὴν χεῖρά σου [450] ἐπὶ Ἰσαὰκ, μηδὲ ποιήσης αὐτῷ μηδέν. Νῦν γὰρ ἔγνω, ὅτι φοβῆ σὺ τὸν Θεόν, καὶ οὐκ ἐφείσω τοῦ υἱοῦ σου τοῦ ἀγαπητοῦ δι' ἐμέ. Τί τοῦτο; ὁ πάντα πρὸ γενέσεω; αὐτῶν εἰδώς, νῦν ἔγνω; Καίτοι γε καὶ ἀνθρώπων δῆλη ἦν ἡ εὐλάβεια τάνδρός· τοσαῦτα παρέσχτο δειγμάτων τῆς περὶ τὸν Θεὸν εὐνοίας, ὅτε εἶπεν αὐτῷ· Ἐξέλθε ἐκ τῆς γῆς σου, καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου· ὅτε δι' αὐτὸν καὶ τὴν εἰς αὐτὸν τιμὴν, τῶν πρωτείων παρεχώρησε τῷ ἀδελφιδῷ· ὅτε αὐτὸν τῶν τοσοῦτων ἐξείλετο κινδύων· ὅτε ἐκέλευσεν εἰς Αἴγυπτον ἔλθειν, καὶ τὴν γυναῖκα ἀφαιρούμενος, οὐκ ἔδυσχεραίνε, καὶ ἕτερα πλείονα. Καὶ ὅπερ ἔφη, κἂν ἀνθρώπος ἀπὸ τούτων ἔμαθεν ἂν τάνδρος· τὴν εὐλάβειαν, μήτι γε ὁ Θεός, ὁ μὴ περιμένων ἀπὸ τῶν πραγμάτων μαθεῖν τὸ τέλος. Πῶς δὲ αὐτὸν καὶ ἐδικαίωσεν ἀγνοῶν; Ἐπίστευσε γὰρ, φησὶν, Ἀβραάμ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην.

Σ'. Τί οὖν ἐστι τὸ, Νῦν ἔγνω; Ὁ μὲν Σύρος φησὶ· Νῦν ἐγγνώρισαι, τουτέστι, τοῖς ἀνθρώποις. Ἐγὼ γὰρ ἤδεν πάλαι καὶ πρὸ τῶν ἐπιταγμάτων ἀπάντων ἔκεινων. Διὰ τί δὲ καὶ τοῖς ἀνθρώποις νῦν; Ἐκεῖνα γὰρ οὐχ ἱκανὰ δεῖξαι τὴν περὶ τὸν Θεὸν εὐνοίαν; Ἰκανὰ μὲν· ἀλλὰ τοσοῦτω πάντως τοῦτο ἔκεινων μείζον, ὡς μηδὲν ἔκεινα πρὸς τοῦτο φαίνεσθαι. Τοῦτο τοίνυν ἐπαίρων τὸ κατόρθωμα, καὶ δεικνύς πάντων ἀνώτερον, ταῦτα εἶρηκε. Καὶ γὰρ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τοῖς ὑπερέχουσι καὶ τὰ πρῶτα νικῶσιν, οὕτως εἰθῶσαι λέγειν· οἶον ὅταν τις μείζον τῶν προτέρων λάθῃ τι παρ' αὐτοῦ ἢ δῶρον, πολλάκις λέγει· Νῦν ἔγνω ὅτι με ἀγαπᾷ ὁ δεῖνα· οὐ τοῦτο λέγων, ὅτι τὸν ἔμπροσθεν ἤγνοει χρόνον, ἀλλὰ δη-

^a Με., τοῦ ἀνδρός.

^b Savil. putat legendum παρὰ του, seu παρὰ τινος.

λῶσαι βουλόμενος, ὅτι πάντων μείζον τὸ δοθὲν νῦν. Οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ἀνθρωπίνως διαλεγόμενος, Νῦν ἔγνω, φησὶν, οὐδὲν ἄλλο ἢ τὴν ὑπερβολὴν παραστήσαι τοῦ ἀθλοῦ βουλόμενος, οὐχὶ τότε μαθῶν, οὐ τὸν φόβον, ἢ τὸ μέγεθος τοῦ φόβου. Καὶ γὰρ ὅταν λέγῃ, Δεῦτε, καταβάντες ἰδομεν, οὐ καταβάσεως δεόμενος λέγει· καὶ γὰρ τὰ πάντα πληροὶ, καὶ πάντα οἶδε σαφῶς· ἀλλὰ παιδεύων ἡμᾶς, μὴ ἀπλῶς ἀποφαίνεσθαι. Καὶ ὅταν λέγῃ, Κύριος ἐξέκλυψεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν ἀνθρώπων τὴν ἀκριθεὶ λέγει γινώσιν. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα, Νῦν ἔγνω, φησὶ, τοῦτο δεικνύς μείζον ἀπάντων ἢ τῶν ἔμπροσθεν. Τοῦτο καὶ ἀπόδειξις αὐτοῦ παρέχεται· ἐπάγων καὶ λέγων, ὅτι Οὐκ ἐφείσω τοῦ υἱοῦ σου τοῦ ἀγαπητοῦ δι' ἐμέ. Οὐκ εἶπε, Τοῦ υἱοῦ, μόνον, ἀλλὰ καὶ, Τοῦ ἀγαπητοῦ. Οὐδὲ γὰρ φύσεως μόνον, ἀλλὰ καὶ φιλοστοργίας, ἧς καὶ διὰ τὸν οἰκείον τρόπον, καὶ τὴν ἀρετὴν τοῦ παιδὸς πολλὴν οὖσαν ἐν αὐτῷ, κατετόλμησεν. Εἰ δὲ φαύλων [151] παιδῶν οὐκ ἂν εὐκόλως καταφρονήσαιεν πατέρες, ἀλλὰ καὶ τοσούτους πενθοῦσιν· ὅταν καὶ υἱὸς ἦ, καὶ γνήσιος, καὶ μονογενῆς, καὶ ἀγαπητός, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ ὑπ' αὐτοῦ μέλλῃ σφάττεσθαι τοῦ πατρὸς, τίς ἂν εἴπη τὴν ὑπερβολὴν τῆς φιλοστοργίας; Οὕτως μυρία διαδημάτων καὶ στεφάνων ἀπέφρων ὁ ἄθλος φαιδρότερος. Τῷ μὲν γὰρ τὸν στέφανον ἐκείνον περιχειμένῳ καὶ θανάτου ἐπελθόν πολλὰκις ἐπηράζει, καὶ πρὸ τοῦ θανάτου μυρία πραγμάτων ἐπιθουλαί· τοῦτο δὲ οὐδεὶς οὐδὲ μετὰ τελευτῆν τὸ διδῶμα ἀφελέσθαι· δυνήσεται τὸν περιχειμένον, οὐ τῶν ἰδίων, οὐ τῶν ἀλλοτρίων. Θέα δέ μοι καὶ τὸν τιμιώτατον λίθον τοῦ διαδήματος τούτου. Ὅσπερ γὰρ λίθος τίμιος, οὕτως αὐτὸ συνδεῖ πρὸς τῷ τέλει. Τί δὲ τοῦτό ἐστι, τὸ, Δι' ἐμέ; Οὐδὲ γὰρ τὸ θαυμαστὸν τοῦτό ἐστιν, ὅτι οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ὅτι δι' αὐτόν. Ὡ δεξιᾶς μακαρίας, οἷας κατηξιώθη μαχαίρας! Ὡ μαχαίρας θαυμαστικῆς, ποῖας κατηξιώθη δεξιᾶς! Ὡ μαχαίρας θαυμαστικῆς, εἰς ποίαν παρεσκευάσθη χρεῖαν, καὶ ποίαν ἤνυσεν διακονίαν, καὶ ποῖω ὑπηρετήσε τύπῳ! πῶς ἠμάχθη, πῶς οὐχ ἠμάχθη! Οὐδὲ γὰρ οἶδα τί εἶπω· οὕτω φοικτὸν τῷ μυστήριον ἦν. Οὐχ ἤψατο τῆς τοῦ παιδὸς δέρβης, οὐδὲ διῆλθε διὰ τοῦ λαίμου τοῦ ἀγίου ἐκείνου, οὐδὲ ἐφονίχθη αἵματι δικαίου· μᾶλλον δὲ καὶ ἤψατο καὶ διῆλθε καὶ ἐφονίχθη καὶ ἐθαπτίσθη, καὶ οὐκ ἐθαπτίσθη. Τάχα ἐξεστηκέναι ὑμῖν δοκῶ οὕτως ἐναντιολογῶν. Καὶ γὰρ ἐξέστηκα, τὸ θαῦμα ἐνοῶν τοῦ δικαίου, ἀλλ' οὐκ ἐναντιολογῶ. Ἡ μὲν γὰρ τοῦ δικαίου χεῖρ ἐνέπηξεν αὐτὴν τῷ φάρυγγι τοῦ παιδός· ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ χεῖρ καὶ ἐμπαγείσαν οὐκ ἀφήκεν αἵματι μολυνθῆναι τοῦ παιδός. Καὶ γὰρ οὐχ ὁ Ἀβραάμ αὐτὴν κατεῖχε μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁ Θεός· καὶ ὁ μὲν ὤθει διὰ τῆς γνώμης, ὁ δὲ Θεὸς ἀνέστειλε διὰ τῆς φωνῆς. Ἡ γὰρ αὕτη φωνὴ καὶ ὤπλισε τὴν δεξιάν, καὶ κατέστειλε· καὶ καθάπερ ὑπὸ στρατηγῶ ταττομένη τῷ Θεῷ, πάντα τῷ ἐκείνου νεύματι διεπράττετο, καὶ

considera : natura cum armis suis, cum militaribus omnibus copiis suis humi jacebat ; ipse autem stabat extenta manu, non coronam, sed gladium quavis corona illustriorem tenente : atque angelorum agmen applaudebat, ac Deus e cælis victorem eum pronuntiabat. Quoniam enim in cælis conversatio erat, idcirco cælesti quoque præconio celebrabatur. Quidnam hoc splendidius ? imo quidnam cum hoc tropæo conferri queat ? Nam si, cum athleta vicisset, non præco quidam ex inferiori loco, sed rex ipse e superiore assurgens victoris laudes prædicaret ; annon hoc ille coronis ipsis honorificentius sibi esse duceret, omniumque spectatorum oculos ad se converteret ? Cum igitur non mortalis quispiam rex, sed Deus ipse, non in hoc theatro, sed toto orbe inspectante, atque angelorum et archangelorum grege, alta voce de cælo clamans, victorem ipsum pronuntiet, ubinam, quæso, justum illum collocabimus ? Quin, si placet, vocem quoque ipsam audiamus. Quænam ergo hæc vox est ? *Abraham, Abraham, non extendas manum tuam in Isaac, nec facias illi quidquam. Nunc enim cognovi quod tu timeas Dominum, quoniam non pepercisti unigenito filio tuo propter me (Gen. 22. 12)*. Quid autem hoc ? isne qui omnia novit antequam oriantur, nunc demum cognovit ? Atqui hominibus quoque perspecta jam erat ipsius pietas : tot suæ erga Deum benevolentiae argumenta dederat ; cum Deus ad eum dixisset, *Egredere de terra tua, et de cognatione tua (Gen. 12. 1)* : cum ob ipsam atque honoris ipsius causa nepoti suo primatu cecidisset : cum eum e tot tantisque periculis extraxisset : cum in Ægyptum ipsius jussu profectus fuisset, atque uxore sibi adempta non indignationem concepisset, aliaque multa fecisset. Quibus ex rebus homo etiam, ut jam dixi, pietatem ipsius compertam habere potuisset, nedum Deus, qui non exspectat ut per ipsas res finem noscat. Quoniam autem modo illum justum pronuntiasset, si ipsum ignorasset ? *Credidit enim, inquit, Abraham, et reputatum est ipsi ad justitiam (Rom. 4. 5)*.

6. Quid igitur est istud, *Nunc cognovi* ? Syrus quidem sic habet, *Nunc declarasti*, subaudi, hominibus. Nam ipse jam pridem atque ante omnia jussa id noram. Cur autem *nunc* quoque hominibus ? annon illa ad declarandam ipsius erga Deum benevolentiam sufficiebant ? Sufficiebant sane ; verum hoc tanto illa omnia antecellit, ut præ eo nihil prorsus illa esse videantur. Quamobrem, ut præclarum hoc facinus amplificaret, atque reliquis omnibus præstantius esse ostenderet, his verbis usus est. Etenim hoc etiam in hominum consuetudine positum est, ut in eximiis ac præcellentibus rebus palmamque obtinentibus ad hunc modum loquantur : verbi gratia, cum quis majus quam antea munus a quodam accipit, sæpe ita loquitur : *Nunc perspexi, quod me ille amet : non hoc diens quasi ea quæ præcedentis temporis erant ignoret ; sed ut hac ratione ostendat, munus istud quo nunc affectus est, cæteris omnibus præstare. Sic Deus quoque humano more loquens, Nunc, inquit, cognovi : nihil hinc verbis, quam certaminis magnitudinem, exprimere volens,*

non autem quod tum dumtaxat, aut timorem aut timoris magnitudinem cognosceret. Nam etiam cum ait, *Venite descendamus (Gen. 11. 7)* ac videamus, non idcirco hac ratione utitur, quod descensu opus habeat ; quippe qui omnia impleat, atque omnia apertissime cognoscat ; sed ut hinc discamus, de re aliqua non temere pronuntiare. Atque item, cum ait Scriptura, *Deus de cælo prospexit (Psal. 13. 2)*, per metaphoram ab hominibus ductam, exactissimam cognitionem intelligit. Eodem modo hic quoque, *Nunc cognovi*, ait : ut hoc omnibus prioribus majus excellentiusque esse demonstrat. Hoc ita esse probat ex eo, quod deinceps subjungit, *Quia non pepercisti filio tuo dilecto propter me*. Non dumtaxat dixit, *Filio tuo, sed, Filio dilecto*. Non enim adversus naturam tantum, sed etiam adversus benevolentiae affectum, qui tum ob proprios mores, tum ob magnam pueri virtutem ingens erat, intrepidum se præbuit. Quod si, ne ut improbos quidem filios aspernentur, facile adduci parentes queunt, verum eos quoque lacrymis prosequuntur : cum et filius fuerit, et germanus, et unigenitus, et dilectus, et Isaac, et ab ipso patre jugulandus sit, quisnam incredibilem illam philosophiam verbis complecti possit ? Nimirum hoc certamen mille diademata atque innumeras coronas splendore superat. Etenim ei, qui coronam illam gerit, plerumque et mors superveniens infesta est, et mille etiam ante mortem rerum insidiæ : hoc autem diademate quisquis redimitus fuerit, id ei ne post mortem quidem quisquam eripere poterit, non suorum, non alienorum. Atque etiam pretiosissimum hujus diadematis lapidem perspicias velim. Ut enim pretiosus lapis, sic eum ad extremum vincit. Quidnam autem hoc est, *Propter me* ? Neque enim hoc est, quod admirationem meretur, nempe quod non pepercerit, sed quod propter eum. O dexteram beatam, quali gladio donata est ! o admirandum gladium, quali dextera donatus est ! o beatum inquam gladium, ad quod ministerium paratus est ! quod munus obivit, et cui figuræ subservivit ! quoniam pacto cruore tinctus est, et cruore non est tinctus ! Neque enim, quo verbo utar, scio : adeo tremendum istud mysterium erat. Non pueri pellem attingit, nec sancti illius guttur penetravit, nec justis cruore rubuit : imo vero et attingit et penetravit et cruore rubuit, et immersus est, et non immersus. Mentis errore affici fortasse vobis videor, qui ita pugnantia loquar. Et certe afficior, dum justus illius miraculum animo contemplor, nec tamen pugnantia loquor. Etenim justus viri manus eum in pueri gutture defixit ; at Deus etiam infixum non permisit pueri cruore contaminari. Neque enim Abraham solus eum tenebat, sed etiam Deus : ille per voluntatem impellebat, hic per vocem reprimebat. Nam eadem vox dextram illius et armavit et compescuit, atque Deo, tamquam bellico cuidam imperatori, subdita, ad ipsius nutum omnia exsequabatur, cunctaque ad illius vocem administrabantur. Sic enim considera : dixit, *Occide*, ac statim armabatur : dixit, *Ne occidas*, ac statim arma deponebat : siquidem omnia parata jam erant.

Ac postea Deus militem suum ac ducem orbi ostendit, victorem angelorum theatro, illum inquam sacerdotem, illum regem, gladio magis quam ullo diademate coronatum, illum tropæo præstantem, ac sine conflictu victorem. Quemadmodum enim si quis imperator strenuissimum militem habeat, etiam ipsa gerendorum armorum dexteritate, ipsa statione, ipso impetu, hostem metu percillit: sic Deus sola justî viri voluntate, solo gestu, sola denique statione, communem omnium nostrum hostem diabolum exterruit atque in fugam vertit. Nam et illum existimo tum tremebundum recessisse. At, dixerit fortasse aliquis, quare Deus dextram cruentari non permiserit, ac postea maclatum repente ad vitam revocarit? Quoniam fas non erat Deum hujusmodi sanguinem capere; sed pestiferos dæmones mensa hæc decebat. Atque hic utrumque declarabatur, nempe et Domini benignitas et servi probitas. Ac prius quidem de terra sua egressus fuerat; tum vero ab ipsa quoque natura excessit. Eoque nomine sortem cum lænore accepit, idque admodum merito: patris enim nomen amittere maluit, quam a probi servi officio recedere. Eo factum est, ut non modo pater, sed etiam sacerdos existeret; et quia Dei causa etiam a suis abscesserat, idcirco Deus ipsi cum illis sua quoque largitus est. Ac quidem ipse, cum ab hostibus insidiæ creantur, etiam usque ad rem ipsam progreditur, ac miracula edit; ut in fornace, ac leonibus usu venit (*Dan. 3. et 6*): cum autem ipsemet est qui imperat, intra animi promptitudinem imperium suum sistit.

7. *Abrahæ constantia.* — Quid enim, heus tu, in illa animi fortitudine ac præstantia jam desiderabatur? num Abraham quod eventurum erat, præsciebat? num Dei misericordiam ullo artificio captabat? Nam licet propheta esset, at propheta non omnia novit. Itaque supervacanea jam ac Deo indigna trucidatio extitisset. Quod si illud operæ pretium fuerat scire, Deum mortuos ad vitam revocare posse, multo scilicet admirabilius id ab uxoris vulva intellexerat, imo ante hanc quoque demonstrationem, ut qui fide præditus esset. Tu vero justum illum non solum admireris, sed etiam imiteris: cumque eum in tanto tumultu ac tanta fluctuum tempestate non secus atque in tranquillitate navigantem cernis, fac etiam ut obedientiæ et fortitudinis clavum arripas. Nec mihi illud tantum commemora, quod altare exstruxerit et ligna pararit; sed pueri quoque vocem in mentem revoca, tecumque illud reputa, quanta exercituum agmina impetum in eum fecerint, ipsi pavorem injicientia, cum puerum dicentem audivit, *Pater, ubinam est victima (Gen. 22. 7)*? animadvertit, quot tum cogitationes commotæ sint, non ferro, sed igneis hastis armatæ, atque undique eum pungentes et conscindentes. Nam si nunc quoque multi, etiam qui patres non sunt, dolores franguntur, et collacrymassent, nisi rei exitum perspectum haberent; imo etiam complures, quamquam illum norint, lacrymantes tamen intueor: quo tandem cruciatu affectum eum fuisse probabile est, qui

ipsum genuerat, qui educaverat, qui in senectute, qui solum habebat, qui talem, qui cernebat, qui audiebat, qui jamjam de medio sublaturus erat? Quæ verborum prudentia? quæ responsionis mansuetudo? Quis autem tum operabatur? diabolusne, ut faces quasdam naturæ admovent? Minime: verum Deus, ut auream justî animam magis exploraret. Etenim cum Jobi uxor verba faceret, diabolus operabatur; tale quippe illud consilium erat: hic vero nihil impie loquebatur, sed perquam pie et circumspecte: ac multa venustas in verbis efflorebat, magnaque mellis copia e sermonibus manabat, a tranquilla illa et placida anima fluens: atque tantam vim hæc verba habebant, ut vel saxeum pectus emollire possent. Nec tamen adamantem illum perculerunt, imo nec concusserunt; nec dixit, Quid patrem vocas, qui paulo post pater tuus futurus non est, quique jam hujus honoris jacturam fecit? Quanam porro de causa puer quoque seiscitur? Certe non quod curiositate duceretur, sed quod de iis, quæ proposita erant, anxio ac sollicito animo esset. Sic enim secum cogitabat, nisi pater eum participem earum rerum quæ gererentur adhibere voluisset, minime facturum fuisse, ut servis infra manere jussis, ipsum solum assumeret. Ob idque tum denique ipsum interrogat, cum jam soli essent, nec quisquam ea quæ dicebantur audiret: tanta pueri prudentia erat. Annon omnes, tam viri quam uxores, incaluistis? annon unusquisque vestrum puerum illum animo complectitur, et exosculatur, prudentiamque suscipit, atque ipsius pietate commovetur, qua liebat ut, cum etiam colligaretur ac rogo imponeretur, non metu concuteretur nec resiliiret nec patrem ut furore percitum accusaret; verum et vinculis astringeretur et tolleretur ac imponeretur, cunctaque, velut agnus quispiam, vel potius, ut communis omnium Dominus, silentio ferret? Etenim illius mansuetudinem imitabatur, ac figuram tenebat. *Tamquam ovis enim, inquit, ad occisionem ductus est, et quasi agnus coram tendente se obmutuit (Isai. 53. 7).* Atqui loquutus est iste; nam et Dominus quoque ipsius loquutus est: quonam igitur modo obmutuit? Hoc est, nihil arrogans, nihil asperum loquutus est, sed blanda omnia et mansueta; ac verba ipsa plus mansuetudinis præ se ferebant, quam si tacuisset. Quandoquidem etiam Christus dicebat, *Si male loquutus sum, testimonium perhibe de malo; si autem bene, quid me cædis (Joan. 18. 23)*? et tamen sic mansuetudinem suam magis declaravit, quam si silentio usus fuisset. Et ut hic patri ex altari, sic ille etiam e cruce loquitur, *Pater, dimitte illis, quia nesciunt quid faciunt (Luc. 23. 34).* Quid igitur ad ista patriarcha? *Deus providebit sibi victimam in holocaustum, fili (Gen. 22. 8).* Uterque naturæ vocabula usurpat: ille Patrem, hic filium vocat. Ac grave utrimque bellum excitatur, atque ingens tempestat; nusquam tamen naufragium: philosophia enim omnia vincit. Deinde ut Dei nomen audivit, nullum ultra verbum addidit, nec curiosius inquisivit: usque adeo prudens erat hic puer, idque in ipso ætatis flore. Vides quot

πάντα τῇ ἐκείνου φωνῇ διηκόνηται. Σκόπει δέ· Εἶπε, Σφάξον, καὶ εὐθέως ὠπλίζετο· εἶπε, Μὴ σφάξης, καὶ εὐθέως ἀφωπλίζετο· καὶ γὰρ ἦν πάντα ἀπηρησιμένα. Καὶ εἶδεν τοιοῦτον ὁ Θεὸς τὸν στρατιώτην καὶ στρατηγὸν τῇ οἰκουμένῃ, τὸν στεφανίτην τῷ θεάτρῳ τῶν ἀγγέλων, τὸν ἱερέα, τὸν βασιλέα, τὸν διαδήματος μᾶλλον τῇ μαχαίρᾳ στεφανούμενον, τὸν τροπαιοῦχον, τὸν ἀριστερά, τὸν χωρὶς συμβολῆς νικητῆν. Καὶ γὰρ ὡσπερ ἂν εἴ τις στρατηγὸς ἀριστον ἔχων στρατιώτην, ἀπὸ τῆς ὀπλοδεξιάς, ἀπὸ τῆς στάσεως, ἀπὸ τῆς ῥώμης καταπλήθειε τὸν ἀντιδικόν· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς, ἀπὸ τῆς γνώμης, ἀπὸ τοῦ σχήματος, ἀπὸ τῆς στάσεως μόνης τοῦ δικαίου τὸν κοινὸν ἀπάντων ἡμῶν ἔχθρον διάβολον κατέπληξε καὶ ἐφυχώρησεν. Καὶ γὰρ οἶμαι κάκεινον τότε φρίζαντα ἀναχωρῆσαι. Εἰ δὲ λέγοι τις· Καὶ τίνας ἔνεκεν οὐκ εἶσθε βαπτισθῆναι τὴν δεξιάν, εἶτα ἀθρόον ἀνέστησε τὸν σφαγιασθέντα; Ὅτι Θεῷ θέμις οὐκ ἦν αἵματα δέχσθαι τοιαῦτα, ἀλλὰ [452] ἀλαστόρων δαιμόνων ἢ τοιαύτη τράπεζα. Ἐνταῦθα δὲ ἀμφοτέρω ἐδείκνυτο, καὶ ἡ τοῦ Δεσπότης φιλανθρωπία καὶ ἡ τοῦ δούλου εὐγνωμοσύνη. Καὶ πρότερον μὲν ἐξῆλθεν ἀπὸ τῆς γῆς· τότε δὲ ἀπὸ τῆς φύσεως αὐτῆς ἀνεχώρησε. Διὸ καὶ ἔλαθε μετὰ τόκου τὸ κεφάλαιον· καὶ μάλα εἰκότως· εἴλετο γὰρ μὴ κληθῆναι πατήρ, ὥστε δούλος εὐγνώμων φανῆναι. Διὰ τοῦτο οὐχὶ πατήρ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἱερεὺς ἔγινετο· καὶ ἐπειδὴ ἀπέστη τῶν ἑαυτοῦ διὰ τὸν Θεὸν, διὰ τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς μετὰ τούτων ἐχαρίσατο αὐτῷ καὶ τὰ αὐτοῦ. Ὅταν μὲν οὖν πολέμιοι ἐπιβουλεύωσι, καὶ μέχρι τῆς πείρας πρόεισι θαυματουργῶν· οἷον ἐπὶ τῆς καμίνου, καὶ τῶν λεόντων· ὅταν δὲ αὐτὸς ἐπιτάτῃ, μέχρι προθυμίας ἴσῃσι τὸ ἐπίταγμα.

Ζ'. Τί γὰρ εἶπεν, εἰπέ μοι, τῇ ἀριστερᾷ ταύτῃ λοιπόν; μὴ γὰρ προήδει τὸ μέλλον ὁ Ἀβραάμ; μὴ γὰρ ἐπραγματεύετο τοῦ Θεοῦ τὴν φιλανθρωπίαν; Εἰ γὰρ καὶ προφήτης ἦν, ἀλλ' οὐ πάντα ὁ προφήτης οἶδεν. Ὅστε περιττὴ λοιπὸν ἦν ἡ σφαγή, καὶ ἀναξία Θεοῦ. Εἰ δὲ εἶδει μαθεῖν, ὅτι ἐκ νεκρῶν ἐγειρεῖν δυνατὸς ὁ Θεὸς, ἀπὸ τῆς μήτρας πολλῷ θαυμαστότερον τοῦτο ἔμαθε· μᾶλλον δὲ, καὶ πρὸ τῆς ἀποδείξεως ἐκείνης· πιστὸς γὰρ ἦν. Σὺ δὲ μὴ θαύμαζε τὸν δίκαιον μόνον, ἀλλὰ καὶ ζήλου· καὶ ὁρῶν αὐτὸν ἐν τοσοῦτῳ θορύβῳ καὶ ζάλῃ κυμάτων, ὡς ἐν γαλήνῃ πλέοντα, ὁμοίως καὶ σὺ μεταχειρίζου τῆς ὑπακοῆς καὶ τῆς ἀνδρείας τὸ πηδάλιον. Μὴ γὰρ μοι τοῦτο εἴπης μόνον, ὅτι θυσιαστήριον ψυχοδόμησε, καὶ τὰ ξύλα· ἀλλὰ ἀναμνήσθητι καὶ τῆς φωνῆς τοῦ παιδίου, καὶ λόγισαι πόσαι νιφάδες ἐπῆλλον αὐτῷ στρατοπέδων ἐκδειματοῦσαι, ὅτε ἤκουσε τὸ παιδίον λέγοντος ὁ πατήρ· *Τὸ πρόβατον ποῦ;* ἐνόησον πόσοι τότε ἐκινήθησαν λογισμοί, οὐ σιδήρῳ, ἀλλὰ φλογίνοις δόρασιν ὠπλισμένοι, καὶ πᾶντοθεν κατακεντοῦντες αὐτὸν καὶ διατέμνοντες. Εἰ γὰρ καὶ νῦν κατακλῶνται πολλοὶ καὶ μὴ πατέρες ὄντες, καὶ ἐδάκρυσαν, εἰ μὴ τὸ τέλος ἤβρισαν· πολλοὺς δὲ, καίτοι τοῦτο εἰδότες, δακρύνοντες ὁρῶ· τί πάσχειν ἐκείνον εἰκὸς ἦν, τὸν αὐτὸν γεννήσαντα, τὸν θρέψαντα, τὸν ἐν γήρῳ, τὸν μόνον ἔχοντα τοιοῦτον,

τὸν ὁρῶντα, τὸν ἀκούοντα, τὸν εὐθέως μέλλοντα ἀναιρεῖν; τίς ἢ συνέσεις τῶν ῥημάτων; τίς ἢ ἐπιείκεια τῆς πύσεως; Τίς ἄρα ὁ ἐνεργῶν, ὁ διάβολος, ὥστε ἐμπρῆσαι τὴν φύσιν; Μὴ γένοιτο, ἀλλ' ὁ Θεὸς, ἵνα μᾶλλον βασανίσῃ τὴν χρυσῆν τοῦ δικαίου ψυχῆν. Ὅταν μὲν γὰρ ἡ γυνὴ φθέγγεται τοῦ Ἰώβ, διάβολος ἐνεργεῖ· τοιαύτη γὰρ ἡ συμβουλή· οὗτος δὲ οὐδὲν βλάβημον φθέγγεται, ἀλλὰ καὶ σφόδρα εὐσεβὲς καὶ μεμεριμημένον· καὶ πολλὴ ἡ χάρις ἐπήνθει τοῖς ῥήμασι, πολὺ τὸ μέλι τῶν λόγων ἀπέσταξεν ἀπὸ γαλήνης καὶ ἡμέρου ῥέον ψυχῆς· καὶ λιθίνην ἱκανὰ ταῦτα ἦν μαλάξαι διάνοιαν [453] τὰ ῥήματα. Ἀλλ' οὐ τὸν ἀδάμαντα ἐκείνον περιέτρεψεν, ἀλλ' οὐδὲ ἐσίτισεν, οὐδὲ εἶπε· Τί πατέρα καλεῖς τὸν μικρὸν ὑστερον οὐκ ἐσόμενόν σου πατέρα, τὸν ἦδη ταύτη ἀπολέσαντα τὴν τιμὴν; Τίνας δὲ ἔνεκεν καὶ ὁ παῖς ἐρωτᾷ; Οὐ περιεργαζόμενος ἀπλῶς οὐδὲ πολυπραγμονῶν, ἀλλ' ἀγωνιῶν ὑπὲρ τῶν προκειμένων. Καὶ γὰρ ἐνέδει ὅτι, εἰ μὴ ἐβούλετο λαβεῖν κοινῶν τῶν γινομένων, οὐκ ἂν τοὺς μὲν παῖδας ἀφήκε κάτω μένειν, αὐτὸν δὲ μόνον παρελαθε. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ὅτε μόνον γεγόνασι, τότε αὐτὸν ἐρωτᾷ, ὅτε οὐδεὶς ἤκουε τῶν λεγομένων· τοσαύτη τοῦ παιδὸς ἡ συνέσις; ἦν. Ἄρα οὐ διεθερμάνθητε πάντες, καὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες; οὐχὶ ἕκαστος ὑμῶν περιπτύσσεται τῇ διανοίᾳ, καὶ καταφιλεῖ τὸ παιδίον, καὶ θαυμάζει τὴν σύνεσιν, καὶ αἰδεῖται τὴν εὐλάβειαν, μεθ' ἧς καὶ συμποδίζόμενος καὶ ἐπὶ τοῖς ξύλοις ἐπιτιθέμενος, οὐκ ἐξεπλήττετο, οὐκ ἐσκίρτα, οὐ κατεγίνωσκε τοῦ πατρὸς ὡς μαινομένου, ἀλλὰ καὶ ἐδεσμεῖτο καὶ ἀνεδιβάζετο καὶ ἐπετίθετο, καὶ πάντα ἔφερε σιγῇ, καθάπερ τις ἀρνεὶς, μᾶλλον δὲ, καθάπερ ὁ κοινὸς πάντων Δεσπότης, ; Καὶ γὰρ ἐκείνου ἐμιμείτο τὴν ἐπιείκειαν, καὶ τὸν τύπον ἐφύλαττεν· *Ὡς πρόβατον γὰρ ἐπὶ σφαγῆν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτὸν ἀφωνος.* Καίτοι γε ἐφθέγγετο οὗτος· καὶ γὰρ καὶ ὁ Δεσπότης αὐτοῦ ἐφθέγγετο· πῶς οὖν ἀφωνος; Τοῦτο ἐστίν, οὐδὲν ἀσθαδὲς εἶπεν, οὐδὲ τραχὺ, ἀλλὰ πάντα ἡμερα καὶ προσηνῆ, καὶ μᾶλλον τῆς σιγῆς τὰ ῥήματα τὴν ἐπιείκειαν ἐδήλου. Ἐπεὶ καὶ ὁ Χριστὸς εἶπεν· *Εἰ μὲν κακῶς ἐλάλησα, μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ· εἰ δὲ καλῶς, τί με θέρεις;* καὶ τὴν ἐπιείκειαν μᾶλλον ἐδήλωσεν, ἢ εἰ εἰσῆγε. Καὶ ὡσπερ οὗτος τῷ πατρὶ ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου, οὕτω καὶ ἐκεῖνος ἀπὸ τοῦ σταυροῦ διαλέγεται, *Πάτερ, ἀφεσε αὐτοῖς, λέγων· οὐ γὰρ οἶδασιν τί ποιοῦσι.* Τί οὖν ὁ πατριάρχης; Ὁ Θεὸς *δύσεται ἑαυτῷ πρόβατον εἰς δλοκάρκωσιν, τέκνον.* Ἐκότεροι τὰ ὀνόματα τῆς φύσεως καλοῦσιν· ἐκείνος Πατέρα, καὶ τέκνον οὗτος. Καὶ γαλεπὸς ἐκατέρωθεν ὁ πόλεμος, διεγειρεται, καὶ πολλὴ ἡ ζάλη, καὶ ναυάγιον οὐδαμοῦ· ἢ γὰρ φιλοσοφία πάντων κρατεῖ. Εἶτα ἐπειδὴ ἤκουσε τὸν Θεὸν, οὐκέτι εἶπεν οὐδὲν, οὐδὲ περιερίγασσο· οὕτω συνετὸν ἦν τὸ παιδίον, καὶ ἐν αὐτῷ τῆς ἡλικίας τῷ ἄνεσι. Εἶδες τὸν βασιλέα πόσων ἐκράτησε στρατοπέδων, πόσων πολέμων ἐπιόντων; Οὐδὲ γὰρ οὕτως ἦσαν οἱ βάρβαροι τῇ πόλει τῶν Ἱεροσολύμων φοβεροί, ὅτε ἐπῆλθον αὐτῇ πολλᾶκις, ὡς οἱ λογισμοὶ τούτων πάντοθεν αὐτὴν περιεκαθήμενοι· ἀλλ' ὁμοῦς ἀπάντων

περιεγένετο. Βούλει και τὸν ἱερέα ἰδεῖν; οὐ πόρρωθεν τὸ ὑπόδειγμα. Ὅταν γὰρ αὐτὸν ἴδῃς πῦρ ἔχοντα καὶ μάχιραν καὶ θυσιαστηρίῳ ἐφεστώτα, τί λοιπὸν ἀμφιβάλλεις; ὑπὲρ τῆς ἱερωσύνης; Εἰ δὲ βούλει καὶ τὴν θυσίαν ἰδεῖν, ὄρα διπλῆν. Προσθήνεγκε γοῦν παῖδα, προσθήνεγκε καὶ πρόβατον, μᾶλλον δὲ πρὸ πάντων, τὴν ἑαυτοῦ γνώμην· καὶ τῷ μὲν αἵματι τοῦ προβάτου τὴν δεξιάν, τῇ δὲ σφαγῇ τοῦ παιδὸς τὴν ψυχὴν [454] ἤγλασεν. Οὕτως ἐχειροτονήθη ἱερεὺς, αἵματι μονογενοῦς, θυσία ἀμνοῦ. Καὶ γὰρ καὶ οἱ ἱερεῖς αἵματι ἠγιάζοντο τῶν ἱερέων τῶν τῷ Θεῷ προσαγομένων. Βούλει καὶ προφήτην ἰδεῖν; Ἄδραμ ὁ πατήρ ὁμῶν ἠγαλλιάσαστο, ἵνα ἰδῇ τὴν ἡμέραν τὴν ἐμήν· καὶ εἶδε, καὶ ἐχάρη. φησὶν. Οὕτω καὶ σὺ γίνη βασιλεὺς, καὶ ἱερεὺς, καὶ προφήτης ἐν τῷ λουτρῷ· βασιλεὺς μὲν, πάσας χαμαὶ βίβας τὰς πονηρὰς πράξεις, καὶ τὰ ἀμαρτήματα κατασφάζας· ἱερεὺς δὲ,

ἑαυτὸν προσενεγκῶν τῷ Θεῷ, καὶ καταθύσας τὸ σῶμα, καὶ σφαγῆς καὶ αὐτός· *Εἰ γὰρ συναπεθάναμεν αὐτῷ*, φησὶ, καὶ *συζήσομεν αὐτῷ*· προφήτης δὲ, τὰ μέλλοντα μανθάνων, καὶ ἐνθους γινόμενος καὶ σφραγισάμενος. Καθάπερ γὰρ στρατιώταις σφραγίς, οὕτω καὶ τοῖς πιστοῖς τὸ Πνεῦμα ἐπιτίθεται· κἂν λειποτακτικῆς, κατάδηλος γίνη πᾶσιν. Ἰουδαῖοι μὲν γὰρ ἔχον σφραγίδα τὴν περιτομὴν, ἡμεῖς δὲ τὸν ἀβραῶνα τοῦ Πνεύματος. Ταῦτα οὖν εἰδότες, καὶ τὸ ἀξίωμα τὸ ἑαυτῶν ἐνοήσαντες, δεῖον τῆς χάριτος ἐπιδειξώμεθα βίον, ἵνα καὶ τῆς μελλούσης ἐπιτύχωμεν βασιλείας· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἄμην.

ΟΜΙΛΙΑ Δ'.

Ἐγὼ δὲ μάρτυρα τὸν Θεὸν ἐπικαλοῦμαι ἐπὶ τὴν ἐμὴν ψυχὴν, ὅτι φειδόμενος ὁμῶν, οὐκέτι ἤλθορ εἰς Κόρινθον.

α'. Τί φης, ὦ μακάριε Παῦλε; φειδόμενος αὐτῶν οὐκ ἤλθες εἰς Κόρινθον; Οὐκοῦν ἐναντιολογίαν τινὰ ἡμῖν εἰσάγει; ἐνταῦθα. Ἀνωτέρω μὲν γὰρ ἔλεγες, ὅτι διὰ τοῦτο οὐκ ἤλθες, ἐπεὶ οὐ κατὰ σάρκα βουλεύῃ, οὐδὲ κύριος εἶ σαυτοῦ, ἀλλ' ὑπὸ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐξουσίας; πανταχοῦ περιάγῃ, καὶ τὰς θλίψεις εἰς μέσον ἤγες· ἐνταῦθα δὲ σὸν φης εἶναι τὸ μὴ ἔλθειν, οὐκέτι τῆς τοῦ Πνεύματος ἐξουσίας· καὶ γὰρ φησιν, ὅτι *φειδόμενος ὁμῶν, οὐκ ἤλθορ εἰς Κόρινθον*. Τί οὖν ἔστιν εἰπεῖν; Ἡ ὅτι καὶ τοῦτο αὐτὸ τοῦ Πνεύματος ἦν, καὶ ἠθέλησε μὲν αὐτὸς ἔλθειν, ὑπέβαλε δὲ τὸ Πνεῦμα μὴ παραγενέσθαι, τὴν φειδῶ τὴν αὐτῶν προβαλλόμενον· ἢ περὶ ἐτέρας λέγει παρουσίας, δηλῶν ὅτι πρὶν ἢ γράψαι τὴν προτέραν ἐπιστολὴν, ἠθέλησεν ἔλθειν, καὶ κατέσχεν ἑαυτὸν δι' ἀγάπην, ὥστε μὴ ἀδιορθῶτοις ἐπιστήναι. Εἰκὸς δὲ καὶ μετὰ τὴν δευτέραν Ἐπιστολὴν, τοῦ Πνεύματος μηκέτι κωλύοντος αὐτὸν, ἐκόντα διὰ τὴν αἰτίαν αὐτὴν μείναι. Ὁ καὶ μᾶλλον ἔστιν ὑποπεῦσαι, ὅτι παρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν τὸ Πνεῦμα ἐκώλυεν· ὕστερον δὲ καὶ αὐτὸς ἐπιλογισάμενος ὅτι [455] τοῦτο βέλτιον, ἔμεινε. Σὺ δέ μοι σκόπει πῶς πάλιν ἑαυτοῦ μέμνηται, ὃ συνεχῶς λέγειν οὐ παύσομαι, ἀπὸ τῶν ἐναντιῶν ἑαυτῷ συνιστάμενος. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ τοῦτο εἰκὸς ἦν ὑποπεῦσειν αὐτοῦς, καὶ λέγειν, ὅτι διὰ τοῦτο οὐκ ἠθέλησας ἔλθειν· ἐμίσησας γὰρ ἡμᾶς· δεικνυσι τούναντιον, ὅτι διὰ τοῦτο οὐκ ἠθέλησεν, ἐπειδὴ ἐφίλει αὐτούς. Τί δὲ ἔστι τὸ, *φειδόμενος*; Ἦκουσα, φησὶν, ὅτι ἐπόρνευσάν τινες παρ' ὑμῖν· οὐκ ἤθελον οὖν ἐλθὼν λυπησάμενοι. Καὶ γὰρ ἀνάγκη παρόντα ἐξετάσαι τὸ πρᾶγμα, καὶ ἐπεξελεῖν καὶ κολάσαι, καὶ πολλοὺς ἀπαιτῆσαι δίκην. Βέλτιον οὖν εἶναι ἐνόμισα ἀπειναί, καὶ ἐνδοῦναι μετανοῆσαι, ἢ παρῶν ἐπεξελεῖν, καὶ παροξυνῆναι μειζόνως. Καὶ γὰρ πρὸς τῷ τέλει τῆς Ἐπιστολῆς

σαφῶς αὐτὸ παρεδήλωσεν εἰπὼν· *Φοβοῦμαι μὴ πως ἐλθόντα με ταπεινώσῃ ὁ Θεὸς μου πρὸς ὑμᾶς, καὶ περθήσω πολλοὺς τῶν προσημυρηκότων, καὶ μὴ μετανοήσαντων ἐπὶ τῇ ἀσελγείᾳ καὶ ἀκαθαρσίᾳ, ἣ ἐπραξάν.* Τοῦτο τοίνυν καὶ ἐνταῦθα ἐνδείκνυται, καὶ λέγει μὲν αὐτὸς ὡς ἄ ἀπολογούμενος, ἐπιστύφει δὲ αὐτοὺς σφοδρότατα, καὶ φοβεῖ. Καὶ γὰρ ἠνέριζατο τιμωρίας ἔντας αὐτοῦς ὑπευθύνους, καὶ τι καὶ πεισομένους, εἰ μὴ ταχέως διορθωθεῖεν. Ὁ καὶ αὐτὸ πάλιν ἐν τῷ τέλει τῆς Ἐπιστολῆς φησὶν, ὅτι *Ἐὰν ἔλθω εἰς τὸ πάλιν, οὐ φείσομαι*. Πλὴν ἀλλ' ἐκεῖ μὲν σαφέστερον, ἐνταῦθα δὲ, ἐπειδὴ προοίμιον ἦν, οὐχ οὕτως αὐτὸ λέγει, ἀλλ' ὑπεσταλμένως· καὶ οὐδὲ τοῦτ' ἀρκεῖται, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τοῦτο πάλιν θεραπεύει, ἐπιδιορθῶσαι κεκρημένους. Ἐπειδὴ γὰρ ὥσπερ ἐξουσίαν πολλὴν ἐνδείκνυμένου τὸ ῥῆμα ἦν· (φειδεται γὰρ τις ἐκείνων, οὐς καὶ κολάσαι κύριός ἐστι), τοῦτο αὐτὸ παραμυθούμενος, καὶ τὸ δοκοῦν εἶναι τραχὺ συσκιάζων φησὶν· *Οὐχ ὅτι κυριεύομεν ὁμῶν τῆς πίστεως*. Τουτέστι, οὐ διὰ τοῦτο εἶπον, ὅτι φειδόμενος ὁμῶν οὐκ ἤλθορ, ὡς κυριεύων ὁμῶν. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἰμῶν, ἀλλὰ, *τῆς πίστεως*· ὃ καὶ πραότερον ἦν καὶ ἀληθέστερον. Τὸν γὰρ μὴ βουλόμενον πιστεῦσαι τίς κύριος ἀναγκάσαι; *Ἀλλὰ συνεργοὶ ὄσμεν τῆς χαρᾶς ὁμῶν*. Ἐπειδὴ γὰρ, φησὶν, ἡ χαρὰ ὁμῶν ἡμετέρα ἐστίν, οὐκ ἤλθορ, ἵνα μὴ ἐμβάλω εἰς λύπην ὑμᾶς, καὶ ἀψήσω τὴν ἀθυμίαν τὴν ἐμήν· ἀλλ' ἔμεινα, ἵνα διορθωθέντες ἀπὸ τῆς ἀπειλῆς, εὐφρανθῆτε. Πάντα γὰρ ποιούμεν ὑπὲρ τῆς χαρᾶς τῆς ὑμετέρας, καὶ ὑπὲρ τοῦτου σπεύδομεν, ἐπειδὴ καὶ αὐτοὶ κοινωνοῦμεν αὐτῇ. *τῇ γὰρ πίστει ἐστὴκατε*. Ὅρα πάλιν ὑπεσταλμένως διαλεγόμενον. Δέδοικε γὰρ αὐτῶν καθάψασθαι· πάλιν, ἐπειδὴ σφοδρῶς αὐτῶν ἐν τῇ προτέρᾳ

* Ὡς post αὐτὸς non habetur in editis, sed in ms. legitur, et interpres Latinus ita legit. — *Non legebamur scilicet.*

exercitus rex hic superarit, quot irruentia bella compresserit? Neque enim Jerusolymæ tam formidabiles erant barbari, cum eam sæpenumero aggredierentur, quam hæ cogitationes undique ipsum circumscidentes; et tamen omnes superavit. Vis etiam sacerdotem cernere? non longe exemplum est. Nam cum eum ignem et gladium habentem, et altari adstantem intueris, quid jam est quod de sacerdotio dubites? Quod si vis victimam quoque videre, duplicem cernas licet. Obtulit enim filium, obtulit et ovem, vel, ut rectius loquar, ante omnia voluntatem suam. Atque per ovis quidem cruorem, manum; per filii autem mactationem animam sanctificavit. Atque ita sacerdos creatus est, per unigeniti sanguinem, per agni sacrificium. Nam et sacerdotes per victimarum, quæ Deo offerebantur, sanguinem olim sanctificari solebant. Visne etiam prophetam conspiciere? *Abraham pater vester exultavit ut videret diem meum: et vidit, et gavisus est* (Joan. 5. 35). Ad eundem modum tu quoque in

baptismo rex, et sacerdos, et propheta efficeris: rex, cum omnes pravæ actiones in terram abjecisti, ac peccata interemisti: sacerdos, cum teipsum Deo obtulisti, ac corpus mactasti, atque ipse quoque mactatus es: *Si enim ei commortui sumus*, inquit, *et convivemus ei* (2. Tit. 2. 11): propheta denique, cum futura discis ac divino numine afflaris atque obsignaris. Quemadmodum enim nota quædam militibus, ita fidelibus quoque Spiritus imponitur. Quo fit, ut si ordinem deserueris, perspicuus omnibus fias. Judei enim signi loco circumcisionem habebant, nos autem pignus Spiritus. Hæc igitur scientes, ac dignitatem nostram considerantes, vitam gratia dignam præstemus, ut futuro quoque regno potiamur: quod detur omnibus nobis assequi, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri simulque sancto Spiritui gloria, imperium, honor, nunc et sæper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA IV.

CAP. I. v. 25. *Ego autem testem Deum invoco in animam meam, quod parcens vobis non ultra veni Corinthum.*

1. Quid ais, beate Paule? parcens eis non venisti Corinthum? Ergo sermonem secum pugnantem nobis hoc loco inducis. Superius enim hoc asserebas, hanc tibi non veniendi causam fuisse, quod carni consentanea consilia minime admitteres, nec tui juris esses, verum Spiritus arbitrio ubique circumageris; atque afflictiones etiam in medium proferebas: hoc autem loco tui arbitrii fuisse ais, quod non veneris, non autem auctoritatis ac potestatis Spiritus: *Parcens enim vobis*, inquit, *non veni Corinthum*. Quidnam igitur dicendum? Nempe aut quod hoc quoque ipsum a Spiritu proficiscebatur; cumque venire ipse vellet, in mentem ei Spiritus iniecit, ut non veniret, hoc videlicet proponens, ipsis indulgendum esse: aut de altero adventu loquitur, atque hoc significat, sibi quidem in animo fuisse, priusquam superiorem epistolam scriberet, ad eos se conferre, cæterum sese ob caritatem continuisse, ne eos incorrectos ostenderet. Probabile autem est, post illam epistolam, Spiritu jam eum minime prohibente, suapte sponte ob hanc causam mansisse. Quod etiam magis conijcere est, nempe quod initio quidem Spiritus prohibebat, post autem ipse quoque secum reputans id melius esse, manserit. Tu vero consideres velim quo pacto rursus mentionem sui faciat. Quod quidem idcirco facit (id enim inculcare non desinam), ut a contrariis patrociniis sibi quaerat. Quoniam enim verisimile erat eos sinistri aliquid suspicari ac dicere: Idcirco ad nos non venisti, quia nobis infensus esses; contrarium ostendit, nempe se ideo ad eos profectum non esse, quod eos amaret. Quid autem est, *Parcens*? Audivi, inquit, nonnullos esse apud vos qui stuprum perpetrarint; nolique ad vos venire, ne vos in mœrorem conjicerem. Coram enim ne-

cesse fuisset facinus examinare, et vindicare ac punire, atque de multis pœnas sumere. Itaque satius esse duxi abesse, ac resipiscentiæ locum vobis concedere, quam præsens facinus ulcisci, graviusque irasci. Etenim sub epistolæ finem apertius istud declaravit, cum dixit: Timeo autem, *Ne forte cum venero, humiliet me Deus apud vos, et lugeam multos ex iis, qui ante peccaverunt, et non egerunt pœnitentiam super immunditia et fornicatione quam fecerunt* (2. Cor. 12. 21). Hoc igitur hic quoque ostendit, atque id quidem profert, tamquam se excusans, eos vero acerrime perstringit ac terret. His enim verbis significavit, eos pœnæ obnoxios esse, atque adeo fore ut acerbi aliquid patientur, nisi quamprimum emendentur. Quod etiam ipsum rursus ad epistolæ calcem ait, *Si rursus venero, non parcam*. Cæterum illic apertius istud exprimit; hic autem, quoniam initium scribendi faciebat, non ita hoc dicit, sed submissius: ac ne hoc quidem contentus, id quoque ipsum rursus mitigat, ac correctione quadam utitur. Quia enim hoc dictum hominis esse videbatur haud parvam auctoritatem præ se ferentis; iis enim parcit aliquis, in quos suo jure animadvertere potest; idcirco illud molliens, atque id, quod speciem asperitatis habebat, adumbrans, ait: 24. *Non quia dominamur fidei vestræ*. Hoc est, Non idcirco dixi me, ut vobis parcerem, Corinthum non venisse, ac si vobis dominem. Nec dixit, *Vobis, sed*, quod mitius ac verius erat, *Fidei vestræ*: nam credere nolentem quis est qui cogere queat? *Sed adjutores sumus gaudii vestri*. Quoniam, inquit, gaudium vestrum nostrum est, ideo non veni, ne vos in mœrorem conjicerem, atque ita mœrorem meum auferem; sed mansi, ut minis correcti lætemini. Omnia enim lætitiæ vestræ causa facimus, et hac in re studium ponimus, quia illam vobiscum communem habemus. *Nam fide statis*. Vide quo pacto rursus submisisse loquatur: veretur enim iterum eos perstringere, quo-

niam in priore epistola vehementer ipsos incesserat, ac resipiscenciam quamdam exhibuerant. Atque hoc eorum animos subversurum erat, si, cum ad meliorem frugem se convertissent, eandem objurationem subiissent. Ideo hæc epistola superiore multo lenior est. (Cap. 11.) 1. *Statui autem hoc ipsum apud me, ne iterum in tristitia venirem ad vos.* Cum ait, *Iterum*, ostendit se jam ab illis mœrore affectum fuisse: cumque se excusare videtur, eos tacite perstringit. Nam si jam ei mœrorem attulerant, ac rursus allaturi erant, cogites velim quantus mœror ipsius verisimiliter futurus erät. Verum hoc non dicit, quod mœstitia ab ipsis affectus sit, sed alio modo loquens, hoc ipsum innuit atque: Propterea non veni, ne vos mœrore afficiam: quod eandem quidem vim habet atque id quod dixi, æquioribus autem animis excipitur. 2. *Si enim ego contristo vos, et quis est qui me lætificet, nisi is qui contristatur ex me?* Quænam hæc consequentia est? Maxima certe: sic enim considera. Nolui, inquit, ad vos proficisci, ne vos amplius contristem, objurgans, excandescens, aversans. Deinde, quoniam hoc quoque grave erat, atque ipsorum accusationem complectebatur, si quidem ita viverent, ut Paulum mœstitia afficerent, correctionem adhibet, atque: *Si enim ego contristo vos, et quis est qui me lætificet, nisi is qui contristatur ex me?* Horum autem verborum hic sensus est: quod si etiam futurum esset, ut in dolore versarer, dum scilicet vos objurgare ac mœstos videre cogerer: at ex hoc quoque ipso voluptatem caperem. Maximum enim hoc amoris argumentum est, tanti me a vobis pendi, ut animos vestros mordere queam, dum vos aversor.

2. *Pauli prudentia.* — Ac vide prudentiam. Nam quod in more discipulorum positum est, ut doleant atque agre ferant cum objurgantur, sic tamen eos inducit, tamquam hac in re ipsi gratificentur: Neque enim, inquit, me quispiam perinde exhilarat ut ille qui verba mea curat, ac discruciat cum me iratum cernit. Et quidem consentaneum erat ut diceret: Si enim ego contristo vos, æquis est qui lætitiã vobis afferre possit? at hoc tamen non dicit, sed id rursus invertit, eos videlicet deliniens, ac dicens: Etiam si vos molestia afficio, in hoc tamen maximum a vobis beneficium capio, quod sermonibus meis animi vestri perstringantur. 3. *Etenim hoc ipsum scripsi vobis.* Quidnam? Quod ut vobis parcere, non venerim. Quando autem id scribebat? an in priore epistola, cum dicebat: *Nolo autem nunc vos in transitu videre* (1. Cor. 16. 7)? Non quidem, ut opinor, sed in eadem epistola, cum diceret: *Ne cum venero rursus, humiliet me Deus apud vos* (2. Cor. 12. 21). Scripsi ergo, inquit, in fine epistolæ: *Ne forte cum venero humiliet me Deus, et lugeam multos ex iis qui ante peccaverunt.* Cur autem scribebas? *Ut non cum venero, tristitiam habeam de iis, de quibus oportuerat me gaudere: confidens in omnibus vobis, quia gaudium meum omnium vestrum est.* Quia enim dixerat voluptate se affici, cum ipsi angerentur, atque hoc adhuc asperius arrogantiusque videri poterat, id rursus alio

modo invertit, ac per ea, quæ subjunxit, mitigavit. Ideo enim, inquit, prius ad vos scripsi, ne dolenti animo vos inveniam non correctos. Ob idque dixi, *Ut non contrister*; non quod hac in re commodum meum spectem, sed vestrum. Scio enim vos, cum me lætum cernitis, lætos quoque esse; cum dolentem conspiciatis, in dolore etiam versari. Vide igitur rursus quo pacto, quæ dicta sunt, inter se cohæreant: sic enim, quid Paulus dicat, facilius intellectu assequemur. Idcirco, inquit, non veni, ne vos mœrore afficerem, si incorrectos offendissem. Hoc autem non mea, sed vestra causa faciebam. Ego enim ex vestro mœrore haud parvam voluptatem capio, cum me vobis tantæ curæ esse cerno, ut etiam in mœrore ac dolore sitis, cum indignatione afficior: *Quis enim est qui me exhilaret, nisi qui ex me contristatur?* Tamen quamvis animo ita constitutus sim, quoniam vestri rationem habeo, hoc ipsum ad vos scripsi, ut ne contrister: in hoc quoque rursus non meum, sed vestrum commodum spectans. Neque enim me fugit, quin ea res vobis mœrori futura sit, si dolentem me videritis: ut contra lætitiæ, si me lætum conspexeritis. Vide itaque prudentiam: dixerat, *Non veni*, ut ne vos contrister; et tamen gaudeo, inquit. Deinde, ne eorum dolore voluptatem sibi esse videatur, In hoc, inquit, gaudeo, quod vos perstringam. Nam alioqui discrucior, cum eos, a quibus tantopere amor, molestia afficere cogor, non ob id tantum quod objurgem, sed ob id etiam quod ipse quoque in mœrore sim, ac vobis rursus hoc nomine mœrorem accersam. Animadvertite autem quo pacto istud etiam cum laude ponat dicens, *De quibus oportuerat me gaudere.* Hæc enim verba hominis sunt, sinceritatem atque ingentem amoris affectum testificantis: non secus ac si quis de filiis, quos multis beneficiis affecisset, et quorum causa plurimum laboris suscepisset, loqueretur. Quocirca, inquit, si hac ratione scribo, ac non venio, ut magni aliquid procurem non venio, ac non quod vos oderim atque averser, sed quod admodum amem. Deinde quoniam dixerat, *Qui me contristat, me lætificat*; ne illi dicerent, *Hocine igitur tibi studio est, ut lætificeris, atque omnibus vim tuam ostentes?* ideo subjunxit, 4. *Nam ex multa tribulatione et angustia cordis scripsi vobis per multas lacrymas, non ut contristemini, sed ut sciatis quam caritatem habeam abundantius erga vos.*

Pauli amor erga discipulos. — Quid hæc anima ad amandum propensius? Ostendit enim se non minus, imo etiam multo magis doluisse, quam illi ipsi, qui peccaverant. Non enim ex tribulatione tantum dixit, sed, *Ex multa*; nec per lacrymas solum, sed, *Per multas lacrymas et cordis angustiam.* Hoc est, Mœrore præfocabar ac strangulabar: ac tristitiæ nubem jam non ferens, a vobis scripsi; *Non ut contristemini*, inquit, sed ut caritatem eam noscatis, quam abundantius erga vos habeo. Atqui sermonis series hoc postulabat, ut diceret, *Non ut contristemini, sed ut resipiscatis*; etenim hæc de causa scripserat: hoc tamen non dicit, sed, ut plus suavitatis orationi suæ conciliet, atque

καθίκετο Ἐπιστολῇ, καὶ τινα μεταβολὴν ἐπεδείξαντο· καὶ ἔμελλον αὐτοὺς τοῦτο ἀνατρέπειν, εἰ μεταβαλλόμενοι πάλιν τὴν αὐτὴν ἐπιτιμῆσιν ὑπέμενον. Διὰ πολλῶ τῆς προτέρας ἡμερωτέρα αὐτῆ. *Ἐκρίνα δὲ ἐμμευῶ τὸ μὴ πάλιν ἐν λύπῃ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς.* Τὸ, *Πάλιν*, δείκνυσι καὶ ἡδὴ λυπηθέντα ἐκεῖθεν· καὶ δοκῶν ἀπολογεῖσθαι, [456] λεληθότως αὐτῶν καθάπτεται. Εἰ δὲ καὶ ἡδὴ ἐλύπησαν, καὶ πάλιν ἔμελλον λυπεῖν, ἐνόησον ὅσην εἰκὸς γενέσθαι τὴν ἀηδίαν^a. Ἄλλὰ τοῦτο μὲν οὐ λέγει, ὅτι Ἐλυπησάτε· ἐτέρως δὲ μεθοδεύει τὸν λόγον τὸ αὐτὸ τοῦτο αἰνιτιτόμενος, καὶ λέγων, ὅτι Διὰ τοῦτο οὐκ ἤλθον, ἵνα μὴ λυπήσω ὑμᾶς· ὁ τὴν αὐτὴν μὲν ἰσχὺν ἔχει τούτῳ ὅτι εἶπον, εὐπαράδεκτον δὲ μᾶλλον ἐστι. *Εἰ γὰρ ἐγὼ λυπῶ ὑμᾶς, καὶ τίς ἐστιν ὁ εὐφραίνων με, εἰ μὴ ὁ λυπούμενος ἐξ ἑμοῦ; Ποία αὐτῆ ἀκολουθία; Μεγίστη μὲν οὖν. Σκόπει δέ·* Οὐκ ἠθέλησα, φησὶν, ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, ἵνα μὴ λυπήσω ὑμᾶς πλέον, ἐπιτιμῶν, ἀγανακτῶν, ἀποστρεφόμενος. Εἶτα ἐπειδὴ καὶ αὐτὸ σφοδρὸν ἦν, καὶ κατηγορίαν αὐτῶν εἶχεν, εἰ γε οὕτως ἔζων ὡς Παῦλον λυπεῖν, ἐπιδιορθώσει χρώμενος, φησὶν· *Εἰ γὰρ ἐγὼ λυπῶ ὑμᾶς, καὶ τίς ἐστιν ὁ εὐφραίνων με, εἰ μὴ ὁ λυπούμενος ἐξ ἑμοῦ;* Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Εἰ δὲ καὶ ἐν λύπῃ ἔμελλον εἶναι, ἀναγκαζόμενος ὑμῖν ἐπιτιμᾶν καὶ ὀρᾶν λυπούμενους, ἀλλ' ὅμως καὶ αὐτὸ τοῦτο ἠεὶ εὐφραίνέ με. Μεγίστης γὰρ τοῦτο ἀγάπης τεκμήριον, τὸ τοσούτου παρ' ὑμῖν ἄξιον εἶναι με, ὡς δύνασθαι δάκνειν ὑμᾶς ἀποστρεφόμενον.

β'. Καὶ ὄρα σύνεσιν. Ὁ γὰρ τοῦ νόμου τῶν μαθητῶν ἦν, τὸ ἀλγεῖν καὶ αἰσθάνεσθαι ἐπιτιμωμένους, τοῦτο ὡς χαριζομένους αὐτοὺς εἰσαγεῖ. Οὐδεὶς γὰρ με οὕτως εὐφραίνει, φησὶν, ὡς ἐκεῖνος ὁ ἐπιστρεφόμενος τῶν ἑμῶν ῥημάτων, καὶ λυπούμενος ὅταν βλέπῃ με ὀργιζόμενον. Καίτοι· τὸ ἀκόλουθον ἦν εἰπεῖν. Εἰ γὰρ ἐγὼ λυπῶ ὑμᾶς, καὶ τίς ἐστιν ὁ δυνάμενος ὑμᾶς εὐφραίνει; ἀλλ' οὐ λέγει τοῦτο, ἀλλ' ἀντιστρέφει πάλιν αὐτὸ, θεραπεύων αὐτοὺς, καὶ λέγων· Εἰ καὶ λυπῶ ὑμᾶς, χάριν μοι παρέχετε καὶ τούτῳ μεγίστην, ὅτι δάκνεσθε ὑπὸ τῶν παρ' ἑμοῦ λεγομένων. *Καὶ γὰρ ἔγραψα ὑμῖν αὐτὸ τοῦτο. Ποῖον;* Ὅτι διὰ τοῦτο οὐκ ἤλθον, φειδόμενος ὑμῶν. Πότε ἔγραψεν; ἐν τῇ προτέρᾳ, ὅτε ἔλεγεν· *Οὐ θέλω ὑμᾶς ἄρτι ἐν παρόδῳ ἰδεῖν;* Οὐκ ἐγωγε οἶμαι, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ Ἐπιστολῇ, ὅτε εἶπε· *Μὴ ἐλθόντα με πάλιν ταπεινώσῃ ὁ Θεὸς μου πρὸς ὑμᾶς.* Ἐγραψα οὖν αὐτὸ τοῦτο πρὸς τῷ τέλει, φησὶ· *Μὴ πως ἐλθόντι με ταπεινώσῃ ὁ Θεὸς μου, καὶ πενήθῃσω πολλοὺς τῶν προημαρτηκῶτων.* Διὰ τί δὲ ἔγραψες; *Ἴνα μὴ ἐλθὼν λύπησῃ σὺν ἡμῖν ὅτι εἶδε με χαίρειν, πεποιθὸς ἐπὶ πάντας ὑμᾶς, ὅτι ἡ ἐμὴ χαρὰ πάντων ὑμῶν ἐστιν.* Ἐπειδὴ γὰρ εἶ-

πεν, ὅτι εὐφραίνομαι, ἀλγούντων ὑμῶν, καὶ ἐτι αὐθαδέστερον τοῦτο ἦν καὶ τραχύτερον, πάλιν αὐτὸ ἀνέστρεφεν ἐτέρως, καὶ ἡμερώτερον αὐτὸ ἐπέσειεν οἷς ἐπήγαγε. Διὰ τοῦτο γὰρ, φησὶ, προέγραψα ὑμῖν, ἵνα μὴ ἐν ὁδῷ ὑμᾶς εὕρω μὴ διορθωθέντας. Διὰ τοῦτο εἶπον, *Ἴνα μὴ λυπηθῶ*, οὐ τὸ ἑμαυτοῦ σκοπῶν, ἀλλὰ τὸ ὑμέτερον. [457] Οἶδα γὰρ, ὅτι ἐὰν ἴσητε χαίροντα, χαίρετε· καὶν θεάσασθε ἀλγούντα, ἀλγεῖτε. Ὅρα τοίνυν ἀνωθεν τὴν ἀκολουθίαν τῶν εἰρημένων· οὕτω γὰρ εὐμαθέστερος ἡμῖν ἐστὶ ὁ λόγος. Οὐκ ἤλθον, φησὶν, ἵνα μὴ λυπήσω ὑμᾶς, ἀδιορθώτους εὕρων. Τοῦτο δὲ ἐποίησον, οὐ τὸ ἑμαυτοῦ σκοπῶν, ἀλλὰ τὸ ὑμέτερον. Ἐγὼ μὲν γὰρ λυπουμένων ὑμῶν, ἔχω ἡδονὴν οὐ μικράν, ὅταν ἴδω τοσούτον ἑμοῦ φροντίζοντας, ὡς καὶ λυπεῖσθαι καὶ ἀλγεῖν ἀγανακτοῦντός ἑμοῦ. *Τίς γὰρ ἐστιν ὁ εὐφραίνων με, εἰ μὴ ὁ λυπούμενος ἐξ ἑμοῦ;* Πλὴν ἀλλὰ καὶ οὕτω διακείμενος, ἐπειδὴ τὸ ὑμέτερον σκοπῶ, ἔγραψα ὑμῖν τὸ αὐτὸ τοῦτο, ἵνα μὴ λυπηθῶ· καὶ ἐν τούτῳ πάλιν οὐ τὸ ἐμὸν σκοπῶν, ἀλλὰ τὸ ὑμέτερον. Οἶδα γὰρ ὅτι καὶ ὑμεῖς μελλετε λυπεῖσθαι, ἀλγούντά με ὀρώντες, ὡσπερ οὖν καὶ εὐφραίνεσθαι, χαίροντα θεωροῦντες. Σκόπει τοίνυν σύνεσιν· Εἶπεν· Ἴνα μὴ λυπήσω οὐκ ἤλθον, καίτοι γε εὐφραίνομαι, φησὶν. Εἶτα ἵνα μὴ δόξῃ ἐκεῖνων ἀλγούντων εὐφραίνεσθαι, Κατὰ τοῦτο, φησὶ, χαίρω, καθὼ καθάπτομαι· ἐπεὶ καθ' ἑαυτοῦ λυπούμαι, ὅταν τοὺς οὕτω φιλοῦντας ἀναγκάζωμαι λυπεῖν, οὐ τούτῳ μόνον τῷ ἐπιτιμᾶν, ἀλλὰ τῷ καὶ αὐτὸς ἐν λύπῃ εἶναι, καὶ ὑμᾶς διὰ τούτου πάλιν λυπεῖν. Σκόπει δὲ πῶς αὐτὸ καὶ μετ' ἐγκωμίου τίθησι λέγων· *Ἀφ' ὧν εἶδε με χαίρειν.* Τοῦτο γὰρ γνησιότητα μαρτυροῦντός ἐστι, καὶ πολλὴν φιλοστοργίαν· ὡς ἂν εἰ περὶ υἱῶν τις εἶπε πολλά εὐεργετηθέντων, καὶ περὶ οὓς ἐπόνθησεν. Εἰ τοίνυν διὰ τοῦτο γράφω, καὶ οὐκ ἔρχομαι, μέγα τι οἰκονομῶν οὐκ ἔρχομαι, καὶ οὐ μισῶν οὐδὲ ἀποστρεφόμενος, ἀλλὰ καὶ σφόδρα φιλῶν. Εἶτα, ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι Ὁ λυπῶν εὐφραίνει, ἵνα μὴ λέγωσι· Τοῦτο οὖν αὐτὸ σπουδάζεις, ἵνα εὐφραίνῃ καὶ ἐπιδείξῃ πᾶσι πόσῃν ἐχῆς ἰσχύν; ἐπήγαγεν· *Ἐκ γὰρ πολλῆς θλίψεως, καὶ συνοχῆς καρδίας ἔγραψα ὑμῖν διὰ πολλῶν δακρύων· οὐχ ἵνα λυπηθῆτε, ἀλλὰ τὴν ἀγάπην ἵνα γινώτε, ἦν ἔχω περισσοτέρως εἰς ὑμᾶς.*

Τί ταύτης φιλοστοργότερον τῆς ψυχῆς; Αὐτῶν γὰρ τῶν ἡμαρτηκῶτων οὐκ ἔλαττον, ἀλλὰ καὶ πολλῶν πλέον δείκνυσιν ἑαυτὸν ἀλγίσαντα. Οὐ γὰρ, Ἄπὸ θλίψεως, φησὶ μόνον, ἀλλ', Ἄπὸ πολλῆς· οὐδὲ, Δακρύων, ἀλλὰ Διὰ πολλῶν δακρύων καὶ συνοχῆς καρδίας· τοῦτο ἐστίν, Ἀπηγγονιζόμεν, ἀπεπνιγόμεν ὑπὸ τῆς ἀθυμίας· καὶ μηκέτι φέρων τῆς ἀθυμίας τὸ νέφος, ἔγραψα ὑμῖν· *Οὐχ ἵνα λυπηθῆτε, ἀλλ' ἵνα γινώτε τὴν ἀγάπην*, φησὶν, *ἦν ἔχω περισσοτέρως εἰς ὑμᾶς.* Καίτοι τὸ ἀκόλουθον ἦν εἰπεῖν· Οὐχ ἵνα λυπηθῆτε, ἀλλ' ἵνα διορθωθῆτε· καὶ γὰρ διὰ τοῦτο ἔγρα-

^a In editis legitur τὴν ἀδίαν, in ms. τὴν ἀνοίαν, male. Savil. in margine aliam profert lectionem τὴν ἀηδίαν, quae optime consonat, et ita legit interpres Latinus.

φεν· ἀλλ' οὐ λέγει τοῦτο, ἀλλὰ καταγλυκαίνων μᾶλλον τὸν λόγον, καὶ εἰς μείζον φιλετρον αὐτοὺς ἐπισπώμενος, τοῦτο ἀντ' ἐκείνου τίθησι, δεικνύς ὅτι πάντα ἀπὸ ἀγάπης ποιεῖ. Καὶ οὐχ ἀπλῶς φησιν, Ἐὐχαρίστησον, ἀλλ', Ἦν ἔχω [458] περισσοτέρως εἰς ὑμᾶς. Βούλεται γὰρ αὐτοὺς καὶ ταύτῃ ἐπισπᾶσθαι, τῷ δεῖξαι ὅτι πλέον πάντων αὐτοὺς φιλεῖ, καὶ ὡς περὶ ἐξαιρέτου μαθητὰς διάκειται. Διό φησιν· *Εἰ καὶ ἄλλοις οὐκ εἰμι ἀπόστολος, ἀλλὰ γε ὑμῖν εἰμι· καὶ, Ἐὰν πολλοὺς παιδαγωγοὺς ἔχητε, ἀλλ' οὐ πολλοὺς πατέρας· καὶ πάλιν, Ἐν χάριτι Θεοῦ ἀνεστράφημεν ἐν τῷ κόσμῳ, περισσοτέρως δὲ πρὸς ὑμᾶς· καὶ προῶν φησι· Καὶ περισσοτέρως ὑμᾶς ἀγαπῶν, ἤττον ἀγαπῶμαι· καὶ ἐνταῦθα, Ἦν ἔχω περισσοτέρως εἰς ὑμᾶς.*

γ'. Ὅστε εἰ καὶ θυμοῦ τὰ ῥήματα ἔγεμεν, ἀλλ' ἐξ ἀγάπης ἦν πολλῆς καὶ ὀδύνης ὁ θυμὸς. Καὶ γράφων τὴν Ἐπιστολὴν, ἐπασχον, ἤλεγον, οὐχ ὅτι ἡμαρτήκατε μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ ἠναγκαζόμενι λυπεῖν. Καὶ τοῦτο δὲ αὐτὸ ἐξ ἀγάπης· ὡσπερ ἂν ἔχων τις παῖδα γνήσιον σηπεδόνα ἔχοντα, ἀναγκαζόμενος τέμνειν καὶ καίειν, δι' ἀμφοτέρω πάσχοι, καὶ ὅτι νοσεῖ, καὶ ὅτι ἀναγκάζεται αὐτὸν τέμνειν. Ὅστε δὲ νομίζετε εἶναι τοῦ μισεῖν ὑμᾶς σημεῖον, τοῦτο τοῦ σφόδρα φιλεῖν ἦν. Εἰ δὲ τὸ λυπηθῆναι ἐξ ἀγάπης, πολλῶν μᾶλλον τὸ εὐφραίνεσθαι λυποῦμένω. Ἀπολογησάμενος τοίνυν ὑπὲρ ἑαυτοῦ (καὶ γὰρ ἀπολογεῖται πολλαχοῦ· καὶ οὐχ ἀισχύνεται· εἰ γὰρ ὁ Θεὸς αὐτὸ ποιεῖ λέγων, *Λαὸς μου, τί ἐποίησά σοι; πολλῶν μᾶλλον Παῦλος*)· ἀπολογησάμενος οὖν ὑπὲρ ἑαυτοῦ, καὶ μέλλων μετιέναι λοιπὸν ἐπὶ τὴν ἀπολογίαν τὴν ὑπὲρ τοῦ πεπορευκότος· ἵνα μὴ διαστραφῶσιν ὡς τάναντια κελυόμενοι, καὶ προσφιλονεικῶσιν, ἐπειδὴ αὐτὸς ἦν ὁ καὶ τότε ὀργισθεὶς, καὶ νῦν κελεύων αὐτὸν ἀφιέναι· ὅρα πῶς αὐτὸ προσηκόντως, ἀπὸ τῶν εἰρημένων, ἀπὸ τῶν ῥηθησόμενων. Τί γὰρ φησιν; *Εἰ δὲ τις λελύπηκεν, οὐκ ἐμὲ λελύπηκε.* Πρῶτον αὐτοὺς ἐπαινέσας, ὡς τὰ αὐτὰ χαίροντας, καὶ τὰ αὐτὰ λυποῦμένους, τότε ἐμβάλλει εἰς τὸν περὶ τοῦτου λόγον, εἰπὼν πρῶτον, ὅτι· *Ἡ ἐμὴ χαρὰ πάντων ὑμῶν ἐστίν.* Εἰ δὲ ἡ χαρὰ πάντων ὑμῶν χαρὰ, δεῖ μετ' ἐμοῦ καὶ νῦν ἠσθῆναι, ὡσπερ ἠλγήσατε μετ' ἐμοῦ τότε. Καὶ γὰρ δι' ὧν ἔλυπηθητε, ἠφράνατε· καὶ δι' ὧν χαίρετε νῦν, ἂν ἄρα ἠσθῆτε, τὸ αὐτὸ ποιήσετε. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἡ ἐμὴ λύπη πάντων ὑμῶν ἐστίν· ἀλλ' ἐν τοῖς ἄλλοις κατασκευάσας τοῦτο, νῦν μόνον οὐ ἔχρηζε, τοῦτο ἔθεικε, τὴν χαρὰν, εἰπὼν, ὅτι· *Ἡ ἐμὴ χαρὰ πάντων ὑμῶν ἐστίν.* Εἶτα καὶ τὸν προτέρω μίμνηται λέγων· *Εἰ δὲ τις λελύπηκεν, οὐκ ἐμὲ λελύπηκεν, ἀλλὰ ἀπὸ μέρους, ἵνα μὴ ἐπιβαρῶ πάντας ὑμᾶς.* Οἶδα, φησίν, ὅτι συνωργισθητέ μοι καὶ συνηναγκησάτε ἐπὶ τῷ πεπορευκότι, καὶ ἐκ μέρους πάντας ὑμᾶς ἐλύπησε τὸ συμβάν. Διὰ τοῦτο δὲ εἶπον, Ἐκ μέρους, οὐχ ὡς ὑμῶν ἐλάττωνα ἀλγησάντων, ἢ ἐγῶ, [459] ἀλλ' ἵνα μὴ βαρῆσω ἐκεῖνον τὸν πορευόμενον. Οὐκ ἐμὲ τοίνυν μόνον ἐλύπησεν, ἀλλὰ καὶ ὑμᾶς

ὁμοίως, καὶ φειδόμενος αὐτοῦ εἶπον· Ἄσπὸ μέρους. Εἶδες πῶς αὐτῶν εὐθέως ἐχάλασε τὸν θυμὸν, δεῖξας καὶ τῆς ἀνανακτήσεως κοινωνοῦς γενομένους; Ἰακωνὸν τῷ τοιοῦτῳ ἢ ἐπιτιμία αὐτῇ ἢ ὑπὸ τῶν πλειόνων. Καὶ οὐ λέγει, Τῷ πεπορευκότι, ἀλλὰ πάλιν, Τῷ τοιοῦτῳ, ὡς καὶ ἐν τῇ προτέρῃ· ἀλλ' οὐ διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν, ἀλλ' ἐκεῖ μὲν αἰσχυρόμενος, ἐνταῦθα δὲ φειδόμενος. Διὸ οὐδὲ μίμνηται λοιπὸν οὐδαμοῦ τῆς ἀμαρτίας· καιρὸς γὰρ ἀπολογίας ἦν. Ὅστε τοῦναντίον μᾶλλον ὑμᾶς χαρίσασθαι καὶ παρακαλέσαι, μὴ πῶς τῇ περισσοτέρῃ λύπῃ καταποθῆ ὁ τοιοῦτος. Οὐ γὰρ μόνον κελεύει λῦσαι τὴν ἐπιτιμήσιν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὰ πρότερα ἐπανάγει. Τὸν γὰρ μαστιγωθέντα ἂν μόνον τις ἀφῆ, καὶ οὐ θεραπεία, οὐδὲν ἐποίησεν. Ὅρα δὲ πῶς κάκεινον πάλιν καταστέλλει, ἵνα μὴ τῇ συγχωρήσει γένηται χείρων. Εἰ γὰρ καὶ ἐξωμολογήσατο, καὶ μετενόησε, δείκνυσιν ὅτι οὐ τοσοῦτον ἀπὸ τῆς μετανοίας, ὅσον ἀπὸ τῆς δωρεᾶς λαμβάνει τὴν ἄφεσιν. Διὸ φησιν· *Χυρίσασθαι καὶ παρακαλέσαι.* Καὶ τὸ ἐξῆς πάλιν τὸ αὐτὸ θελοῖ. Οὐ γὰρ ἐπειδὴ ἀξίος ἐστίν, οὐδὲ ἐπειδὴ ἀρκοῦσαν μετάνοιαν ἐπεδείξατο, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀσθενής ἐστι, διὰ τοῦτο φησιν· Ἀξιῶ· διὸ καὶ ἐπήγαγε, *Μὴ πῶς τῇ περισσοτέρῃ λύπῃ καταποθῆ ὁ τοιοῦτος.* Τοῦτο δὲ καὶ μαρτυροῦντος ἦν αὐτῷ πολλὴν τὴν μετάνοιαν, καὶ οὐκ ἀφιέντος εἰς ἀπόνοιαν· ἐλθεῖν. Τί δὲ ἐστὶ τὸ, *Καταποθῆ;* Ἡ τοῦτο ποιήσας ὅπερ καὶ Ἰούδας ἐποίησεν, ἢ καὶ ἐν τῷ ζῆν χείρων γενόμενος. Κἂν γὰρ ἀποσχιρτήσῃ, φησὶ, τῷ μὴ φέρειν ἐπιπλέον τὴν ἐκ τῆς ἐπιτεινομένης ἐπιπλήξεως ὀδύνην· πολλάκις καὶ ἀπογνοῦς, ἢ εἰς ἀγχόνην, ἢ εἰς μείζονα λοιπὸν ἤξει κακίαν. Δεῖ τοίνυν προκαταλαβεῖν, ἵνα μὴ χαλεπώτερον τὸ ἔλκος γένηται, μηδὲ, ὅπερ καταρθώσασμεν, ἀπολέσωμεν τῇ ἀμετρίᾳ.

Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, ἐκεῖνον, ὅπερ ἐφθον εἰπὼν, καὶ καταστέλλων καὶ παιδεύων μὴ γενέσθαι μετὰ τὴν ἄφεσιν βραθυμώτερον. Οὐ γὰρ ὡς ἀπονιδάμενον τέλος, ἀλλ' ὡς δεδοικῶς μὴ χαλεπώτερόν τι ἐργάσθαι, οὕτω ἐδεξάμην, φησίν. Ὅθεν μανθάνομεν, ὅτι οὐ δεῖ μόνον πρὸς τὴν φύσιν τῶν ἀμαρτημάτων, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν διάνοιαν καὶ τὴν ἐξὶν τῶν ἀμαρτανόντων τὴν μετάνοιαν ὀρίζειν· ὅτι καὶ τότε ὁ Ἀπόστολος ἐποίησε. Καὶ γὰρ ἐφοβεῖτο αὐτοῦ τὸ ἀσθενές· καὶ διὰ τοῦτο ἔλεγε, *Μὴ καταποθῆ,* ὡς ἐπὶ θηρίου, ὡς ἐπὶ χειμῶνος, ὡς ἐπὶ κλύδωνος. Διὸ *παρακαλῶ ὑμᾶς.* Οὐκέτι ἐπιτάττει, ἀλλὰ παρακαλεῖ, οὐχ ὡς διδάσκαλος, ἀλλ' ὡς ὁμότιμος, κάκεινους ἐπὶ τοῦ θρόνου καθίσας τοῦ δικαστικοῦ, ἑαυτὸν ἕστησεν ἐν τάξει συνηγόρου. Ἐπειδὴ γὰρ κατάρθωσεν ὅπερ ἐβούλετο, ἀπλήστως ὑπὸ χαρᾶς [460] τῇ ἰκετηρίᾳ κέρχεται. Καὶ τί ποτέ ἐστίν ὁ παρακαλεῖς, εἰπέ μοι; *Κυρῶσαι εἰς αὐτὸν ἀγάπην.* Τουτέστι, βεβαιώσαι, μὴ ἀπλῶς μηδὲ ὡς ἔτυχε προσέσθαι. Τοῦτο δὲ πάλιν μαρτυροῦντός ἐστιν αὐτοῖς ἀρετὴν μεγίστην· εἰ γε οἱ οὕτω φιλοῦντες αὐτὸν καὶ συγκροτοῦντες, ὡς καὶ φυσιωθῆναι, οὕτως ἀπεστράφησαν, ὡς τοσαῦτα κάμειν τὸν Παῦλον, ἵνα

^a *Legebatur* ἔλεγεν.
^b *Ms.*, ἐπιστραφῶσι.

^a Ἀπόνοια hic omnino desperationem significare videtur; sed alibi passim apud Chrysostomum ἀπόνοια arrogantiam vel superbiam exprimit.

in majorem sui amorem eos pertrahat, hoc illius loco ponit, ostendens se amore ductum omnia facere. Nec caritatem tantum dixit, sed, *Quam abundantius habeo erga vos*. Vult enim hac quoque ratione animos eorum allicere, dum se eos præ cæteris amare, atque ut erga eximios discipulos affectum esse demonstrat. Unde etiam ait, *Et si aliis non sum apostolus, ut vobis tamen sum*; et, *Si multos pædagogos habeatis, non tamen multos patres* (1. Cor. 9. 2. et 4. 15); ac rursus, *In gratia Dei conversati sumus in mundo, abundantius autem apud vos*. Atque infra etiam inquit, *Abundantius vos diligens, minus diligor* (2. Cor. 1. 12. et 12. 15); et hoc loco, *Quam habeo abundantius erga vos*.

3. Itaque etiamsi verba iracundiæ plena erant, tamen hæc animi concitatio ex ingenti caritate ac dolore nascebatur. Cumque epistolam scriberem, inquit, dolebam et angebar, non hoc tantum nomine, quod peccassetis, sed etiam, quod vobis mœrorem afferre cogerer. Verum hoc quoque ipsum ex amore: non secus ac si quis, cum filium in primis carum habeat, qui sanie laboret, eumque secare atque urere cogatur, utroque nomine doleat, tum quod æger sit, tum quod eum secare necesse habeat. Ac proinde id, quod mei in vos odii signum esse existimatis, magni amoris argumentum erat. Quod si hoc ipsum, quod vos contristarim, ab amore ortum trahit, multo sane illud magis, quod, dum in mœrore estis, in lætitia verser. Cum ergo se ipse excusasset (siquidem plerisque locis se excusat; nec propterea erubescit: Nam cum Deus id faciat dicens, *Popule meus, quid feci tibi* [Mich. 6. 5]? multo magis id Paulum facere convenit): cum, inquam, se ipse excusasset, ac jam pro eo verba facere pararet, qui stupri crimine se obstrinxerat: ne illi, tamquam qui contraria jussa acciperent, distorquerentur pertinaciusque contenderent, quia idem ipse erat, qui et tum ita exarserat et nunc eum missum facere jubebat, vide quo pacto tum per ea quæ dixit, tum per ea quæ dicturus est, hoc præmuniverit. Quid enim ait? 5. *Si quis autem contristavit, non me contristavit*. Posteaquam prius illos laudavit, quod iisdem rebus et gauderent et angerentur, tum demum sermonem de hac re aggreditur: cum prius dixisset, *Gaudium meum vestrum omnium est*. Quod si gaudium meum omnium vestrum est, oportet ut mecum nunc quoque gaudeatis, ut tunc mecum doluistis. Nam ut tum dolendo mihi voluptatem attulistis, ita nunc gaudento, siquidem gavisi fueritis, idem efficietis. Nec dixit, *Mœror meus mœror omnium vestrum est*; sed cum in aliis locis hoc adstruxisset, nunc id solum, quo habebat opus, posuit, nempe gaudium, dicens, *Gaudium meum omnium vestrum est*. Deinde superiorem quoque meminit his verbis: *Si quis autem contristavit, non me contristavit, sed ex parte, ut non onerem vos omnes*. Scio, inquit, quod iræ et indignatione mecum commoti fuistis propter eum qui stuprum admiserat: atque hoc facinus vos omnes ex parte mœstitia affecit. Atque ideo dixi, *Ex parte*, non quod vos minorem inde mœrorem acceperitis, quam ego: sed ne illum, qui stuprum perpetravit, nimium onerem.

Quocirca non me solum ille in mœrorem conjecit, sed vos etiam omnes; etiamsi ut indulgentius cum eo agerem, dixi, *Ex parte*. Vides quomodo statim iratos eorum animos lenierit, cum ostendit ipsos indignationis quoque participes fuisse? 6. *Sufficit illi, qui ejusmodi est, objurgatio ea quæ fit a pluribus*. Non dixit, Fornicatori, sed rursus, *Ei qui ejusmodi est*, ut et in præcedenti epistola; verum non eandem ob causam: illic enim ob pudorem ita loquebatur, hic ob indulgentiam. Ob idque nec jam uspiam peccati mentionem facit, quod tempus esset, ut ipsius patrocinium susciperet. 7. *Ita ut e contrario magis donetis et consolamini, ne forte abundantiore tristitia absorbeatur qui est ejusmodi*. Non enim solum jubet objurgationi finem imponi, sed etiam illum ad priorem statum reduci. Etenim si quis cum, qui verberibus casus sit, tantummodo missum faciat nec ei medeatur, nihil fecit. Vide autem quoniam rursus modo illum quoque coercet, ne ob condonatum peccatum deterior fiat. Nam quamvis peccatum confessus fuerit, ipsiusque cum pœnituerit; ostendit tamen eum non tam pœnitentiæ opera, quam gratia et beneficio veniam consequi. Ob idque ait, *Donetis et consolamini*. Et quod sequitur, idem declarat. Non enim quod id promeretur, nec quod eam, quam par sit, pœnitentiam præstitit, sed quia infirmus est, idcirco, ait, hoc peto unde etiam subjunxit, *Ne forte abundantiori tristitia absorbeatur qui est ejusmodi*. Quæ verba sunt hominis magnæ pœnitentiæ testimonium ipsi tribuentis, nec eum in desperationem ruere sientis. Quid est autem, *Absorbeatur*? Nempe vel hoc faciens, quod a Juda factum est; vel etiam, si vitæ usura fruatur, deterior factus. Etenim si resiliat, inquit, quod contractum ex longiore objurgatione dolorem non amplius ferre queat; desperata salute, aut in laqueum, aut in majorem deinceps improbitatem ruet. Itaque occurrendum est, ne ulcus ingravescat, neve id quod recte fecimus, ob neglectum modum amittamus.

4. Hæc autem eo dicebat, ut et illum, quod jam dixi, coerceret et admoneret, ne post impetratam veniam ignavior fieret. Non enim, inquit, eum ita excepi, quasi sordes penitus absterserit, sed quod vereretur ne gravius aliquid in se admitteret. Ex quo illud discimus, non ex scelerum tantum natura, sed ex peccantium etiam animo atque affectione indicendam esse pœnitentiam, ut tum fecit Apostolus, quod ipsius imbecillitatem extimesceret. Ideoque dicebat, *Ne absorbeatur*, velut a bellua quadam, atque a tempestate ac procellis. 8. *Propter quod obsecro vos*. Non jam imperat, sed obsecrat, non ut præceptor, sed ut æqualis, atque illis in judiciaria sede constitutis, ipse in patroni loco atque ordine se collocavit. Quoniam enim id, quod in animo habebat, confecerat, præ gaudio jam modum in supplicando excedit. Quidnam est, quæso, de quo obsecras? *Ut firmetis in eum caritatem*. Hoc est, constabiliatis, nec eum leviter ac vulgari modo suscipiatis. Quibus etiam verbis summæ virtutis testimonium ipsis tribuebat: si quidem ii, qui hominem illum usque adeo amabant ac

trebantur, ut etiam animis inflarentur, adeo rursus eum aversati sint, ut tantopere laborandum Paulo fuerit, ut caritatem in eum firmarent. Hæc discipulorum, hæc magistri virtus est: quod illi tam morigeros se præbeant, hic tam præclare ipsos componat ac moderetur. Hoc si nunc quoque fieret, qui peccant, haud sine sensu peccarent. Nec enim temere amare oportet, nec sine ratione aversari. 9. *In hoc enim etiam scripsi vobis, ut cognoscam experimentum vestrum, an in omnibus obedientes sitis.* Hoc est, non modo in amputando, sed etiam in adiungendo. Vides quonam pacto hic quoque rursus metum immitat? Ut enim cum ille peccasset, terrorem ipsis injecit, nisi eum abscinderent, dicens, *Exiguam fermentum totam massam corrumpit* (1. Cor. 5. 6), aliaque plura: eodem hic quoque modo inobediendiæ metum iisdem injicit, his fere verbis utens: Ut tunc non pro illo tantum, sed etiam pro vobis, sic nunc quoque non magis illius, quam vestra causa consilium vobis capiendum est, ne pernicaces atque inhumani esse videamini, nec in omnibus obedientes. Ac proinde ait, *In hoc enim etiam scripsi vobis, ut cognoscam experimentum vestrum, an in omnibus obedientes sitis.* Etenim illud invidiæ fortasse ac livoris esse videri potuisset; hoc autem puram in primis ac sinceram obedientiam ostendit, et ad humanitatis officia idonei sitis.

Discipulorum officium. — Hoc enim proborum discipulorum est, nempe non modo illa, sed contraria quoque imperanti obtemperare. Ideo dixit, *Ad omnia.* Quibus verbis ostendit, nisi obediant, id non tam ei quam sibi ipsis probro ac dedecori fore, ut qui pernicaciæ opinionem collecturi sint. Hoc autem facit, ut hinc quoque ipsos ad parendum impellat: unde etiam ait, *In hoc enim et scripsi vobis.* Neque enim ob eam causam scripsit, sed hoc idcirco dixit, ut eorum animos pelliceret: quod enim præcipue agebatur, erat illius salus, qui peccarat. Verum ubi nihil damni, ipsis etiam gratificatur. Per hæc autem verba, *Ad omnia*, rursus eos laudat, pristinam eorum obedientiam commemorans, atque in medium adducens. 10. *Cui autem aliquid donatis, et ego.* Vides quo pacto rursus posteriores sibi tribuit, illos videlicet duces atque auspices, se vero comitem duntaxat ostendens? Sic nimirum exacerbatus animus mitigatur, sic durus ac pertinax emollitur. Postea ne supinos eos reddat, ut penes quos negotii summa sit, et ne illum missum faciant, ad hoc ipsos impellit, dum ait se quoque illi condonasse. *Nam et ego si quid donavi, quod donavi, propter vos.* Quia hoc quoque ipsum vestra causa feci, inquit. Et sciat, cum illum amputari jubebat, nec ei indulgendi arbitrium ipsis permisit, dicens, *Jam judicavi tradere hujusmodi hominem satanae* (1. Cor. 5. 5), ac rursus tamen eos sententiæ socios ascivit, cum diceret, *Congregatis vobis tradere eum*: duas videlicet res maximas struens, nempe ut et sententia ferretur, et tamen non sine illis, ne hac ratione eos lædere videretur; ac neque solus eam proferebat, ne illi eum arrogantem esse, ac se ab eo

contemni judicarent; nec rursus rem totam ipsorum arbitrio committebat, ne accepta hujusce rei potestate proderent eum qui peccaverat, intempestivum erga ipsum indulgentiam adhibentes: ita hic quoque facit, dicens: Ego jam condonavi, qui in priore epistola jam condemnaram. Deinde ne, tamquam contempti, animis offenderentur, ait, *Propter vos.* Quid igitur? an ut ab hominibus gratiam iniret, ipsi ignovit? Minime: ideoque adjecit, *In persona Christi.* Quid est, *In persona Christi?* Hoc est, secundum Deum, vel ad Christi gloriam. *Ne circumveniamur a satana: 11. non enim ignoramus cogitationes ejus.* Viden', ut et illis potestatem concedat, et eandem rursus adimat: ut illinc quidem eos mitiget ac emolliat, hinc autem eorum arrogantiam amputet? Nec vero id solum hoc loco molitur, sed illud quoque, ut ostendat commune detrimentum fore, si non obedierint: quod etiam in principio fecit. Nam tum etiam dicebat, *Modicum fermentum totam massam corrumpit* (1. Cor. 5. 6); et rursus hic, *Ut non circumveniamur a satana*: atque illius qui peccarat absolutionem ubique sibi et illis arrogat.

5. Verum altius rem considera: *Si quis autem me contristavit, inquit, non me contristavit, sed ex parte, ut non onerem omnes vos*; ac deinde rursus, *Sufficit ei qui ejusmodi est, objurgatio ea, quæ fit a pluribus.* Hoc ipsius decretum est atque sententia. Nec tamen in hoc decreto constitit, sed rursus eos quoque socios adhibet, dicens: *Ut e contrario magis condonetis et consolemini. Propter quod obsecro vos, ut firmatis in eum caritatem.* At postea quam totum istud eorum arbitrio permisit, ad auctoritatem suam deinceps transit, his verbis utens: *In hoc enim scripsi vobis, ut cognoscam experimentum vestrum, an in omnibus obedientes estis.* Mox rursus gratiam ipsis adscribit, cum ait, *Cui autem donatis*: tum rursus sibi, dicens, *Et ego si cui donavi, propter vos*: deinde simul et ipsis et sibi eam vindicat, cum ait, *Nam et ego, si quid donavi, propter vos in persona Christi.* Hoc est, ad gloriam Christi; vel, tamquam Christo hoc etiam imperante: idque maxime illos movebat. Timebant enim ne indulgentia minus uterentur in re, quæ ad Christi gloriam pertineret, ipsique placeret. Deinde rursus commune detrimentum, si obedire negligerent, proponit dicens, *Ut non circumveniamur a satana.* Quo loco pulchre *πλεονεξία* vocabulum usurpavit: neque enim ille sua jam capit, sed nostra eripit. Nec vero mihi hoc dixeris, quod solus ille fornicator belluæ in prædam cedat, verum illud quoque tecum reputa, quod gregis numerus minor sit; ac nunc præsertim, cum id quod amissum est recuperare licet. *Non enim ejus cogitationes ignoramus.* Nempe quod pietatis prætextu nobis exitium afferat. Non enim hinc solum, quod aliquem ad stuprum inducat, sed a contrario quoque perniciem afferre potest, nimirum ab immodico mœrore ex poenitentia contracto. Cum igitur una cum suis nostros quoque abripiat, cum et peccare jubens perdat, et nobis poenitentiam indicentibus rapiat, annon istud *πλεονεξία*

κυρώσωσιν εἰς αὐτὸν ἀγάπην. Τοῦτο ἀρετὴ μαθητῶν, τοῦτο ἀρετὴ διδασκάλων, τὸ οὕτως ἐκείνους εὐηθίους εἶναι, τὸ οὕτως αὐτὸν βυθμίζειν αὐτούς. Τοῦτο εἰ καὶ νῦν ἐγίνετο, οὐκ ἂν οἱ ἁμαρτάνοντες ἀναισθητοῦς ἐπιλημμέλησαν. Οὐτε γὰρ φιλεῖν ἀπλῶς δεῖ, οὐτε ἀποστρέφεσθαι ἄνευ λόγου τινός. *Εἰς τοῦτο γὰρ καὶ ἔγραψα ὑμῖν, ἵνα γινώ τὴν δοκιμὴν ὑμῶν, εἰ εἰς πάντα ὑπήκοοι ἐστέ*· μὴ μόνον ἐν τῷ ἀποτέμνῃ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ συνάπτῃ. Εἶδες πῶς πάλιν καὶ ἐνταῦθα αὐτοῖς περιιστησι τὸν ἀγῶνα; Ὡσπερ γὰρ, ἤνίκα ἤμαρτεν, ἐναγωνίους αὐτούς ἐποίησεν, εἰ μὴ ἐκ-τέμνειν, εἰπὼν, *Μικρὰ ζύμη ὄλων τὸ φύραμα ζυμοῖ, καὶ ἕτερα πλείονα*· οὕτω καὶ ἐνταῦθα πάλιν τὸν τῆς παρακοῆς αὐτῶς ἐπίσθησι φόβον, μονουχὶ λέγων, ὅτι Ὡσπερ τότε οὐχ ὑπὲρ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ νῦν οὐχ ὑπὲρ ἐκείνου μᾶλλον ἢ ὑμῶν αὐτῶν βουλευτέον ὑμῖν ἐστι, μὴ δόξητε φιλοδνεϊκοὶ τινες εἶναι καὶ ἀπάνθρωποι, καὶ οὐκ ἐν ἅπασιν ὑπήκοοι. Διὸ φησιν, *Εἰς τοῦτο γὰρ καὶ ἔγραψα ὑμῖν, ἵνα γινώ τὴν δοκιμὴν ὑμῶν, εἰ εἰς πάντα ὑπήκοοι ἐστέ*. Ἐκεῖνο μὲν γὰρ ἔδοξεν ἂν καὶ φθόνου εἶναι, καὶ βραχυνίας· τοῦτο δὲ δεκνυσιν καθαρὰν μάλιστα τὴν ὑπακοήν, καὶ εἰ πρὸς φιλανθρωπίαν ἐστὲ ἐπιτηδεῖοι.

Τοῦτο γὰρ μαθητῶν εὐγνωμόνων, τὸ μὴ μόνον ἐκεῖνα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐναντία κελεύσαντι πεῖθεσθαι. Διὰ τοῦτο εἶπεν, *Εἰς πάντα*, δεικνύς ὅτι, ἐὰν μὴ ὑπακούσωσιν, οὐχ οὕτως ἐκείνους ὡς ἑαυτοὺς κατασφύνοσιν, φιλονείκων λαμβάνοντες δόξαν. Ποιεῖ δὲ τοῦτο, ἵνα κἀντεῦθεν αὐτοὺς ὠθήσῃ πρὸς τὸ πεισθῆναι· διὸ καὶ λέγει, *Εἰς τοῦτο γὰρ ἔγραψα ὑμῖν*. Καίτοι οὐ διὰ τοῦτο ἔγραψε, λέγει δὲ διὰ τοῦτο, ὥστε αὐτοὺς ἐπισπάσασθαι· τὸ γὰρ προηγούμενον ἦν ἡ ἐκείνου σωτηρία. Ἄλλ' ἐνθα μὴδὲν βλάπτεται, κἀκεῖνος χαρίζεται. Τῷ δὲ εἰπὼν, *Εἰς πάντα*, πάλιν ἐγκωμιάζει, τῆς προτέρας ὑπακοῆς ἀναμνήσας, καὶ εἰς μέσον αὐτὴν ἀγαγών. Ὡ δὲ τι χαρίζεσθε, κἀγὼ. Ὅρξ πῶς πάλιν τὰ δευτερεῖα ἐαυτῷ δίδωσιν, ἐκείνους μὲν ἀρχοντας, ἑαυτὸν δὲ ἐπόμενον δεικνύς; Τοῦτ' ἐστὶ μαλάξαι τραχυνομένην γνώμην, τοῦτο ἐκλύσαι φιλονεικοῦσαν. Εἶτα ἵνα μὴ ὑπίστους ποιήσῃ, ὡς κυρίους ὄντας, καὶ μὴ ἀφῶσιν αὐτὸν, πάλιν αὐτοὺς ἀγγεῖ· πρὸς τοῦτο, λέγων, ὅτι καὶ αὐτὸς ἐχαρίσατο. *Καὶ γὰρ ἐγὼ εἰ τι κεχάρισμαι, ὃ κεχάρισμαι, δι' ὑμῶν*. Καὶ τοῦτο γὰρ αὐτὸ δι' ὑμῶν ἐποίησα, φησί. Καὶ ὡσπερ ἤνίκα ἐκέλευεν ἀποτεμεῖν, οὕτε ἀφῆκεν αὐτοὺς γενέσθαι κυρίους [461] χαρίσασθαι, εἰπὼν, Ἦθ' ἐκέρκρια παραδοῦναι τὸν τοιοῦτον τῷ σατανᾷ, καὶ ἔλαβε πάλιν κοινωνοὺς αὐτοὺς τῆς ψήφου εἰπὼν, *Συναχθέντων ὑμῶν παραδοῦναι αὐτόν, οὗο τὰ μέγιστα κατασκευάζων, καὶ τὸ ἐξενεχθῆναι τὴν ἀπόφασιν, καὶ τὸ μὴ χωρὶς ἐκείνων, ὥστε μὴ δόξαι ταύτῃ πληττεῖν, καὶ οὕτε μόνος αὐτὴν ἐκφέρει, ἵνα μὴ νομισῶσιν αὐθάδη εἶναι καὶ ὑπερῶφθαι αὐτοί, οὕτε τὸ πᾶν αὐτοῖς ἐπιτρέπει, ἵνα μὴ κύριοι γενόμενοι προδώσι τὸν ἡμαρτηκότα, ἀκτίρως αὐτῷ χαρίζόμενοι*· οὕτω καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ λέγων, ὅτι Ἐγὼ

ἤδη ἐχαριστάμην, ὃς ἐν τῇ προτέρᾳ ἤδη κεκρ.κα. Εἶτα ἵνα μὴ πληγῶσιν, ὡς ὑπεροφθέντες, φησί, *Δι' ὑμῶν*. Τί οὖν; δι' ἀνθρώπους συνεχώρησεν; Οὐχί· διὰ γὰρ τοῦτο καὶ προσέθηκεν, Ἐν προσώπῳ Χριστοῦ. Τί ἐστίν, Ἐν προσώπῳ Χριστοῦ; Ἡ κατὰ Θεὸν, φησὶν, ἢ εἰς δόξαν τοῦ Χριστοῦ. Ἴνα μὴ πλεονεκτηθῶμεν ὑπὸ τοῦ σατανᾶ· οὐ γὰρ αὐτοῦ τὰ νοήματα ἀγνοοῖμεν. Εἶδες πῶς καὶ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῖς ἐπιτρέπει, καὶ πάλιν ἀφαιρεῖται αὐτῇ, ἵνα ἐκείνων μὲν μαλάξῃ, τοῦτ' δὲ τὸ αὐθαδὲς αὐτῶν ἐκκόψῃ; Οὐ τοῦτο δὲ μόνον ἐντεῦθεν κατασκευάζει, ἀλλὰ καὶ τὸ δεῖξαι κοινὴν τὴν βλάβην οὖσαν, εἰ παρακούσαιεν· ὅπερ καὶ ἐν ἀρχῇ πεποίηκε. Καὶ γὰρ τότε ἔλεγε, *Μικρὰ ζύμη ὄλων τὸ φύραμα ζυμοῖ*· καὶ ἐνταῦθα πάλιν, *Ἴνα μὴ πλεονεκτηθῶμεν ὑπὸ τοῦ σατανᾶ*. Καὶ πανταχοῦ καὶ αὐτοῦ καὶ ἐκείνων ποιεῖ τὴν ἀρεσιν.

ε'. Σκόπει δὲ ἀκθεῖν· *Εἰ δὲ τις λελύπηκε*, φησὶν, *οὐκ ἐμὲ λελύπηκεν, ἀλλ' ἀπὸ μέρους, ἵνα μὴ ἐπιδαρῶ πάντας ὑμῶν*· εἶτα πάλιν, *Ἰκανὸν τῷ τοιοῦτ' ἐπιτιμία αὕτη ἢ ὑπὸ τῶν κλειδῶν*. Τοῦτο αὐτοῦ ψῆφος καὶ γνώμη. Ἄλλ' οὐκ ἐστὶ μέγρι τῆς ψήφου, ἀλλὰ πάλιν αὐτοὺς κοινωνοὺς ποιεῖ, λέγων· Ὡστε τοῦναντίον μᾶλλον ὑμῶν χαρίσασθαι καὶ παρακαλέσαι. Διὸ παρακαλῶ ὑμῶν κερῶσαι εἰς αὐτὸν ἀγάπην. Πάλιν ἐκείνων τὸ ὄλον ποιήσας, εἰς τὴν ἐξουσίαν τὴν ἑαυτοῦ μεταβαίνει, λέγων· *Εἰς τοῦτο γὰρ καὶ ἔγραψα ὑμῖν, ἵνα γινώ τὴν δοκιμὴν ὑμῶν, εἰ εἰς πάντα ὑπήκοοι ἐστέ*. Εἶτα πάλιν αὐτῶν ποιεῖ τὴν χάριν, λέγων, Ὡ δὲ τι χαρίζεσθε· εἶτα αὐτοῦ, *Καὶ ἐγὼ*, λέγων, *εἰ τι κεχάρισμαι, δι' ὑμῶν*· εἶτα καὶ ἐκείνων καὶ ἑαυτοῦ· *Καὶ γὰρ ἐγὼ, φησὶν, εἰ τι κεχάρισμαι, δι' ὑμῶν ἐν προσώπῳ Χριστοῦ*· ἢ εἰς δόξαν Χριστοῦ, ἢ ὡς τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦτο κελεύοντος· ὃ μάλιστα αὐτοὺς ἐπειθε. Καὶ γὰρ ἐδεδοίκεσαν λοιπὸν μὴ χαρίσασθαι πρᾶγμα εἰς δόξαν αὐτοῦ διαβαῖνον, καὶ αὐτῷ δοκοῦν. Εἶτα πάλιν τὸ κοινὸν βλάβος, εἰ παρακούσαιεν, τίθησι λέγων, *Ἴνα μὴ πλεονεκτηθῶμεν ὑπὸ τοῦ σατανᾶ*· καλῶς πλεονεξίαν ὀνομάσας· οὐ γὰρ τὰ αὐτοῦ λαμβάνει λοιπὸν, ἀλλὰ τὰ ἡμῶν ἀρπάζει. Μὴ δέ μοι τοῦτο εἴπης, ὅτι οὗτος μόνος θηριάλωτος γίνεται, ἀλλὰ καὶ τοῦτο σκόπησον, ὅτι ἐλαττοῦται τῆς ἀγέλης ὁ ἀριθμὸς, καὶ νῦν μάλιστα [462], ὅτε δύναται ὅπερ ἀπέδωκεν ἀνακτήσασθαι. Οὐ γὰρ αὐτοῦ τὰ νοήματα ἀγνοοῖμεν· ὅτι καὶ προσήχηται εὐλαβείας ἀπόλλυσιν. Οὐ γὰρ μόνον τῷ εἰς πορνείαν ἀγαγεῖν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ ἐναντίου δύναται διαφθεῖραι, τῆς ἀμέτρου λύπης τῆς ἐπὶ τῇ μετανοίᾳ. Ὅταν οὖν μετὰ τῶν ἰδίων καὶ τοὺς ἡμετέρους λαμβάνῃ, ὅταν καὶ ἁμαρτάνειν κελεύων ἀπολλύῃ, καὶ μετανοεῖν κελεύοντων ἡμῶν ἀρπάξῃ, πῶς οὐχὶ πλεονεξία τὸ πρᾶγμα; Οὐ γὰρ ἀρκεῖ αὐτῷ δι' ἁμαρτίας καταβάλλειν, ἀλλὰ καὶ διὰ μετανοίας, ἂν μὴ νήφωμεν, τοῦτο ποιεῖ. Διὸ καὶ πλεονεξίαν εἰκότως ἐκάλεσεν, ὅταν καὶ διὰ τῶν ἡμετέρων κρατῇ. Τὸ γὰρ δι' ἁμαρτίας λαμβάνειν, ἴδιον αὐτοῦ ἐστὶ· τὸ μέντοι διὰ μετανοίας, οὐκέτι ἡμέτερον γάρ, οὐκ ἐκείνον τὸ ὄπλον. Ὅταν οὖν καὶ

* Legendum ἀγει, vel ἀνάγει.

ἐντεῦθεν δύνηται λαμβάνειν, σκόπησον πῶς ἡ ἴητα αἰσχρὰ, πῶς ὡς ἀθηνῶν καὶ ταλαιπώρων καταγελάσσεται καὶ καταδραμεῖται, εἴ γε τοῖς ἡμετέροις θελοῖς ἡμᾶς μέλλει χειροῦσθαι. Καὶ γὰρ σφόδρα καταγέλαστον καὶ τῆς ἐσχάτης αἰσχύνης, διὰ τῶν ἡμετέρων φαρμάκων τὰ τραύματα αὐτὸν κατασκευάζειν. Διὰ τοῦτο ἔλεγεν· *Οὐ γὰρ αὐτοῦ τὰ νοήματα ἀγνοοῦμεν*· τὸ ποικίλον, τὸ δολερὸν, τὸ κακομήχανον, τὸ κακοῦργον, τὸ ἐπὶ προσήματι εὐλαβείας ἐπηρεαστικὸν ἐμφαινῶν. Ταῦτ' οὖν καὶ ἡμεῖς ἐννοοῦντες, μηδέποτε μηδενὸς καταφρονῶμεν, μηδέποτε ἀμαρτάνοντες ἀπογινώσκωμεν· μηδ' αὐ βραθυμῶμεν πάλιν, ἀλλὰ συντριβόμεν τὴν διάνοιαν πλημμελοῦντες, μὴ ἀπλῶς βήματα προβαλλώμεθα. Καὶ γὰρ οἶδα πολλοὺς ἐγὼ, οἳ λέγουσι μὲν πενθεῖν τὰ ἁμαρτήματα, οὐδὲν δὲ μέγα ἐργάζονται, ἀλλὰ νηστεύουσι μὲν καὶ τραχέα φοροῦσιν ἱμάτια, χρημάτων δὲ μᾶλλον τῶν κατηλευντῶν ἐφιένται, καὶ ὀργῇ πλέον θηρίων ἀλίσκονται, καὶ κακηγορίας χαίρουσι μᾶλλον, ἢ ἐγκωμίους ἕτεροι. Οὐκ ἔστι ταῦτα μετάνοια· εἰκῶν ἔστι μετανόιας ταῦτα καὶ σικὰ μόνον, οὐ μετάνοια. Διὸ καὶ ἐπὶ τούτων καλὸν εἰπεῖν· Σκοπεῖτε μὴ πλεονεκτῶμεν ὑπὸ τοῦ σατανᾶ· οὐ γὰρ αὐτοῦ τὰ νοήματα ἀγνοοῦμεν. Τοὺς μὲν γὰρ δι' ἁμαρτημάτων, τοὺς δὲ διὰ μετανόιας ἀπόλλυσι, τούτους δὲ ἐτέρῳ τρόπον πάλιν, τῷ μηδὲν ἀπὸ μετανόιας ἀφίναί καρποῦσθαι. Ἐπεὶ γὰρ ἀπολέσαι ἐξ εὐθείας οὐκ εὐρὲν, ἕτερον ἦλθεν ὁδὸν τοὺς μὲν πόνους ἐπιτείνων, τοὺς δὲ καρποὺς ἀφαιρούμενος, καὶ πείθων ὡς τὸ πᾶν κατωρθωκότας, οὕτω τῶν ἄλλων ἀμελεῖν. Ἴν' οὖν μὴ εἰκῆ κόπτωμεν ἑαυτοὺς, μικρὰ πρὸς τὰς τοιαύτας διαλεχθῶμεν γυναῖκας· γυναικῶν γὰρ μάλιστα τοῦτ' ἐν νόσημα. Καλὸν μὲν καὶ τοῦτο δὲ πράττετε νῦν, νηστεία καὶ χαμευνία καὶ σποδός· ἀλλ' ὅταν τὰ ἄλλα μὴ προσῆ, τούτων ὕψελος οὐδέν. Ἐδειξε πῶς ἀφίσην ἀμαρτίας ὁ Θεός· τί τοίνυν ἐκείνην ἀφέντες τὴν ὁδὸν, ἕτερον ἑαυτοῖς τέμνετε; Ἡμαρτον οἱ Νινευῖται ποτε, καὶ ἐποίησαν ταῦτα, ἃ καὶ ἡμεῖς ποιεῖτε νῦν· ἀλλ' ἴδωμεν τί αὐτοὺς ὠφέλησε [463]. Καθὰπερ γὰρ ἐπὶ τῶν καμνόντων πολλὰ μὲν ἐπάγουσιν οἱ ἱατροὶ, ὃ δὲ συνετὸς οὐ τοῦτο σκοπεῖ, ὅτι τὸ καὶ τὸ ἐποίησεν ὁ ἀρρώστων, ἀλλὰ τί αὐτὸν ὠφέλησεν· οὕτω καὶ ἐνταῦθα σκοπεῖν δεῖ. Τί οὖν ὠφέλησε τοὺς βαρβάρους ἐκείνους; Ἐπέθηκαν νηστείαν τοῖς τραύμασι, καὶ σφοδρὰν νηστείαν ἐπέθηκαν, καὶ χαμευνίαν καὶ σάκκου περιβολὴν καὶ τέφραν καὶ ὄδυρους· ἐπέθηκαν καὶ μεταβολὴν βίου.

5'. Ἰδωμεν οὖν τί τούτων ἐποίησεν αὐτοὺς ὑγιεῖς. Καὶ πόθεν εἰσόμεθα, φησὶν; Ἄν πρὸς τὸν ἱατρὸν ἔλθωμεν, ἂν αὐτὸν ἐρωτήσωμεν· οὐ γὰρ ἀποκρύφεται ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἐρεῖ. Μᾶλλον δὲ ἵνα μηδεὶς ἀγνοῆ, μηδὲ ἐρέσθαι δέχεται, καὶ ἀνέγραψε τὸ φάρμακον τὸ ἀναστήσαν αὐτούς. Τί οὖν τοῦτό ἐστιν;

• *Legatur ἑμραίνετι*

Εἶδε, φησὶν, ὁ Θεός ὅτι ἀπέστρεψεν ἕκαστος ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ τῆς ποτηρᾶς, καὶ μετενόησεν ἐπὶ τῇ καρδίᾳ, ἢ ἐλάλησε ποιῆσαι αὐτοῖς. Οὐκ εἶπεν, ὅτι Εἶδε νηστείαν καὶ σάκκον καὶ σποδόν. Καὶ ταῦτα οὐ νηστείαν ἀναιρῶν λέγει· μὴ γένοιτο· ἀλλὰ τὸ τῆς νηστείας κρεῖττον ποιεῖν παραινῶν, τὸ πάσης κακίας ἀπέχεσθαι. Ἡμαρτε καὶ ὁ Δαυὶδ· ἴδωμεν οὖν καὶ οὗτος πῶς μετενόησε. Τρεῖς ἡμέρας ἐκάθισεν ἐπὶ τέφρας. Ἄλλ' ἐκεῖνος οὐχ ὑπὲρ τῆς ἁμαρτίας ἐποίησε, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ παιδίου, μεθύων ἔτι τῷ πάθει· τὴν δὲ ἁμαρτίαν ἐτέρως ἀπέσμηχε, ταπεινοφροσύνη, συντριβὴ καρδίας, κατανύξει ψυχῆς, τῷ μηκέτι τοῖς αὐτοῖς περιπεσεῖν, τῷ μεμνησθαι διηνεκῶς αὐτῆς, τῷ φέρειν εὐχαρίστως τὰ ἐπίοντα ἅπαντα, τῷ φειδίσθαι τῶν λυπούντων, τῷ μὴ ἀνεύσθαι τοὺς ἐπιβουλεύοντας, ἀλλὰ καὶ τοὺς βουλομένους τοῦτο ποιεῖν, κωλύειν. Ὅτε γοῦν αὐτὸν ὁ Σεμεὶ μυρίοις ἐπλυνεν ὄνειδεσι, τοῦ στρατηγοῦ τοῦ παρόντος ἀγανακτοῦντος, ἔλεγεν, Ἄφες αὐτὸν κατιρᾶσθαι με, ὅτι Κύριος ἐνετείλατο αὐτῷ. Καρδίαν γὰρ συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην εἶχεν, ὃ μάλιστα αὐτοῦ τὰ ἁμαρτήματα ἀπέσμηχε· καὶ γὰρ τοῦτο ἐξομολόγησις, τοῦτο μετάνοια. Ἄν δὲ νηστεύοντες ἀλαζόνες ὦμεν, οὐ μόνον οὐδὲν ὠφεληθήμεν, ἀλλὰ καὶ ἐβλάθθημεν. Ταπεινώσων τοίνυν τὴν καρδίαν καὶ σὺ, ἵνα τὸν Θεὸν ἐπισπάσῃ· Ἐγγύς γὰρ Κύριος τοῖς συντετριμμένοις τῇ καρδίᾳ. Οὐχ ὄρηξ ἐν ταῖς οἰκίαις ταῖς λαμπραῖς τοὺς ἠτιμωμένους, πῶς οὐδὲ τῶν ἐλαττόνων οἰκετῶν ὑβρίζοντων αὐτοὺς οὐκ ἀντιλέγουσιν, ἀλλὰ φέρουσι διὰ τὴν ἀτιμίαν, ἢ περιέβαλεν αὐτοὺς ἡ ἁμαρτία; Οὕτω καὶ σὺ ποιεῖ· κἂν λοιδορήσῃ σέ τις, μὴ ἀγριάνῃς, ἀλλὰ στέναξον, μὴ ἐπὶ τῇ ὕβρει, ἀλλ' ἐπὶ τῇ ἁμαρτίᾳ τῇ σε εἰς ἀτιμίαν ἐμβολούση. Στέναξον ὅταν ἀμάρτης, μὴ ὅτι κολάζεσθαι μέλλεις· τοῦτο γὰρ οὐδέν· ἀλλ' ὅτι προσέκρουσάς σου τῷ Δεσπότη τῷ οὕτως ἡμέρῃ, τῷ οὕτω σε φιλοῦντι καὶ ἐκκρεμαμένῳ τῆς σωτηρίας τῆς σῆς, ὡς καὶ τὸν Υἱὸν ἐπιδοῦναι ὑπὲρ σου [464]. Διὰ ταῦτα στέναξον, καὶ τοῦτο ποιεῖ διηνεκῶς· τοῦτο γὰρ ἐξομολόγησις. Μὴ νῦν μὲν φαιδρὸς, αὐριον δὲ σκυθρωπὸς, εἶτα φαιδρὸς, ἀλλὰ διαπαντὸς μένε ἐν τῷ πενθεῖν καὶ συντριβεῖν σουτὸν. Μακάριοι γὰρ, φησὶν, οἱ πενθοῦντες, τούτ' ἐστίν, οἱ διηνεκῶς τοῦτο ποιῶντες. Μένης τοῦτο ποιῶν διηνεκῶς, καὶ σαυτῷ προσέχων, καὶ συντριβῶν σου τὴν καρδίαν, ὡς ἂν τις γνήσιον υἱὸν ἀποβαλὼν πενθῆ. Διαβρῆξατε, φησὶ, τὰς καρδίας ὑμῶν, καὶ μὴ τὰ ἱμάτια ὑμῶν. Τὸ δὲ διεβρῶγός οὐκ ἂν ἐπαρθεῖ· τὸ συντετριμμένον οὐκ ἂν ἐξανασταίῃ. Διὰ τοῦτο ὁ μὲν λέγει, Διαβρῆξατε, ὁ δὲ λέγει, Καρδίαν συντετριμμένην καὶ ἐσταπεινωμένην ὁ Θεός οὐκ ἐξουδετέρωσει. Κἂν σοφὸς ᾦς, κἂν πλούσιος, κἂν δυνάστης, διάρρηξεν τὴν καρδίαν, μὴ ἀφῆς αὐτὴν μέγα φρονεῖν μηδὲ φυσᾶσθαι. Τὸ γὰρ διεβρῶγός οὐ φυσᾶται, κἂν ἦ τι τὸ ἐπαῖρον, οὐ δύναται στέγειν τὸ φύσημα τῷ διεβρῆξθαι. Οὕτω καὶ σὺ ταπεινοφροσύνησον· ἐννόησον ὅτι τελώνης ἀπὸ βήματος ἐνὸς ἐδικαιώθη· καίτοι γε οὐδὲ ταπεινοφροσύνη ἐκείνο ἦν, ἀλλ' ὁμολογία ἀληθῆς. Εἰ δὲ τοῦτο τοσαύτην ἔχει ἰσχύν, πόσω μᾶλλον ταπεινοφροσύνη; Ἄφες ἁμαρτή-

est, hoc est, alienæ rei usurpatio? Non enim satis habet per peccatum nos dejicere, sed per pœnitentiam quoque, nisi vigilemus, idem efficit. Atque ideo *κακοεικτα* merito appellavit, cum per ea etiam quæ nostra sunt, victoriam adipiscitur. Etenim per peccatum capere proprium ipsius est, at per pœnitentiam, non item: nostrum enim, non autem illius est hoc armorum genus. Quamobrem cum hinc quoque capere potest, animadvertite quam turpis sit hæc clades, quantumque ille ut imbelles et miseros irrisurus atque exagiturus est, siquidem nos nostrismet armis subegerit. Perquam enim ridiculum ac summe pudendum illud est, quod per medicamenta nostra ipse vulnera efficiat. Ideo Paulus dicebat, *Non enim ipsius cogitationes ignoramus*; hoc est, quam multiplex, quam vafer, quam veterator ac versutus sit, quam denique sub pietatis obtentu infestum nobis hostem præbeat. Hæc igitur nos quoque cogitantes neminem umquam contemnamus, nec peccantes desperemus, nec rursus socordia langueamus; verum, cum peccatum admisimus, animum conteramus, nec verba dumtaxat proferamus. Siquidem complures novi qui se quidem peccata sua deslere aiunt, at interim nil magni operantur; verum jejunant illi quidem ac vestes asperas gestant, ceterum majori pecuniarum cupiditate flagrant, quam caupones; ira magis corripiuntur, quam feræ; atque obrectatione magis, quam alii laudationibus delectantur. Pœnitentia ista non sunt: pœnitentiæ larva atque umbra ista sunt, non pœnitentia. Ob idque ad ejusmodi homines illud usurpare licet, Videte ne circumveniamur a satana; non enim ejus cogitationes ignoramus. Alios quippe per peccata, alios per pœnitentiam, alios alio modo perdit; dum videlicet eos nullum ex pœnitentia fructum percipere sinit. Nam cum quibusdam recta via perniciem asferre nequit, alteram viam inquit, sicque se comparat, ut labores quidem augeat, fructus autem adimat, ipsisque hoc persuadeat, ut tamquam omni ex parte officio perfuncti, reliqua negligant. Quocirca ne incassum nosipsum vexemus, brevem ad hujusmodi mulieres orationem habeamus: mulierum enim potissimum hic morbus est. Præclarum quidem hoc quoque est, quod nunc facitis, hoc est jejunare et humi cubare ac cinerem adhibere; sed nisi alia insuper accesserint, nulla hinc utilitas consequetur. Ostendit Deus quo pacto peccata remittat: quid igitur relicta hac via alteram vobis sternitis? Peccarunt quondam Ninivites, eaque fecerunt quæ vos quoque nunc facitis; sed videamus quidnam ipsis utilitatem attulerit. Quemadmodum enim medici ægrotis multa quidem remedia adhibent; sed qui sagaci ingenio est, non hoc perpendit, quod hoc atque illo medicamento usus sit is qui adversa valetudine laborat, sed quam utilitatem hinc sit consequutus: eodem modo hic etiam res expendenda est. Quidnam igitur barbaris illis utilitati fuit? Vulneribus suis jejunium adhibuerunt, humi cubationem, saccum, cinerem, fletum: adjunxerunt etiam vitæ mutationem.

6. Videamus igitur quidnam horum sanitatem ipsi

attulerit. Unde autem hoc sciemus, inquit? Si ad medicum accedamus, atque ipsum interrogemus: neque enim id nos celabit, sed etiam libenter dicet. Imo potius ne quis ignoret, aut sciscitari necesse habeat, pharmacum quoque, quod eos erexit, literis mandavit. Quodnam igitur istud est? *Vidit, inquit, Deus quod conversus est unusquisque a via sua prava: et pœnituit eum malorum quæ loquutus fuerat ut faceret eis (Jonæ 3. 10)*. Non dixit, Vidit jejunium et cilicium ac cinerem. Nec tamen hæc eo dico, ut jejunium tollam; avertat hoc Deus; sed ut vos ad id, quod jejunio præstantius est, faciendum hortet, hoc est, ut ab omni vitio abstinere. Peccavit etiam David: videamus igitur quo pacto hic quoque pœnitentiam egerit. Tres totos dies in cinere sedit (2. Reg. 12). At ille quidem hoc non ob peccatum fecit, sed filii causa, calamitate nimirum adhuc temulentus: peccatum autem alio modo absternit, nempe per humilitatem, per cordis contritionem, per animæ compunctionem, dum etiam illud cavet, ne in eadem relabatur, dum peccati numquam memoriam abjicit, dum irruentes omnes acerbitates grato animo fert, dum iis a quibus molestia afficitur parcat, dum eos qui ipsi insidias parant non ulciscitur, imo eos qui id facere cupiunt prohibet. Nam cum Semei eum innumeris probris obrueret, ac militarium copiarum præfectus, qui tum aderat, id indigno animo ferret, dicebat *Sine illum mihi maledicere: Deus enim hoc et præcepit (Id. 16. 10)*. Cor quippe contritum et humiliatum (Psal. 50. 19) habebat, quod ipsius peccata maxime abstergebat: nam hoc confessio, hæc pœnitentia est. Quod si jejunantes arrogantia laboremus, non modo nullum hinc emolumentum, sed etiam detrimentum capiemus. Quamobrem tu quoque cor tuum demitte, ut Deum alicias: *Prope enim est his qui tribulato sunt corde (Psal. 33. 19)*. Annon vides quomodo in splendidis ædibus ii, qui dedecore affecti sunt, cum etiam ab infimis quibusque servis contumeliam accipiunt, non tamen colluctentur, sed ob infamiam eam, quam peccatum ipsis inussit, æquo animo id ferant? Idem quoque tu facias: si quis te conviciis insectetur, ne exaspereris, sed ingemiscas, non ob illatam tibi contumeliam, sed ob peccatum, quod te in ignominiam conjecit. Cum peccaveris ingemisce, non quod poenas daturus sis, nihil enim hoc est; sed quod Dominum tuum offenderis, tam benignum, tam te amantem, tam denique salutis tuæ appensum, ut Filium quoque suum tua causa traderit. Ingemisce ideo, neque umquam id facere intermitte: etenim hoc demum est confessio. Non nunc lætum, cras autem mœstum ac rursus lætum te præbe; verum perpetuo in luctu ac tui contritione mane. *Beati enim, inquit, qui lugent (Math. 5. 5)*, hoc est, qui assidue hoc faciunt. Hoc semper facias, tibi que attendas, ac pectus tuum conteras, non secus ac si quis amisso filio unico caro in luctu versetur. *Scindite etenim, inquit, corda vestra, et non vestimenta vestra (Joel. 2. 13)*. Quod fractum est, haudquaquam se in altum extulerit: quod contrarium est, non

exsurrexerit. Ob eamque causam alter ait, *Scindite*, alter autem, *Cor contritum et humilitatum Deus non despiciet* (*Psal.* 50. 19). Etsi sapiens es, etsi dives, etsi princeps, pectus tamen scinde, nec ipsum alte de se sentire atque inflari sine. Nam quod scissum est, non inflatur: etiamsi aliquid sit a quo extollatur, tamen quia scissum est, inflationem ferre nequit. Sic tu quoque modestiæ atque animi submissioni stude: illud tibi in mentem veniat, publicanum ob unum verbum justificatum fuisse (*Luc.* 18); quamquam ne modestia quidem erat illa, sed vera confessio. Quod si hoc tantam vim habet, quanto, quæso, majorem habitura est humilitas? Iis, qui in te deliquerint, peccata remitte: nam hinc quoque peccata remittuntur. Ac de priori quidem ait, *Vidi quod ambulaverit tristis, et sanavi vias ejus* (*Isai.* 57. 18); et in Achab istud Dei iram sustulit (*3. Reg.* 21): de posteriore autem, *Dimittite, et dimittatur vobis* (*Luc.* 6. 37). Est etiam alia via, hoc pharmacum nobis ferens, scelerum condemnatio: *Die enim tu prior iniquitates tuas*, inquit, *ut justificeris* (*Isai.* 43. 26). Illud item peccata delet, si calamitate affectus gratias agas; et quæ omnibus antecellit, elemosyna. Numera igitur remedia, quibus vulnera tua sanantur: atque omnia continenter impone, humilitatem nempe, confessionem, injuriarum oblivionem, gratiarum actionem in rebus adversis,

misericordiam in juvandis tam pecunia quam studio atque officio proximis, firmas denique ac continuas preces. Sic vidua illa immanis illius et crudelis judicis animum mitigavit (*Luc.* 18). Quod si illa iniquum, quanto magis tu mansuetum ac facilem? Est et alia præter eas, quas commemoravimus, via, nempe iis qui injuria afficiuntur, præsidio esse: *Judicate enim pupillo*, inquit, *et viduam justificare: et venite et disputemus: et si fuerint peccata vestra sicut coccinum, quasi nivem ea dealbabo* (*Isai.* 1. 16. 17). Quanam porro excusatione digni erimus, si cum tot vias habeamus nos in calum subvehentes, cum tot pharmaca quæ vulneribus medeantur, etiam post baptismum in iisdem vitæ studiis perseveremus? Ne, quæso, perseveremus, verum: ii quidem, qui nondum lapsi sunt, in sua pulchritudine perstent, imo eam magis ac magis excolant (nam etiamsi præclara hæc officia peccata nulla reperiant, cumulationem certe pulchritudinem reddunt): nos vero, qui peccata multa perpetravimus, ad correctionem ea quæ diximus adhibeamus: ut ad Christi tribunal cum magna fiducia adstemus; cujus utinam nos omnes participes simus, per gratiam et benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri et Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA V.

Cap. 2. v. 12. *Cum autem venissem Troadem propter evangelium Christi, et ostium mihi apertum esset in Domino, 13. non habui requiem spiritui meo, eo quod non invenerim Titum fratrem meum.*

1. Hæc quidem verba indigna Paulo esse videntur, nempe quod ob fratris absentiam tantam salutis afferendæ occasionem abjecerit. Ac præterea videntur ista non satis cum prioribus cohæreere. Quid igitur? vultis ut prius ostendam, eum nihil seipso indignum dixisse? aut hæc ad seriem quadrare? Meo quidem iudicio satius fuerit, posterius priore loco demonstrare: sic enim alterum quoque facilius ac dilucidius fuerit. Quomodo igitur hæc cum superioribus cohærent? Illa ipsa in memoriam redigamus, atque ita istud intelligemus. Quænam igitur illa erant? Quæ initio dicebat, *Nolo vos ignorare de tribulatione quæ facta est nobis in Asia, quoniam supra modum gravati sumus supra virtutem*. Postea autem ubi ostendit quomodo liberatus sit, eaque quæ in medio sunt interjecit, necessario rursus docet se alio quoque modo afflictum fuisse. Qui tandem istud? Quod Titum non invenerit. Etenim istud quidem grave est, atque ad consternandum animum magnam vim habens, nempe tentationes subire: at cum deest qui consolatur sarcinamque una sufferre queat, tum major est tempestas. Titus porro ipse est, quem infra ab illis ad se venisse refert, et de quo multas ac præclaras laudes recenset, quemque a se missum esse dicebat. Ut ostendat ergo se ipsorum causa hanc quoque afflictionem subisse, his verbis usus est. Quod itaque

hæc verba pulchre cum superioribus cohæreant, hinc perspicue patet; quod autem Paulo non indigna sint, id quoque planum facere conabor. Neque enim hoc dicit, quod Titi absentia eorum, qui ad fidem accessuri erant, salutem moram attulerit, nec quod propterea eos qui fidem susceperant contempserit, sed quod requiem non habuerit, hoc est, ob fratris absentiam in afflictione ac dolore versatus sit; hinc nimirum ostendens quanti momenti sit fratris absentia; atque ideo illinc excesserit. Quid autem hæc verba sibi volunt, *Cum venissem Troadem propter evangelium*? Non, inquit, temere eo profectus sum, sed ut prædicarem. Et tamen licet ea de causa eome contulissem, ac maximum opus reperissem; *Ostium enim mihi apertum esset in Domino; Non habui requiem*, inquit: tametsi non propterea opus impeditum fuerit. Cur ergo dicit, *13. Valefaciens eis, abii*? Hoc est, præ animi angustia ac dolore non diuturno tempore illic moratus sum. Ac fortasse etiam illius absentia negotio impedimentum afferebat. Hoc porro non parvæ quoque consolationi ipsis erat. Nam si, cum fores illic apertæ essent, atque ob eam causam venisset, quoniam fratrem non invenit, festim abscessit, multo æquius est, inquit, vos negotiorum angustiis ac necessitatibus ignoscere, quæ nos quaquaversum agunt ac circumagunt, nec ad eos quos volumus arbitrato nostro proficisci, ac diutius apud eos morari sinunt. Unde etiam, ut supra spiritui, ita hic quoque Deo peregrinationes suas adscribens, hæc subjungit: *14. Deo autem gratias, qui semper triumphat*

ματα τοῖς πεπλημμεληκόσιν εἰς σέ· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ἁμαρτίας ἀφίσι. Καὶ περὶ μὲν τοῦ προτέρου φησὶν, *Εἶδον δι' ἐπορευθῆ στυγρὸς, καὶ ἰασάμην τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ*· καὶ ἐπὶ τοῦ Ἀχαῶ δὲ τοῦτο τὴν ὀργὴν ἔλυσε τοῦ Θεοῦ· περὶ δὲ τοῦ δευτέρου, *Ἄφετε, καὶ ἀφροθῆσεται ὑμῖν*. Ἔστι καὶ πάλιν ἄλλη ὁδὸς τοῦτο φέρουσα τὸ φάρμακον ἡμῖν, ἢ κατὰ γνώσιν τῶν πεπλημμελημένων· *Ἄφε γὰρ σὺ τὰς ἀνομίας σου πρῶτος, ἵνα δικαιωθῆς*. Καὶ τὸ κακῶς πάσχοντα εὐχαριστεῖν λύει τὰ ἁμαρτήματα, καὶ ἡ πασῶν μείζων ἐλεημοσύνη. Ἀρίθμει τοίνυν τὰ φάρμακα τὰ ἰώμενά σου τὰ τραύματα, καὶ πάντα ἐπιτίθει συνεχῶς, ταπεινοφροσύνην, ἐξομολόγησιν, τὸ μὴ μνησικαχεῖν, τὸ πάσχοντα κακῶς εὐχαριστεῖν, τὸ ἐλεεῖν διὰ χρημάτων, διὰ πραγμάτων, τὸ εὐχεσθαι καρτερικῶς. Οὕτως ἡ χῆρα τὸν ὠμὸν καὶ ἀπηγῆ ἐξιλεώσατο δικαστήν. Εἰ δὲ ἐκείνη τὸν ἄδικον, πολλῶ μᾶλλον σὺ τὸν ἡμερον. Ἔστι καὶ ἕτερα μετὰ τούτων ὁδὸς, τὸ προϊστασθαι τῶν ἀδικουμένων· *Κρίνατε γὰρ*, φησὶν,

ὄρσανθ', καὶ δικαιώσατε χήραν· καὶ δεῦτε, καὶ διαλεχθῶμεν, καὶ ἐὰν ὧσι αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν ὡς φοινικιοῦν, ὡς χιόνα λευκανῶ. Ποίας οὖν ἂν εἰη- μὲν ἀπολογία; ἄξιοι, εἰ τοσαύτας ἔχοντες ἰδοὺς εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναγοῦσαι, καὶ τοιαῦτα φάρμακα ἰώμε- να τὰ τραύματα, καὶ μετὰ τὸ λουτρὸν τοῖς· αὐτοῖς ἐπιμένοντες; Μὴ τοίνυν ἐπιμένωμεν, ἀλλ' οἱ μὲν μη- δέπω πεσόντες, ἐν τῷ οἰκείῳ μενέτωσαν κάλλει, μᾶλλον δὲ ἐπιπλέον ἀσκειῶσαν τοῦτο· κἂν γὰρ μὴ εὖρη ἁμαρτήματα, ταυτὶ τὰ κατορθώματα πλείονα ποιεῖ τὴν εὐμορφίαν· ἡμεῖς; δὲ οἱ πολλὰ πεπλημμε- ληκότες, εἰς τὴν τῶν ἁμαρτημάτων διόρθωσιν χρη- σόμεθα τοῖς εἰρημένους [465], ἵνα τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ μετὰ παρῆρσίας παραστῶμεν πολλῆς· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς; ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλαν- θρωπῆα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Ε΄.

Ἐλθὼν δὲ εἰς τὴν Τρωάδα εἰς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, καὶ θύρας μοι ἀνεψφγμένης ἐν Κυρίῳ, οὐκ ἐσχληκα ἀνεσιν τῷ πνεύματί μου, τῷ μὴ εὐρεῖν με Τίτον τὸν ἀδελφόν μου.

α'. Ταῦτα δοκεῖ μὲν ἀνάξια εἶναι Παύλου τὰ ῥήματα, εἰ δι' ἀπουσίαν ἀδελφοῦ τοσαύτην προήκατο σωτη- ρίαν· δοκεῖ δὲ καὶ τῆς ἀκολουθίας ἀπηρητῆσθαι. Τί οὖν; βούλεσθε πρότερον ἀποδείξωμεν, ὅτι τῆς ἀκο- λουθίας ἤρτηται, ἢ ὅτι οὐδὲν ἀνάξιον εἰρηκεν ἑαυτοῦ; Ἔμοι δοκεῖ τὸ δεύτερον· οὕτω γὰρ κάκεινο ἡμῖν εὐ- κολώτερον ἔσται καὶ σαφέστερον. Πῶς οὖν ἤρτηται τῶν προτέρων ταῦτα; Ἀναμνησθῶμεν αὐτῶν ἐκεῖ- νων, καὶ οὕτως εἰσόμεθα τοῦτο. Τίνα οὖν ἦν τὰ πρό- τερα; Ἄπερ ἔλεγεν ἀρχόμενος· *Οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγροεῖν ὑπὲρ τῆς θλίψεως*, φησὶ, *τῆς γενομένης ἡμῖν ἐν τῇ Ἀσίᾳ*, ὅτι καθ' ὑπερβολὴν ἔβα- ρήθημεν ὑπὲρ δύναμιν· καὶ δείξας πῶς ἀπηλλά- γη, καὶ τὰ ἐν μέσῳ παρεμβεῖς, ἀναγκαίως διδάσκει πάλιν ὅτι καὶ ἕτέρως ἐθλίθη. Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Τῷ μὴ εὐρεῖν Τίτον. Δεινὸν μὲν γὰρ καὶ ἱκανὸν κα- ταβαλεῖν ψυχὴν, καὶ τὸ πειρασμοῦς ὑπομένειν· ὅταν δὲ καὶ ὁ παραμυθούμενος μὴ ἦ, καὶ δυνάμενος τὸ φορτίον συνδιενεγκεῖν, μείζων γίνεται ὁ χειμῶν. Τίτος δὲ αὐτός ἐστιν, ὃν φησὶ προϊὼν παρ' αὐτῶν ἀψιχθῆαι πρὸς αὐτόν, καὶ περὶ οὗ πολλὰ καὶ μεγάλα διεξέρχεται ἐγκώμια, καὶ ὃν ἔρησεν ἀπεσταλέναι. Δεῖξαι τοίνυν βουλόμενος ὅτι καὶ ταύτῃ δι' αὐτοὺς ἐθλίθη, ταῦτα εἰρηκεν. Ὅτι μὲν οὖν ἤρτηται τῶν προτέρων τὰ εἰρημένα, δῆλον ἐκ τούτων· ὅτι δὲ οὐδὲ ἀνάξια Παύλου, καὶ τοῦτο δεῖξαι πειράσομαι. Οὐ γὰρ λέγει, ὅτι ἐνεπόδισε τῇ σωτηρίᾳ τῶν προσιέναι μελλόντων ἢ ἀπουσία Τίτου, οὐδ' ὅτι παρεῖδε τοὺς πιστεύσαντας διὰ τοῦτο, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἔσχηκεν ἀνεσιν,

τουτέστιν ἐθλίθη, ὠδυνήθη διὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ ἀδελφοῦ, δεικνὺς ὅσον ἐστὶν ἀδελφοῦ ἀπουσία· καὶ διὰ τοῦτο ἀπῆλθεν ἐκεῖθεν. Τί δὲ ἐστὶν, *Ἐλθὼν δὲ εἰς τὴν Τρωάδα εἰς τὸ εὐαγγέλιον*; Οὐχ ἀπλῶς, φησὶν, ἐπεδήμησα, ἀλλ' ὥστε κηρυῖσαι. Ἀλλ' ὅμως καὶ διὰ τοῦτο ἐλθὼν, καὶ εὐρῶν ἔργον μέγιστον· *θύρας γὰρ μοι ἀνεψφγμένης ἐν Κυρίῳ, οὐκ ἐσχληκα ἀνεσιν*, φησὶν· οὐ μὴν διὰ τοῦτο ἐνεπόδισε τὸ ἔργον. Πῶς οὖν [466] φησὶν, ὅτι *Ἀποταξάμενος αὐτοῖς ἐξῆλθον*; Τουτέστιν, οὐ διέτριψα πλείονα χρόνον, στενοχω- ρούμενος, ὀδυνώμενος. Ἴσως δὲ καὶ ἐνεπόδίζετο τὸ ἔργον, ἐκεῖνο ἀπόντος. Τοῦτο δὲ οὐ μικρὰ καὶ τού- τοις παραμυθία. Εἰ γὰρ ἐκεῖ θύρας ἀνεψφγμένης, καὶ εἰς τοῦτο ἐλθὼν, ἐπειδὴ τὸν ἀδελφὸν οὐκ εὖρον, ἀπεπήδησε ταχέως, πολλῶ μᾶλλον ὑμᾶς, φησὶ, συγ- γινώσκειν χρῆταις τῶν πραγμάτων ἀνάγκαις ἀγοῦσαι καὶ περιαγοῦσαι ἡμᾶς πανταχοῦ, καὶ οὐκ εἴσασαι, ὡς βουλόμεθα, οὔτε ἀποδημεῖν οὔτε ἐνδια- τρίβειν οἷς ἂν ἐθέλωμεν ἐπιπλέον. Διὸ καὶ ἐπάγει πάλιν, ὡς περ ἄνω τῷ Πνεύματι, οὕτω καὶ ἐνταῦθα τῷ Θεῷ τὰς ἀποδημίας ἀνατιθείς, καὶ λέγων· *Τῷ δὲ Θεῷ χάρις τῷ πάντοτε ἡμᾶς θριαμβεύοντι ἐν τῷ Χριστῷ, καὶ τὴν ὁσμὴν τῆς γνώσεως αὐτοῦ φανεροῦντι δι' ἡμῶν ἐν καρτερίᾳ τόπῳ*. Ἴνα γὰρ μὴ δόξη ὡς θρηγῶν ταῦτα ἀποδύρεσθαι, χάριν ἀναπέμ- πει τῷ Θεῷ. Ὅ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστι· πανταχοῦ θλίψις, πανταχοῦ στενοχωρία· ἦλθον εἰς τὴν Ἀσίαν, ἐβαρῆ- θην ὑπὲρ δύναμιν· ἦλθον εἰς τὴν Τρωάδα, οὐκ εὖρον τὸν ἀδελφόν· οὐκ ἦλθον πρὸς ὑμᾶς· οὐ μικρὰν μοι καὶ τοῦτο ἀθυμίαν ἐνεποίησεν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα μεγάλην, καὶ τῷ πολλοῦς ἡμαρτηκένοι παρ' ὑμῖν, καὶ τῷ διὰ τοῦτο ὑμᾶς μὴ ὀρᾶν· *Φειδόμενος γὰρ ὑμῶν, οὐκέτι ἦλθον εἰς Κόρινθον*, φησὶν. Ἴν' οὖν

μη δόξη ολοφύρεσθαι ταῦτα λέγων, ἐπάγει, ὅτι Οὐ μόνον οὐκ ἀλογοῦμεν ἐν ταῖς θλίψεσι ταύταις, ἀλλὰ καὶ χαίρομεν· καὶ τὸ μείζον, οὐ τῶν μελλόντων ἕνεκεν μόνον ἐπάθλων, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν παρόντων· καὶ γὰρ ἐνταῦθα ἔσμεν λαμπροὶ ἐκ τούτων καὶ περιφανεῖς. Τοσοῦτον τοίνυν ἀπέχομεν τοῦ θρηγεῖν, ὅτι καὶ θρίαμβον τὸ πρᾶγμα καλοῦμεν, καὶ ἐγκαλλωπιζόμεθα τοῖς γινομένοις. Διὸ καὶ ἔλεγε, *Τῷ δὲ Θεῷ χάρις τῷ πάντοτε ἡμᾶς θριαμβεύοντι*· τουτέστι, τῷ πᾶσι ποιοῦντι περιφανεῖς. "Ὁ γὰρ δοκεῖ εἶναι ἀτιμίας, τὸ πάντοθεν ἐλαύνεσθαι, τοῦτο τιμῆς ἡμῖν εἶναι φαίνεται μεγίστης. Διὸ οὐκ εἶπε, *Τῷ καταδήλους ποιοῦντι*, ἀλλὰ, *Τῷ θριαμβεύοντι*· δεικνύς, ὅτι οἱ διωγμοὶ οὗτοι τρόπαια συνεχῆ κατὰ τοῦ διαβόλου πανταχοῦ τῆς γῆς ἀνιστῶσιν. Εἶτα μετὰ τοῦ θριαμβεύοντος θεις καὶ τὴν ὑπόθεσιν, ἀνίστησι κἀντεῦθεν τὸν ἀκροατὴν. Οὐ γὰρ μόνον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ θριαμβευόμεθα, ἀλλὰ καὶ ἐν Χριστῷ· τουτέστι, διὰ τὸν Χριστὸν καὶ τὸ κήρυγμα. Ἐπειδὴν γὰρ θριαμβεύσαι δέη, ἀνάγκη πᾶσα καὶ ἡμᾶς τοὺς φέροντας τὸ τρώπαιον καταδήλους εἶναι, ἐπειδὴ αὐτὸν βαστάζομεν. Διὰ τοῦτο περιδλεπτοὶ ἔσμεν, καὶ περιφανεῖς. *Καὶ τὴν ὁσμὴν τῆς γνώσεως αὐτοῦ φανεροῦντι δι' ἡμῶν ἐν παντί τόπῳ.*

β'. Ἄνω εἶπε, *Πάντοτε θριαμβεύοντι*, ἐνταῦθα, *Ἐν παντί τόπῳ*, φησί· δεικνύς ὅτι καὶ τόπος καὶ καιρὸς πᾶς τῶν ἄθλων ἐμπέλησται τῶν ἀποστολικῶν. Καὶ ἑτέρα πάλιν κέχρηται μεταφορᾷ τῇ τῆς εὐωδίας. Καθάπερ γὰρ μύρον βαστάζοντες, οὕτω πᾶσιν ἔσμεν κατάδηλοι, φησί· μύρον πολυτίμον τὴν γνώσιν [467] λέγων. Καὶ οὐκ εἶπε, *Τὴν γνώσιν*, ἀλλ', *Ἄσμην γνώσεως*. Τοιοῦτον γὰρ ἡ παρούσα γνώσις, οὐ σφόδρα σαφής, οὐδὲ ἐκκεκαλυμμένη. Διὸ καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ ἔλεγε, *Ἐπιστολῇ, Βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι*, καὶ ἐνταῦθα ὁσμὴν τὸ τοιοῦτον μύρον^α καλεῖ. Ὁ δὲ τὴν ὁσμὴν εἰδὼς, ὅτι μὲν ἔστι μύρον που κείμενον οἶδε, ποταπὸν δὲ τὴν οὐσίαν, οὐκέτι, ἐὰν μὴ πρότερον αὐτὸ εἰδὼς τύχη. Οὕτω καὶ ἡμεῖς, ὅτι μὲν ἔστι Θεὸς Ἰσμεν, τί δὲ τὴν οὐσίαν, οὐκέτι. Ὡσπερ οὖν θυμιατήριόν ἔσμεν βασιλικόν, ὅπου ἂν ἀπέλωμεν τοῦ οὐρανοῦ πνέοντες μύρου, καὶ τῆς πνευματικῆς εὐωδίας. Ταῦτα δὲ ἔλεγε, ὁμοῦ καὶ τοῦ κηρύγματος· δεικνύς τὴν ἰσχύν, ὅτι δι' ὧν ἐπιβουλεύονται, διὰ τούτων λάμπουσι μᾶλλον τῶν διωκόντων αὐτούς, καὶ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ποιοῦντων^β εἰδέναι καὶ τὰ τρόπαια αὐτῶν καὶ τὴν εὐωδίαν, καὶ παρακαλῶν ὑπὲρ τῶν θλίψεων αὐτούς καὶ τῶν πειρασμῶν, ὥστε πάντα φέρειν γενναίως, εἰ γε καὶ πρὸ τῆς ἀντιδόσεως ἄφατον καρποῦνται τὸ κλέος. *Ὅτι Χριστοῦ εὐωδία ἔσμεν τῷ Θεῷ ἐν τοῖς σωζόμενοις, καὶ ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις.* Ἄν τε γὰρ σώζεται τις, φησὶν, ἂν τε ἀπολλύηται, τὸ εὐαγγέλιον τὴν οικίαν ἀρετὴν ἔχον μένει. Καὶ καθάπερ τὸ

φῶς^ε, κἂν σκοτιζῆ τοὺς ἀσθενεῖς, φῶς ἔστι, καίτοι σκοτιζόν· καὶ τὸ μέλι κἂν πικρὸν ἢ τοῖς νοσοῦσι, γλυκὺ τὴν φύσιν ἔστιν· οὕτω καὶ τὸ εὐαγγέλιον εὐ-
 ἡδέες ἔστι, κἂν ἀπολλύονται τινες ἀπιστοῦντες. Οὐ γὰρ αὐτοῦ ἔργον ἡ ἀπώλεια, ἀλλὰ τῆς ἐκείνων ἀγνωμοσύνης. Καὶ ταύτη δὲ μάλιστα ἡ εὐωδία αὐτοῦ φαίνεται, ἢ οἱ διεσθαρμένοι καὶ πονηροὶ ἀπολλύονται. Ὡστε οὐκ ἀπὸ τῆς τῶν ἀγαθῶν σωτηρίας μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς τῶν πονηρῶν ἀπωλείας δεικνύται αὐτοῦ ἡ ἀρετή. Ἐπεὶ καὶ ὁ ἥλιος, ἐπειδὴ σφόδρα φαιδρὸς ἔστι, διὰ τοῦτο μάλιστα πλήττει τῶν ἀσθενούντων τὰς ὄψεις· καὶ ὁ Σωτὴρ εἰς πῶσιν πολλῶν καὶ ἀνάστασιν ἔστιν, ἀλλ' ὅμως μένει Σωτὴρ ὧν, καὶ μυρῖων πιπτόντων· καὶ ἡ παρουσία αὐτοῦ μειζώως ἐκόλασε τοὺς μὴ πειθομένους, ἀλλ' ὅμως μένει σωτήριος οὐσα. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς φησιν, ὅτι *Τῷ Θεῷ εὐωδία ἔσμεν*· τουτέστι, Κἂν ἀπολλύονται τινες, ἡμεῖς μένομεν τοῦτο ὄντες ὅπερ ἔσμεν. Καὶ οὐχ ἀπλῶς εἶπεν, *Εὐωδία*, ἀλλὰ, *Τῷ Θεῷ*. Ὅταν δὲ τῷ Θεῷ εὐωδία ὦμεν, κἀκεῖνος ταῦτα ψηφίζεται, τίς ἀντερεῖ λοιπόν; Καὶ τὸ, Χριστοῦ δὲ εὐωδία, διπλῆν μοι τὴν ἐξήγησιν ἔχειν δοκεῖ. Ἡ γὰρ τοῦτο φησιν, ὅτι ἑαυτοὺς θυσίαν προσέφερον ἀποθνήσκοντες, ἢ ὅτι τῆς τοῦ Χριστοῦ σφαγῆς εὐωδία ἔσμεν· ὡς ἂν εἶποι τις, Τοῦδε τοῦ ἱεραίου εὐωδία ἔστι τόδε τὸ θυμίαμα. Ἡ τοῦτο οὖν ἐμφαίνει τῆς εὐωδίας τὸ ὄνομα· ἢ, ὅπερ ἔφθην εἰπὼν, ὅτι καθ' ἡμέραν θύονται διὰ τὸν Χριστόν. Εἶδες ποῦ τοὺς πειρασμούς ἀνήγαγε, θρίαμβον καὶ [468] εὐωδίας καλῶν, καὶ θυσίαν τῷ Θεῷ προσαγομένην; Εἶτα, ἐπειδὴ εἶπεν, *Εὐωδία ἔσμεν, καὶ ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις*, ἵνα μὴ νομίσης, ὅτι κἀκεῖνοι εὐπρόσδεκτοί εἰσι, ἐπήγαγε· *Τοῖς μὲν ὁσμὴ θανάτου εἰς θάνατον, τοῖς δὲ ὁσμὴ ζωῆς εἰς ζωὴν*. Τὴν γὰρ εὐωδίαν ταύτην οἱ μὲν οὕτω προσεῖνται, ὥστε σωθῆναι, οἱ δὲ οὕτως, ὥστε ἀπολέσθαι. Ὡστε κἂν ἀπολλύηται τις, παρ' αὐτοῦ ἡ αἰτία· ἐπεὶ καὶ τὰς ὕς τὸ μύρον λέγεται πνίγειν, καὶ τὸ φῶς, ὅπερ ἔφθην εἰπὼν, τοὺς ἀσθενεῖς σκοτιζεῖν. Καὶ τοιαύτη τῶν ἀγαθῶν ἡ φύσις· οὐ τὰ οικεῖα διορθοῦται μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐναντία ἀπόλλυται· καὶ ταύτη μάλιστα διαδείκνυται αὐτῶν ἡ δύναμις. Καὶ γὰρ καὶ τὸ πῦρ οὐχ ὅταν φωτίζῃ μόνον, οὐδ' ὅταν χρυσίον καθαίρῃ, ἀλλὰ καὶ ὅταν ἀκάνθας δαπανᾷ, μάλιστα τὴν οικίαν ἰσχύν ἐπιδείκνυται, καὶ ταύτη φαίνεται πῦρ· καὶ ὁ Χριστὸς δὲ ταύτη τὴν μεγαλωσύνην αὐτοῦ ἐνδείκνυται, ὅταν ἀναλώσῃ τὸν ἀντίχριστον τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ καταργήσῃ τῇ ἐπιφανείᾳ τῆς παρουσίας αὐτοῦ. *Καὶ πρὸς ταῦτα τίς ἱκανός;* Ἐπειδὴ γὰρ μεγάλη ἐφθέρχαστο, ὅτι θυσία ἔσμεν τοῦ Χριστοῦ καὶ εὐωδία, καὶ θριαμβευόμεθα πανταχοῦ, πάλιν μετριάξει, τῷ Θεῷ πάντα ἀνατιθείς· διὸ καὶ φησὶ, *Καὶ πρὸς ταῦτα τίς ἱκανός;* Τὸ γὰρ πᾶν τοῦ Χριστοῦ, φησὶν, ἔστιν· οὐδὲν ἡμέτερον. Ὅρθως ἂν ἐναντίας τοῖς ψευδαποστόλοις φθεγγόμενον; Οἱ μὲν γὰρ καυχῶνται ὡς παρ' ἑαυτῶν εἰσφέροντες τι εἰς τὸ κήρυγμα, οὗτος δὲ διὰ τοῦτο φησὶ καυχᾶσθαι, ἐπειδὴ οὐδὲν αὐτοῦ φησὶν εἶναι·

^α Ms. τὸ τοιοῦτον μύρον. In Editis μύρον deest. In Coisliniano Ms. hic aliquot folia ablata fuerunt.

^β Savil. conjicit ποιοῦσι.

^ε Legebatur ὁ ἥλιος, *Exempt. Græcis reclinantibus.*

nos in Christo Jesu, et bonum odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco. Etenim ne tamquam lugens hæc deplorare videatur, gratias Deo agit. Quod autem ait, hæc sensum habet: ubique afflictio, ubique auxietas: veni in Asiam, gravatus sum supra vires: veni Troadem, fratrem non inveni: ad vos non veni; hoc quoque non parvam, imo perquam ingentem mœstitiam mihi attulit. Illudque præterea quod multi apud vos peccaverint, eaque mihi, cur vos minime viderim, causa fuerit: *Parcens enim vobis non veni Corinthum* (2. Cor. 1. 23), inquit. Quare ne hæc per deplorationem dicere videretur, subdit: Non modo non dolemus in hisce tribulationibus, sed etiam gaudemus: quodque majus est, non modo propter futura præmia, sed etiam ob præsentia; siquidem hic quoque ob eam causam clari atque illustres sumus. Quocirca tantum abest ut luctu afficiamur, ut etiam triumphum rem istam appellemus, atque ob ea quæ contingunt gloriemur. Eoque nomine dicebat, *Gratias autem Deo, qui semper triumphat nos*; hoc est, qui nos apud omnes splendidos reddit. Nam quod dedecoris speciem habet, nimirum undique pelli, hoc nos summo honori ducimus. Ideo non dixit, Qui nos conspicuos reddit, sed, *Qui triumphat*. Qua voce hoc indicat, hujusmodi persecutiones ubique terrarum perpetua adversus diabolum tropæa erigere. Deinde una cum eo, qui triumphat, causam etiam afferens, hinc quoque auditoris animum erigit. Non enim, inquit, a Deo tantum in triumphum agimur, sed etiam in Christo, hoc est propter Christum ac prædicationem. Nam cum triumphare opus sit: omnino nos quoque qui tropæum ferimus, conspicuos esse necesse est, quandoquidem ipsum gestamus; ob idque clari ac celebres sumus. *Et odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco.*

2. Superius dixit, *Semper triumphat*; hic, *In omni loco*, inquit, illud nimirum indicans, nec locum nec tempus ullum esse, quod non apostolicis certaminibus impletum sit. Atque altera rursus metaphora utitur, a suavi odore ducta. Ut enim qui unguentum gestant, inquit, sic cunctis ipsi conspicui sumus; pretiosum unguentum Dei cognitionem vocans. Nec dixit, Notitiam, sed, *Odorem notitiæ*. Ejusmodi enim est præsens cognitio, hoc est, non admodum perspicua et reserata. Ob id tum in priore epistola dicebat, *Videmus nunc per speculum in ænigmate* (1. Cor. 13. 12); atque hic odorem hoc unguentum vocat. Porro qui odorem sensit, illud quidem novit, unguentum alicubi conditum esse; at eujusmodi naturæ, non item, nisi prius id perspectum habuerit. Eodem nos quoque modo quod sit Deus, scimus; quidnam autem natura sit, non item. Itaque tamquam thuribulum regium sumus, cæleste unguentum, ac spiritualem fragrantiam, quoquo gentium pergamus, redolentes. Hæc autem dicebat, partim ut evangelicæ prædicationis vim demonstraret: nempe quod per eos, a quibus insidiæ ipsis pararentur, magis elucerent, dum videlicet eorum persecutores hoc facerent, ut universus orbis tum eorum

tropæa, tum odoris suavitatem exploratam haberet: partim etiam ut eos ad omnes afflictiones et tentationes forti animo ferendas cohortaretur: quippe cum etiam ante cæleste præmium gloriam perciperent, quæ nullis verbis explicari posset. 15. *Quia Christi bonus odor sumus Deo in iis qui salvi sunt, et in iis qui pereunt.* Sive enim quis salutem consequatur, inquit, sive pereat, evangelio semper virtus sua constat. Et sicut sol, licet infirmis oculis tenebras offundat, lumen tamen est; ac mel, etiamsi ægrotis amarum sit, suapte tamen natura dulce est; sic evangelium suavi odore præditum est, etiamsi quidam non credentes pereant. Neque enim illud exitii causa est, sed eorum perversitas. Quin hinc quoque vel maxime ipsius suavitas percipitur, quod qui improbi ac corrupti sunt, pereant. Ac proinde non modo per bonorum salutem, sed etiam per improborum interitum ipsius virtus declaratur. Nam et sol, quia perquam clarus est, ea re potissimum infirmorum oculos perstringit: ac Salvator in multorum ruinam et resurrectionem est, et tamen Salvator manet, quamvis innumeri cadant: atque ipsius præsentia gravius punit eos qui non obsequuntur, tamenque salutaris manet. Ideo Paulus ait, *Deo bonus odor sumus*; hoc est, Quamvis nonnulli pereant, interim tamen id esse perstamus, quod sumus. Nec absolute dixit, *Bonus odor sumus*, sed, *Deo*. Porro cum Deo bonus odor simus, atque ille hæc calculo suo comprobet, quis jam contradicat? Quin hæc verba, *Christi bonus odor sumus*, mihi duplici modo exponi posse videntur: aut enim hoc ait, quod seipsum victimam offerrent, dum mortem oppeterent; aut, quod necis Christi bonus odor simus: perinde ac si quis dicat, Hujusce victimæ bonus odor est hic suffitus. Aut igitur hoc significat boni odoris vocabulum, aut, quod ante dixi, quod quotidie Christi causa mactentur. Vides quo tentationes subvexerit, cum triumphum eas, et odorem, oblatumque Deo sacrificium appellat? Deinde postquam dixit, *Bonus odor sumus in iis qui pereunt*; ne hoc existimes illos quoque Deo gratos et acceptos esse, subjunxit: 16. *Aliis quidem odor mortis in mortem, aliis autem odor vitæ in vitam.* Hanc enim fragrantiam quidam ita suscipiunt ut salvi fiant; quidam rursus ita, ut pereant. Itaque etiamsi pereat aliquis, ipse in culpa est. Nam et sues unguento suffocari dicuntur; et lumen, ut antea dixi, infirmis oculis tenebras offundit. Atque hujusmodi bonorum natura est, ut non ea tantum, quæ ipsis familiaria sunt, sanent, sed etiam contraria perdant: hincque maxime vis eorum declaratur. Siquidem et ignis, non solum cum illuminat, aut cum aurum purgat, sed etiam cum spinas absunit, vim suam maxime indicat, atque hac ratione ignem se esse demonstrat. Eodem modo Christus hinc quoque majestatis suæ specimen edit, cum oris sui spiritu Antichristum opprimit, ac per adventum præsentis suæ de mediò tollit. *Et ad hæc quis idoneus?* Quoniam magnifice loquutus erat dicens, Christi sacrificium, ac, Bonus odor sumus, atque, Ubique triumphat.

mus, rursus moderatione utitur, Deo cuncta assignans, ob idque ait, *Et ad hæc quis idoneus?* Hoc enim totum Christi est, inquit: nihil est quod nobis arrogemus. Viden' quomodo secus quam pseudapostoli loquatur? Etenim illi gloriabantur, perinde ac si ad prædicationem aliquid ex se afferrent; hic autem eo nomine se gloriari ait, quod nihil ipsius sit: *Gloria enim nostra hæc est*, inquit, *testimonium conscientie nostræ, quoniam non in sapientia carnali, sed in gratia Dei conversati sumus in mundo* (2. Cor. 1. 12). Ob cuius rei, hoc est: externæ sapientiæ, adeptionem, gloriandum sibi illi existimabant, de hujus rei sublatione hic gloriatur: unde etiam hoc loco ait, *Et ad hæc quis idoneus?* Quod si minime idonei sumus, gratiæ profecto id est quod geritur. 17. *Non enim sumus sicut reliqui adulterantes verbum Dei.*

3. Nam etsi magna quædam loquimur, tamen nihil nostra opera recte factum fuisse, sed omnia Christi esse diximus: neque enim pseudapostolos imitabimur, qui pleraque sua esse dicunt. Hoc enim est cauponari, cum quis vinum adulterat; cum quis pecunia id vendit, quod gratis dare debebat. Hoc enim loco et de quæstu eos perstringere videtur, et rursus, id quod dixi, subindicare, nempe quod sua illi divinis admisceant. Qua de re Isaias etiam accusabat, *Caupones tui vinum aqua miscent* (Isai. 1. 22). Nam etsi de vino hoc dictum est, non tamen aberravit, qui de doctrina hoc quoque intellexerit. At non nos, inquit, ad hunc modum; sed qualia nostræ fidei commissa sunt, talia quoque ea præbemus, doctrinam meram propinantes: unde subjunxit, *Sed ex sinceritate tantquam ex Deo, coram Deo in Christo loquimur*. Non ut vos decipiamus ita prædicamus, inquit, tamquam vobis gratificantes, aut tanquam a nobis aliquid afferentes atque admiscentes, sed, *Tamquam ex Deo*; id est, non dicimus nos aliquid nostrum elargiri, sed Deum omnia dedisse, hoc enim sibi vult illud, *Ex Deo*; ut non gloriemur quasi aliquid habeamus, sed omnia ipsi referentes, *In Christo loquimur*; non nostra sapientia, sed illius potentia afflati. Qui autem gloriantur, non ad hunc modum se gerunt, verum perinde ac si aliquid a seipsis afferant. Unde etiam eos alio loco his verbis traducit, *Quid enim habes, quod non acceperis? St autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis* (1. Cor. 4. 7)?

Virtus maxima omnia Deo adscribere. Dei oculum nemo fugit. — Hæc maxima virtus est, omnia Deo adscribere, nihil suum esse ducere, nihil gloriæ humanæ causa facere, sed secundum Dei voluntatem: hic enim est, qui vitæ actæ rationes exacturus est. Nunc vero rei ordo inversus est: atque illum quidem qui pro tribunali sessurus, ac rationes repetiturus est, non valde metuemus; eos autem, qui nobiscum stabunt ac iudicium subituri sunt, expavescimus. Unde igitur hic morbus? unde in nostras animas invasit? Hinc nimirum, quod non assidue res illas animo volutemus, sed præsentibus affixi teneamur. Hinc fit, ut et in exitiosas actiones facile prolabamur, et si quid boni agimus, ostentationis causa faciamus,

atque id quoque in detrimentum nobis cedat. Siquidem vidit fortasse quispiam impudicis oculis mulierem, nec id aut mulier quæ conspecta est, aut ii qui una gradiebantur, senserunt; verum oculum illum pervigilem minime fugit. Nam ille prius etiam quam peccatum admissum esset, impudicam animam et internum furorem et cogitationes in tempestate ac procella sese convolventes perspexit. Neque enim testibus et conjecturis ille opus habet, cui omnia explorata sunt. Quocirca ne oculos ad consertos tuos convertas: nam etiamsi homo laudet, nihil tamen hoc prodest, cum Deus non approbat; nec si condemnet homo, quidquam hinc detrimenti redit, cum Deus non condemnat. Ne hac quoque ratione judicem ad iracundiam concites, dum conservorum quidem magnam rationem habes, ipso autem indignante, nec metu nec tremore afficeris. Quare laudem eam, quæ ab hominibus profiscitur, contemnamus. Quousque tandem viles et abjecti erimus? quousque Deo ad cælum nos attollente ipsi humi serpere contendemus? Fratres Josephi, si Dei timorem ante oculos habuissent, ut habere par erat, non captum in solitudine fratrem interemissent (Gen. 37). Cain rursus, si sententiam ipsius, ut par erat, extimuisset, non dixisset: *Veni et egrediamur in agrum* (Gen. 4. 8). Quid enim, o miser et calamitose, a patre ipsum distrahis atque in campum adducis? annon Deus etiam in campo facinus tuum cervit? annon ab iis, quæ patri tuo acciderunt, didicisti, quod omnia norit, atque omnibus quæ sunt intersit? Quid autem causæ est, cur non ad eum scelus inficentem ita loquutus sit, Mene celas, qui ubique adsum et arcana novi? Quia nondum ille hæc recte ac sapienter percipere poterat. Quid autem ait? *Vox sanguinis fratris tui clamat ad me* (Ibid. v. 10); non quod sanguis vocem habeat, sed eodem modo, quod de perspicuis ac manifestis dicere solemus, Res clamat. Ac proinde Dei sententiam ob oculos semper habere opus est; moxque omnia mala extincta erunt. Sic in precibus quoque vigilantem animum præstare possumus, si quem alloquamur cogitemus, si illud reputemus, nos sacrificium offerre, gladiumque in manibus, ignem ac ligna habere; si cæli portas per cogitationem reseremus, si illuc migremus, acceptumque Spiritus gladium in victimæ jugulo defigamus, ipsique vigilantiam immolemus, ac lacrymas effundamus. Ille enim hujus victimæ sanguis est: tali altare illud cæde tingitur. Ne igitur sinas quidquam humanarum cogitationum animam tuam tum occupare.

4. Subeat in mentem, Abrahamum, cum sacrificium offerret, non uxori, non servo, non alii cuiquam ut adesset permisisse. Eodem modo tu quoque ne sinas ut servilis ullus et illiberalis affectus tibi adsit, sed solus in montem ascende, ad quem ille ascendit, et ad quem nefas est alium quemquam ascendere. Quod si quæ hujusmodi cogitationes una concendere conentur, impera eis cum auctoritate, ac dic: *Sedete hic, ego autem et filius, postquam adoraverimus, revertemur* (Gen. 22. 5): atque asina et pueri, et si

Ἡ γὰρ καύχησις ἡμῶν αὕτη ἐστὶ, τὸ μαρτύριον τῆς συνειδήσεως, ὅτι οὐκ ἐν σοφίᾳ σαρκικῇ, ἀλλ' ἐν χάριτι Θεοῦ ἀνεστράφημεν ἐν τῷ κόσμῳ. Καὶ οὐ τὴν κτήσιν ἐνόμιζον ἐκείνοι εἶναι καύχημα, τῆς σοφίας λέγω τῆς ἐξωθεν, οὗτος τὴν ἀναίρεσιν· διὸ καὶ ἐνταῦθα φησι, *Καὶ πρὸς ταῦτα τις ἱκανός; Εἰ δὲ μὴ ἱκανοί, χάριτος τὸ γινόμενον. Οὐ γὰρ ἐσμεν, ὡσπερ οἱ λοιποὶ καπηλεύοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ.*

γ'. Εἰ γὰρ καὶ μεγάλα φθεγγόμεθα, ἀλλ' οὐδὲν ἡμέτερον ἔφαμεν εἶναι κατόρθωμα, ἀλλὰ τὰ πάντα τοῦ Χριστοῦ· οὐδὲ γὰρ μιμησόμεθα τοὺς ψευδαποστόλους, τοὺς τὰ πολλὰ αὐτῶν εἶναι λέγοντας. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ καπηλεύσασθαι, ὅταν τις νοθεύῃ τὸν οἶνον, ὅταν τις χρημάτων πωλῆ, ὅπερ δωρεάν εἶδει δοῦναι. Ἐνταῦθα γὰρ καὶ εἰς χρήματα αὐτοὺς σκώπτειν μοι δοκεῖ, καὶ ὅπερ εἶπον ἀνίτησθαι πάλιν, οἶον, ὅτι τὰ αὐτῶν ἀναμιγνύουσι τοῖς θεοῖς· ὅπερ καὶ Ἡσαίας ἐγκαλῶν ἔλεγεν, *Οἱ κἀπηλοὶ σου μίσγουνσι τὸν οἶνον ὕδατι.* Εἰ γὰρ καὶ περὶ οἴνου τοῦτο εἴρηται, οὐκ ἂν τις ἀμάρτοι καὶ εἰς διδασκαλίαν αὐτὸ ἐκλαμβάνων. Ἄλλ' οὐχ ἡμεῖς, φησὶν, οὕτως· ἀλλ' οἷα ἐπιστεύθημεν, τοιαῦτα παρέχομεν, ἀκρατον κινῶντες τὸν λόγον· διὸ ἐπήγαγεν· Ἄλλ' ὡς ἐξ εὐκρινείας, ἀλλ' ὡς ἐκ Θεοῦ, *κατενώπιον τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ λαλοῦμεν.* Οὐκ ἀπατώντες ἡμᾶς, φησὶν, οὕτω κηρύττομεν, οἷον ὡς χαριζόμενοι ἡμῖν, ἢ παρ' ἑαυτῶν τι εἰσφέροντες [469] καὶ ἀναμιγνύντες, ἀλλ' ὡς ἐκ Θεοῦ· τουτέστιν, οὐ λέγομεν ὅτι οἰκοθὲν τι χαριζόμεθα, ἀλλ' ὅτι πάντα ὁ Θεὸς ἔδωκε· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, *Ἐκ Θεοῦ*· τὸ μηδὲν καυχᾶσθαι ὡς ἴδιον ἔχοντας, ἀλλὰ πάντα εἰς αὐτὸν ἀναφέρειν. Ἐν Χριστῷ λαλοῦμεν· οὐδὲν τῆ ἡμετέρα σοφία, ἀλλὰ τῆ παρ' ἐκείνου δυνάμει ἐνηγούμενοι. Οἱ δὲ καυχόμενοι, οὐχ οὕτως, ἀλλ' ὡς παρ' ἑαυτῶν τι εἰσφέροντες. Διὸ καὶ ἀλλαχοῦ αὐτοὺς κωμῶδει λέγων, *Τί γὰρ ἔχεις, ὃ οὐκ ἔλαβες; Εἰ δὲ καὶ ἔλαβες, τί καυχᾶσαι, ὡς μὴ λαβών;*

Ἀυτὴ μεγίστη ἀρετὴ, τὸ πάντα τῷ Θεῷ ἀνατιθέσθαι, τὸ μηδὲν οἰκαιοῦ εἶναι νομίζεσθαι, τὸ μηδὲν πρὸς ἀνθρώπων δόξαν ποιεῖν, ἀλλὰ πρὸς τὸ τῷ Θεῷ δοκῶν· οὗτος γὰρ ἐστὶν ὁ τὰς εὐθύναις ἀπαιτῶν. Νῦν δὲ ἡ τάξις ἀντέστραπται· καὶ τὸν μὲν ἐπὶ τοῦ βήματος καθιούμενον, καὶ τὰς εὐθύναις ἀπαιτῆσοντα οὐ σφόδρα δεδοίκαμεν, τοὺς δὲ μεθ' ἡμῶν ἐστῶτα καὶ κρινόμενους φρίττομεν. Πόθεν οὖν ἡ νόσος αὕτη; πόθεν εἰς τὰς ἡμετέρας κατέσκηψε ψυχάς; Ἀπὸ τοῦ μὴ διηνεκῶς τὰ ἐκεῖ λογίζεσθαι, ἀλλὰ τοῖς παροῦσι προσηλωθῆσαι. Ἐντεῦθεν καὶ ἐν ταῖς πονηραῖς πράξεσι εὐκόλως πίπτομεν· κἂν ἀγαθόν τι πράξωμεν, πρὸς ἐπίδειξιν ποιοῦμεν, ὥστε κἀντεῦθεν ἡμῖν γίνεσθαι τὴν ζημίαν. Εἶδε γοῦν τις ἀκολάστοις ὀφθαλμοῖς τινα πολλάκις, καὶ ἔλαθε καὶ τὴν ὀφθαλμίσαν καὶ τοὺς συμβαδίζοντας· ἀλλὰ τὸν ἀκοίμητον οὐκ ἔλαθεν ὀφθαλμόν. Ἐκεῖνος γὰρ καὶ πρὶν ἢ τὴν ἀμαρτίαν ἐργάσασθαι, εἶδε τὴν ψυχὴν τὴν ἀκόλαστον, καὶ τὴν μανίαν τὴν ἐνδον, καὶ τοὺς λογισμοὺς τοὺς στρεφ-

μένους ἐν ζάλῃ καὶ κλύδωνι. Οὐδὲ γὰρ δεῖται μαρτύρων καὶ τεκμηρίων ὁ πάντα εἰδώς. Μὴ τοίνυν πρὸς τοὺς συνδούλους ὄρα· κἂν γὰρ ἐπαίνεσθαι ἄνθρωπος, οὐδὲν ὄφελος, ὅταν ὁ Θεὸς μὴ ἀποδέξηται· κἂν καταγῆθαι ἄνθρωπος, οὐδὲν βλάβος, ὅταν ὁ Θεὸς μὴ καταγῆθαι. Μὴ δ' ἴθι ταύτη παρόξυνε τὸν δικαστὴν, τῶν μὲν συνδούλων πολλὸν ποιούμενος λόγον, αὐτοῦ δὲ ἀγανακτοῦντος οὐ δεδοικώς καὶ τρέμων. Καταφρονήσωμεν τοίνυν τοῦ παρ' ἀνθρώπων ἐπαίνου. Μέχρι πότε εὐτελεῖς καὶ χαμαιζηλοὶ; μέχρι πότε, τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἡμᾶς αἴροντος, αὐτοὶ χαμαὶ σύρεσθαι ἐσπουδάκαμεν; Οἱ τοῦ Ἰωσήφ ἀδελφοί, εἰ τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον πρὸ ὀφθαλμῶν εἶχον, ὡς ἔχειν δεῖ, οὐκ ἂν ἐπ' ἐρημίας τὸν ἀδελφὸν λαβόντες ἀπέκτειναν. Ὁ Κάϊν πάλιν εἰ τὴν ψῆφον ἐκείνου ἐδεδοίκει, ὡς δεδοικέναι ἔδει, οὐκ ἂν εἶπε, *Δεῖρο, καὶ ἐξέλωμεν εἰς τὸ πεδῖον.* Τί γὰρ, ὦ δειλὲ καὶ ταλαίπωρε, χωρίζεις αὐτὸν τοῦ γεγεννηκότος καὶ εἰς ἐρημίαν ἐξάγει; μὴ γὰρ ὁ Θεὸς οὐχ ὄρα καὶ ἐν τῷ πεδίῳ τὸ τόλμημα; ἀπὸ τῶν τῷ πατρὶ σου συμβεβηκότων οὐκ ἐπαιδεύθης, ὅτι πάντα οἶδε, καὶ πᾶσι πάρεστι τοῖς γινόμενοις; Καὶ τίνας ἔνεκεν οὐκ εἶπε τοῦτο πρὸς αὐτὸν ὁ Θεὸς ἀρνούμενον· Ἐμὲ κρύπτεις τὸν πανταχοῦ παρόντα, καὶ τὰ ἀπόρρητα ἐπιστάμενον; Ὅτι οὕτω ταῦτα φιλοσοφεῖν ἐκείνος ἦδει καλῶς· Ἄλλὰ τί φησι; *Φωνὴ αἵματος τοῦ ἀδελφοῦ σου βοᾷ πρὸς με*· οὐχ ὡς τὸ αἷματός [470] φωνὴ ἔγκτος, ἀλλ' ὅπερ ἡμεῖς λέγομεν, ὅτι τὸ πρᾶγμα βοᾷ, ἐπὶ τῶν δῆλων καὶ σαφῶν. Διὸ δὴ τὴν ψῆφον τοῦ Θεοῦ πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχειν δεῖ, καὶ πάντα σβέννυται τὰ δεινά. Οὕτω καὶ ἐν εὐχαῖς νῆφειν δυνάμεθα, ἂν ἐνοήσωμεν τίνι διαλεγόμεθα, ἂν ἀναλογισώμεθα ὅτι θυσίαν προσάγομεν, καὶ μάχαιραν μετὰ χειρᾶς ἔχομεν, καὶ πῦρ καὶ ξύλα, ἂν ἀναπετάσωμεν τοῦ οὐρανοῦ τὰς πύλας τῷ λογισμῷ, ἂν μεταστῶμεν ἐκεῖ, καὶ λαβόντες τὴν μάχαιραν τοῦ Πνεύματος ἐμπήξωμεν εἰς τὸν τοῦ ἱερέου λαίμῳ, καὶ καταθύσωμεν αὐτῷ νῆψιν, καὶ ἐκχέωμεν αὐτῷ δάκρυα. Τοιοῦτον γὰρ τὸ αἷμα τοῦ ἱερέου τούτου· τοιαύτη τὸ θυσιαστήριον ἐκείνο φοινίσσεται σφαγῇ. Μηδὲν τοίνυν ἀφῆς τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν κατέχειν σου τὴν ψυχὴν τότε.

δ'. Ἐνόησον ὅτι καὶ ὁ Ἄθραβμ θυσίαν ἀνάγων, οὐ γυναῖκα, οὐ δούλον, οὐκ ἄλλον τινὰ ἀφῆκε παρῆναι. Μὴ τοίνυν μηδὲ σὺ τῶν δουλικῶν καὶ ἀνελευθέρων παθῶν ἀφῆς τινὰ σοὶ παρῆναι· ἀλλ' ἀνάθηθι μόνος εἰς τὸ ὄρος, ἐνθα ἐκείνος ἀνέβη, ἐνθα ἀναθῆναι θέμις οὐδένα ἕτερον. Κἂν ἐπιχειρώσι συναναβαίνειν τινὲς τῶν τοιούτων ἐνοιῶν, ἐπίταξον αὐταῖς μετ' ἐξουσίας, καὶ εἰπέ, *Καθίσατε αὐτοῦ, ἐγὼ δὲ καὶ τὸ παιδίον προσκυνήσαντες ὑποστρέψομεν*· καὶ τὴν ἄνδρα καὶ τοὺς παῖδας ἀφελὲς κάτω, καὶ εἰ τι ἄλογον καὶ ἀνόητον· εἰ τι λογικόν, λαβὼν ἀνάθηθι, ὡσπερ ἐκεῖνος τὸν Ἰσαάκ. Καὶ τὸ θυσιαστήριον οἰκοδόμησον οὕτως ὡς ἐκεῖνος, ὡς μηδὲν ἔχων ἀνθρώπινον, ἀλλ' ἐξω τῆς φύσεως γινόμενος· ἐπὶ καὶ ἐκεῖνος, εἰ μὴ ἐξω τῆς φύσεως ἦν, οὐκ ἂν τὸν παῖδα κατέσφαξε. Καὶ μηδὲν ἐνοχλεῖται

σοι τότε, ἀλλ' αὐτῶν γίνου τῶν οὐρανῶν ὑψηλότερος· στέναξον πικρὸν, κατὰθυσον ἐξομολόγησιν· Λέγε γάρ σὺ τὰς ἀνομιὰς σου πρῶτος, φηοῖν, *Ἴνα δικαιωθῆς*· κατὰθυσον συντριβὴν καρδίας. Ταῦτα τὰ ἱερεῖα οὐκ εἰς πέφραν τελευτᾶ, οὐδὲ εἰς καπνὸν διαλύεται, οὐδὲ ξύλων δεῖται καὶ πυρὸς, ἀλλὰ κατανευυγμένης διανοίας μόνης· τοῦτο ξύλα, τοῦτο πῦρ καίον αὐτὰ, καὶ οὐ κατακαίον. Ὅ γὰρ μετὰ θερμότητος εὐχόμενος, καίεται, καὶ οὐ κατακαίεται, ἀλλ' ὥσπερ χρυσοῖον περὶ βρατανιζόμενον, λαυποότερος γίνεται.

Μετὰ δὲ τούτων κάκεινο φυλάττου, τὸ μηδὲν εἰπεῖν εὐχόμενος τῶν παροξυνόντων σου τὸν Δεσπότην, μηδὲ κατ' ἐχθρῶν προσέληθης. Εἰ γὰρ τὸ ἔχειν ἐχθροὺς δνειδος, τὸ κατεύχεσθαι αὐτῶν ἐννόησον ἠλίκον κακόν. Δέον γάρ σε ἀπολογίσασθαι διὰ τί ἐχθροὺς ἔχεις, σὺ δὲ αὐτῶν καὶ κακηγορεῖς ^α. Καὶ ποίας τζύξη συγκνώμης, καὶ κακηγορῶν, καὶ ἐν καιρῷ τοιοῦτω, ὅτε ἐλεύου σοι δεῖ πολλοῦ; Καὶ γὰρ ὑπὲρ οἰκείων προσήλθε ἀμαρτημάτων δεόμενος· μὴ τοῖνον μνημονεύτης τῶν ἄλλοτριῶν, ἵνα μὴ τῶν ἰδίων ἀναμνήσῃς. Ἄν γὰρ εἴπη, Πάταξον τὸν ἐχθρὸν, ἐνεφραξάς σου τὸ στόμα· οὐκέτι γὰρ παβήρησιαν ἔδωκας τῇ γλώττῃ· πρῶτον μὲν, ὅτι παρῶργισας τὸν δικαστὴν ἐκ προοιμίῶν εὐθέως· δευτέρον, [471] ὅτι ἐναντὶ αἰτεῖς τῷ σχήματι τῆς εὐχῆς. Εἰ γὰρ ὑπὲρ ἀφέσεως ἀμαρτημάτων προσεύχη ^β, πῶς ὑπὲρ κολάσεως διαλέγη; Τοῦναντίον μὲν οὖν ἔδει ποιεῖν, καὶ δεῖσθαι ὑπὲρ αὐτῶν, ἵνα τοῦτο καὶ ὑπὲρ ἑαυτῶν μετὰ παβήρησιαν παρακαλέσαιομεν. Νυνὶ δὲ προκατέλαβες τοῦ δικαστοῦ τὴν ψήφον διὰ τῆς σῆς, ἀξίωσον τοὺς ἀμαρτάνοντας κολάζειν ^δ καὶ συγγνώμης ἀποστέρει πάσης. Ἄν δὲ ὑπὲρ αὐτῶν εὐξῆ, κἂν μηδὲν ὑπὲρ τῶν σῶν εἴπη, τὸ πᾶν ἤνυσας. Ἐνόησον πόσαι θυσίαι εἰσὶν ἐν τῷ νόμῳ· θυσία ἀνέσεως, θυσία ἐξομολογήσεως, θυσία σωτηρίου, θυσία καθαρισμῶν, καὶ ἕτεροι μυρία, καὶ οὐδεμία κατ' ἐχθρῶν, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν οἰκείων ἀμαρτημάτων ἐκάστη, ἥ καὶ κατορθωμάτων. Μὴ γὰρ ἄλλω προσέρρη Θεῷ; Ἐκεῖνω προσέρρη τῷ εἰπόντι, *Ἐύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν ὑμῶν*. Πῶς οὖν αὐτῶν καταδοξ; πῶς παρακαλεῖς τὸν Θεὸν τὸν οἰκείον ἰῦσαι νόμον; Οὐκ ἔστι τοῦτο ἰκέτου σχῆμα· οὐδεὶς ἰκετεύει ἵνα ἄλλος ἀπόληται, ἀλλ' ἵνα αὐτὸς σωθῆ. Τί τοῖνον σχῆμα μὲν ἰκέτου περίκεισαι, ῥήματα δὲ ἔχεις κατηγοροῦ; Καὶ ὅταν μὲν ὑπὲρ ἑαυτῶν εὐχόμεθα, καὶ κνώμεθα καὶ χασμῶμεθα, καὶ εἰς μυρίους ἐμπίπτομεν λογισμοὺς· ὅταν δὲ κατ' ἐχθρῶν, νήφοντες τοῦτο ποιῶμεν. Ἐπειδὴ γὰρ οἶδεν ὁ διάβολος, ὅτι καθ' ἑαυτῶν τὸ ξίφος ὠθοῦμεν, οὐ περιέλακει οὐδὲ περισπᾶ τότε, ἵνα μειζῶνως ἡμῖν λυμήνηται. Ἀλλὰ ἠδίκτημαι, φησί, καὶ θλιβομαι. Οὐκοῦν κατὰ τοῦ διαβόλου εὐξαι, τοῦ μάλιστα πάντων ἀδικούντος ἡμᾶς. Τοῦτο καὶ ἐπετάγης λέγειν, *Ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ*. Ἐκεῖνός ἐστιν ὁ ἀκατάλλακτος ἐχθρὸς· ἀνθρωπος δὲ, ὅσα ἂν ποιῆ, φίλος ἐστὶ καὶ ἀδελφός. Ἐκεῖνω τοῖνον πάντες ὀργι-

ζώμεθα, κατ' αὐτοῦ παρακαλῶμεν τὸν Θεὸν λέγοντες, Σύντριψον τὸν σατανᾶν ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν. Οὗτος γὰρ τίκτει καὶ τοὺς ἐχθροὺς. Ἄν δὲ κατ' ἐχθρῶν εὐξῆ, τὴν εὐχὴν, ἣν ἐκεῖνος βούλεται, εὐχῆ ὥσπερ οὖν ἂν ὑπὲρ ἐχθρῶν, κατὰ τοῦτου. Τί τοῖνον τὸν δυτικῶς ἐχθρὸν ἀφεις, τὰ μέλη δάκνεις τὰ σὰ, θηρίων χαλεπώτερος ταύτη γινόμενος; Ἄλλ' ὕθρισε, φησί, καὶ χρήματα ἀπεστέρησε. Καὶ τίνα δεῖ πενθεῖν, τὸν παθόντα κακῶς, ἣ τὸν ποιήσαντα κακῶς; Ὅτι χρήματα ° κερδάνας, τῆς εὐνοίας ἑαυτὸν ἐξέβαλε τοῦ Θεοῦ, καὶ μείζονα ἀπώλεσεν ἢ ἔλαβεν· ὥστε ἐκεῖνός ἐστιν ὁ ἠδικημένος. Οὐκοῦν οὐχὶ κατεύχεσθαι δεῖ, ἀλλ' ὑπερεύχεσθαι αὐτοῦ, ἵνα ὁ Θεὸς ἴλωσ αὐτῷ γένηται.

ε'. Ὅρα πόσα ἔπαθον οἱ παῖδες οἱ τρεῖς, οὐδὲν ποιήσαντες δεινόν· ἐξέπεσον πατριδος, ἐλευθερίας, ἐξηχμαλωτίζθησαν καὶ ἐγένοντο δοῦλοι, καὶ εἰς ἄλλοτριαν καὶ βάρβαρον ἀπενεχθέντες χώραν, καὶ σφάττεσθαι ἔμμελλον διὰ τὸ δυναρ εἰκῆ καὶ μάτην. Τί οὖν εἰσελθόντες μετὰ τοῦ Δανιὴλ, τί ἠύξαντο; τί δὲ εἶπον; Κατάβραξον τὸν Ναβουχοδονόσορ· κατὰσπασον αὐτοῦ τὸ διάδημα· κατὰβαλε αὐτὸν ἀπὸ τοῦ θρόνου; Οὐδὲν τοιοῦτον· ἀλλ' ἐξήτουν οἰκτιρμοὺς παρὰ τοῦ Θεοῦ. [472] Καὶ ὅτε ἐν τῇ καμίνῳ ἦσαν, ὁμοίως. Ἄλλ' οὐχ ὑμεῖς, ἀλλὰ πολλῶν ἐλάττονα ἐκείνων πάσχοντες, καὶ δικαίως πολλάκις, οὐ παύσεσθε ἀρώμενοι μυρία· καὶ ὁ μὲν φησι, Κατὰβαλε τὸν ἐχθρὸν, ὡς κατεπόντισας τὸ ἄρμα τοῦ Φαραῶ· ὁ δὲ, Πλήξον αὐτοῦ τὴν σάρκα· ἔτερος πάλιν, Ἄποδος εἰς τὰ τέκνα. Ἡ οὐκ ἐπιγινώσκετε ταυτὶ τὰ ῥήματα;

Πόθεν οὖν ὑμῖν ὁ γέλωσ οὗτος; Ὅρᾳς πῶς ἐστι καταγέλαστα, ὅταν χωρὶς πάθους λέγηται; Καὶ πᾶσα δὲ ἀμαρτία τότε δείκνυται πῶς ἐστὶν αἰσχρὰ, ὅταν αὐτὴν γυμνώσης τῆς διαθέσεως τοῦ τολμώντος, Ἄν τὸν ὀργισθέντα ὑπομνήσῃ τῶν ῥημάτων, ὧν εἶπεν ἐν τῷ θυμῷ, καταδύσεται, καὶ καταγέλασται ἑαυτοῦ, καὶ βουλήσεται μυρία πεπονθέναι, ἣ ἐκεῖνα αὐτοῦ εἶναι τὰ ῥήματα· κἂν τὸν ἀκόλαστον ἀγάγῃ μετὰ τὴν μίξιν πρὸς τὴν πορνεομένην γυναῖκα, καὶ οὗτος ταύτην ἀποστραφίσεται ὡς μουσαρᾶν. Οὕτω καὶ ὑμεῖς οἱ μὴ ὄντες ἐν τῷ πάθει, καταγέλατε νῦν· καταγέλαστα γὰρ, καὶ γραῖβίων τὰ ῥήματα ταῦτα μεθυόντων, καὶ γυναικῶδους μικροψυχίας. Καὶ ὁ Ἰωσήφ δὲ πρᾶθεις καὶ δοῦλος γενόμενος καὶ δεσποτῆριον οἰκήσας, οὐδ' οὕτως ἐξέβαλε ῥῆμα πικρὸν κατὰ τῶν λευπηκότων· ἀλλὰ τί φησι; *Κλοπῆ ἐκλάπην ἐκ γῆς Ἐβραίων*· καὶ οὐ προστίθησιν ὑπὸ τίνος· αἰσχύνεται γὰρ ὑπὲρ τῶν ἀδελφικῶν κακῶν μᾶλλον ἐκείνων τῶν ποιησάντων αὐτά. Οὕτω καὶ ἡμᾶς διακεῖσθαι χρῆ, μᾶλλον ^δ τῶν ἐπηρεάζοντων αὐτῶν ἀλαγεῖν ὑπὲρ αὐτῶν· ἣ βλάβη γὰρ εἰς ἐκεῖνους διαβαίνει. Ὅσπερ οὖν οἱ λακτιζόντες ἦλους, καὶ μέγα φρονούντες, ἐλεύου ἀξιοὶ καὶ θρήνου τῆς μανίας ἔνεκα ταύτης εἰσὶν·

^α *Legebatur* κατηγορεῖς.

^β Ms. et marg. Savil., προσέρρη. Paulo post idem ἵνα τοῦτο. Editii τοῦτον.

^γ Videtur omnino legendum ὁ τὰ χρήματα.

^δ Forsan leg. καὶ μᾶλλον.

quid brutum ac stolidum est, infra relictis; si quid ratione præditum est, accipe atque ascende, quem-admodum ille assumpsit Isaac. Altare quoque perinde ut ille, exstrue, tamquam humani nihil habens, atque extra naturam raptus: quandoquidem et ille, nisi a natura excessisset, filium non jugulasset. Nec quidquam tum te inturbet, sed supra ipsos etiam cælos assurge: acerbe ingemisce, confessionem macta: *Dic enim tu prior iniquitates tuas, inquit, ut justificeris*: macta contritionem cordis. Hæ victimæ non in cinerem desinunt, nec in fumum dilabuntur, nec lignis et igne opus habent, sed dumtaxat animo puncto: hoc ligna, hoc ignis est, urens illa, sed non perurens. Nam qui ferventer orat, uritur quidem, at non peruritur, sed sicut aurum, quod igne exploratur, splendidius efficitur.

Non precandum contra inimicos. — Ad hæc illud cave, ne ullum in oratione verbum emittas, quod Dominum irritet, vel in hostium tuorum perniciem ipsum adeas. Nam si vel hostes habere, probro non caret, cogita quantum malum sit adversus eos orare? Pro eo oportebat excusare te quod hostes habes, tu vero contra eos quoque accusas. Et quam tandem veniam obtinere queas, cum eo quoque tempore aliis obtrectes, quo ingenti ipse misericordia opus habes? Etenim eo accessisti, ut pro tuis peccatis orares: ne igitur alienorum peccatorum recorderis, ne aliqui tuorum ipse memoriam refrices. Nam si dixeris, Hostem percute, os tuum obstruxisti, jam linguæ fiduciam præcidisti: primum nempe, quia ab ipso statim initio Dominum ad iracundiam incitasti; deinde quia contraria postulas, quam oratio ferat. Nam si pro peccatorum remissione Deum precaris, qui fit, ut pro supplicio verba facias? Quin contra potius faciendum erat, pro ipsis quoque preces fundere, ut hoc pro nobis quoque cum fiducia peteremus. Nunc vero Judicis sententiam per tuam occupasti, dum petis ut de precantibus supplicium sumat: quod quidem omnem tibi veniam admittit. Contra si pro ipsis preceris, etiamsi pro peccatis tuis nullum verbum feceris, rem totam confecisti. Cogita quotnam in lege sacrificia sint: sacrificium laudis, sacrificium confessionis, sacrificium salutis, sacrificium purgationum, ac sexcenta alia: atque interim nullum est adversus inimicos, sed pro propriis peccatis aut etiam recte factis. Num alium Deum adis? Annon ad illum accedis, qui dixit, *Orate pro inimicis vestris* (*Matth. 5. 44*). Quoniam igitur modo adversus illos clamitas? cur Deum, ut legem suam infringat, rogas? A supplicis persona istud alienum est: nemo supplicat ut alius pereat, sed ut ipse salutem consequatur. Quid igitur supplicis ejusdem personam geris, dum accusatoris verba habes? Ac quidem cum pro nobis ipsis oramus, scabimus nos, oscitamus, et in sexcentas cogitationes labimur; cum autem adversus inimicos, attentis ac vigilantibus hoc facimus. Quia enim diabolus illud novit, quod in nos ipsos gladium impellimus; non minime distrahit vel avocatur, ut hac ratione majorem nobis perniciem afferat. At, inquires, læsus sum et

affligor. Ergo adversus diabolum ora, qui omnium maxime nos injuria afficit. Hoc etiam dicere præcipis, *Libera nos a malo* (*Matth. 6. 13*). Ille implacabilis hostis est; at homo, quidquid tibi faciat, amicus ac frater est. Quocirca omnes adversus illum irascamur, adversus eum Deum obsecremus, dicentes: *Contere Satanam sub pedibus nostris*. Ille enim inimicos quoque nobis parit. Quod si adversus inimicos preceris, id precaris, quod ipse quoque in votis habet: ut si pro inimicis ores, adversus eum precaris. Quid igitur relicto vero hoste membra tua mordes, atque hac ratione feris ipsis immaniore te præbes? At, inquis, contumeliam mihi intulit, ac bona ademittit. Et quem luctu prosequi convenit, eumne qui injuriam accepit, an qui intulit? Qui pecunias lucratus est, a Dei benevolentia se ipsum exclusit, pluraque perdidit quam accepit: ac proinde ipse est qui læsus est. Ob idque non adversus eum, sed pro eo potius orandum est, ut Deus propitium se illi præbeat.

5. Vide quot calamitatibus affecti sint tres pueri, cum tamen nihil mali admisissent: patria et libertate exciderant, captivi abducti ac servi effecti, atque in alienam ac barbaram regionem abstracti fuerant, frustra quoque ac temere propter insomnium obruncaudi erant. Quid igitur cum Daniele ingressi, quid, inquam orarunt? quid dixerunt? Contere Nabuchodonosor, ipsius diadema abripe, e regio solio eum deturba? Nihil ejusmodi; verum Dei misericordiam implorabant. Et cum in fornace essent, eodem modo se gesserunt. At vos non perinde; sed longe quam illi minora passi, ac plerumque merito, sexcenta mala imprecari non desinitis: atque alius quidem sic loquitur, *Prosterne inimicum, ut Pharaonis currum demersisti*; alius, *Carnem illius feri*; alius rursus, *Redde illi in filios*. Annon hujusmodi verba agnoscitis?

Auditorum Chrysestomi risus. — Unde igitur vobis hic risus? Vides quam ridicula hæc sint, cum citra animi perturbationem dicuntur? Et sane peccatum omne tum denique quam foedum sit patet, cum ab eo, qui id admittit, affectum detraxeris. Si ei qui iratus fuit, in memoriam ea verba redigas, quæ in iracundia protulit, crubescet et seipsum irridebit, ac mille mala perpeti, quam verba illa protulisse malet. Si impudicum hominem post coitum ad mulierem eam, cui stuprum obtulit, adduxeris, hic quoque ut execrandam ipsam adversabitur. Eodem modo vos qui ab hoc affectu liberi estis, hujusmodi verba ridetis: ridicula enim sunt, ac temulentis vetulis digna, muliebrique similitudine. Quin etiam Joseph, licet venditus ac servus effectus, atque in carcerem conjectus, ne sic tamen acerbum adversus eos, a quibus læsus fuerat, verbum emisit; sed quid ait? *Furtim sublatus sum de terra Hebræorum* (*Gen. 40. 15*); nec addit, a quo: pudet enim eum malorum fratrum, magis quam eos ipsos, qui hæc perpetraverant. Ita nos quoque affici convenit, ut pro iis, qui nobis injuriam inferunt, vehementius angamur, quam

illi ipsi : detrimentum enim ad illos transit. Sicut enim qui clavos calcibus impetunt, altumque sapiunt, hujusmodi furoris ergo commiseratione ac lacrymis digni sunt : eodem modo qui eos lædunt, a quibus nihil injuriæ acceperunt, multis lamentis ac fletibus potius, quam execrationibus digni sunt, ut qui suas ipsimet animas feriant. Nihil enim sceleratius est anima malum imprecante, nec impurius lingua, hujusmodi sacrificia offerente. Homo es ; ne aspidum virus evomas : homo es ; ne bellua fias. Ideo os tibi datum est, non ut mordeas, sed ut aliorum vulneribus medearis. Recordare quid tibi præceperim, inquit Deus, remittere nempe ac condonare. Tu vero ne obsecras, ut socium me tibi ad evertenda præcepta mea adjungam, ac fratrem corrodis, linguam cruentas, non secus ac furiosi propriis carnibus dentes cruore perfundunt. Quanta diabolus volu-

ptate affici, quanto risu existimas, cum ejusmodi preces audit? quam Deum irasci, teque aversari atque odisse, cum talia rogas? quo quid gravius esse queat? Nam si nefas est eum ad mysteria accedere, qui inimicos habet; annon is, qui non tantum hostem habet, sed etiam ei imprecatur, ab ipso quoque templi ambitu arcendus est? Hæc igitur cogitantes, atque hujus sacrificii causam agnoscentes, nempe quod pro hostibus maciatus Christus sit, id demus operam, ut ne inimicum quidem habeamus; ac si habeamus, pro illo precemur: ut nos quoque peccatorum nostrorum veniam consequuti, cum fiducia tribunali Christi adstemus; cui gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA VI.

CAP. 3. v. 1. *Incipimus iterum nosmetipsos commendare? aut numquid egemus, sicut quidam, commendatitiis epistolis ad vos, aut ex vobis?*

1. Quod futurum erat, ut ipsi ab aliis objiceretur, nempe quod seipsum attolleret, hoc ipse antevertens posuit: quamvis etiam tanta præmonitione ante usus fuisset, ac dixisset: *Et ad hæc quis idoneus est?* et, *Ex sinceritate loquimur*; sed tamen hæc ipsi minime sufficiunt. Ea enim ipsius consuetudo est: ut longe absit, ut magni quidpiam de se dicere videatur, vehementerque atque incredibilem quemdam in modum istud fugit. Tu vero hinc quoque singularem ipsius sapientiam animadvertite. Rem enim, quæ tristitiæ speciem habet, hoc est afflictiones, usque adeo extulit, ac luculentam et illustrem rem esse ostendit, ut ex his, quæ dixerat, hæc ei objectio emerit. Quod etiam in epistolæ sine facit. Postquam enim innumera pericula, contumelias, anxietates, angustias, ac cætera ejusmodi recensuit, hæc verba mox subjunxit: *Non nosipsos commendamus, sed occasionem vobis damus gloriandi* (2. Cor. 3. 12). Atque istud quoque rursus illic vehementer, atque cum majori consolatione ponit. Etenim hic caritatis verba sunt: *Aut numquid egemus, sicut quidam, commendatitiis epistolis?* illic autem necessario sane ac utiliter sensu et animo plena sunt quæ dicit: *Non enim, inquit, rursus nos commendamus, sed occasionem vobis damus gloriandi*; ac rursus, *Putatis quod vobis nosipsos excusemus? Coram Deo in Christo loquimur. Timeo autem ne forte, cum venero, non quales volo inveniam vos, et ego inveniar a vobis qualem non vultis* (2. Cor. 12. 19. 20). Siquidem ne adulationis opinionem subeat, ut qui honorem ab ipsis ambiat, his verbis utitur: *Timeo ne forte, cum venero, non quales volo inveniam vos, et ego inveniar a vobis qualem non vultis*. Verum hæc quidem non sine multa reprehensione; initio autem non ita, sed mitiori sermone utitur. Quidnam autem his verbis sibi vult? De tentationibus ac periculis loquutus est, quodque ubique a

Deo triumphatur in Christo, atque orbis universus hos triumphos novit. Quoniam igitur magnifica quædam de se proloquutus erat, idcirco objectionem sibi ipsemet struit, dicens: *Incipimus iterum nosipsos commendare?* Quod autem ait, hunc sensum habet: Fortasse quispiam hoc nobis objecerit: Quid hoc est, Paule? hæc de te loqueris, ac teipsum effers? Hanc igitur suspicionem solvens, ait: Non hoc volumus, nempe nosipsos jactare atque attollere: imo tantum abest ut commendatitiis ad vos epistolis opus habeamus, ut vos ipsi nobis epistolæ instar sitis. 2. *Nam epistola nostra vos estis*, inquit. Quid est, *Vos estis?* Si commendatione apud alios opus mihi fuisset, vos epistolæ loco in medium produxissem: quod et in priori epistola dicebat: *Signaculum enim apostolatus mei vos estis* (1. Cor. 9. 2). At hoc loco id non ita exprimit, sed per ironiam quamdam, ut majoris aculeos orationi addat: *Aut numquid egemus commendatitiis epistolis?* Atque pseudapostolos innuens, subjecit: *Sicut quidam ad vos, aut ex vobis commendatitiis epistolis*, ad alios. Deinde quoniam grave erat, quod dixerat, id mitigat, hæc verba subjungens: *Epistola nostra vos estis scripta in cordibus nostris, quæ scitur et legitur ab omnibus hominibus*: 3. *manifestati quod epistola estis Christi*. Hoc loco non solum amoris, sed etiam recte factorum testimonium ipsis tribuit, quippe qui ejusmodi sint, ut magistri dignitatem per virtutem suam demonstrare queant. Hoc enim significat quod ait, *Epistola nostra vos estis*. Id quod literæ fecissent, nempe ut nos commendarent, ac reverentiam nobis conciliarent; hoc ipsi præstatis, dum hominès vos vident atque audiunt. Discipulorum enim virtus, magistro plus ornamenti, atque commendationis affert, quam ulla epistola. *Scripta in cordibus nostris*. Hoc est, quam omnes norunt: adeo nimirum vos quoquo gentium circumferimus, atque animo versamus. Non secus ac si diceret: *Nostra apud alios commendatio vos estis: vos enim in corde semper habemus, ac vestra recte facta apud omnes*

οὕτως οἱ ἀδικούντες τοὺς οὐδὲν ποιοῦντας αὐτοῖς κακῶν, ἅτε τὰς ἑαυτῶν πληττοντες ψυχὰς, πολλῶν ὀδυρμῶν ἄξιοι καὶ θρήνων, οὐκ ἀρῶν. Οὐδὲν γὰρ μιαιώτερον ψυχῆς ἀρωμένης, οὐδὲ γλώττης ἀκαθαρτότερον τοιαῦτα θουόσης. Ἄνθρωπος εἴ, μὴ γένηθις, μὴ ἀσπίδων ἰὸν ἐμέσῃς· ἄνθρωπος εἴ, μὴ γένηθις, ἀλλ' ἵνα θεραπεύῃς τὰ ἐτέρων τραύματα. Ἀναμνήσθητι τί σοι παρήνεσα, φησὶν ὁ Θεός· συγχωρεῖν καὶ ἀφιέναι. Σὺ δὲ καὶ ἐμὲ παρακαλεῖς κοινωνῶν γενέσθαι τῆς ἀνατροπῆς τῶν ἐμῶν προσταγμάτων, καὶ ἐσθίεις τὸν ἀδελφόν, καὶ φοινίτεις τὴν γλώτταν, καθάπερ οἱ μαινόμενοι ἀπὸ τῶν οἰκείων μελῶν τοὺς δόδοντας. Πῶς οἶει τὸν διά-

βολον ἤδεσθαι καὶ γελάειν, ὅταν τοιαύτης εὐχῆς ἀκούσῃ; πῶς τὸν Θεὸν παροξύνεσθαι καὶ ἀποστρέφεσθαι καὶ μισεῖν, ὅταν τοιαῦτα παρακαλῆς; οὐ τί γένοιτ' ἂν χαλεπώτερον; Εἰ γὰρ μυστηρίους οὐ χρεὶ προσιέναι ἐχθροὺς ἔχοντα· τὸν οὐκ ἔχοντα μόνον, ἀλλὰ καὶ κατευχόμενον, πῶς οὐχὶ καὶ τῶν περιδύλων αὐτῶν ἀπείργεσθαι δεῖ; Ταῦτ' οὖν ἐννοοῦντες, καὶ τῆς θυσίας τὴν ὑπόθεσιν εἰδότες, ὅτι ὑπὲρ ἐχθρῶν ἐτύθη, μήτε [473] ἐχθρὸν ἔχωμεν, κἂν ἔχωμεν, ὑπερευχόμεθα· ἵνα καὶ ἡμεῖς τῶν ἡμαρτημένων ἡμῖν λαβόντες συγχώρησιν, μετὰ παρρησίας τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ παραστῶμεν· ᾧ ἡ δόξα, κράτος, τιμὴ νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Γ'.

Ἀρχόμεθα πάλιν ἑαυτοὺς συνιστάνειν; εἰ μὴ χρῆζομεν, ὡς τινες, συστατικῶν ἐπιστολῶν πρὸς ὑμᾶς, ἢ ἐξ ὑμῶν;

α'. Ὅπερ ἐμέλλεν αὐτῷ παρ' ἐτέρων ἀνθυποφέρεισθαι, ὅτι Ἐπαίρεις ταυτὸν, τοῦτο προλαβὼν αὐτὸς τέθεικα· καίτοι τοσαύτη ἐπιδορθώσει χρυσάμενος ἐμπροσθεν, καὶ εἰπὼν, *Πρὸς ταῦτα τίς ἱκανός*; καὶ, ὅτι *Ἐξ εὐλακρίας λαλοῦμεν*· ἀλλ' ὁμως οὐκ ἀρκεῖται ἐκαίνοις. Τοιοῦτον γὰρ αὐτοῦ τὸ ἦθος· τοῦ δοκεῖν περὶ ἑαυτοῦ μέγα τι λέγειν πόρρω καθέστηκε, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς περιουσίας αὐτὸ φεύγει καὶ ὑπερβολῆς. Σὺ δὲ μοι κἀντεῦθεν σκόπει τὴν περιουσίαν αὐτοῦ τῆς σοφίας. Πράγμα γὰρ δοκοῦν εἶναι σκυθρωπῶν, τὰς θλίψεις λέγω, οὕτως ἐπήρε, καὶ ἐδειξε λαμπρὸν ὄν καὶ περιφανῆς, ὡς ταύτην αὐτῷ τὴν ἀντιθεσιν ἐκ τῶν εἰρημένων ἀνακύψαι. Ποιεῖ δὲ αὐτὸ καὶ πρὸς τῷ τέλει. Μετὰ γὰρ τὸ μυρίους ἀριθμῆσαι κινδύνους, ὑβρεις, στενωχωρίας, ἀνάγκας, καὶ ὅσα τοιαῦτα, ἐπήγαγεν λέγων, *Οὐχ ἑαυτοὺς συνιστάνομεν, ἀλλ' ἀφορμὴν διδόντες ὑμῖν καυχήματος*. Καὶ τίθησιν αὐτὸ πάλιν ἐκεῖ σφοδρῶς, καὶ μετὰ πλεονος παραμυθίας. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ ἀγάπης ἐστὶ τὰ ῥήματα, *Εἰ μὴ χρῆζομεν ὡς τινες συστατικῶν ἐπιστολῶν*; ἐκεῖ δὲ γέμει τινὸς τοῦ φρονήματος τὰ λεγόμενα ἀναγκαίως καὶ χρησίμως καὶ θυμοῦ α. Οὐ γὰρ πάλιν, φησὶν, ἑαυτοὺς συνιστάνομεν, ἀλλ' ἀφορμὴν διδόντες ὑμῖν καυχήματος· καὶ, *Πάλιν δοκεῖτε, ὅτι ὑμῖν ἀπολογούμεθα*; Ὅτι κατενώπιον τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ λαλοῦμεν. Φοβοῦμαι γὰρ μή πως ἐλθῶν οὐχ οἴους θέλω εὔρω ὑμᾶς, καὶ ἐγὼ εὐρεθῶ ὑμῖν ὅσον οὐ θέλετε. Ἴνα γὰρ μὴ δόξῃ κολακείας δόξαν λαμβάνειν, ὡς ἐφιέμενος τῆς παρ' αὐτῶν τιμῆς, ταῦτά φησι, *Φοβοῦμαι μὴ πως ἐλθῶν οὐχ οἴους θέλω εὔρω ὑμᾶς, κἀγὼ εὐρεθῶ ὑμῖν, ὅσον οὐ θέλετε*. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν μετὰ κατηγορίας πολλῆς· ἐν ἀρχῇ δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἡμερώτερον. Τί δὲ ἐστὶν ὁ φησὶν; Εἶπε περὶ τῶν πειρασμῶν καὶ τῶν κινδύνων, καὶ ὅτι πανταχοῦ πομπεύεται παρὰ τοῦ

Θεοῦ ἐν τῷ Χριστῷ, καὶ ἡ οἰκουμένη πᾶσα τοὺς θριάμβους οἶδε τοὺτους. Ἐπεὶ οὖν μέγала περὶ αὐτοῦ ἐφθέγγετο, ἀνθυποφέρει ἑαυτῷ λέγων· *Ἀρχόμεθα πάλιν ἑαυτοὺς συνιστάνειν*; Ὅ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Ἴσως τις ἡμῖν ἀντερεῖ, τί τοῦτο, ὦ Παῦλε; ταῦτα περὶ σεαυτοῦ λέγεις, καὶ σαυτὸν ἐπαίρεις; Ταύτην οὖν λύων τὴν ὑπόνοιαν, φησὶν, ὅτι Οὐ τοῦτο βουλόμεθα, ὅσον κομπάζειν καὶ ἑαυτοὺς ἐπαίρειν· [474] ἀλλὰ τοσοῦτον ἀπέχομεν τοῦ δεηθῆναι πρὸς ὑμᾶς συστατικῶν ἐπιστολῶν, ὡς ὑμᾶς ἀντὶ ἐπιστολῆς ἔχειν. Ἡ γὰρ ἐπιστολὴ ἡμῶν ὑμεῖς ἐστε, φησὶ. τί ἐστὶν, Ἵμεῖς ἐστε; Εἰ ἔδει πρὸς ἐτέρους ἡμᾶς συσταθῆναι, ὑμᾶς ἂν παρηγάγομεν εἰς μέσον ἀντ' ἐπιστολῆς· ὃ καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ ἔλεγεν· *Ἡ γὰρ σφραγὶς τῆς ἐμῆς ἀποστολῆς ὑμεῖς ἐστε*. Ἄλλ' οὕτω μὲν ἐνταῦθα οὐ λέγει, μετ' εἰρωνείας δὲ, ὥστε πληκτικώτερον ποιῆσαι τὸν λόγον· *Εἰ μὴ χρῆζομεν συστατικῶν ἐπιστολῶν*; Καὶ αἰνιττόμενος τοὺς ψευδαποστόλους, ἐπήγαγεν· *Ὡς τινες, πρὸς ὑμᾶς, ἢ ἐξ ὑμῶν συστατικῶν ἐπιστολῶν, πρὸς ἄλλους*. Εἶτα, ἐπειδὴ βαρὺ ἦν τὸ εἰρημένον, παραμυθεῖται αὐτὸ ἐπάγων καὶ λέγων· *Ἡ ἐπιστολὴ ἡμῶν ὑμεῖς ἐστε, ἐγγεγραμμένη ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, γινωσκόμενη ὑπὸ πάντων· φανερούμενοι, ὅτι ἐστὲ ἐπιστολὴ Χριστοῦ*. Ἐνταῦθα οὐ μόνον αὐτοῖς ἀγάπην, ἀλλὰ καὶ κατορθώματα μαρτυρεῖ, εἴ γε ἱκανοὶ εἰσι δεῖξαι πᾶσιν ἀνθρώποις διὰ τῆς οἰκείας ἀρετῆς τοῦ διδασκάλου τὸ ἀξίωμα. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν, *Ἡ ἐπιστολὴ ἡμῶν ὑμεῖς ἐστε*. Ὅπερ ἂν ἐποίησε τὰ γράμματα συνιστῶντα ἡμᾶς καὶ αἰδεσίμους ποιούντα, τοῦτο ὑμεῖς ποιεῖτε, καὶ ὀρώμενοι καὶ ἀκούομενοι. Μαθητῶν γὰρ ἀρετὴ τὸν διδάσκαλον εἴθε κοσμεῖν καὶ συνιστᾶν πάσης μᾶλλον ἐπιστολῆς. *Ἐγγεγραμμένη ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν*. Τουτέστιν, ἦ πάντες ἴσασιν· οὕτως ὑμᾶς πανταχοῦ περιφέρομεν, καὶ ἐν νῷ ἔχομεν· ὡς ἂν εἰ ἔλεγεν, Ἡ σύστασις ἡμῶν πρὸς ἐτέρους ὑμεῖς ἐστε· καὶ γὰρ ἔχομεν ὑμᾶς ἐν τῇ καρδίᾳ διηνεκῶς, καὶ πρὸς ἅπαντας τὰ ὑμέτερον ἀνακηρύττομεν κατορθώματα. Οὐ τοίνυν τῷ καὶ πρὸς ἐτέρους ὑμᾶς εἶναι σύστασιν ἡμῶν, δεόμεθα ἐπιστο-

^a *Legebatur* φρονήματος.

λῶν παρ' ὑμῶν· ἀλλὰ καὶ τῷ σφοδρᾷ φιλεῖν ὑμᾶς, οὐ δεόμεθα πρὸς ὑμᾶς συστάσεως· πρὸς γὰρ τοὺς ἀγνωτάς τις δεῖται γραμμάτων· ὑμεῖς δὲ ἐν τῇ διανοίᾳ ἡμῶν ἔσθε. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἔστέ, ἀπλῶς, ἀλλὰ, Ἐγγεγραμμένη· τουτέστιν, οὐδὲ ἀποπεσεῖν δύνασθε. Ὁσπερ γὰρ ἀπὸ γραμμάτων ἀναγινώσκοντες, οὕτως ἀπὸ τῆς καρδίας ἡμῶν γινώσκοντες ἴσασι πάντες τὴν ἀγάπην ἡμῶν, ἣν ἔχομεν περὶ ὑμᾶς.

β'. Εἰ τοίνυν τὰ γράμματα διὰ τοῦτό ἐστιν, ἵνα δηλώσῃ ὅτι ὁ δεῖνά μοι φίλος, καὶ ἀπολαύετω παρῆρησίας*, ἀρκεῖ ἡ ὑμετέρα ἀγάπη τὸ πᾶν ἀνύσαι. Ἄν τε γὰρ πρὸς ὑμᾶς ἔωμεν, οὐ δεόμεθα ἐτέρων τῶν συνιστώντων ἡμᾶς, τῆς φιλίας ὑμῶν προλαμβανούσης· ἂν τε πρὸς ἐτέρους, οὐ χρῆζομεν πάλιν γραμμάτων, τῆς αὐτῆς ἀγάπης ἀντὶ τούτων ἀρκούσης ἡμῖν πάλιν· περιφέρουμεν γὰρ τὴν ἐπιστολὴν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν. Εἶτα ἐπὶ μεῖζον ἐπαίρων αὐτοὺς, καὶ ἐπιστολὴν Χριστοῦ καλεῖ, λέγων· *Φανερούμενοι, ὅτι ἐστέ ἐπιστολὴ Χριστοῦ*. Καὶ τοῦτο εἰπὼν, λαμβάνει λοιπὸν ὑπόθεσιν καὶ ἀρχὴν ἐντεῦθεν ἐξετάσαι τὰ τοῦ νόμου. Καὶ ἄλλως δὲ αὐτοὺς ἐνταῦθ' αἶψα φησὶ εἶναι ἐπιστολὴν· ἀνωτέρω μὲν γὰρ ὡς συνειπύνας· διὸ ἐπιστολὴν ἐκάλεσεν· [475] ἐνταῦθα δὲ ἐπιστολὴν Χριστοῦ, ὡς ἔχοντας τὸν νόμον ἐγγεγραμμένον τοῦ Θεοῦ. Ἄ γὰρ ἐβούλετο ὁ Θεὸς δηλῶσαι πᾶσι καὶ ὑμῖν, ταῦτα γέγραπται ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν. Ἡμεῖς δὲ παρεσκευάσαμεν ὑμᾶς, ὥστε δέξασθαι τὰ γράμματα. Καθάπερ Μωϋσῆς τοὺς λίθους καὶ τὰς πλάκας ἐκόλαψεν, οὕτως ἡμεῖς τὰς ὑμετέρας ψυχὰς· διὸ φησὶ, *Διακονηθεῖσθε ὑφ' ἡμῶν*. Ἄλλ' ἐν τούτῳ τὸ ἴσον εἶχον· καὶ γὰρ ἐκεῖνοι ὑπὸ Θεοῦ ἐγράφθησαν, καὶ αὐταὶ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος. Ποῦ τοίνυν ἡ διαφορά; *Ἐγγεγραμμένη, οὐ μέλανι, ἀλλὰ Πνεύματι Θεοῦ ζῶντος· οὐκ ἐν πλαξὶ λιθίναις, ἀλλ' ἐν πλαξὶ καρδίαις σαρκίναίς*. Ὅσον δὲ τὸ μέσον Πνεύματος καὶ μέλανος, καὶ λιθίνης πλακῆς καὶ σαρκίνης, τοσοῦτον τὸ διάφορον τούτων κακείνων· οὐκοῦν καὶ οἱ διακονήσαντες τοῦ διακονήσαντος ἐκείνου. Διὰ τοῦτο, ἐπεὶ μέγα ἐμφέγγετο, ταχέως ἐπιλαμβάνεται ἑαυτοῦ, λέγων· *Πεποιθήσιν δὲ τοιαύτην ἔχομεν διὰ τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὸν Θεόν*· καὶ πάλιν ὄλον ἀνατίθῃσι τῷ Θεῷ· τούτων γὰρ ἡμῖν ὁ Χριστὸς αἴτιος, φησὶν. *Οὐχ ὅτι ἱκανοὶ ἔσμεν ἀφ' ἑαυτῶν τι λογισασθαι*, ὡς ἐξ ἑαυτῶν. Ὅρα πάλιν καὶ ἐτέραν ἐπιδιόρθωσιν. Καὶ γὰρ μεθ' ὑπερβολῆς τὴν ἀρετὴν ταύτην μάλιστα κέκτηται, τὴν ταπεινοφροσύνην λέγω. Διόπερ ὅταν εἴπῃ τι μέγα περὶ ἑαυτοῦ, πάσῃ κέρηται σπουδῇ, ὥστε σφοδρῶς παραμυθῆσασθαι τὸ εἰρημένον τρόπον παντί· ὃ καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ, λέγων, *Οὐχ ὅτι ἱκανοὶ ἔσμεν ἀφ' ἑαυτῶν τι λογισασθαι ὡς ἐξ ἑαυτῶν*. Τουτέστιν, Οὐχ οὕτως εἶπον, *Πεποιθήσιν ἔχομεν*, ὡς τὸ μὲν ἡμέτερον εἶναι, τὸ δὲ τοῦ Θεοῦ· ἀλλὰ τὸ πᾶν αὐτῷ ἀνατίθῃμι καὶ λογίζομαι. Ἡ γὰρ ἱκανότης ἡμῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ, *ὃς καὶ ἱκάνωσεν ἡμᾶς διακόνους καινῆς Διαθήκης*. Τί ἐστιν, *ἱκάνωσεν*; Δυνατοὺς ἐποίησε καὶ ἐπιτη-

* Kdlti, παρῆρησίας. Ms. προστασίας.

δεῖσους. Οὐ μικρὸν δὲ τοῦτο, τὸ κομίσαι τοιαύτας πλάκας καὶ ἐπιστολάς τῇ οἰκουμένῃ, πολὺ μεῖζους τῶν προτέρων. Διὸ καὶ ἐπηγάγεν· *Οὐ γράμματος, ἀλλὰ πνεύματος*. Ἴδου πάλιν ἄλλη διαφορά. Τί οὖν; ἐκεῖνος οὐκ ἦν πνευματικὸς ὁ νόμος; πῶς οὖν φησιν, *Οἴδαμεν ὅτι ὁ νόμος πνευματικὸς ἐστί*; Πνευματικὸς μὲν, ἀλλ' οὐ πνεῦμα παρεῖχεν· οὐ γὰρ πνεῦμα ἐκόμισε Μωϋσῆς, ἀλλὰ γράμματα· ἡμεῖς δὲ ἐπιστευθῆμεν πνεῦμα διδόναι. Διὸ καὶ ἐπεξεργάζεται αὐτὸ λέγων· *Τὴ γὰρ γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ*. Ταῦτα δὲ οὐχ ἀπλῶς φησιν, ἀλλ' ἐκείνους αἰνιττόμενος τοὺς μεγαλοφρονούντας ἐπὶ τοῖς Ἰουδαϊκοῖς. Γράμμα δὲ ἐνταῦθα τὸν νόμον φησὶ, τὸν κολάζοντα τοὺς πλημμελοῦντας· πνεῦμα δὲ τὴν χάριν τὴν διὰ τοῦ βαπτίσματος τοὺς ὑπὸ τῶν ἀμαρτιῶν νεκρωθέντας ζωοποιούσαν. Εἰπὼν γὰρ τὴν διαφορὰν τὴν ἀπὸ τῆς φύσεως τῶν πλακῶν, οὐκ ἐνδιατρίβει αὐτῇ, ἀλλὰ παραδραμῶν αὐτὴν ταύτην ἐπὶ κλεῖον ἐργάζεται, ἥ μάλιστα ἐλεῖν τὸν ἀκροατὴν ἡδύνατο, ἀπὸ τοῦ συμφέροντος καὶ κούφου. Οὕτε γὰρ πόνον ἔχει, φησὶ, καὶ μεῖζονα παρέχει τὴν χάριν. Εἰ γὰρ περὶ Χριστοῦ διαλεγόμενος, ἐκεῖνα μάλιστα τίθησιν, ἃ τῆς φιλανθρωπίας αὐτοῦ ἐστί μᾶλλον ἢ τῆς ἀξίας, καὶ ἀλλήλοις [476] συνδέεται· πολλῶ μᾶλλον ἐπὶ τῆς διαθήκης, ἀναγκαιῶς τοῦτο ποιεῖ. Τί οὖν ἐστί τὸ, *Γράμμα ἀποκτείνει*; Εἶπεν ὅτι ἐν πλαξὶ λιθίναίς, καὶ καρδίαις σαρκίναίς, οὐδέπω δὲ μεγάλην ἐδόκει διαφορὰν λέγειν. Προσέθηκε οὖν ὅτι ἐκείνη γράμματι ἢ μέλανι, αὕτη δὲ πνεύματι. Οὕτε τοῦτο πάνυ αὐτοὺς διήγειρε. Λέγει οὖν λοιπὸν ὅπερ ἱκανὸν αὐτοὺς πεπεῶσαι, ὅτι τὸ μὲν ἀποκτείνει, τὸ δὲ ζωοποιεῖ.

γ'. Τί δὲ τοῦτό ἐστιν; Ἐν τῷ νόμῳ ὁ ἀμάρτημα ἔχων, κολάζεται· ἐνταῦθα ὁ ἀμάρτημα ἔχων, προσελθὼν βαπτίζεται, καὶ γίνεται δίκαιος· δίκαιος δὲ γινόμενος ζῆ, τοῦ θανάτου τῆς ἀμαρτίας ἀπαλλαγείς. Ὁ νόμος ἐὰν λάθῃ φονέα, ἀναιρεῖ· ἡ χάρις ἐὰν λάθῃ φονέα, φωτίζει καὶ ζωοποιεῖ. Καὶ τί λέγω φονέα; Εὐλα ἔλαβεν ἐν σαββάτῳ συλλέξαντα ὁ νόμος, καὶ ἐλίθασε· τοῦτό ἐστι, *Τὸ γράμμα ἀποκτείνει*. Μυρίους ἀνδρόφονους καὶ ληστὰς λαμβάνει ἡ χάρις, καὶ βαπτίζουσα ἀπαλλάττει τῶν προτέρων κακῶν· τοῦτό ἐστι, *Τὸ πνεῦμα ζωοποιεῖ*. Ἐκείνος ἀπὸ ζῶντος νεκρὸν ἐργάζεται τὸν ἀλόντα· αὕτη ἀπὸ νεκροῦ ζῶντα κατασκευάζει τὸν ἀπεύθυνον. Δεῦτε γὰρ πρὸς με, *κάρτεες οἱ κοπιῶντες καὶ περφορισμένοι*· καὶ οὐκ εἶπε, Κολάσω ὑμᾶς, ἀλλ', *Ἀναπαύσω ὑμᾶς*. Ἐν γὰρ τῷ βαπτίσματι θάπτεται τὰ ἀμαρτήματα, ἐξαλείφεται τὰ πρότερα, ζωοποιεῖται ὁ ἄνθρωπος, ὡσπερ εἰς πλάκα αὐτοῦ τὴν καρδίαν ἐγγράφεται πᾶσα ἡ χάρις. Ἐνόησον τοίνυν ὅση τοῦ Πνεύματος ἡ ἀξία, ὅταν αἱ πλάκες αὐτοῦ βελτίους τῶν προτέρων, ὅταν μεῖζον τι καὶ αὐτῆς τῆς ἀναστάσεως ἐπιδεικνύηται. Καὶ γὰρ ἡ νέκρωσις αὕτη τῆς προτέρας χαλεπωτέρα, ἥ καὶ ἀπαλλάττει, καὶ τοσοῦτῃ, ἔσω ψυχῇ σώματος βελτίων· καὶ αὕτη δι' ἐκείνης συνίσταται ἡ ζωὴ, ἣν τὸ Πνεῦμα δίδωσιν· εἰ δὲ ταύτην δυνατὸν χαρίσασθαι, πολλῶ μᾶλλον τὴν ἐλάττονα· ἐκείνην μὲν γὰρ προφηταὶ εἰργάσαντο, ταύτην δὲ οὐκέτι. Οὐδεὶς γὰρ δύναται ἀφίεσθαι ἀμαρτίας, εἰ μὴ ὁ μόνος ὁ Θεός. Οὐδὲ

prædicamus. Quo fit, ut non modo quia apud alios quoque commendationis instar nobis estis, epistolis vestris minime indigemus; sed ideo quoque commendatione nobis apud vos minime opus est, quod vos apprime amem. Etenim ad ignotos quidem literis quispiam opus habet; vos autem nobis in animo estis. Nec vero solum dixit, *Estis, sed Inscripti*, hoc est, nec mihi ex animo excidere potestis. Sicut enim ex literis, qui eas legunt, sic ex corde nostro, qui hoc norunt, nostram erga vos dilectionem perspectam habent.

2. Quæcirca si literarum hoc munus est, ut ex iis liqueat hunc aut illum mihi amicum esse, hic libertate fruatur, ad id totum consciendum satis est vestra erga me caritas. Nam sive ad vos proficiscamur, aliorum commendatione minime indigemus, quod amor erga me vester id muneris jam occupavit: sive ad alios, literis rursus nihil nobis opus est, utpote quibus eadem dilectio earum loco satis sit: circumferimus enim epistolam in cordibus nostris. Mox altius adhuc eos attollens, epistolam quoque Christi eos vocat, dicens: *Manifestati quod epistola estis Christi*. Atque id loquutus occasionem hinc atque initium sumit legem examinandi. Atque alio modo suam eos epistolam esse hic ait: superius enim eos idcirco epistolam appellabat, quod ab ipsis commendaretur: hic autem epistolam Christi eos vocat, ut qui Dei legem inscriptam habeant. Nam quæ Deus cum omnibus aliis, tum vobis etiam nota esse volebat, hæc in cordibus vestris inscripta sunt. Nos porro ita vos comparavimus, ut literas exciperetis. Ut enim Moses lapides et tabulas sculpsit, sic nos quoque animas vestras: ideo ait, *Ministrata a nobis*. At in hoc pari conditione erant: nam et illæ a Deo conscriptæ erant, et hæc a Spiritu. Quam ergo in re discrimen situm est? *Scripta non atramento, sed Spiritu Dei viventis: non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus*. Quantum autem inter Spiritum et atramentum, atque inter lapideas et carnales tabulas interest, tantum etiam inter has et illas est discriminis: ac proinde inter eos quoque, qui his operam navarunt, et eum, qui illis operam navavit. Ob eamque causam, quia magnifice loquutus fuerat, confestim seipsum carpit, dicens: 4. *Fiduciam autem talem habemus per Christum ad Deum*; ac rursus totum id Deo adscribit: horum enim nobis Christus causa est, inquit. 5. *Non quod sufficientes simus cogitare aliquid ex nobis tamquam ex nobis*. Vide rursus alteram etiam præmunitionem; siquidem hac virtute, hoc est humilitate, in primis Paulus excellit. Eoque fit, ut quoties de seipso magnifice aliquid ait, nihil non studii adhibeat, ut id quovis modo mitiget ac molliat. Quod etiam hoc loco his verbis facit: *Non quæd simus sufficientes cogitare aliquid ex nobis, tamquam ex nobis*. Hoc est, Non ita dixi, *Fiduciam habemus*, ac si aliud nostrum sit, aliud Dei; sed totum istud Deo adscribo. *Nostra enim sufficientia ex Deo est*. 6. *qui et idoneos nos fecit ministros novi testamenti*. Quid est, *Idoneos nos fecit*? Fecit ut huic muneri

PATROL. GR. LXI.

pares esse possimus. Parvum porro hoc non est, nimirum tales tabulas et epistolas, prioribus multo majores ac præstantiores orbi attulisse: unde etiam subjunxit, *Non literæ, sed spiritus*. En rursus aliud discrimen. Quid autem? annon lex quoque illa spiritualis erat? quomodo ergo ait: *Scimus quod lex spiritualis est (Rom. 7. 14)*? Spiritualis quidem erat, sed spiritum minime præbebat: non enim spiritum Moses, sed literas attulit; nostræ autem fidei commissum est, ut spiritum demus: unde etiam istud studiose prosequitur, dicens, *Litera enim occidit, spiritus autem vivificat*. Hæc autem non temere dixit, sed eos subindicans qui de Judaicis altum sapiebant. Per literam autem hoc loco legem intelligit, quæ peccantes supplicio afficiebat; per spiritum autem gratiam baptismi, qua ii, qui a peccato interempti sunt, ad vitam revocantur. Postquam enim discrimen illud commemoravit, quod inter utriusque tabulæ naturam erat, non in eo hæret, sed ulterius progressus, hoc latius prosequitur: qua ratione auditorem magis capere poterat, nimirum ab utilitate et facilitate. Neque enim laborem habet, inquit, et majorem gratiam affert. Nam si de Christo loquens, ea potissimum ponit quæ benignitatis ipsius potius, quam nostri meriti sunt, quæque inter se devincta sunt, multo magis hoc necessario facit, cum de testamento loquitur. Quidnam igitur hæc verba significant, *Litera occidit*? Dixerat quidem in tabulis lapideis et cordibus carneis; at nondum magnum quoddam discrimen proferre videbatur. Adjunxit itaque, quod illa litera aut atramento, hæc spiritu perscripta sit. Hoc autem non eos admodum excitabat. Hoc ergo demum dicit, quod vel pennas illis afferre queat, nempe, *Litera occidit, spiritus autem vivificat*.

3. Quidnam autem hoc est? In lege is qui peccatum habet, punitur; hic qui peccatum habet, accedens baptizatur, ac justus efficitur: justus autem effectus, multo magis hoc necessario facit, cum de testamento loquitur. Quidnam igitur hæc verba significant, *Litera occidit*? Dixerat quidem in tabulis lapideis et cordibus carneis; at nondum magnum quoddam discrimen proferre videbatur. Adjunxit itaque, quod illa litera aut atramento, hæc spiritu perscripta sit. Hoc autem non eos admodum excitabat. Hoc ergo demum dicit, quod vel pennas illis afferre queat, nempe, *Litera occidit, spiritus autem vivificat*. Illa eum, qui deprehensus est, ex vivo mortuum reddit: hæc reum ex mortuo vivum efficit. *Venite enim, inquit, ad me omnes qui laboratis et onerati estis: et non dicit, excruciahi vos, sed, reficiam vos (Matth. 11. 28)*. Etenim in baptismo peccata sepeliuntur, priora delentur, homo vivificatur, omnis gratia in ipsius pectore, tamquam in tabulis inscribitur. Itaque reputes, velim, quanta Spiritus dignitas sit, quippe cum ipsius tabulæ prioribus meliores sint, atque ipsa etiam resurrectione præstantius aliquid ostendat. Nam et mors ea, a qua ipsa liberat, priore gravior est, et quidem tanto, quanto anima corpori præstat: atque ea vita, quam Spiritus impertit, per eam conflatur. Quod si hanc afferre potest, multo

28

magis minorem : illam etenim prophetæ quoque contulerunt, hanc autem non perinde. Nemo enim, Deo uno excepto, peccata remittere potest. Quin ne illam quidem citra Spiritus opem præbebant prophetæ. Nec vero hoc duntaxat mirum est, quod vivificet, sed etiam quod id faciendi potestatem aliis quoque præbuerit. *Accipite enim*, inquit, *Spiritum sanctum* (Joan. 20. 22). Quid ita ? an id sine Spiritu non licebat ? Sed ut ostenderet Deus illum supremæ potentia ac regie illius essentia esse, eandemque vim habere, his verbis utitur : ideoque subjungit, *Quorum remisistis peccata, remittuntur eis ; et quorum retinueritis, retenta sunt*. Quandoquidem igitur nos vita donavit, viventes maneamus, nec ad priorem mortem rursus redeamus : *Christus enim jam non moritur* (Rom. 6. 10). Quod enim mortuus est, peccato mortuus est semel, nec vult semper nos gratia beneficio salutem consequi ; alioqui enim omnium vacui futuri sumus : ac proinde a nobis quoque aliquid conferri vult. Itaque hoc conferamus, ut animam viventem conservemus.

Animæ vita, quæ. — Quid autem animæ vita sit, a corpore disce. Etenim corpus tum demum vivere dicitur cum sano quodam gressu incedit : at ubi dissolutum jacet, ac præpostere movetur, etiamsi vivere aut ambulare videatur, tamen quavis morte gravior est hujusmodi vita. Eodem modo si nihil sani loquatur, sed eorum, qui mentis enotæ sunt, verbis utatur, atque alia pro aliis cernat, rursus miserabilior est ille, quam mortui. Sic anima quoque, cum nihil sani habet, etiamsi viventis speciem præbeat, tamen mortua est : cum aurum non ut aurum, sed ut magnum aliquid ac pretiosum cernit ; cum futura non cogitat, sed humi serpit ; cum pro aliis alia facit. Unde enim nos anima præditos esse constat ? annon ex actionibus ? Cum igitur suis ipsa numeribus non fungitur, annon mortua est ? Verbi gratia, cum virtutis cura non tenetur, sed rapit ac flagitiose vivit, unde queam dicere animam tibi inesse ? an quod ambules ? At hoc bruta etiam habent. An quod edas ac bibas ? At hoc ferarum quoque est. An quod recto corpore sis, ac duobus pedibus insistas ? At hoc mihi potius indicat te belluam humana forma esse. Nam cum cætera eadem tibi cum bellua sint, erectio autem non item, hoc ipso vehementius me turbas ac perterrefacis, magisque portentum id esse existimo, quod cerno. Etenim si feram humana lingua loquentem cernerem, non propterea hominem esse dicerem : quin hoc ipso nomine potius feram, fera prodigiosorem. Unde ergo mihi exploratum esse queat, humanam animam tibi inesse, cum ut asini calcitres, ut cameli memores sis injuriarum, ut ursi mordeas, ut lupi rapias, ut vulpes fureris, ut serpentes vaser ac fraudulentus sis, ut canis impudenter te geras ? unde, inquam, te humana anima præditum esse intelligere queam ? Vultis mortuam ac viventem animam ostendam ? Ad priscos illos viros sermonem conferamus, ac, si placet, divitem illum, qui Lazari tempore erat (Luc. 16), in medium proferamus ; atque, quidnam

tandem mors animæ sit, intelligemus. Etenim ille mortuam animam habebat ; idque ex iis quæ faciebat liquet : eorum enim munerum, quæ animæ sunt, nullum exsequebatur, sed solum edebat ac bibebat et voluptatibus operam dabat.

I. Tales nunc etiam sunt, qui immisericordia et crudelitate laborant : mortuam enim hi quoque animam habent, ut et ille. Universus enim is calor, qui ab amore erga proximum manat, absumptus est, ipsaque magis quam exanime corpus mortua est. At pauper non ita ; sed in ipsa philosophiæ arce stans, elucebat : et quamvis perpetua fame conflictaretur, ac ne necessarius quidem cibus ipsi suppeteret, tamen ne sic quidem blasphemi quidquam adversus Deum loquutus est, sed omnia generoso animo tulit. Hoc porro non parvum animæ opus est, sed maximum et nervorum et sanitatis argumentum. Cum autem hæc desiderantur, liquet ideo ea interiisse, quia anima mortua sit. Annon mortuam animam illam esse dicemus, quam invadit diabolus, feriens, lancinans, mordens, calcibus impetens, nec tamen ea quidquam horum sentit, sed mortua jacet, nec, cum ipsi opes suæ adinuntur, dolet : verum ille quidem insultat, hæc autem immobilis manet, et instar corporis anima orbatu nullo sensu afficitur ? Nam cum Dei timor una cum cura ac diligentia non adest, talem eam esse necesse est, ac mortuis miseriorem. Neque enim in saniem et cinerem ac pulverem, corporis in modum, anima dilabitur, sed in ea, quæ his fœtidiora sunt, in ebrietatem, in avaritiam, in absurdos amores et intempestivas cupiditates. Quod si ipsius fœtorem certius intueri cupis, da mihi puram animam, ac tum perspicue cernes quam fœtida sit turpis illa et impura. Nunc enim id minime perspicere poteris ; nam quamdiu fœtori assueti sumus, id non sentimus : at cum spiritualibus sermonibus alimur, tunc malum illud agnoscimus, etiamsi permultis indifferens esse videatur. Ac de gehenna nondum loquor ; sed si lubet præsentia expendamus, nec eum qui turpia perpetrat, sed eum qui turpia loquitur, consideremus, quam ridiculus sit, quamque sese primum contumelia afficiat, atque, ut qui cœnum aliquod ex ore emittit, sic se ipse contamine. Etenim si fluxio usque adeo impura est, cogita, quæso, qualis hujus cœni scaturigo sit : *Ex abundantia enim cordis os loquitur* (Matth. 12. 34). Ego vero non hoc tantum nomine hugeo, sed quod apud nonnullos ne turpe quidem istud videatur. Hinc mala omnia incrementum capiunt, cum et peccamus, nec tamen peccare nobis ipsis videmur.

Obscæna loqui quantum malum. — Visne igitur scire quantum malum sit turpia loqui ? Animadvertite quomodo eos, qui te audiunt, obscænitatis tuæ pudeat. Quid enim villius, quid contemptius homine turpia loquente ? Nam qui tales sunt, in histrionum classem, atque in prostitutæ pudicitia mulierum ordinem sese contrudunt : imo etiam plus illis, quam vobis, pudoris inest. Quonam autem modo uxorem ad pudicitiam erudire queas, cum per hujusmodi verba eam ad libidinem instituas ? Præstat saniem ex ore emitte,

ἐκεῖνην δὲ χωρὶς Πνεύματος παρεῖχον· οἱ προφῆται. Οὐ τοῦτο δὲ ἐστὶ μόνον τὸ θαυμαστόν, ὅτι ζωοποιεῖ, ἀλλ' ὅτι καὶ ἑτέροις τοῦτο παρέσχε ποιεῖν. *Λάβετε γάρ, φησί, Πνεῦμα ἅγιον.* Διὰ τί; χωρὶς Πνεύματος γὰρ οὐκ ἐνήν; Ἄλλὰ δεικνύς ὁ Θεός, ὅτι τοῦτο τῆς ἐξουσίας ἐστὶ τῆς ἀνωτάτω, καὶ τῆς οὐσίας τῆς βασιλικῆς ἐκεῖνης καὶ τὴν αὐτὴν ἔχει ἰσχύν, καὶ τοῦτο φησι· διδὲ καὶ ἐπάγει, *Ὅν ἐὰν ἀφῆτε εἰς ἁμαρτίας, ἀφείρονται, καὶ ὧν ἐὰν κρατῆτε, κρατῆται.* Ἐπεὶ οὖν ἐζωοποίησεν ἡμᾶς, μένωμεν ζῶντες, καὶ μὴ πάλιν ἐπὶ τὴν προτέραν ἐπανίωμεν νεκρότητα· Ὁ Χριστὸς γὰρ οὐκέτι ἀποθνήσκει. Ὁ γὰρ ἀπέθανε, τῇ ἁμαρτίᾳ ἀπέθανεν ἐφάπαξ· καὶ οὐ βούλεται· ἀεὶ χάριτι ἡμᾶς σώζεσθαι, ἐπεὶ κενοὶ πάντων ἡμεῖς ἐσόμεθα· διδὲ καὶ παρ' ἡμῶν εἰσφέρεσθαι τι βούλεται. Εἰσενέγκωμεν τοίνυν, καὶ τὴν ψυχὴν ζῶσαν διατηρῶμεν.

Τί δὲ ἐστὶ ψυχῆς ζωὴ, ἀπὸ τοῦ σώματος μάνθανε. Καὶ γὰρ τὸ σῶμα τότε λέγομεν ζῆν, ὅταν βαδίζῃ ὑγιῆ τινα βάδιον· ὅταν δὲ κατακέχεται [477] διαλυθῆν, καὶ παρὰ τάξιν κινήται, κἂν δοκῇ ζῆν ἢ βαδίζειν, παντὸς θανάτου χαλεπωτέρα ἢ τοιαύτη ζωὴ. Κἂν φθέγγηται μηδὲν ὑγιές, ἀλλὰ τῶν παραπλήγων ῥήματα, καὶ ἕτερα ἀνθ' ἑτέρων βλέπῃ, πάλιν τῶν τετελευτηκότων ἑλεεινότερος ὁ τοιοῦτος. Οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ, ὅταν μηδὲν ὑγιές ἔχη, κἂν δοκῇ ζῆν, τέθνηκεν· ὅταν τὸ χρυσίον μὴ βλέπῃ ὡς χρυσίον, ἀλλ' ὡς μέγα τι καὶ τίμιον, ὅταν τὰ μέλλοντα μὴ ἐνοῆ, ἀλλὰ χαμαὶ σύρῃται, ὅταν ἀνθ' ἑτέρων ἕτερα πραττῇ. Πόθεν γὰρ δῆλον ὅτι ψυχὴν ἔχομεν; οὐκ ἀπὸ τῶν ἐνεργειῶν; Ὅταν οὖν τὰ αὐτῆς μὴ ἐνεργῇ, οὐχὶ τέθνηκεν; Ὅφον, ὅταν μὴ ἐπιμελῆται ἀρετῆς, ἀλλὰ ἀρπάξῃ καὶ παρανομή, πόθεν δύναμαι εἰπεῖν ὅτι ψυχὴν ἔχεις; ὅτι βαδίζεις; Ἄλλὰ τοῦτο καὶ τῶν ἀλόγων. Ἄλλ' ὅτι ἐσθίεις καὶ πίνεις; Ἄλλὰ τοῦτο καὶ τῶν θηρίων. Ἄλλ' ὅτι ὀρθὸς ἕστηκας ἐπὶ δύο ποσὶ; Τοῦτό μοι μᾶλλον δείκνυσιν, ὅτι θηρίον εἶ ἄνθρωπόμορφον. Ὅταν μὲν γὰρ τὰ ἄλλα ἔχῃς ἐκεῖνου, τὴν δὲ διανόστασιν μηκέτι, μᾶλλον με παρᾶτεις καὶ ἐκδειματοῖς, καὶ μᾶλλον τέρας εἶναι νομίζω τὸ φαινόμενον. Καὶ γὰρ εἰ θηρίον εἶδον ἀνθρωπίνῃ φεγγόμενον τῇ φωνῇ, οὐκ ἂν δι' αὐτὸ τοῦτο ἐφην ἄνθρωπον εἶναι, ἀλλὰ δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο θηρίον θηρίου τερατωδέστερον. Πόθεν οὖν δυνήσομαι μαθεῖν, ὅτι ψυχὴν ἔχεις ἀνθρώπου, ὅταν λακτιζῆς ὡς οἱ ὄνοι, ὅταν μνησικαχῆς ὡς αἱ κάμηλοι, ὅταν δάκνης ὡς αἱ ἄρκτοι, ὅταν ἀρπάξῃς ὡς οἱ λύκοι, ὅταν κλέπτῃς ὡς αἱ ἀλώπεκες, ὅταν δολερὸς ᾖ ὡς οἱ ὄφεις, ὅταν ἀνασχυτῆς ὡς ὁ κύων; πόθεν δυνήσομαι μαθεῖν ὅτι ψυχὴν ἔχεις ἀνθρώπου; Βούλεσθε δεῖξω νεκρὰν ψυχὴν καὶ ζῶσαν; Ἄγωμεν τὸν λόγον πάλιν ἐπὶ τοὺς ἀρχαίους ἄνδρας ἐκεῖνους, καὶ, εἰ δοκεῖ, τὸν πλούσιον εἰς μέσον καταθώμεθα τὸν ἐπὶ τοῦ Λαζάρου, καὶ εἰσόμεθα τί ποτὲ ἐστὶ ψυχῆς νέκρωσις. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος νεκρὰν εἶχε ψυχὴν, καὶ δῆλον ἀφ' ὧν ἐποίησεν· τῶν μὲν γὰρ

* Πῶς, τοῦτο ἐφην ἄνθρωπον εἶναι, etc. deerrant in Morrelli Editio.

ψυχῆς ἔργων οὐδὲν ἔπραττεν, ἥσθις δὲ καὶ ἔπινε καὶ ἐτρόφα μόνον.

δ'. Τοιοῦτοὶ εἰσι καὶ νῦν οἱ ἀνελεθίμονες καὶ ὠμοὶ· νεκρὰν γὰρ ἔχουσι καὶ οὗτοι ψυχὴν, ὥσπερ ἐκεῖνος. Τὸ γὰρ θερμὸν αὐτῆς ἅπαν τὸ ἀπὸ τῆς φιλίας τῆς εἰς τὸν πλησίον ἀνήλωται, καὶ ἐστὶν ἀψύχου σώματος νεκροτέρα. Ὁ δὲ πένης οὐ τοιοῦτος, ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῇ ἄκρῃ τῆς φιλοσοφίας ἐστώς διέλαμπε· καὶ λιμῷ παλαιῶν διηνεκεῖ, καὶ οὐδὲ τῆς ἀναγκαίας εὐπορῶν τροφῆς, οὐδὲ οὕτως εἶπέ τι βλάσφημον εἰς τὸν Θεόν, ἀλλ' ἔφερεν ἅπαντα γενναίως. Οὐ μικρὸν δὲ τοῦτο ψυχῆς ἔργον, ἀλλὰ καὶ τῆς εὐτονίας καὶ τῆς ὑγείας τεκμήριον μέγιστον. Ὅταν δὲ ταῦτα μὴ ᾖ, δῆλον ὅτι παρὰ τὸ νεκρῶσθαι ἀπόλλωεν. Ἡ οὐ νεκρὰν ἐκεῖνη εἶναι φήσομεν, εἶπέ μοι, ἢ ἔπεισι μὲν ὁ διάβολος πλήττων, κεντῶν, δάκνων, λακτιζῶν, αἰσθάνεται δὲ ἐκεῖνη οὐδενός [478] τούτων, ἀλλὰ κείται νεκρωμένη, καὶ τῆς περιουσίας αὐτῆς ἀφαιρουμένης οὐκ ἀλγεῖ, ἀλλ' ἐφάλλεται μὲν ἐκεῖνος, μένει δὲ αὕτη ἀκίνητος, ὥσπερ σῶμα ψυχῆς ἀπελούσσης, οὐδὲ αἰσθανομένη; Ὅταν γὰρ ὁ τοῦ Θεοῦ φόβος μὴ παρῇ μετὰ ἀκριβείας, τοιαύτην αὐτὴν εἶναι ἀνάγκη, καὶ νεκρῶν ἀθλιωτέραν· οὐδὲ γὰρ εἰς ἰχθῦρα διαλύεται καὶ τέφραν καὶ κόνιν ἡ ψυχὴ, καθάπερ τὸ σῶμα, ἀλλ' εἰς τὰ τούτων δυσωδέστερα, εἰς μέθην καὶ θυμὸν καὶ πλεονεξίαν, εἰς ἀτόπους ἔρωτας καὶ ἀκαίρους ἐπιθυμίας. Εἰ δὲ βούλει αὐτῆς ἀκριβέστερον ἰδεῖν τὸ δυσῶδες, δός μοι ψυχὴν καθαρὰν, καὶ τότε ἔψε: σαφῶς πῶς ἐστὶ δυσῶδης ἡ αἰσχρὰ αὕτη καὶ ἀκάθαρτος. Νῦν μὲν γὰρ οὐ δυνήσομαι συνιδεῖν· ἔως γὰρ ἂν ὦμεν ἐν συνθηεῖα δυσωδίας, οὐκ αἰσθανόμεθα· ὅταν δὲ πνευματικοῖς τρεφώμεθα ῥήμασι, τότε εἰσόμεθα ἐκεῖνο τὸ κακόν· καίτοι πολλοῖς ἀδιάφορον τοῦτο εἶναι δοκεῖ. Καὶ οὐδέπω λέγω περὶ γεέννης· ἀλλ', εἰ βούλεσθε, τὰ παρόντα ἐξετάσωμεν, καὶ μὴ τὸν αἰσχρὰ πράττοντα, ἀλλὰ τὸν αἰσχρὰ φεγγόμενον, πῶς ἐστὶ καταγέλαστος, πῶς ἑαυτὸν καθυβρίζει πρῶτον· καθάπερ τις βόρβορον τινα ἀπὸ τοῦ στόματος ἀφίεις, οὕτως ἑαυτὸν μολύνει. Εἰ γὰρ τὸ βεῖθρον οὕτως ἀκάθαρτον, ἐννόησον οἷα ἡ πηγὴ τοῦ βορβόρου τούτου· *Ἐκ γὰρ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας τὸ στόμα λαλεῖ.* Ἐγὼ δὲ οὐ διὰ τοῦτο πενωθὺ μόνον, ἀλλ' ὅτι οὐδὲ εἶναι δοκεῖ τῶν ἀτόπων τοῦτο παρά τισιν. Ἐντεῦθεν ἅπαντα αὐξεται τὰ κακὰ, ὅταν καὶ ἁμαρτάνωμεν, καὶ μηδὲ πλημμυλεῖν νομίζωμεν.

Βούλει οὖν μαθεῖν ὅσον κακὸν τὸ αἰσχρὰ φθέγεσθαι; Ἐννόησον τοὺς ἀκούοντας, πῶς ἐρυθρῶσιν ἐν τῇ ἀσχημοσύνῃ τῇ σῇ. Τί γὰρ εὐτελέστερον ἀνδρὸς αἰσχρολόγου; τί ἀτιμότερον; Εἰς γὰρ τὴν τῶν μίμων ὠθοῦσιν ἑαυτοὺς οἱ τοιοῦτοι τάξιν, καὶ εἰς τὴν τῶν πεπορνευμένων γυναικῶν· μᾶλλον δὲ, ἐκεῖναι ἐρυθρῶσιν μᾶλλον, ἢ ἡμεῖς. Πῶς δύνασαι διδάξαι γυναῖκα σωφρονεῖν, παιδεύων αὐτὴν εἰς ἀσελγείαν διὰ τούτων ἐκβαίνειν τὸν ῥήματιον; Βέλτιον σηπεδοῖα ἀπὸ τοῦ στόματος ἀφίενται, ἢ ῥήμα αἰσχροῦ. Νῦν δὲ, ἂν μὴν δῖξῃ τὸ στόμα, οὐδὲ τῶν κοινῶν μετέχεις σιτιῶν· τοσαύτης δὲ δυσωδίας οὐσης ἐν τῇ ψυχῇ, μυστηρίων τολμᾶς κοινωνεῖν, εἶπέ μοι; Καὶ εἰ μὲν σκευὸς ἀκάθαρτον τις λαθὼν, ἐπὶ τῆς τραπέζης κατ-

έθετο τῆς σῆς, ξυλο-ς αὐτὸν ἄν παιὼν ἤλασας· τὸν δὲ Θεὸν ἐπὶ τῆς τραπέζης τῆς αὐτοῦ (τράπεζα γὰρ αὐτοῦ, τὸ στόμα τὸ ἡμέτερον εὐχαριστίας πληρούμενον), σεύους ἀκαθάρτου παντὸς ῥήματα βδελυρώτερα προφέρων, οὐκ οἶει παροξύνειν, εἰπέ μοι; καὶ πῶς ἐνι τοῦτο; Οὐδὲν γὰρ οὕτω παροργίζει τὸν ἅγιον καὶ τὸν καθαρὸν, ὡς τὰ ῥήματα ταῦτα· οὐδὲν οὕτως ἰταμοὺς καὶ ἀναισχύντους ποιεῖ, ὡς τὸ λέγειν τοιαῦτα καὶ ἀκούειν· οὐδὲν οὕτως ἐκλύει· τὰ νεῦρα τῆς σωφροσύνης, ὡς ἡ διὰ τούτων ἀναπτομένη φλόξ. Μύρον ἐνέθετό σου τῷ στόματι· ὁ Θεός· σὺ δὲ νεκροῦ δυσωδέστειρα ἀποτίθεισαι ῥήματα, καὶ αὐτὴν ἀναιρεῖς τὴν ψυχὴν, καὶ ἀκίνητον [479] ποιεῖς. Καὶ γὰρ ὅταν ὑβρίζῃς, οὐκ ἔστι τοῦτο ψυχῆς φωνή, ἀλλὰ θυμοῦ· ὅταν αἰσχρὰ λέγῃς, οὐκ ἐκείνη ἐφθέγγετο, ἀλλ' ἡ ἀκολασία· ὅταν κακηγορῇς, ἡ βασκανία· ὅταν ἐπιβουλεύῃς, ἡ πλεονεξία. Ταῦτα γὰρ οὐκ ἐκείνης, ἀλλὰ τῶν παθῶν αὐτῆς, καὶ τῶν νοσημάτων. Ὡσπερ οὖν τὸ φθειρεσθαι οὐχ ἅπλως τοῦ σώματος, ἀλλὰ τοῦ θανάτου καὶ τοῦ

• Ms., διαλύει.

πάθους τοῦ ἐν τῷ σώματι· οὕτω δὴ καὶ ταῦτα, τῶν προσγινομένων αὐτῇ παθῶν. Εἰ γὰρ βούλει ψυχῆς ἀκούσαι φωνῆς ζωῆς, ἀκουσον Παύλου λέγοντος· "Εχοντες τροφὰς καὶ σκεπάσματα, τούτοις ἀρκεσθησόμεθα· καὶ, "Ἐστι πορισμὸς μέγας ἡ εὐσέβεια· καὶ, "Ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται, κἀγὼ τῷ κόσμῳ. Ἄκουσον Πέτρου λέγοντος, "Ἀργύριον καὶ χρυσίον οὐχ ὑπάρχει μοι· ὃ δὲ ἔχω, τοῦτό σοι δίδωμι· ἀκουσον τοῦ Ἰωβ εὐχαριστοῦντος καὶ λέγοντος, "Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλετο. Ταῦτα ψυχῆς ζωῆς τὰ ῥήματα, ταῦτα ἐνεργούσης τὴν οἰκειανένεργειαν. Οὕτω καὶ Ἰακώβ ἐλεγεν· "Ἐὰν δῶ μοι Κύριος ἄρτον φαγεῖν, καὶ ἱμάτιον περιβαλέσθαι· οὕτω καὶ Ἰωσήφ, Πῶς ποιήσω τὸ ῥῆμα τὸ ποτηρὸν τοῦτο, καὶ ἀμαρτήσομαι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ; "Ἀλλ' οὐχ ἡ βάρβαρος ἐκείνη, ἀλλ' ὡσπερ μεθούσα καὶ παραπαίους, οὕτως ἐφθέγγετο λέγουσα, Κοιμήθητι μετ' ἐμοῦ. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, ζηλώσωμεν τὴν ζῶσαν ψυχὴν, φύγωμεν τὴν νεκρωμένην, ἵνα καὶ τῆς μελλούσης ἐπιτύχωμεν ζωῆς· ἥς γένοιτο πάντα ἡμᾶς μετασεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ Ζ'.

Εἰ δὲ ἡ διακονία τοῦ θανάτου ἐν γράμμασιν ἐντετυπωμένη ἐν λίθοις, ἐγενήθη ἐν δόξῃ ὥστε μὴ δύνασθαι ἀνεῖσαι τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ εἰς τὸ πρόσωπον Μωϋσέως, διὰ τὴν δόξαν τοῦ προσώπου αὐτοῦ τὴν καταργουμένην· πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἡ διακονία τοῦ πνεύματος ἐστὶ ἐν δόξῃ;

α'. Εἶπεν, ὅτι λίθιναι αἱ πλάκες αἱ Μωϋσεως, ὡς ὅτι γράμματα εἶχον, καὶ ὅτι σάρκιναι αὐταί, αἱ καρδίαι τῶν ἀποστόλων, καὶ πνεύματι ἦσαν ἐγγεγραμμέναι· καὶ ὅτι τὸ μὲν γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ· ἐλείπετο λοιπὸν τῇ συγκρίσει ταύτη προσθεῖναι καὶ ἕτερον οὐ μικρόν, τὸ τῆς δόξης Μωϋσεως· ὅπερ ἐνταῦθα οὐδεὶς εἶδεν ἐπὶ τῆς Καινῆς τοῖς τοῦ σώματος ὀφθαλμοῖς. Διδὸν καὶ μέγα ἐδόκει εἶναι, ἐπειδὴ αἰσθητὴ ἦν δόξα· ὀφθαλμοῖς γὰρ ἐωραῖτο σώματος, εἰ καὶ ἀπρόσιτος ἦν· ἡ δὲ τῆς Καινῆς νοητὴ. Οὐ γὰρ σαφῆς τοῖς ἀσθενεστέροις τῆς τοιαύτης ὑπεροχῆς ἡ κατάληψις· ἀλλ' ἐκείνη μᾶλλον αὐτοὺς· ἤρε, καὶ ἐπέστρεψε πρὸς ἑαυτήν. Ἐπεὶ οὖν εἰς ταύτην ἐνέπεσε τὴν σύγκρισιν, καὶ σπουδάζει δεῖξαι τὴν ὑπεροχὴν, σφόδρα δὲ δύσκολον ἦν διὰ τὸ παχὺ τῶν ἀκρατῶν· ἔρα τί ποιεῖ, καὶ πῶς αὐτὸ μεθοδεύει, πρῶτον ἀπὸ λογισμῶν [480] τὴν διαφορὰν εἰσάγων, καὶ πλέκων αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ἐμπροσθεν εἰρημένων. Εἰ γὰρ ἐκείνη μὲν θανάτου, αὕτη δὲ ζωῆς ἡ διακονία, ἀναμφίβολον ὅτι καὶ ἡ δόξα αὕτη μεῖζον ἐκείνης, φησὶν. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ εἶχεν αὐτὴν δεῖξαι τοῖς ὀφθαλμοῖς τοῖς σωματικοῖς, τῷ συλλογισμῷ παρέστησεν αὐτῆς τὸ ὑπερέχον, λέγων· Εἰ δὲ ἡ διακονία τοῦ θανάτου ἐγενήθη ἐν δόξῃ, πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἡ διακονία τοῦ πνεύματος ἐστὶ ἐν δόξῃ; Διακονίαν δὲ θανά-

του τὸν νόμον λέγει. Καὶ σκόπει πῶς καὶ ἐν τῇ συγκρίσει πολλὴν ποιεῖται τὴν ἀσφάλειαν, ὥστε μηδεμίαν δοῦναι τοῖς αἰρετικοῖς λαθὴν. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ὁ ποιητικὸς τοῦ θανάτου, ἀλλ', Ἡ διακονία τοῦ θανάτου· διακονεῖ γὰρ εἰς θάνατον, οὐκ ἔτικτε θάνατον. Ἡ γὰρ τοῦ θανάτου ποιητικὴ, ἡ ἀμαρτία ἦν· οὗτος δὲ τὴν κόλασιν ἐπέηγε, καὶ τῆς ἀμαρτίας δεικτικὸς ἦν, οὐ ποιητικὸς· ἀπεκάλυπτε γὰρ σαφέστερον τὸ κακὸν καὶ ἐκόλαζεν, οὐκ ὥθει εἰς τὸ κακόν· καὶ διηκόνει, οὐ πρὸς τὸ γενέσθαι ἀμαρτίαν ἢ θάνατον, ἀλλὰ πρὸς τὸ δοῦναι δίκην τὸν ἀμαρτόντα· ὥστε καὶ ἀναιρετικὸς ἦν ταύτῃ τῆς ἀμαρτίας.

Ὁ γὰρ οὕτω φοβερὰν αὐτὴν δεικνύς, εὐδὴλον ὅτι καὶ ψευκτὴν ποιεῖ. Ὡσπερ οὖν ὁ τὸ ἔξιφος μεταχειρίζων, καὶ τὸν καταδικὸν ἀποτέμνων, διακονεῖ τῷ δικαστῇ ἀποφαινομένῳ, καὶ οὐκ αὐτὸς ἐστὶν ὁ ἀναιρῶν, καίτοι γε αὐτὸς ἀποτέμνων, ἀλλ' οὐδὲ ὁ ἀποφαινομένος καὶ καταδικάζων, ἀλλ' ἡ τοῦ κολαζομένου· ὡσπερ οὕτω καὶ ἐνταῦθα οὐκ αὐτὸς ἀναιρεῖ, ἀλλ' ἡ ἀμαρτία· αὕτη καὶ ἀνήρει καὶ κατεδίκαζε· τιμωρούμενος δὲ οὗτος, ἐκείνης ὑπετέμενε τὴν ἰσχύν, τῷ φόβῳ τῆς τιμωρίας ἀναστέλλων αὐτήν. Οὐκ ἠρκέσθη δὲ τούτῳ μόνῳ εἰς τὴν παράστασιν τῆς ὑπεροχῆς, ἀλλὰ καὶ ἕτερον προσέθησι, λέγων· Ἐν γράμμασιν ἐντετυπωμένη ἐν λίθοις. Ὅρα πῶς πάλιν ὑποτέμνεται τὸ φρόνημα τὸ Ἰουδαϊκόν. Οὐδὲν γὰρ ἕτερον ἦν ἢ γράμματα ὁ νόμος· οὐ βοθηθεὶς τις ἀπὸ τῶν γροσμάτων ἐκητῶσα, καὶ ἐμπνέουσα τοῖς ἀγωνιζομένοις, καθάπερ ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος, ἀλλὰ στήλαι καὶ γραφαὶ θάνατον φέρουσαι τοῖς τὰ γράμματα παραβαίνουσιν. Εἶδες πῶς διορθούμενος τὴν

• Α, καταδικαζομένου.

quam verbum obscœnum. Ac nunc, si fœteat os, ne ad communes quidem cibos admitteris, cum autem anima usque adeo fœteat, heus tu, mysteria percipere non dubitas? Ac si aliquis vas impurum acciperet, atque in mensa tua collocaret, fustibus quoque cœsum illum exigeres: tu vero Deum habens in mensa ipsius (mensa enim ipsius os nostrum est, cum gratiarum plenum est), quovis impuro vase exsecrabilia verba proferens, quæso te, non eum ad iracundiam provocare putas? et qui hoc fieri queat? Nihil enim æque sanctum illum ac purum exacerbat, ut verba hæc nihil ita temerarios et impudentes homines reddit, ut huiusmodi verba loqui et audire: nihil æque pudicitia nervos refringit, ut flamma, quæ per ea excitatur. Deus unguentum ori tuo imposuit; tuo vero cadavere fœtidiora verba in eo recondis, atque animam ipsam occidis et immobilem reddis. Etenim cum aliquem contumelia afficis, hoc non animæ, sed iracundiæ vox est; cum obscœna loqueris, non illa, sed libido loquuta est; cum obtrectas, invidia; cum insidias struis, avaritia. Hæc enim non animæ sunt, sed perturbationum ipsius ac morborum. Quemadmodum enim corrumpi, non simpliciter corporis est,

sed mortis et vitii quod in corpore est: eodem modo ista quoque, adventitiarum animæ perturbationum sunt. Nam si viventis animæ vocem audire vis, audi Paulum dicentem: *Habentes alimenta, et quibus tegamur, his contenti sumus* (1. Tim. 5. 8); et, *Quæstus magnus est pietas* (Ibid. v. 6); et, *Mihi, mundus crucifixus est, et ego mundo* (Gal. 6. 14). Audi Petrum dicentem, *Argentum et aurum non est mihi; quod autem habeo, hoc tibi do* (Act. 3. 6): audi Job gratias agentem ac dicentem, *Dominus dedit, Dominus abstulit* (Job 1. 21). Hæc viventis animæ verba sunt, hæc suam vim exserentis. Sic Jacob etiam dicebat, *Si dederit mihi Dominus panem ad manducandum, et vestimentum ad induendum* (Gen. 28. 20): sic et Joseph, *Quo pacto faciam verbum hoc malum, et peccabo coram Deo* (Ibid. 39. 9)? At non periude barbara illa, sed velut ebria ac delirans, ita loquebatur dicens, *Dormi necum* (Ibid. v. 7). Hæc igitur cum noverimus, viventem animam æmulemur, mortuam fugiamus, ut futuram quoque vitam consequamur: quam utinam nobis omnibus consequi contingat, per gratiam et benignitatem, etc.

HOMILIA VII.

CAP. 3. v. 7. *Quod si ministratio mortis literis efformata in lapidibus, fuit in gloria, ita ut non possent filii Israel intendere in faciem Moysis, propter gloriam vultus ejus, quæ evacuatur: 8. quomodo non magis ministratio spiritus erit in gloria?*

1. Dixerat quod Mosis tabulæ lapideæ essent, ut etiam quod literas haberent, et quod carnales essent, apostolorum corda, et spiritu descripta, et quod litera occideret, spiritus autem vivificaret. Supererat jam huic comparationi aliud non modicum adjiciendum, nempe Mosis gloria: quam quidem nemo hoc in Novo Testamento corporeis oculis vidit. Unde etiam magna videbatur, quoniam gloria ea sub sensum cadebat: corporis enim oculis cernebatur, licet ad eam accedere nemo posset, cum contra gloria Novi Testamenti intellectu cernebatur. Neque enim imbecillioribus perspicua est huiusmodi præcellentia cognitio; verum gloria illa magis eos attollebat, atque ad se convertebat. Quoniam igitur in huiusmodi comparationem inciderat, atque quantum hæc illam antecellat demonstrare studebat, idque propter auditorum crassitiam difficile erat; vide quid faciat, et qua arte id molitur: primo rationes, ex quibus delictum agnoscat, inducens, easque ex iis quæ ante dixerat contexens. Nam si illa mortis, inquit, hæc autem vitæ ministratio est; dubium esse non potest, quin hæc quoque gloria illam antecellat. Quia enim facere non poterat, ut corporeis oculis eam spectandam proponeret, ipsius præstantia argumento declaravit dicens: *Quod si ministratio mortis fuit in gloria, quomodo non magis ministratio spiritus erit in gloria?* Per mortis autem ministerium legem intelligit. Atque interim vide, quam sedulo in ista comparatione caveat, ne ullam hæreticis ansam præbeat.

Nun enim dixit, *Lex mortem efficit, sed, Mortis ministratio est*: mortem enim ministrabat, non autem pariebat. Nam peccatum id erat, quod mortem efficiebat; lex autem supplicium invehebat, ac peccatum indicabat, non autem faciebat. Malum enim aperitius detegebat, ac plectebat, non autem ad malum impellebat: neque ad id ministrabat, ut peccatum fieret, aut mors existeret, sed ut pœnas daret is qui peccasset: ac proinde hac quoque ratione peccatum debebat.

Lex quomodo mortem afferebat. — Nam dum ipsa peccatum adeo formidandum esse ostenderet, proculdubio hoc etiam faciebat, ut ipsum fugiendum esse videretur. Sicut igitur is, quiensem in manus sumit, ac sonti caput amputat, judici pronuntianti ministrum se præbet; neque ipse est qui interimit, etiamsi ipse caput abscindat; nec rursus is, qui sententiam profert et condemnat, sed ejus de quo supplicium sumitur improbitas: ita hic quoque non lex necem afferebat, sed peccatum ipsum erat, quod et interimelat et condemnabat; hæc vero, in sontem animadvertens, vim illius succidebat, supplicii metu eum coercens. Nec vero satis habuit Paulus præstantia declarandæ causa hoc solum protulisse, sed aliud quoque adjungit, dicens: *In literis deformata in lapidibus.* Vide quomodo rursus Judaicos spiritus deprimat. Nihil enim aliud lex erat, quam literæ; non autem subsidium ullum e literis prodiens, atque aspirans iis qui dimicant, sicut in baptismo, sed tabulæ et scripturæ, mortem iis qui literas violabant afferentes. Vides quo pacto Judaicum contentionis studium retundens, per ipsa quoque vocabula auctoritatem legis nunc dejiciat, lapidem dicens et literas et ministrationem mortis, addensque præterea, quod do-

formata atque impressa? Hinc enim nil aliud designat, quam quod lex in uno loco defixa erat, non quemadmodum spiritus, qui ubique aderat, vim magnam cunctis inspirans: vel certe hoc indicat, quod literæ minas multas efflabant, et quidem ejusmodi minas quæ deleri non possent, sed semper manerent, utpote saxis insculptæ. Deinde etiam, dum vetera laudibus efferre videtur, rursus Judæorum accusationem simul inspergit. Cum enim dixisset, *In literis, deformata in lapidibus, fuit in gloria*; subjunxit, *Ita ut non possent filii Israel intendere in faciem Moysi*. Quod quidem magnam eorum imbecillitatem animique ad res terrenas propensionem declarabat. Ac rursus dicit, non, Propter tabularum gloriam, sed, *Propter gloriam vultus ejus, quæ evacuat*. Ostendit enim eum, qui tabulas ferebat, gloria afflci, non autem illas. Non enim dixit, Quia non possent intendere in tabulas, sed, *In vultum Moysi*: ac rursus non dixit, Propter gloriam tabularum, sed, *Propter gloriam vultus ipsius*. Deinde postquam eam extulit, vide quo pacto eam rursus dejiciat dicens, *Quæ evacuat*: quamquam hoc accusationis rationem non habet, sed extenuationis. Non enim dixit, Quæ corrupta est, aut, Quæ mala est; sed, Quæ desinit, ac finem accipit. *Quomodo non magis ministratio spiritus erit in gloria?* Fidenti enim animo jam Novi Testamenti dignitatem attollit, ut omnis dubitationis expertem. Ac vide quid agit: opposuit lapidem cordi, et literas spiritui. Deinde cum ea quæ ex utrisque oriuntur indicasset, non jam quæ ex utrisque sint ponit; sed postea quam id quod a litera ortum habet expressit, nempe mortem et condemnationem, id quod a spiritu proficiscitur, non item exprimit, hoc est, vitam et justitiam, sed ipsum spiritum: quod quidem sermonem amplificabat. Novum enim Testamentum non vitam solam dabat, sed etiam spiritum, a quo vita afferebatur, subministrabat: quod vita multo majus erat. Ideo dixit, *Ministratio spiritus*. Ac postea rursus eandem rem inculcat, dicens: 9. *Nam si ministratio damnationis, gloria.*

2. Ac dilucidius exponit quidnam his verbis significetur, *Litera occidit*; hoc videlicet inquires, quod ante diximus, nempe legem peccatum indicare, non autem efficere. *Multo magis ministratio justitiæ abundat in gloria*. Etenim tabulæ illæ peccatores ostendebant, ac supplicio afficiebant: hæc autem peccatores non modo non puniebat, sed etiam justos efficiebat; baptismus enim hoc largiebatur. 10. *Non enim glorificatum est, quod glorificatum est in hac parte, propter excellentem gloriam*. Superioribus verbis id quidem ostendit, quod hoc quoque in gloria sit, nec simpliciter in gloria, sed quod etiam abundet: non enim dixit, *Quomodo non magis ministratio spiritus erit in gloria?* sed, *Abundat in gloria*; supradictis nimirum argumentis id probans. Illic vero præcellentia quoque quanta sit, his verbis ostendit: si hæc: cum illa comparem, ne gloria quidem est Veteris Testamenti gloria. Quibus verbis non hoc simpliciter adstruit, quod gloria non sit, sed comparationis ratione;

unde etiam subjunxit, *In hac parte*, hoc est, si comparatio habeatur. Nec tamen hoc Vetus Testamentum traducit, sed vehementer etiam ipsum commendat: etenim comparationes de rebus cognatis fieri consueverunt. Mox aliud argumentum movet, quod alia quoque ratione præstantiam demonstrat. Quale istud? Nimirum a tempore dicens: 11. *Si autem quod evacuat, per gloriam est; multo magis id quod manet, est in gloria*. Illud enim finem accipit; hoc perpetuo manet. 12. *Habentes igitur talem spem, multa fiducia utimur*. Quia enim auditor tot actanta de Novo Testamento audierat, atque hanc gloriam oculis ipsis usurpare cupiebat, vide quonam pacto ipsum ad futurum ævum rejiciat. Ideo spem in medium protulit, dicens, *Habentes igitur talem spem*. Qualem tandem? Quod majorem dignitatem quam Moses consequutus sumus, non tantum nos apostoli, sed etiam omnes fideles. *Multa fiducia utimur*. Apud quem? quæso; apud Deum, an apud discipulos? Apud vos, inquit, quos discipulos habeo: hoc est: Cum libertate ubique loquimur, nihil occultantes, nihil dissimulantes, nihil suspicantes, hoc perspicue loquentes: nec veremur ne oculorum vestrorum aciem perstringamus, quemadmodum Moses Judæorum. Nam quod istud subindicavit, audi quæ sequuntur; imo vero historiam prius referre necessarium est: nam et ipse eam assidue versat. Quamnam igitur est hæc historia? Cum Moses acceptis denno tabulis descenderet, gloria quardam ex ipsius vultu exsiliens, adeo effulgebat, ut Judæi nec ad eum accedere, nec cum eo colloqui possent, quousque faciei suæ velamen imposuisset. Sic enim in Exodo scriptum est: *Cum descendisset Moyses de monte, duæ tabulæ erant in manibus ejus. Et ignorabat quod glorificatus esset aspectus faciei ejus: et timuerunt appropinquare ei. Et vocavit eos Moyses, et loquutus est ad eos. Et postquam cessavit loqui ad eos, imposuit faciei suæ velamen. Cum autem ingrediebatur ut loqueretur coram Domino, tollebat velamen quousque egrederetur (Exod. 34. 29 - 34)*. Hujus historiæ mentionem faciens ait: 15. *Et non sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam, ut non intenderent filii Israel in faciem ejus quod evacuat*. Quod autem dicit, est ejusmodi: Nihil necesse est, ut Moyses instar nosipsos obvelemus: potestis enim ipsi in gloriam hanc, qua cincti et ornati sumus, intueri, etsi multo major ac splendidior est quam illa Moysis. Videsne quantum illi profecerint? Nam qui in priore epistola dicebat, *Lac vobis potum dedi, non cibum (1. Cor. 3. 2)*, hic ait: *Multa fiducia utimur*: ac Moysen in medium producit, sermonemque per comparationem provehit, ut hac quoque ratione auditorem in altum subducat. Ac primum Judæis ipsos anteponebat dicens, Non opus habemus velamine, quemadmodum ille apud eos, quibus præerat: quæ sequuntur autem ad legislatoris dignitatem ducunt, et multo majora sunt. Interim autem, quæ deinceps sequuntur, audiamus. 14. *Sed obtusi sunt sensus eorum. Usque in hodiernum enim diem id ipsum velamen in lectione Veteris Testamenti manet non revelatum,*

Ἰουδαϊκὴν φιλονεικίαν, καὶ διὰ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν καθαιρεῖ τὸ ἀξίωμα λίθον εἰπὼν, καὶ γράμματα, καὶ διακονίαν θανάτου, καὶ προσθεὶς ὅτι ἐντετυπωμένη; Ἐντεῦθεν γὰρ οὐδὲν ἄλλο ἐμφαίνει, ἢ ὅτι ἐν ἐνὶ χωρίῳ ὁ νόμος ἰδρυτο, οὐ καθάπερ τὸ πνεῦμα πανταχοῦ παρῆν πολλὴν ἐμπνεόν τὴν ἰσχύν ἅπασιν ἢ ὅτι πολλὴν ἐμπνεῖ τὴν ἀπειλὴν τὰ γράμματα, καὶ ἀπειλὴν οὐδὲ ἀφανισθῆναι δυναμένην, ἀλλὰ διαπαντὸς μένουσαν, ὅτε λίθοις ἐγκυκλοαυμένην. Εἶτα καὶ δοκῶν ἐγκωμιάζειν τὰ παλαιὰ, κατηγορίαν πάλιν ἀναμίγνυσιν Ἰουδαίων. Εἰπὼν γὰρ, Ἐν γράμμασιν ἐντετυπωμένη ἐν λίθοις, ἐγενήθη ἐν δόξῃ, ἐπήγαγεν, Ὅστε μὴ δύνασθαι ἀτενίσαι τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ εἰς τὸ πρόσωπον Μωϋσέως· ὃ πολλῆς ἦν αὐτῶν ἀσθενείας καὶ χαμαιζηλίας. Καὶ πάλιν, οὐ, Διὰ τὴν δόξιν τῶν πλακῶν· ἀλλὰ, Διὰ τὴν δόξαν τοῦ προσώπου αὐτοῦ τὴν καταργουμένην, φησί. Δείκνυσι γὰρ τὸν φέροντα δοξαζόμενον, οὐκ ἐκείνας. Οὐ γὰρ εἶπε, Διὰ τὸ μὴ δύνασθαι ἀτενίσαι εἰς τὰς πλάκας, ἀλλ', Εἰς τὸ πρόσωπον Μωϋσέως· καὶ πάλιν, [481] οὐ, Διὰ τὴν δόξαν τῶν πλακῶν, ἀλλὰ, Διὰ τὴν δόξαν τοῦ προσώπου αὐτοῦ. Εἶτα ἐπειδὴ ἐπῆρεν αὐτὴν, ἕρα πῶς πάλιν καθαιρεῖ λέγων, Τὴν καταργουμένην. Οὐ μὴν τοῦτο κατηγορίας ἐστίν, ἀλλὰ ἐλαττώσεως· οὐδὲ γὰρ εἶπε, Τὴν διεφθαρμένην, τὴν πονηρὰν, ἀλλὰ, Τὴν παυομένην, καὶ τέλος λαμβάνουσαν. Πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἢ διακονία τοῦ πνεύματος δοται ἐν δόξῃ; Θεωρήσῃς γὰρ λοιπὸν τὰ τῆς Καινῆς αἴρει, ὡς ἀναμφισβήτητα. Καὶ σκόπει τί ποιεῖ· ἀντέστησε λίθον καρδίᾳ, καὶ γράμμα πνεύματι. Εἶτα δεῖξας τὰ ἐξ ἀμφοτέρων, οὐκέτι τίθησι τὰ ἐξ ἀμφοτέρων· ἀλλὰ τὸ ἀπὸ τοῦ γράμματος θείας, τὸν θάνατον καὶ τὴν κατάκρισιν, τὸ ἀπὸ τοῦ πνεύματος οὐκέτι τίθησι, τὴν ζωὴν καὶ τὴν δικαιοσύνην, ἀλλ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα· ὅπερ μείζονα ἐποίει τὸν λόγον. Ἡ γὰρ καινὴ Διαθήκη οὐ ζωὴν ἐδίδου μόνον, ἀλλὰ καὶ πνεῦμα ἐχορήγει τὸ τὴν ζωὴν παρέχον· ὃ πολλῶ μείζον τῆς ζωῆς ἦν· διόπερ εἶπεν, Ἡ διακονία τοῦ πνεύματος. Εἶτα πάλιν τὸ αὐτὸ περιστρέφει, λέγων, Εἰ γὰρ ἢ διακονία τῆς κατακρίσεως, δοξα.

β'. Καὶ ἐρμηνεύει σαφέστερον τί ἐστίν, Τὸ γράμμα ἀποκτείνει, τοῦτο λέγων ὕπερ ἐμπροσθεν εἰρήκαμεν, ὅτι δεικτικός ἀμαρτίας ἦν ὁ νόμος, οὐ ποιητικός. Πολλῶ μᾶλλον ἢ διακονία τῆς δικαιοσύνης περισσεύει ἐν δόξῃ. Ἐκείναι μὲν γὰρ αἱ πλάκες τοὺς ἀμαρτωλοὺς ἐδείκνυον καὶ ἐκόλαζον· αὐτὴ δὲ τοὺς ἀμαρτωλοὺς οὐ μόνον οὐκ ἐκόλαζεν, ἀλλὰ καὶ δικαίους ἐποίει· τοῦτο γὰρ τὸ βάπτισμα ἐχαρίζετο. Καὶ γὰρ οὐδὲ δεδύξασται τὸ δεδοξασμένον ἐν τούτῳ τῷ μέρει, ἐνεκεν τῆς ὑπερβαλλούσης δόξης. Ἐν μὲν οὖν τοῖς προτέροις εἰδείξεν, ὅτι καὶ τοῦτο ἐν δόξῃ, καὶ οὐκ ἀπλῶς ἐν δόξῃ, ἀλλὰ καὶ περισσεύει· οὐ γὰρ εἶπε, Πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἢ διακονία τοῦ πνεύματος ἐστὶ ἐν δόξῃ, ἀλλὰ, Περισσεύει ἐν δόξῃ, τὴν ἀπὸ τῶν λογισμῶν τῶν εἰρημένων ἔχων ἀπόδειξιν. Ἐνταῦθα καὶ τὴν ὑπεροχὴν, ὅση, δείκνυσι λέγων, ὅτι Ἐὰν συγκρίνω ταύτην ἐκείνην, οὐδὲ δόξα ἐστὶν ἡ δόξα τῆς Παλαιᾶς· οὐκ ἀπλῶς τὸ μὴ εἶναι δόξαν κατασκευάζων, ἀλλὰ τῷ τῆς συγκρίσεως λόγῳ

διὸ καὶ ἐπήγαγε, Τούτῳ τῷ μέρει· τουτέστι, κατὰ τὸν τῆς συγκρίσεως λόγον. Οὐ μὴν τοῦτο διαβάλλει τὴν Παλαιάν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα αὐτὴν συνίστησιν· αἱ γὰρ συγκρίσεις ἐπὶ τῶν συγγενῶν εἰώθασιν γίνεσθαι. Εἶτα καὶ ἄλλον κινεῖ λογισμὸν τὸν ἀποδεικνύοντα τὴν ὑπεροχὴν καὶ ἐτέρωθεν. Ποῖον δὴ τοῦτον; Τὸν ἀπὸ τοῦ χρόνου, λέγων· Εἰ δὲ τὸ καταργούμενον, διὰ δόξης, πολλῶ μᾶλλον τὸ μένον, ἐν δόξῃ. Τὸ μὲν γὰρ ἐπαύσατο, τὸ δὲ μένει διηνεκῶς. Ἐχοντες οὖν τοιαύτην ἐλπίδα, πολλῆ παρρησία χρώμεθα. Ἐπειδὴ γὰρ τοσαῦτα καὶ τριπλαῦτα ἀκούσας ὁ ἀκροατὴς περὶ [482] τῆς Καινῆς, ἐξήτει καὶ ὀφθαλμοφανῶς τὴν δόξαν ταύτην ἰδεῖν, ὅρα ποῦ αὐτὸν ἐξακουτίζει πρὸς τὸν μέλλοντα αἰῶνα. Διὸ καὶ τὴν ἐλπίδα εἰς μέσον ἐθήκε λέγων, Ἐχοντες οὖν τοιαύτην ἐλπίδα. Τοιαύτην; ποταπὴν; Ὅτι μειζρόνων ἠξιώθημεν ἢ Μωϋσῆς, οὐχ οἱ ἀπόστολοι μόνον ἡμεῖς, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ πιστοί. Πολλῆ παρρησία χρώμεθα. Πρὸς τίνας; Πρὸς ὑμᾶς τοὺς μαθητευομένους, φησί· τουτέστι, Μετ' ἐλευθερίας πανταχοῦ φθειγγόμεθα, οὐδὲν ὑποστελλόμενοι, οὐδὲν ἀποκρυπτόμενοι, οὐδὲν ὑφορώμενοι, ἀλλὰ σαφῶς λέγοντες· καὶ οὐ δεδοίκαμεν μὴ πλήξωμεν ὑμῶν τὰς ψυχάς, καθάπερ Μωϋσῆς τὰς Ἰουδαίων. Ὅτι γὰρ τοῦτο ἠνίξαστο, ἀκούσον τῶν ἐξῆς· μᾶλλον δὲ τὴν ἱστορίαν πρῶτον ἀναγκαῖον εἰπεῖν. Καὶ γὰρ αὐτὸς αὐτὴν συνεχῶς περιστρέφει. Τίς οὖν ἡ ἱστορία; Ὅτι ἐκ δευτέρου τὰς πλάκας κατῆει λαθῶν ὁ Μωϋσῆς, δόξα τις ἐκπηδῶσα τοῦ προσώπου αὐτοῦ τοσοῦτον ἀπέλαμπεν, ὡς μὴ δύνασθαι τοὺς Ἰουδαίους προσεῖναι αὐτῷ καὶ διαλέγεσθαι, ἕως ὅτε ἐπέθηκε κάλυμμα τῷ προσώπῳ. Καὶ γέγραπται οὕτως ἐν τῇ Ἐξόδῳ· Ἦνίκα κατέβη Μωϋσῆς ἐκ τοῦ ὄρους, αἱ δύο πλάκες ἐν ταῖς χερσίν αὐτοῦ. Καὶ οὐκ ἤδει Μωϋσῆς ὅτι δεδύξασται ἡ ὄψις τοῦ χρωτὸς τοῦ προσώπου αὐτοῦ· καὶ ἐφοβήθησαν ἐγγίσει αὐτῷ. Καὶ ἐκάλεσεν αὐτοὺς Μωϋσῆς, καὶ ἐλάλησε πρὸς αὐτούς. Καὶ ἐπειδὴ κατέπαυσεν Μωϋσῆς λαλῶν πρὸς αὐτούς, ἐπέθηκεν ἐπὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ κάλυμμα. Ἦνίκα δὲ εἰσπορεύετο ἐναντίον τοῦ Κυρίου λαλεῖν, περιῆρει τὸ κάλυμμα ἕως τοῦ ἐκπορεύεσθαι αὐτόν. Ταύτης οὖν ἀναμνήσεως τῆς ἱστορίας, φησί· Καὶ οὐ καθάπερ Μωϋσῆς ἐτίθει κάλυμμα ἐπὶ τὸ πρόσωπον ἐν τούτῳ, ὥστε μὴ ἀτενίσαι τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ εἰς τὸ τέλος τοῦ καταργουμένου. Ὅ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Οὐ χρεια καλύπτεσθαι ἡμᾶς, καθάπερ Μωϋσῆς· δυνατοὶ γὰρ ὑμεῖς ἰδεῖν τὴν δόξαν ταύτην, ἣν περιεκέμεθα, καίτοι πολλῶ μείζονα καὶ φαιδρῶτερον οὖσαν ἐκείνης. Εἶδες τὴν προκοπὴν; Ὁ γὰρ ἐν τῇ προτέρῃ εἰπὼν, Γάλα ὑμᾶς ἐπότισα, οὐ βρῶμα, ἐνταῦθα λέγει, ὅτι Πολλῆ παρρησία χρώμεθα· καὶ Μωϋσῆτα εἰς μέσον παράγει, κατὰ σύγκρισιν προάγων τὸν λόγον, καὶ ταύτην τὸν ἀκρατὴν ἀνάγειν. Καὶ τέως Ἰουδαίων αὐτοὺς προτίθησι λέγων, ὅτι Οὐ δεόμεθα καλύμματος, καθάπερ ἐκεῖνος· ἐπὶ τῶν ἀρχομένων· τὰ δὲ μετὰ ταῦτα καὶ εἰς αὐτὸ τοῦ νομοθέτου τὸ ἀξίωμα ἀνάγει, ἢ καὶ πολλῶ μείζον. Τέως δὲ τῶν ἐξῆς ἀκούσωμεν· Ἄλλ' ἐπαρώθη τὰ νοήματα αὐτῶν. Ἄχρη γὰρ τῆς σῆ-

μερον τὸ αὐτὸ κάλυμμα ἐν τῇ ἀναγνώσει τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μένει μὴ ἀνακαλυπτόμενον, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται. Ὅρα τί κατασκευάζει διὰ τούτων. Ὅπερ γὰρ γέγονεν ἐπὶ Μωϋσέως τότε ἄπαξ, τοῦτο ἐπὶ τοῦ νόμου γίνεται διηγετικῶς. Οὐκ ἄρα τοῦ νόμου διαβολὴ τὸ εἰρημένον, ὡσπερ οὐδὲ Μωϋσέως τότε καλυπτομένου, ἀλλὰ τῶν ἀγνωμόνων Ἰουδαίων· ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἔχει τὴν οἰκείαν δόξαν, οὗτοι δὲ αὐτὴν ἰδεῖν οὐκ ἠδυνήθησαν. [483] Τί τοίνυν διαπορεῖτε, φησὶν, εἰ τὴν δόξαν ταύτην ἰδεῖν οὐ δύναται τὴν τῆς χάριτος, ὅπου γε τὴν ἐλάττω τὴν Μωϋσέως οὐκ εἶδον, οὐδὲ πρὸς τὸ πρόσωπον ἴσχυσαν ἀτενίσαι τὸ ἐκεῖνου; τί δὲ ταράττεσθε, εἰ οὐ πιστεύουσιν Ἰουδαῖοι Χριστῷ, ὅπου γε οὐδὲ τῷ νόμῳ πιστεύουσι; Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τὴν χάριν ἠγνόησαν. ἔπειθ' οὐδὲ τὴν παλαιὰν Διαθήκην εἶδον, οὐδὲ τὴν ἐν αὐτῇ δόξαν· δόξα γὰρ νόμου, πρὸς Χριστὸν ἐπιστρέψαι.

γ'. Ὅρα πῶς κἀνεῦθεν καθαιρεῖ τὸ τῶν Ἰουδαίων φύσημα; Ἀφ' ὧν γὰρ ἐδόκουν κλεονεκτεῖν, τοῦ τὴν ἕψιν Μωϋσέως ἐξαστράπτειν, ἀπὸ τούτων δεικνυσὶν αὐτῶν τὸ παχὺ καὶ χαμαιζηλον. Μὴ τοίνυν τούτῳ κζλλωπιζέσθωσαν· τί γὰρ τοῦτο πρὸς Ἰουδαίους τοὺς μὴ ἀπολαύσαντας; Διὸ καὶ συνεχῶς αὐτὸ περιστρέφει, νῦν μὲν λέγων, ὅτι *Τὸ αὐτὸ κάλυμμα ἐν τῇ ἀναγνώσει τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μένει μὴ ἀνακαλυπτόμενον, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται*· νῦν δὲ, ὅτι· *Ἐως σήμερον, ἠρίκα ἀναγινώσκειται Μωϋσῆς*, τὸ αὐτὸ κάλυμμα ἐπὶ τῆν καρδίαν αὐτῶν κεῖται, καὶ ἐν τῇ ἀναγνώσει καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν δεικνύς ἐπιχειμενον ἀνωτέρω δὲ, *Ἵστε μὴ ἀτενίσαι τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ εἰς τὸ πρόσωπον Μωϋσέως, διὰ τὴν δόξαν τοῦ προσώπου αὐτοῦ τὴν κατ' ἄρῳμένην*· οὐ τί γένοιτο· ἂν εὐτελέστερον; ὅταν μὴδὲ καταργουμένης δόξης, μᾶλλον δὲ τῆς μὴδὲ οὐσίας τῇ συγκρίσει, δύναται θανατὰ γενέσθαι, ἀλλὰ καλύπτεται ἀπ' αὐτῶν, εἰς τὸ μὴ ἀτενίσαι εἰς τὸ τέλος τοῦ καταργουμένου, τούτεστι, τοῦ νόμου, ὃ τε τέλος ἔχει. *Ἀλλ' ἐπωρώθη τὰ νοήματα αὐτῶν*. Καὶ τί τοῦτο πρὸς τὸ κάλυμμα, φησὶ, τότε; Ὅτι τὰ μέλλοντα προδείξαφεν. Οὐ γὰρ μόνον τότε οὐκ εἶδον, ἀλλ' οὐδὲ νῦν ὁρῶσι τὸν νόμον. Καὶ ἡ αἰτία παρ' αὐτοῖς· α· ἡ γὰρ πύρωσις γνώμης ἐστὶν ἀναισθητοῦ καὶ ἀγνώμονος. Ἵστε ἡμεῖς ἐσμὲν οἱ καὶ τὸν νόμον εἰδότες· ἐκεῖνοι δὲ οὐχ ἡ χάρις μόνον, ἀλλὰ καὶ οὗτος συνεσκίασται. *Ἀχρι γὰρ τῆς σήμερον τὸ αὐτὸ κάλυμμα ἐν τῇ ἀναγνώσει τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μένει*, φησὶ, *μὴ ἀνακαλυπτόμενον, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται*. Ὁ δὲ λέγει, τούτῳ ἔστι· Τοῦτο αὐτὸ οὐ δύναται συνιδεῖν ὅτι πέπαυται, ἐπειδὴ τῷ Χριστῷ οὐ πιστεύουσιν. Εἰ γὰρ διὰ τοῦ Χριστοῦ πέπαυται, ὡσπερ οὖν καὶ πέπαυται, καὶ ὁ νόμος τοῦτο β· προλαβὼν εἶπε, πῶς οἱ μὴ δεχόμενοι τὸν Χριστὸν τὸν καταργήσαντα τὸν νόμον, θυήσονται ἰδεῖν, ὅτι κατήργηται ὁ νόμος; Οὐ χωροῦντες δὲ τοῦτο ἰδεῖν, ἐβδῆλον ὅτι καὶ αὐτοῦ τοῦ νόμου τοῦ ταῦτα λέγοντος τὴν ἰσχὺν ἀγνοοῦσι, καὶ τὴν δόξαν

ἄπασαν. Καὶ τοῦ τοῦτο εἶπε, φησὶν, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται; Οὐκ εἶπε μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ πραγμάτων εἶδει· καὶ πρῶτον μὲν, τῷ τῆς· θυσίας καὶ τὴν ἀγιστεῖαν ἄπασαν ἐν ἐν κατακλιεῖσαι· τότε, τῷ ναφ, καὶ αὐτὸν ὑστερον καθελεῖν. Εἰ γὰρ μὴ ἐβούλετο ἀτάς παύσασθαι καὶ τὴν περὶ τούτων νόμον ἄπασα, δυοῖν θάτερον ἂν ἐποίησεν, ἢ οὐκ ἂν καθελεῖ τὸν ναφ, ἢ καθελὼν, οὐκ ἂν ἀπηγόρευεν ἀλλαγοῦ θύεσθαι. [484] Νῦν δὲ τὴν οἰκουμένην ἄπασαν, καὶ αὐτὴν δὲ τὴν Ἱερουσαλὴμ ἄδατον ταῖς τοιαύταις κατέστησεν ἱερουργίας· μόνον δὲ τὸν ναφ αὐταῖς ἀνεῖ καὶ ἀποτάξας, εἶτα αὐτὸν τοῦτον ὑστερον καθελὼν, καὶ εἰς τέλος εἶδει διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν, ὅτι πέπαυται τὰ τοῦ νόμου διὰ Χριστοῦ· καὶ γὰρ τὸν ναφ ἐ Χριστὸς καθελεῖν. Εἰ δὲ βούλει καὶ διὰ βημάτων ἰδεῖν πῶς διὰ τοῦ Χριστοῦ καταργεῖται. Ἄκουσον αὐτοῦ τοῦ νομοθέτου λέγοντος οὕτω· *Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς ἐμέ· αὐτοῦ ἀκούσεσθε κατὰ πάντα, ὅσα ἂν ἐντελλῆται ὑμῖν. Καὶ ἔσται, πᾶσα ψυχὴ ἣτις ἂν μὴ ἀκούσῃ τοῦ προφήτου ἐκείνου, ἐξολοθρευθήσεται*. Εἶδες πῶς εἶδει ἐν ὅμοιοι ὅτι ἐν Χριστῷ παύεται; Ὁ γὰρ προφήτης οὗτος, τούτεστιν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, οὐ ἀκούειν ἐκέλευσε Μωϋσῆς, καὶ σάββατον καὶ περιτομὴν καὶ ἄλλα πάντα ἔπαυσε. Καὶ ὁ Δαυτδ δὲ τὸ αὐτὸ τοῦτο θηλῶν, ἔλεγε περὶ τοῦ Χριστοῦ· *Σὺ ἱερθεῖς εἰς τὸν αἰῶνα, κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ, οὐ κατὰ τὴν τάξιν Ἀαρῶν*. Διὸ καὶ σαφῶς ὁ Παῦλος ἐρμηνεύων αὐτὸ, φησὶν, ὅτι *Μετατιθεμένης τῆς ἱεροσύνης, ἐξ ἀνάγκης καὶ νόμον μεταθέσεις γίνεται*. Καὶ ἀλλαγοῦ δὲ πάλιν φησὶ· *Θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας, ὀλοκαυτώματα καὶ περὶ ἀμαρτίας οὐκ ἠδύκνησας· τότε εἶπον, Ἴδου ἦκα*. Καὶ ἑτέρας δὲ πολλῶν τούτων πλείους δυνατῶν ἐκ τῆς Παλαιᾶς παραγαγεῖν μαρτυρίας, δηλοῦσας πῶς διὰ τοῦ Χριστοῦ καταργεῖται ὁ νόμος. Ἵστε ὅταν ἀποστής τοῦ νόμου, τότε β· τὸν νόμον καλῶς· ἔως δ' ἂν αὐτὸν κατέχης, καὶ μὴ πιστεύης Χριστῷ, οὐκ οἶδας οὐδὲ αὐτὸν τὸν νόμον. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν, σαφέστερον τοῦτο αὐτὸ κατασκευάζων, *Ἀλλ' ἔως σήμερον, ἠρίκα ἀναγινώσκειται Μωϋσῆς, κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κεῖται*. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, ὅτι ἐν τῇ ἀναγνώσει τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μένει τὸ κάλυμμα· ἔνα μὴ τις νομίση τῆς ἀσφαλείας τοῦ νόμου εἶναι τὸ εἰρημένον, καὶ δι' ἑτέρων μὲν αὐτὸ καὶ ἔμπροσθεν εἶδει (τῷ γὰρ εἶπεν, *Ἐπωρώθη τὰ νοήματα αὐτῶν*, δεικνυσὶν αὐτῶν τὸ ἐγκλημα δν), καὶ ἐν αὐτῷ δὲ τούτῳ πάλιν. Οὐ γὰρ εἶπεν, *Ἐν τοῖς γράμμασι μένει τὸ κάλυμμα, ἀλλ', Ἐν τῇ ἀναγνώσει*· ἢ δὲ ἀνάγνωσις· ἐνέργεια τῶν ἀναγνωσκόντων ἔστι· καὶ πάλιν, *ἠρίκα ἀναγινώσκειται Μωϋσῆς*. Σαφέστερον δὲ αὐτὸ τῇ λέξει τῇ ἐξῆς ἐδήλωσεν, ἀνακαλυμμένως εἰπὼν, *Κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κεῖται*. Ἐπεὶ καὶ ἐν τῇ β· φησὶ Μωϋσέως, οὐ διὰ Μωϋσέα ἔκειτο, ἀλλὰ διὰ τὴν τούτων παχύτητα καὶ σαρκικὴν γνώμην.

δ'. Κατηγορήσας τοίνυν αὐτῶν ἰκανῶς, δεικνυσὶ καὶ

^a Editi, παρ' αὐτοῦ, Ms. παρ' αὐτοῖς.

^b Legitur τὸ αὐτό.

^c Leg., ἐντελλῆται, vel ἐντελλῆται.

quoniam in Christo evacuatur. Vide quid per hæc verba adstruat. Nam quod tum semel in Mose contigit, hoc perpetuo in lege contingit. Nec tamen his verbis legem criminatur, quemadmodum nec Mosem tum sese obvelantem, sed Judæorum vecordiam: illa enim suam gloriam habet; at isti eam intueri nequiverunt. Quid igitur mirum vobis est, inquit, si hanc gratiæ gloriam cernere nequeant, cum minorem illam Mosis non perspexerint, nec illius vultum obtueri potuerint? quid turbamini, si Judæi Christo non credant, cum ne legi quidem credant? Nam ob id gratiam etiam ignorarunt, quoniam ne Vetus quidem Testamentum nec ipsius gloriam cognoverunt; siquidem legis gloria in hoc sita est, quod ad Christum animos convertat.

3. Vides ut hinc quoque Judæorum fastum retundat? Etenim unde illi præstantiore conditione se esse existimabant, nempe quod Mosis facies fulgorem emitteret, hinc eorum crassitiam et abjectionem ostendit. Ne ergo hoc nomine illi gloriantur: quid enim hoc ad Judæos quod frui non potuerunt? Unde etiam id assidue inculcat, nunc videlicet ipsum velamen in Veteris Testamenti lectione non revelatum manere dicens, quia in Christo evacuetur; nunc, usque in hodiernum diem, quo tempore legitur Moses, id ipsum velamen in ipsorum corde positum esse; ac tum in lectione, tum in eorum corde imponi dicens. Superius vero dixerat: *Ut intendere non possent filii Israel in faciem Mosis, propter gloriam vultus ejus quæ evacuatur*: quo quid abjectius fingi possit? cum ne ejus quidem gloriæ, quæ evanescit, imo si cum altera conferatur, nulla est spectatores esse queant, sed ab ipsis ea obtegatur, ut non intendant in finem ejus quod evacuatur, hoc est in legem, quæ finem habet. *Sed obtusi sunt sensus eorum*. Et quid hoc, dixerit aliquis, ad velamen illud? Quoniam futura præsignabat. Neque enim tunc tantum non viderunt, sed ne nunc quidem legem vident. Hoc autem ipsorum vitio sit: obtusio enim mentis stuporem ac vecordiam declarat. Itaque nos sumus, qui legem cognitam habemus: nam illis non modo gratia, sed ipsa quoque lex obumbrata est. *Usque in hodiernum enim diem id ipsum velamen in lectione Veteris Testamenti manet*, inquit, *non revelatum, quia in Christo evacuatur*. Quod autem ait, hanc sententiam habet: Hoc ipsum cernere nequeunt, eam finem accepisse, quia Christo non credunt. Etenim si per Christum finem accepit, ut vere accepit, idque etiam lex ante dixit: qui fieri queat, ut qui Christum, a quo lex antiquata est, non recipiunt, legem ipsam antiquatam esse perspiciant? Porro qui hoc perspicere nequeunt, palam sane est, quod ipsius etiam legis quæ hæc dicit vim ac robur gloriamque universam ignorent. At ubinam dixit, inquit, lex se in Christo aboleri? Non solum dixit, sed etiam per res ipsas demonstravit: ac primum quidem quod sacrificia et sanctificationem omnem in uno loco, hoc est in templo, concluderit, atque hoc ipsum templum postea destructum sit. Nisi enim sacrificia et legem omnem de his institutam finem ha-

bere voluisset, duorum alterum fecisset, aut templum non sustulisset, aut, si sustulisset, sacrificia certe aliis in locis fieri non prohibuisset. Nunc vero, cum universo terrarum orbi et ipsi quoque Jerusalem aditum ad hujusmodi sacrificia præcluserit, solumque templum ipsis permiserit et assignarit, atque hoc ipsum postea sustulerit: per res ipsas tandem declaravit, legis ritus per Christum finem accepisse: siquidem templum a Christo sublatum est. Quod si per verba quoque videre libet, quomodo per Christum lex abrogata sit, ipsummet legislatorem audi, sic loquentem: *Prophetam vobis suscitabit Deus de medio fratrum vestrorum, tamquam me: ipsum audietis in omnibus, quæcumque mandaverit vobis. Et erit, omnis anima quæ prophetam illum non audierit, exterminabitur* (Deut. 18. 18. 19). Vides quo pacto lex ostenderit, quod in Christo finem acceptura esset? Etenim propheta hic, id est, Christus secundum carnem, quem Moses audire jussit, et sabbatum et circumcisionem aliaque omnia sustulit. Ac David hoc quoque ipsum indicans, de Christo dicebat: *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec* (Psal. 109. 4), non autem secundum ordinem Aaron. Ob eamque causam Paulus perspicue hoc exponens, ait: *Translato sacerdotio, necesse est ut legis translatio fiat* (Hebr. 7. 12). Atque alio loco his rursus verbis utitur: *Sacrificium et oblationem noluisti: holocausta et pro peccato non placuerunt tibi: tunc dixi, Ecce venio* (Psal. 39. 7; Hebr. 10. 5-7). Atque alia multo his plura testimonia ex Veteri Testamento proferre licet, quibus, quomodo lex per Christum abrogata sit, perspicuum fiat. Itaque posteaquam a lege abscesseris, tum denum legem pulchre perspicies: quamdiu autem eam retinueris, nec Christo credideris, ne legem quidem ipsam perspectam habiturus es. Ideo, ut hoc ipsum luculentius adstruat, subjunxit: 15. *Sed in hodiernum usque diem, cum legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum*. Quoniam enim dixerat, in Veteris Testamenti lectione velamen manere; ne quis hæc verba de legis obscuritate intelligenda esse existimaret, tum per alia verba hoc ipsum prius demonstravit (nam cum dixisset, *Obtusi sunt sensus eorum*, ostendit eos in culpa esse); tum rursus in his quoque verbis. Non enim dixit, In literis manet velamen, sed, *In lectione*; lectio porro legentium actio est: ac rursus, *Cum legitur Moyses*. Dilucidius autem istud deinceps indicavit, aperte dicens, *Velamen positum est super cor eorum*. Quandoquidem et in Mosis facie non ob Mosem positum erat, sed propter eorum crassitiam et carnalem mentem.

4. Cum igitur eos satis coarguisset, jam correctionis etiam modum ostendit. Quinam autem hic modus est? 16. *Cum autem conversus fuerit ad Dominum*, hoc est, a lege abscesserit, *auferetur velamen*. Vident velamen illud non faciem Mosis, sed faciem Judæorum obtexisse? Non enim ut Mosis gloria occultaretur, hoc fiebat, sed ne illi viderent: neque enim capaces erant. Itaque illorum hoc vitium erat: neque enim viderent, sed ut ille quidquam ignoraret, sed ut illi. Nec di-

dem, Cum legem reliquerit; sed hoc subindicavit cum diceret: *Cum enim conversus fuerit ad Dominum, auferetur velamen*. Ad extremum usque in historia persistit. Etenim cum Moses Judæos alloqueretur, faciem suam obvelabat; cum autem ad Dominum se converterebat, eam detegebat. Hoc autem rei futuræ figurat; nempe quod, cum ad Dominum nosipsos converterimus, tunc legis gloriam ac nudam legislatoris faciem perspicimus; imo non hoc tantum, sed in Mosis classe atque ordine erimus. Vides quo pacto Judæum ad fidem excitet? dum ostendit eum, si ad fidem accesserit, non modo Mosem intueri posse, sed etiam in eodem quo legislator ille gradu atque ordine esse. Non modo enim eam gloriam cernes, inquit, quam tum minime vidisti, sed et ipse in eadem qua ille gloria futurus es, imo multo etiam majore, atque tanta, ut ne illa quidem gloriæ speciem præbeat, si cum hac comparetur. Quonam tandem modo? Quoniam, cum ad Dominum conversus fueris, atque in gratia esse cæperis, illa gloria frueris, cum qua Mosis gloria collata, usque adeo inferior est, ut ne gloria quidem sit. Et tamen quamvis exigua ea sit, longeque minor ista, tamen quamdiu Judæus eris, ne hanc quidem consequeris; ergo neque tunc Judæi illam videbant, neque nunc vident: si autem fidem amplexus fueris, hac multo majorem divino beneficio perspicies. Et quidem, cum fidelibus verba faceret, glorificatum fuisse negabat id quod glorificatum fuerat: hic autem non ita, sed quo pacto? *Cum conversus fuerit ad Dominum, tolletur velamen*; sensim videlicet illum subvehens, ac primum quidem in eodem cum Mose gradu collocans, deinde autem majorum rerum consortem eum faciens. Nam cum Mosem, inquit, in gloria videris, tum denuo ad Deum te convertes, amplioreque quam hæc sit gloria frueris. Itaque a principio vide quotnam res posuerit, quæ discrimen efficerent, atque illud ostenderent, Novum Testamentum Veteri præstare, non autem cum eo pugnare atque ipsi adversari. Illud, inquit, et litera, et lapis, et mortis ministratio erat, et aboletur; et tamen ne hæc quidem gloria Judæi digni habiti sunt: hoc autem carnalis tabula est, et spiritus, et justitia, et constanter manet; atque omnes eo digni habemur, non unus tantum, ut tum Moses illo minore: *Nos enim omnes, inquit, revelata facie gloriam, non Moysis, sed Domini intuemur*. Verum quoniam nonnulli, rebus quæ in confesso erant reluctantes, hæc verba, *Cum autem conversus fuerit ad Dominum*, de Filio dicta esse contendunt, accuratius istud expendamus, illud prius ponentes. unde id se adstruere ac confirmare putant. Quidnam autem hoc est? Quemadmodum, inquirunt, Scriptura dicit, Spiritus est Deus: eodem modo etiam hoc loco, Spiritus Dominus est. Non enim dixit, Spiritus est Dominus, sed, Dominus est Spiritus. Multum porro inter hanc et illam compositionem interest. Nam cum ita loqui vult, ut tu ais, adjectivo articulum non addit. Quin aliter etiam omnia ea, quæ supra commemorata sunt, de quonam dixerit, videamus: velut cum dicebat, *Litera occidit, Spiritus autem vivi-*

ficat; ac rursus, *Scripta non atramento, sed Spiritu Dei viventis*: utrum de Filio an de Spiritu? Liqueat profecto quod de Spiritu: ad eum enim a litera eos vocabat. Etenim ne quis, cum Spiritus vocabulum audivisset, ac deinde hoc secum reputans, Si Moses ad Dominum conversus fuerit, ipse autem ad Spiritum, inferiore conditione esse arbitraretur: ut hujusmodi suspitioni medeatur, his verbis nititur: 17. *Dominus autem Spiritus est*. Hoc est, Ipse quoque Dominus est. Atque ut intelligas ipsi de Paraclete sermonem esse, subjunxit, *Ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas*. Neque enim dixeris, eum ita loquutum fuisse: Ubi autem Dominus Domini. Libertatem autem dixit, habita ratione pristinae servitutis. Deinde, ne eum de futuro tempore loqui putes, ait: 18. *Nos autem omnes revelata facie gloriam Domini speculantes*; non illam, inquam, quæ lincem accipit, sed quæ manet; in eandem imaginem transformamur a claritate in claritatem tamquam a Domino Spiritu.

Spiritus sanctus in Dei ordine est.—Vides quo pacto rursus Spiritum in Dei ordine collocet, eosque in apostolorum classem subvehat? Etenim prius dixerat, *Epistola estis Christi*; et hoc loeo, *Nos autem omnes revelata facie*. Atqui ipsi legem, Mosis instar, gestantes venerant. Sed quemadmodum, inquit, nos velamine non opus habuimus: sic nec vos quidem, qui evangelium suscepistis. Atqui longe major est hæc gloria; neque enim vultus nostri est, sed Spiritus: et tamen vos, æque ac nos, in eam oculorum aciem intendere potestis. Illi namque nec per mediatorem; vos autem sine mediatore potestis majorem videre: illi Mosis faciem cernere non potuerunt; vos Spiritus quoque gloriam potestis. Quod si Spiritus inferiorem locum obtineret, hæc certe, ut illis majora, minime posuisset.

5. Quidnam autem est, *Gloriam Domini speculantes, in eandem imaginem transformamur*? Apertius id quidem demonstrabatur, cum miraculorum dona vim suam exsererent: tamen ne nunc quidem id perspicere difficile fuerit ei, qui fidei oculis præditus fuerit. Nam simul atque baptizamur, supra solem anima exsplendescit, a Spiritu perpurcata: ac non modo gloriam Dei prospicimus, sed illinc quoque splendorem aliquem haurimus. Sicut enim purum argentum, ad solis radios situm, ipsum quoque radios emittit, non ob suam dumtaxat naturam, sed etiam ob solarem fulgorem: eodem modo anima defæcata, atque argento splendidior effecta, a Spiritus gloria radium suscipit, ac vicissim remittit. Unde etiam ait, *Speculantes, in eandem imaginem transformamur a gloria*, Spiritus, in gloriam, nostram, quam contrahimus, quæque talis est qualem esse par est, a Domino Spiritu.

Spiritus sanctus ejusdem dignitatis cujus Pater est.—Vide quomodo hoc item loco Spiritum Dominum appellet. Atque alibi quoque ipsius dominationem perspicere licet: *Ministrantibus enim ipsis Domino, inquit, ac jejnantibus, dixit Spiritus sanctus: Segregate mihi Paulum et Barnabam* (Act. 13. 2). Ob id

τὸν τρόπον τῆς διορθώσεως. Τίς δὲ οὗτός ἐστιν; *Ἠνίκα δ' ἂν ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον*, ὅπερ ἐστὶν ἀποσιῆσαι τοῦ νόμου, *περιαιρείται τὸ κάλυμμα*. Ὁρᾷς ὅτι οὐ τοῦ προσώπου Μωυσέως κάλυμμα ἦν ἐκεῖνο, ἀλλὰ τῆς ὄψεως τῆς Ἰουδαϊκῆς; Οὐ γὰρ ἵνα κρύπτηται ἡ δόξα Μωυσέως, τοῦτο ἐγίνετο, ἀλλ' ἵνα ἐκείνοι μὴ βλέπωσιν· οὐδὲ γὰρ ἐχώρουν. Ὡστε ἐκείνων ἐλάττωμα τοῦτο [485] οὐδὲ γὰρ τοῦτον ἐποίησε τι ἀγνοεῖν, ἀλλ' ἐκείνους. Καὶ οὐκ εἶπε μὲν, *Ἠνίκα ἂν ἀψῆ τὸν νόμον*, τοῦτο δὲ ἠνίκατο. Ὅτε γὰρ *ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον*, *περιαιρείται τὸ κάλυμμα*. Μέχρι τέλους ἐπέμεινε τῇ ιστορίᾳ. Καὶ γὰρ ὅτε Ἰουδαίους διελέγετο Μωϋσῆς, ἐκάλυπτεν αὐτοῦ τὸ πρόσωπον· ὅτε δὲ πρὸς τὸν Θεὸν ἐπέστρεφεν, ἀποκακαλυμμένον ἦν. Τοῦτο δὲ τύπος ἦν τοῦ μέλλοντος ἔσεσθαι, ὅτι ὅταν ἐπιστρέψωμεν πρὸς Κύριον, τότε *ὀφόμεθα τὴν δόξαν τοῦ νόμου*, καὶ γυμνὸν τὸ πρόσωπον τοῦ νομοθέτου· μᾶλλον δὲ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ τότε ἐσόμεθα καὶ ἐν τάξει Μωυσέως. Εἶδες πῶς ἐκκαλεῖται τὸν Ἰουδαῖον ἐπὶ τὴν πίστιν, δεικνύς ὅτι οὐ μόνον Μωυσέα δύναται ἰδεῖν, πρὸς τὴν χάριν ἐλθὼν, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ γενέσθαι τῇ τάξει τοῦ νομοθέτου; Οὐ γὰρ μόνον, φησί, τὴν δόξαν ὄψεαι ἦν τότε οὐκ εἶδες, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἐν δόξῃ ἔση τῇ αὐτῇ· μᾶλλον δὲ πολλῶν πλείονι, καὶ τοσαύτῃ, ὥστε μὴδὲ δόξαν ἐκείνην φαίνεσθαι ταύτῃ παραβαλλομένην. Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Ὅτι πρὸς τὸν Κύριον ἐπιστρέψας, καὶ γενόμενος ἐν τῇ χάριτι, ἐκείνης ἀπολαύσῃ τῆς δόξης, πρὸς ἣν ἡ δόξα Μωυσέως συγχρινόμενη οὕτως ἐλάττων ἐστίν, ὡς μὴδὲ δόξα εἶναι. Ἄλλ' ὅμως εἰ καὶ μικρὰ καὶ σφόδρα ἀποδόουσα ἐκείνης, Ἰουδαῖος μὲν ὢν, οὐδὲ ταύτης ἀξιωθῆσθαι [οὐκ ὄν ἴδον αὐτὴν Ἰουδαῖοι οἱ τότε, οὐ νῦν α]· πιστὸς δὲ γένομενος, καὶ τὴν πολλῶν μείζονα αὐτῆς καταξιώθῃσθαι θεάσασθαι. Καὶ ὅτε μὲν τοῖς πιστοῖς διελέγετο, οὐ δεδοξάσθαι τὸ δεδοξασμένον ἔλεγεν· ἐνταῦθα δὲ οὐκ οὕτως, ἀλλὰ πῶς; Ὅταν *ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον*, *περιαιρείται τὸ κάλυμμα*· κατὰ μικρὸν αὐτὸν ἀνάγων, καὶ ἐν τάξει Μωυσέως πρῶτον ἰστᾷς, καὶ τότε τῶν μειζόνων ποιῶν κοινωνῶν. Ὅταν γὰρ ἴδῃς τὸν Μωυσέα ἐν δόξῃ, τότε λοιπὸν καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἐπιστρέψεις, καὶ μείζονος ἀπολαύσεις ταύτης. Ὅρα τοίνυν ἐξ ἀρχῆς πόσα τέθεικε τὰ ποιῶντα τὴν διαφορὰν, καὶ δεικνύντα τῆς Καινῆς πρὸς τὴν Παλαιὰν τὴν ὑπεροχὴν, οὐ τὴν μάχην, οὐδὲ τὴν ἐναντίωσιν. Ἐκείνη γράμμα, φησί, καὶ λίθος, καὶ θανάτου διακονία, καὶ καταργεῖται· καὶ ὅμως οὐδὲ ταύτης ἠξιώθησαν οἱ Ἰουδαῖοι τῆς δόξης· αὐτὴ σαρκίνη ἢ πλάξ, καὶ πνεῦμα καὶ δικαιοσύνη, καὶ μένει· καὶ πάντες αὐτῆς καταξιοῦμεθα, οὐχ εἰς μόνον, καθάπερ Μωϋσῆς τῆς ἐλάττωτος τότε· Ἡμεῖς γὰρ, φησί, *πάντες ἀνακαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν τοῦ Κυρίου κατοπτρίζομεθα*, οὐ τὴν Μωυσέως. Ἄλλ' ἐπειδὴ τινες τὸ, *Ἠνίκα ἂν ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον*, περὶ τοῦ Υἱοῦ εἰρησθαί φασι, τοῖς σφόδρα ὠμολογημένοις ἀντιπίπτοντες^β ἀκριβέστερον αὐτὸ ἐξετάσωμεν, θέντες πρῶτερον ἐκεῖνο, ἀφ' οὗ δοκοῦσιν αὐτὸ κατασκευάζειν. Τί δὲ τοῦτό ἐστι; Καθάπερ, φησί, λέγει· Πνεῦμα ὁ

Θεὸς, οὕτω καὶ ἐνταῦθα, Πνεῦμα ὁ Κύριος. Ἄλλ' οὐκ εἶπε, Πνεῦμα ὁ Κύριος, [486] ἀλλ', *Ὁ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστι*. Ποῦ δὲ ταύτης κάκεινης τῆς συνθήκης τὸ μέσον. Ὅταν γὰρ βούληται οὕτω λέγειν, ὡς σὺ φῆς, τῷ ἐπιθέτῳ ἄρθρον οὐ προστίθῃσιν. Ἄλλως δὲ ἴδωμεν πάντα ὅσα διελέχθη ἀνωθεν. περὶ τίνος; εἰρηκεν· οἶον, ὅτε ἔλεγε, *τὸ γράμμα ἀποκτείνει, τὸ Πνεῦμα ζωοποιεῖ*· καὶ πάλιν, *Ἐγγεγραμμένη οὐ μέλανι, ἀλλὰ Πνεύματι Θεοῦ ζῶντος*· ἄρα περὶ τοῦ Υἱοῦ, ἢ περὶ τοῦ Πνεύματος; Εὐδύλον ὅτι περὶ τοῦ Πνεύματος· πρὸς γὰρ τοῦτο ἀπὸ τοῦ γράμματος αὐτοῦς ἐκάλε. Ἴνα γὰρ μὴ ἀκούσας τις Πνεῦμα, εἶτα λογισάμενος, εἰ Μωϋσῆς πρὸς Κύριον ἐπέστρεψεν, αὐτὸς δὲ πρὸς Πνεῦμα, ἔλαττον ἔχειν νομίση, διορθούμενος τὴν τοιαύτην ὑπόνοιαν, φησὶν, *Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστι*. Καὶ τοῦτο Κύριός ἐστι, φησί. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι περὶ τοῦ Παρακλήτου ὁ λόγος, ἐπήγαγεν· *Οὐ δὲ τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία*. Οὐ γὰρ δῆπου τοῦτο ἂν εἴποις αὐτὸν λέγειν, Οὐ δὲ ὁ Κύριος τοῦ Κυρίου. Ἐλευθερίαν δὲ εἶπε πρὸς τὴν ἐμπροσθεν δουλείαν. Εἶτα ἵνα μὴ νομίσης, ὅτι περὶ μέλλοντος χρόνου λέγει, φησὶν· *Ἡμεῖς δὲ πάντες ἀνακαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτρίζομενοι*· οὐ τὴν παυομένην ἐκείνην, ἀλλὰ τὴν μένουσαν· τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος.

Εἶδες πῶς πάλιν ἐν τάξει τοῦ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα τίθησι, καὶ αὐτοῦς εἰς τὴν τάξιν ἀναδιβάσει τῶν ἀποστόλων; Καὶ γὰρ ἐμπροσθεν εἰρηκεν, *Ἐπιστολή ἐστὶς Χριστοῦ*· καὶ ἐνταῦθα, *Ἡμεῖς δὲ πάντες ἀνακαλυμμένῳ προσώπῳ*. Καίτοι αὐτοὶ ἦλλον φέροντες κατὰ Μωυσέα νόμον. Ἄλλ' ὡσπερ ἡμεῖς, φησὶν, οὐκ ἐδεθόμεν καλύμματος, οὕτως οὐδὲ ὑμεῖς οἱ δεξάμενοι. Καίτοι γε πολλῶν μείζων αὐτὴ ἡ δόξα, οὐ γὰρ τοῦ προσώπου ἡμῶν αὐτῆ, ἀλλὰ τοῦ Πνεύματος· ἀλλ' ὅμως ἡμῖν ὁμοίως ἀτενίως δύνασθε εἰς ταύτην. Ἐκείνοι μὲν γὰρ οὐδὲ διὰ μεσίτου, ὑμεῖς δὲ καὶ χωρὶς μεσίτου δύνασθε τὴν μείζονα· ἐκείνοι εἰς τὴν Μωυσέως οὐκ ἔσχυσαν, ὑμεῖς καὶ εἰς τὴν τοῦ Πνεύματος· οὐκ ἂν δὲ, εἰ καταδέεσθαι τὸ Πνεῦμα ἦν, ὡς μείζονα ταῦτα ἐκείνων ἔθιγε.

ε'. Τί δὲ ἐστὶ, *τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτρίζομενοι*, τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα; Σαφέστερον μὲν τοῦτο ἐδεικνυτο, ἠνίκα τῶν σημείων τὰ χαρίσματα ἐνήργει· πληρὸν οὐδὲ νῦν δύσκολον αὐτὸ καταιδεῖν τῷ πιστοῦς ὀφθαλμοῦς ἔχοντι. Ὅμοῦ τε γὰρ βαπτίζομεθα, καὶ ὑπὲρ τὸν ἕλιον ἢ ψυχὴ λάμπει, τῷ Πνεύματι καθαρομένη· καὶ οὐ μόνον ὁρῶμεν εἰς τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐκείθεν δεχομέθα τινα αἰγλήν. Ὡσπερ ἂν εἰ ἀργυρὸς καθαρὸς πρὸς τὰς ἀκτίνας κείμενος, καὶ αὐτὸς ἀκτίνας ἐκπέμπειεν, οὐκ ἀπὸ τῆς εἰκείας φύσεως μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς λαμπιρόντος τῆς ἡλιακῆς· οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ καθαρομένη, καὶ ἀργύρου λαμπροτέρα γινόμενη, δέχεται ἀκτίνα ἀπὸ τῆς δόξης τοῦ Πνεύματος, καὶ ταύτην ἀντιπέμπει. Διὸ καὶ φησὶ, *Κατοπτρίζομενοι, τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης*, τῆς τοῦ Πνεύματος, εἰς δόξαν, τὴν ἡμετέραν, τὴν ἐγγινόμενήν, καὶ [487] τοιαύτην οἶον εἰκὸς, ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος.

Ὅρα πῶς καὶ ἐνταῦθα τὸ Πνεῦμα Κύριον καλεῖ

^β Haec. οὐκ ὄν ἴδον αὐτὴν Ἰουδαῖοι οἱ τότε, οὐ νῦν quae in Ed. deerant, et Int. Lat. legerat, ex Ms. mutuanur.

^β Edici, ἀντιπίπτοντες. Ms., ἀντιπρόπτοντες.

Και ἀλλαγῶ δὲ αὐτοῦ τὴν κυριότητα ἔστιν ἰδεῖν ἡ-
Λειτουργούντων γὰρ αὐτῶν, καὶ νηστευόντων τῷ
Κυρίῳ, φησὶν, εἶπε τὸ Πνεῦμα· Ἀφορίσατέ μοι
Παῦλον καὶ Βαρνάβαν. Διὰ γὰρ τοῦτο εἶπε, Λει-
τουργούντων αὐτῶν τῷ Κυρίῳ, Ἀφορίσατέ μοι,
 ἵνα τὸ ὁμότιμον δεῖξῃ. Καὶ πάλιν ὁ Χριστὸς φησιν,
Ὁ δοῦλος οὐκ οἶδε τί ποιεῖ ὁ κύριος αὐτοῦ· τὸ δὲ
 Πνεῦμα, ὡς ἄνθρωπος οἶδε τὰ ἑαυτοῦ, οὕτως οἶδε τὰ
 τοῦ Θεοῦ, οὐχὶ διδασκόμενον· ἐπεὶ ἡ εἰκὼν οὐ μένει.
 Καὶ τὸ ἐνεργεῖν δὲ καθὼς βούλεται, δείκνυσιν αὐτοῦ
 τὴν ἐξουσίαν καὶ τὴν κυριότητα. Τοῦτο μεταμορφοί,
 τοῦτο οὐκ ἔφ' οὐσαχηματίζεσθαι ἡμᾶς τῷ αἰῶνι τού-
 τῳ, τοῦτο δημιουργὸν τῆς τοιαύτης κτίσεως. Ὡσπερ
 γὰρ φησὶ, *Κτισθέντες ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ·* οὕτω
 φησὶ, *Καρδίας καθαρὰν κλίσσον ἐν ἐμοί, ὁ Θεός,*
καὶ πνεῦμα εὐθὲς ἐγκαταίτωσιν ἐν τοῖς ἐγκάτοις
μου. Βούλει σοι δεῖξω τοῦτο καὶ ἀπὸ τῶν ἀποστόλων
 αἰσθητικώτερον; Ἐνόησον Παῦλον, οὗ τὰ ἱμάτια
 ἐνήργει, Πέτρον, οὗ καὶ αἱ σκιά ἰσχυον. Οὐ γὰρ ἄν,
 εἰ μὴ βασιλέως ἔφερον εἰκόνα, καὶ ἀπρόσιτοι ἦσαν
 αὐτῶν αἱ μαρμαρυγαί, τοσοῦτον τὰ ἱμάτια αὐτῶν καὶ
 αἱ σκιά ἐνήργησαν. Βασιλέως γὰρ ἱμάτια καὶ τοῖς
 λησταῖς ἔστι φοβερά. Θέλεις ἰδεῖν καὶ διὰ τοῦ σώμα-
 τος λάμπουσαν ταύτην; Ἀτερίσαντες, φησὶν, *εἰς*
τὸ πρόσωπον Στεφάνου, εἶδον ὡς πρόσωπον ἀγ-
γέλου. Ἄλλ' οὐδὲν τοῦτο πρὸς τὴν ἔνδοθεν ἀστρά-
 πτουσαν δόξαν. Ὅσπερ γὰρ Μωϋσῆς ἐπὶ τοῦ προσώπου
 εἶχε, τοῦτο οὗτοι ἐπὶ τῆς ψυχῆς περιέφερον, μᾶλλον
 δὲ καὶ πολλῶ πλέον. Τὸ μὲν γὰρ Μωϋσέως αἰσθητι-
 κώτερον ἦν, τοῦτο δὲ ἀσιώματον. Καὶ καθάπερ πυρ-
 αυγῆ σώματα ἀπὸ τῶν λαμπρῶν σωμάτων ἐπὶ τὸ
 πλησίον ἀπορρόδοντα, καὶ ἑκαίνοις μεταδίδωσι τῆς οἰ-
 κείας αὐγῆς· οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῶν πιστῶν συμβαίνει.
 Διὰ δὴ τοῦτο τῆς γῆς ἀπαλλάττονται οἱ τοῦτο πά-
 σχοντες, καὶ τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ὄνειροπολοῦσιν. Οἴ-
 μοι· καλὸν γὰρ ἐνταῦθα καὶ στενάξαι πικρὸν, ὅτι
 τοσαύτης ἀπολαύοντες εὐγενείας^α, οὐδὲ τὰ λεγόμενα
 ἴσμεν, διὰ τὸ ταχέως ἀπολλύναι τὰ πράγματα, καὶ
 πρὸς τὰ αἰσθητὰ ἐποτρῆσθαι. Αὕτη γὰρ ἡ δόξα ἡ
 ἀπόρρητος καὶ φρικώδης μέχρι μὲν μιᾶς καὶ δευτέρας
 ἡμέρας; ἐν ἡμῖν μένει, λοιπὸν δὲ αὕτη κατασθένου-
 μεν, τὸν χειμῶνα ἐπάγοντες τῶν βιωτικῶν πραγμά-
 των, καὶ τῇ πυκνότητι τῶν νεφῶν ἀποκρουόμενοι
 τὰς ἀκτίνας.

Χειμῶν γὰρ τὰ βιωτικά, καὶ χειμῶνος σκυθρωπώ-
 τερα. Οὐ γὰρ κρυμὸς τίκεται ἐντεῦθεν, οὐδὲ ὑετός,
 οὐδὲ πηλὸν ποιεῖ καὶ τέλμα βαθῶ, ἀλλὰ τὰ πάντων
 χαλεπώτερα τούτων, γένναν συνίστησι, καὶ τὰ τῆς
 γαέννης κακὰ. Καὶ καθάπερ ἐν κρυμῷ σφοδρῶ πέ-
 πηγε πάντα τὰ μέλη, καὶ ἔστι νεκρά· οὕτω δὴ καὶ
 ἐν τῷ χειμῶνι τῶν ἀμαρτημάτων φρίττουσα ἡ ψυχὴ,
 οὐδὲν τῶν αὐτῆς ἐργάζεται, πεπηγυῖα καθάπερ ὑπὸ
 [488] κρυμοῦ τοῦ συνειδήτος. Ὅσπερ γὰρ τῷ σώματι
 ψῦχος, τοῦτο πονηρὸν συνειδὸς τῇ ψυχῇ· ὅθεν καὶ
 δειλία γίνεται. Οὐδὲν γὰρ δειλότερον τοῦ τοῖς βιωτι-
 κοῖς προσηλωμένου· τὸν γὰρ τοῦ Κάιν βίον ὁ τοιοῦ-
 τος ζῆ, καθ' ἑκάστην ἡμέραν τρέμων. Καὶ τί λέγω

^α Εὐγενείας, sic ms., et marg. Savil., et ita legit Inter-
 pres Latinus. Eūitū, εὐεργεσίας.

θανάτους καὶ ζημίας καὶ προσκρούματα καὶ κολακείας
 καὶ θεραπείας; καὶ γὰρ καὶ τούτων χωρὶς μυρίας δέ-
 δοικε μεταβολὰς. Καὶ τὸ μὲν ταμειὸν γέμει χρυσοῦ,
 ἡ ψυχὴ δὲ οὐκ ἀπῆλλακτα· τοῦ τῆς πενίας φόβου·
 καὶ μάλα εἰκότως. Ὡς ἐπὶ πραγμάτων γὰρ ὄρμει ἡ
 σαθρῶν, καὶ εὐμεταπτῶτων· κἂν μὴ αὐτὸς ὑπομείνῃ
 τὴν μεταβολὴν, ἐν ἑτέροις γινομένην ὀρῶν, ἀπόλωλε·
 καὶ πολλὴ μὲν ἡ δειλία, πολλὴ δὲ ἡ ἀνανδρία. Οὐδὲ
 γὰρ μόνον πρὸς κινδύνους ἀτολμος ὁ τοιοῦτος, ἀλλὰ
 καὶ πρὸς τὰ ἄλλα πάντα· κἂν ἐπιθυμία χρημάτων
 ἐμπέσῃ, οὐχ ὡς ἀνὴρ ἐλεύθερος ἀποκρούεται τὴν
 προσβολὴν, ἀλλ' ὡς ἀργυρῶνητος πάντα πράττει,
 καθάπερ δεσποίνῃ χαλεπῇ τῇ φιλαργυρίᾳ δουλεύων·
 κἂν εὐμορφὸν τινα κόρην ἴδῃ, κατέπετρεν εὐθέως
 ἀλούς, καὶ ὥσπερ κύων λυτῶν ἔπεται, δέον τούναν-
 τιον ποιεῖν.

5'. Ὅταν γὰρ ἴδῃς γυναῖκα ὠραίαν, μὴ τοῦτο σκόπει
 ὅπως ἀπολαύσῃς τῆς ἐπιθυμίας, ἀλλὰ πῶς ἀπαλλαγῆς
 τῆς ἐπιθυμίας. Καὶ πῶς τοῦτο ἐνι, φησὶν; οὐ γὰρ
 ἔστι τὸ ἐρᾶν ἐμὸν. Ἀλλὰ τίνας, εἰπέ μοι; Τῆς τοῦ
 δαίμονος ἐπηρείας. Ὅπως δαίμονα εἶναι νομίζεις τὸ
 ἐπιβουλεύον; Οὐκοῦν πύκτευε καὶ μάχου νοστήματι.
 Ἄλλ' οὐ δύναμαι, φησὶ. Φέρε οὖν, πρῶτον τοῦτό σε
 διδάξωμεν, ὅτι τῆς σῆς βραθυμίας τὸ γινόμενον, καὶ
 ὅτι σὺ παρὰ τὴν ἀρχὴν τῷ δαίμονι δέδωκας πάροδον,
 καὶ νῦν, ἂν ἐθέλῃς, μετὰ πολλῆς αὐτὸν ἀπίσθη τῆς
 εὐκολίας. Εἰπέ γὰρ μοι, οἱ μοιχεύοντες, ἐρῶντες
 μοιχεύουσιν, ἢ ἀπλῶς κινδύνων ἐπιθυμοῦντες; Εὐ-
 δηλον ὅτι ἐρῶντες. Ἄρ' οὖν συγγνώμης τυγχάνουσιν;
 Οὐδαμῶς. Τί δὴ ποτε; Ὅτι αὐτῶν ἔστι τὸ ἀμάρτη-
 μα. Ἀλλὰ τί μοι συλλογισμοὺς πλέκεις, φησὶν; ἐγὼ
 σύνοιδα ἑμαυτῶ βουλόμενος ἀποκρούσασθαι τὸ πά-
 θος, καὶ οὐκ ἰσχύω, ἀλλ' ἐφέστηκε καὶ πιέζει καὶ
 ὀδυνᾷ χαλεπῶς. Βούλει μὲν ἀποκρούσασθαι, ἄνθρωπε,
 οὐ ποιεῖς δὲ ἅ τῶν ἀποκρουομένων ἔστιν· ἀλλὰ ταῦ-
 τὸν πάσχεις, οἷον ἂν εἰ τις πυρέττων, καὶ ψυχρῶν
 ἐμφορούμενος ναμάτων, λέγοι· Πόσα ἐπινοῶ βουλό-
 μενος σβῆσαι τὸν πυρετὸν καὶ οὐκ ἰσχύω, ἀλλὰ μᾶλ-
 λὸν μου τὴν φλόγα ἀνάπτω;

Ἴδωμεν οὖν μήποτε καὶ σὺ τὰ μὲν ἐκκαίοντα ποιεῖς,
 νομίζεις δὲ ἐπινοεῖν τὰ σθενούντα. Οὐ, φησὶν. Εἰπέ
 οὖν, τί ποτε ἐπεχείρησας ποιῆσαι πρὸς τὸ σβῆσαι τὸ
 πάθος; τί δὲ ἔστιν ὄλως τοῦ πάθους ἀζητητικόν; Εἰ
 γὰρ καὶ μὴ πάντες ὑπεσῶνται τοῖς ἐγκλήμασι τού-
 τοις ἐσμέν (πλείους γὰρ ἂν εὐροίμεν τῶν τῶν χρημά-
 των, ἢ τῶν τῶν σωμάτων ἀλιτκομένους ἔρωτι), ἀλλὰ
 κοινὸν πᾶσι προκείμεται τὸ φάρμακον, καὶ τούτοις
 κἀκεῖνοις. Καὶ γὰρ κἀκεῖνο ἔρωσ ἀτοπος, καὶ τοῦτο,
 ἀλλ' οὗτος ἐκεῖνου [489] δριμύτερος καὶ ὀξύτερος.
 Ὅταν οὖν τοῦ μείζονος περιγεγνώμεθα, εὐδὴλον ὅτι
 καὶ τὸν ἐλάττω βραδύς αἰρήσομεν. Καὶ πῶς, εἰ δρι-
 μύτερος οὗτος, φησὶν, οὐ πάντες ἀλίσκονται τῷ κα-
 κῷ, ἀλλ' οἱ πλείους περὶ χρεῖματα μεμήησαν; Ὅτι
 πρῶτον μὲν ἀκίνδυνος αὕτη εἶναι δοκεῖ ἡ ἐπιθυμία·
 ἔπειτα, εἰ καὶ ὀξύτερα ἔστιν ἡ τῶν σωμάτων, ἀλλὰ

^α Eūiti, ὄρμῃ, ms. ὄρμῃ, Savil. legendum putat ὄρμῃ, et
 hanc lectionem veriorē esse probat Dunæus in Notis
 Saviglianis, exemplis ex Demosthene et ex Thucydide
 mutuatis.

enim his verbis Scriptura utitur, *Ministrantibus ipsis Domino, Segregate mihi*, ut eum ejusdem dignitatis esse ostendat. Ac rursus ait Christus, *Servus nascit quid faciat dominus ejus* (Joan. 15. 15): ut autem homo novit ea quæ sua sunt, ita Spiritus novit quæ Dei sunt (1. Cor. 2. 11), non quod edoceatur: nam ita similitudo sibi non constaret. Quin hinc quoque auctoritatem ac dominationem suam ostendit, quod, prout vult, operatur. Hic nos transformat, hic nos huic sæculo conformari non sinit, hic hujusmodi creationis artifex est. Quemadmodum enim ait, *Creati in Christo Jesu* (Ephes. 2. 10): eodem modo ait, *Cor mundum crea in me, Deus, et spiritum rectum innova in visceribus meis* (Psal. 50. 12). Vis hoc tibi ab apostolis quoque sensibili modo ostendam? Paulum cogita, cujus vestes operabantur; Petrum, cujus ipsæ quoque umbræ viribus pollebant. Neque enim, nisi Regis imaginem gestassent, et incomparabilis quidam fulgor ex ipsis effluisset, eorum vestes atque umbræ tot miracula edidissent. Regis quippe vestes latronibus etiam terrori sunt. Libetne videre hanc per corpus quoque collucentem? *Intuentes*, inquit, *faciem Stephani, videntur tamquam faciem angeli* (Actor. 5. 15). Quamquam nihil istud erat præ gloria ea, quæ interne rutilabat. Nam quod Moses in vultu habebat, hoc isti in anima circumferebant, atque adeo multo amplius. Etenim id quod Mosi contingebat, sensui subjectum erat; hoc autem corporis expertus est. Et sicut ignea corpora, a splendidis corporibus in id quod propinquum est defluentia, ipsi quoque splendorem suum impertiunt: eodem modo in fidelibus quoque usu venit. Ob eamque causam a terra abscedunt, qui ita affecti sunt, cælestiique sola ipsis in mente versantur. Hei mihi! hic enim acerbe quoque ingemiscere pulchrum fuerit, quod, cum tanta nobilitate præditi simus, tamen ne ea quidem quæ dicuntur novimus, quia confestim has res nobis perire sinimus, atque iis quæ in sensum cadunt inhiamus. Arcana enim hæc et tremenda gloria ad unum quidem aut alterum diem in nobis manet; deinceps autem eam exstinguimus, dum negotiorum hujusce vitæ tempestatem accersimus, ac per nubium densitatem radios propulsamus.

Hæc vita tempestat est. — Tempestat enim res hujusce vitæ sunt, ac tempestat tristiores. Neque enim hinc frigus oritur, nec pluvia nec lutum ac profundus limus, sed, quæ his omnibus graviora sunt, nempe gehenna et gehennæ mala. Et quemadmodum grassante acerrimo frigore membra omnia concresecunt, ac mortua sunt: sic etiam animus in peccatorum frigore contremiscens, nullum munus suum exsequitur, ut qui videlicet conscientia ac si gelu concretus sit. Quod enim corpori frigus est, hoc animo mala conscientia: unde etiam timiditas existit. Nihil enim homine mundanis rebus affixo timidius fingi potest: nam qui ejusmodi est, ut Cain vivit, quotidie tremens (Gen. 4). Quid autem mortes et detrimenta et offensiones et assentationes et obsequia commemorem? nam, ut hæc omittam, sexcentas mutationes extimescit. Atque arca

quidem auro referta est, animus autem paupertatis metu minime vacat; ac merito quidem. In rebus enim imbecillis et quæ facile mutantur ancoram figit: etiamsi ipse naufragium non patiat, in aliis tamen id perspicuens, examinatur; atque ut ingenti timiditate, ita ingenti ignavia laborat. Neque enim hujusmodi homo in periculis dumtaxat, sed in omnibus aliis ignavus est. Nam si pecuniarum cupiditas irrue-rit, non ut ingenuus vir impetum propulsat; sed ut pretio emptum mancipium quidvis facit, avaritiæ tamquam acerbæ dominæ serviens. Si formosam aliquam puellam conspicatus fuerit, protinus captus trepidat, rabidique canis in morem eam sequitur, cum contra faciendum sit.

6. Etenim cum formosam mulierem cernis, ne hoc spectes quomodo cupiditatis tuæ compos flas, sed quomodo cupiditate libereris. Et quam ratione hoc fieri possit, inquires? neque enim amare mei est arbitrii. Cujus ergo, dic mihi? Insultus dæmonis. Omnino igitur dæmonem esse arbitraris, qui insidias struat? Luctare igitur, ac pugna cum morbo. Ad non possum, inquires. Age igitur hoc primum te docebimus, ignaviæ tuæ esse id quod tibi accidit, teque ab initio dæmoni aditum præbuisse, ac nunc, si voluntas ita tulerit, eum facillime propellere posse. Dic mihi, qui adulterium perpetrant, utrum amore ducti id perpetrant, an quod simpliciter pericula expetant? Amore ducti haud dubie. Num igitur veniam propterea obtinent? Minime. Quid ita? Quoniam ipsorum est peccatum. At quid syllogismos nectis? inquires; conscius mihi ipse sum, me affectum hunc submovere velle, nec tamen id possum, sed id imminet, graviterque me premit et excruciat. Vis quidem illud, o homo, submovere; at non ea facis, quæ repellere possint; verum perinde facis, ut si quis febrî correptus, ac sese frigida aqua ingurgitans, dicat: Quanta comminiscor, dum febrim exstinguere studeo nec possum, sed flammam potius meam accendo?

Cupiditatis exstinguendæ modus. — Videamus igitur num tu quoque ea facias, quæ morbum inflamment, cum te ea excogitare putes, quæ exstinguant. Non, inquis. Dic igitur, quidnam, ut morbum exstingueres, facere umquam es conatus? quid autem omnino est, quod morbum augeat? Etenim, licet non omnes his criminibus obnoxii simus (plures enim reperire est, qui pecuniarum quam qui corporum amore teneantur); commune tamen omnibus, tam his quam illis remedium proponetur. Nam et ille amor absurdus est, et hic quoque; verum hic illo acrior est ac vehementior. Quamobrem si majorem superaverimus, non est dubium quin minorem quoque facile vincamus. At, inquires, si acrior hic amor est, qui fit, ut non omnes hoc malo corripiantur, sed plures ad insaniam usque pecunias ament? Primum quia pericula carere videtur hæc cupiditas; deinde quoniam, etsi corporum cupiditas acrior est, tamen citius exstinguitur. Nam si perstaret, ut pecuniarum cupiditas, eum qui captus esset funditus perderet. Age igitur, de hoc corporum amore ad vos disseramus, ac vide-

mus undenam incrementum sumat hoc malum : sic enim perspectum habebimus, utrum culpa nostra contrahatur, necne : ac, si culpa nostra contrahitur, nihil non faciamus, quo superiores eo simus ; si autem extra culpam sumus, quid frustra nosipsos maceramus ? quid item iis, qui eo capiuntur, non ignoscimus potius, quam succensemus ? Unde igitur nascitur hic amor ? Ab elegantia formæ, inquires, cum scilicet pulchra et venusta ea fuerit, quæ vulnus infert. Frustra et temere hæc dicis. Nam si formæ pulchritudo amatores alliceret, omnes haberet amatores hæc puella : quod si non omnes habet, proinde nec naturæ nec elegantie formæ, sed impudicis oculis istud adscribendum est. Nam cum eam curiose intuens suspexeris, atque adamaris, telum excepisti. Quisnam autem, inquires, facere possit, ut pulchram mulierem cernens, non eam laudet ? Quo sit, ut eam res hujusmodi mirari, voluntatis nostræ minime sit, ne amor quidem in nostro arbitrio situs sit. Absiste, o homo ! Quid omnia simul confundis, undique in orbem excurrens, nec mali radicem perspicere volens ? siquidem plerosque video, qui formam admirentur ac laudibus efferant, nec tamen ament. Et qui fieri potest, inquis, ut qui mirantur, non item ament ? Ne tumultuare, queso ; hoc enim dicere paro ; sed exspecta, et audies Mosem, filium Jacob admirantem, ac dicentem : *Et erat Joseph pulchra facie, et aspectu decorus valde* (Gen. 39. 6). Num igitur propterea is amabat, qui hæc dicebat ? Minime. Non enim, inquires, cum quem laudabat cernebat. Atqui erga auditas quoque formas ita quodammodo afficimur, non modo erga conspectas. Verum ne mihi in his rebus contentionem moveas ; annon David admodum formosus erat, ac subrufus cum oculorum pulchritudine ? quæ oculorum elegantia maxime violenta pulchritudinis pars est. Num igitur quispiam ipsius amore captus est ? Minime : non igitur una cum admiratione amor etiam nascitur. Nam et matres multi habuerunt corporis pulchritudine florentissimas : num igitur filii earum amore incensi sunt ? Absit istud. Quamquam enim id quod cernunt admirentur, tamen in fœdum amorem non incidunt. At, rursus inquires, hoc ipsis natura præstat. Quænam, oro, natura ? Quia matres sunt, inquires. Annon audis Persas nemine cogente, cum matribus suis misceri, nec unum aut duos, sed universam gentem ? Quin citra hæc liquido hinc consiat morbum hunc non corporis elegantie, nec simpliciter pulchritudini adscribendum esse, sed animi socordie atque oberrationi. Pernulti etenim, cum innumeras præstanti forma mulieres præteriissent, deformibus sese dederunt : ex quo perspicuum est, amorem a formæ venustate minime proficisci. Nam si ita esset, ii, qui in amorem inciderunt, ab illis potius quam ab istis capti fuissent. Quidnam igitur in causa est ? inquires ; nam si formæ honestas non facit ut quispiam amet, unde igitur amor causam ac radicem habet ? an a malo dæmone ? Habet quoque illinc ortum, sed non hoc est quod quæritur ; verum annon ipsi quoque in causa simus. Neque enim illorum dum-

taxat sunt insidie, sed cum illis a nobis primum. Non aliunde perniciosus hic morbus æque ortum trahit, atque a consuetudine et verborum blanditiis, et otio ac cessatione, quodque nihil quod agamus, habeamus.

7. *Modus extinguendæ libidinis.* — Magna quippe, magna, inquam, consuetudinis vis est, atque adeo tanta, ut in naturæ necessitatem migret. Quod si consuetudinis est hanc procreare, non dubium quin etiam extinguere. Sane multi amantes sic amare desierunt, cum quas amabant, non cernerent. Hoc autem ad breve quidem tempus acerbum ac perquam injucundum esse videtur ; at progressu temporis suave efficitur, ac ne si velint quidem, morbum revocare queant. Quid igitur, inquires, cum citra consuetudinem ullam ab ipso primo aspectu captus fueris ? Hic quoque in causa est corporis desidia, aut delicia, aut quod ea quæ opus sunt non cures, nec in necessariis negotiis verseris. Nam qui talis est, instar erronis cuiuspiam quovis malo transfigitur : atque hujusmodi animam, non secus ac puerum vagantem, quisquis vult in servitutem trahit. Quoniam enim ipsa hoc in more positum habet, ut aliquid operetur, si ipsius in rebus honestis, actionem comprimam, quia nihil agere non potest, alia pariat necesse est. Sicut enim terra, cum nec seritur nec plantatur, herbam dumtaxat profert : ita et anima, cum necessariorum rerum nihil habet quod agat, atque aliquid agere cupiat, pravis rebus se tradit. Et sicut oculus, qui cernere non cessat, prava cernat necesse est, cum bonis objectis caret : sic etiam animus, cum se a necessariis abduxerit, jam circa inutilia versatur. Alioqui quod occupatio et cura primum quoque impetum propellere queat, multis argumentis liquet. Quamobrem cum pulchram mulierem conspexeris, ab eaque te affectum senseris, eam ne ultra cernas, et liberatus es. Et qui fieri poterit, inquires, ut eam ultra non cernam, cum cupiditate trabar ? Aliis rebus, quæ animum distrahant, facile addicas, libris nimirum, necessariis curis, patrociniis, opitulationibus eorum, quibus injuria inferitur, precibus, rerum futurarum meditationi : his animum adstringe. Sic non recens tantum vulnus curabis, sed concretum etiam atque inveteratum facile discuties. Nam si contumelia, ut est in proverbio, amanti persuadet, ut amorem abrumpat, quomodo non multo magis spirituales hæc incantationes malum istud superent, dummodo ab eo nos removere in animum inducamus ? Quod si cum illis versemur ac confabulemur, quæ hujusmodi tela in nos contorquent, ac de illis tum loquamur, tum audiamus, morbum hoc præceto alimus. Quoniam ergo modo ignem extinguere cupis, cum quotidie flammam accendas ? Ac de consuetudine hæc mihi ad juvenes dicta sint : nam quod ad viros attinet, eosque qui philosophari norunt, nihil perinde juvat, ut Dei timor, gehennæ memoria, regni cælorum cupiditas ; hæc enim ad extinguendum ignem sufficiunt. Ac præterea illud tecum reputa, id quod cernis nihil aliud esse, quam pituitam et sanguinem ac corrupti alimenti succum. At letus ac

θᾶττον ἐκείνη σβέννυται· ὡς εἰ γε παρέμενεν, ὡς ἡ τῶν χρημάτων, κἄν ἀπόλεσε τὸν ἀλόγιστον ἄρδην. Φέρε οὖν, περὶ τούτου ὑμῖν διαλεγθῶμεν, τοῦ τῶν σωμάτων, καὶ ἴθωμεν πόθεν αὐξεται τὸ κακόν· οὕτω γὰρ εἰσόμεθα, εἴτε ἡμέτερον τοῦτο ἔγκλημα, εἴτε οὐχ ἡμέτερον· καὶ εἰ μὲν ἡμέτερον, πάντα πράξωμεν*, ὥστε περιγενέσθαι· εἰ δὲ οὐχ ἡμέτερον, τί μάτην κόπτομεν ἑαυτούς; τί δὲ οὐ συγγινώσκομεν, ἀλλ' ἔγκαλοῦμεν τοῖς ἀλογομένοις; Πόθεν οὖν τίκτεται οὗτος ὁ ἔρωσ; Ἐπὶ εὐμορφίας προσώπου, φησὶν, ὅταν καλὴ καὶ εὐειδής ἡ τιτρώσκουσα ἦ. Εἰκὴ ταῦτα λέγεις καὶ μάτην. Εἰ γὰρ τῆς εὐμορφίας τὸ ἔραστὰς ἐπιπάσασθαι, πάντας ἂν ἔσχεν ἔραστὰς ἡ τοιαύτη κόρη· εἰ δὲ οὐ πάντας ἔχει, οὐ τῆς φύσεως τοῦτο, οὐδὲ ἐξ εὐμορφίας, ἀλλ' ἐξ ἀκολάτων ὀφθαλμῶν· ὅταν γὰρ ἰδῶν περιέργως θαυμάσῃ; καὶ ἔρασθῆς, ἐδέξω τὸ βέλος. Καὶ τίς ἂν δύναίτο καλὴν γυναῖκα ὄρων, μὴ ἐπαινεῖσαι τὴν ὀρωμένην; φησὶν. Εἰ τοῖνον οὐ τῆς προαιρέσεως ἡμῶν τὰ τοιαῦτα θαυμάζειν, οὐκ ἐν ἡμῖν ἄρα ὁ ἔρωσ. Ἐπίσχεσ, ἀνθρωπε. Τί πάντα φύρεις ὁμοῦ, παταχοῦ περιτρέχων, καὶ τοῦ κακοῦ τὴν ῥίζαν οὐκ ἐθέλων ἰδεῖν; καὶ γὰρ πολλοὺς ὄρω θαυμάζοντας καὶ ἐπαινοῦντας, οὐκ ἐρῶντας δέ. Καὶ πῶς ἐνὶ θαυμάζοντα; μὴ ἐρῶν; Μὴ θορύβει· τοῦτο γὰρ ἔρχομαι εἰπεῖν· ἀλλ' ἀνάμεινον, καὶ ἀκούση τοῦ Μωϋσέως; θαυμάζοντος τὸν παῖδα τοῦ Ἰακώβ, καὶ λέγοντος· Καὶ ἦν Ἰωσήφ καλὸς τῷ εἶδει, καὶ ὠραῖος τῇ ὄψει σφόδρα. Ἄρα οὖν ἦρα ὁ ταῦτα λέγων; Οὐδαμῶς. Οὐδὲ γὰρ ἔώρα, φησὶ, τὸν ἐπαινούμενον. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ ἀκουόμενα κάλλη πάσχομέν τι τοιοῦτον, οὐ πρὸς τὰ ὀρώμενα μόνον. Ἴνα δὲ μὴ φιλονεικῆς ἡμῖν ἐν τούτοις, ὁ Δαυὶδ οὐκ ἦν ὠραῖος σφόδρα, καὶ ὑπέρβυθος μετὰ κάλλους ὀφθαλμῶν; ὁ δὲ μάλιστα ἐστὶ τυραννικώτερον μέρος τῆς εὐμορφίας, τῶν ὀφθαλμῶν τὸ κάλλος. Ἄρ' οὖν ἤρασθη τις αὐτοῦ; Οὐδαμῶς. Οὐκ ἄρα μετὰ τοῦ θαυμάζειν καὶ τὸ ἐρῶν γίνεται. Καὶ γὰρ καὶ μητέρας ἔσχον πολλοὶ σφόδρα ἀνοήτους τῆ τοῦ σώματος ὥρα. Τί οὖν; ἠράσθησαν αὐτῶν οἱ παῖδες; Ἄπαγε· ἀλλὰ θαυμάζουσι μὲν τὸ ὀρώμενον, οὐκ ἐμπέπτουσι δὲ εἰς ἔρωτα αἰσχρόν. Πάλιν γὰρ τῆς φύσεως τὸ νατόρθωμά ἐστι. Ποίας φύσεως, εἰπέ μοι; Ὅτι μητέρες εἰσὶ, φησὶν. Εἴτα οὐκ ἀκούεις, ὅτι Πέρσαι, μηδενὸς καταναγκάζοντες, ταῖς αὐτῶν μίγνυνται μητέρας, καὶ οὐχ εἰς οὐδὲ δευτέρας, ἀλλ' ὀλόκληρον ἔθνος; Χωρὶς δὲ τούτων, κάκειθεν [490] δῆλον, ὅτι τὸ νόσημα τοῦτο οὐ τῆς ὥρας τοῦ σώματος, οὐδὲ τῆς εὐμορφίας ἐστὶν ἀπλῶς, ἀλλὰ τῆς ῥαθυμίας καὶ πλανωμένης ψυχῆς. Πολλοὶ γοῦν πολλάκις μυρίας εὐπρεπεῖς παραδραμόντες γυναῖκας, ταῖς αἰσχροτέρας ἔδωκαν ἑαυτούς· ὅθεν δῆλον ὅτι οὐ τῆς εὐμορφίας τὸ ἐρῶν· ἢ γὰρ ἂν εἶλον ἐκείναι πρὸς τούτων τοὺς ἐμπεισόντας. Τί οὖν τὸ αἴτιον; εἰ γὰρ μὴ τῆς εὐμορφίας τὸ ἐρῶν, πόθεν ἔχει τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ῥίζαν, φησὶν; Ἐπὶ δαίμονος πονηροῦ; Ἐχει μὲν καὶ ἐκεῖθεν· ἀλλ' οὐ τοῦτό ἐστι τὸ ζητούμενον, ἀλλ' εἰ μὴ καὶ ἡμεῖς αἴτιοι. Οὐ γὰρ ἐκείνων μόνον ἡ ἐπιβουλὴ, ἀλλὰ μετ' ἐκείνων καὶ

ἡμῶν πρώτων β. Οὐδαμῶθεν γὰρ ἐτέρωθεν οὕτω τίκτεται τὸ πονηρὸν τοῦτο νόσημα, ὡς ἀπὸ συνηθείας, καὶ κολακείας ῥημάτων, καὶ σχολῆς καὶ ἀργίας καὶ τοῦ μηδὲν ἔχειν ποιεῖν.

ζ. Μεγάλῃ γὰρ, μεγάλῃ τῆς συνηθείας ἡ τυραννίς, καὶ τοσαύτη, ὡς εἰς φύσεως ἀνάγκην καθίστασθαι ε. Εἰ δὲ συνηθεῖα τὸ τίκτειν αὐτὴν, εὐδῆλον ἔτι καὶ τὸ σβεννύναι. Πολλοὶ γοῦν ἐρῶντες οὕτως ἐπαύσαντο, μὴ ὀρωμένους τῶν ἐρωμένων. Τοῦτο δὲ πρὸς βραχὺ μὲν δοκεῖ πικρὸν εἶναι, καὶ σφόδρα ἀηδές· τῷ χρόνῳ δὲ ἡδὺ γίνεται, καὶ οὐδὲ βουλομένοις λοιπὸν ἐν ἀνακτῆσασθαι τὸ πάθος. Τί οὖν ὅταν συνηθείας χωρὶς ἀπὸ πρώτης τῆς ὕψεως ἄλῳ; Κάνταῦθα ἀργία τοῦ σώματος, ἢ τρυφή^d, καὶ τὸ μὴ φροντίζειν τῶν προσηκόντων, μῆδὲ ἐν ἀναγκαίοις εἶναι πράγμασι. Καθάπερ γὰρ πλάνος τις ὁ τοιοῦτος περιερχόμενος, παντὶ περιπέρεται πονηρῷ· καὶ καθάπερ παιδίον ἀφετον, ὁ βουλόμενος ἀνδροποδίζει τὴν τοιαύτην ψυχῆν. Ἐπειδὴ γὰρ ἔθος αὐτῇ ἐνεργεῖν, ὅταν αὐτῆς παύσης τὴν ἐνεργεῖαν τὴν ἐν τοῖς ἀγαθοῖς, ἐπειδὴ ἀργεῖν οὐ δύναται, ἀναγκάζεται ἕτερα τίκτειν. Καθάπερ ἡ γῆ, ὅταν μὴ σπείρηται μῆδὲ φυτεύηται, βότανῃ ἀναδιδῶσιν ἀπλῶς· οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ, ὅταν μὴ ἐξηγῆται πρᾶξι τῶν ἀναγκαίων, πάντως τοῦ πράττειν ἐπιθυμοῦσα, πονηροῖς ἑαυτὴν δίδωσι πράγμασι. Καὶ ὡς περ ὀφθαλμὸς τοῦ μὲν ὄραν οὐ παύεται, καὶ διὰ τοῦτο ὕφεται πονηρὰ, ὅταν ἀγαθὰ μὴ ἦ ὑποκείμενα· οὕτω καὶ ὁ λογισμὸς, ὅταν τῶν ἀναγκαίων ἑαυτὸν ἀπαγάγη, περὶ τὰ ἀχρηστα στρέφεται λοιπὸν· ἐπεὶ ὅτι καὶ τὴν πρώτην προσβολὴν δύναται ἀποκρούσασθαι ἀσχολία καὶ φροντίς, πολλαχόθεν δῆλον. Ὅταν οὖν ἴδῃς γυναῖκα καλὴν, καὶ πάθῃς τι πρὸς αὐτὴν, μηκέτι ἴδῃς, καὶ ἀπηλλάγῃς. Καὶ πῶς δυνήσομαι μηκέτι ἰδεῖν ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας ἐλκόμενος, φησὶν; Ἐτέροις σεαυτὸν δὸς, περιέλκουσι τὴν ψυχὴν, βιβλίους, φροντιστὶν ἀναγκαίαις, προστασίαις, βοηθείαις ἀδικουμένων, εὐχαῖς, φιλοσοφίᾳ τῇ περὶ τῶν μελλόντων· τοιοῦτοις κατὰδῃσον τὴν ψυχῆν. Οὕτως οὐχὶ νεαρὸν ἔλκος διορθῶση μόνον, ἀλλὰ παγὲν καὶ χρόνιον γενόμενον ἀποτριψὴ βραδίως. [491] Εἰ γὰρ ὕβρις τὸν ἐρῶντα πεθεῖ καταλύει τὸν ἔρωτα, κατὰ τὴν παροιμίαν, πῶς οὐ πολλῷ μᾶλλον αἱ πνευματικαὶ αὐταῖς ἐπιφοδαὶ περιέσσονται τοῦ κακοῦ, μόνον ἂν ἐθέλωμεν ἀποστῆναι; Ἄν δὲ αἰεὶ προσομιλῶμεν καὶ συναναστρεφώμεθα ταῖς τοξευούσαις ἡμᾶς τὰ τοιαῦτα τοξεύματα, καὶ λέγοντες καὶ ἀκούοντες τὰ παρ' ἐκείνων, τρέφομεν τὸ νόσημα. Πῶς οὖν ἀξιοῖς σεαυτὴν τὸ πῦρ, καὶ ἐκάστην ἡμέραν τὴν φλόγα ἀνάπτων; Καὶ ταῦτα μὲν ἡμῖν τὰ τῆς συνηθείας πρὸς τοὺς νέους εἰρησθῶ· ὡς τοῖς γε ἀνδράσι, καὶ φιλοσοφεῖν ἐπισταμένοις, πάντων μείζων ὁ τοῦ Θεοῦ φόβος, ἢ τῆς γεέννης μνήμη, ἢ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐπιθυμία· ἱκανὰ γὰρ ταῦτα σβέσαι τὸ πῦρ. Μετὰ δὲ τούτων κάκεινο ἐννοεῖ, ὅτι οὐδὲν ἕτερον ἐστὶ τὸ ὀρώμενον, ἢ φλέγμα καὶ αἷμα καὶ τροφῆς διασπορῆς χυμὸς. Ἀλλὰ φαιδρὸν τὸ ἄνθος τῆς ὕψεως, φησὶν. Ἀλλ'

b Μσ., καὶ ἡμῶν πρώτων.

c *Legebatur* μεθίστασθαι.

d *Legebatur* τροφή.

* *Legebatur* πράττειν.

οὐδὲν τῶν ἀνθρώπων τῶν ἀπὸ τῆς γῆς φαιδρότερον· ἀλλὰ καὶ ταῦτα σήπεται καὶ μαραινέται. Μὴ τοίνυν μηδὲ ἐνταῦθα τῷ ἄνθει πρόσεχε· ἀλλ' ἐνδότερον διάσθι τῷ λογισμῷ, καὶ τὸ δέσμα τὸ καλὸν ἐκεῖνο περιελθὼν τῷ λογισμῷ, περιεργάζου τὰ ὑπὸ τοῦτο κείμενα. Ἐπεὶ καὶ τὸ τῶν ὑδεριώντων σῶμα ἀποστίβει λαμπρὸν, καὶ οὐδὲν ἢ ἐπιφάνεια φαῦλον ἔχει, ἀλλὰ τῇ ἐννοίᾳ τοῦ ἔνδον ἀποκειμένου χυμοῦ πληττόμενοι, φιλεῖν τοὺς τοιοῦτους οὐ δυνάμεθα. Ἄλλ' ὕψος ὁ ὀφθαλμῶς, καὶ γοργῶς, καὶ καλῶς ἀποτεταμένη ἢ ὀφρῦς, καὶ κυαναὶ αἱ βλεφαρίδες, καὶ ἡμερος ἢ κόρη, καὶ γαληθὸν τὸ ὄμμα. Ἄλλ' ὅρα ὅτι αὐτὸ τοῦτο πάλιν οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἢ νεῦρα καὶ φλέβες καὶ ὀμένες καὶ ἀρτηριαί. Σὺ δέ μοι τὸν καλὸν τοῦτον ὀφθαλμὸν ἐννόησον νοσοῦντα, γηρώντα, ὑπὸ ἀθυμίας μαραινόμενον, ὑπὸ ὀργῆς οἰδοῦντα, πῶς εἰδεγῆς, πῶς ταχέως ἀπόλλυται, καὶ τῶν γεγραμμένων τάχιον ἀφανίζεται. Ἀπὸ τούτων μετάγαγε τὴν διάνοιαν ἐπὶ τὸ κάλλος τῆ ἀληθινόν. Ἄλλ' οὐχ ὀρώ, φησί, κάλλος ψυχῆς. Ἄλλ' ἂν ἐθέλης, βψει· καὶ ὡσπερ τοὺς ἀπόντας καλοὺς ἐστὶν ὀφθαλμοῖς μὴ ἰδόντα τῷ νῷ

θαυμάσαι· οὕτω δυνατόν ψυχῆς κάλλος χωρὶς ὀφθαλμῶν ἰδεῖν. Οὐχ ὑπέγραψας πολλακίς μορφήν εὐεῖδῃ, καὶ ἐπαθές τι πρὸς τὴν διάπλασιν; Ἀνατύπωσον καὶ νῦν ψυχῆς κάλλος, καὶ ἐντρυφα τῇ εὐμορφίᾳ. Ἄλλ' οὐχ ὀρώ, φησὶν, ἀσώματα. Καὶ μὴ τῶν σωμάτων αὐτὰ μᾶλλον ὀρώμεν τῷ νῷ. Διὰ τοῦτο γοῦν θαυμάζομεν καὶ ἀγγέλους καὶ ἀρχαγγέλους, καίτοι γε μὴ ὀρώντες, καὶ τρόπων ἦθη καὶ ψυχῆς ἀρετὴν. Κἂν Ἰδῆς ἄνθρωπον ἐπεικῆ καὶ μέτριον, μᾶλλον θαυμάση τοῦτον ἢ ἐκείνην τὴν εὐμορφοῦν βψιν· κἂν Ἰδῆς ὑβριζόμενον, καὶ φέροντα ἀδικούμενον, μετὰ τοῦ θαυμάζειν ἔρα τῶν τοιοῦτων, κἂν γεγηρακότες ὡσι. Καὶ γὰρ τοιούτων τῆς ψυχῆς τὸ κάλλος, καὶ ἐν γῆρᾳ πολλοὺς ἔχει τοὺς ἐραστάς, καὶ οὐδέποτε μαραινέται, ἀλλ' ἄνθει διηνεκίως. Ἴν' οὖν καὶ αὐτοὶ τοῦτο κτησόμεθα, τοὺς ἔχοντας αὐτὸ θηρώμεν, καὶ ἐρασταί[492] τούτων γινώμεθα. Οὕτω γὰρ καὶ αὐτοὶ δυνησόμεθα, ταύτην λαβόντες τὴν εὐμορφίαν, τῶν αἰωνίων ἐπιτυχεῖν ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς μετασχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ Η'.

Ἐχοντες οὖν τὴν διακονίαν ταύτην, καθὼς ἡλεήθημεν, οὐκ ἐκκακοῦμεν, ἀλλ' ἀπειπάμεθα τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης.

α'. Ἐπειδὴ μεγάλα ἐθβέγξατο, καὶ Μωυσεῖος ἑαυτὸν προῦθηκε, καὶ τοὺς πιστοὺς πάντας, αἰσθόμενος τῆς ὑπερβολῆς καὶ τοῦ μεγέθους τῶν εἰρημένων, ὄρα πῶς μετριάξει πάλιν. Καὶ γὰρ ἐπαίρειν ἔδει διὰ τοὺς ψευδοποστούλους καὶ τοὺς ἀκροατάς, καὶ πάλιν παραμυθεῖσθαι τὸν ὄγκον, οὐχὶ καθαιρεῖν, ἐπεὶ τοῦτο παίζοντος ἦν. Διόπερ ἐτέρως αὐτὸ μεθοδεύει, τῷ δεικνύναι, ὅτι οὐκ ἐκ τῶν οἰκείων κατορθωμάτων γέγονεν, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας τὸ πᾶν· διὸ καὶ φησιν, *Ἐχοντες οὖν τὴν διακονίαν ταύτην*. Οὐδὲν γὰρ πλὴον ἡμεῖς εἰσημέγαμεν, ἀλλ' ἢ διακονοῖ μόνον ἐγενόμεθα, καὶ τοῖς παρὰ τοῦ Θεοῦ δοθεῖσιν ὑπηρετήσαμεν. Διόπερ οὐκ εἶπε παροχήν, οὐδὲ χορηγίαν, ἀλλὰ *διακονίαν*, καὶ οὐδὲ τούτῳ ἠρκέσθη, ἀλλ' ἐπήγαγε, *Καθὼς ἡλεήθημεν*. Καὶ γὰρ τοῦτο αὐτῷ, φησὶ, τὸ διακονήσασθαι τούτοις, ἀπὸ ἐλέου καὶ φιλανθρωπίας. Καίτοι γε ἐλέους ἐστὶ τὸ κακῶν ἀπαλλάξαι, οὐχὶ τὸ καὶ τσαυτὰ δοῦναι ἀγαθὰ· ἀλλ' ὁ τοῦ Θεοῦ ἔλεος καὶ τοῦτο ἔχει. *Οὐκ ἐκκακοῦμεν*. Καὶ τοῦτο δὲ αὐτοῦ τῇ φιλανθρωπίᾳ λογιστέον. Τὸ γὰρ, *Καθὼς ἡλεήθημεν*, καὶ ὑπὲρ τῆς διακονίας, καὶ ὑπὲρ τοῦ, *Οὐκ ἐκκακοῦμεν*, εἰρησθαι νόμιζε. Καὶ σκόπει πῶς σπουδάζει τὰ καθ' ἑαυτὸν καθαιρεῖν. Τὸν γὰρ τοιοῦτων ἀξιωθέντα, φησὶ, καὶ τηλικούτων, καὶ ταῦτα ἀπὸ ἐλέου μόνον καὶ φιλανθρωπίας, οὐδὲν μέγα τοιοῦτους ἐπιδείκνυσθαι πόνους, καὶ κινδυνεύειν καὶ πειρασμοὺς ὑπομένειν. Διὰ τοῦτο οὐ μόνον οὐ καταπίπτομεν, ἀλλὰ καὶ χαιρομεν, καὶ παρῆρσιάζομεθα. Εἰπὼν γοῦν, *Οὐκ ἐκκακοῦμεν*, ἐπήγαγεν· Ἄλλ' ἀπειπάμεθα τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης, μὴ περιπατοῦντες ἐν πανουργίᾳ, μηδὲ δολοῦντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Καὶ τί ἐστὶ, *τὰ κρυπτὰ τῆς*

αἰσχύνης; Οὐκ ἐπαγγελλόμεθα, φησὶ, καὶ ὑπισχνόμεθα μεγάλα, καὶ ἕτερα δὲ ἐπὶ τῶν ἔργων δείκνυμεν, καθάπερ ἐκείνοι· διὸ καὶ ἔλεγε, *τὰ κατὰ πρόσωπον, βλέπετε*· ἀλλὰ τοιοῦτοί ἐσμεν, οἷοι ὀρώμεθα, οὐχὶ διπλόην τινὰ ἔχοντες, οὔτε τοιαῦτα λέγοντες καὶ ποιούντες ἢ κρύπτειν δεῖ καὶ συκιάζειν αἰσχυνομένους καὶ ἐρυθριώντας. Καὶ τοῦτο ἐρμηνεύων, ἐπήγαγε, *Μὴ περιπατοῦντες ἐν πανουργίᾳ*. Ὁ γὰρ ἐνόμιζον ἐγκώμιον εἶναι ἐκείνοι, τοῦτο αἰσχρὸν καὶ καταγέλαστον ἀποφαίνει. [493] Τί δέ ἐστίν, *Ἐν πανουργίᾳ*; Δόξαν εἶχον μὴ λαμβάνοντων ἐκείνοι, ἐλάμβανον δὲ καὶ ἐκρυπτον· δόξαν εἶχον ἀγίον καὶ ἀποστόλων δοκίμων, ἦσαν δὲ μυρίων γέμοντες κακῶν. Ἄλλ' ἡμεῖς, φησὶ, τοιοῦτος ἀπειπάμεθα (ταῦτα γὰρ καὶ κρυπτὰ αἰσχύνης καλεῖ), τοιοῦτοὶ ὄντες οἷοι φαινόμεθα, καὶ οὐδὲν ἔχοντες συνεσχισμένον, καὶ οὐκ ἐν τῷ βίῳ μόνον τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ κηρύγματι· τοῦτο γὰρ ἐστίν, *Οὐδὲ δολοῦντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τῇ γανερῶσει τῆς ἀληθείας*· οὐ τῷ προσώπῳ καὶ τῇ ἐπιδείξει, ἀλλ' αὐτῇ τῇ τῶν πραγμάτων ἀποδείξει. *Συνωστῶντες ἑαυτοὺς πρὸς πᾶσαν συνείδησιν ἀνθρώπων*. Οὐ γὰρ πιστοὺς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπίστοις ἐσμεν κατάδηλοι, προκείμενοι πᾶσιν εἰς τὸ βασανίσαι τὰ ἡμέτερα, ὡς ἂν ἐθέλοιεν· καὶ ἀπὸ τούτου συνίσταμεν ἑαυτοὺς, οὐκ ἀπὸ τοῦ ὑποκρίνεσθαι, καὶ προσωπεῖον περιφέρειν φαιδρὸν. Λέγομεν οὖν μηδὲν λαμβάνειν, καὶ μάρτυρας ὑμᾶς καλούμεν· λέγομεν μηδὲν συνειδέναι ἑαυτοῖς πονηρὸν, καὶ τούτου πάλιν τὴν μαρτυρίαν παρ' ὑμῶν ἔλκομεν, οὐ καθάπερ ἐκείνοι, συσκιάζοντες τὰ καθ' ἑαυτοὺς, πολλοὺς ἀπατώσιν. Ἡμεῖς δὲ καὶ τὸν βίον ἡμῶν πᾶσιν εἰς μέσον προτίθεμεν, καὶ τὸ κηρυγμα ἀπογυμνοῦμεν, ὡστε πάντας αὐτὸ καταμανθάνειν. Εἶτα ἐπειδὴ ὁ ἀπίστοι ἠγνόουν αὐτοῦ τὴν ἰσὺν, ἐπήγαγεν, ὅτι οὐχ ἡμῶν τοῦτο ἐγκλημα, ἀλλὰ

splendidus oris flos est, inquis. Sed terræ etiam floribus nihil lætius ac jucundius est; qui tamen etiam marcescunt, atque in putredinem abeunt. Quocirca ne hic quoque ad florem attende, sed interius animo transi, et a pulchra illa cuti cogitationem avertens, explora quæ sub ea sita sint. Quandoquidem etiam hydropicorum corpus nitet ac lucet, nec quidquam scædi in superficie habet; sed tamen humoris illius, qui intus conditus est, cogitatione percussi, hujusmodi homines osculari non sustinemus. At tener et versatilis est oculus, ac recte porrectum supercilium, et cæruleæ palpebræ, et suavis pupilla, et serenus aspectus? At rursus hoc vult, quod istud quoque nil aliud est, quam nervi et venæ atque arteriæ. Quin tu hunc ipsum pulchrum oculum, ægrum, senio affectum, mœrore afflictum, ira tumentem cogita, quam scilicet deformis sit, quam celeriter pereat, quam citius etiam pictura evanescat. Ab his jam cura, ut ad veram pulchritudinem animum traducas. At, inquis, animæ pulchritudinem non cerno. At, si libuerit, cernes: et sicut absentes formosos, licet oculis non cernas, mente admirari potes; eodem modo animæ

pulchritudinem etiam sine oculis perspicere licet. Annon egregiam formam sæpe cogitatione formasti, eoque figmento nonnihil te affici sensisti? Effinge nunc quoque animæ pulchritudinem: atque hujusmodi formæ elegantia te oblecta. At, inquis, non cerno ea, quæ corpore vacant. Atqui ista animo magis intuemur, quam corpora: siquidem ob hanc quoque causam et angelos et archangelos admiramur, quamvis eos minime cernamus: probos item mores animæque virtutem. Ac si probum hominem et moderatum videris, magis hunc admiraberis, quam elegantem illam faciem. Quod si injuria affectum videris eamque patienter ferentem, hujusmodi hominem ama, etiamsi senio confectus sit. Nam hujusmodi animæ pulchritudo in senectute quoque amatores multos habet, nec umquam marcescit, sed perpetuo floret. Igitur ut hanc quoque ipsi pulchritudinem adipiscamur, eos qui hac pollent captemus, atque ipsorum amatores simus. Sic enim nos quoque hanc pulchritudinem consequuti, ad æterna bona pervenire poterimus: quæ utinam nobis consequi detur, per gratiam et benignitatem, etc.

HOMILIA VIII.

CAP. 4. v. 1. *Ideo habentes hanc ministrationem, juxta quod misericordiam consequuti sumus, non deficiamus, 2. sed abdicavimus occulta dedecoris.*

1. Quoniam magna quædam loquutus fuerat, ac seipsum et fideles omnes Mosi anteposuerat, atque tantam eorum quæ dixerat magnitudinem esse sentiebat, vide quo pacto rursus modestiam præ se ferat. Nam et propter pseudapostolos atque auditores sese efferre debebat, et rursus tumorem illum mitigare, non autem omnino tollere; nam hoc ludentis fuisset. Quocirca hoc alia via aggreditur, ostendens id omne non nostris meritis ac virtutibus, sed divina benignitate contigisse: proinde ait, *Habentes igitur ministrationem hanc.* Neque enim quidquam amplius erogavimus, quam quod ministri exstitimus, beneficiisque a Deo datis administram operam præbuimus. Quo fit, ut nec largitionis nec suppeditationis, sed ministerii vocabulo usus sit. Ac ne hoc quidem contentus addidit: *Juxta quod misericordiam consequuti sumus.* Nam hoc quoque ipsum, quod his ministravimus, a Dei misericordia et benignitate profectum est. Quamquam misericordiæ est, e malis exemisse, non autem tot insuper beneficiis affectisse; sed hoc etiam habet Dei misericordia. *Non deficiamus.* Hoc quoque ipsius humanitati acceptum referendum est. Nam illa verba, *Juxta quod misericordiam consequuti sumus,* existimare debes tam ad ministerium referri, quam ad id quod sequitur, *Non deficiamus.* Ac velim animadvertas, quam seipsum deprimere studeat. Nam qui tot ac tantis, inquit, beneficiis ornatus sit, idque divina tantum misericordia et benignitate, non magni quidpiam fecit, si tales labores suscepit, si pericula adit ac tentationes sustinet. Ideo non solum non condecimus animo, sed etiam gaudemus, ac verborum

libertate utimur. Postquam enim dixit, *Non deficiamus,* subnectit, *Sed abdicavimus occulta dedecoris, non ambulantes in astutia, neque adulterantes verbum Dei.* Quid sibi volunt hæc, *Occulta dedecoris?* Non, inquit, magna profitemur ac pollicemur et alia rebus ipsis ostendimus, quemadmodum illi: unde etiam dicebat, *Quæ in faciem sunt, perspicitis* (2. Cor. 10. 7): verum tales omnino sumus, quales cernimur, non fictum ac velut duplicem animum gerentes, nec ea dicentes atque agentes, quæ præ pudore ac rubore occultanda et velut umbris quibusdam obvolvenda sint. Idque exponens, subjunxit, *Non ambulantes in astutia.* Nam quod illi laudi ducebant, hoc ipse scædum ac ridiculum esse statuit. Quidnam autem est, *In astutia?* In ea existimatione illi erant, quasi ab accipiendis muneribus abstinere, cum tamen occulte acciperent: sanctorum ac proborum apostolorum existimatione florebant, cum interim innumeris vitiis scaterent. At nos, inquit, hæc abjecimus (nam hæc sunt, quæ occulta dedecoris vocat), quippe qui tales simus, quales videmur; nec quicquam, non modo in vîta nostra et moribus, sed nec prædicatione tectum atque adumbratum habemus: hoc enim significat, quod ait, *Neque adulterantes verbum Dei, sed in manifestatione veritatis.* Hoc est, non vultu et ostentatione, sed ipso rerum documento. *Commendantes nos ipsos ad omnem conscientiam hominum.* Non enim fidelibus tantum, sed et infidelibus perspicui sumus, ac quibusvis expositi, ut res nostras explorent: atque hinc nosipso commendamus, non a fuco ac simulatione, aut quod splendidam larvam circumferamus. Dicimus itaque nos nullum munus accipere; atque hujus rei vos testes vocamus: dicimus nos nullius flagitii nobis conaccios esse; atque hujus rei rursus a vobis testimonio-

nium petimus; non ut illi solent, qui vitia sua obtinentes multos decipiunt. Nam nos et vitam nostram cunctis in medium proponimus, et doctrinam ita patefacimus, ut quisvis eam intelligere possint. Mox autem, quia infideles vim hujusce doctrinæ minime perspectam habebant, subjunxit, hoc non sibi, sed eorum stupori assignandum esse, dicens: 3. *Quod si etiam opertum est evangelium nostrum, in iis qui pereunt opertum est, 4. in quibus Deus hujus sæculi excæcavit mentes infidelium.* Quod hic dicit, eandem vim habet, quam ea, quæ prius dixit: *Aliis odor mortis rumus in mortem, aliis odor vitæ in vitam* (2. Cor. 2. 16).

2. *Marcionistarum et Manichæorum errores.* — Quid sibi vult illud, *Deus hujus sæculi*? Qui Marcionis morbo laborant, de rerum Opifice, justo quidem illo, sed non item bono, hæc dicta esse contendunt: aiunt enim Deum quemdam justum esse, qui non sit bonus. Manichæi autem his verbis diabolum significari asserunt; hinc nimirum alium rerum conditarum effectorem, præter eum qui vere est, perquam stolidè inducere cupientes. Habet enim hoc familiare Scriptura, ut deum non ex ipsius dignitate, sed ex eorum qui ipsius imperio subsunt imbecillitate nuncupet: ut cum mamoniam dominum dicit, et ventrem deum. Neque enim propterea aut venter deus est, aut mamona dominus, sed eorum demum, qui sese ipsis subjecerint. Atvero nos illud dicimus, non de diabolo quidem hæc verba habita esse, sed de universorum Deo; sicque legendum esse, *Infidelium hujus sæculi mentes Deus excæcavit.* Nam futurum ævum infideles non habiturum est, sed hoc duntaxat. Si vero quis aliter legat, nempe *Deus hujus sæculi*, ne hinc quidem ulla calumniæ ansa porrigitur: neque enim hinc ostenditur, cum hujus tantum sæculi Deum esse. Nam et Deus cæli dicitur; nec tamen cæli tantum Deus est: et, Deus præsentis diei, dicimus; nec tamen hæc ita dicimus, quasi ipsius imperium unius diei angustiis circumscribamus. Quin Deus quoque Abrahamæ dicitur, et Deus Isaac, et Deus Jacob; cum tamen non eorum tantum sit Deus. Ac pleraque etiam alia hujusmodi testimonia in Scripturis inveniri possunt. Quonam porro modo excæcavit? Non sane quod in hoc ulla ipsius actio fuerit, absit, sed quia id passus est ac permisit: nam Scripturæ mos est ita loqui, ut cum ait, *Tradidit eos Deus in reprobam sensum* (Rom. 1. 28). Quoniam enim illi prius fidem abrogarunt, seque indignos reddiderunt qui mysteria viderent, illos ipse dereliquit. Quid enim hic faciendum erat? an invitos trahere, suaque arcana iis, qui ea cernere recusabant, aperire? At magis contempsissent illi, nec videre voluissent: unde etiam mox subjunxit, *Ut non fulgeat eis illuminatio evangelii gloriæ Christi*; non ad hoc, ut Deo non credant, sed ut quæ sint interna mysteria infidelibus mæris minime perspiciat: quod etiam ille nobis præcepit, ut ne margaritas ante porcos conjiciamus (Matth. 7. 6). Etenim si ea infidelibus detexisset, eorum morbus magis incrudisset. Nam si quis oculis laborantem cogat solares radios respicere,

illius infirmitatem magis auget. Ideo medici eos in tenebris abditos tenent, ne morbus ingravescat. Sic ergo hic etiam intelligendum est, nempe quod ioti vitio suo increduli exstiterunt. Increduli autem effecti, evangelii arcana minime jam perspexerunt, Deo nimirum radios suos illis deinceps subducente. Id quod etiam discipulis dicebat, *Propterea in parabolis loquor ipsis, quia audientes non audiunt* (Matth. 13. 13). Verum ut quod dico exemplo dilucidius fiat, sige gentilem esse quemdam, qui res nostras pro fabulis habeat: hic igitur plusne ex eo commodi capiet, si ingressus fuerit ac mysteria conspexerit, quam si foris maneat? Ideo ait: *Ut non fulgeat illis illuminatio*; in Mosis videlicet historia adhuc hærens. Nam quod illius ætate Judæis accidit, hoc evangelii tempore omnibus infidelibus usu venit. Quidnam autem sit, quod ait opertum illis fuisse ac minime declaratum, audi quid ipse dicat: *Ut non fulgeat eis illuminatio evangelii gloriæ Christi, qui est imago Dei.* Nempe quod orbis salus crux est ipsiusque gloria, quod is qui crucifixus est cum multo splendore venturus sit; atque alia omnia, tam præsentia, quam futura, tam in aspectum cadentia, quam occulta et ineffabilis rerum quæ expectantur adventus. Unde etiam *αὐτῶν* dixit, hoc est irradiare, ne tu totum in hac vita quæras. Est enim velut radius quispiam Spiritus, id quod nunc datur. Id quod etiam superius indicans, odoris ac rursus pignoris vocabulo usus est, declarans multo majorem partem in futuro ævo expectandam esse. Sed tamen hæc omnia ipsis occultata sunt, et ob id occultata, quia prius ipsi fidem Deo abrogarunt. Postea, ut ostendat, non Christi modo, sed etiam Patris gloriam iis incognitam esse, qui eam non viderunt, adjecit, *Qui est imago Dei.* Cave enim in Christo solo consistas. Ut enim per eum Patrem cernis, ita, si ipsius gloriam ignores, ne Patris quidem gloriam cognitam habebis. 5. *Non enim nos ipsos prædicamus, sed Christum Jesum Dominum nostrum, nos autem servos vestros per Jesum.*

3. Quinam hic sermonis tenor est? quid hoc cum iis, quæ ante dicta sunt, commune habet? Vel eos notat ut insolentius sese efferentes, et discipulis suadere cupientes, ut ab eorum nominibus sibi nomen imponant, sicut in superiore epistola dicebat, *Ego sum Pauli, ego autem Apollæ* (1. Cor. 5. 4): aut aliud quiddam gravissimum significat. Quidnam hoc? Quoniam acerrimum in ipsos bellum illi gerebant, atque insidias undique ipsis struebant. Num, inquit, adversum nos pugnatis, ac non adversum eum qui a nobis prædicatur? neque enim nos ipsos prædicamus: ego servus sum, ego eorum qui prædicationem excipiunt minister, operam omnem alteri navans, atque ipsius gloriæ causa quidvis faciens. Itaque, dum mihi bellum infers, ea quæ illius sunt dejicis. Tantum enim abest, ut ex evangelico munere quidquam mihi arrogem, ut ne servus quidem vester esse propter Christum recusaturus sim, quandoquidem ipsi visum est tanto in pretio vos habere, tantoque amore vos complecti, ac salutis vestræ causa quidvis agere.

τῆς ἐκείνων ἀναισθησίας. Διὸ καὶ φησιν· *Εἰ δὲ καὶ ἔστι κεκαλυμμένον τὸ εὐαγγέλιον ἡμῶν, ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις ἐστὶ κεκαλυμμένον, ἐν οἷς ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων*. Ὅπερ καὶ ἔμπροσθεν εἶπεν, *Οἷς μὲν ὁσμή θανάτου εἰς θάνατον, οἷς δὲ ὁσμή ζωῆς εἰς ζωὴν, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα φησι.*

β'. Τί δὲ ἐστὶν, Ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου; Οἱ μὲν τὰ Μαρκίωνος νοσοῦντες, λέγουσι περὶ τοῦ δημιουργοῦ τοῦ δικαίου μόνου, καὶ οὐκ ἀγαθοῦ, ταῦτα εἰρησθαί· λέγουσι γὰρ εἶναι τινα Θεὸν δίκαιον, καὶ οὐκ ἀγαθόν. Μανιχαῖοι δὲ φασὶ τὸν διάβολον ἐνταῦθα λέγεσθαι, ἐκ τούτου δημιουργὸν τῆς κρίσεως ἕτερον ἐπεισαγαγεῖν παρὰ τὸν ὄντα βουλομένοι, σφόδρα ἀνοήτως. Οἶδε μὲν γὰρ πολλάκι; ἡ Γραφὴ Θεὸν καλεῖν οὐκ ἀπὸ τῆς ἀξίας τοῦ καλουμένου, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἀσθενείας τῶν ὑποτακτομένων· ὡς ὅταν τὸν μαμωνᾶν κύριον λέγῃ, καὶ τὴν κοιλίαν Θεόν. Ἄλλ' οὐ παρὰ τοῦτο οὔτε ἡ κοιλία Θεός, οὔτε ὁ μαμωνᾶς κύριος, ἀλλ' ἐκείνων τῶν ὑποκατακλιπόντων ἑαυτούς. Ἡμεῖς δὲ ἐκεῖνὸν φαμεν, ὅτι οὔτε περὶ τοῦ διαβόλου τοῦτο εἰρησται, ἀλλὰ τοῦ τῶν ἔλων Θεοῦ· καὶ οὕτως ἀναγκαστέον, ὅτι *τῶν ἀπίστων τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσεν ὁ Θεὸς τὰ νοήματα*. Ὁ γὰρ μέλλων οὐκ ἔχει ἀπίστους, ἀλλ' ὁ παρῶν μόνος. Εἰ δὲ καὶ ἑτέρως τις ἀναγινώσκει, οἶον, ὅτι Ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου, οὐδὲ τοῦτο ἔχει τινα λαθῆν· οὐ γὰρ τοῦτο δεῖκνυσιν αὐτὸν τούτου μόνον ὄντα τοῦ αἰῶνος Θεόν. Καὶ γὰρ ὁ Θεὸς οὐρανοῦ λέγεται, ἀλλ' οὐκ ἐστὶν οὐρανοῦ μόνου Θεός· καὶ ὁ Θεὸς τῆς παρουσίας ἡμέρας λέγομεν, καὶ οὐκ εἰς ἐκείνην μόνην συγκλείοντες αὐτοῦ τὴν ἀρχήν, [494] τοῦτό φαμεν· καὶ ὁ Θεὸς δὲ Ἀβραάμ λέγεται, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαάκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ· καὶ οὐκ ἐκείνων μόνον ἐστὶ Θεός. Καὶ πολλὰς ἄν τις καὶ ἑτέρας τοιαύτας ἐν ταῖς Γραφαῖς εὐροι μαρτυρίας. Πῶς οὖν ἐτύφλωσεν; Οὐκ ἐνεργήσας εἰς τοῦτο, ἀπαγε, ἀλλ' ἀφελὲς καὶ συγχωρήσας· καὶ γὰρ ἔθος τῇ Γραφῇ οὕτω λέγειν· ὡς ὅταν λέγῃ, *Παρέδωκεν αὐτούς ὁ Θεὸς εἰς ἀδόκιμον νοῦν*. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτοὶ ἠπίστησαν πρῶτοι, καὶ ἀναξίους ἑαυτοὺς κατεσκεύασαν τοῦ ἰδεῖν τὰ μυστήρια, καὶ αὐτὸς λοιπὸν εἴασεν. Ἀλλὰ τί ἔδει ποιῆσαι; πρὸς βίαν ἔλκειν, καὶ ἐκκαλύπτειν μὴ βουλομένους ἰδεῖν; Ἀλλὰ μᾶλλον ἂν κατεφρόνησαν, καὶ οὐδ' ἂν εἶδον· διὸ καὶ ἐπήγαγεν, *Εἰς τὸ μὴ αὐγάσαι αὐτοῖς τὸν φωτισμὸν τοῦ εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ*· οὐ πρὸς τὸ ἀπιστῆσαι τῷ Θεῷ, ἀλλὰ πρὸς τὸ τὴν ἀπιστίαν μὴ ἰδεῖν τίνα ἐστὶ τὰ ἔνδον· ὁ καὶ ἡμῖν ἐπέταξε, μὴ ῥίπτειν τοὺς μαργαρίτας ἔμπροσθεν τῶν χοίρων κελεύσας. Εἰ γὰρ καὶ ἀπιστοῦσιν ἐξεκάλυψε, μᾶλλον ἂν ἡ νόσος αὐτῶν ἐπετριβή. Καὶ γὰρ εἰ ὀφθαλμῶντά τις ἀναγκάσει πρὸς τὰς ἀκτῖνας ἰδεῖν, ἐπιτείνει μᾶλλον αὐτοῦ τὴν ἀσθένειαν. Διὰ τοῦτο καὶ ἐν σκότει κατακλείουσιν αὐτοὺς ἰατρῶν παῖδες, ὥστε μὴ ἐπιτρίψαι τὸ νόσημα. Οὕτω τοίνυν καὶ ἐνταῦθα νοητέον, ὅτι οὗτοι μὲν γεγονῶσιν ἀπιστοὶ δι' ἑαυτούς· γενόμενοι δὲ ἀπιστοὶ, οὐκέτι ἐώρων τὰ ἀπόρρητα τοῦ εὐαγγελίου, τοῦ Θεοῦ λοιπὸν ἀποκλείοντες τὰς ἀκτῖνας αὐτοῖς. Ὅπερ καὶ τοῖς μαθη-

ταῖς ἔλεγεν, ὅτι *διὰ τοῦτο ἐν παροιμίαις λαλοῦντες αὐτοῖς, ὅτι ἀκούοντες οὐκ ἀκούουσιν*. Ἴνα δὲ καὶ ἐπὶ παραδείγματος σαφέστερον ὁ λέγων γένηται, ὑπόθου τινὰ Ἑλληνα εἶναι μύθους τὰ ἡμέτερα ἠγοούμενον· οὗτος οὖν πῶς ὠφελήθησεται μᾶλλον, εἰσελθὼν καὶ ἰδὼν τὰ μυστήρια, ἢ ἔξω μένων; Διὰ τοῦτο φησιν· *Εἰς τὸ μὴ αὐγάσαι αὐτοῖς τὸν φωτισμὸν, ἐπιμένων ἐτι τῇ ἱστορίᾳ Μωϋσέως*. Ὅπερ γὰρ πρὸς Τουδαίους γέγονεν ἐπ' ἐκείνου, τοῦτο ἐπὶ πάντων τῶν ἀπίστων γίνεται ἐπὶ τοῦ εὐαγγελίου. Καὶ τί ἐστὶ τὸ συνεσκιασμένον, καὶ ὅπερ αὐτοῖς οὐκ ἐστὶ πεφωτισμένον; Ἀκουσον αὐτοῦ λέγοντος· *Εἰς τὸ μὴ αὐγάσαι αὐτοῖς τὸν φωτισμὸν τοῦ εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ, ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ*. Οἶον, ὅτι ὁ σταυρὸς τῆς οἰκουμένης σωτηρίας καὶ αὐτοῦ δόξα, ὅτι αὐτὸς οὗτος ὁ σταυρωθεὶς μετὰ πολλῆς περιφανείας μέλλει παραγίνεσθαι, τὰ ἄλλα πάντα, τὰ παρόντα, τὰ μέλλοντα, τὰ ὀρώμενα, τὰ οὐκ ὀρώμενα, ἢ ἀπόρρητος τῶν προσδοκωμένων περιφάνεια. Διὸ καὶ αὐγάσαι εἶπεν, ἵνα μὴ τὸ ὄλον ἐνταῦθα ζητῆς· ὡσπερ γὰρ αὐγὴ τις ἐστὶ μόνον τοῦ Πνεύματος ἢ δεδομένη. Τοῦτο γὰρ καὶ ἀνωτέρω δηλῶν, ὁσμήν εἶπε, καὶ πάλιν ἀρθρώσων, δεικνύς· ὅτι τὸ πλεον ἐκεῖ μένει. Ἄλλ' ὁμως ταῦτα ἅπαντα κέρυπται ἀπ' αὐτῶν· κέρυπται δὲ, ἐπειδὴ ἠπίστησαν πρότεροι. Εἶτα δεικνύς, ὅτι οὐχὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ δόξαν ἀγνοοῦσι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ Πατρὸς οἱ ταύτην οὐκ ἰδόντες, ἐπήγαγεν, *Ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ*. Μὴ γὰρ μέχρι τοῦ Χριστοῦ στίξ μόνον. Ὡσπερ γὰρ διὰ τούτου τὸν Πατέρα ὀρᾷ· οὕτως ἀγνοήσας τὴν τούτου δόξαν, οὐδὲ [495] τὴν ἐκείνου εἶση. *Οὐ γὰρ ἑαυτοὺς κηρύσσομεν, ἀλλὰ Χριστὸν Ἰησοῦν Κύριον, ἑαυτοὺς δὲ δούλους ὑμῶν διὰ Ἰησοῦν*.

γ'. Καὶ ποία αὕτη ἀκολουθία; τί τοῦτο πρὸς τὰ εἰρημμένα ἔχει κοινόν; Ἡ ἐκείνους αἰνίττεται ὡς ἐπαίροντας ἑαυτοὺς, καὶ πειθόντας τοὺς μαθητὰς ἀπ' αὐτῶν ἑαυτοὺς ὀνομάζειν, ὅπερ ἐν τῇ προτέρᾳ ἔλεγεν, *Ἐγὼ εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ*· ἢ ἕτερόν τι βαρύτατον. Ποῖον δὴ τοῦτο; Ἐπειδὴ σφόδρα αὐτοὺς ἐπολέμουν, καὶ ἐπεθούλευον αὐτοῖς πάντοθεν, μὴ γὰρ ἡμῖν μάχεσθε, φησὶ, καὶ πολεμεῖτε; ἢ τῷ « δι' ἡμῶν κηρυττομένῳ; οὐ γὰρ ἑαυτοὺς κηρύττομεν· ἐγὼ δούλος εἰμι, ἐγὼ διάκονός εἰμι καὶ τῶν δεχομένων τὸ κήρυγμα, ἐτέρῳ πάντα πραγματευόμενος, καὶ ὑπὲρ τῆς ἐκείνου δόξης πᾶν ὅτι οὖν ποιῶν. Ὡστε ἐμοὶ πολεμῶν, τὰ ἐκείνου καταβάλλεις. Τοσοῦτον γὰρ ἀπέχω εἰς ἑμαυτὸν τι περιφθῆσαι τῶν τοῦ εὐαγγελίου, ὅτι καὶ ὑμῶν οὐ παραιτήσομαι εἶναι δούλος διὰ τὸν Χριστὸν, ἐπειδὴ ἐκεῖνῳ ἔδοξεν οὕτω τιμῆσαι ὑμᾶς, ἐπειδὴ οὕτως ὑμᾶς ἐφίλησε, καὶ πάντα ὑπὲρ ὑμῶν ἔπραξε. Διὸ καὶ λέγει, *Ἐαυτοὺς δὲ δούλους ὑμῶν διὰ Χριστόν*. Εἶδες ψυχὴν βδέξης καθαρᾶν; Οὐ γὰρ δὴ μόνον, φησὶ, τῶν δεσποτικῶν οὐδὲν νοσηζόμεθα, ἀλλὰ καὶ ὑμῖν ἑαυτοὺς ὑποτάσσομεν δι' ἐκεῖνον. *Ὅτι ὁ Θεὸς ὁ εἰπὼν ἐκ σκότητος*

* Ἡ τῷ. Savil. manult οὐ τῷ, quod proposuerat Dn. pncip.

φῶς λάμψαι, ἔλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν. Εἶδες πῶς; πάλιν τοῖς ζητοῦσι τὴν δόξαν ἐκείνην ἰδεῖν τὴν ὑπερβάλλουσαν, τὴν Μωϋσέως λέγω, δεικνύσαι μετὰ προσθήκης ἀστράπτουσαν; Καθάπερ εἰς τὸ πρόσωπον Μωϋσέως, οὕτως εἰς τὰς ὑμετέρας καρδίας ἔλαμψε, φησί. Καὶ πρότερον ἀναμιμνήσκει τῶν ἐν ἀρχῇ τῆς κτίσεως γενομένων, αἰσθητοῦ φωτός καὶ σκότους αἰσθητοῦ, δεικνύς ὅτι αὕτη μείζων ἢ δημιουργία. Καὶ ποῦ εἶπεν, Ἐκ σκότους φῶς λάμψαι; Ἐν ἀρχῇ καὶ ἐν προομιόις τῆς κτίσεως· Σκότος γὰρ ἦν, φησὶν, ἐπάνω τῆς ἀβύσσου. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός, Γενηθήτω φῶς· καὶ ἐγένετο φῶς. Ἄλλὰ τότε μὲν εἶπε, Γενηθήτω, καὶ ἐγένετο· νῦν δὲ οὐκ εἶπεν, ἀλλ' αὐτὸς ἡμῖν γέγονε φῶς; οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι καὶ νῦν εἶπεν, ἀλλ' αὐτὸς ἔλαμψε. Διὰ τοῦτο οὐδὲ αἰσθητὰ πράγματα ὀρώμεν τοῦ φωτός λάμποντος τούτου, ἀλλ' αὐτὸν τὸν Θεὸν διὰ τοῦ Χριστοῦ. Ὁρᾷς τὸ ἀπαράλλακτον τῆς Τριάδος; Περὶ μὲν γὰρ τοῦ Πνεύματος φησὶν· Ἡμεῖς δὲ πάντες ἀνακαταλυμένοι προσώπων τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτριζόμενοι, τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμερζόμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος· περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ, Εἰς τὸ μὴ αὐγάσαι αὐτοῖς τὸν φωτισμὸν τοῦ εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ, ὃς ἔστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ· περὶ δὲ τοῦ Πατρὸς, Ὁ εἰκὼν ἐκ σκότους φῶς λάμψαι, ἔλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, πρὸς φωτισμὸν τῆς γνώσεως τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ ἐν προσώπῳ Χριστοῦ. Ὡς περὶ γὰρ εἰπὼν, Τοῦ εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ, ἐπήγαγεν, Ὅς ἔστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ, δεικνύς ὅτι καὶ τῆς ἐκείνου δόξης ἀπεστερήθησαν· οὕτως εἰπὼν, Τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, ἐπήγαγεν, Ἐν προσώπῳ Χριστοῦ, δεικνύς ὅτι διὰ τούτου τὸν Πατέρα γινώσκωμεν, ὡς περὶ οὖν καὶ διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτῶ προσαγόμεθα. [496] Ἔχομεν δὲ τὸν θησαυρὸν τούτον ἐν ὀσφράκτιοις σκεύεσιν, ἢ ἢ ὑπερβολῇ τῆς δυνάμεως ἢ τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ ἐξ ἡμῶν. Ἐπειδὴ γὰρ πολλὰ καὶ μεγάλα εἶπε περὶ τῆς ἀπορρήτου δόξης· ἵνα μὴ τις λέγῃ. Καὶ πῶς τοσαύτης δόξης ἀπολαύοντες μένομεν ἐν θνητῷ σώματι; φησὶν, ὅτι τοῦτο μὲν οὖν αὐτὸ μάλιστα ἔστι τὸ θαυμαστόν, καὶ δείγμα μέγιστον τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως, ὅτι σκευὸς ὀσφράκτιον τοσαύτην ἠδυνήθη λαμπρότητα ἐνεγκεῖν, καὶ τηλικούτον φυλάξαι θησαυρὸν. Ὅπερ οὖν καὶ αὐτὸς θαυμάζων ἔλεγεν, Ἴνα ἢ ὑπερβολῇ τῆς δυνάμεως ἢ τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ ἐξ ἡμῶν· πάλιν ἐκείνους αἰνιττόμενος τοὺς καυχόμενους ἐφ' ἑαυτοῖς. Τό τε γὰρ μέγεθος τῶν δοθέντων, τό τε ἀσθενὲς τῶν δεξαμένων δεικνύσι τὴν ἰσχύν, οὐχ ὅτι μεγάλα ἐχαρίσατο μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ μικροῖς οὕσι· τὸ γὰρ ὀσφράκτιον τὸ εὐθραυστον ἂ τῆς θνητῆς φύσεως αἰνιττόμενος ἔλεγε, καὶ τὸ τῆς σαρκὸς ἡμῶν ἀσθενὲς ἐμφαίνων. Ὑσφράκτου γὰρ ἄμεινον οὐδὲν αὕτη διάκειται· οὕτως ἔστιν εὐεπηρέαστος, καὶ θανάτῳ καὶ νόσοις καὶ ἀέρων ἀνωμαλίαις καὶ ἑτέροις μυρίοις διαλυομένη βάρδιω. Ταῦτα δὲ ἔλεγε, καὶ καταστέλλων ἐκείνων

τὸ φύσημα, καὶ πᾶσι δεικνύς ὅτι οὐδὲν ἀνθρώπινον τῶν καθ' ἡμᾶς.

δ'. Καὶ γὰρ τότε μάλιστα διαφαίνεται ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις, ὅταν δι' εὐτελῶν ἐνεργῆ μεγάλα. Διὰ καὶ ἀλλαχοῦ ἔλεγεν, Ἡ γὰρ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται. Καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ δὲ διὰ κωνώπων καὶ μυτῶν ὀλόκληρα στρατόπεδα βαρβάρων ἐτροποῦτο (διὸ καὶ μεγάλην δύναμιν αὐτοῦ τὴν κάμπην ἐκάλει), καὶ ἐν ἀρχῇ γλώττας συγγέων μόνον, τὸν μέγαν πύργον ἐκείνον τὸν ἐν Βαβυλῶνι κατέλυε. Καὶ ἐν τοῖς πολέμοις δὲ νῦν μὲν διὰ τριακοσίων ἄπειρα στρατόπεδα ἔλασε, νῦν δὲ διὰ σαλπείγων πόλεις καθείλε· μετὰ δὲ ταῦτα διὰ παιδίον μικροῦ καὶ εὐτελοῦς τοῦ Δαυὶδ, ἄπασαν τὴν βαρβάρων τὴν παράταξιν ἐτροπόωσατο. Οὕτω δὴ καὶ ἐν ταῦτα δώδεκα μόνους ἀποστείλας, τῆς οἰκουμένης περιεγένετο, δώδεκα, καὶ τούτους ἐλαυνομένους, πολεμουμένους. Ἐκπλαγῶμεν οὖν τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν, θαυμάσωμεν, προσκυνήσωμεν· ἐρωτήσωμεν Ἰουδαίους, ἐρωτήσωμεν Ἕλληνας, τίς ἐπέισε τὴν οἰκουμένην ἄπασαν ἀποστήναι τῶν πατρῶν ἐθῶν, καὶ πρὸς ἑτέραν μετατάξασθαι πολιτείαν; ὁ ἀλιεύς, ἢ ὁ σκηνοποιός; ὁ τελώνης, ἢ ὁ ἀγράμματος καὶ ἰδιώτης; Καὶ πῶς ἂν ἔχοι ταῦτα λόγον, εἰ μὴ θεία δύναμις ἦν ἢ πάντα κατορθοῦσα δι' ἐκείνων; Τί δὲ καὶ λέγοντες ἐπειθον ἐκείνοι; Βαπτίσθητε ἐν τῷ ὕδατι τοῦ σταυρωθέντος. Ποιοῦ; Ὅν οὐκ εἶδον, οὐδὲ θεάσαντο. Ἄλλ' ὅμως ταῦτα λέγοντες καὶ κηρύττοντες, ἐπειθον, ὅτι οἱ μὲν μαντευόμενοι καὶ ἐκ προγόνων αὐτοῖς παραδοθέντες, οὐκ εἰσὶ θεοί, ὁ δὲ προσηλωθεὶς, οὗτος Χριστὸς, πάντας ἐφείλκετο. Καίτοι γε ὅτι μὲν ἐσταυρώθη καὶ ἐτάφη, παντὶ που δῆλον ἦν· ὅτι δὲ [497] ἀνέστη, οὐδεὶς πλὴν ὀλίγων εἶδεν. Ἄλλ' ὅμως καὶ τοῦτο ἐπέισαν τοὺς οὐχ ἑωρακότας· καὶ οὐχ ὅτι ἀνέστη μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ εἰς οὐρανοὺς ἀνήλθε, καὶ ἔρχεται κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς.

Πόθεν οὖν τὸ πιθανὸν τοῖς λόγοις τούτοις, εἰπέ μοι; Οὐδαμῶθεν ἄλλοθεν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως. Καὶ γὰρ πρῶτον αὕτη ἡ καινοτομία πᾶσι προσίστατο· ὅταν τε καὶ τοιαῦτα τις καινοτομή, χαλεπώτερον τὸ πρᾶγμα γίνεται, ὅταν ἀναμοχλευῇ παλαιᾶς συνήθειας θεμέλια, ὅταν ἐκ βάρων ἀνασπᾷ νόμους. Πρὸς δὲ τούτοις οὐδὲ οἱ κήρυκες ἀξιόπιστοι εἶναι ἐδόκουν, ἀλλὰ καὶ ἔθλους παρὰ πᾶσι μεμιστημένου ἢ, καὶ δειλοὶ καὶ ἀμαθεῖς. Πόθεν οὖν περιεγένοντο τῆς οἰκουμένης; πόθεν ὑμᾶς καὶ τοὺς ὑμετέρους προγόνους τοὺς δοκοῦντας φιλοσοφεῖν, μετὰ τῶν θεῶν αὐτῶν ἐξέβαλον; οὐκ εὐδόηλον ὅτι ἀπὸ τοῦ τὸν Θεὸν ἔχειν μεθ' ἑαυτῶν; Οὐδὲ γὰρ ἐν ἑαυτοῖς ἀνθρωπίνης δυνάμεως κατορθώματα, ἀλλὰ θείας τιμῆς καὶ ἀπορρήτου. Οὐχί, φησὶν, ἀλλὰ γοητικῆς. Οὐκοῦν αὐξήθηναί εἶδει τῶν δαιμόνων ἀρχῆν, καὶ ἐπιταθῆναι τὴν τῶν ἐιδώλων θεραπείαν. Πῶς οὖν καθήρηται καὶ ἠφάνισται, καὶ ἀπ' ἐναντίας ἐκείνοις τὰ ἡμέτερα; Ὡστε κἀντεῦθεν δῆλον, ὅτι τοῦ Θεοῦ ψῆφος ἦν τὰ γινόμενα, οὐκ ἀπὸ τοῦ κηρύγματος μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς πολιτείας αὐτῆς. Πότε γὰρ παρ-

^b *Legebat* ἔθνος ... μεμιστημένον

^c *Lege* ἔστι

^a *Marg. Savil.*, τὸ εὐφρατον

Unde etiam ait, *Nos autem servos vestros propter Christum*. Viden' animum ab omni gloriæ studio purum? Tantum abest, inquit, ut eorum, quæ Domini sunt, quidquam usurpemus, ut etiam nos ipsos vobis propter eum subjiciamus. 6. *Quoniam Deus, qui dixit de tenebris lumen splendescere, ipse illuxit in cordibus vestris*. En quomodo rursus iis, qui eximiam illam gloriam, Mosis videlicet, videre cupiebant, ostendit etiam cum additamento fulgentem! Sicut in vultum Mosis, inquit, ita in corda vestra effulsit. Et quidem prius ea, quæ in rerum conditarum initio exstiterunt, in memoriam revocat, lucem nimirum in sensum cadentem et tenebras; ostendens hoc opificium illo præstantius esse. Verum ubinam dixit, *De tenebris lucem splendescere*? In principio ac rerum conditarum primordiis: *Tenebræ enim, inquit, erant super faciem abyssi*. Et dixit Deus, *Fiat lux, et facta est lux* (Gen. 1. 2. 3). Sed tunc quidem dixit, *Fiat, et, Factum est*; nunc autem non dixit, sed ipse nobis lux factus est. Quocirca nec res sensiles hac luce affulgente intuemur, sed Deum ipsum per Christum. Videsne quo pacto nihil in Trinitate sit diversum? Nam de Spiritu dicit, *Nos autem omnes revelata facie gloriam Domini speculantes, in eandem imaginem transformamur a gloria in gloriam, tanquam a Domino Spiritu* (2. Cor. 3. 18); de Filio, *Ut non fulgeat illis illuminatio evangelii gloriæ Christi, qui est imago Dei*; de Patre denique, *Qui dixit de tenebris lucem splendescere, ipse illuxit in cordibus vestris ad illuminationem scientiæ claritatis Dei in facie Christi*. Quemadmodum enim cum dixisset, *Evangelii gloriæ Christi, subjecti, Qui est imago Dei*, his verbis indicans eos illius quoque gloria orbatos esse: ita cum dixisset, *Scientiæ Dei*, adjecit, *In facie Christi*, ut ostendat nos per Christum ad Patris cognitionem pervenire, ut etiam per Spiritum ad eum adducimur. 7. *Habemus autem istum thesaurum in vasculis fictilibus: ut sublimitas sit virtutis Dei, et non ex nobis*. Quoniam enim de arcana illa gloria multa et ampla verba fecerat, ne quis diceret: Qui sit igitur, ut tantam gloriam consequenti, in mortali corpore maneamus? Hoc ipsum, inquit, est summopere mirandum, ac luculentissimum divinæ potentiæ argumentum, quod fictile vasculum tantum splendorem ferre ac tantum thesaurum tueri potuerit. Cujus etiam rei admiratione ipse commotus dicebat: *Ut sublimitas sit virtutis Dei, et non ex nobis*; his verbis eos rursus subindicans, qui in selsis gloriabantur. Nam et donorum magnitudo, et eorum qui his affecti sunt imbecillitas, vim Dei demonstrant, non modo quia magna largitus est, sed quia parvis et abjectis: fictile quippe dixit, ut humanæ naturæ fragilitatem significaret, carnisque nostræ imbecillitatem conspicuam redderet. Testa namque nihilo melius illa se habet; adeo offensionibus patet, ac morte, morbis, cæli intemperis, atque innumeris aliis malis facile dissolvitur. Hæc porro dicebat, tum ut eorum arrogantiam comprimeret, tum ut nihil rerum nostrarum humanum esse demonstraret.

4. Nam tum demum Dei vis maxime elucet, cum per viles et abjectos ingentes res patrat. Ac proinde alio etiam loco aiebat, *Virtus mea in infirmitate perficitur* (2. Cor. 12. 9). In Veteri quoque Testamento per culices et muscas totos barbarorum exercitus in fugam vertebat (ideo erucam magnam vim suam appellabat [Joel. 2. 25]), et olim linguas dumtaxat confundendo, ingentem illam turrim Babylonicam delevit. In bellis insuper nunc per trecentos viros infinitam hostium manum profligabat, nunc tubarum clangore urbes evertibat, ac postea per exiguum ac vilem adolescentem Davidem universam barbarorum aciem in fugam agebat. Eodem itaque modo hic quoque missis solum duodecim viris de orbe victoriam adeptus est, duodecim, idque cum ipsi infesta omnia haberent, ac bello ab omnibus vexarentur. Dei ergo potentiam admiremur et adoremus: sciscitemur ex Judæis, sciscitemur ex gentilibus, quisnam universo terrarum orbi persuaserit, ut a patriis institutis abcederet, atque ad alteram vivendi rationem sese conferret? piscator, an tentoriorum effector? publicanus, an indoctus ac literarum expertus? Quam autem hoc rationem haberet, nisi vis divina fuisset, quæ per illos omnia conficeret? Nam quid dicentes illi, persuadebant? Baptizemini in nomine crucifixi (Act. 2. 38). Cujus tandem? Quem numquam viderant. Et tamen cum hæc dicerent ac prædicarent, auditoribus persuadebant, eos qui vaticinabantur, atque a majoribus traditi ipsis erant, deos non esse. Christus vero clavibus affixus omnes attrahebat. Atqui, quod in crucem sublatus ac sepultus fuisset, apud omnes constabat; quod autem resurrexisset, pauci omnino viderant. Nihilo secius tamen hoc ipsum iis, qui non viderant, persuaserunt: nec id solum, sed etiam, quod in cælos ascendisset, atque ad iudicium de vivis ac mortuis ferendum venturus esset.

Apostoli quomodo orbem subegerunt. — Unde igitur, quæso, persuadendi vis in his sermonibus? Non aliunde, quam a Dei potentia. Primum enim novitas ipsa omnium animos offendebat: cum autem in hujusmodi rebus quispiam innovat, tunc gravior res efficitur, ut cum priscorum rituum fundamenta effringit, ac leges radicibus evellit. Huc accedit, quod præcones non fide digni viderentur. Nam et ex ea natione erant, quæ omnibus odiosa esset, et ipsi timidi ac doctrinæ expertes erant. Unde igitur orbem subegerunt? unde vos et majores vestros, qui philosophi videbantur, atque deos ipsos ejecerunt? annon liquet illos Deum secum habuisse? Neque enim tam præclara facinora in humanam potentiam cadunt, sed in divinam quamdam et ineffabilem. Minime vero, iniquant isti; sed præstigiis usi sunt. Ergo dæmonum imperium augeri oportebat, atque idolorum cultum amplificari. Qui igitur factum est, ut ea deleta atque extincta sint, et ex contrario nostra efflorescant? Quare hinc quoque liquet, Dei calculo hæc contigisse: neque a prædicatione tantum, sed ab ipsa quoque vitæ ratione. Quando enim tanta virginitas passim toto orbe consita est? quando par opum, vitæ, atque

aliarum omnium rerum contemptus? Nam flagitiosi ac præstigiatores nihil ejusmodi effecerint, sed contraria omnia: at hi angelicam vitæ rationem nobis et in nostra et in barbara regione atque in extremis terræ recessibus non modo docuerunt, sed etiam perfecerunt. Unde perspicuum est, Christum vim fuisse quæ hoc totam ubique fecerit, vim, inquam, illam ubique lucentem ac fulgure quovis celerius hominum

mentes illustrantem. Hæc igitur omnia cogitantes, atque apertum promissionis futurorum bonorum argumentum ex iis quæ facta sunt capientes, invictam illam Crucifixi potentiam nobiscum adorate: ut et intolerandos cruciatus effugiatis, et sempiternum regnum assequamini: quod utinam nobis contingat, per gratiam et benignitatem, etc.

HOMILIA IX.

CAP. 4. v. 8. *In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur: aporiamur, sed non destituimur: 9. persecutionem patimur, sed non derelinquimur.*

1. In eo adhuc immoratur, ut ostendat omne hoc negotium divinæ potentiæ adscribendum esse: quo eorum arrogantiam coerceat, qui in seipsis gloriabantur. Non enim, inquit, hoc solum mirabile est, quod hunc thesaurum in fictilibus vasis asservemus; sed etiam quod, cum sexcentis incommodis premamur, atque omni ex parte pulsemur, eum tamen tuemur nec amittimus. Et quidem si vel adamantinum vas esset, tanto tamen thesauro gestando, tantisque insidiis sustinendis impar esset: nunc autem et ferimus et per Dei gratiam nihil grave patimur. *In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur.* Quid est? *In omnibus?* In hostibus, in amicis, in necessariis, in aliis, quorum penuria laboramus, ab hostibus, a nostris. *Sed non angustiamur.* Ac vide quomodo pugnantem res dicat, ut hinc quoque Dei vim commonstret. *Tribulationem patimur, inquit, sed non angustiamur: aporiamur, sed non destituimur:* hoc est, non ad extremum usque condidimus. Plerisque enim in locis dolemus, nec quod volumus assequimur, non sic tamen ut a propositis rebus excidamus: hæc quippe non eo permittit Deus ut vincamur, sed ut exerceamur. *Persecutionem patimur, sed non derelinquimur: dejicimur, sed non perimus.* Quamvis enim tentationes contingant, non ea tamen contingunt, quæ ex tentationibus oriri solent: idque per Dei potentiam et gratiam. Alibi autem hæc Deum idcirco permittit, tum ob ipsorum humilitatem, tum ad aliorum securitatem: *Ne enim insolentius efferar, inquit, datus est mihi stimulus (2. Cor. 12. 7); et rursus, Ne quis existimet de me supra id quod videt, et audit ex me (Ibid. v. 6); et alio loco, Ne fidentes simus in nobis ipse (Ibid. 4. 9):* hic vero, Ut Dei potentia clucescat.

Ex tentationibus quantum lucrum. — Videsne quantum quæstus ex tentationibus redeat? Nam et Dei vim ostendebant, et gratiam amplius detegebant; *Sufficit enim tibi gratia mea (Ibid. 12. 9),* inquit; et ad humilitatem concitabant, alios compescebant, et illos tolerantiores efficiebant: *Patientia enim, inquit, probationem operatur, probatio spem (Rom. 5. 4).* Nam qui in quamplurima pericula inciderant, atque ex iis prope divina freti emergerant, hinc docebantur ut illi magis hærerent in omnibus. 10. *Semper mortificatio-*

nem Jesu in corpore nostro circumferentes, ut et vita Jesu manifestetur in corpore nostro. Quidam erat hæc mortificatio Domini Jesu, quam circumferebant? Mortes quotidianæ, per quas resurrectionis speciem edebatur. Nam si quis est, inquit, qui Christum mortem obiisse, atque resurrexisse non credat, in nos intueatur, qui singulis diebus morimur, atque ad vitam revocamur: ac tum resurrectioni fidem habeat. Viden' quomodo aliam adhuc tentationum causam invenerit? Quam tandem? *Ut et vita Jesu, inquit, manifestetur in corpore nostro;* in eo videlicet, quod nos e periculis extrahat. Ita fit, ut quod infirmitatis ac derelictionis speciem habet, hoc ipsius resurrectionem prædicet. Neque enim, si nullis molestiis afficeremur, perinde ipsius potentia declarata fuisset, ut nunc declaratur, cum patimur nec tamen vincimur. 11. *Etenim nos qui vivimus, in mortem tradimur propter Jesum, ut et vita Jesu manifestetur in nobis in carne nostra mortali.* Passim hunc morem tenet, ut cum quidpiam obscure dixerit, id rursus exponat: id quod hoc quoque loco fecit, illud quod dixerat apertius declarans. Propterea tradimur, inquit, hoc est mortificationem circumferimus, ut vitæ ipsius potentia perspicua fiat, non sinentis nimirum mortalem carnem tanta perpetlentem, malorum agmine vinci. Hoc aliter quoque accipi potest. Quomodo? Ut alio loco ait, *Si commoriamur, et convivemus (2. Tim. 2. 11).* Ut enim nunc ipsius mortem perferimus, atque ipsius causa vitam cum morte commutare volumus, ita etiam ipse extinctos ad vitam revocare tunc volet. Nam si nos e vita ad mortem venimus, ipse quoque e morte ad vitam nobis dux erit. 12. *Ergo mors in nobis operatur, vita autem in vobis.* Non jam de corporea morte loquens, sed de tentationibus et de quiete. Nos enim in periculis ac tentationibus versamur, inquit; vos autem in quiete vitam eam, quæ in periculis comparatur, percipitis: atque ea quidem, quæ cum periculo conjuncta sunt, ipsi sustinemus; at vos rebus secundis fruimini: neque enim pares tentationes suffertis. 13. *Habentes autem eundem spiritum fidei, sicut scriptum est: Credidi propter quod loquutus sum, et nos credimus propter quod et loquimur: 14. scientes quoniam qui suscitavit Dominum Jesum, et ipse suscitabit nos per Jesum.* Submonuit nos psalmi, insignem philosophiam complectentis, qui maxime possit in periculis excitare. Hæc enim verba vir justus pronuntiavit, cum in magnis periculis esset, et

θενία τοσαύτη πανταχοῦ τῆς γῆς ἐφουτεύθη; πότε χρημάτων ὑπεροψία καὶ ζωῆς καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων; Οἱ γὰρ μοχθηροὶ καὶ γόητες οὐδὲν τοιοῦτον ἀνύσαιεν, ἀλλὰ τάναντία ἅπαντα· οὗτοι δὲ ἀγγέλων ἡμῖν εἰσηγήσαντο πολιτεῖαν· οὐκ εἰσηγήσαντο δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ κατώρθωσαν, ἐν τῇ ἡμετέρᾳ, ἐν τῇ τῶν βαρβάρων, ἐν αὐταῖς τῆς γῆς ταῖς ἐσχάταις. Ὅθεν δῆλον ὅτι πάντα ἢ τοῦ Χριστοῦ πανταχοῦ δύναμις ἦνυσεν, ἢ πανταχοῦ λάμπουσα, καὶ ἀστραπῆς

ἀπάσης ὀξύτερον τὰς τῶν ἀνθρώπων καταυγάζουσα διανοίας. Ταῦτ' οὖν ἅπαντα λογισάμενοι, καὶ τῆς τῶν μελλόντων ὑποσχέσεως, τὰ γεγενημένα λαβόντες ἀπόδειξιν ἐναργῆ, προσκυνήσατε μεθ' ἡμῶν τὴν ἀμαχον τοῦ σταυρωθέντος ἰσχύον, ἵνα καὶ τὰς ἀφορητοῦς φύγητε κολάσεις, καὶ τῆς αἰώνιου βασιλείας ἐπιτύχητε· ἧς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ Θ'.

Ἐν παρτί θλιβόμενοι, ἀλλ' οὐ στενοχωρούμενοι· ἀπερούμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐξαπορούμενοι· διωκόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐγκαταλιμανόμενοι.

α'. Ἐτι μένει δεικνύς, ὅτι τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμει ἔργον τὸ πᾶν ἐστί, καταστέλλων ἐκείνων τὰ φρονήματα τῶν καυχωμένων ἐφ' ἑαυτοῖς. Οὐδὲ γὰρ τοῦτο μόνον ἐστὶ, φησί, θαυμαστὸν, ὅτι ἐν ὄστρακίνοις σκεύεσι φυλάττομεν τὸν θησαυρὸν τοῦτον, ἀλλ' ὅτι καὶ μυρία πάσχοντες δεῖνά, καὶ πανταχοῦ περικρούμενοι, [498] τηρούμεν αὐτὸν, καὶ οὐκ ἀπόλλυμεν. Καίτοι εἰ καὶ ἀδαμάντινον σκεῦος ἦν, οὔτε θησαυρὸν τοσοῦτον βαστάσαι ἰσχύουσεν ἂν, οὐδ' ἂν πρὸς τοσαύτας ἤρκεσεν ἐπιβουλὰς· νῦν δὲ καὶ φέρει καὶ οὐδὲν πάσχει δεῖνόν διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν. Ἐν παρτί γὰρ θλιβόμενοι, φησὶν, ἀλλ' οὐ στενοχωρούμενοι. Τί ἐστίν, Ἐν παρτί; Ἐν τοῖς ἐχθροῖς, ἐν τοῖς φίλοις, ἐν τοῖς ἀναγκαίοις, ἐν ταῖς ἄλλαις χρεῖαις, ὑπὸ τῶν πολεμίων, ὑπὸ τῶν οἰκείων. Ἀλλ' οὐ στενοχωρούμεθα. Καὶ ὅρα πῶς πράγματα ἐναντία λέγει, ἵνα κἀντεῦθεν δείξῃ τοῦ Θεοῦ τὴν ἰσχύον. *Θλιβόμενοι γὰρ οὐ στενοχωρούμεθα*, φησὶν· *ἀπερούμενοι οὐκ ἐξαπορούμεθα*· τούτεστιν, οὐκ εἰς τέλος ἐκπίπτομεν. Ἀλγοῦμεν γὰρ πολλαχοῦ, καὶ ἀποτυγχάνομεν, ἀλλ' οὐχ οὕτως, ὥστε ἐκπεσεῖν τῶν προκειμένων· εἰς γυμνασίαν γὰρ ἡμῶν ἃ ταῦτα, οὐκ εἰς ἤτταν συγκεχώρηται παρὰ τοῦ Θεοῦ. *Διωκόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐγκαταλιμανόμενοι*· *καταβαλλόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἀπολλύμενοι*. Οἱ μὲν γὰρ πειρασμοὶ συμβαίνουσι, τὰ δὲ ἀπὸ τῶν πειρασμῶν οὐκέτι. Καὶ τοῦτο δὲ διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν καὶ χάριν. Ἀλλαχοῦ δὲ φησι, καὶ διὰ τὴν αὐτῶν ταπεινοφροσύνην, καὶ διὰ τὴν ἐτέρων ἀσφάλειαν συγκεχωρησθαι ταῦτα· *Ἴνα γὰρ μὴ ὑπεραίρωμαι, ἐδόθη μοι σκόλοψ*, φησί· καὶ πάλιν, *Ἴνα μὴ τις λογίσηται εἰς ἐμέ ὑπὲρ ὁ βλέπει, καὶ ἀκούει τι ἐξ ἐμοῦ*· καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν, *Ἴνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς*. Ἐνταῦθα μέντοι, Ἴνα φανῇ τοῦ Θεοῦ ἡ δύναμις.

Ὁρᾷς ὅσον τῶν πειρασμῶν τὸ κέρδος; Καὶ γὰρ τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν ἐδείκνυ, καὶ τὴν χάριν ἀπεκάλυπτε μειζόνως· Ἀρκεῖ γὰρ σοι ἡ χάρις μου, φησί· καὶ εἰς ταπεινοφροσύνην ἤλειψε, καὶ τοὺς ἄλλους καταστέλλεσθαι παρεσκεύαζε, καὶ αὐτοὺς καρτερικωτέρους ἐιργάζετο· Ἡ γὰρ ὑπομονή, φησὶ, *δοκιμὴν κατεργάζεται*, ἢ δὲ *δοκιμὴ ἐλπίδα*. Οἱ γὰρ μυρίοις περιπεσόντες κινδύνους, καὶ ἐκ τῆς εἰς τὸν Θεὸν ἐλπίδος ἀνεγκλήντες, ἐπαιδεύοντο ταύτης

• *Legebatur ὑμῶν.*

ἔχεσθαι ἐπὶ πλείον ἐν πᾶσι. *Πάντοτε τὴν νέκρωσιν τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι περιφέροντες, Ἴνα καὶ ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ φανερωθῇ ἐν τῷ σώματι ἡμῶν*. Καὶ τί ἐστὶν ἡ νέκρωσις τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, ἦν περιέφερον; Οἱ θάνατοι· οἱ καθημερινοί, δι' ὧν καὶ ἡ ἀνάστασις ἐδείκνυτο. Εἰ γὰρ τις ἀπιστεῖ, φησὶν, ὅτι ἀπέθανεν Ἰησοῦς καὶ ἀνέστη, ἡμᾶς ὀρων τοὺς καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀποθνήσκοντας καὶ ἀνισταμένους, πιστευέτω λοιπὸν τῇ ἀναστάσει. Εἶδες πῶς καὶ ἐτέραν αἰτίαν εὗρηκε τῶν πειρασμῶν; Ποίαν δὴ ταύτην; *Ἴνα καὶ ἡ ζωὴ αὐτοῦ φανερωθῇ ἐν τῷ σώματι ἡμῶν*, φησὶν, τῷ ἐξαπαράξειν ἡμᾶς τῶν κινδύνων. Ὄστε τοῦτο, ὃ δοκεῖ ἀσθενείας εἶναι καὶ ἐγκαταλείψεως, τοῦτο αὐτοῦ κηρύττει τὴν ἀνάστασιν. Οὐ γὰρ ἂν οὕτως ἐφάνη, μηδὲν πασχόντων ἡμῶν ἀηδὲς, ἢ δύναμις ἡ ἐκείνου, ὡς νῦν δείκνυται, πασχόντων μὲν, οὐ νικωμένων δέ. *Καὶ γὰρ ἡμεῖς οἱ ζῶντες εἰς θάνατον παραδιδόμεθα διὰ Ἰησοῦν, Ἴνα καὶ ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ φανερωθῇ* [499] *ἐν ἡμῖν ἐν τῇ θνητῇ σαρκὶ ἡμῶν*. Πανταχοῦ γὰρ, ὅταν τι ἀσαφὲς εἴπῃ, ἑαυτὸν ἐρμηνεύει πάλιν· ὃ δὲ καὶ ἐνταῦθα ἐποίησε, τοῦτο, ὅπερ εἶπεν, ἐρμηνεύων σαφῶς. Διὰ τοῦτο γὰρ παραδιδόμεθα, φησὶν, τούτεστι, τὴν νέκρωσιν περιφέροντες, ἵνα ἡ δύναμις αὐτοῦ τῆς ζωῆς φανῇ, μὴ συγχωρόντος σάρκα θνητὴν τοσαύτα πάσχουσαν, ὑπὸ τῆς νικᾶδος τῶν κακῶν νικηθῆναι. Καὶ ἐτέρως δὲ αὐτὸ ἐκλήπτειν. Πῶς; Ὡς ἀλλαχοῦ φησὶν, *Εἰ συναπεθάνομεν, καὶ συζήσομεν*. Ὄστε γὰρ τὸν θάνατον αὐτοῦ ὑπομένομεν νῦν, καὶ αἰρούμεθα ζῶντες ἀποθανεῖν δι' αὐτόν· οὕτω καὶ αὐτὸς αἰρήσεται ἀποθανόντας ζωογονῆσαι τότε. Εἰ γὰρ ἡμεῖς ἀπὸ ζωῆς εἰς θάνατον ἐρχόμεθα, καὶ αὐτὸς ἀπὸ θανάτου εἰς ζωὴν ἡμᾶς χειραγωγῆσει. Ὄστε ὁ θάνατος ἐνεργεῖται ἐν ἡμῖν, ἢ δὲ ζωὴ ἐν ὅμῃν. Οὐκέτι περὶ τοῦ θανάτου λέγων, ἀλλὰ περὶ πειρασμῶν καὶ ἀνέσεως. Ἡμεῖς μὲν γὰρ ἐν κινδύνοις καὶ ἐν πειρασμοῖς, φησὶν, ὑμεῖς δὲ ἐν ἀνέσει, τὴν ἐκ τούτων τῶν κινδύνων καρποῦμενοι ζωὴν· καὶ τὰ μὲν ἐπικίνδυνα ἡμεῖς ὑπομένομεν, τῶν δὲ χρηστῶν ὑμεῖς ἀπολαύετε· οὐ γὰρ τοσοῦτους ὑπομένετε πειρασμοῦς. *Ἐχοντες δὲ τὸ αὐτὸ πνεῦμα τῆς πίστεως, κατὰ τὸ γεγραμμένον· Ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα· καὶ ἡμεῖς πιστεύομεν, διὸ καὶ λαλοῦμεν*· ὅτι ὁ ἐργίας τὸν Κύριον Ἰησοῦν, καὶ ἡμᾶς διὰ Ἰησοῦ ἐγερεῖ. Ἀνέμνησεν ἡμᾶς ψαλμοῦ πολλὴν ἔχοντος φιλοσοφίαν, καὶ ἱκανοῦ μάλιστα ἐν κινδύνοις ἀλείφειν. Τὴν γὰρ βῆσιν ταύτην ἐν μεγάλοις κινδύνοις ὧν ὁ δίκαιος

ἐκεῖνος ἐφθέγγετο, καὶ ἐξ ὧν οὐκ ἦν ἄλλοις ἀνευγε-
κεῖν, ἢ διὰ τῆς τοῦ Θεοῦ βοηθείας.

β'. Ἐπεὶ οὖν τὰ συγγενῆ μάλιστα οἶδε παραμυθεῖ-
-σθαι, διὰ τοῦτο φησιν. *Ἐχοντες τὸ αὐτὸ πνεῦμα*
τουτέστιν, ἀπὸ τῆς αὐτῆς συμμαχίας, ἀφ' ἧς ἐκεῖνος
ἐσώθη, καὶ ἡμεῖς σωζόμεθα· ἀπὸ τοῦ πνεύματος, ἀφ'
οὗ ἐφθέγγετο, καὶ ἡμεῖς φθειρόμεθα. Ὅθεν δείκνυσι
πολλὴν τῇ Καινῇ πρὸς τὴν Παλαιὰν τὴν συμφωνίαν
οὔσαν, καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα ἐν ἐκατέροις ἐνεργήσαν,
καὶ ὅτι οὐχ ἡμεῖς μόνον ἐν κινδύνοις, ἀλλὰ καὶ οἱ
παλαιοὶ πάντες, καὶ δεῖ πιστεῖν καὶ ἐλπίδι διορθοῦ-
σθαι, καὶ μὴ λύσιν εὐθέως ζητεῖν τῶν ἐπικειμένων.

Ἐπειδὴ γὰρ εἰδείξε διὰ τῶν λογισμῶν τὴν ἀνάστα-
σιν καὶ τὴν ζωὴν, καὶ ὅτι οὐκ ἀσθενείας οὐδὲ ἐγκα-
ταλείψεως ὁ κινδύνος· λοιπὸν καὶ τὴν πίστιν εἰσάγει,
καὶ αὐτῇ τὸ πᾶν ἐπιτρέπει. Ἄλλ' ὁμως καὶ αὐτῆς
ἀπόδειξιν παρέχεται τοῦ Χριστοῦ τὴν ἀνάστασιν, εἰ-
πὼν· ὅτι *καὶ ἡμεῖς πιστεύομεν, διὼ καὶ λαλοῦ-
μεν. Τί πιστεύομεν, εἰπέ μοι; Ὅτι ὁ ἐρηίρας Ἰη-
σοῦν, καὶ ἡμῶς ἐγερεῖ, καὶ παρυσήσει σὺν
ὑμῖν. Τὰ γὰρ πάντα δὲ ὑμῶς, ἵνα ἡ χάρις πλεονά-
σασα, διὰ τῶν πλειόνων τὴν εὐχαριστίαν περισ-
σύνῃ εἰς τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ. Πάλιν πληροῖ
φρονήματος αὐτοῦς, ἵνα μὴ ἀνθρώποις χάριν εἰδῶσι,
τοῖς ψευδαποστόλοις, λέγω. Τοῦ γὰρ Θεοῦ τὸ πᾶν, ὅς
βούλεται πολλοὺς χαρίσασθαι, ὥστε [500] μείζονα
ἐφθῆναι τὴν χάριν. Δι' ὑμᾶς γοῦν ἡ ἀνάστασις, καὶ
τὰ ἄλλα πάντα. Οὐ γὰρ ἐνδὸς ἕνεκεν μόνου ταῦτα
πεποιήκεν, ἀλλὰ πάντων. Διὸ καὶ οὐκ ἐκκακοῦμεν·
ἀλλ' εἰ καὶ ὁ ἐξω ἡμῶν ἀνθρώπος διεφθείρεται,
ἀλλ' ὁ ἐσω ἀνακαινοῦται ἡμέρα καὶ ἡμέρα. Πῶς
φθείρεται; Μαστιζόμενος, ἐλαυνόμενος, μυρία πά-
σχων δεινά. Ἀλλ' ὁ ἐσω ἀνακαινοῦται ἡμέρα καὶ
ἡμέρα. Πῶς ἀνακαινοῦται; Τῇ πίστει, τῇ ἐλπίδι, τῇ
προθυμίᾳ. Τὸ λοιπὸν δεῖ κατατολμᾶν τῶν δεινῶν.
Ὅσφ γὰρ ἂν μυρία πάσχη τὸ σῶμα, τοσοῦτ' χρηστο-
τέρας ἔχει τὰς ἐλπίδας ἢ ψυχὴν, καὶ λαμπρότερα
γίνεται, καθάπερ χρυσίον πυρούμενον ἐπὶ πλεόν.
Καὶ ὅρα πῶς καθαρεῖ τὰ λυπηρὰ τοῦ παρόντος βίου.
Τὸ γὰρ παραυτίκα ἐλαφρὸν τῆς θλίψεως, φησίν,
εἰς ὑπερβολὴν καθ' ὑπερβολὴν αἰώνιον βάρος δό-
ξης καταργάζεται, μὴ σκοπούντων ἡμῶν τὰ βλε-
πόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα. Εἰς τὴν ἐλπίδα τὸ
πρᾶγμα κατακλείσας, καὶ ὅπερ ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους
ἔλεγεν, ὅτι *τῇ ἐλπίδι ἐσώθημεν, ἐλπίς δὲ βλεπο-
μένη οὐκ ἔστιν ἐλπίς*, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα κατα-
σκευάζων, τίθησι παράλληλα τὰ παρόντα τοῖς μέλ-
λουσι, τὸ παραυτίκα πρὸς τὸ αἰώνιον, τὸ ἐλαφρὸν
πρὸς τὸ βαρὺ, τὴν θλίψιν πρὸς τὴν δόξαν. Καὶ οὐδὲ
τούτους ἀρκεῖται, ἀλλ' ἕτεραν τίθησι λέξιν, διπλα-
σιάζων αὐτήν, καὶ λέγων, *Καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερ-
βολὴν*. Εἶτα καὶ τὸν τρόπον δείκνυσι πῶς ἐλαφρὸν
τὸ τῶν τοσοῦτων θλίψεων. Πῶς οὖν ἐλαφρὸν; *Μὴ
σκοπούντων ἡμῶν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ
βλεπόμενα*. Οὕτω καὶ τοῦτο κοῦφον τὸ παρὸν, κά-
κενο μέγα τὸ μέλλον, ἂν τῶν ὀρωμένων ἀπαγάγωμεν
ἐαυτούς. *Τὰ γὰρ βλεπόμενα πρόσκαιρα*. Οὐκοῦν
καὶ αἱ θλίψεις τοιαῦται. *Τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα αἰώνια*.
Οὐκοῦν καὶ οἱ στέφανοι τοιοῦτοι. Καὶ οὐκ εἶπεν, Αἱ*

θλίψεις τοιαῦται, ἀλλὰ, *Τὰ βλεπόμενα πάντα, καὶ
κόλασις ἢ, καὶ ἀνάπαυσις*· ὥστε μῆτε ἐκεῖθεν χαυ-
νοῦσθαι, μῆτε ἐντεῦθεν βιάζεσθαι. Διὰ τοῦτο οὐδὲ
περὶ τῶν μελλόντων λέγων, εἶπεν, Ἡ βασιλεῖα αἰώ-
νιος, ἀλλὰ, *Τὰ μὴ βλεπόμενα αἰώνια*, καὶ βασιλεῖα,
καὶ κόλασις ἢ πάλιν· ὥστε καὶ ἐκεῖθεν φοβῆσαι,
καὶ ἐκεῖσε προτρέψασθαι. Ἐπεὶ οὖν τὰ βλεπόμενα
πρόσκαιρα, τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα αἰώνια, πρὸς ἐκεῖνα
βλέπωμεν. Ποῖαν γὰρ καὶ σχοιῶμεν ἀπολογίαν, τὰ
πρόσκαιρα ἀντὶ τῶν αἰώνων αἰρούμενοι; Εἰ γὰρ καὶ
τὸ παρὸν ἦδύ, ἀλλ' οὐ διηνεκῆς· τὸ μέντοι ὀδυνηρὸν
αὐτοῦ, διηνεκῆς καὶ ἀσυγγνωστον. Ποῖαν γὰρ ἐξουσιαν
ἀπολογίαν οἱ πνεύματος καταξιοθόντες; καὶ τοσαύτης
ἀπολαύσαντες δωρεᾶς, καὶ χαμαίζηλοι γινόμενοι καὶ
καταπίπτοντες πρὸς τὴν γῆν; Καὶ γὰρ πολλῶν ἀκούει
λεγόντων τὰ καταγέλαστα ταῦτα ῥήματα· Δός μοι τὴν
σήμερον, καὶ λάβε τὴν αὔριον. Ἄν μὲν γὰρ τοιαῦτα
ἦ, φησίν, οἷα καὶ φατε, ἐκεῖ, ἐν ἀνθ' ἐνὸς γέγονεν· ἂν
δὲ μὴδὲν ὄλωσ ἦ, δύο ἀντ' οὐδένος. Τί τῶν ῥημάτων
τούτων παρανομώτερον; τί δὲ [501] κληρωδέστερον;
Ἡμεῖς περὶ οὐρανοῦ διαλεγόμεθα, καὶ τῶν ἀπορρή-
των ἀγαθῶν ἐκεῖνων· καὶ σὺ τὰ τῶν ἵπποδρομιῶν
ἡμῖν ἄγεις εἰς μέσον, καὶ οὐκ αἰσχύνῃ οὐδὲ ἐγκα-
λύπτῃ τοιαῦτα φθειρόμενος, ἀ τῶν παραπαιόντων
ἐστίν; οὐκ ἐρυθρίθεις, οὕτω προσηλωμένος τοῖς πα-
ροῦσιν; οὐ παύσῃ παραφρονῶν καὶ ἐξεστηκώς, καὶ
ἐν νεότητι ληρῶν; Καὶ τὸ μὲν Ἑλληνας ταῦτα λέ-
γειν, οὐδὲν θαυμαστόν· τὸ δὲ πιστοὺς ἀνθρώπους
τοιαῦτα ληρεῖν, ποῖαν ἔχει συγγνώμην; Ὅλων γὰρ
ὑποπτέυεις τὰς ἀθανάτους ἐλπίδας ἐκείνας; ὄλων
νομίσεις ἀμφίβολα ταῦτα εἶναι; καὶ ποῦ ταῦτα ἄξια
συγγνώμης; Καὶ τίς ἤλθε, φησὶ, καὶ ἀπήγγειλε τὰ
αὐτόθι; Ἀνθρώπων μὲν οὐδεὶς, ὁ Θεὸς δὲ ὁ πάντων
ἀξιοπιστότερος ταῦτα ἀπεφήνατο. Ἄλλ' οὐχ ὄρθεις τὰ
ἐκεῖ; Οὐδὲ γὰρ τὸν Θεὸν βλέπεις; Ἄρ' οὖν οὐχ ἠγήσῃ
εἶναι Θεὸν, ὅτι μὴ ὄρθεις; Καὶ σφόδρα ἠγοῦμαι, φησίν.

γ'. Ἄν οὖν σε ἔρηκαί τις τῶν ἀπιστῶν, καὶ τίς ἤλθεν
ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ταῦτα ἀπήγγειλε, τί εἶρεῖς; πό-
θεν οἶσθα ὅτι ἐστὶ Θεός; Ἀπὸ τῶν ὀρωμένων, φησίν,
ἀπὸ τῆς εὐταξίας τῆς ἐν πάσῃ τῇ κτίσει, ἀπὸ τοῦ
πᾶσι εἶναι τοῦτο κατάδηλον. Οὐκοῦν καὶ τὸν περὶ
κρίσεως οὕτω δέχου λόγον. Πῶς; φησίν· Ἐρήσομαι
σε· σὺ δὲ μοι ἀπόκρισαι. Δικαίως ἐστὶν οὗτος ὁ Θεός,
καὶ τὸ κατ' ἄξιον ἀπονέμει ἐκάστῳ· ἢ τοῦναντίον,
τοὺς μὲν ἀδίκους βούλεται εὐμερεῖν καὶ τρυφᾶν, τοὺς
δὲ ἀγαθοὺς ἐν τοῖς ἐναντίοις εἶναι; Οὐδαμῶς, φησίν·
οὐδὲ γὰρ ἀνθρώπος τοῦτο πάθει. Ποῦ οὖν οἱ καλῶς
ἐνταῦθα πράξαντες, τῶν ἀγαθῶν ἀπολαύσονται; ποῦ
δὲ οἱ πονηροὶ τῶν ἐναντίων, εἰ μὴ μέλλοι τις ζωῆ μετὰ
ταῦτα καὶ ἀντίδοσις εἶναι; Ὅρθεις ὅτι ἐν ἀνθ' ἐνὸς
τέως, καὶ οὐχὶ δύο ἀνθ' ἐνός; Ἐγὼ δὲ σοι δεῖξω
προῖων, ὅτι οὐδὲ ἐν ἀνθ' ἐνός, ἀλλὰ δύο ἀνθ' ἐνός
ἔσται τοῖς δικαίοις, τοῖς δὲ ἀμαρτωλοῖς καὶ ἐνταῦθα
τρυφῶσι τοῦναντίον ἅπαν. Οἱ μὲν γὰρ ἐνταῦθα τρυ-
φήσαντες, οὐδὲ ἐν ἀνθ' ἐνός ἔλαβον· οἱ δὲ ἐν ἀρετῇ
διάγοντες, δύο ἀνθ' ἐνός. Τίνες γὰρ ἐν ἀνέσει, οἱ τῶν
παρόντων παραχρησάμενοι βίῳ, ἢ οἱ φιλοσοφῆσαντες;
Σὺ μὲν ἴσως ἐκείνους εἶρεῖς, ἐγὼ δὲ τούτους δείκνυμι,
μάρτυρας αὐτοῦς ἐκείνους καλῶν, τοὺς ἀπολελαυκῆσας

e quibus non aliunde, quam per divinam opem, emergere poterat.

2. Quoniam igitur quæ cognata sunt, magnam ad consolandum vim habere solent, idcirco dixit: *Habentes eundem spiritum*; id est, eodem subsidio freti, quo ille e periculo ereptus est, nos quoque servamur: ex eodem spiritu, quo ille loquutus est, nos quoque loquimur. Quibus verbis illud ostendit, miram esse inter Novum et Vetus Testamentum concordiam, atque eundem spiritum esse, qui in utroque vim suam exseruerit: illudque præterea, non nos solos in periculis versari, sed etiam veteres omnes; ob idque fide ac spe animos erigendos esse, nec urgentium malorum finem statim petendum.

Christi resurrectio, omnium resurrectionem probat. — Postquam enim rationibus resurrectionem ac vitam demonstravit, illudque insuper, pericula imbecillitatis ac desertionis argumentum non esse, deinceps jam fidem etiam invehit, eique omnia committit. Quamquam ipsam quoque ut probet, Christi resurrectionem in medium affert, cum ait: *Nos quoque credimus, propter quod loquimur.* Quid credimus, heus tu? *Quod is qui Christum suscitavit, nos etiam excitabit et constituat vobiscum.* 15. *Omnia enim propter vos, ut gratia abundans, per multos in gratiarum actione abundet in gloriam Dei.* Rursus animos eorum effert, ut non hominibus gratiam habeant, hoc est, pseudapostolis. Hoc enim totum Dei est, qui compluribus gratificari vult ut major gratia appareat. Propter vos quippe et resurrectio ipsius exstitit, et cætera omnia. Neque enim unius dumtaxat hominis causa hæc fecit, sed omnium. 16. *Propter quod non deficimus; sed licet is, qui foris est, noster homo corrumpitur, tamen is, qui intus est, renovatur de die in diem.* Quomodo corrumpitur? Cum flagris cæditur, exagitur, sexcentis acerbitatibus afficitur. *Is tamen, qui intus est, renovatur de die in diem.* Quo pacto renovatur? Fide, spe, animi promptitudine. Restat igitur, ut ad pericula intrepidum animum afferamus. Quo enim pluribus incommodis corpus divexatur, eo letiori spe animus fruitur, ac splendidior efficitur, non secus atque aurum, cui ignis diutius adhibetur. Ac vide quomodo præsentis vitæ molestias abstergat. 17. *Id enim quod in præsentia est momentaneum ac leve tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternæ gloriæ pondus operatur in nobis.* 18. *non contemplantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur.* Spe negotium conclusit, quodque in epistola ad Romanos dicebat: *Spes salvi facti sumus; spes autem quæ videtur non est spes* (Rom. 8. 24): hoc etiam hic adstruens, præsentia cum futuris componit: præsens cum æterno, leve cum gravi, tribulationem cum gloria. Ac ne hoc quidem contentus, alteram vocem adjungit, eamque conduplicat, cum ait: *Supra modum in sublimitate.* Deinde modum declarat, quo tot ac tantæ afflictiones leves efficiantur. Quonam igitur modo levantur? *Non contemplantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur.* Ita nimirum et præsentis molestiæ leves, et futurum illud præmium ingens erit, si a visibilibus nos abduxerimus.

Quæ enim videntur temporaria sunt. Ergo et ejusmodi sunt afflictiones. *Quæ autem non videntur, æterna.* Igitur et coronæ quoque tales. Nec dixit, Tales sunt tribulationes, sed, *Quæ videntur omnia, sive supplicium dicas, sive quietem*: ut non sit cur aut hinc emolliaris, aut illinc frangaris. Quocirca nec de futuris verba faciens, dixit, Regnum æternum; sed, *Quæ non videntur, æterna sunt*, sive regnum sit, sive cruciatus: ut et hinc terrorem nobis incutiat, et illinc nos adhortetur. Cum igitur quæ videntur temporalia sint, quæ autem non videntur, æterna, ad hæc oculorum aciem intendamus. Ecqua enim nobis excusatio futura est, si fluxa sempiternis prætulimus? Nam etsi suave est quod præsens est, non est tamen perpetuum; at acerbitas, quæ ex hac suavitate nascitur, nec finem habet nec veniam. Quam enim excusationem habituri sunt, qui, cum spiritum acceperint tantoque beneficio affecti sint, abjectis tantum rebus incumbunt atque in terra collabuntur? Etenim complures audio qui ridiculis hisce verbis utuntur: Da mihi hodiernum diem, et tu crastinum sume. Nam si talis est in futuro ævo rerum status, qualem dicitis, unum pro uno fuerit: si vero ex iis nihil omnino est, duo pro nihilo erunt. Quid his vocibus sceleratius, quid dementius fingi potest? Nos de cælo disscrimus, de arcanis et ineffabilibus illis bonis; et tu verba e circo petita in medium profers, nec pudore suffunderis ea proloquens, quæ mente captorum hominum sunt, nec erubescis, præsentibus rebus ita inflixus? non desipere ac mento excedere desines, atque in juvenili ætate delirare? Quod si hæc verba ex gentilium ore mitterentur, nihil mirum esset: at vero fide præditos homines ejusmodi sermones effutire, quam tandem veniam mereri id queat? an spes illas immortales omnino suspectas habes? an hæc prorsus incerta esse censes? qua tandem venia hæc digna esse queant? Et quisnam, inquirunt, ad nos venit, ac quæ illic gerantur exposuit? Hominum sane nemo, sed Deus ipse, omnium fide dignissimus, hæc declaravit. Sed non vides res illas? Neque enim Deum cernis: quid ergo, an proinde Deum esse non existimabis, quia eum non vides? Et valde quidem existimo, inquires.

3. Igitur si quispiam ex infidelibus percontetur, Equis e cælo venit, atque hæc narravit: quid dicturus es? unde nosti Deum esse? Ab iis rebus quæ in aspectum cadunt, inquires, ab eo ordine, qui in rebus omnibus conditis elucet: hinc denique quod de eo inter omnes constat. Sic igitur sermonem quoque de extremo judicio excipe. Quo pacto? inquires. Percontabor te; tu vero responde. Justusne hic Deus, an cuique quod meretur tribuit; an contra sceleratos florere atque in deliciis versari vult, probos autem contraria habere? Minime, inquires: nam ne homini quidem hoc acciderit. Ubinam igitur, qui virtutem in hac vita coluerunt, bonis fruuntur? Ubinam rursus improbis pœna constituta erit, si nulla vita, nulla merces, aut pœna futura est? Videsne, quod unum pro uno adhuc est, et non duo pro uno? Ego vero illud tibi ostendam, ne unum quidem pro uno impro-

hoc habere, sed duo pro uno justis futurum esse, peccatoribus vero et deliciantibus contra omnino. Nam qui in hac vita se voluptatibus dederunt, ne unum quidem pro uno acceperunt: qui autem in virtute vitam ducunt, duo pro uno. Utri, quæso, in voluptate sunt, qui præsentis vita abusi sunt, an qui philosophiæ operam dederunt? Tu fortasse illos dices; ego autem hos esse ostendam, et quidem eos ipsos testes citans, quæis præsentibus bonis frui contigit: nec vero ita perfriata fronte erunt, ut adversus ea quæ dicturus sum, niti audeant. Nam et pronubas sæpe diris omnibus devoverunt, ipsumque diem quo thalami strati sunt, eosque felices prædicarunt, qui uxorem non duxerunt. Multi quoque juvenes, cum ineundi matrimonii potestas esset, non aliam ob causam abnuerunt, quam ob rei incommoda. Nec vero hæc eo a me dicuntur, ut matrimonium accusem; honorabile enim; sed eos, qui eo præpostere uti sunt. Quod si ii qui matrimonium inierunt, acerbissimam plerumque hanc vitam esse judicarunt, quid de iis dicemus, qui in prostibulorum voraginem prolapsi sunt, ac captivo quovis servilius et miserius esse affecerunt? quid de iis, qui in deliciarum cæno computruerunt, ac sexcentis morbis corpus involverunt? At gloria pollere dulce est. Nihil hac servitute acerbius. Nam qui ita inanis gloriæ cupiditate captus est, ut quibuslibet placere studeat, mancipiis quibusvis servilior est: qui autem eam calcat, nec gloriam hominum curat, omnibus superior est. At opes habere est expetendum. Verum a nobis sæpe demonstratum est, eos magis divitiis et quiete frui, qui opibus vacui, nihil habent. Sed inebriari suave est. Et quis hoc dixerit? Quocirca si suavius est, inopem esse quam divitem, a matrimonio abstinere quam matrimonium subire, inanem gloriam aspernari quam appetere, a deliciis abhorrere quam deliciis studere: et hic plus habent ii qui præsentibus non sunt affixi. Hoc autem dico, quod vir quidem probus, tametsi innumeris tormentis excrucietur, habet tamen spem letam, quæ ipsum fulciat: improbus contra etiam si innumeris voluptatibus fruatur, habet tamen futuri supplicii metum, voluptatem ipsius perturbantem. Nam ne hic quidem supplicii modus parvus est; contrarius vero, voluptatis et oblectationis. Est etiam tertius modus præter hos duos. Quinam tandem? Quod hujusce vitæ deliciæ ne tum quidem apparent, cum adsumt, utpote quas et natura et tempus coarguat: illæ contra non modo sunt, sed firmæ quoque manent. Videntur quod non modo duo pro nullo, sed etiam tria, quinque, atque adeo sexcenta pro nullo ponere poterimus? Quod ut exemplo intelligas, dives ille ac Lazarus, ille præsentia, hic futura percepit. An porro unum et unum esse statuis per omne tempus puniri, atque ad exiguam horam fame vexari? in mortali corpore ægrotare, et in inmortalis acerbum in modum igne cruciari? parvo illo morbo perfunctum, coronari et æternis postea deliciis circumfluere; aut post brevem fructum sempiternis postea suppliciis torqueri? et quis hæc dixerit? Quid vis ponamus? qua-

litemne an quantitatem? ordinem Dei aut sententiam de utroque latam? Quousque tandem scarabæorum in cæno semper sese volutantium verba loquimini? Neque enim hominum ratione præditorum est, animam, quæ tanti pretii est, pro re nullius momenti projicere, cum oporteret pro exiguo labore cælum capere.

Judicium futurum horrendum erit. — Visne ut aliunde te doceam, horrendum in altero ævo tribunal esse? Conscientiæ tuæ januam aperi, ac judicem in animo tuo velut pro tribunali sedentem intuere. Quod si tu, quamvis præpostero tui amore affectus, teipsum condemnas, nec iniquam sententiam ferre sustines; an non multo majori curæ jus Deo erit, atque incorruptum ille de omnibus judicium feret, nec temere hæc omnia ferri sinet? Ecquis tandem hoc dixerit? Nemo profecto: nam et Græci et barbari, et poetæ et philosophi, et omnes denique mortales in hoc nobiscum, etsi dispari modo, consentiunt, ac quædam in inferis tribunalia esse aiunt: usque adeo perspicua et indubitata hæc res est. Et cur, inquires, Deus hic non punit? Nimirum ut longanimitatem suam ostendat, nobisque per penitentiam viam ad salutem muniat, ac non universum mortalium genus funditus deleat, eosque qui per optimam vitæ mutationem salutem consequi poterant, priusquam ad eam perveniant, de medio tollat. Nam si de peccatis homines confestim pœnis ac morte afficeret, quomodo salutem accepisset Paulus, quomodo Petrus, principes illi, ac totius orbis magistri? quomodo David salutem ex penitentia percepisset? quomodo Galatæ, alique plures? Quamobrem nec ab omnibus in hac vita pœnas expetit, sed ex omnibus illis paucis tantum supplicia infert; nec rursus in altero ævo de omnibus pœnas sumit, sed de aliis hic, de aliis illic: ut et per eos, quos hic plectit, vel stupidissimos excitet, et per eos, quos impunitos sinit, illud efficiat, ut futura exspectemus. Annon vides plerosque hic pœnas luere, ut eos qui turris ruina oppressi sunt, ut eos quorum sanguinem Pilatus cum sacrificiis commiscuit, ut Corinthios eos qui ob indigne percepta mysteria præmaturam mortem obierunt, ut Pharaonem, ut Judæos, qui a barbaris trucidati sunt, ut plerosque alios, et tunc et nunc, et perpetuo? Rursus alii multi, nullis hic scelerum pœnis persolutis, e vita discesserunt: ut dives ille Lazari tempore, alique complures.

4. Hæc porro ideo facit, partim ut eos qui futura non credunt excitet; partim, ut eos, qui credunt ac segnitie laborant, diligentes reddat. Deus enim justus est iudex et fortis et longanimis, nec per singulos dies iram inducit. Quod si ipsius longanimitate abutamur, erit tempus, cum jam ne tantillo quidem tempore longanimitatem adhibebit, verum statim pœnam inferet. Ne itaque, dum ad unicum momentum (momenti enim instar est hæc vita) deliciis indulgere volumus, infinitorum sæculorum pœnam nobis accersamus; verum ad momentum potius laboremus, ut perpetuis coronis cingamur. Annon

τῶν παρόντων· καὶ οὐκ ἀνατιχυντήσουσι πρὸς ἃ μέλλω λέγειν. Καὶ γὰρ προμνηστρήσουσι ἐπηράσαντο πολλάκις, καὶ τῇ ἡμέρᾳ καθ' ἣν ἐπλάκησαν αἱ παστάδες, καὶ τοὺς μὴ γεγαμηκότας ἐμακάρισαν. Πολλοὶ δὲ τῶν νέων, καὶ παρὸν αὐτοὺς γαμεῖν, δι' οὐδὲν ἕτερον παρητήσαντο, ἀλλ' ἢ διὰ τὸ φορτικὸν τοῦ πράγματος. Καὶ ταῦτα λέγω, οὐ τὸν γάμον διαβάλλων (τίμιος γάρ), ἀλλὰ τοὺς κακῶς αὐτῷ κεχρημένους. Εἰ δὲ οἱ γάμοις ὠμιληκότες ἀδίωτον πολλάκις τὸν βίον ἐνόμισαν, τί ἂν εἴποιμεν περὶ τῶν εἰς πορνικὰ βάραθρα κατενεχθέντων, καὶ παντὸς αἰχμαλωτοῦ δουλικώτερον [502] καὶ ἀθλιώτερον διατεθέντων; τί περὶ τῶν ἐν τρυφῇ κατασαπέντων, καὶ μυρία τῶ σώματι νοσήματα περιβεβληκότων; Ἀλλὰ τὸ ἐν δόξῃ εἶναι ἡδύ. Οὐδὲν μὲν οὖν ταυτῆς τῆς δουλείας ἂ πικρότερον. Καὶ γὰρ πάντων ἀνδραπόδων μᾶλλον ἐστὶ δουλικώτερος ὁ κενόδοξος, καὶ τοῖς τυχοῦσιν ἀρέσαι βουλόμενος· ὁ δὲ ταύτην καταπατήσας, πάντων ἐστὶν ἀνώτερος, ὁ μὴ φρονίζων τῆς παρ' ἑτέρων δόξης. Ἀλλὰ τὸ χρήματα ἔχειν, ἐπέρασον. Ἀλλὰ πολλάκις ἀπεδείξαμεν, ὅτι ἐν κλειοῖσι πλούτῳ καὶ ἀνέσει οἱ τούτων ἀπηλλαγμένοι καὶ μηδὲν ἔχοντες, μᾶλλον εἰσιν. Ἀλλὰ τὸ μεθύειν ἡδύ. Καὶ τίς ἂν εἴποι τοῦτο; Οὐκοῦν εἰ τὸ μὴ πλουτεῖν τοῦ πλουτεῖν ἥδιον, καὶ τὸ μὴ γαμεῖν τοῦ γαμεῖν, καὶ τὸ μὴ κενοδοξεῖν τοῦ κενοδοξεῖν, καὶ τὸ μὴ τρυφᾶν τοῦ τρυφᾶν· καὶ ἐνταῦθα τὸ πλεον ἔχουσιν οἱ μὴ τοῖς πρῶσι προσηλωμένοι. Καὶ οὕτω λέγω, ὅτι ἐκεῖνος μὲν κἂν μυριάς βασιάνους κατατείνηται, ἔχει τὴν χρηστὴν ἐλπίδα διαδαστάζουσας αὐτόν· οὗτος δὲ κἂν μυρίας ἀπολαύῃ τρυφῆς, ἔχει τὸν φόβον τοῦ μέλλοντος ἐπιταράττοντα αὐτοῦ τὴν ἡδονὴν καὶ συγγέοντα. Καὶ γὰρ καὶ οὗτος οὐ μικρὸς τρόπος κολάσεως, ὥσπερ οὖν ὁ ἐναντίος, τρυφῆς καὶ ἀνέσεως. Καὶ τρίτος δὲ μετὰ τούτων ἐστὶ τρόπος. Ποῖος δὲ οὗτος; Ὅτι τὰ μὲν τῆς τρυφῆς τῆς βιωτικῆς, οὐδὲ ἡνίκα ἐστὶ, φαίνεται, τῇ τε φύσει καὶ τῷ χρόνῳ ἐλεγχόμενα· ἐκεῖνα δὲ οὐ μόνον ἐστίν, ἀλλὰ καὶ ἀκίνητα μένει. Ὅρᾳς ὅτι οὐ δύο ἀντ' οὐδενὸς μόνον, ἀλλὰ καὶ τρία, καὶ πέντε, καὶ δέκα, καὶ εἰκοσι, καὶ μυρία ἀντ' οὐδενὸς δυνησόμεθα θεῖναι; Ἴνα δὲ ἐπὶ ὑποδείγματος αὐτὸ τοῦτο μάθῃς, ὁ πλούσιος καὶ ὁ Λάζαρος, ὁ μὲν τῶν παρόντων, ὁ δὲ τῶν μελλόντων ἀπέλαυσαν. Ἄρ' οὖν σοι δοκεῖ ἐν εἶναι καὶ ἐν, τὸ ἐν παντὶ τῷ χρόνῳ κολάζεσθαι, καὶ τὸ ἐν βραχείᾳ ὥρᾳ πεινῆν; τὸ νοσεῖν ἐν φθαρτῷ σώματι, καὶ τὸ ἐν ἀθανάτῳ χαλεπῶς ἀποτηγανίζεσθαι; τὸ στεφανοῦσθαι καὶ τρυφᾶν ἀθάνατα μετὰ τὴν μικρὰν ἀβρωσίαν ἐκείνην, καὶ τὸ βασανίζεσθαι ἀπέραντα μετὰ τὴν βραχείαν τῶν ὄντων ἀπόλαυσιν; καὶ τίς ἂν ταῦτα εἴποι; Τί γὰρ βούλει ὠμμεν; τὴν ποσότητα, τὴν ποιότητα, τὴν τάξιν τοῦ Θεοῦ, τὴν περὶ ἑκάτερον ψῆφον; Μέχρι τίνος τὰ κανθάρων φθέγγασθε βήματα, τῶν τῷ βορβόρῳ διηνεκῶς ἐγκαλινδουμένων; Οὐδὲ γὰρ ἀνθρώπων ταῦτα λογικῶν, ψυχῆν οὕτω τιμίαν ἀντ' οὐδενὸς προέσθαι, δέον ὀλίγου πόνου τοὺς οὐρανοὺς λαθεῖν.

Βούλει σε καὶ ἐτέρωθεν διδάξω, ὅτι ἐστὶν ἐκεῖ κρι-

* *Legebatur* ταύτης δόξης.

τήριον φεβερὸν; Ἄνοιξόν σου τὰς θύρας τοῦ συνειδότος, καὶ βλέπε τὸν ἐν τῇ διανοίᾳ σου καθήμενον δικαστήν. Εἰ δὲ σὺ σαυτὸν κατακρίνεις, καίτοι γε φίλαυτος ὢν, καὶ οὐκ ἂν ἀνάγκη μὴ δικαίαν τὴν κρίσιν ἐνεγκεῖν· οὐ πολλῶ μᾶλλον ὁ Θεὸς πολλὴν ποιησεται τοῦ δικαίου πρόνοιαν, καὶ τὴν ἀδέκαστον περὶ πάντων οἴσει ψῆφον, ἀλλ' ἀπλῶς καὶ εἰκῆ πάντα φέρεσθαι ἔδασαι; Καὶ τίς ἂν ταῦτα εἴποι; Οὐκ ἐστὶν οὐδεὶς· ἀλλὰ καὶ Ἕλληνες καὶ βάρβαροι, καὶ ποιηταὶ καὶ φιλόσοφοι, καὶ πᾶν ἀνθρώπων γένος συμφωνοῦσιν ἐν τούτοις ἡμῖν, [505] εἰ καὶ μὴ ὁμοίως, καὶ φασιν εἶναι τινα δικαστήρια ἐν ἄδου· οὕτω φανερόν καὶ ὠμολογημένον τὸ πρᾶγμα ἐστὶ. Καὶ τίνος ἕνεκεν οὐκ ἐνταῦθα κολάζει; φησίν. Ἴνα τὴν μακροθυμίαν ἐπιδείξηται τὴν αὐτοῦ, καὶ τὴν ἐκ μετανοίας ἡμῖν παράσχη σωτηρίαν, καὶ μὴ τότε τὸ γένος ἡμῶν ἀνάρπαστον ἐργάσεται, τοὺς τε ἐκ μεταβολῆς ἀρίστης δυναμένους σωθῆναι μὴ προεξαρπάτη τῆς σωτηρίας. Εἰ γὰρ εὐθὺς ἐκόλαξε παρὰ τὰ ἀμαρτήματα καὶ ἀνήρει, πῶς ἂν ἐσώθη Παῦλος, πῶς δὲ Πέτρος, οἱ κορυφαῖοι τῆς οἰκουμένης διδάσκαλοι; πῶς ἂν ὁ Δαυὶδ τὴν ἀπὸ τῆς μετανοίας ἐκαρπώσατο σωτηρίαν; πῶς οἱ Γαλάται; πῶς ἕτεροι πλείους; Διὰ τοιούτου οὔτε πάντας ἐνταῦθα ἀπαιτεῖ δίκας, ἀλλ' ἐκ τῶν πάντων ἐνίου, οὔτε ἐκεῖ πάντας, ἀλλὰ τὸν μὲν ἐνταῦθα, τὸν δὲ ἐκεῖ, ἵνα καὶ τοὺς σφόδρα ἀναισθητοὺς διεγείρῃ δι' ὧν κολάζει, καὶ τὰ μέλλοντα προσδοκᾶν ποιήσῃ δι' ὧν οὐ κολάζει. Ἡ οὐχ ὄρᾳς ἐνταῦθα κολαζομένους πολλοὺς, οἷον ὡς τοὺς τῷ πύργῳ καταχωσθέντας, ὡς ἐκεῖνος ὢν τὸ αἷμα ταῖς θυσίαις ἀνέμιξεν ὁ Πιλάτος, ὡς τοὺς ἄνωγ θανάτῳ παρὰ Κορινθίους τελευτήσαντας διὰ τῶν μυστηρίων ἀναξίως μετασχέν, ὡς τὸν Φαραῶ, ὡς τῶν Ἰουδαίων τοὺς ὑπὸ τῶν βαρβάρων κατασφαγέντας, ὡς ἑτέρους πολλοὺς, καὶ τότε καὶ νῦν καὶ διηνεκῶς; Καὶ ἕτεροι δὲ πολλὰ ἀμαρτόντες, ἀπῆλθον μὴ δόντες ἐνταῦθα δίκην· ὡς ὁ πλούσιος ὁ ἐπὶ τοῦ Λαζάρου, ὡς ἕτεροι πολλοί.

δ'. Ταῦτα δὲ ποιεῖ, καὶ τοὺς διαπιστοῦντας τοῖς μέλλουσι διεγείρων, καὶ τοὺς πιστεῦοντας καὶ ῥαθυμοῦντας σπουδαιότερους ποίω. Ὁ γὰρ Θεὸς κριτῆς δικαίος καὶ ἰσχυρὸς καὶ μακρόθυμος, καὶ μὴ ὄργην ἐπάγων καθ' ἑκάστην ἡμέραν. Ἄν δὲ τῇ μακροθυμίᾳ παραχρησώμεθα, ἔσται καιρὸς, ὅτε οὐδὲ βραχὺ μακροθυμῆσει λοιπὸν, ἀλλ' εὐθὺς ἐπάξει τὴν δίκην. Μὴ τοίνυν, ἵνα μίαν ῥοπήν τρυφήσωμεν (τούτο γὰρ ὁ παρών βίος), ἀπειρῶν αἰώνων ἐπισπασώμεθα κόλασιν, ἀλλὰ ῥοπήν πονήσωμεν, ἵνα διηνεκῶς στεφανωθῶμεν. Οὐχ ὄρατε, ὅτι καὶ ἐν τοῖς βιωτικοῖς οὕτως οἱ πλείους τῶν ἀνθρώπων ποιοῦσι, καὶ τὸν ὀλίγον πόνον αἰροῦνται ὑπὲρ τῆς μακρᾶς ἀναπαύσεως, εἰ καὶ τούναντιον αὐτοῖς ἐκβαίνει; Ἐνταῦθα μὲν γὰρ ἰσομορία καὶ πόνων καὶ κέρδους· πολλάκις δὲ τοῦμπαλιν, ὁ μὲν πόνος ἀπειρος, ὁ δὲ καρπὸς ὀλίγος· ἢ οὐδὲ ὀλίγος· πολλὰκις ἐπὶ δὲ τῆς βασιλείας ἀντιστρόφως, ὀλίγον μὲν τὸ ἐπίπονον, πολὺ δὲ τὸ ἡδύ καὶ ἀπειρον. Σκόπει δὲ ὁ γεωργὸς δι' ὅλου πονεῖ τοῦ ἔτους, καὶ πρὸς αὐτῷ τῷ τέλει τῆς ἐλπίδος ἐκπίπτει πολλάκις τοῦ καρποῦ τῶν πολλῶν πόνων. Ὁ κυβερνήτης πάλιν καὶ ὁ στρα-

τιώτης μέχρις ηλικίας ἑσάτης ἐν πολέμοις καὶ πόνοις, καὶ πολλάκις ἑκάτερος αὐτῶν ἀπῆλθεν, ὁ μὲν τοῦ πλοῦτου τῶν φορτίων, ὁ δὲ μετὰ τῆς νίκης καὶ τῆς ζωῆς αὐτῆς ἐκπεσών. Τίνα οὖν ἐξομεν [504] ἀπολογίαν, εἰπέ μοι, ἐν μὲν τοῖς βιωτικοῖς τὰ ἐπίπονα προτιμῶντες, ἵνα μικρὸν ἀναπαυσώμεθα, ἢ οὐδὲ μικρὸν (καὶ γὰρ ἄδῃλος ἢ ἐλπίς) ἐν δὲ τοῖς πνευματικοῖς ἀντιστρόφως τοῦτο ποιοῦντες, καὶ ἄρατον κόλασιν ἐπισπόμενοι διὰ μικρὰν βῆρυμίαν; Διὸ κατακαλῶ πάντας ὑμᾶς ὅψε γοῦν ποτε ἐκ τῆς παραπληξίας ταύτης ἀνενεγκεῖν. Οὐδεὶς γὰρ ἡμᾶς ἐξαιρήσεται ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ, οὐκ ἀδελφός, οὐ πατήρ, οὐ παῖς, οὐ φίλος, οὐ γείτων, οὐκ ἄλλος οὐδεὶς· ἀλλ' ἂν ὑπὸ τῶν ἔργων προδοθῶμεν, πάντα οἰχίρηται, καὶ ἀπολούμεθα πάντως. Πόσα ὁ πλούσιος ἐθρήνησεν ἐκεῖνος, καὶ τὸν πατριάρχην παρεκάλεσε, καὶ πεμφθῆναι τὸν Λάζαρον ἤτησεν; 'Ἄλλ' ἀκουσον τί πρὸς αὐτὸν ἔλεγεν Ἀβραάμ. *Χῶς μεταξύ ὑμῶν καὶ ἡμῶν, ὥστε μηδὲ βουλομένοις ἐξεῖναι διαθῆναι ἐκεῖ.* Πόσα παρεκάλεσαν αἱ παρθένοι ἐκεῖναι τὰς ὁμήλικας ὑπὲρ ὀλίγου ἐλαίου; 'Ἄλλ' ἀκουσον καὶ ἐκεῖναι τί λέγουσι. *Μήποτε οὐ μὴ ἀρκέση ὑμῖν καὶ ἡμῖν* καὶ οὐδεὶς αὐτὰς ἔσχευεν εἰς τὸν νυμφῶνα εἰσαγαγεῖν. Ταῦτα δὴ λογίζομενοι καὶ ἡμεῖς ἐπιμαλώμεθα τῆς ἡμετέρας ζωῆς. Ὅσοις γὰρ ἂν εἴπῃς πόνους, καὶ ὅσας ἂν προσενέγκῃς τιμωρίας, οὐδὲν ἅπαντα ταῦτα ἔσται πρὸς τὰ μέλλοντα ἀγαθὰ. Τίθει γοῦν, εἰ βούλει, πῦρ καὶ σίδηρον καὶ θηρία, καὶ εἰ τί τούτων χαλεπώτερον· ἀλλ' ὅμως οὐδὲ σκιά ταῦτα πρὸς ἐκεῖνα τὰ βασανιστήρια. Ταῦτα γὰρ ὅταν σφοδρότερον ἐπιτεθῆ, τότε μάλιστα γίνεται κοῦφα, ταχέϊαν ποιοῦντα τὴν ἀπαλλαγὴν, τοῦ σώματος οὐκ ἀρκοῦντος καὶ εἰς σφοδρότητα καὶ εἰς μῆκος κολάσεως· ἐκεῖ δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἀμφοτέρα συνέρχεται, καὶ παράτασις καὶ ὑπερβολή, καὶ ἐν τοῖς χρηστοῖς καὶ ἐν τοῖς λυπηροῖς. Ἔως οὖν ἐστι

καιρός, προφθάσωμεν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐν ἐξομολογήσει, ἵνα ἡμερον αὐτὸν ἴδωμεν τότε καὶ γαλήνῃν, ἵνα τὰς ἀπειληφόρους ἐκείνας δυνάμεις διαφυγώμεν. Οὐχ ὄρας τοὺς ἐνταῦθα στρατιώτας τοὺς τοῖς ἀρχοῦσι διακονουμένους, πῶς ἔλκουσι, πῶς δεσμοῦσι, πῶς μαστιγοῦσι, πῶς τὰς πλευρὰς διορύττουσι, πῶς λαμπάδας ταῖς βεζάνοις προσάγουσι, πῶς ἀποπέμνουσιν; Ἀλλὰ πάντα ταῦτα παίγνια καὶ γέλως πρὸς ἐκείνας τὰς τιμωρίας. Καὶ γὰρ πρόσκαιροι αὐταὶ αἱ κολάσεις· ἐκεῖ δὲ οὔτε ὁ σκώληξ τελευτᾷ, οὔτε τὸ πῦρ σθένεται· καὶ γὰρ τὸ σῶμα ἀφθαρτὸν ἐστίν. Ἀλλὰ μὴ γένοιτο πεῖρα ταῦτα ἡμᾶς μαθεῖν, ἀλλὰ μέχρι βήματος στήναι ἡμῖν τὰ φοβερά· μηδὲ παραδοθῆναι τοῖς βασανισταῖς ἐκείνοις, ἀλλ' ἐνταῦθα σωφρονισθῆναι. Πόσα τότε ἐροῦμεν, ἑαυτῶν κατηγοροῦντες; πόσα ὀλοφροῦμεθα; πόσα οἰμώζομεν; Ἀλλ' οὐδὲν ὄφελος λοιπόν· ἐπεὶ οὐδὲ οἱ ναῦται, τοῦ πλοίου διαλυθέντος καὶ καταδύοντος, ὠφελῆσαι τι δύναντ' ἂν λοιπόν· οὔτε ἰατροί, τοῦ κάμνοντος ἀπελθόντος· ἀλλ' ἐροῦσι μὲν πολλάκις, ὅτι Τὸ καὶ τὸ ποιῆσαι ἐχρῆν, πάντα δὲ εἰκὴ καὶ μάτην. Ἔως μὲν γὰρ ἐκ τῆς διορθώσεως ἐλπίδες μένουσι, καὶ λέγειν ἅπαντα καὶ ποιεῖν χρεῖ· ἐπειδὴν δὲ μηκέτι κύριοι μηδενὸς ὄμεν, τοῦ παντός [505] διαφθαρέντος, εἰκὴ καὶ λέγεται πάντα καὶ γίνεται. Καὶ γὰρ καὶ Ἰουδαῖοι ἐροῦσι τότε, *Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου*· ἀλλ' οὐδὲν ταύτης ἀπόνασθαι δυνήσονται τῆς φωνῆς, εἰς τὸ τὴν κόλασιν διαφυγεῖν· ὅτε γὰρ εἶπε, οὐκ εἶπον. Ἴν' οὖν μὴ καὶ ἡμεῖς ἐπὶ τῆς πολιτείας τοῦτο πάθωμεν, ἐντεῦθεν ἤδη μεταβαλλώμεθα, ἵνα τὸ βῆμας τοῦ Χριστοῦ μετὰ παρρησίας παραστῶμεν πάσης· ἢς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, καὶ τὰ ἕξῃς.

ΟΜΙΛΙΑ Γ'.

Οἶδαμεν γὰρ, ὅτι ἐστὶν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ σκίηνου καταλυθῆ, οἰκοδομῆν ἐκ Θεοῦ ἔχομεν, οἰκίαν ἀχειροποίητον, αἰώνιον ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

α'. Πάλιν τὴν προθυμίαν αὐτῶν διεγείρει διὰ τὸ πολλοὺς ἐπάγεσθαι πειρασμούς. Καὶ γὰρ εἰκὸς αὐτοὺς διὰ τὴν ἀπουσίαν τὴν αὐτοῦ, πρὸς τοῦτο ἀσθενεστέροισι γεγενῆσθαι. Τί οὖν φησιν; Οὐ δεῖ θαυμάζειν, ὅτι κακῶς πάσχομεν, οὐδὲ θορυβεῖσθαι· καὶ γὰρ πολλὰ κέρδη ἐντεῦθεν καρπούμεθα. Καὶ τὰ μὲν ἔμπροσθεν εἶπεν, ὅσον, ὅτι καὶ νέκρωσιν τοῦ Ἰησοῦ περιφερόμεν, καὶ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ ἀπόδειξιν παρεχόμεθα μεγίστην. *Ἴνα γὰρ, φησὶν, ἡ ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως ἢ τοῦ Θεοῦ· καὶ τῆς ἀναστάσεως τεκμήριον ἐκφέρομεν σαφές.* Ἴνα γὰρ, φησὶν, ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ *φανερωθῆ ἐν τῇ θνητῇ σαρκὶ ἡμῶν.* Ἐπειδὴ δὲ μετὰ τούτων εἶπεν, ὅτι καὶ ὁ ἔσω ἡμῶν ἄνθρωπος βελτίων γίνεται οὕτως. *Εἰ γὰρ καὶ ὁ ἔξω ἡμῶν ἄνθρωπος*

διαφθείρεται, φησὶν, ἀλλ' ὁ ἔσω ἀνακαινοῦται ἡμέρα καὶ ἡμέρα· δεικνύς πάλιν, ὅτι τοσοῦτον χρῆσιμον τοῦτο τὸ μαστίζεσθαι καὶ ἐλαύνεσθαι, ἐπάγει λέγων, ὅτι ὅταν ὀλοσχερῶς τοῦτο γένηται, τότε τὰ μύρια ἀγαθὰ ἀναδρασθήσει τοῖς ταῦτα ὑπομεμενηκόσιν. Ἴνα γὰρ μὴ ἀκούων, ὅτι φθείρεται ὁ ἄνθρωπος σου ὁ ἔξω, ἀλήθης, λέγει, ὅταν παντελῶς τοῦτο γένηται, τότε μάλιστα χαρήσῃ, καὶ ἤξει ἐπὶ βελτίονα λῆξιν. Ὡστε οὐ μόνον ἀγαθὸν οὐ δεῖ, ἐκ μέρους αὐτοῦ φθειρομένου νῦν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὄλον τῆς φθορᾶς ταύτης ἐπιζητεῖν· αὕτη γὰρ σε μάλιστα εἰς ἀφθαρσίαν ἀγει· διὸ καὶ ἐπήγαγεν, *Οἶδαμεν γὰρ, ὅτι, ἐστὶν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ σκίηνου καταλυθῆ, οἰκοδομῆν ἐκ Θεοῦ ἔχομεν, οἰκίαν ἀχειροποίητον, αἰώνιον ἐν τοῖς οὐρανοῖς.* Ἐπειδὴ γὰρ τὸν περὶ ἀναστάσεως γυμνάζει λόγον πάλιν, εἰς ἣν μάλιστα ἐνόσουν, προσλαμβάνει καὶ τὴν τῶν ἀκουόντων κρίσιν, καὶ οὕτως αὐτὸν κατασκευάζει· ἀλλ' οὐχ ὁμοίως ὡς ἔμπροσθεν,

cernitis in hujusce quoque vitæ negotiis bonam hominum partem id facere, ac brevem laborem diuturnæ quietis causa suscipere: tametsi sæpe contra res evenit, quam sperabant? Hic enim laborum ac quæstus æqua est portio; sæpe etiam infinitus est labor, fructus autem tenuis, ac sæpe ne tenuis quidem: atvero, cum de cælesti regno agitur, contraria est ratio: parvum enim laborem magna atque infinita jucunditas excipit. Perpende autem: agricola totum annum laborat, et in fine, spe et diuturnorum laborum fructu sæpe excidit. Rursus navis gubernator, et miles, ad extremam usque ætatem in bellis et laboribus versati, sæpe ita hinc excedunt, ut et ille mercium suarum opibus labatur, et hic vitam una cum victoria amittat. Equam ergo, te rogo, excusationem habituri sumus, qui cum in rebus fluxis ea, quæ cum labore conjuncta sunt, præferimus, ut parum conquiescamus, vel ne parum quidem (dubia quippe hæc spes est); in spiritualibus contrario omnino modo faciamus, ac propter exiguam ignaviam cruciatus qui nullis verbis explicari possint, nobis attrahamus? Quocirca vos omnes oro, ut tandem aliquando ex hoc stupore vos ipsos recipiatis. Nemo enim tum erit, qui nos e pœnis eximat, non frater, non pater, non filius, non amicus, non vicinus, non quisquam alius; sed, si nos opera nostra prodiderint, omnia pessum ibunt, ac prorsus de nobis actum erit. Quantos dives ille luctus emisit, quantis precibus a patriarcha contendit, ut Lazarum ad se mitteret? Verum audi quid responsi ab Abrahamo tulerit: *Chaos magnum inter vos et nos: ita ut ne ii quidem, qui volunt illuc transire, id possint* (Luc. 16. 26). Quam obnixis precibus virgines illæ cum æqualibus suis egerunt, ut parum olei acciperent? Verum audi quid ipsæ quoque dicant: *Ne forte non sufficiat nobis et vobis* (Matth. 25. 9); nec potuit quisquam eas in thalamum introducere. Hæc itaque animis nostris reputantes, nos quoque vitæ nostræ curam geramus. Nam quoslibet labores dixeris, quoslibet cruciatus admoveris, nihil hæc omnia erunt, si cum futuris bonis conferantur. Pone enim, si ita lubet, ignem et ferrum et belluas, ac si quid his acerbius est; hæc tamen præ tormentis illis ne umbræ quidem

sunt. Hæc quippe, cum vehementius adhibentur, tum potissimum levia efficiuntur, quod cito transeant, quod corpus ferendæ doloris acerbitati ac diuturnitati minime par sit. Atvero illic secus res habet: nam et longinquitas et incredibilis quædam magnitudo simul concurrunt, tam in rebus jucundis quam in acerbis. Proinde, quamdiu tempus est; præoccupemus faciem Domini in confessione, ut tum eum suavem ac placidum cernamus, ac minaces illas potestates effugiamus. Annon hos lictores conspicias, qui præfectis administram operam navant, quomodo trahant, quomodo vinciant, quomodo flagris afficiant, quomodo latera perfodiant, quomodo faces in tormentis admoveant, quomodo secent? Atqui hæc cuncta merus ludus ac risus sunt, si cum illis suppliciiis comparentur. Etenim hæc tormenta temporaria sunt; illic autem nec vermis moritur, nec ignis exstinguitur: corpus quippe tunc incorruptibile erit. Faxit autem Deus, ne hæc experimento discamus, sed intra verba hi terrores consistant, nec carnificibus illis tradamur, verum hic potius castigemur. Quantum verborum tum profundemus, nos ipsos accusantes! quos gemitus, quos singultus edemus! Sed tunc nihil inde fructus consequemur; quandoquidem et nauæ fracta ac depressa nave nihil prodesse possunt, nec medici exstincto ægroto; verum sæpe quidem dicent, quod hoc atque illud facere oportebat; sed frustra omnia atque incassum dicentur. Quamdiu enim per vitæ ac morum emendationem salutis spes adhuc maneat, nihil non dicere ac facere opus est: cum autem nulla jam res arbitrii nostri erit, re tota perdita et corrupta, tum frustra et dicentur omnia et fient. Nam et Judæi tum dicturi sunt, *Benedictus qui venit in nomine Domini* (Jonæ 12. 13): at nullum hujus vocis fructum capere poterunt, ut pœnam effugiant: cum enim hoc dicendum erat, non dixerunt. Ne ergo hoc quoque nobis in vita accidat, hic jam vitam in melius commutemus, ut ad Christi tribunal cum omni fiducia sistamur: quam utinam omnes consequamur per gratiam et benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri et Spiritui sancto gloria, etc.

HOMILIA X.

CAP. 5. v. 1. *Scimus enim quoniam si terrestris domus nostra hujus tabernaculi dissolvatur, ædificationem ex Deo habemus, domum non manufactam, æternam in cælis.*

1. Rursus eorum alacritatem excitat, quia multæ ipsis tentationes inferebantur. Verisimile enim erat eorum animos ob ipsius absentiam debilitatos fuisse. Quid igitur ait? Nihil est quod miremur ac perturbemur ob calamitates eas, quibus afficimur: multa enim commoda hinc percipimus. Quorum alia quidem prius dixit, ut, quod mortificationem Jesu circumferamus, ac potentia ipsius specimen maximum exhibeamus; *Ut enim, inquit, sublimitas virtutis sit*

Dei; et perspicuum resurrectionis argumentum edimus; ut ex his verbis patet, Ut vita Jesu manifestetur in carne nostra mortali. Posteaquam autem illud præterea dixit, interiorum quoque nostrum hominem hoc pacto meliorem fieri; *Etsi enim, inquit, is qui foris est noster homo corrumpitur, is tamen qui intus est renovatur de die in diem; ostendens rursus quantum utilitatis afferat vapulare ac divexari, illud subjungit, quod cum plene atque integre hoc fit, tum innumera bona iis, qui hæc incommoda pertulerint, hinc pullulabunt. Etenim ne externum tuum hominem corrumpi audiens animo discrucieris, hoc asserit quod cum istud plene atque omnino acciderit,*

tum maxime gaudebis atque ad meliorem sortem venies. Itaque non modo non est dolendum, cum ille aliqua ex parte nunc corrumpitur; verum etiam, ut omni ex parte corrumpatur, expetendum est: hæc enim corruptio ad incorruptionem maxime te ducit: ac proinde hæc quoque subjungit, *Scimus enim quia si terrestris domus nostra hujus tabernaculi dissolvatur, ædificationem ex Deo habemus, non manufactam, æternam in cælis*. Quia enim resurrectionis doctrinam, in qua potissimum ægrotabant, rursus prosequitur, idcirco auditorum iudicium etiam assumit, eamque hoc pacto adstruit; non tamen perinde ut ante, sed velut ex altera occasione in eum sermonem ingressus: jam enim eorum errorem correxerat; atque, *Scimus quod si terrestris domus nostra hujus tabernaculi dissolvatur, ædificationem ex Deo habemus, domum non manufactam, æternam in cælis*. Sunt qui per terrestrem domum mundum hunc intelligant: ego vero his verbis corpus potius subindicari contenderim. Atque hic velim consideres, quomodo per nomina ipsa ostendat, quantum futura presentibus antecellant. Nam cum terrestrem dixisset, cælestem opposuit; cum tabernaculi domum, quo verbo fluxam et fragilem ipsius naturam declarat, æternam objecit: etenim tabernaculi nomen plerumque temporarium quiddam indicat: ac proinde aiebat Christus, *In domo Patris mei mansiones multæ sunt* (Joan. 14. 2). Quod si Scriptura quietem sanctorum tabernaculi nomine uspiam appellat, non simpliciter dicit tabernacula, sed cum addito: non enim dixit, *Ut vos recipiant in tabernacula*, sed, *In æterna tabernacula* (Luc. 16. 9). Jam vero cum dixit, *Non manufactam*, eam, quæ manu constructa est, subindicavit. Quid igitur, corpusne manu conditum est? Minime vero: sed vel domos manufactas designat; vel si non ita, domum tabernaculi corpus non manufactum vocavit. Non enim ad comparationem illud opposuit, sed encomia et laudes adjiciens. 2. *Nam et in hoc ingemiscimus, habitationem nostram, quæ de cælo est, superindui cupientes*. Quam habitationem? Corpus a corruptione alienum. Et cur nunc ingemiscimus? Quoniam illud longe melius est. De cælo autem ipsum esse ait, quia ab omni corruptione immune est. Non enim corpus e cælo ad nos delabitur, sed hoc vocabulo gratiam illinc manantem indicat. Quocirca tantum abest ut ob certum aliquod tentationum genus dolendum sit, ut etiam quodvis tentationum genus expetere debeamus: ac si diceret, *Ingemiscis ob persecutiones, et quia externus tuus homo corrumpitur? imo ingemisce quod non majorem in modum hoc fiat, nec in totum corrumpatur*. Videsne quoniam pacto sermonem in contrarium verterit; ostendens ideo ingemiscendum esse, quod non confertim venerint, cum illi ingemiscant quod per partes veniant? Ideo jam corpus non tabernaculum appellat, sed habitationem; idque non sine magna ratione. Tabernaculum enim facile dissolvitur, illud autem perpetuo manet. 3. *Si tamen vestiti, non nudi inveniamur*. Hoc est, etiamsi corpus deposuerimus, non tamen sine corpore illic sistemur,

sed cum eodem incorruptibili effecto. Quidam dicunt, id quod admodum probo: *Si quidem vestiti, non nudi inveniamur*. Ne enim omnes ob resurrectionem confidant, ait, *Si tamen vestiti*: hoc est, incorruptibilitatem atque immortale corpus consequuti; *ac non nudi inveniamur*, gloria ac securitate. Id quod in superiore quoque ad Corinthios epistola dicebat, *Omnes quidem resurgemus, et in suo quisque ordine* (1. Cor. 15. 23); et, *Sunt corpora cælestia, sunt et terrestria* (Ibid. v. 40). Nam communis est omnium resurrectio, sed gloria non item communis est: verum alii cum honore, alii cum ignominia, alii ad regnum, alii ad pœnam resurrecturi sunt. Quod etiam ipsum hic indicavit, cum dixit, *Si tamen vestiti ac non nudi inveniamur*. 4. *Nam et nos, qui sumus in hoc tabernaculo, ingemiscimus gravati, eo quod nolumus expoliari, sed supervestiri*.

2. Hoc rursum loco plene atque aperte hæreticorum ora obstruxit, cum ostendit, se non de alio atque alio corpore simpliciter verba facere, sed de corruptione atque incorruptione. Neque enim ea nobis ingemiscendi causa est, ut corpore liberemur (hoc quippe non exuere volumus); verum de corruptione, quæ ipsi inest, solvi properamus. Unde etiam dicit, *Nolumus corpus exuere, sed ipsum incorruptione supervestire*. Atque hæc verba mox exponit, *Ut absorbeantur, quod corruptibile est, a vita*. Quia enim molestum plerisque esse videbatur corpus deponere, atque cum omnium mortalium suffragiis pugnabat, dicens, *Ingemiscimus*, nolentes eo liberari, (si enim anima cum ab ipso disjungitur, in tanto luctu versatur, quorsum hoc ais, nos idcirco ingemiscere, quod non ab eo distrahamur?), ne igitur hæc ipsi objiciantur, occurrit et ait: *Non ego hoc dico, quod ob id ingemiscamus, ut corpus deponamus (nemo enim est, qui sine animi mæstitia ipsum deponat: quippe cum de Petro quoque dicat Christus, Tollent te, ac ducent quo non vis [Joan. 21. 18]); sed ut immortalitatis veste ipsum superinduamus*. Hoc enim est, per quod corpore gravamur, non quod corpore convestiti sumus, sed quod corruptibili et passibili corpore; nam hoc est quod nobis mœrorem affert: verum accedens vita corruptionem conficit atque absumit, non item corpus. Et quomodo hoc fit? inquit. Ne quæras, Deus hoc facit: ne curiose hoc exquiras. Unde etiam subject: 5. *Qui autem nos effecit in hoc ipsum, Deus*. Quibus verbis ostendit hæc jam olim decreta fuisse. Non enim nunc primum ita visum est Deo, sed cum a principio nos ex terra formavit, atque Adamum condidit. Nec vero eum in hoc condidit, ut moreretur, sed ut immortalem eum efficeret. Postea ut fidem dictis adstrueret, subjungit, *Qui etiam dedit nobis pignus Spiritus*. Nam et tunc in hunc finem hominem effinxit, et nunc per baptismum effecit, ejusque rei non parvum nobis pignus præbuit, nempe Spiritum sanctum. Frequenter autem pignoris vocabulo utitur, tum ut demonstret se totius hujus rei debitorem esse, tum ut majorem fidem apud obtusiores verbis suis conciliet. 6. *Audentes igitur arripe*

ἀλλ' ὡς ἐξ ἐτέρας ὑποθέσεως εἰς τοῦτο ἐλθῶν· καὶ γὰρ ἦσαν διορθωθέντες ἤδη· καὶ φησιν. *Οἶδαμεν ὅτι ἐν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ σκήνους καταλυθῆ, ὅτι οἰκοδομηγ' ἐκ Θεοῦ ἔχομεν, οἰκίαν ἀχειροποίητον, ἀλόγιον ἐν τοῖς οὐρανοῖς.* [506] Τινὲς μὲν τὴν οἰκίαν τὴν ἐπίγειον τὸν κόσμον τοῦτον φασιν· ἐγὼ δὲ τὸ σῶμα μᾶλλον ἂν φαίην αὐτὸν αἰνίττεσθαι. Σὺ δὲ μοι σκόπει, πῶς διὰ τῶν ὀνομάτων δεικνυσι τὴν ὑπεροχὴν τῶν μελλόντων πρὸς τὰ παρόντα. Εἰπὼν γὰρ ἐπίγειον, ἀντέθηκε τὴν οὐρανίαν· εἰπὼν οἰκίαν σκήνους, καὶ τὸ εὐδιάλυτον καὶ πρόσκαιρον δείξας ἐντεῦθεν, ἀντέθηκε τὴν αἰωνίαν· τὸ γὰρ τῆς σκηνης δνομα, τὸ πρόσκαιρον πολλακίς δεικνυσι. Διὸ φησιν, *Ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Πατρὸς μου μοι πολλὰ εἰσιν.* Εἰ δὲ που καὶ σκηνας καλοῖται τῶν ἁγίων τὰς ἀναπαύσεις, οὐχ ἀπλῶς σκηνας, ἀλλὰ μετὰ προσθήκης· οὐ γὰρ εἶπεν, *Ἴνα δέξωνται εἰς τὰς σκηνας αὐτῶν, ἀλλ',* *Εἰς τὰς αἰωνίους σκηνας.* Εἰπὼν δὲ καὶ *Ἀχειροποίητον, ἤνιξτο τὴν χειροποίητον.* Τί οὖν; τὸ σῶμα χειροποίητον; Οὐδαμῶς· ἀλλ' ἢ τὰς οἰκίας ἐνταῦθα αἰνίττεται τὰς χειροποιήτους· ἢ εἰ μὴ τοῦτο, ἀλλ' οἰκίαν σκήνους τὸ σῶμα ἐκάλεσε τὸ ἀχειροποίητον. Οὐ γὰρ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τούτου ἀντέθηκεν, ἀλλ' αὐξῶν τὰ ἐγκώμια, καὶ προστιθεὶς τοὺς ἐπαίνους. *Καὶ γὰρ ἐν τούτῳ στενάζομεν, τὸ οἰκητήριον ἡμῶν τὸ ἐξ οὐρανοῦ ἐπεσθῆσθαι ἀπικοθούρτες.* Ποῖον οἰκητήριον; εἰπέ μοι. Τὸ σῶμα τὸ φθαρτον. Καὶ διὰ τί στενάζομεν νῦν; Ἐπειδὴ πολλῶ βέλτιον ἐκεῖνο. Ἐξ οὐρανοῦ δὲ αὐτὸ φησι διὰ τὸ φθαρτον. Οὐ γὰρ δὴ ἀνωθεν ἡμῖν κάτεισι σῶμα, ἀλλὰ τὴν ἐκεῖθεν πεμπομένην χάριν δηλοῖ τῷ ὀνόματι τούτῳ. Τοσοῦτον οὖν οὐ δεῖ ἀγαθὴν ἐπὶ τοῖς κατὰ μέρος περασμοῖς, ὅτι καὶ τὸ καθολικὸν δεῖ ζητεῖν· ὡσανεὶ ἔλεγεν, Στένεις ὅτι διώκη, ὅτι φθειρεται σου ὁ ἄνθρωπος ὁ ἔξω; στέναξον ὅτι οὐ μεθ' ὑπερβολῆς τοῦτο γίνεται, μηδὲ ὀλοκλήρως φθειρεται. Εἶδες πῶς εἰς τούναντιον περιέτρεψε τὸν λόγον, ἀποδείξας, ὅτι ὑπὲρ τούτων δεῖ στενάξαι μὴ γινομένων ὀλοκλήρως, ὑπὲρ ὧν μερικῶς γινομένων ἐστενάξον; Διὰ τοῦτο οὐδὲ σκήνος αὐτὸ καλεῖ λοιπὸν, ἀλλ' οἰκητήριον· καὶ μάλα εἰκότως. Ἡ μὲν γὰρ σκηνὴ καταλύεται· ῥαδίως, ἐκεῖνο δὲ μένει διηνεκῶς. *Εἴ γε καὶ ἐνδυσάμενοι*, οὐ γυμνοὶ εὐρεθησόμεθα.* Τουτέστι, κἂν ἀποθώμεθα τὸ σῶμα, οὐ χωρὶς σώματος, ἐκεῖ παραστησόμεθα, ἀλλὰ καὶ μετὰ τοῦ αὐτοῦ ἀφάρτου γενομένου. Τινὲς δὲ φασιν, ὅ καὶ μάλιστα ἐγγριτέον· *Εἴπερ καὶ ἐνδυσάμενοι, οὐ γυμνοὶ εὐρεθησόμεθα.* Ἴνα γὰρ μὴ ἀπ' τῆς ἀναστάσεως πάντες θαρρώσι, φησὶν· *Εἴ γε καὶ ἐνδυσάμενοι*· τουτέστιν, ἀφθαρσίαν καὶ σῶμα ἀφθαρτον λαβόντες· *οὐ γυμνοὶ εὐρεθησόμεθα, δόξης καὶ ἀσφαλείας.* Ὁ καὶ ἐν τῇ πρὸ ταύτης πρὸς Κορινθίους ἔλεγεν, *ὅτι Πάντες μὲν ἀναστησόμεθα, ἕκαστος δὲ ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι· καὶ, Ἐστὶ σώματα ἐπουράνια, καὶ σώματα ἐπίγεια.* Ἡ μὲν γὰρ ἀνάστασις κοινὴ πάντων, ἡ δὲ δόξα οὐκέτι κοινὴ, ἀλλ' οἱ

μὲν ἐν τιμῇ, οἱ δὲ ἐν ἀτιμίᾳ, καὶ οἱ μὲν εἰς βασιλείαν, οἱ [507] δὲ εἰς κόλασιν ἀναστήσονται. Τοῦτο γοῦν καὶ ἐνταῦθα ἐδήλωσεν εἰπὼν, *Εἴ γε ἐνδυσάμενοι, οὐ γυμνοὶ εὐρεθησόμεθα.* Καὶ γὰρ οἱ ὄντες ἐν τῷ σκήνῳ τούτῳ, στενάζομεν, ἐφ' ᾧ οὐ θέλομεν ἐκδύσασθαι, ἀλλ' ἐπεσθῆσθαι.

β'. Ἐνταῦθα πάλιν ὀλοχερῶς καὶ σαφῶς ἀπέφραξε τὰ στόματα τῶν αἰρετικῶν, δείξας ὅτι οὐ περὶ σώματος ἀπλῶς διαλέγεται ἄλλου καὶ ἄλλου, ἀλλὰ περὶ φθορᾶς καὶ ἀφθαρσίας. Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο στενάζομεν, φησὶν, ἵνα τὸ σῶμα τοῦ ἀπαλλαγῶμεν (τοῦτο γὰρ οὐδὲ ἐκδύσασθαι βουλόμεθα), ἀλλὰ τῆς φθορᾶς τῆς ἐν αὐτῷ σπεύδομεν ἐλευθερωθῆναι. Διὸ φησιν, Οὐ θέλομεν ἐκδύσασθαι τὸ σῶμα, ἀλλ' ἐπεσθῆσθαι αὐτῷ τὴν ἀφθαρσίαν. Εἶτα καὶ ἐρμηνεύει αὐτὸ· *Ἴνα καταποθῆ τὸ φθαρτὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς.* Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ φορτικὸν εἶναι ἐδόκει τὸ ἀποθῆσθαι τὸ σῶμα, καὶ ταῖς ψήφοις ταῖς ἀπάντων ἠναντιοῦτο λέγων, ὅτι Στενάζομεν, οὐ βουλόμενοι αὐτοῦ ἀπαλλαγῆναι; (εἰ γὰρ τοιαῦτα πάσχει, καὶ δύρεται αὐτοῦ ἡ ψυχὴ χωριζομένη, πῶς σὺ λέγεις, φησὶν, ὅτι στενάζομεν, ἐπειδὴ οὐ χωριζόμεθα αὐτοῦ); Ἴν' οὖν μὴ ταῦτα αὐτῷ ἀντιυποφέρηται, οὐδὲ ἐγὼ τοῦτο λέγω, φησὶν, ὅτι διὰ τοῦτο στενάζομεν, ἵνα αὐτὸ ἀποθώμεθα (οὐδεὶς γὰρ ἀλύτως αὐτὸ ἀποθίεται· ὅπου γε καὶ περὶ Πέτρου φησὶν ὁ Χριστὸς, ὅτι *Ὅσοισί σε, καὶ ἄξουσιν ὅπου οὐ θέλεις*), ἀλλ' ἵνα ἐπεσθῆσθαι αὐτῷ τὴν ἀφθαρσίαν. Καὶ γὰρ τοῦτο ἐστίν, ᾧ τὸ σῶμα βαρυνόμεθα· οὐχ ὅτι σῶμα, ἀλλ' ὅτι φθαρτὸν περιεχόμεθα σῶμα καὶ παθητὸν· τοῦτο γὰρ ἡμῖν καὶ τὴν λύπην παρέχει· ἀλλὰ ἀναλίσκει καὶ δαπανᾷ τὴν φθορὰν τῆς ζωῆς παραγινομένη, τὴν φθορὰν, οὐ τὸ σῶμα. Καὶ πῶς γίνεται τοῦτο; φησὶ. Μὴ ζῆται, ὁ Θεὸς ποιεῖ· μὴ περιεργάζου. Διὸ καὶ ἐπιγαγεν, *Ὁ δὲ κατεργασάμενος ἡμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο, Θεός.* Ἐντεῦθεν δεικνυσι ταῦτα ἀνωθεν προτυπωθέντα. Οὐ γὰρ νῦν τοῦτο ἔδοξεν β', ἀλλ' ὅτε ἐξ ἀρχῆς ἐπλαττεν ἡμᾶς ἀπὸ γῆς, καὶ τὸν Ἀδὰμ ἐδημιούργει· οὐκ εἰς τοῦτο δὲ ἐδημιούργει, ἵνα ἀποθάνῃ, ἀλλ' ἵνα καὶ ἀθάνατον ἐργάσῃται. Εἶτα τὸ ἀξιόπιστον δεικνύς, καὶ τὴν ἀπόδειξιν παρέχων, ἐπήγαγεν, *Ὁ καὶ δούς τὸν ἀρραβῶνα τοῦ Πνεύματος.* Καὶ γὰρ καὶ τότε ἐπὶ τούτῳ διέπλασε, καὶ νῦν εἰς τοῦτο κατεργάσατο διὰ τοῦ βαπτίσματος, καὶ τοῦτου παρέσχεν ἡμῖν ἐνέχυρον οὐ μικρὸν, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Συνεχῶς δὲ ἀρραβῶνα καλεῖ, ὀφειλέτην αὐτὸν ἀποδείξαι βουλόμενος τοῦ παντός, καὶ ἀξιόπιστότερον καὶ ἐντεῦθεν τοῖς παχυτέροις καταστήσαι τὸν λόγον. *Θαβρῶντες οὖν πάντοτε, καὶ εἰδότες.* Τὸ θαβρῶντες, πρὸς τοὺς διωγμοὺς, πρὸς τὰς ἐπιβουλὰς, πρὸς τοὺς θανάτους τοὺς συνεχεῖς εἰρηται· ὡς ἂν εἰ ἔλεγεν, Ἐλαύνει σέ τις· καὶ διώκει καὶ ἀναίρει; μὴ καταπέσης· ὑπὲρ σοῦ τὸ πᾶν γίνεται· μὴ φοβηθῆς, ἀλλὰ θάρρει. Καὶ γὰρ δι' ὃ στενάξεις [508] καὶ ἀλγεῖς, ὅτι φθορᾶ δουλεύεις, τοῦτο ἀναίρει λοιπὸν ἐκ τοῦ μέσου, καὶ ταχύτερόν σε ταύτης ἀπαλλάττει· τῆς δουλείας. Διὸ καὶ λέγει, *Θαβρῶντες οὖν πάντοτε,*

* In epistolis Pauli Graece legitur etiam ἐνδυσάμενοι, sed certum videtur, Chrysostomum hic legisse ἐκὸς ἀμενοι, ut ex serie ejus comprobatur.

β Alia lectio, quam in margine affert Savillus ἔδου· ἔξεν non spernenda videtur.

οὐχὶ ἐν ταῖς ἀνέσεσιν, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς θλίψεσι, καὶ εἰδότες ὅτι ἐνδημοῦντες ἐν τῷ σώματι, ἀποδημοῦμεν ἀπὸ τοῦ Κυρίου· διὰ πίστεως γὰρ περιπατοῦμεν, οὐ διὰ εἰδούς· θαρρόμεν δὲ καὶ εὐδοκοῦμεν ἀποδημῆσαι ἐκ τοῦ σώματος, καὶ ἐνδημῆσαι πρὸς τὸν Κύριον. Τὸ μείζον πάντων ὑστερον τέθεικε· τοῦ γὰρ ἀφθαρτον λαβεῖν τὸ μετὰ Χριστοῦ εἶναι βέλτιον. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἐστίν· Οὐ σβέννυσιν ἡμῶν τὴν ζωὴν ὁ πολεμῶν καὶ ἀναιρῶν· μὴ φοβηθῆς· θάρρει κατακοπτόμενος. Οὐ γὰρ μόνον φοβῶς σε ἀπαλλάττει καὶ βάρους, ἀλλὰ καὶ τῷ Κυρίῳ σε παραπέμπει ταχέως. Διὸ οὐδὲ εἶπεν, Ὅντες ἐν τῷ σώματι, ὡς ἐν ἀλλοτριᾷ ὄντων καὶ ξένη. *Εἰδότες οὖν ὅτι ἐνδημοῦντες ἐν τῷ σώματι, ἐκδημοῦμεν ἀπὸ τοῦ Κυρίου· θαρρόμεν δὲ καὶ εὐδοκοῦμεν ἐκδημῆσαι ἀπὸ τοῦ σώματος, καὶ ἐνδημῆσαι πρὸς τὸν Κύριον.* Εἶδας πῶς τὰ λυπηρὰ ἀποκρυψάμενος, τὰ ὀνόματα τοῦ θανάτου καὶ τῆς τελευτῆς, τὰ σφόδρα ποθεινὰ ἀν· αὐτῶν τέθεικεν, ἐνδημίαν αὐτὰ καλῶν πρὸς τὸν Θεόν· καὶ τὰ δοκοῦντα εἶναι γλυκέα ἀφείς, τὰ τῆς ζωῆς, ἀπὸ τῶν λυπηρῶν αὐτὰ ὠνόμασεν, ἐκδημίαν ἀπὸ Κυρίου τὴν ἐνταῦθα καλέσας ζωὴν; Τοῦτο δὲ ἐποίησεν, ἵνα μηδεὶς μήτε τοῖς παρούσιν ἐμφιλοχωρῇ, ἀλλὰ καὶ βαρυνῆται, μήτε μέλλων τελευτᾶν ἀλύη, ἀλλὰ καὶ χαίρη, ὡς ἐπὶ μείζονα ἀπὸ τῶν ἀγαθῶν. Ἔτα ἵνα μηδεὶς εἴπη, ἀκούων, ὅτι· *Ἐκδημοῦμεν ἀπὸ τοῦ Κυρίου, τί ταῦτα λέγεις, ἀλλοτριούμεθα οὖν αὐτοῦ ἐνταῦθα ὄντες; προδιώρθωσε τοῦτο εἰπών, Διὰ πίστεως γὰρ περιπατοῦμεν, οὐ διὰ εἰδούς· καὶ ἐνταῦθα μὲν αὐτὸν ἴσμεν, ἀλλ' οὐχ οὕτω σαφῶς.* Ὁ καὶ ἀλλαχοῦ λέγει, *Ἐν ἐσώπτρῳ, καὶ Ἐν αἰνίγματι. θαρρόμεν δὲ καὶ εὐδοκοῦμεν.* Βαβαί, ποῦ τὸν λόγον περιήγαγεν; εἰς ἐπιθυμίαν ἄκραν τελευτῆς, τὸ φορετικὸν ἡδὺ δεῖξας, καὶ τὸ ἡδὺ φορετικόν· τὸ γὰρ, *Εὐδοκοῦμεν*, ἐπιθυμοῦμεν, φησί. Τί ἐπιθυμοῦμεν; *Ἐκδημῆσαι ἐκ τοῦ σώματος, καὶ ἐνδημῆσαι πρὸς Κύριον.* Τοῦτο δὲ αἰεὶ ποιεῖ, ὃ καὶ ἐμπροσθεν εἰδείξα, εἰς τἀναντία περιτρέπων τὸν λόγον τῶν ἀντιλεγόντων αὐτῷ. Διὸ καὶ φιλοτιμούμεθα, εἴτε ἐνδημοῦντες, εἴτε ἐκδημοῦντες, εὐάρεστοι αὐτῷ εἶναι. Τὸ γὰρ ζητούμενον τοῦτο ἐστίν, φησίν, ἂν τε ἐκεῖ ὦμεν, ἂν τε ἐνταῦθα, κατὰ γνώμην αὐτοῦ ζῆν· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ προηγούμενον. Ὡστε ἐντεῦθεν ἤδη τὴν βασιλείαν ἔχεις ἀνευ δοκιμῆς. Ἴνα γὰρ μὴ πάλιν εἰς τοσαύτην ἐλθόντες ἐπιθυμίαν ἀλύωσι πρὸς τὴν μέλλουσαν τῆς ἐπιδημίας, ἐντεῦθεν ἤδη δίδωσιν αὐτοῖς τὸ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν. Τί δὲ τοῦτο ἐστίν; Τὸ εὐαρέστους εἶναι. Οὐδὲ γὰρ τὸ ἀπελθεῖν ἀπλῶς καλόν, ἀλλὰ τὸ εὐδοκιμοῦντα, δι' ὃ γίνεται καλὸν κάκεινο· οὐδὲ τὸ ἀπλῶς ἐνταῦθα εἶναι βαρὺ, ἀλλὰ τὸ προσκρούοντα.

[509] γ'. Μὴ τοίνυν νόμιζε τὴν ἐκ τοῦ σώματος ἀποδημίαν ἀρκεῖν· ἀρετῆς γὰρ πανταχοῦ χρεῖα. Ὡσπερ γὰρ εἰπὼν ἀνάστασιν, οὐκ ἀφήκεν αὐτῇ θαρρεῖν μόνον, λέγων, *Εἴ γε καὶ ἐνδυσάμενοι*, οὐ γυμνοὶ εὐρεθησόμεθα· οὕτω καὶ ἀποδημίαν δεῖξας, ἵνα μὴ νομίσης αὐτὴν ἀρκεῖν· σοὶ πρὸς σωτηρίαν, τὸ

εὐαρέστους δεῖ εἶναι, προσέθηκεν. Ἐπειδὴ τοίνυν προὔτρυσεν ἀπὸ πολλῶν χρηστῶν, λοιπὸν καὶ ἀπὸ τῶν σκυθρωποτέρων φοβεῖ. Τὸ γὰρ συμφέρον καὶ ἐν τῇ κτήσει τῶν ἀγαθῶν καὶ ἐν τῇ φυγῇ τῶν κακῶν συνίσταται, ὅπερ ἐστὶ γέεννα καὶ βασιλεία. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο μείζονα ἔχει τὴν ἰσχύν, τὸ φυγεῖν κόλασιν (ἐνόθα μὲν γὰρ μέχρι τοῦ μὴ λαβεῖν τὰ ἀγαθὰ ἢ ζημίαι, εὐκόλως οἱ πολλοὶ τοῦτο ὄψουσι· ἂν δὲ καὶ μέχρι τοῦ κακῶς παθεῖν, οὐκέτι· εἴδει μὲν γὰρ ἐκεῖνην ἀφόρητον νομίζειν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν πολλῶν καὶ τὸ χαμαιζηλον, τοῦτο φαίνεται αὐτοῖς χαλεπώτερον)· ἐπεὶ οὖν οὐχ οὕτω διεγείρει τὸν ἀκρατῆν τὸν πολὺν ἢ τῶν ἀγαθῶν δόσις, ὡς ἢ τῶν κολάσεων ἀπειλή, ἀναγκαιῶς ἐνταῦθα καταλύει, λέγων· *Τοὺς γὰρ πάντας ἡμᾶς φανερωθῆναι δεῖ ἐμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ.* Ἔτα φοβήσας καὶ κατασεΐσας τῇ μνήμῃ τοῦ βήματος ἐκείνου τὸν ἀκούοντα, οὐδὲ ἐνταῦθα χωρὶς τῶν χρηστῶν τέθεικε τὰ λυπηρὰ, ἀλλὰ ἀνέμιξεν τινα ἡδονῆν, εἰπών· *Ἴνα ἕκαστος κομισθῆται τὰ διὰ τοῦ σώματος, ὅσα ἐπραξεν, εἴτε ἀγαθόν, εἴτε κακόν.* Ταῦτα δὲ λέγων, τοὺς τε κατωρθωκότας καὶ ἐλαυνομένους ἀνιστᾷ ταῖς ἐλπίσι, τοὺς τε ἀναπεπιτωκότας σπουδαιοτέρους ποιεῖ τῷ φόβῳ. Καὶ τὸν περὶ τῆς ἀναστάσεως δὲ τῶν σωμάτων ἐβεβαίον λόγον. Οὐ γὰρ δήπου τὸ διακονησάμενον εἰς τοῦτο κάκεινο, τῶν ἀμοιῶν ἔξω στήσεται, φησίν· ἀλλὰ μετὰ τῆς ψυχῆς τὰ μὲν κολάζεται, τὰ δὲ στεφανοῦται. Ἀλλὰ τινες τῶν αἰρετικῶν φασιν, ὅτι ἕτερον ἐγείρεται σῶμα. Πόθεν; εἰπέ μοι· ἄλλο ἤμαρτε, καὶ ἄλλο κολάζεται; ἄλλο κατώρθωσε, καὶ ἄλλο στεφανοῦται; Τί δὲ ἐρεῖτε λέγοντι Παῦλον, *Οὐ θέλομεν ἐκδύσασθαι, ἀλλ' ἐκενδύσασθαι*; πῶς δὲ τὸ φθαρτὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς καταπίνεται; Οὐ γὰρ εἶπεν, *Ἴνα καταποθῇ τὸ θνητὸν ἢ τὸ φθαρτὸν σῶμα ὑπὸ τοῦ ἀφθάρτου σώματος· ἀλλ', Ἴνα ἡ φθορὰ ὑπὸ τῆς ζωῆς.* Τότε γὰρ τοῦτο γίνεται, ὅταν τὸ αὐτὸ ἐγείρηται σῶμα· ἐὰν δὲ ἐκεῖνο ἀφείς, ἄλλο κατασκευάσῃ, οὐκέτι καταπίνεται, ἀλλὰ μένει ἢ φθορὰ κρατήσασα. Διὰ τοῦτο οὐ γίνεται τοῦτο, ἀλλὰ δεῖ τὸ φθαρτὸν τοῦτο, τοῦτέστι, τὸ σῶμα, ἐκδύσασθαι ἀφθαρσίαν. Τὸ γὰρ σῶμα μέσον ἐστίν, νῦν μὲν ἐν τούτῳ γενόμενον, ὑστερον δὲ ἐσόμενον ἐν ἐκείνῳ· καὶ διὰ τοῦτο ἐν τούτῳ πρώτῳ, ἐπειδὴ τὴν ἀφθαρσίαν λυθῆναι οὐκ ἐνι. Οὐ γὰρ ἡ φθορὰ τὴν ἀφθαρσίαν κληρονομεῖ, φησίν· ἐπεὶ πῶς ἐνι ἀφθαρσία; ἀλλὰ τούναντιον, καταπίνεται ἡ φθορὰ ὑπὸ τῆς ζωῆς· τοῦτο μὲν γὰρ ἐκείνου περιγίνεται, ἐκεῖνο δὲ τούτου [510] οὐκέτι. Ὡσπερ γὰρ κηρὸς, λύεται μὲν ὑπὸ πυρὸς, αὐτὸς δὲ οὐκέτι λύει τὸ πῦρ· οὕτω καὶ ἡ φθορὰ τήκεται ὑπὸ τῆς ἀφθαρσίας καὶ ἀφανίζεται, αὕτη δὲ ἐκείνης κρατῆσαι οὐδέποτε δύναται. Ἀκούσωμεν τοίνυν τῆς Παύλου φωνῆς λεγούσης, ὅτι *Δεῖ ἡμᾶς παρασταθῆναι τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ*, καὶ ὑπογράψωμεν ἐκεῖνο τὸ δικαστήριον, καὶ νομίσωμεν αὐτὸ παρῆναι νῦν, καὶ τὰς εὐθύναις ἀπαιτεῖσθαι. Ἐγὼ γὰρ αὐτὸ πλατύτερον ἐρῶ. Παῦλος γὰρ, ἐπειδὴ περὶ θλίψεως ἦν ὁ λόγος αὐτῷ, καὶ οὐκ ἐβούλετο πάλιν θλίψαι αὐ-

• Savil. in marg., ἀποχρήν.

• Marg. Savil., π. ἀναστάσεως. Utraque lectio quadrat.

ac scientes. Audentes dixit propter persecutiones, insidias ac mortes assiduas, perinde ac si diceret: Exagitat te aliquis, insectatur, obtruncat? ne animo concidas, bono tuo hoc omne fit: ne timeas, sed confide. Id enim, de quo ingemiscis et doles, nimirum quod corruptioni servias, deinceps de medio tollit, atque ex hac servitute celerius liberat. Ac proinde dicit, *Audentes igitur semper*; non modo in quiete, sed etiam in afflictionibus; et *scientes quoniam dum versamur in corpore, peregrinamur a Domino: 7. per fidem enim ambulamus et non per speciem: 8. audemus autem, et bonam voluntatem habemus peregrinari a corpore, et praesentes esse ad Dominum.* Quod omnibus sublimius est, posteriore loco posuit: praestantius enim est cum Christo esse, quam corpus a corruptione liberum accipere. Hoc autem vult significare: Vitam nostram is non exstinguit, qui nos oppugnat, ac morte afficit: ne timeas: confide cum concideris. Neque enim ille dumtaxat a corruptione vindicatur, ac gravi sarcina levatur, sed etiam ad Dominum confestim transmittitur. Ideo non dixit, Dum sumus in corpore, quasi hic simus in externa regione. *Scientes igitur quod dum versamur in corpore, peregrinamur a Domino: audemus autem, et bonam voluntatem habemus magis peregrinari a corpore, et praesentes esse apud Dominum.* Viden' quo pacto molesta illa mortis et obitus vocabula reticens, alia perquam suavia in eorum vicem substituerit, praesentiam nimirum ad Deum ea nuncupans; ac praetermissis illis vocabulis, quae iucunditatis speciem habebant, quae ad vitam pertinent, a tristibus nuncupavit, peregrinationem a Domino vitam hanc appellans? Hoc autem eo consilio fecit, ne quisquam in praesentibus libenter immoretur, sed ea potius graviter ferat; nec rursus, ex hac vita excessurus, perturbetur, sed potius laetetur, ut ad majora bona proficiscens. Postea, ne quis haec audiens, *Peregrinamur a Domino*, diceret: Quid ais? num a Deo abalienamur, quia hic sumus? objectionem hanc praeventens, dixit, *Per fidem enim ambulamus, non per speciem*; atque hic quidem ipsum noscimus, sed non ita clare. Id quod alio loco dicit, *Per speculum, et, In aenigmate (1. Cor. 13. 12). Audemus autem, et bonam voluntatem habemus.* Papae, quo sermonem circumduxit! nempe ad summum mortis desiderium; id, quod molestum est, suave esse ostendens, et quod suave, molestum. Quod enim ait, *Bonam voluntatem habemus*, id est, expetimus. Quid expetimus? Excedere e corpore, atque apud Dominum praesentes esse. Hoc autem, ut jam dixi, Paulus semper facit, ut eorum, qui ipsi adversantur, sermonem in contrarium torqueat. 9. *Unde et contendimus, sive praesentes sive absentes, ipsi placere.* Hoc enim nobis propositum est, inquit, ut sive illic sive hic simus, ex ipsius voluntate et sententia vivere: hoc enim studium nihil est nobis antiquius. Itaque hinc jam regnum habes sine probatione. Nam ne rursus, cum in tantam cupiditatem venissent, illius peregrinationis moras ægre ferrent, hic jam ipsis, quod honorum omnium caput est, tribuit. Quid illud

est? Ut Deo grati sint. Neque enim simpliciter huic excedere præclarum est, sed excedere cum vitæ probitate; hinc enim præclarum quoque illud efficitur: nec rursus hic simpliciter esse grave est, sed cum offensione Dei hic esse.

3. Cave ergo existimes excessum e corpore sufficere: virtute quippe ubique est opus. Sicut enim, cum resurrectionis vocabulo usus esset, non sivit nos in ea sola fiduciam habere, dicens, *Si tamen vestiti, et non nudi inveniamur*: sic, cum peregrinationem ostendisset, ne eam tibi ad salutem satis esse crederes, hoc adjecit, placere Deo oportet. Postquam igitur a multis rebus lætis eorum animos incitavit, deinceps a tristioribus metum incutit. Quod enim utile est, tam in honorum adeptione, quam in malorum fuga consistit, quæ quidem sunt gehenna et regnum. Cæterum quoniam pœnam effugere majorem vim habet: nam plerique jacturam bonorum facile ferrent; si autem tormenta sint ferenda, non item; oporteret enim priorem jacturam intolerabilem existimare; sed ex infirmitate et abjectione multi pœnam graviores existimant): quoniam ergo magnam auditorum partem bonorum largitio non perinde excitat, ut tormentorum comminatio, necessitate compulsus sic sermonem concludit: 10. *Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi.* Mox tamen, ubi tribunalis illius memoria auditorem terruit, ne hic quidem tristia sine lætis posuit, sed voluptate quadam miscuit, dicens: *Ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum sive malum.* Quibus verbis et eos, qui præclare se gesserant atque vexabantur, in spem erigit, et eos qui considerant, injecto terrore diligentiores reddit: ac denique corporum resurrectionem confirmat. Non enim, inquit, id quod tum ad virtutem, tum ad vitium operam dedit, a præmio vel pœna excludetur; sed una cum animis corpora partim ex cruciabantur, partim coronas consequentur. At sunt hæretici, qui aliud corpus resurgere asserant? Unde hoc? quæso; aliud peccavit, aliud punitur? aliud recte fecit, aliud coronatur? Quid ad hæc Pauli verba dicturi estis, *Nolumus spoliari, sed supervestiri?* quomodo id quod corruptibile est, a vita absorbetur? Nec enim dixit Paulus, Ut absorbeatur mortale, vel corruptibile corpus ab incorruptibili corpore; sed, *Ut corruptio a vita.* Hoc enim tum contingit, cum illud ipsum corpus ad vitam redit. Quod si relicto illo aliud exstruatur, non jam absorbetur corruptio, sed manet ac dominatur. Quocirca minime hoc fit; verum oportet corruptibile hoc, corpus nempe, induere incorruptionem. Corpus enim in medio est, ac nunc in corruptione est, post autem in incorruptione erit: ideo in corruptione prius, quoniam incorruptio solvi non poterat. *Neque enim corruptio, inquit, incorruptionem hereditate possidebit (1. Cor. 15. 50);* quomodo enim posset cum sit incorruptio? verum contra corruptio a vita absorbebitur. Illa enim hanc vincit; hæc autem illam non item. Ut enim cera ignis ardore colliquescit, cera autem ignem non solvit: sic corruptio ab incorru-

ptibilitate solvitur atque exstinguitur, huic autem illa dominari numquam poterit. Audiamus ergo vocem Pauli dicentis, *Oportet nos sisti ad tribunal Christi*: ac tribunal illud animo depingamus, existimemusque ipsum jam adesse, ac vite rationes a nobis exposci. Ego enim fusius exponam. Nam Paulus, quia de afflictione sermonem habebat, nec eos rursus premere volebat, non diutius in hac oratione immorandum esse duxit, sed paucis his verbis, *Unusquisque referet prout gessit*, id quod acerbiter afferebat complexus, statim ulterius transiit. Existimemus igitur diem illum extremum nunc adesse: quisque conscientiam consideret, fugatque animo adesse jam Judicem, omniaque detegi atque in medium proferri: neque enim sisti tantum nobis necesse est, sed etiam manifestari. An non erubuistis? an non mente excessistis?

Judicii postremi descriptio. — Quod si nunc re nondum presente, sed efficta dumtaxat atque animo adumbrata, conscientia nostra pene nos exanimat; quid tandem faciemus, cum dies ille venerit, cum totus orbis terrarum adfuerit, cum angeli et archangeli, cum densa agmina, atque omnium cursus, et raptus in nubibus, et acies tremoris plena? cum tubæ aliæ atque aliæ, et continuæ illæ voces? Nam, etiamsi nulla gehenna esset, tamen in tanto splendore rejici et eum ignominia secedere, quantum tormentum esset? Etenim si Imperatore cum suis urbem ingrediente, suam quisque nostrum paupertatem intuentes, non tantum ex hujusmodi spectaculo voluptatis, quantum ex eo, quod earum rerum quæ circum Imperatorem sunt nullo modo participes efficimur, nec prope eum qui rerum potitur sumus, mœroris capimus; quid tum futurum est? an vero leve tormentum esse censes, non adscribi in illum chorum, ad arcanam illam gloriam non admitti? ab illa celebritate ac bonis, quæ nullo sermone explicari possunt, procul ac longe projici? Cum vero tenebræ insuper sint, et dentium stridor, et vincula insolubilia, et vermis immortalis, et ignis numquam extinguendus, et oppressio atque angustia, et linguæ conflagratio, quemadmodum illa divitis, cum ejulemus et nemo audiat; ingemiscamus ac præ dolorum acerbitate rugiamus, et nemo attendat; in omnes partes oculos convertamus, et nusquam sit qui solatium ferat: quo tandem loco eos constituemus, qui in tanta calamitate versabuntur?

4. Quid illis animis miserius? quid miserabilius? Nam si, cum in carcerem quemdam ingressi, alios squalore confectos, alios catenis vinctos ac fame laborantes, alios in tenebris clausos conspicimus, animis commovemur ac perhorrescimus, nihilque non facimus, ut ne in eum locum incidamus: cum ad ipsos gehennæ equuleos abrepti trahemur, quinam futuri sumus? Non enim vincula illa ex ferro confecta sunt, sed igne perpetuo ardente; nec nobis æquales ii, qui cruciandis nobis præficientur, quos etiam sæpe numero placare queas; sed angeli, quos

ne obtueri quidem possis, propter eas quas Domino intulimus contumelias ira flagrantes. Nec vero, ut in hac vita, cernere est alios qui pecuniam, alios qui cibum, qui cohortatorios sermones afferant, consolationemque aliquam; verum omnia illic venia carent: etiamsi adsit Noe, etiamsi Job, etiamsi Daniel (*Eszech. 14. 15*), ac propinquos excruciarum videat, iis auxilio esse non audeat. Nam tum omnis illa commiseratio, a natura indita, exstinguitur. Quia enim ita fieri potest, ut improborum parentes justis sint liberorum, ac contra improborum parentum justis filii; ut pura atque omni mœrore vacua lætitia sit, nec ii qui bonis illis fruuntur, commiserationis necessitate torqueantur: hunc quoque commiserationis affectum in eis exstingui assero, ipsosque una cum Domino adversus viscera sua iracundia incendi. Nam si vulgares etiam homines, cum filios suos improbos esse vident, eos abdicant atque a familia exciunt; multo sane magis id tum justis usu venturum est. Quocirca nemo sibi bona polliceatur, si nihil boni fecerit, quamvis sexcentos etiam justos avos habeat: *Unusquisque enim referet, prout gessit, propria corporis*. Atque hic scortatores mihi perstringere videtur, ac futurorum suppliciorum metum ipsis injicere; nec ipsis dumtaxat, sed et omnibus qui in alio scelere sese devinciunt. Hæc igitur nos quoque audiamus: si libidinis igne flagras, ignem illum oppone; atque hic confestim exstinguetur et evanescet: si quid, quod absonum sit, loqui gestis, dentium stridorem cogita; et freni instar tibi hic metus erit: si vis cuiquam aliquid eripere, audi Judicem imperantem ac dicentem, *Ligate manus ejus ac pedes, et ejective eum in tenebras exteriores (Matth. 22. 13)*: ita fiet, ut hanc cupiditatem exturbes. Si vino deditus es, nec a crapula abstrahi potes, audi divitem illum dicentem, *Mitte Lazarum, ut extremo digito suo linguam meam ignis ardore conflagrantem refrigeret (Luc. 16. 24)*, nec tamen id obtinentem: ita hoc vitio laborare desines. Si deliciarum amore teneris, afflictionem illam et angustiam cogita, et delicias ne quidem cogitabis: si sævus et crudelis es, virginum illarum tibi in mentem veniat, quæ ob extinctas lampadas ad thalamum minime admixtæ sunt; et humanitatem quam primum indues. Sed segnitie ac languore torpes? Cogita eum qui talentum abscondit; et ignem ipsum acrimonia vinces. Sed fortasse alienarum opum cupiditas te arrodit? Vermem illum immortalem in mente habe; ac perfacile hunc morbum profligabis, et alia omnia Dei præcepta explebis: neque enim ille quidquam duram ac grave imperavit. Unde fit igitur, ut quæ edixit, molesta nobis videantur? Est socordia nostra et inertia. Ut enim, si studium ac diligentiam adhibeamus, etiam quæ intoleranda videntur, facilia et levia erunt; ita si desidia laboremus, etiam quæ tolerabilia sunt, difficilia nobis apparebunt. Hæc itaque omnia cogitantes, non eos qui deliciis indulgent spectemus, sed quis eorum sit exitus; hic nempe stercus et corporis obesitas, illic vermis et ignis: non eos qui

τοὺς, οὐκ ἐνδιέτριψε τῷ λόγῳ, ἀλλ' ἐν βραχεὶ τὸ στυφον εἰπὼν, "Ἐκαστος κομίσεται πρὸς ἃ ἐπραξε, ταχέως παρέδραμε. Νομίσωμεν οὖν αὐτὴ παρεῖναι νῦν, καὶ ἕκαστος τῇ ἑαυτοῦ συνειδῆς ἀναλογιζέσθω, καὶ ἡδὴ λογιζέσθω παρεῖναι τὸν Δικαστὴν, καὶ πάντα ἀνακαλύπτεσθαι καὶ εἰς μέσον ἀγεσθαι· οὐ γὰρ παραστῆναι ἡμᾶς ἀπλῶς δεῖ, ἀλλὰ καὶ φανερωθῆναι. Ἄρα οὐκ ἠρυθρίασατε; ἄρα οὐκ ἐξέστητε;

Εἰ δὲ νῦν οὕτω τοῦ πράγματος παρόντος, ἀλλὰ ἀπλῶς καθ' ὑπόθεσιν δοθέντος καὶ λογισμῷ τυπωθέντος, ἀπωλόμεθα ὑπὸ τοῦ συνειδότου· τί ποιήσομεν, ὅταν παραγένηται, ὅταν ἡ οἰκουμένη πᾶσα παρῆ, ὅταν ἄγγελιοι καὶ ἀρχάγγελοι, ὅταν ἐπάλληλοι τάξεις, καὶ δρόμοι ἀπάντων, καὶ ἀρπαγαὶ ἐπὶ τῶν νεφελῶν, καὶ παράταξις τρόμου γέμουσα; ὅταν αἱ σάλπιγγες αἱ ἐπάλληλοι, αἱ συνεχεῖς ἐκείναι φωναί; Εἰ γὰρ μὴ γέεννα ἦν, τὸ ἐν τοσαύτῃ λαμπρότητι ἀπωσθῆναι, καὶ ἄτιμον ἀναχωρηῆσαι, πόση κόλασις; Καὶ γὰρ εἰ νῦν, βασιλεύεις εἰσαλεύοντος καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ, θεωροῦντες ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ πένιαν, οὐ τοσαύτην ἀπὸ τῆς θεᾶς λαμβάνομεν ἡδονὴν, ὅσην ἀπὸ τοῦ μηδενὸς μετέχειν τῶν περὶ τὸν βασιλέα, μηδὲ ἐγγὺς εἶναι τοῦ κρατοῦντος, ἀθυμίαν ὑπομένομεν· τί τότε ἔσται; ἢ μικρὰν εἶναι νομίζεις κόλασιν τὸ μὴ κατατάττεσθαι ἐν ἐκείνῳ τῷ χορῷ, τὸ μὴ καταξιῦσθαι τῆς ἀπορρήτου δόξης, τὸ τῆς πανηγύρεως ἐκείνης καὶ τῶν ἀφράστων ἀγαθῶν πόρρω που καὶ μακρὰν ἀπερρίψθαι; Ὅταν δὲ καὶ σκότος ἦ, καὶ βρυγμὸς ὀδόντων, καὶ δεσμὰ ἄλυτα, καὶ σκώληξ ἀτελεύτητος, καὶ πῦρ ἄσβεστον, καὶ θλίψις καὶ στενοχωρία, καὶ γλώσσαις τηγανιζόμεναι, καθάπερ ἡ τοῦ πλουσίου, καὶ ὀλοφυρώμεθα, καὶ μηδεὶς ἀκούῃ, καὶ στένωμεν καὶ βρῶχουμεν ὑπὸ τῶν ἀληθόνων, καὶ μηδεὶς προσέξῃ, καὶ πανταχοῦ βλέπωμεν, καὶ μηδαμῶ μηδεὶς ὁ παραμυθούμενος ἤ· ποῦ τάξομεν τοὺς ἐν τούτοις ὄντας; τί δὲ ἐκείνων ἀθλιώτερον τῶν ψυχῶν; τί δὲ ἔλπεινότερον;

δ'. Εἰ γὰρ εἰς δεσμητήριον εἰσιόντες, καὶ τοὺς μὲν αὐχμῶντας ὀρώντες, τοὺς δὲ δεδεμένους καὶ πεινῶντας, τοὺς δὲ ἐν σκότῳ κατακεκλεισμένους^a, κατακλώμεθα, φρίττομεν, πάντα ὑπὲρ τοῦ μήποτε ἐμπεσεῖν ἐκεῖσε πράττομεν· ὅταν ἀπαγώμεθα συρόμενοι εἰς αὐτὰ τῆς γεέννης τὰ βασανιστήρια, τίνες ἐσόμεθα; Οὐ γὰρ ἐκ σιδήρου τὰ δεσμὰ ἐκείνα, ἀλλ' ἀπὸ [511] πυρὸς οὐδέποτε σθεννυμένου· οὐδὲ ὁμότιμοι οἱ ἐφεστῶτες ἡμῖν, οὓς καὶ ἐκμειλίξασθαι πολλάκις ἐνι, ἀλλ' ἄγγελοι, οἷς οὐδὲ προσθλέψαι θέμις, σφοδρῶς ὑπὲρ ὧν τὸν Δεσπότην ὑβρίζαμεν ὀργιζόμενοι. Οὐκ ἔστι, καθάπερ ἐνταῦθα, τοὺς μὲν ἀργύριον, τοὺς δὲ τροφὰς, τοὺς δὲ λόγους εἰσάγοντας παρακλητικούς ἰδεῖν, καὶ παραμυθίας τυχεῖν· ἀλλὰ πάντα ἀσύγνωστα ἐκεῖ· κἂν Νῶε ἦ, κἂν Ἰὼβ, κἂν Δανιήλ, καὶ τοὺς οἰκέλους ἴθι κολαζομένους, οὐ τολμᾷ παραστῆναι. Καὶ γὰρ καὶ τὴν ἐκ τῆς φύσεως συμπάθειαν τότε ἀναιρεῖσθαι συμβαίνει. Ἐπειδὴ γὰρ συμβαίνει δικαίους εἶναι παῖδιον πατέρας πονηρῶν, καὶ παῖδας

^a Savil in marg., κατακεκλιμένους.

πατέρων· ὥστε καθαρὰν εἶναι τὴν ἡδονὴν καὶ μὴ τῇ τῆς συμπαθείας ἀνάγκῃ κατακλᾶσθαι τοὺς ἀπολαύοντας τῶν ἀγαθῶν, καὶ ταύτην σθένυσθαι τὴν συμπάθειαν φημι, καὶ αὐτοὺς συναγανακτεῖν τῷ Δεσπότην κατὰ τῶν οἰκείων σπλάγγων. Εἰ γὰρ ἄνθρωποι οἱ τυχόντες, ὅταν ἴδωσι φαύλους τοὺς αὐτῶν παῖδας, ἀποκηρύττουσι καὶ τῆς συγγενείας ἐκτέμνουσι· πολλῷ μᾶλλον οἱ δίκαιοι τότε. Τοιγαροῦν μηδεὶς ἐλιπίστῳ χρηστᾷ, μὴ ἐργασάμενός τι χρηστὸν, κἂν μυρίους ἔξῃ προγόνους δικαίους· "Ἐκαστος γὰρ κομίσεται πρὸς ἃ ἐπραξε τὰ διὰ τοῦ σώματος. Ἐνταῦθ' αἱ μοι δοκεῖ καὶ τοὺς πορνεύοντας αἰνίττεσθαι, καὶ τὸν ἐκείθεν ἐπιτειχίζων φόβον αὐτοῖς· οὐκ ἐκείνοις δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ὄτιοῦν πλημμελοῦσι. Ἀκούομεν τοίνυν καὶ ἡμεῖς· κἂν πῦρ ἔξῃς ἐπιθυμίας, ἀντίστησον ἐκεῖνο τὸ πῦρ, καὶ τοῦτο εὐθέως κατασβεσθὲν οὐχίσηται· κἂν βουληθῆς τι φθέγγεσθαι ἀπηχῆς, ἐννόησον τὸν βρυγμὸν τῶν ὀδόντων, καὶ χαλινὸς ἔσται σοι ὁ φόβος· κἂν ἀρπάσαι βουληθῆς, ἄκουσον τοῦ δικαστοῦ κελεύοντος καὶ λέγοντος, Ἀθήσατε αὐτοῦ χεῖρας καὶ πόδας, καὶ ἐβάλετε αὐτὸν εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον· καὶ ἐβάλετε καὶ ταύτην οὕτω τὴν ἐπιθυμίαν. Κἂν μεθύης καὶ κραιπαλῶν διατελῆς, ἄκουσον τοῦ πλουσίου λέγοντος, Πέμψον Ἀάζαρον, ἵνα ἄκρω τῷ δακτύλῳ καταψύξῃ τὴν τηγανιζομένην γλῶσσαν, καὶ οὐ τυγχάνοντος· καὶ ἀποστήσῃ τοῦ πάθους. Εἰ δὲ τρυφῆς ἔρῃς, ἐννόησον τὴν ἐκεῖ θλίψιν καὶ τὴν στενοχωρίαν, καὶ οὐδὲν ἐννοήσεις ταύτην· εἰ δὲ ἀπνηθῆς εἶ καὶ ὤμος, ἀναμνήσθητι τῶν παρθένων ἐκείνων, αἱ, τῶν λαμπάδων αὐταῖς σβεσθεισῶν, οὕτω τοῦ υμνῶντος ἐξέπεσον, καὶ ταχέως ἔστη φιλόανθρωπος. Ἄλλὰ κωθρὸς εἶ καὶ παρεμβένους; Λογίζου τὸν τὸ τάλαντον κατακρύψαντα, καὶ ἔστη πυρὸς σφοδρότερος. Ἄλλὰ κατεσθίει σε ἡ τῆς τοῦ πλησίον οὐσίας^b ἐπιθυμία; Λογίζου τὸν σκώληκα τὸν ἀτελεύτητον, καὶ εὐκόλως καὶ τοῦτο ἀποθήσῃ τὸ νόσημα, καὶ τὰ ἄλλα πάντα κατορθώσεις· οὐδὲν γὰρ φορτικὸν οὐδὲ ἐπαχθὸς ἐπέταξι. Πόθεν οὖν ἡμῖν φορτικὰ φαίνεται τὰ ἐπιτάγματα; Ἄπὸ τῆς ἡμετέρας ῥαθυμίας. Ὡσπερ οὖν ἐὰν σπουδάζωμεν, καὶ τὰ δοκούντα ἀφόρητα εἶναι, [512] κούφα ἔσται καὶ ῥάδια· οὕτως ἐὰν ῥαθυμῶμεν, καὶ τὰ φορητὰ δύσκολα ἡμῖν φαίνεται. Ταῦτ' οὖν ἄπαντα λογισάμενοι, μὴ τρυφῶντας ἐνοώμεν, ἀλλὰ τὴν τέλος αὐτῶν· ἐνταῦθα μὲν κόπος καὶ πολυσαρκία, ἐκεῖ δὲ σκώληξ καὶ πῦρ· μὴ τοὺς ἀρπάζοντας, ἀλλὰ τὴν τέλος αὐτῶν· φροντίδες ἐνταῦθα καὶ φόβοι καὶ ἀγωνίαι, ἐκεῖ δὲ δεσμὰ ἄλυτα· μὴ τοὺς δόξης ἐρώντας, ἀλλὰ τὴν ἐκ τούτων τιτθόμενον· δουλεῖται ἐνταῦθα καὶ εἰρωνεῖται, ἐκεῖ δὲ καὶ ζημία ἀφόρητος καὶ τὸ ἐμπυρίζεσθαι διηνεκῶς. Ἄν γὰρ οὕτως ἑαυτοῖς διαλεγώμεθα, καὶ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἐπάδωμεν συνεχῶς ταῖς πονηραῖς ἡμῶν ἐπιθυμίαις, ταχέως καὶ τὸν τῶν παρόντων ἐκβαλοῦμεν ἔρωτα, καὶ τὸν τῶν μελλόντων ἀνάψομεν. Ἀνάψομεν τοίνυν αὐτὸν, καὶ ἐκκαύσωμεν. Εἰ γὰρ ἡ ἐνοῖα αὐτῶν, καίτοι γε ἀμυδρά τις οὐσα, τοσαύτην παρέχει τὴν ἡδονὴν· ἐννόησον ὅσην αὐτῇ ἡ πέτρα ἡ σαφῆς οἶσει τὴν εὐφροσύνην ἡμῖν. Μακάριοι καὶ τρισμακάριοι

^b Savil. in marg., περιουσία.

καὶ πολλάκις τοῦτο οἱ τῶν ἀγαθῶν ἀπολαύοντες ἐκείνων· ὡσερ οὖν ἔλεινοι καὶ τρισάθλιοι οἱ τάναντία τούτων ὑπομένοντες. Ἴν' οὖν μὴ τούτων, ἀλλ' ἐκείνων γενώμεθα, ἐλώμεθα τὴν ἀρετὴν· οὕτω γὰρ καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν· ὧν

γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλα-
θροπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ
τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος,
τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων.
Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΙΑ'.

*Εἰδότες οὖν τὸν φόβον τοῦ Κυρίου, ἀνθρώπους
πειθόμεν, Θεῷ δὲ περναρώμεθα· ἐλπίζω δὲ
καὶ ἐν ταῖς συνειδήσεσιν ὑμῶν περναρώσθαι.*

α'. Ταῦτα οὖν εἰδότες, φησὶ, τὸ δικαστήριον ἐκείνο τὸ
φοβερόν, πάντα πράττομεν ὡστε μὴ δοῦναι ὑμῖν λα-
θὴν μηδὲ πρόσκομμα μηδὲ ψευδῆ τινα ὑποψίαν πο-
νηρᾶς πράξεως καθ' ἡμῶν. Εἶδες πολιτείας ἀκρί-
θειαν, καὶ σπουδὴν ψυχῆς κηδεμονικῆς; Οὐ γὰρ δὴ
μόνον, ἀν πονηρόν τι πράξωμεν, φησὶν, ἐγκαλοῦμε-
θα· ἀλλὰ καὶ μὴ πράξωμεν, ὑποπτευθῶμεν δὲ, καὶ
κύριοι τὴν ὑποψίαν ὄντες ἀποκρούσασθαι, καταφρο-
νήσωμεν, δίκην τίνομεν. Οὐ πάλιν ἑαυτοὺς συν-
ιστάνομεν, ἀλλ' ἀφορμὴν διδόντες ὑμῖν καυχήμι-
τος ὑπὲρ ἡμῶν. Ὅρα πῶς συνεχῶς διορθοῦται τὴν
τοῦ δοκεῖν ἐγκωμιάζειν ἑαυτὸν ὑπόνοιαν. Οὐδὲν γὰρ
οὕτω προσόσταται τοῖς ἀκούουσιν, ὡς τὸ περὶ ἑαυτοῦ
τινα λέγειν μεγάλα καὶ θαυμαστά. Ἐπεὶ οὖν ἠναγ-
κάξτε εἰς ταύτην τῶν λόγων^α ἐμπίπτειν τὴν ὑπό-
θεσιν, ἐπιδιορθώσει κέχρηται λέγων, ὅτι Τοῦτο
δὲ ὑμᾶς ποιοῦμεν, οὐ δι' ἡμᾶς, ἵνα ὑμεῖς ἔχητε καλ-
ωπίξεσθαι, οὐχ ἵνα ἡμεῖς· καὶ οὐδὲ τοῦτο ἀπλῶς,
ἀλλὰ διὰ τοὺς ψευδαποστόλους. Διὰ καὶ ἐπήγαγε,
*Πρὸς τοὺς ἐν προσώπῳ καυχωμένους, καὶ οὐ καρ-
θία.* Εἶδες πῶς αὐτοὺς ἀπέστησεν ἐκείνων, [513] καὶ
πρὸς ἑαυτὸν εἰλκυσεν, ἐνδειξάμενος, ὅτι καὶ αὐτοὶ
ποθοῦσιν οἱ Κορίνθιοι λαθεῖν τινα ἀφορμὴν, δι' ἧς
δυνήσονται ὑπὲρ αὐτοῦ λέγειν, καὶ ἀπολογεῖσθαι τοῖς
ἐγκαλοῦσιν; Οὐ γὰρ ἵνα ἡμεῖς καυχώμεθα, φησὶ,
ταῦτά φαμεν, ἀλλ' ἵνα ὑμεῖς ἔχητε ἐλευθεροστομεῖν
ὑπὲρ ἡμῶν· ὅπερ πολλὴν αὐτοῖς ἐστὶ μαρτυροῦντος
ἀγάπην· καὶ οὐχ ἵνα ἀπλῶς καυχῆσθε, ἀλλ' ἵνα
μὴ παρασυρῆτε. Ἄλλ' οὕτω μὲν οὐ λέγει σαφῶς,
ἐτέρως δὲ καὶ ἡμερώτερον μεθοδεύει τὸν λόγον, καὶ
χωρὶς τοῦ πληξῆαι ἐκείνους, λέγων· *Ἴνα ἔχητε
καυχᾶσθαι πρὸς τοὺς ἐν προσώπῳ καυχωμένους.*
Ἄλλ' οὐδὲ τοῦτο ἀπλῶς κελεύει ποιεῖν, αἰτίας οὐκ
οὐσης, ἀλλ' ὅταν ἐκείνοι ἑαυτοὺς ἐπαίρωσι· παντα-
χοῦ γὰρ τὸν καιρὸν ἐπιζητεῖ. Οὐ τοίνυν ἵνα ἑαυτὸν
θειξῆ λαμπρόν, ἀλλ' ἵνα ἐκείνους παύσῃ ἀτόπως καὶ
ἐπιβλάῃ τούτων τῷ πράγματι χρωμένους, τοῦτο
ποιεῖ. Τί δὲ ἐστίν, *Ἐν προσώπῳ*; Ἐν τοῖς ὀρμημέ-
νοις, ἐν τοῖς πρὸς ἐπίδειξιν. Τοιοῦτοι γὰρ ἦσαν ἐκεῖ-
νοι, πρὸς φιλοτιμίαν πάντα ποιοῦντες, καὶ ἐνδοθεν
ὄντες κενοί, καὶ εὐλαδέλια μὲν ἔχοντες πρόσωπον καὶ
σεμνοὶ φαινόμενοι, ἔργων δὲ ἀγαθῶν ἔρημοι καθ-
εστῶτες. *Εἴτε γὰρ ἐξέστημεν, Θεῷ· εἴτε σωφρο-*

νοῦμεν, ὑμῖν. Ἄν τε τι, φησὶ, μέγα φθειγώμεθα
(ἐκστασιν γὰρ τοῦτο καλεῖ, ὡσερ οὖν καὶ ἀλλαχοῦ
ἀφροσύνην), διὰ τὸν Θεὸν τοῦτο ποιοῦμεν, ἵνα μὴ
ὑμεῖς νομιζόντες ἡμᾶς εὐτελεῖς, καταφρονήσητε,
καὶ ἀπόλησθε· ἂν τε μέτριόν τι καὶ ταπεινόν,
δι' ὑμᾶς, ἵνα μάθητε ταπεινοφρονεῖν. Ἦ καὶ ἐκεῖνο
πάλιν φησὶν, εἰ μὲν μαίνεσθαι τις ἡμᾶς νομίζει,
ἡμεῖς παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸν μισθὸν ἀπαιτοῦμεν, δι' ὃν
ἐπὶ τούτοις ὑποπτευόμεθα· εἰ δὲ σωφρονεῖν ἡγείται,
αὐτὸς ἀπολαύτω τῆς σωφροσύνης ἡμῶν. Καὶ πάλιν
ἄλλως· Μαίνεσθαι τις ἡμᾶς φησὶ; Διὰ τὸν Θεὸν
τοιαῦτα μαίνόμεθα. Διὰ καὶ ἐπάγει· *Ἦ γὰρ ἀγάπη
τοῦ Θεοῦ συνέχει ἡμᾶς, κρινάστας τοῦτο.* Οὐ γὰρ
ὁ τῶν μελλόντων φόβος, φησὶ, μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ
ἤδη γεγενημένα οὐκ ἀφήσιν ἡμᾶς ραθυμῆσαι οὐδὲ
ὑπνώσαι, ἀλλὰ διανίστησι πρὸς τοὺς ὑπὲρ ὑμῶν πῶ-
νους, καὶ ὠθεῖ. Καὶ τίνα ἐστὶ τὰ ἤδη γεγενημένα;
*Ὅτι εἰ εἰς ὑπὲρ πάντων ἀπέθανον, ἄρα οἱ πάντες
ἀπέθανον.* Οὐκοῦν ὡς πάντων ἀπολομένων, φησὶν.
Οὐ γὰρ ἂν, εἰ μὴ πάντες ἀπέθανον, ὑπὲρ πάντων
ἀπέθανεν. Ἐνταῦθα γὰρ εἰσὶν αἱ τῆς σωτηρίας
ἀφορμαί, ἐκεῖ δὲ οὐκέτι. Διὰ τοῦτο φησὶ, *Συνέχει
ἡμᾶς ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐκ ἀφήσιν ἡμᾶς
ἡσυχάζειν.* Ἐσχάτης γὰρ ἐστὶν ἀθλιότητος, καὶ
γεέννης αὐτῆς χαλεπώτερον, αὐτοῦ πρᾶγμα τοσοῦ-
τον ἐπιδειξαμένου, εὐρεθῆναι τινας μετὰ τὴν τοσαύ-
την αὐτοῦ πρόνοιαν μηδὲν καρπομένους. Καὶ γὰρ
πολλὴ τῆς ἀγάπης ἡ ὑπερβολὴ, καὶ τὸ ἀποθανεῖν
ὑπὲρ τοσαύτης [514] οἰκουμένης, καὶ οὕτω διακει-
μένης ἀποθανεῖν. *Ἴνα οἱ ζῶντες μηκέτι ἑαυτοῖς
ζῶσιν, ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθανόντι καὶ
ἐγερθέντι.* Εἰ τοίνυν οὐ δεῖ ἡμᾶς ἑαυτοῖς ζῆν, μὴ
ταράττεσθε, φησὶ, μηδὲ θορυβεῖσθε κινδύνων ἐπιόν-
των καὶ θανάτων. Καὶ λογισμὸν δὲ τίθησιν ἀναμφί-
βολον, δι' οὗ δεικνυσὶν ὀφείλην τὸ πρᾶγμα εἶναι. Εἰ γὰρ
δι' αὐτοῦ ζῶμεν ἀποθανόντος, αὐτῷ ζῆν ὀφειλομεν
δι' ὃν^β ζῶμεν. Καὶ δοκεῖ μὲν εἶναι τὸ εἰρημένον,
εἰ δὲ τις ἀκριβῶς ἐξετάσει, δύο ταῦτά ἐστιν· ἓν
μὲν, ὅτι δι' αὐτὸν ζῶμεν, ἕτερον δὲ, ὅτι αὐτὸς
δι' ἡμᾶς ἀπέθανεν· ὧν ἕκαστον καὶ καθ' ἑαυτὸ ἱκα-
νὸν ὑπευθύνους ποιῆσαι· ὅταν δὲ καὶ ἀμφοτέρα συν-
έλθῃ, ἐννόησον ἡλίχον ἐστὶ τὸ ὀφειλημα. Μᾶλλον δὲ
καὶ τρία ταῦτά ἐστι. Καὶ γὰρ τὴν ἀπαρχὴν διὰ σὲ
ἀνέστησε, καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνήγαγε· διὸ καὶ προσ-
έθηκε, *Τῷ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντι καὶ ἐγερθέντι.*
Ὅστε ἡμεῖς ἀπὸ τοῦ τῶν οὐδέντα ὀδαμεν κατὰ

^α *Legebatur* τὸν λόγον.

^β *Legebatur* δι' οὗ.

aliena rapium, sed quis eorum sit finis; hic videlicet eorum ac metus et angores, illic vincula insolubilia: non eos qui gloriæ studio ducuntur, sed quid ex ea nascatur; hoc est, servitus hic et simulationes, illic damnum intolerabile ac perpetuus flammæ cruciatus. Nam si hæc cum animis nostris disseramus, et similia prævis cupiditatibus nostris occinamus, cito præsentium rerum amorem expellemus, et futura-rum incendemus. Incendamus igitur eum atque inflammemus. Nam si harum rerum cogitatio, quamvis obscura sit, tantam affert voluptatem: cogita, quæso,

quantum oblectamenti perspicua earum fruitio nobis allatura sit. Beati ac ter et sæpius beati, quibus bonis illis frui contigit: quemadmodum contra miseri ac ter miseri, qui contraria his mala patiuntur. Ut ergo ex illorum, non ex horum numero simus, virtutis studium capessamus: sic enim ad futura bona pervenimus: ad quæ utinam pervenire nobis omnibus detur, per gratiam et benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et sancto Spiritu sit gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XI.

CAP. 5. v. 11. *Scientes ergo timorem Domini, hominibus suademus, Deo autem manifesti sumus: spero autem nos et in conscientiis vestris manifestos esse.*

1. Hæc igitur scientes, inquit, hoc est, horrendum illud tribunal, omnem operam adhibemus, ut ne ansam ullam vobis demus aut offendiculum aut falsam aliquam adversum nos malæ actionis suspicionem. Viden' accuratum vitæ institutum studiumque animæ sollicitæ? Neque enim tum solum accusamur, cum quid mali perpetravimus; sed quamvis etiam nihil perpetremus, tamen si in suspicionem veniamus, nec eam amoliri, cum liceat, curemus, poenas utique sobituri sumus. 12. *Non iterum commendamus nos vobis, sed occasionem vobis damus gloriandi pro nobis.* Vide quomodo frequenter ejusmodi suspicionem a se removeat, quasi suas ipse laudes canere videatur. Nihil enim perinde auditorum animos offendit, ut cum quis magna et eximia quædam de se prædicat. Quoniam igitur in hujus argumenti sermonem incidere necesse habuerat, correctionem adhibuit dicens: Hoc vestri causa feci, non nostra, ut habeatis unde gloriemini, non nos: neque id simpliciter, sed propter falsos apostolos. Unde etiam subdidit, *Ad eos qui in facie gloriantur, et non in corde.* Videsne ut hos ab illis abduxerit, atque ad suas partes pertraxerit, cum illud ostendit, quod ipsi quoque Corinthii occasionem aliquam arripere cupiant, qua ipsius causam tueri, iisque a quibus in crimen vocabatur respondere queant? Non enim, inquit, hæc eo dicimus, ut ipsi gloriemur, sed ut vos pro nobis liberam vocem mittere possitis: id quod hominis erat ingentem illis erga se amorem testificantis: nec vero ut tantum gloriemini, sed etiam ut ne ab ipsis in fraudem impellamini. Illud tamen haud aperte dicit, verum mitioribus aliis verbis eandem rem aggreditur, ac citra illorum perstrictionem dicens: *Ut habeatis unde gloriemini ad eos, qui in facie gloriantur.* Ac ne hoc quidem temere et sine causa ab iis fieri vult, sed dum demum, cum eos insolentius sese efferre conspexerint: ubique enim occasionem exquirat. Non igitur, ut seipsum illustrem ostendat, sed ut illos, præpostere atque in Corinthiorum detrimentum sese venditantes, compescat, hoc facit. Quid autem est,

In facie? In iis, quæ oculis cernuntur, atque ad ostentationem tendunt. Tali enim animo illi præditi erant, ut qui ad honores et gloriam actiones suas omnes referrent intusque inanes essent, ac pietatis quidem larvam gererent gravitatisque speciem haberent, cæterum bonis operibus carerent. 13. *Sive enim mente excedimus, Deo; sive sobrii sumus, vobis.* Sive enim, inquit, magni aliquid loquamur (nam hoc mentis excessum vocat, ut et alio loco insipientiam), Dei causa facimus, ne vos, dum de nobis ut vilibus existimatis, contemptui nos habeatis ac pereatis: sive humile aliquid ac demissum, vestri gratia hoc facimus, ut modeste de vobis sentire discatis. Vel etiam hoc ait, Si quis nos insanire existimat, a Deo propter quem in hæc suspicionem venimus, mercedem efflagitamus: sin autem nos sanæ mentis esse censet, fruatur ille sane nostra sobrietate. Ac rursus aliter, Insanire nos quispiam dicit? Propter Deum hujusmodi insaniam laboramus: unde etiam subdit, 14. *Caritas enim Dei urget nos: æstimantes hoc.* Non modo, inquit, futurorum metus, sed etiam quæ jam contigerunt, non sinunt nos desidia torpere atque obdormiscere; verum ad suscipiendos salutis vestræ causa labores exsuscitant atque impellunt. Quænam autem sunt ea, quæ jam contigerunt? *Quoniam si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt.* Ergo ita loquitur Paulus, ac si omnes periissent. Neque enim pro omnibus Christus mortem oppetiisset, nisi omnes mortem obissent. Illic enim sunt salutis occasiones, illic autem non item. Proinde *Caritas, inquit, Dei urget nos, nec sinit con- quiescere.* Extremæ enim miseræ fuerit, ac vel gehenna ipsa atrocius, cum ille tam præclarum facinus ediderit, inveniri quosdam qui ex tanta ipsius cura nullum fructum capiant. Magnæ enim ac singularis cuiusdam est caritatis, pro tanto terrarum orbe, atque ita affecto, mortem subiisse. 15. *Ut qui vivunt, non jam sibi vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus est ac resurrexit.* Si itaque nos nobis ipsis vivere non oportet, ne turbemini, inquit, neque tumultuemini, instantibus periculis et morte. Ac rationem haud dubiam affert, quamobrem id facere debeamus. Etenim cum per ipsum morte functum vivamus, ei utique, per quem vivimus, vivere debemus. Atque unum et idem

esse videtur id quod dictum est : cæterum si quis accurate rem expendat, duo hæc esse comperiet ; unum nimirum, quod propter ipsum vivimus, alterum quia ipse nostri causa mortuus est. Quorum utrumque, vel seorsim consideratum, nos ei obnoxios reddere queat : cum autem ambo in unum confluant, cogites velim quanto ei beneficio sis devinctus. Imo tria hæc sunt. Etenim primitias propter te excitavit, atque in cælum evexit : unde etiam addidit, *Ei qui pro nobis mortuus est ac resurrexit*. 16. *Itaque nos ex hoc jam neminem novimus secundum carnem*. Nam si omnes mortui sunt, et omnes resurrexerunt, atque ita mortui sunt, ut peccati tyrannis eos condemnabat ; resurrexerunt autem per regenerationis lavacrum et Spiritus sancti renovationem ; jure dicit, *Neminem fidelium novimus secundum carnem*. Etsi enim in carne sunt, quid tum ? Nam carnalis illa vita interiit : ac desuper in Spiritu geniti sumus, atque aliam vitæ rationem aliumque vitæ statum, nimirum eum qui in cælis est, novimus. Ac rursus hujus beneficii auctorem Christum esse ostendit, ac propterea subjunxit : *Etsi cognovimus Christum secundum carnem, sed nunc jam non novimus*.

2. Quid igitur ? dices, an carnem exiit, ac nunc corporis est expertus ? Apage : nam nunc quoque in carne est. *Hic enim Jesus, qui a vobis assumptus est in cælum, sic veniet (Act. 1. 41)*. Quomodo, sic ? In carne videlicet, et cum corpore. Cur ergo dicit, *Etsi cognovimus Christum secundum carnem, sed nunc jam non novimus* ? Cum de nobis sermo est, *Secundum carnem*, idem est, quod in peccatis esse ; contra, *non secundum carnem*, idem quod in peccatis non esse : at cum de Christo sermo habetur, secundum carnem nihil aliud significat, quam in naturæ affectionibus esse, ut in fame, in siti, in fatigatione, in somno. *Peccatum enim non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus (Isai. 55. 9)*. Atque idcirco dicebat, *Quis ex vobis arguet me de peccato ?* et rursus : *Venit princeps mundi hujus, et in me non habet quidquam (Joan. 8. 46. et 14. 30)*. Illud vero, *non secundum carnem*, nihil aliud indicat, quam cum hujusmodi affectionibus jam vacare, non autem quod extra carnem sit. Nam cum hac quoque, impatibili jam atque immortalis, ad judicium de orbe ferendum venturus est. Ad quam etiam dignitatem nos proficiscemur, cum corpus nostrum conforme effectum fuerit corpori claritatis ipsius (*Philipp. 3. 21*). 17. *Itaque si qua in Christo nova creatura*. Postquam enim a caritate ad virtutem incitavit, jam ab ipsis quoque rebus ad eam nos exstimulat : ac propterea subjungit, *Itaque si qua in Christo nova creatura*. Si quis ipsius fidem amplexus est, inquit, ad alterum opificii genus venit : etenim superne per Spiritum genitus est. Atque ideo par est ut ipsi vivamus, non tantum quia nostri juris non sumus, aut quia ipse pro nobis mortem oppetiit, aut quia primitias generis nostri a morte ad vitam revocavit, sed etiam quia ad alteram vitam accessimus. Vide quot æquas rationes afferat, cur recte nobis ducenda vita sit. Nam ob id quoque crassiore vocabulo correctionem hujusmodi

appellandam censuit, ut magnam migrationem ac vitæ commutationem ostendat. Postea ulterius prosequens id quod dixit, atque ostendens quomodo nova creatura simus, *Vetera transierunt, inquit; ecce facta sunt omnia nova*. Quænam vetera ? Peccata et impietates ; vel etiam Judaicæ omnes ceremoniæ ; vel potius hæc simul et illa. *Ecce facta sunt omnia nova. 18. Omnia autem ex Deo*. Nihil a nobis profectum est. Nam et peccatorum condonatio et adoptatio et gloria incorrupta ipsius munere nobis concessa est. Non enim jam a futuris tantum, sed a præsentibus quoque illos cohortatur. Attende enim : dixerat fore ut resurgeremus, atque ad incorruptionem veniremus, domumque sempiternam haberemus : verum quoniam apud eos, qui futura non periunde ut oportet credunt, præsentia majorem ad excitandos animos vim habent quam futura, quanta jam acceperint demonstrat, et qui tum essent, cum hujusmodi beneficiis ornati sunt. Quinam ergo erant ? Mortui utique omnes (*Omnes enim mortui sunt; et pro omnibus mortuus est* : tanto erga omnes amore flagrabat), ac vitii senio et vetustate omnes confecti.

Omnia jam nova sunt, quomodo. Apostolorum dignitas.—At ecce jam anima nova (purgata enim est), et corpus novum, et novum adorationis genus, et pollicitationes novæ, et Testamentum, et vita, et mensa, et vestis, et omnia nova sunt. Etenim pro terrena Jerusalem cælestem metropolim accepimus ; pro visibili templo templum spirituale cernimus, pro lapideis tabulis carneas, pro circumcisione baptismum, pro manna corpus Dominicum, pro aqua e petra cruorem e latere profluentem, pro virga Mosis aut Aaronis crucem, pro terra illa Judæis promissa cælorum regnum, pro sexcentis sacerdotibus unum pontificem, pro agno rationis experte agnum spiritualem. Hæc aliaque Paulus animo volvens, dicebat, *Nova facta sunt omnia. Omnia autem ex Deo* : per Christum videlicet, ac per beneficium ab eo acceptum. Unde etiam subjungit, *Qui nos reconcilians sibi per Christum, et dedit nobis ministerium reconciliationis*. Ex hoc enim omnia bona. Nam ei qui nos amicos reddidit, eidem quoque alia accepta referenda sunt, quæ Deus nobis in amicitiam receptis largitus est. Neque enim nos hostes manere sinens hujusmodi munere affecti, sed prius in amicitiam ipsius restitutos. Porro cum aio Christum reconciliationis nobis auctorem existisse, Patrem quoque dico : cum dico Patrem dedisse, Filium quoque dico, *Omnia enim per eum facta sunt (Joan. 1. 43)* : atque ipse hujus rei auctor existit. Neque enim nos ad eum accurrimus, sed ipse nos vocavit. Quonam modo vocavit ? Per Christi necem. *Qui nobis dedit ministerium reconciliationis*. Hic rursus apostolorum dignitatem ostendit, declarans et quantum munus ipsorum fidei commissum sit, et quam eximius ac singularis sit Dei erga nos amor. Non enim postquam legati illius, qui venerat, vocem audire neglexerunt, ira incensus est eosque deseruit, sed persistit adhuc, tum per se tum per alios admonens et exhortans. Equis est qui tantam salutis nostræ curam pro

*σάρκα. Εἰ γὰρ πάντες ἀπέθανον, καὶ πάντες ἀνέστησαν, καὶ ἀπέθανον μὲν οὕτως ὡς τῆς ἁμαρτίας ἢ τυραννίς κατεδίκασεν, ἀνέστησαν δὲ διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας, καὶ ἀνακαινώσεως Πνεύματος ἁγίου· εἰκότως φησὶν, Οὐδένα οἶδαμεν κατὰ σάρκα τῶν πιστῶν. Τί γὰρ, εἰ καὶ ἐν σαρκὶ εἰσιν; Ἀλλὰ ἡ ζωὴ ἐκείνη ἢ σαρκικὴ ἀπώλετο, καὶ ἄνωθεν ἐγεννήθημεν ἐν Πνεύματι, καὶ ἑτέραν οἶδαμεν πολιτείαν καὶ διαγωγὴν καὶ ζωὴν καὶ κατάστασιν τὴν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Καὶ πάλιν τοῦτου αὐτοῦ ἀρχηγὸν τὸν Χριστὸν ὄντα δείκνυσσι· διὸ καὶ ἐπήγαγεν, *Εἰ δὲ καὶ ἐγνώκαμεν κατὰ σάρκα Χριστὸν, ἀλλὰ νῦν οὐκέτι γινώσκουμεν.**

β'. Τί οὖν, εἰπέ μοι; τὴν σάρκα ἀπέθετο, καὶ νῦν οὐκ ἔστι μετὰ τοῦ σώματος; Ἄπαγε· καὶ γὰρ καὶ νῦν ἐν σαρκὶ ἔστιν. Οὗτος γὰρ ὁ Ἰησοῦς ὁ ἀναληφθεὶς ἐφ' ἡμῶν εἰς τὸν οὐρανὸν, οὕτως ἐλεύσεται. Οὕτω· πῶς; Ἐν σαρκὶ, μετὰ τοῦ σώματος. Πῶς οὖν φησὶν, *Εἰ δὲ καὶ ἐγνώκαμεν κατὰ σάρκα Χριστὸν, ἀλλὰ νῦν οὐκέτι;* Ἡμῶν μὲν γὰρ τὸ κατὰ σάρκα, τὸ ἐν ἁμαρτίαις εἶναι, τὸ δὲ μὴ κατὰ σάρκα, τὸ μὴ ἐν ἁμαρτίαις εἶναι. Χριστοῦ δὲ τὸ κατὰ σάρκα, τὸ ἐν τοῖς παθήμασι εἶναι τῆς φύσεως, οἶον, ἐν τῷ διψῆν, ἐν τῷ πεινῆν, ἐν τῷ κοπιᾶν, ἐν τῷ καθεύδειν ('Ἐμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. Διὸ καὶ ἔλεγε, *Τίς ἐξ ἡμῶν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας;* καὶ πάλιν, *Ἐρχεται ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου, καὶ ἐν ἐμοὶ οὐκ ἔχει οὐδέν*)· τὸ δὲ μὴ κατὰ σάρκα, τὸ καὶ τούτων ἀπηλλάχθαι λοιπὸν, οὐ τὸ ἐκτὸς σαρκὸς εἶναι. Καὶ γὰρ μετὰ ταύτης ἔρχεται κρίνων τὴν οἰκουμένην, ἀπαθὴ αὐτὴν ἔχων καὶ ἀκήρατον· εἰς δὲ καὶ ἡμεῖς βαδιούμεθα, συμμόρφου τοῦ σώματος ἡμῶν γενομένου τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ. Ὡστε εἰ τις ἐν Χριστῷ καινῇ κτίσις. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπὸ τῆς ἀγάπης προέτρεψεν εἰς τὴν ἀρετὴν, λοιπὸν καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων εἰς τοῦτο ἐνάγει· διὸ καὶ ἐπήγαγεν, *Εἰ τις ἐν Χριστῷ καινῇ κτίσις.* Εἰ τις [515] ἐπίστευσεν αὐτῷ, φησὶν, εἰς ἑτέραν ἤλθε δημιουργίαν· καὶ γὰρ ἄνωθεν ἐγεννήθη διὰ Πνεύματος. Ὡστε καὶ διὰ τοῦτο, φησὶν, ὀφειλομένον αὐτῷ ζῆν, οὐχ ὅτι οὐκ ἔσμεν ἑαυτῶν μόνον, οὐδ' ὅτι ἀπέθανον ὑπὲρ ἡμῶν μόνον, οὐδ' ὅτι ἀνέστησαν ἡμῶν τὴν ἀπαρχὴν μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ εἰς ἄλλην ἤλθομεν ζωὴν. Ὅρα πόσα δικαιοῦματα τοῦ καλῶς ζῆν τίθησι. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ παχυτέρω ὀνόματι καλεῖ τὴν διόρθωσιν, ἵνα πολλὴν δείξῃ τὴν μεταστάσιν καὶ τὴν μεταβολὴν. Εἴ-α περαιτέρω ἐπεξίουν τῷ εἰρημένῳ, καὶ δεικνύς πῶς καινῇ κτίσις, *Τὰ ἀρχαῖα παρῆλθε*, φησὶν, *ἰδοὺ γέγονε καιρὰ τὰ πάντα.* Ποῖα ἀρχαῖα; Ἦτοι τὰ ἁμαρτήματά φησι, καὶ τὰς ἀσεβείας, ἢ τὰ Ἰουδαϊκά πάντα· μᾶλλον δὲ καὶ ταῦτα κάκεινά φησιν. Ἰδοὺ γέγονε τὰ πάντα καιρὰ. Τὰ δὲ πάντι ἐκ τοῦ Θεοῦ. Οὐδὲν ἐξ ἡμῶν. Καὶ

γὰρ ἀφεῖς ἁμαρτημάτων καὶ υἰοθεσία καὶ ἡ δόξα ἀφθαρτος ἐξ αὐτοῦ ἡμῶν δωδότηται. Οὐκέτι γὰρ ἀπὸ τῶν μελλόντων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν παρόντων αὐτοὺς προτρέπει. Σκόπει δὲ· εἶπεν, ὅτι μέλλομεν ἀνίστασθαι, καὶ εἰς ἀφθαρσίαν χωρεῖν, καὶ οἰκίαν ἔχειν αἰώνιον· ἀλλ' ἐπειδὴ μεζύονα ἰσχύον εἰς τὸ προτρέψαι ἔχει τὰ παρόντα τῶν μελλόντων πρὸς τοὺς μὴ πιστεύοντας τοῦτοισι, ὡς δεῖ πιστεῦειν, δείκνυσιν ὅσα καὶ ἤδη ἔλαβον, καὶ τίνες ὄντες. Τίνες οὖν ὄντες ἔλαβον; Νεκροὶ πάντες (Πάντες γὰρ, φησὶν, ἀπέθανον, καὶ ὑπὲρ πάντων ἀπέθανον· οὕτω πάντας ὁμοίως ἠγάπα), πεπαλαιωμένοι, γεγηρακότες ἅπαντες τοῖς κακοῖς.

Ἄλλ' ἰδοὺ καὶ ψυχὴ καινὴ (ἐκαθάρθη γὰρ), καὶ σῶμα καινόν, καὶ λατρεία καινὴ, καὶ ἐπαγγελίαι καιναί, καὶ διαθήκη, καὶ ζωὴ, καὶ τράπεζα, καὶ στολὴ, καὶ πάντα καινὰ ἀπλῶς. Καὶ γὰρ ἀντὶ τῆς κάτω Ἱερουσαλὴμ ἐλάβομεν τὴν ἄνω μητρόπολιν, καὶ ἀντὶ ναοῦ αἰσθητοῦ ναὸν εἶδομεν πνευματικόν, ἀντὶ πλακῶν λιθίνων σαρκίνας, ἀντὶ περιτομῆς βάπτισμα, ἀντὶ τοῦ μάννα σῶμα δεσποτικόν, ἀντὶ ὕδατος ἀπὸ πέτρας αἶμα ἀπὸ πλευρᾶς, ἀντὶ ράβδου Μωϋσέως ἢ Ἀαρῶν τὸν σταυρὸν, ἀντὶ γῆς τῆς ἐπαγγελίας ἢ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀντὶ μυρίων ἱερέων ἓνα ἀρχιερέα, ἀντὶ ἀμνοῦ ἀλόγου ἀμνὸν πνευματικόν. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα λογιζόμενος ἔλεγε, *Καινὰ τὰ πάντα. Ταῦτα δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ διὰ Χριστοῦ καὶ τῆς αὐτοῦ δωρεᾶς.* Διὸ καὶ ἐπήγαγε· *Τοῦ καταλλάξαντος ἡμᾶς ἑαυτῷ διὰ τοῦ Χριστοῦ, καὶ δόντος ἡμῶν τὴν διακονίαν τῆς καταλλαγῆς.* Ἀπὸ γὰρ τοῦτου πάντα τὰ ἀγαθὰ. Ὁ γὰρ φίλους ἡμᾶς ποιήσας, αὐτὸς καὶ τῶν ἄλλων αἷτις, ἃ τὰς φίλους ἔδωκεν ὁ Θεός. Οὐ γὰρ ἀφεῖς μένειν ἐχθροῦς, οὕτως ἡμᾶς ἡμεψάτο, ἀλλὰ φίλους ποιήσας ἑαυτῷ. Ὅταν δὲ εἴπω, ὅτι Χριστὸς αἷτις τῆς καταλλαγῆς, καὶ τὸν Πατέρα λέγω· ὅταν εἴπω τὸν Πατέρα δεδωκέναι, καὶ τὸν Υἱὸν λέγω. Πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο· καὶ τοῦτου δὲ αὐτῆς [516] αἷτις. Οὐ γὰρ ἡμεῖς αὐτῷ προσεδράμομεν, ἀλλ' αὐτὸς ἡμᾶς ἐκάλεσε. Πῶς ἐκάλεσε; Διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ σφραγίδος. Καὶ δόντος ἡμῶν τὴν διακονίαν τῆς καταλλαγῆς. Πάλιν ἐνταῦθα δείκνυσσι τὸ τῶν ἀποστόλων ἀξίωμα, δεικνύς ἡλίκων πρᾶγμα ἐνεχειρίσθησαν, καὶ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ τὴν ὑπερβολὴν. Οὐδὲ γὰρ, ἐπειδὴ παρῆκουσαν τοῦ ἐλθόντος πρεσβευτοῦ, παρωξύνθη καὶ ἀφήκεν αὐτοὺς, ἀλλ' ἐπιμένει παρακαλῶν καὶ δι' ἑαυτοῦ καὶ δι' ἑτέρων. Τίς ἂν ταύτην ἀξίως ἐκπλαγεῖν τὴν κηδεμονίαν; Ἐσφράγη ὁ Υἱὸς ἐπὶ καταλλαγῆς ἐλθὼν, ὁ γνήσιος καὶ μονογενὴς, καὶ οὐδὲ οὕτως ἀπεστράφη τοὺς ἀνηρηκότας ὁ Πατὴρ, οὐδὲ εἶπεν, Ἐπεμψα τὸν Υἱόν μου πρεσβευσόμενον, οἱ δὲ οὐ

• *Legchatur* ἀντὶ τῆς ἐπαγγελίας.

μόνον οὐκ ἠθέλησαν ἀκούσαι, ἀλλὰ καὶ ἀνεΐλον καὶ ἐταύρωσαν· ἄξιον αὐτοὺς ἀφείναι λοιπόν· ἀλλὰ τούναντιόν ἄπαν, ἐπειδὴ ἐκεῖνος ἀπῆλθεν, ἡμῖν τὸ πρᾶγμα ἐπίστευσε. *Δόντος γὰρ ἡμῖν, φησί, τὴν διακονίαν τῆς καταλλαγῆς. Ὡς ὅτι Θεὸς ἦν ἐν Χριστῷ κόσμον καταλλάσσειν ἑαυτῷ, μὴ λογιζόμενος αὐτοῖς τὰ παραπτώματα αὐτῶν.* Εἶδες ἀγάπην πάντα λόγον, πάντα ὑπερβαίνουσαν νοῦν; *Τίς ὁ ὑβρισμένος; Αὐτός. Τίς ὁ πρῶτος ἐλθὼν εἰς καταλλαγάς; Αὐτός. Καὶ μὴν τὸν Υἱὸν ἐπεμψε, φησὶν, οὐκ αὐτός ἦλθε. Τὸν Υἱὸν μὲν ἐπεμψεν, οὐκ αὐτός δὲ παρεκάλει μόνον, ἀλλὰ καὶ μετ' αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ ὁ Πατήρ· διὸ ἐλεγεν, ὅτι Ὁ Θεὸς ἦν ὁ καταλλάσσειν ἑαυτῷ τὸν κόσμον ἐν Χριστῷ.* Τούτῃ ἐστι, διὰ τοῦ Χριστοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, *Τοῦ δόντος ἡμῖν τὴν διακονίαν τῆς καταλλαγῆς, ἐπιδορθώσαι κέχρηται, λέγων· Μὴ νομίσητε, ὅτι ἡμεῖς ἴσμεν οἱ τοῦ πράγματος ἀθένοι· διάκονοι ἴσμεν· ὁ δὲ τὸ πᾶν ἐργαζόμενος Θεὸς ἐστίν, ὁ διὰ τοῦ Μονογενοῦς τὴν οἰκουμένην καταλλάξας. Καὶ πῶς κατήλλαξεν ἑαυτῷ; τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ θαυμαστόν, οὐχ ὅτι φίλος ἐγένετο μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ οὗτος φίλος. Οὕτω πῶς; Ἄφεις αὐτοῖς τὰ ἀμαρτήματα· ἄλλω; γὰρ οὐκ ἦν· διὸ καὶ ἐπήγαγε, *Μὴ λογιζόμενος αὐτοῖς τὰ παραπτώματα αὐτῶν.* Καὶ γὰρ εἰ ἠθέλησεν ἀπαιτῆσαι λόγον τῶν πεπλημμελημένων, πάντες ἂν ἀπωλόμεθα· οἱ γὰρ πάντες ἀπέθανον. Ἄλλ' ὁμῶς τοσοῦτων ὄντων τῶν ἀμαρτημάτων, οὐ μόνον οὐκ ἀπῆτησε δίκην, ἀλλὰ καὶ κατηλλάγη· οὐ μόνον ἀφῆκεν, ἀλλ' οὐδὲ ἐλόγισατο. Οὕτω καὶ ἡμᾶς ἀφίεναι χρὴ τοῖς ἐχθροῖς, ἵνα τῆς αὐτῆς καὶ αὐτοὶ τύχωμεν ἀφέσεως. *Καὶ θέμενος ἐν ἡμῖν τὸν λόγον τῆς καταλλαγῆς. Οὐδὲ γὰρ ἡμεῖς ἐπὶ τῆ φορτικῶν ἤλυθον νῦν, ἀλλ' ἵνα φίλους πάντας ποιήσωμεν τῷ Θεῷ. Ἐπειδὴ γὰρ ἐμοί, φησὶν, οὐκ ἐπέστησαν, παραμένετε παρακαλοῦντες ὑμεῖς, ἕως ἂν πείσητε. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν· Ὑπὲρ Χριστοῦ οὖν πρὸς θεοῦ, ὡς τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν. Δεόμεθα ὑπὲρ Χριστοῦ, καταλλάγητε τῷ Θεῷ.**

[517] γ. Εἶδες πῶς ἦρε τὸ πρᾶγμα, τὸν Χριστὸν εἰσαγαγὼν τιθέντα τὴν ἱκετηρίαν ταύτην; μᾶλλον δὲ οὐχὶ τὸν Χριστὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν Πατέρα; Ὁ γὰρ λέγει, τοῦτο ἐστίν· Ἐπεμψε τὸν Υἱὸν ὁ Πατήρ παρακαλέσαι, καὶ πρὸς θεοῦ σασθαι πρὸς τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν ὑπὲρ αὐτοῦ. Ἐπεὶ οὖν σφαιγεῖς ἐκεῖνος ἀπῆλθεν, ἡμεῖς διεδεξάμεθα τὴν πρὸς θεοῦ, καὶ ἀντ' αὐτοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς παρακαλοῦμεν ὑμᾶς. Τοσοῦτου τιμᾶται τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, ὅτι καὶ τὸν Υἱὸν ἐπέδωκε, καὶ ταῦτα εἰδὼς ὅτι σφαιγήσεται, καὶ ἀποστόλους ἡμᾶς δι' ὑμᾶς ἐποίησεν ὥστε εἰκότως ἔλεγε, *Πάντα δι' ὑμᾶς. Ὑπὲρ Χριστοῦ οὖν πρὸς θεοῦ.* Τούτῃ ἐστιν, ἀντὶ τοῦ Χριστοῦ· ἡμεῖς γὰρ ἀνεδεξάμεθα τὰ ἐκείνου. Εἰ δὲ μέγα σοι δοκεῖ τοῦτο εἶναι, ἀκούσον καὶ τῶν ἐξῆς, δι' ὧν δείκνυσιν, ὅτι οὐκ ἄντ' αὐτοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀντὶ τοῦ Πατρὸς τοῦτο ποιοῦσι. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἐπήγαγεν, *Ὡς τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν.* Οὐ γὰρ διὰ τοῦ Γίου αὐτοῦ παρακαλεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ δι' ἡμῶν τῶν τὸ ἐκείνου ἀναδεξαμένων ἔργων. Μὴ τοίνυν νο-

μίσσητε, φησὶν, ὑφ' ἡμῶν ἀξιοῦσθαι· αὐτός ὁ Χριστὸς ὑμᾶς παρακαλεῖ, αὐτός ὁ τοῦ Χριστοῦ Πατήρ δι' ἡμῶν. Τί ταύτης τῆς ὑπερβολῆς γένοιτ' ἂν ἴσον; Αὐτός γὰρ ὁ μυρία εὐεργετήσας ὑβρισθεῖς, οὐ μόνον οὐκ ἀπῆτησε δίκην, ἀλλὰ καὶ ἔδωκε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, ἵνα καταλλαγῶμεν. Οὐ κατηλλάγησαν οἱ δεξάμενοι, ἀλλὰ καὶ ἔσφαξαν. Πάλιν ἐπεμψεν ἑτέρους πρέσβεις παρακαλοῦντας· καὶ τούτων πεμφθέντων, αὐτός ἐστίν ὁ ἀξιῶν. Τί δὲ ἀξιοῖ; *Καταλλάγητε τῷ Θεῷ.* Καὶ οὐκ εἶπε, *Καταλλάξτε ἑαυτοῖς τὸν Θεόν·* οὐ γὰρ ἐκεῖνός ἐστιν ὁ ἐχθραίνων, ἀλλ' ὑμεῖς· Θεὸς γὰρ οὐδέποτε ἐχθραίνει. Καὶ δικαιολογούμενος δὲ καθάπερ πρὸς θεοῦ ἀποσταλεῖς, *Τὸν γὰρ μὴ γνόντα ἀμαρτίαν, ὑπὲρ ἡμῶν ἀμαρτίαν ἐποίησε,* φησὶν. Οὐ λέγω τὰ πρότερα, ὅτι ὑβρίσατε, ὅτι οὐδὲν ἠδικηκότα, ὅτι εὐεργετήσαντα, ὅτι δίκην οὐκ ἀπῆτησεν, ὅτι παρακαλεῖ πρῶτος, ὑβρισθεῖς πρῶτος· μηδὲν ἐκείνων κέσθω τέως. Διὰ τοῦτο μόνον οὐκ ἂν εἴητε δίκαιοι καταλλαγῆναι, δι' ὅπερ ἐποίησεν εἰς ὑμᾶς νῦν; Καὶ τί ἐποίησε; *Τὸν γὰρ μὴ γνόντα ἀμαρτίαν, δι' ὑμῶν ἀμαρτίαν ἐποίησεν.* Εἰ γὰρ μηδὲν ἦνυτε, τοῦτο δὲ μόνον ἐργάσατο, ἐνόησον ἡμῶν ἦν τὸ ὑπὲρ τῶν ὑβρικῶτων τὸν Υἱὸν δοῦναι. Νῦν δὲ καὶ μέγала κατηύρωσε, καὶ μετὰ τούτων τὸν οὐδὲν ἠδικηκότα ὑπὲρ τῶν ἠδικηκῶτων κολασθῆναι ἔλασεν. Ἄλλ' οὐκ εἶπε τοῦτο, ἀλλ' ὁ πολλῷ μείζον ἐστὶ τοῦτου τέθεικε. Ποῖον δὴ τοῦτο; *Τὸν μὴ γνόντα ἀμαρτίαν,* φησὶ, τὸν αὐτοδικαιοσύνην ὄντα, *ἀμαρτίαν ἐποίησε·* τούτῃ ἐστιν, ὡς ἀμαρτωλὸν κατακριθῆναι ἀφῆκεν, ὡς ἐπικατάρατον ἀποθανεῖν· *Ἐπικατάρατος γὰρ ὁ κρεμύμενος ἐπὶ ζύλου.* Τοῦ γὰρ ἀποθανεῖν τὸ οὕτως ἀποθανεῖ πολλῷ μείζον ἦν ὅπερ καὶ ἀλλαχοῦ αἰνιτιτόμενος, φησὶ, [518] *Ἰγρήκοος γενόμενος μέχρι θανάτου, θάνατον δὲ σταυρῶν.* Οὐδὲ γὰρ κόλασιν εἶχε μόνον τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ καὶ αἰσχύνῃν. Ἐνόησον τοίνυν ὅσα σοι παρέσχε. Μέγα μὲν γὰρ καὶ τὸ ἀμαρτωλὸν ὄντα ὑπὲρ ὅτου οὖν ἀποθανεῖν· ὅταν δὲ καὶ δίκαιος ὁ τοῦτο πάσχωσιν ἢ, καὶ ὑπὲρ ἀμαρτωλῶν ἀποθάνῃ, καὶ μὴ ἀποθάνῃ μόνον, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐπικατάρατος, καὶ μὴ ὡς ἐπικατάρατος μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ μέγала ἡμῖν ἐντεῦθεν χαρίζεται ἀγαθὰ, ἃ μηδέποτε προσεδοκῆσαμεν (*Ἴνα γὰρ γενώμεθα Θεοῦ δικαιοσύνη ἐν αὐτῷ,* φησὶ), ποῖος ταῦτα λόγος, ποῖος ταῦτα παραστήσας δυνήσεται νοῦς; Τὸν γὰρ δίκαιον, φησὶν, ἐποίησεν ἀμαρτωλὸν, ἵνα τοὺς ἀμαρτωλοὺς ποιήσῃ δικαίους. Μᾶλλον δὲ οὐδὲ οὕτως εἶπεν, ἀλλ' ὁ πολλῷ μείζον ἦν· οὐ γὰρ ἐξῆν ἔθῃκεν, ἀλλ' αὐτὴν τὴν ποιότητα. Οὐ γὰρ εἶπεν, *Ἐποίησεν ἀμαρτωλὸν, ἀλλ' ἀμαρτίαν·* οὐχὶ, τὸν μὴ ἀμαρτῶντα μόνον, ἀλλὰ, τὸν μηδὲ γνόντα ἀμαρτίαν· ἵνα καὶ ἡμεῖς γενώμεθα, οὐκ εἶπε, δίκαιοι, ἀλλὰ δικαιοσύνη, καὶ Θεοῦ δικαιοσύνη. Θεοῦ γὰρ ἐστὶν αὐτὴ, ὅταν μὴ ἐξ ἔργων, ὅταν καὶ κηλίδα ἀνάγκη τινὴ μὴ εὐρεθῆναι, ἀλλ' ἀπὸ χάριτος δικαιοθῶμεν, ἔνθα πᾶσα ἀμαρτία ἠφάνισται. Τοῦτο δὲ ὁμοῦ οὐτε ἐπαρθῆναι ἀφήσιν, ἅτε τοῦ Θεοῦ τὸ πᾶν χαρισαιμένου, καὶ διδάσκει τοῦ δοθέντος τὸ

* Aliam lectionem affert in margine Savilius: ἴσον; ὕβρισθη μυρία εὐεργετήσας ὑβρισθεῖς οὐ.

dignitate admirari possit? Interemptus est Filius, qui dirimendæ injuriæ causa venerat; Filius, inquam, verus atque unigenitus. ac ne sic quidem Pater eos, qui ipsi necem intulerunt, aversatus est, nec dixit, Misi legationis causa Filium meum; illi autem non modo ipsum audire recusarunt, sed etiam de medio sustulerunt, atque in crucem egerunt: æquum est jam eos derelinquere: verum contra omnino fecit; et quia ille abscessit, nobis hanc provinciam mandavit. *Qui dedit nobis ministerium reconciliationis: 19. quoniam quidem Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi, non reputans illis delicta ipsorum.* Videsne caritatem, vim omnem verborum, cogitationem omnem excedentem? Quisnam erat, qui injuriam acceperat? Ipse. Quisnam fuit, qui primus ad delendam inimicitiam venit? Ipse. At, inquires, Filium misit, non autem ipse venit, Filium quidem misit, sed tamen non is solum hortabatur, sed Pater quoque, et cum eo et per eum: ob idque etiam dicebat Apostolus, *Deus erat mundum sibi reconcilians in Christo.* Hoc est, per Christum. Quoniam enim dixerat, *Qui dedit nobis ministerium reconciliationis,* temperamento quodam utitur, dicens: Ne existimetis summam hujus rei auctoritatem penes nos esse; ministri tantum sumus: Deus est qui totum hoc efficit, qui per Unigenitum terrarum orbem reconciliavit. Quo tandem id modo? nam hoc est admirabile, non solum quod amicus effectus sit, sed etiam quod sic amicus. Sic, quomodo? Peccata ipsi remittens; nam aliter amicitia contrahi non poterat: unde etiam subdidit, *Non reputans illis delicta ipsorum.* Etenim si admissorum peccatorum rationem exposcere voluisset, omnes periissemus: omnes quippe mortui erant. Sed tamen cum tantus peccatorum numerus esset, non modo nullas a nobis pœnas expetivit, sed etiam nobiscum in gratiam rediit; non modo remisit, sed nec imputavit. Sic et nobis faciendum est, ut inimicis nostris ignoscamus, quo eandem veniam impetremus. *Et posuit in nobis verbum reconciliationis.* Neque enim nos ad grave aliquod negotium venimus, sed ut omnes Deo amicos efficiamus. Quoniam, inquit, verbis meis fidem non adhibuerunt, in exhortando ipsi perstate, donec persuaseritis. Ideo subjunxit: *20. Pro Christo legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos. Obsecramus pro Christo, reconcilianini Deo.*

3. Vides quomodo hoc negotium extulerit, cum Christum ipsum supplicentem induxit; imo non Christum solum, sed etiam Patrem? Horum enim verborum hic sensus est: Pater Filium misit, qui ipsius nomine exhortaretur, atque apud hominum genus legationis munus susciperet: sed quoniam ille necatus abscessit, nos legationi illi successimus, atque et illius et Patris nomine vos exhortamur. Tanto nimirum in pretio est apud eum hominum genus, ut et Filium dederit, idque cum eum mactatum iri sciret, et vestra causa nos apostolos crearet. Itaque non abs re dicebat, *Omnia propter vos. Pro Christo igitur legatione fungimur;* ac si diceret, Christi vice: non enim ipsius muneri successimus. Quod si

hoc magnificentius aliquanto tibi dictum videtur, audi quæ sequuntur, ex quibus ostendit, quod non Christo dumtaxat, sed Patri quoque hoc faciant. Nam ob id etiam adjuunxit, *Tanquam Deo per nos exhortante.* Non enim per Filium tantum suum, sed et per nos quoque, qui ipsius muneri successimus, exhortamur. Quamobrem ne existimetis vos a nobis rogari: Christus ipse vos rogat, Pater ipse per nos vos orat. Ecquid est quod cum tam eximia benignitate conferri possit? Ipse enim post innumera sua beneficia contumellis affectus, non modo nullas pœnas sumpsit, verum etiam Filium suum dedit, ut ipsi reconciliemur. Qui autem eum acceperunt, adeo in gratiam reduci non curarunt, ut etiam eam morte affecerint. Rursum alios deprecatores misit, iisque missis, ipse est qui rogat. Quid autem rogat? *Reconcilianini Deo.* Non dixit, Dei gratiam recuperate; neque enim ipse est qui inimicitias gerit, sed vos: Deus quippe nunquam inimicitias gerit. Atque etiam ut legatus missus, causam disceptans. *21. Eum enim, inquit, qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit.* Non priora dico, inquit, nempe quod contumelia eum affecistis, quod eum a quo nihil injuriæ acceperatis, quod præclare de vobis meritum, quod nullas a vobis pœnas expetivit, quod prior injuria affectus, prior rogat: nihil horum nunc commemoretur. Annon vel ob unum hoc beneficium, quod nunc in vos contulit, requum fuerit ut cum ipso in gratiam redeatis? Et quod tandem? *Eum qui non noverat peccatum, pro vobis peccatum fecit.* Nam etiamsi nihil omnino præstitisset, sed hoc dumtaxat fecisset; cogita, quæso, quanti illud æstimandum erat, quod Filium suum pro iis, a quibus contumelia affectus fuerat, dedisset. Nunc vero et magna præstitit, et præterea eum qui læsus fuerat, pro iis qui læserant, cruciari permisit. At hoc minime quidem dixit Apostolus, sed, quod multo his majus erat, posuit. Quidnam autem? *Eum, inquit, qui non noverat peccatum, qui ipsamet justitia erat, peccatum fecit;* hoc est, ut peccatorem condemnari passus est, ut maledictum hominem mori: *Maledictus enim, qui pendet in ligno (Deut. 21. 23).* Multo quippe atrocius erat ita mori, quam dumtaxat mori: quod ipse quoque alio loco subindicat, dicens, *Factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis (Philipp. 2. 8).* Neque enim cruciatum dumtaxat ea res habebat, sed et ignominiam. Animadvertite itaque quot ab eo beneficia acceperis. Magnum enim censendum est, cum quis, etiam peccator, pro alio quicumque sit mortem oppetit: at cum justus etiam est qui patitur, et pro peccatoribus moritur; nec solum moritur, sed etiam ut execrandus, nec ut execrandus tantum moritur, verum etiam ingentia hinc, et quæ nunquam expectaveramus, bona nobis conciliat (*Ut enim efficiamur Dei justitia in ipso, inquit*): quænam hæc oratio, quænam mens hæc consequi atque exprimere queat? Eum enim, qui justus erat, inquit, peccatorem fecit, ut peccatores justos efficiat. Invo ne sic quidem loquutus est, sed quod longe sublimius erat, dixit;

neque enim affectionem, sed qualitatem ipsam posuit. Non enim dixit, Fecit peccatorem, sed, *Fecit peccatam*; non, Eum qui peccatum non perpetravit, sed, Qui ne peccatum quidem norat: ut et nos efficiamur, non justus, sed justitia ipsa, atque adeo Dei justitia. Dei enim ipsa est, cum non ex operibus (nam in iis nullam labem inveniri necesse esset), sed ex gratia, quæ peccatum omne prorsus delet, justificamur. Hoc porro simul nec animis efferrî nos sinit, quod Deus id totum nobis tribuerit, et beneficii magnitudinem ostendit. Prior enim illa legis atque operum justitia est, hæc vero Dei justitia. Hæc igitur cogitantes, magis verba ista, quam gehennam timeamus; magis has res; quam ipsum cælorum regnum admiremur; nec grave esse judicemus pœna affici, sed peccare. Nam etiamsi ipse in nos minime animadverteret, nos tamen de nobis ipsis pœnas sumere deberemus, qui tam ingrati in bene de nobis meritum exstitimus. Et quidem, amasiam quispiam habens, sæpe etiam sibi mortem conscivit, quod ea potiri non potuisset; atque etiam potius, si quid in eam peccarit, ne luce quidem se dignum existimat: nos autem tam benignum Dominum contumelialis incessentes, non nosipsos in gehennæ flammam injiciemus? Mirum aliquid, singulare, quodque plerisque incredibile videbitur, dicam: major ei qui, cum tam benignum Dominum ostenderit, pœnas luit, consolatio futura est, si sana mente sit, eumque, ut par est, amet, quam ei de quo supplicium non sumitur.

4. Atque hoc vel ex communi consuetudine perspicere potest. Nam qui hominem sibi carissimum læsit, tum maxime quiescit, cum a seipso pœnas exegerit, ac mali aliquid perpessus fuerit: ut et David dicebat, *Ego qui pastor sum, peccavi; ego qui pastor sum, inique egi: isti qui oves sunt, quid fecerunt? Vertatur, obsecro, manus tua contra me et contra domum patris mei (2. Reg. 24. 17)*. Ad hæc cum Absalonem amisit, gravissimas a seipso pœnas exposcebat: quamquam non ipse erat, qui injuriam intulerat, sed qui acceperat; sed tamen quia ingenti amore filium defunctum complectebatur, doloribus sese conficiebat, hac ratione levioere sibi ejus casum efficiens. Sic nos igitur, cum in eum peccamus, in quem peccare minime oportebat, pœnam de nobisipsis sumamus. Annon eos videtis, qui clarissimis filiis orbatî sunt, quomodo discrucietur ac capillos vellant, quoniam solatii loco illis est, pro iis quos amant sese afflictere? Quod si, cum nihil mali in homines nobis carissimos admiserimus, levamur tamen, cum ex eorum calamitatibus dolore ipsi afficimur; annon cum ipsi sumus, qui eos ad iracundiam concitavimus et injuriam intulimus, multo magis nos recreabit pœnas dare, quam pœna non affici? Nemini id dubium est. Si quis erga Christum eo amore est, quo debet, quid dicam intelligit, quomodo, ne ipso quidem ignoscante, quin seipsum cruciet non sustinebit: maxi-

mum enim supplicium eo ipso pendit, quod ipsum ad iracundiam exstimulavit. Nec vero me fugit incredibilia plerisque videri quæ dico; sed tamen ita se res habet, ut dixi. Quocirca si Christum ita amemus, ut amandus est, peccatorum nostrorum ipsimet vindices erimus. Iis enim, qui cujusvis hominis amore flagrant, non illud molestum est, quod pro offenso ejus quem amant gravius aliquid patiantur, sed illud ante omnia, quod eum quem diligunt offenderint. Ac si ille ira commotus, injuriam acceptam non ulciscatur, hoc ipso amicis gravius exerceat: contra, si quid pœnarum suniat, plus ei levationis affert. Ne igitur gehennam perhorrescamus, sed id potius timeamus ne Deum offendamus: hoc enim illo atrocius est, cum insensus vultum suum a nobis avertit; hoc quoque supplicio gravius atque acerbius. Atque ut quantum hoc malum sit intelligas, animadverte quod dico. Si quis rex latronem aliquem ac facinorosum hominem pœnas luentem conspiciens, eorum et unicum ac germanum filium necandum dederit, atque una cum morte crimen quoque ab illo ad filium, longe ab illius flagitiis remotum, transtulerit, ut reum et a supplicio eximat et ab infamia vindicet, atque insuper ad ingentem dignitatem exerit; ac deinde ipse post allatam illi ejusmodi salutem amplissimamque gloriam ab eo, in quem tanta beneficia contulerit, contumelialis afficiatur; annon ille, si modo mente constet, millies mortem oppetere mallet, quam tam ingrati animi crimine laborare? Hoc itaque nunc quoque perpendamus, atque ob offensum beneficum acerbos gemitus emittamus: nec quia injuriis a nobis lacessitus longanimitem se præbet, fidentem animum præferamus, verum ob id quoque ipsum distorqueamur. Nam etiam apud homines, cum quis impacta sibi in dextram maxillam alapa sinistram quoque præbet, majorem ultionem sumit, quam si mille plagas infixisset: et cum maledictis impetitus, non modo maledicta non regerit, sed etiam conviciatori suo fausta precatur, gravius eum ferit, quam si sexcentis eum probris aspersisset. Quod si in hominibus, cum is quem injuria affecimus lenem se nobis præbet, erubescamus; quanto magis in Deo metuendum illis est, qui peccandi finem non faciunt, nec quidquam adversi patiuntur: siquidem in capitis ipsorum perniciem, inenarrabilis cruciatus asservatur. Hæc igitur animo volentes, peccatum ante omnia timeamus: hoc enim pœna est, hoc gehenna, hoc innumera mala. Nec vero tantum timeamus, sed etiam fugiamus, ac Deo perpetuo placere studeamus: hoc enim regnum est, hoc vita, hoc innumera bona. Ita fiet ut et hic jam regno potiamur, et futuris bonis: quæ utinam omnes consequamur, per gratiam ac benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

μέγεθος. Ἐκείνη γὰρ ἡ προτέρα νόμου καὶ ἔργων δικαιοσύνη, αὕτη δὲ Θεοῦ δικαιοσύνη. Ταῦτ' οὖν ἐνοήσαντες φοβηθῶμεν τῆς γέννης μᾶλλον τὰ ῥήματα ταῦτα, αἰδεσθῶμεν μᾶλλον τῆς βασιλείας τὰ πράγματα, καὶ μὴ νομίσωμεν χαλεπὸν εἶναι τὸ κολάζεσθαι, ἀλλὰ τὸ ἀμαρτάνειν. Καὶ γὰρ αὐτοὶ εἰ μὴ ἐκόλαζεν ἡμᾶς, αὐτοὺς ἔχρην ἀπαιτήσαι δίκην ἑαυτοῦς, οὕτως ἀγνώμονας περὶ τὸν εὐεργέτην γενομένους. Νῦν δὲ ἐρωμένην μὲν τις ἔχων, πολλάκις καὶ ἑαυτὸν κατέσφαξε, μὴ τυχὼν τοῦ ἔρωτος· καὶ τυχὼν δὲ, πεπλημμεληκῶς εἰς αὐτήν, οὐδὲ ἄξιον ζῆν ἡγείται· εἰς δὲ τὸν οὕτω φιλόνηρον καὶ ἡμερον ὑβρίζοντες, οὐχ ἑαυτοὺς ἐμβαλοῦμεν εἰς τὸ πῦρ τῆς γέννης; Εἰπω τι παράδοξον καὶ θαυμαστὸν, καὶ πολλοῖς ἴσως ἀπιστον· μείζων ἔσται παραμυθία τῷ κολαζομένῳ μετὰ τὸ παροξύναι τὸν οὕτω φιλόνηρον, ἐὰν νοῦν ἔχη, καὶ φιλή τὸν Δεσπότην, ὡς φιλεῖν δεῖ, ἢ τῷ μὴ κολαζομένῳ.

δ. Καὶ τοῦτο καὶ ἀπὸ τῆς κοιτῆς συνθηλαίας ἔστιν ἰδεῖν. Ὁ γὰρ εἰς τὸν φίλτατον ἡδίκηκῶς, τότε μάλιστα ἀναπαύεται, ὅταν ἑαυτὸν ἀπαιτήσῃ δίκην, καὶ πάθῃ κακῶς· ὡσπερ οὖν καὶ ὁ Δαυὶδ ἔλεγεν, Ἐγὼ ὁ ποιμὴν ἡμαρτον, καὶ ἐγὼ ὁ ποιμὴν ἐκακοποίησα· καὶ οὗτοι, τὸ ποιμνιον, τί ἐποίησαν; Γενέσθω ἡ χεὶρ σου ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πατρὸς μου. Καὶ ὅτε τὸν Ἀδελφωμὸν ἀπέλωσε, δίκην ἑαυτὸν ἀπῆτει τὴν ἐσχάτην· καίτοι γε οὐκ ἦν αὐτὸς ὁ ἡδίκηκῶς, ἀλλ' ὁ ἡδίκημένος· ἀλλ' ὅμως ἐπειδὴ σφόδρα ἐφιλεῖ τὸν ἀπαλθόντα, κατέτεινεν ἑαυτὸν ταῖς ὀδύνας, ταύτη παραμυθούμενος ἑαυτόν. Καὶ ἡμεῖς τοῖνον, ὅταν ἀμαρτάνωμεν εἰς ὃν οὐκ ἔχρην [519] ἀμαρτάνειν, δίκην ἑαυτοῦς ἀπαιτῶμεν. Οὐχ ὁρᾶτε τοὺς ἀποβαλόντας παῖδας γνησίους, ὅτι διὰ τοῦτο καὶ κόπτονται καὶ τρίβας τίλλουσιν, ἐπειδὴ παραμυθίαν ἔχει τὸ κολάζειν ἑαυτοὺς ὑπὲρ τῶν φιλουμένων; Εἰ δὲ, ὅταν μηδὲν ἐργασώμεθα ἡμεῖς τοὺς φιλάτους δεῖν, φέρει παραμυθίαν ἡμῖν τὸ κακῶς πάσχειν, ὑπὲρ ὧν ἐκείνοι κακῶς πεπόνθασιν· ὅταν αὐτοὶ ὦμεν οἱ παροξύναντες καὶ ὑβρικότες, οὐ πολλῷ μᾶλλον ἡμᾶς ἀναπαύσει τὸ δίκην δοῦναι, ἢ τὸ μὴ κολάζεσθαι κόλασιν; Παντί που δῆλον. Εἰ τις φιλεῖ τὸν Χριστόν, ὡς φιλεῖν δεῖ, οἶδεν ὁ λέγων, πῶς οὐδὲ αὐτοῦ συγχωροῦντος ἀνέξεται μὴ κολάζεσθαι· τὴν γὰρ μεγίστην κόλασιν ὑπομένεις παροξύνοντας αὐτόν. Καὶ οἶδα μὲν τοῖς πολλοῖς ἀπιστα λέγων, πλὴν ἀλλ' οὕτως ἐστίν

* Sic legendum, ut notavit Savilius et Interpres Latinus legit. Editi καὶ τὸ μὴ.

ὡσπερ εἶρηκα. Ἐὰν τοῖνον φιλωμεν τὸν Χριστόν, ὡς φιλεῖν δεῖ, ἑαυτοὺς τιμωρησόμεθα ἀμαρτάνοντες. Τοῖς γὰρ ὁτουοῦν ἐρώσιν οὐ τὸ κακὸν τι παθεῖν ἀηδὲς, ὑπὲρ ὧν παρῶνυαν τὸν ἐρώμενον, ἀλλ' αὐτὸ πρὸ πάντων τὸ παροξύναι τὸν ἀγαπώμενον. Κὰν ὀργισθεὶς οὕτος μὴ κολάσῃ, μειζῶνως ἐβασάνισε τὸν ἔραστήν· ἂν δὲ δίκην ἀπαιτήσῃ, μᾶλλον παρεμυθήσαστο. Μὴ τοῖνον γένναν φοβώμεθα, ἀλλὰ τὸ προσκροῦσαι τῷ Θεῷ· τοῦτο γὰρ ἐκείνου χαλεπώτερον, ὅταν ἀποστρέφῃται ὀργιζόμενος· τοῦτο πάντων χειρόν, τοῦτο πάντων φορτικώτερον. Καὶ ἵνα μάθης ἡλίκον ἐστίν, ἐννόησον τοῦτο ὁ λέγων. Εἰ τις κολαζόμενον ἰδὼν ἀνθρώπων ἡσθήναι καὶ κακούργον, αὐτὸς βασιλεὺς ὢν, τὸν ἀγαπητὸν υἱὸν τὸν μονογενῆ καὶ ἰγνήσιον ἔδωκεν ὥστε σφαγῆναι, καὶ μετὰ τοῦ θανάτου καὶ τὴν αἰτίαν ἀπ' ἐκείνου μετήνεγκεν ἐπὶ τὸν υἱὸν οὐκ ὄντα τοιοῦτον, ἵνα καὶ σώσῃ τὸν κατάδικον, καὶ τῆς πονηρᾶς ὑπολήψεως ἀπαλλάξῃ, εἶτα μετὰ ταῦτα εἰς μεγάλην ἀρχὴν αὐτὸν ἀναγαγόν, μετὰ τὴν σωτηρίαν καὶ τὴν δόξαν τὴν ἀπόρρητον, ὑβρίζετο παρὰ τοῦ τοιαῦτα παπονήτος· οὐκ ἂν εἴλετο μυριάκις ἀποθανεῖν ἐκείνος, εἰ γε νοῦν εἶχεν, ἢ τοσαύτη ἀγνωμοσύνη φανῆται ὑπεύθυνος ὢν; Τοῦτο δὲ καὶ νῦν λογιζόμεθα, καὶ στένωμεν πικρῶς ἐφ' οἷς παροξύνωμεν τὸν εὐεργέτην· μηδὲ, ἐπειδὴ μακροθύμως ὑβριζόμενος φέρει, διὰ τοῦτο θαρρῶμεν, ἀλλὰ δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο δακνώμεθα. Καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων, ὅταν τις πληγῆς τὴν δεξιὰν σιαγόνα, δὴ καὶ τὴν ἀριστεράν, μειζῶνως ἀμύνεται, ἢ εἰ μυρίας ἔδωκε πληγὰς· καὶ ὅταν λοιδορηθεὶς, μὴ μόνον οὐκ ἀντιλοιδορήσῃ, ἀλλὰ καὶ εὐλογῆσῃ, χαλεπώτερον ἐπληξεν, ἢ εἰ μυριοὶ ὄνειδεσιν ἐπλυνεν. Εἰ δὲ ἐπ' ἀνθρώπων, ὅταν ὑβρίζοντες μακροθυμίας ἀπολαύωμεν, καταισχνόνεμεθα [520] πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ Θεοῦ δεδοκίμει χρεὶ τοὺς ἀμαρτάνοντας διηνεκῶς, καὶ οὐδὲν πάσχοντας δεῖνόν· καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ κακῷ τῆς ἑαυτῶν κεφαλῆς ἡ ἄφατος αὐτοῖς θησαυρίζεται τιμωρία. Ταῦτ' οὖν ἐννοοῦντες, πρὸ πάντων ἀμαρτίαν φοβώμεθα· τοῦτο γὰρ κόλασις, τοῦτο γέννα, τοῦτο τὰ μυρία κακά. Μὴ φοβώμεθα δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ φεύγωμεν, καὶ τῷ Θεῷ σπουδάζωμεν διηνεκῶς ἀρέσκειν· τοῦτο γὰρ βασιλεία, τοῦτο ζωὴ, τοῦτο τὰ μυρία καλά. Οὕτω καὶ ἐντεῦθεν ἤδη τῆς βασιλείας ἐπιτευξόμεθα, καὶ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΙΒ'.

Συνεργούντες δὲ καὶ παρακαλοῦμεν, μὴ εἰς κενὸν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ δέξασθαι ὑμᾶς. Λέγει γάρ· Καιρῷ δεκτῷ ἐπήκουσά σου, καὶ ἐν ἡμέρᾳ σωτηρίας ἐδοθήσά σοι.

α'. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, ὅτι Ὁ Θεὸς παρακαλεῖ, καὶ ἡμεῖς πρεσβεύομεν καὶ ἰκετεύομεν, καταλλάγητε τῷ Θεῷ· ἵνα μὴ ἀναπέσωσιν, ἐντεῦθεν αὐτοὺς πάλιν φοβεῖ καὶ διανίστησι λέγων, *Παρακαλοῦμεν, μὴ εἰς κενὸν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ δέξασθαι ὑμᾶς*. Μὴ γὰρ, ἐπειδὴ παρακαλεῖ, φησί, καὶ ἔπεμψε πρεσβευσομένους, διὰ τοῦτο ῥιθυμῶμεν· ἀλλὰ δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο καὶ ἐπιγνώμεθα πρὸς τὸ ἀρέσαι τῷ Θεῷ, καὶ πνευματικὴν συναγαγεῖν ἐμπορίαν (ὅπερ καὶ ἀνωτέρω ἔλεγεν, ὅτι *Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ συνέχει ἡμᾶς*· τούτέστι, θλίβει, ὠθεῖ, κατεπείγει), ἵνα μὴ μετὰ τοσαύτην κηδεμονίαν ἀναπεσόντες^α, καὶ μηδὲν γενναῖον ἐπιδειξάμενοι, τῶν τοσοῦτων ἐκπέσῃτε ἀγαθῶν. Μὴ τοίνυν, ἐπειδὴ ἔπεμψε παρακαλέσοντας, νομίσητε τοῦτο αἰεὶ εἶναι· μέχρι τῆς παρουσίας αὐτοῦ τῆς δευτέρας τοῦτο ἔσται, μέχρι τότε παρακαλεῖ, ἕως ἂν ὦμεν ἐνταῦθα· μετὰ δὲ ταῦτα δίχη καὶ κόλασις. Διὰ τοῦτο, *Συνεχόμεθα*, φησίν. Οὐδὲ γὰρ ἀπὸ τοῦ μεγέθους τῶν ἀγαθῶν αὐτοὺς καὶ τῆς φιλανθρωπίας μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς βραχύτητος τῆς τοῦ καιροῦ κατεπείγει αἰεὶ. Διὸ καὶ ἀλλαχοῦ φησι, *Νῦν γὰρ ἐγγύτερον ἡμῶν ἡ σωτηρία*· καὶ πάλιν, *Ὁ Κύριος ἐγγύς*. Ἐνταῦθα δὲ τι καὶ πλέον ποιεῖ. Οὐδὲ γὰρ ἀπὸ τοῦ τὸ λειπόμενον τοῦ χρόνου βραχὺ καὶ μικρὸν εἶναι, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ τοῦτον μόνον τὸν καιρὸν ἐπιτήδειον εἶναι εἰς σωτηρίαν, ἐνάγει. *Ἰδοὺ γὰρ*, φησί, *νῦν καιρὸς εὐπρόσδεκτος, ἰδοὺ ἡμέρα σωτηρίας*. Μὴ τοίνυν προδῶμεν τὸ εὐκαιρον, ἀλλ' ἐπιδειξόμεθα ἀξίαν τῆς χάριτος· τὴν σπουδὴν. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἡμεῖς ἐπιγνώμεθα, καὶ τὸ βραχὺ καὶ τὸ ἐπιτήδειον εἰδότες τοῦ καιροῦ· διὸ καὶ ἔλεγε, *Συνεργούντες δὲ καὶ παρακαλοῦμεν*. *Συνεργούντες* [521] ὑμῖν· ὑμῖν γὰρ συνεργοῦμεν μᾶλλον, ἢ τῷ Θεῷ, ὅπερ οὐ πρεσβεύομεν. Οὐδενὸς γὰρ ἐκεῖνος δεῖται, ἀλλ' ἡ σωτηρία πᾶσα εἰς ὑμᾶς διαθαίνει. Εἰ δὲ καὶ ἡ Θεῷ λέγει συνεργεῖν, οὐδὲ τοῦτο παραιτεῖται· καὶ γὰρ ἀλλαχοῦ φησι, *Θεοῦ γὰρ ἐσμεν συνεργοί*. Ταύτη φησὶ τοὺς ἀνθρώπους σώζειν πάλιν· *Καὶ παρακαλοῦμεν*. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ παρακαλῶν, οὐχ ἀπλῶς παρακαλεῖ, ἀλλὰ ταῦτα προτεινόμενος τὰ δικαιώματα· ὅτι τὴν Ἰδὸν ἔδωκε τὸν δίκαιον, τὸν οὐδὲ ἁμαρτίαν εἰδόντα, καὶ ἁμαρτίαν αὐτὸν ἐποίησεν ὑπὲρ ἡμῶν τῶν ἁμαρτωλῶν, ἵνα ἡμεῖς γενώμεθα δίκαιοι· ὅπερ ἔχοντα, καὶ Θεὸν ὄντα, οὐδὲ παρακαλεῖν δεῖ, καὶ ταῦτα ἀνθρώπους, καὶ προσκεκρυμμένους, ἀλλὰ παρακαλεῖσθαι καθ' ἐκάστην ἡμέραν· ἀλλ' ὁμως παρακαλεῖ· ἡμεῖς δὲ παρακαλοῦμεν, δικαίωμα μὲν μηδὲν ἔχοντες ἡμῶν εἰπεῖν οὐδὲ εὐεργέτημα, ἐν δὲ μόνον, τὸ ὑπὲρ Θεοῦ, καὶ τοιαῦτα ἐπιδειξαμένου, παρακαλεῖν. Παρακαλοῦμεν δὲ ἵνα τὴν εὐεργεσίαν δέξησθε, καὶ μὴ ἀποκρούσησθε τὴν δωρεάν. Πείσθητε

^α Savil. in marg., καταπεσόντες.

τοίνυν ἡμῖν, καὶ μὴ εἰς κενὸν τὴν χάριν δέξησθε. Ἴνα γὰρ μὴ νομίσωσιν, ὅτι τοῦτό ἐστι καταλλαγῆ μόνον, τὸ πιστεῦσαι τῷ καλοῦντι, ἐπάγει ταῦτα, τὴν περὶ τὸν βίον σπουδὴν ἀπαιτῶν. Τὸ γὰρ ἀπαλλαγέντα ἁμαρτημάτων καὶ φίλον γενόμενον, τοῖς πρότεροις ἐγκάλινδισθαι πάλιν, ἐπ' ἔχθραν ἐπανελεῖν ἐστι, καὶ εἰς κενὸν τὴν χάριν δέξασθαι, κατὰ τὸν τοῦ βίου λόγον.

Οὐδὲν γὰρ ἀπὸ τῆς χάριτος μέγα ὠφελούμεθα εἰς σωτηρίαν, ἀκαθάρτως ζῶντες· ἀλλὰ καὶ βλαπτόμεθα μειζρόνως ταύτη βαρούμενοι καὶ ἐν τοῖς ἁμαρτήμασι, ὅτι καὶ μετὰ ἐπίγνωσιν τοιαύτην καὶ δωρεὰν ἐπὶ τὰ πρότερα ἐπανήλθομεν κακὰ. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν οὐδέπω τίθησιν, ὥστε μὴ τραχὺν ποιῆσαι τὸν λόγον· ὅτι δὲ οὐδὲν ὠφελούμεθα λέγει μόνον. Εἶτα καὶ προφητείας ἀναμνησκεί, κατεπείγων αὐτούς, καὶ συνωθῶν εἰς τὸ διαναστῆναι πρὸς τὴν τῆς οικείας σωτηρίας ἀντίληψιν. Λέγει γὰρ, φησί· *Καιρῷ δεκτῷ ἐπήκουσά σου, καὶ ἐν ἡμέρᾳ σωτηρίας ἐδοθήσά σοι*. *Ἰδοὺ νῦν καιρὸς εὐπρόσδεκτος, ἰδοὺ νῦν ἡμέρα σωτηρίας*. *Καιρὸς εὐπρόσδεκτος*· ποῖος οὗτος; Ὁ τῆς δωρεᾶς, ὁ τῆς χάριτος, ὅτε οὐκ ἔστιν εὐθύνας ἀπαιτηθῆναι τῶν ἁμαρτημάτων οὐδὲ δίχην δοῦναι, ἀλλὰ μετὰ τῆς ἀπαλλαγῆς καὶ μυρίων ἀπολαῦσαι ἀγαθῶν, δικαιοσύνης, ἀγιασμοῦ, τῶν ἄλλων ἀπάντων. Πῶσα γὰρ ἔδει καμεῖν, ὥστε ἐπιτυγεῖν τοῦ καιροῦ τούτου; ἀλλ' ἰδοὺ, μηδὲν καμόντων ἡμῶν παραγέγονεν ἀφ᾽ εἰς φέρον ἀπάντων τῶν ἐμπροσθεν. Διὸ καὶ εὐπρόσδεκτον καλεῖ, ἐπειδὴ καὶ τοὺς μυρία πεπλημμεληκότας προσεδέχετο, καὶ οὐχ ἀπλῶς προσεδέχετο, ἀλλ' εἰς τὴν ἀνωτάτω ἦγε τιμὴν· καθάπερ, ἐπειδὴν Ἐλθὼ βασιλεὺς, οὐ δικαστηρίου καιρὸς, ἀλλὰ χάριτος καὶ σωτηρίας. Διὸ καὶ εὐπρόσδεκτον αὐτὸν καλεῖ, ἕως οὗ ἔτι ἐν τῷ σκάμματι ἐσμέν, ἕως ἐν τῷ ἀμπελῶνι ἐργαζόμεθα, ἕως λείπεται ἡ ἐνδεκάτη.

β'. Προσέλθωμεν, καὶ βίον ἐπιδειξόμεθα [522] ἀγαθόν· καὶ γὰρ εὐκόλον. Ὁ γὰρ ἐν τοιοῦτῳ καιρῷ ἀγωνιζόμενος, ἐν ᾧ τοσαύτη κέχεται δωρεὰ, ἐν ᾧ τοσαύτη χάρις, εὐκόλως ἐπιτεύξεται τῶν βραβείων. Καὶ γὰρ ἐπὶ βασιλείων τῶν κάτω ἐν μὲν τῷ καιρῷ τῶν ἑορτῶν αὐτῶν, καὶ ὅτε ἐν ὑπάτων φαίνονται σχήματι, καὶ ὁ μικρὸν προσενεγκῶν μεγάλας λαμβάνει δωρεάς· ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις, αἷς ἂν δικάζωσι, πολλῆς ἀκριβείας χρεία, πολλῆς ἐξετάσεως. Καὶ ἡμεῖς τοίνυν ἐν τῷ καιρῷ τῆς δωρεᾶς ταύτης ἀγωνισώμεθα· ἡμέρα χάριτός ἐστι, χάριτος θείας· διὸ καὶ εὐκόλως ἐπιτεύξόμεθα τῶν στεφάνων. Εἰ γὰρ τοσοῦτον γέμοντας κακῶν καὶ προσήκατο, καὶ ἀπήλλαξε· πάντων ἀπαλλαγέντας, καὶ τὰ παρ' ἑαυτῶν εἰσφέροντας, οὐ πολλῷ μᾶλλον προσδέξεται; Εἶτα, ὅπερ αἰεὶ ποιεῖ, ἑαυτὸν μέσον τιθεῖς, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ἐργάζεται· διὸ καὶ ἐπάγει, *Μηδεμίαν ἐν μηδενὶ διδόντες προσκοπήν, ἵνα μὴ μωμηθῇ ἡ διακονία ἡμῶν*· οὐκ ἀπὸ τοῦ καιροῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν κατορθωσάντων αὐτοὺς πείθων. Καὶ ὅρα πῶς ἀτύφως, οὐ γὰρ εἴπε

HOMILIA XII.

CAP. 6. V. 1. *Adjuvantes autem exhortamur, ne in vacuum gratiam Dei recipiatis.* 2. *Ait enim: Tempore accepto exaudivi te, et in die salutis auxiliatus sum tibi.*

1. Quoniam enim Deum rogare dixerat, apostolos autem legatione fungi, atque obsecrare ut cum Deo in gratiam redirent; ne segniores inde redderentur, hinc rursus eos terret et excitat dicens, *Ne itaque in vacuum Dei gratiam recipiatis.* Neque enim propterea nos socordiae demus, inquit, quia Deus nos rogat, ac legatos ad nos misit: imo vero ob hoc ipsum majore studio et diligentia Deo placere, ac spirituales merces colligere curemus (id quod etiam superius dicebat, *Caritas Dei urget nos*, hoc est, premit, impellit): ne alioqui post tantam Dei sollicitudinem collapsi, nec ullum egregium virtutis specimen edentes, tantis bonis excidamus. Ne igitur existimetis, inquit, quia hortatores misit, perpetuum id fore: usque ad secundum ipsius adventum hoc erit: tantum hortatur dum hic sumus; postea sequitur poena et cruciatus. Propterea, *Urgemur*, inquit. Neque enim eos solum a bonorum magnitudine ac Dei benignitate, sed etiam temporis brevitate semper excitulat: unde et alio loco ait, *Nunc enim propior est nostra salus (Rom. 13. 11)*; et rursus, *Dominus prope est (Philipp. 4. 5)*. Hic vero quidpiam amplius facit. Neque enim hinc tantum eos ad salutem impellit, quod breve atque exiguum sit id temporis quod restat, sed hinc etiam, quod solum hoc tempus ad eam adipiscendam appositum sit. *Ecce enim nunc tempus acceptabile, ecce dies salutis.* Ne igitur occasionem nobis perire sinamus, sed dignum accepta gratia studium exhibeamus. Nam ideo et ipsi festinamus, quod et brevitatem et opportunitatem temporis perspectam habeamus: unde etiam dicebat, *Adjuvantes autem exhortamur. Adjuvantes, vos scilicet: vos enim potius, quam Deum pro quo legationis munus obimus, adjuvamus.* Ipse enim nulla re indiget, verum salus omnis ad vos permeat. Atque ut etiam Dei adiutorem se esse dicat, ne hoc quidem ille repudiat: nam et alio loco dicit, *Dei adiutores sumus (1. Cor. 3. 9)*. Atque hac ratione homines rursus salutem impertire ait: *Et exhortamur.* Ille quippe cum exhortatur, non simpliciter exhortatur, sed has justificationes affert; quod justum illum Filium, qui ne peccatum quidem nosset, donaverit, et pro nobis peccatoribus ipsum peccatum fecerit, ut nos justii efficiamur: quæ quidem cum habeat, ac Deus sit, ne rogare quidem eum oportet, homines præsertim, et a quibus offensus fuerat, verum singulis diebus rogari; nihilo secius tamen rogat: at nos, cum rogamus, nullum omnino jus, nullum beneficium proferre possumus; verum unum hoc, quod Dei, qui tanta bona dederit, nomine vos obsecramus. Obsecramus porro, ut oblatum beneficium accipiatis, nec munus repudietis. Morem itaque nobis gerito, ac videte ne in vacuum gratiam accipia-

tis. Etenim ne illi in hoc uno reconciliationem positam esse existimarent, ut vocanti fidem adhiberent, ideo hæc verba adjungit, quibus studium in vitæ ratione efflagitat. Nam qui, posteaquam peccatis liberatus atque in amicitiam receptus est, in prioribus flagitiis rursus volutatur, is ad inimicitias redit; ac frustra, quantum ad vitam attinet, gratiam Dei accepit.

Gratia non multum juvat ad salutem, si impure vivamus. — Neque enim magnum quidpiam ad salutem nobis affert gratia, si impure vivamus: quin potius detrimentum in nos accersit, vehementius in peccatis gravatos, ut qui post ejusmodi cognitionem ac beneficium ad priora vitia nos ipsos referamus. At nondum hoc ponit, ne molestam atque asperam orationem reddat: hoc solum dicit, nullam hinc ad nos utilitatem redire. Deinde prophetiæ quoque memoriam refricat, quo eorum animos ad capessendum salutis studium impellat et urgeat. *Ait enim: Tempore accepto exaudivi te, et in die salutis auxiliatus sum tibi. Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis.* Tempus acceptabile: quodnam istud? Tempus videlicet beneficii et gratiæ, in quo de peccatis admissis rationes non exposcuntur nec poenæ penduntur, in quo una cum reconciliatione innumeris quoque bonis fruimur, justitia nimirum, sanctificatione, aliisque omnibus. Quantos enim labores suscipere par erat, ut hanc occasionem nancisceremur? at ecce, nullo a nobis suscepto labore, adest, omnium ante admissorum veniam afferens. Ac proinde acceptabile hoc tempus vocat, quoniam eos quoque, qui innumeris sceleribus sese obstrinxerant, admittebat, nec tantum admittebat, sed ad summum etiam honoris gradum subvehebat: non secus atque adveniente rege judicii tempus non est, sed gratiæ ac salutis. Ob eam causam acceptabile hoc tempus vocat, quamdiu adhuc in scammate versamur, quamdiu adhuc in excolenda vinea operam navamus, quamdiu undecima hora superest.

2. Accedamus, ac vitam nostram recte instituamus: id enim facile est. Nam qui eo tempore certat, quo tantum beneficium ac tanta gratia effusa est, palmam facili negotio consequetur. Etenim apud terrenos quoque imperatores, cum festi eorum dies agitantur, atque in consulari habitu cernuntur, is etiam qui exiguum munus offert, magnis donis afficitur; iis autem diebus, queis judicis munus exercent, magna diligentia magnoque examine opus est. Sic nos etiam hujus beneficii tempore decertemus: dies gratiæ est, divinæ inquam gratiæ, unde etiam facile coronas adipiscemur. Nam si, cum tot vitiiis scateremus, et admisit nos et iis liberavit; omnibus solutos, eaque quæ nostri muneris sunt præstantes, annon multo magis admissurus est? Postea id quod perpetuo facit, ut seipsum in medium proponat, atque hinc exemplum sumere jubeat, hic quoque facit:

unde etiam subjungit, 3. *Nemini dantes ullam offensionem, ut non vituperetur ministerium nostrum.* Non modo a tempore, sed etiam ab iis, qui præclare se gesserunt, eos permovere studet. Ac vide quam sine fastu atque arrogantia: non enim dixit, Intuemini in nos, quia tales sumus; verum prius quæ ad se spectant enarrat, ut omnem reprehensionis causam submoveat. Ac duo eximia immaculatæ vitæ argumenta ponit, dum ait, *Nemini dantes ullam*: nec dixit accusationem, sed, quod longe minus erat, *Offensionem*; ac si diceret, reprehensionis et querimonix locum nulli dantes. *Ut non vituperetur ministerium nostrum.* Hoc est, ne quis illud carpat. Nec rursus dixit, *Ut non accusetur*, sed, *Ut ne levissima quidem in eo culpa hæreat*, nec quispiam sit qui ulla in re illud insectari queat. 4. *Sed in omnibus exhibentes nosmetipsos sicut Dei ministros.* Hoc multo majus est. Neque enim in pari laude ponendum est, reprehensione vacare, atque ita se comparare, ut undique perspicuum sit, eos Dei ministros esse: non enim paris laudis est, a reprehensione liberum esse, et laudum ornamentis abundare. Nec dixit, *Apparentes*, sed *exhibentes*, hoc est, demonstrantes. Deinde unde tales effecti sint exponit. Undenam igitur? *In multa patientia*, inquit. Quibus verbis bonorum omnium fundamentum posuit. Ideo non simpliciter patientiam dixit, sed multam addit, ut illius magnitudinem declararet. Unam aut alteram tulisse tentationem non magnum esset; sed ille tentationem reu imbrem inducit, dicens, *In tribulationibus, in necessitatibus.* Hoc afflictionum augmentum est, cum mala vitari nequeunt, ac velut necessitas quædam acerbiorum incumbit, ex qua vix te expedire queas. *In angustiis.* Famis scilicet aliarumque rerum necessitarum, vel simpliciter tentationum. 5. *In plagis, in carceribus, in seditionibus.* Atqui quodlibet horum vel solum intolerabile erat, et flagris cædi solum, et vinciri solum, et pulsum nusquam consistere posse: hoc enim significat, *In seditionibus.* At cum et hæc omnia et simul ingruunt, cogita quam firmum animum requirant. Deinceps una cum externis sua recenset: *In laboribus, in vigiliis, in jejuniis, 6. in castitate.* His verbis ærumnas eas innuit, quas huc atque illuc cursando ac victum sibi manibus quærendo exantlabat, noctesque quas in docendo vel etiam laborando conterebat. Ad hæc etiam nec jejunium omittebat, tametsi illa mille jejuniorum instar essent. Per castitatem rursus hoc loco vel pudicitiam intelligit, vel in omnibus rebus puritatem, vel quod muneribus abjectis gratis evangelium prædicaret. *In scientia.* Quid est, *In scientia*? In sapientia a Deo concessa, quæ vera scientia est: non ut illi, qui sapientes videntur, ac de externa scientia gloriantur, hæc vero destituti sunt. *In longanimitate, in suavitate.* Hæc quoque perquam generosi animi sunt, nempe, cum undique provoceris ac pungaris, æquo animo ferre omnia. Tum autem ostendens, unde talis effectus sit, subjunxit, *In Spiritu sancto.* In ipso enim omnia hæc consequimur. At vide quandonam Spiri-

tus sancti auxilium posuit: postquam nempe sua ostenderat. Quamquam mihi aliud quoque his verbis indicare videtur. Quidnam hoc? Nempe quod copioso Spiritu repletus esset, atque hinc quoque missionis suæ argumentum præberet, quia spiritualibus gratiis donatus fuisset. Nam eisi id quoque gratia erat; at ipse quoque causa item erat, ut qui per sua recte facta et sudores gratiam attraxisset. Quod si quis insuper id quoque ab Apostolo indicari contendat, quod in spirituali etiam illa gratia nullam offensionis ansam dederit, ab ipsius sententia non aberrarit. Etenim illi, qui apud eos linguarum donum acceperant, ideoque arrogantiam conceperant, vituperati sunt: fieri enim potest, ut qui spirituales gratias acceperit, ea non ut par est ulatur. At nos non ita; verum in spiritu etiam, hoc est, in spiritualibus gratiis, inculpati fuimus. *In caritate non facta.*

3. Hæc bonorum omnium causa erat; hæc talem ipsum efficiebat; hæc id præstabat, ut Spiritus, cujus ope omnia recte efficiebat, apud ipsum maneret. 7. *In verbo veritatis.* Hoc est, quod plerumque ait, non dolo tractantes nec adulterantes verbum Dei perstitimus. *In virtute Dei.* Quod nusquam non facit, ut nihil sibi, sed Deo accepta omnia referat, eaque quæ cum laude gesserit adscribat, hoc etiam hic fecit. Quoniam enim magna quædam loquutus fuerat, dixeratque se vitam semper a reprehensione alienam, ac summam philosophiam exhibuisse, Spiritui ac Deo hæc attribuit. Neque enim vulgaria erant quæ dixerat. Nam si quietam vitam agentem virtutem assequi et irreprehensibilem esse difficile est, illud tecum reputa, quam egregii animi sit, tot tentationibus vexatum semper effulsisse. Atqui non hæc sola sustinuit, sed multo his plura, quæ deinceps enumerat. In quo illud admirandum est, non quod tot tantisque fluctibus irreprehensibilis fuerit, nec quod omnia forti animo pertulerit, sed quod etiam cum voluptate omnia: quæ deinde his verbis declarat. *Per arma justitiæ, a dextris et a sinistris.* Videsne animi præsentiam firmosque sensus? Afflictiones enim arma esse ostendit, quæ non modo non dejiciant, sed etiam muniant ac firmiores efficiant. Sinistra autem ea vocat, quæ molestiæ speciem habent: nam ejusmodi sunt ea, quæ mercedem habent. Cur igitur hoc iis nomen imponit? Vel secundum vulgi opinionem, vel quia jussit nos Deus orare, ne in tentationem intremus. 8. *Per gloriam et ignominiam, per infamiam et bonam famam.* Quid ais? magnum ad laudem tibi esse censes gloria frui? Maxime, inquit. Quid ita? nam ignominiam quidem ferre magnum est; in gloria autem versari, annon strenuum animum requirit? Strenuum plane ac perquam ingentem, ut ne is qui ea fruitur obruatur. Quo fit, ut in eo quoque Paulus gloriatur, ut et in illo: quoniam in utraque re peræque elucebat. Quomodo arma justitiæ? Quoniam multos ad pietatis studium incitat, cum magistrum in honore esse conspiciunt: atque bonorum operum hoc argumentum est, et hinc Dei gloria ce-

Προσέχετε εἰς ἡμᾶς ὅτι τοιοῦτοί ἐσμεν· ἀλλὰ τῶς ἐπ' ἀναιρέσει κατηγορίας τὰ καθ' ἑαυτὸν διηγείται. Καὶ δύο τίθησιν ὑπερβολὰς ἀμώμου βίου, *Μηδελίαν ἐν μηδελίᾳ*, λέγων. Καὶ οὐκ εἶπε κατηγορίαν, ἀλλ' ὁ πολλῶν Ἐλαττον ἦν, *Προσκοπήν*· τούτέστι, μέμψιν. κατὰ γινωσκῶν μὴδὲν παρέχοντες καθ' ἡμῶν. *Ἴνα μὴ μωμηθῆ ἡ διακονία ἡμῶν*. Τούτέστιν, ἵνα μὴ τις αὐτῆς ἐπιλάβηται. Καὶ οὐκ εἶπε πάλιν, *Ἴνα μὴ κατηγορηθῆ, ἀλλ'*, *Ἴνα μὴδὲ τὴν τυχοῦσαν αἰτίαν ἔχη, μὴ τις αὐτῇ εἰς ὅτιον ἐπισκῆψαι δυνηθῆ*. *Ἄλλ' ἐρ παντὶ συνιστῶντες ἑαυτοῦς, ὡς Θεοῦ διάκονοι*. Τοῦτο πολλῶν μείζων. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἴσον κατηγορίας ἐλεύθερον εἶναι, καὶ τοιαῦτα ἐπιδείκνυσθαι, ὡς πάντοθεν φαίνεσθαι διακόνους ὄντας Θεοῦ· οὐ γὰρ ἐστὶν ἴσον ἀπὸλλάχθαι κατηγορίας, καὶ ἐγκωμίοις βρῦειν. Καὶ οὐκ εἶπε, *Φαινόμενοι, ἀλλὰ, Συνιστῶντες*, τούτέστιν, ἀποδεικνύοντες. Εἶτα λέγει καὶ πῶθεν τοιοῦτοι ἐγένοντο. Πῶθεν οὖν ἐγένοντο; *Ἐν ὑπομονῇ πολλῇ*, φησί· τὸν θεμέλιον τῶν ἀγαθῶν τιθεῖς. Διόπερ οὐδὲ ἀπλῶς ὑπομονὴν εἶπεν, ἀλλὰ πολλήν, καὶ δείκνυσιν αὐτῆς καὶ τὸ μέγεθος. Τὸ γὰρ ἐν τι καὶ δεῦτερον ἐνεγκεῖν, οὐδὲν μέγα· ἀλλ' ἐπάγει καὶ τὰς νηφάδας τῶν πειρασμῶν, λέγων, *Ἐν θλίψεσιν, ἐν ἀνάγκαις*. Τοῦτο ἐπίτασις θλίψεως, ὅταν ἀφυκτα ἦ τὰ κακὰ, καὶ ὡσπερ ἀνάγκη τις ἐπικέηται τῶν δεινῶν δυσδιεξόδευτος. *Ἐν στενοχωρίαις*. Ἦτοι ταῖς τοῦ λιμοῦ φησι, καὶ ταῖς τῶν ἄλλων ἀναγκαίων· ἢ καὶ ἀπλῶς ταῖς τῶν πειρασμῶν. *Ἐν πληγαῖς, ἐν φυλακαῖς, ἐν ἀκαταστασίαις*. Καίτοι τούτων καθ' ἑαυτὸ ἕκαστον ἀφόρητον ἦν, καὶ τὸ μαστίζεσθαι μόνον, καὶ τὸ δεδέσθαι μόνον, καὶ τὸ μηδαμῶς δύνασθαι στήναι· ἐλαυνόμενον τοῦτο γὰρ ἐστὶν, *Ἐν ἀκαταστασίαις*· ὅταν δὲ καὶ πάντα, [523] καὶ ὁμοῦ πάντα ἐπιῆ, ἐννόησον ἡλικίης δεῖται ψυχῆς. Εἶτα μετὰ τῶν ἐξῶθεν καὶ τὰ παρ' ἑαυτοῦ τίθησιν. *Ἐν κόποις, ἐν ἀγρυπνίαις, ἐν νηστεσίαις, ἐν ἀγρότητι*. Διὰ τούτων τοὺς καρμάτους αἰνίττεται, οὓς ἕκαμε περιῶν καὶ ἐργαζόμενος, τὰς νύκτας ἐν αἷς ἐδίδασκεν, ἢ ὅτι καὶ ἐν αὐταῖς εἰργάζετο. Καὶ μετὰ τούτων ἀπάντων οὐδὲ τοῦ νηστεύειν ἡμέλει, καίτοι γε ταῦτα ἀντὶ μωρίων ἤρκει νηστεῖων. Ἀγνόητα δὲ ἐνταῦθα ἡ σωφροσύνη πάλιν, ἢ τὴν ἐν ἅπασι καθαρότητα, ἢ τὸ ἀδωροδόκητον, ἢ καὶ τὸ δωρεάν τὸ εὐαγγέλιον κηρύττειν. *Ἐν γνῶσει*. Τί ἐστὶν, *Ἐν γνῶσει*; *Ἐν σοφίᾳ* τῇ παρὰ τοῦ Θεοῦ δεδομένη, τῇ ἡντως γνῶσει· οὐ καθάπερ ἐκείνοι οἱ δοκοῦντες εἶναι σοφοί, καὶ τῇ ἐξῶθεν παιδεύσει κομπάζοντες, ταύτη δὲ ἐλαττούμενοι. *Ἐν μακροθυμίᾳ, ἐν χρηστότητι*. Πολὺ γὰρ καὶ ταῦτα γενναίας ἦν ψυχῆς, τὸ πάντοθεν παροξυνόμενον καὶ κεντούμενον, μακροθυμίας ἅπαντα φέρειν. Εἶτα δεικνύς πῶθεν τοιοῦτος; γέγονεν, ἐπήγαγεν· *Ἐν Πνεύματι ἀγάπῃ*. Ἐν αὐτῷ γὰρ πάντα ταῦτα κατορθούμεν, φησὶν. Ἄλλ' ὅρα πότε τὴν παρὰ τοῦ Πνεύματος εἴθηκε τοῦ ἀγίου βοήθειαν· ὅτε τὰ παρ' ἑαυτοῦ ἐπεδείξατο. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ καὶ ἕτερον λέγειν διὰ τούτου. Ποῖον δὲ τοῦτο; *Ὅτι καὶ Πνεύματος πολλοῦ πεπληρωμέθα, καὶ ἀποδείκνυμεν καὶ ἐντεῦθεν τὴν ἀποστολήν, ἀπὸ τοῦ χαρισμάτων ἡξιώσθαι πνευματικῶν*. Εἰ γὰρ καὶ χάρις τοῦτο, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς αἴτιος

ὁ διὰ τῶν κατορθωμάτων καὶ τῶν ἰδρώτων τὴν χάριν ἐπισπασάμενος. Εἰ δὲ τις εἴποι, μετὰ τῶν εἰρημένων αὐτὸν ἐμφαίνειν τὸ ὅτι καὶ ἐν τῇ χάριτι τῇ πνευματικῇ οὐδελίαν ἔδωκε προσκοπήν, οὐκ ἂν ἀμάρτοι τῆς ἐνοίας. Καὶ γὰρ οἱ τὰς γλώσσας λαβόντες παρ' αὐτοῖς, καὶ ἐπαρθέντες, ἐμωμήθησαν· ἔστι γὰρ καὶ χάρισμα λαβόντα πνευματικῶν, οὐκ εἰς δέον αὐτῷ χρῆσασθαι. Ἄλλ' οὐχ ἡμεῖς, φησὶν, ἀλλὰ καὶ ἐν πνεύματι, τούτέστιν, καὶ ἐν τοῖς χαρίσμασιν ἀμώμητοι ἐγενόμεθα. *Ἐν ἀγάπῃ ἀνυποκρίτῳ*.

γ'. Τοῦτο πάντων αἰτίων τῶν ἀγαθῶν, τοῦτο τοιοῦτον αὐτὸν εἰργάζετο, τοῦτο καὶ τὸ Πνεῦμα μένειν ἐποιεῖ παρ' αὐτῷ, δι' οὗ καὶ πάντα αὐτῷ κατορθοῦτο. *Ἐν λόγῳ ἀληθείας*. Ὁ πολλαχοῦ λέγει, ὅτι Οὐ δολοῦντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, οὐδὲ νοθεύοντες διετελέσαμεν. *Ἐν δυνάμει Θεοῦ*. Ὅπερ αἰεὶ ποιεῖ, οὐδὲν ἑαυτῷ, ἀλλὰ τῷ Θεῷ τὸ πᾶν ἀνατιθεῖς, καὶ αὐτῷ λογίζόμενος τὰ αὐτοῦ κατορθώματα, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα πεποίηκεν. Ἐπειδὴ γὰρ μεγάλη ἐφθέγγετο, καὶ ἐφησεν ἀληπτον παρεσχῆσθαι βίον διὰ πάντων, καὶ φιλοσοφίαν ἄκραν, τῷ Πνεύματι καὶ τῷ Θεῷ ταῦτα ἀνατίθησιν. Οὐδὲ γὰρ τὰ τυχόντα ἦν τὰ εἰρημένα. Εἰ γὰρ καὶ ἐν ἡσυχίᾳ ζῶντα δύσκολον κατορθοῦν καὶ ἀληπτον εἶναι, τὸν ὑπὸ τοσοῦτων ἐνοχλούμενον πειρασμῶν, καὶ διὰ πάντων λάμπαντα, ἐνόησον ἡλικίης εἶναι ψυχῆς. Καίτοι οὐδὲ ταῦτα ὑπέμενε μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλῶν πλείονα τούτων, ἅπερ ἐξῆς τίθησι. Καὶ τὸ δὴ θαυμαστόν, οὐχ ὅτι ἀληπτος ἦν ἐν τοσοῦτοις κύμασι πλέων, οὐδ' ὅτι πάντα ὑπέμεινε γενναίως, [524] ἀλλ' ὅτι καὶ μεθ' ἡδονῆς πάντα· ἅπερ διὰ τῶν ἐξῆς ἡμῖν πάντα ποιεῖ φανερά λέγων οὕτω· *Διὰ τῶν ὀπλων τῆς δικαιοσύνης τῶν δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν*. Εἶδες ψυχῆς παράστημα, καὶ φρόνημα ὑτόνον; Δείκνυσι γὰρ ὅτι ὅπλα εἰσὶν αἱ θλίψεις, οὐ μόνον οὐ καταβάλλοντα, ἀλλὰ καὶ ταχίζοντα καὶ ἰσχυροτέρους ποιοῦντα. Ἀριστερὰ δὲ καλεῖ τὰ δοκούντα εἶναι λυπηρά· καὶ γὰρ τοιαῦτά ἐστι τὰ τὸν μισθὸν ἔχοντα. Τίνος οὖν ἕνεκεν οὕτω αὐτὰ καλεῖ; Ἡ κατὰ τὴν ὑπόληψιν τῶν πολλῶν, ἢ ἐπειδὴ ἐκέλευσεν ὁ Θεὸς εὐχῆσθαι μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμόν. *Διὰ δόξης καὶ ἀτιμίας, διὰ δυσφημίας καὶ εὐφημίας*. Τί λέγεις; ὅτι δόξης ἀπολαύεις, μέγα τοῦτο τίθησι εἶναι; Ναί, φησί. Τί δὴ ποτε; τὸ μὲν γὰρ ἀτιμίαν ἐνεγκεῖν, μέγα· τὸ δὲ δόξης μετασχεῖν, οὐ νεανικῆς δεῖται ψυχῆς; Νεανικῆς μὲν οὖν καὶ σφόδρα μεγάλης, ὡστε αὐτῆς ἀπολαύοντα μὴ ἐκτραχηλισθῆναι. Διὸ καὶ ἐπὶ τούτῳ φρονεῖ, ὡς ἐπ' ἐκείνῳ· καὶ γὰρ ἐν ἀμφοτέροις ὁμοίως ἔλαμπε. Ἡὼς δὲ ὀπλον γίνεται δικαιοσύνης; Ὅτι ἐνάγει πολλοὺς εἰς εὐσθεσίαν τὸ ἐν τιμῇ εἶναι τοὺς διδασκάλους· καὶ ἔργων δὲ ἀγαθῶν τοῦτο δεῖγμά ἐστι, καὶ τὸν Θεὸν τοῦτο δοξάζει. Καὶ τοῦτο δὲ τῆς τοῦ Θεοῦ εὐμηχανίας, τὸ διὰ τῶν ἐναντίων εισάγειν τὸ κήρυγμα. Σκόπει δὲ ἐδέδετο ὁ Παῦλος; Καὶ τοῦτο ἦν ὑπὲρ τοῦ εὐαγγελίου. *Τὰ γὰρ κατ' ἐμὲ*, φησὶν, *εἰς προκοπήν τοῦ εὐαγγελίου ἐλήλυθεν, ὡστε τοὺς πλείονας τῶν ἀδελφῶν πεποιθότας τοῖς δεσμοῖς μου, περισσοτέρως τολμῶν ἀρδῶς πόν ἄλγος λαβεῖν*. Δόξης πάλιν ἀπέηλαυε; Καὶ τοῦτο πάλιν ἐκείνους προθυμοτέρους εἰργάζετο. *Διὰ δυσφημίας καὶ εὐφημίας*. Οὐ γὰρ

μόνον ἐκεῖνα γενναίως ἔφερε τὰ ἐν τῷ σώματι, τὰς θλίψεις, καὶ ὅσα ἀπηριθμήσατο, ἀλλὰ καὶ τὰ τῆς ψυχῆς μόνης καθαπτόμενα· οὐδὲ γὰρ καὶ ταῦτα ἀπλῶς θορυβεῖν ἐβωθεν. Ὁ γοῦν Ἱερεμίας πολλοὺς ἐνεγκῶν πειρασμοὺς, πρὸς ταῦτα ἀπηγόρευε, καὶ ἐπειδὴ ὠνειδίζετο, ἔλεγεν· *Οὐ μὴ προφητεύσω, οὐδὲ μὴ ὀνομάσω τὸ δρομα Κυρίου.* Καὶ ὁ Δαυὶδ δὲ πολλοαχοῦ τὸν ὀνειδιασμὸν ἀποδύρεται. Καὶ ὁ Ἡσαίας μετὰ πολλὰ ὑπὲρ τούτου παρακαλεῖ, λέγων· *Ὁνειδισμὸν τῶν ἀνθρώπων μὴ φοβεῖσθε, καὶ τῷ φουλισμῷ αὐτῶν μὴ ἠττάσθε.* Καὶ ὁ Χριστὸς δὲ πάλιν τοὺς μαθηταῖς, *Ὅταν εἰπωσι πᾶν πονηρὸν ῥῆμα καθ' ὕμῶν ψευδόμενοι, χαίρετε καὶ ἀγαλλιᾶσθε,* φησὶν, *ὅτι ὁ μισθὸς ὕμῶν πολὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς.* Ἀλλαχοῦ δὲ φησι, *Καὶ σκιρτήσατε.* Οὐκ ἂν δὲ τοσοῦτον ἔθηκε τὸν μισθὸν, εἰ μὴ πολὺς ἦν ὁ ἀγών. Ἐν μὲν γὰρ ταῖς βασάνοις καὶ τὸ σῶμα μερίζεται μετὰ τῆς ψυχῆς τὰς ἀληθινὰς· καὶ γὰρ τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς ὁ πόνος ἐστίν· ἐκεῖ δὲ τῆς ψυχῆς μόνης. Πολλοὶ γοῦν ἀπὸ τούτων μόνον ἔπεσον, καὶ τὴν ψυχὴν τὴν ἑαυτῶν ἀπώλεσαν. Καὶ τῷ Ἰωβ δὲ τῶν σκωλήκων καὶ τῶν τραυμάτων φορτικώτερα ἐφάνη τὰ παρὰ τῶν φιλῶν ὀνειδῆ. Οὐ γὰρ ἐστίν, οὐκ ἐστίν οὐδὲ ἀφορητότερον τοῖς ὀδυνωμένοις λόγου δυναμένου δακεῖν ψυχὴν [525]. Διὸ μετὰ τῶν κινδύνων καὶ τῶν ἰδρώτων καὶ ταῦτα τίθησι, λέγων· *Διὰ δόξης καὶ ἀτιμίας.* Πολλοὶ γοῦν καὶ τῶν Ἰουδαίων διὰ τὴν δόξαν τὴν τῶν πολλῶν οὐκ ἠθέλησαν πιστεῦσαι. Ἐφοβοῦντο γὰρ οὐχ ἵνα μὴ κολασθῶσιν, ἀλλ' ἵνα μὴ ἀποσυνάγωγοι γίνωνται· διὸ λέγει, *Πῶς δύνασθε πιστεῦσαι, δόξαν παρ' ἀλλήλων λαμβάνοντες;* Καὶ πολλοὺς ἂν ἴδοιμεν, οἱ πάντων μὲν κατεφρόνησαν τῶν δεινῶν, ὑπὸ δὲ δόξης ἠττήθησαν. *Ὡς πλάνοι, καὶ ἀληθεῖς.* Τοῦτό ἐστι, *Διὰ δυσφημίας καὶ εὐφημίας.* Ὡς ἀγροσύμενοι καὶ ἐπιγινωσκόμενοι. Τοῦτό ἐστι, *Διὰ δόξης καὶ ἀτιμίας.* Τοῖς μὲν γὰρ ἦσαν γνώριμοι, καὶ περισπούδαστοι, οἱ δὲ οὐδὲ εἰδέναι αὐτοὺς ἤξιουν. *Ὡς ἀποθηήσκοιτες, καὶ ἰδοὺ ζῶμων.* Ὡς ἐπιθανάτιοι καὶ κατὰδικοι· ὅπερ καὶ αὐτὸ ἀτιμίας ἦν.

δ'. Τοῦτο δὲ ἔλεγε, δεικνύς καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν τὴν ἀφατον, καὶ τὴν αὐτῶν ὑπομονήν. Τὸ μὲν γὰρ τῶν ἐπιβουλεύοντων μέρος, ἀπεθάνομεν, καὶ τοῦτο πάντες νομίζουσι· διὰ δὲ τὸν Θεὸν διεφύγομεν τοὺς κινδύνους. Εἶτα δηλῶν καὶ τίνας ἔνεκεν ταῦτα συγχωρεῖ ὁ Θεός, ἐπήγαγεν, *Ὡς παιδευόμενοι, καὶ μὴ θανατούμενοι· μέγα ἀπὸ τῶν πειρασμῶν καὶ πρὸ τῶν μισθῶν δεικνύς τὸ κέρδος αὐτοῖς ἐγγινόμενον, καὶ τοὺς ἐχθροὺς ἀκοντας αὐτοὺς ὠφελοῦντας.* Ὡς λυκούμενοι, ἀεὶ δὲ χαίροντες. Παρὰ μὲν γὰρ τοῖς ἐξωθεν ὑποπευόμεθα, ὡς ἐν ἀθυμίᾳ εἶναι· ἡμεῖς δὲ οὐκ ἐκείνοις προσέχομεν, ἀλλὰ τὴν ἡδονὴν ἀκμάζουσαν ἔχομεν. Καὶ οὐκ εἶπε, *Χαίροντες,* μόνον, ἀλλὰ προσέθηκε καὶ τὸ διηνεκές. Ἀεὶ γὰρ χαίροντες, φη-

σι. Τί τοίνυν ταύτης ἴσον γένοιτ' ἂν τῆς ζωῆς, ἐν ἧ τοσοῦτων ἐπιόντων δεινῶν, μείζων ἢ χαρὰ γίνεται; *Ὡς πτωχοὶ, πολλοὺς δὲ πλουτεῖζοντες.* Τινὲς μὲν φασὶ πλοῦτον ἐνταῦθα λέγεσθαι τὸν πνευματικόν· ἐγὼ δὲ εἶποιμ' ἂν καὶ τὸν σαρκικόν· καὶ γὰρ καὶ τοῦτον ἐπλούτου, καινῷ τινι τρόπῳ τὰς ἀπάντων ἔχοντες οἰκίας ἀνεψυγμένας αὐτοῖς. Καὶ τοῦτο ἐδήλωσε διὰ τῶν ἐξῆς, εἰπὼν· *Ὡς μηδὲν ἔχοντες, καὶ πάντα κατέχοντες.* Καὶ πῶς ἐνι τούτο; Πῶς μὲν οὖν τῇ ἐναντίῳ ἐνι; Ὁ γὰρ πολλὰ κατέχων, οὐδὲν ἔχει· ὁ δὲ μηδὲν ἔχων, τὰ πάντα κέκτηται. Καὶ οὐκ ἐνταῦθα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ὑπὸ τῶν ἐναντιῶν τὰ ἐναντία ἐγίνετο. Εἰ δὲ θαυμάζεις πῶς ἐστὶ τὸν μηδὲν ἔχοντα τὰ πάντα ἔχειν, αὐτὸν τοῦτον εἰς μέσον ἀγάγωμεν, ὅς τῇ οἰκουμένῃ ἐπέταττε, καὶ οὐχὶ τῶν χρημάτων αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν ὀφθαλμῶν κύριος ἦν. *Εἰ δυνατόν γάρ, φησὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ὕμῶν ἐξορύξαντες ἂν ἐδώκατέ μοι.* Ταῦτα δὲ λέγει, παιδεύων μὴ ταράττεσθαι πρὸς τὰς τῶν πολλῶν δόξας, κἂν πλάνους λέγωσι, κἂν ἀγνοῶσι^α, κἂν καταδίκους νομίζωσι, κἂν ἐπιθανάτιους, κἂν λυπεῖσθαι, κἂν ἐν πτωχείᾳ εἶναι, κἂν μηδὲν ἔχειν, κἂν τοὺς ἐν εὐθυμίᾳ ἀθυμεῖν· ὅτι οὐδὲ τοῖς τυφλοῖς ὁ ἥλιος καταφανῆς, οὐδὲ τοῖς παραπαλοῦσιν ἡ τῶν σωφρονούντων ἡδονὴ δῆλη. Μόνον γὰρ οἱ πιστοὶ ὀρθοὶ κριταὶ τῶν πραγμάτων εἰσι, καὶ οὐκ [526] ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς χαίρουσι καὶ ἀλοῦσι τοῖς ἄλλοις. Καὶ γὰρ εἰ τις ἀπειρος ἀγώνων πυκτεῦοντα θεάσαιο τραύματα ἔχοντα καὶ στέφανον περικείμενον, ἠγγήσαιτο^β αὐτὸν ἀλγεῖν διὰ τὰ τραύματα, οὐκ εἰδὼς τὴν ἡδονὴν τὴν ἀπὸ τοῦ στεφάνου. Καὶ οὗτοι τοίνυν ἐπειδὴ ἂ πάσχομεν ἴσασι, ὑπὲρ δὲ ὧν πάσχομεν ἀγνοοῦσιν, εἰκότως ταῦτα μόνον ὑποπεύουσι, τὰ παλαισμάτα μὲν καὶ τοὺς κινδύνους ὀρῶντες, τὰ δὲ ἑπαθλα καὶ τοὺς στεφάνους καὶ τὴν τῶν ἀγώνων ὑπόθεσιν οὐκ εἶτι. Τί οὖν ἦν πάντα ἄπερ Παῦλος κατεῖχε, λέγων, *Ὡς μηδὲν ἔχοντες, καὶ πάντα κατέχοντες;* Τὰ βιωτικά, τὰ πνευματικά. Ὅν γὰρ ὡς ἀγγέλιον αἱ πόλεις ἐδέχοντο, ὑπὲρ οὗ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐξορύξαντες ἂν ἔδωκαν, ὑπὲρ οὗ τὸν ἑαυτῶν τράχηλον ὑπέθεντο, πῶς οὕτως οὐ πάντα εἶχε τὰ ἐκείνων; Εἰ δὲ βούλει καὶ τὰ πνευματικὰ ἰδεῖν, εἴψαι καὶ ἐν τούτοις μάλιστα πλουτοῦντα. Ὁ γὰρ οὕτω τῷ βασιλεῖ τῶν πάντων φίλος, ὡς καὶ ἀπορρήτων κοινωνεῖν τῷ Δεσπότη τῶν ἀγγέλων, πῶς οὐ πάντων εὐπορώτερος ἦν, καὶ πάντα εἶχεν; Οὐκ ἂν οὕτως ὑπέκειντο δαίμονες, οὐκ ἂν οὕτως ἐδραπέτευσε πάθη καὶ νοσήματα. Καὶ ἡμεῖς τοίνυν, ὅταν τι πάσχομεν διὰ τὸν Χριστὸν, μὴ μόνον γενναίως φέρωμεν, ἀλλὰ καὶ χαίρωμεν· κἂν νηστεύωμεν, ὡς τρυφῶντες σκιρτῶμεν· κἂν ὀβριζώμεθα, ὡς ἐγκωμιαζόμενοι χορεύωμεν· κἂν ἀναλίσκομεν^γ, ὡς κερδαίνοντες

^α Legendum conjicit Dunsæus καταγνώσι.

^β I.e.g., ἠγγήσαιτο ἂν.

^γ Savil. in marg., κἂν ἀναλίσκοντες.

lebratur. Quin illud quoque divini artificii erat, nimirum evangelii prædicationi aditum per contraria aperire. Sic enim cogita : Vincit erat Paulus? Id quoque ad evangelii commodum cedebat. *Quæ circa me sunt*, inquit, *magis ad profectum evangelii venerunt : ita ut plures e fratribus confidentes in vinculis meis, abundantius auderent sine timore verbum Dei loqui (Philipp. 1. 12. 14)*. Rursum in gloria versabatur? Hoc quoque rursum promptitudinem illis majorem afferebat. *Per infamiam et bonam famam*. Non enim ea solum quæ corpore excipiebat, forti animo perferebat, afflictiones, eaque omnia quæ recensuit, sed ea etiam, quæ animum solum perstringebant : neque enim hæc tumultus excitare consueverunt. Ipse quippe Jeremias, cum multas tentationes tulisset, ad has fatiscebat, et cum conviciis incasseretur, dicebat : *Non prophetabo, nec loquar ultra in nomine Domini (Jer. 20. 9)*. David etiam sæpe in probro se esse deplorat. Atque Isaias post alia multa pro hac re sic cohortatur : *Nolite timere opprobrium hominum, et despectum eorum ne metualis (Isai. 51. 7)*. Ac rursum Christus discipulis, *Cum dixerint*, inquit, *omne malum adversum vos, mentientia, gaudent et exultate quoniam merces vestra copiosa est in cælis (Matth. 5. 11. 12)*; et alio loco dicit, *Et exultate (Luc. 6. 25)*. Atqui non tantam mercedem constituisset, nisi ingens esset certamen. In cruciatibus enim corpus cum animo dolores partitur; hoc quippe habet dolor, ut et corpus et animum afficiat : at in probri animus solus vexatur. Multi certe his solis prostrati sunt, animæque suæ jacturam fecerunt. Atque ipsi Jobo vermicibus et ulceribus graviora ea probra fuere, quibus ab amicis oneratus fuit. Nihil enim est, nihil, inquam, est iis qui doloribus premuntur intolerabilis, quam oratio quæ illos mordeat. Quocirca cum periculis ac sudoribus hæc collocat, dicens, *Per gloriam et ignominiam*. Multi quippe, etiam ex Judæis, ne ea gloria in qua apud vulgus erant laberentur, fidem amplecti noluerunt. Timebant enim, non ne supplicio afficerentur, sed ne ex synagoga prosciberentur (Joan. 12. 42) : unde etiam dicebat Christus, *Quomodo potestis credere, qui gloriam ab invicem accipitis (Joan. 5. 4. 4)*? Ac multos cernere est, qui cum acerba omnia contempsissent, a gloria superati sunt. *Ut seductores et veraces*. Idem est cum illo, *Per infamiam et bonam famam*. Sicut qui ignoti et cogniti. Hoc idipsum est quod, *Per gloriam et ignominiam*. Quibusdam enim noti erant, ab iisque colebantur; quidam ne cognoscere quidem eos dignabantur. 9. *Quasi morientes, et ecce vivimus*. Ut morti obnoxii ac damnati : quod ipsum quoque ignominia erat.

4. Hoc porro dicebat, tum ut inenarrabilem Dei potentiam, tum patientiam suam declararet. Nam, quantum pene insidiatores est, mortui sumus, atque ita omnes existimant; at divina potentia factum est, ut ex periculis erepti simus. Postea cur hæc Deus permittat explanans, subjungit, *Ut castigati, et non mortificati*. Quibus indicat, ex tentationibus ingentem etiam ante ipsa præmia fructum ipsis exoriri,

hostesque vel invitos sibi utiles esse. 10. *Quasi tristes, semper autem gaudentes*. Exteri suspicantur nos in mœrore esse; at nos, quid ipsi existiment, haud attendimus, verum florentissima voluptate fruimur. Nec vero gaudentes solum dixit, sed addidit, *Semper*. *Semper enim gaudentes*, inquit. Ecquid igitur huic vitæ par esse queat, in qua, tot calamitatibus incurstantibus, auctior voluptas efficitur? *Sicut egentes, multos autem locupletantes*. Quidam aiunt hoc loco de spiritualibus opibus verba haberi; ego autem de iis quoque, quæ ad carnem attinent : nam et his novo quodam modo præditi erant, ut quibus omnium ædes paterent. Atque hoc perspicuum fecit ex eo quod deinceps ait, *Tamquam nihil habentes, et omnia possidentes*. Et qui fieri hoc potest? inquires. Imo qui contrarium fieri potest? Nam qui multa possidet, nihil habet; qui autem nihil habet, omnia possidet. Neque hic solum hoc usu venit, sed et in aliis rebus e contrariis contraria existunt. Quod si miraris quoniam modo fiat, ut qui rebus omnibus caret, cuncta habeat, hunc ipsum Paulum in medium adducamus, qui orbi terrarum imperabat, nec pecuniarum tantum, sed et oculorum omnium dominus erat : nam, *Si fieri potuisset*, inquit, *oculos vestros eruissetis, et mihi dedissetis (Gal. 4. 15)*. Hæc porro dicit, ut nos doceat ut ne ob vulgi opiniones turbemur, etiamsi nos impostores appellent, etiamsi nos ignorent, damnatos existiment, etiamsi in mœrore atque egestate versari putent et inopia premi, etiamsi, cum lartissimus, mæsto animo esse dicant : quandoquidem nec cæcis perspicuus est solis splendor, nec insanis sapientium voluptas. Soli enim pii viri recti sunt rerum iudices, nec de iisdem quibus alii rebus vel gaudent vel anguntur. Nam si quis palæstræ rudis pugilem vulneribus affectum spectet ac corona redimitum, eum ob vulnera discrucari iudicari, quod quantum ei corona voluptatem pariat ignoret. Eodem modo isti, quia quæ patimur norunt, ea autem ob quæ patimur nesciunt, non mirum si hæc sola suspecta habeant, ut qui certamina quidem et pericula perspiciant, præmia autem et coronas et certaminum causam non item. Quoniam ergo ea omnia erant, quæ Paulus possidebat, cum diceret, *Tamquam nihil habentes et omnia possidentes*? Mundana et spiritualia. Ille enim quem urbes velut angelum exciperent, ac pro quo effossos oculos tradere, pro quo cervices suas exponere parati multi essent, annou ille omnia eorum bona possidebat? Quod si spiritualia quoque perspicere libet, videbis eum in iis maxime locupletem. Nam qui in tanta omnium Regis amicitia versabatur, ut angelorum Dominus arcana sua ipsi imperaret : qui fieri poterat, quin omnes opibus anteiret, atque omnia possideret? Non enim alioqui dæmones ita ei cessissent; non ita dolores ac morbi fugam corripuissent. Proinde nos quoque, cum propter Christum malo afficimur, non modo fortem, sed etiam letum animum præbeamus : si jejunamus, perinde exsulemus ac si in voluptate essemus; si contumelias accipimus, ac si laudaremur choreas

agamus, si sumptus facimus, ita affecti simus, ac si quæstus faciamus; si pauperibus largimur, nos ipsos accipere arbitremur: nam qui non eo animo dat, nec facile dabit. Quare cum vis spargere, non id solum specta quod expendis, sed hoc etiam quod plura lucraris; et hoc prius quam illud. Nec vero in elemosyna solum, sed in omni quoque virtute, non laborum acrimoniam, sed præmiorum suavitatem, atque ante omnia Christum, qui certaminum causa est, tibi propone. Sic fiet, ut certamina impigre adeas, atque omnem vitæ cursum cum voluptate conficias. Neque enim quidquam est, quod tantam voluptatem afferat, ut animus sibi bene conscius. Propterea Paulus quidem, cum singulis diebus vexaretur, gaudebat et exultabat: nunc autem homines ne per somnium quidem horum aliquid perpetentes, dolent ac mæsti sunt, nullam aliam ob causam, quam quod philosophico animo præditi non sint. Alioqui enim exponas mihi velim quid sit quamobrem lugeas? an quia pauper es, ac rerum necessariorum inopia premeris? Ergo ideo potius lugendus es, non quia ploras nec quia eges, sed quia abjecto es animo; non quia nummis cares, sed quia nummos tanti æstimas. In singulos dies morte fungebatur Paulus, nec tamen plorabat, imo etiam lætabatur: cum perpetua fame luctabatur, nec dolebat, imo etiam gloriabatur.

5. At tu, quia totius anni proventus reconditos non habes, angeris teque affligis? Non mirum, inquis: ille enim de se tantum erat sollicitus; me vero et servi et liberi et uxor sollicitum tenent. Imo vero ille non rerum suarum tantum sollicitudinem gerebat, sed universi terrarum orbis: ac tu quidem pro unica domo sollicitudine afficeris; ille autem pro tot Jerosolymitanis pauperibus, pro Macedonicis, pro omnibus denique egenis qui ubique erant, nec minus pro iis qui ipsis largiebantur, quam pro iis qui accipiebant. Duplex enim ipsum in terrarum orbem cura tangebatur, nempe ut ve rebus ad vitam necessariis indigerent, et ut spiritualibus opibus abundarent. Nec vero tantum mœroris tibi afferunt filii fame laborantes, quantum ipsi fidelium omnium negotia. Quid dico fidelium? nam neque ab infidelium cura vacabat, verum ea ita conficiebatur, ut eorum loco anathema quoque fieri optaret: tu vero, ne si millies quidem fames inavesceret, pro ullo tamen homine mori velles. Ac tu quidem pro unica uxore in cura es; ille autem pro omnibus totius orbis Ecclesiis: *Sollicitudo enim mea*, inquit, *omnium Ecclesiarum* (2. Cor. 11. 28). Quousque ergo ludes, o homo, teipsum cum Paulo conferens? non tu hac tanta animi imbecillitate laborare desines? Collacrymandum enim est, non cum in paupertate sumus, sed cum peccamus: hoc quippe est, quod lacrymas meretur; nam alia risu digna sunt. At non hoc duntaxat mihi mœrori est, inquis, sed illud quoque, quod hic potentia præditus est, ego autem jaceo. Quid tum? ipse quoque Paulus ignobilis atque abjectus plerisque videbatur. Verum Paulus ille erat, inquis. Ergo non rerum natura, sed

animi imbecillitas hanc tibi mœstiam affert. Quocirca paupertatem noli deslere, verum te ipsum, qui ita affectus sis: imo vero teipsum ne desle, sed potius corrige, nec opes quærere, sed quod majorem quam infinite opes lætitiæ parit, consecrare, nempe philosophiam ac virtutem. Hæc enim si adsit, nihil nocet paupertas; si desit, nihil prosunt opes. Quid enim, oro te, utilitatis capiunt, qui opibus quidem affluunt, verum pauperes animos habent? Non tu tam miserum te ipsum censes, quam dives ille seipsum, quia non omnium opes habet. Quod si non perinde ut tu lamentatur, ipsius conscientiam explica, et lamentationes atque singultus videbis.

Opes quænam veræ sint. Pauperes divitibus felicitiores. — Vis tuas tibi opes ostendam, ut beatos eos existimare desinas, qui sunt locupletes? Vides hoc cælum, quam præclarum, quam ingens, quam sublimi loco situm? Hac ille pulchritudine nihilo amplius fruitur quam tu, nec te ille propellere, totumque sui juris efficere queat: ut enim propter illum est creatum, ita etiam propter te. Quid sol, splendidum hoc sidus ac rutilans, atque oculos nostros oblectans? annon communis hic quoque omnibus mortalibus patet, atque omnes æque, tam divites quam egentes, eo fruuntur? quid stellarum corona, quid lunæ orbis? annon omnibus æque concessa sunt? Imo vero, quod dictu mirabile est, nos, qui pauperes sumus, uberius iis fruimur quam illi. Etenim illi, mero ut plurimum obruti, atque in comessionibus altissimoque somno vitam degentes, ne hæc quidem sentiunt, ut qui sub tecto se teneant atque in umbra alantur: pauperes contra ea conditione sunt, ut nulli mortalium parem ex elementis voluptatem capiant. Quin si acrem ipsum, qui ubique fusus est, exploraveris, puriore utique eo atque uberiore pauperem frui perspicies. Nam et viatores et agricolæ lætius eo afficiuntur, quam qui in urbibus degunt; et si hos quoque spectes, lætius artifices, quam qui toto die perbacchantur. Nam quid de terra dicam? annon cunctis æque patet? Minime, inquis. Quid ita? Quoniam is, qui dives est et in urbe multa terræ jugera adeptus, longa pomœria exstruit, et in agris multas partes desecat. Quid ergo? an quia desecat, solus proinde iis fruitur? Haud sane, quamlibet adnitatur: fructus etenim in omnes distribuere cogitur, ac triticum, vinum et oleum tibi elaborat, ac nusquam non tibi inservit. Amplorum etiam septorum ac domiciliorum post incredibiles sumptus et labores atque ærumnas usum tibi comparat, exiguis a te pro hujusmodi ministerio nummis acceptis. Atque hoc et in balneis et in aliis omnibus rebus usu venire comperias, ut qui divites sunt, sumptibus, curis et laboribus conficiantur; qui autem opibus carent, paucis obolis hoc assequuntur, ut his omnibus cum summa securitate fruantur. Nec vero plus fructus e terra ad divitem redit: neque enim ille decem ventres implet, cum tu unum duntaxat. At exquisitoribus cibus ille vescitur? Sane quidem istud haud magna præstantia est: tamen hic quoque pauperem plus habere comperimus. Nam

διακεχώμεθα· κτλ πένησι παρέχουμεν, λαμβάνειν νομίζουμεν· ὁ γὰρ μὴ οὕτω διδοὺς, οὐδὲ δώσει βλάβος. Ὅταν τοίνυν θέλης σκορπίσαι, μὴ τοῦτο ἔθης μόνον, ὅτι ἀναλίσκες, ἀλλ' ὅτι καὶ πλεονα κερδαίνεις, καὶ τοῦτο πρὸ ἐκείνου. Καὶ μὴ μόνον ἐπὶ ἐλεημοσύνης, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πάσης ἀρετῆς μὴ τὸ δριμύ τῶν πόνων, ἀλλὰ καὶ τὸ γλυκὺ τῶν ἐπάθλων λογίζου· καὶ πρὸ πάντων τὴν ὑπόθεσιν τῶν παλαισμάτων τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν· καὶ βλάβος ἐπιθήσῃ τῶν ἀγώνων, καὶ ἐν ἡδονῇ τὸν ἅπαντα βίωσῃ χρόνον. Οὐδὲν γὰρ οὕτω ποιεῖν ἡδονὴν εἴωθεν, ὡς συνειδὸς ἀγαθόν. Διὰ τοῦτο Παῦλος μὲν καθ' ἐκάστην κοπτόμενος τὴν ἡμέραν, ἔχαιρε καὶ ἠγάλλετο· οἱ δὲ νῦν, οὐδὲ ἕνα ὑπομένοντες τι τούτων, ἀλγοῦσι καὶ θρηνοῦσιν, οὐδαμῶθεν ἀλλοθεν, ἀλλ' ἢ ἐκ τοῦ μὴ φιλόσοφος ἔχειν γνώμην. Ἐπεὶ τίνος ἔνεκεν, εἰπέ μοι, ὁ θρῆνης, ὁ θρῆνης εἶ, καὶ τῶν ἀναγκαίων ἀπορεῖς; Οὐκοῦν διὰ τοῦτο σε μάλλον θρηνεῖν δεῖ, οὐχ ὅτι κλαίεις, οὐχ ὅτι πένης εἶ, ἀλλ' ὅτι μικροψυχος· οὐχ ὅτι χρήματα οὐκ ἔχεις, ἀλλ' ὅτι τοσοῦτου τὰ χρήματα τιμᾶς. Καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἀπέθνησκε Παῦλος, καὶ οὐκ ἐκλαίειν, ἀλλὰ καὶ ἔχαιρε· λιμῶ ἐμάχετο διηγεκεῖ, καὶ οὐκ ἤλαει, ἀλλὰ καὶ ἐκαλλωπίζετο.

ε'. Σὺ δὲ ὅτι μὴ πάντα ἔχεις τὰ τοῦ ἐναιουτοῦ κείμενα, ἀλγείς καὶ κόπτεις ἑαυτόν; Ναί, φησὶν· ἐκεῖνος γὰρ τὰ ἑαυτοῦ μόνον ἐμερίμνα, ἐγὼ δὲ καὶ ὑπὲρ οἰκετῶν, καὶ παίδων καὶ γυναικός. Ἐκεῖνος μὲν οὖν [527] μόνος τὰ ἑαυτοῦ οὐκ ἐμερίμνα, ἀλλὰ τὰ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης· καὶ σὺ μὲν ὑπὲρ οἰκίας μίᾳς, ἐκεῖνος δὲ ὑπὲρ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πενήτων τοσοῦτων ὄντων, ὑπὲρ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ, ὑπὲρ τῶν πανταχοῦ πτωχεύοντων, ὑπὲρ τῶν διδόντων ἐκεῖνος οὐχ ἦττον, ἢ τῶν λαμβάνοντων. Καὶ γὰρ διπλῆ ἦν αὐτῷ ἡ φροντίς ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης, καὶ ὅπως τῶν ἀναγκαίων μὴ ἀποροίεν, καὶ ὅπως ἐν τοῖς πνευματικοῖς πλουτοῖεν. Καὶ οὐχ οὕτω σε λυπεῖ ἂ τὰ παιδία πεινῶντα, ὡς ἐκεῖνον τὰ τῶν πιστῶν πράγματα πάντα. Τί λέγεις τὰ τῶν πιστῶν; οὐδὲ γὰρ τῆς ὑπὲρ τῶν ἀπίστων φροντίδος ἐλεύθερος ἦν, ἀλλ' οὕτως ὑπὸ ταύτης ἐτήκετο, ὡς εὐχεσθαι καὶ ἀνάθεμα γίνεσθαι ὑπὲρ αὐτῶν· σὺ δὲ, κἀν μυριάκις ἐπικρατήσῃ λιμὸς, οὐκ ἂν ἔλοιό ποτε ἀποθανεῖν ὑπὲρ ὄτουοῦν. Καὶ σὺ μὲν ὑπὲρ γυναικός μίᾳς μεριμνᾶς, ἐκεῖνος δὲ ὑπὲρ πασῶν τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην Ἐκκλησιῶν. Ἢ γὰρ μερίμνά μου, φησὶ, πτωχῶν τῶν Ἐκκλησιῶν. Μέχρι τίνος οὖν παίζεις, ἀνθρώπε, Παῦλε σαυτὸν παραβάλλων, καὶ οὐ παύσῃ τῆς πολλῆς ταύτης μικροψυχίας; Δακρύειν γὰρ, οὐχ ἔταν ἐν πενίᾳ ὤμεν, ἀλλ' ὅταν ἁμαρτάνωμεν, δεῖ τοῦτο γὰρ θρῆνων δεῖσθαι· ὡς τὰ γε ἄλλα καὶ γέλωτος. Ἄλλ' οὐ τοῦτο με λυπεῖ, φησὶ, μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ ὁ δεῖνα ἐν δυναστείᾳ, ἐγὼ δὲ ἄτιμος· καὶ ἀπερρίμμενος. Καὶ τί τοῦτο; καὶ γὰρ ὁ μακάριος Παῦλος ἄτιμος καὶ ἀπερρίμμενος εἶναι ἐδόκει τοῖς πολλοῖς. Ἄλλ' ἐκεῖνος Παῦλος ἦν, φησὶν. Οὐκοῦν οὐχ ἡ τῶν πραγμάτων φύσις, ἀλλ' ἡ τῆς γνώμης ἀσθένεια ποιεῖ σοι τὴν ἀθυμίαν. Μὴ τοίνυν τὴν πενίαν θρῆνει, ἀλλὰ σαυτὸν τὸν οὕτω διακεῖμενον· μάλλον δὲ μὴ σαυτὸν

θρῆνει, ἀλλὰ διόρθου, μὴδὲ χρήματα ζήτει, ἀλλ' ὁ μυρίων χρημάτων φαιδρότερος ποιεῖ, τοῦτο διώκει. φιλοσοφίαν καὶ ἀρετήν. Ταύτης μὲν γὰρ οὕσης, οὐδὲν πενίας βλάβος· ταύτης δὲ οὐκ οὕσης, οὐδὲν χρημάτων ὄφελος. Τί γὰρ ὄφελος, εἰπέ μοι, τῶν πλουτούντων μὲν, πενιχρὰς δὲ ἔχόντων ψυχὰς; Οὐχ οὕτω σὺ σαυτὸν ταλανίζεις, ὡς ἐκεῖνος ὁ πλούσιος ἑαυτὸν, ὅτι μὴ τὰ πάντων ἔχει. Εἰ δὲ μὴ κλαίει, καθάπερ σὺ, ἀνάπτουζεν αὐτοῦ τὸ συνειδὸς, καὶ ὄψει τοὺς θρῆνους καὶ τοὺς κωκυτούς.

Θέλεις σοι δεῖξω τὸν πλοῦτον τὸν σὸν, ἵνα παύσῃ μακαρίζου τοὺς ἐν χρήμασι πλουτοῦντας; Ὁρᾶς τουτοῖν τὸν οὐρανόν, πῶς μὲν καλὸς, πῶς δὲ μέγας, πῶς δὲ ἐφ' ὑψηλοῦ κεῖται; Τούτου τοῦ κάλλους οὐχὶ πλέον μὲν ἀπολαύει ἐκεῖνος, οὐδ' ἂν δυνηθεῖτῃ σε παρῶσασθαι, καὶ αὐτοῦ ποιῆσαι τὸ πᾶν· ὡσπερ γὰρ δι' ἐκεῖνον γέγονεν, οὕτω καὶ διὰ σέ. Τί δὲ ὁ ἦλιος, τὸ φαιδρὸν τοῦτο ἄστρον καὶ τηλαυγές, καὶ τὰς βΐεις ἡμῶν εὐφραῖνον, οὐχὶ κοινὸς ἅπαι καὶ οὗτος πρόκειται, καὶ πάντες ἀπολαύουσιν ἐξ ἴσης αὐτοῦ, καὶ πλούσιοι καὶ πένητες; ἀλλ' ὁ τῶν ἄστρον στέφανος, καὶ ὁ τῆς σελήνης κύκλος, οὐχ ὁμοίως πᾶσιν ἀνέται; Μᾶλλον δὲ, εἰ δεῖ τι θαυμαστὸν εἰπεῖν, πλέον ἡμεῖς οἱ πένητες ἀπολαύμεν, ἢ ἐκεῖνοι. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ τὰ πολλὰ [528] μέθη βαπτίζόμενοι, καὶ ἐν κώμοις διὰγοντες καὶ ὑπνω βαθεῖ, οὐδὲ παραισθάνονται τούτων, ὑπρόφοιοι ὄντες καὶ σκιατροφεύμενοι· οἱ δὲ πένητες μάλιστα πάντων εἰσὶν οἱ τοῖς στοιχείοις ἐντροφῶντες τούτοις. Κἂν τὸν ἀέρα δὲ ἐξετάσῃ τὸν πανταχοῦ κεχυμένον, τὸν πένητα καθαρωτέρου καὶ πλείονος ἀπολαύοντα ὄψει. Καὶ γὰρ ὁδοιπόροι καὶ γεωργοὶ τῶν ἐν ἄστει μάλλον ἐντροφῶσι τούτοις, καὶ αὐτῶν πάλιν τῶν ἐν ἄστει τούτων πλέον οἱ χειροτέχναι τῶν δι' ἄλλης μεθούτων τῆς ἡμέρας. Τί δὲ ἡ γῆ, οὐχὶ κοινὴ πᾶσιν ἀνέται; Οὐχὶ, φησὶ. Πῶς τοῦτο λέγεις; εἰπέ μοι. Ὅτι ὁ πλουτῶν καὶ ἐν ἄστει πλεῖρα ἀπολαθῶν πλείονα, μακρὸς ἀνίσταται περιδῶλος, καὶ ἐν ἀγροῖς πολλὰ ἀποτέμνεται μέρη. Τί οὖν, ἐπειδὴ ἀποτέμνεται αὐτός, αὐτῶν ἀπολαυεῖ μόνος; Οὐδαμῶς, κἀν μυρία φιλονεικήσῃ· καὶ γὰρ τοὺς καρπούς εἰς ἅπαντας ἀναγκάζεται διανεμεῖν, καὶ σῆτον καὶ οἶνον καὶ ἔλαιον σοὶ γεωργεῖ, καὶ διακονεῖται σοὶ πανταχοῦ. Καὶ τῶν περιδῶλων τῶν μακρῶν καὶ τῶν οἰκημάτων, μετὰ τὴν ἄφατον δαπάνην καὶ τοὺς πόρους καὶ τὰς τάλαιπωρίας, σοὶ παρασκευάζει τὴν χρῆσιν, ὀλίγον παρὰ σοῦ τῆς τοσαύτης διακονίας ἀργύριον λαθῶν. Καὶ ἐν βαλανεῖοις καὶ πανταχοῦ τὴ αὐτὸ συμβαῖνον ἴδοι τις ἂν· τοὺς μὲν πλουτοῦντας καὶ χρήμασι καὶ φροντίσι καὶ πόνοις δαπανωμένους, τοὺς δὲ πένητας ὀλίγων ὄθλων μετὰ ἀδείας ἅπαντα καρπούμενους ταῦτα. Καὶ πλέον οὐδὲν ἀπολαύει σου τῆς γῆς· οὐ γὰρ δὴ ἐκεῖνος μὲν δέκα γαστέρας, σὺ δὲ μίαν πληροῖς. Ἀλλὰ πολυτελεστέρων αὐτὸς μετέχει σιτίων; Μάλιστα μὲν οὐ πολλὴ τοῦτο πλεονεξία· πλὴν κἀνταῦθά σε τὸν πλέον ἔχοντα εὐρήσομεν. Ἢ γὰρ ἡ πολυτέλεια αὕτη διὰ τοῦτο σοὶ ζηλωτὴ εἶναι δοκεῖ, ἐπειδὴ πλείονα ἔχει τὴν ἡδονήν· ἀλλ' αὕτη παρὰ τῷ

• *Legebatur* οὕτως ἐλύπει.

• *Legebatur* εἰ γὰρ, *et infra* πλεονεκτῆ, *pro* πλεονεκτῆ.

τέντη πλείων, οὐχ ἔθονη δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑγίαι·
κάν τούτῳ πλεονεκτεῖ μόνον ὁ πλούσιος, τῷ τὸ
σῶμα ἀσθενέστερον κατασκευάζειν, καὶ πλείονα
συνάγειν τὰς πηγὰς τῶν ἀβύσσουμάτων. Τὰ μὲν
γὰρ τοῦ πένητος κατὰ φύσιν οἰκονομεῖται πάντα, τὰ
δὲ ἐκείνου διὰ τὴν ἀμετρίαν εἰς φθορὰν τελευτᾷ καὶ
ἀβύσσιαν.

ζ'. Εἰ δὲ βούλεσθε, καὶ ἐπὶ ὑποδείγματος αὐτὸ τοῦτο
κατιῶμεν. Εἰ γὰρ δέοι κάμινον ἀνάψαι, εἶτα ὁ μὲν
σηρικὰ ἱμάτια καὶ θόνας λεπτὰς καταβάλλοι πολλὰς
καὶ ἀπίρους, καὶ οὕτως αὐτὴν ἀνακαίει, ὁ δὲ ξύλα
δρυὸς καὶ πεύκης· τί πλέον ἔσχεν οὗτος ἐκείνου; Οὐ-
δέν· ἀλλὰ καὶ ἔλαττον. Τί δέ; (οὐδὲν γὰρ κωλύει καὶ
ἐτέρως τὸ αὐτὸ περιτρίψαι ὑπόδειγμα) εἰ ὁ μὲν ξύλα
βάλλοισι, ὁ δὲ σῶματα ὑποκαίει, ποῖα ἂν ἡδέως παρ-
έστης καμίνῳ, τῇ τῶν ξύλων, ἢ τῇ τῶν σωμάτων;
Ἐβδῆλον ὅτι τῇ τῶν ξύλων· ἐκείνη μὲν γὰρ κατὰ φύ-
σιν καίεται, καὶ ἡδὺ θέαμα τοῖς ὀφθαλμοῖς ἐστίν· αὐτὴ
δὲ τῇ κνίσσῃ καὶ τῷ ἰχώρῳ καὶ τῷ καπνῷ καὶ τῇ τῶν
ὀστέων δυσωδίᾳ πάντας ἂν ἀπελάσειεν. Ἐφριξας
ἀκούσας, καὶ ἐβδελύξω τὴν κάμινον; Τοιαῦται αἱ
[529] τῶν πλουσίων γαστέρες εἰσὶ. Πλείονα γὰρ ἐν
τούτοις σηπεδῶνα, ἢ ἐν τῇ καμίνῳ ἐκείνη εὐροί τις
ἂν, καὶ πνεύματα δυσώδη καὶ βέβρυχα ἀκαθάρατα,
τῷ πανταχοῦ καὶ ἐν ἐκάστῳ μορίῳ πολλὴν εἶναι τὴν
ἀπεψίαν διὰ τὴν πλησμονήν. Τοῦ γὰρ κατὰ φύσιν
θερμοῦ οὐκ ἀρκούντος ἅπαντα κατεργάσασθαι, ἀλλὰ
καταχωννυμένου, ἐπικίεται ἐκεῖνα ἄνωθεν καπνίζό-
μενα, καὶ πολλὴν ποιοῦντα τὴν ἀβυσσίαν. Τίνι οὖν ἂν
τις παραβάλοι τὰς ἐκείνων γαστέρας; ἀλλὰ μὴ δυσ-
χεράνητε πρὸς τὸν λόγον, ἀλλ' εἰ μὴ ἀληθῆ λέγω, δι-
ελέγξατε· τίνοι οὖν ἂν τις αὐτὰς παραβάλοι; οὐδὲ γὰρ
ὀρεῖ τὰ εἰρημένα δεῖξαι αὐτῶν τὴν ἀθλιότητα. Εὐρον
καὶ ἑτέραν εἰκόνα. Τίνα δὴ ταύτην; Καθάπερ ἐπὶ
τῶν ἀμαρῶν ἔθα πολλοὶ οἱ φορυτοὶ κόπρου, χόρτου,

καλάμης, λίθων, πηλοῦ, συνεχεῖς ἐμφράξεις γίνονται,
καὶ ὑπερκεχῆται * λοιπὸν ἄνωθεν ἢ τοῦ βορβόρου
ρύμη· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς τούτων κοιλίας συμβαίνει·
φραττεμένης γὰρ αὐτῆς κάτωθεν, ἄνωθεν ἀναδύζει·
τὰ πλείονα τῶν πονηρῶν τούτων βρυμάτων. Ἄλλ'·
οὐκ ἐπὶ τῶν πενήτων οὕτως· ἀλλ' ὡς περ αἱ τὰ καθαρὰ
προχέουσαι ρεῖθρα πηγαί, καὶ κήπους ἀρδουσαι καὶ
παραδείσους, οὕτω καὶ αἱ τούτων γαστέρας εἰσὶ κα-
θαραὶ τῶν τοιούτων περιττευμάτων. Ἄλλ'· οὐκ αἱ τῶν
πλουτούντων, μᾶλλον δὲ τρυφῶντων, τοιαῦται, ἀλλὰ
χυμῶν, φλεγμάτων, χολῆς, αἵματος διεφθορότος, βρύ-
ματος σεσηπότος, καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων εἰσὶ
πεπληρωμένα. Διόπερ οὐδεὶς κἄν πρὸς βραχὺν ἀρκέ-
σει χρόνον διαπαντὸς ἐν τρυφῇ ζῶν, ἀλλ' ἐν ἀβύ-
σσιαις βιώσεται διηγεκείσθαι. Διὰ καὶ ἡδέως ἂν ἡρόμην
αὐτοῦς, τίνας ἔνεκεν τὰ αἰτία δέδοται· ἵνα φθειρώμε-
θα, ἢ ἵνα τρεφώμεθα; ἵνα νοσῶμεν, ἢ ἵνα ὑγιαίνω-
μεν; ἵνα ἀσθενῶμεν, ἢ ἵνα ἰσχύωμεν; Εὐδῆλον ὅτι
διὰ τροφήν καὶ ὑγίαν καὶ ἰσχύν. Τίνος οὖν ἔνεκεν εἰς
τοῦναντίον αὐτοῖς ἀποκέχρησθε, νόσον καὶ ἀσθένειαν
διὰ τούτων δημιουργούντες τῷ σώματι; Ἄλλ'· οὐχ ὁ
πένης, ἀλλ' ὑγίαν καὶ εὐρωστίαν καὶ ἰσχύν διὰ τῆς
λιτῆς ὠνεῖται τροφῆς. Μὴ δὴ κλαῖε διὰ πένιαν τὴν
ὑγείας μητέρα, ἀλλὰ καὶ ἀγάλλου· καὶ, εἰ βούλει
πλουτεῖν, καταφρόνει πλουτοῦ. Οὐ γὰρ τὸ χρήματα
ἔχειν, ἀλλὰ τὸ μὴ δεῖσθαι τοῦ ἔχειν, τοῦτο μάλιστα
εὐπορία. Ἄν τοῦτο κατορθώσωμεν, καὶ ἐναυῦθα τῶν
πλουτούντων πάντων εὐπορώτεροι ἐσόμεθα, καὶ ἐκεῖ
τῶν μελλόντων ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν ὧν γένοιο
πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ
Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ
ἕμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ
ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

* *Legebatur ὑπερκεχῆται.*

[530] ΟΜΙΛΙΑ ΙΓ'.

Τὸ στόμα ἡμῶν ἀνέφηγε πρὸς ὑμᾶς, Κορίνθιοι, ἢ
καρδία ἡμῶν πεπλάτυνται. Οὐ στενοχωρεῖσθε
ἐν ἡμῖν, στενοχωρεῖσθε δὲ ἐν τοῖς σπλάγγνοις
ὑμῶν.

α'. Διηγησάμενος περὶ τῶν ἑαυτοῦ πειρασμῶν καὶ
θλίψεων· Ἐν ὑπομονῇ γὰρ, φησὶν, ἐν θλίψεσιν,
ἐν ἀνάγκαις, ἐν στενοχωρίαις, ἐν πληγαῖς, ἐν
συλλακαῖς, ἐν ἀκαταστασίαις, ἐν κόποις, ἐν
ἀγρυπνίαις· καὶ δεῖξας ὅτι μέγα ἀγαθὸν τὸ πρῶ-
γμα· Ὡς λυπούμενοι γὰρ, φησὶν, ἀεὶ δὲ χαί-
ροντες· ὡς πτωχοὶ, πολλοὺς δὲ πλουτεῖντες·
ὡς μηδὲν ἔχοντες, καὶ πάντα κατέχοντες· καὶ
ἅπαντα αὐτὰ εἰπών· Ὡς παιδευόμενοι γὰρ, φησὶ, καὶ
μὴ θανατούμενοι· καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν πολλὴν κηδε-
μονίαν διὰ τούτων ἐμφάνας καὶ τὴν δύναμιν· Ἴνα
γὰρ ἡ ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως ἢ τοῦ Θεοῦ, φησὶ,
καὶ μὴ ἐξ ἡμῶν· καὶ τοὺς ἀθλοὺς αὐτοῦ καταλέ-
ξας· Πάντοτε γὰρ τὴν νύκτωρ αὐτοῦ, φησὶ, περι-
φέρομεν· καὶ ὅτι ἀναστάσεως τοῦτο ἀπόδειξις σαφῆς·

Ἴνα γὰρ καὶ ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ φανερωθῇ ἐν τῇ θη-
τῇ σαρκὶ ἡμῶν, φησὶ· καὶ ὧν γέγονε κοινωνός, καὶ
τίνα ἐπιστεῦθη· Ὑπὲρ Χριστοῦ γὰρ πρὸς ἐσέ-
μεν, φησὶν, ὡς τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν·
καὶ τίνων ἐστὶ διάκονος, ὅτι οὐ γράμματός, ἀλλὰ
πνεύματος· καὶ ὅτι οὐ τούτῳ μόνον αἰδέσιμος, ἀλλὰ
καὶ τοῖς πειρασμοῖς· Τῷ Θεῷ γὰρ, φησὶ, χάρις τῷ
πάντοτε ἡμᾶς θριμβέοντι· μέλλει λοιπὸν αὐτοῖς
καὶ ἐπιτιμῆν, ὡς οὐ σφόδρα περὶ αὐτὸν διακειμένους.
Ἄλλὰ μᾶλλον, οὐκ εὐθέως ἐπὶ τοῦτο ἔρχεται, ἀλλὰ
πρότερον τὰ περὶ τῆς ἀγάπης εἰπών, ἦν περὶ
αὐτοῦς ἐπεδείκνυτο, τότε ἐμβαίνει καὶ εἰς τὸν περὶ
τούτων λόγον. Εἰ γὰρ καὶ ἀπὸ τῶν οικείων κατορ-
θωμάτων αἰδέσιμος ὁ ἐπιτιμῶν εἶη, ἀλλ' ὅμως δεῖ
καὶ τὴν φιλίαν, ἦν ἔχει πρὸς τοὺς ἐγκαλουμένους,
ἐπιδείξεται, ἀνεπαχθέστερον ποιεῖ τὸν λόγον. Διὰ
τοῦτο καὶ αὐτὸς ἀπὸ τῶν πειρασμῶν καὶ τῶν ἰδρώ-
των τῶν ἑαυτοῦ καὶ τῶν ἀγῶνων ἐκθᾶς, εἰς τὸν περὶ
τῆς ἀγάπης μεταβαίνει λόγον, καὶ οὕτως αὐτῶν καθ-

profusa illa et exquisita vitæ ratio ideo tibi beata et expetenda esse videtur, quod majore voluptate perfusa sit; sed amplior voluptas penes pauperem est, nec solum voluptas, sed etiam sanitas; atque in hoc solo superior est dives, quod imbecillius sibi corpus efficiat, ac plures morborum fontes colligat. Quidquid enim pauper edit, modo rationi consentaneo administratur; quidquid autem dives, quia modum excedit, in corruptionem desinit et morbum.

6. Quod si placet, exemplo istud ipsum perspicimus. Si rogos accendendus sit, atque ille quidem sericas vestes et permulta tenui filo contexta lintea injiciat, atque ita eum accendat, hic contra quercæ et picea ligna, quid amplius ille habet quam hic? Nihil sane; imo inferius etiam quidpiam. Quid vero? (nihil enim prohibet quominus idem exemplum alio modo invertamus) si alter ligna, alter corpora exurenda in rogos injeecerit, utri tandem rogo lubentius affueris, huicne qui lignis, an ei qui corporibus inflammatus sit? Liqueat profecto quod ei qui lignis incensus sit: ille enim, ut naturæ consentaneum est, ardet, ac jucundum spectaculum præbet; hic contra ejusmodi est, qui nidore et saue ac fumo et ossium foetore omnes procul abigat. Cohorruisti ad hæc verba, atque rogos hunc execraris? Tales utique sunt divitum ventres: majorem in illis, quam in illo rogo putredinem quis reperiat; ut foetidos halitus et impuras defluxiones, quod toto corpore atque in singulis partibus ingens ob saturitatem cruditas existat. Nam cum naturalis calor conficiendis omnibus cibis haud par sit, verum is obruatur, urgent illi, fumum rursus excitantes, atque ingentem molestiam afferentes. Cuinam igitur rei eorum ventres conferre quis possit? ac velim ne vos offendat quod dicturus sum; verum si falsa loquar, orationem meam refutate: cuinam, inquam, rei ejusmodi ventres conferre quispiam possit? neque enim quæ diximus, ad declarandam eorum miseriam sufficiunt. Alteram rur-

sum imaginem reperi. Quam tandem? Quemadmodum in cloacis, in quibus magna est stercoris, sæni, stipulæ, lapidum ac luti colluvies, crebræ obstructions oriuntur, ex quibus fit tandem ut cœnum ad superiores partes sese diffundat: ita etiam in horum ventre usu venit: eo quippe ab inferiori parte obstructo, malæ illæ defluxiones magna ex parte ad superiores partes regurgitant. At apud pauperes secus res habet. Ut enim fontes, qui puros latices fundunt, atque hortos et prata irrigant, ita horum quoque ventres ab his excrementis puri sunt: cum contra divitum, vel potius delictis studentium ventres humoribus noxiis, pituita, bile, corrupto sanguine, putrique defluxione aliisque hujusmodi rebus pleni sint. Ex quo fit, ut ne ad breve quidem tempus incolumis quis perstare possit, qui semper in delictis vivat, verum in perpetuis morbis versetur. Quocirca lubens ex istis scisciter, quam ob causam cibi nobis concessi sint: ut intereamus, an ut aliamur? ut adversa valetudine laboremus, an ut sani simus? ut imbecilles simus, an ut firmi ac robusti? Perspicuum est quod alimonie, sanitatis, viriunque tuendarum causa dati sint. Cur ergo iis in contrarium abutinini, morbos atque imbecillitatem per eos corpori procurantes? Contra pauper frugali ac tenui cibo valetudinem, corporisque firmitatem ac robur sibi comparat. Proinde ob paupertatem, sanitatis parentem, ne lacrymare, sed potius exsulta; et si tibi divitiæ cordi sunt, divitias contemne. In hoc enim potissimum opes positæ sunt, non ut quis divitias habeat, sed ut ne habere quidem curet. Id quod si adepti fuerimus, et hic divitibus omnibus copiosiores erimus, et illic futura bona consequemur: quæ utinam consequamur, per gratiam ac benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XIII.

CAP. 6. v. 11. *Os nostrum patet ad vos, o Corinthii, cor nostrum dilatatum est.* 12. *Non angustiamini in nobis, angustiamini autem in visceribus vestris.*

1. Postquam tentationes suas et afflictiones exposuit; *In patientia* enim, inquit, *in ærumnis, in necessitatibus, in angustiis, in plagis, in carceribus, in incertis sedibus, in laboribus, in vigiliis;* atque ingens id bonum esse ostendit; *Sicut tristes* enim, inquit, *semper autem gaudentes; sicut egentes, multos autem locupletantes; tamquam nihil habentes, et omnia possidentes:* tum etiam arma ea esse dixit; *Ut castigati* enim, ait, *et non mortificati;* atque insuper magnam Dei erga nos curam ac potentiam per ea declaravit; *Ut* enim, inquit, *sublimitas virtutis sit Dei, et non ex nobis:* ac præterea certamina quoque sua enumeravit; *Semper enim, inquit, ipsius mortificationem circumferimus:* illudque item addidit, ea perspicuum resurrectionis argumentum esse; *Ut enim et vita Jesu,* inquit, *manifestetur in carne nostra mortali:* ad hæc quarum

rerum particeps existerit, quæque ipsius fidei commissa fuerint; *Pro Christo* enim *legatione fungimur,* inquit, *tamquam Deo per nos exhortante:* atque insuper quarum rerum minister sit, nimirum non literæ, sed spiritus: ac denique quod non eo tantum nomine venerandus sit, sed etiam ob tentationes; *Deo* enim, inquit, *gratia, qui nos semper triumphat:* jam ad eos objurgandos se accingit, ut parum sui studiosos. Nec ad hoc statim orationem confert, verum id prius agit, ut suam erga eos dilectionem ostendat, atque ita demum in hujusmodi sermonem ingreditur. Nam etsi a rebus præclare gestis venerabilis est is qui increpat, attamen cum amicitiam exhibet erga eos quos corripit, tolerabiliorem sermonem reddit. Ideo ipse quoque Paulus e tentationibus suis ac sudoribus et certaminibus egressus, ad sermonem de caritate transit, et sic illos objurgat. Quænam ergo suæ eos caritatis argumenta offert? *Os nostrum patet ad vos, o Corinthii.* Et quodnam caritatis argumentum hoc est? aut

quid omnino hæc sibi verba volunt? Non sustinemus, inquit, silentio ad vos uti, sed continenter vos alloqui atque orationem ad vos habere gestimus: qui amantium mos est. Nam quod in corpore sunt manuum complexus, hoc in animo est sermonis commercium. Ad hoc etiam aliud subindicatur. Quid illud? Apud vos, inquit, quos carissimos habemus, cuncta libere loquimur, nihil dissimulantes aut reservantes. Quoniam enim jam objurgaturus est, idcirco veniam petit; illud ipsum, quod eis libere objurget, ingentis sui erga eos amoris documentum esse statuens. Jam ipsa quoque nominis adjectio magnæ amicitiae ac ferventis affectus specimen habet: nam et eorum quos amamus nuda nomina nobis identidem in ore versari solent. *Cor nostrum dilatatum est.* Quemadmodum enim id, quod calorem affert, dilatare solet: ita etiam caritatis munus est dilatare: calida quippe ac fervens est virtus. Hæc os quoque Pauli aperiebat, et cor dilatabat. Neque enim ore tantum amo, inquit; verum etiam cor ipsum in amore consonat: ideo cum fiducia loquor, toto ore, ac tota mente.

Pauli amor erga omnes quantus. — Non enim Pauli corde quidquam latius erat, quod pios omnes, perinde atque amasius quispiam, adeo arcto amore complectebatur, non sese scindente ipsius amicitia et imbecillitatem contrahente, sed integra in unoque manente. Et quid mirum talem ipsius in pios viros animum fuisse, cum etiam in infidelibus cor ipsius universum terrarum orbem amplecteretur? Ideo non dixit, Amo vos, sed, quod majorem emphasim habet, *Os nostrum patet, cor nostrum dilatatum est*; omnes intus habemus: ac ne id quidem utcumque, sed cum ingenti amplitudine. Nam qui amatur, in intimo amantis corde sine ullo metu obambulat: idcirco ait, *Non angustiamini in nobis, angustiamini autem in visceribus vestris.* Objurgationem vide non parva indulgentia temperatam: id quod magnopere amantium est. Non dixit, Vos me non amatis, sed, Non pari modo: neque enim vult asperius eos insectari. Ac passim cernere est quomodo incredibili quodam fidelium amore flagret, si quis ex singulis epistolis testimonia seligat. Ad Romanos enim scribens ait, *Cupio videre vos*; et, *Sæpe proposui venire ad vos*; et, *Si quo modo tandem aliquando prosperum iter habeam ad vos* (Rom. 1. 11. 13. 10). Ad Galatas autem hæc dicit, *Filioli mei, quos iterum parturio* (Gal. 4. 19); ad Ephesios rursus, *Hujus rei gratia flecto genua mea pro vobis* (Ephes. 3. 14); ad Philippenses (a) autem, *Quæ enim cat spes mea aut gaudium aut gloriæ corona? annon vos* (1. Thess. 2. 19)? Quin se et in corde et in vinculis eos circumferre dicebat (Philipp. 1. 7). Porro cum ad Colossenses scribit, *Cupio, inquit, videre vos quantum certamen habeam pro vobis, et quicumque faciem meam non viderunt in carne: ut consolationem habeant corda vestra* (Coloss. 2. 1); et ad Thessalonicenses, *Quemadmodum si nutrix soveat filios suos, ita desiderantes vos cupiebamur vobis dare, non solum*

(a) Hic error esse videtur: verba enim sequentia non Philippensibus, sed Thessalonicensibus scripta sunt.

evangelium, sed etiam animas nostras (1. Thess. 2. 7. 8); tum etiam ad Timotheum, *Memor lacrymarum tuarum, ut gaudio implear* (2. Tim. 1. 4). Et cum ad Titum scribit, *Dilecto filio* (Tit. 1. 4); et item ad Philemonem similiter (Philem. 1. 1).

2. Ad hæc in Epistola ad Hebræos multa alia ejusmodi scribit, nec cessat consolari ac dicere: *Adhuc modicum aliquantulum, et qui venturus est, veniet et non tardabit* (Hebr. 10. 37): perinde vide licet ac si mater filios lædio ac mœrore laborantes alloquatur. Sic et illis, *Non angustiamini in nobis*, inquit. Nec vero se dumtaxat eos amare ait, sed ab ipsis etiam amari, quo nimirum hinc quoque eorum animos alliciat. Atque de his quidem hoc testificans, ait, *Titus venit, referens nobis vestrum desiderium, vestrum fetum, vestram æmulationem* (2. Cor. 7. 7); et de Galatis, dicens, *Si fieri posset, oculos vestros eruissetis, et dedissetis mihi* (Gal. 4. 15); et de Thessalonicensibus, *Qualem introitum habuerimus ad vos* (1. Thess. 1. 9); et rursus de Timotheo, *Memor lacrymarum tuarum, ut gaudio implear* (2. Tim. 1. 4). Ac denique passim in epistolis hoc videas, ipsum discipulis testificantem, quod et eos amet et vicissim ab iis ametur: non tamen similiter. Hic quoque dicit, *Licet abundantius vos diligens, minus diligar* (2. Cor. 12. 15). Verum hoc quidem ad epistolæ calcem ait, interim autem ærius, *Non angustiamini, inquit, in nobis, angustiamini autem in cordibus vestris.* Vos, inquit, unum capitis; ego urbem universam ac plebem tantam. Nec dixit, Non nos capitis, sed, *Angustiamini*; idem nimirum subindicans, sed molliori verbo utens, ne acrius eos perstringeret. 13. *Eandem autem habentes remunerationem, tamquam filiis dico, dilatamini et vos.* Atqui minime par est, prius amari, deinde amare. Quamvis enim parem amoris mensuram quis asserat, hoc tamen nomine vincitur, quod posterior ad amandum venerit. Verum hæc non accurate requiro, inquit; mihi satis fuerit, si vel meo amore provocati, mutux erga me benevolentix significationem præbeatis, diligo et amplector. Postea, ut eos ad hoc obstringi ostendat, atque ea quæ dicit ab omni assentationis suspitione vindicet, *Tamquam filiis dico*, inquit. Quid est, *Tamquam filiis*? Nil magni postulo, si, cum pater vester sim, a vobis amari velim.

Pauli prudentia et modestia. — Ac vide ipsius prudentiam et modestiam. Non hic pericula pro ipsis suscepta, non labores ac mortes ponit, quamvis multa ejusmodi commemorare queat; adeo ab omni fastu alienus est; verum unum hoc, quod eos amet, ac proinde amari quoque velit: Quia pater vester sum, inquit, quia acerrimo vestri amore incendor. Etenim illud sæpe eum qui amatur offendit, cum quis collata in eum beneficia profert; exprobrare enim videtur. Quocirca hoc minime facit Paulus, verum, Ut filii parentem diligite, inquit: quod quidem naturæ potius est, ac tale ut patri hoc suo quisque præstare debeat. Postea, ne quis existimet eum sua causa hæc dicere, demonstrat se commodis eorum consulere, cum eorum benevolentiam ad se attrahit: unde etiam sub-

ἀπτεται. Τίνα οὖν ἐστὶ τὰ τῆς ἀγάπης ἐνδεικτικὰ ; Τὸ στόμα ἡμῶν ἀνέφωγε πρὸς ὑμᾶς, Κορίνθιοι. Καὶ ποῖον τοῦτο σημεῖον ἀγάπης ; τί δὲ καὶ ἐστὶν ὄλωσ τὸ εἰρημένον ; Οὐκ ἀνεχόμεθα, φησί, σιγᾶν πρὸς ὑμᾶς, ἀλλ' ἀεὶ βουλευόμεθα καὶ ἐπιθυμούμεν φθέγγεσθαι καὶ διαλέγεσθαι ὑμῖν · ὅπερ ἔθος τῶν ἀγαπώντων ἐστὶ. Καὶ γὰρ ὅπερ εἶπον ἐπὶ σώματος περιπλοκαὶ χειρῶν, τοῦτο ἐπὶ ψυχῆς συνουσία λόγου Μετὰ δὲ τούτου καὶ ἕτερον αἰνίττεται. Ποῖον δὲ τοῦτο ; "Ὅτι πάντα μετὰ παρῆρησία ; ὑμῖν διαλεγόμεθα, ὡς ἀγαπητοῖς, καὶ οὐδὲν ὑποστελλόμενοι οὐδὲ ταμειούμενοι. Ἐπειδὴ γὰρ λοιπὸν μέλλει ἐπιτιμᾶν, συγγνώμην αἰτεῖ, αὐτὸ τὸ ἐπιτιμᾶν μετὰ παρῆρησίας ἀπόδειξιν ποιούμενος τοῦ σφόδρα αὐτοὺς φιλεῖν. Καὶ ἡ προσθήκη δὲ τοῦ ὀνόματος φιλίας πολλῆς καὶ διαθέσεως καὶ θερμότητος ; καὶ γὰρ [531] εἰώθαμεν τῶν ἀγαπωμένων συνεχῶς γυμνᾶ τὰ ὀνόματα περιστρέφειν. Ἡ καρδία ἡμῶν πεπλάτυνται. Καθάπερ γὰρ τὸ θερμαῖνον εὐρύνειν εἰσθεν · οὕτω καὶ τῆς ἀγάπης ἔργον τὸ πλατύνειν ἐστὶ. Θερμὴ γὰρ ἐστὶν ἡ ἀρετὴ καὶ ζέουσα. Αὕτη καὶ τὸ στόμα ἀνεπέτασε Παύλου, καὶ τὴν καρδίαν ἐπλάτυνεν. Οὐδὲ γὰρ τῷ στόματι μόνον φιλῶ, φησὶν, ἀλλὰ καὶ τὴν καρδίαν συνάδουσας ἔχω. Διὰ τοῦτο μετὰ παρῆρησίας φθέγγομαι, ὄλω τῷ στόματι, ὅλη τῇ διανοίᾳ.

Οὐδὲν γὰρ τῆς Παύλου καρδίας πλατύτερον, ἢ τοὺς πιστοὺς ἅπαντας, καθάπερ ἂν τις ἐρώμενος, οὕτως σφοδρῶς ἠγάπα, οὐ σχιζομένης αὐτοῦ τῆς φιλίας καὶ ἀσθενεστεράς γινομένης, ἀλλ' ὀλοκλήρου ἐν ἐκάστῳ μενούσης. Καὶ τί θαυμαστόν ἐπὶ πιστῶν, ὅπου γε καὶ ἐπὶ τῶν ἀπίστων τὴν οἰκουμένην πᾶσαν ἐδέχετο ἡ καρδία Παύλου ; Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπε, Φιλῶ ὑμᾶς, ἀλλ' ἐμφαντικώτερον, Τὸ στόμα ἡμῶν ἀνέφωγεν, ἡ καρδία ἡμῶν πεπλάτυνται · πάντα ἔνδον ἔχομεν · καὶ οὐδὲ τοῦτο ἀπλῶς, ἀλλὰ μετ' εὐρυχωρίας πολλῆς. Ὁ γὰρ φιλούμενος, μετὰ πολλῆς ἔνδον ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ φιλοῦντος βαδίζει τῆς ἀθείας · διὸ φησὶν, Οὐ στενοχωρεῖσθε ἐν ἡμῖν, στενοχωρεῖσθε δὲ ἐν τοῖς σπλάγχθοις ὑμῶν. Καὶ τὴν ἐπιτίμησιν ὅρα μετὰ φειδοῦς γινομένην · ὅ τῶν σφόδρα φιλοῦντων ἐστὶν. Οὐκ εἶπεν, Οὐ φιλεῖτε ἡμᾶς, ἀλλ', Οὐ μετὰ τοῦ αὐτοῦ μέτρου · οὐ γὰρ βούλεται αὐτῶν σφόδρα καθάψασθαι. Καὶ πανταχοῦ δὲ ἴδοι τις ἂν πῶς ἐκκαλεῖται τῶν πιστῶν, ἐκλέγων ἐκάστης ἐπιστολῆς αὐτοῦ τὰ ῥήματα. Ῥωμαῖοι μὲν γὰρ φησὶν, Ἐπιποθῶ δὲ ἰθεὶν ὑμᾶς · καὶ, Πολλάκις προσθέμην ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς · καὶ, Εἰ πως ἤδη ποτὲ εὐδοθῆσμαι ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς. Γαλάταις δὲ φησὶ, Τεχνία μου, οὐκ ἄλλιν ὠδίνω · Ἐφεσίοις πάλιν, Τοῦτον χάριν κάμπην τὰ ῥήματα μου ὑπὲρ ὑμῶν. Φιλιππησίοις δὲ, Τίς γὰρ μοι ἐστὶν ἐλπίς ἢ χαρὰ ἢ στέφανος καυχήσεως ; ἢ οὐχὶ καὶ ὑμεῖς ; καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ καὶ ἐν τοῖς δεσμοῖς αὐτοὺς περιφέρειν ἔλεγε · Κολασσαεῦσι δὲ, Θέλω δὲ ὑμᾶς εἰδέναι ἡλικον ἀγῶνα ἔχω ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ ὅσοι οὐκ ἐωράκασι με ἐν σαρκί, ἵνα παρακληθῶσιν αἱ καρδία ὑμῶν · Θεσσαλονικεῦσι δὲ, Ὡς ἂν τροφὸς θάλπη τὰ ἐαυτῆς τέκνα, οὕτως ἰμειρόμενοι ὑμῶν εὐδο-

κοῦμεν ὑμῖν μεταδοῦναι οὐ μόνον τὸ Εὐαγγελιον, ἀλλὰ καὶ τὰς ἐαυτῶν ψυχὰς · Τιμοθέῳ δὲ, Μεμνημένος σου τῶν δακρῶν, ἵνα χαρὰς πληρωθῶ · Τίτῳ δὲ, Τῷ ἀγαπητῷ τέκνῳ · καὶ Φιλιμῶνι ὁμοίως.

β'. Καὶ Ἑβραίοις δὲ πολλὰ ἕτερα τοιαῦτα γράφει, καὶ οὐ παύεται παρακαλῶν, καὶ λέγων, Ἔτι μικρὸν ὄσον, ὃ ἐρχόμενος ἤξει, καὶ οὐ χρονιεῖ· καθάπερ παῖδας δυσχεραίνοντας μήτηρ. Οὕτω καὶ αὐτοῖς. Οὐ στενοχωρεῖσθε ἐν ἡμῖν, φησὶν. Οὐ λέγει δὲ μόνον ὅτι φιλεῖ, ἀλλ' ὅτι καὶ φιλεῖται παρ' αὐτῶν, ἵνα καὶ ταύτη μάλλον αὐτοὺς ἐπισπάσῃται. Καίτοι τοῖς μὲν τοῦτο μαρτυρῶν φησὶν, ὅτι Ἦλθε Τίτος ἀπαγγέλλων ἡμῖν τὴν ὑμῶν ἐπιπόθησιν, τὸν ὑμῶν ὀδυρόν, τὸν ὑμῶν ζῆλον· καὶ Γαλάταις, Εἰ δυνατόν, τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν [532] ἐξορύξαντες ἂν ἐδώκατέ μοι · καὶ Θεσσαλονικεῦσιν, Ὅποιαν εἰσοδὸν ἔσχομεν πρὸς ὑμᾶς · καὶ Τιμοθέῳ δὲ, Μεμνημένος σου τῶν δακρῶν, ἵνα χαρὰς πληρωθῶ. Καὶ πανταχοῦ δὲ τῶν Ἐπιστολῶν εὐροὶ τις ἂν αὐτῶν τοῦτο μαρτυροῦντα τοῖς μαθηταῖς, καὶ ὅτι ἐφίλησε καὶ ὅτι φιλεῖται · οὐ μὴν ὁμοίως. Καὶ ἐνταῦθ' αὖ φησὶν, Εἰ καὶ περισσοτέρως ὑμᾶς ἀγαπῶν, ἤττον ἀγαπῶμαι. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν πρὸς τῷ τέλει, τῶς δὲ σφοδρότερον, Οὐ στενοχωρεῖσθε ἐν ἡμῖν, στενοχωρεῖσθε δὲ ἐν τοῖς σπλάγχθοις ὑμῶν. Ὑμεῖς ἕνα δέχεσθε, φησὶν, ἐγὼ δὲ πόλιν ὀλοκλήρου, καὶ δῆμον τοσοῦτον. Καὶ οὐκ εἶπεν, Οὐ δέχεσθε ἡμᾶς, ἀλλ' ὅτι Στενοχωρεῖσθε· τὸ αὐτὸ μὲν αἰνιττόμενος, μετὰ φειδοῦς δὲ, καὶ τοῦ μὴ σφόδρα καθάψασθαι. Τὴν δὲ αὐτὴν ἀντιμισθίαν, ὡς τέκνοις λέγω, πλατύθητε καὶ ὑμεῖς. Καίτοι οὐκ ἐστὶν ἴσον, πρότερον ἀγαπηθῆναι, εἶτα ἀγαπῆσαι. Κἂν γὰρ τὸ ἴσον τις εἰσενέγκῃ μέτρον, ἡλάττωται τῷ δεύτερος ἐπανελθεῖν. Ἀλλ' ὅμως οὐδὲν ἀκριβολογοῦμαι, φησὶν, κἂν παρ' ἐμοῦ λαθόντες τὰς ἀρχὰς τὸ αὐτὸ μέτρον ἐπιδείξησθε, ἀγαπῶ καὶ στέργω. Εἶτα ἵνα δείξῃ, ὅτι καὶ ὀφειλὴ τὸ πρᾶγμα ἦν, καὶ ὅτι κολακείας ἐκτὸς τὰ εἰρημένα, Ὡς τέκνοις λέγω, φησὶν. Τί ἐστὶν, Ὡς τέκνοις ; Οὐδὲν μέγα αἰτῶ, εἰ πατὴρ ὢν βούλομαι φιλεῖσθαι παρ' ὑμῶν.

Καὶ ὅρα σύνεσιν καὶ μετριοφροσύνην. Οὐ τίθησιν ἐνταῦθα τοὺς κινδύνους τοὺς ὑπὲρ αὐτῶν καὶ τοὺς πόνους καὶ τοὺς θανάτους, καίτοι πολλὰ ἔχον εἰπεῖν οὕτως ἐστὶν ἄτυφος · ἀλλὰ τὸ φιλεῖν · καὶ διὰ τοῦτο ἀξιοὶ φιλεῖσθαι, Ὅτι πατὴρ ὑμῶν ἐγενόμην, φησὶν, ὅτι σφόδρα ὑμῶν περιχαίρομαι ὃ μάλιστα προσίσταται ἢ τῷ φιλομένην πολλάκις, ὅταν τις αὐτῷ τὰς εὐεργεσίας προσφέρῃ · δοκεῖ γὰρ ὀνειδίξειν. Διὸ οὐ ποιεῖ τοῦτο Παῦλος, ἀλλ', Ὡς τέκνα πατέρα ἀγαπήσατε, φησὶν · ὃ τῆς φύσεως μάλλον ἐστὶ, καὶ ὀφειλόμενον ἐκάστῳ πατρὶ. Εἶτα ἵνα μὴ δόξῃ δι' ἐαυτὸν ταῦτα λέγειν, δείκνυσιν ὅτι διὰ τὸ ἐκεῖνον κέρδος καὶ τὴν παρ' αὐτῶν ἐπισπάται φιλίαν · διὸ καὶ ἐπιήγαγε, Μὴ γίνεσθε ἑτεροζυγῶντες ἀπίστοις. Καὶ

* Sic omnino legendum ut suspicatus est Savilius et interpres Latinus legit, qui vertit *offendit*, quo sensu hoc verbum apud Chrysostomum passim usurpatur. Editi, male, προίσταται.

οὐκ εἶπε, Μὴ ἀναμίγνυσθε ἀπίστοις, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτῶν καθαπτόμενοι ἀπεδίκοῦντων τὸ δίκαιον, Μὴ ἐκκλίνητε ἑαυτοὺς, φησί. *Τίς γὰρ μετοχὴ δικαιοσύνης καὶ ἀνομίας;* Ἐνταῦθα λοιπὸν σύγκρισιν ποιεῖται οὐχὶ τῆς ἑαυτοῦ ἀγάπης, καὶ τῆς ἐκείνων τῶν διαφθειρόντων αὐτοὺς. ἀλλὰ τῆς αὐτῶν εὐγενείας, καὶ τῆς ἐκείνων ἀτιμίας· οὕτω γὰρ καὶ σεμνότερος ὁ λόγος γέγονε, καὶ αὐτῷ περπωδέστερος, καὶ μᾶλλον αὐτοὺς ἐπείσκατο. Ὡς ἂν εἰ τις παιδί τῶν γεννηκώτων ὑπερορῶντι καὶ μιαιοῖς ἑαυτὸν ἐκιδιδόντι λέγοι, Τί ποιεῖς, ὦ παιδίον; [533] τοῦ μὲν πατρὸς καταφρονεῖ, προτιμᾷς δὲ τοὺς μιαιοῦς ἄνδρας, καὶ μυρίας γέμοντας· κακίας; οὐκ οἶσθα πόσον αὐτῶν βελτίων εἶ καὶ σεμνότερος; Οὕτω γὰρ μᾶλλον αὐτὸν ὀφίστησι τῆς ἐκείνων συνουσίας, ἢ εἰ τὸν πατέρα θαυμάζοι. Ἄν μὲν γὰρ λέγῃ, Οὐκ οἶσθα πόσον ἐστὶν ὁ πατήρ σου βελτίων ἐκείνων; οὐδὲν τοσοῦτον ἐργάζεται· ἂν δὲ τὸν πατέρα ἀφείλῃ, αὐτὸν αὐτῶν προκριῆναι, λέγων, Οὐκ οἶσθα τίς μὲν σὺ, τίνας δὲ ἐκείνοι; οὐκ ἔννοεῖς σου τὴν εὐγένειαν καὶ τὴν ἐλευθερίαν, καὶ τὴν ἀτιμίαν τὴν ἐκείνων; τίς γὰρ κοινωνία σοι κάκεινοις τοῖς κλέπταις, τοῖς μοιχοῖς, τοῖς γόησι; ταχέως αὐτὸν τοῖς ἐγκωμίοις τοῖς αὐτοῦ πετρῶσας, ἀποβράχηναι ἐκείνων παρασκευάσει. Τὸν μὲν γὰρ πρότερον οὐ σφόδρα δέξεται λόγον, ὅτι κατηγορία αὐτοῦ ἐστὶν ἢ προτίμησις τοῦ πατρὸς, ὅταν μὴ μόνον πατέρα φαίνεται λυπῶν, ἀλλὰ καὶ πατέρα τοιοῦτον· ἐνταῦθα δὲ οὐκέτι οὐδὲν τοιοῦτον πείσεται. Οὐδέεις γὰρ ἂν ἔλοιτο μὴ ἐγκωμιάζεσθαι· καὶ δι' αὐτοῦ δὴ, μετὰ τῶν ἐπαίνων τοῦ ἀκούοντος, ὁ ἔλεγχος γίνεται εὐπαράδεκτος. Καλᾶται γὰρ ὁ ἀκρατής, καὶ φρονήματος πληροῦται μεγάλου, καὶ διαπτύει τὴν ἐκείνων συνουσίαν. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον αὐτοῦ ἐστὶ τὸ θαυμαστόν, ὅτι οὕτω προήγαγε τὴν σύγκρισιν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἕτερον τι μείζον ἐπενόησε, καὶ ἐκπληκτικώτερον· πρῶτον μὲν κατ' ἐρώτησιν προσαγῶν ἃ τὸν λόγον, ὅπερ τῶν σαφῶν καὶ ὁμολογουμένων ἐστὶν· ἔπειτα δὲ πλατύνων τῇ πυκνότητι καὶ τῷ πλήθει τῶν ὀνομάτων. Οὐ γὰρ ἔν καὶ δύο καὶ τρία, ἀλλὰ πλείονα πράξ τοῦτοις ἀντὶ τῶν προσωπίων τὰ ὀνόματα τῶν πραγμάτων τίθησι, καὶ ἄκραν ἐνταῦθα ἀρετὴν, καὶ ἐσχάτην ἐκεῖ κακίαν ὑπογράφει· καὶ πολὺ τὸ μέσον καὶ ἀπειρον δείκνυσιν, ὡς μὴδὲ δεηθῆναι κατασκευῆς. *Τίς γὰρ, φησί, μετοχὴ δικαιοσύνης καὶ ἀνομίας; τίς δὲ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος; τίς δὲ συμφώνησις Χριστῷ πρὸς Βελίαν;* ἢ τίς μερίς πιστῶ μετὰ ἀπίστον; ἢ τίς συγκατάθεσις ναφ̄ Θεοῦ μετὰ εἰδώλων;

γ'. Εἶδες πῶς γυμνά τὰ ὀνόματα τίθησι, καὶ ἀρκούντα αὐτῷ πρὸς ἀποτροπὴν; Οὐδὲ γὰρ εἶπε, Παρανομία, ὁ πλείον ἦν ^b, οὐδὲ εἶπε, Τοῖς τοῦ φωτός, καὶ τοῖς τοῦ σκότους· ἀλλ' αὐτὰ τὰ ἐναντία τίθησι, τὰ ἀπαράδεκτα τῶν ἐναντίων, φῶς καὶ σκότος. Οὐδὲ εἶπε, Τοῖς τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῖς τοῦ διαβόλου, ἀλλ' ὁ πολλῷ πλείον ἀφειστήκει, Χριστῷ καὶ Βελίαν· τῇ Ἑβραϊκῇ

^a *Legebatur προσαιγιών.*

^b *Corrigendum videtur, παρανομία, ἀλλ', ὁ πλείον ἦν, ἕνεκα γ.*

φωνῇ τὸν ἀποστάτην καλέσας οὕτως. Ἡ τίς μερίς πιστῶ μετὰ ἀπίστον; Ἐνταῦθα λοιπὸν, ἵνα μὴ δόξῃ κακίας ἀπλῶς κατηγορεῖν, καὶ ἀρετῆς ἐγκωμίων διεξιέναι, μέμνηται καὶ προσώπων ἀδιορίστως. Καὶ οὐκ εἶπε κοινωνίαν, ἀλλὰ τὰ ἐπαθλα τέθεικε, μερίδα εἰπὼν. *Τίς συγκατάθεσις ναφ̄ Θεοῦ μετὰ εἰδώλων; ὑμεῖς γὰρ ναός Θεοῦ ἐστε ζῶντος.* Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἐστὶν· Οὕτε ὁ βασιλεὺς; ὑμῶν ἔχει τι κοινὸν πρὸς αὐτόν· (*Τίς γὰρ συμφωνία Χριστῷ πρὸς [534] Βελίαν;*) οὔτε τὰ πράγματα· *Τίς γὰρ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος;* Οὐκοῦν οὐδὲ ὑμᾶς δεῖ. Καὶ πρῶτον τίθησι τὸν βασιλέα, καὶ δεῦτερον αὐτοὺς, τοῦτω μάλιστα αὐτοὺς ἀποσχίζων. Εἶτα εἰπὼν, *Ναφ̄ Θεοῦ μετὰ εἰδώλων*, καὶ ἀποφηνάμενος, ὅτι Ἐγμεῖς γὰρ ναός Θεοῦ ζῶντος, ἀναγκαίως καὶ τὴν μαρτυρίαν ἐπάγει, δείκνυς ὅτι οὐ κολακαίει τὸ πρᾶγμα ἐστὶν. Ὁ γὰρ ἐγκωμιάζων, ἂν μὴ καὶ ἀπόδειξιν παρέχηται, δοκεῖ κολακεῦσθαι. Τίς οὖν ἡ μαρτυρία; Ἐνοικήσω γὰρ ἐν αὐτοῖς, φησί, καὶ ἐμπεριπατήσω. Ἐνοικήσω ἐν ναοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω· τὴν πλείονα πρὸς αὐτοὺς σέξιν δηλῶν. *Καὶ ἔσονται μοι εἰς λαόν, καὶ ἐγὼ ἔσομαι αὐτοῖς εἰς Θεόν.* Τί, φησί; Θεὸν φέρεῖς ἐν σεαυτῷ, καὶ πρὸς ἐκείνους τρέχεις; Θεὸν τὸν οὐδὲν ἔχοντα κοινὸν πρὸς αὐτοὺς; καὶ ποῦ ταῦτα ἄξια συγγνώμης; ἐνόησον τίς ἐμπεριπατεῖ σοι, τίς ἐνοικεῖ. *Διὸ ἐξέλθετε ἐκ μέσου αὐτῶν, καὶ ἀφορίσθητε, καὶ ἀκαθάρτον μὴ ἄπασθε· κἀγὼ εἰσεδέξομαι ὑμᾶς, λέγει Κύριος.* Καὶ οὐκ εἶπε, Μὴ πράττετε ἀκάθαρτα· ἀλλὰ πλείονα ἀκρίθειαν ζητῶν, Μὴδὲ ἄπασθε, φησί, μὴδὲ ἐγγὺς γίνεσθε. Τί δὲ ἐστὶ μολυσμὸς σαρκός; Μοιχεία, πορνεία, ἀσέλγεια πᾶσα. Τί δὲ ψυχῆς; Ἀκάθαρτοι λογισμοὶ ὡς τὸ ἐμβλέψαι ἀκολάστοις ὀφθαλμοῖς, μνησικακίαι, δόλοι, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Βούλεται τοίνυν ἐκατέρωθεν εἶναι καθαρούς. Εἶδες τὸ ἐπαθλὸν ὅσον; Τὸ ἀπαλλαγῆναι τῶν πονηρῶν, τὸ ἐνωθῆναι Θεῷ. Ἄκουε καὶ τῶν ἐξῆς· *Καὶ ἔσομαι ὑμῖν εἰς πατέρα, καὶ ὑμεῖς ἐσεσθε μοι εἰς υἱὸν καὶ θυγατέρας, λέγει Κύριος.* Εἶδες ἄνωθεν τὴν παροῦσαν εὐγένειαν τὸν προφήτην προαναφωνοῦντα, τὴν δὲ τῆς χάριτος ἀναγέννησιν; *Ταύτας οὖν ἔχοντες τὰς ἐπαγγελίας, ἀγαπητοί. Ποίας;* Τὸ ναοὺς Θεοῦ εἶναι, τὸ υἱοὺς καὶ θυγατέρας, τὸ ἐνοικον αὐτὸν ἔχειν καὶ ἐμπεριπατοῦντα, τὸ λαὸν αὐτοῦ γίνεσθαι, τὸ τὸν Θεὸν αὐτὸν καὶ πατέρα κεκτησθαι. *Καθαρίσωμεν ἑαυτοὺς ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ, σαρκὸς καὶ πνεύματος.* Μῆτε ἀκαθάρτων ἀπτώμεθα· τοῦτο γὰρ σαρκὸς μολυσμὸς· μῆτε τῶν τὴν ψυχὴν μολυνόντων· οὗτος γὰρ πνεύματος. Καὶ οὐκ ἀρκεῖται τοῦτω μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπάγει, Ἐπιτελοῦντες ἀγωνοσύνην ἐν φόβῳ Θεοῦ. Οὐ γὰρ τὸ μὴ ἀκαθάρτου ἀπέσθαι ποιεῖ καθαρὸν, ἀλλὰ καὶ ἑτέρου τινὸς ἡμῖν δεῖ ὥστε γενέσθαι ἡμᾶς ἁγίους, σπουδῆς, προσοχῆς, εὐλαθείας. Καὶ καλῶς εἶπε, Ἐν φόβῳ Θεοῦ. Ἔστι γὰρ ἐπιτελεῖν σωφροσύνην, οὐκ ἐν φόβῳ Θεοῦ, ἀλλὰ διὰ κενοδοξίαν. Μετὰ δὲ τοῦτου καὶ ἕτερον ἀνιένεται εἰπὼν, Ἐν φόβῳ Θεοῦ, τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἂν ἀνοσθεῖ ἢ ἀγωνοσύνη. Εἰ γὰρ καὶ τυραννικὸν ἢ ἐπιθυμία, ἀλλ', ἂν ἐπιτειχίης τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον, κατέλευσε τὴν

jungit, 14. *Nolite jugum ducere cum infidelibus.* Non dixit, Nolite commisceri cum infidelibus, sed vehementius eos perstringens, utpote jus violantes, Ne deflectatis vos ipsos, inquit. *Quæ enim participatio justitiæ cum iniquitate?* Hic jam non sui amoris, et eorum qui Corinthios corrumpabant, comparationem affert, sed Corinthiorum nobilitatem cum illorum ignominia comparat: sic enim et plus gravitatis oratio contrahebat, et ipsius personæ magis conveniebat, ac denique Corinthios conjunctiores ipsi reddebat. Quemadmodum si quis filio parentes aspernanti ac sceleratis totum se tradenti dicat, Quid facis, o puerule? patrem contemnis, eique scelestos homines atque innumeris vitiis coopertos anteponis? an te fugit, quantum illos probitate ac nobilitate superes? Hac namque ratione ipsum magis ab eorum societate abstrahet, quam si paternas laudes prædicaret. Etenim si ita loquatur, An nescis quanto illis melior sit pater tuus? non tantum efficit: sin autem omissio patre ipsum illis præferat, dicens: An ignoras quis tu sis, et quinam illi? non in mentem venit tua nobilitas atque ingenuitas, et illorum ignominia? ecquid enim tibi commercii est cum furibus illis, cum adulteris, cum præstigiatoribus? confestim eum ejusmodi laude, tamquam pennis erectum eo adducet, ut ab illorum societate se abducat. Nam priorem orationem non ita libenter excipiet, quia hoc ipso, quod pater illi antefertur, reprehenditur ipse, ut qui non modo patri mœrori sit, sed etiam ejusmodi patri: hic autem nil tale ipsi accidit. Neque enim ullus est qui laudari nolit: quin etiam illi una cum laude audienti acceptior est reprehensio; cedit enim ille monenti, animosque magnos concipit, penitusque eorum societatem respuit. Enimvero non hoc solum mirandum est, quod Paulus talem comparationem invexerit, sed quod majus etiam aliquid excogitarit, atque ad incutiendum terrorem accommodatus. Primum videlicet, quia per interrogationem sermonem inducit, id quod in perspicuis et certissimis rebus fieri consuevit: deinde quia per nominum multitudinem eum dilatat atque amplificat. Non enim unum aut duo aut tria, sed plura ponit personarum loco rerum nomina, atque hinc summam virtutem, illic extremum vitium describit; ac multum, imo infinitum inter utrumque discrimen esse ostendit, ut nec probatione res indigeat. *Quæ enim, inquit, participatio est justitiæ cum iniquitate? aut quæ societas luci ad tenebras?* 15. *quæ autem conventio Christi ad Belial? aut quæ pars fidei cum infideli?* 16. *qui autem consensus templo Dei cum idolis?*

3. Vides quo pacto nuda nomina ponit, quæ satis sint ad eos ab hujusmodi rebus avertendos? Non enim dixit, Prævaricationi, quod plus erat quam iniquitas; nec dixit, his qui sunt lucis, et iis qui sunt tenebrarum, sed res ipsas inter se contrarias ponit, talesque, ut quæ sibi contraria sunt nullo modo admittere queant, nempe lucem ac tenebras. Nec dixit, his qui sunt Christi, et iis qui sunt diaboli, verum, quod multo remotius erat, *Christo et Belial* Hebraica

voce apostatam illum ita appellans. *Aut quæ pars fidei cum infideli?* Hic jam, ne vitii tantum insectationem ac virtutis commendationem prosequi videatur, personarum quoque indefinite meminit. Nec dixit, Quæ societas? sed, *Quæ pars?* Hoc est, præmium ac merces. *Quis consensus templo Dei cum idolis? vos enim estis templum Dei vivi.* Horum verborum hic sensus est: Quemadmodum Rex vester nihil cum diabolo commune habet; (*Quæ enim concordia Christo cum Belial?*) ita nec res ipsæ inter se commercium ullum habent: *Quæ enim communicatio luci cum tenebris?* Proinde nec vobis ullum cum istis commercium esse debet. Ac priore loco Regem ponit, secundo ipsos; hac ratione magis illos abscindens. Tum autem, postquam dixit, *Templo Dei cum idolis*, atque eos Dei vivi templum esse pronuntiavit, necessario jam testimonium quoque subjungit, ostendens se assentatione minime uti. Nam qui aliquem laudat, nisi probationem quoque afferat, adulari videtur. Quodnam ergo est hoc testimonium? *Quoniam inhabitabo in illis et inambulabo.* Inhabitabo in templis et spatiabor; uberiorum videlicet erga eos affectum indicans. *Et erunt mihi in populum, et ero illorum Deus.* Quid ais? inquit; Deum in teipso gestas, et ad illos curris? Deum, inquam, cui cum illis nihil commune est? hæccine venia digna sunt? animadvertite quis in te inambulet, quis inhabitet. 17. *Propter quod exite de medio eorum et separamini, et immundum ne tetigeritis:* 18. *et ego recipiam vos, dicit Dominus.* Non dixit, Immunda ne faciatis, sed accurationem majorem requirens, Ne attingatis, inquit, nec appropinquetis. Quid autem est carnis immunditia? Adulterium, stuprum, impudicitia? Quid autem animæ? Impuræ cogitationes, libidinosus aspectus, injuriarum memoria, fraudes et cætera hujusmodi. Vult itaque nos utrimque puros esse. Videsne quantum hinc præmii existat? Nimirum ab improbis separari, ac cum Deo conjungi. Audi quæ sequuntur: *Et ego ero vobis in patrem, et vos eritis mihi in filios et filias, dicit Dominus.* Videsne ut propheta præsentem nobilitatem, hoc est regenerationem per gratiam, longe ante prædicat. (*Cap. 7.*) 1. *Has ergo promissiones habentes, carissimi. Quas? Quod templa, quod Dei filii ac filiæ simus, quod hospitem ipsum et in nobis deambulantem habeamus, quod populus ipsius efficiamur, quod Deum ipsum ac patrem possideamus. Emundemus nos ab omni inquinamento carnis et spiritus.* Ne impura contrectemus; hoc enim carnis inquinamentum est; nec ea quæ animam contaminant; hæc quippe est spiritus impuritas. At ne hoc quidem contentus, subjungit, *Perficietes sanctificationem in timore Dei.* Non enim puri efficiamur, si nihil impuri attingamus; sed ad hoc ut sancti simus, aliud præterea requiritur, nempe studium, attentio, pietas. Pulchre addidit, *In timore Dei.* Fieri enim potest, ut quis pudicitiam præstet, non tamen id Dei metu faciat, sed ex inanis gloriæ studio. Postea aliud per hæc verba, *In timore Dei*, subindicat, modum videlicet, quo sanctitas perficiatur. Nam etsi cupiditatis magna vis tyrannis est, tæ-

men, si Dei timore animum obseptum habeas, ipsius furorem infringes. Per sanctificationem hoc loco non pudicitiam dumtaxat intelligit, sed ab omni peccato liberationem: sanctus enim est, qui puritate præditus est. Purus autem tum demum effici quispiam poterit, si non solum scortatione vacet, sed etiam avaritia, livore, arrogantia, inani gloria: ac potissimum hac postrema, quæ in omnibus rebus fugienda, maximeque in eleemosyna; nam eleemosyna non fuerit, si hoc morbo laboret, sed ostentatio et crudelitas.

Eleemosyna ostentatione careat oportet. — Nam cum ad largiendum non miseratione, sed beneficii evulgandi studio duceris, non modo id eleemosyna non est, sed etiam contumelia: fratrem quippe traduxisti. Proinde non pecunias tantummodo dare eleemosyna est, sed ex commiseratione dare. Quandoquidem ii, qui in theatris spectant, tum cinædis largiuntur tum aliis qui in scena versantur, nec tamen ea res eleemosyna est; et qui cum scortis congregiuntur, dant quidem item, nec tamen humanitas id dici potest, sed contumelia. Huic porro non dissimilis est qui gloriæ cupiditate laborat. Sicut enim ille, cum meretrici stuprum intulit, contumeliæ mercedem ipsi persolvit: ita tu quoque ab eo exigis, qui contumeliam accepit, tibi que simul atque illi sinistrae famæ notam inuris ac præterea majori, quam dici queat, detrimento teipsum afficis. Ut enim bellua quædam, aut canis rabidus insiliens: ita flagitiosus hic morbus atque hæc inhumanitas bona nostra nobis eripit: inhumanitas quippe ac sævitia est hæc res; imo etiam scelus ea gravius. Nam qui crudelis est, egenti quidem nihil impertit; at tu pejus eo facis: iis enim qui dare volunt impedimento es. Nam cum munus tuum jactas atque in vulgus effers, simul et accipientis famam deles, et cum qui dare parat, si ignavi animi fuerit, reprimis. Neque enim jam ei daturus est, ut qui jam acceperit nec perinde egeat, sed illum sæpe insectabitur, si postquam acceperit accedat, et impudentem habeat.

4. Contra eleemosynam ex ostentatione factam. Pauperes feliciores sunt divitibus in rebus ad salutem pertinentibus. — Ecqua ergo eleemosyna hæc est, cum et teipsum et eum qui accipit dedecore afficis, et duplici quoque nomine eum, qui hoc edixit: quia eo eleemosynæ tuæ spectatore non contentus, oculos quoque conservorum præter eum requiris, et quia legem ab eo institutam, qua id prohibetur, violas? Volebam alia quoque persequi, velut jejunium et precationem, ac quantam illic quoque inanis gloriæ studium perniciem afferat, demonstrare; verum in mentem mihi venit, me sermonem quemdam necessarium superiore disputatione non absolvisse. Et quis tandem hic sermo erat? Dicebam scilicet, quod pauperes etiam in rebus temporariis meliori conditione sint, quam divites, cum de sanitate ac lætitia verba facerem: atque id aperte demonstrabatur. Age itaque hodie hoc illud faciamus, eos non in sæcularibus modo, sed in sublimioribus quoque rebus superiores partes ferre. Utra

enim ad cælorum regnum inducit, opulentia an paupertas? Ab ipso cælorum Domino audiamus: de illis enim ait, facilius esse camelum introire per foramen acus, quam divitem in regnum cælorum; de pauperibus autem contra omnino: *Si enim vis, inquit, perfectus esse, vende quæ habes, et da pauperibus, et veni, sequere me, et habebis thesaurum in cælis (Matth. 19. 24. 21).* Quod si placet, alia quoque ratione id, quod a nobis dictum est, consideremus. *Arcta, inquit, et angusta est via, quæ ducit ad vitam (Matth. 7. 14).* Uter ergo per arctam viam iter facit, isne qui in deliciis, an qui in egestate degit? isne qui solus est, an qui infinitas sarcinas gestat? qui mollis est ac dissolutus, an qui curis ac sollicitudinibus afficitur? Verum quid verbis opus est, cum ad personas ipsas venire liceat? Pauper erat Lazarus, et valde pauper; dives contra is, qui in foribus jacentem præteribat: uter in regnum cælorum ingressus est, atque Abrahæ sinu deliciatur? uter rursus in flammis excruciat, ac ne stillam quidem aquæ consequi potest? At etiam pauperes plerique perituri sunt, inquis: ac contra divites multi arcanis illis bonis fruuntur. Imo contra cernere est, paucos quidem divites, pauperes autem multo plures ad salutem pervenire. Ac velim diligenter consideres hinc opum impedimenta, hinc paupertatis vitia. Quamquam nec opum nec paupertatis hæc vitia sunt, sed utrumque eorum, qui his præditi sunt: sed tamen utrum e duobus telum firmiter munit, videamus. Quodnam vitium paupertas habere videtur? Mendacium. Quodnam rursus divitiæ? Superbiam, malorum omnium matrem, quæ etiam diabolus ut diabolus esset, cum prius talis minime esset, effecit. Rursus malorum omnium radix est avaritia (1. Tim. 6. 10): uter itaque huic radici vicinior est, divesne an pauper? Dives proculdubio: quo enim quis pluribus opibus undique cinctus est, eo plures expetit. Ad hæc inanis gloriæ studium sextentas virtutes labefaciat: at non procul item ab hac sedes habet dives. Quid autem, inquit, pauperis incommoda non affers, afflictionem videlicet atque angustiam? At hæc illi cum divite sunt communia; imo etiam majore ex parte hujus sunt, quam illius. Ita fit, ut quæ paupertatis mala esse videntur, utriusque communia sint; quæ autem divitiarum, ea divitem solum vexent. Quid vero, inquis, cum pauper ob rerum necessarium penuriam multa scelera perpetrat? At nullus pauper tot scelera ob egestatem admittit, quot divites ob amplas et uberes opes admittunt, et ne quæ domi congesta habent amittant. Neque enim pauper necessaria perinde expetit, ut dives supervacanea; nec rursus tantam ad improbitatem exercendam viam ac facultatem habet, quantam ille. Proinde si et vult magis et plus potest, liquet profecto quod plura quoque designabit. Neque enim pauper famem ita reformidat, ut dives metu contremiscit ac pene exanimatur, ne bona ei sua pereant, et discruciat se nondum omnia omnium bona accepisse. Proinde cum et inani gloriæ et superbix et avaritiæ, quæ malorum omnium radix est, propinquior sit; quam tandem salutis specur

αὐτῆς μανίαν. Ἄγνωσῆν δὲ ἐνταῦθα οὐχὶ σωφροσύνην μόνον λέγει, ἀλλὰ τὴν πάσης ἀμαρτίας ἀπαλλαγὴν· ἅγιος γάρ ἐστιν ὁ καθαρὸς. Καθαρὸς δὲ ἂν τις γένοιτο, οὐχὶ εἰ πορνείας ἀπαλλαγείη μόνον, ἀλλὰ καὶ πλεονεξίας καὶ βασκανίας καὶ ἀπονοίας καὶ κενοδοξίας· καὶ μάλιστα κενοδοξίας, ἣν πανταχοῦ μὲν φυγεῖν δεῖ, πολλῶν δὲ πλέον [535] ἐπὶ ἐλεημοσύνης· ἐπεὶ οὐδ' ἂν εἴη ἐλεημοσύνη, εἰ τοῦτο ἔχει τὸ νόσημα, ἀλλ' ἐπίδειξις καὶ ὠμότης.

Ὅταν γὰρ μὴ ἐλεῶν, ἀλλ' ἐκπομπεύων ποιῆς, οὐ μόνον οὐκ ἔστιν ἐλεημοσύνη τὸ τοιοῦτον, ἀλλὰ καὶ ὕβρις· παρεδειγματίσας γὰρ τὸν ἀδελφόν. Οὐκ ἄρα τὸ δίδόναι χρήματα, ἀλλὰ τὸ ἐλεοῦντα δίδόναι, ἐλεημοσύνη. Ἐπεὶ καὶ οἱ ἐν τοῖς θεάτροις διδάσκει καὶ παιστὶ πεπονημένοις, καὶ ἑτέροις τοῖς ἐπὶ τῆς σκηνῆς, ἀλλ' οὐκ ἐλεημοσύνη τὸ τοιοῦτον· καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ ὑβρίζοντες εἰς τὸ σῶμα τῶν πορνευομένων γυναικῶν διδάσκειν, ἀλλ' οὐ φιλανθρωπία τοῦτο, ἀλλὰ παροινία. Τούτω καὶ ὁ κενόδοξος ἔοικε. Καθάπερ γὰρ ἐκεῖνος ὑβρίζων εἰς τὸ σῶμα τῆς πόρνῆς, μισθὸν αὐτῇ δίδωσι τῆς ὕβρεως· οὕτω καὶ σὺ μισθὸν ἀπαιτεῖς τὸν λαμβάνοντα τὴν ὕβριν, καὶ τὸ πονηρᾶ δόξῃ περιβαλεῖν καὶ σαυτὸν κάκεινον. Καὶ μετὰ τούτων ἡ ζημία ἔφατος. Καθάπερ γὰρ θηρίον, καὶ κύων μαινόμενος ἐπιπηδῶν, οὕτως ἡμῶν ἀρπάζει τὰ ἀγαθὰ τὸ πονηρὸν τοῦτο νόσημα, καὶ ἡ ἀπανθρωπία αὐτῆ· καὶ γὰρ ἀπανθρωπία καὶ ὠμότης τὸ τοιοῦτόν ἐστι· μᾶλλον δὲ καὶ τούτου χαλεπώτερον. Ὁ μὲν γὰρ ὠμὸς οὐκ ἂν δοῖ τῷ δεομένῳ· σὺ δὲ τούτου πλέον ποιεῖς· τοὺς βουλομένους δοῦναι κωλύεις. Ὅταν γὰρ ἐκπομπεύης τὴν δόσιν, καὶ τὴν δόξαν καθελείς τοῦ λαθόντος, καὶ τὸν μέλλοντα παρέχειν ἀνεχαιτίσας, ἂν ῥάθυμος ἦ. Οὐδὲ γὰρ δώσει λοιπὸν, ὡς εἰληφότι καὶ οὐχ οὕτω δεομένῳ, ἀλλὰ καὶ καταγνώσεται πολλάκις, ἂν προσελθῶν αἰτήσῃ μετὰ τὸ λαβεῖν, καὶ ἀναίσχυντον ἡγήσεται.

θ. Ποία οὖν ἐλεημοσύνη τοῦτο, ὅταν καὶ σαυτὸν καταισχύνης, καὶ τὸν εἰληφότα, καὶ τὸν ἐπιτάξαντα διπλῆ, ὅτι τε αὐτὸν θεατὴν ἔχων τῆς ἐλεημοσύνης, ἐπιζητεῖς τοὺς τῶν συνδούλων ὀφθαλμούς μετ' ἐκείνων, καὶ ὅτι τὸν νόμον τὸν ταῦτα ἀπαγορεύοντα, κείμενον ὑπ' αὐτοῦ, παραβαίνεις; Ἐβουλόμην καὶ τοῖς ἄλλοις ἐπεξελεῖν, καὶ νηστεῖα καὶ εὐχῆ, καὶ δεῖξαι ὅσα καὶ ἐκεῖ λυμαίνεται· ἢ ἡ κενοδοξία· ἀλλ' ἀνεμνήσθην, ὅτι λόγον τινὰ οὐκ ἦνυσα ἀναγκαῖον, ἐν τῇ πρὸ ταύτης διαλέξει. Τίς δὲ ὁ λόγος ἦν; Ἔλεγον ὅτι οἱ πένητες τῶν πλουτούντων πλεονεκτοῦσιν ἐν τοῖς βιωτικοῖς, ὅτι περὶ ὕγείας καὶ ἡδονῆς διελεγόμεν· καὶ σαφῶς τοῦτο δείκνυτο. Φέρε οὖν σήμερον αὐτὸ δείξωμεν, ὅτι οὐκ ἐν τοῖς βιωτικοῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέρω παρὰ τούτοις τὸ πλέον ἐστὶ. Τί γὰρ εἰς βασιλείαν εἰσάγει, πλοῦτος ἢ πενία; Ἀκούσωμεν αὐτοῦ τοῦ τῶν οὐρανῶν Δεσπότηου λέγοντος, περὶ μὲν ἐκείνων, ὅτι εὐκοπώτερον κάμηλον εἰσελεῖν δ' ἢ τρυπημάτος ραφίδος, ἢ πλοῦσιον εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· περὶ δὲ πενήτων τούναντίον. Εἰ γὰρ

θέλεις τέλειως εἶναι, πώλησον σου τὰ ὑπάρχοντα. καὶ δὸς πτωχοῖς, καὶ δεῦρο, ἀκολουθεῖ μοι, καὶ ἔξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανοῖς. Εἰ δὲ βούλεσθε, ἐκατέρωθεν ἴδωμεν τὸ εἰρημένον [536]. *Στενῆ, καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδός, φησὶν, ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν.* Τίς οὖν βαδίζει τὴν στενὴν, ὁ ἐν τρυφῇ, ἢ ὁ ἐν πτωχείᾳ; ὁ μόνος, ἢ ὁ μυρία βαστάζων φορτία; ὁ χαῦνος καὶ διαλελυμένος, ἢ ὁ φρονεῖζων καὶ μεμεριμημένος; Ἄλλὰ τίς χρεῖα τῶν λογισμῶν, δέον ἐπ' αὐτὰ τὰ πρόσωπα ἔλθειν; Πένης ὁ Λάζαρος ἦν, καὶ σφόδρα πένης· πλοῦσιος δὲ ὁ παρατρέχων ἐν τῷ πυλῶνι κείμενος τοῦτον· τίς οὖν εἰσῆλθεν εἰς τὴν βασιλείαν, καὶ τοῖς κόλποις ἐνετρέψατο τοῦ Ἀβραάμ; τίς δὲ ἀπετηγανίζετο, καὶ οὐδὲ σταγόνας ἦν κύριος; Ἄλλὰ καὶ πένητες ἀπολοῦνται πολλοὶ, φησὶ, καὶ πλοῦσιοι τῶν ἀπορρήτων ἐκείνων ἀπολαύσονται ἀγαθῶν. Τούναντίον μὲν οὖν ἔστιν ἰδεῖν, πλοῦσιους μὲν ὄλιγους, τῶν δὲ πενήτων πολλῶν πλείους σωζομένους. Σκόπει δὲ ἀκριβῶς ἐξετάζων τὰ τοῦ πλούτου κωλύματα, καὶ τὰ τῆς πενίας ἐλαττώματα· μᾶλλον δὲ οὔτε τοῦ πλούτου οὔτε τῆς πενίας, ἀλλ' ἐκάτερα τῶν κεκτημένων ἐστὶ· πλην ἀλλὰ ποῖον εὐκολώτερον ὄπλον ἴδωμεν. Τί οὖν ἡ πενία ἐλάττωμα ἔχειν δοκεῖ; Ψεῦδος. Τί δὲ ὁ πλούτος; Ὑπερηφανίαν, τὴν μητέρα τῶν κακῶν, ἢ καὶ τὸν διάβολον ἐποίησεν εἶναι διάβολον, οὐκ ὄντα τοιοῦτον ἐμπροσθεν. Πάλιν, ῥίζα πάντων τῶν κακῶν ἡ φιλαργυρία· τίς οὖν ἔστηκε τῆς ῥίζης ταύτης πλησίον, ὁ πλοῦσιος, ἢ ὁ πένης; οὐκ εὐδηλον ὅτι ὁ πλοῦσιος; Ὅσῳ γὰρ ἂν τις πλείονα περιβαλῆται, τοσοῦτον πλείονων ἐρᾷ. Κενοδοξία πάλιν τὰ μυρία λυμαίνεται κατορθώματα· ἀλλὰ καὶ ταύτης πάλιν ἐγγὺς ὁ πλουτῶν ἐσκήνωται. Τὰ δὲ τοῦ πένητος, φησὶν, οὐ τιθεῖς, τὴν θλιψίν, τὴν στενοχωρίαν; Ἄλλὰ τοῦτο καὶ τοῦ πλουτοῦντος κοινόν, καὶ τούτου μᾶλλον ἢ τοῦ πένητος· ὥστε ἢ μὲν τῆς πενίας δοκεῖ εἶναι κακὰ, κοινὰ ἐκατέρωθεν ἐστὶν, ἢ δὲ τοῦ πλούτου, μόνα ἐκείνου. Τί δὲ, φησὶν, ὅταν διὰ τὴν τῶν ἀναγκαίων ἀπορίαν πολλὰ δεινὰ ὁ πένης ἐργάζεται; Ἄλλ' οὐδεὶς πένης, οὐδεὶς τοσαῦτα ἐργάζεται δεινὰ δι' ἔνδειαν, ὅσα οἱ πλουτοῦντες διὰ τὸ πλείονα περιβάλλεσθαι, καὶ τὰ ἔνδον μὴ ἀπολλύουσι. Οὐ γὰρ οὕτω πένης ἐφίεται τῶν ἀναγκαίων, ὡς τῶν περιττῶν ὁ πλουτῶν· οὐδ' αὖ τοσαύτην ἰσχὺν ἔχει πρὸς τὸ χρῆσασθαι τῇ πονηρίᾳ, ὅσην δύναμιν οὗτος. Εἰ τοίνυν καὶ βούλεται μᾶλλον καὶ δύναται, εὐδηλον ὅτι μᾶλλον καὶ πλείονα ἐργάσεται. Οὐδὲ γὰρ οὕτω δέδοικεν ὁ πένης ὑπὲρ λιμοῦ, ὡς ὁ πλοῦσιος ὑπὲρ τῆς ἀπωλείας τῶν ὄντων τρέμει καὶ ἄγχεται, καὶ ὑπὲρ τοῦ μηδέπω τὰ πάντων λαβεῖν. Ὅταν οὖν καὶ κενοδοξίας ἐστήκη πλησίον καὶ ὑπερηφανίας καὶ φιλαργυρίας τῆς ῥίζης τῶν κακῶν ἀπάντων· ποῖαν ἔξει σωτηρίας ἐλπίδα, ἂν μὴ πολλὴν ἐπίδειξηται φιλοσοφίαν, πῶς δὲ βαδίζεται τὴν στενὴν ὁδόν; Μὴ τοίνυν τὰς τῶν πολλῶν δόξας περιφέρωμεν, ἀλλὰ τὰ πράγματα ἐξετάζωμεν. Πῶς γὰρ οὐκ ἔμπονον ὑπὲρ μὲν χρημάτων μὴ ἑτέροις πιστεύειν, ἀλλ' ἀριθμῶν καὶ ψήφῳ τοῦτο ἐπιτρέπειν· ὑπὲρ δὲ πραγμάτων ψηφισομένους, ἀπλῶς ταῖς ἑτέρων παρασύρεσθαι δόξαις, [537] καὶ ταῦτα ἀκριβῆ ζυγὸν ἀπάντων ἔχον-

* Savil. in marg., μαίνεται, quæ lectio etiam forte quadrare possel.

τας καὶ γνώμονα καὶ κανόνα, τῶν θεῶν νόμων τὴν ἀπόφασι; Διὸ παρακαλῶ καὶ δέομαι πάντων ὑμῶν, ἀφέντες τί τῷ δεῖνι καὶ τῷ δεῖνι δοκεῖ περὶ τούτων, παρὰ τῶν Γραφῶν ταῦτα ἅπαντα πυνθάνεσθε, καὶ τῷ ἀληθῆ πλούτον μαθόντες, τοῦτον διώκωμεν, ἵνα

καὶ τῶν αἰώνων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΙΔ'.

Χωρήσατε ἡμᾶς· οὐδένα ἠδικήσαμεν, οὐδένα ἐφθείραμεν, οὐδένα ἐπλοσεκτήσαμεν. Οὐ πρὸς κατάκρισιν λέγω· προεῖρηκα γὰρ, ὡς καὶ προεῖπον, ὅτι ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν ἔστε εἰς τὸ συναποθανεῖν καὶ συζῆν.

α'. Πάλιν τὸν περὶ ἀγάπης κινεῖ λόγον, συστέλλων τὸ τραχὺ τῆς ἐπιτιμῆσεως. Ἐπειδὴ γὰρ ἤλεγξε καὶ ἐπέπληξεν, ὡς φιλούμενοις μὲν, οὐχ ὁμοίως δὲ φιλοῦσιν, ἀλλ' ἀποβήγγυμένοις τῆς ἀγάπης τῆς αὐτοῦ καὶ ἐτέροις φθόροις ἀναμιγνυμένοις, πάλιν λεαίνει τὸ σφοδρὸν τῆς ἐπιτιμῆσεως λέγων, *Χωρήσατε ἡμᾶς*, τούτεστι, Φιλήσατε ἡμᾶς, καὶ χάριν αἰτεῖ λαθεῖν ἀνεπαχθῆ, καὶ τοῖς παρέχουσι πρὸς τῶν λαμβανόντων λυσिताλῆ. Καὶ οὐκ εἶπε, Φιλήσατε, ἀλλ' ἑλεονότερον, *Χωρήσατε*. Τίς ἡμᾶς ἀπήλασε, φησί; τίς ἐξέβαλε τῆς διανοίας τῆς ὑμετέρας; πόθεν στενοχωρούμεθα ἐν ὑμῖν; Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν ἄνωτέρω, *Στενοχωρεῖσθε ἐν τοῖς σπλάγγνοις ὑμῶν*· ἐνταῦθα αὐτὸ σαφέστερον δηλῶν ἔλεγε, *Χωρήσατε ἡμᾶς*, καὶ ταύτῃ πάλιν αὐτοὺς ἐφελοκόμενος. Οὐδὲν γὰρ οὕτω ποιεῖ φίλων, ὡς τὸ μαθεῖν τὸν φιλούμενον ὅτι σφόδρα αὐτοῦ ἐφιεται τῆς ἀγάπης ὁ φίλων. *Οὐδένα ἠδικήσαμεν*. Ὅρα πῶς πάλιν οὐ τίθησι τὰς εὐεργεσίας, ἀλλὰ καὶ ἀνεπαχθέστερον καὶ πληκτικώτερον ἐτέρως τὸν λόγον ποιεῖ. Ἄμα δὲ καὶ αἰνιττεται τοὺς ψευδαποστόλους, *Οὐδένα ἠδικήσαμεν*, λέγων, *οὐδένα ἐφθείραμεν, οὐδένα ἐπλοσεκτήσαμεν*. Τί ἐστίν, Ἐφθείραμεν; Τούτεστιν, οὐδένα ἠπατήσαμεν· ὡσπερ καὶ ἀλλαχοῦ λέγει, *Μήποτε, ὡς ὁ ὄφις Ἐδὰρ ἠπάτησεν*, οὕτω *φθαρῆ τὰ νοήματα ὑμῶν*. *Οὐδένα ἐπλοσεκτήσαμεν*· οὐχ ἠρπάσαμεν, οὐκ ἐπενόησαμεν. Καὶ οὐ λέγει τῶς. Τὰ καὶ τὰ ὠφελήσαμεν, ἀλλ' ἐντρεπτικώτερον ποιῶν τὸν λόγον, *Οὐκ ἠδικήσαμεν*, φησί· μονονουχὶ λέγων, ὅτι εἰ καὶ μηδὲν ἤμεν εὐεργετηχότες, οὐδὲ οὕτως ἡμᾶς ἀποστρέφουσαι εἶδει· οὐδὲ γὰρ οὐ μικρὸν, οὐ μέγα ἔχετε ἡμῖν ἐγκαλεῖν. Ἐἴτα ἐπειδὴ ἦσθετο τῆς βαρύτητος, ἐπιδιορθοῦται πάλιν. Καὶ οὐτε εἰρησθε καθάπαξ· οὐ γὰρ [538] ἂν διανέστησεν· οὐτε ἀδιόρθωτον εἶπε τὸ τραχὺ τοῦ λόγου· ἢ γὰρ ἂν πλέον ἐπληξε. Καὶ τί φησιν; *Οὐ πρὸς κατάκρισιν λέγω*. Πόθεν δὴ λέγει; *Προεῖρηκα γὰρ*, φησιν, *ὅτι ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν ἔστε εἰς τὸ συναποθανεῖν καὶ συζῆν*. Μεγίστη φίλα αὕτη, ὅταν καὶ καταφρονούμενος, καὶ συναποθανεῖν αὐτοῖς; καὶ συζῆν αἰρήται. Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς ἔστε ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, ἀλλ'

οὕτω, φησιν, ὡς εἶπον. Ἐνὶ γὰρ καὶ φιλεῖν, καὶ κινδύνους φεύγειν· ἀλλ' οὐχ ἡμεῖς οὕτω.

Καὶ ὅρα κἀνταῦθα σύνεσιν ἄφατον. Οὐ γὰρ τὰ γεγεννημένα ὑπὲρ αὐτῶν εἶπεν, ἵνα μὴ δόξη πάλιν ὀνειδίξειν, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν μελλόντων ἐπαγγέλλεται. Ἄν γὰρ συμβῆ, φησιν, ἐπενεχθῆναι κίνδυνον, πάντα ἔτοιμος ὑπὲρ ὑμῶν παθεῖν, καὶ οὐτε θάνατος, οὐτε ζωὴ μοι τι καθ' αὐτοῦ φαίνεται· ἀλλ' ἔνθα ἂν ἦτε ὑμεῖς, τοῦτο ἐμοὶ προτιμότερον, καὶ θάνατος ζωῆς, καὶ ζωὴ θανάτου. Ἀλλὰ τὸ μὲν ἀποθανεῖν δῆλον ὅτι φίλιας, τὸ δὲ ζῆν τίς οὐκ ἂν ἔλοιτο καὶ τῶν μὴ φίλων; Τίνος οὖν ἔνεκεν ὡς μέγα αὐτὸ τίθησι; Ὅτι: καὶ σφόδρα μέγα ἐστὶ. Πολλοὶ μὲν γὰρ κακῶς πράττουσι συναλγοῦσι τοῖς φίλοις, εὐδοκίμοῦσι δὲ οὐκέτι συνήδονται, ἀλλὰ καὶ φθονοῦσιν· ἀλλ' οὐχ ἡμεῖς, ἀλλ' ἂν τε ἐν συμφορῇς ἦτε, οὐ φοβοῦμεθα κοινωῆσαι τῆς δυσμερίας ὑμῖν· ἂν τε καλῶς πράττητε, οὐ βαλλόμεθα τῷ φθόνῳ. Ἐἴτα ἐπειδὴ συνεχῶς ταῦτα ἔστρεφε λέγων, *Οὐ στενοχωρεῖσθε ἐν ἡμῖν*, καὶ, *Στενοχωρεῖσθε ἐν τοῖς σπλάγγνοις ὑμῶν*, καὶ, *Χωρήσατε ἡμᾶς*, καὶ, *Πλατύνθητε καὶ ὑμεῖς*, καὶ, *Οὐδένα ἠδικήσαμεν*, καὶ ἔδοξε πάντα ταῦτα αὐτῶν εἶναι κατάγνωσις· ὅρα πῶς καὶ ἐτέρως τὸ βαρὺ τοῦτο παραμυθεῖται λέγων, *Πολλὴ μοι παρρησία πρὸς ὑμᾶς*. Διὰ τοῦτο τοιαῦτα τολμῶ, φησιν, οὐ πρὸς κατάκρισιν λέγων, ἀλλὰ διὰ τὴν πολλὴν παρρησίαν· ὃ καὶ ἄνωτέρω δηλῶν ἔλεγε, *Πολλὴ μοι καύχησις ὑπὲρ ὑμῶν*. Μὴ γὰρ δὴ νομίσητε, φησιν, ὅτι ἐπειδὴ ταῦτα λέγω, ὡς κατεγνωκῶς ὑμῶν καθάπαξ λέγω· σφόδρα γὰρ ἐφ' ὑμῖν καλωπιζομαι καὶ καυχῶμαι· ἀλλὰ καὶ κηδόμενος, καὶ βουλόμενος ἐπιδοῦναι μειζῶνως ὑμᾶς πρὸς ἀρετὴν· ὃ καὶ τοῖς Ἑβραίοις μετὰ πολλὴν ἐπιτίμησιν ἔλεγε· *Πεπλισθεθα δὲ περὶ ὑμῶν τὰ κρείττονα, καὶ ἐχόμενα σωτηρίας, εἰ καὶ οὕτω λαλοῦμεν*. *Ἐπιθιμούμεν δὲ ἕναστον ὑμῶν τὴν αὐτὴν ἐνδείκνυσθαι σπουδὴν, εἰς τὴν πληροφορίαν τῆς ἐλπίδος ἄχρι τέλους*. Οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα, *Πολλὴ μοι καύχησις ὑπὲρ ὑμῶν*. Πρὸς ἐτέρους καυχώμεθα, φησιν, ὑπὲρ ὑμῶν. Εἶδες πῶς παρεμυθήσατο γνησίως; Καὶ οὐχ ἀπλῶς καυχῶμαι, φησιν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα. Ἐπήγαγε γοῦν λέγων, ὅτι *Πεπλήρωμαι τῇ παραλήσει*. Ποῖα παραλήσει; Τῇ παρ' ὑμῶν, ὅτι διορθωθέντες, διὰ τῶν ἔργων παρεκαλέσατέ με. Τοῦτο φιλονύτος ἐστὶ, καὶ ἐγκαλεῖν ὑπὲρ τοῦ μὴ φιλεῖσθαι καὶ δεδοικέναι μὴ, πέρα τοῦ μέτρου ἐγκαλέσας, λυπήσῃ. Διὰ τοῦτό φησι,

habiturus est, nisi insignis cujusdam virtutis specimen edat? quonam modo per arctam viam gradietur? Quæ cum ita sint, vulgi opiniones ne circumferamus, sed res ipsas expendamus. Annon absurdum fuerit, nos, cum de pecuniis agitur, aliis fidem non habere, sed numero et calculo id committere; cum autem de rebus judicandum est, in aliorum opiniones temere trahi; idque cum exactam rerum omnium lancem ac normam et amussim habeamus, nempe divinarum

legum sententiam? Quocirca vos omnes rogo atque obsecro, ut, quid hic aut ille de his rebus sentiat nihil morantes, Scripturas sacras de iis consulatis, ac quæ veræ sint opes cognoscatis, cognitæ omni studio consecutemini, ut æternis perfruamur bonis: quæ utinam nos omnes consequamur per gratiam ac benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria, honor, imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XIV.

CAP. 7. v. 2. *Capite nos: neminem læsimus, neminem corrupimus, neminem circumvenimus.* 3. *Non ad condemnationem vestram dico: prædiximus enim, quod in cordibus nostris estis ad commoriendum et convivendum.*

1. Rursum de caritate sermonem movet, increpationem asperitatem reprimens. Postquam enim eos coarguit, atque hoc nomine objurgavit, quod amati non perinde redamarent, sed ab ipsius amore sese abrumpentes, aliis pestiferis hominibus sese adjungerent, rursus objurgationis acerbiteriam lenit dicens, *Capite nos*: hoc est, amate nos. Beneficium poscit minimo grave, et quod majori iis qui dant, quam qui accipiunt, utilitati sit. Nec dixit, *Amate*, sed, quod miserationem redolebat, *Capite*. Quisnam nos, inquit, a vestris mentibus abegit? quis ejecit? quid causæ est, quamobrem in vobis coarctemur? Quoniam enim supra dixit, *Angustiamini in visceribus vestris*, hoc loco id apertius declarat dicens, *Capite nos*: atque hac rursus ratione ipsos ad se pertrahit. Neque enim quidquam est, quod perinde ad amandum alliciat, ut cum is qui amatur intelligit eum, qui amat, dilectionem suam summopere expetere. *Neminem læsimus*. Vide quo pacto rursus beneficia sua non recenset, verum alio modo ita loquitur, ut et minus molestiæ oratio habeat, et tamen acrius feriat. Simul etiam pseudapostolos notat, cum ait, *Neminem læsimus, neminem corrupimus, neminem circumvenimus*. Quid est, *Corrupimus*? Hoc est, neminem in fraudem induximus: quemadmodum et alio loco ait, *Ne forte ut serpens Evam decepit, ita corrumpantur sensus vestri* (2. Cor. 11. 3). *Neminem circumvenimus*; non rapuimus, non insidias struximus. Nondum dicit, *Hæc atque illa commoda vobis attulimus*, sed, quo majorem ad pudorem incutiendum vim oratio haberet, *Neminem læsimus*, inquit; ac si diceret: Etiamsi nullum in nos beneficium contulisset, tamen ne sic quidem nos adversari debetis: neque enim aliquid aut parvum aut magnum habetis, quod mihi objicere possitis. Postea autem dicti asperitatem sentiens, sermonem rursus temperavit. Nec prorsus tacuit; neque enim eorum animos excitasset; nec rursus sermonis acerbiteriam sine temperamento conditam reliquit: nam alioqui gravius ipsis vulnus inflixisset. Et quid ait? *Non ad condemnationem vestram dico*. Unde id liquet? *Prædixi enim*, inquit, *quod in cordibus nostris estis ad commoriendum et convivendum*. Maxima vis amoris hæc est, cum etiam

contemptus, una cum ipsis et mori et vivere vult. Neque enim utcumque estis in cordibus nostris, sed ita ut dixi. Fieri enim potest, ut et amet quis, et pericula fugiat; at nos non ita.

Pauli prudentia quanta. — Hic quoque miram Apostoli prudentiam perspicere. Non enim quibus eos beneficiis jam affectisset narravit, ne ea rursus exprubrare videretur, sed de futuris pollicetur. Nam si pericula inferri contingat, inquit, quidvis pro vobis impigro animo patiar. Neque enim mihi vel mors per se, vel vita, ullius momenti esse censetur; sed ubicumque vos fueritis, vel mihi mortem vita, vel vitam morte cariorem efficietis. At mortem pro aliquo oppetere, amicitia apertum argumentum est; vivere autem quis nolit, etiam eorum, qui minime amici sunt? cur ergo id velut magnum posuit? Quia perquam magnum hoc est. Sunt enim multi, qui male agentibus amicis condoleant, at non perinde de eorum gloria gaudeant, verum invidia tangantur: nos autem secus. Nam sive in calamitatibus sitis, adversarum rerum vestrarum participes esse non metuimus; sive prospere agatis, livore minime percutimur. Demum, quia hæc sæpe oratione versavit dicens, *Non angustiamini in nobis*; et, *Angustiamini in visceribus vestris*; et, *Capite nos*; et, *Dilatamini et vos*; et, *Neminem læsimus*; atque hæc omnia ad eorum reprehensionem spectare videbantur. Vide quomodo aliter quoque asperitatem his verbis mitiget, 4. *Multa mihi fiducia est ad vos*. Ideo, inquit, talia audeo, non quod vos condemnem, sed quod ingenti fiducia nitar: id quod superius etiam dicebat, *Multa est mihi gloriatio pro vobis*. Cavete enim existimetis, inquit, a me hæc idcirco dici, quod vos semel ac prorsus condemnem; nam de vobis magnopere mihi placeo ac glorior; sed quia vobis consultum volo, ac vos majora virtutis incrementa facere cupio: id quod Hebræis quoque post multam objurgationem dicebat, *Confidimus autem de vobis meliora, et viciniore salutis, tametsi ita loquimur. Cupimus autem unumquemque vestrum eandem ostentare sollicitudinem ad expletionem spei usque in finem* (Heb. 6. 9. 11). Sic enim hoc loco, *Multa mihi gloriatio est pro vobis*. Apud alios, inquit, de vobis gloriamur. Vides quam sinceram consolationem adhibuerit? Nec utcumque glorior, dixit, sed magnopere: ideoque subjungit, *Repletus sum consolatione*. Qua consolatione? A vobis videlicet manante: quia ad meliorem frugem reversi, per opera me consolati estis. Amantis enim

hoc est, tum de eo, quod non ametur, expostulare, tum metuere ne modum in accusando excedens, mœrorem afferat. Ideo dicit, *Repletus sum consolatione, superabundo gaudio*.

2. Atqui hæc cum prioribus pugnare videntur, iniquies. Minime vero pugnant, sed mirifice potius consentiunt. Hæc enim efficiunt, ut illa æquioribus animis excipiantur; atque harum rerum laudatio utilitatem eam, quam reprehensiones illæ aferebant, sinceriores reddit, ut quæ dolorem earum subducat. Ideo perquam apposite et amanter his verbis usus est. Non enim dixit, *Impletus sum gaudio*; sed, *Abundo*, imo non *abundo*, sed *Superabundo*; hinc rursus ostendens, quanta cupiditate incensus sit, utpote qui, tametsi usque adeo ametur ut gaudeat et exsulet, nondum tamen, quantum amari debeat, tantum amari se existimet, nec totum accepisse: usque adeo per ingentem suum erga eos amorem inexplebili cupiditate tenebatur. Nam ab iis, quos quis amat, vel utcumque amari, non parvam voluptatem affert, quod ipse vehementer eos amet. Itaque hoc rursus caritatis ipsius argumentum erat. Ac de consolatione quidem dixit, *Repletus sum*; accepi quod mihi debebatur; de gaudio autem, *Superabundo*. Quasi dicat: Magno contra vos mœrore affectus sum; verum abunde mihi satis fecistis, ac solatium attulistis: neque enim mihi solum mœroris causam ademistis, sed etiam uberiore lætitia me perfudistis. Deinde ipsius magnitudinem declarans, non hinc solum hoc ostendit, quod dixerit, *Superabundo gaudio*, sed ex eo etiam, quod subdit, *In omni tribulatione nostra*. Tanta, inquit, erat ea voluptas, quæ mihi a vobis allata est, ut ne tanta quidem afflictione obscurari potuerit, sed magnitudinis suæ exuberantia molestias omnes, quæ nos invaserant, frerit, nec earum sensu nos affici permiserit. 5. *Nam et cum venissemus in Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra*. Quoniam enim dixit, *Tribulatione*, idcirco quanta etiam ea tribulatio fuerit exprimit, eamque verbis exaggerat, ut ostendat magnam eam consolationem ac lætitiā, qua ab ipsis affectus fuerit, existisse, quæ tantum dolorem propulsarit. *Sed omnem tribulationem passi sumus*. Quomodo omnem? *Foris pugna*, ab infidelibus; *intus timores*, ob eos, quorum fides imbecilla erat, ne in errorem pertraherentur. Neque enim apud Corinthios tantum, sed alibi etiam hæc contingebant. 6. *Sed qui consolatur humiles, consolatus est nos in adventu Titi*. Quoniam enim præclarum eis testimonium dixerat, ut assentationis opinionem a se removeret, Titum fratrem testem adducit, qui post superiorem epistolam a Corinthiis ad Paulum reversus, de eorum emendatione certiorum eum fecerat. At tu mihi velim consideres, quomodo ubique Titi præsentiam permagni aestimet. Nam et prius his verbis usus est, *Cum autem venissem Troadem propter evangelium, non habui requiem spiritui meo, eo quod non invenerim Titum fratrem meum* (2. Cor. 2. 11); et hic rursus, *In adventu Titi consolationem accepimus*, inquit. Vult quippe apud eos au-

toritatem ipsi conciliare, atque efficere, ut somnoperere ab iis ametur. Ac vide quomodo utrumque adstruat. Ex eo enim quod ait, *Non habui requiem spiritui meo*, virtutis ipsius magnitudinem commonstrat: ex eo rursus quod ait, *In tribulatione nostra ex ipsius adventu consolationem accipiens*; 7. *nec solum ex ipsius adventu, sed etiam ex consolatione, qua consolatus est in vobis*; Corinthiorum benevolentiam ipsi conciliat. Nihil enim perinde amicitias gignit atque conglutinat, ut cum quis lætum aliquid ac sanum de quopiam commemorat: id quod de Tito affirmat, dicens, *Reversus ille summa lætitia animum nostrum erexit*; tam fausta de vobis nuntiavit: ideo ipsius adventus magnæ nobis voluptati fuit. Non enim solum ipsius adventus nos lætitia affecit; sed etiam ea consolatio, quam ipse a vobis accepit. Quoniam autem modo consolationem accepit? Per virtutem vestram, ac recte facta: unde etiam subjungit, *Annuntians nobis vestrum desiderium, vestrum fletum, vestram æmulationem pro me*. Hæc sunt quæ ipsum oblectarunt, inquit; hæc sunt, quæ ipsi solatio fuerunt. Vides quo pacto ipsum quoque magno eorum amore flagrare ostendat, ut qui eorum probitatem atque gloriam consolationem suam esse ducat, ac velut ob bona sua reversus ad Paulum gloriatur? Ac vide quam ferventi affectu ea exponat: *Vestrum desiderium, vestrum fletum, vestram æmulationem*. Verisimile enim est eos in luctu ac dolore fuisse, quidnam esset quod beatus Paulus tantopere stomacharetur, ac tamdiu ab ipsis abesset. Quocirca non simpliciter dixit, *Lacrymas*, sed *Fletum*; nec *Cupiditatem*, sed *Acre desiderium*; nec *Iram*, sed *zelum*, et quidem *zelum pro ipso*, id est, quo in fornicatorem atque in Pauli accusatores exarserant. Vos, inquit, acceptis meis literis inflammati atque incensi estis. Ob eam causam gaudio abundat, ob eam causam consolatione repletus est, quod ipsos perstrinxisset. Mihi porro ista non tantum ad eorum, qua præcesserant, consolationem dicta esse videntur, sed etiam ad eorum, qui hæc præstiterant, cohortationem. Quamvis enim nonnulli, ut quidem existimo, prioribus criminibus obnoxii, atque his laudibus indigni essent, non tamen eos discernit; verum communes ponit et laudes et reprehensiones: hoc videlicet auditorum conscientia tribuens, ut singuli quæ ad se pertinerent seligerent. Ita enim et reprehensiones non molestæ erant, et laudes ingentem zelum excitabant.

5. Eodem nunc quoque modo ii, qui accusantur, allici debent, hoc est, ut luceant ac lamententur, et magistrorum suorum desiderio flagrent, avidiusque eos quam ipsos parentes requirant. Ab his quippe vivere, ab illis bene vivere habent. Sic paternas objurgationes ferre convenit; sic una cum antistitibus, ob eos qui peccant, dolore affici. Non enim in ipsis totum positum est, sed partim etiam in vobis. Etenim si is, qui flagitium admisit, se quidem a patre reprehendi, a fratribus autem deliniri videat, signior efficitur. Proinde cum pater objurgat, tu quoque cum eo irasaris, tum ut fratris curam

Πεπλήρωμαι τῇ παρακλήσει, ὑπερπερισσεύουμι τῇ χαρᾷ.

[539] β'. Ἄλλα ταῦτα δοκεῖ, φησίν, ἐναντία εἶναι τοῖς πρώτοις. Ἄλλ' οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα συμβαίοντα. Ταῦτα γὰρ ἐκεῖνα εὐπαράδεκτα ποιεῖ, καὶ ὁ διὰ τούτων ἔπαινος τὴν ἀπὸ τῶν ἐλέγχων ἐκείνων ὠφέλειαν γνησιωτέραν ἐργάζεται, ὑποκλέπτων αὐτῶν τὸ ὀδυνηρὸν. Διὸ καὶ σφόδρα γνησίως κέχρηται τοῖς ῥήμασι τούτοις, καὶ φιλοτίμως. Οὐδὲ γὰρ εἶπε, *Πεπλήρωμαι τῇ χαρᾷ*, ἀλλὰ, *Περισσεύουμαι*· μάλλον δὲ, οὐδὲ περισσεύουμαι, ἀλλὰ, *Ὑπερπερισσεύουμαι*, κἀντεῦθεν πάλιν δεικνύς τὸν πόθον, ὅτι κἀν οὕτω φιληῖται, ὡς χαίρειν καὶ ἀγάλλεσθαι, οὐδέπω ἡγείται φιλεῖσθαι, ὡς φιλεῖσθαι χρῆ, οὐδὲ τὸ πᾶν εἰληφέναι· οὕτως ἀκόρεστος τῷ σφόδρα φιλεῖν αὐτοὺς ἦν. Τὸ γὰρ παρὰ τῶν ἐρωμένων ὅπως οὖν φιλεῖσθαι, πολλὴν φέρεται τὴν χαρὰν διὰ τὸ σφόδρα αὐτοὺς φιλεῖν. Ὡστε τοῦτο πάλιν τῆς αὐτοῦ ἀγάπης σημεῖον ἦν. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς παρακλήσεως φησι, *Πεπλήρωμαι*· ἀπέλαβον ὅπερ ὠφέλιτό μοι· ἐπὶ δὲ τῆς χαρᾶς, *Ὑπερπερισσεύουμαι*· τούτεστιν, Ἠθύμῃσα πρὸς ὑμᾶς, ἀλλ' ἀπελογήσασθε ἀκούοντως, καὶ παρεμυθήσασθε· οὐδὲ γὰρ μόνον ἀνείλετέ μοι τὴν ὑπόθεσιν τῆς λύπης, ἀλλὰ καὶ χαρὰν ἐποίησατε πλείονα. Εἶτα δηλῶν αὐτῆς τὸ μέγεθος, οὐ τούτῳ μόνον δείκνυσιν αὐτὸ, πῶ εἶπεῖν, ὅτι *Ὑπερπερισσεύουμαι τῇ χαρᾷ*, ἀλλὰ καὶ τῷ ἐπαγαγεῖν, *Ἐπὶ πόσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν*. Τοσαύτη γὰρ ἦν ἡ δι' ὑμᾶς ἡμῖν ἡδονὴ γενομένη, ὡς μηδὲ τοσαύτη ἀμαυρωθῆναι θλίψει, ἀλλὰ τῇ παρουσίᾳ τοῦ οἰκείου μεγέθους περιγενέσθαι τῶν καταλαβόντων ἡμᾶς λυπηρῶν, καὶ μὴ ἀφείναι αἰσθησὶν ἡμᾶς αὐτῶν λαθεῖν. *Καὶ γὰρ ἀλόγτων ἡμῶν εἰς Μακεδονίαν, οὐδελίαν ἐσχηκεν ἄνεσιν ἡ σὰρξ ἡμῶν*. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, *Τῇ θλίψει*, λέγει καὶ ποταπῇ θλίψει, καὶ ἐπαίρει ταύτην τῷ λόγῳ, ἵνα δείξῃ μεγάλῃν οὖσαν τὴν ἐκ τούτων παραμυθίαν καὶ χαρὰν, εἰ γε τοσαύτην ἀπεκρούσατο ὀδύνην. Ἄλλ' ἐν παντὶ *θλιβόμενοι*. Πῶς ἐν παντί; *Ἐξωθεν μάχαι*, παρὰ τῶν ἀπίστων· *Ἐσωθεν φόβοι*, διὰ τοὺς ἀσθενεῖς τῶν πιστῶν, μὴ παρασυρῶσιν. Οὐδὲ γὰρ παρὰ Κορινθίοις μόνον τοιαῦτα συνέβαινε, ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ. Ἄλλ' ὁ *παρακαλῶν τοὺς ταπεινοὺς, παρεκάλεσεν ἡμᾶς ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ Τίτου*. Ἐπειδὴ γὰρ μεγάλα αὐτοῖς ἐμαρτύρησεν εἰπὼν, ἵνα μὴ δόξη κωλακεύειν, μάρτυρα παράγει Τίτον τὸν ἀδελφόν, ὃς παρ' αὐτῶν ἀφίκετο πρὸς τὸν Παῦλον μετὰ τὴν προτέραν ἐπιστολὴν διηγουόμενος αὐτῷ τὰ τῆς αὐτῶν διορθώσεως. Σὺ δέ μοι σκόπει πῶς πανταχοῦ μέγα εἴθεται τὴν παρουσίαν Τίτου. Καὶ γὰρ ἐμπροσθέν φησιν, *Ἐλθὼν δὲ εἰς τὴν Τρωάδα εἰς τὸ εὐαγγέλιον, οὐκ ἐσχηκα ἄνεσιν τῷ πνεύματί μου, τῷ μὴ εὐρεῖν με Τίτον τὸν ἀδελφόν μου*· καὶ ἐνταῦθα πάλιν, *Ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ Τίτου παρεκλήθημεν*, φησί. Καὶ γὰρ βούλεται ἀξιοπίστον αὐτοῖς καταστήσαι τὸν ἄνδρα, καὶ φίλον σφόδρα ποιῆσαι. Καὶ ὅρα πῶς ἀμφοτέρω [540] κατασκευάζει. Τῷ μὲν γὰρ εἶπεῖν, *Οὐκ ἐσχηκα ἄνεσιν τῷ πνεύματί μου*, τὸ μέγεθος αὐτοῦ δείκνυσιν τῆς ἀρετῆς· τῷ δὲ εἶπεῖν,

ὅτι *Ἐπὶ τῇ θλίψει ἡμῶν ἡ παρουσία αὐτοῦ ἤρκεσεν εἰς παραμυθίαν, οὐ μόνον δὲ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τῇ παρακλήσει, ἢ παρεκλήθη ἐφ' ὑμῖν*, οἰκείοι τοῖς Κορινθίοις τὸν ἄνδρα. Οὐδὲν γὰρ οὕτω φιλίας ποιεῖ καὶ συγκροτεῖ, ὡς τὸ δεξιόν τι καὶ ὑγιές περὶ τινος εἰπεῖν· ὁ καὶ Τίτῳ μαρτυρεῖ λέγων, ὅτι Παραγενόμενος ἐπέτρωσεν ἡμᾶς ὑπὸ τῆς ἡδονῆς· τοιαῦτα περὶ ὑμῶν ἀπήγγειλε. Διὰ τοῦτο ἡ παρουσία αὐτοῦ ἠσφραγεν ἡμᾶς. Οὐ γὰρ μόνον ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ ἠσθημεν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ παρακλήσει, ἢ παρεκλήθη ἐφ' ὑμῖν. Καὶ πῶς παρεκλήθη; Διὰ τῆς ἀρετῆς ὑμῶν, διὰ τῶν κατορθωμάτων· διὸ καὶ ἐπάγει, *Ἀναγγέλλω ἡμῖν τὴν ὑμῶν ἐπιπόθησιν, τὸν ὑμῶν ὀδυνηρὸν, τὸν ὑμῶν ζῆλον ὑπὲρ ἐμοῦ*. Ταῦτα αὐτὸν ἠσφραγεν, φησὶ, ταῦτα παρεκάλεσεν. Εἶδες πῶς καὶ αὐτὸν δείκνυσιν αὐτῶν σφοδρὸν ἔραστήν, εἰ γε τὴν ἐκείνων εὐδοκίμῃσιν οἰκείαν παράκλησιν εἶναι ἡγείται, καὶ ὡς ἐπ' οἰκείοις ἀγαθοῖς ἐλθὼν ἐκαυχᾶτο παρὰ Παύλῳ; Καὶ ὅρα πῶς αὐτὰ θερμῶς ἀπαγγέλλει· *Τὴν ὑμῶν ἐπιπόθησιν, τὸν ὑμῶν ὀδυνηρὸν, τὸν ὑμῶν ζῆλον*. Εἰκὸς γὰρ αὐτοὺς πενθεῖν καὶ ἀλγεῖν, τί οὕτως ἐδυσχέρανε ὁ μακάριος Παῦλος, τί τοσοῦτον ἀπέστη χρόνον. Διὸ οὐδὲ ἀπλῶς εἶπε δάκρυα, ἀλλ' *Ὀδυρμόν*, οὐδὲ ἐπιθυμίαν, ἀλλ' *Ἐπιπόθησιν*, οὐδὲ ὄργην, ἀλλὰ *Ζῆλον*, καὶ ζῆλον πάλιν τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ, τὸν ἐκ τοῦ πεπορνευκότος, τὸν ἐκ τῶν κατηγορούντων. *Ἐπυρῶθητε γὰρ*, φησὶ, *καὶ ἐξεκῆστε δεξάμενοι μου τὰ γράμματα*. Διὰ ταῦτα περισσεύει τῇ χαρᾷ, διὰ ταῦτα πεπλήρωται τῇ παρακλήσει, ὅτι αὐτῶν καθήψατο. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ ταῦτα οὐ πρὸς παραμυθίαν τῶν ἐμπροσθεν εἰρησθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς προτροπὴν τῶν κατωρθωκότων αὐτά. Καὶ γὰρ εἰ καὶ τοῖς ἐμπροσθεν ἐγκλήμασιν εἶναι τινας ὑπευθύνους ἠγοῦμαι, καὶ τῶν ἐπαίνων τούτων ἀναξίτους· ἀλλ' ὁμως αὐτοὺς οὐ διαιρεῖ, ἀλλὰ κοινὰ τίθησι καὶ τὰ ἐγκώμια καὶ τὰ ἐγκλήματα, διδοὺς τῷ συνειδότη τῶν ἀκούοντων ἐπιλέξασθαι τὰ οἰκεία. Οὕτω γὰρ κἀκεῖνα ἀνεπαχθῆ ἐγένετο, καὶ ταῦτα εἰς ζῆλον ἦγε πολύν.

γ'. Οὕτω καὶ νῦν χρῆ τοὺς ἐγκαλούμενους διακείσθαι, θρηνεῖν καὶ δόδυσθαι, οὕτω τοὺς διδασκάλους ποθεῖν, οὕτω μάλλον πατέρων ἐπιζητεῖν. Δι' ἐκείνων μὲν γὰρ τὸ ζῆν, διὰ δὲ τούτων τὸ καλῶς ζῆν γίνεται. Οὕτω χρῆ φέρεται ἐπιτιμήσεις πατέρων, οὕτω τοῖς προηγουμένοις χρεῶν συναλγεῖν ἐπὶ τοὺς ἀμαρτάνοντας. Οὐ γὰρ ἐν αὐτοῖς κείται τὸ πᾶν, ἀλλὰ καὶ ἐν ὑμῖν. Κἂν γὰρ ἴδῃ ὁ ἡμαρτηκὼς, ὅτι ἐπετιμήθη μὲν παρὰ τοῦ πατρὸς, ἐκολακεύθη δὲ παρὰ τῶν ἀδελφῶν, βῆθυμότερος γίνεται. Ἄλλ' ὅταν ὁ πατὴρ ἐπιτιμήσῃ, συνοργίσθητι καὶ σὺ, εἴτε ὡς ἀδελφοῦ κηδέμενος, εἴτε ὡς πατρὶ συναγανακτῶν· μόνον [541] ἐπίδειξι πολλὴν τὴν σπουδὴν, καὶ πένθησον, μὴ ὅτι ἐπετιμήθη, ἀλλ' ὅτι ἡμαρτεν. Ἄν δὲ οἰκοδομησῶ μὲν ἐγὼ, καταλύσης δὲ σὺ, τί ὠφελήσαμεν πλέον ἢ κόπους; Μᾶλλον δὲ οὐ μέχρι τούτου σοι τὰ τῆς ζημίας, ἀλλὰ καὶ κόλασιν ἄγεις ἐπὶ σαυτόν. Ὁ γὰρ κωλύων τὸ τραῦμα θεραπευθῆναι, τοῦ πεπορηκότος αὐτὸ οὐκ ἐλάττωνα ἔχει κόλασιν, ἀλλὰ καὶ μεῖζονα. Οὐ γὰρ ἔστιν ἴσον πλῆξαι, καὶ τὸ πλῆγῆν κωλύσαι θεραπευθῆ-

ναι· τοῦτο μὲν γὰρ θάνατον τίκει πάντως, ἐκείνο δὲ οὐ πάντως. Ταῦτα δὲ μοι εἰρηται πρὸς ὑμᾶς, ἵνα συνοργίζησθε τοῖς ἄρχουσιν, ἐφ' οἷς δικαίως ἀγανακτοῦσιν, ἵν' ὅταν ἴδῃτε τινα ἐπιτιμώμενον, πάντες ἀποστρέψῃσθε μείζονως ἢ ὁ διδάσκαλος. Ὑμᾶς φοβείσθω μᾶλλον, ἢ τοὺς ἄρχοντας ὁ πεπλημμεληκός. Ἄν μὲν γὰρ τὸν διδάσκαλον φοβῆθῃ μόνον, ταχέως ἁμαρτήσεται· ἂν δὲ τοσοῦτους ὀφθαλμούς περιστέλλῃται, τοσαῦτα στόματα, ἐν πλείονι ἔσται ἀσφαλεία. Ὡσπερ γὰρ, εἰ μὴ ταῦτα ποιούμεν, τὴν ἐσχάτην ὥσομεν δίκην· οὕτως, εἰ ταῦτα ἐργαζόμεθα, τοῦ κέρδους τοῦ ἐπὶ τῇ διορθώσει κοινωνήσομεν.

Οὕτω τοίνυν ποιῶμεν· κἂν εἴποι τις, ὅτι φιλανθρωπεύσαι τὸν ἀδελφόν, τοῦτο πρέπει Χριστιανοῖς· μανθανέτω, ὅτι ὁ ὀργιζόμενος φιλανθρωπεύεται, οὐκ ἐκείνος ὁ πρὸ τοῦ καιροῦ καλῶν· αὐτὸν, καὶ μὴδὲ ἀφίεις ἀσθησὶν λαθεῖν τοῦ πλημμελήματος. Τίς γὰρ, εἰπέ μοι, τὸν πυρεταίνοντα καὶ φρενίτιδι κατεχόμενον ἐλεεῖ, ὁ κατακλίνων ἐπὶ τῆς εὐνῆς, καὶ δεσμῶν, καὶ σίτων καὶ ποτῶν τῶν οὐ προσηκόντων ἀπάγων, ἢ ὁ διδούς ἀκράτου ἐμφορηθῆναι, καὶ ἐν ἐξουσίᾳ κελεύων εἶναι, καὶ πάντα ποιεῖν ἄπερ τὸν ὑγιαίνοντα δεῖ; οὐχὶ οὗτος μὲν καὶ ἐπιτιβεῖ τὸ νόσημα, ὁ δοκῶν φιλανθρωπεύεσθαι, ἐκείνος δὲ διορθοῦται; Οὕτω δὴ καὶ ἐν ταῦθα ψηφίζόμεθα^α. Καὶ γὰρ φιλανθρωπίας ἐστὶ τὸ μὴ πανταχοῦ χαρίζεσθαι τοῖς κάρνουσι, μὴδὲ κολακεῖν τὰς ἀτόπους αὐτῶν ἐπιθυμίας. Οὐδεὶς οὕτως ἐφίλει τὸν πορνεύσαντα παρὰ Κορινθίους, ὡς Παῦλος, ὁ κελεύων αὐτὸν παραδοῦναι τῷ Σατανᾷ· οὐδεὶς οὕτως αὐτὸν ἐμίσει, ὡς οἱ συγκροτοῦντες καὶ θεραπεύοντες· καὶ τὸ πέρας ἴδειξεν. Ἐκείνοι μὲν γὰρ αὐτὸν καὶ ἐφύσησαν, καὶ τὴν φλεγμονὴν μείζονα εἰργάσαντο· οὗτος δὲ καὶ κατέστειλε, καὶ οὐκ ἀπ-

έστη, ἕως πρὸς καθαρὰν ὑγίαιαν ἤγαγε· καὶ οἱ μὲν τῷ θνι κακῶ προσετίθεσαν, οὗτος δὲ καὶ τὸ ἐξ ἀρχῆς γενόμενον ἀνέσπασε. Τούτους καὶ ἡμεῖς μάθωμεν τῆς φιλανθρωπίας τοὺς νόμους. Καὶ γὰρ ἴκον ἂν ἴδῃς κατὰ κρημῶν φερόμενον, χαλινὸν ἐμβάλλεις, καὶ ἀναχαιτίζεις μετὰ σφοδρότητος, καὶ μαστίζεις πολλάκις· καίτοι γε τοῦτο κώλασις ἐστίν, ἀλλ' ἢ κώλασις αὕτη σωτηρίας μήτηρ ἐστίν. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἁμαρτανόντων ποιήσον· δῆσον τὸν πλημμελήσαντα, ἕως ἂν ἐξιλεώσῃ τὸν Θεόν· μὴ ἀφῆς λελυμένον, ἵνα μὴ πλέον δεθῇ τῇ τοῦ Θεοῦ ὀργῇ. Ἄν ἐγὼ δῆσω [542], ὁ Θεὸς οὐκέτι δεσμεῖ· ἂν δὲ ἐγὼ μὴ δῆσω, τὰ ἄρρηκτα αὐτὸν μένει δεσμέ. Εἰ γὰρ ἑαυτοῦς ἐκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρίνομεθα. Μὴ δὲ ὠμότητος εἶναι νόμιζε τὸ τοιοῦτον καὶ ἀπανθρωπίας, ἀλλὰ τῆς ἀκρας ἡμερότητος, καὶ τῆς ἀρίστης ἰατρίας, καὶ πολλῆς τῆς κηδεμονίας. Ἄλλ' ἵκανὸν ἔδωσαν χρόνον τιμωρίαν, φησί. Πόσον; εἰπέ μοι· ἐνιαυτὸν, καὶ ἔτη δύο καὶ τρία; Ἄλλ' οὐ τοῦτο ζητῶ χρόνου πλήθος, ἀλλὰ ψυχῆς διόρθωσιν. Τοῦτο τοίνυν ἐπίδειξον, εἰ κατενύγησαν, εἰ μετεβάλλοντο, καὶ τὸ πᾶν γέγονεν· ὡς, ἂν μὴ τοῦτο ἦ, οὐδὲν ὄφελος τοῦ χρόνου. Οὐδὲ γὰρ εἰ πολλάκις ἐπέδθη τὸ τραῦμα ζητοῦμεν, ἀλλ' εἰ ὠνησέ τι ὁ δεσμός. Εἰ μὲν οὖν ὠφέλησε καὶ ἐν χρόνῳ βραχεῖ, μηκέτι προσκείσθω· εἰ δὲ μὴδὲ ὠνησε, καὶ μετὰ δέκα ἐνιαυτοῦς ἔτι προσκείσθω· καὶ ὄρος οὗτος ἔστω λύσεως, τοῦ δεδεμένου τὸ κέρδος. Ἄν οὕτω καὶ ἡμῶν αὐτῶν καὶ τῶν λοιπῶν ἐπιμελώμεθα, καὶ μὴ πρὸς ἀνθρώπων βλέπωμεν ὄψαν καὶ αἰσχύνην, ἀλλὰ τὴν ἐκεῖ κώλασιν καὶ τὸ θνεῖδος ἐννοοῦντες, καὶ πρὸ πάντων τὸ τὸν Θεὸν παροξύνεσθαι, σφόδρα τῆς μετανοίας ἐπιτιθῶμεν τὰ φάρμακα· καὶ ἐπὶ τὴν καθαρὰν ἤξομεν ὑγίαιαν ταχέως, καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντα; ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

^α Hic videtur aliquid vitii subesse; καλῶν hic non placeat. Alii παρακαλῶν, alii κολακεῖν proponere.

^β Savilius legendum putat ψηφίζόμεθα. Utraque lectio quædam.

ΟΜΙΛΙΑ ΙΕ'.

Ὅστε εἰ καὶ ἐλύπησα ὑμᾶς ἐν τῇ ἐπιστολῇ, οὐ μεταμέλομαι, εἰ καὶ μετεμελόμην.

α'. Ἀπολογεῖται λοιπὸν ὑπὲρ τῆς ἐπιστολῆς, ὅτε ἀκίνδυνον ἦν αὐτοὺς θεραπεύειν, τῆς ἁμαρτίας διορθωθείσης, καὶ δείκνυσι τοῦ πράγματος τὴν ὠφέλειαν. Ἐποίησε μὲν γὰρ αὐτὸ καὶ ἐμπροσθεν, εἰπὼν, Ἐκ γὰρ πολλῆς θλίψεως καὶ συνοχῆς καρδίας ἔγραψα ὑμῖν, οὐχ ἵνα λυπηθῆτε, ἀλλὰ τὴν ἀγάπην ἵνα γινώτε, ἣν ἔχω περισσοτέρως εἰς ὑμᾶς. Ποιεῖ δὲ αὐτὸ καὶ νῦν, διὰ πλείονων οὕτως αὐτὸ κατασκευάζων. Καὶ οὐκ εἶπε, Πρῶτον μὲν μετεμελόμην, νῦν δὲ οὐ μεταμέλομαι· ἀλλὰ πῶς; Οὐ μεταμέλομαι νῦν, εἰ καὶ μετεμελόμην. Εἰ καὶ τοιαῦτα ἦν, φησὶ, τὰ γεγραμμένα παρ' ἐμοῦ, ὡς ὑπερβαίνουσιν τὸ μέτριον τῆς ἐπιτιμήσεως, καὶ ποιῆσαι με μεταμελη-

θῆναι· ἀλλὰ τὸ πολὺ κέρδος τὸ ἐξ αὐτῶν οὐκ ἐφ' με μεταμεληθῆναι. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, οὐχ ὡς ἀμέτρως ἐπιτιμήσας, ἀλλὰ τὰ ἐγκώμια αὐτῶν αὔξων. Τοσαύτην γὰρ ἐπέδειξασθε τὴν διόρθωσιν, φησὶν, ὡς, εἰ καὶ ἔτυχον σφοδρότερον πλήξας οὕτως, ὡς καὶ καταγῶνα ἑμαυτοῦ, ἐπαινεῖν με νῦν ἑμαυτὸν ἀπὸ τοῦ τέλους. Καθὰπερ γὰρ ἐπὶ [543] τῶν παιδίων, ὅταν δέξεται θεραπείαν λυποῦσαν, οἶοναι τομῆν, ἢ καῦσιν, ἢ πικρὸν φάρμακον, ἀδεῶς αὐτὰ λοιπὸν κολακεύομεν· οὕτω καὶ ὁ Παῦλος ποιῶ. Βλέπω γὰρ, ὅτι ἡ ἐπιστολὴ ἐκείνη, εἰ καὶ πρὸς ὦραν, ἐλύπησεν ὑμᾶς. Νῦν χαίρω, οὐχ ὅτι ἐλυπήθητε, ἀλλ' ὅτι ἐλυπήθητε εἰς μετάνοιαν. Εἰπὼν, ὅτι οὐ μεταμέλομαι, λέγει καὶ τὴν αἰτίαν, τὸ χρῆσιμον τιθεῖς τὸ ἀπὸ τῶν γραμμάτων, καὶ συνετός ἀπολογούμενος,

gerens, tum ut cum patre indignatus : magnum studium exhibe et lacrymare, non quia objurgatus est, sed quia peccavit. Alioqui si exstruam quidem ego, tu vero destruas, quid aliud assequimur, quam ut labore nos ipsos consciamus? Imo non modo tibi damnum inferis, verum pœnam quoque tibi accersis. Nam qui obstat quominus vulnus curetur, non minori quam qui inflixit, imo etiam graviori supplicio afficitur. Neque enim par crimen est, aliquem ferire, et impedire ne remedium afferatur : hoc enim omnino mortem gignit, illud autem non omnino. Hæc autem vobis a me dicta sunt, ut cum antistites justis de causis irascuntur, vos quoque cum ipsis irascamini : ut cum quempiam objurgatum videritis, ipsi eum magis etiam aversamini quam magister ipse. Qui deliquit, vos magis quam magistros pertimescat. Etenim si magistri solius timor in ipsius animo versetur, cito peccabit : sin autem tot oculos ac tot ora pertimerit, cautius vitam instituet. Quemadmodum enim nisi hæc faciamus, extremas pœnas daturi sumus : ita si hæc præstemus, quantum quem peccantium correctio parit, una consequemur.

Erga peccantes fratres quomodo agendum. — Quamobrem ita faciamus : et si quis Christianis convenire dixerit, humanitatem erga peccantem fratrem adhibere, discat ille, humanitate eum uti qui irascitur, non eum a quo præmature, qui peccat, advocatur, nec peccati sui sensu affici sinitur. Uter enim, quæso, febre ac phrenesi laborantem misericordia prosequitur? isne qui in lecto eum sternit ac vinculis astringit atque a noxiis cibis et potionibus arcet, an qui ei mero se ingurgitandi facultatem præbet, ac sui juris et arbitrii eum esse jubet omniaque facere sinit, quæ ab homine sano fieri debent? annon morbum quoque hic auget, qui humanitatis officio fungi sibi videtur, cum contra ille morbum pellat? Eodem modo hic quoque judicamus. Humanitatis enim est, ægrotis non ubique indulgere, nec præposteris ipsorum cupiditatibus adblandiri. Nemo eum, qui apud Corinthios fornicatus erat, tam amabat quam Paulus, qui eum satanæ tradi jubebat (1. Cor. 5); nemo rursus tam eum oderat, quam ii qui peccanti applaudebant et obsequabantur. Atque hoc exitus rei comprobavit. Illi enim ipsius etiam animum inflarunt, ac

tumorem majorem effecerunt; hic autem tumorem compressit, nec ante abstiit, quam cum integræ valetudini reddidisset : atque illi quidem malum, quod jam erat, auxerunt; hic vero id, quod primum contractum fuerat, evulsit. Quocirca nos etiam has humanitatis leges addiscamus. Nam et tu, si equum videris qui in præcipitia feratur, frenum injicis, acriterque inhibes ac sæpe flagellas : quamquam cruciatus hoc est; verum hujusmodi cruciatus salutem ei affert. Eandem igitur erga eos qui peccant rationem tene : vinculis eum, qui scelus admittit, coerce, usque dum ipse Deum sibi propitium reddiderit : solum eum ne linquas, ne arctioribus divinæ iræ vinculis constringatur. Si vincula ipse injecero, Deus non jam vinciet; sin autem in vinculis eum non tenuero, ejusmodi eum vincula manent, quæ frangi non queant. *Si enim nos ipsos judicavimus, non utique judicavimus* (1. Cor. 11. 31). Ne hanc rem crudelitatis ac sævitæ esse arbitreris, sed summæ benignitatis præstantissimæque medendi rationis nec vulgaris sollicitudinis. Verum satis diu pœnas expenderunt, inquis. Quamdiu, quæso? annum unum et alterum ac tres? Atqui temporis moram non quæro, sed animæ correctionem. Hoc itaque fac demonstras, sintne compuncti, sintne in melius immutati; et res tota confecta erit. Quod nisi ita sit, nihil profecto temporis diuturnitas emolumenti attulerit. Neque enim sæpiusne obligatum vulnus fuerit, quærimus, sed an ligamen illud profuerit : ac si etiam ad exiguum tempus adhibitum profuit, non amplius adhibeatur; si autem nihil juvit, etiam post decem annos adhibeatur. Illic solvendi vincti terminus esto, utilitas. Si ad hunc modum et nostri et cæterorum curam geramus, ac non hominum gloriam aut ignominiam spectemus, verum futuræ vitæ cruciatum ac probrum, atque ante omnia Dei offensionem nobis ob oculos ponentes, pœnitentiæ pharmaca non leviter imponamus; tum ad integram sanitatem quamprimum veniemus, tum futura bona consequemur : quæ utinam omnes consequamur, per gratiam ac benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria, honor, imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XV.

CAP. 7. v. 8. *Quare etsi contristati vos per epistolam, non me pœnitet, etiamsi pœnituerit.*

1. Jam de epistola se excusat, cum correcto peccato sine periculo blandius eos alloqui poterat, ostenditque quanta ex ea re utilitas parta sit. Atque hoc quidem etiam jam ante fecerat, dicens : *Ex multa enim tribulatione et angustia cordis scripsi vobis, non ut contristemini, sed ut caritatem cognoscatis, quam abundantius habeo erga vos* (2. Cor. 2. 4) : hoc autem etiam nunc facit, ac pluribus verbis adstruit. Nec dixit, Prius quidem me pœnitēbat, nunc autem non me pœnitet; sed quomodo? *Non me pœnitet* nunc, *etiamsi me pœnituerit* : quasi diceret :

Etiamsi ejusmodi essent ea quæ scripseram, ut increpationis modum excederent, ac me pœnitudine afficerent; tamen magnum illud commodum, quod ex iis literis exstitit, non jam me pœnitudine tangi sinit. Hæc porro non eo dicebat, quod immodia in eos objurgatione usus esset, sed ut eorum laudes amplificaret. Tantam enim, inquit, emendationem præ vobis tulistis, ut etiamsi mihi acriorem vobis plagam intulisse contigisset, ut me ideo condemnarem, nunc tamen perspecto rei exitu factum meum laudarem. Ut in pueris usu venit, ut cum grave aliquid ipsis et acerbum medicamenti genus adhibitum est, sectio puta, vel ustio, vel amara potio quædam,

tuto jam iis blandiamur : ita hic quoque Paulus facit. *Video enim quod epistola illa, etsi ad horam, vos contristavit.* 9. *Nunc gaudeo, non quia contristati estis, sed quia contristati estis ad poenitentiam.* Postquam dixit, *Non me poenitet,* causam hujus rei affert, fructum qui ex literis illis ortus est ponens, ac prudenter se purgans his verbis, *Etsi ad horam.* Brevis enim, inquit, ea molestia fuit; at utilitas perpetua. Ac tenor quidem orationis postulabat ut ita diceret, *Etsi ad horam vos contristavit; at perpetuæ vobis lætitiæ atque utilitati postea fuit: verum his verbis non utitur, sed priusquam utilitatem eam exponat, ad eorum laudes rursus transit, ostenditque qua sollicitudine ipsis prospiciat, dicens: Nunc gaudeo, non quia contristati estis; quid enim ex eo, quod mœrore affecti sitis, ad me lucri redit? sed quia contristati estis ad poenitentiam; quia fructum aliquem habuit hic mœror.* Ut pater, qui cum filium secari conspiciat, non eo gaudet quod ex cruciatur, sed quod morbus propulsetur: ita quoque Paulus. Ac vide quomodo a rebus ad eos prosperum omnem successum transferat, et molestiam literis suis adscribat, cum ait, *Etsi ad horam vos contristavit,* utilitatem autem ex literis allatam eorum virtuti tribuat. Non enim dixit, *Quia vos epistola correxit, etiamsi ita se res habeat, sed, Quia contristati estis ad poenitentiam. Contristati enim estis secundum Deum, ut in nulla re detrimentum patiamini.* Vides prudentiam ineffabilem? Nisi enim hoc fecissemus, inquit, magnum a nobis damnum accepissetis. Ac bonum inde partum ipsis adscribit, damnum vero se allaturum fuisse ait, si tacuisset. Nam si ex correctione emendatio sequutura erat; nisi increpassem, vobis damnum intulissem, quod et mihi et vobis commune fuisset. Quemadmodum enim qui mercatori ea, quæ ad navigandum necessaria sunt, non suppeditat, ipse est qui damnum infert; eodem modo, nisi poenitentia occasionem vobis præbuissemus, vos damno affecissemus. Vides quo pacto peccantes non increpare, tum magistro tum discipulo detrimentum afferat? 10. *Quæ enim secundum Deum tristitia est, poenitentiam in salutem stabilem operatur.* Propterea, inquit, etsi me poenituit, priusquam fructum et lucrum perspexissem, nunc tamen haud me poenitet. Talis enim est mœstitia, quæ secundum Deum suscipitur: de qua jam verba facit, ostendens tristitiam non semper gravem esse, sed cum secundum mundum concipitur. Quid autem est, secundum mundum? Si ob amissas opes, si ob gloriam, si ob alicujus mortem in mœrore verseris, hæc omnia secundum mundum sunt. Ideo mortem etiam accersunt. Nam qui gloriæ causa mœrore afficitur, is etiam invidet, ac plerumque interire cogitur: cujusmodi scilicet mœrore Cain et Esau laborarunt. Itaque per sæculi tristitiam eam intelligit, quæ mœrentibus detrimentum affert. Nam mœror ad peccata dumtaxat utilis est: id quod hinc liquido perspici potest. Qui ob amissas opes in mœrore est, damnum minime sœcit; qui mortem alicujus mœrore prosequitur, jacentem non excitat; qui ob morbum

discruciat, is eum adeo non depellit, ut etiam augeat. At is cui peccata mœrori sunt, solus e mœrore fructum capit; peccata enim absorbit ac delet. Quia enim medicamentum istud ad hoc tantum comparatum est, idcirco hic etiam dumtaxat vim habet utilitatemque suam exerit, in aliis vero rebus lædit.

2. At, dicit aliquis, Cain ideo in mœrore jacebat, quod apud Deum laudem non consequeretur. Imo non eam ob causam, sed quia splendenter fratrem cernebat. Nam si ob illud doluisset, fratris virtutem imitari ei que gratulari debebat: nunc autem dolens, ostendebat se mœstitia huic mundo consentanea teneri. At non ita David, non Petrus, non cæteri justii, qui omni laude florebant, quod aut propter sua aut propter aliena peccata dolerent. Quamquam quid mœrore gravius? Sed tamen, cum secundum Deum suscipitur, lætitia mundana præstabilior est. Hæc enim in nihilum desinit; ille poenitentiam in salutem, cujus nos nunquam poeniteat, gignit. Hoc enim ille mirum habet, quod qui sic doluerit, eo nomine nunquam poenitentia ducetur: id quod maxime tristitiæ mundanæ proprium. Quid enim legitimo filio carius? quid rursus hujusmodi morte acerbius fingi potest? Et tamen parentes, qui in ipsa doloris vi nullius consolationem admittere sustinent seque ipsos exerceant, iidem postea ob immodicum luctum poenitudine afficiuntur, ut qui non modo nihil inde commodi ceperint, sed gravius etiam seipsos vexarint. At non talis est mœror secundum Deum susceptus: quin potius duplex emolumentum habet, et quod dolor ille non improbetur, et quod in salutem desinat; quo utroque lucro mundanus dolor privatur. Nam qui ita dolent, et in perniciem suam dolent, et postquam doluerint, seipsos improbant: quod signum maximum est, ipsos in perniciem suam doluisse. Contra vero in mœrore illo qui secundum Deum est: ideoque dicebat Paulus, *Poenitentiam in salutem non poenitentiam operatur.* Nemo enim sese improbat, quod ob peccata sese mœrore luctuque afflixerit atque obtriverit. Quod cum dixisset Paulus, non aliunde exemplum proferre, eosque quorum mœrores priscae historice monumentis proditi sunt, in medium adducere necesse habuit; verum Corinthios ipsos producit, atque ab iis quæ fecerunt verbis suis fidem adstruit, ut una cum laudibus ipsos etiam erudiat, acerbiusque sibi devinciatur. 11. *Ecce enim, inquit, hoc ipsum, quod secundum Deum contristati estis, quantum in vobis operatum est sollicitudinem?* Vos enim, inquit, non modo eo non iniecit hæc mœstitia, ut vosmetipsos condemnaretis, ut qui frustra hoc fecissetis; verum contra diligentiores reddidit. Subjungit deinde sollicitudinis eorum argumenta. *Sed defensionem: hoc est, purificationem apud me. Sed indignationem, contra illum qui peccaverat. Sed timorem.* Etenim valde metuentium erat tantum studium ac celerissima illa correctio. Ac, ne seipsum efferre videatur, vide quam propere id leniat dicens, *Sed desiderium, erga me; sed emulationem, pro Deo; sed vindictam: nam violatæ divinæ legis vindicæ existitis.*

καὶ λέγων, *Εἰ καὶ πρὸς ὤραν*. Τὸ μὲν γὰρ λυπηρὸν βραχὺ, τὸ δὲ ὠφέλιμον διηλεκτές. Καὶ τὸ μὲν ἀκόλουθον ἦν εἰπεῖν, *Εἰ καὶ πρὸς ὤραν ἐλύπησεν ὑμᾶς*, ἀλλὰ διὰ παντὸς ἠὲ φρανεῖν ὑμᾶς, καὶ ὠφέλησεν. Ἄλλ' οὐ λέγει τοῦτο· ἀλλὰ πρὶν ἢ τὸ κέρδος εἰπεῖν, μεταβαίνει πάλιν ἐπὶ τὰ ἐγκωμια αὐτῶν, καὶ τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἑαυτοῦ κηδεμονίας λέγων, *Νῦν χαίρω, οὐχ ὅτι ἐλύπηθήτε· τί γὰρ μοι κέρδος ἀπὸ τοῦ λυπηθῆναι ὑμᾶς; ἀλλ' ὅτι ἐλυπήθητε εἰς μετάνοιαν*· ὅτι ἔσχε τὸ κέρδος ἢ λύπη. Ἐπεὶ καὶ παρῶν ὅταν ἰδῇ παιδα τεμνόμενον, οὐχ ὅτι ὀδυνᾷται χαίρει, ἀλλ' ὅτι διορθοῦται· οὕτω καὶ οὗτος. Ὅρα δὲ πῶς ἀπὸ τῶν πραγμάτων ἐπ' αὐτοὺς μεταφέρει τὸ πᾶν κατόρθωμα, καὶ τὸ λυπηρὸν τῇ ἐπιστολῇ λογίζεται, *Ὅτι πρὸς ὤραν ἐλύπησεν ὑμᾶς*, λέγων, τὸ δὲ ἐξ αὐτῆς χρήσιμον εἶναι αὐτῶν κατόρθωμά φησιν. Οὐ γὰρ εἶπεν, *Ὅτι διώρθωσεν ὑμᾶς ἢ ἐπιστολῇ*, εἰ καὶ οὕτως εἶχεν, ἀλλ' *Ὅτι ἐλυπήθητε εἰς μετάνοιαν*. *Ἐλυπήθητε γὰρ κατὰ Θεόν, ἵνα ἐν μηδενὶ ἐξ ἡμῶν ζημιωθῆτε*. Εἶδες σύνεσιν ἄρατον. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἐποίησαμεν, φησὶν, ἐζημιώσαμεν ἂν ὑμᾶς. Καὶ τὸ μὲν κατόρθωμα αὐτῶν φησὶν εἶναι, τὴν δὲ ζημίαν αὐτοῦ, εἶπερ ἐπιώπησεν. Εἰ γὰρ μέλλουσιν ἐξ ἐπιπλήξεως διορθοῦσθαι, εἰ μὴ ἐπεπλήξαμεν, ἐζημιώσαμεν ἂν ὑμᾶς· καὶ οὐχὶ παρ' ὑμᾶς μόνον, ἀλλὰ καὶ παρ' ἡμᾶς ἂν ἢ βλάβη γέγονε. Καθάπερ γὰρ ὁ μὴ διδοὺς τῷ ἐμπόρῳ τὰ πρὸς τὴν ναυτιλίαν, αὐτὸς ἐστὶν ὁ τὴν ζημίαν ποιῶν· οὕτω καὶ ἡμεῖς, εἰ μὴ παρέσχομεν ὑμῖν τὰς ἀφορμὰς τῆς μετανοίας, ἐζημιώσαμεν ἂν ὑμᾶς. Ὅρα δὲ ὅτι τὸ μὴ ἐπιτιμᾶν τοῖς ἀμαρτάνουσιν, ζημία ἐστὶ καὶ τῷ διδασκάλῳ καὶ τῷ μαθητῇ; *Ἡ γὰρ κατὰ Θεὸν λύπη μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον καταργᾷται*. Διὰ τοῦτο, φησὶν, εἰ καὶ μετεμελόμην, πρὶν ἢ τὸν καρπὸν ἰδεῖν καὶ τὸ κέρδος ὅσον, οὐ μεταμέλομαι νῦν. Τοιοῦτον γὰρ ἢ κατὰ Θεὸν λύπη. Καὶ λοιπὸν περὶ αὐτῆς φιλοσοφεῖ, δεικνύς ὅτι οὐ πανταχοῦ χαλεπὸν λύπη, ἀλλ' ὅταν κατὰ κόσμον γίνηται. Τί δὲ ἐστὶ, κατὰ κόσμον; Ἐὰν λυπηθῆς διὰ χρήματα, διὰ δόξαν, διὰ τὸν ἀπελθόντα, πάντα ἐκεῖνα κατὰ κόσμον. Διὰ καὶ θάνατον ποιεῖ. Ὁ γὰρ διὰ δόξαν λυπούμενος, φθονεῖ, καὶ ἀναγκάζεται πολλάκις ἀπολέσθαι· οἶαν καὶ ὁ Κάϊν ἐλυπήθη λύπην, οἶαν ὁ Ἡσαΐ. Τὴν οὖν κατὰ κόσμον λύπη λέγει ταύτην τὴν [544] ἐπὶ βλάβῃ τῶν λυπουμένων. Καὶ γὰρ εἰς ἀμαρτίας μόνον ἢ λύπη χρήσιμον· καὶ τοῦτο δῆλον ἐντεῦθεν. Ὁ λυπούμενος ὑπὲρ χρημάτων ἀπωλείας, τὴν ζημίαν οὐ λύει· ὁ λυπούμενος ὑπὲρ τετελευτηκότος, τὸν κείμενον οὐκ ἀνίστησιν· ὁ λυπούμενος ἐπὶ νόσῳ, οὐ μόνον οὐ διορθοῦται, ἀλλὰ καὶ ἐπιτερίζει τὸ νόσῳ· ὁ λυπούμενος ἐφ' ἀμαρτίας, οὗτος μόνος ἀνύει τι πλεόν ἀπὸ τῆς λύπης· δαπανᾷ γὰρ καὶ ἀφανίζει τὰς ἀμαρτίας. Ἐπειδὴ γὰρ πρὸς τοῦτο κατεσκευάσται τὸ φάρμακον, ἐνταῦθα ἰσχύει μόνον καὶ τὴν ὠφέλειαν ἐπιδείκνυται, ἐπὶ δὲ τῶν ἄλλων καὶ βλάπτει.

β'. Καὶ μὴν ὁ Κάϊν, φησὶ, διὰ τὸ μὴ παρὰ τῷ Θεῷ εὐδοκίμεῖν, ἐλυπεῖτο. Οὐ διὰ τοῦτο, ἀλλ' ἐπειδὴ τὸν ἀδελφὸν εἶδε λάμποντα· ἐπεὶ, εἰ διὰ τοῦτο ἤλγει,

ζηλοῦν ἔδει, καὶ συγκαίρειν ἐκεῖνο· νυνὶ δὲ ἀλγῶν, εἶδειν κατὰ κόσμον λυπούμενος. Ἄλλ' οὐχ ὁ Δαυὶδ οὕτως, οὐδὲ ὁ Πέτρος, οὐδὲ τῶν δικαίων ἕκαστος. Διὰ ἠὲ δοκίμου, ἢ ὑπὲρ οἰκειῶν, ἢ ὑπὲρ ἄλλοτριῶν ἀλγούντες ἀμαρτημάτων. Καίτοι τί λύπης φορητικώτερον; Ἄλλ' ὅταν κατὰ Θεὸν γίνηται, τῆς ἐν τῷ κόσμῳ χαρᾶς βελτίων ἐστίν. Αὕτη μὲν γὰρ εἰς οὐδὲν τελευτᾷ, ἐκείνη δὲ μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον ἐργάζεται. Καὶ γὰρ τὸ θαυμαστὸν αὐτῆς τοῦτο ἐστίν, ὅτι οὐδ' ἂν μετανοήσῃ τις ἀλγήσας οὕτως· ὁ μάλιστα τῆς κοσμητικῆς λύπης Ἰσίδον ἐστὶ. Τί γὰρ παιδὸς ποθεινότερον γνησίος; ἢ δὲ ἀλγεινότερον τῆς τοιαύτης τελευτῆς; Ἄλλ' ὁμοῦ οἱ ἐν ἀκμῇ τοῦ πένθους μηδενὸς ἀνεχόμενοι πατέρες, καὶ κατακόπτοντες ἑαυτοὺς, οὗτοι μετὰ χρόνον μετανοοῦσιν, ἐπειδὴ ἀμέτρως ἤλγησαν, ὡς οὐδὲν ὀνήσαντες ἐντεῦθεν, ἀλλὰ καὶ μειζρόνως ἑαυτοὺς ἐπιτερίζαντες. Ἄλλὰ οὐχ ἢ κατὰ Θεὸν λύπη τοιαύτη· ἀλλ' ἔχει δύο πλεονεκτήματα, τὸ μὴ καταγινώσκασθαι ἐφ' οἷς ἄλγει τις, καὶ τὸ τὴν λύπην ταύτην εἰς σωτηρίαν τελευτᾶν· ὧν ἑκατέρων ἐκείνη ἐστέρηται. Καὶ γὰρ εἰς βλάβην ἀλγοῦσι, καὶ μετὰ τὸ ἀλγήσαι σφόδρα, καταγινώσκουσιν ἑαυτῶν, μέγιστον τοῦτο σημεῖον ἐκφέροντες τοῦ ἐπὶ βλάβῃ τοῦτο ποιῆσαι. Ἡ δὲ κατὰ Θεὸν τούναντίον· διὸ καὶ ἔλεγε, *Μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον καταργᾷται*. Οὐδεὶς γὰρ ἑαυτοῦ καταγινώσεται, ἐὰν λυπηθῇ ἐφ' ἀμαρτίᾳ, ἐὰν πενθῇ, καὶ ἑαυτὸν συντερίζῃ. Ὅπερ καὶ ὁ μακάριος Παῦλος εἰπὼν, οὐ δεῖται ἐτέρωθεν τὸ ὑπόδειγμα παραγαγεῖν ὧν εἶπεν, οὐδὲ τοὺς ἐν ταῖς παλαιαῖς ἱστορίαις λυπηθέντας παρενεγκεῖν εἰς μέσον, ἀλλ' αὐτοὺς Κορινθίους παράγει, καὶ ἀφ' ὧν ἐποίησαν, ἀπὸ τούτων τὴν ἀπόδειξιν παρέχεται, ἵνα καὶ μετ' ἐγκωμίων αὐτοὺς παιδεύσῃ, καὶ μάλλον αὐτοὺς ἐπισπάσῃται. *Ἰδοὺ γὰρ, φησὶν, αὐτὸ τὸ κατὰ Θεὸν λυπηθῆναι ὑμᾶς, πόσην καταργᾷται ἐν ὑμῖν σπουδήν*; Οὐ μόνον γὰρ, φησὶν, οὐκ ἐνέβαλεν ὑμᾶς εἰς τὸ καταγινώσκειν ἑαυτῶν ἢ ἀθυμία, ὡς εἰκὴ τοῦτο πεποιηκότων, ἀλλὰ καὶ σπουδαιότερους [545] ἐποίησεν. Εἶτα λέγει τῆς σπουδῆς τὰ τεκμήρια. Ἄλλὰ ἀπολογίαν· πρὸς ἐμέ. Ἄλλὰ ἀγανάκτησιν· πρὸς ἐκεῖνον τὸν ἡμαρτηκότα. Ἄλλὰ φόβον· καὶ γὰρ σφόδρα δεδοικότες ἦν ἡ τοσαύτη σπουδὴ καὶ ἡ ταχίστη διόρθωσις. Καὶ ἵνα μὴ δόξῃ ἐπαίρειν ἑαυτὸν, ὅρα πῶς ταχέως αὐτὸ παρεμυθήσατο εἰπὼν, Ἄλλ' ἐπιπόθησιν· τὴν εἰς ἐμέ· ἀλλὰ ζῆλον· τὸν ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' ἐκδίκησιν· καὶ γὰρ ἐξηδικήσατε τοὺς τοῦ Θεοῦ νόμους ὑβρισθέντας. *Ἐν παντὶ συνεστήσατε ἑαυτοὺς ἀγνοοῦντες εἶναι ἐν τῷ πράγματι*. Οὐχὶ τῷ μὴ τολμησῆαι μόνον· τοῦτο γὰρ πρόδηλον ἦν· ἀλλὰ καὶ τῷ μὴ συνήδεσθαι. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ ἔλεγε, *Καὶ ὑμεῖς περυσιωμένοι ἐστέ*, ἐνταῦθα φησὶ, καὶ ταύτης ἑαυτοὺς ἀπηλλάξατε τῆς ὑποψίας, οὐχὶ τῷ μὴ ἐπαινεῖσθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ ἐπιτιμῆσαι καὶ ἀγανακτῆσαι. *Ἄρα εἰ καὶ ἔγραψα ὑμῖν, οὐχ ἔνεκεν τοῦ ἀδικήσαντος, οὐδὲ*

* Savilius habet ἀπαλλάξατε, sed in margine legendum indicat, ἀπηλλάξατε

ἐνεκεν τοῦ ἀδικηθέντος. Ἴνα γὰρ μὴ λέγῃσι, Τί οὖν ἡμῖν ἐπιτιμᾶς, εἰ ἀγνοί ἤμεν ἐπὶ τῷ πράγματι; πρὸς τοῦτο ἰστάμενος καὶ ἀνωτέρω, καὶ προδιοικούμενος αὐτὸ, ἔλεγεν ἄπερ ἔλεγεν, οἷον, *Οὐ μεταμέλομαι, εἰ καὶ μετεμελόμην*. Τοσοῦτον γὰρ ἀπέχῃ τοῦ μετανοεῖν νῦν ἐφ' οἷς; Ἐγραφα τότε, φησὶν, ὅτι τότε μᾶλλον μετενόησα ἢ νῦν, ὅτε ἑαυτοὺς συνεστήσατε. Εἶδος πάλιν αὐτοῦ τὸ βίαιον καὶ φιλόνοιον, πῶς εἰς τὸναντίον τὸν λόγον περιέτρησεν; Ἐξ ὧν γὰρ ἐνόμιζον αὐτὸν διατετραφθαι, ὡς εἰκῆ ἐπιτιμήσαντα, διὰ τὴν προκοπὴν αὐτῶν, ἀπὸ τούτων δείκνυσιν ὅτι παρόρησάζεσθαι αὐτὸν δίκαιον. Οὐδὲ γὰρ παραιτεῖται λοιπὸν χαρίζεσθαι ἀδεῶς, ὅταν ἐξῆ τοῦτο ποιεῖν. Ὁ γὰρ τοιαῦτα λέγων ἀνωτέρω, ὅτι Ὁ κολώμενος τῇ πόρῃ, ἐν σώμᾳ ἐστι· καὶ Παράδοτε τὸν τοιοῦτον τῷ Σατανᾷ εἰς δόλωρον τῆς σαρκός· καὶ, Πᾶν ἀμάρτημα, ὃ ἐὰν ποιῆσῃ ἄνθρωπος, ἐκτός τοῦ σώματός ἐστι· καὶ ὅσα τοιαῦτα, πῶς ἐνταῦθα φησὶν, *Οὐχ ἐνεκεν τοῦ ἀδικήσαντος, οὐδὲ ἐνεκεν τοῦ ἀδικηθέντος*; Οὐκ ἐναντιούμενος ἑαυτῷ, ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἀκολουθῶν. Πῶς ἑαυτῷ ἀκολουθῶν; Ὅτι περισπούδαστον ἦν αὐτῷ, δεῖξαι τὸ φίλτρον ὃ περὶ αὐτοὺς εἶχεν. Οὐ τοίνυν ἀναιρεῖ τὸ κήδεσθαι ἐκείνου, ἀλλ' ἐνδείκνυται καὶ τὴν ἀγάπην τὴν περὶ αὐτοὺς, ὅπερ ἔφη, καὶ ὅτι μειζῶν αὐτὸν κατέσεισε φόβος περὶ πάσης τῆς Ἐκκλησίας. Ἐδοδοικε γὰρ μὴ ἐπὶ πλέον νεμηθῆ τὸ κακόν, καὶ ὀδῶ βαδίζον, ὅλην καταλάβῃ τὴν Ἐκκλησίαν. Διδ καὶ ἔλεγε, *Μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ φύραμα ζυμοῖ*. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν τότε· νῦν δὲ, ἐπειδὴ κατώρθωσαν, οὐκέτι αὐτὸ οὕτω τίθησιν, ἀλλ' ἐτέρως· καὶ τὸ αὐτὸ μὲν αἰνιττεται, γλυκύτερον δὲ μεταχειρίζει τὸν λόγον, λέγων, *Ἐνεκεν τοῦ φανερωθῆναι τὴν σπουδὴν ἡμῶν τὴν ὑπὲρ ὑμῶν πρὸς ὑμᾶς*, τούτεστιν, Ἴνα εἰδῆτε [546] πῶς ὑμᾶς φιλῶ. Τοῦτο δὲ τὸ αὐτὸ μὲν ἐστι τῷ προτέρῳ, ἐτέρως δὲ ἐρμηνευθὲν, ἐτέραν ἔδοξεν ἔμφασιν παρέχειν. Ἐπεὶ ὅτι τὸ αὐτὸ ἐστίν, ἀνάπτωρον αὐτοῦ τὴν ἐννοίαν, καὶ οὐδὲν ὄψει τὸ μέσον. Ἐπειδὴ γὰρ σφόδρα φιλῶ ὑμᾶς, φησὶν, ἐδοδοικε μὴ τι πάθητε ἐκεῖθεν ἀγῆδες, μὴ αὐτοὶ δέξησθε τὴν λύπην. Ὡςπερ οὖν ὅταν λέγῃ, *Μὴ τῶν βοῶν μέλει τῷ Θεῷ*; οὐ τοῦτο λέγει, ὅτι οὐ μέλει· οὐδὲ γὰρ ἐν τῇ συστάσει τῶν ὄντων τῆς προνοίας ἀποστερηθὲν τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' ὅτι οὐ προηγουμένως διὰ τοὺς βόας ἐνομοθέτει· οὕτω καὶ ἐνταῦθα, Πρῶτον μὲν δι' ὑμᾶς ἔγραφον, δεύτερον δὲ καὶ δι' ἐκείνους, καὶ εἶχον μὲν τὴν ἀγάπην ἐν ἑαυτῷ, καὶ χωρὶς τῆς ἐπιστολῆς, φησὶν. Ἐβουλόμην δὲ αὐτὴν καὶ ὑμῖν δεῖξαι καὶ πᾶσιν ἀπλῶς διὰ τῶν γραμμάτων ἐκείνων. Διὰ τοῦτο παρακεκλήμεθα· ἐπειδὴ καὶ τὴν σπουδὴν ἐδείξαμεν τὴν περὶ ὑμᾶς, καὶ τὸ πᾶν ἡμῖν κατώρθωται. Καθάπερ καὶ ἀλλαχοῦ ἔλεγε, *Νῦν ζῶμεν, ἐὰν ὑμεῖς στήκητε ἐν Κυρίῳ*· καὶ πάλιν *Τίς γὰρ ἡμῶν ἐλπὶς, ἢ χαρὰ, ἢ στέφανος καυχήσεως; ἢ οὐχὶ καὶ ὑμεῖς*; Τοῦτο

γὰρ ζωῆ, τοῦτο παράκλησις, τοῦτο παραμυθία διδασκάλῳ οὖν ἔχοντι, ἢ ἐπίδοσις τῶν μαθητευομένων.

γ'. Οὐδὲν γὰρ οὕτω δείκνυται τὸν τὴν ἀρχὴν ἔχοντα, ὡς ἡ φιλοστοργία ἢ περὶ τοὺς ἀρχομένους. Καὶ γὰρ πατέρα οὐ τὸ γεννῆσαι μόνον ποιεῖ, ἀλλὰ καὶ τὸ φιλεῖν μετὰ τὸ γεννῆσαι. Εἰ δὲ ἐνθα φύσις, τοσαύτη χρεῖα ἀγάπης, πολλῷ μᾶλλον ἐνθα ἡ χάρις. Οὕτως οἱ παλαιοὶ πάντες ἔλαμψαν. Ὅσοι γοῦν τῶν παρ' Ἑβραίοις εὐδοκίμησαν, ἐντεῦθεν ἐφάνησαν. Οὕτω Σαμουὴλ μέγας ἐδείχθη λέγων, Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο ἀμαρτεῖν τῷ Θεῷ τοῦ διαλιπεῖν προσευχόμενον ὑπὲρ ὑμῶν· οὕτως ὁ Δαυὶδ, οὕτως ὁ Ἀβραάμ, οὕτως ὁ Ἡλίας, οὕτως ἕκαστος τῶν δικαίων, τῶν ἐν τῇ Καινῇ, τῶν ἐν τῇ Παλαιᾷ. Καὶ γὰρ Μωϋσῆς διὰ τοὺς ἀρχομένους πλοῦτον τοσοῦτον καὶ θησαυροὺς ἀφάτους κατέλιπεν, ἐλόμενος συγκακουχεῖσθαι τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ· καὶ πρὸ τῆς χειροτονίας δημαγωγὸς ἦν διὰ τῶν ἔργων. Διὸ καὶ σφόδρα ἀνοήτως ἔλεγε πρὸς αὐτὸν ὁ Ἑβραῖος ἐκεῖνος, *Τίς σε κατέστησεν ἀρχοντα καὶ δικαστὴν ἐφ' ἡμᾶς*; Τί λέγεις; τὰ ἔργα ὄρας, καὶ περὶ τῆς προσηγορίας ἀμφιδάλλεις; Ὡςπερ ἂν εἰ τις ἰδὼν τέμνοντα ἱατρὸν ἄριστα, καὶ τῷ πεποννηκότι μέλει τοῦ σώματος βοηθοῦντα, λέγοι, *Τίς σε κατέστησεν ἱατρὸν, καὶ τέμνειν ἐκέλευσεν*; Ἡ τέχνη, ὦ βέλτιστε, καὶ ἡ νόσος ἢ σὴ· οὕτω καὶ τοῦτον ἢ ἐπιστήμη τοιοῦτον ἐποίησε. Καὶ γὰρ τέχνη τὸ ἀρχεῖν ἐστίν, οὐκ ἀξίωμα μόνον, καὶ τέχνη τεχνῶν ἀπάσων ἀνωτέρα. Εἰ γὰρ ἢ τῶν ἐξωθεν ἀρχῆ, τέχνη καὶ ἐπιστήμη πασῶν βελτίων ἐστὶ, πολλῷ μᾶλλον αὕτη. Καὶ γὰρ τοσοῦτω ἀμείνων ἐκείνης αὕτη ἢ ἀρχῆ, ὅση τῶν ἄλλων δὲ ἐκείνη· μᾶλλον δὲ καὶ πολλῷ πλέον. Καὶ, εἰ βούλεσθε, τὸν λόγον τοῦτον ἀκριβέστερον ἐξετάσωμεν. Ἔστι τέχνη γεωργικῆ, ἐστὶν ὑφαντικῆ, οἰκοδομικῆ· αἱ καὶ ἀναγκαῖαι σφόδρα εἰσὶ, καὶ μάλιστα συνέχουσιν [547] ἡμῶν τὸν βίον. Αἱ γὰρ δὴ ἄλλαι διάκονοι τούτων εἰσὶν, ἡ χάλκευτικῆ, ἡ τεκτονικῆ, ἡ ποιμαντικῆ. Ἀλλὰ καὶ τούτων αὐτῶν τῶν τεχνῶν ἀναγκαιοτέρα πασῶν ἢ γεωργικῆ, ἦν καὶ πρώτη εἰσήγαγεν ὁ Θεὸς, τὸν ἄνθρωπον πλάσας. Ὑποδημάτων μὲν γὰρ ἄνευ καὶ ἱματίων δυνατὸν ζῆν, γεωργικῆς δὲ χωρὶς, ἀμήχανον.

Τοιοῦτους τοὺς ἀμαξοβόλους εἶναι φασὶ, τοὺς παρὰ Σκύθαις νομάδας, τοὺς γυμνοσοφιστὰς τοὺς τῶν Ἰνδῶν. Οὗτοι γὰρ καὶ οἰκοδομικὴν καὶ ὑφαντικὴν καὶ τὴν τῶν ὑποδημάτων εἴασαν τέχνην, μόνης δὲ τῆς γεωργικῆς θέονται. Αἰσχύνθητε οἱ τῶν περιττῶν χρῆζοντες τεχνῶν, καὶ μαγεύρων καὶ πλακουνοποιῶν καὶ ποικιλτῶν καὶ μυρίων ἐτέρων τοιούτων, ἵνα ζῆτε· αἰσχύνθητε οἱ τὰς ματαιοτεχνίας εἰσαγαγόντες τῷ βίῳ· αἰσχύνθητε ἐκείνους τοὺς βαρβάρους ὑμεῖς οἱ πιστοὶ, τοὺς μὴ δεομένους τέχνης. Καὶ γὰρ σφόδρα αὐτάρκη τὴν φύσιν ἐξ ὀλίγων ἐποίησεν ὁ

In omnibus exhibuistis vosipsos incontaminatos esse in negotio. Non modo quia nullum facinus aggressi essent (perspicuum enim hoc erat), sed etiam quia id perpetranti minime faverent. Quia enim in priore epistola dicebat, *Et vos inflati estis* (1. Cor. 5. 2); hic ait, Ilac quoque suspitione vosipsos liberastis, dum non modo facinus istud non laudastis, verum etiam ei, a quo admissum fuerat, succensuistis. 12. *Igitur etsi scripsi vobis, non propter eum qui fecit injuriam, nec propter eum qui passus est.* Nam ne dicerent, *Ecquid igitur nos objurgas, si huic facinori affines non eramus?* huic objectioni superius etiam occurrens, atque ad id sibi viam præmuniens, ea dicebat quæ dicebat, nempe: *Non me pœnitel, etiamsi pœnituerat.* Tantum enim abest, inquit, ut de iis, quæ tum scripsi, me pœniteat, ut tum magis me pœnituerit, quam nunc, cum vos puros exhibuistis. Videsne rursus, quanta dicendi vi atque contentione Paulus utatur, et quomodo sermonem in contrarium retorserit? Ex eo enim ipso, unde eum pudore affectum fuisse existimabant, ut qui frustra eos objurgasset, quod in melius profecissent, ex eo ipso demonstrat se justam liberius eos alloquendi causam habuisse. Neque enim ipsis jam ad gratiam loqui recusat, cum id se facere posse videt. Etenim cum superius dixerit, *Qui adhæret meretrici, unum corpus efficitur* (1. Cor. 6. 16); et, *Tradite hujusmodi hominem satanæ in interitum carnis* (1. Cor. 5. 5); et, *Omne peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus est* (1. Cor. 6. 18); et cætera omnia ejusdem generis: qui fit ut hic dicat, *Non propter eum qui fecit injuriam, nec propter eum qui passus est?* Non secum ipse pugnat, cum ita loquitur, imo pulchre concordat. Quomodo secum concordat? Quoniam summo ei studio erat, vim sui erga eos amoris declarare. Quocirca non hoc amputat, quod fornicatoris illius saluti consultum velit; verum simul, ut jam dixi, suam erga eos caritatem ostendit, seque longe magis hoc metu percussum fuisse, quod vereretur ne Ecclesia tota detrimentum ex eo flagitio acciperet, malumque latius serperet, ac sensim grassans, totam Ecclesiam occuparet. Ideo dicebat, *Modicum fermenti totam massam corruptit* (1. Cor. 5. 6). Verum id quidem tunc dicebat: nunc autem, quoniam ad meliorem frugem se receperant, non jam ita loquitur, verum alio modo; atque id ipsum quidem subindicat, sed suavius orationem tractat, dicens, *Ad manifestandam sollicitudinem nostram, quam habemus pro vobis ad vos.* Hoc est, ut exploratum habeatis, quantopere vos amem. Hoc autem ipsum prius dixit; sed aliis verbis explicatum, speciem aliam præbere videtur. Nam quod idem sit, mentem Pauli excute, nec quidquam discriminis esse comperies. Quoniam enim, inquit, valde vos amo, verebar ne quid inde molestiæ caperetis, atque ipsi mœrore afficeremini. Sicut cum ait, *Num de bobus cura est Deo* (1. Cor. 9. 9)? non hoc dicit, ei boum curam minime esse; neque enim res ulla Dei providentia destituta conservari potest; sed his verbis hoc vult, Deum, cum legem illam sanciret, non præcipuam

boum curam habuisse: sic et hoc loco, *Propter vos, inquit, potissimum scripsi; deinde etiam illius causa.* Atque infixum quidem in animo vestri amorem habebam, etiamsi nihil ad vos literarum dedissem; cæterum eum vobis per literas illas atque omnibus in universum declarare cupiebam. *Ideo consolati sumus:* quoniam et nostrum erga vos studium ostendimus, et officio plene perfuncti sumus. Sic alio quoque loco dicebat, *Nunc vivimus, si vos statis in Domino* (1. Thess. 3. 8); et rursus, *Quæ est ergo spes nostra, aut gaudium, aut corona gloriæ* (1. Thess. 2. 19)? *nonne vos?* Discipulorum enim incrementum mente prædito magistro et vita et cohortatio et consolatio est.

3. Nihil enim eum, qui imperium gerit, æque indicat, ut amor atque indulgentia erga eos quibus præest. Nam patrem non modo sobolis procreatio facit, sed etiam post procreationem amor. Quod si ubi natura est, tantus amor requiritur: quanto magis ubi gratia? Ita veteres omnes splenduerunt. Hinc quippe omnes, qui apud Hebræos in gloria fuerant, nominis splendorem assequuti sunt. Sic Samuel magnum se præbuit, cum diceret: *Absit a me hoc peccatum in Domino, ut cessem orare pro vobis* (1. Reg. 12. 23). Sic David, sic Abraham, sic Elias, sic justi omnes, tam in Veteri quam in Novo Testamento. Etenim Moyses subditorum amore ductus, ingentes opes ac thesauros omni sermone subluniores reliquit, potius habens affligi cum populo Dei. Quin prius etiam, quam dux creatus fuisset, reipsa populi moderator erat. Quare perquam stolidè ad eum Hebræus ille dicebat, *Quis te constituit principem ac judicem super nos* (Exod. 2. 14)? Quid ais? opera cernis, et de nomine dubitas? Perinde ac si quis medicum peritissime secantem, atque ægræ corporis parti opem afferentem, conspiciens dicat, *Quis te medicum constitui, ac secare jussit?* ars nimirum ipsa, vir optime, ac morbus tuus: eodem modo hunc quoque artis scientia ad talem dignitatem evexit. Neque enim imperium tenere, dignitas tantum est, sed ars etiam, et quidem artium omnium præstantissima. Nam si æternum imperium ars est, et scientia omnium præclarissima: multo profecto magis hoc nostrum. Tanto quippe hoc imperium illo præstantius est, quanto illud reliquis antecellit; imo vero longe etiam magis. Ac si placet, hunc sermonem accuratius expendamus. Ars est agricultura, ars est textrina, ars est ædificatio: quæ etiam ipsæ perquam necessariæ sunt, ac vitam nostram maxime tuentur. Nam cæteræ, ut ferraria, fabrills, eaque quæ in ovibus armentisque pascendis sita est, his dumtaxat ancillantur. Sed harum artium maxime necessaria est agricultura, quam etiam Deus primam inuexit, cum hominem creavit. Etenim sine calceis ac vestimentis vita duci potest, sine agricultura autem nullo modo potest.

Hamaxobii, Nomades et Gymnosophistæ. — Tales Hamaxobios esse ferunt; tales Nomadas qui apud Scythas in pascuis degunt; tales apud Indos gymnosophistas (a). Hi enim et ædificandi et texendi et con-

(a) De Hamaxobiis Scythiæ et Sarmatiæ populis, qui in

ficiendarum vestium artem reliquerunt, solaque agricultura opus habent. Pudeat vos, qui supervacancibus artibus indigetis, et coquis et placentarum cupidiarumque artificibus aliisque ejusdem generis permultis, ut vitam transigatis: pudeat vos qui vanas artes in vitam humanam induxistis. Vobis, qui in Christum creditis, barbari illi pudorem inculciant, quibus arte opus non est. Etenim Deus naturam ita fecit, ut paucis admodum contenta sit. Quamquam nec vos cogo, nec legem impono ut ita vivatis, verum ut Jacob postulavit. Quid autem ille postulavit? *Si mihi dederit Deus panem ad vescendum, et vestimentum ad induendum* (Gen. 28. 20). Sic etiam Paulus imperabat, dicens: *Habentes autem alimenta, et quibus tegamur, his contenti simus* (1. Tim. 6. 8). Prima itaque est agricultura, secunda textoria ars, tertia ea, quæ in extruendis œdibus sita est; quæ autem in calceamentis versatur, omnium postrema est. Apud nos quippe et famuli complures et agricolæ sunt, qui sine calceamentis vitam transigant: proinde utiles ac necessariæ artes hæc sunt. Age igitur, ipsas cum imperandi arte conferamus. Hæc enim mihi causa fuit, cur eas artes, quæ magis usui sunt, in medium adduxerim, ut cum hanc illis præstantiorem esse demonstratum fuerit, sine controversia de aliis quoque ipsa palmam ferat. Uade igitur hanc omnibus aliis magis necessariam esse probabimus? Quia hæc sublata nihil illæ prosunt. Ac, si lubet, omissis aliis, agriculturam, quæ omnibus præstat magisque necessaria est, in medium proferamus. Ecquid igitur ex agricolarum labore emolumentum afferret, si homines inter se bellum gerant, aliique aliorum bona diripiant? Nunc enim principis metus eos reprimit, conservatque ea, quæ ab illis elaborantur: quem tu metum si semel sustuleris, frustra labor ille susceptus fuerit. Quod si quis accurate rem expendat, alterum quoque imperium, quod hoc gignat ac tueatur, inveniet. Quodnam hoc tandem? Illud scilicet, per quod cuique hoc agendum est, ut sibi ipse præsit ac dominetur, atque ita se comparet, ut illiberales animi motus coerceat, et rursus virtutis surculos alat atque omni studio augeat. Duplex enim imperii genus est: alterum cujus opera homines et populi et urbibus imperant, ac civilem hanc vitam moderantur: id quod Paulus indicabat, cum diceret: *Omnis anima potestatis sublimioribus subdita sit; non est enim potestas nisi a Deo* (Rom. 13. 1). Ac postea, quantum hinc commodi comparetur ostendens, hæc verba subjunxit, *Magistratus Dei minister est in bonum* (Ibid. v. 4); ac rursus, *Dei minister est, vindex in iram ei, qui malum egit*. Alterum est, per

plaustris quasi domibus habitabant, plurimi scriptores egerunt. Erant etiam in Africa Hamaxobii, de quibus Silius Italicus:

*Nulla domus, plaustris habitant, migrare per arva
Mos, atque errantes circumvectore penates.*

De Nomadis etiam qui in pascendis gregibus vitam agebant, vide Strabonem nullis in locis; eorumque frequentio est apud scriptores multos. Dicitur autem hinc Numidarum in Africa nomen manavisse.

De Gymnosopistis Indorum philosophis innumeri pene egerunt. Sic autem vocabantur, quod γυμνοί, nudi, incederent.

quod imperium in se gerit quisquis mente ac prudentia præditus est: quod ipsum quoque Paulus his verbis declaravit, *Quod si vis non timere potestatem, bonam fac* (Rom. 13. 3): de eo loquens, qui sibi ipsi imperat.

4. *Ecclesiæ imperium quodnam.*—At vero hic aliud quoque imperii genus est, ac civili quidem imperio sublimius. Quodnam igitur hoc est? Quod in Ecclesia viget: cujus etiam ipsius mentionem Paulus facit, cum ait: *Obedite præpositis vestris, et subjacete eis: ipsi enim pervigilant, quasi rationem pro animabus vestris reddituri* (Hebr. 13. 17). Hoc enim imperium tanto civili excellentius est, quanto cælum terra; imo etiam multo præstantius. Primum namque non hoc præcipue curat, ut perpetrata scelera vindicet, sed ut ne omnino quidem perpetrentur: deinde si perpetrata sint, non ut ægotantem de medio tollat, sed ut ipsa deleantur. Ad hæc rerum quidem hujus vitæ parvam omnino rationem habet; verum pro cælestibus omnia agit: *Nostra quippe conversatio in cælis est* (Philipp. 3. 20), nostra quoque vita illie. *Abecondita est enim, inquit, cum Christo in Deo* (Coloss. 3. 3). Præmia etiam illic sunt, ac pro coronis illic reconditis hic curritur. Neque enim hæc vita post mortem deletur, imo tum demum clarius lucret. Quocirca non modo majorem, quam provinciarum præfecti, sed etiam quam illi ipsi, qui diademate cincti sunt, honorem acceperunt qui hoc imperium gerunt, ut qui in majoribus rebus et ob majora commoda homines lingant. At vero nec qui civile, nec qui spirituale imperium expetunt, id rite ac præclare administrare poterunt, nisi sibi ipsi prius, ut par est, imperent, atque utriusque politicæ leges summo studio servent. Ut enim duplex quodammodo est imperium populare: sic illud etiam quod in se quisque habet. Atque hic quoque rursus spirituale imperium civili præstat, ut a nobis est demonstratum. Porro artes etiam quasdam perspicere est, quæ imperii speciem imitentur, ac potissimum agriculturam. Est enim plantarum velut præfectus quidam agricola: quippe qui partim eas aniputet ac cohibeat, partim augeat et excolat: non secus ac præclarissimi quique principes flagitiosos homines, ac pluribus labem et perniciem afferentes suppliciiis afficiunt atque exciunt, bonos contra et modestos viros ad majus quidpiam provehunt. Quo fit ut Scriptura vinitoribus antistites comparet. Quid enim, si plantæ vocem nullam mittunt, ut in urbibus ii solent quibus injuria fit? attamen per ipsum tamen aspectum injuriam acceptam ostendunt, ut quæ a noxiis herbis in arctum eoactæ marescant. Atque ut improbitas legibus coerceatur: ita hic quoque artis hujus adjumento et terræ vitium et plantæ ignobilitas ac feritas corrigitur. Etenim ea omnia quæ in humanis moribus existunt, illic quoque reperiemus, asperitatem nimirum, molliem, timiditatem, temeritatem, inconstantiam; ac ramos quidem alios opibus intempestive atque in vicinorum perniciem florentes, alios rursus egentes injuriaque affectos, velut cum sepes quædam in vicinarum plantarum exitium assurgunt, atque item

θεός. Πλὴν οὐκ ἀναγκάζω, οὐδὲ νομοθετῶ οὕτω ζῆν· ἀλλ' ὡς ὁ Ἰακώβ ἤτησε. Τί δὲ ἤτησεν ἐκεῖνος; Ἐάν ὁ ῥοι Κύριος ἄρτον φαιγεῖν, καὶ ἰμάτιον περιβαλέσθαι. Οὕτω καὶ Παῦλος ἐκέλευσε λέγων· Ἐχοντες δὲ τροφήν καὶ σκεπάσματα, τούτοις ἀρκέσθησόμεθα. Πρώτη μὲν οὖν ἡ γεωργικὴ, δευτέρα δὲ ἡ ὑφαντικὴ, καὶ τρίτη μετ' ἐκείνην ἡ οἰκοδομικὴ· ἡ δὲ τῶν ὑποδημάτων πασῶν ἐσχάτη. Παρὰ γοῦν ἡμῖν εἰσι πολλοὶ καὶ οἰκέται καὶ γεωργοὶ χωρὶς ὑποδημάτων ζῶντες. Οὐκοῦν αἱ χρήσιμοι καὶ ἀναγκαῖαι αὐταί. Φέρε οὖν, παραβάλωμεν αὐτάς τῃ ἀρχικῇ. Διὰ γὰρ τοῦτο τὰς πασῶν κυριωτέρας παρήγαγον, ἵν' ὅταν φανῇ αὕτη βελτίων ἐκείνων, ἀναμφισβήτητος ἡ κατὰ τῶν ἄλλων αὐτῇ νίκη ἦ. Πόθεν οὖν αὐτὴν δείξομεν ἀναγκαιότεραν οὕσαν πασῶν; Ὅτι ταύτης ἀνευ οὐδὲν ἐκείνων ὄφελος. Καὶ, εἰ δοκεῖ, τὰς ἄλλας ἀφέντες, τὴν πασῶν ἀνωτέρω καὶ κυριωτέραν εἰς μέσον ἀγάγωμεν, τὴν γεωργικὴν. Τί οὖν ἔσται πλέον τῆς τῶν γεωργῶν πολυχειρίας, ὅταν ἀλλήλοις πολεμῶσι, καὶ τὰ ἀλλήλων ἀρπάξωσι; Νῦν μὲν γὰρ ὁ τοῦ ἄρχοντος φόδος κατέχει, καὶ τὰ ὑπ' ἐκείνων γινόμενα φυλάττει· ἐάν δὲ ταύτην ἀνέλθῃ, περιττὸς ὁ πόνος ἐκεῖνος. Εἰ δὲ τις ἀκριβῶς ἐξετάσῃ, καὶ ἑτέραν ἀρχὴν εὐρήσῃ μητέρα ταύτης καὶ σύνδεσμον οὕσαν. Ποίαν δὲ ταύτην; Καθ' ἣν ἕκαστον αὐτόν τινα ἑαυτοῦ κρατεῖν καὶ ἄρχειν δεῖ, τὰ μὲν ἀνελεύθερα κολάζοντα πάθη, πάντα δὲ τὰ τῆς ἀρετῆς βλαστήματα ἐκτρέφοντά τε καὶ αὐξοντα μετὰ ἀκριβείας ἀπάσης. Ἔστι γὰρ ἀρχῆς εἶδη, ἕν μὲν, καθ' ὃ δῆμων καὶ πόλεων ἄρχουσιν ἄνθρωποι, τὸν [548] πολιτικὸν τοῦτον διορθοῦντες βίον· ὅπερ ὁ Παῦλος θελῶν ἔλεγε· Πᾶσα ψυχὴ ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις ὑποτασσέσθω· οὐ γὰρ ἐστιν ἐξουσία, εἰ μὴ ὑπὸ θεοῦ. Εἶτα δεικνύς αὐτῆς τὸ κέρδος, ἐπήγαγε λέγων, ὅτι Ὁ ἄρχων θεοῦ διάκονός ἐστιν εἰς τὸ ἀγαθόν· καὶ πάλιν, θεοῦ διάκονός ἐστιν, ἐκδικῶς εἰς ὀργὴν τῷ τὸ κακὸν πράσσοντι. Ἔτερον δὲ, καθ' ὃ ἑαυτοῦ τις ἕκαστος ὁ νοῦν ἔχων ἄρχει· ὃ καὶ αὐτὸ παρεδήλωσεν εἰπὼν, Εἰ δὲ θέλεις μὴ φοβεῖσθαι τὴν ἐξουσίαν, τὸ ἀγαθὸν ποιεῖ· τὸν ἑαυτοῦ ἄρχοντα λέγων.

δ'. Ἐνταῦθα δὲ ἐστὶ καὶ ἑτέρα ἀρχὴ τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς ἀνωτέρα. Τίς οὖν ἐστὶν αὕτη; Ἡ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἢ καὶ αὐτῆς ὁ Παῦλος μέμνηται λέγων, Πείθεσθε τοῖς ἡγουμένοις ὑμῶν, καὶ ὑπεικτε, ὅτι αὐτοὶ ἀγγελοῦσιν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν, ὡς λόγον ἀποδώσοντες. Αὕτη γὰρ ἡ ἀρχὴ τοσοῦτον τῆς πολιτικῆς ἀμείνων, ὅσον τῆς γῆς ὁ οὐρανός· μᾶλλον δὲ καὶ πολλῶν πλέον. Πρῶτον μὲν γὰρ οὐχ ὅπως γενόμενα κολάσειεν ἀμαρτήματα σκοπεῖ προ-

ηγουμένως, ἀλλ' ὅπως μὴ γένοιτο τὴν ἀρχὴν· ἔπειτα γενόμενα, οὐχ ὅπως ἀπενέγκοι τὸν κάρνοντα, ἀλλ' ὅπως ἀφανισθεῖη. Καὶ βιωτικῶν μὲν οὐ πολλὸς αὐτῇ λόγος, πάντα δὲ ὑπὲρ τῶν ἐν οὐρανοῖς πραγμάτων χρηματίζει· Ἡμῶν γὰρ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει, καὶ ἡ ζωὴ ἡμῶν ἐκεῖ. Κέκρυπται γὰρ, φησί, σὺν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ Θεῷ. Καὶ τὰ ἑπαθλα ἐκεῖ, καὶ οἱ δρόμοι περὶ τῶν ἐκεῖ στεφάνων. Οὐδὲ γὰρ καταλύεται μετὰ τὴν τελευτὴν αὕτη ἡ ζωὴ, ἀλλὰ τότε διαλάμπει μειζόνως. Διὰ δὲ τοῦτο, οὐχ ὑπάρχων μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν τὰ διαδήματα περικειμένων μειζονά εἰσιν ἐγκεχειρισμένοι τιμῆν οἱ ταύτην ἔχοντες τὴν ἀρχὴν, ἅτε ἐν μείζοσι καὶ ἐπὶ μείζοσι πλάττοντες τοὺς ἀνθρώπους. Ἄλλ' οὔτε ὁ τὴν πολιτικὴν ἀρχὴν μετιῶν, οὔτε ὁ τὴν πνευματικὴν, δυνήσονται καλῶς ταύτας μεταχειρίζεσθαι, εἰ μὴ πρότερον ἑαυτῶν ἄρξαιεν, ὡς χρῆ, καὶ τοὺς ἑκατέρους νόμους τῆς πολιτείας φυλάξαιεν μετὰ ἀκριβείας ἀπάσης. Ὅσπερ γὰρ ἡ τῶν πολλῶν ἀρχὴ διπλῆ τίς ἐστίν, οὕτω καὶ ἡ ἑαυτοῦ τις ἕκαστος ἄρχει. Καὶ πάλιν κἄνταῦθα ἀμείνων τῆς πολιτικῆς ἢ πνευματικῆς, ὡσπερ ὁ λόγος ἀπέδειξεν. Ἴδοι δ' ἂν τις καὶ τῶν τεχνῶν ἐνίας ἀρχὴν μιμουμένην, καὶ μάλιστα τὴν γεωργικὴν. Καθάπερ γὰρ ἄρχων τίς ἐστὶ τῶν φυτῶν ὀγηπόνος, τὰ μὲν περικόπτων καὶ κωλύων [χολούων], τὰ δὲ αὐξῶν καὶ θεραπεύων· καθάπερ καὶ οἱ τῶν ἀρχόντων ἄριστοι τοὺς μὲν πονηροὺς, καὶ τοῖς πλείοσι λυμαιομένους, τιμωροῦνται καὶ ἐκκόπτουσι, τοὺς δὲ χρηστοὺς καὶ ἐπεικεῖς ἐπὶ μείζον ἄγουσι. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ Γραφὴ τοὺς ἄρχοντας ἀμπελοργοῖς ἀπεικάζει. Τί γὰρ, εἰ μὴ φωνὴν ἀφίπαισι τὰ φυτὰ, καθάπερ ἐπὶ τῶν πόλεων οἱ κακῶς πάσχοντες; ἀλλ' ὁμοῦς διὰ τῆς ὕψους δεικνύουσι τὴν ἀδικίαν, μαραινόμενα, στενωχωρούμενα ὑπὸ τῶν πονηρῶν βοτανῶν. Καὶ καθάπερ νόμοις κολάζεται ἡ πονηρία, οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα [549] τῇ τέχνῃ ταύτῃ καὶ γῆς κακία. καὶ φυτοῦ δυσγένεια καὶ ἀγριότης διορθοῦται. Καὶ γὰρ ὅσα ἐν τοῖς ἤθεσιν ἐστὶ τοῖς ἀνθρωπίνους, εὐρήσσομεν καὶ ἐκεῖ, τραχύτητα, μαλακότητα, δειλίαν, προπέτειαν, ἀστάθειαν, καὶ τὰ μὲν αὐτῶν πλοῦτῳ κομῶντα ἀκαίρως καὶ ἐπὶ κακῷ τῶν πλησίων, τὰ δὲ πενόμενα καὶ ἀδικούμενα· ὅσον ὅταν οἱ φραγμοὶ κομῶντες ἐπὶ κακῷ τῶν ἐγγύς φυτῶν ἀφρονται, ὅταν ἕτερα δένδρα ἄκαρπα καὶ ἀνήμερα εἰς ὕψος ἀναδραμόντα τὴν αὐξίαν τῶν ὑποκειμένων κωλύῃ. Καὶ καθάπερ οἱ ἄρχοντες καὶ οἱ βασιλεῖς ἔχουσι τοὺς λυμαιομένους αὐτῶν τῇ ἀρχῇ καὶ πολεμοῦντας· οὕτω καὶ ὁ γηπόνος θηρίων ἐφοδόν, ἀνωμαλλίαν ἀέρων, χάλαζαν, ἐρυσίθην, ἐπομβρίας, αὐχμούς, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Ταῦτα δὲ γίνεται, ἵνα πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ διηνεκῶς ἐλπίδα βλέπῃς. Ἀεὶ μὲν γὰρ ἄλλαι τέχναι καὶ ἀπὸ τῆς τῶν ἀνθρώπων

συνίστανται σπουδῆς· αὕτη δὲ τὸ πλέον ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ ῥοπῇ ἔχει, καὶ ὅλη διόλου σχεδὸν ἐκείθεν ἤρτηται· καὶ δεῖ μὲν τῶν ἀνωθεν ὑετῶν, δεῖ δὲ τῆς ὥρων κρᾶσεως, καὶ πρὸ πάντων τῆς αὐτοῦ προνοίας. Οὕτε γὰρ ὁ φυτεύων, οὕτε ὁ ποτίζων τί ἐστίν, ἀλλ' ὁ ἀφ' ἑξῆων Θεός. Ἔστι καὶ θάνατος· ἐνταῦθα καὶ ζωὴ, καὶ ὠδίνες καὶ τόκοι, καθάπερ ἐπ' ἀνθρώπων. Ἔστι γὰρ καὶ ἀπομηθῆναι, καὶ καρπὸν ἐνεγκεῖν, καὶ ἀποθανεῖν, καὶ γενέσθαι τὸ τεθνηκὸς αὐτὸ πάλιν ἀνωθεν· ἔνθα καὶ ποικιλως ἡμῖν καὶ σαφῶς διαλέγεται περὶ ἀναστάσεως ἡ γῆ. Ὅταν γὰρ ἡ ρίζα ἐνέγκῃ καρπὸν, ὅταν τὸ σπέρμα φυῇ, οὐκ ἀνάστασις τὸ πρᾶγμα ἐστίν; Καὶ πολλὴν ἂν τις ἴδωι τῇ ἀρχῇ ταύτῃ τὴν παρὰ α τοῦ Θεοῦ πρόνοιαν ἔγκειμένην καὶ σοφίαν, εἰ καθ' ἕκαστον ἐπεξίῃ. Ἄλλ' ὅπερ ἐβουλόμην εἰπεῖν, ὅτι αὕτη μὲν περὶ γῆν ἐστὶ καὶ φυτὰ, ἡ δὲ ἡμετέρα περὶ ψυχῶν θεραπείαν. Ὅσον δὲ φυτῶν καὶ ψυχῶν τὸ μέσον, τοσοῦτον αὕτη βελτίων ἐκείνης. Οἱ δὲ τοῦ βίου τοῦ παρόντος ἄρχοντες, τοσαῦτον αὐτῆς ἐλάττωτος πάλιν, ὅσον τὸ ἐκόντος τοῦ ἄκοντος κρατεῖν βέλτιον. Αὕτη γὰρ ἐστὶ καὶ ἡ φύσις ἀρχῆ. Ἐκεῖ μὲν γὰρ τὸ πᾶν τῷ φόβῳ γίνεται καὶ τῇ ἀνάγκῃ· ἐνταῦθα δὲ τῆς προαιρέσεως καὶ τῆς γνώμης ἐστὶ κατόρθωμα. Καὶ οὐ ταύτη μόνον αὕτη βελτίων ἐκείνης, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἀρχὴ μόνον ἐστίν, ἀλλὰ καὶ πατρότης, ὡς ἂν τις εἴποι· καὶ γὰρ πατὴρ ἔχει τὸ ἡμερον, καὶ μερίζονα ἐπιτάττουσα πείθει. Ὁ μὲν γὰρ ἔξωθεν ἄρχων φησὶν, Ἐὰν μοιχεύσῃς, ἀπέθανες· οὗτο; δὲ κἂν ἀκολάστοις ὀφθαλμοῖς ἴδῃς, τὰ μέγιστα ἀπειλεῖ. Καὶ γὰρ σεμνὸν τοῦτο τὸ δικαστήριον, καὶ ψυχῆς, οὐχὶ σώματος μόνον διορθωτικόν.

ε'. Ὅσον οὖν ψυχῆς καὶ σώματος· τὸ μέσον, τοσοῦτον πάλιν αὕτη διεσθηκεν ἐκείνης ἡ ἀρχῆ. Κάκεινος μὲν τῶν φανερῶν κἀθηται κριτής· μᾶλλον δὲ οὐδὲ τούτων [550] ἀπάντων, ἀλλὰ τῶν ἐλεγχόμενων· πολλάκις δὲ καὶ τούτων προδότης γίνεται· τὸ δὲ κριτήριον τοῦτο παιδεύει τοὺς εἰσιόντας, ὅτι ὁ παρ' ἡμῖν δικάζων, πάντα γυμνὰ καὶ τετραηλισμένα εἰς μέσον ἔξει· ἐπὶ τοῦ κοινοῦ τῆς οἰκουμένης θεάτρου, καὶ λαθεῖν ἀμήχανον. Ὡστε πολλῶ μᾶλλον τῶν ἔξωθεν νόμων ὁ χριστιανισμὸς τὸν ἡμέτερον συνέχει βίον. Εἰ γὰρ καὶ τὸ περὶ τῶν κεκρυμμένων τρέμειν τοῦ περὶ τῶν φανερῶν μόνον δεδοικέναι ἀσφαλῆστερον ποιεῖ τὸν ἄνθρωπον, καὶ τοῦ τὰ μερίζω κολάζειν τὸ καὶ τῶν ἐλαττόνων ἀπαιτεῖν εὐθύνας μᾶλλον αὐτὸν διανίστησι πρὸς ἀρετὴν· εὐθὺλον ὅτι πάντων μάλιστα αὕτη ἡ ἀρχὴ τὴν ἡμετέραν συγκροτεῖ ζωὴν. Εἰ δὲ βούλει, καὶ τὰς χειροτονίας τῶν ἀρχόντων ἴδωμεν· καὶ γὰρ ἐνταῦθα πολὺ τὸ μέσον ἔχει. Οὐ γὰρ χρήματα δόντας ἐστὶ λαβεῖν τὴν ἀρχὴν ταύτην, ἀλλὰ τρόπον ἐπιδειξάμενον ἢ ἀρι-

στον· οὐδὲ ὡς ἐπὶ δόξαν ἀνθρωπίνην καὶ ἀνεῖν οἰκειάν, ἀλλ' ὡς εἰς πόνους καὶ ἰδρώτας καὶ τὸ τῶν πολλῶν συμφέρον, οὕτως ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ἀγεται ταύτην ὁ χειροτονηθεὶς. Διὸ καὶ πολλὰς ἀπολαύει τῆς ἀνωθεν βοηθείας παρὰ τοῦ Πνεύματος. Κάκει μὲν μέγχι τοῦ διαγορεύσαι τὰ πρακτέα μόνον ἐστῆκεν ἡ ἀρχή· ἐνταῦθα δὲ καὶ τὴν ἀπὸ τῶν εὐχῶν, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς χάριτος προστίθῃσι συμμαχίαν. Μᾶλλον δὲ ἐκεῖ μὲν οὐδὲ λόγος ὑπὲρ φιλοσοφίας οὐδεὶς, οὐδὲ κάθηται τις διδάσκων τί ψυχῆ, καὶ τί ποτε κόσμος, καὶ τί μέλλομεν εἶναι μετὰ ταῦτα, καὶ ἐπὶ τίσιν ἀπελευσόμεθα ἐντεῦθεν, καὶ πῶς ἀρετῆς περιεσόμεθα, ἀλλὰ περὶ μὲν συναλλαγμάτων καὶ συμβολαίων καὶ χρημάτων πολὺς ὁ λόγος, τούτων δὲ οὐδεμία φροντίς· ἐν δὲ τῇ Ἐκκλησίᾳ πάντας ὑπὲρ τούτων τοὺς λόγους ἴδοι τις ἂν γινομένους· διὸ καὶ δικαίως πάντα ἂν τις αὕτη καλέσειε, καὶ δικαστήριον, καὶ ἰατρεῖον, καὶ φιλοσοφίας διδασκαλεῖον, καὶ ψυχῆς παιδευτήριον, καὶ γυμνάσιον δρόμων τῶν εἰς οὐρανοὺς φερόντων. Ὅτι δὲ καὶ ἡμερωτάτῃ πασῶν ἡ ἀρχή, καίτοι μερίζονα ἀκριβείαν ἀπαίουσα, δῆλον ἐντεῦθεν. Ὁ μὲν γὰρ ἔξωθεν ἄρχων, ἂν λάβῃ μοιχόν, εὐθέως ἐκόλασε. Καίτοι τί τὸ κέρδος; τοῦτο γὰρ οὐχὶ τὸ πάθος ἐστὶν ἀνελεῖν, ἀλλὰ τὸ τραῦμα ἔχουσιν ἀποπέμψαι τὴν ψυχὴν. Ὁ δὲ ἐνταῦθα ἄρχων εὐρῶν, οὐχ ὅπως τιμωρήσεται, ἀλλ' ὅπως ἐξῆλθ τὸ πάθος, σπεύδει. Σὺ μὲν γὰρ ταῦτον ποιεῖς, ὡσπερ ἂν, περὶ τὴν κεφαλὴν νοσήματος γενομένου, μὴ τὸ νόσημα παύσῃς, ἀλλὰ τὴν κεφαλὴν ἀποτέμνω· ἐγὼ δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ τὸ νόσημα ἀποτέμνω· καὶ εἴργω μὲν αὐτὸν μυστηρίων καὶ ἱερῶν περιθόλων, ἀναστησάμενος δὲ αὐτὸν, καὶ ἀπλλαγέντα τῆς κακίας, καὶ ἀμείνω τῇ μετανοίᾳ γενόμενον ἀναλαμβάνω πάλιν. Καὶ πῶς ἐστὶν ἐξελεῖν μοιχείαν; φησὶν. Ἔστι, καὶ σφόδρα ἐστὶν ὑπὸ τοῖς [551] νόμοις γενόμενον τούτοις. Βαλανεῖον γὰρ ἐστὶν ἡ Ἐκκλησία πνευματικὴν, οὐ ῥύπον σώματος, ἀλλὰ ψυχῆς ἀποσμήχον κηλῖδα τοῖς πολλοῖς τῆς μετανοίας τρόποις. Σὺ μὲν γὰρ ἂν τε ἀφῆς ἀτιμώρητον, χεῖρωνα εἰργάσω· ἂν τε κολάσῃς, ἀνίστατον εἴασας· ἐγὼ δὲ οὐτε ἀφήμι ἀτιμώρητον, οὐτε κολάζω, ὡς σὺ, ἀλλὰ καὶ δίκην ἀπαίτω τὴν ἐμοὶ πρόπευσαν, καὶ διορθοῦμαι τὸ γεγενημένον. Βούλει καὶ ἐτέρως μαθεῖν, πῶς σὺ μὲν ξίφῃ γυμνῶν, καὶ φλόγα δεικνύς τοῖς ἀμαρτάνουσιν, οὐ πολλὴν ἐργάζῃ τὴν ἰατρείαν, ἐγὼ δὲ τούτων χωρὶς πρὸς καθαρὰν χειραγωγίῃσα τὴν ὑγίειαν; Οὐ δεῖ δὲ μοι λόγων οὐδὲ ῥημάτων, ἀλλὰ γῆν καὶ θάλατταν εἰς μέσον ἄγω, καὶ αὐτὴν τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν. Καὶ ἐξέτασον, πρὶν ἢ τὸ δικαστήριον τοῦτο καθίσαι, πῶς τὰ ἀνθρώπινα διέκειτο πράγματα, πῶς οὐδὲν τῶν νῦν κατορθωθέντων οὐδὲ μέχρις ὀνόματος ἦν ἀκούσασαι ποτε. Τίς γὰρ θανάτου κατετόλμησε; τίς χρημάτων κατεφρόνησε; τίς δόξης ὑπερεῖδε; τίς τοὺς ἐν μέσῳ

* Legebatur ταύτην παρὰ.
 Ὡς ἐν τοῖς Ἰσχυρίαις Δυνάμεις βούλει ἐπιδειξάμενος.
 Διὸ ἐπιδειξάμενον εἰς τὴν βίαν ἔχει.

infrugiferae aliae arbores et agrestes in altum elatae subjectarum arborum incrementum impediunt. Et sicut praefecti ac reges habent qui imperium suum labefactent atque oppugnent: ita etiam agricola ferarum incursum, aeris intemperiem, grandinem, rubiginem, imbrem, siccitatem aliaque ejusdem generis. Quae quidem eo flunt, ut perpetuo spes tua in Deo sita sit. Nam caeterae quidem artes hominum quoque studio ac praesidio sese tuentur; haec vero ubertatis spem magna ex parte in Dei ope atque auxilio positam habet, totaque pene omnino hinc pendet: at tametsi pluvias etiam, partiumque anni temperiem desideret, potissimum tamen Dei providentiam requirit. Neque enim qui plantat, aut qui rigat est aliquid, sed qui incrementum dat, Deus (1. Cor. 3. 7). Quin hic quoque et mors et vita est, et parturientes et partus, ut in hominibus. Nam et excindi contingit, et fructum ferre, et mori, et quod mortuum fuerit, rursus ad vitam redire: in quo etiam nobis varie ac perpicue terra de resurrectione sermocinatur. Nam cum radix fructum fert ac semen edit, annon id resurrectionis est? Ac multam utique Dei providentiam et sapientiam imperio huic adjunctam cernere quis possit, si singula persequi velit. Verum, ut ad institutam orationem veniam, imperium illud circa terram ac stirpes versatur; nostrum autem circa curam animarum. Quanto itaque inter stirpes et animas interest, tanto hoc imperium illo praestabilius censi debet. Rursus qui praesentis vitae imperio potiuntur, tanto iis, penes quos ecclesiasticum imperium est, inferiores sunt, quanto minus praeclearum est invitis, quam volentibus, imperare. Nam hoc etiam naturae consentaneum imperium est. Etenim illic quidem omnia metu ac necessitate perficiuntur; hic voluntas liberaque animi sententia omnia exsequitur. Neque hac tantum ratione hoc imperium illi praestat, sed etiam quia non imperium modo, verum et paternitas, ut ita dicam, est: nam patris mansuetudinem habet, cumque majora praecipiat, ea tamen persuadet. Externus enim princeps dicit, Si adulterium admiseris, actum de te erit: at hic gravissimas poenas minatur, si impudicis oculis mulierem conspexeris. Etenim grave ac venerandum est hoc tribunal; nec corpus solum, sed animam etiam corrigit.

5. Quantum ergo inter corpus et animum discriminis est, tantum item hoc imperium ab illo distat. Ad haec qui imperio illo fungitur, perspicuorum dumtaxat criminum iudex sedet, imo ne horum quidem omnium, verum eorum tantum, quae comperta sunt: quin plerumque etiam accidit, ut prodito jure ea dissimulet. At contra tribunal nostrum omnes qui ingrediantur hoc docet, quod qui apud nos iudicis partes tenet, nuda omnia et aperta in communi totius terrarum orbis theatro proferet: nec cuiquam sese occultandi facultas erit. Ac proinde Christiana lex multo magis vitam nostram tuetur et continet, quam externae. Nam si de tectis atque occultis peccatis contremiscere, cautiorem hominem reddit, quam de perspicuis tantum in metu esse, atque is, qui de

levibus etiam noxis poenas expetit, ad virtutis studium magis excitat, quam qui gravissima dumtaxat punit: non est profecto dubium quin vita nostra hoc imperio maxime fulciatur et conservetur. Quod si placet, utriusque etiam principis ordinationem consideremus: hic quippe multum discrimen perspicias. Non enim numerata pecunia hoc imperium accipere licet, sed edito probatissimae vitae documento: nec vero ad hoc imperium ita provelitur is qui ordinatus est, quasi ad humanam gloriam et privatam requiem, sed velut ad labores et sudores ac publicam utilitatem. Unde etiam haud parvum a Spiritu sancto auxilium consequitur. Atque illic quidem non ultra progreditur is qui imperat, quam ut quae facienda sint edicat; hic vero precum etiam et gratiae subsidium adjungit. Quin potius illic ne verbum quidem ullum de philosophia habetur, nec sedet quisquam qui doceat, quid sit anima, quid mundus, quid ipsi postea futuri, et ad quae hinc migraturi sumus, quaque ratione virtutem adipisci queamus; verum de pactis quidem et contractibus ac pecuniis multa verba funduntur, harum autem rerum nulla prorsus cura est. At in Ecclesia sermones omnes hisce de rebus institui conspicias. Ob eamque causam quidvis eam merito nuncuparis, tribunal, medicinae et philosophiae scholam, et animae ludum literarium, et gymnasium cursuum in caelum ferentium. Jam vero, quod hoc imperium omnium imperiorum leuissimum sit, etiamsi alioqui plus diligentiae requiras, hinc liquet. Nam qui externum imperium gerit, si adulterum arripuerit, protinus in eum animadvertit. Ecquid porro hinc commodi existit? hoc enim non vitium est de medio tollere, sed sauciam animam abigere. At qui hic imperat, non hoc curat ut de nocente supplicium sumat, sed ut vitium evellat. Nam tu quidem perinde facis, ac si morbo aliquo in capite enato, non morbum comprimis, sed caput amputes: ego vero non ita, sed morbum trunco; atque eum quidem a mysteriis sacrisque septis arceo, sed eundem postea excitatum, ac vitio liberatum melioremque per poenitentiam effectum, rursus assumo. Et qui fieri potest, inquis, ut adulterium eximatur? Potest, inquam, et quidem facile: si quis his legibus sese submittat. Balneum enim spirituale est Ecclesia, non corporis spurcitiem, sed animae labes variis poenitentiae modis abstergens. Nam tu quidem, si eum impunitum dimiseris, pejorem reddis; si supplicio affeceris, incurabilem reliquisti: ego autem nec impunitum abire sino, nec tuo more plecto; verum simul et poenam, quam debeo, ab eo expeto, et quod commissum est corrigo. Visne etiam aliter ex me discere quo pacto tu gladium stringens, ac flammam peccatoribus ostendens, haud magnam iis medicinam afferas; ego autem his etiam remotis ad integram eos sanitatem ducam? Nec vero mihi oratione ac verbis opus est, sed terram ac mare, atque adeo ipsam hominum naturam in medium adduco. Ac mihi velim expendas, priusquam tribunal hoc fixum casset, quinam rerum humanarum status erat; quomodo nihil

eorum, quæ nunc præstantur, ne nomine quidem tenus olim audiri poterat. Equis enim adversus mortem intrepidum animum præbuit? ecquis opes contempsit? quis gloriam pro nihilo duxit? quis fuga relictis mundi tumultibus montes et solitudinem, philosophiæ matrem, complexus est? ubinam virginitatis nomen olim erat? Hæc quippe omnia, etque his plura, tribunalis hujus beneficio nobis contigerunt: hæc nobis hoc imperium effecit. Cum igitur

hæc perspecta habeatis, atque omnem hujus vitæ utilitatem, orbisque universi correctionem hinc fluere intelligatis, date operam, ut ad divinorum sermonum auditionem atque ad hos conventus et preces crebro veniatis. Nam si ad hunc modum vos componatis, vitamque ac mores cælis dignos exhibeatis, promissa bona consequi poteritis, per gratiam et benignitatem, etc.

HOMILIA XVI.

CAP. 7. v. 13. *Ideo consolati sumus in consolatione vestra; abundantius autem magis gavisi sumus super gaudio Titi, quia relictus est spiritus ejus ab omnibus vobis.*

1. En rursus quomodo laudes eorum attollat, eorumque caritatem ostendat. Posteaquam enim magnam se voluptatem cepisse asseruit, quod tantum ipsius epistola præstitisset, quodque tantum inde emolumenti ad Corinthios rediisset; *Gaudeo enim, inquit, non quia contristati estis, sed quia contristati estis ad penitentiam*; suamque erga eos caritatem his verbis declarasset: *Etiamsi scripsi vobis, non propter eum qui fecit injuriam, nec propter eum qui passus est, sed ad manifestandam sollicitudinem nostram, quam habemus pro vobis ad vos*; rursus aliud eorum benevolentiae argumentum commemorat, quod magnam ipsis laudem conciliat, ostenditque quam sincera caritate præditi sint: *In consolatione enim vestra, inquit, abundantius gavisi sumus super gaudio Titi.* Atqui non est hoc hominis magno amore flagrantis, ob eum majori lætitia affici, quam ob illos. Imo vero, inquit Paulus, magni amoris hoc argumentum est: non enim tam illius, quam vestra causa sum delectatus: unde etiam mox subdit, *Quia viscera ejus resecta sunt a vobis omnibus.* Non dixit, Ipse, sed, *Viscera ipsius*; hoc est, caritas ea, qua vos completur. Quonam autem modo resecta sunt? *Ab omni- bus*: nam id quoque amplissimæ laudi ducendum est.

14. *Et si quid apud illum de vobis gloriatus sum.* Magna hæc laus habenda est, cum præceptor gloriatur: ait enim, *Non sum confusus.* Ob id gavisus sum, quod meliores exstistis, ac rebus ipsis verba mea comprobastis. Ex quo mihi duplex ornamentum comparatum est, tum quia vestra virtus altius provecta est, tum quia minime a veritate aberrasse visus sum. *Sed sicut omnia vobis in veritate loquuti sumus, ita et gloriatio nostra, quæ fuit ad Titum, veritas facta est.* Hoc loco aliud quoque subindicat. Quemadmodum, inquit, apud vos omnia de Tito vere loquuti sumus (verisimile enim est, eum multas apud illos Titi laudes protulisse): sic vicissim ea, quæ de vestris laudibus a me ad Titum dicta sunt, vera comperta sunt.

15. *Et viscera ipsius abundantius in vobis sunt.* His verbis jam eum commendat, ut magno amore inflammatum atque ipsis devinctum. Non enim dixit, Caritas ipsius, sed *Viscera ipsius.* Deinde ne assentari videatur, ubique amicitiae causas affert, tum ne, uti jam dixi, in adu-

lationis suspicionem incidat, tum ut eos ad virtutem acrius incitet, laudem ad eos referens, atque ostendens eos esse, qui tantæ benevolentiae initium atque argumentum Tito injecerint. Nam cum dixisset, *Viscera ejus abundantius sunt ad vos*, subjungit, *Reminiscentis omnium vestrum obedientiam.*

Titi laus. — Hoc autem Titi quoque gratum animum erga homines de se bene meritos ostendit, ut qui eos omnes animo complexus rediisset, perpetuaque memoria circumferret, atque et ore et mente versaret. Corinthios etiam majorem in modum ornat, quod ipsum ita sibi devinctum dimisissent. Mox obedientiam etiam ipsorum exponit, ut eorum studio stimulos addat: unde et subnectit hæc verba, *Quomodo cum timore et tremore suscepistis eum.* Non modo cum caritate, sed etiam cum summo honore. Viden' quomodo duplicis virtutis testimonium ipsis tribuat: quod et ut patrem eum amarent, et ut antistitem metuerent, nec metu eorum benevolentiam obscurante, nec benevolentia metum solvente? Atque id est quod superius dicebat: *Quod secundum Deum contristati estis, quantam in vobis operatum est sollicitudinem, sed timorem, sed desiderium (2. Cor. 7. 11)?*

16. *Gaudeo igitur quoniam in omnibus confido in vobis.* Viden' quomodo ob ipsos magis gaudeat? Quoniam, inquit, præceptor vestro dedecori minime fuistis, nec testimonio meo indignos vos reddidistis. Proinde non tam ob Titum lætabatur, quod tantum honorem accepisset, quam ob eos, quod tantum grati animi specimen edidissent. Nam ne illius potius amicitia ductus, in lætitia versari videatur, vide quomodo hic quoque causam afferat. Ut enim superius dixit, *Quod si quid de vobis gloriatus sum, non sum confusus*: sic etiam hoc loco, *Quoniam in omnibus confido in vobis.* Sive objurgatio adhibenda sit, non timeo, ne vos a me separemini; sive gloriandum sit, non vereor ne redarguar; sive vos, ut morigeros, sive ut caritate aut etiam zelo prædicos, laudandos habeam, confido de vobis. Edixi ut excinderetis, et excidistis; edixi ut reciperetis, et recepistis; dixi coram Tito vos magnos quosdam et admirandos viros esse, magistrosque vereri nosse: hæc rebus ipsis vera esse demonstrastis. Nec perinde ille hæc ex me didicit, ut ex vobis. Quocirca ingenti vestri amore incensus ad me reversus est: quod plura exhibueritis, quam verba mea ferrent. (Cap. 8.) 1. *Notam autem vobis facio, fratres, gratiam Dei, quæ data est in Ecclesiis Macedoniae.*

θορύβους· φυγῶν, ὄρη^a καὶ ἐρημίαν, τὴν μητέρα τῆς φιλοσοφίας, ἠσπάσατο; ποῦ παρθενίας ἑνομά ποτε ἦν; Ταῦτα γὰρ πάντα, καὶ τὰ τούτων πλείονα, τοῦτου τοῦ δικαστηρίου κατόρθωμα γέγονε, ταύτης τῆς ἀρχῆς ἔργα. Ταῦτ' οὖν εἰδότες καὶ καταμαθόντες, ὡς

^a *Abetari* ὄρη.

ἐντεῦθεν πᾶσα ὠφέλεια τοῦ βίου, καὶ ἡ τῆς ὠκουμένης διόρθωσις, θαμινὰ βαδίζετε παρὰ τὴν τῶν θείων λόγων ἀκρόασιν, καὶ τὰς συνόδους τὰς ἐνταῦθα, καὶ τὰς εὐχάς. Ἄν γὰρ οὕτως ἑαυτοὺς ρυθμίζητε, δυνήσεσθε τῶν οὐρανῶν ἀξίαν ἐπιδειξάμενοι πολιτεῖν, τυχεῖν τῶν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ ΙΓ'.

Διὰ τοῦτο παρακεκλήμεθα ἐπὶ τῇ παρακλήσει ὑμῶν· περισσοτέρως δὲ μᾶλλον ἐχάρημεν ἐπὶ τῇ χαρᾷ Τίτου, ὅτι ἀναπέπνυται τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἀπὸ πάντων ὑμῶν.

α'. Ὅρα πάλιν πῶς ἐπαίρει αὐτῶν τὰ ἐγκώμια, καὶ δεικνύει τὴν ἀγάπην. Εἰπὼν γάρ, ὅτι Ἦσθην ὅτι τοσοῦτον ἡ ἐπιστολὴ ἤνυσε, καὶ ὅτι τοσοῦτον ἐκερδάνετε· *Χαίρω γάρ, φησὶν, οὐχ ὅτι ἐλυπήθητε, ἀλλ' ὅτι ἐλυπήθητε εἰς μετάνοιαν·* καὶ δεῖξας αὐτοῦ τὴν ἀγάπην· φησὶ γάρ, ὅτι *Εἰ καὶ ἔγραψα ὑμῖν, οὐχ ἔνεκεν τοῦ ἀδικήσαντος, οὐδὲ ἔνεκεν τοῦ ἀδικηθέντος, ἀλλ' ἔνεκεν τοῦ φανερωθῆναι τὴν σπουδὴν ἡμῶν τὴν ὑπὲρ ὑμῶν πρὸς ὑμᾶς* λέγει πάλιν ἄλλο σημεῖον τῆς αὐτῶν εὐνοίας, ὃ πλὴν αὐτοῖς φέρει τὸν ἐπαινον, καὶ δεικνύει τῆς ἀγάπης αὐτῶν τὸ γνήσιον· *Ἐπὶ γὰρ τῇ παρακλήσει ὑμῶν περισσοτέρως μᾶλλον ἐχάρημεν ἐπὶ τῇ χαρᾷ Τίτου,* φησὶ. Καίτοι γε τοῦτο οὐκ ἔστι φιλοῦντος σφοδρῶς, τὸ ἐπ' ἐκείνῳ μᾶλλον χαρῆσαι, ἢ ἐπ' αὐτοῖς. Ναί, φησὶν [552] οὐδὲ γὰρ δι' ἐκείνον τοσοῦτον, ὅσον δι' ὑμᾶς ἦσθην. Διὰ τοῦτο καὶ τὴν αἰτίαν ἐπάγει λέγων, *Ὅτι τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ ἀναπέπνυται ἀπὸ πάντων ὑμῶν.* Οὐκ εἶπεν, αὐτὸς, ἀλλὰ, *Τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ*· τουτέστιν, ἡ ἀγάπη αὐτοῦ ἢ περὶ ὑμᾶς. Καὶ πῶς ἀναπέπνυται; *Ἀπὸ πάντων.* Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο μέγιστον ἐγκώμιον. *Ὅτι εἰ τι αὐτῷ κεκαύχημαι ὑπὲρ ὑμῶν.* Μέγας ὁ ἐπαινος, ὅταν ὁ διδάσκαλος καυχᾶται· φησὶ γάρ, ὅτι οὐ κατησχύνθη. Διὰ τοῦτο ἐχάρην, ὅτι βελτίους ἐφάνητε, καὶ διὰ τῶν ἔργων ἐδείξατέ μου τὰ ῥήματα. Ὡστε διπλοῦς ὁ κόσμος ἔμολ, καὶ ὅτι ὑμεῖς ἐπεδῶκατε, καὶ ὅτι ἐγὼ οὐκ ἐφάνην τῆς ἀληθείας διαπίπτων. Ἄλλ' ὡς πάντοτε ἐν ἀληθείᾳ ἐλάλησαμεν ὑμῖν, οὕτω καὶ ἡ καύχησις ἡμῶν ἢ ἐπὶ Τίτου, ἀλήθεια γέγονεν. Ἐνταῦθα καὶ ἄλλο τι αἰνίττεται· ὅτι ὡσπερ παρ' ὑμῖν μετὰ ἀληθείας πάντα ἐφθεγγάμεθα· εἰκόσ γὰρ αὐτὸν καὶ περὶ τοῦτου πολλὰ αὐτοῖς εἰπεῖν ἐγκώμια· οὕτω καὶ τὰ περὶ ὑμῶν ἡμῖν τίτιψ ἐιρημένα, ἀληθῆ ἐφάνη. *Καὶ τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ περισσοτέρως ἐστὶν εἰς ὑμᾶς.* Τοῦτο λοιπὸν ἐκείνον συνιστώντός ἐστιν, ὡς σφόδρα ἐκκαιόμενον, καὶ συνδεδεμένον αὐτοῖς. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἦ ἀγάπη αὐτοῦ, ἀλλὰ, *Τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ.* Εἶτα, ἵνα μὴ δόξῃ κολακεῦειν, πανταχοῦ τίθησι τῆς φιλίας τὰς αἰτίας, ἵν', ὅπερ εἶπον, καὶ τὴν κολακίαν διαφύγῃ, καὶ ἐκείνους μᾶλλον προτρέψῃ,

τὸ ἐγκώμιον εἰς αὐτοὺς περιστάς, καὶ δεικνύς τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ὑπόθεσιν τῆς τοσαύτης ἀγάπης ἐκείνους ἐμβάλοντας αὐτῷ. Εἰπὼν γάρ, ὅτι *Τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ περισσοτέρως ἐστὶν εἰς ὑμᾶς,* ἐπήγαγεν· *Ἀγαμμνησκομένου τὴν ἀπάντων ὑμῶν ὑπακοήν.*

Τοῦτο δὲ καὶ τὸν Τίτον εὐγνώμονα δεικνύει περὶ τοὺς εὐεργέτας, εἰ γε λαβὼν αὐτοὺς ἐν τῇ ψυχῇ ἐπανήλθεν ἅπαντας, καὶ διηνεκῶς αὐτῶν μέμνηται, καὶ ἐκείνους ἐπὶ στόματος ἔχει καὶ ἐπὶ διανοίας. Καὶ Κορινθίους πάλιν κοσμεῖ μειζόνως, ὅτι αὐτὸν οὕτω χειρωσάμενοι ἐξέπεμψαν. Εἶτα καὶ τὴν ὑπακοὴν αὐτῶν λέγει, ἐπιτείνων αὐτῶν τὴν σπουδὴν· διὰ καὶ ἐπάγει ταῦτα, *Ὡς μετὰ φόβου καὶ τρόμου ἐδέξασθε αὐτόν.* Οὐ μετὰ ἀγάπης μόνον, ἀλλὰ καὶ μετὰ τιμῆς ἐπιτεταμένης. Εἶδες πῶς διπλῆν αὐτοῖς ἀρετὴν μαρτυρεῖ, καὶ ὅτι ὡς πατέρα ἐφίλου, καὶ ὡς ἀρχοντα ἐδεδοίκεσαν, οὔτε διὰ τὸν φόβον ἀμαυροῦντες τὴν ἀγάπην, οὔτε διὰ τὴν ἀγάπην ἐκλύοντες τὸν φόβον; Τοῦτο καὶ ἀνωτέρω εἶλεν, ὅτι *Τὸ κατὰ Θεὸν λυπηθῆναι ὑμᾶς, πόσῃν κατετριγίσσατο ἐν ὑμῖν σπουδὴν, ἀλλὰ φόβον, ἀλλὰ ἐπιπόθησιν;* *Χαίρω οὖν, ὅτι ἐν καρτὶ θαρρῶ ἐν ὑμῖν.* Ὅρξας ὅτι δι' αὐτοὺς μᾶλλον χαίρει; *Ὅτι οὐδαμοῦ τὸν διδάσκαλον κατησχύνετε, φησὶν, οὐδὲ ἀνάξιοι φαίνεσθε τῆς ἐμῆς μαρτυρίας.* Ὡστε οὐχ οὕτω διὰ Τίτον ἔχαιρεν, ὅτι τιμῆς ἀπήλαυσε τοσαύτης, ὡς δι' αὐτοὺς, ὅτι τοσαύτην ἐπεδείξαντο εὐγνωμοσύνην. Ἴνα γὰρ μὴ νομισθῇ δι' ἐκείνον χαίρειν μᾶλλον, ὅρα πῶς καὶ ἐνταῦθα τὴν αἰτίαν τίθησιν. Ὡσπερ οὖν [553] ἀνωτέρω εἶπεν, *Ὅτι εἰ τι αὐτῷ κεκαύχημαι ὑπὲρ ὑμῶν, οὐ κατησχύνθη*· οὕτω καὶ ἐνταῦθα, *Ὅτι ἐν καρτὶ θαρρῶ ἐν ὑμῖν.* Κἂν ἐπιπλήξῃ δέοι, οὐ δέδοικα μὴ ἀπορραγῆτε, κἂν καυχῆσασθαι, οὐ φοβοῦμαι, ὡς ἐλεγχόμενος, κἂν ὡς πειθηνίους ἐπαινεῖσαι, κἂν ὡς ἀγαπητικούς, κἂν ὡς ζῆλον ἔχοντας, θαρρῶ ἐν ὑμῖν. Εἶπον ἐκκόψαι, καὶ ἐξεκόψατε· εἶπον δέξασθαι, καὶ ἐδέξασθε· εἶπον ὅτι μεγάλοι τινές ἐστε καὶ θαυμαστοὶ ἐπὶ Τίτου καὶ διδασκάλους εἰδότες αἰδεῖσθαι· ἀληθῆ διὰ τῶν ἔργων ταῦτα ἐδείξατε. Καὶ οὐχ οὕτως ἔμαθε ταῦτα παρ' ἐμοῦ, ὡς παρ' ὑμῶν. Ἐπανήλθε γοῦν σφοδρῶς ἐραστής ὑμῶν γενόμενος, πλεονα τῶν λόγων ἐπιδειξαμένων ὑμῶν. *Γνωρίζω δὲ ὑμῖν, ἀδελφοί, τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν δεδομένην ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Μακεδονίας.*

β'. Ἐπάρας αὐτοὺς τοὺς ἐγκωμίοις, παραίνεσιν πάλιν καθίσει. Διὰ γὰρ τοῦτο τῇ ἐπιπλήξει παρέμιξε τοὺς ἐπαίνους, ἵνα μὴ ἀπὸ ἐπιπλήξεως εἰς παραίνεσιν καταλθῶν δυσπαράδεκτον ποιῆσθαι τὸν λόγον, ἀλλὰ λεάνας αὐτῶν τὴν ἀκοήν, οὕτως προοδοποιήσθαι τῇ παραίνεσει. Βούλεται γὰρ περὶ ἐλεημοσύνης διαλεχθῆναι· διὸ καὶ προλαβὼν εἶπε, *Χαίρω ὅτι ἐν παντὶ θαρρῶ ἐν ὑμῖν*· ἀπὸ τῶν ἤδη κατωρθωμένων καὶ εἰς τοῦτο προθυμότερους ποιῶν. Καὶ οὐκ εἶπεν εὐθέως, Δότε οὖν ἐλεημοσύνην· ἀλλ' ὄρα τὴν σύνεσιν, πῶς πόρρωθεν καὶ ἀφ' ὑψηλοῦ προκατασκευάζει τὸν λόγον· *Γνωρίζω γὰρ ὑμῖν, φησί, τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ ὅτι δεδομένη ἐστὶν ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Μακεδονίας*. Ἴνα γὰρ μὴ ἐπιζήρῳνται, χάριν τὸ πρᾶγμα καλεῖ, καὶ τὰ ἐτέρων διηγούμενος, τοῖς ἐτέρων ἐγκωμίοις σπουδαιότερους τούτους ἐργάζεται. Καὶ δύο συντίθησιν ἐπαίνους Μακεδόσι, μᾶλλον δὲ καὶ τρεῖς· καὶ ὅτι πειρασμούς γενναίως φέρουσι, καὶ ὅτι ἐλεεῖν ἴσασιν, καὶ ὅτι πένητες ὄντες, δαψίλειαν ἐνεδείκνυντο ἐν ἐλεημοσύνῃ· καὶ γὰρ ἠρπάγησαν αὐτῶν αἱ οὐσίαι. Καὶ τοῦτο δηλῶν ἔλεγεν, ἦνίκα αὐτοῖς ἐπέστελλον. *Ἦμεῖς γὰρ μιμηταὶ ἐγένεσθε, φησί, τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ ὅτι ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, δεῖτὰ αὐτὰ ἐπάθετε καὶ ὁμοίως ὑπὸ τῶν ἰδίων συμφυλετῶν, καθάπερ κάκεινοι ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων*. Ἄκουσον τί μετὰ ταῦτα Ἑβραίοις ἐπιστέλλων ἔλεγε· *Καὶ γὰρ τὴν ἀρπαγὴν τῶν ὑπαρχόντων ὑμῶν μετὰ χαρᾶς προσεδέξασθε*. Χάριν δὲ τὸ πρᾶγμα καλεῖ, οὐχὶ καταστέλλων αὐτοὺς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκκαλοῦμενος, καὶ ἀνεπίφθονον τὸν λόγον ἐργαζόμενος. Διὸ καὶ τὸ τῶν ἀδελφῶν ὄνομα προσέθηκεν, ὥστε πᾶσαν ὑποτεμέσθαι βασκανίαν· καὶ γὰρ μέλλει μεθ' ὑπερβολῆς ἐγκωμιάζειν αὐτούς. Ἄκουσον γοῦν τῶν ἐπιπλήρων. Εἶπὼν γὰρ, *Γνωρίζω ὑμῖν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ*, οὐκ εἶπε, *Τὴν δεδομένην ἐν τῇδε καὶ τῇδε τῇ πόλει*, ἀλλ' ἐλόκληρον ἐπαινεῖ τὸ ἔθνος λέγων, *Ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Μακεδονίας*. Εἶτα καὶ αὐτὴν [554] διηγεῖται τὴν χάριν. *Ὅτι ἐν πολλῇ δοκιμῇ θλίψεως ἡ περισσειὰ τῆς χαρᾶς αὐτῶν*. Εἶδες σύνεσιν; Πρῶτον γὰρ ἐκεῖνο λέγει, οὐχ ὃ βούλεται, ἀλλ' ἕτερον πρὸ αὐτοῦ, ἵνα μὴ ὀξὴ ἐπίτηδες τοῦτο ποιεῖν, ἀλλὰ ἀπὸ ἀκολουθίας ἐτέρας ἐπ' αὐτὸ ἐρχεσθαι· *Ἐν πολλῇ δοκιμῇ θλίψεως*. Ὁ καὶ αὐτοῖς Μακεδόσι ἐπιστέλλων ἔλεγεν, *ὅτι Μιμηταὶ ἐγενήθητε τοῦ Κυρίου, δεξάμενοι τὸν λόγον ἐν θλίψει πολλῇ, μετὰ χαρᾶς Πνεύματος ἁγίου*· καὶ πάλιν, *Ἄφ' ὑμῶν ἐξήχηται ὁ λόγος τοῦ Κυρίου, οὐ μόνον ἐν τῇ Μακεδονίᾳ καὶ ἐν τῇ Ἀχαΐᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν παντὶ τόπῳ ἡ πίστις ὑμῶν ἢ πρὸς τὸν Θεὸν ἐξεληλύθει*. Τί δὲ ἐστίν, *Ἐν πολλῇ δοκιμῇ θλίψεως ἡ περισσειὰ τῆς χαρᾶς αὐτῶν*; Ἀμφοτέρα μεθ' ὑπερβολῆς γέγονεν αὐτοῖς, φησί, καὶ ἡ θλίψις καὶ ἡ χαρὰ. Διὸ καὶ πολὺ τὸ παράδοξον ἦν, ὅτι τοσαύτη ἡδονῆς περιουσία ἀπὸ θλίψεως αὐτοῖς ἐδλάσθησεν. Οὐ γὰρ δὴ μόνον λύπην οὐκ ἔτεκεν, ἀλλὰ καὶ ἀφορμὴ γέγονεν αὐτοῖς εὐφροσύνης ἢ θλίψεως, καὶ ταῦτα πολλῆ οὔσα. Τοῦτο δὲ ἔλεγεν, ἀλείφω αὐτοὺς ἐν τοῖς πειρασμοῖς γενναίους εἶναι καὶ ἀπεριτρέπτους. Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς ἐθλίθησαν, ἀλλ'· οὕτως ὡς καὶ δοκιμοὶ γενέσθαι διὰ τῆς ὑπομο-

νῆς· μᾶλλον δὲ οὐ λέγει, διὰ τῆς ὑπομονῆς, ἀλλ', ὃ πλέον ἦν τῆς ὑπομονῆς, χαρὰν· Καὶ οὐδὲ χαρὰν ἀπλῶς λέγει, ἀλλὰ, *περισσείαν χαρᾶς*· καὶ γὰρ πολλῆ καὶ ἀφατος ἐδλάσθησεν ἐν αὐτοῖς. *Καὶ ἡ κατὰ βᾶθους πτωχεία αὐτῶν ἐπερίσσευσεν εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ἀπλότητος αὐτῶν*. Πάλιν ἀμφοτέρα ταῦτα μεθ' ὑπερβολῆς. Ὅσπερ γὰρ ἡ πολλὴ θλίψις πολλὴν χαρὰν ἔτεκε, καὶ περισσείαν χαρᾶς· οὕτως ἡ πολλὴ πενία πολὺν πλοῦτον ἔτεκεν ἐλεημοσύνης. Τοῦτο γὰρ ἐδήλωσεν εἰπὼν, *Ἐπερίσσευσεν εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ἀπλότητος αὐτῶν*. Οὐ γὰρ τῷ μέτρῳ τῶν διδομένων, ἀλλὰ τῇ γνώμῃ τῶν παρεχόντων ἡ φιλοτιμία κρίνεται. Διὸ οὐδαμοῦ λέγει πλοῦτον τῶν δοθέντων, ἀλλὰ, *Πλοῦτον τῆς ἀπλότητος αὐτῶν*. Ὁ δὲ λέγει, *τοιοῦτόν ἐστιν*· Οὐ μόνον οὐκ ἐνεπόδισεν αὐτοῖς πρὸς δαψίλειαν ἢ πτωχεία, ἀλλὰ καὶ ἀφορμὴ γέγονε τοῦ περισσεῦσαι, ὡς περὶ ἡ θλίψις τοῦ ἡσθῆναι. Ὅσφ γὰρ ἦσαν πένητες τοσοῦτῳ μᾶλλον ἐφιλοτιμοῦντο, καὶ προθυμότερον παρεῖχον. Διὸ καὶ σφόδρα αὐτοὺς θαυμάζει, ὅτι ἐκ τοσαύτης πενίας τοσαύτην ἐπεδείξαντο φιλοτιμίαν. *Ἡ γὰρ κατὰ βᾶθους πτωχεία αὐτῶν*, τούτεστιν, ἡ πολλὴ καὶ ἀφατος, ἔδειξεν αὐτῶν τὴν ἀπλότητα. Ἄλλ' οὐκ εἶπεν, Ἐδείξεν, ἀλλὰ, Ἐπερίσσευσεν· καὶ οὐκ εἶπεν, Ἀπλότητα, ἀλλὰ, *Πλοῦτον ἀπλότητος*, τούτεστιν, ἀντίβροπον τοῦ μεγέθους τῆς πτωχείας· μᾶλλον δὲ, καὶ πολλῶ μείζονα τὸν ὄγκον ἐπεδείξαντο τῆς δαψίλειας. Εἶτα αὐτὸ καὶ ἐρμηνεύει σαφέστερον, λέγων· *Ὅτι κατὰ δύναμιν μαρτυρῶ* (ἀξιώπιστος ὁ μάρτυς) καὶ ὑπὲρ δύναμιν τούτεστιν, Ἐπερίσσευσεν εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ἀπλότητος αὐτῶν· μᾶλλον δὲ οὐ διὰ τούτου μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ἐξῆς ἀπάντων αὐτὸ δηλοῖ· *Αὐθαίρετοι γὰρ, φησὶν*. [555] Ἴδου καὶ ἕτερα ὑπερβολή. *Μετὰ πολλῆς παρακλήσεως*. Ἴδου καὶ τρίτη καὶ τετάρτη. *Δεόμενοι ἡμῶν*. Ἴδου καὶ πέμπτη. Καὶ ἐν θλίψει ὄντες, καὶ ἐν πενίᾳ. Ἀὕτη ἕκτη. Καὶ ἑβδόμη, καὶ μεθ' ὑπερβολῆς ἔδωκαν.

γ'. Εἶτα ἐπειδὴ τοῦτο μάλιστα βούλεται κατασκευάσαι παρὰ Κορινθίους, τὸ μετὰ προαιρέσεως δοῦναι, αὐτῷ μάλιστα ἐνδιατρίβει, λέγων, *Μετὰ πολλῆς παρακλήσεως*, καὶ, *Δεόμενοι ἡμῶν*. Οὐχ ἡμεῖς αὐτῶν ἐδεήθημεν, ἀλλ' αὐτοὶ ἡμῶν. Τί δεόμενοι ἡμῶν; *Τὴν χάριν, καὶ τὴν κοινωρίαν τῆς διακονίας* τῆς εἰς τοὺς ἀγίους. Εἶδες πῶς πάλιν ἐπαίρει τὸ πρᾶγμα, σεμνοὺς ὀνόμασι αὐτὸ καλῶν; Καὶ γὰρ ἐπειδὴ ζηλωτὰ ἦσαν πνευμάτων, χάριν αὐτὸ ὀνομάζει, ἵνα ἐπιδράμωσι· καὶ κοινωρίαν πάλιν, ἵνα μίθωσιν ὅτι λαμβάνουσιν, οὐ δίδωσι μόνον. Τοῦτο οὖν ἡμᾶς παρεκάλουν, φησὶν, ὥστε ἡμᾶς ἀναδέξασθαι τὴν τοιαύτην διακονίαν. *Καὶ οὐ καθὼς ἡλιπίσαμεν*. Τοῦτο καὶ πρὸς τὴν ποσότητά φησι, καὶ πρὸς τὰς θλίψεις. Οὐ γὰρ ἂν ἡλιπίσαμεν, φησὶν, ὅτι ἐν τοσαύτῃ θλίψει ὄντες καὶ πενία, καὶ κατῆπειξαν ἂν ἡμᾶς, καὶ τοσαῦτα παρεκάλουν. Καὶ τὴν τοῦ λοιποῦ δὲ βίου ἐπιμέλειαν αὐτῶν ἐδήλωσεν εἰπὼν· Ἄλλ' ἐνυπόθετος ἔδωκαν πρῶτον τῷ Κυρίῳ, καὶ ἡμῖν διὰ θεληματος Θεοῦ. Ἐν πᾶσι γὰρ ὑπήκουσαν πλέον, ἢ προσ-

* Χαρὰ in margine Savilius: vel fortasse melius χαρὰς, ut supra in Scripturae versu.

2. Postquam eos laudibus extulit, admonitionem rursus adhibet. Ideo enim objurgationi laudes admiscuit, ne ab objurgatione ad monendum delapsus, minus acceptam orationem redderet, verum lenitis prius ipsorum auribus, ita sibi viam ad monendum pararet. Vult enim de elemosyna verba facere: unde etiam prius dixit, *Gaudeo quod in omnibus confido in vobis*. Nimirum ab iis, quæ jam egregie præstiterant, ad hoc promptiores reddens. Nec vero protinus dixit, **Elemosynam igitur date**; sed animadvertit sagax ipsius consilium, quomodo eminus atque ab alto orationem præmuniat: *Notam enim, inquit, vobis facio gratiam Dei, quæ data est in Ecclesiis Macedoniae*. Gratiam id vocat, ne animis efferantur: ac res aliorum narrans id agit, ut dum alios laudat, diligentiores hos efficiat. Ac duas, imo tres Macedonibus laudes tribuit; quod tentationes strenuo animo perferrent; quod egentibus opem ferre nosset; quod quamvis ipsi inopia laborarent, munificentiam tamen in elemosynis exhiberent: nam illis suæ quoque facultates ereptæ fuerant. Idque significabat cum in epistola, quam ad ipsos scribebat, diceret, *Vos enim imitatores facti estis Ecclesiarum Dei, quæ sunt in Judæa, quoniam eadem passi estis a contribulibus vestris, quæ illi a Judæis* (1. *Thess.* 2. 14). Audi jam quibus postea verbis utatur, cum ad Hebræos scribit, *Nam et rapinam vestrorum bonorum cum gaudio suscepistis* (*Hebr.* 10. 34). Gratiam porro hanc rem vocat, non solum ut eos in modestia contineat, sed etiam ut illos excitet, nec invidiosam orationem reddat. Quocirca fratrum quoque nomen adjunxit, ut livorem omnem succidat: eximiis enim laudibus Macedones ornare parat. Audi quippe quid de iis prædicet. Nam cum dixisset, *Notam vobis facio gratiam Dei*, non dixit, *Quæ data est in hac vel in illa civitate*; verum universam gentem laudibus ornat dicens: *In Ecclesiis Macedoniae*. Mox ipsam quoque gratiam declarat. 2. *Quoniam in multo experimento tribulationis abundantia gaudii ipsorum fuit*. Viden' Pauli sagacitatem? Priore enim loco istud non dicit quod volebat, sed alterum anteponebat, ne consulto hoc facere videatur, sed ex altera verborum serie ad hoc venire: *In multo experimento tribulationis*. Id quod ad ipsos quoque Macedones, cum ad eos scriberet, dicebat: *Imitatores facti estis Domini, excipientes verbum in tribulatione multa, cum gaudio Spiritus sancti* (1. *Thess.* 1. 6); et rursus, *A vobis etiam diffamatus est sermo Domini, non solum in Macedonia et in Achaia, sed etiam in omni loco vestra fides, quæ est ad Deum, profecta est* (*Ib.* v. 8). Quidnam autem his verbis sibi vult, *In multo experimento tribulationis abundantia gaudii eorum fuit*? Utrumque inquit, mirum in modum ipsis contigit, et tribulatio et lætitia. Ex quo incredibile quidpiam nascebatur, quod tanta voluptatis ubertas et copia ex afflictione ipsis oriretur. Neque enim modo mœrorem illis nullo tribulatio pepererat, sed lætitiæ quoque ipsis causam præbuerat, etsi nulla erat. His porro verbis utebatur, ut eos ad certamen ungeret ac strenuos constantesque redderet. Non enim leviter vexati fue-

rant, sed ita, ut per patientiam virtus eorum explorata fuerit: imo vero non, *Per patientiam*, dixit, sed quod plus erat quam patientia, gaudium. Nec gaudium simpliciter dicit, sed gaudii abundantiam: ingens enim et quæ verbis explicari nequeat lætitia in ipsis nata est. *Et altissima paupertas eorum abundavit in divitiis simplicitatis eorum*. Utrumque rursus hoc cum exsuperantia. Quemadmodum enim multa tribulatio multiplex gaudium et gaudii abundantiam peperit: ita ex magna paupertate ingentes elemosynæ opes ortæ sunt. Hoc enim his verbis significavit, *Abundavit in divitiis simplicitatis eorum*. Neque enim ex donorum mensura, sed ex donantium animo liberalitas æstinatur. Quamobrem nusquam donorum copiam dicit, sed, *Divitiis simplicitatis eorum*. Id autem perinde est ac si diceret: Non modo ipsis ad liberalitatem nihil impediendi paupertas attulit; verum occasio ipsis fuit uberius largiendi, non secus ac tribulatio amplius gaudendi. Quo enim egentiores erant, hoc majori animi promptitudine largiebantur. Unde etiam magnopere eos laudat ac suspicit, quod in tanta egestate tantæ liberalitatis specimen dederint. *Altissima enim eorum paupertas*, id est, ingens atque ineffabilis, simplicitatem eorum demonstravit. At vero non dixit, *Demonstravit*, sed, *Abundavit*: nec item, *Simplicitatem*, sed, *Divitiis simplicitatis*, hoc est quæ paupertatis magnitudini responderet: quin potius multo majorem liberalitatem præstiterunt. Tum hoc apertius etiam exponit, dicens: 3. *Quia secundum virtutem testifcor*, fide dignus testis, et supra virtutem: hoc est, *Exuberavit in divitiis simplicitatis eorum*. Imo non per hoc tantum, sed et per ea quæ sequuntur id indicat: *Voluntarii enim fuerunt*, inquit. En alteram etiam amplificationem. 4. *Cum multa exhortatione*. En tertiam ac quartam. *Obsecrantes nos*. En quintam. Et quidem cum afflictione ac paupertate premerentur. Sexta hæc est. Septima, quod copiosissime dederint.

3. Postea, quia hoc potissimum apud Corinthios efficere studebat, ut libenter largirentur, in ea re præsertim immoratur, dicens, *Cum multa exhortatione*; et, *Obsecrantes nos*. Non eos, inquit, rogavimus, sed ipsi nos. Quid autem obsecrantes nos? *Gratiam et communicationem ministerii, quod fit in sanctos*. Videsne rursus quo pacto rem amplificet, insignibus nominibus eam nuncupans? Quia enim illi spirituum studiosi erant, gratiam id appellat, ut ad eam accurrerent: ac rursus communicationem, ut intelligerent se non tantum dare, sed etiam accipere. Hoc itaque, inquit, a nobis precibus contendebant, ut hujusmodi ministerium susciperemus. 5. *Ei non sicut speravimus*. Hæc verba tum ad largitionis amplitudinem, tum ad calamitates refert. Numquam fore speravissimus, inquit, ut, cum in tanta calamitate ac paupertate versarentur, nos etiam urgerent ac tantopere obsecrarent. Ad hæc, qua sollicitudine in reliqua vita excolenda uterentur, his verbis declaravit: *Sed seipsos primum dederunt Domino, deinde nobis per voluntatem Dei*. In omnibus enim eorum obedi-

tia expectationem nostram superavit. Nec enim, quia egentibus dabant, ideo aliarum virtutum curam abjiciebant, sed seipsos Domino primum obtulerunt. Quid autem est, *Domino semetipsos dederunt*? Hoc est, consecrarunt; probati in fide exstiterunt; animi magnitudinem in tentationibus adhibuerunt, moderationem, facilitatem, caritatem, studiumque in aliis omnibus virtutibus atque alacritatem præ se tulerunt. Quid his verbis sibi vult, *Et nobis*? Hoc est, obedientes se nobis præbuerunt; dilexerunt, paruerunt, ut et Dei leges implerent, et caritatis vinculo nobiscum astringerentur. Ac perpende, quomodo hic quoque eorum intentissimum studium ostendat, dicens: *Semetipsos dederunt Domino*. Non, inquit, partim Deo, partim mundo obedierunt, sed omnia Deo, atque etiam seipsos totos ei dederunt. Neque enim ob piam largitionem arrogantia elati sunt, verum cum ingentem prius humilitatem, ingentem obedientiam et honorem, magnam philosophiam exhibuissent, ita demum eleemosynam elargiti sunt. Quid porro his verbis significat, *Per voluntatem Dei*? Quoniam dixerat, *Semet ipsos nobis dederunt*, non, inquit, humano affectu, sed secundum Dei voluntatem hoc fecere. 6. *Ita ut rogaremus Titum, ut quemadmodum cepit, ita et perficiat in vobis gratiam istam*. Et quænam est hæc verborum series? Egregia sane ac cum iis quæ præcesserunt pulchre cohærens. Quoniam enim, inquit, eos in omnibus, hoc est in tentationibus, in eleemosynis, in nostri amore, ac reliqua vitæ puritate, acres ac ferventes esse comperimus: ut vos quoque ipsorum virtutem adæquetis, Titum misimus. Id enim his verbis indicavit, etsi non ita sit loquutus. Ac consideres velim amoris magnitudinem. Ab illis, inquit, cum rogaremur et obsecraremur, de vobis solliciti eramus, nimirum ne ab illis vinceremini. Quæ etiam nobis mittendi Titi causa fuit, ut hinc quoque excitati et commonefacti, Mæcedonas æmularemur. Etenim illic erat Titus, cum hæc epistola scriberetur. Ostendit autem eum jam ante Pauli cohortationem hoc facere cœpisse, cum ait: *Ut quemadmodum ante cepit*. Unde etiam mirificis laudibus eum afficit, tum in exordio, sic loquens: *Eo quod non invenerim Titum fratrem, non habui requiem spiritui meo* (2. Cor. 2. 13); tum hoc loco per omnia hæc verba quæ de eo habuit, ac denique per hoc ipsum. Neque enim exigua laus est incipere, quippe quæ ferventem animum indicet. Ideoque illum misit, ex Titi præsentia magnum illis ad largitionis studium calcar addens. Ac propterea laudibus eum extollit, ut eum Corinthi vehementius conciliet. Nam et istud magnum ad persuadendum pondus habet, cum is qui monet benevolo animo est. Pulchre autem semel et iterum ac tertio eleemosynæ mentionem faciens, gratiam eam vocat. Nunc enim ait, *Notam autem vobis facio, fratres, gratiam Dei, quæ data est in Ecclesiis Mæcedoniæ; nunc, Voluntarii fuerunt, cum multa oratione obsecrantes nos gratiam et communicationem; ac rursus, Ut quemadmodum prius cepit, ita et perficiat in vobis gratiam istam*.

4. *Eleemosynam erogare majus est, quam mortuos ad vitam revocare*. — Etenim ingens bonum ac Dei donum hoc est, quod si præstetur, Deo ipsi nos, quantum fieri potest similes efficiat. Hoc enim potissimum homo est. Unde etiam hominis indicium quidam dicens, hoc posuit: *Magna res est, inquit, homo, ac magni pretii vir eleemosynæ studiosus* (Prov. 20. 6). Major hæc gratia est, quam mortuos ad vitam revocare. Christum enim fame laborantem alere multo præstantius est, quam in nomine Jesu a morte ad vitam homines excitare: illic enim Christo beneficium das, hic ille tibi. Porro non iis, qui beneficium accipiunt, sed iis qui dant, merces est constituta. Etenim in miraculorum editione debitorem te Deus habet, in eleemosyna autem tu Deum tibi obstrictum habes. Eleemosyna vero tum demum est, cum tu alacri animo, cum large et copiose tribuis, cum te ipsum non dare, sed accipere existimas, cum ut beneficium accipiens et quæstum faciens, ac non tamquam perdens largiris: nam hoc ne beneficium quidem censendum fuerit. Qui enim inopia alterius sublevat, is læto animo esse nec moleste ferre debet. Annon absurdum fuerit, si cum alterius mœrorem discutias, mœreas ipse? neque enim ipsi jam eleemosynæ nomen reliquum facis. Nam si ideo mœres, quod alterius mœrorem depuleris, extremæ ejusdem crudelitatis ac feritatis argumentum edis: præstat enim non depellere, quam ita depellere. Quid autem omnino est, o homo, quod mœres? an ne aurum tuum minuatur? Si hoc animo es, prorsus ne des quidem: nisi tibi in cælis aurum tuum multis partibus augeri confidis, ne tribuas. At hic vicem tibi rependi postulas? Quid ita? Sine eleemosynam eleemosynam esse, non negotiationem. Sane multi in hac quoque vita receperunt, verum non ita receperunt, quasi superiores iis futuri, qui hic nihil acceperunt: quin potius nonnulli ex illis, ut imbecilliores, quia futuris bonis non admodum alliciebantur, hic receperunt. Et sicut helluones et imperiti homines ventrisque mancipia, ad regiam mensam acciti, congruum tempus puerorum more minime expectantes, voluptatem suam labefactant, antevertentes ipsi, villioribus epulis sese ingurgitant: ita hi quoque, qui in hac vita bona quærunt et accipiunt, futuræ mercedem minuunt. Itane vero tu, cum pecuniam sænori das, sortem tuam longo post tempore recipere cupis, ac fortasse ne recipere quidem, ut ex mora sænus tibi augeatur; hic contra statim exigis, idque cum non hic, sed illic perpetuo futurus sis; non hic judicium subiturus, sed illic causam dicturus? Et quidem si tibi quispiam ædes illic appareret, ubi commoraturus minime esses, contumeliæ id duceres; nunc autem hic dives esse studes, unde ante vesperam quoque fortasse migrandum tibi est? An te fugit nos in aliena regione tamquam hospites et advenas versari? an nescis advenas ea esse conditione, ut tum ejiciantur, cum minime id expectant et opinantur? id quod nobis usu venit. Propterea quidquid exstruxerimus, hic relinquimus. Neque cum suavit nos Dominus ea nobiscum hinc efferre, sive

εδοκῆσαμεν· οὐδὲ, ἐπειδὴ ἤλεον, τῶν ἄλλων ἡμέλων ἀρετῶν, ἀλλὰ πρῶτον ἑαυτοὺς ἔδωκαν τῷ Κυρίῳ. Τί ἐστίν, Ἐδωκαν ἑαυτοὺς τῷ Κυρίῳ; Ἀνέθηκαν, δόκιμοι περὶ τὴν πίστιν ἐφάνησαν, πολλὴν τὴν ἀνδρείαν ἐν τοῖς πειρασμοῖς ἐπεδείξαντο, τὴν κοσμιότητα, τὴν ἐπιεικίαν, τὴν ἀγάπην, τὴν ἐν τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἀγαθοῖς προθυμίαν τε καὶ σπουδήν. Τί ἐστι, Καὶ ἡμῖν; Πειθήνιοι γεγόνασιν ἡμῖν, ἠγάπησαν, ὑπήκουσαν καὶ τοὺς τοῦ Θεοῦ νόμους πληροῦντες, καὶ ἡμῖν διὰ τῆς ἀγάπης συνδεδεμένοι. Σκόπει δὲ πῶς καὶ ἐνταῦθα τὴν ἐπίτασιν δείκνυσι, λέγων· Ἐδωκαν ἑαυτοὺς τῷ Κυρίῳ. Οὐχὶ τὰ μὲν τῷ Θεῷ ὑπήκουσαν, τὰ δὲ τῷ κόσμῳ, ἀλλὰ πάντα αὐτῷ, καὶ ὅλους ἑαυτοὺς ἔδωκαν τῷ Θεῷ. Οὐδὲ γὰρ ἐπειδὴ ἤλεον, ἀπενόησαν· ἀλλὰ πολλὴν ἐπιδειξάμενοι ταπεινοφροσύνην, πολλὴν ὑπακοήν, πολλὴν τιμὴν, πολλὴν φιλοσοφίαν, οὕτω καὶ τὴν ἐλεημοσύνην ἐργάσαντο. Τί δὲ ἐστίν, Διὰ θαλήματος Θεοῦ; Ἐπειδὴ εἶπεν, Ἡμῖν ἔδωκαν ἑαυτοὺς, οὐδὲ ἡμῖν ἀνθρωπίνως, ἀλλὰ καὶ τοῦτο κατὰ τὴν τοῦ Θεοῦ γνώμην ἐποίησαν. Ὡστε ἡμῶς παρακαλέσει Τίτον, ἵνα καθὼς προσηύξατο ἐν ὑμῖν, οὕτως ἐπιτελέσῃ καὶ τὴν χάριν ταύτην. Καὶ ποία ἀκολουθία αὕτη; Πολλὴ καὶ σφόδρα τῶν ἔμπροσθεν ἐχομένη. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδομεν^a αὐτοὺς σφοδρῶς, φησὶν, καὶ θερμούς ἐν ἅπασιν, ἐν πειρασμοῖς, ἐν ἐλεημοσύνῃ, ἐν τῇ πρὸς ἡμᾶς ἀγάπῃ, ἐν τῇ λοιπῇ τοῦ βίου καθαρότητι· ἵνα [556] καὶ ὑμεῖς αὐτοῖς ἐξισωθῆτε, ἐπέμψαμεν Τίτον. Ἄλλ' οὕτω μὲν οὐκ εἶπε, τοῦτο δὲ ἐδήλωσε. Σκόπει φίλως ὑπερβολῶς. Παρ' ἐκείνων γὰρ παρακαλούμενοι, φησὶ, καὶ ἀξιούμενοι, τὰ ὑμέτερα ἐμεριμνόμενοι, μὴ πως αὐτῶν ἐλαττωθῆτε. Διὸ καὶ ἀπεστείλαμεν Τίτον, ἵνα κἀντεῦθεν διεγερθέντες καὶ ὑπομνησθέντες, ζηλώσητε Μακεδόνας. Καὶ γὰρ ἐτύγγανεν ἐκεῖ ὢν ὁ Τίτος, ὅτε ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐγράφετο. Δείκνυσι δὲ αὐτὸν καὶ κατάρξαντα τοῦτου πρὸ τῆς Παύλου προτροπῆς· Ἴνα καθὼς προσηύξατο, φησὶ. Διὸ καὶ μεγάλα αὐτοῦ λέγει ἐγκώμια, ἐν ἀρχῇ μὲν, ὅτι Τῷ μὲν εὐρεῖν με Τίτον τὸν ἀδελφόν μου, οὐκ ἔσχω ἀνεῖρ τῷ πνεύματι μου· ἐντεῦθεν δὲ ταῦτα ἄπερ εἴρηκεν ἅπαντα, καὶ τοῦτο δὲ αὐτό. Οὐ μικρὸν γὰρ καὶ τοῦτο ἐγκώμιον, τὸ καὶ προενάρξασθαι· θερμῆς γὰρ τοῦτο καὶ ζεούσης ψυχῆς. Διὸ καὶ ἐπεμψεν αὐτὸν, μεγίστην αὐτοῖς ἐντιθεὶς κἀντεῦθεν προτροπὴν τοῦ δοῦναι, τὴν παρουσίαν Τίτου. Διὰ τοῦτο καὶ ἐπαίρει τοῖς ἐπαίνοις αὐτὸν, οἰκειῶσαι βουλόμενος σφοδρότερον τοῖς Κορινθίοις τὸν ἄνθρωπον. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο πρὸς τὸ πείσαι μέγα, τὸ οἰκειῶς διακείσθαι τὸν συμβουλευόντα. Καλῶς δὲ καὶ ἅπαξ καὶ δις καὶ τρις μνημονεύσας τῆς ἐλεημοσύνης, χάριν τὸ πρᾶγμα καλεῖ, νῦν μὲν λέγων, Γνωρίζω δὲ ὑμῖν, ἀδελφοί, τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν δεδομένην ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Μακεδονίας· νῦν δὲ, Αὐθαίρετοι, μετὰ πολλῆς παρακλήσεως δεόμενοι ἡμῶν τὴν χάριν καὶ τὴν κοινωρίαν· καὶ πάλιν, Ἴνα καθὼς προσηύξατο, οὕτω καὶ ἐπιτελέσῃ εἰς ὑμᾶς καὶ τὴν χάριν ταύτην.

δ'. Καὶ γὰρ μέγα ἐστὶν ἀγαθὸν καὶ Θεοῦ δῶρον τοῦτο,

^a Savil. in marg., οἶδαμεν, forte melius.

καὶ αὐτῷ τῷ Θεῷ κατὰ δύναμιν ἡμᾶς ἐξομοιοῦ καταρθούμενον· τοῦτο γὰρ μάλιστα ἀνθρώπος. Λέγων γοῦν τις δεῖγμα ἀνθρώπου, τοῦτο τέθεικε· Μέγα γὰρ, φησὶν, ἀνθρώπος, καὶ τίμιος ἀνὴρ ἐλεήμων. Αὕτη μείζων ἡ χάρις, ἢ νεκρῶς ἀνίσταν. Τοῦ γὰρ ἐν τῷ ὄνοματι Ἰησοῦ τοὺς ἀποθανόντας ἐγείρειν πολλῶ μείζον τὸ πεινῶντα τρέφειν τὴν Χριστόν· ἐνταῦθα μὲν γὰρ οὐ τὴν Χριστόν εὐεργετεῖς, ἐκεῖ δὲ αὐτὸς σε. Καὶ ὁ μισθὸς δὲ ἐν τῷ ποιεῖν εὐ, οὐκ ἐν τῷ πάσχειν εὐ. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ, ἐπὶ τῶν σημείων λέγω, αὐτὸς ὀφείλεις τῷ Θεῷ· ἐπὶ δὲ τῆς ἐλεημοσύνης, τὸν Θεὸν ὀφειλέτην ἔχεις. Ἐλεημοσύνη δὲ ἐστίν, ὅταν μετὰ προθυμίας γίνηται, ὅταν μετὰ δαψιλείας, ὅταν μὴ νομίσης διδόναι, ἀλλὰ λαμβάνειν, ὅταν ὡς εὐεργετούμενος, ὅταν ὡς κερδαίνων καὶ μὴ ἀπολλύς· ἐπὶ τοῦτο οὐδὲ χάρις. Τὸν γὰρ ἕτερον ἐλεοῦντα, χαιρεῖν, οὐ δυσχεραίνειν δεῖ. Πῶς γὰρ οὐκ ἀτοπον, εἰ τὴν ἐτέρου λύων ἀθυμίαν, αὐτὸς ἀθυμοῖς; οὐκέτι γὰρ εἶς αὐτὴν ἐλεημοσύνην εἶναι. Εἰ γὰρ ἀθυμοῖς, ὅτι ἕτερον ἀπῆλλαξας ἀθυμία, ἐσχάτης ὠμότητος καὶ [557] ἀπανθρωπίας δεῖγμα ἐκφέρεῖς· βέλτιον γὰρ μὴ ἀπαλλάττειν, ἢ οὕτως ἀπαλλάττειν. Τί δὲ ὅλως καὶ ἀθυμοῖς, ἀνθρώπε; μὴ ἔλαττόν σοι γένηται τὸ χρυσίον; Ὄλως, εἰ τοιαύτην ἔχεις προαίρεσιν, μὴδὲ ὧς· εἰ μὴ θαβῆρες ὅτι πολυπλασιάζεται σοι ἐν οὐρανοῖς, μὴ παράσχῃς. Ἄλλ' ἐνταῦθα ζητεῖς τὴν ἀντίδοσιν. Διὰ τί; Ἄφες τὴν ἐλεημοσύνην ἐλεημοσύνην εἶναι καὶ μὴ ἐμπορίαν. Πολλοὶ μὲν οὖν καὶ ἐνταῦθα ἀπέλαβον, ἀλλ' οὐχ οὕτως ἔλαβον, ὡς ταύτη πλεονέξοντες τῶν οὐ λαθόντων ἐνταῦθα, ἀλλ' ἔνοις τούτων ὡς ἀσθενέστεροι, ἐπειδὴ τοῖς ἐκεῖ οὐ σφόδρα ἐφέλωτο. Καὶ ὡσπερ οἱ λίχνοι καὶ ἀπειροκάλοι καὶ γαστροὶς δοῦλοι ἐπὶ βασιλικὴν κληθέντες τράπεζαν, καὶ τὸν προσήκοντα καιρὸν οὐκ ἀναμένοντες, κατὰ τὰ παιδία τὰ μικρὰ, λυμαίνονται αὐτῶν τὴν εὐφροσύνην, προλαμβάνοντες, καὶ κορεννύντες ἑαυτοὺς σιτίοις καταδεσετέροις· οὕτω δὴ καὶ οὗτοι οἱ ἐνταῦθα ἐπιζητούντες καὶ λαμβάνοντες, τὸν μισθὸν ἐλαττοῦσι τὸν ἐκεῖ. Εἶτα δανείζων μὲν, μετὰ πλείονα χρόνον ἐπιθυμοῖς ἀπολαθεῖν τὸ κεφάλαιον, τάχα δὲ οὐδὲ ἀπολαθεῖν, ἵνα τῇ μελλήσει πλεονῶν τὸν τόκον ἐργάσῃ· ἐνταῦθα δὲ εὐθέως ἀπατεῖς, καὶ ταῦτα οὐ μέλλων ἐνταῦθα εἶναι, ἀλλ' ἐκεῖ διηνεκῶς, οὐ μέλλων ἐνταῦθα δικάζεσθαι, ἀλλ' ἐκεῖ τὰς εὐθύνας ὑφέξων; Καὶ εἰ μὲν τίς σοι κατεσκευάζει οἰκίας, ἔνθα μὴ ἐμελλες μένειν, ζημίαν τὸ πρᾶγμα ἐνόμισας ἂν νῦν δὲ ἐνταῦθα βούλει πλουτεῖν, ἔθεν καὶ πρὸ τῆς ἐσπέρας μέλλεις πολλὰκίς ἀποδημεῖν; Οὐκ οἶδας, ὅτι ἐπ' ἄλλοτρίας διατρίβομεν, καθάπερ ξένοι καὶ πάροικοι; οὐκ οἶδας, ὅτι παροίκων ἐστὶν ἐκβάλλεσθαι, ὅτε μὴ προσδοκῶσι, μὴδὲ ἐλπίζουσιν; ὅσαρ καὶ ἡμεῖς πάσχομεν. Διὰ δὴ τοῦτο, ὅσα ἂν κατασκευάσωμεν, ἐνταῦθα ἀφίεμεν. Οὐ γὰρ συγχωρεῖ ὁ Δεσπότης λαμβάνοντας αὐτὰ ἀπελθεῖν, ἂν τε οἰκίας οἰκοδομήσωμεν, ἂν τε ἀγροὺς ἀγοράσωμεν, ἂν τε ἀνδράποδα, ἂν τε σκευὴ, ἂν τε ἕτερον τι τοιοῦτον. Οὐ μόνον δὲ οὐκ ἀφήσιν ἐντεῦθεν λαθόντας ἀπελθεῖν, ἀλλ' οὐδὲ λογίζεται σοι τὸν μισθόν· προεῖπε γὰρ σοι, ὅτι μὴ οἰκοδομήσης, μὴδὲ δαπανήσης τὰ ἄλλότρια, ἀλλὰ τὰ σά.

Τί τοίνυν τὰ σά ἀφείς, ἐν τοῖς ἀλλοτρίοις ἐργάζῃ καὶ θανατῶν, ἵνα ἀπολέσῃς καὶ τὸν πόνον καὶ τὸν μισθόν, καὶ κόλασιν τὴν ἐσχάτην ὑπομείνῃς; Μὴ, παρακαλῶ· ἀλλ' ἐπειδὴ τῇ φύσει ἐσμὲν πάροικοι, γενώμεθα καὶ προαιρέσει, ἵνα μὴ ἐκεῖ γενώμεθα πάροικοι καὶ ἀτιμοὶ καὶ ἀπεβρίμμενοι. Ἄν γὰρ ἐνταῦθα βουληθῶμεν γενέσθαι πολῖται, οὔτε ἐνταῦθα ἐσόμεθα, οὔτε ἐκεῖ· ἂν δὲ πάροικοι μείνωμεν ὄντες, καὶ διαγάγωμεν οὕτως, ὡς παροίκους διατρίβειν εἰκός, πολιτῶν καὶ ἐνταῦθα καὶ ἐκεῖ ληψόμεθα παρῆρσιαν. Ὁ γὰρ δίκαιος, καὶ μηδὲν ἔχων, καὶ ἐνταῦθα ἐν τοῖς ἀπάν-

των ὡς ἐν τοῖς ἑαυτοῦ διατρίβει, καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀπελθὼν, ἔψεται τὰς αἰωνίους αὐτοῦ σκηνάς· καὶ οὔτε ἐνταῦθα πείσεται τι τῶν ἀηδῶν· οὔτε γὰρ ξένον αὐτὸν τις ποιῆσαι δυνήσεται τὸν πᾶσαν γῆν ἔχοντα πόλιν· καὶ τὴν αὐτοῦ πατριῶδα ἀπολαδῶν, ἐπιδέξεται [558] τὸν ἀληθῆ πλοῦτον. Ἴν' οὖν ἀμφοτέρα κερδάνωμεν, καὶ τὰ ἐνταῦθα καὶ τὰ ἐκεῖ, εἰς δέον τοῖς οὐσι χρῆσώμεθα. Οὕτω γὰρ ἐσόμεθα τῶν οὐρανῶν πολῖται, καὶ πολλῆς ἀπολαυσόμεθα παρῆρσιας· ἧς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία, καὶ τὰ ἔξῃς.

ΟΜΙΛΙΑ ΙΖ'.

Ἄλλ' ὡς ἐν παντὶ περισσεύετε, πίστει καὶ λόγῳ καὶ γνώσει καὶ πάσῃ σπουδῇ.

α'. Ὅρα πάλιν μετ' ἐγκωμίων τὴν προτροπὴν γινόμενῃν ἐγκωμίων μειζρόνων. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἴνα δῶτε, ἀλλ', Ἴνα περισσεύετε πίστει τῇ τῶν χαρισμάτων, καὶ λόγῳ τῷ τῆς σοφίας, καὶ γνώσει τῇ τῶν δογμάτων, καὶ πάσῃ σπουδῇ πρὸς τὴν ἄλλην ἀρετὴν, καὶ τῇ ἐξ ὑμῶν ἀγάπῃ· ταύτη ἢ προείπον, ἧς καὶ τὴν ἀπόδειξιν ἐποιησάμην. Ἴνα καὶ ἐν ταύτῃ τῇ χάριτι περισσεύετε. Εἶδες ὅτι διὰ τοῦτο ἐκεῖθεν ἤρξατο ἀπὸ τῶν ἐπαίνων ἐκείνων, ἵνα ὁδῶ προβαίνων, εἰς τὴν αὐτὴν αὐτοῦ καὶ ἐν τούτοις ἐλύσῃ σπουδῆν. Οὐ κατ' ἐπιταγὴν λέγω. Ὅρα πῶς συνεχῶς αὐτοῖς χαρίζεται, πῶς ἀνεπαχθῆς γίνεται, καὶ οὐ βλαίς οὐδὲ ἀναγκαστικός· μᾶλλον δὲ ἀμφοτέρα ὁ λόγος ἔχει, καὶ τὸ ἀνεπαχθῆς, καὶ τὸ ἀκατανάγκαστον. Ἐπειδὴ γὰρ συνεχῶς παρήνεσε, καὶ σφόδρα Μακεδόνας ἐνεκωμίασεν, ἵνα μὴ δόξῃ τοῦτο ἀνάγκη εἶναι, φησὶν, Οὐ κατ' ἐπιταγὴν λέγω, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐτέρων σπουδῆς, καὶ τὸ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης γνήσιον δοκιμάζων. Οὐχ ὡς ἀμφοθητῶν· οὐ γὰρ τοῦτο ἐνταῦθα δηλοῖ· ἀλλὰ δόκιμον αὐτὸ ποιῶν, καὶ ἀποφαίνων, καὶ ἰσχυρότερον κατασκευάζων. Διὰ γὰρ τοῦτο ταῦτά φημι, ἵνα ἡμᾶς παροξύνω πρὸς τὴν αὐτὴν προθυμίαν· καὶ μέμνηται τῆς ἐκείνων σπουδῆς, λαμπρῶν, φαιδρῶν, ἐρεθίζων τὴν ὑμετέραν διάθεσιν. Εἶτα ἀπὸ τούτου εἰς ἕτερον μείζον κατήντησε· καὶ γὰρ οὐδένα παρήσει τρόπον συμβουλής, ἀλλὰ πάντα^a κινεῖ καὶ μεταχειρίζεται τὸν λόγον· καὶ γὰρ ἀπὸ τῶν ἀλλοτρίων ἐγκωμίων προέτρεψε λέγων, Γινώσκετε τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν δεδομένην ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Μακεδονίας· καὶ ἀπὸ τῶν οικείων, Ἄλλ' ὡς ἐν παντὶ περισσεύετε, λόγῳ, καὶ γνώσει. Μειζόνως γὰρ δύναται τοῦτο δακτεῖν, ὅταν ὑφ' ἑαυτοῦ τις ἠτάσται, ἢ ὅταν ὑφ' ἐτέρων. Εἶτα λοιπὸν ἐπὶ τὸ κεφάλαιον καὶ τὴν κορωνίδα τῆς συμβουλῆς ἵσται· Γινώσκετε γὰρ τὴν χάριν τοῦ Κυρίου ἡμῶν, οὗ δι' ἡμᾶς ἐπτώχευσε, πλούσιος ὢν, ἵνα ἡμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχεῖα πλουτήσωμεν. Ἐνόησατε γὰρ, φησὶν, ἐνουμήθητε καὶ λογίσασθε τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ ἀπλῶς αὐτὴν παραδράμητε, ἀλλὰ στοχάσασθε αὐτῆς τὸ μέ-

γεθος, ὅση ἐστὶ καὶ ἡλίκη, καὶ οὐδενὸς ψεῖσεσθε τῶν ὑμετέρων.^b Ἐκεῖνος δόξαν ἐκένωσεν, οὐχ ἵνα ὑμεῖς τῷ πλούτῳ αὐτοῦ, ἀλλὰ τῇ πτωχεῖα πλουτήσητε. Εἰ μὴ πιστεύεις, ὅτι ἡ πτωχεῖα πλοῦτου ἐστὶ ποιητικῆ, [559] ἐνόησόν σου τὸν Δεσπότην, καὶ οὐκέτι ἀμφιδάλλης. Εἰ μὴ γὰρ ἐκεῖνος ἐγένετο πτωχός, οὐκ ἂν ἐγένου σὺ πλούσιος. Τὸ γὰρ θαυμαστόν τοῦτο ὅτι πτωχεῖα ἐπλούτησε πλοῦτον. Πλοῦτον δὲ ἐνταῦθά φησι τὴν γνώσιν τῆς εὐσεβείας, τὸν τῶν ἀμαρτημάτων καθαρισμόν, τὴν δικαιοσύνην, τὸν ἀγιασμόν, τὰ μυρία ἅπερ παρέσχεν ἡμῖν ἀγαθὰ, καὶ μέλλει παρέχειν. Καὶ ταῦτα ἅπαντα διὰ τῆς πτωχείας γέγονεν ἡμῖν. Ποίας πτωχείας; Διὰ τοῦ σώρκα ἀναλαβεῖν καὶ γενέσθαι ἀνθρώπον, καὶ παθεῖν ἅπερ ἔπαθε. Καίτοι γε ἐκεῖνος ταῦτα οὐκ ὤφειλε, σὺ δὲ ὀφείλεις αὐτῷ. Καὶ γνώμην ὑμῖν ἐν τούτῳ δίδωμι πρὸς τὸ συμφέρον. Ὅρα πῶς πάλιν τοῦ ἀνεπαχθῆς εἶναι φροντίζει, καὶ δύο τούτοις παραμυθίζεται τὸν λόγον, καὶ τῷ εἰπεῖν, Ἰνώμην δίδωμι, καὶ, Πρὸς τὸ ὑμῶν συμφέρον. Οὔτε γὰρ καταναγκάζω καὶ βιάζομαι, φησὶ, καὶ παρὰ ἀκόντων ἀπαιτῶ· οὔτε τὸ τῶν λαμβανόντων ὡς τὸ ὑμῖν λυσιτελεῖ σκοπῶν, ταῦτα λέγω. Εἶτα καὶ τὸ παράδειγμα λοιπὸν ἐξ αὐτῶν, ἀλλὰ οὐκ ἐξ ἐτέρων. Οἴτινες οὐ μόνον τὸ ποιῆσαι, ἀλλὰ καὶ τὸ θέλειν προσηήρασθε ἀπὸ πέρυσσι. Ὅρα πῶς δείκνυσαι καὶ αὐτοὺς ἐκόντας καὶ χωρὶς προτροπῆς ἐπὶ τοῦτο ἐλθόντας. Ἐπειδὴ γὰρ τοῦτο ἐμαρτύρησε Θεσσαλωνικεῦσιν, ὅτι αὐθαίρετοι μετὰ πολλῆς παρακλήσεως ἤψαντο τῆς ἐλεημοσύνης, βούλεται καὶ τούτων δεῖξαι τὸ κατόρθωμα τοῦτο ὄν. Διδὲ εἶπεν· Οὐ μόνον τὸ ποιῆσαι, ἀλλὰ καὶ τὸ θέλειν· καὶ οὐχί, Ἐνήρασθε, ἀλλὰ, Προσηήρασθε ἀπὸ πέρυσσι. Ἐπὶ ταῦτα οὖν ἡμᾶς παρακαλῶ, ἐφ' ἃ ἑαυτοὺς φθάσαντες διηγείρατε μετὰ προθυμίας ἀπάσης. Νυνὶ δὲ καὶ τὸ ποιῆσαι ἐπετελέσατε. Οὐκ εἶπεν, Ἐποίησατε, ἀλλ', ἐπεθήκατε τέλος. Ὅπως καθάπερ ἡ προθυμία ἐκ τοῦ θέλειν, οὕτω καὶ τὸ ποιῆσαι ἐκ τοῦ ἔχειν. Ἴνα μὴ μέχρι προθυμίας στήτῃ τὸ καλὸν τοῦτο κατόρθωμα, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀπὸ τῶν ἔργων λάβῃ μισθόν· εἰ γὰρ ἡ προθυμία πρόκειται, καθ' ὃ ἂν ἔχη τις, εὐπρόσδεκτος, οὐ καθ' ὃ οὐκ ἔχει.

Ὅρα σοφίαν ἀφατον. Δείξας τοὺς ὑπὲρ δύναμιν

^a Vel leg. ἀλλὰ πάντη, vel ἀλλὰ πάντα x x μ. λόγον. Διακως.

^b Savil. in marg., φείσθ τῶν σῶν.

domos condiderimus, sive prædia emerimus, sive mancipia, sive vasa, sive aliud quidpiam ejusdem generis. Nec vero te dumtaxat minime sinit ea tecum offerre, sed ne mercedem quidem tibi assignat: prædixit enim tibi ac denuntiavit, ne ædifices atque consumas aliena, sed tua. Quid igitur causæ est, cur relictis tuis, in alienis operam naves et sumptus facias, ut sic et laborem et mercedem perdas, et extremas pœnas subeas? Ne, quæso, hoc committamus; verum quia natura advenæ sumus, animo quoque ac voluntate simus, ne alioqui illic advenæ simus, atque contempti et abjecti. Nam si cives hic effici in animum induxerimus, nec hic cives erimus, nec illic: sin autem hic advenæ esse perseveraverimus, atque

ita, ut advenas decet, vitam degamus, civium libertatem ac fiduciam, et in hac et in futura vita consequemur. Vir quippe justus, etiamsi nullas opes habeat, tamen et hic in omnium bonis tamquam in suis versabitur, et ad cælum profectus, æterna tabernacula sua conspiciet: ac neque hic injucundi quidquam perpetietur; nec enim quisquam eum, qui terram universam pro civitate sua habeat, peregrinum facere poterit; et patriæ suæ resitutus, veras opes accipiet. Ut igitur, et hujus et illius vitæ bona lucremur, facultatibus nostris, ut par est, utamur. Sic enim fiet, ut cælorum cives simus, et multa libertate ac fiducia perfruamur: qua utinam nobis omnibus frui contingat, per gratiam et benignitatem, etc.

HOMILIA XVII.

CAP. 8. v. 7. *Sed ut in omnibus abundetis fide et sermone, et scientia et omni sollicitudine.*

1. Vide quomodo rursus ad laudes cohortationem adjungat, ut eorum animos ad majores laudes excitet. Nec dixit, *Ut detis*, sed, *Ut abundetis in fide* donorum spiritualium, *et sermone* sapientiæ, *et scientia* dogmatum fidei, *et omni sollicitudine*, hoc est studio cæterarum virtutum, *insuper et caritate vestra in nos*; de qua prius loquutus sum, et cujus demonstrationem feci. *Ut et in hac gratia abundetis*. Vides eum ideo ab illis laudibus exorsum esse, ut via progrediens, eos in his quoque ad idem studium pertraheret. 8. *Non quasi imperans dico*. Vide quomodo assidue illis indulgeat, quomodo minime gravem ac violentum et imperiosum se præbeat: imo vero utrumque his verbis complectitur; et minime molestus est, et necessitatem non inducit. Quoniam enim frequenter admonuit, ac Macedonas summis laudibus extulit; ne hoc coercionis speciem habere videatur, ait, *Non quasi imperans dico, sed per aliorum sollicitudinem vestræ caritatis sinceritatem comprobans*. Non ut dubitans; neque enim istud hoc loco significat; sed probam eam efficiens ac declarans, et firmiorem reddens. Ob id enim his verbis utor, ut vos ad eandem animi promptitudinem exstimulem: ideo studium eorum commemoro, ut animi vestri propensionem illustrem atque excitem. Deinde hinc ad aliud quiddam majus delabatur: neque enim ullum admonitionis modum prætermittit, verum omnia movet, ac quovis modo orationem tractat. Nam et per aliorum laudes eos cohortatus est, dicens: *Notam autem vobis facimus gratiam Dei, quæ data est in Ecclesiis Macedoniæ*; et eos etiam ipsos laudando, cum ait, *Sed ut in omnibus abundetis, in sermone, in scientia*. Hoc enim acrius hominem mordet, cum quis a seipso vincitur, quam cum ab aliis. Postea denique ad id, quod admonitionis caput et coronis erat, se confert: 9. *Scitis enim gratiam Domini nostri, quoniam propter nos egenus factus est, cum dives esset, ut illius inopia nos divites essemus*. Cogitate, inquit, ac cum animis vestris reputate gratiam Dei, nec temere eam præterite, verum quæ et quanta sit illius magnitudo conjecite:

PATROL. GR. XLI.

ita fiet, ut nullis vestris rebus parcatis. Ille g'orianam suam exinanivit, ut vos, non illius opibus, sed egestate ditemini. Si adduci nequis, ut egestatem divitiarum efficientem esse credas, Dominum tuum cogita, et de ea re ambigere desines. Nisi enim ille pauper factus fuisset, tu dives minime existisses. In quo illud mirandum est, quod paupertas opibus circumfluxit. Divitias porro hoc loco appellat pietatis cognitionem, peccatorum purgationem, justitiam, sanctificationem, ac mille alia bona, quæ nobis largitus est, ac largietur. Atque hæc omnia paupertatis beneficio nobis contigerunt. Cujus paupertatis? Quod carnem susceperit atque homo factus sit, eaque per tulerit. Quamquam hæc ille minime debebat, cum tu contra ipsi debeas. 10. *Et consilium in hoc do: hoc enim vobis utile est*. Vide rursus quantam curam adhibeat, ne gravis ac molestus sit, atque his duabus rebus sermonem mitiget, dum ait: *Consilium do*; et, *Quod vobis utile est*. Neque enim cogo ac vim infero, inquit, neque ab invitis extorqueo, sed in his verbis non tam eorum qui accipiunt, quam vestram utilitatem mihi propono. Deinde exemplum ab ipsis sumit, non ab aliis. *Qui non solum facere, sed et velle prius capistis ab anno superiore*. Vide quomodo ostendat eos ultro, ac citra cujusquam cohortationem eo venisse. Quoniam enim hoc de Thessalonicensibus asseruerat, quod ultro et cum magna exhortatione ad eleemosynam se contulerant, vult jam ostendere hos idem quoque præstitisse. Ac proinde dixit, *Non solum facere, sed et velle*; et non, *Cœpistis*, sed, *Prius cœpistis ab anno superiori*. Ad eandem ergo vos hortor, inquit, ad quæ antehac cum omni alacritate vos ipsos excitastis. 11. *Nunc vero et facto perfecistis*. Non dixit, *Fecistis*, sed, *Finem imposuistis*. *Ut quemadmodum promptus est animus voluntatis, ita et sit perficendi ex eo quod habetis*. Ut præclara hæc virtus non intra animi promptitudinem consistat, sed etiam mercedem, quam opera afferunt, consequatur. 12. *Si enim voluntas prompta est, secundum id quod quis habet, accepta est, non secundum id quod non habet*.

Pauli sapientia. — Vide sapientiam ineffabilem Cum quosdam ostendisset, qui facultates suas in lat-

giendo excederent, Thessalonicenses nimirum, eodem hoc nomine collaudasset dixissetque, *Testimonium reddo eis, quod etiam supra virtutem*: quia secundum facultates jam hortatur, sinens exemplum partes suas agere; norat enim admonitionem ad earumdem rerum imitationem non perinde animum excitare, ac zelum; ideo ait: *Si enim voluntas propria est, secundum id quod habet accepta est, non secundum id quod non habet*. Ne timeas, inquit, quia illa dixi: etenim mirificam illorum liberalitatem prædicabam; at Deus ea tantum expetit, quæ nostrarum virium sunt, secundum id quod quis habet, non secundum id quod non habet. Vox enim ἐπιπρόβλεπτος hoc loco idem indicat, quod ἀπαράττοι, id est, postulat. Atque his verbis valde ipsos delinit, exemplo illo fretus, eoque magis illos alliciens, quod potestatem illis daret: unde etiam subjunxit. 13. *Non enim ut aliis sit remissio, vobis autem tribulatio.*

2. Atqui Christus contrarium in vidua illa laudavit, quod videlicet victum totum suum profudisset, atque ex penuria sua tribuisset (*Marc. 12. 44*). Sed quia Corinthios alloquebatur, ubi esurire malebat; *Melius est enim mihi mori, inquit, quam ut gloriam meam quis evacuet* (1. Cor. 9. 15); ob eam causam admonitionem suam temperat; illos quidem, qui supra vires largiuntur, laudans; hos tamen, ut idem faciant, haud adigens; non quod nollet, sed quia imbecilliores erant. Alioqui cur illos hoc nomine laudibus effert, quod in multo experimento tribulationis abundantia gaudii eorum fuerit, et altissima paupertas eorum superabundaverit in divitiis simplicitatis eorum, et quod supra vires tribuerint? annon perspicuum est, cum hos quoque ad earumdem virtutum studium incitare? Quocirca, etiamsi minora ipsis concedere videatur, hoc tamen eo consilio facit, ut ipsos per illa ad hæc subvehat. Considera quippe quomodo per ea etiam quæ sequuntur id occulte adstruat. Postquam enim his verbis usus est, subdidit, 14. *Vestra abundantia illorum inopiam suppleat*. Non enim superioribus tantum, sed etiam his verbis efficere studet, ut præceptum hoc leve ipsis esse videatur. Ac ne hinc quidem dumtaxat, sed etiam a mercede rursus illud facilius reddit, ac magnificentius, quam pro eorum dignitate, loquitur, dicens: *Ut fiat æqualitas in præsentem tempore, et illorum abundantia vestram inopiam suppleat* (*Ibidem*). Quid autem est quod ait? Vos opibus floretis; illi vitæ integritate et libertate ac fiducia erga Deum. Proinde de opibus quæ vobis redundant, ipsis autem desunt, eis imperite, ut de ea fiducia, qua ipsi abundant, vos autem indigetis, vicissim accipiatis. Vide quomodo occulte hoc adstruxerit, ipsos supra vires atque ex gængria dare debere. Si enim, inquit, de redundantia accipere vis, de redundantia quoque tribue: si autem totum attrahere cupis, de penuria quoque ac supra vires præbe. At hoc quidem minime dixit, verum auditoribus cogitandum relinquit: ipse autem id, quod sibi proponebat, ac temperatam admonitionem interim efficit, secundum id quod apparebat subjun-

gens ac dicens: *Ut fiat æqualitas in præsentem tempore*. Quomodo æqualitas? Vobis atque illis mutuo quæ utrisque redundant tribuentibus, ac quæ desunt quæ plentifulibus. At enim quæ est ista æqualitas pro carnalibus spiritualia re- pendere? multo enim præstantiora hæc sunt, quam illa: quo pacto igitur æqualitatem vocat? Nimirum vel quantum ad redundantiam et inopiam, vel quantum ad præsentem dumtaxat vitam attinet, hanc æqualitatem fieri dicit. Ob id enim cum dixisset, *Æqualitas*, subjunxit: *In præsentem tempore*. Hæc autem dicebat, tum ut divitum arrogantiam comprimeret, tum ut ostenderet post discessum ex hac vita spirituales homines præstantiore conditione fore. Etenim in hac vita æqualitate magna omnes fruimur; at tum magna distinctio erit, ac summa præcellentia, justis solem splendore superantibus. Postquam eos non tantum dare, sed etiam majora vicissim accipere demonstravit, alia quoque ratione alacres eos ad dandum efficere molitur, illud ostendens, quod ne si sua quidem aliis non impertiverint, quidquam tamen amplius habituri sint, etiamsi omnia domi congesta habuerint. Ac veterem historiam profert, ad hunc modum loquens: 15. *Sicut scriptum est: Qui multum, non abundavit; et qui modicum, non minoravit*. Hoc autem in manna contigit. Nam et qui amplius et qui minus collegerant, eandem mensuram habere comperiebantur: Deo hæc ratione inexplebilem aviditatem coercente. Hoc porro dicebat Paulus, tum ut ob ea, quæ tum contigerunt, Corinthiis metum injiceret; tum ut eos dehortaretur, ne plus habendi cupiditate usquam teneretur, nec quod minus haberent angerentur. Hoc nunc quoque videre est in rebus humanis, neque in manna tantum. Nam cum omnes unum tantum ventrem expleamus, unum vitæ cursum conficiamus, et uno tantum corpore cooperiamur; nihil profecto nec amplius diviti ex opum affluentia, nec minus pauperi ex egestate futurum est. Cur ergo paupertatem formides, cur opes expetas? Timeo, inquires, ne cogar ad aliorum ostia venire, et stipem petere. Multos etiam assidue sic precantes ac dicentes audio: Ne me eo redigi sinas, ut hominum auxilio opus habeam. Hæc audiens ingentem risum edo; puerilis siquidem est hic metus. Nullus enim dies, nulla, ut ita dicam, res est, in qua alii aliis non indigeamus. Itaque inconsiderati atque arrogantia tumentis animi hæc verba sunt, nec rerum naturam perspicue agnoscentis. Annon cernis nos omnes aliorum ope carere non posse? Nam et artifice miles opus habet, et artifex mercatore, et mercator agricola, servus libero, et herus servo, et pauper divite, et dives paupere, et qui nil operis facit, eo qui eleemosynam præbet, et qui præbet, eo qui accipit. Etenim is, qui eleemosynam accipit, rem necessariam et omnium præstantissimam explet. Nisi enim pauperes essent, salus nostra magna ex parte eversa esset, ut qui ubi pecunias serere possemus non haberemus. Ex quo fit, ut pauper, qui omnium minime utilis esse videtur, omnium maxime sit utilis. Quod si alterius ope indigere turpe est, nihil aliud reliquum

ποιούντας, τοὺς Θεσσαλονικίας λέγω, καὶ ἐπαινεῖστας αὐτοὺς ἐπὶ τούτῳ, καὶ εἰπών, ὅτι *Μαρτυρῶ αὐτοῖς*^a; *ὅτι καὶ ὑπὲρ δύναμιν*· ἐπειδὴ κατὰ δύναμιν παρακαλεῖ μόνον, ἀφεις τὸ ὑπόδειγμα ἐργάσασθαι τὸ ἑαυτοῦ· ἦδει γάρ, ὅτι οὐχ οὕτω παραίνεις, ὡς ζῆλος ἐγείρει πρὸς τὴν τῶν ὁμοίων μίμησιν· *ὁ δὲ φησιν· Εἰ γὰρ ἡ προθυμία πρόκειται, καὶ ὁ δὲ ἐὰν ἔχη εὐπρόσδεκτος, οὐ καὶ ὁ οὐκ ἔχει.* Μὴ φοβηθῆς, φησὶν, ἐπειδὴ ἐκεῖνα εἴρηκα· τῆς γὰρ ἐκεῖνων φιλοτιμίας ἐγκώμιον τὸ εἰρημένον· ὁ δὲ Θεὸς τὰ κατὰ δύναμιν ἀπαιτεῖ, καὶ καθ' ὃ ἔχει τις, οὐ καθ' ὃ οὐκ ἔχει. Τὸ γὰρ, *Εὐπρόσδεκτος, ἐνταῦθα τὸ· Ἀπαιτεῖται, δηλοῖ* b. Καὶ σφόδρα λιπαίνει, τούτῳ θαρρῶν τῷ ὑποδείγματι, καὶ τῷ δοῦναι ἐξουσίαν μᾶλλον ἐφελκόμενος· διὸ [560] καὶ ἐπήγαγεν, *Ὁ γὰρ ἵνα ἄλλοι ἄνεσις, ὑμῖν δὲ θλίψις.*

β'. Καίτοιγε ὁ Χριστὸς τούναντίον ἐπήνεσεν ἐπὶ τῆς χήρας, ὅτι τὸν βίον ὅλον ἐκένωσε, καὶ ἐκ τοῦ ὑστερήματος ἔδωκεν. Ἄλλ' ἐπειδὴ Κορινθίους διελέγετο, ἔνθα ἠρεῖτο λιμώττειν· *Καλὸν γὰρ μοι μᾶλλον τὸ ἀποθανεῖν, ἢ τὸ καύχημά μου ἵνα τις κενώσῃ*· διὰ τοῦτο συμμετρημένη χρῆται τῇ παραινέσει, ἐπαινῶν μὲν τοὺς ὑπὲρ δύναμιν, οὐκ ἀναγκάζων δὲ τούτους ποιῆσαι τοῦτο, οὐκ ἐπειδὴ οὐκ ἐβούλετο, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀσθενέστεροι ἦσαν. Ἐπεὶ τίνος ἔνεκεν ἐκείνους ἐγκωμιάζει, ὅτι ἐν πολλῇ δοκιμῇ θλίψεως ἢ περισσεῖα τῆς χαρᾶς αὐτῶν καὶ ἡ κατὰ βάθος [αὐτῶν] πτωχεία ἐπερίσσευσεν εἰς τὴν πλοῦτον τῆς ἀπλότητος· αὐτῶν, καὶ οὗ ὑπὲρ δύναμιν ἔδωκεν; οὐκ εὐδηλον, ὅτι καὶ τοῦτοι εἰς ταῦτα ἐνάγων; Ὡστε εἰ καὶ δοκεῖ τὰ ἐλάττονα συγχωρεῖν· ἵνα δι' ἐκείνων ἐπὶ ταῦτα ἀναβιβάσῃ, τοῦτο ποιεῖ. Σκόπει γοῦν καὶ διὰ τῶν ἐξῆς πῶς λανθανόντως αὐτὸ κατασκευάζει. Εἰπών γὰρ ταῦτα, ἐπήγαγε· *Τὸ ὑμῶν περισσευμα εἰς τὸ ἐκείνων ὑστέρημα.* Οὐ γὰρ τοῖς εἰρημένους μόνον, ἀλλὰ καὶ τούτοις κούφην ποιῆσαι βούλεται τὴν ἐντελήν. Καὶ οὐκ ἐντεῦθεν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς ἀντιδόσεως πάλιν εὐκολωτέραν αὐτὴν καθίστησι, καὶ μείζονα φλέγγεται τῆς ἀξίας αὐτῶν, λέγων· *Ἴνα γένηται ἰσότης ἐν τῷ νῦν καιρῷ, καὶ τὸ ἐκείνωχ περισσευμα εἰς τὸ ὑμῶν ὑστέρημα.* Τί δέ ἐστιν ὁ φησι; Κομᾶτε χρήμασιν ὑμεῖς· κομῶσιν ἐκεῖνοι βίψ καὶ πῆρῆσι τῇ πρὸς τὸν Θεόν. Δότε τοῖνυν αὐτοῖς ἀφ' ὧν περισσεύετε χρημάτων, ἐκεῖνοι δὲ οὐκ ἔχουσιν, ἵνα λάβητε ἀπὸ τῆς πῆρῆσι καθ' ἣν πλουτοῦσιν ἐκεῖνοι, ὑστερεῖσθε δὲ ὑμεῖς. Ὅρα πῶς τὸ ὑπὲρ δύναμιν, καὶ τὸ ἐκ τοῦ ὑστερήματος δίδοναι κατεσκευάσασθαι λανθανόντως. Εἰ γὰρ βούλει, φησὶν, ἐκ τοῦ περισσεύματος λαβεῖν, ἐκ τοῦ περισσεύματος δός· εἰ δὲ ὀλόκληρον ἐπισπάσασθαι, ἐκ τοῦ ὑστερήματος παρέξεις, καὶ ὑπὲρ δύναμιν. Ἄλλὰ τοῦτο μὲν οὐ λέγει, καταλείπει δὲ αὐτὸ τῷ λογισμῷ τῶν ἀκρατῶν· αὐτοὺς δὲ τὸ προκείμενον, καὶ τὴν σύμμετρον παραίνεις τῶς ἐργάζεται, κατὰ τὸ φαινωμένον ἐπάγων καὶ λέγων· *Ὅπως γένηται ἰσότης*

ἐν τῷ νῦν καιρῷ. Πῶς ἰσότης; Τὰ περισσεύματα ἀντιδιδόντων ὑμῶν κἀκείνων, καὶ τὰ ὑστερήματα πληρούντων. Καὶ ποῖα αὕτη ἰσότης, σαρκικῶν πνευματικῶ ἀντιδιδόναι; πολλῇ γὰρ ἐνταῦθα ὑπεροχῇ· πῶς οὖν ἰσότης καλεῖ; Ἡ κατὰ τὸ περισσεύειν καὶ ὑστερεῖσθαι, ἢ κατὰ τὸν παρόντα βίον τοῦτο φησὶ γενέσθαι μόνον. Διὰ γὰρ τοῦτο εἰπών, *Ἰσότης, ἐπήγαγεν, Ἐν τῷ νῦν καιρῷ.* Ταῦτα δὲ ἔλεγε, καὶ τῶν πλουτούντων κατατέλλων τὰ φρονήματα, καὶ δεκνύς, ὅτι μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀποδημίαν, ἐν πλείονι οἱ πνευματικοὶ ὑπεροχῇ. Ἐντεῦθεν μὲν γὰρ πολλῆς ἅπαντες ἀπολαύομεν [561] ἰσοτιμίας· τότε δὲ πολλῇ διάκρισις, καὶ μεγίστη ὑπεροχῇ, ὑπὲρ τὸν ἥλιον λαμπόντων τῶν δικαίων. Εἶτα ἐπειδὴ ἔδειξεν αὐτοὺς οὐ δίδοντας μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀντιλαμβάνοντας μείζονα, καὶ ἐτέρωθεν βούλεται κατασκευάσαι τὴν προθυμίαν αὐτῶν, δεκνύς ὅτι οὐδ' εἰ μὴ μεταδοῖεν ἐτέροις, ἔξουσί τι πλεόν, πάντα ἔνδον συνάγοντες. Καὶ παραίγει παλαιὰν ἱστορίαν, οὕτω λέγων· *Καθὼς γέγραπται, Ὅ τὸ πολὺ, οὐκ ἐπλεόνασε· καὶ ὁ τὸ ὀλίγον, οὐκ ἠλαττόνησεν.* Τοῦτο δὲ ἐπὶ τοῦ μάννα γέγονεν. Οἱ τε γὰρ πλείον συναγαγόντες, οἷ τε ἔλαττον τὸ αὐτὸ μέτρον εὐρίσκοντο ἔχοντες, τὴν ἀπάρτησιν τοῦ Θεοῦ ταύτη κολάζοντες. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, ὁμοῦ καὶ φοβῶν αὐτοὺς ἀπὸ τῶν τότε γενομένων, καὶ μηδαμοῦ τοῦ πλείονος ἐφίεσθαι πείθων, μηδὲ ἀλγεῖν ἐπὶ τῷ ἔλαττον ἔχειν. Τοῦτο δὲ καὶ νῦν γινόμενον ἔστιν ἰδεῖν ἐπὶ τῶν βιωτικῶν πραγμάτων, οὐκ ἐπὶ τοῦ μάννα μόνον. Εἰ γὰρ ἅπαντες μίαν γαστέρα πληροῦμεν, καὶ τὸν αὐτὸν χρόνον ζῶμεν, καὶ ἐν ὧμα περιβαλλόμεθα· οὐδὲν οὔτε τῷ πλουτοῦντι πλεόν ἀπὸ τῆς περιουσίας ἔσται, οὔτε τῷ πένητι ἀπὸ τῆς πτωχείας ἔλαττον. Τί τοῖνυν τρέμεις πένιαν; τί δὲ διώκεις πλοῦτον; Δέδοικα, φησὶ, μὴ ἀναγκασθῶ ἐπὶ τὰς ἐτέρων θύρας ἐλθεῖν, καὶ δεηθῆναι τοῦ πλοῦσιον. Πολλῶν δὲ καὶ εὐχομένων τοῦτο ἀκοῦσι συνεχῶς, καὶ λεγόντων, Μὴ με ἀφῆς ἐν χρεῖα ἀνθρώπων καταστήναι ποτε. Καὶ σφόδρα γελῶ ταῦτα ἀκούων· καὶ γὰρ παιδικὸς ὁ φόβος. Καθ' ἑκάστην γὰρ ἡμέραν, καὶ ἐν ἅπασιν, ὡς εἰπεῖν, ἐν χρεῖα ἀλλήλων καθεστήκαμεν. Ὡστε ἀπερισκέπτου ψυχῆς καὶ πεφυσιωμένης ταυτὶ τὰ ῥήματα, καὶ οὐ διαγιγνωσκούσης σαφῶς τὴν τῶν πραγμάτων φύσιν. Οὐχ ὀρᾷς, ὅτι πάντες ἀλλήλων χρῆζομεν; ὁ στρατιωτὴς τοῦ χειροτέχνου, ὁ χειροτέχνης τοῦ ἐμπόρου, ὁ ἐμπόρος τοῦ γεωργοῦ, ὁ δοῦλος τοῦ ἐλευθέρου, ὁ δεσπότης τοῦ δούλου, ὁ πένης τοῦ πλουσίου, ὁ πλοῦσιος τοῦ πένητος, ὁ μηδὲν ἐργαζόμενος τοῦ δίδοντος ἐλεημοσύνην, ὁ παρέχων τοῦ λαμβάνοντος· καὶ γὰρ ὁ λαμβάνων ἐλεημοσύνην, μεγίστην χρεῖαν πληροῖ, καὶ πάντων μείζονα. Εἰ γὰρ μὴ πένητες ἦσαν, τὸ πλεόν ἂν ἀνετρέπη τῆς ἡμετέρας σωτηρίας, οὐκ ἐχόντων ποῦ καταβαλεῖν τὰ χρήματα. Ὡστε καὶ ὁ δοκῶν ἀπάντων ἀχρηστότερος εἶναι πένης, οὕτος ἀπάντων ἐστὶ χρησιμώτερος. Εἰ δὲ τὸ ἐτέρω δεῖσθαι, αἰσχρὸν, ἀσθανανεῖν λείπεται· οὐ γὰρ ἐνὶ ζῆσιν τοῦτο δεδιωκότα. Ἄλλ' οὐ δύναμαι, φησὶν, ἐνεγκεῖν ὄφρυον ἀνεσπασμένην. Τί ἄλλον διαβάλλων ἐπ' ἀλαζονείᾳ, σαυτὸν κατασχύνεις τῇ κτηγγορίᾳ ταύτῃ; καὶ γὰρ ἀλαζονικὸν τὸ μὴ φέρειν

^a Editi autōs male.

^b Id est. voluntas seu prothymia illa accepta est, quia illud quod απαιτεῖται seu requiritur et postulatur implet

ὀπερῆφάνου ψυχῆς φύσημα *. Τί δὲ τὰ μηδενὸς ὄντα λόγου ἄξια ταῦτα δέδοικας, ταῦτα τρέμεις, καὶ διὰ ταῦτα τὴν πενίαν φρίττεας; Κἄν γὰρ πλούσιος ἦς, ἐν πλειόνων καταστήσῃ χρεῖα, καὶ πλειόνων καὶ αὐτελεστέρων. *Ὅσφ γὰρ ἂν πλουτῆς, τσοσούτον τῇ ἀρᾷ ταύτῃ σαυτὸν ὑποβάλλεις.

γ. [562] Οὕτως ἀγνοεῖς ὅπερ εὐχῆ, χρήματα μὲν αἰτῶν ὑπὲρ τοῦ μηδενὸς δεῖσθαι· ὡσπερ ἂν εἴ τις εἰς πέλαγος ἔλθων, ἔνθα καὶ ναυτῶν καὶ πλοίου καὶ μυρίας χρεῖα κατασκευῆς, εὐχοῖτο μηδενὸς ὄλως ἐν χρεῖα γενέσθαι. Εἰ γὰρ βούλῃ μηδενὸς σφόδρα δεῖσθαι, εὐχου πενίαν· πένης μὲν γὰρ ὢν, κἂν τινος δεηθῆς, ὑπὲρ ἀρτου δεήσῃ μόνον ἢ ἱματίου· πλουτῶν δὲ, καὶ ὑπὲρ ἀγρῶν, καὶ ὑπὲρ οἰκιῶν, καὶ ὑπὲρ τελεσμάτων, καὶ ὑπὲρ μισθωμάτων, καὶ ὑπὲρ ἀξιώματος, καὶ ὑπὲρ ἀσφαλείας, καὶ ὑπὲρ δόξης, καὶ ὑπὲρ ἀρχόντων χρεῖαν ἔξεις· οὐ τούτων δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν υποτεταγμένων ἐκείνοις, καὶ τῶν ἐν πόλει, καὶ τῶν ἐν ἀγροῖς, καὶ ἐμπόρων καὶ καπήλων. *Ὅρατε ὅτι ἀνοίας ἐσχάτης ταυτὶ τὰ βήματα; *Ὅλως γὰρ εἰ φρικτὸν εἶναι σοι δοκεῖ τὸ χρῆσθαι τινός· καθόλου μὲν οὐ δυνατόν ἀπαλλαγῆναι τούτου· εἰ δὲ θέλεις τὸν ὄχλον φυγεῖν, ἔξεις γὰρ, ἐπὶ τὸν ἀκύμαντον τῆς πενίας καταφυγῶν λιμένα. πὸν πολὺν τῶν πραγμάτων ὄχλον περικοφον, καὶ μηδὲν αἰσχροὺν τοῦτο νόμιζε τὸ δεῖσθαι ἐτέρου· τῆς γὰρ ἀφάτου σοφίας τοῦ Θεοῦ τοῦτο γέγονεν ἔργον. Εἰ γὰρ ἀλλήλων χρῆσομεν, καὶ οὐδὲ ἡ τῆς χρεῖας ἀνάγκη συνάγει εἰς φιλίαν ἡμᾶς· εἰ αὐτάρκεις ἦμεν, οὐκ ἦμεν ἂν θηρία ἀτίθασσα; Βία οὖν καὶ ἀνάγκη ἡμᾶς ὑπέταξεν ἀλλήλοις ὁ Θεός, καὶ καθ' ἑκάστην συγκρούμεθα ἀλλήλους ἡμέραν. Καὶ εἰ τοῦτον περιεῖλε τὸν χαλινόν, τίς ἂν ταχέως ἤρασθη τῆς τοῦ πλησίον φιλίας; Μηδὲ τοῦτο οὖν νομιζόμεν εἶναι αἰσχρόν, μηδὲ ἀπευχώμεθα καὶ λέγωμεν, Μὴ δῶς ἡμᾶς ἐν χρεῖα τινὸς καταστήναι· ἀλλ' εὐχόμεθα λέγοντες· Μὴ ἀφῆς, ἐν χρεῖα καταστάντων ἡμῶν, ἀνανεῦσαι τοὺς δυναμένους ἡμᾶς ὠφελεῖν. Οὐ τὸ ἐν χρεῖα ἐτέρων καταστῆναι, ἀλλὰ τὸ ἀρπάξαι τὰ ἐτέρων, φορτικόν. Νῦν δὲ ὑπὲρ μὲν ἐκείνων οὐδέποτε εὐξάμεθα, οὐδὲ εἶπομεν· Μὴ δῶς μοι ἐπιθυμηταῖς τῶν ἀλλοτριῶν· τὸ δὲ ἐν χρεῖα καταστῆναι, τοῦτο δοκεῖ ἀπεικταῖον εἶναι. Καίτοι Παῦλος ἐν χρεῖα κατέστη πολλάκις, καὶ οὐκ ἠσχύνετο, ἀλλὰ καὶ ἐκαλωπίζετο καὶ ἐνεκωμιάζε τοὺς διακονησαμένους, λέγων· *Ὅτι καὶ ἀπαξ καὶ δις ἐν ταῖς χρεῖαις μου ἐπέμφατε· καὶ πάλιν· *Ἄλλας Ἐκκλησίας ἐσύλησα, λαβὼν ὀψώνιον πρὸς τὴν ὑμῶν διακονίαν. Οὐ τοίνυν ἐλευθερίας ἐστὶ τὸ ταῦτα αἰσχύνεσθαι, ἀλλὰ μαλακίας καὶ βαναύσου ψυχῆς καὶ ἀνοήτου. Καὶ γὰρ τῷ Θεῷ δοκεῖ χρεῖαν ἡμᾶς ἀλλήλων ἔχειν. Μὴ τοίνυν φιλοσόφει πέρα τοῦ μέτρου. Ἄλλ' οὐ δύναμαι, φησὶν, ἐνεγκεῖν ἄνθρωπον παρακαλούμενον πολλάκις, καὶ οὐκ εἰκοντα. Καὶ πῶς σε οἶσει ὁ Θεὸς παρακαλούμενον ὑπ' αὐτοῦ, καὶ οὐ πιθόμενον, καὶ παρακαλούμενον ὑπὲρ τῶν σοι συμφερόντων; *Υπὲρ γὰρ Χρι-

στοῦ προσθεύομεν, φησὶν, ὡς τοῦ Θεοῦ παρακαλούμενος δι' ἡμῶν καταλλάγηται τῷ Θεῷ. Καὶ μὲν τοι δοῦλε; αὐτοῦ, φησὶν, εἰμί. Καὶ τί τοῦτο; *Ὅταν γὰρ σὺ μὲν μεθύης ὁ δοῦλος, ἐκείνος δὲ πεινᾷ ὁ δεσπότης, καὶ μηδὲ τῆς ἀναγκαίας ἀπολαύῃ τροφῆς, [563] εἰ σου τὸ τῆς δουλείας ὄνομα προστήσεται; Τοῦτο μὲν οὖν αὐτὸ σε καὶ βαρῆσαι μειζύων, ὅταν μὲν σὺ ἐν τριωφόροις μένης, ἐκεῖνος δὲ μηδὲ χρηστῆς μετέχῃ στέγης· ὅταν σὺ μὲν ἐν ἀπαλαῖς στρωμαῖς, ἐκείνος δὲ μηδὲ προσκεφάλαιον ἔχῃ. Ἄλλ' ἔδωκα, φησὶν. Ἄλλ' οὐ χρῆ διαλιμπάνειν ταῦτα ποιούμενα. Τότε γὰρ μόνον ἀπολογήσῃ, ὅταν μὴ ἔχῃ, ὅταν μηδὲν κεκτημένος ἦς· ἔως δ' ἂν ἔχῃς, κἂν μυρίας ἦς δωδικῶς, ὥστε δὲ ἕτεροι πεινῶντες, σὺ δεμῖα σοι ἀπολογία. *Ὅταν δὲ καὶ ἀποκλείης σῆτον, καὶ τὴν τιμὴν ἐπιτελήσῃ, καὶ ἐτέρας καπηλείας ξένας ἔδους ἐπινοῆς, ποῖαν ἔξεις σωτηρίας ἐλπίδα λοιπόν; Διπρεῖν ἐκελεύσθης δίδουσαι τῷ πεινῶντι, σὺ δὲ οὐδὲ μετὰ συμμέτρου δίδως τιμῆς· αὐτὸς διὰ σὲ τὴν τσοσαύτην δόξαν ἐκένωσε, σὺ δὲ αὐτὸν οὐδὲ ἀρτου ἀξιοῖς· ἀλλ' ὁ μὲν κύων ἐμπέπηλται, ὁ δὲ Χριστὸς λιμῷ τῆκεται· καὶ ὁ μὲν οἰκείτης διαβρήγνυται ὑπὸ πλησμονῆς, ὁ δὲ σὸς κἀκείνου Δεσπότης ἀναγκαῖα ἀπορεῖ τροφῆς. Καὶ τοῦ ταῦτα φιλῶν τὰ πράγματα; Καταλλάγηται τῷ Θεῷ· ταῦτα γὰρ ἐχθρῶν ἐσσι καὶ ἐκπεπολεμημένων. Αἰσχυνθῶμεν τοίνυν ὅσα εὐεργετήθημεν, ὅσα εὐεργετῆσθαι μέλλομεν· κἂν προσέλθῃ πένης ἐξόμενος, μετὰ πολλῆς αὐτὸν δεχώμεθα τῆς εὐνοίας, παρακαλοῦντες, ἀνιστῶντες τῷ λόγῳ, ἵνα καὶ αὐτοὶ τῶν αὐτῶν τύχωμεν καὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ παρὰ τῶν ἀνθρώπων.

*Ὅσα γὰρ ἐὰν θέλητε ἵνα ποιήσωσιν ὑμῖν, καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς. Οὐδὲν φορτικόν, οὐδὲν ἐπαχθὲς οὗτος ὁ νόμος ἔχει. *Ἄ θέλεις πάσχειν, ταῦτα ποιεῖ, φησὶν· ἴση ἢ ἀντιδοσῖς. Καὶ οὐκ εἶπεν· *Ἄ μὴ θέλετε πάσχειν, μηδὲ πνιεῖτε· ἀλλὰ τὸ πλόν. Ἐκεῖνο μὲν γὰρ ἀποχὴ κακῶν, τοῦτο δὲ ἐργασία καλῶν, κἀκεῖνω τοῦτο συμπεριεληπται. Καὶ οὐκ εἶπε· Ταῦτα καὶ ὑμεῖς θέλετε, ἀλλὰ, *Ποιεῖτε αὐτοῖς*. Καὶ τί τὸ κέρδος; *Οὗτός ἐστιν ὁ νόμος καὶ οἱ προσῆται*. Ἐλεεῖσθαι βούλει; οὐκοῦν ἐλέει. Συγγνώμης θέλεις τυχεῖν; οὐκοῦν μεταδίδου. Βούλει μὴ ἀκούειν κακῶς; οὐκοῦν μηδὲ κακῶς λέγε. Ἐπιθυμεῖς ἐπιτινεῖσθαι, οὐκοῦν ἐγκωμιάζε. Θέλεις μὴ πλεονεκτεῖσθαι; οὐκοῦν μὴ ἄρπαξ. Εἶδες πῶς ἐδειξε φυσικὸν ὄν τὸ καλόν, καὶ οὐ δεομένους νόμων τῶν ἐξωθεν ἡμᾶς, οὐδὲ διδασκάλων; Ἐν οἷς γὰρ θέλομεν παθεῖν, ἢ μὴ παθεῖν παρὰ τῶν πλησίον, νομοθετοῦμεν ἡμῖν ἑαυτοῖς. *Ὅστε ἂν ἐθέλῃς μὲν μὴ παθεῖν, ποιῆς δὲ, ἢ θέλῃς μὲν παθεῖν, μὴ ποιῆς δὲ, αὐτοκατάκριτος γέγονας, καὶ οὐδεμιὰς λοιπὸν ἀπολαύεις ἀπολογίας ὡς ἀγνοῶν καὶ οὐκ εἰδὼς τὰ πρακτέα. Διδ, παρακαλῶ, τοῦτον ἐν ἑαυτοῖς δι' ἑαυτοὺς ἀναστήσαντες τὸν νόμον, καὶ ταῦτα ἀναγινώσκοντες τὰ γράμματα τὰ σαφῆ καὶ σύντομα, τοιοῦτοι περὶ τοὺς πλησίον γινώμεθα, οἷους περὶ ἡμᾶς αὐτοὺς εἶναι βουλόμεθα, ἵνα καὶ τῆς

* Savil. in marg., νόσημα.

ᵇ *Lea: batur* ἢ εἰ θέλεις.

est, quam et intereamus : neque enim fieri potest, ut vivat, qui hoc timet. At, inquis, elatum supercilium ferre neque. Ecquid alium arrogantiam insimulas, teipsum per hanc accusationem probro afficis? arrogantis enim est hominis, superbi animi fastum ferre non posse. Ecquid vero hæc, quæ nihil aestimanda sunt, metuis? ad hæc contremiscis? ob hæc paupertatem reformidas? Nam si dives fueris, eo pluribus et vilioribus indigebis. Quo enim ad majores opes perveneris, eo magis te huic maledicto subjicies.

3. Ita quid preceris, nescis, dum opes eo petis, ut nullius operi desideres : ac si quis mare ingressus, tibi et nautis et nave et amplissimo apparatu opus est, vota faciat, ut nullius omnino hominis opera indigeat. Nam si vis nullo valde opus habere, paupertatem opta : ita fiet, ut si cuiuspiam ope indigeas, pro pane tantum aut veste indigeas. Quod si dives fueris, et pro agris, et pro ædibus, et pro pensionibus, et pro mercedibus, et pro dignitate, et pro vite præsidio, et pro gloria, et pro iis qui imperium gerunt, opus his habebis; neque his tantum, sed et iis qui illis subsunt, et iis qui in urbibus, et iis qui ruri degunt, et mercatoribus et cauponibus. Jamne perspicitis quam extremæ amentitiæ hæc verba sint? Horrendum omnino esse censes, cujusquam ope indigere? Fieri omnino nequit, ut in hac re liber sis. Cæterum si tumultum fugere cupis; id enim licet; in tranquillum paupertatis portum confugiens, multiplicem negotiorum tumultum amputa, nec turpe esse statue altero opus habere : hoc enim ineffabili Dei sapientia ita comparatum est. Nam si alii aliis opus habeamus, neque necessitas illa parit mutuam amicitiam; si nobis ipsis sufficeremus, annon immanes ferre essemus? Quocirca Deus vi ac necessitate nos invicem subiecit; et tamen quotidie mutuis offensionibus inter nos collidimur. Quod si hoc frenum absceidisset, quis proximi amicitiam prompto animo appetisset? Proinde nec turpe hoc esse ducamus, nec deprecemur ac dicamus : Ne sinas nos alicujus auxilio opus habere; verum ita precemur : Ne sinas, cum in necessitate constituti sumus, preces nostras ab iis repudiari, a quibus juvari possumus. Non enim aliorum ope indigere grave est, sed aliorum facultates eripere. At nunc pro hac quidem re numquam preces fudimus, nec diximus : Ne me sinas alienis bonis cupiditatis oculos adiacere; penuria autem premi, id nobis aversandum esse videtur. Atqui Paulus persæpe eguit, nec tamen id dedecori, sed ornamento ducebat, eosque quorum opera usus fuerat, laudibus efferebat dicens : *Quia semel et bis in usum misistis* (Philipp. 4. 16); et rursus, *Alias Ecclesias exspoliavi, stipendium accipiens ad ministerium vestrum* (1. Cor. 11. 8). Quocirca non ingenui, sed molles ac degeneris et stulti animi est hoc nomine pudore affici. Nam ita Deo placet, ut alii aliis indigeamus. Proinde ultra modum philosophari ne stude. At, inquis, hominem cum ferre nequeo, qui crebro rogatus, precibus meis minime cedat. Et quomodo te Deus feret, a quo sæpe rogaris nec flecteris : et quidem rogaris de iis rebus, quæ tua intersunt? *Pro Christo* enim, inquit,

legatione fungimur, tanquam Deo obsecrante per nos : reconciliamini Deo (2. Cor. 5. 20) Et tamen ipsius Dei servus sum, inquis. Quid tum? Cum enim tu qui servus es, mero te ingurgites; ille autem, qui berus est, fame laboret, ac ne necessario quidem alimento fruatur, quidnam tibi præsidii servitutis nomen allaturum est? Imo vero hoc te gravius onerabit, cum tu in ædibus, quæ triplex tabulatum habent, commoreris, ille ne commodum quidem tectum habeat; cum tu in mollibus stragulis conquiescas, illi ne cervical quidem præsto sit. At dedi, inquis. Sed non est intermittendum hoc facere. Nam tam dumtaxat tibi erit excusatio, cum quod des non habueris, ac rebus omnibus carueris : quamdiu autem habueris, etiamsi sexcentis dederis, sint autem alii qui fame laborent, nulla tibi excusatio suppetet. At vero, cum et frumentum claudis, et pretium anges, et inusitata cauponandi rationes comminisceris, æqua jam tibi salutis spes futura est? Esurienti gratis dare jussus es; at tu ne cum æquo quidem pretio das : ipse tua causa tanta se gloria spoliavit; tu eum nec dignum ducis, cui panem impertias; verum cum canis tuus cibus distentus sit, Christus contra famo concitatur; cum famulus tuus ciborum copia dirumpatur, tuus contra illiusque Dominus necessario victu caret. Illiccine tandem amicorum sunt? Deo reconciliemini : hæc enim inimicorum sunt infestorumque hostium. Quocirca pudorem nobis ea omnia beneficia incutiant, quæ accepimus atque accepturi sumus : ac si quis pauper accedat, operamque nostram imploret, magna cum animi benevolentia eum excipiamus, consolantes ipsum ac verbis erigentes, ut eadem ipsi tum a Deo, tum ab hominibus consequamur.

Erga proximum agendi regula.—*Omnia enim, quæ vultis ut faciant vobis homines, et vos facite illis* (Matth. 7. 12). Nihil grave, nihil molestum hæc lex habet : Quæ tibi fieri vis, inquit, hæc ipse facito : æquæ sunt vices. Nec vero dixit : Quæ non vultis vobis fieri, hæc ne quidem ipsi facite; sed quod majus est. Illic enim a malis tantum abstinetur; hic vero bona quoque efficiuntur, atque hoc illo continetur. Nec dixit : Hæc vos quoque velitis; sed, *Facite illis*. Quidnam autem hinc lucri? *In hoc lex sita est et propheta*. Misericordiam tibi adhiberi vis? adhibe ipse. Veniam vis impetrare? ignosce ipse. Non vis male audire? male ne dixeris. Laudari expetis? lauda ipse. Non vis tua tibi per injuriam extorqueri? aliena ne eripe. Viden' quomodo virtutem naturale quoddam bonum esse ostenderit, nosque externis legibus ac magistris minime opus habere? In iis enim, quæ nobis a proximis nostris vel accidere, vel non accidere volumus, nobismet ipsi legem imponimus. Quamobrem si, quod tibi fieri nolis, alteri facias, aut si quid tibi fieri velis, quod ipse minime facias, tuomet ipse te calculo condemnas, nec jam quidquam habes, quo excusari possis, velut, quæ facienda sint ignorans. Ideo operam, quæso, demus, ut hæc per nos ipsos in animis nostris legem statuentes, ac perspicuas hæc et compendiosas literas pervolentes, tales nos erga

proximos nostros præbeamus, quales eos erga nos esse volumus: ut et præsentī tranquillitate fruamur, et futura bona consequamur, per gratiam et benigni-

tatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XVIII.

CAP. 8. v. 16. *Gratius autem Deo qui dedit eandem sollicitudinem pro vobis in corde Titi.*

1. Rursus Titum laudat. Quoniam enim de elemosyna sermonem habuerat, jam de iis quoque verba facit, qui pecunias ab ipsis accepturi ac deportaturi erant. Hoc enim ad hujusmodi collectionem, et ad augendam eorum qui erogabant alacritatem adjumentum afferebat. Nam qui eorum, qui legendis ac suscipiendis pecuniis operam navant, integritati confidit, nec quid sinistri de accipientibus suspicatur, uberius copiosiusque erogare solet. Quod quidem, ut tunc quoque fieret, audi quomodo eos commendat, qui ad hoc munus obeundum perrexerant: inter quos principem locum Titus tenebat; ideoque dicit, *Gratias autem Deo, qui dedit eandem sollicitudinem in corde Titi. Quid est, Eandem? Quam pro Thessalonicensibus quoque habebat: vel eandem quam ego. Ac prudentiam Pauli animadvertit: Dei beneficium hoc esse ostendit, proindeque ejus auctori gratias agit, ut hæc quoque ratione animos eorum moveat atque incitet. Nam cum Deus illum excitavit et ad vos miserit, ipse proculdubio per illum petit. Cavete igitur existimetis humanitas hoc contigisse. At unde liquet quod Deus ipsum cohortatus sit? 17. *Quoniam exhortationem quidem suscepit, sed cum sollicitior esset, sua voluntate profectus est.* Vide quomodo eum ostendat, ad hoc, ut partes suas obiret, nullius cohortatione opus habuisse. Et postquam Dei gratiam dixit, non sivit id totum Deo adscribi, ut sic eos ad majorem Titi amorem pertrahat, cum ait eam sua quoque sponte excitatum fuisse. *Cum enim sollicitior esset, inquit, sua voluntate profectus est; hoc est, provinciam hanc præcipuit; in thesaurum insiliit; suismet commodis consulere judicavit, operam vobis navando: tantaque in eo vis amoris erga vos fuit, ut ne cohortatione quidem nostra egruerit; quamquam fuit illa quidem a nobis adhibita, sed haudquaquam hinc ille, sed a scipso et a Dei gratia excitatus est. 18. *Misimus autem etiam cum illo fratrem, cujus laus est in evangelio per omnes Ecclesias.***

Quis sit frater cujus laus est in evangelio.— Et quisnam est hic frater? Nonnulli his verbis Lucam significari putant, atque hoc dicunt propter eam historiam, quam literis mandavit: alii Barnabam: nam prædicationem quoque non scriptam evangelium nuncupat. Cur eorum nomina non scribit, sed Titum quidem nominatim declarat, et ab evangelicæ functionis societate appellat (quippe cujus opera tanto usui esset, ut ob ipsius absentiam non magnum quid efficere Paulus potuerit: *Et enim, inquit, quod Titum fratrem meum non invenerim, non habui requiem spiritui meo [2. Cor. 2. 13]*), et ab ipsius erga eos amore

(*Visceru enim ipsius, inquit, abundantius sunt ad vos [2. Cor. 7. 15]*), et a diligentia, qua in hoc munus incubuit (*Sua enim voluntate, inquit, profectus est*); hos autem nec perinde commendat, nec nominatim citat? quid igitur dici potest? Fortasse ipsi Corinthiis ignoti erant, ac proinde in prædicandis eorum laudibus quorum virtutis periculum nondum fecerant, non multum immoratur; verum hæc de iis verba facit, quatenus ipsis ad commendationem vitandamque sinistram suspicionem satis erat. Cæterum videamus, unde huic laudem texat. Unde igitur laudis argumentum petit? Primum a prædicatione ipsum laudat, quod non solum prædicaret, sed etiam ut par erat, et eo quo conveniebat studio. Neque enim dixit, quod evangelium prædicaret; sed *Cujus laus est in evangelio.* Ac ne in assentationis suspicionem veniat, non unum aut alterum aut tres, sed universas Ecclesias testes ipsi citat, dicens: *Per omnes Ecclesias.* Deinde ab eorum quoque calculo, a quibus ordinatus fuerat, venerationem ipsi conciliat: quæ non parva res est. Ideo postquam dixit: *Cujus laus est in evangelio per omnes Ecclesias,* subjunxit: 19. *Non solum autem.* Quid sibi hæc volunt, *Non solum autem?* Non, inquit, ideo tantum venerationem meretur, quod prædicationis laude floreat, atque ab omnibus commendetur, sed etiam, quod ab Ecclesiis nobiscum ordinatus sit. Ex quo mihi Barnabam significare videtur. Ac magnam ipsius dignitatem indicat: ostendit enim qua de causa ordinatus sit: *Comes enim, inquit, peregrinationis nostræ in hanc gratiam, quæ ministratur a nobis.* Vides quot ipsum laudibus afficiat? In evangelii prædicatione omicuit, deque ea re Ecclesias omnes testes habuit; ordinatus est a nobis ad eandem quæ Paulus præstanda, et ubique socius ipsi tam in tentationibus, quam in periculis existit: hoc enim peregrinatio subindicat. Quinam autem horum verborum sensus est, *In hanc gratiam, quæ ministratur a nobis?* Hoc est, In hoc, ut verbum annuntiet, evangeliumque prædicet; vel, ut in ratione pecuniaria operam navet: imo utrumque his verbis mihi intelligi videtur. Subjicit postea, *Ad Domini gloriam et alacritatem vestram.* Quæ verba hunc sensum habent: Postulavimus, inquit, ut ipse nobiscum eligeretur, atque ad hoc munus designaretur, ut sacrarum pecuniarum promuscondus ac minister esset (neque enim parva hæc dignitas erat; *Considerate enim, inquiebat Petrus, viros ex vobis boni testimonii septem [Act. 6. 3]*); atque ab Ecclesiis, consentientibus totius populi calculis, creatus est. Quid autem hæc verba significant, *Ad gloriam Domini et vestram alacritatem.* Hoc est, ut et Dei gloria celebretur, et vos promptioribus animis sitis, cum probos eos esse perspexeritis, qui pecunias suscipiunt, nec quemquam

παρούσης ἀπολαύσωμεν [564] ἀδείας, καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρώπιᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ

Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΙΗ'.

Χάρις δὲ τῷ Θεῷ τῷ δόντι τὴν αὐτὴν σπουδὴν ὑπὲρ ὑμῶν ἐν τῇ καρδίᾳ Τίτου

α'. Πάλιν ἐπαινεῖ τὸν Τίτον. Ἐπειδὴ γὰρ περὶ ἐλεημοσύνης διελέχθη, διαλέγεται λοιπὸν καὶ περὶ τῶν μελλόντων ὑποδέχασθαι παρ' αὐτῶν τὰ χρήματα, καὶ ἀποκομίζειν αὐτά. Τοῦτο γὰρ συνεβάλλετο πρὸς τὴν συλλογὴν ταύτην, καὶ πρὸς τὸ μείζω ποιῆσαι τὴν προθυμίαν τῶν εἰσφερόντων. Ὁ γὰρ θαρρῶν ὑπὲρ τοῦ διακονουμένου, καὶ μὴ ὑποπτεῦναι τοὺς ὑποδεχομένους, μετὰ πλείονος τῆς δαφιλίας ἐπιδίδωσιν. Ὅπερ ἔνα καὶ τότε γένηται, ἄκουσον πῶς συνίστησι τοὺς ἐπὶ τοῦτο ἀφικομένους, ὧν ἦν πρῶτος Τίτος. Διδὸν καὶ φησι, *Χάρις δὲ τῷ Θεῷ τῷ δόντι τὴν αὐτὴν σπουδὴν ἐν τῇ καρδίᾳ Τίτου*. Τί ἐστι, *τὴν αὐτὴν*; Ἦνπερ καὶ ὑπὲρ Θεσσαλονικέων εἶχεν, ἢ τὴν αὐτὴν ἐμοί. Καὶ σκόπει σύνεσιν τοῦ Θεοῦ δεικνύς ἔργον τοῦτο ὄν, καὶ εὐχαριστεῖ τῷ δεδωκότι, ὥστε καὶ ταύτη προτρέψαι. Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς αὐτὸν διηγεῖρε, καὶ ἀπέστειλε πρὸς ὑμᾶς, αὐτὸς αἰτεῖ δι' ἐκείνου. Μὴ τοίνυν νομίσητε ἀνθρώπινον εἶναι τὸ γεγενημένον. Καὶ πῶθεν δὴλον ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν προέτρεψεν; *Ὅτι τὴν μὲν παράκλησιν ἐδέξατο, σπουδαιότερος δὲ ὑπάρχων, αὐθαίρετος ἐξῆλθεν*. Ὅρα πῶς καὶ αὐτὸν δείκνυσι τὰ αὐτοῦ πληροῦντα, ἐτέρων μὴ δεηθέντα. Καὶ εἰπὼν τοῦ Θεοῦ τὴν χάριν, οὐκ ἀφήσιν τοῦ Θεοῦ τὸ πᾶν εἶναι, πάλιν ἔνα καὶ ταύτῃ εἰς πλείονα ἐπισπάσθηται αὐτοὺς ἀγάπῃ, εἰπὼν ὅτι καὶ οἰκοθεν ἐγγίγεται. *Σπουδαιότερος γὰρ ὑπάρχων, αὐθαίρετος ἐξῆλθεν*, ἤρπασε τὸ πρᾶγμα, ἐπεπῆδησε τῷ θησαυρῷ, οἰκείαν ἐνόμισεν ὠφέλειαν τὴν ὑμετέραν διακονίαν· καὶ τῷ σφόδρα ὑμᾶς φιλεῖν, οὐδὲ ἐδεήθη τῆς παρ' ἐμοῦ παρακλήσεως, ἀλλὰ παρεκλήθη μὲν καὶ ὑπ' ἐμοῦ, οὐ μέντοι ἐντεῦθεν διηγέρθη, ἀλλ' οἰκοθεν καὶ ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος. *Συνεπέψαμεν δὲ μετ' αὐτοῦ τὸν ἀδελφόν, οὗ ὁ ἔπαινος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ διὰ πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν*.

Καὶ τίς αὐτός ἐστιν ὁ ἀδελφός; Τινὲς μὲν τὸν Λουκᾶν καὶ φασί, διὰ τὴν ἱστορίαν ἦνπερ ἔγραψε· τινὲς δὲ τὸν Βαρνάβαν· καὶ γὰρ τὸ ἀγραφον κήρυγμα εὐαγγέλιον καλεῖ. Καὶ τίνος ἔνεκεν οὐ τίθησιν αὐτῶν τὰ ὀνόματα, ἀλλὰ τὸν μὲν Τίτον καὶ ὀνομαστὶ γνωρίζει, καὶ ἀπὸ τῆς εἰς τὸ Εὐαγγέλιον συνεργίας καλεῖ (εἰ γε τοσοῦτον ἦν χρήσιμος, ὡς διὰ τὴν ἀπουσίαν αὐτοῦ μὴδὲ δυνθῆναι [565] μέγα τι καὶ γενναῖον ποιῆσαι τὸν Παῦλον· *τῷ γὰρ μὴ εὐρεῖν Τίτον τὸν ἀδελφόν μου, οὐκ ἔσχηκα ἀνεῖσιν τῷ πνεύματι μου*)· καὶ ἀπὸ τῆς ἀγάπης τῆς εἰς αὐτοὺς (τὰ γὰρ *σπλάγγνα αὐτοῦ περισσοτέρως ἔσσι*, φησί, πρὸς ὑμᾶς), καὶ ἀπὸ τῆς περὶ τὸ πρᾶγμα σπουδῆς (αὐθαίρετος γὰρ, φησὶν, ἐξῆλθε)· τοῦτους δὲ οὕτως

συνίστησιν, οὕτε ὀνομαστὶ τίθησιν; τί οὖν ἐστὶν εἰπεῖν; Ἴσως ἀγνοοῦντες ἦσαν αὐτοὺς· διόπερ οὐκ ἐμφιλοχῶρεῖ τοῖς ἔγκωμιόις, ἐπειδὴ μηδέπω πείραν αὐτῶν εἰλήφεισαν, ἀλλὰ τοσοῦτον λέγει, ὅσον εἰς σύστασιν αὐτοῖς ἤρκει μόνον καὶ τὸ φυγεῖν τὴν πονηρὰν ὑποψίαν. Πλὴν ἀλλ' ἴδωμεν πῶθεν καὶ αὐτὸν τοῦτον ἔγκωμιάζει. Πῶθεν οὖν ἔγκωμιάζει; Πρῶτον ἀπὸ τοῦ κηρύγματος ἐπαινῶν, οὐχ ὅτι ἐκήρυττε μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ ὡς ἐχρῆν, καὶ μετὰ τῆς προσηκούσης σπουδῆς. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι κηρύττει καὶ εὐαγγελίζεται, ἀλλ' ὅτι, *οὗ ὁ ἔπαινος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ*. Καὶ ἔνα μὴ δόξη κολακεύειν αὐτὸν, οὐχ ἔνα καὶ δύο καὶ τρεῖς ἀνθρώπους, ἀλλ' ὅλοκλήρους Ἐκκλησίας ἀγεῖ μαρτυρούσας αὐτῷ, λέγων· *ἀπὸ πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν*. Εἶτα καὶ ἀπὸ τῆς κρίσεως τῶν χειροτονησάντων αἰδέσιμον αὐτὸν ποιεῖ· οὐ μικρὸν δὲ καὶ τοῦτο. Διὰ τοι τοῦτο εἰπὼν, *οὗ ὁ ἔπαινος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ διὰ πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν*, ἐπιγαγε· *οὐ μόνον δέ*. Τί ἐστὶν, *οὐ μόνον δέ*; Οὐ μόνον ἀπὸ τούτου, φησὶν, ἐστὶν αἰδέσιμος, ὅτι κηρύττων εὐδοκίμει, καὶ ἐπαινεῖται παρὰ πάντων, ἀλλὰ καὶ χειροτονηθεὶς ὑπὸ τῶν Ἐκκλησιῶν σὺν ἡμῖν. Ὅθεν μοι δοκεῖ τὸν Βαρνάβαν αἰνίττεσθαι. Καὶ πολὺ τὴ ἀξίωμα αὐτοῦ σημαίνει· δείκνυσι γὰρ καὶ ἐπὶ τίνι κειροτονήθη. *Συνέκδημος γὰρ ἡμῶν*, φησὶ, *σὺν τῇ χάριτι ταύτῃ τῇ διακονουμένῃ ὑφ' ἡμῶν*. Εἶδες ὅσα αὐτοῦ τὰ ἐγκώμια; Εὐαγγελιζόμενος Ἰλαμψε, καὶ τὰς Ἐκκλησίας ἔσχεν ἐπὶ τούτῳ μαρτυρούσας πάσας· ἐχειροτονήθη ὑφ' ἡμῶν, καὶ ἐφ' οἷς Παῦλος, καὶ πανταχοῦ κοινωνῶνς αὐτῷ γέγονε, καὶ κατὰ τοὺς πειρασμοὺς καὶ κατὰ τοὺς κινδύνους· τὸ γὰρ ὄνομα τῆς ἐκδημίας τοῦτο αἰνίττεται. Τί δὲ ἐστὶ, *σὺν τῇ χάριτι ταύτῃ τῇ διακονουμένῃ ὑφ' ἡμῶν*; Ὅσπερ τὸν λόγον καταγγέλλειν, φησὶ, καὶ τὸ Εὐαγγέλιον κηρύττειν· ἢ ὥστε καὶ πρὸς τὰ χρήματα ὑπηρετήσασθαι· μᾶλλον δὲ, πρὸς ἀμφοτέρω μοι δοκεῖ λέγειν. Εἶτα ἐπάγει· *πρὸς τὴν αὐτοῦ τοῦ Κυρίου δόξαν καὶ προθυμίαν ὑμῶν*. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Ἠξιώσαμεν, φησὶ, χειροτονηθῆναι αὐτὸν μεθ' ἡμῶν, καὶ εἰς τὸ ἔργον τοῦτο προχειρισθῆναι, ὥστε οἰκονόμον γενέσθαι τῶν ἱερῶν χρημάτων καὶ διάκονον (οὐδὲ γὰρ τοῦτο μικρὸν ἦν· *Ἐπισκέψασθε* γὰρ, φησὶν, *ἀνδρας ἐξ ὑμῶν μαρτυρουμένους ἐκτά*)· καὶ ἐχειροτονήθη ὑπὸ τῶν Ἐκκλησιῶν, καὶ ψήφος τοῦ δήμου παντὸς ἐγένετο. Τί ἐστὶν, *εἰς τὴν αὐτοῦ τοῦ Κυρίου δόξαν καὶ προθυμίαν ὑμῶν*; Ἴνα καὶ Θεὸς δοξάζηται, καὶ ὑμεῖς προθυμότεροι γίνησθε, τῶν ὑποδεχομένων τὰ χρήματα ταῦτα δοκίμων ὄντων, καὶ οὐδενὸς ψευδοῦ τινα ὑποψίαν κατ' αὐτῶν τεκαῖν δυναμένου.

β'. Διὰ τοῦτο τοιοῦτους ἐπεζητήσαμεν, καὶ οὐχί [566] ἐνὶ μόνῳ τὸ πᾶν ἐπετρέψαμεν, ἵνα καὶ ταύτην φύγη τὴν ὑπόψιν, ἀλλὰ καὶ Τίτου ἐπέμψαμεν, καὶ μετὰ τοῦτο ἕτερον. Εἶτα ἐρμηνεύων αὐτὸ τοῦτο τὸ, *Πρὸς τὴν δόξαν τοῦ Κυρίου καὶ προθυμίας ὁμῶν*, ἐπήγαγε · *Στελλόμενοι τοῦτο, μὴ τις ἡμᾶς μωμήσῃται ἐν τῇ ἀδρότητι ταύτῃ τῇ διακονουμένῃ ὑφ' ἡμῶν*. Τί ποτὲ ἐστὶ τὸ λεγόμενον ; "Ἄξιον τῆς ἀρετῆς Παύλου, καὶ τὴν πολλὴν αὐτοῦ κηδεμονίαν ἐμφαίνον καὶ τὴν συγκατάθεσιν. "Ἴνα γὰρ μὴ τις ἡμᾶς ὑποπτεύσῃ, φησὶ, μηδὲ τὸν τυχόντα μῶμον καθ' ἡμῶν σχῆ, ὡς νοσιζομένων ἐκ τῶν ἐχειριζομένων ἡμῖν χρημάτων, διὰ τοῦτο τοιοῦτους ἐπέμψαμεν, καὶ οὐχ ἓνα μόνον, ἀλλὰ καὶ δύο καὶ τρεῖς. Εἶδες πῶς ἀπαλλάττει πάσης ὑπόψιας αὐτούς; οὐκ ἀπὸ τοῦ εὐαγγελίου, οὐδὲ ἀπὸ τοῦ χειροτονηθῆναι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ δοκιμοῦ, καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο χειροτονηθῆναι, ἵνα μὴ ὑποπτεύωνται. Καὶ οὐκ εἶπε, Μὴ ὑμεῖς μωμήσῃθε, ἀλλὰ, *Μὴ τις ἄλλος*. Καίτοι γε δι' αὐτούς τοῦτο ἐποίησε, καὶ ἠνέκατο εἰπὼν, *Εἰς τὴν αὐτοῦ τοῦ Κυρίου δόξαν καὶ προθυμίας ὁμῶν*· ἀλλ' ὁμως οὐ βούλεται αὐτοὺς πλῆξαι, ἀλλ' ἐτέρως φησὶ, *Στελλόμενοι τοῦτο ποιῆσαι*· καὶ οὐδὲ τούτῳ ἀρκεῖται, ἀλλὰ καὶ τῇ ἐπαγωγῇ θεραπεύει πάλιν λέγων, *Ἐν τῇ ἀδρότητι ταύτῃ τῇ διακονουμένῃ ὑφ' ἡμῶν*· καὶ μετ' ἐγκωμίου τὸ βαρῦ τιθεῖς. "Ἴνα γὰρ μὴ ἀλγήσωσι, μηδὲ εἰπωσιν, "Ἡμᾶς οὖν ὑφορᾶσθαι ἔχεις, καὶ οὕτως ἐσμέν ἄθλιοι, ὡς ὑποπτεῦσθαι ποτε ἐπὶ τοῦτοις; ἐπιδορθούμενος αὐτοὺς φησὶ, πολλὰ τὰ χρήματα τὰ ὑφ' ὁμῶν ἐστὶ πεμπόμενα, καὶ αὐτὴ ἡ ἀδρότης, τουτέστι, τὸ πλῆθος τῶν χρημάτων, ἱκανὸν τοῖς πονηροῖς παρασχεῖν ὑπόψιν, εἰ μὴ ἐπεδειξάμεθα ἃ τὴν ἀσφάλειαν. *Προνοοῦμεν γὰρ καλῶ, οὐ μόνον ἐνώπιον Κυρίου, ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον ἀνθρώπων*.

Τί ἴσον Παύλου γένοιτ' ἂν; Οὐδὲ γὰρ εἶπαν, Ἄπολύσθω καὶ οἰμωζέτω ὁ βουλόμενος τοιοῦτόν τι ὑποπτεῦειν· ἕως ἂν μὴ καταγινώσκῃ μου τὸ συνειδὲς, οὐδεὶς μοι λόγος τῶν ὑποπτεούντων· ἀλλ' ὅσῳ ἀσθενέστεροι ἦσαν, τοσοῦτω συγκατέβαινε μάλλον. Τῷ γὰρ κάμνοντι οὐκ ἀγανακτεῖν, ἀλλὰ βοηθεῖν χρή. Καίτοι γε τίνος ἀμαρτημάτων ἐσμεν πόρρω, ὡς ἐκείνος τῆς τοιαύτης ὑπόψιας; Οὐδὲ γὰρ, εἰ δαίμων τις ἦν, ὑπώπτευσεν ἂν τὸν μακάριον ἐκεῖνον εἰς τὴν διακονίαν^β ταύτην. Ἄλλ' ὁμως καὶ τοσοῦτον ἀπέχων τῆς ὑπονοίας τῆς πονηρᾶς, πάντα ποιεῖ καὶ πραγματεύεται, ὥστε μηδὲ σκιάν τινα καταλιπεῖν τοῖς κἂν ὀπωσοῦν ὑπονοῆσαι τι πονηρὸν βουλομένοις· καὶ οὐ μόνον κατηγορίας φέυγει, ἀλλὰ καὶ μώμους καὶ τὴν τυχῶσαν κατάγνωσιν καὶ ψιλὴν ὑπόνοιαν. *Συνεπέμψαμεν δὲ αὐτοῖς τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν*. Ἴδου πάλιν καὶ ἕτερον προστίθησι, καὶ τοῦτον μετ' ἐγκωμίου καὶ τῆς αὐτοῦ ψήφου καὶ πολλῶν ἐτέρων μαρτύρων. *Ὅν ἐδοκιμάσαμεν*, φησὶν, *ἐν πολλοῖς πολλακίς σπουδαῖον ὄντα, νυνὶ δὲ πολὺ σπου-*

δαίτερον. Ἐγκωμιάσας [567] αὐτὸν ἀπὸ τῶν εἰκείνων κατορθωμάτων, καὶ ἀπὸ τῆς πρὸς ἐκείνους ἀγάπης ἐπαίρει· καὶ ὁ περὶ Τίτου ἔλεγει, ὅτι *Σπουδαίτερος ὑπάρχων ἀυθαίρετος ἐξῆλθε*, τοῦτο καὶ περὶ τούτου, εἰπὼν, *Νῦν δὲ πολὺ σπουδαίτερον*· σπέριμα αὐτοῖς προαποτιθέμενος τῆς πρὸς Κορινθίους ἀγάπης. Καὶ λοιπὸν, ἐπειδὴ ἐπέδειξεν αὐτῶν τὴν ἀρετὴν, παρακαλεῖ καὶ αὐτοὺς ὑπὲρ αὐτῶν, λέγων· *Εἶτε ὑπὲρ Τίτου, κοινωνὸς ἐμῶς, καὶ εἰς ὑμᾶς συνεργός*. Τί ἐστίν, *Εἶτε ὑπὲρ Τίτου*; Εἰ δεῖ τι εἰπεῖν, φησὶν, ὑπὲρ Τίτου, ταῦτα ἔχω λέγειν ὅτι κοινωνὸς ἐμῶς, καὶ εἰς ὑμᾶς συνεργός. Ἡ γὰρ τοῦτο φησὶν, ἢ, Εἰ τι ὑπὲρ Τίτου ποιήσετε^ε, ὅτι οὐκ εἰς τὸν τυχόντα ποιήσετε· κοινωνὸς γὰρ ἐμῶς ἐστὶ. Καὶ δοκῶν ἐγκωμιάζειν τοῦτον, ἐκείνους ἐπαίρει, δεικνύς οὕτω περὶ αὐτὸν διακειμένους, ὡς ἀρκεῖν εἰς τιμῆς ὑπόθεσιν παρ' αὐτοῖς τὸ κοινωνὸν αὐτοῦ τινα φαίνεσθαι. Ἄλλ' ὁμως οὐκ ἠρκέσθη τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἕτερον ἐπήγαγε λέγων· *Εἰς ὑμᾶς συνεργός*. Οὐχ ἀπλῶς συνεργός, ἀλλ' ἐν τοῖς πρὸς ὑμᾶς, ἐν τῇ προκοπῇ τῇ ὑμετέρᾳ^δ, ἐν τῇ ἐπιδόσει, ἐν τῇ φιλίᾳ, ἐν τῇ σπουδῇ τῇ περὶ ὑμᾶς· ὅπερ μάλιστα οικειώσαι αὐτοῖς αὐτὸν ἠδύνατο. *Εἶτε ἀδελφοὶ ἡμῶν*. Εἶτε ὑπὲρ τῶν ἄλλων, φησὶν, ἀκούσαι τι βούλεσθε, καὶ οὗτοι μέγιστα ἔχουσι δικαιώματα συστάσεως τῆς πρὸς ὑμᾶς. Καὶ γὰρ καὶ αὐτοὶ, φησὶν, *Ἀδελφοὶ ἡμῶν^ε, καὶ ἀπόστολοι Ἐκκλησιῶν*· τουτέστιν, ὑπὸ Ἐκκλησιῶν πεμφθέντες. Εἶτα τὸ μαζέρον ἀπάντων, *Δόξα Χριστοῦ*. Εἰς ἐκεῖνον γὰρ ἀναίρεται ἅπερ ἂν εἰς τούτους γένηται. Εἶτε οὖν ὡς ἀδελφοῦς βούλεσθε δέξασθαι, εἶτε ὡς ἀποστόλους τῶν Ἐκκλησιῶν, εἶτε ὡς εἰς δόξαν Χριστοῦ ποιούντες, πολλὰς ἔχετε ἀφορμὰς τῆς περὶ αὐτοὺς εὐνοίας. Ὑπὲρ μὲν γὰρ Τίτου ἔχω λέγειν, ὅτι καὶ ἐμῶς κοινωνὸς καὶ ὁμῶν ἐραστής, ὑπὲρ δὲ τούτων, ὅτι ἀδελφοὶ, ὅτι ἀπόστολοι Ἐκκλησιῶν, ὅτι δόξα Χριστοῦ.

γ'. Ὅραξ ὅτι κἀνεῦθεν δῆλον, ὅτι τῶν ἀγνώστων ἦσαν αὐτοῖς; Ἡ γὰρ ἂν αὐτοὺς καὶ ἀπὸ τούτων ἐκόσμησεν, ἀφ' ὧν καὶ Τίτον, λέγω δὴ τῆς περὶ αὐτοῦ ἀγάπης. Ἄλλ' ἐπειδὴ οὐδέπω γινώριμοι ἦσαν, ὡς ἀδελφοῦς δέξασθε, φησὶν, ὡς ἀποστόλους τῶν Ἐκκλησιῶν, ὡς εἰς δόξαν Χριστοῦ ποιούντες· διὸ ἐπάγει· *Τὴν οὖν ἐνδειξὴν τῆς ἀγάπης ὑμῶν καὶ ἡμῶν καυχήσεως ὑπὲρ ὑμῶν, εἰς αὐτοὺς ἐνδείξασθε, εἰς πρόσωπον τῶν Ἐκκλησιῶν*. Νῦν δεῖξατε, φησὶ, πῶς μὲν ἡμᾶς ἀγαπάτε, πῶς δὲ ἡμεῖς οὐχ ἀπλῶς οὐδὲ εἰκὴ καυχώμεθα ἐν ὑμῖν· δεῖξατε δὲ τοῦτο, ἔαν εἰς αὐτοὺς ἀγάπην ἐνδείξῃσθε. Εἶτα καὶ φρικωδέστερον ποιεῖ τὸν λόγον λέγων· *Εἰς πρόσωπον τῶν Ἐκκλησιῶν*. Εἰς δόξαν, φησὶ, τῶν Ἐκκλησιῶν, εἰς τιμὴν. Ἄν γὰρ τούτους τιμήσῃτε, τὰς ἀποστειλάσας Ἐκκλησίας ἐτιμήσατε. Οὐ γὰρ εἰς αὐτοὺς διαβαίνει μόνον ἡ τιμὴ, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἐκπέμψαντας, οἱ ἐχειροτόνησαν αὐτοὺς, καὶ πρὸ ἐκείνων, εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν. [568] Ὅταν γὰρ τοὺς ἐκεῖνω διακονου-

^α Savil. in marg., ἐπιδείξομεθα.

^β Savil. in marg., ἀπιστίαν.

^ε Savil. in marg., ἢ ὅτι ὑπὲρ Τίτου τι ποιήσατε.

^δ *Legebatur* τῇ ἡμετέρᾳ.

^ε *Legebatur* ὑμῶν.

esse, qui ullam de ipsis, ne falsam quidem suspicionem conflare possit.

2. Ideo tales viros acquisivimus : nec uni dumtaxat id minoris commisimus, verum una cum eo, ut hanc quoque suspicionem fugiat, Titum etiam misimus, et cum illo alium. Postea autem hæc ipsa verba exponens, *Ad gloriam Domini et alacritatem vestram*, subdidit : 20. *Devitantes hoc, ne quis nos vituperet in hac plenitudine, quæ ministratur a nobis*. Quam tandem sententiam hic sermo habet? Dignam profecto Pauli virtute, et quæ ipsius curam et sollicitudinem atque indulgentiam declarat. Ne quis enim, inquit, sinistri aliquid de nobis suspicetur, ac vel levissimam reprehensionis ausam adversum nos habeat, velut de commissa nobis pecunia aliquid intervertentibus, idcirco tales viros misimus, non unum dumtaxat, sed et duos et tres. Vides quo pacto ipsos ab omni suspicionem vindicet, non solum quod evangelium prædicent, aut quod ordinati fuerint, sed etiam quod probitate præstent, ob idque ipsam ordinati sint, ne locus ullus suspicioni detur? Nec dixit, Ne vos vituperetis; sed, *Ne quis alius*. Atqui eorum causa hoc fecerat : idque his verbis indicavit, *Ad gloriam Domini et alacritatem vestram*; cæterum eos perstringere non vult, sed alio modo ait, *Devitantes hoc facere*. Ac ne hoc quidem contentus, rursus ipsos per ea quæ sequuntur delinit his verbis, *In hac plenitudine, quæ ministratur a nobis*; atque ita id, quod grave erat, cum laudibus ponens. Ne dolerent ac dicerent : Habesne quod de nobis suspicaris? atque ita miseri sumus, ut de his rebus apud te in suspicionem veniamus? hinc objectioni medetur, inquit : Multæ pecuniæ a vobis mittuntur; atque hæc plenitudo, hoc est, pecuniarum copia, satis magnam vim habet ad sinistram suspicionem in improborum animis ciendam, nisi cautionem adhibeamus. 21. *Providemus enim bona non solum coram Domino, sed etiam coram hominibus*.

Pauli laus. — Ecquid Pauli par esse queat? Non enim dixit : Pereat atque ejulet qui hujusmodi quidpiam suspicari in animum induxerit; donec me conscientia mea condemnet, hujusmodi suspensiones nihil moror : sed quo imbecilliores ipsi erant, eo magis ad eos sese demittebat. Ægrotanti quippe non succensere, sed opem afferre oportet. Et quidem a quo peccato tam longe reinoti sumus, quam ille ab ejusmodi suspicionem? Nam ne si dæmon quidem fuisset, hoc beati illius viri ministerium suspectum habuisset. Et tamen ille, quamlibet ab hac præpostera suspicionem procul dissitus, nihil non agit ac molitur, ut ne umbram quidem ullam iis relinquat, qui quoquo modo suspicari aliquid mali velint, ac non modo accusationes fugit, sed etiam leves reprehensiones ac nudas suspensiones. 22. *Misimus autem cum illis et fratrem nostrum*. En rursus alium quoque adjungit, eumque non sine laude, calculoque tum suo tum aliorum multorum. *Quem probavimus in multis sæpe sollicitum esse, nunc autem multo sollicitiorem*. Posteaquam eum ab his quibus præditus erat virtutibus

laudavit, ab ea quoque qua illos complectebatur benevolentia eum laudibus evehit; quodque de Tito dixerat, *Cum sollicitior esset, sua voluntate profectus est*, hoc de eo quoque prædicat dicens, *Nunc autem multo sollicitiorem*; studii erga Corinthios atque amoris semina prius in ipsorum animis inserens. Ac demum, eorum virtute declarata, Corinthios jam pro ipsis sic hortatur : 23. *Sive pro Tito, qui est socius meus, et in vobis adjutor*. Quid est, *Sive pro Tito*? Si quid dicere necesse est, inquit, hoc dicere habeo, quod socius meus est, et in vobis adjutor. Hoc enim est quod ait. Vel certe hoc vult : Si pro Tito aliquid feceritis, non vulgari cuiquam homini feceritis; socius quippe meus est. Quibus verbis cum eum laudare videatur, eos ipsos effert, ita affectos eos esse demonstrans, ut ad honorem alicui habendum satis ampla apud eos materia sit, ipsius socium esse. At hoc minime contentus, alterum quoque adjecit dicens : *In vobis adjutor*. Non utcumque adjutor, sed in iis rebus, quæ vestra intersunt, in vestro profectu atque incremento, in auxilia, in studio erga vos : id quod ad eorum benevolentiam ipsi conciliandam maximam vim habebat. *Sive fratres nostri*. Sive de aliis, inquit, quidpiam audire vultis, hi quoque maximas apud vos æquissimasque commendationis causas habent. Nam et ipsi *Fratres nostri* sunt, inquit, *et apostoli Ecclesiarum*; hoc est, ab Ecclesiis legati sunt. Deinde quod omnibus præstat, *Gloria Christi*. Ad eum enim omnia ea referuntur, quæ in ipsos facta fuerint. Quocirca, si ipsos ut fratres excipere vultis, sive ut Ecclesiarum legatos, sive ut Christi gloriam vobis proponentes, multas erga eos benevolentiam occasiones habetis. Nam pro Tito quidem hoc dicere habeo, quod socius quoque meus sit, vestrique amans; pro iis autem, quod fratres, quod Ecclesiarum legati, quod gloria Christi.

3. Videsne perspicuum hinc quoque esse, illos Corinthiis tum ignotos fuisse? Alioqui enim a quibus rebus Titum, ab iisdem etiam ipsos ornasset, nempe a benevolentia quam erga eos haberent. Sed quia nondum ipsis noti erant, Ut fratres, inquit, eos suscipite, ut Ecclesiarum apostolos, denique ut ad Christi gloriam hoc facientes : unde subjungit : 24. *Ostenasionem ergo, quæ est caritatis vestræ et nostræ gloriæ pro vobis, in illos ostendite in facie Ecclesiarum*. Nunc, inquit, planum facite quam me ipsi ametis, quamque ego rursus in vobis non frustra ac temere glorier : hoc porro ita demum planum facietis, si ipsis caritatem præstiteritis. Postea terrorem quoque sermoni suo adjicit dicens : *In faciem Ecclesiarum*; hoc est, ad Ecclesiarum gloriam et honorem. Nam si ipsis honorem habueritis, Ecclesiis profecto, a quibus missi sunt, honor a vobis habitus erit. Neque enim ad eos dumtaxat honor permanat, sed ad illos etiam, a quibus missi atque ordinati sunt; et præ omnibus id ad Dei gloriam tendit. Nam cum eos, qui illi ministrant, honore afflicimus, ad illum utique laus ea pervadit. In communi Ecclesiarum; hoc est, in publico Ecclesiarum cætu. Quod quidem non leve ducendum est : magna quippe sacri conventus, hoc est Ecclesiarum,

vis ac potentia est. Animadvertite quanta sit vis cœtus Ecclesiæ : oratio Petrum e vinculis exemit, Pauli os aperuit (Act. 12. 5) : horum suffragium eos, qui ad spirituales dignitates veniunt, haud leviter exornat. Ac propterea is, qui ordinaturus est, illorum preces tum poscit, atque ipsi calculum suum addunt, acclamantque ea quæ norunt qui mysteriis initiati sunt : neque enim fas est coram profanis cuncta detegere. Interdum autem nihil inter sacerdotem interest, et eos quibus præest, velut cum tremenda mysteria percipienda sunt : æque enim omnes ad ea admittimur : non sicut in Veteri Testamento alia subditus edebat, nec plebi fas erat iis vesci, quibus sacerdos vescebatur. Nunc autem secus se res habet, omnibus siquidem unum corpus, unam poculum proponitur. In precationibus quoque populum videris multum conferre. Etenim pro energumenis, et pro iis qui in pœnitentia sunt, communes et a sacerdote et ab ipsis preces fiunt ; atque omnes unam eandemque precem concipiunt, precem, inquam, misericordia plenam. Rursus cum eos, qui sacrosanctæ mensæ participes esse nequeunt, a sacris septis arcemus, inunda est altera oratio, in qua omnes æque humi jacemus, omnes æque consurgimus. Ad hæc cum pax danda vicissimque accipienda est, omnes mutuo nos exosculamur. Jam in tremendis quoque mysteriis, ut sacerdos pro plebe, ita plebs pro sacerdote vota facit : hæc enim verba, *et cum spiritu tuo*, nihil aliud quam hoc significant. Rursus ea oratio, qua Deo gratiæ aguntur, utriusque communis est : neque enim ipse solus gratias agit, sed etiam plebs universa. Nam cum prius illorum vocem sumpsit, atque illi assenserunt id digne ac juste fieri, tum demum gratiarum actionem auspicatur. Quid autem miraris, si cum sacerdote plebs interdum loquatur, cum etiam cum ipsis Cherabim ac supernis Virtutibus sacrosanctos illos hymnos communiter in cœlum mittat ? Hæc porro cuncta eo a me dicuntur, ut unasquisque, etiam ex iis qui subsunt, advigilet ; illudque intelligamus, nos omnes unum corpus esse, tantumque dumtaxat inter nos differre, quantum membra a membris differunt : ac proinde ne omnia ad sacerdotes rejiciamus ; quin potius nos Ecclesiæ totius, perinde ac communis corporis, cura afficiamur. Hoc enim et majorem securitatem affert, et majus virtutis incrementum nobis comparat. Audi quippe quomodo apostolorum tempore ipsi persæpe eos, quibus præerant, consilii socios adhibebant. Nam cum septem diaconos crearent, ad plebem prius retulerunt ; et cum Petrus Matthiam, de ea re cum omnibus qui tum aderant, tam viris quam mulieribus, agitavit. Neque enim hic qui præsumt fastum præ se ferre debent, nec qui subsunt, servi habendi sunt ; verum spirituale imperium est, hoc præsertim nomine superiores partes obtinens, quod pro vestræ salutis cura plures labores suscipiat, non autem quod plures honores requirat. Etenim omnes, ut domum unam, sic Ecclesiam habitare ; ut unum corpus, ita affectos esse convenit :

quemadmodum et baptismum unum est, et mensa una, et fons unus, et creatio una, sic et Pater unus. Cur ergo disjuncti et dissecti sumus, cum tot summæ conjunctionis vincula habemus ? Rursus enim eadem deplorare cogimur, quæ sæpenumero luctu prosequuti sumus : luctu quippe dignus est hic rerum status, in quo alii ab aliis usque adeo abrupti sumus, cum contra corporis unius compagem imitari nos oporteat. Sic enim a minore quoque is, qui major est, lucri aliquid facere queat. Nam si Moses quidpiam, quod in rem esset, ex socero didicerit, quod ipse non animadvertibat : quanto magis in Ecclesia hoc usu venire possit ? Quid autem causæ est, cur quod profanus homo perspiciebat, hoc spirituales fugeret ? Ut omnes qui tunc erant hominem eum esse intelligerent, et in secundo mari et in efringenda petra Dei auxilio indigere, miraculaque ea, non humanæ naturæ, sed divinæ potentiæ adscribi debere. Nunc quoque, si quispiam parum utilem sententiam dixerit, surgat alter ac loquatur.

Moses cur Jethro soceri consilium admiserit. — Quod si quamvis inferior sit, aliquid tamen quod ex usu sit dicat, sententiam illius comproba, nec eum quamlibet abjectum asperneris. Neque enim quisquam horum tam a proximo suo distat, quam socer ille a genero Mose, qui tamen sermonem ipsius minime fastidivit ; verum et consilium excepit eique paruit, et literis quoque mandavit, nec ejusmodi rem historię prodere erubuit, ut multorum hominum fastum dejiceret : ob idque hæc tamquam in cippo insculpta reliquit, quod multis hanc historiam utilitati fore perspectum haberet. Ne ergo eos qui optima dat consilia, etiamsi ex subditorum numero sint et abjectæ sortis, contemnamus, nec quæ ipsi censuerimus, ea prorsus obtinere velimus ; verum ut ea, quæ utilia visa fuerint, omnium calculis comprobentur. Plerique enim cæcutientium multa clarius perspexerunt, quam qui acute cernebant, quod contentionem majorem ac studium adhibuissent. Nec vero dicas, *Ecquid me in consilium vocas, si verbis meis non obtemperas ?* non enim consultoris, sed tyranni hæc accusationes sunt. Nam qui consultor est, hoc solum in arbitrio suo habet, ut quid censeat dicat : quod si sententia alia conducibilior appareat, et ipse suam sequi velit, non jam consultorem, ut jam dixi, sed tyrannum agit. Ne igitur sic faciamus, sed animum ab omni fastu atque arrogantia eximentes, id spectemus, non ut ea solum quæ ipsi decreverimus stent, sed ut ea sententia quæ conducibilior fuerit valeat, etiamsi a nobis minime allata sit. Neque enim parum lucri hinc colligemus, etiamsi ipsi quæ in rem sint non reperiamus, si ea quæ ab aliis utilis animadversa fuerint amplectamur ; et magnam a Deo mercedem accipiemus, inde maxime gloriam consequemur. Ut enim is qui utilem sententiam dixit, sapiens : ita nos, qui eam complexi sumus, prudentiæ candorisque laudem feremus. Ad hunc modum et domus et civitates, et ad hunc modum Ecclesia gubernata,

μένους τιμήσωμεν, εἰς αὐτὸν διαβαίνει τὰ τῆς εὐφροσύνης. Εἰς τὸ κοινὸν τῶν Ἐκκλησιῶν. Οὐ μικρὸν δὲ καὶ τοῦτο· καὶ γὰρ μεγάλη ἡ δύναμις τῆς συνόδου, ἡγοῦν τῶν Ἐκκλησιῶν. Σκόπει πῶς μεγάλη ἦν ἡ δύναμις τῆς συνόδου. Ἡ τῆς Ἐκκλησίας εὐχὴ τὸν Πέτρον ἀπὸ τῶν δεσμῶν ἔλυσε, τοῦ Παύλου τὸ στόμα ἠνέφηνε· ἡ τούτων ψῆφος, οὐχ ὡς ἔτυχε, καὶ τοὺς ἐπὶ τὰς πνευματικὰς ἀρχὰς ἐρχομένους κατακοσμεῖ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ μέλλων χειροτονεῖν καὶ τὰς ἐκείνων εὐχὰς καλεῖ τότε, καὶ αὐτοὶ ἐπιψήφίζονται, καὶ ἐπιθεῶσιν ἅπερ Ἰσασιν οἱ μεμνημένοι· οὐ γὰρ οἱ ἡμεῖς ἐπὶ τῶν ἀμυήτων ἐκκαλύπτειν ἅπαντα. Ἔστι δὲ ὅπου οὐδὲ διέστηκεν ὁ ἱερεὺς τοῦ ἀρχομένου· οἶον, ὅταν ἀπολαύειν δέη τῶν φρικτῶν μυστηρίων· ὁμοίως γὰρ πάντες ἀξιούμεθα τῶν αὐτῶν· οὐ καθάπερ ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς, τὰ μὲν ὁ ἱερεὺς ἤσθιε, τὰ δὲ ὁ ἀρχόμενος, καὶ θέμις οὐκ ἦν τῷ λαῷ μετέχειν ὧν μετεῖχεν ὁ ἱερεὺς. Ἄλλ' οὐ νῦν· ἀλλὰ πᾶσιν ἐν σῶμα πρόκειται, καὶ ποτήριον ἐν. Καὶ ἐν ταῖς εὐχαῖς δὲ πολὺ τὴν λαὸν ἴδοι τις ἂν συνεισφέρωντα. Καὶ γὰρ ὑπὲρ τῶν ἐνεργουμένων, ὑπὲρ τῶν ἐν μετανοίᾳ, κοινὰ καὶ παρὰ τοῦ ἱερέως, καὶ παρ' αὐτῶν γίνονται αἰεὶ εὐχαί, καὶ πάντες μίαν λέγουσιν εὐχὴν, εὐχὴν τὴν ἐλεύου γέμουσαν. Πάλιν ἐπειδὴν ἐφρῶμεν τῶν ἱερῶν περιθάλων τοὺς οὐ δυναμένους τῆς ἱερέως μετασχεῖν τραπέζης, ἕτερον δεῖ γενέσθαι εὐχὴν, καὶ πάντες ὁμοίως ἐπ' ἐδάφους κείμεθα, καὶ πάντες ὁμοίως ἀνιστάμεθα. Ὅταν εἰρήνης πάλιν μεταλαμβάνειν καὶ μεταδιδόναι δέη, πάντες ὁμοίως ἀσπάζόμεθα. Ἐπ' αὐτῶν πάλιν τῶν φρικτωδεστάτων μυστηρίων ἐπεύχεται ὁ ἱερεὺς τῷ λαῷ, ἐπεύχεται καὶ ὁ λαὸς τῷ ἱερεῖ· τὸ γὰρ, Μετὰ τοῦ πνεύματός σου, οὐδὲν ἄλλο οὐδὲ γὰρ ἐκείνος εὐχαριστεῖ μόνος, ἀλλὰ καὶ ὁ λαὸς ἅπας. Πρῶτερον γὰρ αὐτῶν λαθῶν φωνῆν, εἶτα συντιθεμένων ὅτι ἀξίως καὶ δικαίως τοῦτο γίνεται, τότε ἀρχεται τῆς εὐχαριστίας. Καὶ τί θαυμάζεις, εἰ ποῦ μετὰ τοῦ ἱερέως ὁ λαὸς φθέγγεται, ὅπου γε καὶ μετ' αὐτῶν τῶν Χερουβὶμ καὶ τῶν ἄνω δυνάμεων, κοινῆ τοὺς ἱεροῦς ἐκείνους ὕμνος ἀναπέμπει; Ταῦτα δὲ μοι πάντα ἐκεῖνα εἰρηται, ἵνα ἕκαστος καὶ τῶν ἀρχομένων νήψη, ἵνα μάθωμεν ὅτι σῶμά ἐσμεν ἅπαντες ἐν, τοσούτην ἔχοντες πρὸς ἀλλήλους διαφορὰν, ὅσην μέλη πρὸς μέλη καὶ μὴ τὸ πᾶν ἐπὶ τοὺς ἱερέως ῥίπτωμεν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ, ὡς περ κοινὸν σῶματος, τῆς Ἐκκλησίας ἀπάσης οὕτω φροντίζωμεν. Τοῦτο γὰρ καὶ ἀσφάλειαν πλείονα, καὶ ἡμῖν ἐπίδοσιν μείζονα κατασκευάζει· πρὸς ἀρετὴν. Ἄκουσον γοῦν ἐπὶ τῶν ἀποστόλων, πῶς ἀλλαχοῦ τοὺς ἀρχομένους κοινωνοὺς τῆς γνώμης ἐλάμβανον. Καὶ γὰρ ὅτε τοὺς ἐπὶ τὰ ἐχειροτόνουν, τῷ δήμῳ πρῶτερον ἐκοινώσαντο· καὶ ὅτε τὸν Ματθίαν ὁ Πέτρος, τοῖς παροῦσιν ἅπασιν τότε, καὶ ἀνδράσι καὶ γυναῖσιν. [569] Οὐ γὰρ ἀρχόντων τύφος ἐστὶ τὰ ἐνταῦθα, οὐδὲ ἀρχομένων δουλοπρέπεια, ἀλλὰ ἀρχὴ πνευματικῆ, τούτῳ μάλιστα πλεονεκτοῦσα, τῷ τὸ πλεόν τῶν πόνων καὶ τῆς ὑπὲρ ὑμῶν ^b

ἀναδέχεται φροντίδος, οὐ τῷ τιμᾶς πλείους ἐπιζητεῖν. Καὶ γὰρ ὡς μίαν οἰκίαν δεῖ τὴν Ἐκκλησίαν οἰκεῖν, ὡς σῶμα ἓν, οὕτω διακεῖσθαι πάντας· ὡς περ οὖν καὶ βάπτισμα ἓν ἐστὶ, καὶ τράπεζα μία, καὶ πηγὴ μία, καὶ κτίσις μία, καὶ Πατὴρ εἷς. Τί τοίνυν διηρήμεθα, τοσοῦτων συναγόντων ἡμᾶς; τί διεσπάζομεθα; Ἀναγκαζόμεθα γὰρ πάλιν τὰ αὐτὰ ὀδύρασθαι, ἃ πολλάκις ἐθρήνησα· πένθους ἀξία τὰ παρόντα· οὕτω σφόδρα ἀπ' ἀλλήλων ἐσμέν ἀπεθρήγγεμένοι, δέον ἐλθὲν σῶματος μιμεῖσθαι συνάφειαν. Οὕτω γὰρ καὶ παρὰ τοῦ ἐλάττονος ὁ μείζων κερδᾶται δυνήσεται. Εἰ γὰρ Μωϋσῆς παρὰ τοῦ κηδεστοῦ τι τῶν συμφερόντων ἔμαθεν ὅπερ αὐτὸς οὐ συνείδε, πολλῷ μᾶλλον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦτο ἂν γένοιτο. Καὶ τί δὴ ποτε, ὅ συνείδεν ὁ ἀπίστος, οὐ συνείδεν ὁ πνευματικός; Ἴνα μάθωσιν ἅπαντες οἱ τότε, ὅτι ἄνθρωπος ἦν, κἂν θάλατταν σχίζῃ, κἂν πέτραν ῥηγνύῃ, τῆς τοῦ Θεοῦ ῥοπῆς δεῖται· καὶ ὅτι ἐκεῖνα οὐκ ἀνθρωπίνης φύσεως ἦν, ἀλλὰ Θεοῦ δυνάμεως. Καὶ νῦν, εἰ οὐ λέγει τὰ συμφέροντα ὁ ὀφθαλμῶν, ἕτερος ἀναστὰς εἰπάτω.

Κἂν ἐλάττων ἦ, λέγῃ δὲ τι τῶν συμφερόντων, κῶρῳσον τὴν γνώμην· κἂν τῶν σφόδρα εὐτελεστάτων ἦ, μὴ ἀτιμάσῃς. Οὐδεὶς γὰρ τούτων ἀφέστηκε τῶν πλησίον, ὅσον ὁ κηδεστὴς τοῦ Μωϋσέως· ἀλλ' οὐκ ἀπηξίωσεν ἀκοῦσαι, ἀλλὰ καὶ ἐδέξατο τὴν γνώμην, καὶ ἐπίσθη, καὶ ἀνάγραφτον ἐποίησε, καὶ οὐκ ἠσχύνθη ταῦτα ἱστορία παραδοῦναι, τὸν τῶν πολλῶν τύπον καθαιρῶν. Διὸ καὶ ὡς ἐν στήλῃ τῷ βίβη ταῦτα γράψας κατέλιπεν· ἦδει γὰρ πολλοῖς χρησίμον ἐσομένην τὴν ἱστορίαν. Μὴ δὲ παρορῶμεν τοὺς τὰ δέοντα συμβουλευόντας, κἂν τῶν ἀρχομένων τις ἦ, κἂν τῶν εὐτελῶν, μηδὲ ἅπερ ἂν ἡμεῖς εἰσηγησώμεθα ^d, ταῦτα πάντως κρατεῖν ἀξιῶμεν· ἀλλ' ἅπερ ἂν συμφέροντα φανῇ, ταῦτα παρὰ πάντων κυροῦσθω. Πολλοὶ γὰρ τῶν ἀμβλυωτόντων πολλὰ συνείδον μᾶλλον ὑπὲρ τοὺς ὀφθαλμοὺς βλέποντας, διὰ τὸ σπουδάσειν καὶ συντετάσθαι. Μηδὲ λέγε, Τί με καλεῖς εἰς συμβουλήν, εἰ μὴ ἀκούεις ὁ λέγω; οὐκ ἐστὶ συμβούλου ταυτὶ τὰ ἐγκλήματα, ἀλλὰ τυράννου. Ὁ γὰρ σύμβουλος εἰπεῖν τὰ παρ' αὐτοῦ κύριός ἐστι μόνον· ἂν δὲ καὶ ἕτερον λυσιτελέστερον φανῇ, ὁ δὲ τὰ παρ' αὐτοῦ πράττειν ὁ ἐθέλῃ, οὐκέτι σύμβουλός ἐστιν, ἀλλὰ τυράννος, ὡς περ ἔφην. Μὴ δὲ οὕτω ποιῶμεν, ἀλλὰ τύφου παντός καὶ ἀπονοίας ἀπαλλάξαντες τὴν ψυχὴν, σκοπῶμεν οὐχ ὅπως μόνον τὰ ἡμέτερα σταίῃ, ἀλλ' ὅπως ἡ συμφέροντα γινώμη κρατήσῃ, κἂν μὴ παρ' ἡμῶν εἰσφέρηται. Οὐδὲ γὰρ [570] μικρὸν κερδανύμεν, κἂν μὴ τὰ δέοντα εὐρωμεν, αὐτοὶ τὰ παρ' ἑτέρων φανέντα δεχόμενοι, καὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ πολὺν ληψόμεθα τὸν μισθόν, καὶ δόξης δὲ οὕτω μάλιστα ἀπολαύσομεν. Ὅσπερ γὰρ ἐκεῖνος ὁ τὰ συμφέροντα εἰπὼν, σοφός· οὕτως ἡμεῖς καταδιεξάμενοι, καὶ αὐτοὶ συνέσεως καὶ εὐγνωμοσύνης καρπωσόμεθα ἔπαινον. Οὕτω καὶ οἰκίαι καὶ πόλεις, οὕτω καὶ Ἐκκλησία οἰκονομουμένη, μείζονα λήφεται προσθήκην· οὕτω

* *Legebatur* καὶ ἡμῖν ἐπιδιδῶσι... κατασκευάζειν.

b *Legebatur* πόνων ὑπὲρ τῆς ὑμῶν

c *Savil. in marg.*, δέοντα, et paulo post συντελούντων, πρὸν συμφερόντων.

d *Legebatur* εἰσηγησόμεθα.

e *Savil. suscipitur* legendum κρατεῖν.

καὶ ἡμεῖς τὸν παρόντα βίον ἀριστα οἰκονομήσαντες, τῶν μαλλόντων ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο

πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΑΙΑ ΙΘ'.

Περὶ μὲν γὰρ τῆς διακορίας τῆς εἰς τοὺς ἀγίους περιττόν μοι ἐστὶ τὸ γράψαι ὑμῖν.

α'. Τοσαῦτα περὶ αὐτῆς εἰπὼν, ἐνταυθα φησι, *Περιττόν μοι ἐστὶ τὸ γράψαι ὑμῖν*. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶν αὐτοῦ τὸ συντετόν, ὅτι τοσαῦτα εἰπὼν, λέγει, *Περιττόν μοι ἐστὶ τὸ γράψαι ὑμῖν*, ἀλλ' ὅτι καὶ πάλιν λέγει περὶ αὐτῆς. Ταῦτα μὲν γὰρ ἅ μικρὸν ἐμπροσθεν εἶρηκε, περὶ τῶν τὰ χρήματα ὑποδεξαμένων εἶπεν, ὥστε τιμῆς ἀπολαῦσαι πολλῆς· τὰ δὲ πρὸ ἐκείνων, ἃ περὶ Μακεδόνων διελέγετο, ὅτι ἡ κατὰ βῆθους πτωχεία αὐτῶν ἐπερίσσευεν εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ἀπλότῃτος αὐτῶν, καὶ τὰ ἄλλα πάντα, περὶ φιλανθρωπίας καὶ ἐλεημοσύνης. Ἄλλ' ὅμως, καὶ ἐμπροσθεν τοσαῦτα εἰπὼν, καὶ πάλιν μέλλων εἶρεῖν, *Περιττόν μοι ἐστὶ*, φησί, *τὸ γράψαι ὑμῖν*. Ποιεῖ δὲ τοῦτο, ὥστε μάλλον^α αὐτοῦς ἐπισπάσασθαι. Αἰσχύνεται γὰρ ἄνθρωπος δόξαν τοιαύτην ἔχων, ὡς μὴ δέεσθαι συμβουλῆς, ἐλάττων φανῆναι τῆς ὑπολήψεως καὶ ὑστερεῖσθαι. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς κατηγορίας ποιεῖ πολλάκις, κατὰ παράλειψιν λέγων· καὶ γὰρ μεγάλην ἔχει τὴν ἰσχύον. Ὁ γὰρ δικαστῆς δρῶν τὴν μεγαλοψυχίαν τοῦ κατηγοροῦ, οὐδὲ ὑποπτεῦει λοιπόν. Λογίζεται γὰρ, ὅτι ὁ πολλὰ ἐξὼν εἰπεῖν οὐκ εἰπὼν, πῶς; ἂν τὰ οὐκ ὄντα πλάσσει; καὶ δίδωσι καὶ μείζον ὑποπτεῦειν, ἢ εἰπεῖν^β, καὶ ἥθους χρηστοῦ ὑπόνοιαν περιτίθῃσιν αὐτοῦ. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς συμβουλῆς καὶ ἐπὶ τῶν ἐγκωμίων ποιεῖ. Εἰπὼν γὰρ, *Περιττόν ἐστὶ τὸ γράψαι*, ὅρα πῶς συμβουλεύει· *Οἶδα γὰρ τὴν προθυμίαν ὑμῶν, ἣν ὑπὲρ ὑμῶν καυχώμην Μακεδόσι*. Μέγα μὲν οὖν καὶ τὸ αὐτὸν εἰδέναι· πολλῶν δὲ πλέον καὶ τὸ εἰς ἐτέρους ἐξενεγκεῖν· μείζονα γὰρ ἔχει τὴν ἰσχύον· οὐ γὰρ ἂν ἠθέλησαν ἐπὶ τοσοῦτον καταισχυθῆναι. Εἶδες σύνεσιν προαιρέσεως;· Ἄπὸ ἄλλων, τῶν Μακεδόνων, προέτρεψε. *Γνωρίζω γὰρ ὑμῖν*, φησί, *τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν δεδομένην ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Μακεδονίας*. Προέτρεψεν ἀπ' αὐτῶν· Οἷτινες γὰρ, φησὶν, οὐ μόνον τὸ ποιῆσαι, ἀλλὰ καὶ τὸ θέλειν προεἰρηξασθε ἀπὸ πέρουσι. Προέτρεψεν ἀπὸ [571] τοῦ Κυρίου· *Γινώσκετε γὰρ*, φησί, *τὴν χάριν τοῦ Κυρίου ὑμῶν, ὅτι δι' ἡμᾶς ἐπτώχευσε, πλούσιος ὢν*. Πάλιν ἐπὶ τὸ ἰσχυρὸν κεφάλαιον καταφεύγει, τὸ ἃ φ' ἐτέρων. Ζηλότυπον γὰρ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος. Καὶ ἔδει μὲν τὸ τοῦ Κυρίου ὑπόδειγμα μάλλον αὐτοῦς ἐφελεῖσθαι, καὶ μετ' ἐκείνου, τὸ τῆς ἀντιδόσεως· ἀλλ' ἐπειδὴ ἄσθενέστεροι ἦσαν, τούτῳ μάλλον ἐφέλκεται. Οὐδὲν γὰρ τοσοῦτον, ὅσον ὁ ζῆλος ποιεῖ. Σκόπει δὲ πῶς αὐτὸ καὶ καινοτέρως εἰσάγει. Οὐ γὰρ εἶπε, Τούτῳ μεμῆσασθε· ἀλλὰ τί; Ὁ ἐξ ὑμῶν ζῆλος

ἠρέθισε τοὺς πλείονας. Τί λέγεις; πρὸ μικροῦ ἔλεγες, ὅτι αὐτεπάγγελτοι, μετὰ πολλῆς τῆς παρακλήσεως δέομενοι ἡμῶν· πῶς οὖν Ὁ ἐξ ὑμῶν ζῆλος; Ναί, φησὶν· οὐ συνεβουλεύσαμεν, οὐ παρεκαλέσαμεν, ἀλλ' ἐπηνέσαμεν μόνον ὑμᾶς, ἐκαυχησάμεθα μόνον, καὶ τοῦτο ἤρκεσεν αὐτοῖς εἰς προτροπὴν. Εἶδες πῶς δι' ἀλλήλων αὐτοὺς διεγείρει, τούτους μὲν δι' ἐκείνων, ἐκείνους δὲ διὰ τούτων, καὶ τῷ ζῆλῳ καὶ ἐγκώμιον ἀνέμιξε μέγιστον; Εἶτα ἵνα μὴ αὐτοὺς ἐπαίρη, κεκολασμένως μεθοδεῦσι, λέγων· Ὁ ἐξ ὑμῶν ζῆλος ἠρέθισε τοὺς πλείονας. Ἐννόησον τοίνυν ὅσον ἐστὶν ἐτέροις^δ γενομένους αἰτίους τῆς φιλοτιμίας ταύτης, αὐτοὺς ὑστερεῖσθαι κατὰ τὴν εἰσφορὰν ταύτην. Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπε, Μιμῆσασθε ἐκείνους· οὐ γὰρ τοσοῦτον εἶχε τὸν ζῆλον· ἀλλὰ πῶς; Ἐκείνοι ὑμᾶς ἐμιμήσαντο· μὴ δὲ φανῆτε τῶν μαθητῶν ἐλάττους οἱ διδάσκαλοι. Καὶ ὅρα πῶς διεγείρων αὐτοὺς καὶ ἀνάπτων μείζονως, ὑποκρίνεται μετ' αὐτῶν ἐστάναι, καθάπερ ἐν φιλονεικίᾳ τινὶ καὶ ἀμίλλῃ τὸ μέρος αὐτῶν ἐπιλεγόμενος. Καθάπερ γὰρ ἀνωτέρω ἔλεγεν, ὅτι *ἄθθαίρετο μετὰ πολλῆς παρακλήσεως προσήλθον ἡμῖν, εἰς τὸ παρακαλέσθαι ἡμᾶς τίτον, ἵνα καθὼς προσήρηξοτο, οὕτως ἐπιτελέσθαι τὴν χάριν ταύτην*· οὕτω καὶ ἐνταυθα φησὶν, ὅτι *διὰ τοῦτο ἐπεμψα τοὺς ἀδελφοὺς, ἵνα μὴ κενωθῇ τὸ καύχημα ὑμῶν*. Εἶδες αὐτὸν ἀγωνιῶντα καὶ τρέμοντα, ἵνα μὴ δόξῃ προτροπῆς ἕνεκεν εἰρηκέναι μόνον ἃ εἶπεν, ἀλλὰ, τῷ οὕτως ἔχειν, φησὶν, ἐπεμψα τοὺς ἀδελφοὺς· τοσαύτην ὑπὲρ ὑμῶν ποιούμαι σπουδὴν, ἵνα μὴ κενωθῇ τὸ καύχημα ὑμῶν. Καὶ δοκεῖ τοῦ μέρους αὐτῶν ποιεῖν τῶν Κορινθίων διὰ πάντων, καίτοι πάντων ὁμοίως κηρόμενος. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστι· Πάνυ σεμνύνομαι ἐφ' ὑμῖν, καλῶς πίζομαι παρὰ πάντων, ἐκαυχησάμην καὶ παρ' ἐκείνους· ὥστε, ἂν ὑστερησῆτε, κοινὰ τὰ τῆς αἰσχύνης. Καὶ τοῦτο δὲ μεμετρημένος· προσέθηκε γὰρ, *Ἐν τούτῳ τῷ μέρει*· οὐ πανταχοῦ· *ἵνα, καθὼς ἔλεγον, παρσκευασμένοι ἦτε*. Οὐδὲ γὰρ εἶπον, ὅτι μέλλουσιν, ἀλλ' ὅτι πάντα ἠυτέρεπισται, καὶ οὐδὲν αὐτοῖς ἐνδεῖ λοιπόν. Τοῦτο οὖν βούλομαι διὰ τῶν ἔργων δειχθῆναι, φησὶν. Εἶτα καὶ αὐξεί τὴν ἀγωνίαν, λέγων· *Μὴ πως, εἰν ἔλλωσι σὺν ἐμοὶ Μακεδόνας, καταισχυρθώμεν ἡμεῖς (ἵνα μὴ λέγωμεν, ὑμῶς), [572] ἐν ταύτῃ τῇ ἀποστάσει τῆς καυχήσεως*.

β'. Μείζων ἡ ἐντροπή, ὅταν πολλοὺς ἐπιστήσῃ τοὺς θεατὰς, αὐτοὺς τοὺς ἀκηκόοντας. Καὶ οὐκ εἶπε, Φέρω γὰρ Μακεδόνας μετ' ἐμοῦ, ἔρχονται γὰρ Μακεδόνες μετ' ἐμοῦ, ἵνα μὴ δόξῃ ἐπίτῃδες αὐτὸ ποιεῖν· ἀλλὰ πῶς; *Μὴ πως, εἰν ἔλλωσι σὺν ἐμοὶ Μακεδόνας*.

^α Savil. in marg., ὡς μέλλων.

^β Dunæus recte conjicit ἢ εἶπεν.

^γ Παραινέσεως?

^δ Sic Savil. conjicit, et ita legit interpres Latinus. In editis ἐτέροις.

majoribus incrementis augebitur : nos quoque præ-
senti vita optime instituta, futuris bonis potiemur :

quibus utinam omnes potiamur per gratiam et beni-
gnitatem, etc.

HOMILIA XIX.

CAP. 9. v. 1. *Nam de ministerio quod fit in sanctos, superfluum est mihi scribere ad vos.*

1. Posteaquam tot verba de ea re habuit, ait : *Superfluum est mihi scribere ad vos.* Nec vero in hoc tantum ipsius prudentia enitet, quod, tam longa oratione habita, supervacaneum esse ait ad eos scribere, sed in hoc etiam, quod de eadem re rursus verba facit. Nam ea quidem quæ paulo ante dixit, de iis dixit qui pecunias susceperant, hoc videlicet agens, ut ipsi magno in honore haberentur : ea vero, quæ de Macedonibus antea disserebat, nempe quod altissima eorum paupertas in divitiis simplicitatis eorum abundaret, cæteraque omnia, ad beneficentiam elemosynamque spectabant. Et tamen, quamvis tam multa et prius dixisset et rursus dicturus esset, *Superfluum mihi est*, inquit, *scribere ad vos.* Hoc porro eo facit, ut eorum animos alliciat. Pudet quippe hominem, qui ea existimatione est, ut ne consilio quidem egere videatur, mortalium de se opinioni imparem reperiri. Plerumque etiam, cum accusatione utendum est, ita facit, quædam præmittens : hoc enim non parvam vim habet. Judex siquidem, accusatoris magnanimitatem perspicens, nihil deinceps suspicionis habet. Id enim secum reputat, nullo modo fieri posse, ut qui, cum multa dicere in promptu haberet, tamen dicere supersederit, is falsa crimina confingat. Sic etiam plura suspicari suadet, quam ipse dixerit ; sibi que ipsi probitatis existimationem conciliat. Atque hoc tum in consiliis, tum in laudibus facit. Postquam enim dixit, *Superfluum est mihi scribere*, vide quo pacto eos moneat : 2. *Scio enim promptum animum vestrum, pro quo de vobis glorior apud Macedones.* Magnum est quod ipse norit, multo majus quod ad alios efferat : majoris quippe hoc ponderis est ; non enim in tanta hominum multitudine dedecore affliti voluissent. Videsne quam in monendo prudentiam adhibeat ? Ab aliis, nempe a Macedonibus, eos cohortatus est : *Notam enim, inquit, facio vobis gratiam Dei, quæ data est in Ecclesiis Macedoniae* (2. Cor. 8. 4). Ab ipsis hortatus est, his verbis utens : Qui non solum facere, sed et velle cœpistis ab anno superiori. Tum a Domino quoque hortatus est, dicens : *Notis enim gratiam Domini nostri, quoniam propter vos egenus factus est, cum dives esset* (Ibid. v. 9). Rursus ad firmum caput confugit, ab aliis exemplum petens. Zelotypum enim est mortalium genus. Et quidem par erat ut illi Domini potius exemplo, ac deinde præmiorum spe moverentur ; sed quia imbecilliores erant, hac potius ratione ipsos pertrahit. Neque enim quidquam est, quod tantum efficiat, quantum zelus. Ac velim animadvertas quam novo modo hoc invehat. Non enim dixit, Hos imitemini, sed quid ? *Vestra æmulatio provocavit plurimos.* Quid ais ? aliquanto ante dicebas, quod voluntarie et

cum multa deprecatione obsecrantes nos : quomodo ergo *Vestra æmulatio* ? Ita est, inquit : non suasimus, non cohortati sumus ; vos laudibus tantum extulimus, de vobis gloriati sumus ; idque ad excitandos illos abunde fuit. Vides quomodo hos per illos, ac vicissim illos per hos excitet, atque zelotypiæ maximam laudem adjungat ? Mox, ne animos illis attollat, orationem arte quadam castigantem more temperat, inquit : *Vestra æmulatio provocavit plurimos.* Perpende itaque quam turpe sit, eos ipsos, qui hujusce liberalitatis auctores aliis exstiterunt, in hoc largitionis genere posteriores partes ferre. Ideo non dixit, Illos imitemini ; neque enim tanto illos zelo inflammasset ; sed quomodo ? Vestrum illi exemplum sequuti sunt : ne magistri discipulis inferiores videamini. Ac perspice quomodo, ut eos vehementius excitet atque incendat, cum iis se stare simulet, non secus atque in certamine quodam et contentione ad eorum partes se conferens. Ut enim superius dicebat, *Voluntarii et cum multa exhortatione nos deprecantes*, ad nos venerunt, ita ut *Titum rogaemus, ut quemadmodum cœpit, ita et perficiat gratiam istam* : ita hic quoque ait : 3. *Idcirco misi fratres, ut ne quod gloriemur, evacuetur in hac parte.* Videsne quam anxio ac trepido animo sit, ne ea quæ dixit, cohortationis tantum causa dixisse videatur ; Verum quia res ita se habeat, fratres, inquit, misi : tantæ videlicet mihi propter vos curæ est, ne gloria nostra evacuetur. In quo ita se gerit Paulus, ut prorsus ad Corinthiorum partes sese adjungere videatur, tametsi revera omnibus æque consulit. Horum porro verborum hic sensus est : Magnopere propter vos glorior : apud omnes me efferro, apud illos etiam me jactavi : quocirca si procrastinetis, commune mihi vobiscum hoc dedecus erit. Atque hic quoque sermonem temperavit : adjecit enim, *In hac parte*, non omnibus in rebus, *ut quemadmodum dixi, parati sitis.* Neque enim dixeram eos paratos fore, sed omnia jam prompta ac parata esse, nec quidquam jam ipsis deesse. Hoc igitur, inquit, reipsa comprobari volo. Postea animi anxietatem his verbis amplificat : 4. *Ne, si venerint Macedones mecum, et imparatos vos invenerint, confundamur nos (ut non dicamus, vos) in hac substantia gloriationis.*

2. Major incutitur pudor, cum quis magno numero spectatores adhibet, et eos qui audierunt. Nec vero dixit, Macedones mecum duco ; mecum enim illi ad vos se conferunt ; ne hoc delicta opera facere videatur : quoniam autem modo ? *Ne forte, si venerint Macedones.* Fieri siquidem potest ut veniant. Hoc quippe modo suspicionem omnem a se removet : si alio modo dixisset, contentiosiores illos redditurus erat. Vide quomodo non tantum spiritualibus, sed humanis etiam rationibus eos impellat. Nam etsi me, inquit, haud magni ducitis, ac fidenti animo eatis, ut a

me viam impetraturi, ac certe Macedonas vobis animo proponite, *Ne forte, si veniant, vos offendant*; non dixit, nolentes, sed *imparatos*, nondumque munere vestro plene perfunctos. Quod si non confestim largiri, turpe est, nihil prorsus, aut certe minus, quam par sit, largiri, ejus tandem dedecoris sit, cogites licet. Postea leniter simul atque ad feriendum accommodate id quod hinc eventurum est, exponit his verbis: *Confundamur nos, ut non dicamus, vos*. Rursus orationem reprimit, dicens: *In hac substantia gloriationis*; non ut ipsos signiores efficiat, sed ut ostendat eos, qui aliis virtutibus floreat, curare debere ut in hac quoque magna cum animi fiducia versentur. 5. *Necessarium ergo existimavi rogare fratres, ut prius perveniant ad vos, et præparent repromissam benedictionem hanc paratam esse, sic quasi benedictionem, non tamquam avaritiam*. Rursus istud alio modo repetit: ac ne temere his verbis uti videatur, nullam aliam hujus itineris suscipiendi causam esse ait, quam ne ipsi pudore suffundantur. Videsne jam, quomodo illa verba, *Superfluum est mihi scribere ad vos*, admonitionis exordium fuerint? Perspicis quippe quot de hujusmodi ministerio verba fundat? Ad hæc illud quoque dicere licet, quod, ne secum ipse pugnare videatur, qui cum dixisset, *Superfluum*, tamen de ea re verba faciat, præterquam quod de celeritate ac munificentia promptitudineque animi disserit, per hæc illud etiam efficit. Hæc enim tria exigit: atque hæc quidem capita etiam in initio epistolæ movit: nam cum diceret, *In multo experimento tribulationis abundantia gaudii ipsorum fuit, et altissima paupertas abundavit in divitiis simplicitatis eorum* (2. Cor. 8. 2), nil aliud his verbis significabat, quam quod multum contulissent, et cum gaudio ac celeritate; ac munerum amplitudo non modo illos mœrore minime affecisset, sed ne illud quidem, quod in tentationibus versarentur, quod tamen gravius erat, quam facultates suas impertire. Atque etiam in his verbis, *Seipos nobis dederunt*, eorum animi promptitudinem magnamque fidem ostendit. Rursum autem eadem hic quoque tractat. Quoniam enim liberalitas et hilaritas fere inter se pugnant, atque is quidem, qui multum tribuit, sæpe mœrore afficitur: hic contra, ne doleat, parcus tribuit, vide quonam pacto et cum ea quæ ipsum decebat prudentia utriusque curam gerat. Non enim dixit, *Parca lubenti animo dare præstat*, quam multa invito; quandoquidem utrumque volebat, ut et multum et libenter tribuerent: sed quomodo? *Ut præparent vestram benedictionem paratam esse sicut benedictionem, et non tamquam avaritiam*. Prius ab eo, quod jucundius ac levius erat, auspicatur, ut ne inviti largiantur: benedictio enim est, inquit. En quo pacto inter cohortandum enascentem statim fructum ostendat, eosque qui tribuunt, benedictione fertos esse. Dicti quoque suavitate eos illexit: nemo enim mœsto animo benedictionem impertit. Ac ne hoc quidem contentus, addidit: *Non tamquam avaritiam*. Ne existimetis, inquit, nos eam ut avaros accipere, sed ut benedictionis auctores vobis simus. Avaritia enim eorum est,

qui inviti tribuunt; ac proinde qui eleemosynam invitus confert, avaritiam dat, non benedictionem. Postea ab hoc rursus ad illud transit, nimirum ad hoc, ut prolixè ac munifice tribuant. 6. *Hoc autem dico*, Hoc est, cum hoc illud quoque dico, quale illud: *Qui parce seminat, parce et metet; et qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus et metet*. Non dixit, *Modice*, sed mitiore vocabulo utens, *Parce*. Quin semen quoque hanc rem appellavit, ut statim tibi ob oculos sese merces objiciat, ac messem cogitans, plura te accipere quam dare intelligas. Proinde non dixit, *Qui dat, sed, Qui seminat*: neque, *Si vos seminaveritis*; verum in genere hoc extulit: non denique, *Largiter*, sed, quod multo majus, *In benedictionibus*. Tum rursus ad prius illud, quod suavitatem habebat, se recipit dicens: 7. *Unusquisque prout destinavit in corde suo*. Magis enim liberam quis facultatem nactus, aliquid facit, quam necessitate adactus. Unde etiam in hoc inmoratur: postquam enim dixit, *Sicut destinavit*, subjecit, *Non ex tristitia aut ex necessitate*. Ac ne id quidem ipsi satis fuit, verum a Scriptura quoque testimonium affert, dicens: *Hilarem enim datorem diligit Deus*. Vides quam assidue hoc ponat? *Non ut imperans dico*; et, *Consilium hic do*; et, *Ut benedictionem, ac non tamquam avaritiam*; ac rursus, *Non ex tristitia, neque ex necessitate*; *hilarem enim datorem diligit Deus*. In quibus verbis per hilarem, munificum mihi significare videtur; tametsi hoc consilio vocem hanc assumpsit, ut ad promptum animo tribuendum impellat. Quia enim Macedonum exemplum, aliaque omnia ad inducendam largiendi amplitudinem sufficiebant, idcirco de ea haud multa verba facit, verum hortatur ut ne inviti tribuant. Nam si virtutis opus est, quidquid autem necessitate fit mercedem aufert, jure id insinuat. Nec tantum monet, sed etiam, quod perpetuo facit, vota adhibet, dicens: 8. *Potens autem est Deus omnem gratiam abundare facere in vobis*.

3. Per hujusmodi precem cogitationem eam amolitur, quæ hujusmodi munificentia occurrere solet, ac nunc quoque plerisque impedimento esse. Complures enim eleemosynam dare pertimescunt, dicentes: *Ne forte in paupertatem incidam, ne forte aliorum auxilio opus habeam*. Ut igitur hunc metum solvat, votum adjungit dicens: *Potens est Deus omnem gratiam abundare facere in vobis*. Non simpliciter dixit, *Implere, sed, Abundare facere*. Quid autem est, *Gratiam abundare facere*? Hoc est, tot tantisque opibus vos cumulare, ut munificentia copiosissime uti possitis. *Ut in omnibus omnem sufficientiam habentes, abundetis in omne opus bonum*. Vide quomodo ipsius precationi magna insit philosophia. Non opes ac redundantes facultates illis optat, verum *Omnem sufficientiam*. Neque hoc tantum mirabile in illo est, sed quod, ut superfluum non apprecatur, ita nec premit nec cogit illos, ipsorum infirmitati se attemperans, ut ex paucis residuis pecuniis largiantur; sed precatur ut quantum satis sit, habeant, simulque illud ostendit, beneficiis divinitus acceptis non abutendum esse. *Ut abundetis,*

Συμβαίνει γάρ τούτο, φησί, γενέσθαι, τῶν ἐγγωρού-
των ἐστίν. Οὕτω γάρ καὶ ἀνύποπτον ἐποιεῖ τὸν
λόγον· εἰ δὲ ἐκείνως εἶπε, καὶ φιλονεικότερους
ἐποίησεν ἄν. Ὅρα πῶς οὐκ ἀπὸ τῶν πνευματικῶν
μόνον αὐτοὺς ἐνάγει, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων.
Εἰ γάρ καὶ ἐμὲ οὐδὲν μέγα τίθεσθε, φησί, θαρβέειτε
δὲ ὡς συγγινώσκοντι, ἀλλ' ἐνοεῖτε Μακεδόνας, *Μή
πως, ἐὰν ἔλθωσι, καὶ εὐρωσιν ὑμᾶς*· καὶ οὐκ
εἶπε, μὴ βουλομένους, ἀλλὰ, *ἀπαρσκευάστους,*
μηδέπω τὸ πᾶν πεπληρωκότας. Εἰ δὲ τοῦτο αἰσχύνῃ,
τὸ μὴ ταχέως ἐνεγκεῖν· τὸ μηδὲ ὅλως εἰσενεγκεῖν,
ἢ ἔλαττον τοῦ δέοντος, ἐνόησον ἡλίκων. Εἶτα πρῶτος
τὸ ἐξ αὐτοῦ συνηθησόμενον, καὶ πληκτικῶς τίθησιν,
οὕτως εἰπὼν· *Καταισχυρθῶμεν ἡμεῖς, ἵνα μὴ
λέγωμεν, ὑμεῖς.* Καὶ κολάζει πάλιν λέγων· *Ἐν
ταύτῃ τῇ ὑποστάσει τῆς καυχήσεως*· οὐ ῥαθυ-
μοτέρους ποιῶν, ἀλλὰ δεικνύς, ὅτι τοὺς ἐν τοῖς ἄλ-
λοις εὐδοκίμοῦντας, ἀλλ' ἐν ταύτῃ πολλὴν ἔχειν δεῖ
τὴν παρρησίαν. *Ἀγαθαίων οὖν ἡγήσαμην προ-
πέμψαι τοὺς ἀδελφούς, ἵνα προκαταρτίσωσι ταύ-
την τὴν εὐλογίαν ὑμῶν ἐτόλμην εἶναι οὕτως ὡς
εὐλογίαν, καὶ μὴ ὡς πλεονεξίαν.* Πάλιν αὐτὸ ἀν-
έλαβεν ἐτέρως· καὶ ἵνα μὴ δόξῃ ἀπλῶς ταῦτα λέ-
γειν, καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ὁδοῦ οὐκ ἄλλην εἶναι φησιν,
ἀλλ' ὥστε μὴ καταισχυρθῆναι αὐτούς. Ὅραξ ὅτι τῇ,
Περὶ τὸν μοῖ ἐστὶ τὸ γράφεῖν ὑμῖν, ἀρχὴ συμβου-
λῆς ἦν; Ὅραξ γοῦν ὅσα περὶ ταύτης διαλέγεται τῆς
διακονίας; Μετὰ δὲ τούτου κάκεινο ἐστὶν εἰπεῖν, ὅτι
ἵνα μὴ δόξῃ ἐναντιολογεῖσθαι εἰπὼν *περιττόν,* καὶ
περὶ αὐτοῦ διαλεγόμενος, πρὸς τῷ περὶ τάχους δια-
λέγεσθαι καὶ δαφιλείας καὶ προθυμίας, διὰ τούτων
κάκεινο κατασκευάζει. Τὰ γὰρ τρία ταῦτα ἀπαιτεῖ,
καὶ ἐκίνησε μὲν ταυτὶ τὰ κεφάλαια καὶ ἐν ἀρχῇ· ὅταν
γὰρ λέγῃ, *Ἐν πολλῇ δοκιμῇ θλίψεως ἢ περισσεῖα
τῆς χαρᾶς αὐτῶν, καὶ ἡ κατὰ βόδους πτωχίαι
ἐπερίσσευσεν εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ἀπλότητος αὐ-
τῶν,* οὐδὲν ἄλλο λέγει, ἢ ὅτι καὶ πολὺ εἰσῆνεγκαν, καὶ
μετὰ χαρᾶς, καὶ μετὰ τάχους, καὶ οὐ μόνον τὴ δούναί
οὐ αὐτὸν ἐλύπησεν, ἀλλ' οὐδὲ τὸ ἐν πειρασμοῖς εἶναι·
ἔπερ τοῦ δούναί φορτικώτερον. Καὶ τὸ, *Ἐμῖν ἔδωκαν
δαίτην, καὶ τούτο καὶ τὴν προθυμίαν αὐτῶν δει-
κνῦσι, καὶ τὸ σφόδρα αὐτοὺς πιστεύειν.* Πάλιν δὲ
καὶ ἐνταῦθα αὐτὰ μεταχειρίζεται. Ἐπειδὴ γὰρ ταῦτα
ἐναντία ἐστὶ, φιλοτιμία καὶ προθυμία, καὶ ὁ μὲν
πολὺ δούς πολλάκις ἀθυμεῖ, ὁ δὲ ὑπὲρ [573] τοῦ μὴ
ἀλλοεῖν ἔλαττον δίδωσιν, ὅρα πῶς ἑκατέρους ^ῃ ἐπιμα-
λεῖται, καὶ μετὰ τῆς προσήκουσας αὐτῷ συνέσεως.
Οὐ γὰρ εἶπαν, Ὅλιγον βέλτιον δούναί καὶ μετὰ
προαιρέσεως, ἢ πολὺ μετὰ ἀνάγκης· ἐπειδὴ καὶ
πολὺ, καὶ μετὰ προαιρέσεως ἠθούλετο αὐτοὺς εἰσνε-
γκεῖν· ἀλλὰ πῶς; *Ἴνα προκαταρτίσωσι τὴν εὐλο-
γίαν ὑμῶν ἐτόλμην εἶναι ὡς εὐλογίαν, μὴ ὡς
πλεονεξίαν.* Πρῶτερον ἀπὸ τοῦ ἡδίστου καὶ κουφοτέ-
ρου ἄρχεται, τοῦ μὴ μετὰ ἀνάγκης· Εὐλογία γάρ,
φησὶν, ἐστίν. Ὅρα πῶς ἐν τάξει παραινέσεως τὸν

* Sic legit interpres, alique ita legendum conjicit Du-
pauus. In editis deest.

* Legendum videtur cum Savillo ἑκατέρου, et sic legit
interpres.

καρπὸν εὐθέως δεικνῦσι βλαστάνοντα, καὶ εὐλογίας
πεπληρωμένους τοὺς παρέχοντας. Καὶ τῇ προσηγο-
ρίᾳ αὐτοὺς ἐπεσπάσατο· οὐδεὶς γὰρ εὐλογίαν δίδωσι
μετὰ λύπης. Καὶ οὐδὲ τούτῳ ἠρκέσθη, ἀλλ' ἐπήγαγε·
Μὴ ὡς πλεονεξίαν. Μὴ νομίσητε, φησὶν, ὅτι ὡς
πλεονεκτοῦντες αὐτὴν λαμβάνομεν, ἀλλ' ὥστε αἴτιος
γενέσθαι· ὑμῖν εὐλογία. Ἡ γὰρ πλεονεξία ἀκόνητος
ἐστίν· ὥστε ὁ διδούς ἐλεημοσύνην ἄκων, πλεονεξίαν
δίδωσιν. Εἶτα ἀπὸ τούτου πάλιν ἐπ' ἐκεῖνο μετέβη,
τὴ φιλοτιμῶς δίδοναι. *Τούτο δὲ λέγω.* Τουτέστιν,
ὅτι μετὰ τούτου κάκεινό φημι. Ποῖον; ὅτι *Ὁ σπει-
ρων φειδομένως, φειδομένως καὶ θερίσει· καὶ ὁ
σπειρων ἐπ' εὐλογίαις, ἐπ' εὐλογίαις καὶ θερίσει.*
Καὶ οὐκ εἶπε, Μικροδόγως, ἀλλ' εὐφημότερον, τὸ τοῦ
φειδωλοῦ θεῖς νομα. Καὶ σφόδρον τὸ πρᾶγμα ἐκάλε-
σεν, ἵνα εὐθέως πρὸς τὴν ἀντίδοσιν ἴδῃς, καὶ τὸν
ἀμητὸν ἐνοήσας, μάθῃς ὅτι πλεῖστα λαμβάνεις ἢ δι-
δως. Διὸ οὐκ εἶπεν, Ὁ διδούς, ἀλλ', Ὁ σπειρων· καὶ
οὐκ εἶπεν, Ὑμεῖς ἐὰν σπειρῆτε, ἀλλὰ καθολικῶν τὸν
λόγον ποιεῖ. Οὐδὲ εἶπε, Δαφιλιῶς, ἀλλ', Ἐπ' εὐλο-
γίαις· ὁ πολὺ τούτου μείζον ἦν. Καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ
πρῶτερον τὸ ἡδὺ καταφεύγει, λέγων· *Ἐκαστος
καθὼς προαιρεῖται τῇ καρδίᾳ.* Μᾶλλον γὰρ ἐξουσίαν
τις λαβών, ἢ ἀναγκασόμενος ποιεῖ. Διὸ καὶ τούτῳ
ἐνδιατρῖβει· εἰπὼν γάρ, *Καθὼς προαιρεῖται,* ἐπή-
γαγε· *Μὴ ἐκ λύπης, μηδὲ ἐξ ἀνάγκης.* Καὶ οὐδὲ
τούτῳ ἠρκέσθη, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ Γραφῆς μαρτυρίαν
ἐπάγει, λέγων· *Ἰλαρὸν γὰρ δότην ἀγαπᾷ ὁ Θεός.*
Εἶδες πῶς συνεχῶς τοῦτο τίθησιν; *Οὐ κατ' ἐπιταγήν
λέγω, καὶ Γνώμην ἐν τούτῳ δίδωμι, καὶ, Ὅς
εὐλογίαν, καὶ μὴ ὡς πλεονεξίαν· καὶ πάλιν, Μὴ
ἐκ λύπης, μηδὲ ἐξ ἀνάγκης· Ἰλαρὸν γὰρ δότην
ἀγαπᾷ ὁ Θεός.* Ἐνταῦθα οἶμαι τὸ *Ἰλαρὸν* δαφιλιῆ
λέγεσθαι· πλὴν αὐτὸς εἰς τὸ μετὰ προθυμίας δίδοναι
αὐτὸ παρέλαβεν. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ παράδειγμα Μακε-
δόνων, καὶ τὰ ἄλλα ἅπαντα ἱκανὰ ἦν ἐργάσασθαι τὴν
πολυτέλειαν· οὐ πολλὰ περὶ αὐτῆς φέγγεται, ἀλλὰ περὶ
τεῦ μὴ ἄκοντα· δίδοναι. Εἰ γὰρ ἔργον ἐστὶν ἀρετῆς,
πᾶν δὲ τὸ ἐξ ἀνάγκης ὑποπέμνεται τὸν μισθόν, εἰκό-
τως τοῦτο ἐργάζεται. Καὶ οὐ συμβουλεῖται μόνον, ἀλλὰ
καὶ ἐπέυχεται, ὅπερ ἀπὸ ποιεῖ, λέγων· *Δυνατὸς δὲ
ὁ Θεός πᾶσαν χάριν πληρῶσαι εἰς ὑμᾶς.*

[574] γ. Διὰ τῆς εὐχῆς λογισμὸν ὑφορμῶντα τῇ
φιλοτιμίᾳ ταύτῃ ἀναρεῖ, τὸν καὶ νῦν πολλοὺς ἐμπο-
δίζοντα. *Καὶ γὰρ πολλοὶ δεδολκασιν ἐλεημοσύνην
δοῦναι, λέγοντες,* Μὴ πως πένης γένομαι, μὴ πως
ἐτέρων δεηθῶ. Τοῦτον οὖν καταλύων τὸν φόβον,
προστήθησι τὴν εὐχὴν, λέγων· *Πᾶσαν χάριν περισ-
σεῦσαι εἰς ὑμᾶς.* Οὐχ ἀπλῶς πληρῶσαι, ἀλλὰ, *Πε-
ρισσεῦσαι.* Τί δὲ ἐστὶ, *Χάριν περισσεῦσαι;* Ἐμ-
πλήσαι, φησὶν, ὑμᾶς τοσοῦτων, ὡς δύνασθαι περι-
τεῦσαι ἐν τῇ φιλοτιμίᾳ ταύτῃ. *Ἴνα ἐν παντὶ πάν-
τοτε πᾶσαν ἀντάρκειαν ἔχοντες, περισσεύητε εἰς
πάν ἔργον ἀγαθόν.* Ὅρα καὶ ἐν τῇ προαεσχῇ αὐτοῦ
πολλὴν τὴν φιλοσοφίαν. Οὐ πλοῦτον εὐχεταὶ οὐδὲ περι-
σεύειν, ἀλλὰ πᾶσαν ἀντάρκειαν. Καὶ οὐ τοῦτο
μόνον ἐστὶν αὐτοῦ τὸ θαυμαστόν, ἀλλ' ὅτι ὡς περὶ τὸ
περιττόν οὐκ ἐπηύξατο, οὕτως οὐ θλίβει αὐτούς, οὐδέ
ἀναγκάζει ἀπὸ τοῦ ὑπερημάτου δούναί, συγκαταβαί-

των αὐτῶν τῆ ἀσθενείᾳ, ἀλλ' αὐτάρκειαν αἰτεῖ, καὶ δείκνυσιν ἅμα ὅτι τοῖς παρὰ τοῦ Θεοῦ δώροις οὐ κατακεχρησθαι δεῖ. *Ἰνα περισσεύητε*, φησὶν, εἰς *πάν ἔργον ἀγαθόν*. Διὰ τοῦτο, φησὶ, ταῦτα αἰτῶ, ἵνα καὶ ἑτέροις; παρέχητε. Καὶ οὐκ εἶπε, Παρέχητε, ἀλλὰ, *Περισσεύητε*. Ἐν γὰρ τοῖς σαρκικοῖς αὐτάρκειαν αὐτοῖς αἰτεῖ, ἐν δὲ τοῖς πνευματικοῖς καὶ περισσεῖαν, οὐκ ἐν ἐλεημοσύνῃ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ἅπασιν· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ. *Εἰς πάν ἔργον ἀγαθόν*. Εἶτα τὸν προφήτην αὐτοῖς ἐπάγει σύμβουλον, μαρτυροῦσαν ζητήσας τὴν εἰς δαψίλειαν αὐτοῖς ἐκκαλουμένην, καὶ φησὶ· *Κυθῶς γέγραπται, Ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησιν· ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα*. Τοῦτο ἐστὶ, *Περισσεύητε*. Τὸ γὰρ, *Ἐσκόρπισεν*, οὐδενὸς ἄλλου δηλωτικόν ἐστιν, ἢ τοῦ μετὰ δαψιλείας δίδόναι. Εἰ γὰρ καὶ αὐτὰ οὐ μένει, ἀλλὰ τὰ ἐξ αὐτῶν μένει. Καὶ γὰρ τὸ θαυμαστόν τοῦτο ἐστίν, ὅτι φυλακτόμενα μὲν ἀπόλλυται, σκορπιζόμενα δὲ μένει, καὶ μένει διαπαντός. Δικαιοσύνην δὲ ἐνταῦθα τὴν φιlanθρωπιαν ἐκάλεσε· καὶ γὰρ δικίους ποιεῖ, τὰ ἀμαρτήματα ὡς περ πῦρ ἀναλίσκουσα, ὅταν μετὰ δαψιλείας ἐκχέηται. Μὴ τοίνυν ἀκριβολογώμεθα, ἀλλὰ ἀθρόα τῆ χειρὶ σπείρωμεν. Οὐχ ὀρθῶς μίμους πόσα διδάσκει ἑτεροί, καὶ γυναιξὶ πόρνηαι; Κἀν τὰ ἡμίση τῷ Χριστῷ ὁδὸς, ὣν τοῖς ὀρχουμένοις ἐκεῖνοι διδάσκει ὅσα πρὸς φιλοτιμίαν ἐκεῖνοι τοῖς ἐπὶ σκηνῆς, τοσαῦτα σὺ κἀν πενῶντι δός. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ τὸ σῶμα τῶν ἑταιριζομένων καὶ χρυσίῳ περιβάλλουσιν ἀπάτη· σὺ δὲ οὐδὲ ἱματίῳ ψιλῷ τὴν σάρκα τοῦ Χριστοῦ, καὶ ταῦτα γυμνήν ὀρών. Πόσας τοῦτο συγγνώμης ἄξιον, πόσας δὲ οὐ κολάσεως, ὅταν ἐκεῖνος μὲν τῆ ἀπολλουοῦσά αὐτὸν καὶ καταισχυνοῦσά τοσαῦτα παρέχη, σὺ δὲ μηδὲ τὸ ἐλάχιστον τῷ σώζοντι σε καὶ ποιῶντι λαμπρότερον; Ἀλλὰ εἰς γαστέρα μὲν καὶ μέθην καὶ ἀσωτίαν ἀναλίσκων, οὐδαμῶς πενίας μέμνησαι· ἄν δὲ πενίαν διορθῶσαι δέη, πάντων γίνῃ πτωχότερος· [575] καὶ παρασίτους μὲν τρέφων καὶ κόλακας, ὡς ἀπὸ πηγῶν δαπανῶν, οὕτω χαίρεις· εἰ δὲ που πτωχῶν ἴδοις, τότε σοὶ ὁ τῆς πενίας ἐπιτίθεται φόβος. Διὰ δὴ τοῦτο καὶ παρ' ἡμῶν αὐτῶν καὶ παρ' ἑτέρων κατακριθῆσόμεθα τότε, καὶ τῶν κατωρθοικῶτων καὶ τῶν διαμαρτόντων. Ἐρεῖ γὰρ σοι, Διὰ τί οὐ γέγονας οὕτω μεγαλόψυχος ἐν τοῖς προσήκουσιν; Ἀλλ' οὕτως μὲν πόρνην διδοῦς, οὐδὲν τούτων ὑπελογίζετο· σὺ δὲ τῷ Δεσπότην παρέχων τῷ εἰρηκότι μὴ μεριμνᾶν, φόβου γέμεις καὶ τρόμου; καὶ τίνο; ἄν εἴης συγγνώμης ἄξιος; Εἰ γὰρ ἄνθρωπος οὐ περιόφεται λαβῶν, ἀλλ' ἀποδώσει τὴν χάριν, πολλῷ μᾶλλον ὁ Χριστός. Ὁ γὰρ καὶ χωρὶς τοῦ λαβεῖν διδοῦς, πῶς μετὰ τὸ λαβεῖν οὐ δώσει; Τί οὖν, φησὶν, ὅταν πολλὰ ἀναλώσαντές τινες, πρὸς τῷ μὴ λαβεῖν καὶ ἑτέρων δέονται; Περὶ τῶν τὰ πάντα δαπανησάντων λέγεις, αὐτοὺς οὐδὲ ὀβολὸν διδοῦς. Ὑπόσχου τὰ πάντα κενώσειν, καὶ τότε [καὶ] περὶ ἐκεῖνων ἐρώτα· ἕως δ' ἂν φειδωλὸς ᾦς, καὶ ὀλίγα ἐκ τῶν δυνατῶν παρέχης, τί μοι προβάλλῃ σκῆψεις καὶ προφάσεις; Οὐδὲ γὰρ ἐπὶ τὴν ἀκραν τῆς ἀκτημοσύνης σε δῶκεν κορυφήν, ἀλλὰ τίως σε τὰ περιττὰ περικόπτειν ἀξιοῦμεν, καὶ τῆς αὐταρκειᾶς μόνης ἐρᾶν.

Αὐτάρκεια δὲ τῆ χρεῖα τούτων ὀρίζεται, ὣν ἄνευ ζῆν οὐκ ἐνι. Οὐδεὶς σε τούτων ἀφέλκει, οὐδὲ κωλύει τὴν καθημερινὴν τροφήν· τροφήν, οὐ τρυφήν λέγω σκεπάσματα, οὐ καλλωπίσματα. Μᾶλλον δὲ, εἰ τις ἀκριβῶς ἐξετάσει, τοῦτο ἐστὶ τρυφή μάλιστα. Σκόπει δὲ· τίνα ἂν εἰποιμεν τρυφᾶν μᾶλλον, τὸν λαχάνους τρεφόμενον, καὶ ὑγιαίνοντα καὶ οὐδὲν πάσχοντα ἀηδὲς, ἢ τὸν συδαριτικὴν ἔχοντα τράπεζαν, καὶ μυρῶν γέμοντα νοσημάτων; Εὐδῆλον ἐστὶ τοῦτον. Οὐκ οὖν μηδὲν πλέον τούτου ζητῶμεν, εἰ καὶ τρυφᾶν βουλόμεθα καὶ μετὰ ὑγείας ζῆν· καὶ τούτῳ τὴν αὐτάρκειαν ὀρίζόμεθα. Καὶ ὁ μὲν ὀσπρίοις δυνάμενος ἀρκεῖσθαι, καὶ ὑγιαίνειν, μηδὲν πρὸς τούτοις ζητεῖται· ὁ δὲ ἀσθενέστερος, καὶ τῆς διὰ τῶν λαχάνων δέδμενος θεραπείας, μὴ κωλύεσθω. Εἰ δὲ καὶ τούτου τις ἀσθενέστερος εἴη, καὶ τῆς συμμέτρου τῆς ἀπὸ κρεῶν βοηθείας δέοιτο, οὐδὲ τούτου αὐτὸν ἀπείρσομεν. Οὐδὲ γὰρ ἵνα ἀνέλωμεν τοὺς ἀνθρώπους καὶ διαφθείρωμεν, ταῦτα συμβουλεύομεν, ἀλλ' ἵνα τὰ περιττὰ περικόψωμεν, περιττὸν δὲ ἐστίν, ὃ τῆς χρεῖας πλέον ἐστίν. Ὅταν γὰρ καὶ χωρὶς τούτου δυνάμεθα διὰγειν ὑγιῶς καὶ εὐσχημόνως, περιττὸν πάντως ἐκεῖνο ἐστὶ προστεθέν.

δ'. Τοῦτο καὶ ἐπὶ ἱματίων λογιζόμεθα, καὶ ἐπὶ τραπέζης, καὶ ἐπὶ οἰκίας, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων καὶ τὴν χρεῖαν ζητῶμεν πανταχοῦ. Τὸ γὰρ περιττὸν καὶ ἀνόητον. Ὅταν τὴν αὐτάρκειαν μελετήσῃς, τότε [576] σε βουλόμενον τῆς χρεῖας γενέσθαι ζηλωτήν, εἰς τὰ μεῖζω τούτων ἐνάξομεν. Οὐδέπω γὰρ εἰσθασας πρὸς τὴν τῆς γυναικὸς φιλοσοφίαν, ἕως ἂν αὐταρκειᾶς φροντίξῃς. Ἐκεῖνη γὰρ καὶ ταύτης ἀνωτέρα γέγονεν· ἂ γὰρ ἐμελλεν αὐτὴν διαθρέψειν, ταῦτα κατέδαλε πάντα. Ἔτι οὖν διαπορήσεις περὶ τῶν ἀναγκαίων, καὶ οὐκ αἰσχρῶν γυναικῶς ἠτιώμενος, καὶ οὐ μόνον αὐτὴν οὐ ζηλῶν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα αὐτῆς ἀπολιμπανόμενος; Ἐκεῖνη γὰρ οὐκ εἶπε ταῦτα τὰ παρ' ὑμῶν λεγόμενα, τί δὲ, ἂν πάντα ἀναλώσασα ἀναγκασθῶ δετῆθῃαι ἑτέρου; ἀλλὰ φιλοτιμῶς ἀπεδύσατο τὰ δντα. Τί ἂν τις εἴποι περὶ τῆς ἐν τῇ Παλαιᾷ τῆς ἐπὶ τοῦ προφήτου Ἠλίου; Ἐκεῖνη γὰρ οὐκέτι περὶ πενίας, ἀλλὰ καὶ περὶ θανάτου καὶ τελευτῆς ὁ κίνδυνος ἦν, οὐ τῆς οἰκειᾶς μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς τῶν παιδῶν. Οὐδὲ γὰρ παρ' ἑτέρων προσεδίκα λήψεσθαι, ἀλλὰ ἀποθανεῖσθαι εὐθέως. Ἀλλὰ τὸν προφήτην εἶδε, φησὶ, καὶ ἐντεῦθεν φιλότιμος γέγονεν. Ὑμεῖς δὲ οὐχ ὀράτε μυρῖους ἀγίους; καὶ τί λέγω ἀγίους; τὸν τῶν προφητῶν ὀράτε προσαιτούμενα Δεσπότην, καὶ οὐδὲ οὕτω φιλάνθρωπον γίνεσθε· ἀλλὰ ταμεία ἔχοντες ἐρευγόμενα ἐκ τούτου εἰς τοῦτο, οὐδὲ ἐκ τοῦ περισσεύματος μεταδίδοτε. Τί λέγεις; προφήτης ἦν ὁ παρῶν, καὶ τοῦτο αὐτὴν ἐπέσειε μεγαλοψυχῆσαι τοσοῦτον; Αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο πολλοῦ θαύματος ἄξιον, ὅτι ἐπέσθη μέγαν αὐτὸν εἶναι καὶ θαυμαστόν. Πῶς γὰρ οὐκ εἶπεν, οἷα εἰκὸς ἦν βάρβαρον γυνᾶκα καὶ ἀλλόφυλον λογίσασθαι, ὅτι Εἰ προφήτης ἦν, οὐκ ἂν ἐμοῦ ἐδεήθη; εἰ Θεοῦ φίλος ἦν, οὐκ ἂν αὐτὸν περιεῖδεν; ἔστω, Ἰουδαῖοι διὰ ἀμαρτήματα ταύτην τίνοσι τὴν δίκην· οὗτος δὲ πόθεν, καὶ διὰ τί; Ἀλλ' οὐδὲν τούτων ἐνενόησεν, ἀλλ' ἀνέφ-

inquit, *in omne opus bonum*. Ideo, inquit, hæc peto, ut aliis quoque tribuatis. Nec dixit, Tribuatis, sed, *Abundetis*. Nam in carnalibus quidem, quantum sat sit, ipsis petit; at in spiritualibus, ut etiam abundant postulat, non in eleemosyna tantum, sed etiam in omnibus aliis rebus: hoc enim significat, *In omne opus bonum*. Postea consultorem ipsis prophetam adhibet, quæsito ejusmodi testimonio, quo ad munificentiam excitentur: aitque, 9. *Sicut scriptum est, Dispersit, dedit pauperibus; justitia ejus manet in sæculum sæculi*. Hoc est id quod aiebat, *Ut abundetis*. Hoc enim verbum, dispergere, nil aliud indicat, quam copiose largiri. Etsi enim ipsa non manent; ea tamen, quæ ex ipsis oriuntur, manent. Hoc naniq̄ mirabile est, quod quæ asservata pereunt, eadem cum disperguntur, manent, et quidem in perpetuum. Per justitiæ porro vocabulum hoc loco benignitatem intelligit: justos quippe homines efficit, peccata ignis in modum absumens et conficiens, cum largissime profunditur. Quocirca ne parce nos geramus, sed plena confertaque manu seramus. Annon perspicis quanta histrionibus ac scortis alii largiantur? Dimidium saltem eorum Christo tribue, quæ illi saltatoribus tribuunt: tantum saltem laboranti præbe, quantum illi, ambitione ducti, scenicis impertiunt. Illi etenim scortorum corpus infinito etiam auro convestiant; at tu ne tenui quidem veste Christi carnem obvolvis, idque cum nudam eam cernas. Quanam hoc venia dignum esse queat? quod non supplicii genus hoc meretur, cum ille in eam, quæ ipsi exitio atque infamiæ est, tot munera conferat; tu contra ne minimum quidem ei, qui te servat clarioremque efficit? Verum in ventrem quidem ac temulentiam et luxuriam sumptus faciens nusquam paupertatis meministi; ac si sublevanda cujuspiam paupertas est, quovis egentior existis: atque ita affectus es, ut parasitos et assentatores alens, perinde oblecteris, ac si e fontibus sumptus haurires; cum autem pauperem uspiam cernis, tum tibi paupertatis metus ingruit. Ideo et a nobis ipsis et ab aliis tandem condemnabimur, necnon ab iis qui virtute floruerunt et a peccatoribus. Dicturus est enim tibi: Quare in rebus honestis non perinde munificus existitisti? Verum ille quidem, cum meretrici daret, nihil horum secum reputabat; tu vero Domino tribuens, qui te sollicito animo esse vetuit, metu ac tremore totus concuteris? et qua tandem venia dignus esse queas? Nam si homo acceptum beneficium non negligit, sed gratiam rependit: multo utique magis Christus gratiam relaturus est. Etenim qui ne beneficio quidem ullo accepto largitur, annon idem, cum acceperit, vicem relaturus est? Quid ergo, inquires, cum nonnulli multis impensis factis, aliorum ope atque auxilio opus habeant? Tu mihi eos commemoras, qui facultates omnes suas expenderunt, cum tu ne obolum quidem impertias. Pollicere prius te bona omnia tua expensarum, et tunc de illis percontare: dum vero tu tenax es, atque e tuis facultatibus paucissima tribuis, quid tu mihi istas excusationes prætendis? Neque enim te ad

summum paupertatis verticem subvehimus; verum ut redundantia circumcidas, idque dumtaxat quod satis sit expetas, postulamus. Id porro in eo situm est, ut ea tibi suppetant, sine quibus duci vita nonquit. Ab his nemo te evellit, nec quotidianam victum prohibet; victum dico, non delicias; iadumenta, non ornamenta. Quamquam etiam, si quis rem accurate expendat, hoc maxime voluptas est. Sic enim considera: utrum horum potius in deliciis versari dixerimus, eumne qui oleribus vescitur, comodaque valetudine est, nec quidquam molestiæ patitur; an eum, qui Sybaritica mensa (a) utitur, ac sexcentis morbis scatet? Liquet profecto, quod illum. Itaque ne quid amplius requiramus, si in deliciis versari et incolumi valetudine esse volumus; atque ea re sufficientiam definiamus: et qui scelis leguminibus vivere, ac sanitatem tueri potest, nihil præterea requirat; qui autem imbecilliore valetudine est, atque olerum medicina opus habet, ab ea ne arceatur. Quod si quis adhuc infirmior fuerit, ac modico carnium adjumento opus habeat, ne eo quidem ipsi interdicemus. Neque enim hæc eo suademus, ut homines opprimamus, ac de medio tollamus, sed ut superflua circumcidamus: superfluum porro est, quod necessarium usum excedit. Nam cum, hoc quoque remoto, sane atque honeste vitam transigere possumus, superflue proculdubio adjungitur.

4. Hoc et in vestibus et in mensa et in domo et in omnibus aliis consideremus, ac necessarium usum ubique quæramus. Nam quod superfluum est, id quoque inutile est. Cum tu operam dederis, ut mediocritate contentus sis, tum denuum te, si viduam illam imitari volueris, ad ea quæ his majora sunt subvehemus? Neque enim ad mulieris illius philosophiam adhuc pervenisti, quamdiu id tibi curæ est, ut quantum satis sit habeas: illa enim superius assumens, alimenta etiam sua deposuit. Num tu igitur de necessariis adhuc hæsitabis? annon te pudet, a muliercula vicini, ac non modo illam imitando non assequi, sed ab ea magno intervallo superari? Nec enim illa his quibus vos verbis usa est: Quid de me futurum est, si insumptis omnibus facultatibus eo redigar, ut aliorum auxilio opus habeam? verum libenter ac magnifice bona sua exiit. Nam quid de ea Veteris Testamenti vidua dicam, quæ Eliæ tempestate fuit (3. Reg. 17)? Illa etenim non in paupertatis tantum, sed etiam in mortis periculum venerat, nec sui dumtaxat, sed et filiorum. Neque enim fore exspectabat, ut ab aliis acciperet, sed ut quamprimum interiret. Verum prophetam vidit, inquires, atque hinc adducta est, ut liberalitate uteretur. Annon innumeros sanctos cernitis? et quid sanctos dico? imo ipsum prophetarum Dominum stipem petentem videtis; ac ne sic quidem beneficentiam induitis, verum promptuaria habentés eructantia ex hoc in

(a) De Sybaritis et de Sybaritica mensa multa Athenæus libro 12. Frequens ejus est mentio apud scriptores. Voluptatibus et deliciis mensa illa diffluebat, ita ut in proverbium venerit.

illud, ne ex eo quidem, quod superfluit, impertitis. Quid ais? præsens erat propheta, idque eam impulit ut tantum liberalitatis specimen ederet? Id enim magna admiratione dignum est, quod magnum atque eximium virum eum esse credidit. Quomodo enim non dixit, quæ barbaram et alienigenam mulierem cogitare consentaneum erat: Si propheta hic esset, non opem meam desiderasset; si Dei amicus esset, haud eum ille neglexisset? sit ita sane, quod Judei has scelorum pœnas luant; hic autem qua de causa? At nihil horum cogitavit, verum ædes suas ipsi, et ante ædes animum patefecit, suasque omnes facultates in medio posuit, missaque natura contemptisque liberis, hospitem omnibus rebus antetulit. Perpende itaque quod nobis supplicium constitueretur, cum muliere vidua, egente, alienigena, barbara, liberorum parente, horum quæ nobis nota sunt nihil cognitum habente, inferiores imbecillioresque fuerimus. Neque enim si robustum corpus habeamus, fortes proinde sumus. Etenim is denum hac virtute præditus est, jaceat licet in lecto, qui internis viribus pollet: quibus demptis, etiamsi tanto corporis robore præditus sit, ut vel montem avellere queat, haud tamen illum puella vel misera anu valentior esse dixerimus. Nam ille quidem cum incorporeis vitiis confligit; hic contra ne contueri quidem ea audeat. Atque ut hanc fortitudinis normam esse intelligas, ab hoc ipso exemplo id colligas licet. Quid enim hac muliere fortius fugi possit, quæ et adversus naturæ tyrannidem, et adversus vim famis ac mortis minas strenuo animo stetit, atque hæc omnia superavit? Audi quippe quomodo Christus eam commendat. *Multæ enim, inquit, erant viduæ in diebus Eliæ: et ad nullam harum missus est propheta, præterquam ad illam (Luc. 4. 25).* Dicam aliquid magnum ac stupendum? Ad hospita-

litatis laudem illa plus attulit, quam pater noster Abraham. Non enim ad gregem accurrit, ut ille, verum a pugillo omnes, qui hospitalitatis nomine clari exstiterunt, superavit. Ille enim idcirco vincebat, quia hoc munus sibi ipse assumpsit; at hæc hospitii causa ne filiis quidem pepercit, idque cum futura bona non exspectaret. Nos contra, cum nobis regnum ostendatur, cum gehennæ minæ intenduntur, cum, quod omnibus majus est, Deus tot ac tanta pro nobis patrarit, atque his rebus gaudeat, torpore cadimus. Ne, obsecro; verum dispergamus, ac demus pauperibus, ut dare par est. Multum enim et paucum Deus, non numerum mensura, sed dantis facultate metitur. Ex quo fit, ut plerumque eo, qui obolum dumtaxat pependit, minus tu pependerit, qui centum aureos stateres pependisti; ex superfluo enim jecisti. Sed tamen ita saltem fac; et statim ad uberiores munificentiam venies. Sparge pecunias, ut justitiam colligas. Neque enim ea cum pecuniis adesse vult, verum per eas quidem, sed non cum iis nobis adest. Non enim fieri potest, ut et pecuniarum cupiditas et justitia simul habitent; distinctas quippe sedes habent. Ne ea jungere stude, quæ jungi nullo modo possunt: verum pecuniæ amorem velut tyrannum quemdam abige, si vis reginam accipere. Hæc enim regina est, homines ex servitute in libertatem vindicans, cum contra omnino illa faciat. Quæ cum ita sint, omni studio illam fugiamus, hanc amplectamur, ut et hujusce vitæ libertate fruamur, et regnum cælorum consequamur: quod nos omnes nancisci contingat, per gratiam et benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XX.

CAP. 9. v. 10. *Qui autem administrat semen seminanti, et panem ad vescendum suppeditet, et multiplicet semen vestrum, et augeat fœtus frugum justitiæ vestræ.*

1. Pauli prudentiam hinc maxime quispiam admirari possit, quod, quemadmodum et a spiritualibus et a carnalibus cohortationem duxit, ita etiam in mercede rursus idem facit, utrasque vices constituens. Illud siquidem, *Dispersit, dedit pauperibus, justitia ejus manet in sæculum*, ad spiritualem mercedem spectat: hoc autem, *Multiplicet semen vestrum*, ad carnalem remunerationem. Nec tamen hic consistit, verum rursus adhuc ad spiritualia transit, frequenter ea inter se componens: illud enim, *Augeat fœtus justitiæ vestræ*, spirituale est. Hoc autem variandæ orationis causa facit, tum ut ignavas eorum et inertes cogitationes radicitus evellat, tum ut paupertatis metum plurimis rationibus eximat, ac præ-

senti etiam hoc exemplo. Nam cum iis qui terram conserunt, det Deus, cum iis qui corpus alunt, ubertatem præbet; multo utique magis iis, qui cælum excolunt, atque animi curam gerunt; quandoquidem in eam impensiolem curam conferri vult. At vero id quidem argumentationis modo minime ponit, ut dixi, verum per precationis speciem: ut simul et argumentationem perspicuam faciat, et magis eos in spem inducat, non ab iis tantum quæ fiunt, sed etiam ab hujusmodi precatione: *Suppeditet enim, inquit, et multiplicet semen vestrum, et augeat fœtus justitiæ vestræ.* In quibus verbis rursus liberalitatem sine ulla suspitione significat; hoc enim indicant hæc verba, *Suppeditet et multiplicet*; simulque non sinit nos præter ea, quæ ad vitam tuendam necessaria sunt, quidquam exquirere, cum ait, *Panem ad vescendum.* Nam id quoque cum primis in Paulo admirari licet, quod prius etiam jam adstruxit, nempe quod in rebus necessariis nihil ultra quam opus sit nos exquirere simus,

ξεν αὐτῶ τὴν οἰκίαν, καὶ πρὸ τῆς οἰκίας τὴν γνώμην, καὶ πάντα τὰ ὄντα εἰς μέσον τέθεικε, καὶ τὴν φύσιν ἀφείσα, καὶ τῶν παιδῶν καταφρονήσασα, τὸν ξένον προστίμησε πάντων. Ἐννόησον οὖν ὅση κόλασις κείσεται, ὅταν γυναικὸς χήρας, πτωχῆς, ἀλλοφύλου, βαρβάρου, παιδῶν μητρὸς, τούτων οὐδὲν εἰδυίας ὧν ἡμεῖς ἴσμεν, ἔλαττον φέρωμεν, καὶ ἀσθενέστεροι ὦμεν. Οὐ γὰρ, ἂν τὸ σῶμα ἔχωμεν ἰσχυρὸν, ἀνδρείοι τινές ἐσμεν. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος μόνος ταύτην ἔχει τὴν ἀρετὴν, κἂν ἐπὶ κλίνης ἢ βεβλημένος, ὁ τὴν ἰσχύον οἰκοθεν ἔχων ὡς ταύτης ἄνευ, κἂν ὄρος τις ἀνασπᾷ τῇ τοῦ σώματος ῥώμῃ, οὐδὲν αὐτὸν κορασίου καὶ γραϊδίου τάλαιπώρου φαίην ἂν ἰσχυρότερον εἶναι. Ὁ μὲν γὰρ ἀσωμάτος· παλαίει κακοῖς, οὗτος δὲ οὐδὲ ἀντιδλέψαι τολμᾷ. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι οὗτος ἀνδρείας ὄρος, ἀπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ παραδείγματος αὐτὸ συναγάγε. Τί γὰρ αὐτῆς ἀνδρείότερον γένοιτ' ἂν τῆς γυναικὸς, ἣ καὶ πρὸς φύσεως τυραννίδα, καὶ πρὸς λιμοῦ βίαν, καὶ πρὸς τελευτῆς ἀπειλὴν ἔσθη γενναίως, καὶ πάντων γέγονεν ἰσχυροτέρα; Ἄκουσον γοῦν πῶς ὁ Χριστὸς αὐτὴν ἀνακηρύττει. Πολλὰ γὰρ, φησὶν, ἦσαν χῆραι ἐν ταῖς ἡμέραις Ἡλίας, καὶ πρὸς οὐδεμίαν ὁ προσφῆτης ἀπεστέλλετο, ἀλλ' ἢ πρὸς ἐκείνην. Εἴπω τι μέγα καὶ [577] παράδοξον; Αὕτη τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀβραάμ πλέον εἰς φιλοξενίαν εἰσηνεγκεν. Οὐ γὰρ εἰς ἀγέλην ἔδραμε, καθάπερ ἐκεῖνος, ἀλλ' ἀπὸ τῆς δρακὸς ἐκείνης παρήλαυεν ἅπαντας τοὺς ἐπὶ φιλοξενίᾳ βεδοημένους. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἐνίκα, ὅτι εἰς τοῦτο ἑαυτὸν ἔταξεν· αὕτη δὲ, ὅτι οὐδὲ τῶν παιδῶν ἐφείσατο διὰ τὸν ξένον, καὶ

οὐδὲ προσδοκῶσα τὰ μέλλοντα. Ἡμεῖς δὲ, βασιλείας οὐσης, γεέννης ἀπειλουμένης, ὁ πάντων μείζων, τοῦ Θεοῦ τοσαῦτα ὑπὲρ ἡμῶν ἐργασαμένου, καὶ τούτοις εὐφραϊνομένου καὶ χαίροντος, ἀναπεπτώκαμεν. Μὴ, παρακαλῶ· ἀλλὰ σκορπίσωμεν, δῶμεν πένησιν ὡς δοῦναι δεῖ. Τὸ γὰρ πολὺ καὶ τὸ ὀλίγον οὐ τῷ μέτρῳ τῶν διδομένων ὁ Θεὸς ὀρίζει, ἀλλὰ τῇ δυνάμει τῆς οὐσίας τοῦ διδόντος. Πολλάκις γοῦν τοῦ μόνου ἕνα καταθέντος ὀβολὸν ἔλαττον σὺ κατέθηκας, ὁ στατήρας χρυσοῦ καταβαλὼν ἑκατόν· ἀπὸ γὰρ τοῦ περισσεύματος ἔβαλες. Πλὴν κἂν οὕτω ποίει, καὶ ἤξει ταχέως καὶ ἐπὶ τῷ θαυμάσιον. Σκόρπισον χρήματα, ἵνα συναγάγῃς δικαιοσύνην. Οὐδὲ γὰρ θέλει μετὰ τῶν χρημάτων αὐτὴ παραγίνεσθαι, ἀλλὰ δι' αὐτῶν μὲν, οὐ μετ' αὐτῶν δὲ ἡμῖν παρέστη. Οὐ γὰρ ἔστιν ὁμοῦ καὶ χρημάτων ἐπιθυμίαν, καὶ δικαιοσύνην οἰκεῖν· κεχωρισμένας γὰρ ἔχουσι τὰς σιηνάς. Μὴ δὲ φιλονεῖκει τὰ ἄμικτα συναγειν, ἀλλὰ ἀπέλασον τὴν τυραννον φιλαργυρίαν, εἰ βούλει τὴν βασιλίδαν λαβεῖν. Αὕτη γὰρ ἔστιν ἡ βασίλισσα, καὶ ἐλευθέρους ἐκ δούλων ποιῶσα· οὐ τούναντιον ἐκείνη. Διὰ μετὰ πάσης σπουδῆς τὴν μὲν φύγωμεν, τὴν δὲ ἀσπαζώμεθα, ἵνα καὶ τῆς ἐνταῦθα τύχωμεν ἐλευθερίας, καὶ τῆς βασιλείας ἐπιτύχωμεν τῶν οὐρανῶν· ἧς δὴ καὶ γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μετ' οὐ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Κ'.

Ὁ δὲ ἐπιχορηγῶν σπέρμα τῷ σπεύροντι, καὶ ἄρτον εἰς βρωσίαν χορηγῆσαι, καὶ πληθύνει τὸν σπόρον ὑμῶν, καὶ αὐξήσει τὰ γεννήματα τῆς δικαιοσύνης ὑμῶν.

α'. Μάλιστα ἂν τις ἐκ τούτου θαυμάσειε τὴν Παύλου σύνεσιν, ὅτι προτρέψας ἀπὸ τῶν πνευματικῶν, ἀπὸ τῶν σαρκικῶν, καὶ ἐν τῇ ἀντιδόσει πάλιν τὸ αὐτὸ τοῦτο ποιεῖ, ἑκατέρας τιθεὶς τὰς ἀμοιβάς. Τὸ μὲν οὖν, Ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησιν, ἢ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα, πνευματικῆς ἔστιν ἀμοιβῆς· τὸ δὲ, Πληθύνει τὸν σπόρον ὑμῶν, σαρκικῆς ἀντιδόσεως. Ἀλλ' ὅμως οὐχ ἴσεται ἐνταῦθα, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἐπὶ τὰ πνευματικὰ μεταβαίνει, συνεχῶς παράλληλα αὐτὰ τιθεὶς· καὶ γὰρ τὸ, Αὐξήσει τὰ γεννήματα τῆς δικαιοσύνης ὑμῶν, πνευματικόν.* Ταῦτα δὲ ποιεῖ [578] καὶ ποικίλλει τὸν λόγον, τὸν ἀνανδρον ἐκεῖ-

νων καὶ βλακώδη λογισμὸν πρόβριζον ἀνασπῶν, καὶ τῆς πενίας τὸν φόβον ἐκλύων πολλαχέθεν, καὶ ἀπὸ τοῦ παραδείγματος τούτου τοῦ νῦν. Εἰ γὰρ καὶ τοῖς τὴν γῆν σπείρουσι δίδωσιν ὁ Θεὸς, εἰ τοῖς τὸ σῶμα τρέφουσι παρέχει τὴν ἀφθονίαν, πολλῶν μᾶλλον τοῖς τὸν οὐρανὸν γεωργοῦσι, τοῖς τῆς ψυχῆς ἐπιμελουμένοις· καὶ γὰρ ταῦτα βούλεται μᾶλλον προνοίας ἀπολαύειν. Ἀλλὰ συλλογιστικῶς μὲν αὐτὸ οὐ τίθησιν, οὐδὲ οὕτως, ὡς περ ἔφην, ἐν δὲ εὐχῆς μέρει, ὁμοῦ καὶ τὸν συλλογισμὸν φανερὸν ποιῶν, καὶ μᾶλλον αὐτούς εἰς ἐλπίδα ἄγων, οὐκ ἀπὸ τῶν γινομένων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς εὐχῆς ταύτης· *Χορηγῆσαι ἢ γὰρ, φησὶν, καὶ πληθύνει τὸν σπόρον ὑμῶν, καὶ αὐξήσει τὰ γεννήματα τῆς δικαιοσύνης ὑμῶν.* Πάλιν κἀνταῦθα τὴν θαψίλειαν αἰνίττεται ἀνυπόπτως· τὴ γὰρ, *Πληθύνει καὶ αὐξήσει*, τοῦτ' ἔστιν ἐνδεικνυμένου· ὁμοῦ δὲ καὶ τῶν ἀναγκαίων πλέον οὐδὲν ἀφίησιν

ἢ Τῆς αὐτοῦ χορ. Α. et marg. Savil.

* Commel. ταῦτα δὲ καὶ ποιεῖ ποικίλον, i. e. ποικίλων, ut habetur in marg. Savil. et legisse videtur interpre. Præstat hoc vulgato.

ἐπιζητεῖν, ἄρτον, εἰπὼν, εἰς βρῶσιν. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο αὐτοῦ μάλιστα ἔστι θαυμάσαι, ὃ καὶ ἔμπροσθεν κατεσκευάσεν, ὅτι ἐν μὲν τοῖς ἀναγκαίοις οὐδὲν πλέον τῆς χρείας ἀφήσιν ἐπιζητεῖν, ἐν δὲ τοῖς πνευματικοῖς πολλὴν τὴν περιουσίαν συμβουλευεῖ ποιεῖσθαι.

Διὸ καὶ ἀνωτέρω ἔλεγεν, Ἴνα αὐτάρκειαν ἔχοντες, περισσεύητε εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν· καὶ ἐν ταῦθα, Ὁ ἐπιχορηγῶν ἄρτον εἰς βρῶσιν, πληθύνει τὸν σπόρον ὑμῶν· τούτεστι, τὸν πνευματικόν. Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς ἐλεημοσύνην αἰτεῖ, ἀλλὰ τὴν μετὰ θαψιλείας. Διὸ καὶ σπόρον αὐτὸ συνεχῶς καλεῖ. Καθάπερ γὰρ ὁ σῖτος καταβαλλόμενος κομῶντα τὰ λήϊα δεῖκνυσι· οὕτω καὶ ἡ ἐλεημοσύνη πολλὰ τὰ δράγματα τῆς δικαιοσύνης ἐργάζεται, καὶ δείκνυσι ἀφ᾽ αὐτὰ τὰ γεννήματα. Ἐπευξάμενος δὲ αὐτοῖς εὐθηνίαν τοσαύτην, δείκνυσι πάλιν ποῦ ταύτην δαπανᾶν χρῆ, λέγων, Ἴνα ἐν παντὶ πλουτιζόμενοι εἰς πᾶσαν ἀπλότητα, ἣτις κατεργάζεται δι' ἡμῶν εὐχαριστίαν τῷ Θεῷ. Οὐχ ἵνα εἰς τὰ μὴ δέοντα ἀναλλίσκητε, ἀλλ' εἰς ἐκεῖνα, ἃ πολλὴν φέρει τῷ Θεῷ τὴν εὐχαριστίαν. Καὶ γὰρ μεγάλων ἡμᾶς κυρίους ἐποίησεν ὁ Θεός· καὶ τὰ ἐλάττωνα ἑαυτῷ ἀφείλε, ἡμῖν τῶν μειζόνων παρεχώρησε. Τῆς μὲν γὰρ αἰσθητῆς τροφῆς αὐτὸς κύριος, τὴν δὲ νοητὴν ἡμῖν ἐπέτρεψε· καὶ γὰρ ἡμεῖς κύριοι τὰ λήϊα ἡμῶν δεῖξαι κομῶντα. Οὐδὲ γὰρ ὑετῶν δεῖται καὶ ὠρῶν κρήσεως, καὶ προαιρέσεως μόνης, καὶ πρὸς αὐτὸν τρέχει τὸν οὐρανόν. Ἀπλότητα δὲ ἐνταῦθα τὴν θαυμάσιαν καλεῖ, ἣτις κατεργάζεται δι' ἡμῶν εὐχαριστίαν τῷ Θεῷ. Οὐδὲ γὰρ ἐλεημοσύνη μόνον ἔστι τὸ γινόμενον, ἀλλὰ καὶ εὐχαριστίας πολλῆς ὑπόθεσις· μᾶλλον δὲ οὐκ εὐχαριστίας μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐτέρων πλειόνων. Καὶ τίθησιν αὐτὰ προῦν, ἵνα δείξας πολλὰ ὄντα τὰ κατορθούμενα, ἐντεῦθεν προθυμότερους ἐργάσῃται. Τίνα οὖν ἔστι τὰ πολλά; Ἄκουσον αὐτοῦ λέγοντος· Ὅτι ἡ διακονία τῆς λειτουργίας ταύτης οὐ μόνον ἔστι προσαναπληροῦσα τὰ ὑστερήματα τῶν ἀγίων, ἀλλὰ καὶ περισσεύουσα διὰ πολλῶν εὐχαριστιῶν τῷ Θεῷ. Ὅθεν διὰ τῆς δοκιμῆς τῆς διακονίας ταύτης δοξάζοντες τὸν Θεὸν ἐπὶ τῇ ὑποταγῇ τῆς ὁμολογίας ὑμῶν εἰς τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ ἀπλότητι τῆς κοινωρίας τῆς εἰς αὐτούς, καὶ εἰς πάντας, καὶ αὐτῶν δεήσει ὑπὲρ ὑμῶν, ἐπιποθούντων ὑμᾶς διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν χάριν τοῦ Θεοῦ ἐφ' ὑμῖν. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστι· Πρῶτον τὰ ὑστερήματα τῶν ἁγίων οὐ μόνον πληροῦτε, ἀλλὰ καὶ περισσεύετε, τούτεστι, καὶ πλέον τῆς χρείας αὐτοῖς παρέχετε· εἶτα δι' αὐτῶν εὐφημίαν ἀναπέμπετε τῷ Θεῷ· δοξάζουσι γὰρ αὐτὸν ἐπὶ τῇ ὑποταγῇ τῆς ὁμολογίας ὑμῶν. Ἴνα γὰρ μὴ δεῖξῃ αὐτοὺς διὰ τοῦτο εὐχαριστοῦντας μόνον, διὰ τὸ λαβεῖν λέγων, ὅρα πῶς ὑψηλοὺς αὐτοὺς ποιεῖ· ὅπερ αὐτὸς φησι πρὸς Φιλιππησίους, ὅτι Οὐκ ἐπιζητῶ τὰ δόματα, καὶ τούτοις μαρτυρῶ τὸ αὐτό. Χαίρουσι μὲν γὰρ, ὅτι τὰ ὑστερήματα αὐτῶν ἀναπληροῦτε, καὶ τὴν πτωχείαν αὐτῶν παραμυθεῖσθε· πολλῶν δὲ πλέον, ὅτι οὕτως ὑποτεταγμένοι ἔστε τῷ Εὐαγγελίῳ· οὗ σημεῖον τοῦτό ἐστι, τὸ οὕτω θαψιλῶς

εἰσφέρειν. Τοῦτο γὰρ τὸ Εὐαγγέλιον ἐπιτάττει. Καὶ ἀπλότητι τῆς κοινωρίας τῆς εἰς αὐτούς καὶ εἰς πάντας. Καὶ διὰ τοῦτο δοξάζουσι, φησὶ, τὸν Θεόν, ὅτι οὕτως ἔστε φιλότιμοι, οὐκ εἰς ἐκεῖνους μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς πάντας. Τοῦτο δὲ πάλιν ἐγκώμιον ἔκλεινον γίνεται, τὸ καὶ ὑπὲρ τῶν ἐτέρους ἰδομένου ἐὺχαριστεῖν. Οὐ γὰρ τὰ ἑαυτῶν κοσμοῦσι μόνον, φησὶν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐτέρων, καίτοι γε ἐν ἐσχάτῃ ὄντες πενία· ὃ πολλῆς αὐτῶν ἀρετῆς ἔστι σημεῖον. Οὐδὲν γὰρ οὕτω ζηλότυπον, ὡς τὸ τῶν πτωχευομένων γένος. Ἄλλ' ἐκεῖνοι καθαροὶ τούτου τοῦ πάθους εἰσι, τοσαύτον ἀπέχοντες ἀλαγίαν ἐφ' οἷς ἐτέροις μεταδίδοτε, ὅτι καὶ χαίρουσιν οὐκ ἤττον, ἢ ἐφ' οἷς αὐτοὶ λαμβάνουσι. Καὶ αὐτῶν δεήσει ὑπὲρ ὑμῶν. Ἰπὲρ μὲν γὰρ τούτων εὐχαριστοῦσι, φησὶ, τῷ Θεῷ· ὑπὲρ δὲ τῆς ὑμετέρων ἀγάπης καὶ τῆς συντυχίας παρακαλοῦσιν αὐτὸν, ἵνα καταξιωθῶσιν ὑμᾶς ἰδεῖν. Ἐπιποθοῦσι γὰρ τοῦτο οὐ διὰ τὰ χρήματα, ἀλλ' ὥστε θεατὰ γενέσθαι τῆς δεδομένης ὑμῖν χάριτος.

β'. Εἶδες Παύλου σύνεσιν, πῶς ἐπάρας αὐτοῦς, τὸ πᾶν ἀνέθηκε τῷ Θεῷ, χάριν τὸ πρᾶγμα καλέσας; Ἐπειδὴ γὰρ μέγαρα περὶ αὐτῶν ἐφθέγγετο, λειτουργοῦς αὐτοῦς εἰπὼν, καὶ ἐπάρας εἰς ὑψος· εἰ γε αὐτοὶ μὲν ἐλειτούργουν, αὐτὸς δὲ διηκονεῖτο· καὶ δοκίμους ὀνομάσας, δείκνυσι ὅτι πάντων τούτων ὁ Θεὸς αἴτιος· καὶ αὐτὸς μετ' ἐκείνων πάλιν εὐχαριστίαν ἀναφέρει λέγων· Χάρις ἐστὶν τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῇ ἀνεκδιηγήτῳ αὐτοῦ δωρεᾷ. Δωρεᾶν δὲ ἐνταῦθα λέγει καὶ τὰ τοσαῦτα ἃ ἀγαθὰ τὰ διὰ τῆς ἐλεημοσύνης γινόμενα καὶ τοῖς λαμβάνουσι καὶ τοῖς παρέχουσιν· ἢ τὰ ἀπόρρητα ἀγαθὰ τὰ διὰ τῆς παρουσίας αὐτοῦ τῇ οἰκουμένῃ πάσῃ μετὰ πολλῆς δωρηθέντα τῆς φιλοτιμίας· ὃ καὶ μάλιστα ἔστιν ὑποπεῦσαι. Ἴνα γὰρ καὶ καταστελιῇ, καὶ θαψιλεστέρους ἐργάσῃται, ὧν ἔτυχον παρὰ τοῦ Θεοῦ, τούτων αὐτοῦς ἃ ἀναμνησκεί. Καὶ [580] γὰρ μέγιστον τοῦτο εἰς προτροπὴν ἀρετῆς ἀπάσης· διὸ καὶ ἐνταῦθα τὸν λόγον κατέκλεισεν. Εἰ δὲ ἡ δωρεὰ ἀνεκδιηγήτος, τί τῆς μανίας ἴσον γένοιτ' ἂν τῶν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ περιεργαζομένων; Οὐχ ἡ δωρεὰ δὲ αὐτοῦ μόνον ἀνεκδιηγήτος, ἀλλὰ καὶ ἡ εἰρήνη πάντα νοῦν ὑπερέχει, δι' ἧς τὰ ἄνω τοῖς κάτω κατήλλαξε. Σπουδάσωμεν τοίνυν τοσαύτης ἀπολαύοντες χάριτος, ἀξίαν ἐπιδείκνυσθαι τοῦ βίου τὴν ἀρετὴν, καὶ πολὺν τῆς ἐλεημοσύνης ποιεῖσθαι λόγον· ποιησόμεθα δὲ, ἂν τὴν ἀμετρίαν φύγωμεν, ἂν τὴν μέθην, ἂν τὴν ἀθηφαλίαν. Καὶ γὰρ καὶ σῖτα καὶ ποτὰ δέδωκεν ὁ Θεός, οὐκ εἰς ἀμετρίαν, ἀλλὰ εἰς τροφήν. Οὐδὲ γὰρ ὁ οἶνος ποιεῖ τὴν μέθην· ἔπει εἰ τοῦτο ἦν, πάντας εἶδε μεθύειν. Ἄλλ' οὐκ ἐχρῆν, φησὶν, οὐδὲ τὸ πολὺ βλάπτειν. Μεθύοντων ταυτί τὰ βήματα. Εἰ γὰρ τὸ πολὺ βλάπτει, καὶ οὐδὲ οὕτως ἀφίστασαι τῆς πλεονεξίας· εἰ οὕτως αἰσχρὸν καὶ ἐπιβλαβὲς τοῦτο, καὶ οὐδὲ οὕτω λήγεις τῆς πονηρίας ἐπιθυμίας· εἰ ἐξῆν καὶ πολὺ πίνευ, καὶ μηδὲν παραβλάπτεσθαι, ποῦ ἂν ἔστης τῆς

* Hæc referuntur ad illa superius allata Pauli verba, Ὅτι ἡ διακονία τῆς λειτουργίας ταύτης, Quoniam ministerium huius officii. Hic nempe Paulus λειτουργοῦς appellat eos qui pecunias colligebant, sequæ διάκονον. seu ministrum, qui illas distribuēbat.

b. legendum videtur cum Savillio, ἢ τὰ τοσαῦτα.

c. Legebatur αὐτός.

in spiritualibus autem nos admonet, ut ingentes opes nobis comparemus.

Eleemosyna copiosa sit. — Ac proinde superius dicebat, *Ut sufficientiam habentes abundetis in omne opus bonum*; et hic, *Qui ministrat panem ad vescendum, multiplicet semen vestrum; hoc est, spirituale.* Neque enim eleemosynam dumtaxat exigit, sed copiosam et affluentem. Quo fit, ut eam semen quoque assidue appellet. Ut enim triticum consitum florentes segetes reddit: ita etiam eleemosyna multos justitiæ manipulos efficit, atque ineffabilem segetem edit. Postquam autem tantam ipsis ubertatem exoptavit, ostendit rursus ubinam ea impendi debeat, his verbis utens: 11. *Ut in omnibus locupletati abundetis in omnem simplicitatem, quæ operatur per nos gratiarum actionem Deo.* Non ut in ea, in quæ minime decet, opes vestras insumatis, sed in ea, ex quibus plurima gratiarum actio ad Deum redit. Magnas quippe res Deus arbitrii nostri effecit; ac minora sibi ipsi relinquens, majora nobis concessit. Alimenti enim illius, quo corpus alitur, arbiter ipse esse voluit; spiritualis autem curam nobis commisit: hoc quippe in arbitrio nostro situm est, ut segetem nostram virentem exhibeamus. Neque enim ea imbres desiderat, partiumque anni temperiem; sed voluntas modo adsit, etiam ad ipsum usque cælum curret. Per simplicitatem porro hoc loco munificentiam intelligit, quæ quidem per nos efficit, ut gratiæ Deo habeantur. Neque enim hinc solum eleemosyna existit, sed etiam permultæ gratiarum actionis materia; nec solum gratiarum actionis, sed etiam multarum aliarum rerum, quas etiam ipsas orationis progressu ponit: ut cum illud demonstrarit, multa hinc emolumenta exoriri, promptiores atque alacriores ipsos reddat. Quænam igitur sunt multa hæc commoda? Audi ipsum loquentem: 12. *Quoniam ministerium hujus officii non solum supplet ea quæ desunt sanctis, sed etiam abundat per multas gratiarum actiones Deo, 13. per probationem ministerii hujus glorificantes Deum in obedientia confessionis vestræ in evangelium Christi, et simplicitate communicationis vestræ in illos et in omnes. 14. et in illorum obsecratione pro vobis, desiderantium vos propter eminentem gratiam Dei in vobis.* Hæc autem verba hunc sensum habent: Primum sanctorum egestatem ac penuriam non modo expletis, sed etiam exundatis, hoc est, plus etiam quam necesse sit ipsis impertitis: deinde per eos laudem ad Deum mittitis; ipsius enim gloriam ob confessionis vestræ obedientiam prædicant. Ne enim eos ostendat hoc dumtaxat nomine, quod beneficiis affecti sint, gratias agere, vide quam sublimes eos reddit: quod in Epistola ad Philippenses ait: *Non quia requiro datum (Philipp. 4. 17):* his quoque hoc testificor. Nam gaudent illi quidem, quod res eas, quarum inopia premuntur, ipsis subministretis, ac paupertatem eorum sublevetis; multo magis autem, quod evangelio ita subditi sitis. Cui rei hoc argumento est, quod tam munifice tribuatis; id enim evangelium præscribit. *Et simplicitate com-*

municationis vestræ in illos et in omnes. Atque ideo, inquit, Deum laudibus efferunt, quod non erga eos dumtaxat, sed etiam erga omnes tam liberales sitis. Hoc rursus ad eorum laudem spectat, nempe quod pro iis quoque gratias agant, quæ in alios conferuntur. Neque enim quæ sua sunt dumtaxat ornant, sed aliorum quoque commodis consulunt, idque cum in extrema paupertate versentur: quod magnæ eorum virtutis indicium est. Nihil enim perinde invidia æstuat, ut id hominum genus, quod egestate laborat. At illi hoc vitio vacant; tantumque abest, ut ob vestra in alios beneficia discrucientur, ut ex illis non minus gaudeant, quam ex iis quæ ipsi accipiunt. *Et ipsorum obsecratione pro vobis.* Nam pro illis quidem, inquit, gratias Deo agunt; pro vestra autem caritate atque congressu eum rogant, ut vestro conspectu sibi frui liceat. Hoc enim non ob vestras opes expetunt, sed ut gratiæ vobis datæ spectatores sint.

2. Videsne Pauli prudentiam? quomodo eorum virtutem efferens, laudem omnem Deo adscripserit, id gratiam vocans. Postquam enim magna de ipsis loquutus est, ministros nuncupans, atque ipsos in cælum evexit; siquidem ipsi ministrabant (a), ipse subminister erat; et probatos illos appellans, ostendit Deum harum omnium rerum auctorem esse: atque ipse una cum illis Deo in hæc verba gratias agit, 15. *Gratia autem Deo super inenarrabili dono ejus.* Per donum hoc loco tot ac tanta illa bona intelligit, quæ tam iis qui accipiunt, quam qui dant, per eleemosynam comparantur: vel arcana illa bona, quæ per ipsius præsentiam orbi terrarum universo amplissime tributa sunt: id quod etiam magis conjicere licet. Ut enim illos coaceret ac largiores redderet, quæ a Deo acceperant ipsis commemorat. Hoc enim maximum est ad virtutem omnem incitamentum; ideoque hic sermonem claudit. Quod si Dei beneficium inenarrabile est, ecquid tandem eorum furori par esse queat, qui in pervestiganda ipsius essentia curiose versantur? Nec vero ipsius dumtaxat beneficium sermonem omnem excedit, sed etiam pax ea, per quam supera cum inferis reconciliavit, omnem cogitationem superat. Quamobrem operam demus ut, cum tanta gratia fruamur, parem vitam probitatem præstemus magnamque eleemosynæ curam geramus: geremus autem, si id quod modum excedit fugiamus, si temulentiam, si ingluviem. Nam et esca et potus nobis a Deo idcirco data sunt, non ut iis ingurgitemur, sed ut alamur. Neque enim vinum est, quod temulentiam gignit; si enim ita se res haberet, omnes temulentos esse necesse esset. At, inquis, oporteret ipsum nec largius haustum nocere. Ebriorum hæc verba sunt. Nam cum largius adhibitum noceat, ac ne sic quidem ab immodico potu abstineas; cum hoc adeo sædum et noxium sit, ac ne sic quidem improbæ cupiditati finem imponas: si liceret et multo mero uti, et nullo hinc detrimento affici, quomodo bibendi aviditatem com-

(a) Hæc referuntur ad illa superius allata Pauli verba: *Quoniam ministerium hujus officii.*

pressisses? annon flumina quoque in vinum verti cupiisses? annon omnibus rebus pestem atque exitium attulisses? Si alimenti certa mensura est, quam cum excedimus, valetudinem lædimus, ac ne sic quidem tamen frenum pati potes, verum eo perrupto omnes omnium facultates accipis, ut improbæ gulæ tyrannidi administram operam præstes: quid non fecisses, si modus hic a natura constitutus sublatu esset? annon universum vitæ tempus in hoc impendisses? Num igitur oportebat cupiditatem adeo absurdam confirmare, atque perniciem ex immoderatione nascentem minime coercere? et quot tandem hinc alia incommoda non orta fuissent? Verum, o vecordes homines! qui cum in crapula reliquisque luxuriæ generibus tamquam in cœno volutentur, si paulum resipuerint, nihil aliud sedentes faciunt, quam ut his verbis utantur: Cur hoc in hanc rem insumitur? cum contra peccata ipsi sua accusare debeant. Nam pro eo quod ais: Quare Deus certos fines constituit? quare non omnia temere feruntur? ita loquere: Quare ebrietati studere non desinimus? quare non satiamur? quare animantes rationis expertes stoliditate superamus? Hæc enim eos inter se quærere conveniebat, atque apostolorum vocem audire, perspectumque habere quotnam his viris bona ex eleemosyna oriri testetur, atque hunc thesaurum præripere. Hoc enim, nempe pecunias aspernari, probos, ut ab eo dictum est, homines reddit, et ut Dei gloria celebretur, efficit, et caritatem inflammat, et magnitudinem animi gignit, et sacerdotes constituit sacerdotio fungentes, quod ingentem mercedem afferat. Nam qui eleemosynæ studiosus est, non ille quidem talari veste indatus est, nec tintinnabula circumfert, nec corona redimitus est; verum beneficentiæ stola, quæ sacram illam vestem sanctitate superat, vestitus est, oleoque delibutus, non ex materia quæ in sensum cadat, sed a Spiritu effecto; coronam a commiseratione contextam habet; ait enim Scriptura: *Qui coronat te in misericordia et miserationibus (Psal. 102. 4)*: ac pro lamina Dei nomen gestat, imo Dei similitudinem assequitur. Quomodo? *Similes, inquit, eritis Patri vestro qui in cælis est (Math. 5. 45)*.

5. Visne etiam ipsius altare intueri? Non illud Beseleel, non ullus artifex alius extruxit, sed Deus ipse, non ex lapidibus, sed ex materia cælo illustriore, hoc est, ex animis ratione præditis. At dices: In sancta sanctorum ingreditur sacerdos. Licet tibi, hoc sacrificii munus obeunti, in adyta magis tremenda ingredi, in quibus nemo adest, nisi Pater tuus, qui te in abscondito videt (*Id. 6. 6*), in quibus nemo alius cernit. Quomodo, inquires, fieri potest, ut nemo videat, eum palam sit altare? Hoc enim est, quod admirationem movet: quia tunc quidem portæ undique et vela solitudinem efficiebant; nunc vero palam rem sacram facienti, ut in sanctis sanctorum, majoreque cum animi

horrore hoc facere licet. Nam cum non humanæ ostentationis causa hoc facis, viderit licet universus orbis, nullus vidit, quando ita fecisti. Neque enim tantum dixit Christus, *Ne faciatis coram hominibus*; sed adjecit, *Ut videamini ab eis (Math. 61)*. Hæc ara ex ipsis Christi membris constat, ac Domini corpus altare tibi efficitur. Hoc ipsum verere: in carne victimam Domini immolas. Hoc altare præsentem quoque altari terribilius est, nedum veteri illo. Verum ne turbemini: hoc enim admirandum quidem est ob victimam, quæ in ipso imponitur; illud autem, hoc est, hominis misericordiæ studiosi, non hoc dumtaxat nomine, sed etiam quia ex ipsa quoque victima, quæ hoc efficit, constructum est. Rursum hoc altare admirandum est, quia natura quidem lapis est, sanctum autem efficitur, postquam Christi corpus excipit; illud vero quia Christi corpus est. Itaque hoc horribilius est quam illud, cui tu laicus adstas. Ecquid jam tibi Aaron videtur, si cum his rebus conferatur? quid corona? quid tintinnabula? quid sancta sanctorum? Nam quid jam vetus illud altare ad comparisonem afferre necesse est, cum etiam cum hoc nostro collatum, adeo splendidum apparuerit? At tu altare quidem hoc in honore habes, quia Christi corpus capit; eum autem, qui ipsummet Christi corpus est, contumelia afficis ac pereuntem despicias. Hoc altare ubique et in vicis et in foro situm videre poteris, singulisque horis in eorum sacram facere: nam hic quoque sacrificium obitur. Et sicut stat sacerdos, Spiritum accersens: ita tu quoque Spiritum accersis, non voce, sed rebus ipsis. Neque enim quidquam est, quod perinde Spiritus ignem retineat atque accendat, ut oleum istud largiter effusum. Quod si etiam scire expetis, quid fiant quæ abs te deponuntur, accede, et ea tibi monstrabo. Quisnam igitur hujus aræ fumus est? quæ fragrantia? Gloria, et gratiarum actio. Quonam usque progreditur? ad cælum usque? Imo vero ipsum cælum transcendit, et cælum cæli, atque regio ipsi solio adstat: *Preces enim tuæ, inquit, et eleemosynæ ascenderunt in conspectum Dei (Act. 10. 4)*. Atque ea odoris suavitas, quæ in sensum cadit, ne magnam quidem aeris portionem intersecat; hæc autem ipsos etiam cælorum fornices reserat. Ac tu quidem taces, res autem ipsa clamat; sitque sacrificium laudis, non vitula jugulata, nec pelle cremata, sed spirituali anima, quæ sua sunt asserente. Omni enim humanitatis genere sacrificium istud est præstantius. Cum ergo pauperem fide præditum cernis, existima te altare videre: cum hujusmodi pauperem conspicias, non modo eum contumelia ne affice, sed etiam verere. Quod si alterum contumeliam ipsi inferentem videas, prohibe atque injuriam propulsa. Sic enim poteris et ipse propitium Deum habere, ac promissa bona consequi: quæ utinam nobis omnibus consequi detur, per gratiam et benignitatem Domini nostri Jesu Christi, etc.

πλεονεξίας; ἄρα οὐκ ἂν ἐπεθύμησας, καὶ τοὺς ποταμούς γενέσθαι οἶνον; οὐκ ἂν πάντα ἀπώλεσας καὶ διέφθειρας; Εἰ μέτρον ἐστὶ τροφῆς, καὶ τοῦτο ὑπερδάντες βλαπτόμεθα. καὶ οὐδὲ οὕτως ἀνέχη τοῦ χαλινοῦ, ἀλλὰ διαβρόησας αὐτὸν τὰ πάντων λαμβάνεις, ἵνα λειτουργήσῃ τῇ πονηρᾷ τῆς γαστριμαργίας τυραννίδι· τί οὐκ ἂν ἐποίησας, εἰ τοῦτο ἀνηρέθη τὸ μέτρον τῆς φύσεως; Οὐκ ἂν πάντα τὸν χρόνον εἰς τοῦτο ἀνάλωσας; Ἔδει οὖν οὕτως ἐπιθυμίαν ἄποπον ἰσχυρὰν ποιῆσαι, καὶ τὴν βλάβην μὴ κωλύσαι τὴν ἐκ τῆς ἀμετρίας; καὶ πόσαι οὐκ ἂν ἐτέχθησαν ἐντεῦθεν ἕτεραι βλάβαι; Ἄλλ' ὦ τῶν ἀνοήτων! οἱ, καθάπερ βορβόρω κυλινδούμενοι τῇ μέθῃ καὶ ταῖς λοιπαῖς ἀσωταῖς, ὅταν μικρὸν ἀνανήψωσιν, οὐδὲν ἄλλο τι κάθηνται ποιῶντες, ἢ ταυτὶ φθειγόμενοι, διὰ τί τοῦτο εἰς τοῦτο ἀναλίσκεται, δέον τοῖς ἑαυτῶν κρίνειν πλημμελήμασιν; Ἀνθ' οὗ γὰρ λέγεις, διὰ τί θρονος τέθεικε; διὰ τί μὴ πάντα ἀτάκτως φέρεται; εἰπέ, διὰ τί μὴ παυόμεθα μεθύοντες; διὰ τί μὴ λαμβάνομεν κόρον; διὰ τί τῶν ἀλόγων ἐσμεν ἀνοητότεροι; Ταῦτα γὰρ ἔδει ζητεῖν πρὸς ἀλλήλους, καὶ τῆς ἀποστολικῆς ἀκούειν φωνῆς, καὶ εἰδέναι πόσα τούτοις μαρτυρεῖ τὰ ἀγαθὰ ἐκ τῆς ἐλεημοσύνης, καὶ ἀρπάζειν τοῦτον τὸν θησαυρόν. Καὶ γὰρ δοκίμους τοῦτο ποιεῖ, καθάπερ αὐτὸς ἔφησε, τὸ χρημάτων ὑπερροπῆν, καὶ τὸν θεὸν δοξάζεσθαι παρασκευάζει, καὶ ἀγάπην θερμαίνει, καὶ μεγαλοψύχους ἐργάζεται, καὶ ἱερέας καθίστησι καὶ ἱερωσύνην πολλὴν φέρουσιν τὸν μισθόν. Ὁ γὰρ ἐλεήμων οὐ ποδῆρη ἐνδέδεται, οὐδὲ κώδωνας περιφέρει, οὐδὲ στέφανον ἀναδεῖται, ἀλλὰ ἀναβέβληται [581] μὲν τῆς φιλανθρωπίας στολήν, τῆς ἱερέας ἐσθῆτος ἀγιωτέρων οὖσαν, κέχρισται δὲ ἐλαίῳ, οὐκ ἐξ ὕλης αἰσθητῆς συγκειμένῳ, ἀλλ' ὑπὸ Πνεύματος γεωργουμένῳ, ἔχει δὲ στέφανον ἀπὸ τῶν οἰκτιρμῶν. *Τὸν στεφανοῦντά σε γάρ, φησὶν, ἐν ἐλλεί καὶ οἰκτιρμοῖς*· ἀντὶ δὲ τοῦ πέταλον φέρειν ἄνομα ἔχον Θεοῦ, αὐτὸς ἰσὸς γίνεται τῷ Θεῷ. Πῶς γάρ; *Γενήσεσθε, φησὶν, ὅμοιοι τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς.*

γ'. Βούλει καὶ τὸ θυσιαστήριον αὐτοῦ ἰδεῖν; Οὐ Βεσελεὴλ αὐτὸ ψυκοδόμησεν, οὔτε ἄλλος τις, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Θεός, οὐ διὰ λίθων, ἀλλὰ δι' ὕλης τοῦ οὐρανοῦ λαμπροτέρας, διὰ ψυχῶν λογικῶν. Ἄλλὰ εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων εἰσέρχεται ὁ ἱερεύς. Ἐξεστὶ σοι εἰς τὰ φρικωδέστερα εἰσελθεῖν θύοντι τὴν θυσίαν ταύτην, ἔνθα μηδεὶς πάρεστιν, ἀλλ' ὁ Πατὴρ σου, ὁ βλέπων σε ἐν τῷ κρυπτῷ, ἔνθα μηδεὶς ἄλλος ὄρα. Καὶ πῶς, φησὶν, ἐστὶ μὴ ὄρα, δημοσίᾳ ἐστώτος τοῦ θυσιαστηρίου; Τὸ γὰρ θαυμαστὸν τοῦτο ἐστίν, ὅτι τότε μὲν ἀμφίθυρα καὶ παραπετάσματα τὴν ἐρημίαν ἐποίει· νῦν δὲ ἔξεστι δημοσίᾳ θύοντι, ὡς ἐν τοῖς Ἁγίοις τῶν ἁγίων, καὶ πολλῷ φρικωδέστερον τοῦτο ποιεῖν. Ὅταν γὰρ μὴ πρὸς ἐπίδειξιν ἀνθρώπων ποιῆς, καὶ ἡ οἰκουμένη

εἶδεν, οὐδεὶς εἶδεν, ἐπειδὴ σὺ οὕτως ἐποίησας. (Ὁ γὰρ εἶπε, *Μὴ ποιεῖτε*, ἀπλῶς, *ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων*, ἀλλὰ προσέθηκε, *Πρὸς τὸ θεαθῆναι αὐτοῖς*. Τοῦτο τὸ θυσιαστήριον ἐξ αὐτῶν τῶν τοῦ Χριστοῦ σύγκειται μελῶν, καὶ τὸ σῶμα τοῦ Δεσπότης θυσιαστήριόν σοι γίνεται. Αἰδέσθητι τοῦτο αὐτό· ἐν τῇ σαρκὶ θύεις τοῦ Δεσπότης τοῦ ἱερέων. Τοῦτο τὸ θυσιαστήριον καὶ τοῦτο τοῦ νῦν φρικωδέστερον, οὐχὶ τοῦ παλαιοῦ μόνον. Ἄλλὰ μὴ θορυβηθῆτε· τοῦτο μὲν γὰρ θαυμαστὸν διὰ τὴν ἐπιτιθεμένην ἐν αὐτῷ θυσίαν· ἐκεῖνο δὲ τὸ τοῦ ἐλεήμονος οὐ διὰ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅτι καὶ ἐξ αὐτῆς σύγκειται τῆς θυσίας τῆς τοῦτο ποιούσης. Θαυμαστὸν τοῦτο πάλιν, ὅτι λίθος μὲν ἐστὶ τὴν φύσιν, ἅγιον δὲ γίνεται, ἐπειδὴ σῶμα δέχεται Χριστοῦ· ἐκεῖνο δὲ, ἐπειδὴ αὐτὸ σῶμα ἐστὶ Χριστοῦ. Ὡστε τοῦτο φρικωδέστερον ἐκεῖνον, ᾧ σὺ παρέστηκας ὁ λαϊκός. Ἄρα σοι μὴ τι ὁ Ἁαρὼν φαίνεται πρὸς ταῦτα; μηδὲ ὁ στέφανος, μηδὲ οἱ κώδωνες, μηδὲ τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων; Τί γὰρ δεῖ πρὸς ἐκεῖνο λοιπὸν τὸ θυσιαστήριον ποιῆσθαι τὴν συγκρισίν, ὅπου γε καὶ πρὸς τοῦτο συγκρινόμενον, οὕτω λαμπρὸν ἐφάνη; Σὺ δὲ τὸ μὲν θυσιαστήριον τοῦτο τιμᾶς, ὅτι δέχεται τοῦ Χριστοῦ σῶμα· τὸν δὲ αὐτὸ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ ὄντα καθυδρίζεις, καὶ περιορᾶς ἀπολλύμενον. Τοῦτο τὸ θυσιαστήριον πανταχοῦ δυνήση κείμενον ἰδεῖν, καὶ ἐν στενωποῖς καὶ ἐν ἀγοραῖς, καὶ καθ' ἐκάστην ἐν αὐτῷ θύειν τὴν ὕραν· καὶ γὰρ καὶ ἐν ταῦθα θυσία τελεῖται. Καὶ καθάπερ ὁ ἱερεύς ἔστηκε τὸ Πνεῦμα καλῶν, οὕτω καὶ σὺ τὸ Πνεῦμα καλεῖς· ἀλλ' οὐ διὰ φωνῆς, ἀλλὰ δι' ἔργων. Οὐδὲν γὰρ οὕτω κατέχει καὶ ἀνάπτει τοῦ Πνεύματος τὸ πῦρ, ὡς τοῦτο τὸ ἔλαιον θαψιλὲς ἐκχεόμενον. Εἰ δὲ βούλει, καὶ τὰ καταβαλλόμενα ἰδεῖν τί γίνεται, δεῦρο, καὶ ταῦτά σοι δεῖξω. Τίς οὖν ὁ καπνός; [582] τίς ἡ εὐωδία τοῦ θυσιαστηρίου τούτου; Δόξα καὶ εὐχαριστία. Καὶ μέχρι ποῦ προβαίνει; ἄρα μέχρι τοῦ οὐρανοῦ; Οὐδαμῶς· ἀλλ' αὐτὸν ὑπερβαίνει τὸν οὐρανὸν, καὶ τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ αὐτῷ παρίσταται τῷ θρόνῳ τῷ βασιλικῷ· *Αἰ εὐχαί σου γάρ, φησὶ, καὶ αἰ ἐλεημοσύναι σου ἀρέθησαν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ*. Καὶ ἡ μὲν αἰσθητὴ εὐωδία οὐδὲ τὸ πολὺ διατέμνει τοῦ ἀέρος· αὕτη δὲ αὐτὰς ἀνοίγει τῶν οὐρανῶν τὰς ἀψίδας. Καὶ σὺ μὲν σιγᾶς, τὸ δὲ ἔργον βοᾷ· καὶ γίνεται θυσία ἀνέσεως, οὐ δαμάλευς σφαττομένης, οὐδὲ δέρματος καιομένου, ἀλλὰ ψυχῆς πνευματικῆς τὰ παρ' αὐτῆς εἰσφερούσης. Φιλανθρωπίας γὰρ πάσης ἡ τοιαύτη θυσία εὐδοκιμωτέρα. Ὅταν οὖν ἴδῃς πένθητα πιστῶν, θυσιαστήριον ὄρα νόμεζε· ὅταν ἴδῃς πτωχῶν τοιοῦτον, μὴ μόνον μὴ ὑβρίτης, ἀλλὰ καὶ αἰδέσθητι· καὶ ἕτερον ἴδῃς ὑβρίσαντα, κώλυσον, ἄμυνον. Οὕτω γὰρ δυνήση καὶ αὐτὸς τὸν θεὸν ἴλεων ἔχειν, καὶ τῶν ἐπηγγεμένων ἐπιτυχεῖν ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ ΚΑ'.

Αὐτὸς δὲ ἐγὼ Παῦλος παρακαλῶ ὑμᾶς διὰ τῆς πραότητος καὶ ἐπιεικείας τοῦ Χριστοῦ, ὃς κατὰ πρόσωπον μὲν ταπεινὸς ἐν ὑμῖν, ἀπὼν δὲ θαρρῶ εἰς ὑμᾶς. Δέομαι δὲ τὸ μὴ παρὼν θαρρήσῃαι τῇ πεποιθήσει, ἢ λογιζομαι τολμησαί, ἐπὶ τινὰς τοὺς λογιζομένους ἡμᾶς, ὡς κατὰ σάρκα περιπατοῦντας.

α'. Ἀπαρτίσας τὸν περὶ ἐλεημοσύνης λόγον, ὡς ἔδει, καὶ δεῖξας ὅτι πλεῖον αὐτοὺς ἀγαπᾷ, ἢ ἀγαπᾶται, καὶ τὰ περὶ τῆς ὑπομονῆς αὐτοῦ καὶ τῶν πειρασμῶν διηγησάμενος, εὐκαίρως λοιπὸν τῶν ἐπιτιμητικωτέρων ἄπτεται λόγων, τοὺς ψευδαποστόλους αἰνιττόμενος, καὶ εἰς τὰ φορτικώτερα κατακλείων τὸν λόγον, καὶ ἑαυτὸν συνιστῶν. Τοῦτο γὰρ καὶ δι' ὅλης ἐργάζεται τῆς ἐπιστολῆς. Ὅθεν καὶ αἰσθανόμενος ἑαυτὸν πολλάκις διορθοῦται, αὐτὸ τοῦτο λέγων· Ἄρχόμεθα πάλιν ἑαυτοὺς συνιστάμεν; καὶ προῖών φησιν, Ὁὐ πάλιν ἑαυτοὺς συνιστάμεν, ἀλλὰ ἀφορμὴν διδόντες ὑμῖν καυχώσεως· καὶ μετὰ ταῦτα, Ἄφρων γέγονα καυχώμενος, ὑμεῖς με ἠγαγκάσατε. Καὶ πολλάκις τοιαύταις κέχρηται διορθώσει. Καὶ οὐκ ἂν τις ἀμάρτοι, τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ἐγκώμιον Παύλου προσειπῶν· οὕτω καὶ τὰ τῆς χάριτος μετὰ σαφιλείας τίθησι, καὶ τὰ τῆς ὑπομονῆς τῆς αὐτοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ ἦσαν τινες παρ' αὐτοῖς μέγα φρονοῦντες, καὶ προτιθέντες ἑαυτοῦς τοῦ Ἀποστόλου, καὶ ὡς ἀλαζόνα διαβάλλοντες, καὶ ὡς οὐδὲν ὄντα, οὐδὲ ὑγιᾶς τι διδάσκοντα (τοῦτο γὰρ αὐτὸ μάλιστα τῆς διαφθορᾶς αὐτῶν τεκμήριον ἦν)· ὄρα πῶς ἄρχεται τῆς κατ' αὐτῶν ἐπιτιμῆσεως· Αὐτὸς δὲ ἐγὼ Παῦλος. Εἶδες πόση ἡ βαρύτης, πόσον τὸ ἀξίωμα; Ὁ γὰρ θέλει εἰπεῖν, τοῦτό ἐστι· Δέομαι [583] ὑμῶν, μὴ με ἀναγκάσητε, μὴδὲ ἀφῆτε χρῆσασθαι τῇ δυνάμει μου κατὰ τῶν ἐξευτελιζόντων ἡμᾶς, καὶ νομιζόντων σαρκικούς ἀνδρας εἶναι. Βαρύτερον τοῦτο ἐκείνων ὢν ἐν τῇ προτέρᾳ πρὸς αὐτοὺς ἀπειλῶν ἔλεγεν, Ἐν ῥάβδῳ ἔλθω πρὸς ὑμᾶς, ἢ ἐν ἀγάπῃ πνεύματι τε πραότητος; νῦν δὲ, Ὡς μὴ ἐρχομένου δέ μου πρὸς ὑμᾶς, ἐφρυσώθησάν τινες. Ἐλεύσομαι δὲ καὶ γνώσομαι, οὐ τὸν λόγον τῶν ἐφρυσισμένων, ἀλλὰ τὴν δύναμιν. Καὶ γὰρ ἐνταῦθα ἀμφοτέρωθεν δείκνυσι, καὶ τὸ δυνατόν, καὶ τὸ φιλόσοφον καὶ ἀνεξίκακον· εἰ γὰρ οὕτω παρακαλεῖ, καὶ μετὰ τοσαύτης σπουδῆς, ὥστε μὴ ἀναγκασθῆναι εἰς ἐπίδειξιν ἔλθειν τῆς οἰκείας δυνάμεως τῆς τιμωρητικῆς, καὶ πληξῆσαι αὐτοὺς καὶ κολάσαι, καὶ τὴν ἐσχάτην ἀπαιτήσαι δίκην. Τοῦτο γὰρ ἠνίκατο λέγων, Δέομαι δὲ τὸ μὴ παρὼν θαρρήσῃαι τῇ πεποιθήσει, ἢ λογιζομαι τολμησαί, ἐπὶ τινὰς τοὺς λογιζομένους ἡμᾶς, ὡς κατὰ σάρκα περιπατοῦντας. Τέως δὲ ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τὸν λόγον ἀγάγωμεν. Αὐτὸς δὲ ἐγὼ Παῦλος. Πολλὴ ἡ ἐμφασις, πολλὴ ἡ βαρύτης· ὡσπερ ἀλλαχοῦ φησιν, Ἴδε, ἐγὼ Παῦλος λέγω ὑμῖν· καὶ πάλιν, Ὡς Παῦλος πρεσβύτης· καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν, Ἦτις πολλῶν προστάτις ἐγενήθη, καὶ αὐτοῦ ἐμοῦ. Οὕτω καὶ

ἐνταῦθα, Αὐτὸς δὲ ἐγὼ Παῦλος. Μέγα μὲν καὶ τοῦτο, τὸ αὐτὸν παρακαλεῖν· τὸ δὲ ἕτερον μείζον, ὃ προσέθηκεν εἰπὼν· Διὰ τῆς πραότητος καὶ ἐπιεικείας τοῦ Χριστοῦ. Καὶ γὰρ σφίδρα αὐτοὺς ἐντρέψαι βουλόμενος, προβάλλεται τὴν πραότητα καὶ τὴν ἐπιεικείαν, ταύτη μείζονα ποιῶν τὴν ἱκετηρίαν· ὡς ἂν εἰ ἔλεγεν, Αὐτὴν αἰδέσθητε τὴν ἐπιεικείαν τοῦ Χριστοῦ, δι' ἧς ὑμᾶς παρακαλῶ. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, ὁμοῦ καὶ δεικνύς ὅτι κἂν μυριαν ἀνάγκην ἐπάγωσιν, αὐτὸς πρὸς τοῦτο ἐπιβρέπεστερον ἔχει, διὰ τὸ πρῶτος εἶναι· οὐ διὰ τὸ ἀσθενὲς δὲ οὐκ ἐπεξέρχεται, ἐπεὶ καὶ ὁ Χριστὸς οὕτως ἐποίησε. Ὡς κατὰ πρόσωπον μὲν ταπεινὸς ἐν ὑμῖν, ἀπὼν δὲ θαρρῶ εἰς ὑμᾶς. Τί δὴ τοῦτό ἐστιν; Ἦτοι κατ' εἰρωνεῖαν φησι, τὰ ἐκείνων φθειγγόμενος. Ἐκείνοι γὰρ τοῦτο ἔλεγον, ὅτι ὅταν μὲν παρῆ, οὐδενὸς ἐστιν ἄξιος λόγου, ἀλλ' εὐτελής καὶ εὐκαταφρόνητος· ὅταν δὲ ἀπῆ, φουσᾶται καὶ κομπάζει καὶ κατεξανίσταται ἡμῶν καὶ ἀπειλεῖ. Τοῦτο γοῦν καὶ ἐξῆς αἰνιττεται λέγων· Ὅτι αἱ μὲν ἐπιστολαί, φησι, βαρεῖαι· ἢ δὲ παρουσία τοῦ σώματος ἀσθενῆς, καὶ ὁ λόγος ἐξουθετημένος. Ἦ τοῦν κατ' εἰρωνεῖαν, φησι, πολλὴν ἐμφαίνων βαρύτητα, καὶ λέγων· Ἐγὼ ὁ ταπεινός, Ἐγὼ ὁ εὐτελής ἐν τῷ παρεῖναι, καθὼς ἐκείνοι φασί, καὶ ἀπὼν ὑψηλός· ἢ ὅτι κἂν μεγάλη φθέγγηται, οὐκ ἐξ ἀπονοίας, ἀλλ' ἐκ τοῦ θαρβεῖν αὐτοῖς. Δέομαι δὲ τὸ μὴ παρὼν θαρρήσῃαι τῇ πεποιθήσει, ἢ λογιζομαι τολμησαί, ἐπὶ τινὰς τοὺς λογιζομένους ἡμᾶς, ὡς κατὰ σάρκα περιπατοῦντας. Εἶδες πόση ἡ ἀγανάκτησις, καὶ πῶς σαφὴς ὁ ἔλεγχος τῶν εἰρημένων; Δέομαι γὰρ ὑμῶν, φησι, μὴ με ἀναγκάσητε δεῖξαι, ὅτι καὶ παρὼν ἰσχυρὸς εἰμι καὶ δύναμις ἔχω. Ἐπειδὴ γὰρ ἔλεγον, ὅτι ἀπὼν πάνυ ὑμῶν καταθάρρῶ καὶ ἐπαίρομαι, αὐτοῖς κέχρημαι τοῖς [584] ῥήμασι· δέομαι οὖν μὴ με ἀναγκάσωσι χρῆσασθαι μου τῇ δυνάμει. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τῇ πεποιθήσει. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἦ περιεσκυάσμαι, ἀλλ', Ἦ λογιζομαι. Οὐπω μὲν γὰρ τοῦτο ἔκρινα, αὐτοὶ δὲ μοι τὴν αἰτίαν παρέχουσιν· ἀλλ' οὐδὲ οὕτω βούλομαι. Καίτοι οὐκ ἐκουτῶ ἀμύνων τοῦτο ἐποίησε, ἀλλὰ τῷ εὐαγγελίῳ. Εἰ δὲ, ἔθθα τῷ κηρύγματι ἀμύνειν ἐχρῆν, οὐκ ἔστιν αὐστηρὸς, ἀλλὰ ἀναδύεται καὶ μέλλει, καὶ παρακαλεῖ μὴ γενέσθαι τοσαύτην ἀνάγκην· πολλῶν μᾶλλον ὑπὲρ ἑαυτοῦ οὐκ ἂν οὐδέποτε τι τοιοῦτον ἐποίησε.

β'. Τοῦτο οὖν μοι χάρισσαθε, φησιν, ὥστε μὴ με ἀναγκάσαι δεῖξαι, ὅτι καὶ παρὼν δύναμαι καταθάρρῃσαι καθ' ὧν ἂν δέη· τοῦτέστι, κολάσαι αὐτοὺς καὶ τιμωρῆσαι. Εἶδες πῶς οὐκ ἦν φιλότιμος, οὐδὲ πρὸς ἐπίδειξιν τι ἐποίησε, ὅπου γὰρ καὶ χρειαζόσθαι, τόλμαν τὸ πρᾶγμα καλεῖ; Δέομαι γὰρ, φησι, τὸ μὴ παρὼν θαρρήσῃαι τῇ πεποιθήσει, ἢ λογιζομαι τολμησαί, ἐπὶ τινὰς. Τοῦτο γὰρ διδασκάλου μάλιστα ἐστὶ, τὸ μὴ ταχέως ἀμύνασθαι, ἀλλὰ διορθοῦσθαι, καὶ μέλλειν αἰεὶ καὶ βραδύνειν ἐν ταῖς τιμωρίαις. Τινὰς δὲ

HOMILIA XXI.

CAP. 10. V. 1. *Ipse autem ego Paulus obsecro vos per mansuetudinem et modestiam Christi, qui in facie quidem humilis sum inter vos, absens autem confido in vobis.* 2. *Rogo autem vos ne præsens audeam per eam confidentiam, qua existimor audere, in quosdam qui arbitrantur nos, tamquam secundum carnem ambulemus.*

1. Postquam institutum de elemosyna sermonem, ut oportebat, absolvit, ostenditque plus eos a se amari, quam ab ipsis ametur, atque insuper de patientia sua et de tentationibus verba fecit; tempestive jam ad objurgandum se confert, pseudoapostolos subindicans, et in iis quæ molestiora erant sermonem concludens, ac seipsum commendans. Nam hoc quoque in tota epistola facit; idque etiam sentiens, plerumque se ipse corrigit, his verbis utens: *Num iterum nos ipsos commendamus* (2. Cor. 3. 1) ? atque ulterius progrediens: *Non rursus nos ipsos commendamus, sed occasionem damus vobis gloriandi* (2. Cor. 5. 12); et postea, *Insipiens factus sum gloriando: vos me coegistis* (2. Cor. 12. 11). Ac multas hujusmodi correctiones adhibuit. Nec vero quispiam aberrabit, qui hanc epistolam Pauli encomium appellavit: adeo copiose et quæ gratiæ sunt, et quæ ad ipsius patientiam attinent, largiter describit. Quoniam enim nonnulli erant, qui magnifice de se sentirent, ac seipso Paulo anteferrent, eumque ut arrogantem, ut nullius pretii hominem, ut nihil sani docentem traducerent (nam hoc corrupti eorum animi vel maximum erat indicium); vide quomodo eos objurgare incipiat: *Ipse autem ego Paulus.* Viden' qua gravitate, qua auctoritate loquatur? Hoc enim perinde est ac si diceret: Obsecro vos, ne me cogatis, ac mea adversus eos, qui me parvipendunt et carnalem hominem esse existimant, potentia uti sinatis. Hoc porro minis illis acerbius est, quas in priore ad eos epistola his verbis intebat: *In virga veniam ad vos, an in caritate et spiritu lenitatis? nunc autem, Quasi non venturus sim ad vos, sic inflati sunt quidam. Veniam autem et cognoscam, non sermonem eorum qui inflati sunt, sed virtutem* (1. Cor. 4. 21. 18. 19). Utrumque etenim hoc loco ostendit, nimirum et potentiam, et lenitatem ac patientiam, ut qui tali modo tamque accurate roget atque obsecret, ut ne ad ultricis suæ potentiæ demonstrationem venire necesse habeat, atque ferire ac supplicio afflicere pœnasque ab iis extremas expetere. Hoc enim his verbis subindicavit, *Rogo autem vos ne præsens audeam per eam confidentiam, qua existimor audere, in quosdam qui arbitrantur nos, quasi secundum hominem ambulemus.* Interim vero ad id, quod in initio positum est, sermonem conferamus: *Ipse autem ego Paulus.* Magna in his verbis emphasis, magna gravitas inest; ut alio loco ait: *Ecce ego Paulus dico vobis* (Gal. 5. 2); et rursus, *Ut Paulus sanex* (Philem. 19); et rursus alio loco, *Ipsa enim adstint multis, et mihi ipsi* (Rom. 16. 2). Eodem modo hic quoque ait, *Ipse autem ego Paulus.* Atque illud

quidem magnum est, quod ipse obsecret; sed alterum majus, quod adjunxit dicens: *Per clementiam et benignitatem Christi.* Nam quia magnum ipsis pudorem incutere studet, clementiam ac mansuetudinem præterdit; hac ratione obnixius supplicans, perinde ac si diceret: Ipsam Christi mansuetudinem, per quam vos rogo, vereamini. Hoc autem ideo dicebat, ut illud planum faceret, se quantumvis illi necessitatem afferrent, tamen ad lenitatem propensior esse, non quod viribus non valeret aspere agere, quia sic etiam Christus faciebat. *Qui in facie quidem humilis sum inter vos, absens autem confido in vobis.* Quid hoc est? Vel ironice loquitur, eorum verba usurpans. Hoc enim illi dicebant, quod cum præsens ipse esset, nullius omnino pretii, sed vilis ac despicibilis esset; cum autem abesset, tum demum intumesceret ac magnifice loqueretur, ipsosque vexaret ac minis insectaretur. Hoc quippe per hæc verba, quæ sequuntur, subindicat, *Quoniam, inquit, epistolæ graves sunt, præsentia autem corporis infirma et sermo contemptibilis.* Ergo vel per ironiam, inquit, magnam asperitatem declarans, ac dicens: Ego ille, coram humilis, ego ille vilis, ut ipsi aiunt; cum autem absens, sublimis: vel certe hoc vult, se, quamvis magnifice loquatur, non ex arrogantia hoc facere, sed quod eorum fiducia niteretur. *Rogo autem vos ne præsens audeam hac confidentia, qua existimor audere, in quosdam qui nos secundum carnem ambulare arbitrantur.* Vides quanta sit hæc indignatio, quamque his verbis eos perspicue arguat? Rogo enim vos, inquit, ne in eam necessitatem me adducatis, ut ostendere cogar, quod præsens quoque viribus ac potentia polleam. Quia enim dicebant me absentem magna adversum vos audacia uti atque efferri, his verbis usus sum: Idcirco obsecro ne mihi hanc necessitatem afferant, ut potentia mea utar. Hoc enim significat illud, *Ea confidentia.* Nec dixit, *Qua paratus sum, sed, Qua existimor.* Necdum enim hoc constitutum est, verum ipsi occasionem præbent: at ego ne sic quidem hoc facere in animum induco. Atqui non ut se, sed ut evangelium ulcisceretur, hoc faciebat. Quod si, ubi prædicationis causa tuenda erat, minime acerbum se præbet, sed moras necit, rogatque ne tanta sibi necessitas inferatur: multo minus in suis injuriis propulsandis quidquam hujusmodi fecisset.

2. Hoc igitur, inquit, mihi indulgete, ut ne necesse habeam ostendere, quod coram etiam adversus quos par sit fiducia uti queam, hoc est, eos punire ac supplicio afflicere. Videsne quam a gloriæ studio alienus esset, nec ostentationis causa quidquam faceret, ut qui, cum necesse esset, audaciam tamen id appellaret? *Rogo enim, inquit, ne præsens audeam ea confidentia, qua existimor audere, in quosdam.* Hoc enim magistri officium est, non confestim pœnas sumere, sed corrigere, atque in inferendis suppliciis cunctantem ac tardum esse. Quosnam porro eos intellegit, quibus comminatur? Eos videlicet, *Qui de nobis*

ita existimant, tamquam secundum carnem ambulemus. Nam eum illi ut hypocritam, ut improbum atque arrogantem insimulabant. 3. *In carne enim ambulantes, non secundum carnem militamus.* Hic jam eos figurata voce terret: carnem enim gerimus, inquit; non id inficior; verum carni non vivimus. Imo vero ne hoc quidem dixit, sed aliquantisper reservavit, quod ad vitæ laudem pertineret: ac prius de prædicatione disserit, ostendens eam minime humanam esse, nec inferiore ope indigere. Quocirca non dixit, Non secundum carnem vivimus; sed, *Non secundum carnem militamus*; hoc est, bellum quidem ac dimicationem suscepimus, at carnalibus armis minime decertamus, nec humanis auxiliis nos tuemur. 4. *Arma enim nostra non sunt carnalia.* Quænam enim arma carnalia sunt? Opes, gloria, principatus, facundia, gravitas, concursationes, assentationes, simulationes, aliaque ejusmodi. At nostra arma non talia sunt. Quælia ergo? *Potentia Deo.* Nec dixit, Nos haud carnales sumus, sed, *Arma nostra.* Nam uti jam dixi, de prædicatione verba prius facit, potentiamque universam Deo adscribit. Nec dixit, Spiritualia, quamquam hoc vocabulum adhibendum esset, ut carnalibus opponeretur, sed, *Potentia*; per hoc illud quoque significans atque ostendens, quod illorum arma infirma et imbecilla sint. Atque animadvertit quam ipse fastus omnis sit expers. Non enim dixit, Nos potentes sumus, sed, *Arma nostra Deo potentia sunt.* Non nos ea talia paravimus, sed Deus ipse. Quoniam enim ipsi flagris cadebantur et exagitabantur, atque innumeris malis premebantur, quæ quidem imbecillitatis argumentum erant, idcirco Dei potentiam ostendens ait, *Sed Deo potentia sunt.* Nam hoc in primis ipsius vim indicat, quod per hæc arma victoriam adipiscatur. Itaque tametsi nos hæc gestamus; at ipse tamen est, qui per ea dimicat et operatur. Postea horum quoque armorum longum encomium texit dicens: *Ad destructionem munitiorum.* Ac ne munitiorum audito nomine, quidquam sensibile cogites, ait: *Consilia destruentes*; per figurarum loquendi genus emphasim indicans, per id autem quod subjunxit, spirituale hoc bellum esse declarans. Munitiorum enim istæ non corpora, sed animos obsident. Quare illis firmiores sunt; ob idque majoribus etiam armis opus habent. Munitiorum porro vocabulo Græcorum fastum intelligit, et sophismatum atque argumentationum vim. Et tamen omnia contra ipsos parata arma superavit. *Consilia destruentes, 5. atque omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei.* Persistit in metaphora, ut significantius sese exprimat. Quamvis enim munimenta sint, inquit, quamvis turres, atque aliud quidvis; his tamen armis cedunt. *Et captivantes omnem intellectum in obsequium Christi.* Atqui incommodam significationem habet captivitatis vocabulum: est enim libertatis eversio. Cur ergo hæc voce usus est? Secundum alteram significationem. Captivitas enim nomen duplicem significationem habet; nempe et vi captum esse, atque ita expugnatum, ut jam nulla resurgendi facultas sit. Itaque posterioris

hujus significationis ratione hoc vocabulum usurpavit. Ut enim, cum ait, *Alias Ecclesias expoliavi* (1. Cor. 11. 8), his indicat se non furtim accepisse, sed eas expoliasse atque omnia accepisse: sic etiam hoc loco cum ait, *In captivitate redigentes.* Neque enim ex æquo pugnabat Paulus, sed facillime victoriam obtinebat. Non dixit, unum, aut duos, sed *Omnem*: non dixit, Vincimus tantum ac superiores existimus, sed, *In captivitate redigimus*: ut superius etiam non dixit, Tormenta propugnaculis admoveamus, sed, *Destruimus*: armis quippe, inquit, longe eos antecellimus. Non enim verbis pugnamus, sed rebus adversus verba: non in carnali sapientia, sed in spiritu mansuetudinis ac potentiae. Quomodo ergo gloriaturus eram, inquit, ac per sermonem jactaturus, et per epistolas comminaturus, ut illi eum criminabantur dicentes, *Epistolæ quidem graves* (2. Cor. 10. 10); cum vis nostra in his minime sita esset?

5. Postquam autem dixit, *In captivitate redigentes omnem intellectum in obsequium Christi*; quia captivitatis nomen durius erat, tropum hunc confestim dissolvit, his verbis utens: *In obsequium Christi*, a servitute in libertatem, a morte ad vitam, ab exitu ad salutem. Neque enim tantum adversarios sternimus, sed eos ad veritatem transferimus. 6. *Et in promptu habentes ulcisci omnem inobedientiam, cum impleta fuerit vestra obedientia.* Hoc loco non illos tantum, sed et hos quoque metu concutit. Vos enim, inquit, expectamus, ut posteaquam nostris admonitionibus ac minis correcti ac repurgati, atque ab eorum societate abducti fueritis, tum demum illis qui incurabili morbo laborant, solis relictis, supplicium inferamus, cum vos prorsus ab ipsis abscesseritis. Nam obeditis quidem nunc quoque, verum non integre. Atqui, inquires, si hoc nunc fecisses, majus lucrum consequutus fuisses. Minime vero: si enim nunc hoc fecissem, vos quoque eodem supplicio involvissem. At dices, Eos quidem poena afficere oportebat, nobis autem parcere. Verum si pepercissem, gratia ductus id facere visus fuisset: nunc vero id minime volo, sed prius vos corrigere, atque hinc ad puniendos illos me conferre. Quid visceribus illis mitius? quippe qui suos alienis permixtos cernens, plagam quidem inferre vult, cæterum se cohibet atque indignationem reprimat, donec illi secesserint, ut hos solos feriat; vel potius ut ne hos quidem. Ob id enim his minatur, atque se illos tantum recuperare cupere, ut et isti timore correcti ad meliorem frugem migrent, nec in quemquam iram effundat. Ut enim præstantissimus medicus et pater communis et patronus ac curator, ita omnia agebat, ita omnium commo-dis consulebat, impedimenta submovens, pestiferos homines cocrens, undique cursitans. Neque enim pugnando negotia sic conficiebat, sed ut ad paratam promptamque victoriam pergens, tropæa erigebat, diaboli propugnacula, dæmonumque machinas diruens, demoliens, ac solo æquans, atque prædam omnem ad Christi castra traducebat; ac ne tantillum quidem respirabat, ab his ad illos, ab illis rursus ad alios

τούτους φησίν, οἷς ἀπειλεῖ; *Τοὺς λογιζομένους ἡμᾶς, ὡς κατὰ σάρκα περιπατοῦντας.* Ἐκείνοι γὰρ αὐτὸν διέβαλλον ὡς ὑποκριτὴν, ὡς πονηρὸν, ὡς ἀλαζόνα. *Ἐν σαρκὶ γὰρ περιπατοῦντες, οὐ κατὰ σάρκα στρατευόμεθα.* Ἐνταῦθα λοιπὸν καὶ φοβεῖ τῇ τροπῇ· σάρκα μὲν γὰρ περικεῖμεθα, φησίν, ὁμολογῶ, οὐ σαρκὶ δὲ ζῶμεν. Μᾶλλον δὲ οὐδὲ τοῦτο εἶπεν, ἀλλὰ τέως αὐτὸ ταμיעύεται· βίου γὰρ ἐστὶν ἐγκώμιον· περὶ δὲ τοῦ κηρύγματος διαλέγεται, δεικνύς ὅτι οὐκ ἐστὶν ἀνθρώπινον, οὐδὲ τῆς κάτωθεν δεόμενον βοήθειας. Διόπερ οὐκ εἶπεν, *Ὁὐ κατὰ σάρκα ζῶμεν, ἀλλ', Ὁὐ κατὰ σάρκα στρατευόμεθα.* τούτῃ ἐστι, Πόλεμον ἀνεδεξάμεθα καὶ μάχην, ἀλλ' οὐχὶ σαρκίκοις πολεμοῦμεν ὅπλοις, οὐ διὰ τίνος ἀνθρωπίνης συμμαχίας. *Τὰ γὰρ ὅπλα ἡμῶν οὐ σαρκικά.* Ποῖα γὰρ ὅπλα σαρκικά; Πλοῦτος, δόξα, δυναστεία, εὐγλωττία, δεινότης, περιδρομαί, κολακείαι, ὑποκρίσεις, τὰ ἄλλα τὰ τούτοις εἰκότα. Ἀλλὰ τὰ ἡμέτερα, οὐ τοιαῦτα, ἀλλὰ ποταπά; *Δυνατὰ τῷ Θεῷ.* Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἡμεῖς οὐ σαρκικοί, ἀλλὰ, *Τὰ ὅπλα ἡμῶν.* Ὅπερ γὰρ ἔφην, τέως περὶ τοῦ κηρύγματος διαλέγεται, καὶ τὴν δύναμιν πᾶσαν τῷ Θεῷ ἀνατίθει. Καὶ οὐ λέγει, Πνευματικῶς, καίτοι τοῦτο ἦν τὸ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ σαρκικοῦ, ἀλλὰ *Δυνατὰ*, διὰ τούτου κάκεινα αἰνιττόμενος, καὶ δεικνύς ὅτι τὰ ἐκείνων ἀσθενῆ καὶ ἀδύνατα. Καὶ σκόπει αὐτοῦ τὸ ἄτυφον. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἡμεῖς δυνατοί, ἀλλὰ, *Τὰ ὅπλα ἡμῶν δυνατὰ τῷ Θεῷ.* Οὐχ ἡμεῖς αὐτὰ τοιαῦτα κατασκευάσαμεν, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Θεός. Ἐπειδὴ γὰρ ἐμαστίζοντο, ἠλαύνοντο καὶ μυρία ἔπασχον ἀνήκεστα, ἅπερ ἀσθενείας ἦν· δεικνύς τοῦ Θεοῦ τὴν ἰσχύν, φησίν· *Ἀλλὰ τῷ Θεῷ δυνατὰ ἐστί.* Τοῦτο γὰρ μάλιστα δείκνυσιν αὐτοῦ τὴν ἰσχύν, ὅτι διὰ τούτων περιγίνεται. [585] Ὅστε εἰ καὶ ἡμεῖς αὐτὰ περικεῖμεθα, ἀλλ' αὐτὸς ἐστὶν ὁ δι' αὐτῶν πολεμῶν καὶ ἐνεργῶν. Εἶτα καὶ ἐγκώμιον αὐτῶν διέξεισι μακρὸν λέγων· *Πρὸς καθαιρεσὶν ὀχυρωμάτων.* Καὶ ἵνα μὴ, ἀκούσας ὀχυρώματα, αἰσθητόν τι νομίσης, φησὶ· *Λογισμοὺς καθαιροῦντες*· διὰ μὲν τῆς τροπῆς τὴν ἔμφασιν δεικνύς, διὰ δὲ τῆς ἐπαγωγῆς τὸ νοητὸν τοῦ πολέμου παραδηλῶν. Ταῦτα γὰρ τὰ ὀχυρώματα ψυχᾶς πολιορκεῖ, οὐ σώματα. Ὅστε ἐκείνων ἰσχυρότερα· διὸ καὶ μερίζων δεῖται τῶν ὅπλων. Ὅχυρώματα δὲ λέγει τὸν τύφον τὸν Ἑλληνικόν, καὶ τῶν σοφισμάτων καὶ τῶν συλλογισμῶν τὴν ἰσχύν. Ἀλλ' ὅμως ἅπαντα ἠλεγξέ· τὰ ὅπλα, φησίν, ἰστάμενα κατ' αὐτῶν. *Λογισμοὺς γὰρ καθαιροῦντες, καὶ πᾶν ὕψωμα ἐκαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ.* Ἐπέμεινε τῇ τροπῇ, ἵνα πλεῖον ποιήσῃ τὴν ἔμφασιν. Κἂν γὰρ ὀχυρώματα ἦ, φησὶ, κἂν πυργώματα, κἂν ὀτιοῦν ἕτερον, εἶκει καὶ παραχωρεῖ τοῖς ὅπλοις τούτοις. *Καὶ αἰχμαλωτίζοντες πᾶν νόημα εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ.* Καίτοι κακέμφοτος ἢ τῆς αἰχμαλωσίας προσηγορία· τῆς ἐλευθερίας γὰρ ἐστὶν ἀντίρροπος. Τίνος οὖν ἔνεκεν αὐτῇ κέχρηται; Καθ' ἕτερον σημαίνόμενον. Τὸ γὰρ τῆς αἰχμαλωσίας ὄνομα δύο δηλοῖ, καὶ τὸ ἐκπεσεῖν ἐλευθερίας, καὶ τὸ κατὰ κράτος ἀλῆναι, ὥστε μὴ ἀναστῆναι πάλιν. Κατὰ τοῦτο οὖν τὸ δεῦτερον αὐτῇ ἐξελάβετο. Ὅπερ ὅταν λέγῃ,

Ἄλλας Ἐκκλησίας ἐσύλησα, οὐ τὸ λόθηρα λαβεῖν λέγει, ἀλλὰ τὸ γυμνώσαι καὶ πάντα λαβεῖν· οὕτω καὶ ἐνταῦθα λέγων, *Αἰχμαλωτίζοντες.* Οὐ γὰρ ἐκ τοῦ ἰσοῦ ἢ μάχῃ ἀλλὰ μετὰ πολλῆς εὐκολίας. Οὐκ εἶπεν ἔν και δύο, ἀλλὰ πᾶν· οὐκ εἶπε δὲ, Νικῶμεν καὶ περιγινόμεθα, μόνον, ἀλλὰ καὶ, Αἰχμαλωτίζομεν· ὡσπερ οὖν καὶ ἀνωτέρω οὐκ εἶπε, Προσάγομεν μηχανήματα τοῖς ὀχυρώμασιν, ἀλλὰ, Καθαίρομεν αὐτὰ· καὶ γὰρ πολλῆ τῶν ὅπλων ἢ περιουσία. Οὐ γὰρ λόγοις πολεμοῦμεν, φησίν, ἀλλ' ἔργοις πρὸς λόγους, οὐκ ἐν σοφίᾳ σαρκικῇ, ἀλλ' ἐν πνευματικῇ πραότητι καὶ δυνάμει. Πῶς οὖν ἐμελλον φιλοτιμῆσθαι, φησὶ, καὶ κομπάζειν διὰ λόγων, καὶ ἀπειλεῖν διὰ ἐπιστολῶν, καθάπερ ἐκείνοι διέβαλλον λέγοντες, ὅτι *Αἱ ἐπιστολαὶ βαρεῖται,* ὅπου γε οὐκ ἐν τούτοις ἦν ἡμῖν ἰσχὺς;

γ'. Εἰπὼν δὲ, *Αἰχμαλωτίζοντες πᾶν νόημα εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ,* ἐπειδὴ τὸ τῆς αἰχμαλωσίας ὄνομα βαρὺ, ταχέως τὸν τρόπον ἐντεῦθεν κατέλυσεν εἰπὼν· *Εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ*· ἀπὸ δουλείας εἰς ἐλευθερίαν, ἀπὸ θανάτου πρὸς ζωὴν, ἐξ ἀπωλείας πρὸς σωτηρίαν. Οὐ γὰρ ἀπλῶς βλάσιν ἠλοομεν, ἀλλὰ μεταστῆσαι πρὸς τὴν ἀλήθειαν τοὺς ἐναντιούμενους. *Καὶ ἐν ἐτοίμῳ ἔχοντες ἐκδικῆσαι πᾶσαν παρακοὴν, ὅταν πληρωθῇ ὕμῶν ἡ ὑπακοή.* Ἐνταῦθα καὶ τούτους ἐφόβησεν, οὐκ ἐκείνους μόνον. Ὑμᾶς γὰρ, φησίν, ἀναμένομεν, ἵν', ὅταν ὑπὸ τῆς παραίνεσως καὶ τῆς ἀπειλῆς διορθώσωμεν ὑμᾶς καὶ ἐκκαθάρωμεν καὶ ἀποστήσωμεν τῆς ἐκείνων κοινωνίας, τότε ἐκείνων ἀπολειφθέντων μόνων ἀνίστα νοσοῦντων ἐπαγάγωμεν τὴν τιμωρίαν, ὅταν γνησίως ἴδωμεν ὑμᾶς ἀποστάντας. [586] Ὑπακούετε μὲν γὰρ καὶ νῦν, οὐ τελείως δέ. Καίτοι εἰ νῦν ἐποίησα, μεῖζον ἂν εἰργάσω τὸ κέρδος, φησίν. Ὑδαμῶς· εἰ γὰρ νῦν ἐποίησα, καὶ ὑμᾶς ἂν περιέβαλον τῇ τιμωρίᾳ. Ἀλλ' ἔδει κολᾶσαι μὲν ἐκείνους, ἡμῶν δὲ φείσασθαι. Ἀλλ' εἰ ἐφείσάμην, χάριτι ἂν ἔδοξα τοῦτο ποιεῖν· νῦν δὲ οὐ τοῦτο βούλομαι, ἀλλὰ πρῶτον κατορθῶσαι ὑμᾶς, καὶ τότε ἐπ' ἐκείνους ἐλθεῖν. Τί τῶν σπλάγγων ἐκείνων ἡμερώτερον; ὅς ἐπειδὴ τοὺς οἰκείους ἑώρα τοῖς ἄλλοτριῶν ἀναμειγμένους, βούλεται μὲν ἐπαγαγεῖν τὴν πληγὴν, φείδεται δὲ, καὶ κατέχει τὴν ἀγανάκτησιν, ἕως ἂν ἐκείνοι ἀναχωρήσωσιν, ἵνα τούτους πατάξῃ μόνους· μᾶλλον δὲ, ἵνα μηδὲ τούτους. Διὰ γὰρ τοῦτο ἀπειλεῖ τούτοις, καὶ φησὶ μόνους βούλεσθαι ἐκείνους ἀπολαβεῖν, ἵνα καὶ ἐκείνοι τῷ φόβῳ διορθωθέντες μεταναστῶσι, καὶ εἰς μηδένα ἀφῆ τὴν ὀργήν. Καθάπερ γὰρ ἰατρὸς ἀριστος; καὶ πατὴρ κοινὸς καὶ προστάτης καὶ κηδεμῶν, οὕτω πάντα ἔπραττεν, οὕτω πάντων ἐκῆδετο, τὰ κωλύματα ἀναιρῶν, τοὺς λυμαινομένους ἀναστέλλων, πανταχοῦ περιτρέπων. Οὐδὲ γὰρ μαχόμενος οὕτω τὰ πράγματα ἦν, ἀλλ' ὡς ἐπὶ ἐτοίμῳ καὶ πρόχειρον ἐρχόμενος νίκην, τὰ τρόπαια ἴσθη, κατασκάπτων, καθαιρῶν, καταβάλλων τοῦ διαδόλου τὰ ὀχυρώματα καὶ τῶν δαιμόνων τὰ μηχανήματα, καὶ τὴν λείαν μετήγεν ἅπασαν ἐπὶ τὸ τοῦ Χριστοῦ στρατόπεδον· καὶ οὐδὲ μικρὸν ἀνέπνευ, ἀπὸ δούτων ἐπ' ἐκείνους, καὶ πάλιν ἀπ' ἐκείνων ἐφ' ἐτέρους μεταπηδῶν, καθάπερ

τις στρατηγὸς ἄριστος καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἰσῶν τρόπαια, μᾶλλον δὲ καθ' ἑκάστην ὥραν. Ἀπὸ γὰρ χριτωνίσκου μόνου εἰς τὴν παράταξιν εἰσελθὼν, αὐτῶν ἀνδρῶν ἦρει τῶν ἐναντίων τὰς πόλεις, καὶ τόξα καὶ δόρατα καὶ βέλη καὶ πάντα ἡ γλῶττα Παύλου. Καὶ γὰρ ἐφθέγγετο μόνον, καὶ παντὸς πυρὸς σφοδρότερον τοῖς πολεμίοις αἱ ῥήσεις ἐνέπιπτον· καὶ τοὺς μὲν δαίμονας ἤλαυε, τοὺς δὲ ὑπ' αὐτῶν κατεχομένους ἀνθρώπους πρὸς ἑαυτὸν ἐπανήγεν. Ὅτε γοῦν τὸν δαίμονα ἐκείνον τὸν πονηρὸν ἐξέβαλε, γοήτων ἀνδρῶν μυριάδες πέντε συνελθοῦσαι, τὰ βιβλία τῶν μαγεῖων κατέκαιον, καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν μεθίσταντο. Καὶ καθάπερ ἐν πολέμῳ, πύργου πεσόντος ἢ τυράννου κατενεχθέντος, οἱ μετ' ἐκείνου πάντες τὰ ὄπλα ῥίψαντες, τῷ στρατηγῷ προστρέχουσιν· οὕτω δὴ καὶ τότε ἐγένετο. Τοῦ γὰρ δαίμονος ἐκδηθέντος, πολιορκηθέντες ἅπαντες, καὶ τὰ βιβλία ῥίψαντες, μᾶλλον δὲ καταλύσαντες, τοῖς Παύλου ποσὶ προσέτρεχον· ὁ δὲ, καθάπερ ἐν στρατοπέδῳ, τῇ οἰκουμένῃ παραταττόμενος, οὐδαμῶ ἴστατο, ἀλλ' ὡσπερ τις ὑπόπτερος ὢν, πάντα ἐποιεῖ· καὶ νῦν μὲν χυλὸν διώρθου, νῦν δὲ νεκρὸν ἡγειρε, νῦν δὲ ἕτερον ἐπήρου, τὸν μάγον λέγω· καὶ οὐδὲ ἐν δεσμοτηρίῳ κατακλειόμενος ἠσύχαζεν, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ τὸν δεσμοφύλακα μετήγε πρὸς ἑαυτὸν, τὴν καλὴν ταύτην αἰχμαλωσίαν ἐργάζομενος.

[587] θ. Τοῦτον οὖν καὶ ἡμεῖς μιμησώμεθα κατὰ δύναμιν. Καὶ τί λέγω, κατὰ δύναμιν; Ἐξέστι γὰρ καὶ ἐγγὺς ἐκείνου γενέσθαι τῷ βουλομένῳ, καὶ θεωρησῆαι τὴν ἀριστείαν, καὶ μιμήσασθαι τὴν ἀνδρείαν. Ἔτι γὰρ καὶ τοῦτο ποιεῖ, λογισμοὺς καθαιρῶν, καὶ πᾶν ὄψωμα ἐπαίρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ. Καίτοι γε πολλοὶ κατατέμνειν αὐτὸν ἐπεχείρησαν αἵρετικοί· ἀλλ' ὅμως κατὰ μέλος ὢν πολλὴν ἐπιδεικνυται τὴν ἰσχύν. Κέχρηται μὲν γὰρ αὐτῷ καὶ Μαρκίων καὶ Μανιχαῖος, ἀλλὰ κατατέμνοντες· ἀλλ' ὅμως καὶ οὕτως ἐλέγχονται ἀπὸ τῶν μελῶν. Καὶ γὰρ καὶ χεῖρ μόνη τοῦ ἀριστέως τούτου παρ' αὐτοῖς οὔσα, κατ' ἄκρας αὐτοὺς ἐλαύνει· καὶ ποῦς μόνος παρ' ἑτέροις διώκει καὶ καταβάλλει, ἵνα μάθῃς δυνάμεις περιουσίαν, καὶ ἕτι καὶ περικοπτόμενος ἀρκεῖ πάντας ἐλεῖν τοὺς ἐναντιουμένους. Καὶ μέντοι τοῦτο, φησὶ, διαστροφῆς, τὸ πάντας αὐτῷ κερῆσθαι τοὺς ἀλλήλοις μαχομένους. Διαστροφῆς μὲν οὖν, τῆς Παύλου δὲ μὴ γένοιτο, ἀλλὰ τῆς τῶν χρωμένων. Οὐ γὰρ ποικίλος τις ἦν, ἀλλὰ ἀπλοῦς καὶ σαφής· οὗτοι δὲ πρὸς τὰς οἰκείας διέστρεψαν τὰ ῥήματα ἐννοίας. Καὶ διὰ τί οὕτως ἐρρέθη, φησὶν, ὡς δοῦναι λαθὰς τοῖς βουλομένοις; Οὐκ αὐτὸς ἔδωκεν, ἀλλ' ἐκείνων μαρτία· οὐκ εἰς δέον γὰρ τούτοις ἐχρήσαντο. Ἐπεὶ καὶ ὁ

κόσμος οὗτος ὅλος καὶ θαυμαστός καὶ μέγας, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας τεκμήριον, καὶ *Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ, καὶ ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ ἐρῶνται ῥῆμα, καὶ νύξ νυκτὶ ἀναγγέλλει γνώσιν*· ἀλλ' ὅμως τοῦτω πολλοὶ προσέπταισαν, καὶ ἀπ' ἐναντίας ἀλλήλοις· καὶ οἱ μὲν οὕτως αὐτὸν ὑπὲρ τὴν ἀξίαν ἐθαύμασαν ὡς αὐτὸν νομίσαι εἶναι Θεόν· οἱ δὲ οὕτως αὐτοῦ τὸ κάλλος ἠγνόησαν, ὡς ἀνάξιον εἶναι φανῆναι τῆς τοῦ Θεοῦ δημιουργίας, καὶ ὕλη τιλὶ πονηρᾷ τὸ πλεόν αὐτοῦ ἀναθεῖναι. Καίτοι γε ἀμφοτέρους ὁ Θεὸς ἠσφαλίσατο, καλὸν μὲν ποιήσας καὶ μέγαν, ἵνα μὴ ἀλλότριος αὐτοῦ τῆς σοφίας εἶναι νομίζοιτο· ἐνδεῆ δὲ καὶ οὐκ αὐτάρκη ἑαυτῷ, ἵνα μὴ Θεὸς ὑποπιεῖται. Ἄλλ' ὅμως οἱ πηρωθέντες ἐξ οἰκείων λογισμῶν, εἰς ἐναντίας ἐξέπεσον ἐννοίας, ἀλλήλους ἐλέγχοντες, καὶ ἀλλήλων γινόμενοι κατήγοροι, καὶ ὑπὲρ τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας ἀπολογούμενοι καὶ αὐτῶν ὡς ἐπλανήθησαν λογισμῶν. Καὶ τί λέγω τὸν ἥλιον καὶ τὸν οὐρανόν; Πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν εἶδον θαύματα· οἱ Ἰουδαῖοι γινόμενα τοσαῦτα, καὶ μόσχον εὐθέως προσεκύνησαν. Πάλιν ἑώρων δαίμονας τὸν Χριστὸν ἀπελαύνοντα, καὶ δαιμονῶντα αὐτῶν ἐκάλουν. Ἄλλ' οὐ τοῦ ἐκβάλλοντος τοῦτο ἐγκλημα, ἀλλὰ τῆς τῶν πεπηρωμένων διανοίας κατηγορία. Μὴ τοῖνον μηδὲ Παύλου καταγίνωσκε διὰ τὴν τῶν κακῶς χρησαμένων γνώμην, ἀλλὰ μάθε τὸν θησαυρὸν αὐτοῦ καλῶς καὶ τὸν πλοῦτον ἀνάπτυσον, καὶ πρὸς πάντας στήθη γενναίως ἀπὸ τῶν ἐκείνου φραττόμενος ὄπλων· οὕτω [588] καὶ Ἕλληνας, καὶ Ἰουδαίους ἐπιστομίσαι δυνήση. Καὶ πῶς, φησὶν, οὐ πιστεύοντας αὐτῷ; Ἀπὸ τῶν γεγενημένων δι' αὐτοῦ^β, ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν οἰκουμένην διορθώσεως. Οὐ γὰρ ἦν ἀνθρωπίνης δυνάμειος τοσαῦτα δυνθῆναι, ἀλλ' ἡ τοῦ σταυρωθέντος ἰσχύς ἐμπνέουσα αὐτῷ, τοιοῦτον αὐτὸν εἰργάσατο, καὶ ῥητόρων καὶ φιλοσόφων καὶ τυράννων καὶ βασιλέων καὶ πάντων δυνατώτερον ἀπέφηνεν. Οὕτως οὐχ ὄπλισασθαι μόνον ἱκανὸς καὶ βαλεῖν τοὺς ἐναντίους, ἀλλὰ καὶ ἐτέρους κατασκευάσαι τοιούτους. Ἴν' οὖν καὶ ἑαυτοῖς καὶ ἐτέροις γινώμεθα χρήσιμοι, συνεχῶς αὐτὸν μεταχειριζώμεθα, ἀντὶ λειμῶνος καὶ παραδείσου τοῖς τούτου γράμμασιν ἐντροφῶντες. Οὕτω γὰρ δυνησώμεθα καὶ κακίας ἀπαλλαγῆναι, καὶ ἀρετὴν ἐλέσθαι, καὶ τῶν ἐπιγγεγμένων τυχεῖν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^α Savil. suspicatur legendum δι' αὐτῶν.

^β Savil. coniecit δι' αὐτοῦ, recte Editi. δι' αὐτοῦ.

transiliens : non secus atque præclarissimus quispiam imperator, quovis die vel , ut rectius loquar, quavis hora tropæa erigens. Cum unica enim tunica in aciem ingressus, hostium urbes una cum civibus capiebat : arcuumque, hastarum et telorum, ac denique omnium rerum instar erat Pauli lingua. Loquebatur enim ille tantum, et protinus ipsius verba igne vehementius in hostes labebantur; ac dæmones quidem abigebat, homines autem ab ipsis detentos ad se reducebat. Etenim cum malum illum dæmonem eiecit, præstigatorum hominum quinquaginta millia confluerunt, librisque magicis exustis, ad veritatem sese transtulerunt. Et quemadmodum in bello collapsa turri aut prostrato tyranno, omnes, qui cum ipso stabant, abjectis armis ad hostium imperatorem accurrunt : ad eundem modum tunc quoque accidit : pulso enim dæmone, omnes ii qui obsessi tenebantur, abjectis vel potius deletis libris suis, ad Pauli pedes confugerunt. At ille adversus orbem, quasi adversus exercitum unum, aciem instruens, nusquam consistebat, verum, perinde ac pennis quibusdam præditus, omnia faciebat : ac nunc claudum erigebat, nunc mortuum ad vitam revocabat, nunc alterum, hoc est, magum illum oculorum caligine mulctabat; ac ne in carcere quidem quiescebat, verum illic quoque carceris custodem ad suas partes pertrahebat, præclarum hoc captivitatis genus efficiens.

4. *Paulus imitandus; Marcionis et Manichæi hæresis.* — Hunc igitur nos quoque pro viribus imitemur. Quid autem dico, pro viribus? Licet enim cuivis ad eum propius accedere, ejusque dimicandi præstantiam intueri, ac fortitudinem imitari. Adhuc enim etiam hoc facit, consilia destruens, atque omnem altitudinem sese extollentem adversus scientiam Dei. Et quidem eum plerique hæretici conscindere aggressi sunt; at ipse etiam in membra distractus, ingentis roboris specimen edit. Siquidem et Marcion et Manichæus eo usi sunt, verum concise ac truncatim : at sic tamen etiam a membris confutantur. Nam et manus sola fortissimi hujus viri, cum apud ipsos est, perfacile eos fundit ac fugat; et pes solus, cum apud alios est, eos insectatur ac dejicit, ut ex eo tibi potentia ipsius magnitudinem intelligere liceat, quippe qui etiam carne undique concisus, cunctos tamen hostes expugnare possit. Atqui perversitatis hoc argumentum est, inquires, si omnes eo utantur, qui inter se configunt. Perversitatis quidem hoc sane, non tamen Pauli, absit, sed eorum qui eo abutuntur. Neque enim varius erat, sed simplex et perspicuus; at isti verba ipsius ad suam sententiam detorserunt. Sed cur ita loquutus est, inquires, ut ansam volentibus daret? Non dedit ipse, sed eorum amentia, qui ipsius verbis non ut par erat usi sunt. Quandoquidem et totus hic mundus ingens quidem et præclarus est,

divinæque sapientiæ argumentum, et *Cæli gloriam Dei enarrant, et dies diei eructat verbum, et nox nocti indicat scientiam* (*Psal. 18. 2. 3*): et tamen plerisque ad hunc offendere contigit, atque illi inter se pugnant. Alii enim ita plus quam par erat ipsum admirati sunt, ut deum esse putarent (a); alii ita ejus pulchritudinem ignorarunt, ut Dei creatione indignum haberent ac perniciosæ cuidam materiæ magnam ejus partem assignarent. Atqui Deus utrumque connumerat, pulchrum et magnum faciens, ne ab ipsius sapientia alienus esse censeretur, et rursus aliena ope indigentem nec sibi sufficientem, ne eum quisquam Deum esse suspicaretur. Et tamen ipsi a rationibus suis cæcati, in contrarias opiniones inciderunt, seque mutuo confutantes et accusantes, divinamque sapientiam per eas ipsas rationes, quibus in errorem induci sunt, ab omni reprehensione vindicantes. Quid autem solem, quid cælum commemoro? Judæi tot miracula præ oculis patrari conspexerant; et statim vitulum adorarunt. Rursus Christum dæmones pellentem videbant; et dæmoniacum eum vocabant. Atqui non, qui dæmones depellebat, sed ii, qui mentis oculis capti erant, in crimen vocandi. Proinde ne tu quoque Paulum, ob eorum sententiam qui ipsius verbis abusi sunt, reprehende; quin potius da operam, ut ipsius thesaurum probe intelligas opesque explices. Ita fiet, ut ipsius armis munitus adversus omnes strenue dimices; ita fiet, ut et gentilibus et Judæis ora obstruere queas. Quomodo, inquires, cum fidem ipsi non habeant? Per ea, quæ ipsius opera contigerunt; per eam correctionem, quam toti terrarum orbi adhibuit. Neque enim humanæ facultatis erat, tot tantaque perficere; verum Crucifixi vis eum afflans talem effecit, atque oratoribus, philosophis, tyrannis, regibus et quibusvis aliis valentiorum reddidit. Ille enim non modo arma induere, et adversarios ferire poterat, sed alios quoque tales efficere. Ut ergo et nobisipsis et aliis usui esse possimus, ipsum in manibus semper habeamus, atque in ipsius scriptis, tamquam in amœno prato atque horto, summa cum animi voluptate versemur. Sic enim et a vitio nos abstrahere, et virtutem amplecti, et promissa bona consequi poterimus: quæ utinam consequamur, per gratiam ac benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria, honor, imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

(a) Multi dicebant mundum esse Deum. Qua de re Balbus apud Ciceronem lib. 2 de Natura Deorum, ostendit mundum esse intelligentem, sapientem, deum denique si dilis placeat. Cicero autem ibidem ait : *Quocirca sapientem esse mundum necesse est, naturamque eam, quæ res omnes complexa tenet, perfectione rationis excellere, eoque deum esse mundum omnemque vim mandati divina natura contineri.* Hæc vero fusissime persequitur Dunæus in Notis Sævilianis.

HOMILIA XXII.

CAP. 10. v. 7. *Quæ secundum faciem sunt, videtis. Si quis sibi confidit Christi se esse, hoc cogitet iterum apud se, quia sicut ipse Christi est, ita et nos.*

1. Cum multis aliis hoc maxime in Paulo quis miretur, quod cum in maximam necessitatem inciderit seipsum extollendi, utrumque assequitur, nempe ut et hoc faciat, et tamen ex suarum laudum prædicatione nulli sit molestus: id quod etiam in epistola ad Galatas maxime perspicere licet. Etenim illic quoque in ejusmodi argumentum delapsus, utrumque horum curat: id quod perdifficile sane est, magnamque prudentiam requirit: nam et modestiam tenet, et magnum quiddam de se prædicat. Ac velim consideres, quonam pacto hoc quoque loco magnifice id faciat. *Quæ secundum faciem sunt, videtis.* Perspice quam hic etiam prudentia utatur. Postquam enim in eos, a quibus decepti fuerant, invectus est, non in illis orationem terminavit, verum ab iis ad hos quoque transiit: atque assidue hanc rationem tenet. Neque enim deceptores tantum, sed eos etiam, quibus fucus factus est, insectatur. Nam si eos a reprehensione immunes abire permisisset, non ita facile ex iis, quæ in alios conjecta fuissent, ad meliorem mentem rediissent; imo admodum sese, tanquam his criminibus non obnoxii, animis extulissent. Ideo hos quoque perstringit. Nec vero hoc tantum nomine sese admirandum Paulus præbet, sed et hoc etiam, quod congruentem utrisque objurgationem adhibet. Audi quippe quid his dicat: *Quæ secundum faciem sunt videtis.* Non leve hoc crimen est, sed maximum. Quare? Quia hominum genus facile decipi potest. Quasi diceret: Ab his, quæ externe patent, homines probatis, a carnalibus, a corporeis. Quid est, Ab iis quæ externe patent? Si quis opibus circumfluit, si quis intumescit, si quis adulatorum gregibus stipatus est, si quis magna de se prædicat, si quis inanis gloriæ studio ducitur, si quis virtutem qua caret ementitur: hoc enim hæc verba significant, *Quæ secundum faciem sunt, videtis.* Si quis confidit sibi se Christi esse, hoc cogitet iterum apud se, quod sicut ipse Christi est, ita et nos sumus. Neque enim initio vehemens esse vult, verum sensim orationem auget atque amplificat. Ac vide quantum asperitatis in his verbis subsit et ænigmatis. Hæc enim verba, *Apud se*, hæc declarant: Non expectet dum a nobis id discat, hoc est, ex nostra adversus eum objurgatione; verum ex seipso id consideret, quod quemadmodum ipse Christi est, ita et nos: non quod ita esset Christi, ut ille, verum, *Sicut ipse Christi est, ita et ego Christi.* Atque hac ratione inter nos est societas: non enim ipse Christi est, ego alterius cujuspiam. Postquam autem hoc, quod æque uterque habebat, posuit, addit id quoque, quo alterum antecellebat. 8. *Nam etsi amplius aliquid gloriatus fuero de potestate nostra, quam dedit nobis Deus ad ædificationem, et non in destructionem, non erubescam.* Quoniam enim magnum aliquid de se dicere parabat, vide quomodo id præmolliat.

Laus propria quam odiosa. — Neque enim quidquam multos auditores perinde offendit, ut cum quis seipsum laudat. Quocirca, ut invidiæ occurrat, ait: *Etsi amplius aliquid gloriatus fuero.* Nec vero dixit, Si quis confidit sibi se Christi esse, hoc secum reputet quod longo a nobis intervallo distat; ego enim magnam ab eo auctoritatem habeo, ut quos voluero pœna afficiam: sed quid? *Nam etsi amplius quiddam.* Atqui ineffabile est, quanta potentia polleret; verum eam verbis contrahit. Nec dixit, Glorior, sed, *Si gloriatus fuero*, si ita voluntas tulerit: sic et modestia utens, et præstantiam suam ostendens. *Si igitur gloriatus fuero*, inquit, *de potestate, quam mihi dedit Dominus.* Rursum totum ipsi adscribit, et commune facit donum. *Ad ædificationem, non ad destructionem.* Vides quo pacto rursus invidiam eam, quam ipsi laudes suæ conflare poterant, mitiget auditoremque sibi conciliet, usum eum commemorans, ob quem hanc potentiam acceperit? Quonam igitur modo ait, *Consilia destruentes?* Quoniam hoc ipsum præsertim ædificationis genus est, impedimenta de medio tollere, et quæ corrupta sunt refutare, ac vera compingere. *Ad ædificationem.* Ergo ad hoc potentiam accepimus, ut ædificemus. Quod si quis oblectetur ac dimicet, atque insanabilis sit, altera quoque facultate utemur, eum diruentes ac prosternentes. Unde etiam ait, *Non erubescam*; hoc est, non mendax nec arrogans reperiar. 9. *Ut autem non existimer tanquam terrere vos per epistolas*; 10. *quoniam quidem epistolæ, inquit, graves sunt et fortes, præsentia autem corporis infirma et sermo contemptibilis*: 11. *hoc cogitet qui talis est, quod quales sumus per epistolas absentes, tales et præsentem in facto.* Quod perinde est ac si diceret: Poteram quidem gloriari, verum ne rursus eadem mihi objiciant, quod per literas me jactem, eum coram despicibilis sim, nihil magnum dicam. Et quidem postea dixit; verum non de hac potentia, per quam terrori erat, sed de revelationibus, majoreque etiam ex parte de tentationibus. Itaque ne vos dumtaxat metu afficere videar, *Hoc cogitet qui ejusmodi est, quod quales sumus per epistolas absentes, tales et præsentem in facto.* Quoniam enim dicebant, quod magna quidem per literas commemoraret, præsens vero nullius pretii esset, ideo his verbis utitur, iisque rursus parce ac modeste. Non enim dixit, *Ut magna scribimus, ita magna quoque præsentem gerimus*; sed demissius loquutus est. Nam cum illos quidem alloqueretur, non sine acrimonia hoc posuit, inquit, *Rogo autem vos, ne præsens audeam per eam confidentiam qua existimor aude, in quosdam*; cum autem ad hos verba facit, submissius agit: ob idque ait, *Quales sumus præsentem, tales et absentes*; hoc est humiles, compositi, nusquam nosipsums jactantes. Idque liquet ex his quæ sequuntur: 12. *Non enim audemus inserere aut comparare nos quibusdam, qui seipsos commendant.*

2. Hoc loco illos et arrogantiam morbo laborare, et magna de seipsis loqui ostendit; eosque, ut seipsos

ΟΜΙΑΙΑ ΚΒ'.

Τὰ κατὰ πρόσωπον βλέπετε. Εἰ τις πέποιθεν ἑαυτῷ Χριστοῦ εἶναι, τοῦτο λογιζέσθω πάλιν ἄφ' ἑαυτοῦ, ὅτι καθὼς αὐτὸς Χριστοῦ, οὕτως καὶ ἡμεῖς.

α'. Ὁ μάλιστα ἂν τις θαυμάσειε Παύλου μετὰ τῶν ἄλλων, τοῦτο ἐστίν, ὅτι εἰς ἀνάγκην ἐμπροσθεν μεγάλῃν τοῦ ἐπάραι ἑαυτὸν, ἀμφοτέρω ἐργάζεται, τοῦτο τε αὐτὸ, καὶ τὸ μὴ δοκεῖν ἐπαχθῆς εἶναι τοῖς πολλοῖς διὰ τὴν περιαιτολογίαν ταύτην· ὃ καὶ ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας μάλιστα ἴδοι τις ἂν. Καὶ γὰρ ἐκεῖ ἐμπροσθεν εἰς τοιαύτην ὑπόθεσιν, ἀμφοτέρων ἐπιμελεῖται τούτων· ὅπερ τῶν σφόδρα ἐστὶ δυσκολωτάτων, καὶ πολλῆς δεομένων συνέσεως· καὶ μετριάζει, καὶ περὶ ἑαυτοῦ μέγα τι λέγει. Σκόπει δὲ πῶς καὶ ἐνταῦθα μέγα αὐτὸ ποιεῖται. *Τὰ κατὰ πρόσωπον βλέπετε.* Ὅρα κἀνταῦθα συνέσειν. Ἐπιτιμήσας γὰρ τοῖς ἀπατώσειν αὐτοῦς, οὐ μέχρις ἐκείνων τὸν λόγον ἔστησεν, ἀλλ' ἀπ' ἐκείνων καὶ εἰς τούτους μεταπηδᾷ· καὶ συνεχῶς τοῦτο οὕτως ποιεῖ. Οὐ γὰρ δὴ μόνον τῶν παρακρουμένων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἠπατημένων καθάπτεται. Εἰ γὰρ καὶ αὐτοὺς ἀφήκεν ἀνευθύνους, οὐκ ἂν οὕτως εὐκόλως ἐκ τῶν ἐτέροις εἰρημένων διωρθώθησαν. ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἂν ἐπήρθησαν, ἂν οὐκ ὄντες ἐγκλήμασιν ὑπεύθυνοι. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτῶν καθάπτεται. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον αὐτοῦ ἐστὶ τὸ θαυμαστὸν, ἀλλ' ὅτι καὶ καταλλήλως ἐκατέρους ἐπιτιμᾷ. Ἄκουε γοῦν εἰ. τοῦτοις φησὶ· *Τὰ κατὰ πρόσωπον βλέπετε.* Οὐ μικρὸν τὸ ἐγκλημα, ἀλλὰ καὶ σφόδρα μέγα. Πῶς; Ὅτι εὐεξαπάτητον τὸ τῶν ἀνθρώπων [589] γένος, φησὶν. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἐστίν· Ἀπὸ τῶν φαινομένων δοκιμάζετε, ἀπὸ τῶν σαρκικῶν, ἀπὸ τῶν σωματικῶν. Τί ἐστίν, Ἀπὸ τῶν φαινομένων; Εἰ τις πλουτεῖ, εἰ τις φουστᾷται, εἰ τις πολλοὺς περιδέβληται κόλακας, εἰ τις μεγάλα περὶ ἑαυτοῦ λέγει, εἰ τις κενοδοξεῖ, εἰ τις ὑποκρίνεται ἀρετὴν, οὐκ ἔχων ἀρετὴν· τοῦτο γὰρ ἐστίν, *Τὰ κατὰ πρόσωπον βλέπετε. Εἰ τις πέποιθεν ἑαυτῷ Χριστοῦ εἶναι, τοῦτο λογιζέσθω πάλιν ἄφ' ἑαυτοῦ, ὅτι καθὼς αὐτὸς Χριστοῦ, οὕτως καὶ ἡμεῖς.* Οὐ γὰρ βούλεται ἐκ προοιμίων σφόδρως γίνεσθαι, ἀλλὰ κατὰ μικρὸν αὐξεται καὶ κορυφούται. Σκόπει δὲ ἐνταῦθα τὴν πολλὴν τραχύτητα, καὶ πολὺ τὸ αἰνίγμα ὄν. Τὸ γὰρ; Ἀφ' ἑαυτοῦ, τοῦτο ἐστίν ἐμφαίνοντος· Μὴ γὰρ ἀναμενέτω, φησὶ, παρ' ἡμῶν μαθεῖν, τοῦτο ἐστίν, διὰ ἐπιτιμήσεως τῆς κατ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἄφ' ἑαυτοῦ τοῦτο λογιζέσθω, ὅτι καθὼς αὐτὸς Χριστοῦ, οὕτως καὶ ἡμεῖς· οὐκ ἐπειδὴ οὕτως ἦν τοῦ Χριστοῦ, ὡς ἐκεῖνος, ἀλλ' ὅτι Ὅσπερ ἐκεῖνος Χριστοῦ, οὕτως καὶ ἐγὼ Χριστοῦ. Κατὰ τοῦτο ἡ κοινωνία· οὐ γὰρ δὴ αὐτὸς μὲν Χριστοῦ, ἐγὼ δὲ ἐτέρου τινός. Καὶ θεὸς τοῦτο τὸ ἴσον, προσετίθηται καὶ τὴν ὑπεροχὴν, λέγων· *Ἐὰν γὰρ καὶ περισσὸν καυχῆσθωμι περὶ τῆς ἐξουσίας, ἧς ἔδωκέ μοι ὁ Κύριος εἰς οἰκοδομὴν καὶ οὐκ εἰς καθαίρεισιν, οὐκ αἰσχυρῆσθωμι.* Ἐπειδὴ γὰρ μέγα τι λέγειν ἐμᾶλλον, ὅρα πῶς αὐτὸ παραμυθεῖται.

* *Supplendum videtur* ὡς, ut vult *Dunjeus.*

Οὐδὲν γὰρ οὕτως προσίσταται τοῖς πολλοῖς τῶν ἀκροατῶν, ὡς τὸ ἑαυτὸν τινα ἐγκωμιάζειν. Διόπερ ὑποτεταμένους τὸ βαρὺ, τοῦτο φησὶν· *Ἐὰν γὰρ καὶ περισσὸν τι καυχῆσθωμι.* Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι Εἰ τις πέποιθεν εἶναι Χριστοῦ, λογιζέσθω ὅτι πολὺ ἡμῶν ἀπέχει· ἐγὼ γὰρ ἐξουσίαν ἔχω παρ' αὐτοῦ πολλήν, ὥστε οὐς ἂν ἐθέλω, κολάζειν καὶ ἀποκτινύναι· ἀλλὰ τί; *Ἐὰν γὰρ καὶ περισσὸν τι.* Καί-τοι ἄφατον εἶχεν, ἀλλ' ὅμως συστέλλει τῷ λόγῳ. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι Καυχῶμαι, ἀλλ', *Ἐὰν καυχῆσθωμι, ἐὰν βουληθῶ· ἅμα καὶ μετριάζων,* καὶ τὴν ὑπεροχὴν δεικνύς. *Ἐὰν οὖν καυχῆσθωμι, φησὶ, περὶ τῆς ἐξουσίας, ἧς ἔδωκέ μοι ὁ Κύριος.* Πάλιν τὸ πᾶν αὐτῷ ἀνατίθησι, καὶ κοινὸν ποιεῖ τὸ δῶρον. *Εἰς οἰκοδομὴν, καὶ οὐκ εἰς καθαίρεισιν.* Εἶδες πῶς πάλιν παραμυθεῖται τὸν φθόνον τὸν ἀπὸ τῶν ἐγκωμίων, καὶ τὸν ἀκροατὴν ἐπισπᾷται, τὴν χρεῖαν εἰπὼν δι' ἣν ἔλαβε; Καὶ πῶς φησὶ, *Λοισιμοὺς καθαίρουντες;* Ὅτι αὐτὸ τοῦτο μάλιστα οἰκοδομῆς εἶδος ἐστίν, τὸ τὰ κωλύματα ἀναίρειν, καὶ τὰ σαβὰ διελέγχειν, καὶ τὰ ἀληθῆ συντιθέναι. *Ἐρ οἰκοδομῆ.* Εἰς τοῦτο μὲν οὖν ἐλάβομεν, ἵνα οἰκοδομῶμεν. Ἐὰν δὲ τις πυκτεύῃ καὶ πολεμῇ καὶ ἀνίατος ἦ, καὶ τῇ ἐτέρῳ χρησόμεθα ἐνεργείᾳ, καθαίρουντες αὐτὸν καὶ καταβάλλοντες. Διὸ καὶ, *Οὐκ αἰσχυρῆσθωμι,* φησὶ· τουτέστιν, Οὐ δειχθήσομαι ψευδόμενος, οὐδὲ ἀλαζονεύομενος. *Ἴνα δὲ μὴ δόξω, ὡς ἂν ἐκφοβεῖν ὑμᾶς, ὅτι αἱ μὲν ἐπιστολαὶ, φησὶ, βαρεῖαι καὶ [590] ἰσχυραὶ, ἢ δὲ πυρουσία τοῦ σώματος ἀσθενῆς, καὶ ὁ λόγος ἐξουθενημένος· τοῦτο λογιζέσθω ὁ τοιοῦτος, ὅτι οἱοί ἐσμεν δι' ἐπιστολῶν ἀπόντες, τοιοῦτοι καὶ παρόντες τῷ ἔργῳ.* Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἐστίν· Ἡδυνάμην μὲν καυχῆσθαι· ἵνα δὲ μὴ τὰ αὐτὰ πάλιν λέγωσιν, ὅτι κομπάζω ἐπιστέλλων, καὶ εὐκαταφρόνητός εἰμι παρῶν, οὐδὲν μέγα ἐρῶ. Καὶ μὴ ὕστερον ἐφθέγγατο, ἀλλ' οὐ περὶ τῆς δυνάμεως ταύτης δι' ἧς ἦν φοβερὸς, ἀλλὰ περὶ ἀποκαλύψεων, καὶ τὸ πλέον περὶ πειρασμῶν. Ἴν' οὖν μὴ δόξω φοβεῖν ὑμᾶς, *Τοῦτο λογιζέσθω ὁ τοιοῦτος, ὅτι οἱοί ἐσμεν δι' ἐπιστολῶν ἀπόντες, τοιοῦτοι καὶ παρόντες τῷ ἔργῳ.* Ἐπειδὴ γὰρ ἔλεγον, ὅτι ἐπιστέλλει μεγάλα περὶ ἑαυτοῦ, παρῶν δὲ οὐδενός λόγου ἐστὶν ἄξιον· διὰ τοῦτο ταῦτά φησὶ, καὶ αὐτὰ πάλιν συνεσταλέμενος. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι Ὡς μεγάλα ἐπιστέλλομεν, μεγάλα καὶ πράττομεν παρόντες· ἀλλ' ὑφειμένως μᾶλλον. Ὅτε μὲν γὰρ πρὸς ἐκείνους διελέγετο, μετὰ σφοδρότητος αὐτὸ τέθεικε λέγων, *Δέομαι δὲ τὸ μὴ παρῶν θαρρῆσαι τῇ πεποιθήσει, ἢ λογιζομαι τολμῆσαι, ἐπὶ τινας·* ὅτε δὲ πρὸς τούτους, καθυφῆκε. Διὸ καὶ λέγει, *Ὅποιοί ἐσμεν παρόντες, καὶ ἀπόντες·* τουτέστι, ταπεινοί, συνεσταλέμενοι, οὐδαμοῦ κομπάζοντες. Καὶ ὄηλον ἐκ τῶν ἐξῆς· *Οὐ γὰρ τολμῶμεν ἐγκρίναι ἢ συγκρίναι ἑαυτούς τισι τῶν ἑαυτοῦς συνιστανόντων.*

β'. Ἐνταῦθα καὶ ἀλαζόνως δεικνυσιν ὄντας ἐκείνους, καὶ μεγάλα περὶ ἑαυτῶν φθειρομένους· καὶ κωμω-

δει αὐτοὺς ὡς ἑαυτοὺς συνιστῶντας. Ἄλλ' ἡμεῖς οὐδὲν τοιοῦτον· ἀλλ' εἴ τινα καὶ μεγάλα εἰργασάμεθα, ἐπὶ τὸν Θεὸν ἅπαντα ἀναφέροντες, καὶ ἀλλήλοις ἑαυτοὺς παραβάλλομεν· διὸ καὶ ἐπήγαγεν. Ἄλλ' αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς ἑαυτοὺς μετροῦντες, καὶ συγκρίνοντες ἑαυτοῖς ἑαυτοὺς οὐ συνιοῦσιν. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Οὐ πρὸς ἐκείνους ἑαυτοὺς παραβάλλομεν, ἀλλὰ πρὸς ἀλλήλους. Καὶ γὰρ προῖὼν ἔλεγεν, Οὐδὲν ὑστέρησα τῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἀποστόλων· καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ, Περισσότερον αὐτῶν πάντων ἐκοπίασα· καὶ πάλιν, Τὰ μὲν σημεῖα τοῦ ἀποστόλου κατεργάσθη ἐν ὑμῖν ἐν πάσῃ ὑπομονῇ. Ὡστε ἑαυτοῖς συγκρίνομεν ἑαυτοὺς, οὐκ ἐκείνοις τοῖς οὐδὲν ἔχουσιν· ἡ γὰρ τοιαύτη ἀπόνοια ἀνοίας ἐστίν. Ἡ περὶ ἑαυτοῦ οὖν τοῦτό φησιν, ἡ περὶ ἐκείνων, ὅτι Οὐ τολμῶμεν συγκρίναί τινα ἑαυτοὺς ἐκείνοις τοῖς πρὸς ἀλλήλους ἀμιλλωμένοις καὶ μεγάλα κομπάζουσι, καὶ μὴ συνιοῦσι, τούτεστι, μὴ αἰσθανομένοις πῶς εἰσι καταγέλαστοι τοιαῦτα ἀλαζονόμενοι, καὶ μεταξὺ ἀλλήλων ἑαυτοὺς εἰπαίροντες. Ἡμεῖς δὲ οὐκ εἰς τὰ ἄμετρα καυχώμεθα, καθάπερ οὗτοι. Καὶ γὰρ εἰκὸς ἦν αὐτοὺς, κομπάζοντας λέγειν, ὅτι τὴν οἰκουμένην ἐπεστρέψαμεν, πρὸς τὰ πέρατα τῆς γῆς ἀφικόμεθα, καὶ πολλὰ ἔτρα τοιαῦτα μεγαληγορεῖν. Ἄλλ' ἡμεῖς οὐχ οὕτως, φησὶν, Ἀλλὰ κατὰ τὸ μέτρον οὐ ἐμέρισεν ἡμῖν ὁ Θεὸς μέτρον, ἐφικέσθαι ἄχρις καὶ ὑμῶν. Ὡστε ἐκατέρωθεν ἡ ταπεινοφροσύνη αὐτοῦ κατὰ μέρος, καὶ ὅτι οὐδὲν ἢ πλεῖον ἢ εἰργάσατο, [591] εἶπε, καὶ ὅτι τοῦτο αὐτὸ τῷ Θεῷ ἀνατίθησι. Κατὰ γὰρ τὸ μέτρον, φησὶν, τοῦ κανόνα οὐ ἐμέρισεν ἡμῖν ὁ Θεὸς μέτρον, ἐφικέσθαι ἄχρις καὶ ὑμῶν. Καθάπερ γεωργοί· ἀμπελον ἢ διανέμων, οὕτως ἡμῖν ἀφώρισε. Μέχρις οὖν οὐ κατηξιώθημεν φθάσαι, μέχρι τούτου καυχώμεθα. Οὐ γὰρ μὴ ὡς ἐφικόμενοι εἰς ὑμᾶς, ὑπερεκτεινομεν ἑαυτοὺς· μέχρι γὰρ καὶ ὑμῶν ἐφθάσαμεν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ. Οὐκ ἀπλῶς παρεγενόμεθα, ἀλλὰ κατηγγελάμεν, ἐκηρύξαμεν, ἐπεισαμεν, κατωρθώσαμεν. Εἰκὸς γὰρ ἐκείνους καὶ ἀπλῶς παραγινομένους τοῖς τῶν ἀποστόλων μαθηταῖς, ἑαυτοῖς τὸ πᾶν λογίζεσθαι, ἐκ τῆς ψιλῆς ἐπιδημίας. Ἄλλ' οὐχ ἡμεῖς οὕτως· οὐδ' ἂν ἔχοι τις εἰπεῖν, ὅτι οὐ μέχρις ὑμῶν ἰσχύσαμεν ἔλθειν, καὶ τῷ λόγῳ μόνον ἐκτεινομεν τὴν μέχρις ἡμῶν καύχυσιν· καὶ γὰρ καὶ ὑμῖν τὸν λόγον ἐκηρύξαμεν. Οὐκ εἰς τὰ ἄμετρα καυχώμενοι, ἀλλ' ἐν ἀλλοτριῶς κόποις, ἐλπίδα δὲ ἔχοντες, αὐξανομένης τῆς πίστεως, ἐν ὑμῖν μεγαλυνοῦσθαι κατὰ τὸν κανόνα ἡμῶν εἰς περισσειαν, εἰς τὰ ὑπερέκεινα ὑμῶν εὐαγγελισασθαι, οὐκ ἐν ἀλλοτριῶ κανόνι εἰς τὰ ἔτοιμι καυχῆσασθαι. Πολλὴν δεικνύσι τὴν κατηγορίαν ἐκείνων ἐντεῦθεν, ὅτι καὶ εἰς τὰ ἄμετρα ἐκαυχῶντο, καὶ ὅτι εἰς τὰ ἀλλοτρία, καὶ ὅτι τῶν μὲν ἀποστόλων ὁ ἰδριὸς ἦν ἅπας, ἐκείνοι δὲ ἐκαλλωπίζοντο τοῖς ἐκείνων κόποις. Ἡμεῖς δὲ, φησὶ, διὰ τῶν ἔργων ταῦτα ἐπεδείξαμεν. Οὐ τοίνυν ἐκείνους μιμησόμεθα, ἀλλ'

ἐνθα ἡμῖν μαρτυρεῖ τὰ ἔργα, ταῦτα ἐροῦμεν. Καὶ τί λέγω, φησὶν, ὑμᾶς; Ἐλπίδα γὰρ ἔχω, αὐξανομένης τῆς πίστεως ὑμῶν· οὐ γὰρ ἀποφαίνεται ἀπλῶς, τὸ οἰκεῖον ἦθος· μιμούμενος, ἀλλ', Ἐλπίζω, φησὶν, ὑμῶν ἐπιδιδόντων, ὅτι καὶ περαιτέρω ὁ κανὼν, ἡμῶν ἐπεκταθήσεται, εἰς τὰ ὑπερέκεινα εὐαγγελισασθαι. Προβησόμεθα γὰρ καὶ περαιτέρω, φησὶν, ὥστε κτηρῶσαι καὶ χαμεῖν, οὐχ ὥστε λόγοις κομπάζειν ὑπὲρ ὧν ἔκαμνον ἕτεροι. Καλῶς δὲ κανόνα ἐκάλεσε καὶ μέτρον, ὡς ἐπὶ κτήσιν τῆς οἰκουμένης ἐλθῶν καὶ κληρονομίαν ἀρίστην, καὶ δεικνύς τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ ὅλον. Ἐχοντες οὖν τοιαῦτα ἔργα, φησὶ, καὶ μεζονα προσδοκῶντες, οὐ κομπάζομεν, ὡς ἐκεῖνοι μὴδὲν ἔχοντες, οὐδὲ ἑαυτοῖς τι λογιζόμεθα, ἀλλὰ τῷ Θεῷ τὸ πᾶν. Διὸ καὶ ἐπάγει, Ὁ καυχώμενος, ἐν Κυρίῳ καυχάσθω. Καὶ τοῦτο, φησὶν, ἐκ τοῦ Θεοῦ ἡμῖν προσγίνεται. Οὐ γὰρ ὁ ἑαυτὸν συνιστῶν, ἐκεῖνός ἐστι δόκιμος, ἀλλ' ὅν ὁ Κύριος συνίστησιν. Οὐκ εἶπεν, Ἡμεῖς ὁρμεν, ἀλλ', Ὁρ ὁ Κύριος συνίστησιν. Εἴδες πῶς συνεσταλμένως φέγγεται; Εἰ δὲ προῖων ὑψηλότερα ἀνίστησι, μὴ θαυμαστὸς· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο τῆς τοῦ Παύλου συνέσεως. Εἰ γὰρ ἐμελλε πανταχοῦ ταπεινὰ φέγγεσθαι, οὐκ ἂν αὐτοὺς ἐπληξεν οὕτως, οὐδ' ἂν τοὺς μαθητὰς τῆς πλάνης ἀπήλλαξεν. Ἔστι γὰρ καὶ μετριάζοντα ἀκαίρως, βλάψαι, καὶ λέγοντά τι περὶ ἑαυτοῦ θαυμαστὸν εὐκαίρως, ὠφελῆσαι. Ὡσπερ οὖν καὶ αὐτὸς ἐποίησε. Καὶ γὰρ κίνδυνος ἦν οὐ μικρὸς, περὶ [592] Παύλου τι πεισθῆναι φαῦλον τοὺς μαθητὰς, οὐκ ἐπειδὴ Παῦλος ἐζήτηε τὴν παρ' ἀνθρώπων δόξαν. Εἰ γὰρ τοῦτο ἐζήτηε, οὐκ ἂν τὰ μεγάλα ἐκεῖνα καὶ θαυμαστὰ τὰ πρὸ δεκαεσσάρων ἐτῶν ἂν ἐείγησε χρόνον τοσοῦτον· οὐδ' ἂν, ἀνάγκης ἐπιχειρήσας, οὕτως ἀνεδύετο καὶ ὤκνει εἰπεῖν. Δῆλον δὲ, ὅτι οὐδ' ἂν τότε εἶπεν, εἰ μὴ σφόδρα κατηναγκάσθη.

Οὐκοῦν οὐ τὴν παρὰ ἀνθρώπων δόξαν ἐπιζητῶν, ταῦτα ἔλεγεν, ἀλλὰ τῶν μαθητῶν κηδόμενος. Ἐπειδὴ γὰρ διέβαλλον αὐτὸν ὡς ἀλαζόνα καὶ λόγοις κομπάζοντα, ἔργοις δὲ οὐδὲν δυνάμενον ἐπιδείξει, ἀναγκάζεται λοιπὸν εἰς ἐκεῖνας τὰς ἀποκαλύψεις ἔλθειν. Καίτοι γε δυνάμενος διὰ τῶν ἔργων αὐτοὺς πείσαι, ἠνίκα ταῦτα ἔλεγεν, ἀλλ' ὄμως ἐτι τῇ διὰ τῶν λόγων κέχρηται ἀπειλῇ· κενοδοξίας γὰρ μάλιστα καθαρὸς ἦν· καὶ τοῦτο αὐτοῦ δεικνύσιν ἅπας ὁ βίος, καὶ ὁ πρότερος καὶ ὁ μετὰ ταῦτα. Διὰ τοῦτο γοῦν καὶ ἀθρόον μετέστη, καὶ μεταστὰς συνέχεεν Ἰουδαίους, καὶ πᾶσαν ἐκείνην ἔρριψε τὴν παρ' αὐτῶν τιμὴν, καίτοι γε τὸ κεφάλαιον αὐτῶν, καὶ ὁ προστάτης αὐτὸς ἦν. Ἄλλ' οὐδὲν ἐκείνων ἐνενόησεν, ἐπειδὴ τὴν ἀλήθειαν εὔρεν, ἀλλ' ὕβρεις καὶ ἀτιμίας αὐτῶν ἀντηλλάξατο· καὶ γὰρ πρὸς τὴν σωτηρίαν ἑώρα τῶν πολλῶν, τοῦτο πάντα ἠγούμενος. Ὁ γὰρ μήτε γένεσαν, μήτε βασιλείαν ἠγούμενός τι εἶναι, μήτε ἄσμοις μυρίους πρὸς τὸν τοῦ Χριστοῦ πόθον, πῶς ἂν τὴν παρὰ τῶν πολλῶν δόξαν ἐθήρευεν; Οὐδαμῶς· ἀλλὰ καὶ σφόδρα ταπεινός ἐστιν, ὅταν ἐξῆ, καὶ τὸν πρότερον αὐτοῦ στηλιτεύει βίον, ἅτε βλάσφημον καὶ διώκτην καὶ ὑβριστὴν ἀποκαλῶν ἑαυτὸν. Καὶ ὁ μα-

^a Sic cum Savilio legendum, et sic legit interpres. In Editis ἢ deest.

^b Bibl. Gr. ἀμπελῶνα.

commendantes, traducit. At nos, inquit, nihil ejusmodi facimus; verum si quid etiam magni patramus, ad Deum omnia referimus, et nos mutuo comparamus: ideo subjunxit, *Sed ipsi in seipsis sese metientes, et sese sibiipsis comparantes, non intelligunt.* Quod ait, hanc sententiam habet: Non cum illis nosipsum comparamus, sed nosmet inter nos. Nam et ulterius progressus dicebat, *Nihil minus habui a magnis apostolis (2. Cor. 12. 11)*; et in priorē epistola, *Plus illis omnibus laboravi (1. Cor. 15. 10)*; et rursus, *Signa apostolatus mei facta sunt inter vos in omni patientia (2. Cor. 12. 12)*. Itaque nosipsum inter nos comparamus, non cum illis, qui nil habent: hujusmodi quippe arrogantia ex amentia oritur. Ergo vel de seipso hoc dicit, vel de illis: quasi dicat, Non audemus nosipsum cum illis conferre, qui inter se contendunt ac magna de se jactant, nec intelligunt, hoc est, non sentiunt quam sint ridiculi, cum ad hunc modum gloriantur, seque ipsos inter se efferunt. 15. *Nos autem non in immensum gloriabimur*; quemadmodum illi. Probabile enim erat, eos jactando eo usque progressos fuisse, ut se orbem terrarum convertisse, atque ad extremos usque terrarum fines perrexisse dicerent, multaque alia ejusmodi de se magnifice prædicarent. At nos, inquit, non ita, *Sed secundum mensuram regulæ, quamensus est nobis Deus, mensuram pertingendi usque ad vos.* Itaque utrimque ipsius modestia elucet, tum quia laud plus quam effecerit dicit, tum quia hoc ipsum Deo acceptum refert. *Secundum enim mensuram, inquit, regulæ quamensus est nobis Deus, mensuram pertingendi usque ad vos.* Quemadmodum vineam quamdam agricolis dispertiens, ita nobis metas nostras distinxit. Ac proinde non ultra gloriamur, quam quousque nobis pervenire concessum est. 14. *Non enim quasi non pertingentes ad vos, superextendimus nos: usque ad vos enim pervenimus in evangelio Christi.* Non simpliciter ad vos accessimus, verum etiam annuntiavimus, concionati sumus, persuasimus, rem probe confecimus. Verisimile enim est illos, cum ad apostolorum discipulos se contulissent, ob simplicem hujusmodi adventum eo arrogantiam prodisse, ut omnem rei successum sibi adscriberent. At nos, inquit, non sic nos gessimus; nec quisquam dicere possit, quod ad vos usque proficisci nequiverimus, verbisque solis nostram ad vos usque gloriationem efferamus: nam vobis quoque verbum prædicavimus. 15. *Non immensum gloriantes, sed in alienis laboribus, spem autem habentes crescentis fidei vestræ, in vobis magnificari secundum regulam nostram in abundantiam, 16. etiam in illa quæ ultra vos sunt evangelizare, non in aliena regula, in iis quæ præparata sunt gloriari.* Magnam his verbis reprehensionis notam illis inurit, tum quod immodice gloriarentur, tum quod de alienis laboribus. Nam cum sudor omnis apostolorum esset, illi de ipsorum laboribus sese venditabant. At nos, inquit, per opera hæc demonstravimus. Quamobrem non eos imitabimur, verum ea dicemus, quæ rerum ipsarum testimonio nituntur. Quid autem vos dico? Spem enim habeo fore, ut crescente vestra fide:

non enim plane affirmat, morem videlicet suum retinens; verum, Spero, inquit, fore ut vobis in fide progressum facientibus regula nostra latius sese extendat, ut ulterius evangelium prædicemus. Longius enim progrediemur, inquit, ut concionemur ac labores suscipiamus, non autem ut de alienis ærumnis nosipsum jactemus. Regulæ autem ac mensuræ vocabulis commode usus est, velut ad orbis terrarum possessionem præstantissimamque hereditatem profectus, ostendens totum opus Dei esse. Ergo hujusmodi res habentes, inquit, ac majores expectantes, non perinde gloriamur, ut illi qui nihil habent, nec nobisipsis quidquam adscribimus, verum omnia Deo. Unde etiam subdit. 17. *Qui gloriatur, in Domino gloriatur.* Et hoc, inquit, divinitus nobis contingit. 18. *Non enim qui seipsum commendat, ille probatus est, sed quem Deus commendat.* Non dixit, Nos sumus, sed, *Quem Deus commendat.* Vides quam modeste loquatur? Quod si sermonis progressu altius loquitur, ne mirum tibi videatur: id enim Paulinæ prudentiæ est. Nam si ubique demisse loquutus fuisset, tantam illis plagam minime inflixisset, nec discipulos errore liberasset. Siquidem accidit interdum, ut et intempestiva modestia quispiam utens, detrimentum afferat, et contra, eximium aliquid de se opportune prædicans, prosit: quemadmodum ipse quoque fecit. Neque enim parvum periculum imminerebat, ne discipuli de Paulo sinistram aliquam opinionem imberent: non quod Paulus humanam gloriam captaret. Nam si eam appetisset, non magna illa et admiranda, quæ ante quatuordecim annos ipsi contigerant, tanto tempore silentio compressisset; nec profecto, qui urgente etiam necessitate ita dicere cunctabatur, ea tum dixisset, nisi magna necessitate constrictus fuisset.

Paulus male audiebat apud quosdam. — Quocirca non humanæ gloriæ studio hæc dicebat, sed ut discipulis consuleret. Quia enim eum, ut vanum hominem ac verbis quidem sese venditarent, et re ipsa nihil præstare valentem, traducebant; idcirco necesse jam habebat ad revelationes illas venire. Quamquam per res ipsas fidem illis facere poterat, cum hæc diceret, sed tamen verborum minis adhuc utendum censuit; siquidem ab inanis gloriæ cupiditate maxime purus erat: id quod universa ipsius vita, tam ante quam post acta, declarat. Ideo etiam subito ad Christi fidem migravit, statimque ut migravit, Judæos perturbavit, omnemque illum quo apud eos florebat honorem abiecit, etsi caput eorum atque antistes erat. Verum inventa veritate nihil horum animo versavit, sed ea cum probis et ignominia commutavit. Multorum quippe salutem sibi ob oculos proponebat, in hoc omnia posita existimans. Et sane qui fieri potuisset, ut qui nec gehennam nec regnum nec innumerabiles mundos præ Christi amore quidquam esse duceret, is vulgi gloriam venaretur? Minime profecto: imo contra perquam humilis erat, cum liceret, prioremque vitam præscindebat, cum blasphemum se ac persecutorem et contumeliosum appellaret. Atque ipsius

etiam discipulus Lucas de eo multa commemorat, quæ nimirum ex ipso didicerat, cum priorem vitam suam ei non minus quam sequentem exponeret.

3. Hæc autem dico, ut non tantum audiamus, sed etiam discamus. Nam cum ille peccata, quæ ante baptismum admiserat, etsi prorsus extincta, in memoria tamen haberet: quam nos veniam consequi possimus, qui ea etiam, quæ post baptismum perpetravimus, oblivione deleamus? Quid ais, homo? Deum offendisti, et oblivisceris? Altera jam est hæc offensio, altera inimicitia. A quibusnam ergo peccatis solvi petis? an ab iis, quæ ne tibi quidem nota sunt? Ita sane. Non enim laboras, anxioque animo es, quo pacto eorum rationem redditurus sis, qui ne memoria quidem ea tenere cures, sed ludas in minime ludicris. Verum aderit illud tempus, cum non jam ultra nobis ludus hic procedet. Prorsus etenim mori necesse est (eo quippe plerique stupore sunt, ut de perspicuis quoque rebus loqui necesse sit), prorsus resurgere, prorsus iudicium subire, ac pœna affici: quamquam ne hoc quoque, si quidem velimus. Nam illa quidem, hoc est, mors nostra et reditus ad vitam et iudicium, nostri arbitrii non sunt, verum Domini nostri; at vero pœnas vel subire vel non subire, in arbitrio nostro situm est: hoc enim ex eorum genere est, quibus provideri potest. Quamquam si voluntas nostra ita tulerit, hoc ex eorum classe faciemus, quæ nullo modo fieri possint, ut Paulus et Petrus atque omnes sancti: illi enim supplicio affici nullo modo possunt. Proinde si voluerimus, eodem modo impossibile erit, ut aliquid mali perpetiamur. Nam etiamsi innumeris nosipos sceleribus obstrinxerimus, salutem tamen recuperare possumus, quamdiu hic sumus. Quocirca demus operam, ut nosipos recuperemus: atque is quidem, qui senili ætate est, cogitet se propediem hinc excessurum esse, ac satis diu ætatem in voluptate duxisse: quamquam, quæ hæc voluptas est, in vitiis vitam exigere? verum ad ipsius opinionem orationem interim accommodo; animadvertat postea, licere ipsi omnes maculas exiguo tempore abstergere. Juvenis rursus secum reputet quam incertus vitæ finis sit, quodque sæpe contingit, ut multis senibus diutius hic manentibus, juvenes ante ipsos morte abrepti sint. Ideo enim noster e vita discessus in incerto jacet, ne eum negotiemur (a). Unde etiam Sapiens quidam his verbis nos admonet: *Non tardes converti ad Dominum, et ne differas de die in diem (Ecclesi. 5. 8); nescis enim quid paritura sit superventura dies (Prov. 27. 1)*. Ex dilatione quippe periculum ac metus nascitur: sin vero quis moram omnem fugiat, perspicua ei et certa salus. Proinde virtutem complectere. Sic enim, sive juvenis hinc abscedas, tuto abscedes; sive ad senilem ætatem pervenias, eum amplissimis opibus excedes, duplicemque lætitiæ ac festivitatem per omnem vitam habebis, nimirum et a vitio abstinens, et virtutem amplectens.

(a) Quid sibi velit Chrysostomus non statim percipitur, verum in sequentibus non obscure loquitur; sed ex incerto mortis tempore, ad non differendam conversionem et penitentiam concitat.

Cave dixeris, Erit tempus cum ad meliorem frugem revertendum erit: hæc enim verba Deum majorem in modum ad iracundiam concitant. Quid tandem? Quod cum ille infinita tibi sæcula pollicitus sit, tu contra in presenti hac vita, quæ brevis ac fluxa est, nullum laborem suscipere velis; verum ita dissolutus et ignavus sis, ut etiam hac ipsa breviorē requiras. Annon eadem comessationes quotidie? annon eadem mensa? annon eadem scorta? annon eadem theatra? annon eadem pecunia? Quousque ista tamquam vera et solida amabis? quousque inexplibili vitii cupiditate teneberis? Memento quod quosque scortatus es, toties teipsum condemnasti. Huiusmodi quippe est peccatum: protinus ut perpetratum est, sententiam fert iudex. Mero te obruisti, cibus te ingurgitasti, rapuisti? Consiste jam, teque in contrariam viam refer: Deo gratias age, quod te inter media peccata non abripuit: ne alterum quoque tibi tempus ad flagitiose vivendum præstinari postules. Multi, dum avaritiæ studerent, hinc abrepti sunt, atque ad perspicuas certasque pœnas abscesserunt. Ne idem tibi inexcusabili accidat, time. At, inquis, multis Deus in extrema quoque senectute peccata sua confitendi spatium concessit? Quid tum? an tibi quoque concedet? Fortasse, inquis. Quid ais, fortasse, et interdum, et sæpe? in mentem tibi veniat, te de anima tua consilium inire: contrarium pone, tecumque ita reputa ac dic, Quid autem, si non concesserit? Tu contra, quid si concesserit? inquis. Concessit quidem ipse; verumtamen hoc illo tutius et utilius. Etenim si jam probe vivere incipias, sive certum vitæ spatium acceperis sive non, omnia lucratus eris: si autem moras quotidie nectas, ideo persæpe non accipies. Enimvero, cum ad bellum profiscisceris, non dicis, Non necesse est testamentum condere; fortasse revertar: nec, cum de ineundo matrimonio consultas, dicis, Uxorem egentem accipiam; multi enim præter opinionem ad opes ita pervenerunt: nec, cum domum extruere paras, infirma fundamenta jacias; permultæ enim ædes sic etiam consisterunt: at cum de anima consilium inis, imbecillioribus niteris, nimirum illo, fortasse, sæpe, interdum, incertisque eventibus teipsum committis. Non incertis, inquis, eventibus, sed Dei benignitati: benignus enim est Deus. Id ipse quoque compertum habeo; sed tamen benignus hic illos etiam, quos dixi, de medio sustulit. Quid vero, si accepto longiori vitæ spatio, idem ipse tuique similis maneat? nam qui ejusmodi est, in senectute quoque ignavus erit. Non, inquires. Sed is qui hæc cogitat, etiam post octoginta annos, nonaginta requirit, et post nonaginta, centum, et exactis centum annis senior adhuc erit; atque ita tota vita incassum absuetur, tibi quoque etiam id accidet, quod de Judæis dictum est, *Defecerunt in vanitate dies eorum (Psal. 77. 33)*. Atque utinam in vanitate dumtaxat, ac non etiam in perniciem. Cum enim illuc abierimus, gravem peccatorum sarcinam gestantes (hoc quippe est in perniciem), alimentum igni, ingentemque vermi mensam deferemus. Quamobrem rogos atque obsecro,

θητής δὲ αὐτοῦ Λουκᾶς πολλά περὶ αὐτοῦ φησι, δηλονότι παρ' αὐτοῦ μαθὼν, ἐκπομπεύοντος αὐτοῦ τῷ προτέρῳ βίῳ οὐχ ἤττον ἢ τῷ μετὰ ταῦτα.

γ'. Ταῦτα δὲ λέγει, οὐχ ἵνα ἀκρούωμεν μόνον, ἀλλ' ἵνα και μανθάνωμεν. Εἰ γὰρ ἐκεῖνος τῶν πρὸ τοῦ λουτρῶ πημμελημάτων ἐμέμνητο, καίτοι πάντων ἀφανισθέντων, τίνα ἂν σχοίημεν συγγνώμην οἱ τῶν μετὰ τὸ λουτρὸν ἀμνημονοῦντες ἡμεῖς; Τί λέγεις, ἄνθρωπε; προσέκρουσας τῷ Θεῷ, καὶ ἐπιλανθάνῃ; Δευτέρα αὕτη πρόσκρουσις, δευτέρα ἀπέχθεια. Ποῖων οὖν ἁμαρτημάτων αἰεὶς λύσιν; ὧν οὐδὲ οἶδας αὐτός; Πάνυ γε. Οὐ γὰρ μεριμνᾷς καὶ φροντίζεις πῶς λόγον δώσεις, ὃ μὴδὲ μεμνήσθαι αὐτῶν σπουδάζων, ἀλλὰ παίζων ἐν οὐ παικτοῖς. Ἄλλ' ἔσται καιρὸς, ὅτε οὐκέτι προχωρήσει τὰ τῆς παιδείας ἡμῶν. Καὶ γὰρ δεῖ ἡμᾶς πάντως ἀποθανεῖν (διὰ γὰρ τὴν πολλὴν ἀναίσθησίαν τῶν πολλῶν καὶ ὑπὲρ τῶν φανερῶν διαλέγεσθαι δεῖ), καὶ ἀναστῆναι πάντως, καὶ κριθῆναι πάντως, καὶ κολασθῆναι· μᾶλλον δὲ τοῦτο οὐ πάντως, ἐὰν θέλωμεν. Ἐκείνων μὲν γὰρ οὐχ ἡμεῖς κύριοι, οὔτε τῆς τελευτῆς ἡμῶν, οὔτε τῆς ἀναστάσεως, οὔτε τῆς κρίσεως, ἀλλ' ὁ Δεσπότης ὁ ἡμέτερος· τοῦ μέντοι δίδόναι [593] δίκην, ἢ μὴ, ἡμεῖς κύριοι· τοῦτο γὰρ τῶν ἐνδεχομένων ἔστιν. Ἄλλ' ἐὰν θέλωμεν, τῶν ἀδυνάτων αὐτὸ ποιήσομεν, ὡσπεροῦν Παῦλος, ὡς Πέτρος, ὡς οἱ ἄγιοι πάντες, καὶ γὰρ ἐκεῖνους κολασθῆναι ἀδύνατον. Ἄν τοίνυν ἐθέλωμεν, καὶ ἡμᾶς ὁμοίως ἀδύνατον τι παθεῖν. Κἂν γὰρ μυρία πεπλημμεληκότες ὦμεν, δυνατὸν ἀνακτήσασθαι, ἕως ἂν ἐνταῦθα ὦμεν. Ἀνακτησώμεθα τοίνυν ἑαυτοῦς· καὶ ὁ μὲν γέρων ἐννοεῖτω, ὅτι μικρὸν ὕστερον ἀπελεύσεται, ὅτε ἱκανῶς ἐνετρώθη τῇ ηλικίᾳ (καίτοι γε ποῖα τοῦτο τρυφή τὸ ἐν κακίᾳ διάγειν; ἀλλὰ τέως πρὸς τὴν ἐκείνου δόξαν τοῦτ' ἔφημι); ἐννοεῖτω μετὰ τοῦτο, ὅτι ἔξεστιν αὐτῷ ἐν βραχεῖ χρόνῳ τὸ πᾶν ἀπονίψασθαι. Ὁ νέος πάλιν καὶ αὐτός τὸ ἀθλον λογιζέσθω τῆς τελευτῆς, καὶ ὅτι πολλῶν πολλὰκις πρεσβυτέρων μενόντων ἐνταῦθα, οἱ νέοι πρὸ αὐτῶν ἀπηνέχθησαν. Ἴνα γὰρ μὴ πραγματευώμεθα τὴν τελευτὴν ἡμῶν, διὰ τοῦτο ἐν ἀθήλῳ κείται. Διὸ καὶ σοφός τις παραινεῖ λέγων, *Μὴ ἀνάμεινε ἐπιστρέψαι πρὸς Κύριον, καὶ μὴ ἀναβάλλου ἡμέραν ἐξ ἡμέρας· οὐ γὰρ οἶδεις τί τέξεται ἡ ἐπιούσα.* Ἐκ μὲν γὰρ τοῦ ἀναβάλλεσθαι κίνδυνος καὶ φόβος, ἐκ δὲ τοῦ μὴ ἀναβάλλεσθαι σωτηρία δὴλῃ καὶ ἀσφαλής. Ἔχου τοίνυν τῆς ἀρετῆς. Οὕτω γὰρ, κἂν νέος ἀπέλθῃς, ἀσφαλῶς ἀπῆλθες· κἂν εἰς γῆρας ἔλθῃς, μετὰ πολλῆς ἀπῆλθες τῆς εὐπορίας· καὶ διπλῆ ἑορτὴν διὰ παντὸς ἔξεις τοῦ βίου, κακίας τε ἀπεχόμενος, καὶ ἀρετῆς ἐπιλημμένος. Μὴ λέγε, Ἔσται καιρὸς ὅταν ἐπιστρέψαι δέη· ταῦτα γὰρ τὰ βήματα σφόδρα παροργίζει τὸν Θεόν.

* Sic legit Interpres et sic conjecerat Savilius. Ediii βραχυτέρας, minus recte.

Τί δὴ ποτε; Ὅτι αὐτός σοι ἀπείρους αἰῶνας ἐπηγγείλατο, σὺ δὲ οὐδὲ τὴν παρούσαν ζωὴν ἐθέλεις πονεῖν, τὴν βραχεῖαν ταύτην καὶ πρόσκαιρον, ἀλλ' οὕτως εἰ χαῦνος καὶ ἀνάνδρος, ὡς καὶ αὐτῆς ταύτης βραχυτέραν ἂ ἐπιζητεῖν. Οὐχ οἱ αὐτοὶ κῶμοι καθ' ἡμέραν; οὐχ αἱ αὐταὶ τράπεζαι; οὐχ αἱ αὐταὶ πόρνα; οὐχ ἃ τὰ αὐτὰ θέατρα; οὐχ ἃ τὰ αὐτὰ χρήματα; Μέχρι τίνος ὡς ἐκείνων ἐντων ἔρῃς; μέχρι τίνος τὴν ἀκόρεστον ἔχεις τῆς κακίας ἐπιθυμίαν; Ἐνόησον ὅτι ὀσάκις ἐπόρνευσας, τοσαυτάκις κατέγνωσ σαυτοῦ. Καὶ γὰρ τοιοῦτον ἡ ἁμαρτία· ἅμα γέγονε, καὶ τὴν ψῆφον ἤνεγκεν ἐ δικαστῆς. Ἐμεθύσθης, ἐγαστρισθῆς, κῆρπασας; Στῆθι λοιπὸν, ὑπόστρεψον τὴν ἐναντίαν, ὁμολόγησον τῷ Θεῷ χάριν, ὅτι σε οὐκ ἐν μέσοις ἀνήρπασε τοῖς ἁμαρτήμασι· μὴ καὶ ἐτέραν ζητεῖ προθεσμίαν εἰς τὸ κακῶς ἐργάζεσθαι. Πολλοὶ μεταξὺ πλεονεκτοῦντες ἀνηρπάγησαν, καὶ ἀπῆλθον ἐπὶ φανερὰν δίκην. Φοβήθητι μὴ καὶ σὺ τοῦτο πάθῃς ἀναπολόγητος. Ἄλλὰ πολλοὶς ἔδωκε [594] προθεσμίαν ὁ Θεός, καὶ ἐν ἐσχάτῳ γῆρα ἐξομολογήσασθαι. Τί οὖν; καὶ σοὶ δώσει; Ἴσως δώσει, φησί. Τί λέγεις. Ἴσως, καὶ ἐνίοτε, καὶ πολλάκις; ἐνόησον ὅτι περὶ ψυχῆς βουλευή, καὶ τίθει καὶ τὸ ἐναντίον, καὶ λογίζου καὶ λέγε, Τί δὲ, ἐὰν μὴ δῶ; Τί δὲ, ἐὰν δῶ, φησὶν; Ἔδωκε μὲν αὐτός, πλὴν τοῦτο ἐκείνου ἀσφαλέστερον καὶ κερδαλεώτερον. Ἐὰν μὲν γὰρ ἦδη ἄρξῃ, τὸ πᾶν ἐκέρδαναι, ἂν τε λάθῃς, ἂν τε μὴ λάθῃς προθεσμίαν· ἐὰν δὲ αἰεὶ μέλλῃς, δι' αὐτὸ τοῦτο πολλάκις οὐ λήψῃ. Σὺ δὲ εἰς μὲν πόλεμον ἐξῶν, οὐ λέγεις, οὐκ ἀνάγκη διαθεσθαι, ἴσως ἐπανήξω· οὐδὲ περὶ γάμου βουλευόμενος λέγεις, λάθω γυναῖκα πενιχρὰν, πολλὰ παρὰ δόξαν καὶ οὕτως ἐπλοῦτησαν· οὐδὲ οἰκίαν οἰκοδομούμενος, καταβάλλω θεμελίους σαθροὺς, πολλὰ καὶ οὕτως ἔστησαν οἰκίαι· ὑπὲρ δὲ ψυχῆς βουλευόμενος, τοῖς σαθροτέροις ἐγχειρεῖς, τὸ ἴσως καὶ πολ- λάκις καὶ ἐνίοτε τιθεῖς, καὶ τοῖς ἀθήλοις ἐπιτρέπεις σαυτόν; Οὐ τῷ ἀθήλῳ, φησὶν, ἀλλὰ τῇ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίᾳ· φιλάνθρωπος γὰρ ὁ Θεός. Οἶδα καγὼ· ἀλλ' ὁ φιλάνθρωπος οὗτος κάκεινους οὐς εἶπον ἀνήρπασε. Τί δὲ, ἂν καὶ χρόνον λαβὼν ὁμοίως μένης; ὁ γὰρ τοιοῦτος καὶ ἐν γῆρα ῥάθυμος· ἔσται. Οὐ, φησὶν· Ὁ γὰρ λογισμὸς οὗτος ^b καὶ μετὰ τὰ ὑγδοήκοντα ἔτη, ἐνενήκοντα ἐπιζητεῖ, καὶ μετὰ τὰ ἐνενήκοντα, ἑκατὸν, καὶ μετὰ τὰ ἑκατὸν, ἀργότερος ἔσται. Καὶ οὕτως ὁ βίος ἅπας ἀναλωθήσεται μάτην, καὶ συμβῆσεται τὰ περὶ τῶν Ἰουδαίων εἰρημμένα καὶ ἐπὶ σοὶ· ὅτι *Ἐξέλιπον ἐν ματαιότητι αἱ ἡμέραι αὐτῶν.* Καὶ εἶθε ἐν ματαιότητι μόνον, ἀλλὰ μὴ καὶ ἐπὶ κακῷ. Ὅταν γὰρ ἀπέλθωμεν ἐκεῖ τὸ βροτὸν τῶν ἁμαρτημάτων φορτίον φέροντες (τοῦτο γὰρ ἔστιν, ἐπὶ κακῷ), τροφήν ἀποίσσομεν τῷ πυρὶ, καὶ πολλὴν τῷ σκόλῃκι τράπεζαν. Διὸ δέομαι καὶ ἀντιβολῶ στήναί

^b Legendum puto οὐ, φησὶν. Ἄλλ' ὁ λογισμὸς οὗτος, εἰς.

ποτε γενναίως, καὶ ἀποστῆναι κακίας, ἵνα καὶ τῶν ἐπηγγελμένων τύχωμεν ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου

ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἕνα τῷ ἀγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΚΓ'.

Ὁφθαλμοὶ ἠνείχεσθέ μου μικρὸν τῇ ἀφροσύνῃ, ἀλλὰ καὶ ἀνέχεσθέ μου.

α'. Μέλλων ἐμβαίνειν εἰς τοὺς οἰκεῖους ἐπαίνοους, πολλῆ κέχρηται τῇ προδιορθῶσει. Καὶ οὐχ ἄπαξ, οὐδὲ δεύτερον τοῦτο ποιεῖ· καίτοι γε ἱκανὴ ἦν ἡ ἀνάγκη τῆς ὑποθέσεως ἀπολογησασθαι ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ τὰ πολλάκις εἰρημένα αὐτῷ. Ὁ γὰρ ἄμαρτημάτων μεμνημένος, [595] ὧν ὁ Θεὸς οὐκ ἐμέμνητο, καὶ διὰ τοῦτο λέγων ἀνάξιος εἶναι καὶ τῆς προσηγορίας αὐτῆς τῶν ἀποστόλων, καὶ τοῖς σφόδρα ἀναισθητοῖς εὐδελός ἐστιν οὐ διὰ δόξαν ταῦτα λέγων, ἀ μὲλλει νῦν ἐρεῖν. Καὶ γὰρ, εἰ δεῖ τι καὶ θαυμαστὸν εἰπεῖν, εἰς δόξαν αὐτὸν μάλιστα τοῦτο παρέδραπε, τὸ περὶ ἑαυτοῦ τι λέγειν· καὶ προσίσταται τοῦτο τοῖς πολλοῖς. Ἀλλ' ὅμως οὐδὲν τούτων ὑπέιδετο, ἀλλ' εἰς ἐν εἶδε, τὴν τῶν ἀκούοντων σωτηρίαν. Ὅστε οὖν μηδὲ βλάψαι τοῦτω τοὺς ἀνοήτους, τῷ μεγάλῃ περὶ ἑαυτοῦ εἰπεῖν, ἐκ περιουσίας κέχρηται ταῖς· πολλαῖς ταύταις προδιορθώσεσι, καὶ φησιν, *Εἴθε ἠνείχεσθέ μου μικρὰ τινα ἀνοηταίνοντος· μᾶλλον δὲ καὶ ἀνέχεσθε*. Εἶδες σύνεσιν; Τὸ μὲν γὰρ εἰπεῖν, *Εἴθε*, κυρίους αὐτοῦ ποιούντος ἐστὶ· τὴ δὲ καὶ ἀποφῆνασθαι, σφόδρα θαρρόντος αὐτῶν ἐστὶ τῇ ἀγάπῃ, καὶ ἐνδεικνυμένου ὅτι καὶ φιλεῖ καὶ φιλεῖται· μᾶλλον δὲ οὐκ ἀπὸ ἀγάπης ψιλῆς ἀπλῶς, ἀλλ' ἀπὸ τίνος ἔρωτος θερμοῦ καὶ μανικῶ φησι δεῖν αὐτοὺς ἀνασχέσθαι καὶ ἀνοηταίνοντος. Διὸ καὶ ἐπήγαγε, *Ζηλωτὴ γὰρ ὑμᾶς Θεοῦ ζήλω*. Οὐκ εἶπεν, Ἀγαπῶ γὰρ ὑμᾶς, ἀλλ' ὁ πολλῶν τούτου σφοδρότερον ἦν τίθησι. Ζηλοῦσι γὰρ εἰσὶν αἱ ψυχαὶ αἱ σφόδρα τῶν ἐρωμένων περικαίμεναι, καὶ οὐκ ἂν ἄλλως τεχθεῖν ζηλοτυπία, ἀλλ' ἢ ἀπὸ σφοδρᾶς φιλίας. Εἶτα ἵνα μὴ νομισώσιν, ὅτι δυναστείας ἔνεκεν, ἢ τιμῆς, ἢ χρημάτων, ἢ ἄλλου τινὸς τοιοῦτου, τῆς φιλίας αὐτῶν ἐπίσται, προσέθηκε, Θεοῦ ζήλω. Καὶ γὰρ ὁ Θεὸς λέγεται ζηλοῦν, οὐχ ἵνα πάθος ὑποπεύσῃ τις· καὶ γὰρ ἀπαθὲς τὸ Θεῖον· ἀλλ' ἵνα μάθωσιν ἅπαντες, ὅτι δι' οὐδὲν ἕτερον, ἀλλ' ἢ δι' αὐτοὺς τοὺς ζηλοτυπομένους πάντα ποιεῖ· οὐχ ἵνα αὐτός τι κερδάῃ, ἀλλ' ἵνα ἐκείνους διασώσῃ. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἀνθρώπων οὐχ οὕτως ὁ ζῆλος γίνεται, ἀλλὰ διὰ τὴν οἰκείαν ἀνάπαισιν· οὐ διὰ τὸ καθυβρίζεσθαι τοὺς ἐρωμένους, ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ πληττεσθαι τοὺς φιλοῦντας, καὶ παρευδοκιμῆσθαι, καὶ ἔλαττον ἔχειν παρὰ τοῖς ἐρωμένοισι. Ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως. Οὐ γὰρ τούτου μοι μέλει, φησὶ, μὴ ἔλαττον σχῶ παρ' ὑμῖν, ἀλλὰ μὴ ὑμᾶς ἰδῶ διαφθαρέντας. Τοιοῦτος γὰρ ὁ τοῦ Θεοῦ ζῆλος, τοιοῦτος καὶ ὁ ἐμὸς, σφοδρὸς ὁμοῦ καὶ καθαρὸς. Εἶτα καὶ ἡ αἰτία ἀναγκαία· *Ἡρμοσάμην γὰρ ὑμᾶς ἐνὶ ἀνδρὶ παρθένον ἀγνήν*. Οὐκοῦν οὐκ ἑμαυτῷ, ἀλλ' ἐκείνῳ ζηλωτῶ, ᾧ ἠρμοσάμην. Μνηστείας γὰρ ἐστὶ καιρὸς ὁ παρὼν καιρὸς, ὁ δὲ τῶν παστᾶδων ἕτερος, ἕταν λέγουσιν, Ἀνέστη ὁ νυμφίος. Ὡ καινῶν πραγμάτων! ἐπὶ τοῦ κόσμου παρθένοι μένουσι πρὸ

τοῦ γάμου, μετὰ δὲ τὸν γάμον οὐκέτι. Ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως· ἀλλὰ καὶ μὴ ὡς παρθένοι πρὸ τοῦ γάμου τούτου, μετὰ τὸν γάμον παρθένοι γίνονται. Οὕτω πᾶσα ἡ Ἐκκλησία παρθένος ἐστὶ. Καὶ γὰρ πρὸς πάντας διαλεγόμενος ταῦτα φησι, καὶ τοὺς γεγαμηκότας καὶ τὰς γεγαμημένας. [596] Ἀλλ' ἴδωμεν τί φέρων, ἡμᾶς ἠρμόσατο, ποῖα ἔδνα. Οὐ χρυσόν, οὐκ ἄργυρον, ἀλλὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· διὸ καὶ ἔλεγεν, *Ἐπεὶ Χριστοῦ πρεσβεύομεν*· καὶ παρακαλεῖ, ὅτε τὴν νύμφην ἑμελλε λαμβάνειν. Τούτου τύπος ἦν τὰ ἐπὶ τοῦ Ἀβραάμ. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος τὸν παῖδα τὸν πιστὸν ἐπεμψε μνηστευσόμενον· κόρην ἔθνικὴν· καὶ ἐνταῦθα ἐπεμψεν ὁ Θεὸς τοὺς οἰκέτας τοὺς ἑαυτοῦ μνηστευσομένους τῷ παιδί τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ προφήτας ἀνωθεν ταῦτα λέγοντας· *Ἀκουσον, θύγατερ, καὶ ἴδε, καὶ ἐπιλάθου τοῦ λαοῦ σου καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου, καὶ ἐπιθυμήσει ὁ βασιλεὺς τοῦ κάλλους σου*. Εἶδες καὶ τὸν προφήτην ἀρμολόμενον; εἶδες καὶ τὸν Ἀπόστολον μετὰ πολλῆς τῆς παρρησίας τοῦτο τὸ ῥῆμα φεγγόμενον, καὶ λέγοντα, *Ἡρμοσάμην ὑμᾶς ἐνὶ ἀνδρὶ παρθένον ἀγνήν παραστῆσαι τῷ Χριστῷ*; Εἶδες πάλιν σύνεσιν; Εἰπὼν γὰρ, ὅτι Ὁφείλετέ μου ἀνέχεσθαι, οὐκ εἶπε, Διδάσκαλος γὰρ ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐ, Δι' ἑμαυτὸν λέγω· ἀλλ' ὁ μάλιστα τοῦτοις ἔφερεν ἀξίωμα, τοῦτο τίθησιν, ἑαυτὸν μὲν ἐν χώρᾳ τῆς προμνηστρίας, ἐκείνους δὲ ἐν τάξει τῆς νύμφης στήσας· καὶ ἐπάγει λέγων, *Φοβοῦμαι δὲ μὴ πως, ὡς ὄφεις ἔδνα ἠπάτησε διὰ τῆς παρουρησίας αὐτοῦ, οὕτω φθαρῆ τὰ νοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς ἀπλότητος τῆς εἰς τὸν Χριστόν*. Εἰ γὰρ καὶ ἡ ἀπώλεια ὑμετέρα, ἀλλὰ ἡ ἀθυμία κοινή. Καὶ σκόπει τὴν σύνεσιν· οὐ γὰρ αὐτὸ ἀποφαίνεται, καίτοι ἦσαν διεφθαρμένοι· καὶ τοῦτο δηλῶν ἔλεγεν, *Ὅταν πληρωθῇ ὑμῶν ἡ ὑπακοή, καὶ Περθησῶ πολλοὺς τῶν προημαρτηκότων*· ἀλλ' ὅμως οὐκ ἀφήσιν αὐτοὺς ἀναισχυντήσαι· διὸ φησι, *Μή ποτε*. Οὔτε γὰρ καταδικάζει, οὔτε σιγᾷ· οὐδέτερον γὰρ ἀσφαλές, οὔτε εἰπεῖν φανερώς, οὔτε κρύψαι διηνεκῶς. Διὸ τὸ μέσον τίθησι λέγων, *Μή ποτε*. Τοῦτο γὰρ οὐδὲ σφόδρα κατεγνωκότος, οὐδὲ σφόδρα θαρρόντος, ἀλλ' ἐν τῷ μέσῳ τούτων ἑκατέρων ἐστῶτος. Οὕτω μὲν οὖν παρεμυθήσατο· τῇ δὲ μνήμῃ τῆς ἱστορίας εἰς φόβον ἄφατον ἐνέβαλε, καὶ πάσης ἀποστραφῆ συγγνώμης αὐτοῦ. Εἰ γὰρ καὶ ὁ ὄφεις κακοῦργος, κακείνη ἀνόητος, ἀλλ' ὅμως οὐδὲν τούτων ἐξήρπασε τὴν γυναικα.

β'. Ὅρατε οὖν μὴ ταῦτα πάθητε, φησὶ, καὶ οὐδὲν ὑμῶν προσθήσεται. Καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖνος μείζονα ἐπαγγειλάμενος, οὕτως ἠπάτησεν. Ὅθεν δηλῶν ὅτι

* Μνηστευσόμενον, et infra μνηστευσομένους. Sic legendum putat Savilius et sic interpretes Launius legit. Editi, μνηστευσόμενον et μνηστευσαμένους, male

ut tandem aliquando fortiter stemus, nosque a vitio removeamus, ut promissa bona consequamur: quæ utinam nobis omnibus consequi detur, per gratiam

et benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria, Imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXIII.

CAP. 11. v. 1. *Utinam sustineretis modicum quid insipientiæ meæ, imo vero sustinetis me.*

1. Ingressurus in suas laudes, magna præmunitio-
ne utitur. Idque non semel dumtaxat atque iterum
facit: quamquam alioqui argumenti necessitas ad eum
purgandum sufficiebat, et ea quæ persæpe ab ipso
dicta fuerant. Nam qui peccata ea, quæ Deus e-
memoria ejecerat, in memoria habebat, ob idque apostoli
quoque nomine indignum se esse aiebat, perspicuum
utique est vel admodum stupidis ac vecordibus, quod
non gloriæ studio ea dicit, quæ nunc dicturus est.
Etenim, ut mirum aliquid dicam, hoc ei ad gloriam
plurimum incommodi afferebat, quod suas ipse laudes
prædicaret: id enim plerosque offendit. Et tamen ne
hoc quidem facere supersedebat, verum unum spe-
ctabat, ut auditorum saluti consuleret. Cæterum ne
hoc nomine stultorum animos læderet, quod magni-
ficis de se sermonibus uteretur, ex abundantia multas
hasce præmunitiones adhibuit, atque, *Utinam sus-
tineretis modicum quid insipientiæ meæ; imo vero sus-
tinetis.* Vides prudentiam? Nam dum, *Utinam*, dicit, hoc
eorum arbitrii esse statuit; dum autem affirmat, pla-
num reddit, se eorum benevolentiam majorem in mo-
dum confidere, atque et eos amare et vicissim ab ipsis
amari. Vel potius, non tam a simplici ac vulgari
benevolentia, quam a ferventi quodam et insano amo-
re oportere ait eos se etiam insipienter gerentem per-
ferre. Unde etiam subjunxit, 2. *Æmulor enim vos Dei
æmulatione.* Non dixit, Amo enim vos; sed quod
multo vehementius erat, ponit. Zelotypia enim labo-
rant eorum animi, qui erga eos quos amant ardentius
affecti sunt. Neque enim aliunde oriri queat zeloty-
pia, quam ab acri ac vehementi amicitia. Deinde ne
putent ab eo vel honoris, vel pecuniarum, vel alius
cujusquam rei causa amorem suum expeti, adjecit,
Dei æmulatione. Deus etenim zelo affici dicitur, non
ut perturbationem aliquam suspiceris; Deus enim ab
omni perturbatione remotus est; verum ut omnes
intelligent, eum non aliam ob causam, quam ob eos
ipsos, quos zelotypia prosequitur, omnia facere: non
ut ipse quæstum aliquem hinc faciat, sed ut eis salu-
tem afferat. Nam in hominibus non ita zelus efficitur,
verum ob privatam quietem: non quod contumelia
afficiantur qui amantur, verum quod non perinde
tangantur ii qui amant, sed superentur minoresque
partes ferant apud eos quos amant. Hic autem non
ita se res habet. Ne enim, inquit, id mihi curæ est,
ne inferiore apud vos conditione sim, sed ne vos
corruptos videam. Hujusmodi enim Dei zelus est,
talís quoque meus, vehemens simul ac purus. Sequi-
tur autem causa necessaria: *Despondi enim vos uni
viro virginem castam exhibere Christo.* Ergo non mea
causa, sed illius, cui vos despondi, zelo ardeo. Spon-

salium enim præsens hoc tempus, alterum nuptiarum,
tum videlicet, cum dicitur, Surrexit sponsus. O rem
novam! in mundo virgines ante matrimonium ma-
nent, post matrimonium non item. Hæc autem non
sic; verum etiam virgines ante hoc matrimonium
non sint, post initum matrimonium virgines efficiun-
tur. Sic tota Ecclesia virgo est. Etenim ad omnes et
conjugatos et conjugatas Paulus loquitur. Videamus
autem quid secum ferens nos desponderit, quam do-
tem. Non aurum, non argentum, sed cælorum re-
gnum: unde etiam dicebat, *Pro Christo legatione
fungimur* (2. Cor. 5. 20); atque obsecrat, cum spon-
sam accepturus erat. Hujus rei signam gerebant ea,
quæ tempore Abrahæ contigerunt. Etenim ille fide-
lem servum misit, qui puellam ethnicam desponderet:
hic quoque Deus servos suos misit, qui filio suo Ec-
clesiam desponderent, ac prophetas, olim his verbis
utentes: *Audi, filia, et vide, et obliviscere populum
tuum et domum patris tui* (Psal. 44. 11. 12). *Et con-
cupiscet rex decorem tuum.* Vidisti etiam prophetam
despondentem? vidisti etiam Apostolum cum magna
fiducia hoc verbum præferentem ac dicentem, *De-
spondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo?*
Vidisti rursus prudentiam? Postquam enim dixit,
Æquum est ut me sustineatis, non dixit, *Magister
enim vester sum*, nec, *Mea causa hæc dico*; sed quod
potissimum illis dignitatem afferebat, hoc ponit, ni-
mirum se pronubæ, illos autem sponsæ loco consti-
tuens. Ac postea subjungit, 3. *Timeo autem, ne forte
ut serpens Evam decepit per astutiam suam, sic cor-
rumpantur sensus vestri a simplicitate quæ est in Christo
Jesu.* Nam etsi exitium vestrum est; at mæror tamen
mibi vobiscum communis est. Ac vide qua prudentia
utatur: neque enim hoc perspicue indicat, tametsi
ipsi corrupti erant; idque his verbis ostendebat, *Cum
impleta fuerit obedientia vestra, et, Lugeam multos qui
peccaverunt* (2. Cor. 10. 6. et 12. 21). Sed tamen non
sinit eos pudorem mittere; ideoque ait, *Ne forte.*
Neque enim condemnat, nec rursus silet: neutrum
quippe tutum erat, nempe vel aperte dicere, vel per-
petuo occultum tenere. Quocirca id quod medium
erat ponit, dicens, *Ne forte.* Hoc enim nec admodum
condemnantis erat, nec rursus magnopere fidentis,
sed inter hæc duo stantis. Ita eos consolatus est: atque
per historię commemorationem incredibilem quem-
dam metum ipsis incussit, omnemque veniam ademit.
Quamvis enim et serpens versutus esset, et illa stulta;
neutrum tamen horum mulierem supplicio exemit.

2. Videte itaque, ait, ne hoc vobis accidat, nec
quidquam vobis præsidio sit. Nam ille quoque majora
pollicitus, hac ratione ipsam in fraudem induxit.
Unde liquet istos quoque sese jactantes atque in-
flantes, ipsos decepisse. Atque hoc non modo hinc

conjicere licet, verum etiam ex iis, quæ postea ait : 4. *Si is qui venit, alium Jesum prædicat quem non prædicavimus, aut alium spiritum accipitis quem non accepistis, aut aliud evangelium quod non recepistis, recte pateremini.* Nec vero ait, Ne forte sicut Adam deceptus est; sed ostendit eos feminas esse, qui hæc patiuntur: feminarum enim est decipi. Nec etiam dixit, Sic vos decipiamini; sed persans in metaphora ait, *Ne forte corrumpantur sensus vestri a simplicitate quæ est in Christo Jesu.* A simplicitate, inquam, non a versutia: non, inquam, ex versutia, neque ex eo quod fides vobis desit; sed ex simplicitate. Et tamen ne hoc quidem nomine veniam promerentur qui decipiuntur: id quod Eva indicavit. Quod si hoc veniam minime meretur, multo minus cum quis ob inanem gloriam in hanc fraudem incidit. *Si enim is qui venit, alium Jesum prædicat quem non prædicavimus;* hinc videlicet ostendens, non ex se Corinthios esse corruptos, sed aliunde irrepere, qui eos in fraudem impellunt: ideoque ait, *Qui venit. Si alium spiritum accipitis, si aliud evangelium, quod non recepistis, recte pateremini.* Quid ais? qui Galatis dicebas, *Si quis evangelizaverit vobis præterquam quod accepistis, anathema sit (Gal. 1. 9),* nunc dicis, *Recte pateremini?* Atqui hoc nomine minime par erat sustinere, verum pedem remove: sin autem eadem dicunt, tum deum sustinere opus est. Qui fit igitur ut dicas, Quoniam eadem dicunt, non opus est sustinere? si alia dicerent, æquumne esset sustinere? Advertamus itaque: magnum enim periculum imminet atque præcipitium, si leviter hoc prætereamus; aditumque omnibus hæresibus præbet id quod dictum est. Quænam ergo horum verborum sententia est? Sic se actabant illi, tamquam apostoli non perfecte docerent, atque ipsi plus aliquid quam illi afferrent. Verisimile enim est, quod illi multa blaterantes, stultam quamdam colluviem in hujusmodi dogmata invehebant. Unde etiam et serpentis et Evæ, quæ sic amplitudinis majoris expectatione decepta fuerat, mentionem facit. Hoc quippe etiam in priore epistola subindicans, dicebat, *Jam divites facti estis, sine nobis regnatis;* ac rursus, *Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo (1. Cor. 4. 8. 10).* Quoniam igitur illi, ut verisimile est, externa sapientia utentes, multa nugabantur, hoc inquit: Si quid præterea dicerent, atque alium Christum prædicarent, quem prædicari non oporteret, nos autem prætermissemus, recte sustineretis; ideo enim adjecit, *Quem non prædicavimus:* si autem eadem fidei capita, quid amplius? quidquid enim dixerint, nihil amplius dicturi sunt, quam quæ diximus. Ac vide quam exacte hoc ponat: non enim dixit, Si is qui venit amplius aliquid dicit: nam illi amplius aliquid dicebant, ut qui cum majore auctoritate concionarentur, atque ingentem verborum elegantiam adhiberent: eaque de causa non hoc dixit, sed quid? *Si is qui venit, alium Jesum prædicat;* quod quidem verborum probationem minime requirebat: *Aut spiritum alium accipitis;* neque enim hic sermonibus opus erat; hoc est, locu-

pletiores vos, quantum ad gratiam attinet, efficit: *Aut evangelium aliud quam quod recepistis;* ne hoc quidem rursus verborum elegantiam desiderabat; *Recte sustineretis.* Ac velim consideres, quomodo ubique distinctione usus sit, qua indicet nihil amplius atque copiosius ab ipsis allatum fuisse. Postquam enim dixit, *Si is qui venit alium Jesum prædicat,* subjunxit, *Quem non prædicavimus: et alium spiritum accipitis,* adjecit, *Quem non accepistis: aut evangelium aliud,* addidit, *Quod non recepistis.* Per quæ omnia indicavit, non simpliciter an illi quid amplius dixerint, attendendum esse, sed an aliquid amplius dixerint quod dici oporteret, et a nobis omissum sit. Quod si non oportebat, inquit, ideoque nec a nobis dictum sit; quid causæ afferri potest, cur eos admiremini?

3. At, dicit quispiam, si eadem dicunt, quid est cur eos prohibeas? Quoniam per simulationem alia dogmata inducunt. Verum id nondum ait, sed postea illud ponit, cum dicit, *Transfigurant se in apostolos Christi:* interim autem ab iis, quæ minus molesta erant, discipulos ab eorum auctoritate abducit, non quod invideret illis, sed quod his prospectum vellet. Alioqui enim cur Apollo non impedit, virum præsertim eloquentem ac Scripturarum cognitione præstantem; etiamque se eum missurum pollicetur? Quod ille una cum eruditione dogmatum integritatem conservaret; isti autem contra. Ob eamque causam eos bello lacescit, et discipulos insectatur quod in illos inhiarent, dicens: Nam si quid quod in rem esset, a nobis prætermissum, ipsi implevissent, non impediremus; sin autem omnia cumulate a nobis præstita sunt, nihilque omissum est, unde vos illi ceperunt? Ideo subdit, 5. *Existimo enim me nihil minus habere a magnis apostolis;* non jam scilicet cum illis, sed cum Petro reliquisque hujusmodi comparationem faciens. Itaque si isti scientia me superant, sane et illos. Ac vide quo pacto hic quoque sermonem temperet. Non enim dixit, Nihil amplius quam ego apostoli dixerunt; sed quomodo? *Existimo;* hoc est, arbitror me nihilo posteriorem fuisse excellentibus apostolis. Nam quoniam eo nomine inferiore conditione esse videbatur, quod illi, ut qui cum antecessissent, in majore fama essent ac major illorum celebritas esset, atque isti sese introducere parabant; idcirco sese illis modo sibi conveniente comparat. Unde etiam cum encomiis mentionem eorum facit. Neque enim simpliciter apostolos dixit, sed magnos et eximios, Petrum videlicet et Jacobum et Joannem indicans. 6. *Nam etsi imperitus sermone, sed non scientia.* Quia enim in hoc superiores illi erant, qui Corinthios corrumpebant, quod non rudes et indocti essent, id quoque ponit, quo ostendat se propterea non modo pudore minime affici, sed etiam gloriari. Nec dixit, Si ego imperitus verbo, et illi quoque; hoc enim visum fuisset esse hominis et illos traduentis et istos attollentis; verum rem ipsam, hoc est, externam sapientiam dejecit. Atque in priore quidem epistola vehementer in hoc incumbit, ut ostendat hoc ad prædicationem non modo nihil utilitatis afferre, sed etiam crucis

καὶ οὗτοι κομπάζοντες, φουσῶντες αὐτούς • ἐξηπάτων. Καὶ τοῦτο οὐκ ἐντεῦθεν μόνον ἐστι στοχάσασθαι, ἀλλὰ καὶ ἐξ ὧν μετὰ ταῦτα λέγει, *ὅτι Εἰ μὲν ὁ ἐρχόμενος ἄλλον Ἰησοῦν κηρύσσει, ἢ οὐκ ἐκηρύξαμεν, ἢ πνεῦμα ἕτερον λαμβάνετε, ἢ οὐκ ἐλάβετε, ἢ εὐαγγελίον ἕτερον, ἢ οὐκ ἐδέξασθε, καλῶς ἠγείχεσθε.* Καὶ οὐ λέγει, Μὴ πως ὡς ὁ Ἀδάμ ἠπατήθη, ἀλλὰ δείκνυσι γυναῖκας ὄντας τοὺς ταῦτα πᾶσχοντας • γυναικῶν γὰρ τὸ ἀπατάσθαι. Καὶ οὐκ εἶπεν, Οὕτω καὶ ὑμεῖς ἀπατηθῆτε • ἀλλὰ ἐτι μένων ἢ τῆ μεταφορᾷ, φησὶ, *Μὴ πως φθορῇ τὰ νοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς ἀπλότητος [597] τῆς εἰς Χριστόν.* Ἀπὸ τῆς ἀφελείας, οὐκ ἀπὸ τῆς κακουργίας, λέγων • οὕτε ἐκ κακουργίας οὕτε ἐκ τοῦ μὴ πιστεῦσιν ὑμῶν, ἀλλ' ἐξ ἀφελείας. Ἄλλ' ὅμως οὐδὲ ἐντεῦθεν συγγνώμης ἄξιοι οἱ ἀπατώμενοι • καὶ ἐδήλωσεν ἡ Εὐα. Εἰ δὲ τοῦτο οὐ συγγνώμης ἄξιον, πολλῶ ἄλλοι, ὅταν διὰ κενοδοξίαν τις τοῦτο πάθῃ. *Εἰ μὲν γὰρ ὁ ἐρχόμενος ἄλλον Ἰησοῦν κηρύσσει, ἢ οὐκ ἐκηρύξαμεν.* Δείκνυσι ἐντεῦθεν οὐχὶ διαφθειρομένους Κορινθίους ἐξ αὐτῶν, ἀλλ' ἐτέρωθεν αὐτοῖς ὄντας τοὺς ἀπατῶντας • διό φησιν, *Ὁ ἐρχόμενος. Εἰ πνεῦμα ἕτερον λαμβάνετε, εἰ εὐαγγελίον ἕτερον, ἢ οὐκ ἐδέξασθε, καλῶς ἠγείχεσθε.* Τί λέγει; ὁ Γαλάταις εἰπὼν, *Ἐάν τις εὐαγγελίζῃται ὑμᾶς παρ' ὁ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω,* νῦν λέγει, *Καλῶς ἠγείχεσθε;* Καὶ μέντοι διὰ τοῦτο οὐκ ἔδει ἀνέχεσθαι, ἀλλ' ἀποπηδᾶν • εἰ δὲ τὰ αὐτὰ λέγουσι, δεῖ ἀνέχεσθαι. Πῶς οὖν λέγει, *Ἐπειδὴ τὰ αὐτὰ λέγουσιν, οὐ δεῖ ἀνέχεσθαι;* εἰ γὰρ ἄλλα ἔλεγον, φησὶν, ἔδει ἀνέχεσθαι; Προσέχουμεν τοίνυν • καὶ γὰρ μέγας ὁ κίνδυνος καὶ βαθὺς ὁ κρημνός, ἂν ἀπλῶς αὐτὸ παραδράμωμεν, καὶ πάσαις ταῖς αἰρέσεσι πάροδον δίδωσι τὸ εἰρημένον. Τί οὖν ἐστὶ τὸ νόημα τῶν ῥημάτων τούτων; Οὕτως ἐκόμπαζον ἐκεῖνοι, ὡς ἀτελῶς τῶν ἀποστόλων διδασκόντων, ὡς αὐτῶν πλείον τι εἰσφέροντες. Εἰκὸς γὰρ αὐτοὺς πολλὰ φιλαρῶντας, φορυτὴν ἐπεισάγειν ἀνόητον τοῖς δόγμασι τούτοις. Διὸ καὶ τοῦ ὄψεως καὶ τῆς Εὐας ἀνεμνήσθη οὕτως ἀπατηθείσης τῆ τοῦ πλείονος προσδοκίᾳ. Τοῦτο καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ αἰνιττόμενος ἔλεγεν, *Ἦδη ἐπλουτίσασθε χωρὶς ἡμῶν ἐδουλεύσατε* • καὶ πάλιν, *Ἡμεῖς μωροὶ διὰ Χριστοῦ, ὑμεῖς δὲ φρόνιμοι ἐν Χριστῷ.* Ἐπεὶ οὖν πολλὰ εἰκὸς αὐτοὺς φιλαρεῖν τῇ ἔξωθεν σοφίᾳ κεχρημένους, τοῦτό φησιν, ὅτι Εἰ μὲν τι περιττὸν ἔλεγον οὗτοι, καὶ ἕτερον ἐκήρυττον Χριστόν, ἢ οὐ κηρυχθῆναι ἔδει, ἡμεῖς δὲ παρελίπομεν, καλῶς ἠγείχεσθε • διὰ γὰρ τοῦτο προσέθηκεν, *Ὁν οὐκ ἐκηρύξαμεν.* Εἰ δὲ τὰ αὐτὰ κεφάλαια τῆς πίστεως, τί τὸ πλεόν; ὅσα γὰρ ἂν εἴπωσιν, οὐδὲν πλεόν ἐροῦσιν ὧν ἡμεῖς εἰρήκαμεν. Καὶ ὅρα πῶς αὐτὸ ἀκριβῶς τίθησιν • οὐ γὰρ εἶπεν, Εἰ μὲν ὁ ἐρχόμενος πλείον τι λέγει • ἔλεγον γὰρ τι πλεόν, μετὰ πλείονος δημηγοροῦντες ἐξουσίας, καὶ πολλοῦ τοῦ κάλλους τῶν ῥημάτων • διόπερ οὐκ εἶπε τοῦτο, ἀλλὰ τί; *Ὁ ἐρχόμενος ἄλλον Ἰησοῦν κηρύσσει* • ὅπερ οὐ χρεῖαν

εἶχε τῆς διὰ τῶν λόγων κατασκευῆς • *Ἡ πνεῦμα ἕτερον λαμβάνετε* • οὐδὲ γὰρ ἐνταῦθα λέγων ἦν χρεῖα • τούτῃστι, πλουσιωτέρους ὑμᾶς ποιεῖ κατὰ τὴν χάριν • *Ἡ εὐαγγέλιον ἕτερον, ἢ οὐκ ἐδέξασθε* • οὐδὲ τοῦτο λόγων ἐδεῖτο πάλιν, *Καλῶς ἠγείχεσθε.* Σὺ δὲ μοι σκόπει πῶς πανταχοῦ τῷ διορισμῷ κέχρηται, τῷ δηλοῦντι ὅτι οὐδὲν περιττὸν, οὐδὲν πλεόν τι παρ' αὐτῶν εἰσενήκεται. Εἰπὼν γὰρ, ὅτι *Εἰ ὁ ἐρχόμενος ἄλλον Ἰησοῦν κηρύσσει*, ἐπήγαγεν, *Ὁν οὐκ ἐκηρύξαμεν [598] καὶ πνεῦμα ἕτερον λαμβάνετε*, προσέθηκεν, *Ὁ οὐκ ἐλάβετε* • ἢ *εὐαγγέλιον ἕτερον*, ἐπήγαγεν, *Ὁ οὐκ ἐδέξασθε* • διὰ πάντων δηλῶν, ὅτι οὐχ ἀπλῶς, εἰ πλεόν τι λέγουσι, προσέχειν δεῖ, ἀλλὰ εἰ τι πλεόν λέγουσιν ὁ λεχθῆναι ἔδει, καὶ παρ' ἡμῶν παρελείφθη. Εἰ δὲ οὐδὲ ἔδει, διὸ οὐδὲ παρ' ἡμῶν εἴρηται, ἵνα τί πρὸς αὐτοὺς κεχῆνατε;

γ'. Καίτοι εἰ τὰ αὐτὰ λέγουσι, φησὶ, τίνας ἐνεκεναὐτοὺς κωλύεις; Ὅτι ὑποκρίσει κεχρημένοι, ἔτερα εἰσάγουσι δόγματα. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν τέως οὐ λέγει, ἀλλ' ὕστερον αὐτὸ τίθησιν, ὅταν λέγῃ, *Μεταστρηματίζονται εἰς ἀποστόλους Χριστοῦ* • τέως δὲ ἐκ τῶν ἀνεπαχθεστέρων ἀπάγει τῆς αὐθεντίας αὐτῶν τοὺς μαθητάς • καὶ οὐκ ἐκεῖνος βασκαίνων, ἀλλὰ τούτους ἀσφαλιζόμενος. Ἐπεὶ τὸν Ἀπολλῶ διὰ τί οὐ κωλύει, καίτοι ἀνδρα λόγιον ὄντα, καὶ δυνατὸν ἐν ταῖς Γραφαῖς, ἀλλὰ καὶ παρακαλεῖ, καὶ ἐπαγγέλλεται πέμψειν αὐτόν; Ὅτι μετὰ τῆς παιδεύσεως ἐκεῖνος καὶ τὴν τῶν δογμάτων ὀρθότητα διετήρει • οὗτοι δὲ τούναντιον. Διόπερ αὐτοῖς πολεμεῖ, καὶ τοῖς μαθηταῖς ἐγκαλεῖ πρὸς αὐτοὺς κεχρησῖαι, λέγων, ὅτι Εἰ μὲν τι τῶν ὀφειλόντων λεχθῆναι παρελίπομεν ἡμεῖς, ἐπλήρωσαν δὲ ἐκεῖνοι, οὐ κωλύομεν προσέχειν • εἰ δὲ πάντα ἀπήρτισται παρ' ἡμῶν, καὶ οὐδὲν λείπεται, πόθεν ὑμᾶς εἶλον ἐκεῖνοι; Διὸ καὶ ἐπάγει λέγων, *Λογίζομαι γὰρ μηδὲν ὑστερηκεῖναι τῶν ὑπερλίαν ἀποστόλων* • οὐκέτι πρὸς ἐκείνους, ἀλλὰ πρὸς τοὺς περὶ Πέτρον ποιούμενος τὴν σύγκρισιν. Ὅστε εἰ ἐμοῦ τι πλεόν ἴσασι, κάκεινων. Καὶ ὅρα πῶς κἀνταῦθα μετριάζει. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι Οὐδὲν μου πλεόν εἶπαν οἱ ἀπόστολοι • ἀλλὰ πῶς; *Λογίζομαι* • οὕτω νομίζω, ὅτι οὐδὲν ὑστέρησα τῶν ὑπερλίαν ἀποστόλων. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ τοῦτο ἐλάττωμα αὐτοῦ ἔδοκει εἶναι τὸ προλαβόντας ἐκείνους ὄνομα ἔχειν πλεόν, καὶ μείζων περὶ ἐκείνους ἦν ἡ δόξα, καὶ ἐμελλον οὕτοι παρεισάγειν ἑαυτοὺς, διὰ τοῦτο πρὸς αὐτοὺς ποιεῖται τὴν σύγκρισιν μετὰ τοῦ προσήκουτος αὐτῷ σχήματος. Διὸ καὶ μετ' ἐγκωμίων αὐτῶν μέμνηται, οὐχ ἀπλῶς τῶν ἀποστόλων εἰπὼν, ἀλλὰ, *τῶν ὑπερλίαν*, Πέτρον καὶ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην δηλῶν. *Εἰ δὲ καὶ ἰδιώτης τῷ λόγῳ, ἀλλ' οὐ τῇ γνώσει.* Ἐπειδὴ γὰρ τούτῳ ἐκεῖνοι ἐπλεονέκτουσαν οἱ διαφθείροντες Κορινθίους, τῷ μὴ εἶναι ἰδιώται, καὶ τοῦτο τίθησι, δεικνύς ὅτι οὐκ ἐπαισχύνεται τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐγκαλλωπίζεται. Καὶ οὐκ εἶπεν, Εἰ δὲ καὶ ἰδιώτης τῷ λόγῳ, ἀλλὰ κάκεινοι • τοῦτο γὰρ ἔδοκει διαβάλλοντος εἶναι κάκεινους, καὶ τούτους ἐπαίροντος • ἀλλ' αὐτὸ καθαίρει τὸ πρῶγμα τὸ τῆς ἔξω σοφίας. Καὶ ἐν μὲν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ καὶ σφόδρα ἀγωνίζεται περὶ τοῦ-

^a Sic legit interpretes Lat. et sic legendum. Editi εκου-
τούς.

^b Conjecit Savil. ἐπιμένων.

του λέγων, ὅτι οὐ μόνον οὐδὲν συντελεῖ πρὸς τὸ κήρυγμα τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἐπισκιάζει τῇ δόξῃ τοῦ σταυροῦ· *Ἦλθον γάρ, φησίν, ἵνα καθ' ὑπεροχὴν λόγου ἢ σοφίας πρὸς ὑμᾶς, ἵνα μὴ κερωθῇ ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ*· καὶ ἕτερα πολλὰ τοιαῦτα· ὅτι τῇ γνώσει ἰδιώται ἦσαν, ἤπερ [599] καὶ ἐσχάτη ἐστὶν ἰδιωτεία.

Ὅτε μὲν οὖν ἐν τοῖς μεγάλοις ἔδει συγκρίνειν, τοῖς ἀποστόλοις ἑαυτὸν συγκρίνει· ὅτε δὲ δεῖξαι τὸ δοκοῦν ἐλάττωμα εἶναι, οὐκέτι, ἀλλ' αὐτῷ συμπλέκεται τῷ πράγματι, καὶ δείκνυσι πλεονέκτημα τοῦτο γενόμενον· καὶ ὅτε μὲν οὐδεμίαν ἀνάγκη κατήπειγε, καὶ ἐλάχιστόν φησι τῶν ἀποστόλων εἶναι, καὶ οὐδὲ τῆς προσγορίας βξιον· ἐνταῦθα δὲ πάλιν, ὅτε καιρὸς ἐκάλει, φησὶ μὴδὲν ὑστερηκέαι τῶν ὑπερλίαν ἀποστόλων. Ἦδει γάρ τοῦτο μάλιστα ὠφέλησον τοὺς μαθητάς· διδὸν καὶ ἐπάγει λέγων, *Ἄλλ' ἐν παντὶ φανερωθέντες ἐν πᾶσιν εἰς ὑμᾶς*. Καὶ γὰρ ἐνταῦθα πάλιν διαβάλλει τοὺς ψευδαποστόλους, ὡς ἐν πανουργίᾳ περιπατοῦντας. Ταῦτα δὲ καὶ ἐμπροσθεν περὶ ἑαυτοῦ ἔλεγεν, ὅτι οὐ κατὰ πρόσωπον ἔζη, οὐδὲ δολῶν καὶ καπηλεύων τὸν λόγον ἐκήρυττεν. Ἐκεῖνοι δὲ ἕτεροι μὲν ἦσαν, ἕτεροι δὲ ἐφαίνοντο, ἀλλ' οὐκ αὐτός. Διδὸν καὶ πανταχοῦ μέγα φρονεῖ ἐπὶ τῷ μὴδὲν πρὸς ἀνθρώπων δόξαν ποιεῖν, μὴδὲ ἀποκρύπτεσθαι τὰ καθ' ἑαυτὸν. Ὅπερ καὶ ἐμπροσθεν ἔλεγεν, ὅτι *Τῇ φανερώσει τῆς ἀληθείας συνιστῶντες ἑαυτοὺς πρὸς πᾶσαν συνείδησιν ἀνθρώπων*· καὶ νῦν δὲ φησίν, *Ἐν παντὶ φανερωθέντες εἰς ὑμᾶς*. Τί δὲ τοῦτό ἐστιν; Ἰδιώται, φησίν, ἐσμὲν, καὶ οὐκ ἀποκρυπτόμεθα· λαμβάνομεν παρὰ τινων, καὶ οὐ αἰγῶμεν. Παρ' ὑμῶν οὖν λαμβάνομεν, καὶ οὐχὶ προσποιούμεθα μὴ λαμβάνειν, καθάπερ οὗτοι λαμβάνοντες· ἀλλὰ πάντα ποιούμεν φανερὰ ὑμῖν. Καὶ σφόδρα θαρρόντως ἐκεῖνοις ἦν, καὶ μετὰ ἀληθείας ἅπαντα καταγγέλλοντες. Διδὸν καὶ μάρτυρας αὐτοῦς καλεῖ, καὶ νῦν εἰπὼν, *Ἐν πᾶσιν εἰς ὑμᾶς, καὶ ἐμπροσθεν λέγων, Οὐ γὰρ ἄλλα γράφομεν ὑμῖν, ἀλλ' ἢ ἃ ἀναγινώσκετε, ἢ καὶ ἐπιγινώσκετε*. Εἶτα ἐπειδὴ ὑπὲρ τῶν καθ' ἑαυτὸν ἀπελογήσατο, βαρέως τὸ ἐξῆς ἐπάγει λέγων, *Ἡ ἀμαρτίαν ἐποίησα, ἑμαυτὸν ταπεινῶν, ἵνα ὑμεῖς ὑψώθητε*; Καὶ ἑρμηνεύων αὐτὸ, φησίν, *Ἄλλας Ἐκκλησίας ἐσύλησα, λαβὼν ὀφώνιον, πρὸς τὴν ὑμετέραν διακορίαν*. Ὅ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Ἐν στενωχορίᾳ διήγαγον· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ, *Ταπεινῶν ἑμαυτὸν*. Τοῦτο οὖν μοι ἔχετε ἐγκλαεῖν; καὶ διὰ τοῦτο κατεπαίρεθέ μοι, ἐπειδὴ ἐταπεινώσα ἑμαυτὸν προσαιτῶν, στενωχορούμενος, λιμώττων, ἵνα ὑμεῖς ὑψώθητε; Καὶ πῶς ὑψοῦντο οὗτοι, τούτου ὄντος ἐν στενωχορίᾳ; Μᾶλλον ὠκοδομοῦντο, καὶ οὐκ ἐσανδαλίζοντο· ὃ καὶ μεγίστη αὐτῶν ἀνεῖη κατηγορία, καὶ τῆς ἀσθενείας αὐτῶν ἐγκλημα, ὅτι οὐκ ἦν αὐτοὺς ἄλλως ἐνάγειν, ἢ πρότερον ταπεινωθέντα. Ἐγκαλεῖτέ μοι οὖν ὅτι ταπεινὸς γέγονα; Ἀλλὰ διὰ τοῦτο ὑμεῖς ὑψώθητε. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ ἀνωτέρω ἔλεγεν, ὅτι διέβαλλον αὐτὸν, ὅτι παρὼν μὲν ταπεινός, ἀπὼν δὲ θαρβεί, ἀπολογούμενος πλήττει πάλιν αὐτοὺς ἐνταῦθα λέγων, ὅτι *Καὶ τοῦτο δι' ὑμᾶς*. Ἄλλας Ἐκκλη-

σίας ἐσύλησα. Ἐνταῦθα λοιπὸν ὀνειδιστικῶς· ἀλλὰ τὰ πρότερα οὐκ ἀφίησιν ἐπαχθῆ ταῦτα φανῆναι. Εἶπε γὰρ, Ἄνεγεςθέ μοι μικρὸν τῇ ἀφροσύνῃ· καὶ πρὸ τῶν ἄλλων αὐτοῦ κατορθωμάτων ἐν τούτῳ πρώτῳ καυχᾶται. Τοῦτο γὰρ μάλιστα ζητοῦσιν [600] οἱ βιωτικοί, καὶ ἐν τούτῳ κάκεινοι, οἱ δι' ἐναντίας μέγα ἐφρόνουν. Διὰ τοῦτο οὐ πρότερον εἰς τὸν τῶν κινδύων ἐμβάλλει λόγον, οὐδὲ εἰς τὸν τῶν σημείων, ἀλλ' εἰς τὸν τῆς τῶν χρημάτων ὑπεροφίας, ἐπειδὴ ἐν τούτῳ ἐφρόνουν· ἰμοῦ δὲ αὐτοὺς καὶ αἰνίττεται πλουτοῦντας.

δ'. Τὸ δὲ θαυμαστὸν αὐτοῦ τοῦτό ἐστιν, ὅτι ἔχων εἰπεῖν ὅτι καὶ ἀπὸ τῶν χειρῶν ἐτρέφετο, οὐκ εἶπε τοῦτο, ἀλλ' ὃ μάλιστα αὐτοὺς ἐνέτρεπε, καὶ οὐδὲ αὐτοῦ ἐγκώμιον ἦν, τοῦτο λέγει, ὅτι *Παρὰ ἄλλων ἔλαβον*. Καὶ οὐκ εἶπαν, Ἐλαβον, ἀλλὰ, *Ἐσύλησα*· τουτέστιν, ἐγύμνωσα, καὶ πένητας αὐτοὺς ἐποίησα. Καὶ τὸ δὴ μείζον, ὅτι οὐκ εἰς περιουσίαν, ἀλλὰ εἰς τὴν τῶν ἀναγκαίων χρείαν· ὅταν γὰρ εἴπη, *ὀφώνια, τὴν ἀναγκαίαν λέγει τροφήν*. Καὶ τὸ χαλεπώτερον, *Εἰς τὴν ὑμῶν διακορίαν*. Ὑμῖν κηρύττομεν, καὶ παρ' ὑμῶν ὀφείλων τρέφεσθαι, παρ' ἐτέρων τούτων ἀπῆλαυον. Διπλοῦν τὸ ἐγκλημα, μᾶλλον δὲ τριπλοῦν· ὅτι καὶ παρ' αὐτοῖς ὦν, καὶ αὐτοῖς διακονούμενος, καὶ τὴν ἀναγκαίαν ζήτην τροφήν, ἐτέρους εἶχε τοὺς χορηγοῦντας. Καὶ πολλὰ τούτων ὑπερβολὴ πρὸς ἐκεῖνους. Οἱ μὲν γὰρ ἐν βραθυμίᾳ, οἱ δὲ ἐν σπουδῇ· οἱ μὲν καὶ μακρὰν ὄντι ἐπεμπον, οἱ δὲ οὐδὲ παρόντα ἔτρεφον. Εἶτα ἐπειδὴ σφοδρῶς αὐτῶν καθήψατο, ἡρέμα πάλιν χαλεπὸν τῆς ἐπιτιμήσεως, λέγων· *Καὶ παρὼν πρὸς ὑμᾶς καὶ ὑστερηθεὶς, οὐ κατενόκησα οὐδενός*. Οὐ γὰρ εἶπεν, *Οὐ δεδώκατέ μοι, ἀλλ', Ἐγὼ οὐκ ἔλαβον*. Φεῖδεται γὰρ αὐτῶν εἶ· ἀλλ' ὁμοῦ· καὶ ἐν τῇ ὑφέσει τοῦ λόγου, λαθανόντως πάλιν πλήττει· τὸ γὰρ, *Παρὼν, σφόδρα ἐμφαντικόν, καὶ τὸ, Ὑστερηθεὶς*. Ἰνα γὰρ μὴ λέγωσι, Τί οὖν, εἰ εἶχες; ἐπήγαγε, *Καὶ Ὑστερηθεὶς οὐ κατενόκησα ὑμῶν*. Ἐνταῦθα πάλιν μετρίως αὐτοὺς πλήττει, ὡς ὀκνηρῶς τὴν τοιαύτην τιθέντας φορὰν, ὡς βαρυνομένους. Εἶτα καὶ ἡ αἰτία, κατηγορίας μεστή καὶ ζηλοτυπίας γέμουσα. Διδὸν καὶ τέθεικεν αὐτὴν οὐ προηγουμένης, ἀλλ' ὡς διδάσκων πῶθεν καὶ παρὰ τίνων ἐτράφη, ὥστε ἀνυπόπτως διεγείρειν πάλιν εἰς τὸν τῆς ἐλεημοσύνης λόγον. *Τὸ γὰρ ὑστέρημά μου, φησὶ, προσανεπλήρωσαν οἱ ἀδελφοὶ ἐλθόντες ἀπὸ Μακεδονίας*. Εἶδες πῶς παροξύνει πάλιν, εἰς μέσον ἄγων τοὺς διακονοσάμενους; Πρότερον γὰρ εἰς ἐπιθυμίαν αὐτοὺς ἄγων τοῦ μαθεῖν τίνας ἀνελεν οὗτοι, ὅτε ἔλεγεν, *Ἄλλας Ἐκκλησίας ἐσύλησα*, τότε καὶ ὀνομαστὶ αὐτοὺς τίθησιν· ὅπερ καὶ εἰς ἐλεημοσύνην αὐτοὺς προέτρεπε. Τοὺς γὰρ ἠττηθέντας ἐν τῷ μὴ θρέψαι τὸν Ἀπόστολον, πείθει καὶ ἐν τῇ τῶν πενήτων μὴ ἠττηθῆναι βοήθεια. Τοῦτο δὲ καὶ αὐτοῖς Μακεδόσιν ἐπιστέλλων λέγει, ὅτι *Ἐν ταῖς χρεῖαις μου ἐπέμψατέ μοι καὶ ἅπαξ καὶ δις, καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ εὐαγγελίου*· ὅπερ καὶ ἐγκώμιον μέγιστον αὐτῶν ἦν, ὅτι ἐξ αὐτῶν τῶν προομιῶν ἔλαμψαν. Ἄλλ' ὄρα πανταχοῦ τὴν χρείαν αὐτοῦ τιθέντα, καὶ οὐδαμοῦ περιουσίαν. Τῷ μὲν οὖν εἰπεῖν, ὅτι

gloriam obscurare : *Veni enim, inquit, non in sublimitate sermonis aut sapientiae ad vos, ut non evacuetur crux Christi (1. Cor. 2. 4. et 4. 17)* : ac multa alia ejusmodi ; quod scientia imperiti essent : quæ quidem summa est imperitia :

Paulus cur varie de se loqueretur. — Ergo cum in magnis comparatio facienda erat, seipsum apostolis confert ; cum autem ostendendum id quod imbecillitatis speciem habeat ; non item : quin potius cum re ipsa concreditur, ostenditque hoc lucro cessisse. Ac cum nulla necessitas urgebat, minimum etiam apostolorum se dicebat, ac ne apostoli quidem nomine dignum ; hic rursus, cum tempus id postulabat, nihilo inferiorem se esse præstantissimis apostolis. Norat enim hinc magnam ad discipulos utilitatem reddituram esse : ideoque subjunxit, *Sed in omnibus manifestati sumus vobis.* Etenim hic quoque falsos apostolos perstringit, ut in versutia ambulantes. Hæc vero de se ante prædicabat, quod non secundum personam viveret, nec fraudulentum animo atque ad quæstum prædicaret. Illi autem alii erant, alii apparebant, non item ipse. Quo fit, ut ubique magnifice de se hoc nomine sentiat, quod nihil humanæ gloriæ causa faceret, nec res suas occultaret. Id quod etiam ante dicebat, *In manifestatione veritatis commendantes nosipsum ad omnem conscientiam hominum (1. Cor. 4. 2)* : nunc item, *In omnibus manifestati sumus vobis.* Quid autem hoc sibi vult ? Imperiti sumus, nec id celamus ; a nonnullis accipimus, nec tacemus. A vobis igitur accipimus, nec dissimulamus nos accipere, sicut isti cum accipiunt, verum omnia perspicua vobis facimus. Id quod hominis erat magnopere illis confidentis, atque omnia cum veritate referentis. Unde etiam testes eos citat ; et nunc cum ait, *Vobis*, et prius cum dicebat, *Non enim alia scribinus vobis, quam quæ legitis, aut etiam agnoscitis (2. Cor. 4. 13)*. Deinde postquam se purgavit, durius postea subjungit, *7. An peccatum feci me humilians, ut vos exaltemini ?* Idque exponens ait, *8. Alias Ecclesias exspoliavi, stipendium accipiens ad vestrum ministerium ; id est, In summis rerum angustiis versatus sum : hoc enim his verbis significatur, Humilians meipsum.* Hoccine igitur est, quod mihi vitio vertitis ? atque ideo adversum me animos efferitis, quod meipsum depressi, mendicans, in arctum redactus ac fame laborans, ut vos exaltemini ? Et quonam pacto evehebantur illi, ipso in angustia versante ? Amplius ædificabantur, minimeque offendeabantur. Quod quidem maximum ipsorum probrum erat, et imbecillitatis argumentum : nempe quod aliter eos subvehere non posset, nisi ipse prius sese depressisset. Illudne mihi crimini vertitis quod humilis factus sum ? At vos ob eam causam evecti estis. Quoniam enim superius dicebat, quod eum hoc nomine criminabantur, quia præsens quidem humilis, absens autem fiducia plenus erat, se purgat, ut rursus eos feriat, dicens : *Vestra causa hoc a me factum est. Alias Ecclesias exspoliavi.* Hic jam exprobrandi modo loquitur. verum, quæ præcesserunt,

non sinunt hæc molesta videri. Dixit enim, *Sufferte me paulum in insipientia : atque ante alia sua recte facta in hoc primo gloriatur.* Hoc enim in primis quærunt mundani ; atque in hoc adversarii quoque illi animos attollebant. Quocirca non ante in periculis ac miraculorum sermonem ingreditur : sed de pecuniarum contemptu prius verba facit, quandoquidem hoc nomine sese efferebant : simul etiam tacite indicat, eos opibus præditos fuisse.

4. Quod autem in eo admirationem habet, istud est, quod cum dicere posset se manuum labore sibi victum parasse, non tamen hoc dixit ; verum illud demum, quod pudorem illis incutiebat, nec ad ipsius laudem pertinebat : nempe, *Ab aliis accepi.* Nec dixit, *Accepi, sed, Exspoliari* : hoc est, diripui, pauperesque eos reddidi. Quodque majus est, non ad profusus sumptus, sed ad necessarios usus : stipendii enim vocabulo necessarium cibum intelligit. Quodque etiam gravius, *Ad ministerium vestrum.* Vobis prædicamus, inquit, et cum a vobis ali debere, ab aliis id percipiebam. Duplex culpa, imo triplex : quod cum apud eos esset, atque ipsis ministraret, necessariumque alimentum quæreret, alios tamen habebat qui ipsi suppeditarent. Ac sane isti illos longe superabant : illi enim in socordia erant ; hi in studio : illi ne præsentem quidem alebant ; isti ad eum, etiam longe remotum, mittebant. Postea autem, ubi illos vehementer perstrinxit, sensim rursus objurgationis acerbiter lenit, dicens : *9. Et cum præsens essem apud vos et egerem, neminem gravari.* Non enim dixit, *Non mihi dedistis, sed, Ego non accepi.* Adhuc enim mitius cum illis agit ; sed tamen in orationis submissione tacite rursus eos percellit : hoc enim vocabulum, *Præsens*, admodum emphaticum est, et illud, *Cum egerem.* Ne enim illi dicerent, *Quid igitur, si habebas ?* subjunxit, *Et cum egerem, non gravavi vos.* Hic rursus leviter eos ferit, quod segniter, tamquam gravati, hujusmodi collationis munere fungerentur. Sequitur deinde causa, accusationis plena ac zelotypia referta. Unde etiam eam non ut præcipuum posuit, sed velut docens, unde et a quibus nutritus sit : ut eos citra omnem suspicionem ad eleemosynæ opus excitaret. *Nam quod mihi decrat,* inquit, *suppleverunt fratres qui venerunt e Macedonia.* Vides quomodo ipsos rursus perstringat, dum eos, quorum ope sublevatus est, in medium adducit ? Nam cum prius in cupiditatem ipsos injecisset sciendi quinam hi essent, cum diceret, *Alias Ecclesias exspoliavi,* tum demum illos nominatim profert : quod quidem hos ad eleemosynam incitabat. Nam ipsi suadet, ut cum in hoc nomine inferiores existissent, quod apostolum non aluissent, saltem non committerent ut in sublevanda pauperum inopia vincerentur. Hoc autem ad Macedones scribens dicebat, *Ad usus meos mihi misistis semel et iterum, et in principio evangelii (Philipp. 4. 16. 15)* : quod maximæ ipsis laudi erat, quod ab ipso statim initio eorum virtus effulsisset. Ac vide quo pacto ubique necessitatem dumtaxat ponat, nusquam autem pro-

susam copiam. Et quidem cum dixit, *præsens*, et, *Cum egerem*, illud indicavit, debuisse se a Corinthiis ali: cum autem dixit, *Quod deerat mihi supplerunt*, ostendit se ue hoc quidem postulasse. Ac causam æfert, quæ non erat. Quam tandem hanc? Quod nempe ab aliis accepisset: *Quod enim mihi deerat*, inquit, *supplerunt qui venerunt*. Ideo ait, *Non vos gravavi*, non quod vobis non confiderem. Atqui ob hoc ipsum istud facit, idque demonstrat per ea quæ sequuntur: tamen hoc non aperte dicit, sed subindicat, audientium conscientie id relinquens. Idque tacite ostendit per ea quæ sequuntur, dicens, *Et in omnibus sine onere me vobis servavi, ac servabo*. Neque enim velim existimetis hæc eo a me dici, ut accipiam. Illud autem, *Servabo*, acerbius erat; si necdum ipsis confidebat, sed se aliquid ab eis accepturum omnino desperabat. Ostendit autem quod hoc illi grave ac molestum esse censerent: unde dicebat, *Sine onere me vobis servavi, ac servabo*. Sicque etiam in superiori epistola dicebat, *Non scripsi, ut ita fiat in me: melius enim mihi es mori, quam ut gloriam meam quis evacuet* (1. Cor. 9. 15). Atque hic rursus, *Sine onere me vobis servavi, atque etiam adhuc servabo*. Postea, ne hoc idcirco dicere videatur, ut eorum gratiam sibi magis conciliet, ait: 10. *Est veritas Christi in me*. Ne putetis, inquit, me ideo hæc dixisse, ut accipiam, vosque magis ad me pertraham: *Est enim*, inquit, *veritas Christi in me, quod gloriatio hæc mea non infringetur in regionibus Achaie*. Nam ne quis rursus existimaret eum hoc nomine discredari, aut iafenso et irato animo hæc commemorare, gloriationem quoque hanc rem appellat. Atque in priore quoque epistola idem adstruebat. Nam etiam illic, ne eos percelleret, ait: *Quæ ergo mihi merces est? Ut evangelizans sine sumptu ponam evangelium Christi* (Ib. v. 18)? Atque ut illic mercedem, ita hoc loco gloriationem vocat, ne ob hæc verba pudore suffundatur, ut petenti minime porrigentes. Quid enim, si detis? inquit; at ego non accipio. Atque illud, *Non infringetur*, metaphora est, ductum a fluminibus; fama ipsius ubique fluebat, quia nihil acciperet. Non, inquit, largitione libertatem meam obstruetis. Sed non dixit, *Non obstruetis*, quod amarulentius erat; verum, *Non obstruetur in regionibus Achaie*. Quod quidem rursus gravem plagam infligebat, abundeque sufficiebat ad eos dejiciendos ac mœrore afficiendos, utpote quos solos repudiaret. Nam si gloriabatur, ubique gloriari oportebat: si autem apud vos solos, propter imbecillitatem fortasse vestram hoc facit. Quamobrem, ne hæc secum reputantes mœstitia afficerentur, vide quomodo istud mitiget: 11. *Quare? quia non diligo vos? Deus scit*. Propere solutionem adjecit, facilius eos liberaturus: quamquam ne sic quidem culpa eos liberavit. Neque enim dixit, *Non estis imbecilles*; neque, *Non estis firmi ac robusti*; sed, *Quia diligo vos*: quod accusationem vehementer augebat. Ab ingenti enim ipsius erga eos amore illud proficiscebatur, quod ab iis nihil accipiebat, quandoquidem acriter perstringebantur.

5. Itaque res contrarias ex amore faciebat, nempe ut acciperet, et non acciperet: contrarietas porro hæc ex eorum qui dabant affectu nascebatur. Ac non dixit, Propterea non accipio, quia vehementer vos amo, quoniam imbecillitatem eorum accusaverat, atque in anxietatem ipsos coniecerat: verum ad aliam causam sermonem convertit. Quam tandem? 12. *Ut amputem occasionem eorum qui quærent occasionem ut in quo gloriantur inveniantur, sicut et nos*. Quia enim operam dabant, ut ansam aliquam invenirent, hanc quoque amputare oportebat. Hoc enim solum erat, in quo gloriabantur. Ut itaque nulla re superiores essent, hoc quoque correctum oportuit: siquidem in aliis inferiores erant. Nihil enim, ut a me dictum est, mundanos perinde ædificat, ut nihil accipere. Quocirca diabolus pro sua perversitate hanc potissimum illecebram iniecerat, studens eos in aliis lædere. Mihi autem hoc quoque ab hypocrisi manasse videtur. Quamobrem nec dixit, In quo recte se gesserunt; sed quid? *In quo gloriantur*. Quibus verbis eorum arrogantiam cavillis incessebat: jactabant enim id quoque quod non erant. Atqui præstantem virum non modo de iis quæ ipsi desunt, gloriari non convenit, sed ne de iis quidem quæ habet: sicut beatus hic vir faciebat: ac patriarcha Abraham dicebat, *Ego autem sum terra et cinis* (Gen. 18. 27). Nam quia nulla peccata habebat, quæ commemorare posset, verum virtutibus splendebat; idcirco, cum nec gravem ullam adversum se reprehensionis ansam reperisset, ad naturam confugit: et quoniam terræ nomen quodammodo honestum est, ideo cineris vocabulum adjunxit. Unde etiam alius dicebat, *Quid superbit terra et cinis* (Eccli. 10. 9)? Neque enim mihi oris florem commemora, nec erectam cervicem, nec egregiam vestem et equum atque assecas; sed ubi hæc omnia desinant considera, idque adijunge. Quod si ea quæ oculis cernuntur dixeris, ego quæ in picturis sunt, longeque hæc splendore superant, proferam. At sicut illa ob aspectum minime admiramur, quod ejusmodi eorum substantiam esse perspicimus, ut nihil præter lutum sint: sic ne hæc quoque. Nam et ista lutum sunt, prius etiam, quam intereant atque in pulverem dilabantur. Ostende mihi hunc elata cervice hominem febriliter laborantem, atque extremum spiritum edentem; ac tum te alloquar et percontabor, quo ingens ille ornatus reciderit, quo ingens illa assentatio, ac servorum obsequium abierit, opumque ac prædiorum copia; quis ventus obortus omnia flatu suo excusserit. At, inquires, in lectulo jacens, opum ac fastus signa circumfert, imposita ipsi veste luculenta, pauperibus juxta ac divitibus funus prosequentibus, populis fausta illi precantibus. Maxime quidem hæc merus risus sunt: verum utcumque sit, hæc tamen protinus instar floris diffluunt. Nam simulatque ex urbis portis excesserimus, traditoque verbibus cadavere redierimus, rursus ex te quæram, quoniam ingens illa turba se conferat, quo clamor ille ac tumultus evaserit, quo lampades, quo seminarum cœtus? annon insomnium ista sunt? quo clamores abierunt? quo multa illa

Παρῶν, καὶ Ὑστερηθεῖς, ἔδειξεν ὅτι παρὰ Κορινθίων [601] ἔδει τραφῆναι· τῷ δὲ εἶπεν, ὅτι *Τὸ ὑστέρημα μου προσυπεπλήρωσα*, δεικνυσὶν ὅτι οὐδὲ ἤτης. Καὶ αἰτίαν τίθησιν οὐκ οὔσαν. Ποίαν δὴ ταύτην; Τὸ παρ' ἐτέρων λαβεῖν· *Τὸ γὰρ ὑστέρημα μου, φησί, προσυπεπλήρωσα ὅ ἐλλόγιτες*. Διὰ τοῦτ' ἔφησιν, *Οὐ κατενύκνησα*, οὐ διὰ τὸ μὴ θαρβῆναι. Καὶ μὴν διὰ τοῦτο αὐτὸ ποιεῖ, καὶ δεικνυσὶ διὰ τῶν ἐξῆς· ἀλλ' οὐ λέγει αὐτὸ σαφῶς, ἀλλὰ συσκιαίνει, ἀφελὲς τῷ συνειδῶτι τῶν ἀκρωμένων. Καὶ λανθανόντως αὐτὸ ἐνδεικνύεται διὰ τῶν ἐξῆς, λέγων, *Καὶ ἐν παντὶ ἀδαρῆ ἑμαυτὸν ἐτήρησα, καὶ τηρήσω*. Μὴ γὰρ νομιστε, φησί, ταῦτα λέγειν με, ἵνα λάθω. Τὸ δὲ, *Τηρήσω*, βραύτερον, εἰ μὴδ' ἔτι αὐτοῖς θαρβῆναι, ἀλλὰ καθάπαξ ἀπέγνω τι λαβεῖν παρ' αὐτῶν. Δεικνυσὶ δὲ, ὅτι καὶ βῆρος ἐνόμιζον εἶναι τοῦτο· διὸ ἔλεγεν, *Ἀδαρῆ ἐτήρησα, καὶ τηρήσω*. Τοῦτο καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ λέγει, *Οὐκ ἔγρυψα, ἵνα οὕτω γένηται ἐν ἑμοί· καλὸν γὰρ μοι ἀποθανεῖν, ἢ τὸ καύχημά μου ἵνα τις κενώσῃ*. Καὶ ἐνταῦθα πάλιν, *Ἀδαρῆ ὑμῖν ἑαυτὸν ἐτήρησα, καὶ ἔτι τηρήσω*. Εἴτα ἵνα μὴ δόξῃ ὑπὲρ τοῦ μᾶλλον ἐπισπάσασθαι αὐτοὺς ταῦτα λέγειν, φησὶν· *Ἔστιν ἀλήθεια Χριστοῦ ἐν ἑμοί*. Μὴ νομίσητε, ὅτι διὰ τοῦτο εἶπον, ἵνα λάθω, ἵνα μᾶλλον ἐφελεύσωμαι· *Ἔστι γὰρ, φησὶν, ἀλήθεια ἐν ἑμοί, ὅτι ἡ καύχησίς μου αὕτη οὐ φραγῆσεται ἐν τοῖς κλίμασι τῆς Ἀχαΐας*. Ἴνα γὰρ μὴ τις αὐτὸν νομίση πάλιν ἀλγεῖν ἐπὶ τούτῳ, ἢ ὀργιζόμενον ταῦτα λέγειν, καὶ καύχων τὸ πρᾶγμα καλεῖ. Καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ δὲ ὁμοίως αὐτὸ φασκευάζει. Ὡστε γὰρ μὴδὲ ἐκεῖ πῆξι αὐτοὺς, φησὶ· *Τίς οὖν μοι ἔστιν ὁ μισθός;* Ἴνα εὐαγγελιζόμενος ἀδάπανον θήσω τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ. Καὶ ὡσπερ ἐκεῖ μισθὸν, οὕτως ἐνταῦθα καύχημα καλεῖ, ἵνα μὴ σφόδρα αἰσγύνωνται τοῖς λεγομένοις, ὡς αἰτοῦντι μὴ παρέχοντες. Τί γὰρ, ἂν καὶ ὑμεῖς δῶτε, φησὶν; ἀλλ' ἐγὼ οὐδέχομαι. Καὶ τὸ, *Οὐ φραγῆσεται*, ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν ποταμῶν, αὐτοῦ φήμης ὡς πανταχοῦ ρεούσης ὅτι οὐ λαμβάνει. Οὐκ ἐμφράσσετε τῷ δόματι τὴν παρῆρσιαν τὴν ἐμήν. Ἀλλ' οὐκ εἶπεν, Οὐκ ἐμφράσσετε, ὅπερ πληκτικώτερον, ἀλλ', *Οὐ φραγῆσεται ἐν τοῖς κλίμασι τῆς Ἀχαΐας*. Τοῦτο πάλιν καιρίαν διδόντος ἦν, καὶ σφόδρα ἱκανὸν αὐτοὺς καθελεῖν καὶ λυπῆσαι, εἴ γε μόνους αὐτοὺς παρητεῖτο. Εἰ γὰρ ἔκαυχάτο, πανταχοῦ ἔδει καυχᾶσθαι· εἰ δὲ ἐν ὑμῖν μόνους, διὰ τὴν ἀσθένειαν ἴσως, τὴν ὑμῶν. Ἴν' οὖν μὴ ταῦτα λογιζόμενοι ἀθυμῶσιν, ὅρα πῶς αὐτὸ διορθοῦται· *Διὰ τί;* ὅτι οὐκ ἀγαπῶ ὑμᾶς; Ὁ Θεὸς οἶδε· ταχέως τὴν λύσιν ἐπαγαγόν, καὶ εὐαπαλλάκτως. Ἀλλ' ὅμως οὐδὲ οὕτως ἀπήλλαξεν αὐτοὺς τῶν ἐγκλημάτων. Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, ἔτι οὐκ ἔστέ ἀσθενεῖς, οὐδ' ὅτι [Οὐκ] ἔστέ ἰσχυροί, ἀλλ', Ὅτι ἀγαπῶ ὑμᾶς· ὃ μάλιστα ἐπέτεινεν αὐτῶν τὴν κατηγορίαν. Τοῦ γὰρ μάλιστα φιλεῖν αὐτοὺς ἦν τὸ μὴ λαμβάνειν παρ' αὐτῶν, ἐπειδὴ σφόδρα ἐπλήττοντο.

[602] ε'. Ὡστε ἐναντία ἐποίει ἀπὸ τοῦ φιλεῖν, καὶ ἐλάμβανε, καὶ οὐκ ἐλάμβανεν· ἡ δὲ ἐναντιότης παρὰ τὴν τῶν διδόντων ἔστιν. Καὶ οὐκ εἶπε μὲν, διὰ τοῦτο

οὐ λαμβάνω, ἐπειδὴ σφόδρα ὑμᾶς ἀγαπῶ, ἐπεὶ κατηγορίαν αὐτῶν εἶχε τῆς ἀσθενείας, καὶ εἰς ἀπορίαν ἐνέβαλεν, ἀλλ' ἔτρεψεν εἰς ἑτέραν αἰτίαν τὸν λόγον. Ποίαν δὴ ταύτην; Ἴνα ἐκκόψω τὴν ἀφορμὴν τῶν θελότων ἀφορμὴν, ἵνα ἐν ᾧ καυχῶνται εὐρεθῶσι, καθὼς καὶ ἡμεῖς. Ἐπειδὴ γὰρ τοῦτο ἐσπούδαζον, λαβὴν τινα εὐρεῖν, καὶ ταύτην ἀναρεῖν δεῖ. Τοῦτο γὰρ ἔστιν ᾧ σεμνύνονταί· ἵνα τοῖνον μὴδὲν πλέον ἔχωσι, καὶ τοῦτο διορθῶσαι ἔδει· ἐν γὰρ τοῖς ἄλλοις ἠλαττωμένοι ἦσαν. Οὐδὲν γὰρ, ὅπερ ἔφην, οὕτως οἰκοδομεῖ τοὺς βιωτικούς, ὡς τὸ μὴ λαμβάνειν. Πονηρὸς οὖν ὢν ὁ διάβολος, τοῦτο μάλιστα τὸ δέλεαρ καθῆκε, βουλόμενος αὐτοὺς εἰς ἕτερα παραβλάψαι. Δοκεῖ δέ μοι καὶ τοῦτο ὑποκρίσεως εἶναι. Διόπερ οὐδὲ εἶπεν, Ἐν ᾧ κατέρωθον, ἀλλὰ τί; Ἐν ᾧ καυχῶνται· ὃ καὶ εἰς ἀλαζονείαν σκώπτοντος ἦν· ἐκαυχῶντο γὰρ καὶ τοῦτο ὃ οὐκ ἦσαν. Τὸν δὲ γενναῖον ἄνδρα οὐ μόνον ἐφ' οἷς οὐκ ἔχει καυχᾶσθαι οὐ δεῖ, ἀλλ' οὐδὲ ἐν οἷς κέκτηται· καθάπερ ὁ μακάριος οὗτος ἐποίει, καθάπερ ὁ πατριάρχης Ἀβραάμ, λέγων, Ἐγὼ δὲ εἰμι γῆ καὶ σποδός. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἔειχεν εἰπεῖν ἀμαρτήματα, ἀλλ' ἔλαμπεν ἀπὸ κατορθωμάτων, πανταχοῦ περιδραμῶν, καὶ μὴ εὐρών τινα καθ' ἑαυτοῦ μεγίστην λαβὴν, ἐπὶ τὴν φύσιν καταφεύγει· καὶ ἐπειδὴ τὸ τῆς γῆς ὄνομα ὀπωσθήποτε σεμνὸν, καὶ τὸ τῆς σποδοῦ προσέθηκε. Διὸ καὶ ἕτερός τις ἔλεγε, Τί ὑπερηφανεύεται γῆ καὶ σποδός; Μὴ γὰρ μοι τὸ ἄνθος εἴπησ τῆς ψύφως, μὴδὲ τὸν ἀνατεταμένον αὐχένα, μὴδὲ τὴν χλίνδα καὶ τὸν ἵππον καὶ τοὺς ἀκολούθους· ἀλλὰ ποῦ τελευταῖα ταῦτα πάντα λογίζου καὶ προστίθει. Ἐάν δὲ τὰ φαινόμενα λέγῃς, καὶ ἐγὼ σοι τὰ ἐν ταῖς Γραφαῖς ἔρω, τὰ πολλῶν τούτων λαμπρότερα. Ἀλλ' ὡσπερ ἐκεῖνα διὰ τὴν ὕψιν οὐ θαυμάζομεν, τὴν οὐσίαν αὐτῶν ὀρώντες ὅτι πηλὸς ἐστὶ τὸ πᾶν· οὕτω δὴ μὴδὲ ταῦτα. Καὶ γὰρ καὶ ταῦτα πηλός· μᾶλλον δὲ, καὶ πρὶν διαλυθῆναι καὶ γενέσθαι κόνιν. Δεῖξόν μοι τοῦτον τὸν ἀνατεταμένον πυρέττοντα, ψυχορραγούντα· καὶ τότε σοι διαλέξομαι, καὶ ἐρήσομαι τί γέγονεν ὁ πολὺς κόσμος ἐκεῖνος, ποῦ δὲ ὄχεται ἡ πολλὴ κολακεία, καὶ ἡ θεραπεία τῶν δούλων, καὶ ἡ περιουσία τῶν χρημάτων, τῶν κτημάτων, ποῦ; ἄνεμος ἐπεισθλῶν ἐξεψύσθη πάντα. Ἀλλὰ ἔρεις, ὅτι καὶ ἐπὶ τῆς κλίνης κείμενος φέρει τοῦ πλοῦτου καὶ τοῦ τύφου τὰ σύμβολα, ἐσθῆτος λαμπρᾶς ἐπικειμένης, πενήτων καὶ πλουσιῶν προπεμπόντων, δῆμων εὐφημούντων. Μάλιστα μὲν καὶ ταῦτα κατάγελως· πλὴν ἀλλὰ καὶ ταῦτα εὐθέως ἐλέγχεται ὡσπερ ἄνθος διαβρέοντα. Ὅταν γὰρ τὸν οὐδὸν ὑπερβῶμεν τῶν τῆς πόλεως· πυλῶν, καὶ τοῖς σκώληξι παραδόντες τὸ σῶμα ὑποστρέψωμεν, πάλιν [603] σε ἐρήσομαι, ποῦ πορεύεται ὁ πολὺς ὄχλος ἐκεῖνος; τί γέγονεν ἡ κραυγὴ καὶ ὁ θόρυβος; ποῦ δὲ αἱ λαμπάδες; ποῦ δὲ οἱ χοροὶ τῶν γυναικῶν; ἄρα μὴ ὕναρ ταῦτά ἐστι; τί δὲ καὶ ἐγένοντο αἱ βοαὶ; ποῦ τὰ στόματα τὰ πολλὰ ἐκεῖνα τὰ κραυγάζοντα, καὶ παρακαλυπόμενα θαρβῆναι, ὅτι οὐδεὶς θάνατος; Οὐ γὰρ ταῦτα ἔδει λέγεσθαι· τῷ μὴ ἀκούοντι, ἀλλ' ὅτε ἤρπαζεν, ὅτε ἐπλεονέκτει, τότε μικρὸν παραλλάξαντας ἔδει λέγειν· Οὐ δεῖ θαρσεῖν, οὐδεὶς ἀθάνατος·

ἐπίσχες τῆς μανίας, σβέσον τὴν ἐπιθυμίαν, μηδὲ θάρσει τῷ ἀδικουμένῳ. Ἐπεὶ τοῦτ' γε τὸ τὰ τοιαῦτα νῦν λέγειν, καὶ φειδομένων ἐστὶ καὶ εἰρωνευομένων· οὐ γὰρ διὰ τοῦτο αὐτὸν χρῆ θάρρειν λοιπὸν, ἀλλὰ δεδοικέναι καὶ τρέμειν. Ἄλλ' εἰ καὶ ἐκεῖν' ταῦτα ἀνοήτως λοιπὸν ἐξελλόντι τὸ στάδιον, καὶ οἱ τὰ αὐτὰ νοσοῦντες τῶν πλουτουόντων, καὶ ἐπὶ τὸ σῆμα ἀκολουθοῦντες, ἀκουέτωσαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐμπροσθεν ὑπὸ τῆς μέθης τῶν χρημάτων οὐδὲν τοιούτων ἐννοοῦσιν, ἀλλ' ἐν τῷ καιρῷ ἐκεῖν', ὅτε καὶ ἡ ἔψις τοῦ κειμένου πιστοῦται τὸ λεγόμενον, σωφρονεῖσθωσαν, παιδεύσθωσαν, ἐννοοῦντες ὅτι μικρὸν ὕστερον καὶ αὐτοὺς ἤξουσιν οἱ ἀπάγοντες ἐπὶ τὰς φοβεράς ἐκείνας εὐθύνας, καὶ τὸ δοῦναι δίκην ὧν ἤρπασαν, ὧν ἐπλεονέκτησαν. Καὶ τί ταῦτα πρὸς τοὺς πένητας, φησί; Μάλιστα μὲν πολλοὶ καὶ τοῦτο ἤδῃ, τὸ ἰδεῖν κολαζόμενον τὸν ἀδικήσαντα. Ἄλλ' ἡμῖν οὐχ ἡδῇ, ἀλλὰ τὸ μὴ παθεῖν κακῶς. Ἐπαῖνῷ σφόδρα ὑμᾶς καὶ ἀποδέχομαι, ταῖς ἀλλοτρίαις οὐκ ἐφθρομένους συμφοραῖς, ἀλλὰ τὴν οἰκείαν ζητοῦντας ἀσφάλειαν. Φέρε οὖν καὶ ταύτην ὑμῖν ἐγγυήσομαι. Ἄν γὰρ παρὰ ἀνθρώπων πάσχωμεν κακῶς, ὑποτεμνόμεθα τοῦ χρέους οὐκ ὀλίγον, φέροντες γενναίως τὰ γινόμενα. Οὐκ ἄρα ἀδικούμεθα· λογίζεται γὰρ εἰς τὸ θρήνημα ἡμῖν τὴν ἐπήρειαν ὁ Θεός, οὐ κατὰ τὸν τοῦ δικαίου λόγον, ἀλλὰ κατὰ τὸν τῆς φιλανθρωπίας. Διὰ τοῦτο καὶ ἄνωθεν οὐκ ἤμυνη παθόντι κακῶς. Πόθεν τοῦτο δῆλον, φησὶν; Ἐπαθὸν ὑπὸ τῶν Βαβυλωνίων οἱ Ἰουδαῖοι ποτε κακῶς, καὶ ὁ Θεός οὐκ ἐκώλυεν, ἀλλ' ἀπήγοντο παῖδες καὶ γυναῖκες· ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ἡ αἰχμαλωσία αὕτη κατὰ ἀναλογίαν τῶν ἀμαρτημάτων αὐτοῖς γέγονε παραμυθία. Διὰ τοῦτο τῷ Ἡσαΐᾳ φησὶ, *Παρακαλεῖτε, παρακαλεῖτε τὸν λαόν μου, ἱερεῖς· λαλήσατε ἐπὶ τὴν καρδίαν Ἱερουσαλήμ, ὅτι ἐδέξυτο ἐκ χειρὸς Κυρίου διαπλῆ τὰ ἀμαρτήματα αὐτῆς*· καὶ πάλιν, *Δὸς ἡμῖν εἰρήνην· πάντα γὰρ ἀπέδωκας ἡμῖν*. Καὶ ὁ Δαυὶδ φησιν, *Ἴδε τοὺς ἐχθρούς μου, ὅτι ἐπληθύνθησαν, καὶ ἄφες πάσας τὰς ἀμαρτίας μου*. Καὶ ἠνίκα τὸν Σαμεεὶ καταρῶμενον ἔφερε, λέγει, *Ἄφες αὐτὸν, ὅπως ἴδῃ Κύριος τὴν ταπεινωσίν μου, καὶ ἀνταποδοῖ μοι ἀντὶ τῆς ἡμέρας ταύτης*. Ὅταν γὰρ μὴ ἀμύνη ἀδικουμένοις, τότε μάλιστα ὠφελοῦμεθα· λογίζεται γὰρ ἡμῖν εἰς κατόρθωμα, ἂν εὐχαρίστως ἐνέγκωμεν.

[604] ς'. Ὡστε ὅταν ἴδῃς πλούσιον ἀρπάζοντα πένητα, ἀφείξ τὸν ἐπηρεαζόμενον, δάκρυσον τὸν ἀρπάζοντα. Ὁ μὲν γὰρ ἀποτίθεται ῥύπον, ὁ δὲ προστρέβεται ῥύπον. Οὕτω καὶ ὁ τοῦ Ἐλισσαίου παῖς ἐπαθεν, ἐπὶ τοῦ Νεεμάν· εἰ γὰρ καὶ μὴ ἤρπασεν, ἀλλὰ τὸ ἐν ἀπάτῃ λαθεῖν, ἀδικία. Τί οὖν γέγονεν; Ἐλαθε μετὰ τῆς ἀδικίας καὶ τὴν λέπραν· καὶ ὁ μὲν ἀδικηθεὶς, ὠφελείτω, ὁ δὲ ἀδικήσας, τὰ μέγιστα βλάπτεται. Τοῦτο καὶ νῦν ἐπὶ τῆς ψυχῆς γίνεται. Καὶ τοσοῦτον τοῦτό ἐστιν, ὅτι τοῦτο μόνον πολλάκις ἴλεων τὸν Θεὸν ἐποίησε· καὶ ὁ πάσχων κακῶς ἀνάξιος ἢ βοηθείας,

ὅταν μεθ' ὑπερβολῆς τοῦτο πάθῃ, καὶ εἰς τὴν ἑαυτοῦ συγγνώμην τὸν Θεὸν ἐπισπᾶται, καὶ εἰς τὴν ἄμυναν τοῦ ποιοῦντος ἐντεῦθεν μόνον. Διὸ καὶ τοῖς βαρβάροις ἔλεγεν ὁ Θεὸς ἄνωθεν, *Ἐγὼ μὲν περιέδωκα αὐτοὺς εἰς ὀλίγα, αὐτοὶ δὲ συνεπέθετο εἰς κακά· διὰ τοῦτο τὰ ἀνήκεστα πεύονται*. Οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστιν οὐδὲν τὸν Θεὸν οὕτω παροξύνον, ὡς τὸ ἀρπάζειν καὶ βιάζεσθαι καὶ πλεονεκτεῖν. Τί δήποτε; Ὅτι σφόδρα εὐκολον ταύτης ἀπέχεσθαι τῆς ἀμαρτίας. Οὐ γὰρ ἐστὶ φυσικὴ ἐνοχλοῦσα ἐπιθυμία, ἀλλὰ ἀπὸ βραθυμίας γίνεται.

Πῶς οὖν ρίζαν κακῶν αὐτὴν ὁ Ἀπόστολος καλεῖ; Καὶ γὰρ ἐγὼ τοῦτο λέγω· ἀλλὰ παρ' ἡμᾶς ἡ ρίζα αὕτη, οὐ παρὰ τὴν φύσιν τοῦ πράγματος. Καὶ, εἰ βούλεσθε, ποιησώμεθα σύγκρισιν, καὶ ἴδωμεν ποῖον τυραννικώτερον, χρημάτων ἢ σωματῶν ἐπιθυμία· ὃ γὰρ ἂν εὐρεθεῖτε μεγάλους ἄνδρας καταβεβηκῆς, τοῦτό ἐστὶ τὸ χαλεπώτερον. Οὐκοῦν ἴδωμεν τίνα μέγαν κατέσχε χρημάτων ἐπιθυμία. Οὐδένα, ἀλλὰ οἰκτροῦς σφόδρα καὶ ἀπεβρίμ[μ]ένους, τὸν Γιεζῆ, τὸν Ἀχζάδ, τὸν Ἰούδαν, τοὺς ἱερεῖς τοὺς Ἰουδαϊκοῦς· ἐπιθυμία δὲ σωματῶν τοῦ μεγάλου προφήτου περιεγένετο τοῦ Δαυὶδ. Καὶ ταῦτα λέγω, οὐ συγγνώμην διδοὺς τοῖς ὑπὸ ἐπιθυμίας τοιαύτης ἀλίσκομένοις, ἀλλὰ μάλλον αὐτοὺς νήφειν παρασκευάζων. Ὅταν γὰρ δείξω μέγα τὸ πάθος, τότε μάλιστα αὐτοὺς δεικνυμι συγγνώμης ἀπάσης ἀπεστερημένους. Εἰ μὲν γὰρ ἠγνόεις τὸ θηρίον, εἶχες εἰς αὐτὸ τοῦτο καταφυγεῖν· νυκτὶ δὲ εἰδὼς καὶ ἐμπίπτων, οὐκ ἂν σχολίης ἀπολογίαν εἶναι. Μετὰ δὲ τοῦτον, τὸν τοῦτον παῖδα μετὰ κλεινοῦς εἶλεν ὑπερβολῆς· καίτοι σοφώτερος ἐκείνου οὐδεὶς γέγονε, καὶ πᾶσαν δὲ τὴν ἄλλην ἐπῆλθεν ἀρετῆν· ἀλλ' ὁμως ὑπὸ τοῦτου οὕτω σφοδρῶς ἐάλω, ὡς καὶ ἐν τοῖς καιροῖς δέξασθαι τὴν πληγὴν. Καὶ ὁ μὲν πατὴρ ἀνέστη, καὶ ἀνεμαχίσαστο τὴν πάλην, καὶ πάλιν ἐστεφανώθη· οὗτος δὲ οὐδὲν τοιοῦτον ἐπεδείξατο. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος ἔλεγε· *Κρεῖσσόν ἐστι γυμῆσαι, ἢ πυροῦσθαι*· καὶ ὁ Χριστὸς, *Ὁ δυνάμενος χωρεῖν, χωρεῖτω*. Περὶ δὲ χρημάτων οὐχ οὕτως, ἀλλ', *Ὅς ἀφῆκε τὰ υπάρχοντα αὐτοῦ, ἑκατονταπλασίονα λήψεται*. Πῶς οὖν, φησὶ, περὶ τῶν πλουτουόντων εἶπεν, ὅτι δυσκόλως ἐπιτεύζονται τῆς βασιλείας; Πάλιν τὴν βλακειαν αὐτῶν αἰνιτόμενος, οὐ τὴν τυραννίδα τῶν χρημάτων, ἀλλὰ τὴν σφοδρὰν αὐτῶν δουλείαν. Καὶ τοῦτο καὶ ἐξ ὧν ὁ [605] Παῦλος συνεβούλευσε δῆλον. Ἐκείνης μὲν γὰρ ἀπάγει τῆς ἐπιθυμίας λέγων, *Οἱ δὲ βουλόμενοι πλουτεῖν, ἐμπίπτουσιν εἰς πειρασμόν*· ἐπὶ δὲ ταύτης οὐκέτι, ἀλλὰ πρὸς καιρὸν μόνον διαλύσας, καὶ τοῦτο συμφώνως, πάλιν ἐπὶ τὸ συνέχεσθαι συμβουλεύει. Δέδοικε γὰρ τὰ κύματα τῆς ἐπιθυμίας, μήποτε ναυάγιον ἐργάζηται χαλεπὸν. Τοῦτο καὶ ὀργῆς εὐτόνοτερον πάθος· ὀργίζεσθαι μὲν γὰρ οὐκ ἐνι, μηδενὸς ὄντος τοῦ παροξύνοντος· ἐπιθυμεῖν δὲ ἀνάγκη, καὶ τῆς δ' ἔψως τῆς εἰς τοῦτο κινούσης μὴ φαινομένης. Διὸ ταύτην μὲν οὐκ ἐξέκοψε

ora vociferantia, atque ad fiduciam adhortantia, quia nulla mors est? Atqui non nunc hæc accinere oportebat non audienti, sed cum rapiebat, cum avaritiæ studebat, tunc verbis nonnihil immutatis dicere oportebat. Non est quod fidenti animo sis, nemo immortalis est; amentiam istam comprime, cupiditatem exstingue, nec læso confidas. Etenim huic nunc talia dicere non nisi ad delirantes et irridentes pertinet; non enim illum jam fidere oportet, sed metuere ac tremere. Verum etsi illi, ut qui e stadio excesserit, nihil hæc jam utilitatis afferunt, at saltem divites illi qui eodem morbo laborant, atque eum ad sepulcrum prosequuntur, audiant. Quia enim hoc illis opum ebrietas prius afferebat, ut nihil ejusmodi cogitarent; at eo certe tempore, cum ipse jacentis aspectus fidem verbis adstruit, castigentur et erudiantur, illud secum reputantes, paulo post fore ut illi veniant, a quibus ipsi quoque ad horrenda illa loca abducantur, ubi referendæ rationes erunt, pœnæque subeundæ: ob ea quæ rapuerunt atque usurparunt. Et quid hæc ad pauperes? inquires. Sane quidem multis hoc quoque voluptatis est, excruciatum eum cernere, a quo injuriam acceperunt. At nobis hoc jucundum non est, inquires, verum illud, si nihil ipsi mali perpetiamur. Equidem hoc nomine vehementer vos laudo atque amplector, quod alienis calamitatibus non gaudeatis, verum propriam dumtaxat securitatem quærat. Age igitur, hæc quoque vobis spondebo. Etenim cum detrimento aliquo ab hominibus mulctamur, non parvam debiti partem succidimus, si ea quæ nobis inferuntur generoso animo perferamus. Ex quo fit, ut nulla injuria afficiamur: Deus enim vexationem nobis pro debito imputat, non secundum juris, sed secundum benignitatis rationem. Idcirco non ab initio eum, qui injuria affectus est, ulciscitur. Unde hoc perspicuum est? inquires. Judæi quondam a Babyloniiis vexabantur, nec Deus prohibuit, verum et pueri et mulieres in servitutem abducebantur: at postea hæc captivitas pro peccatorum ratione in consolationem ipsis cessit. Ob eam causam Isaïæ dicebat, *Consolamini, consolamini populum meum, sacerdotes: loquimini ad cor Jerusalem, quia suscepit de manu Domini duplicia peccata sua (Isai. 40. 1. 2)*; ac rursus, *Da nobis pacem: omnia enim reddidisti nobis (Isai. 26. 12)*. Et David ait, *Vide inimicos meos quia multiplicati sunt, et dimitte omnia peccata mea (Psal. 24. 19. 18)*. Et cum Semei dira omnia ipsi imprecantem ferret, aiebat, *Dimitte eum, ut videat Dominus humilitatem meam, et reddat mihi pro hac die (2. Reg. 16. 11. 12)*. Nam cum ille nobis injuria affectis opem non fert, tum maximam utilitatem accipimus: nobis enim hoc pro recte factis adscribit, cum acceptam injuriam ferimus, ut ipsi gratias agamus.

6. Quocirca cum pauperem a divite diripi videris, missum faciens eum cui injuria fit, reptorem lacrymnis prosequere. Ille enim sordes excutit, hic vero sordibus se inficit. Sic etiam Elisæi puero in Naaman contigit: nam et si non rapuit, tamen hoc ipsum injustitiæ rationem habebat, quod cum fraude accepit. Quid ergo evenit? Ex injustitia lepram conse-

quutus est; is, cui illata injuria fuerat, juvabatur: qui autem inferebat, lædebatur. Hoc nunc quoque in anima usu venit. Atque hoc tantam vim habet, ut etiam solum sæpe Deum placarit: etiamsi alioqui is, qui male mulctabatur, subsidio indignus esset, cum supra modum vexatur, vel hinc solum Deum ad dandam sibi veniam allicit, ulciscendumque eum qui injuriam infert. Unde etiam Deus barbaris antiquitus dicebat, *Ego quidem eos ad pauca tradidi; ipsi autem adjecerunt ad mala (Zach. 1. 15)*: adeoque atrocissimis suppliciis mulctabuntur. Non enim, non, inquam, est quidquam quod Deum ad iracundiam perinde incitet, ut rapere et vim afferre aliosque circumvenire. Quid ita? Quia perfacile est ab hoc flagitio abstinere. Neque enim naturalis quædam cupiditas hæc est, negotium facessens, sed ab animi segnitie ortum trahit.

Avaritia cur omnium malorum radix appelletur. Salomon non respicit.— Quonam igitur modo, inquires, Apostolus eam malorum radicem vocat? Ego certe idem dico: verum nostro vitio, non rei ipsius natura, radix ipsa est. Atque si ita lubet, comparationem inducamus, ac videamus ultra violentior sit, pecuniarumne an corporum cupiditas: hoc enim demum gravius judicandum est, quod magnos viros prostravisse reperietur. Videamus itaque quem magnum virum opum cupiditas invaserit. Neminem profecto, sed miseros admodum et abjectos, Giezi videlicet, Achab, Judam, Judaicos sacerdotes. At vero corporum cupiditas magnum illum prophetam Davidem superavit. Nec vero hæc eo dico, ut iis, qui hujusmodi cupiditate correpti tenentur, veniam concedam, sed potius ut vigilantes sint. Nam cum magnum esse malum demonstro, tunc maxime eos omni venia orbatos esse ostendo. Etenim si feram hanc ignorares, ad hoc ipsum tibi confugere liceret: nunc autem cum noris, et tamen in eam incidas, nulla tibi excusatio superest. Post hunc, ejus filium magis adhuc superavit. Atqui nemo unquam ei sapientiæ laude præstitit, virtutibusque aliis omnibus ornatus fuit; sed tamen hoc vitio usque adeo captus est, ut letale etiam vulnus acceperit. Ac pater quidem surrexit, acceptumque damnum sarcivit, ac rursus coronam adeptus est; hic autem nihil tale ostendit. Quocirca Paulus etiam dicebat: *Melius est nubere, quam uri (1. Cor. 7. 9)*; et Christus, *Qui potest capere, capiat (Matth. 19. 12)*. De opibus autem non ita, sed, *Qui reliquerit bona sua, centuplum accipiet (1b. v. 29)*. Quonam ergo modo, inquires, de iis, qui opibus abundant, hoc asseruit, eos ægre cælorum regnum obtenturos (1b. v. 23)? Iis rursus verbis ipsorum ignaviam subindicat, nec opum tyrannidem, sed vehementem eorum servitutem. Idque etiam ex iis, quæ Paulus consulendi causa dicebat, liquet. Ab illa enim cupiditate abducit, dicens, *Qui autem volunt divites fieri, incidunt in tentationem (1. Tim. 6. 9)*: ab hac autem non item, sed postquam ad tempus dumtaxat disjunct, idque ex consensu, rursus ut conveniant admonet. Fluctus libidinis timebat, ne forte ea grave naufragium efficeret. Hic affectus etiam ira

acrior ac vehementior est. Neque enim irasci quisquam potest, si nemo sit qui ad iram exstimulet: at concupiscentia oritur, etiamsi vultus qui ad hoc incitat, minime cernatur. Itaque eam non prorsus amputavit, sed, *Sine causa*, addidit; nec rursus libidinem omnem sustulit, sed iniquam tantum: *Propter concupiscentias enim*, inquit, *unusquisque uxorem suam habeat* (1. Cor. 7. 2). Atqui vero pecunias aggerere, nec ob causam, nec sine causa concessit. Si quidem illi affectus ob necessitatem nobis insiti sunt, nimirum libido procreandorum liberorum causa; ira autem, ut iis qui læduntur auxilium afferamus; pecuniarum autem cupiditas, minime: neque enim naturalis est affectus. Ac proinde, si ea te capi ac vinci sinas, tanto utique sædiora patieris. Ideo Paulus, cum secundas nuptias permittat, in pecuniis tamen ac divitiis accurationem requirit, dicens: *Quare non potius injuriam patimini? quare non potius damnum accipitis* (Id. 6. 7)? Ac de virginitate quidem disserens, ait, *Præceptum Domini non habeo; et, Ad utilitatem vestram dico, non ut laqueum vobis injiciam* (Id. 7. 35): at cum de divitiis ei sermo est, *Habentes*, inquit, *vestes et alimenta, his contenti simus* (1. Tim. 6. 8). Quid igitur causæ est, inquires, cur plerique hoc affectu capiuntur? Quia adversus eum

non ita præparati sunt, ut adversus impudicitiam ac fornicationem: nam si æque grave hoc malum ipsis visum fuisset, haud cito capti fuissent. Sic miseræ quoque illæ virgines e thalamo ejectæ sunt, quoniam, majore hoste prostrato, ab imbecilliore ac nullo robore prædito dejectæ sunt. Huc accedit, quod si quis libidinem superans, a pecuniis superetur, sæpe ne libidinem quidem vincit; verum a natura hoc nactus est, ut ab hoc affectu non admodum negotii ei exhibeatur: neque enim omnes in eum æque proni sunt. Hæc itaque perspecta habentes, ac virginum exemplum perpetuo cum animis nostris versantes, perniciosam hanc belluam fugiamus. Nam si virginitas illis nihil profuit, verum post infinitos labores ac sudores ob pecuniæ studium in exitium abierunt, quis tandem nos supplicio eripiet, si in hunc affectum inciderimus? Quocirca rogo, omnia agamus, ut nec capiamur nec capi sustineamus, sed gravia quoque hæc vincula perfringamus. Sic enim ad caelum pervenire poterimus, atque innumerabilia illa bona consequi: quæ utinam nobis omnibus consequi detur, per gratiam et benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXIV.

CAP. 11. v. 13. *Nam ejusmodi pseudopostoli sunt operarii dolosi, transfigurantes se in apostolos Christi.*

1. Quid ais? Qui Christum prædicant, qui pecunias non accipiunt, qui evangelium aliud non inducunt, pseudopostoli sunt? Maxime, inquit; atque hoc præsertim nomine, quod hæc omnia ficto animo faciunt, ut fallant. *Operarii dolosi*. Operantur enim, sed quæ plantata sunt evellunt. Quoniam enim exploratum habent, se non aliter gratos acceptosque fore, veritatis larva assumpta, ita demum fraudis fabulam agunt. Et vero, inquit, pecunias non accipiunt. Ut plura accipiant, ut animas perdant. Quin potius id quoque falsum; nam et accipiebant, sed furtim: idque in iis, quæ sequuntur, ostendit. Atque id quidem jam tacite indicavit, cum dixit, *Ut in quo gloriantur inveniantur sicut et nos*: cæterum idem dilucidius postea his verbis significavit, *Si quis vos devorat, si quis accipit, si quis extollitur, hunc sustinetis* (v. 20). Nunc autem aliunde hos insectatur, dicens, *Transfigurantes*. Larva tantum ipsos, ac pellis ovis obtexit. 14. *Et non mirum. Si enim ipse satanas transfiguratur se in angelum lucis*, 15. *quid magnum est, si ministri ejus transformantur velut ministri justitiæ?* Itaque, si quid admirari oportet, hoc est, non autem quod isti agunt. Nam cum eorum magister nihil non audeat ac moliat, nihil mirum discipulos quoque ipsius exemplum sequi. Quid autem est, *Angelum lucis?* Eum, qui loquendi libertatem habet, eum qui Deo adstat. Sunt enim etiam angeli tenebrarum, hi qui diaboli sunt, ac caliginosi et feroces. Ac multos diabolus ad hunc modum fefellit, dum se in angelum lucis transfiguravit, non autem talis effectus est. Eodem igitur modo isti larvam quidem apostoli circumferunt,

non autem vim ac facultatem: neque enim possunt.

Ad ostentationem aliquid facere diabolicum est. — Nihil porro tam diabolicum est, quam ad ostentationem aliquid efficere. Quid autem est, *Ministri justitiæ?* Id videlicet, quod nos sumus, evangelium quod justitiam habet, vobis prædicantes. Aut enim hoc est quod ait, aut certe, quod justorum virorum famam sibi pepererunt. Quanam ergo ratione eos agnosceremus? Ab ipsorum operibus, ut a Christo dictum est. Ob idque et sua recte facta, et ipsorum vitia inter se conferre cogitur, ut ex comparatione falsi atque adulterini appareant. Ac rursus in suas laudes ingressurus, primum illos accusat, ut ostendat sibi necesse esse in hoc argumento versari, ne quis alioqui ipsum, ut de suis laudibus verba facientem, reprehendat: atque dicit, 16. *Iterum dico*. Etenim multa jam præmonitione usus est; Sed tamen his quæ dixi, non sum contentus, inquit, sed rursus dico, ne quis me insipientem esse existimet. Hoc enim eorum negotium erat, cum nulla causa suppeteret, gloriari. Ac velim consideres, quomodo quoties in suas laudes ingredi parat, id præparet. Stulta enim res est, inquit, gloriari; ego vero hoc, non ut stolidus facio, sed ut coactus. Quod si vobis id non persuaderi sinitis, verum, quamvis id me necessario facere videatis, tamen me condemnatis; ne sic quidem hoc facere detrectabo. Videsne quo pacto magnam sibi loquendi necessitatem esse ostendat? Nam qui ne hanc quidem suspicionem reformidabat, quantum vim ad loquendum sustineret, quamque hujusmodi sermonem velut parturiret ac profundere cogeretur, velim consideres. At sic quoque tamen moderationem in hac re adhibuit. Non enim dixit, Ut

καθάπαξ, ἀλλὰ τὸ, *Εἰκῆ*, προσέθηκεν· οὐτ' αὐτὴν ἐπιθυμίαν ἀνεῖλεν, ἀλλὰ τὴν ἀδικον· Διὰ γὰρ τὰς ἐπιθυμίας, φησὶν, ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναικα ἐχέτω. Θησαυρίζειν δὲ οὔτε εἰκῆ, οὔτε μὴ εἰκῆ συν-εχώρησε. Ταῦτα μὲν γὰρ τὰ πάθη χρεῖαις ἔνεκεν ἡμῖν ἐνεφυτεύθη· ὑπὲρ μὲν παιδοποιίας ἐπιθυμία, ὑπὲρ δὲ βοήθειας τῶν ἀδικουμένων ὀργή· ἐπιθυμία δὲ χρημάτων οὐδαμῶς. Οὐκοῦν οὐδὲ ἐστὶ φυσικὴν τὸ πάθος. Ὡστε ὅταν ὑπὸ τούτου ἀλῶς, τοσοῦτ' ἄλλοι τὰ ἀσχιστα πείσῃ. Διὰ δὲ τούτο καὶ δεύτερον ἐπιτρέπων γάμον ὁ Παῦλος, ἐπὶ χρημάτων πολλὴν ἀπαιτεῖ τὴν ἀκρίθειαν, λέγων, Διὰ τί οὐ μᾶλλον ἀδικεῖσθε; διὰ τί οὐ μᾶλλον ἀποστερεῖσθε; Καὶ περὶ μὲν παρθενίας διαλεγόμενος, φησὶν· *Ἐπιταγήν Κυρίου οὐκ ἔχω*· καὶ, *Πρὸς τὸ συμφέρον ὑμῖν λέγω, οὐχ ἵνα βρώχον ὑμῖν ἐπιβάλλω*· ὅταν δὲ περὶ χρημάτων ὁ λόγος αὐτῶ, *Ἐχόντες, φησὶ, σκεπάσματα καὶ τροφήν, τούτους ἀρκεσθισμέθα*. Πῶς οὖν, φησὶ, τοῦτ' ἄλλοι ἀλλοσκονται πολλοί; Ὅτι οὐχ οὕτως εἰσὶ πρὸς αὐτὸ παραταττόμενοι, ὡς πρὸς ἀσέλγειαν καὶ πορνείαν· ὡς εἰ γε ὁμοίως ἐδόκει εἶναι δεῖνόν, οὐκ ἂν ταχῶς ἐάλωσαν. Οὕτω καὶ αἱ ἄθλια παρθένου ἐκείνου

τοῦ νυμφῶνος ἐξεβλήθησαν, ἐπειδὴ τὸν μείζονα ἀνταγωνιστὴν καταβαλοῦσαι, ὑπὸ τοῦ ἀσθενεστέρου καὶ μῆδὲν ὕψος ἐβλήθησαν. Μετὰ τούτου κάκεινο ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι εἰ τις ἐπιθυμίας κρατῶν, ὑπὸ χρημάτων νικᾶται, οὐδὲ ἐπιθυμίας πολλάκις κρατεῖ, ἀλλὰ ἀπὸ φύσεως ἔλαχε τὴ μὴ σφόδρα ἐνοχλεῖσθαι ἐντεῦθεν· οὐ γὰρ πάντες ὁμοίως εἰσὶ κατωφερεῖς. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, καὶ τὸ ὑπόδειγμα τῶν παρθένων συνεχῶς παρ' ἑαυτοῖς στρέφοντες, φεύγωμεν τὸ πονηρὸν τοῦτο θηρίον. Εἰ γὰρ παρθενία οὐδὲν ὠνησεν, ἀλλ' ἀπίωλοντο μετὰ μυρίους πόνους καὶ ἰδρωτάς ἐκείνου διὰ τὴν φιλαργυρίαν· τίς ἡμᾶς ἐξαρῆσεται. εἰ τούτῳ περιπέσοιμεν ἂ τῷ πάθει; Διὸ παρακαλῶ πάντα ποιεῖν μῆτε ἀλῶναι, μῆτε ἀλόντας ἐναυπμεῖναι, ἀλλὰ καὶ διαβρῆξαι τὰ χαλεπὰ ταῦτα δεσμά. Οὕτω γὰρ δυνήσομεθα πρὸς τὸν οὐρανὸν στήναι, καὶ τῶν μυρίων ἐπιτυχεῖν ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, ὦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

^a *Legebatur προσπέσωμεν.*

[606] ΟΜΙΛΙΑ ΚΔ'.

Οἱ γὰρ τοιοῦτοι ψευδαπόστολοι, ἐργάται δόλιοι, μετασχηματιζόμενοι εἰς ἀποστόλους Χριστοῦ.

α'. Τί λέγεις; οἱ Χριστὸν κηρύττοντες, οἱ χρήματα μὴ λαμβάνοντες, οἱ Εὐαγγέλιον ἕτερον μὴ ἐπεισάγοντες, ψευδαπόστολοι; Ναί, φησὶ· καὶ δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο μάλιστα, ὅτι ταῦτα ὑποκρίνονται πάντα, ἵνα ἀπατήσῃσιν. *Ἐργάται δόλιοι.* Ἐργάζονται μὲν γὰρ, ἀλλ' ἀνασπῶσι τὰ πεφυτευμένα. Ἐπειδὴ γὰρ ἴσασιν, ὅτι ἑτέρως οὐκ ἂν γένοιτο εὐπαραδέκτοι, τὸ προσωπεῖον λαβόντες τῆς ἀληθείας, οὕτω τὸ δρᾶμα τῆς πλάνης ὑποκρίνονται. Καὶ μέντοι χρήματα, φησὶν, οὐ λαμβάνουσιν. Ἴνα πλεῖονα λάθωσιν, ἵνα ψυχὴν ἀπολέσωσι. Μᾶλλον δὲ καὶ τοῦτο ψεῦδος· καὶ ἐλάμβανον, ἀλλ' ἐλάθανον· καὶ τοῦτο δείκνυσιν ἐν τοῖς ἐπιούσι. Καὶ ἦδη μὲν γὰρ ἠνίκατο αὐτὸ εἰπὼν, *Ἴνα ἐν ᾧ καυχῶνται εὐρεθῶσιν* ὡς καὶ ἡμεῖς· πλὴν ἄλλ' ὕστερον αὐτὸ σαφέστερον ἠνίκατο εἰπὼν, ὅτι *Εἰ τις ὑμᾶς κατεσθίει, εἰ τις λαμβάνει, εἰ τις ἐπαίρεται, τούτου ἀνέχεσθε*. Νῦν δὲ ἐτέρωθεν αὐτοὺς διαβάλλει λέγων, *Μετασχηματιζόμενοι*. Σχήμα μόνον αὐτοῖς, ἢ δορὰ τοῦ προβάτου ἐπικείται. *Καὶ οὐδὲν θαυμαστόν. Εἰ γὰρ αὐτοὶ δὲ Σατανᾶς μετασχηματίζεται εἰς ἄγγελον φωτός, τί μέγα, εἰ καὶ οἱ διάκονοι αὐτοῦ μετασχηματίζονται ὡς διάκονοι δικαιοσύνης;* Ὡστε εἰ δεῖ θαυμάζειν, τοῦτο δεῖ θαυμάζειν, τὸ δὲ τούτων, οὐκέτι. Ὅταν γὰρ ὁ διδάσκαλος αὐτῶν πάντα τολμᾷ, οὐδὲν θαυμαστόν καὶ τοὺς μαθητάς ἐπεσθαι. Τί δὲ ἐστίν, *Ἄγγελον φωτός;* Τὸν παρρησίαν ἔχοντα λέγειν, τὸν τῷ Θεῷ παρεστῶτα. Εἰσὶ γὰρ καὶ ἄγγελοι σκότους οὗτοι οἱ τοῦ διαβόλου,

οἱ σκοτεινοὶ καὶ ἄγριοι. Καὶ πολλοὺς ὁ διάβολος οὕτως ἠπάτησε, μετασχηματιζόμενος, οὐ γινόμενος ἄγγελος φωτός. Οὕτω καὶ οὗτοι σχῆμα ἀποστόλου περιφέρουσιν, οὐκ αὐτὴν τὴν δύναμιν· οὐδὲ γὰρ ἰσχύουσιν.

Οὐδὲν δὲ οὕτω διαβολικόν, ὡς τὸ πρὸς ἐπίδειξιν τι ποιεῖν. Τί δὲ ἐστὶ, *Διάκονοι ἂ δικαιοσύνης;* Ὅπερ ἡμεῖς ἔσμεν, Εὐαγγέλιον κηρύσσοντες ὑμῖν δικαιοσύνην ἔχον. Ἡ γὰρ τοῦτο φησὶν, ἢ ὅτι δικαίων ἀνδρῶν ἑαυτοῖς περιτιθέσθαι δόξαν. Πῶς οὖν αὐτοὺς ἐπιγνώσομεθα; Ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτῶν, καθὼς ὁ Χριστὸς εἶπε. Διὸ ἀναγκάζεται τὰ ἑαυτοῦ θεῖνα κατορθώματα καὶ τὴν ἐκείνων κακίαν παράλληλα, ἵνα ἀπὸ τῆς συγκρίσεως φανῶσιν οἱ νόθοι. Καὶ μέλλων πάλιν ἐμβαίνειν εἰς τὰ ἐγκώμια τὰ ἑαυτοῦ, κατηγορεῖ πρῶτον ἐκείνων, ἵνα δεῖξῃ ἀναγκαίαν οὖσαν αὐτοῦ τὴν ὑπόθεσιν, ἵνα μὴ τις ἐγκαλέσῃ ὡς περὶ ἑαυτοῦ λέγοντι, καὶ φησὶ, *Πάλιν λέγω*. Καὶ γὰρ ἦδη πολλῇ προδιορθώσῃ ἐχρήσατο· Ἄλλ' ὅμως οὐκ ἀρκοῦμαι τοῖς εἰρημένοις, ἀλλὰ καὶ πάλιν λέγω, μὴ τίς με δόξῃ ἄφρονα εἶναι. Τοῦτο γὰρ ἐκείνων ἦν ἔργον, τὸ, αἰτίας μὴ οὐσης, καυχᾶσθαι. [607] Σὺ δὲ μοι σκόπει, ὅτι, ὁσάκις ἐμβαίνειν μέλλει εἰς τοὺς οἰκείους ἐπαίνους, προανακρούεται. Τὸ μὲν γὰρ πρᾶγμα ἀφροσύνης ἐστὶ, φησὶ, τὸ καυχᾶσθαι· ἐγὼ δὲ οὐχ ὡς ἀνοηταίων αὐτὸ ποιῶ, ἀλλὰ ἀναγκαζόμενος. Εἰ δὲ οὐ πειθασθε, ἀλλὰ καὶ ἀνάγκην οὖσαν ἠρῶντες, καταγνώσεσθε, οὐδὲ οὕτω παραιτήσομαι. Εἶδες πῶς ἐδειξε πολλὴν οὖσαν τὴν ἀνάγκην τοῦ λέγειν; Ὁ γὰρ μὴδὲ ταῦτην

^a *Legebatur διακονία.*

ὑποστελλόμενος τὴν ὑπόψιν, ἐνόησον ὅτιν βίαν ὑπέμεινεν εἰς τὸ λέγειν, καὶ πῶς ᾧδινε καὶ ἐδιείζετο εἰπεῖν. Ἄλλ' ὅμως καὶ οὕτω μετριῶς τῷ πράγματι κέχρηται. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἴνα καυχῆσωμαι. Καὶ μικρὸν μέλλων καυχᾶσθαι, πάλιν καὶ ἐτέρα κέχρηται παραιτήσει, λέγων, Ὁ λαλῶ, οὐ κατὰ Κύριον λαλῶ, ἀλλ' ὡς ἐν ἀφροσύνῃ, ἐν ταύτῃ τῇ ὑποστάσει τῆς καυχήσεως. Ὅρξ πῶς τὸ καυχᾶσθαι οὐκ ἔστι κατὰ Κύριον; Ὅταν γὰρ πάντα ποιήσητε, φησί, λέγεται, ὅτι Ἄχρηστοὶ δοῦλοι ἔσμεν. Ἄλλ' αὐτὸ μὲν καθ' ἑαυτὸ οὐκ ἔστι κατὰ Κύριον· ἀπὸ δὲ τῆς διανοίας τοῦτο γίνεται. Διὰ τοῦτο εἶπεν, Ὁ λαλῶ οὐ τὴν αἰτίαν διαβάλλων, ἀλλὰ τὰ ῥήματα. Ἐπεὶ ὁ σκοπὸς οὕτω θαυμαστὸς, ὡς καὶ τὰ ῥήματα σεμνύνειν. Ὅσπερ γὰρ ὁ φονεὺς τῶν σφόδρα κεκωλυμένων ὢν, ἀπὸ διανοίας πολλῆς ἠδοκίμησε, καὶ τὸ περιτέμνεσθαι οὐκ ἔν κατὰ Κύριον, ἀπὸ τῆς διανοίας τοῦτο γέγονεν· οὕτω καὶ τὸ καυχᾶσθαι. Καὶ τί δήποτε οὐ κέχρηται ἀκριβολογίᾳ τοσαύτῃ; Ὅτι πρὸς ἑταῖρον ἐπιέγεται, καὶ ἐκ περιουσίας καὶ τοῖς ἐπιλαμβάνεσθαι βουλομένοις χαρίζεται μόνον, ἵνα εἴπῃ τὰ ὠφελοῦντα· καὶ γὰρ ἱκανὰ ἦν πᾶσαν ἀνελεῖν τὴν ὑπόψιν λεχθέντα. Ἄλλ' ὡς ἐν ἀφροσύνῃ. Πρῶτον φησιν, Ὁφελον ἠνείχεσθέ μου μικρὸν τῇ ἀφροσύνῃ· νυνὶ δὲ, Ὡς ἐν ἀφροσύνῃ. Ὅσῃ γὰρ πρόεισι, τοσοῦτη μᾶλλον ἐκκαθαίρει τὸν λόγον. Εἶτα, ἵνα μὴ νομίσις πανταχοῦ ἀνοηταίνειν αὐτὸν, προσέθηκεν, Ἐν ταύτῃ τῇ ὑποστάσει τῆς καυχήσεως. Κατὰ τοῦτο τὸ μέρος, φησιν ὡσπερ καὶ ἀλλαχοῦ ἔλεγεν, Ἴνα μὴ καταισχυνθῶμεν· καὶ προσετίθει, Ἐν ταύτῃ τῇ ὑποστάσει τῆς καυχήσεως. Καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν εἰπὼν, Ἡ β βουλεύομαι κατὰ σάρκα βουλεύομαι, ἵνα ἢ παρ' ἐμοὶ τὸ, Ναί, ναι, καὶ τὸ, Οὐ, οὐ; καὶ δείξας, ὅτι οὐ δύναται πανταχοῦ ἄπερ ἐπαγγέλλεται καὶ πληροῦν, ἐπειδὴ οὐ κατὰ σάρκα βουλεύεται, ἵνα μὴ τὴν ὑπόνοιαν ταύτην καὶ ἐπὶ τοῦ ὄγκματος ἐλκύσωσι τινες, φησί· Πιστὸς δὲ ὁ Θεός, ὅτι ὁ λόγος ἡμῶν ὁ πρὸς ὑμᾶς οὐκ ἐγένετο Ναί καὶ Οὐ.

β'. Καὶ ὅρα πόσα ἔμπροσθεν εἰπὼν, πάλιν καὶ ἐτέρας τίθησιν ἀπολογίας, προσετίθεισ οὕτω, καὶ λέγων, Ἐπεὶ πολλοὶ καυχῶνται κατὰ σάρκα, κἀγὼ καυχῆσομαι. Τί ἐστι, Κατὰ σάρκα; Ἀπὸ τῶν ἐξωθεν, ἀπὸ εὐγενείας, ἀπὸ πλοῦτου, ἀπὸ σοφίας, ἀπὸ τοῦ περιτομῆν ἔχειν καὶ προγόνους Ἑβραίους, ἀπὸ τῆς τῶν πολλῶν δόξης. Καὶ θέα σύνεσιν· ἐκεῖνα τίθησιν ἄπερ οὐδένα δείκνυσιν, καὶ τότε καὶ ἀφροσύνην. Εἰ γὰρ τὸ ἐπὶ τοῖς θνῶς ἀγαθοῖς καυχᾶσθαι ἀφροσύνη, πολλῶν [608] μᾶλλον ἐπὶ τοῖς μηδὲν οὔσι. Καὶ τοῦτο ἔστιν ὅπερ, Οὐ κατὰ Κύριον, καλεῖ. Οὐ γὰρ ὄφελος Ἑβραίων εἶναι, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Μὴ τοίνυν νομίσητε, ὅτι ὡς ἀρετὴν αὐτὰ τίθημι· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκεῖνοι καυχῶνται, ἀναγκάζομαι κἀγὼ ἐνταῦθεν τὴν σύγκρισιν ποιήσασθαι· ὅπερ καὶ ἀλλαχοῦ ποιεῖ λέγων, Εἰ τις δοκᾷ πεποιθέναι ἐν σαρκί, ἐγὼ μᾶλλον. Καὶ ἐκεῖ, διὰ τοὺς πεποιθότας ἐπὶ τούτῳ. Ὅσπερ ἂν εἰ τις γένους λαμπροῦ ὢν, καὶ φιλόσοφον ἔλδμενος βίον, ἴδοι μέγα φρονούντας ἐτέρους ἐπὶ εὐγενείᾳ, καὶ

βουλόμενος καθελεῖν αὐτῶν τὸ φύσημα, ἀναγκασθεῖν τὴν οἰκειαν περιφάνειαν εἰπεῖν, οὐχὶ καλλωπιζόμενος, ἀλλὰ ἐκεῖνους ταπεινῶν. Τοῦτο δὴ καὶ ὁ Παῦλος ποιεῖ. Εἶτα ἀποστάς ἐκεῖνον, ἐπὶ Κορινθίους ἀλόκληρον τὴν αἰτίαν κενοὶ λέγων· Ἰδέως ἀνέχεσθε τῶν ἀφρόνων. Ὅστε ὑμεῖς αἰτιοὶ τούτων, καὶ μᾶλλον ἢ ἐκεῖνοι. Εἰ γὰρ μὴ ὑμεῖς αὐτῶν ἠνείχεσθε, καὶ παρεθλάπεσθε τὸ γε ἐκείνων μέρος, οὐδὲν ἐφθεγγάμην· ἀλλὰ τῆς ὑμετέρας κήδομαι σωτηρίας, καὶ συγκαταβαίω. Καὶ ὅρα πῶς καὶ τὴν ἐπιτίμησιν μετ' ἐγκωμίου τίθησιν. Εἰπὼν γὰρ, Ἰδέως ἀνέχεσθε τῶν ἀφρόνων, ἐπήγαγε, Φρόνιμοι ὄντες. Ἀφροσύνης γὰρ τὸ καυχᾶσθαι καὶ ἐπὶ τοιοῦτοις. Καίτοι ἔχρην ἐπιτιμῆσαι, καὶ εἰπεῖν, Μὴ ἀνέχεσθε τῶν ἀνοήτων· ἀλλὰ μετὰ πλεονος αὐτὸ ποιεῖ περιουσίας. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἔδοξεν ἂν ὡς ἀπεστερημένος αὐτῶν ἐπιτιμῶν· νυνὶ δὲ δείξας ἑαυτὸν καὶ ἐν τούτοις κρατοῦντα, καὶ οὐδὲν εἶναι ταῦτα νομίζοντα, μειζρόνως αὐτοὺς διορθοῦται. Τέως δὲ πρὶν ἢ εἰς τὰ ἐγκώμια ἐμβάλλειν καὶ τὴν σύγκρισιν, καὶ τὴν πολλὴν Κορινθίων δουλοπρέπειαν ἀνειδίξει αὐτοῖς, ὅτι μεθ' ὑπερβολῆς αὐτοῖς καθυπεκκλίνοντο. Καὶ σκόπει πῶς κωμῶδει. Ἀνέχεσθε γὰρ, φησιν, εἰ τις ὑμᾶς κατεσθῆι. Πῶς οὖν ἔλεγε, Ἴνα ἐν ᾧ καυχῶνται εὐρεθῶσι καθὼς καὶ ἡμεῖς; Ὅρξς ἂν δείκνυσιν αὐτοὺς λαμβάνοντας, καὶ οὐχ ἀπλῶς λαμβάνοντας, ἀλλὰ καὶ μεθ' ὑπερβολῆς; τὸ γὰρ κατεσθῆιν τοῦτο δηλοῖ. Εἰ τις ὑμᾶς καταδουλοῖ. Καὶ τὰ χρέματα ὑμῶν, φησὶ, καὶ τὰ σώματα, καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἐξεδώκατε. Τοῦτο γὰρ μείζον τοῦ λαθεῖν, τὸ μὴ μόνον τῶν χρημάτων, ἀλλὰ καὶ ὑμῶν αὐτῶν κυρίους εἶναι. Ὅ καὶ ἔμπροσθεν δηλοῖ λέγων, Εἰ ἄλλοι τῆς ἐξουσίας ὑμῶν μετέχουσιν, οὐ πολλῶ μᾶλλον ἡμεῖς; Εἶτα τὸ χαλεπώτερον προστίθησι λέγων, Εἰ τις ἐπαίρεται. Οὐδὲ γὰρ σύμμετρος ὑμῶν ἡ δουλεία, οὐδὲ ἡμεροὶ οἱ δεσπότες, ἀλλὰ φορτικοὶ καὶ ἐπαχθεῖς. Εἰ τις ὑμᾶς εἰς πρόσωπον ἔδρει. Εἶδες πάλιν ἐπίτασιν τυραννίδος; Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, οὐχ ὅτι εἰς βῆν ἐτύποντο, ἀλλ' ὅτι διεπτυσαν αὐτοὺς καὶ ἠτίμαζον· διὸ προσέθηκε, Κατὰ ἀτιμίαν λέγω. Τῶν γὰρ εἰς βῆν τυπτομένων οὐκ ἔλαττον πάσχετε. Τί τοίνυν τοῦτο γένοιτ' ἂν ἰσχυρότερον; ποία δὲ ταύτης τῆς δεσποτείας πικροτέρα, ὅταν καὶ τὰ χρέματα ὑμῶν καὶ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν τιμὴν ἀφελόμενοι, μὴδὲ οὕτως ὡς ἡμεροὶ, [609] μὴδὲ ἐν τάξει δούλων ἔωσιν ὑμᾶς μένειν, ἀλλὰ καὶ παντὸς ἀργυρωνήτου ὕβριστικώτερον ὡσιν ὑμῖν κεχρημένοι; Ὡς ὅτι ἡμεῖς ἡσθενήσομεν. Ἀσαφὲς τὸ εἰρημένον. Ἐπειδὴ γὰρ φορτικὸν ἦν, διὰ τοῦτο οὕτως αὐτὸ τέθεικεν, ἵνα κλέψῃ τὴν ἐπαχθειαν τῇ ἀσαφείᾳ. Ὁ γὰρ βούλεται εἰπεῖν, τοῦτο ἐστὶ· Μὴ γὰρ οὐ δυνάμεθα καὶ ἡμεῖς ταῦτα ποιεῖν; Ἄλλ' οὐ ποιοῦμεν. Τίνος οὖν ἕνεκεν αὐτῶν ἀνέχεσθε, ὡς ἡμῶν μὴ δυναμένων ταῦτα ποιεῖν; Ἐγκλημα μὲν οὖν καὶ τὸ μωραίνοντων ἀνέχεσθαι· τὸ δὲ καὶ οὕτω καταφρονούντων ὑμῶν, ἀρταζόντων, ἐπαιρομένων, τυπόντων, οὐδ' ἂν ἀπολογίαν ἔχοι; οὐδ' ἂν λόγον τινά. Καὶνὸν γὰρ τοῦτο τὸ τῆς ἀπάτης εἶδος. Οἱ μὲν γὰρ ἀπατῶντες καὶ παρέχουσι, καὶ κολακεύουσιν· οὗτοι δὲ καὶ ἀπατῶσι, καὶ λαμβάνουσι, καὶ ὕβριζου-

glorior. Cumque paulum gloriaturus esset, rursus etiam altera præmonitione usus est, dicens, 17. *Quod loquor, non secundum Dominum loquor, sed ut in insipientia, in hac substantia gloriæ.* Vides quomodo gloriari, secundum Dominum non sit? *Cum enim omnia feceritis, inquit, dicite, Servi inutiles sumus (Luc. 17. 10).* Verum hoc per se quidem secundum Dominum non est, sed ab animo ac voluntate tale efficitur. Ideo dixit, *Quod loquor*; non causam, sed verba reprehendens. Etenim scopus adeo eximius erat, ut et verbis ornamentum afferret. Quemadmodum enim homicida, tametsi facinus huiusmodi valde interdictum sit, tamen ab animo et voluntate sæpe laudem est assequutus; et circumcidi, licet secundum Dominum non sit, tamen ab animi instituto tale efficitur: sic etiam gloriari. Cur autem non tam accurata sermonis diligentia usus est? Quia alio properat, atque ex abundantia iis, qui eum carpere gestiebant, solum obsequitur, ut quæ profutura sunt dicat: etenim quæ dicta erant, ad tollendam omnem suspicionem sufficiebant. *Sed ut in insipientia.* Prius ait, *Utinam sustineretis modicum quid insipientiæ meæ*; nunc autem, *Ut in insipientia.* Quo enim altius progreditur, eo magis sermonem repurgat. Deinde, ne cum ubique stultitiam adhibere arbitreris, adjecit, *In hac substantia gloriæ.* Hoc est, quod ad hanc dumtaxat partem attinet; quemadmodum et alio loco dicebat, *Ut ne confundamur*; et adjecit, *In hac substantia gloriæ.* Et rursus alio loco, cum dixisset, *An quæ cogito, secundum carnem cogito, ut sit apud me Est, est, Non, non (2. Cor. 1. 17)?* atque ostendisset se idcirco non posse ubique, quæ pollicetur, explere, quoniam non secundum carnem consilium inquit; ne hanc suspicionem etiam ad doctrinam nonnulli pertraherent, ait: *Fidelis autem Deus, quod sermo noster ad vos non fuit Est et Non (Ib. v. 18).*

2. Ac vide quam multa prius loquutus, alias adhuc purgationes afferat, proponens ad hunc modum ac dicens, 18. *Quoniam multi gloriantur secundum carnem, et ego gloriabor.* Quid est autem, *Secundum carnem*? Hoc est, ab externis rebus, a nobilitate, ab opibus, ab eruditione, a circumcissione, ab Hebræis avis, ab ea, qua apud plerosque floret, existimatione. Ac vide sagacitatem: illa ponit, quæ nihil esse ostendit, ac tum denique insipientiam. Etenim, si ob ea, quæ vere bona sunt, gloriari stultitiæ est, multo certe magis ob ea, quæ nullius pretii sunt. Atque id est quod, *Non secundum Dominum*, vocat. Neque enim quidquam prodest Hebræum esse, aliaque id genus. Non ergo existimetis hæc virtutis loco ponere; sed quoniam illi gloriantur, hinc ego comparisonem ducere cogor: quod etiam alibi facit dicens, *Si quis videtur confidere in carne, ego amplius (Philipp. 3. 4).* Atque illic quidem hoc facit ob eos, qui in hoc confidebant. Quemadmodum si quis claro genere natus, ac philosophicum vitæ genus amplexus, alios ob nobilitatem magnifice de se sentientes videat, atque eorum fastum deprimere cupiens, generis sui splendorem commemorare cogatur, non ut se efferat, sed ut eos humiles reddat. Idem Paulus quoque facit. Ac tum

PATROL. GR. LXI.

missis illis totam causam in Corinthios effundit, dicens: 19. *Libenter suffertis insipientes.* Itaque vos harum rerum causa potius estis, quam illi. Nam nisi vos eos sufferretis, atque, quantum in illis est, detrimentum accepissetis, nullum verbum fecissem: verum curæ mihi est vestra salus, meque ad vos indulgenter demitto. Ac vide quomodo objurgationi laudem adjungat. Postquam enim dixit, *Libenter suffertis insipientes*, addidit, *Cum sitis ipsi sapientes.* Insipientis enim hominis est, de talibus gloriari. Et quidem objurgare oportebat, ac dicere, Nolite sufferre insipientes; verum hoc cum majore abundantia facit. Nam illo modo idcirco eos objurgare visus fuisse, quod his rebus careret: nunc vero, cum se in his quoque superiorem esse ostendat, et tamen nihil ea esse ducat, magis eos corrigit. Cæterum priusquam in laudes suas atque comparisonem ingrediatur, ingentem servilis animi dejectionem Corinthiis probro vertit, quod majorem in modum ipsis sese subjecissent. Ac vide quo pacto eos traducat. 20. *Sustinetis enim, inquit, si quis vos devorat.* Quonam ergo modo dicebas, *Ut in quo gloriantur inveniantur sicut et nos?* Vides quo pacto eos accipere ostendat; ac non simpliciter accipere, sed etiam supra modum? hoc enim vocabulo, *Devorat*, hoc indicatur. *Si quis in servitium redigit.* Et pecunias vestras, inquit, et corpora, et libertatem dedistis. Hoc enim majus est quam accipere, quod ipsi non modo pecunias, sed vos etiam ipsos in potestate habeant. Quod etiam superius his verbis demonstrabat, *Si alii potestatis vestræ participes sunt, annon multo magis nos (1. Cor. 9. 12)?* Postea quod gravius est adjungit, dicens, *Si quis extollitur.* Neque enim mediocris quædam est vobis servitus, nec mansueti domini, sed graves ac molesti. *Si quis vos in faciem cædit.* Vides rursus tyrannidis argumentum? Hoc porro dicebat, non quod eorum ora verberarent, sed quod eos despicerent, atque dedecore afficerent: unde etiam adjecit, 21. *Secundum ignominiam dico.* Nec enim mitius vobiscum agitur, quam cum iis qui in faciem cæduntur. Quidnam igitur hoc vehementius esse queat, aut quænam dominatio hæc acerbior, cum et pecuniis vestris et libertate atque honore adeptis, ne sic quidem lenes se præbent, ac ne in servorum quidem gradu manere vos sinunt, verum mancipio quovis pecunia empto contumeliosius vos trahant? *Quasi nos infirmi fuerimus.* Obscurum est quod ait. Nam quoniam molestum erat, idcirco hoc ita collocavit, ut acerbiter obscuritate falleret. Quod enim ait, hanc sententiam habet: Annon ipsi quoque hæc facere possumus? At non facimus. Quam ob causam eos suffertis, ac si nos hæc efficere nequeamus? Atqui illud quoque reprehensionem meretur, quod et stulte se gerentes suffertis: quod autem etiam vos ita aspernantes, diripientes, sæpe extollentes, vos cædentes, id nullam excusationem, nullam rationem habere queat. Novum enim est hoc fallaciæ genus. Nam cum alii, qui fallunt, largiri atque assentari soleant, isti contra fallunt et accipiunt, contumeliamque inferunt. Itaque ne umbra quidem ulla

36

venia vobis esse possit, quippe qui eos, qui vestra causa, ut vos subvehamini, sese deprimunt, respuitis, ac contra eos, qui, ut vos deprimamini, sese efferunt, suspicitis. An nos quoque idem facere non poteramus? At nolumus, ut qui utilitatem vestram nobis propositam habeamus. Nam illi qui vestra sunt rapientes, quæ sua sunt quærent. Vides quomodo ubique per quæ ad eos libere loquitur, per eadem terreat? Etenim si ob eam causam, inquit, eos honore afficitis, quia vos cædunt atque contumeliose vexant; nos quoque hæc facere possumus, servitute vos opprimere, verberare, atque adversum vos extolli.

3. Vides quo pacto causam omnem tum illorum arrogantia, tum suæ, ut videbatur, insipientia, in hos confert? Etenim non ut splendidiorem meipsum ostendam, sed ut vos ab hac acerba servitute eripiam, nonnihil gloriari cogor. Operæ pretium est autem non simpliciter hæc verba expendere, sed causam etiam adjungere. Nam et Samuel ingentem laudem de seipso contexit, cum Saûlem ungebat, dicens: *Cujus vestrum bovem, aut asinum, aut calceamentum tuli? quem oppressi (1. Reg. 12. 5)?* Et tamen nemo eum accusabat. Id autem ea de causa dicebat, non ut plausum et gloriam captaret; sed quia regem creaturus erat, sub purgationis specie eum erudire vult, ut lenem se ac placidum præbeat. Atque prophetæ prudentiam, vel potius Dei benignitatem animadvertas velim. Nam quia eos deterrens cupiebat, de futuro rege gravia multa collegit; nimirum quod pistrices uxores eorum facturum esset, viros pastores, et mulorum curatores (siquidem diligenter regni cultum et obsequium enumerabat): postquam autem eos ita affectos esse videbat, ut nullo prohiberentur, verum incurabili morbo laborarent: sicque indulgenter cum ipsis agit, et regem ad lenitatem componit. Ob id etiam testem eum profert. Neque enim quispiam tunc cum in jas vocabat nec accusabat, ut ipse sese purgaret; sed, ut eum meliorem faceret, his verbis utebatur. Unde etiam ut ipsius fastum comprimeret, subjunxit, *Si audieritis vos et rex vester (Ibid. v. 14),* hæc et hæc bona vobis contingent: sin autem non audieritis, contraria omnia habituri estis. Atque etiam Amos dicebat, *Non eram propheta, nec filius prophetæ, sed armentarius, vellicans syconoros. Et tulit me Deus (Amos 7. 14. 15).* Hæc porro non eo dicebat, ut seipsum efferret, sed ut eos, qui ipsum non ut prophetam existimabant, reprimeret, atque ut ostenderet etiam se minime fallere, neque ex se ea dicere quæ dicebat. Atque alius rursus hoc idem indicans dicebat: *Verumtamen ego repletus sum fortitudine Domini in spiritu et potentia (Mich. 3. 8).* Quin David quoque, cum de urso ac leone verba faceret (1. Reg. 17), non eo hæc commemorabat, ut plausus aucuparetur, sed ut magni aliquid et admirandi procuraret. Nam quoniam nemo credebat ipsum barbaro superiore futurum, ut qui nudus esset, nec arma gestare posset, fortitudinis suæ argumentum præbere necesse habuit. Et cum Saûli oram chalydis abstulit (1. Reg. 24), non ostentationis causa

dicebat ea quæ dicebat, sed ut pravam suspicionem a se depelleret, quam adversus eum sparserant, dicentes eum in animo habere regem obruncare. Quamobrem ubique causa investiganda est. Nam qui auditorum utilitatem spectat, etiamsi seipsum laudibus efferat, non modo nullam reprehensionem, sed coronam quoque meretur: imo si tum tacueris, reprehensione dignus est. Nam et David, si cum incedendum erat cum Goliath certamen, conticuisset, non eum ad dimicationem exire permisissent, nec splendidum illud tropæum erexisset. Quocirca necessitate compulsus hoc dicit, et quidem non fratribus suis, sed regi: nam fratres non ipsi credidissent: invidia enim ipsis aures obturabat. Quare, iis missis, eum alloquitur qui nondum invidia laborabat.

4. *Invidiæ damna.* — Noxia enim res est invidia, noxia, inquam, ac propriam salutem aspernari persuadet. Sic Cain quoque sibiipsi exitium attulit, atque ante eum rursus diabolus, qui ipsius patrem interemerat. Sic Saûl pravum dæmonem adversus animam suam accersiverat: cumque accersivisset, medico rursus invadebat (1. Reg. 18). Ea enim invidiæ natura est: norat se ab eo servatum, malebatque perire, quam eum, a quo salutem accepisset, florentem conspiciere. Quid hoc affectu gravius esse queat? Non aberrarit, qui diaboli fœtum eam dixerit: atque in ea quidem inanis gloriæ fructus, imo etiam radix est: hæc enim duo vitia sese mutuo struere solent. Sic nempe tunc quoque livore afficiebatur Saûl, quod dixissent, *Percussit David decem millia (Ibid. v. 7).* Quo quid stultius fingi possit? Quid enim, quæso, invidia te afficit? an quod quispiam laudibus aliquem ornarit? Atqui gaudere oportebat: alioqui nescis an vera hæc laus sit. An ob id luges, quod cum nihil in eo sit admiratione dignum laudem tamen consequutus sit? Atqui misereri potius convenit. Etenim si bonus sit, nemo laudato invidet, verum ad aliorum laudem suam quoque adjungit: sin autem talis non est, quid discruciaris? quid in teipsum gladium impellis? An quod apud homines eximius quidam vir habeatur? At apud homines, qui hodie sunt, et cras esse desinunt. An quia gloriam obtineat? Quamnam tandem? de qua propheta ait, quod flos fœni sit (Isai. 40. 6)? Hocine ergo nomine invides, quod sarcinam non gestas, nec hujusmodi fœni onera circumfers? Quod si tibi ille hoc nomine beatus videtur, cur non etiam lignatores, qui quotidie onera gestant, et in urbem ingrediuntur? Neque enim hæc sarcina melior illa est, imo etiam deterior. Illa enim corpus solum premit; hæc vero animam quoque ipsam plerumque damno afficit, plusque anxietatis quam voluptatis affert. Nam etiamsi dicendi laude celebretur, majorem tamen metum, quam laudem habet: imo hanc brevem habet, illum perpetuum. At apud principes in gloria splendet? Verum illie rursus livor et periculum. Ut enim tu erga illos affectus es, ita etiam alii complures. At perpetuo laudatur? Hoc vero acerbam servitute efficit. Neque enim libere quidquam ex animi sententia facere audebit, ne in eorum, a qui-

αιν. Ὅθεν οὐδὲ σκιδᾶν ἂν σχοίητε συγγνώμης, ὅτι τοὺς μὲν ταπεινούντας ἑαυτοὺς δι' ὑμᾶς, ἵνα ὑμεῖς ὑψωθῆτε, διασπύετε, τοὺς δὲ ὑψούντας ἑαυτοὺς, ἵνα ὑμεῖς ταπεινωθῆτε, θαυμάζετε. Μὴ γὰρ καὶ ἡμεῖς οὐκ ἠδυνάμεθα ταῦτα ποιεῖν; Ἄλλ' οὐ βουλόμεθα, τὸ συμφέρον ὑμῶν σκοποῦντες. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ τὰ ὑμέτερα καθαιροῦντες, τὰ ἑαυτῶν σκοποῦσιν. Ὅρᾶς πανταχοῦ, ἐξ ὧν παρῆρσιάζεται πρὸς αὐτοὺς, ἐκ τούτων αὐτοὺς καὶ φοβεῖ; Εἰ γὰρ διὰ τοῦτο αὐτοὺς τιμάτε, φησὶν, ἐπειδὴ τύπτουσιν, ὑβρίζουσι· δυνάμεθα καὶ ἡμεῖς ταῦτα ποιεῖν, δουλοῦσθαι, τύπτειν, ἐπαίρεσθαι καθ' ὑμῶν.

γ'. Εἶδες πῶς ὀλην ἐπ' αὐτοὺς ἀγει τὴν αἰτίαν καὶ τῆς ἐκείνων ἀπονοίας, καὶ τῆς δοκούςσης εἶναι ἀφροσύνης ἑαυτοῦ; Οὐ γὰρ ἵνα ἑμαυτὸν δείξω λαμπρότερον, ἀλλ' ἵνα ὑμᾶς ἀπαλλάξω ταύτης τῆς πικρᾶς δουλείας, ἀναγκάζομαι μικρόν τι καυχᾶσθαι. Δεῖ δὲ οὐκ ἀπλῶς τὰ λεγόμενα ἐξετάζειν, ἀλλὰ καὶ τὴν αἰτίαν προστιθέναι. Ἐπεὶ καὶ Σαμουὴλ ἐγκώμιον ὑπὲρ ἑαυτοῦ συνέθηκε μέγα, ὅτε τὸν Σαοὺλ ἔχρειε, λέγων· *Ὅνον τινός ὑμῶν εἴλησα, ἢ μόσχον, ἢ ὑπόδημα; ἢ ἐξεπλάσά τινα ὑμῶν;* Ἄλλ' ὅμως οὐδεὶς ἐγκαλεῖ. Τὸ δὲ αἴτιον, οὐ καλλωπίζων ἑαυτὸν ἔλεγεν, ἀλλ' ἐπειδὴ βασιλεία καθιστᾶν ἔμελλεν, ἐν ἀπολογίας τάξει βούλεται παιδεῦσαι ἐκείνον πρᾶον καὶ ἡμερον εἶναι. Καὶ σκόπει σύνεσιν προφήτου, μᾶλλον δὲ Θεοῦ φιλοανθρωπιαν. Ὅτε μὲν γὰρ ἀποστρέψαι αὐτοὺς ἠθούλετο, πολλὰ φορτικά συναγαγὼν, ἔλεγε περὶ τοῦ μέλλοντος· βασιλεύειν· ὅσον, ὅτι μωλωθρίδας τὰς γυναῖκας αὐτῶν ποιήσει, ποιμένας τοὺς ἄνδρας, ἡμίονον ἐπιστάτας (καὶ γὰρ μετὰ ἀκριβείας ἐπέζηε τὴν τῆς βασιλείας θεραπείαν)· ἐπειδὴ δὲ εἶδεν οὐδενὶ τούτων κωλυομένους, ἀλλὰ ἐνίκατα νοσοῦντας, καὶ οὕτως αὐτῶν φεῖδεται, καὶ ρυθμίζει τὸν βασιλέα πρᾶον εἶναι. Διὰ ταῦτο καὶ αὐτὸν παράγει μάρτυρα. Οὐ γὰρ δὴ ἐδικάζετό τις πρὸς αὐτὸν τότε, οὐδὲ ἐνεκάλει ἵνα ἀπολογησῆται, ἀλλ' ἵνα ἐκείνον ποιήσῃ βελτίονα, τυπῶτα ἔλεγε. Διὸ καὶ ἐπήγαγε καθαιρῶν αὐτοῦ τὸ φύσημα, *Ἐὰν ἀκούσητε ὑμεῖς καὶ ὁ βασιλεύς ὑμῶν*, τὰ καὶ τὰ ἐστὶν [610] ὑμῖν ἀγαθὰ· ἐὰν δὲ μὴ ἀκούσητε, τὰ ἐναντία ἔπαντα. Καὶ Ἄμμωδὸς δὲ ἔλεγεν, *Οὐκ ἤμην προφήτης, οὐδὲ υἱὸς προφήτου, ἀλλ' ἡ αἰπόλος ἤμην συνάμινα κνίζων. Καὶ ἀνέλαβέ με ὁ Θεός.* Οὐκ ἐπαίρων δὲ ἑαυτὸν ἔλεγεν, ἀλλὰ ἐπιστομίζων τοὺς ὑποπεύοντας αὐτὸν οὐκ ὡς προφήτην, καὶ ἵνα δείξῃ ὅτι οὐκ ἀπατᾶ, οὐδὲ οἰκοθεν λέγει ταῦτα ἀ λέγει. Καὶ ἕτερος δὲ πάλιν τὸ αὐτὸ τοῦτο ἐμφαίνων ἔλεγεν· *Ἀλλὰ μὲν ἐγὼ ἐνεπλήσθησθην ἰσχύος Κυρίου ἐν πνεύματι καὶ δυναστείᾳ.* Καὶ ὁ Δαυὶδ δὲ, ὅταν τὰ κατὰ τὴν ἀρκτον καὶ τὸν λέοντα διηγείτο, οὐχὶ καλλωπίζόμενος, ἀλλ' οἰκοδομῶν τι μέγα καὶ θαυμαστόν, ἔλεγεν. Ἐπειδὴ γὰρ ἠπιστεῖτο ὅτι περιέσται τοῦ βαρβάρου γυμνός, ὁ μὴδὲ ὄπλα ἐνεγκεῖν θυνάμενος, ἠναγκάσθη παρασχεῖν ἀποδείξεις τῆς οἰκίας ἀνδρείας. Καὶ τὸ κράσπεδον οὐκ ἀφείλε τοῦ Σαοὺλ, οὐκ ἐπιδεικνύμενος ἔλεγεν ἄπερ ἔλεγεν, ἀλλὰ πονηρὰν διακρουόμενος ὑποψίαν, ἣν κατεσκέδασαν αὐτοῦ λέγοντες, ὅτι ἀνελεῖν αὐτὸν ἤθελε. Δεῖ τοίνυν

πανταχοῦ τὴν αἰτίαν ζητεῖν. Ὁ γὰρ πρὸς τὸ συμφέρον τῶν ἀκούοντων ὀρῶν, κἄν ἐγκωμιάζῃ ἑαυτὸν, οὐ μόνον οὐκ ἐγκαλεῖσθαι ἄξιος, ἀλλὰ καὶ στεφανοῦσθαι· κἄν σιγᾷ τότε, ἐγκαλεῖσθαι ἄξιος. Ἐπεὶ καὶ ὁ Δαυὶδ τότε εἰ εἰσῆγεν ἐπὶ τοῦ Γολιάθ, οὐκ ἂν εἴασαν αὐτὸν ἐξελθεῖν ἐπὶ τὴν παράταξιν, οὐδὲ τὸ λαμπρὸν ἐκεῖνο ἔστησε τρόπαιον. Διὸ δὴ τοῦτο λέγει ἀναγκασθεῖς, καὶ οὐχὶ τοῖς ἀδελφοῖς· ἀλλὰ τῷ βασιλεῖ· ἢ γὰρ ἂν παρ' αὐτοῦς ἠπιστήθη· ὁ γὰρ φθόνος ἐνέφραττεν αὐτῶν τὰς ἀκοάς. Διὸ περ ἐκείνους ἀφείλ, τῷ μηδέπω βασκαίνοντι διαλέγεται.

δ'. Δεινὸν γὰρ ἢ βασκανία, δεινὸν, καὶ τῆς οἰκειᾶς ἀναπειθῆαι καταφρονεῖν σωτηρίας. Οὕτω καὶ Κἄιν ἑαυτὸν ἀπώλεσε, καὶ πρὸ τούτου πάλιν ὁ τὸν τούτου πατέρα ἀνελὼν διάβολος. Οὕτως ὁ Σαοὺλ δαίμονα πονηρὸν ἐκάλεσε κατὰ τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς· καὶ καλέσας, τῷ ἱατρῷ πάλιν ἐδάσκαينه. Τοιοῦτον γὰρ ὁ φθόνος· ἦδει ὅτι ἐσώθη, καὶ ἀπολέσθαι μᾶλλον ἤθελεν, ἢ τὸν σώσαντα εὐδοκιμοῦντα ἰδεῖν. Τί τοῦτο χαλεπότερον γένοιτο· ἂν τοῦ πάθους; Οὐκ ἂν τις ἀμάρτου διαβόλου γέννημα τοῦτο εἰπῶν· καὶ ἐν μὲν ἐκείνῳ κενοδοξίας καρπός, μᾶλλον δὲ καὶ ρίζα· ἀμώφτερα γὰρ ταῦτ' ἐκ κακᾶ ἑαυτὰ συγκατασκευάζειν εἰωθεν. Οὕτω δὴ καὶ τότε ἐδάσκαينه ὁ Σαοὺλ, ἐπειδὴ εἶπον, *Ἐπάταξε Δαυὶδ ἐν μυριάσιν· οὐ τί γένοιτο· ἂν ἀλογώτερον;* Τί γὰρ, εἰπέ μοι, φθονεὶς; ὅτι ἐπήνεσεν ὁ δεῖνα; Καὶ μέντοι χαίρειν ἔδει· ἄλλως δὲ οὐδὲ οἶδας, εἰ ἀληθῆς ὁ ἔπαινος ἦ. Καὶ διὰ τοῦτο κενθεὶς, ὅτι οὐκ ὦν θαυμαστός ἐπηνέθη; Καὶ μὴν ἔπειν χρῆ. Καὶ γὰρ ἐὰν μὴν ἀγαθὸς ἦ, οὐδεὶς φθονεῖ ἐπαινουμένου, ἀλλ' ἐπαινεῖ μετὰ τῶν εὐφημούντων· εἰ δὲ μὴ τοιοῦτος, τί δάκνη; τί κατὰ σαυτοῦ τὸ ξίφος ὤθει; Ὅτι θαυμαστός τοῖς ἀνθρώποις; Ἄλλὰ ἀνθρώποις τοῖς σήμερον οὖσι, [611] καὶ αὐριον οὐκ οὖσιν. Ἄλλ' ὅτι δόξης ἀπολαύει; Ποίας, εἰπέ μοι; περὶ ἧς ὁ προφήτης φησὶν, ὅτι ἄνθος ἐστὶ χόρτου; Διὰ τοῦτο οὐκ βασκαίνεις, ὅτι οὐκ ἀχθοφορεῖς, οὐδὲ χόρτου περιφέρεις φορτία τοιαῦτα; Εἰ δὲ αὐτός σοι ζηλωτὸς εἶναι δοκεῖ διὰ τοῦτο, τί μὴ καὶ δρυτόμοι καθ' ἐκάστην ἀχθοφοροῦντες ἡμέραν, καὶ ἐν τῇ πόλει εἰσιόντες; Οὐδὲν γὰρ τοῦτο ἐμμεῖον τοῦτο τὸ φορτίον, ἀλλὰ καὶ χεῖρον. Ἐκεῖνο μὲν γὰρ τὸ σῶμα πιεῖς μόνον· τοῦτο δὲ καὶ τὴν ψυχὴν πολλακίς παρέδωκε, καὶ μείζονα παρέσχε τὴν ἀγωνίαν τῆς ἡδονῆς. Κἄν γὰρ λέγων εὐδοκιμῆ, μείζονα ἔχει τὸν φόβον [φθόνον;*] τῆς εὐφημίας· μᾶλλον δὲ, τὴν μὲν βραχείαν, τὸν δὲ διηγετική. Ἄλλὰ παρὰ ἔρχουσιν εὐδοκιμεῖ; Κἀκεῖ πάλιν φθόνος καὶ κίνδυνος. Ὁ γὰρ σὺ πρὸς αὐτὸν πάσχεις, τοῦτο καὶ ἕτεροι πλείους. Ἄλλ' ἐπαινεῖται συνεχῶς; Τοῦτο δουλείαν ποιεῖ πικρὰν. Οὐ γὰρ τολμήσει τι πρᾶξαι ἀδελφῶν τῶν κατὰ γνώμην, ἵνα μὴ προσκρούσῃ τοῖς δοξάζουσιν αὐτὸν· δεσπᾶ γὰρ αὐτῷ χαλεπὰ ἢ περιφάνεια. Ὡστε ὅσῳ ἂν πλείοσι γνώριμος ἦ, τοσούτῳ πλείους ἔχει δεσπότης, καὶ ἐπιτείνεται τὰ τῆς δουλείας αὐτῷ, τῶν κυρίων αὐτοῦ πανταχοῦ φαινο-

* *Pulo leg. τὸν φθόνον.* Dunpas.

μένων. Καὶ ὁ μὲν οἰκίτης, ὅταν ἀπαλλαγῆ τῆς θύρας τοῦ δεσπότη, καὶ ἀναπνεῖ καὶ μετ' ἐλευθερίας ἐστὶν ἀπάσης· οὗτος δὲ πανταχοῦ δεσπότης περιτυγχάνει πάντων γὰρ δοῦλός ἐστι τῶν ἐν ἀγορᾷ φαινομένων. Κἂν καταπειγῆ τι τῶν ἀναγκαίων, οὐ τολμᾷ εἰς ἀγορὰν ἐμβαλεῖν, [εἰ]· μὴ καὶ τῶν οἰκετῶν ἐπομένων καὶ τοῦ ἵππου, καὶ τῆς ἄλλης φαντασίας συγκεκροτημένης, ἵνα μὴ οἱ δεσπότης καταγνώσι. Κἂν φίλον ἴδῃ τινὰ τῶν γνησίων, οὐ θαρρῆει μετὰ ἰσοτιμίας αὐτῷ διαλεχθῆναι· δέδοικε γὰρ τοὺς δεσπότης, μὴ καθέλυσιν αὐτὸν ἀπὸ τῆς δόξης. Ὅστε ὅσῳ περιφανέστερός ἐστι, τοσοῦτ' ἄλλο δεδούλωται. Κἂν πάθῃ τι τῶν ἀηδῶν, ἢ ὑβρις χαλεπωτέρα, ὅσῳ καὶ πλείους ἔχει τοὺς μάρτυρας, καὶ παρ' ἄξιον τὸ πρᾶγμα εἶναι δοκεῖ. Οὐ μόνον δὲ ἡ ὑβρις, ἀλλὰ καὶ ἡ συμφορά. Καὶ γὰρ πολλοὺς ἔχει τοὺς ἐφθρομένους ὥσπερ οὖν κἂν ἀγαθοῦ τινος ἀπολαύσῃ, πλείους τοὺς φθονοῦντας

* Inclusionis, εἰ, quo caret A.

καὶ βασκαίνοντας καὶ καθελεῖν ἐσπουδακότες. Τοῦτο οὖν ἀγαθόν, εἰπέ μοι; τοῦτο δόξα; Οὐδαμῶς· ἀλλὰ ἀδοξία, καὶ δουλεία, καὶ δεσμὰ, καὶ πᾶν ὅτι οὖν ἂν εἴποι τις φορτικόν. Εἰ δὲ καὶ οὕτως ἐπέραστόν σοι ἡ παρὰ ἀνθρώπων δόξα, καὶ πᾶν σε θορυβεῖ παρὰ πολλῶν κροτούμενος ὁ δεῖνα· ὅταν ἴδῃς ἀπυλαύοντα τῶν κρότων, πρὸς τὸν μέλλοντα αἰῶνα διάβῃ τῷ λογισμῷ, καὶ τὴν ἐκεῖ δόξαν· καὶ ὥσπερ θηρίον ἐπὶ δὸν σπεύδων διαφυγεῖν, εἰς οἰκίσκον εἰσελθὼν ἀποκλείεις τὰς θύρας· οὕτω καὶ νῦν ἐπὶ τὴν μέλλουσαν ζωὴν καταφυγε, καὶ τὴν ἀπόρρητον δόξαν ἐκείνην. Οὕτω γὰρ καὶ ταύτην καταπατήσεις, καὶ ἐκείνης ἐπιλήψῃ βράδιως, καὶ τῆς ἀληθοῦς ἐλευθερίας ἀπολαύσεις, καὶ [612] τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΚΕ'.

Ἐν ᾧ δ' ἂν τις τολμᾷ, ἐν ἀφροσύνῃ λέγω, τολμᾷ κἀγώ.

α'. Ὅρα πάλιν αὐτὸν ἀναδύμενον, καὶ παραιτήσῃ χρώμενον, καὶ προδιορθώσει· καίτοι καὶ ἦδη πολλὰ τοιαῦτα εἴρηκεν· Ὁφελον ἠνείχεσθέ μου μικρὸν τῇ ἀφροσύνῃ· καὶ πάλιν, Μὴ τις με δόξῃ ἀφρονα εἶναι· εἰ δὲ μὴ γε, κἂν ὡς ἀφρονα δέξασθε· Ὁ λαλῶ, οὐ κατὰ Κύριον, ἀλλ' ὡς ἐν ἀφροσύνῃ· Ἐπεὶ πολλοὶ καυχῶνται κατὰ σάρκα, κἀγὼ καυχῆσθαι· καὶ ἐνταῦθα πάλιν, Ἐν ᾧ δ' ἂν τις τολμᾷ, ἐν ἀφροσύνῃ λέγω, τολμᾷ κἀγώ. Τόλμαν καὶ ἀφροσύνην λαλεῖ τὸ περὶ ἑαυτοῦ μέγα τι λέγειν, καὶ ταῦτα ἀνάγκης οὐσης, παιδεύων ἡμᾶς ἐκ περιουσίας τὸ τοιοῦτον φεῦγος. Εἰ γὰρ μετὰ τὸ πάντα ποιῆσαι, ἀχρείους δεῖ καλεῖν ἑαυτούς· οὐδεμίαν καταπειγούσης αἰτίας, τίνος ἂν εἴη συγγνώμης δέξιος ἐπαίρων τις ἑαυτὸν καὶ κομπάζων; Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Φαρισαῖος ἔπαθεν ἄπερ ἔπαθε, καὶ ἐν λιμνῇ ναυάγιον ὑπέμεινε, ὅτι τούτῳ προσέβηξε τῷ σκοπέλῳ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος μυρίαν ἀνάγκην ὄρων, ὅμως ἀναδύεται, καὶ συνεχῶς ἀναμιμνήσκει ὅτι ἀφροσύνης τὸ τοιοῦτόν ἐστι. Καὶ τότε λοιπὸν κατατολμᾷ, τὴν ἀπὸ τῆς ἀνάγκης ἀπολογία ἐπιπαλλόμενος, καὶ φησιν, Ἑβραῖοί εἰσι; κἀγώ. Ἰσραηλίται εἰσι; κἀγώ. Οὐ γὰρ ἦν πάντας τοὺς Ἑβραίους Ἰσραηλίτας ἑῖναι· ἐπεὶ καὶ Ἀρμανῖται καὶ Μωαβῖται τοῦτο ἔσαν. Διὸ ἐπήγαγεν ἐκκαθαρίων τὴν εὐγένειαν, καὶ φησι, Σπέρμα Ἀβραάμ εἰσι; κἀγώ. Διάκονοι Χριστοῦ εἰσι; παραφροσῶν λαλῶ, ὑπὲρ ἐγώ. Οὐκ ἠρκέσθη τῇ προτέρᾳ παραιτήσῃ, ἀλλὰ καὶ ἐντεῦθεν πάλιν αὐτῇ κέχρηται· Παραφροσῶν λαλῶ, ὑπὲρ ἐγώ. Κρείττων αὐτῶν ἐγώ καὶ βελτίων. Καίτοι· τὰς ἀποδείξεις εἶχε σαφεῖς τῆς ὑπεροχῆς· ἀλλ' ὅμως παραφροσύνην καὶ οὕτω τὸ

πρᾶγμα καλεῖ. Καὶ μὴν εἰ ψευδαπόστολοι ἦσαν, οὐκ ἔδει κατὰ σύγκρισιν εἰσάγειν τὴν ὑπεροχὴν, ἀλλὰ ἀνελεῖν τὸ εἶναι αὐτοὺς διακόνους. Ἀνελεῖ μὲν οὖν αὐτὸ εἰπὼν, Ψευδαπόστολοι, ἀργάται δόλοισι, μετασχηματιζόμενοι εἰς ἀποστόλους Χριστοῦ· νῦν δὲ αὐτὸ οὐ ποιεῖ οὕτως· εἰς γὰρ ἐξέτασιν ἐμελεῖν ὁ λόγος προβαίνειν. Οὐδεὶς δὲ, ἐξετάσεως οὐκ ούσης, ἀπλῶς ἀποφαίνεται, ἀλλὰ πρῶτον κατὰ σύγκρισιν θεὸς τὴν διὰ τῶν πραγμάτων ἀναίρεσιν, ἐπιδείκνυται τὴν καὶ πολὺ στεβρὰν οὔσαν. Ἄλλως δὲ, γνώμην αὐτῶν ἐκείνων τίθησιν, οὐκ αὐτοῦ ἀπόφασις, [613] λέγων, Διάκονοι Χριστοῦ εἰσι. Καὶ εἰπὼν, Ὑπὲρ ἐγώ, προάγει τὴν σύγκρισιν, καὶ δείκνυσι πῶς οὐκ ἀποφαινόμενος, ἀλλὰ τὴν διὰ τῶν πραγμάτων ἐπίδειξιν ἐπάγων, τὸν χαρακτήρα τῆς ἀποστολῆς διατηρεῖ. Καὶ ἀφελὲς τὰ σημεῖα πάντα, ἀπὸ τῶν πειρασμῶν ἀρχεται, οὕτω λέγων· Ἐν κόποις περισσοτέρως, ἐν πληγαῖς ὑπερβαλλόντως. Τοῦτο ἐκείνου μεῖζον, τὸ καὶ πληττεσθαι καὶ μαστίζεσθαι. Ἐν φυλακαῖς περισσοτέρως. Καὶ ἐνταῦθα πάλιν ἐπίτασις. Ἐν θανάτοις πολλάκις. Καθ' ἡμέραν γὰρ, φησὶν, ἀποθνήσκω. Ἐνταῦθα δὲ καὶ ἔργον· πολλάκις γὰρ εἰς κινδύνους παρεδόθη θάνατον ἔχοντας. Πεντάκις τεσσαράκοντα πυρὶ μάστιγι ἔλαβον ὑπὸ Ἰουδαίων. Διὰ τί, Παρὰ μίαν, Νόμος ἦν καλαῖος, τὸν πλεόντων τεσσαράκοντα λαθόντα, ἄτιμον εἶναι παρ' αὐτοῖς. Ἴνα οὖν μὴ ἡ τοῦ τύπτοντος ῥύμη καὶ ὀρμηὶ πλεόν ἐπενεγκοῦσα τοῦ ἀριθμοῦ, ἄτιμον ποιῆσῃ, ὤρισαν παρὰ μίαν τύπτεσθαι· ἵνα κἂν πλεονάσῃ ὁ τύπτων, μὴ ὑπὲρ τὰ τεσσαράκοντα ἐκπέσῃ, ἀλλ' εἰσω τοῦ ἀριθμοῦ τοῦ νομομισμένου μείνας, μὴ ἀτιμάσῃ τὸν τυπτόμενον. Τρις ἔβραβδίσθη, ἀπαξ ἐλιθώθη, τρις ἐναυάγησα. Καὶ τί τοῦτο πρὸς τὸ εὐαγγέλιον; Ὅτι μακρὰς ὁδοῦς

hus celebratur, offensionem incurrat : grave enim ipsi vinculum est nominis claritas. Quocirca quo pluribus notus est, eo etiam plures dominos habet, ejusque servitus crescit : ut qui dominos suos, quoquo se vertat, inspectet. Ac servus quidem, cum ab heri sui vultu remotus est, respirat ac summa libertate fruitur; hic autem ubique dominos obvios habet : omnia enim, quos in foro videt, est servus. Quod si necessitas aliqua urgeat, forum ingredi non audet, nisi famuli quoque assectentur, atque equus et omnia alia pompa parata et adornata sit, ne alioqui a dominis improbetur. Quod si sincerum aliquem amicum videat, familiares cum eo tamquam æquali sermones habere non audet : dominos enim metuit, ne ab ipsis de gloriæ suæ gradu dejiciatur. Ex quo efficitur, ut quo clarior est, eo graviore servitute opprimatur. Quod si quid molesti patiatur, eo acerbior est hæc contumelia, quo plures illius testes habet, ac præter dignitatem res ea esse videtur. Nec contumelia dumtaxat istud est, sed etiam calamitas. Nam per-

multos habet, qui una simul lætentur : ut contra cum bono aliquo fruitur, complures qui ipsi invidiant ac livore afficiantur, eumque dejicere student. Hocne igitur, dic, quæso, bonum est? hocne gloria? Minimè vero, sed ignominia, et servitus, et vincula, et quidquid grave dici possit. Quod si tibi tam expetenda ea gloria esse videtur, quæ ab hominibus profisciscitur, teque plausus ille, quo quispiam a plurimis excipitur, majorem in modum conturbat; cum eum hujusmodi plausu frui videris, cogitatione ad futuram ævum gloriamque illam transeas : et sicut irruentem feram effugere festinans, in cubiculum ingressus, fores occludis; sic tu nunc quoque ad futuram vitam arcanamque illam gloriam confuge. Sic enim et hanc calcabis, et illam facile assequeris, et vera libertate æternisque bonis fruere : quæ utinam nobis omnibus consequi detur, per gratiam et benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXV.

CAP. II. v. 21. *In quo quis audet, in insipientia dico, audeo et ego.*

1. Vide rursus quomodo refugiat, ac deprecatione et præmuntione utatur : etiamsi permulta quoque jam hujusmodi dixerit, nempe, *Utinam sustineretis medicum quid insipientiæ meæ; et rursus, Ne quis me existimet insipientem esse : sin minus, ut et insipientem accipite; et, Quod dico, non secundum Deum dico, sed ut in insipientia; et, Quoniam multi gloriantur secundum carnem, et ego gloriabor.* Atque hic rursus, *In quo quis audet, in insipientia dico, audeo et ego.* Audaciam videlicet et insipientiam appellat, magni aliquid de se prædicare, idque etiam urgente necessitate : quo nimirum nos doceat rem hujusmodi summo opere fugere. Nam cum, omnibus etiam muneribus perfuncti, inutiles tamen nos vocare debeamus (*Luc. 17. 10*) ; qua tandem is venia dignus esse queat, qui nulla necessaria causa impulsus, seipsum attollit ac jactat? Ideo Phariseus quoque ea passus est quæ passus est, atque in portu naufragium subiit, quod ad hunc scopulum ratem suam allisisset. Ob eam causam Paulus, etsi summa necessitate constrictum se conspiciens, tamen refugit, atque identidem admonet, hujusmodi rem insipientiæ nota non carere. Ac tum denique necessitatis excusationem obtendens, audet et ait, *22. Hebræi sunt? et ego. Israelitæ sunt? et ego.* Non enim Hæbræi omnes Israelitæ erant : quandoquidem et Ammonitæ et Moabitæ Hebræi erant. Ea-que de causa, ut generis nobilitatem repurgaret, subjunxit, *Semen Abraham sunt? et ego. 23. Ministri Christi sunt? ut minus sapiens dico, plus ego.* Non satis esse duxit præmuntionem antehac adhibuisse, nisi hic quoque rursus ea uteretur : *Ut minus sapiens dico, plus ego.* Ego his melior sum ac præstantior. Et quidem perspicua præstantiæ suæ argumenta habebat; nihilominus tamen insipientiæ vocabulo hanc rem appellat. Atqui, inquit, si falsi apostoli erant, præcellentia ista per comparisonem induci minime

debebat, sed prorsus hoc adini, quod ipsi ministri essent. Istud vero ipsum, inquam, sustulit, cum dixit, *Pseudapostoli, operarii dolosi, transfigurantes se in apostolos Christi* : at nunc haud ita hoc facit : ad examen quippe sermo processurus erat. Nemo porro re non examinata simpliciter sententiam pronuntiat; verum cum prius sublationem eam, quæ per res ipsas efficitur, comparisonis modo collocarit, tum deum rem eam ostendit, quæ multo plus firmitatis habeat. Alioquin sententiam ipsorum, non iudicium suum ponit, dicens, *Ministri Christi sunt.* Et addens *Plus ego*, comparisonem provehit, atque ostendit se non pronuntiantem, sed demonstrationem eam, quæ ex rebus ipsis existit, inducentem, peculiarem apostolici muneris notam retinere. Atque omissis omnibus miraculis, a tentationibus exorditur, sic loquens : *In laboribus abundantius, in plagis supra modum.* Hoc enim illo majus est : nempe cædi ac verberibus affici. *In carceribus abundantius.* Hic quoque rursus incrementum est. *In mortibus frequenter.* Quotidie enim, inquit, *mori* (*1. Cor. 15. 32*). Hic autem etiam re ipsa : persæpe siquidem in mortifera pericula coniectus sum. *A Judæis quinque quadragenas una minus accepi.* Quare, *Una minus?* Prisca lege sancitum erat, ut si quis plus quam quadraginta verberum ictus accepisset, infamis apud ipsos esset. Itaque ne verberantis impetus hunc numerum in infligenda pœna excedens, ignominia notam reo inureret, præscriptum est ab illis, ut ei qui vapularet unde quadraginta tantum plagæ iuciterentur : ut quantilibet is, qui verberaret, in cædendo acer esset, tamen quadragenarium non excederet, sed infra numerum lege constitutum subsistens, ei qui vapularet non hoc dedecus inferret. *25. Ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci.* Et quid hoc ad evangelium? Quia longas vias, et marinas obivit. *Die ac nocte in profundo maris fui.* Quidam in medio mari fuisse, quidam natavisse dicunt, quod quidem

ad similitudinem veri magis accedit. Nam illud ne admiratione quidem dignum est: neque ita positum fuisset, tanquam naufragio majus. 26. *Periculis fluminum.* Etenim flumina quoque trajicere cogebatur. *Periculis latronum, periculis in civitate, periculis in solitudine.* Ubique mihi certamina proponebantur, in locis, in regionibus, in civitatibus, in solitudinibus. *Periculis ex gentibus, periculis ex falsis fratribus.* Vide alterum belli genus. Non enim ab hostibus solum, sed etiam ab illis, qui fraternæ benevolentiae speciem præ se ferebant, petebatur, magnaue animi contentione ac prudentia opus habebat. 27. *In labore et ærumna.* Pericula labores, ac rursum labores pericula frequentia excipiebant, nec vel tantillum eum respirare sinebant. *In vigiliis multis, in fame et siti et nuditate,* 28. *præter illa quæ extrinsecus sunt.*

2. Plura prætermissa, quam enumerata sunt: imo hæc ea quidem, quæ enumerando recensuit, quanta sint, verbis explicari potest. Neque enim ea speciatim posuit, verum illa commemoravit, quorum exiguus facilisque numerus erat, ter et ter dicens, et semel: alia autem non item, quod videlicet ea sæpe pertulisset. Nec vero, quis harum rerum fructus exstiterit, refert, hoc est, quantam hominum multitudinem ad Christum converterit, sed tantum ea, quæ prædicationis causa perpressus sit; simul modestiam retinens, et illud ostendens, quod etiamsi nihil effectum fuisset, non tamen ipsi labores fructu caruissent: sic namque merces plena et cumulata est. *Instantia mea quotidiana.* Tumultus, commotiones, populorum oppugnationes, urbium impetus. Judæi etenim supra omnes eum bello lacebant, quia præ cæteris omnibus eos confundebat, maximumque furoris eorum argumentum hinc præbebat, quod tam subito ab iis ad Christum sese transtulisset. Atque ingens adversus eum bellum, tum a suis, tum ab alienis, tum ab hypocritis excitabatur; fluctusque ubique et præcipitia erant, in orbe, in desertis locis, in terra, in mari, intus, foris. Ac ne necessarius quidem cibus ipsi suppetebat, nec vel tenue indumentum; verum ille orbis terrarum pugil nudus dimicabat, ac fame oppressus decertabat: tantum aberat, ut opibus cogendis studeret. Nec ideo angebatur, sed pro his rebus certaminis præsidii gratias agebat. *Sollicitudo omnium Ecclesiarum.* Istud omnium caput est, quod animus quoque ipsius distorquebatur, atque cogitatio distrahebatur. Nam etiamsi nulla res ipsum externe impetivisset, satis tamen superque intestinum bellum erat, alijs alijs superjecti fluctus, curarum agmina, cogitationum conflictus. Nam si quispiam unius tantum domus curam gerens, ærosque et procuratores atque administratores habens, plerumque præ curarum mole ne respirare quidem potest, etiamsi nemo sit qui negotium ipsi facessat: cogita quidnam hic pertulerit, qui non unius domus, sed urbium et populorum et nationum atque adeo totius orbis curam gerebat, et pro tantis rebus, cum tot essent a quibus vexabatur, ipseque solus esset tantaque pateretur, quæque sollicitudine afficeretur, ut nullus pater pro li-

lio in pari cura versetur. Ne etenim dicas, Quid enim si sollicitus quidem erat, sed utcumque ac leviter? subjunxit quam vehemens ea cura esset, dicens. 29. *Quis infirmatur, et ego non infirmor?* Non dixit, Non mæstitiæ sum particeps; sed perinde ac si eodem ipso affectu ac morbo laborem, ita perturbor ac tumultuor. *Quis scandalizatur, et ego non uror?* Vido rursus incredibilem quamdam doloris magnitudinem, quæ quidem in hoc inflammationis vocabulo inest. Incendor, inquit, atque ardeo: quod quidem magis omnibus erat. Illa enim, quamquam aspera, tamen confestim præteribant, voluptatemque non mærescentem afferebant; hoc autem erat quod eum premebat atque in arcum redigebat, mentemque ipsius sauciabat, quod pro unoquoque infirmo, quicunque tandem is esset, tanta perpeteretur. Non enim de majoribus quidem hæc dicebat, minores autem contemnebat, verum abjectissimum etiam quemque inter necessarios reponebat. Unde etiam dicebat, *Quis infirmatur?* et, ac si ipse universa orbis Ecclesia esset, sic in unoquoque membro discruciabatur. 30. *Si gloriari oportet, in his quæ infirmitatis meæ sunt gloriabor.* Videsne quomodo nusquam ob miracula, sed ob persecutiones et tentationes gloriatur? Hoc enim, inquit, imbecillitatis est. Et multiplex bellum esse indicat. Nam et Judæi bellum ipsi inferebant, et gentiles adversus eum stabant, et falsi fratres cum eo luctabantur, et fratres infirmitate laborantes ac scandalum patientes mœrore ipsum afficiebant: undique ipsi tumultus ac perturbatio erat, a suis, ab alienis. Hæc peculiaris apostolici muneris nota est: per hæc textitur evangelium. 31. *Deus et Pater Domini Jesus scit quia non mentior.* 32. *Præpositus gentis Aræ regis custodiebat civitatem Damascenorum, volens me comprehendere.* Cur hoc loco affirmatione atque asseveratione utitur, cum nulla in re ante istud fecerit? Fortasse quia antiquius hoc erat et ignotius; illa autem ipsis quoque nota, nimirum sollicitudo Ecclesiarum, aliaque omnia. Perspice itaque quanta belli vis esset, quippe cum ideo civitatem præsidio cinctam teneret. Porro cum bellum dico, Pauli zelum dico: nam nisi acer ac vehemens exstisset, non utique tanto furore præfectum incendisset. Hæc sunt animi apostolici, tot adversa perpeti, nec tamen usquam subverti, sed forti ac generoso animo ea quæ accidunt perferre, non autem periculis obviam ire, nec in ea insilire. Vide quippe quomodo hic obsidionem effugere sustinuerit, 33. *Per murum demissus in sporta.* Quamquam enim ex hac vita discedere cupiebat, at hominum tamen salutem expetebat. Unde etiam sæpe eadem moliebatur, ut se prædicationi servaret; ac ne humanis quidem artibus, cum tempus ita postularet, uti recusabat: usque adeo prudens ac vigilans erat. Nam cum ejusmodi mala erant, quæ vitari nullo modo possent, tum gratia sola opus habebat: cum autem quædam mediocris tentatio erat, multa quoque suo ingenio excogitabat; atque hic quoque rursus Deo totum adscribens. Ac si scintilla quædam ignis, qui exstingui nequeat, in mare prolapsa, incur-

ἐπέλλετο καὶ διαπονοίους. *Νυχθήμερον ἐν τῷ βυθῷ πεποιήκα.* Οἱ μὲν ἐν μέσῳ πελάγει φασίν, οἱ δὲ, ὡς νηγόμενος· ὅπερ καὶ ἀληθέστερον εἰπεῖν. Ἐκείνῳ γε οὕτε θαύματος ἄξιον, οὐδ' ἂν ὡς τὸν ναυαγίων μείζον τέθεικε. *Κινδύνοις ποταμῶν.* Ἐναγκάζετο γὰρ καὶ διαπορθμεύειν ποταμούς. *Κινδύνοις ληστῶν, κινδύνοις ἐν πόλει, κινδύνοις ἐν ἐρημίᾳ.* Πανταχοῦ μοι τὰ ἄθλα προύκειτο, ἐν τόποις, ἐν χώραις, ἐν πόλεσιν, ἐν ἐρημίαις. *Κινδύνοις ἐξ ἐθνῶν, κινδύνοις ἐν ψευδαδέλοις.* Ὅρα ἕτερον εἶδος πολέμου. Οὐ γὰρ οἱ ἔχθροὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ ὑπεκρίνοντο τὴν ἀδελφότητα, ἔβαλλον· καὶ πολλῆς εἶδετο τῆς εὐτονιας, καὶ πολλῆς τῆς συνέσεως. Ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ. Κίνδυνοὶ πόνου, πόνου κινδύνους διεδέχοντο ἐπάλληλοι καὶ συνεχεῖς, καὶ οὐδὲ μικρὸν ἀναπνεύσασαι συνεχώρουν. Ἐν ὁδοιπορίαις πολλῶν, ἐν λιμῶν καὶ δίψῃ καὶ γυμνότητι, χωρὶς τῶν παρεκτός.

β'. Πλείονα τὰ παρλειφθέντα τῶν ἀπαριθμηθέντων· μάλλον δὲ οὐδὲ αὐτὰ τὰ ἀπαριθμηθέντα ὅσα, ἔστιν εἰπεῖν· οὐδὲ γὰρ κατ' εἶδος αὐτὰ τέθεικεν, ἀλλ' ὧν μὲν εὐληπτος ἦν ὁ ἀριθμὸς καὶ βραχύς, ἐμνήσθη τούτων, τρίς καὶ τρίς, λέγων, καὶ ἅπαξ· τῶν δὲ ἄλλων οὐκέτι οὕτω, διὰ τὸ πολλάκις ὑπομνησκόμενα. Καὶ οὐ λέγει τὰ ἐξ αὐτῶν κατορθώματα, ὅσον τοσοῦδε καὶ τοσοῦδε ἐπέστρεψεν, ἀλλ' ἃ ἔπαθε μόνον ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος· ὁμοῦ μὲν μετριάζων, ὁμοῦ δὲ δεκνὺς, ὅτι κἂν μηδὲν γένηται, ἔστι τι πλεόν πονουμένη· οὕτω γὰρ τὰ τῶν μισθῶν ἔστι πεπληρωμένα. Ἡ ἐπιστάσις μου καθ' ἡμέραν. Οἱ θόρυβοι, αἱ [614] ταραχαί, αἱ πολιορκίαι τῶν δήμων, καὶ τῶν πόλεων ἐφοδοί. Τούτῳ γὰρ μάλιστα πάντων ἐπολέμου οἱ Ἰουδαῖοι, ἐπειδὴ μάλιστα πάντων αὐτοὺς συνέχευε, καὶ μέγιστος τῆς μανίας ἐλεγχος ἦν, μεταταξάμενος ἄθρον. Καὶ πολὺς ὁ πόλεμος ἔπνευ κατ' αὐτοῦ, παρὰ τῶν οικείων, παρὰ τῶν ἄλλοτριῶν, παρὰ τῶν ὑπεκρινόμενων· καὶ πανταχοῦ κύματα καὶ κρημνοί, ἐν τῇ οἰκουμένῃ, ἐν τῇ αἰκίῃ, ἐν τῇ γῆ, ἐν τῇ θαλάσῃ, ἐξωθεν, ἔσωθεν. Καὶ οὐδὲ τῆς ἀναγκαίας ὑπόρου τροφῆς, οὐδὲ ψιλῆς περιβολῆς, ἀλλ' ὁ τῆς οἰκουμένης ἀγωνιστικῆς γυμνῆς ἠγωνίζετο, καὶ λιμῶντων ἐπίκτευε· τοσοῦτον ἀπέχευ τοῦ χρηματίζεσθαι. Καὶ οὐκ ἐδυσχέραινε, ἀλλὰ χάριτας ἦδει τοῦτων τῷ ἀγωνοθέτῃ. Ἡ μέριμνα πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν. Τοῦτο τὸ κεφάλαιον ἀπάντων, ὅτι καὶ ἡ ψυχὴ διεσπάτο, καὶ ἡ διάνοια διετέμενετο. Εἰ γὰρ καὶ μηδὲν ἐξωθεν προσέβαλεν, ἱκανὸς ὁ ἔδον πόλεμος, τὰ κύματα τὰ ἐπάλληλα, αἱ νιφάδες τῶν φροντίδων, ὁ πόλεμος τῶν λογισμῶν. Εἰ γὰρ οικίας τις μίᾳ προνοῶν, καὶ οἰκέτας ἔχων καὶ ἐπιτρόπους καὶ οἰκονόμους, οὐδὲ ἀναπνεῖ πολλάκις ὑπὸ τῶν φροντίδων, οὐδενὸς δυντος τοῦ ἐνοχλοῦντος· οὗτος ὁ οὐκ οικίας μίᾳ, ἀλλὰ καὶ πόλεων καὶ δήμων καὶ ἐθνῶν καὶ ὁλοκλήρου τῆς οἰκουμένης τὴν φροντίδα ἔχων, καὶ ὑπὲρ τηλικούτων πραγμάτων, καὶ τοσοῦτων δυντων τῶν ἐπηρεάζοντων, καὶ μόνος ὢν, καὶ τοσαῦτα πάσχων, καὶ οὕτω κηδόμενος ὡς οὐδὲ πατήρ παιδῶν, ἐνόησον τί ὑπέμενε. Ἴνα γὰρ μὴ λέγῃς, τί γὰρ εἰ ἐμερίμνα μὲν, ἐμερίμνα δὲ ἀπλῶς; ἐπήγαγε καὶ τὴν ἐπίτασιν τῆς φροντίδος, λέγων, *Τίς ἀσθενεῖ, καὶ*

οὐκ ἀσθενῶ; Οὐκ εἶπεν, Οὐ κοινωνῶ τῇ ἀθυμίᾳ· ἀλλ' ὡς ἐν αὐτῷ ὦν τῷ πάθει, ὡς ἐν αὐτῇ ὦν τῇ ἀβρωσίᾳ, οὕτω θορυβοῦμαι καὶ ταράσσομαι. *Τίς σκανδαλλίζεται, καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι;* Ὅρα πάλιν τὴν ὑπερβολὴν τῆς ὀδύνης, πῶς πάρασιν ἐν τῇ τῆς πυρώσεως προσηγορίᾳ. Ἐμπίπτωμαι, καιομαι, φησὶν· ὁ δὲ πάντων μείζον ἦν. Ἐκεῖνα μὲν γὰρ εἰ καὶ σφοδρά, ἀλλὰ καὶ παροδευέται ταχέως, καὶ τὴν ἡδονὴν εἶχεν ἀμάραντον· τοῦτο δὲ ἦν τὸ θλίβον αὐτὸν καὶ στενοχωροῦν, καὶ διατιτρώσκον αὐτοῦ τὴν διάνοιαν, τὸ καθ' ἕκαστον τῶν ἀσθενούντων τῶν αὐτὰ πάσχειν, εἰ καὶ ὅστισοῦν ἦν. Οὐδὲ γὰρ ὑπὲρ τῶν μισθῶν μὲν ἤλγει, τῶν δὲ ἐλαττόνων κατεφρόνει, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀπεβρίμμενον ἐν τοῖς ἀναγκαίοις ἐτίθετο. Διὸ καὶ ἔλεγε, *Τίς ἀσθενεῖ;* δηλῶν ὅτι ὅστις ἐάν ἦ· καὶ καθάπερ αὐτὸς ὢν ἡ Ἐκκλησία ἡ κατὰ τὴν οἰκουμένην, οὕτω καθ' ἕκαστον ὠδυνᾷτο μέλος. *Εἰ καυχᾶσθαι δεῖ, τὰ τῆς ἀσθενείας μου καυχῆσομαι.* Ὅρξεν ὅτι οὐδαμοῦ ἀπὸ σημείων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν διωγμῶν καυχᾶται, καὶ τῶν πειρασμῶν; Τοῦτο γὰρ, φησὶν, ἀσθενείας. Καὶ ποικίλον τὸν πόλεμον δείκνυσιν. Καὶ γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι [615] αὐτὸν ἐπολέμου, καὶ τὰ ἔθνη πρὸς αὐτὸν ἴστατο, καὶ οἱ ψευδάδελφοὶ αὐτῷ ἐπίκτευσον, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτὸν ἐλύπουν ἀσθενούντες καὶ σκανδαλιζόμενοι· πάντοθεν αὐτῷ θόρυβος καὶ ταραχὴ, ἀπὸ τῶν οικείων, ἀπὸ τῶν ἄλλοτριῶν. Οὗτος ἀποστολικὸς χαρακτήρ· διὰ τούτων ὑφαίνεται Ἐυαγγέλιον. Ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ οἶδεν, ὅτι οὐ ψεύδομαι. Ὁ ἐθνάρχης Ἀρέτα τοῦ βασιλέως ἐφρούρει τὴν Δαμασκηνῶν πόλιν, κιάσαι με θέλων. Τί δήποτε ἐνταῦθα διαβδαιούται καὶ πιστούται, ἐπ' οὐδενὸς τῶν προτέρων τοῦτο ποιήσας; Ὅτι ἴσως τοῦτο ἀρχαιότερον ἦν καὶ ἀδηλότερον· ἐκεῖνα δὲ καὶ αὐτοῖς γινώριμα, ἡ μέριμνα τῶν Ἐκκλησιῶν, καὶ τὰ ἄλλα πάντα. Θέα τοίνυν τὸν πόλεμον ὅσος, εἰ γε δι' αὐτὸν τὴν πόλιν ἐφρούρει. Ὅταν δὲ τὸν πόλεμον εἶπω, τὸν ζῆλον λέγω τοῦ Παύλου· εἰ γὰρ μὴ σφοδρὸς ἔπνευ, οὐκ ἂν εἰς τοσαύτην ἀνήψε τὸν ἐθνάρχην μανίαν. Ταῦτα ψυχῆς ἀποστολικῆς, τὸ πάσχειν τοσαῦτα, καὶ κηδαμοῦ περιτρέπεσθαι, ἀλλὰ φέρειν γενναίως τὰ ἐμπίπτοντα, καὶ μὴ ὁμῶς χωρεῖν τοῖς κινδύνοις μηδὲ ἐπιπηδῆν. Ὅρα γοῦν ἐνταῦθα πῶς ἠνέσχετο διαφυγεῖν τὴν πολιορκίαν, διὰ θυρίδος χαλασθεῖς ἐν σαργίῳ. Εἰ γὰρ καὶ ἐπεθύμει τῆς ἐντεῦθεν ἀποδημίας, ἀλλ' ὁμῶς καὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων ἡρα σωτηρίας. Διὸ πολλάκις καὶ τοιαῦτα ἐμχανᾶτο, τερῶν ἑαυτὸν τῷ κηρύγματι· καὶ οὐ παρηγεῖτο οὐδὲ ἀνθρωπίνους χρῆσασθαι μηχανήμασιν, ἤνικα ἀπῆτει καίρος· οὕτως ἦν νήφων καὶ ἐγρηγορώς. Ἐνθα μὲν γὰρ ἄφικτα ἦν κακά, τῆς χάριτος ἔδει μόνος· ἔνθα δὲ σύμμετρος ὁ πειρασμός, πολλὰ καὶ οἰκοθεν ἐπινοεῖ· καὶ ἐνταῦθα πάλιν τῷ Θεῷ τὸ πᾶν λογίζομενος. Καὶ καθάπερ τις^b σπινθήρ πυρὸς ἀσδέστου εἰς πέλαγος ἐμπυρῶν, κυμάτων πολλῶν ἐπιόντων βαπτίζοιτο, καὶ πάλιν ἀνέρχεται λαμπρός· οὕτω δὴ καὶ ὁ μακάριος Παῦλος, νῦν μὲν

^a *Legebatur* ἔλεγε.

^b *Lege* καὶ καθάπερ εἰ, inquit Dunsæus.

ἐχόνοντο κινδυνεύων, ἃ νῦν δὲ αὐτοὺς διαδύς, φαι-
 λρότερος ἀνῆι, τῷ πάσχειν κακῶς περιγινομένοις.

γ'. Αὕτη γὰρ ἡ λαμπρὰ νίκη, τοῦτο τῆς Ἐκκλησίας
 τὴ τροπαιον, οὕτως ὁ διάβολος βάλλεται, πασχόντων
 ἡμῶν κακῶς. Ἡμῶν γὰρ πασχόντων ἀλίσκεται, καὶ
 πάσχει κακῶς, ὅταν ἡμᾶς ποιεῖν βούλεται. Ὅπερ
 καὶ ἐπὶ Παύλου συνέβαινε· καὶ ὅσοι μείζον ἐπήγε
 τοὺς κινδύνους, τοσοῦτῳ μᾶλλον ἤτῃτο. Οὐδὲ γὰρ
 ἐν εἶδος κατεσκεύαζε πειρασμῶν, ἀλλὰ ποικίλον καὶ
 διάφορον. Τὰ μὲν γὰρ πόνον εἶχε, τὰ δὲ ἀθυμίαν,
 τὰ δὲ φόβον, τὰ δὲ ὀδύνην, τὰ δὲ φροντίδα, τὰ δὲ
 αἰσχύνην, τὰ δὲ πάντα ὁμοῦ· ἀλλ' ὁμοῦ ἐν πᾶσιν
 ἐκράτει. Καὶ καθάπερ στρατιώτης εἰς τὴν οἰκουμέ-
 νην πολεμοῦσαν ἔχων ἄπασαν, ἐν μέσσοις στρέφοιτο
 τοῖς τάγμασι τῶν πολεμίων, καὶ μηδὲν πάσχει δει-
 νόν· οὕτω καὶ ὁ Παῦλος· μόνος ἐν βαρβάροις, ἐν Ἑλ-
 λησι, πανταχοῦ γῆς, πανταχοῦ θαλάσσης φαινόμενος,
 ἀχειρώτος ἔμενε. Καὶ ὡς περ τις σπινθήρ εἰς καλά-
 μην καὶ χόρτον ἐμπίπτων, [616] πρὸς τὴν ἑαυτοῦ
 φύσιν μετατίθησι τὰ καιόμενα· οὕτω καὶ οὗτος
 ἔπασιν ἐπιών, πάντας μεθίστα πρὸς τὴν ἀλήθειαν,
 γειμάρβρου δίκην πάντα ἐπιών, καὶ ἀνατρέπων τὰ
 κωλύματα. Καὶ καθάπερ τις ἀθλητὴς αὐτὸς παλαίω-
 ν, τρέχων, πυκτεύων, ἢ στρατιώτης τεμπομαχῶν, πε-
 ζομαχῶν, ναυμαχῶν· οὕτω πᾶν εἶδος μετῆι μάχης,
 καὶ πῦρ ἐνέπνει, καὶ πᾶσιν ἀπρόσιτος ἦν· ἐνὶ σώ-
 ματι καταλαμβάνων τὴν οἰκουμένην, μιᾶ γλώττῃ
 πάντας τρεπόμενος. Οὐχ οὕτως αἱ πολλὰ σάλπιγγες
 ἐνέπιπτον τοῖς λίθοις τῆς τῶν Ἰερικουντίων πόλεως,
 καὶ καθήρουν αὐτοὺς, ὡς ἡ τούτου φωνὴ ἤχουσα τὰ
 ὀχυρώματα τὰ διαβολικά καὶ ῥίπτει χαμαί, καὶ τοὺς
 ἐναντίους πρὸς αὐτὸν μεθίστησι. Καὶ ἡνίκα συνέλε-
 ξεν αἰχμαλώτων πλήθος, αὐτοὺς τοῦτους ὀπίσσει,
 οἰκίον στρατόπεδον πάλιν ἐποιεῖ, καὶ δι' αὐτῶν
 ἐκράτει θαυμαστῶς. Αὐτὸς τὸν Γολιάθ καταφέρει
 ἀπὸ λίθου μόνον ἐνός· ἀλλ' εἰ τὰ Παύλου κατορθώ-
 ματα ἐξετάσεις, παιδὸς ἔργον ἐκεῖνον, καὶ ὅσον ποι-
 μένος καὶ στρατηγὸς τὸ μέσον, τοσοῦτον ὄψει τὸ διά-
 φορον. Οὗτος γὰρ οὐ λίθον ῥίπτων κατέφερε τὸν Γο-
 λιιάθ, ἀλλὰ φεγγόμενος μόνον ἄπασαν τοῦ διαδόλου
 κατέλυε τὴν φάλαγγα ^b· καὶ καθάπερ λέων βρυχό-
 μενος, καὶ φλόγα ἀπὸ τῆς γλώττης ἀφίει, οὕτω πᾶ-
 σιν ἀφόρητος, καὶ πανταχοῦ μετεπήδα συνεχῶς,
 ἔδραμεν ἐπὶ τούτους, ἤλθεν ἐπ' ἐκεῖνους, μετέστη
 πρὸς τούτους, ἀπεπήδησε πρὸς ἐτέρους, ἀνέμου ταχύ-
 τρον ἐπιών, καὶ καθάπερ μίαν οἰκίαν, ἢ πλοῖον ἐν,
 τὴν οἰκουμένην ἄπασαν κυθερῶν, τοὺς μὲν βαπτίζο-
 μένους ἀνέλκων, τοὺς δὲ ἰλιγγιώντας στηριζῶν, τοῖς
 ναύταις παρακελεύόμενος, ἐπὶ τῶν αὐχένων καθήμε-
 νος, τὴν πρῶραν περισκοπῶν, σχοινία τείνων, κώπην
 μεταχειρίζων, ἰστὸν ἔλκων, πρὸς τὸν οὐρανὸν βλέπων,
 πάντα αὐτὸς ὢν, καὶ ναύτης, καὶ κυβερνήτης, καὶ
 πρωρεὺς, καὶ ἰστίον, καὶ πλοῖον, καὶ πάντα πάσχων,
 ἵνα τὰ ἐτέρων λύση κακὰ. Βλέπει δὲ Ἰπέστη ναυά-

γιον, ἵνα τὸ ναυάγιον παύσῃ τῆς οἰκουμένης· νυχθ-
 ἡμερον ἐν τῷ βυθῷ πεποιήκεν, ἵνα τοῦ βυθοῦ τῆς
 πλάνης ἀνιμήσῃται· ἐν κόπῳ γέγονεν, ἵνα τοὺς κο-
 πιῶντας ἀναπαύσῃ· πληγὰς ὑπέμεινε, ἵνα τοὺς ὑπὸ
 τοῦ διαδόλου πληγέντας ἰάσῃται· ἐν φυλακαῖς δι-
 ἔτριψεν, ἵνα τοὺς ἐν φυλακῇ καὶ σκότῳ καθημένους
 εἰς φῶς ἐξαγάγῃ· ἐν θανάτῳ πολλὰκις, ἵνα θανάτων
 ἀπαλλάξῃ χαλεπῶν· πεντάκις τεσσαράκοντα παρὰ
 μίαν ἔλαβεν, ἵνα αὐτοὺς τοὺς ταῦτα ποιούντας ἔλευ-
 θερώσῃ τῆς τοῦ διαδόλου μάστιγος· ἐρράδισθη, ἵνα
 ὑπὸ τὴν ῥάβδον καὶ τὴν βακτηρίαν ἀγάγῃ τοῦ Χρι-
 στοῦ· ἐλιθάσθη, ἵνα ἀπαλλάξῃ τῶν ἀναισθητῶν
 λίθων· ἐν ἔρημῇ γέγονεν, ἵνα τῆς ἔρημίας ἐξέλθῃται·
 ἐν ὀδοιπορίαις, ἵνα στήσῃ πλανωμένων, καὶ τὴν εἰς
 τὸν οὐρανὸν φέρουσαν ὄδον ἀνοίξῃ· ἐν πόλεσιν ἐκιν-
 δύνευσεν, ἵνα τὴν ἄνω πόλιν ὑποδείξῃ· ἐν λιμῷ καὶ
 δίψει, ἵνα ἀφέλῃται τοῦ χαλεπωτέρου λιμοῦ· ἐν
 γυμνότητι, ἵνα ἀσχημονοῦντας ἐνδύσῃ τὴν στολὴν
 τοῦ Χριστοῦ· ἐν [617] ἐπιστάσει δόλου, ἵνα τῆς
 περιστάσεως τῶν δαιμόνων ἀπαγάγῃ· ἐπυρῶθη, ἵνα
 σβέσῃ τὰ πεπυρωμένα βέλη τοῦ διαδόλου· διὰ θυρί-
 δος ἀπὸ τείχους ἐγαλάσθη, ἵνα κάτωθεν ἄνω δια-
 πέμψῃ τοὺς ἐρρίμμενους χαμαί. Ἐτι οὖν φθεγγό-
 μεθα, οὐδὲ εἰδότες ἄπερ ἔπαθε Παῦλος; ἔτι χρῆ-
 μάτων μνησθησόμεθα; ἔτι γυναικὸς καὶ πόλεως καὶ
 ἐλευθερίας, ἐκεῖνον αὐτῆς τῆς ζωῆς μυριάκις κα-
 ταφρονούντα ἰδόντες; Ὁ μάρτυς ἄπαξ ἀποθνήσκει· ὁ
 δὲ μακάριος ἐκεῖνος ἐνὶ σώματι καὶ μιᾶ ψυχῇ τοσοῦ-
 τους κινδύνους ὑπέμεινε, ὅσοι καὶ ἀδαμάντινον ἱκα-
 νοὶ θορυθῆσαι ψυχὴν· καὶ ἄπερ ἅπαντες ἐν τοσοῦ-
 τοῖς σώμασιν οἱ ἄγιοι ἔπαθον, ταῦτα αὐτὸς ἐν ἐνὶ
 πάντα ἤνεγκε· καὶ καθάπερ εἰς στάδιον τὴν οἰκου-
 μένην εἰσελθὼν, καὶ πρὸς πάντας ἀποδυσάμενος,
 οὕτως ἵστατο γενναίως. Καὶ γὰρ ἤδει τοὺς πυκτεύον-
 τας αὐτῷ δαίμονας. Διὸ καὶ λαμπρὸς εὐθέως ἐκ
 προομίτων ἐφάνη· ἐξ αὐτῆς τῆς βαλθίδος καὶ μύ-
 ρου ὁμοῖος διέμεινε· μᾶλλον δὲ καὶ ἐπέτεινε τὸν
 διωγμὸν, ἐγγὺς τοῦ βραβεῖου γενόμενος. Καὶ τὸ δὴ
 θαυμαστὸν, ὅτι τοσαῦτα πάσχων καὶ ποιῶν, σφόδρα
 μετριάζειν ἤδει. Καὶ γὰρ εἰς ἀνάγκην ἐμπεσὼν τῆς
 διηγῆσεως τῶν οἰκείων κατορθωμάτων, ταχέως
 ἅπαντα παρέδραμε· καίτοι γε μυρίας βιβλούς ἐν-
 ἐπλησεν ἂν, εἰ τῶν εἰρημένων ἕκαστον ἐξαπλώσαι
 ἤθούλετο, καὶ τὰς Ἐκκλησίας εἶπεν ἅς ἡμερῆμα,
 εἰ τὰς φυλακὰς καὶ τὰ ἐν αὐταῖς κατορθώματα, εἰ
 τῶν ἄλλων καθ' ἑκάστην τὴν περιστάσει, τὰς ἐφ-
 ὄδους. Ἄλλ' οὐκ ἠθέλησε. Ταῦτ' οὖν καὶ ἡμεῖς εἰδότες,
 καὶ μετριάζωμεν μάθωμεν, καὶ μηδέποτε ἐν πλοῦτι
 καυχᾶσθαι, μηδὲ ἐν τοῖς ἄλλοις βιωτικοῖς, ἀλλ' ἐπὶ
 ταῖς ὕβρεσι ταῖς διὰ τὸν Χριστὸν, καὶ ἐπὶ ταῦταις,
 ὅταν ἀνάγκη γένῃται· ὡς εἰ μηδὲν εἶη τὸ κατεπίγειον,
 μηδὲ τούτων μνημονεύωμεν, ἵνα μὴ ἐπαυρόμεθα,
 ἀλλὰ ἀμαρτημάτων μόνων. Οὕτω γὰρ ἀπαλλαγῆ-
 σόμεθα αὐτῶν ῥαδίως, καὶ τὸν Θεὸν ἴδωμεν ἔξομεν,
 καὶ τῆς μελλούσης ἐπιτευξόμεθα ζωῆς· ἥς γίνονται
 πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ
 Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ
 ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι· δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ
 ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^a Intellige κινδύνους, quod in κινδυνεύων implicite con-
 tinetur.

^b Sic legit interpres Latinus, et sic haud dubie legen-
 dum. Editi, τὴν φλόγα.

santibus multis fluctibus, demergatur rursusque splendida emergat: ita quoque beatus Paulus nunc quidem periculis obruebatur, nunc vero ex ipsis emerens splendidior ascendebat, eo ipso, quod vexabatur, victoriam referens.

3. *Pauli egregia facinora.* — Hæc enim luculenta victoria est, hoc Ecclesiæ tropæum: sic diabolus profligatur, dum nos male mulctamur. Nobis enim perpetientibus, capitur ille, ac male mulctatur, dum nos malis afficere studet. Id quod in Paulo quoque usu veniebat: quo enim majora pericula illi diabolus creabat, eo magis vincebatur. Neque unum tentationis genus, sed varia ac multiplicia comparabat. Alia enim laborem, alia mœrorem, alia metum, alia dolorem, alia curam, alia infamiam, alia hæc cuncta simul afferebant: et tamen in omnibus superabat. Ac quemadmodum si miles unus, ab universo terrarum orbe bello impetitus, inter medios hostium cuneos versetur, nec quidquam adversi patiatur: sic etiam Paulus solus inter barbaros, inter Græcos, ubique terrarum atque in omnibus maris partibus apparens, invictus manebat. Atque ut scintilla aliqua in stipulam ac sœnum incidens, in naturam suam vertit ea quæ uruntur: ita hic quoque invadens, omnes ad veritatem traducebat, torrentis instar omnia peragrans, atque obstacula subruens. Ac velut unus et idem athleta luctans, currens et pugnis certans, aut ut miles muros oppugnans, pedestrem vel navalem pugnam iniens: sic omne certaminis genus obibat, ignemque spirabat, atque ita se comparabat, ut nemo ad eum accedere posset: uno corpore terram universam comprehendebat, una lingua omnes fugabat. Non ita multæ illæ turbæ in Jerichuntinæ urbis muros incidebant (*Jos. 6. 20*), eosque solo æquabant, ut vox ejus resonans diabolica præsidia prosternebat, atque hostes ad suas partes traducebat. At postquam ingentem captivorum copiam collegisset, armisque eos induisset, exercitum suum rursus effliciebat, ac per eum eximias palmas obtinebat. David uno tantum lapidis jactu Goliath dejecit (*1. Reg. 17*): at si egregia Pauli facinora expendas, pueri facinus illud invenietur; quantumque inter pastorem et belli ducem interest, tantum inter utrumque discriminis esse conspicies. Illic enim non lapidis jactu Goliath prosternebat, verum sola voce totam diaboli phalangem opprimebat; atque ut leo rugiens, ignemque e lingua emittens, sic ipse a nemine sustineri poterat, assidueque quoquo gentium transiliebat, ad hos currebat, ad illos se conferebat; ad hos migrabat, ad alios transibat, vento celerius procurrens, atque, instar unius domus aut navis, universum terrarum orbem gubernans, eos qui demergebantur retrahens, vertigine laborantes fulciens, nautas exhortans, ad puppim sedens, proram circumspectans, funes tendens, remum tractans, velum trahens, in cælum oculos conjiciens, omnia ipse munera obiens, nautæ, gubernatoris, prorætæ, veli, navis: quidlibet patiens, ut aliorum mala solveret. Sic autem consideres velim: naufragium subiit, ut orbis terrarum naufragium sedaret: noctem et diem in imis maris

gurgitibus egit, ut homines ex erroris profundo extraheret: in labore versatus est, ut laborantes recrearet: plagas sustinuit, ut iis, quibus diabolus vulnera intulerat, mederetur: in carcere commoratus est, ut eos, qui in vinculis ac tenebris sedebant, in lucem educeret: in mortibus frequenter, ut acerbis mortibus liberaret: quinquies quadragenas una minus accepit, ut eos, qui hæc perpetrabant, a diaboli verberibus eximeret: virgis cæsus est, ut sub Christi virgam et baculum adduceret: lapidibus impetitus est, ut a lapidibus sensus expertibus removeret: in solitudine fuit, ut a solitudine extraheret: in itineribus, ut errantes reprimeret, viamque in cælum ferentem aperiret: in urbis periclitatus est, ut supernam civitatem ostenderet: in fame et siti, ut a graviore fame vindicaret: in nuditate, ut indecore se gerentes Christi stola convestiret: in vulgi incursione, ut a dæmonum impetu ac molestia abduceret: ustus est, ut ignita diaboli tela exstingeret: per fenestram e muro demissus est, ut humi stratos e terra in altum transmitteret. Adhuc igitur loquimur, cum ne ea quidem sciamus, quæ Paulus perpessus sit? adhuc pecuniarum, adhuc uxoris et civitatis et libertatis mentionem faciemus, cum illum etiam vitam ipsam milles aspernari videamus? Martyr semel moritur; at beatus ille vir in uno corpore atque una anima tot pericula tanque gravia sustinuit, ut vel adamantinum pectus turbare possent: ac, quæ sancti omnes in tot corporibus pertulerunt, ea hic universa in uno tulit: atque in universum orbem, tamquam in stadium ingressus, et contra omnes concertans, ita fortiter stabat. Norat enim dæmones, qui adversus eum decertabant. Unde etiam ab ipsis statim initiis virtus ejus enituit; atque ab ipsis carceribus ad metam usque idem semper sive similis permansit: imo etiam, cum a palma jam non longe abesset, persecutionem augebat. Quodque mirabile est, tot tantaque, tum patiens tum faciens, summam modestiam retinere norat. Nam cum in eam necessitatem incidisset, ut, quæ recte et cum virtute gesserat, narranda ipsi essent, celeriter omnia percurrit. Atqui sexcenta volumina implevisset, si singula quæ dixit amplificare voluisset, si Ecclesias, quarum sollicitudinem gerebat, enumerasset, si carceres, et ea quæ in ipsis præstitit; si aliarum rerum ærumnas, si aliorum in se impetus exposuisset; sed noluit. Hæc igitur cum nobis explorata sint, modestiam colere discamus, nec unquam in opibus aut in aliis sæcularibus gloriari; verum in contumeliis, quas Christi causa accepimus, in iisque tum denique, cum necessitas id postulaverit. Quod si nihil sit quod urgeat, ne harum quidem rerum mentionem faciamus, ne animis efframur, verum peccatorum dimittat. Sic enim his facile liberabimur, Deumque propitium habebimus, ac vitam æternam consequemur: quam utinam nobis omnibus nancisci deitur, per gratiam et benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXVI.

CAP. 12. v. 1. *Gloriari quidem non expedit mihi. Veniam autem ad visiones et revelationes Domini.*

1. Quidnam hoc sibi vult? qui tot ac tanta dixit, his verbis utitur, *Gloriari non expedit mihi*, ac si nihil dixisset? Non hoc ait, quasi nihil dixisset, sed quia ad alterum gloriationis genus migraturus est; quod etsi non tantam mercedem habet, tamen illustriorem cum plerisque ostendere videtur, non autem iis, qui rem diligenter perpendant. Idcirco ait, *Gloriari quidem non expedit mihi*. Magnæ enim jactationes erant illæ, quas ante enumeravit, quæ ex tentationibus proficiscebantur. Habet autem nunc alia quæ dicat, revelationes atque arcana mysteria. Cur autem dicit, *Non expedit mihi*? Ne me, inquit, hujusmodi commemoratio in arrogantiam extollat. Quid ais? an ea nescis, etiamsi non dixeris? At non aequè animus noster attollitur, cum nos ea scimus, et cum ad alios efferimus. Neque enim recte factorum natura arrogantiam afferre consuevit, sed vulgi testimonium atque cognitio. Ideo ait, *Non expedit mihi*: ac ne majorem auditorum animis de me cogitationem immitterem. Etenim pseudapostoli ea, quibus carebant, de seipsis prædicabant; hic contra ea etiam, quæ ipsi insunt, occultat: Idque cum tanta ipsi necessitas incumbat: atque, *Non expedit mihi*: ut omnes doceat hanc rem omnino fugere. Neque enim istud fructum ullum, sed potius detrimentum habet, nisi utilis quædam ac necessaria occasio sit, quæ ad id impellat. Postquam itaque pericula, tentationes, insidias, mœrores ac naufragia commemoravit, ad alterum gloriationis genus se confert, dicens: 2. *Scio hominem ante quatuordecim annos (sive in corpore nescio, sive extra corpus nescio: Deus scit) raptum hujusmodi usque ad tertium cælum. 3. 4. Et scio quoniam raptus est in paradysum (sive in corpore, sive extra corpus, nescio), et audivit arcana verba quæ non licet homini loqui. 5. Pro hujusmodi ergo gloriabor: pro me autem non gloriabor.* Magna certe hæc revelatio est: nec tamen hæc sola fuit, sed aliæ complures; verum ipse unam ex multis ponit. Nam quod multæ essent, audi quid dicat: *Ne magnitudo revelationum extollat me.* Atqui, dixerit aliquis, si eas occultare cupiebat, omnino nec significationem ullam obscuram dare, nec quidquam ejusmodi dicere debebat; sin autem dicere volebat, aperte proferendæ erant. Cur ergo nec perspicue eas exposuit, nec omnino reticuit? Ut hinc quoque ostendat, invitum se ac repugnantem ad id accedere. Ideo etiam quatuordecim annorum tempus posuit. Neque enim frustra hujus temporis mentionem fecit, sed ut demonstret, quod qui tot annos tacitum id tenuerat, non id nunc enuntiasset, nisi summa eum necessitas impulisset, verum æque tacuisset, nisi fratres pereuntes vidisset. Quod si ab ipsis primordiis talis erat Paulus, ut ejusmodi revelatione dignus haberetur, cum nondum tot ac tantis præclare gestis

ornatus esset: cogita, quæso, quantum vir in quatuordecim annis evaserit. Ac vide quomodo hic quoque modeste se gerat, cum quadam narrat, quædam autem se ignorare constet. Se raptum fuisse dicit; si in corpore, si extra corpus, se nescire profitetur. Et quidem sufficiebat, cum raptum dixisset, tacere: at nunc pro sua modestia hoc quoque adjungit. Quid igitur? itane mens et anima rapta est, ut corpus mortuum manserit? an corpus quoque raptum est? Id vero dicere non licet. Nam cum Paulus ipse, qui raptus est, et cui tot ac tantis arcanis frui contigit, id ignoraverit, multo sane magis hoc nobis ignotum est. Nam id quidem sciebat, quod in paradiso esset et quod in tertio cælo, at modum haud perspicue norat. Atque etiam aliunde, quam a fastu alienus esset, considera. Etenim cum de Damascenorum civitate verba faceret, fidem sermoni suo adstruit; hic autem non perinde: nec enim hoc admodum confirmare volebat, sed tantum dicere ac tacite significare. Ac proinde hæc verba subjicit, *Pro hujusmodi gloriabor.* Quibus verbis non indicabat, alium fuisse qui raptus fuerat, verum ut licebat et quantum fas erat, diceret, et de se aperte loqui vitaret, sic orationem conformavit. Num etiam aliqui consentaneum fuisset, cum de se verba faceret, alium in medium proferre? Cur ergo sic rem composuit? Non idem erat dicere, Raptus sum, et, Scio hominem raptum; nec, Glorior pro me ipso, et, Pro hujusmodi gloriabor. Quod si quis dixerit, Quomodo fieri poterat, ut sine corpore raperetur? vicissim ex eo quæram, Quo pacto fieri poterat, ut cum corpore raperetur? etenim hoc si ratiociniis expendas, nec fidei concedas, difficilius quam illud explicari potest. Cur autem raptus est? Mea quidem sententia, ne reliquis apostolis inferior videretur. Nam quia illi cum Christo consuetudinem habuerant, ille vero minime; idcirco eum, ut gloriam ipsi conciliaret, in paradysum rapuit. Siquidem ingens hujus loci nomen erat, atque ubique celebrabatur.

2. Quocirca etiam Christus dicebat: *Hodie mecum eris in paradiso (Luc. 23. 43).* *Pro hujusmodi gloriabor.* Quid ita? si enim alius raptus est, quid tu gloriaris? Ex quo illud intelligi datur, eum de seipso hæc prædicasse. Quod si subjunxit, *Pro me ipso autem non gloriabor*, nihil aliud his verbis significat, quam quod nulla urgente necessitate nihil hujusmodi leviter dicturus sit: aut certe, ut rursus quod dixerat, quantum fieri poterat, adumbraret. Nam quod de seipso tota esset oratio, ex iis quæ sequuntur liquet: subjunxit enim, 6. *Si autem etiam voluero gloriari, non ero insipiens: veritatem enim dicam.* Cur ergo prius dicebas, *Utinam sustineretis modicum quid insipientiæ meæ*; et, *Quod dico non secundum Dominum dico, sed ut in insipientia (2. Cor. 11. 1. 17);* hic autem, *Si autem etiam voluero gloriari, non ero insipiens?* Hoc non gloriationis ratione dicit, sed mendacii: nam si gloriari insipien-

ΟΜΙΛΙΑ ΚΓ'.

Καυχᾶσθαι δὴ οὐ συμφέρει μοι. Ἐλεύσομαι γὰρ εἰς ὀπτασίας καὶ ἀποκαλύψεις Κυρίου.

α'. Τί τοῦτο; ὁ τοσαῦτα εἰπὼν, φησὶ, *Καυχᾶσθαι δὴ οὐ συμφέρει μοι*, φησὶν, ὡς οὐδὲν εἰρηκῶς; Οὐχ ὡς οὐδὲν εἰρηκῶς, ἀλλ' ἐπειδὴ μέλλει μεταβαίνειν εἰς ἕτερον εἶδος καυχήσεως, ὃ μισθὸν μὲν οὐκ ἔχει τοσοῦτον, λαμπρότερον δὲ δοκεῖ δεκνύναι τοῖς πολλοῖς, οὐ τοῖς ἀκριβῶς; ἐξετάζουσι· φησὶ, *Καυχᾶσθαι δὴ οὐ συμφέρει μοι*. Τὰ γὰρ μεγάλα καυχήματα ταῦτα, [618] ἄπερ ἀπηριθμήσατο, τὰ τῶν πειρασμῶν· ἔχει δὲ καὶ ἕτερα λέγειν, τὰ τῶν ἀποκαλύψεων, τὰ τῶν ἀπορρήτων μυστηρίων. Καὶ τίνος ἔνεκέν φησιν, *Οὐ συμφέρει μοι*; "Ἴνα μὴ με εἰς ἀπνοίαν ἐπάρῃ, φησὶ. Τί λέγεις; ἂν γὰρ μὴ εἴπῃς αὐτὰ, οὐκ οἶδας αὐτὰ; Ἄλλ' οὐχ ὁμοίως ἐπαυρόμεθα αὐτοὶ εἰδότες αὐτὰ, καὶ εἰς ἄλλους ἐκφέροντες. Οὐ γὰρ ἡ τῶν κατορθωμάτων φύσις ἐπαίρειν εἰσθεν, ἀλλ' ἡ τῶν πολλῶν μαρτυρία καὶ γνῶσις. Διὰ τοῦτο οὖν φησιν, *Οὐ συμφέρει μοι*, καὶ ἵνα μὴ μεζύονα ἐνθῶ περιέμοι ἔνοϊαν τοῖς ἀκούουσιν. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ οἱ ψευδαπόστολοι καὶ τὰ οὐκ ὄντα περὶ ἑαυτῶν ἔλεγον· οὗτος δὲ καὶ τὰ ὄντα ἀποκρύπτεται, καὶ ταῦτα ἀνάγκης τοσαύτης ἐπιχειμένης· καὶ φησιν, *Οὐ συμφέρει μοι*, παιδεύων ἅπαντας ἐκ πολλῆς περιουσίας τὸ τοιοῦτον φεύγειν. Οὐδὲν γὰρ ἔχει τὸ πρᾶγμα κέρδος, ἀλλὰ καὶ βλάβην, πλὴν ἂν μὴ ἀναγκαῖα τις ἢ πρόφασις καὶ ὠφέλιμος ἢ εἰς τοῦτο ἐνάγουσα. Εἰπὼν τοίνυν τοὺς κινδύνους, τοὺς πειρασμούς, τὰς ἐπιβουλὰς, τὰς ἀθυμίας, τὰ ναυάγια, ἐφ' ἕτερον μεθίσταται καυχήσεως εἶδος, λέγων· *Οἶδα ἄνθρωπον πρὸ ἐτῶν δεκατεσσάρων (εἶτε ἐν σώματι, οὐκ οἶδα· εἶτε ἐκτὸς τοῦ σώματος, οὐκ οἶδα· ὁ θεὸς οἶδεν) ἀρπαγέντα τὸν τοιοῦτον ἕως τρίτου οὐρανοῦ. Καὶ οἶδα ὅτι ἡρπάγη εἰς τὸν παράδεισον (εἶτε ἐν σώματι, οὐκ οἶδα· εἶτε ἐκτὸς τοῦ σώματος, οὐκ οἶδα), καὶ ἤκουσεν ἄρρητου ῥήματα, ἃ οὐκ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι. Ἵπὲρ τοῦ τοιοῦτου καυχῆσομαι· ὑπὲρ δὲ ἔμμαντοῦ οὐ καυχῆσομαι*. Μεγάλῃ μὲν αὕτη ἡ ἀποκάλυψις. Οὐκ αὕτη δὲ γέγονε μόνη, ἀλλὰ καὶ ἕτεραι πλείους· αὐτῆς δὲ μίαν ἐκ πολλῶν τίθησιν. Ὅτι γὰρ πολλὰ ἦσαν, ἀκουσον τί φησὶ· *Τῇ ὑπερβολῇ τῶν ἀποκαλύψεων, ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι*. Καὶ μὴν εἴποι τις ἂν, εἰ κρύψαι ἤθελε, παντελῶς ἔδει μὴ δοῦναι ἀνιγγμα, μὴδὲ εἰπεῖν τι τοιοῦτον· εἰ δὲ εἰπεῖν ἤθελε, σαφῶς εἰπεῖν. Τίνος οὖν ἔνεκεν οὐτε σαφῶς εἶπεν, οὐτε ἐσίγησεν; "Ἴνα κἀνταῦθα δεῖξῃ, ὅτι ἄκων ἐπὶ τὸ πρᾶγμα ἔρχεται. Διὰ τοῦτο καὶ τὸν χρόνον ἔθηκε τῶν δεκατεσσάρων ἐτῶν. Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς αὐτοῦ μέμνηται, ἀλλὰ δεικνύς ὅτι οὐκ ἂν ὁ τοσοῦτον καρτερήσας χρόνον, νῦν ἂν ἐξεῖπεν, εἰ μὴ πολλὴ ἦν ἡ ἀνάγκη, ἀλλ' ὁμως

ἐσίγησεν ἂν, εἰ μὴ τοὺς ἀδελφοὺς ἀπολλυμένους ἑώρα. Εἰ δὲ ἐκ προοιμίῶν τοιοῦτο; ἦν ὁ Παῦλος, ὥστε τοιαύτης καταξίωθῆναι ἀποκαλύψεως, ὅτε οὐπω τοιαῦτα κατορθώματα εἶχεν· ἐνόησον ἡλικός ἐν τεσσαρσεκαίδεκα ἔτεσι γέγονεν. Ὅρα δὲ πῶς καὶ ἐν αὐτῷ τοῦτι μετριάξει τῷ τὰ μὲν εἰπεῖν, τὰ δὲ ὁμολογεῖν ἠγνοηκέναι. Ὅτι μὲν γὰρ ἡρπάγη, εἶπεν, εἶτε δὲ ἐν σώματι, εἶτε οὐκ ἐν σώματι, οὐκέτι φησὶν εἰδέναι. Καίτοι γε ἐξήρκει τὴν ἀρπαγὴν εἰπόντι, σιγήσαι· νυνὶ δὲ μετριάζων καὶ τοῦτο προστίθει. Τί οὖν; ὁ νοῦς ἡρπάγη καὶ ἡ ψυχὴ, τὸ δὲ σῶμα νεκρὸν ἔμεινεν; ἀλλὰ τὸ σῶμα ἡρπάγη; Ἄλλ' οὐκ ἔστιν εἰπεῖν. [619] Εἰ γὰρ ὁ Παῦλος ἠγνόει ὁ ἀρπαγείς, καὶ τοιούτων καὶ τοσοῦτων τυχὼν ἀπορρήτων, πολλῷ μᾶλλον ἡμεῖς. Ὅτι μὲν γὰρ ἐν παραδείσῳ ἦν ἦδει, καὶ ὅτι ἐν τῷ τρίτῳ ἦν οὐρανῷ, οὐκ ἠγνόει, τὸν δὲ τρόπον οὐκ ἦδει σαφῶς. Σκόπεε δὲ καὶ ἐτέρωθεν αὐτοῦ τὸ ἄτυπον. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς Δαμασκηνῶν πλῆως πιστοῦται τὸν λόγον, ἐνταῦθα δὲ οὐκέτι· οὐδὲ γὰρ σφόδρα αὐτὸ κατασκευάσαι ἠθούλετο, ἀλλ' εἰπεῖν καὶ αἰνίξασθαι μόνον. Διὸ καὶ ἐπάγει λέγων· *Ἵπὲρ τοῦ τοιοῦτου καυχῆσομαι*· οὐ τοῦτο δηλῶν, ὅτι ἕτερός τις ἦν ὁ ἀρπαγείς· ἀλλ' ὡς ἐνεχώρει καὶ δυνατὸν ἦν καὶ εἰπεῖν, καὶ διακρούσασθαι τὸ περὶ ἑαυτοῦ εἰπεῖν φανερώς, οὕτω σχηματίζει τὸν λόγον. Ποία γὰρ ἀκολουθία ἦν, περὶ ἑαυτοῦ διαλεγόμενον, ἄλλον παράγειν εἰς μέσον; Τίνος οὖν ἔνεκεν οὕτως αὐτὸ τέθεικεν; Οὐκ ἦν ἴσον εἰπεῖν, Ἠρπάγην, καὶ, *Οἶδα ἀρπαγέντα*· καὶ, *Καυχῶμαι ὑπὲρ ἔμμαντοῦ*, καὶ, *Ἵπὲρ τοῦ τοιοῦτου καυχῆσομαι*. Εἰ δὲ λέγοι τις, Καὶ πῶς ἐνὶ χωρὶς σώματος ἀρπαγῆναι; ἐρήσομαι αὐτόν, Πῶς δὲ ἐνὶ μετὰ σώματος ἀρπαγῆναι; καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ἐκείνου ἀπορώτερον, ἐὰν λογισμοῖς ἐξετάζῃς, καὶ μὴ τῇ πίστει παραχωρῆς. Τίνος δὲ ἔνεκεν καὶ ἡρπάγη; Ἵπὲρ τοῦ δοκεῖν αὐτόν, ὡς ἔγωγε οἶμαι, ἔλαττον ἔχειν τῶν λοιπῶν ἀποστόλων. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκαίνοι· σὺνγενόντο τῷ Χριστῷ, οὗτος δὲ οὐδαμῶς, διὰ τοῦτο εἰς δόξαν ἤρπασε καὶ τοῦτον εἰς τὸν παράδεισον. Πολὺ γὰρ ὄνομα τοῦ χωρίου τούτου, καὶ πανταχοῦ ἦδeto.

β'. Διὸ καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγε, *Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσθῃ ἐν τῷ παραδείσῳ*. Ἵπὲρ τοῦ τοιοῦτου καυχῆσομαι. Τίνος ἔνεκεν; εἰ γὰρ ἄλλος ἡρπάγη, οὐ τί καυχᾶ; Ὅθεν δὴλον, ὅτι περὶ ἑαυτοῦ ταῦτα ἔλεγεν. Εἰ δὲ ἐπήγαγεν, *Ἵπὲρ δὲ ἔμμαντοῦ οὐ καυχῆσομαι*· οὐδὲν ἄλλο λέγει, ἢ ὅτι, Ἀνάγκης οὐκ οὕσης, οὐδὲν ἐρῶ τοιοῦτον ἀπλῶς καὶ εἰκῆ· ἢ συσκιάζων πάλιν τὸ εἰρημένον, ὡς ἐνεχώρει. Ὅτι γὰρ περὶ ἑαυτοῦ πᾶς ὁ λόγος ἦν, καὶ τὰ ἐξῆς δηλοῖ· ἐπήγαγε γὰρ λέγων, *Ἐὰν δὲ καὶ θελήσω καυχῆσασθαι, οὐκ ἔσομαι ἀφρων· ἀλήθειαν γὰρ ἐρῶ*. Πῶς οὖν ἔμπροσθεν ἔλεγε, *Ὁφθαλμοὶ ἠνείχεσθέ μοι μικρὸν τῇ ἀφροσύνῃ*, καὶ, *Ὁ*

* Suspicatur Savilius legendum ἀλλ' ὁμοίως.

λαλῶ, οὐ κατὰ Κύριον λαλῶ, ἀλλ' ὡς ἐν ἀφροσύνη· ἐνταῦθα δὲ, Ἐάν δὲ καὶ θελήσω καυχῆσασθαι, οὐκ ἔσομαι ἀφρων; Οὐ κατὰ τὸ καυχῆσθαι, ἀλλὰ κατὰ τὸ ψεύδεσθαι· εἰ γὰρ τὸ καυχῆσθαι ἀφροσύνης, πῶσω μᾶλλον τὸ ψεύδεσθαι; Κατὰ τοῦτο οὖν φησιν, Οὐκ ἔσομαι ἀφρων. Διὰ καὶ ἐπήγαγεν, Ἀλήθειαν γὰρ ἐρῶ, Φειδομαι δὲ, μή τις εἰς ἐμέ λογίσσεται ὑπὲρ ὃ βλέπει, ἢ ἀκούει τι ἐξ ἐμοῦ. Αὕτη ἐστὶν ἡ ὠμολογημένη αἰτία· καὶ γὰρ καὶ θεοὺς αὐτοὺς ἐνόμισαν διὰ τὸ μέγεθος τῶν σημείων. Καθάπερ οὖν ἐπὶ τῶν στοιχείων ἀμφοτέρα πεποιήκεν ὁ θεός, καὶ ἀσθενῆ καὶ λαμπρὰ κατασκευάσας, τὸ μὲν, ἵνα κηρύξη τὴν αὐτοῦ δύναμιν, τὸ δὲ, ἵνα κωλύσῃ τῶν ἀνθρώπων τὴν πλάνην· οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα καὶ θαυμαστοὶ ἦσαν καὶ ἀσθενεῖς, ὥστε δι' αὐτῶν τῶν ἔργων παιδεύεσθαι τοὺς ἀπίστους. Εἰ γὰρ μένοντες θαυμαστοὶ μόνον, καὶ μὴδὲν ἀσθενεῖας δείγμα φέροντες, [620] λόγῳ τοὺς πολλοὺς ἀπήγον τοῦ μείζονα περὶ αὐτῶν ὑποπτεύειν τῆς ἀληθείας· οὐ μόνον οὐδὲν ἄν ἠγύσαν, ἀλλὰ καὶ τούτων ἀντίον ἂν κατεσκευάσαν. Αἱ γὰρ διὰ τῶν λόγων γινόμεναι παραιτησεις, ταπεινοφροσύνης ἂν ἔδοξαν εἶναι μᾶλλον, καὶ πλεον αὐτοὺς θαυμασθῆναι παρεσκευάσαν. Διὰ τοῦτο ἔργῳ καὶ πράγμασιν ἡ ἀσθένεια αὐτῶν ἐξεκαλύπτετο. Καὶ τοῦτο ἴδοι τις ἂν ἐπὶ τῶν ἐν τῇ Παλαιᾷ γενομένων ἀνθρώπων. Καὶ γὰρ ὁ Ἥλιος θαυμαστός ἦν, ἀλλ' ἠλέγχθη ποτὲ ὑπὸ δειλίας· καὶ ὁ Μωϋσῆς μέγας, ἀλλὰ καὶ οὗτος δι' αὐτὸ τοῦτο τὸ πάθος ἐδραπέτευσε. Ταῦτα δὲ ἐπασχον, τοῦ Θεοῦ ἀφιστῶντος, καὶ συγχωροῦντος ἐλεγχθῆναι τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. Εἰ γὰρ, ἐπειδὴ ἐξήγαγεν αὐτοὺς, λέγουσι, Πού ἐστι Μωϋσῆς; εἰ καὶ εἰσῆγαγε, τί οὐκ ἂν εἶπον; Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς φησι, Φειδομαι μή τις εἰς ἐμέ λογίσσεται. Οὐκ εἶπεν, Εἶπη, ἀλλ', Ἴνα μὴδὲ λογίσσεται τι μείζον τῆς ἀξίας τῆς ἐμῆς. Ὅστε κἀντεῦθεν δῆλον, ὅτι περὶ αὐτοῦ πᾶς ὁ λόγος. Διὰ καὶ ἀρχόμενος ἔλεγε, Καυχᾶσθαι δὴ οὐ συμφέρει μοι. Οὐκ ἂν, εἰ περὶ ἐτέρου ἔμελλεν εἰρεῖν ἄπερ εἶπε, τοῦτο εἶπε· τίνος γὰρ ἔνεκεν οὐ συμφέρει περὶ ἐτέρου καυχᾶσθαι; Ἄλλ' αὐτὸς ἦν ὁ τούτων ἀξιοθεῖς· διὸ καὶ ἐπάγει λέγων, Καὶ τῇ ὑπερβολῇ τῶν ἀποκαλύψεων, Ἴνα μὴ ὑπεραίρωμαι, ἐδόθη μοι σκόλοψ τῇ σαρκί, ἀγγελος σατᾶν, Ἴνα με κολαρίζῃ. Τί λέγεις; ὁ τὴν βασιλείαν οὐδὲν εἶναι νομίζων, οὐδὲ τὴν γένναν πρὸς τὸν πόθον τοῦ Χριστοῦ, τὴν παρὰ τῶν πολλῶν ἐνόμιζε τι εἶναι τιμὴν, ὥστε καὶ ἐπαρθῆναι, καὶ διηνεκοῦς δεῖσθαι τοῦ χαλινου; οὐ γὰρ εἶπεν, Ἴνα κολαρίζῃ, ἀλλ' Ἴνα κολαρίζῃ. Καὶ τίς ἂν τοῦτο εἶποι; Τί οὖν ἐστὶ τὸ λεγόμενον; Ὅταν ἀνακαλύψωμεν τίς ποτὲ ἐστὶν ὁ σκόλοψ, καὶ τίς ὁ ἄγγελος τοῦ σατᾶν, τότε καὶ τοῦτο ἐροῦμεν. Τινὲς μὲν οὖν κεφαλαλίαν τινὰ ἔφασαν αὐτὸν λέγειν ὑπὸ τοῦ διαβόλου γινόμενῃν· ἀλλὰ μὴ γένοιτο. Οὐ γὰρ ἂν τὸ σῶμα τοῦ Παύλου ταῖς τοῦ διαβόλου χερσὶν ἐξεδόθη, ὅπου γε αὐτὸς ὁ διάβολος ἐπιτάγματα μόνον εἶκεν αὐτῷ τῷ Παύλῳ· καὶ νόμους αὐτῷ καὶ ὄρους ἐτίθει, ὅτε τὸν πορνεύοντα παρέδωκεν εἰς θάλασσαν τῆς σαρκός· καὶ ὑπερβῆναι τούτου; οὐκ ἐτόλμησεν ἐκεῖνος. Τί οὖν ἐστὶ τὸ λεγόμενον; Σατᾶν ὁ ἀντικειμένος

λέγεται τῇ τῶν Ἑβραίων φωνῇ· καὶ ἐν τῇ τρίτῃ τῶν Βασιλείων τοὺς ἀντικειμένους οὕτως ἐκάλεσεν ἡ Γραφή, καὶ περὶ τοῦ Σολομῶντος διηγουμένη φησὶν, Οὐκ ἦν σατᾶν ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ· τούτεστιν, ἀντικείμενος, πολεμῶν, ἢ ἐνοχλῶν. Ὁ τοίνυν λέγει, τοῦτό ἐστιν· Οὐκ εἶσεν ὁ θεός προχωρῆσαι τὸ κήρυγμα, τὸ φρόνημα καταστῆλων ἡμῶν, ἀλλὰ συνεχώρησε τοῖς ἀντικειμένοις ἐπιτιθεσθαι ἡμῖν. Τοῦτο μὲν γὰρ ἱκανὸν ἦν κατασπάσαι τὸ φρόνημα, ἐκεῖνο δὲ οὐκ ἐτί, τὸ τῆς κεφαλαλίας. Ἄγγελος τοίνυν σατᾶν λέγει Ἀλέξανδρον τὸν [621] χαλκία, τοὺς περὶ Ὑμέναιον καὶ Φιλητὸν, πάντας τοὺς ἀντικειμένους τῷ λόγῳ, τοὺς φιλονεικοῦντας αὐτῷ καὶ πολεμοῦντας, τοὺς ἐμβάλλοντας εἰς δεσμοκτήριον, τοὺς δέροντας, τοὺς ἀπάγοντας· ἐπειδὴ τὰ τοῦ σατανᾶ ἔπραττον. Ὅσπερ οὖν υἱὸς διαβόλου καλεῖ τοὺς Ἰουδαίους τὰ ἐκείνου ζηλοῦντας, οὕτω καὶ ἄγγελος σατᾶν ἅπαντα τὸν ἀντιπίπτοντα. Τοῦτο οὖν φησιν, Ἐδόθη μοι σκόλοψ, Ἴνα με κολαρίζῃ· οὐκ ὡς τοῦ Θεοῦ τοὺς τοιοῦτους ὀπλιζόντος, μὴ γένοιτο, οὐκ κολάζοντος οὐδὲ τιμωροῦμένου, ἀλλὰ συγχωροῦντος καὶ ἀφιέντος· τῶς. Ἰγέρ τούτου τρις τὸν Κύριον παρεκάλεσα· τούτεστι, πολλάκις.

γ'. Καὶ τοῦτο πολλῆς ταπεινοφροσύνης, τὸ μὴ κρύψαι ὅτι οὐκ ἔφερε τὰς ἐπιβουλὰς, ὅτι ἔκαμνε, καὶ δεήσεως· ἐδεῖτο ὑπὲρ ἀπαλλαγῆς. Καὶ εἶπέ μοι· Ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου· ἢ γὰρ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται. Τούτεστιν, Ἀρκεῖ σοι ὅτι νεκροῦς ἐγείρεις, ὅτι τυφλοῦς θεραπεύεις, ὅτι λεπροῦς, καθαίρεις, ὅτι τὰ ἄλλα θαυματουργεῖς· μὴ ζῆτει καὶ τὸ ἀκίβδονον καὶ τὸ ἀδέξ καὶ τὸ χωρὶς πραγμάτων κηρύττειν. Ἄλλὰ ἀλγεις, καὶ ἄθυμεις; Μὴ δόξη τοῦτο ἀσθενείας εἶναι· ἐμῆς, τὸ πολλοὺς εἶναι τοὺς ἐπιβουλεύοντας καὶ δέροντάς σε καὶ ἐλαύνοντας καὶ μαστιζόντας· τοῦτο μὲν αὐτὸ δείκνυσι μοι τὴν δύναμιν· Ἡ γὰρ δύναμις μου, φησὶν, ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται· ὅταν διωκόμενοι τῶν διωκόντων περιγίνησθε, ὅταν ἐλαυνόμενοι τῶν ἐλαυνόντων κρατῆτε, ὅταν δεσμούμενοι τοὺς δεσμοῦντας τρέπησθε. Μὴ τοίνυν ζῆτει τὰ περιττά. Ὅρξ πῶ; ἄλλην μὲν αἰτίαν αὐτὸς τίθησιν, ἄλλην δὲ ὁ θεός; Αὐτὸς μὲν γὰρ λέγει, Ἴνα μὴ ὑπεραίρωμαι, ἐδόθη μοι σκόλοψ τῇ σαρκί· τὸν δὲ θεὸν εἰρηκέναι φησὶν, ὑπὲρ τοῦ δεῖξαι τὴν δύναμιν αὐτοῦ, τοῦτο συγχωρεῖ. Οὐ τοίνυν περιττὸν μόνον ζητεῖς, ἀλλὰ καὶ ἐπισκοτοῦν τῇ τῆς δυνάμεώς μου δόξη πρᾶγμα. Τὸ γὰρ, Ἀρκεῖ σοι, τοῦτο δηλοῦντός ἐστιν, ὡς οὐκ ὀφείλοντος προστεθῆναι ἐτέρου τινός, ἀλλ' ὡς τοῦ παντός ἀπρητισμένου. Ὅστε κἀντεῦθεν δῆλον, ὅτι οὐ κεφαλαλίαν φησὶν. Οὐ γὰρ δὴ νοσοῦντες ἐκέρυττον (οὐ γὰρ ἠδύναντο κηρύττειν ἀσθενοῦντες), ἀλλ' ὅτι ἐλαυνόμενοι, διωκόμενοι, πάντων περιεγέγοντο. Ἐπειδὴ οὖν ταῦτα ἤκουσα, φησὶν, ἤδιστα οὖν καυχῆσομαι ἐν ἀσθενείᾳ μου. Ἴνα γὰρ μὴ καταπέσωσιν, ἐκεῖνον τῶν ψευδαποστόλων ἐπὶ τοῖς ἐναντίοις καυχωμένων, καὶ τούτων ὄντων ἐν διωγμαῖς, δείκνυσιν, ὅτι διὰ τοῦτο λαμπρότερος γίνεται, καὶ οὕτω μᾶλλον ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ διαλάμπει, καὶ καυχῆσεως ἀξία τὰ γινόμενα. Διὸ φησιν, Ἥδιστα οὖν καυχῆσομαι. Οὐχὶ λυπούμενος ταῦτα εἶπον

tia est, multo certe magis mentiri. Hac igitur ratione ait, *Non ero insipiens*. Unde etiam subjunxit, *Veritatem enim dicam*. *Parco autem, ne quis me existimet supra id quod videt, aut audit ex me*. Hæc indubitata causa est: nam etiam ob miraculorum magnitudinem dii ipsi habiti sunt (*Act. 14. 10*). Quemadmodum ergo Deus in elementis utrumque fecit, nempe ut et imbecilla ea et præclara crearet, tum ut ipsius potentiam prædicarent, tum ut hominum errorem prohiberent: sic etiam hic quoque simul et admirabiles et imbecilles erant, ut ex operibus ipsis infideles erudirentur. Nam si admirabiles solum manentes, nec ullum imbecillitatis argumentum circumferentes, sermone suo vulgus prohibere studissent, ne majora, quam veritas pateretur, de ipsis existimarent; non modo nihil perfecissent, sed etiam contrarium plane effecissent. Etenim illæ laudum recusationes, ab humilitate potius ac modestia proficisci visæ fuissent, majoremque ipsis admirationem peperissent. Ideo ergo factum est, ut opere ipso ac rebus ipsis eorum imbecillitas detegeretur. Quod ipsum in iis hominibus, qui tempore Veteris Testamenti fuerunt, conspiciere possis. Nam Elias etiam eximius vir erat; at timiditatis tamen quandoque notatus est: et Moses item magnus; at hic quoque ob eundem affectum fugam fecit. Hæc porro idcirco ipsis accidebant, quod Deus abscederet, atque humanæ naturæ imbecillitatem declarari sineret. Nam si, cum Israelitas ex Ægypto eduxisset, dixerint illi, *Ubi est Moses?* si eos etiam in Palestinam induxisset, quid non dicturi fuissent? Ideo ipse quoque ait, *Parco, ne quis me existimet*. Non ait, *Dicat*, sed, *Ne quid majus quam pro dignitate mea existimet*. Itaque hinc etiam liquet, eum de seipso hanc omnem orationem habere. Eaque de causa initio quoque dicebat, *Gloriari quidem non expedit mihi*: quibus quidem verbis, si de alio quopiam ea dicturus fuisset quæ dixit, non usus esset: cur enim de altero gloriari non conducit? Verum ipse erat qui his dignatus fuerat. Unde etiam hæc verba subnectit, 7. *Et ne magnitudo revelationum me extollat, datus est mihi stimulus carnis, angelus satanæ, qui me colaphizet*. Quid audio? isne, qui præ Christi amore nec cælorum regnum, nec gehennam quidquam esse ducebat, vulgi honores alicujus pretii esse censebat, ut etiam attolleretur, ac perpetuo freno opus haberet? non enim dixit, *Qui colaphizaturus sit, sed, Qui colaphizet*. Quis autem id dixerit? Quænam ergo verborum sententia est? Postquam, quisnam tandem iste stimulus, et quis angelus satanæ sit, aperuerimus, tum hoc etiam exponemus. Nonnulli ergo eum dolorem quemdam capitis, quem diabolus ipsi confluxisset, intelligere censuerunt. Absit autem ut ita sit. Neque enim Pauli corpus diaboli manibus addictum fuit: quippe cum diabolus ipse vel Pauli jussis cederet, eique Paulus et leges et certos terminos præscriberet, cum fornicatorem illum in carnis interitum ipsi traderet (*1. Cor. 5. 5*), nec eos ille transire ausus fuerit. Quid igitur his verbis sibi vult? Satan Hebræorum lingua

adversarium sonat; ac Scriptura tertio Regum libro adversarios hoc nomine appellavit. Nam de Salomone verba faciens, ait, *Non erat satan in diebus ipsius* (*5. Reg. 5. 4*), hoc est, adversarius, qui bellum ipsi inferret, aut molestiam exhiberet. Quod ergo ait, hanc habet sententiam: Deus prædicationem feliciter progredi non permisit, quo animos nostros demitteret, verum adversarios in nos impetum facere passus est. Hoc enim ad deprimentum fastum vim habebat, illud autem minime. Quocirca per angelum satanæ Alexandrum ærarium, Hymenæum, Philetum, ac denique omnes, qui fidei doctrinæ adversabantur, atque cum ipso contendebant ac bellum gerebant, eumque in carcerem conjiciebant, cædebant ac raptabant, intelligit: quod ea, quæ satanæ erant, perpetrarent. Quemadmodum enim Judæos diaboli filios vocat, quod illius opera imitarentur: sic etiam satanæ angelum omnes eos nuncupat, qui sibi obsisterent. Hoc itaque ait, *Datus est mihi stimulus qui me colaphizet*: non quod Deus hujusmodi homines amaret, absit, sed quod eos minime coerceret, ac suppliciis afficeret, verum ad quoddam tempus eos grassari permetteret. 8. *Propter quod ter Dominum rogavi*. Hoc est, sæpenumero.

3. Idque summæ humilitatis est, non celare quod ferendis insidiis impar esset, quod laboraret, atque, ut liberaretur, precibus opus haberet. 9. *Et dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea: virtus enim mea in infirmitate perficitur*. Hoc est, Sufficit tibi quod mortuos in vitam revocas, quod cæcis mederis, quod leprosos purgas, quod alia miracula edis: ne insuper id possas, ut a periculis immunis sis, tranquille degas, ac sine molestiis munus prædicationis obeas. At doles et mœrore afficeris? Ne mihi hoc imbecillitati adscribatur, quod multi sint qui tibi insidias adstruant, teque cædant et exagitant ac flagris consendant: nam hoc potius meam potentiam indicat: *Virtus enim mea, inquit, in infirmitate perficitur*: cum videlicet vos persecutionem patientes, eos qui vos persequuntur superatis, cum vexati, de iis qui vos vexant palinam referitis, cum vinculis adstricti, eos qui vos vinciunt convertitis. Quocirca supervacanea ne possas. Vides quomodo ipse aliam causam afferat, aliam Deus? Ipse enim ait, *Ne extollar, datus est mihi stimulus carnis*: Deum vero dixisse ait, se istud idcirco permittere, ut potentiam suam ostendat. Non igitur supervacaneam dumtaxat rem postulas, sed etiam quæ potentiæ meæ gloriæ tenebras offundat. Ille enim verbis, *Sufficit tibi*, hoc indicatur: nihil aliud adjungi debere, verum omnia perfecta ac numeris omnibus absoluta esse. Itaque hinc etiam liquet, eum non de capitis dolore loqui. Neque enim ægrotantes prædicabant; non enim morbo detenti prædicare potuissent; sed exagitati ac vexati, omnia superabant. Posteaquam igitur hæc audivi, inquit, libentissime in infirmitatibus meis gloriabor. Ne enim animis conciderent, cum scilicet pseudopostoli illi ob contraria gloriarentur seseque jactarent, hi autem in persecutionibus versarentur, ostendit se propterea illustriorem fieri, Deique potentiam hac ratione ma-

gis elucere, eaque, quæ ipsis contingebant, gloria digna esse. Ideo ait, *Libentissime igitur gloriabor*. Non mæsto animo hæc dixi, quæ supra enumeravi, aut etiam hoc, quod nunc dixi, nempe datum mihi stimulum esse, sed velut eo nomine glorians, majoremque hinc vim contrahens. Unde etiam subjungit, *Ut inhabitet in me virtus Christi*. Hoc loco aliud quiddam tacite significat, quod quanto magis tentationes augebantur, tanto etiam magis gratia crescebat, ac permanebat. 10. *Quamobrem mihi placeo in infirmitatibus multis*. Quibus quæso? *In contumeliis, in persecutionibus, in necessitatibus, in angustiis*. Videsne quo pacto hoc nunc apertissime declaravit? Infirmitatis enim genus commemorans, febres non dixit, aut lujusmodi aliquem circuitum, aut alium corporis morbum, sed contumelias, persecutiones, angustias. Perspiciasne animi æquitatem ac probitatem? Molestiis liberari cupiebat: cum autem a Deo audivit hoc fieri non oportere, non modo tristitia affectus non est, quod voti sui compos non extitisset, sed etiam voluptatem cepit. Ideo dicebat, *Placeo mihi*: Lætitia afficior, inquit, ac pro Christo contumeliis affici, vexari, opprimi cupio. Hæc porro dicebat, tum ut illorum arrogantiam comprimeret, tum ut horum animos erigeret, ne Pauli calamitates ipsis pudori essent. Hæc enim res, inquit, nos omnibus mortalibus clariores reddere potest. Ac deinde aliam quoque causam ponit: *Cum enim infirmor, tunc potens sum*. Quid miraris, si Dei potentia tunc ostendatur? ipse quoque tunc potens sum, siquidem tunc maxime gratia accedebat.

Ærumnæ pro Christo, consolationem habent. — Quemadmodum enim abundant ipsius passiones, ita etiam abundat consolatio nostra. Ubi afflictio, illic etiam consolatio: ubi consolatio, illic et gratia. Cum ergo in vincula conjectus fuisset, tunc demum mirifica illa patrabat: cum naufragium fecisset, atque in barbarorum regionem delatus fuisset, tunc potissimum effulsit ac celebratus est: cum tribunal vinctus ingressus est, tum judicem ipsum superavit. Sic in Veteri quoque Testamento contingebat: in tentationibus enim justi florebat: sic tres pueri, sic Daniel et Moses et Joseph: omnes hinc splendorem ac magnas coronas consequuti sunt. Nam tunc etiam anima purgatur, cum propter Deum premitur: tunc majori auxilio fruitur, atque ampliori gratia digna existit, cum majore subsidio opus habet. Qui ante illud quoque præmium, quod a Deo propositum est, ingentia bona percipit, cum philosophice se gerit. Nam afflictio et fastum amputat, et segnitiam omnem excindit, atque ad patientiam instruit, ac velut inungit; rerum humanarum utilitatem detegit, atque ingentem philosophiam inducit. Omnes enim turbulenti animorum motus ipsi cedunt, invidia, æmulatio, libido, potentia, divitiarum et corporum amor, arrogantia, fastus, ira ac reliquum hujusmodi morborum agmen. Quod si in rebus ipsis et privatim virum aliquem et populum universum cernere libet, in promptu erit mihi ostendere, et qui in calamitate, et qui in quiete

atque oblectatione versati sint, ac docere, quantum illinc fructus, quantum illinc socordiae promanarit.

4. Etenim Hebræi, cum exagitarentur atque incommodis et calamitatibus afficerentur, ingemiscabant ac Deum obsecrabant, plurimumque auxilii a cælo pertrahabant: cum autem incressati sunt, recalcitrarunt. Ninivites rursus, cum tranquille viverent, Deum usque adeo ad iracundiam incitarent, ut se urbem funditus deleturum minaretur: at postquam Jonæ prædicatione humiles redditi sunt, nullum non philosophiæ argumentum præbuerunt. Quod si hominem unum privatim intueri libet, Salomonem tibi animo proponere. Nam cum hic in cura et perturbatione versaretur, de gentis videlicet illius imperio atque gubernatione consilia agitans, illa visione dignatus est: cum autem deliciis se deditit, in ipsam vitii voraginem devolutus est. Quid ipsius pater? quoniam tempore eximium atque admirandum virum se præbebat? annon cum in tentationibus versaretur? Absalon vero annon modeste se gerebat, dum fugeret; postquam autem reversus est, et tyrannidem invasit et parricida factus est? Quid Job? Hic enim clarus erat cum prospere ageret; clarior autem visus est post calamitatem. Quid autem prisca et vetera commemorare attinet? nam si quis præsentem rerum statum expendat, quantum fructus ex afflictione nascatur, perspiciet. Nunc enim, cum pace fruimur, elanguimus et defluximus, ac sexcentis Ecclesiam malis implevimus: cum autem exagitabamur, et moderatiores et meliores et studiosiores et ad hosce conventus promptiores eramus. Quorundam enim auro ignis, hoc animis est afflictio; spurcitiem abstergens, purus efficiens, luculentos et illustres reddens. Hæc ad regnum inducit, illa ad gehennam. Quocirca hæc quidem angusta; illa autem lata. Unde etiam Christus dicebat, *In mundo pressuram habebitis* (Joan. 16. 33): tamquam ingens bonum ad nos emittens. Itaque si inter discipulos censeris, arctum et angustum iter capesse, nec indignare atque animum desponde. Nam nisi ad hunc modum premaris, omnino te infructuosa alia de causa premi necesse erit. Nam et invidus et pecuniarum avidus, et qui meretricis amore flagrat, et inanis gloriæ cupidus, et quilibet eorum qui prava consecantur, multos mœrores multasque calamitates subit, nec minus, quam ii qui lugent, angitur. Quod si non collacrymat ac mœret, pudore scilicet ac stupore prohibetur: si animum ipsius cognitum habeas, infinitis eum fluctibus refertum conspicias. Cum itaque et eum qui hanc, et eum qui illam vitam sequitur, premi necesse sit, cur non hoc potius vitæ genus amplectimur, quod innumeras cum afflictione coronas offert? Etenim Deus sic sanctos omnes per afflictionem et anxietatem duxit; simul et ipsos juvans, et aliis consulens, ne majorem quam par esset, de se opinionem conciperent.

Alexander tertius decimus deus constitutus. — Sic enim idolorum cultus primo imperium obtinuit, cum homines ampliori, quam æquum esset, admirationi

ἄπερ ἀπειρηθησάμην, ἢ τοῦτο ἔπερ εἴρηκα νῦν, ὅτι Ἐδόθη μοι σκόλοψ, ἀλλ' ἐγκαλλωπιζόμενος καὶ πλείονα δύναμιν ἐφελκόμενος. Διδ καὶ ἐπάγει, Ἴνα ἐπισκηνώσῃ ἐπ' ἐμὴ ἡ δύναμις [622] τοῦ Χριστοῦ. Ἐνταῦθα καὶ ἑτερόν τι αἰνίττεται, ὅτι ὅσα τὰ τῶν πειρασμῶν ἐπετείνετο, τοσοῦτω τὰ τῆς χάριτος ἤυξετο καὶ ἐπέμενε. Διδ εὐδοκῶ ἐν ἀσθενείαις πολλαῖς. Ποίαις, εἰπέ μοι; Ἐν ὕβρεσιν, ἐν διωγμοῖς, ἐν ἀνάγκαις, ἐν στενοχωρίαις. Εἶδες πῶς αὐτὸ νῦν ἀπεκάλυψε σαφέστατα; Λέγων γὰρ τῆς ἀσθενείας τὸ εἶδος, οὐκ εἶπε πυρετούς, ἢ περιόδον τινα τοιαύτην, ἢ ἄλλην ἀρρώστιαν σωματικὴν, ἀλλὰ ὕβρεις, διωγμούς, στενοχωρίας. Εἶδες ψυχὴν εὐγνώμονα; Ἐπεθύμει ἀπαλλαγῆναι τῶν δεινῶν ὅτε δὲ ἤκουσε παρὰ τοῦ Θεοῦ, ὅτι οὐ δεῖ τοῦτο γίνεσθαι, οὐ μόνον οὐκ ἠθύμησεν ἀποτυχῶν τῆς εὐχῆς, ἀλλὰ καὶ ἠυφράνθη. Διδ ἔλεγεν, Εὐδοκῶ, χαίρω, ἐπιθυμῶ, ὕβριζεσθαι, διώκεσθαι, στενοχωρεῖσθαι ὑπὲρ Χριστοῦ. Ταῦτα δὲ ἔλεγε, κάκεινους καταστέλλων, καὶ τούτων ἐπαίρων τὰ φρονήματα, ἵνα μὴ αἰσχύνωνται τοῖς Παύλου παθήμασιν. Ἀρκεῖ γὰρ ἡ ὑπόθεσις πάντων ποιῆσαι λαμπροτέρους. Εἶτα καὶ ἄλλην αἰτίαν τίθεισιν Ὅταν γὰρ ἀσθενῶ, τότε δυνατός εἰμι. Τί θαυμάζεις, εἰ τοῦ Θεοῦ ἡ δύναμις τότε διαδεικνύεται; καὶ ἐγὼ τότε δυνατός εἰμι· τότε γὰρ μάλιστα ἡ χάρις ἐπήει.

Καθὼς γὰρ περισσεύει τὰ παθήματα αὐτοῦ, περισσεύει καὶ ἡ παράκλησις ἡμῶν. Ὅπου θλίψις, ἐκεῖ καὶ παράκλησις· ὅπου παράκλησις, ἐκεῖ καὶ χάρις. Ὅτε γοῦν ἐνέπεσεν εἰς τὸ δεσμητήριον, τότε τὰ θαυμαστά ἐποίησεν ἐκεῖνα· ὅτε ἐναυάγησε καὶ εἰς τὴν βάρβαρον ἐξηγήθη χώραν, τότε μάλιστα ἐδοξάσθη. Ὅτε εἰς τὸ δικαστήριον εἰσῆλθε δεδεμένος, τότε καὶ τοῦ δικαστοῦ περιγέγονεν. Οὕτω καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ συνέβαινεν· ἐν τοῖς πειρασμοῖς ἦνθουν οἱ δίκαιοι· οὕτως οἱ τρεῖς παῖδες, οὕτως ὁ Δανιὴλ, καὶ Μωϋσῆς, καὶ ὁ Ἰωσήφ· πάντες ἐντεῦθεν λαμπροί, καὶ μεγάλων κατηξιώθησαν στεφάνων. Τότε γὰρ καὶ ἡ ψυχὴ καθαίρεται, ὅτε διὰ τὸν Θεὸν θλίβεται· τότε μείζονος ἀπολαύει βοηθείας, πλείονος δεομένης συμμαχίας, καὶ πλείονος ἀξίας χάριτος. Καὶ πρὸ τοῦ μισθοῦ δὲ τοῦ παρὰ τοῦ Θεοῦ κειμένου, μεγάλα καρποῦται ἀγαθὰ φιλόσοφος γινομένη. Καὶ γὰρ τὸν τυφόν περισπᾷ, καὶ τὴν βλαθυμίαν ἐκκόπτει πᾶσαν ἢ θλίψις, καὶ πρὸς ὑπομονὴν ἀλείφει· ἐκκαλύπτει τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων τὴν εὐτέλειαν, καὶ πολλὴν εἰσάγει φιλοσοφίαν. Πάντα γὰρ αὐτῇ παραχωρεῖ τὰ πάθη, βασκανία, ζῆλος, ἐπιθυμία, δυναστεία, χρημάτων ἔρωσ καὶ σωματῶν, ἀλαζονεία, ἔυφος, θυμὸς, ἅπας ὁ λοιπὸς τῶν νοσημάτων τούτων ἔσμός. Καὶ εἰ βούλει ἐπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἰδεῖν, καὶ ἄνδρα ἰδίᾳ καὶ δημόν ὀλόκληρον, δυνήσομαι σοὶ δεῖξαι, καὶ ἐν θλίψει γενομένους, καὶ ἐν ἀνέσει, καὶ διδάξαι πόσον ἐντεῦθεν τὸ κέρδος, καὶ πόση ἐκεῖθεν ἡ βλαθυμία.

δ'. Καὶ γὰρ ὁ τῶν Ἑβραίων δῆμος, ὅτε μὲν ἑκακοῦντο καὶ ἠλαύνοντο, ἔστενον καὶ τὸν Θεὸν παρεκάλουν, [623] καὶ πολλὴν ἀνωθεν ἐπεσπῶντο τὴν ῥοπήν· ὅτε δὲ ἐλιπάνθησαν, ἀπεσπίρτησαν. Οἱ Νινευῖται πάλιν, ὅτε μὲν ἀδείας ἀπήλαυον, οὕτω τὸν Θεὸν παρώξυναν, ὡς ὀλόκληρον ἀπειλῆσαι τὴν πόλιν ἐκ βάρβρων ἀνασπῆν· ὅτε δὲ ὑπὸ τοῦ κηρύγματος ἐταπεινώθησαν ἐκείνου, πᾶσαν ἐπεδείξαντο φιλοσοφίαν. Εἰ δὲ καὶ ἄνδρα καθ' ἑαυτὸν ἰδεῖν ἐθέλοις, ἐνόησον τὸν Σολομῶντα. Καὶ γὰρ οὗτος ὅτε μὲν ἦν ἐν φροντίσει καὶ ταραχῇ περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἔθνους ἐκείνου βουλευόμενος, τῆς ὄψεως ἠξιώθη ἐκείνης· ὅτε δὲ ἐν τρωφῇ γέγονεν, εἰς αὐτὸ τῆς κακίας τὸ βάραθρον ἐξωλόθησε. Τί δὲ ὁ τοῦτου πατήρ; πότε θαυμαστός ἦν καὶ παράδοξος; οὐχ ὅτε ἐν πειρασμοῖς ἦν; Ὁ δὲ Ἀβεσσαλὼμ, οὐχ ἔως μὲν ἐφευγεν, ἐσωφρόνει, ἐπειδὴ δὲ ἐπανῆλθε, καὶ τυραννικὸς καὶ πατραλοῖας ἐγένετο; Τί δὲ ὁ Ἰώθ; Οὗτος γὰρ λαμπρὸς μὲν ἦν καὶ ἐν ἀνέσει, λαμπρότερος δὲ μετὰ τὴν θλίψιν ἐφάνη. Καὶ τί δεῖ λέγειν τὰ ἀρχαῖα καὶ παλαιά; ἀν γὰρ τὰ ἡμέτερά τις ἐξετάσῃ τὰ νῦν, ὄψεται ἠλίκον τῆς θλίψεως τὸ κέρδος. Νῦν μὲν γὰρ εἰρήνης ἀπολαύοντες, ἀναπεπτώκαμεν, καὶ διερρήθημεν, καὶ μυρίων τὴν Ἐκκλησίαν ἐνεπλήσαμεν κακῶν· ὅτε δὲ ἠλαυνόμεθα, καὶ σωφρονέστεροι· καὶ ἐπιεικέστεροι καὶ σπουδαιότεροι καὶ περὶ τοῦ συλλόγου τούτου ἦμεν προθυμότεροι, καὶ περὶ τὴν ἀκρόασιν. Ὅπερ γὰρ τῷ χρυσῷ τὸ πῦρ, τοῦτο, ἡ θλίψις ταῖς ψυχαῖς, τὴν βύχον ἀποσμήχουσα, καθαρὸς ἐργαζομένη, λαμπροὺς κατασκευάζουσα καὶ φαιδροὺς. Αὕτη εἰς βασιλείαν εἰσάγει, ἐκείνη δὲ εἰς γέενναν. Διδ ἡ μὲν ἔστιν εὐρύχωρος, ἡ δὲ στενή. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς ἔλεγεν, Ἐν τῷ κόσμῳ θλίψιν ἐξέστε· ὡς μέγα τι καταβάλλων ἡμῖν ἀγαθόν. Εἰ τοίνυν μαθητῆς εἶ, τὴν στενήν καὶ τεθλιμμένην ὄδου, μὴδὲ δυσχέραις μὴδὲ ἀποδυσπέτει. Κἂν γὰρ οὕτω μὴ ὀλιβῆς, ἀνάγκη θλιθῆναι πάντως ἐξ ἐτέρας ὑποθέσεως ἀκερδοῦς. Καὶ γὰρ ὁ βάσκανος, καὶ ὁ χρημάτων ἐρῶν, καὶ ὁ πόρνης περικαιόμενος, καὶ ὁ κενόδοξος, καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστος τῶν τὰ πονηρὰ ἐπιόντων πολλὰς ἀθυμίας ὑπομένει καὶ θλίψεις, καὶ τῶν πενθοῦντων οὐκ ἐλάττω θλίβεται. Εἰ δὲ μὴ δακρύει μὴδὲ πενθεῖ, δι' αἰσχύνην καὶ ἀναισθησίαν· ὡς εἰ γε τὴν ψυχὴν αὐτοῦ καταμάθοις, μυρίων ὄψεϊ κυμάτων γέμουσαν. Ὅταν οὖν καὶ τοῦτον καὶ ἐκείνον μετιόντας τὸν βίον ἀνάγκη θλίβεσθαι, διὰ τί μὴ τοῦτον αἰρούμεθα τὸν μετὰ θλίψεως μυρίους φέροντα στεφάνους; Καὶ γὰρ τοὺς ἀγίους ἅπαντας οὕτως ἤγαγεν ὁ Θεὸς διὰ θλίψεως καὶ στενοχωρίας, ὁμοῦ μὲν ἐκείνους ὠφελῶν, ὁμοῦ δὲ τοὺς λοιποὺς ἀσφαλιζόμενος, ὥστε μὴ μείζονα τῆς ἀξίας περὶ αὐτῶν ὄξαν ἔχειν.

Οὕτω γὰρ καὶ εἰδωλοατρεῖαι τὴν ἀρχὴν ἐκράτησαν, τῶν ἀνθρώπων ὑπὲρ [624] τὴν ἀξίαν θαυματούμενων· οὕτως Ἀλέξανδρον τρισκαίδέκατον ἐνόμισεν εἶναι Θεὸν ἢ σύγκλητος Ῥωμαίων. Καὶ γὰρ αὕτη ταύτην

εἶχε τὴν ἀξίαν χειροτονεῖν καὶ ἐγκρίνειν θεοὺς. Ὅτε γοῦν τὰ κατὰ Χριστὸν ἀπηγγέλη πάντα, ἐπεμψεν ὁ τοῦ ἔθνους ἄρχων πυνθανόμενος, εἰ δοκεῖ αὐτοῖς καὶ αὐτὸν χειροτονῆσαι θεόν. Οἱ δὲ οὐκ ἐπένευσαν, ὀργιζόμενοι καὶ ἀγανακτοῦντες, ὅτι πρὸ τῆς αὐτῶν ψήφου καὶ γνώμης, ἡ δύναμις τοῦ σταυρωθέντος ἐκλάμψασα, εἰς τὸ οἰκεῖον ἐπεσπάσατο σέβας τὴν οἰκουμένην ἄπασαν. Τοῦτο δὲ ὠκονομεῖτο καὶ ἀκόντων αὐτῶν, ὥστε μὴ ἐξ ἀνθρωπίνης ψήφου τὴν θεότητα ἀνακηρυχθῆναι τοῦ Χριστοῦ, μηδὲ ἓνα τῶν πολλῶν αὐτὸν εἶναι νομισθῆναι τῶν ὑπ' ἐκείνων χειροτονθέντων. Καὶ γὰρ καὶ πύκτας θεοὺς ἐνόμισαν, καὶ τὰ παιδικὰ τὰ Ἀδριανοῦ· ὅθεν καὶ ἡ πόλις Ἀντίνοος λέγεται. Ἐπειδὴ γὰρ θάνατος καταμαρτυρεῖ τῆς θνητῆς φύσεως, ἐφεῦρεν ὁ διάβολος ἐτέραν ὁδὸν, τὴν τῆς ψυχῆς ἀθανασίαν, ἣ τὴν ὑπερβάλλουσαν κολακείαν ἀναμίξας, εἰς ἀτέθειαν πολλοὺς ἐξήγαγε. Καὶ θεὰ κακουργίαν· ὅταν μὲν ἡμεῖς εἰς θεὸν αὐτὴν παράγωμεν, ἀνατρέπει τὸν λόγον· ὅταν δὲ εἰς βλάβην αὐτὸς κατασκευάζειν βούληται, μετὰ πολλῆς αὐτὴν ἰσχυροῦς, σπουδῆς. Κἂν εἴπη τις, Πόθεν θεὸς Ἀλέξανδρος; οὐχὶ τέθνηκε, καὶ ἀθλίως; Ἄλλ' ἀθάνατος ἡ ψυχὴ, φησί. Νῦν ὑπὲρ ἀθανασίας ποιῆ τὸν λόγον, καὶ φιλοσοφεῖς, ἵνα ἀποστήσῃ τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ· ὅταν δὲ ἡμεῖς λέγωμεν τοῦτο μέγιστον τοῦ Θεοῦ τὸ ὄωρον, τοὺς ταπεινοὺς καὶ χαμαιπετεῖς, καὶ τῶν ἀλόγων οὐδὲν ἀμεινον διακαίμενους, ὡς ἡπατημένους πείθεις. Κἂν εἴπωμεν, ὅτι ὁ ἐσταυρωμένος ζῆ, γέλωσ εὐθέως, καί τοι τῆς οἰκουμένης βρώσης ἀπάσης, καὶ πάλαι καὶ νῦν· τότε μὲν ἀπὸ τῶν σημείων, νῦν δὲ ἀπὸ τῶν ἐπιστρεφάντων· οὐ γὰρ δὴ νεκροῦ ταῦτα τὰ κατορθώματα. Ἄν δὲ εἴπη τις, ὅτι Ἀλέξανδρος ζῆ, πιστεύεις, καί τοι γὰρ οὐδὲν ἔχων σημεῖον εἰπεῖν. Ναί, φησί· πολλὰ γὰρ καὶ μεγάλα κατώρθωσε ζῶν· καὶ γὰρ καὶ ἔθνη καὶ πόλεις ὑπέταξε, καὶ πολέμους πολλοὺς καὶ μάχας ἐνίκησε, καὶ τρόπαια ἔστησεν.

ε'. Ἐὰν οὖν ἐγὼ δεῖξω, ὅπερ ἐκεῖνος ζῶν οὐκ ἐνενόησεν, οὐκ αὐτὸς, οὐκ ἄλλος τις τῶν ποτε γενομένων ἀνθρώπων, ποίαν ἐτέραν ζητεῖς ἀναστάσεως ἀπόδειξιν; Τὸ μὲν γὰρ ζῶντα κατορθοῦν πολέμους καὶ νίκας βασιλέα ὄντα, καὶ στρατόπεδα ἔχοντα, θαυμαστὸν οὐδὲν, οὐδὲ παράδοξον καὶ καινόν· τὸ δὲ μετὰ σταυρὸν καὶ τάφον τοσαῦτα ἐργάσασθαι πανταχοῦ γῆς καὶ θαλάττης, τοῦτό ἐστι τὸ μάλιστα πολλῆς ἐκπλήξεως γέμον, καὶ τὴν θεῖαν καὶ ἀπόρρητον ἀνακηρύττον δύναμιν. Καὶ ὁ μὲν Ἀλέξανδρος μετὰ τὴν τελευταίην [625] αὐτοῦ, διασπασθεῖσαν τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ καὶ τέλειον ἀφανισθεῖσαν οὐκ ἐπανήγαγε· πῶς δὲ ἔμελλεν ὁ νεκρὸς; ὁ δὲ Χριστὸς τότε αὐτὴν μάλιστα ἔστησεν, ὅτε ἐτελεύτησε. Καὶ τί λέγω περὶ τοῦ Χριστοῦ, ὅπου γε καὶ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, μετὰ τὸ τελευτῆσαι, λάμψαι ἔδωκε; Πού γάρ, εἰπέ μοι, τὸ σῆμα Ἀλεξάνδρου; δεῖξόν μοι, καὶ εἰπέ τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἐτελεύτησε. Τῶν δὲ δούλων τοῦ Χριστοῦ καὶ τὰ σήματα λαμπρὰ,

τὴν βασιλικωτάτην καταλαβόντα πόλιν, καὶ αἱ ἡμέραι καταφανεῖς, ἑορτὴν τῆς οἰκουμένης ποιούσαι. Καὶ τὸ μὲν ἐκείνου καὶ οἱ οἰκειοὶ ἀγνοοῦσι, τὸ δὲ τούτου καὶ οἱ βάρβαροι ἐπίστανται.

Καὶ οἱ τάφοι τῶν δούλων τοῦ σταυρωθέντος λαμπρότεροι τῶν βασιλικῶν εἰσιν αὐλῶν, οὐ τῷ μεγέθει καὶ τῷ κάλλει τῶν οἰκοδομημάτων μόνον· καὶ τούτῳ μὲν γὰρ κρατοῦσιν· ἀλλ', ὁ πολλῶν πλεόν ἐστι, τῆς σπουδῆς τῶν συνιόντων. Καὶ γὰρ αὐτὸς ὁ τὴν ἀλουργίδα περικείμενος ἀπέρχεται τὰ σήματα ἐκεῖνα περιπτωζόμενος, καὶ τὸν τύφον ἀποθέμενος ἔστηκε δέόμενος τῶν ἁγίων, ὥστε αὐτοῦ προστῆναι παρὰ τῷ Θεῷ, καὶ τοῦ σκηνοποιῦ καὶ τοῦ ἀλιέως προστατῶν καὶ τετελευτηκῶν δεῖται ὁ τὸ διδάγμα ἔχων. Τολμήσεις οὖν, εἰπέ μοι, τὸν τούτων δεσπότην νεκρὸν εἰπεῖν, οὐ οἰκεῖται καὶ τετελευτηκότες, προστάται τῶν τῆς οἰκουμένης βασιλέων εἰσί; Καὶ τοῦτο οὐκ ἐν τῇ Ῥώμῃ ἴδοι τις ἂν γινόμενον μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει. Καὶ γὰρ καὶ ἐνταῦθα Κωνσταντῖνον τὸν μέγαν μαγάλῃ τιμῇ τιμᾶν ἐνόμισεν ὁ παῖς, εἰ τοῖς προθύροις κατέθειτο τοῦ ἀλιέως· καὶ ὅπερ εἰσὶν οἱ πυλωροὶ τοῖς βασιλεῦσιν ἐν τοῖς βασιλείοις, τοῦτο ἐν τῷ σήματι οἱ βασιλεῖς τοῖς ἀλιεῦσι. Καὶ οἱ μὲν ὡσπερ δεσπότηται τοῦ τόπου τὰ ἐνθὸν κατέχουσιν, οἱ δὲ ὡς πάροικοι καὶ γείτονες ἠγάπησαν τὴν αὐλείον αὐτοῖς ἀφορισθῆναι οὐραν, ἀπὸ τῶν ἐνταῦθα καὶ τοῖς ἀπίστοις ἐπιδεικνύντες, ὅτι πλείων ἐν τῇ ἀναστάσει ἢ ὑπερῶν ἔσται τοῖς ἀλιεῦσιν. Εἰ γὰρ ἐνταῦθα οὕτως ἐν τοῖς τάφοις, πολλῶ μᾶλλον ἐν τῇ ἀναστάσει. Καὶ ἀντήλαχται ἡ τάξις· οἱ μὲν βασιλεῖς οἰκεῖται καὶ ὑπηρετῶν, οἱ δὲ ἀρχόμενοι βασιλέων τὴν ἀξίαν περικρίνεται, μᾶλλον δὲ καὶ λαμπρότερα. Καὶ ὅτι οὐ κολακεία τὸ πρᾶγμα, αὕτη δεῖκνυσιν ἡ ἀλήθεια· ἀπὸ γὰρ ἐκείνων καὶ οὗτοι λαμπρότεροι γεγονάσι. Πολὺ γὰρ τῶν ἄλλων τάφων τῶν βασιλικῶν τὰ σήματα ταῦτα σεμνότερα· ἐκεῖ μὲν γὰρ πολλὴ ἡ ἐρημία, ἐνταῦθα δὲ πολλὴ ἡ πανήγυρις. Εἰ δὲ βούλει καὶ ταῖς βασιλικαῖς παραβαλεῖν αὐλαῖς τοὺς τάφους τούτους, πάλιν ἐνταῦθα τὰ νικητήρια. Ἐκεῖ μὲν γὰρ πολλοὶ οἱ σοδοῦντες, ἐνταῦθα δὲ πολλοὶ οἱ καλοῦντες καὶ ἐπισπώμενοι πλουσίους, πένητας, ἀνδρας, γυναῖκας, δούλους, ἐλευθέρους· ἐκεῖ πολὺς ὁ φόβος, ἐνταῦθα ἀφατος ἡ ἡδονή. Ἀλλὰ γλυκὺ θέαμα χρυσοφοροῦντα βασιλέα καὶ ἐστεφανωμένον ἰδεῖν, καὶ παρεστῶτας στρατηγούς, ἀρχοντας, ταξίάρχους, φυλάρχους, ὑπάρχους. Ἀλλὰ [626] τὰ ἐνταῦθα τοσοῦτῳ σεμνότερα καὶ φρικωδέστερα, ὡς ἐκεῖνα σκηνὴν εἶναι καὶ παιδιὰν νομίσαι πρὸς ταῦτα. Ἄμα γὰρ ἐπέδης τῶν οὐδῶν, καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν ὁ τόπος τὴν διάνοιαν παρέπεμψε, πρὸς τὸν ἄνω βασιλέα, πρὸς τὸ στρατόπεδον τὸ τῶν ἀγγέλων, πρὸς τὸν θρόνον τὸν ὑψηλόν, πρὸς τὴν δόξαν τὴν ἀπρόσιτον. Καὶ ἐνταῦθα μὲν ὑπέταξεν ἀρχοντι τῶν ὑποκειμένων τὸν μὲν λύσαι, τὸν δὲ δεῖσαι· τὰ δὲ ὅσα

habentur : sic Romanorum senatus Alexandrum decimum tertium deum esse censuit (a). Is enim hanc potestatem habebat, ut deos crearet atque conscriberet. Cum res omnes a Christo gestæ nuntiatae sunt, Romam misit is qui Judæorum nationi præerat, sciscitans ex ipsis num eum quoque deum creare placeret. Id vero illi facere recusarunt, quod iniquo atque infenso animo ferrent, ante decretum suum atque sententiam Crucifixi potentiam effulgentem, universum orbem ad sui cultum attraxisse. Hoc porro vel invitis ipsis ita divinitus procurabatur, ut ne humanis suffragiis Christi divinitas promulgaretur, neque unus e multis illis ipse esse censeretur, qui ab ipsis designati fuerant. Nam et pugiles pro diis habuerunt, atque cinædum illum, quem Adrianus in deliciis habebat : unde etiam urbs Antinoi appellatur (b). Quia enim mors adversum humanam naturam testimonium dicit, diabolus alteram viam excogitavit, nimirum animæ immortalitatem : cui immodicam adulationem admiscens, quamplurimos in impietatem abduxit. Illius vafritiem perspicce. Nam cum nos eam utiliter in medium afferimus, sermonem ille evertit : cum autem in perniciem eam adstruere cupit, magno studio eam constituit. Ac si quispiam dixerit, Qui fieri potest, ut Alexander deus sit? annon mortuus est, et quidem misere? At immortalis est animus, inquit. Nunc immortalitatem asseris ac philosopharis, ut a præpotente Deo nos abducas : at cum nos summum Dei beneficium eam dicimus, humiles et humi abjectos, nihiloque melius quam bruta animalia affectos, ut deceptos in tuam sententiam abducis. Quod si Crucifixum vivere dixerimus, risus statim consequitur : quamvis etiam orbis universus et olim et nunc quoque id clamet, tunc per miracula, nunc autem per eos, qui ad eum sese converterunt : neque enim mortui est ista præstare. Sin autem quispiam Alexandrum vivere asserat, huic fidem adhibes, cum tamen nullum miraculum proferre queas. Imo vero, inquis : multa enim et magna, cum viveret, gessit : nam et gentes et urbes imperio suo subiecit, et in multis bellis ac præliis victoriam obtinuit, tropæaque erexit.

5. Quid si ostendero id, quod nec ille dum viveret, nec alius quispiam ex his qui umquam exstiterunt, cogitavit; quod tandem aliud resurrectionis argumentum quæris? Nam quod quispiam vivens bella feliciter confecerit victoriasque adeptus sit, rex cum esset exercitusque haberet, nec mirum nec novum atque insolens videri debet : at vero post crucem ac tumulum, tot ac tanta in tota terra et mari efflicere, hoc ingenti stupore plenum est, ac divinam et arca-

nam potentiam promulgat. Ac quidem Alexander imperium suum, post ipsius e vita discessum lacertatum ac penitus deletum, non instauravit : qui enim id potuisset homo mortuus? at Christus tunc ipsum maxime excitavit, postquam ex hac vita migravit. Quid autem Christum commemoro, cum ipse discipulis quoque suis, ut post mortem clari essent concesserit? Ubi enim, quæso, Alexandri tumulus est? ostende mihi, et dic quo die mortuus sit. At Christi servorum vel sepulera splendida sunt, ut quæ urbem præstantissimam ac regiam occuparint, et dies noti atque clari, qui festi a toto orbe celebrentur. Atque illius quidem tumulum sui quoque ignorant; hujus autem barbari quoque exploratum habent.

Sepulcra Martyrum regias aulas superant. — Ac sepulcra eorum, qui Crucifixo serviere, regias aulas splendore vincunt, non solum magnitudine aut pulchritudine ædificiorum; nam hac quoque parte illa superant; sed, quod multo majus est, coentium studio. Nam et ille qui purpuram gestat, ad sepulcra illa se confert, ut ea exosculetur; abjectoque fastu supplex stat sanctosque obsecrat, ut ipsi apud Deum sibi præsidio sint; atque, ut et tentiorum officem et piscatorem, et quidem fato funetos, patronos habeat, precibus is contendit qui diademate cinctus est. Ergone, dic, quæso, horum dominum mortuum dicere audebis, cujus servi, etiam defuncti, eorum qui universo orbi imperant, patroni sunt? Atque id non Romæ solum fieri quispiam viderit, sed etiam Constantinopoli. Nam et hic quoque Constantinum Magnum filius ita demum ingenti honore se affecturum existimavit, si eum in piscatoris vestibulo conderet : quodque Imperatoribus sunt in aulis janitores, hoc in sepulcro piscatoribus sunt Imperatores. Atque illi quidem, velut domini, interiores loci partes obtinent : hi autem velut accolæ ac vicini, præclare secum agi putarunt, si vestibuli janua ipsis assignetur; ab iis, quæ hic fiunt, etiam infidelibus ostendentes, quod piscatores in resurrectione præstantiorem gradum obtinebunt. Nam cum hic in sepulcris tanto superiores sint, multo certe magis in resurrectione : atque mutatis rerum vicibus, Imperatores famulorum ac ministrorum, subditi autem Imperatorum dignitatem tenent, imo splendidiorem. Quodque hoc non ab adulationis studio proficiscatur, veritas ipsa ostendit : ab illis enim hi quoque majorem splendorem sunt consequuti. Hæc quippe sepulcra aliis Imperatorum sepulcris multo splendidiora et venerabiliora facta sunt : in illis enim mira solitudo, in his ingens frequentia. Quod si cum imperatoris aulis hæc sepulcra conferre libeat, penes hæc rursus victoria futura est. Illic enim multi sunt, qui turbam submoveant; hic contra multi qui invitent, atque et divites et pauperes, et viros et feminas, et servos ac liberos attrahant : illic ingens terror; hic lætitia, quæ nullis verbis explicari queat. At dulce spectaculum est Imperatorem auro amictum et corona redimitum videre, adstantesque bellicos duces, præfectos, tribunos, centuriones, prætores? Verum hæc adeo

(a) Alexandrum Magnum templum habuisse sibi dictum significat Lampridius paulo post initium vitæ Alexandri Severi, cap. 3. Quod autem a Senatu Romano tertius decimus deus declaratus sit, ut ait Chrysostomus, certe non constare videtur. Tertius autem decimus hic deus censetur, quia duodecim dii præcipui Romæ habebantur : Jumo, Vesta, Minerva, Ceres, Diana, Venus, Mars, Mercurius, Jovis, Neptunus, Vulcanus, Apollo.

(b) Antinum Hadriani cinædum inter deos relatam, et Antinopolin ejus nomine dictam fuisse, ignorat nemo. Vide Spartanum in vita Hadriani, cap. 14.

illis augustiora magisque tremenda sunt, ut præ istis illa scena quedam ac merus ludus censeri possint. Simul enim atque limina transilieris, locus ipse mentem ad cælum, ad supernum Regem, ad angelorum exercitum, ad sublime illud solium, ad inaccessam gloriam transmittit. Atque hic quidem Imperator subditos suos præfecto ita subjecit, ut ei liberum sit alios solvere, alios vinculis astringere: at sanctorum ossa non miseram hanc abjectamque potestatem habent; verum illa multo majorem. Dæmones enim sistunt et excruciant, acerbissimisque illis vinculis eos, qui adstricti sunt, solvant. Quid hoc tribunali terribilius fingi potest? Cum nemo cernatur, nemo dæmonis lateri incumbat, voces et dilacerationes, verbera et cruciatus, linguæ conflagrantes audiuntur, dæmone admirabilem potentiam minime ferente. Atque isti, qui corpora gestarunt, virtutes corpore vacantes sperant; pulvisque, ossa et cinis naturas illas invisi-

biles dilacerant. Ideo nemo est qui peregrinationem unquam inire sustineat, ut Imperatorum aulas videat: contra multi plerumque Imperatores peregre profecti sunt, ut hoc spectaculo fruere possent. Siquidem sanctorum martyrum templa futuri iudicii vestigia et signa exhibent, dum dæmones flagris creduntur, hominesque castigantur ac liberantur. Viden' quæ sanctorum, etiam vita functorum, vis sit? vides quæ peccatorum, etiam viventium, imbecillitas? Proinde vitium fuge, ut eos qui tales sunt superes, ac virtutem omni studio consecutare. Nam si præsentia ejusmodi sunt, cogites velim qualia futura sint. Atque hoc amore perpetuo correptus, sempiternam vitam arripe: quam utinam nobis omnibus consequi detur, per gratiam et benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXVII.

CAP. 12. v. 41. *Factus sum insipiens gloriando; vos me coegistis. Ego enim a vobis debui commendari.*

1. Absoluta de suis Jaudibus oratione, hic minime gradum fixit, verum se rursus excusat, ac de iis quæ dixit veniam petit, necessitate nempe adductum se fuisse dicens, non voluntate. Et tamen, quamvis eo necessitate pertractus fuerit, insipientem se vocat. Atque, cum hunc sermonem ordiretur, dicebat, *Ut insipientem accipite me; et, Tamquam in insipientia: nunc vero sublata hac particula, ut, insipientem seipsum vocat. Posteaquam enim, per ea quæ dixit, id quod volebat effecit, libere jam atque audacter vitium hujusmodi notat, quo videlicet omnes erudiat, ne, nisi summa necessitas urgeat, quisquam suas laudes prædicet: quippe cum Paulus, necessaria etiam causa oblata, insipientem tamen se appellavit. Deinde eorum, quæ loquutus est, causam omnem, non ad pseudoapostolos, sed ad discipulos suos convertit: Vos enim, inquit, me coegistis. Nam si ipsi ita se jactarent, ut id sine vestra fraude facerent, nec vos in exitium impellerent, non eo progressus essem, ut in ejusmodi sermones meipsum demitterem: quoniam autem universam Ecclesiam labefactabant, utilitatis vestræ causa insipientiæ vitio laborare coactus sum. Nec vero dixit, Metui, ne si primas apud vos tulissent, dogmata sua sererent; verum hoc quidem superius posuit, cum dixit, *Timeo autem ne, sicut serpens Evam seduxit, ita corrumpatur sensus vestri: nunc autem non eodem modo, verum majori cum auctoritate ac potestate, ut qui ex iis, quæ ante dixerat, liberius loquendi facultatem nactus esset: Ego enim a vobis debui commendari. Postea causam affert: rursusque haud revelationes ac miracula tantum commemorat, sed etiam tentationes. Nihil enim minus habui iis, qui sunt supra modum apostoli. Vide quomodo hic quoque liberius ac majori quadam cum auctoritate loquatur. Prius siquidem aiebat, Existimo me nihil minus habuisse:**

hic autem absolute pronuntiando ita, uti dixi, post allatas probationes libere deinceps loquitur: quamquam ne sic quidem a modestia suisque moribus abscedit. Perinde enim ac si quid magni dixisset, suæque dignitatis modum excessisset, quod in apostolorum numerum sese aggregasset, sic rursus orationem temperat atque: *Tametsi nihil sum, 12. signa tamen apostoli facta sunt in vobis.* Ne, inquit, hoc inspicias, an vilis et exigui pretii ego sim; verum an non iis, quæ ab apostolo expectanda erant, tibi frui contigerit. Nec dixit, Vilis, sed, quod hoc vocabulo adhuc inferius erat, *Nihil.* Quid enim refert magnum esse, si nemini prosis? quemadmodum nil prodest medicum artis suæ peritum esse, si nulli ægrotantium medeat. Ne ergo, inquit, hoc expendas, quod nihil sim, sed illud spectes quod in iis, in quibus vos beneficio affici conveniebat, nullæ meæ partes desideratæ sunt, verum apostolatus mei experimentum præbui. Non ergo oportebat ut me ipse prædicarem. Hoc porro non eo dicebat, quod commendatione opus haberet: quomodo enim, cum ipsum cælum præ Christi amore parvi faceret? sed quod salutis ipsorum cupiditate teneretur. Postea, ne ipsi dicerent, Quid nostra interest, si eximiis apostolis nulla in re inferior fueris? ideo subjunxit, *In vobis facta sunt signa apostoli, in omni patientia et signis et prodigiis.* Papæ, quantum recte factorum pelagus paucis verbis præterit! Ac vide quid primum collocet, nimirum patientiam. Hoc enim apostoli specimen est, nempe omnia forti animo ferre. Istud porro breviter tenui vocabulo complexus est: contra miracula, ut quæ non ipsius virtute ederentur, pluribus verbis expressit. Cogita enim quot carceres, quot plagas, quot discrimina, quot insidias, quot tentationum agmina hic tacite significavit, quot intestina bella, quot externa, quot dolores, quot impetus, unico patientiæ vocabulo indicavit. Per signa rursus quot homines a morte ad vitam revocati, quot

τῶν ἁγίων οὐ ταύτην ἔχει τὴν ἐξουσίαν τὴν οἰκτρὰν καὶ ταπεινὴν, ἀλλ' ἐκείνην τὴν πολλῶ μείζονα. Δαίμονας γὰρ παρίστησι καὶ βασανίζει, καὶ τῶν δεσμῶν ἐκείνων τῶν πικροτάτων ἀπολύει τοὺς δεδεμένους. Τί φοβερώτερον τοῦ δικαστηρίου τούτου; Οὐδενὸς ὀρωμένου, οὐδενὸς ἐπικειμένου ταῖς πλευραῖς τοῦ δαίμονος, φωναὶ καὶ σπαραγμοὶ, μᾶστιγες, βάσανοι, γλώσσαι ἐμπιπράμεναι, τοῦ δαίμονος οὐ φέροντος τὴν θαυμαστὴν δύναμιν ἐκείνην. Καὶ οἱ τὰ σώματα φορέσαντες, τῶν ἀσωμάτων κρατοῦσι δυνάμεων ἢ κόνις καὶ τὰ ὄστᾶ καὶ ἡ τέφρα τὰς ἀοράτους ἐκείνας διαξάινει φύσει. Διὰ δὴ τοῦτο ὑπὲρ μὲν τοῦ βασιλικῆς ἰδεῖν αὐλάς οὐθεῖς ἂν ποτε ἀποδημήσειε· βασιλεῖς δὲ πολλοὶ πολ- λάκις ἀποδεδημήχασι ταύτης ἔνεκεν τῆς θεωρίας.

Τῆς γὰρ μελλούσης κρίσεως ἔχνη καὶ σύμβολα τα μαρτύρια τῶν ἁγίων παρέχεται, δαιμόνων μαστιζομένων, ἀνθρώπων κολαζομένων καὶ ἐλευθερομένων. Εἶδες τῶν ἁγίων τὴν δύναμιν καὶ τετελευτηκότων; εἶδες τῶν ἁμαρτωλῶν τὴν ἀσθένειαν καὶ ζώντων; Φύγε τοίνυν τὴν κακίαν, ἵνα κρατῆς τῶν τοιούτων, καὶ δίωκε μετὰ σπουδῆς ἀπάσης τὴν ἀρετὴν. Εἰ γὰρ τὰ ἐνταῦθα τοιαῦτα, ἐνόησον ἡλίκα τὰ μέλλοντα. Καὶ τῷ ἔρωτι τούτῳ διηνεκῶς κατεχόμενος, ἐπιλαμβάνου τῆς αἰωνίου ζωῆς ἢς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΚΖ'.

Γέγονα ἄφρων κυνῶμενος· ὑμεῖς με ἠναγκάσατε. Ἐγὼ γὰρ ὠφειλον ὑφ' ὑμῶν συν- λιστασθαι.

α'. Ἀπαρτίσας τὸν περὶ τῶν οἰκειῶν ἐγκωμίων λόγον, οὐκ ἔσθη μέχρι τούτου, ἀλλὰ ἀπολογεῖται πάλιν, καὶ συγγνώμην ὑπὲρ τῶν εἰρημένων αἰτεῖ, ἀνάγκης εἶναι λέγων τὸ πρᾶγμα, οὐ προαιρέσεως. Ἄλλ' ὅμως καὶ ἀνάγκης οὐσης, ἄφρονα ἑαυτὸν καλεῖ. Ἀρχόμενος μὲν οὖν ἔλεγεν, Ὡς ἄφρονα δέξασθέ με, καὶ, Ὡς ἐν ἀφροσύνῃ· νυνὶ δὲ τὸ, ὡς, ἀνελὼν, ἄφρονα ἑαυτὸν καλεῖ. Μετὰ γὰρ τὸ κατασκευάσαι διὰ τῶν εἰρημένων ἅπερ ἤθελε, θαρρῶν λοιπὸν καὶ ἀφειδῶς ἐπιλαμβάνεται τοῦ τοιούτου ἐλαττώματος, παιδεύων ἅπαντας μηδέποτε ἀνάγκης οὐκ οὐσης, ἑαυτὸν τινα ἐγκωμιάζειν, ὅπου γε καὶ αἰτίας ὑποκειμένης, ἄφρονα ἑαυτὸν ὁ Παῦλος ὠνόμασεν. Ἔτα καὶ τὴν αἰτίαν τῶν εἰρημένων [627] οὐκ ἐπὶ τοὺς ψευδαποστόλους, ἀλλ' ἐπὶ τοὺς μαθητὰς ἄπασαν περιτρέπει. Ὑμεῖς γὰρ, φησὶν, ἠναγκάσατε. Εἰ μὲν γὰρ ἐκαυχῶντο, καὶ μὴ μετὰ τῆς ὑμετέρας τούτο ἔποιουν πλάνης, μηδὲ ὑμᾶς ἀπόλλυον, οὐκ ἂν οὕτω προήχθην εἰς τούτους ἑμαυτὸν καθεῖναι τοὺς λόγους· ἐπειδὴ δὲ ὀλόκληρον Ἐκκλησίαν διέφθειρον, πρὸς τὸ συμφέρον ὑμῖν ἵρῶν, ἠναγκάσθη ἄφρων γενέσθαι. Καὶ οὐκ εἶπεν· Ἐδεῖσα γὰρ μὴ τὰ πρωτεῖα παρ' ὑμῖν ἐνεγκάμενοι, τὰ παρ' ἑαυτῶν κατασπείρωσιν· ἀλλὰ τοῦτο μὲν οὖν ἀνωτέρω τέθεικεν εἰπὼν, Φοβοῦμαι μὴ πως, ὡς ὁ ὄφρις Ἐδαν ἠπάτησεν, οὕτω φθαρῇ [τὰ ρήματα ὑμῶν· ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ αὐθεντικώτερον, καὶ μετὰ πλειονος ἐξουσίας, ἔχων ἐκ τῶν εἰρημένων τὴν παρῆσιν. Ἐγὼ γὰρ ὠφειλον ὑφ' ὑμῶν συνλιστασθαι. Εἴτα καὶ τὴν αἰτίαν τίθησι· καὶ οὐ λέγει πάλιν τὰς ἀποκαλύψεις, οὐδὲ τὰ σημεῖα μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς πειρασμούς. Οὐδὲν γὰρ ὑστέρησα τῶν ὑπερλίαν ἀποστόλων. Ὅρα πῶς πάλιν καὶ ἐνταῦθα ἐξουσιαστικώτερον φέγγεται. Ἐμπροσθεν μὲν γὰρ ἔλεγε· *Λογίζομαι μηδὲν ὑστερικνεῖαι·*

ἐνταῦθα δὲ ἀποφαντικῶς οὕτως, ὅπερ εἶπον, μετὰ τὰς ἀποδείξεις, θαρρῶν φέγγεται λοιπὸν· οὐ μὴν δὲ οὕτως ἀφίσταται τοῦ μέτρου, οὐδὲ τοῦ οἰκείου ἤθους. Ὡσπερ γὰρ μέγα τι εἰρηκῶς καὶ τὴν ἀξίαν ὑπερβαῖνον τὴν ἑαυτοῦ, ὅτι μετὰ τῶν ἀποστόλων ἑαυτὸν ἤριθμησεν, οὕτω μετριάζει πάλιν, καὶ ἐπάγει λέγων· *Εἰ καὶ οὐδὲν εἰμι, εἰς σημεῖα τοῦ ἀποστόλου κατεργάσθη ἐν ὑμῖν.* Μὴ τοῦτο ἴδῃ, φησὶν, εἰ εὐτελής; ἐγὼ καὶ μικρὸς, ἀλλ' εἰ μὴ τούτων ἀπήλαυσας, ὦν παρ' ἀποστόλου ἀπολαύσαι ἐχρῆν. Καὶ οὐκ εἶπεν, εὐτελής, ἀλλ', ὃ κατώτερον ἦν, *Οὐδὲν.* Τί γὰρ ὄφελος μέγαν εἶναι, καὶ μηδένα ὠφελεῖν; ὡσπερ οὖν οὐδὲ ἱατροῦ κέρδος ἐμπείρου, μηδένα τῶν καμνόντων ἰωμένου. Μὴ τοίνυν, φησὶ, τοῦτο ἐξέταξε, ὅτι οὐδὲν ἐγὼ, ἀλλ' ἐκεῖνο σκόπει, ὅτι ἐν οἷς ὑμᾶς εὖ παθεῖν ἔδει, οὐδὲν ὑστέρησα, ἀλλ' ἐγὼ τὴν πείραν ἔδωκα τῆς ἐμῆς ἀποστολῆς. Οὐ τοίνυν ἔδει λόγων τῶν παρ' ἐμοῦ. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, οὐ τοῦ συνλιστασθαι χρήζων· πῶς γὰρ, ὁ καὶ τὸν οὐρανὸν μικρὸν ἠγούμενος πρὸς τὸν τοῦ Χριστοῦ πόθον; ἀλλὰ τῆς σωτηρίας τῆς ἐκείνων ἐφιέμενος. Εἴτα ἵνα μὴ λέγωσι, Καὶ τί πρὸς ἡμᾶς, εἰ καὶ μηδὲν ὑστέρησας τῶν ὑπερλίαν ἀποστόλων; διὰ τοῦτο ἐπήγαγεν, ὅτι Ἐν ὑμῖν κατεργάσθη τὰ σημεῖα τοῦ ἀποστόλου, ἐν πάσῃ ὑπομονῇ καὶ σημεῖοις καὶ τέρασι. Βαθαὶ πηλίχον πέλαγος κατορθωμάτων ἐν ὀλίγοις βήμασι παρέδραμε. Καὶ θέα ποῖον πρῶτον τίθησι· τὴν ὑπομονήν. Τοῦτο γὰρ ἀποστόλου δείγμα, τὸ φέρειν πάντα γενναίως. Τοῦτο μὲν γὰρ ἐν βραχεῖ, διὰ μικρὰς λέξεως· τὸ δὲ τῶν σημείων, ἅπερ οὐκ ἦν αὐτοῦ κατορθώματα, διὰ πλειόνων. Ἐνόησον γὰρ πόσα δεσμητήρια, πόσας πληγὰς, πόσους κινδύνους, πόσας ἐπιβουλὰς, πόσας νιφάδας πειρασμῶν ἐνταῦθα ἠνέξατο, πόσους πολέμους ἐμφυλίου, ἐξωτικῶς, πόσας ὀδύνας, πόσας προσβολὰς διὰ τοῦ [628] ὀνόματος τῆς ὑπομονῆς· διὰ τῶν σημείων πάλιν, πόσους νεκροὺς ἐγεθθέντας, πόσους τυφλοὺς θεραπευθέντας, πό-

λεπρούς καθαρισθέντας, πόσους δαίμονας ἐλαθέντας. Ταῦτα ἀκούοντες, μανθάνωμεν*, εἰ εἰς ἀνάγκην ἐμπέσωμεν τοιούτων διηγημάτων, συντέμνειν ἡμῶν τὰ κατορθώματα · ὁ καὶ αὐτὸς ἐποίησεν.

β'. Εἶτα ἵνα μὴ λέγωσί τινες, Εἰ γὰρ καὶ μέγας, καὶ πολλὰ εἰργάσω, ἀλλ' οὐ τοσαῦτα, ὅσα ἐν ταῖς λοιπαῖς Ἐκκλησίαις οἱ ἀπόστολοι, ἐπήγαγε· *Τι γὰρ ἐστὶν ὁ ἡττήθητε ὑπὲρ τὰς λοιπὰς Ἐκκλησίας*; Οὐκ ἐλάττονος, φησὶ, μετέσχετε χάριτος τῶν λοιπῶν. Ἄλλ' ἴσω; εἶποι τις ἄν, Τί δὴ ποτε πρὸς τοὺς ἀποστόλους τρέπει τὸν λόγον, τὴν πρὸς τοὺς ψευδαποστόλους μάχην ἀφείξ; Ἐκ περιουσίας ἀναστῆσαι βουλόμενος αὐτῶν τὰ φρονήματα, καὶ δεῖξαι, ὅτι οὐ μόνον ἐκείνων βελτίων, ἀλλ' οὐδὲ τῶν μεγάλων ἀποστόλων ἐλάττων. Διὰ τοι τοῦτο, ὅταν μὲν περὶ ἐκείνων διαλέγεται, φησὶν, Ἐπεὶ ἐγὼ · ὅταν δὲ πρὸς τοὺς ἀποστόλους ἑαυτὸν παραβάλλῃ, ἀγαπητὸν εἶναι φησὶ τὸ μὴ ὑστερηκεῖναι, καίτοι γε πλείον αὐτῶν κοπιάσας. Δείκνυσιν δὲ ἐντεῦθεν, ὅτι κάκεινους ὑβρίζουσιν, ὅταν τὸν Ἰσὺν αὐτῶν ἐν δευτέρῳ τούτων ἔχωσιν. *Εἰ μὴ ὅτι αὐτὸς ἐγὼ οὐ κατενάρκησα ὑμῶν*. Μετὰ πολλῆς πάλιν βαρύτητος ἔθηκε τὴν ἐπιτίμησιν. *Καὶ τὸ ἐξῆς φορτικώτερον · Χαρίσασθέ μοι τὴν ἀδικίαν ταύτην*. Ἄλλ' ὅμως ἢ βαρύτερος καὶ ἀγίατος ῥήματα, καὶ ἐγκώμιον ἐκείνων ἔχει· εἰ γὰρ ἀδικίαν εἰκέλιαν εἶναι νομίζουσι τὸ μὴ καταδέξασθαι τὸν ἀπόστολον λαβεῖν τι παρ' αὐτῶν, μηδὲ θαρβύσαι τραφηναί ἔνθεν. Εἰ τοῦτο, φησὶν, ἐγκαλεῖτε (οὐκ εἶπεν, ὅτι *Κακῶς ἐγκαλεῖτε, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς τῆς γλυκύτητος*), συγγνώμην αἰτῶ, χαρίσασθέ μοι τοῦτι τὸ ἀμάρτημα. Καὶ θέα τὴν σύνεσιν· ἐπειδὴ γὰρ συνεχῶς τοῦτο στρεφόμενον βναιδος αὐτοῖς ἔφερε, συνεχῶς αὐτὸ παραμυθεῖται. Ἀνωτέρω μὲν γὰρ λέγων, ὅτι *Ἔστιν ἀλήθεια Χριστοῦ ἐν ἐμοί, ὅτι ἢ καύχησις μου οὐ φραγίσεται αὐτῇ, εἶπε πάλιν, ὅτι Οὐκ ἀγακῶ ὑμᾶς; οἶδεν ὁ Θεὸς· ἀλλ' ἵνα ἐκκόψω τὴν ἀφορμὴν τῶν θελότων ἀφορμῆν, καὶ ἵνα ἐν ᾧ καυχῶνται, εὐρεθῶσι καθὼς καὶ ἡμεῖς*. Καὶ ἐν τῇ προτέρῃ· *Τίς οὖν μοι ἐστὶν ὁ μισθός; Ἴνα εὐαγγελιζόμενος ἀθάνατον θῆσω τὸ εὐαγγέλιον*. Καὶ ἐνταῦθα, *Χαρίσασθέ μοι τὴν ἀδικίαν ταύτην*. Πανταχοῦ γὰρ φεύγει τὸ δεῖξαι, ὅτι διὰ τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν οὐ λαμβάνει· διὸ καὶ ἐνταῦθα οὕτω φησὶν· εἰ τοῦτο πλημμέλημα εἶναι ἠγείσθε, συγγνώμην αἰτῶ. Ταῦτα δὲ εἶλεγε, καὶ πλήττων καὶ θεραπεύων. Μὴ γὰρ δὴ τοῦτο εἶπεν· Εἰ πληξῆσαι θέλεις, τί ἀπολογῆ; εἰ θεραπεύειν, τί πλήττεις; Τοῦτο γὰρ συνέσεώς ἐστι, καὶ κατατέμνειν καὶ ἐπίδραμειν τὸ ἔλκος. Εἶτα, ἵνα μὴ δόξῃ, ὅπερ καὶ ἐμπροσθεν εἶλεγον, συνεχῶς αὐτὸ στρέφειν ὑπὲρ τοῦ λαβεῖν, θεραπεύει μὲν αὐτὸ καὶ ἐν τῇ προτέρῃ λέγων, *Οὐκ ἐγραψα δὲ, ἵνα οὕτω γένηται ἐν ἐμοί· καλὸν γὰρ μοι ἀποθάνειν, ἢ τὸ καύχημαί μου ἵνα τις [629] κενώσῃ*· γλυκύτερον δὲ ἐνταῦθα καὶ προσηνέστερον. Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Ἰδοὺ, τρίτον τοῦτο ἐποίημα ἔχω ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, καὶ οὐ καταναρκῆσω ὑμῶν· οὐ

* *Legemur* μανθάνωμεν.

γὰρ ζητῶ τὰ ὑμῶν, ἀλλ' ὑμᾶς. Οὐ γὰρ ὀφείλει τὰ τέκνα τοῖς γονεῦσι θησαυρίζειν, ἀλλ' οἱ γονεῖς τοῖς τέκνοις. Ὅ δὲ λέγει, τοῦτο ἐστὶν· οὐκ ἐπειδὴ μὴ λαμβάνω, διὰ τοῦτο οὐ παραγίνομαι, ἀλλὰ καὶ δεύτερον παρεγενόμεν, καὶ τρίτον τοῦτο παρεσκευασμαι ἐλθεῖν, καὶ οὐ καταναρκῆσω ὑμῶν. Καὶ ἡ αἰτία σερμῆ. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐπειδὴ μικρολόγοι, ἐπειδὴ πλήττεσθε, ἐπειδὴ ἀσθενεῖτε· ἀλλὰ τί; Οὐ γὰρ ζητῶ τὰ ὑμῶν, ἀλλ' ὑμᾶς. Μείζονα ἐπιζητῶ, ψυχὰς ἀντι χρημάτων, σωτηρίαν ἀντι χρυσίου. Εἶτα ἐπειδὴ ὑπόφλιον εἶχεν ἐπὶ τὸ πρᾶγμα, ὡς ἀγοῦντος αὐτοῦ πρὸς αὐτούς, διὰ τοῦτο καὶ λογισμὸν τίθησιν. Ἐπειδὴ γὰρ εἰκὸς ἦν εἰπεῖν αὐτούς, οὐ γὰρ ἐξεσι καὶ ἡμᾶς ἔχειν καὶ τὰ ἡμῶν; ἐπάγει μετὰ πολλῆς τῆς χάριτος τὴν ἀπολογίαν λέγων· Οὐ γὰρ ὀφείλει τὰ τέκνα τοῖς γονεῦσι θησαυρίζειν, ἀλλ' οἱ γονεῖς τοῖς τέκνοις· ἀντὶ τῶν διδασκάλων καὶ τῶν μαθητῶν τοὺς γονεῖς καὶ τὰ τέκνα τιθεῖς, καὶ δεῖξας ὅτι ὀφειλῆς πρᾶγμα ποιεῖ, ὅπερ οὐκ ἦν ὀφειλῆς. Οὐ γὰρ οὕτω προσέταξεν ὁ Χριστὸς, ἀλλ' ἐκείνων φειδόμενος, ταῦτα λέγει· διὸ καὶ πλεονεῖ τι προστίθησιν. Οὐ γὰρ εἶπε μόνον, ὅτι οὐκ ὀφείλει τὰ τέκνα θησαυρίζειν, ἀλλ' ὅτι καὶ ὀφείλουσιν οἱ γονεῖς τοῦτο ποιεῖν. Οὐκοῦν ἐπειδὴ δοῦναι δεῖ, Ἐγὼ ἡδιστα δαπανήσω καὶ ἐκδαπανηθήσομαι ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν. Τοὺς μὲν γὰρ γονεῖς θησαυρίζειν ἐκέλευσε τοῖς τέκνοις ὁ νόμος τῆς φύσεως· ἐγὼ δὲ οὐ τοῦτο ποιῶ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἑμαυτὸν προσδίδωμι· καὶ αὕτη ἡ ὑπερβολή, τὸ μὴ μόνον μὴ λαμβάνειν, ἀλλὰ καὶ προσδίδοναι, οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς τῆς φιλοτιμίας, καὶ ἐκ τοῦ ὑστερήματος· τὸ γὰρ *Ἐκδαπανηθήσομαι*, τοῦτο ἐστὶν ἀνιττομένου. Κἄν γὰρ αὐτὴν δέῃ τὴν σάρκα ἀναλῶσαι, οὐ φειδομαι διὰ τὴν σωτηρίαν ὑμῶν. Καὶ τὸ ἐπαγόμενον μετ' ἐγκλήματος ὁμοῦ καὶ ἀγίας· *Εἰ καὶ περισσοτέρως ὑμᾶς ἀγαπῶν, ἤττον ἀγαπῶμαι*. Καὶ ταῦτα ποιῶ, φησὶν, ὑπὲρ τῶν φιλουμένων, καὶ οὐ φιλοῦντων ὁμοίως. Σκόπει τοίνυν λοιπὸν πόσους ἔχει τὸ πρᾶγμα βαθμούς. Ἐδεῖ λαμβάνειν, αὐτὸς δὲ οὐκ ἐλάμβανεν· ἰδοὺ πρῶτον κατόρθωμα. Καὶ ὑστερούμενος, δεύτερον· καὶ αὐτοῖς κηρύττων, τρίτον· καὶ προσδίδωσι, τέταρτον· καὶ οὐχ ἀπλῶς προσδίδωσιν, ἀλλὰ καὶ μετὰ ἐπιτάσεως, πέμπτον· καὶ οὐ χρήματα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἑαυτὸν, ἕκτον· καὶ ὑπὲρ τῶν μὴ σφόδρα φιλοῦντων αὐτὸν, ἔδδομον· καὶ ὑπὲρ τῶν σφόδρα φιλοῦντων, ἕβδομον.

γ'. Τοῦτον δὴ καὶ ἡμεῖς ζηλώσωμεν. Μέγα μὲν γὰρ ἐγκλημα [καὶ τὸ φθονεῖν] β, καὶ τὸ μὴ φιλεῖν· μείζον δὲ γίνεται, ὅταν καὶ φιλούμενός τις μὴ φιλή. Εἰ [630] γὰρ ὁ τὸν φιλοῦντα φιλῶν, οὐδὲν πλέον ἔχει τῶν τελωνῶν· ὁ μὴ τοῦτο ἔχων, καὶ τῶν θηρίων ἐλάττων ἄν εἴη. Τί λέγεις, ἀνθρώπε; οὐ φιλεῖς τὸν φιλοῦντα; καὶ τίνας ἐνεκεν ζῆς; ποῦ δὲ χρήσιμος ἔση λοιπόν; ἐν ποίοις πράγμασιν; ἐν πολιτικοῖς; ἐν ἰδιωτικοῖς; Οὐδαμῶς· οὐδὲν γὰρ ἀχρηστότερον ἀν-

β In editis hic primo legitur καὶ τὸ φθονεῖν, sed uncini inclusum quasi adjectivum, deindeque additur, καὶ τὸ μὴ φιλεῖν. Sed illud, καὶ τὸ φθονεῖν, perperam inductum videtur.

cæci curati, quot leprosi mundati, quot dæmones ejecti significantur. Ex his verbis illud discamus, ut si necessitas quædam nos in hujusmodi narrationes adegerit, ea, quæ a nobis recte gesta sunt, brevissime perstringamus, quemadmodum a Paulo quoque factum est.

2. Mox, ne aliqui dicerent, Etsi magnus es, ac multa gessisti, at non tot tamen ac tanta, quot et quanta apostoli in reliquis Ecclesiis gesserint, idcirco subdidit: 13. *Quid est enim quod minus habuistis præ cæteris Ecclesiis? Non minorem quam cæteri gratiam accepistis. At, dixerit fortasse quispiam, cur relicta dimicatione cum pseudoapostolis, sermonem ad apostolos convertit? Ut eorum animos amplius crigat, ostendatque se non modo illis præstantiorem, sed ne magnis quidem apostolis inferiorem esse. Ideo quippe cum de illis verba facit, ait, Plus ego: quando autem cum apostolis se confert, satis habet, si ipsis inferior minime sit, tametsi etiam plus illis laborasset. Atque hinc illud quoque indicat, quod et in illos contumeliosi sint, cum eum, qui ipsis par sit, istiusmodi hominibus posthabeant. Nisi quod ego ipse non gravavi vos. Rursus cum magna acerbitate objurgationem posuit. Idque, quod sequitur, asperius adhuc est, Donate mihi hanc injuriam. Et tamen hæc asperitas benevolentis verba et eorum laudem continet: siquidem injuriæ hoc ducebant, quod Apostolus a se id impetrari minime passus esset, ut quidquam ab ipsis sumeret, nec tantum fiduciæ concepisset, ut ab his alii sustineret. Si hoc, inquit, mihi crimini vertitis (non dixit, Male me accusatis; sed non sine magna suavitate), a vobis peto ut mihi hujus peccati gratiam faciatis. Et vide prudentiam: quoniam enim hoc assidue usurpatum probrum ipsis afferebat, idcirco etiam assidue illud mitigat. Superius enim cum dixisset, Est veritas Christi in me, quod gloriatio hæc non infringetur, dixit rursus, Quis non diligo vos? Deus scit; sed ut anputem occasionem eorum, qui quaerunt occasionem, et ut, in quo gloriantur, inveniantur sicut et nos (2. Cor. 11. 10-12). Et in priore epistola, Quæ igitur mihi merces est? Ut evangelium prædicans sine sumptu ponam evangelium (1. Cor. 9. 18). Hic rursus, Donate mihi hanc injuriam. Ubique enim cavet, ne ostendat eorum imbecillitatem in causa esse, cur nihil ab ipsis accipiat: ideoque hic quoque sic loquitur: Si hoc peccatum esse ducitis, veniam peto. Hæc autem idcirco dicebat, ut simul et eos percelleret et leniret. Nec enim mihi hoc dixeris, Si ferire cupis, quid excusatione uteris? si curare, quid feris? Hoc enim solertis animi est, nimirum incidere et vulnus obligare. Postea ne, ut prius dicebam, ideo hoc assidue versare videretur, quod aliquid ab ipsis acciperet, huic suspicioni medetur ipse etiam in epistola superiori, dicens, Non autem scripsi, ut ita fiat in me: melius enim est mihi mori, quam ut gloriam meam quis evacuet (Ibid. v. 15). Hic vero suavius blandiusque id facit. Quoniam tandem modo? 14. Ecce tertio hoc paratus sum venire ad vos, et non ero gravis vobis: non enim quaero quæ vestra sunt, sed vos. Nec*

enim debent filii parentibus thesaurizare, sed parentes filiis. Quod autem dicit, hanc sententiam habet: Non quia nihil accipio, idcirco ad vos non accedo, verum et iterum accessi, et tertio ad vos proficisci paro, nec vobis oneri ero. Ac causam sane gravem offert: neque enim dixit, Quia præparci estis, quia offendi mihi, quia imbecillitate laboratis; sed quid? Non enim quaero quæ vestra sunt, sed vos. Majora quædam posco, nempe animas loco pecuniarum, salutem auri loco. Deinde, quoniam res nondum suspicione carebat, tanquam videlicet ipse dolore quodam adversus eos commoveretur, ideo rationem quoque ponit. Quia enim verisimile erat eos dicere, Annon licet nobis, quæ nostra sunt, habere? non sine magna suavitate defensionem ipsorum in hæc verba subjungit: Non enim debent filii parentibus thesaurizare, sed parentes filiis: magistrorum videlicet ac discipulorum vice parentes ac filios collocans, ac demonstrans se debito quodam munere perfungi, cum tamen id debitum non esset. Non enim ita imperavit Christus, sed pro sua erga eos indulgentia his verbis utitur: ideoque quiddam etiam majus adjungit. Non solum enim dixit, Nec enim debent filii parentibus thesaurizare; sed hoc quoque adjecit, quod parentum sunt partes, ut filiis thesaurizent. Quandoquidem itaque dare opus est, 15. ego libentissime impendam, et superimpendar pro animabus vestris. Etenim lex quidem naturalis hoc sanxit, ut parentes filiis thesaurizent; ego vero, ea re non contentus, me ipsum quoque insuper vobis trado. Atque in hoc incredibilis ipsius liberalitas est, quod non solum non accipit, verum etiam insuper donat: neque id vulgariter, sed cum magna munificentia, atque ex eo quod ipsi deest: hoc enim vocabulo, Superimpendar, istud subindicatur. Nam etiam si carnem ipsam expendere oporteat, nullam ipsius rationem habeo ob salutem vestram. Atque id quod subjungitur, conjunctam cum amore accusationem habet: Licet plus vos diligens, minus diligar. Atque hoc, inquit, facio, pro iis quos amo, licet illi perinde non redament. Jam ergo considera quot gradus ista res habeat. Accipere oportebat, ipse autem non accipiebat: hæc prima laus est. Et cum inopia premeretur: hæc secunda est. Et cum ipsis prædicaret: tertiam habes. Et insuper largitur: hæc quarta est. Nec vulgariter largitur, sed copiose: quinta hæc est. Nec pecunias dumtaxat, sed etiam seipsum: sexta. Et pro iis a quibus haud magnopere amabatur: septima. Ac denique pro iis quos majorem quemdam in modum amabat: octava hæc est.

3. Hunc itaque nos etiam imitemur. Magnum enim peccatum est invidere et non amare: majus tamen efficitur, cum quispiam amatus non redamat. Nam: iis, qui amantem redamat, publicanis nihil præstantior est; is qui ne hoc quidem habet, ipsis feris inferior erit. Quid ais, homo? amantem non redamas? cur ergo hujusce lucis usura fruere? qua tandem in re jam usui eris? quibusnam in rebus? forensibus, an privatis? Haud sane: nihil eo homine inutilius, qui amare nescit. Hanc legem latrones etiam per-

sæpe ac sicarii et sepulcrorum effossores amplexi sunt; cumque vel saltem dumtaxat communem inter se habuissent, alio versi, ob mensæ commercium mores suos mutaverunt: tu vero non saltem dumtaxat, sed verba etiam et negotia, et ingressus et egressus, cum aliquo communes habens, non eum amas? At ii, qui turpibus amoribus dediti sunt, universas quoque facultates suas in fornicarias expendunt: tu vero, honesto amore captus, ita frigidus et imbecillis atque ignavus es, ut ne citra sumptum quidem ullum amare sustineas? Sed quisnam est, inquis, usque adeo miser, quis tam belluinis moribus, ut amantem aversetur atque oderit? Tu quidem recte facis, qui ob rei absurditatem fidem mihi detrahis: verum, si multos ejusmodi demonstraro, quo tandem pacto ignominiam hanc feremus? Nam cum amanti obtrectas, aut obtrectante altero non ei opem fers, cum florenti invides, quænam hæc dilectio est? Quamquam ne hoc quidem ad probandam amicitiam sufficit, quod quispiam ab invidia liber sit; ut nec illud etiam, quod quis amantem odio non insectetur: nisi eum quoque tueatur, ipsiusque commoda amplificet. Cum autem nihil non facit ac loquitur, quo proximum dejiciat, quid hac anima miserius esse possit? Heri ac nudius tertius amicus illi eras, sermonesque ac mensam impertiebas: postea autem, simul atque membrum tuum florens vidisti, abjecta amicitie larva, inimicitie, vel furoris potius personam induisti. Perspicuus etenim furor est, prosperis aliorum rebus angi: hoc enim furentium canum est, rabieque laborantium. Eorum enim more hi quoque, livoris œstro perciti, in omnium ora prosiliunt. Præstat serpentem in visceribus provolutum habere, quam invidiam interne repentem. Etenim ille et medicamentorum auxilio sæpe evomi, et alimentum ope mitigari potest: at invidia non in visceribus sese volutat, sed in animæ sinu versatur, ac morbus ægre extingui potest. Serpensque intus positus corpora humana non attigerit, si ipsi alimentum apponatur: at invidia, etiamsi sexcentas ei mensas apposuerit, animam ipsam arrodit, undecumque mordens, vellicans, trahens; neque ullum solatii genus reperire est, cujus ope furorem compescat, uno dumtaxat excepto, nempe ut ei, qui prospere agit, calamitas aliqua accidat: sic morbus remittitur; imo ne sic quidem. Nam etiamsi ille incommodo aliquo afficiatur, alterius tamen res lætas ac secundas cernens; in iisdem doloribus hæret; atque ubique vulnera, ubique plagæ. Neque enim fieri potest, ut qui in terra degit, neminem videat qui præclare ac feliciter agat. Tantaque est hujus morbi magnitudo, ut etiamsi sese domi incluserit, priscis etiam hominibus vita functis invidet. Atque iis quidem, qui in hominum frequentia vivunt, id evenire, quamvis grave ac molestum sit, non tamen æque grave habendum est: at quod ii quoque, qui a tumultibus in medio sitis liberati sunt, hoc morbo teneantur, id vero omnium acerbissimum est. Ac vellem istud silentio præterire: at si silentium ipsam etiam rerum

infamiam adimeret, operæ pretium esset tacere, cum autem, me etiam tacente, res ipsæ vehementius, quam lingua mea facere posset, clamaturæ sint, nullum certe detrimentum a verbis meis asferetur, tanquam vitia nobis traducentibus, sed etiam fortasse fructus aliquis atque utilitas consequetur. Hic enim morbus Ecclesiam etiam attingit, omniaque sursum ac deorsum vertit, corporisque compagem discidit: nosque adversus nos ipsos mutuo stamus, livore mirum arma nobis porrigente. Ob eamque causam ingens rerum depravatio est. Nam cum, omnibus ædificantibus, præclare se res habeat, si ii qui erudiuntur stare queant; cum omnes id agimus ut diruamus, quis tandem finis erit?

4. Quid agis, homo? Utile esse existimas, proximi commoda dejicere: at ante illum tua evertis. Non plantarum cultores, non agricolas cernis, quomodo omnes concordibus animis in unum currant? hic effodit, ille serit, alius radicem contegit, alius quod satum est rigat, alius obsepat ac muro cingit, alius bestias arcet; omnesque in unum spectant, ut plantam incolumem servent. Hic autem non ita se res habet; verum planto quidem ipse, alter autem subagitat et succutit. Sine saltem eam recte figi ut robur contrahat, quod hostili impetu frangi nequeat. Non opus meum deles, sed tuum evertis: ego plantavi, rigare te oportebat. Si itaque succutias, radicem funditus evelles, nec habebis ubi rigationem tuam ostendas. At vides eum qui plantat omnium sermonibus celebrari? Bono animo esto: nec ego aliquid sum, nec tu: *Nec enim qui plantat, nec qui rigat, est aliquid* (1. Cor. 3. 7): unius enim Dei opus est. Ex quo efficitur, ut adversus ipsum bellum inexas ac dimices, dum ea quæ plantata sunt exstirpas. Ergo aliquando tamen respiscamus, atque expergiscamus. Non tam externum bellum, quam intestinam pugnam extimesco. Quandoquidem etiam radix, cum terræ recte affixa fuerit, nihil a ventis detrimenti patietur: sin autem ea, verme eam interne depascente, vacillet, nemine molestiam exhibente collabatur. Quousque tandem Ecclesie radicem vermium more exedimus? Nam et a terra hujusmodi cogitationes nascuntur; imo ne a terra quidem, sed a stercore, utpote quarum parens putredo sit: neque etiam ab execrando eo obsequio, quod a mulieribus exhibetur, absistunt. Tandem igitur aliquando fortes viros nos præbecamus; philosophiæ pugiles efficiamur, ingentem malorum proventum abigamus. Etenim Ecclesie multitudinem, tamquam exanime corpus, humi prostratum nunc cerno. Et sicut in corpore recens vita functo, oculos quidem et manus et pedes et collum et caput intueri licet, sic tamen ut nullum membrum munere suo fungatur: eodem modo hic quoque omnes, qui adsunt, fide quidem præditi sunt, at fides actuosa non est: fervorem enim exstinximus, Christieque corpus mortuum reddidimus. Quod si hoc dictu horrendum est, multo utique horribilius est, cum in rebus ipsis cernitur. Siquidem fratrum nomina habemus, res autem hostium; cumque membra omnes

ερὸς οὐκ εἰδὸτος φιλεῖν. Τοῦτον καὶ λησται πολ-
λάκις τὸν νόμον ἠδέσθησαν καὶ ἀνδροφόνου καὶ τοιχ-
ωρύου, καὶ ἄλων κοινωνήσαντες μόνον, μετ-
ετάξαντο, τῇ τραπέζῃ τὸν τρόπον μεταβαλόντες· σὺ
δὲ οὐχὶ ἄλων μόνον, ἀλλὰ καὶ βηματίων καὶ πραγμά-
των κοινωνῶν, καὶ εισόδων καὶ ἐξόδων, οὐ φιλεῖς;
Ἄλλ' οἱ μὲν αἰσχυρῶς ἐρῶντες, καὶ δλοκλήρους δα-
πανῶσιν οὐσίας εἰς τὰς πορνευομένας γυναῖκας· σὺ
δὲ σεμνὸν ἔχων ἔρωτα, οὕτως εἴ ψυχρὸς καὶ ἀσθενὴς
καὶ ἀνανδρός, ὡς μὴδὲ χωρὶς δαπάνης καταδέχεσθαι
φιλεῖς; Καὶ τίς, φησιν, οὕτως ἔσται βθλιος, τίς δὲ
οὕτω θηρίον, ὡς τὸν φιλοῦντα ἀποστρέφεται καὶ
μισεῖν; Σὺ μὲν καλῶς ποιεῖς ἀπιστῶν διὰ τὴν
τοῦ πράγματος ἀτοπίαν· ἐγὼ δὲ ἂν δεῖξω πολλοὺς
ὄντας τοιοῦτους, πῶς οἴσμεν λοιπὸν τὴν αἰσχύνῃ;
Ὅταν γὰρ κακῶς ἀγορεύῃς τὸν φιλοῦμενον, ὅταν
ἀκούων κακῶς ἐτέροιο λέγοντος· μὴ ἀμύνης, ὅταν εὐ-
δοκιμῶντα φθονῆς, ποῖα αὕτη ἀγάπη; Καίτοι γε
φιλίαν οὐδὲ τοῦτο ἀρκεῖ δεῖξαι, τὸ μὴ φθονεῖν, ὡσπερ
οὐκ οὐδὲ τὸ μὴ ἐχθραίνειν, οὐδὲ τὸ μὴ πολεμεῖν, ἀλλὰ
καὶ συγκροτεῖν καὶ αὖξιν τὸν φιλοῦντα· ὅταν δὲ
πάντα ποιῇ καὶ λέγῃ, ὡστε καὶ καθελεῖν τὸν πλη-
σίον, τί ταύτης ἀθλιώτερον τῆς ψυχῆς; Χθὲς καὶ
πρώην φίλος, καὶ λόγων ἐκοινωνεῖς καὶ τραπέζης·
εἶτα ἀθρόον, ἐπεὶ εὐδοκιμῶντα εἶδες τὸ μέλος τὸ
σὸν, ῥίψας τὸ τῆς φιλίας προσωπεῖον, τὸ τῆς ἐχθρας
ὑπέθευς, μᾶλλον δὲ τὸ τῆς μανίας. Μανία γὰρ περι-
φάνης, τοῖς τῶν πλησίων δάκνεσθαι καλοῖς· τοῦτο
γὰρ μαινομένων ἐστὶ, καὶ λυτῶντων κυνῶν. Κατὰ
γὰρ ἐκείνους εἰς τὰς ἀπάντων πηδῶσιν ὄψεις καὶ
οὔτοι, τῇ βασκανίᾳ παροξυνόμενοι. Βέλτιον ὄφιν ἔχειν
τοῖς σπλάγγχοις ἐγκαλινδούμενον, ἢ βασκανίαν ἐνδον
συρομένην. Ἐκείνον γὰρ καὶ ἐμέσαι πολλάκις ἐνι
διὰ φαρμάκων, καὶ διὰ τροφῆς παραμυθῆσθαι· ὁ
δὲ φθόνος οὐκ ἐν σπλάγγχοις καλινδεῖται, ἀλλὰ τῷ
κόλπῳ στρέφεται τῆς ψυχῆς, καὶ δυσεξάλειπτόν ἐστι
πάθος. Καὶ ὁ μὲν ὄφιν ἐνδον ὦν, οὐκ ἂν ἄψαιτο
σωμάτων ἀνθρωπίνων, τροφῆς παρακειμένης· ὁ δὲ
φθόνος, κἂν μυρία παραθῆς αὐτῷ τράπεζαν, αὐτὴν
κατεσθῆι τὴν ψυχὴν, δάκνων πάντοθεν, σπαράττων,
ἔλκων· καὶ οὐκ ἐστὶν αὐτῷ τινα παραμυθίαν εὐρεῖν,
δι' ἧς ἀποστήσεται τῆς μανίας, ἀλλ' ἢ μίαν μόνον,
τὴν τοῦ εὐημεροῦντος δυσπραγίαν· οὕτως ἀνίσταται,
μᾶλλον δὲ, οὐδὲ οὕτω. Κἂν γὰρ οὗτος πάθῃ κακῶς,
ἕτερον ὄρων εὐημεροῦντα, ταῖς αὐταῖς ὀδύναϊς
ἐνέχεται· καὶ πανταχοῦ τραύματα, καὶ πανταχοῦ
πληγαί. Οὐδὲ γὰρ [631] ἐστὶ στρεφόμενον ἐπὶ γῆς
μὴ ὄρῃ εὐδοκιμῶντας. Καὶ τοσαύτη τοῦ νοσήματος
ἢ ὑπερβολή, ὅτι κἂν οἰκοί τις αὐτὸν κατακλείσῃ,
τοῖς παλαιοῖς ἀνδράσι φθονεῖ τοῖς τετελευτηκόσι.
Καὶ τὸ μὲν βιωτικῶς ἀνθρώπων ταῦτα πάσχειν,
χαλεπὸν μὲν, πλην οὐχ ὀδυ δαινόν· τὸ δὲ καὶ τοὺς
τῶν ἐν μέσῳ θορύβων ἀπληλαγμένους ἔχεισθαι τοῦ
νοσήματος τοῦτου αὐτὸ τοῦτο πάντων χαλεπώτερον.
Καὶ ἠβουλόμην μὲν σιγᾶν· ἀλλ' εἰ μὲν ἡ σιγὴ καὶ
τὴν ἀπὸ τῶν πραγμάτων αἰσχύνῃ ἀφήρει, κέρδος
ἦν τὸ μὴδὲν εἰπεῖν· εἰ δὲ κἂν ἐγὼ σιωπήσω, τὰ
πράγματα βοήσεται σφοδρότερον τῆς ἐμῆς γλώττης,
βλάβη μὲν οὐδεμία ἀπὸ τῶν ἐμῶν ἔσται ῥημάτων, ὡς

ἐκπομπουομένων ἡμῖν τῶν κακῶν, κέρδος δὲ ἴσως
καὶ ὠφέλειά τις. Τοῦτ' γὰρ τὸ νόσημα καὶ τῆς Ἐκ-
κλησίας ἦψατο, [καί] τοῦτο πάντα ἄνω καὶ κάτω
πεποίηκε, καὶ τοῦ σώματος εἰσεσχισε τὴν ἀκολουθίαν,
καὶ κατ' ἀλλήλων ἰστάμεθα, τοῦ φθόνου καθολί-
ζοντος ἡμᾶς. Διὰ τοῦτο πολλὴ ἡ διαστροφή. Εἰ γὰρ
πάντων οἰκοδομῶντων ἀγαπητὸν στήναι τοὺς δι-
δασκομένους, ὅταν ἅπαντες καθαιρῶμεν, τί ἔσται τὸ
πέρας;

δ'. Τί ποιεῖς, ἄνθρωπε; Συμφέρειν νομίζεις τὰ τοῦ
πλησίου καθαιρεῖν· πρὸ δὲ ἐκείνου τὰ σαυτοῦ καθαι-
ρεῖς. Οὐχ ὄρῃς τοὺς φυτοκόμους^a, τοὺς γηπόνους,
πῶς ἅπαντες εἰς ἓν τρέχουσιν; ὁ μὲν διέσκαψεν, ὁ
δὲ ἐφύτευσεν, ὁ δὲ περιέστευε τὴν ῥίζαν, ἄλλος
ἀρδεύει τὸ φυτεῦθαι, ἄλλος περιφράττει καὶ τειχί-
ζει, ἄλλος ἀποσοβεῖ τὰ ὀρέμματα· καὶ πάντες εἰς
ἓν βλέπουσι, τοῦ φωτοῦ τὴν σωτηρίαν. Ἐνταῦθα δὲ
οὐχ οὕτως· ἀλλὰ φυτεῦω μὲν ἐγὼ, σαλεύει δὲ ἄλλος
καὶ διασειεῖ. Ἐασον κἂν παγῆναι καλῶς, ἵνα ἰσχυ-
ρότερον γένηται τῆς ἐπιθυουλῆς. Οὐ τὸ ἐμὸν ἀναιρεῖς
ἔργον, ἀλλὰ τὸ σὸν καταλύεις· ἐγὼ ἐφύτευσα, σὲ
ἔδει ποτίσαι. Ἄν τοίνυν σαλεύσης, τὴν ῥίζαν ἀν-
έσπασας, καὶ οὐκ ἔχεις οὐ τὴν ἀρδεῖαν ἐπιδειξῆ.
Ἄλλ' ὄρῃς εὐδοκιμῶντα τὸν φυτεῦοντα; Μὴ φοβοῦ·
οὔτε ἐγὼ τί εἰμι, οὔτε σὺ· οὔτε γὰρ ὁ φυτεῦων, οὔτε
ὁ ποτίων ἐστὶ τι· ἐνός ἐστὶ τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ. Ὅσπερ
ἐκείνῳ μάχη καὶ πολεμείν, τὰ φυτεῦθέντα ἀνασπῶν.
Ἄνανηψόμεν τοῖνον ποτὲ, γρηγορήσωμεν. Οὐ δέδοικα
τὸν ἔξω πόλεμον, ὡς τὴν ἐνδον μάχην· ἐπεὶ καὶ ῥίζα,
ὅταν ἢ καλῶς ἡρμοσμένη τῇ γῆ, οὐδὲν πείσεται ἀπὸ
τῶν ἀνέμων· ἂν δὲ αὕτη σαλεύηται, σκώληκος δια-
τρῶγοντος αὐτὴν ἐνδοθεν, καὶ μηδενὸς ἐνοχλοῦντος
πεσειται. Μέχρι τίνος διατρῶγομεν τῆς Ἐκκλησίας
τὴν ῥίζαν σκωλήκων δικῆν; Καὶ γὰρ ἀπὸ γῆς αἰ
τοιαῦται τίκτονται διάνοιαι· μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἀπὸ
γῆς ἀλλ' ἀπὸ κόπρου, τὴν σηπεδόνα μητέρα ἔχουσαι·
καὶ οὐκ ἀφίστανται τῆς καταπτύστου θεραπείας τῆς
παρὰ τῶν γυναικῶν. Γενώμεθ' [632] ποτε ἄνδρες
γενναῖοι, γενώμεθα ἀθληταὶ φιλοσοφίας, ἀπελάσωμεν
τὴν πολλὴν τῶν κακῶν τούτων φορὰν. Καὶ γὰρ ὡσπερ
σῶμα νεκρὸν, τῆς Ἐκκλησίας ὄρω τὸ πλῆθος ἐρρίμ-
μένον νῦν. Καὶ καθάπερ ἐν σώματι νεκρωθέντι
προσφάτως, ἐνι μὲν ὀφθαλμοῦς ἰδεῖν, ἐνι δὲ χεῖρας
καὶ πόδας καὶ τράχηλον καὶ κεφαλὴν, οὐδὲν δὲ τῶν
μελῶν τὰ ἑαυτοῦ ποιοῦν· οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα πάν-
τες πιστοὶ οἱ παρόντες, ἀλλ' οὐκ ἐστὶν ἡ πίστις ἐνεργ-
γῆς· τὴν γὰρ θερμότητα ἐσθέσαμεν, καὶ τοῦ Χρι-
στοῦ τὸ σῶμα νεκρὸν εἰργασάμεθα. Εἰ δὲ φρικτὸν
τὸ εἰρημένον, πολλῷ φρικτωδέστερον, ὅταν ἐπὶ τῶν
ἔργων φαίνεται. Τὰ μὲν γὰρ ὀνόματα ἀδελφῶν
ἔχομεν, τὰ δὲ πράγματα πολεμίων· καὶ μέλη καλοῦ-
μενοι πάντες, καθάπερ θηρία διεσπῆκαμεν. Ταῦτα,
οὐκ ἐκπομπῶσαι^b βουλόμενος τὰ ἡμέτερα, εἶπον,
ἀλλ' ἐντρέψαι καὶ ἀπιστῆσαι. Ὁ δαίνα εἰσῆλθεν εἰς

^a Pro illa voce, τοὺς φυτοκόμους, interpres convertit
aedium exstructores. Haud dubie legerat οἰκοδόμους
φυτοκόμους magis ad seriem quadrat.

^b Legebatur ἐμπομπῶσαι.

οικίαν, ἀπήλαυσε τιμῆς· δέον εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ, ὅτι τὸ μέλος τιμᾶται τὸ σὸν, καὶ ὁ Θεὸς δοξάζεται, σὺ δὲ τὸναντίον ποιεῖς· λέγει; κακῶς πρὸς τὸν τατιμηκότα, ὥστε ἀμφοτέρους ὑποσκελίσαι, καὶ σαυτὸν προσκαταισχύναι. Τίνος ἔνεκεν, ἄθλια καὶ ταλαίπωρε; ἤκουσας ἀδελφοῦ ἐγκωμιαζομένου, ἢ παρὰ ἀνδράσιν, ἢ παρὰ γυναίξει, καὶ ἰλυπήθης; Πρόσθεσ τοῖς ἐπαίνους· οὕτω καὶ σαυτὸν ἐπαινέσῃ. Ἐὰν δὲ καὶ καθέλης τὸν ἔπαινον, πρότερον σαυτὸν κακῶς εἰρηκας, πονηρὰν δόξαν λαθὼν, κάκεινον ἐπήρας μειζρόνας. Ὅταν ἀκούσης ἐπαινούμενον, γίνου τῶν λεγομένων κοινωνὸς, εἰ καὶ μὴ τῷ βίῳ καὶ τῇ ἀρετῇ, ἀλλὰ τῷ χαίρειν τοῖς ἐκείνου καλοῖς. Ἐπήνεσεν ὁ δεῖνα; θαύμασον καὶ σὺ· οὕτω καὶ σὲ ἐπαινέσεται ἐκεῖνος, ὡς χρηστὸν καὶ ἐπεικῆ. Μὴ φοβηθῆς, ὡς τὰ σαυτοῦ καθαιρῶν ἐν τοῖς ἐγκωμίοις τοῖς ἐτέρου· τοῦτο γὰρ ἐν ταῖς κατηγορίαις γίνεται. Φιλονέικον γὰρ τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων· καὶ ἔταν ἴθι σε κακῶς λέγοντα, ἐπιτείνει τὰ ἐγκώμια, ταύτη δάκνειν βουλόμενος, τοὺς δὲ κατηγοροὺς μέμφεσθαι καθ' ἑαυτὸν, καὶ πρὸς ἐτέρους

διαβάλλειν. Εἶδες πόσης ἀχρημοσύνης ἑαυτοῖς γινόμεθα αἰτίοι; πῶς ἀπόλλυμεν τὸ ποίμνιον καὶ διασπώμεν; Γενώμεθα μέλη ποτὲ, γενώμεθα σῶμα ἕν· καὶ ὁ μὲν ἐγκωμιαζόμενος διακρούεσθω τοὺς ἐπαίνους, καὶ ἐπὶ τὸν ἀδελφὸν μεταγέτω τὰ ἐγκώμια· ὁ δὲ ἐτέρου ἀκούων ἐπαινουμένον, συνηδέσθω. Ἄν οὕτως ἑαυτοὺς συνάγωμεν, καὶ τὴν κεφαλὴν πρὸς ἑαυτοὺς ἐπισπασόμεθα· ἐὰν δὲ διωκισμένοι πρὸς ἑαυτοὺς ὦμεν, καὶ τὴν ἐκείθεν ἀποστήσομεν βοήθειαν· ἐκείνης δὲ ἀποστάσης, πολλὴν τὸ σῶμα δέξεται λύμην, οὐ σφιγγόμενον ἀνωθεν. Ἴν' οὖν μὴ τοῦτο γένηται, βασκανίαν καὶ φθόνον ἀπελάσαντες, καὶ τῆς τῶν πολλῶν ὑπεριδόντες δόξης, ἀγάπην καὶ ὁμόνοιαν ἀσπαζώμεθα. Οὕτω γὰρ καὶ τῶν παρόντων, καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν· [633] ὣν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΟΜΛΙΑ ΚΗ'.

Ἔστω δὲ, αὐτὸς ἐγὼ οὐ κατενόρησα ὑμῶν, ἀλλ' ὑπάρχων πανούργος, δόλω ὑμᾶς ἔλαβον. Μὴ τινα ἄν ἀπεστείλα πρὸς ὑμᾶς, δι' αὐτοῦ ἐπλεονέκτησα ὑμᾶς; Παρεκάλεσα Τίτον, καὶ συναπέστειλα τὸν ἀδελφόν. Μῆτι ἐπλεονέκτησεν ὑμᾶς Τίτος; οὐ τῷ αὐτῷ πνεύματι περιεπατήσαμεν; οὐ τοῖς αὐτοῖς ἴχνεσιν;

α'. Ἀσαφῶς σφόδρα εἰρήται ταυτὶ τῷ Παύλῳ τὰ ῥήματα, ἀλλ' οὐ μάτην οὐδὲ εἰκῆ. Ἐπειδὴ γὰρ περὶ χρημάτων ὁ λόγος, καὶ ἀπολογίας τῆς ὑπὲρ τούτων, εἰκότως συνεσχίσασται τὰ εἰρημένα. Τί ποτ' οὖν ἐστὶ τὸ εἰρημένον; Εἶπεν, ὅτι Οὐκ ἔλαβον, ἀλλ' ἔτοιμός εἰμι καὶ προσδοῦναι καὶ δαπανῆσαι· καὶ πολλὰ περὶ τούτου καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ καὶ ἐν ταύτῃ διελέχθη τῇ Ἐπιστολῇ. Νῦν δὲ ἕτερόν τι λέγει, ὡσπερ ἐξ ἀντιθέσεως εἰσάγων τὸν λόγον, καὶ λύων προηγουμένως. Ὅ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Ἐγὼ μὲν ὑμᾶς οὐκ ἐπλεονέκτησα· ἔχει δὲ τις ἴσως εἰπεῖν, ὅτι Αὐτὸς μὲν οὐκ ἔλαβον, πανούργος δὲ ὢν παρασκευάσα τοὺς ὑπ' ἐμοῦ ἀποσταλέντας εἰς οἰκίον πρόσωπον αἰτήσαι τι παρ' ὑμῶν, καὶ δι' ἐκείνων αὐτὸς ἐδεξάμην, τοῦ δοκεῖν εἰληφέναι· ἐμαυτὸν ἔξω τιθεῖς, δι' ἐτέρων λαμβάνων. Ἄλλ' οὐδὲ τοῦτο ἔχει τις ἄν εἰπεῖν· καὶ μάρτυρες ὑμεῖς. Διὸ καὶ κατ' ἐρώτησιν προάγει τὸν λόγον, λέγων *Παρεκάλεσα Τίτον, καὶ συναπέστειλα τὸν ἀδελφόν. Μῆτι ἐπλεονέκτησεν ὑμᾶς Τίτος;* οὐχ ὁμοίως καὶ αὐτὸς ἐμοὶ περιεπάτησε; Τουτέστιν, οὐδὲ αὐτὸς ἔλαβεν. Εἶδες πόση ἐπίτασις ἀκριβείας, τῷ μόνον ἑαυτὸν καθαρὸν τρεῖν τοῦ λήμματος, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὑπ' αὐτοῦ πεμπομένους οὕτω ῥυθμίζειν, ἵνα μὴδὲ μικρὰν δὴ πρόφασιν τοῖς ἐπιλαμβάνεσθαι βουλομένοις. Τοῦτο γὰρ πολλῷ μείζον οὐ πεποίηκεν ὁ πατριάρχης. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἀπὸ τῆς νίκης ἐπαν-

ελθὼν, τοῦ βασιλέως διδόντος λάφυρα, οὐκ ἔφη λήψεσθαι, πλην ὢν ἐφαγον ἐκεῖνοι· οὗτος δὲ οὕτε τῆς ἀναγκαίας τροφῆς οὕτε αὐτὸς ἀπήλαυσεν, οὕτε τοὺς κοινωνοὺς ἀφήκε μετασχεῖν, ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος ἐπιστομίζων τῶν ἀναισχυόντων τὰ στόματα. Διὰ τοῦτο οὐδὲ ἀποφαίνεται, οὐδὲ λέγει ὅτι οὐδὲ ἐκεῖνοι ἔλαβον, ἀλλ' ὁ πολλῷ τούτου μείζον ἦν, αὐτοὺς παράγει μάρτυρας τοὺς Κορινθίους τοῦ μὴδὲν αὐτοὺς εἰληφέναι, ἵνα μὴ ἐξ οἰκείου προσώπου δοκῆ μαρτυρεῖν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐκείνων ψήφου· ὅπερ εἰώθαμεν ἐπὶ τῶν σφόδρα ὠμολογημένων, καὶ ὑπὲρ ὧν θαρρόμεν, ποιεῖν. Εἶπατε γὰρ, φησὶ, μὴ τις τῶν παρ' ὑμῶν ἀποσταλέντων ἐπλεονέκτησεν ὑμᾶς; Οὐκ [634] εἶπε, *Μὴ τις ἐλαβὲ τι παρ' ὑμῶν;* ἀλλὰ πλεονεξίαν τὸ πρᾶγμα καλεῖ, καθαπτόμενος αὐτῶν, καὶ σφόδρα ἐντρέπων, καὶ δεικνύς ὅτι τὸ παρὰ ἄκοντος λαβεῖν, πλεονεξία. Καὶ οὐκ εἶπε, *Μὴ Τίτος;* ἀλλὰ, *Μή τις;* Οὐδὲ γὰρ τοῦτο ἂν ἔχοιτε εἰπεῖν, φησὶν, ὅτι ὁ δεῖνα μὲν οὐκ ἔλαβεν, ἕτερος δὲ ἔλαβεν. Οὐδὲ εἶς τῶν ἀφικομένων. *Παρεκάλεσα Τίτον.* Καὶ τοῦτο πληκτικῶς. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐπεμψα Τίτον, ἀλλὰ, *Παρεκάλεσα*, δεικνύς ὅτι καὶ εἰ ἔλαβε, δικαίως ἂν ἔλαβεν, ἀλλ' ὁμως καὶ οὕτω καθαρὸς ἔμεινε. Διὸ πάλιν αὐτοὺς ἐρωτᾷ λέγων, *Μὴ τι ἐπλεονέκτησεν ὑμᾶς Τίτος;* οὐ τῷ αὐτῷ πνεύματι περιεπατήσαμεν; Τί ἐστὶ, *Τῷ αὐτῷ πνεύματι;* Τῷ χάριτι τὸ πᾶν ἀνατίθησι, καὶ δείκνυσιν, ὅτι ὅλον τὸ ἐγκώμιον τοῦτο, οὐ τῶν ἡμετέρων πόνων, ἀλλὰ τῆς τοῦ Πνεύματος δωρεᾶς κατόρθωμα ἦν, καὶ τῆς χάριτος. Καὶ γὰρ χάρις ἦν μεγίστη, τὸ καὶ ὑστεροῦντας καὶ λιμώττοντας μὴ λαμβάνειν διὰ τὴν τῶν μαθητευομένων οἰκοδομήν. *Οὐ τοῖς αὐτοῖς ἴχνεσιν;* Τουτέστιν, οὐδὲ μικρὴν παρήλαξαν ἐκεῖνοι ταύτην τὴν ἀκρί-

vocemur, ferarum tamen ritu inter nos disaidemus. Hæc non rerum nostrarum traducendarum studio a me dicta sunt, sed ut pudorem vobis incutiã, atque hinc vos avertam. Quidam in domum aliquam se contulit, honorificeque exceptus est. Deo gratiæ agendæ erant, quia membrum tuum honore afficitur ac Deus celebratur; tu contra omnino facis. Apud eum enim, a quo honore affectus est, ipsi obrectas: ita ut ambos simul subvertas, tibi que ignominia notam inuras. Quid causæ est, o miser et ærumnose, cur, cum fratrem vel apud viros, vel apud mulieres laudatum audieris, mœstitiã inde contrahas? Laudes ipse addas, ut tibi quoque laudem concilies. Quod si laudes depresseris, prius de teipso male loquutus eris, ut qui pravam opinionem tibi collegeris, atque insuper illum alius adhuc exexeris. Cum eum ab alio laudari audis, faciorum, quæ dicuntur, sis particeps, si non vita et virtute, at hoc certe nomine, quod ipsius virtutibus gaudeas. Laudavit eum quispiam? admirare tu quoque: sic te ille ut probum ac benignum laudibus efferet. Non est quod metuas, ne per alienarum virtutum prædicationem tuas dejicias: hoc enim in obrectationibus locum habet. Pervicax enim sua-

pte natura hominum genus est; et qui te de eo, quem laudat, male loqui videt, laudibus sui cumulũ addet, ut hac ratione te pungat, atque accusatores et secum, ipse et apud alios criminetur. Vides quantam turpitudinem nobis ipsi accersimus; quo pacto gregem perdimus ac discernimus? Tandem aliquando membra efficiamur, tandem aliquando unum corpus. Atque is quidem, in quem laudes conferuntur, laudes eas propulset, et in fratrem encomia transferat: qui autem alterius laudes audit, ipsi gratuletur. Quod si nos ad hunc modum inter nos jungamur, caput quoque ipsum nobis conciliabimus: siã autem inter nos disjuncti simus, Dei quoque open a nobis avertemus: hac porro remota, ingentem perniciem corpus contrahet, ut quod superne minime constringatur. Hoc ergo ne nobis accidat, submoto livore atque invidia, vulgique opinione contempta, dilectionem atque concordiam amplectamur. Ita fiet, ut præsentia et futura bona consequamur: quæ utinam omnes adipiscamur, per gratiam ac benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXVIII.

CAP. 12. v. 16. *Sed esto, ego vos non gravavi, sed cum essem astutus, dolo vos cepi.* 17. *Numquid per aliquem eorum, quos misi ad vos, circumveni vos?* 18. *Rogavi Titum, et misi cum illo fratrem. Numquid Titus vos circumvenit? nonne eodem spiritu ambulavimus? nonne iisdem vestigiis?*

1. Obscure admodum hæc verba a Paulo dicta sunt, non tamen frustra nec temere. Nam quoniam de pecuniis purgationeque ob eas sermo ipsi institutus erat, non abs re verba sua obscuritate quadam involvit. Quidnam ergo sibi vult id quod hic ait? Dixerat, Nihil cepi, sed paratus etiam sum insuper dare atque impedere; ac multa in eam sententiam tum in priore, tum in hac quoque epistola disseruit. Nunc vero aliud quidem ait, velutque objectioni occurrit eamque ante dissolvit. Quod autem ait, est ejusmodi: Equidem ipse per avaritiam vos minime circumscripsi; verum quispiam hoc fortasse dicere queat, quod quãmpiam nihil ipse sumpserim, tamen cum vafer ac subdolos essem, id curavi ut ii, qui a me missi erant, suo nomine aliquid a vobis postularent, sicque per eos sumpserim, atque ita me compararem, ut aliorum manu accipiens, acceptæ pecuniæ opinionem a me removerem. At ne hoc quidem dicere quisquam possit; vosque ipsi testes estis. Unde etiam interrogandi modo sermonem producit dicens, *Rogavi Titum, et misi cum eo fratrem. Numquid Titus vos circumvenit? nonne eodem quo ego, pacto ambulavit? Hoc est, nihil ipse accepit.* Vides quantum accuratæ sinceritatis incrementum sit: quod non modo se purum ab accipiendo servaverit, sed eos quoque quos miserat, ita regat atque componat, ut ne tantillam quidem occasionem iis præbeat qui eum carere gestie-

bant? Hoc enim longe majus est eo, quod patriarcha fecit. Nam ille, cum post victoriam reversus esset, ac rex ipsi spolia offerret, negavit se quidquam accepturum, præter ea quæ socii ipsius comedissent (*Gen. 14*): hic autem ne necessarium quidem alimentum capere voluit, nec socios quoque participes ipsius esse passus est: sic nimirum impudentium ora quam maxime comprimens. Ideoque nec ipse pronuntiat nec dicit eos non accepisse, sed quod majus est, ipsos Corinthios testes adducit, nihil eos accepisse; ut ne a persona ipse sua, sed ab illorum calculo testimonium petere videatur: id quod in rebus exploratis et de quibus non dubitamus, facere solemus. Dicit enim, inquit, num quis ex iis quos misi vos per avaritiam circumvenit? Non dixit, Num quis a vobis aliquid accepit? verum *περιεξία*, hoc est, fraudationem, id vocat, illos perstringens ingentique pudore afficiens, atque ostendens fraudationem esse ab invitis quidpiam accipere. Nec dixit, Num Titus, sed, *Num quis?* Neque enim hoc dicere queatis, inquit, hunc non accepisse, illum autem accepisse: neque enim quisquam ex iis, qui ad vos se contulerunt, aliquid accepit. *Rogavi Titum.* Id quoque acriter dictum est: neque enim dixit, Titum misi, sed, *Rogavi*; hinc ostendens quod etiamsi aliquid accepisset, jure suo accepisset; et tamen sic quoque purum ab accipiendo se præstitit. Quocirca eos rursus his verbis interrogat, *Numquid vos Titus circumvenit? nonne eodem spiritu ambulavimus? Quid sibi vult, Eodem spiritu?* Divinæ gratiæ totum adscribit, ostenditque universam hanc laudem non nostris laboribus comparari, sed Spiritus beneficio et gratia præstari. Etenim amplissima Dei gratia hoc fiebat, ut quavis

inopia et egestate premerentur ac fame laborarent, tamen ob eorum quos erudiendos susceperant utilitatem nil acciperent. *Nonne iisdem vestigiis?* Hoc est, sinceritatem hanc ne tantillum quidem immutarent, sed eandem normam retinuerunt. 19. *Rursus putatis quod nos excusemus apud vos?* Vides quomodo ubique metuat, ne adulationis opinionem contrahat? vides prudentiam apostolicam, quam assidue id inculcet? Nam et prius dicebat, *Non rursus nos ipsos commendamus, sed occasionem damus vobis gloriandi* (2. Cor. 5. 12); et in epistolæ initio, *Num indigemus commendatitiis epistolis? Omnia autem propter ædificationem vestram* (2. Cor. 3. 1). Rursus eos demulcet: at ne hic quidem aperte ait, *Ob imbecillitatem vestram non accipimus: sed, Ut vos ædificemus; dilucidius aliquanto quam ante loquens, detegensque id quod animo parturiebat, non tamen amarulenter. Non enim dixit, Ob imbecillitatem vestram, sed, Ut ædificemini.* 20. *Timeo enim ne forte, cum venero, non quales volo inveniam vos, et ego inveniar a vobis, qualem non vultis.* Magnum aliquid ac molestum dicturus est, ac proinde excusationem ponit, tum per id quod dixit, *Omnia autem propter ædificationem vestram, tum quia adjecit, Timeo: ut eorum quæ dicturus est asperitatem mitiget.* Hoc quippe non jam arrogantia ejusdam erat, nec auctoritatis ejus, quam magistri adhibere solent, sed paternæ sollicitudinis; quod graviore etiam, quam illi ipsi qui peccarunt, metu commoveatur, cum eos castigare parabat. Quin ne sic quidem eos exagitat, nec certo pronuntiat, sed dubitando loquitur, *Ne forte, cum venero, non quales volo.* Non dixit, probos ac virtutis studiosos, sed, *Non quales volo;* ubique amoris vocabula usurpans. Hoc autem verbum, *Inveniam*, id quod præter expectationem contingit indicat, ut et illud, *Inveniar a vobis.* Neque enim res ea voluntatis est, sed necessitatis causam a vobis accipientis: ideoque ait, *Inveniar qualem non vultis.* Hic non dixit, *Qualem nolo, sed ad feriendum accommodatius, Qualem non vultis.* Jam enim deinceps voluntas ejus erat, non quidem primarie, sed voluntas tamen. Poterat siquidem rursus dicere, *Qualem nolo, atque ita amorem indicare; at remissum auditorem reddere volebat. Quin potius sic oratio plus asperitatis habuisset; nunc autem et vehementius ferit, et mitiorem se ostendit.* Hoc enim ipsius sapientia proprium est, ut, cum profundius secat; blandius percutiat. Postea, quia obscurius loquutus erat, his verbis istud detegit, *Ne forte contentio, æmulationes, animositates, detractiones, susurrations, inflationes.* Et quod prius ponere debebat, hoc posterius collocat: etenim adversus eum arrogantia efferebantur. Verum ne prius quod suum erat quærere videretur, propterea id quod commune erat, priore loco ponit.

2. Hæc enim omnia ex invidia oriebantur, calumniæ, accusationes, dissidia. Siquidem invidia, velut pernicioza quædam radix, iracundiam, accusationem, arrogantiam, atque alia omnia parabat, ab

isque amplius augebatur. 21. *Ne iterum, cum venero, humiliet me Deus apud vos.* Hoc quoque, *Iterum*, percutientis erat. Sufficiunt enim priora, inquit: velut etiam initio dicebat, *Parcens vobis non veni Corinthum* (2. Cor. 1. 23). Vides quo pacto simul et indignationem et benevolentiam præ se ferat? Quid autem est, *Humiliet?* Atqui gloria hæc est, nempè accusare, pœna afficere, rationes exposcere, judicis loco et gradu sedere: at humiliationem tamen id vocat. Tantum scilicet aberat, ut hujusmodi humiliationis eum puderet, quandoquidem presentia corporis infirma erat, et sermo contemptibilis (2. Cor. 10. 10); ut etiam perpetuo in eo statu versari cuperet, contrariumque deprecaretur. Atque hoc postea apertius dicit, humiliationemque id maxime ducit, nimirum in inferendæ pœnæ atque supplicii necessitatem incidere. Cur autem non dixit, *Ne, cum venero, humiliet, verum, Ne, cum venero, humiliet me Deus?* Quoniam nisi propter ipsum nulla me ea res sollicitudine affecisset. Neque enim, ut potestatem habens atque arroganter me gerens; pœnas exigo, sed quia ipse ita edixit. Ac superius quidem istud posuit, dicens, *Inveniar, qualem non vultis;* hic autem demissius ac lenius blandiusque loquitur, dicens, *Et lugeam multos ex his qui ante peccarunt, non simpliciter, qui peccaverunt, sed, qui non egerunt pœnitentiam.* Non dixit, *Omnes, sed, Multos;* ac ne eos quidem declarat, hinc quoque facilem ipsis ad pœnitentiam reditum dans; perspicuumque faciens, pœnitentiam errata corrigere posse, seque eos demum lugere, qui pœnitentia minime ducebantur, qui incurabili morbo laborabant, qui suo in vulnere manebant. Animadvertite itaque apostolicam virtutem, quod nullius mali sibi conscius, pro alienis malis ingemiscat, ac pro iis, quæ alii perperam admiserunt, deprimatur. Hoc enim præsertim magistri munus est, discipulorum calamitatibus ad hunc modum affici, atque ob eorum quibus præest vulnera lugere. Postea peccati genus exponit: *Super fornicatione et immunditia quam egerunt.* Hic quoque fornicationem innuit: si vero quis tamen accurate rem expendat, omne peccati genus hoc nomine appellari potest. Nam quamvis fornicator præcipue atque adulter immundi dicantur: tamen cætera etiam peccata immunditiam animæ asserunt. Ideoque Christus quoque Judæos immundos appellat, non modo fornicationem, sed reliqua etiam improbitatis genera ipsis obiciens. Unde etiam ait, eos externa tantum mundasse; et, *Non quæ intrant in os, coinquant hominem, sed quæ exeunt* (Matth. 23. 25. et 15. 11). Et alio loco dictum est, *Immundus est apud Dominum omnis qui elato est corde* (Prov. 16. 6). Et jure quidem. Ut enim virtute nihil purius, sic improbitate nihil obscœnius est: illa enim sole splendidior est, hæc cæno fœtidior. Atque hoc suo testimonio comprobare illi queant, qui in cæno volutantur, atque in tenebris versantur, si modo quispiam effecerit, ut vel tantillum videre queant. Quamdiu enim secum ipsi sunt atque hoc affectu inebriantur, velut in tenebris degentes, fœde atque indecore et

θειαν, ἀλλὰ τὸν αὐτὸν κανόνα διετήρησαν. *Πάλιν δοκεῖτε, ὅτι ὑμῖν ἀπολογούμεθα*; Εἶδες πῶς πανταχοῦ δέδοικε μὴ κολακείας δόξαν λάβῃ; εἶδες φρόνησιν ἀποστολικήν, πῶς συνεχῶς αὐτὸ τίθησι; Καὶ γὰρ ἐμπροσθεν ἔλεγεν, *οὐ πάλιν ἑαυτοὺς συνιστάομεν, ἀλλ' ἀφορμὴν διδόντες ὑμῖν καυχήματος*· καὶ ἐν προοιμίῳ τῆς Ἐπιστολῆς, *Μὴ χρῆζομεν συστατικῶν ἐπιστολῶν*; *Τὰ δὲ πάντα ὑπὲρ τῆς οἰκοδομῆς ὑμῶν*. Πάλιν αὐτοὺς θεραπεύει. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα σαφῶς φησιν, ὅτι διὰ τοῦτο οὐ λαμβάνομεν, διὰ τὴν ἀσθένειαν ὑμῶν, ἀλλ' ἵνα οἰκοδομήσωμεν ὑμᾶς· σαφέστερον μὲν ἢ πρότερον εἰπὼν, καὶ ἐκκαλύψας ὅπερ ὠδινεν, οὐ μὴν πληκτικῶς. Οὐ γὰρ εἶπε, διὰ τὴν ἀσθένειαν ὑμῶν, ἀλλ', Ἴνα οἰκοδομηθῆτε. *Φοβοῦμαι γὰρ μὴ πῶς ἐλθῶν, οὐχ οἴους θέλω, εὖρω ὑμᾶς, καὶ ἐγὼ εὐρεθῶ ὑμῖν οἶον οὐ θέλετε*. Μέλλει μέγα τι καὶ φορτικὸν λέγειν. διὰ τοῦτο καὶ τὴν ἀπολογία ἐτίθησι, τῷ τε εἰπεῖν, ὅτι *Πάντα ὑπὲρ τῆς ὑμῶν οἰκοδομῆς*, καὶ τῷ προσθεῖναι, ὅτι *Φοβοῦμαι*, τὸ τραχὺ καταστέλλων τῶν μελλόντων λεχθήσεσθαι. Τοῦτο γὰρ οὐκ εἶ: αὐθαλείας ἦν οὐδὲ ἐξουσίας διδασκαλικῆς, ἀλλὰ κηδεμονίας πατρικῆς, ὅταν τῶν ἡμαρτηκῶτων μάλλον φοβῆται, καὶ τρέμῃ τὸ μέλλον αὐτοὺς διορθοῦν. Ἄλλ' οὐδὲ οὕτως αὐτῶν κατατρέχει, οὐδὲ ἀποφαίνεται, ἀλλ' ἐνδοιάζων φησί, *Μὴ πῶς ἐλθῶν οὐχ οἴους θέλω*. Οὐκ εἶπεν, ἐναρέτους, ἀλλ', *οὐχ οἴους θέλω*, ἡ δὲ πάντων τὰ τῆς φιλίας ἐνδείκνυμενος ὀνόματα. Καὶ τὸ *εὖρω* δὲ, τὸ παρὰ προσδοκίαν δηλοῦντός ἐστιν, ὡςπεροῦν καὶ τὸ *εὐρεθῶ ὑμῖν*. Οὐ γὰρ προαιρέσεως τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ ἀνάγκης τὴν αἰτίαν παρ' ὑμῶν λαμβανούσης. Διό φησιν, *εὐρεθῶ οἶον οὐ θέλετε*. Ἐνταῦθα οὐκ εἶπεν, οἶον οὐ θέλω· ἀλλὰ πληκτικώτερον, *οἶον οὐ βούλεσθε*. Λοιπὸν γὰρ αὐτοῦ βούλημα ἦν, οὐχὶ προηγούμενον μὲν, βούλημα δ' οὖν ὁμοῦ. [635] Ἡδύνατο μὲν γὰρ πάλιν εἰπεῖν, οἶον οὐ θέλω, καὶ οὕτω δεῖξαι τὴν ἀγάπην· ἀλλ' οὐ βούλεται ἐκλύσαι τὸν ἀκροατὴν. Μᾶλλον δὲ καὶ τραχύτερος ὁ λόγος οὕτως ἐγένετο· νῦν δὲ καὶ ἐπληξε μειζόνως, καὶ ἡμερώτερον ἑαυτὸν ἐδειξε. Τοῦτο γὰρ αὐτοῦ τῆς σοφίας ἐστὶν ἴδιον, τὸ βαθυτέρον τέμνοντα, ἡμερώτερον πλήττειν. Εἶτα ἐπειδὴ ἀσαφῶς εἶπεν, ἐκκαλύπτει αὐτὸ λέγων, *Μὴ πῶς ἐρις, ζῆλοι, θυμοί, καταλαλιαί, ψιθυρισμοί, φυσιώσεις*. Καὶ ὁ πρῶτον ἐμελλε τιθέσθαι, τοῦτο ὕστερον τίθησι· κατ' αὐτοῦ γὰρ ἀπενοοῦντο. Ἴνα οὖν μὴ δόξη προηγουμένως τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖν, τὸ κοινὸν λέγει πρῶτον.

β. Ταῦτα γὰρ πάντα ἀπὸ βασκανίας ἐτίκτετο, αἱ διαβολαί, αἱ κατηγορίαι, αἱ διαστάσεις. Ὡςπερ γὰρ τις ῥίζα μονηρὰ ἢ βασκανία τὸν θυμὸν, τὴν κατηγορίαν, τὴν ἀπόνοιαν, τὰ ἄλλα πάντα ἐτίκτε, καὶ παρ' αὐτῶν ἤξτετο μαιζόνως. *Μὴ πάλιν ἐλθόντα με ταπεινώσῃ ὁ θεὸς μου πρὸς ὑμᾶς*. Καὶ τὸ, *Πάλιν*, πλήττοντος ἦν. Ἀρκεῖ γὰρ τὰ πρότερα, φησίν· ὁ δὲ ἀρχόμενος ἔλεγεν, ὅτι *Φειδόμενος ὑμῶν οὐκ ἤλθον εἰς Κόρινθον*. Εἶδες πῶς καὶ ἀγανάκτησιν δείκνυσι καὶ φιλοστοργίαν; Τί δὲ ἐστὶ, *ταπεινώσῃ*; Καὶ μὴν δόξα αὐτῆ ἐστὶ, τὸ ἐγκαλεῖν, τὸ τιμωρεῖσθαι, τὸ εὐ-

θύναι· ἀπαιτεῖν, τὸ ἐν τάξει δικαστοῦ καθέζεσθαι· ἀλλ' ὁμοῦ ταπεινώσιν αὐτὸ καλεῖ. Τοσοῦτον ἀπείχεν αἰσχύνεσθαι τῇ ταπεινώσει ἐκείνῃ, ὅτι ἡ παρουσία τοῦ σώματος ἀσθενῆς, καὶ ὁ λόγος ἐξουθενημένος· ὅτι καὶ διηνεκῶς ἠβούλετο ἐν τούτῳ εἶναι, καὶ τούναντιον ἀπηύχετο. Καὶ λέγει αὐτὸ προῖων σαφέστερον, καὶ ταπεινώσιν τοῦτο μάλιστα ἡγεῖται, τὸ εἰς τοιαύτην ἐμπροσθεῖν ἀνάγκην τοῦ κολάζειν, τοῦ τιμωρεῖσθαι. Καὶ τίνος ἕνεκεν οὐκ εἶπε, *Μὴ ἐλθῶν ταπεινωθῶ, ἀλλὰ, Μὴ ἐλθόντα με ταπεινώσῃ ὁ θεὸς μου*; Ὅτι εἰ μὴ δι' αὐτὸν, οὐκ ἂν ἐπεστράφη, οὐκ ἂν ἐφρόντισα. Οὐδὲ γὰρ ὡς ἐξουσίαν ἔχων καὶ αὐθαδίζόμενος ἀπαιτῶ δίκην, ἀλλὰ διὰ τὸ αὐτοῦ ἐπίταγμα. Ἄνωτέρω μὲν οὖν αὐτὸ τίθησι λέγων, *εὐρεθῶ οἶον οὐ θέλετε*· ἐνταῦθα δὲ καθυφίσει, καὶ ἡμερώτερον καὶ πραότερον φθέγγεται λέγων, *Πενθήσω πολλοὺς τῶν ἡμαρτηκῶτων*. Οὐχ ἀπλῶς ἡμαρτηκῶτων, ἀλλὰ *τῶν μὴ μετανοησάντων*. Καὶ οὐκ εἶπε, πάντας, ἀλλὰ, *Πολλοὺς*· καὶ οὐδὲ τούτους ποιεῖ φανεροὺς, διδοὺς κἀνευθεῖν βραδία αὐτοῖς τὴν πρὸς τὴν μετάνοιαν ἐπάνοδον· καὶ ὅλην ποιῶν, ὅτι δύναται μετάνοια τὰ πεπλημμελημένα διορθῶσαι, τοὺς μὴ μετανοοῦντας πενθεῖ, τοὺς τὰ ἀνίατα νοσοῦντας, τοὺς ἐν τῷ τραύματι μένοντας. Ἐνόησον τοίνυν ἀποστολικὴν ἀρετὴν, ὅταν μηδὲν ἑαυτῷ συνειδῶς πονηρὸν, ὑπὲρ ἀλλοτρίων θρηγῆ κακῶν, καὶ ὑπὲρ τῶν ἐτέροις πεπλημμελημένων ταπεινώται. Τοῦτο γὰρ μάλιστα τοῦ διδασκάλου, τὸ οὕτω συναλεῖν ταῖς τῶν μαθητῶν συμφοραῖς, τὸ κόπτεσθαι καὶ πενθεῖν ἐπὶ τοῖς τραύμασι τῶν ἀρχομένων. Εἶτα λέγει καὶ τὸ εἶδος τῆς ἀμαρτίας· *Ἐπι τῇ ἀσελγείᾳ καὶ ἀκαθαρσίᾳ ἢ ἐπραξάν*. Καὶ αὐτὸς μὲν ἐνταῦθα πορνείαν αἰνίττεται· [636] εἰ δὲ τις ἀκριβῶς ἐξετάσειε, καὶ ἅπαν εἶδος ἀμαρτίας τοῦτῳ δύναται καλεῖσθαι τῷ ὀνόματι. Εἰ γὰρ καὶ κατ' ἐξοχὴν ὁ πόρνος καὶ ὁ μοιχὸς λέγεται ἀκάθαρτος, ἀλλ' ὁμοῦ καὶ τὰ ἄλλα ἀμαρτήματα ἀκαθαρσίαν ἐμποιοῖ τῇ ψυχῇ. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς ἀκαθάρτους καλεῖ τοὺς Ἰουδαίους, οὐχὶ πορνείαν αὐτοῖς ἐγκαλῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ πονηρίαν ἐτέραν. Διὸ καὶ φησι, ποιῆσαι καὶ τὸ ἐξω καθαρὸν· καὶ, ὅτι· *οὐ τὰ εἰσερχόμενα κοινοὶ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὰ ἐξερχόμενα*· καὶ ἀλλαχοῦ εἰρηται, *Ἀκάθαρτος παρὰ Κυρίῳ πᾶς ὑψηλοκάρδιος*. Καὶ εἰκότως. Οὐδὲν γὰρ ἀρετῆς καθαρώτερον, οὐδὲν κακίας ἀκαθαρτότερον· ἢ μὲν γὰρ ἡλίου λαμπροτέρα ἐστὶν, ἢ δὲ βορβόρου δυσωδεστέρα. Καὶ ταῦτα μαρτυρήσαιεν ἂν καὶ αὐτοὶ οἱ ἐν τῷ βορβόρῳ κυλινδούμενοι, καὶ οἱ ἐν τῷ σκότῳ διάγοντες, ὅταν μικρὸν γοῦν τις αὐτοὺς διαβλέψαι παρασκευάζῃ. Ἔως μὲν γὰρ ἂν καθ' ἑαυτοὺς ὦσι, καὶ μεθυσίαι τῷ πάθει, καθάπερ ἐν σκότῳ διατρίβοντες ἀσχημόνως κείνται μετὰ πολλῆς τῆς αἰσχρότητος, αἰσθανόμενοι μὲν καὶ τότε εὖθα εἰσὶν, οὐκ ἀκριβῶς δὲ· ἐπειδὴν δὲ ἴδωσι τινα αὐτοὺς ἐλέγχοντα τῶν ἐν ἀρετῇ βιούντων, ἢ καὶ φανέντα μόνον, τότε σαφέστερον αὐτῶν διαγιγνώσκουσι τὴν ἀλιότητά, καὶ ὡςπερ ἀκτίνος ἀφειθείσης, οὕτω περιστέλλουσι τὴν οἰκίαν ἀσχημοσύνην, καὶ τοὺς συνειδότες ἐρυθριῶσι, κἂν ὁ μὲν δούλος, ὁ δὲ ἐλεύθερος ἦ, καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς, ὁ δὲ ἀρχόμενος. Οὕτω

ιδῶν τὸν Ἥλιον ὁ Ἀχαθὲς ἠσχύνετο, καὶ μηδέπω
μηδὲν εἰρηκᾶτος ἔκειντο, ἀπὸ τῆς ἔψεως αὐτοῦ μῆ-
νης ἀλόους· καὶ σιγῶντος τοῦ κατηγόρου, τὴν κατα-
δικάζουσαν αὐτὸν ἔφερε ψῆφον, τὰ τῶν θαλωκότων
φθεγγόμενος, καὶ λέγων, *Ἐθρηκάς με ὁ ἄχθρός μου.*
Οὕτως αὐτὸς ὁ Ἥλιος τῷ τυράννῳ τότε ἐκείνῳ μετὰ
πολλῆς διελέγετο τῆς παρῆρσιος. Οὕτως ὁ Ἡρώδης,
οὐ φέρων τὴν ἀπὸ τῶν ἐλέγχων αἰσχύνην (καὶ γὰρ
εἶδειε σαφέστερον, λάμψασα μέγα καὶ διαυγὲς ἡ τῆς
προφητικῆς γλώττης φωνή), ἐνέβαλεν εἰς τὸ δεσμω-
τήριον τὸν Ἰωάννην· κατὰπερ γυμνὸς ὢν, καὶ τὸν
λύχρον σβῆσαι ἐπιχειρῶν, ἵνα πάλιν ἐν τῷ σκότῳ ᾗ.
Μᾶλλον δὲ αὐτὸς μὲν οὐκ ἐτόλμησε σβῆσαι, ἀλλ'
ὡσπερ ὑπὸ τὸν μόδιου εἰς τὸ οἶκμα τέθεικται· ἡ δὲ
ἀθλία καὶ ταλαίπωρος ἐκείνη τοῦτο γενέσθαι κατ-
ηνάγκασεν. Ἄλλ' οὐδὲ οὕτω καλύψαι ἴσχυσαν τὸν
ἐλεγχον, ἀλλὰ μισζόνως ἀνήψαν. Οἱ τε γὰρ ἔρωτων-
τες, διὰ τί Ἰωάννης εἰς τὸ δεσμωτήριον οἰκεῖ, τὴν
αἰτίαν ἐμάνθανον, οἱ τε μετὰ ταῦτα γῆν καὶ θάλατ-
ταν οἰκοῦντες ἅπαντες, οἱ τε τότε γενόμενοι, οἱ τε
νῦν, οἱ τε αὔθις ἐσόμενοι, σαφῶς ἔγνωσαν τε καὶ
εἰσονται τὰ πονηρὰ ταῦτα δράματα, τὰ τε τῆς ἀσελ-
γείας, τὰ τε τῆς μαιφονίας αὐτῶν, καὶ χρόνος οὐ-
δεὶς τὴν μνήμην τούτων ἐξαλείψαι δύνησεται.

γ'. Τοσοῦτον ἐστὶν ἀρετῆ, οὕτως ἀθάνατον ἔχει τὴν
μνήμην, οὕτω καὶ ἀπὸ βημάτων μόνων καταπλήττει
τοὺς ἀντικειμένους αὐτῇ. Τίνος γὰρ ἔνεκεν ἐνέβαλεν
αὐτὸν εἰς τὸ δεσμωτήριον; διὰ τί μὴ κατεφρόνησε;
μὴ γὰρ εἰς δικαστήριον αὐτὸν ἐμῆλθεν [637] ἔλκειν;
μὴ γὰρ δίκην ἀπήτησε τῆς μοιχείας; οὐχὶ ἔλεγχος ἦν
τέως τὰ λεγόμενα μόνον; τί τοίνυν δέδοικε καὶ τρέ-
μει; οὐχὶ βήματα ἦν καὶ λόγος ψιλός; Ἄλλὰ μᾶλλον
πραγμάτων ἔδακνε. Οὐκ ἤγαγεν εἰς δικαστήριον,
ἀλλ' εἰς ἕτερον τοῦ συνειδότες εἶλκεν αὐτὸν κριτήριον,
καὶ πάντας ἐκάθισεν αὐτῷ δικαστὰς τοὺς μετ' ἐξου-
σίας κατὰ διάνοιαν τότε τὰς ψήφους φέροντας. Διὰ
τοῦτο ἔτρεμεν ὁ τύραννος, τῆς ἀρετῆς τὴν λαμπρότητα
οὐ φέρων. Εἶδες ἡλίκων φιλοσοφία; δεσμώτην τυράν-
νου λαμπρότερον ἐποίησε, καὶ τοῦτον ἐκεῖνος δέδοικε
καὶ τρέμει. Ἄλλ' αὐτὸς μὲν ἔδῃσε μόνον· ἡ δὲ μιὰρὰ
ἐκείνη καὶ ἐπὶ τὴν σφαγὴν ὤρμησε. Καίτοι γε ἐπὶ
τοῦτον ἐδ' ἐγκλημα μᾶλλον ἐφέρετο. Οὐδὲ γὰρ ἐκείνη
εἴτε ἀπαντήσας εἶπε, τί συνοικεῖς τῷ τυράννῳ; οὐκ
ἐπειδὴ ἀνεύθυνος ἦν· πῶς γὰρ; ἀλλ' ἐντεῦθεν τὸ πᾶν
διορθῶσαι ἐβούλετο. Διὰ τοῦτον ἐμέμψατο· καὶ οὐδὲ
τοῦτον εφοβῶς. Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, Ὁ μιὰρὰ καὶ παμ-
μίαιρα, καὶ παράνομος, καὶ βέβηλε, κατεπάτησας τοῦ
θεοῦ τὸν νόμον, κατεφρόνησας τῶν ἐπιταχθέντων,
τὴν ἰσχὺν τὴν σὴν νόμον ἐποίησας. Οὐδὲν τούτων,
ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἐλέγχῳ πολλὴ ἡ ἐπιείκεια τοῦ ἀν-
δρός, πολλὴ ἡ πραότης· *Οὐκ ἔξεστι σοι γὰρ ἔχειν,*
φῆσι, τὴν γυναῖκα Φιλίππου τοῦ ἀδελφοῦ σου.
Διὰ τὸν ἄλλο μᾶλλον τὸ βῆμα ἢ ἐλέγχοντος, παιδεύον-
τος ἢ κολάζοντος, βυθμίζοντος ἢ ἐκπομπέοντος, δι-

ορθοῦντος ἢ ἐπεμβαίνοντος. Ἄλλ', ἔπερ ἔφην, ἐχθρὸν
τῷ κλέπτῃ τὸ φῶς, ἐπαχθὸς ὁ δίκαιος τοῖς ἁμαρτάν-
ουσι καὶ φαινόμενος ἀπλῶς· *βαρὺς γὰρ ἡμῖν καὶ*
βλεπόμενος. Οὐ γὰρ φέρουσι αὐτοῦ τὰς ἀκτίνας,
καθὰπερ οἱ τοὺς ὀφθαλμοὺς νοσοῦντες, τὰς ἡλιακὰς.
Πολλοὶ δὲ τῶν πονηρῶν οὐ φαινόμενος μόνον, ἀλλὰ
καὶ ἀκουόμενος, βαρὺς. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ἡ μιὰρὰ
καὶ παμμίαιρος ἐκείνη, ἡ προαγωγὸς τοῦ θυγατρῆου,
μᾶλλον δὲ ἡ παιδοκτόνος, καίτοι οὐδὲ ἰδοῦσα αὐτὸν,
οὐδὲ ἀκούσασα αὐτοῦ τῆς φωνῆς, ἐπὶ τὴν σφαγὴν
ὤρμησε· καὶ παρασκευάζει ἢ ἀσελγῶς ἔθρεψε, ταύ-
την καὶ εἰς φόνον ἔλθειν· οὕτως ἐκ περιορισίας αὐτὸν
ἐδεδόικε. Καὶ τί φησι; *Δός μοι ἐπὶ πίνακι ὡδὲ*
τὴν κεφαλὴν Ἰωάννου τοῦ βασιλεῦτος. Ποῖ φέρῃ
κατὰ κρημνῶν, ἀθλία καὶ ταλαίπωρος; μὴ γὰρ πέρ-
εστιν ὁ κατήγορος; μὴ γὰρ ὀρθῶς καὶ ἐνοχλεῖ;
Ἔτεροι εἶσαν, βαρὺς ἡμῖν ἔστι καὶ βλεπόμενος·
ταύτη δὲ, ἔπερ εἶπον, καὶ ἀκουόμενος· διὸ φησι, *Δός*
μοι ὡδὲ ἐπὶ πίνακι τὴν κεφαλὴν Ἰωάννου. Καὶ
μὴν δεσμωτήριον οἰκεῖ διὰ σέ, καὶ ἀλύσει περιχει-
ται, καὶ ἔξεστί σοι νεανιεύεσθαι ἐπὶ τῷ ἔρωτι, καὶ
λέγειν οὕτως· Ἐκράτησα τοῦ βασιλέως, ὅτι οὐδὲ δη-
μοσίᾳ ἐγκληθεὶς καθυπῆκεν, οὐδὲ ἀπέστη τοῦ ἔρωτος,
οὐδὲ διέσπασέ μου τὴν μοιχείαν, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐγκα-
λέσαντα ἔδῃσε. Τί μάλιν καὶ λυσσᾶς, ἔχουσα καὶ
μετὰ τὸν ἐλεγχον τῆς ἁμαρτίας τὸν νυμφιον; τί τρά-
πεζαν ἐριννύων ἐπιζητεῖς, καὶ δαιμόνων ἀλαστόρων
συμπόσιον κατασκευάζεις; Εἶδες πῶς οὐδαμῖνον, πῶς
δειλὸν, πῶς ἀνανδρον ἢ κακία, πῶς ὅτε μάλιστα κρα-
τήσῃ, τότε [638] γίνεται ἀσθενεστέρα; Καὶ γὰρ αὐτῇ
οὐχ οὕτως ἐθοροβεῖτο πρὶν εἰς δεσμωτήριον ἐμβαλεῖν
τὸν Ἰωάννην, ὡς παρὰ τὴν δεθέντος αὐτοῦ, καὶ
ἐπαίγει λέγουσα, *Δός μοι ὡδὲ ἐπὶ πίνακι τὴν κε-*
φαλὴν Ἰωάννου. Καὶ διὰ τί ὡδὲ; Δέδοικα μὴ
συσκισθῆ, φησὶν, ὁ φόνος, μὴ ἐξέλωσιν αὐτὸν τινες
τοῦ κινδύνου. Καὶ διὰ τί μὴ ὄλον τὸν νεκρὸν ἐπιζη-
τεῖς, ἀλλὰ τὴν κεφαλὴν; Τὴν λυπῆσασαν, φησὶ, γλώτ-
ταν, ταύτην ἐπιθυμῶ σιγῶσαν ἰδεῖν. Ἄλλὰ τοῦναν-
τίον ἐστὶν, ὅπερ οὖν καὶ γέγονεν, ἀθλία καὶ ταλαί-
πωρος, λαμπρότερον βοήσεται, μετὰ ταῦτα ἀποτυμ-
θεῖσα. Τότε μὲν γὰρ ἐν Ἰουδαίᾳ μόνον ἔβδα, νῦν δὲ
πρὸς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης ἀφίξεται· καὶ ὅπου-
περ ἂν εἰσέλθῃ εἰς Ἐκκλησίαν, κἂν ἐν τῇ Μαύρῳν,
κἂν ἐν τῇ Περσῶν, κἂν πρὸς αὐτὰς τὰς Βρετανικὰς
νήσους, ἀκούεις βοῶντος Ἰωάννου, *Οὐκ ἔξεστι σοι*
ἔχειν τὴν γυναῖκα Φιλίππου τοῦ ἀδελφοῦ σου.
Ἄλλ' οὐδὲν εἰδοῦσα αὐτῇ φιλοσοφεῖν κατεπέγει καὶ
ἄγχει καὶ ὠθεῖ τὸν ἀνόητον τύραννον ἐπὶ τὸν φόνον,
δεδοικυῖα μὴ ποτε μεταβάλληται. Σὺ δὲ μάθε πάλιν
κάντεῦθεν τῆς ἀρετῆς τὴν ἰσχύν. Οὐδὲ ἐγκεκλεισμέ-
νον, οὐδὲ δεδεμένον καὶ σιγῶντα φέρει τὸν δίκαιον.
Εἶδες πῶς ἀσθενὲς ἢ κακία, πῶς ἀκάθαρτος; Ἄνετ
γὰρ ἐδωμάτων ἀνθρωπίνῳ κεφαλῇ ἐπὶ πίνακι εἰσ-
άγει. Τί μιὰρῶτερον, τί δὲ ἐναγέστερον, τί δὲ ἀν-
αίδεότερον τῆς κόρης ἐκείνης; οἶαν ἀφῆκε φωνὴν ἐν

cum summa turpitudine jacent, sentientes illi quidem tum quoque quo in statu sint, sed non perfecte: at cum ab aliquo eorum, qui in virtute vivunt, sese coargui viderint, vel etiam eum conspexerint, tum demum miseriam suam apertius agnoscunt, ac velut immisso quodam radio fœditatem suam contegunt, atque ante consciôrûm ora erubescunt, etiamsi hic servus sit, ille liber, hic subditus, ille rex. Sic Achab ad Eliæ conspectum pudore suffusus est, tamen nullum ille verbum adhuc emiserat, solo videlicet ipsius prospectu convictus: ac silente accusatore, sententiam, qua facinus ipsius damnabatur, ferebat, eorum qui convicti sunt verba proferens, ac dicens, *Invenisti me, hostis meus* (3. Reg. 21. 20). Tanta videlicet animi libertate ac fiducia Elias tyrannum illum tunc alloquebatur. Sic Herodes, cum reprehensionum pudorem ferre non posset (siquidem propheticæ vocis ingens ac præclarus splendor erat), Joannem in carcerem conjecit, tamquam qui nudus esset, ac lucernam extinguere conaretur, ut rursus in tenebris degeret. Quin potius ipse quidem eam extinguere non ausus est, sed in domo, velut sub modio, collocavit: infelix autem ac misera illa hoc ut fieret, ab eo extorsit. At ne sic quidem criminis reprehensionem obtegere potuerunt, verum eam magis accenderunt. Nam et qui sciscitabantur quam ob causam Joannes in vinculis teneretur, eam disciebant et qui postea vel tum terram aut mare incolebant, vel nunc sunt, aut posthac futuri sunt, sceleratam hanc tragœdiam, hoc est tam libidinem, quam nefariam ab ipsis perpetratam cædem, apertius intellexerunt atque intellecturi sunt; nec ulla unquam vetustas harum rerum memoriam delere poterit.

3. Tam præclara res est virtus, tamque immortalis est ipsius memoria: ita vel sermone solo eos, qui ipsi adversarii sunt, metu concutit! Cur enim eum in carcerem conjecit? cur non eum contempsit? num Joannes eum in judicium tracturus erat? num adulterii pœnas ab eo expetiit? nonne reprehensio dumtaxat erant ea quæ dicebantur? Quid ergo metuit ac tremit? annon verba erant, ac simplex sermo? Sed hujusmodi verba magis, quam res ipsæ pungebant. Non eum ad judicium, sed ad aliud conscientie tribunal pertrahebat; omnesque eos, qui libera cogitatione suffragium tunc ferebant, iudices ipsi constituebat. Quocirca tremebat tyrannus, virtutis splendorem haud ferens. Vides quanta philosophiæ vis sit? eum qui catenis victus erat, tyranno splendidiorem reddidit, effecitque ut hic illum formidaret ac tremere. Verum ipse quidem in vincula dumtaxat eum conjecit; at nefaria illa in cædem impulit. Quamquam alioqui in hunc potius crimen conferebatur. Neque enim, eum obviam illi factus fuisset, dixerat, Cur cum tyranno consuetudinem habes? non quod illa criminis vacaret, (qui enim id fieri potuisset?) verum hæc ratione totum emendare volebat. Quamobrem illum reprehendit, nec admodum vehementer. Neque enim dixit, O scelestè, imo scelestissime, o flagitiose ac profane, Dei legem

protrivisti, imperia illius contempsisti, potentiam tuam pro lege habuisti. Nihil horum loquutus est, sed etiam in criminis insectatione multa ab eo moderatio ac lenitas adhibita est: *Non licet, inquit, tibi habere uxorem Philippi fratris tui* (Marc. 6. 18). Quæ quidem verba docentis potius sunt quam coarguentis, erudentis potius quam vindicantis, instituentis potius quam tradocentis, corrigentis potius quam insultantis. Verum, ut dixi, inimica furi lux est: vir justus vel solo aspectu peccatoribus molestus est: *Gravis est enim nobis, inquit, etiam ad videndum* (Sap. 2. 14). Neque enim ipsius radios ferre queunt: quemadmodum nec solares radios, qui ægris oculis sunt. Multis quoque pravis hominibus non aspectu tantum, sed etiam auditu gravis est. Ac proinde scelerata illa, atque adeo sceleratissima filiæ lena, vel carnifex potius, quamvis ne ipsum quidem vidisset, nec ipsius vocem audisset, tamen ad ejus cædem animum adjecit; operamque dedit, ut ea, quam impudice alebat, in cædem quoque prorumperet: usque adeo eum metuebat! Et quid ait? *Da mihi in disco hic caput Joannis Baptistæ* (Matth. 14. 8). Quo præcepto ferris misera et calamitosa? num adest accusator? num cernitur ac molestiam exhibet? Alii dicebant, *Gravis est nobis etiam ad videndum*; huic autem, uti dixi, auditu etiam gravis est: ob idque ait, *Da mihi in disco hic caput Joannis*. Atqui tua causa carcerem incolit ac vinculis adstrictus tenetur, tibi que licet amoris ergo tete jactare, atque his verbis uti: Regem superavi, quandoquidem ne publice quidem reprehensus, remissior fuit, nec ab amore se abduxit, nec adulterium meum divulsit: quin potius eum ipsum, a quo propterea reprehensus fuerat, in vincula conjecit. Quid furis ac rabie percelleris, cum etiam post peccati reprehensionem sponso fruaris? quid furiarum mensam requiris, atque carnificum dæmonum convivium efficis? Vides quam nihil prorsus, quam miculosam atque ignavum sibi vitium? quoniam modo, cum maxime vincit, tum imbecillius fiat? Etenim ea non ita tumultuabatur, antequam Joannem in carcerem contrusisset, quam victo postea eo perturbabatur, atque urgebat, dicens, *Da mihi hic in disco caput Joannis*. Et quare hic? Timeo, inquit, ne cædes ceu umbra obturbetur: ne aliqui eum e periculo eripiant. Et quare non integrum cadaver, sed caput dumtaxat poscis? Linguam illam, inquit, silentem cernere gestio, quæ me molestia affecit. At, o infelix ac misera, contrarium omnino eveniet: secta enim clarius postea clamabit. Tunc enim in Judæa tantum clamabat; nunc autem ad extremos usque orbis fines se conferet: et in quamcumque Ecclesiam ingressus fueris, sive apud Mauros, sive apud Pertas, sive apud ipsas Britannicas insulas, clamantem Joannem audis, *Non licet tibi habere uxorem Philippi fratris tui*. Verum illa sapientiæ omnis experta et ignara stolidum tyrannum ad cædem urget, et premit atque impellit; metuens scilicet, ne sententiam mutet. Ac tu hinc quoque virtutis robur

intellige : ne carcere quidem inclusum ac vinculis adstrictum , et silentem justum virum ferre potest. Vides quam imbecilla , quam impura res sit vitium ? Etenim humanum corpus eduliorum loco in disco infert. Quid puella illa scelestius , quid libidinosius , quid impudentius ? quam in diaboli teatro , ac demonum convivio vocem emisit ? Vides linguam , et linguam : alteram salutaria medicamenta ferentem , alteram autem venenum habentem , ac diabolicarum epularum exstructricem ? Sed cur non intus in ipso convivio , ubi major ei voluptas erat ; eum obruncari jussit ? Metuebat scilicet ne , si eo accessisset sequæ contuendum præbisset , ipso aspectu ac loquendi libertate omnium animos immutaret. Ideo caput quærebat , illustre stupri tropæum erigere cupiens ; et matri suæ dedit.

4. Vides saltationis præmia ? vides diabolicarum insidiarum spolia ? non Joannis caput dico , sed ipsum maritum. Nam si quis accurate rem expenderit , adversus regem tropæum erit ; et quæ vicerat , vincebatur , et qui capite truncatus fuerat , coronam obtinebat ac victor pronuntiabatur , ut qui etiam post mortem animos eorum , qui scelere se constrinxerant , vehementius concuteret. Quodque hæc , quæ a me dicta sunt , non inanis quidam verborum fumus sint , Herodem ipsum interroga. Nam ille ,

postquam Christi miracula ad ejus aures pervenerunt , dicebat : *Hic est Joannes : ipse surrexit a mortuis , et ideo virtutes operantur in eo* (*Matth. 14. 2*). Usque adeo vigentem in se metum ac perpetuam trepidationem habebat ; nec quisquam erat , qui conscientie terrorem ei eximere posset , verum incorruptus ille judex continenter eum præfocabat , singulisque diebus perpetratæ cædis pœnas ab eo repelebat. Hæc cum perspecta habeamus , ne malo ab aliis affici , sed malum aliis inferre metuamus : illud enim victoria est , hoc clades. Eaque de causa Paulus etiam dicebat : *Quare non potius injuriam accipitis ? Sed vos injuriam facitis , et fraudatis : et quidem fratres* (*1 Cor. 6. 7. 8*). Etenim in perferendis malis coronæ bravia et præconia acquiruntur. Idque in omnibus sanctis perspicere est. Quia igitur omnes hac ratione corona donati , ac victores pronuntiatii sunt , nos proinde eandem viam ingrediamur ; atque illud quidem oremus , ut in tentationem minime intremus ; cæterum si accesserit , adversus ipsam fortissime stemus , eamque , quam par est , animi promptitudinem exhibeamus : ut futura bona nanciscamur , per gratiam et benignitatem Domini nostri Jesu Christi , cui cum Patre et Spiritu sancto gloria , honor , imperium , nunc et semper , et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXIX.

CAP. 13. v. 1. *Ecce tertio hoc venio ad vos ; In ore duorum ac trium testium stabit omne verbum.*

1. Cum aliunde etiam multis ex rebus , tum vel hinc maxime Pauli philosophiam , paternumque affectum perspicere licet : nimirum quam in denunciandis rebus vehemens , in inferendis autem pœnis tardus sit. Neque enim de iis qui peccabant pœnas statim sumpsit , sed semel atque iterum admonuit ; ac ne sicquidem in contumaces animadvertit , sed rursus admonet ac denuntiat dicens , *Tertio hoc venio ad vos* , ac priusquam adsim , rursus scribo. Postea , ne cunctatio segnitatem illis pariat , vide quo pacto hinc quoque eos corrigat , assidue nempe interminans ac plagas intentans , atque hisce verbis utens , *Si venero iterum , non parcam ; et , Ne , cum venero , lugeam multos*. Hæc porro idcirco facit ac loquitur , ut hac quoque parte omnium Dominum imitetur. Nam et Deus assidue quidem comminatur , ac sæpe præcipit , sed non sæpe punit et cruciatum infert. Ille itaque ipse quoque facit : ideoque etiam ante dicebat , *Parcens vobis non ultra veni Corinthum*. Quid est , *Parcens vobis* (*2. Cor. 1. 23*) ? Ille est , ne vos sceleribus devinctos inveniens , ac sine ulla emendatione in his perstantes , pœna et cruciatu vos afficiam. Et hoc loco , *Tertio hoc venio ad vos : In ore duorum ac trium testium stabit omne verbum*. Non scriptum cum scripto connectit : id quod alio quoque loco facit , cum ait , *Qui adhæret meretrici , unum corpus est : crunt enim , inquit , duo*

in carne una (*1. Cor. 6. 16*). Et quidem de legitimo matrimonio hoc dictum est ; verum eo loco commode ad hoc abusus est , ut vehementiorem terrorem incuteret. Ita ergo hic quoque facit , nempe testimoniorum loco adventus suos ac pœnæ denuntiationes ponens. Quod autem ait , hanc sententiam habet : Semel dixi atque iterum , cum ad vos accessi , et nunc item per litteras dico. Ac si quidem me audieritis , quod cupiebam contigit ; sin autem verba mea contempseritis , deinceps necesse erit , ut præstem quæ dixi , ac pœnam inferam. Idcirco ait : 2. *Prædixi , et prædico ut præsens bis , nunc etiam absens scribo iis qui peccaverunt , et reliquis omnibus , quod si iterum venero , non parcam*. Nam si in ore duorum ac trium testium stat omne verbum , bis adfui et dixi , ac nunc quoque per epistolam dico ; jam itaque deinceps necesse est verba mea vera inveniri. Non enim est quod existimetis litteras meas inferioris auctoritatis esse , quam præsentiam , ut enim præsens dicebam , sic nunc quoque absens scribo. Vides paternam curam ac sollicitudinem ? vides magistro congruentem providentiam ? Nec tacuit , nec rursus pœnam intulit , verum sæpius quoque prædicit , atque in interminatione constanter permanet ac pœnam differt. Quod si in peccatis obstinati maneat , tum demum re ipsa pœnam se inflicturn minatur. Quid autem præsens prædixisti , ac nunc absens scribis ? *Quod si venero iterum , non parcam*. Postquam superius se hoc , nisi necessitate coactum , facere non posse ostendit , ac luctum et

τῷ θεάτρῳ τοῦ διαβόλου, καὶ τῷ συμποσίῳ τῶν δαιμόνων; Εἶδες γλώτταν καὶ γλώτταν, τὴν μὲν φάρμακα φέρουσαν σωτήρια, τὴν δὲ δηλητηρίον ἔχουσαν, καὶ τραπεζοποιὸν γινομένην ἐστίασεως διαβολικῆς; Ἀλλὰ τίνας ἐνεκεν οὐκ ἐκέλευσεν ἔνδον ἐν τῷ συμποσίῳ αὐτὸν κατασφαγῆναι, ἔνθα πλείων ἦν αὐτῇ ἡδονῇ; Ἐδεδοκίμει μὴ παραγενόμενος καὶ ὄφθεις, ἅπαντας μεταβάλλει διὰ τῆς ὄψεως, διὰ τῆς παβήσεως. Διὰ τοι τοῦτο τὴν κεφαλὴν ἐπιζητεῖ, τρόπαιον πορνείας λαμπρὸν στήσαι βουλομένη· καὶ ἔδωκε τῇ μητρὶ αὐτῆς.

δ'. Εἶδες τῆς ὀρχήσεως τὰ ἐπιχειρήματα, εἶδες τὰ λάφυρα τῆς διαβολικῆς ἐπιβουλῆς; οὐ τὴν κεφαλὴν Ἰωάννου λέγω, ἀλλ' αὐτὸν τὸν συνοικούντα. Εἰ γὰρ τις ἀκριδῶς ἐξετάσει, κατὰ τὸ βασιλέως ἔσται α τὸ τρόπαιον, καὶ ἡ νικῆσασα ἡττᾶτο, καὶ ὁ ἀποτμηθεὶς ἐστεφανώτο καὶ ἀνεκηρύττετο, καὶ μετὰ τὴν τελευτὴν σφοδρότερον κατασεύων τῶν ἡμαρτηκῶτων τὴν διάνοιαν. Καὶ ὅτι οὐ κόμπος τὰ εἰρημένα, αὐτὸν ἐρώτησαν τὸν Ἠρώδη· ὅς, ἐπειδὴ τοῦ Χριστοῦ τὰ ση-

α Conjecit Dunæus ἔστι.

μεῖα ἤκουσεν, ἔλεγεν· *Οὗτός ἐστιν Ἰωάννης· αὐτός ἐγένεθ' ἐκ νεκρῶν, καὶ διὰ τοῦτο ἐνεργεῖσιν αἱ δυνάμεις ἐν αὐτῷ*. Οὕτως ἀκμάζοντα εἶχε τὸν φρόνον καὶ διηνεκῆ τὴν ἀγωνίαν· καὶ οὐδεὶς ἀποβαλεῖν τὸ δέος τοῦ συνειδέτος ἴσχυσεν, ἀλλ' ἔμεινεν ὁ δικαστὴς ἐκεῖνος ὁ ἀδέκαστος ἀγχιον αὐτόν, καὶ καθ' ἡμέραν δίκην ἀπαϊτῶν τῆς σφαγῆς. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, μὴ φοβώμεθα τὸ κακῶς παθεῖν, ἀλλὰ τὸ δρᾶσαι κακῶς· τοῦτο [639] μὲν γὰρ νίκη, ἐκεῖνο δὲ ἦττα. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγε, *Διὰ τί οὐ μᾶλλον ἀδικεῖσθε; Ἀλλ' ὑμεῖς ἀδικεῖτε καὶ ἀποστερεῖτε, καὶ ταῦτα ἀδελφούς*. Ἐν γὰρ τῷ πάσχειν κακῶς οἱ στέφανοι καὶ τὰ βραβεῖα καὶ ἡ ἀνακηρυξίς. Καὶ τοῦτο ἐπὶ πάντων ἔστι τῶν ἁγίων ἰδεῖν. Ἐπεὶ οὖν ἅπαντες ἐστεφανώθησαν οὕτως, ἀνεκηρύχθησαν οὕτω, καὶ ἡμεῖς ταύτην ὀδεύωμεν τὴν ὁδόν· καὶ εὐχόμεθα μὲν μὴ εἰσελεῖν εἰς πειρασμόν· εἰ δὲ παραγένοιτο, μετὰ πολλῆς ἰστάμενοι τῆς ἀνδρείας, τὴν προσήκουσαν ἐπιδειξώμεθα προθυμίαν· ἵνα τῶν μελλόντων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μετ' οὐ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΚΘ'.

Τρίτον τοῦτο ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς, ἐπὶ στόματος δύο μαρτύρων καὶ τριῶν σταθῆσεται πᾶν ῥῆμα.

α'. Πολλαχῶθεν μὲν καὶ ἄλλοθεν, μάλιστα δὲ καὶ ἐκ τούτου, τοῦ Παύλου τὴν φιλοσοφίαν ἔστιν ἰδεῖν, καὶ τὴν πολλὴν φιλοστοργίαν πῶς πολὺς μὲν ἐν ταῖς παραγγέλαις καὶ σφοδρὸς, ὀκνηρὸς δὲ καὶ μελλήτης ἐν ταῖς τιμωρίαις. Οὐ γὰρ εὐθέως ἁμαρτάνοντας ἐκόλασεν, ἀλλὰ παρηγγεῖλεν ἅπασι καὶ δεύτερον· καὶ οὐδὲ οὕτω παρακούσαντας τιμωρεῖται, ἀλλὰ πάλιν παραγγέλλει λέγων, *Τρίτον ἔρχομαι τοῦτο πρὸς ὑμᾶς*, καὶ πρὶν ἢ παραγενῶμαι, γράφω πάλιν. Εἴτα ἵνα μὴ ἡ μέλλησις ῥαθυμίαν ἐργάσεται, ὅρα πῶς καὶ τὸ ἐντεῦθεν διορθοῦται, συνεχῶς ἀπειλῶν, καὶ ἐπανατεινόμενος τὴν πληγὴν, καὶ λέγων, *Ἐὰν ἔλθω εἰς τὸ πάλιν, οὐ φείσομαι* καὶ, *Μὴ πως ἔλθων πενήθω πολλούς*. Ταῦτα δὲ ποιεῖ καὶ λέγει, καὶ ταύτη τὸν Δεσπότην τῶν ἀπάντων μιμούμενος· ἐπεὶ καὶ ὁ Θεὸς συνεχῶς μὲν ἀπειλεῖ καὶ πολλάκις παραγγέλλει, οὐ πολλάκις δὲ κολάζει καὶ τιμωρεῖται. Τοῦτο δὲ καὶ αὐτὸς ποιεῖ· καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἐμπροσθεν ἔλεγεν, ὅτι *Φειδόμενος ὑμῶν, οὐκέτι ἦλθον εἰς Κόρινθον*. Τί ἐστι, *Φειδόμενος ὑμῶν*; ἵνα μὴ ἐδρῶν ἡμαρτηκῶτας καὶ ἀδιορθῶτους μείναντας, ἐπάγω κολασίν καὶ τιμωρίαν. Καὶ ἐνταῦθα, *Τρίτον τοῦτο ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς· ἐπὶ στόματος δύο μαρτύρων καὶ τριῶν σταθῆσεται πᾶν ῥῆμα*. Ἀγραφὸν ἐγγράφῳ συνάπτει· ὃ καὶ ἀλλαχού πεποίηκεν εἰπὼν, ὅτι· *Ὁ κολλώμενος τῇ πόρῃ, ἐν σώμα ἔστιν· ἔσονται γὰρ, φησὶν, οἱ δύο εἰς σάρκα*

μῖαν. Καίτοι γε ἐπὶ νομίμου τοῦτο εἴρηται γάμου. ἀλλὰ ἀπεχρήσατο αὐτῷ εἰς τοῦτο συμφερόντως, ὥστε φοβῆσαι μειζρόνως. Οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ, ἀντὶ μαρτυριῶν τὰς παρουσίας αὐτοῦ τιθεὶς καὶ τὰς παραγγελίας. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Ἄπασι εἶπον καὶ δεύτερον, ὅτε παρεγενόμην· λέγω καὶ νῦν διὰ γραμμάτων. Καὶ μὴν ἐὰν ἀκούσῃτέ μου, ὅπερ ἐπεσύμουσιν ἐγόνων· ἐὰν δὲ παρακούσητε, ἀνάγκη λοιπὸν στήσαι [640] τὰ εἰρημένα, καὶ ἐπαγαγεῖν τὴν τιμωρίαν. Διό φησι, *Προεῖρηκα, καὶ προλέγω ὡς παρῶν τὸ δεύτερον, καὶ ἀπὼν νῦν γράφω τοῖς προσημαρτηκόσι καὶ τοῖς λοιποῖς πᾶσιν, ὅτι ἐὰν ἔλθω εἰς τὸ πάλιν, οὐ φείσομαι*. Εἰ γὰρ ἐπὶ στόματος δύο μαρτύρων καὶ τριῶν σταθῆσεται πᾶν ῥῆμα, παρεγενόμην α δεύτερον καὶ εἶπον, λέγω δὲ καὶ νῦν διὰ τῆς Ἐπιστολῆς· ἀνάγκη με λοιπὸν ἀληθεῦσαι. Μὴ γὰρ δὴ νομίσητε ἔλαττον ἔχειν τὰ γράμματα τῆς παρουσίας· ὥσπερ γὰρ παρῶν ἔλεγον, οὕτω καὶ ἀπὼν νῦν γράφω. Εἶδες κηδεμονίαν πατρικὴν; εἶδες διδασκαλίαν καὶ πρέπουσαν β πρόνοιαν; Οὕτε ἐσίγησεν, οὔτε ἐκόλασεν, ἀλλὰ καὶ προλέγει πολλάκις, καὶ μένει διηνεκῶς ἀπειλῶν, καὶ ἀναβάλλεται τὴν τιμωρίαν· καὶ εἰ μένοιεν ἀδιόρθωτοι, τότε ἀπειλεῖ τὴν πείραν ἐπαγαγεῖν. Τί δὲ προεῖρηκας παρῶν, καὶ ἀπὼν νῦν γράφεις; Ὅτι, *ἐὰν ἔλθω εἰς τὸ πάλιν, οὐ φείσομαι*. Δείξας πρότερον ὅτι οὐ δύναται, ἂν μὴ ἀναγκασθῇ, τοῦτο ποιῆσαι, καὶ πένθος τὸ πρᾶγμα καλέσας καὶ

α Legi vult Dunæus παρεγενόμενονδέ, probabiliter.

β Idem vult διδασκᾶν πρ. πρ.

ταπεινώσιν· *Μή πως γάρ, φησιν, ελθόντα με ὁ Θεός μου ταπεινώσῃ πρὸς ὑμᾶς, καὶ περθῆσω πολλοῦς τῶν προσημαρτηκότων, καὶ μὴ μετανοησάντων· καὶ ἀπολογησάμενος· αὐτοῖς, ὅτι καὶ ἅπας καὶ δεύτερον καὶ τρίτον προεῖπε, καὶ ὅτι πάντα ποιεῖ καὶ μηχανάται, ὥστε ἀνακρούσασθαι τὴν τιμωρίαν, καὶ τῷ φόβῳ τῶν βημάτων βελτίους ποιῆσαι, τότε τὸ φορτικὸν τοῦτο καὶ φοβερόν ἐθῆκε λέγων, "Οἱ, ἐὰν ἔλθω εἰς τὸ πάλιν, οὐ φείσομαι. Οὐκ εἶπε, Τιμωρήσομαι καὶ κολάσω καὶ ἀπαιτήσω δίκην, ἀλλὰ πάλιν πατρικοῖς ῥήμασι καὶ αὐτὴν τὴν τιμωρίαν τίθεισι, δεικνύς αὐτοῦ τὰ σπλάγγνα καὶ τὴν συναλγοῦσαν αὐτοῖς διάνοιαν, διότι ἀεὶ φειδόμενος ἀνεβάλλετο. Εἶτα, ἵνα μὴ καὶ νῦν νομισώσιν, ὅτι πάλιν ἀναβολὴ καὶ ἀπλῶς ἀπειλὴ ῥημάτων, διὰ τοῦτο καὶ ἔμπροσθεν εἰρηκεν· "Ἐπὶ στόματος δύο καὶ τριῶν μαρτύρων σταθῆσεται πᾶν ῥῆμα· καὶ, "Οἱ ἐὰν ἔλθω εἰς τὸ πάλιν, οὐ φείσομαι. "Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Οὐκέτι ἀναβαλοῦμαι, εἰ ἀδιορθώτους εὑροίμην, ὃ μὴ γένοιτο, ἀλλὰ ἐπάξω πάντως, καὶ στήσω ὅπερ εἰρηκα. Εἶτα μετὰ πολλοῦ τοῦ θυμοῦ καὶ σφοδρᾶς τῆς ἀγανακτήσεως πρὸς τοὺς κωμυδοῦντας αὐτὸν ὡς ἀσθενῆ, καὶ τὴν παρουσίαν αὐτοῦ χλευάζοντας, καὶ λέγοντας, "Ἡ παρουσίᾳ ἀσθενῆς, καὶ ὁ λόγος ἐξουθενημένος, ὡς πρὸς τοῦτους γούν ἀποτεινόμενος, φησὶν· "Ἐπὶ δοκιμῆν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ; Τοῦτο γὰρ ὁμοῦ μὲν πλήττων, ὁμοῦ δὲ κάκεινων καθαπτόμενος εἰρηκεν. "Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστι· "Ἐπειδὴ βούλεσθε δοκιμάζειν εἰ ἐν ἐμοὶ ὁ Χριστὸς οἰκεῖ, καὶ εὐθύνας ἀπαιτεῖτε, καὶ διὰ τοῦτο με κωμυδεῖτε, ὡς εὐτελεῖ καὶ εὐκαταφρόνητον, ἅτε ἔρημον ὄντα τῆς δυνάμεως ἐκείνης· εἰσεσθε ὅτι οὐκ ἐσμὲν ἔρημοι, εἰ παράσχοιτε πρόφασιν, ὃ μὴ γένοιτο. Τί οὖν; εἰπέ μοι· διὰ τοῦτο κολάζεις, ἐπειδὴ δοκιμῆν ζητοῦσιν; Οὐχί, φησὶν· εἰ γὰρ τοῦτο ἐζητήσων, ἐκ πρώτης· ἂν ἐκόλασα ἁμαρτόντας, καὶ οὐκ ἀνεκαλόμην. "Ὅτι δὲ οὐ τοῦτο ζητεῖ, προῖων τοῦτο [641] σαφέστερον ἔδειξεν εἰπὼν, *Ἐδχομαι δὲ μηδὲν ποιῆσαι ὑμᾶς κακόν, οὐχ ἵνα μὴ ἡμεῖς δοκιμοὶ φαστάμεν, ἀλλὰ ὑμεῖς δοκιμοὶ ἦτε, ἡμεῖς δὲ ὡς ἀδοκιμοὶ ὤμεν.**

β'. Οὐ τοίνυναι· τοιοῦτως αὐτὸ τίθησιν, ἀλλὰ μάλλον ἀγανακτῶν, μάλλον καθαπτόμενος τῶν καταφρονούντων αὐτοῦ. Ἐγὼ μὲν οὐ βούλομαι, φησὶ, δοῦναι πείραν ὑμῖν τοιαύτην· εἰ δὲ αὐτοὶ παρέχετε τὴν αἰτίαν, καὶ βουλῆθεῖτέ με ἐκκαλέσασθαι, εἰσεσθε διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν. Καὶ ὄρα πῶς φορτικὸν ποιεῖ τὸν λόγον. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐπειδὴ δοκιμῆν ζητεῖτε ἐμοῦ, ἀλλὰ, *Τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ*· δεικνύς ὅτι εἰς ἐκεῖνον ἡμάρτανον. Καὶ οὐχ ἀπλῶς εἶπε, *Τοῦ ἐνοικούντος, ἀλλὰ, Τοῦ λαλοῦντος*, δεικνύς πνευματικὰ ὄντα τὰ ῥήματα. Εἰ δὲ οὐκ ἐνδείκνυται αὐτοῦ τὴν ἰσχύν, οὐδὲ κολάζει· λοιπὸν γὰρ ἀφ' ἑαυτοῦ τὸν λόγον ἐκεῖ μετήγαγε, φοβερωτέραν ποιῶν τὴν ἀπειλήν· οὐ δὲ ἀσθένειαν· δύναται γὰρ· ἀλλὰ διὰ μακροθυμίαν. Μὴ τοίνυν τὴν ἀνοχήν αὐτοῦ ἀσθένειάν τις λογιζέσθω. Τί γὰρ θαυμάζεις, εἰ οὐκ ἐπεξέρχεται νῦν ἁμαρτάνουσι, οὐδὲ ἀπαιτεῖ δίκην ἀνεχόμενος καὶ μακροθυμῶν, ὅπου γε καὶ σταυρωθῆναι αὐτὸς

ὑπέμεινε, καὶ τοιαῦτα πάσχων οὐκ ἐκόλαζε; Ἀδὲ καὶ ἐπήγαγε, "Ὅς εἰς ὑμᾶς οὐκ ἀσθενεῖ, ἀλλὰ δύναται ἐν ὑμῖν. Καὶ γὰρ εἰ ἐκασταυρώθη ἐξ ἀσθενείας, ἀλλὰ ζῆ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ. Πολλὴν ἀσάφειαν ἔχει τὰ ῥήματα, καὶ τοῖς ἀσθενεστέροις θόρυβον ἐντίθησι. Διόπερ ἀναγκαῖον αὐτὰ ἀναπλῶσαι σαφέστερον, καὶ τῆς λέξεως ταύτης εἰπεῖν τὰ σημασιόμενα, περὶ ἣν ἡ ἀσάφεια, ἵνα μηδεὶς σκανδαλίζηται μηδὲ τῶν ἀφελεστέρων.

Τί ποτ' οὖν ἐστὶ τὸ εἰρημένον, καὶ τί θηλοῖ τὸ τῆς ἀσθενείας ὄνομα, καὶ κατὰ ποῖον σημασιόμενον εἰρηγεται, ἀναγκαῖον μαθεῖν. Μία μὲν γὰρ ἡ λέξις, πολλὰ δὲ τὰ ἐξ αὐτῆς δηλούμενα. Καὶ γὰρ ἀσθένεια λέγεται ἡ τοῦ σπύματος ἄβρωστία· διὸ καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ εἰρηγεται, "Ἴδε ὃν φιλεῖς ἀσθενεῖ, περὶ τοῦ Ἀσζάρου· καὶ αὐτὸς ἔλεγεν, "Ἡ ἀσθένεια αὐτῆ οὐκ ἐστὶ πρὸς θάνατον· καὶ περὶ τοῦ Ἐπαφρᾶ ὁ Παῦλος· Καὶ γὰρ ἠσθένησε *καρραπλήσιον θανάτῳ*, ἀλλ' ὁ Θεὸς αὐτὸν ἠλέησε· καὶ περὶ τοῦ Τιμοθέου, *Ὀλίγω χρόνῳ διὰ τὸν στόμαχόν σου καὶ τὰς πυκνάς σου ἀσθενείας*. Ταῦτα γὰρ ἅπαντα σωματικὴν ἄβρωστιαν δηλοῖ. Λέγεται πάλιν ἀσθένεια τὸ μὴ πεπηγῆναι ἐν τῇ πίστει ἀπλῶς, μηδὲ τέλειον εἶναι καὶ ἀπρητισμένον. Καὶ τοῦτο δηλῶν ὁ Παῦλος ἔλεγε· *Τὸν δὲ ἀσθενούντα τῇ πίστει προσλαμβάνουσθε, μὴ εἰς διακρίσεις διαλογισμῶν*· καὶ πάλιν, "Ὅς μὲν πιστεύει φαγεῖν πάντα, ὃ δὲ ἀσθενῶν λάχανα ἐσθίει· τὸν ἐν τῇ πίστει ἀσθενούντα δηλῶν. Ἴδου δύο σημασιόμενα ἐκ τῆς ἀσθενείας· ἐστὶ καὶ τρίτον ἕτερον, ὃ καλεῖται ἀσθένεια. Ποῖον δὴ τοῦτο; Οἱ διωγμοί, αἱ ἐπιβουλαί, αἱ ἐπήρειαι, οἱ πειρασμοί, αἱ ἐπαγωγαί. Καὶ τοῦτο δηλῶν ὁ Παῦλος ἔλεγεν· "Ἐπεὶ τοῦτου τρις τὸν Κύριον παρεκάλεσα· καὶ εἶπέ μοι, "Ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου· ἡ γὰρ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται. [642] Τί ἐστίν, "Ἐν ἀσθενείᾳ; Ἐν διωγμοῖς, ἐν κινδύνοις, ἐν πειρασμοῖς, ἐν ἐπιβουλαῖς, ἐν θανάτοις. Καὶ τοῦτο δηλῶν ἔλεγε, *Διὰ ἐσδοκῶ ἐν ἀσθενείᾳ*. Εἶτα δεικνύς ποῖαν λέγει ἀσθένειαν, οὐ πυρετὸν εἶπεν, οὐκ ἀμφιβολίαν τὴν περὶ τὴν πίστιν, ἀλλὰ τί; Ἐν ὄψεσιν, ἐν διωγμοῖς, ἐν ἀνάγκαις, ἐν στενοχωρίαις, ἐν πληγαῖς, ἐν φυλακαῖς, *ἵνα ἐπισκηνώσῃ ἐκ' ἐμῆ ἢ δυνάμεως τοῦ Χριστοῦ*. "Ὅταν γὰρ ἀσθενῶ, τότε δυνατὸς εἰμι· τοῦτέστιν, "Ὅταν διώκωμαι, ὅταν ἐλαύνωμαι, ὅταν ἐπιβουλεύωμαι, τότε δυνατὸς εἰμι, τότε μάλλον κρατῶ καὶ περιγίνομαι τῶν ἐπιβουλεύοντων, τῆς χάριτος θαυφιλέστερον ἐνισχυνοῦσιν ἐν ἐμοί. Κατὰ δὴ τοῦτο τὸ τρίτον τὴν ἀσθένειαν θεθεκεν ὁ Παῦλος· καὶ ὃ λέγει τοῦτό ἐστι· πρὸς ἐκεῖνο πάλιν ἀποτεινόμενος, ὃ καὶ ἔμπροσθεν εἶπον, ὅτι· εὐτελεῖς αὐτοῖς ἐδόκει εἶναι καὶ εὐκαταφρόνητος. Οὐ γὰρ εἴθε ἐβούλετο κομπάζειν, οὐδὲ ὅπερ ἦν, εἶναι δοκεῖν αὐτὸν, οὐδὲ τὴν δύναμιν ἐνδείκνυσθαι, ἣν εἶχεν εἰς τὸ κολάζειν καὶ τιμωρεῖσθαι· ὅθεν καὶ ἐνομιζέτο εὐτελεῖς εἶναι. Ἐπὶ οὖν τοῦτο νομιζόντες ἐν πολλῇ βεβουλησίᾳ ἦσαν καὶ ἀνασθησίᾳ, καὶ οὐ μετεβάλλοντο ἐκ τῶν ἁμαρτημάτων, κχιρὸν ἐπιτήθειον λαθῶν, καὶ περὶ τούτων αὐτόνως σφοδρὰ διαλέγεται, δεικνύς ὅτι οὐ δὲ ἀσθένειαν οὐδὲν ἐπολεῖ, ἀλλὰ διὰ μακροθυμίαν. Εἶτα, ὅπερ ἔφη, ἀφ'

humiliationem eam rem appellavit; *Ne, cum venero, inquit, humiliet me Deus apud vos, et lugeam multos qui ante peccaverunt, et non egerunt poenitentiam; ac sese ipsis excusans, semel et iterum ac tertio prædixisse asseruit, quodque nihil non agat ac moliaturo quo sumendas poenas propulset, eosque verborum terrore meliores efficiat: tunc grave illud et horrendum affert dicens, Si venero iterum, non parcam. Non dixit, Puniam ac vindicabo, poenasque expetam; sed rursus paternis verbis supplicium ponit, hinc viscera sua animumque ipsis condolentem ostendens, quod pro sua erga eos indulgentia semper poenam infligere differret. Postea autem, ne nunc quoque ita existimarent, eum rursus dilatione ac verborum tantum minis uti; ideo prius quoque dixit: *In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum*; et, *Si venero, non parcam*. Quod autem ait, est ejusmodi: Non jam diutius cunctabor, si vos, quod Deus avertat, emendationis expertes invenero, sed poenas haud dubie inferam, ac quod dixi præstabo. Mox cum ingenti animi permotione ac vehementi indignatione in eos invehens, qui ipsum tanquam imbecillum traducebant, præsentiamque ipsius suggillabant dicebantque, *Præsentia infirma, et sermo contemptibilis* (2. Cor. 10. 10), adversus istos ait: 3. *An experimentum quæritis ejus qui in me loquitur Christi?* His enim verbis simul et hos scriit, et illos perstringit. Quod autem dixit, hunc sensum habet: Quandoquidem periculum facere vultis, an Christus in me habitat, rationesque a me exposcitis, eaque de causa me ut villem ac contemnendum traducitis, tamquam potentia illa destitutum; hac me minime carere scietis, si, quod nolim, occasionem mihi præbueritis. Quid ergo quæso; ideo castigas, quod experimentum quærant? Minime, inquit: nam si hoc quærerem, mox ut primum peccassent, in eos animadvertissem, nec cunctatione ulla usus fuisset. Quod autem id minime quærat, dilucidius postea indicavit his verbis: *Opto autem vos nullo malo afficere, non ut nos probati appareamus, sed ut vos, quod bonum est, faciatis, nos autem ut reprobis simus*.*

2. Non ergo per causæ modum istud ponit, sed potius ut stomachans, eosque quibus contemptui erat incessans. Equidem ipse, inquit, hujusmodi experimentum vobis præbere nolo: quod si ipsi causam præbueritis, meque concitare in animum induxeritis, ex ipsis rebus intelligetis. Ac vide quomodo orationem exasperet. Neque enim dixit, Quoniam experimentum mei quæritis, sed, *Ejus qui in me loquitur Christi*. Quibus verbis ostendit eos in illum peccavisse. Nec simpliciter dixit, *Ejus qui in me habitat*, sed, *Ejus qui in me loquitur*; hinc videlicet indicans, verba sua a Spiritu proficisci. Quod si vim suam ille non ostendit, nec poenas irrogat; jam enim a se orationem illuc traducit, quo plus terroris minæ habeant; non imbecillitate prohibetur; id enim potest; sed animi lenitate. Quocirca ne ipsius tolerantiam imbecillitati quispiam adscribat. Cur miraris enim, si pro sua tolerantia patientiaque in peccatores non anim-

advertit nec poenas ab iis expetit, cum ipse quoque in crucem agi sustinuerit, atque hujusmodi cruciatus perpetuens, poenam minime irrogarit? Unde etiam subjunxit, *Qui in vobis non infirmatur, sed potens est in vobis*. 4. *Nam etsi crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei*. Plurimum hæc verba obscuritatis habent, atque imbecillioribus perturbationem injiciunt. Quapropter apertius ea explicare necesse est, atque hujus dictionis, in qua obscuritas sita est, significationem asserre: ut ne quis etiam ex simplicioribus offendatur.

Infirmi-tatis modi varii.—Quidnam igitur sit id quod dixit, quid per infirmitatis vocabulum designet, et qua significatione hoc loco usurpatum sit, operæ pretium est discere. Etenim una quidem est dictio, verum per eam multa indicantur: siquidem infirmitas dicitur corporis morbus; eaque ratione in Evangelio dictum est de Lazaro, *Ecce quem amas infirmatur*. (Joan. 11. 3. 4); et ipse dicebat, *Hæc infirmitas non est ad mortem* (Philipp. 2. 27); ac Paulus de Ephrodito verba faciens, *Nam et infirmatus est usque ad mortem, sed Deus misertus est ejus* (1. Tim. 5. 23); et de Timotheo, *Vino modico utere propter stomachum tuum, et frequentes tuas infirmitates*. Hæc enim omnia corporeum morbum significant. Rursus infirmitas dicitur, cum quis in fide non satis firmus est, nec perfectus ac numeris omnibus absolutus. Idque his verbis Paulus indicabat: *Infirmum autem in fide assumite, non in disceptationibus cogitationum*; ac rursus, *Alius quidem credit se comedere omnia: qui autem infirmus est, solus manducat* (Rom. 14. 1. 2); infirmum in fide significans. Habes jam duos infirmitatis significatus. Est et tertia alia infirmitatis significatio. Quænam hæc? Persequutiones, insidiæ, molestiæ, tentationes, calamitates. Quod etiam Paulus his verbis declarabat, *Pro hoc ter Dominum rogavi: et dixit mihi, Sufficit tibi gratia mea; virtus enim mea in infirmitate perficitur* (2. Cor. 12. 8. 9). Quid est, *In infirmitate*? In persecutionibus, in periculis, in tentationibus, in insidiis, in mortibus: id quod indicabat, cum diceret, *Quamobrem mihi placeo in infirmitate* (Ibid. v. 10). Ac postea exponens de qua infirmitate loqueretur, non febrem dixit aut dubitationem quamdam in fide, sed quid? *In contumeliis, in persecutionibus, in necessitatibus, in angustiis, in plagis, in carceribus: ut inhabitet in me virtus Christi. Cum enim infirmor, tunc potens sum*. Hoc est, Cum vexor, cum exagitor, cum insidiis appetor, tunc robore polleo, tunc victoriam magis obtineo, atque eos qui mihi insidias parant supero, copiosiore gratia in me insidente. Secundum hoc tertium significationis genus, infirmitatis vocabulum hoc loco Paulus usurpavit; quodque ait, est ejusmodi: adversus id, quod jam ante dixi, rursus contendit, nempe quod vilis ipsis et contemnendus esse videbatur. Non enim sese jactare volebat, qualis revera erat, nec vim eam, quam ad puniendum et poenas sumendas habebat, ostentare: unde etiam vilis et abjectus habebatur. Quoniam itaque ob eam opinionem in magna socor-

dia ac stupore versabantur, nec a peccatis resiliebant; commodam occasionem nactus, de his rebus acriter disserit, illud demonstrans, imbecillitatem non in causa esse cur nihil faciat, sed animi lenitatem. Ac postea, ut jam dixi, sermonem a se ad Christum traducens, metum auget ac minas amplificat. Quod autem ait, tale est: Nun, si quid etiam faciam, ac de iis qui peccaverunt pœnas sumam, ego sum qui punio et pœnas sumo? imo vero Christus ipse est, qui in me habitat. Quod si hoc non creditis, sed experimentum capere vultis, per ejus qui in me habitat opera id mox perspectum habebitis: non enim in vobis infirmus est, sed potens. Cur autem adjecit, *In vobis*, cum ipse ubique viribus polleat? nam sive infideles, sive dæmones, sive quidquid tandem illud esse queat, supplicio afficere voluerit, id potest (a). Quid ergo sibi vult illud additamentum? Hoc dicens, pudore suffundit illos ab iis quæ jam experti sunt; vel hoc significat: Interim in vobis virtutem suam ostendit, qui emendari debetis. Quod etiam alibi dicebat: *Quid enim mihi de iis, qui foris sunt, judicare (1. Cor. 5. 12)?*

3. Nam ab externis illis, inquit, tunc pœnas repetet in die judicii; a vobis autem etiam nunc, ut ab illo vos supplicio eximat. Attamen hanc curam et sollicitudinem ab amore partam, vide quanto cum timore et quanta cum indignatione adhibeat, dicens: *Qui in vobis non infirmatur, sed potens est in vobis. Nam etsi crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei. Quid significat illud, Si crucifixus est ex infirmitate? Etiam si, inquit, voluerit rem sustinere, quæ infirmitatis suspicionem præ se ferat; certe nihil hoc vim potestatemque ejus minuit: potestas quippe illa inexpugnabilis manet, et quod infirmitatis videtur esse, nihil illam lædit; imo potius hoc maxime ejus robur et vim ostendit, quod talem rem perpassus sit, nec tamen ejus virtus ac potentia imminuta fuerit. Ne ergo infirmitatis vocabulum te conturbet; etenim alibi quoque dicit: *Quod stultum est Dei, sapientius est hominibus, et quod infirmum est Dei, fortius est hominibus (1. Cor. 1. 25)*; quamquam nihil stultum nihilque infirmum Deus habet; sed crucem sic vocavit, incredulorum de ipso opinionem exponens. Audi enim illum, se ipsum interpretantem: *Verbum enim crucis pereuntibus quidem stultitia est; iis vero qui salvi fiunt, id est nobis, Dei virtus est (1b. v. 18)*; et rursus, *Nos autem prædicamus Deum crucifixum, Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam; ipsis autem vocatis Judæis atque Græcis, Christum Dei virtutem, et Dei sapientiam (1b. v. 23. 24)*; ac rursus, *Animalis autem homo non percipit ea, quæ sunt Spiritus: stultitia enim est illi (1. Cor. 2. 14)*. Vide quomodo ubique incredulorum suspicionem tollat et interpretetur, qui crucem stultitiam et infirmitatem esse putabant. Ita autem hoc quoque loco, non*

(a) Quæ sequuntur postea in Editione Morelli Parisiensi, ex Commentario Epistolæ ad Galatas advecta sunt, et per paginas duas integras seriem omnino inturbant, itque ex typographorum vel imperitia vel nequitia. Nos omnia restitimus.

eam quæ vere sit infirmitatem memorat, sed eam quam increduli esse suspicabantur. Non igitur hoc dicit quod, infirmus cum esset, crucifixus fuerit, absit. Quod enim potuerit non crucifigi per omnia probavit: nunc serpino projiciens, nunc radios solis avertens, sicut arefaciens, accedentium ad se oculos excæcans, et innumera alia patrans. Quid sibi vult ergo quod dicit, *Ex infirmitate? Quod etiam si crucifixus sit, periculum passus et insidias (ostendimus enim infirmitatem periculum et insidias vocari), attamen nihil læsus fuit. Hæc autem dicebat, ad se trahens exemplum. Quia enim videbant illos persecutionem patientes, pulsos, despectos, nec propulsantes vel sese ulciscetes; ut doceret illos, quod ipsi talia paterentur non ex imbecillitate nec quod eos propulsare non valerent, sermonem ad Dominum reducit: quandoquidem ipse quoque, inquit, crucifigebatur, vinculis constringebatur, innumera patiebatur; nec invadentes se propulsabat, sed manebat, ea sustinens quæ infirmitatem præ se ferre viderentur, et sic virtutem suam ostendens, quod nempe nec propulsans illos nec sese ulciscens, in nullo prorsus læderetur. Vitam enim crux non abscidit, nec resurrectionem impedit; sed resurrexit ille, et vivit. Cum autem audieris crucem et vitam, de œconomia, seu de Christi incarnatione sermonem excipe; de illa enim omnis hæc oratio instituitur. Quod si dicat, *Ex virtute Dei, ex virtute ipsius Christi intelligit. Quod enim ipse eam excitaverit et imperet, audi dicentem: Solvite templum hoc, et ego in tribus diebus excitabo illud (Joan. 2. 19)*. Si autem id quod suum est Patris esse dicat, ne turberis: *Omnia enim, quæ Patris mei sunt, mea sunt (Joan. 16)*, inquit, et rursus: *Omnia mea tua sunt, et tua mea sunt (1b. 15. et 17. 10)*. Sicut ergo ille, qui crucifixus est, nihil læsus est, inquit; sic neque nos dum persecutionem patimur et impugnamur: ideoque subjungit, *Nam et nos infirmi sumus in illo, sed vivemus in illo ex virtute Dei. Quid sibi vult illud, Infirmi sumus in illo? Persecutionem sustinemus, pellimur, extrema patimur. Sed quid significat, In illo? Per prædicationem, inquit, et per fidem in illum. Si autem tristitia et molestia propter illum sustineamus, palam est et fausta quoque: ideoque subjungit, *Sed salvamur in illo ex virtute Dei. 5. Vosmetipsos tentate, si estis in fide, vos ipsos probate. Annon cognoscitis vosmetipsos, quia Christus in vobis est? nisi forte reprobi estis. 6. Spero autem quod cognoscitis, quia nos non sumus reprobi. Quia enim ex dictis ostenderat, quod etiam si non illos plecteret, non ita se gereret eo quod Christum in se non haberet, sed ut illius lenitatem imitaretur, qui cum cruce afficeretur, non se ulciscabatur: rursus alio modo idem efficit. Atque majus argumentum ducens a discipulis ita rem probat. Quid enim de me magister loquor, qui in tanta cura versor, ac totum terrarum orbem fidei meæ commissum habeo, totque ac tanta miracula edidi? Nam si vos, qui in discipulorum numero estis, vos ipsos examinare volueritis, Christum in vobis quoque habitare conspicietis: quod si in***

ἑαυτοῦ τὸν λόγον ἐπὶ τὸν Χριστὸν μεταγαγὼν, ἐπι-
τείνει τὸν φόβον, αὖξει τὴν ἀπειλήν. "Ὁ δὲ λέγει,
τοῦτο ἐστὶ· Μὴ γὰρ, καὶ ἐάν ποιήσω τι, καὶ κολάσω
καὶ τιμωρήσωμαι τοὺς ἡμαρτηκότας, ἐγὼ εἰμι ὁ κολά-
ζων καὶ τιμωρούμενος; ἔστιν ὁ ἐν ἐμοὶ οἰκῶν, αὐ-
τὸς ὁ Χριστός. Εἰ δὲ οὐ πιστεύετε τούτο, ἀλλὰ βού-
λεσθε λαβεῖν δοκιμὴν, διὰ τῶν ἔργων τοῦ ἐνοικοῦντος
ἐν ἐμοὶ εἴσεσθε ταχέως· οὐδὲ γὰρ ἀσθενεῖ εἰς ὑμᾶς,
ἀλλὰ καὶ δυνατός ἐστι. Καὶ διὰ τί προσέθηκεν, *Εἰς*
ὑμᾶς, καίτοι πανταχοῦ δυνατός ἐστι; καὶ γὰρ ἀπί-
στους βουληθῆναι κολάσαι, δύναιται, καὶ δαίμονας, καὶ
ὄτιοῦν. Τί οὖν βούλεται ἡ προσθήκη; Σφόδρα ἐντρέ-
ποντος αὐτοῦ ἐστὶ τὸ ῥῆμα, ἀπ' ὧν ἤδη πείραν εἰ-
λήφασιν ἡ τοῦτο δηλοῦντος, ὅτι Τέως ἐν ὑμῖν τὴν δύ-
ναμιν ἐπιδεικνύται τοῖς ὀφειλοῦσι διορθωθῆναι. "Ὁ
καὶ ἀλλαχοῦ ἔλεγε· *Τί γὰρ μοι καὶ τοὺς ἔξω κρί-
ναι;*

γ'. Τοὺς μὲν γὰρ ἔξω, φησί, τότε ἀπαιτήσει δικὴν
κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως· ὑμᾶς δὲ καὶ νῦν,
ὥστε ἐκείνης ἐξελεῖσθαι τῆς τιμωρίας. 'Ἄλλ' ὅμως
καὶ τὸ κηδεμονικὸν τοῦτο καὶ διὰ φιλοστοργίαν γινώ-
μενον, ὅρα πῶς μετὰ φόβου τίθησι καὶ πολλοῦ τοῦ
θυμοῦ, λέγειν· "Ὁς οὐκ ἂσθενεῖ εἰς ὑμᾶς, ἀλλὰ
δύναιται ἐν ὑμῖν. Καὶ γὰρ εἰ ἐσταυρώθη ἐξ ἀσθε-
νείας, ἀλλὰ ζῆν ἐκ δυνάμεως Θεοῦ. Τί ἐστίν, *Εἰ*
ἐσταυρώθη ἐξ ἀσθενείας; Καὶ γὰρ εἰ εἴλετο, φησί,
πράγμα ὑπομεῖναι δοκοῦν ἀσθενείας ἔχειν ὑπόλη-
ψιν, ἀλλ' οὐδὲν τοῦτο τὴν δύναμιν αὐτοῦ διακόπτει·
μένει γὰρ αὕτη ἀμαχος οὔσα, καὶ οὐδὲν τὸ [643] πρῶ-
γμα τὸ δοκοῦν ἀσθενείας εἶναι ταύτην παρέβλαψεν,
ἀλλ' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο μάλιστα αὐτοῦ δείκνυσιν τὴν
ισχύν, ὅτι καὶ τοιοῦτον πρῶγμα ὑπέμεινε, καὶ τὰ τῆς
δυνάμεως αὐτοῦ οὐκ ἠκρωτηριάσθη. Μὴ τοῖσιν σε
θορυβεῖται ἡ λέξις τῆς ἀσθενείας· καὶ γὰρ καὶ ἀλλα-
χοῦ φησι· *Τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ σφωτέρον τῶν*
ἀνθρώπων ἐστὶ, καὶ τὸ ἀσθενὲς τοῦ Θεοῦ ἰσχυ-
ρότερον τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ· καίτοι οὔτε μωρὸν,
οὔτε ἀσθενὲς οὐδὲν ὁ Θεὸς ἔχει· ἀλλὰ τὸν σταυρῶντος
ἐκάλεσε, τὴν τῶν ἀπίστων ὑπόνοιαν περὶ αὐτοῦ ἐξ-
ηγούμενος. "Ἄκουσον γοῦν αὐτοῦ ἑαυτὸν ἐρμηνεύοντος·
"Ὁ λόγος γὰρ ὁ τοῦ σταυροῦ τοῖς μὲν ἀπολλυμέ-
νοις μωρία ἐστὶ, τοῖς δὲ σωζόμενοις ἡμῖν δύνα-
μις Θεοῦ ἐστὶ· καὶ πάλιν· "Ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν
θεὸν ἐσταυρωμένον, Ἰουδαίους μὲν σκάνδαλον,
"Ἑλλῆσι δὲ μωρίαν, αὐτοῖς δὲ τοῖς κλητοῖς Ἰου-
δαίοις τε καὶ Ἑλλῆσι Χριστὸν, Θεοῦ δύναμιν καὶ
Θεοῦ σοφίαν· καὶ πάλιν, *Ψυχικός δὲ ἄνθρωπος*
οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος· μωρία γὰρ αὐτῷ
ἐστίν. "Ὁρα πῶς πανταχοῦ τῶν ἀπίστων τὴν ὑπό-
νοιαν ἐρμηνεύει, μωρίαν καὶ ἀσθενείαν τὸν σταυρὸν
νομιζόντων. Οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα οὐ τὴν οὔσαν
ἀσθενείαν λέγει, ἀλλὰ τὴν ὑποκειμένην παρὰ τοῖς
ἀπίστοις. Οὐ τοῦτο οὖν φησιν, τί ἀσθενὴς ὢν ἐσταυ-
ρώθη, ἄπαγε. "Ὅτι γὰρ ἡδύνατο μὴ σταυρωθῆναι
διὰ πάντων ἔδειξε, νῦν μὲν ὑπερτίως ῥίψας, νῦν δὲ

τὰς ἀκτῖνας ἀποστρέψας, καὶ συκὴν ξηράνας, καὶ
τὰς ὕψεις τῶν ἐλθόντων ἐπ' αὐτὸν πηρώσας, καὶ
μυρία ἕτερα ἐργασάμενος. Τί οὖν ἐστίν ὁ φησιν,
Ἐξ ἀσθενείας; "Ὅτι εἰ καὶ ἐσταυρώθη κίνδυνον
ὑπομείνας καὶ ἐπιβουλήν (ἐδείξαμεν ἂ γὰρ τὴν ἀσθε-
νείαν κίνδυνον καλουμένην καὶ ἐπιβουλήν), ἀλλ'
ὅμως οὐδὲν παρεβλάβη. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν εἰς τὰ καθ'
ἑαυτὸν ἔλκων τὸ ὑπόδειγμα. "Ἐπειδὴ γὰρ ἐώρων αὐ-
τοῦς διωκομένους, ἐλαυνομένους, καταφρονομέ-
νους, καὶ οὐκ ἀμυνομένους οὐδὲ ἐπεξιώντας, διδάσκων
αὐτοῦς, ὅτι οὐδὲ αὐτοὶ παρὰ ἀτονίαν ταῦτα πάσχου-
σιν, οὐδὲ παρὰ τὸ μὴ δύνασθαι ἐπεξίναί, ἀνάγει
τὸν λόγον ἐπὶ τὸν Δεσπότην· ἐπεὶ καὶ αὐτὸς, φησίν,
ἐσταυροῦτο, ἐδεσμεῖτο, μυρία ἔπασχε, καὶ οὐκ ἐπε-
ξῆσε, ἀλλ' ἔμεινε, τὰ δοκοῦντα τῆς ἀσθενείας εἶναι
ὑπομένων πράγματα, καὶ ταύτη τὴν δύναμιν ἐπι-
δεικνύμενος τὴν αὐτοῦ, ὅτι καὶ μὴ ἐπεξιών μηδὲ
ἀμυνόμενος, οὐδὲν ὄλως παραβλάπτεται. Τὴν γοῦν
ζωὴν οὐ διέκοψεν ὁ σταυρὸς, οὐδὲ ἐνεπόδισε τὴν
ἀνάστασιν, ἀλλὰ καὶ ἀνέστη καὶ ζῆ. "Ὅταν δὲ ἀκού-
της σταυρὸν καὶ ζωὴν, ἐν περὶ τῆς οἰκονομίας
ἐκδέχου λόγον· περὶ γὰρ ταύτην ὁ πᾶς οὗτος λόγος.
Εἰ δὲ φησιν, *Ἐκ δυνάμεως Θεοῦ*, [οὐχ ὡς αὐτοῦ
ἀτονούντος ζωογονῆσαι τὴν σάρκα, ἀλλ' ἀδιάφορον
αὐτῷ τὸ ὁ λέγειν καὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ.
Εἰπὼν γὰρ, *Ἐκ δυνάμεως Θεοῦ*,] ἐκ δυνάμεως τῆς
αὐτοῦ εἴρηκεν. "Ὅτι γὰρ καὶ αὐτὸς αὐτὴν ἀνέστησε
καὶ διακράτει, ἄκουσον αὐτοῦ λέγοντος· *Λύσατε τὸν*
ναὸν τοῦτον, καὶ ἐγὼ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ
αὐτόν. Εἰ δὲ, ὅπερ αὐτοῦ ἐστίν, τοῦτο τοῦ Πατρὸς
εἶναι λέγει, μὴ θορυβηθῆς· *Πάντα γὰρ τὰ τοῦ Πα-*
τρὸς μου ἐμὰ ἐστί, καὶ πάλιν, Πάντα τὰ
ἐμὰ σὰ ἐστί, καὶ τὰ σὰ ἐμὰ. "Ὅσπερ οὖν ἐκεῖνος ὁ
[644] σταυρωθεὶς, οὐδὲν παρεβλάβη, φησίν, οὕτως
οὐδὲ ἡμεῖς διωκόμενοι, πολεμούμενοι· διὸ καὶ ἐπα-
γάγει· *Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς ἀσθενούμεν ἐν αὐτῷ,*
ἀλλὰ ζησόμεθα ἐν αὐτῷ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ. Τί
ἐστίν, *Ἀσθενούμεν ἐν αὐτῷ*; Διωκόμεθα, ἐλαυνό-
μεθα, τὰ ἔσχατα πάσχομεν, Ἄλλὰ τί ἐστίν, *Ἐν*
αὐτῷ; Διὰ τὸ κήρυγμα, φησί, καὶ τὴν πίστιν τὴν
εἰς αὐτόν. Εἰ δὲ τὰ σκυθρωπά καὶ φορητικά ὑπομέ-
νομεν δι' αὐτὸν, εὐδηλον ὅτι καὶ τὰ φαῖδρά· διὸ καὶ
ἐπήγαγεν, *Ἀλλὰ σωζόμεθα ἐν αὐτῷ ἐκ δυνάμεως*
Θεοῦ. Ἐαυτοὺς *πειράζετε, εἰ ἔσθε ἐν τῇ πίστει,*
ἐαυτοὺς δοκιμάζετε. "Ἡ οὐκ ἐπιγινώσκατε ἑαυτοὺς,
ὅτι Χριστὸς ἐν ὑμῖν ἐστίν, εἰ μὴ τι ἀδόκιμοί
ἔστε; Ἐλπίζω δὲ, ὅτι γινώσσεσθε ὅτι ἡμεῖς οὐκ
ἔσμεν ἀδόκιμοι. "Ἐπειδὴ γὰρ διὰ τῶν εἰρημένων
ἔδειξεν ὅτι, εἰ καὶ μὴ ἐπεξέρχεται, οὐχ ὡς οὐκ ἔχων
τὸν Χριστὸν ἐν ἑαυτῷ, ἀλλ' ὡς τὴν μακροθυμίαν τὴν
ἐκείνου μιμούμενος τοῦ σταυρουμένου, καὶ μὴ ἀμυνο-
μένου, πάλιν ἐτέρως τὸ αὐτὸ τοῦτο ἐργάζεται, καὶ ἐκ
πλειονος περιουσίας, ἀπὸ τῶν μαθητῶν κατασκευάζων
τὸν λόγον. Τί γὰρ λέγων περὶ ἐμοῦ τοῦ διδασκάλου,
φησίν, καὶ τοσαύτην ἔχοντος φροντίδα, καὶ τὴν οἰκου-
μένην ἅπασαν ἐμπεπιστευμένου, καὶ τοσαῦτα σημεῖα

* Sic legendum ut Savil. in margine de conjectura po-
suit. Editi, ὡς οὐκ.

b *Legebatur* ἐδείξαμεν.
c *Verba unci* inclusa aberant, neque ea retulidit inter-
prece.

πεποιηκός; Ὑμᾶς γὰρ αὐτοὺς ἐὰν βουληθῆτε ἐξετάσαι τοὺς ἐν τάξει μαθητῶν ὄντας, ὄψεσθε ὅτι καὶ ἐν ὑμῖν ὁ Χριστός· εἰ δὲ ἐν ὑμῖν, πολλῶ μᾶλλον ἐν τῷ διδασκάλῳ. Εἰ γὰρ τὴν πίστιν ἔχετε, καὶ ἐν ὑμῖν ὁ Χριστός. Καὶ περὶ τῶν πιστευόντων τοῦτο αὐτὸ εἴρηται θαύματα ἐργαζομένων· οἱ γὰρ πιστεύοντες τότε, ἑθαματούργουν· διὰ καὶ ἐπήγαγεν, Ἐαυτοὺς πειράζετε, ἑαυτοὺς δοκιμάζετε, εἰ ἔστὲ ἐν τῇ πίστει. Ἦ οὐκ ἐπεγινώσκετε ἑαυτοὺς, ὅτι Χριστός ἐν ὑμῖν, εἰ μὴ τι ἀδόκιμοί ἐστε; Εἰ δὲ ἐν ὑμῖν, πολλῶ μᾶλλον ἐν τῷ διδασκάλῳ. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ πίστιν ἐνταῦθα λέγειν καὶ τὴν τῶν σημείων. Εἰ γὰρ ἔχετε τὴν πίστιν ἐκείνην, φησὶν, ὁ Χριστός ἐν ὑμῖν ἐστίν, *Εἰ μὴ τι ἀδόκιμοι γηγόνατε.*

δ'. Εἶδες πῶς πάλιν φοβεῖ, καὶ ἐκ περιουσίας δεικνύσι παρ' αὐτῶ ὄντα τὸν Χριστόν; Ἐνταῦθα γὰρ μοι δοκεῖ καὶ εἰς βίον αὐτοὺς αἰνίττεσθαι. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἀρκεῖ ἡ πίστις εἰς τὸ ἐπιστάσθαι τὴν ἐνεργεσίαν τὴν πνευματικὴν, εἶπε δὲ, ὅτι Εἰ ἔστὲ ἐν τῇ πίστει, τὸν Χριστόν ἔχετε ἐν αὐτοῖς, συνέβαινε δὲ πολλοὺς εἶναι ταύτης τῆς ἐνεργείας ἐρήμους πίστιν ἔχοντας, λύων τὴν ἀπορίαν φησὶν, *Εἰ μὴ τι ἀδόκιμοί ἐστε*, εἰ μὴ βίον διεφθαρμένον ἔχετε. *Ἐπιπίζω δὲ, ὅτι γινώσθεσθε ὅτι ἡμεῖς οὐκ ἐσμὲν ἀδόκιμοι.* Τὸ ἀκόλουθον ἦν εἰπεῖν, *Εἰ δὲ ὑμεῖς ἀδόκιμοι γεγόνατε, ἀλλ' οὐχ ἡμεῖς· ἀλλ' οὕτω μὲν οὐ λέγει, ἵνα μὴ πλήξη, ἀμυδρῶς δὲ αὐτὸ αἰνίττεται, οὔτε ἀποφανόμενος καὶ λέγων, ὅτι ἀδόκιμοί ἐστε, οὔτε κατ' ἐρώτησιν προάγων καὶ λέγων, εἰ δὲ ὑμεῖς ἀδόκιμοι, ἀλλὰ τοῦτο παραλιπὼν, αἰνιγματωδῶς αὐτὸ ἐνδείκνυται, ἐπάγων, Ἐπιπίζω δὲ, ὅτι γινώσθεσθε ὅτι ἡμεῖς οὐκ ἐσμὲν ἀδόκιμοι.* Πάλιν κἀνταῦθα πολλὴ ἡ ἀπειλὴ, μέγας ὁ φόβος. Ἐπειδὴ γὰρ ἐνταῦθον, βούλεσθε, φησὶ, διὰ τῆς εἰς ὑμᾶς κολάσεως τὴν δοκιμὴν λαβεῖν, οὐκ ἀπορροσμεν τοῦ δοῦναι ὑμῖν [645] τὴν ἀπόδειξιν. Ἄλλ' οὕτω μὲν οὐ λέγει, μετὰ πλείονος δὲ τοῦ βάρους καὶ τῆς ἀπειλῆς. *Ἐπιπίζω δὲ, ὅτι γινώσθεσθε ὅτι ἡμεῖς οὐκ ἐσμὲν ἀδόκιμοι.* Ἔδει μὲν γὰρ καὶ χωρὶς τούτου εἰδέναί ὑμᾶς, φησὶ, τὰ ἡμέτερα, καὶ ὅτι Χριστὸν ἔχομεν ἐν ἑαυτοῖς λαλοῦντα καὶ ἐνεργοῦντα· ἐπειδὴ δὲ καὶ διὰ τῶν ἔργων βούλεσθε λαβεῖν τὴν πείραν, εἴτεσθε ὅτι οὐκ ἐσμὲν ἀδόκιμοι. Εἶτα ἐπειδὴ τὴν ἀπειλὴν ἐπανεινήνατο, καὶ τὴν κόλασιν λοιπὸν ἐπὶ θύρας ἤγαγε, καὶ ἐν τρόμῳ κατέστησεν αὐτοὺς, καὶ προσδοκᾶν ἐποίησε τιμωρίαν· ὅρα πῶς πάλιν καταγλυκαίνει τὸν λόγον, καὶ παραμυθεῖται τὸν φόβον, καὶ δεικνύσιν αὐτοῦ τὸ ἀφιλότιμον, τὸ πρὸς τοὺς μαθητὰς κηδεμονικόν, τὸ φιλόσοφον τῆς γνώμης, τὸ ὑψηλὸν καὶ ἀνεδόξον. Ταῦτα γὰρ ἅπαντα δεικνύσι δι' ὧν ἐπάγει λέγων, *Εὐχομαι δὲ πρὸς τὸν Θεόν, μὴ ποιῆσαι ὑμᾶς κἀκὸν μηδὲν, ἵνα μὴ ἡμεῖς δοκιμοὶ φανώμεν, ἀλλ' ἵνα ὑμεῖς τὸ καλὸν ποιῆτε, ἡμεῖς δὲ ὡς ἀδόκιμοι ὦμεν. Οὐ γὰρ δυνάμεθα τι κατὰ τῆς ἀληθείας, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς ἀληθείας. Καίρομεν γὰρ ὅταν ἡμεῖς ἀσθενῶμεν, ὑμεῖς δὲ δυνατοὶ ᾔτε. Τοῦτο γὰρ καὶ εὐχόμεθα, τὴν ὑμῶν κατάρτισιν.*

Τὶ ταύτης ἴσον γένοιτ' ἂν τῆς ψυχῆς; Κατεφρονεῖτο, διεπτύετο, ἐκωμῳδεῖτο, ἐχλευάζετο, ὡς εὔτε-

λης, ὡς εὐκαταφρόνητος, ὡς ἀλαζών, ὡς κομπάζων μὲν διὰ τῶν ὀημάτων, ἐπὶ δὲ τῶν πραγμάτων οὐδὲ μικρὸν τι δεῖξαι ἔχων τὴν ἑαυτοῦ ἰσχύον· καὶ οὐ μόνον ἀναβάλλεται, οὐδὲ μόνον ἀναδύεται, ἀλλὰ καὶ εὐχεται μὴ ἐμπεσεῖν εἰς τοσαύτην ὑπόθεσιν· *Εὐχομαι γάρ, φησὶ, μὴ ποιῆσαι ὑμᾶς κἀκὸν μηδὲν, ἵνα μὴ ἡμεῖς δοκιμοὶ φανώμεν, ἀλλ' ἵνα ὑμεῖς τὸ καλὸν ποιῆτε, ἡμεῖς δὲ ὡς ἀδόκιμοι ὦμεν.* Τί ἐστὶν ὃ λέγει; Παρακαλῶ τὸν Θεόν, φησὶν, ἵκετεύω μετένα εὐρεῖν ἀδιόρθωτον, μηδένα εὐρεῖν ἀμετανόητον· μᾶλλον δὲ οὐδὲ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ μηδὲ τὴν ἀρχὴν ἀμαρτεῖν. *Μὴ ποιῆσαι γὰρ ὑμᾶς, φησὶ, μηδὲν· εἰ δὲ καὶ ὅρα ἀμάρτητε, μεταβάλλεσθαι, καὶ προλαβόντας διορθώσασθαι, καὶ πᾶσαν ἀποκρούσασθαι ὀργὴν.* Οὐδὲ γὰρ τοῦτο σπουδάζω, ἵνα οὕτω δοκιμοὶ ὦμεν, ἀλλὰ τούναντίον ἅπαν, ἵνα μὴ ἡμεῖς δοκιμοὶ φανώμεν. Εἰ γὰρ μένετε, φησὶν, ἀμετανόητα ἀμαρτάνοντες, ἀνάγκη ἡμᾶς κολάζειν, τιμωρεῖσθαι, πηροῦν ὑμῶν τὰ σώματα· ὅπερ ἐπὶ Σαπφείρας καὶ ἐπὶ τοῦ Μάγου γέγονε· καὶ ἐδώκαμεν δοκιμὴν τῆς δυνάμεως. Ἄλλ' οὐκ εὐχόμεθα τοῦτο, ἀλλὰ τούναντίον, ἵνα μήτε ἡμεῖς οὕτω δοκιμοὶ φανώμεν· τοῦτο ἐστίν. Ἴνα μὴ οὕτω τὴν δοκιμὴν ἐπιδειξώμεθα τῆς δυνάμεως τῆς ἐν ἡμῖν, διὰ τοῦ κολάζειν ὑμᾶς καὶ τιμωρεῖσθαι ἀμαρτάνοντας καὶ ἀνίατα νοσοῦντας, ἀλλὰ τί; *Ἴνα ὑμεῖς τὸ καλὸν ποιῆτε*, τοῦτο εὐχόμεθα, ἵνα αἰεὶ ἐν ἀρετῇ, αἰεὶ ἐν διορθώσει, ἡμεῖς δὲ ὡς ἀδόκιμοι ὦμεν, οὐκ ἐπιδεικνύμενοι ἡμῶν τὴν τιμωρητικὴν δύναμιν. Καὶ οὐκ εἶπεν, *Ἀδόκιμοι· οὐ γὰρ ἔμελλεν εἶναι ἀδόκιμος, εἰ καὶ μὴ ἐκόλασεν, ἀλλὰ [646] δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο δοκιμος· ἀλλ' εἰ καὶ τινες ὑποπετεύουσιν ἡμᾶς, φησὶ, μὴ ἐπιδεικνυμένους τὴν ἰσχύον ἡμῶν εὐκαταφρονήτους εἶναι καὶ ἀπεβριμμένους, οὐδὲν ἡμῖν μέλει τούτου. Βέλτιον ἡμᾶς τοῦτο νομίζεσθαι παρ' ἐκείνοις, ἢ ἐν ταῖς πληγαῖς καὶ τῷ ἀδιόρθωτῳ τῆς γνώμης τὴν δύναμιν, ἣν ἔδωκεν ἡμῖν ὁ Θεός, ἐπιδεικνύσθαι. Οὐ γὰρ δυνάμεθα κατὰ τῆς ἀληθείας, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς ἀληθείας.* Ἴνα γὰρ μὴ δόξη αὐτοῖς χαρίζεσθαι (τοῦτο γὰρ ἐστὶν ἀνενοδοξοῦ γνώμη), ἀλλ' ὅπερ ἡ τοῦ πράγματος ἀπαιτεῖ φύσις, τοῦτο ποιῆ, τοῦτο ἐπήγαγε λέγων· *Οὐ γὰρ δυνάμεθα τι κατὰ τῆς ἀληθείας.* Ἄν γὰρ εὐρωμεν, φησὶν, ὑμᾶς εὐδοκιμοῦντας, ἀποκρουσαμένους τὰ ἀμαρτήματα διὰ τῆς μετανοίας, παύρησιαν πρὸς τὸν Θεόν ἐσχηκότας· οὐδὲ δυνασόμεθα, κἀν βουληθῶμεν, κολάσαι λοιπὸν, ἀλλὰ κἀν ἐπιχειρήσωμεν, οὐ συμπράξει ὁ Θεός. Εἰς τοῦτο γὰρ ἡμῖν ἔδωκε τὴν δύναμιν, ὥστε ἀληθῆ φέρειν τὴν ψήφον καὶ δικαίαν, καὶ οὐχ ὑπεναντίαν τῇ ἀληθείᾳ. Εἶδες πῶς πανταχόθεν ἀνεπαχθῆ ποιεῖ τὸν λόγον, καὶ παραμυθεῖται τῆς ἀπειλῆς τὸ τραχὺ; Πλὴν ἀλλ' ὡς περ τοῦτο ἐσπούδακεν, οὕτω βούλεται καὶ τὴν αὐτοῦ δεῖξαι γνώμην οἰκειομένην αὐτοῖς· διὸ καὶ ἐπήγαγε, *Καίρομεν γὰρ ὅταν ἡμεῖς ἀσθενῶμεν, ὑμεῖς δὲ δυνατοὶ ᾔτε. Τοῦτο δὲ καὶ εὐχόμεθα, τὴν ὑμῶν κατάρτισιν.* Μάλιστα μὲν γὰρ, φησὶν, οὔτε δυνάμεθα τι κατὰ τῆς ἀληθείας, τοιούστιν, εὐαρεστοῦντας ὑμᾶς κολάσαι· πλὴν ἐπειδὴ οὐ δυνάμεθα, διὰ τοῦτο οὐ βουλόμεθα, καὶ τούναντίον ἐπι-

vobis, multo certe magis in magistro. Nam si fidem habetis, Christus etiam in vobis est. De creditibus enim dicitur quod miracula patrarent, nam vere patrabant: ob idque subiecit, *Vosmet ipsos tentate, ipsi vos probate, si estis in fide. Annon cognoscitis vos, quod Christus in vobis est? nisi forte reprobi estis.* Quod si in vobis, multo magis in magistro. Mihi porro hæc de fide intelligere videtur, quæ in miraculis sita est. Nam si fide ista præditi estis, inquit, Christus in vobis est, *Nisi forte reprobi estis.*

4. Videsne quomodo rursus eos terreat, Christumque amplius apud se esse demonstret? Hic enim, ut puto, vitam quoque subindicat. Quandoquidem enim ad vim atque operationem spiritualem attrahendam fides minime sufficit, dixerat autem, Si in fide estis, Christum in vobis habetis; contingebatque, multos qui fidem habebant, huiusmodi vi ac facultate carere; ideo dubitationem solvens, ait, *Nisi forte reprobi estis;* hoc est, nisi vitam corruptam habetis. *Spero autem quod cognoscetis, quod nos reprobi non sumus.* Sequebatur ut diceret, Si autem vos reprobi facti estis; at nos haudquaquam: verum hoc ita non exprimit, ne seriat, sed obscure hoc innuit, nec pronuntians ac dicens, *Reprobi estis, nec rursus per interrogationem id proponens ac dicens, Si autem vos reprobi;* verum hoc prætermisso, obscure istud indicat, cum subiungit, *Spero autem quod vos cognoscetis, quod nos non sumus reprobi.* Hic rursus magna comminatio, magnus terror est. Quoniam enim hinc, inquit, hoc est per meam in vos animadversionem, experimentum capere vultis, non deerit nobis probatio vobis afferenda. Cæterum id non dicit, verum majore cum gravitate ac comminatione: *Spero autem quod cognoscetis, quia nos reprobi non sumus.* Vos enim, inquit, hoc etiam remoto, res nostras compertas habere oportebat, quodque Christum in nobis loquentem et operantem habeamus; at quoniam per ipsa opera experimentum sumere cupitis, nos minime reprobos esse comperietis. Deinde, postquam minas intentavit, ac pœnam iam velut pro foribus collocavit, eosque summo terrore perterritos eo adduxit ut supplicium expectarent; vide quo pacto rursus orationem suavitate quadam perfundat, metumque mitiget ostendatque quam ab omni ambitione remotus sit, quantam discipulorum curam gerat, quam philosophico, quam excelso animo atque ab inani gloria alieno sit. Hæc enim omnia ostendit per ea quæ subiungit, dicens, 7. *Oro autem Deum, ut nihil mali faciatis, ut non nos probi appareamus, sed ut vos quod bonum est faciatis, nos autem ut reprobi simus.* 8. *Non enim possumus aliquid contra veritatem, sed pro veritate.* 9. *Gaudemus autem quoniam nos infirmi sumus, vos autem potentes estis. Hoc enim etiam oramus, vestram perfectionem.*

Pauli laudes. — Quid huic animæ par esse queat? Contemnebatur, conspuebatur, tradebatur, sanis incessebatur, ut vilis, ut despicibilis, ut arrogans, ut sese per verba quidem ostentans, in ipsius

autem rebus ne tantillum quidem vim suam demonstrare valens; et tamen non modo in eos animadvertere differt ac refugit, sed etiam vota facit, ut ne in huiusmodi rem incidat: *Oro, inquit, ut nihil mali faciatis, non ut nos probi appareamus, sed ut vos quod bonum est faciatis, nos autem ut reprobi simus.* Quidnam est quod ait? Deum oro, inquit, obsecro, ut neminem qui corrigi nequeat offendam: quin potius ne hoc quidem solum est quod rogo, sed ut ne penitus quidem peccetis; *Ne malum enim faciatis,* inquit: quod si etiam peccasse vobis contigerit, ut ad meliorem frugem vos conferatis, atque ante corrigamini omnemque iram propulsetis. Neque enim id agimus, ut probati ipsi simus, sed contra omnino, ut nos probati non appareamus. Nam si in peccatis ita perstetis, ut pœnitentia non ducamini, nobis necesse erit pœnas adhibere corporaque vestra plectere, ut in Sapphira et Mago contigit, potentiaque nostræ documentum præbere. Verum id minime optamus; imo contra, ut ne ipsi sic probi appareamus, hoc est, ut ne sic potentia illius, qua præditi sumus, specimen edamus, nimirum eos, qui peccant atque incurabili morbo detinentur, pœna afficiendo; verum quid? *Optamus, ut vos quod bonum est faciatis;* hoc est, Ut vos semper in virtute ac vitæ integritate sitis, nos autem velut reprobi simus, nimirum vindicem nostram potentiam non exhibentes. Nec vero dixit, *Reprobi;* nec enim reprobus futurus erat, etiamsi pœnam non adhibuisset, quin potius hoc ipso nomine probus; verum, Elsi nonnulli sunt, inquit, qui nos suspectos habeant, et quod potentia nostræ specimen non exhibeamus nos contemnendos et abjectos putent, nihil tamen hoc curo. Satius enim est, ut in hac apud illos existimatione simus, quam ut in plagis inferendis, atque in animis emendationem respicientibus potentiam nobis divinitus concessam ostendamus. *Non enim possumus aliquid contra veritatem, sed pro veritate.* Ne enim videretur in eorum gratiam id facere: id enim animi est ab inani gloria alieni; sed quia ipsa rei natura istud postulabat, hæc verba subiunxit: *Non enim possumus aliquid contra veritatem.* Si enim vos virtutibus florentes invenerimus, inquit, atque peccata per pœnitentiam deponentes, fiduciamque apud Deum habentes; iam nobis, ne si velimus quidem, supplicio vos afflicere licebit, verum, etiamsi id facere moliamur, adiutorem Deum non habebimus. In hoc enim potentia nobis ab ipso concessa est, ut veram et æquam, non autem veritati repugnantem sententiam feramus. Videsne quomodo undique sermonem non molestum reddat, ac minarum asperitatem leniat? At quemadmodum hoc illi studio fuit, sic quoque ostendere vult, se animo ipsis conjunctissimum esse: ideoque subiunxit, *Gaudemus enim cum nos infirmi sumus, vos autem potentes estis. Hoc autem et oramus, vestram perfectionem.* Maxime quidem, inquit, nec adversus veritatem quidquam possumus; hoc est, vos Deo placentes supplicio afflicere. Cæterum quod id nequimus, ne volumus quidem, imo contrarium cupimus.

Quin hoc ipso potissimum gaudemus, cum vos nullam nobis vindicis nostræ potentæ demonstrandæ occasionem præbere invenerimus. Etiam si enim hujusmodi res efficiendo, clari, probati ac fortes appareamus; at nos tamen quod contrarium est volumus, nimirum vos probatos esse atque ab omni reprehensione alienos, nosque numquam inde gloriam adipisci. Quocirca ait, *Gaudemus enim cum nos infirmi sumus. Quid est, Cum infirmi sumus?* Cum infirmi existimamur, non cum infirmi sumus, sed cum tales habemur; nam hoc esse apud hostes censebatur, cum ultricem vim suam non jam exercebant. Sed tamen gaudemus, inquit, cum ita conversamini, ut nullam nobis in vos animadvertendi ansam porrigatis: nobisque id voluptati est, cum sic infirmi existimamur, modo in vos nulla reprehensio cadat: ideoque subdit, *Vos autem potentes estis*; hoc est, probi ac virtute præstantes. Ac non modo hæc volumus, sed et precamur ut omnis reprehensionis expertes sitis atque perfecti, nullam nobis ansam præbentes.

5. Hoc vere paterni affectus est, discipulorum salutem gloriæ suæ anteferre; hoc animi ab inanis gloriæ studio remoti; hoc potissimum hominem e corporis vinculis eximit, atque a terra in cælum attollit, nempe ab inani gloria purum; quemadmodum contrarium in multa peccata conjicit. Neque enim fieri potest, ut quisquam magnus et excelsus ac strenuus sit, qui non ab inani gloria sit immunis; verum humi serpat ac multa labefactet necesse est, dum scelestæ dominæ, ac quovis barbaro crudeliori ancillatur. Ecquid enim ea immanius esse queat, quam tum maxime sævit, cum maxime colitur? Atqui hoc se feræ quidem habent, sed multo olsequio delinuntur. At contra prorsus inanis gloria: contempta enim mitescit; honore affecta exasperatur, atque adversus eum a quo honore afficitur arma sumit. Hanc honorantes Judæi asperrimis pœnis cruciati sunt; hac contempta discipuli coronam obtinuerunt. Quid autem pœnam ac coronas dico? nam gloriam asperrari, plurimum ad hoc conducit, ut clari appareamus. Ac videbis etiam hic eos, qui hanc colunt, detrimento affici; eos contra, quibus ipsa contemptui est, utilitatem capere: siquidem discipuli, qui eam pro nihilo duxerunt (nihil enim prohibet quin idem rursus exemplum usurpemus), Deique gloriam pluris fecerunt, solem ipsum splendore superant, immortalamque etiam post mortem famam consequuti sunt: Judæi autem, qui se ei subjecerunt, sine urbe, sine lare, infames, exsules, sedibus suis exturbati, viles et contempti exstiterunt.

Gloria quomodo acquiratur. — Quamobrem tu quoque, si gloriam adipisci studes, gloriam repelle: quod si eam aucuperis, ea excides. Ac, si lubet, hunc sermonem ad res sæculares transferamus. Ecquos enim diceris incessimus? annon eos, qui ipsam expetunt? Itaque ipsi maxime sunt, quia ea carent, ut qui innumeris accusatores habent, atque ab omnibus contemnuntur. Ecquos rursus, dic,

quæso, suspicimus ac prædicamus? annon eos, qui hanc spernunt? Ergo hi sunt qui gloria afficiuntur. Sicut enim ille dives est, non qui multis rebus, sed qui nulla re indiget: sic clarus ille, non qui gloriæ cupiditate æstuat, sed qui eam contemnit: umbra enim gloriæ est hæc gloria. Nemo enim picto pane conspecto, etiam si millies fame teneatur, picturam attinget. Ne tu quoque umbras conseceris: gloriæ enim umbra hoc est, non gloria. Atque ut hoc ita se habere intelligas, illud tecum reputa, quod res ista apud homines crimini vertitur, quod fugienda omnibus videtur, iisque ipsis qui eam concupiscunt; quod denique is, qui eam habet aut habere expetit, hinc appellatus, pudore suffunditur. Unde igitur hæc cupiditas? inquires; et quo pacto existit hic affectus? Ab animi imbecillitate; neque enim dumtaxat accusare opus est, sed etiam corrigere; ab imperfecta mente, a puerili sententia. Quocirca pueritiam deponamus, ac viros nos præbeamus, atque ubique, hoc est, in opibus, in voluptate, in deliciis, in gloria, in potentia, veritatem, ac non umbras sequamur. Ita fiet, ut et hic morbus et plurimi alii comprimentur. Umbras enim sequi hominis est insania laborantis. Ideo Paulus dicebat, *Evigilate juste, et nolite peccare* (1. Cor. 15. 34). Est enim et alterum insanie genus, eo gravius quod a dæmonibus aut a phrenitide accersitur. Illa enim insania veniam habet; hæc defensione caret, cum anima ipsa corrupta est rectumque iudicium amissum: ac phrenitidis quidem organum corporea affectio est; hæc autem insania ab artificio mente promanat. Quemadmodum igitur inter febres illæ acerbiores et incurabiles sunt, quæ solida corpora attingunt, atque intus in nervis ipsis grassantur et in venis delitescunt: ita hæc quoque insania, quandoquidem intus in ipso animo flagrat, eumque pervertit ac labefactat. Quomodo enim non perspicua et certa insania sit morbusque omni insania gravior, res eas quæ perpetuo manent asperrari, fluxis autem ac perituris summo studio inhærere? Dic enim, quæso, si quis ventum perqueretur aut arripere tentaret, annon eum insanire diceremus? si quis neglecta veritate umbram teneret, et uxorem quidem suam odio haberet, umbram autem ipsius complecteretur; aut a filio quidem suo aversum animum haberet, ipsius autem umbram amaret, aliudne ad probandam insaniam signum clarius quæreret? Tales hi quoque sunt, qui ad res præsentis inhiant. Omnia quippe umbra sunt, sive gloriam, sive potentiam, sive nominis splendorem, sive divitias, sive voluptates, sive quidlibet aliud hujus vitæ dixeris. Ideo etiam propheta dicebat, *Verumtamen in imagine pertransit homo; sed et frustra conturbatur*; ac rursus, *Dies nostri sicut umbra declinaverunt*. Atque alio loco humana fumum, ac fœni florem appellat (Psal. 38. 7; *ibid.* 101. 12, et 4. et 102. 15). Nec vero læta solum umbra sunt, sed etiam tristitia, sive mortem, sive egestatem, sive morbum, sive aliud quidvis dixeris. Quenam igitur firma ac stabilia sunt, tam læta quam tristitia? Re-

θυμούμεν. Ἀλλὰ καὶ δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο μάλιστα χαίρομεν, ὅταν μὴ εὖρωμεν ὑμᾶς ἀφορμὴν ἡμῖν παρέχοντας τοῦ δεῖξαι ἡμῶν τὴν δύναμιν τὴν ἐπὶ τῇ κολάσει. Εἰ γὰρ καὶ τὰ τοιαῦτα ποιεῖν λαμπροῦς δεῖκνυσι καὶ δοκίμους καὶ ἰσχυροῦς, ἀλλ' ἡμεῖς τὸ ἐναντίον βουλόμεθα, ὑμᾶς δοκίμους εἶναι καὶ ἀληπτοὺς, καὶ ἡμᾶς μηδέποτε τὴν ἐντεῦθεν καρποῦσθαι δόξαν. Διὸ φησι, *Χαίρομεν γὰρ, ὅταν ἡμεῖς ἀσθενώμεν*. Τί ἐστὶ, *Ἀσθενώμεν*; Ὅταν νομιζώμεθα ἀσθενεῖς· οὐχ ὅτε ἐσμεν ἀσθενεῖς, ἀλλ' ὅτε νομιζόμεθα ἀσθενεῖς· τοῦτο γὰρ ἐνομιζοντο παρὰ τοῖς ἐχθροῖς, οὐκέτι δεικνύμενοι τὴν τιμωρητικὴν αὐτῶν δύναμιν. Ἀλλ' ὁμως χαίρομεν, ὅταν οὕτως ἀναστραφῆτε, ὥστε μὴ παρασχεῖν ἡμῖν πρόφασιν τοῦ τιμωρεῖσθαι ὑμᾶς. Καὶ ἡμῖν τοῦτο ἦδύ, ὅταν οὕτω νομιζώμεθα ἀσθενεῖς, μόνον ὑμεῖς ἵνα ἀληπτοὶ ᾖτε· διὸ ἐπάγει, *Ὑμεῖς δὲ δυνατοὶ ἦτε· τοῦτέστι, δοκίμοι, ἐνάρετοι*. Καὶ οὐ μόνον βουλόμεθα ταῦτα, ἀλλὰ καὶ εὐχόμεθα ταῦτα, ἀληπτοὺς ὑμᾶς εἶναι, τετελειωμένους, μηδεμίαν παρέχοντας λαθὴν ἡμῖν.

ε'. Τοῦτο σπλάγγνου πατρικοῦ, τῆς οἰκειείας εὐδοκίμησεως τὴν σωτηρίαν προτιμᾶν τῶν μαθητῶν· τοῦτο ψυχῆς ἀκενοδόξου· τοῦτο μάλιστα ἀπαλλάττει τῶν συνδέσμων τοῦ σώματος, καὶ μεταωρίζεσθαι ποιεῖ ἀπὸ τῆς γῆς εἰς τὸν οὐρανὸν, τὸ τῆς δόξης εἶναι τῆς κενῆς καθαρὸν· ὡπερ οὖν τὸ ἐναντίον εἰς πολλὰ ἄγει [647] τὰ ἁμαρτήματα. Οὐ γὰρ ἐστὶ μὴ καθαρεύοντα δόξης κενῆς, ὑψηλὸν γενέσθαι καὶ μέγαν καὶ γενναῖον, ἀλλὰ ἀνάγκη χαμαὶ σύρεσθαι, καὶ πολλὰ διαφθεῖρειν, δουλεύοντα μισαῖ δασποίνῃ καὶ βαρδάρου παντὸς ἀπηνεστέρῃ. Τί γὰρ αὐτῆς ἀγριώτερον γένοιτ' ἂν, ἢ ὅταν μάλιστα θεραπεύηται, τότε μάλιστα ἀγριούται; Καίτοι γε τοῦτο οὐδὲ τὰ θηρία ἔχει, ἀλλὰ τῇ πολλῇ τιθασσεύεται θεραπεῖται. Ἡ δὲ κενοδοξία τούαντιον ἅπαν· καταφρονουμένη μὲν ἡμεροῦται, τιμωμένη δὲ ἀγριούται καὶ ὀπλίζεται κατὰ τοῦ τιμῶντος. Ταύτην τιμῆσαντες οἱ Ἰουδαῖοι, μετὰ πολλῆς τῆς σφοδρότητος ἐκολάσθησαν· ταύτην ἀτιμάσαντες οἱ μαθηταὶ ἐστεφανώθησαν. Καὶ τί λέγω κλάσιν καὶ στεφάνους; εἰς γὰρ αὐτὸ τὸ φανῆναι λαμπροῦς μάλιστα τὸ διαπτύειν αὐτὴν συντελεῖ. Καὶ εἴπει κανταῦθα τοὺς μὲν τιμῶντας αὐτὴν, παραβλαπτομένους, τοὺς δὲ ἀτιμάζοντας, ὠφελουμένους. Οἱ μὲν γὰρ ἀτιμάσαντες αὐτὴν μαθηταὶ (οὐδὲν γὰρ κωλύει τῷ αὐτῷ πάλιν χρῆσασθαι ὑποδείγματι) καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ προτιμήσαντες, ὑπὲρ τὸν ἥλιον λάμπουσιν, ἀθάνατον κησάμενοι μνήμην καὶ μετὰ τελευτῆς· οἱ δὲ ὑποκατακλιθέντες αὐτῇ Ἰουδαῖοι, ἀπόλιδες, ἀνίστιοι, ἄτιμοι, φυγάδες, ἀνάστατοι γεγονάσιν, εὐτελεῖς, εὐκαταφρόνητοι.

Καὶ σὺ τοίνυν, εἰ βούλεις δόξαν λαθεῖν, διάκρουσαι ἐόξαν· εἰ δὲ διώκεις δόξαν, ἐκπέση δόξης. Καὶ, εἰ βούλεσθε, τοῦτον καὶ ἐν τοῖς βιωτικοῖς τὸν λόγον γυμνάσωμεν. Τίνας γὰρ σκώπομεν ἐν τοῖς σκώμμασιν; οὐχὶ τοὺς ἐφειμένους αὐτῆς; Οὐκοῦν μάλιστα οὗτοί εἰσιν οἱ ταύτης ἀπεστερημένοι, μυρίους ἔχοντες κατηγόρους, καὶ παρὰ πάντων ἀτιμαζόμενοι. Τίνας δὲ θαυμάζομεν, εἰπέ μοι; οὐ τοὺς καταφρο-

νοῦντας αὐτῆς; Οὐκοῦν οὗτοί εἰσιν οἱ δοξαζόμενοι. Ὅπερ γὰρ πλοῦσιος οὐχ ὁ πολλῶν δεόμενος, ἀλλ' ὁ μηδενός· οὕτως ἐνδοξος οὐχ ὁ δοξῆς ἐρῶν, ἀλλ' ὁ ταύτης ὑπερορῶν· σκιά γὰρ δόξης ἐστὶν αὕτη ἡ δόξα. Οὐδεὶς ἄρτον ἰδὼν ἐζωγραφημένον, κἂν μυριάκις ὑπὸ λιμοῦ κατέχηται, τῆς γραφῆς ἄψεται. Μὴ τοίνυν μηδὲ σὺ διώκε τὰς σκιάς· σκιά γὰρ δόξης τοῦτο, οὐ δόξα. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι τοῦτο τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, ἐκείνο λογίζου· ὅταν διαβάλληται παρὰ ἀνθρώποις τὸ πρᾶγμα, ὅταν φευκτὸν εἶναι δοκῇ τοῖς πᾶσι, καὶ αὐτοῖς τοῖς ἐπιθυμοῦσιν αὐτοῦ, ὅταν αἰσχύνηται καλούμενος ἐντεῦθεν ὁ ἔχων, ἢ ὁ ἐφειμένος αὐτῆς. Πόθεν οὖν ἡ ἐπιθυμία, φησὶν, αὕτη, καὶ πῶς γίνεται τὸ πάθος; Ἀπὸ μικροψυχίας (οὐ γὰρ δεῖ κατηγορεῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ διορθοῦσθαι), ἀπὸ ἀτελοῦς διανοίας, ἀπὸ παιδικῆς γνώμης. Παισώμεθα τοίνυν παῖδες ὄντες, καὶ γενώμεθα ἄνδρες, καὶ πανταχοῦ τὴν ἀλήθειαν, μὴ τὰς σκιάς διώκωμεν, καὶ ἐν πλούτῳ καὶ ἐν ἡδονῇ καὶ ἐν τρυφῇ καὶ ἐν δόξῃ καὶ ἐν δυνάμει· καὶ παύσεται τὸ νόσημα τοῦτο καὶ ἕτερα πλείονα. Τὸ γὰρ σκιάς διώκειν, μαινομένου. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγεν, *Ἐκνήψατε δικαίως, καὶ μὴ ἁμαρτάνετε*. Ἔστι γὰρ καὶ [648] ἕτερα μανία, χαλεπωτέρα ἐκείνης τῆς ἀπὸ τῶν δαιμόνων, τῆς ἀπὸ τῆς φρενίτιδος. Ἡ μὲν γὰρ ἔχει συγγνώμην, αὕτη δὲ ἀπολογίας ἐστέρηται, ὅταν αὕτη ἡ ψυχὴ διεφθαρμένη ᾖ, καὶ μὴ ἐρθῆ ἡ κρίσις αὐτῆς, ἀλλ' ἀπολωλυῖα· καὶ τὸ μὲν τῆς φρενίτιδος ὄργανόν ἐστι σωματικὸν πάθος, αὕτη δὲ ἡ μανία τοῦ τεχνίτου νοῦ. Ὅπερ οὖν τῶν πυρετῶν ἐκεῖνοι χαλεπότεροι καὶ ἀνίατοι οἱ τῶν στερεῶν ἀπτόμενοι σωματικῶν, καὶ τοῖς νεύροις ἐνδομυχούντες, καὶ ταῖς φλεβῖν ἐναποκεκρυμμένοι· οὕτω δὴ καὶ αὕτη ἡ μανία, ἐπειδὴ αὐτῇ τῇ διανοίᾳ ἐνδομυχεῖ, διαστρέφουσα αὐτὴν καὶ λυμαιομένη. Πῶς γὰρ οὐ μανία λαμπρὰ καὶ σαφής, καὶ μανίας ἀπάσης χαλεπώτερον πάθος, τῶν μὲν μενόντων διηλεκτῶς καταφρονεῖν, τῶν δὲ ἀπολλυμένων ἔχεσθαι μετὰ πολλῆς τῆς σπουδῆς; Εἰπέ γὰρ μοι, εἰ τις ἀνεμον ἐδίωκεν ἢ κρατεῖν ἐπεχείρει, οὐκ ἂν ἔφαμεν αὐτὸν μαινεσθαι; εἰ τις σκιάς κατείχε, τῶν ἀληθῶν ὁμιλῶν, καὶ τὴν μὲν γυναῖκα ἐμίσει τὴν ἑαυτοῦ, περιεπλέκετο δὲ αὐτῆς τῇ σκιά, ἢ τὸν μὲν υἱὸν ἀπεστρέφετο, τὴν δὲ τοῦτου σκιάν πάλιν ἐφίλει, ἄρα ἂν ἕτερον ἐζήτησας σημεῖον τοῦτου σαφέστερον εἰς ἀπίδειξιν μανίας; Τοιοῦτοί τινές εἰσι καὶ οὗτοι οἱ πρὸς τὰ παρόντα κεχνηότες. Καὶ γὰρ πάντα σκιά, κἂν δόξαν εἴπῃς, κἂν δυναστείαν, κἂν εὐδοκίμῃσιν, κἂν πλοῦτον, κἂν τρυφῆν, κἂν οἰτιῶν ἕτερον βιωτικῶν. Διὸ δὴ τοῦτο καὶ ὁ προφήτης ἔλεγε, *Μέτριοι γε ἐν εἰκόνι διαπορεύεται ἄνθρωπος· πλὴν μάτην ταρῖσσεται* καὶ πάλιν, *Αἱ ἡμέραι ἡμῶν, ὡς σκιά ἐκλίθησαν*. Καὶ ἀλλαχοῦ καπνὸν καὶ ἄνθος χόρτου καλεῖ τὰ ἀνθρώπινα. Οὐ τὰ χηστὰ δὲ σκιά μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ λυπηρὰ, κἂν θάνατον εἴπῃς, κἂν πένιαν, κἂν ἀβρωσίαν, κἂν ἰτιοῦν ἕτερον. Ποῖα οὖν τὰ μένοντα, καὶ τὰ χηστὰ καὶ τὰ λυπηρὰ; Ἡ βασιλεία ἡ αἰώνιος, καὶ ἡ γέεννα ἡ διηνεκῆς. Οὕτε γὰρ ὁ σκώλης τελευτήσει, καὶ τὸ πῦρ οὐ σβεσθήσεται· καὶ ἀναστήσονται οὗτοι εἰς ζωὴν αἰώνιον, καὶ οὗτοι εἰς

κόλασιν αιώνιον. Ἴν' οὖν τὴν μὲν φύγωμεν, τῆς δὲ ἀπολαύσωμεν, ἀφέμενοι τῆς σκιᾶς, ἐχώμεθα τῶν ἀληθινῶν πραγμάτων μετὰ σπουδῆς ἀπάσης· οὕτω

γὰρ ἐπιτευξόμεθα τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν· ἤς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τᾷ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ Α'.

Διὰ τοῦτο ταῦτα ἀπὸν γράφω, ἵνα παρὼν μὴ ἀποτόμως χρῆσωμαι κατὰ τὴν ἐξουσίαν, ἣν ἔδωκέ μοι ὁ Κύριος εἰς οἰκοδομίην, καὶ οὐκ εἰς καθάρσιν.

α'. Ἦσθετο αὐτοῦ σφοδρότερον διαλεχθέντος, καὶ μάλιστα πρὸς τῷ τέλει τῆς Ἐπιστολῆς. Καὶ γὰρ ἔμπροσθεν ἔλεγεν, *Αὐτός δὲ ἐγὼ Παῦλος παρακαλῶ ὑμᾶς διὰ τῆς πραότητος καὶ ἐπιεικείας τοῦ Χριστοῦ· ὃς κατὰ πρόσωπον μὲν ταπεινός ἐν ὑμῖν, ἀπὼν δὲ θαρρῶ εἰς ὑμᾶς. Δέομαι δὲ τὸ μὴ παρὼν θυρῆσαι τῇ πεποιεῖσιν, ἢ λογιζομαι τολμῆσαι ἐπὶ τινὰς τοὺς λογιζομένους [649] ἡμᾶς κατὰ σάρκα περιπατοῦντας· καὶ, Ἐν ἐτοιμίῳ ἔχοντες ἐκδικῆσαι πᾶσαν παρακοήν, ὅταν πληρωθῇ ἡμῶν ἡ ὑπκοχή· καὶ, Φεβοῦμαι μὴ πως ἐλθῶν, οὐχ οἶους θέλω, εὐρῶ ὑμᾶς, καὶ ἐγὼ εὐρεθῶ ὑμῖν, οἷον οὐ θέλετε· καὶ πάλιν, Μὴ πως ἐλθόντα με ταπεινώσῃ ὁ Θεός μου πρὸς ὑμᾶς, καὶ περθῆσω πολλοὺς τῶν προσημαρτηκότων, καὶ μὴ μεταροησάντων ἐπὶ τῇ ἀσελγείᾳ, καὶ ἀκαθαρσίᾳ ἣ ἐπρυξάν· καὶ μετὰ ταῦτα, Προείρηκα καὶ προλέγω ὡς παρὼν τὸ δεύτερον, καὶ ἀπὼν νῦν γράφω, ὅτι ἐὰν ἐλθῶ εἰς τὸ πάλιν, οὐ φείσομαι· ἐπεὶ δοκιμῆν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἑμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ. Ἐπεὶ οὖν ταῦτα τε καὶ ἕτερα πλείονα εἴρηκε, φοβῶν, ἐντρέπων, ὀνειδίζων, καθαρπτόμενος, ἀπολογούμενος ὑπὲρ ἀπάντων, φησί· Διὰ τοῦτο ταῦτα ἀπὸν γράφω, ἵνα μὴ παρὼν ἀποτόμως χρῆσωμαι. Βούλομαι γὰρ ἐν τοῖς γράμμασι κελῖσθαι τὴν ἀποτομίαν, ἀλλὰ μὴ ἐν τοῖς πράγμασι· βούλομαι σφοδρὰς εἶναι τὰς Ἐπιστολάς, ἵνα μείνωσιν ἀπειλαί, καὶ μὴ εἰς ἔργον ἐξέλθωσιν. Πάλιν καὶ ἐν ταύτῃ τῇ ἀπολογίᾳ φοβερώτερον ποιεῖ τὸν λόγον, καὶ δεικνύς ὅτι οὐκ αὐτός ἐστιν ὁ μέλλων κολάζειν, ἀλλ' ὁ Θεός· ἐπήγαγε γὰρ, *Κατὰ τὴν ἐξουσίαν, ἣν ἔδωκέ μοι ὁ Κύριος*· καὶ πάλιν δεικνύς ὅτι οὐκ ἐπιθυμεῖ τῇ ἐξουσίᾳ εἰς τὴν ἐκείνων ἀποχρήσασθαι τιμωρίαν. Προσέθηκε γὰρ, *Οὐκ εἰς καθάρσιν, ἀλλ' εἰς οἰκοδομίην*. Καὶ ἠνίξαστο μὲν τοῦτο νῦν, ὅπερ ἔφη· ἀλλὰ κατέλιπεν αὐτοῖς ἀναλογισασθαι, ὅτι ἐὰν ἀδιόρθωτοι μείνωσι, καὶ τοῦτο πάλιν οἰκοδομὴ ἐστὶ, τὸ τοὺς οὕτω διακειμένους κολάζειν. Καὶ γὰρ οὕτως ἔχει, καὶ αὐτὸς τοῦτο οἶδε, καὶ διὰ τῶν ἔργων ἔδειξε. *Τὸ λοιπὸν, ἀδελφοί, χαίρετε, καταρτίζεσθε, παρακαλεῖσθε, τὸ αὐτὸ φρονεῖτε, εἰρηνεύετε· καὶ ὁ Θεός τῆς ἀγάπης καὶ εἰρήνης ἔσται μεθ' ὑμῶν. Τί ἐστὶ, τὸ λοιπὸν, ἀδελφοί, χαίρετε;* ἐλύπησας, ἐφόβησας, εἰς ἀγωνίαν ἐνέβαλες, τρέμειν ἐποίησας καὶ δεοικέναι, καὶ πῶς κελεύεις χαίρειν; Δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο κελεύω χαίρειν. Εἰ γὰρ τὰ παρ' ὑμῶν, φησὶν, ἀκολουθήσει τοῖς παρ' ἐμοῦ, οὐδὲν ἔσται τὸ κωλύον τὴν χαράν. Τὰ μὲν γὰρ ἐμὰ ἅπαντα*

γέγονεν· ἐμακροθύμησα, ἀνεβαλόμεν, οὐκ ἐξέκοψα, παρεκάλεσα, συνεβούλευσα, ἐφόβησα, ἠπειλήσα, ὥστε πανταχόθεν ὑμᾶς συναγαγεῖν εἰς τὸν τῆς μετανοίας καρπὸν. Δεῖ δὲ λοιπὸν γενέσθαι τὰ παρ' ὑμῶν. καὶ οὕτως ἀμάρτανος ὑμῖν ἡ χαρὰ. *Καταρτίζεσθε. Τί ἐστὶ, καταρτίζεσθε;* Τέλειοι γίνεσθε, ἀναπληροῦτε τὰ λείποντα. *Παρακαλεῖσθε.* Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ ἦσαν οἱ πειρασμοί, καὶ μεγάλοι οἱ κίνδυνοι, φησί· *Παρακαλεῖσθε καὶ ὑπ' ἀλλήλων, καὶ ὑφ' ἡμῶν, καὶ ὑπὸ τῆς ἐπὶ τὸ βέλτιον μεταβολῆς.* Εἰ γὰρ ἀπὸ τοῦ συνειδότης γένοιτο χαρὰ καὶ τέλειοι κατασταθῆτε, οὐδὲν λείπει εἰς εὐθυμίαν ὑμῖν καὶ παράκλησιν· οὐδὲν γὰρ οὕτω ποιεῖ [650] παράκλησιν, ὡς καθαρὸν συνείδος, κἄν μυριοὶ περικεῖνται πειρασμοί. *Τὸ αὐτὸ φρονεῖτε, εἰρηνεύετε·* ὃ καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ ἐκ προοιμίων ἤτησεν. Ἔσται γὰρ καὶ τὸ αὐτὸ φρονεῖν, καὶ μὴ εἰρηνεύειν, ὅταν ἐν τοῖς δόγμασι συμβαίνωσι τινες, ἐν δὲ τοῖς πρὸς ἀλλήλους διαστασιάζωσιν. Ἀλλὰ ἀμφοτέρω ὁ Παῦλος ἀπαιτεῖ. *Καὶ ὁ Θεός τῆς ἀγάπης καὶ τῆς εἰρήνης ἔσται μεθ' ὑμῶν.* Οὐ γὰρ δὴ μόνον παραινεῖ καὶ συμβουλεύει, ἀλλὰ καὶ ἐπεύχεται. Ἡ γὰρ ἐπεύχεται τοῦτο, ἢ προλέγει τὸ ἐσόμενον· μᾶλλον δὲ ἀμφοτέρω. Ἐὰν γὰρ ταῦτα ποιῆτε, φησὶν, οἷον, ἐὰν τὸ αἰτὸ φρονῆτε καὶ εἰρηνεύητε, ἔσται καὶ ὁ Θεός μεθ' ὑμῶν· ἀγάπης γὰρ ἐστὶν ὁ Θεός καὶ εἰρήνης, καὶ τοῦτοι χαίρει, τοῦτοι εὐφραίνεται. Ἐντεῦθεν ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ· ἐντεῦθεν τῶν κακῶν ἡ ἀναίρεσις ἀπάντων. Αὕτη τὴν οἰκουμένην ἔσωσεν, αὕτη τὸν χρόνον πόλεμον κατέλυσεν, αὕτη τῷ οὐρανῷ τὴν γῆν ἀνέμεξεν, αὕτη τοὺς ἀνθρώπους ἀγγέλους ἐποίησε. Ταύτην τοίνυν καὶ ἡμεῖς ἀγαπήσωμεν· μυρῶν γὰρ ἀγαθῶν μήτηρ ἡ ἀγάπη. Διὰ ταύτης ἐσώθημεν, διὰ ταύτης ἡμῖν τὰ ἀπόρρητα ἀγαθὰ ἅπαντα. Εἶτα ἐνάγων αὐτοὺς εἰς ταύτην, φησὶν· *Ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἀγάπῃ. Τί ἐστὶν, Ἀγάπῃ;* Μὴ ὑπούλη, μὴ δολερῶ, καθάπερ ὁ Ἰούδας τὸν Χριστὸν ἐφίλησε. Διὰ γὰρ τοῦτο τὸ φιλημα δέδοται, ἵνα ἐμπύρουμα τῆς ἀγάπης γένηται, ἵνα ἀνακαίῃ τὴν διάθεσιν, ἵνα οὕτως ἀλλήλους φιλωμεν, ὡς ἀδελφοὺς ἀδελφοί, ὡς παῖδες πατέρας, ὡς πατέρες παίδας· μᾶλλον δὲ καὶ πολλῶ πλείον· ἐκεῖνα μὲν γὰρ φύσεως, ταῦτα δὲ χάριτος. Οὕτως αἱ ψυχὰ ἀλλήλαις συνδέονται. Διὰ τοῦτο καὶ ἐξ ἀποδημίας ἐπανιόντες ἀλλήλους φιλοῦμεν, τῶν ψυχῶν ἐπιγινομένων εἰς τὴν πρὸς ἀλλήλους συνουσίαν. Τοῦτο γὰρ μάλιστα ἐστὶ τὸ μέλος τὸ τῆς ψυχῆς κηρύττον ἡμῖν τὸ φίλτρον.

β'. Ἐπὶ δὲ τοῦ φιλήματος τούτου τοῦ ἀγίου ἐστὶ καὶ ἕτερον λόγον εἰπεῖν. Ποῖον δὴ τούτον; Ναός ἐσμεν τοῦ Χριστοῦ· τὰ τοίνυν πρόθυρα φιλοῦμεν τοῦ ναοῦ καὶ τὴν εἴσοδον, ἀλλήλους φιλοῦντες. Ἡ οὐχ ὁράτε ὅσοι καὶ τὰ

gnum sempiternum, ac gehenna perpetua. Neque enim vernis morietur, nec ignis exstinguitur: ac resurgent hi in vitam æternam, illi autem in pœnam sempiternam. Quæ cum ita sint, ut hanc fugiamus, illa

fruemur, omissis umbris res veras serio ac summo studio complectamur: sic enim cælorum regnum assequemur: quod utinam nobis omnibus consequi contingat, per gratiam et benignitatem, etc.

HOMILIA XXX.

CAP. 13. v. 10. *Ideo hæc absens scribo, ut non præsens durius agam secundum potestatem, quam Dominus dedit mihi in ædificationem, et non in destructionem.*

1. Senserat se asperiori sermone usum fuisse, ac præsertim ad calcem epistolæ. Etenim prius dicebat: *Ipsæ autem ego Paulus rogo vos per mansuetudinem et lenitatem Christi, qui in faciem quidem humilis sum in vobis, absens autem fiducia utor in vos. Quæso autem ne præsens audeam, per eam confidentiam qua existimor audere, in quosdam, qui arbitrantur nos tamquam secundum carnem ambulemus* (Supra. 10. 1. 2); et, *Iu promptu habentes ulcisci omnem inobedientiam, cum impleta fuerit obedientia vestra* (Ib. v. 6); ac rursus, *Timeo, ne forte cum venero, non quales volo inveniam vos, et ego inveniar a vobis qualem non vultis; et rursus, Ne, cum venero, humiliet me Deus apud vos, et luceam multos ex iis qui ante peccaverunt, et non egerunt pœnitentiam super fornicatione et immunditia quam gesserunt* (Ibid. 12. 20. 21); et postea, *Prædixi et prædico ut præsens bis, et absens nunc scribo, quod si iterum venero, non parcam. An experimentum queritis ejus qui in me loquitur Christi* (Cap. 13. v. 2. 3)? Quoniam itaque hæc et alia complura dixerat terrorem injiciens, pudorem incutiens, objurgans, perstringens; idcirco, ut de omnibus se excuset, ait, *Ideo hæc absens scribo, ut non præsens durius agam.* Cupio enim asperitatem meam in literis solis sitam esse, et non in rebus: cupio acres epistolas esse, ut minæ maneant, ac non in opus exeant. Rursus in hac quoque excusatione majorem terrorem incutit, ostendens non se esse, qui pœnam irrogaturus sit, sed Deum; subjunxit enim, *Secundum eam potestatem, quam dedit mihi Dominus*; ac rursus indicans se minime cupere potentia sua ad eorum pœnam uti; adjecit enim, *Ad ædificationem, non ad destructionem.* Ac quidem istud, uti jam dixi, nunc subindicavit, verum reputandum ipsis reliquit, quod si obstinatis animis in peccatis hæreant, illud etiam ædificationis rationem habeat, nempe eos qui ita affecti sunt supplicio afficere. Etenim ita se res habet, atque ipse hoc novit, et operibus ipsis demonstravit. 11. *De cætero, fratres, gaudete, perfecti estote, exhortamini, idem sapite, pacem habete; et Deus dilectionis et pacis erit vobiscum.* Quid sibi hæc verba volunt, *De cætero, fratres, gaudete?* mœrore nos affectisti, metum nobis intulisti, anxietatem injecisti, tremorem incussisti; et quo pacto nos gaudere jubes? Imo hoc ipso nomine vos gaudere jubeo. Nam si ea quæ vestrarum sunt partium, iis quæ mei officii sunt respondeant, nihil erit quod gaudio vestro impediendum afferat. Nam quidquid a me expectandum erat, præstiti: pacien-

tiam adhibui, cunctatus sum, non excidi, hortatus sum, admonui, terrui, comminatus sum, ut undecumque vos ad pœnitentiæ fructum colligere. Partes jam vestræ accedant oportet; atque ita ejusmodi vobis gaudium erit, quod marcescere nequeat. *Perfecti estote.* Quid est, *Perfecti estote?* Perfecti efficiamini, ac quæ desunt expleatis. *Exhortamini.* Quoniam enim multæ tentationes atque ingentia pericula erant, Solatium, inquit, capite tum alii ab aliis, tum a nobis, tum ab ipsa in melius mutatione. Nam si a conscientia lætitia oriatur, vosque perfecti fueritis, nihil ad animi tranquillitatem et solatium vobis deest. Neque enim ad consolandos animos quidquam tantum confert, quantum pura conscientia, etiamsi alioqui sexcentæ tentationes ingruant. *Idem sapite, pacem habete.* Quod etiam in prioris epistolæ initio postulavit. Siquidem fieri potest ut nonnulli, quamvis idem sentiant, non pacem inter se habeant: nimirum cum in fidei quidem doctrina consentiunt, et in inutis negotiis dissident. At utrumque exigit Paulus. *Et Deus dilectionis et pacis erit vobiscum.* Non enim solum monet atque hortatur, sed etiam optat ac precatur. Aut quippe id optat ac precatur; aut quod futurum est prædicit; vel potius utrumque simul facit. Si enim hæc feceritis, inquit; hoc est, si idem sentiat, ac pacem colatis, Deus quoque vobiscum erit: Deus siquidem caritatis et pacis est, atque his rebus gaudet et oblectatur. Hinc vobis quoque pax futura est, nimirum ab ipsis caritate; hinc mala omnia procul a vobis pellentur. Hæc terrarum orbi salutem attulit, hæc diuturnum bellum sustulit, hæc terram cum cælo commiscuit, hæc homines angelos reddidit. Hanc proinde nos quoque amemus: infinitorum enim honorum parens est caritas. Per hanc salutem accipimus, per hanc nobis arcana omnia bona comparantur. Deinde ipsos ad eam impellens ait: 12. *Salutate invicem in osculo sancto.* Quid est, *Sancto?* Non ficto, non subdolo, quemadmodum Judas Christum osculatus est. Ob id enim datum est osculum, ut caritatis fons sit, ut affectum inflammet, ut hac ratione nos ipsos mutuo amemus, velut fratres invicem se amant, patresque vicissim filios; imo etiam multo majus: illa enim naturæ sunt, hæc gratiæ. Sic animæ inter se devinciuntur. Ideo etiam ex peregrinatione aliqua reversi, mutuo nos osculamur, animis ad mutuum congressum accedentibus. Hoc enim potissimum membrum est, quod animi affectum nobis prædicat.

2. Quin de hoc sancto osculo aliud quoque afferri potest. Quid tandem? Templum Christi sumus (2. Cor. 6. 16): itaque templi vestibula et aditum osculamur, cum alii alios osculamur. Annon

quotnam homines etiam hujusce templi vestibula osculenter (a), partim inclinato capite, partim manu tenentes atque ori manum admoventes? Ac per has portas et januas ingressus est Christus et ad nos ingreditur, cum communicamus. Nostis enim vos; qui mysteriorum participes estis, quid dicam. Neque enim vulgari quodam honore os nostrum afficitur, cum corpus Dominicum accipit. Ea praesertim de causa tum osculamur. Audiant qui obscœna loquuntur, qui convicia proferunt, ac collescant, cogitantes quale os dedecoret: audiant qui obscœne osculantur: audi quæ oracula Christus per os tuum ediderit, atque illud ab omni macula purum conserva. De futura vita disseruit, de resurrectione, de immortalitate, quod mors minime mors sit, ac sexcenta alia arcana. Etenim is, qui iniuandus est, ad sacerdotis os tanquam ad oraculum accedit. Audiamus quænam horrore digna sint. Siquidem vitam eam jam inde a progenitorum tempore perdidit, atque ad eam exquirendam accedit, teque interrogandum quo pacto eam invenire ac recuperare queat. Tum Deus ipsi velut per oraculum indicat qua ratione ipsa inveniri possit; atque os istud vel ipso propitiatorio augustius atque horribilius existit. Nam propitiatorium illud nusquam ejusmodi vocem emittebat, verum de rebus inferioris momenti diserebat, de bellis ac terrena pace; hæc autem omnia de cælo sunt et futura vita, rebusque novis ac mentis captum excedentibus. Postquam dixit, *Salutate invicem in osculo sancto*, subjunxit: *Salutant vos omnes sancti*: ut hinc quoque spem vitam ipsi afferat. Hoc autem osculi loco posuit, per salutationis vocabulum ipsos inter se copulans: siquidem ab eodem ore quo osculum manat, sermones etiam fluunt. Vides quomodo omnes, tam corporibus longe dissitos, quam vicinis inter se conciliet, hos per osculum, illos per literas? 15. *Gratia Domini nostri Jesu Christi, et caritas Dei et Patris, et communicatio sancti Spiritus cum omnibus vobis. Amen.* Postquam eos, tum per salutationes, tum per oscula inter se copulavit, rursus precatione orationem concludit, ac perquam sedulo et accurate ipsos cum Deo quoque connectit.

Spiritum sanctum ejusdem atque Pater et Filius essentia esse probatur. — Ubi nunc sunt ii, qui Spiritum sanctum, quia in epistolarum initiis collocatus non est, ejusdem essentia non esse contendunt? Ecce enim nunc cum Patre et Filio ipsum recensuit. Ac præterea istud quoque afferri potest, quod cum in Epistola ad Colossenses dixisset, *Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro* (Coloss. 1. 1. 3); Filium tacuit, nec ut in omnibus epistolis adjecit, Et Domino nostro Jesu Christo. An ergo propterea ne Filius quidem ejusdem essentia erit? Verum extremae demenciae fuerit hoc dicere. Nam hoc ipsum quoque vel maxime ostendit eum ejusdem essentia esse, quod Paulus varie hoc usus sit. Ac quod non conjectura sit quod dixi, audi quo pacto Filii et Spiritus mentionem

(a) Vestibula ecclesiarum Christiani osculabantur.

fecerit, Patrem interim silentio præteriens. Ad Corinthios enim scribens, his verbis utitur: *Sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis in nomine Domini Jesu Christi, et in Spiritu Dei nostri* (1. Cor. 6. 11). Quid ergo, heus tu, annon isti in Patris nomine baptizati sunt? Ergo nec abluti nec sanctificati sunt. Atqui baptismo vere tincti fuerant. Cur ergo non dixit, *Abluti estis in nomine Patris*? Quia perinde illi erat, modo illius, modo alterius personæ meminisse: idque ipsi in plerisque epistolarum locis in usu fuisse reperies. Etenim in epistola ad Romanos ait, *Obsecro igitur vos per miserationes Dei* (Rom. 12. 1); atqui Filii quoque miserationes sunt: et, *Obsecro autem per caritatem Spiritus* (Rom. 15. 30); cum tamen Patris quoque sit caritas. Cur ergo nec Filii, cum de miserationibus loquitur, nec Patris, cum de caritate, mentionem fecit? Quod hæc perspicua atque indubitata essent. Has quoque gratias inverso modo rursus posuisse invenietur. Postquam enim dixit, *Gratia Christi, et Caritas Dei et Patris, et communicatio Spiritus sancti*: alio loco communicationem Filii et caritatem Spiritus ait. *Obsecro enim vos, inquit, per caritatem Spiritus*; et in epistola ad Corinthios, *Fidelis Deus, per quem vocati estis ad societatem Filii ipsius* (1. Cor. 1. 9). Sic ea, quæ ad Trinitatem pertinent, divisionem omnem respuunt: et ubi Spiritus communicatio est, Filii quoque inventa est, et gratia, tum Filii est, tum Patris, tum Spiritus sancti: *Gratia enim vobis, inquit, a Deo Patre.* Et alio loco, cum multa ipsius genera enumerasset, subjunxit: *Hæc autem omnia operatur unus et idem Spiritus, dividens unicuique prout vult* (1. Cor. 12. 11). Hæc autem dico, non ut personas confundam, absit; sed quod tum harum distinctas proprietates, tum naturæ unitatem agnoscam.

3. Quocirca sic maneamus, ut dogmatum horum sinceritatem teneamus, ac Dei amorem atrahamus. Etenim prius quidem nos se odientes amavit, et cum hostes ejus essemus, in gratiam recepit; postea autem amantes jam amare vult. Quocirca constanter amemus, ut ab eo etiam amemur. Nam si, cum ab iis amatur qui plurimum possunt, timori omnibus sumus, multo magis, si a Deo amemur. Quod si hujus amoris causa opes etiam ac corpora et vitam quoque ipsam dare opus sit, ne id efficere dubitemus. Neque enim verbis nostrum erga eum amorem testari satis est, sed id re quoque demonstrandum est: neque enim ipse verbis dumtaxat, sed etiam rebus suum erga nos amorem demonstravit. Tu ergo quoque per opera id ostende, atque ea quæ ipsi grata sunt effice: sic enim ipse lucrum rursus referes. Etenim ille nulla re nostra indiget: id quod etiam sinceri amoris indicium est, quod, cum nulla ipse re indigeat nec in ullius rei penuria versetur, tamen nihil non faciat, ut a nobis ametur. Ideoque Moses dicebat: *Quid enim Dominus Deus a vobis quarit, nisi ut ipsum ametis, ac prompto animo post ipsum cedatis* (Deut. 10. 12)? Itaque cum præcipit ut ipsum ames, tunc maxime ostendit quod te amet. Nihil enim

πρόθυρα τοῦ ναοῦ τούτου φιλοῦσιν, οἱ μὲν κύψαντες, οἱ δὲ τῇ χειρὶ κατέχοντες, καὶ τῷ στόματι τὴν χεῖρα προσάγοντες; Καὶ διὰ τούτων τῶν πυλῶν καὶ τῶν θυρῶν καὶ εἰσῆλθε καὶ εἰσέρχεται πρὸς ἡμᾶς ὁ Χριστός, ἡνίκα ἂν κοινωνῶμεν. Ἰστε οἱ τῶν μυστηρίων μετέχοντες τὸ λεγόμενον. Καὶ γὰρ οὐχ ὡς ἔτυχε τὸ στόμα ἡμῶν τετίμηται δεχόμενον τὸ σῶμα τὸ δεσποτικόν. Διὰ τοῦτο μάλιστα ἐνταῦθα φιλοῦμεν. Ἀκούε- τωσαν οἱ αἰσχρὰ φθειγόμενοι, οἱ λοιδορίας ἐξάγοντες, καὶ φριττέτωσαν οἷον καταισχύνοσαι στόμα· ἀκούε- τωσαν οἱ αἰσχροῦς φιλοῦντες· ἀκουσον οἶα ἔχρησε διὰ τοῦ στόματός σου ὁ Θεός, καὶ φύλαξον αὐτὸ ἀκηλι- δωτον. Περὶ τῆς μελλούσης ζωῆς διελέχθη, περὶ ἀνα- στάσεως, [651] περὶ ἀθανασίας, ὅτι ὁ θάνατος οὐ θά- νατος, τὰ ἄλλα μυρία ἀπόρρητα. Ὡς περ γὰρ εἰς χρηστῆριον παραγίνεται πρὸς τὸ στόμα τοῦ ἱερέως ὁ μυσταγωγείσθαι μέλλων. Ἀκούσωμεν ὅσα πέρ ἐστι φρίκης μεστά. Καὶ γὰρ ἀπώλεσεν αὐτοῦ τὴν ζωὴν ἐκ προγόνων, καὶ ἔρχεται αὐτὴν ἀναζητήσων, καὶ ἐρω- τήσων πῶς ἂν αὐτὴν εὑροὶ καὶ ἀνακτήσαιοτο. Εἶτα αὐτῷ ὁ Θεὸς χρῆ πῶς ἂν εὐρεθῆι, καὶ γίνεται τοῦ ἱλαστηρίου τὸ στόμα τοῦτο φρικωδέστερον. Ἐκεῖ- νὸν μὲν γὰρ τὸ ἱλαστήριον οὐδαμῶν τοιαύτην ἠφειο- νῶν, ἀλλὰ πολὺ περὶ ἐλαττόνων διελέγετο πραγμά- των, περὶ πολέμων καὶ εἰρήνης τῆς κάτω· ταῦτα δὲ ἅπαντα περὶ οὐρανοῦ, καὶ τῆς μελλούσης ζωῆς, καὶ πραγμάτων καινῶν καὶ διάνοιαν ὑπερβαινόντων. Εἰπὼν δὲ, Ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἀγάπῃ, ἐπήγαγεν· Ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ ἅγιοι πάντες· κἀντεῦθεν διδοὺς αὐτοῖς χρηστὰς ἐλπίδας. Τοῦτο προσέγραψεν ἂντι τοῦ φιλήματος, διὰ τῆς προσρή- σεως αὐτοῦς συνάπτων· ἀπὸ γὰρ τοῦ αὐτοῦ στόμα- τος, οὗ τὸ φιλημα, πρόεισι καὶ τὰ ῥήματα. Εἶδες πῶς ἅπαντας συναγεῖ, καὶ τοὺς πῶρρωθεν διεστῶτας τοὺς σώμασι, καὶ τοὺς πλησίον, τοὺς μὲν διὰ τοῦ φι- λήματος, τοὺς δὲ διὰ τῶν γραμμάτων; Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύ- ματος μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν. Ἐπειδὴ συνῆψεν αὐτοὺς ἀλλήλους διὰ τῶν ἀσπασμῶν καὶ τῶν φιλημά- των, πάλιν εἰς εὐχὴν καταλείπει τὸν λόγον, μετὰ πολλῆς τῆς ἀκριβείας συνάπτων αὐτοὺς καὶ τῷ Θεῷ.

Ποῦ νῦν οἱ λέγοντες, Ἐπειδὴ οὐκ ἐντέτακται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν τοῖς προσιμοῖς τῶν Ἐπιστολῶν οὐκ ἐστὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας; Ἰδοὺ γὰρ νῦν μετὰ τοῦ Πατρὸς αὐτὸ κατέλεξε καὶ τοῦ Υἱοῦ. Χωρὶς δὲ τού- του, κἀκεῖνο ἐστὶν εἰπεῖν, ὅτι Κολοσσαεῦσιν ἐπι- τελλῶν, καὶ εἰπὼν, Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν, τὸν Υἱὸν ἐσίγησε, καὶ οὐ προσ- ἔθηκεν, ὡς ἐν πάσαις ταῖς Ἐπιστολαῖς, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἄρα οὖν οὐδὲ Υἱὸς ἔσται τῆς αὐτῆς οὐσίας διὰ τοῦτο; Ἀλλὰ ἐσχάτης ταῦτα ἀνοίας. Καὶ γὰρ αὐτὸ τοῦτο μάλιστα δεῖκνυσι τῆς αὐτῆς οὐσίας ὄντα αὐτὸν, τὸ διαφόρως κεχρηθῆαι τὸν Παῦλον τούτῳ. Καὶ ὅτι οὐ στοχασμὸς τὸ εἰρημένο, ἀκουσον πῶς Υἱοῦ

καὶ Πνεύματος μένηται, καὶ τὸν Πατέρα ἀποσιγῆ. Κορινθίους γὰρ γράφων φησὶν, Ἄλλ' ἀπελούσασθε, ἀλλ' ἡγιάσθητε, ἀλλ' ἐδικαιώθητε ἐν τῷ ὄνόματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Τί οὖν, εἰπέ μοι, οὐκ ἐβαπτίσθη- σαν εἰς Πατέρα οὗτοι; Οὐκοῦν οὐδὲ ἀπελούσαντο, οὐδὲ ἡγιάσθησαν. Ἀλλὰ ἐβαπτίσαντο· ὡς περ οὖν καὶ ἐβαπτίσαντο. Πῶς οὖν οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἀπελού- σασθε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς; Ὅτι ἀδιάφορον αὐτῷ, ποτὲ μὲν ταύτης, ποτὲ δὲ ἐκείνης μεμνηθῆσαι τῆς ὑποστάσεως· καὶ εὑροῖς [652] ἂν τοῦτο πολλα- χοῦ τῶν Ἐπιστολῶν τὸ ἔθος. Καὶ γὰρ Ῥωμαίους γρά- φων, φησὶ, Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς διὰ τῶν οἰκτιρ- μῶν τοῦ Θεοῦ· καίτοι καὶ τοῦ Υἱοῦ εἰσιν οἱ οἰκτιρ- μοί· καὶ, Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς διὰ τῆς ἀγάπης τοῦ Πνεύματος· καίτοι καὶ τοῦ Πατρὸς ἐστὶν ἡ ἀγάπη. Τίνος οὖν ἔνεκεν οὐκ ἐμνήσθη ἐν τοῖς οἰκτιρ- μοῖς τοῦ Υἱοῦ, οὐδὲ ἐν τῇ ἀγάπῃ τοῦ Πατρὸς; Ὅτι ὡς δῆλα καὶ ὠμολογημένα ἐσίγησεν. Εὐρεθῆσεται δὲ καὶ τὰ δῶρα αὐτὰ πάλιν ἀντιστρόφως τιθεῖς. Εἰπὼν γὰρ, Ἡ χάρις τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύ- ματος, ἀλλαχοῦ τὴν κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ, καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ Πνεύματος φησὶ. Παρακαλῶ γὰρ ὑμᾶς διὰ τῆς ἀγάπης τοῦ Πνεύματος, φησὶ. Καὶ ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους, Πιστός ὁ Θεός, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. Οὕτω τὰ τῆς Τριά- δος ἀδιαίρετα· καὶ οὗ τοῦ Πνεύματος ἐστὶν ἡ κοι- νωνία, εὐρέθη καὶ τοῦ Υἱοῦ· καὶ οὗ τοῦ Υἱοῦ ἐστὶν ἡ χάρις, καὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· Χάρις γὰρ ὑμῖν, φησὶν, ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς. Καὶ ἀλλαχοῦ πολλὰ αὐτῆς εἰδῆ καταλέξας, ἐπήγαγε, Πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦ- μα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ καθὼς βούλεται. Καὶ ταῦτα λέγω, οὐ συναλειφῶν τὰς ὑποστάσεις, ἀπαγε, ἀλλὰ εἰδῶς καὶ τὸ τούτων ἰδιάζον καὶ διηρημένον, καὶ τῆς οὐσίας τὴν ἐνότητα.

γ'. Μένωμεν τοίνυν καὶ τῶν δογμάτων τούτων τὴν ἀκρίθειαν ἔχοντες, καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν ἀγάπην ἐπι- σπῶμενοι. Πρῶτερον μὲν γὰρ μισούντας ἠγάπησε, καὶ ἐχθροὺς ὄντας κατήλλαξε· λοιπὸν δὲ ἀγαπῶντας ἀγαπᾶν βούλεται. Μένωμεν τοίνυν ἀγαπῶντες αὐτὸν, ὥστε καὶ παρ' αὐτοῦ ἀγαπᾶσθαι. Εἰ γὰρ παρὰ ἀν- θρώπων δυνατῶν ἀγαπῶμενοι, φοβεροὶ πᾶσιν ἐσμεν, πολλῷ μᾶλλον παρὰ τοῦ Θεοῦ. Κἂν χρήματα δέη, κἂν σώματα, κἂν αὐτὴν τὴν ψυχὴν ὑπὲρ ταύτης- δοῦναι τῆς ἀγάπης, μὴ φεισώμεθα. Οὐ γὰρ ἀρκεῖ τὸ διὰ ῥημάτων λέγειν, ὅτι ἀγαπῶμεν, ἀλλὰ χρῆ καὶ τὴν τῶν πραγμάτων παρέχειν ἀπόδειξιν· οὐδὲ γὰρ αὐτὸς διὰ ῥημάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν πραγμάτων ἔδειξε τὴν ἀγάπην. Δείξον τοίνυν καὶ σὺ διὰ τῶν ἐρ- γῶν τοῦτο, καὶ ποιεῖ τὰ δοκούντα αὐτῷ· οὕτω γὰρ αὐτὸς καρπώσῃ τὸ κέρδος πάλιν. Ἐκεῖνος γὰρ οὐ- δενὸς δεῖται τῶν παρ' ἡμῶν· ὁ καὶ μάλιστα γνησίας ἀγάπης, τὸ μὴ δεόμενον μηδὲ ἐν χρεῖα καθεστῶτα, πάντα ποιεῖν ὑπὲρ τοῦ φιλεῖσθαι παρ' ἡμῶν. Διὸ καὶ Μωϋσῆς ἔλεγε, Τί γὰρ ζητεῖ Κύριος ὁ Θεός πηρ' ὑμῶν, ἀλλ' ἡ ἀγαπᾶν αὐτόν, καὶ ἔτοιμον εἶναι σε τοῦ πορευέσθαι ὀπίσω αὐτοῦ; Ὡς τε,

^a Savilius legendum putat προσέγραψεν, et certe melius haberet.

ὅταν αὐτὸν κελεύῃ φιλεῖν, τότε μάλιστα δείκνυσιν ὅτι τε φιλεῖ. Οὐδὲν γὰρ οὕτω συγκροτεῖ τὴν σωτηρίαν τὴν ἡμετέραν, ὡς τὸ αὐτὸν ἀγαπᾶν. Ὅρα γοῦν, ὅτι καὶ τὰ ἐπιτάγματα αὐτοῦ πάντα εἰς τὴν ἡμετέραν ἀνάπαισιν καὶ σωτηρίαν [653] καὶ εὐδοκίμῃσιν συντείνει. Καὶ γὰρ ὅταν εἴπῃ, *Μακάριοι οἱ ἐλεήμονες, μακάριοι οἱ καθαροὶ τῆ καρδία, μακάριοι οἱ πραεῖς, μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοί*, αὐτὸς μὲν οὐδὲν ἐντεῦθεν καρποῦται, ἡμᾶς δὲ καλλωπίζων καὶ ρυθμίζων ταῦτα ἐπιτάττει· καὶ ὅταν λέγῃ, *Ἐπεινάσασθε* δούμενος τῆς παρ' ἡμῶν διακονίας, ἀλλὰ σὲ ἀλείφω εἰς φιλανθρωπίαν. Ἡδύνατα γὰρ καὶ χωρὶς σοῦ τὸν πένητα τρέφειν, ἀλλὰ θησαυρὸν σοι χαρίζομενος μέγιστον, ταῦτα ἐπέταξεν. Εἰ γὰρ ὁ ἥλιος, κτίσμα ὢν, οὐδὲ δέεται τῶν ἡμετέρων ὀφθαλμῶν (μένει γὰρ τὴν οἰκειαν φαιδρότητα ἔχων, κἂν μηδεὶς εἰς αὐτὸν ἐμβλέπῃ), οἱ δὲ κερδαίνοντες ἡμεῖς ἔσμεν, ὅταν αὐτοῦ τῆς ἀκτίως ἀπολαύσωμεν· πολλῶν μᾶλλον ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τοῦτο συμβαίνει. Ἴνα δὲ καὶ ἐτέρωθεν τοῦτο μάθησ, ἀκουε· Πόσον εἶναι βούλει τὸ μέσον τοῦ Θεοῦ καὶ ἡμῶν; Ἄρα ὅσον κωνώπων καὶ ἡμῶν ἢ ἢ πολλῶν πλέον; Εὐδὴλον ὅτι πολλῶν πλέον, καὶ ἄπειρον. Εἰ τοίνυν ἡμεῖς οἱ κενόδοξοι τῆς παρὰ τῶν κωνώπων οὐ δούμεθα βοήθειας ἢ δόξης, πολλῶν μᾶλλον τὸ θεῖον, καὶ ἀπαθὲς ὄν καὶ ἀνεκδέξ. Τοσοῦτον ἡμῶν τοίνυν ἀπυλαίει, ὅσον εὐεργετούμεθα, ὅσον ἐντροφᾶ ἡμῶν τῇ σωτηρίᾳ. Διὰ τοῦτο καὶ παραχαῶν τὰ αὐτοῦ ἀφιεῖς, τὰ σὰ ζητεῖ. *Εἰ τις γὰρ, φησὶ, γυναῖκα ἔχει ἀπιστον, καὶ αὐτὴ τινεὺς δοκεῖ οἰκεῖν μετ' αὐτοῦ, μὴ ἀφίεται αὐτήν. Ὁ δὲ ἀπολύει γυναῖκα παρεκτός λόγου πορνείας, ποιεῖ αὐτήν ἡμιχεύσθαι.* Εἶδες ὄφρατον ἀγαθότητα; Ἐὰν ἢ πόρνη ἢ γυνή, φησὶν,

Deerat ἢ.

οὐκ ἀναγκάζω συνοικεῖν· ἐὰν δὲ ἀπιστος, οὐ κωλύω. Πάλιν, ἐὰν λυπῆ πρὸς τινα, κελεύω ἀφείναι μου τὴν προσφορὰν, καὶ προσδραμεῖν πρὸς τὸν λελυπηκότα. Ἐὰν γὰρ προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου, φησὶ, *κάκει μνησθῆς, ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχει τι κατὰ σοῦ, ἀφες τὸ δῶρόν σου ἐμπροσθεν τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ὕψιγε, πρῶτον διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου, καὶ τότε ἔλθων πρόσφερε τὸ δῶρόν σου.* Τί δὲ ἢ παραβολὴ τοῦ πάντα κατεδιδωκότος; οὐ τοῦτο ἐνδείκνυται; Ὅτε μὲν γὰρ τὰ μύρια τάλαντα κἀφάγεον, ἠλέησεν αὐτὸν, καὶ ἀφῆκεν· ὅτε δὲ ἑκατὸν δηνάρια ἀπῆτει τὸν σύνδουλον, καὶ πονηρὸν ἐκάλεσε, καὶ τῇ κολάσει παρέδωκεν· οὕτω πολὺς αὐτῷ λόγος ἐστὶ τῆς ἀναπαύσεως τῆς σῆς. Εἰς τὴν γυναῖκα τοῦ δικαίου ἐμελλεν ἀμαρτάνειν ὁ βάρβαρος, καὶ φησὶν, *Ἐφείσαμην σου τοῦ ἀμαρτῆσαι εἰς ἐμέ.* Τοὺς ἀποστόλους ἐδίωκεν ὁ Παῦλος, καὶ λέγει πρὸς αὐτόν· *Τί με διώκεις;* Ἄλλοι πεινῶσι, καὶ λέγει αὐτὸς πεινᾶν, καὶ γυμνὸς περιεμένα καὶ ξένος, βουλομένος σε ἐντρέπειν, καὶ ταύτη εἰς τὸν τῆς ἐλεημοσύνης λόγον ἐμβαλεῖν. Ἐννοοῦντες τοίνυν τὴν ἀγάπην, ὅσῃν διὰ πάντων ἐπεδείξατο καὶ ἐπιδείκνυται, γνωρίζαι τε ἡμῖν ἑαυτὸν καταξιώσας· ὅπερ μέγιστόν ἐστι κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν, καὶ φῶς διανοίας, καὶ διδασκαλία ἀρετῆς· καὶ βίον ἀρεστὸν [654] νομοθετήσας, καὶ πάντα δι' ἡμᾶς ἐργασάμενος, καὶ τὸν Υἱὸν δεδωκώς, καὶ βασιλείαν ἐπαγγειλάμενος, καὶ ἐπὶ τὰ ἀπόρρητα ἡμᾶς καλῶν ἀγαθῶν, καὶ μακαριωτάτην ζωὴν παρασκευάσας ἡμῖν, ἅπαντα ποιῶμεν καὶ λέγωμεν, ὥστε καὶ τῆς ἀγάπης ἀξιοὶ φανῆναι τῆς αὐτοῦ, καὶ ἐπιτυχεῖν τῶν μελλόντων ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἢ δόξα, σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

MONITUM

Huic commentario non solitam operam posuit Chrysostomus. In aliis quippe in Novum Testamentum ab ipso editis explanationibus omnia in concionibus seu homiliis divisa distributaque sunt; ita ut concio quaelibet ethica adhortatione claudatur, et moralia istæc posteriora præcepta maximam sæpe homiliæ partem complectantur. In hoc autem commentario omnia secus adornata sunt. Nam continenter Chrysostomus ad finem usque Epistolæ versus omnes explanat: moralia nonnumquam præcepta, sicubi occasio offertur, admiscet, sed non ut pro more solito concionem claudat. Populum autem non raro alloquitur. Quapropter crediderim illum hæc ita concinnavisse, vel ut præsentī populo sic legeret aut recitaret; vel ut diviso multis in partibus commentario, singulis postea partibus ethicum epilogum adjiceret, ut pro consueto more in homiliis distributum opus populo pronuntiaret. Utro autem modo cegerit non nisi divinando assequi possumus.

Jam quædam nobis quæranda occurrunt, scilicet Antiochiæne an Constantinopoli hunc in Epistolam ad Galatas emisit Commentarium: item quo anno quave occasione illum ediderit. Tum quædam addenda supererunt de commentarii ratione, deque aliis quibusdam.

Antiochiæ autem se hunc emisisse Commentarium clare innuit, quando in primo Epistolæ ad Galatas capite, quærrens cur Paulus non initio prædicationis, nec cum cæteris apostolis vocatus fuerit, talia fatetur col. 627: *Quamquam et nos super hæc re alias sumus loquuti, cum de mutato Pauli nomine apud vos dissereremus, causamque redderemus, ob quam Deus prius dictum Saulum Paulum appellavit. Quæ si vobis e memoria exciderunt, ex eo libro omnia cognoscetis.* Jam quæratur quis sit ille liber, ubi Chrysostomus hæc quæstiones movet, nempe cur Paulus non statim ab initio vocatus sit, et cur nomen ejus mutatum fuerit. Estque baud dubie liber Homiliarum de Mt.

ita salutem nobis conciliat, ut cum ipsum amamus. Vide ergo, quod omnia ipsius præcepta ad requiem nostram ac salutem et gloriam referantur. Etenim cum ait, *Beati misericordes, beati mundo corde, beati miles, beati pauperes spiritu, beati pacifici* (Matth. 5. 3-9), nihil quidem ipse hinc percipit; verum hoc præcipit ut nos ornet et instituat: et cum ait, *Esuriri*, non eo id ait, quod ministerio nostro opus habeat, sed ut te ad misericordiam excitet. Nam alioqui etiam absque tua ope pauperem alere poterat; verum, ut amplissimum tibi thesaurum largiretur, hæc edixit. Nam cum sol iste, qui in rerum conditarum numero est, oculis nostris non indigeat (manet enim in splendore, etiamsi nemo eum cernat); verum nos ipsi sumus, qui utilitatem capimus, cum ipsius radiis fruimur: quanto magis in Deo id usu venit? Atque, ut hoc etiam aliunde noscas, audi. Quantum inter Deum ac nos interesse vis? an quantum inter nos et culices? an multo plus? Liqueat profecto quod plus atque adeo infinities amplius. Si nos ergo, qui inanis gloriæ studiosi, nec culicum ministerio nec gloria indigemus; quanto magis Deus, qui a turbulentis animi motibus et egestate plurimum abest? Hactenus igitur tantum utilitatem ex nobis capit, quatenus beneficiis nos afficit, quantum salute nostra oblectatur. Quo fit, ut etiam plerumque sua missa faciens, tua quærat. Si quis enim, inquit, *uxorem habet infidelem, et ipsa consentit habitare cum eo, non dimittat illam* (1. Cor. 7. 11). *Qui autem dimittit uxorem, excepta causa fornicationis, facit eam mæchari* (Matth. 5. 32). Videsne bonitatem omni sermone majorem? Si adultera sit uxor, inquit, non te cogo ut cum ea habites; si autem infidelis, non prohibeo. Rursus Si adversus aliquem infenso animo

es, præcipio ut is, qui te molestia afficit, oblationem meam relinquat atque ad te currat: Si enim *offers munus tuum*, inquit, *atque illic recordaris quod frater tuus habet aliquid adversum te, relinque munus tuum ante altare, et vade, et prius reconciliare fratri tuo, et tum veniens offer munus tuum* (Matth. 5. v. 23. 24). Quid decoctoris illius parabola? annon hoc indicat? Nam cum decem millia talentorum abligurivisset, ipsius misertus est eumque missum fecit: ac cum idem centum denarios a conservo suo exegisset, tum nequam atque improbum eum vocavit, tum supplicio tradidit (Matth. 18. 24. et seq.): tanta ipsi tuæ quietis cura est! In viri justi uxorem barbarus flagitium mox admissurus erat; ac dixit Dominus, *Peperi tibi, ut ne peccares in me* (Gen. 20. 6). Paulus apostolos persequatur; et ait ad eum, *Quid me persequeris* (Act. 9. 4)? Alii fame laborabant: et ipse esurire se dicit, ac nudum et peregrinum oberrare (Matth. 23. 35), ut te pudore affectum ad eleemosynæ studium excitet. Cogitantes ergo quantam erga nos caritatem exhibuerit et exhibeat, quodque dignatus se nobis notum facere; quod quidem præcipuum bonorum omnium caput est, atque animi lumen, ac virtutis doctrina; quodque vitam ipsi gratam lege stauerit, et omnia in nostri gratiam fecerit, et Filium suum dederit, et regnum pollicitus sit, et ad arcana bona nos vocaverit, et beatissimam vitam nobis præparaverit; omnia faciamus ac dicamus, ut et ipsius amore ac benevolentia digni videamur, et futura bona consequamur: quæ utinam nobis omnibus adipisci contingat, per gratiam et benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

AD COMMENTARIUM IN EPISTOLAM AD GALATAS.

tatione nominum, quas quatuor numero edidimus, Antiochiæ emissas. In prima vero, Tom. 3. col. 120 et 121, optime probat Chrysostomus e re fuisse ut Paulus post Christi resurrectionem, et postquam discipulos ejus acerrimo bello impetierat, ad fidem vocaretur, ut ejus de Christi resurrectione testimonium omnibus esset acceptius. In secunda vero et seqq., col. 126, quærit cur Paulus nomen mutaverit, et rationes affert cur qui Saulus antea vocabatur, Pauli nomen acceperit, et cur aliorum quoque nomina mutata fuerint. In tribus autem homiliis se de hoc solo nomine disseruisse testificatur Homilia quarta de Mutatione nominum, col. 148: *Nam si recordamini*, inquit, *tres integros dies de solo hoc nomine disservisse me scitis; dum causas afferrem ob quas, cum Saulus antea vocaretur, Paulus deinde vocatus est*. Cum ergo hæc homiliæ Antiochiæ habitæ fuerint, ex Chrysostomi testimonio supra allato probatur hunc etiam commentarium eadem in urbe factum fuisse.

Non perinde internoscere possumus quo anno Commentarium illum in Epistolam ad Galatas emisit. Certum quidem est illum adornatum fuisse postquam conciones illas de mutatione nominum habuerat. Verum numquam certo expiscari potuimus, quo anno homiliæ istæ habitæ fuerint, ut videas in Monito ad Homilias in Principium Actorum, Tom. 3, col. 63, et in Præfatione ad Homilias in Genesim, Tom. 5. Nam hæc omnes homiliæ eodem anno habitæ fuerunt.

In hoc certe Commentario Chrysostomus longe accuratius Apostoli dicta explorat et explicat, quam in multis aliis homiliis et commentariis. Anomæos non semel egregie refellit, necnon Marcionistas et Manichæos. Contra Antiochenos multos declamat qui Judaicos ritus sectabantur. Alios etiam exagitat qui sibi virilia amputabant, quem morem innuere videtur a Manichæis inventum fuisse.

Veterem interpretationem Latinam plurimis in locis emendatam retinuimus.

SANCTI PATRIS NOSTRI
JOANNIS CHRYSOSTOMI

ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI

IN EPISTOLAM AD GALATAS COMMENTARIUS (a).

CAPUT PRIMUM.

1. Paulus apostolus, non ab hominibus, neque per homines, sed per Jesum Christum et Deum Patrem, qui suscitavit eum a mortuis, 2. et omnes qui mecum sunt fratres, Ecclesiis Galatiæ: 3. gratia vobis et pax a Deo Patre nostro et Domino Jesu Christo.

1. Proœmium multa vehementia, magnoque spiritu plenum est; nec proœmium modo, verum etiam tota, ut ita dicam, epistola. Etenim placide leniterque semper loqui discipulis, etiamsi opus sit acrimonia, non doctoris, sed corruptoris potius fuerit et hostis. Hanc ob causam et Dominus, cum multa placide mansueteque loquutus sit discipulis, nonnumquam tamen et austeriorem adhibuit orationem, nunc quidem illos beatos prædicans et collaudans, nunc rursus increpans et objurgans. Itaque cum Petro dixisset, *Beatus es, Simon Bar Jona (Matth. 16. 17)*, promisissetque futurum, ut Ecclesiæ fundamenta super illius confessionem jaceret, haud multo post dicit eidem, *Vade post me, satana, scandalum es mihi (Ibid. v. 23)*; et alibi rursus, *Adhuc et vos sine intellectu estis (Id. 13. 16)*? Tantumque terroris illis iniecit, ut Joannes dicat, quod videntes eum cum muliere Samaritana colloquentem, de cibo quidem

commonuerint, *Cæterum nemo ausus est dicere: Quid quæris aut quid loqueris cum ista (Joan. 4. 27)*? Hæc edoctus Paulus, ac præceptoris sui vestigiis inherens, varie sermonem ad discipulorum utilitatem attemperat, nunc quidem urens ac secans, nunc rursus mitiora admovens remedia. Et Corinthiis quidem dicebat, *Quid vultis? ut in virga veniam ad vos, an in caritate et spiritu lenitatis (1. Cor. 4. 21)*? Galatis vero, *O stulti Galatæ (Gal. 3. 1)*: neque semel dumtaxat, sed bis usus est hac objurgatione. Quin et sub finem epistolæ, taxans illos dixit: *Nemo mihi molestus sit (Gal. 6. 16)*. Rursus autem acerbitatem mitigat, cum ait: *Filioli mei, quos iterum parturio (Gal. 4. 19)*; aliisque multis consimilibus verbis. Cæterum hanc epistolam esse plenam vehementia, cuius perspicuum est vel ex ipso statim lectionis ingressu.

Quid Paulum moverit ad hanc epistolam scribendam. — Sed aperiendum est, quid Apostolum provocarit in discipulos: neque enim id pusillum fuit, neque parvi momenti; alioqui nec ipse tam acerbè fuisset in eos invectus: siquidem quibuslibet de causis irritari, hominis est pusillanimitatis, morosi miserique: quemadmodum ex adverso in gravibus causis supinum ac negligentem esse, viri est inertis ac somniculosi. At hujusmodi nequaquam erat Pau-

(a) Tres servantur in Bibliotheca Regia hujus commentarii manuscripti Codices, scilicet, duo Colbertini et regulus 675.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΟΣ ΓΑΛΑΤΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Παῦλος [657] ἀπόστολος, οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀνθρώπων, ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ Πατρὸς τοῦ ἐξείραντος αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, καὶ οἱ σὺν ἐμοὶ πάντες ἀδελφοί, ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας· χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.

α'. Πολλοῦ τὸ προοίμιον γέμει θυμοῦ καὶ μεγάλου φρονήματος· οὐ τὸ προοίμιον δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσα, ὡς εἰπεῖν, ἡ Ἐπιστολή. Τὸ γὰρ μετ' ἐπιεικείας αἰεὶ τοῖς μαθητευομένοις διαλέγεσθαι, καὶ σφοδρότητος δέωνται, οὐ διδασκάλου, ἀλλὰ λυμῶνος ἀν εἴη καὶ πολεμίου. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος πολλά προσηγνῶς τοῖς μαθηταῖς διαλεχθεὶς, ἔστιν ὅπου καὶ αὐστηρότερον κέχρηται τῷ λόγῳ, καὶ νῦν μὲν μακαρίζει, νῦν δὲ ἐπιτιμᾷ. Τῷ γοῦν Πέτρῳ εἰπὼν, *Μακάριος εἶ, Σίμων Βᾶρ Ἰωῆ, καὶ ἐπαγγειλάμενος τὰ θεμέλια τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τῆς ὁμολογίας αὐτοῦ καταθῆσθαι, μετ' οὐ πολὺ τῶν λόγων τούτων φησὶν· Ὑπάγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ, σκάνδαλον μου εἶ· καὶ πάλιν ἀλλαγοῦ, Ἀκμήν καὶ ὑμεῖς ἀσύνητοί ἐστε; Καὶ τοσοῦτον αὐτοῖς φόβον ἐπέθηκεν, ὡς καὶ τὸν Ἰωάννην εἰπεῖν, ὅτι ὀρώντες αὐτὸν μετὰ γυναι-*

κὸς Σαμαρείτιδος λαλοῦντα, περὶ μὲν τῆς τροφῆς ὑπέμνησαν, οὐδεὶς δὲ ἐτόλμησεν εἰπεῖν, *Τί λαλεῖς, ἢ τί ζητεῖς μετ' αὐτῆς;* Ταῦτα μαθῶν ὁ Παῦλος, ὁ κατ' ἴχνος τοῦ διδασκάλου βαίνων, ἐποίκιλε τὸν λόγον πρὸς τὴν τῶν μαθητευομένων χρείαν, νῦν μὲν καίων καὶ τέμνων, νῦν δὲ [658] προσηγνῆ φάρμακα ἐπιτιθεῖς. Καὶ Κορινθίοις μὲν ἔλεγε· *Τί θέλετε, ἐν ῥάβδῳ ἔλθω πρὸς ὑμᾶς, ἢ ἐν ἀγάπῃ πνεύματι τε πραδότητος;* Γαλάταις δὲ, *Ὁ ἀνόητοι Γαλᾶται· καὶ οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ καὶ δεῦτερον κέχρηται ταύτῃ τῇ ἐπιτιμῆσει.* Καὶ πρὸς τῷ τέλει δὲ καθαπτόμενος αὐτῶν ἔλεγε, *Κόπους μοι μηδεὶς παρεχέτω.* Καὶ θεραπεύει δὲ πάλιν, ὡς ὅταν λέγῃ, *Τεκνία μου, οὐκ ἄλλιν ὠδίνω· καὶ ἕτερα πολλά τοιαῦτα.* Ἄλλ' ὅτι μὲν θυμοῦ ἢ Ἐπιστολῆ γέμει, παντὶ που δῆλον καὶ ἐκ πρώτης ἀναγνώσεως.

Δεῖ δὲ εἰπεῖν τί τὸ παροξύναν αὐτὸν κατὰ τῶν μαθητῶν· οὐ γὰρ μικρὸν τοῦτο οὐδὲ εὐτελές, ἐπεὶ οὐδὲ αὐτὸς τοσαύτη ἀν ἐχρήσατο τῇ καταφορᾷ. Τὸ γὰρ ἐπὶ τοῖς τυχοῦσι παροξύνεσθαι, μικροψύχων ἀνδρῶν καὶ σκληρῶν καὶ ταιλαιπύρων· ὡσπερ οὖν τὸ ἐπὶ τοῖς μεγάλοις ἀναπίπτειν, νωθροτέρων καὶ ὑπηλοτέρων. Ἄλλ' οὐχ ὁ Παῦλος τοιοῦτος. Τί οὖν τὸ κινήσαν ἦν

P Savil. in margine notat, τῶς μαθηταῖς.

αὐτὸν ἀμάρτημα; Μέγα καὶ ὑπέρογκον, καὶ ὁ τοῦ Χριστοῦ πάντας αὐτοὺς ἠλλοστρίου, ὡς καὶ αὐτὸς προῖών ἔλεγεν· Ἰδὲ ἐγὼ Παῦλος λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει· καὶ πάλιν, Ὅτινες ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε, τῆς χάριτος ἐξεπέσθε. Τί ποτ' οὖν τοῦτο ἐστὶ; δεῖ γὰρ αὐτὸ σαφέστερον ἀναπλάσαι. Οἱ ἐξ Ἰουδαίων πιστεύσαντες, ὁμοῦ μὲν τῇ προλήψει τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ κατεχόμενοι, ὁμοῦ δὲ κενοδοξία μεθύοντες, καὶ βουλόμενοι ἀξίωμα διδασκάλων ἑαυτοῖς περιθεῖναι, ἐλθόντες εἰς τὸ Γαλατῶν ἔθνος· ἐδίδασκον, ὅτι δεῖ περιτέμνεσθαι καὶ σάββατα καὶ νομηνίας τηρεῖν, καὶ μὴ ἀνέχεσθαι Παύλου ταῦτα ἀναίρουστος. Οἱ γὰρ περὶ Πέτρον καὶ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην ταῦτα, φησὶν, οὐ κωλύουσιν, οἱ πρῶτοι τῶν ἀποστόλων, οἱ μετὰ Χριστοῦ γενόμενοι. Καὶ ἀληθῶς οὐκ ἐκώλουν· ἀλλ' οὐ δογματίζοντες τοῦτο ἐποίουν, ἀλλὰ τῇ ἀσθενείᾳ συγκαταβαίνοντες τῶν ἐξ Ἰουδαίων πιστευόντων. Ὁ δὲ Παῦλος εἰς τὰ ἔθνη κηρύττων, οὐ χρεῖαν εἶχε τῆς συγκαταβάσεως ταύτης. Ὅτε οὖν ἐν Ἰουδαίᾳ γέγονε, καὶ αὐτὸς τῇ συγκαταβάσει ἐχρήσατο ταύτη. Ἀλλ' οἱ ἀπατῶντες, οὐ λέγοντες τὰς αἰτίας, δι' ἃς καὶ οὗτος καὶ ἐκεῖνοι συγκατέβαινον, παρελογίζοντο τοὺς ἀφελεστέρους λέγοντες, ὅτι οὐ δεῖ Παύλου ἀνέχεσθαι· οὗτος γὰρ χθὲς καὶ σήμερον ἐφάνη, ἐκεῖνοι δὲ πρῶτοι οἱ περὶ Πέτρον· καὶ οὗτος μὲν μαθητῆς τῶν ἀποστόλων γέγονεν, ἐκεῖνοι δὲ τοῦ Χριστοῦ· καὶ οὗτος μὲν μόνος, ἐκεῖνοι δὲ πολλοί, καὶ στυλοὶ τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ εἰς ὑπόκρισιν δὲ αὐτὸν διέβαλλον λέγοντες, ὅτι καὶ αὐτὸς οὕτος ὁ ἀναίρων περιτομῆν, φαίνεται καὶ τοῦτο χρησάμενος ἀλλαχού, καὶ ἐτέρως μὲν ὑμῖν, ἐτέροις δὲ ἄλλοις κηρύττων. Ἐπεὶ οὖν ἐμπρησθὲν εἶδεν ἔθνος ὀλόκληρον, καὶ πυρὰν χαλεπὴν κατὰ τῆς τῶν Γαλατῶν ἀφθείσαν· Ἐκκλησίας, καὶ τὴν οἰκοδομὴν σαλευομένην καὶ κινδυνεύουσαν [659] καταπεσεῖν, τοῦτο μὲν ὑπὸ θυμοῦ δικαίου, τοῦτο δὲ ὑπὸ ἀθυμίας κατεχόμενος· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ἐδήλωσεν εἰπὼν, ὅτι Ἦθελον παρσεῖναι πρὸς ὑμᾶς ἄρτι, καὶ ἀλλάξαι τὴν φωνήν μου), γράφει τὴν Ἐπιστολὴν, πρὸς ἅπαντα ταῦτα ἀπολογούμενος. Καὶ ἐκ προοιμίων εὐθέως πρὸς ἐκεῖνο ἀποτείνεται, ὁ διορῦττοντες αὐτοῦ τὴν ὀλόληψιν ἔλεγον, ὅτι οἱ μὲν ἄλλοι τοῦ Χριστοῦ, αὐτὸς δὲ τῶν ἀποστόλων γέγονε μαθητῆς. Διὸ καὶ οὕτως ἤρξατο· Παῦλος ἀπόστολος, οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀνθρώπων. Ἐλεγον γὰρ, ὁ ἐφθην εἰπὼν, οἱ ἀπατεῶνες ἐκεῖνοι, ὅτι τῶν ἀποστόλων ἀπάντων ἔσχατος οὗτός ἐστι, καὶ παρ' ἐκείνων ἐδιδάχθη. Πέτρος γὰρ καὶ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης καὶ ἐκλήθησαν πρῶτοι, καὶ κορυφαῖοι τῶν μαθητῶν εἰσι, καὶ τὰ δόγματα ἐδέξαντο παρὰ τοῦ Χριστοῦ, καὶ χρῆ μᾶλλον ἐκεῖνοι· πείθεσθαι, ἢ τούτῳ· ἐκεῖνοι δὲ οὐ κωλύουσι περιτέμνεσθαι, οὐδὲ νόμον μὴ τηρεῖν.

β'. Καὶ ταῦτα, καὶ τὰ τοιαῦτα λέγοντες, καὶ τοῦτον μὲν καθαιροῦντες, ἐκείνων δὲ τὴν δόξαν ἐπαίροντες, οὐχ ἵνα ἐκείνους ἐγκωμιάσωσιν, ἀλλὰ ἵνα Γαλάτας ἀπατήσωσιν, ἐπειθον ἀκαίρως τῷ νόμῳ προσέχειν. Εἰκότως οὖν οὕτως ἤρξατο. Ἐπεὶ γὰρ τὴν μὲν αὐτοῦ

διδασκαλίαν ἐξητυλίχον, παρὰ ἀνθρώπων αὐτὴν λέγοντες εἶναι, τὴν δὲ Πέτρον παρὰ τοῦ Χριστοῦ, ἐκ προοιμίων εὐθέως πρὸς τοῦτο ἵσταται, λέγων ἀπόστολος εἶναι, οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀνθρώπων. Ἐβάπτισε μὲν γὰρ αὐτὸν Ἀνανίας, ἀλλ' οὐκ ἐκεῖνος τῆς πλάνης ἀπήλλαξεν, οὐδὲ πρὸς τὴν πίστιν ἤγαγεν· ἀλλ' αὐτὸς ἀνωθεν ὁ Χριστὸς τὴν θαυμαστὴν ἐκείνην πρὸς αὐτὸν ἀφῆκε φωνήν, δι' ἧς αὐτὸν ἐσαγήνευσε. Τὸν μὲν γὰρ Πέτρον καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ Ἰωάννην καὶ τὸν ἀδελφὸν τὸν ἐκείνου, περιπατῶν παρὰ τὴν θάλασσαν ἐκάλεσε, τὸν δὲ Παῦλον εἰς οὐρανούς ἀνελθών. Καὶ ὡς περ οὐκ ἐδεήθησαν ἐκεῖνοι δευτέρας φωνῆς, ἀλλ' εὐθέως ἀφέντες τὰ δίκτυα καὶ πάντα τὰ ἄλλα ἠκολούθησαν αὐτῷ· οὕτω καὶ οὗτος ἀπὸ τῆς πρώτης κλήσεως πρὸς ἄκραν ἀνέβη κορυφὴν, ὁμοῦ τε βαπτισάμενος καὶ πόλεμον ἀσπονδὸν πρὸς Ἰουδαίους ἐδόμησεν, καὶ ταύτη μάλιστα τῶν ἀποστόλων πλεονεκτήσας· Περισσότερον γὰρ αὐτῶν ἐκοπίασα, φησὶν. Ἀλλὰ τῶς οὐ κατασκευάζει τοῦτο, ἀλλ' ἀγαπᾷ τὰ ἴσα φέρων. Τὸ γὰρ σπουδαζόμενον ἦν αὐτῷ, οὐ δεῖξαι ἑαυτὸν ἐκείνων ὑπερέχοντα, ἀλλὰ τῆς πλάνης καταλύει τὴν ὑπόθεσιν.

Τὸ μὲν οὖν, Οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων, κοινὸν ἀπάντων ἦν· ἀνωθεν γὰρ τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ρίζαν ἔχει τὸ κήρυγμα· τὸ δὲ, Οὐ δι' ἀνθρώπων, ἴδιον τῶν ἀποστόλων· οὐ γὰρ δι' ἀνθρώπων ἐκάλεσεν αὐτοὺς, ἀλλ' αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ. Διὰ τί δὲ μὴ τῆς κλήσεως ἐμνημόνευσε καὶ εἶπε, Παῦλος κλητὸς οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων, ἀλλὰ τῆς ἀποστολῆς; Ὅτι περὶ τοῦτου πᾶς ἦν ὁ λόγος. Ἐλεγον γὰρ ὑπὸ ἀνθρώπων τῶν ἀποστόλων ἐγκωμιάσθαι τὴν διδασκαλίαν ταύτην, καὶ δεῖν ἐκείνοις [660] αὐτὸν ἔπεσθαι. Ὅτι δὲ οὐκ ὑπὸ ἀνθρώπων ἐνεχειρίσθη, ὁ Λουκᾶς ἐδήλωσεν, εἰπὼν· Λειτουργούτων δὲ αὐτῶν καὶ ρηστειούτων τῷ Κυρίῳ, εἶπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀφορίσατε εἰ μοι τὸν Παῦλον καὶ τὸν Βαρνάβαν. Ὅθεν δῆλον, ὅτι μία ἐξουσία Υἱοῦ καὶ Πνεύματος. Ἀποσταλεὶς γὰρ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ φησὶν ἀπεστάλθαι. Τοῦτο καὶ ἀλλαχού δηλοῖ, τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Πνεύματι λογιζόμενος. Τοῖς γὰρ Μιλησίων ἢ διαλεγόμενος πρῶτον, Προσέχετε ἑαυτοῖς, φησὶ, καὶ τῷ ποιμνίῳ, ἐν ᾧ ἔθετο ὑμᾶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ποιμένας καὶ ἐπισκόπους· καίτοι γε ἐν ἄλλῃ φησὶν Ἐπιστολῇ, Οὐς μὲν ἔθετο ὁ Θεὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας, εἶτα ποιμένας καὶ διδασκάλους. Οὕτως ἀδιαφόρως κέχρηται τῷ λόγῳ, τὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ λέγων εἶναι, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ Πνεύματος. Ἐμφράττει δὲ καὶ ἄλλως τῶν αἰρετικῶν τὰ στόματα, λέγων, Διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ Πατρὸς. Ἐπειδὴ γὰρ τὴν λέξιν ταύτην ὡς ἐλάττονα οὖσαν προσεβρίβηται τῷ Υἱῷ φασιν, ὅρα τί ποιεῖ· ἐπὶ τοῦ Πατρὸς αὐτὴν τίθησιν, διδάσκων ἡμᾶς μὴ νομοθετεῖν τῇ ἀρρήτῳ φύσει, μηδὲ μέτρα θεότητος ὀρίξειν μέσον Υἱοῦ καὶ Πατρὸς· εἰπὼν γὰρ, Διὰ Ἰησοῦ Χρι-

ἢ Imo Ἐφεσίων, quod conjicit Savil. Ephesiorum seniores alloquebatur, quos Miletum evocaverat.

ἢ Aliam lectionem affert Savilius in margine, μέσος Υἱοῦ καὶ Πατρὸς γενομένους. In Morel. pessime, μέσον Υἱοῦ τοῦ Πατρὸς.

• Savil. in marg., ἀναφθείσαν.

lus. Quod igitur erat peccatum, quo sic commotus erat? Profecto magnum erat, et supra modum grave, quodque illos omnes abalienabat a Christo, quemadmodum ipse in progressu sermonis declarat dicens: *Ecce ego Paulus dico vobis, quod si circumcidamini, Christus nihil vobis profuturus est*; ac rursum, *Quicumque in lege justificamini, a gratia excidistis* (Gal. 5. 2. 4). Quid igitur tandem hoc erat? nam apertius explanandum est. Qui ex Judæis crediderant, occupati persuasione Judaismi, inanis gloriæ siti temulentis, dum sibi doctorum cupiunt parare dignitatem auctoritatemque, profecti ad Galatas docuerunt opus illis esse circumcisione, servanda sabbata et novitunia, nec tolerandum esse Paulum qui harum rerum tolleret observationes. Nam Petrus, Jacobus ac Joannes hæc, ut aiebant, non prohibebant, cum essent inter apostolos primæ dignitatis, et cum Christo fuissent versati. Ac revera non prohibebant; sed id faciebant, non quod ita faciendum esse decernerent, sed ut eorum qui ex Judæis crediderant, imbecillitatem gererent. At Paulus qui gentibus prædicandi munus susceperat, nihil opus habebat hac attemperatione. Nam cum versaretur in Judæa, ad eundem modum et ipse morem gessit Judæi. Verum impositores quidam non explicantes causas, ob quas tum hic, tum illi Judæis morem gererent, arte fallebant simpliciores, hujusmodi sermonibus: Non est ferendus Paulus: nam hic heri ac nudius tertius exortus est; at Petrus et qui cum illo sunt, primi sunt apostolorum: hic quidem discipulus fuit apostolorum, illi vero Christi. Præterea hic solus est, illi multi et Ecclesiæ columnæ. Denique et simulationis calumniam Paulo intendebant dicentes: Hic ipse qui tollit circumcisionem, alibi visus est iis uti quæ damnat, aliter vobis, aliter aliis prædicans. Proinde cum cerneret totam Galatarum gentem inflammatam, ac periculosum incendium adversus illorum Ecclesiam excitatum esse, jamque domum succussam periclitari ne corrueret; partim ira justa commotus, partim immenso animi dolore correptus (nam et hoc declaravit dicens, *Cupiebam nunc esse apud vos, et mutare vocem meam* [Gal. 4. 20]), scribit epistolam, ad istæc omnia respondens, et ad hoc ab ipsis protinus exordiis tendit, videlicet quod ii qui occultis cuniculis ipsius existimationem apud Galatas subvertere conabantur, dicebant, alios esse discipulos ipsius Christi, hanc apostolorum dumtaxat fuisse discipulum. Et hanc ob causam sic orsus est: *Paulus apostolus, non ab hominibus, neque per homines*. Prædicabant enim, quemadmodum jam cœperam dicere, deceptores illi, quod Paulus apostolorum omnium postremus esset, quodque ab illis esset edoctus. Petrum enim, Jacobum et Joannem, ut primi fuerant vocati, ita inter discipulos tenere primas, qui sua dogmata ab ipso Christo acceperant: proinde magis credendum illis quam huic: at illos non vetare circumcisionem, neque legis observationem.

2. Hæc et his similia dicitantes, hinc Pauli deprimentes auctoritatem, illinc aliorum apostolorum gloriam at-

tollentes, non ut illos laudibus ornarent, sed ut Galatas seducerent, persuaserant ut legi adhererent, cum jam legis tempus præterisset. Proinde congruenter ad hunc exorsus est modum. Quoniam enim ipsius doctrinam despiciebant, dicentes illam ab hominibus profectam, cum Petri doctrina esset a Jesu Christo, in ipso statim ingressu refellit hoc, dicens se apostolum esse non ab hominibus neque per homines. Nam baptizavit quidem illum Ananias (Act. 9. 17), at non ille liberavit eum ab errore, nec ad fidem adduxit, sed ipse cælitus Christus, emissa ad eum admiranda illa voce, per quam hunc quoque piatus est. Nam Petrum quidem ac fratrem ejus et Joannem cum fratre suo, ambulans juxta mare vocavit (Matth. 4); Paulum vero vocavit cum jam ascendisset in cælum. Et quemadmodum illi non habebant opus iterata vocatione, sed protinus relictis retibus, cæterisque omnibus sequenti sunt eum: ita et hic a prima statim vocatione ad summum ascendit fastigium, simul ac baptizatus est, bello cum Judæis irreconciliabili suscepto. Atque hoc nomine potissimum cæteris apostolis antecellebat: *Abundantius enim, inquit, illis laboravi* (1. Cor. 15. 10). Verum nondum hoc aggreditur, sed sat habet cæteris æquiparari. Neque enim hoc illi studio fuit, ut ostenderet se cæteris eminentiorem, sed ut erroris materiam dissolveret.

Paulus ab ipso Christo vocatus. Filii et Spiritus sancti eadem potestas.—Itaque quod dicit, *Non ab hominibus*, omnium erat commune, siquidem evangelii prædicatio originem ac radicem ducebat e cælis; sed quod addit, *Neque per homines*, apostolorum proprium erat: neque enim per homines vocavit eos, sed per se ipsum. Sed cur non meminit vocationis, dicens: *Paulus vocatus, non ab hominibus*; sed apostolici muneris facit mentionem? Quoniam in hoc totius sermonis cardo vertebatur. Dicebant enim ipsum ab apostolis, hominibus, suscepisse illam docendi provinciam, ideoque par esse, ut illos sequeretur. Verum quod non ab hominibus eam suscepisset, declarat Lucas qui dicit: *Ministrantibus autem illis ac jejunantibus Domino, dixit Spiritus sanctus, Segregate mihi Paulum et Barnabam* (Act. 13. 2). Unde liquet eandem esse potestatem Filii et Spiritus. Cum enim a Spiritu missus esset, a Christo se missum ait. Idem et alibi declarat, ea quæ Dei sunt, adscribens Spiritui: siquidem senioribus Milesiis verba faciens, *Attendite, inquit, vobis ipsis et universo gregi, in quo posuit vos Spiritus sanctus pastores et episcopos* (Act. 20. 28): et tamen in alia quadam epistola dicit, *Quos quidem posuit Deus in Ecclesia, primum apostolos, secundo loco prophetas, deinde pastores ac doctores* (1. Cor. 12. 28). Adeo promiscue citraque discrimen loquitur, quæ Spiritus sunt Deo tribuens, ac rursum quæ Dei sunt, Spiritui. Quin et aliter hæreticorum obturat ora, cum ait: *Per Jesum Christum et Deum Patrem*. Etenim: quoniam aiunt hanc vocem, velut inferioris dignitatis adjectam Filio, vide quid facit. Eam Patris vocabulo præponit, nos interim docens, ne naturæ ineffabili leges statuamus, neque deitatis modum præsumamus

inter Filium et Patrem. Nam ubi dixisset, *Per Jesum Christum*, adjecit, *Et Deum Patrem*. Etenim si sola Patris mentione facta dixisset, per quem; fortassis commento reporto dixissent hanc particulam, *per quem*, congruere Patri, eo quod Filii opera ad illum referantur: at nunc simul et Filii et Patris facta mentione, communiterque de utroque loquutus, isti commento laeum non reliquit. Neque enim id facit, quod ea quæ Filii sunt propria, referat ad Patrem; sed ut declaret, quod hæc oratio nullam naturæ discrimen inducat. Quid porro hic dicturi sint isti, qui ex baptismo gradum aliquem inferiorem commenti sunt, eo quod baptizemur in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti? Nam si ideo inferior est Filius, quod post Patrem ponitur, cum hic Apostolus a Christo orsus ad Patrem veniat, quid dicturi sunt? Verum nihil blasphemum dicemus. Non enim committendum est, ut cum illis decertantes a veritate excidamus, quin potius etiam si decies millies insaniant illi, nos tamen intra veritatis limites contineamur oportet. Quemadmodum igitur nos non dixerimus Filium Patre majorem, eo quod Paulus hunc priore loco commemoravit: nam id quidem summæ dementiæ et impietatis extremæ fuerit: ita nec illic quia Patri postponitur Filius, arbitrari debemus Filium Patre minorem. *Qui excitavit eum a mortuis*. Quid agis, Paule? cum cupias judaizantes ad fidem perducere, nihil ex illis magnis ac præclaris adducis in medium? quale est illud quod ad Philippenses scripsisti, dicens: *Cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo* (Philipp. 2. 6); item quod Hebræis scribens clara voce protulisti, *Splendor est gloriæ, et figura substantiæ illius* (Hebr. 2. 3): rursus quod in evangelii sui initio ille tonitruus filius insonuit: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deuserat Verbum* (Joan. 1. 1); præterea quod ad Judæos crebro pronuntiavit Jesus, dicens, quod eandem potentiam habeat, quam Pater, eandemque operandi facultatem (Joan. 5. 17. sqq.). Horum nihil dicis, verum his omnibus omissis, de carnis dispensatione facis mentionem, crucem ac mortificationem in medium asserens. Etiam, inquis. Si illi sermo fuisset apud homines qui nihil magni de Christo conceperunt animis, æquum erat illa magnifica proferre; verum quoniam illi nobis movent seditionem, qui sibi videbantur pœnas daturi si descivissent a lege: ideo mentionem facit ejus rei, per quam excludit totam legis necessitatem, nimirum commemorans Dei munificentiam ex cruce et resurrectione collatam universis. Etenim si dixisset: *In principio erat Verbum, et quod in forma Dei esset, et fecisset seipsum æqualem Patri, aliaque his similia; declarasset quidem Verbi divinitatem, verum nihil ad id, quod hic agebatur, illa contulissent. Nunc vero quod ait, Qui excitavit eum a mortuis, commonefacit eos summi beneficii, quod in nos contulit Christus: quæ res haud mediocriter ad rem propositam ipsi conducebat, quia homines plerique non perinde solent attentis auribus audire eos sermones qui Dei majestatem commendant, atque eos qui ejusdem in homines*

beneficentiam declarant. Hanc ob causam omissa illorum mentione, de collato nobis beneficio verba facit.

5. *Ananæorum objectio solvitur.* — Verum hic insultant hæretici, dicentes: Ecce Pater suscitavit Filium. Nam postquam semel eos corripuit insaniam morbus, ad sublimia illa dogmata sponte surdi sunt: si qua vero humiliora vel ob carnem assumptam ita dicta sunt, vel ob Patri debitum honorem, vel ob aliam quampiam dispensationem, hæc seligunt, et hæc sola expedientes, ipsi sibi (nolim enim dicere, Scripturæ) noxam afferunt. Quos equidem lubens perconter cur ista dicant? num ideo, quod studeant Filium ostendere imbecillum, nec satis idoneum ad unius corporis suscitationem? Atqui fides erga illum effecit, ut et umbræ eorum qui in ipsum credebant, excitarent mortuos (Act. 5. 15). Itane qui credebant in eum, homines mortales, ex umbra sola luteorum corporum quæ gerebant, exque vestibus horum corporibus admotis, excitabant mortuos: et ipse seipsum excitare non potuit? annon hæc evidens est insaniam, vehemensque delirium? Non audis illum dicentem: *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud* (Joan. 2. 19)? ac rursus, *Potestatem habeo ponendi animam meam, et iterum sumendi eam* (Joan. 10. 18)? Quam igitur ob causam Pater illum excitasse dicitur? sic illum excitare, quemadmodum et alia facere dicitur, quæ facit Filius. Siquidem hoc partim honoris gratia, qui Patri debetur, dictum est, partim ob auditorum imbecillitatem. *Et qui mecum sunt omnes fratres*. Quam ob causam hoc non addit in cæteris epistolis? In illis enim aut suum nomen solum ponit, aut duorum dumtaxat triumve addit nomina; hic autem totam multitudinem posuit, ideoque neminem nominatim commemorat. Cur ergo hoc facit? Traduxerant Paulum hoc nomine, quod solus hæc prædicaret, novamque dogmatum rationem inveheret. Cum igitur illorum suspicionem tollere vellet, simulque declarare quod multos haberet ejusdem sententiæ consortes, adjungit sibi fratres, significans se ex illorum sententia scribere ea quæ scribit. *Ecclesiis Galatiæ*. Neque enim unam civitatem, neque duas, neque tres, sed totam Galatarum gentem hujus erroris incendium pervaserat. Contemplare vero mihi et hic vehementem indignationem Apostoli. Non enim dixit, *Dilectis*, neque, *Sanctificatis*, sed, *Ecclesiis Galatiæ*. Nam hoc erat ægre affecti animi suumque dolorem aperientis, quod eos non a caritate, neque propriis nominibus honorifice appellavit, sed a sola congregatione: quodque non addidit, *Ecclesiis Dei*, sed simpliciter dixit, *Ecclesiis Galatiæ*. Quamquam et alioqui in ipsa statim præfatione festinat illorum dissidium redigere in concordiam; ideoque Ecclesiæ vocabulum posuit, pudorem illis incutiens, et cogens in unum. Etenim qui dissecti sunt in varias partes, nequaquam possunt hoc appellari cognominæ; siquidem Ecclesiæ nomen consensus concordiaque nomen est. *Gratia vobis et pax a Deo Patre et Domino Jesu Christo*. Ubique necessario ponit hanc particulam, maxime vero nunc Galatis scribens. Cum enim periclitarentur, ne a gratia exciderent, optat illis

στοῦ, ἐπήγαγε, *Καὶ Θεοῦ Πατρὸς*. Εἰ μὲν γὰρ καθ' ἑαυτὸ τοῦ Πατρὸς μνημονεύσας εἶπε τὸ, Δι' οὗ, ἴσως ἂν καὶ ἐσοφίσαντο, λέγοντες ἀρμόζουσιν τῷ Πατρὶ τὸ, Δι' οὗ, τῶν τὰ ἔργα τοῦ Υἱοῦ εἰς αὐτὸν ἀναφέρεσθαι· νῦν δὲ τοῦ Υἱοῦ μνημονεύσας ὁμοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ κοινῇ θεὸς τὴν λέξιν, οὐκέτι τὸν λόγον τοῦτον χωρὰν ἀφήσιν ἔχειν. Οὐ γὰρ, ὡς τὰ τοῦ Υἱοῦ νῦν ἀνατιθεὶς τῷ Πατρὶ, τοῦτο ποιῶ, ἀλλὰ δεικνύς ὅτι οὐδεμίαν αὐτῇ ἡ λέξις οὐσίας διαφορὰν εἰσάγει. Τί δὲ καὶ αἱ ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος ἐπινοοῦντές τινα ἐλάττωσιν διὰ τὴν εἰς ὄνομα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος βαπτίσεσθαι, ἐνταῦθα ἂν εἰποῖεν; Εἰ γὰρ καταδεέστερος ὁ Υἱὸς διὰ τὸ μετὰ Πατέρα κείσθαι, ἐπειδὴ ἐνταῦθα ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ἀρξάμενος ὁ Ἀπόστολος ἐπὶ τὸν Πατέρα ἔρχεται, τί ἂν εἰποῖεν; Ἄλλ' οὐδὲν ἂν εἰποιμεν βλάσφημον. Οὐ γὰρ χρεὶ φιλοκεικυντίας ἐκείνος τῆς ἀληθείας ἐξίστασθαι, ἀλλὰ, κἀν μυριάκις μαίωνται, τὰ μέτρα τῆς εὐσεβείας ἡμᾶς διατηρεῖν ἀνεγκαίον. Ὡσπερ οὖν οὐκ ἂν εἰποιμεν ἡμεῖς μείζονα τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν, ἐπειδὴ τοῦ Χριστοῦ πρῶτον ἐμνημόνευσεν· ἐσχάτης γὰρ τοῦτο μανίας, καὶ ἀσεβείας ὑπερβολὴ πάσης· οὕτως οὐδὲ ἐκεῖ διὰ τὸ μετὰ τὸν Πατέρα κείσθαι τὸν Υἱόν, ἐλάττωτα χρεὶ νομίζειν ἡμᾶς εἶναι τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν. *Τοῦ ἐγεῖραντος αὐτὸν ἐκ νεκρῶν*. Τί ποιεῖς, ὦ Παῦλε; ἰουδαίζοντας ἀνθρώπους ἀνάγειν εἰς πίστιν θείων, οὐδὲν τῶν μεγάλων ἐκείνων καὶ λαμπρῶν ἄγεις εἰς μέσον, ὅλον δὲ πρὸς Φιλιππησίους ἔγραψες, λέγων, ὅτι *Ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀραγαμὸν ἠήρησατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ*· ὁ μετὰ ταῦτα ἐπιστέλλων Ἑβραίοις ἀνεβόησας, ὅτι *Ἀπαύρασμά ἐστι τῆς δόξης, καὶ χαρακτηρ τῆς ὑποστάσεως* [661] *αὐτοῦ*· ὁ ἐκ προομιῶν ὁ τῆς βροντῆς υἱὸς ἀνεφώνησεν, ὅτι *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος*· ὁ πρὸς Ἰουδαίους· πολλάκις αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς φεγγόμενος ἔλεγεν, ὅτι τὰ αὐτὰ δύναται τῷ Πατρὶ, καὶ τὴν αὐτὴν ἐξουσίαν ἔχει. Τοῦτον οὐδὲν λέγεις, ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἀφελὲς, τῆς κατὰ σάρκα οἰκονομίας μείνησαι, σταυρὸν εἰς μέσον φέρων καὶ νέκρωσιν; Ναί, φησίν. Εἰ μὲν γὰρ πρὸς ἀνθρώπους ὁ λόγος ἦν μὴδὲν μέγα περὶ τοῦ Χριστοῦ φανταζομένους, καλῶς εἶχεν ἐκεῖνα λέγειν· ἐπειδὴ δὲ ὡς μέλλοντες τιμωρεῖσθαι, εἰ ἀποσταλεῖν τοῦ νόμου, στασιάζουσι πρὸς ἡμᾶς, διὰ τοῦτο πράγματος μείνηται, δι' οὗ πᾶσαν ἐκβάλλει τοῦ νόμου τὴν χρεῖαν, λέγω δὴ τὴν ἐκ τοῦ σταυροῦ, καὶ τῆς ἀναστάσεως εὐεργεσίαν ἐγγινομένην ἅπασιν. Τὸ μὲν γὰρ εἰπεῖν, ὅτι *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὅτι ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπῆρχε, καὶ τὸ ἴσον ἑαυτὸν ποιεῖν τῷ Θεῷ, καὶ ὅσα τοιαῦτα, δεικνύντος μὲν ἦν τὴν τοῦ Λόγου θεότητα, οὐδὲν δὲ τοιοῦτον εἰς τὸ παρὸν συμβαλλομένου*· τὸ δὲ εἰπεῖν, *Τοῦ ἐγεῖραντος αὐτὸν ἐκ νεκρῶν*, ἀναμιμνήσκοντος ἦν τῆς ὑπὲρ ἡμῶν εὐεργεσίας τὸ κεφάλαιον, ὅπερ οὐ μικρὸν εἰς τὸ προκείμενον αὐτῷ συνετέλει. Καὶ γὰρ εἰώθασιν οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων οὐχ οὕτω τοῖς τὴν τοῦ Θεοῦ μεγαλωσύνην παριστώσι προσέχειν λόγοις, ὡς τοῖς τὴν εἰς ἀνθρώπους εὐεργεσίαν ἐνδεικνυμένοις. Διόπερ ἀφελὲς ἐκεῖνα εἰ-

πεῖν περὶ τῆς εἰς ἡμᾶς εὐεργεσίας γεγενημένης ποιεῖται τὸν λόγον.

Γ'. Ἄλλ' ἐπιτηδῶσιν οἱ αἰρετικοὶ λέγοντες, Ἰδοὺ ὁ Πατὴρ ἐγεῖρει τὸν Υἱόν. Ἐπειδὴ γὰρ ἅπαξ νενοστήκασι, πρὸς μὲν τὰ ὑψηλὰ τῶν δογμάτων ἐθελοκωφοῦσι, τὰ δὲ ταπεινά, καὶ ἡ τῆς σαρκὸς ἕνεκεν εἰρημόνως οὕτως, ἢ διὰ τὴν εἰς τὸν Πατέρα τιμὴν, ἢ δι' ἄλλην τινὰ οἰκονομίαν, ταῦτα ἐκλέγουσι, καὶ καθ' ἑαυτὰ ἐξετάζοντες, ἐπηρεάζουσιν ἑαυτοὺς (οὐ γὰρ ἂν εἰποιμι τῇ Γραφῇ)· οὐς ἡδέως ἂν ἐροίμην. Τίνος ἕνεκεν ταῦτα λέγουσιν; Ἐὰρ ἀσθενῆ τὸν Υἱόν ἐπιδείξαι βουλόμενοι, καὶ οὐκ ἰσχύοντα πρὸς ἐνὸς ἀνάστασιν σώματος; Καὶ μὴν ἢ εἰς αὐτὸν πίστις καὶ τὰς σκιᾶς τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων ἀνιστῆν ἐποίησε νεκρούς. Εἶτα οἱ μὲν εἰς αὐτὸν πιστευόντες ἀνθρωποὶ, θνητοὶ μὲν ὄντες, εἶτι ἀπὸ σκιᾶς μόνης τῶν πηλίνων σωμάτων. Ἰκεῖνων, καὶ ἱματίων τοῖς σώμασι τούτοις περικεκμημένοι, νεκροὺς ἤγειραν, αὐτὸς δὲ ἑαυτὸν ἀναστήσας οὐκ ἰσχυοῦς, ... πῶς οὐ φανερά αὐτῇ μανία, καὶ παρανοίας ἐπίτασις; Οὐκ ἤκουσας αὐτοῦ λέγοντος, ὅτι *Ἄψατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἔγερσθ' αὐτόν*; καὶ πάλιν, *Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν*; Τίνος οὖν ἕνεκεν ὁ Πατὴρ αὐτὸν ἐγχεγεῖναι λέγεται; Ὡσπερ καὶ τὰ ἄλλα ποιεῖν, ἅπερ αὐτὸς ποιεῖ. Καὶ γὰρ καὶ εἰς τὸν Πατέρα τιμῆς ἕνεκεν εἰρηται τοῦτο, καὶ τῆς τῶν ἀκραστῶν ἀσθενείας. *Καὶ οἱ σὺν ἐμοὶ πάντες ἀδελφοί*. Τί δήποτε οὐδαμοῦ τοῦτο προσέθηκεν ἐπιστέλλων; [662] Ἡ γὰρ τὸ αὐτοῦ ὄνομα τίθησι μόνον, ἢ δύο καὶ τριῶν ἐτέρων ὀνομασί· ἐνταῦθα δὲ πληθος ὀλόκληρον ἔθηκε· διόπερ οὐδὲ ὀνομασί τινος ἐμνημόνευσε. Τίνος οὖν ἕνεκεν τοῦτο ποιεῖ; Διέβαλλον αὐτὸν ὡς μόνον ταῦτα κηρύττοντα. καὶ καινοτομίαν τινὰ τοῖς δόγμασιν ἐπεισάγοντα. Θέλων οὖν ἀνελεῖν αὐτῶν τὴν ὑποψίαν, καὶ δείξαι ὅτι πολλοὺς ἔχει τῆς γνώμης κοινωνοῦς, συντάξας τοὺς ἀδελφούς, δηλῶν δὲ ἅπερ γράφεις, καὶ ἀπὸ τῆς ἐκείνων γράφει γνώμης. *Ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας*. Οὐ γὰρ μίαν πόλιν, οὐδὲ δύο καὶ τρεῖς, ἀλλ' ὀλόκληρον τῶν Γαλατῶν τὸ ἔθνος αὕτη τῆς πλάνης ἐπενέμετο ἢ πυρά. Θεὰ δὲ μοι καὶ ἐνταῦθα τὴν πολλὴν ἀγανάκτησιν. Οὐ γὰρ εἶπε, *Τοῖς ἀγαπητοῖς, οὐδὲ, Τοῖς ἡγιασμένοις, ἀλλὰ, Ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας*. Τοῦτο δὲ ἦν σφόδρα βαρυθυμούντος καὶ τὴν ὀδύνην ἐνδεικνυμένου, τὸ μὴδὲ ἀπὸ τῆς ἀγάπης, μὴδὲ ἀπὸ τῆς τιμῆς τῶν ὀνομάτων αὐτοῦς καλέσαι, ἀλλ' ἀπὸ τῆς συνόδου μόνης· καὶ μὴδὲ προσθεῖναι, *Ταῖς Ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἀπλῶς Ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας*. Ἄλλως δὲ καὶ συνάψαι ἐκ προομιῶν τὸ στασιάζον ἐπιέχεται· διὸ καὶ τὸ ὄνομα τῆς Ἐκκλησίας τέθεικεν, ἐντρέπων αὐτοὺς, καὶ συνάγων εἰς ἓν. Οἱ γὰρ εἰς πολλὰ διηρημένοι μέρη, οὐκ ἂν δύναντο ταύτην καλεῖσθαι τῇ προσηγορίᾳ· τὸ γὰρ τῆς Ἐκκλησίας ὄνομα, συμφωνίας ὄνομα καὶ ὁμονοίας ἐστὶ. *Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ*. Πανταχοῦ μὲν ἀναγκαίως τοῦτο τίθησι, μάλιστα δὲ Γαλάταις ἀποστέλλων νῦν. Ἐπειδὴ γὰρ τῆς χάριτος ἐκινδύ-

νεον εκπροσβῆναι, ἐπεύχεται αὐτοῖς ταύτην ἀνακτι-
σασθαι πάλιν. Ἐπειδὴ γὰρ πρὸς τὸν Θεὸν ἑαυτοῦς
ἐξεπολέμισαν, παρακαλεῖ τὸν Θεὸν πρὸς τὴν αὐτὴν
αὐτοῦς ἐπαναγαγεῖν εἰρήνην.

Θεοῦ Πατρός. Κάντευθεν πάλιν βραδίως ἀλλοκονταί
οἱ αἰρετικοί. Ἐπειδὴ γὰρ φασὶ τὸν Ἰωάννην ἐν προσι-
μίῳ τῶν Εὐαγγελίων λέγοντα, *Καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος*,
διὰ τοῦτο χωρὶς ἄρθρου τεθεικέναι τοῦτο, ὡς ἐλάττονα
εἰσάγοντα τὴν Θεότητα τοῦ Υἱοῦ, καὶ πάλιν τὸν Παῦ-
λον ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχειν τὸν Υἱὸν λέγοντα, οὐ
περὶ τοῦ Πατρὸς εἰρηκέναι, διὰ τὸ χωρὶς ἄρθρου καὶ
αὐτὸ κείσθαι· τί ἂν εἰποιεν ἐνταῦθα, τοῦ Παύλου λέ-
γοντος, οὐκ, Ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, Ἄλλ', Ἀπὸ Θεοῦ Πατρός;
Πατέρα δὲ ἐνταῦθα τὸν Θεὸν καλεῖ, οὐ κολακεύων
αὐτοῦς, ἀλλὰ καὶ σφόδρα καθαπτόμενος, καὶ ὑπομι-
μνήσκων τὴν αἰτίαν δι' ἧς ἐγένοντο υἱοί. Οὐ γὰρ
διὰ νόμου, ἀλλὰ διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας ταύτης
ἠξιώθησαν τῆς τιμῆς. Διὰ τοῦτο πανταχοῦ καὶ ἐν
προσμίῳ; κατασπεῖρει τὰ ἴγνη τῆς εὐεργεσίας τοῦ
Θεοῦ, μονονοχὶ λέγων· Οἱ δούλοι, καὶ οἱ ἐχθροί, καὶ
οἱ ἠλοστριωμένοι, πόθεν ἐξαίφνης Πατέρα καλεῖτε τὸν
Θεόν; μὴ ὁ νόμος; ὑμῖν ταύτην ἐχαρίσατο τὴν συγγέ-
νειαν; τί τοίνυν καταλιπόντες τὸν εἰς ταύτην ὑμᾶς
τὴν ἐγγύτητα ἀγαγόντα, προστρέχετε πάλιν τῷ παι-
δαγωγῷ; [663] Οὐκ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς δὲ μόνον, ἀλλὰ
καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ ἱκανὰ τὰ ὀνόματα, αὐτοῖς ταῦτα
τὴν εὐεργεσίαν ἐνδείξασθαι. Τὸ γὰρ Κυρίου Ἰησοῦ
Χριστοῦ ὄνομα μετὰ ἀκριθείας ἐξεταζόμενον τὴν
εὐεργεσίαν πᾶσαν ἐνδείκνυται. Καὶ γὰρ Ἰησοῦς διὰ
τοῦτο κληθήσεται, φησὶν, *Ὅτι αὐτὸς σώσει τὸν
λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν*· καὶ ἡ τοῦ
Χριστοῦ δὲ προσηγορία τῆς τοῦ Πνεύματος ἀνέμνησε
χρίσεως. *Τοῦ δόντος ἑαυτὸν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν
ἡμῶν.*

θ. Ὅραξ ὅτι οὐ δουλικὴν ὑπέμεινε διακονίαν οὐδὲ
ἠναγκασμένην, οὐδὲ ἐξεδόθη παρὰ τινος, ἀλλ' ἑαυτὸν
ἔδωκεν, ὥστε, ὅταν ἀκούσης Ἰωάννου λέγοντος, ὅτι
τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν ὑπὲρ ἡμῶν ὁ
Πατὴρ, μὴ ἐλαττώσης τὴν ἀξίαν τοῦ Μονογενοῦς διὰ
τοῦτο, μηδὲ ἀνθρώπινον τὴν ὑποπεύστης. Κἂν γὰρ ὁ
Πατὴρ λέγηται δεδοκέναι, οὐχ ἵνα δουλικὴν διακονίαν
ἐννοήσης, τοῦτο λέγεται, ἀλλ' ἵνα μάθης, ὅτι καὶ τῷ
Πατρὶ τοῦτο δοκοῦν ἦν, ὅπερ οὖν καὶ ἐνταῦθα ὁ Παῦ-
λος ἐδήλωσεν εἰπὼν· *Κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ
Πατρὸς ἡμῶν*· οὐ κατ' ἐπιταγὴν, ἀλλὰ *Κατὰ τὸ θέ-
λημα*. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν θέλημα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ἄπερ
ὁ Υἱὸς ἐβούλετο, ταῦτα καὶ ὁ Πατὴρ ἤθελεν. *Ἐπὲρ
τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν*. Μυρίους, φησὶν, ἑαυτοῦς
περιπειράμεν κακοῖς, καὶ τῆς ἐσχάτης ἡμεν ὑπεύ-
θυνοι κολάσεως. Καὶ ὁ μὲν νόμος οὐ μόνον οὐκ ἀπήλ-
λαξεν, ἀλλὰ καὶ κατεδίκασε, τὸ μὲν ἁμάρτημα φανε-
ρώτερον καθιστὰς, ἐλευθερώσαι δὲ οὐκ ἰσχύων, οὐδὲ
παῦσαι τοῦ Θεοῦ τὴν ὀργήν· ὁ δὲ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ
τὸ ἀδύνατον τοῦτο δυνατόν ἐποίησε, τὰς τε ἁμαρτίας
λύσας, καὶ τοὺς ἐχθροὺς ἐν τάξει φίλων καταστήσας,
καὶ μυρία ἕτερα χαρισάμενος ἀγαθὰ. Εἰτά φησὶν·
*Ὅπως ἐξέληται ἡμᾶς ἐκ τοῦ ἐνεστώτος αἰῶνος πο-
νηροῦ*. Πάλιν ἕτεροι ταύτης τῆς λέξεως ἐπιλαμβά-
νονται αἰρετικοί, τὸν παρόντα βίον διαβάλλοντες, καὶ

τὴν Παύλου μαρτυρίαν παράγοντες. Ἰδοὺ γὰρ, φασί,
τὸν ἐνεστώτα αἰῶνα πονηρὸν εἶρηκε. Καὶ τί ποτέ ἐστιν
αἰὼν, εἰπέ μοι; Χρόνος ἐν ἡμέραις καὶ ὥραις. Τί
οὖν; τὸ διάστημα τῶν ἡμερῶν πονηρὸν, καὶ ὁ τοῦ
ἡλίου δρόμος; Ἄλλ' οὐδεὶς ἂν εἰποι τοῦτό ποτε, κἂν
εἰς ἐσχάτην ἀλογίαν κατενεχθεῖη. Ἄλλ' οὐ τὸν χρό-
νον εἶπε, φησὶν, ἀλλὰ τὴν παρούσαν ζωὴν πονηρὰν
ἐκάλεσε. Καὶ μὴν τὰ ῥήματα οὐ τοῦτο φησὶν, ἀλλ'
οὐχ ἴσταται ἐπὶ τῶν ῥημάτων, ἀφ' ὧν τὴν κατηγορίαν
ἐπλεξας, ἀλλὰ σαυτῷ τέμνεις ἐρμηνείας ὁδόν. Οὐκοῦν
καὶ ἡμῖν συγχωρήσεις ἐρμηνεύσαι τὰ εἰρημένα, καὶ
τοσοῦτῳ μᾶλλον, ὅσω καὶ εὐσεβῆ τὰ ἡμέτερα, καὶ
λόγον ἔχοντα. Τί οὖν ἂν εἰπομεν; Ὅτι οὐδὲν τῶν
κακῶν γένοιτ' ἂν αἰτιόν ποτε τῶν καλῶν, τῶν δὲ μυ-
ρίων στεφάνων καὶ τοσοῦτων μισθῶν ὁ παρὼν βίος
αἰτίας ἐστιν. Αὐτὸς γοῦν οὗτος ὁ μακάριος Παῦλος
ἐπαίνει μεθ' ὑπερβολῆς αὐτὸν λέγων οὕτως· *Εἰ δὲ τὸ
ζῆν ἐν σαρκί, τοῦτό μοι καρπὸς ἔργου, καὶ τί αἰρή-
σομαι, οὐ γνωρίζω*. Καὶ αἴρσειν δὲ αὐτῷ προσθεῖς
[664] τοῦ ζῆν ἐνταῦθα, καὶ τοῦ ἀναλύσαι καὶ σὺν Χριστῷ
εἶναι, προτιμᾷ τὴν ἐνταῦθα διαγωγὴν. Εἰ δὲ πονηρὸς
ἦν, οὐτ' ἂν ἐκεῖνος ταῦτα περὶ ἑαυτοῦ εἶπεν, οὐτ' ἂν
ἄλλος τις εἰς ἀρετὴν αὐτῷ καταχρησασθαι ἠδυνήθη,
εἰ καὶ σφόδρα ἐσπούδαζε. Κακία γὰρ οὐκ ἂν ποτε εἰς
ἀγαθόν τις χρῆσαιτο, οὐ πορνεῖα εἰς σωφροσύνην, οὐ
φθόνος εἰς φιλοφροσύνην. Καὶ γὰρ ὅταν λέγῃ Παῦλος
περὶ τοῦ φρονήματος τῆς σαρκὸς, ὅτι τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ
οὐχ ὑποτάσσεται· οὐδὲ γὰρ δύναται· τοῦτο λέγει, ἵτι
ἡ κακία μένουσα κακία οὐ δύναται εἶναι ἀρετή. Ὅ-
τε ὅταν ἀκούσης πονηρὸν αἰῶνα, τὰς πράξεις νόει τὰς
πονηρὰς, τὴν προαίρεσιν τὴν διεσθαρμένην. Οὐδὲ γὰρ
ἵνα ἀποκτείνῃ ἡμᾶς, καὶ ἐξαγάγῃ τῆς παρουσίας ζωῆς,
ἦλθεν ὁ Χριστὸς, ἀλλ' ἵνα ἀφελῆς ἐν τῷ κόσμῳ, παρα-
σκευάσῃ τῆς ἐν τοῖς οὐρανοῖς διαγωγῆς γενέσθαι
ἀξίους. Διὰ τοῦτο καὶ τῷ Πατρὶ διαλεγόμενος εἶπε·
*Καὶ οὗτοι ἐν τῷ κόσμῳ εἰσι, καὶ ἐγὼ πρὸς σὲ ἔρχο-
μαι*. Καὶ πάλιν, *Οὐκ ἔρωτῶ, ἵνα ἄρῃς αὐτοὺς ἐκ τοῦ
κόσμου, ἀλλ' ἵνα τηρήσῃς αὐτοὺς ἐκ τοῦ πονηροῦ*,
τουτέστιν, ἀπὸ τῆς κακίας. Εἰ δὲ οὐκ ἀνέχῃ τούτων,
ἀλλ' ἔτι πονηρὰν τὴν παρούσαν ζωὴν εἶναι φησὶ, μὴ
ἐγκάλει τοῖς ἑαυτοῦς ἀναιροῦσιν. Ὅσπερ γὰρ ὁ τῆς
κακίας ἑαυτὸν ὑπεξάγων, οὐκ ἐγκλημάτων, ἀλλὰ καὶ
στεφάνων ἀξίος· οὕτω καὶ ὁ βίαιῳ θανάτῳ, καὶ δι'
ἀγχόνος ἢ δι' ἄλλων τινῶν καταλύων τὸ ζῆν, οὐκ ἂν
εἴη δίκαιος ἐγκαλεῖσθαι καθ' ὑμᾶς. Νῦν δὲ καὶ ὁ Θεὸς
τούς τοιοῦτους κολάζει τῶν ἀνδροφόνων μᾶλλον, καὶ
πάντες βδελυττόμεθα, καὶ εἰκότως. Εἰ γὰρ ἐτέρους
ἀνελεῖν οὐ καλόν, πολλῶ μᾶλλον ἑαυτὸν. Εἰ δὲ πονη-
ρὴ ἡ παρούσα ζωὴ, τοὺς ἀνδροφόνους στεφανοῦν ἔδει,
ὅτι τῆς πονηρίας ἡμᾶς ἀπαλλάττουσι. Χωρὶς δὲ τού-
των, καὶ ἐξ ὧν αὐτοὶ λέγουσιν, ἑαυτοῖς περιπίπτουσι.
Τὸν γὰρ ἦλιον Θεὸν εἶναι φάσκοντες, καὶ μετ' ἐκεῖνον
τὴν σελήνην, καὶ προσκυνοῦντες ὡς τῶν πολλῶν ἀγα-
θῶν αἰτίους, ἑαυτοῖς μαχόμενοι ἢ λέγουσιν. Ἡ γὰρ
τούτων χρεία καὶ τῶν λοιπῶν ἀστρῶν πρὸς ἕτερον

^a Ἐαυτῷ deest in Editis; sed in edit. Savil. notatur in
margine, et sic legit Interpres Latinus.

^b Unus cod. recte, μαχόμενα.

hujus instaurationem : et quoniam seipsos hostes reddiderant Deo, obsecrat Deum ut eos ad eandem pacem reducat. *Deo Patre.*

Aliud argumentum contra Anomæos. — Et hoc ex loco rursum facile capiuntur hæretici. Nam qui Joannem in initio sui Evangelii, cum ait, *Et Deus erat Verbum* (Joan. 1. 1), dicunt ideo Θεόν, id est Deum, absque articulo posuisse, ut Filii deitatem induceret paterna minorem (a); itemque Paulum, cum ait Filium in forma Θεού, id est Dei, fuisse, non de Patre fuisse loquutum, eo quod ibi quoque Dei nomen caeseat articulo : quid hic dicturi sunt, cum ipse Paulus sic loquatur, non ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, id est a Deo, præfixo articulo; sed ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς, id est a Deo Patre, sine articulo? Patrem vero hic Deum appellat, non quidem illis assentans ac blandiens, sed acriter arguens, causamque commemorans cur facti sint filii. Non enim per legem, sed per lavacrum regenerationis hoc honoris adepti sunt : ideoque passim in ipsis etiam exordiis spargit beneficentiæ divinæ vestigia, tantum non dicens : Cum servi sitis, cum sitis hostes et alienati, qua fronte vocatis Patrem Deum? num lex vobis largita est istam cognationem? cur igitur deserto eo, qui vos in hanc propinquitatem induxit, rursum transcurritis ad pædagogum? Neque vero Patris nomen tantum, verum Filii cognomina sufficiebant ad declarandam illis Dei erga ipsos munificentiam. Etenim Domini Jesu Christi nomen si diligenter expendatur, totam illius beneficentiam declarat. Jesus enim, inquit, ob hoc vocabitur, *Quoniam ipse salvum faciet populum suum a peccatis ipsorum* (Matth. 1. 21) : Christi vero cognomen Spiritus unctionem revocat in memoriam (b). 4. *Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris.*

4. Vides quod non servile sustinuerit ministerium, nec a quoquam sit traditus, sed ipse seipsum tradiderit. Itaque cum audis Joannem dicentem, quod Pater Filium suum unigenitum dedit pro nobis (Joan. 3. 16), ne ob id diminuas Unigeniti dignitatem, neve quid humanum de illo suspiceris. Quamquam enim Pater dicitur tradidisse, non hoc dicitur, ut imagine ris quod Filius Patri servili more inserviat, sed ut intelligas hoc Patri quoque fuisse placitum. Quod et hic Paulus declarat, dicens : *Juxta voluntatem Dei et Patris nostri.* Non dixit, secundum præceptum, sed, *Secundum voluntatem.* Etenim cum eadem sit voluntas Patris ac Filii, hæc voluit et Pater. *Pro peccatis nostris.* Innumeris, inquit, malis nosipsos involveramus, oramusque extremo supplicio obnoxii. Ac lex quidem adeo non liberabat, ut condemnari etiam,

sic prodito peccato et in apertum prolato, ut nec liberos reddere, nec iram Dei sedare valeret. sed Dei Filius et hoc quod erat impossibile, reddidit possibile, dum et peccata dissolvit, et inimicos constituit in amicorum ordinem, et alia innumera bona largitus est. Post hæc ait : *Ut eriperet nos ex præsentis sæculo malo.* Rursus hoc dictum alii arripiunt hæretici, damnantes hanc præsentem vitam, et in hoc Pauli testimonium allegantes. Ecce, inquit, præsens sæculum appellat malum. Sed age dic mihi, quid est sæculum? Tempus diebus et horis distinctum. Quid igitur? an spatium dierum malum est? an malus est solis cursus? At nemo istud umquam dicturus est, etiamsi ad extremam venerit amentiam. Verum, inquit, non tempus dixit malum, sed præsentem vitam appellavit malam. Atqui non istud sonant verba Pauli; verum non sistis in verbis, ex quibus nectis hujus vitæ accusationem, sed ipse tibi aperis interpretandi viam. Proinde nobis quoque concedas, ut quæ dicta sunt interpretemur, idque eo magis, quod quæ nos afferimus et pia sunt et rationi consentanea. Quid igitur dicturi sumus? Quod nullum malum esse queat umquam causa boni; hæc vero vita innumerabiles coronas tantaque præmia pariat. Unde et ipse Paulus supra modum laudat eam, loquens hunc in modum : *Quod si vivere in carne hic mihi fructus est operis, et quid eligam ignoro* (Philipp. 1. 22). Hic vero cum sibi proponat optionem, utrum hic mallet vivere, an dissolvi et esse cum Christo, potius ducit hic commorari. Quod si mala esset vita, nequaquam hoc ille de seipso dixisset, nec alius quisquam potuisset ea ad virtutem abuti, quantumvis adhibuisset studii. Nullus enim umquam malitia possit in bonum uti, non scortatione ad pudicitiam, non invidia ad benevolentiam. Nam cum Paulus de prudentia carnis loquens scribit, eam non esse subjectam legi Dei; neque enim posse (Rom. 8. 7); hoc sentit, malitiam donec manet malitia, non posse esse virtutem. Proinde cum audis malum sæculum, intellige pravas actiones, propositum animi corruptum. Neque enim ob id venit Christus, ut nos occideret exigeretque ex hac vita, sed ut nos in mundo relictos, dignos efficeret, qui in calis versemur. Ideoque Patri loquens, sic ait : *Et hi in mundo sunt, et ego ad te venio* (Joan. 17. 11); ac rursum, *Non rogo, ut tollas eos de mundo, sed ut serves eos a mala;* hoc est, a malitia. Quod si non pateris hanc interpretationem (a), sed adhuc prædicas hanc vitam esse malam, ne crimineres eos qui sibi ipsis consciscunt necem. Ut enim qui se subducit a malis, non criminationem meretur, sed coronam : ita qui violenta morte, seu laqueo seu aliis modis, vitam abruptit, hunc haudquaquam æquum fuerit in crimen vocari secundum vestram sententiam. Nunc vero et Deus illos acrius punit quam homicidas, et nos omnes eos detestamur; atque id jure merito. Nam si alios occidere fas non est, multo magis nefas est seipsum occide-

(a) Eusebius Cæsariensis, qui putabat Filium nec consubstantialem Patri, nec deitate ipsi parem, hoc etiam affert argumentum libro contra Marcellum, capite 16 et 17. Allato hoc Joannis Evangelistæ versiculo, ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος; arguit ille τὸν Θεόν, Deum Patrem cum articulo τόν, Filium vero sine articulo esse, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, quia nempe Filius alterius minorisque substantiæ esset, quam Pater. Hoc autem Arianorum Anomæorumque argumentum frequenter opponebatur, quod ex aliis Scripturæ locis confutat Chrysostomus.

(b) Χρηστὸς enim unctum, ἡριστός unctionem significat : res est trita.

(a) Manichæos notat.

re. Quod si hæc vita res esset mala, coronandi forent homicidæ, quinos a malitia liberarent. Ad hæc autem, qui hæc dicunt, securo ipsi pignant. Etenim cum solem prædicent esse Deum, post hunc et lunam deam, hosque adorent veluti multorum bonorum auctores, secum pugnantia loquuntur. Nam horum ut et reliquorum astrorum non alius est usus, nisi quod ad præsentem vitam nobis conferant; hanc, inquam, ut isti loquuntur, malam; dum et alunt corpora, et splendore prælucent, et terræ fructus alunt et augent. Qui sit igitur, ut ad hujus malæ vitæ constitutionem adeo subveniant isti vestro iudicio dii? Sed neque astra dii sunt, absit; sed opera sunt Dei, in nostram utilitatem condita; neque mundus malus est. Quod si mihi memores homicidas, adulteros et monumentorum suffosores; hæc nihil ad præsentem vitam attinent: neque enim hæc peccata sunt vitæ quam agimus in carne, sed corruptæ voluntatis. Etenim si ista sic essent vitæ præsentis, ut sorte quadam illi essent affixa; nullus ab his malis liber esset neque purus. Proinde considera neminem effugere posse quæ propria sunt hujus vitæ. Quæ porro sunt hæc? Edere, bibere, dormire, crescere, esurire, sitire, nasci, mori, cunctaque his similia. Hæc nullus umquam vicerit, non peccator, non justus, non rex, non plebæus, sed omnes subiacemus naturæ necessitati. Itidem et scelera perpetrare, si pertineret ad sortem conditionemque naturæ, nullus hæc effugere posset, quemadmodum nec illa. Nec enim mihi dixeris, raros esse qui recte vitam gerunt. Nullum omnino reperies qui naturalibus necessitatibus umquam fuerit superior. Itaque donec vel unus invenietur, qui virtutem præstiterit, constabit undique illa sa nostra ratio. Quid ais, miser et infelix? num hæc vita mala, in qua Deum agnovimus, in qua de futuris philosophamur, in qua ex hominibus facti sumus angeli, cunquæ cælestibus Virtutibus simul choros ducimus? Et quod tandem aliud queramus malæ perversæque vestræ mentis argumentum?

5. Cur igitur, inquis, Paulus sæculum præsens dixit malum? Nimirum communi hominum more sic loquutus est, quandoquidem et nos sic loqui solemus, Malum habui diem, non ipsum tempus, sed actionem et ærumnam incusantes. Eadem ratione Paulus damnans pravos hominum voluntates, hæc loquendi consuetudine est usus, ostendens quod Christus nos liberaverit a prioribus peccatis, et in posterum adversus hæc tutos redderit. Prius enim illud declaravit, cum ait, *Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris*; cum autem addit, *Ut eriperet nos ex præsentem sæculo malo*, tutamen et custodiam in posterum aperit. Nam lex quidem etiam ad unum horum erat infirma, gratia vero ad utrumque valuit. Ideo subjunxit: *Secundum voluntatem Dei et Patris nostri*. Cum enim illi putarent se Deo non obsequi, utpote qui legem servandam dederat, metuere ne perirent, si deserta veteri lege in novam progredierentur; et hanc illorum opinionem corrigit dicens, hæc Patri quoque placita esse. Nec simpliciter dixit, Patris,

sed, *Patris nostri*; idque frequenter repetit, pudorem illis incutens, cum ostendit, quod suam Patrem Christus nostrum Patrem effecerit. 5. *Cui gloria in sæcula. Amen*. Et hoc novum est et inusitatum. Nam hanc vocem, *Amen*, nusquam alibi reperimus in epistoliarum initio positam, sed multis præcedentibus solet addi. At hic ostendens ea, quæ dicta sunt, satius evidentem habere Galatarum accusationem, et sermonem esse perfectum et absolutum, hoc usus est exordio: quandoquidem manifesta crimina non egent multo probationis apparatu. Posteaquam enim illis in memoriam redegisset crucem et resurrectionem, redemptionem e peccatis, in posterum datam tutelam, paternam voluntatem, Filii consilium, gratiam, pacem, denique totum illius donum, glorificando Deum sermonem clausit. Verum non hac de causa solum hoc fecit, sed etiam quod supra modum doni magnitudinem admiraretur ac stupelet, gratiæque immensitatem, simulque secum reputaret, cum tales essemus, quales nos reddidisset Deus, idque subito in paucis momentoque temporis: tamquam qui hæc oratione consequi non posset, glorificatione finit sermonem, non eam quæ Deo digna sit, sed quam ipse poterat laudem pro toto terrarum orbe prædicens. Atque ideo deinceps concitatore usus est oratione, velut inflammatus vehementer ex consideratis Dei erga nos beneficiis. Cum enim dixisset, *Cui gloria in sæcula, amen*; ab acriori objurgatione orditur, dicens: 6. *Miror quod tam cito transferimini ab eo, qui vocavit vos in gratia Christi, in aliud evangelium*. Quoniam per legis observationem arbitrabantur se placere Patri, quemadmodum existimabant Judæi Christum persequentes; hoc primum demonstrat, illos dum hæc faciunt, non modo Christum, sed et Patrem offendere. Non enim, inquit, a Christo, sed etiam a Patre defecistis ista faciendo. Nam ut Vetus Testamentum non Patris tantum est, verum et Filii: ita gratia non Filii solum est, sed et Patris, et communia omnia: *Omnia*, inquit, *quæ Patris mei sunt, mea sunt* (Johan. 16. 15). Ergo cum dicit eos etiam a Patre descivisse, duplicem impingit culpam, quod defecerint, et quod celerrime defecerint. Atqui contrarium etiam erat reprehensione dignum, videlicet si post multum temporis descivissent; verum hic agitur de circumventionem. Est quidem et ille dignus reprehensione, qui post longum temporis spatium deficit: qui vero ad primam irruptionem et in ipso sagittarum e longinquo volantium jactu concidit, extremæ Imbecillitatis de se specimen præbuit. Hoc nomine et hos incusat, dicens: Quid hoc rei est, quod ii qui vos decipiunt, nec spatio temporis ad id opus habent, sed primus accessus sufficit eis ad subvertendum vos et capiendum? quam tandem impetrare possitis veniam? Etenim si hoc crimen in amicos commissum esset, ac si is, qui priores utiles ac necessarios amicos reliquisset, dignus esset condemnatione: qui Deo vocante resilit, cogita quanto supplicio sit obnoxius. Cæterum cum ait, *Miror*, non solum verecundiam illis ingerit hoc dicto, quod post tantam munificentiam, post tan-

μὲν οὐδὲν, εἰς δὲ τὴν παρούσαν ἡμῖν συντελεῖ ζωὴν, τὴν, ὡς αὐτοὶ φασί, πονηρὰν, σώματα τρέφουσά τε, καὶ καταυγάζουσα, καὶ καρποὺς εἰς ἀκμὴν ἀγούσα. Πῶς οὖν πρὸς τὴν σύστασιν τοῦ πονηροῦ βίου τοσαύτην εἰσάγουσι λειτουργίαν οὗτοι οἱ καθ' ὑμᾶς θεοί; Ἄλλ' οὐτε τὰ ἄστρα θεοὶ, μὴ γένοιτο, ἀλλ' ἔργα Θεοῦ πρὸς τὴν ἡμετέραν πεποικημένα χρεῖαν, ὅτε ὁ κόσμος πονηρός. Εἰ δὲ λέγοις μοι τοὺς ἀνδροφόνους καὶ τοὺς μοιχοὺς καὶ τοὺς τυμβωρούχους, οὐδὲν ταῦτα πρὸς τὸν παρόντα βίον· οὐδὲ γὰρ τῆς ἐν σαρκὶ ζωῆς ταῦτα ἁμαρτήματα, ἀλλὰ τῆς διεφθαρμένης προαιρέσεως. Εἰ γὰρ τῆς παρουσίας ζωῆς ἦν ταῦτα, ὡς πάντως αὐτῇ συγκεκληρωμένα, οὐδεὶς ἂν ἐλεύθερος ἦν οὐδὲ καθαρός. Ὅρα γοῦν τῆς ἐν σαρκὶ ζωῆς τὰ ἰδιώματα οὐδένα δυνάμενον διαφυγεῖν. Τίνα δὲ ταῦτά ἐστι; Τὸ ἐσθίειν, τὸ πίνειν, τὸ καθυθεῖν, τὸ αὔξεισθαι, τὸ πεινῆν, τὸ διψῆν, τὸ γεννάσθαι, τὸ τελευτᾶν, καὶ τὰ τοῦτοις εἰκότα ἅπαντα. Καὶ τοῦτων οὐδεὶς ἂν περιγένοιτο, οὐχ [665] ἁμαρτωλός, οὐ δίκαιος, οὐ βασιλεὺς, οὐκ ἰδιώτης, ἀλλὰ πάντες ὑποκείμεθα τῇ τῆς φύσεως ἀνάγκῃ. Οὕτω καὶ τὸ φαῦλα πράττειν, εἰ τῇ φύσει τῆς ζωῆς ἦν συγκεκληρωμένοι, οὐδεὶς ἂν αὐτὰ διέφυγεν, ὡσπερ οὐδὲ ἐκεῖνα. Μὴ γὰρ μοι τοῦτο εἴπῃς, ὅτι σπάνιοι οἱ κατορθοῦντες. Τῶν γὰρ φυσικῶν ἀναγκῶν οὐδένα εὐρήσεις περιγεγενημένον ποτέ. Ὅσπερ ἔως ἂν εὐρίσκηται καὶ εἰς κατωρθωτικῶς ἀρετὴν, οὐδὲν ὁ λόγος παραβλαβήσεται. Τί φῃς, ἀθλιε καὶ ταλαίπωρε; πονηρὰ ἡ παρούσα ζωὴ, ἐν ἣ τὸν Θεὸν ἐπέγνωμεν, ἐν ἣ περὶ τῶν μελλόντων φιλοσοφοῦμεν, ἐν ἣ γεγόναμεν ἐξ ἀνθρώπων ἄγγελοι, καὶ ταῖς ἄνω συγχορευόμεν δυνάμεις; Καὶ ποῖαν ἑτέραν ζητήσωμεν τῆς πονηρᾶς ὑμῶν γνώμης καὶ διεστραμμένης ἀπὸδειξις;

ε'. Τίνος οὖν ἕνεκεν ὁ Παῦλος εἶπε, φησὶν, αἰῶνα πονηρὸν τὸν ἐνεστώτα; Τῇ κοινῇ κερημένους συνηθείῃ. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς εἰώθαμεν λέγειν, Κακὴν ἔσχον ἡμέραν, οὐ τὸν καιρὸν, ἀλλὰ τὴν πράξιν, ἣ τὴν περίστασιν διαβάλλοντες. Οὕτω καὶ ὁ Παῦλος τὰς πονηρὰς διαβάλλων προαιρέσεις, τῇ συνηθείᾳ κέρηται· καὶ δεικνυσιν, ὅτι καὶ τῶν προτέρων ἡμᾶς ἀπέπληξεν ὁ Χριστὸς ἁμαρτημάτων, καὶ πρὸς τὸ μέλλον ἠσφαλίσατο. Τῷ μὲν γὰρ εἰπεῖν, *Τοῦ δόντος δαυτὸν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν*, ἐκεῖνο ἐδήλωσε· τῷ δὲ προσθεῖναι, *Ὅσως ἐξέλιπται ἡμᾶς ἐκ τοῦ ἐνεστώτος αἰῶνος πονηροῦ*, τὴν πρὸς τὸ μέλλον ἀσφάλειαν ἐνέφηνεν. Ὁ μὲν γὰρ νόμος καὶ πρὸς τὸ ἐν ἡσθένει, ἣ δὲ χάρις πρὸς ἀμφοτέρωθεν δυνατὴ γέγονε. *Κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἡμῶν*. Ἐπειδὴ γὰρ ἐνόμιζον ἐκεῖνοι τοῦ Θεοῦ παρακούειν, ὡς δεδωκότος τὸν νόμον, καὶ ἐδεδοίκεσαν, εἰ τὴν Παλαιὰν ἀφέντες προσέλθοιεν τῇ Καινῇ· καὶ ταύτην αὐτῶν διορθοῦται τὴν ὑπόνοιαν λέγων, ὅτι καὶ τῷ Πατρὶ ταῦτα δοκεῖ. Καὶ οὐχ ἀπλῶς εἶπε, Πατὴρ, ἀλλὰ, *Πατὴρ ἡμῶν*, καὶ συνεχῶς αὐτὸ τίθησιν, ἐντρέπων αὐτοὺς τῷ δεικνύναι, ὅτι Πατέρα ἡμῶν τὸν αὐτοῦ Πατέρα πεποίηκεν ὁ Χριστὸς. *Ἡ δὲ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας*. Ἀμήν. Καὶ τοῦτο καινὸν καὶ παρῆλ-

λαγμένον. Τὸ γὰρ, Ἀμήν, οὐδαμοῦ ἐν ἀρχῇ καὶ προοίμοις Ἐπιστολῆς εὐρίσκομεν κείμενον, ἀλλὰ μετὰ πολλά. Ἐνταῦθα δὲ δεικνύς, ὅτι καὶ τὰ εἰρημένα ἱκανὴν εἶχε κατηγορίαν Γαλατῶν, καὶ οἷοι ὁ λόγος ἀπρητισμένος ἐστὶ, τὸ προοίμιον τοῦτο τέθεικε. Τὰ γὰρ φανερά τῶν ἐγκλημάτων οὐ πολλῆς δεῖται κατασκευῆς. Ἀναμνήσας γὰρ τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς ἀναστάσεως, τῆς τῶν ἁμαρτημάτων λυτρώσεως, τῆς πρὸς τὸ μέλλον ἀσφαλείας, τῆς τοῦ Πατρὸς γνώμης, τῆς τοῦ Υἱοῦ βουλῆς, τῆς χάριτος, τῆς εἰρήνης, πάσης αὐτοῦ τῆς δωρεᾶς, εἰς δοξολογίαν τὸν λόγον κατέκλεισεν. Οὐ διὰ τοῦτο δὲ μόνον τοῦτο πεποίηκεν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ μεθ' ὑπερβολῆς ἐκπλήττεσθαι τῆς δωρεᾶς τὸ μέγεθος, τῆς χάριτος τὴν ὑπερβολὴν, καὶ ἔνοειν τίνας ὄντας εἰ εἰργάσατο ὁ Θεὸς ἀθρόον καὶ ἐν ἀκαριαῖα καιροῦ ῥοπή· ἅπερ τῷ λόγῳ [666] παραστήσαι μὴ δυνάμενος, εἰς δοξολογίαν κατέλυσε, οὐ τὴν ἀξίαν, ἀλλὰ τὴν αὐτῷ δυνατὴν εὐφημίαν ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης ἀναπέμψων ἀπάτης. Διὰ τοῦτο καὶ σφοδρότερον τῷ μετὰ ταῦτα κέρηται λόγῳ, καθάπερ πυρῶθεις σφοδρῶς ὑπὸ τῆς ἐνοίας τῶν εὐεργεσιῶν τοῦ Θεοῦ. Εἰπὼν γὰρ, *Ἡ δὲ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν*, ἀπὸ σφοδρότερας ἔρχεται ἐπιπλήξεως, οὕτω λέγων· *Θαυμάζω, ὅτι οὕτω ταχέως μετατίθεσθε ἀπὸ τοῦ καλέσαντος ὑμᾶς ἐν χάριτι Χριστοῦ, εἰς ἕτερον εὐαγγελίον*. Ἐπειδὴ γὰρ διὰ τῆς τοῦ νόμου φυλακῆς ὑπόπτειον ἀρέσκειν τῷ Πατρὶ, καθάπερ καὶ Ἰουδαίον τὸν Χριστὸν γνωσκόντες, τοῦτο πρῶτον ἐνδείκνυται, ὅτι οὐ τὸν Χριστὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν Πατέρα παροξύνουσι τοῦτο πράττοντες. Οὐ γὰρ ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, φησὶν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ Πατρὸς μεθίστασθε τοῦτο ποιοῦντες. Ὅσπερ γὰρ ἡ Παλαιὰ οὐ τοῦ Πατρὸς μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ Υἱοῦ, οὕτω καὶ ἡ χάρις οὐ τοῦ Υἱοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ πάντα κοινά· *Πάντα γὰρ τὰ τοῦ Πατρὸς μου, ἐμὰ ἐστίν*. Εἰπὼν τοίνυν, ὅτι καὶ τοῦ Πατρὸς ἀπίστανται, δύο ἐγκλήματα τίθησι, καὶ τὴν μετάθεσιν, καὶ τὴν ταχίστην μετάθεσιν. Καὶ μὴν τὸ ἐναντίον κατηγορίας ἄξιον, τὸ μετὰ πολλὴν ἀποστήναι χρόνον· ἀλλὰ ἐνταῦθα περὶ ἀπάτης ὁ λόγος. Ἄξιός μὲν γὰρ ἐγκλημάτων καὶ ὁ μετὰ πολλὴν χρόνον· ὁ δὲ ἐκ πρώτης προσβολῆς, καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς ἀπροβληματοῖς καταπεσῶν, ἐσχάτης ἀσθενείας ἐξηνεγκεν ὑπόδειγμα, ὃ καὶ τούτοις ἐγκαλεῖ, λέγων· *Τί τοῦτο, ὅτι οὐδὲ χρόνου δέονται οἱ ἀπατῶντες ὑμᾶς, ἀλλ' ἡ πρώτη προσαγωγὴ ἄρκει πάντας ὑμᾶς καταστρέψασθαι καὶ ἐλεῖν; καὶ ποῖαν ἂν σχοίητε συγγνώμην; Εἰ γὰρ ἐπὶ φίλων τοῦτο γινόμενον, ἐγκλημα, καὶ ὁ τοὺς προτέρους καὶ χρησίμους τῶν ἐπιτηδίων ἀφείλες καταγνώσεως ἄξιός, ὁ Θεοῦ καλοῦντος ἀποπηθῶν, ἐννόησον δὴς ἂν εἴη τιμωρίας ὑπεύθυνος*. Ὅταν δὲ εἴπῃ, *Θαυμάζω*, οὐ μόνον ἐντρέπων αὐτοὺς λέγει, ὅτι μετὰ τοσαύτην δωρεάν, μετὰ τοσαύτην ἁμαρτημάτων συγχώρησιν καὶ φιλανθρωπίας ὑπερβολὴν, εἰς ζυγὸν δουλείας ἠτόμωλῆσαν· ἰμοῦ δὲ καὶ δεικνύς, ὅταν

* Editi, ἀλλ' ἐκ πρώτης προσαγωγῆς. Sed Savil. in marg. ἡ πρώτη προσαγωγὴ, et sic legit Interpres Latinus, ut quia ita sensus postulare videtur.

ἔχει περὶ αὐτῶν ὑπόνοιαν, ὅτι μεγάλην τινὰ καὶ ἐσπουδασμένην. Οὐδὲ γὰρ ἂν, εἰ τῶν τυχόντων ἐνόμιζεν αὐτοὺς εἶναι καὶ εὐεξαπατήτων, ἐθαύμασεν ἂν ἐπὶ τῷ γενόμενῳ, ἀλλ' ἐπειδὴ τῶν γνησίων, φησί, καὶ πολλὰ πεπονθότων ὑμεῖς, διὰ τοῦτο θαυμάζω ὅπερ ἱκανὸν ἦν αὐτοὺς ἀνακτιθῆσθαι, καὶ πρὸς τὰ πρότερα ἐπαναγαγεῖν. Ὁ καὶ ἐν μέσῃ τῇ Ἐπιστολῇ δηλῶν ἔλεγε· *Τοσαῦτα ἐπάθετε εἰκῆ, εἰ γε καὶ εἰκῆ. Μετατίθεσθε.* Οὐκ εἶπε, μετέθεσθε, ἀλλὰ, *Μετατίθεσθε*, τουτέστιν, Οὐδέπω πιστεύω, οὐδὲ ἠγοῦμαι ἀπρητισμένην εἶναι τὴν ἀπάτην· ὃ καὶ αὐτὸ πάλιν ἐστὶν ἀνακτιωμένου. Τοῦτο οὖν σαφέστερον προσιπῶν, λέγει, *Ἐγὼ πέποιθα εἰς ὑμᾶς, ὅτι οὐδὲν ἄλλο φρονήσατε.* [667] Ἀπὸ τοῦ καλέσαντος ὑμᾶς ἐν χάριτι Χριστοῦ. Ἡ μὲν κλήσις ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, τῆς δὲ κλήσεως ἡ αἰτία, τοῦ Υἱοῦ· αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ καταλλάξας καὶ δωρεὰν δούς· οὐ γὰρ ἐξ ἔργων τῶν ἐν δικαιοσύνῃ ἐσώθημεν. Μᾶλλον δὲ καὶ ταῦτα ἐκείνου, καὶ ἐκεῖνα τούτου· *Τὰ γὰρ ἐμὰ σὰ, φησί, καὶ τὰ σὰ ἐμὰ.* Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἀπὸ τοῦ εὐαγγελίου μετατίθεσθε, ἀλλ', Ἀπὸ τοῦ καλέσαντος ὑμᾶς Θεοῦ. Ὁ γὰρ ἦν φρικωδέστερον, καὶ μᾶλλον ἱκανὸν αὐτοὺς καταπλήξαι, τοῦτο τέθεικεν. Οἱ γὰρ ἀπατῆν αὐτοὺς βουλόμενοι, οὐκ ἀθρόω; τοῦτο ἐποίουν, ἀλλ' ἵρεμα αὐτοὺς τῶν πραγμάτων μεθιστῶντες, τῶν ὀνομάτων οὐ μεθιστῶν. Τοιαύτη γὰρ ἡ τοῦ διαβόλου πλάνη, μὴ γυμνὰ προτιθέναι τὰ θήρατρα. Εἰ μὲν γὰρ εἶπον, Ἀπόστητε ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, ὡς πλάουσι ἂν καὶ λυμῶνας; ἐφυλάξαντο· νῦν δὲ ἀφέντες αὐτοὺς ἐν τῇ πίστει τέως, καὶ τῇ πλάνῃ εὐαγγελίου ἐπιτιθέντες ὄνομα, μετὰ πολλῆς τῆς ἀδείας διώρυτον τὴν οἰκοδομήν, τῶν εἰρημένων, καθάπερ τινῶν παραπετασμάτων, διὰ τῶν ὀνομάτων τούτων κρυπτόντων τοὺς τοιχωρῆχους.

Γ'. Ἐπεὶ οὖν εὐαγγέλιον ἐκάλουν τὴν ἑαυτῶν ἀπάτην, καλῶς αὐτὴ καὶ πρὸς τὸ ὄνομα μάχεται, καὶ παρρησιάζεται, λέγων· *Εἰς ἕτερον εὐαγγέλιον, ὃ οὐκ ἐστὶν ἄλλο.* Καλῶς· οὐ γὰρ ἐστὶν ἄλλο α. Ἀλλ' ὅμως ὅπερ πάσουςιν οἱ νοσοῦντες ἐκ τῶν ὑγιεινῶν βλαπτόμενοι αἰτίων, τοῦτο καὶ Μαρκίωνος ἐναυθῆ ἐπαθόν. Ἐπελάβετο γὰρ τῶν εἰρημένων εἰπὼν, ὅτι Ἰησοῦ καὶ Παύλος εἶπεν, Οὐκ ἐστὶν ἕτερον εὐαγγέλιον. Οὐδὲ γὰρ παραδέχονται τοὺς εὐαγγελιστὰς ἅπαντας, ἀλλ' ἓνα μόνον, καὶ αὐτὸν περικόψαντες καὶ συγχέαντες, ὡς ἐβούλοντο. Τί οὖν, ὅταν αὐτὸς λέγῃ, *Κατὰ τὸ Εὐαγγέλιόν μου καὶ τὸ κήρυγμα Ἰησοῦ Χριστοῦ;* Ἔστι μὲν οὖν πολλοῦ γέλωτος τὰ εἰρημένα παρ' αὐτῶν· πλὴν κἄν καταγέλαστα ἦ, ἀναγκαῖον διελέγχειν αὐτὰ διὰ τοὺς εὐκόλως ἀπατωμένους. Τί οὖν ἐρούμεν; Ὅτι κἄν μυριοὶ γράφωσιν Εὐαγγέλια, τὰ δὲ αὐτὰ γράφωσιν, ἐν ἐστὶ τὰ πολλὰ, καὶ οὐδὲν ἀπὸ τοῦ τῶν γραφόντων πλήθους εἰς τὸ ἐν εἶναι παραβλαθῆσεται· ὡς περὶ οὖν κἄν εἴς ἢ πάλιν ὁ γράφων, καὶ ἐναντία λέγῃ, οὐκ ἐστὶν ἐν τὰ γραφόμενα.

α Hæc, καλῶς... ἄλλο, quæ lecta fuerant ab Interprete Latino, in Editiis de' ὁμοιοτέλετον ommissa sunt. Mox Marcionis pro Marcionistis antehac apud Chrysostomum non memini me legere, licet non infrequens sit apud illum Marcionistarum mendacium.

Τὸ γὰρ ἐν καὶ οὐχ ἐν, οὐ τῷ τῶν γραφόντων ἀριθμῷ, ἀλλὰ τῇ ταυτότητι καὶ ἑτερότητι τῶν λεγομένων κρίνεται. Ὅθεν δῆλον, ὅτι καὶ τὰ τεσσαράων Εὐαγγέλια ἐν ἐστὶν Εὐαγγέλιον. Ὅταν γὰρ οἱ τέσσαρες τὰ αὐτὰ λέγωσιν, οὐκ ἐστὶν ἄλλο καὶ ἄλλο διὰ τὴν τῶν προσώπων διαφορὰν, ἀλλ' ἐν διὰ τὴν τῶν εἰρημένων συμφωνίαν. Οὐδὲ γὰρ ὁ Παῦλος περὶ ἀριθμοῦ λέγει νῦν, ἀλλὰ περὶ διαφωνίας τῶν εἰρημένων. Εἰ μὲν οὖν ἄλλο τὸ Ματθαίου, καὶ τὸ Λουκᾶ ἕτερον κατὰ τὴν δύναμιν τῶν ἐγγεγραμμένων [668] καὶ τὴν τῶν δογμάτων ἀκριβείαν, καλῶς ἐπιλαμβάνονται τοῦ λόγου· εἰ δὲ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ, παυσάσθωσαν ἀνοηταίνοντες, καὶ ταῦτα προσποιούμενοι ἀγνοεῖν, ἃ καὶ τοῖς ἄγαν παισίν ἐστὶ κατάδηλα. Εἰ μὴ τινὲς εἰσιν οἱ τωρόσσοιτες ὑμᾶς, καὶ θέλοντες ἀνατρέψαι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ. Τουτέστιν, Ἔως ἂν ὑγιαίνητε τὸν νοῦν, οὐκ ἐπιγνώσεσθε ἕτερον εὐαγγέλιον, ἕως ἂν ὀρθὰ βλέπητε, καὶ μὴ διεστραμμένα, τὰ μὴ ὄντα φανταζόμενοι. Ὅσπερ γὰρ ὁ ὀφθαλμὸς διαταραχθεὶς ἕτερα ἀνθ' ἑτέρων ὀρθῶ· οὕτω καὶ νοῦς τῇ τῶν πονηρῶν συγχύσει θολοῦμενος λογισμῶν τὸ αὐτὸ τοῦτο πάσχειν εἰσθε. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ οἱ μαινόμενοι ἕτερα ἀνθ' ἑτέρων φαντάζονται. Ἀλλ' αὕτη χαλεπωτέρα ἐκείνης ἡ μανία, οὐκ ἐν τοῖς αἰσθητοῖς, ἀλλ' ἐν τοῖς νοητοῖς τὴν βλάβην ἐργαζομένη, οὐκ ἐν τῇ κόρῃ τῶν τοῦ σώματος ὀμμάτων, ἀλλ' ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς τῆς διανοίας τὴν καταστροφὴν κατασκευάζουσα. Καὶ θέλοντες ἀνατρέψαι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ. Καὶ μὴ μίαν μόνην, ἢ δευτέραν ἐπεισήγον ἐντολὴν, τὴν τῆς περιτομῆς, καὶ τὴν τῶν ἡμερῶν μόνον καινοτομοῦντες· ἀλλὰ δεικνύς ὅτι μικρὸν παραποιηθὲν, τὸ ὅλον λυμαίνεται, εἶπε τὸ Εὐαγγέλιον ἀνατρέπεσθαι. Καθάπερ γὰρ ἐν τοῖς βασιλικαῖς νομίσμασιν ὁ μικρὸν τοῦ χαρακτῆρος περικόψας, ὅλον τὸ νόμισμα κιβδηλὸν εἰργάσατο· οὕτω καὶ ὁ τῆς ὑγιᾶς πίστεως καὶ τὸ βραχύτατον ἀνατρέψας, τῷ πανεὶ λυμαίνεται, ἐπὶ τὰ χεῖρονα προῖων ἀπὸ τῆς ἀρχῆς.

Ποῦ τοίνυν εἰσὶν οἱ φιλονεικίας ἡμᾶς κρίνοντες ἕνεκεν τῆς πρὸς τοὺς αἰρετικούς διαστάσεως; ποῦ νῦν εἰσὶν οἱ λέγοντες οὐδὲν μέσον εἶναι ἡμῶν κακίων, ἀλλ' ἀπὸ φιλαρχίας τὴν διαφορὰν γίνεσθαι; Ἀκουέτωσαν τί φησὶν ὁ Παῦλος, ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον ἀνέτρεψαν οἱ καὶ μικρὸν τι καινοτομοῦντες. Ὅτι οὐδὲ οὐ τι μικρὸν· πῶς γὰρ ^b, οἱ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ κτίσμα λέγοντες; Οὐκ ἤκουσας ὅτι καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ ἐν σαββάτῳ ξύλα τις συλλέξας, καὶ μίαν ἐντολὴν παραβάς, καὶ οὐδὲ ταύτην μεγίστην, ἐσχάτην δέδωκε δίκην; καὶ Ὅσα τὴν κιβωτὸν μέλλουσαν περιτρέπεσαι στηρίξας, παραχρῆμα ἀπέθανεν, ὅτι μὴ προσηκούσης αὐτῷ διακονίας; ἦφατο; Εἶτα σαββάτου μὲν ἢ παράβασις, καὶ τὸ τῆς κιβωτοῦ καταπιετοῦσης ἄψασθαι, εἰς τοσαύτην ἤγαγε τὸν Θεὸν ἀγανάκτησιν, ὥστε μὴδὲ βραχείας τυχεῖν συγγνώμης τοὺς ταῦτα τολμήσαντας ^δ δὲ δόγματα φρικτὰ καὶ ἀπόρρητα

^b Savil. in margine ei δὲ οὗτοι πῶς. Locum hunc pleniorē effert Interpret Latinus, nam post hæc verba, cum Filium Dei prædicant esse creaturam, adjecit, sed quod est omnium maximum immutant.

tam peccatorum condonationem, post immensam exhibitam humanitatem, ultro currant ad jugum servitutis: verum simul et illud ostendit qualem habeat de illis opinionem, nimirum ingentem quamdam et egregiam. Neque enim si judicasset eos de numero vulgarium esse, et eorum quibus facile imponitur, nequaquam admiraretur quod acciderat: verum, Quoniam vos, inquit, estis de numero sincerorum, et eorum qui multum laboris sustinuerunt, ideo miror. Id igitur satis erat ad eos restituendos et ad priora revocandos, quod ipsum in hujus epistolæ medio declarat, dicens: *Tam multa passi estis frustra, si tamen frustra. Transferimini.* Non dixit, Translati estis, sed, *Transferimini*, hoc est, Nondum credo, nondum arbitror perfectam circumventionem. Quod ipsum rursus est revocare studentis. Hoc igitur cum dixisset, addit: *Ego confido de vobis, quod nihil aliud sapietis (Gal. 5. 10). Ab eo qui vocavit vos in gratia Christi.* Ipsa quidem vocatio Patris est, vocationis autem causa Filii est: nam ipse est qui nos reconciliavit, qui donum dedit: neque enim ex operibus justitiæ salvi facti sumus. Quin potius et hæc illius sunt, et illa hujus: nam *Mea*, inquit, *tua sunt, et tua mea (Joan. 17. 10).* Nec dixit, Ab evangelio transferimini; sed, *A Deo, qui vos vocavit.* Quod erat dictu horribilius, et accommodatius ad terrorem illis incutiendum, id posuit. Siquidem qui studebant illos seducere, non id repente faciebant, sed paulatim eos ab ipsis rebus transferentes, a nominibus non transferebant. Nam hujusmodi diaboli fraus est, haudquaquam nudos proponere laqueos, quibus venatur homines. Etenim si dixissent, Desciscite a Christo, Galatæ vitassent eos velut impostores et corruptores: nunc vero sinentes eos adhuc in fide manere, et interim fraudi prætexentes evangelii nomen, facillime ædificium perfodiebant, videlicet iis quæ dixi, velut obtentis velamentis per hæc nomina celantibus parietum perfossores.

6. Quoniam igitur illi suam fraudem appellabant evangelium, ipse etiam adversus nomen repugnat, libereque agit, dicens: *In aliud evangelium, 7. quod non est aliud.* Pulchre: neque enim est aliud. Attamen quod accidit ægrotantibus, dum salubribus cibis offenduntur, hoc idem usu venit hic Marcionistis: arripuerant enim quæ dicta sunt hic, ac dicebant: Ecce Paulus etiam ipse dixit, non esse aliud evangelium. Neque enim hi recipiunt omnes evangelistas, sed unum dumtaxat: quem ipsum tamen suo arbitratu mutilarunt commiscueruntque. Quid igitur sibi vult cum ait, *Juxta evangelium meum et prædicationem Jesu Christi (Rom. 16. 25)?* Sunt quidem vehementer ridicula, quæ isti afferunt; verumtamen quamquam sunt deridenda, operæ pretium tamen est ea refellere propter eos qui facile decipiuntur. Quid igitur dicemus? Quod etiam si decies mille sint evangelistæ qui scribunt evangelia, modo scribant eadem, multa illa unicum esse evangelium, neque quidquam obstare scribentium multitudinem, quominus unum sit evangelium: quemadmodum ex adverso, si unus scribens contraria diceret, non essent

unum evangelium quæ scribuntur. Ut enim unum sit evangelium aut non unum, non æstimatur ex numero scribentium, sed hinc, eademne sint an diversa quæ scribuntur. Unde dilucidum est, quatuor Evangelia unum esse evangelium. Cum enim quatuor eadem loquantur, non est aliud atque aliud ob personarum differentiam, sed unum ob eorum qui loquuntur consonantiam. Neque enim Paulus nunc de numero loquitur, sed de dissonantia eorum quæ dicuntur. Proinde si secundum vim scriptorum et dogmatum accuratorem aliud est evangelium Matthæi, aliud Lucæ; recte Pauli sermonem hunc arripuit: sin unum et idem est, desinant ineptire, simulantes hæc ignorare se, quæ vel admodum pueris nota perpicuaque sunt. *Nisi quod quidam sunt, qui conturbant vos, et volunt subvertere evangelium Christi.* Hoc est, donec fueritis sanæ mentis, non agnosceatis aliud evangelium, donec recto nec distorto fueritis intuitu, ita ut imaginemini ea quæ non sunt. Quemadmodum enim oculus turbatus aliud pro alio cernit: ita mens pravæ cogitationum confusione perturbata, idem pati consuevit. Ideo enim qui laborant insaniam, alia pro aliis imaginantur. Verum hæc insaniam periculosior est quam illa, quæ noxam affert non in rebus sensilibus, sed in rebus intelligibilibus; non in pupilla corporalium oculorum, sed in oculis animi: subversionem gignens. *Et volunt subvertere evangelium Christi.* Atqui unum aut alterum dumtaxat præceptum induxerant, circumscriptionem et dierum observationem innovantes. verum ut ostenderet quod pusillum quiddam perperam admixtum, totum corrumpit, dixit subverti evangelium. Quemadmodum enim in moneta regia, qui paulum aliquid amputavit de impressa imagine, totum numisma reddidit adulterinum: ita quisquæ sanæ fidei vel minimam particulam subverterit, in totum corrumpitur, ab hoc initio semper ad deteriora procedens.

Contra Anomæos et Arianos. — Ubi sunt igitur qui nos ut contentiosos damnant, eo quod cum hæreticis habemus diasidium? ubi sunt qui dicunt nullum esse discrimen inter nos et illos, sed ex principatus ambitu proficisci discordiam? Audiant quid dicit Paulus, nimirum illos subvertisse evangelium, qui paululum quiddam rerum novarum invexerant. Isti vero non pusillum quiddam innovant; nam quomodo pusillum, cum Filium Dei prædicent esse creaturam? Annon audisti, quod is qui in Veteri quoque Testamento, sabbato ligna collegerat, unicum mandatum nec id maximum transgressus, extremo affectus sit supplicio? quodque Oza, quoniam arcam alioqui subvertendam fulsit, e vestigio mortuus est (2. Reg. 6. 7), eo quod ministerium ipsi non congruens usurparit? Ergone sabbatum violatum et solus arcæ ruiture contactus ad tantam indignationem Deum provocavit, ut qui hæc ausi fuerant, ne minimum quidem veniæ sint consequuti? Hic vero qui adoranda et ineffabilia dogmata corrumpit, excusationem habiturus est et veniam consequetur? Non potest hoc fieri, non potest, inquam. *Hoc ipsum igitur est omnium*

malorum causa, quod ob pusilla non indignemur. Ob id enim majora scelera subierunt, quod minoribus debita correctio non adhibeatur. Et quemadmodum in corporibus, qui vulnera neglexerunt, febres gignunt et putrefactiones ac mortem denique: itidem et in animis qui pusilla spernunt, majora inducunt. Ille, inquit, labitur in jejuniis, neque quidquam est magni: alter vero valet quidem recta fide, cæterum temporis gratia simulans, profitendi libertatem prodidit; neque id quidem est aliquid magni mali. Alius irritatus, minatus est se defecturum a recta fide; neque id supplicio dignum, inquit, eo quod ira animique commotione peccavit. Quin et innumera reperiet aliquis hujus generis quotidie peccata invehi in Ecclesiis. Hanc ob causam ridiculi facti sumus et Judæis et gentibus, dum Ecclesia in mille paries discinditur. Etenim si iis, qui a divinis præscriptis resiliere conabantur et paulum quiddam secus quam oporteret tentabant, mox ab initio fuisset adhibita conveniens increpatio: nequaquam nata fuisset hæc pestis, non tanta tempestas Ecclesias occupasset. Vide igitur quomodo Paulus circumcisionem appellat evangelii subversionem.

7. *Contra Christianos judaizantes et supersticiosos.* — Nunc autem multi sunt apud nos, qui eodem die jejunant quo Judæi, qui similiter observant sabbata; et generose ferimus, imo potius miserabiliter (a). Et quid loquor de rebus Judæorum? multa gentium more apud nostros aliquot servantur, sorilegia, auguria, omina, ac dierum observationes, supersticiosa super genesim cura, et omnis impietatis plenæ literæ, quas puerorum, protinus ut nati sunt, magno malo capitibus imponunt, ab ipso protinus exordio docentes illos virtutis adipiscendæ studium abjicere, et ad fallacem fati tyrannidem, quod quidem in ipsis est, illos adducentes. Quod si iis qui circumciduntur Christus nihil prodest, istis qui tanta invehiunt mala, cur adeo deinceps profutura est fides ad salutem? Quamquam a Deo erat data circumcisio; verum quoniam corruptelam inferebat evangelio, non suo tempore servata, nihil non fecit Paulus, ut eam amputaret. Et post hæc cum Paulus ad excludendas consuetudines Judaicas tantum adhibuerit studium, eo quod intempestive servarentur: nos ne paganam quidem consuetudinem amputabimus? et quam obsecro sumus habituri excusationem? Has ob causas in tumultu ac turbatione sunt res nostræ, et qui discipuli esse debuerant, multa repleti mentis elatione, subvertunt ordinem, et omnia sus deque versa sunt. Quod si quis illos vel leviter accuset, conspuunt in eos, quorum imperio subsunt, quia nempe nos eos perperam a puero instituimus. Atqui etiam si qui præsumunt, improbi essent innumerisque scaterent malis, ne sic quidem fas esset discipulo dictis non audien-

tem esse. Etenim si de Judæorum doctoribus dictum est, quoniam super cathedram Mosis sedebant (*Math. 23. 2*), eos a discipulis esse audiendos, quamquam operibus erant onusti tam malis, ut Dominus discipulis præceperit ne illa imitarentur: qua venia digni erunt, qui Ecclesiæ præsides per gratiam Dei modeste viventes, conspuunt et conculcant? Quod si nefas est ut alius alium judicet, quanto magis fas non est judicare doctores? 8. *Sed etiamsi ego aut angelus de cælo evangelizaverit vobis præter id quod accepistis, anathema sit.* Vide prudentiam apostolicam. Ne quis diceret, illum sua ipsius ostentare dogmata, etiam seipsum devovit. Cæterum quoniam ad auctoritatem confugebant, et ubique celebrabant Jacobum et Joannem, hac de causa et angelorum meminuit: Ne mihi, inquit, Jacobum narres et Joannem: etiamsi quis primorum angelorum e cælis descenderit, corruptuens evangelii prædicationem, anathema sit. Non temere dixit, De cælo; sed, quoniam sacerdotes quoque dicti sunt angeli (*Labiis enim sacerdotis custodiunt scientiam, et legem exquirent ex ore ejus, quoniam angelus Domini omnipotentis est (Malach. 2. 7)*): ne quis existimaret de his angelis nunc verba fieri, addita particula, *de cælo*, supernas Virtutes indicavit. Neque dixit, Si contraria annuntiaverint, aut totum evangelium subverterint; verum, Si vel paulum evangelizaverint præter evangelium quod accepistis, etiamsi quidvis labefactarint, anathema sint. 9. *Sicut ante dixi, et rursum nunc dico.* Ne putares ea verba ab ira profecta esse, aut per hyperbolen magnificentius quam pro re dicta, aut impetu cursuque sermonis raptim excidisse, repetit eadem. Etenim qui animi commotione occupatus dixit aliquid, hunc mox dicti pœnitere solet: qui autem denuo repetit eadem, declarat sese cum judicio loquutum, ac prius animi consilio fuisse decretum et comprobatum, atque ita demum voce proditum. Abraham igitur cum rogaretur, ut mitteret Lazarum, respondit, *Habent Moysen et prophetas: si illis non crederint, neque mortuos resuscitados audiri sunt (Luc. 16. 29. 31)*. Hæc autem Christus ipse inducit loquentem Abraham, declarans se velle plus fidei habendum esse Scripturis, quam si mortui reviviscant. Paulus vero (cum Paulum dico, rursum ipsum Christum dico; hic enim erat, qui mentem illius regebat) etiam angelis e cælo descendentibus præponit Scripturas; idemque valde congruenter. Nam angeli quamlibet magni, tamen servi sunt ac ministri; sed Scripturæ omnes non a servis, sed ab universorum Domino Deo scriptæ, ad nos missæ sunt. Hanc ob causam dicit: Si quis vobis evangelizaverit præter id quod evangelizavimus vobis. Non dixit, Si ille aut ille, idque prudenter admodum citra odium et invidiam. Quorsum enim opus erat jam edere nomina, posteaquam tam sublimi fuerat usus sermone, ut universos, et qui in cælis sunt et qui in terris, complecteretur? Per hoc enim quod in evangelistas et angelos pronuntiat anathema, omnem dignitatem comprehendit; per hoc vero quod seipsum quoque pronuntiat anathema, omnem familiaritatem

(a) Antiochenorum quosdam objugat Chrysostomus, quod Judaismi morbo laborent, quodque Judaica observent, in Oratouibus contra Judæos, Tom. 1, col. 814, et 819. Quodque etiam Christiani quidam gentilium superstitiones multas observarent, passim apud Chrysostomum reperies.

λυμηνάμενος, οὗτος ἀπολογίας τεύξεται καὶ συγγνώμης; Οὐκ ἔστι ταῦτα, οὐκ ἔστιν. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ μὲν οὐν τοῦτο ἔστι τὸ πάντων ἀλτίον τῶν κακῶν, τὸ μὴ καὶ ὑπὲρ τῶν μικρῶν τούτων ἀνακατεῖν. Διὰ τοῦτο τὰ μείζονα τῶν ἀμαρτημάτων ἐπεισῆλθεν, ὅτι τὰ ἐλάττωνα τῆς προσηκούσης οὐ τυγχάνει διορθώσεως. Καὶ καθάπερ ἐν τοῖς σώμασιν οἱ τῶν τραυμάτων καταφρονήσαντες, πυρετοῦς ἔτεκον καὶ σηπεδῶνας καὶ θάνατον· [669] οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ψυχῶν οἱ τῶν μικρῶν ὑπερορῶντες, τὰ μείζονα ἐπεισάγουσιν. Ὁ δεῖνα, φησί, περὶ τὴν νηστείαν σφάλλεται, καὶ οὐδὲν μέγα ἔστιν· ἕτερος τῆ πίστει μὲν ἔρρωται τῆ ὀρθῆ, ὑποκρινόμενος δὲ διὰ τὸν καιρὸν, τὴν παρρησίαν προέδωκεν· οὐδὲ τοῦτο τι μέγα δεινόν. Ἄλλος παροξυνθεὶς, ἠπελισησεν ἀποστήσεσθαι τῆς ὀρθῆς πίστεως· ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο ἄξιον τιμωρίας· ὀργῆ γὰρ ἤμαρτε, φησί, καὶ θυμῷ. Καὶ μυρία τις ἂν εὔροι τοιαῦτα καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀμαρτήματα ἐπισαγόμενα ταῖς Ἐκκλησίαις. Διὰ τοῦτο καὶ καταγέλαστοι γαγόναμεν καὶ Ἰουδαίους καὶ Ἕλλησιν, εἰς μυρία τῆς Ἐκκλησίας σχιζομένης. Εἰ γὰρ οἱ παρὰ τὴν ἀρχὴν ἀποπηδῶν τῶν θείων θεσμῶν ἐπιχειροῦντες καὶ μικρὸν τι παρακινεῖν, τῆς προσηκούσης ἐτύχχανον ἐπιτιμήσεως, οὐκ ἂν ὁ παρὼν ἐτέχθη λοιμὸς, καὶ τοσοῦτος χειμὼν τῶς Ἐκκλησίας κατέλαθεν. Ὅρα γοῦν ὁ Παῦλος πῶς τὴν περιτομὴν ἀνατροπὴν τοῦ Εὐαγγελίου καλεῖ.

ζ· Νῦν δὲ εἰσι πολλοὶ παρ' ἡμῖν καὶ τὴν αὐτὴν Ἰουδαίους νηστεύοντες ἡμέραν, καὶ σάββατα τηροῦντες ὁμοίως· καὶ φέρομεν γενναίως, μᾶλλον δὲ ταλαιπώρωι. Καὶ τί λέγω τὰ Ἰουδαίωι; καὶ γὰρ Ἕλλησιν ἔθη πολλά παρὰ τισι τῶν ἡμετέρων φυλάττεται, κληθονισμοὶ καὶ ὀκνισμοὶ καὶ σύμβολα καὶ ἡμερῶν παρατηρήσεις, καὶ ἡ περὶ τὴν γένεσιν σπουδὴ, καὶ τὰ πάσης ἀσθεΐας γέμοντα γραμματεῖα, ἃ τικτομένων τῶν παιδῶν εὐθέως ἐπὶ κακῷ τῆς ἐαυτῶν συνιθέασι κεφαλῆς, ἐκ προοιμίωι παιδεύοντες καταλύειν τοὺς ὑπὲρ ἀρετῆς πόνους, καὶ ὑπὸ τὴν πεπλανημένην τυραννίδα τῆς εἰμαρμένης τὸ γε αὐτῶν ἄγοντες μέρος. Εἰ δὲ τοὺς περιτεμνομένους οὐδὲν ὁ Χριστὸς ὠφελεῖ, τοὺς τοσαῦτα ἐπισυρομένους κακὰ, τί τοσοῦτον ἡ πίστις εἰς σωτηρίαν ὠφελήσει λοιπόν; Καίτοι ἡ περιτομὴ παρὰ Θεοῦ δεδομένη ἦν, ἀλλ' ὁμως ἐπειδὴ ἐλυμαίνετο τῷ Εὐαγγελίῳ οὐκ ἐν καιρῷ τελομένη, πάντα ἔπραττεν ὁ Παῦλος, ὥστε αὐτὴν περικόψαι. Εἶτα ὁ μὲν Παῦλος, ὑπὲρ ἐθῶν Ἰουδαϊκῶν τοσαύτην ἐποιεῖτο σπουδὴν, ἐπειδὴ ἁκαίρως ἐφυλάττετο, ἡμεῖς δὲ οὐδὲ τὴν Ἑλληνικὴν περικόφομεν συνήθειαν; καὶ ποίαν σχοίημεν ἀπολογίαν; Διὰ ταῦτα ἐν ταραχαῖς καὶ θορύβοις νῦν τὰ ἡμέτερα, καὶ οἱ μαθητεύμενοι φρονήματος ἐμπλησθέντες πολλοὺ τὴν τάξιν ἀνέτρεψαν, καὶ τὰ ἄνω κάτω γεγένηται. Κἂν μικρὸν τις ἐγκαλίση, διαπτύουσι τοὺς ἄρχοντας, ἐπειδὴ κακῶς ἡμεῖς αὐτοὺς ἐπαιδοτριβήσαμεν. Καίτοι γε εἰ καὶ μοθηρότεροι, καὶ μυρίων ἦσαν κακῶν γέμοντες οἱ προστώτες, οὐδὲ οὕτω τῷ μαθητῆ θέμις ἦν παρακώειν. Εἰ γὰρ περὶ τῶν Ἰουδαίων διδασκάλων φησὶν, ὅτι ἐπειδὴ ἐπὶ τῆς Μωϋσέως καθέδρας ἐκάθισαν, ἀκούεσθαι δίκαιοι παρὰ τῶν μαθητευομέ-

ων ἂν εἴεν, καίτοι γε ἔργα εἶχον οὕτω πονηρά, ὡς τοὺς μαθητὰς [670] κελεύσαι μὴ ζηλοῦν, μηδὲ μιμεῖσθαι ἐκεῖνα, τίνος ἂν εἴεν τυγχύμενης ἄξιοι οἱ τοὺς τῆς Ἐκκλησίας προέδρους τοῦς τῆ χάριτι τοῦ Θεοῦ μετ' ἐπισκεΐας ζῶντας διαπτύοντες καὶ καταπατοῦντες; Εἰ γὰρ ἀλλήλους κρίνειν οὐ θέμις, πολλῷ μᾶλλον τοὺς διδασκάλους. Ἀλλὰ κἂν ἐγώ, ἡ ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐαγγελίζηται ὑμῖν παρ' ὃ παρελάθετε, ἀνάθεμα ἔστω. Ὅρα σύνεσιν ἀποστολικήν. Ἴνα γὰρ μὴ τις λέγη, ὅτι κενοδοξίας ἔνεκεν τὰ ἴδια συγκροτεῖ δόγματα, καὶ ἑαυτὸν ἀνεθεμάτισεν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ εἰς ἀξιώματα κατέφευγον, Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην, διὰ τοῦτο καὶ ἀγγέλων ἐμνήσθη. Μὴ γὰρ μοι Ἰάκωβον εἴπης, φησί, καὶ Ἰωάννην· κἂν γὰρ τῶν πρώτων ἀγγέλων ἦ τις τῶν ἐξ οὐρανοῦ διαφθειρῶν τὸ κήρυγμα, ἀνάθεμα ἔστω. Καὶ οὐκ ἄπλω εἶπεν, Ἐξ οὐρανοῦ, ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ οἱ ἱερεῖς ἄγγελοι ἐκαλοῦντο· *Κελλὴ γὰρ ἱερέως φυλάζεται γνώσιν, καὶ νόμον ἐκζητήσουσιν ἐκ στόματος αὐτοῦ, ὅτι ἄγγελος Κυρίου παντοκράτορς ἔστιν*· Ἴνα μὴ τοὺς νομίσης ἀγγέλους λέγεσθαι νῦν, τῆ τοῦ οὐρανοῦ προσθήκῃ τὰς ἄνω δυνάμεις ἠνίξατο. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐάν ἐναντία καταγγέλλωσιν, ἢ ἀνατρέπωσι τὸ πᾶν, ἀλλὰ, Κἂν μικρὸν τι εὐαγγελίζωνται παρ' ὃ ἐγγηγλισάμεθα, κἂν τὸ τυχὸν παρακινήσωσιν, ἀνάθεμα ἔστωσαν. Ἵως προσηρῆσα, καὶ ἄρτι πάλιν λέγω. Ἴνα γὰρ μὴ νομίσης θυμοῦ τὰ ῥήματα εἶναι, ἢ ὑπερβολικῶς εἰρησθαι, ἢ κατὰ συναρπαγὴν τινα, δευτέρον τὰ αὐτὰ πάλιν τίθησιν. Ὁ μὲν γὰρ θυμῷ τι προσχθεὶς εἶπεν, κἂν μεταγνοῆ ταχέως· ὁ δὲ δευτέρον τὰ αὐτὰ λέγων, δείκνυσιν ὅτι κρίνας οὕτως εἶπε, καὶ πρότερον ἐν τῇ γνώμῃ κυρώσας, οὕτως ἐξήνεγκε τὸ λεχθέν. Ὁ μὲν οὖν Ἀβραάμ ἄξιούμενος πέμψαι τὸν Ἀάζαρον ἔλεγεν, Ἐχουσι Μωϋσέα καὶ τοὺς προφήτας· ἐάν μὴ ἐκείνων ἀκούσωσιν, οὐδὲ νεκρῶν ἀνισταμένων ἀκούσονται. Ταῦτα δὲ αὐτὸν εἰσάγει λέγοντα ὁ Χριστὸς, δεικνύς ὅτι καὶ νεκρῶν ἐγειρομένων ἀξιοπιστοτέρας εἶναι βούλεται τὰς Γραφάς. Ὁ δὲ Παῦλος (ὅταν δὲ Παῦλον εἶπω, τὸν Χριστὸν πάλιν λέγω· αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ κινῶν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν) καὶ ἀγγέλων ἐξ οὐρανοῦ καταβαινόντων αὐτὰς προτίθησι· καὶ μάλα εἰκότως. Οἱ γὰρ ἄγγελοι, κἂν μεγάλοι, ἀλλὰ δούλοι καὶ ὑπουργοὶ ἃ τυγχάνουσιν ὄντες· αἱ δὲ Γραφαὶ πᾶσαι οὐ παρὰ δούλων, ἀλλὰ παρὰ τοῦ ὧν ὄλων Θεοῦ Δεσπότητος γραφεῖσαι ἐπέμφθησαν. Διὰ τοῦτο φησὶν· Ἐάν τις ὑμᾶς εὐαγγελίσηται παρ' ὃ εὐγγηγλισάμεθα ὑμῖν. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ὁ δεῖνα καὶ ὁ δεῖνα, συνετῶς σφόδρα καὶ ἀνεπαχθῶς. Τί γὰρ ἔδει λοιπόν ὀνομάτων μνησθῆναι τὸν τοσαύτην χρυσάμενον ὑπερβολῆ, ὡς καὶ ἅπαντας, καὶ τοὺς ἄνω καὶ τοὺς κάτω, περιλαβεῖν; Διὰ μὲν γὰρ τοῦ τοὺς εὐαγγελιστὰς καὶ ἀγγέλους ἀναθεματίσαι, πᾶν ἀξίωμα περιέγραψε· διὰ δὲ τοῦ ἑαυτὸν, πᾶσαν οικειότητα καὶ [671] γνησιότητα. Μὴ γὰρ μοι εἴπης, ὅτι Οἱ συναπόστολοι σου καὶ ἐταῖροι ταῦτα λέγουσιν· οὐδὲ γὰρ ἑμαυτοῦ φεῖδομαι τοιαῦτα κηρύττοντος. Ταῦτα δὲ

^a Sic Savil. in margine, et ita legisse videtur Interpres Latinus. Editi λειτουργοῖ.

οὐχ ὡς καταγινώσκων τῶν ἀποστόλων φησίν, οὐδὲ ὡς παραβαινόντων τὸ κήρυγμα, ἄπαγε· εἴτε γὰρ ἡμεῖς, εἴτε ἐκεῖνοι, φησίν, οὕτω κηρύσσομεν· ἀλλὰ δεῖξαι βουλόμενος, ὅτι ἀξίωμα προσώπων οὐ προσεῖται, ὅταν περὶ ἀληθείας ὁ λόγος ᾖ. Ἄρτι γὰρ ἀνθρώπους πείθω, ἢ τὸν Θεόν; ἢ ζητῶ ἀνθρώποις ἀρέσκειν; Ἐἰ γὰρ ἐστὶ ἀνθρώποις ἡρεσκοῦν, Χριστοῦ δοῦλος οὐκ ἂν ἦμην. Εἰ γὰρ καὶ ὑμᾶς ἠπάτων, φησὶ. ταῦτα λέγων, μὴ τὸν Θεὸν δύναμαι παραλογίσασθαι τὸν τὰ ἀπόρρητα τῆς διανοίας εἰδῶτα, καὶ ᾧ πᾶσά μοι σπουδὴ διαπαντὸς ἀρέσκειν; Εἶδες φρόνημα ἀποστολικόν; εἶδες ὕψος εὐαγγελικόν; Τὰ αὐτὰ δὲ ταῦτα καὶ Κορινθίοις ἐπιστέλλων ἔλεγεν, Οὐχ ὑμῖν ἀπολογούμεθα, ἀλλ' ἀφορμὴν διδόντες ὑμῖν καυχήματος· καὶ πάλιν, Ἐμοὶ δὲ εἰς ἐλάχιστόν ἐστιν, ἵνα ὦ^α ὑμῶν ἀνακριθῶ, ἢ ὑπὸ ἀνθρωπίνης ἡμέρας. Ἐπειδὴ γὰρ μαθηταῖς διδάσκαλος ὢν ἀναγκάζεται ἀπολογεῖσθαι, ὑπομένει μὲν αὐτὸ, δυσανασχετεῖ δὲ, οὐ δι' ἀπίνοιαν, μὴ γένοιτο, ἀλλὰ διὰ τὴν εὐκολίαν τῆς τῶν ἀπατωμένων γνώμης, καὶ τὸ μὴ σφόδρα παρ' αὐτοῖς πιστεύεσθαι. Διὸ καὶ ταῦτα ἐφρηκε, μονονουχὶ λέγων· Μὴ γὰρ πρὸς ὑμᾶς μοι ὁ λόγος ἐστὶ; μὴ γὰρ ἀνθρωποὶ μοι δικάζειν μέλλουσι; πρὸς τὸν Θεὸν ἡμῖν ὁ λόγος ἐστὶ, καὶ ὑπὲρ τῶν εὐθυνῶν τῶν ἐκεῖ ἅπαντα πράττομεν, καὶ οὐκ ἂν εἰς τοσοῦτον ἠλθόμεν ἀθλιότητος, ὡς μέλλοντες ἀπολογεῖσθαι τῷ πάντων Δεσπότῃ ὑπὲρ ὧν κηρύττομεν, διαφθερεῖν τὰ δόγματα.

η'. Ὡστε ὁμοῦ μὲν ἀπολογούμενος, ὁμοῦ δὲ αὐτῶν κατεξανιστάμενος, ταῦτα τέθεικε. Τοὺς γὰρ μαθητευομένους οὐ δικάζειν τοὺς διδασκάλους^α, ἀλλὰ πιστεύειν προσήκεν· ἐπειδὴ δὲ ἀντεστράφη ἡ τάξις, καὶ κριταὶ καθέζεσθε, φησὶ, μάθετε ὅτι τῆς μὲν πρὸς ὑμᾶς ἀπολογίας οὐ πολὺς μοι λόγος, τὸ δὲ πᾶν διὰ τὸν Θεὸν πράττομεν, καὶ ὥστε ἐκεῖνον^β περὶ δογμάτων ἀπολογησασθαι τούτων. Ὁ μὲν γὰρ ἀνθρώπους θέλων πείσαι, πολλὰ ὑπουλα ποιεῖ καὶ διεστραμμένα, καὶ ἀπάτη κέχρηται καὶ ψεῦδει, ὥστε πείσαι καὶ ἐλεῖν τὴν τῶν ἀκουσόντων γνώμην· ὁ δὲ Θεὸν πείθων, καὶ ἀρέσκειν ἐκεῖνος σπουδάζειν, ἀπλῆς δεῖται διανοίας καὶ καθαρᾶς· ἀνεξαρτήτων γὰρ τὸ Θεῖον. Ὅθεν εἶπεν, ὅτι καὶ ἡμεῖς, φησίν, οὐ φιλαρχίας ἐνεκεν, οὐδὲ ὥστε μαθητὰς ἔχειν, οὐδὲ τῆς παρ' ὑμῶν ἐπιέμενοι δόξης ταῦτα γράφομεν· οὐ γὰρ ἀνθρώποις ὀρέσκει ἐσπουδάκαμεν, ἀλλὰ Θεῷ. Εἰ γὰρ ἤθελον ἀνθρώποις ἀρέσκειν, ἐτι μετὰ Ἰουδαίων ἦμην, ἐτι τὴν Ἐκκλησίαν ἐδίωκον. Ὁ δὲ ἔθνους ὀλοκλήρου καὶ οἰκείων καὶ φίλων καὶ συγγενῶν καὶ δόξης τοσαύτης καταφρονήσας, καὶ ἀνταλλαξάμενος τούτων διωγμοὺς καὶ ἔχθρας καὶ πολέμους καὶ θανάτους καθημερινούς, εὐδηλον ὅτι καὶ ταῦτα, ἃ λέγω νῦν, οὐ τῆς τῶν ἀνθρώπων δόξης ἐπιέμενο, λέγω. Τοῦτο δὲ εἶρηκεν, ἐπειδὴ μέλλει καὶ τὸν πρότερον αὐτοῦ διηγέσθαι [672] βίον, καὶ τὴν ἀθρόαν μεταβολὴν, καὶ δεικνύει δι' ἐναργῶν ἀποδείξεων, ὅτι μετ' ἀληθείας

μετέστη, ἵνα μὴ νομίσωσιν, ὅτι αὐτοὺς ἀπολογούμενος ταῦτα ποιεῖ, καὶ ἐπαρθῶσι. Διὰ τοῦτο προεῖπεν· Ἄρτι γὰρ ἀνθρώπους πείθω; Οἶδε γὰρ εἰς καιρὸν τὸν προσήκοντα πρὸς τὴν τῶν μαθητευομένων διάρθρωσιν καὶ ὑψηλὸν καὶ μέγα τι φθάγγεσθαι. Καίτοι γε ἦν ἐτέρωθεν τὰς ἀποδείξεις ποιήσασθαι τοῦ μετὰ ἀληθείας κηρύττειν, ἀπὸ τῶν σημείων, ἀπὸ τῶν θαυμάτων, ἀπὸ τῶν κινδύνων, ἀπὸ τῶν δεσμοτηρίων, ἀπὸ τῶν καθημερινῶν θανάτων, ἀπὸ τοῦ λιμοῦ καὶ τοῦ δίψου, καὶ τῆς γυμνότητος, ἀπὸ τῶν ἄλλων τῶν τοιοῦτων· ἀλλ' ἐπειδὴ οὐ πρὸς τοὺς ψευδαποστόλους, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἀποστόλους ὁ λόγος ἦν αὐτῷ νῦν, ἐκεῖνοι δὲ καὶ τούτων ἦσαν κεκοινωνηκότες, τῶν κινδύνων λέγω, ἐτέρωθεν μεθοδεύει τὸν λόγον· ἐπεὶ, ὅτε πρὸς τοὺς ψευδαποστόλους ἀπετεινάτο, οὕτω προσάγει τὴν σύγκρισιν, τὴν ἐν τοῖς κινδύνους ὑπομονὴν εἰς μέσον φέρων καὶ λέγων· Διάκονοι Χριστοῦ εἰσι; (παρροφῶν λαλῶ) ὑπὲρ ἐγῶ· ἐν κόποις περισσοτέρως, ἐν πηληγῆς ὑπερβαλλόντως, ἐν φυλακαῖς περισσοτέρως, ἐν θανάτοις πολλὰκις· νῦν μέντοι τὴν προτέραν ἀναστροφὴν λέγει, καὶ φησι· Γνωρίζω δὲ ὑμῖν, ἀδελφοί, τὸ εὐαγγελισθῆν ὑπ' ἐμοῦ, ὅτι οὐκ ἐστὶ κατὰ ἀνθρώπων. Οὐδὲ γὰρ ἐγὼ παρὰ ἀνθρώπου παρέλαθον αὐτὸ, οὐδὲ ἐδιδάχθην, ἀλλὰ δι' ἀποκαλύψεως Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὅρα πῶς ἄνω καὶ κάτω τοῦτο δισχυρίζεται, ὅτι τοῦ Χριστοῦ γέγονε μαθητῆς, οὐκ ἀνθρώπου μεσιτεύοντος, ἀλλ' αὐτοῦ δι' ἑαυτοῦ καταξιώσαντος ἀποκαλύψαι τὴν γνώσιν αὐτῷ πᾶσαν. Καὶ ποῖα τοῖς ἀπιστοῦσιν ἀπόδειξις γένοιτ' ἂν τοῦ τὸν Θεὸν ἀποκαλύψαι σοὶ δι' ἑαυτοῦ, καὶ μὴ διὰ μέσου τινὸς τὰ ἀπόρρητα ἔχεινα μυστήρια; Ἡ προτέρα ἀναστροφή, φησίν· οὐ γὰρ ἂν, εἰ μὴ Θεὸς ἦν ὁ ἐκκαλύπτων, οὕτως ἀθρόαν ἔσχον μεταβολὴν. Οἱ μὲν γὰρ ὑπὸ ἀνθρώπων διδασκόμενοι, ὅταν σφοδροὶ καὶ διακαεῖς ὦσιν ἐν τοῖς ἐναντίοις, χρόνου δέονται καὶ πολλῆς τῆς μηχανῆς πρὸς τὸ πεισθῆναι· ὁ δὲ οὕτως ἀθρόον μεταστὰς, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ τῆς μανίας ἀκμῇ καθαρῶς νήψας, εὐδηλον ὅτι θείας τυχῶν ὕψεως καὶ διδασκαλίας, ἀθρόον πρὸς τὴν καθαρὰν ἐπανήλθεν ὑγείαν. Διὰ τοῦτο ἀναγκάζεται περὶ τῆς προτέρας αὐτοῦ διηγῆσασθαι ἀναστροφῆς, καὶ μάρτυρας αὐτοὺς καλεῖ τῶν γενομένων. Ὅτι μὲν γὰρ κατεξίωσεν ὁ τοῦ Θεοῦ μονογενῆς Υἱὸς, δι' ἑαυτοῦ με καλέσαι ἐκ τῶν οὐρανῶν, ὑμεῖς οὐκ ἴστε· πῶς γὰρ, οἱ μὴ παρόντες; ὅτι δὲ διώκτης ἦμην, σφόδρα ἴστε. Καὶ γὰρ μέχρις ὑμῶν ἡ σφοδρότης ἡ ἐμὴ διεδόθη· καίτοι πολὺ τὸ διάστημα Παλαιστινῶν καὶ Γαλατῶν· ὥστε οὐκ ἂν τοσοῦτον διέβη ἡ φήμη, εἰ μὴ πολλῆ τῶν γινομένων ὑπερβολὴ ἦν, καὶ πᾶσιν ἀφόρητος. Διὸ καὶ φησίν· Ἰκούσατε γὰρ τὴν ἐμὴν ἀναστροφὴν ποτε ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ, ὅτι καθ' ὑπερβολὴν ἐδίωκον τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπόρθουν αὐτήν. Ὁρᾶς πῶς ἔκαστον μετὰ ἐπιτάσεως τίσθησι, καὶ οὐκ αἰσχύνεται; Οὐ γὰρ ἀπλῶς ἐδίωκεν, [673] ἀλλὰ μεθ' ὑπερβολῆς ἀπάσης, καὶ οὐκ ἐδίωκε μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπόρθει, τουτέστι, σθέσαι ἐπεχειρεῖ τὴν Ἐκκλησίαν, καταστρέφει, καθελείν, ἀφανίζει· τοῦτο γὰρ πορθοῦντος ἔργον. Καὶ

^α Savil. In margine ponit τοὺς διδασκάλους, quae lectio melior videtur.

^β Notat in margine Savilius legendum esse πρὸς ἐκεῖνον, quae lectio praestat omnino.

et affinitatem complexus est. Ne mihi dixeris, inquit, collegæ tui et socii apostoli hæc dicunt : nec mihi ipsi parco, si diversa prædicem. Non hæc dicit, quod damnaret apostolos tamquam evangelicæ prædicationis prævaricatores, absit; ait enim, Sive nos sive illi sic prædicamus; sed ut ostenderet personarum dignitatem non recipi, quoties expenditur veritas. 10. *Nunc enim hominibus suadeo, an Deo? aut quæro hominibus placere? Si enim adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem.* Quamvis enim, inquit, vos fallerem hæc dicens; num et Deo valeam imponere, qui perspicit arcana mentis, et cui ut placerem, semper omne mihi studium fuit? Vides spiritum apostolicum, vides sublimitatem evangelicam. Hæc eadem autem in Epistola ad Corinthios dixit: *Non vobis excusamus nos, sed occasione[m] damus vobis gloriandi (2. Cor. 5. 12);* atque iterum, *Mihi vero pro minimo est ut a vobis iudicer, aut ab humano die (1. Cor. 4. 3).* Cum enim doctor cogere[re]t se discipulis excusare, sustinet quidem illud, sed tamen indigne fert, haud quidem ob arrogantiam; absit hoc; sed partim ob id quod ii qui seducebantur, tam mobili essent animo tanque instabili sententia; partim quod ipsius verbis apud illos parum certa fides haberetur. Et ideo his propemodum usus est verbis: An mihi apud vos est habenda oratio? an homines mihi jus dicturi sunt? apud Deum dicturi sumus; atque ut apud illud tribunal bonam habeamus causam, omnia facimus, ac non eo devenimus infelicitatis, ut cum rationem redditori sinus omnium Domino super iis quæ prædicamus, corrumpamus evangelii dogmata.

8. Itaque partim sese excusans, partim illos extimulans, hæc verba posuit. Non enim conveniebat discipulis jus dicere præceptoribus, sed credere et obtemperare. Verum quoniam, inquit, inversus est ordo et iudices nunc sedetis; scitote mihi non esse magnopere curæ, quomodo me purgem apud vos, sed omnia facinus propter Deum, utque illi de hisce dogmatibus reddamus rationem. Etenim qui studet hominibus suadere, multa facit, subdola pravaque, et fraudibus utitur et mendacio, quo persuadeat nientemque capiat auditorum: contra, qui Deo suadet, illique placere studet, huic simplici puraque mente est opus; Deus enim falli non potest. Unde perspicuum est, inquit, nos quoque nec principatum ambientes, nec discipulos colligendi studio, neque gloriam ac laudem a vobis captantes hæc scribere: neque enim nobis studio est placere hominibus, sed Deo. Nam si voluissem hominibus placere, adhuc cum Judæis essem, adhuc persequerer Ecclesiam Dei. Cæterum qui totam Judæorum gentem, qui familiares, amicos et cognatos, qui tantam contempsi gloriam, proque his commutavi persequentes, inimicitias, bella ac mortes quotidianas, satis declaravi me hæc quoque, quæ nunc loquor, non humanæ laudis studio loqui. Hoc autem ideo præfatus est, quoniam commemoraturus est prioris vitæ suæ historiam, et quomodo repente fuerit immutatus, et argumentis evi-

dentibus demonstraturus se pro veritate stare, ne putarent illum hæc eo facere, quo ipsis redderet rationem, atque hinc efferrentur. Ideo prius dixit: *Nunc an hominibus suadeo?* Noverat enim, prout postulabat opportunitas, etiam sublime quippiam ac magnificum loqui, ad eorum quos instituebat correctionem. Atqui poterat aliunde probare, se cum veritate ac sinceritate prædicare evangelium, nimirum e prodigiis, e miraculis, e periculis, e carceribus, et quotidianis mortibus, e fame, siti et nuditate, ex aliis horum similibus: verum quoniam illi nunc dirigitur oratio non ad pseudopostolos, sed ad apostolos qui horum periculorum erant consortes, alia via aggreditur causætractionem. Alioqui cum ad pseudopostolos sermonem intenderet, hinc in modum induxit comparisonem, tolerantiam in periculis adducens in medium, dicensque: *Ministri Christi sunt? (desipiens loquor:) plus ego; in laboribus abundantius, in plagis supra modum, in carceribus abundantius, in mortibus frequenter (2. Cor. 11. 23).* Nunc vero superioris vitæ conversationem memorat, dicens: 11. *Notum vobis scio, fratres, evangelium quod prædicatum est a me, non esse secundum hominem: 12. neque ego enim ab homine accepi illud neque edoctus sum, sed per revelationem Jesu Christi.* Vide ut undequaque confirmat se fuisse Christi discipulum, nullo hominis interventu, sed ipso Christo per seipsum omnem ipsi cognitionem dignante patefacere. Et quomodo, inquit, probari possit incredulis, quod Deus per se nullo hominis interventu tibi patefecerit illa arcana mysteria? Probat hoc, inquit, illa prior mea conversatio: nisi enim Deus fuisset, qui revelabat, non adeo repente fuisset immutatus. Nam qui docentur ab hominibus, etiamsi sint acri ardentique ingenio, tamen si ad contraria transferantur, tempore illis est opus multoque studio ut persuadeantur: qui autem cum vehementissime laboraret insaniam, ita repente rediit ad sanam mentem, declarat sibi divinam visionem ac doctrinam adfuisse, perque hanc subito ad puram rediisse sanitatem. Ideo cogitur priorem suam vitam commemorare, atque ipsos testes citat eorum quæ gesta sunt. Vos quidem, inquit, nescitis, quod unigenitus Dei Filius me e caelis per se vocare dignatus est: nam qui possitis id scire, cum non adfueritis? verum illud omnino nostis, quod fuerim persequutor. Nam usque ad vos quoque vehementia mea penetravit, cum ingens sit intervallum inter Palestinam et Galatiam; ita ut non fuerit rumor in tam longinquum dimanaturus, nisi quæ fiebant a nobis, modum excessissent fuissentque intolerabilia. Unde et dicit: 13. *Audistis meam conversationem in Judaismo, quod supra modum persequerbar Ecclesiam Dei et expugnabam illam.* Vides ut singulari cum exaggeratione commemorat, nec pudet sua mala consisti. Non enim tantum est persequutus, sed omni cum vehementia; nec persequutus est modo, verumetiam expugnavit, hoc est, conatus est Ecclesiam extinguere, subvertere, demoliri, abolere: nam id est expugnationis opus. 14. *Et proficiebam in Judaismo ultra*

æquales meos in genere meo, cum essem abundantius emulatores patrum meorum traditionum.

9. Ne putares iræ fuisse quod gerebat, ostendit se quicquid fecit zelo quodam fecisse, tametsi non secundum scientiam; non autem inanis gloriæ siti, aut vindicandi quos oderat cupidine, sed quod studio teneretur traditionum quas a majoribus acceperat. Hujus autem sermonis hic est sensus: Si quæ feci adversus Ecclesiam, non humano feci affectu, sed zelo divino, errante quidem, sed zelo tamen: quomodo nunc, dum pro Ecclesia curro, agnita veritate, inanis gloriæ causa hæc facerem? Etenim si in errore talis affectus mihi non est dominatus, sed Dei zelus eo me compulit; multo magis, posteaquam agnovi veritatem, oportet me ab omni istiusmodi suspitione liberum esse. Nam simul atque conversus sum ad ecclesiastica dogmata, protinus quicquid Judaicarum opinionum occuparat animum meum, totum exui, multoque majorem zelum hic præstiti: quæ res arguit me vere fuisse transmutatum, divinoque zelo teneri. Quod nisi ita esset, quid, quæso, aliud mihi suadere poterat ut tantam sustinerem immutationem, ac pro honore contumeliam, pro requie pericula, pro securitate afflictiones susciperem? Nulla causa erat alia, nisi tantum veritatis amor. 15. *Cum autem placuisset Deo, qui me segregavit ex utero matris meæ, et vocavit per gratiam suam. 16. ut revelaret Filium suum in me, et prædicem illum in gentibus; protinus non communicavi cum carne et sanguine.* Vide quid hic studeat ostendere, quod per id etiam temporis quo relictus est in errore, propter occultam aliquam divinæ providentiæ rationem relictus sit. Etenim si ab utero matris segregatus erat ut fieret apostolus, et ad hæc ministerium vocaretur; vocatus est autem tunc, et simul vocatus, obsequutus est: perspicuum est Deum ob causam aliquam arcanam eo usque distulisse. Quæ igitur est hæc dispensatio? Fortassis inhiantes avetis hoc ab initio audire, cur tandem non eum cum duodecim apostolis vocaverit: verum ne ego digressus ab eo quod magis urget, prolixiorem faciam sermonem, oro caritatem vestram, ne omnia ex me velitis discere, sed ex vobis etiam ipsis inquiratis, Deum obsecrantes ut vobis patefaciat. Quamquam et nos super hac re alias sumus loquuti, cum de mutato Pauli nomine apud vos dissereremus, causamque redderemus ob quam Dens prius dictum Saulum Paulum appellavit. Quæ si vobis e memoria exciderunt, ex eo libro hæc omnia cognoscetis (a). Nunc a serie sermonis non recedamus, consideremusque quomodo

(a) Hic querit Chrysostomus et auditori vult explanare, primo cur Christus Pauli vocationem tamdiu distulerit, neque illum cum cæteris apostolis vocaverit, et cur illum, qui Saulus antea vocabatur, Paulum appellari voluerit. Quia vero jam antea rem pluribus explanaverat, auditores mittit ad librum quemdam suum, ubi hæc fuse explicabatur. Liber autem ille complectebatur Homilias in principium Actorum, et Homilias de Mutatione nominum, quæ prioribus hærebant. In prima autem de Mutatione nominum pluribus accurate probat e re fuisse, ut Paulus prius Christum et suos persequeretur, quam vocaretur ab illo: in secunda edisserit cur is qui antea Saulus appellabatur, postea Paulus vocatus fuerit. Verum hæc pluribus expenduntur in Monito præcedenti.

rursus ostendit nihil humano more in ipso factum esse, sed Deum omnia suo arbitratu multa providenti dispensasse: ostendit autem his verbis: *Et vocavit per gratiam suam.* Hinc declarat quod Deus ipsum ob virtutem vocaverit: ait enim ad Ananiam, *Vas electionis est mihi, ut portet nomen meum curam gentibus ac regibus (Act. 9. 15).* Hoc est, idoneus est ministerio præclaroque facinori sustinendo. Atque hanc vocationis causam hic ponit: idem tamen ubique totum gratiæ et ineffabili numinis humanitati tribuit, ita loquens: *Sed misericordiam consequutus sum, non quod sufficiens essem, neque quod idoneus, sed ut in me declaret omnem lenitatem, in exemplum eorum qui credituri erant illi in vitam æternam (1. Tim. 1. 16).* Viden' humilitatem eximiam? Ideo, inquit, ego misericordiam consequutus sum, ne quis de seipso desperet, posteaquam omnium mortalium pessimum Dei benignitatem assequutus sum. Id enim declarat dicens: *Ut in me demonstraret omnem lenitatem, in exemplum eorum qui credituri essent in illo. Ut revelaret Filium suum in me.* Alibi vero dicit ipse Christus: *Nemo novit Filium nisi Pater, nec ullus novit Patrem, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare (Luc. 10. 22).* Vides quod et Pater Filium, et Filius Patrem revelat? Idem sit in gloria; Filius glorificat Patrem, et Pater Filium: *Glorifica me, ut et ego glorificem te (Joan. 17. 1. 4);* et rursus, *Quemadmodum ego te glorificavi.* Sed quam ob causam non dixit, *Ut revelaret Filium suum mihi, sed, In me?* Ideo ita loquutus est, ut ostenderet quod non modo verbis edoctus esset de fide, verum etiam copioso Spiritus dono repletus: revelatione siquidem illustrante illius animum, simul et Christum habebat in ipso loquentem. *Ut evangelizem illum in gentibus.* A Deo namque factum est, non solum ut crederet, verum etiam ut ad apostolicum munus deligeretur. Sic enim, inquit, mihi seipsum revelavit, non tantum ut ipsum cognoscerem, verum etiam ut ejus notitiam ad alios profferrem. Nec tamen simpliciter dixit, *Apud alios, sed, Ut evangelizarem eum in gentibus;* jam hinc incipiens attingere non minimum suæ defensionis caput, ex ipsa discipulorum persona. Nec enim erat illi par necessitas prædicandi Judæis et gentibus. *Protinus non me contuli cum carne et sanguine.* Apostolos hic subindicat, naturæ cognomento eos designans. Quod si hoc dicit de cunctis hominibus, nos non contradicemus. 17. *Neque ascendi Jerosolymam ad antecessores meos apostolos.* Hæc verba si quis per se expendat, videntur spirare non vulgarem magniloquentiam, plurimumque abesse ab apostolico spiritu. Etenim quod ipse sibi suffragium ferat, neque cum quoquam sententiam communice, videtur esse fastus. *Videbam, inquit, hominem, qui sibi videbatur esse sapiens, sed majorem illo spem habet insipiens (Prov. 26. 12);* et, *Væ iis qui prudentes sunt apud semetipsos, et in oculis suis intelligentes (Isai. 5. 21);* ac ipse Paulus rursus, *Ne sitis prudentes apud vosmetipsos (Rom. 12. 16).*

10. Ita que qui tam multa hujusmodi præcepta

προκόπτον ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ ὑπὲρ πολλοὺς συν-
ηλικιώτας ἐν τῷ γένει μου, περισσοτέρως ζηλω-
τῆς ὑπάρχων τῶν πατριῶν μου παραδόσεων.

θ'. Ἴνα γὰρ μὴ νομίσης, ὅτι, θυμοῦ τὸ πρᾶγμα ἦν, δείκνυσιν ὅτι ζήλω τοῦ πᾶν ἐποίει, εἰ καὶ μὴ κατ' ἐπίγνυσιν, οὐκ ἀπὸ κενοδοξίας, οὐδὲ ἔχθρας ἐκδιώκων, ἰάλλὰ καὶ Ζηλωτῆς ὑπάρχων τῶν πατριῶν μου παραδόσεων. Ὁ δὲ φησι, τοῦτο ἐστίν· Εἰ τὰ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας οὐ δι' ἄνθρωπον ἐπραττον, ἀλλὰ διὰ ζῆλον θεῖον, ἐσφαλμένον μὲν, ζῆλον δὲ ὁμως· πῶς νῦν ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας τρέχων καὶ τὴν ἀλήθειαν ἐπιγνοῦς, διὰ κενοδοξίαν ταῦτα πράττω; Εἰ γὰρ ἐν τῷ σφάλλεσθαι οὐκ ἐκράτει μου πάθος τοιοῦτον, ἀλλ' ὁ τοῦ Θεοῦ ζῆλος ἐπὶ τοῦτο με ἤγαγε, πολλῶν μᾶλλον, ὅτε τὴν ἀλήθειαν ἐπέγνων, πάσης ἀπηλλάχθαι τοιαύτης δικαίας ἀνεῖν ὑπονοίας. Ὅμοῦ τε γὰρ μετέστην πρὸς τὰ τῆς Ἐκκλησίας δόγματα, καὶ πᾶσαν ἀπεδυσάμην πρόληψιν Ἰουδαϊκῆν, πολλῶν πλείονα ζῆλον ἐνταῦθα ἐπίδειξάμενος· ὅπερ ἐστὶ σημεῖον τοῦ μετὰ ἀληθείας μεταστῆναι, καὶ ζῆλῳ κατεχόμενον θείῳ. Ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, τί ἦν ἕτερον, εἰπέ μοι, τὸ παρασκευάζον γενέσθαι τοσαύτην μεταβολὴν, καὶ ὕβριν τιμῆς, καὶ κινδύνους ἀνέσεως, καὶ τάλαιπωρίαν ἀδείας ἀλλάξασθαι; Οὐκ ἐστὶν οὐδὲν, ἀλλ' ὁ τῆς ἀληθείας ἔρωκ μόνον. Ὅτε δὲ ἠδύσκησεν ὁ Θεός, ὁ ἀφορίσας με ἐκ κοιλίας μητρὸς μου, καὶ καλέσας διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ, ἀποκαλύψαι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἐν ἐμοί, ἵνα εὐαγγελισθῶμαι αὐτὸν ἐν τοῖς ἔθνεσιν, εὐθέως οὐ προσανεθέμην σαρκὶ καὶ αἵματι. Ὅρα τί σπουδάζει ἐνταῦθα δεῖξαι, ὅτι καὶ τὸν χρόνον, ὃν ἐγκατελείφθη, διὰ τινος οἰκονομίαν ἀπόρρητον ἀφείθη. Εἰ γὰρ ἐκ κοιλίας μητρὸς ἀφώριστο γενέσθαι ἀπόστολος, καὶ κληθῆναι πρὸς τὴν διακονίαν ταύτην· ἐκλήθη δὲ τότε, καὶ ἅμα κληθεὶς ὑπήκουσε· ὅηλον ὅτι ὁ Θεὸς δι' ἀπόρρητον τινος αἰτίαν ἀνεβάλλετο τέως. Τίς οὖν αὕτη ἡ οἰκονομία; Τάχα παρ' ἐμοῦ προοίμιον ἀκούσαι κεχρήνατε, τί δῆποτε οὐ μετὰ τῶν διώδρα αὐτὸν ἐκάλεσεν· ἀλλ' ἵνα μὴ τοῦ κατεπίγοντος ἀποστάς, μακρότερον ποιήσω τὸν λόγον, παρακαλῶ καὶ ἐγὼ τὴν ὑμετέραν ἀγάπην μὴ πάντα παρ' ἐμοῦ μανθάνειν, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἑαυτῶν ζητεῖν, καὶ τὸν Θεὸν παρακαλεῖν ἀποκαλύπτειν. Καὶ ἡμῖν δὲ εἰρηγαί τις ὑπὲρ τούτων λόγος, ὅτε περὶ τῆς μεταθέσεως αὐτοῦ τῆς προσηγορίας πρὸς ἡμᾶς διελεγόμεθα, καὶ τίνας ἐνεκεν Σαῦλον αὐτὸν καλούμενον, Παῦλον ἐκάλεσεν· εἰ δὲ ἐπιλέγησθε, ἐντυχόντες [674] ἐκεῖνῳ τῷ βίβλῳ, πάντα εἰσεσθε ταῦτα. Τέως δὲ τῆς ἀκολουθίας ἐχόμεθα, καὶ σκοπῶμεν πῶς πάλιν δείκνυσιν οὐδὲν ἀνθρώπινον περὶ αὐτὸν γεγεννημένον, ἀλλὰ πάντα τὸν Θεὸν τὰ κατ' αὐτὸν μετὰ πολλῆς οἰκονομοῦντα προνοίας. Καὶ καλέσας διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ. Ὁ μὲν Θεός, φησὶ, διὰ τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ κεκλημέναι αὐτόν. Σκεῦος γὰρ ἐκλογῆς μοι ἐστί, πρὸς τὸν Ἀνανίαν ἔλεγε, τοῦ βαστάσαι τὸ ἐτομά μου ἐνώπιον ἐθνῶν καὶ βασιλέων, τοῦτέστιν, ἱκανὸς διακονῆσαι καὶ ἔργον ἐπιδείξαι μέγα. Καὶ ταύτην τὴν αἰτίαν τῆς κλήσεως

τίθειν· αὐτὸς δὲ πανταχοῦ τῆς χάριτος εἶναι φησι τὸ πᾶν καὶ τῆς φιλανθρωπίας αὐτοῦ τῆς ἀφάτου, οὕτω λέγων· Ἀλλ' ἠλεήθη, οὐχ ὅτι ἱκανὸς ἤμην, οὐδ' ὅτι ἐπιτήδειος, ἀλλ' ἵνα ἐν ἐμοί ἐνδείξηται τὴν πᾶσαν μακροθυμίαν πρὸς ὑποτύπωσιν τῶν μελλόντων πιστεῦν ἐπ' αὐτῷ εἰς ζωὴν αἰώνιον. Εἶδες ταπεινοφροσύνης ὑπερβολὴν; Διὰ τοῦτο ἐγὼ, φησὶν, ἠλεήθη, ἵνα μηδεὶς ἀπογνῶ, ὡς τοῦ πάντων ἀνθρώπων κακίστου φιλανθρωπίας ἀπολελευκός. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ ἐν τῷ εἰπεῖν, Ἴνα ἐν ἐμοί ἐνδείξηται τὴν πᾶσαν μακροθυμίαν πρὸς ὑποτύπωσιν τῶν μελλόντων πιστεῦν ἐπ' αὐτῷ. Ἀποκαλύψαι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἐν ἐμοί. Ἀλλαχοῦ δὲ φησὶν ὁ Χριστός, Οὐδεὶς γινώσκει τὸν Υἱόν, εἰ μὴ ὁ Πατήρ, καὶ οὐδεὶς γινώσκει τὸν Πατέρα, εἰ μὴ ὁ Υἱός, καὶ ὃς ἂν βούληται ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψαι. Εἶδες ὅτι καὶ ὁ Πατήρ Υἱόν, καὶ ὁ Υἱὸς Πατέρα ἀποκαλύπτει; Οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς δόξης, καὶ ὁ Υἱὸς δοξάζει Πατέρα, καὶ ὁ Πατήρ Υἱόν· Δόξασον με, φησὶν, ἵνα δοξάσω σε· καὶ, Καθὼς σε ἐγὼ ἐδόξασα· διὰ τί δὲ μὴ εἶπεν, ἀποκαλύψαι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἐμοί, ἀλλ' Ἐν ἐμοί; Δεικνύς ὅτι οὐ διὰ ῥημάτων μόνον ἤκουσε τὰ περὶ τῆς πίστεως, ἀλλὰ καὶ πολλοῦ πνεύματος ἐπληρώθη· τῆς ἀποκαλύψεως καταλαμπούσης αὐτοῦ τὴν ψυχὴν, καὶ τὸν Χριστὸν εἶχεν ἐν ἑαυτῷ λαλοῦντα. Ἴνα εὐαγγελισθῶμαι αὐτὸν ἐν τοῖς ἔθνεσιν. Οὐ γὰρ τὸ πιστεῦσαι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ χειροτονηθῆναι αὐτὸν παρὰ τοῦ Θεοῦ γέγονεν. Οὕτω γὰρ μοι αὐτὸν ἀπεκάλυψεν, οὐχ ἵνα ἴδω μόνον αὐτὸν, ἀλλ' ἵνα καὶ εἰς ἄλλους ἐξενέγκω. Καὶ οὐκ εἶπεν ἄλλους ἀπλῶς, ἀλλ' Ἴνα εὐαγγελισθῶμαι αὐτὸν ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ἐνταῦθεν ἤδη προανακρούμενος οὐ μικρὸν τῆς ἀπολογίας κερφάλιον, ἀπὸ τοῦ τῶν μαθητῶν προσώπου. Οὐ γὰρ ὁμοίως Ἰουδαίους καὶ τοῖς ἔθνεσι κηρύττειν ἀναγκαῖον ἦν. Εὐθέως οὐ προσανεθέμην σαρκὶ καὶ αἵματι. Τοὺς ἀποστόλους ἐνταῦθα αἰνιττεται, ἀπὸ τῆς φύσεως αὐτοῦ καλῶν. Εἰ δὲ καὶ περὶ πάντων ἀνθρώπων τοῦτο φησὶν, οὐδὲ ἡμεῖς ἀντερούμεν. Οὐδὲ ἀτήληθον εἰς Ἱερουσόλυμα πρὸς τοὺς πρὸ ἐμοῦ ἀποστόλους. Ταῦτα εἰ μὲν τις αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ ἐξετάσει τὰ ῥήματα, δοκεῖ πολλῆς μεγαληγορίας γέμειν, καὶ πόρρω τοῦ φρονήματος εἶναι τοῦ ἀποστολικοῦ. Τὸ γὰρ ἑαυτῷ ψηφίζεσθαι, καὶ μηδένα λαμβάνειν κοινῶν τῆς γνώμης, ἀνοίας εἶναι δοκεῖ. Εἶδον γάρ, φησὶν, ἄνθρωπον φρόνιμον δόξαντα εἶναι παρ' ἑαυτῷ, ἐλπίδα δὲ εἶναι μᾶλλον αὐτοῦ ὁ ἄφρων· [675] καὶ, Οὐαὶ οἱ συντετοί παρ' ἑαυτοῖς, καὶ ἐνώπιον αὐτῶν ἐπιστήμονες· καὶ αὐτὸς πάλιν, Μὴ γίνεσθε φρόνιμοι παρ' ἑαυτοῖς.

ι'. Οὐκ ἂν οὖν ὁ τοσαῦτα παρ' ἑτέρων ἀκούσας, καὶ αὐτὸς τὰ αὐτὰ παραινῶν ἑτέροις· τοῦτοις περιέπεσεν, οὐχ ὅτι Παῦλος, ἀλλ' οὐδὲ ὁ τυχὼν ἀνθρωπος. Ἀλλ' ὅπερ ἔφη, γυμνὴ μὲν αὐτῆ ἐξεταζομένη ἢ ῥῆσις καὶ ὑφορμῆν καὶ προστάσασθαι δύναται τισι τῶν ἀκρατῶν· ἂν δὲ τὴν αἰτίαν προσθῶμεν δι' ἣν ταῦτα ἐλέγετο, καὶ κροτήσους καὶ θαυμάσονται πάντες ἃ

α. Legendum videtur κέκληκεν.

β. Post πάντας Savil. addit in margine ὁμοφρόνως.

τὸν εἰρηκτότα. Τοῦτο τοίνυν ποιῶμεν. Οὐδὲ γὰρ δεῖ τὰ ῥήματα γυμνά ἐξετάζειν, ἐπεὶ πολλὰ ἐψεται τὰ ἀμαρτήματα· οὐδὲ τὴν λέξιν καθ' ἑαυτὴν βασανίζειν, ἀλλὰ τῇ διανοίᾳ προσέχειν τοῦ γράφοντος. Καὶ γὰρ ἐν ταῖς ἡμετέροις διαλέξεσιν, ἂν μὴ τούτῳ ὡμεν κερημένον τῷ τρόπῳ, καὶ τὴν γνώμην ἐξετάζωμεν τοῦ λέγοντος, πολλάς ὑποστησόμεθα τὰς ἀπεχθείας, καὶ πάντα ἀνατραπήσεται. Καὶ τί δεῖ λέγειν ἐπὶ ῥημάτων, ὅπου καὶ ἐπὶ πραγμάτων ἂν μὴ τις τὸν κανόνα τοῦτον φυλάττη, πάντα ἄνω καὶ κάτω γενήσεται; Καὶ γὰρ καὶ ἰατροὶ καὶ τέμνουσι καὶ διακλύσι τινα τῶν ὀστέων, καὶ λησται ταῦτα ποιῶσι πολλάκις. Πόσης οὖν ἀθλιότητος ἂν εἴη, ὅταν ληστήν καὶ ἰατρὸν μὴ δυνθῶμεν διελεῖν; Πάλιν ἀνδροφόνου καὶ μάρτυρες τὰς αὐτὰς ὑπομένουσιν ὀδύνας βασανιζόμενοι· ἀλλὰ πολὺ τὸ μέσον ἑκατέρων. Κἂν μὴ τούτον διατηρῶμεν τὸν κανόνα, οὐ δυνθῶμεθα εἰδέναι ταῦτα, ἀλλὰ καὶ τὸν Ἕλληνα ἀνδροφόνον ἐροῦμεν, καὶ τὸν Σαμουὴλ καὶ τὸν Φινεὲς, τὸν δὲ Ἀβραάμ καὶ παιδοκτόνον, εἰ τὰ πράγματα μέλλοιμεν ἐξετάζειν γυμνά, μὴ προστιθέντες αὐτοῖς τὴν τῶν ποιούντων γνώμην. Ἐξετάσομεν τοίνυν καὶ τοῦ Παύλου τὴν διάνοιαν, ἀφ' ἧς ταῦτα ἔγραψεν· ἴδωμεν αὐτοῦ τὸν σκοπὸν, καὶ τίς ἦν διόλου περὶ τοὺς ἀποστόλους, καὶ τότε εἰσόμεθα ταῦτα ἐκ ποίας ἐλέγετο γνώμης. Οὐδὲ γὰρ ἐξευτελίζωμ ἐκείνους, οὔτε ἑαυτὸν ἐπαίνων, οὔτε ταῦτα εἰρηκεν, οὔτε τὰ πρότερα· πῶς γὰρ, ὅπου καὶ ἑαυτὸν ἀνεθεμάτισεν; ἀλλὰ πανταχοῦ τοῦ Εὐαγγελίου τὴν ἀσφάλειαν διατηρῶν. Ἐπειδὴ γὰρ ἔλεγον οἱ τὴν Ἐκκλησίαν πορθοῦντες, ὅτι τοῖς ἀποστόλοις ἐπεσθαι δεῖ τοῖς μὴ κωλύουσι ταῦτα, οὐχὶ τῷ Παύλῳ τῷ κωλύοντι, ἐντεῦθεν δὲ κατὰ μικρὸν ἢ Ἰουδαϊκῆ πλάνῃ εἰσήγετο, ἀναγκάζεται στήναι πρὸς ταῦτα γενναίως, οὐ τοὺς ἀποστόλους εἰπεῖν κακῶς βουλόμενος, ἀλλὰ τῶν οὐκ ὀρθῶς ἐπαίροντων ἑαυτοὺς τὴν ἄνοιαν καταστῆλαι βουλόμενος. Διὰ τοῦτο φησιν, *Ὁ προσανυθέμην σαρκὶ καὶ αἵματι*. Καὶ γὰρ ἦν ἀποτίας ἐσχάτης τὸν παρὰ τοῦ Θεοῦ μαθόντα, ἀνθρώποις ἀνατίθεσθαι λοιπὸν. Ὁ μὲν γὰρ παρὰ ἀνθρώπων μανθάνων, εἰκότως ἀνθρώπους λαμβάνει κοινωνοὺς πάλιν· ὁ δὲ τῆς θείας ἐκείνης καὶ μακαρίας ἀξιοθείας φωνῆς, καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ τὸν θησαυρὸν ἔχοντος τῆς σοφίας πάντα [576] διδαχθεῖς, τίνος ἔνεκεν λοιπὸν ἀνθρώποις ἀνετίθετο; Ὁ γὰρ τοιοῦτος οὐ μανθάνειν παρὰ ἀνθρώπων, ἀλλὰ διδάσκειν ἀνθρώπους δίκαιος ἂν εἴη. Οὐ τοίνυν ἀπονοίας ἔνεκεν ταῦτα ἔλεγεν, ἀλλ' ὥστε δεῖξαι τοῦ οἰκείου κηρύγματος τὸ ἀξίωμα. Οὐδὲ ἀνῆλθον, φησὶ, πρὸς τὸν ἐμοῦ ἀποστόλους. Ἐπειδὴ γὰρ ἄνω καὶ κάτω τοῦτο ἔλεγον, ὅτι πρὸ αὐτοῦ ἦσαν ἐκείνοι, πρὸ αὐτοῦ ἐκλήθησαν, οὐκ ἀνῆλθον πρὸς ἐκείνους, φησὶν. Εἰ δὲ ἔχρην αὐτοῖς κοινώσασθαι, ὁ ἀποκαλύψας αὐτῷ τὸ κήρυγμα, καὶ τοῦτο ἂν αὐτῷ ἐκέλευσε.

* Πόσης οὖν ἀθεότητος. Sic Editi pessime, cum legendum sit ἀθλιότητος, *infelicitatis*, ut vertit Interpres Latinus, qui post haec verba, *Rursus homicidiae pariter ut martyres torquentur*, addit, *At non quia patimur eadem tormenta, utriusque eodem habentur loco, quæ vel ex Græco exemplari convertit, vel suo Marte addidit, ut non semel facit.*

Τί οὖν, οὐκ ἀνῆλθεν εἶκει; Καὶ μὴν ἀνῆλθε, καὶ οὐκ ἀπλῶς, ἀλλὰ μαθησόμενός τι παρ' αὐτῶν. Πότε; Ὅτε ἐν τῇ πλείῃ τῶν Ἀντιοχείων, τῇ τὸν πολὺν ζῆλον ἔκωθεν ἐπιδειξαμένη Ἐκκλησίᾳ ^b, γέγονε περὶ αὐτοῦ τοῦτο τοῦ νῦν προκειμένου, καὶ ἐζήτησαν πότερον χρῆ περιτέμνουν τοὺς ἐξ ἔθνων πιστεύοντας, ἢ μηδὲν τοιοῦτον ἀναγκάζειν αὐτοὺς ὑπομένειν. Τότε ἀνῆλθεν αὐτὸς οὗτος ὁ Παῦλος καὶ Σίλας. Πῶς οὖν φησιν, Οὐκ ἀνῆλθον, οὐδὲ ἀνεθέμην; Ὅτι πρῶτον μὲν οὐκ αὐτὸς ἀνῆλθεν, ἀλλ' ἀπεστάλη παρ' ἐτέρων· δεύτερον δὲ οὐ μαθησόμενος παρεγένετο, ἀλλ' ἐτέρους πείθων. Αὐτὸς μὲν γὰρ ἐξ ἀρχῆς ταύτης εἴχετο τῆς γνώμης, ἦν καὶ οἱ ἀπόστολοι μετὰ ταῦτα ἐκύρωσαν τὸ μὴ δεῖν περιτέμνεσθαι· ἐπειδὴ δὲ αὐτοῖς οὐκ ἔδοκει τέως ἀξιόπιστος εἶναι, ἀλλὰ τοῖς ἐν Ἱεροσολύμοις προσείχον, ἀνῆλθεν, οὐκ αὐτὸς τι εἰσοδύμενος πλέον, ἀλλὰ πείθων τοὺς ἀντιλέγοντας, ὅτι καὶ οἱ ἐν Ἱεροσολύμοις τοῦτοις ψηφίζονται. Οὕτω καὶ ἐξ ἀρχῆς τὰ δέοντα συνεώρα, καὶ οὐδενὸς ἔδειτο διδασκάλου, ἀλλ' ἂ μετὰ πολλὴν διάκρισιν ἔμελλον εἰ ἀπόστολοι κυροῦν, ταῦτα αὐτὸς πρὸ τῆς διακρίσεως ἄνωθεν ἔσχεν ἀκίνητα παρ' ἑαυτῷ. Καὶ ταῦτα ὁ Λουκᾶς δηλῶν, ἔλεγεν, ὅτι πολὺν καὶ μακρὸν λόγον ὑπὲρ τούτων ἀπέτεινε πρὸς αὐτοὺς ὁ Παῦλος καὶ πρὶν εἰς Ἱεροσόλυμα ἐλθεῖν. Ἐπειδὴ δὲ τοῖς ἀδελφοῖς ἔδοξε καὶ περὶ ^c ἐκείνων μαθεῖν, ἀνῆλθεν ὑπὲρ ἐκείνων, οὐχ ὑπὲρ ἑαυτοῦ. Εἰ δὲ λέγει, Οὐκ ἀνῆλθον, ἔστι κάκεινο εἰπεῖν, ὅτι οὔτε ἐν προοιμίῳ τοῦ κηρύγματος ἀνῆλθεν, οὔτε ἤνικα ἀνῆλθεν, ἐπὶ τῷ μαθεῖν ἀνῆλθε. Καὶ γὰρ καὶ ταῦτα ἀμφοτέρω ἐπισημαίνεται, λέγων· *Εὐθέως οὐ προσανυθέμην σαρκὶ καὶ αἵματι*. Οὐκ εἶπεν ἀπλῶς, Οὐ προσανυθέμην, ἀλλ', *Εὐθέως*. Εἰ δὲ μετὰ ταῦτα ^d ἀνῆλθεν, οὐχ ὑπὲρ τοῦ τι προσλαβεῖν. Ἀλλὰ ἀπῆλθον εἰς Ἀραβίαν. Ὅρα ζέουσιν ψυχὴν τοὺς τόπους ἐσοποῦδαζε καταλαμβάνειν τοὺς οὐδέπω γεωργηθέντας, ἀλλ' ἀγριώτερον ἔτι διακειμένους. Εἰ γὰρ μετὰ τῶν ἀποστόλων ἀνέμενε, οὐδὲν ἔχων μανθάνειν, τὸ κήρυγμα ἂν ἐνεποδίσθη· εἶδει γὰρ αὐτοὺς πανταχοῦ τὸν λόγον διαδοῦναι. Διὰ τοῦτο ὁ μακάριος οὗτος, καὶ ζέων τῷ πνεύματι, τῆς διδασκαλίας εὐθέως ἤπτετο ἀνθρώπων βερβάρων καὶ ἀγρίων, [677] βίον ἐναγώνιον αἰρούμενος, καὶ πολὺν ἔχοντα τὸν πόνον. ^{ia}. Καὶ θεὰ μοι τὴν ταπεινοφροσύνην. Εἰπὼν γὰρ, *Ἀπῆλθον εἰς Ἀραβίαν*, ἐπήγαγε, *Καὶ πάλιν ἐπέστρεψα εἰς Δαμοσκόν*. Οὐ λέγει τὰ κατορθώματα αὐτοῦ, οὐδὲ τίνας κατήχησε καὶ πόσους, καίτοι γε ἅμα τῷ βαπτισθῆναι τοσοῦτον ἐπεδείξατο ζῆλον, ὡς συγγέειν Ἰουδαίους, καὶ εἰς τοσοῦτον ἤγαγε παροφθασμὸν, ὡς ἐφεδρεύειν καὶ βούλεσθαι αὐτὸν ἀνελεῖν καὶ αὐτοὺς καὶ τοὺς Ἕλληνας· ὅπερ οὐκ ἂν ἐγένετο, εἰ μὴ πολλὴν ἐποίησε τοῖς πιστεύουσι τὴν προσθήκην. Ἐπειδὴ γὰρ ἠρτάντο τῇ διδασκαλίᾳ, λοιπὸν ἐπὶ φόβον ἐτρέποντο ὅπερ τῆς τοῦ Παύλου νίκης σημεῖον

^b Post Ἐκκλησίᾳ vox quædam deest, nempe ζήτησις, vel quæpiam similis, quam Interpres Latinus vertit *quæsitio*.

^c Dunæus coniecit παρὰ.

^d Ante hæc verba, εἰ δὲ μετὰ ταῦτα, Interpres Latinus istæc adjecit, quæ non sunt in exemplari nostro Græco, simul et illud subindicans, quod huic rei nihil anteposuerit.

ab aliis audierat, quique eadem aliis præceperat, non ipse in hæc incidisset, non dicam Paulus, sed vel homo quivis. Verum, ut dixi, hic sermo si per se nudus expendatur, offendere movereque potest auditorem: verum si causam adjecerimus ob quam hæc dicebat Apostolus, et applaudent et admirabuntur omnes ita loquutum. Hoc igitur faciamus. Non enim oportet verba nuda expendere, alioqui multa consequentur mala; neque convenit sermonem per se nudum examinare, sed observare mentem scribentis. In nostris enim sermonibus nisi hac ratione fuerimus usi, expendentes quid senserit is qui loquitur, multas inducemus similitates, omniaque subvertentur. Et quid attinet loqui de verbis, quando et in factis, nisi regulam hanc servaverimus, omnia sursum deorsum miscbuntur? Nam et medici secant nonnumquam et ossa frangunt: quæ frequenter eadem faciunt et latrones. Annon igitur fuerit extremæ infelicitatis, si nequeamus latronem a medico discernere? Rursum homicidæ pariter ut martyres torquentur; at non quia patiuntur eadem tormenta, utriusque eodem habentur loco, sed plurimum interest inter hos et illos. Quod ni regulam hanc servaverimus, nulla de re recte judicare poterimus; sed ipsum etiam Heliam homicidam censebimus, cumque hoc Samuelem et Phinees: quin et Abraham filii interfectorem dicemus, si res nudas expendimus, non addentes quo animo id fecit. Exquiramus igitur et Pauli mentem qua hæc scripsit, consideremus quo spectarit, quem scopum sibi proposuerit, et quis semper fuerit erga apostolos: tum intelligemus, quo animo hæc scribat. Neque enim ut vel illos despiceret, vel seipsum prædicaret, loquutus est vel hæc, vel illa superiora: quomodo enim id fecisset, qui in seipsum pronuntiari anathema (*Rom. 9. 3*)? sed ut ubique servaret evangelii sinceritatem. Cum enim ii qui oppugnabant Ecclesiam, dicerent iis apostolis adhærendum esse, qui ista minime prohiberent, non Paulo qui prohiberet; atque hinc sensim irrepisset Judaicus error ac deceptio, cogitur hic fortiter et aperte resistere, non quidem volens apostolis maledicere, sed hoc agens ac moliens, ut eorum insolentiam, qui seipsum non recte laudabant, comprimeret: ideo dicit, *Non contuli cum carne et sanguine*. Fuisset enim extremæ absurditatis, eum qui a Deo fuerat edoctus, postea cum hominibus communicare. Nam qui discit ab hominibus, is jure denuo recipit homines in consortium: verum quem Deus sua beata voce dignatus est, quique ab eo doctus est, qui habet sapientiæ thesaurum, cur postea cum hominibus conferret? Par enim fuerit, ut talis doceat potius homines, quam ut discat ab hominibus. Non igitur arrogantia causa hæc dicebat Apostolus, sed ut suæ prædicationis auctoritatem declararet. *Neque ascendi*, inquit, *ad eos qui ante me fuerunt apostoli*. Quoniam illi nusquam non dicebant cæteros apostolos esse Paulo priores, et ante hunc fuisse vocatos, ideo dicit, *Non ascendi ad eos*. Quod si fuisset cum illis communicandum de evangelio, is qui per revelationem injunxerat ei prædicandi munus, utique et hoc præcepisset.

Quæstio an circumcidendi Christiani essent. — Quid igitur? non ascendit illuc? Sane ascendit, sed ut disceret aliquid ab illis. Quando? Cum in civitate Antiochia, quæ ab initio singulare studium erga Ecclesiam exhibuerat, quæstio nata est de hac ipsa re quæ nunc tractatur, quærebatur autem, an essent circumcidendi qui ex gentibus credidissent, an non compellendi potius, ut tale quidpiam paterentur; id temporis ascendit Paulus et cum eo Silas. Quomodo igitur dicit, *Non ascendi*, neque contuli? Primum quidem quoniam ipse sponte non ascenderat, sed missus erat ab aliis: deinde quoniam non accessit eo ut aliquid disceret, sed potius ut aliis persuaderet. Nam ipse statim ab initio fuerat ejus sententiæ, quam apostoli postea comprobarunt, videlicet, non oportere circumcidi: cæterum quoniam ad eum usque diem non visus est illis sat idoneus cui fides haberetur, sed magis auscultabant iis qui versabantur Jerosolymis; ascendit non ipse percepturus quod ante nescierat, sed ut contradicentibus persuaderet, quia qui Jerosolymis erant his adhærent. Itaque ab initio quid esset agendum perspexerat, nec opus habebat ullo doctore; sed quæ post multam discussionem erant apostoli decreturi, hæc ipsa citra discussionem cælitus habebat apud sese certa et indubitata. Idque Lucas declarans dicit, Paulum prolixam et copiosam orationem habuisse super hisce rebus apud illos etiam priusquam iret Jerosolymam (*Act. 15. 2*). Verum quoniam ita visum erat fratribus, ut ab illis quoque disceret, ascendit, non sua ipsius causa, sed illorum. Etsi vero dicit, *Non ascendi*, illud sic explicare possumus, quod nec initio prædicationis ascenderit, nec cum ascendit, ascenderit discendi gratia: quandoquidem horum utrumque significat, dicens, *Protinus non contuli cum carne et sanguine*. Non simpliciter dixit, *Non contuli*, sed, *Protinus non contuli*. Quod si postea ascendit, non tamen ut quidpiam acciperet. *Sed abii*, inquit, *in Arabiam*. Contemplare ferventem animum: studebat occupare regiones antehac a nemine cultas, sed quæ etiamnum feroces erant. Etenim si mansisset apud apostolos, cum nihil esset quod ab illis posset discere, prædicationis officium fuisset impeditum: oportebat enim illos ubique disseminare verbum. Ideo hic beatus spiritu fervens, protinus aggressus est docere homines barbaros et agrestes, vitæ genus suscipiens multis laboribus ac periculis obnoxium.

11. Jam mihi considera illius humilitatem. Cum dixisset, *Abii in Arabiam*, subjunxit, *Et iterum reversus sum Damascum*. Non commemorat sua præclara facta, neque quos edocuerit, neque quam multos: quamquam simul ut baptizatus est, tantum exhibuit zelum, ut non solum confunderet Judæos, sed ad tantam iracundiam provocaret tum illos tum gentes, ut ipsi struxerint insidias, conatique sint e medio tollere: quod non accidisset, nisi credentibus magnam adjunxisset accessionem. Cum enim doctrina superarentur, restabat ut ad eandem sese vertèrent:

quod quidem evidens erat argumentum Paulinæ victoriæ. At non passus est Christus illum interimi, servans eum predicando evangelio. Attamen nihil loquitur de recte factis hisce: sic omnia quæ dicit, non ambitionis gratia dicit, neque quo cæteris apostolis præstantior habeatur, neque ægre ferens quod dispiceretur, sed quod metueret, ne quid hinc detrimenti accideret prædicationi. Nam et abortivum seipsum appellat, et omnium peccatorum primum, ac postremum apostolorum, et hujus honore nominis indignum (1. Cor. 15. 8. 9; 1. Tim. 1. 15): atque hæc dicebat, cum plus omnibus laborasset: quod quidem præcipuum est humilitatis signum. Etenim cum qui sibi nullius honoris rei conscius est, submisso de seipso loquitur; probus est, non humilis: at qui post tot coronas talia loquitur, ille novit quid sit modestia. *Et iterum reversus sum*, inquit, *Damascum* (1. Cor. 12. 52). Atque quanta verisimile est eum illic egisse? De hac civitate refert quod eam præfectus, cui rex Areta gentis ejus curam delegaret, custodiret, cupiens beatum illum comprehendere. Quod quidem maximum argumentum erat, illum acriter magnaque vi vexare Judæos. Verum horum nihil hic commemorat; ac ne illic quidem ea commemoraturus erat, sed reticisset, nisi tum perspexisset tempus illud eam historiam postulare. Si igitur et hic dicens se esse ac rediisse, præterea nihil addit eorum quæ illic gesta fuerant. 18. *Deinde post tres annos ascendi Jerosolymam, ut viderem Petrum.* Quid hoc animo possit esse modestius? Post tanta tamque præclara gesta, cum nihil opus haberet Petro, nec illius egeret voce, sed honore par esset illi (nihil enim hic dicam amplius); tamen ascendit velut ad majorem ac seniore, solusque Petri conspectus commovit illum, ut eo proficisceretur. Vides quomodo illis tribuit congruentem honorem, neque solum non ducit seipsum illis meliorem, verum ne parem quidem esse putat? id quod ex ipsa protectione liquet. Sicut enim nunc multi fratrum nostrorum ad viros sanctos proficiscuntur, eodem affectu tunc Paulus ad Petrum profectus est; quin potius erat hoc multo humiliter, quod fecit Paulus. Nam isti nunc utilitatis suæ gratia peregrinationem suscipiunt; at tum beatus ille non ut disceret aliquid ab illo, neque ut correctionem aliquam acciperet, profectus est, sed tantum ut videret eum, suæque præsentia honoraret. *Ut viderem*, inquit, *Petrum ascendi.* Non dixit *ιδειν*, id est, ut cernerem Petrum, sed *τετραθεσαι*, id est, ut viderem et cognoscerem: quomodo loqui solent, qui magnas ac splendidas urbes invisunt cognoscendi gratia: adeo judicabat operæ pretium esse tantummodo videre virum. Idem autem ex ipsis factis perspicuum est: proficiscens enim Jerosolymam, cum multas jam nationes convertisset, tantasque res gessisset quantas cæterorum nemo gesserat, Pamphyliam, Lycaoniam, Cilicum gentem, omnes qui illam orbis partem habitant, ad rectam vitam instituisset et ad Christum: adduxisset, primum quidem ingreditur ad Jacobum, plurima cum modestia velut ad majorem et honora-

tiorem. Deinde consulentem sustinet, et consulentem contraria iis, quæ nunc tractat. *Videsne*, inquit, *frater, quot millia sunt Judeorum qui crediderunt? Itaque rade caput, et purifica teipsum (Act. 21. 20. 24).* Rasis caput, omnesque ritus Judaicos peregit. Ubi enim non lædebat evangelium, omnium humillimus erat: ubi vero videbat nonnullos ex hac humilitate laedi, non amplius utebatur hac inmodica modestia. Jam enim hoc fasset non præstare modestiam, sed lædere atque corrumpere discipulos. *Et mansi apud illum diebus quindecim.* Itaque quod propter illum profectus sit, multum honorem declarat; quod autem ibi tot dies commoratus sit, amicitiam ac vehementissimam arguit caritatem. 19. *Alium verum apostolorum vidi neminem, nisi Jacobum fratrem Domini.* Vide ut majorem benevolentiam habuit erga Petrum: hujus enim causa peregrinationem susceperat, et apud eundem commoratus est. Hæc et dico frequenter, et vos memoria tenere volo, ut si qua audieritis quæ adversus Petrum dixisse videatur, ne quis suspectum habeat Paulum apostolum. Siquidem hanc ob causam et ipse hæc loquitur, præveniens ut talem corrigat suspicionem, ut cum dicit, *Restitit Petro (Gal. 1. 11)*; ne quis hæc verba putet esse similitatis aut contentionis: nam et honorat virum et diligit plus omnibus. Nec enim ob ullum aliorum apostolorum narrat se ascendisse Jerosolymam, sed propter hunc solum: *Cæterorum autem*, inquit, *apostolorum vidi neminem, nisi Jacobum.* Vidi, inquit, non doctus sum ab eo quidquam. Sed vide quanto cum honore et hunc nominavit. Non enim simpliciter dixit Jacobum, sed magnificentum illud elogium addidit, *Fratrem Domini*; usque adeo liber erat ab omni livore. Etenim si tantum indicare voluisset eum de quo loqueretur, poterat alia nota declarare, et dicere, Jacobum Cleopæ, quod cognomen posuit evangelista (Joann. 19. 25). Verum non ita loquutus est, sed quoniam existimat honoris titulos apostolorum sibi esse proprios, veluti seipsum honestans, ita et illum veneratur. Non enim sic appellavit eum, ut dicebam, sed quomodo? *Fratrem Domini.* Atqui nec frater erat Domini secundum carnem, sed esse putabatur: attamen ne id quidem avertit Paulum, quominus adderet viro dignitatis titulum. Quin et aliunde multifariam ostendit Paulus se tam sincere erga apostolos affectum fuisse, quam illo dignum erat. 20. *Quæ autem scribo vobis, eccor coram Deo, quod non mentior.* Vides in omnibus similiter elucens hujus sancti animi humilitatem? Ac si enim in judicio concertaret, ac pœnas daturus esset, ita studuit excusare sese. 21. *Deinde veni in regiones Syriæ et Ciliciæ*; postquam Petrum viderat. Rursus incipit narrare de certamine, quod propositum est, Judæam quidem non attingens, tum quod ad gentes missus esset, tum quod noluerit super alienum fundamentum ædificare. Cujus rei gratia ne simplici quidem congressu viderat illos: idque perspicuum est ex iis quæ sequuntur. 22. *Eram enim*, inquit, *de facie ignotus Ecclesiis Judææ*: 23. *tantum audierant quod is qui aliquando persequabatur nos, nunc annun-*

καθαρόν ἦν. Ἄλλ' οὐκ εἶπεν αὐτὸν ὁ Χριστὸς ἀποθανεῖν, τῆρῶν αὐτὸν τῷ κηρύγματι· ἀλλ' ὅμως οὐδὲν φησι τῶν κατορθωμάτων τούτων· οὕτως ἄπερ λέγει πάντα, οὐ φιλοτιμίας ἕνεκεν λέγει, οὐδὲ ὑπὲρ τοῦ νομισθῆναι τῶν ἀποστόλων μείζων, οὐδὲ δακνόμενος ἐπὶ τῷ ἐξουτελλίζεσθαι, ἀλλὰ δεδοικώς μὴ τι γένηται τῷ κηρύγματι βλάβος ἐντεῦθεν. Καὶ γὰρ ἔκτρωμα ἑαυτὸν καλεῖ, καὶ πρῶτον τῶν ἀμαρτωλῶν, καὶ ἔσχαιον τῶν ἀποστόλων, καὶ τῆς προσηγορίας τῆς τοιαύτης ἀνάξιον· καὶ ταῦτα ἔλεγεν ὁ πλεόν πάντων κοπιᾶσας, ὅπερ μέγιστα ἐστὶ ταπεινοφροσύνης. Ὁ μὲν γὰρ μηδὲν ἑαυτῷ συνειδώς ἀγαθόν, ταπεινὰ δὲ περὶ ἑαυτοῦ λέγων, εὐγνώμων, οὐ ταπεινόφρων ἐστίν· ὁ δὲ μετὰ τοσοῦτους στεφάνους τοιαῦτα φθεγγόμενος, ἐκεῖνός ἐστιν ὁ μετριάξγειν εἰδώς. Καὶ πάλιν ὑπεστράψας, φησὶν, εἰς *Δαμασκόν*. Καίτοι κόσσα αὐτὸν ἐκεῖ εἰργάσθαι εἰκὸς ἦν; Περὶ γὰρ τῆς πόλεως φησι ταύτης, ὅτι πᾶσαν αὐτὴν ὁ ἑθνάρχης Ἀρέτα τοῦ βασιλέως ἐφύλαττε, τὸν μακάριον τοῦτον σαγηνεῦσαι βουλόμενος· ὅπερ σημαῖον μέγιστον ἦν τοῦ σφόδρα καὶ κατὰ κράτος ἐλαύνειν αὐτὸν τῶν Ἰουδαίων. Ἄλλ' οὐδὲν τούτων ἐνταῦθα λέγει, οὐδ' ἂν ἐκεῖ αὐτὰ τότε τῆθεικεν, εἰ μὴ καὶ τότε τὸν καιρὸν εἶδεν ἐκεῖνον ἀπαιτοῦντα τὴν ἱστορίαν, ἀλλ' ἐσίγησεν ἂν ὡσπερ οὖν καὶ ἐνταῦθα, ὅτι ἤλθε καὶ ἀπῆλθε λέγων, οὐκέτι προστιθῆσι τὰ ἐντεῦθεν γενόμενα. Ἐπειτα μετὰ *τρία ἔτη ἀνῆλθον εἰς Ἱεροσόλυμα ἱστορήσαι Πέτρον*. Τί ταύτης ταπεινοφρονέστερον γένοιτ' ἂν τῆς ψυχῆς; Μετὰ τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα κατορθώματα. μηδὲν Πέτρον δεόμενος, μηδὲ τῆς ἐκείνου φωνῆς, ἀλλ' ἰσότημος ὢν αὐτῷ (πλέον γὰρ οὐδὲν ἐρῶ τέως), ὅμως ἀνέρχεται ὡς πρὸς μείζονα καὶ κρεσύτερον· καὶ τῆς ἀποδημίας αὐτῷ τῆς ἐκεῖ γίνεται αἰτία ἢ ἱστορία Πέτρον μόνῃ. Ὅρᾳ πῶς τὴν προσήκουσαν αὐτοῖς ἀπονέμει τιμῆν, καὶ οὐ μόνον ἀμείνω, ἀλλ' οὐδὲ ἴσον ἑαυτὸν ἐκείνων εἶναι νομίζει; Καὶ τοῦτο ἐκ τῆς ἀποδημίας ταύτης δῆλον. Καθάπερ γὰρ νῦν πολλοὶ τῶν ἀδελφῶν τῶν ἡμετέρων πρὸς ἀγίους ἀνδρας ἀποδημοῦσιν, οὕτω καὶ Παῦλος πρὸς Πέτρον τότε διακείμενος ἀπῆει· μᾶλλον δὲ καὶ πολλῶν ταπεινότερον. Οἱ μὲν γὰρ νῦν ὠφελείας ἕνεκεν ἀποδημοῦσιν· ὁ δὲ μακάριος τότε ἐκεῖνος, οὐχ ὡς μαθησόμενος τι παρ' αὐτοῦ, οὐδὲ ὡς διόρθωσίν τινα δεξιόμενος, ἀλλὰ διὰ [678] τοῦτο μόνον, ὥστε ἰδεῖν αὐτὸν καὶ τιμῆσαι τῇ παρουσίᾳ. Ἱστορήσαι γὰρ, φησὶ, Πέτρον. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἰδεῖν Πέτρον, ἀλλ', Ἱστορήσαι Πέτρον, ὅπερ οἱ τὰς μεγάλας πόλεις καὶ λαμπράς καταμανθάνοντες λέγουσιν. Οὕτω πολλῆς ἀξίον ἡγεῖτο σπουδῆς εἶναι καὶ τὸ μόνον ἰδεῖν τὸν ἀνδρα. Τοῦτο δὲ καὶ ἀπὸ τῶν πράξεων δῆλον. Ὅτε γὰρ ἦλθεν εἰς Ἱεροσόλυμα, πολλοὺς τῶν ἐθνῶν ἐπιστρέψας, καὶ τοσαῦτα ἐργασάμενος, ὅσα τῶν ἐτέρων οὐδεὶς, τὴν Παμφυλίαν, τὴν Λυκαονίαν, τὸ Κιλικίον ἔθνος, πάντας τοὺς κατὰ τὸ μέρος ἐκεῖνο τῆς οἰκουμένης διορθωσάμενος καὶ τῷ Χριστῷ προσαγαγῶν, πρῶτον μὲν εἰσέρχεται πρὸς Ἰάκωβον μετὰ πολλῆς τῆς ταπεινοφροσύνης ὡς πρὸς μείζονα καὶ τιμώτερον. Ἐπειτα συμβουλευόντος ἀνέρχεται, καὶ συμβουλευόντος ἐναντία τῶν νῦν. Ὅρᾳ γὰρ, φησὶν, ἀδελφῆ,

κόσαι μυριάδες εἰσὶν Ἰουδαίων τῶν πεπιστευκότων; Ἀλλὰ ξύρησαι, καὶ ἀγκίσθητι. Καὶ ἐξυρήσατο, καὶ τὰ Ἰουδαϊκὰ πάντα ἐπέτελεσεν. Ἐνθα μὲν γὰρ οὐκ ἐβλάπτετο τὸ εὐαγγέλιον, πάντων ταπεινότερος ἦν· ἐνθα δὲ ἐκ τῆς ταπεινοφροσύνης ἔωρα τινὰς ἀδικουμένους, οὐκέτι ἐπέχρητο τούτῳ τῷ πλεονεκτήματι· ταῦτο γὰρ οὐκ ἦν λοιπὸν ταπεινοφρονεῖν, ἀλλὰ λυμαίνεσθαι καὶ διαφθεῖρειν τοὺς μαθητευομένους. Καὶ ἐπέμειρα πρὸς αὐτὸν ἡμέρας δεκαπέντε. Τὸ μὲν οὖν δι' αὐτὸν ἀποδημῆσαι, τιμῆς ἦν πολλῆς· τὸ δὲ καὶ τοσαύτας ἐπιμείναι ἡμέρας, φίλιας καὶ σφοδρατῆς ἀγάπης. Ἐτερον δὲ τῶν ἀποστόλων οὐκ εἶδον, εἰ μὴ Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου. Ὅρα πῶς πρὸς τὸν Πέτρον μείζονα τὴν φιλίαν ἔχει· καὶ γὰρ δι' αὐτὸν ἀπεδήμησε, καὶ πρὸς αὐτὸν ἔμεινε. Ταῦτα δὲ καὶ λέγω συνεχῶς, καὶ ἀξιώ φυλάττειν, ἵν' ὅταν ἀκούσητε, ἃ κατὰ Πέτρον δοκεῖ εἰρηκέναι, μηδεὶς ὑποπτέωσῃ τὸν Ἀπόστολον. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ αὐτὸς τοῦτο προδιορθούμενος ταῦτά φησιν, ἵνα ὅταν λέγῃ, ὅτι Ἀντέστην Πέτρω, μηδεὶς ἐχθρας καὶ φιλονεικίας ταῦτα εἶναι νομίσῃ τὰ ῥήματα· καὶ γὰρ τιμῆ τῶν ἀνδρα καὶ φιλεῖ μᾶλλον πάντων. Δι' οὐδένα γὰρ τῶν ἀποστόλων ἀνεληλυθέναι φησὶν, ἀλλ' ἦ δι' αὐτὸν μόνον. Ἐτερον δὲ τῶν ἀποστόλων οὐκ εἶδον, φησὶν, εἰ μὴ Ἰάκωβον. Εἶδον, οὐκ ἐδιδάχθην, φησὶ, παρ' αὐτοῦ οὐδέν. Ἄλλ' ὅρα καὶ τοῦτον μεθ' ὄσης τιμῆς ὠνόμασεν. Οὐ γὰρ εἶπεν ἀπλῶς, Ἰάκωβον, ἀλλὰ καὶ τὸ σεμνολόγημα προσέθηκεν, τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου· οὕτω βασκανίας ἀπάσης ἀπηλλαγμένος ἦν. Εἰ γὰρ σημήναι ὃν ἔλεγεν ἤθελεν, ἐνῆν καὶ ἐξ ἐτέρου γνωρίσματος τοῦτο ποιῆσαι δῆλον, καὶ εἰπεῖν τὸν τοῦ Κλωπᾶ, ὅπερ καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς ἔλεγεν. Ἄλλ' οὐκ εἶπεν οὕτως, ἀλλ' ἐπειθὴ τὰ τῶν ἀποστόλων σεμνολογήματα ἴδια εἶναι ἐνόμισεν, ὡς ἑαυτὸν ἐπαίρων, οὕτω σεμνύνει ἐκαίφην. Οὐ γὰρ ἐκάλεσεν αὐτὸν οὕτως, ὡς εἶπον, ἀλλὰ πῶς; τὸν ἀδελφὸν [679] τοῦ Κυρίου. Καίτοι γε οὐδὲ κατὰ σάρκα ἀδελφὸς ἦν τοῦ Κυρίου, ἀλλ' οὕτως ἐνομίζετο· ἀλλ' ὅμως οὐδὲ οὕτως ἀπεστράφη τὸ ἀξίωμα θεῖναι τοῦ ἀνδρός. Καὶ πολλοὶ λαχόντες ἄλλοθεν δεικνύονται, ὅτι διέκειτο πρὸς τοὺς ἀποστόλους πάντας οὕτω γησίως, ὡς αὐτῷ πρέπον ἦν. Ἄ δὲ γράφω ὑμῖν, ἰδοὺ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ὅτι οὐ ψεύδομαι. Εἶδες διὰ πάντων ὁμοίως ἐκλάμπουσαν τῆς ἀγίας ταύτης ψυχῆς τὴν ταπεινοφροσύνην; Καθάπερ γὰρ ἐν δικαστηρίῳ ἀγωνιζόμενος, καὶ μέλλων εὐθύνας ὑπέχειν, οὕτως ἐσπούδαμεν ἀπολογησασθαι. Ἐπειτα ἦλθον εἰς τὰ κλίματα τῆς Συρίας καὶ Κιλικίας· μετὰ τὸ Πέτρον ἰδεῖν. Πάλιν ἀρχεται τοῦ λόγου καὶ τοῦ ἀγῶνος τοῦ προκειμένου, τῆς μὲν Ἰουδαίας οὐχ ἀπτόμενος, διὰ τε τὸ πρὸς τὰ ἔθνη ἀπεστάλθαι, καὶ διὰ τὸ μὴ ἂν ἐλλεῖσθαι ἐπ' ἄλλοτριον θεμέλιον οἰκοδομεῖν. Διόπερ οὐδὲ κατὰ ψιλὴν αὐτοῦ συντυχίαν εἶλε· καὶ τοῦτο ἐκ τῶν ἐξῆς δῆλον. Ἐμῆν γὰρ, φησὶν, ἀγροσύμενος τῷ προσώπῳ ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Ἰουδαίας. Μόνον δὲ ἀκούοντες ἦσαν, ὅτι Ὁ δῶκων ἡμῶς ποτε, νῦν εὐαγγελίζεται τὴν πίστιν,

* *Legabatur ἐνδόξως.*

ἦν ποτε ἐπόρθει. Τί ταύτης τῆς ψυχῆς μετριώτερον γένοιτ' ἂν; "Οτε μὲν γὰρ τὰ φέροντα αὐτῷ κατηγορικῶν διελέγετο, ὡς ὅτι ἐδίωκε τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ ἐπόρθει αὐτήν, μετὰ πολλῆς αὐτὰ τέθεικε τῆς ὑπερβολῆς, ἐκπομπέων αὐτοῦ τὸν βίον τὸν πρότερον· τὰ δὲ μέλλοντα αὐτὸν δεικνύουσι λαμπρῶν, ταῦτα παρατρέχει. Καὶ δυνάμενος, εἰπερ ἐβούλετο, τὰ κατορθώματα αὐτοῦ πάντα εἰπεῖν, οὐδὲν αὐτῶν τίθησιν, ἀλλ' ἐνὶ ῥήματι πέλαγος παρελθὼν ἀφατον, καὶ εἰπὼν, ὅτι: *Ἦλθον εἰς τὰ κλίματα τῆς Συρίας καὶ τῆς Κιλικίας, καὶ ὅτι Ἀκούοντες ἦσαν, ὅτι Ὀδιώκων ἡμῶς ποτε,*

νῦν εὐαγγελίζεται τὴν πίστιν, ἦν ποτε ἐπόρθει, οὐδὲν πλέον προσέθηκε. Τί δὲ αὐτῷ βούλεται τὸ λέγειν, ὅτι Ἀγροούμενος ἤμην ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Ἰουδαίας; ἵνα μάθῃς, ὅτι τοσοῦτον ἀπέχετο τοῦ κηρύξαι αὐτοῖς περιτομῆν, ὅτι οὐδὲ ἀπὸ ὕψους γνώριμος ἦν αὐτοῖς. *Καὶ ἐδόξαζον ἐν ἐμοὶ τὸν Θεόν.* Σκόπει καὶ ἐνταῦθα τὸν κανόνα αὐτοῦ τῆς ταπεινοφροσύνης, πῶς αὐτὸν διατηρεῖ μετὰ ἀκριβείας. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι ἐθαύμαζόν με, ἐπήνουν με, ἐξεπλήττοντο, ἀλλὰ τὸ πᾶν τῆς χάριτος ἐδειξεν ἐν. *Τὸν γὰρ Θεόν ἐδόξαζον, φησὶν, ἐν ἐμοί.*

ΟΜΙΛΙΑ Β'.

"Ἐπειτα δὲ διὰ δεκατεσσάρων ἐτῶν ἀνέβη εἰς Ἱεροσόλυμα μετὰ Βαρνάβαν, συμπυραλαβῶν καὶ Τίτον ἀνέβη δὲ κατὰ ἀποκάλυψιν.

α'. Τῆς μὲν πρώτης ἀναβάσεως τὴν αἰτίαν Πέτρον εἶναι φησι, καὶ τὸ ἱστορησῆαι ἐκείνων· τῆς δὲ δευτέρας, τὴν ἀποκάλυψιν τῆν τοῦ Πνεύματος. *Καὶ ἀνεθέμην αὐτοῖς τὸ Εὐαγγέλιον, ὃ κηρύσσω ἐν τοῖς ἔθνεσι, κατ' ἴδιαν δὲ τοῖς δοκοῦσι, μὴ πως εἰς κενὸν τρέχω, ἢ ἔδραμον.* Τί φησ, ὦ Παῦλε; ὃ παρὰ τὴν ἀρχὴν μὴ [680] ἐλόμενος α, ἀναθέσθαι μὴδὲ μετὰ ἔτη τρία δεκατεσσάρων παρελθόντων ἐτῶν, τότε ἀνατίθῃ, μὴ πως εἰς κενὸν τρέχῃς; Καὶ πῶς βέλτιον ἦν εὐθέως ἀρξάμενον τοῦτο ποιῆσαι, ἢ μετὰ ἔτη τοσαῦτα; Τί δὲ καὶ ἔτρεχες, εἰ μὴ πεπεισμένος ἦς, ὅτι οὐκ εἰς κενὸν ἔτρεχες; τίς οὕτως ἀνόητος, ὡς ἔτη τοσαῦτα κηρύττειν, οὐκ εἰδὼς ὅτι κηρύττει καλῶς; Καὶ τὸ πολὺ τοῦτου ἀλίην ἀπορώτερον, ὅτι κατὰ ἀποκάλυψιν φησὶν ἀνεληλυθέναι. Τοῦτο γὰρ ἀπορώτερον μὲν, ὡς περ ἐφθην εἰπὼν, τοῦ προτέρου, ἱκανὸν δὲ κάκεινου τὴν λύσιν ἡμῖν παρασχεῖν. Εἰ μὲν γὰρ ἀφ' ἑαυτοῦ ἀνήλθε, μάλιστα μὲν οὐδὲ τοῦτο ἂν ἔχοι λόγον· οὐ γὰρ ἦν τῆς μακαρίας ἐκείνης ψυχῆς εἰς τοσαύτην ἀνοιαν ἐμπεισέν· αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ λέγων, *Οὕτω τρέχω, ὡς οὐκ ἀδήλωτος, οὕτω πυκτεύω, ὡς οὐκ ἀέρα δέρω.* Εἰ τοίνυν οὐκ ἀδήλωτος, πῶς λέγεις, *Μὴ πως εἰς κενὸν τρέχω, ἢ ἔδραμον;* Ὅθεν δήλον, ὅτι εἰ καὶ χωρὶς ἀποκαλύψεως ἀνήλθεν, ἔπαθεν ἂν τὰ τῶν ἀνοήτων· πλην ἀλλ' οὐχ ὁμοίως ἀποπον ἦν τὸ γινόμενον· ὅταν δὲ καὶ ἡ τοῦ Πνεύματος αὐτὸν ἔλκη χάρις, τίς τολμήσει τι τοιοῦτον ὑποπτεῦσαι λοιπόν; Διὰ γὰρ τοῦτο προσέθηκε καὶ αὐτὸς τὸ, *Κατὰ ἀποκάλυψιν, ἵνα μὴδὲ πρὸ τῆς λύσεως τοῦ ζητήματος καταγῶς αὐτοῦ τινε ἀνοιαν, εἰδὼς ὅτι οὐκ ἀνθρώπινον ἦν τὸ γινόμενον, ἀλλὰ θεῖα τις οἰκονομία πολλὰ προορωμένη καὶ τῶν παρόντων καὶ τῶν μελλόντων.* Τί ποτ' οὖν ἐστὶ τὸ αἴτιον τῆς ἀποδημίας ταύτης; Ὅσπερ ὅτε πρότερον ἐξ Ἀντιοχείας εἰς Ἱεροσόλυμα ἀνήλθεν, οὐδ' ἑαυτὸν ἀνήλθεν· αὐτὸς καὶ ἦδει σαφῶς, ὅτι χρὴ καθαρῶς ἔπεσθαι τοῖς τοῦ Χριστοῦ δόγμασιν· ἀλλὰ τοὺς μαχομένους συνάγειν βουλόμενος· οὕτω καὶ νῦν οὐκ αὐτὸς ἐδεῖτο μαθεῖν, ὅτι οὐκ εἰς κενὸν ἔτρεχεν, ἀλλ'

ἵνα οἱ ἐγκαλοῦντες πληροφροθῶσιν. Ἐπειδὴ μείζονα περὶ Πέτρου καὶ Ἰωάννου δόξαν εἶχον, καὶ διατασιάζειν αὐτοὺς ἔβουλον, διὰ τὸ τοῦτον μὲν ἄνευ περιτομῆς κηρύττειν, ἐκείνων δὲ ταύτην συγχωρεῖν, καὶ παρῆνομα πράττειν αὐτὸν ἔβουλον, καὶ εἰς κενὸν τρέχειν· Ἀντήλθον, φησὶ, καὶ ἐκοινωνῶσαί μοι αὐτοῖς τὸ Εὐαγγέλιον, οὐχ ἵνα αὐτὸς τι μάθω, ὃ καὶ προῶν σαφέστερον λέγει, ἀλλ' ἵνα διδάξω τοὺς ταῦτα ὑποπτεύοντας, ὅτι οὐκ εἰς κενὸν τρέχω. Τὸ γὰρ Πνεῦμα τὴν τοιαύτην προορωμένον φιλονεικίαν, παρεσκευάσεν αὐτὸν ἀνελεῖν καὶ κοινῶσασθαι. Διὰ τοῦτό φησι, *Κατὰ ἀποκάλυψιν ἀνέβη, καὶ Βαρνάβαν καὶ Τίτον ἔλαβε μάρτυρας ἐσομένους τοῦ κηρύγματος.* Καὶ ἀνεθέμην αὐτοῖς τὸ Εὐαγγέλιον, ὃ κηρύττω ἐν τοῖς ἔθνεσιν, τουτέστι, τὸ χωρὶς περιτομῆς· κατ' ἴδιαν δὲ τοῖς δοκοῦσι. Τί βούλεται, *Κατ' ἴδιαν;* καίτοι γὰρ ὁ δόγματα κοινὰ διορθοῦν σπουδάζων, οὐ κατ' ἴδιαν, ἀλλὰ κοινῇ ταῦτα προτίθησιν. Ἄλλ' οὐχ ὁ Παῦλος οὕτως· οὐ γὰρ μαθεῖν τι καὶ διορθῶσαι ἐβούλετο, ἀλλὰ τῶν βουλομένων ἀπατῆν τὴν πρῆφασιν ἀνελεῖν. Ἄλλὰ [681] ἐπειδὴ γὰρ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις πάντες ἐσκανδαλίζοντο, εἰ τις παραβατὴ τὸν νόμον, εἰ τις κωλύοι χρῆσασθαι τῇ περιτομῇ· διὸ καὶ ἔλεγε, *Θεωρεῖς, ἀδελφε, πόσαι μυριάδες εἰσὶ τῶν πεπιστευκότων; καὶ οὗτοι πάντες εἰσὶ κτηνημένοι περὶ σοῦ, ὅτι ἀποστασίαν ἀπὸ τοῦ νόμου διδάσκεις;* ἐπεὶ οὖν ἐσκανδαλίζοντο, παρρησια μὲν παρελθεῖν καὶ τὸ κήρυγμα ἀποκαλύψαι τὸ ἐαυτοῦ οὐκ ἠνείχετο· κατ' ἴδιαν δὲ τοῖς δοκοῦσιν ἀνέθετο ἐπὶ Βαρνάβαν καὶ Τίτον, ἵνα οὗτοι μάρτυρες ἀξιώσιτοι γένωνται πρὸς τοὺς ἐγκαλοῦντας, ὅτι οὐδὲ τοῖς ἀποστόλοις ἔδοξεν ἐναντίον εἶναι, ἀλλὰ βεβαιούσι τὸ κήρυγμα τὸ τοιοῦτον. Ὅταν δὲ λέγῃ, *Τοῖς δοκοῦσιν, οὐκ ἀναιρῶν τὸ εἶναι αὐτοὺς μεγάλους τοῦτο λέγει;* ἐπεὶ καὶ περὶ ἑαυτοῦ φησι, *Δοκῶ δὲ κατὰ Πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν;* ὅπερ ἐστὶ μετριάζοντος, οὐκ ἀναιρῶντος τὸ ἔχειν. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα. *Τοῖς δοκοῦσι, φησὶ, μετὰ τῆς ἑαυτοῦ καὶ τῆν κοινῆν ἀπάντων λέγων ψήφον.* Ἄλλ' οὐδὲ τίτος ὁ σὺν ἐμοί, Ἐλλήν ὢν, ἠναγκάσθη περιτεμηθῆναι. Τί ἐστὶν, Ἐλλήν ὢν; Ἐξ Ἑλλήνων ἦν, φησὶ, καὶ ἀκρόβυστος. Οὐ μόνον γὰρ ἐγὼ οὕτως ἐκήρυττον, ἀλλὰ καὶ τίτος οὕτως ἔπραττε, καὶ ἀκρόβυστον ὄντα οὐκ ἠνάγκασαν περιτεμηθῆναι οἱ ἀπόστολοι. Ὅτι ἀπό-

• *Legabatur ἐλόμενε, εἰ μοι περπερισμ, ἀνατίθης.*

hac fidem, quam pridem expugnabat. Quid hoc animo possit esse modestius? Nam cum exponeret ea, quæ pertinebant ad ipsius accusationem, ut quod persecutus esset Ecclesiam Dei, quodque devastaret eam, hæc multa cum exaggeratione protulit, traducens suam ipsius vitam prius actam; illa vero, quæ ipsum splendidum demonstratura erant, prætercurrit: cum potuisset omnia sua præclara gesta commemorare, nihil horum refert, sed unico verbo pelagus immensum prætervectus dicit: *Veni in regiones Syriæ et Ciliciæ; et, Audierant quod Is qui per-*

sequabatur nos aliquando, nunc prædicat fidem quam pridem expugnabat; nec præterea quidquam addidit. Quid autem sibi vult, cum ait: *Ignotus eram Ecclesiis Judææ?* Ut scires, adeo Paulum non prædicasse Judæis circumcisionem, ut ipse ne de facie quidem fuerit illis notus. 24. *Et glorificabant in me Deum.* Illic perpende regulam Paulinæ modestiæ, quantoque studio eam observet. Non enim dixit, Admirabantur me, laudabant me, stupebant; sed declaravit totum hoc esse gratiæ, dicens: *Deum glorificabant in me.*

CAPUT II.

1. *Deinde post annos quatuordecim ascendi Jerosolymam una cum Barnaba, assumpto simul et Tito.*

2. *Ascendi autem secundum revelationem.*

1. Prioris itineris causam Petrum ait fuisse, utque illum videret: ut autem iterum ascenderet, in causa fuisse revelationem Spiritus. *Et contuli cum eis evangelium, quod prædico in gentibus, seorsum autem iis, qui videbantur esse alicujus existimationis, ne forte in vanum currerem aut cucurrissem.* Quid ait, Paule? qui initio nolebas conferre, neque per annos tres, peractis quatuordecim annis tum confers, ne forte in vanum curreres? At quanto melius fuerat illud protinus in initio fecisse, quam post tot annos? Cur autem currebas, si non persuasum habebas, te non in vanum currere? et quis tam excors est, ut tot annos prædicet, ignarus an recte prædicet? Jam illud hoc etiam multo perplexius est, quod ait se secundum revelationem ascendisse. Hoc est difficilium, ut dicebam, prioro; sed tamen idoneum ut nobis et illius porrigit solutionem. Nam si sua sponte ascendisset, ne id quidem ullo pacto consentaneum esset rationi: non enim erat illius beatæ animæ in tantam delabi amentiam; siquidem ipse est qui dicit, *Sic curro, ut non in incertum: sic pugno, non ut uerem verberans* (2. Cor. 9. 26). Quod si curris non in incertum, quomodo dicis, *Ne forte in vanum currerem, aut cucurrissem?* Unde perspicuum est, quod si ascendisset absque revelatione, accidisset illi quod insipientibus solet accidere; attamen casus non fuisset perinde absurdus: cum autem illum Spiritus gratia ducit, quis deinceps ausit aliquid tale suspicari? Nam hanc ob causam et ipse addidit illud, *Secundum revelationem*, ne quis ante quæstionis solutionem condemnaret illum inscitæ, nimirum sciens non esse humanum quod geritur, sed divinæ dispensationis multa providentis et de præsentibus et de futuris. Quæ tandem igitur hujus peregrinationis causa? Quemadmodum cum prius ascenderet Antiochia Jerosolymam, non sua sponte ascendit (nam ipse planissime noverat, simpliciter ac mere Christi decretis hærendum esse); sed cupiens eos qui dissidebant, redigere in concordiam: similiter et nunc non ipsi fuit opus discere, an in vanum cucurrisset, sed ut iis, qui ipsum accusabant, id omnino persuaderetur. Cum enim magnificentiorum de Petro et Joanne opinionem

habent, putarentque apostolos inter se dissidere, eo quod hic prædicaret evangelium absque circumcisione, illi contra permittereat eam; atque hinc existimabant Paulum adversum legem agere, et in vanum currere: *Ascendi*, inquit, *et contuli cum illis evangelium*; non ut ipse quidquam discerem; quod ipsum post apertius dicit; sed ut docerem eos, qui hæc suspicantur, me non in cassum currere. Spiritus enim qui præviderat hanc contentionem orituram, procurarat ut Paulus illuc ascenderet et conferret. Ideo dixit, *secundum revelationem ascendi*, eademque de causa Barnabam ac Titum sibi adjunxit, testes futuræ prædicationis. *Et contuli*, inquit, *cum illis evangelium, quod prædico in gentibus*; hoc est, sine circumcisione: *seorsum autem iis qui videbantur alicujus existimationis?* Quid significare voluit dicendo, *Seorsum?* nam qui communia dogmata studet corrigere, non seorsum, sed in publicum ea proponit. Paulus autem non ita: non enim cupiebat aliquid discere, corrigereve suorum dogmatum, sed occasionem adimere cupientibus alios decipere. Cum enim Jerosolymis offenderentur omnes, si quis transgrederetur legem, si quis prohiberet circumcisionem; unde et Jacobus dicebat: *Vides, frater, quot millia sunt qui crediderunt? et hi omnes audierunt de te, quod defectionem doces a lege* (Act. 21. 20. 21): cum igitur offenderentur, palam quidem accedere suanique prædicationem aperire non sustinebat, sed seorsum contulit cum iis qui erant alicujus opinionis, præsentibus Barnaba ac Tito, ut hi apud eos, qui ipsum criminabantur, forent idonei testes, ne apostolis quidem visum, Pauli prædicationem in gentibus contrariam esse suæ, imo se illam confirmare. Cum autem ait, *Qui videbantur alicujus existimationis*, non ideo dicit, ut detrahat eis suam magnitudinem: quandoquidem de seipso quoque dicit, *Puto autem quod et ego Spiritum Dei habeam* (1 Cor. 7. 40). Quod utique est modeste loquentis, non negantis se habere. Hoc pacto et hic dixit, *Qui videbantur*, suum judicium cum publico omnium judicio conjungens. 3. *Sed ne Titus quidem, qui mecum erat, cum Græcus esset, coactus est circumcidi.* Quid est, *Cum Græcus esset?* E Græcorum, inquit, hoc est, e gentium erat genere, præputium gerens. Non enim ego solum ita prædicavi, verum etiam Titus ita fecit, quem, cum esset præputiatus,

non compulerunt circumcidi. Quod quidem certissimum erat argumentum; illos non damnare quæ a Paulo dicebantur ac gerebantur. Et quod hoc multo majus est, cum urgerent adversarii, eaque scirent, ne sic quidem apostoli per eos huc adacti sunt, ut juberent omni circumcidi: id quod ipse declarat dicens:

4. *Sed propter subintroductos falsos fratres.* Qui sunt isti falsi fratres? siquidem hinc non mediocris oritur quæstio. Nam si apostoli istic permittebant circumcisionem, quare nunc falsos fratres appellas eos, qui et ipsi secundum apostolorum sententiam jubebant hoc fieri? Primum, quia non est idem jubere et fiat, et quod sit permittere. Etenim qui præcipit, is studiose rem necessariam ac præcipuam agit: qui autem, cum ipse non præcipiat, tamen non prohibet volentem, is non concedit ut rem factu necessariam, sed dispensationem quamdam implet: quale quiddam Corinthiis Paulus scripsit, de congressu virorum cum uxoribus præcipiens.

2. Deinde ne putares eum hoc illis pro lege scribere, subjunctum: *Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum imperium* (1. Cor. 7. 6): eo quod hoc non esset iudicium ex auctoritate latum, sed indulgentia erga illorum incontinentiam: ideo dicit: *Propter incontinentiam vestram* (Ibid. v. 5). Nam si Pauli sententiam cupis cognoscere, audi quid dicat: *Volo omnes homines esse, ut ipse sum* (Ibid. v. 7), in continentia. Itidem et hic accidit, apostoli non ut legis defensores hoc concedebant, sed obsecundantes infirmitati Judaicæ: alioqui si legem tueri voluissent, non alio modo prædicassent Judæis, alio gentibus. Etenim si res ejusmodi fuisset, ut ab infidelibus necessario fuerit observanda: perspicuum est etiam ab omnibus fidelibus observandam fuisse. Contra si decretum est, nisi quis declararunt se hoc Judæis morem gerendo permisisset.

Apostoli falsi in quo differant a veris.—At falsi fratres non eodem modo, sed hoc agebant ut eos excluderent a gratia ac denuo in servitutis jugum pertraherent. Hoc igitur est primum discrimen inter apostolos et falsos fratres, longo intervallo illos dirimens. Alterum erat, quod apostoli id faciebant in Judæa, ubi lex vigeat; et falsi fratres hoc ubique faciebant: nam et Galatas omnes attigerant. Unde dilucidum est, hoc non factum ædificationis gratia, sed ad subvertendum totum negotium. Aliter ab apostolis concedebatur legis observatio; aliter a falsis fratribus studiose curabatur. *Qui subintroierunt, ut explorarent libertatem nostram quam habemus in Christo Jesu.* Vides ut exploratorum appellatione expressit bellum eorum? Exploratores enim ob nihil aliud ingrediuntur, nisi ut cognitis rebus adversariorum, ipsi sibi facillimum aditum parent ad expugnandum capiendumque; ut et illi tum faciebant, studentes eos in veterem retrahere servitutem. Unde vel hinc liquet, non idem fuisse propositum apostolis et istis, imo magnopere diversum. Illi siquidem concedebant, ut eos paulatim eximerent e servitute; isti contra hoc

moliebantur, ut eos in graviozem pertraherent servitutem. Ideoque observabant, attente circumspicientes et curiose disquirentes quinam haberent præputium, quod et Paulus declarans ait: *Subintroierunt, ut explorarent libertatem nostram.* Non tantum exploratorum vocabalo, verum etiam ex eo quod clam ingressi essent seque furtim intromisissent, eorum insidias demonstravit. 3. *Quibus nec ad horam cessimus subjuctions.* Vide sermonis nobilitatem et vim. Non dixit, Cessimus verbo, sed *Subjectione.* Non enim id faciebant, ut aliquid frugiferum docerent, sed ut eos subigerent et in servitutem pertraherent. Idcirco apostolis quidem cessimus, istis vero non item. *Ut evangelii veritas maneret apud vos.* Ut, inquit, quod prius verbis prædicaveramus, factis confirmaremus, nimirum quod *Vetera transierunt, et nova facta sunt omnia* (2. Cor. 5. 17): et quod, *Si quis est in Christo, nova est creatura*: et quod, *His qui circumcidentur, Christus nihil proderit* (Gal. 6. 15. et 3. 2). Hanc veritatem confirmantes, nec ad horam cessimus. At mox quoniam proliuus obstabant illa quæ faciebant apostoli, eratque verisimile futuros aliquos qui dicerent: Qui sit igitur, ut hæc illi præcipiant? vide quam sapienter solvit objectionem. Non enim explicat veram causam, videlicet quod id facerent apostoli ut sese attemperarent et morem gererent Judæis: alioquin enim offensi fuissent audientes. Oportet enim dispensationis ignorare causam eos, ad quos sit aliquis ex ea fructus rediturus: nam si pateat causa eorum quæ fiunt, tota perierit utilitas. Quapropter ipsum quidem, qui dispensationem adhibet, scire causam oportet eorum quæ geruntur: at eos quibus est profutura dispensatio, hanc oportet ignorare. Atque ut magis fiat dilucidum quod dico, ex hoc ipso argumento sumemus exemplum. Hic ipse beatus Paulus, qui circumcisionem tollit, cum Timotheum esset missurus ad docendum Judæos, prius illum circumcidit (Act. 16), atque ita misit.

Cur Paulus Timotheum circumcidit.—Id autem faciebat, quo doctor esset acceptior apud auditores, et ingressus est cum circumcisione, ut abrogaret circumcisionem. Atque hujus facti causam ipse quidem cum Timotheo noverat, discipulis autem non aperuit. Etenim si novissent quod illum hoc animo circumcidisset ut circumcisionem abrogaret, nec audissent omnino Timotheum concionantem, totumque lucrum et utilitas perisset: nunc vero hæc ignorantia maximam illis attulit utilitatem. Dum enim arbitrantur illum servandæ legis studio hoc facere, benevolis animis tum ipsum doctorem, tum ejus doctrinam excipiant. Qua recepta, ac paulatim eruditi, recesserunt a prioribus quod haudquaquam evenisset, si initio causam novissent. Etenim si novissent, aversati fuissent illum; aversantes artem, nequaquam auscultassent; si non auscultassent, perseverassent in errore pristino. Id vero ne fieret, non aperuit causam. Proinde ne hic aperuit dispensationis causam, sed alia via rem aggreditur, ita loquens: 6. *Ab his vero qui videbantur esse atiquid; quales aliquando fuerint, nihil mea*

δειξίς ἦν μεγίστη τοῦ μὴ καταγινώσκειν τῶν ὑπὸ τοῦ Παύλου λεγομένων, ἢ πραττομένων. Καὶ τὸ πολλῶν τούτου μείζων, ὅτι οὐδὲ ἐπικειμένον τῶν ἐναντιουμένων, καὶ ταῦτα εἰδόντες, ἠγακάσθησαν οἱ ἀπόστολοι τοῦτο κελεύσαι· ὅπερ οὐν καὶ αὐτὸ θηλῶν ἔλεγε, *Διὰ δὲ τοὺς παρεισάκτους ψευδαδέλφους*. Τίνες εἰσὶν οὗτοι οἱ ψευδάδελφοί; καὶ γὰρ οὐ μικρὸν ἐνταῦθα ζήτημα. Εἰ γὰρ οἱ ἀπόστολοι συνεχώρουν ἐνταῦθα περιτέμεσθαι, διὰ τί νῦν ψευδαδέλφους καλεῖς τοὺς κατὰ τὴν τῶν ἀποστόλων γνώμην καὶ αὐτοὺς κελεύοντας τοῦτο ποιεῖν; Ὅτι πρῶτον μὲν οὐκ ἔστι ταῦτόν, κελεύειν γίνεσθαι, καὶ γινόμενον συγχωρεῖν. Ὁ μὲν γὰρ προστάττων, μετὰ σπουδῆς, ὡς ἀναγκαῖον καὶ προηγουμένου, ποιεῖ· ὁ δὲ αὐτὸς μὲν μὴ κελεύων, τὸν δὲ βουλόμενον μὴ κωλύων, οὐχ ὡς δέον γενέσθαι συγχωρεῖ, ἀλλ' ἡ οικονομίαν τινὰ πληρῶν. Οὐδὲν τι λέγω· Κορινθίους ἔγραφεν ὁ Παῦλος, καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέρχεσθαι γυναιξὶ καὶ ἀνδράσι διακελευόμενος.

β'. Εἶτα ἵνα μὴ νομίσης, ὅτι νομοθετῶν αὐτοῖς τοῦτο ἔλεγεν, ἐπήγαγε· *Τοῦτο δὲ λέγω κατὰ συγγνώμην, οὐ καὶ ἐπιταγῆν*. Οὐ γὰρ τῆς αὐθεντίας κρίσις ἦν προηγουμένη, ἀλλὰ τῆς ἐκείνων ἀκρασίας συγγνώμη. Διὸ φησι· *Διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν*. Εἰ γὰρ τὴν Παύλου γνώμην θέλεις μαθεῖν, ἀκουσον τί φησι· *Θέλω πάντα ἀνθρώπους εἶναι, ὡς καὶ ἑμαυτὸν, ἐν ἔγκρατειᾳ*. Οὕτως καὶ ἐνταῦθα, οἱ μὲν ἀπόστολοι οὐχ ὡς νόμον ἐκδικούντες, συνεχώρουν, ἀλλὰ τῇ ἀσθενείᾳ τῇ Ἰουδαϊκῇ συγκαταβαίνοντες. Εἰ γὰρ νόμον ἐξερίζουν, οὐκ ἂν Ἰουδαίους μὲν οὕτως, ἔθνεσι δὲ ἐτέρως ἐκήρυξαν. Καὶ γὰρ εἰ ὑπὸ τῶν ἀπίστων τὸ πρᾶγμα γενέσθαι ἀναγκαῖον ἦν, καὶ ὑπὸ πάντων εὐδηλον ὅτι τῶν [882] πιστῶν. Εἰ δὲ τοῖς ἔθνεσιν ἐνομιθέτου μὴ παρενοχλεῖν τούτων ἕνεκεν, ἔδειξαν ὅτι καὶ Ἰουδαίους συγκαταβαίνοντες ἐπέτερον.

Οἱ δὲ ψευδάδελφοί οὐχ οὕτως, ἀλλ' ὥστε τῆς χάριτος αὐτοὺς ἐκβαλεῖν, καὶ πάλιν ὑπὸ τὸν τῆς δουλείας ζυγὸν ἀγαγεῖν. Πρῶτη μὲν οὖν αὕτη ἡ διαφορά, πολὺ τὸ μέσον ἔχουσα. Δευτέρα δὲ, ὅτι οἱ μὲν ἀπόστολοι ἐν Ἰουδαίᾳ τοῦτο ἐποιοῦν, ἔθθα καὶ ὁ νόμος ἐκράτει, οἱ δὲ ψευδάδελφοί πανταχοῦ· καὶ γὰρ Γαλατῶν ἠψάντο πάντων. Ὅθεν ἔδηλον ὅτι οὐχὶ οἰκοδομῆς ἕνεκεν τὸ πρᾶγμα ἐγένετο, ἀλλὰ καταστροφῆς ὀλοκλήρου. Καὶ ἐτέρως μὲν παρὰ τῶν ἀποστόλων συνεχωρεῖτο, ἐτέρως δὲ παρὰ τῶν ψευδαδέλφων ἐσπουδάζετο. *Οἵτινες παρεισήλθον κατασκοπήσαι τὴν ἐλευθερίαν ἡμῶν, ἣν ἔχομεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ*. Ὅρξ πῶς καὶ τῇ τῶν κατασκόπων προσηγορίᾳ ἐδήλωσε τὴν πόλεμον ἐκείνων; Οἱ γὰρ κατασκόποι δι' οὐδὲν εἰσέρχονται, ἀλλ' ἵνα καταμαθόντες τὰ τῶν ἐναντιῶν, πρὸς τὸ πορθησαί καὶ καθελεῖν, πολλὴν ἑαυτοῖς παρασκευάσωσι· τὴν εὐκολίαν· καθάπερ καὶ οὗτοι τότε ἐποιοῦν, ὑπὸ τὴν δουλείαν αὐτοὺς τὴν παλαιὰν εἰσαγαγεῖν βουλόμενοι. Ὡστε κἀντεῦθεν ἔδηλον, ὅτι οὐχ ἡ αὐτὴ προαίρεσις τῶν ἀποστόλων καὶ τούτων, ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἐναντία. Ἐκείνοι μὲν γὰρ συνεχώρουν, ἵνα κατὰ μικρὸν ἐξαγάγῃσι τῆς δουλείας:

οὗτοι δὲ κατεσκευάζον, ἵνα μειζῶνως ὑποβάλωσι τῇ δουλείᾳ. Διὸ παρετήρουν περισκοποῦντες ἀκριβῶς, καὶ περιεργαζόμενοι τίνες ἀκρόβυστοι· καθὼς καὶ Παῦλος τοῦτο θηλῶν ἔλεγε, *Παρεισήλθον κατασκοπήσω τὴν ἐλευθερίαν ἡμῶν*· οὐ τῶν κατασκόπων ὀνόματι μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν τρώων τῆς λαθραίας εισόδου καὶ παρεισόδου τὴν ἐπιβουλὴν αὐτῶν ἐνδεικνύμενος. *Οἷς οὐδὲ πρὸς ὄραν εἴξαμεν τῇ ὑποταγῇ*. Ὅρα λέξεως εὐγένειαν καὶ ἔμφασιν. Θύ γὰρ εἶπε, *Τῷ λόγῳ, ἀλλὰ, τῇ ὑποταγῇ*. Οὐ γὰρ ἵνα τι διδάξῃσι χρήσιμον, ταῦτα ἐποιοῦν, ἀλλ' ἵνα ἀποτάξῃσι καὶ δουλώσωνται. Διὰ τοῦτο τοῖς μὲν ἀποστόλοις εἴξαμεν, τούτοις δὲ οὐκέτι. *Ἴνα ἡ ἀλήθεια τοῦ Εὐαγγελίου διαμείνῃ πρὸς ὑμᾶς*. Ἴν' ὅπερ ἐβημεν, φησὶν, εἰπόντες, τοῦτο διὰ τῶν ἔργων βεβαιώσωμεν, ὅτι *τὰ ἀρχαία παρήλθε, καὶ γέγονε καιρὰ τὰ πάντα*, καὶ ὅτι, *Εἰ τις ἐν Χριστῷ, καιρὴ κτίσις*, καὶ ὅτι *τοὺς περιτεμνομένους Χριστὸς οὐδὲν ὠφελήσει*. Ταύτην τὴν ἀλήθειαν βεβαιοῦντες, αὐτὰ πρὸς ὄραν εἴξαμεν. Εἶτα ἐπειδὴ εὐθέως ἀντέπιπτεν αὐτῷ τὰ παρὰ τῶν ἀποστόλων, καὶ εἰκὸς ἦν τινὰ λέγειν· Πῶς οὖν ταῦτα ἐκείνοι προστάττουσιν; ὅρα πῶς λύει σφῶς τὴν ἀντίθεσιν. Οὐ γὰρ λέγει τὴν οὖσαν αἰτίαν, οἶον ὅτι συγκαταβάσεως ἕνεκεν καὶ οικονομίας τοῦτο ἐποιοῦν οἱ ἀπόστολοι· ἢ γὰρ ἂν ἐδλάθησαν οἱ ἀκούοντες. Δεῖ γὰρ τῆς οικονομίας ἀγνοεῖν τὴν αἰτίαν· τὸς μέλλοντάς τι καρποῦσθαι παρ' αὐτῆς χρήσιμόν· εἰ γὰρ φανεῖται τῶν γινόμενων ἡ πρόφασις, τὸ πᾶν οὐκ ἔσται. Διὰ τοῦτο [685] τὸν μὲν ἐργαζόμενον αὐτὴν, εἰδέναι χρὴ τὴν αἰτίαν τῶν γινόμενων· τοὺς δὲ μέλλοντάς τι κερδαίνειν παρ' αὐτῆς, ἀγνοεῖν. Καὶ ἵνα σαφέστερον ὁ λέγω ποιήσω, ἐπ' αὐτῆς τῆς ταύτης ὑποθέσεως χρῆσθαι τῷ ὑποδείγματι. Οὗτος αὐτὸς ὁ μακάριος Παῦλος ὁ περιτομὴν ἀναιρῶν, μέλλων ποτὲ τὸν Τιμόθεον Ἰουδαίους πέμπειν· διδάσκαλον, περιτεμῶν αὐτὸν πρότερον, οὕτως ἐπεμψεν.

Ἐποίησε δὲ τοῦτο, ἵνα εὐπαράδεκτος γένηται τοῖς ἀκροαταῖς, καὶ εἰσῆλθε μετὰ τῆς περιτομῆς, ἵνα καταλύσῃ τὴν περιτομὴν. Ἀλλὰ τὴν αἰτίαν αὐτὸς μὲν ἠπίστατο καὶ Τιμόθεος, τοῖς δὲ μαθηταῖς οὐκ εἶπεν. Εἰ γὰρ ἔγνωσαν, ὅτι διὰ τοῦτο περιέτεμεν, ἵνα λύσῃ τὴν περιτομὴν, οὐδ' ἂν τὴν ἀρχὴν ἤκουσαν αὐτοῦ δημηγοροῦντος, καὶ τὸ πᾶν ἂν διεβρόντη κέρδος· νῦν δὲ ἡ ἀγνοία τὰ μέγιστα αὐτοὺς ὠφέλησε. Νομίζοντες γὰρ αὐτὸν ὡς νομοφύλακα τοῦτο ποιεῖν, καὶ εὐμενῶς ἐδέξαντο καὶ προσηνῶς καὶ αὐτὸν καὶ τὴν ἐκείνου διδασκαλίαν. Δεξάμενοι δὲ κατὰ μικρὸν καὶ παιδεύθεντες, ἀπέστησαν τῶν παλαιῶν· ὅπερ οὐκ ἂν ἐγένετο, εἰ παρὰ τὴν ἀρχὴν τὴν αἰτίαν ἤθεσαν. Μαθόντες γὰρ ἂν αὐτὸν ἀπεστράφησαν, ἀποστραφέντες δὲ οὐκ ἂν ἤκουσαν, μὴ ἀκούσαντες δὲ ἔμειναν ἂν ἐπὶ τῆς πλάνης τῆς προτέρας· ὅπερ ἵνα μὴ γένηται, οὐκ ἐξεκάλυψε τὴν αἰτίαν. Διὰ τοῦτο καὶ ἐνταῦθα οὐ λέγει τῆς οικονομίας τὴν πρόφασιν, ἀλλ' ἐτέρως

^b Sic legit Interpres Latinus et sic omnino legendum esse suadent ea quae praecedunt et quae sequuntur. Editi tamen dicunt, male.

^c Legebatur Παῦλος ὁ περιτομὴν ἀναιρεῖν μέλλων, ποτὲ.. ἰπέμπων..

^a Savilius in margine κατασκευάσωσι.

μεθοδεύει τὸν λόγον, οὕτω λέγων· Ἀπὸ δὲ τῶν δοκούντων εἶναι τι· ὁποῖοι ποτε ἦσαν, οὐδὲν μοι διαφέρει· πρόσωπον ἀνθρώπου ὁ Θεὸς οὐ λαμβάνει. Ἐνταῦθα οὐ μόνον οὐκ ἀπολογεῖται ὑπὲρ τῶν ἀποστόλων, ἀλλὰ καὶ σφόδρα βαρεῖ τοὺς ἁγίους, ἵνα ὠφελῆσθαι τοὺς ἀσθενοῦντας. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Εἰ καὶ ἐπιτρέπουσιν ἐκεῖνοι περιτέμεσθαι, τὸν λόγον αὐτοὶ τῷ Θεῷ δώσουσιν. Οὐ γὰρ, ἐπειδὴ μεγάλοι εἶσι καὶ ἔξαρχοι, ὁ Θεὸς πρόσωπον αὐτῶν λήφεται. Ἄλλ' οὕτω μὲν σαφῶς οὐκ εἶπε, πεφεισμένως δέ· οὐ γὰρ εἶπεν, Εἰ δὲ ἐκεῖνοι θολοῦσι τὸ κήρυγμα, καὶ παρὰ τὰ προστεταγμένα κηρύττουσι, δώσουσι τὴν ἐσχάτην δικήν, καὶ τιμωρίαν ὑποστήσονται· τοῦτων μὲν οὐδὲν εἶπε, σεμνοτέρως δὲ αὐτῶν δοκεῖ καθίπτεσθαι, οὕτω λέγων· Ἀπὸ δὲ τῶν δοκούντων εἶναι τι, ὁποῖοι ποτε ἦσαν. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ὅποιοι ποτέ εἰσιν, ἀλλ' Ἦσαν, δεικνύς ὅτι καὶ αὐτοὶ λοιπὸν ἦσαν παυσάμενοι τοῦ οὕτω κηρύσσειν, ἅτε τοῦ κηρύγματος πανταχοῦ διαλάμπαντος. Τὸ δὲ, Ὅποιοι ποτε ἦσαν, Εἰ οὕτω, φησὶν, ἐκήρυττον αὐτοί, τὸν λόγον δώσουσιν. Οὐ γὰρ ἀνθρώποις, ἀλλὰ Θεῷ μέλλουσιν ἀπολογεῖσθαι.

γ'. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, οὐχ ὡς ἀμφιβάλλων, οὐδ' ὡς ἀγνοῶν τὰ ἐκείνων, ἀλλ', ὅπερ ἐφθην εἰπὼν, οὕτω συμφέρειν νομίζων μεθοδεῦσαι τὸν λόγον. Εἶτα ἵνα μὴ δόξῃ ὡς τὴν ἐναντίαν ἔχων τάξιν κατηγορεῖν αὐτῶν, καὶ ἀπὸ τούτου κατασκευαστὴ μάχης ὑπόνοιαν, ἐπήγαγεν εὐθέως τὴν διώρθωσιν, εἰπὼν, ὅτι· Ἐμοὶ οἱ δοκοῦντες, οὐδὲν προσανέθετο. Τί δὲ τοῦτο ἐστιν; Ἄ μὲν ὑμεῖς λέγετε, φησὶν, οὐκ οἶδα· ἐκεῖνο μέντοι [684] οἶδα σαφῶς, ὅτι· ἐμοὶ οὐκ ἠναντιώθησαν, ἀλλὰ καὶ συνέπνευσαν καὶ συνεφώνησαν· τὸ γὰρ, Δεξιὰς ἔδωκαν, τοῦτο ἐστὶ δηλούντως. Ἄλλὰ τέως οὐ λέγει τοῦτο, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἐδίδαξαν, οὐ διώρθωσαν, οὐ πλέον τι προσέθηκαν ὧν ἤθειν. Ἐμοὶ γὰρ οἱ δοκοῦντες, φησὶν, οὐδὲν προσανέθετο. Τουτέστι. Μαθόντες τὰ ἐμὰ, οὐδὲν προσέθηκαν, οὐδὲν διώρθωσαν, καὶ ταῦτα εἰδότες, ὅτι διὰ τοῦτο παρεγενόμην, ὥστε αὐτοῖς κοινώσασθαι· καὶ κατ' ἀποκάλυψιν Πνεύματος παρεγενόμην, ὥστε αὐτοῖς κοινώσασθαι, καὶ Τίτον ἀκρόβυστον εἶχον μεθ' ἑαυτοῦ, οὔτε ἐμοὶ τι πλέον εἶπον ὧν ἤθειν, οὔτε ἐκεῖνον περιέτεμον. Ἄλλὰ τούναντιον. Τί ἐστὶ, Τούναντιον; Τινὲς μὲν φασὶ τοῦτο αὐτὸν λέγειν, ὅτι οὐ μόνον αὐτὸν οὐκ ἐδίδαξαν, ἀλλὰ καὶ ἐδιδάχθησαν παρ' αὐτοῦ· ἐγὼ δὲ οὐκ ἂν εἴποιμι τοῦτο. Τί γὰρ ἐμελλον παρ' αὐτοῦ μαθάνειν πλέον; καὶ γὰρ ἕκαστος αὐτῶν ἀπρητισμένος ἦν. Οὐ τοίνυν τοῦτο βούλεται εἰπεῖν Τούναντιον λέγων, ἀλλ' ὅτι οὐ μόνον οὐκ ἐπετίμησαν, ἀλλὰ καὶ τοσοῦτον ἀπέσχον τοῦ μέμφασθαι, ὅτι καὶ ἐπήνεσαν· τὸ γὰρ ἐναντίον τοῦ μέμφασθαι τὸ ἐπαινεῖσαι. Εἶτα ἐπειδὴ εἰκὸς ἦν ἀντιπεῖν τινας, Εἰ ἐπήνεσαν, πῶς οὖν τὴν περιτομὴν οὐκ ἀνέλιον; εἰ γὰρ ἐπήνεσαν, ἐχρῆν ἀνελεῖν· εἶπεῖν μὲν ὅτι ἀνέλιον, λίαν ἀναίσχυντον εἶναι ἐνόμιζε, καὶ πρὸς τὰ ὠμολογημένα φανεράν μάχην εἰσάγειν· πάλιν ὁμολογούντα τὴν τῆς περιτομῆς συγχώρησιν, εἰς ἑτέραν ἀντίθεσιν ἐμπροσθεν ἀνάγκην

• Deerat ob.

οὔσαν ἐώρα. Εἰ γὰρ ἐπήνεσαν τὸ κήρυγμα τὸ σὸν, φησὶ, καὶ αὐτοὶ πάλιν ἐπέτρεπον περιτομὴν, ἑαυτοῖς ἐμάχοντο. Τίς οὖν ἢ ἡ τούτου λύσις; Ἦν εἰπεῖν, ὅτι συγκαταβάσεως Ἰουδαϊκῆς ἕνεκεν ταῦτα ἐποίησαν· ἀλλὰ τοῦτο εἰπὼν, ὅλον τῆς οἰκονομίας τὸν θεμέλιον διεσάλευσεν ἄν. Διὰ τοῦτο μὲν οὐ λέγει, ἀφήσει δὲ αὐτὸ ἐν ἀπορίᾳ καὶ μετέωρον εἰπὼν· Ἀπὸ δὲ τῶν δοκούντων εἶναι τι, οὐδὲν μοι διαφέρει· ὡς ἂν εἰ ἔλεγεν, Οὐ κατηγορῶ, οὐδὲ διαβάλλω τοὺς ἁγίους ἐκεῖνους· Ἰσαῖν αὐτοὶ τί ἔπραττον· καὶ γὰρ τῷ Θεῷ μέλλουσιν ἀποδιδοῖν λόγον· τὸ δὲ σπουδαζόμενον ἐμοὶ δεῖξαι, ὅτι τὰ ἐμὰ οὐ καθεῖλον, οὐδὲ διώρθωσαν, οὐδὲ προσέθηκαν ὡς ἐνδεῶς ἔχουσιν αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ ἐπήνεσαν καὶ συνήνεσαν· καὶ τούτων μάρτυρας ἔχω καὶ Τίτον καὶ Βαρνάβαν. Διόπερ ἐπάγει λέγων· Ἰδόντες ὅτι πεπίστευμαι τὸ Εὐαγγέλιον τῆς ἀκρόβυστίας, καθὼς Πέτρος τῆς περιτομῆς· περιτομὴν καὶ ἀκρόβυστίαν οὐ τὰ πράγματα λέγων αὐτὰ, ἀλλὰ τὰ ἀπὸ τούτων γνωριζόμενα ἔθνη. Ἐπήγαγε γοῦν· Ὁ γὰρ ἐνεργήσας Πέτρος εἰς ἀποστολὴν τῆς περιτομῆς, ἐνήργησε καὶ ἐμοὶ εἰς τὰ ἔθνη· Ὅσπερ οὖν τὴν ἀκρόβυστίαν τὰ ἔθνη καλεῖ, οὕτω καὶ περιτομὴν Ἰουδαίους. Καὶ δεῖκνυσιν αὐτοῖς ὁμοτίμον ὄντα λοιπὸν, καὶ οὐ τοῖς ἄλλοις ἑαυτὸν, ἀλλὰ τῷ κορυφαίῳ [685] συγκρίνει, δεικνύς ὅτι τῆς αὐτῆς ἕκαστος ἀπέλευσεν ἀξίας. Ἐπειδὴ γὰρ τὴν περὶ τῆς ὁμοιοῦσας αὐτῶν κατεσκεύασεν ἀπόδειξιν, θαρρῶν λοιπὸν μετὰ παρρησίας διαλέγεται, καὶ οὐκέτι ἴσταται· μέχρι τῶν ἀποστόλων μόνων, ἀλλ' ἐπὶ τὸν Χριστὸν ἀνάγει τὸν λόγον, καὶ τὴν ὑπ' ἐκείνου δοθεῖσαν χάριν αὐτῷ· καὶ μάρτυρας τούτων τοὺς ἀποστόλους καλεῖ, καὶ φησὶν· ὅτι· Γρόντες τὴν χάριν τοῦ Κυρίου τὴν δοθεῖσάν μοι, Ἰάκωβος καὶ Κηφᾶς καὶ Ἰωάννης, οἱ δοκοῦντες στῦλοι εἶναι, δεξιὰς ἔδωκαν ἐμοὶ καὶ Βαρνάβαν κοινωρίας. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι ἀκούσαντες, ἀλλὰ, Γρόντες, τουτέστι, καταμαθόντες δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων, δεξιὰς ἔδωκαν ἐμοὶ καὶ Βαρνάβαν κοινωρίας. Εἶδες πῶς κατὰ μικρὸν εἰδείξε καὶ τῷ Χριστῷ τοῦτο δοκοῦν, καὶ τοῖς ἀποστόλοις; Οὐδὲ γὰρ ἂν ἐδόθη, οὐδὲ ἐνήργησεν ἡ χάρις, εἰ μὴ δοκοῦν αὐτῷ τὸ τοιοῦτον κήρυγμα ἦν. Καὶ ὅπου μὲν συγχρῖναι ἑαυτὸν ἔδει, Πέτρον μὲνηται μόνου· ὅπου δὲ μαρτυρίαν καλέσαι, τῶν τριῶν ὁμοῦ, καὶ μετ' ἔγκωμίου, Κηφᾶς, λέγων, καὶ Ἰάκωβος, καὶ Ἰωάννης οἱ δοκοῦντες στῦλοι εἶναι. Καὶ πάλιν οὐ τὸ εἶναι ἀναιρῶν, τοὺς δοκοῦντάς φησιν, ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν ἄλλων παραλαμβάνων γνώμην, καὶ λέγων, ὅτι Οἱ μεγάλοι καὶ ἑξαιρετοί, καὶ οὐς πάντες πανταχοῦ περιφέρουσιν, οὗτοι μάρτυρές εἰσι τῶν λεγομένων, ὅτι καὶ τῷ Χριστῷ ταῦτα δοκεῖ, καὶ διὰ μὲν τῶν πραγμάτων ταῦτα ἔμαθον, καὶ δι' αὐτῆς τῆς πείρας ἐπιστάθησαν. Διὸ καὶ δεξιὰς ἔδωκαν ἐμοὶ, καὶ οὐκ ἐμοὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ Βαρνάβᾳ, ἵνα ἡμεῖς μὲν εἰς τὰ ἔθνη, αὐτοὶ δὲ εἰς τὴν περιτομὴν.

Ἡ συνέσεως ὑπερβολὴ, καὶ συμφωνίας ἀπόδειξις ἀναντιρρήτος! δεῖκνυσι γὰρ καὶ τὰ ἐκείνων αὐτοῦ, καὶ τὰ αὐτοῦ ἐκείνων. Ταῦτα γὰρ ἑκατέρωθεν ἐδίδκει,

• Legebatur τίς τῶν, et post aliquot lines, ἐν ἀπορίᾳ καὶ μετέωρῳ.

refert : personam hominis Deus non accipit. Hic non solum non excusat apostolos, verum etiam vehementer gravat sanctos, ut prosit infirmis. Illoc autem vult significare : Etsi illi permittunt circumcisionem, ipsi Deo reddituri sunt rationem : non enim quia magni sunt ac dignitate præstantes, Deus personam illorum accipiet. Neque tamen sic aperte loquutus est, sed moderatius. Non enim dixit, Quod si turbant prædicationem, præter ea quæ mandata sunt prædicantes, luent extrema supplicia. Nihil, inquam, horum dixit, sed reverentius videtur illos attingere, loquens hunc in modum : *Ab iis autem qui videbantur esse aliquid, quales aliquando fuerint.* Non dixit, Quales jam sunt, sed, *Quales fuerint* : nimirum declarans, quod et illi jam desiissent hoc modo prædicare, utpote jam ubique coruscante prædicatione. Cæterum quod ait, *Quales aliquando fuerint*, hoc declarat : Si sic, inquit, prædicaverunt, ipsi reddent rationem. Non enim hominibus, sed Deo sunt rationem redditori.

3. Hæc autem dicebat, non velut ambigens aut ignorans quo animo id facerent illi, sed, ut dixi, quod expedire judicaret, ut hac via rem aggredieretur. Deinde ne velut diversæ factionis videretur illos accusare, et hinc oriretur contentionis ac dissidii suspicio, mox correctionem adjunxit, dicens : *Mihi enim qui habebantur in pretio, nihil contulerunt.* Quid autem hoc est? quæ vos dicitis, inquit, nescio : illud vero certo scio, quod mihi non modo non sunt adversati, verum etiam conspirarunt mecum, concordiaque sociati sunt. Id enim declarat, cum ait : *Dextras dederunt.* Verum nondum hoc dicit, sed illud tantum dicit, quod non docuissent, non correxissent, neque quidquam addidissent iis quæ prius sciverat. *Mihi enim, inquit, qui erant in pretio, nihil præterea contulerunt.* Hoc est, postquam cognoverant quæ prædicarem, nihil adjecerunt, nihil inde correxerunt : idque cum scirent me ea gratia venisse Jerosolymam, ut cum ipsis communicarem. Nam secundum revelationem Spiritus accesseram, ut cum illis communicarem, ac Titum incircumcisum habebam mecum. Nec illi mihi quidquam dixerunt ultra ea quæ prius sciveram, nec illum circumcidi. 7. *Sed contra.* Quid est, *Contra?* Quidam hoc sentire Paulum dicunt, quod non solum ipsum nihil docuerint, verum etiam ab ipso dociti sint : ego vero nequaquam hoc dixerim. Quid enim ab illo præterea erant docendi? quandoquidem unusquisque illorum perfectus erat. Non igitur hoc sentit cum ait, *Contra*; sed illud potius vult dicere, quod non solum nihil reprehenderunt, verum tantum abfuerunt ab incusando, ut comprobarint etiam : nam comprobatio contraria est incusationi. Mox quoniam conjectandum erat dicturos aliquos : Si comprobarunt, quare non sustulerunt circumcisionem? nam si comprobarunt, tollenda erat : dicere quidem, Sustulerunt, judicabat nimis inverecundum fore, atque hinc orituram pugnam manifestam adversus ea quæ confessus fuerat : rursus, si confiteretur concedendam esse circumcisionem, videbat necessario fore,

ut in aliam incideret objectionem. Si enim, inquit, comprobarunt tuam prædicationem, cum contra permiserint circumcisionem, ipsi secum pugnant. Quo pacto igitur hic solvitur nodus? Dicere poterat, quod ista fecissent morem gerentes infirmitati Judaicæ : verum hoc dicendo totum dispensationis fundamentum convulsisset. Ideo non dicit hoc, sed reliquit in dubio atque aucipiti, dicens : *Ab iis autem qui videbantur esse aliquid, nihil mea refert* : ac si diceret : Non accuso, neque suggillo sanctos illos : sciunt ipsi quid fecerint : Deo siquidem reddituri sunt rationem. Quod autem hic demonstrare studeo, hoc est, quod a me gesta non resciderunt neque correxerunt, neque quidpiam addiderunt, quasi quidam illis deesset, verum etiam comprobarunt et assensi sunt; atque Iujsee rei testes habeo Titum ac Barnabam. Unde subjicit dicens : *Cum vidissent mihi commissum evangelium præputii, quemadmodum Petro circumcisionis; circumcisionem et præputium dicens non res ipsas, sed gentes hac nota distinctas.* Subjunctum igitur : 8. *Qui enim operatus est in Petro in apostolatum circumcisionis, operatus est et in me inter gentes.* Quemadmodum igitur præputii nomine designat gentes, ita et circumcisionis nomine Judæos. Jamque se cæteris honore parem ostendit, nec se reliquis illis, sed ipsi coryphæo comparat, declarans quod horum unusquisque parem sortitus sit dignitatem. Posteaquam enim argumentis declaravit apostolorum inter se concordiam, deinde sumpta fiducia libere prosequitur : neque jam solum pervenit usque ad apostolos, sed ad Christum ipsum deducit sermonem, atque gratiam sibi ab illa donatam : quarum rerum testes citat apostolos, dicens, 9. *Ubi cognovissent gratiam Dei quæ data est mihi, Jacobus, Cephas et Joannes, qui videbantur columnæ esse, dextras dederunt mihi et Barnabæ societatis.* Non dixit, Postquam audissent, sed, *Cum cognovissent*, hoc est, ex ipsis didicissent factis, *dextras dederunt mihi et Barnabæ societatis.* Vides ut paulatim demonstravit hoc et Christo visum et apostolis? Neque enim data fuisset, neque in illo fuisset operata gratia, ni prædicationem eam comprobasset. Ac Petri quidem solius meminit, ubi cogitur se cum illis conferre : ubi autem citandum est testimonium, triun pariter facit mentionem, idque non sine laude; *Cephas, inquit, Jacobus et Joannes, qui videbantur esse columnæ.* Nec rursus ideo dicit, *Videbantur*, quod tolleret rei veritatem, sed aliorum quoque assumit sententiam, dicens : Qui magni sunt et eximii, quosque omnes ubique celebrant, hi testes sunt eorum quæ dico, quod eadem placeant et Christo, quodque hæc ipsis rebus cognoverint, ipsaque rerum experientia commoti sint, ut crederent. Ideoque et dextras mihi dedere, non mihi tantum, sed et Barnabæ, *Ut nos quidem ad gentes, ipsi vero in circumcisionem.*

Pauli prudentia. — O prudentiam eximiam! o concordie demonstrationem irrefutabilem! ostendit enim illorum doctrinam suam esse, et suam illorum esse. Eadem enim utrisque placebant : videlicet ut et illi

sic prædicarunt Judæis, et hic gentibus: ideoque subjecit ita loquens, *Ut nos quidem in gentes, ipsi vero in circumcisionem*. Vides quod hic quoque circumcisionem appellat non rem ipsam, sed Judæos? Quoties enim rem ipsam dicit, et contrarium opponit, ipsum nominat præputium, ut cum ait: *Circumcisio quidem prodest, si legem observes: quod si transgressor legis fueris, circumcisio tua præputium facta est* (Rom. 2. 25); ac rursum, *Neque circumcisio quidquam valet neque præputium* (Gal. 5. 6). Ubi vero sic appellat Judæos, nec rem intelligi vult, sed populum: non opponit præputium, sed gentes. Etenim discernuntur Judæi quidem a gentibus, a circumcisione vero præputium: quemadmodum cum superius diceret, *Qui operatus est et in Petro in apostolatam circumcisionis, operatus est et in me inter gentes*; et hic rursus, *Nos in gentes, ipsi vero in circumcisionem*; non rem ipsam, sed Judæorum populum sic appellat, distinguens eum a gentibus. 10. *Tantum ut pauperum memores essemus, quod ipsum etiam studui facere*.

4. Quid tandem est hoc quod dicit? In prædicandi, inquit, munere partiti sumus inter nos orbem terrarum; atque ego quidem eos qui ex gentibus sunt, illi vero Judæos acceperunt secundum Dei placitum: ad curam vero pauperum, qui apud Judæos erant, ego quæ facultatis meæ erant cum illis contuli. Quod si bellum fuisset et contentio, nequaquam hoc illi recepissent. Qui sunt autem isti pauperes? Plerique Judæi qui crediderant in Palæstina, facultatibus omnibus exuti fuerant, ac per omnes regiones disjecti exsultabant. Quod quidem et in Epistola ad Hebræos scripsit, dicens: *Nam bonorum vestrorum rapinam cum gaudio suscepistis* (Hebr. 10. 34). Declarat idem et Thessalonicensibus scribens, ac fortitudinem illorum prædicans: *Vos enim, inquit, imitatores facti estis Ecclesiarum Dei, quæ sunt in Judæa: quoniam et vos eadem passi estis a propriis contribulibus, quemadmodum et illi a Judæis* (1. Thess. 2. 14). Omnibusque modis ostendit quod ii qui ex gentibus crediderant, non perinde oppugnabantur a Græcis, atque ii qui ex Judæis crediderant, a suæ gentis hominibus vexabantur: hæc quippe gens cæteris omnibus erat atrocior. Ideo summa sollicitudine curam illorum gerunt, atque ea de re et Romanis scribit et Corinthiis. Neque solum colligit pecunias, verum etiam ipse illas defert et distribuit (1. Cor. 15), atque: *Nunc autem vado in Jerusalem ministrans sanctis* (Rom. 15. 25). Nam et ad victum necessariis egebant. Quod igitur hic significat, illud est: Hac in re mihi visum est illis opitulari: quod et recepi, et non cessavi. At postquam his ostendit suam cum apostolis concordiam consensumque, cogitur deinceps et disceptationis cum Petro Antiochiæ habitæ mentionem facere, dicens: 11. *Cum autem venisset Petrus Antiochiam, in faciem illi restiti, quoniam reprehensibilis erat*. 12. *Priusquam enim venissent quidam a Jacobo, simul cum gentibus edebat: at postquam venissent, subduxit ac separavit semetipsum metuens eos qui erant ex circumcisione*.

De Pauli cum Petro disceptatione (a). — Multi qui parum attente legunt hunc epistolæ locum, existimant Petrum a Paulo accusari de simulatione: verum non ita se res habet; absit: multam enim hic comperimus tum Petri tum Pauli prudentiam tecte adhibitam, ut prodessent audientibus. Sed prius dicendum est de Petri fiducia, et quomodo semper ante cæteros discipulos prosiliret: nam hinc etiam cognomen sortitus est ob immutabilem et immobilem fidem. Cum enim omnes essent interrogati, hic ante cæteros prosiliens: *Tu es, inquit, Christus, Filius Dei vivi* (Matth. 16. 16); quo tempore illi et claves regni cælorum conceditæ sunt. Præterea in monte solus existit qui loqueretur. Ad hæc cum de cruce fieret sermo, cæteris tacentibus ipse dixit: *Propitius esto tibi* (Ibid. v. 22). Quamquam autem hæc verba non erant circumspectæ mentis, erant tamen fervidæ caritatis. Quin et in cæteris omnibus videbimus illum aliis fervidiorem, et ad pericula præsilientem. Ita cum Dominus visus esset in littore, cæteris navim trahentibus, ipse non sustinuit navigio accedere. Ac post resurrectionem Judæis eadem spirantibus insanientibusque, ac discipulos discerpere quærentibus, primus accedens ausus est in vocem crumpere ac dicere, quod ille crucifixus assumptus jam in cælis esset. Aliud est autem, ostium clausum aperire, ac negotio dare principium: aliud post deinceps confidenter agere. Itaque qui suam ipsius animam tam numero populo exposuerat, quomodo simulasset umquam? qui flagellatus, qui vincus, nihil de sua fiducia voluerat remittere, idque in ipso statim prædicationis initio, in media metropoli, ubi tantum erat discriminis: quomodo post tantum temporis Antiochiæ, ubi nullum erat periculum, cum jam ex ipsis factis comprobatus ac spectatus esset, eos qui ex Judæis crediderant, formidasset? qui Judæos ipsos non metuerat et in principio et in metropoli: quomodo post tantum temporis, cum esset in aliena civitate, eos qui ab illis defecerant metuerit? Non igitur hæc dicens Paulus adversus Petrum loquitur, sed eodem consilio quo dixerat illud, *Ab iis autem qui videbantur esse aliquid; qualescumque fuerint, nihil mea refert*: ab eodem et hæc loquitur. Verum ne diutius his de rebus dubitemus, eorum quæ dicta sunt, causam oportet explicare. Apostoli enim, ut dixi, Jerosolymis quidem mittebant circumcisionem: non enim poterant subito a lege remove: ubi vero venissent Antiochiam, jam nihil istarum rerum observabant, sed cum iis qui ex gentibus crediderant, indifferenter vivebant: quod sane et Petrus tum faciebat. Ubi vero venissent ex urbe Jerosolymorum, qui viderant eum ibi sic prædicantem, non ulterius id faciebat, metuens ne illos offenderet, sed recessit, hic duo per dispensationem agens: alterum ne offenderet eos qui erant ex Judæis; alterum, ut Paulo justam præberet occasionem increpandi. Etenim si

(a) Hac de re Chrysostomus peculiarem habuit humilitatem, quam edidimus Tom. 5, col. 371-372, cum prævio *Μονατο*. Ubi ille hanc eandem, quam hic profert, sententiam proponat iisdem argumentis. *Ibid* videbis.

καὶ ἐκείνους Ἰουδαίους κηρύττειν οὕτω, καὶ τοῦτον τοῖς ἔθνεσι· διὸ καὶ ἐπήγαγεν, Ἵνα ἡμεῖς εἰς τὰ ἔθνη, αὐτοὶ δὲ εἰς τὴν περιτομὴν. Ὅρξαι πῶς περιτομὴν ἐνταῦθα οὐχὶ τὸ πρᾶγμα καλεῖ, ἀλλὰ τοὺς Ἰουδαίους; Ὅταν μὲν γὰρ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα λέγῃ καὶ ἀντιδιαστέλλῃ, αὐτὴν τὴν ἀκροβυστίαν τίθεισιν, ὡς ὅταν λέγῃ, *Περιτομὴ μὲν ὡφελεῖ, ἐὰν νόμον πράσσης· ἐὰν δὲ παραβάτης νόμου ᾖ, ἡ περιτομὴ σου ἀκροβυστία γέγονε*· καὶ πάλιν, *Οὐτε περιτομὴ τι ἰσχύει, οὐτε ἀκροβυστία*· ὅταν δὲ Ἰουδαίους οὕτω καλῇ, καὶ μὴ τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ τὸν λαὸν δηλῶσαι βούληται, οὐ τὴν ἀκροβυστίαν, ἀλλὰ τὰ ἔθνη ἀντιτίθεισιν. Ἀντιδιαστέλλονται μὲν γὰρ ἔθνεσιν Ἰουδαίους, περιτομῇ δὲ ἀκροβυστία· ὡς ὅταν λέγῃ καὶ ἀνωτέρω, *Ὁ γὰρ ἐνεργήσας Πέτρος εἰς ἀποστολὴν τῆς περιτομῆς, ἐνήργησε κάμω εἰς τὰ ἔθνη*· καὶ ἐνταῦθα πάλιν, *ὅτι ἡμεῖς εἰς τὰ ἔθνη, αὐτοὶ δὲ εἰς τὴν περιτομὴν*, οὐ τὸ πρᾶγμα αὐτὸ φησιν, ἀλλὰ τὸν τῶν Ἰουδαίων λαὸν οὕτω καλεῖ, ἀντιδιαστέλλων αὐτὸν τοῖς ἔθνεσιν. *Μόρον τῶν πτωχῶν Ἰνα μνημονεύωμεν*, ὃ καὶ ἐσπούδασα αὐτὸ τοῦτο ποιῆσαι.

δ'. Τί ποτε τοῦτο ἐστὶν ὃ φησιν; Ἐν μὲν τῷ κηρύγματι, φησὶ, δευλόμωθα τὴν οἰκουμένην, καὶ γὰρ μὲν [686] τοὺς ἐξ ἔθνων, ἐκείνοι δὲ τοὺς Ἰουδαίους ἔλαβον κατὰ τὸ τῷ Θεῷ δοκοῦν· εἰς δὲ τὴν τῶν πτωχῶν ἐπιμέλειαν τῶν παρὰ Ἰουδαίους, ἐγὼ τὰ παρ' ἐμαυτοῦ συνεισήνεγκα ἐκείνοις. Εἰ δὲ πόλεμος ἦν καὶ μάχη, οὐκ ἂν τοῦτο κατεδέξαντο ἐκείνοι. Τίνας δὲ εἰσιν οὗτοι οἱ πτωχοὶ; Πολλοὶ τῶν Ἰουδαίων πιστεύσαντες ἐν Χάλαισίῃ τὰ βῆτα ἀφηρῆθησαν ἅπαντα, καὶ πανταχόθεν ἤλαυνοντο. Καὶ τοῦτο δηλοῖ μὲν ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῇ, λέγων· *Καὶ γὰρ τὴν ἀρπαγὴν τῶν ὑπαρχόντων ὑμῶν μετὰ χαρᾶς προσεδέξασθε*· δηλοῖ δὲ Θεσσαλονικεῦσι γράφων, καὶ ἀνακηρύττει τὴν ἀνδρείαν ἐκείνων· *Ἔμεις γὰρ, φησὶ, μμηταὶ ἐγένεσθε τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ τῶν οὐσῶν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, ὅτι καὶ ὑμεῖς τὰ αὐτὰ ἐπάθετε ὑπὸ τῶν ἰδίων συμφυλετῶν, καθάπερ ἀκαεῖνοι ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων*. Καὶ διὰ πάντων δείκνυσιν, ὅτι οὐχ οὕτως οἱ ἐξ Ἑλλήνων πιστεύσαντες, ὑπὸ τῶν μενόντων Ἑλλήνων ἐπολεμοῦντο, ὡς οἱ ἀπὸ Ἰουδαίων πιστεύσαντες, ὑπὸ τῶν ὁμοφύλων ἤλαυνοντο· τραχύτερον γὰρ τοῦτο πάντων τὸ ἔθνος. Διὰ ταῦτα πολλὴν τοιοῦνται σπουδὴν, ὥστε πάσης αὐτοὺς ἀπολαύειν ἐπιμελείας, καὶ Ῥωμαίους ἐπιστέλλων καὶ Κορινθίους. Καὶ οὐ μόνον συνάγει χρήματα, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς αὐτὰ διακομίζει, καὶ λέγει· *Νυνὶ δὲ πορεύομαι εἰς Ἱερουσαλὴμ διακονῶν τοῖς ἀγίοις*. Καὶ γὰρ ἀναγκαίως ἠπόρουσαν τροφῆς. Τοῦτο οὖν καὶ ἐνταῦθα δηλῶν ἔλεγεν, ὅτι Ἐν τούτῳ μοι βοηθεῖν αὐτοῖς ἔδοξε, καὶ κατεδεξάμην, καὶ οὐκ ἐνέλιπον. Καὶ διὰ τούτων δεῖξας τὴν πρὸς αὐτοὺς ὁμόνοιαν καὶ συμφωνίαν, ἀναγκάζεται λοιπὸν καὶ τῆς πρὸς Πέτρον αὐτῷ γινομένης ἐν Ἀντιοχείᾳ διαλέξεως μνησθῆναι, καὶ φησιν· *Ὅτε δὲ ἦλθε Πέτρος εἰς Ἀντιόχειαν, κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντέστην, ὅτι κατεγνωσμένος ἦν. Πρὸ τοῦ γὰρ ἔλθεῖν τινὰς ἀπὸ Ἰακώβου, μετὰ τῶν ἐθνῶν συνήθισεν*· ὅτε δὲ ἦλθον, ὑπ-

ἔστειλε καὶ ἀφώριζεν ἑαυτὸν, φοβούμενος τοὺς ἐκ περιτομῆς.

Πολλοὶ τῶν ἀπλῶς ἀναγνωσκόντων τοῦτ' ἐπὶ τὸ ῥητὸν τῆς Ἐπιστολῆς, νομίζουσι τοῦ Πέτρου τὸν Παῦλον κατηγορεῖν ὑπόκρισιν· ἀλλ' οὐκ ἐστὶ ταῦτα, οὐκ ἐστὶν, ἀπαγε· πολλὴν γὰρ εὐρήσομεν καὶ τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Παύλου· τὴν σύνεσιν ἐγκραρυμένην ἐνταῦθα πρὸς τὴν τῶν ἀκουόντων ὡφέλειαν. Πρῶτερον δὲ ἀναγκαῖον περὶ τῆς τοῦ Πέτρου παρβήσιας εἰπεῖν, καὶ πῶς αἱ πάντων αὐτὸς κατεπήδα τῶν μαθητῶν. Καὶ γὰρ τὴν προσηγορίαν ἐνετύθεν ἔλαβε διὰ τὸ ἀκλινὲς καὶ ἀπερίτρεπτον τῆς πίστεως· καὶ ὅτε κοινῇ πάντες ἠρωτῶντο, τῶν ἄλλων προπηδήσας, φησὶ· *Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος*· ὅτε καὶ τὰς κλεῖς τῶν οὐρανῶν ἐνεπιστεύθη. Καὶ ἐν τῷ βρεῖ μόνος φαίνεται φεγγαγόμενος, καὶ ὅτε περὶ σταυροῦ διελέγετο, τῶν ἄλλων σιγῶντων, αὐτὸς φησιν, *Ἰλεώς σοι*. Ταῦτα δὲ τὰ ῥήματα εἰ καὶ μὴ δι-εσχεμμένης γνώμης ἦν, ἀλλ' ὁμως ζεούσης ἀγάπης. Καὶ [687] πανταχοῦ δὲ τῶν ἄλλων ὁρώμεν αὐτὸν θερμότερον ὄντα, καὶ προσκείμενον ἐν τοῖς κινδύνοις. Καὶ ὅτε ὤφθη ἐν τῷ αἰγιαλῷ, τῶν ἄλλων τὸ πλοῖον ἐλκόντων, αὐτὸς οὐκ ἠνέαχετο τῷ πλοίῳ παραγενέσθαι· καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν δὲ φωνόντων ἃ Ἰουδαίων καὶ μαινομένων, καὶ ζητούντων αὐτοὺς διασπάσαι, πρῶτος παρελθὼν ἐτόλμησε ρῆξαι φωνὴν καὶ εἰπεῖν, ὅτι ὁ σταυρωθεὶς ἀνελήθη, καὶ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐστὶν. Οὐκ ἐστὶ δὲ Ἰσον κεκλεισμένην ἀνοῖξαι θύραν καὶ ἀρχὴν δοῦναι πράγματι, καὶ μετὰ ταῦτα παρβήσιασασθαι. Ὁ τοίνυν τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἐκδούς δὴμῳ τοσοῦτω, πῶς ἂν ὑπεκρίθη ποτέ; ὁ μαστιχθεὶς καὶ δεθεὶς, καὶ μηδὲν τῆς παρβήσιας ἐλόμενος καθυφεῖναι, καὶ ταῦτα ἐν ἀρχῇ τοῦ κηρύγματος, ἐν μέσῃ τῇ μητροπόλει, ἐνθα τοσοῦτος κίνδυνος ἦν, πῶς ἂν μετὰ τοσοῦτον χρόνον ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἐνθα οὐτε κίνδυνος ἦν, καὶ πολὺ λαμπρότερος αὐτὸς ἐγεγόνει, τὴν ἀπὸ τῶν πραγμάτων μαρτυρίαν ἔχων, τοὺς ἐξ Ἰουδαίων πιστεύσαντας εἰσεῖεν ἂν; Ὁ γὰρ αὐτοὺς Ἰουδαίους μὴ φοβηθεὶς καὶ ἐν ἀρχῇ, καὶ ἐν τῇ μητροπόλει, πῶς ἂν μετὰ χρόνον τοσοῦτον ἐν ἀλλοτρίᾳ ὦν, τοὺς ἐξ ἐκείνων μεταστάντας ἐφοβήθη; Οὐ τοίνυν κατὰ Πέτρον ταῦτα φησὶν ὁ Παῦλος, ἀλλ' ἀπὸ τῆς γνώμης ἧς εἶπεν, *Ἄπὸ δὲ τῶν δοκούντων εἶναι τι· οἱοῖτο ποτε ἦσαν, οὐδὲν μοι διαφέρει*, ἀπὸ τῆς αὐτῆς καὶ ταῦτα φεγγεταί. Ἀλλ' ἵνα μὴ ἐπὶ πλέον διαπορῶμεν ὑπὲρ τούτων, ἀναγκαῖον τῶν λεγομένων ἀναπτύξαι τὴν αἰτίαν. Οἱ γὰρ ἀπόστολοι, καθὼς ἐφθην εἰπὼν, ἐν Ἱεροσολύμοις μὲν συνεχώρουν περιτέμνεσθαι· οὐ γὰρ ἦν ἀθρόως ἀποσπᾶσαι τοῦ νόμου· ἐν Ἀντιοχείᾳ δὲ ἄλλόθεν, οὐδὲν τοιοῦτον παρετήρουν λοιπὸν, ἀλλὰ μετὰ τῶν ἐξ ἔθνων πιστευόντων ἀδιαφόρως ἔζων, ὃ δὴ καὶ Πέτρος ἐποίησε τότε. Ἐπειδὴ δὲ ἦλθον ἀπὸ Ἱεροσολύμων οἱ ἰδόντες αὐτὸν ἐκεῖ οὕτω κηρύττοντα, οὐκέτι ἐποίησε τοῦτο, φοβούμενος πληῆξαι ἐκείνους, ἀλλὰ μετέθετο, οὗο ταῦτα οἰκονομῶν, καὶ τὸ μὴ σκανδαλίσαι τοὺς ἐξ Ἰουδαίων, καὶ τὸ

■ Savil. suspicatur legendum προσεπήδα, quae lectio melius conveniret, sed altera etiam quadrat.

ḅ *Legebatur* φωνόντων.

παρασχεῖν τῷ Παύλῳ εὐλογον τῆς ἐπιτιμήσεως πρό-
φασιν. Εἰ γὰρ αὐτὸς ὁ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις κηρύ-
ξας μετὰ περιτομῆς, μετέθετο ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἔδοξεν
ἄν τοῖς ἐξ Ἰουδαίων διὰ τὸν τοῦ Παύλου φόβον τοῦτο
ποιεῖν, καὶ κατέγνωσαν ἄν αὐτοῦ πολλὴν τὴν εὐκο-
λίαν οἱ μαθηταί· οὐ μικρὸν δὲ τοῦτο σκάνδαλον
ἔμελλε γίνεσθαι. Τῷ μέντοι Παύλῳ πάντα σαφῶς
εἰδότε μεταστάς, οὐκ ἄν τοιαύτην παρέσχεον ὑπόνοιαν·
καὶ γὰρ ᾗδεν τὴν γνώμην μεθ' ἧς ἐγένετο ταῦτα. Διὸ
καὶ Παῦλος ἐπιπλήττει, καὶ Πέτρος ἀνέχεται, ἵνα ἐγ-
καλομένου τοῦ διδασκάλου καὶ σιγῶντος, εὐκολώτε-
ρον οἱ μαθηταὶ μεταθῶνται. Εἰ γὰρ, μηθενὸς γενο-
μένου τοιοῦτου, παρήνευσεν ὁ Παῦλος, οὐδὲν ἄν εἰργά-
σατο μέγα· νῦν δὲ ἀφορμὴν λαβὼν ἐπιτιμήσεως
σφοδρότερας, πλείονα τοῖς μαθηταῖς Πέτρον τὸν
φόβον ἐνέθηκε. Καὶ γὰρ εἰ μὲν ἀκούουν ταῦτα Πέτρος
ἀντέλεγε, καλῶς ἄν τις ἐμέμψατο, ὡς τῆς οἰκο-
νομίας ἀνατρεπομένης· νυνὶ δὲ, ἐκείνου μὲν ἐπι-
τιμῶντος, τοῦτου δὲ σιγῶντος, πολὺς τοῖς ἐξ Ἰουδαίων
[688] φόβος ἐγένετο· διὸ καὶ σφοδρῶς κέχρηται τῷ
Πέτρῳ.

ε'. Καὶ σκόπει μεθ' ὄσης ἀκριβείας κέχρηται τῷ λό-
γῳ, διδοὺς τοῖς συνετοῖς ἰδεῖν, ὅτι· οὐ μάχης ἦν τὰ
ῥήματα, ἀλλ' οἰκονομίας. Ὅτε γὰρ ἤλθε Πέτρος,
φησὶν, εἰς Ἀντιόχειαν, κατὰ πρόσωπον αὐτοῦ
ἀντέστην, ὅτι κατεγνωσμένος ἦν. Οὐκ εἶπεν, ὑπ'
ἐμοῦ, ἀλλ', ὑπὸ τῶν ἄλλων. Εἰ δὲ αὐτὸς κατεγίνω-
σκεν, οὐκ ἄν παρητήσατο καὶ τοῦτο εἰπεῖν. Καὶ τὸ,
κατὰ πρόσωπον δὲ ἀντέστην, σχῆμα ἦν. Εἰ γὰρ ὄν-
τως ἐμάχοντο, οὐκ ἄν ἐπὶ τῶν μαθητῶν ἀλλήλοις
ἐπετίμησαν· σφόδρα γὰρ ἄν αὐτοὺς ἐσκανδάλισαν
νυνὶ δὲ λυσitelouσα ἦν ἡ ἐν τῷ φανερῷ μάχη. Καὶ
ὡσπερ ὁ Παῦλος εἶξεν αὐτοῖς ἐν Ἱεροσολύμοις, οὕτω
καὶ αὐτοὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ. Τίς οὖν ἡ κατάγνωσις; Πρό-
τοῦ γὰρ εἰσεῖν τινὰς ἀπὸ Ἰακώβου (αὐτὸς γὰρ ἦν
ὁ διδάσκαλος ἐν Ἱεροσολύμοις) μετὰ τῶν ἔθνῶν
συνήσθισαν· ὅτε δὲ ἤλθον, ὑπέστειλε, καὶ ἀφ-
ώριζεν αὐτὸν, φοβούμενος τοὺς ἐκ περιτομῆς· οὐ
τοῦτο φοβούμενος, μὴ κινδυνεύσῃ· ὁ γὰρ ἐν ἀρχῇ μὴ
φοβηθεῖς, πολλῶν μᾶλλον τότε· ἀλλ' ἵνα μὴ ἀποστῶ-
σιν. Ἐπεὶ καὶ αὐτὸς λέγει Γαλιταῖς, Φοβοῦμαι
ὑμᾶς, μὴ πως εἰκῆ κεκοιλίᾳ καὶ πάλιν, Φοβοῦ-
μαι μὴ πως ὡς ὄφεις ἔθαν ἐξηπάτησεν, οὕτω
φθορῇ τὰ νοήματα ὑμῶν. Ὁ μὲν γὰρ τοῦ θανάτου
φόβος οὐδὲν ἦν αὐτοῖς, ὁ δὲ τῆς ἀπωλείας τῶν μαθη-
τῶν σφόδρα αὐτῶν κατέσειε τὴν ψυχὴν. Ὅστε καὶ
Βαρνάβας συναπήχθη αὐτῶν τῇ ὑποκρίσει. Μὴ
θαυμάσης, εἰ τὸ πρᾶγμα ὑπόκρισιν καλεῖ· οὐ γὰρ
βούλεται, ὅπερ ἐφθην εἰπὼν, ἐκκαλύψαι τὴν γνώμην,
ἵνα ἐκείνοι κάτορθωθῶσιν. Ἐπειδὴ γὰρ σφοδρῶς
ἀντειχοντο τοῦ νόμου, διὰ τοῦτο καὶ ὑπόκρισιν καλεῖ
τὸ γινόμενον, καὶ σφόδρα ἐπιπλήττει, ὥστε πρόῤῥιζον
αὐτῶν ἀνελεῖν τὴν πρόληψιν. Καὶ ἀκούων ταῦτα Πέ-
τρος συνυποκρίνεται, ὡς ἁμαρτάνων, ἵνα ἐν τῇ πρὸς
αὐτὸν ἐπιτιμῇσι διορθωθῶσιν. Εἰ μὲν γὰρ τοῖς ἐξ
Ἰουδαίων ὁ Παῦλος ἐπέπληξεν, ἠγανάκτησαν καὶ δι-
έπτυσαν· οὐ γὰρ πολλὴν περὶ αὐτοῦ δόξαν εἶχον· νυνὶ
δὲ τὸν διδάσκαλον ὀρώντες ἐπιτιμώμενον καὶ σιγῶν-
τα, οὔτε καταφρονῆσαι, οὔτε ἀντειπεῖν τοῖς λεγομέ-

νοῖς εἶχον. Ἄλλ' ὅτε εἶδον, ὅτι οὐκ ἐρβοποδοῦσι
πρὸς τὴν ἀλήθειαν τοῦ Εὐαγγελίου. Μηδὲ αὐτὴ
ὑμᾶς θορυβεῖται ἡ λέξις· οὐ γὰρ Πέτρον καταγινώ-
σκων ταῦτα λέγει, ἀλλ' οὕτω χαρακτηρίζει τὴν λέ-
ξιν, ὡς συμφέρον ἦν ἀκούσαι τοὺς διὰ τῆς ἐπιτιμή-
σεως Πέτρον μέλλοντας βελτίους γίνεσθαι. Εἶπον τῷ
Πέτρῳ ἔμπροσθεν πάντων. Εἶδες πῶς τοὺς ἄλλους
διορθοῦται; Διὰ γὰρ τοῦτο ἔμπροσθεν, ἵνα καὶ
ἀκούσαντες φοβηθῶσι. Τί εἶπας, εἰπέ. Εἰ σὺ, Ἰου-
δαῖος ὑπάρχων, ἐθνικῶς ζῆς, καὶ οὐκ Ιουδαϊκῶς,
τί τὰ ἔθνη ἀναγκάζεις Ιουδαῖζειν; Καίτοι οὐ τὰ
ἔθνη αὐτῷ· συναπήχθη, ἀλλ' Ἰουδαῖοι· τί οὖν [689]
ἐγκαλεῖς ὁ μὴ γέγονε; τί δὲ μὴ τρέπεις τὸν λόγον
ἐπὶ τοὺς ὑποκρινόμενους τοὺς ἐξ Ἰουδαίων, ἀλλ' ἐπὶ
τὰ ἔθνη; διὰ τί δὲ καὶ Πέτρῳ μόνον ἐγκαλεῖς, εἰ καὶ
οἱ λοιποὶ αὐτῷ συνυπεκρίθησαν; Ἴδωμεν δὲ καὶ τί
ἐγκαλεῖ. Εἰ σὺ, Ἰουδαῖος ὑπάρχων, ἐθνικῶς ζῆς,
καὶ οὐκ Ιουδαϊκῶς, τί τὰ ἔθνη ἀναγκάζεις Ιουδαῖ-
ζειν; Καὶ μὴν αὐτὸς ὑπεστέλλετο μόνος· τί οὖν ἐστὶν
ὁ κατασκευάσαι βούλεται; Ἀνυπόπτον ποιῆσαι τὴν
ἐπιτιμῆσιν. Καὶ μὲν γὰρ εἶπε, καί τις ποιεῖς τὸν νόμον
τηρῶν, ἐπετίμησαν ἄν οἱ ἐξ Ἰουδαίων αὐτῷ, ὡς θρα-
συνομένῳ κατὰ τοῦ διδασκάλου· νυνὶ δὲ ὑπὲρ τῶν οἰ-
κειῶν ἐγκάλων αὐτῷ μαθητῶν, τῶν ἐξ ἔθνῶν λέγω,
εὐπαράδεκτον ποιεῖ ταύτην τὸν λόγον· καὶ οὐ ταύτη
μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ πάντων ἀποστήσας τὴν ἐπιτίμη-
σιν, τῷ ἀποστῶντι περιεστῆσαι πᾶσαν αὐτήν. Εἰ γὰρ
σὺ, φησὶν, Ἰουδαῖος ὢν, ἐθνικῶς ζῆς, καὶ οὐκ
Ιουδαϊκῶς· μονονουχὶ διεῤῥήθην λέγων, ὅτι Μιμήσα-
σθε τὸν διδάσκαλον, ὅτι καὶ αὐτὸς Ἰουδαῖος ὢν, ἐθνι-
κῶς ζῆ. Ἄλλ' οὕτω μὲν οὐ λέγει· οὐ γὰρ ἄν ἐδέξαντο
τὴν παραίνεσιν· προσχῆματι δὲ ἐπιτιμήσεως τῆς
ὑπὲρ τῶν ἔθνῶν ἐκκαλύπτει τοῦ Πέτρον τὴν γνώμην.
Πάλιν εἰ εἶπε, Διὰ τί τοὺς ἐξ Ἰουδαίων ἀναγκάζεις
Ιουδαῖζειν; σφοδρότερος ὁ λόγος· ἄν ἐγένετο· νῦν
δὲ οὐχ ὡς τῶν Ἰουδαίων μαθητῶν ἀντεχόμενος, ἀλλὰ
τῶν ἐξ ἔθνῶν, οὕτω διορθοῦται ἐκείνους. Καὶ γὰρ αἱ
ἐπιπλήξεις, ὅταν μὴ σφόδρα φορτικαὶ ᾦσι, τότε μά-
λιστα δύνανται εὐπαράδεκτοι γενέσθαι. Οὐδὲ γὰρ τῶν
ἐξ ἔθνῶν τις ἠδύνατο ἐγκαλεῖσαι τῷ Παύλῳ, ὑπὲρ
τῶν Ἰουδαίων ποιουμένῳ τὸν λόγον. Τοῦτο δὲ οὐ κατ-
ῶρθως εἰρήσας καὶ καταδεξάμενος ὑποκρίσεως δό-
ξαν ὁ Πέτρος, ἵνα ἀληθοῦς ὑποκρίσεως ἀπαλλάξῃ
τοὺς Ἰουδαίους. Τὸ μὲν οὖν πρῶτον, εἰς τὸ Πέ-
τρον πρόσωπον περιέστησε τὸν λόγον εἰπὼν, Εἰ
σὺ Ἰουδαῖος ὑπάρχων· προῖων δὲ κοινοποιεῖ τὸ
λεγόμενον, καὶ ἐαυτὸν προσπαλαθῶν, καὶ οὕτω λέ-
γων· Ἡμεῖς φύσει Ἰουδαῖοι, καὶ οὐκ ἐξ ἔθνῶν
ἁμαρτωλοὶ. Καὶ τὰ μὲν λεγόμενα παραινέσεις ἦν,
σχῆμα δὲ ἐπιπλήξεως αὐτῇ περιέχεται διὰ τοὺς ἐξ
Ἰουδαίων.

ζ'. Ποιεῖ δὲ τοῦτο καὶ ἀλλαχοῦ· δοκῶν γὰρ ἕτερον λέ-
γειν, ἄλλο κατασκευάζει· ὡς ὅταν Ῥωμαῖοις ἐπιστέλ-
λων λέγῃ· Νυνὶ δὲ πορεύομαι εἰς Ἱεροσόλυμα δια-
κονῶν τοῖς ἀγίοις. Οὐ γὰρ τοῦτο ἐβούλετο εἰπεῖν,
καὶ διδάξαι· αὐτοὺς ἀπλῶς, τίνας ἔνεκεν εἰς Ἱεροσό-
λυμα ἐπορεύετο, ἀλλ' εἰς ζῆλον ἀγαγεῖν ἐλεημοσύ-

• Deeral αὐτῶ.

ipse qui Jerosolymis predicaret cum circumcisionis permissu, Antiochiæ secessisset : visus fuisset iis qui ex Judæis crediderant, Pauli metu id facere, ac Petri nimiam facilitatem reprehendissent discipuli : quæ res non mediocre peperisset offendiculum : quamquam Paulo, quem nihil latebat, suo discessu nullam hujusmodi præbuisset suspicionem ; ioverat enim quo animo hæc fierent. Unde et Paulus objurgat, et Petrus sustinet : ut dum magister objurgatus obticescit, facillime discipuli mutarent sententiam. Nam si Paulus, cum tale nihil accidisset, admonuisset, nihil magni fecisset : nunc vero, quoniam nactus occasionem acrius increpavit, majorem Petri discipulis timorem iniecit. Quod si Petrus hæc audiens contradixisset, merito quis eum culpæ potuisset, quod dispensationem subvertisset. Nunc vero, dum alter objurgat, alter obticet, multus timor incutitur iis qui ex Judæis crediderant : ideoque vehementius objurgat Petrum.

5. Vide autem quanta accuratione sermonem temperat, prudentibus subindicans, ea quæ loquitur non esse dissidii, sed dispensationis. *Cum enim*, inquit, *Petrus venisset Antiochiam, in faciem illi restitit, quoniam reprehensibilis erat.* Non dixit, Reprehensus a me, sed, Ab aliis. Quod si ipse reprehendisset illum, non veritas fuisset hoc dicere. Quod autem dixit, *In faciem*, figura est, quasi dixisset, *In speciem.* Etenim si vere fuisset inter ipsos contentio, nequaquam præsentibus discipulis se invicem increpassent; gravi enim illis fuissent offendiculo : nunc autem utilis erat palam in speciem adhibita dissensio. Et sicut Paulus Jerosolymæ cessit illis, ita iidem Paulo cesserunt Antiochiæ. Quenam igitur erat reprehensio? *Priusquam enim venisset quidam a Jacobo* (ipse namque erat doctor Jerosolymis), *simul cum gentibus edebat; postquam autem venissent, subtraxit ac subduxit sese, metuens eos qui erant ex circumcisione;* non hoc metuens, ne veniret in discrimen : nam qui initio non metuerat, multo minus tum metuisset : verum illud metuebat, ne deficerent : nam et ipse Paulus Galatis dicit, *Timeo de vobis, ne frustra laboraverim* (Gal. 4. 11); ac rursus, *Timeo ne sicut serpens decepit Evam, ita corrumpantur sensus vestri* (2. Cor. 11. 3). Apud illos igitur mortis metus nihil erat, verum metus, ne perderent suos discipulos, vehementer concutiebat illorum animos. 13. *Ita ut et Barnabas simul abductus fuerit in illorum simulationem.* Nemireris si factum hoc appellat hypocrisim, hoc est, simulationem : non enim vult, ut prius dixi, patefacere consilium, ut illi corrigerentur. Quoniam enim vehementer hærebant legi, ideo Petri factum appellat simulationem, et severius increpat, ut persuasionem illis radicitus infixam evelleret. Et hæc audiens Petrus, jungit cum Paulo simulationem, quasi deliquisset, ut per ipsius objurgationem corrigerentur. Etenim si Paulus objurgasset eos qui erant ex Judæis, indigne tulissent ac respuissent illius objurgationem; nec enim admodum magnifice de illo sentiebant : nunc autem cum conspiciunt doctorem suum objurgatum obticere, neque contemnere neque contradicere Pauli verbis poterant. 14. *Sed cum viderem,*

quod non recte incederent ad veritatem evangelii. No hæc quidem dictio vos conturbet : non enim hæc dicit reprehendens Petrum, sed ita figuratam facit orationem, ut audita prodesse iis qui ob Petri objurgatum meliores erant futuri. *Dixi Petro coram omnibus.* Vides quomodo hinc corrigit alios? nam ideo dixit *Coram*, ut qui audirent timerent. Age dic quid dixeris, *Si tu, Judæus cum sis, gentiliter vivis, et non judaice : cur cogis gentes judaizare?* Atqui gentes non simul cum illo fuerant in simulationem illam abductæ, sed Judæi : cur igitur incusas quod factum non est? cur non vertis sermonem ad eos qui simulabant, qui quidem erant ex Judæis, sed ad gentes? cur autem Petrum solum incusas, si cæteri quoque cum illo simulaverunt? Videamus porro et quid sit in quo accusat : *Si tu, Judæus cum sis, gentiliter vivis, et non judaice : cur cogis gentes judaizare?* Atqui solus hic se subduxerat : quid igitur est, quod vult efficere? Ut objurgatio careat suspitione. Nam si dixisset : Male facis, qui legem observas : increpassent illum Judæi tanquam confidentius agentem adversus præceptorem ipsorum : nunc vero dum illum objurgat pro suis discipulis, nimirum pro iis qui erant ex gentibus, acceptiorem reddit sermonem : et non hoc modo tantum, verum etiam, quod abstinens ab omnium reprehensione, totam increpationem confert in apostolum : *Si enim tu, inquit, Judæus cum sis, gentiliter vivis, non judaice;* propemodum aperte clamans : Imitamini doctorem; ecce et ipse Judæus cum sit, gentium more vivit. Verum id non dicit; non enim accepissent admonitionem; sed prætextu reprehensionis pro gentibus patefacit Petri sententiam. Rursus si dixisset, *Cur eos qui sunt ex Judæis, cogis gentium more vivere?* acerbior fuisset oratio. Nunc vero sic moderans sermonem, non quasi defendat discipulos Judæos, sed eos qui erant ex gentibus, hoc pacto corrigit illos. Increpationes enim si non fuerint acerbæ, facillime possunt recipi. Nullus enim eorum qui erant ex gentibus, incusare Paulum poterat, si pro Judæis verba fecisset. Hoc totum suo silentio correxit Petrus, recepta in se simulationis opinione, ut vera simulatione Judæos liberaret. Primum igitur in Petri personam vertit sermonem, *Si tu, Judæus cum sis;* sed in progressu communiter ad omnes vertit orationem, seipsum etiam complectens cum cæteris, atque ita dicens : 15. *Nos natura Judæi, ac non ex gentibus peccatores.* Ac sermo quidem admonitionem habet, sed addita est species objurgationis, propter eos qui erant ex Judæis.

6. Hoc alibi quoque facit, ut aliud videatur dicere, aliud agens : veluti cum Romanis scribens ait : *Nunc autem vado Jerosolymam ministrans sanctis* (Rom. 15. 25). Non enim volebat dicere, nec hoc eos simpliciter docere, cujus rei gratia proficisceretur Jerosolymam, sed illud agebat, ut eos provocaret ad æmulationem eleemosynæ. Nam si causam modo voluisset explicare, satis erat dicere, *Vado ministrans sanctis* : nunc vero considera quam multa connectat : *Complacuit enim Macedonia et Achaia communicationem ali-*

quam facere in sanctos pauperes qui sunt Jerosolymis. Complacitum est enim, debitores illorum sunt (Rom. 15. v. 26. 27). Ac rursus, Etenim si in spiritualibus gentes fuerunt illorum consortes, debent illis et in carnalibus subministrare (Ibid.). Vide igitur quomodo Judæorum spiritus premit, aliud per aliud agens, utque cum auctoritate loquitur, Nos, inquit, natura Judæi, et non ex gentibus peccatores. Quid est, Natura Judæi? Nimirum non proselyti, sed a teneris annis educati in lege, relicto vitæ genere in quo fueramus nutriti, confugimus ad fidem quæ est in Christum. 16. *Scientes quod non justificabitur homo ex operibus legis, sed tantum per fidem in Jesum Christum; et nos in Christum credidimus.* Vide et hic ut omnia firmiter loquitur. Non enim ait, Relinquimus eam ut malam, sed ut infirmam. Proinde si lex non confert justitiam, superflua est circumcisio. Sed nunc quidem ad hunc modum loquitur; at in progressu declarat, non solum otiosam esse, verumetiam periculosam: quod quidem vel maxime observandum, quod cum initio dixerit, *Non justificabitur homo ex operibus legis, progressus, vehementius loquitur.* 17. *Quod si quærentes in Christo justificari, reperti sumus et ipsi peccatores: ergo Christiani peccati minister est.* Nam si non valet, inquit, fides in eum justificare, sed opus est rursus amplecti legem; et si posteaquam legem reliquimus ob Christum, neque justificamur ex legis omissione, sed condemnamur: comperimus illum esse causam condemnationis, cujus gratia legem relinquentes, ipsi sponte nos addiximus. Vides in quantum absurditatis necessitatem coegerit orationem, quamque valide pugnet? Nam si, inquit, non oportuit legem relinquere, nos autem reliquimus propter Christum: quomodo sumus judicandi? Quid igitur Petro dicis, quid admones eum, qui hæc plus quam omnes plenissime novit? annon Deus illi ostendit, non esse judicandum hominem qui præputium habet in circumcisione? nonne cum Judæis hisce de rebus disserens, libere illis ex hac visione restitit? nonne decreta publica super his deo misit ex Jerosolymis?

Contra Christianos legalia observantes. — Hæc igitur non ut Petrum corrigat loquitur, sed sermo in illa erat intendendus, cum discipulos redargueret. Nec ista proprie pertinent ad Galatas, sed in omnes quadrant, qui eodem cum illis errore tenebantur. Etiamsi enim nunc multi non circumciduntur quidem, sed jejunant servantque sabbata, eadem cum illis faciunt, excutientes semetipsos a gratia. Nam si iis qui tantum circumcidebantur, Christus nihil prodest: ubi jejunium ac sabbatum accesserit, et pro uno præcepto duo servantur, vide quantum sit periculum, quod ab ipso etiam tempore sit formidabilis. Siquidem illi initio hæc faciebant, cum adhuc exstaret civitas, cum templum, cum cætera omnia: hi vero cum et conspiciant quas pœnas Judæi dederint, et urbem funditus deletam videant, ac plura tamen observant: quam habere poterunt excusationem, eo tempore servantem legem, quo ipsi Judæi quamvis vehementer cupientes non possunt hæc servare? In-

duisti Christum, membrum factus es Domini, in supernam civitatem adscriptus es, et adhuc circa legem serpis? et quomodo potes regnum illud consequi? Audi Paulum dicentem, Evangelium subverti per legis observationem. Quod si vis etiam, rei modum discito, simul horrescito, fugitoque barathrum. Cur enim observas sabbatum, ac jejunas cum illis (a)? Videlicet veritas legem ac ritus illos omittit? at non timeres legem dimittere, nisi fidem contemneres, ut quæ sit imbecillis, nec per se valeat conferre salutem. Quod si metuis non servare sabbatum, conspicuum est te adhuc metuere legem, velut etiamnum auctoritate pollentem. Quod si quis rursus usus est legis, profecto non est opus parte aut unico præcepto, sed tota lege est opus: si vero tota est opus, excussa est paulatim, quæ per fidem datur justitia. Nam si observas sabbata, cur non et circumcideris? quod si circumcideris, cur non et pecudes immolas? Etenim si servanda lex est, tota servanda est: quod si pro parte formidas ne condemneris, pro tota metuas oportet; quod si tota non violata punit, palam est nec partem id facere: quod si portio legis violata punit, multo magis id faciet tota: si tota servanda est, non oportet auscultare Christo: aut si Christo auscultamus, legis transgressores efficiamur oportet. Etenim si oportet eam servare, qui non servant, transgressores sunt: hujus autem transgressionis Christus nobis auctor esse deprehenditur: nam ipse legem solvit, eam quæ talia præcipit, et aliis ut solverent præcepit.

7. Vides quid moliantur isti judaizantes? Christum qui nobis est auctor salutis, hunc etiam peccati faciunt auctorem, quemadmodum et Paulus ait, *Nam quid Christus minister est peccati?* Post hæc cum sermonem eo deduxisset, ut videretur absurdus, non jam opus erat probationum apparatu ad confutationem, sed satis erat negasse ac dicere: *Abit.* Siquidem adversus vehementer absurda et inverecunda nihil opus est oratoriis rationibus, sed sufficit abnegare solum. 18. *Nam si quæ destruxi, hæc iterum ædifico, transgressorem meipsum constituo.* Vide Pauli prudentiam: illi studebant ostendere, qui non servaret legem, eum transgressorem esse: hic in diversum torquet sermonem, ostendens eum esse transgressorem qui servat legem, transgressorem, inquam, non modo fidei, sed et ipsius legis. *Quæ enim destruxi, hæc rursus ædifico,* nimirum legem. Quod vero dicit, tale est: Cessavit lex, et hoc professi sumus, ideoque ea relicta confugimus ad salutem quæ est ex fide. Itaque si contendamus eam statuere, hoc ipso reddimur transgressores, qui contendamus servare quæ Deus antiquavit. Deinceps quomodo soluta sit, ostendit: 19. *Ego enim per legem legi mortuus sum.* Duplicem habet hic sermo considerationem: aut enim de lege gratiæ loquitur: solet enim Paulus et hanc appellare legem, veluti cum ait: *Lex autem Spiritus vitæ liberavit me* (Rom. 8. 2); aut hic de lege veteri

(a) Vide quæ paulo ante diximus de Antiocheis judaizantibus.

νης. Εἰ μὲν γὰρ τὴν αἰτίαν ἠθέλησεν εἰπεῖν, ἤρκει τοῦτο εἰπεῖν, ὅτι πορεύομαι διακονῶν τοῖς ἀγίοις· νυνὶ δὲ ὅρα πῶσα συνάπτει. *Εὐδόκησαν γὰρ Μακεδονία καὶ Ἄχαϊα κοινωρίαν τινὰ ποιήσασθαι εἰς τοὺς πτωχοὺς τῶν ἀγίων τῶν ἐν Ἱερουσαλήμ. Εὐδόκησαν γὰρ, καὶ ὀφείλεται αὐτῶν εἰσι. Καὶ πάλιν, Εἰ γὰρ τοῖς πνευματικοῖς αὐτῶν ἐκοινώρησαν τὰ ἔθνη, ὀφείλουσι καὶ ἐν τοῖς σαρκικοῖς λειτουργῆσαι αὐτοῖς.* Ὅρα τοίνυν καὶ ἐνταῦθα πῶς τὰ τῶν Ἰουδαίων καταστᾶλλει φρονήματα, ἄλλο δι' ἄλλου κατασκευάζων. Καὶ μετ' ἐξουσίας κέχρηται, τῷ λόγῳ, *Ἡμεῖς φύσει Ἰουδαῖοι, [690] λέγων, καὶ οὐκ ἐξ ἔθνῶν ἀμαρτωλοί. Τί δὲ ἐστὶ, φύσει Ἰουδαῖοι; Οὐ προσήλυτοι, ἀλλ' ἐκ πρώτης ἡλικίας; ἐντραφέντες τῷ νόμῳ, τὴν σύντροφον ἀφέντες πολιτείαν, κατεφύγομεν εἰς πίστιν τὴν εἰς Χριστόν. Εἰδότες ὅτι οὐ δικαιωθήσεται ἄνθρωπος ἐξ ἔργων νόμου, εἰ μὴ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡμεῖς εἰς Χριστὸν ἐπιστεῦσαμεν.* Ὅρα καὶ ἐνταῦθα πῶς μετὰ ἀσφαλείας πάντα φθέγγεται. Οὐ γὰρ ὡς πονηρὸν, ἀλλ' ὡς ἀσθενῆ, φησὶν, αὐτὸν εἰάσαμεν. Εἰ τοίνυν οὐ παρέχει δικαιοσύνην ὁ νόμος, ἄρα περιττὸν τὸ τῆς περιτομῆς. Ἀλλὰ νῦν μὲν οὕτω προΐων δὲ δείκνυσιν, ὅτι οὐ μόνον περιττὸν, ἀλλὰ καὶ ἐπικίνδυνον ὅπερ καὶ μάλιστα παρατηρητέον, πῶς παρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν φησιν, *Οὐ δικαιούται ἄνθρωπος ἐξ ἔργων νόμου, προβαίνων δὲ καὶ φορτικώτερον φθέγγεται. Εἰ δὲ ζητοῦντες δικαιωθῆναι ἐν Χριστῷ, εὐρέθημεν καὶ αὐτοὶ ἀμαρτωλοί, ἄρα Χριστὸς ἀμαρτίας διάκονος.* Εἰ γὰρ οὐκ ἰσχύει, φησὶν, ἢ εἰς αὐτὸν πίστις δικαιῶσαι, ἀλλ' ἀνάγκη τοῦ νόμου πάλιν ἔχασθαι, εἰ τὸν νόμον ἠ ἀφέντες διὰ τὸν Χριστὸν, καὶ οὐ δικαιούμενοι ἐκ τῆς ἀφέσεως, ἀλλὰ κατακρινόμενοι, τῆς κατακρίσεως εὐρήσομεν αὐτὸν αἴτιον γενόμενον, δι' ὃν τὸν νόμον ἀφέντες, αὐτῷ ἠτομολήσαμεν. Εἶδες εἰς ὅσην ἀνάγκην περιέστησεν ἀτοπίας τὸν λόγον, καὶ πῶς ἰσχυρῶς ἠγωνίσαστο; Εἰ γὰρ οὐ δεῖ τὸν νόμον ἀφεῖναι, φησὶν, ἀφήκαμεν δὲ διὰ τὸν Χριστόν· πῶς μέλλομεν ἠ κρίνεσθαι; Τί οὖν Πέτρῳ ταῦτα λέγεις καὶ παραινείς, τῷ πάντων ἀκριβέστερον ταῦτα εἰδότε; οὐκ αὐτῷ ἔδειξεν ὁ Θεός, ὅτι οὐ δεῖ κρίνειν ἄνθρωπον ἀκρόβυστον ἐν περιτομῇ; οὐχὶ Ἰουδαίους διαλεγόμενος περὶ τούτων, γενναίως ἀπὸ τῆς ὄψεως ταύτης ἀντέστη; οὐχὶ δόγματα τετρανωμένα περὶ τούτων ἐξ Ἱεροσολύμων πάλιν ἔπειπεν;

Οὐ τοίνυν Πέτρον διορθούμενος ταῦτα λέγει· ἀλλ' ἔδει μὲν πρὸς ἐκεῖνον ὁ λόγος ἀποτεινεσθαι, τοὺς δὲ μαθητὰς ἠλεγχεν ἠ. Ταῦτα δὲ οὐ πρὸς Γαλάτας, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς τὰ αὐτὰ νοσοῦντας ἐκείνους. Εἰ γὰρ καὶ μὴ περιτέμνονται πολλοὶ νῦν, νηστεύουσι δὲ, καὶ τὸ σάββατον τηροῦσι μετ' ἐκείνων, ταῦτα πράττουσιν, ἐξωθῶντες ἑαυτοὺς τῆς χάριτος. Εἰ γὰρ τοὺς περιτομῆ μόνον κεχρημένους ὁ Χριστὸς οὐδὲν ὠφέλει·

^a Savil. monet legendum εἰ τὸν νόμον, atque ita legit Interpres. Editi δὲ τὸν νόμον. — *Hæc Monif. Aliis, quos probamus, legisse placuit* οἱ τὸν νόμον, *quo admisso plana erit sententia.* Εἶσι.

^b Interpres latinus legit πῶς μέλλομεν, atque ita legendum. In Editis, πῶς deest.

^c *Legebatur* πρὸς δὲ τοὺς μαθ. ἔλεγε.

ὅταν καὶ νηστεία καὶ σάββατον προσγένηται, καὶ ἀντὶ μιᾶς δύο τηρῶνται ἐντολαί, ὅρα τὸν κίνδυνον καὶ ἀπὸ τοῦ χρόνου γενόμενον χαλεπώτερον. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἐν ἀρχῇ ταῦτα ἔποιον, ἔτι τῆς πόλεως οὕσης, καὶ τοῦ ναοῦ, καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων· οὗτοι δὲ καὶ τὴν τιμωρίαν ὀρῶντες, ἦν ἔδοσαν Ἰουδαῖοι, καὶ τὸν τῆς πόλεως ἀφανισμόν, καὶ πλείονα παρατηροῦντες, ποίαν ἔχοιεν ἂν ἀπολογίαν, τότε τὸν νόμον φυλάττοντες, ὅτε αὐτοὶ οἱ Ἰουδαῖοι ὄντες, καὶ σφόδρα βουλόμενοι, οὐ δύνανται ταῦτα διατηρεῖν; Τὸν Χριστὸν ἐνεδύσω, καὶ μέλος ἐγένου τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰς τὴν ἄνω πόλιν ἐνεγράψης, καὶ ἔτι περὶ τὸν νόμον [691] ἔρπεις; καὶ πῶς ἐνι σε τῆς βασιλείας ἐπιτυχεῖν; Ἄκουσον τοῦ Παύλου λέγοντος, ὅτι τὸ εὐαγγέλιον ἀνατρέπεται διὰ τῆς παρατηρήσεως τοῦ νόμου. Καὶ, εἰ βούλει, καὶ τὸν τρόπον μάθε, καὶ φρίζον, καὶ φεύγε τὸ βάραθρον. Διὰ τί γὰρ τηρεῖς τὸ σάββατον, καὶ νηστεύεις μετ' ἐκείνων; Ὡς δεδοκίμως δηλονότι τὸν νόμον καὶ τὸ ἀφεῖναι τὰ γράμματα ἐκεῖνα· οὐκ ἂν δὲ ἐφοβήθης ἀφεῖναι τὸν νόμον, εἰ μὴ τῆς πίστεως κατέγνωσ ὡς ἀσθενούς καὶ οὐκ ἰσχυοῦσης καθ' ἑαυτὴν σωσαι. Εἰ γὰρ τὸ μὴ τηρεῖν τὸ σάββατον φοβῆ, εὐδὸλον ὅτι δέδοικας τὸν νόμον ὡς ἔτι κύριον ὄντα. Εἰ δὲ χρεῖα νόμου πάλιν, οὐ μέρους, οὐδὲ μιᾶς ἐντολῆς, ἀλλὰ παντὸς ὄλον ὅτι χρεῖα τοῦ νόμου· εἰ δὲ παντὸς, ἐξεβλήθη κατὰ μικρὸν ἢ διὰ τῆς πίστεως δικαιοσύνη. Εἰ γὰρ σάββατα τηρεῖς, διὰ τί μὴ καὶ περιτέμνη; εἰ δὲ περιτέμνη, διὰ τί μὴ καὶ περιθύεις; Εἰ γὰρ φυλάττειν χρῆ, ὅλον τὸν νόμον χρῆ φυλάττειν· εἰ δὲ ὅλον οὐ χρῆ, οὐδὲ μέρος. Εἰ δὲ ὑπὲρ τοῦ μέρους φρίττεις, μὴ παραβάσεως κριθῆς, ἄλλως ἠ καὶ ὑπὲρ παντὸς ἀνάγκη φοβεῖσθαι· εἰ δὲ ὄλος παραβαινόμενος οὐ κολάζει, ὄλον ὅτι οὐδὲ μέρος· εἰ δὲ μέρος, πολλῷ μᾶλλον ὄλος· εἰ δὲ ὄλον ἀνάγκη φυλάξαι, ἀνάγκη παρακοῦσαι τοῦ Χριστοῦ, ἢ ἀκούοντες τοῦ Χριστοῦ παραβάτας γενέσθαι τοῦ νόμου. Εἰ γὰρ δεῖ φυλάττειν αὐτὸν, οἱ μὴ φυλάττοντες αὐτὸν, παραβάται, καὶ τῆς παραβάσεως ταύτης εὐρέθησεται αἴτιος ἡμῖν ὁ Χριστός· αὐτὸς γὰρ τὸν νόμον ἔλυσε τὸν περὶ αὐτῶν, καὶ λύειν ἐκέλευσεν.

Ζ'. Ὅρα εἰ κατασκευάζουσιν οἱ Ἰουδαῖοι; τὸν Χριστὸν τὸν τῆς δικαιοσύνης ἡμῖν αἴτιον, τοῦτον καὶ ἀμαρτίας ἀποφαίνουσιν αἴτιον, καθὼς καὶ Παῦλος φησὶν· Ἄρα Χριστὸς ἀμαρτίας διάκονος; Εἶτα εἰς ἄποτον τὸν λόγον ἀναγαγῶν, οὐδὲ ἐδεξθῆ λοιπὸν κατασκευῆς ἠ πρὸς τὴν ἀνατροπὴν, ἀλλ' ἠρκέσθη τῇ ἀπαγορεύσει, μόνον, εἰπὼν, *Μὴ γένοιτο.* Πρὸς γὰρ τὰ λαν ἀνασχυντα καὶ ἐναϊθῆ οὐδὲ κατασκευαστικῶν δεῖ λόγων, ἀλλ' ἠρκεῖ καὶ ἀπαγορεῦσαι μόνον. *Εἰ γὰρ ἠ κατέλυσα, ταῦτα πάλιν οἰκοδομῶ, παραβάτην ἔμαυτὸν συνίστημι.* Ὅρα τοῦ Παύλου τὴν σύνεσιν. Ἐκεῖνοι δεῖξαν ἐβούλοντο, ὅτι ὁ μὴ τηρῶν τὸν νόμον, παραβάτης· οὗτος δὲ εἰς τοῦναντίον περιέτρεψε τὸν λόγον, δεικνύς ὅτι ὁ τηρῶν τὸν νόμον, παραβάτης, οὐ τῆς πίστεως, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ νόμου. Ἄ γὰρ κατέλυσα, ταῦτα πάλιν οἰκοδομῶ, τὸν νόμον φησὶν. Ὅ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· πέπαυ-

^d Ὅλω;

^e *Legebatur* ἀνασκευῆς.

ται ὁ νόμος, καὶ τοῦτο ὠμολογήσαμεν, δι' ὧν ἀφέντες αὐτὸν, κατεφύγομεν ἐπὶ τὴν εἰς πίστεως σωτηρίαν. Ἄν τοίνυν φιλονεικῆσθαι αὐτὸν, αὐτῷ τοῦτω παραβάται γινόμεθα, τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ λυθέντα φιλονεικοῦντες τηρεῖν. Εἶτα καὶ πῶς κατελύθη, δείκνυσιν. Ἐγὼ γάρ διὰ νόμου νόμῳ ἀπέθανον. Διπλῆν ἔχει τοῦτο τὴν θεωρίαν ἢ γὰρ νόμου τοῦ τῆς χάριτος φησιν· οἶδε γὰρ καὶ τοῦτον νόμον καλεῖν, ὡς ὅταν λέγῃ· Ὁ δὲ νόμος τοῦ Πνεύματος τῆς ζωῆς ἐλευθέρωσέ με ἢ τὸν νόμον ἐνταῦθα τὸν παλαιὸν λέγει, δεικνύς ὅτι δι' αὐτοῦ [692] τοῦ νόμου τῷ νόμῳ ἀπέθανε· τούτεστιν· Αὐτὸς με ὁ νόμος ἐνήγαγεν εἰς τὸ μηκέτι προσέχειν αὐτῷ. Εἰ τοίνυν μέλλοιμι αὐτῷ προσέχειν, καὶ αὐτὸν παραβαίνω. Πῶς καὶ τίνι τροπῇ; Μωῦσῃς φησι, Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεὸς ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς ἐμέ αὐτοῦ ἀκούσεσθε· περὶ τοῦ Χριστοῦ λέγων. Ὡστε οἱ μὴ τοῦτω πειθόμενοι, παραβαίνουσι τὸν νόμον. Καὶ ἐτέρως δὲ πάλιν τοῦτο νοητέον ἡμῖν, τὸ, Διὰ νόμον νόμῳ ἀπέθανον. Ὁ γὰρ νόμος πάντα κελύει ποιεῖν τὰ ἐγγεγραμμένα, καὶ τὸν μὴ ποιοῦντα κολάζει. Οὐκοῦν ἅπαντες αὐτῷ τετελευτήκαμεν· οὐδεὶς γὰρ αὐτὸν ἐπλήρωσε. Καὶ ὅρα πῶς καὶ ἐνταῦθα μεμετρημένως ποιεῖται τὴν πρὸς αὐτὸν μάχην· οὐ γὰρ εἶπεν, ὁ νόμος μοι ἀπέθανεν, ἀλλ', Ἐγὼ τῷ νόμῳ ἀπέθανον. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἔστιν· Ὡς περ τὸν νεκρὸν καὶ τεθνεῶτα οὐκ ἔστιν ὑπακούειν ταῖς ἐντολαῖς τοῦ νόμου, οὕτως οὐδὲ ἐμὲ τὸν ἐκ τῆς ἀρεῆς τῆς ἐκείνου τελευτήσαντα· τῷ γὰρ ἐκείνου λόγῳ ἀπέθανον. Μὴ τοίνυν ἐπιταττέτω τῷ τεθνεῶτι, ὃν καὶ αὐτὸς ἀνείλε, καὶ θάνατον οὐ τὸν σωματικὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν ψυχικόν, δι' οὗ καὶ τὸν σωματικὸν ἐπήγαγεν. Ὅτι γὰρ τοῦτο λέγει, διὰ τῶν ἐξῆς ἐδήλωσεν. Ἴνα γὰρ Θεῷ ζήσω, φησὶ, Χριστῷ συνεσταύρωμαι. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, Ἀπέθανον, ἵνα μή τις εἴπῃ, πῶς οὖν ζῆς; ἐπήγαγε καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ζωῆς, καὶ ἔδειξεν, ὅτι ὁ μὲν νόμος ζῶντα ἀπέκτεινεν, ὁ δὲ Χριστὸς νεκρὸν λαβὼν, διὰ θανάτου ἐζωοποίησε· καὶ διπλοῦν τὸ θαῦμα δείκνυσιν, ὅτι καὶ τὸν νεκρὸν ἐζωογόνησε, καὶ διὰ θανάτου τὴν ζωὴν ἐχαρίσατο. Ζωὴν δὲ λέγει νῦν τὸν θάνατον· τοῦτο γὰρ ἔστιν, Ἴνα Θεῷ ζήσω, Χριστῷ συνεσταύρωμαι. Καὶ πῶς ὁ ζῶν καὶ ἐμπνέων συνεσταυρώθη, φησὶν; Ὅτι μὲν γὰρ ὁ Χριστὸς ἐσταυρώθη, δῆλον· σὺ δὲ πῶς ἐσταύρωσαι καὶ ζῆς; Ὅρα πῶς καὶ αὐτὸ ἐρμηνεύει, λέγων· Ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγὼ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. Τῷ μὲν γὰρ εἶπεν, Χριστῷ συνεσταύρωμαι, τὸ βᾶπτισμα ἠνέξατο· τῷ δὲ εἶπεν, Ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγὼ, τὴν μετὰ ταῦτα πολιτείαν, δι' ἧς νεκροῦται ἡμῶν τὰ μέλη. Τί δὲ ἐστὶ, Ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός; Οὐδὲν γίνεται, φησὶν, ὑπ' ἐμοῦ, ὧν ὁ Χριστὸς οὐ βούλεται. Ὡς περ γὰρ θάνατον λέγει οὐ τοῦτον τὸν κοινόν, ἀλλὰ τὸν ἐκ τῶν ἁμαρτιῶν, οὕτω καὶ ζῶν, τὴν ἐκείνων ἀπαλλαγὴν· Θεῷ γὰρ οὐκ ἔστιν ἕλλως ζῆν, ἀλλ' ἢ νεκρωθέντα τῇ ἁμαρτίᾳ. Ὡς περ οὖν ὁ Χριστὸς τὸν σωματικὸν ὑπέστη θάνατον, οὕτως ἐγὼ τὸν κατὰ τῆς ἁμαρτίας. Νεκρῶσθε γὰρ τὰ μέλη ὑμῶν τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, αἰτιὰ ἐστὶ πορνεία, ἀκαθαρσία, μοιχεία· καὶ πάλιν λέγει, Ὁ

παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος ἐσταυρώθη· ὕπερ ἐν τῷ λουτρῷ γέγονε. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐὰν μὲν τις νεκρὸς τῇ ἁμαρτίᾳ, ζῆς τῷ Θεῷ· ἂν δὲ πάλιν αὐτὴν ἀναστήσῃ, ἐλυμήνηται τῇ τοιαύτῃ ζωῇ. Ἄλλ' οὐχ ὁ Παῦλος τοιοῦτος, ἀλλ' ἔμενε δι' ὅλου νεκρὸς. Εἰ τοίνυν ζῶ τῷ Θεῷ, φησὶν, ἐτέραν παρὰ τὴν ἐν τῷ νόμῳ ζῶν, καὶ νεκρὸς ἐγενόμην τῷ νόμῳ, οὐδὲν τοῦ νόμου φυλάττειν δύναμαι.

[693] ἦ'. Καὶ ὅρα τὴν ἀκρίβειαν τῆς πολιτείας, καὶ θαύμασον μεθ' ὑπερβολῆς τὴν μακαρίαν ἐκείνην ψυχὴν. Οὐ γὰρ εἶπε, Ζῶ ἐγὼ, ἀλλὰ, Ζῆ ἐν ἐμοὶ Χριστός. Τίς ταύτην τολμήσει ῥῆξαι τὴν φωνήν; Ἐπειδὴ γὰρ εὐφρίον ἐαυτὸν τῷ Χριστῷ κατεσκεύασε, καὶ ἅπαντα ἐξέβαλε τὰ βιωτικὰ, καὶ πρὸς τὸ θέλημα τὸ ἐκείνου πάντα ἐπραττεν, οὐκ εἶπε, Ζῶ τῷ Χριστῷ, ἀλλ', ὁ πολλῶν πλεόν ἦν, Ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. Ὡς περ γὰρ ἡ ἁμαρτία, ὅταν κρατήσῃ, αὕτη ἐστὶν ἡ ζῶσα, πρὸς ἃ βούλεται τὴν ψυχὴν ἀγούσα· οὕτως εἰ ἐκείνης νεκρωθείσης τὰ τῷ Χριστῷ δοκούντα γίνεται, οὐδὲ ἀνθρωπίνῃ λοιπὸν ἐστὶν ἡ τοιαύτη ζωὴ, αὐτοῦ ζῶντος ἐν ἡμῖν, τούτεστιν, ἐνεργοῦντος, κρατοῦντος. Ἐπειδὴ δὲ ἔλεγε, Συνεσταύρωμαι, καὶ, Οὐκέτι ζῶ, ἀλλ' ἀπέθανον, καὶ ἐδύκει πολλοῖς ἀπέθανον λέγειν, ἐπήγαγεν· Ὁ δὲ νῦν ζῶ ἐν σαρκὶ, ἐν πίστει ζῶ τῇ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Τὰ μὲν εἰρημένα μοι, φησὶ, περὶ τῆς νοεραῆς ζωῆς· εἰ δὲ τις ἐξετάξοι καὶ ταύτην τὴν αἰσθητὴν, καὶ αὕτη διὰ τὴν εἰς Χριστὸν μοι πίστιν γέγονεν. Ὅσον γὰρ εἰς τὴν παλαιὰν πολιτείαν καὶ τὸν νόμον, ἐσχάτης κολάσεως ἄξιος ἦμην, καὶ πάλαι ἂν ἀπωλόμην. Πάντες γὰρ ἡμαρτον, καὶ ὑστεροῦντο τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, καὶ ὑπὸ τὴν ἀπόφασιν ἡμᾶς κειμένους ἠλευθέρωσεν ὁ Χριστός· καὶ γὰρ οἱ πάντες ἀπέθανον, εἰ καὶ μὴ τῇ πείρᾳ, ἀλλὰ τῇ ἀποφάσει· καὶ τὴν πληγὴν ἐκδεχομένους ἀπήλλαξεν. Ἐπειδὴ ἢ καὶ ὁ νόμος κατηγόρησε, καὶ ὁ Θεὸς ἀπεφάνετο, ἐλθὼν ὁ Χριστὸς καὶ εἰς θάνατον ἐαυτοῦ ἐκδοῦς, πάντας ἡμᾶς ἐξήρασε τοῦ θανάτου. Ὡστε Ὁ νῦν ζῶ ἐν σαρκὶ, ἐν πίστει ζῶ. Ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, οὐδὲν ἐκώλυσε πάντας ἀφανισθῆναι· ὁ καὶ ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ γέγονεν· ἀλλ' ἡ τοῦ Χριστοῦ παρουσία στήσασα τοῦ Θεοῦ τὴν ὀργὴν, διὰ τῆς πίστεως ζῆν ἡμᾶς ἐποίησεν. Ὅτι γὰρ τοῦτο φησὶν, ἄκουσον τῶν ἐξῆς· εἰπὼν γὰρ, ὅτι Ὁ δὲ νῦν ζῶ ἐν σαρκὶ, ἐν πίστει ζῶ, ἐπήγαγε· Τῇ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀγαπήσαντός με, καὶ δόντος ἐαυτὸν ὑπὲρ ἐμοῦ. Τί ποιεῖς, ὦ Παῦλε, τὰ κοινὰ σφετεριζόμενος, καὶ τὰ ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης γενόμενος ἰδιοποιῶν; οὐ γὰρ εἶπε, τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς, ἀλλὰ, τοῦ ἀγαπήσαντός με. Καὶ μὴν ὁ εὐαγγελιστὴς φησὶν, Οὕτως ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον καὶ σὺ δὲ αὐτὸς λέγεις, Ὅς γὰρ τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ἔδωκεν αὐτόν, οὐχ ὑπὲρ σοῦ, ἀλλ' ὑπὲρ πάντων· καὶ πάλιν, Ἴνα περιποιησθῆται ἐαυτῷ λαὸν περιούσιον. Τί οὖν ἐστὶν ἐνταῦθα ὁ λέγει; Ἐνοήσας τὴν ἀπόγνωσιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, καὶ τὴν ἄφατον τοῦ Χριστοῦ κηδεμονίαν, καὶ τίνων ἀπήλλαξε, καὶ τίνα ἐχαρίσατο, καὶ πυρωθεὶς ὑπὸ τοῦ περὶ αὐτὸν πόθου, οὕτω φθέγγεται. Ἐπεὶ καὶ οἱ προφῆται τὸν

• Dunæo legendum videtur ἐπειδὴ δὲ vel ἐπεὶ δὲ.

loquitur, significans se per legem ipsam legi mortuam esse : hoc est, ipsa lex me huc perduxit, ne posthac ipsi auscultarem. Itaque si nunc illi sum auscultaturus, ipsam etiam legem transgredior. Quinam, et quomodo? Moses ait : *Prophetam suscitabit vobis Dominus Deus ex fratribus vestris tanquam me; eum audietis (Deut. 18. 15)* : de Christo loquens. Itaque qui huic non obtemperant, legem transgrediuntur. Rursus alio modo nobis intelligendum est quod ait : *Per legem legi mortuus sum.* Lex enim jubet omnia fieri quæ in ipsa scripta sunt, ac non facientem punit. Omnes igitur illi mortui sumus, eo quod nullus eam impleverit. Ac vide quam hic quoque moderate pugnet adversus legem : non enim dixit, Lex mihi mortua est, sed, *Legi mortuus sum.* Hujus dicti sensus est : Quemadmodum exanimis ac mortuus non potest auscultare præceptis legis, ita nec ego, qui ex illius maledictione mortuus sum : siquidem iis quæ loquitur illa, mortuus sum. Ne igitur præcipiat mortuo, quem ipsa etiam occidit, idque non solum morte corporali, verum etiam animæ, per quam mortem corporis invexit. Hoc enim sentire se declarat in iis quæ sequuntur, dum subnectit : *Ut Deo vivam, inquit, cum Christo crucifixus sum.* Nam quoniam dixerat, *Mortuus sum*, ne quis diceret, quomodo igitur vivis? subjecit et vitæ causam, declarans quod lex quidem viventem occidit, Christus autem mortuum assumptum per mortem vivificavit : declaratque duplex miraculum, alterum quod mortuum revocavit ad vitam, alterum quod per mortem largitus est vitam. Siquidem hoc loco mortis nomine vitam designat. Hoc enim est quod ait, *Ut Deo vivam, simul cum Christo crucifixus sum.* Quomodo, dixerit quispiam, vivens ac spirans simul crucifixus est? Nam Christum quidem fuisse crucifixum, clarum est : tu vero quomodo crucifixus es, ac vivis? Vide quomodo et hoc interpretatur, dicens : 20. *Vivo autem non jam ego, vivit vero in me Christus.* Nam dicendo, *Simul cum Christo crucifixus sum*, baptismum subindicat : cum vero dicit, *Vivo autem jam non ego*, significat sequentem vitæ rationem, per quam mortificantur membra nostra. Quid autem est, *Vivit vero in me Christus?* Nihil, inquit, geritur a me, quod nolit Christus. Sicut enim mortem appellat non istam communem, sed mortem a peccatis : sic et vitam appellat liberationem a peccatis : Deo siquidem nemo potest aliter vivere, nisi mortuus fuerit peccato. Quemadmodum igitur Christus corporalem sustinuit mortem, ita et ego mortem a peccatis sustinui. *Mortificate, inquit, membra vestra quæ sunt super terram, quæ sunt fornicatio, adulterium, immunditia (Col. 3. 5)*; ac rursus, *Vetus noster homo crucifixus est (Rom. 6. 6)*; id quod in lavacro factum est. Post hæc si manseris mortuus peccato, vivis Deo : sin denique peccatum suscitaris, corrupisti talem vitam. At non talis erat Paulus, qui perseveravit perpetuo mortuus. Proinde si vivo, inquit, Deo, alia vita, quam in lege, vixeram, ac legi factus sum mortuus : nullam legis partem servare possum.

8. Vide exactam vitæ rationem, ac beatam illam

PATROL. GR. LXI.

animam summopere admirare. Non dixit, *Vivo ego*, sed, *Vivit in me Christus.* Quis ausit in hanc vocem erumpere? Quoniam enim seipsum Christo Domino morigerum præbuerat, cunctaque rejecerat temporalia, et ad illius voluntatem faciebat omnia, non dixit, *Vivo Christo*, sed quod longe majus erat dixit : *Vivit autem in me Christus.* Quemadmodum enim peccatum si vicerit, ipsum est quod vivit, animum ad quæ vult pertrahens : ita si illo mortuo, quæ Christo sunt placita flant, nec humana deinceps est ejusmodi vita, videlicet ipso Christo vivente in nobis, hoc est, agente ac dominante. Porro quoniam dixit, *Simul crucifixus sum*, et, *Non jam vivo*, sed mortuus sum, videbaturque multis absurda dicere, subjunxit : *Quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo Filii Dei.* Quæ hactenus, inquit, dixi, de vita intellectuali dicta sunt. Quod si quis expendat et hanc vitam sensibilem, et ea mihi per fidem in Christum contingit. Quantum enim ad veteris vitæ rationem ac legem attinet, dignus eram extremo supplicio, ac jampridem perieram. *Omnes enim, inquit, peccaverunt, et egent gloria Dei (Rom. 3. 23)*; et cum essemus obnoxii sententiæ damnationis, Christus liberavit : omnes enim eramus mortui, si minus experientia, certe judicio, jamjamque plagam expectantes liberavit. Cum igitur et lex accusasset, et Deus condemnasset : Christus veniens, ac semet exponens morti, nos omnes eripuit a morte. Itaque *Quod nunc vivo in carne, in fide vivo.* Nam si id fuisset, nihil obstat quominus interirent universi, quod et accidit in diluvio; sed Christi adventus inhibens iram Dei, fecit ut per fidem viveremus. Ut autem scias hoc illum sentire, audi quæ sequuntur : cum enim dixisset, *Quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo*, subjecit : *Filii Dei, qui dilexerunt me, deditque se ipsum pro me.* Quid facis, o Paule, dum communia proprie tibi vindicas, quæque pro toto terrarum orbe facta sunt, tibi facis peculiaria? Non enim dixit, *Qui dilexit nos, sed, Qui dilexit me.* Atqui Evangelista dicit, *Sic dilexit Deus mundum (Joan. 3. 16)* : quin et tu ipse dicis, *Qui proprio Filio non peperit, sed tradidit eum (Rom. 8. 32)*, non pro te, sed pro omnibus; ac rursus, *Ut acquireret sibi populum peculiarem (Tit. 2. 14)*. Quid est igitur quod hic dicit? Cum consideraret desperatam humanam naturam et ineffabilem Christi sollicitudinem, tum quibus ipsum malis liberasset, quæ bona largitus esset, inflammatus illius desiderio, hunc in modum loquitur. Quandoquidem et prophetæ non raro Deum communem, sibi proprium faciunt, hoc modo loquentes : *Deus Deus meus, ad te de luce vigilo (Psal. 62. 1)*. Præterea vero declarat hoc quoque par esse, ut quisque nostrum non minus agat gratias Christo, quam si propter ipsum solum advenisset. Neque enim recusaturus erat vel ob unum tantam exhibere dispensationem : adeo unumquemque hominem pari caritatis modo diligit, quo diligit orbem universum. Itaque victima quidem pro tota oblata est natura, ac sufficiebat omnibus servandis; sed soli illi qui crediderunt, sunt quibus usui fuit beneficium. Attamen non absterruit eum ab

eiusmodi dispensatione, quod non omnes accederent : sed ut in Evangelio convivium omnibus quidem paratum erat, verum quoniam qui vocati fuerant venire noluerunt, non sustulit quæ fuerant parata, sed alios vocavit (*Luc. 14. 16. sqq.*) : itidem et hic fecit. Nam et ovis quæ fuerat a nonaginta novem distracta (*Matth. 18. 12.*), unica erat, nec hanc tamen contempsit. Hoc idem et de Judæis disserens Paulus, in hunc modum subindicavit dicens : *Quid enim, si quidam non crederent? Num incredulitas eorum fidem Dei faciet irritam? Absit. Sit autem Deus verax, omnis autem homo mendax* (*Rom. 3. 3. 4.*) Ergone cum ille sic te dilexerit, ut semetipsum etiam tradiderit, omnique salutis spei destitutum ad tantam talemque vitam adduxerit : tu post tot accepta bona, denuo recurris ad vetera? Posteaquam igitur diligenter interjecit quæ rationibus erant tractanda, vehementer demum pronuntiat, dicens : **21. Non rejicio gratiam Dei.** Audiant hoc isti,

qui hisce quoque temporibus judaizant, legique attendunt; ad eos siquidem hæc dicuntur. *Etenim si per legem est justitia, nimirum frustra Christus mortuus est.* Quid hoc peccato gravius? quid his verbis ad incutiendum pudorem efficacius? Etenim si mortuus est Christus, ideo certe, quod lex non posset justificare nos. Quod si lex justificat, supervacanea est Christi mors. Et qui possit hoc videri rationi congruens, rem tantam, tam tremendam, omnemque superantem hominum cogitationem, tam ineffabile mysterium, quod patriarchæ quidem parturiebant, prophætæ vero prædixerunt, angeli videntes obstupuerunt, quod caput esse divinæ erga nos sollicitudinis apud omnes constat, hoc frustra et incassum factum dicere? Ergo cum consideraret insignem absurditatem, si tantam talemque rem dicerent superflue fuisse factam (hoc enim colligebat ex iis quæ faciebant), etiam conviciis objurgat illos, dicens :

CAPUT III.

1. *O insensati Galatæ, quis vos fascinavit? quibus ante oculos Jesus Christus præscriptus est, in vobis crucifixus.*

1. Illic jam ad aliud transit caput. In superioribus quidem ostendit se non esse apostolum hominum, neque per homines, nec eguisse apostolorum doctrina : hic vero posteaquam se jam doctorem dignum cui fides haberetur declaravit, majore cum auctoritate disserit, fidei legisque faciens comparisonem. Sic igitur in principio dicit. *Admiror quod tam cito transferimini* (*Gal. 1. 6*) : hic vero, *O insensati Galatæ!* Tunc enim parturiebat indignationem, quam ubi jam pro se respondit, in medium erumpens protulit, re comprobata. Quod si stultos vocat, ne mireris : non enim transgrediens Christi legem, quæ vetat ne quis fratrem suum appellet fatuum (*Matth. 5. 22*), hoc facit, sed admodum illam observans. Non enim simpliciter dictum est : Qui vocarit fratrem suum fatuum, sed, Qui temere vocarit. Horum vero nonnulli digni erant hac appellatione, qui post tanta taliaque, perinde atque nihil esset actum, prioribus hærebant circumventi. Quod si hanc ob causam Paulum appellas contumeliosum, simul et propter Saphiram et Ananiam (*Act. 5*) Petrum dices homicidam. Quod si dementiæ sit illud dicere, multo magis dementiæ fuerit hæc dicere. At tu mihi perpende, ut non statim in initio usus est hac vehementia, sed post tot redargutiones etque probationes, cum jam non ab illo, sed ab ipsis argumentis accipiebant objurgationem. Cum enim demonstrasset quod fidem repellerent, quod Christi mortem supervacaneam redderent, tum adjungit objurgationem, ac ne id quidem ut merebantur; digni quippe erant qui severioribus etiam verbis exciperentur. Cæterum illud mihi considera, quomodo protinus etiam vulnere inflictio temperat dolorem. Non enim dixit : Quis vos seduxit? quis vobis abusus est? quis vos circumvenit? sed, *Quis vos fascinavit?* sic moderans increpationem, ut non careat

laude. Hæc enim verba sunt indicantis, quod prius invidia digna fecerint, quodque id quod accidit, dæmonis insultu factum sit, qui secundis illorum successibus vehementer obstiterit. Porro cum audis invidiam hic, et in Evangelio audis oculum malum (*Matth. 6. 23*) idem declarantem : ne sic existimes, quod oculorum ictus intuentes lædere soleat. Oculum siquidem, hoc est, ipsum membrum nequaquam possit esse malum; verum hic eo modo Christus notat invidiam. Nam oculorum est, simpliciter videre tantum; et videre perperam, animi est intus depravati. Quoniam enim per hunc sensum in animum nostrum influit eorum quæ videntur consideratio, et plerumque divitiis innascitur invidia; divitiæ vero ceruuntur oculis quemadmodum et principatus et satellitia : propterea vocavit malum oculum, qui non simplicitate cerueret, sed qui cum livore animique malitia. Cum vero dicit, *Quis vos fascinavit?* declarat eos, quod non veluti curam habentes, nec ut id quod deerat supplementes; verumetiam id quod erat mutilantes id facerent. Siquidem livoris est, non addere quod deest, sed de pleno etiam aliquid detrudere, totumque corrumpere. Hæc autem dicit, non quasi livor per se vim habeat, sed ut ostendat eos qui ista docebant, per invidiam ad hoc venisse. *Quibus Christus ante oculos prius depictus erat, in vobis crucifixus.* Atqui non apud Galatas, sed Jerosolymis crucifixus fuit. Quomodo igitur dicit, *In vobis?* Ut fidei vim ostenderet, quæ possit et procul dissita cernere. Nec dixit, *Crucifixus est,* sed, *Præscriptus est crucifixus;* indicans quod oculis fidei quidam exactius perspicerent, quam nonnulli qui præsentibus adfuerant, eaque quæ gerebantur conspexerant. Illorum enim qui spectabant complures nullum inde fructum retulerunt; hi vero qui oculis ipsis non viderant, tamen per fidem evidentius viderant. Hoc autem loquitur, simul et perstringens eos et laudans; laudans quidem, quod tanta eum fiducia recepissent id quod

κοινὸν Θεὸν ἰδιοποιούνται πολλάκις, οὕτω λέγοντες· Ὁ Θεὸς ὁ Θεός μου, πρὸς σὲ ὀρθρίζω· καὶ χωρὶς δὲ τούτων δεικνύς, ὅτι ἕκαστον ἡμῶν τοσαύτην δίκαιον ὀφείλειν τῷ Χριστῷ χάριν, ὅσην ἂν εἰ καὶ δι' αὐτὸν μόνον ἦλθεν. Οὐ γὰρ ἂν παρητήσατο καὶ ὑπὲρ ἑνὸς τοσαύτην οικονομίαν ἐπιδείξασθαι· οὕτως ἕκαστον ἄνθρωπον [694] τοσοῦτ' ἀγάπης μέτρῳ φιλεῖ, ὅσην τῆν οἰκουμένην ἔπασαν. Ἡ μὲν οὖν θυσία ὑπὲρ πάσης προσενήνεκτο τῆς φύσεως, καὶ ἰκανὴ πάντας ἦν σώσαι· οἱ δὲ τῇ εὐεργεσίᾳ χρῆσάμενοι, οἱ πιστεύοντες εἰσι μόνοι. Ἄλλ' ὅμως οὐκ ἀπέστησεν αὐτὸν τῆς τοιαύτης οικονομίας τὸ μὴ πάντα προσελεθεῖν, ἀλλ' ὡσπερ α τὸ ἄριστον τὸ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ πᾶσι μὲν κητέριστο, ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἠθέλησαν ἐλθεῖν εἰς κληθέντες, οὐ συνεῖλε τὰ προκείμενα, ἀλλ' ἐτέρους ἐκάλεσεν· οὕτω καὶ ἐνταῦθα πεποίηκε. Καὶ γὰρ καὶ τὸ πρόβατον τὸ τῶν ἐνενηκονταενέα ἀποστραθέν, ἐν ἦν, ἀλλ' ὅμως οὐδὲ αὐτοῦ κατεφρόνησε. Τοῦτο δὲ αὐτὸ οὕτω πως καὶ περὶ Ἰουδαίων διαλεγόμενος ὁ Παῦλος αἰνίττεται, λέγων· *Τί γὰρ, εἰ ἠπίστησάν τινες; μὴ ἡ ἀπιστία αὐτῶν τὴν πίστιν τοῦ Θεοῦ καταργήσῃ; Μὴ γένοιτο. Γενέσθω δὲ ὁ Θεὸς ἀληθής, πᾶς δὲ ἄνθρωπος ψεύστης.* Ἐἶτα αὐτὸς μὲν οὕτω σε ἠγάπησεν, ὡς καὶ ἑαυτὸν παραδοῦναι, καὶ οὐκ ἔχοντα

^a *Legebatur* ἀλλ' ὅμως.

σωτηρίας ἐλπῖδα εἰς τοσαύτην καὶ τοιαύτην ζωὴν ἀγαγεῖν· σὺ δὲ μετὰ τοσαῦτα ἀγαθὰ πρὸς τὰ παλαιὰ παλινδρομεῖς; Ἐπειδὴ τοίνυν τὰ ἀπὸ τῶν λογισμῶν ἐνήθηκεν ἀκριβῶς, λοιπὸν ἐν ἀποφάσει σφοδρῶς ἀνακηρύττει, λέγων· *Οὐκ ἀθετῶ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ.* Ἀκουέτωσαν οἱ ἔτι καὶ νῦν Ἰουδαίζοντες, καὶ τῷ νόμῳ προσέχοντες. Καὶ γὰρ πρὸς ἐκείνους ταῦτα λέγεται. *Εἰ γὰρ διὰ νόμου δικαιοσύνη, ἄρα Χριστὸς δωρεὰν ἀπέθανε.* Τί ταύτης τῆς ἁμαρτίας χαλεπώτερον; τί τῶν βημάτων τούτων ἐντροπετικώτερον; Εἰ γὰρ ἀπέθανεν ὁ Χριστὸς, εὐδὴλον ὅτι διὰ τὸ μὴ ἰσχυεῖν τὸν νόμον ἡμᾶς δικαιοῦν· εἰ δὲ ὁ νόμος δικαιοῖ, περιττὸς ὁ τοῦ Χριστοῦ θάνατος. Καὶ πῶς ἂν ἔχοι λόγον, πρᾶγμα τοσοῦτον, τοσαύτης γέμον φρίκης, καὶ λογισμὸν ἀνθρώπινον ὑπερβαῖνον, καὶ μυστήριον οὕτως ἀπόρρητον, ὃ πατριάρχαι μὲν ὤδεινον, προφήται δὲ προύλεγον, ἄγγελιοι δὲ ἐξεπλήττοντο βλέποντες, κεφάλαιον δὲ τῆς τοῦ Θεοῦ κηδεμονίας παρὰ πᾶσιν ὠμολόγηται· ὃ δὲ, τοῦτο εἰκῆ καὶ μάτην γεγενῆσθαι λέγειν; Ἐνοήσας τοίνυν τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἀτοπίας, εἰ τοσοῦτον πρᾶγμα καὶ τηλικούτον περιττῶς λέγοιεν γεγενῆσθαι (τοῦτο γὰρ καὶ ἀφ' ὧν ἐποιοῦν συνίστατο), καὶ ὕβρει κατ' αὐτῶν κέχρηται, λέγων οὕτως·

^b *Legebatur* ὁμολογητέον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ἡ ἀνόητοι Γαλάται, τίς ὑμᾶς ἐδάσκαλεν; οὐκ κατ' ὀφθαλμοῦς Ἰησοῦς Χριστὸς προσεγράφη, ἐν ὑμῖν ἐσταυρωμένος.

α'. Ἐνταῦθα λοιπὸν ἐφ' ἕτερον μεταβαίνει κεφάλαιον. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς προτέροις ἐδειξεν, ὅτι οὐκ ἀνθρώπων ἦν ἀπόστολος, οὐδὲ δι' ἀνθρώπων, οὐδὲ ἐδεήθη τῆς τῶν ἀποστόλων διδασκαλίας· ἐνταῦθα δὲ λοιπὸν ἀξιόπιστον καταστήσας ἑαυτὸν διδάσκαλον, μετὰ πλείονος τῆς αὐθεντίας διαλέγεται, πίστεως καὶ νόμου σύγκρισιν ποιούμενος. Ἀρχόμενος μὲν οὖν φησι· *Θαυμάζω [695] ὅτι οὕτω ταχέως μετατίθεσθε.* Ἐνταῦθα δὲ, *Ἡ ἀνόητοι Γαλάται!* Τότε μὲν γὰρ ὤδεινε τὴν ἀγανάκτησιν· ἐπειδὴ δὲ ὑπὲρ τῶν καθ' ἑαυτὸν ἀπελογήσατο, εἰς μέσον αὐτὴν ἀπορρήξας, ἐξήνεγκε μετὰ τὴν ἀπόδειξιν. Εἰ δὲ ἀνοήτους καλεῖ, μὴ θαυμάσης· οὐ γὰρ παραβαίνων τοῦ Χριστοῦ τὸν νόμον τὸν λέγοντα, μὴ λέγειν μωρὸν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ σφόδρα αὐτὸν τηρῶν, τοῦτο ποιεῖ. Οὐ γὰρ ἀπλῶς εἴρηται, Ὁ καλῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μωρὸν, ἀλλ', Ὁ εἰκῆ καλῶν. Τίνες δὲ τούτων δικαιότερον ἂν ἔτυχον ταύτης τῆς προσηγορίας, οἱ μετὰ τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα, ὡς οὐδενὸς γενομένου, τῶν προτέρων ἐχόμενοι. Εἰ δὲ διὰ τοῦτο ὕβριστὴν καλεῖς τὸν Παῦλον, καὶ διὰ τὴν Σάπφειραν καὶ τὸν Ἀνανίαν ἀνδροφόνον ἐρεῖς τὸν Πέτρον. Εἰ δὲ ἐκεῖνα μανίας εἰπεῖν, πολλῶν μᾶλλον καὶ ταῦτα. Σὺ δὲ μοι σκόπει, πῶς οὐκ ἀπὸ προοιμίων ταύτη κέχρηται τῇ σφοδρότητι, ἀλλὰ μετὰ τοὺς ἐλέγχους καὶ τὰς ἀποδείξεις, ὅτε λοιπὸν οὐ παρ' ἐκείνου, ἀλλὰ παρ' αὐτῶν τῶν ἐλέγχων τὴν ἐπιτίμησιν ἐδέχοντο. Ὅτε γὰρ ἐδειξε τὴν πίστιν ἐξουθεμένους, καὶ τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ περιττὸν ἀποφαίνοντας, τότε ἐπάγει τὴν ἐπιτίμησιν, καὶ οὐδὲ τότε κατ' ἀξίαν· καὶ γὰρ πολλῶν χαλεπωτέρων ἦσαν ἕξιοι βημάτων. Ἔτα δὲ μοι πῶς εὐθέως καὶ καθυφῆσι

πλήξας. Οὐ γὰρ εἶπε, Τίς ὑμᾶς ἠπάτησε; Τίς ὑμῖν ἀπεχρήσατο; Τίς ὑμᾶς παρελογίστατο; ἀλλὰ, *Τίς ὑμᾶς ἐδάσκαλεν*^a; οὐκ ἄμοιρον ἐγκωμίων τὴν ἐπίπληξιν θεῖς. Τοῦτο γὰρ δεικνύντος ἐστίν, ὅτι φθόνου ἄξια ἔπραττον πρότερον, καὶ δαίμονος ἐπήρεια τὸ γινόμενον ἦν, σφοδρὸν κατὰ τῆς εὐημερίας αὐτῶν πνεύσαντος. Ὅταν δὲ φθόνον ἀκούσης ἐνταῦθα, καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ὀφθαλμὸν πονηρὸν τὸ αὐτὸ δηλοῦντα, μὴ τοῦτο νομίσης, ὅτι ἡ τῶν ὀφθαλμῶν βολὴ τοὺς ὀρώντας βλάπτειν πέφυκεν· ὀφθαλμὸς γὰρ οὐκ ἂν εἴη πονηρὸς, αὐτὸ τὸ μέλος· ἀλλ' ἐνταῦθα ὁ Χριστὸς οὕτω τὸν φθόνον λέγει. Ὅφθαλμῶν μὲν γὰρ τὸ ἀπλῶς ὀρᾶν μόνον, τὸ δὲ πονηρῶς ὀρᾶν τῆς ἔνδοξοις διεστραμμένης γίνεται γνώμη. Ἐπειδὴ γὰρ διὰ τῆς αἰσθήσεως ταύτης εἰς τὴν ψυχὴν ἡμῶν εἰσρεῖ τῶν ὀρωμένων ἡ θεωρία, καὶ ὡς ἐπὶ πολὺ ἐν πλουτέῳ μέλιστα ὁ φθόνος τίκτεται, ὁ δὲ πλουτὸς ἀπὸ ὀφθαλμῶν ὀρᾶται, καὶ αἱ δυναστεῖαι καὶ αἱ δορυφορίαι· διὰ τοῦτο πονηρὸν ὀφθαλμὸν ἐκάλεσεν, οὐ τὸν ὀρώντα, ἀλλὰ τὸν μετὰ βασκανίας ὀρώντα ἀπὸ τῆς κατὰ ψυχὴν πονηρίας. Εἰπὼν δὲ, *Τίς ὑμᾶς ἐδάσκαλεν*; δείκνυσιν ὅτι οὐκ ὡς κηδεμόνες, οὐδὲ ὡς τὸ λείπον ἀναπληροῦντες, ἀλλὰ καὶ τὸ δὲ ἀκωρητίζοντες, τοῦτο ποιοῦσι. Φθόνου γὰρ ἐστίν, οὐ τὸ λείπον προσθεῖναι, ἀλλὰ καὶ τῶν πεπληρωμένων ὑφελῆσθαι τι, καὶ λυμήνασθαι τῷ παντί. Ταῦτα δὲ λέγει, οὐχ ὡς τῶν φθόνου καθ' ἑαυτὸν ἰσχὺν ἔχοντος, ἀλλ' ὡς τῶν ταῦτα διδασκόντων διὰ βασκανίαν ἐπὶ τοῦτο ἐλθόντων. *Οἱς κατ' ὀφθαλμοῦς Ἰησοῦς Χριστὸς προσεγράφη ἐν ὑμῖν ἐσταυρωμένος.* Καὶ μὴν οὐκ ἐν τῇ Γαλατῶν χώρα, ἀλλ' ἐν [696] Ἱεροσολύμοις ἐσταυρώθη· πῶς οὖν φησιν, *Ἐν ὑμῖν*; τῆς πίστεως δεικνύς τὴν ἰσχὺν

^a *Τίς ὑμᾶς ἐδάσκαλεν; Quis vos fascinavit? Id est, Quis vos livore ductus circumvenit?*

καὶ τὰ πόρρωθεν δυναμένης ὄραν. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐσταυρώθη, ἀλλὰ, *Προσγράφη ἑσταυρωμένος*, δηλῶν ὅτι τοὺς τῆς πίστεως ὀφθαλμοῖς ἀκριδέστερον ἐθεώρησαν τῶν παρόντων ἐνὶν καὶ τὰ γινόμενα θεωμέτων. Ἐκείνων μὲν γὰρ πολλοὶ θεασάμενοι, οὐδὲν ἀπώναντο· οὗτοι δὲ ὀφθαλμοφανῶς μὲν οὐκ εἶδον, διὰ δὲ τῆς πίστεως ἀκριδέστερον εἶδον. Ταῦτα δὲ λέγει ὁμοῦ καὶ καθαπτόμενος αὐτῶν, καὶ ἐπαινῶν. Ἐπαινῶν μὲν, ὅτι μετὰ τοσαύτης πληροφορίας ἐδέξαντο τὸ γεγενημένον· καθαπτόμενος δὲ, ὅτι οὐκ εἶδον ὑπὲρ αὐτῶν γυμνωθέντα, ἀνεσκολοπισμένον, προσηλωμένον, ἐμπυόμενον, κημιφοδόμενον, ποτιζόμενον ὄρος, κατηγορούμενον ὑπὸ ληστῶν, λόγῃ νυττόμενον (ταῦτα γὰρ πάντα ἐδήλωσε διὰ τοῦ εἰπεῖν, *Προσγράφη ἐν ὑμῖν ἑσταυρωμένος*), τοῦτον ἀφέντες, ἐπὶ τὸν νόμον ἔδραμον, οὐδὲν αἰδεδθέντες τῶν παθημάτων ἐκείνων. Σὺ δέ μοι σκόπει πῶς πανταχοῦ τὸν οὐρανὸν, τὴν γῆν, τὴν θάλασσαν, τὰ ἄλλα πάντα ἀφελίς, τὴν δύναμιν ἐκέρυττε τοῦ Χριστοῦ, τὸν σταυρὸν περιφέρων. Τοῦτο γὰρ μάλιστα κεφάλαιον τῆς ὑπὲρ ἡμῶν κηδεμονίας ἦν. *Τοῦτο μόνον θέλω μαθεῖν ἀφ' ὑμῶν, ἐξ ἔργων νόμου τὸ Πνεῦμα ἐλάβετε*, ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως; Ἐπειδὴ γὰρ τοῖς μακροῖς οὐ παρακολουθεῖτε λόγοις, φησὶν, οὐδὲ τῆς οἰκονομίας τὸ μέγεθος κατοπεῦσαι βούλεσθε, διὰ συντόμου λόγου καὶ ταχίστης ἀποδείξεως ὑμᾶς πείσαι βούλομαι τὴν ἐσχάτην ὁρῶν ἀγνωμοσύνην. Ἀνωτέρω μὲν γὰρ ἐκ τῶν πρὸς τὸν Πέτρον αὐτῷ λεχθέντων ἔπεισεν, ἐνταῦθα δὲ λοιπὸν πρὸς αὐτοὺς ἀποδύεται, οὐκ ἐκ τῶν ἀλλαχοῦ συμβάντων, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐν αὐτοῖς γινόμενων κατασκευάζων ἅπαντα, καὶ οὐκέτι μόνον ἀπὸ τῶν κοινῇ δεδομένων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν αὐτοῖς ἰδίᾳ δεδωρημένων πείθων καὶ ποιούμενος τὴν ἀπόδειξιν. Διὸ φησι. *Τοῦτο μόνον θέλω μαθεῖν ἀφ' ὑμῶν, ἐξ ἔργων νόμου τὸ Πνεῦμα ἐλάβετε*, ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως; Ἐλάβετε Πνεῦμα ἄγιον, φησὶν, εἰργάσασθε δυνάμεις πολλὰς, ἐπετελέσατε σημεῖα νεκρῶν ἐγείροντες, λεπρῶν καθαίροντες, προφητεύοντες, γλώσσαις λαλοῦντες· ταύτην οὖν τὴν τοσαύτην ἰσχὺν ἔδωκεν ὑμῖν ὁ νόμος; Καὶ μὴν οὐδὲν πρότερον ἐποιεῖτε τοιοῦτον. Ἄλλ' ἢ πίστις;

β'. Πῶς οὖν οὐκ ἐσχάτης μανίας τοσαῦτα παρὰ τῆς πίστεως εὐεργετηθέντας, ταύτην μὲν ἀφείναι, πρὸς δὲ τὸν οὐδὲν τοιοῦτον παρασχόντα νόμον αὐτομολῆσαι πάλιν; Οὕτως ἀνόητοι ἔστε, ἐπαρξάμενοι πνεύματι, νῦν σαρκὶ ἐπιτελείσθε. Πάλιν εὐκαίρως τὴν ὕβριν ἐπήγαγε. Δέον γὰρ, φησὶ, προσθήκην ποιῆσαι τοῦ χρόνου προϊόντος, οὐ μόνον οὐκ ἐπεδώκατε, ἀλλὰ καὶ εἰς τοῦπίσω κατηνέχθητε πάλιν. Οἱ γὰρ ἀπὸ τῶν μικρῶν ἀρχόμενοι, προϊόντες ἐπὶ τὰ μείζονα ἀναβαίνουσιν· ὑμεῖς δὲ ἀπὸ τῶν μεγάλων ἀρξάμενοι, πρὸς τὰ ἐναντία κατηνέχθητε. Εἰ γὰρ καὶ ἀπὸ σαρκικῶν ἤρξασθε, ἔδει εἰς τὰ πνευματικὰ προκίβηαι· νῦν δὲ ἀπὸ πνευματικῶν ἀρξάμενοι, εἰς τὰ σαρκικά κατελύσατε. [697] τὸ μὲν γὰρ σημεῖα ποιεῖν, πνευματικῶν, τὸ δὲ περιτέμνεσθαι, σαρκικῶν. Ὑμεῖς δὲ μετὰ τὰ σημεῖα ἐπὶ τὴν περιτομὴν ἤλθετε, μετὰ τὸ δράξασθαι τῆς ἀληθείας ἐπὶ τοὺς τύπους κτεπέστετε, μετὰ τὸ κατοπεῦσαι τὸν ἥλιον τὸν λύχον ἐπιζητεῖτε, μετὰ τὴν στερεὰν τροφὴν ἐπὶ τὸ γάλα τρέχετε. Καὶ οὐκ εἶπε, *Σαρκὶ τελεῖσθε*, ἀλλὰ, *Σαρκὶ ἐπιτελείσθε*, δεικνύς ὅτι δίκην θρημάτων ἀλόγων λαβόντες αὐτοῦ;

ἐκεῖνοι κατέκοπτον, τούτων ἑαυτοῦς ἐκδιδόντων εἰς τὸ πάσχειν ἄπερ ἐβούλοντο ἐκεῖνοι· ὡπερ ἂν εἰ τις ἀπὸ στρατηγῶν καὶ ἀριστῶν μετὰ μυρία τρέπαια καὶ νίκας εἰς τὴν τῶν λειποτακτῶν δοῦς ἑαυτὸν ἀτιμαίαν, καταστίζειν παρέχει τοῖς βουλομένοις τὸ σῶμα. *Τοσαῦτα ἐπάθετε εἰκῆ; εἰ γε καὶ εἰκῆ*. Τοῦτο τοῦ προτέρου πολὺ πληκτικώτερον. Οὐ γὰρ οὕτως ἠδύνατο ἡ τῶν σημείων ἀνάμνησις, ὡς ἡ τῶν ἀγῶνων ἐπίδειξις καὶ ἡ τῶν παθῶν ὑπομονὴ τῶν διὰ Χριστόν. Πάντα γὰρ ἐκεῖνα, φησὶν, ἄπερ ὑπεμείνατε, ζημιῶσαι ὑμᾶς· οὗτοι βούλονται, καὶ τὸν στέφανον ὑμῶν ἀρπάσαι. Εἶτα, ἵνα μὴ κατασίση αὐτῶν τὴν ψυχὴν, καὶ ἐκλύση τὰ νεῦρα, οὐκ ἔμεινεν ἕως τῆς ἀποφάσεως, ἀλλ' ἐπήγαγεν· *Εἰ γε καὶ εἰκῆ*. Εἰ γὰρ βουληθείητε, φησὶν, ἀνανῆψαι καὶ ἀνακτήσασθαι ἑαυτοὺς, οὐκ εἰκῆ. Ποῦ νῦν εἰσὶν οἱ τὴν μετάνοιαν ἐκκόπτοντες; Ἰδοὺ γὰρ οὗτοι καὶ Πνεῦμα ἔλαβον, καὶ σημεῖα εἰργάσαντο, καὶ ὁμολογητὰ ἐγένοντο, μυρίους διὰ τὸν Χριστὸν ὑπομείναντες κινδύνους καὶ διωγμούς, καὶ μετὰ τοσαῦτα κατορθώματα τῆς χάριτος; ἐξέπεσον. Ἄλλ' ὁμως, φησὶν, ἐὰν βούλησθε, δύνασθε ἑαυτοὺς ἀνακτήσασθαι. *Ὁ οὖν ἐπιχορηγῶν ὑμῖν τὸ Πνεῦμα, καὶ ἐνεργῶν δυνάμεις ἐν ὑμῖν, ἐξ ἔργων νόμου, ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως;* Τοσαύτης, φησὶν, ἠξιώθητε δωρεᾶς, καὶ θαύματα ἐπετελέσατε τοσαῦτα, ὅτι νόμον ἐφυλάξατε, ἢ ὅτι πίστιν ἐτηρήσατε; ἤλλον ὅτι διὰ τὴν πίστιν. Ἐπειδὴ γὰρ ἄνω καὶ κάτω τοῦτο ἔστρεφον καὶ περιέφερον ἐκεῖνοι λέγοντες, ὅτι οὐκ ἔχει ἡ πίστις ἰσχύν, τοῦ νόμου μὴ προσκειμένου· δεικνύσι τὸ ἐναντίον, ὅτι τῶν ἐντολῶν προστεθεισῶν οὐδὲν ἡ πίστις ὠφέλησει· λοιπὸν· ἢ γὰρ πίστις τότε ἰσχύει, ὅταν μὴ προστεθῆ ἀπὸ τοῦ νόμου. *Ὅσοι γὰρ ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε*, φησὶ, *τῆς χάριτος ἐξεπέσετε*. Ἄλλὰ τοῦτο μὲν προῖον φησὶν, ὅτι καὶ μείζονι κέχρηται παρρησίᾳ, ἀπὸ τῶν ἡθῶν κατασκευασμένων τὴν ἀφορμὴν λαμβάνων· τέως δὲ ἀπὸ τῶν παρελθόντων τὴν ἀφορμὴν κατασκευάζει. Ὅτε γὰρ, φησὶν, οὐ προσείχετε τῷ νόμῳ, ἀλλὰ τῇ πίστει, τότε τὸ Πνεῦμα ἐλάβετε, καὶ τὰ σημεῖα ἐπετελέσατε. Εἶτα ἐπειδὴ περὶ νόμου ὁ λόγος ἦν, καὶ ἕτερον ἐκίνει τόπον ἀγωνιστικώτατον, τὸν Ἀβραὰμ εἰς μέσον ἔγων, καὶ σφόδρα εὐκαίρως, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς περιουσίας, οὕτω λέγων· *Καθὼς Ἀβραὰμ ἐπίστευσε τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην*. Δηλοῖ μὲν γὰρ, φησὶ, τῆς πίστεως τὴν δύναμιν, καὶ τὰ ὑφ' ὑμῶν γινόμενα θαύματα· εἰ δὲ βούλεσθε, καὶ ἐκ παλαιῶν ὑμᾶς πείσαιμι διηγημάτων. Ἐπειδὴ γὰρ πολὺς τοῦ πατριάρχου λόγος ἦν παρ' αὐτοῦ, ἄγει [698] καὶ αὐτὸν εἰς μέσον, καὶ δεικνύσι καὶ αὐτὸν οὕτω δικαιοθέντα. Εἰ δὲ ὁ πρὸ τῆς χάριτος ἀπὸ πίστεως ἐδικαιώθη, καίτοι γε καὶ ἐν ἐργοῖς κομῶν, πολλῶν μᾶλλον ὑμεῖς. Τί γὰρ ἐκεῖνος ἐδάδῃ μὴ γενόμενος ὑπὸ νόμον; Οὐδὲν, ἀλλ' ἤρκεσεν ἡ πίστις εἰς δικαιοσύνην αὐτῷ. Οὐδὲ γὰρ ἦν νόμος τότε, φησὶν. Οὐδὲ γὰρ νῦν ἔστι νόμος, ὡπερ οὐδὲ τότε. Διὰ γὰρ τοῦτο ἀνελὼν τοῦ νόμου τὴν χρεῖαν, τότε τὸν πρὸ τοῦ νόμου δικαιοθέντα εἰσήγαγεν, ἵνα μὴ ταύτην δέξηται τὴν ἀντίθεσιν. Ὅπερ γὰρ τότε οὐδέπω δοθεὶς ἦν, οὕτω καὶ νῦν δοθεὶς πέπαυται. Εἶτα ἐπειδὴ μέγα ἐφρόνου ἐπὶ τῷ ἐξ Ἀβραὰμ γεγενῆσθαι, καὶ

^a Legendum videtur cum Savilio ἠεῖν.

acciderat; perstringens vero, quod quem viderant pro ipsis nudari, colaphis cædi, affigi clavis, conspui, probris incessi, aceto potari, accusari a latronibus, lancea vulnerari (nam hæc omnia significavit dicendo, *Præscriptus est in vobis crucifixus*); eo deserto ad legem currebant, nihil reveriti cruciatus illos. Tu vero et illud considera, quomodo ubique prætermisso cælo, terra, mari, cæterisque rebus omnibus, Christi potentiam prædicavit, crucem ubique celebrans. Hoc enim erat præcipuum caput divinæ pro nobis sollicitudinis. 2. *Hoc solum volo discere a vobis: ex operibus legis Spiritum accepistis, an ex auditu fidei?* Quoniam, inquit, non præbetis perpetuam attentionem prolixis sermonibus, nec vultis magnitudinem hujus dispensationis intueri, compendioso sermone brevissimaque demonstratione volo persuadere vobis, extrema ingrati animi signa videns. Prius quidem in iis quæ superius dicta sunt, ex iis quæ loquutus est Petro, persuaserat; sed hic jam ipsos aggreditur, non ex iis quæ alibi contigerunt, sed ex iis quæ inter eos gesta sunt, omnia demonstrans: nec tantum ex iis donis quæ cæteris communia erant, verum etiam ex iis quæ ipsis peculiariter donata fuerant, fidem facit, simul et probationem instruit: ideoque dicit: *Hoc solum volo discere a vobis: ex operibus legis Spiritum accepistis, an ex auditu fidei?* Accepistis, inquit, Spiritum sanctum, edidistis multa miracula, perfecistis prodigia mortuos excitando, leprosos mundando, prophetando, linguis loquendo: hancine tam insignem potestatem vobis dedit lex? Atqui prius nihil tale faciebatis, sed id vobis dedit fides?

2. Annon igitur extremæ dementiæ est, cum tantum beneficiorum in vos contulerit fides, hanc relinquere, et ad legem, quæ tale nihil vobis præstitit, ultro recurrere? 3. *Adeo stulti estis, qui in spiritu cœpistis, nunc carne consummamini.* Rursum opportune convicium addidit. Cum, inquit, oportuerit vos temporis progressu prioribus bonis accessionem adjungere, non solum non profecistis, verum denuo ad priora reversi estis. Etenim qui ab exiguis initium faciunt, procedentes ad majora conscendunt: vos contra a magnis orsi, ad contraria retrocessistis. Si enim a carnalibus cœpissetis, oportebat ad spiritualia proficere: nunc vero cum a spiritualibus cœperitis, ad carnalia divertistis: nam edere miracula, spirituale est; circumcidi vero, carnale. Vos autem post signa devenistis ad circumcisionem, post apprehensam veritatem ad typos recidistis, post conspectum solem lucernam quæritis, post solidum cibum ad lac recurritis. Et non dixit, Carne consummamini, sed, *Deinde carne consummamini*; illud indicans, quod pseudopostoli correptos eos pecudum ritu conciderent, dum semet illis præbent ad patiendum quidquid illis collibuisse: perinde ac si quis e ducebus ac fortibus viris, post innumera tropæa victoriaeque seipsum in desertorum infamiam tradat, corpus suum exhibeat volentibus imprimere notas. 4. *Tam multa passi estis frustra? si tamen et frustra.*

Hoc multo acrius vulnerat quam illud prius. Non enim signorum memoria æque poterat illorum animos mordere, ut ostensa certaminum malorumque tolerantia, quæ propter Christum fuerant perpassi. Omnium, inquit, illorum quæ sustinistis, isti jacturam vos facere volunt, et coronam vobis student intervertere. Mox, ne concuteret illorum animos, nervosque dissolveret, non perstitit usque ad sententiam ferendam, sed subtexit, *Si tamen frustra.* Si volueritis, inquit, exspargisci, ac revocare vos ipsos, non frustra passi fueritis. Ubi nunc sunt qui tollunt poenitentiam? Ecce hi Spiritum acceperant, signa fecerant, confessores fuerant, innumerabilia pericula, varias persecutiones Christi causa perpassi fuerant, et post tam multa recte facta a gratia exciderant. Et tamen, inquit, si volueritis, potestis vos ipsos revocare. 5. *Qui igitur administrat vobis Spiritum, quique in vobis operatur miracula, ex operibus legis, an ex auditu fidei?* Tantum, inquit, donum adepti estis, ut et tot miracula ederetis: utram quia legem servastis, an propter fidem? Non dubium est, quin propter fidem. Quoniam enim sursum ac deorsum hoc vertebant illi, et undique jactabant, dicentes fidem non valere nisi adjuncta lege; Paulus contra demonstrat, additis præceptis fidem jam nihil profuturam. Tum enim valet fides, cum nihil accesserit ex lege. *Quicumque enim, inquit, in lege justificamini, a gratia excidistis (Gal. 5. 4).* Verum id quidem in progressu declarat, cum etiam liberius loquitur, ex iis quæ jam probata sunt sumens occasionem; interim vero ex præteritis parat occasionem. Cum, inquit, non attendebatis legi, sed fidei, tunc Spiritum accepistis, tunc signa fecistis. Deinceps, quoniam de lege dicendum erat, alium movebat locum qui plurimum habet contentionis: Abraham in medium adducit, idque valde opportune, multaque cum auctoritate, ita loquens: 6. *Sicut Abraham credidit Deo, et imputatum est illi ad justitiam.* Declarant quidem, inquit, fidei vim et a vobis edita miracula: si vero vultis, etiam ex vetustis historiis conabor vobis facere fidem. Itaque, quoniam celebris magnæque existimationis apud illos erat patriarcha Abraham, et hunc profert in medium, declarans hunc quoque sic fuisse justificatum. Quod si is ante gratiam ex fide justificatus est, idque cum et operibus bonis floreret, multo magis vos. Quid igitur illi detrimenti attulit, quod non esset sub lege? Nihil; sed sufficiebat ei fides ad justitiam. Non enim tunc lex erat, inquit. Neque nunc est lex, sicuti nec tunc. Ob id enim sublaturus legis necessitatem, eum qui tum ante legem justificatus fuit inducit, ne hoc posset objici. Nam quemadmodum tunc data nondum erat, ita nunc quæ data fuit, antiquata est. Ad hæc quoniam efferebantur animis quod ab Abraham ducerent genus (*Joan. 8. 33*), metuentes ne, si legem relinquerent, ab illius cognatione fierent alieni: id quoque rursus in contrarium vertit, metumque solvit, declarans quod fides potissimum conciliat cum illo propinquitatem: quod quidem manifestius in Epi-

stola ad Romanos probavit (*Rom. 4. 3*), non minus tamen idem hic agit ita dicens : 7. *Scitote ergo, quod qui ex fide sunt, hi filii sunt Abrahamæ.* Deinde hoc ipsum veteris Scripturæ testimonio probat. 8. *Prævidens enim Scriptura, quod ex fide justificat gentes Deus, prænuñtiavit Abrahamæ, dicens : In te benedicentur omnes gentes (Gen. 12. 3).* Itaque si non ii, qui cum illo naturalem cognationem habent, sed qui nullam cum illo habent, fidem vero illius imitantur, filii sunt : perspicuum est quod in hunc inseruntur gentes quæ crediderunt : id enim significat cum ait : *In te benedicentur omnes gentes.*

3. Per hæc autem et aliud quiddam magnum declaratur. Nam quoniam illud eos turbaverat, quod lex antiquior esset, fides autem post legem : et hanc illis eximit suspicionem, ostendens fidem esse lege antiquiorem, idque liquere ex Abrahamo : priusquam enim existeret lex, ille justificatus est. Ostendit autem ea quoque quæ nunc fiunt, secundum prophetiam evenisse : *Prævidens, inquit, Scriptura, quod ex fide justificat Deus gentes, non ex lege, prænuñtiavit Abrahamæ.* Quid tandem hoc est ? Qui, inquit, legem dedit, idem et priusquam legem daret, hoc definierat, ut gentes per fidem justificarentur. Non dixit, Revelavit ; sed, lætam rem nuntiavit, ut intelligas patriarcham tali justificationis modo gavisum fuisse, ac vehementer ut hoc contingeret desiderasse. Cæterum quoniam illos et alter quidam habebat metus (scriptum erat enim, *Maledictus omnis qui non manserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis hujus, ut faciat ea [Deut. 27. 26]*) : et hunc eximit metum, sapienter ac prudenter rursus hoc vertens in contrarium, et ostendens quod non solum non sint execrationi obnoxii qui legem relinquerent, sed et benedictionis participes : contra qui legem obtinerent, adeo non benedicti, ut etiam execrabiles. Siquidem illi dicebant : Qui non servaverit legem, maledictus est : hic vero declarat, cum qui servat, execrabilem esse ; qui non servat, benedictum. Rursum illi dicebant, Qui sola fide nititur, execrabilis est : hic contra demonstrat eum, qui sola fide nititur, benedictum esse. Quomodo ergo hæc omnia declarat ? non enim rem vulgarem polliciti sumus ; ideo oportet sequentibus diligenter attendere. Ostendit quidem hoc antea, cum narraret Scripturam dixisse patriarchæ, *In te benedicentur omnes gentes.* Tum vero lex non erat, sed fides ; ideoque ratiocinans subjunxit : 9. *Itaque qui sunt ex fide, benedicuntur cum fidei Abraham.* Porro ne hinc ansam arriperent contradicendi, dicerentque : Merito ex fide justificatus ; nondum enim erat lex ; at tu mihi demonstra post traditam legem, fidem justificare. Ad id venit, ac plus demonstrat quam illi quæerunt, nimirum non modo justificare fidem, verum etiam legem ipsa utentes obnoxios execrationi reddere. Hæc ut intelligas, audi ipsius Apostoli verba : 10. *Quotquot enim ex operibus legis sunt, sub maledictione sunt.* Verum hæc est sententia, nondum habens probationem. Quæ igitur probatio ? Ex ipsa lege : Ma-

ledictus enim, inquit, omnis qui non manserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis hujus, ut faciat ea. 11. In lege autem neminem justificari, cuius perspicuum est. Omnes enim peccaverunt, et sub maledicto sunt. Verum hoc modo non loquitur, ne videatur ipse ex se pronuntiare, sed iterum idem probat testimonio breviter utrumque complectente, alterum quod nullus legem impleset ; unde et execrabiles erant : alterum quod fides justificet. Quod igitur testimonium ? Ex propheta Habacuc ita loquente : *Justus autem ex fide vivet (Habac. 2. 4).* Hoc enim non solum ostendit ex fide justificationem esse, verum etiam fieri non posse ut per legem contingat salus. Posteaquam, inquit, legem nemo servavit, sed omnes ob transgressionem erant obnoxii maledicto, excogitata est facilior quædam via per fidem : quod ipsum maximum est argumentum, ex lege neminem posse justitiam adipisci. Non enim dixit propheta, *Justus ex lege vivet : sed, Ex fide. 12. Lex autem non est ex fide ; sed qui fecerit hæc, vivit in eis.* Hoc est, non tantum fidem requirit lex, sed opera quoque ; gratia vero ex fide servat ac justificat. Vides quomodo demonstraverit eos qui legi hærent, eo quod impleri non possit, execrationi fuisse obnoxios. Sed quomodo fides habet hanc vim, ut justificet ? Nam hæc ante promisit, ea que magna vi comprobavit. Cum enim lex esset infirmior, quam ut posset hominem ad justitiam perducere, repertum est non leve remedium, nempe fides, quæ quod legi erat impossibile faceret. Ergo si et Scriptura dicit justum ex fide victurum, rejiciens justitiam quæ est per legem ; et si Abraham ex fide justificatus est, manifestum est magnam esse vim fidei. Sed eum qui non perseveraverit in lege, maledictum esse, et eum qui fidei innititur, justum esse, manifestum est. Sed unde, inquiet aliquis, poteris nobis probare, quod illa maledictio non amplius subsistat ? Nam Abraham quidem ante legem fuit ; nos autem qui semel sub iugo fuimus servitutis, nos ipsos reddidimus obnoxios execrationi. Quis igitur est qui solvit illam execrationem ? Vide quam celeriter huic etiam objectioni occurrit : quamquam et ea quæ dicta sunt, sufficiant. Etenim qui semel justificatus est, mortuusque legi, ac vitam novam amplexus est, qui possit esse obnoxios execrationi ? At his contentus non est, verum et aliis modis rem aggreditur, scribens : 13. *Christus nos redemit de maledictione legis, factus pro nobis maledictum : scriptum est enim : Maledictus omnis qui pendet in ligno (Deut. 21. 23).* Verum alii populus maledicto fuit obnoxios, ut dicitur : *Maledictus omnis qui non permanserit in iis quæ scripta sunt in libro legis hujus (Ib. 27. 26).* Et quid hoc ? Nam populus quidem obnoxios erat ; non enim permanserat in lege, neque quisquam erat qui legem totam impleverat ; at Christus hanc maledictionem altera permutavit, quæ dicit : *Maledictus omnis qui pendet in ligno.* Quoniam igitur et qui pendet, maledictus est ; et qui legem transgreditur etiam maledictus : non oportuit illum qui maledictum illud

ἐδαδοίκεσαν, μὴ τὸν νόμον ἀφίντες, ἀλλοτριωθῶσι τῆς ἐκείνου συγγενείας· καὶ τοῦτο πάλιν εἰς τὸ ἐναντίον περιτρέπει, καὶ λύει τὸν φόβον ὁ Παῦλος, δεικνύς ὅτι τὴν πρὸς ἐκείνον ἀγκιστεῖαν μάλιστα ἡ πίστις ἐργάζεται. Καὶ τοῦτο σαφέστερον μὲν ἐν τῇ πρῶ· Ῥωμαίους κατεσκεύαζεν, οὐχ ἦτοον δὲ αὐτὸ καὶ ἐν ταῦθα ἐργάζεται, λέγων οὕτω· *Γινώσκατε ὅρα, ὅτι οἱ ἐκ πίστεως, οὗτοι υἱοὶ εἰσὶν Ἀβραάμ.* Εἶτα καὶ αὐτὸ τοῦτο ἀπὸ μαρτυρίας συνίστησι παλαιᾶς. *Προϊδοῦσα γάρ, φησὶν, ἡ Γραφή, ὅτι ἐκ πίστεως δικαιοὶ τὰ ἔθνη ὁ Θεός, προσηγγελματο τῷ Ἀβραάμ, ὅτι Ἐν σοὶ εὐλογηθήσονται πάντα τὰ ἔθνη.* Εἰ τοίνυν οὐχ οἱ τὴν φυσικὴν ἔχοντες πρὸς αὐτὸν συγγένειαν, οὗτοί εἰσιν υἱοὶ, ἀλλ' οἱ τὴν πίστιν ἐκείνου μιμησάμενοι (τοῦτο γάρ ἐστιν, Ἐν σοὶ τὰ ἔθνη), δῆλον ὅτι εἰς ταύτην εἰσάγεται τὴν συγγένειαν.

γ'. Διὰ δὲ τούτων καὶ ἕτερον δεικνύται μέγα. Ἐπειδὴ γάρ αὐτοὺς ἐθοροῦει τὸ τὸν νόμον ἀρχαιότερον εἶναι, τὴν δὲ πίστιν μετὰ τὸν νόμον, καὶ ταύτην αὐτῶν ἀναίρει τὴν ὑπόφιλαν, δεικνύς ὅτι τοῦ νόμου πρᾶσνυτέρα ἡ πίστις, καὶ τοῦτο δῆλον ἀπὸ τοῦ Ἀβραάμ· πρὶν ἢ γάρ φανῆναι τὸν νόμον, ἐκείνος ἐδικαιώθη. Δεικνύσι δὲ ὅτι καὶ τὰ νῦν γενόμενα, κατὰ προφητείαν ἐγένετο· *Προϊδοῦσα γάρ, φησὶν, ἡ Γραφή, ὅτι ἐκ πίστεως δικαιοὶ τὰ ἔθνη ὁ Θεός, οὐκ ἐκ τοῦ νόμου, προσηγγελματο τῷ Ἀβραάμ.* Τί δὲ τοῦτό ἐστιν; Αὐτὸς ὁ τὸν νόμον διδοὺς, φησὶ, καὶ πρὶν ἢ τὸν νόμον τοῦτον δοῦναι, τοῦτο ἦν ὄρισας, ἐκ πίστεως δικαιωθῆναι τὰ ἔθνη. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἀπεκάλυψεν, ἀλλ', *Εὐηγγελίσαστο, ἵνα μάθης, ὅτι καὶ ὁ πατριάρχης τούτῳ τῷ τρόπῳ τῆς δικαιοσύνης ἔχειρε, καὶ σφόδρα ἐπόθει τοῦτο ἐκθῆναι.* Ἐπειδὴ δὲ εἶχε φόβος καὶ αὐτοὺς ἕτερος (ἐγγέγραπτο γάρ· *Ἐπικατάρατος πᾶς, ὃς οὐκ ἐμμένει ἐν πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νόμου τούτου, τοῦ ποιῆσαι αὐτὰ*), καὶ τοῦτο διαλύει τὸ δέος, σοφῶς καὶ συνετῶς πάλιν εἰς τὸ ἐναντίον αὐτὸ περιτρέπων, καὶ δεικνύς ὅτι οὐ μόνον οὐκ εἰσὶν ἐπικατάρατοι οἱ τὸν νόμον ἀφίντες, ἀλλὰ καὶ εὐλογημένοι· οἱ δὲ κατέχοντες, οὐ μόνον οὐκ εὐλογημένοι, ἀλλὰ καὶ ἐπικατάρατοι. Ἐκείνοι μὲν γάρ ἔλεγον, ὅτι ὁ μὴ τηρῶν τὸν νόμον ἐπικατάρατος· οὗτος δὲ δεικνύσιν, ὅτι ὁ τηρῶν ἐπικατάρατος, ὁ δὲ μὴ τηρῶν εὐλογημένος. Ἐκείνοι πάλιν ἔλεγον, ὅτι ὁ τῆ πίστει μόνῃ [699] προσέχων, ἐπικατάρατος· οὗτος δὲ δεικνύσιν, ὅτι ὁ τῆ πίστει προσέχων μόνῃ, εὐλογημένος. Πῶς οὖν ταῦτα πάντα δεικνύσιν; οὐ γὰρ τὸ τυχερὸν ἐπηγγειλάμεθα. Διὸ χρὴ καὶ μετὰ ἀκριθείας προσέχειν τοῖς ἑξῆς. Ἔδειξε μὲν γὰρ καὶ ἐμπροσθεν τοῦτο εἰπὼν, ὅτι ἡ Γραφή εἶπε τῷ πατριάρχῃ, ὅτι *Ἐν σοὶ εὐλογηθήσονται πάντα τὰ ἔθνη.* Τότε δὲ νόμος οὐκ ἦν, ἀλλὰ πίστις· διὸ καὶ συλλογίζομενος, ἐπήγαγεν· *Ὅστε οἱ ἐκ πίστεως εὐλογοῦνται σὺν τῷ πιστῷ Ἀβραάμ.* Ἴνα δὲ μὴ τοῦτο εἰς ἀντίθεσιν λάθωσι, καλεῖται· Εἰκότως ἀπὸ πίστεως ἐδικαιώθη· οὕτω γὰρ ἦν νόμος· σὺ δὲ μοι δεῖξον μετὰ τὴν τοῦ νόμου θέσιν τὴν πίστιν δικαιούσαν· ἐπὶ τοῦτο ἐρχεται, καὶ πλέον ὢν ζητοῦσιν ἐπιδείκνυσιν, οὐχὶ δικαιούσαν μόνον τὴν πίστιν, ἀλλὰ καὶ τὸν νόμον ἐπικατάρατους τοὺς χρωμένους αὐτῷ ποιοῦντα. Καὶ ἵνα ταῦτα μάθῃς, αὐτῶν ἀκουσον τῶν ἀποστολικῶν

ῥημάτων· *Ὅσοι γὰρ ἐξ ἔργων νόμον εἰσὶν, ὑπὸ κατάραν εἰσὶν.* Ἀλλὰ τοῦτο ἀπόφασις, οὐδέπω τὴν ἀπόδειξιν ἔχουσα. Τίς οὖν ἡ ἀπόδειξις; Ἐξ αὐτοῦ τοῦ νόμου· *Ἐπικατάρατος γὰρ πᾶς, ὃς οὐκ ἐμμένει ἐν πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νόμου τούτου, τοῦ ποιῆσαι αὐτὰ.* Ὅτι δὲ ἐν νόμῳ οὐδεὶς δικαιούται, παντὶ που δῆλον. Πάντες γὰρ ἡμαρτον, καὶ ὑπὸ κατάραν εἰσὶν. Ἀλλ' οὕτω μὲν οὐ λέγει, ἵνα μὴ δόξη αὐτὸς ἀποφαινεσθαι, πάλιν δὲ ἀπὸ μαρτυρίας αὐτὸ συνίστησιν, ἀμφοτέρωθεν ἐχούσης ἐν βραχεῖ, καὶ ὅτι νόμον οὐδεὶς ἐπλήρωσε (διὸ καὶ ἐπικατάρατοι ἦσαν), καὶ ὅτι ἡ πίστις δικαιοῖ. Τίς οὖν ἡ μαρτυρία; Ἀπὸ τοῦ προφήτου Ἀββαχοῦμ οὕτω λέγοντος· *Ὁ δὲ δίκαιος ἐκ πίστεως ζῆσται.* Τοῦτο γὰρ οὐ τὴν ἐκ πίστεως δεικνύσει δικαιοσύνην μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ διὰ νόμου σωθῆναι οὐκ ἐνι. Ἐπειδὴ γὰρ νόμον, φησὶν, οὐδεὶς ἐτήρησεν, ἀλλὰ πάντες ἦσαν ὑπὸ τὴν ἀράν διὰ τὴν παράβασιν, ἐπεινοήθη ῥάβδία τις ὁδός, ἡ ἀπὸ τῆς πίστεως· ὅπερ καὶ σημεῖον μεγίστον ἐστὶ τοῦ μηδένα δυνηθῆναι δικαιωθῆναι ἐκ τοῦ νόμου. Οὐ γὰρ εἶπεν ὁ προφήτης, Ὁ δὲ δίκαιος ἐκ νόμου ζῆσται, ἀλλ', *Ἐκ πίστεως.* Ὁ δὲ νόμος οὐκ ἐστὶν ἐκ πίστεως, ἀλλ' ὁ ποιήσας αὐτὰ ζῆσται ἐν αὐτοῖς. Οὐ γὰρ πίστιν ἐπιζητεῖ μόνον ὁ νόμος, φησὶν, ἀλλὰ καὶ ἔργα· ἡ δὲ χάρις ἀπὸ πίστεως σώζει καὶ δικαιοῖ. Εἶδες πῶς ἔδειξεν, ὅτι οἱ τῷ νόμῳ προσέχοντες, διὰ τὸ ἀδύνατον εἶναι πληρωθῆναι, ὑπὸ κατάραν ἐγένοντο; Πῶς δὲ καὶ ἡ πίστις ταύτην ἔχει τὴν ἰσχὺν τὴν τοῦ δικαιοῦν; Ταῦτα γὰρ ἐμπροσθεν ἐπηγγείλατο, καὶ μετὰ πολλῆς αὐτὰ παρθέτησ τῆς ἰσχύος. Ἐπειδὴ γὰρ ἠσθένει πρὸς δικαιοσύνην ὁ νόμος τὸν ἀνδρα ἀγαγεῖν, εὐρέθη φάρμακον οὐ μικρὸν ἢ πίστις, τὸ ἀδύνατον τοῦ νόμου ποιοῦσα δυνατὸν δι' αὐτῆς. Εἰ τοίνυν καὶ ἡ Γραφή λέγει, ὅτι Ὁ δίκαιος ἐκ πίστεως ζῆσται, ἀπογινώσκουσα τὴν διὰ τοῦ νόμου σωτηρίαν, καὶ ὁ Ἀβραάμ ἐκ πίστεως ἐδικαιώθη, δῆλον ὅτι τῆς πίστεως πολλὴ ἡ ἰσχὺς. Ἀλλ' ὅτι μὲν ὁ μὴ ἐμμένων τῷ νόμῳ ἐπικατάρατος, καὶ ὅτι ὁ τῆ πίστει προσέχων [700] δίκαιος, δῆλον. Ὅτι δὲ οὐχ ἔστηκεν ἐπὶ ἐκείνη ἡ κατάρα, πόθεν ἔχεις ἀποδείξει ἡμῖν, φησὶν; Ὁ μὲν γὰρ Ἀβραάμ πρὸ τοῦ νόμου ἦν· ἡμεῖς δὲ ἀπαξ ὑπὸ τὸν ζυγὸν γενόμενοι τῆς δουλείας, ὑπευθύνους ἑαυτοὺς κατεστήσαμεν τῇ κατάρᾳ· τίς οὖν ὁ τὴν κατάραν λύσας ἐκείνην; Πρὸς τοῦτο ὄρα πῶς ἀπαντᾷ ταχέως· ἱκανὰ μὲν γὰρ καὶ τὰ εἰρημένα. Ὁ γὰρ δικαιωθείς ἀπαξ, καὶ ἀποθανὼν τῷ νόμῳ, καὶ ζωῆς ἐπιλαβόμενος ξένης, πῶς ἂν ὑπεύθυνος εἴη τῇ ἀρᾷ; Πλὴν ἀλλ' οὐκ ἀρκεῖται τούτοις, ἀλλὰ καὶ ἐτέρως ἀγωνίζεται, γράφων· *Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς καταράς τοῦ νόμου, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κἀνάρα· γέγραπται γάρ, ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμύμενος ἐπὶ ξύλου.* Καὶ μὴν ἐτέρω κἀνάρα ὁ λαὸς ὑπεύθυνος ἦν τῇ λεγαύσῃ· *Ἐπικατάρατος πᾶς, ὃς οὐκ ἐμμένει ἐν τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νόμου.* Καὶ τί τοῦτο; Ὁ μὲν γὰρ λαὸς ὑπεύθυνος ἦν· οὐ γὰρ ἐνέμεινεν, οὐδὲ ἦν τις ὁ πεπληρωκὴς τὸν νόμον ἅπαντα. Ὁ δὲ Χριστὸς ἐτέραν κἀνάραν ταύτης τῆ ἀλλάξατο τὴν λέγουσαν· *Ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμύμενος ἐπὶ ξύλου.* Ἐπεὶ οὖν καὶ ὁ κρεμύμενος ἐπὶ ξύλου ἐπικατάρατος, καὶ ὁ τὸν νόμον παραβαλὼν ἐπικατάρατος, μέλλοντα δὲ ἐκείνην λύσειν

τὴν κατάραν ὑπεύθυνον οὐκ ἔδει γενέσθαι αὐτῆς, δεῖ δὲ δέξασθαι κατάραν ἀντ' ἐκείνης, τοιαύτην ἐδέξατο, καὶ δι' αὐτῆς ἐκείνην ἔλυσε. Καὶ καθάπερ τινὸς καταδικασθέντος ἀποθανεῖν, ἕτερος ἀνεύθυνος ἐλόγιμος θανεῖν ὑπὲρ ἐκείνου, ἐξαρπάξει τῆς τιμωρίας αὐτὸν οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησεν. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ὑπαικίτο κατάρα τῆ τῆς παραβάσεως, ἀνεδέξατο ὁ Χριστὸς ἀντ' ἐκείνης ταύτην, ἵνα λύσῃ τὴν ἐκείνων· Ἄμαρτιαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ δόλος εὐρέθη ἐν τῷ σπέρματι αὐτοῦ.

δ. Ὅπερ οὖν ἀποθανόντων ἀποθνήσκειν μέλλοντας ἐξελετο θανάτου, οὕτω καὶ κατάραν δεξάμενος, τῆς κατάρως ἀπήλλαξεν. Ἴνα εἰς τὰ ἔθνη ἡ εὐλογία τοῦ Ἀβραάμ γένηται. Πῶς εἰς τὰ ἔθνη; Ἐν τῷ σπέρματι σου, φησὶν, εὐλογηθήσονται πάντα τὰ ἔθνη, τούτέστιν, ἐν τῷ Χριστῷ. Εἰ δὲ περὶ Ἰουδαίων τοῦτο ἐλέγετο, πῶς ἂν ἔχοι λόγον τοὺς ὑπευθύνους ὄντας τῇ κατάρα διὰ τὴν παράβασιν, τούτους ἑτέροις εὐλογίας αἰτίως γενέσθαι; οὐδεὶς γὰρ τῶν καταραμένων ἑτέρῳ μεταδίδωσιν εὐλογίας, ἢς αὐτὸς ἀπιστέρηται. Ὅθεν δὴλον ἐστὶ περὶ τοῦ Χριστοῦ τὸ πᾶν εἰρηται· αὐτὸς γὰρ ἦν σπέρμα τοῦ Ἀβραάμ, καὶ δι' αὐτοῦ τὰ ἔθνη εὐλόγηται, καὶ οὕτω πρόσεισιν ἡ τοῦ Πνεύματος ἐπαγγελία. Ὅπερ καὶ αὐτὸς δηλῶν εἶπεν· Ἴνα τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Πνεύματος λάβωσι διὰ τῆς πίστεως. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἦν τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος εἰς ἀχάριστον καὶ προσκεκρυμμένα ἔλθειν, εὐλογοῦνται πρῶτον τῆς κατάρως ἀφαιρέσεως· εἴτα διὰ τῆς πίστεως δικαιοῦνται, ἐπισπῶνται τοῦ Πνεύματος τὴν χάριν. Ὅστε ὁ μὲν σταυρὸς τὴν κατάραν ἔλυσε· ἡ δὲ πίστις τὴν δικαιοσύνην εἰσήγαγεν· ἡ δὲ δικαιοσύνη τοῦ Πνεύματος τὴν χάριν ἐπισπάσασα. Ἄδελφοί, κατὰ ἄνθρωπον λέγω, ὅμως ἀνθρώπου προκεκρυμμένην διαθήκη οὐδεὶς ἀθετεῖ, ἢ ἐπιδιατάσσεται. Τί [701] ἐστὶ, κατὰ ἄνθρωπον λέγω; Ἐξ ἀνθρωπίνων παραδειγμάτων. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ ἀπὸ Γραφῶν, καὶ ἀπὸ τῶν παρ' αὐτοῖς γινομένων θαυμάτων, καὶ ἀπ' ὧν ὁ Χριστὸς ἔπαθε, τὸν λόγον συνέστησε, καὶ ἀπὸ τοῦ πατριάρχου, καὶ εἰς τὴν κοινὴν λοιπὸν ἐκβαίνει συνήθειαν. Ἔθος γὰρ αὐτῷ αἰεὶ τοῦτο ποιεῖν, ὥστε καὶ καταγλυκαίνειν τὸν λόγον, καὶ εὐπαράδεκτον τε καὶ εὐμαθέστερον τοῖς παχύτεροις ποιεῖν. Ὅθεν καὶ Κορινθίοις διαλεγόμενος, φησὶν· Τίς ποιμνίζει ποιμνῆν, καὶ ἐκ τοῦ γάλακτος αὐτῆς οὐκ ἐσθίει; τίς φωνεῖ ἀμπελώνα, καὶ ἐκ τοῦ καρποῦ αὐτοῦ οὐκ ἐσθίει; καὶ Ἑβραίοις πάλιν Διαθήκη γὰρ ἐπὶ νεκροῖς βεβαία· ἐπεὶ μήποτε ἰσχύει, ὅτε ζῆ ὁ διαθήμενος. Καὶ πολλαχοῦ δὲ ἂν τις εὖροι τοῦτους αὐτὸν ἐμφιλοχεροῦντα ταῖς λογισμοῖς. Καὶ γὰρ ὁ Θεὸς ἐν τῇ Παλαιᾷ συνεχῶς αὐτὸ ποιεῖ, οὕτω λέγων· Μὴ ἐπιλήσῃται γυνὴ τοῦ παιδίου αὐτῆς; καὶ πάλιν, Μὴ ἐρῆι τὸ πλάσμα τῷ κεραμῆϊ, τί ποιεῖς; Καὶ ἐν τῷ Ὁσῆ ἀνδρα μιμεῖται καταφροναῦμενον ὑπὸ τῆς γυναικός. Καὶ ἐν τοῖς τύποις δὲ πολὺ τὸ τῶν ἀνθρωπίνων παραδειγμάτων ἴδιοι τις ἂν, ὡς ὅταν τὸ περιζύμα ἀπροφήτης λαμβάνῃ, καὶ εἰς τὸν αἰκίσκον τοῦ κεραμῆως κατῆι. Τί οὖν αὐτῷ τὸ ὑπόδειγμα βούλεται; Ὅτι ἡ μὲν πίστις ἀρχαιότερα ἦν, ὁ δὲ νόμος νεώτερος τε καὶ πρόσκαιρος, καὶ διὰ τοῦτο δεδομένος, ἵνα προδοποιήσῃ τῆ

πίστει. Διὸ φησὶν· Ἄδελφοί, κατὰ ἄνθρωπον λέγω. Ἀνωτέρω ἀνοήτους εἰπόντων ἐνταῦθα ἀδελφούς καλεῖ, ἐπιστοφῶν τε ὄμου, καὶ παραμυθούμενος. Ὅμως ἀνθρώπου κεκρυμμένην· διαθήκη. Ἐὰν ἄνθρωπος, φησὶ, διάθηται, μὴ τοῖμα τις ἀνατρέψαι μετὰ ταῦτα ἐλθῶν, ἢ προσθεῖναι τι; τοῦτο γὰρ ἐστίν, Ἡ ἐπιδιατάσσεται. Οὐκοῦν πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ τοῦ Θεοῦ. Καὶ πρὸς τίνα διέθετο ὁ Θεός; Τῷ Ἀβραάμ, φησὶν, ἐρήθησαν αἱ ἐπαγγελίαι, καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ. Οὐ λέγει Καὶ τοῖς σπέρμασιν αὐτοῦ, ὡς ἐπὶ πολλῶν, ἀλλ' ὡς ἐφ' ἑνός, καὶ τῷ σπέρματι σου, ὅ ἐστι Χριστός. Τοῦτο δὲ λέγω, διαθήκη προκεκρυμμένη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς Χριστόν, ὁ μετὰ τετρακόσια καὶ τριάκοντα ἔτη γενοῦς νόμος οὐκ ἄκυροί, εἰς τὸ καταργησάσθαι τὴν ἐπαγγελίαν. Εἰ γὰρ ἐκ νόμου ἡ κληρονομία, οὐκέτι ἐξ ἐπαγγελίας· τῷ δὲ Ἀβραάμ δι' ἐπαγγελίας κεχάρισται ὁ Θεός. Ἴδου τοίνυν καὶ ὁ Θεὸς διέθετο τῷ Ἀβραάμ, διαλεγόμενος εἰς τὰ ἔθνη, ἐν τῷ σπέρματι αὐτοῦ ἔξεν τὰς εὐλογίας· πῶς οὖν ὁ νόμος ἀνατρέψαι δύναται ταύτας; Ἐπειδὴ δὲ τὸ παράδειγμα ἅπαν οὐκ ἴσχυσε ἐλκύσαι πρὸς τὰ ὑποκειμένον, καὶ διὰ τοῦτο προεῖπε· κατὰ ἄνθρωπον λέγω. Μὴδὲν ἀπὸ τοῦ παραδείγματος εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ μεγαλοπρέπειαν λάβης. Σκόπει δὲ ἀνωθεν τὸ ὑπόδειγμα· Ἐπηγγείλατο τῷ Ἀβραάμ διὰ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ εὐλογεῖσθαι τὰ ἔθνη· σπέρμα δὲ αὐτοῦ κατὰ σάρκα ἐστὶν ὁ Χριστός. Ἦλθε μετὰ τετρακόσια καὶ τριάκοντα ἔτη ὁ νόμος. Εἰ τοίνυν ὁ νόμος χαρίζεται τὰς εὐλογίας, καὶ τὴν [702] ζωὴν καὶ τὴν δικαιοσύνην, ἡ ἐπαγγελία ἐκείνη ἄκυρος ἐστίν. Εἴτα ἀνθρώπου μὲν οὐδεὶς ἄκυροί διαθήκη, τοῦ δὲ Θεοῦ μετὰ τετρακόσια καὶ τριάκοντα ἔτη ἄκυροῦται ἡ διαθήκη; Εἰ γὰρ ἂ ἐπηγγείλατο ἐκείνη, οὐκ ἐκείνη δίδωσιν, ἀλλ' ἕτερος ἀντ' ἐκείνης, ἐκδέχεται ἐκείνη. Καὶ πῶς ἂν ἔχοι ταῦτα λόγον; Τίνος οὐκ ἔνεκεν τὸν νόμον ἔδωκε, φησὶ; Τῶν παραβάσεων χάριν. Οὐδὲ γὰρ οὗτος ἐστὶ περιττός. Ὅρας πῶς πάντα συνορα; πῶς μυριοὶς κέχρηται ὀφθαλμοῖς; Ἐπειδὴ γὰρ τὴν πίστιν ἐπῆρε, καὶ πρεσβυτέρων ἔδειξεν, ἵνα μὴ τις νομίση περιττὸν τὸν νόμον, καὶ τοῦτο διορθοῦται τὸ μέρος, δεικνύς ὅτι οὐκ εἰκῆ, ἀλλὰ πάνυ χρησίμως ἐδόθη· Τῶν παραβάσεων χάριν, τούτέστιν, ἵνα μὴ ἐξῆ Ἰουδαίους ἀδείως ζῆν, καὶ εἰς ἔσχατον ἐξολοισθαιεν κακίας, ἀλλ' ἀντὶ χαλινου ὁ νόμος αὐτοῖς ἐπικείμενος ἦ, παιδεύων, ρυθμιζων, κωλύων παραβαίνειν, εἰ καὶ μὴ πάσας, ἀλλ' ὅμως κἂν ἐκ μιᾶς τῶν ἐντολῶν. Ὅστε οὐ μικρὸν τὸ κέρδος τοῦ νόμου. Ἄλλ' ἄχρι τίνος; Ἄχρι οὗ ἔλθῃ τὸ σπέρμα, φησὶ ἐπηγγείλαται περὶ Χριστοῦ λέγων. Εἰ τοίνυν μέχρι τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας δέδοται, τί περαιτέρω καὶ παρὰ καιρὸν αὐτὸν ἐλκεῖς; Διαταγῆς δι' ἀγγέλων ἐν χειρὶ μεσίτου. Ἡ τοὺς ἱερέας ἀγγέλους καλεῖ, ἢ καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀγγέλους ὑπηρετήσασθαι φησὶ τῇ νομοθεσίᾳ. Μεσίτην δὲ ἐνταῦθα τὸν Χριστόν φησὶ, δεικνύς ὅτι προῆν, καὶ τὸν νόμον αὐτὸς ἔδωκεν. Ὁ δὲ μεσίτης ἐνός οὐκ ἐστὶν ὁ δὲ Θεὸς εἰς ἐστίν.

a Savil. in marg., προκεκρυμμένην.

b Savil. in margine, τὰς ἐπαγγελίας.

c Legebatur ὡς.

erat sublaturus, obnoxium eidem fieri maledicto; verum pro illo aliud erat suscipiendum maledictum quod et suscepit, per quod illud aliud sustulit; perinde faciens, ac si morti adjudicatum quempiam, alius insons, illius damnati vice sponte mori volens, eripiat: sic et Christus fecit. Cum enim Christus non esset obnoxium maledicto transgressionis, hoc in se recepit pro omnibus, ut omnes ab illo liberaret: *Peccatum enim, inquit, non fecit, nec inventus est in ore illius dolus (Isai. 53. 9).*

4. Itaque sicut mortuus eos quibus erat moriendum, exemit a morte, ita et, maledicto in se recepto, a maledicto liberavit. 14. *Ut in gentes veniret benedictio Abrahæ.* Quomodo in gentes? *In semine, inquit, tuo benedicentur omnes gentes (Gen. 22. 18):* hoc est, in Christo. Quod si hoc de Judæis dictum esset, quomodo rationi consentaneum erat, ut qui ob transgressionem maledicto erant obnoxii, cæteris essent auctores benedictionis? nullus enim maledictus alii dat benedictionem, cuius ipse sedit expertus. Unde liquet totum hoc de Christo dictum esse: ipse enim erat semen Abrahæ, et per illum gentes benedicuntur, atque ita advenit Spiritus promissio; quod ipsum significans dicebat: *Ut promissionem Spiritus accipiant per fidem.* Etenim cum non posset gratia Spiritus in eum, qui ingratus erat et offenderat, venire, primum benedicuntur sublata maledictione; deinde per fidem justificati, attrahunt Spiritus gratiam. Proinde crux sustulit maledictum, fides innoxiam justitiam, justitia vero gratiam Spiritus allexit. 15. *Fratres, secundum hominem loquor; tamen hominis confirmatum testamentum nullus irritum facit, aut superordinat.* Quid est, *Secundum hominem loquor?* Humanis utor exemplis. Posteaquam enim et ex Scripturis, et ex miraculis apud illos editis, et ex iis quæ Christus passus est, denique ab ipso patriarcha sermonem confirmavit, jam ad commune digreditur consuetudinem. Solet enim Paulus hoc semper facere, ut sermonem leniorem reddat, quo et facilius recipiatur, et crassioribus fiat intelligibilior. Sic et Corinthiis disserens ait, *Quis pascit gregem, et ex lacte ejus non vescitur? quis plantat vineam, et de fructu ejus non edit (1. Cor. 9. 7)?* ac rursus Judæis, *Testamentum enim in mortuis ratum est, quoniam nondum valet, dum vivit qui testatus est (Hebr. 9. 17).* Quin et aliis compluribus locis aliquis comperiet illum talibus libenter immorantem rationibus, quandoquidem et Deus in Veteri Testamento idem hoc assidue facit, hunc in modum loquens: *Num mulier obliviscetur filii sui?* ac rursus, *Num dicit figmentum figulo, Quid facis (Isai. 49. 15. et 29. 16)?* Item in Osee maritum imitatur ab uxore despectum (*Osee 1. 2*). Insuper et in figuris multum humanorum exemplorum cernere quispiam poterit: veluti cum cingulum accipit propheta, et in domunculam figuli (*Jer. 18. 2*) subit. Quid igitur sibi vult exemplum? Quod fides fuit antiquior, lex vero tum recentior tum temporaria, et in hoc data, ut præcedens viam aperiret fidei: ideoque dicit: *Fratres, secundum hominem loquor.* Cum

superius illos appellavit stultos, hic fratres vocat; simul et perstringens eos et consolans. *Tamen hominis confirmatum testamentum.* Si homo, inquit, condidit testamentum, num quis audeat superveniens invertere aut adjicere quidpiam? nam hoc est quod ait, *Aut superordinat.* Multo magis igitur hoc non est faciendum in Deo. Et cui Deus condidit testamentum? 16. *Abrahæ, inquit, dictæ sunt promissiones: In semine tuo benedicentur omnes gentes. Non dicit, In seminibus, tamquam in multis; sed tamquam in uno, Et semine tuo, quod est Christus.* 17. *Hoc autem dico, Testamentum prius confirmatum a Deo in Christum, lex quæ post quadringentos ac triginta annos facta est, non irritum facit, ut inanem reddat promissionem.* 18. *Nam si ex lege hereditas, non jam ex promissione: Abrahæ vero per repromissionem donavit Deus.* En igitur et Deus fecit testamentum Abrahæ, dicens, per semen ejus venturas benedictiones in gentes: quomodo igitur lex eas potest subvertere? Quia enim exemplum totum non potuit deducere ad materiam propositam, ideo præmisit, *Secundum hominem loquor.* Nihil de exemplo ad Dei magnificentiam deducas. Perpende autem exemplum a principio. Promiserat Abrahæ Deus fore, ut per semen ipsius benedicerentur gentes: semen autem ejus secundum carnem est Christus. Venit post quadringentos et triginta annos lex. Itaque si lex confert benedictiones, vitam, et justitiam, repromissio illa antiquata est. Itane sit igitur, ut cum hominis testamentum nullus irritum faciat, Dei testamentum post quadringentos triginta annos irritum sit? Etenim si quod illud testamentum promisit, non præstat ipsum, sed alius pro illo præstat, certe illud rejectum est. Et quomodo possent hæc congruere rationi? 19. *Cur ergo, inquires, dedit legem? Propter transgressionem.* Nec enim hæc est superflua. Vides ut omnia perspicit, ut innumeris utitur oculis? Quoniam extulerat fidem, declarans eam fuisse antiquiorem lege; ne quis existimaret legem esse supervacaneam, hanc quoque partem corrigit, demonstrans eam non frustra, sed admodum utiliter fuisse datam: *Ob transgressionem, inquit, data fuit: hoc est, ne liceret Judæis secure vivere, atque in extremam probabili malitiam, sed ut lex illis freni vice foret imposita, erudiens, componens, prohibensque transgredi, si minus omnia, certe aliquot præcepta.* Itaque non mediocris erat ex lege fructus. Sed quousque? *Donec veniret semen, cui promissio facta fuerat.* De Christo loquitur. Proinde si usque ad Christi adventum data est, quid eam longius et ultra tempus prorogas? *Disposita per angelos in manu mediatoris.* Aut sacerdotes vocat angelos, aut dicit angelos subministrasse ferendæ legi. Mediatorem autem hic appellat Christum, declarans quod is ante legem fuerit, ipseque legem dederit. 20. *Mediator autem unus non est, sed Deus unus est.*

5. *Contra Anomæos.* — Quid hic dicturi sunt hæretici? Etenim si, quod solus Pater dicitur verus Deus (*Joan. 17. 3*), obstat quominus Filius sit verus Deus,

perfecto nec Deus erit, quod de solo Patre dicatur, *Deus unus est* (*Deut. 6. 4*). Quod si dum unus Deus dicitur Pater (*1. Cor. 8. 6*), Deus est et Filius: perspicuum est, quod cum solus Pater dicitur verus Deus, verus Deus sit et Filius. Mediator autem, inquit, duorum quorumpiam mediator est. Cujus igitur mediator fuit Christus? Clarum est quod inter Deum et homines intercesserit. Viden' quomodo declarat quod ipse etiam legem dederit? quod si ille legem dedit, habet etiam auctoritatem abrogandi. **21.** *Lex igitur adversus promissa Dei?* nam si in semine Abrahamæ repromissiones datæ sunt, lex autem inducit maledictionem, est utique adversus promissa Dei. Quomodo igitur solvit objectionem? Primum quidem negat, dicens, *Absit*: deinde etiam probat, ita loquens: *Nam si fuisset data lex, ut posset vivificare, vere ex lege fuisset justitia.* Quod autem dicit, hoc est: Si in lege, inquit, vitæ spem habuissemus, et hæc potestatem habuisset nostræ salutis, fortassis ista recte diceres: si vero per fidem servat, etiam si lex maledictos reddat, nihil detrimenti capiebas, postquam venit fides, omnia dissolvens. Nam si per legem fuisset repromissio, jure metuisses ne exclusus a lege simul et a justitia excluderis: at si ideo data est lex, ut omnes concluderet, hoc est, coargueret, ostenderetque eis ipsorum peccata; non solum non obstat quominus consequaris repromissiones, verum etiam confert ad eas adipiscendas. Hoc itaque significans dicebat: **22.** *Sed conclusit Scriptura omnia sub peccatum, ut promissio per fidem Jesu Christi daretur credentibus.* Nam quoniam Judæi ne sentiebant quidem sua peccata, non sentientes autem nec desiderabant remissionem, dedit legem quæ proderet vulnera, quo medicum requirerent. Quod enim dixit, *Conclusit*, perinde valet ac si dixisset, *Coarguit*, et *coargutus* continuat in metu. Vides quod non solum adversus Dei promissa data non fuit, verum etiam pro promissis? Etenim si lex sibi negotium hoc vindicasset et auctoritatem habuisset, recte ista dicerentur: sin alteri currit, ac propter illum omnia facit, quomodo est adversus promissa Dei? Nam si lex data non fuisset, omnes in malitiam fuissent devoluti, neque quisquam Judæorum Christum auditorus fuisset: nunc vero data lex, hæc duo præstitit bona; alterum, quod virtutem mediocrem docuit eos qui ipsi attendebant; alterum, quod ipsis suaserit ut agnoscerent sua peccata, quæ res illis maxime reddidit promptos ad quærendum Filium. Itaque qui non crediderunt legi, eo quod non condemnarent sua peccata, non crediderunt Christo. Idque significans ait: *Ignorantes enim Dei justitiam, et propriam justitiam statuere quærentes, justitiæ Dei non fuerunt subjecti* (*Rom. 10. 3*). **23.** *Priusquam autem veniret fides, sub lege custodiebamur conclusi in futuram fidem, quæ erat revelanda in nos.* Vides ut dilucide quæ diximus declarat? Nam quod dixit, *Custodiebamur*, et, *Conclusi*, nihil aliud significat, quam tutelam ex legis præceptis adhibitam. Lex enim timore veluti muro quodam continens

illos, per ipsam secundum legem vitam reservabat illos fidei. **24.** *Itaque lex pædagogus noster fuit ad Christum, ut ex fide justificaremur.* Pædagogus autem non adversatur præceptor, sed adjuvat, arcens adolescentem ab omni vitio, reddens illum idoneum omni studio percipiendis iis quæ tradit præceptor: verum cum jam habitum collegerit, discedit pædagogus. Ideo dicit: **25.** *At ubi venit fides, quæ in virum perfectum educit, non amplius sub pædagogo sumus.* **26.** *Omnes enim filii Dei estis per fidem, quæ est in Christo Jesu.* Itaque si lex est pædagogus, et sub hoc custodiebamur conclusi, non adversatur gratiæ, sed adjuvat: quod si postquam advenit gratia, perseverat constringere, tum est adversaria. Etenim si quos oportebat exire ad illam, apud sese concludat, tum nostram corrumpit salutem. Quemadmodum si lucerna, quæ noctu præluxit, jam orto die vetaret nos obtueri solem, non præstaret officium, verum etiam læderet: itidem et lex si obstaret ad meliora pergentibus. Qui ergo nunc eam servant, ii maxime traducunt illam: siquidem et pædagogus tunc ridiculum reddit adolescentem, cum tempore postulante ut ab eo discedat, apud se detinet. Et ideo Paulus sic ait: *Posteaquam venit fides, non amplius sub pædagogo estis.* Itaque non amplius sub pædagogo sumus. *Omnes enim filii Dei estis.* Papæ, quanta fidei vis, et quomodo eam progressu sermonis aperit! Prius enim ostendit, quod fides redderet filios patriarchæ, *Scitote*, inquit, *qui ex fide sunt, hos esse filios Abrahamæ*: nunc vero demonstrat eosdem esse filios Dei: *Omnes enim, inquit, estis filii Dei per fidem quæ est in Christo Jesu*: per fidem, non per legem. Post hæc quoniam res est magna et admirabilis, explicat et modum quo fiunt filii Dei. **27.** *Quicumque enim in Christum baptizati estis, Christum induistis.* Et cur non dixit, *Quicumque in Christum baptizati estis, ex Deo nati estis?* hoc enim congruebat ad demonstrandum quod essent filii. Sed rem ille modo tremendo magis exponit. Etenim si Christus est Filius Dei, tu vero illum induisti; cum habes Filium in te, et in illum per similitudinem transformatus es, in eandem cognationem unamque speciem perductus es. **28.** *Non est Judæus neque Græcus, non est servus neque liber, non est mas aut femina: omnes enim vos unus estis in Christo.* Vides animam insatiabilem? Cum enim dixisset: *Omnes facti sumus filii Dei per fidem*, non hic gradum sistit, sed quærit etiam amplius aliquid invenire, quod evidentiis approbare queat propiorem erga Christum conjunctionem. Cumque dixisset, *Christum induistis*, ne hoc quidem dicto contentus est, sed explanans illud, ultra talem conjunctionem progreditur, et *Omnes unus estis in Christo Jesu*; hoc est, Eandem formam, eundem typum habetis omnes, videlicet Christi. Quid his verbis esse possit magis stupendum aut reverendum? Qui prius erat ethnicus aut Judæus aut servus, nunc obambulat formam gestans non angeli, neque archangeli, sed universorum Domini, in sese Christum representans. **29.** *Quod si*

ε'. Τι ἄν ἐνταῦθα εἰποιεν αἰρετικοί; Εἰ γὰρ τὸ μόνος ἀληθινός, οὐκ ἀφήσει τὸν Υἱὸν εἶναι Θεὸν ἀληθινόν, οὐκ ἄρα οὐδὲ Θεὸν, διὰ τὸ λέγεσθαι, 'Ὁ δὲ Θεὸς εἰς ἔστιν. Εἰ δὲ ἐνός λεγομένου Θεοῦ τοῦ Πατρὸς, ἐστὶ Θεὸς καὶ ὁ Υἱός, εὐδὴλον ὅτι καὶ ἀληθινοῦ λεγομένου τοῦ Πατρὸς, ἀληθινός καὶ ὁ Υἱός. Ὁ δὲ μεσίτης, φησὶ, δύο τινῶν γίνεσθαι μεσίτης. Τίνος οὖν μεσίτης ἦν ὁ Χριστός; Ἡ δὴλον, ὅτι Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Ὁρᾷς πῶς δείκνυσιν, ὅτι καὶ τὸν νόμον αὐτὸς ἔδωκεν; Εἰ τοίνυν αὐτὸς ἔδωκε, κύριος ἄν εἴη καὶ λύσαι πάλιν. Ὁ οὖν νόμος κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ; εἰ γὰρ ἐν τῷ σπέρματι τοῦ Ἀβραάμ αἱ εὐλογίαι δέδονται, ὁ δὲ νόμος κατάραν εἰσάγει, ἄρα κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ. Πῶς οὖν λύει τὴν ἀντίθεσιν; Πρῶτον μὲν ἀπαγορεύει, εἰπὼν· *Μὴ γένοιτο ἔπειτα καὶ κατασκευάζει, οὕτω λέγων· Εἰ γὰρ ἐδόθη νόμος ὁ δυνάμενος ζωοποιῆσαι, ὅπως ἂν ἐκ νόμου ἦν ἡ δικαιοσύνη.* Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Εἰ μὲν ἐν αὐτῷ, φησὶ, τὴν ἐλπίδα τῆς ζωῆς εἰχομεν, καὶ αὐτὸς ἦν ὁ τὸ κύριος ἔχων τῆς ἡμετέρας σωτηρίας, ἴσως ταῦτα καλῶς ἔλεγε· εἰ δὲ ἀπὸ πίστεως σώζει, κὼν ἐπικαταράτους ποιῆ, οὐδὲν ἐδάδης ἐρχομένης ἐκεῖνης καὶ πάντα λουούσης. Εἰ μὲν γὰρ δι' ἐκείνου ἡ ἐπαγγελία, εἰκότως ἐδοκίμει· μὴ τῆς δικαιοσύνης ἐκπέσης, ἐκπίπτων τοῦ νόμου· εἰ δὲ διὰ τοῦτο ἐδόθη, ἵνα συγκλείσῃ πάντας, τουτέστιν, ἵνα ἐλέγξῃ, καὶ δεῖξῃ τὰ οἰκεία αὐτῶν πλημμελήματα, οὐ μόνον οὐ κωλύει σε τοῦ τυχεῖν τῆς ἐπαγγελίας, ἀλλὰ καὶ συμπράττει [703] πρὸς τὸ τυχεῖν. Τοῦτο γοῦν δηλῶν ἔλεγεν· *Ἀλλὰ συνέκλεισεν ἡ Γραφὴ τὰ πάντα ὑπὸ ἁμαρτιῶν, ἵνα ἡ ἐπαγγελία ἐκ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ δοθῇ τοῖς πιστεύουσιν.* Ἐπειδὴ γὰρ Ἰουδαῖοι οὐδὲ τῶν ἁμαρτημάτων ἠσθάνοντο τῶν οἰκείων, οἱ δὲ μὴ αἰσθανόμενοι, οὐδὲ ἀφέσεως ἐπεθύμουν, ἔδωκε τὸν νόμον ἐλέγχοντα τὰ τρυμμάτα, ἵνα ποθῆσιν τοὺς ἱεράρον. Τὸ γὰρ, *Συνέκλεισεν*, ἤλεγξεν ἐστὶ, καὶ ἐλέγξας κατέγειν ἐν φόβῳ. Εἶδες ὅτι οὐ μόνον κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν ἐπαγγελιῶν ἐδόθη; Εἰ μὲν γὰρ ἑαυτῷ τὸ πρᾶγμα ἐξεδίκει καὶ τὴν αὐθεντιαν ὁ νόμος, καλῶς ταῦτα ἐλέγετο· εἰ δὲ ἐτέρῳ τρέχει, καὶ δι' ἐκείνον πάντα ἔπραττε, πῶς κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ; Εἰ γὰρ μὴ νόμος ἐδόθη, πάντες εἰς κακίαν ἐξώκειλαν, καὶ οὐδεὶς ἔμελλεν Ἰουδαίων ἔσεσθαι ὁ ἀκουσόμενος τοῦ Χριστοῦ· νυνὶ δὲ δοθεὶς, δύο ταῦτα κατώρθωσεν, ἀρετὴν σύμμετρον παιδεύσας τοὺς προσέχοντας, καὶ πείσας εἰδέναι τὰ οἰκεία ἁμαρτήματα, ὃ μάλιστα αὐτοὺς ἐποίησε προθυμότερους πρὸς τὸ ζητεῖν τὸν Υἱόν. Οἱ γοῦν μὴ πιστεύσαντες αὐτῷ, ἐκ τοῦ μὴ καταγωνίαι τῶν οἰκείων ἁμαρτημάτων, οὐκ ἐπίστευσαν. Καὶ τοῦτο δηλῶν ἔλεγεν· *Ἀγνοοῦντες γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην, καὶ τὴν ἰδίαν δικαιοσύνην ζητοῦντες στήσαι, τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑπετάγησαν. Πρὸ τοῦ δὲ ἐλθεῖν τὴν πίστιν, ὑπὸ νόμον ἐφρουρούμεθα, συγκεκλεισμένοι εἰς τὴν μέλλουσαν πίστιν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς.* Εἶδες πῶς σαφῶς ἄπερ εἰρήκαμεν παρέστησε; Τὸ γὰρ, *Ἐφρουρούμεθα*, καὶ, *Συγκεκλεισμένοι*, οὐδὲν ἕτερον δηλοῦντός ἐστιν, ἡ τὴν ἐκ τῶν ἐντολῶν τοῦ νόμου γενομένην ἀσφάλειαν. Ὅπερ γὰρ ἐν τειχίῳ τινὶ τῷ φόβῳ κατέχων αὐτοὺς

καὶ τῷ βίῳ τῷ κατ' αὐτὸν ὁ νόμος ἐτήρει τῇ πίστει. *Ὅστε ὁ νόμος παιδαγωγὸς ἡμῶν γέγονεν εἰς Χριστόν, ἵνα ἐκ πίστεως δικαιωθῶμεν.* Ὁ δὲ παιδαγωγός οὐκ ἐναντιοῦται τῷ διδασκάλῳ, ἀλλὰ καὶ συμπράττει, πάσης κακίας ἀπαλλάττων τὸν νέον, καὶ μετὰ πάσης σχολῆς τὰ μαθήματα παρὰ τοῦ διδασκάλου δέχεσθαι παρασκευάζων· ἀλλ' ὅταν ἐν ἐξῆι γένηται, ἀρίσταται λοιπὸν ὁ παιδαγωγός. Διὰ τοῦτο φησὶν· *Ἐλθούσης δὲ τῆς πίστεως τῆς εἰς τὸν τέλειον ἄνδρα ἀγούσης, οὐκέτι ὑπὸ παιδαγωγόν ἔσμεν.* Πάντες γὰρ υἱοὶ Θεοῦ ἐστε διὰ τῆς πίστεως ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Εἰ τοίνυν ὁ νόμος παιδαγωγός, καὶ ὑπ' αὐτὸν ἐφρουρούμεθα συγκεκλεισμένοι, οὐκ ἐναντίος τῆς χάριτος, ἀλλὰ καὶ συνεργός· εἰ δὲ ἐλθούσης τῆς χάριτος ἐπιμένοι κατέχων, τότε ἐναντίος. Ἄν γὰρ ὀφειλοντας ἐξελθεῖν πρὸς αὐτὴν συγκλείη, τότε τὴν ἡμετέραν λυμαίνεται σωτηρίαν. Ὅπερ γὰρ ὁ λύχνος ἐν τῇ νυκτὶ φωτίσας, ἐὰν γενομένης ἡμέρας ἀναγκάζῃ μὴ καθορᾶν τὸν ἥλιον, οὐ μόνον οὐκ ἐχαρίσατο, ἀλλὰ καὶ ἐλυμήνατο· οὕτω καὶ ὁ νόμος, ἂν πρὸς τὰ μείζονα κώλυμα γίνηται. Οἱ τοίνυν αὐτὸν τηροῦντες νῦν, οὗτοι μάλιστα αὐτὸν διαβάλλουσι. Καὶ γὰρ ὁ παιδαγωγός τότε καταγέλαστον ποιεῖ τὸν νέον, ὅταν καιροῦ καλοῦντος αὐτὸν ἀποστῆναι, παρ' ἑαυτῷ κατέχη. Διὰ καὶ ὁ [704] Παῦλος φησὶν· *Ἐλθούσης δὲ τῆς πίστεως, οὐκέτι ὑπὸ παιδαγωγόν ἐστε.* Ὅστε οὐκέτι ὑπὸ παιδαγωγόν ἔσμεν. Πάντες γὰρ υἱοὶ Θεοῦ ἐστε. Βαβαί, πόση τῆς πίστεως ἡ δύναμις, καὶ πῶς αὐτὴν ἐκκαλύπτει προῦν! Πρῶτερον μὲν γὰρ εἰδξεν, ὅτι υἱοὺς ἐποίησε τοῦ πατριάρχου· *Γινώσκετε γὰρ*, φησὶν, *ὅτι οἱ ἐκ πίστεως, οὗτοι εἰσιν υἱοὶ Ἀβραάμ*· νῦν δὲ ἀποφαίνει, ὅτι καὶ τοῦ Θεοῦ· *Πάντες γὰρ υἱοὶ Θεοῦ*, φησὶν, *ἐστὲ διὰ πίστεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.* Διὰ τῆς πίστεως, οὐ διὰ τοῦ νόμου. Εἶτα ἐπειδὴ μέγα εἶπε καὶ θαυμαστόν, λέγει καὶ τὸν τρόπον τῆς υιοθεσίας· *Ὅσοι γὰρ εἰς Χριστόν ἐβαπτίσθητε, Χριστόν ἐνεδύσασθε.* Καὶ τίνος ἔνεκεν οὐκ εἶπεν, Ὅσοι γὰρ εἰς Χριστόν ἐβαπτίσθητε, ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐγεννηθήτε; τὸ γὰρ ἀκόλουθον τοῦ δεῖξαι υἱοὺς τοῦτο ἦν. Ὅτι πολὺ φρικωδέστερον αὐτὸ τίθησιν. Εἰ γὰρ ὁ Χριστός Υἱός τοῦ Θεοῦ, οὐ δὲ αὐτὸν ἐνέδουσαι, τὸν Υἱὸν ἔχων ἐν ἑαυτῷ καὶ πρὸς αὐτὸν ἀφομοιωθεὶς, εἰς μίαν συγγένειαν καὶ μίαν ἰδέαν ἤχθη. *Οὐκ ἐν Ἰουδαίῳ οὐδὲ Ἕλλην, οὐκ ἐν δοῦλος οὐδὲ ἐλεύθερος, οὐκ ἐν ἄρσεν ἢ θῆλυ.* Πάντες γὰρ ὑμεῖς εἰς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Εἶδες ψυχὴν ἀκόρεστον; Εἰπὼν γὰρ, ὅτι *Υἱοὶ τοῦ Θεοῦ γεγόναμεν διὰ τῆς πίστεως*, οὐχ ἴσεται μέχρι τούτου, ἀλλ' ἐπιζητεῖ τι πλεόν εὐρεῖν, τὸ δυνάμενον σαφέστερον παραστήσαι τὴν ἐγγυτέραν πρὸς τὸν Χριστόν ἐνωσιν. Καὶ εἰπὼν, ὅτι *Αὐτὸν ἐνεδύσασθε*, οὐδὲ ταύτη ἀρκεῖται τῇ λέξει, ἀλλ' ἐρμηνεύων αὐτὴν, ἐνδοτέρῳ πρόβεισι τῆς τοιαύτης συναφείας, καὶ φησὶν, ὅτι *Πάντες εἰς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ*· τουτέστι, μίαν μορφήν, ἐν ἀτύπον ἔχετε πάντες τὸν τοῦ Χριστοῦ. Τί τούτων γένοιτ' ἂν φρικωδέστερον τῶν βημάτων; Ὁ Ἕλλην καὶ ὁ Ἰουδαῖος καὶ ὁ δοῦλος πρῶτον, οὐκ ἀγγέλου οὐδὲ ἀρχαγγέλου, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ πάντων Δεσπότης τὴν μορφήν ἔχων περιέρχεται, καὶ ἐν αὐτῷ δεικνύς τὸν Χριστόν. Εἰ δὲ ὑμεῖς τοῦ Χριστοῦ, ἄρα τοῦ

Ἄβραάμ σπέρμα ἐστέ, καὶ κατ' ἐπαγγελίαν κληρονομοί. Εἶδες πῶς, ὅπερ ἔμπροσθεν ἔλεγεν, ἀπ-

ἔδειξε νῦν τὸ περὶ τοῦ σπέρματος, ὅτι αὐτῷ, καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ αἱ εὐλογίαι εἰσι δεδομέναι;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ἄγω δέ, ἐφ' ὅσον χρόνον ὁ κληρονόμος ῥήσιος ἐστίν, οὐδὲν διαφέρει δούλου, κύριος πάντων ὢν· ἀλλ' ὑπὸ ἐπιτρόπους καὶ οἰκονόμους ἐστίν ἄχρι τῆς προθεσμίας τοῦ πατρὸς. Οὕτω καὶ ἡμεῖς, ὅταν ἤμερ ῥήσιος, ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου ἡμερ δεδουλωμένοι.

α'. Νήπιον ἐνταῦθα οὐ τὴν ἡλικίαν φησιν, ἀλλὰ τὴν γνώμην, δεικνύς ὅτι ὁ μὲν θεὸς ἐξ ἀρχῆς ἐβούλετο ταῦτα χαρίσασθαι· ἐπειδὴ δὲ ἔτι νηπιωδέστερον διεκείμεθα, ἀφῆκεν ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου εἶναι, τουτέστι, νομηνίας καὶ σάββατα· αὐταὶ γὰρ ἡμῖν αἱ ἡμέραι ἀπὸ δρόμου σελήνης καὶ ἡλίου γίνονται. Εἰ τοίνυν καὶ νῦν ὑμᾶς ὑπὸ νόμον ἔχουσιν, οὐδὲν ἕτερον ποιοῦσιν, ἀλλ' ἢ καὶ ἐν τῷ χρόνῳ, τῆς τελείας ἡλικίας [705] εἰς τούτῳ πάλιν ὑμᾶς ἀπάγουσιν. Ὁρᾷς ὅσον ἐστὶ παρατήρησις ἡμερῶν; τὸν κύριον, τὸν οἰκοδεσπότην, τὸν πάντων κρατοῦντα ἐν ὑπέρβου καθίστησι τάξει. Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ κλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ γενόμενον ἐκ γυναικὸς, γενόμενον ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ, ἵνα τὴν υἰοθεσίαν ἀπολάβωμεν. Δύο τίθησιν ἐνταῦθα αἰτίας καὶ κατορθώματα τῆς σαρκώσεως, καὶ κακῶν ἀπαλλαγῆν, καὶ ἀγαθῶν χορηγίαν, ἅπερ οὐδενὶ δυνατὸν ἦν, ἢ αὐτῷ κατορθῶσαι μόνῳ. Τίνα δὲ ταῦτα ἦν; Ἀπαλλαγῆναι τῆς ἀρᾶς τοῦ νόμου, καὶ εἰς υἰοθεσίαν ἀχθῆναι. Ἴνα γὰρ τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ, φησὶ, καὶ ἵνα τὴν υἰοθεσίαν ἀπολάβωμεν. Καλῶς εἶπεν, Ἀπολάβωμεν, δεικνύς ὀφειλομένην. Ἄνωθεν γὰρ ἐπηγγέλατο, καθὼς διὰ πολλῶν καὶ αὐτὸς ἔδειξε πρὸς τὸν Ἄβραάμ ὑπὲρ τούτων ἐπαγγελίας γενομένας. Καὶ πόθεν δηλον, ὅτι γεγόναμεν υἱοί, φησὶν; Εἶπε τρόπον ἕνα, ὅτι τὸν Χριστὸν ἐνεδυσάμεθα τὸν ὄντα Υἱὸν· λέγει καὶ δεύτερον, ὅτι τὸ πνεῦμα τῆς υἰοθεσίας ἐλάδομεν. Ὅτι δὲ ὄντες υἱοί, ἐξαπέστειλεν ὁ θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν, κρᾶζον· Ἀβδᾶ ὁ Πατήρ. Ὅστε οὐκέτι εἰ δούλος, ἀλλὰ υἱός· εἰ δὲ υἱός, καὶ κληρονόμος θεοῦ διὰ Χριστοῦ. Οὐ γὰρ ἂν ἠδυνήθημεν καλέσαι Πατέρα, εἰ μὴ πρότερον υἱοὶ κατέστημεν. Εἰ τοίνυν ἀντὶ δούλων ἐλευθέρους, ἀντὶ νηπίων τελειούς, ἀντὶ ἀλλοτρίων κληρονομοὺς ἐποίησε καὶ υἱοὺς ἢ χάρεις, πῶς οὐκ ἄπορον καὶ ἐσχάτης ἀγνωμοσύνης ἀφίεναι μὲν ταύτην, ὑποστρέφαι δὲ εἰς τούτῳ; Ἀλλὰ τότε μὲν οὐκ εἰδότες θεόν, ἐδουλεύσατε τοῖς μὴ φῶσει οὐσί θεοῖς· νῦν δὲ γινόντες θεόν, μᾶλλον δὲ γνωσθέντες ὑπὸ θεοῦ, πῶς ἐπιστρέψετε πάλιν ἐπὶ τὰ ἀσθενῆ καὶ πτωχὰ στοιχεῖα, οἷς πάλιν ἄνωθεν δουλεύειν θέλετε; Ἐνταῦθα πρὸς τοὺς ἐξ ἐθνῶν πιστεύσαντας ἀποτεινόμενός φησιν, ὅτι καὶ εἰδωλολατρεία τὸ τοιοῦτόν ἐστιν, ἢ τῆς τῶν ἡμερῶν παρατήρησεως φυλακῆ, καὶ οὐ μείζονα φέρει τὴν κλάσιν νῦν. Διὰ καὶ θεοῦ, οὐ φῶσει τὰ στοιχεῖα ἐκέλευσε, ταῦτα αὐτὰ κατασκευάσαι βουλόμενος, καὶ εἰς μείζονα ἀγωνίαν αὐτοὺς ἐμβαλεῖν. Ὁ δὲ λέγει,

τοιοῦτόν ἐστιν, ὅτι τότε μὲν ἐσκοτισμένοι καὶ ἐν τῇ πλάνῃ διάγοντες χαμαὶ ἐσύρεσθε· νῦν δὲ, ὅτε ἐγνώσατε τὸν θεόν, μᾶλλον δὲ ἐγνώσατε παρ' αὐτοῦ, πῶς οὐ μείζονα καὶ χαλεπωτέραν ἐπισπάσεσθε κόλασιν, μετὰ τοσαύτην ἐπιμείλιαν τὰ αὐτὰ νοσοῦντες πάλιν; Οὐδέ γὰρ ὑμεῖς κάμνοντες εὐρετε τὸν θεόν, ἀλλ' ὑμεῖς μὲν ἐν τῇ πλάνῃ διετρίβετε, αὐτὸς δὲ ὑμᾶς ἐπεσπάσατο. Ἀσθενῆ δὲ στοιχεῖα καλεῖ καὶ πτωχὰ, τῷ μηδεμίαν δύναμιν ἔχειν εἰς τὰ προκείμενα ἀγαθὰ. Ἡμέρας παρατηρήσθε καὶ μῆνας καὶ καιροὺς καὶ ἡμέρας. Ἐκ τούτων δηλον, ὅτι οὐ μόνον περιτομήν αὐτοῖς ἐκήρυττον ἐκείνοι, ἀλλὰ καὶ τὰς ἐορτάς καὶ τὰς νομηνίας. Φοβοῦμαι ὑμᾶς, μὴ πως εἰκῆ κεκοπίακα εἰς ὑμᾶς. Εἶδες σπλάγγνα ἀποστολικά; ἐκείνοι ἐσαλεύοντο, καὶ οὕτως τρέμει καὶ δέδοικε. Διὰ καὶ σφόδρα ἐντετατικῶς [706] αὐτὸ τέθεικεν εἰπών· Κεκοπίακα εἰς ὑμᾶς· ὡς ἂν εἰ ἔλεγε· Μὴ κενώσητέ μου τοὺς τοιοῦτους ἰδρώτας. Εἰπὼν δὲ, φοβοῦμαι, καὶ τὸ, μὴ πως, προσθεῖς, καὶ εἰς ἀγῶνα αὐτοὺς ἐνέβαλε, καὶ εἰς ἐλπίδας ἤγαγε χρηστάς. Οὐ γὰρ εἶπεν, εἰκῆ ἐκοπίασα, ἀλλὰ, μὴ πως. Οὐδέπω, φησὶ, τοῦτο ἐξέβη τὸ ναυάγιον, ἀλλ' ἔτι τὸν χειμῶνα τοῦτο ὠδύνοντα βλέπω. Διὰ τοῦτο δέδοικα, οὐ μὴν ἀπέγνωκα· κύριοι γὰρ ὑμεῖς τὸ πᾶν διορθῶσαι, καὶ εἰς τὴν προτέραν ἐπανελθεῖν γαλήνην. Εἶτα, ὡς περ χειμαζομένους χεῖρα ὀρέγων, ἑαυτὸν εἰς μέσον ἄγει, λέγων· Γίνεσθε ὡς ἐγὼ, ὅτι κατ' ὡς ὑμεῖς. Ταῦτα πρὸς τοὺς ἐξ Ἰουδαίων. Διὰ καὶ ἑαυτὸν εἰς μέσον ἄγει, πείθειν κἀνευθεῖν αὐτοὺς ἀποστήναι τῶν παλαιῶν. Εἰ γὰρ καὶ μηδένα ἕτερον εἶχετε εἰς ὑπόδειγμα, ἤρκει εἰς ἐμὲ μόνον ἰδεῖν ταύτης ἕνεκεν τῆς μεταβολῆς, καὶ θαρρήσαι βραδίως. Διαβλέψατε τοίνυν· καὶ γὰρ ταῦτα κατ' ἔπασον πάλαι, καὶ σφόδρα καὶ περιεκαίωμην τοῦ νόμου, ἀλλ' ὅμως ὑστερον οὐκ ἐφοβήθην ἀφίεναι τὸν νόμον, οὐδὲ μεταστῆναι τῆς πολιτείας ἐκείνης. Καὶ ταῦτα ὑμεῖς ἴσατε σαφῶς, πῶς μεθ' ὑπερβολῆς πολλῆς ἀντειχόμεν τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, καὶ πῶς μετὰ μείζονος αὐτὸν σφοδρότητος εἶσα μετὰ ταῦτα. Καὶ καλῶς αὐτὸ τέθεικεν ὑστερον. Οἱ γὰρ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων, καὶν μυρίους εὐρωσι λογισμοῦς, καὶ δικαίους, ἀπὸ τοῦ ὁμογενοῦς μᾶλλον ἐφέλκονται, καὶ ὅταν ἴδωσι τὰ αὐτὰ πράττοντα, μᾶλλον ἔχονται τῶν αὐτῶν. Ἄδελφοί, δέδομαι ὑμῶν, οὐδὲν με ἠδικήσατε. Ὅρα πῶς πάλιν τῷ τῆς τιμῆς ὀνόματι προσγορεῖ· τὸ δ' αὐτὸ καὶ τῆς χάριτος ὑπόμνησις ἦν. Ἐπειδὴ γὰρ σφόδρα καθήψατο αὐτῶν, καὶ πανταχόθεν συνέκρινε τὰ πράγματα, καὶ ἔδειξε παρανομούντας· καὶ πολλαχόθεν αὐτοὺς ἐβαλε, πάλιν ἀνίησι καὶ θεραπεύει, προσηνεστέρος κεχηρμένους λόγοις. Ὅπερ γὰρ τὸ διαπαντὸς θεραπεύειν, ἐκλύει, οὕτω τὸ συνεστραμμένους ἀεὶ διελίγεσθαι, τραχύτερον ποιεῖ. Διὰ τοῦτο πανταχοῦ τῇ συμμετρῳ κεχηρθῆαι καλόν. Ὅρα τοίνυν πῶς αὐτοῖς ὑπὲρ τῶν εἰρημένων ἀπολογεῖται, δεικνύς ὡς οὐκ ἀπλῶς ἀπεχθανόμενος

vos estis Christi, ergo Abraham semen estis, ac secundum repromissionem heredes. Vides ut quod antea dixerat,

nunc demonstrat, videlicet de semine, quod Abraham et semini ejus benedictiones sint datæ?

CAPUT IV.

1. Dico autem, quanto tempore heres parvulus est, nil differt a servo, cum sit dominus omnium; 2. sed sub tutoribus et procuratoribus est usque ad tempus præfinitum a patre. 3. Sic et nos cum essemus parvuli, sub elementis mundi eramus servientes.

1. Parvulum hic non ætate dicit, sed animo, significans quod Deus initio voluerit ista largiri: verum ubi vidit nos adhuc puerili esse affectu, passus est nos sub elementis mundi agere, hoc est, sub neomeniis et sabbatis: nam hi dies nobis a lunæ solisque cursu redeunt. Proinde si nunc quoque vos sub legem redigunt, nihilo secius faciunt, quam si vos tempore ætatis adultæ rursus ad relictum pueritiæ tempus traherent. Vides quanta res sit observatio dierum? eum qui dominus est ac paterfamilias, et omnem potestatem habet, in famuli locum redigit. 4. At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege, 5. ut eos qui sub lege erant redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus. Duas hic causas refert ac beneficia assumptæ carnis, videlicet liberationem a malis, et bonorum subministrationem, quæ quidem nullus præstare poterat, nisi ipse solus. At quæ tandem erant illa? Liberari a maledicto legis, et adoptari in jus filiorum. Ait enim: *Ut eos qui sub lege erant redimeret, et ut adoptionem filiorum reciperemus.* Pulchre dixit, *Reciperemus*, indicans esse debitum. Jam olim id repromisit Abraham, quemadmodum et ipse multis verbis declaravit his de rebus factas repromissiones. Et unde constat, inquires, nos factos esse filios Dei? Dixit modum unum, quia Christum induimus, qui est Filius: dicit et alterum, quia spiritum adoptionis accepimus. 6. *Quoniam autem estis filii, misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra, clamantem, Abba Pater.* 7. *Itaque jam non es servus, sed filius: quod si filius, ergo et heres Dei per Christum.* Non enim potuissimus illum appellare patrem, nisi prius facti fuissimus filii. Si igitur pro servis liberos, pro parvulis adultos, pro alienis heredes ac filios fecit gratia; annon absurdum et admodum ingrati animi sit, hac omissa, redire ad ea quæ relicta sunt a tergo? 8. *Sed tunc quidem ignorantes Deum, serviebatis iis qui natura non sunt dii: 9. nunc autem cum cognoveritis Deum, imo potius cogniti sitis a Deo, quomodo denuo convertimini ad infirma et egena elementa, quibus denuo vultis servire?* Hic ad eos, qui ex gentibus crediderant, orationem dirigens ait, quod res hujusmodi sit idololatria, qualis est dierum observandorum custodia, quodque nunc his gravius debetur supplicium. Ideo elementa vocavit, non natura deos, hæc ipsa persuadere cupiens, eosque in majorem impellere perturbationem. Hoc autem vult significare: Tunc quidem obtenebrati et in errore versantes, humi traheremini: nunc vero posteaquam novistis Deum, vel cogniti potius

estis ab illo, qui fieri potest ut non vobis majus et acerbius supplicium accersatis, post tantam vobis impensam curam, in eundem relapsis morbum? Neque enim vos labore vestro Deum invenistis, sed vos quidem in errore versabimini; ille vero vos ad se traxit. Porro elementa infirma vocat et egena, quod nullam vim habeant ad bona proposita. 10. *Dies observatis et menses et tempora et annos.* Ex his clarum est, quod non solum circumcisionem eis prædicaverant illi, verum etiam dies festos et neomenias. 11. *Timeo de vobis, ne forte frustra laboraverim erga vos.* Vides viscera apostolica? illi jactantur fluctibus, et hic tremit ac metuit. Ideo vehementer illis incutiens pudorem, hoc ait, *Laboravi erga vos*: perinde quasi dixisset, Ne tantos meos sudores reddatis inanes. Cum autem dicit, *Metuo*, et addit, *Ne forte*: simul et metum illis iniecit, et in bonam spem erexit. Non enim dixit, Frustra laboravi, sed, *Ne forte*. Nondum, inquit, accidit naufragium, sed adhuc tempestatem hoc parturientem cerno. Propterea metuo, non despero: vobis enim in manu est totum hoc corrigere, et ad pristinam redire tranquillitatem. Deinde ea tempestate jactatis manum porrigens, seipsum in medium profert, dicens: 12. *Estote sicut ego, quoniam ego sicut vos.* Hæc ad eos qui crediderant ex Judæis: ideoque semet in medium adfert, hinc illis persuadere cupiens ut vetera relinquunt. Nam etiamsi nullum alium haberetis pro exemplo, sufficiebat me tantum intueri, ut talem faciatis mutationem, facileque sumatis fiduciam. Ergo me intuemini: nam et ego simili modo quondam fueram affectus, et quidem vehementer, et ardebam studio legis; attamen postea non veritus sum legem relinquere, nec ab illo vitæ instituto desciscere. Et hæc vos probe nostis, quomodo supra modum certarim pro retinendo Judaismo, et quomodo postea majore studio eum reliquerim. Ac recte quidem illud posteriore posuit loco. Siquidem multi homines, etiamsi innumeras inveniant rationes easque justas, tamen ab eo quod est cognatum, magis attrahuntur; cumque viderint alium hæc agentem, facilius hærent iisdem. *Fratres, rogo vos, nihil me læsistis.* Vide ut rursus honorifico nomine compellat illos: hoc ipsum autem gratiam commemorat. Postquam enim illos acriter perstrinxerat undique facta comparans, ostenderatque eos legem transgredi, atque omni ex parte in eos jacula torserat, rursus medicatur ac mitigat, lenioribus utens dictis. Quemadmodum qui perpetuo mitigat in medicando, remissum hominem facit: ita semper asperis uti sermonibus, magis exacerbat hominem: ideo bonum est ubique moderatis uti. Vide igitur quomodo se purgat super iis quæ dixit, declarans se non sine causa infensum illis visum esse, sed curam illorum gerentem talia dixisse. Etenim

postquam altiore fecerat sectionem, deinceps hanc consolationem velut oleum infundit; ac declarans non ab odio nec a similitate profecta esse quæ dicta sunt, commonefacit illos caritatis, quam illis exhibuerat, miscetque laudem excusationi.

2. Ideo dicit: *Rogo vos, nihil me læsisistis. 13. Sed scitis, quod ob infirmitatem carnis meæ evangelizaverim vobis prius; 14. ac meam tentationem, quæ erat in carne mea, non sprevisistis.* Verum illud nihil adhuc magni est, in nullo læsisisse: neque vulgaris sane homo eum qui non fecit injuriam lædere vellet, frustra que et sine causa molestus esse. Vos autem non solum non læsisistis, verum etiam multam et inenarrabilem exhibuistis benevolentiam: ac fieri nequaquam possit, ut quibus tantæ curæ fuisset, hæc iis ex malevolentia loqueretur. Non igitur ob inimicitiam hæc loquor, sed ex affectu ac sollicitudine. *Rogo vos, nihil me læsisistis. Nostis autem, quod ob infirmitatem carnis meæ evangelizaverim vobis.*

Paulus quam mansuetus esset.—Nihil illa beata anima mansuetius, nihil dulcius, nihil amantius. Proinde nec illa superiora ab impotente iracundia animique commotione fuerant profecta, sed ex abundantia sollicitudinis. Et quid dico, Non læsisistis me? multam etiam ac sinceram sollicitudinem erga me exhibuistis. *Nostis enim, inquit, quod ob infirmitatem carnis evangelizaverim vobis; et tentationem quæ erat in carne mea, non sprevisistis neque respuistis.* Quid tandem est quod dicit? Ejiciebar, inquit, flagellabar, innumeras mortes sustinebam prædicans vobis, ac ne sic quidem sprevisistis me: nam hoc innuit dicens: *Tentationem quæ erat in carne mea, non sprevisistis neque respuistis.* Vides prudentiam spiritualem? In ipsa enim purgatione pudore illis ingerit, ostendens quam multa pro illis passus fuerit. Attamen horum, inquit, nihil vobis fuit offendiculo, nec ob afflictiones et persecutiones meas aversati me fuistis: hoc enim vocat infirmitatem ac tentationem. *Sed velut angelum Dei excepistis me.* Annon igitur absurdum sit, persecutionibus agitatam, exsilio propulsum, velut angelum Dei excipere, admonentem et hortantem ad utilia non recipere? *15. Quæ est igitur beatitudo vestra? Nam præbeo vobis testimonium, quod si fieri potuisset, oculos vestros eruissetis, mihi que dedissetis.* *16. Itaque inimicus factus sum vobis, vera loquendo vobis?* Hic dubitat ac vehementer admiratur, cupitque ab ipsis mutationis causam discere. Quis enim, inquit, vos seduxit, ac persuasit, ut aliter sitis erga nos affecti? Nonne vos estis qui mihi inserviebatis, qui mei curam gerebatis, qui me oculis cariorum habebatis? Quid igitur accidit? unde inimicitia? unde suspicio? an quia vera loquutus sum vobis? Atqui hæc de causa par erat, ut me magis in honore haberetis, majoreque studio prosequeremini: nunc autem inimicus factus sum, vera loquens vobis: Ego enim, inquit, aliam causam non novi, quam quod vera dixerim vobis. Et vide quanta humilitate sese excusat. Neque enim ex officiis quæ ipse in eos conularat, sed ex iis quæ illi in ipsum præstiterat,

ratiocinatur fieri non posse, ut hæc ex malevolentia dicantur. Non enim sic loquutus est: Et qui fieri potest, ut qui vestri causa flagellabatur, ejiciebatur, innumera patiebatur mala, nunc vobis insidietur? sed de quibus gloriari poterant illi, ab iis argumenta colligit, dicens: Quomodo potest, qui a vobis sic honoratus est, qui ut angelus exceptus est, contraria rependere? *17. Æmulantur vos non vere, sed excludere vos volunt, ut ipsos æmulemini.* Est enim bona æmulatio cum quis sic æmulatur, ut virtutem imitetur: est et mala æmulatio, cum quis ea facit, ut recte agentem depellat a virtute: quod sane et isti nunc conantur, studentes vos a perfecta cognitione detrudere, et ad mutilatam ac spuriam deducere, non aliam ob causam, nisi ut ipsi quidem in loco magistrorum sedeant, vos autem qui nunc estis illis sublimiores, in classe discipulorum collocent. Hoc enim declaravit dicens: *Ut ipsos æmulemini.* Ego vero, inquit, contrarium opto, ut illos anteceditis, et perfectioribus exemplum efficiamini. Quod sane factum est cum apud vos essem: ideoque subjunxit: *18. Bonum est æmulari in bono semper, et non solum cum adsum apud vos.* Hic notat ipsius absentiam hujus mali fuisse causam, idque beatum esse, si discipuli non solum præsentem magistro mentem quam oportet obtineant, verum etiam absente. Cæterum quoniam illi nondum ad hoc perfectionis pervenerant, omnia facit, ut in hoc illos instruat. *19. Filioli mei, quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis.* Vide commotum, vide turbatum! Fratres mei, rogo vos: *Filioli mei, quos iterum parturio.* Matrem refert de liberis trepidantem. *Donec formetur Christus in vobis.* Vides paterna viscera? vides anxietatem apostolo dignam? vides qualem emitit ejulatum, multo tristiore, quam solet esse parturientium? Corruptis, inquit, imaginem, perdidistis cognitionem, formam immulastis: opus est ut renascamini, utque refingamini; et tamen filios voco factus abortivos. Verum hunc in modum non loquitur, sed aliter: parcit enim illis, nec vult ferire, nec vulnera vulneribus addere: at quemadmodum eruditi medici eos, qui in longum incidunt morbum, non protinus ac semel, sed ex intervallo curant, ne despondentes animum, pereant: sic et hic beatus. Nam et hi parturientis dolores hinc corporis sunt acriores, quo major erat affectus caritatis, et peccatum erat non vulgare.

3. Hoc enim semper dixi, nec dicere desinam, quod pusilla quæpiam transgressio rerum faciem et formam vitiauit. *20. Vellem esse præsens apud vos nunc, et mutarem vocem meam.* Considera mihi sibi non temperantem, considera ferventem, considera non potentem talia ferre. Talis nimirum res est caritas: non contentus est verbis, sed insuper quærit præsentiam. *Ut, inquit, immutem vocem meam.* Hoc est, Ut vertam eam in ploratum, ut moveam lacrymas, quo simul omnia ad lamenta pertraham. Per epistolam enim non licebat ostendere lacrymas, neque gemitum: et hinc ardet præsentiam desiderans. *Quoniam confundor in vobis.* Non enim, inquit, habeo

αὐτοῖς, ἀλλὰ κηδόμενος εἴρηνεν ἄπερ εἴρηνεν. Ἐπειδὴ γὰρ βαθυτέραν ἔδωκε τὴν τομήν, ὡσπερ ἐλαιον λοιπὸν τὴν παράκλησιν ταύτην ἐνίησι. Καὶ δηλῶν ὅτι οὐ μίσητος, οὐδὲ ἔχθρας ἦν τὰ εἰρημένα, ἀναμιμνήσκει τῆς ἀγάπης αὐτοῦς, ἣν ἐνεδείξατο περὶ αὐτοῦς, καὶ μετ' ἐγκωμίων τὴν ἀπολογίαν τίθησι.

β'. Διὸ φησι: *Δέομαι ὑμῶν, οὐδὲν με ἠδικήσατε. Οἴδατε δὲ, ὅτι δι' ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς μου πύργηλισάμην ὑμῖν· καὶ τὸν πειρασμὸν μου τὸν ἐν σαρκί μου οὐκ ἐξουθενήσατε.* Ἄλλ' οὕτω τοῦτο μέγα τὸ μὴ ἀδικήσαι· καίτοι γε οὐδὲ ὁ τυχὼν ἀνθρώπος τὸν οὐκ ἀδικήσαντα βλάψαι ἠθέλησεν ἄν, καὶ εἰκὴ λυπῆσαι καὶ μάτην. Ὑμεῖς δὲ οὐ μόνον οὐκ ἠδικήσατε, ἀλλὰ καὶ πολλὴν καὶ ἄφατον ἐπεδείξασθε εὐνοίαν· καὶ οὐχ οἶόν τε τὸν τοιαύτης ἀπολαύσαντα θεραπείας, ἐκ κακονοίας [707] ταῦτα λέγειν. Οὐ τοίνυν δι' ἀπέχθειαν ταῦτα λέγω· λέιπεται διὰ φιλοστοργίαν καὶ κηδεμονίαν. *Δέομαι ὑμῶν, οὐδὲν με ἠδικήσατε. Οἴδατε δὲ, ὅτι δι' ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς μου εὐηγγελισάμην ὑμῖν.*

Οὐδὲν προσηνέστερον τῆς ἀγίας ἐκείνης ψυχῆς, οὐδὲν γλυκύτερον καὶ φιλοστοργότερον. Οὐ τοίνυν οὐδὲ τὰ πρότερα ἀλόγου θυμοῦ, οὐδὲ πάθους ψυχῆς ἦν, ἀλλὰ κηδεμονίας πολλῆς. Καὶ τί λέγω, οὐκ ἠδικήσατε; πολλὴν μὲν οὖν καὶ γνησίαν σπουδὴν περὶ ἡμᾶς ἐπεδείξατε. *Οἴδατε γὰρ, φησὶν, ὅτι δι' ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς εὐηγγελισάμην ὑμῖν, καὶ τὸν πειρασμὸν μου τὸν ἐν τῇ σαρκί μου οὐκ ἐξουθενήσατε οὐδὲ διεπτύσατε. Τί ποτὲ ἐστίν, ὃ λέγει;* Ἡλαυνόμην, φησὶν, ἐμαστιγούμην, μυρίους θανάτους ὑπέμενον κηρύττων ὑμῖν, καὶ οὐδὲ οὕτω κατεφρονήσατέ μου. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, *Τὸν πειρασμὸν μου τὸν ἐν τῇ σαρκί μου οὐκ ἐξουθενήσατε οὐδὲ διεπτύσατε.* Εἶδες οὖνεστιν πνευματικὴν; Καὶ γὰρ ἐν τάξει ἀπολογίας πάλιν αὐτοὺς ἐντρέπει, δεικνύς ὅσα ἔπαθε δι' αὐτοῦς. Ἄλλ' ὅμως οὐδὲν τοῦτο ὑμᾶς ἐσκανδάλισε, φησὶν, οὐδὲ διεπτύσατέ με διὰ τὰ πάθη καὶ τοὺς διωγμούς· ἀσθένειαν γὰρ καὶ πειρασμὸν ταῦτα καλεῖ. Ἄλλ' ὡς ἄγγελον Θεοῦ ἐδέξασθέ με. Πῶς οὖν οὐκ ἄστοπον ἐνωκόμενον μὲν καὶ ἑλαυνόμενον, ὡς ἄγγελον Θεοῦ δέχεσθαι, παραινούντα δὲ τὰ δέοντα μὴ δεγέσθαι; *Τίς οὖν ἦν ὁ μακαρισμὸς ὑμῶν; Μαρτυρῶ γὰρ ὑμῖν ὅτι, εἰ δυνατόν, τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν ἐξορῦξαντες ἄν ἐδώκατε ἔμοι.* Ὅστε ἐχθρὸς ὑμῶν γέγονα ἀληθεύων ὑμῖν; Ἐνταῦθα διαπορεῖ καὶ ἐκπλήττεται, καὶ παρ' αὐτῶν ζητεῖ τὴν αἰτίαν τῆς μεταβολῆς μαθεῖν. Τίς γὰρ ὑμᾶς ἐξηπάτησε, φησὶν, καὶ ἔπεισεν ἐτέρως διατεθῆναι πρὸς ἡμᾶς· οὐχ ὑμεῖς ἐστε οἱ περιέποντες καὶ θεραπεύοντες, καὶ τῶν ὀφθαλμῶν τιμιώτερον ἄγοντες; τί τοίνυν γέγονε; πῶθεν ἢ ἐχθρα, πῶθεν ἢ ὑπόψια; ὅτι τάληθῃ πρὸς ὑμᾶς εἶπον; Διὰ τοῦτο μὲν οὖν μειζόνως ἐχρῆν τιμᾶν καὶ θεραπεύειν· νυνὶ δὲ ἐχθρὸς ὑμῶν γέγονα ἀληθεύων ὑμῖν. Ἐγὼ γὰρ, φησὶν, οὐκ οἶδα ἄλλην αἰτίαν, ἢ τὰ ἀληθῆ λέγειν ὑμῖν. Καὶ ὅρα μεθ' ὅσης ἀπολογεῖται ταπεινοφροσύνης. Οὐ γὰρ ἄφ' ὧν περὶ αὐτοῦς ἐπεδείξατο, ἀλλ' ἀφ' ὧν αὐτοὶ περὶ αὐτῶν, δεῖνυσιν ἀδύνατον εἶναι ἐκ κακονοίας ~~μηδὲ~~ λέγεσθαι. Οὐδὲ γὰρ εἶπεν οὕτω· Καὶ πῶς ἐγκωμιάσασθαι τὸν ὑμᾶς, νῦν ἐπιθυλοῦσιν ὑμῖν; ἀλλ' ἀφ'

ὧν εἶχον ἐναδρύνεσθαι ἐκεῖνοι, ἀπὸ τούτων συλλογίζεται λέγων· πῶς ἐγχωρεῖ τὸν τιμηθέντα παρ' ὑμῶν, τὸν ὡς ἄγγελον δεχθέντα τοῖς ἐναντίοις ἀμειψασθαι; *Ζηλοῦσιν ὑμᾶς οὐκ ἀληθῶς, ἀλλ' ἐκκλείσαι ὑμᾶς θέλουσιν, ἵνα αὐτοὺς ζηλοῦτε.* Ἔστι γὰρ καὶ ζῆλος ἀγαθός, ὅταν τις οὕτω ζῆλοι, ὥστε μιμῆσασθαι τὴν ἀρετὴν· ἐστὶ καὶ ζῆλος πονηρός, ὥστε ἐκβάλλειν τῆς ἀρετῆς τὸν κατορθοῦντα· ὃ δὴ καὶ αὐτοὶ νῦν ἐπιχειροῦσι, τῆς μὲν τελείας γνώσεως ἐκβάλλειν θέλοντες, εἰς δὲ [708] τὴν ἠκρωτηριασμένην καὶ νόθον ἀγαγεῖν, δι' οὐδὲν ἕτερον, ἀλλ' ἵνα αὐτοὶ μὲν ἐν τάξει κάθωνται διδασκάλων, ὑμᾶς δὲ τοὺς νῦν ὑψηλοτέρους αὐτῶν ὄντας ἐν τάξει καταστήσασσι μαθητῶν. Τοῦτο γὰρ ἐδήλωσεν εἰπών· *Ἴνα αὐτοὺς ζηλοῦτε.* Ἐγὼ δὲ τούναντιον βούλομαι, φησὶν, ὑμᾶς αὐτῶν καλλίους, καὶ ὑπόδειγμα γίνεσθαι τῶν τελειοτέρων. Ὅ δὴ καὶ ἐγένετο, ὅτε πρὸς ὑμᾶς ἤμην· διὸ καὶ ἐπάγει λέγων· *Καλὸν δὲ τὸ ζηλοῦσθαι ἐν καλῷ πάντοτε, καὶ μὴ μόνον ἐν τῷ παρεῖναι με πρὸς ὑμᾶς.* Ἐνταῦθα γὰρ αἰνίττεται, ὅτι ἡ ἀπουσία αὐτοῦ ταῦτα εἰργάσατο, καὶ ὅτι τὸ μὲν μακάριον τοῦτό ἐστι, μὴ παρόντος τοῦ διδασκάλου μόνον, τοὺς μαθητὰς τὴν δέουσαν ἔχειν γνώμην, ἀλλὰ καὶ ἀπόντος· ἐπειδὴ δὲ ἐκεῖνοι οὐδέπω ἦσαν πρὸς τοῦτο τελειότητος ἀφίγμενοι, πάντα ποιεῖται, ὥστε εἰς τοῦτο αὐτοὺς ἐμειδάσαι. *Τεκνία μου, οὐς πάλιν ὠδίω, ἀχρὶς οὐ μορφωθῆ Χριστὸς ἐν ὑμῖν.*

Ὅρα ταρattόμενον, ὅρα θορυβοῦμενον. Ἀδελφοί μου, δέομαι ὑμῶν· *Τεκνία μου, οὐς πάλιν ὠδίω.* Μητέρα μιμεῖται περιτρέμουσαν τοῖς παιδίοις. *Ἀχρὶς οὐ μορφωθῆ Χριστὸς ἐν ὑμῖν.* Εἶδες σπλάγγνα πατρικά; εἶδες ἄθυμιαν ἀποστόλῳ πρέπουσαν; εἶδες οἷαν ἀφήκεν ὀλολυγὴν πολὺ τῶν τικτουσῶν πικροτέρων; Διεφθεύρατε, φησὶν, τὴν εἰκόνα, ἀπωλέσατε τὴν συγγένειαν, τὴν μορφήν ἠλλοιώσατε· ἀναγεννήσεως ἑτέρας ὑμῖν δεῖ καὶ ἀναπλάσεως· ἀλλ' ὅμως ἐτι τεκνία καλῶ τὰ ἀμβλωθρίδια, τὰ ἐκτρώματα. Ἄλλ' οὕτω μὲν οὐ λέγει, ἑτέρας δὲ· φεῖδεται γὰρ, καὶ οὐ βούλεται πληῖσαι, οὐδὲ τραύματα ἐπιθεῖναι τραύμασιν· ἀλλ' ὡσπερ οἱ σοφοὶ τῶν ἱατρῶν τοὺς εἰς μακρὰν καταπεσόντας νόσον, οὐχ ὑψ' ἐν θεραπεύουσιν, ἀλλὰ διαλιμπάνοντες, ὥστε μὴ ὀλιγοψυχούντας ἀπολέσθαι, οὕτω καὶ ὁ μακάριος οὗτος. Καὶ γὰρ αἰ ὠδίνες αὐταὶ τῶν σωματικῶν δριμύτεραι ὄσῃ καὶ ἡ φιλοστοργία μεῖζων, καὶ τὸ ἁμαρτηθῆν οὐ τὸ τυχεῖν ἦν.

γ'. Ὅπερ γὰρ δεῖ λέγω, καὶ λέγων οὐ παύσομαι, καὶ τὸ μικρὸν παραδαθὲν ὀλόκληρον τὴν ψῆιν ἠφάνισε, καὶ τὴν μορφήν ἐλυμήνατο. *Ἥθειλον παρεῖναι πρὸς ὑμᾶς ἄρτι, καὶ ἀλλάξαι τὴν φωνήν μου.* Σκόπει μοι τὸν ἀκαρτέρητον, τὸν θερμὸν, τὸν οὐ δυνάμενον στέγειν τὰ τοιαῦτα. Τοιοῦτον γὰρ ἡ ἀγάπη· οὐκ ἀρκεῖται τοῖς ῥήμασιν, ἀλλ' ἐπιζητεῖ καὶ τὴν παρουσίαν. *Ὅστε ἀλλάξαι τὴν φωνήν μου,* φησὶ. Τοῦτο ἐστίν, ἀλλάξαι τὸν ὀλοφυρμὸν^a, ποιῆσαι καὶ δάκρυα, καὶ πάντα εἰς θρήνον ἐπισπάσασθαι. Διὰ γὰρ ἐπιστολῆς οὐκ ἐνὴν δάκρυα δεῖξαι οὐδὲ ὀλολυγμὸν· διὸ καίεται τὴν παρουσίαν ἐπιζητῶν. *Ὅτι ἀπορούμαι ἐν ὑμῖν.* Οὐκ ἔχω γὰρ, φησὶ, τί εἰπω, οὐκ ἔχω τί λογιώμαι. Πῶθεν οἱ πρὸς αὐτὴν ἀναδάντες τῶν οὐρανῶν τὴν κορυφὴν, καὶ διὰ τῶν κινδύνων, οὐς ὑπ-

^a *Corruptus locus. sic meo iudicio restituendus τουτέστι ποιῆσαι ὀλοφυρμὸν. DUNKER.*

εμείνατε ὑπὲρ τῆς πίστεως, καὶ διὰ τῶν σημείων, ὧν ἐπεδείξαθε διὰ τῆς πίστεως, νῦν ἀθρόον οὕτως εἰς τοσαύτην εὐτέλειαν κατηνέχθητε, ὡς εἰς περιτομὴν καὶ σάββατα σύρεσθαι, καὶ τῶν Ἰουδαϊζόντων ἐκτρέμασθαι; διὰ ταῦτα καὶ ἀρχόμενος ἔλεγε· *Θαυμάζω ὅτι οὕτω ταχέως μετατίθεσθε*· καὶ ἐνταῦθα· *Ἀποροῦμαι ἐν ἡμῖν*· ὡς ἂν εἰ ἔλεγε· [709]; *Τί εἶπω τί λαλήσω; τί ἐνοήσω; ἀπορῶ*· διὸ καὶ ὀλολύζειν ἀνάγκη· ὅπερ ἐν τοῖς ἀπόροις ποιοῦσι καὶ οἱ προφῆται. Εἶδος δὲ καὶ τοῦτο θεραπείας οὐ μικρὸν, τὸ μὴ μόνον συμβουλεύειν, ἀλλὰ καὶ θρηνεῖν. Τοῦτο γὰρ καὶ Μιλῆριοις διαλεγόμενος ἔλεγε· *Τριστλίαν μετὰ δακρῶν ρουθεῖτον ὑμᾶς οὐ διέλειπον*. Τοῦτο καὶ ἐνταῦθα φησι λέγων· *Ἀλλάξαι τὴν φωνήν μου*. Καὶ γὰρ ἐν ταῖς ἀπορίαις καὶ ταῖς ἀμυχανίαις ταῖς παρ' ἐλπίδα συμβαινούσαις νικώμενοι, λοιπὸν ἐπὶ τὰ δάκρυα καταφερόμεθα. Ἐπειδὴ τοίνυν ἐπέπληξεν καὶ ἐνέτρεψε, καὶ ἐθεράπευσε πάλιν, εἶτα ὠλοφύρατο· ὃ δὲ ὀλοφυρμὸς οὐκ ἐπιπλήξσεως μόνον, ἀλλὰ καὶ κολακεία; ἐστίν^α. Οὔτε γὰρ τραχύνει, ὥσπερ ἐπιπλήξις, οὔτε χαλᾶ, καθάπερ ἡ θεραπεία, ἀλλ' ἐστὶ μεμιγμένον φάρμακον, καὶ πολλὴν ἔχει τὴν ἰσχὺν πρὸς παραίνεσιν. Ἐπειδὴ οὖν ὠλοφύρατο καὶ ἐμάλαξεν αὐτῶν τὴν διάνοιαν, καὶ ἐπεσπάσατο μειζόνως, πάλιν εἰς τοὺς ἀγῶνας ἐμβαίνει, κεφάλαιον τιθεὶς μείζον, δεικνύς ὅτι αὐτὸς ὁ νόμος οὐ βούλεται ἑαυτὸν φυλάττεσθαι. Τότε μὲν οὖν ἐκ τοῦ Ἀβραάμ τὸ παράδειγμα εἰσήγαγε, νῦν δὲ αὐτὸν εἰσάγει τὸν νόμον παραινούντα μὴ φυλάττειν αὐτὸν, ἀλλὰ ἀναχωρεῖν, ὅπερ ἦν ἰσχυρότερον. Ὅστε εἰ βούλεσθε πείθεσθαι τῷ νόμῳ, φησὶν, ἀπόστητε αὐτοῦ· τοῦτο γὰρ αὐτὸς βούλεται. Ἀλλ' οὕτω μὲν οὐ λέγει· ἐτέρως δὲ αὐτὸ κατασκευάζει, καὶ ἱστορίαν ἀναμιγνύς. *Λέγετε γάρ μοι, φησὶν, οἱ ὑπὸ νόμον θέλοντες εἶναι, τὸν νόμον οὐκ ἀκούετε*; Καλῶς εἶπεν, *Οἱ θέλοντες*· οὐ γὰρ τῆς τῶν πραγμάτων ἀκολουθίας, ἀλλὰ τῆς ἐκείνων ἀκαίρου φιλονεικίας τὸ πρᾶγμα ἦν. Νόμον δὲ ἐνταῦθα τὸ βιβλίον τῆς κτίσεως καλεῖ, ὅπερ πολυάκις ποιεῖ, τὴν Παλαιὰν ἅπασαν οὕτως ὀνομάζων. *Γέγραπται γάρ, ὅτι Ἀβραάμ δύο υἱοὺς ἔσχεν, ἕνα ἐκ τῆς παιδισκῆς, καὶ ἕνα ἐκ τῆς ἐλευθέρης*. Πάλιν ἐπὶ τὸν Ἀβραάμ ἀνεισιν, οὐ ταυτολογῶν, ἀλλ' ἐπειδὴ πολλὴ τοῦ πατριάρχου παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἡ δόξα ἦν, δείκνυσιν ὅτι ἐκείθεν οἱ τύποι τὴν ἀρχὴν ἔλαβον, καὶ τὰ παρόντα ἐν αὐτῷ προεξωγραφεῖτο. Καὶ πρῶτον δειξας υἱοὺς ὄντας τοῦ Ἀβραάμ, ἐπειδὴ οὐ τῆς αὐτῆς ἀξίας ἦσαν οἱ υἱοὶ τοῦ πατριάρχου, ἀλλ' ὁ μὲν ἐκ τῆς δούλης, ὃ δὲ ἐκ τῆς ἐλευθέρης, δείκνυσιν λοιπὸν, ὅτι οὐ μόνον υἱοί, ἀλλὰ καὶ οὕτως υἱοί, ὡς ὁ ἐλεύθερος καὶ εὐγενής. Τοσαύτη τῆς πίστεως ἡ δύναμις. *Ἀλλ' ὁ μὲν ἐκ τῆς παιδισκῆς κατὰ σάρκα γενένηται*· ὃ δὲ ἐκ τῆς ἐλευθέρης κατ' ἐπαγγελίαν. Τί ἐστὶ, *κατὰ σάρκα*; Ἐπειδὴ ἔλεγεν, ὅτι ἡ πίστις ἡμᾶς συνάπτει τῷ Ἀβραάμ, καὶ ἐδίδοκε τοῖς ἀκούουσιν ἀπίθανον εἶναι, εἰ τοὺς μὴ γενομένους ἐξ ἐκείνου, τούτους φησὶν υἱοὺς εἶναι ἐκείνου, δείκνυσιν ὅτι τὸ παράδοξον τοῦτο ἀνωθεν γέγονεν. Ὁ γὰρ Ἰσαὰκ οὐ κατὰ φύσεως ἀκολουθίαν, οὐδὲ κατὰ γάμων νόμον, οὐδὲ κατὰ σαρκὸς δύναμιν γενό-

^α Sic legendum putat Savil., atque ita legit interpr. Editi, ὃ δὲ ὄλ. ἐπιπλήξεως μόνης καὶ κολακείας ἐστίν.

μενος, καὶ υἱὸς καὶ γνήσιος ἦν, ἀπὸ νεκρῶν σωματικῶν φύς, καὶ ἀπὸ τῆς μήτρας ἐκείνης. Οὐ γὰρ ἡ σὰρξ τὴν κῆρσιν, οὐδὲ τὸ σπέρμα τὸν τόκον εἰργάσαντο· νεκρὰ γὰρ ἡ μήτρα [710], καὶ διὰ τὴν ἡλικίαν καὶ διὰ τὴν πῆρσιν, ἀλλ' ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος αὐτὸν ἐπλασεν. Ἐπὶ δὲ τοῦ δούλου οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἐκείνος· τοῖς τῆς φύσεως δεσμοῖς, καὶ τῇ τοῦ γάμου συνθηκῇ τίκεται. Ἀλλ' ὁμοίως ὁ μὴ κατὰ σάρκα τοῦ κατὰ σάρκα γεννηθέντος τιμιώτερος ἦν. Μὴ θορυβείτω τοίνυν ὑμᾶς τὸ μὴ κατὰ σάρκα γεγενῆσθαι· διὰ γὰρ τοῦτο μάλιστα αὐτοῦ συγγενεὶς ὑμεῖς, ὅτι οὐ κατὰ σάρκα ἐγεννήθητε. Οὐ γὰρ τιμιωτέρους τοῦτο τὸ κατὰ σάρκα, ἀλλὰ καὶ ἀτιμιωτέρας ἐργάζεται· θαυμαστότερος γὰρ ὁ τόκος ὁ μὴ κατὰ σάρκα καὶ πνευματικώτερος· καὶ δῆλον ἐκ τῶν ἀνωθεν τεχθέντων. Ἐτίχθη γὰρ κατὰ σάρκα ὁ Ἰσμαήλ, ἀλλὰ δούλος ἦν, καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐξεβάλλετο τῆς πατρίδας οἰκίας· ὃ δὲ κατ' ἐπαγγελίαν τεχθεὶς ὁ Ἰσαὰκ, ὅτε υἱὸς ὢν καὶ ἐλεύθερος, κύριος ἦν πάντων. *Ἄγιστό ἐστιν ἀλληγορούμενα*. Καταχρηστικῶς τὸν τύπον ἀλληγορίαν ἐκάλεσεν. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἐστίν· Ἡ μὲν ἱστορία αὕτη οὐ τοῦτο μόνον παραδηλοῖ, ὅπερ φαίνεται, ἀλλὰ καὶ ἄλλα τινὰ ἀναγορεύει· διὸ καὶ ἀλληγορία κέκληται. Τί δὲ ἀνηγόρευεν; Οὐδὲν ἔτερον, ἢ τὰ παρόντα πάντα. *Ἄδται γὰρ εἰσὶν αἱ δύο διαθήκαι*, φησὶ, *μία μὲν ἀπὸ ἄβραμ Σινᾶ εἰς δουλείαν γεννώσα, ἡτεῖς ἐστὶν Ἄγαρ*. Ἄδται· τίνες; Τῶν παιδίων ἐκείνων αἱ μητέρες, ἡ Σάρρα καὶ ἡ Ἄγαρ. Τί εἰσι δύο διαθήκαι; Δύο νόμοι. Ἀλλ' ἐπειδὴ γυναικῶν ὀνόματα ἦν ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἐνέμεινεν ἐν τῇ προσηγορίᾳ τοῦ γένους, καὶ ἀπὸ τῶν ὀνομάτων πολλὴν δεικνύς τὴν ἀκολουθίαν. Πῶς δὲ ἀπὸ τῶν ὀνομάτων; Τὸ γὰρ Ἄγαρ Σινᾶ ἄβραμ ἐστίν, φησὶν, ἐν τῇ Ἀραβίᾳ. Ἄγαρ ἐλέγετο ἡ δούλη· τὸ δὲ Σινᾶ ἄβραμ οὕτω μεθερμηνεύεται τῇ ἐπιχωρίῳ αὐτῶν γλώττῃ.

δ'. Ὅστε τοὺς ἐκ τῆς Παλαιᾶς τικτομένους πάντας ἀνάγκη δούλους εἶναι. Τὸ γὰρ ἄβραμ ἐκείνο, ἔνθα ἡ Παλαιὰ Διαθήκη ἐδόθη, ἀνωμνον ἐν τῇ δούλῃ παραλαμβάνει καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ· τοῦτο γὰρ ἐστὶ· *Συστοιχεῖ δὲ τῇ νῦν Ἱερουσαλήμ*. Τουτέστι, γειτνιαίνει, ἄπτεται. *Δουλεύει δὲ μετὰ τῶν τέκνων αὐτῆς*. Τί οὖν ἀπὸ τούτου; Ὅτι οὐ μόνον ἐκείνη δούλη ἦν, καὶ δούλους ἔεικτεν, ἀλλὰ καὶ αὕτη, τουτέστιν, ἡ Διαθήκη, ἥς τύπος ἡ δούλη. Καὶ γὰρ ἡ Ἱερουσαλήμ ἐκ γειτόνων κείται τῷ ἄβραμ τῷ ὁμωνύμῳ τῇ δούλῃ· ἐν τούτῳ δὲ τῷ ἄβραμ καὶ ἡ Διαθήκη δέδοται. Ποῦ οὖν καὶ τῆς Σάρρας ὁ τύπος; Ἡ δὲ ἄνω Ἱερουσαλήμ ἐλευθέρη ἐστίν. Οὐκοῦν καὶ οἱ ἐξ αὐτῆς τικτόμενοι οὐ δούλοι. Τῆς μὲν Ἱερουσαλήμ τῆς κάτω τύπος ἦν Ἄγαρ, καὶ δῆλον ἐκ τοῦ ἄβραμ τοῦ οὕτω καλουμένου, τῆς δὲ ἄνω ἡ Ἐκκλησία. Ἀλλ' ὁμοίως οὐκ ἀρκεῖται τοῖς τύποις, ἀλλὰ καὶ τὸν Ἰσαὰκ προστίθει μαρτυροῦντα τοῖς εἰρημίοις· εἰπὼν γὰρ, Ἡ ἄνω Ἱερουσαλήμ μήτηρ ἡμῶν ἐστὶ, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν οὕτω καλέσας, παρίστησι τὸν προφήτην τὰ αὐτὰ αὐτῷ ψηφίζόμενον· *Ἐφφράθησι γὰρ, φησὶ, στείρα ἡ οὐκ εἰκτουσα, ῥῆξον [711] καὶ βόησον ἢ οὐκ ὠδίουσα, ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μάλλον, ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνθρωπον*. Τίς οὖν ἡ στείρα, καὶ τίς ἡ ῥηξις πρὸς τούτου; οὐκ εὐδῆλον ὅτι ἡ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία, τῆς τοῦ Θεοῦ γυν-

quid dicam, quid cogitem. Unde hoc, ut qui prius cælorum culmen ascenderatis partim ob pericula fidei causa tolerata, partim ob signa quæ per fidem edidistis, nunc adeo repente ad tantam vililitatem deducti sitis, ut ad circumcisionem et sabбата pertrahimini, et judaizantibus adhæreatis? Ob id etiam initio dixerat, *Miror quod tam cito transferimini (Gal. 1. 6)*; et hic dixit, *Confundor in vobis*: perinde quasi dixisset: Quid dicam? quid loquar? quid cogitabo? perplexus sum: unde et plorem necesse est: quod quidem in rebus perplexis faciunt etiam prophætæ. Est autem hæc non levis curandi ratio, si non solum consolatus, verum etiam lamententis. Nam hoc et Mileisii loquens dicebat, *Triennium cum lacrymis admonere vos non cessavi (Act. 20. 31)*. Idem hic dicit, *Ut immutem vocem meam*. Siquidem quoties rebus perplexis ac desperatis præter spem obortis victi sumus, deinceps ad lacrymas vertimur. Posteaquam igitur objurgarat acriter, et pudorem incusserat, ac rursus hæc mitigaverat, deinde ad lacrymas vertitur. Comploratio autem non solum habet increpationem, verum etiam blandiloquium. Neque enim exasperat sicut castigatio: neque remissum facit, quemadmodum mitigatio, sed remedium est utrinque mixtum, multamque vim habet ad exhortandum. Posteaquam igitur deploravit, et eorum mentem emolliit ac vehementius sibi conciliavit, denuo redit ad contentionem, majus proponens caput, et ostendens quod ipsa lex nolit se servari. Tum quidem ab Abraham sumptum exemplum adduxerat, nunc vero legem ipsam inducit admonentem ne servetur, sed ut ab ipsa jam secedant: quod erat vehementius. Itaque si legi parere vultis, inquit, discedite ab illa: nam hoc vult ipsa. Verum hoc pacto non loquitur, sed alia ratione idem agit, admiscens etiam historiam. 21. *Dicite mihi, qui sub lege vultis esse, legem non audistis?* Recte dixit, *Qui vultis*: neque enim hoc gerebatur, neque rerum series hoc postulabat, sed illorum intempestiva contentio. Legem autem hic vocat librum conditi mundi, quod alias crebro facit, Vetus omne Testamentum sic appellans. 22. *Scriptum est enim, quod Abraham duos filios habuit, unum ex ancilla, et alterum ex libera*. Rursus ad Abraham revertitur, non eadem iterans, sed quoniam apud Judæos patriarchæ nomen admodum erat celebre, declaratque, quod illius figuræ cepert initium, quodque ea quæ nunc fiunt, prius in illo fuerint depicta. Cumque prius demonstrasset Galatas esse filios Abraham, quoniam non ejusdem dignitatis erant patriarchæ filii, quorum alter ex ancilla, alter ex libera susceptus erat, jam deinceps declarat eos non solum esse filios, sed eo modo filios, quo fuit ille liber ac nobilis. Tanta est fidei vis. 23. *Sed is quidem qui ex ancilla, secundum carnem natus est: qui vero ex libera, secundum reppromissionem*. Quid est, *Secundum carnem*? Quoniam dixerat quod fides nos jungit Abraham, idque videbatur audientibus esse incredibile, si qui ex illo nati non fuissent, eos vocaret filios illius; ostendit hæc quod videbatur incredibile, divinitus esse factum.

Nam Isaac non secundum naturæ ordinem, neque secundum conjugiorum legem, neque secundum carnem vires natus, et filius et germanus filius fuit, ex aridis corporibus satus, et a vulva illa progressus. Præterea neque caro conceptum, neque semen partum dedit. Siquidem vulva his erat emortua, et propter ætatem et propter sterilitatem, sed Dei sermo illum efformavit. In servo autem non itidem factum est, sed ille naturæ legibus et conjugiorum more natus est. Attamen qui non erat secundum carnem natus, præclatus est ei qui secundum carnem natus fuerat. Itaque ne vos conturbet, quod secundum carnem nati non estis. Nam ob hoc ipsum maxime estis filius cognati vos, quod secundum carnem non estis: quandoquidem secundum carnem esse natum, non solum non reddit honoratior, verum etiam efficit minus honorabilis. Mirabilior enim magisque spiritualis est partus qui non est secundum carnem; idque patet ex iis qui cælitus nati sunt. Natus est enim secundum carnem Ismael, sed servus erat, nec id solum, verum etiam ejectus est e patriis ædibus; Isaac vero per reppromissionem natus, tamquam verus, ut erat, filius et ingenuus, omnium dominus fuit. 24. *Quæ sunt per allegoriam dicta*. Præter usum autem figuram dixit allegoriam. Hoc autem vult significare: Hæc historia non hoc solum declarat quod apparet, verum et alia quædam prædicat, unde et allegoria dicta est. Quid autem prædicavit? Nihil aliud quam hæc omnia quæ nunc fiunt. *Hæc enim sunt duo testamenta, unum quidem a monte Sina in servitutem generans, quæ est Agar. Hæc sunt: quænam? Matres puerorum illorum Sara et Agar*. Duo vero testamenta quid sunt? Duæ leges. Quoniam nomina feminarum erant in historia, perseveravit Apostolus in appellatione generis, et ex ipsis nominibus multam ostendit consequentiam. Quomodo ex ipsis nominibus? 25. *Agar enim mons Sina est in Arabia*. Agar dicta est ancilla; mons autem Sina ita sonat illius gentis lingua.

4. Itaque omnes qui ex veteri Testamento nati sunt, oportet servos esse. Nam mons ille, ubi vetus Testamentum datum est, commune nomen habens cum ancilla, complectitur etiam Jerosolymam: nam hoc est quod ait: *Qui conjunctus est ei quæ nunc est Jerusalem*. Hoc est, vicinus est, contiguus est. *Servit autem cum filiis suis*. Quid igitur ex hoc docet? Quod non solum illa fuit ancilla, ac servos genuit, verum etiam hæc, videlicet Testamentum, cujus figura fuit ancilla: siquidem Jerosolyma finitima est monti cognomini ancillæ; in hoc autem monte etiam Testamentum est datum. Ubi ergo est figura Saræ? 26. *Quæ autem sursum est Jerosolyma, libera est*. Non igitur qui ex ea nascuntur, servi sunt. Inferioris igitur Jerosolymæ figura erat Agar, quod palam est ex monte ejus nominis; supernæ vero typus est Ecclesia. Attamen non est contentus figuris, verum et Isaïam adhibet testem iis quæ dicta sunt. Cum enim dixisset, supernam illam Jerusalem esse matrem nostram, et hanc vocasset Ecclesiam, citat prophetam ipsi suo calculo suffragantem: 27. *Exsulta, inquit,*

sterilis, quæ non parit, erumpit, et clamat, quæ non parturitur, quia multi filii desertæ, magis quam ejus quæ habet virum. (Isai. 54. 1). Quæ igitur antehac sterilis, et quæ deserta? annon perspicuum est, hanc esse Ecclesiam ex gentibus, quæ antehac Dei cognitione fuit privata? Quæ vero est illa quæ habet virum? Nonne liquet hanc esse synagogam? Attamen hanc multitudinem liberorum superavit sterilis, siquidem hæc unam dumtaxat habebat gentem; sed Ecclesiæ filii Græciam, Barbariam, terram, mare, denique orbem universum implent. Vides ut factis quidem Sara, verbis autem propheta nobis futura subnotarint? Sed et illud considera: sterilem appellavit Isaias, et hanc ostendit factam complurium liberorum matrem. Idem sub figura accedit in Sara: nam et hæc cum esset sterilis, numerosæ sobolis mater est facta. Cæterum ne hæc quidem Paulo sufficiebant, verum etiam quomodo sterilis mater sit facta disquirat, ut hinc etiam ad veritatem accommodet figuram; ideoque subdit, dicens: 28. *Nos autem, fratres, secundum Isaac repromissionis filii sumus.* Non enim sterilis tantum erat Ecclesia, quemadmodum Sara, neque solum multorum liberorum mater facta est ut illa, sed et ita genuit ut illa. Ut enim illam non natura, sed Dei repromissio fecit matrem (nam qui dixit: *Secundum tempus hoc veniam, et erit Saræ filius* [Gen. 18. 10], idem ingressus in uterum, infantem formavit): sic et nostra regeneratio natura quidem nulla est; at verba Dei, quæ norunt fideles, in aquæ lavacro per sacerdotem pronuntiata, tanquam in utero quodam fornicant ac regenerant eum qui baptizatur. Proinde si sterilis filii, et liberi sumus. Et quænam est ista libertas, dixerit aliquis, cum Judæi quidem constringerent ac flagellarent eos qui crediderant: illi vero qui putabantur esse liberi, persecutionibus affligerentur? hæc enim accidebant cum arderet fidelium persecutio. Verum ne hoc vos perturbet, inquit, quandoquidem hoc quoque præcessit in figura: nam et Isaac cum esset liber, a servo Ismaele persecutionem sustinuit: ideoque subjungit, dicens: 29. *Sed quemadmodum tunc qui secundum carnem natus erat, persequabatur eum qui natus erat secundum spiritum: ita*

et nunc. 30. *Sed quid dicit Scriptura? Ejice filium ancillæ: non enim erit heres filius ancillæ cum filio liberæ.* Quid igitur? hæccine consolatio est, demonstrasse liberos a servis persecutionem perpeti? Nequaquam, inquit: neque enim hic subsisto, sed audi quæ sequuntur, et tunc accipies consolationem, quæ sufficiat leniendis pusillanimatorum persecutionibus. Quænam igitur sunt quæ sequuntur? *Ejice filium ancillæ: non enim erit heres cum filio liberæ.* Vidistin' signa temporariæ tyrannidis, et intemperativæ arrogantie? Ejectus est a paternis facultatibus puer, sitque et exilii et erro simul cum matre. Jam mihi considera quam sapienter ista dicta sint. Non enim solum dixit, Persequabatur, et ideo ejectus est, sed, Ne fieret heres. Neque enim ob temporariam persecutionem hanc de illo penam sumpsit: nam id quidem leve erat, ac nihil ad eam rem: sed non permisit illum consortem fieri honorum filio paratorum, significans quod etiam sublata persecutione, hoc illi ab initio prius signatum esset: quæ res non reperit initium a persecutione, sed a voluntate Dei. Nec dixit, Non erit heres filius Abrahæ; sed, *Filius ancillæ*, a viliori genere illi cognomen addens. At Sara sterilis erat: nam et Ecclesia ex gentibus congregata talis erat. Vides in omnibus servari figuram? Sicut enim illa cum per omnes pristinos ætatis annos non peperisset, in extrema senectute fit mater: ita et hæc, ubi venit plenitudo temporis, parit. Hoc autem et propheta prædixerant dicentes: *Lactare, sterilis, quæ non parit, erumpit, et clamat, quæ non parturitur: quoniam multi filii desertæ, magis quam ejus quæ habet virum* (Isai. 54. 1); Ecclesiam sic vocantes. Non enim noverat Deum; tamen ubi cognovit, vicit numerosæ sobolis synagogam. 31. *Itaque, fratres, non sumus ancillæ filii, sed liberæ.* Hæc omnia movet versatque, ostendere studens id quod factum est, non esse nuperum neque recens, sed jam inde ab initio et ante multa sæcula præfiguratum. Annon igitur absurdum, aut tantum sæculorum selectos ac libertatis consortes, ultro semetipsos in servitutis jugum tradere? Post hæc aliam addit causam, quæ persuadeat eis ut in dogmatibus perseverent.

CAPUT V.

1. *Libertate igitur, qua Christus vos liberavit, state.*

1. Num vos ipsos liberastis, quandoquidem rursum ad priorem recurritis dominatum? sed ipse est qui vos liberavit; alius est qui pretium dedit pro vobis? Vides quot modis illos abducat ab errore Judaico? Primum ostendens extremæ dementiæ esse, eos qui pro servis facti fuerant liberi, pro liberis velle fieri servos: deinde quod erga beneficium immemores et ingratos sese declaraturi sint, contemnentes eum qui liberavit, et amantes eum qui in servitutem pertraxit: tertio loco, quod hoc esset impossibile: lex enim jam non habebat dominium, cum alter nos omnes semel ab illius dominatu redemerit. Cum vero dicit, *State*, fluctuationem subindicat. *Ac ne rursum jugo servitutis implicemini.* Nonine jugi nego-

tii molestiam illis significat: et cum ait, *Rursum*, ingentem illorum indicat stupiditatem. Nam si non fuistis hanc experti molestiam, non eratis perinde graviter incusandi: verum si cum experimento cognitum habeatis quam grave sit hujus jugi pondus, post hæc denuo vos ipsos eidem submittitis, quam veniam mereri poteritis? 2. *Ecce ego Paulus dico vobis, quod si circumcidamini, Christus nihil vobis proderit.* Vide quam atroces minæ. Merito ergo et angelos anathemati devovit. Quomodo autem Christus ipsis nihil proderit? Nam ipse hoc non probavit, sed pronuntiavit, quod deinceps personæ auctoritas satis esset pro quavis probatione (et ideo occupavit dicere, *Ecce ego Paulus dico vobis*: quæ vox erat confidentis iis quibus loquebatur): nos pro nostra virili nobis

σεως ἀπεστερημένη; Τίς δὲ ἡ τὸν ἄνδρα ἔχουσα; οὐκ εὐδηλον ὅτι ἡ συναγωγὴ; Ἄλλ' ὅμως ἐνίκησεν αὐτὴν τῇ πολυπαιδίᾳ ἢ στεῖρα. Ἐκείνη μὲν γὰρ ἐν ἔθνος ἔχει· τὰ δὲ τῆς Ἐκκλησίας τέκνα τὴν Ἑλλάδα, τὴν βάρβαρον, τὴν γῆν, τὴν θάλατταν, τὴν οἰκουμένην ἅπασαν ἐνέπλησεν. Εἶδες πῶς διὰ μὲν πραγμάτων ἡ Σάρρα, διὰ δὲ ῥημάτων ὁ προφήτης τὰ μέλλοντα ἡμῖν υπέγραψαν; Σκόπει δέ· Στεῖραν ἐκάλεσεν ὁ Ἡσαίας, καὶ ταύτην ἔδειξε πολυπαιδα γενομένην. Τοῦτο τυπικῶς; καὶ ἐπὶ τῆς Σάρρας συνέβη· καὶ γὰρ καὶ αὕτη στεῖρα οὖσα, πλήθους ἐκγόνων ἐγένετο μήτηρ. Τῷ Παύλῳ δὲ οὐδὲ ταῦτα ἀπόχρη, ἀλλὰ καὶ πῶς ἐγένετο μήτηρ ἡ στεῖρα περιεργάζεται, ἵνα καὶ ἐντεῦθεν τῇ ἀληθείᾳ προσαγάγῃ τὸν τύπον. Διὸ καὶ ἐπάγει λέγων· *Ἡμεῖς δὲ, ἀδελφοί, κατὰ Ἰσαὰκ ἐπαγγελίας τέκνα ἐσμέν.* Οὐ γὰρ μόνον στεῖρα ἦν ἡ Ἐκκλησία, ὡπερ ἡ Σάρρα, οὐδὲ μόνον πολυπαις ἐγένετο, ὡπερ ἐκείνη, ἀλλὰ καὶ οὕτως ἐγέννησεν, ὡπερ ἡ Σάρρα. Καθάπερ γὰρ ἐκείνην μητέρα οὐχ ἡ φύσις εἰργάσατο, ἀλλ' ἡ ἐπαγγελία τοῦ Θεοῦ (ὁ γὰρ εἰρηκώς, *Κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον ἐλευσόμεαι, καὶ δοταὶ τῇ Σάρρα υἱός, οὗτος; εἰσελθὼν εἰς τὴν νηδύν, τὸ βρέφος διέπλασεν*)· οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς ἡμετέρας φύσις μὲν οὐδεμία, τὰ δὲ ῥήματα τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ ἱερέως λεγόμενα, ἅπερ Ἰσασιν οἱ πιστοὶ, ταῦτα ἐν τῇ κολυμβήτρᾳ τῶν ὑδάτων, καθάπερ ἐν νηδίᾳ τινι, διαπλάττει καὶ ἀναγεννᾷ τὸν βαπτιζόμενον. Οὐκοῦν εἰ τῆς στεῖρας ἐσμέν παῖδες, καὶ ἐλευθεροὶ ἐσμεν. Καὶ ποῖα αὕτη ἐλευθερία, εἴποι τις ἂν, ὅταν οἱ μὲν Ἰουδαῖοι κατέχωσι καὶ μαστιζῶσι τοὺς πιστεύσαντας, οἱ δὲ δοκοῦντες ἐλευθεροὶ εἶναι διώκωνται; ταῦτα γὰρ τότε συνέβαινε, τῶν πιστῶν διωκόμενων. Ἀλλὰ μηδὲ τοῦτο ὑμᾶς; θορυβεῖτω, φησὶ· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο προέλαθεν ἐν τῷ τύπῳ· ὁ γὰρ Ἰσαὰκ ἐλευθερὸς ὢν, ὑπὸ τοῦ δούλου Ἰσμαὴλ ἐδιώκετο. Διὸ καὶ ἐπάγει λέγων· *Ἄλλ' ὡπερ τότε ὁ κατὰ σάρκα γεννηθεὶς ἐδίωκε τὸν κατὰ πνεῦμα, οὕτω καὶ νῦν.* Ἀλλὰ τί λέγει ἡ Γραφή; *Ἐκβαλε τὸν υἱὸν τῆς παιδίσκης οὐ γὰρ μὴ κληρονομήσει ὁ υἱὸς τῆς παιδίσκης μετὰ τοῦ υἱοῦ τῆς ἐλευθέρας.* Τί οὖν; αὕτη

ἡ παράκλησις πᾶσα τὸ δειχθῆναι τοὺς ἐλευθέρους ὑπὸ τῶν δούλων διώκεσθαι; Οὐχί, φησὶν· οὐδὲ γὰρ ἐνταῦθα Ἰσασται, ἀλλ' ἀκουσον καὶ τῶν ἐξῆς, καὶ τότε λήψῃ παραμυθίαν ἱκανήν, οὐ μικροφυλῶν τοῖς διωγμοῖς. Τίνα οὖν τὰ ἐξῆς; *Ἐκβαλε τὸν υἱὸν τῆς παιδίσκης· οὐ γὰρ μὴ κληρονομήσει μετὰ τοῦ υἱοῦ τῆς ἐλευθέρας.* Εἶδες τὰ ἐπιχειρα τῆς προσκαίρου τυραννίδος, καὶ τῆς ἀπονοίας τῆς ἀκαίρου, Ἐκπίπτει τῶν πατρῶν ὁ παῖς, καὶ γίνεται φυγάς καὶ πλάνος μετὰ τῆς μητρὸς. Σὺ δὲ μοι σκόπει τὴν σοφίαν τῶν εἰρημέων [712]. Οὐ γὰρ εἶπεν, ἔπειδὴ ἐδίωκε, διὰ τοῦτο ἐξεβάλλετο, μόνον, ἀλλ', ἵνα μὴ κληρονομήσῃ. Οὐ γὰρ τοῦ προσκαίρου διωγμοῦ τιμωρίαν αὐτὸν ἀπῆτε ταύτην (τοῦτο γὰρ μικρὸν, καὶ οὐδὲν πρὸς ἐκεῖνο)· ἀλλ' οὐκ ἀφῆκε γενέσθαι κοινῶν τῶν ἡτοιμασμένων τῷ παιδί, δεικνύς ὅτι καὶ τοῦ διωγμοῦ χωρὶς τοῦτο ἀνωθεν αὐτὸ διατετυπωμένον ἦν, οὐκ ἀπὸ τοῦ διωγμοῦ τὴν ἀρχὴν λαβὼν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ γνώμης. Καὶ οὐκ εἶπεν, Οὐ μὴ κληρονομήσει ὁ υἱὸς τοῦ Ἀβραάμ, ἀλλ', *Ὁ υἱὸς τῆς παιδίσκης*, ἀπὸ τοῦ φαυλοτέρου γένους αὐτὴν καλῶν. Ἄλλ' ἡ Σάρρα στεῖρα ἦν· καὶ γὰρ ἡ ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησία τοιαύτη. Ὅρξ· διὰ πάντων τὸν τύπον τηρούμενον; ὡπερ γὰρ ἐν ὄλοις τοῖς ἐμπροσθεν ἔτεσιν ἐκείνη μὴ τίχτευσεν, πρὸς ἐσχάτῳ γῆρξ γίνεται μήτηρ. οὕτω καὶ αὕτη, ὅτε ἤλθε ἐὶ πλήρωμα, τίχτει. Τοῦτο γὰρ καὶ προφητῶν προανεφώνουν λέγοντες, *Εὐφρανθήσεται, στεῖρα ἢ ὃδὲ τίχτουσα, ῥῆξον καὶ βόησον, ἢ οὐκ ὠδίνουσα, ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μᾶλλον, ἢ τῆς ἐχοῦσης τὸν ἄνδρα*· τὴν Ἐκκλησίαν οὕτω καλοῦντες. Οὐ γὰρ ἦν ἐπεγνωκυῖα τὸν Θεόν· ἀλλ' ὅμως ἐπιγνωῖσα, τὴν πολυπαιδα ἐνίκησε συναγωγῆν. Ἄρα, ἀδελφοί, οὐκ ἐσμέν παιδίσκης τέκνα, ἀλλὰ τῆς ἐλευθέρας. Ταῦτα πάντα κινεῖ καὶ στρέφει, δεῖξαι βουλόμενος, ὅτι τὸ γεγόμενον οὐ πρόσφατον ἦν, ἀλλ' ἀνωθεν καὶ πρὸ πολλῶν διετυπούτο χρόνων. Πῶς οὖν οὐκ ἀτοπον πρὸ τοσούτων χρόνων ἀφορισθέντας καὶ ἐλευθερίας τυγχόντας, ἐκόντας ἑαυτοὺς εἰς τὸν τῆς δουλείας υπάγειν ζυγόν; Εἶτα καὶ ἄλλην αἰτίαν τίθησι τὴν πείθουσαν αὐτοὺς ἐπὶ τῶν δογμάτων μένειν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Τῇ γὰρ ἐλευθερίᾳ, φησὶν, ἢ Χριστὸς ὑμᾶς ἐξηγόρῃσεν, στήκετε.

α. Μὴ γὰρ ἑαυτοὺς ἡλευθερώσατε, ὅτι πάλιν ἐπὶ προτέραν πρέχετε δεσποτείαν; ἀλλ' αὐτὸς ἐστὶν ὁ ὑμᾶς ἐξηγορακῶς, ἄλλος ὁ τὴν τιμὴν δούς ὑπὲρ ὑμῶν; Ὅρξ· δι' ὅσον αὐτοὺς ἀπάγει τῆς Ἰουδαϊκῆς πλάνης; Πρῶτον δεικνύς, ὅτι ἐσχάτης ἀνοίας ἐλευθέρους ἀντὶ δούλων γενομένους δούλους ἀντ' ἐλευθέρων ἐπιθυμεῖν εἶναι· δεύτερον, ὅτι περὶ τὸν εὐεργέτην ἀγνώμονες καὶ ἀχάριστοι δειχθῆσονται, τοῦ μὲν ἐλευθερώσαντος καταφρονούντες, τὸν δὲ δουλωσάμενον στέργοντες· τρίτον, ὅτι οὐ δυνατόν τοῦτο. Οὐ γὰρ ἔχει τὴν δεσποτείαν ὁ νόμος, ἅπαξ ἐτέρου παρ' αὐτοῦ πάντας ἡμᾶς πριαμένου. *Στήκετε δὲ*

εἰπόντων, τὸν σάλον ἔδειξε. *Καὶ μὴ πάλιν ζυγῷ δουλείας ἐνέχεσθε.* Τῷ μὲν τοῦ ζυγοῦ ὀνόματι τὸ βαρὺ τοῦ πράγματος αὐτοῖς ἐνδείκνυται· τῷ δὲ, *Πάλιν*, εἰπεῖν, πολλὴν αὐτῶν δεῖκνυσι τὴν ἀναισθησίαν. Εἰ μὲν γὰρ ἀπειροὶ ἦτε τοῦ βάρους ἐκείνου, οὐ τοσούτων ἦτε ἐγκλημάτων ἄξιοι· οἱ δὲ τῇ πείρᾳ μαθόντες τὸ φορτικὸν τοῦ ζυγοῦ, εἶτα ὑποτιθέντες [713] ἑαυτοὺς ἐκείνῳ πάλιν, ποῖας ἂν εἴητε δίκαιοι τυχεῖν συγγνώμης; *Ἴδὲ ἐγὼ Παῦλος λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει.* Ὅρα πόση ἀπειλή. Εἰκότως ἄρα καὶ ἀγγέλους ἀνεθεμάτιζε. Πῶς δὲ Χριστὸς αὐτοὺς οὐδὲν ὠφελήσει; Αὐτὸς μὲν γὰρ τοῦτο οὐ κατεσκεύασεν, ἀλλ' ἀπεφῆνατο, ὡς τῆς τοῦ προσώπου ἀξιοπιστίας; ὀρκούσης ἀντὶ πάσης ἀποδείξεως λοιπῶν (διὰ τοῦτο γὰρ προλαβὼν εἶπεν· *Ἴδὲ ἐγὼ Παῦλος λέγω ὑμῖν, ὅπερ ἦν θαρρόντος οἷς λέγει*)· ἡμεῖς δὲ ὡς ἂν

* Dupuis conjicit vel ἄλλος αὐτὸς ἐστὶν ὁ ὑμ. ἐξ. ἄλλος... ὑμῶν; vel... ἐξηγορακῶς, οὐκ ἄλλος δέ... sine interrogatione.

οἶόν τε τὰ παρ' ἐαυτῶν προσθήσομεν. Πῶς οὐδὲν ὠφελῆσαι τὸν περιτεμνόμενον ὁ Χριστός; Ὁ περιτεμνόμενος, ὡς νόμον δεδοικώς περιτέμνεται· ὁ δὲ δεδοικώς, ἀπιστεῖ τῇ δυνάμει τῆς χάριτος, ὁ δὲ ἀπιστῶν, οὐδὲν κερδαίνει παρά τῆς ἀπιστουμένης. Πάλιν ἑτέρως, ὁ περιτεμνόμενος τὸν νόμον κύριον ποιεῖ· κύριον δὲ εἶναι νομίζων, καὶ ἐκ τοῦ μείζονος αὐτὸν κερδαίνων μέρους, ἐκ δὲ τοῦ ἐλάττονος τῆρῶν, πάλιν ὑπὸ τὴν ἀρὰν ἐαυτὸν τίθησιν· ὑποβάλλων δὲ ἑαυτὸν τῇ ἀρᾷ, καὶ διακρουσάμενος τὴν ἀπὸ τῆς πίστεως ἐλευθερίαν, πῶς δύναται σωθῆναι; Εἰ γὰρ χρῆ τι καὶ παράδοξον εἰπεῖν, οὗτος οὔτε τῷ Χριστῷ, οὔτε τῷ νόμῳ πιστεύει, ἀλλ' ἐν μέσῳ ἔστηκε, ἀκαθεῖθεν καὶ ἔνθεν βουλούμενος κερδαίνειν· διόπερ οὐδαμῶθεν οὐδὲν καρπύσεται. Εἶτα εἰπὼν, ὅτι Οὐδὲν ὠφελῆσαι, αἰνιγματωδῶς καὶ διὰ βραχίων τὴν ἀπόδειξιν τίθησιν, οὕτω λέγων· *Μαρτύρομαι δὲ παντὶ ἀνθρώπῳ περιτεμνομένῳ, ὅτι ὀφειλέτης ἐστὶν ὄλον τὸν νόμον πληρῶσαι.* Ἴνα γὰρ μὴ νομίσης κατ' ἔχθραν ταῦτα λέγεσθαι, οὐχ ὑμῖν λέγω μόνον, φησὶν, ἀλλὰ καὶ παντὶ ἀνθρώπῳ περιτεμνομένῳ, ὅτι ὀφειλέτης ἐστὶν ὄλον τὸν νόμον πληρῶσαι· ἀλλήλων γὰρ ἔχεται τὰ νόμιμα. Καὶ καθάπερ ὁ ἀπογραφάμενος εἶναι δοῦλος ἐξ ἐλευθέρου, οὐκέτι ποιεῖ ὃ βούλεται, ἀλλὰ πᾶσι τοῖς τῆς δουλείας κατέχεται νόμοις· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ νόμου ὅταν ἀναδέξῃ μικρὸν τῆς νόμου, καὶ ὑπάγῃς σεαυτὸν τῷ ζυγῷ, ὅλην ἐφεκλύσῃ τὴν δεσποτείαν. (Οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἔξωθεν κληρονομίας· ὁ μὲν μηδενὸς ἀφάμενος, πάντων ἀπήλλακται τῶν ἐπαγομένων· αὐτὴ κλήρη τοῦ τετελευτηκότος πραγμάτων· ἂν δὲ μικρὸν τι χειρίσῃ, κἂν μὴ πάντα λάθῃ, πᾶσιν ἑαυτὸν ὑπεύθυνον κατέστησε διὰ τοῦ μέρους. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ νόμου συμβαίνει, οὐ διὰ τοῦτον δὲ μόνον ὃν εἴρηκα τρόπον, ἀλλὰ καὶ δι' ἕτερον· ἀλλήλων γὰρ τὰ νόμιμα ἔχεται. Οἶόν τι λέγω· Ἢ περιτομὴ θυσίαν ἔχει· συνεζευγμένην καὶ ἡμερῶν παρατήρησιν· ἡ θυσία πάλιν καὶ ἡμέρας καὶ τόπου φυλακὴν, ὁ τόπος μυρίων καθαρισμῶν τρόπους, οἱ καθαρμοὶ ἐσόντων τῶν παρατηρήσεων εἰσάγουσι ποικίλων. Τὸν γὰρ ἀκάθαρτον οὐ θύειν, οὐχ ἰσρῶν ἐπιδαίνειν ἀδύτων, οὐχ ἄλλο τι τῶν τοιούτων ποιεῖν θέμις. Διὸ καὶ πολλὰ ἐφέλεκται καὶ διὰ τῆς μιᾶς ἐντολῆς ὁ νόμος. Ἐν τοῖνυν περιτομῇ, μὴ ἐν τῇ ὀγδόῃ δὲ [714] ἡμέρᾳ, ἢ ἐν τῇ ὀγδόῃ μὲν, μὴ οὐσης δὲ θυσίας, θυσίας δὲ οὐσης, μὴ ἐν τῷ ὠρισμένῳ δὲ τόπῳ, ἢ ἐν τῷ ὠρισμένῳ τόπῳ, μὴ τὰ νενομισμένα δὲ, ἢ τὰ νενομισμένα μὲν, μὴ καθαρὸς δὲ ὢν, ἢ καθαρὸς μὲν ὢν, οὐ τοῖς προσήκουσι δὲ θερμοῖς καθαρθεῖς, πάντα σίχεται ἐκεῖνα. Διὰ τοῦτο φησιν, ὅτι *Ὁφειλέτης ἐστὶν ὄλον τὸν νόμον πληρῶσαι.* Εἰ μὲν κύριος ὁ νόμος, μὴ μέρος πληρώσης, ἀλλὰ τὸ πᾶν· εἰ δὲ οὐκ ἔστι κύριος, μηδὲ τὸ μέρος. *Κατηργήθητε ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, ὅστινες ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε· τῆς χάριτος ἐξεπέστετε.* Ἐπειδὴ γὰρ κατεσκεύαστε, ἀποφαίνεται λοιπὸν, καὶ τὸν περὶ τῶν ἐσχάτων κρημνῶν^b κίνδυνον. Ὅταν γὰρ ὁ τῷ νόμῳ προστρέχων, μήτε ἐκείθεν δύνῃται σώζεσθαι, καὶ τῆς χάριτος ἐκπίπτῃ, τί τὸ λοιπὸν, ἀλλ' ἢ κό-

λασις ἀπαραίτητος, τοῦ μὲν ἀνοουόντος, τῆς δὲ οὐ προσιεμένης αὐτόν;

β'. Αὐξήσας τοῖνυν αὐτῶν οὕτω τὸν φόβον, καὶ κατασεισας αὐτῶν τὴν διάνοιαν, καὶ δείξας τὸ ναυάγιον, ὃ μέλλουσιν ὑπομένειν, πᾶν, ἐγγύθεν ἀνοίγει αὐτοῖς τῆς χάριτος τὸν λιμένα· ὃ πανταχοῦ ποιεῖ, εὐκολωτάτην τε καὶ ἀσφαλεστάτην ἐντεῦθεν ἀποφαίνων τὴν σωτηρίαν. Διὸ καὶ ἐπάγει λέγων· *Ἡμεῖς γὰρ διὰ πίστεως ἐν πνεύματι ἐλπῖδα δικαιοσύνης ἀπεκδεχόμεθα.* Οὐδενὸς ἐκείνων τῶν νομίμων δεόμεθα, φησὶν· ἀρκεῖ γὰρ ἡ πίστις ἡμῖν πνεῦμα παρασχεῖν, καὶ δι' αὐτοῦ δικαιοσύνην, καὶ τὰ πολλὰ καὶ μεγάλα ἀγαθὰ. *Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὔτε περιτομὴ τί ἐστιν, οὔτε ἀκροβυστία, ἀλλὰ πίστις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη.* Ὁρᾷς πῶς λοιπὸν μετὰ πλείονος ἀποδύεται παρήσας; Ὁ γὰρ τὸν Χριστὸν ἐνδυσάμενος, μηκέτι ταῦτα περιεργαζέσθω, φησὶ. Καὶ μὴ ἔλεγεν, ὅτι βλαβερὸν ἢ περιτομῇ· πῶς οὖν ἀδιάφορον αὐτὸ τίθησιν; Ἄδιάφορον ἐπὶ τῶν ἤδη πρὸ τῆς πίστεως ἐσχηκότων, οὐκ ἐπὶ τῶν μετὰ τὴν πίστιν περιτεμνομένων. Ὅρα δὲ τοῦ αὐτῆν ἐξέβαλε, μετὰ ἀκροβυστίας στήσας αὐτήν. Τὴ γὰρ ποιοῦν τὴν διαφορὰν ἡ πίστις ἐστίν. Ὅσπερ οὖν ἂν ἀθλητὰς τις καταλέγῃ, ἂν τε γρυποῦς, ἂν τε σιμοῦς, ἂν τε μέλανας, ἂν τε λευκοῦς, οὐδὲν διαφέρει πρὸς τὴν δοκιμασίαν ταῦτα, ἀλλ' ἵνα ἰσχυροὶ καὶ ἐπιστήμονες ὡς μόνον, τοῦτο δεῖ ζητεῖν· οὕτω καὶ τὸν μέλλοντο ἀπογράφεσθαι εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην, οὐδὲν βλέπει τὰ σωματικὰ ταῦτα ἅπαντα, ὥσπερ οὖν οὔτε ὀνύχησιν, ἂν προσῆ. Τί δὲ ἐστίν, δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη; Μεγάλην ἐνταῦθα πληγὴν αὐτοῦς ἐπλήξεν, ἐμφήσας ὅτι ἐκ τοῦ τῆν πρὸς Χριστὸν ἀγάπην μὴ βιώθησθαι αὐτῆς ἢ παρεΐδουσιν γέγονεν· οὐ γὰρ τὸ πιστεῦσαι ἐστὶ τὸ ζητούμενον μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ μεῖναι ἀγαπῶντας. Ὡς ἂν εἰ ἔλεγεν· Εἰ ἠγαπάτε τὸν Χριστὸν ὡς ἐχρῆν, οὐκ ἂν ἠτόμολήσατε πρὸς τὴν δουλείαν, οὐκ ἂν τὸν ἐξαγοράσαντα ὑμᾶς ἀφήκατε, οὐκ ἂν ὕβρισατε τὸν ἐλευθερώσαντα. Αἰνίττεται δὲ ἐνταῦθα καὶ τοὺς ἐπιβουλεύοντας αὐτοῖς, δεικνύς ὅτι καὶ ἐκεῖνοι, εἰ ἀγάπην εἶχον πρὸς αὐτούς, οὐκ ἂν ἐτόλμησαν ταῦτα ποιεῖν. Βούλεται δὲ καὶ τὸν βίον αὐτοῖς διορθοῦν ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου. *Ἐτρέχετε [715] καλῶς, τίς ὑμᾶς ἐνέκοψεν;* Οὐκ ἐρωτῶντός ἐστι τοῦτο, ἀλλ' ἀπορρόντος καὶ ὀλοφωρομένου. Πῶς ὁ τοσοῦτος ἐνεκόπη δρόμος; τίς ὁ τοσοῦτον ἰσχύσας; Οἱ πάντων ἀνώτεροι καὶ ἐν τάξει διδασκάλων ὄντες, οὐδὲ ἐν τάξει μαθητῶν ἐμείνατε. Τί γέγονε; τί; τοσοῦτον ἰσχυσε; Ταῦτα ἀνακαλοῦντός· ἐστὶ καὶ θρηνοῦντος μᾶλλον, ὥσπερ καὶ ἔμπροσθεν ἔλεγε· *Τίς ὑμᾶς ἐδάσκατε;* Ἢ πεισμονὴ οὐκ ἐκ τοῦ καλοῦντος ὑμᾶς. Οὐκ ἐπὶ τοῦτοις ἐκάλεσεν ὑμᾶς ὁ καλῶν, ὥστε οὕτω σαλεύεσθαι· οὐ ταῦτα ἐνομοθέτησεν, ὥστε Ἰουδαῖζειν. Εἶτα ἵνα μὴ τις λέγῃ· Τί οὕτω τὸ πρᾶγμα ἐπαίρεις καὶ δεῖνοῖς τῷ λόγῳ; μὲν ἐντολὴν τοῦ νόμου ἐφυλάξασμεν μόνον, καὶ τοσαῦτα ὀρυβεῖς; ἀκουσον πῶς φοβεῖ οὐκ ἀπὸ τῶν παρόντων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν μελλόντων, λέγων οὕτω· *Μικρὰ ζύμη ὄλον τὸ φέραμα ζυμοῖ.* Οὕτω καὶ ὑμᾶς ἰσχύει, φησὶ, τὸ μικρὸν τοῦτο

^a *Legebatur* ἀπαγομένως.

^b Marg. Savil. ἐπιφωμῶν. *Vetus interpres* legisse videtur κρημῶν.

^c Sic Savilius in marg., atque ita legit interpres. Editi, ἀπορρόντος.

ipsis hoc addemus, demonstrabimusque quomodo circumciso nihil profuturus sit Christus. Qui circumciditur, tamquam qui legem metuens circumciditur; eam qui metuit, diffidit viribus gratiæ; porro qui diffidit, nihil fructus capit ab ea cui diffidit. Rursus alio modo: Qui circumciditur, legem facit dominam; qui vero putat illam esse dominam, eamque ex maiore parte transgreditur, ex minore servans, semetipsum subjicit maledicto; qui vero seipsum submittit maledicto, libertatem quæ est in fide repellens, quomodo potest esse salvus? Nam si dicere fas est quiddam incredibile, hic neque Christo neque legi fidit, sed in medio consistit, et hinc et illinc volens lucrum facere: ideoque nec hinc nec illinc lucrum accipiet. Deinde posteaquam dixisset, quod nihil esset illis profuturus Christus, ænigmatische ac paucis probationem adfert, ita loquens: 3. *Testifcor autem omni homini qui circumciditur, quod debitor est totius legis implendæ.* Etenim ne putares hæc inimico animo dici: Non vobis, inquit, solum dico, sed cuivis homini, quisquis circumciditur, quod debitor est totius legis implendæ: legis enim præcepta inter se cohærent. Et ut qui ex libero descriptus est in servitutem, non amplius facit quæ vult, sed omnibus servitutis legibus obstrictus est: ita accidit in lege: ubi pusillam aliquam legis partem receperis, teque ipsum iugo submiseris, totum illius dominatum tibi accersisti. Idem fit in hereditate mundana: qui nihil attigit, ab omnibus liberatus est negotiis quæ sequuntur defuncti hereditatem. Quod si paulum aliquid attigerit, etiamsi non acceperit omnia, omnibus tamen sese obstrinxit qui partem attigit. Idem accidit in lege, non ob hunc tantum quem dixi modum, verum etiam ob alium quemdam: legis enim partes invicem cohærent. Circumcisio, ut exempli causa dicam, immolationem pecudum habet annexam, ac dierum observationem: immolatio rursus tum diei tum loci observationem habet annexam: locus innumerabiles purgationum ritus: purificationes examen quoddam observationum secum adferunt varium. Non enim fas est impurum sacrificare, non sacra ingredi adyta, denique non aliud quidquam ejusmodi rerum agere. Quapropter per unicum præceptum multa lex attrahit. Itaque si circumcidaris, nisi circumcidaris octavo die; aut cum octavo quidem, sed non offertur sacrificium; aut cum sacrificium quidem offertur, sed non in loco præfinito; aut si in loco præfinito, non secundum legis præscripta; aut si secundum legis præscripta, sed non purus; aut si purus, non conveniente ritu purificatus, cuncta illa pereunt. Proinde dicit: *Debitor est totius legis implendæ.* Quod si lex habet auctoritatem, noli partem implere, sed totam: si non habet auctoritatem, ne partem quidem servare velis. 4. *Evacuati estis a Christo, quicumque in lege justificamini: a gratia excidistis.* Posteaquam argumentis rem probavit, deinceps pronuntiat, de extremo supplicio periculum esse. Cum enim is qui recurrit ad legem, nec hinc possit salutem consequi, et a gratia excide-

rit, quid ei reliquum nisi supplicium iodeprecabile, dum illa caret vigore, hæc vero non admittit hominem?

2. Posteaquam igitur illis hoc pacto metum auxit, ac mentem illorum perturbavit, postquam ostendit totum naufragium quod perpessuri sunt, e propinquo patefacit illis gratiæ portum: id quod ubique facit, facillimam simul et tutissimam demonstrans illinc esse salutem. Ided subdit dicens: 5. *Nos enim per fidem in spiritu justitiæ spem accepimus.* Nihil, inquit, opus habemus illis legalibus: sufficit enim fides ad hoc, ut donet nobis spiritum, et per hunc justitiam, multaque insuper et magna bona. 6. *In Christo enim Jesu neque circumcisio quidquam valet, neque præputium, sed fides quæ per dilectionem operatur.* Vides ut eos jam maiore cum libertate aggreditur? Qui enim Christum induit, ne, inquit, talium sit curiosus. At qui dixerat, noxiam esse circumcisionem; quomodo igitur eam facit indifferentem? Facit in iis, qui jam ante fidem eam habuerant, non in iis qui post fidem circumcidebantur. Vide vero quo illam dejecerit, collocans eam cum præputio. Quod enim eorum facit discrimen, fides est. Quemadmodum igitur si qui athletas deligit, sive naso adunco sive simo, sive nigros sive candidos eligat, nihil refert ad probationem, sed illud unum spectandum est, ut validi doctique sint: ita qui adscribendus est in novum testamentum, huic nihil nocent hæc omnia corporalia, si absint, quemadmodum neque juvant si adsint. Quid autem est, *Quæ per dilectionem operatur?* Hic illis ingentem infixit plagam, significans hanc subreptionem inde natam, quod caritas erga Christum in eis non egerit radices: non enim credere solum est quod quæritur, verum etiam in caritate perseverandum est. Ac si dixisset: Si dilexissetis Christum, sicut oportuit, nequaquam confugissetis ad servitutem; nequaquam eum qui vos redemit, deseruissetis; non reliquissetis, nec contumelia affecissetis eum qui vos in libertatem asseruit. Subindicat autem et illos qui Galatis insidiabantur, significans quod si illi quoque caritatem habuissent erga Galatas, non ista facere sustinuissent. Vult autem hoc verbo vitam illorum corrigere. 7. *Currebatis bene: quis vos impedit?* Non hoc interrogantis est, sed deplorantis et anxii. Quomodo tantus cursus interruptus est? quis est qui tantum potuit? Qui omnibus quidem superiores, et in magistrorum eratis ordine, ne in discipulorum quidem classe mansistis. Quid accidit? quis tantum valet? Hæc sunt exclamantis ac lamentantis, sicut et antea dicebat, *Quis vos fascinavit?* 8. *Persuasio, non est ex eo qui vocat vos (Gal. 3. 1).* Non in hæc vos vocavit, ut ad istum vacillaretis modum: non hanc legem vobis præscripsit, ut judicaretis. Deinde ne quis diceret, Quid rem verbis attollis, et oratione reddis atrocem? unicum tantum legis præceptum servavimus, et tantos cives tumultus? Audi quomodo terrorem illis incutit, non ex præsentibus, sed ex futuris, loquens hunc in modum: 9. *Exiguam fermentum totam massam corrumpit.* Sic et vos, inquit, hoc exi-

quum malum si non corrigatur, poterit in perfectum Judaismum pertrahere, sicut fermentum massam. 10. *Ego confido de vobis in Christo, quod nihil aliud sentietis.* Non dixit, Non sentitis, sed, *Non sentietis*, hoc est, corrigemini. Unde hoc nosti? Non dixit, Scio, sed, *Confido*. Confido, inquit, Deo, et illius opem invoco ad vestri correctionem confidens. Nec simpliciter dixit, *Confido de vobis*, sed adjecit, *In Christo*. Ubique enim laudi miscet accusationem: quasi dixisset, Novi meos discipulos, novi quam sitis corr etu faciles: confido partim ob Christum, qui non patitur quilibet etiam perire, partim propter vos, qui cito potestis revocare vos ipsos. Simul autem et adhortatur, ut ipsi etiam studium adhibeant, tamquam non possint a Deo consequi, nisi pariter quod in ipsis situm erat, adhibeant. *Qui autem conturbat vos, portabit judicium suum, quisquis fuerit.* Utrimque excitat illos, tum ex eo quod illis addidit fiduciam, tum ex eo quod pseudoapostolos execratur, aut de illis prophetiam emittit. Tu vero jam illud mihi considera, ut nusquam nomen edidit insidiantium, ne flierent impudentiores. Quod autem dicit, illud est: Non quia vos nihil aliud sentietis, ideo seductionis auctores liberati sunt a supplicio, sed dabunt pœnas: non enim par est, ut aliorum probitas aliorum malitiam sublevet. Hoc autem facit, ne et alios rursus invadant. Nec simpliciter dixit, *Qui conturbat*, sed exaggeravit sermonem, dicens, *Quisquis fuerit*. 11. *Ego autem, fratres, si circumcisionem adhuc prædico, quid etiamnum persecutionem patior?* Quoniam traducebatur Apostolus hoc nomine, quod ubique judaizaret, licetque prædicaret: vide quam pure semet explicet a suspitione, ipsos appellans testes. Nam vos quoque scitis, inquit, istam fuisse persecutionem mearum causam, quod a lege jubeam desciscere: si vero circumcisionem prædico, cur persecutionem patior? Neque enim aliud crimen mihi possunt intendere qui ex Judæis sunt, præterquam hoc solum. Nam si concessissem ut servatis majorum ritibus crederent, mihi non fuissent insidiantes, nec ii qui crediderunt, nec ii qui non crediderunt, cum nihil ex ipsorum institutis labefactaretur.

3. Quid igitur? annon prædicavit circumcisionem? annon circumcidit Timotheum (Act. 16)? Circumcidit quidem. Quomodo ergo dicit, *Non prædico*? Et hic ejus disce accuratorem. Non enim dixit, Non facio circumcisionem, sed *Non prædico*: hoc est, Non ita jubeo credere. Etenim ne hinc caperes dogmatum confirmationem, circumcidi quidem, sed non prædicavi circumcisionem. *Ergo evacuatum est scandalum crucis.* Hoc est, obstaculum impedimentumque sublatum est, si verum est quod dicitis. Neque enim perinde crux erat offendiculo Judæis, ut quod non pareremus patriis legibus. Etenim cum Stephanum perduxissent in consilium, non dixerunt, Ille est qui crucifixum adorat, sed, *Loquitur*, inquit, *contra legem et locum sanctum* (Ibid. 6. 13). Idem crimen Christo impegant, quod legem solveret (Joan. 5. 16). Propterea Paulus ait: Si concessa est circumcisio, soluta est quam habent adversum nos contentio;

nulla jam inimicitia manet adversus crucem et prædicationem: quod si quotidie eadem exercent contra nos, quomodo hoc intendunt nobis crimen? Me quidem propter hoc adorti sunt, quod incircumcisum induxissem in templum. An igitur adeo stultus sum, inquit, ut cum permiserim circumcisionem, frustra et incassum tantum in me receperim mali, ut tantum offendiculum ponerem cruci? Videtis enim, quod nullam ob causam æque nobis sunt hostes, atque ob circumcisionem. Num igitur adeo vecors eram, ut pro nihili et ipse affigerer, et aliis essem offendiculo? Porro crucis offendiculum vocavi, eo quod etiam sermo crucis hoc imperabat, idque potissimum erat quod offendebat Judæos, et vetabat ne crucem reciperent, videlicet quod juberentur a majorum institutis discedere. 12. *Utinam et concidantur qui vos conturbant.* Vide quam hic est amarulentus in eos qui Galatas seduxerant. In initio torquebat accusationem in seductos, semel atque iterum eos appellans stultos; verum ubi illos recte castigavit corripitque, deinceps in seductores fertur. Oportet autem nos et hanc Apostoli sapientiam perspicere, quomodo hos tamquam proprios filios, et tamquam correctionis capaces admonet, et ad mentem revocat: eos vero qui seduxerant, velut alienos et insanabili morbo laborantes resecat, partim cum ita dicit, *Portabit judicium suum quisquis fuerit*: partim cum imprecans ait, *Utinam et abscindantur qui vos conturbant.* Ac recte dixit ἀποσταθόντες, hoc est, depellentes. Compulerant enim eos, ut propria patria, ut libertate, ut cælesti cognatione relicta, alienam ac peregrinam requirerent, ut jam ab illa superna liberaque Jerosolyma exsules, cogantur velut captivi, solumque vertere jussi, incertis vagari sedibus. Quapropter illis imprecatur. Quod autem dicit, hoc est: Nulla est mihi cura de illis: *Hæreticum enim, inquit, hominem post unam et alteram admonitionem evita* (Tit. 3. 10). Si volunt, non solum circumcidantur, verum etiam exsecentur.

Contra eos qui virilia amputabant. — Ubi nunc sunt, qui seipos audent evirare, simul et apostolicam imprecationem sibi accersentes, et Dei officium accusantes, et cum Manichæis stantes? Nam illi quidem aiunt, corpus insidiosum esse malæque materiæ; hi vero factis suis, crudelibus illis opinionibus præbent ansam, dum membrum amputant velut insidians et inimicum. Itaque multo magis oportebat excæcare oculos; per oculos enim in animam descendit concupiscentia. Verum nec oculus, nec ullum aliud membrum est in culpa, sed sola prava animi affectio. Quod si non sustines, cur non et linguam ob blasphemias, cur non et manus ob rapinas, cur non et pedes ad malitiam currentes, denique cur non totum resecas corpus? Nam et aures delinitæ tibia, frequenter effeminarunt animam; et nares accepto suavi odore imposuerunt menti, et ad voluptatem lympharunt. Itaque circumcidamus omnia, et aures et manus et nares. Verum hæc extremæ sunt impietatis ac satanici furoris. Tantum oportet corrigere inconditum mentis impetum: isti vero sua resecat membra. Ita

σφάλμα, μὴ διορθωθῆν, καὶ εἰς τέλειον Ἰουδαϊσμὸν ἀγαγεῖν, ὡς περ ἡ ζύμη τὸ φύραμα. Ἐγὼ πέποιθα εἰς ὑμᾶς ἐν Χριστῷ, ὅτι οὐδὲν ἄλλο φρονήσετε. Οὐκ εἶπεν, ὅτι Οὐ φρονεῖτε, ἀλλ' ὅτι Οὐ φρονήσετε· τούτεστιν, ὅτι Διορθώσεσθε. Πόθεν οἶδας τοῦτο; Οὐκ εἶπεν, Οἶδα, ἀλλὰ, Πιστεύω. Πιστεύω τῷ Θεῷ, φησὶ, καὶ τὴν ἐκείνου καλῶ συμμαχίαν πρὸς τὴν ὑμετέραν διορθώσων θαρρῶν. Καὶ οὐκ ἀπλῶς εἶπε, Πέποιθα εἰς ὑμᾶς, ἀλλ', Ἐν Κυρίῳ. Πανταχοῦ γὰρ μετ' ἐγκωμίων πλέκει τὰς κατηγορίας· ὡς ἂν εἰ ἔλεγεν· οἶδα τοὺς ἐμοὺς μαθητάς, οἶδα ὑμῶν τὸ εὐδιόρθωτον· θαρρῶ τοῦτο μὲν διὰ τὸν Κύριον τὸν οὐκ ἐώντα ἀπολέσθαι οὐδὲ τὸ τυχόν, τοῦτο δὲ δι' ὑμᾶς τοὺς δυναμένους τῷ ἑαυτοῦ ἀνακτῆσασθαι. Ἄμα δὲ καὶ προτρέπει καὶ τὴν παρ' ἑαυτῶν σπουδὴν εἰσενεγκεῖν, ὡς οὐκ ἔνδον τῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ τυχεῖν, ἂν μὴ καὶ τὰ παρ' ἡμῶν εἰσφέρηται. Ὁ δὲ ταράσσων ὑμᾶς, βαστάσει τὸ κρῖμα, ὅστις ἂν ᾖ. Ἐκατέρωθεν αὐτοὺς ἀλείψει, καὶ ἐξ ὧν παρεθάρρυνε, καὶ ἐξ ὧν ἐκείνοις ἐπιδράσαστο, ἢ προσήθευσεν. Σὺ δέ μοι σκόπει πῶς οὐδαμῶς ἄνομιαν τίθησι τῶν ἐπιδοουμένων, ἵνα μὴ ἀναισχυντότεροι γένηνται. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Οὐκ ἐπειδὴ ὑμεῖς οὐδὲν ἄλλο φρονήσετε, διὰ τοῦτο οἱ τῆς ἀπάτης αἰτίοι ἀπῆλλαγμένοι τῆς κολλάσεώς εἰσιν, ἀλλὰ δώσουσι δίκην· οὐδὲ γὰρ προσήκον τὴν ἐτέρων σπουδὴν τῆς ἄλλων κακοηθείας γενέσθαι παραμυθίαν. Γίνεται δὲ τοῦτο, ἵνα μὴ καὶ ἕτεροι πάλιν ἐπίθωνται. Καὶ οὐκ ἀπλῶς εἶπεν, οἱ ταράσσοντες, ἀλλὰ καὶ ἐπήρε τὸν λόγον εἰπών· Ὅστις ἂν ᾖ. Ἐγὼ δὲ, ἀδεῖλοι, εἰ περιτομὴν ἐτι κηρύττω, τί ἐτι διώκομαι; Ἐπειδὴ γὰρ διέβαλλον αὐτὸν ὡς πολλαχοῦ Ἰουδαίζοντα, καὶ ὑποκρινόμενον τὸ κήρυγμα, ὅρα πῶς καθαρῶς ἀπεδύσατο, μάρτυρας αὐτοῦ καλῶν. Οἶδατε γὰρ, φησὶ, καὶ ὑμεῖς, ὅτι τῶν διωγμῶν μου πρόφασις τοῦτό ἐστιν, ὅτι κελεύω ἀπέχεσθαι τοῦ νόμου· εἰ δὲ περιτομὴν κηρύσσω, τί ἐτι διώκομαι; Οὐδὲν γὰρ ἕτερον ἐγκαλεῖν ἔχουσι μοι οἱ ἐξ Ἰουδαίων, ἢ τοῦτο μόνον. Καὶ [716] γὰρ εἰ συνεχώρουν αὐτοῖς μετὰ τῶν πατέρων ἐθῶν πιστεύειν, οὐκ ἂν οὔτε οἱ πιστεύσαντες, οὔτε οἱ ἀπιστήσαντες ἐπεδόλευσαν, τῷ μηδὲν τῶν οικείων πράσσειν.

γ. Τι οὖν; Οὐκ ἐκήρυξε περιτομὴν; Οὐ περιέτεμε τὸν Τιμόθεον; Περιέτεμε μὲν. Πῶς οὖν φησιν, Οὐ κηρύσσω; Καὶ ἐνταῦθα αὐτοῦ μάθε τὴν ἀκριβείαν. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι περιτομὴν οὐκ ἐργάζομαι, ἀλλὰ, Οὐ κηρύσσω, τούτεστιν, οὐκ οὕτως κελεύω πιστεύειν. Μὴ γὰρ εἰς δογματῶν λάβης βεβαίωσιν· περιέτεμον μὲν γὰρ, οὐκ ἐκήρυξε δὲ περιτομὴν. Ἄρα κατήρηται τὸ σκάνδαλον τοῦ σταυροῦ. Τούτεστι, τὸ ἐμπόδιον, τὸ κώλυμα ἀνήρηται, εἰ τοῦτό ἐστιν ὁ φατε. Οὐδὲ γὰρ οὕτως ὁ σταυρὸς ἦν σκάνδαλον τοῖς Ἰουδαίοις, ὡς τὸ μὴ δεῖν πειθεσθαι τοῖς πατέροις νόμοις. Καὶ γὰρ τὴν Στέφανον προσενεγκόντες, οὐκ εἶπον, ὅτι Οὕτως τὸν ἐσταυρωμένον προσκυνεῖ, ἀλλ' ὅτι Κατὰ τοῦ τόπου καὶ τοῦ νόμου λέγει τοῦ ἀγίου. Καὶ τῷ Ἰησοῦ τοῦτο ἐνεκάλουν, ὅτι τὸν νόμον παραλύει. Διὸ φησιν ὁ Παῦλος· Εἰ συγκεχώρηται περιτέμεσθαι, λέλυται ἡ φιλονεικία ἢ πρὸς ὑμᾶς· οὐ-

δεμία λοιπὸν ἔχθρα μένει πρὸς τὸν σταυρὸν καὶ τὸ κήρυγμα· εἰ δὲ καθ' ἑκάστην ἡμέραν φωνῶσι καθ' ἡμῶν, πῶς τοῦτο ἐγκαλοῦσιν ἡμῖν; Ἔμοι γοῦν διὰ τοῦτο ἐπέθεντο, ὅτι εἰσήνεγκα ἀκρόβυστον εἰς τὸν ναόν· Ἄρ' οὖν οὕτως ἀνόητός εἰμι, φησιν, ὡς συγκεχωρημένης περιτομῆς, εἰκὴ καὶ μάτην τοσαύτην ἀναδέξασθαι βλάβην, τοσοῦτον σκάνδαλον θεῖναι τῷ σταυρῷ; Ὅρατε γὰρ, ὅτι δι' οὐδὲν ἡμῖν πολεμοῦσιν οὕτως, ὡς διὰ τὴν περιτομὴν. Οὕτως οὖν ἀνόητος ἡμῖν, ὡς ὑπὲρ τοῦ μηδενὸς θλίβεσθαι, καὶ σκανδαλίζειν ἕτερούς; Σταυροῦ δὲ σκάνδαλον ἐκάλεσεν, ἐπειδὴ καὶ ὁ τοῦ σταυροῦ λόγος τοῦτο ἐπέταττε, καὶ τοῦτο μάλιστα ἦν τὸ σκανδαλίζον Ἰουδαίους, καὶ κωλύον τὸν σταυρὸν ἀναδέξασθαι, τὴ κελεύεσθαι τῶν πατέρων ἀφίστασθαι ἐθῶν. Ὁφελον καὶ ἀποκόψονταί οἱ ἀναστατοῦντες ὑμᾶς. Ὅρα πῶς ἐστι πικρὸς ἐνταῦθα κατὰ τῶν ἡπατηκότων. Παρὰ μὲν γὰρ τὴν ἀρχὴν ἐπὶ τοὺς ἡπατημένους τὴν κατηγορίαν ἐτρέπευ, ἀνόητους καλῶν, καὶ ἄπᾳξ καὶ δευτέρου· ἐπειδὴ δὲ καλῶς αὐτοὺς ἐπαίδευσεν καὶ διώρθωσεν, πρὸς τοὺς ἡπατηκότας τρέπεται λοιπόν. Δεῖ δὲ ἡμᾶς· συνιδεῖν καὶ ἐντεῦθεν αὐτοῦ τὴν σοφίαν, πῶς τούτους μὲν ὡς παῖδας οικείους, καὶ δυναμένους λαβεῖν διορθώσιν, νουθετεῖ καὶ σωφρονίζει· τοὺς δὲ ἡπατηκότας, ὡς ἄλλοτριούς καὶ ἀνίετα νοσοῦντας, ἐκκόπτει· τοῦτο μὲν λέγων, Βαστάσει τὸ κρῖμα, ὅστις ἂν ᾖ, τοῦτο δὲ ἐπαρώμενος αὐτοῖς, καὶ λέγων, Ὁφελον καὶ ἀποκόψονταί οἱ ἀναστατοῦντες ὑμᾶς. Καὶ καλῶς εἶπεν, Ἀναστατοῦντες. Τὴν γὰρ οικείαν πατρίδα καὶ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν συγγενεὴν ἀφέντας τὴν ἄνω, τὴν ἄλλοτριαν καὶ ξένην μεταδιώκειν ἠνάγκασαν, ἀπὸ μὲν τῆς ἄνω Ἰερουσαλήμ καὶ τῆς ἐλευθέρως ἐκβάλλοντες, βιαζόμενοι δὲ καθάπερ αἰχμαλώτους καὶ μετανάστας [717] πλανᾶσθαι. Διὸ περ αὐτοῖς ἐπαράται. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Οὐδὲν μοι μέλει περὶ ἐκείνων· Αἰρετικῶν γὰρ ἀνθρώπων μετὰ πρώτην καὶ δευτέραν νουθεσίαν παραιτοῦ. Εἰ βούλονται, μὴ περιτεμένεσθωσαν μόνον, ἀλλὰ καὶ περικοπέσθωσαν.

Ποῦ τοῖνυν εἰσιν οἱ τολμώντες ἀποκόπτειν ἑαυτοῦς, καὶ τὴν ἀρὰν ἐπισπώμενοι, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ δημιουργίαν διαβάλλοντες, καὶ τοῖς Μανιχαίοις συμπαράγοντες; Ἐκείνοι μὲν γὰρ φασι τὸ σῶμα ἐπιβουλον εἶναι καὶ ὑλῆς τῆς πονηρᾶς· οὗτοι δὲ διὰ τῶν ἔργων τοῖς χαλεποῖς δόγμασι τούτοις διδόντες ἀφορμὴν· ὡς γὰρ ἐχθρὸν καὶ ἐπιβουλον ἀποκόπτουσι τὸ μέλος. Οὐκοῦν πολλῷ μᾶλλον τοὺς ὀφθαλμοὺς πηρῶσαι ἐχρῆν· διὰ γὰρ τῶν ὀφθαλμῶν εἰς τὴν ψυχὴν κἀπεισιν ἢ ἐπιθυμία. Ἄλλὰ οὐτε ὀφθαλμὸς οὐτε τι ἄλλο μέλος αἰτίον, ἀλλ' ἡ πονηρὰ προαιρέσις μόνον. Εἰ δὲ οὐκ ἀνέχη, διὰ τί μὴ καὶ γλῶτταν διὰ τὴν βλασφημίαν, καὶ χεῖρας διὰ τὴν ἀρπαγὴν, καὶ πόδας διὰ τὴν ἐπιπονηρίαν δρόμου; καὶ παν, ὡς εἶπειν, τὸ σῶμα κατακόπτεις; Καὶ γὰρ ἀκοή καταουλομένη· πολλάκις κατεμάλαξε τὴν ψυχὴν, καὶ ῥίνες ὀσμὴν ἡδύων δεξάμεναι κατεγοήτευσαν τὴν διάνοιαν, καὶ πρὸς ἡδονὴν ἐξεδάχευσαν. Οὐκοῦν πάντα περικόψωμεν, καὶ ὡτα καὶ χεῖρας καὶ ῥίνας. Ἄλλ' ἐσχάτης ταῦτα παρανομίας,

^c *Legabatur* ὑμᾶς.

^d *Hic videtur dicere eos qui virilia amputabant, Manichæos imitari. At de Manichæis id me nusquam legere memini.*

^e *Savil. in marg., καὶ υλιζόμενη.*

^a *Legabatur* θαρρῶ.

^b *Legabatur* ἐνδύσατο.

καὶ σατανικῆς παραπληξίας. Δέον γάρ διορθῶσαι μόνον τὴν ἀτακτον τῆς ψυχῆς ὄρμην, ὡς τοῦ τεχνίτου διαμαρτάνοντος, τὸ ὄργανον συντρίβειν ἀνέπεισον ὁ πονηρὸς δαίμων καὶ φόνους χαίρων διηνεκῶς. Πῶς οὖν τοῦ σώματος παινομένου, φησὶν, ἐκκαίεται ἐπιθυμία; Ἰδοὺ πάλιν τὸ ἀμάρτημα τῆς ψυχῆς· τὸ γὰρ παίνειν τὴν σάρκα, οὐ τῆς σαρκὸς ἐστίν, ἀλλὰ τῆς ψυχῆς. Εἰ γὰρ βούλοιτο κατατῆκεν, αὐτὴ τὴν ἐξουσίαν ἄπασαν ἔχει. Σὺ δὲ παραπλήσιον ποιεῖς, ὡσπερ ἂν εἴ τις ὄρων τινα πῦρ καλοντα, καὶ ἐπιτιθέντα ξύλα, καὶ οἰκίαν ἐμπιπρῶντα, ἀφείς τὸν ἄψαντα τὴν πυρᾶν, ἐγκαλέσειε τῇ πυρᾷ, ὅτι πολλῶν ἐπιλαβομένη ξύλων εἰς ὕψος ἤρθη· ἀλλ' οὐκ ἐστὶ τὸ ἐγκλημα τοῦ πυρὸς, ἀλλὰ τοῦ ἄψαντος τὸ πῦρ. Τοῦτο γὰρ πρὸς τροφήν, πρὸς φωτισμὸν, πρὸς ἄλλας τοιαύτας ἐδόθη διακονίας, οὐχ ἵνα καίῃ τὰς οἰκίας· ὡσπερ οὖν καὶ ἡ ἐπιθυμία εἰς παιδοποιίαν καὶ βίου σύστασιν, οὐ πρὸς μοιχείαν καὶ πορνείαν καὶ ἀσελείαν· ἵνα πατρὸς γένῃ, οὐχ ἵνα μοιχός· ἵνα νομίμως ὁμιλήσῃς γυναίκε, οὐχ ἵνα παρανόμως διαφθείρῃς· ἵνα κατακάπῃς σπέρμα, οὐχ ἵνα τὸ ἐτέρου λυμήνῃ. Τὸ γὰρ μοιχεύειν οὐ τῆς ἐπιθυμίας ἐστὶ τῆς φυσικῆς, ἀλλὰ τῆς ὕβρεως τῆς παρὰ φύσιν· ἡ γὰρ ἐπιθυμία μίξιν ἐπιζητεῖ μόνον, οὐ τοιάνδε μίξιν.

δ'. Ταῦτα δὲ μοι οὐχ ἀπλῶς εἴρηται νῦν, ἀλλὰ προανακρουσμέθ' αἰνας ἀγῶνας, καὶ προακροβολιζόμεθα πρὸς τοὺς λέγοντας τοῦ Θεοῦ τὴν δημιουργίαν πονηρὰν εἶναι, καὶ τῆς μὲν ψυχῆς τὴν βιβυμίαν ἐώντας, κατὰ δὲ τοῦ σώματος καινομένου. καὶ τὴν σάρκα ἡμῶν διαβάλλοντας, περὶ ὧν καὶ μετὰ ταῦτα ὁ ἀπόστολος Παῦλος διαλέγεται, οὐ τῆς σαρκὸς κατηγορῶν, [718] ἀλλὰ τῶν διαβολικῶν λογισμῶν. Ἔμεις δὲ, ἀδελφοί, ἐπὶ ἐλευθερίᾳ ἐκλήθητε· μόνον μὴ τὴν ἐλευθερίαν εἰς ἀφορμὴν τῆ σαρκί. Ἐνταῦθα λοιπὸν δοκεῖ μὲν εἰς τὸν ἡθικὸν ἐμβαίνειν λόγον, πάσχει δὲ τι καινὸν, καὶ ὅπερ οὐδὲ ἐν μιστῶν ἄλλων ἔπαθεν Ἐπιστολῶν. Πάσας γὰρ διαλαμβάνων εἰς μέρη δύο, καὶ τὰ μὲν πρῶτα περὶ δογματίων, τὰ δὲ ἔσχατα περὶ βίου διαλογόμενος, ἐνταῦθα εἰς τὸν ἡθικὸν ἐμπεισῶν λόγον, πάλιν ἀναμίγνυσι τὸν δογματικόν. Καὶ γὰρ οὗτος ἐκεῖνου πάλιν ἔχεται ἐν τῇ πρὸς Μακρινάτους μάχῃ. Τί δὲ ἐστὶ, Μόνον μὴ τὴν ἐλευθερίαν τῆ σαρκί εἰς ἀφορμὴν; Ἀπήλλαξεν ἡμᾶς, φησὶν, ὁ Χριστὸς τοῦ ζυγοῦ τῆς δουλείας, κυρίου ἀφῆκε τοῦ πράττειν ὅ τι βουλόμεθα, οὐχ ἵνα τῇ ἐξουσίᾳ πρὸς κακίαν χρῆσώμεθα, ἀλλ' ἵνα μείζωνος λάθωμεν μισθοῦ πρόφασιν, ἐπὶ φιλοσοφίαν μείζονα ἀνιόντες. Ἐπειδὴ γὰρ ἄνω καὶ κάτω ζυγὸν δουλείας καλεῖ τὸν νόμον, καὶ τὴν χάριν κατὰρας ἀπαλλαγὴν· ἵνα μὴ τὴν ὑποπέυση, ὅτι διὰ τοῦτο κελεύει τοῦ νόμου ἀποστῆναι, ἵνα ἐξῆ παρανόμως ζῆν, διορθοῦται τὴν ὑπόνοιαν, λέγων· Οὐχ ἵνα παράνομος γένηται ἡ πολιτεία, ἀλλ' ἵνα ὑπὲρ τὸν νόμον ἡ φιλοσοφία· ἐλύθη γὰρ τοῦ νόμου τὰ δεσμά. Καὶ ἐγὼ ταῦτα λέγω, οὐχ ἵνα ταπεινότεροι, ἀλλ' ἵνα ὑψηλότεροι γενώμεθα. Καὶ γὰρ ὁ πορνείων, καὶ ὁ παρθενεύων, ἀμφοτέρου τοῦ νόμου τὰ μέτρα ἐξέθεσαν, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς, ἀλλ' ὁ μὲν ἐπὶ τὸ χεῖρον κατενεχθεῖς, ὁ δὲ ἐπὶ τὸ βέλτιον ἐπαρθείς· ὁ μὲν παραβάς, ὁ δὲ ὑπερβάς τὸν νόμον. Τοῦτ' οὖν φησὶν ὁ Παῦλος, ὅτι· Ἐλυσε τὸν ζυγὸν ἀπ' ὑμῶν, οὐχ

ἵνα σκιρτήσητε, οὐδ' ἵνα λακτίσητε, ἀλλ' ἵνα χωρὶς ζυγοῦ βαδίσητε εὐρυθμῶ. Εἶτα καὶ δείκνυσι τρόπον, δι' οὗ βιβίως ἂν τὸ τοιοῦτον κατορθωθῆι. Τίς οὖν ὁ τρόπος; Διὰ τῆς ἀγάπης δουλεύετε ἀλλήλοις, φησὶ. Πάλιν ἐνταῦθα αἰνίττεται ὅτι φιλονεκία καὶ στάσις καὶ φιλαρχία καὶ ἀπόνοια ταύτης τῆς πλάνης αἰτίας αὐτοῖς ἐγένοντο· ἡ γὰρ τῶν αἰρέσεων μήτηρ· ἡ τῆς φιλαρχίας ἐστὶν ἐπιθυμία. Εἰπὼν γὰρ, ὅτι δουλεύετε ἀλλήλοις, ἐδειξεν ὅτι ἐξ ἀπονοίας καὶ τύφου τοῦτο ἔλαβεν ἡ ἀρχὴν τὸ κακόν· διὸ κατὰλληλον ἐπεισάγει φάρμακον. Ἐπειδὴ γὰρ ἀλλήλων ὄρχειν βουλόμενοι διεσχίσθητε, δουλεύσατε ἀλλήλοις· οὕτω γὰρ συναχθήσεσθε πάλιν. Ἀλλὰ φανερώς μὲν οὐ λέγει τὸ ἀμάρτημα, φανερώς δὲ τίθησι τὴν διόρθωσιν, ἵνα δι' αὐτῆς κάκεινο μάθωσιν· ὡς ἂν εἴ τις τὴν ἀσελγαίνοντι ὅτι μὲν ἀσελγαίνοντι μὴ λέγοι, παραινῶν δὲ συνεχῶς σωφρονεῖν. Ὁ γὰρ ἀγαπῶν, ὡς χρῆ, τὸν πλησίον, οὐ παραιτεῖται δουλεύειν αὐτῷ παντὸς δούλου ταπεινότερον. Καθάπερ γὰρ πῦρ ὁμιλήσαν κηρῷ, μαλίσσει βιβίως αὐτόν, οὕτω καὶ ἡ τῆς ἀγάπης θερμότης πάντα τύφον καὶ ἀπόνοιαν πῦρὸς σφοδρότερον διαλύει. Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπεν· Ἄγαπάτε ἀλλήλους, ἀπλῶς, ἀλλὰ, δουλεύετε, τὴν ἐπιταμένῃν δηλῶν φίλιαν. Ἐπειδὴ γὰρ τοῦ νόμου τὸν ζυγὸν ἀνέλεν, ἵνα μὴ ἀποσκιρτήσωσιν, ἕτερον αὐτοῖς ἐπιτίθησι ζυγὸν τὸν τῆς ἀγάπης, ἰσχυρότερον [719] μὲν ἐκεῖνου, κούφωτερον δὲ καὶ ἡδίω πολλῷ. Εἶτα δεικνύς αὐτοῦ τὸ κατορθῶμα, φησὶν· Ὁ γὰρ πᾶς νόμος ἐν ἐνὶ λόγῳ πληροῦται, ἐν τῷ, Ἄγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. Ἐπειδὴ γὰρ ἄνω καὶ κάτω τὸν νόμον ἔστρεψον, εἰ βούλει αὐτόν, φησὶ, πληροῦν, μὴ περιτέμνει· οὐ γὰρ ἐν τῇ περιτομῇ, ἀλλ' ἐν τῇ ἀγάπῃ πληροῦται. Ὅρα τῆς δόξης πῶς οὐκ ἐπιλανθάνεται τῆς εαυτοῦ, ἀλλὰ τὸ ποιοῦν κινεῖ συνεχῶς, καὶ εἰς τὸν ἡθικὸν ἐξελθῶν λόγον. Εἰ δὲ ἀλλήλους δάκνετε καὶ κατσοθίετε, βλέπετε μὴ ὑπ' ἀλλήλων ἀναλωθῆτε. Οὐκ ἀποφαινεται, ἵνα μὴ βάρησῃ, ἀλλ' οἶδε μὲν αὐτὸ γινόμενον, λέγει δὲ αὐτὸ μετὰ ἀμφιβολίας. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐπειδὴ ἀλλήλους δάκνετε· καὶ τὸ ἐξῆς ὁμοίως· οὐδὲ γὰρ ἐκεῖ πάλιν ἀπεφήνατο, ὅτι Ἐπ' ἀλλήλων ἀναλώθητε· ὅπερ ἐστὶ φοβούντος καὶ ἀσφαλιζομένου, οὐ καταδικάζοντος. Καὶ ταῖς λέξεσι δὲ ἐμφαντικῶς ἔχρησάτο. Οὐ γὰρ εἶπε, δάκνετε, μόνον, ὅπερ ἐστὶ θυμουμένου, ἀλλὰ, καὶ κατσοθίετε, ὅπερ ἐστὶν ἐμμένοντος τῇ πονηρίᾳ. Ὁ μὲν γὰρ δάκνων, ὀργῆς ἐπλήρωσε πάθος· ὁ δὲ κατσοθίων θηριωδίας ἐσχάτης παρέσχεον ἀπόδειξιν. Δῆγματα δὲ καὶ βρώσεις οὐ τὰς σωματικὰς φησὶν, ἀλλὰ τὰς πολὺ χαλεπωτέρας. Οὐ γὰρ οὕτως ὁ ἀνθρωπίνης ἀπογευσάμενος σαρκὸς ἐβλαβεν, ὡς ὁ δῆγματα εἰς τὴν ψυχὴν πηγνύς· ὅσον γὰρ ψυχὴ τιμιωτέρα σώματος, τοσοῦτον χαλεπωτέρα ἡ ταύτης βλάβη. Βλέπετε μὴ ὑπ' ἀλλήλων ἀναλωθῆτε, φησὶ. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ ἀδικούντες καὶ ἐπιβουλεύοντες, ὡς ἄλλους ἀναλίσκοντες, ἐπὶ τοῦτο ἐρχονται, διὰ τοῦτο φησὶ· Σκοπεῖτε μὴ εἰς ὑμᾶς τὸ πρῶγμα περιτραπῆ. Ἡ γὰρ διάστασις καὶ ἡ μάχη φοροποιῶν καὶ ἀναλωτικῶν καὶ τῶν δεχόμενων αὐτὴν, καὶ τῶν εἰσαγόντων, καὶ σιτὸς μᾶλλον ἄπαντα διατρῶγει. Λέγω δὲ, πνεύματι περιπατεῖτε, καὶ ἐπιθυμίαν σαρκὸς οὐ μὴ τελέσητε.

ε'. Ἰδοὺ καὶ ἕτερον δείκνυσιν ὅδον εὐκόλον ποιοῦσαν
 * Lectebatur τούτου ὁ παλαιός.

malus dæmon perinde quasi erraverit Opifex, persuasit ut instrumenta perderent, semper gaudens cædibus. Qui sit igitur, dicet aliquis, ut saginato corpore effervescat concupiscentia? Ecce rursus est animi delictum; nam saginare carnem, non est carnis, sed animi: nam si vellet extenuare, habet idem omnem potestatem. At tu perinde facis, quasi si quis videns aliquem accendentem iguem, ac lignis impositis domum incendere, omisso eo qui fecit incendium, flammam accuset, quæ correptis multis lignis in altum se sustulerit. Atqui culpa non est ignis, sed ejus qui ignem accendit. Illic enim ad parandos cibos, ad præbandam lucem, adque alia id genus ministeria datus est, non ad conflagrationem ædium. Quemadmodum et concupiscentia ad liberorum procreationem vitæque conservationem data est, non ad adulterium, scortationes ac lascivias; ut pater fieres, non ut adulter; ut legitime verseris cum uxore, non ut contra famam corrupas: ut relinquas tuum semen, non ut alienum vities. Nam adulterium non est naturalis appetitus, sed contumeliæ præter naturam: siquidem appetitus ille tantum desiderat mixturam, non talem mixturam.

4. Hæc autem mihi non temere dicta nunc sunt, sed præludivimus ad disputationes quasdam, ac ceu velitamus in eos qui dicunt Dei opificium esse malum, omissa animæ socordia adversus corpus insanientes, carnemque nostram calumniantes, de quibus et Paulus deinceps disserit, non carnem incusans, sed diabolicas cogitationes. 13. *Vos autem, fratres, in libertate vocati estis: tantum ne libertatem in occasionem carni.* Illic jam videtur exspatiari in sermonem moralem. Accidit autem illi quiddam novum, quodque in nulla cæterarum epistolarum accidit. Cum enim omnes in duas partes solitus sit partiri, sic ut primum de dogmatibus, in fine de moribus disserat: hic posteaquam incidit in sermonem de moribus, rursus admiscet disputationem de dogmatibus: nam hic sermo vicissim hæret illi in pugna adversus Manichæos. Sed quid est, *Tantum ne libertatem in occasionem carni?* Liberavit, inquit, nos Christus a jugo servitutis, liberum nobis esse voluit facere quidquid volumus, non ut hæc potestate ad malitiam abutamus, sed ut majoris præmii sumamus occasionem, ad altiorem philosophiam progressi. Posteaquam enim passim legem appellat jugum servitutis, et gratiam liberationem a maledicto: ne quis suspicaretur ipsum ideo revocare homines a lege, quod liceret exlegem agere vitam, corrigit eam suspicionem, dicens: Non ut illegitima fiat vitæ ratio, sed ut legem transcendat philosophia: soluta sunt enim legis vincula. Atque hæc ego dico, non ut deiciamur, sed ut erigamur ad altiora. Etenim tam is qui scortatur, quam is qui in virginitate perseverat, legis terminos excessit, verum noneodem modo, sed hic quidem in deteriora prolapsus, ille vero ad meliora proventus; sic ut alter prætergressus sit legem, alter supergressus. Hoc itaque dicit Paulus: Christus jugum vobis relaxavit, non ut exiliatis, aut calcitretis, sed ut absque jugo composite incedatis. Post hæc ostendit modum, quo hæc facile queant

corrigi. Quis igitur modus? *Per caritatem*, inquit, *invicem vobis servite*. Rursus hic subindicat ambitionem, seditionem, dominandi studium et insolentiam, hujus erroris illis fuisse causam: quippe hæreseon mater est principatus cupiditas. Etenim cum dicit, *Servite vobis invicem*, ostendit hoc mali ex arrogantia fastuque cepisse exordium: ideoque malo congruens admoveat remedium. Quoniam, inquit, dum alius alii vultis dominari, dissecti fuistis, *Servite vobis invicem*. sic enim denuo in unum redigemini. At peccatum quidem non explicat aperte, sed aperte refert emendationis modum, ut hinc etiam illud cognoscerent; perinde ac si quis lascivienti non dicat quidem quod lasciviat, tamen frequenter hortetur ad pudicitiam. Nam qui proximum sicut oportet diligit, non gravatur illi servire submissius quam quisquam servus. Quemadmodum enim ignis admotus ceræ, facile mollit eam: sic et amoris calor omnem fastum et arrogantiam vehementius quam ignis solvit. Ideo non simpliciter dixit, *Diligite invicem*, sed, *Servite*, intensam ac vehementem declarans amicitiam. Etenim cum legis jugum detraxisset; ne subsilirent, aliud illis imponit jugum, nimirum caritatis, illo quidem validius, sed multo levius ac jucundius. Deinde quid boni præstet caritas, ostendit dicens: 14. *Tota enim lex in uno verbo impletur, videlicet in hoc, Diliges proximum tuum ut teipsum (Matth. 22. 39; Levit. 19. 18)*. Quoniam legem susque deque versabant, Si vis, inquit, illam implere, ne circumcidaris: non enim circumcissione, sed dilectione impletur. Vide ut doloris sui non obliviscitur, sed id quod dolet, identidem attingit, etiam egressus in moralem sermonem. 15. *Quod si invicem mordetis et comeditis, videte ne a vobis invicem consumamini*. Non pronuntiat, ne gravet illos, noverat tamen id fieri; verum hoc ambigue profert. Non enim dixit, Quoniam vos invicem mordetis: et quod sequitur, consimili modo: nec enim illic rursus pronuntiat, Ne a vobis invicem consumamini: qui sermo est metuensis et consulentis ut caveant, non condemnantis. Ac dictionibus per emphasim est usus. Non enim tantum dixit, *Mordetis*, quod sane est commoti; sed addidit, *Et comeditis*, quod est in malitia perseverantis. Nam qui mordet quod appetebat, iram explevit; qui vero devorat, extremæ feritatis et immanitatis specimen dedit. Morsus autem ac devorationes non corporales dicit, sed eas quæ sunt his multo crudeliores. Non enim qui carnem gustavit humanam, tantum mali dedit, quantum is qui morsum fixit in animam: siquidem quanto corpore præstantior est anima, tanto gravius est hanc læsisse. *Videte*, inquit, *ne a vobis invicem consumamini*. Quoniam qui lædunt et insidiantur velut alios consumpturi, hoc animo veniunt: ideo dicit, *Videte ne res in vos revolvatur*. Nam seditio et contentio corruptionem et consumptionem adfert tum iis qui recipiunt ea, tum iis qui invehunt, ac magis exedit omnia quam tinca. 16. *Dico autem, Spiritu ambulate, et concupiscentiam carnis non perficietis*.

5. *Via facilis ad virtutem*. — Ecce alteram indicat

viam, quæ virtutem reddit faciliorem, ac præstat ea quæ dicta sunt, viam quæ gignit caritatem, quæque stricta redditur a caritate. Nihil enim, nihil, inquam, sic caritatem inserit nobis, ut si simus spirituales, nec alia res æque persuadet spiritui ut apud nos maneat, atque vis caritatis. Ideoque dicit: *Spiritu ambulate, et carnis concupiscentiam non perficietis*. Quoniam expresserat quæ res gigneret morbum, et remedium aperit quod adfert sanitatem. Quod autem est illud, et quæ vis est tam recte dictorum, quam vivere spiritu? Ideo dicit, *Spiritu ambulate, et desideria carnis non perficietis*: 17. *Caro enim concupiscit adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem: hæc enim sibi invicem adversantur, ut non quæcumque volueritis, eu faciatis*. Illic quidam adorantur nos, dicentes, quod Apostolus hominem in duo dissecuerit, inducens eum velut ex contrariis naturis compositum, dum ostendit pugnam esse corpori adversus animam. Verum hæc non ita se habent, non ita se habent, inquam. Neque enim hic carnem appellat corpus: alioqui si hoc sentiret, quomodo consentaneum sit quod mox dicitur, *Concupiscit enim, inquam, adversus spiritum*? Atqui corpus non est de eorum numero quæ movent, sed quæ moventur; non de eorum numero quæ agunt, sed de eorum quæ aguntur. Quomodo igitur concupiscit, quandoquidem concupiscentia non carnis est, sed animi? Siquidem alibi dicit, *Concupiscit anima mea* (Psal. 85. 2): et, *Quid desiderat anima tua? et faciam tibi* (1. Reg. 20. 4); et, *Ne ambules secundum desiderium animæ tuæ* (Eccli. 18. 30); ac rursus, *Sic desiderat anima mea* (Psal. 41. 2). Quomodo igitur Paulus dicit, *Caro concupiscit adversus spiritum*? Solet appellare carnem, non corporis naturam solum, sed et pravam voluntatem: veluti cum dicit, *Vos non estis in carne, sed in spiritu* (Rom. 8. 9. 8); et rursus, *Qui vero in carne sunt, Deo placere non possunt*. Quid igitur tollenda est caro? ipse vero qui hæc dicebat, annon carne circumdatus erat? Non carnis sunt ista, sed diaboli documenta: *Ille enim homicida erat ab initio* (Joan. 8. 44). Quid igitur dicit? Carnem hic appellat cogitationem terrestrem, socordem et ignavam. Hæc enim non corporis est accusatio, sed animæ negligentis crimen; siquidem hujus instrumentum est caro; instrumentum autem nullus aversatur odite, sed eum potius qui organum male tractat. Neque enim ferrum, sed homicidam et odimus et punimus. Atqui dixerit aliquis, Hoc ipsum est accusare corpus, animi peccata carnis appellare vocabulo. Ego vero fateor quidem anima inferiorem esse carnem, sed et hanc quoque pulchram esse. Quod enim pulchro inferius est, ipsum quoque bonum est: malum autem non est minus bono, sed contrarium. At tu si demonstrare potes malitiam e corpore proficisci, accusa carnem: si vero ex appellatione conaris struere calumniam, tempus tibi est ut simul accuses et animam: quandoquidem et animalis homo dicitur (1. Cor. 2. 14), qui veritate privatus est; et spiritus malitiæ (Ephes. 6. 12) dicuntur demonum multitudo. Rursus

carnis vocabulo Scriptura solet appellare mysteria, totam Ecclesiam dicens Christi esse corpus (Coloss. 1. 18). Quod si vis etiam officia cernere quæ per carnem præstantur, imaginare sensus extinctos esse, et videbis animam omni cognitione destitutam, neque quidquam eorum quæ nunc novit nosse. Etenim si potentia Dei dum ex opificio mundi per res conditas intelligitur, conspiciatur, quomodo videre poterimus absque oculis? et si fides ex auditu est, quomodo sine auribus audiemus? Prædicare vero et circumcursare, linguæ pedumque constat adminiculo: *Quomodo enim, inquit, prædicabunt, nisi mittantur* (Rom. 10. 15)? et scribendi munus peragitur manibus. Vides ut innumerabilium causa bonorum est carnis ministerium? Cæterum cum dicit, *Caro concupiscit adversus spiritum*, de duplici loquitur cognitione, quarum altera alteri adversatur, videlicet virtutis et malitiæ, non de anima et corpore. Nam si hæc sibi invicem adversarentur, se ipsa tollerent, non aliter quam ignem aqua, tenebræ lucem: sin corporis curam agit anima, multaque sollicitudine illi prospicit, innumeraque patitur ne deserat illud: cumque vi abrupta, obsistit; ac vicissim corpus animæ subservit, multarumque rerum ipsi cognitionem adfert et ad illius operationem compositum est: qui possunt hæc esse contraria, et inter sese pugnantia? Nam ego non solum non contraria, verum etiam magnopere concordantia, seque vicissim tuentia video ex ipsis factis. Non igitur de his loquitur, quod sibi invicem adversentur, sed malarum ac bonarum cogitationum pugnam proponit. Velle enim et non velle animæ est. Ideo dicit: Hæc autem sibi adversantur, ne sineres animam pergere in suis pravis affectibus. Siquidem hæc loquutus est apostolus ceu pædagogus quispiam ac præceptor terrorem incutiens. 18. *Quod si spiritu ducimini, non estis sub lege*.

6. Quenam est hæc consequentia? Maxima quidem et evidens. Etenim qui spiritum, ut oportet, habet, per hunc exstinguit omnem pravam concupiscentiam. Porro qui liberatus est ab iis, non eget legis auxilio, sed multo factus est præceptis illis sublimior. Nam qui non irascitur, quid opus habet ut audiat, *Non occides*? qui non intuetur intemperantibus oculis, quid opus habet eo qui docet non esse mæchandam? Quis enim illi verba facit de fructu malitiæ, qui radicem malitiæ jam evulsit? Radix enim homicidii ira, et adulterii radix, curiosus oculorum obtutus. Eapropter dicit: *Si spiritu ducimini, non estis sub lege*. Hic autem mihi videtur magnas etiam et admirandas legis laudes retulisse. Quod si loco spiritus lex erat secundum vires suas, priusquam spiritus adveniret, non tamen ideo oportet in pædagogo manere. Tunc quidem merito sub lege eramus, ut metu castigaremur concupiscentias, cum nondum spiritus advenisset. Nunc vero posteaquam data est gratia, quæ non solum jubet ab illis abstinere, verum et illas marcidas reddens, ad altiora provehit, et ad perfectiorem vitam rationem adducit; quid opus est lege? Etenim qui ex sese in magnis suo fungitur

τὴν ἀρετὴν, καὶ κατορθοῦσαν τὰ εἰρημένα, οὐδὲν τί-
ατσουσαν ἀγάπην, καὶ σφιγγομένην ὑπὸ τῆς ἀγάπης.
Οὐδὲν γὰρ, οὐδὲν οὕτως ἀγαπητικούς ποιεῖ, ὡς τὸ
πνευματικούς εἶναι, καὶ οὐδὲν οὕτω πείθει παραμέ-
νειν ἡμῖν τὸ πνεῦμα, ὡς ἡ τῆς ἀγάπης ἰσχὺς. Διό
φησι· *Πνεύματι περιπατεῖτε, καὶ ἐπιθυμίας σαρ-
κός οὐ μὴ τελέσητε.* Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε τὸ ποιῶν
τὴν νόσον, λέγει καὶ τὸ τὴν ὑγίαν χαριζόμενον φάρ-
μακον. Ποῖον δὲ τοῦτο ἐστὶ, καὶ τίς ἡ δύναμις τῶν
εἰρημένων καλῶν, ἣ τὸ πνεῦματι ζῆν; Διό φησι·
*Πνεύματι περιπατεῖτε, καὶ ἐπιθυμίας σαρκός οὐ
μὴ τελέσητε.* Ἢ γὰρ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ
πνεύματος, τὸ δὲ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκός·
*ταῦτα δὲ ἀντίκειται ἀλλήλοις, ἵνα μὴ, ἃ ἂν
θέλητε, ταῦτα ποιῆτε.* Ἐνταῦθα δὲ ἐπιτιθενταί
τινες λέγοντες, ὅτι διεῖλεν εἰς δύο τὸν ἄνθρωπον ὁ
Ἀπίστολος, ὡς περὶ ἐξ ἐναντίας οὐσίας κατεσκευασμέ-
νον εἰσάγων, καὶ μάχην τῷ σώματι πρὸς τὴν ψυχὴν
δεικνύς οὖσαν. Ἄλλ' οὐκ ἐστὶ ταῦτα, οὐκ ἐστὶ σάρκα
γὰρ ἐνταῦθα, οὐ τὸ σῶμα καλεῖ· εἰ γὰρ [720] τοῦτο
φησὶ, πῶς ἔχει λόγον τὸ ἐξῆς εἰρημένον; *Ἐπιθυμεῖ
γὰρ, φησὶ, κατὰ τοῦ πνεύματος.* Καὶ μὴν τοῦτο οὐ
τῶν κινούντων, ἀλλὰ τῶν κινουμένων ἐστίν, οὐ πῶν
ἐνεργούντων, ἀλλὰ τῶν ἐνεργουμένων· πῶς οὖν ἐπι-
θυμεῖ; ἢ γὰρ ἐπιθυμία οὐ σαρκός, ἀλλὰ ψυχῆς. Καὶ
γὰρ ἀλλαχού φησι· *Κατεπίθυμός ἐστιν ἡ ψυχὴ μου*
καὶ τί ἐπιθυμεῖ ἡ ψυχὴ σου, καὶ ποιήσω σοι,
καὶ, *Μὴ πορεύου κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ψυχῆς
σου*· καὶ πάλιν, *Οὕτως ἐπιποθεῖ ἡ ψυχὴ μου.* Πῶς
οὖν Παῦλός φησιν, *Ἢ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ
πνεύματος;* Οὐδὲ σάρκα καλεῖν, οὐ τὴν τοῦ σώμα-
τος φύσιν, ἀλλὰ τὴν πονηρὰν προαίρεσιν, ὡς ὅταν
λέγῃ· *Υμῖς οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκί, ἀλλ' ἐν πνεύ-
ματι.* Καὶ πάλιν, *Οἱ δὲ ἐν σαρκὶ ὄντες, θεῶ ἀρέ-
σαι οὐ δύνανται.* Τί οὖν; ἀνελεῖν δεῖ τὴν σάρκα;
Αὐτὸς δὲ ὁ ταῦτα λέγων, οὐ σάρκα περιέκειτο; Οὐ
τῆς σαρκός, ἀλλὰ τοῦ διαβόλου ταῦτα τὰ διδάγματα·
Ἐκεῖνος γὰρ ἀνθρωποκτόνος ἦν ἀπαρχῆς. Τί οὖν
φησὶ; Σάρκα ἐνταῦθα τὸν λογισμὸν καλεῖ τὸν γεώδη,
τὸν βῆθυμον καὶ ἡμελημένον. Τοῦτο δὲ οὐ σώματος
κατηγορία, ἀλλὰ βῆθυμου ψυχῆς ἐγκλημα· ὄργανον
γὰρ ἐστὶν ἡ σὰρξ, τὸ δὲ ὄργανον οὐδεὶς ἀποστρέφεται
καὶ μισεῖ, ἀλλὰ τὸν τὸ ὄργανον κακῶς μεταχειριζό-
μενον. Καὶ γὰρ οὐ τὴν σίδηρον, ἀλλὰ τὸν ἀνδροφόνον
καὶ μισοῦμεν καὶ κολάζομεν. Ἄλλὰ καὶ αὐτὸ τοῦτο,
φησὶ, κατηγορία τοῦ σώματος, τὸ τὰ ἀμαρτήματα
τῆς ψυχῆς τῷ τῆς σαρκός ὀνόματι καλεῖσθαι. Ἐγὼ
δὲ ὁμολογῶ μὲν ἐλάττωνα εἶναι τῆς ψυχῆς τὴν σάρκα,
καὶ αὐτὴν δὲ καλὴν. Τὸ γὰρ ἑλαττον τοῦ καλοῦ, καὶ
αὐτὸ καλόν· τὸ δὲ κακόν, οὐκ ἑλαττον τοῦ καλοῦ, ἀλλ'
ἐναντίον. Σὺ δὲ, εἰ μὲν ἔχεις α ὁρίζαι ἀπὸ τοῦ σώ-
ματος κατασκευαζομένην τὴν κακίαν, κατηγορεῖς τῆς
σαρκός· εἰ δὲ ἀπὸ τῆς προσωπίας διαβάλλεις ἐπι-
χειρεῖς, ὄρα σοι καὶ τῆς ψυχῆς κατηγορεῖν· καὶ
γὰρ ψυχικός ἄνθρωπος λέγεται ὁ τῆς ἀληθείας ἐστε-
ρημένος, καὶ πνεύματα πονηρίας λέγεται τὰ τῶν
δαιμόνων πλήθη. Τῷ δὲ τῆς σαρκός ὀνόματι πάλιν
καὶ τὰ μυστήρια καλεῖν εἰσθεν ἡ Γραφή, καὶ τὴν
Ἐκκλησίαν ἅπασαν, σῶμα λέγουσα εἶναι τοῦ Χρι-
στοῦ. Εἰ δὲ βούλει καὶ κατορθώματα καλεῖν τὰ δι'

αὐτῆς γινόμενα, σέβει τῷ λόγῳ τὰς αἰσθήσεις, καὶ
ἐρημον ἔχει τὴν ψυχὴν γνώσεως ἀπάσης, καὶ οὐδὲν
εἶδύαν ὧν οἶδεν. Εἰ γὰρ ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ ἀπὸ κτί-
σεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοουμένη καθοράται, πῶς
ἂν ἴδοιμεν χωρὶς ὀφθαλμῶν; εἰ δὲ καὶ ἡ πίστις ἐξ
ἀκοῆς, πῶς ἀκουσόμεθα χωρὶς ὠτων; Καὶ τὸ κηρύ-
ξαι δὲ καὶ τὸ περιελθεῖν, διὰ γλώττης καὶ ποδῶν.
Πῶς γὰρ κηρύξουσιν, εἰ μὴ ἀποσταλώσι; καὶ
τὸ γράφαι διὰ χειρῶν. Ὁρᾷς ὅτι μυρίων ἡμῖν ἀγα-
θῶν ἐστὶν αἰτία τῆς σαρκός ἡ διακονία; Εἰ δὲ λέγει,
Ἢ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος, περὶ
δύο φησὶ λογισμῶν· οὗτοι γὰρ ἀλλήλοις ἀντίκεινται,
ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ κακία, οὐχ ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα. Εἰ
γὰρ ταῦτα ἀντίκειται, ἀλλήλων ἐστὶν ἀναιρετικά,
ὡς τὸ πῦρ τοῦ ὕδατος, ὡς τὸ σκότος τοῦ φωτός· εἰ δὲ
ἐπιμελεῖται σώματος ψυχῆ, [721] καὶ πολλὴν αὐτοῦ
ποιεῖ πρόνοιαν, καὶ μυρία πάσχει, ὥστε αὐτὸ μὴ
καταλιπεῖν, καὶ ἀποβῆρηγυμένη κωλύει, καὶ τὸ σῶμα
αὐτῆ διακονεῖται, καὶ πολλὴν εἰσάγει γνώσιν αὐτῆ,
καὶ πρὸς τὴν ἐκείνης ἐνέργειαν τοῦτο κατεσκευάσται·
πῶς ἂν ἐναντία ταῦτα εἴη καὶ μαχόμενα ἀλλήλοισι;
Ἐγὼ γὰρ οὐ μόνον οὐκ ἐναντία, ἀλλὰ καὶ σφόδρα
ὁμοιοῦντα, καὶ ἀλλήλων ἀντεχόμενα διὰ τῶν ἔργων
ὄρω. Οὐ τοίνυν περὶ τούτων φησὶν, ὅτι ἀντίκεινται
ἀλλήλοισι, ἀλλὰ λογισμῶν πονηρῶν, καὶ ἀγαθῶν μά-
χην εἰσάγει. Τὸ γὰρ θέλειν καὶ μὴ θέλειν, τῆς ψυ-
χῆς. Διὰ τοῦτο φησὶ· ταῦτα δὲ ἀντίκειται, ἵνα μὴ
συγχωρήσης τῇ ψυχῇ πορεύεσθαι ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις
αὐτῆς ταῖς πονηραῖς. Καθάπερ γὰρ τις παιδαγωγὸς
καὶ διδάσκαλος φοδῶν, ταῦτα ἐψόβηξαστο. *Εἰ δὲ πνεύ-
ματι ἄγεσθε, οὐκ ἐστὲ ὑπὸ νόμον.*

ς'. Ποία αὕτη ἀκολουθία; Μεγίστη μὲν καὶ σαφής. Ὁ
γὰρ πνεῦμα ἔχων, ὡς χρῆ, σθένους διὰ τούτου πον-
ηρὰν ἐπιθυμίαν ἄπασαν· ὁ δὲ τούτων ἀπαλλαγείς,
οὐ δεῖται τῆς ἀπὸ τοῦ νόμου βοηθείας, ὑψηλότερος
πολλῶ τῆς ἐκείνου παραγγελίας γενόμενος. Ὁ γὰρ
μὴ ὀργιζόμενος, πῶς δεῖται ἀκούειν, *Οὐ φορεῖσιν;*
ὁ μὴ βλέπων ἀκολάστοις ὀφθαλμοῖς, πῶς χρῆζει τοῦ
παιδεύοντος μὴ μοιχεύειν; Τίς γὰρ διαλέγεται περὶ
τοῦ καρποῦ τῆς κακίας τῷ τὴν ρίζαν αὐτὴν ἀνα-
σπάσαντι; Ρίζα γὰρ φόνου θυμὸς, καὶ μοιχείας ἡ
περίεργος θεωρία τὸν ὕδων. Διὰ τοῦτο φησὶν· *Εἰ
πνεύματι ἄγεσθε, οὐκ ἐστὲ ὑπὸ νόμον.* Ἐνταῦθα
δὲ μοι δοκεῖ καὶ ἐγκώμιον τοῦ νόμου εἰρηκεῖναι μέγα
καὶ θαυμαστόν· εἰ δὲ ἐν τάξει τοῦ πνεύματος ὁ νό-
μος ἦν κατὰ δυνάμιν τὴν ἑαυτοῦ πρὸ τῆς τοῦ πνεύ-
ματος ἐπιφοιτήσεως, οὐ μὴν^b διὰ τοῦτο ἐναπομένειν
χρῆ τῷ παιδαγωγῷ. Τότε μὲν εἰκότως ὅπῃ νόμον
ἤμεν, ἵνα τῷ δέει κολάζομεν τὰς ἐπιθυμίας, οὕτω
τοῦ πνεύματος φανέντος· νῦν δὲ τῆς χάριτος δεδο-
μένης τῆς οὐ κελουούσης μόνον αὐτῶν ἀπέχεσθαι,
ἀλλὰ καὶ μαραινούσης αὐτάς, καὶ πρὸς μείζονα πολ-
λιτεῖαν ἀναγοῦσας, τίς χρεῖα νόμου; Τῷ γὰρ οἰκοθεν
κατορθοῦντι τὰ μείζονα, πῶς χρεῖα παιδαγωγοῦ;
οὐδὲ γὰρ γραμματιστοῦ τίς δεῖται φιλόσοφος ὢν.
Τί τοίνυν ἑαυτοὺς ἐξευτελίζετε, τῷ πνεύματι πρότε-
ρον ἑαυτοὺς ἐκδόντες, καὶ νῦν προσκαθήμενοι τῷ
νόμῳ; *Φανερὰ δὲ ἐστὶ τὰ ἔργα τῆς σαρκός,
ἅτινά ἐστι πορνεία, μοιχεία, ἀκαθαρσία, ἀσέλγεια,*

^b Dunæus: Sic distinguendum et legendum, θαυμαστόν, εἰ δὲ .. ἐπιφοιτήσεως, οὐ μὴν. Εἰ μοιχὸς τότε μὲν γὰρ εἰκότως

^a Legebatur οὐ δὲ εἰ μοι.

φαρμακεία, ειδωλολατρεία, εχθραί, έρεις, ζήλοι, θυμοί, έρίθειαι. Διχοστασίαι, αἰρέσεις, φθόνοι, φόνοι, μέθαι, κῶμοι, καὶ τὰ ὅμοια τούτοις, ἃ προλέγω ὑμῖν, καθὼς καὶ προεῖπον, ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες, βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν. Ἐνταῦθα λοιπὸν ὁ τῆς σαρκὸς σου κατηγορῶν, εἰπέ μοι, καὶ νομίζων ὡς περὶ ἐχθρᾶς καὶ πολεμίας ταῦτα εἰρησθαί (ἔστω γὰρ ἡ μοιχεία καὶ ἡ πορνεία τῆς σαρκὸς καθ' ὑμᾶς), αἱ εχθραί, καὶ αἱ έρεις, καὶ οἱ ζήλοι, καὶ αἱ έριθειαι, καὶ αἱ αἰρέσεις, καὶ αἱ φαρμακείαι (προαιρέσεις γὰρ ταῦτα διεφθαρμένης μόνον, ὡς περ οὖν καὶ τὰ ἄλλα) [722] πῶς ἂν εἴεν σαρκὸς; Ὁρᾷ; ὅτι οὐ φησι τὴν σάρκα ἐνταῦθα, ἀλλὰ τὸν γεῶδη λογισμὸν καὶ χαμαὶ συρταμένον; Διὸ καὶ φοβεῖ λέγων, ὅτι *Οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες, βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν*. Εἰ δὲ φύσεως ταῦτα πονηρᾶς, καὶ οὐ προαιρέσεως μοχθηρᾶς, περιττῶς εἶπε, *Πράσσουσιν*, ἀλλὰ, *Πάσχουσιν*. Τίνας δὲ ἔνεκεν καὶ βασιλείας ἐκπίπτουσιν; Οὐδὲ γὰρ τῶν ἐν φύσει, ἀλλὰ τῶν ἐν προαιρέσει καὶ οἱ στέφανοι καὶ αἱ κολάσεις. Διὸ καὶ ταῦτα ἠπειλήσεν ὁ Παῦλος. *Ὁ δὲ καρπὸς τοῦ πνεύματος ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη*. Οὐκ εἶπε, τὸ ἔργον τοῦ πνεύματος, ἀλλ', *Ὁ καρπός*. Οὐκοῦν ἡ ψυχὴ περιττῆ· εἰ γὰρ περὶ σαρκὸς καὶ πνεύματος; ὁ λόγος, ποῦ ἡ ψυχὴ; Ἄρα περὶ ἀψύχων διαλέγεται; Ὅταν γὰρ τὰ μὲν πονηρὰ τῆς σαρκὸς, τὰ δὲ χρήσιμα τοῦ πνεύματος ἦ, περιττῆ ἡ ψυχὴ. Οὐδαμῶς· καὶ γὰρ ἡ ἐγκράτεια τῶν παθῶν ταύτης καὶ περὶ αὐτῆς· καὶ ἐν μέσῳ κειμένης κακίας καὶ ἀρετῆς, ἂν μὲν αἰ εἰς δέον χρησθῆται τῷ σώματι, πνευματικὸν αὐτὸ κατεργάσατο· ἂν δὲ ἀποστῆ μὲν τοῦ πνεύματος, ἐκδῶ δὲ αὐτὴν ταῖς πονηραῖς ἐπιθυμίαις, γευδεστέραν αὐτὴν κατεσκεύασεν. Ὁρᾷ πάντοθεν πῶς οὐ περὶ οὐσίας αὐτῆς τῆς σαρκὸς νῦν ὁ λόγος, ἀλλὰ περὶ προαιρέσεως μοχθηρᾶς, καὶ οὐ τοιαύτης; Διὰ τί δὲ καρπὸν καλεῖ τοῦ πνεύματος; Ὅτι τὰ μὲν πονηρὰ ἔργα ἐξ ἡμῶν

^a *Dunpno legendum videtur, καίπερ αὐτῆς ἐν μέσῳ κ. κ. ἀρετῆς. ἂν μὲν..., vel, καὶ περὶ αὐτῆς διαλέγεται ὡς ἐν μέσῳ.*

γίνεται μόνων· διὸ καὶ ἔργα καλεῖ· τὰ δὲ καλὰ οὐ τῆς ἡμετέρας ἐπιμελείας δεῖται μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας. Εἶτα μέλλων αὐτὰ διηγεῖσθαι, τὴν βίξαν τίθησι πρῶτον τῶν ἀγαθῶν, οὕτω λέγων· *Ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη, μακροθυμία, χρηστότης, ἀγαθοεργία ἢ, πίστις, πρῆστις, ἐγκράτεια*. Κατὰ τὸν τοιοῦτον οὐκ ἔστι νόμος. Τί γὰρ ἂν τις ἐπιτάξει τῷ πάντα ἔχοντι παρ' ἑαυτῷ, καὶ διδάσκαλον ἀπρητισμένην τῆς φιλοσοφίας τὴν ἀγάπην; Ὡς περ γὰρ οἱ τῶν ἱππῶν εὐήνιοι καὶ ἀφ' ἑαυτῶν ἅπαντα πράττοντες, οὐκ ἂν δεηθεῖεν μάλιστα· οὕτω καὶ ψυχὴ κατορθοῦσα τὴν ἀρετὴν ἀπὸ πνεύματος, οὐ δεῖται τοῦ νοθετοῦντος νόμου. Πάνυ δὲ καὶ ἐνταῦθα τὸν νόμον θαυμαστικῶς ἐξέβαλεν, οὐχ ὡς φαῦλον, ἀλλ' ὡς ἐλάττονα τῆς δεδομένης παρὰ τοῦ Πνεύματος φιλοσοφίας. *Οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ, τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις*. Ἴνα γὰρ μὴ λέγωσι· Καὶ τίς ἐστι τοιοῦτος; δείκνυσιν ἐπὶ τῶν ἔργων τοὺς τὰ τοιαῦτα κατορθοῦντας, σάρκα πάλιν ἐνταῦθα τὰς πονηρὰς πράξεις καλῶν. Οὐ γὰρ δὴ τὴν σάρκα ἀνεῖλον· ἐπεὶ πῶς ἐμελλονζῆν; Τὸ γὰρ ἐσταυρωμένον, νεκρὸν ἐστὶ καὶ ἀνερέργητον· ἀλλὰ τὴν ἀκριβῆ φιλοσοφίαν δηλοῖ. Καὶ γὰρ αἱ ἐπιθυμίαι, κἂν ἐνοχλῶσι, κενὰ λυσώσιν· ἐπεὶ οὖν τὸσαῦτα τοῦ πνεύματος ἡ ἰσχὺς, ἐκείνω ζῶμεν, ἐκείνω ἀρκώμεθα· ὃ καὶ αὐτὸς ἐπάγει λέγων· *Ζῶμεν οὖν ἐν πνεύματι, καὶ πνεύματι στοιχῶμεν*, κατὰ τοὺς ἐκείνου νόμους πολιτευόμενοι. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, *Στοιχῶμεν*· τουτέστι, Ἀρκεσθῶμεν τῇ τοῦ πνεύματος δυνάμει, καὶ μὴ ἐπιζητῶμεν τὴν ἀπὸ τοῦ νόμου προσθήκην. Εἶτα [723] δεικνύς ἐκείνους τοὺς ἐπεισάγοντας τὴν περιτομὴν διὰ φιλοτιμίαν τοῦτο ποιοῦντας, φησὶ· *Μὴ γενώμεθα κενόδοξοι, ὃ πάντων ἐστὶν αἰτιὸν τῶν κακῶν, ἀλλήλους πικροκαλοῦμενοι, ἀλλήλους φθονοῦντες*. Ἀπὸ γὰρ κενοδοξίας ὁ φθόνος, καὶ ἀπὸ φθόνου τὰ μυρία ταῦτα κακὰ.

^b *Marg. Savil., ἀγαθωσύνη. — Μοκ λεgebatur, τίς γὰρ ἐν ἐπιτάξει.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ἄδελφοί, ἂν καὶ προληφθῆ ἄνθρωπος.

α'. Ἐπειδὴ γὰρ ἐπιτιμῆσεως προσχῆματι τὰ αὐτῶν ἐξεδίκουν πάθη, καὶ ἐδόκουν μὲν ἁμαρτημάτων ἔνεκεν τοῦτο ποιεῖν, τὴν δὲ αὐτῶν φιλαρχίαν στήσαι ἐβούλοντο, φησὶν· *Ἄδελφοί, ἂν καὶ προληφθῆ*. Οὐκ εἶπεν, *Ἐὰν πράξῃ, ἀλλ', Ἐὰν προληφθῆ*, τουτέστιν, ἂν συναρπαγῆ. Ἰμεῖς οἱ πνευματικοὶ καταρτίζετε τὸν τοιοῦτον. Οὐκ εἶπε, Κολάζετε, οὐδὲ, Καταδικάζετε, ἀλλὰ, Διορθοῦσθε. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἔσθη, ἀλλὰ δεικνύς, ὅτι σφόδρα αὐτοὺς ἡμέρους εἶναι δεῖ τοῖς ὑποσκελιζομένοις, οὕτως ἐπήγαγεν· *Ἐν πνεύματι πραότητος*. Οὐκ εἶπεν, ἐν πραότητι, ἀλλ', *Ἐν πνεύματι πραότητος*· δηλῶν ὅτι καὶ τῷ Πνεύματι ταῦτα δοκεῖ, καὶ τὸ δύνασθαι μετ' ἐπιεικειᾶς διορθοῦν τοὺς ἁμαρτάνοντας, χαρίσματός ἐστι πνευματικῶν. Εἶτα, ἵνα μὴ ἐπαρθῆ ὁ διορθῶν ἕτερον, καὶ αὐτὸν ὑπὸ τὸν αὐτὸν φόβον ἔθηνεν, οὕτως εἰπὼν· *Σκοπῶν σεαυτὸν, μὴ καὶ σὺ πειρασθῆς*. Ὡς περ γὰρ οἱ πλουτοῦντες ἐράδους τοῖς δεομένοις εἰσπέ-

ρουν, ἴν', εἴποτε καὶ αὐτοὶ περιπέσειεν κενῶν, τῶν αὐτῶν ἐπιτύχουσιν· οὕτω δὴ καὶ ἡμᾶς ποιεῖν χρή. Διὸ καὶ αἰτίαν ἀναγκαίαν τίθησι, λέγων οὕτω· *Σκοπῶν σεαυτὸν, μὴ καὶ σὺ πειρασθῆς*. Καὶ ἀπολογεῖται ὑπὲρ τοῦ ἡμαρτηκότου, πρῶτον μὲν εἰπὼν· *Ἐὰν καὶ προληφθῆ, δεύτερον τὸ τῆς πολλῆς ἀσθενείας ὄνομα, εἶτα, Ἴνα μὴ καὶ σὺ πειρασθῆς, δαίμονος ἐπήρειαν μᾶλλον, ἢ ψυχῆς ῥαθυμίαν αἰτιώμενος*. *Ἀλλήλων τὰ βίβη βασιτάξτε*. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἔστιν ἄνθρωπον ὄντα χωρὶς ἐλαττώματος εἶναι, παραινεῖ μὴ ἀκριβεῖς ἐξεταστάς εἶναι τῶν ἑτέρους πεπλημμελημένων, ἀλλὰ καὶ φέρειν τὰ τῶν πλησίον ἐλαττώματα, ἵνα καὶ τὰ αὐτοῦ φέρηται παρ' ἑτέρων. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῆς οἰκοδομῆς, οὐ τὴν αὐτὴν ἅπαντες ἔδραν ἔχουσιν οἱ λίθοι, ἀλλ' ὁ μὲν πρὸς γωνίαν ἐπιτήθειος, οὐκέτι δὲ πρὸς θεμελίους, ὃ δὲ πρὸς θεμελίους μὲν, οὐκέτι δὲ πρὸς γωνίαν· οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ ἐπὶ τῆς σαρκὸς δὲ τῆς ἡμετέρας τοῦτο αὐτὸ ἴδοι τις ἂν ἀλλ'

officio, hinc quid opus pædagogus? neque enim qui philosophus est, opus habet grammatico. Cur igitur vos ipsos redditis viliores, cum prius vos exhiberitis spiritui, nunc assidetis legi? 19. *Manifesta autem sunt opera carnis, quæ sunt, fornicatio, adulterium, immundities, lascivia, 20. veneficium, simulacrorum cultus, inimicitia, contentio, æmulationes, iræ, concertationes, seditiones, hæreses, 21. invidia, cædes, ebrietas, comessiones, et iis similia, quæ prædico vobis, quemadmodum et prædixi, quod qui talia faciunt, non erunt heredes regni Dei.* Hic jam mihi dicito tu qui carnis accusator es, et arbitraris hæc ob simultatem et discordiam esse dicta (sit enim adulterium et scortatio carnis, secundum vestram opinionem), inimicitia, contentio, æmulationes, concertationes, hæreses, et veneficia (nam hæc tantummodo sunt corruptæ voluntatis, nimirum ut cætera): quomodo igitur erunt carnis? Vides igitur, quod hic non loquitur de carne, sed de terrestri cogitatione quæ humi serpit? Ideo terrorem ingerit, dicens, *Qui talia faciunt, regni Dei non erunt heredes.* Quod si hæc essent naturæ malæ, non voluntatis prævæ, superflue dixisset, *Faciunt*; sed, *Patiuntur.* Cur etiam a regno cælorum excidant? Neque enim ad ea quæ sunt naturæ, sed ad ea quæ sunt voluntatis, pertinent vel coronæ vel supplicia. Quapropter etiam hæc minatur Paulus. 22. *Fructus autem spiritus, caritas, gaudium, pax.* Non dixit, *Opus spiritus*, sed, *Fructus.* Igitur anima supervacanea est: nam si de carne et spiritu verba sunt, ubi anima? num de inanimis loquitur? Siquidem ubi quæ mala sunt, carnis sunt; quæ bona, spiritus: supervacanea est anima. Nequaquam: nam huius est temperatura affectuum, et ad hanc pertinet. Ipsa in medio sita inter virtutem et vitium, si ad id quod oportet utitur corpore, reddit illud spirituale; sin recedit a spiritu, si seipsam præbet malis cupiditatibus, reddit ipsam magis terrenam.

Vides eum non loqui de substantia carnis, sed de mala et non mala voluntate. Cur autem vocat fructum spiritus? Quoniam mala opera ex nobis solis oriuntur, unde et opera vocat; bona vero non tantum egent nostra cura, verum opus habent divina benignitate. Deinde hæc narratur prius radicem bonorum proponit, ita dicens: *Caritas, gaudium, pax, lenitas, benignitas, bonitas, 23. fides, mansuetudo, temperantia. Adversus res huiusmodi non est lex.* Quid enim aliquis præcipiat illi qui omnia in se habeat, etiam perfectam philosophiæ magistram, caritatem? Quemadmodum enim equi freno morigeri, omniaque ex sese facientes, non opus habent scutica: sic et anima quæ impulsu spiritus recta facit, non eget admonitrice lege. Cæterum hic quoque legem valde mirabiliter dejecit, non ut malam, sed ut inferiorem philosophia, quam dat spiritus. 24. *Qui vero sunt Christi, carnem crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis.* Etenim ne dicerent, Et quis est istiusmodi? ex factis ostendit qui sint qui talia præstant, rursus hic carnem appellans malefacta. Non enim sanc carnem sustulerant; alioqui quomodo viverent? nam quod crucifixum est, mortuum est et inefficax: sed perfectam indicat philosophiam. Siquidem concupiscentiæ etsi obturbant, incassum furunt. Quoniam igitur tanta vis est spiritus, illi vivamus, illo contenti simus. Et hoc declarans subdit: 25. *Vivamus ergo spiritu, spiritu et ambulemus;* secundum illius leges vitam instituentes: hoc enim significat illud, *Ambulemus;* hoc est, *Contenti simus spiritus vi,* neque requiramus legis accessionem. Mox ostendens eos qui circumcisionem inducebant, id ambitionis gratia facere, ait: 26. *Ne efficiamur inanis gloriæ cupidi, quæ est causa omnium malorum, nos invicem provocantes, invidiam invidentes.* Siquidem ex inanis gloriæ studio nascitur invidia, rursus ex invidia hæc innumera mala.

CAPUT VI.

1. *Fratres, etiamsi præventus fuerit homo.*

1. Quoniam increpationis obtentu ulcisebantur suas cupiditates, videbanturque id facere propter delicta corrigenda, cum revera stunderent suam dominandi cupiditatem stabilire, ait: *Fratres, etiamsi præventus fuerit.* Non dicit, *Si fecerit*, sed, *Si præventus fuerit*, hoc est, si abreptus fuerit. *Vos qui spirituales estis, instaurate talem.* Non dixit, *Punite*, aut *condemmate*, sed, *Instaurate*, hoc est, *corrigite.* Neque hic constitit, verum ut ostenderet eos admodum mites esse oportere erga eos qui supplantentur, ita subiecit: *In spiritu mansuetudinis.* Non dixit, *In mansuetudine*: sed, *In spiritu mansuetudinis*, declarans hæc etiam Spiritui placere, quippe cum hoc ipsum, posse cum humanitate corrigere peccantes, doni sit spiritualis. Deinde, ne qui corrigat alterum, efferatur animo, ipsam quoque eidem timori subiecit, ita loquens: *Considerans teipsum, ne et tu tenteris.* Quemadmodum enim divites sportulas mittunt egentibus, quo, si

quando et ipsi in egestatem inciderint, eadem ab aliis consequantur: sic et nobis est faciendum. Ideo causam necessariam memorat, ita loquens: *Considerans teipsum, ne et tu tenteris.* Excusatque eum qui peccavit: primum ita dicens, *Etiamsi præventus fuerit*: deinde infirmitatis nomen ponit: postea dicit, *Ne et tu tenteris*; dæmonis incursionem accusans magis quam animi negligentiam. 2. *Alii aliorum onera invicem portate.* Quoniam fieri non potest, ut homo vivat absque defectu, admonet ne rigidi sint expensores alienorum delictorum, sed tolerant etiam proximorum defectus, ut et ipsorum delicta tolerentur ab aliis. Sicut enim in structura domus non omnes lapides eundem habent locum, sed hic quidem in angulum est accommodus, ad fundamenta non item; ille contra, ad fundamenta commodus est, non item ad angulum: itidem sane est in corpore Ecclesiæ. Quin et in nostra carne licet idem cernere, attamen aliud membrum ab alio toleratur, nec ab omnibus omnia requi-

rimus. Nam ex communi facta collectio et corpus et aedificium constituit, *Et sic adimplete legem Christi*. Non dixit, *Implete*, sed, *Adimplete*, hoc est, simul omnes implete, vos invicem ferendo. Exempli causa, iste est iracundus, tu somnolentus. Tolerata igitur illius acrem impetum, ut vicissim ille tuam ferat segnitiam: ita fiet, ut nec ille peccet, dum abs te toleratur, neque tu, dum in iis, in quibus molestus es, sustineris a fratre tuo. Ad hunc autem modum vobis invicem, ubi lapsus imminet periculum, manum porrigentes, mutuis officiis implete legem, sic ut unusquisque quod proximo deest, sua tolerantia suppleat. Porro nisi sic egeritis, sed quisque proximi vitam velit excutere, nunquam inter vos fiet quidquam eorum quæ fieri decet. Ut enim in corpore si quis ab omnibus membris eundem postulet usum, nunquam constiterit corpus: sic et inter fratres grave bellum erit, si ab omnibus omnia requirimus. 3. *Etenim si quis videtur aliquid esse, cum nihil sit, seipsum decipit*. Hic rursus arrogantiam spectat. Qui sibi videtur esse aliquid, nihil est, primum suæ vilitatis argumentum edens, talem morum levitatem. 4. *Sed suum opus probet unusquisque*. Hic ostendit quod oporteat nos vitæ nostræ expensores esse, nec leviter, sed exacta cura probare quæ a nobis gesta sunt. Videlicet, *Fecisti boni quidpiam? considera ne forte propter inanem gloriam, ne propter necessitatem, ne in odium, ne per simulationem, ne ob aliam aliquam causam humanam*. Sicut enim aurum videtur quidem esse splendidum priusquam mittatur in fornacem; verum ubi traditum fuerit igni, tum vero certo dignoscitur, eo quod adulterium est, ab eo quod est sincerum, separato: sic et nostra opera ubi diligenter examinaverimus, tum evidenter reteguntur, videbimusque nos ipsos multis criminibus obnoxios esse. *Et tunc in seipso tantum gloriam habebit, et non in altero*. Hæc dicit non veluti legem præscribens, sed illis se attemperans, periude ac si dixisset, Absurdum quidem est gloriari: quod si porro gloriari vis, ne gloriaris adversus proximum, ut ille Pharisæus. Nam qui hoc didicerit, is et ab illo facile abstinebit. Quapropter etiam illud concessit, ut paulatim totum eximeret. Nam qui consueverit in seipso tantum gloriari, et non adversus alios, statim et hunc defectum corrigit. Nam qui non existimat se cæteris meliorem (hoc enim est quod dicit, *Non in altero*), sed semetipsum apud sese examinat, etiamsi gloriatur, desinet tamen id facere in posterum. Atque ut intelligas eum hoc velle probare, vide ut illum metu cohibet, superius dicendo, *Probet suum opus*; hic addendo, 5. *Unusquisque enim suum onus portabit*. Videtur quidem proponere rationem quæ vetat gloriari adversus alium, sed corrigit gloriantem, ne tantum sibi placeat, revocans illum ad propriorum delictorum considerationem, dum onus nominat, et sarcinæ gestationis meminit, preinens illius conscientiam. 6. *Communicet autem is qui catechizatur sermone, ei qui se catechizat, in omnibus bonis*.

2. *Doctoris officium*.—Illic jam de doctoribus loquitur: vult enim illos diligenter curari ab iis quos instituunt.

Et quare Christus hoc ita præscripsit? Nam in Novo Testamento lex hæc posita est, ut qui evangelium prædicant, ex evangelio vivant (1. Cor. 9. 14): et in Veteri similiter multi proventus ferebantur Levitis a subditis (Num. 31. et 55). Cur ergo hæc constituit? sed prius substrato modestiæ et caritatis fundamentum. Quoniam enim doctoris auctoritas frequenter inflat ea præditos, cohibens doctoris spiritum, constituit illum in hac necessitate, ut opus habeat discipulis: et his rursus præbet occasionem, ut faciliores reddantur ad benevolentiam, excercens eos per benevolentiam erga doctores, ut et erga cæteros sint mansuetiores: quæ res non mediocrem caritatem excitabat in utraque parte. Alioqui nisi hoc esset quod dixi, quare Deus, qui ingratos Judæos manna aluit, apostolos in mendicorum dejecisset necessitatem? Annon perspicuum est, quod hinc magna pararet bona, humilitatem et caritatem, et ne puderet discipulos subditos esse iis qui vituperabiles esse videbantur? Probrum enim esse videtur, petere; sed tunc non videbatur, cum idem palam omnique cum libertate facerent doctores. Itaque non mediocrem fructum et hinc reportabant discipuli, dum per hæc docerentur gloriam omnem despiciere. Idcirco dicit: *Communicet autem qui catechizatur in sermone, ei qui se catechizat, in omnibus bonis*. Hoc est, omnem in illum exhibeat liberalitatem: hoc enim innuens dicebat, *In omnibus bonis*. Nihil, inquit, discipuli proprium sit, sed omnia communia, quippe qui majora quam dat accipit, tantoque majora, quanto præstabiliora sunt cælestia terrenis. Quod et alibi significans, ait: *Si nos vobis spiritualia seminavimus, magnum est, si nos vestra carnalia metamus* (1. Cor. 9. 11)? Ideo negotium hoc appellat communicationem, indicans fieri repensationem. Ex hoc vero caritas quoque redditur ferventior, multoque firmior. Itaque si doctor quærit quod naturæ satis est, quamquam accipiens manet in sua dignitate: quandoquidem et hoc laudi dandum est, doctorem sic assiduam esse ministerio sermonis, ut cæteris egeat, magnaque labore inopia, contemnens omnia, quæ ad victus pertinent. Quod si modum transgressus fuerit, corrumpit suam dignitatem, non eo quod accipit, sed quod præter modum. Post hæc ne doctoris improba vita segniorem ad hæc redderet discipulum, eumque pauperem frequenter prætercurreret ob mores malos, pergens quidem dicit: *Bonum autem facientes non defatigemur*; hic vero ostendit discrimen ambitionis hujusmodi, et ejus quæ incumbit rebus temporariis, ita dicens: 7. *Ne erretis: Deus non irridetur. Quidquid enim seminaverit homo, hoc et metet* 8. *Nam qui seminat in carne sua, ex carne sua metet corruptionem: qui vero seminat in spiritu, e spiritu metet vitam æternam*. Quemadmodum enim in semente, qui seminat, non potest ex hordeo metere triticum, eo quod oporteat et sementem et messem ejusdem esse generis: sic et in operibus: qui in carne deposuerit delicias, temulentiam, concupiscentiam absurdam, quæ hinc proveniunt, metet. Quæ autem sunt ista? Supplicium, ultio, probrum, risus, corruptio: siquidem mensurarum

δμως θατέρου θάτερον ἀνέχεται, καὶ οὐ παρὰ πάντων πάντα ζητοῦμεν. Ὁ γὰρ ἐκ τοῦ κοινοῦ γινόμενος ἔρανος, καὶ σῶμα καὶ οἰκοδομὴν συνίστησι. Καὶ οὕτως ἀναπληρώσατε τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ. Οὐκ εἶπε, Πληρώσατε, ἀλλ', *Ἀναπληρώσατε*, τούτεστι, κοινῇ πάντες πληρώσατε, δι' ὧν ἀλλήλους φέρετε· οἷον, ὁ δεῖνά ἐστιν ὀργίλος, σὺ δὲ ὑψηλός· φέρε τοῖνον τὴν ὀρμὴν αὐτοῦ τὴν σφοδρὰν, ἵνα καὶ αὐτός σου τὴν [724] νωθεῖαν φέρῃ. Καὶ οὕτως οὕτε ἐκεῖνος ἀμαρτήσεται ὑπὸ σοῦ βασταζόμενος, οὔτε σὺ πλημμελεῖς ἐν οἷς εἰ βαρὺς, ἀνεχομένου σοῦ τοῦ ἀδελφοῦ σου. Οὕτω δὲ ἀλλήλους χεῖρα ὀρέγοντες ἐν οἷς μέλλετε καταπίπτειν, δι' ἀλλήλων κοινῇ πληρώσατε τὸν νόμον, τὸ λέγειον τῶ πλησίον ἀναπληρῶν ἕκαστος διὰ τῆς οικείας ὑπομονῆς. Ἐάν δὲ μὴ οὕτω ποιῆτε, ἀλλ' ἕκαστος ἐπεξίεναι μέλλῃ τοῖς τοῦ πλησίον, οὐδέποτε οὐδὲν ἔσται τῶν δεόντων ὑμῖν. Ὡσπερ γὰρ ἐν τῷ σῶματι εἰ τὴν αὐτὴν τις ἀπαιτοῖ παρὰ πάντων χρεῖαν, οὐδέποτε τὸ σῶμα στήσεται· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἀδελφῶν πολὺς ἐστὶ πόλεμος, εἰ παρὰ πάντων πάντα ἐπιζητοῦμεν. *Εἰ γὰρ τις δοκεῖ εἶναι τι, μηδὲν ὦν, φρενακαταῖ ἐαυτόν.* Πάλιν ἐνταῦθα τὴν ἀπόνοιαν κατασκοπεῖ. Ὁ γὰρ δοκῶν εἶναι τι, οὐδὲν ἐστὶ, πρῶτον τῆς εὐτελείας αὐτοῦ δεῖγμα ἐκφέρων τὴν τοιαύτην εὐμένειαν. *Τὸ δὲ ἔργον ἐαυτοῦ δοκιμαζέτω ἕκαστος.* Ἐνταῦθα δεικνυσιν ὅτι δεῖ βίου ἐξεταστὰς εἶναι, καὶ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ μετ' ἀκριβείας δοκιμάζειν τὰ πεπραγμένα ὑμῖν. Οἷον, ἐποίησάς τι καλόν; Σκόπησον μὴ ποτε διὰ κενοδοξίαν, μὴ δι' ἰσχύνην, μὴ πρὸς ἀπέχθειαν, μὴ ὑποκρίσει, μὴ δι' ἄλλην τινὰ αἰτίαν ἀνθρωπίνην. Καθάπερ γὰρ τὸ χρυσοῖον δοκεῖ μὲν εἶναι λαμπρὸν πρὸ τοῦ χωνευτηρίου, ὅταν δὲ αὐτὸ β παραδοῖ τῷ πυρὶ, τότε ἀκριβῶς διαδείκνυται, τοῦ νόθου παντός· ἀπὸ τοῦ γνησίου χωριζομένου· οὕτω καὶ τὰ ἡμέτερα ἔργα, ὅταν μετὰ ἀκριβείας ἐξετάζωμεν, τότε σαφῶς ἐκκαλυφθήσεται, καὶ πολλῶν ὀφθόμεθα ἑαυτοὺς ὄντας ὑπευθύνους ἐγκλημάτων. *Καὶ τότε εἰς ἐαυτὸν μόνον τὸ κυύχημα ἔξει, καὶ οὐκ εἰς τὸν ἕτερον.* Ταῦτα οὐ νομοθετῶν φησιν, ἀλλὰ συγκαταβαλῶν· ὡς ἂν εἰ ἔλεγεν· Ἄτοπον μὲν τὸ καυχᾶσθαι· εἰ δ' ἄρα βούλει, μὴ κατὰ τοῦ πλησίον, ὡς ὁ Φαρισαῖος. Ὁ γὰρ τοῦτο παιδεύθεις, καὶ ἐκείνου ἀποστήσεται ταχέως. Διὸ καὶ τοῦτο συνεχῶρσεν, ἵνα τὸ ὅλον κατὰ μικρὸν ἐξέλῃ. Ὁ γὰρ συνεθισθεὶς εἰς ἐαυτὸν μόνον καυχᾶσθαι, καὶ μὴ κατ' ἄλλων, ταχέως καὶ τοῦτο διορθώσεται τὸ ἐλάττωμα. Ὁ γὰρ μὴ νομίσας τῶν ἄλλων ἐαυτὴν εἶναι βελτίονα (τοῦτο γὰρ ἐστὶν, *Οὐκ εἰς τὸν ἕτερον*), ἀλλ' αὐτὸν καθ' ἑαυτὸν ἐξετάζων ἀθρόνεται, παύσεται καὶ τοῦτο ποιῶν ὑστερον. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι τοῦτο βούλεται κατασκευάσαι, ὅρα πῶς αὐτὸν συστέλλει τῷ φόβῳ· ἀνωτέρω μὲν εἰπὼν, *Δοκιμαζέτω τὸ ἔργον αὐτοῦ, ἐνταῦθα δὲ ἐπαγαγὼν· Ἐκαστος γὰρ τὸ ἴδιον φορτίον βαστάσει.* Δοκεῖ μὲν γὰρ τιθέναι λογισμὸν κωλύοντα καθ' ἑτέρου καυχᾶσθαι, διορθοῦται δὲ τὸν καυχώμενον, ὥστε μὴδ' ἐφ' ἑαυτῷ μέγα φρονεῖν, εἰς ἔννοιαν ἄγων αὐτὸν τῶν οικείων ἀμαρτημάτων, καὶ τοῖς ὀνόμασι τοῦ φορτίου καὶ τῆς ἀχθοφορίας πιέζων αὐτοῦ τὸ συνειδός. *Κοινωνεῖτω δὲ ὁ κατηχούμενος τὸν λόγον τῷ κατηχούντι ἐν πάσιν ἀγαθοῖς.*

^a *Legebatur* ἡμῖν.

^b *Legebatur* αὐτῷ.

β'. Ἐνταῦθα περὶ τῶν διδασκάλων λοιπὸν ὁ λόγος αὐτῷ, ὥστε πολλὰς ἀπολαύειν παρὰ τῶν μαθητευομένων θεραπείας. Καὶ τίνος ἔνεκεν οὕτως ὁ Χριστὸς [725] ἐνομοθέτησε; Καὶ γὰρ ἐν τῇ Καινῇ οὗτος κεῖται ὁ νόμος, ὥστε τοὺς τὸ Εὐαγγέλιον καταγγέλλοντας ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ζῆν· καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ δὲ ὁμοίως πολλοὶ τοῖς Λευίταις παρὰ τῶν ἀρχομένων ἦσαν αἰ προσοδοί. Τίνος οὖν ἔνεκεν ταῦτα διετάξατο; Ταπεινοφροσύνης καὶ ἀγάπης ὑπόθεσιν προαποτιθέμενος· Ἐπειδὴ γὰρ τὸ διδασκαλικὸν ἀξίωμα πολλὰκις φουᾶ τοὺς ἔχοντας, καταστέλλω[ν] αὐτοῦ τὸ φρόνημα, εἰς ἀνάγκην κατέστησε τοῦ δεῖσθαι τῶν μαθητευομένων· κἀκεῖνους πάλιν εἰς ἀφορμὴν ἤγαγε τοῦ πρὸς εὐνοϊαν εὐκολωτέρους γίνεσθαι, γυμνάζων αὐτοὺς ἐν τῇ περὶ τοὺς διδασκάλους εὐνοίᾳ καὶ περὶ τοὺς ἄλλους ἡμέρους εἶναι· ὅπερ καὶ ἀγάπην οὐ μικρὰν εἰργάζετο ἐν ἑκατέρῳ τῷ μέρει. Ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, ὅπερ εἶπον, τίνος ἔνεκεν τοὺς Ἰουδαίους τοὺς ἀγνώμονας ἀπὸ τοῦ μάννα τρέφων, τοὺς ἀποστόλους εἰς τὴν τῶν προσαιτούντων κατέστησεν ἀνάγκην; οὐκ εὐδελον ὅτι τὰ μεγάλα ἐκ τούτου κατασκευάζων ἀγαθὰ, ταπεινοφροσύνην καὶ ἀγάπην, καὶ ὥστε τοὺς μαθητευομένους μὴ αἰσχύνεσθαι ἐπὶ τοῖς δοκοῦσιν ἐπονειδίους εἶναι; Τὸ γὰρ ἐπαιτεῖν, αἰσχύνῃς εἶναι δοκεῖ· ἀλλ' οὐκ ἐδόκει λοιπὸν, τῶν διδασκάλων αὐτὴ μετιόντων μετὰ παρρησίας ἀπάσης· ὥστε οὐ μικρὰ κἀντεῦθεν ἐκέρδαινον οἱ μαθηταί, πάσης δόξης παιδευόμενοι διὰ τούτων ὑπερορῶν. Διὰ τοῦτο φησιν· *Κοινωνεῖτω δὲ ὁ κατηχούμενος τὸν λόγον τῷ κατηχούντι ἐν πάσιν ἀγαθοῖς.* Τουτέστι, πᾶσαν ἐπιδεικνύσθω περὶ αὐτῶν δαψίλειαν· τοῦτο γὰρ αἰνιτιτόμενος ἔλεγεν· *Ἐν πάσιν ἀγαθοῖς.* Μηδὲν γὰρ ἔπτω τοῦ μαθητοῦ, φησὶν, ἔβιον, ἀλλὰ πάντα κοινά. Μείζονα γὰρ λαμβάνει ἢ δίδωσι, καὶ τοσούτῳ μείζω, ἔσθω τῶν γηίνων τὰ ἐπουράνια ἀμείνω· ὃ καὶ ἀλλαχοῦ δηλῶν ἔλεγεν· *Εἰ ἡμεῖς ὑμῖν τὰ πνευματικὰ ἐσπειράμεν, μέγιστον, εἰ ἡμεῖς ὑμῶν τὰ σαρκικὰ θερίσομεν;* Διὰ τοῦτο καὶ κοινωνίαν τὸ πρᾶγμα καλεῖ, δεικνύς ἀντίδοσιν γινομένην. Ἐκ τούτου δὲ καὶ τὰ τῆς ἀγάπης ἐγένετο θερμότερα πολλῶ καὶ βελαιότερα. Ἄν μὲν οὖν τὴν αὐτάρκειαν ὁ διδάσκαλος ζητεῖ, μένει καὶ λαμβάνων ἐπὶ τῆς οικείας ἀξίας. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ἔπαινος τὸ οὕτω προσεδρεύειν τῷ λόγῳ, ὡς ἐτέρων δεῖσθαι, καὶ ἐν πενίᾳ μυρὰ εἶναι, καὶ τῶν βιωτικῶν ὑπερορῶν ἀπάντων. Ἄν δὲ ὑπερβαῖν τὸ μέτρον, ἐλυμήνατο τὴν ἀξίαν, οὐ τῷ λαμβάνειν, ἀλλὰ τῷ ἀμέτρῳ. Ἐἴτα ἐνα μὴ ἢ πονηρία τοῦ διδασκάλου ὀκνηρότερον περὶ ταῦτα ποιεῖ τὸν μαθητήν, καὶ πένητα ὄντα πολλὰκις παρατρέχει διὰ τὸν τρόπον, προῖον μὲν φησιν· *Τὸ δὲ καλὸν ποιοῦντες, μὴ ἐκκακῶμεν*· ἐνταῦθα δὲ τὸ μέτρον τῆς τοιαύτης, καὶ τῆς ἐν τοῖς βιωτικοῖς φιλοτιμίας δεικνυσιν, οὕτω λέγων· *Μὴ κλανῶσθε*· Θεὸς οὐ μυκτηρίζεται. Ὁ γὰρ ἐὰν σπεῖρῃ ἄνθρωπος, τοῦτο καὶ θερίσει· *ὅτι ὁ σπεῖρων εἰς τὴν σάρκα ἐαυτοῦ, ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ θερίσει φθορὰν· ὁ δὲ σπεῖρων εἰς τὸ πνεῦμα, ἐκ τοῦ πνεύματος θερίσει ζωὴν αἰώνιον.* Ὡσπερ γὰρ ἐπὶ τῶν σπερμάτων οὐκ ἐνι σπείροντα ὀρόβους οἶτον ἀμῆσαι· δεῖ γὰρ τοῦ αὐτοῦ γένους καὶ τὸν σπόρον εἶναι καὶ τὸν [726] ἀμῆτον· οὕτω καὶ ἐν τοῖς ἔργοις, ὁ καταβαλὼν εἰς τὴν σάρκα τρυφήν, μέθην, ἐπιθυμίαν ἄτοπον, τὰ ἐκ τούτων ἀμῆσει. Τίνα δὲ ἐστὶ ταῦτα; Κόλασις, τιμωρία, αἰσχύνῃς, γέλως, φθορά. Τῶν γὰρ πολυτελέων τραπι-

ζῶν καὶ τῶν ἡδυσμάτων ἄ οὐδὲν ἕτερον τὸ τέλος. ἢ φοβρά· καὶ γὰρ αὐτὰ φθείρεται, καὶ συμφθείρει τὸ σῶμα. Τὰ δὲ τοῦ πνεύματος οὐ τοιαῦτα, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας ἄπαντα τούτοις. Σκόπει δέ· Ἐσπειρας ἐλεημοσύνην, ἀναμένοντες οἱ τῶν οὐρανῶν θησαυροὶ καὶ δόξα αἰώνιος· Ἐσπειρας σωφροσύνην, τιμὴ καὶ βραβεῖον καὶ αἱ παρ' ἀγγέλων εὐφημῖαι καὶ οἱ παρὰ τοῦ ἀγωνοθέτου στέφανοι. *Τὸ δὲ καλὸν ποιοῦντες, μὴ ἐκκακῶμεν· καιρῷ γὰρ ἰδίῳ θερίσομεν μὴ ἐκλυόμενοι. Ἀρ' οὖν· ὡς καιρὸν ἔχομεν, ἐργαζόμεθα τὸ καλὸν πρὸς πάντας, μάλιστα πρὸς τοὺς οικεῖους τῆς πίστεως.* Ἰνα γὰρ μὴ τις νομίσῃ, ὅτι διδασκάλων μὲν ἐπιμελεῖσθαι δεῖ καὶ τρέφειν αὐτοὺς, τῶν δὲ ἄλλων ἀμελεῖν, εἰς κοινὸν ἐξάγει τὸν λόγον, καὶ πᾶσι τὴν οὐραν τῆς τοιαύτης ἀνοίγει φιλοτιμίας, καὶ τοσαύτην ποιεῖται τὴν ὑπερβολὴν, ὡς καὶ Ἰουδαίους καὶ Ἕλληνας ἐλεεῖν κελεύειν, μετὰ προσηκούσης μὲν τάξεως, ἐλεεῖν δ' ὁμῶς. Τίς δὲ ἡ τάξις; Τὸ πλείονα περὶ τοὺς πιστοὺς ἐνδεικνύσθαι τὴν προίοναν. Καὶ ἕπερ καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις Ἐπιστολαῖς ποιεῖ, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ἐργάζεται, οὐ περὶ τοῦ ἐλεεῖν διαλεγόμενος μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ φιλοτιμῶς καὶ διηνεκῶς· τὸ γὰρ τοῦ σπόρου ὄνομα καὶ τὸ μὴ δεῖν ἐκκακεῖν, τοῦτο αἰνίσσεται. Εἶτα ἐπειδὴ μέγα ἀπήτησε, καὶ τὸ Ἐπαθλον ἐπὶ θύραις τίθησιν, ἀμνητοῦ μεμνημένος καινοῦ τινος καὶ παραδόξου.

γ'. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν γηπόνων οὐχ ὁ σπειρων μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁ θερίζων πολὺν ὑπομένει τὸν πόνον, αὐχμῷ καὶ κοινορθῷ καὶ πολλῇ μαχόμενος ταλαιπωρίῃ· τότε δὲ οὐδὲν τούτων ἐνι, φησὶν· ἃ καὶ παραδηλῶν ἔλεγε· *Καιρῷ γὰρ ἰδίῳ θερίσομεν μὴ ἐκλυόμενοι.* Καὶ ἐντεῦθεν μὲν αὐτοὺς προτρέπει καὶ ἐφέλεται· καὶ ἐτέρωθεν δὲ κατεπειγεί καὶ συνοδεῖ, λέγων· *Ἀρ' οὖν ὡς καιρὸν ἔχομεν, ἐργαζόμεθα τὸ ἀγαθόν.* Ὅσπερ γὰρ οὐκ ἀεὶ τοῦ σπειρεῖν ἐσμὲν κύριοι, οὕτως οὐδὲ τοῦ ἐλεεῖν. Ὅταν γὰρ ἐντεῦθεν ἀπενεχθῶμεν, κἂν μυριάκις βουληθῶμεν, οὐδὲν περανοῦμεν πλέον. Καὶ μαρτυροῦσιν ἡμῖν αἱ παρθέναι τῷ λόγῳ, αἱ μυρία προθυμηθεῖσαι, ἐπειδὴ δασιλῆ τὴν ἐλεημοσύνην οὐκ ἀπήλθον ἔχουσαι, ἀπεκλείσθησαν τοῦ νυμφῶνος· καὶ ὁ τὸν Λάζαρον παριδῶν πλούσιος· καὶ γὰρ χάκεῖνος, ἐπειδὴ ταύτης ἔρημος ἦν τῆς συμμαχίας, καὶ ὀλοφυρόμενος καὶ ἰκετεύσας πολλὰ, οὐ παρὰ τοῦ πατριάρχου, οὐ παρὰ ἄλλου τινὸς ἠλεεῖτο, ἀλλ' ἔμμενε διηνεκῶς ἀποτηγανίζόμενος χωρὶς συγγνώμης ἀπάσης. Διὰ ταῦτά φησιν, *Ὡς καιρὸν ἔχομεν, ἐργαζόμεθα τὸ ἀγαθόν,* καὶ πρὸς πάντας· καὶ ταύτη μάλιστα ἀπαλλάττων τῆς Ἰουδαϊκῆς ταπεινότητος. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ τὰ τῆς φιλανθρωπίας ἄπαντα πρὸς τοὺς ὀμοφύλους ἦν· ἡ δὲ τῆς χάριτος φιλοσοφία γῆν ὁμοῦ καὶ θάλατταν ἐπὶ τὴν τῆς ἐλεημοσύνης καλεῖ τράπεζαν, εἰ καὶ πλείονα [727] περὶ τοὺς οικεῖους τὴν σπουδὴν ἐπιδεικνύται. *Ἰδετε πηλλικοὺς ὑμῖν γράμμασιν ἔγραψα τῇ ἐμῇ χειρὶ.* Ὅσοι θέλουσιν εὐπροσωπεῖν ἐν σαρκί, οὗτοι ἀναγκάζουσιν ὑμᾶς περιτέμνεσθαι. Ἐννήσκον, ὅση κατέχει τὴν μακαρίαν ἐκείνην ψυχὴν ὀδύνην. Καθάπερ γὰρ οἱ πένθος τιλὶ περιπεσόντες, ἢ τινα τῶν γνησίων ἀποβαλόντες, καὶ τινα τῶν ἄδοκῆτων ὑπομένοντες, οὕτε νύκτωρ ἠσυχάζουσι, οὕτε μεθ' ἡμέραν, τοῦ πένθους αὐτοῖς τὴν ψυχὴν πολιτοῦσιν· οὕτω καὶ ὁ μακάριος Παῦλος εἰπὼν ὀλίγα περὶ

• *Legebatur* ἐδιδάσκων.

τῶν ἡθῶν, πάλιν ἐπὶ τὰ πρότερα ἐπανέρχεται, ἃ μάλιστα αὐτοῦ τὴν ψυχὴν διετάραττε, λέγων οὕτως· *Ἰδετε πηλλικοὺς ὑμῖν γράμμασιν ἔγραψα τῇ ἐμῇ χειρὶ.*

Ἐνταῦθα οὐδὲν ἄλλο αἰνίσσεται, ἀλλ' ὅτι αὐτὸς ἔγραψε τὴν Ἐπιστολὴν ἅπασαν· ὁ πολλῆς γνησιότητος σημεῖον ἦν. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἄλλων ὑπηγόρευε μὲν αὐτὸς, ἔγραφε δὲ ἕτερος· καὶ τοῦτο δηλῶν ἀπὸ τῆς πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολῆς· πρὸς γὰρ τῷ τέλει φησὶν· *Ἀσπάζομαι ὑμᾶς ἐγὼ Τέρτιος ὁ γράψας τὴν Ἐπιστολήν.* ἐνταῦθα δὲ αὐτὸς ἔγραψε πᾶσαν. Ἐποίησε δὲ τοῦτο ἐνταῦθα καὶ ἀναγκαῖως, οὐ δι' ἀγάπην μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν τῆς πονηρᾶς ὑπονοίας ἀναίρεσιν. Ἐπειδὴ γὰρ διεβάλλετο ἐπὶ πράγμασιν οἷς οὐδὲν ἐκοινώνει, καὶ ἐλέγετο περιτομὴν καταγγέλλειν καὶ ὑποκρίνεσθαι, ὡς οὐ καταγγέλλων, διὰ τοῦτο ἠναγκάσθη ἰδιόγραφον ποιήσασθαι τὴν Ἐπιστολήν, μαρτυρίαν ἔγγραφον προαποτιθέμενος. Τὸ δὲ Πηλλικοὺς, ἐμοὶ δοκεῖ οὐ τὸ μέγεθος, ἀλλὰ τὴν ἀμορφίαν τῶν γραμμάτων ἐμφαινῶν λέγειν, μονονουχὶ λέγων, ὅτι οὕτε ἀριστα γράφειν εἰδῶς, ὁμῶς ἠναγκάσθη δι' ἐμαυτοῦ γράψαι, ὥστε τῶν συκοφαντῶν ἐμφράξαι τὸ στόμα. *Ὅσοι θέλουσιν εὐπροσωπεῖσαι ἐν σαρκί, οὗτοι ἀναγκάζουσιν ὑμᾶς περιτέμνεσθαι, μόνον Ἰνα μὴ τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ διώκομενται.* Οὐδὲ γὰρ οἱ περιτεμνόμενοι αὐτοὶ νόμον φυλάττουσιν, ἀλλὰ θέλουσιν ὑμᾶς περιτέμνεσθαι, Ἰνα ἐν τῇ ὑμετέρᾳ σαρκὶ καυχῶσινται. Ἐνταῦθα δεῖκνυσιν οὐχ ἐκίντας αὐτοὺς τοῦτο ὑπομένοντας, ἀλλ' ἀναγκαζομένους παρῆκον αὐτοῖς ἀφορμὴν ἀναχωρήσεως, καὶ σχεδὸν ὑπὲρ αὐτῶν ἀπολογούμενος, καὶ προτρέπων ἀποπηδήσαι ταχέως. Τί δὲ ἐστιν, *Εὐπροσωπεῖν ἐν σαρκί;* Εὐδοκίμειν παρ' ἀνθρώποις. Ἐπειδὴ γὰρ ὠνειδίζοντο παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ὡς τῶν πατρῶν ἀποστάντες ἐθῶν. Ἰνα μὴ ταῦτα ἐγκαλῶνται, φησὶ, βούλονται ὑμῖν λυμῆνασθαι, διὰ τῆς ὑμετέρας σαρκὸς ἐκεῖνοιο ἀπολογούμενοι. Ταῦτα δὲ ἔλεγε, δεῖκνύς ὅτι οὐ διὰ τὸν Θεὸν ταῦτα ἐπραττον. Ὡς ἂν εἰ ἔλεγεν· Οὐχ ἔστιν εὐσεβείας ὑπόθεσις τὸ γινόμενον· ὡς δι' ἀνθρωπίνην φιλοτιμίαν ταῦτα πάντα γίνεται, ὑπὲρ ἀρεσκείας τῶν ἀπίστων, ὅτι πιστοὶ κατακόπτονται, καὶ αἰρῶνται Θεῷ προσκορῶσαι, ἵνα ἀνθρώποις ἀρέσωσι. Τοῦτο γὰρ ἐστιν, *Ἐν σαρκὶ εὐπροσωπεῖσαι.* Εἶτα δεῖκνύς ὅτι καὶ ἐτέρωθεν συγγνώμης εἰσὶν ἀπεστερημένοι, διελέγχει πάλιν αὐτοὺς, οὐ διὰ τὴν εἰς ἐτέροιο ἀρέσκειαν μόνον, ἀλλὰ καὶ δι' οἰκείαν κενοδοξίαν ταῦτα [728] ἐπιτάσσοντας. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν· *Ἰνα ἐν τῇ ὑμετέρᾳ σαρκὶ καυχῶσινται,* ὡς μαθητὰς ἔχοντες, καὶ ὄντες διδάσκαλοι. Καὶ τίς ἡ τούτων ἀπόδειξις; Οὐδὲ γὰρ αὐτοὶ νόμον φυλάττουσι, φησὶ. Μάλιστα μὲν γὰρ, εἰ καὶ ἐφύλαττον, οὕτως ἀξιοὶ κατηγορίας· νυνὶ δὲ καὶ ὁ σκοπὸς αὐτῶν διεφθαρμένος ἐστίν. *Ἐμοὶ δὲ, φησὶ, μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.* Καὶ μὴν τὸ πρᾶγμα ἐπονειδιστον εἶναι δοκεῖ, ἀλλ' ἐν τῷ κόσμῳ καὶ παρὰ τοῖς ἀπίστοις· ἐν δὲ τοῖς οὐρανοῖς καὶ παρὰ τοῖς πιστοῖς δόξα, καὶ μεγαλιότη. Καὶ γὰρ πενία ἐπονειδιστον, ἀλλ' ἡμῖν καύχημα· καὶ τὸ ἐξευτελιζεσθαι παρὰ πολλοῖς γέλωσ, ἀλλ' ἡμεῖς ἀδρυνόμεθα τούτῳ. Οὕτω καὶ ὁ σταυρὸς ἡμῖν καύχημα. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐγὼ δὲ οὐ καυχώμαι, ἢ, Ἐγὼ δὲ οὐ βούλομαι καυχᾶσθαι, ἀλλ', *Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο,* ὡς περὶ τῶν ἀτόπων ἀπηύξατο καὶ τὴν

sumptuosarum et condimentorum nullus alius proven-
tus est quam corruptio : nam simul et ipsa corrumpuntur, et corrumpunt corpus. Quæ vero sunt spiritus, haud sunt ejusmodi, sed his omnibus omnino contraria. Considera vero : seminasti eleemosynam ; manent thesauri caelestes, gloriaque sempiterna : seminasti pudicitiam ; excipiet te honor et bravium, et ab angelis gratulationes, et ab agnotheta coronæ. 9. *Bonum autem facientes ne defatigemur : tempore enim suo metemus non deficientes.* 10. *Ergo dum tempus habemus, operemur quod bonum est in omnes, maxime vero erga domesticos fidei.* Ne quis arbitraretur, doctorum quidem habendam esse curam eosque alendos, cæteros vero negligendos, ad generalitatem profert orationem omnibusque patefacit ostium hujus honoris ambiendi : tantaque cura id facit, ut in Judæos etiam ac gentes, cum gradu tamen competenti eleemosynam conferre jubeat. Quis autem est ordo ? Ut circa fideles major habeatur sollicitudo : et quod in cæteris epistolis facere solet, hoc et hic facit, non modo loquens de danda eleemosyna, verum etiam de studiose perpetuoque danda : siquidem hæ voces, seminare, et, non oportere defatigari, hoc innuunt. Ergo quoniam rem magnam exigebat, præmium quoque collocat in foribus, messis faciendo mentionem novæ ejusdem et admirabilis.

3. Nam in agricultura non solum qui seminat, veram etiam qui metit multum sustinet laboris, cum squalore, cum pulvere, cumque multa collectans miseria : tunc vero nihil, inquit, tale erit. Quod etiam explanans dicit : *Tempore enim suo metemus non deficientes.* Et hinc quidem illos hortatur et allicit ; ex altera vero parte urget etiam et compellit, dicens : *Ergo dum tempus habemus, operemur bonum.* Quemadmodum enim non semper est in nostra potestate facere sementem, ita nec dare eleemosynam. Cum enim hinc fuerimus abducti, etiam si milies velimus, nihil effecerimus. Testes hujus rei nobis sunt et virgines illæ, quæ quamlibet promptam habent voluntatem, tamen quoniam abierant non ferentes secum largam eleemosynam, exclusæ sunt a thalamo sponsi (*Muth.* 25). Testis est dives ille, qui Lazarum despexerat, qui quoniam hoc destitutus erat auxilio, et plorans et supplicans vehementer, nec a patriarcha nec ab alio quopiam misericordiam impetravit, sed citra veniam omnem mansit in perpetuo flammæ cruciatu (*Luc.* 16). Propterea dicit, *Dum tempus habemus, operemur bonum* erga omnes. Et hac ratione maxime subdudit eos ab humilitate Judaica. Nam illis omnia humanitatis officia erant erga contribules : at gratiæ philosophia terram pariter et mare ad beneficentiæ mensam invitat, quamquam erga domesticos copiosiore exhibet sollicitudinem. 11. *Videtur qualibus literis scripsi vobis manu mea.* 12. *Quicumque volunt in carne placere, ii cogunt vos circumcidi.* Considera quantum dolor tenuerit illam beatam animam. Quemadmodum enim qui in luctum aliquem inciderunt, aut aliquem ex sinceris amicis amiserunt, aut aliqui malum aliquod subito obortum ferunt, neque noctu quietem agunt neque interdiu, luctu pectus illorum

obsidente : sic et beatus Paulus pauca loquutus de moribus, denuo revertitur ad superiora, quæ maximo discruciabant ipsius animum, ita loquens : *Videte qualibus literis scripsi vobis manu mea.*

Paulus epistolas dictabat, et alius scribebat. — Hic nihil aliud innuit, nisi quod ipse totam scripserit epistolam : quod affectus mire sinceri erat argumentum. In cæteris enim epistolis dictabat quidem ipse, alius vero scribebat ; idque liquet ex ea quæ est ad Romanos epistola : ibi siquidem ad calcem dicitur, *Saluto vos ego Tertius, qui scripsi epistolam* (*Rom.* 16. 22). Hic vero totam ipse scripserat. Fecit autem hoc necessario, non ob caritatem modo, verum etiam ad tollendam malam suspicionem. Quoniam enim traducebatur de iis factis, quibus obnoxius non erat, dicebaturque circumcisionem profiteri, dissimulans tamen quasi non profiteretur ; ideo compulsus est epistolam sua manu scriptam mittere, deposito apud illos scripto testimonio. Quod autem dixit, *Qualibus, mihi videtur non magnitudinem, sed deformitatem literarum significans dicere : ac si ita loqueretur : Cum nescirem optime scribere, tamen ipse scribere compulsus sum, ut calumniatoribus os obturarem. Quicumque volunt placere in carne, hi cogunt vos circumcidi, tantum ut per crucem Christi persecutionem non patiantur.* 13. *Neque enim qui circumciduntur, ipsi legem servant, sed volunt vos circumcidi, ut in vestra carne gloriantur.* Hic ostendit illos non sponte, sed coactos id pati, præbens illis occasionem recedendi, ac propemodum illos excusans, hortansque ut cito resiliant. Quid autem est, *Placere in carne* ? Probari apud homines. Quoniam enim apud Judæos probro ipsis dabatur, quod a patriis consuetudinibus desciscerent : Ne hoc, inquit, possit ipsis exprobari, volunt vos corrumpi, per vestram carnem illis satisfacturi. Hoc autem dicebat, ut ostenderet illos nequam propter Deum quæ faciebant facere ; ac si diceret : Quod sit, non inimitur pietati : propter humanam ambitionem hæc omnia fiunt, ut placeant infidelibus, quod fideles truncentur ; et malunt Deum offendere, ut placeant hominibus. Hoc enim est, *In carne placere.* Postquam aliunde ostendit illos omni venia carere, rursus illos redarguit, non solum quod aliis placere stulerent, verum etiam quod vanæ gloriæ causa hæc aliis præcipere. Ideoque subjevit, *Ut in carne vestra gloriantur,* tamquam qui discipulos habeant, sintque doctores. Et unde hæc probantur ? *Non enim, inquit, ipsi legem servant.* Maxime igitur, etiam si servassent, erant accusandi ; nunc vero et scopus illorum corruptus est. 14. *Mihi vero absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi.* Attamen res videtur esse probrosa ; verum in mundo et apud infideles : at in cælis et apud fideles gloria est, et quidem maxima. Nam et paupertas probrosa est, sed nobis gloriosa : item sperni apud vulgus ridiculum est, at nos ideo gloriamur. Ita crux nobis est gloriandi materia. Nec vero dixit, *Ego non glorior, aut, Ego nolo gloriari, sed, Absit ut ego glorier ;* perinde quasi de re portentosa loquens abominatus est, et ad

hoc præstandum divinam opem imploravit. Et quid est, quod de cruce gloriatur? Quod Christus mea causa formam servi acceperit, et mea causa quæ passus est pertulerit: propter me, inquam, qui servus eram, qui inimicus, qui ingratus; sed sic me dilexit, ut seipsum exponeret. Quid huic rei possit æquiparari? Etenim si servi dum tantum laudantur ab heris, hisque ejusdem naturæ, altum sapiunt: annon gloriandum est, cum ille Dominus, qui verus est Deus, non erubescit pro nobis crucem subire?

4. Proinde neque nos illius ineffabilis erga nos sollicitudinis pudeat. Illum non puduit tua causa crucifigi, et te, pudet ejus inenarrabilem profiteri dispensationem? Et interim perinde facis, ac si quis vinculis constrictus ante non erubescens de rege, postquam is adstans ipsi in carcere vincula suis manibus detraxisset, ob hoc pudorem conciperet. Verum hæc extrema fuerint dementiæ: ob hoc ipsum enim maximum gloriam est. *Per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo.* Mundum hic appellat non cælum neque terram, sed res temporarias, laudem ex hominibus, satellitium, gloriam, opes, hæc omnia quæ vulgo videntur esse magna. Hæc enim mihi facta sunt mortua. Talem oportet esse Christianum, et hanc vocem semper habere in ore. Neque enim contentus fuit priore mortificationis modo, sed et alterum intulit dicens: *Et ego mundo*; duplicem innuens mortificationem, ac dicens, *Et illa mihi mortua sunt, et ego vicissim illis*: nec illa me capere possunt, vel captivum ducere, quippe semel mihi mortua; neque ego illorum cupidine teneri, quippe qui mortuus illis. Nihil hæc mortificatione felicius; hæc enim est beate vite fundamentum. 15. *Neque enim circumcisio quidquam valet, neque præputium, sed nova creatura.* 16. *Et quicumque hæc regula incedunt, pax super eos et misericordia, et super Israel Dei.*

Crucis potentia quanta. — Vides crucis potentiam, in quantam celsitudinem Apostolum subvexerit? Non solum jam omnes mundi res illi mortuas reddidit, verum etiam longe supra veterum institutum sustulit. Quid huic potentia par? Siquidem qui prius pro hac circumcissione occidebatur et alios occidebat, huic persuasit crux, ut illa eodem loco relicta quo erat præputium, nova quædam et admiranda ac cælos transcendentiæ perquireret negotia. Hanc enim appellat novam creaturam, nostrum vivendi institutum, tum ob ea quæ fuerunt, tum ob ea quæ futura sunt: ob ea quæ fuerunt quidem, quod nostra natura, quæ in veteraverat senio peccati, repente baptismi lavacro renovata est, ac si denuo esset condita: quapropter etiam nova ac celestis a nobis exigitur vitæ forma: ob futura vero, quod et cælum et terra et omnis denique creatura in incorruptibilitatem transferenda sit una cum nostris corporibus. Proinde ne mihi posthac loquaris, inquit, de circumcissione, quæ nullam habet vim: quomodo enim hæc comparebit, cum omnia tantopere sint immutata? quin potius res novas quaerite, quæ ad gratiam spectant. Hæc enim qui sectantur, hi et pace et Dei erga nos bonitate fruuntur, ac

proprie nomine Israelis appellentur: illi vero qui contraria sentiunt, etiam si ex illo prognati sint, ejusque cognomen circumferant, ex iis tamen omnibus exciderunt, et a cognitione, et ab ipso cognominationis honore. Hi vere Israelitæ possunt esse qui regulam hanc servant, qui a veteribus discedunt, et gratiam sectantur. 17. *De cætero, nemo mihi molestus sit.* Hic non quasi lassus, aut injuria affectus hæc loquitur. Etenim qui omnia tum facere tum pati causa discipulorum induxerat animum, quomodo nunc fractus esset concidissetque? qui dicit, *Insta opportune, importune*: qui dicit, *Si forte det illis Deus agnitionem veritatis, et respiciant a diaboli laqueis* (2. Tim. 4. 2. et 2. 25. 26). Quam igitur ob causam hæc dicit? (Ut illorum socordem animum premat, et in majorem concipiat terrorem, et leges ab ipso latas confirmet, nec sinat illos semper movere. *Ego enim stigmata Domini nostri Jesu Christi in corpore meo porto.* Non dixit, *habeo*, sed, *porto*: tanquam aliquis de tropæis glorians, signisque regalibus. Quanquam hoc ipsum rursus probrosum esse videatur: verum hic sua vulnera jactat, neque secus quam solent milites vexilliferi, hic exultat, vulnera circumferens. Sed quam ob causam hoc dicit? Quovis sermone, quavis, inquit, voce clarius per hæc me purgo. Hæc namque vocem tuba sublimiorem emittunt adversus eos qui mihi contradicunt, prædicantque me simulare dogma, et ad placendum hominibus aliquid dicere. Etenim si quis militem videret ex acie cruentatum prodiisse, innumeris vulneribus saucium, num posset illum ignavia: prodicionisque damnare, argumenta fortitudinis in ipso corpore gestantem? De me quoque, inquit, similiter judicare oportet. Et si quis velit meam purgationem audire, animumque meum cognoscere, spectet vulnera, quæ certiores exhibent probationem, quam hæc verba, quam hæc scripta. Exordiens enim epistolam, ex subita sui mutatione sincerum animum suum fucique expertem evidenter ostendit; finiens vero declarat idem ex periculis quæ ipse adiit. Ne enim quis diceret, recto quidem animo mutatus est, verum non perstitit in eodem proposito; testes allegat, se etiam perstitisse, labores, pericula, plagas. Deinde postquam se dilucide purgavit de omnibus, declaravitque quod nihil eorum quæ dicta sunt dixerit animo commoto aut odii causa, sed immobilem se erga illos servare caritatis affectum, rursus hoc ipsum confirmat, claudens orationem precatione, plena bonis innumeris, et ita loquens: 18. *Gratia Domini nostri Jesu Christi cum spiritu vestro, fratres. Amen.* Hoc extremo verbo cunctis quæ prius dicta sunt signaculum addidit. Non enim simpliciter dixit, *Vobiscum*, quemadmodum de cæteris, sed ait, *Cum spiritu vestro*; avocans illos a carnalibus, et ubique demonstrans Dei beneficentiam, gratiamque commemorans, quam acceperant, per quam poterat illos ab omni errore Judaico revocare. Nam et Spiritum accepisse non erat legalis inopix, sed justitiæ quæ est secundum fidem, nec acceptum tenere erat ex circumcissione, sed ex gratia. Espro-

παρὰ τοῦ Θεοῦ συμμαχίαν ἐκάλεσεν εἰς τὸ κατορθῶσαι τοῦτο. Καὶ τί ἐστὶ τὸ καύχημα τοῦ σταυροῦ; Ὅτι ἂν Χριστὸς δι' ἐμὲ δούλου μορφὴν ἀνέλαβε, καὶ ἔπαθεν ἕπερ ἔπαθε, δι' ἐμὲ τὸν δούλον, τὸν ἐχθρὸν, τὸν ἀγνώμονα· ἀλλ' οὕτω με ἠγάπησεν, ὡς καὶ ἑαυτὴν ἐκδούναι. Ἄρα τούτου γίνονται ἄν τι ἴσον; Εἰ γὰρ οἰκέται, ἂν μόνον ἐπαικῶνται· παρὰ τῶν δεσποτῶν, καὶ ταῦτα ὁμογενῶν ὄντων, μέγα φρονούσι, πῶς οὐ καυχῶσθαι χρὴ, ὅταν ὁ Δεσπότης ὁ ἀληθὴς Θεὸς μὴ ἐπαισχύνῃται τὸν ὑπὲρ ἡμῶν σταυρῶν;

Μὴδὲ ἡμεῖς τοίνυν ἐπαισχυνώμεθα τὴν ἄφατον αὐτοῦ κηδεμονίαν. Αὐτὸς οὐκ ἐπησχύνῃ σταυρωθῆναι διὰ σέ, καὶ σὺ ἐπαισχύνῃ ὁμολογῆσαι αὐτοῦ τὴν ἀπειρον κηδεμονίαν; ὡσπερ ἂν εἰ τις δεσμότης μὴ ἐπαισχυνόμενος τὸν βασιλέα, ἐπειδὴ δὲ ἐπέστη τῷ δεσμοτῆρὶ καὶ τὰ δεσμὰ ἔλυσεν δι' ἑαυτοῦ, διὰ τοῦτο αὐτὸν ἐπαισχύνῃται. Ἄλλ' ἐσχάτης ταῦτα παραπληξίας· δι' αὐτὸ γὰρ τοῦτο μάλιστα ἐναθρύνεσθαι δεῖ. Δι' οὗ ἔμοι κόσμος ἐσταύρωται, καὶ γὰρ τῷ κόσμῳ. Τὸν κόσμον φησὶ νῦν, οὐ τὸν οὐρανὸν οὐδὲ τὴν γῆν, ἀλλὰ τὰ βιωτικὰ πράγματα, τὸν ἔπαινον τὸν παρὰ τῶν ἀνθρώπων, τὴν δορυφορίαν, τὴν δόξαν, τὸν πλοῦτον, τὰ τοιαῦτα ἅπαντα τὰ δοκούντα εἶναι λιμπρά. Ταῦτα γὰρ μοι νεκρὰ γέγονον. Τοιοῦτον εἶναι χρὴ τὸν Χριστιανὸν, ταῦτην ἀεὶ τὴν φωνὴν περιφέρειν. Οὐδὲ γὰρ ἤρκεσθῃ μόνον τῷ προτέρῳ τῆς νεκρώσεως τρόπῳ, ἀλλὰ καὶ ἕτερον ἐπήγαγεν εἰπὼν· Ἡ γὰρ τῷ κόσμῳ· διπλὴν τὴν νεκρωσιν αἰνιτῶμενος, καὶ λέγων, ὅτι Καὶ ἐκεῖνα ἔμοι νεκρὰ, καὶ ἐγὼ ἐκεῖνοις, καὶ οὕτε αὐτὰ ἐλεῖν με δύναται καὶ χειρῶσσθαι· νεκρὰ γὰρ ἐστὶν ἅπασι· οὕτε ἐγὼ ἐπιθυμῆσαι αὐτῶν· νεκρὰ γὰρ αὐτοῖς εἰμι καὶ ἐγώ. Οὐδὲν τῆς νεκρώσεως ταύτης μακαριώτερον. Αὕτη γὰρ ἐστὶ τῆς μακαρίας ζωῆς ἡ ὑπόθεσις. Οὕτε γὰρ περιτομὴ ἐἰσχύει, οὕτε ἀκροβυστία, ἀλλὰ καιρὸς κτίσις. Καὶ ὅσοι τῷ κἀνὸνι τούτῳ στοιχήσουσιν, εἰρήνη εἰσ' αὐτοὺς καὶ ἔλεος, καὶ ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ τοῦ Θεοῦ.

Εἶδες σταυροῦ δύναμιν, εἰς ὅσον αὐτὸν ὕψος ἀνήγαγεν; Οὐ γὰρ δὴ μόνον τὰ τοῦ [729] κόσμου πράγματα ἐνεκρωσεν αὐτῷ πάντα, ἀλλὰ καὶ τῆς πολιτείας τῆς παιλαῖδς ἀνώτερον πολλῷ κατέστησε. Τί ταύτης τῆς ἰσχύος ἴσον; Τὸν γὰρ ὑπὲρ ταύτης τῆς περιτομῆς σφαττόμενον^a καὶ ἐτέρους ἀποσφάττοντα, τοῦτον ἔπεισαν ὁ σταυρὸς ἐν Ἰσῳ τῇ ἀκροβυστίᾳ αὐτὴν ἀφέντα, ἕνα τινὰ καὶ παράδοξα καὶ τὰ ὑπὲρ τοὺς οὐρανοὺς ἐπιζητεῖν πράγματα. Καιρὸν γὰρ κτίσιν ταύτην καλεῖ τὴν καθ' ὑμᾶς πολιτείαν, διὰ τε τὰ γεγεννημένα, διὰ τε τὰ ἐσόμενα· τὰ γεγεννημένα μὲν, ὅτι ἡ ψυχὴ ἡμῶν παιλαυθεῖσα ἐν γῆρᾳ τῆς ἀμαρτίας, ἀθρόως διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀνενηώθη, ὡσανεὶ ἀνακτισθεῖσα πάλιν· διὸ καιρὸν καὶ οὐρανίαν ἀπαιτούμεθα πολιτείαν· διὰ τὰ ἐσόμενα δὲ, ὅτι καὶ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ καὶ πᾶσα ἡ κτίσις εἰς ἀφθαρσίαν μεταστήσεται μετὰ τῶν σαμάτων τῶν ἡμετέρων. Μὴ τοίνυν μοι λέγε, φησί, περιτομὴν τὴν οὐδὲν δυναμένην λοιπὸν· πῶς γὰρ αὕτη φανεῖται, πάντων ἐπὶ τοσοῦτον μεταβεβλημένων; ἀλλὰ τὰ καινὰ ζῆται πράγματα τῆς χάριτος. Οἱ γὰρ ταῦτα διώκοντες, οὗτοι καὶ εἰρήνης καὶ φιλανθρωπίας ἀπολαύουσιν, καὶ τῷ τοῦ Ἰσραὴλ ὀνόματι κυρίως ἂν καλοῖντο· ὡς οἱ γε τὰ ἐναντία φρονούντες, καὶ ἐξ ἐκεῖνου γεγεννημένοι εἶεν, καὶ τὴν προσγορίαν αὐτοῦ περιφέρειν, πάντων

ἐκπεπώκασι τούτων, καὶ τῆς συγγενείας καὶ τῆς ἐπιθυμίας αὐτῆς. Οἱ γὰρ κυρίως Ἰσραηλίται εἶναι δυνάμενοι, οἱ τὸν κανόνα τοῦτον διατηροῦντές εἰσιν, οἱ τῶν παλαιῶν ἀπεχόμενοι, καὶ τὰ τῆς χάριτος διώκοντες. Τοῦ λοιποῦ, κόπους μοι μηδεὶς παρεχέτω. Ἐνταῦθα οὐχ ὡς καμῶν, οὐδ' ὡς περικακῆσας ταῦτα φθέγγεται· ὁ γὰρ πάντα καὶ ποιεῖν καὶ πάσχειν ὑπὲρ τῶν μαθητῶν αἰσθόμενος, πῶς ἂν ἐξελύθη καὶ ἀνέπτεισε νῦν; ὁ λέγων· Ἐπίστηθι σὺκαίρω, ἀκαίρω· ὁ λέγων· Μὴ ποτε δῶ αὐτοῖς ὁ Θεὸς ἐπίγνωνσιν ἀληθείας, καὶ ἀνανήψωσιν ἐκ τῆς τοῦ διαβόλου παγίδος. Τίνος οὖν ἕνεκεν ταῦτά φησιν; Ἀναστῆλων αὐτῶν τὴν βῆθμον γνώμην, καὶ εἰς φόβον πλείονα ἐμβάλλων, καὶ πηγνύς τοὺς παρ' αὐτοῦ τεθέντας νόμους, καὶ οὐ συγχωρῶν ἀεὶ κινεῖν αὐτούς. Ἐγὼ γὰρ τὰ στήλαια τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ σώματι μου βαστάζω. Οὐκ εἶπεν, Ἐγώ, ἀλλὰ, Βαστάζω, ὡσπερ τις ἐπὶ τροπαίῳ; μέγα φρονῶν, ἢ σημείοις βασιλικῶς· εἰ καὶ τοῦτο πάλιν βυειδος εἶναι δοκεῖ. Ἄλλ' οὗτος ἐπὶ τοῖς τραύμασιν ἐναθρύνεται· καὶ καθάπερ οἱ σημειοφόροι τῶν στρατιωτῶν, οὕτω καὶ οὗτος ἀγαλλιάζεται τραύματα περιφέρειν. Διὰ τί δὲ τοῦτο λέγει; Παντὸς, λόγου, πάσης φωνῆς λαμπρότερον διὰ τούτων ἀπολογούμεαι, φησὶ. Ταῦτα γὰρ φωνὴν σάλπιγγος ὑψηλοτέραν ἀφίρει πρὸς τοὺς ἀντιλέγοντας, καὶ λέγοντας ὑποκρίνεσθαι με τὸ δόγμα, καὶ πρὸς ἀνθρώπων ἀρέσκειάν τι λέγειν. Οὐδὲ γὰρ εἰ τις στρατιωτὴν εἶδεν ἐκ παρατάξεως ἤμαχίμενον ἐξελθόντα, καὶ μυρία τραύματα ἔχοντα, δειλίας τι κρίνειν αὐτὸν καὶ προδοσίας ἠνείχετο, ἐπὶ τοῦ σώματος τῆς ἀνδραγαθίας φέροντα τὴν ἀπόδειξιν. Καὶ ἐπ' ἐμοῦ τοίνυν οὕτω ψηφίζεσθαι [730] δεῖ, φησὶ. Καὶ εἰ τις ἀκοῦσαι βούλεται τῆς ἐμῆς ἀπολογίας, καὶ τὴν γνώμην μου καταμαθεῖν, βλεπέτω τὰ τραύματα, τῶν ὀφθαλμῶν τούτων καὶ τῶν γραμμῶν πλείονα παρεχόμενα τὴν ἀπόδειξιν. Ἀρχόμενος μὲν τῆς Ἐπιστολῆς, ἀπὸ τῆς ἀθρόας αὐτοῦ μεταβολῆς τὴν ἀνυπόκριτον αὐτοῦ σαφῶς, ἔδειξε γνώμην· τελευτῶν δὲ ἀπὸ τῶν ταύτης κινδύνων. Ἴνα γὰρ μὴ τις^b λέγῃ, ὅτι μετέστη μὲν ἀπὸ διανοίας ὀρθῆς, οὐκ ἐνέμεινε δὲ ἐπὶ τῆς ἀπὸ τῆς προαιρέσεως, ὅτι καὶ ἔμεινε μάρτυρας παράγει τοὺς πόνησας, τοὺς κινδύνους, τὰς πληγὰς. Εἶτα ἀπολογισάμενος διὰ πάντων σαφῶς, καὶ δείξας, ὡς οὐδὲν εἶπε τῶν εἰρημένων θυμῷ καὶ ἀπεχθείᾳ, ἀλλ' ἀκίνητον ἔχει τὴν πρὸς αὐτοὺς φιλοστοργίαν, πάλιν αὐτὸ τοῦτο κατασκευάζει, εἰς εὐχὴν μυρίων γέμουσαν ἀγαθῶν κατακλειῶν τὸν λόγον, καὶ οὕτω λέγων· Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ τοῦ πνεύματος ὑμῶν, ἀδελφοί. Ἀμήν. Τῷ ἐσχάτῳ ῥήματι τούτῳ πάντα τὰ ἔμπροσθεν ἐπεσφράγισεν. Ἐγὼ γὰρ ἀπλῶς. Μεθ' ὑμῶν, ὡς ἐπὶ τῶν ἄλλων, ἀλλὰ, Μετὰ τοῦ πνεύματος ὑμῶν, ἀπάγων αὐτοὺς τῶν σαρκικῶν, καὶ πανταχοῦ δεκνύς τοῦ Θεοῦ τὴν εὐεργεσίαν, καὶ ἀναμνησκῶν τῆς χάριτος ἧς ἀπῆλαυσαν, δι' ἧς πάσης αὐτοὺς ἰκανὸς ἦν Ἰουδαϊκῆς πλάνης ἀπαγαγεῖν. Τό τε γὰρ Πνεῦμα λαβεῖν, οὐ τῆς νομικῆς ἦν πτωχείας, ἀλλὰ τῆς κατὰ τὴν πίστιν δικαιοσύνης· τότε κατασχέειν λαθόντας, οὐκ ἀπὸ τῆς περιτομῆς, ἀλλ' ἀπὸ τῆς χάριτος ἐγένετο πάλιν. Διὰ τοῦτο τὴν παραίνεσιν εὐχῆ κατέκλεισε, καὶ χάριτος καὶ πνεύματος ἀναμνήσας, ὁμοῦ καὶ ἀδελφούς προσειπὼν, καὶ παρακαλέσας τὸν Θεὸν τούτων αὐτοὺς διηνεκῶς ἀπολαύειν, καὶ διπλῶ

^a Σφαττόμενον, necem subire paratum. Sic intelligendus locus est.

^b Legebatur τὸ ἀνυπόκριτον αὐτοῦ ἔδειξε· τελευτῶν δὲ ἀπὸ τῶν κ. ἵνα μὴ τις.

τούς ἀνθρώπους ἀσφαλίσάμενος τρόπῳ· τὸ γὰρ αὐτὸ καὶ εὐχῆ, καὶ διδασκαλία ἦν τῶν εἰρημένων * ὀλόκληρος, ἀντὶ τείλους αὐτοῖς διπλοῦ γινομένη. Ἡ τε γὰρ διδασκαλία ἀναμνησκουσα αὐτοὺς ὅσων ἀπέλαυσαν ἀγαθῶν, μᾶλλον κατέσχεν ἐν τοῖς τῆς Ἐκκλησίας δόγμα-

* Verba, ἢν τῶν εἰρημένων, aberant.

σιν· ἢ τε εὐχῆ καλοῦσα τὴν χάριν, καὶ παραμένειν αὐτοῖς πείθουσα, οὐκ ἤφειε τὸ πνεῦμα αὐτῶν ἀπαναστῆναι. Τούτου δὲ ἐν αὐτοῖς ὄντος, πᾶσα, ὡσπερ κόνις, ἀπεσοβεῖτο τῶν τοιούτων δογμάτων ἡ ἀπίστη, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

IN SEQUENTIA SUPPOSITITIA OPUSCULA

Tanta erud Joannis Chrysostomi in Ecclesia Graeca existimatio, ut varii aevi scriptores, qui concionibus seu homiliis edendis operam dabant, ut eae cum omnium plausu exciperentur, ementito Chrysostomi nomine illas publicarent. Bibliopola quoque, ut quidem existimo, ut et facilius et majori pretio hujusmodi merces venundarent, Chrysostomi nomine illas inscribi curabant. Hinc fit ut tam ingens spuriorum

* Οτι θεοπρεπὲς ἔργον ἢ κατὰ Θεὸν ἀγάπη ἐστὶ.

Ἀγάπην τὴν οὐρανοκλίμακα λόγος οὐδεὶς κατ' ἀξίαν ὑμνῆσαι δύναται. Ἀγάπη τοῦ Πατρὸς· σύνθερονός ἐστιν, ἀγάπη τὰ ἐπίγεια συνάπτει πρὸς τὰ οὐράνια· περὶ ἧς γλώττα οὐκ ἐπαρκέσει, οὔτε νοῦς ἐξευρήσει ἐπαξίως δοξάσαι· τὸ δὲ ἔργον αὐτῆς δεικνύει ἡγεμόνα οὖσαν τῆς ἀρίστης πολιτείας τὴν ἀγάπην. Τῇ γὰρ δημιουργίᾳ τοῦ Θεοῦ αὕτη τελείαν περιβάλλει εὐπρέπειαν· αὕτη τῶν πολλῶν εἰς ἐνότητα παιδαγωγός, ἢ πρὸς ὁμοιότητα τοῦ ἐνὸς καὶ τοῦ ἁγίου κάλλους τὰ πλήθη τῶν ἀνθρώπων ἐξεικονίζουσα ἀγγέλους καὶ ἀνθρώπους. Μία γὰρ οὕσα μορφή πᾶσαν λογικὴν φύσιν μορφοῖ εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ ὁμοιότητα· οὐ τοῖς ἀπαλλοτριωμένοις ἀπ' αὐτοῦ, ἀλλὰ τοῖς ὑπ' αὐτοῦ γενησομένοις καὶ συγκεκραμένοις ἐπαναπαύεται. Πλείους μὲν ἦντες εἰς μίαν οἱ πάντες νενευκατός συμφωνίαν, κάλλιστόν τι καὶ τερπνὸν ἐφ' ἑαυτοῖς ἁρμονίαν ἐκραινουσιν. Οὕτω τὰ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος πολλά καὶ διάφορα ἐνεργήματα, πρὸς μίαν καὶ ἀγαθὴν ὁμοφροσύνην συναγόμενα, θεοσιδέστατον καὶ θεοπρεπέστατον κάλλος ἐκφαίνει, τιμιώτατον Θεῷ καὶ τῆς ἁγίας εὐφροσύνης ἀξίον τῆς παρὰ τῷ Δημιουργῷ. Διὰ τὴν ἀγάπην τὴν πρὸς ἀνθρώπους καταβέβηκεν ὁ Θεὸς ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ μετὰ τῶν ἀνθρώπων συνανστράφη, οὐκ ἐν ἀποκρύφῳ καὶ ἀφωρισμένῳ, καθάπερ πρότερον, ἀγίασματι προσκυνομένοις, ἀλλ' ὁμόσκηνος ἀνθρώποις εἰς ὁμοιότητα καὶ συνομιατικῆν-ἡμετέραν κατελθὼν, ἵνα εἰς τὴν ἐνὸς Πνεύματος οικειότητα πάντας προσαγόμενος, ὡσπερ ἐν σῶμα καὶ ἐν πνεύμῳ κατασκευάσῃ. Ἰππρέτις οὕσα τοῦ Κυρίου καὶ τοῦ Πνεύματος ὑπουργός ἢ θεία ἀγάπη, τὰ διεστώτα συνάγει, τὰ ἀπληροτημένα οικειοῖ. Ὁ Χριστὸς θαυμασίον ἔργον, ἢ ἀγάπην! Ὁ κόσμος σωτηρίας μυστήριον! Δι' ἀγάπην ἀποστέλλει ὁ Πατὴρ καὶ Θεὸς εἰς τὸν κόσμον τὸν ἴδιον αὐτοῦ τὸν μονογενῆ· Ὁ Χριστὸς γὰρ, φησὶν, ἠγάπησε τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ ἑαυτὸν παρέδωκεν ὑπὲρ αὐτῆς· ἀγάπη τὴν οὐκ ὑπὲρ τῶν πλησίων πόνους ἠδέως φέρει, δι' ἀγάπην δούλοι ἀλλήλων ἐνταί κελευόμεθα· Διὰ γὰρ τῆς ἀγάπης δουλεύετε ἀλλήλους· ἀγάπη τὰς ἰδίας ἐνὸς ἐκάστου κτήσεως κοινὰς ἀπάντων ἐργάζεται· ἀγάπη δεικνύει σοὶ τὸν πλησίον, ὡς ἑαυτὸν, καὶ φέρει ἁμαρτήματα, ὡς καὶ τὰ ἑαυτοῦ. Ὅλιγα μὲν ὀργισθήσῃ, πλείστον δὲ μακροθυμήσεις. Δι' ἀγάπην αὐξάνεται [752] ἡ ποίμνη τοῦ Χριστοῦ· ἀγάπη χρονικοὺς πρᾶσσει θυμοὺς, ὅπλα πολεμίων ἀμβλύνει, καὶ λήθην πολεμίων ἐντίθησιν ἀπάντων, καὶ τὴν εἰρηνικὴν πολιτείαν Χριστοῦ τῷ κόσμῳ εἰσάγει. Οὐ λήθηται γὰρ εἶθι ἐπὶ εἶθι μάχαιραν, καὶ οὐ μὴ μάθωσιν εἰς πολεμίαν. Διὰ τοῦτο, Ἀνυτελεῖ, φησὶν, ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ δικαιοσύνη

καὶ πλήθος εἰρήνης, ὅως οὐ ἀνταναιρεθῆ ἡ σελήνη. Λαμπρὸς δὲ καὶ ὁ τύπος τῆς εἰρηνικῆς πολιτείας. Ὡς τῆς μακαρίας εἰρήνης ἀρχηγὸς ἀγάπη! ἢ τὸν ἐχθρὸν καὶ πολέμιον ἐν ἀνθρώποις ἀπελαύνουσα δαίμονα, δι' ἧς στένει μὲν ὁ διάβολος ἐπ' ἀνθρώποις εἰρηνικοῖς, συνήζονται δὲ ἄγγελοι τῆς ἑαυτῶν εἰρήνης εἰκόνα ἐν ἀνθρώποις ὄρωντες, φαῖδροι πρὸς ἀλλήλους ἡμεῖς ἄσμεν, καὶ πάσης εὐθυμίας μείζον ἀδελφὸς ὄφθεις ἀδελφῷ. Παρακαλεῖσθαι γοῦν ἐπὶ ταῖς θλίψεσι φησὶν ὁ Παῦλος ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ Τίτου· ὅτε δὲ οὐ πάρεστιν, οὐκ ἔχει ἀνεσθὶν τῷ πνεύματι. Ἀγάπη Θεοῦ, καὶ ἀδελφῶν ἀγάπη, δύο ἀχώριστα. Καὶ ταύτην, φησὶν ὁ Ἰωάννης, ἐνταλὴν ἔχομεν παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἵνα ὁ ἀγαπῶν τὸν Θεόν, ἀγαπᾷ καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ. Τοῦτο γὰρ εἶπε καὶ τῷ Πέτρῳ· Εἰ ἀγαπᾷς με, βόσκει τὰ πρόβατά μου. Τουτέστι, Δείξον τὴν πρὸς τὸν ποιμένα ἀγάπην, τῶν προβάτων διὰ σπουδῆς προνοουμένος. Ποῖον οὕτω τείχος ἀβραγὰς, ἁρμονίας λίθων εὐμεγέθων ὑψωρωμένων, καὶ πολεμίων ἀποτρέπον ἐφόδους, οἷον ἀγίων σύστημα ἡρμοσμένων τοῖς τῆς ἀγάπης δεσμοῖς, καὶ τὰς τοῦ διαβόλου πέτρας (sic); τίς δὲ φωνὴν εὐπρέπειαν τοιαύτην κατὰ στήθον πεφυτευμένων, ἢ στρατιᾶς εὐάρμοστος συνταξὶς ἐν κόσμῳ καὶ τάξει εὐπρεπεῖ προΐουσα; Ταῦτα γὰρ παρέχει τέρψην· τερπνότερον δὲ καὶ ἡδύτερον πάντων, τῶν ἐν ἀγάπῃ συνηρμοσμένων ἀλλήλοις ἢ κατὰ τὴν φυσικὴν ἁρμονίαν εὐπρέπεια· αὕτη γὰρ ἐν ὀφθαλμοῖς Κυρίου ἀσμενῆ καὶ ἐντιμος φαίνεται. Ἄκουε τοῦ Δαυὶδ, μᾶλλον δὲ τῆς χάριτος τοῦ ἁγίου Πνεύματος· Ἰδοὺ τί, φησι, τί καλόν, ἢ τί τερπνόν; οὐδὲν ἕτερον, οὐδὲν ἕλλο τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλ' ἢ τὸ κατοικεῖν ἀδελφούς ἐπὶ τῷ αὐτῷ· ὡς μύρον ἐκκενωθὲν ἐπὶ κεφαλῇ. Ἄγγελοι τοῖς ἡμετέροις χοροὺς περιγορεύουσι, καὶ εὐφραίνονται ἐφ' ἡμῖν, ὅτι τῶν αὐτῶν διαγωγῆν μιμούμεθα. Εἰ γὰρ ἐφ' ἐνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι χαρὰ ἐν οὐρανῷ γίνεται, κατὰ τὸν τοῦ Κυρίου λόγον, πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ τοσοῦτω πληθει σωζομένων. Ἡ γὰρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος εὐφροσύνη ἀπεντεύθει φαίνεται, τῷ μὲν διαβάλλῳ πένθος, θαμβάνῳ λικητηρίον, ὅτε χοροὺς συνεστήκαμεν ἀλλήλοις, ἐν μιᾷ ψυχῇ καὶ μιᾷ γνώμῃ πρὸς ὑμνωδίαν Θεοῦ τὴν παναρμόνιον τῶν Χερουδαίμ καὶ μεγαλόδοξον μιμούμεθα μελωδίαν. Ὡσπερ γὰρ ἐκεῖνα ἐκ διαδοχῆς ἐν τοῦ κῆδος παραλαμβάνοντα, τὸν τρισάγιον ἔδουσαν ὕμνον· οὕτω καὶ ἡμεῖς εἰς τὸν ἐκεῖνον τύπον δύο χοροὺς συστήσμενοι, καὶ ἀντιφωνοῦντες ἀλλήλοις, τὴν πνευματικὴν ἄδομεν μελωδίαν. Θαύμα ταῖς ἐξωθεν, ἐπιθυμητῶν τοῖς ὄρωσι, καὶ πόθος τοῖς ἀκούουσιν ἐγγίνεται, καὶ βεβαίον ἐνεργῆς ἀσθησις ἐν ἡμῖν εὐρίσκεται, δι' ἧς αἰσθα-

pter admonitionem clausit deprecatione, spiritus simul et gratiæ mentionem refricans, simulque fratres alloquens, et Deum invocans, ut iis perpetuo fruatur, et duplici modo homines communiens : iisdem enim verbis et precatio comprehenditur et doctrina quæ dicta erant summatim complectens, ut quasi duplex murus exhibeatur. Nam et doctrina commonefaciens illos quantum bonorum accepissent, magis con-

tinuabat illos in Ecclesiæ dogmatibus ; et precatio gratiam invocans, et in iisdem perseverare suadens, non sinebat spiritum ab illis discedere : quo quidem in illis manente, non aliter ac pulvis, dispellebatur omnis ejusmodi dogmatum fallacia ; in Christo Jesu Domino nostro, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria et imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM.

opusculorum silva ad nos pervenerit. Horum autem maximam partem, quæ lucem non merebatur, in tenebris latere sivissemus, nisi jam a Savio et a Morello edita fuissent.

Ea quæ asteriscis signavimus loca in græco aut vitiosa sunt aut mutila, aut intellectu difficiliora, ideoque interpretata quasi per divinationem.

CARITATEM SECUNDUM DEUM REM ESSE DEO DIGNAM.

Caritatem, scalam caelestem, nemo digne celebrare potest. Caritas in throno Patris sedet, terrena cum caelestibus copulat. quam nec lingua enarrare, nec mentis inventio digne glorificare potest ; res autem ipsa docet caritatem esse ducem optimæ vitæ. Nam creationi Dei illa perfectum decorem addit : hæc est multorum prædagogus ad unitatem, quæ ad unius similitudinem hominum cœtum ad imaginem angelorum et hominum conformat. Nam cum sit una forma, omnem rationabilem naturam ad Dei similitudinem concinnat : neque in iis qui ab illo abalienati sunt, sed in iis qui subsunt et ipsi commixti sunt requiescit. Multi licet sint, omnes in unum coeunt concentum, et pulcherrimam jucundamque harmoniam in se exhibent. Sic multæ ac diversæ sancti Spiritus operationes, in unum optimumque consensum redactæ, divinissimam Deoque dignissimam pulchritudinem exhibent, quæ Deo pretiosissima est et sancto gaudio digna apud Creatorem. Propter caritatem erga homines descendit Deus in terram, et cum hominibus conversatus est, non in abscondita et remota, ut antea, sanctificatione adoratus, sed contubernalis hominibus, ad similitudinem et conversationem nostram descendit, ut in unius Spiritus proprietatem omnes aggregaret, quasi unum corpus et unum spiritum concinnaret. Divina caritas cum ministra sit Domini et Spiritus sancti, dissita congregat, et abalienata propria efficit. O Christi mirabile opus caritas ! o salutis mundi mysterium ! Propter caritatem mittit Pater et Deus in mundum Filium suum unigenitum : nam *Christus, inquit, dilexit Ecclesiam, et semetipsum pro illa tradidit (Ephes. 5. 25)* : caritas pro proximo labores fert libenter : propter caritatem jubemur invicem servi esse : *Per caritatem servite invicem (Gal. 5. 13)* : caritas cujusque possessiones omnibus communes efficit : caritas proximum tibi ut temetipsum ostendit, peccata aliorum fert ut sua. Parum iratus eris, multum tolerabis. Propter caritatem augetur grex Christi : caritas sanguinarios animos sedat, hostium arma hebetat, oblivionem adversariorum om-

nium inducit, vitam Christi pacificant in mundum immittit. *Non assumet gens contra gentem gladium, et non discent ultra bellum facere (Isai. 2. 4)*. Ideo ait : *Orietur in diebus ejus justitia et abundantia pacis, donec auferatur luna (Psal. 71. 7)*. Splendida autem est etiam figura pacificæ vitæ. O beatæ pacis ducem caritatem, quæ inimicum et hostem hominum pellit dæmonem, per quam ingemiscit diabolus ob pacificos homines, latantur angeli, pacis suæ imaginem apud homines videntes ; nos jucundi mutuo sumus, et fratri conspectus fratris lætitia omnium maxima est. Nam se in ærumnis consolationem habuisse dicit Paulus in adventu Titi (2. Cor. 7. 6) ; cum autem non adest, non habet spiritus requiem. Amor Dei et fratrum amor dud sunt inseparabilia. Et hoc, inquit Joannes, præceptum a Deo habemus, ut qui amat Deum, amet et fratrem suum. Hoc enim etiam Petro dicit : *Si amas me, pasce oves meas (Joan. 21. 15)* ; id est, ostende amorem erga pastorem, oves sollicitè curans. Quam firmus est ille murus, recto grandium lapidum ordine munitus, et hostium impetus avertens. Qualis cœtus caritatis vinculis coaptatus ad tentationes diaboli depellendas ? quis decor talis plantarum ordine positarum ; aut exercitus ordo concinnus, qui in acie decenti procedit ? Hæc quippe voluptatem afferunt : sed omnium jucundissimum et dulcissimum est spectaculum, eorum qui caritate juncti sunt naturalis ille concentus et decor : qui vel in oculis Domini honorabilis et pretiosus appareat. Audi Davidem, imo potius gratiam Spiritus sancti : *Ecce quam bonum, et quam jucundum, nihil aliud eorum quæ sunt super terram, sed, habitare fratres in unum (Psal. 132. 1)* : sicut unguentum effusum in caput, Angeli nostros choros circummeunt, et de nobis latantur, quia illorum morem imitamur. Si enim de uno peccatore poenitentiam agente gaudium est in cælo (Luc. 15. 7), secundum Domini dictum, multo magis de tanto numero eorum qui salutem obtinent. Nam futuri sæculi lætitia hinc appareat, in diaboli luctum et dæmonum ventilationem, quando choros invicem ordinamus,

uno animo, una sententiâ ad hymnos Deo canendos, ac modulatos et magnificam Cherrinorum melodiam imitatur. Ut enim illi sibi uno alium excipiente succedunt, ut ter sanctum hymnum canant: sic et nos ad illorum formam duos choros constituentes, et nobis mutuo respondentes, spirituales canimus melodiam. Res mira est iis qui foris sunt, desiderabilis videntibus, amoremque ingenerat in audientibus, ac divinus efficacique sensus in nobis reperitur, quo sentimus omnes corruptorum morum et dissensionum causas a nobis avulsas esse. Propter nos universi glorificabunt Deum, vitam in terra caelestem videntes. Ideo Paulus docuit nos omnes idipsum sentire et idipsum dicere (*Philipp. 2. 2*): ideo Christus binos mittit apostolos: etiam mulieres instituit ad concordiam, ut ne ipsum quidem virginum cœtum hac angelica imitatione expertem constitueret. Ideo dicit, *Evodiam rogo et Syntychen id ipsum sapere in Domino* (*Philipp. 4. 2*). Alios sibi superiores putare jussit, ne per ambitionem, inq; per vanam gloriam, separentur; sed honorem proximo deferentes, ipsis conjungi et consociari. Honorabilia certe sunt nostra, et vere supra mundana ea, quæ ad sacram et divinam caritatem pertinent. Videamus quoque legis doctrinam. Non superbius, inquit, in egenum, sed largieris afflicto; fructibus tuis fruetur pauper; ac reliquias messis et vindemiæ ad alimentum pauper habebit: septimo anno servus in libertatem dimitetur; quinquagesimo autem anno omne debitum solvetur; et qui possessiones suas venderint, illas recipient, non dantes pretium. Fœnus non exige, non oppignerabis

violam neque molam superiorem, neque vestem pauperis in pignus accipies, neque violenter invades ad accipiendum pignus. Non reliques subjugale proximi tui, etiamsi tibi inimicus fuerit; sed reduces illi etiam animal errans, minister illi effectus, quasi amico, et inimicitias dissolvens, oblata occasione. Hæc porro omnia præcepta ob nihil aliud, quam ob sacram et desiderabilem Dei caritatem data sunt: nam in hoc evangelica quoque præcepta concurrunt. Postquam enim multa dixit ad legem implendam spectantia, addidit: *Benefacite iis qui oderunt vos, et orate pro persecutibus vos* (*Matth. 5. 44*); in omnibus inimicitiam dissolvens et caritatem inserens. Debitum sit in vobis, vos invicem amare, quod nunquam terminatur: ait enim Paulus, *Nemini quidquam debeatis, nisi ut invicem diligatis* (*Rom. 13. 8*). Sicut enim cibos quotidie quaerimus, neque præcedens saturitas nos impedit quominus quotidie alimenta quaeramus; sed illud, natura exigente, quasi debitum nostrum est: sic et in caritate eandem sequamur formam. *Non saturabitur*, inquit, *oculus visu, neque auris auditu* (*Eccles. 1. 8*). Dulcis est oculis lux, et nemo videns illam oculis fatigatur, neque auribus audiens: sic et desiderabile caritatis officium impigre implendum, neque unquam satiari oportet. Nam aqua multa non poterit extinguere caritatem: *Manent enim*, inquit, *tria hæc, fides, spes, caritas* (*1. Cor. 13. 13*). Sicut enim ab initio fuit, sic manebit in sæcula: quam nos sequentes, utinam æterna bona consequamur, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

IN ILLUD, SI FILIUS DEI ES, MITTE TE DEORSUM (*Matth. 4. 6. 8.*), ET ASSUMPSIT EUM DIABOLUS IN MONTEM EXCELSUM VALDE, ETC.

Sol quidem supra terram cursum agens, et ab oriente ad nos equitans, noctem aufert et dormientes excitat, operibusque tradit: lux autem divinæ cognitionis animam expergeficit, cogitationes illuminat, atque ad virtutes excitat. Hæc vero magis quam solis lux nobis optanda est. Nam sine sole vivitur; cæcus enim vivit, qui non nisi ex auditu solem novit: animæ vero sole cognitionis Dei expertes, mortuæ sunt, etiamsi vivere putentur: de quibus Dominus ait: *Sinite mortuos sepelire mortuos suos* (*Matth. 8. 22*). Sed qui mortis parenti colluctatus est, ab utraque morte vitam hominum liberavit. Duplex enim mors apud nos est: illa nempe quæ ex natura provenit; et alia quæ ex ignorantia contingit: ignorantia quippe Dei mortali insensibilitati similis est. Utramque vero mortem operatus est diabolus: quo perfracto Christus ab utraque morte naturam liberavit, ubi animam vivificis dogmatibus restauravit, resurrectione vero quod mortale erat redintegravit. Nam cadente illo qui impellebat, qui impellebatur stabit. Illiusque certaminis tabula generi hominum relicta est, ut illam respiciens humana natura roboraretur. Ubinam est illa tabula? Desertum respice: illic enim ipsum gratia suscitavit per imaginem, qua tyrannum occiditur, quæque per desertum tyrannum fugat. Locum certaminis videmus desertum, manum vero diabolum, quæ Domino famem indit; et tria certamina, tres responsiones: lex enim pugnæ est, ut certamen triplicetur. Triplex certamen enumera: *Si Filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant*. Confligit hic cum Domino diabolus. Christus autem ait illi: *Non in solo pane vivet homo*. Nocementum vitavit Dominus. *Si filius Dei es, mitte te deorsum*. Hæc secunda sunt demonis certamina. *Non tentabis Dominum Deum tuum*. Hoc dictum solvit conatum. *Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraveris me*. Hoc est principium tertie luctæ, quo Servator cum athleta quispiam adversarium contentiosum diabolum extra stadium p. jecit. *Vade retro me, Sa-*

tana: scriptum est, Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies. Dum viles pugnam, pugnare disce: ex spectatore pugil efficiaris. Prima Domini contra diabolum lucta luctam te docet contra voluptates: initium enim certaminum fames erat; fames, tyrannica concupiscentia; fames, voluptatum caput. Nam concupiscentia cibi est effrene desiderium: videt enim venter voluptatem indeprecabilem, quam multi fovere non valentes eo proruperunt, ut providentiam negarent, quasi Deus famelicos nihil curaret. Ad eam rem Christum quoque diabolus impellit, sperans se illum ut hominem fame pressum decussurum esse: nesciebat enim divinitatem ipsi esse conjunctam: siquidem divinitatem non adortus esset ut esurientem. Qui suam naturam nunquam esurire sciebat, si Deum adesse scivisset, de cibo non loquutus fuisset. Sed ut hominem videns, ut hominem alloquitur: *Si Filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant*. Filiationis scrutator non requisit, cibum curat fame perniciosiorem. Primo supposuerat divinitatem ex ligno oriri; nunc occasione appetitus, ostendit desertum nihil aliud habere, quam lapides, ut ex famis loco desperationem augens, animum incredulitate concateret, et questionem an Filius esset solveret. Sed ad tentatorem respiciamus, et verborum laqueos exploremus. *Si Filius Dei es, inquit, dic ut lapides isti panes fiant*. Filius, inquit, nuper vocabaris cum baptizareris, et vocem hanc audivimus: *Ille est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui* (*Matth. 3. 17*). Ridebam autem appellationem, ironiam, ridiculam laudem, honorem re vacuum: tibi vero forte dictum illud voluptati erat, et credis ut vere dilectus, et confidit ut in cælo constitutus, et gaudebas utpote Deo carus. Quis pater de esuriente filio non sollicitus est? quis patronus non alit eum, qui ad se transflugit? tu vero quadraginta diebus jejuniis maceraris, et te esurientem pater non curat, diurnamque famem despicit? quis prolis amans pater esurienti filio panem non largi-

νόμω ἐκρίζουμένω ἐξ ἡμῶν πάντων τῶν κακοτροπίας καὶ διατρέσεως αἰτιῶν. Πάντες δι' ἡμᾶς δοξάζουσι τὸν Θεόν, ποιεῖται ἐπὶ γῆς ὁράντες οὐράνιον. Διὰ τοῦτο πάντας ἡμᾶς ἐν φρονεῖν καὶ τὸ αὐτὸ λέγειν ὁ Παῦλος· *ἰδίδοσθε· διὰ τοῦτο Χριστὸς ἀποστέλλων συνδύο πέμπτει τοὺς ἀποστόλους· μέχρι καὶ γυναικῶν εἰσηγείται τὴν ὁμοφροσύνην, ἵνα μηδὲ τῶν τῶν παρθένων σύλλογον ἀμείρον ταύτης τῆς ἀγγελικῆς μιμητικῆς καταστάσεως.* Διὰ τοῦτο λέγει· *Εὐδοκίαν παρακαλῶ καὶ Συγνήνην τὸ αὐτὸ φρονεῖν ἐν Κυρίῳ.* Ἀλλήλους ὑπερέχοντας ἡγείσθαι κελεύει, πρὸς τὸ μὴ διαλύεσθαι τῇ φιλοτιμίᾳ, μάλλον δὲ τῇ κενοδοξίᾳ, ἀλλὰ τὴν τιμὴν παραχωροῦντες τῷ πλησίον ἐνοῦσθαι, καὶ συγχρίνεσθαι. Σεμνά μὲν οὖν τὰ καθ' ἡμᾶς, καὶ ὡς ἀληθῶς ἐπικόσμου τῆς ἐεῶς καὶ θεῆς ἀγάπης. Ἰδομεν δὲ καὶ τὰς ἐν τῷ νόμῳ διδασκαλίας. Καὶ γὰρ αὐταὶ συμπεφορῶντες διδάσκουσιν. Οὐχ ὑπερβῆσι, φησί, τὸν ἐνδεῆ, μεταδώσει δὲ θλιβομέων ἀπολαύσει τῶν παρὰ σοὶ καρπῶν ὁ πένης, καὶ τοῦ θέρισμου τὰ λεβάνια καὶ τοῦ τρυγητοῦ πρὸς τροφὴν ἕξει ὁ πένης· ἐβδόμῃ δὲ ἔτει καὶ ὁ θυῶλος εἰς ἐλευθερίαν ἀφεισθήσεται, πενηχοστῷ δὲ ἔτει ἅπαν χρέως λυθήσεται [753]· καὶ οἱ πεπρακότες τὰς κτήσεις ἐπαναλήφονται, μὴ ἀποδώσαντες τὸ τίμημα. Τόκον οὐκ ἀπαιτήσεις, οὐκ ἐνεχυράσεις μύλον οὐδὲ ἐπιμύλιον, οὐδὲ τὸ πένυτος ἀνεχυράσεις ἱμάτιον, οὐδὲ μὴ ἐπεισελεύση βιαίως λαβεῖν ἐνέχυρον. Οὐχ ἐγκαταλείψεις ὑποζύγιον τοῦ πλησίον σου, οὐδ' ἂν ἐχθρὸς τυγχάνῃ· ἐπανάξεις δὲ αὐτῷ καὶ ζῶων πλανώμενον, ὑπερήτης ὡς φίλῳ γενόμε-

νος, καὶ διαλύων τὴν ἐχθρὰν ἐμπαροῦσης προφάσεως. Ταῦτα δὲ πάντα τὰ παραγγέλματα δι' οὐδὲν ἕτερον, ἀλλὰ διὰ τὴν ἱεράν καὶ πολυπόθητον τῷ Θεῷ ἀγάπην καὶ γὰρ εἰς τοῦτο καὶ εὐαγγελικὰ παραγγέλματα κατατρέχει. Μετὰ γὰρ τὸ πολλὰ εἰπεῖν πληρωτικά τοῦ νόμου, ἐπήγαγε· *Καλῶς κοιτεῖτε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς, καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐκηρεαζόντων ὑμᾶς.* Ἐν ἅπασι τὴν ἐχθρὰν καταλύνων, καὶ τὴν ἀγάπην φυτεύων. Χρεῖς ἔστω παρ' ὑμῖν τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους μηδέποτε πληρούμενον· φησί γὰρ ὁ Παῦλος, *Μηδενὶ μηδὲν οφείλετε, εἰ μὴ τὸ ἀλλήλους ἀγαπᾶν.* Ὅσπερ γὰρ τὰς τροφὰς καθ' ἑκάστην ἐπιζητοῦμεν τὴν ἡμέραν, καὶ οὐχὶ ἡ προλαβοῦσα χορτασιὰ ἀποστήσει ἡμᾶς τοῦ μὴ καθ' ἑκάστην ἐπιζητεῖν τροφὰς, ἀλλὰ τοῦτο ἀπὸ τῆς φύσεως ἀπαιτούμενοι ὡς χρεῖς οφείλομεν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἀγάπης τὸν αὐτὸν τύπον φυλάξωμεν. Οὐ πλησθήσεται, φησὶν, *ὀφθαλμὸς τοῦ ὄραρ, καὶ οὐς τοῦ ἀκούειν.* Γλυκὸ τοῦ ὄφθαλμοῦ τὸ φῶς, καὶ οὐδεὶς ἔκαμειν ὁρῶν τῷ ὄφθαλμῷ, καὶ οὐδεὶς ἔκαμειν ἀκούων τοῖς ὠσίν· οὕτω καὶ τῆς ἀγάπης ἐράσιμιον ἔργον ἀκόνας ἐπιτελεῖν οφείλομεν, καὶ οὐδέποτε κορένυσθαι. Ἰδὼρ γὰρ πολὺ οὐ δυνήσεται σβῆσαι τὴν ἀγάπην· *Μένει γὰρ, φησὶ, τὰ ἐρία ταῦτα, πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη.* Ὅσπερ γὰρ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, οὕτω καὶ εἰς αἰῶνα φυλαχθήσεται· ἢ ἕξακολουθοῦντα; ἡμᾶς γένοιτο τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν ἐπιτυχεῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὸ, Εἰ εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, βάλε σεαυτὸν κάτω· καὶ, *ὅτι εἰ Παραλυμῶναι αὐτὸν ὁ διάβολος εἰς ὄρος ὄψηλόν ἴαν,* καὶ *ταὶ ἐξῆς.*

Ἦλιος μὲν ὑπὲρ γῆς παρακύβητος, καὶ πρὸς ἡμᾶς ἐξ ἐξῆς ἵπτεῦων, μετανίστησι νύκτα, τοὺς ὑπνοῦντας ἐγείρει, καὶ παραβιδύων ἔργοις· θεογνωσίας δὲ φέγγος ἐξυγκνίζει ψυχῇν, λογισμοὺς περιλάμπει, καὶ πρὸς ἀρετὰς διανίστησι· καὶ ταύτην μάλλον ἡμῖν, ἢ τὸν ἥλιον ἐπιλάμπειν εὐκαταῖον. Ἦλιον γὰρ καὶ μὴ βλέπων τις ζῆσεται· ζῆ οὖν ὁ πηρὸς ἀκοῆς γινώσκων τὸν ἥλιον· ἀντήλει δὲ θεογνωσίας ψυχῇν νεκρῶν, καὶ ὑποπευθύνεται ζῆν· περὶ ὧν καὶ ὁ Δεσπότης φησὶν· *Ἀφerte τοὺς νεκροὺς θάπτειν τοὺς καινοὺς νεκροῦς.* Ἄλλ' ὁ τῆς νεκρώσεως παλαιῶς γεννητορῆ, ἐκατέρως ἐξεῖλετο τὸν βίον νεκρώσεως. Διττῆ γὰρ περὶ ἡμᾶς ἡ νεκρότης. Ἦ μὲν φύσει προσγινομένη θνητῆ, ἢ δὲ γυνώσεως ἀποδόλῃ συρμένη· ἀγνωσία γὰρ Θεοῦ νεκρωτικῆς ἀναισθησίας ὁμοίωμα· ὧν ἀμφοτέρων ἐργάτης ὁ διάβολος· ὃν καταδράξας Χριστὸς ἤγειρεν ἐξ ἀμφοτέρων τὴν φύσιν νεκρότητας, τὴν μὲν ψυχῇν δόγματι ζωποιοῖς ἀνορθώτας, ἀνασπάζει δὲ τὸ θνητὸν ἀνακτῆσας. Τοῦ γὰρ ὠθούντος, πεσόντος, τὸ ὠθούμενον στήσεται. Καὶ ὁ τῆς πάλης τῷ βίῳ καταλέλειπται πῖνας, ὅπως ἡ φύσις εἰς ἐκείνον ὄρωσα ῥυνώηται. Ποῦ δὲ ὁ πῖνας; Εἰς τὴν ἔρημον βλέπον· ἐκεῖ γὰρ αὐτὴν ἡ χάρις ἀνέστησεν εἰκόνι τυραννοκτόνῳ, καὶ κατ' ἐρήμουσ φοβοῦσα τὸν τύραννον. Σκάμμα μὲν ὄρωμεν τὴν ἔρημον, γείρω δὲ τὸν διάβολον πλάττουσαν τοῦ Κυρίου τὴν πεινῆν, παλαισμάτα δὲ τρία, τὰς [754] τρισσὰς ἀποκρίσεις· νόμος γὰρ πάλης, τὴν πάλην τρισσεύσεται. Καὶ τὸ τῆς πάλης ἀρίβησαν τριπλοκον. *Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, εἰπέ ἴνα οἱ λίθοι οὗτοι ἄρτοι γένωται.* Συνέβαλε ἐνταῦθα ὁ διάβολος· τῷ Δεσπότη. Ὁ Χριστὸς δὲ πρὸς αὐτόν· *Οὐκ ἔπ' ἄρτω μόνη ὕσταται ἀνθρώπων.* Ἐξίδου τὴν βλάβην ὁ Δεσπότης· *Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, βάλε σεαυτὸν κάτω.* Δεύτερα δὲ ταῦτα τοῦ δαιμονος σκάμματα. Οὐκ ἐκπειράσεις Κύριον τὸν Θεόν σου. Ἔλυσε ἡ λέξις τὸ κράτημα. Ταῦτα πάντα σοὶ δώσω, εὐάν πεισῶν προσκυνήσης μοι. Ἀρχὴ τοῦτο τοῦ τρίτου παλαιῶματος, ἐν ᾧ καθάπερ τις ἀληθῆς ὁ Δεσπότης ὡς ἀντίπαλον δούσειν ἕξω τὸ σκάμματος τὸν διάβολον ἐρρίψεν. Ἰταγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ· γέγραπται· Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνη λατρεύσεις. Ἰδὼν τὴν πάλην, παλαιῶν διδάχθητι· γενου τῆς πάλης ἐκ θεατοῦ μαθητής. Ἦ πρώτη τοῦ Κυρίου πρὸς τὸν διάβολον πάλης, τὸ κατὰ τῶν ἡδονῶν διδάσκει· σε παλαισμά· πεινῆ γὰρ τὴν ἢ τὸν

ἀγωνῶν ἀρχή· πεινῆ, τὸ τυραννικὸν ἐπιθύμημα· καίνη, τῶν ἡδονῶν τὸ κεφάλαιον. Ἐπιθυμία γὰρ τροφῆς ἀχαλιωτος ἔρωσ· ὄρα γὰρ ἡ γαστήρ ἡδονὴν ἀπαραίτητον, καὶ ταύτην πολλοὶ θεραπεύουσι μὴ σόντες, εἰς τὴν τῆς προνοίας ἐξυκέλειαν ἀρνησιν, ὡς οὐκ ἄντες Θεοῦ φροντιστοῦ τῶν πεινῶντων. Πρὸς τοῦτο καὶ τὸν Χριστὸν ὁ διάβολος ὠθεῖ, ὡς ἀνθρώπων τῇ πεινῇ κεντούμενον ὑποπτύσας σαλεύσαι· τὴν γὰρ τῆς θεότητος· οὐκ ἤδει συνάφειαν· οὐ γὰρ ἂν ὡς πεινώτη προσήλυτε θεότητι. Ὁ τὴν οἰκειῶν μὴ πεινῆν ἐπιστάμενος φύσιν, οὐδ' ἂν ἠρώρισας Θεὸν περὶ τροφῆς διελέγητο. Ἄλλ' ὡς ἀνθρώπων βλέπων, ὡς πρὸς ἀνθρώπων φθέγγεται· *Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, εἰπέ ἴνα οἱ λίθοι οὗτοι ἄρτοι γένωται.* Υἱοθεσίας δοκιμασθῆς μὴ ζητοῦμενος, τροφῆς φροντιστῆς βλαβερωτέρως λιμου, τὴν ἐκ ἔζυλου τὸ πρῶτον θεοποιῶν ὑπέθετο, νῦν ὑπὸ τὴν δραξίν, δεικνύων τὴν ἔρημον πληθὴν λίθων οὐκ ἔχουσαν, ἴνα ὁ τῆς πεινῆς τόπος τὴν τῆς τροφῆς ἀπόντων αὐξήσας, σάλον τινά παρεμβάλῃ τῇ ψυχῇ δυσπιστίας, καὶ τὴν οὐσίτηα λύση. Ἄλλ' ἐπὶ τὸν περιεστὴν ἀποβλέψωμεν, καὶ τὰς τῶν φω-ῶν παγίδας κατείδωμεν. *Εἰ Υἱὸς εἶ, φησὶ, τοῦ Θεοῦ, εἰπέ ἴνα οἱ λίθοι ἄρτοι γένωται.* Υἱὸς, φησὶ, πρῶην ἔκαλου θραπτικῶμενος, καὶ λεγούσης τῆς φωνῆς ἡρώριμν, Ὁυτός ἐστιν ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠδόκησα. Ἐγέλων δὲ τὴν προσγορίαν, τὴν εἰρωνα, τὴν εἰρημον χλευσῆν, τὴν ψιλὴν ἔργον τιμῆν· σοὶ δὲ τάχα καθ' ἡδονῆν τὸ ρῆθὲν ἦν, καὶ πιστεύεις ὡς ἀληθῶς ἀγαπώμενος, καὶ θαρβῆεις ὡς ἐν οὐρανῷ τεταγμένος, καὶ χαίρεις ὡς Θεῷ περισπούδαστος. Ποῖος πατὴρ πεινώτος τοῦ παιδὸς, οὐ φροντίζει; τίς οὐ τρέφει προστάτης τὸν πρόσφυγα; οὐ δὲ τεσσαράκοντα ἡμέρας νήστιος κατέτηξας, καὶ πεινώντος σου πατῆρ οὐ φροντίζει, καὶ λιμὸν περιωρᾶ πολυήμερον; ποῖος φίλος πατῆρ, ὃς ἄρτον οὐ χαρίζεται τέκνω; καλὸς υἱὸς ἐν λιμῷ παρὰ πατῆρ μὴ τρεφόμενος; Δεῖξ τὴν ἀγάπην, χαρίζεμενος ἄρτον· θρέψ τὸν Υἱὸν ἐν ἐρήμῳ πεινώντα. Δύναται λίθος μεταβαλεῖν εἰς ἄρτους· αἰτήσας τοῦτο πεινῶν· κὰν παράσχῃ τὴν χάριν, ὡς Υἱὸς καλωπύζου, πρὸς δὲ ταῦτα λαβεῖν, μὴ χλευάζου τῇ κλήσει. Ὁ τῆς μισανθρώπου φιλανθρωπίας; ἰὼ συμπαιθεῖς ἀνθρωποκτόνου! ἰὼ κηδεμονίας ὀλεθροῦ! ἰὼ δηλητηρίου γλυκάστος! εἰς ἀπιστίαν ὀλισθεῖς ἐρεθίζει, καὶ πρὸς αἴτησιν ἐκκαλεῖται βρωμάτων οὐχ ἵνα θρέξῃ πεινώντα, ἀλλ' ἵνα δαλεάσας πρὸς αἴτησιν, αὐτὸν μὲν ὡς ἀπίστον συγχροσῆ πρὸς

τὴν Θεόν. Ἐπίδωκε πρὸς τὸν Θεὸν ἑσπόμενον· Οὐδὲς ἔστιν ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠδύοχησα. Τί οὐκ ὁ Δεσπότης Χριστός; Οὐκ ἐκκαλύπτει τὸν κεκρυμμένον Θεόν, ἵνα μὴ φυγαδεύσῃ τὴν θήραν, ἀλλ' ὡς ἀνθρώπου ψιλὸς ἀντιφθέγγεται. Γέγραπται γὰρ, φησὶν· Οὐκ ἐπ' ἄρτω μόνω ζῆσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐν παντὶ ρήματι ἐκπορευομένῳ διὰ στόματος Θεοῦ. Οὐ ξανίζεις με, φησὶ, τῶν βρωμάτων ἢ σπάνις, οὐ ταράττει τὸ πεινήν ἐν ἐρήμῳ, οὐκ αἰτῶ τὴν ἐκ λίθων ἀροτοπιάν· πολλά; γὰρ αἱ τῆς θείας κηδεμονίας ὁδοί, καὶ πολυτρόποι προστασίαι. Δέδωκε μὲν γὰρ ἀνθρώποις τὴν ἐκ βρωμάτων τροφήν, καὶ τῆς σαρκὸς τὸ συγκρότημα βρῶμα· γράμμα δέ με [735] προσεδίδαξέ θεῖον, τοὺς τῆς φύσεως ὁρους τὸν Θεὸν ὑπερβαίνειν. Μέννημα θείας φωνῆς κεκραγίας ἀνθρώποις, μὴ δεδιέναι πεινήν, ὅταν φροντίσῃ Θεός. Μὴ οὐν φειδῶ πεινῶντος, καὶ τὴν ἔρημον εἰ; ἀπόρνουσιν δαίμων· κηδέσθω Θεός, κιν μὴ παρέστωσαν ἄρτοι. Ἔστι γὰρ καὶ ἄνευ τροφῆς ζωοποιὸς ὁ Θεός, καὶ ζῆσεται σὰρξ ἄνευ βρώματος, εἰ ξὴν αὐτῇ προστάτῃ Θεός. Οὕτω γέγραπται, φησὶ, καὶ πιστεύω θεοὺς τεθαυράκως ῥήμασι, καὶ τὴν ἐκ τῆς τροφῆς μόνως οὐκ ἀναμην ζῶντι. Δι' ὃν προσέκρουσεν ὁ Ἀδάμ, ὁ Χριστὸς καταλλάττει. Ἐπειδὴ γὰρ ἐξ ἀπιστίας Ἀδάμ καὶ βρώματος ἐξέπεσεν (ἀπιστήσας γὰρ τῷ Θεῷ, καὶ φαγῶν κατηνέχθη), ἐλήθων ὁ Χριστός, ἀναστήσας τὴν φύσιν, εἰ ἔγκρατειας καὶ πίστεως ἀρchetαι. Ταιγαροὺν αὐτοπρώσωπον λοιπὸν ὑφίσταται πόλεμον τὸ διάβολος. Πρὸ τοῦ τόκου γὰρ, φησὶ, δι' ὑπόψιν μοιχείας τῷ τόκῳ ἐπεβούλευον· ἐκπεσὼν τῆς ἐλπίδος, δι' Ἡρώδου τεχθέντα θηρεύων διήμαρτον· ἤττηθείς διαμμένω, δι' ἑμαυτοῦ νῦν πολεμήσω. Ὡ φιλονεικῶ τυφλοὺ! βρέφους οὐκ εἰστήθη, καὶ ἀνδρωθέντι συμβάλλει! Προσέθε, καὶ ἀνδρωθέντος, ὡ διαβόλε, γεύσαι, μάθε τούτου τὴν ἰσχὺν ἐκ δευτέρου. Ἡδὴ μὲν γὰρ πεινῶντι προσελθὼν κατεβράγγη (τὸν δὲ τοῦ πτώματος ἀκρηδάτε τρώπον)· ἀνακτήσασθαι τὸ προσδοκῆσας τὴν ἡτταν, διπλασιάζει τὸ τὸλμημα. Ὡς γὰρ ἐφεύσθη τοῦ πρώτου τεχνήματος, καὶ πεινῶντι προσελθὼν οὐκ ἠπάτησε, δευτέρου εἰσφέρει κακούργημα. Ἄπρακτός μοι, φησὶν, ἡ παλαιὰ μηχανή· τῇ βίβλῳ τὸν Ἀδάμ ἀποτάσσομαι τέχνη· τὸ τῆς τροφῆς ἀποτίθειμαι δέλεαρ· εἶοικε γὰρ οὕτω, ἧδοναν βασιλεύειν. Ὁ γὰρ ἧδοναν τροφή μὴ χανουόμενος, οὐ ζητεῖ ἄρτον ἐν πολυημέρω. Μὴ πειθόμενος πείνη, τῆς ἐκ σαρκὸς ἀπαράδεκτος μάχης. Βεβούλευμαι δὲ ἄλλου παλαισματος τέχνασμα· ἔχω τι γλυκύτερον ἀκριστερον, γλυκυθῆρατον δεξιᾶν· Ἠδὺς τῆς κενοδοξίας ὁ βρόχος· οὐχ ἴδους δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ διέπλοκος· τῇ κενοδοξίᾳ γὰρ τὸ τῆς ἀπονοίας συμπαρούσεται πάθος. Ὁ γὰρ δόξης ἐραστὴς, πρὸς κομπωδεῖαν γοργός· τούτῳ δὲ καὶ πάρεστι τοῦ πάθους ἡ πρόφασις. Ἰσως φρονεῖ τι πλεόνως νηστευτῆς πολυημέρωσ. Γαργαλίζω πρὸς κόμπων προσελθὼν ὡς δικαίως φησὶν, ὡς ἔπ' αὐτῷ προῤῥήθεισθ, ἐρωτῆσει δολερὰ δελεάσω. Ἔστω δὲ μοι κρημνὸς τῆς ἐρωτήσεως τόπος· πρὸς τὸ περιγύρῳ σιλλabas ἀνεύκως, καὶ τοῦ ὕψους λαθρομένῳ προτεινῶ· *Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, βάλε σεαυτὸν κάτω*· γέγραπται γὰρ, *ὅτι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σου, καὶ ἐπὶ χειρῶν ἁρουσὶ σε, μὴ ποτε προσκλύῃς πρὸς λίθον τὸν πόδα σου*. Πάντως ἡ δέξεται τὴν ῥῆσιν, ἡ φεύσεται. Εἰ μὲν οὖν δέξεται, σπουδάζων ὡς δικαίος, πρὸς τὴν τοῦ πτώματος συγκαταθεῖται πρότασιν· εἴψει μὲν αὐτὸς ἐκ τοῦ ὕψους τὸ σώμα· ἐγὼ δὲ, ἀν μὲν πᾶσιν ἀποθάνῃ, καταγαλάσω νεκροῦ· ζῆτῶντα δὲ τῷ τῆς κενοδοξίας ἐτραυματίαια πάθει, πείσας πρὸς ἐνδειξίν ἐμὴν ἐξαυτὸν καταβράβηται. Εἰ δὲ ὄη παραιτούμενον ἴδοιμι, προσκρούσας πρὸς τὸν Θεόν, ὡς τὸν Ἰωὴ, διαβάλλων δωρεὰν υἰοτητος οὕτω· Ἦσιν αὐτῷ παρὰ σου γεγραμμένην ἀνεύκως, ἐπαγγεῖλιαν εἶπον τῆς σωτηρίας τῆς σῆς, καὶ εἶπαι πρὸς βάθος οὐ τετόλμηκε, δῆλον ὅτι μὴ θαρρῶν οἷς ὑπέσχο· πῶς οὖν τὸν οὕτως ἀπίστον, Ἰδὼν προστηγόμενος; Οὐκ ἔλαθε δὲ τὸν Δεσπότην τὸ βούλευμα, καὶ δίδωσιν ἐξαυτὸν εἰς παρέλκυσιν, ὡς ἄνθρωπος ἀνθρώπων συνεπεπόμενος. Ὁ δὲ ἀναθάνει προτείνει τὸ βούλευμα· *Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, βάλε σεαυτὸν κάτω*. Ἄποκρινόμεθα τῷ διαβόλῳ προτεινόντι· Εἰ τοῦτο κρίνετε ἀνδρὸς Πατέρα τὸν Θεὸν κεικτημένου, τὴ μὲν βαθερώς ἀθλαθὴ, ἔχεις ἄν προτείνεις ἀποδείξει· αὐτὸ γὰρ τοῦτο τῆς υἰότητος ἔστιν, ὡ διαβόλε, δειξίς, ὅτι συμπαροῦσες σοι πρὸς τὸν κρημνὸν οὐκ ὤθεις, ὃν ἐκ

πολλοὺ καταβρίψαι σπουδάζεις. Ἄλλ' ἔστιν οὐδὲν ἕτερον, ἐξ τούτου, ἔτι παρακλιῶν, ἄκων οὐ πίπτεις, φησὶ, κὼν ἐκὼν κατενέχῃτι· *Βάλε σεαυτὸν κάτω γέγραπται γὰρ, ὅτι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σου, μὴ ποτε προσκλύῃς πρὸς λίθον τὸν πόδα σου*· [736] ἐπειδὴ καὶ ταῦτα δαίμονισιν ὡς Θεὸν καὶ γνῶριζει. Εἰ γὰρ Θεὸν ὁ ἀντίπαλος· ἐγὼ, οὐκ ἂν τὴν ἐξ ὕψους αὐτῷ προέτεινε ἐκπτῶσιν· ἦσει γὰρ, ὡς οὐτὸ ὕψους ὁ Θεός κλοδοῦτερος πλάτους, ἀλλ' ὠλητοῖς συνυφόμενος συμπληροῦται πλάτειν· ἦσει προσκομμάτων τὸ θεῖον ἐλεῦθερον· ἀνθρωπίνων γὰρ ποδῶν, εὐθετο, τὸ προσκόπτειν. Ὅτι μὲν οὖν οὐχ ὡς Θεῶ διελέγτο, μαρτυρεῖ τοῦ διαβόλου τὰ ῥήματα. Ἀκούσμεν δὲ καὶ τῶν ῥημάτων τὴν νοῦν. Πρὸ μικροῦ, φησὶν, *ἔφη· Γέγραπται· Οὐκ ἐπ' ἄρτω μόνω ζῆσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ρήματι ἐκπορευομένῳ διὰ στόματος Θεοῦ*· καὶ τὴν σὴν εἰς τὸ θεῖον ἀνευφήμησα πίστιν· ἀλλ' ἐπειδὴ ῥῆσις ἔστιν ἕτερα Θεοῦ λέγουσα, *ὅτι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σου, μὴ ποτε προσκλύῃς πρὸς λίθον τὸν πόδα σου, δεῖξον ὡς ῥήματι πιστεύεις Θεοῦ, καὶ καθείς σεαυτὸν, ἀδλαθῶς ἐκπεσόμενος, χρῆται τῷ κρημνῷ τούτῳ δικαστῆ τῆς υἰότητος, χρῆσαι τῷ πτώματι τῆς θείας κηδεμονίας ἐλέγχῳ. Ἄν γὰρ ἐντεῦθεν πᾶσιν ἐξαναστήσῃ ἀδλαθῆς, ἀληθῆς ἡ ῥηθεῖα σου τῆς υἰότητος κηλῆς· τοῦτο γὰρ σου πρῶτοπισχεῖτο Θεός, ὅτι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σου, τοῦ διαβύλλου σε ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς σου*. Ἐξ ὄντος σκεῦους μύρον προβάλλη, διάδολε, ἱστορίαν παλαιὰν ἀνεύκως. Ἄνω τις ἐπὶ Σαμψὼν ἀνηρέθη, ὃς κρηρὸν μέλιτος ἐπὶ στόματός ἔχων, ἐρίπτο δυσώδης· καὶ συ λεοντώδες· Γραφικὸν σταζέεις διὰ στόματος μέλι, καὶ κείμενος εὐρίσκη, τῆ τοῦ Δεσπότη κατεπαῖται ἀποκρίσει. *Γέγραπται γὰρ, φησὶν· Οὐκ ἐκπειράσεις Κύριον τὸν Θεόν σου*. Οὕτε βίπτειν ἐξαυτὸν ἠρημάτω, οὔτε μὴν συγκαταθέτω. Ῥίψαι μὲν γὰρ ἑαυτὸν ἀρηγάμενος, ἔδωκεν ἂν τῷ διαβόλῳ λαυὴν, ὃς οὐ θαρρῶν τῷ Θεῷ, τῆ δὲ τοῦ πτώματος πρότασις συνθεμένος, κομπώδης ἂν ἔδοξεν, καὶ πρὸς ἐνδειξίν εὐκλους. Ὁ συγκαταθέσει, οὐκ ἄριστον ἔχουσαν, οὐκ ἐκπειράσεις Κύριον τὸν Θεόν σου· τοῦτο πρὸς τὸν διάβολον λέγων. Ἐμὲ τὸν σὸν οὐκ ἐκπειράσεις Δεσπότην. Οὐ γὰρ ἂν τούτο μαθῶν, ὡς ἀνθρώπων μετὰ ταῦτα προσελθὼν ὑπεταχῆτον· *Ταῦτα πάντα σοι ὁδώσω, ἐὰν πεσὼν προσκύνῃς μοι*. Δέχομαι μὲν τὸν Ψαλμῶν, ὡς ἀληθεῖς, τὰς φωνὰς, προστασίαν ὑπονοουμένου Θεῷ· ἀγγέλοις ὑπερ ἀνθρώπων ἐντελλόμενον οἶδα· ἀλλ' οὐχ ὅταν εἰς κρημνούς κυβιστώσιν, οὐχ ὅταν θανατωσὶν ἐκόντες, οὐχ ὅταν ἄνευ χρεῖσας πεπράζωσι. Τοῦτο οὖν δευτέρου πᾶσιν ὁ διάβολος, εἰς τρίτην διανίσταται πείραν. Ἄλλ' αὐτῆς τρίτης ὁ λόγος ὀφειλέτης ἐκθαίνει, καὶ πᾶσιν ὡμῶν· ἀπειται τὸ τοῦ χρέους χειρῶν γραφον. Γλυκὺ γὰρ τὸ χειρογράφων τούτου, καὶ μόνω τῷ διαβόλῳ κικρόν· ἔτι γὰρ τῶν αὐτῶν πτωμάτων τὴν ἀπόδοσιν ἔχει. Δύο μὲν οὖν πέπεισμαι τοῦ τῆς ὑποσχέσεως χειρογράφου καταβολὰς εἶναι· εἰς λοιπὰ δὲ μοι περιέσσει τὸ χρέος, τὸ παντὸς οἶμαι δ' ἂν δυσφορῶτερον. Τὰ λοιπὰ γὰρ τοῦ χρέους, τὸ τρίτον τοῦ διαβόλου πανούργημα, τὸ τρίτον τῆς τάξεως, τῷ μεγέθει δὲ πρώτων τῶ τῆς πλάνης ἀριθμῷ τελευταῖον, τῆ δὲ τῆς τέχνης κακούργια πρωτεύον. Τὰ μὲν γὰρ πρώτα φοροῦς πονηρευόμενος ἦν· τὴν ἐκ Θεοῦ γὰρ φανερώς ἀποστασάν οὐκ ἦται, ἀλλὰ τῆ θεία καταχρώμενος μνήμη, καὶ τὸ *Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, πρὸς αὐτὸν ὀνομαζῶν, εὐσεβεῖ προσώπων τὴν θεομάχου σηχημάτιος τέχνην*· ἐν τῇ τρίτῃ δὲ πείρᾳ γυμνῆ τῆς πονηρίας ἡ λύσσα, ἀσχεπαστον τὸ κακὸν παρακλίπειν προσκύνησιν γὰρ τὸν προσκύνόμενον ἦται, ἀφ' ὧν ἤκουσε φαντασθεῖς τὴν προσκύνησιν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδε μετὰ πίστεως πανταχῶ τὸν Δεσπότην φβεγγόμενον, καὶ τὸν Θεὸν μὴ πεπράζειν εἰπόντα, ἐνόμισεν τὸν Δεσπότην εἰς πίστιν εὐάγωγον, καὶ περὶ τὴν ταύτης μὴ πολυπραγμανεῖν βάσανον. Καὶ δὴ μετ' ἐνδόξω προσέρεται σχήματος, ὡς ἐκπλήξων τῆς θέα. *Παραλαμβάνει γὰρ αὐτὸν ὁ διάβολος, φησὶν, εἰς ὄρος ὑψηλὸν λίαν, καὶ δείκνυσιν αὐτῷ κίσας τὰς βασιλείας τοῦ κόσμου, καὶ τὴν δόξαν αὐτῶν*. Σκιαγραφῆσας γὰρ ἄβριον καὶ καταφευσόμενος τὰς τοῦ αἴρου μορφώσεως, καὶ συνθεῖς κοσμογραφίαν ἀσύνθετον, καὶ πλαστογραφίσεως βασιλείας τευνητάμενος κάλλη, ἥλιπέ τῷ τῆς φαντασίας λαμπρῷ τὸ τοῦ Δεσπότη πρὸς πίστιν εὐλαβῆς· ὑπαχθήσεσθαι. Νῦν δὲ

tur? bonusne filius, esuriens a patre non nutritus? Ostendat dilectionem suppeditando panem: nutriat Filium in deserto esurientem. Potest lapides in panes convertere: id pete dum esuris: si gratiam prebeas, ut Filius gloriare; sed antequam accipias, ne ridiculam appellationem admittas. O inhumanam humanitatem! o commiserationem exitiosam! o curam perniciosam! o dulce veneficium! In incredulitatem conciat, et ad cibum petendum evocat, non ut esurientem nutriat, sed ut inescatum ad petitionem, ipsum ut incredulum erga Deum respuat. Respice Deum mentientem: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui*. Quid ergo Dominus Christus? Absconditum Deum non revelat, ne quod venabatur eliminaret, sed ut homo simplex respondet: *Scriptum enim est: Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei*. Non me deterret, inquit, ciborum inopia, non turbat fames in deserto: non peto ut ex lapidibus panes fiant: multi enim apud divinam providentiam sunt juvandi modi. Dedit quidem hominibus cibos qui alerent, et alimentum carni; sed Scriptura divina me docuit Deum naturam terminos exsuperare. Memini divinam vocem hominibus clamare: non timendam esse famem, cum Deus prospicit. Ne ergo esurientem cures, nec et desertum ad desperandum ostendas: curet Deus, etsi panes non adsint. Potest enim Deus etiam sine cibo vitam fovere, vivetque caro absque alimento, si sic illam vivere Deus jubeat. Ita scriptum est, inquit, et dictis divinis credo, nec ex solo cibo vitam exspecto. Per quæ Adam offendit, Christus reconciliat. Quia enim Adam ex incredulitate et ex cibo lapsus est (nam quod Deo non credens comedisset dejectus est), veniens Christus restauransque naturam, a temperantia et fide incipit. Itaque aperto jam Marte congregatur diabolus. Ante partum, inquit, per adulterii suspicionem proli insidiabar: spe lapsus, per Herodem nato parans necem, excidi: jam victus per meipsum certabo. O contentiosum e. cum! ab infante victus est, et cum eodem jam viro congregatur? Accede, o diabole, et virum proba: experire ejus fortitudinem iterum. Jam esurientem aggressus fractus est (cladis modum audistis); instaurandæ rei spe ausum iterat. Ut enim a primo artificio excidit, nec aggressus esurientem decepit, alteram malam adhibet telam. Nutris, inquit, mihi fuit prisca illa machina; mitto illam artem, qua Adamum decussi, cibi tentationem depono: hic quippe videtur voluptatibus imperare. Qui enim voluptatis esca non emollitur, non querit panem etiam in diturnitate: quando fame non flectitur, carnis certamen non adeundum est. Aliam pugnandi artem adhibere decrevi: suavior adest hamus, dulcis gloria amor. Suavis est vanæ gloriæ laqueus; nec modo dulcis, sed etiam duplex: per vanam enim gloriam arrogantia advenit morbus. Nam qui gloriam amat, ad fastum pronus est: huic vero adest ad hunc morbum jejunatio. Fortassis altum sapit, quia multis diebus jejunavit. Ad fastum alliciam: adiens illum ut justum, ex psalmodum verbis inflabo quasi illius gratia dictis: dolosa interrogatione inescabo. Sit mihi interrogandi locus præcipitum: ad pinnaculum traham, et in sublimi posito hæc proferam: *Si Filius Dei es, mitte te deorsum*. *Scriptum est enim: quoniam angelis suis mandavit de te, et in nubibus tollent te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum*. Certe vel admittit dictum, vel refugiet. Si admittat, quasi justus sese præcipitandi consilium suscipiet: ex sublimi corpus objiciet: ego vero, si lapsus moriatur, deridebo mortuum; sin vivat, illum vanæ gloriæ morbo confixi, dum suasi, ut sese ostentandi causa projiceret. Si vero recusare videam, Deo invisum reddere tentabo, ut olim Jobum, Filii dignitatem calumnians hoc pacto: *Dictum ipsi a te scriptum legi, promissionem salutis abs te datam dixi, et se deorsum mittere non ausus est: palam est ipsum non fidere promissis tuis: quomodo igitur tam incredulum vocasti filium? Non latuit autem Domi-*

num hoc consilium, et seque ipsum raptandum dedit, ac si quis homo hominem sequeretur. Ille vero in sublimi posito consilium suum aperit: *Si Filius Dei es, mitte te deorsum*. Diabolo hæc proponenti respondimus, Si putas id esse viri Patrem habentis Deum, quod in talibus malis illusus maneat, habes eorum quæ proponis demonstrationem. Illud enim ipsum, o diabole, Filium esse demonstrat, quod tibi adstantem ad præcipitum, non dejicias, quem a multo tempore dejicere curas. Illud certe constat, vel ex hortandi modo: *Invitus non cades*, inquit, sponte deice teipsum: *Mitte te deorsum*. *Scriptum est enim: quoniam angelis suis mandavit de te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum*. Nam hoc ipsum esse Deum demonstrasset. Si enim ipsum adversarium esse Deum scivisset, non ei proposuisset ut se ex alto dejiceret: siquidem sciebat Deum neque ab altitudine lardi, neque a latitudine superari posse, sed alta altitudine, lata latitudine coæquare: sciebat ab omni offensione Deum esse liberum: humanorum enim pedum, non Dei est, offendi. Quod igitur non ut Deum alloqueretur, ipsa diaboli verba testificantur. Audiamus verborum sensum. Paulo ante dicebas, inquit, *Scriptum est: Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei*; et tuam erga Deum approbavi fidem: sed quia aliud Dei dictum est, *Angelis suis mandavit de te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum*; ostende te Dei verbo credere, ac te dejicias sine læsione, utere hoc præcipitum, quod te Filium esse probet: utere lapsu ut divinæ providentiæ argumento. Si enim lapsus, illasus resurgas, vera est illa Filii appellatio: hoc enim tibi ante pollicebatur Deus: *Angelis suis mandabit de te, ut custodiant te in omnibus vis tuis*. Ex lætente vasculo unguentum profers, diabole, historicam veterem repetens. Leo quidam a Samsonе occisus est, qui favum mellis in ore habens, lætens projectus erat. Tu quoque leoninum illud mel per os stillas, et jacens deprehenderis, Domini responsione prostratus. *Scriptum est enim, inquit, Non tentabis Dominum Deum tuum*. Neque se projicere recusavit, neque annuit. Si enim se projicere recusasset, ansam diabolo dedisset putandi, ipsum non Deo fidere: si se projiciendi consilio adhasisset, jactabundus et ad ostentationem pronus visus esset. Responsum afferit, quæ nec consensum nec recusationem afferat, *Non tentabis Dominum Deum tuum*. Hoc diabolo dicit, Me Dominum tuum non tentabis. Neque enim si hoc didicisset, ipsum postea adisset, ut hæc polliceretur: *Illuc omnia tibi dabo, si cadens adoraveris me*. Psalmorum voces ut veras accipio. Deo credo patrociniū promittenti: scio illum angelis mandare pro hominibus; sed non quando in præcipitia se conjiciunt, non quando se sponte occidunt, non quando tentant absque necessitate. Itaque bis lapsus diabolus, ad tertiam insurgit tentationem. Verum tertiæ sermo adhuc debitor est, vobisque omnibus adest debiti chirographum: dulce certe chirographum, et unice diabolo amarum: nam ex ipsius lapsibus solvitur. Duas jam puto chirographi solutiones factas; circa reliqua debitum mihi superest longe cæteris onerosius. Reliquum debitum est tertia diaboli vafrities; tertia ordine, magnitudine prima; errorum numero postrema, versutia arte prima. In primis enim nequitia tolerabilis erat: nam apostasiam a Deo non aperte petebat, sed divina abtenuis commemoratione, *Si Filius Dei es* dicens, sub pia specie artificium inimici Dei tegebatur. In tertia vero tentatione nuda malitiæ rabies, apertum flagitium erat: adorationem enim petebat ab eo qui adoratur, ex iis quæ audierat adorationem se petere posse imaginans. Quia enim viderat Dominum semper cum fide loqui, et Deum non esse tentandum dicere: putavit Dominum facile induci posse ad credendum, nec ea de re curiosius inquisiturum esse. Atque ut terrorem incuteret cum glorioso cultu illum adit: nam dicitur: *Assumit eum diabolus in montem excelsum*

valde, et ostendit illi omnia regna mundi, et gloriam eorum. Adumbrata enim aëria imagine, per fictas aërias formas et inconditam cosmographiam, delineati regni pulchritudinem ostentans, sperabat ex commentitio splendore se Dominum ad pie credendum facilem, superaturum esse. Nunc vero non intelligit se contra seipsum contendere, et ad lapsum properare. Ne a scopo aberraret, mundum se daturum pollicebatur: *Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraveris me.* Qui Paulo non credit dicenti avarum esse idololatram; audiat idolorum patrem eadem quæ Paulus confitentem: Adoranti me, inquit, aliena dabo. Ergo ad diabolum transfugit, qui aliena possidet. Ipse enim alienorum donum promittit, gratiam cum aliorum damno præbens, et furandam largiens. Hac mente ille Dominum invadit, ut eum donorum pollicitatione ad lapsum decederet. Hic, aiebat, cibis non potest allici, non vana gloria deliniri. Hæc duo validissima tela confregit: aliud mihi validum telum querendum: dominatus amor, quem omnes appetunt, lucri cupido, quam nulli respuit: avaritia omnes, ut ita dicam, vulnerati sunt: hanc ex pharetra mea eductam emittam. Sed quo jaculatus comprehendam? quis mihi locus opportunus erit? Utinam necum in excelsum montem veniat: commodus est locus edius ad spectandum: ex loco sublimi fertiles regiones ostenderem, ob oculos ponerem thesauros regum, spectandum præberem gloriosum vite splendorem; alia ut vere se habent exhibens, alia arte et imaginarie amplificans. Hominis natura facile capitur opinione: si terræ juvennda viderit, ad possessionem accurret: exhibitas rapiet divitias, tantas possessiones diliget, umbram esse veritatem suspicabitur, statim credet exhibitis; ubique enim fidem ostendit. Dixi, Panem pete; et hoc ille rejectit, Deo credens vel sine pane alenti: dixi, Mitte corpus tuum dorsum; et hoc dictum repulit dicens, non oportet Deum tentare. Cum gloriosa igitur specie ipsum adibo. A me deceptus credet, utpote qui in Deum incidere solitus sit, neque sit curiosus: ipso autem credente, ego deridendo abscedam. Has cum nosset cogitationes Christus, in locum excelsum cum illo ivit. Diabolus vero artem suam exhibere cœpit, variis fastusque plenum spectaculum ob oculos ponens. Dominus porro artem illam non confutavit, sed quasi dolum non nosset spectabat. Ille autem suspicabatur ipsum artis specie captum esse, et spectaculorum pulchritudine seductum: et quasi gloriæ auctor sublimia et imperatoria verborum monstrat: *Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraveris*

me. Non vides, inquit, homo, mundi magnitudinem? non vides amplas ejus possessiones? non stupescens cernens in illo regna? horum ego dominus: hæc dona hominibus per judicium meum conferuntur. Mihi tu omnibus antefereudis, solusque in terra regno dignus es: a me accipe imperium totius mundi, et in horum vicem adorationem mihi exhibe. *Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraveris me.* Quasi ex media parte prophetam agis invitus, o diabole; trades quippe mundum, quem male in servitutem redelegisti; verum non adorationem, sed flagellationem obtinebis. An putas te Adamum alloqui? etenim Adamum inescavit, suavitque ipsi quod Deus futurus esset, et persuasum præcepit. Nunc quoque Christo promittit imperium universi, sperans ipsum ob tam altam spem esse lapsurum. Sed dignam audivit responsonem: *Vade retro a me, satana: scriptum est enim, Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies. Vade, satana.* E re hic nomen Satanae adjicet, quemadmodum herus quispiam servum se occultantem ex nomine vocat, ostendens non se latere. *Vade.* Comminatorium puto, mansuetum licet, verbum, quasi fremdente in ipsum Domino: Conatus es simulationem obtegere, et ipsam detexisti: de victoria desperas, et me donis adularis: jam mihi venditionem paras, jam mihi accidit iis similia, quæ per proditorem venient. Intempestivam, o diabole, machinatus es venditionem: expecta tecum consensurum Judam. *Vade nunc, crucem expecto: vade nunc, non me emes; nunc vade, dona proditori serva: nunc hoc tibi dico: Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies.* Ne partiaris homines cum Deo: ipsi namque soli sunt debitores. *Tunc, inquit, reliquit eum diabolus.* Magis in ultimum errorem victoria. Sicut enim athleta quispiam strenuus, erecto sursum adversario, ipsum e sublimi decussum frangit: sic Dominus Christus, in montem adversarium tollens et aëria spe repleus, ab illa spe dejecit et attrivit, et victoriæ miraculum, quod angelos percussit, ipsos ad victoris satellitium et ministerium collegit: nam ait, *Ecce angeli accesserunt, et ministrabant ei.* Nos quoque angelis similes Christo servitutem exhibeamus, celis placeamus, ministerium in terra exhibentes angelicum, in ulnis invictis animas, deponamus, lapsæ naturæ emendatorem diligamus; cum qui communem inimicum enervavit amplectamur, glorificati victoriam in memoria circumferamus, diabolo lapsu insultemus, et caput impudens raptales sic ore vociferemur: *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies.* Ipsi gloria et imperium in sæcula sæculorum.

IN PRODITIONEM JUDÆ, ET IN PASSIONEM DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI. IN SANCTA QUINTA (a).

Monstram video Ecclesiam, dolorem præ se ferentem ob factam a proprio filio proditionem. Grave namque facinus, cædem nempe, machinatus est: et qui hæc patitur, Judex celestis est vivorum et mortuorum. Quod autem omnium atrocissimum est, de repente inimicus et insidiator effectus est is, qui paulo ante discipulus et obsequens erat; de repente ovis in frangi mutata est, a luce descivit apostolus, vendidit Dominum servus proca, post undecim discipulos duodecim numeratus. Et cur nomen non proferram, ut ne omnibus apostolis contumeliam inferam, dum sceleris auctorem taceo? *Abiens, inquit, unus ex duodecim (Matth. 26. 14).* Quisnam? *qui vocabatur Judas.* Alud additur, ne innoxius noxius tegat; alium enim ejusdem nominis apostolum invenimus; *Judas Iscariotes, inquit, unus de duodecim profectus.* Non ultra certe unus solus erat; habebat enim secum adiutorem diabolum. Hic profectus ad principes sacerdotum dixit: *Quid vultis mihi dare, et*

ego vobis eum tradam (Matth. 26. 15)? Dic mihi nunc, Juda, qui mundi Dominum Magistrumque tuum vendendum proponis, discipuli dignitatem quo in pretio relinquis? quid te cogit, ut contendas ad Regem tuum prodendum? in quo vidisti cæteros condiscipulos tibi antepositos, ut hoc impium facinus meditareris? qui scis et tibi et cæteris undecim apostolis clamasse Dominum, *Si quis vult in vobis esse primus, sit omnium ultimus et omnium minister (Marc. 9. 34).* Annon hæc ante dixit, ut consilium tuum reprimeret? teque concitavit ut primis ministrares, ut ne tu, quasi ultimus, injusto mœrore affectus, dolum parares? Si pecuniarum cupidus non fuisses, cum te Judæis proditorem obtulisti, suspicatus quis fuisset, te injuria affectum, ad lædendis ultionem procedere: cum vero palam dicis, *Quid vultis mihi dare, et ego vobis eum tradam (Matth. 26. 16),* doli tui causam prodis. *Illi vero constituerunt ei triginta argenteos. Et exinde quærebatur opportunitatem, ut traderet eum.* Quid facis, o Juda, cum triginta argenteorum statuto pretio, inæstimabilem margaritam vendis? Enumera prius

(a) Collata cum Codice Romano.

καθ' ἑαυτοῦ φιλονεικῶν οὐκ αἰσθάνεται, καὶ πρὸς τοσαύτην ἐπειγόμενος πύσιν. Ἵνα μὴ πέσῃ, τὰς τοῦ κόσμου δωρεάς ὑπέσχετο. [737] *Ταῦτα πάντα σοι δώσω, ἔὰν πεσὼν προσκυνήσῃς μοι.* Ὁ Παῦλος μὴ πιστεύων, ὅτι εἰδωλωτῆρς ὁ πλεονέκτης, ἀκουέτω τῶν τῶν εἰδωλών πατρὸς ὁμολογούντος τῆ Παύλου. Τῆ προσκυνοῦντί με, φησί, τὰ ἄλλοτρια δώσω. Οὐκ οὖν πρόσωφς διὰ δόλου, τῶν ἀλλοτρίων ὁ κτήτωρ. Αὐτὸς γὰρ τῶν ἀλλοτρίων ὑπέσχετο τὴν δόσιν, ζημιῶν τοῖς χαρίσμασι, καὶ δι' ὧν δίδωσι κλέπτων. Οὗτος αὐτῶ καὶ τῆς πρὸς τὸν Δεσπότην φιλοτιμίας ὁ νοῦς, ὑποκλέψαι πρὸς πτώμα δωρεῶν ὑποσχεσί. Ἦδονης, φησίν, οὗτος βρωμάτων ἀγαυῶτος, κενοδοξίας ἀγαργάσιτος πάθει. Τὰ δύο ὅμου διεκλάσε τὰ μαχιμώτα βέλη· ἄλλο μοι βέλος ἰσχυρὸν ζητητέον· φιλαρχίας ἐν ἅπασιν δρεξίς, εὐρεσίς κέρδους ἀπεκτιητὴ παρ' οὐδέσσι· πλεονεξία πάντες, ὡς εἶπεν, τραυματῆται· ταύτην ἐκβαλῶν μοι τῆς φαρέρτρας ἐκπέμψω. Ἀλλὰ ποῦ τοξεύων λάβω; τίς συνεργήσῃ μοι τόπος; Εἶθε μοι πρὸς ἄρας ὑψηλὸν συναντήσῃ· ἐπιτήθειον ὑψηλότης εἰς θέαν· εἰδείξαι ἂν ἐξ ὕψους τῶν χωρῶν τὰς εὐφόρους· ἤγαγον ἂν ὑπ' ἕψιν θησαυροῦς βασιλέων· παρέστησα ἂν εἰς θέαν τὴν ἔνδοξον τοῦ βίου λαμπρότητα, τὰ μὲν ἄνωγας δεικνύς, τὰ δὲ τέχνη φαντάζων. Ἀνθρώπου δὲ φύσις εὐσαγηνεὺς λήμμασιν· ἂν ἴδῃ τῆς γῆς φαιδρά, προδραμεῖται τῇ κτήσει· ἀρπάζει τὸν δεικνυμένον πλοῦτον, τὼν τοσοῦτων ἐραστῆσται κτήσων· ἀληθειαν τὴν σκῆν ὑποπτεῖσει, πιστεύσει τοῖς δεικνυμένοις εὐθύς· πανταχοῦ γὰρ ἐπιδέδεικται πύσιν, εἶπον, Ἄρτον αἰτῆσαι, καὶ παρῆψατο τοῦτο, πιστεύων ὡς τρέφοντι καὶ χωρὶς ἄρτου θεῶ· εἶπον, Ῥίψαι κάτω τὸ σῶμα, καὶ τὸ ῥηθὲν διεκρουσάτο, μὴ δεῖν λέγειν τὸν θεὸν ἐκπειράζειν. Μετ' ἐνόδους τοῖων αὐτῶ προσελέουσμαι σχήματος. Πιστεύει γὰρ ἀπατηθεὶς ἐμοῦ, ὡς θεῶν πειρασθεὶς περιπίπτειν, καὶ πολυπράγμων, οὐκ ὦν πιστεύσει· πιστεύσαντος δὲ καταγελάσας οἰχησεται. Ταῦτας εἰδὼς ὁ Χριστὸς τὰς ἐνοίας, εἰς ἄρας ὑψηλὸν συναντήσῃ· καὶ τῆς τέχνης ὁ διάβολος ἤρξατο, ποικίλην τοῖς ἔμψαι προτιθεὶς φαντασίαν. Ὁ Δεσπότης δὲ τὴν τέχνην οὐκ ἤλεγχεν, ἀλλ' ὡς τὸν ἔδλον οὐκ εἰδὼς θεωρεῖ. Ὁ δὲ κεκρατῆσθαι τῇ τῆς φαντασίας ὑπωπτεῖτο τέχνη, καὶ τῶ κάλλει τῶν φανέντων εἰληφθαί· καὶ ὡς δοξαστῆς λοιπὸν ὑπερηκοσμίως παντοκρατορικὰς τερατείας ἐρῆσει· *Ταῦτα πάντα σοι δώσω, ἔὰν πεσὼν προσκυνήσῃς μοι.* Οὐχ ὄρξ, φησίν, ἄνθρωπε, τοῦ κόσμου τὸ μέγεθος; οὐ θεωρεῖς τὸ τοῦτον πολὺκτινον; οὐ φρίττει; τὰς μεριοπλάστους ταῦτας ἐν αὐτῶ βασιλείας; τοῦτων ὁ δεσπότης ἐγὼ· δόματα ταῦτα παρ' ἐμοῖ τοῖς ἀνθρώποις κατ' ἐμῆν ἕκατον διανέμεται κρίσειν. Σὺ δὲ πάντων παρ'

ἐμοῖ προτιμότερος, καὶ μόνος δίκαιος τῶν ἐν γῆ βασιλευῖν· παράλαβε δὲ παρ' ἐμοῦ τὸ παγκόσμιον κράτος, καὶ προσκύνῃσιν ἀντι τοῦτων ἀπόδος. *Ταῦτα πάντα σοι δώσω, ἔὰν πεσὼν προσκυνήσῃς μοι.* Ἐξ ἡμισείας προφητεῖεις ἄκων, διάβολο· παραδώσεις σὺ μὲν τὸν κόσμον, ὃν κακῶς ἐδουλώσω, ἀλλ' οὐ προσκυνῆσιν σὸν, ἀλλὰ μαστιγοῦμένους. Μῆ γὰρ οἶει τῷ Ἀδὰμ διαλέγεσθαι; καὶ γὰρ τὸν Ἀδὰμ ἐδελέασεν, ἐπεισεν, ὡς ἔσται θεός, καὶ πείσας κατήνεγκεν. Ὑπῆσινεται καὶ νῦν παντοκρατορίαν Χριστῶ, τῷ τῆς ἐλπίδος ὕψει παραπεισὶν ἐλπίζων. Ἄλλ' ἀξίας ἀποκρίσεως ἤκουσεν· *Ἵπαγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ· γέγραται γὰρ· Κύριον τὸν θεὸν σου προσκυνήσῃς, καὶ αὐτῶ μόνῳ λατρεύσεις.* Ἵπαγε, Σατανᾶ. Καλῶς ἐνταῦθα τὸ τοῦ Σατανᾶ προστιθησιν ἔνομα· καθάπερ γὰρ τις δεσπότης ὑποκρυπτόμενον δούλον καλῶν ἐξ ὀνόματος, δεικνύς ὡς οὐκ ἔλαθεν. Ἵπαγε· ἀπειλητικὸν οἶμαι τὸ τοῦ βήματος πρῶτον, ὡς περ ἐμβριμωμένον πρὸς αὐτὸν τοῦ Δεσπότη. Ἐκαμες τὴν ὑπόκρισιν κρύπτων, καὶ τὸν σχηματισμὸν ἀπεγύμνωσας· ἀπέγνωσ τὴν νίκη, καὶ κολακεύεις με δῶροις· ἦδη μοι πραγματεύη τὴν πρῶσιν· ἦδη τὰ διὰ τοῦ προδότη πορευθῆ μοι σύμφωνα. Ἄωρον ἐμελέτησας, ὧ διάβολο, πρῶσιν· μεῖνόν σου τὸν συναντάκτην Ἰούδα. [738] Ἵπαγε νῦν, τὸν σταυρὸν ἀναμῆνω· ὕπαγε νῦν, οὐκ αγοράσεις με· νῦν ὕπαγε, τῆρησόν σου τῷ προδότη τὰ δῶρα· νῦν δὲ σοι τοσοῦτον φημι, Κύριον τὸν θεὸν σου προσκυνήσῃς, καὶ αὐτῶ μόνῳ λατρεύσεις. Μὴ σὺ μερίζου τῷ θεῷ τοὺς ἀνθρώπους· αὐτῶ γὰρ μόνῳ χρεωστουσι. *Τότε*, φησίν, ἀφήσιν αὐτὸν ὁ διάβολος. Μεγάλῃ τῆς πλάνης τῆς ἐσχάτης ἡ νίκη· καθάπερ γὰρ τις ἀθλητῆς γενναίως, πρὸς ὕψος τὸν ἀντίπαλον ἄρας, ἐκ μετεώρου καταβρῆχυνσι πτώματος, οὕτως ὁ Δεσπότης Χριστὸς, εἰς ἄρας τὸν διάβολον ἄρας καὶ μετεωρίσας ἀέριοις ἐλπίσιν, ἀφ' ὕψηλῆς ἐλπίδος κ.τ. ἐρῆραε· καὶ τὸ τῆς νίκης θαῦμα τοὺς ἀγγέλους ἐκπύλξαν, πρὸς τὴν τοῦ νικητοῦ δορυφορίαν συνήγαγεν. Ἰδοὺ γὰρ, φησίν, ἄγγελοι προσήλθον καὶ δικηλοῦσιν αὐτῶ. Ἰσάγγελον δὲ καὶ ἡμεῖς παρασχώμεθα τῷ Δεσπότη τὴν δουλείαν, ἀρέσωμεν οὐρανοῖς, διακονίαν ἐν γῆ πληροῦντες ἀγγελικῆν, ταῖς ἀρτήτοις τὴν ψυχὴν ἀποθῶμεν ἀγκάλαις, τὸν τῆς πεσοῦτης φύσεως ἀνθρωπότην ἀγαπήσωμεν, τὸν τοῦ κοινού Δυσμενοῦς ἐκνευρωτῆν ἀσπασώμεθα, δεδοξασμένοι τὴν νίκη δορυφορήσωμεν μνήμη, ἐπεμῶμεν διαδόλῳ πεσοῦντι, καὶ τὴν ἀναίσχυντον κεφαλὴν κατασπώντες παμφώνους ἐμθώσωμεν στόμασι· *Κύριον τὸν θεὸν σου προσκυνήσῃς, καὶ αὐτῶ μόνῳ λατρεύσεις.* Αὐτῷ ἡ ὄδξα καὶ τὸ κράτος, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς προδοσίαν τοῦ Ἰούδα, καὶ εἰς τὸ πάθος τοῦ

Στυγνὴν τὴν Ἐκκλησίαν ὀρῶ, σκυθρωπάζουσαν μορφὴν τὴν τοῦ οἰκεῖου υἱοῦ προδοσίαν σημαίνουσαν. Δεινὴν γὰρ τὸ μελετηθὲν, καὶ φόνος τὸ κατασκευασθὲν, καὶ κριτῆς ὁ ταῦτα πάσγων νεκρῶν καὶ ζώντων οὐράνιος. Τὸ δὲ πάντων δεινότερον, ἀφῶν ἐχθρὸς καὶ ἐπίβουλος ὁ πρὸ μικροῦ μαθητῆς καὶ ὑπήκοος, ἀβρώς πατήριον τὸ πρῶτον, ἀποστάτης φησὶς ὁ ἀπόστολος, θράτης Δεσπότη τοῦ δούλου ἀσυμφωνος, τῶν ἔνδεκα μαθητῶν ὁ δωδέκατος. Καὶ τί μὴ λέγω τὸ ἔνομα, ἵνα μὴ πᾶσιν ἐπάγω τὴν ὕβριν τοῖς ἀποστόλοις, ἀποκρύπτων τὸν αἶτιον; Πορευθεὶς, φησίν, εἰς τῶν δώδεκα. Τίς; Ὁ λεγόμενος Ἰούδας. Καὶ ἄλλο, ἵνα μὴ ὁ ἀνάιτος ἀποκρυφῆ τὸν αἶτιον (εὐρίσκομεν γὰρ τὸν ἀποστόλων καὶ ἔτερον τῶ αὐτῶ κεκλημένον ὑνόματι), *Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης*, φησίν, εἰς πορευθεὶς τῶν δώδεκα. Οὐκ εἰ οὖν εἰς· εἶχε γὰρ μεθ' ἑαυτοῦ τὸν διάβολον συνεργόν. Οὗτος πορευθεὶς πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς εἶπε· *Τί θέλετέ μοι δοῦναι, καὶ ἡμῖν παραδώσω αὐτόν;* Εἶπέ μοι ἐνταῦθα, Ἰούδα, τὸν τοῦ κόσμου Δεσπότην καὶ ἑαυτοῦ διδάσκαλον εἰς πρᾶσιν προβαλλόμενος, τὴν ἀξίαν τοῦ μαθητοῦ ἐν ποῖα καταλαμβάνει τιμῇ; τί δὲ σε καταναγκάζει προδοτῆν τοῦ ἑαυτοῦ βασιλέως στρατεύεσθαι; τίνα προτίμησιν εἶδες τῶν λοιπῶν συμμαθητῶν κατὰ σοῦ γινόμενῃ, ὅτι ταυτὴν ἄνοιμον βουλὴν ἐμελέτησας; ἦς οἶδας πρὸς σὲ καὶ τοὺς ἔνδεκα ἀποστόλους τοῦ Δεσπότη βοήσαντο; *Εἰ τις θέλει ἐν ὑμῖν εἶναι πρῶτος, ἔστω πάντων ἔσχατος, καὶ πάντων διόκο-*

Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τῇ ἀγίᾳ πέμπτῃ.

ρος. Ἄρα οὐ ταῦτα προεῖπε, τὴν σὴν βουλὴν ἀναστῆλων; καὶ διακονεῖν σε τοῖς πρῶτοις ἡρέθισεν, ἵνα μὴ σὺ ὡς ἔσχατος ἀδίκῳ πόνῳ κινήθεις κατασκευάζῃς τὸν ἔδλον; Εἰ μὲν ὑπῆρχες χρημάτων ἐκτὸς τοῖς Ἰουδαίοις τὴν προδοσίαν δωρούμενος, ἂν ὑπέλαβεν ἄνθρωπος, ὅτι ἀδικόν τι ὑποστάς πρὸς τὴν τοῦ ἀδικήσαντος ἐχώρησας ἄμωαν· τὸ δὲ λέγειν σε προφανῶς· *Τί θέλετέ μοι δοῦναι, καὶ ἡμῖν παραδώσω αὐτόν;* δηλοῖ τὴν σὴν δολιότητα. *Οἱ δὲ ἔστησαν αὐτῶ τριάκοντα ἀργύρια. Καὶ ἀπὸ τότε ἐξήτει εὐκαίριαν, ἵνα αὐτὸν παραδῶ.* Ἴπράττεις, Ἰούδα, τριάκοντα συμφωνήσας ἀργύρια ὑπερτῆς τοῦ ἀτιμῆτου πράσεως μαργαρίτου; Ἐξαριθμησὸν πρῶτον ἄπερ μόνῳ τῶ [739] λόγῳ ἐδημιούργησεν ἄσπρα, καὶ τότε λόγῳ τὸν Λόγον παραδόντων μελέτησον. Ἐξήτει εὐκαίριαν, ἵνα αὐτὸν παραδῶ. Αὐτὸς τοὺς χρόνους καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησε, καὶ κατ' ἐκεῖνον ἐξήτει καρὶν τῆς ἑαυτοῦ προδοσίας ἀρμόδιον. Ὑψίως δὲ γενομένην, ἀνέκειτο μετὰ τῶν δώδεκα μαθητῶν, καὶ ἐκθιόντων αὐτῶν εἶπε· Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, εἰς ἐξ ὧν ἡμῶν παραδώσει με· ὁ κατ' ἐμοῦ καὶ ὡμῶν εἰσελθὼν καὶ μαθὼν ἄ φυλάξει οὐκ ἴσχυσε. Καὶ λέγουμενοι σφόδρα ἤρασαντο λέγειν αὐτῶ ἕκαστος αὐτῶν, μήτι ἐγὼ εἰμι, Κύριε; Πάντας ἐκλίει τὸ ῥηθὲν ἐξ ἀκριβοῦς τὸ συνεϊδόμενος ἐρευνῆσιν, οἱς καθαρὰ τῆς καρδίας κρύφια. Ἀπεκρίθη λέγων ὁ Ἰησοῦς· *Τί πάντας ἑαυτοὺς τὸ τοῦ προδότη συκοφαντεῖτε ἐγγείρημα;* Ὁ ἐμβύβρις μετ' ἐμοῦ ἐν τῷ τρεβλίῳ τῆς

χειρα, οὗτος με παραδώσει. Ἄκων ὑποδεικνύει αὐτὸν, πρὸ τοῦ δράματος λέγει κἂν μὴ θέλων· τὸ ὄνομα κρατεῖται τέως ὑπ' ἐμοῦ, ἕως ἂν εἶπῃ ἐφ' ὁμών τὰ ὑπ' αὐτοῦ κατ' ἐμοῦ μελετώμενα. Ἀποκριθεὶς δὲ, φησὶν, ὁ Ἰούδας ὁ παραδιδούς αὐτὸν, εἶπε· Μήτι ἐγὼ εἰμι, Ραββὶ; Λέγει αὐτῷ· Σὺ εἶπας. Ἡλευθέρωσας τοὺς ἕνδεκα, τῶν παρὰ σοῦ πραττομένων τούτου, ἀθώως πρῆναις. Δέχου καὶ ἄλληλ κατὰ κρίσιν ὧν μέλλεις πράττειν φιλαργυρία. Ἐσθιόντων δὲ αὐτῶν, φησὶ, λαβὼν ὁ Ἰησοῦς τὸν ἄρτον, καὶ εὐχαριστήσας ἔκλασε, καὶ ἔδιδου τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, καὶ εἶπε· Λάβετε, φάγετε, τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου. Καὶ λαβὼν τὸ ποτήριον, εὐχαριστήσας ἔδωκε λέγων· Λάβετε, πινετε ἐξ αὐτοῦ πάντες· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ αἷμά μου τὸ τῆς καινῆς διαθήκης, τὸ ὑπὲρ πολλῶν ἐκχυρόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Λάβετε ἐξ αὐτοῦ πάντες. Καὶ σὺ, φησὶν, ὁ προδότης, τῆς αἰωνίου μετασχου ζωῆς· καὶ ἐὰν μὲν ἐμμείνῃς ἐν αὐτῇ, τὰ πρὸς Ἰουδαίους συγκεχώρηται σοὶ σύμφωνα· ἐὰν δὲ τὴν ἑαυτοῦ μὴ ἀνατρέψῃς ὀρθῶν, ἴσθι εἰδῶς ὅποιον Δεσπότην· πηπράσκεις φιλόρθωπον. Ὅ δὲ τῆς Δεσποτικῆς εὐσπλαγγνίας μὴ ἀνασχόμενος, πρὸς Ἰουδαίους δραμῶν ἔγειν εἰς ἔξογον τὸ μελετηθῆν κατηπέγετο. Καὶ Ἰδού,

φησὶν, Ἰούδας εἰς τῶν δώδεκα ἦλθε, καὶ μετ' αὐτοῦ ὁ δχλος πολλὸς μετὰ μαζιρῶν, καὶ ἔξλων ἀπὸ τῶν ἀρχιερέων καὶ πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ. Ὁ δὲ παραδιδούς αὐτὸν ἔδωκεν αὐτοῖς σημεῖον λέγων· Ὅρ ἐὰν ἐπιλήσω, αὐτὸς ἐστὶ κρατήσατε αὐτόν. Τότε ἐμοὶ προσέχετε χελεῖαν ἄλλως γὰρ ὁ λόγος προδοθῆναι οὐ δυναταί. Καὶ εὐθέως προσελθὼν τῷ Ἰησοῦ, εἶπεν αὐτῷ· Χαῖρς, Ραββὶ, καὶ κατεφίλησεν αὐτόν. Ὁ φιλήματος, οἰκουμηνικῆς εἰρήνης ἀναίρεσις, μᾶλλον δὲ, φιλαλήθως εἰπεῖν, τοῦ κοσμικοῦ πολέμου κατάλυσις, καὶ εἰ μὴ τοῦτῳ ἀκολουθῶν τῷ σκοπῷ ὁ Ἰούδας τὴν προδοσίαν ἐτόλμησεν. Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ· Ἐταῖρς, ἐφ' ᾧ πάρει; Ἔμοι τὸ φίλημα δέδωκας, πρὶς τοὺς παρεστώτας τὰ σύμφωνα πλήρωσον. Τότε προσελθόντες ἐπέβαλον τὰς χειρας ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἐκράτησαν αὐτόν. Ἀπῆλθεν ὁ προδότης τῶν ἀποστόλων ἄλλοτριος, καὶ ὁ τῆς ζωῆς ἀρχηγὸς τοῖς Ἰουδαίοις προσηγάθη εἰς θάνατον· κατεσκευάσθη σταυρὸς, καὶ τάφος οἰκοδομεῖται εἰς ζωὴν· οἱ νεκροὶ ἐπανερχονται, καὶ εἰς ἄβην Ἰούδας πορεύεται· σταυροῦται μετὰ ληστῶν ὁ Σωτῆρ, καὶ πάντα καλεῖ πρὸς παράδεισον. Αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.
* Fort. ὦ φίλημα, τῆς.

Εἰς τὸ, « Ἐμνήσθαι τοῦ Θεοῦ καὶ ἡυφράνθη. »

Ἐμνήσθη τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡυφράνθη, ὁ μελωδὸς ἐμαρτυρήσατο Δαυὶδ. Οὐκ ἐξ οἰκείας φύσεως ἐμαρτύρησεν, ἀλλ' ἐξ ἁγίου Πνεύματος τοῦ Θεοῦ ἐκελάδησεν· οὐκ ἀπλῶς ἐμνημόνευεν, ἀλλὰ καὶ σοφῶς ὁ Δαυὶδ ἐλιτάνευσεν· οὐκ ἀπὸ χειλέων μόνον ἐμμενῆτο, ἀλλὰ καὶ ἡ καρδία ἐδίδοξεν· οὐκ ἐν νυκτὶ ἢ ἡμέρᾳ ἐπελανθάνετο ὁ Δαυὶδ, ἀλλὰ καὶ ταῦτα αἰτῶν κατὰ πάσαν ὥραν ἐμμενῆτο. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι ἀλήθειαν καὶ οὐ ψεύδος διαγράφωμεν, ἀπ' αὐτῆς τῆς ἐγγράφου ἱστορίας τὰς μελωδίας τοῦ ἁγίου Πνεύματος τραγήσωμεν. Ἐμνήσθη τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡυφράνθη, εἶπεν [740] ὁ Δαυὶδ. Καὶ εἰ θέλεις γινῶναι ἀληθῶς, ὅτι καὶ ἐν νυκτὶ καὶ ἐν ἡμέρᾳ ἐμμενῆτο ὁ Δαυὶδ τοῦ Θεοῦ, καὶ μνημονεύων ἡυφράνθη, μετὰ πολλῆς φιληκοῖας πρόσσεχε τὰ λεγόμενα· Ἐμνήσθη ἐν νυκτὶ τοῦ ὄνοματός σου, Κύριε· καὶ, Μνησθήσομαι τὸ ὄνομάτος σου ἐν πάσῃ γενεᾷ καὶ γενεᾷ· Μεσοῦνκτιον ἐξεγερῶν τοῦ ἐξομολογήσασθαί σοι, Κύριε· Ἐν τοῖς ὄρθοις ἐμελέτων εἰς σέ. Ἐσπέρας καὶ πρωτὶ καὶ μεσημέριας διηγῆσομαι καὶ ἀπαγγελάω· Ὁ Θεός, ὁ Θεός μου, πρὸς σέ ὄρθριζώ. Καὶ πάλιν, Τοῦ ἀναγγέλλειν τῷ πρωτὶ τὸ ἔλεός σου, καὶ τὴν ἀλήθειάν σου κατὰ νύκτα. Ὅρας ὅτι οὐκ ἔστιν ὠρα ἀργῆ, ἐν ἣ ἐπελανθάνετο; οὐχ ἐβωθῆ, ἢ νυκτερινῆ. Εἴ γε θέλεις μαθεῖν ἀληθῶς, ὅτι οὐκ ἀπλῶς ἐμνημόνευσε τοῦ Θεοῦ ὁ Δαυὶδ, ἀλλὰ μετὰ τρυφερῆς καρδίας, ἄκουε· Ἐκ βαθέων ἐκέκραξά σοι, Κύριε· Κύριε, ἐξομολογήσομαι σὺ ἐν εὐθύτητι καρδίας. Καὶ ἵνα πασῶν τῶν ὠρῶν πέρασ ἐπάγῃ ὁ Δαυὶδ, εἶτα λέγει· Ὅς ἠγάπησα τὸν νόμον σου, Κύριε! ὅλην τὴν ἡμέραν μελέτη μου ἐστίν. Ἴδου ὡς ὅλην τὴν ἡμέραν μελετῶν τὰ λόγια Κυρίου, καὶ μεμνημένος τοῦ Θεοῦ παρ' ἕκαστα, ποίας ἀπέλαβε χάριτος ἀξίωμα; ἄρα ἐπὶ γῆς τὰς ἀμοιβὰς ἐκολούτατο; Οἶμαι καὶ αὐτὸν διατρέποντα καὶ βασιλεύοντα ἐπιγείως· ὡς τοὺς ἐχθροὺς ὑποτάττοντα, κάκει τοῖς ἀγγέλοις ἐπιτάττοντα· ὡς τῆς ἐπιγείου βασιλείας τὴν πορφύραν φορέσαντα, καὶ ἐκεῖ τῆς ἐν οὐρανῷ βασιλείας τὴν δόξαν ἀπαστράφαντα· ὡς τῆς εὐφρονίας τὰς φωνὰς καταλάμψαντα τοῦ ἁγίου Πνεύματος, κάκει τῆς παναρέτου σοφίας τὰς μαρμαρυγὰς καταυγάζαντα. Καὶ ταῦτα μὲν μερικῶς ὑπηγάραμεν. Τούτων δὲ πάντων τὸ κρείττον ἐκλήρωσατο. Ὅς γὰρ εἶδε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον συνεχῶς τὸν Θεὸν παρὰ τοῦ Δαυὶδ ὑμνούμενον ἐπὶ γῆς, λοιπὸν εἰς οὐρανοῦς τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐχώρησεν εἰς πρεσβείαν λέγον· Κύριε, ἐφ' ἐκástης ὁ Δαυὶδ μνημονεύει σου, καὶ μνημονεύων εὐφραίνεται· καὶ αὐτὸς αὐτοῦ μνήσθητι, Κύριε, Θεός ἡμῶν, καὶ λέγει· Μνήσθητι, Κύριε, τοῦ Δαυὶδ καὶ κίσεως τῆς πραότητος αὐτοῦ. Λοιπὸν ἀποκρίνεται ὁ φιλόρθωπος Θεός· Ἐπειδὴ συνεχῶς καὶ συνεχῶς μνημονεύει μου ὁ Δαυὶδ, κάχω ἐπὶ πάντων κηρύξω τὴν ἐμὴν πρὸς ἐκεῖνον διάθεσιν καὶ ἀγάπην· ὑπὲρ ἁγίους καὶ ἀγγέλους καὶ δυνάμεις αὐτὸν μεγαλυνῶ ἐπὶ τῆς γῆς. Τί λέγων;

Ἐδρον Δαυὶδ τὸν δούλον μου, ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου· καὶ, Πρωτόκοκον θήσομαι αὐτόν, ὑψηλὸν παρὰ τοῖς βασιλεύσει τῆς γῆς· καὶ, Τὸν ὄρθρον αὐτοῦ ὡς τὰς ἡμέρας τοῦ οὐρανοῦ. Τοῦτο δὲ εἰπὼν ἑαυτὸν ἐδαιγματίσεν ὁ Δαυὶδ. Ὅρας ὅτι μέγα κέρδος γίνεται τοῦ ἀνθρώπου τὸ μνημονεῖν τοῦ Θεοῦ; Ἐμνήσθη τοῦ Θεοῦ, εἶπεν ὁ Δαυὶδ, καὶ ἡυφράνθη ἡ καρδία μου. Αἱ μὲν γὰρ ἄλλαι εὐφρασίαι διὰ τοῦ στόματος εἰσέρχονται, καὶ διὰ τοῦ ἀφροσύνης μεθοδεύονται· ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ εὐφρασία, ὡς πηγῆ, ἢ μελλόρρυτα βήματα τὴν καρδίαν εὐφραίνει, ὥστε λέγειν τὸν τοιοῦτον· Ὅς γλυκέα τῷ λάρυγγί μου τὰ λόγια σου; ὑπὲρ μέλι τῷ στόματι μου. Ὁ γὰρ τοῦ Θεοῦ μνημονεύων, πάντα τὰ ἀγαθὰ τῆς εὐφροσύνης ἔχει ἐν τῇ καρδίᾳ φυλεῖοντα· ἐκεῖ πηγὴ βρῦουσα ἀγαθὰ, ἐκεῖ μέλι καὶ κηρίον καὶ λύχνος ἀπόμεινος, ἐκεῖ θησαυρὸς κρυπτόμενος τῆς ἀγίας Τριάδος. Λοιπὸν ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἔρχονται, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ λαμβάνουσι, καὶ λοιπὸν οὐκ εἶτι γίνεται ἄνθρωπος κατηγόμενος, ἀλλ' ἄγγελος θεοφοροῦμενος. Ἐπειδὴ οὖν τοιαυτῆς χάριτος κατηξίωται ὁ ἄνθρωπος, καὶ τοιαυτῆς εὐφροσύνης ἀπολαύσας ἡυφράνεται ὁ Δαυὶδ, καὶ ἡμεῖς τῆς τοῦ Θεοῦ εὐφροσύνης ἀπολαύοντες, συνεχῶς μνημονεύσωμεν τοῦ Θεοῦ. Ἴνα τῶν αὐτῶ ἀγαθῶν ἀπολαύσωμεν. Φέροισιν τῆς παρουσίας τοῦ Σωτῆρος τὰς ἀρετὰς μεταλλεύσωμεν, καὶ τὴν ἐπιγείου αὐτοῦ παρουσίαν ὡς στήλην πανάρετον ἀναυμνήσωμεν· ἐπειδὴ ἦκουσα παρὰ τῆς γλυττῆς τῶν παμπρόμων Ἰουδαίων βλασφημίας τεκμήρια, καὶ ἐπειδὴ ἀπιστοῦσι τὰς Γραφὰς, ἃς ἀναξίως ἀναγινώσκουσιν, καὶ οὐ γινώσκουσιν τὸ μυστήριον. Τὸ γὰρ ὅτι ἐκ παρόντων ἐτέχθη ὁ Κύριος, ἐν αὐτῷ σκανδαλίζονται, φησὶν, οἱ ἄθλιοι καὶ παμπόνηροι. Ὁ τῆς ἀνοίας! ὦ τὴν παρὰ φύσιν παρανομίαν! ποία γραφῆ, ἢ ποῖος προφήτης οὐ σαλπίζει τοῦ Κυρίου ταῦτας τὰς χάριτας; Πρωτος τὴν Παρθένον ὁ Σολομὼν ἐμακάρισεν, ὁ [741] τῆς μεγάλης σοφίας ἠνιόχος, λέγων· Μακαρία ἡ στείρα ἢ ἁμάρτωρ, ἥτις οὐκ ἔργον κοίτην ἐν παραπτώματι. Στείραν γὰρ λέγει πρὸ τοῦ ἐπισκηνῶσαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ πρὸ τοῦ ἀνήθαι τὸν ἕλιον. Οὐκ ἔγωω κοίτην ἐν παραπτώματι, ὅτι μετὰ ἀνδρῶς οὐκ ὠμίλησεν. Ὅτε δὲ ἦκουσε περὶ τῆς ἀμάρτου στείρας; Ἠσαίας ὁ τίμιος, εὐθὺς τοῦ σοφοῦ τὸ βῆθην ἐπαργάνωσε, καὶ τῷ αὐτῷ ἐμελέθησε· Σὺ, φησὶν, εἶπας στείραν ἀμάρτων· κάχω λέγω· Ἐυφράνθητι, στείρα ἢ οὐ τίκτουσα. Ἐως γὰρ νῦν οὐκ ἔτεκες· ἀπὸ τοῦ νῦν ευφράνθητι, ὅτι ἂν οὐ χωροῦσιν οἱ οὐρανοί, δέξασθαι κατηξίωται. Ὅς δὲ οἱ δύο μάρτυρες; ταυτα ἐκήρυττον, ἐξήρουν καὶ ἄλλοι ἔτερον μῆζαι εἰς τὸ μυστήριον, ἵνα ἐπὶ τριῶν μαρτύρων σταθῆ ἀσφαλὲς τὸ ζήτημένον. Ὅς δὲ ταῦτα διανοοῦντο, ἐκότερον ἔχρον Δαυὶδ τῆς μελωδίας τὸν βῆθρον, καὶ ὑπομνησκουσιν αὐτόν τῆς οἰκονομίας τὰ μελλόντα. Ὅς δὲ ἦκουσε τὸ μυστήριον, σάλπιγγος φωνὴν ἀντεφώ-

Deest aliquid, fort. βρῦουσα.

stellas, quas solo verbo creavit, et tunc de tradendo per verba tua illo Verbo meditaberis. *Quærebat opportunitatem ut traderet eum.* Ipse tempora et sæcula fecit, et contra illum quærebat tempus proditioni opportunum. *Vespere autem facto, recubebat cum duodecim discipulis: et manducantibus illis dixit: Amen, amen dico vobis, unus ex vobis me traditurus est (Matth. 26. 20. 22):* qui contra me et vos ingressus est, et didicit ea quæ servare non potuit. *Et contristati valde, cæperunt ipsi dicere singuli, Numquid ego sum, Domine?* Dictum illud omnes excitabat ad conscientiam accuratius examinandam, eos quorum intima cordis pura erant. Respondit Jesus, *Cur vobis omnes proditoris facinus adscribitis? qui intingit mecum manum in catino, hic me tradet (Ibid. v. 23).* Invitus seipsum subindicat, seipsumque prodit; nomen ejus tamen a me interim tacetur, donec ipse vobis presentibus dixerit ea quæ adversum me machinatur. *Respondens autem, inquit, Judas, qui tradidit ipsum, dixit: Numquid ego sum, Rabbi? Dicit ei, Tu dixisti (Ibid. v. 25).* Undecim alios liberasti, cum eos tuo scelere immunes declarasti. Accipe et aliam damnationem facinorum: quæ ob pecuniæ amorem admisurus es. *Cænantibus autem illis, inquit, accepit Jesus panem, et gratias agens fregit deditque discipulis, et dixit: Accipite, manducate: hoc est corpus meum. Et accepto calice gratias agens dedit, dicens: Accipite, bibite ex eo omnes: hic est enim sanguis meus novi testamenti, qui*

pro multis effundetur in remissionem peccatorum. Accipite ex eo omnes (Matth. 26. 26. 28). Et tu, inquit, proditor, æternæ vitæ particeps esto: et si quidem in illa manseris, venia tibi datur de pactis tuis cum Judæis; sin propositum tuum non evertas, scito quam benignum vendas Dominum. Ille vero Domini misericordiam non ferens, ad Judæos accurrit, ut meditatum opus perliceret. *Et ecce, inquit, Judas unus de duodecim venit, et cum ipso turba multa cum gladiis et fustibus a principibus sacerdotum et senioribus populi. Qui autem tradebat eum dederat illis signum dicens: Quemcumque osculatus fuero, ipse est, tenete eum (Ibid. v. 47. 48).* Meis attendite labiis, alio enim modo non potest sermo proferri. *Et statim accedens ad Jesum dixit ei: Ave, Rabbi, et osculatus est eum (Ibid. v. 49).* O pacem orbis aufrens osculum! imo ut verius dicatur, mundanum bellum de medio tollens; etiamsi Judas non ea mente proditionem aggredi ausus sit. *Jesus autem dixit illi: Amice, ad quid venisti (Ibid. v. 50)?* Mihi osculum dedisti; pacta tua cum adstantibus perforce. *Tunc accedentes injecerunt manus in Jesum, et tenuerunt eum.* Abiit proditor ab apostolis alienus, et vitæ princeps Judæis ad necem oblatum est. Apparata crux fuit, et sepulcrum ad vitam structum est: mortui reviviscunt, et Judas in infernum abiit: crucifigitur cum latronibus Servator, et omnes vocat in paradysum. Ipsi gloria et imperium in sæcula sæculorum.

IN ILLUD, MEMOR FUI DEI, ET DELECTATUS SUM (Psal. 76. 4).

1. *Memor fui Dei, et delectatus sum;* id cantor David testificatus est. Non ex se, sed ex Spiritu sancto Dei modulatus est, neque modo memor fuit David, sed et sapienter supplicavit: non labiis solum memor fuit, sed cor etiam illum docuit; non nocte vel die oblitus, sed hæc singulis horis precans memorabat. Et ut scias nos vera, non autem falsa scribere, ab ipsa Scripturæ historia melodias Spiritus sancti decerpamus. *Memor fui Dei, et delectatus sum, inquit David.* Et ut vere scias Davidem et nocte et die Dei recordatum, et ejus memorem delectatum esse, atento animo sequentia audi: *Memor fui nocte nominis tui, Domine (Psal. 118. 55); et, Memor ero nominis tui in omni generatione et generatione (Psal. 44. 18):* Media nocte surgebam ad confitendum tibi, Domine (Psal. 118. 62): *In matutinis meditabar in te (Psal. 62. 7):* Vespere et mane et meridie narrabo et annuntiabo (Psal. 54. 18): *Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo (Psal. 62. 1):* et rursum, *Ad annuntiandum mane misericordiam tuam, et veritatem tuam per noctem (Psal. 91. 3).* Viden? nullam fuisse otiosam horam, in qua oblivisceretur? non matutinam, non vespertinam. Si discere velis Davidem non simpliciter Dei memorem fuisse, sed etiam cum attentione cordis, audi, *De profundis clamavi ad te, Domine: Domine, confitebor tibi in recto corde (Psal. 129. 1. et 118. 7).* Et ut omnium horarum terminum induceret David, deinde ait: *Quomodo dilexi legem tuam, Domine? tota die meditatio mea est (Psal. 118. 97).* Ecce quomodo tota die meditando eloquia Domini et assidue memor Dei, qualis gratiæ dignitatem accepit? num in terra mercede donatus est? Puto illum conspicuum et in terra regnantem, hic inimicos subegisse, et illic angelis imperasse: hic terrenum regnum et purpuram gessisse, et illic cælestis regni gloria fulsisse: hic modulatione et Spiritus sancti vocibus claruisse, et illic omni virtute præditæ sapientiæ radiis coruscasse. Hæc partim tantum describimus. In his autem omnibus quod optimum erat sortitus est. Ut enim vidit Spiritus sanctus Deum frequenter a Davide hymnis in terra celebrari, deum in cælos abiit postulantque dicit: Domine, quotidie David tui memor est, atque hæc memoria delectatur, et tu ejus memor esto, Domine Deus noster;

aitque: *Memento, Domine, David et omnis mansuetudinis ejus (Psal. 131. 1).* Hinc respondet benignissimus Deus: Quia frequenter prudenterque David memor est mei, ego quoque omnibus prædicabo meum erga illum affectum et dilectionem: plus quam sanctos et angelos et Virtutes celebrabo illum in terra. Quid dicendo? *Inveni David servum meum, virum secundum cor meum (Psal. 88. 21; et 1. Reg. 13. 14); et, Primogenitum ponam illum excelsum præ regibus terræ, et, Thronum ejus sicut dies cæli (Psal. 88. 28. 30).* Hoc porro dicens David, seipsum conspicuum reddit. Vides magnum esse homini lucrum memoriam Dei? Dixit David, *Memor fui Dei, et delectatum est cor meum.* Nam alia quidem delectationes per os ingrediuntur, et per podicem exeunt: Dei vero delectatio quasi fons, mellita nempe verba mea cor lætificant; ita ut dicat homo sic affectus: *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua! super mel ori meo (Psal. 118. 103)! Etenim qui Dei memor est, omnia lætitiæ bona habet in corde recondita: illic fons bona scaturiens; illic mel et favum, et lucerna accensa; illic thesaurus absconditus sanctæ Trinitatis. Denique Pater et Filius et Spiritus sanctus veniunt, et mansionem apud eum faciunt: atque deinceps ille non est ultra homo initiatus, sed angelus a Deo fultus. Quia igitur tali gratia dignatus est homo, et quia tali delectatione fruens lætabatur David; nos quoque Dei delectatione fruentes, frequenter Dei memores simus, ut isdem fruamur bonis. Age ergo virtutes adventus Servatoris ceu thesaurum perscrutemur, et terrenum ejus adventum ceu columnam omni virtute refertam celebremus: quoniam multa audivi a scelestis illis Judæis prolata blasphemiarum argumenta; et quia non credunt illi Scripturis, quas indigne legunt, nec mysterium agnoscunt. Nam quod ex virgine natus sit Dominus, hoc illis miseris et scelestissimis offendiculo esse dicitur. O stultitiam! o iniquos homines plus quam natura ferat! Quæ scriptura, quis propheta hanc Domini gratiam non celebrat? Primus Salomon, magnus sapientiæ anfriga, virginem beatam prædicavit dicens: *Beata sterilis intemerata, quæ non novit torum in delicto (Sap. 3. 1).* Sterilem illam vocat antequam in illam superveniret Spiritus sanctus, et antequam sol oriretur. Non novit*

torum in delicto, quia cum viro non congressa est. Cum porro de intemerata sterili audivit venerandus Isaias, statim sapientis dictum collegit, ac cum ipso modulatus est: Tu, inquit, dixisti sterilem intemeratam, et ego dico: *Lactare, sterilis quæ non parit (Isai. 54. 4)*. Hactenus non peperisti: jam lactare, quia cum quem cæli non capiunt, tu ut suscipere digna fuisti. Ut vero dno illi testes hæc prædicarunt, alium perquisierunt, quem in mysterium inducerent, ut quod quærebatur ex tribus testibus certum esset. Hæc illis cogitantibus, ambo Davidem invenerunt modulationis rhethorem, et ipsi futuram œconomiam in mentem revocarunt. Ut autem mysterium audivit, quasi cum clangore tubæ respondit: Ecce ambo de sterili loquuti estis: cur de glorioso partu nihil dixistis? Rem prudenter dictam advertens Isaias, statim reponit: *Ecce virgo in utero habebit et pariet filium (Isai. 7. 14)*. Addidit Salomon: *Habebit fructum in visitatione animarum (Sap. 3. 13)*. Illis auditis David dixit illis: Ecce dixistis quod pariet: quo in loco? in urbe, an in deserto, vel in agro? Reponunt ei: Tu de loco et de civitate dicitis: ampliori quippe gratia dignatus es. Tunc David Spiritus operatione suggerente, magno clamore mysterium celebravit: Vos in occulto, inquit, loquimini: ego alta voce partum proferam: *Ecce audivimus eam in Ephratha, invenimus eam in campis silvæ (Psal. 131. 6)*. Ac cum intelligeret hanc doctrinam esse profundum ænigma, hæc descripsit: *Ecce audivimus eam in Ephratha, invenimus eam in campis silvæ: hoc est in Bethlehem: nam Ephratha vocatur. Audivimus eam in Ephratha, nempe prægnantem esse: illic enim fama exiit, Virginem esse prægnantem. Tunc invenimus eam in campis silvæ, in spelunca, ubi lux apparuit. Hic audivimus eam prægnantem, hic de viro notitiam accepimus: illic matrem Domini invenimus. Ecce ex tuis tres tibi testes protulimus, gloriam Virginis prædicantes: non quod hos tantum invenierimus; omnes quippe prophetæ se ipsum vidisse confidunt; sed quod ex tribus testibus jus statuatur. Ego vero non ex tribus rem tracto; sed da mihi unum fide dignum testem, qui dicat falsum esse mysterium, aut Virginem ex viri operatione peperisse; aut hoc declarare, et conversus quasi Deiparam adora. Aut ostende Servatorem in sepulcro ac tumulo detentum, aut ego tibi ostendam in dextera Patris sedentem. Non enim ex alienigenis, sed ex genere tuo testem profero dicentem: *Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum (Psal. 109. 1)*. De Judæis loquitur; neque enim alius est inimicus, quam is qui crucem negat.*

2. Sed ego relicta Dei hoste synagoga, Ecclesie a Deo inspirata loquar. Si tibi dixerit Judæus, Dic quomodo virgo genuit sine viro; dic et tu, Quomodo Adam Evam genuit sine muliere? Quomodo virgo genuit sine semine? quomodo floruit terra sine semine? Quomodo genuit virgo? quomodo aquam emisit prærupta petra? Quomodo genuit virgo? dic quomodo Aaronis virga germinavit. Quomodo genuit virgo? dic, quomodo manna de cælo decidit? quomodo hydria impleta est? quomodo ex radice Jesse flos germinavit? quomodo Eliæ oleum superfluxit in testam? Quomodo genuit virgo? dic, quomodo velus Gedeonis rorem emisit? dic, quomodo Samsoni ex osse aqua manavit? dic, quomodo fornax tres pueros servavit? dic, quomodo sub Manoe petra accensa est sine ligno? dic, quomodo rubus inflammaretur, nec comburetur? dic, quomodo non combustus fuerit Elias in curru igneo? dic, quomodo Moyses ingressus sit in caliginem, et inde egressus? Quomodo genuit virgo? quomodo Isaias Dominum vidit sedentem super solium excelsum et elevatum? dic, quomodo Daniel occultum somnium Nabuchodonosori declaraverit? quomodo Ezechiel invisibilem in curru Cherubimorum sedentem viderit? Quomodo genuit virgo? quomodo Jeremias propheta ex vulva sanctificatus est? dic quomodo mortua prophetæ ossa mor-

tuum suscitaverint: dic quomodo mare Rubrum virga in petram versum sit; dic quomodo Jordani fluxum retro duxerit; dic quomodo arbores fructus parturiant, dic quomodo vitis uvam ferat, dic quomodo nox diem generit. Quomodo genuit virgo? Dic quomodo lunare solis mundum calefaciat; dic quomodo cælum stellas exhibeat. In his quoque sunt mysteria ineffabilia, in cælis occulta et incomprehensibilia. Si hæc mihi explicaveris, Judæorum patrone, jam sciam te partum Virginis intelligere. Verum tu alienus es et ab illis et ab his mysteriis: nos vero et nec amplectimur, et illa credimus. Interpretare prophetas, et vide adventus oratores. Coronetur prædicatio. Quæ ille fecit et passus est, jam illi a toi generationibus depinxerunt. Primus supplicat David, *Domine, inclina cælos et descende (Psal. 145. 1)*. Et postulata consequutus, prædicat et dicit, *Inclinavit cælos, et descendit (Psal. 17. 10)*. Et quia ut puer appariturus erat, ait Isaias, *Puer natus est nobis (Isai. 9. 6)*. Quia vero mater ejus illum sublatura erat ut fugeret in Ægyptum, *Ecce Dominus sedet super nubem Ierem. et venit in Ægyptum, et concitientur manufacta Ægypti (Ibid. 19. 1)*. Virginem nubem levem jure vocavit, quia virilis seminis onus non suscepit. Quod vero in Jordane baptizandus esset, dicit Jeremias, *Quomodo feceris in fremitu Jordanis (Jerem. 12. 5)?* Et cur per species enumeramus? Age, omnes simul prophetias in unam lucem proferamus. De interpretatione ait Gabriel, *Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te (Malach. 3. 1)*. De Christi et Baptiste occursum ait David, *Misericordia et veritas obviaverunt sibi: de quo salutatione Elisabethæ ad sanctam et castam Deiparam, *Justitia et pax osculate sunt (Psal. 84. 11. et seqq.)*. Rursum de Joanne et de Domino dicit, *Veritas de terra orta est, et justitia de cælo prospexit (Psal. 81. 6)*. De apostolis dicit, *Ego dixi, Dn estis. Et de supremo testimonio ait David, *Filius meus cætu: ego hodie genui te (Psal. 2. 7)*. De ægrotis ait, *Misit verbum suum, et sanavit eos (Psal. 106. 20)*; de peccatoribus, *Ipse peccata nostra fert; de suscitatis mortuis, *Resurgens mortui; de animabus detentis, *Qui in tenebris sedetis, lux orta est vobis (Isai. 55. 4. et 26. 16. et 9. 2)*. De Caiapha et Herode dicit, *Principes populorum congregati sunt cum Deo Abraham (Psal. 36. 10)*; de Juda, *Qui edebat panes meos, magnificavit super me supplantationem (Psal. 40. 10)*; de synagoga Judæorum et principum sacerdotum, *Veniet Dominus in judicium cum senioribus populi (Isai. 5. 14)*, de cruce, *Venite et mittamus lignum in panem ejus (Jerem. 11. 19)*; et de latrone qui a dextris erat, *Dextera Domini fecit virtutem (Psal. 117. 16)*, de sepulcro, *Posuerunt me in lacu inferiori (Psal. 87. 7)*; et de corona spinea, *Vinea mea proavis spinos germinavit; et quod tentatus fuerit a maligno, *Inimicus impropertavit Domino; et quod vocatus sit Filius hominis, *Et super Filium hominis quem confirmasti tibi (Psal. 75. 18. et 79. 18)*. De sepultura ejus, *Et dabo improbos pro sepultura ejus (Isai. 55. 9)*; de resurrectione Domini, *Exsurge, quare obdormis, Domine (Psal. 45. 25)*; de assumptione ejus, *Ascendit Deus in jubilatione (Psal. 46. 6)*; de sessione superna, *Sede a dextris meis (Psal. 109. 1)*. Ecquid plura dicam? Ne rhetores quidem universas, quæ de Christi gratia proferuntur, prophetias recensent. Vis scire quam certa sit vetus illa historia, et quod Novum Testamentum a Veteri depingatur, quodque ea, quæ hic dispensata fuere, illic adumbrata fuerint? Vide mihi illum ibi in tabernaculo Abraham cum duobus angelis adventantem, et hic cum duodecim discipulis in domum Zacchæi ingredientem: vide mihi illum ibi duos fratres ad sacerdotium vocantem, et hic duos fratres ad apostolatam eligentem: Moyses et Aaron in sacerdotibus ejus; Petrus et Andreas in apostolis ejus. Vide mihi illum ibi filium viduæ per Eliam suscitantem, et hic filium unicuique viduæ per se excitantem: illic per Elisæum Nec-******

νησεν· Ἰδοὺ ἐκάτερος περὶ τῆς στείρας εἰρήκατε· διὰ τί οὐκ εἰρήκατε περὶ τῆς ἐνδόξου κυήσεως; Εὐθέως νοήσας Ἡσαΐας τὸ φρόνιμον, ἀντιβάλλει τοῖς ῥήμασιν· Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήγεται, καὶ τέξεται υἱόν. Καὶ ὁ Σολομῶν ἐδευτέρωσεν· Ἔξει καρπὸν ἐν ἐπισκοπῇ ψυχῶν. Ταῦτα ἀκούσας Δαυὶδ ἐφῆσε πρὸς αὐτούς· Ἰδοὺ εἰρήκατε ὅτι τέξεται· ἐν πόλῳ τόπων; ἐν πόλει, ἢ ἐν ἐρήμῳ ἢ ἐν χώρᾳ; Λέγουσι πρὸς αὐτόν· Σὺ περὶ τοῦ τόπου καὶ τῆς πόλεως ἐρήμηυσον· περισσοτέρας γὰρ χάριτος ἤξίωςαι. Τότε Δαυὶδ, τοῦ Πνεύματος εἰπόντος αὐτῷ τὴν ἐνεργειαν, μεγαλοφώνῳ κραυγῇ ἐστηλίτευσεν τὸ μυστήριον· Ὑμεῖς, φησὶν, ἐν κρυφῇ δυνουεῖται, ἐγὼ ὑψηλῇ τῇ φωνῇ ἀνυμνήσω τὴν κύνησιν· Ἰδοὺ ἡκούσαμεν αὐτὴν ἐν Ἐρραθαῖ, ἤψαμεν αὐτὴν ἐν τοῖς πεδίοις τοῦ δρυμοῦ. Καὶ συνέλιξεν ἐπὶ τούτοις τοὺς δόγμασιν, ὅτι βαθὺ τὸ ἀνίγμα, ἐζωγράφησεν· Ἰδοὺ ἡκούσαμεν αὐτὴν ἐν Ἐρραθαῖ, ἤψαμεν αὐτὴν ἐν τοῖς πεδίοις τοῦ δρυμοῦ· τούτεστιν, ἐν Βηθλεέμῳ. Ἐρραθαῖ γὰρ ὀνομάζεται. Ἠκούσαμεν αὐτὴν ἐν Ἐρραθαῖ, ὅτι ἐγκυδός ἐστιν· ἐκεῖ γὰρ ἐξῆλθεν ἡ ἀκοή, ὅτι ἐγκυδός ἐστιν ἡ Παρθένος. Τότε δὲ ἤψαμεν αὐτὴν ἐν τοῖς πεδίοις τοῦ δρυμοῦ, εἰς τὸ σπήλαιον, ὅπου τὸ φῶς ἐφανερώσεν. Ὅδε ἡκούσαμεν αὐτὴν ἐγκυδον, ὥδε περὶ ἀνδρὸς ἀκούη ἐδεξάμεθα· ἐκεῖ μητέρα τοῦ Κυρίου ἠῶρήκαμεν. Ἰδοὺ ἐκ τῶν σῶν τρεῖς σοὶ παρεστήσαμεν μάρτυρας τὴν δόξαν τῆς Παρθένου κηρύττοντας· οὐχ ὅτι μὴν τούτους εὔρηκαμεν· ἅπαντες γὰρ αὐτὸν ὡς προφήται ἐωρακότες ἐπίχρουν· ἀλλ' ἐπὶ τριῶν μαρτύρων ἐστάναι τὸ δίκαιον. Ἐγὼ δὲ ἐπὶ τῶν τριῶν οὐ τρακτεύω· ἀλλὰ δός μοι ἓνα πιστότατον μάρτυρα λέγοντα ψεύθεσθαι τὸ μυστήριον, ἢ ἐξ ἀνδρὸς ἀποκηθῆσαι τὴν Παρθένον· ἢ τοῦτο ἀπόδειξον, ἐπιστρέψας ὡς Θεοτόκον προσκύνῃσον. Ἢ δεῖξον τὸν Σωτῆρα ἐν τάφῳ καὶ σορῶ κατεγόμενον, ἢ ἐγὼ σοὶ δεικνύω ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς καθεζόμενον. Οὐ γὰρ ἐξ ἀλλοφύλων, ἀλλ' ἐκ τοῦ σου γένους προσφέρω τὸν μάρτυρα λέγοντα· Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ὥς ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. Περὶ τῶν Ἰουδαίων λέγει· οὐ γὰρ ἄλλος ἐστὶν ἐχθρὸς, εἰ μὴ ὁ σταυρὸν ἄρνούμενος.

Ἄλλ' ἐγὼ ἐάσας τὴν Θεομάχον συναγωγὴν, πρὸς τὴν Θεόπνευστον Ἐκκλησίαν συνέρωμαι. Ἐάν σοι εἴπη Ἰουδαῖος, εἰπέ πῶς ἐγέννησεν ἡ παρθένος δίχα ἀνδρὸς, εἰπέ αὐτῷ καὶ σὺ· Πῶς ἔτεκε τὴν Ἐῶαν ὁ Ἄδάμ δίχα γυναικός; Πῶς ἔτεκεν ἡ παρθένος δίχα σορᾶς; πῶς; ἐξήνθησεν ἡ γῆ δίχα σπέρματος; Πῶς ἐγέννησεν ἡ παρθένος; πῶς ἔβρυσεν ἡ παρθένος τὸ ὑδὸρ ἢ ἀκρότομον; Πῶς ἔτεκεν ἡ παρθένος; εἰπέ πῶς τοῦ Ἄαρῶν ἡ βράδος ἐβλάστησε; Πῶς; ἔτεκεν ἡ παρθένος; εἰπέ πῶς οὐρανθεν τὸ μάννα; πῶς ἐπληθύνετο ἡ ὑδρία; πῶς; ἐκ τῆς ὀλῆς Ἴεσσαὶ ἐβλάστησε τὸ ἄνθος; πῶς Ἐλισαίου τὸ ἔλαιον ἔβρυσεν εἰς τοὺς κεράμους; Πῶς; ἐγέννησεν ἡ παρθένος; εἰπέ, πῶς ἐπὶ Ἰεδεῶν ὁ πόκος ἀπέλυσε δρόσον; εἰπέ, πῶς [742] ἐπὶ τοῦ Σαμψὼν τὸ δόστημα ἔβρυσεν τὸ ὑδὸρ; εἰπέ, πῶς ἐφύλασεν ἡ κάμιος τοῦ; πλαιδας; εἰπέ, πῶς ἐπὶ Μανῶδ ἀνήφησεν ἡ πέτρα δίχα ὕλης; εἰπέ, πῶς ἐκαίετο ἡ βάτος, καὶ οὐ κατεκαίετο; εἰπέ, πῶς οὐ κατεφλέγη Ἡλίας ἐν τῷ ἄρματι τῷ πυρίνῳ; εἰπέ, πῶς ὁ Μωϋσῆς εἰσῆλθεν εἰς τὸν γνῶφον, καὶ πάλιν ἐξῆλθε; Πῶς; ἐγέννησεν ἡ παρθένος; πῶς Ἡσαΐας τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνον ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου ἐθεάσατο; εἰπέ, πῶς; Δανιὴλ ἐφανερώσει τὸ κεκρυμμένον ἐν ὑπνῳ τῷ Ναβουχοδονοσῶρ; πῶς Ἰεζεκὴλ ἐφ' ἄρματος Χερουβὶμ καθήμενον εἶδε τὸν ἄορατον; Πῶς; ἔτεκεν ἡ παρθένος; πῶς; Ἱερεμίας ἐκ μητρὸς ἠγιασθῆναι προφήτης; εἰπέ, πῶς; τὰ νεκρὰ τοῦ προφήτου ὅσα τὸν νεκρὸν ἠγεῖραν τότε; εἰπέ, πῶς; ἡ Ἐρῦθρὰ ἐπετρῶθη βῆδω; εἰπέ, πῶς; ὁ Ἰορδάνης ἀνεπέδισα τὸ ῥεῖμα; εἰπέ, πῶς; τὰ δένδρα τοὺς καρποῦ; ἐγκυμονοῦσιν; εἰπέ, πῶς; ἡ ἄμπελος φέρει τὸν βότρυ; εἰπέ, πῶς ἐγέννησεν ἡ νῦξ τὴν ἡμέραν; Πῶς; ἐγέννησεν ἡ παρθένος; εἰπέ, πῶς ὁ φαστῆρ τοῦ ἡλίου θερμαίνει τὸν κόσμον, εἰπέ, πῶς ὁ οὐρανός τοὺς ἀστέρας ἐκφαίνει; Καὶ ἐπὶ τούτων εἶσι μυστήρια ἄρρητα, κεκρυμμένα καὶ ἀκατάληπτα ἐν οὐρανοῖς. Εἰ ταῦτά μοι ἐρμηνεύσης ὁ τῶν Ἰουδαίων ἐκσκέπτωρ, οἶδα ὅτι καταλαμβάνεις καὶ τὴν κύνησιν τῆς Παρθένου. Ἀλλὰ σὺ ἀλλότριος εἶ κακίλων καὶ τούτων τῶν μυστηρίων· ἡμεῖς δὲ καὶ ταῦτα φιλοφρονοῦμεν, κακεῖνα πιστεύομεν. Ἐρμήνευσον τοὺς προφήτας, καὶ βλέπε τῆς παρουσίας τοῦ; ῥήτορας. Στε-

φανούσθω τὸ κήρυγμα. Ὅσα ἐποίησε καὶ ἔπαθε, ταῦτα οἱ προλαβόντες πρὸ τοσούτων γενεῶν ἐζωγράφησαν. Πρώτος ἵκετεύει Δαυὶδ· Κύριε, κλίνον οὐρανός σου, καὶ καταβῆθι. Καὶ ἐπιτυχῶν τῆς αἰτήσεως, εὐαγγελίζεται καὶ λέγει· Ἐκλίνον οὐρανός σου, καὶ κατέβη. Καὶ ἐπαύθη ὡς παῖδιον εἶχε φανῆται, λέγει Ἡσαΐας. Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν. Ὅτι δὲ ἤμελλον ἀφραίν αὐτὴν ἡ μήτηρ αὐτοῦ καὶ φέγειν εἰς Αἴγυπτον, Ἰδοὺ ὁ Κύριος κάθηται ἐπὶ νεφέλης κόρυμφος, καὶ ἔξει εἰς Αἴγυπτον, καὶ σεισθήσεται· τὰ χειροπολιεῖται Αἴγυπτον. Νεφέλῃν κούνην εἰκότως ὁ λόγος τῆν Παρθένον ἐκάλεσεν, ὅτι ἀνθρώπου τοῦ σπέρματος βάρους οὐκ ἀδέξατο. Ὅτι δὲ ἤμελλον ἐν Ἰορδάνῃ βαπτίζεσθαι, λέγει Ἱερεμίας. Πῶς ποιήσῃς ἐν φρνάγματι τοῦ Ἰορδάνου; Καὶ τί κατ' εἶδος ἀριθμοῦμεν; Φέρε δὴ ὅλας ἰσοῦ τὰς προφητείας εἰς ἓνα φωστῆρα συνεγόμενος. Περὶ τῆς ἐρμηγείας Γαβριὴλ λέγει· Ἰδοὺ ἀποστella τὸν ἀγγελόν σου πρὸ προσώπου σου, ὃς κατεσκευάσεν τὴν ὁδὸν σου ἐμπροσθέν σου. Καὶ περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἀπαντησῆς καὶ τοῦ Βαπτιστοῦ Δαυὶδ λέγει· Ἐλεος καὶ ἀλήθεια συνήνησαν· καὶ περὶ τοῦ ἀσπασμοῦ τῆς Ἐλισαῖος πρὸς τὴν ἁγίαν καὶ ἀγνήν Θεοτόκον, Δικαιοσύνη καὶ εἰρήνη κατεπόλησαν. Καὶ πάλιν περὶ τοῦ Ἰωάννου καὶ περὶ τοῦ Κυρίου λέγει· Ἀλήθεια ἐκ τῆς γῆς ἀνέστειλεν, καὶ δικαιοσύνη ἐκ τοῦ οὐρανοῦ διέκλυσε. Καὶ περὶ τῶν ἀποστόλων λέγει· Ἐγὼ εἶπα· Θεοὶ ὅστε. Καὶ περὶ τῆς μαρτυρίας τῆς ἀφθον Δαυὶδ λέγει· Υἱὸς μου εἶ σὺ, ἐγὼ σήμερον γεγεννηκά σε. Καὶ περὶ τῶν νοσοῦντων λέγει· Ἀπέστειλε τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ ἴασατο αὐτούς· καὶ περὶ τῶν ἀμαρτωλῶν λέγει· Αὐτοὺς τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν φέρει· καὶ περὶ τῶν εγερθέντων νεκρῶν, Ἀναστήσονται οἱ νεκροί· καὶ περὶ τῶν κατεχομένων ψυχῶν, Καὶ οἱ ἐν σκότει καθήμενοι, φῶς ἀνετίλειαν ὑμῖν. Καὶ περὶ τοῦ Κατάρτα καὶ Ἡρώδου λέγει· Ἀρχοντας λαῶν συνήχησαν μετὰ τοῦ Ἀβραάμ· καὶ περὶ τοῦ Ἰούδα, Ὁ ἔσθλιον ἄρτους μου ἐμεγάλυνεν ἐπ' ἐμὲ περυσιν· καὶ περὶ τῆς συναγωγῆς τῶν Ἰουδαίων καὶ ἀρχιερέων, Ἡξεῖ Κύριος εἰς χριστὸν μετὰ τῶν πρσδυτέρων τοῦ λαοῦ· καὶ περὶ τοῦ σταυροῦ· Δεῦτε καὶ ἐμβάλωμεν ξύλον εἰς τὸν ἄρτον αὐτοῦ· καὶ περὶ τοῦ ἠρστού τοῦ ἐκ δεξιῶν, Δεξιὰ Κυρίου ἐποίησε δύναμιν· καὶ περὶ τοῦ τάφου· Ἐθετό με ἐν Ἰάκκω κατωτάτῳ· καὶ περὶ τοῦ στεφανῶν τοῦ ἐξ ἀκανθῶν, Ἡ ἄμπελος μου ἀντὶ βοτρῶν ἀκάνθους ἐβλάστησε· καὶ περὶ τοῦ πειρασθῆναι ὑπὸ τοῦ Πονηροῦ, Ἐχθρὸς ἀνείδισεν τὸν Κύριον· καὶ περὶ τοῦ κληθῆναι Υἱὸν ἀνθρώπου, Καὶ ἐπὶ Υἱὸν ὁ ἐκραυγῶσας ἐκεῖν· καὶ περὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ, Καὶ δώσω τοὺς πορηρούς ἀντὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ· καὶ περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου, Ἐξεγέρθητι, Ἰνα τί ὑπνώσῃς, Κύριε; καὶ περὶ [743] τῆς ἀναλήψεως αὐτοῦ· Ἀνέβη ὁ Θεὸς ἐν ἀλλαγῇ· καὶ περὶ τῆς ἀνω καθέδρας, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου. Καὶ τί πολλά λέγω; Ὅλα; γὰρ τὰς προφητείας· οὐδὲ οἱ ῥήτορες ἐξαγγέλλουσι τὰς περὶ τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ ἀδομμένας. Θέλεις γυνῶν καλῆς ἱστορίας ἀσφάλειαν; ὅτι περὶ τὴν Καινὴν Διαθήκην ἡ Παλαιὰ ἐζωγράφησε, καὶ τὰ ὡδε οἰκονομούμενα, ἐκεῖ οὐκιογραφοῦμενα; Βλέπε μοι αὐτὸν ἐκεῖ ἐν τῇ σκητῇ τοῦ Ἀβραάμ μετὰ δύο ἀγγέλων παραγενόμενον, καὶ ὥδε μετὰ δώδεκα μαθητῶν εἰς τὸν οἶκον Ζαχαρίου εἰσερχόμενον. Βλέπε μοι αὐτὸν ἐκεῖ δύο ἀδελφούς εἰς ἱερουσύνην καλέσαντα, καὶ ὥδε δύο ἀδελφούς εἰς ἀποστολὴν ἐκλεξάμενον· Μωϋσῆς καὶ Ἄαρῶν ἐν τοῖς ἱερουσαίνου αὐτοῦ, καὶ Πέτρος καὶ Ἀνδρέας ἐν τοῖς ἀποστόλοις αὐτοῦ. Βλέπε μοι αὐτὸν ἐκεῖ τὸν υἱὸν τῆς χάριτος διὰ ἡλίου εγεῖραντα, καὶ ὥδε τῆς χήρας τὸν μονογενὴ δι' ταυτοῦ εγεῖραντα· ἐκεῖ δι' Ἐλισαίου τὸν Νεεμὰν καθαρισθέντα, καὶ ὥδε δι' ἑαυτοῦ τὸν λεπρὸν ἀπολούοντα· ἐκεῖ τὴν Μαρτάρην ἀδελφὴν τῶν ἁγίων προφητῶν ἐμβιβάζοντα, καὶ ὥδε τὴν αὐτὴν προσγοριαν ἀδελφῆς· τῶν ἁγίων ἀποστόλων ἐπονομάσαντα· ἐκεῖ ἐκ τῶν προφητῶν τέσσαρας μεγαλύναντα, καὶ ὥδε τὸν ἀριθμὸν τέσσαρας εὐαγγελιστὰς σεμανύοντα. Ἐκεῖ δώδεκα προφήτας ἐτέρους ἐτύπωσε, καὶ ὥδε δώδεκα τὸν ἀριθμὸν ἀποστόλων ἐκάλεσεν· ἐκεῖ τοῦ; μεγάλης προφητίας ὑπουργὸς ἀνέδειξε, καὶ ὥδε τοῖς ἀποστόλοις ἐδόμηχοντα. Θαδδαῖος ἐτύγχανε τοῖνυν ὁ θεραπεύσας τὸν Ἄβγαρον. Ἐκεῖ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ τοῦ βασιλεῖς τῆς Παλαιστίνης ἐπαίδευσεν, ὥδε Ἰησοῦς ὁ ἀληθινός Θεός τοῦ; βασιλεῖς τῆς οἰκουμένης; ἐδόξασεν· ἐκεῖ δώδεκα

πηγαί ἐν Ἑδέμ θρύουσιν, ὡς δώδεκα μαθηταί ἐκ τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης· βάπτισμα πηγάζουσιν· ἐκεῖ ἐδόμηκοντα στελέχη φοινίκων ἐδείχθησαν, ὡς ἐδόμηκοντα μαθηταί των ἀποστόλων ἐβλάστησαν· ἐκεῖ τὸ πικρανθὲν ὕδωρ ξύλον ἐγλύκανε, καὶ ὡς τὸ πικρότατον τῶν ἁμαρτιῶν ἐγλυκαίνει χαρισμάτων πηγὴν τοῦ σταυροῦ τὸ ξύλον μετέβαλεν· ἐκεῖ ἡ σκηνὴ τοῦ μαρτυρίου ἠγιασθῆ, ὡς ἡ σκηνὴ τοῦ παστοπορίου ἐδοξάσθη· ἐκεῖ λαυρὸς ἐμελώδισε τοὺς ὕμνους, καὶ ὡς Μαυλὸς ἐκελάδησε τὰς διδασκαλίας· ἐκεῖ Ἥλιος ἐκ τῶν προφητῶν ἀνεδείχθη παρθένος, καὶ ὡς ὁμοίως· Ἰωάννης ἐκ τῶν ἀποστόλων παρθένος· ἐκεῖ Ἥλιος ἐν τῷ ἁματι ἐκάνθησε τῷ πυρίνῳ, καὶ ὡς Ἰωάννης ἐπὶ τὸ στήθος ἀνέπεσε τοῦ Κυρίου· Ὁ γὰρ θεὸς ἡμῶν *καταναλισκὼν ἐστίν*. Ἐκεῖ *τρεις ἀνεδείχθησαν μεγάλοι, ἔχοντες τὸν Σωτήρος τὸ ὄνομα*, τῆς ἐνδόξου Τριάδος ὁλοκλήρως τὸν χαρακτῆρα, οἱ τρεῖς ἀγιοί δυνατοί. Οὐ γὰρ ἀπλῶς ἦσαν τῶν τυχόντων, οὐδὲ τῶν ἀγεννῶν, Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ἰωσεδὲκ ὁ μέγας ἐν ἱερουσίμῳ· ἔπειτα οἱ τρεῖς ἀξιόπιστοι μάρτυρες τὸν ὑπογραμμὸν σεμνύνουσι τῆς ἁγίας Τριάδος.

Ἐλατταί δέ μου ἀληθῶς ἡ διάνοια καὶ εἰς ἕτερα ἐκπηδήσαι, εἰς σωτήριον πιστίν. Οὐ γὰρ ἀφίσταμαι τοῦ προφήτου λέγοντος· *Ἐμνήσθη τὸν Θεοῦ, καὶ ηὐφράνθη*· ὃν ἡ πανάρετος Σοφία ἐν τοῖς ἄσμασιν ἀνακηρύττει· *Ἐξεγειροῦ, βορῶν, καὶ ἔρχου, νότε, διάπνευσον κηπᾶν μου, καὶ ρευσάτωσαν ἀρώματα*. Ἄρα τίς ἐστὶν ὁ βορῶν, ἡ ὁ νότος; ἡ τίς ἐστὶν ὁ κηπος; ἡ τίνα τὰ ἐν τῷ κήπῳ φυτὰ; ἡ τίνα τὰ ἀρώματα τὰ ῥέοντα; Ἐγὼ τοῦτο εἶναι οἶμαι, ὡς ἐρμηνεύει ἡ Γραφή, βορῶν εἶναι τὴν ἁγίαν Παρθένον, νότον τὸν Σωτήρα τοῦ κόσμου, φυτὰ τοὺς ἁγίους μάρτυρας καὶ ἀποστόλους, πηγὴν ἄρδουσαν τὸν κήπον τὸ βάπτισμα τοῦ Σωτήρος, φύλακα τοῦ κήπου τοῦ σταυροῦ τὴν σφραγιδα, ἀρώματα εἶναι τὰ ἰάματα καὶ τὰ χαρίσματα τοῦ Σωτήρος. Τοῦτο οὖν ἐστίν· *Ἐξεγειροῦ, βορῶν*, τουτέστιν, ἡ Παρθένος ἐκ τῆς Γαλιλαίας· καὶ ἔρχου, νότε· δεῦρο, Χριστέ, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ μεσημβρίας, καὶ ἔμπνευσον εἰς τὴν ἁγίαν Παρθένον· *διάπνευσον εἰς τὸν κόσμον*, καὶ ἐξέγειρον τοὺς ἁγίους μάρτυρας, καὶ ἀποστόλους, καὶ ρευσάτωσαν τὰ ἀρώματα ἐπὶ τοὺς ἀσθενεῖς καὶ πεπλανημένους. Ταῦτα τὰ ἀρώματα εἰς διαφόρους πήγνυται χάριτας, καὶ γίνεται τοῖς ἀσθενούσιν υἱοί· τεκμήριον, τοῖς πεπλανημένοις ἐπιστροφῆς ἔλεγχος, τοῖς ἁμαρτωλοῖς μετανοίας [744] συνήγορος, τοῖς δικαίοις εὐρωστία· βοήθημα. Πῶς οὖν ἐπαξίως ὑμνήσωμεν τῶν ἱαμάτων τὰ ἰάματα, τὴν ζωοποιὸν ἐλπίδα, τὴν ἐπιέριον ζωὴν, τὴν οὐράνιον σωτηρίαν; Πῶς ἐμυρίζετο ἡ γῆ, ὅτε ταῦτα ἔρρεον τὰ ἀρώματα; πῶς δὲ πάλιν ἡ γῆ ἔφερε τὰ ἴδια ὑμιάματα; καὶ τῷ Δεσπότη μετὰ φόβου προσφέροσα ἔλεγε· Σὺ, φησί, Δέσποτα, παρέχεις τὰ οὐράνια ἀρώματα, καὶ γὰρ τὰ ἐπίγεια τὸν θυμιάματων προσφέρω τῇ σῇ θεότητι· σὺ, Δέσποτα, μυρίζεις μου τὰ νῦτα τῶν ἁγίων σου καὶ παναχράντοις ἴχνεσι, καὶ γὰρ μύρα σκιρτώσα προσφέρω σοι. Εἶτα ἐπ' ἀμφοτέροις τοῦτοις τοῖς ἅπασιν ευφρανινομένη ἡ γῆ πρὸς τὴν σύνδουλον ἅπασαν κτίσιν ἐδῶα· δεῦτε, συνάχητε πάντες οἱ ἔγγονοί μου, καὶ ἴδετε ἐπὶ τῆς τὸν ἐν οὐρανοῖς δοξαζόμενον· δεῦτε, βλέπετε ἐν ἀγκάλαις γυναικὸς βασταζόμενον τὸν ἐπὶ τῶν Χερουθίμ καθεζόμενον· δεῦτε, ἴδετε γαλακτοποφούμενον, τὸν ἐποχετεύοντα γάλα τὰς θηλείαις· δεῦτε, ἴδετε ἐν γαστρὶ Παρθένου χωρούμενον, τὸν ἐν οὐρανοῖς μὴ χωρούμενον· δεῦτε, ἴδετε παρὰ μητρὸς τροφὴν λαμβάνοντα, τὸν τὰ πέρατα διατρέφοντα· δεῦτε, ἴδετε διδασκάλους παραδεδόμενον, τὸν διδασκάλου; παιδεύοντα· δεῦτε, ἴδετε ὑπὸ ἀνθρώπων περαζόμενον, τὸν ὑπὸ ἀγγέλων δοξαζόμενον· δεῦτε, ἴδετε εἰς τὸν οἶκον Ζακχαίου εἰσερχόμενον, τὸν ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν καθεζόμενον· δεῦτε, βλέπετε μετὰ τῆς Χαναταίας, διαλεγόμενον τὸν ὑπὸ τῆς Χερουθίχ; λειτουργίας ἀνυμνούμενον· δεῦτε, ἴδετε ὑπὸ γυναικὸς ἁμαρτωλοῦ συνερχόμενον τὸν ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς καθεζόμενον· δεῦτε, ἴδετε τὸν ὑπὸ τῆς ἀσθενούσως γυναικὸς τοῦ κρασπέθους ψαυόμενον, τὸν ὑπὸ τῆς ἀσώματου φυσικῶς τῶν δυνάμεων προσκυνούμενον· δεῦτε, ἴδετε γεννηθέντα ὡς· ἀνθρώπων, τὸν ὑπάρχοντα τῶν αἰώνων ποιητῆν· δεῦτε, ἴδετε νηπιάζοντα τὸν πρὸ καταβολῆς κόσμου ὑπάρχοντα· δεῦτε, ἴδετε, ὑπὸ ἀρχιερέων περαζόμενον, τὸν ὑπὸ ἀγγέλων δορυφορούμενον· δεῦτε, ὅλα τὰ κρίματα τὸν κτίσαντα βλέποντα· καὶ ὡς ἐστιν

ἡ ζωὴ ἐπὶ τῆς γῆς, πάντες ζήσατε· δεῦτε, πάντες θεοφρονητε· δεῦτε, μικροὶ μετὰ τῶν μεγάλων συνέλθετε, οἱ πένητες μετὰ τῶν πλουσίων, οἱ δούλοι μετὰ τῶν κυρίων, οἱ ἁμαρτωλοὶ μετὰ τῶν δικαίων, τὰ ἐρπετὰ κατὰ τετράποδα μετὰ τῶν πετεινῶν, καὶ βλέπετε τὴν τῆς ζωῆς χαρισάμενον. Οἱ καιροὶ τοῦ χειμῶνος καὶ τοῦ φθινοπώρου ἀλλάγητε, καὶ παρὰ φύσιν καρποφορήσατε, καὶ τὰς ἐπικαρπίας ἑαυτῶν προσκομίσατε τῷ ἐγκυμώσαντι ὑμῶν τοὺς καρπούς· πάντα ποιήσατε, καὶ μυρίζατε τὴν θεότητα· ἡ τὰ ὑμέτερα προσαγάγετε θυμιάματα, ἡ παρ' ἐκείνου τρυγήσατε τὰ ἀρώματα. Ὡς δὲ ἐν πᾶσι τοῦτοις παρωράθη τοῖς ἐγγόνιοις ἡ γῆ, ἴδου πάντα, καθὼς εἶπε, συνέτρεχον, καὶ οἱ ἔργου· τοποὶ ἐβλάστησαν, καὶ πολλὴν εὐωδιαν ἐδείξαντο· ἵνα τὴν προφητείαν Ἠσαίου τελέσωσι τὴν μελωδήσαν· *Ἀγαλλιάσθω ἡ ἔρημος, καὶ ἀνθήτω ὡς κριθὸν, καὶ ὕλοχαρῆσει καὶ εὐωδιάσει τὰ ἔρημα τοῦ Ἰορδάνου*. Τοῦτων οὕτω πρακτομένων καλῶς, λοιπὸν καὶ ἡ θάλασσα αὐτὴ ἐπεθύμησε τῆς εὐωδίας ἀπλαυεῖν, καὶ ἤρξατο δημοσιεύειν ἑαυτήν, καὶ τῇ γῇ λέγουσα ἀντέβαλεν· Καὶ μοι λοιπὸν τὸν Κύριον παραχρησῶ· μὴ γὰρ μόνον σὸς ἐστὶν ὁ Δεσπότης, ὅτι ὅλης αὐτοῦ παρεδῆξω τῆς θεότητος τὴν χάριν· παρακάλεσον αὐτὸν ἔλθειν πρὸς με, μήποτε ἐγὼ ἐρχομένη πρὸς αὐτὸν, ὅλον σου ἐξαφανίσω τὸ πρόσωπόν μου. Εἰ μὴ γὰρ ἐπέγνω αὐτὸν, καὶ ἐδοδοῖκεν τὸν ἐμὲ σφραγισαυτὰ καὶ πεδῆσαντα ἀλύτοις δεσμῶν, πάλαι ἄν ἔλαουσα ἐκώμψα σου τὰ πέρατα. Ἡ οὐκ ἔγνω, ὅτι πρωτιμότερα καὶ προγενεστέρα σου κεχώρηκα; πρὸ τοῦ γὰρ σε φανῆναι, ἐγὼ ἐν ταῖς ἀδύσοις ἐχόρευον. Ἀπόδος τὸν αὐτὸν Δεσπότην τὸν ἴδιον, καθὼς ὁ προφήτης εἶπεν· *Ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ἡ θάλασσα, καὶ αὐτὸς ἐποίησεν αὐτήν*· καὶ τότε ἐπήγαγε· *καὶ τὴν ἔρημὸν αὐτῆς χεῖρες αὐτοῦ ἐπλασαν*. Σὺ οὖν ὑστερον ἐπλάσθη. Ἐξηραμένη, μήτηρ κοινοῦτοῦ, ἀκόρεστε, καὶ τάφε νεκρῶν, αἱμάτων, ὀστίων καὶ ἁμαρτημάτων οἶκος, τί τυραννεῖς τὴν πρεσβυτιᾶ σου, καὶ μὴν κατέχεις τὸν Κύριον; Ἀπόδος μοι λοιπὸν αὐτὸν, ἵνα πληρωθῇ τὸ εἰρημένον· *Ἐν τῇ θαλάσῃ αἱ ὄδοί σου*· ἀπόδος μοι τὸν ἴδιον πλαστοῦργον, ἵνα [745] καὶ τοὺς ἐμούς κόλπους πληρῶσῃ ἐν χάριτι. Καὶ οὕτω συνεχρομένη παρὰ τῆς θαλάσσης ἡ γῆ τῷ αὐτοῦ νεύματι, κοσμοφυσῶσα ἐποπέυε λέγουσα· Μὴ γὰρ σου χεῖρων ὑπάρχω, ἐρεομένη, καὶ κεχαυωμένη, καὶ ἀστατοῦσα, καὶ συρίζουσα, ἐπιπροϋρητε καὶ χολέρας, πᾶς ἡνίοχε, καὶ ἀχρησίμευτε βίου, ἀλμυρονάματε καὶ δυσσοδύχυτε, πορείαις ἀνεπίεζτε, καταιγίδος σύμφυλε, τετραχυρομένη τοι; λαλαφίμ· εἰ οἶσα, ὡς σὺ ἐφης προτιμότερα εἶναι, ἐν οἷς πρώτων ἂν ἐσκήνωσεν ὁ Δεσπότης· νῦν δὲ τοῦτου φαίνεται μοι τὸ ἀξίωμα, ὅτι σου ὑπάρχω ὑπερέχουσα, ἐξοτὶ ἐν ἐμοὶ πρώτων τὰς ἀκτίνας ἀπέλυσε τῆς θεότητος. Τοσοῦτον σου προτιμότερον καλέσθηκα, ὅσον ἐγὼ μήτηρ ἀνθρώπων, καὶ σὺ ἐρπετῶν· ἐγὼ τῆς ἁγίας Παρθένου μήτηρ εἰμι, ἡτίς τὸν Δεσπότην ἐξῆνήθη· σὺ δὲ τοῦ ποιητοῦ ὄρανοτος, ὅστις ἐμπαίζει τὰ ζωᾶ σου· ἐγὼ εἰμι μήτηρ προφητῶν καὶ ἀποστόλων καὶ ἁγίων ἀνδρῶν· σὺ δὲ ἀγρίων καὶ ποιηρῶν μήτηρ ἐρπετῶν, καὶ δυσπλοούτων φθορὰ· ἐγὼ παραδοῖκος καὶ ἐπικάρπιος; ἔχουσα ἀνθή καὶ ἀρώματα, σὺ δὲ ἀνεμῶς καὶ λιμένες καὶ ἀταξίας. Εἰ ἦν ἐν ἐμοὶ τοῦ κατέχειν τὸν Κύριον, οὐκ ἂν παραγενέσθαι αὐτὸν πρὸς σὲ παρεχώρησα. Ὡς δὲ, τῶν θνηκαυτὰ ἀντιπραττόντων τῶν στοιχείων τοῖ; νεύμασιν, ὁ πάντα πληρῶν, καὶ πάντα οἰκονομῶν Κύριος πρὸς αὐτὴν τὴν θάλασσαν παραγίνεται, τοῖς ἁγίοις ἴχνεσι δοξάζει καὶ τιμῆσαι τῶν ὑδάτων τῆς ἡπειροῦν βουλόμενος, λοιπὸν ἡ θάλασσα τοὺς κόλπους ἀπλώσσα μετὰ πολλῆς χαρᾶς τὸν Κύριον ὑπεδέξατο λέγουσα· *δεῦτε, πάντα τὰ ζωα τὰ μικρὰ μετὰ τῶν μεγάλων, συνέλθετε τὰ ἐν τοῖς βάθεσιν*, ἐπαναπλεύσατε τὸν ἐξ ἀρχῆς ὕμᾶς ἐνθρονιάσαντα, καὶ τὸ ζῆν ὑμῖν χαρισάμενον· πάντα τὰ ἐναντία τοῦ χειμῶνος φημώθητε πνεύματα, καὶ τοῦ παρόντος φριζάτε τὴν θεότητα· πᾶσαι αἱ καταιγίδες, λαλαπες, ἡσυχάτατα· τῆς δυναστείας τὸ μέγεθος· πάντες οἱ ἀνεμοὶ καὶ χειμῶνες συστάλητε, καὶ πάντα τὰ κύματα ἠρημῆσατε καὶ γαληνιάσατε, καὶ τὸν Κύριον τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου μετὰ χαρᾶς ὑποδέξασθε. Τίς ἀναγγελεῖ μοι σήμερον, ὅτι παλαγοδᾶτην ἔχω ἐπιβάτην τὸν Κύριον; Μεγαλυνεῖται ἀπὸ τῆς σήμερον, ὅτι Χερουθίχ ἔγενετ' ἐμὴν καθέδρα, καὶ Σεραφικᾶς σιβάδας ἀνάλαβον· ὅτι τὸν ἐκεῖ καθεζόμενον ὡς ἔχω βαδίζοντα· τὸν ἐπὶ πετρῶν ἀνέμων ἱπτάμενον, ἐν ταῖς νήσοις ἔχω στελλό-

manam purgatum, hic per se leprosum mundatum : illic Mariam sororem sanctorum prophetarum inducentem, hic sororem sanctorum apostolorum eodem nomine vocantem : illic ex prophetis quaternos exaltantem, hic quatuor evangelistarum numerum honorantem. Illic duodecim alios prophetas efformavit, hic duodecim numero apostolos vocavit : illic magnis prophetis alios subministrantes assignavit, hic apostolis septuaginta alios adjecit. Thaddæus porro fuit is qui Abgarum curavit (a). Illic Jesus filius Nave reges Palestinæ corripuit, hic Jesus verus Deus reges orbis gloria affecit : illic duodecim fontes in Edem scaturiunt, hic duodecim discipuli ex Sole justitiæ baptismata effundunt : illic septuaginta palmarum arbores ostensa sunt, hic septuaginta apostolorum discipuli germinarunt : illic amarum aquam lignum dulcem reddidit, hic summam peccatorum amaritudinem in dulcem charismatum fontem crucis lignum mutavit : illic tabernaculum testimonii sanctificationem est, hic tabernaculum Pastophorii glorificationem est : illic David hymnos modulatus est, et hic Paulus dulcisona voce doctrinam protulit : illic Elias inter prophetas virgo exhibitus est, hic similiter Joannes inter apostolos virgo : illic Elias in curru igneo sedit, hic Joannes supra pectus Domini recubuit : *Deus enim noster ignis consumens est* (Hebr. 12. 29). Illic tres exhibiti sunt magistri, qui Servatoris nomen habent, qui gloriöse Trinitatis characterem significant : tres sancti potentes ; non enim e vulgo nec inglorii erant ; Jesus filius Josedece, magnus in sacerdotibus. Deinde tres illi fide digni testes, qui sanctæ Trinitatis gloriam subindicant.

3. Vere animus mihi abripitur ut ad alia transiliam, ad salutarem fidem. Non enim a propheta abscedo dicente : *Memor fui Dei, et delectatus sum* : quem omni virtute prædita Sapientia in Canticis prædicat, *Surge aquilo, et veni auster* : *per fla hortum meum, et fluat aromata* (Cant. 4. 16). Quis ergo est aquilo ? quis auster ? quis hortus ? quæ in horto plantæ ? quæ aromata fluentia ? Ergo illa puto esse, quæ interpretatur Scriptura ; aquilonemque esse sanctum Virginem, austrum Servatorem mundi, plantas sanctos martyres et apostolos, fontem irrigantem hortum baptismata Servatoris, custodem horti signaculum crucis, aromata curationes et charismata Servatoris. Hoc ergo sibi vult illud, *Surge aquilo* ; id est, Virgo ex Galilæa ; *et veni auster* ; veni, Christe, de celo a meridie, et perfla sanctam Virginem, perfla in mundum, et excita sanctos martyres et apostolos et fluant aromata in infirmos et errantes. Hæc aromata in diversas condensantur gratias, et sunt infirmis sanitatis indicium, errantibus argumentum conversionis, peccatoribus poenitentiaæ advocati, justis valetudinis auxilium. Quo pacto igitur digne celebrabimus peccatorum curationes, vivificam spem, terrenam vitam, caelestem salutem ? Quomodo impinguata est terra, cum talia fluxerunt aromata ? quomodo terra thymiamata sua attulit ? illaque Domino cum timore offerens dixit : Tu, Domine, præbes caelestia aromata, et ego divinitati tuæ terrena thymiamata offero ; tu unguentis dorsum meum illinis sanctis et intemeratis vestigiis tuis, et ego exultans unguenta tibi offero. Deinde his ambobus glandens terra ad omnem creaturam conservam suam clamat : Venite, congregamini omnes qui ex me orti estis, et videte in terra illum, qui in cælis glorificatur : venite, videte in ulnis mulieris gestatum eum, qui sedet super Cherubim : venite, videte lactantem eum, qui lac subministrat feminis : venite, videte in utero Virginis inclisum eum, quem cæli non capiunt : venite, videte a matre escam accipientem, eum qui terminos pascit : venite, videte magistris traditum eum, qui magistros instituit : venite, videte ab hominibus tentatum eum, qui ab angelis celebratur : venite, videte in domum Zacchei intrantem eum, qui supra cælos sedet : venite, videte

cum Chanana loquentem eum, qui a Cherniebo ministerio hymnis celebratur : venite, videte mulierem peccatricem adentem eum, qui in dextera Patris sedet : venite, videte eum cujus sŕmbria a muliere infirmitate tanguntur, et qui ab incorporea Virtutum natura adoratur : venite, videte natum ut hominem eum, qui saculorum conditor est : venite, videte infantem eum, qui ante constitutionem mundi fuit : venite, videte a principibus sacerdotum tentatum eum, qui ab angelis stipatur : venite universe creaturæ Creatorem videntes ; et ut ille est vita in terra, omnes vivite : venite, omnes Deo repleamini : venite parvi cum magnis congregati, pauperes cum divitibus, servi cum heris, peccatores cum justis, reptilia et quadrupedes cum volucris, et videte eum qui vitam largitur. Tempora hiemis et autumnum mutemini, et præter naturam fructum ferre, proventumque vestrum afferre ei qui vobis fructum indidit : omnia facite, fragrantia odoris divinitatem afficite : aut vestra thymiamata inducite, aut ab illo aromata decerpit. Quia vero in his omnibus terra neglecta fuit a succedente hominum genere, ecce omnia, ut dixit, percurri ; deserta loca germinarunt, multamque fragrantiam exhibuerunt ; ut prophetiam Isaia implerent, ita accinentem : *Exsulet desertum, et floreat quasi lilium, ac propagines bonumque odorem emittent deserta Jordanis* (Isai. 35. 1). His ita pulchre gestis, demum ipsum mare odore frui desideravit. cœpitque sese palam efferre, ac cum terra contendens dixit : Jam mihi Dominum concede : non tuus tantum est Dominus, ut totam divinitatis gratiam accipias : roga illum ut ad me veniat, ne ego ad illum veniens, totam faciem tuam operiam et obruam. Nisi enim illum novissem, nisi timissem eum qui me obsignavit, et insolubilibus vinculis ligavit, jamdiu terminos tuos inundassem. Annon nosti me prius et antiquius esse te ? Autequam tu appareres, ego in abyssis choreas agebam. Redde Dominum mihi proprium, ut ait propheta : *Quoniam ipsius est mare, et ipse fecit illud* : et tunc subdidit, *Et aridam formaverunt manus ejus* (Psal. 95. 5). Tu ergo posterior efformata es. Sicca, mater pulveris, insatiabilis, sepulcrum mortuorum, sanguinum, doli et peccatorum domus. Cur tyrannidem exeres in id quod te antiquius est ? cur sola Dominum retines ? Jam redde illum mihi, ut impleatur illud, *In mari via tuæ* (Psal. 76. 20) : redde mihi Opificem meum, ut sinus meus gratia impleat. Sic ejus nutu retenta a mari terra, cum fastu et pompa vicissim loquuta est : Num te minor sum ? tu fluis, evacuaris, sibilas, illidis, herbas vobis, vitæ inutile es cum salsuginosis tuis fluentis, tractu difficile, vix transmeabile, tempestatum consors, turbibus exasperatum : si præcellentius, ut dicis, esses, in te primum Dominus habitasset ; nunc vero mea hinc dignitas fulget, ac te superior sum, quia in me primum divinitatis radios emisit. Tanto te præstantior sum, quod ego mater sim hominum, tu reptilium. Ego sancta Virginis mater sum, quæ Dominum peperit ; tu vero mater draconis, qui illudit animalibus tuis : ego mater prophetarum, apostolorum et sanctorum ; tu mater immanium et malignorum reptilium, infeliciter navigantium pernicies : ego hortus fructuosus, emittens flores et aromata ; tu ventos, tempestates et procellas. Si possem retinere Dominum, non sinerem ut te adiret. Ubi vero elementis ita concertantibus, qui omnia implet et dispensat Dominus ipsum mare adit, ut sacris vestigiis aquas ceu continentem honoraret ; demum mare sinus suos expandens, Dominum cum gaudio multo excepit dicens : Venite omnia animalia pusilla cum magnis, convenite quæ in profundo estis, nate ad eum, qui vos a principio quasi in throno constituit, et vitam vobis largitus est : omnes contrarii, procellosi venti, refrenamini, ad præsentis divinitatem contremiscite : omnes procellæ et turbines, quiescite ob vim potentiaæ venti omnes et tempestates, comprimamini, fluctus sedate, tranquillii estote, et Dominum vitam et

(a) De Abgaro vide Eusebii historiam.

mortis eum gaudio excipite. Quis annuntiabit mihi hodie me Dominum habere supra pelagum gradientem? Ab hac die honore afficiar, quia Cherubica sedes fui, et Seraphicas lecticas excepi: quoniam eum, qui ibi sedet, hic ambulante habeo: eum qui super pennas ventorum volat, in insulas advectum teneo: eum, qui supra tota sublimia firmamenta exaltatur, in speciosa mea regione incedentem habeo. Jam non ultra mare vocabor, sed caelestis piscina: nunc sum lucerna caelestis admodum fulgens, nunc fons medellam abunde ferens, nunc sol sum radiis splendens, nunc caelum scintillas, non quæ a natura sunt, emittens, sed fluentis gratiæ manans.

4. Ut vero omnis creatura exultabat, simul terra et quæ sub cælo sunt de gratia lætabantur. Nam errantes convertentur, peccatores penitentiam agebant, impii pie sentiebant, ægri sanitatem recipiebant, mortui ad vitam revocabantur, viventes ad divinitatis faciem sistebant. Ut vero dæmones pellebantur, ægritudo marcescebat, mors confundebatur, demum qui in inferno ab hoste detinebantur, ejus audita fama, ejus gloriam videre curabant, et ut a vinculis solverentur supplicabant. Ut autem vidit perniciæ dux et princeps tenebrarum, illum ibi rem optime gerere, et paratum esse ad diripiendam inferni regiam, ad dæmonas illic custodes positos se contulit dicens: Sub terram venit is, qui sub cælo sapienter se gessit: fines nostros vastaturus venit, et occulta penuria nostra capturus. Respondent arrogantes illi: Ecquis est te fortior? annon dicebas, Non est me potentior qui mihi adversatur? Nunc times, ne ab illo supereris? Interim experire bellum contra illum: confide, et illum in omnibus a te prostratum reperies. Tum ille, Tentavi, inquit, et probavi, et undique vires meas fregit: in deserto ipsum oppugnavi, et ille me undique desertum ostendit. Neque adversus discipulos ejus quidquam potui: eadem quippe gloria illos affectit. Tum illi reponunt: Interim ingredere, et portas æreas claude, vectesque ferreos firmabimus, telaque nostra parabimus. Hæc et similia improbis illis clamantibus, ecce Dominus cum ignem ferentibus exercitibus advenit. *Attollite mihi portas principes dæmonum: introibit enim Rex gloriæ (Psal. 23. 7. 8)*. Qui intus erant audacter respondunt: *Quis est iste Rex gloriæ? Dominus fortis et potens in prælio*. Dux autem dæmonum intus dicebat illis: Annon dicebam vobis ipsum esse fortem et potentem in prælio ac viribus valentem? Angeli vero strenue agentes aiunt: Attollite portas, antequam illas confringamus, et vectes conteramus: cum pace aperite, ne irati intremus. Attollite portas, principes inferni, et introibit rex gloriæ. Illi vero metu correpti, ut verbis deceptabant, *Quis est iste Rex gloriæ?* angeli responderunt, *Dominus virtutum est, superiorum et inferiorum Dominator*. Ut vero illi rixabantur, nec aperiabant metu correpti, nutu divinitatis statim portæ contractæ sunt, et vectes contriti, impletaque fuit prophetiæ prædictio, tot ante generationes clare enuntiata; nempe, *Quia contrivit portas æreas, et vectes ferreos confregit (Psal. 106. 16)*. Deinde consternati contumeliæ auctores, dixerunt impii, Tela et gladios habemus, impetum faciamus in eum. Ille vero qui portas confrugerat, hos etiam contrivit: implevitque prophetias duas sic prædicantes: *Dominus conterens bella, Dominus nomen illi. Ibi confregit potentias arcuum, scutum, gladium et bellum (Psal. 75. 4. 5. 6)*. Ubi autem viderunt ii qui inclusi erant lumen æternæ vitæ, clamaverunt: *Illuminas tu mirabiliter a montibus æternis*. Montes vocabant inferni firmamenta: *Turbati sunt omnes insipientes corde: id est, consternati sunt diaboli principes: Dormierunt somnum suum: et nihil invenerunt*. Interempti namque sunt a Domino, et quæ præ manibus habebant perdiderunt, et nihil invenerunt. *Ab increpatione tua, Deus Jacob, dormitaverunt qui ascenderunt equos (Ibid. v. 7)*. Equos vocat detentorum animas, et ascensores malignos

dæmonas; dæmonas qui immisericorditer cruciabant hominum animas. Dormitaverunt et interempti sunt. Tunc ut animarum salutem et perniciem suam viderunt; illarum libertatem, suamque servitutem; illas solutas, seque insolubilibus vinculis detentos: magno clamore vociferati sunt, *Tu terribilis es, et quis resistet tibi in faciem (Psal. 75. v. 8)*? Nos, qui animas cruciabimus, de cælo confodisti justo iudicio: non enim juste iudicabamus: ideo iudicamur, ideo veniam non consequimur. *Sine misericordia enim iudicium est ei qui non fecit misericordiam (Jac. 2. 13)*. Inclusit eos in penetralibus inferni, draconum odore castigatos, insolubilibus vinculis ligatos. Animas autem omnes assumptas congregavit Dominus, et Jeremiæ prophetiam implevit: *Congregavit perditæ quæ non peperit (Jer. 17. 11)*. Quas enim in infernum coegerat inimicus, illas Dominus congregavit: quas illic peperit diabolus, imo quas dispersit, has Christus congregavit. Surgite, ait Dominus, et ascendamus in caelum. Hoc autem totum factum est ut impleretur ænigma prophetiæ: *Surgite, et ascendamus in montem (Psal. 6. 5)*; hoc est in Jerusalem caelestem. Infernæ portæ aperte, imo contritæ sunt: necesse jam est ut aperiantur supernæ portæ caelorum: nam superni ostiarii ignorantes id impediabant. Cum enim descendit, id illi ignorabant: ideo illum ascendente non noverunt, et præpedire tentabant (secum enim habebat Dominus animas quas redemerat, etiam latronem, imo vero discipulum), dicebantque: Quis est hic qui cum tanta acie venit? Qui vero præibant angeli, divinitatis dignitatem significabant. Illi vero ignorantia præpediti non accurrebant: si Dominus est qui ascendit, quomodo cum descendit, id ignoravimus? Annon alias quoque descendit? Arcam a Noe fieri jussit, ad Abraham tabernaculum venit, ad Jacobum in scala, Jobo per turbinem et nubem loquutus est, Moysen in Sina adit, Jesum item in Jericho, et Eliam in spelunca. Nulla fuit generatio in qua non descenderet, et nos non ignoravimus. At nunc si, ut dicitur, Dominus est qui ascendit, quomodo nescivimus ipsum descendisse? Responderunt ii qui præibant: Ipse est qui tunc descendit: ut notus non esset cum ascenderet, servilem formam gestavit, ne Dominicam magnificentiam agnosceretis. Discite Dominicum mysterium, artemque Dominicam, ac ne impediatis benignitatis propositum. Si enim novissetis eum in humilitate multa descendente in gratiam opificii sui, ejus descensum impedivissetis, et hominem a salute privassetis, et a supremo regno exclusissetis. Nunc aperite, genua flectite. Respondent illi, Nisi divinam ejus vocem audiamus, portas non aperiemus: nemo enim huc ascendit impurus. *Hæc enim, inquit, porta Domini: justi intrabunt in eam (Psal. 117. 20)*. Tunc Dominus voce veneranda loquutus est: Ego sum is quem quaeritis: *Aperite mihi portas justitiæ: ingressus in eas confitebor Domino (Ibid. v. 19)*: nempe, quæ fecerim, quæ passus sum, quanta fecerim bona, et receperim mala. Annuntiabo justorum indicia, curationum charismata, et recte facta. *Aperite mihi portas justitiæ: ingressus in eas confitebor Domino*. Tunc ostiarii intemeratam Domini vocem agnoscentes, cum timore adoratum egressi sunt: Ignoravimus te, Domine, descendente, adoramus ascendente. Deinde cum ipse et sequacibus ejus sine obice pertransissent, eos qui postea ingredi volebant, depellebant illi dicentes: Hæc portæ Domini; justi intrabunt in eas: num etiam injusti, adulteri, publicani, raptores? Cur ita agitur præter sanctam voluntatem tuam? Has tu statuisti portas, nos ostiarios constituisti: tu legem nobis dedisti: *Hæc portæ Domini; justi intrabunt in eas*. Annon de te dictum est, *Præceptum possuit, et non præteribit (Psal. 148. 6)*? Dixisti, Soti justi intrabunt: num etiam injusti? huc accedunt adulteri, publicani; huc magi, latrones, raptores ingrediuntur? Saltem primo justos induc, et postea peccatores

μενον· τὸν ἐπάνω τοσούτων ὑψηλῶν καὶ μετῴρων στερεωμάτων ὑψούμενον, ἐπὶ τῆς ἑμῆς ἀγλαίστου χώρας τούτου ἔχω πεζεύοντα. Νῦν οὐκ εἶμι προσαγορευόμεαι θάλασσα, ἀλλὰ κολυμβήθρα οὐράνιος· νῦν ἐγενομένη λύχνος, σφῆδρα ἀστράπτουσα, οὐράνιος· νῦν ἐγενομένη πηγὴ ἰάματα βρούσα· νῦν ἐγενομένη ἥλιος, ἀκτίνας αὐγάζουσα· νῦν ἐγενομένη οὐρανὸς μαρμαρυγὰς ἀποβάλλων, οὐ τὰ τῆς φύσεως ὑποβάλλουσα, ἀλλὰ νάματα τῆς χάριτος βρούσα.

Ὡς δὲ πᾶσα ἡ κτίσις ἠγάλλετο, ὁμοῦ καὶ γῆ καὶ τὰ ὑπ' οὐρανὸν ἐπαιθρύνοντο χάριτι. Οἱ γὰρ πεπλανημένοι ἐπέστρεφον, οἱ ἀμαρτωλοὶ μετανόουν, οἱ ἀσεβεῖς εὐσέβων, οἱ νοσοῦντες ὑγίαιον μετελαμβάνον, οἱ νεκροὶ εἰς ζωὴν ἐργαστήριον, οἱ ζῶντες εἰς θεότητος πρόσωπον.

Ὡς δὲ οἱ δαίμονες ἐδιώκοντο, καὶ ἡ νόσος ἐμαραίνεται, καὶ ὁ θάνατος κατασχόμενος λοιπὸν καὶ οἱ ἐν τῷ ἄδῃ ὑπὸ τοῦ ἔθρου κατεχόμενοι ἀκούην περὶ αὐτοῦ δεξάμενοι, ἰδεῖν τὴν δόξαν ἐσπουδάζον, καὶ λυθῆναι τῶν δεσμῶν ἐκέταυον. Ὡς δὲ εἶδαν ὃ τῆς ἀπωλείας προαγέτης καὶ ἄρχων τοῦ σκότους τὰ ὕδα αὐτὸν κατορθώσαντα, καὶ ἔτοιμον πορθῆσαι τὰ τοῦ ἄδου βασίλεια, πρὸς τοὺς ἐκεῖ φρουρούοντας ὁ Πονηρὸς ἠυτομολήσῃ δαίμονας λέγων· ὅτι Ἰπποκᾶτω τῆς γῆς ἔρχεται ὁ ὑποκᾶτω τοῦ οὐρανοῦ σωφρονήσας, τὰ πέρατα ἔρχεται σκυλεύσαι, καὶ αἰχμαλωτεύσαι ἡμῶν τὰ ταμεία τὰ ἄδῃα. Ἀποκριθέντες δὲ λέγουσι πρὸς αὐτὸν οἱ ἀλλόττορες· Καὶ τίς ἐστὶ σου ἰσχυρότερος; οὐκ ἔλεγες, οὐκ ἐστὶ μου δυνατώτερος ὁ ἐμοὶ ἀντικατατόμενος; Νῦν ἰδεῖσαισας παρ' ἐκείνου λυφόμενος; Τίως πείρασον πολεμήσαι; θάρσησον, καὶ εὐρήσεις αὐτὸν κατὰ πάντα ἡττώμενον. Ὁ δὲ, Ἐπείρασα, φησὶ, καὶ ἐδοκίμασα, καὶ πάντοθεν μου τὰς δυναστείας ἐκράτησεν εἰς τὴν ἔρημον αὐτὸν ἐπολέμησα, καὶ ἔρημόν με πάντοθεν ἀπέδειξεν. Οὐτε πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ἰσχυσα· [746] τὴν αὐτὴν γὰρ δόξαν κάκεινοις· ὑστέρησεν. Οἱ δὲ πρὸς αὐτὸν· Τίως εἰσελθε ἔσωθεν, καὶ τὰς χαλκὰς πύλας ἀπόκλεισον, καὶ τοὺς σιδηροὺς μοχλοὺς καθειρξώμεθα, καὶ τὰ βέλη ἡμῶν εὐτραπίσωμεν. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα κραδόντων τῶν ποιηρῶν, Ἰδοὺ δὴ καὶ ὁ Κύριος μετὰ πυροφόρων στρατιῶν παραγίνεται. *Ἄνοιξατέ μοι πύλας, οἱ τῶν δαιμόνων ἄρχοντες· εἰσελεύσεται γὰρ ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης.* Οἱ δὲ ἐνδοθεν ὑπάρχοντες ἐτόλμων, καὶ ἀποκρίνοντες· *Τίς ἐστιν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης, Κύριος κραταῖος καὶ δυνατὸς ἐν πολέμῳ.* Ὁ δὲ στρατηγὸς τῶν δαιμόνων ἔλεγεν αὐτοῖς ἐνδοθεν· Οὐκ εἶπον ὑμῖν, ὅτι κραταῖός ἐστι καὶ δυνατὸς ἐν πολέμῳ, καὶ ἰσχυρὸς ἐν ἰσχύϊ; Οἱ δὲ ἀγγελοὶ ἐπεσπουδάζον· Ἄρατε πύλας, πρὶν αὐτὰς συντρίψωμεν, καὶ τοὺς μοχλοὺς κατεδάσωμεν μετ' ἐρήνης ἀνοιξατέ, πρὶν μετ' ὄργης εἰσελάθωμεν. Ἄρατε πύλας, οἱ ἄρχοντες τοῦ ἄδου, καὶ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. Οἱ δὲ φόβῳ συνηγμένοι ὡς ἀμφῆβαλλον ῥήμασι· *Τίς ἐστιν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης;* αὐτοὶ ἀπεκρίναντο· *Κύριός ἐστι τῶν δυνάμεων, τῶν ἄνω καὶ τῶν κάτω Δεσπότης.* Καὶ ὡς ἐστασιαζόν, μὴ ἀνοίγοντες τρόμῳ παιδευόμενοι, νεύματι τῆς θεότητος εὐθὺς αἱ πύλαι συνετρίβησαν, καὶ οἱ μοχλοὶ κατεάγησαν, καὶ ἐπληρώθη τῆς προφητείας τὸ κήρυγμα τὸ πρὸ τοσούτων γενεῶν σαλπιζόμενον, ὅτι *Συνέτριψε πύλας χαλκῆς, καὶ μοχλοὺς σιδηροῦς συνέβλασεν.* Εἶτα ἐν ἀπορίᾳ γενόμενοι οἱ τῆς λοιδωρίας ἔργαται, εἶπαν ὀ ἄνομοι. Ἐχόντες τὰ βέλη καὶ τὰς βρομφαίας, ἐφορηθῶμεν αὐτῷ. Ὁ δὲ τὰς πύλας συγκλάσας, κἀκείνους συνέτριψε, καὶ ἐπληρώσε τὰς δύο κρητύτους προφητείας· *Κύριος συνετρίβησεν πύλας, Κύριος ὄρομα αὐτῷ.* *Ἐκαὶ συνέτριψε τὰ κράτη τῶν τρώων, ἔβαλον καὶ βρομφαίαν καὶ πῆλμον.*

Ὡς δὲ εἶδον οἱ κατακλείστοι τὸ φύς τῆς αἰδίου ζωῆς, ἀνεβόησαν λέγοντες· *Φωτίζεις σὺ θαυμαστῶς ἀπὸ ὀφθαλμοῦ αἰωνίου.* Ὅρα ἐκάλουν τὰ τοῦ ἄδου στερεώματα. *Ἐταράχθησαν πάντες οἱ ἀσύνετοι τῆ καρδία*· τουτέστιν, ἐξέστησαν οἱ διαβολικοὶ ἄρχοντες· *Ἰπνωσαν ὑπνον αὐτῶν, καὶ οὐκ εὔρον οὐδέν.* Ἀπενεκρώθησαν γὰρ ὑπὸ τοῦ Κυρίου, καὶ ἂ ἔχον ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν ἀπίωσαν, καὶ οὐκ εὔρον οὐδέν. *Ἀπὸ ἐπιθετικῆς σὸς, ὁ Θεὸς Ἰακώβ, ἐνύσταξαν οἱ ἐπιθετικώτερος τοῖς Ἰσραῖτες.* Ἰππουὺς λέγει τὰς ψυχὰς τῶν κατοχόμενων, καὶ ἐπιβάτας τοὺς πονηροὺς δαίμονας, δαίμονα· τοὺς ἀνελεημόνως παιδεύοντας τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς. Ἐνύσταξαν καὶ ἀπενεκρώθησαν. Τότε ὡς εἶδον τῶν ψυχῶν τὴν σωτηρίαν, καὶ τὴν ἰδίαν ἀπώλειαν, τὴν

αὐτῶν ἐλευθερίαν, καὶ τὴν ἐαυτῶν δουλειαν, αὐτοὺς ἀπολυομένους, καὶ ἐαυτοὺς ἀλύτοις δεσμοῖς κατοχυρούμενος, ἀνεβόησαν μετὰ ἰσχυρᾶς κραυγῆς· *Σὺ βοῶνός εἰ, καὶ τίς ἀντιστήσεται σοὶ κατὰ πρόσωπον;* Μαστιγούνας ψυχὰς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἠκόντισας χρίσιν ἐπ' ἡμᾶς δικαίαν· οὐ γὰρ ἐκρίνομεν δικαίως· διὰ τοῦτο κρινόμεθα, διὰ τοῦτο φειδούς οὐ τυγχάνομεν. Ἀπίλωσας γὰρ ἡ κτίσις τῷ μὴ ποιήσαντι ἔλεος. Κατέκλεισεν αὐτοὺς εἰς τὰ ταμεία τοῦ ἄδου, ὑπὸ ὀσμῆς δρακόντων κολαζομένους, δῆσα; αὐτοὺς δεσμοῖς ἀλύτοις. Λαθὼν δὲ τὰς ψυχὰς πάσας συνῆξεν ὁ Κύριος, καὶ τὴν προφητεῖαν Ἱερεμίου ἐπέληρωσε. *Συνήγαγε κέρδις αὐκ ἔτεκεν.* Ἄς γὰρ ὁ ἐχθρὸς κατήγαγεν εἰς τὴν ἄδην, ταύτας ὁ Κύριος συνήγαγεν· ἂς ἐκεῖ ἔτεκεν ὁ διάβολος, μᾶλλον δὲ διεσκόρπισε, ταύτας συνήγαγεν ὁ Χριστὸς. Ἀνάστητε, εἶπεν ὁ Κύριος, καὶ ἀναβώμεν εἰς τὸν οὐρανόν. Τοῦτο δὲ ὄλον γέγονε πληροῦν τῆς προφητείας τῶ ἀνιγμᾶ, Ἀνάστητε, καὶ ἀναβώμεν εἰς τὸν ὄρον· τουτέστιν, εἰς τὴν οὐράνιον Ἱερουσαλήμ. Αἱ κάτω πύλαι ἠνοιγήσαν, μᾶλλον δὲ συνετρίβησαν· ἀνάγκη λοιπὸν ἀνοίγῃναι καὶ τὰς ἄνω πύλας τῶν οὐρανῶν· καὶ γὰρ καὶ οἱ ἄνω πύλωροι ἀγνοοῦντες ἐκώλυνον. Ὡς γὰρ κατήλθεν, οὐκ ἔγνωσαν· διὰ τοῦτο ἀνερχόμενον αὐτὸν οὐκ ἐγνώρισαν, καὶ τέως τραπέσειν ἐπεχείρουν (εἶχε γὰρ μετ' ἐαυτοῦ τὰς ψυχὰς ὁ Κύριος, ἂς ἐλευθέρωσατο, καὶ τὴν ἡσθετήν, μᾶλλον δὲ μαθητήν), λέγοντες· *Τίς ἐστιν ὁ μετὰ τοσαύτης παρατάξεως ἐρχόμενος; Οἱ δὲ πρῶτα γινόμενοι ἄγγελοι ἐσήμωσαν τῆς [747] θεότητος τοῦ ἀξίωματος.* Οἱ δὲ οὐκ ἠπέλιγοντο, ἀγνοῖα τρυχόμενοι· Καὶ εἰ ὁ Κύριος ἐστιν ἀνερχόμενος, πῶς οὐκ ἐγνώμεν αὐτὸν κατερχόμενον; μὴ γὰρ καὶ ἄλλοτε οὐ κατέβη, καὶ τὴν κειθὼν διετέταξεν ἐπὶ τοῦ Νώε; ἐπὶ τοῦ Ἀβραάμ εἰς τὴν σκητὴν παρεγένετο, ἐπὶ τοῦ Ἰακώβ ἐν τῇ κλίμακῃ, ἐπὶ τοῦ Ἰωὺ διὰ λαλίας καὶ νήφους ὠμίλησεν, ἐπὶ τοῦ Μωσέως εἰς τὸ ὄρος Σινᾶ, ἐπὶ τῆς Ἴερῳ εἰς τὴν Ἥλιαν εἰς τὸ στήλαιον. Καὶ οὐκ ἐστι γενεὰ, ὅπου οὐ κατέβη, καὶ οὐκ ἔλαθεν ἡμᾶς. Καὶ νῦν, ὡς λέγεται, εἰ ὁ Κύριος πάρεστιν ἀνερχόμενος, πῶς οὐκ ἐγνώμεν αὐτὸν κατερχόμενον; Ἀπεκρίθησαν οἱ προάγοντες· Αὐτός ἐστιν ὁ τότε κατερχόμενος· Ἥνα μὴ γνωρίσῃ ἀνερχόμενος, δουλικὴν εἰκόνα ἐφόρησεν, Ἥνα μὴ γνῶτὶ δεσποτικὴν μεγαλοπρέπειαν. Καὶ μάθετε δεσποτικὴν μυστήριον, καὶ σοφίαν Κυριακὴν, καὶ μὴ κωλύσῃτε φιλανθρωπίας πρόθεσιν. Εἰ γὰρ ἐγνώκατε αὐτὸν ἐν ταπεινώσει πολλῇ κατερχόμενον χάριτι τοῦ πλάσματος, ἐκωλύετε τὴν καταβάσιν καὶ ἀπεστέρητε τῆς σωτηρίας τὸν ἄνθρωπον, καὶ διέξα τῆς ἄνω βασιλείας λοφούμενον. Νῦν ἀνοιξατέ, γονυπετήσατε. Εἶτα ἀποκρίνονται αἱ αὐτοί· Εἰ μὴ φωνῆς αὐτοῦ θείας ἀκούσωμεν, οὐκ ἂν τὰς θύρας ἀνοίξοιμεν. Οὐδεὶς γὰρ διαβαίνει ἐνθεν ἀκάθαρτος. Αἶθε γὰρ, φησὶν, ἡ πόλις τοῦ Κυρίου δικαιοὶ εἰσελεύσονται ἐν αὐτῇ. Τότε ὁ Κύριος φωνῆ τιμῆ ἐλάλησεν· *Ἐγὼ εἰμι ὁ ζητούμενος, ἀνοιξατέ μοι πύλας δικαιοσύνης· εἰσελθὼν ἐν αὐταῖς ἐξομολογήσομαι τῷ Κυρίῳ.* τουτέστιν, Ἄ ἐπράξα καὶ πέπονθα, ὅσα ἐποίησα καλὰ καὶ ἀπειλήσα κακά. Ἀπαγγέλω τῶν δικαίων τὰ τεκμήρια, τῶν ἰάσεων τὰ χρίσματα, τῶν πράξεων τὰ κατορθώματα. *Ἀνοιξατέ μοι πύλας δικαιοσύνης· εἰσελθὼν ἐν αὐταῖς ἐξομολογήσομαι τῷ Κυρίῳ.* Τότε γνόντες τοῦ ἀχράντου φωνῆν δεσποτικὴν, οἱ τὰς πύλας κατέχοντες, μετὰ φόβου εἰς προσκύνῃν ἐξήλθον· Οὐκ οἶδαμὲν σε, Δέσποτα, κατερχόμενον, προσκυνούμεν σε ἀνερχόμενον. Εἶτα αὐτοὶ παρερχόμενος ἀναντιβρήτως, καὶ οἱ ἀκόλουθοι. Οἱ δὲ τοὺς ἐπισθεν εἰσερχομένους ἐκώλυνον λέγοντες· *Αὐταὶ αἱ πύλας τοῦ Κυρίου· δικαιοὶ εἰσελεύσονται ἐν αὐταῖς· μὴ καὶ ἄδικοι;* ὡς μοιχοὶ καὶ τελῶναι καὶ ἀρπαγες· Ἥνα τί τοῦτο πράττεται παρὰ τῆς πρῆς ἀγιάστου; Ταύτας τὰς πύλας σὺ ἐκύρωσας, σὺ πωληροὺς ἡμᾶς κατέστησας, σὺ νόμον ἡμῖν ἐδογματίσας, οὗ ἂν αἱ πύλας τοῦ Κυρίου· δικαιοὶ εἰσελεύσονται ἐν αὐταῖς. Οὐχὶ λέλεκται περὶ σοῦ, ὅτι *Πρόσταγμα ἔθετο, καὶ οὐ καρτέλεισται;* Εἶπας γὰρ, Μόνου δικαιοὶ εἰσελεύσονται· μὴ καὶ ἄδικοι; ὡς μοιχοὶ καὶ τελῶναι προσάγονται, ὡς μάγοι καὶ ἡσηταὶ καὶ ἀρπαγες εἰερχονται; Κἂν πρῶτον δικαιοὺς εἰσάγαγε, καὶ κατόπιν ἀμαρτωλοὺς χειραγωγήσων. Ἐσθ' ὅτε πάντας τούτους εἰσάγεις· δῆλον δὲ μετενόησαν· τούτων δὲ τὸν ἡσθετήν διὰ τί πρὸ πάντων εἰσάγεις εἰς τὰ ἄνω βασίλεια; ποῦ μετέγνω, ποῦ μετενόησεν; οὐ μίαν ἡμέραν ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ δι-

επράξατο, οὗτε τι καλὸν πέποιχε πώποτε ἄλλ' οὐδὲ ὅραν μίαν ἐχώρησεν εἰς μετάνοιαν. Ἰδοὺ τὰ ἀμαρτήματα αὐτοῦ ἐγγράφως κατέχομεν, ἃ μὲν ἐν μετανόιασιν οὐκ ἐξήλειψε, καὶ προηγέτην αὐτὸν εἰς τὸν παράδεισον ἀπάντων τῶν δικαίων εισφέρεις; Ὁ δὲ Σωτῆρ, Ζητεῖται αὐτοῦ, φησὶ, τὴν ἀμαρτίαν, ἣν ἐγὼ πρὸ πάντων ἐξήλειψα; Ἀργήσαι αὐτοῦ τῶν ἀμαρτημάτων τὸ ἐγγραφόν, ὅτι ἡ πίστις αὐτοῦ ἀπήλειψεν αὐτό. Διέσωθαι τὸν ἀδικημάτων αὐτοῦ τὴν συγγραφὴν τῆ καλῆς ὁμολογίας. Οὐ μετάνοιας πρὸ καιροῦ, ἀλλὰ συνήκειν εἰς τὸν καιρὸν· πρὸ τοῦ θανάτου δίχα πίστεως ὑπήρχε γυμνός, ἐν τῷ θανάτῳ ἡ πίστις αὐτοῦ τῆς θαλάσσης τῶν πλημμυρημάτων ἐνίκησεν ἐν καιρῷ ἀνεσώως οὐκ ἔγνω, ἀλλ' ἐν καιρῷ ἀνάγκης ἐπέγνω τὸ δίκαιον. Ὅτε οἱ μαθηταὶ μου ἀπέφυγόν με, οὗτος προσέφυγέ μοι· ἔτε Πέτρος ἔλεγεν, Οὐκ οἶδα τὸν ἄνθρωπον, τότε οὗτος βασιλεὺς οὐρανῶν ὁμολόγησεν· ὅτε ἱερεῖς ἐθανάτουεν με, τότε οὗτος ζωῆς ἐκάλεσε Κύριον. Ἐμοὶ τὸ ἔργον τῆς μετανόιας τετελεσται, καὶ τὸν πρῶτον βλέποντος καὶ τὸ πρῶτον ἔμοι τῆς ὑπομονῆς τὸ δίκαιωμα πέπρακται, τοῦ εἰς τὸ ἀγαθὸν τὴν καρδίαν κλίνοντος. Διὰ τῆς [748] πλευρᾶς Ἄδᾶμ τὴν παράδεισον ἀπέκλεισεν, οὗτος ἐν τῇ ὁμολογίᾳ ἀνοίγει τὸν ὑπὸ τῆς φλογίνης ῥομφαίας πυλῶνα φρουρούμενον. Μὴ ζητήσατε αὐτοῦ τὴν ἀμαρτίαν, ἣν οὐκ εὕρησατε. Διὰ τοῦτο Δαυὶδ πρὸ τοσούτων γενεῶν προεφήτευσεν· Ζητηθήσεται ἡ ἀμαρτία αὐτοῦ, καὶ οὐ μὴ εὕρησθῃ:

Λοιπὸν ὁ Σωτῆρ ἀνήλωε, νικῆσας πᾶσαν ἐξουσίαν καὶ δυνάμιν, καὶ πᾶσαι αἱ στρατιαὶ τῶν ἀγγέλων ἀπήντησαν, καὶ ὡς Δεσπότην προσκύνησαν, καὶ πᾶσα Χερουβική τάξις καὶ Σεραφική λειτουργία προσεκύνησεν αὐτῷ καὶ τῷ Πατρὶ τῷ γεννήσαντι. Καὶ ὅσα τε Πατρί προσελάβετο καὶ τῆς ἐκ δεξιῶν καθέδρας ἐκάθισεν ὁ μὴποτε γυμνώσας τοὺς πατρικοὺς κόλπους. Εἰ γὰρ καὶ κατήλθεν ἐπὶ γῆς διὰ φιλανθρωπίας, ἀλλ' οὖν τοῦ θρόνου οὐδαμῶς κατελίφθη· εἰ καὶ γέγονεν ἄνθρωπος τέλειος οικονομικῶς, οὐδαμῶς ἔκστασιν ὑπέμεινε τῆς οικείας φυσικῆς θεότητος. Οὐ γὰρ ἐκ προκοπῆς ἀνθρώπου γέγονε Θεός· ὁ Χριστός, μὴ γένοιτο, ἀλλὰ Θεός ὢν γέγονεν ἄνθρωπος, ἵνα τὸν ἄνθρωπον σώσῃ. Διὸ οὐκ ἄνθρωπον ἀποθεωθέντα κηρύττομεν, ἀλλὰ Θεὸν ἐνανθρωπήσαντα ὁμολογοῦμεν· καθὼς ὁ θεσπέσιος ἔφησε Παῦλος· Διὰ πᾶσα ἀρχὴ καὶ ἐξουσία ὑπετάθησαν αὐτῷ, ὡς ὅτι πρὸ πάντων κτίσεως, μᾶλλον δὲ ποιητὴν τῆς κτίσεως, καὶ συνδεσπόζοντα καὶ συμβασιλεύοντα τῷ ἀρχάντῳ αὐτοῦ Πατρὶ, καὶ τῷ ζωοποιῶν Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶ-

νας. Ἀμήν. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ μέλλων κρίνειν τὴν οἰκουμένην, καὶ τὴν ὑπ' οὐρανῶν πᾶσαν, καὶ ἀποδοῦναι ἐκάστῳ καθ' ἃ ἐπραξε. Τίς οὖν τῆς φιλανθρωπίας λαλήσει τὴν ἔλεον, ἢ τῆς δυναστείας αὐτοῦ τὸ μέγεθος; τίς αὐτοῦ τῆς αγαθότητος ἐκφράσει τὴν συνέσειν, ἢ τῆς δυνάμεως τὴν μεγαλειότητα; τίς τῆς ἐυσπλαγχνίας αὐτοῦ τοὺς οἰκτιρμοὺς διηγῆσεται, ἢ ἐξιχνιάσει τῆς ὑπερβολῆς τὸ ἀξίωμα; ὅτι μὴ καταλιπὼν τὰ ἄνω, διὰ τῆς ἐπι γῆς κατήλθεν ὅτι τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας λαβὼν, εἰς ἀχραντὸν Παρθένου μήτραν ἐχώρησεν· ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων ἐλαβε χορούς, καὶ δούλου μορφὴν ἐνεδύσατο, ἵνα σώσῃ τὸν κατ' εἰκόνα ἄνθρωπον φοροῦν καὶ θανάτου· καὶ ἀπέθανε τῇ σαρκὶ, ἵνα ἡμᾶς τῆς ἀθανάτου φύσεως αὐτοῦ κοινωνοὺς ἀπεργάσται. Καὶ τί ἀναποδώσομεν αὐτῷ περὶ πάντων ὡν ἀναπαύδωκεν ἡμῖν; ποίας εὐχαριστίας, ἢ ἐκείας; Οὐδ' ἂν πᾶντα ἡμῶν τὰ μέλη φωνᾶς ἀναλάθωσι, καὶ αἱ τρίχες ἡμῶν λαλιᾶς ἐξάγωσι, καὶ πᾶν τὸ ὄργανον ἡμῶν μελωδίᾳς πληρωθῆ, ἐπαξίως ἀνυμνήσαι δυναθῶμεν τὴν αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς γενομένην συγκαταβάσεως ἐυσπλαγχνίαν καὶ μεγαλειότητα. Ἀλλ' ὅσον χωροῦμεν, ἀνυμνοῦμεν τὸν μόνον ὑπεράγιον, πρὶρόρην ἐκπληροῦντες, τὸ, Ἐμνήσθηται τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡὐρωθήνηται. Διὰ ταῦτης γὰρ περιόδου διήλθον τὰ τοῦ Σωτῆρος μεγάλα καὶ παράδοξα θαύματα, ἵνα καθ' ἐκάστην μνημονεῦον εὐφραίνωμαι· εἰ γὰρ ἀξίως τῆ μνήμῃ ἐχωρήσαμεν, καθὼς ἔπρεπεν. Ἀλλ' εἶτε προσάσει, εἶτε ἀληθεῖ θεὸς καταγγελοῦ· διὰ μετὰ τοῦ προφήτου λέγομεν· Ἐμνήσθηται τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡὐρωθήνηται. Ὁ δὲ Θεὸς τὸν δωάμενον, ὁ φιλανθρωπιαν καὶ πολλὴν αγαθότητα ἀναδειξάμενος, ἡμῶν τὴν ἀσθένειαν καὶ τὰς εὐχὰς προσδεχόμενος χάριτι, καὶ εἰς κρείττονα ἀγαθῶν πρόνοιαν ἀγαθῶν, αὐτὰς ἡμῶν τηρήσει τὴν ψυχὴν ἀκηλίδωτον, τὸ σῶμα ἀπικτιον, τὸ πνεῦμα ἀρύπτωτον, τὴν ζωὴν ἀνεπηρέαστον φυλάξει, τὴν πίστιν ἀσύλωτον, τὴν φιλαδελφίαν ἀνύβριστον, τὴν παρθένα ἀμύμητον, τὴν φιλίαν ἀθρούλητον, τὴν ἀγάπην ἀνυπόκριτον, τὴν ἀρετὴν ἀκλυδώνιστον, τὴν δικαιοσύνην ἀνεμπόδοιστον, τὴν πίστιν καρπομένην. Τὰς πύλας ἡμῶν τὸν παραδεισοῦ ἀναπετάσει, καὶ φλογίνην ῥομφαίαν κατασβέσει, καὶ τὴν θύραν τῆς βασιλείας ἀνοίξει, καὶ τὴν ἀκηρατον ἀπόλαυσιν εὐεργετήσει, καὶ ἐκ δεξιῶν στήσει, καὶ τῇ δεξιᾷ στεφανώσει τῆ φιλανθρωπία τῆς αὐτοῦ αγαθότητος· ὅτι αὐτῷ πρέπει δόξα, τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[749] Εἰς τὴν Ῥαχηλ καὶ εἰς τὰ ῥήπια.

Ὅσπερ οἱ τοὺς ἥδιστους καρπούς τῶν ἀκροδρύων λαμβάνοντες, ὁμοί τοῖς κλάδοις καὶ τοῖς δένδροις τοὺς ἐπαίνους διδῶσι· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἡμεῖς, ἀγαπῶντες, τοὺς καρπούς τῶν λόγων παρὰ τοῦ προλαθόντος διδασκάλου λαθόντες, ὁμοί τε αὐτῷ καὶ τοῖς πατρόσι τὸ γέρας διδῶμεν. Ὅσπερ γὰρ ἐκ τῆς τῶν δένδρων πίστητος ἢ γλυκεῖα πίστεως τοῖς καρποῖς παραπέμπεται· οὕτω καὶ τῷ προειρημένῳ ἀνδρὶ ἐκ τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος τὸ γλυκὺ τοῦ λόγου ἀναπέμπεται. Καρπωτώμεθα τοίνυν τῶν λόγων τοὺς ἥδιστους καρπούς, καθάπερ φοινικας γλυκεροὺς ἐκ τῆς δικαίας ῥίζης τῶν πατέρων τὸ γλυκὺν βαρυνόμενος· καὶ τὸ μὲν γλυκὺ τοῦ λόγου τῆ διανοίᾳ ἡμῶν παραπέμφωμεν, τὸ δὲ ἥδύ τῆς εὐχαριστίας τοῖς πατράσιν ἡμῶν ἀπονεύωμεν. Τὸ γὰρ τῶν πατέρων γέρας ἐκ τῆς τῶν ὑμῶν εὐκοσμίας συνέστηκε· μᾶλλον δὲ οἱ τῶν ὑμῶν στέφανοι ἐκ τῆς τῶν πατέρων εὐδόξιας καλλωπίονται. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἀπὸ τοῦ ἀναγωγισμοῦ τοῦ στεναγμοῦ τῆς Ῥαχὴλ, καθάπερ ὑπὸ κέντρου, νυττόμενος· πρὸς αὐτὴν ἀποστρέφομαι· Λέγε μοι, ὦ Ῥαχὴλ, λέγε τὸν ἐν τῷ στεναγμῷ σου κρυπτόμενον πόνον· οὕτω γὰρ τὸ σκάφος τῆς διανοίας σου, τὸ ὑπὸ τῆς λύπης βαρυνόμενον, κουφισθῆσεται· προφερομένων δὲ τῶν λόγων ἐκ τῆς καρδίας σου σημαίνοντων τὸν πόνον, συνεξέρχεται τοῖς ῥήμασι καὶ τὸ βαρὺ τῆς λύπης. Λέγε μοι τοίνυν, Ῥαχὴλ, τί κλαίεις; ὅρω γὰρ σου τὰ δάκρυα περὶ τὰς παρειάς ποταμηδῶν ἐπιβρέοντα, καὶ τὸ πνεῦμα πικρῶς περὶ τὴν καρδίαν εἰλούμενον, καὶ διὰ τὸν μυκτῆρον ἀτάκτως φερόμενον. Τί κλαίεις σου τὰς ὀφθαλμούς, καὶ ταύτας προφέρεις, ἃς δεῖ σε κρῦπτεν; τί τῶν αἰδεσίμων γυναικῶν τὸ σεμνὸν μυστή-

ριον ἐκπομπέεις νικημένη ὑπὸ τῆς ἄγαν μανίας; Οἶμοι, οἶμοι Ῥαχὴλ! λαλήσω λοιπὸν ἐν πικρίᾳ ψυχῆς συνεχομένη· καὶ τί εἶπω; Βούλομαι ἐκ καρδίας προσφέρειν τὸν λόγον, καὶ πάλιν ἀναπαύωμαι, τὴν αἰτίαν τῶν κακῶν καὶ τῆς μεγίστης συμφορᾶς οὐκ εὐρίσκουσα. Ὡ βασιλέως Ἡρώδου τοῦ διδάσκοντός με μὴ φρονεῦειν, καὶ ἔργῳ τὸν ἑαυτοῦ νόμον ἀκυροῦντος! Ὁ ἐνόμιζον βασιλεῖα εἶναι τῆς εὐταξίας, τοῦτον ἡγεμόνα τῆς ἀταξίας ὄρω νῦν, ἀτάκτως καὶ ἀνόμως ἐπραξόμενος. Ὡ μεγίστης ἀνοίας! ὁ ἕνα φόνον ποιήσας ὑπεύθυνος θάνατου γίνεται, καὶ Ἡρώδης τοσοῦτος φόνους ποιήσας, βασιλεὺς ὀνομάζεται. Καὶ οἱ μὲν γεωργοὶ ἐξοικειῶν θησαυρῶν τὸν σπέρρον προφέροντες ἐν σχισταῖς λαγόσι τῆς γῆς καθαρὸν τὸν σίτον βαίνουσιν· ὅπταν δὲ βλαστήσαντες οἱ ἀστάγης λαμπρῶν τῶν ὀρων τοῦ σπέρρου σημειώσιν, τότε δὴ τὰς χεῖρας ἐκτεινάντες ὀρεῖται δρεπανητὰ λίγα τέμνουσιν. Ἡρώδης δὲ τὰ τῆς ἐμῆς κοιλάδας γεννημάτων μήπω τὰ ἀνθῆς ἡλικίας κυπριάσαντα, μήπω τὴν ἐαρινῶν τῶν καρπῶν τουλοῦν περὶ τὰς παρειάς ἀνατελλάντα, ὀρεῖται μαχαίρᾳ τῶν ἐμῶν λαγόνων τὴν γλόην ἀπεμάρανεν. Οἶμοι, οἶμοι! τὴν κοιλιαν μου ἐγὼ ἀλώω, καὶ τὰ αἰσθητήρια τῆς καρδίας μου μαϊμάσσει· ἡ ψυχὴ μου σπαράττειται τῇ καρδίᾳ· οὐ σωθήσω. Διὰ γὰρ τὴν ἄγαν νύμφην Μαριάμ ταῦτα ὑπομένω, διὰ τὸν ἐν φάνη κρυπτόμενον Λόγον. Μῆ ποὺς ἐμοὺς βότρυς, τῶν αἰσθησεῶν τοὺς ῥώγας περκάζοντας ἤδη ἀφανισμένους ὄρω. Οἶμοι, οἶμοι! οὐσπερ ἐνανθηναίῳ χρόνῳ μετὰ τῶν βασιλεύσασα ἡ φύσις ὀρίμων ποιήσασα ἔτεκα, τοῦτους ἀώρους μὲν πληγῇ μαχαίρας σπαγάντας ὄρω. Οἶμοι! ὦ παρθένη Μαριάμ, ὁμοί τε καὶ μητέρα, ἢ ἀν-

adduces. Fiat quidem, ut hos omnes introduces, quia nempe poenitentiam egerunt; hunc vero latronem cur ante omnes intromittis in regiam supernam? ubi resipuit, ubi poenitentiam egit? Ne uno quidem die in vita sua bene se gessit, neque quidpiam bonum fecit umquam; sed ne per unam quidem horam ad poenitentiam versus est. Ecce peccata ejus descripta habemus, quæ numquam per poenitentiam abluit; et illum in paradisu ante omnes justos inducis? Tum Servator: Ejus peccatum exquiritis, quod ego ante omnia delevi? Nullum erit ejus peccatorum chirographum, quia fides ejus illud delevit. Solvatur iniquitatum ejus syngrapha per pulchram confessionem. Non egit poenitentiam ante tempus; sed intellexit in tempore: ante mortem sine lide nudus erat, in morte fides ejus maris fluctus devicit: in tempore quietis non novit, in tempore necessitatis novit justitiam. Cum discipuli mei a me fugerunt, hic ad me confugit: Cum Petrus dicebat, *Non novi hominem*, hic Regem caelorum confessus est: cum sacerdotes me occidebant, hic me vitæ dominum vocavit. Mihi poenitentia opus perfectum est, dum ejus propositum et studium video: mihi patientiae justificatio peracta est, cum ille cor suum ad bonum inclinavit. Per costam Adamus paradisu clausit; hic per confessionem aperit ostium, quod frasca ignea custodiebatur. Ne queratis ejus peccatum, quod non invenietis. Ideo David ante tot generationes propheta vit: *Quæretur peccatum illius, et non invenietur* (*Psal. 10. 15*).

5. Denum Servator ascendit, devicta omni potestate et virtute: et omnes exercitus angelorum ipsi occurrerunt, et quasi Dominum adoraverunt: omnis Cherubicus ordo, omne Seraphicum ministerium ipsum et Patrem, qui eum genuerat, adoravit. Et a Patre susceptus, ad dexteram ejus sedit, qui numquam paternos sinus evacuaverat. Licet enim ex benignitate sua in terram descendit, thronum numquam reliquit: licet per oeconomicam homo perfectus factus sit, numquam excessit ex naturali propria sua divinitate. Non enim ex humano profectu Christus factus est Deus, absit; sed Deus cum esset, factus est homo, ut hominem salvum faceret. Ideo non hominem factum Deum prædicamus, sed Deum hominem factum confitemur, ut divinus Paulus dixit: *Ideo omnis principatus et potestas subjectæ sunt ei, ut pote qui sit ante omnem creaturam; imo factor crea-*

tura, et qui una dominetur et regnet cum immaculato Patre suo, et cum vivifico Spiritu in sæcula amen. Ipse enim est qui judicatorius est orbem et mundum universum, et redditurus unicuique secundum opera sua. Quis ergo benignitatis ejus misericordiam, et potentie magnitudinem enarraverit? quis bonitatis ejus prudentiam, vel virtutis magnificentiam dixerit? quis viscerum commiserationem prædicaverit aut excellentiæ dignitatem investigaverit? quod supernis illis non relictis, propter nos in terram descendit: quod inscitis principibus et potestatibus in uterum immaculatæ Virginis sit ingressus: angelorum et archangelorum choris ignorantibus formam servi inducit, ut ad imaginem sui factum hominem a corruptione et morte salvum faceret: et carne mortuus est, ut nos immortalis naturæ participes efficeret. Et quid retribuemus ei pro omnibus quæ retribuit nobis? quas gratiarum actiones? quas supplicationes? Neque si omnia membra nostra vocem assumerent, et capilli etiam nostri loquerentur; si totum organum nostrum modulatione repleretur, possemus digne celebrare ejus erga nos indulgentiæ commiserationem et munificentiam. Sed quantum valemus hymnis celebramus eum qui solus sanctissimus est, prophetiam implentes prædictionem, *Memor sui Dei et delectatus sum*. Per hunc enim circuitum transivi magna et stupenda miracula, ut horum quotidie memor, delecter; siquidem ut par est, hæc digne memoria retineamus. Sed sive per occasionem, sive per veritatem Deus amuntietur. Quare cum propheta dicamus, *Memor sui Dei, et delectatus sum*. Deus autem virtutum, qui benignitatem bonitatemque suam multam ostendit, infirmitatem nostram et preces gratia sua suscipiat, et ad meliorem providentiam docens, verbo ipse suo, animam immaculatam, corpus sine sorde, spiritum sine labe, vitam sine damno custodiat; itemque fidem inviolabilem, amorem fraternum sine contumelia, virginitatem incorruptam, amicitiam sine rumore, caritatem sine simulatione, virtutem non fluctuantem, justitiam sine obice, fidem fructuosam. Portas nobis paradisi aperiat, gladium flammantem extinguat: januam regni aperiat, immortalis fruitionem paret. Ad dexteram statuat, et per benignitatem suam dextera sua nos coronet: quoniam ipsi debetur gloria, Patri et Filio et Spiritui sancto, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

 IN RACHELEM ET IN INFANTES.

Quemadmodum ii, qui dulcissimos arborum fructus decerpunt, simul et ramos et arbores laudibus fecerunt: ad eundem modum nos, carissimi, fructu sermonis a præcedenti doctore accepto, et illi simul et patribus præconii munus deferimus. Sicut enim ex arborum pinguedine fructibus pinguedo suavitasque immittitur, sic et prædicto viro ex spirituali gratia sermonis suavitas refertur. Decerpamus ergo sermonum suavissimos fructus, quemadmodum palmulas suaves ex dulci patrum radice dulcedinem obtinentes, et sermonis suavitatem in mentem nostram transmittamus, gratiarumque actionis jucunditatem in patres nostros conferamus. Patrum enim decus ex filiorum ornatu constat; imo potius filiorum coronæ ex patrum gloria decorantur. Quia vero ut lectione gemituum Rachelis, ceu stimulo punctus, ad illam me converto: Dic mihi, Rachel, dic laborem in gemitu tuo latentem: ita enim navicula animi tui dolore onusta, allevabitur; prolatis autem verbis ex corde tuo laborem significantibus, una cum verbis etiam doloris onus emittetur. Dic mihi itaque, Rachel, Quid ploras? video enim lacrymas tuas in genis fluviorum more manantes, et halitum acerbæ circa cor convolutum,

et incondite per nares emissum. Quid solvis comas, illasque profers, quas te abscondere par esset? cur honorabilium mulierum venerandum arcana prodis, a nimia insaniam devicta? Væ mihi, væ mihi Racheli! loquar denum amaritudinem animæ detenta: et quid dicam? Volo ex corde proferre sermonem, et rursus me contineo, causam malorum in maxima calamitate non repiens. O regem Herodem, qui docuit me non esse occidendum, et opere legem suam abrogavit! quem putabam esse regem ad bonum ordinem, nunc eversi ordinis ducentem respicio, perverse et inique operantem. O maximam insaniam! qui eadem unam perpetravit, obnoxius est morti, et Herodes tot perpetratis cædibus rex nominatur. Et agricolæ quidem ex propriis horreis semen profertentes, in sulcis terræ purum semen irrigant; cum autem spicæ accreverunt et tempus messis conspiciant, tunc extensis manibus acuta falce segetes secant: Herodes vero uteri mei fructus, nondum per ætatem florentes, nondum verna gratiarum linguæ in genis pullulante, viscerum nempe meorum herbam acuto gladio prostravit. Væ mihi, væ mihi! ventre doleo, et sensus cordis mei flagrant: anima

mea et cor meum discernuntur : non tacebo. Propter inuptam Virginem Mariam hæc patior, propter Verbum in præsepio latens. Botros meos sensu pululantes, necdum maturescentes, extinctos video. Væ mihi, væ mihi ! quos post menses novem suo tempore natura cum labore genuit, hos immaturos una gladii plaga jugulatos video. Væ mihi, o Virgo Maria, simul et mater, quæ virum non novisti, et filium peperisti, tu matrum dolorem non nosti : si enim nosset, utique feres. Sine dolore gestasti, sine labore peperisti, sine dolore cæleste Verbum in domo uteri tui hospitem excepisti, sine labore cælestem florem orbi emisisti. Sed accede tandem, nec ultra piores, sed lugendi finem facito, Rachel. Herodis infantes tuos in terra occidit, sed hos Deus in cælo nutrit : Herodes filios tuos temporanea luce privavit, sed hos ille in cælo propria luce replebit. Non vides eos in terra salientes ; sed tunc videbis et gaudebis, videns eos quasi agnos exsiliantes in paradiso. Nunc doles non videns eos in mensa manus extendentes ; sed tunc videbis et lætaberis videns eos cum angelis cælestem panem edentes : nunc doles, non videns eos cantillantes ; sed tunc gaudens videbis hunc infantium chorum vernerum hirundinum instar in paradiso Christum celebrantem. Quia enim propheta dicebat, *Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem* (Psal. 8. 3) ; præoccupavit infantium chorus, hymnos triumphales Christo præparans, prophetae verbum illud implens, *Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem*. Verum hæc, dilecti, ad laudis oblectationem diximus ; demum ad evangelii viam deflectamus. *Audiens, inquit, Herodes turbatus est* (Math. 2. 3). Quid audiens ? Regem Judæorum esse natum. Vide mihi, dilecte, diabolus in Herode turbatum, et quidem admodum. Videt pastorem natum lupus, ipsun- que in præsepe absconditum, firmumque Spiritus

baculum præ manibus habentem, et hoc videns admodum turbatur : videt draco escam corporis et infantem cœni vermem repente : *Ego enim sum vermis, et non homo* (Psal. 21. 7) ; hiantique ore irrui ; videtque intus cæleste Verbum in carne, quasi hamum absconditum, et hoc viso admodum turbatur. Videt granum sinapis in terram veniens, et ramos spei emittens, quod genus hominum sub foliis salutis obtegeret ; et hoc videns boni oser diabolus, valde perturbatur : videt Sapientiam in terram venisse, accepisseque modicum fermentum corporis, miscuisseque in farinæ tribus partibus, in anima, in corpore et spiritu, foreque ut per illud totum humanum genus in una fidei salute fermentetur ; et hac re conspecta turbatur admodum. Videt legionem dæmonis ab humano genere expulsam, et in abyssum amandatum, et hoc viso turbatur valde : videt claustra inferni confracta, et Adamum in paradysum reductum, et admodum conturbatur : videt rursus Evam per Mariam servatam, et serpentem in quo maxime confidebat occisum ; et hæc videns, admodum turbatur : videt lignum vitæ plantatum, et hoc videns turbatur valde. Tempus me deficiet, dilecti, enarranti perturbationem diaboli. Demum cum nihil adversus Dominum posset diabolus, in infantes et tenellos pueros occurrit. Et quosnam interficit ? A bimatu et infra ; eos autem qui ad tres annos pervenerant non occidit. Infantes enim sunt qui dyadem, seu duas personas confitentur, et Trinitati non credunt. Quamobrem hæc Rachel, Ecclesia nempe ex gentibus, hoc luget, ita ut vox ejus audiatur in Rama, id est, excelsio : sic enim interpretatur Rama, excelsa, superna Jerusalem apud altissimum Deum : quem decet omnis gloria, honor, imperium cum sanctissimo et vivifico Spiritu, in sæcula sæculorum. Amen.

IN HERODEM ET INFANTES.

Vellem quidem semper et ubique spiritualem habere sermonem, Paulo obsequens dicenti. *Spiritualibus spiritualia comparantes* (1. Cor. 2. 13) ; maxime vero cum debitor sim ex priori Dominica nomen Domini ferente. Nescio quomodo semper mihi contingit ut mea paupertas nunquam debita solvat, dum vos in spiritualibus insatiabiles, debitum semper cum meâ exigitis. Attamen non doleo, o amici, sed magis exulto ; divitis namque Heri bene sperans servus sum. Ideo veniam non postulo, sed inducias. Adest quippe Deus qui sermonem suppeditat et dicit : *Dilata os tuum, et implebo illud* (Psal. 80. 11) ; non ob loquentis dignitatem, sed ob pium auditorum desiderium. Audisti itaque Mattheum evangelistam dicentem : *Videns autem Herodes rex quod illusus esset a magis, iratus est valde ; et mittens occidit omnes pueros, qui erant in Bethlehem et in omnibus finibus ejus, a bimatu, et infra, secundum tempus, quod exquisierat a magis* (Math. 2. 16). Hæc in natalibus Christi secundum carnem. Audi vero a quam multis temporibus hoc prædictum fuerat. *Ut impleretur, inquit, sermo qui dictus fuerat a Jeremia propheta dicente : Clamor in Rama auditus est, Rachel plorans filios suos* (Ibid. v. 17. 18). Viden' quot ante generationes prænuntiata fuerit Herodis in novissimis temporibus insania ? *Mittens, inquit, occidit omnes pueros, qui erant in Bethlehem et in omnibus finibus ejus. O Herodis insaniam, imo diaboli nequitiam ! ipsius enim hoc opus erat, ipso Herodem contra pueros armavit. Sed contra seipsum gladium, quo pueros occidit, excitavit : multa namque molitus Herodes, non occidit Jesum, ut optabat : irritus autem Herodis conatus, diaboli pernicies fuit. Videns, inquit, quod illusus esset a magis, iratus est valde ; et mittens occidit omnes pueros, qui erant in Bethlehem, et in omnibus finibus ejus. O Herodes, cur temere irasce-*

ris ? cur arma sumis contra pueros ? A magis illusus es, et pueros trucidas ? num pueri magos duxerunt ? stella ipsis Dominum natum indicavit. Cum ergo contra stellam non possis jaculari, pueros trucidas ? an ideo regnum suscepisti, ut contra lactentes fortitudinem exhiberes ? cum infantibus pugnas, Herodes ? matres orbas facis ? ubera exsiccas ? ulnas denudas ? viscera confodis ? mulieribus parturientibus planctus multiplicas ? a bimatu et infra pueros occides ? Habes quo gladium infigas. Hoc non est interficere, sed immature confodere. Ostende infantibus gladium : si metuant, occide, jugula ; si læti gladium adeant, cur admoves gladium iis qui gladium irrident ? Putas, Herodes, te ad Servatorem perventurum ipsun- que occisurum esse ? Quia vero id omnino decrevistis, emitte decretum, magos accerse, stellam cohibe, Gabrielem observa, prophetas dijudica, matrem Virginem quære : si hæc assequaris, tunc poteris Christum reperire. Non gloria afficis, sed quæris eum qui sine fluxu natus est ? cum Deo pugnas, o rex ? vere Regem curiose perquisis ? tenere vis eum, qui te tenet ? perire vis eum, qui salutem tuam optat ? dolose comprehendere vis eum qui tibi adest, et ob nequitiam tuam non vult a te conspici ? Hic est, o Herodes, qui a multo jam tempore clamat : *Querent me improbi, et non invenient. Ut infantem illum despicias ? Longe antiquior est Abrahamo secundum divinitatem ; nec modo Abrahamo antiquior, sed etiam Adami est conditor. Non timore circumdatur, sed æconomiam adit. Cur ergo, Herodes, temere irasceris ? Intempestivæ iræ lucrum pernicies est. Cur similia Pharaõ aggressus est ? Ille in Ægypto masculos Hebræorum in fluvium conjici jussit, et tu in Bethlehem masculos Judæorum infantes occidi imperas. O parem animum ! o similem immanitatem ! o æqualem nequitiam ! imo,*

δρα οὐ γινώσκουσα, καὶ υἴον γεννήσασα, οὐ τὸν πόνον τῶν μητέρων οὐκ οἶδας· εἰ γὰρ ἦῃεις, ἐκλαύσας ἄν. Ἀπόνως· ἐδάσασας, ἀπόνως ἐκύησας, ἀπόνως τὸν οὐράνιον Λόγον ἐν τῷ οἴκῳ τῆς μητρὸς σου ἐξέτισας, ἀπόνως τὸ οὐράνιον ἄνωθι τῆς οἰκουμένης ἐδλάστῃσας. Ἀλλὰ δεῦρο λοιπὸν, καὶ μηκέτι θρῆνει, ἀλλὰ παῦσαι τοῦ πένθους, *Ραχὴλ*. Ἡρώδης τοὺς σοὺς νηπίους ἐπὶ γῆς ἀπέκτεινεν, ἀλλὰ τοὺς Θεὸς ἐν οὐρανῷ ἀνατρέψαι· [750] Ἡρώδης τοὺς σοὺς παῖδας τῶν προσκαύρου φωτὸς ἐστέρησεν, ἀλλὰ τοὺς ἐν οὐρανῷ τοῦ ἰδίου φωτὸς ἐμπλήσει. Οὐχ ὁρᾷς αὐτοὺς ἐπὶ γῆς ἀλλομένους, ἀλλὰ τότε ἔθει, καὶ χαρήσῃ ὁρῶσα τοὺς ὡς ἄρας σκιρτώντας ἐν παραδείσῳ. Νῦν λυπῆ οὐχ ὁρῶσα τούτους ἐπὶ τραπέζῃς χαίρας ἐκτείνοντας, ἀλλὰ τότε ἔθει, καὶ χαρήσῃ ὁρῶσα τοὺς μετ' ἀγγέλων εὐωγομένων τὸν οὐράνιον ἄρτον· νῦν λυπῆ οὐχ ὁρῶσα τούτους κελადούσας, ἀλλὰ τότε ἔθει καὶ χαρήσῃ τούτων τῶν νηπίων τὸν χορὸν, δίχην χελιδόνων ἐαρινῶν, ἐν τῷ παραδείσῳ Χριστὸν ἀνυμνούντα. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ προφήτης ἔλεγεν, *Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρίσιον αἶνον*, προέλαβεν ὁ τῶν νηπίων χορὸς ἑμνοὺς ἐπινικίους Χριστῷ ἐτοιμάζων, τὸν τοῦ προφήτου λόγον πληρῶν, τὸ, *Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρίσιον αἶνον*. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν, ἀγαπητοί, πρὸς ψυχῆς τέρφην εἰρήκαμεν· λοιπὸν γὰρ ἐπὶ τὴν ἀτραπὸν τοῦ εὐαγγελίου τραπέμην. *Ἀκούσας γάρ, φησὶν, Ἡρώδης ἐταράχθη. Τί ἀκούσας;* Ὅτι ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων ἐγεννήθη. Ὅρα μοι, ἀγαπητέ, τὸν διάβολον ἐν τῷ Ἡρώδῃ ταράττοντον, καὶ τοῦτον λίαν. Ὅρα τὸν ποιμένα γεννηθέντα ὁ λύκος, καὶ τοῦτον κρυπτόμενον ἐν φάτνῃ, καὶ τὴν ἰσχυρὰν βακτηρίαν τοῦ Πνεύματος ἐν ταῖς χειρὶ κατέγοντα, καὶ ταῦτα ὁρῶν ταράττεται λίαν· ὁρα ὁ δράκων τὸ δέλεαρ τοῦ σώματος, καὶ τὸν νηπίον καθάπερ σκώληκα ἔρωντα· *Ἐγὼ γάρ*

εἰμι σκώληξ, καὶ οὐκ ἄνθρωπος· καὶ κεχηνῶς ἐπέρχεται, καὶ θεωρεῖ ἐνδὸν τὸν οὐράνιον Λόγον ἐν τῇ σαρκί, καθάπερ ἀγκιστρον, κρυπτόμενον, καὶ τοῦτον θεωρῶν ταράττεται λίαν. Ὅρα τὸν κόκκον τοῦ σπένταρος ἐπὶ τῆς γῆς ἐληλυθότα, καὶ κλάδους ἐκπέμποντα ἐλπίδος, καὶ μέλλοντα τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ὑπὸ τὰ φύλλα τῆς σιτηρίας σκεπάσσομαι, καὶ ταῦτα ὁρῶν ὁ μισόκαλος δαίμων ταράττεται λίαν· ὁρα τὴν σοφίαν ἐπὶ γῆς ἐληλυθούσαν, καὶ λαβούσαν τὴν μικρὰν ζύμην τοῦ σάματος, καὶ μιγνύουσας εἰς τὰ τρία μέρη τοῦ ἀλεύρου, εἰς ψυχὴν καὶ σῶμα καὶ πνεῦμα, καὶ μέλλουσας πᾶσαν τὴν ἀνθρωπότητα εἰς μίαν πίστειν σωτηρίαν ζυμεῖν, καὶ ταῦτα θεωρήσας ταράττεται λίαν. Ὅρα τὸν λεγεῶνα τοῦ δαίμονος ἀπὸ τῆς ἀνθρωπότητος ἐκβαλλόμενον, καὶ εἰς ἄδυσσον ἐκπεμπόμενον, καὶ ταῦτα ὁρῶν ταράττεται λίαν· ὁρα τὰ κλειῖθρα τοῦ ἄδου συντριβόμενα, καὶ τὸν Ἀδὰμ πάλιν εἰς παράδεισον ἀνακατατίζομενον, καὶ ταράττεται λίαν· ὁρα πάλιν Εὐάν διὰ Μαρίας σωζομένην, καὶ τὸν ὄφιν, ἐν ᾧ μάστιγα ἐθάῤῥει, κτενιόμενον, καὶ ταῦτα ὁρῶν ταράττεται λίαν· ὁρα τὸ ξύλον τῆς ζωῆς φυτευτόμενον, καὶ ταῦτα ὁρῶν ταράττεται λίαν. Καὶ ἐπιλείψαι μοι, ἀγαπητοί, διηγουμένῳ ὁ χρόνος τὴν παραχῆν τοῦ διαδόλου. Λοιπὸν μηδὲν δυνάμενος κατὰ τοῦ Κυρίου ὁ διάβολος ἐπὶ τοὺς νηπίους καὶ ἀτελεῖς τῶν βρεφῶν παῖδας κατατρέχει. Καὶ τίνας κατασφάζει; Ἄπο διετοῦς καὶ κατωτέρω· τοὺς δὲ τὴν τριάδα τῶν ἐτῶν ζήσαντας οὐ κατασφάζει. Νηπίοι γὰρ οἱ τὴν διὰ δόξα ὀμολογοῦντες, καὶ τῇ Τριάδι μή πιστεύοντες. Ὑθεν αὕτη ἦ Ῥαχὴλ, ἡ ἐξ ἑθνῶν Ἐκκλησία, τούτους πενθεῖ, ὥστε τὴν ψωνὴν αὐτῆς ἀκουσθῆναι ἐν Ῥαμᾶ. τουτέστιν, ἐν ὑψηλῷ· οὗτω γὰρ ἐρμηνεύεται Ῥαμὰ, ὑψηλή, ἡ ἄνω Ἱερουσαλὴμ παρὰ τὸ ὑψίστου Θεοῦ· ψὄπρει πᾶσα δόξα, κράτος σὺν τῷ παναγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Εἰς τὸν Ἡρώδη καὶ εἰς τὰ νηπία.

"Ἦθελον μὲν αἰεὶ καὶ πάντοτε τὸν πνευματικὸν ἀφηγηθεῖσαι λόγον, πεθιόμενος Παῦλῳ τῷ λέγοντι *Πνευματικοὶς πνευματικὰ συγκρίνοντες*· μάστιγα δὲ ὅτι χρεώστης ἀπεφάνθην τῆς προτέρας Κυριωνύμου Κυριαχῆς. Οὐκ οἶδ' ὅπως τοῦτο συμβαίνει περὶ ἐμὲ, τοῦ αἰεὶ χρεῶς τῇ ἀπαλάττεσθαι τὴν ἔμην πενίαν, ὡμῶν τῶν ἀπληγῶτων ἐν τοῖς πνευματικοῖς [751] θανείστων μεθοδουσῶτων σὺν τῷ τῷ δολημά. Ἄλλ' ὅμως οὐκ ἀποδύρομαι, ὡ φίλοι, ἀλλὰ πλέων ἀγάλλομαι· πλουσιού γὰρ δεσπότου εὐελπίς σου λόγος εἰμι. Αὐτὸ συγγνωμὴν οὐκ αἰτῶ, ἀλλ' ἐνδοχὴν παρακαλῶ. Ἐχω γὰρ τὸν λογοδότην Θεόν, τὸν λέγοντα· *Ἄνοιξον τὸ στόμα σου, καὶ πληρώσω αὐτὸ, οὐ διὰ τὴν τοῦ λαλοῦντος ἀξίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν τῶν ἀκουόντων εὐσεθεῖ φιλικόταν.* Ἦκουες γοῶν τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου λέγοντος· *Ἰδὼν δὲ ὁ βασιλεὺς Ἡρώδης, ὅτι ἐνεπαύθη ὑπὸ τῶν μάγων, ἐθυμώθη λίαν, καὶ ἀποστείλας ἀνείλε πάντας τοὺς παῖδας τοὺς δντας ἐν Βηθλεὲμ, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ὄροις αὐτῆς, ἀπὸ διετοῦς καὶ κατωτέρω, κατὰ τὸν χρόνον ὃν ἠρκύθωσεν παρὰ τῶν μάγων.* Ταῦτα ἐν τῇ κατὰ σάρκα γεννήσει τοῦ Χριστοῦ. Ἄκουε δὲ πῶς ἐκ πολλῶν τῶν χρόνων προελέγετο. Ὅπως, φησὶ *Πληρωθὴ τὸ βῆθν ὑπὸ Ἱερουσαλὶ τὸ προφήτου λέγοντος· Κραυγὴ ἐν Ῥαμᾶ ἠκούσθη Ῥαχὴλ κλαίουσα τὰ τέκνα αὐτῆς.* Ὅρα· πρὸ πᾶσαν γενεῶν κατηγγέλλετο ἡ τοῦ Ἡρώδου ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν μαρία; Ἀποστείλας γὰρ, φησὶν, ἀνείλε πάντας τοὺς παῖδας τοὺς ἐν Βηθλεὲμ, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ὄροις αὐτῆς. Ὡ τῆς τοῦ Ἡρώδου μαρίας, μάλλον δὲ τῆς τοῦ διαδόλου κακίας! αὐτοῦ γὰρ ἦν καὶ τοῦτο τὸ ἔργον· αὐτὸς ὡπίσσε τὸν Ἡρώδη κατὰ τῶν νηπίων. Ἄλλ' ὅμως καθ' ἑαυτοῦ τὸ ἔργο; τῆς βρεφοκτονίας ἦγερε· πολλὰ γὰρ ὁ Ἡρώδης μηχανησάμενος οὐκ ἀνείλεν Ἰησοῦν, ὃν ἐζητήε· ἡ δὲ τοῦ Ἡρώδου ἀποτυχία, τοῦ διαδόλου παλαίωρτα. Ἰδὼν, φησὶν, ὅτι ἐνεπαύθη ὑπὸ τῶν μάγων, ἐθυμώθη λίαν, καὶ ἀποστείλας ἀνείλε πάντας τοὺς παῖδας τοὺς ἐν Βηθλεὲμ, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ὄροις αὐτῆς. Ὡ Ἡρώδη, τί προπετῶς θυ.οῦσαι; τί ὀπίλῃ κατὰ τῶν νηπίων; Ἰπὸ τῶν μάγων ἐνεπαύθη, καὶ τὰ βρέφη φονοκτονεῖς; μὴ γὰρ τὰ βρέφη τοὺς μάγους ὡδήγησαν; ἀστῆρ αὐτοῖς ἐμήνυσσε τὸν τεχθέντα Δεσπότην. Τὴν ἀστῆρα οὐκ μὴ δυνάμενος τοξεύσαι, τὰ βρέφη φono-

κτονεῖς; ἢ διὰ τοῦτο τῆς βασιλείας ἐπελάθου, ἵνα κατὰ θηλαζόντων τὴν ἰσχυρὴν ἐπίδειξι; νηπίους πολεμεῖς; Ἡρώδη; μητέρας ἀτεκνοῖς; μαστόους Ἰηραίνεις; ἀγκάλας γυμνοῖς; σπλάγγχνα τιτρώσκεις; γυναίξιν ὠιδινοῦσαις θρήνους πληθύουσαις; ἀπὸ διετοῦς καὶ κατωτέρω ἀνελεῖς τὰ βρέφη; Ἐχεις γὰρ ποῦ ἐμπεῖρας τὸ ἔργο. Τοῦτο οὐκ ἔστι φονοκτονία, ἀλλὰ ἀρωροτομῆσι. Ἐπίδειξον τοῖς παῖσι τὸ ἔργο· ἐάν φοβηθέντα δεληιάτωσι, φόνους, κατασφάζει· ἐάν δὲ ἰαρυνόμενα προσδράμωσι τῷ ἔργῳ, τί προσφῆεις τὸ ἔργο τοῖς προσγελαστοῖ τῷ ἔργῳ; Νομίξεις, Ἡρώδη, μετελθεῖν τὸν Σωτῆρα καὶ φονοκτονῆσαι τοῦτον; Ἐπειδὴ δὲ ὄλως προήρηται, ἐκπεμφὸν δόγμα, τοὺς μάγους μετακλέσαι, τὸν ἀστῆρα παραστέλλων, τὸν Γαβριὴλ φυλάκισον, τοὺς προφήτας ἀνάκρινον, μητέρα Παρθένον ζήτησον· ἐάν τούτων ἐπιλάβῃ, τότε συζητῆ καὶ τὸν Χριστὸν εὑρασαι. Οὐ δόλολογεῖς, ἀλλὰ ζητεῖς τὸν ἀρεῖστως τεχθέντα; θεομαχεῖς, βασιλεῦ; τὴν βασίλεα τυγχάνοντα πολυπραγμονεῖς; κρατῆσαι θέλεις τὸν κρατούντα σε; ὀλέσθαι θέλεις τὸν θέλοντά σε σῶσαι; συσχεῖν πανουργεῖς τὸν παρσούτά σοι, καὶ διὰ τὴν πονηρίαν σου ὀφθῆναι σοι μὴ βουλόμενον; οὐτό· ἔστιν, Ἡρώδη, ὁ ἐκ πολλῶν τῶν χρόνων βροτῆς· Ζητήσουσὶ με κοινοί, καὶ οὐχ εὐρήσουσιν. Ὡς νηπίου καταφρονεῖς τοῦτο; Ποιῦ τοῦ Ἀβραὰμ παλαιότερός ἐστι κατὰ τὴν θεότητα· οὐ μόνον δὲ τοῦ Ἀβραὰμ παλαιότερος, ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἀδὰμ δημιουργός. Οὐ δεληιάτω ἠμφισταῖ, ἀλλ' οἰκονομίαν μετέρχεται. Τί οὐ προπετῶς, Ἡρώδη, θυμοῦσαι; Ἀκαίρου θυμοῦ τὸ κέρδος πτώσις. Τί τὰ ὅμοια Φαραὶ διατράττει; Ἐκείνος ἐν Αἰγύπτῳ τὰ ἄρρενα τῶν Ἐβραίων ποταμοφύληται προσέταξε, καὶ σὺ ἐν Βηθλεὲμ τὰ ἄρρενα τῶν Ἰουδαίων βρέφη φονοκτονεῖσθαι προστάτεις. Ὡ ὀμόθυμος θυμὸς! Ὡ ἰσοτάλαντος ἀσπλαγγνία! Ὡ ὁμοειδὸς πονηρία! μάλλον δεῖ ἡδὴ τάλθηθέστερον εἰπεῖν, ὅτι ὁ Ἡρώδης τοῦ Φαραὶ πολὺ θηρωδέστερος. Ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ δоруφροῖ τοῦ Ἡρώδου τῶν ὑπασπιστῶν τοῦ Φαραὶ πολὺ χλασιώτεροι. Ὁ Φαραὶ, εἰ καὶ ἐν Αἰγύπτῳ τὰ ἄρρενα τῶν Ἰουδαίων βρέφη φονοκτονεῖσθαι προσέταξε, ἀλλ' ὄμως ὡς ἄλλοεθνής ἐπεγείρει τοῦτο, οὐδὼς μὴ κατῆχθη τοῦτο τὸ τῶν Ἰσραηλιτῶν γένος, καὶ πορθήσῃ τοῦς [752] Αἰγυπτίους. Φειδοὶ τῶν Αἰγυπτίων τοὺς Ἰσραηλιτῶν παῖδας κατασφάζει· διὰ φόβου πολεμεῖ,

οὐ διὰ φόβον ἀναίρει. Οὕτω γὰρ ὁ Φαραὼ τοῦ Ἠρώδου φιλάνθρωπότερος ἦν, ὅτι καὶ ἃν ἐθέσις νόμον ἀνέλθαι, καὶ διαταγὴ ἐγένετο τοῦ ἰδίου θεπίσματος. Μόνον γὰρ εὗρε τὸν Μωϋσῆν ἐν θήκῃ τῷ ποταμῷ φερόμενον ἀνελάτο τοῦτον διὰ τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ, καὶ οὐ μόνον οὐκ ἐφόνευσεν, ἀλλὰ καὶ ὡς υἷον ἀνέθρεψε, φειδοῖ τοῦ βρέφους τὸν νόμον καταλύσας. Τί λέγεις, Ἠρώδῃ; Φαραὼ τὸν Μωϋσέα διασώζει, καὶ σὺ τῆν Δεσπότην Χριστὸν μετελθὲν προφητοῖαι; ἐκείνος τὸν μέλλοντα τὴν Αἴγυπτον μαστίζειν περιποιοῖται. καὶ σὺ τὸν σὺζόντα τὴν οἰκουμένην φονεύειν θέλεις; Οὕτω κάλιν καὶ τὼν δορυφόρων τοῦ Ἠρώδου οἱ ὑπισπίσταί τοῦ Φαραὼ ἀίδεοι μώτεροι. Αἱ γὰρ καίαι ἅμα τῷ τοκετῷ τῶν βρεφῶν βροχθῆσαι προσταχθεῖσαι τὰ ἄρβανα τῶν Ἑβραίων, οὐ μετήλθον τοῦτο φιλόθεοι τυγχάνουσαι, καὶ ταῦτα Αἰγύπτια ὅσοι τῷ γένει· εἰλισσοτο γὰρ αὐτῶν ἔνδον σπλάγγνα, ἐπιστάμεναι τί πάσχουσι μητέρες ἄρβένων βρεφῶν βιάφω θανάτῳ στερούμεναι. Διὸ εἴλατο μᾶλλον τῷ προκατάρῳ προσκρούσαι βασιλεῖ, ἢ τῷ μεζῶνι βασιλεῖ καὶ θεῷ ἀντιτάξομαι. Ὁ δὲ Ἠρώδης οὐ πρὸς ἄλλο ἔθνος τὴν κακίαν ἐπέδειξαντο, ἀλλὰ τῆς τοῦ βρέφους τὴν μανίαν ἐτεκμήνατο. Καὶ Φαραὼ μὲν τῇ Αἰγύπτῳ μόνῃ τὸν τοιούτον θυμὸν ἐγύμνωσε, καὶ οὐ περιετίθει· Ἠρώδης δὲ οὐ μόνον ἐν Ἠθολαῖᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἕθροι αὐτῆς γλωστοπεῖσθαι τὰ βρέφη προσέταξεν. Ὁ τοῦ ἀδίκου ὄγκωτος ἐκείνου, τοῦ ἀθρόως ἐπισκηνημένου τότε κατὰ πόλιν καὶ κώμας καὶ ἀγρούς καὶ ῥύμας! Οὐκ ἦν ποῦ κρύψωσιν αἱ μητέρες τὰ τέκνα· ἔξω γὰρ τῶν μητρικῶν ἀγκαλιῶν μένειν οὐκ ἤθειλοντο. Εἰ δὲ ποτε μήτηρ ἠβουλήθη κρύψαι τὸ ἴδιον τέκνον ἐκεῖνο κλαυθμῷ ἑαυτοῦ παρεῖδου, τῇ πρὸς τὸν μαστὸν φίλῳ τὸν θάνατον ἐρεσκόμενον. Ὡσπερ γὰρ ἰχθύς ἐξω τοῦ ὕδατος ζῆν οὐκ ἀνέχεται, οὕτω καὶ βρέφος μητρικῶν μαστῶν στερούμενον οὐκ εἰς μακρὴν τὴν διαφθορὰν δέχεται. Ὁ τῆς καθολικῆς θρηνηφείας ἐκείνης! οὐχ εὐρίσχω πῶς διαγράψω τῶν μητρικῶν ὄδουρων τὰ σχήματα. Εἰ βαρβάρων ἑφοδοὶ ἐγγόνει, κούφοτερον ἀν' αἱ μητέρες τὴν ὄδῶν ἕφερον· συμφορὰ γὰρ μερικομένη μετριώτερον οἶδε δάκνειν τὸν πάσχοντα. Οὐκ ἦν βαρβάρων ἑφοδος,

ἀλλ' ἐμφύλιος πόλεμος· βία ἦν ἐντυχίαν μὴ ἔχουσα. παρανομία ἦν νόμον ἔχουσα συνηγορον. Αἱ μητέρες ἐδῶν, καὶ ὁ ἀκούων οὐκ ἦν· τὰ βρέφη ἀνεπύθονον, καὶ ὁ ἔλεων οὐ παρῆν· οἱ μαστοὶ τῷ γάλακτι τὴν γῆν κατέρβηρον, καὶ ὁ Ἠρώδης μᾶλλον ὡς λίθος ἐπαπήγει. Ὀμώτεροι τοῦ βασιλέως οἱ δορυφόροι, ἀλληγάλλως τὰ βρέφη μετήρχοντο, τὰ μὲν αὐτῶν πρὸς τοὺς τοίχους σπαράττοντες, τὰ δὲ ἐπὶ τῶν πετρῶν ἐδαφιζόντες, τὰ δὲ καὶ μακρόπνικτα κατακλιμπάνοντες. Ἐθροῦβει γὰρ αὐτοῦ τοῦ τοιοῦτου δράματος ὁ ἐργοδιώκτης διάδουλοσ. Ἐπὶ τούτοις οὖν καὶ τοῖς παραπλησίαισιν αἱ μητέρες ἠσθένουν, καὶ τῷ πάθει μεθούσαι τῆς εὐπρεπειᾶς οὐκ ἐφρόντιζον. Τοὺς χιτῶνας διεβρήγγνον, τοὺς πλοκάμους τῷ ἀέρι διέβριπτον, τοὺς σφειλομένους κρύπτεσθαι μαστοὺς ἐδημοσίεον, τὸ στήθος λίθος καθήρασαν, τὰς παρεῖας ὡς δῆμοι κατέξον, τὸν οὐρανὸν ὡς σιωπῶντα κριτὴν ἐμαρτύροντο, ἐντυχίαν ἐποιοῦντο πρὸς τὸν τῶν ὀλων κριτὴν καὶ Δεσπότην, λέγοντες· Τίς ἡ τοσαύτη τοῦ βασιλέως ὀμότης, Δέσποτα; Ἐν τοῖς σοῖς ἐκείνου πλάσμασι διαπράττεται· σὺ ἐδημιούργησας, ἐκείνος κατασφάττων οὐ παύεται· σὺ εὐχαρίστω, ἐκείνος ζῆμιοῖ. Διὰ τί δὲ καὶ ἄρβανα ἐτέχομεν, εἰ οὕτω τῶν ἀρβένων πικρὸς ὁ θάνατος; Εἰ οὖν τὸ πρόσταγμα, καὶ ἡμᾶς αὐτάς συναποθανεῖν κέλευσον· εἰ δὲ τοῦ παρανόμου βασιλέως τὸ ἐγγείρημα καὶ πρόσταγμα, τὶ ἔατον αὐτὸν οὐ μετέρχη; Ἄλλ' εἰκὸς μὲν τὰς μητέρας ὑπὸ τοῦ πάθους δακνόμενας ταῦτα βοᾶν, μὴ εἰδιύας τὸ συμφέρειν τοῖς αὐτῶν νεοτοῖς. Τί δὲ μακραιώτερον τῶν διὰ τὸν Δεσπότην Χριστὸν ἐπιθουλουμένων; τί μακραιώτερον τούτων τῶν παιδῶν, οἳ οὐ δι' ἑαυτῶν ἐσφάζοντο μόνον, ἀλλὰ καὶ ὡς αὐτοὶ ὁ Χριστὸς ἐφονεύετο; Ὅντως εὐκαίρον εἰπεῖν πρὸς τὰς μητέρας τὸ τοῦ Κυρίου ῥήτον· Μὴ κλαίετε, [753] μητέρες, μὴ κλαίετε πρὸς ὀλίγον τοὺς ὑμετέρους κόλπους ἐζημίωσαν, ἀλλὰ τοὺς Ἀβραμιαίους κόλπους ἐκληρονόμησαν. Μὴ κλαίετε, μητέρες, μὴ κλαίετε· μηδὲ κωλύετε τὰ νήπια ἐρχεσθαι πρὸς με· *Τὼν γὰρ τοιούτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.*

Εἰς Μάρθαν καὶ Μαρίαν καὶ Λάζαρον, καὶ Ἠλίαν τὸν προφήτην.

Ὅσοι τῆς Δεσποτικῆς ἀναστάσεως ἔρωτα φέρετε, τῆς ἀρτίως ἀναγνωσθείσης μαρτυρίας τὸ φιλόχριστον μύρον γνησίως ὑποδέξασθε. Ἡδὴ γὰρ Μαρία μυρίζει, καὶ ἡ Ἐκκλησία εὐδοιάζεται· ἦδη τὸ ἀλάστρον κανοῦται, καὶ τὸ θυσιαστήριον θυμηδιάζει πληροῦται. Μαρία μυρίζει, Μάρθα διακονεῖ, καὶ ὁ ἐκ νεκρῶν τῷ Κυρίῳ συνανάκειται. Ἐντιμῶν γὰρ τῶν ἀνδρῶν γένος, ὅτι ἄνθρω κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐγένετο, ἢ δὲ γυνὴ ἐκ τῆς εἰκόνης τοῦ ἀνδρός, τὴν μὲν ἀνδρα δοξάζουσα, τὴν δὲ Χριστὸν οὐ χαρκτηρίζουσα. Καὶ τίς τούτων μάρτυς, ἢνα μὴ μέμψιν καρπωσάμεθα; Ἄκουε τοῦ Παύλου βωόντος· Ἀγῆρ μὲν γὰρ οὐκ ἀφείλει τὴν κεφαλὴν κατακαλύπτεσθαι, εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχων· γυνὴ δὲ δόξα ἀνδρός ἐστί. Γυνὴ δὲ δόξα τοῦ ἰδίου ἀνδρός· οὐ γὰρ τὼν ἀλλοτρῶν· οὐ διὰ τὴν ἀρχαίαν ματαιοσυμβουλίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν τελευταίαν γνησίαν τεκνογονίαν. Αὕτη γὰρ τὴν γυναῖκα τῆς κατάρας ἀπηλλάξεν ἡ γνησία τεκνογονία. Καὶ τίς τούτων μάρτυς; Ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος βωὸν· Ὁ Ἀδὰμ οὐκ ἠπατήθη, ἢ δὲ γυνὴ ἀπατήθησα ἐν παραβάσει ῥήτορον. Σωθήσεται δὲ πάλιν διὰ τεκνογονίας. Ὁρᾷς ὅτι διὰ τῆς τεκνογονίας σώζεται ἡ γυνή; οὐχ ὅτι· Εὖσα τὸν Κάιν ἐξέθρασεν, ἀλλ' ὅτι ἡ ἔνδοξος Παρθένος τὸν Ἰησοῦν ἐκυφόρησε. Μαρία τοῖνον μυρίζει, Μάρθα διακονεῖ, καὶ ἡ Λάζαρος τῷ Κυρίῳ συνανάκειται, καθὼς ἀρτίως ἤκουσας. Μαρία τὴν Ἐκκλησίαν εἰκονογραφεῖ· ἀνεκλιπὴς γὰρ τῆς Ἐκκλησίας τὸ μύρον. Μάρθα δὲ τὴν συναγωγὴν ὑποδεικνύει· δι' ὀλιγοπιστοῦ γάρ, καὶ τῶν ἐπιγινώσκων φίλῳ· Λάζαρος τὸ σκήπτρον τῆς ἀναστάσεως βασιλεύει, ὡς ἤκουσας ἀρτίως; τὸν εὐαγγελιστῶν βωόντος· Ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς Βηθθαίαν, ὅπου ἦν Λάζαρος, ὃν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν. Ἐποίησαν οὖν αὐτῷ δαίμων ἐκεῖ, καὶ ἡ Μάρθα διηκόνει· ὁ δὲ Λάζαρος εἰς ἡρ τῶν ἀνακαιμῶν αὐτῷ. Ἡ οὖν Μαρία λαδοῦσα λίτραν μύρου κάρδου πιστικῆς πολυτίμου, ἠλείψε τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ταῖς θρῖξιν αὐτῆς ἐξέμευεν· ἢ δὲ οἰκία ὀλη ἐπλήσθη ἐκ τῆς ἰσμῆς τοῦ μύρου.

Εἶδες γυναίκα ἐργασίαν, καὶ πῶς τὴν Ἐκκλησίαν προεικονογράφησεν; Ἡ Μαρία τὴν πολλὰς τῶν γυναικῶν ἀπεσάθησεν ἐκ τῆς κακεργασίας αὐτῶν, καὶ εἰδίαζε λίτραν μύρου βασιλεύειν, καὶ μὴ κεφαλὴν Βαπτιστοῦ ἀποπέμνειν· τὸν Κύριον μυρίζει, καὶ μὴ τὸν ἰούδα συγκλέπτειν· τὰς τρίχας ἐκλείπει, καὶ μὴ τὰς ἀμαρτίας συσφιγγειν· ἀδελφῆν Λάζαρον προσαγορεύεσθαι, καὶ μὴ θυγατέρα τοῦ διαδόλου φημιζέσθαι. Ταῦτα μοι διὰ τὴν συναγωγὴν Ἰουδαίων εἰρηται, τὴν τὸν Κύριον μὴ μυρίσασαν, ἀλλ' ἕως καὶ χολὴν ποτίσασαν, τὴν αἰμάτων φίλην, τὴν ἀεὶ ἐναντίως τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ διαπραττομένην, τὴν σπουδάζουσαν τὸν Λάζαρον θανατώσαι, ὃν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν. Καὶ τίς ἄρα πιστικώτερος; ὁ Κύριος ἐγγείρων, ἢ ἐκείνη ἀποκεινόντες; Ὁς ἀρτίως ἤκουσας τοῦ εὐαγγελιστοῦ λέγοντος· Ἐγγὺς δὸλος πολλὸς τῶν Ἰουδαίων, οἳ ἐκεῖ ἐστὶν Ἰησοῦς· καὶ ἦλθον οὐ διὰ τὸν Ἰησοῦν μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ τὸν Λάζαρον ἴδωσιν, ὃν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν· οἳ πολλοὶ δι' αὐτὸν ὑπήγον τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἐπίστευσον εἰς τὸν Ἰησοῦν. Εἶδες τὴν τῶν Ἰουδαίων συναγωγὴν, πῶς [754] ἀνθρωποκτόνος, προσητοκτόνος, ὥστε εἰς Κυριοκτονίαν ἐλάσαι; ἢ καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος αὐτοπροσώπως ὡς φιλοφῶν καὶ ληστρικὴ ἔλεγεν· Ἰερουσαλήμ, Ἰερουσαλήμ, ἡ ἀποκειντοῦ τοὺς προφήτας, καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπειστολόγους πρὸς αὐτήν, ἕως πότε φονεύσῃ, καὶ οὐκ ἐπιστρέφεις; Μέθῃ μεθύεις μὴ οἰνοποτοῦσα, ἢ αἰμάτων φίλη. Καὶ ἵνα μάθης, ὅτι οὐ κίριτος τὰ βήματα, ἀκούε τοῦ Κυρίου λέγοντος διὰ τοῦ προφήτου· Ἀκούσατε ταῦτα πάντα οἱ ἠγοῦμενοι ὀκνοῦ Ἰακώβ, καὶ οἱ καταλόιοι τοῦ Ἰσραὴλ, οἱ βδελυσσομένοι κρῖμα, καὶ πάντα τὰ ὄρθη διαστρέφοντες, οἱ οἰκοδομοῦντες Σιών ἐν αἵμασι, καὶ Ἰερουσαλήμ ἐν ἀδικίαις· καὶ πάλιν· Ἐὰν ἐκτερίνηται τὰς χεῖρας ὑμῶν πρὸς με, ἀποστρέψω τὸ πρῶτον μὲν ἀφ' ὑμῶν· καὶ ἐὰν πληθύνηται τὴν δέξιν, οὐκ εἰσακούσομαι· αἱ γὰρ χεῖρες ὑμῶν αἵματος πληθεῖς; Τί οὖν ὁ εὐαγγελιστής; Πρὸ ἐξ ἡμερῶν τοῦ

ut verius loquamur, Herodes Pharaone longe ferocior est; similiterque spūalatores Herodis longe sunt satellitibus Pharaonis crudeliores. Pharo licet in Ægypto masculos Judæorum infantes occidi jusserit; certe ut alienigena id aggrediebatur, timens ne Israelitarum genus prævaleret, et Ægyptios devastaret. Ut servet Ægyptios, Israelitarum pueros jugulat: præ timore decertat, non ex invidia interficit. Ita enim Pharo Herode humanior erat, ut etiam legem quam dederat solveret, et decretum suum abrogaret. Solum enim reperit Moysen in arcula fluitantem; per filiam suam illum suscepit, nec modo non occidit, sed etiam quasi filium educavit, et infanti parcens legem solvit. Quid dicis, o Herodes? Pharo Moysen servat, et tu Dominum Christum invadere statuisti? ille eum qui Ægyptum castigaturus erat servat, et tu Servatorem mundi vis occidere? Ita rursus spūalatoribus Herodis Pharaonis satellites sunt moderatores. Nam obstetrices, quæ jussæ erant in ipso partu infantes Hebræorum masculos strangulare, religiosæ cum essent, id non præstiterunt, licet genere Ægyptiæ essent; viscera namque earum intus commiseratione movebantur, quod scirent quanta patiuntur matres, cum masculis infantibus violenta morte privantur. Ideo malebant temporaneo regi obistere, quam majori Regi et Deo. Herodes vero non in alienam gentem nequitiam suam exhibuit, sed congeneres suos furiose aggressus est. Et Pharo quidem in Ægypto solum talem furorem exhibuit; Herodes vero non in Bethlehém tantum, sed etiam in omnibus sinibus ejus florem infantium succidi jussit. O injustum decretum ejus, qui per urbes, vicus, agros et pagos confertim sevire decrevit! Nullus erat locus, ubi possent matres occultare filios: non ferebant enim illi extra maternas ulnas manere. Si quando autem vellet mater abscondere filium, sese ille fletu probebat, et mamma desiderio mortem sibi attrahebat. Sicut enim piscis extra aquam vivere nequit: sic infans maternis mammis privatus, brevi in interitum vergit. O universalem illam lamentationem! non subit in mentem quo pacto describam maternorum gemituum

modos. Si barbarorum incursus fuisset, lenius dolorem matres tulissent: calamitas enim in multis divisa, moderatius patientem pungit. Non erat barbarorum incursus, sed civile bellum: violentia erat supplicationem nullam admittens, iniquitas erat, quæ quasi aquam legem obtenderet. Matres clamabant, et audiebat nemo; infantes plorabant, et nemo miserabatur; mammae lac fundebant in terram, et Herodes magis obdurabatur ut lapis. Crudeliores erant regis spūalatores: alius alium puerum invadebat; alios in muros, alios in parietes coniectos, alios in petras obterebant, alios suffocatos procul relinquebant. Turbabat enim illos talis facinoris auctor diabolus. In his ergo et similibus matres infirmabantur, et dolore christi decorem non curabant: vestes discindebant, cincinnos capitis in aerem conjiciebant, mammæ, quas occultare par erat, ostendebant, pectus lapidibus tundebant, genas carnificum instar lacerabant, calum quasi silentem judicem contestabantur, supplicationem emittebant ad universorum Dominum et Judicem dicentes: Quæ hæc tanta regis crudelitas, Domine? In tua ille opificia sævit: tu creasti, ille jugulare non cessat; tu gratiam dedisti, ille perniciem infert. Cur masculos peperimus, si tam acerba masculorum mors futura erat? Si jussum tuum est, nos quoque una mori jube; si vero iniqui regis facinus et mandatum est, cur non cito illum invadis? Sed verisimile quidem est matres ex dolore sic exclamasse, quod nec scirent quid pullis suis utile esset. Quid autem beatus est illis, qui propter Dominum Christum insidiis sunt impetiti? quid beatus his pueris, qui non propter se tantum jugulabantur, sed ut ipse Christus interficerentur? Vere opportune matribus dicitur illud a Domino prolatum: Nolite flere (Luc. 8. 52), matres, nolite flere: ad breve tempus sinus vestros evacuarunt, sed illi Abrahamicum sinum possident: nolite flere, matres, nolite flere, et nolite impedire quominus infantes vestri ad me veniant: *Tantum est enim regnum cælorum* (Matth. 19. 14): in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium, in sæcula sæculorum.

IN MARTIAM, MARIAM ET LAZARUM; ET IN ELIAM PROPHETAM.

Quotquot Dominicæ resurrectionis amore tene-mini, modo lecti testimonii unguentum Christo gratum libenter suscipite. Jam enim Maria ungit, et Ecclesia bono afficitur odore; jam alabastrum evacuatur, et altare fragrantia repletur: Maria unguentum effundit, Martha ministrat, et qui a mortuis suscitatus est, cum Domino recumbit. Honorabile quippe est virorum genus, quia vir ad imaginem Dei factus est; mulier vero ex imagine viri, virum glorificans, Christi characterem non gestans. Et quis horum testis est, ne in reprehensionem incurramus? Audi Paulum clamantem: *Vir quidem non debet velare caput suum; imago enim et gloria Dei est: mulier vero gloria viri est* (1. Cor. 11. 7). Mulier est gloria viri sui: non enim ex alienis est: non propter vetus vanum consilium, sed propter genuinam postremam filiorum procreationem. Hæc enim genuina filiorum procreatio mulierem a maledictione liberavit. Et quis horum testis est? Idem ipse Apostolus qui clamat: *Adam non est seductus, mulier autem seducta in prævaricatione fuit. Salubritur autem rursus per filiorum procreationem* (1. Tim. 2. 14. 15). Viden' per filiorum procreationem servari mulierem? non quia Eva Cainum emisit, sed quia gloriosa Virgo Jesum parturivit. Maria ergo ungit, Martha ministrat: Lazarus vero cum Domino recumbit, ut modo audisti. Maria Ecclesiam representat; unguentum enim Ecclesiæ non deficit: Martha synagogam subindicat; illa enim modicæ fidei, et terrenorum amatrix erat: Lazarus acceptum resurrectionis gestat, ut jam audisti, evan-

gelista clamante: *Venit Jesus in Bethaniam, ubi erat Lazarus, quem suscitaverat a mortuis. Fecerunt autem ei cœnam ibi: et Martha ministrabat; Lazarus vero unus erat ex discumbentibus cum eo. Maria ergo accepit libram unguenti nardi pristici pretiosi, et unxit pedes Jesu, et extersit capillis suis: domus vero tota repleta est ex odore unguenti* (Joan. 12. 1-3). Vidistin' mulieris opus, et quomodo Ecclesiam præsignificavit? Maria mulieres multas a malis operibus suis deteruit, et docuit libram unguenti ferre, non caput Baptistæ amputare; Dominum ungere, non illum cum Juda abripere; capillos exsolvere, non peccata colligare; sororem Lazarus vocari, non filium diaboli appellari. Hæc mihi propter synagogam Judæorum dicta sunt, quæ Dominum non unxit, sed acetum et fel in potum dedit; quæ sanguinem amat, quæ semper contra Dominum Christum operatur, quæ conata est Lazarum occidere, quem ille suscitaverat a mortuis. Quis ergo fide dignior? Dominus qui suavit, an illi qui occidit? modo evangelistam audisti dicentem: *Cognovit turba multa ex Judæis quia Jesus illic est: et venerunt, non propter Jesum tantum, sed etiam ut Lazarum viderent quem suscitavit a mortuis* (Ibid. v. 9). Quia multi Judæorum propter illum accedebant, et credebant in Jesum. Vidistin' Judæorum synagogam, quomodo hominum et prophetarum interfectrix esset; ita ut ad Dominum ipsum occidendum properaret? cui ipsi Dominum ut homicidæ et latrocinanti diceret: *Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis prophetas, et lapidas eos qui ad te missi sunt*

(*Matth. 23. 37*): quousque occides, nec converteris? Ebria es, non a vino, sanguinum amatrix. Et ut discas hæc non hyperbolice dicta esse, audi Dominum per prophetam dicentem: *Audite hæc, omnes principes domus Jacob, et reliqui ex Israel, qui abominamini iudicium, et omnia recta pervertitis; qui ædificatis Sion in sanguinibus, et Jerusalem in injustitiis (Mich. 3. 9); et rursum, Si extenderit manus vestras ad me, avertam faciem meam a vobis; et si multiplicaveritis supplicationem, non exaudiam: manus enim vestrae plenae sunt sanguine (Isai. 1. 15).* Quid ergo evangelista? Ante sex dies Paschæ venit Jesus in Bethaniam. Qui in Bethaniam venit Dominus, hic quoque adest. Hæc quippe domus proprie Bethania vocatur: Bethania quippe domus pacis dicitur; domus autem pacis est præsens Domini domus, in qua nos omnes habitantes, quotidie ad Dominum domus clamamus: *Gloria in excelsis Deo, et in terra pax, in hominibus beneplacitum (Luc. 2. 14).* Qui in Bethaniam venit, huc quoque se confert: venit autem, non quasi jam non præsens esset, sed quasi et præsens et veniens. Hunc Domini adventum prævidens propheta dicebat: *Ecce Dominus cum fortitudine veniet, et brachium ejus cum dominatione (Isai. 40. 10).* *Ecce Dominus cum fortitudine veniet.* Verus est ille sermo, *Dominus cum fortitudine veniet.* Quomodo cum fortitudine? Utpote qui infernum spoliavit, utpote qui Lazarum resurrectionem experiri curaverit, ac mille beneficiis mundum repleverit. *Ecce Dominus cum fortitudine veniet.* Quis enim fortior eo qui dixit, *Lazare, veni foras? Ecce Dominus cum fortitudine veniet.* Venit qui absens non erat. Audisti enim: Egrediamur in occursum præsentis et venientis, non terram pedibus emeientes, sed animas morum emendatione purgantes. Egrediamur in occursum præsentis, gratias agentes; faciamus id quod fecit soror Moysis; efficacioribus quam illa vocibus utamur, quia gravior Pharaone est qui in stagnum aquæ demersus est diabolus. Assumamus ergo victoriæ symbola, non tympana quæ manu teneantur, sed ramos palmarum; clamemus cum fidelibus fratribus, quod modo audivimus: *Hosanna, benedictus qui venit in nomine Domini, rex Israel (Matth. 21. 9).* Hunc, ut dixi, regium Domini adventum Isaias propheta prævidens dicebat: *Ecce Dominus cum fortitudine veniet,* utpote qui mortuos suscitaverit, nec modo mortuos, sed etiam foetentes putredine, sanie confectos, depilatos; quæritianum Lazarum de sepulcro suscitavit, ut audisti evangelistam dicentem: *Ante sex dies Paschæ, venit Jesus in Bethaniam, ubi erat Lazarus, quem suscitaverat a mortuis.* Quid tale fecit Moyses, quale Dominus noster Christus? Moyses occidit, non ad vitam revocavit. Pudore tandem afficiantur Judæi, qui Moysen celebrant, et Domino Christo conviciantur. Sed statim insilit Judæus dicens: Annon etiam apud nos mortuus resurrexit? annon Elias propheta Sareptanæ viduæ filium suscitavit? Atqui homo erat Elias: cur ergo de Magistro vestro altum sapitis, divinamque illi virtutem tribuitis, quia suscitavit Lazarum? Quid dicis, o Judæe? comparas Eliam cum Domino Christo? Aliud est institutio servilis, aliud potestas divina: nisi prius scias modum suscitandi mortuos, non intelliges rationem divinæ potentiae. Prudenter audi: mortuus ille ab Elia suscitatus, filius Sareptanæ viduæ, etsi morti sit traditus, at non deficiente natura, sed ad institutionem et tribulationem Eliæ, ut flecteretur ex duritie cordis in commiserationem. Iratus namque Elias, ut probe scitis, in domum Achabi et in populum Israeliticum, ob Jezabelis iniquitatem, cum juramento declaravit: *Vivit Dominus Deus, si erit hisce annis ros vel pluvia super terram, nisi per os meum (3. Reg. 17. 1).* Per hanc siccitatis sententiam Elias Deo universorum non omnino placuit; implevit tamen servi sui sententiam: volebat enim eum qui nubes ligaverat, ne copiosum imbrem emitterent, siccitatis cito calamitatem solvere. Elias vero liberationi non annuebat. Alio

enim modo Deus miseratur, alio homo obduratur. Dominus ergo servi duritiam mitigare volebat, ut verbo pluviam terræ erogaret. Non est autem Deo proprium, hominem rogare; idem Deus aliam aggressus rem est. Quam? Atente audi: imbre diutius cessante (nam per tres annos et menses sex nubes pluviam non parturivit), cœpit Elias ex siti tadio affici, sed tamen hæc patienter ferebat inopiam, ex contentione motus: malebat enim se atteri, quam cum domo Achabi reconciliari. Quid ergo Dominus? Servum sagaciter aggreditur, non rogans, sed dicens: *Surge hinc, et vade in torrentem Chorrath, qui est ad faciem Jordanis, et bibe aquam ex torrente, et corvis præcipiam ut te nutriant ibi (3. Reg. 17. 3. 4).* Hæc porro dixit Dominus, non ut nutritur Eliam, sed ut contumelia afficeret; non ut honoraret, sed ut per contumeliosum cibum ad commiserationem deduceret. Non congruens enim res erat prophetam a corvis ali, atque illi carniū mensam apponi, qui ab initio asceticos labores adierat. Poterat enim Dominus aut per columbas justum alere, aut ipsi manna dare, ut filiis Israel, aut ipsi ut Danieli per Habacuc lentes mittere: poterat Dominus Eliam honorifice alere, quandoquidem in alio descensu ipsum honeste nutrierat. Alias enim cum Elias a facie Jezabelis fugiens, desertum petiit, et in solitudine dormiebat fame et siti vexatus, quia viam multam fugiendo emensus erat; ponit ergo Deus ad caput ejus panem et aquam; statimque pungit latus ejus, non aliud membrum. Quare? Atente audi: latus sive costam pungit, quia costæ minas fugiebat. Tum ait illi Dominus: *Elias, surge, comede et bibe, quia grandis tibi restat via. Surgens vero Elias, comedens et bibens, ambulavit in fortitudine cibi illius quadraginta diebus et quadraginta noctibus (Id. 19. 7. 8),* non ut esuriens, sed ut satius: talis enim erat a Deo suppeditatus cibus. Qui ergo illum ibi probe nutrierat, poterat hic quoque cælitus ipsum alere; sed illi apponit mensam non congruentem, ut per contumeliosum cibum ad commiserationem flecteretur. Ille vero non flexus manebat. Cum oportuisset Eliam hæc a Domino audientem, *Bibe de torrente, et corvis præcipiam ut te nutriant ibi,* procumbere, supplicare et dicere: *Nequaquam, Domine, numquam ingressum est in os meum quidpiam commune et inquinatum (Act. 10. 14):* corvos mihi admoveo Noæ insidiatores, carniū mensam paras quasi gentili et alienigenæ, mihi qui asceticis moribus ab initio instructus fui? oportuisset Eliam rogantis more hæc proferre verba, sed nihil horum dixit: sciebat enim, si de incongruenti mensa conquestus fuisset, dicturum fuisse Dominum: *Quid ais, Elia? non sustines aquam sordidam hibern, qui non visisti pluviam descendere? adussisti terram Israel; ne silla quidem aquæ reperitur in puteo, vel in fonte: quod tu ipse fecisti, jam tolera. Carniū cibum a corvis allatum non admittis? Non reperitur panis, non spica, non olus viride, quando nec imber nec ros decidit in terram, ore tuo omnia claudente: nihil nisi carnes invenire est, nihil nisi morticina, postquam animalia defectu cibi mortua sunt. Cur ergo non admittis mensam labore tuo partam? Ut itaque nihil simile audiret Elias, incongruentem mensam admisit. Maluit enim diuturnam imbris inopiam ferre, quam verbum proferre quod pluviam suppeditaret. Quid ergo sapientissimus Dominus? Ut vidit illum in duritie perseverantem, alio validiore utitur agendi modo. Quonam? Fluvium exsiccavit, corvos retinet, vocem ad illum emittit: *Vade in Sarepta Sidoniæ: ecce præcipiam viduæ ut te nutriat ibi (3. Reg. 17. 9).* Viden' quam studeret Dominus illum ad misericordiam flectere? Non misit illum ad domum principis aut regis, aut ad mulierem opulentam, sed ad inopem quamdam mulierem, ad egenam viduam, ut vel sic flecteretur ad misericordiam. At ille neque ita flexus est. Cum enim oportuisset illum, ubi audivit Dominum dicentem, *Vade in Sarepta Sidoniæ: ecce præcipiam mulieri viduæ ut te nutriat ibi,* procumbere, clamare, supplicare, et*

πάσχα ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς Βηθανίαν. Ὁ εἰς Βηθανίαν ἔλθων Κύριος, αὐτὸς καὶ ὡδὲ παρέσθιν· ὡδὲ γὰρ κυρίως Βηθανία ὁ παρῶν οἶκος ὀνομάζεται, ἔπει Βηθανία οἶκος εἰρήνης λέγεται, οἶκος δὲ εἰρήνης ὁ παρῶν τοῦ Κυρίου οἶκος, εἰς δὲ ἡμεῖς οἰκήτορες καθ' ἑκάστην ἡμέραν πρὸς τὸν οἰκοδεσπότην βοώμεν· Ἀδξά ἐν ὕψιστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ τῆς εἰρήνης, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. Ὁ εἰς Βηθανίαν ἔλθων, αὐτὸς καὶ ὡδὲ παραγίνεται· παραγίνεται δὲ οὐχ ὡς μὴ παρῶν, ἀλλ' ὡς ὢν, καὶ παρῶν, καὶ ἐρχόμενος. Ταύτην τὴν τοῦ Κυρίου ἔλευσιν καὶ ὁ προφήτης προθεωρήσας ἔλεγεν· Ἰδοὺ Κύριος μετὰ ἰσχύος ἔρχεται, ὁ βραχίλιος αὐτοῦ μετὰ κυρίας. Ἰδοὺ Κύριος μετὰ ἰσχύος ἔρχεται. Ἀληθὴς ὁ λόγος, Μετὰ ἰσχύος ὁ Κύριος ἔρχεται. Πῶς μετὰ ἰσχύος; Ὡς τὸν ἄδην σκυλεύσας, ὡς τὸν Λάζαρρον τῆς ἀναστάσεως γεύσας, ὡς μυριάς εὐεργεσίας τὸν κόσμον ἐμπλήσας. Ἰδοὺ Κύριος μετὰ ἰσχύος ἔρχεται. Τίς γὰρ ἰσχυρότερος τοῦ εἰπόντος, Λάζαρε, δεῦρο ἔξω; Ἰδοὺ Κύριος μετὰ ἰσχύος ἔρχεται. Ἐρχεται ὁ μὴ ἀπὼν ἤκουσας γὰρ, Ἐξέλθωμεν εἰς ἀπάντησιν τοῦ παρόντος καὶ ἐρχομένου, οὐ γῆν βαδίζοντες τῆ τῶν ποδῶν μεταστάσει, ἀλλὰ τὰς ψυχὰς καθαίροντες τῆ τῶν ὁρῶν βελτιώσει. Ἐξέλθωμεν εἰς ἀπάντησιν τοῦ παρόντος εὐχαριστοῦντες· ποιήσωμεν δ' ἐπιόησιν ἢ ἀδελφὴ Μωῦσέως· δραστηρικτέρας ἐκείνης φωνᾶς βλάμωμεν, ἐπειδὴ καὶ χαλεπώτερος τοῦ Φαραὼ ὁ τῆ ἰλιμνῆ τοῦ ὕδατος καταποντισθεὶς διάβολος. Ἀσπασωμεν οὐν τὰ τῆς νίκης σύμβολα, οὐ σύμβολα χηροκρατούμενα, ἀλλὰ καὶ βατὰ φωνικῶν βλαστήματα· βοήσωμεν μετὰ τῶν ὁμοπίστων ἀδελφῶν, ἄπερ ἀρτίως ἠκούσαμεν· Ὁσαννά, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόμῳ Κυρίου, ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραῆλ. Ταύτην τὴν βασιλικὴν τοῦ Κυρίου ἔλευσιν Ἡσαίας ὁ προφήτης προθεωρήσας ἔλεγε, καθὼς προεῖπεν· Ἰδοὺ Κύριος μετὰ ἰσχύος ἔρχεται, ὡς νεκροῦς γεύσας· καὶ οὐχ ἀπλῶς νεκρούς, ἀλλὰ σεσηπότας, διαρβύοντας, ἰχθυοστατήσαντας, τριχορῆσαντας, τσαρταίον τὸν Λάζαρρον ἐκ τῶν τάφων ἀναστήσας, ὡς ἤκουος τοῦ εὐαγγελιστοῦ λέγοντος· Πρὸ ἑξ ἡμερῶν τὸ Πάσχα ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς Βηθανίαν, ὅπου ἦν Λάζαρος, ὃν ἠγειρεν ἐκ νεκρῶν. Τί τοιοῦτον Μωῦσῆς ἐποίησεν, ὡς ὁ Δεσπότης ἡμῶν Χριστός; Μωῦσῆς μὲν ἐθανάτωσεν· οὐ γὰρ ἐζωοποίησεν. Αἰχυνέσθωσαν λοιπὸν Ἰουδαίων παῖδες, οἱ τὸν Μωῦσῆν ἐγκωμιάζοντας, καὶ τὸν Δεσπότην Χριστὸν λοιδοροῦντες. Ἄλλ' εὐθέως· Ἰουδαίος παρεκπιδῶ λέγων· Καὶ παρ' ἡμῖν οὐκ ἀνέστη νεκρός; οὐκ ἠγειρεν Ἡλίας; ὁ προφήτης τὸν τῆς Σαρπητίας χήρας υἱόν; ἀνθρώπος δὲ ὁ Ἡλίας; Πῶς οὐν ἐπὶ τοῦ διδακτάλου ὁμῶν μεγαλοφρονεῖτε, θεοδυναμίαν αὐτῷ μαρτυροῦντες, διότι ἠγειρε Λάζαρρον ἐκ νεκρῶν; Τί λέγει, ὡς Ἰουδαῖς; συγκρίνετε τὸν Ἡλίαν, καὶ τὸν Δεσπότην Χριστόν; Ἄλλο παιδεία ἐουλικῆ, καὶ ἄλλο ἐξουσία θεϊκῆ. Εἰ μὴ γὰρ ἔγνωσεν πρῶτον τὸν τρόπον τῆς νεκρεργεσίας, οὐ μὴ συνίδης τὸν λόγον τῆς θεϊκῆς ἐξουσίας. Ἄκουε συνετῶς· ὁ ἐπὶ τοῦ Ἡλία νεκρὸς, ὁ υἱὸς τῆς Σαρπητίας χήρας, εἰ καὶ θανάτῳ παρεδόθη, ἀλλ' ὁμως οὐ διὰ τὴν φυσικὴν ἐκλείψιν, ἀλλὰ διὰ παιδείαν καὶ θλίψιν τοῦ Ἡλία, πρὸς τὸ καμφοθῆναι τὸν Ἡλίαν ἐκ τῆς σκληροκαρδίας εἰς συμπάθειαν. Ὀργισθεὶς γὰρ ποτε ὁ Ἡλίας, καθὼς [755] ἴστε σαφῶς, τῷ οἴκῳ Ἀχαάβ, καὶ τῷ Ἰσραηλιτικῷ λαφὶ διὰ τὴν καρανομίαν τῆς Ἰεζάβελ, μετ' ὅρκου ἀπεφρονεῖ γέγων· Ζῆ Κύριος ὁ Θεός, εἰ ἔσται τὰ ἐτη ταῦτα ὀρόσσον, ἢ ὑστερὸς ἐπὶ τῆς, εἰ μὴ διὰ στόματός μου. Ταύτην τῆ ἀνύδρω ἀποφάσει τοῦ Ἡλία ὁ τῶν ὄντων Θεὸς οὐκ ἠρέσθη, πληροῖ δὲ τὴν τοῦ δούλου ἀπόφασιν. Ἥθελε γὰρ αὐτὸν τὸν δῆσαντα τὰς νεφέλας τῆ στεριώσεως τῶν πλουτῶντων ὕδατων, θάττον λυθῆναι τὴν συμφορὰν τῆς ἀνυδρίας. Ὁ δὲ Ἡλίας οὐ προσέβητο τῆ διαλλαγῇ. Ἄλλως γὰρ ὁ Θεός σπλαγχνίζεται, καὶ ἄλλως ἀνθρώπου σκληρύνεται. Ὁ Κύριος ὅσον ἐπὶ τῇ σκληρίῳ τοῦ δούλου ἤθελε παρακαλεῖται τὸν δούλον, ἵνα δαεῖσιν τῆ γῆ ὕδρον διὰ τοῦ λόγου. Ἀνοίκειον γὰρ τῷ Θεῷ ἦν ἀνθρώπων παρακαλεῖται· διὸ καὶ ὡς Θεός· ἄλλην μετήθεε πραγματεῖαν· Ποίαν ταύτην; Ἄκουε συνετῶς· τῆς ἀβρογᾶτος τοῖνυ ἐπιτεινομένης, καὶ ἐτη τρία καὶ μῆνας ἐξ οὐκ ὠγκώθη πρὸς δευθρὸν τόκον νεφέλην. Ἥροζατο οὐν ὁ Ἡλίας· ὀλιγωρεῖν τῆ διψῆ, ἀλλ' ὁμως ἐκαρτεμεῖ βασταάζων τὴν ἔνδειαν, ἐκ φιλονεικίας τοῦτο ποιῶν· ἤθελε γὰρ καὶ αὐτὸς ἐκτριβῆναι, ἢ διαλλαγῆναι τῷ οἴκῳ Ἀχαάβ. Τί οὐν ὁ Κύριος; Σοφί-

ζεται τὸν ἴδιον δούλον, οὐ παρακαλῶν, ἀλλὰ λέγων· Ἀνάστηθι ἐντεῦθεν, καὶ πορεύθητι εἰς τὸν χειμάρρον· Ἠρόζατο τὸν ἐπὶ προσωποῦ τοῦ Ἰορδάνου, καὶ πίσει υἴδωρ ἐκ τοῦ χειμάρρον, καὶ τοῖς κόραξιν ἐντελοῦμαι τοῦ διατρέφειν σε ἐκεῖ. Ταῦτα δὲ ἐφθ ὁ Κύριος, οὐχ ἵνα θρέψῃ τὸν Ἡλίαν, ἀλλ' ἵνα ὑβρίσῃ· οὐχ ἵνα τιμήσῃ, ἀλλ' ἵνα διὰ τῆς ἐφυδρίστου τροφῆς εἰς συμπάθειαν αὐτὸν ἔλκυσθῃ. Ἀνοίκειον γὰρ ἦν τὸν προφήτην διὰ κεράτων τραφῆναι, καὶ κροσοφόρον αὐτῷ τράπεζαν παρατεθῆναι τῷ ἐξ ἀρχῆς ἀσκητικῶς πόνου διατεμόντι. Ἰσχυε γὰρ ὁ Κύριος ἢ διὰ περισσεῶν θρέψαι τὸν Ἠλίαν, ἢ διὰ τῆς τοῦ μάννα δόσεως, καθ' ὁμοίωτα τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, ἢ παραπλησίως τῷ Δανιὴλ φακοφόρον ἀνδρὰ τὸν Ἀμβακὸμ παραστῆσαι· Ἰσχυεν ὁ Κύριος τὸν Ἡλίαν σεμνῶς διαθρέψαι, ἐπειδὴ καὶ ἐν ἄλλῃ καθόδῳ σεμνῶς αὐτὸν διεθρέψεν. Ἠνίκα γὰρ ἄλλοτε Ἡλίας φεύγων τὴν Ἰεζάβελ ἔρημον κατέλαθε, καὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐκάθευθε τὸν πολλὸν τῷ λιμῷ καὶ τῇ διψῇ, θεὶ πολλὴ ἡ τῆς φυγῆς ὁδός, τιθῆσιν οὐν ὁ Κύριος πρὸς κεφαλὴν αὐτοῦ ἄρτον καὶ ὕδωρ, καὶ αὐτίς νύττα τὴν πλευρὰν αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἄλλο μέρος. Διὰ τί; Ἄκουε συνετῶς· τὴν πλευρὰν αὐτοῦ νύττα, ἐπειδὴ ἀπείλην πλευρὰς ἐφυγε. Καὶ πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος· Ἡλίας, ἀνάστηθι, καὶ φάεθ καὶ πλε, δεῖ πολλὴ ἀπὸ σοῦ ἡ ὁδός. Ἀναστὰς δὲ ὁ Ἡλίας καὶ φωνῶν καὶ πίων, ἐπορεύθη ἐν τῇ ἰσχύϊ τῆς βρώσεως ἐκεῖνης· τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ τεσσαράκοντα νύκτας, οὐχ ὡς πεινῶν, ἀλλ' ὡς ἐμπειλησμένως. Ταιαυτὴ γὰρ ἡ θεώδωρος βρώσις. Ὁ ἐκείσε τοῖνυ γενήσας διαθρέψας, ἴσχυσε καὶ ἐν τῷ παρόντι οὐρανῶθεν αὐτὸν διαθρέψαι· ἀλλὰ παρίστησιν αὐτῷ ἀνοίκειον τράπεζαν, ὅπως διὰ τῆς ἐφυδρίστου τροφῆς καμφοθῇ πρὸς συμπάθειαν καὶ οἶκτον. Ὁ δὲ ἔμενε ἀκαμπῆς. Δέον γὰρ τὸν Ἡλίαν ἀκούσαντα τοῦ Κυρίου λέγοντος· Πίσει ἐκ τοῦ χειμάρρον, καὶ τοῖς κόραξιν ἐντελοῦμαι τοῦ διατρέφειν σε ἐκεῖ, προσεπέσει, ἰκετεύσει, καὶ εἰπέιν, Μηδαμῶς, Κύριε· οὐδέποτε εἰσηλθὼν εἰς τὸ στόμα μου κῆρ κινῶν καὶ ἀκάθαρτον· κόρακάς μου παριστάς τοὺς ἐπιβούλους τοῦ Νως; κροσοφόρον τράπεζαν εὐτρεπίζεις ὡς ἐθνικῶ καὶ ἀλλοφυλῶ, ἀσκητικῶς ἔθεισιν ἐξ ἀρχῆς προσεντραφέντι; ἐθεὶ ταῦτα παρακλητικῶς τὸν Ἡλίαν προσενέγκαι τὰ ρήματα. Ἄλλ' οὐδὲν τούτων ὁ Ἡλίας· ἦδει γὰρ, δεῖ ἔαν αἰτιάσεται τὴν ἀνοίκειον τράπεζαν, ἐρεῖ πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος· Τί λέγεις, ὦ Ἡλίας; οὐ κατέδεχθαι πεινῆ ῥυπαρῶν ὕδωρ, ὑδρὸν μὴ ἔασις κατελεῖν; ἐπιράκτωσας γὰρ τὴν γῆν τοῦ Ἰσραὴλ· οὐκ ἔστιν εὐρεῖν σταγόνα ὕδατος ἐν φρέατι, οὔτε ἐν πηγῇ νοτίδα. Ὁ οὐν ἐπιόησας, κατέδεξαι. Οὐ προσδέχθαι κροσοφόρον κοράκων τροφήν; Οὐκ ἔστιν εὐρεῖν ἄρτον, οὐδὲ στάχυν, οὐδὲ γλοφῶρον λάχανον, μήποτε ἄδουρου τῆς δρόσου πεσοῦσας ἐπὶ τῆς γῆς τῆ σῆ τοῦ στόματος κλειθρῶσει· οὐδὲν ἔστιν εὐρεῖν, εἰ μὴ κρέα μόνα, καὶ ταῦτα νεκρικαῖα, τῶν ζώων [756] τελευτήσαντων τῆ ἐκλείψει τῶν τροφῶν. Τί οὐν οὐ προσδέχθαι τὴν τράπεζαν τῶν σὴν καμάτων; Ὅπως οὐ μὴδὲν τούτων ἀκούσθαι ὁ Ἡλίας, κατέδεξάτο τὴν ἀνοίκειον τράπεζαν. Εἶλατο γὰρ μάλλον ἀνομιβρίαν βαστασαι πολυχρόνιον, ἢ τὸν ὄμβροφόρον δαεῖσαι λόγον. Τί οὐν ὁ πάνσοφος Κύριος; Ὡς εἶδεν αὐτὸν προσιμῶντα τῇ σκληρίῳ, ἄλλην πραγματεῖαν μετέρχεται ἰσχυροτέραν τῆς πρώτης. Ποίαν ταύτην; Σηραίνειν τὸν ποταμὸν, συστέλλει τοὺς κόρακας, βάλει φωνὴν πρὸς αὐτόν· Πορεύου εἰς Σάρπητα τῆς Σιδωνίας· Ἰδοὺ ἐντελοῦμαι γυναικὶ χήρᾳ τοῦ διατρέφειν σε ἐκεῖ. Ὁρᾷς πῶς ἔσπευδεν εἰς συμπάθειαν αὐτὸν κλίνα; ὁ Κύριος; Οὐ γὰρ ἀπέστειλεν αὐτὸν εἰς οἶκον ἀρχοντικόν, ἢ εἰς βασιλικόν, ἢ εἰς εὐπορὸν τινα γυναικα, ἀλλὰ πρὸς χήραν ἐνδοσιμῆν, ὅπως κὰν οὕτω καμφοθῇ πρὸς συμπάθειαν. Ὁ δὲ καὶ οὕτως ἀκαμπῆς ἔμενε. Δέον γὰρ αὐτὸν ἀκούσαντα τοῦ Κυρίου λέγοντος· Πορεύθητι εἰς Σάρπητα τῆς Σιδωνίας· Ἰδοὺ ἐντελοῦμαι γυναικὶ χήρᾳ τοῦ διατρέφειν σε ἐκεῖ, προσπεσεῖν, βοῆσαι, ἰκετεύσαι, καὶ εἰπέιν, Μη καταγάγῃς με εἰς ταπεινώσιν, ὦ Δέσποτα· Σιδωνίους με παραπέμεις, καὶ γυναικὶ χήρᾳ παρενοχλεῖν με προστάσεις, ἢς ὁ ἄρτος διακρῶν πεληρωμένους, ἢ τράπεζα στεναγμῶν ἀνάμυστος, ἢ κλίνη κατάρας προσκεφάλαιον ἔχουσα; ἀλλ' οὐδὲν τούτων ὁ Ἡλίας. Ἐγὼν γὰρ δεῖ, ἐὰν παραιτήσεται τῆς χήρας τὴν τράπεζαν, εἶπαι πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος· Τί λέγεις, ὦ Ἡλίας; παραιτῆ τῆς χήρας τὴν

τράπεζαν· ὁ πᾶσαν τὴν γῆν Ἰσραὴλ στεριεῦσιν παρασκευάσας, χήραν αὐτὴν ἐργαζάμενος· στείραν καὶ ἀτεκνον, καρποὺς μὴ τίκτουσαν, καὶ σὺ παραιτῆς τῆς χήρας τὴν τράπεζαν· Ὅπως οὖν μηδὲν τούτων ἀκουσῆ ἡ Ἥλιας, εὐθέως ἐπέτειλατο τὴν ἐπὶ Σιδωνίου ἀποδημίαν, ἐν εὐφροσύνῃ, ἡ δὸνὴν ποριζόμενος α· Ἀκουσον δὲ πρὸς ταῦτα. Ξενισθεὶς ὁ Ἥλιας ὑπὸ τῆς χήρας εὗρεν ἀδαπάνητον τράπεζαν, γνησίαν, ἀρμόδιον, ἀσκητικὴν, ὕδωρ καὶ ἔλαιον καὶ ἄλευρον, καὶ δύο ξυζάρια. Τί γὰρ οὖν; δύο ξυζάρια μόνον εἶχεν ἡ χήρα; Ναί. Πῶς; Ἀκουσον, καὶ ἐρῶ σοι. Αὐτὴ ἡ μνημονευθεῖσα χήρα εἰκόνα τῆς Ἐκκλησίας ἔφερε· διδὸν πρὸς αὐτὴν ἀποστέλλεται ὁ προφήτης. Εἰσελθὼν τοιγαροῦν ὁ προφήτης εἰς τὸν οἶκον τῆς χήρας· εὗρεν ὡς ἀληθῶς τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν τὴν ἐνθὴκιν· εὗρεν ὕδωρ καὶ ἔλαιον καὶ ἄλευρον, καὶ δύο ξυζάρια· ὕδωρ, τὸ βάπτισμα· ἔλαιον, τὸ χρίσμα· ἄλευρον, ὁ ἄριστος· δύο ξυζάρια, τοῦ σταυροῦ τὸ κατόρθωμα. Ἦν δὲ καὶ πρὸς τὴν χήραν βήσας ὁ Ἥλιας· Ὁ κωμψάκχος τοῦ ἐλαίου οὐκ ἐλαττονῆσει, καὶ ἡ ὑδρία τοῦ ἀλείφου οὐκ ἐκλείψει. Ἄνελλιπὲς γὰρ ἡ χάρις τῆς ὀρθοδόξου πίστεως. Εὐρὼν τοιγαροῦν ὁ Ἥλιας τὴν ἀδαπάνητον τράπεζαν τῆς χήρας, ἠδωράνθη, ἠγαλλιάσατο, λέγων πρὸς ἑαυτὸν· Ὀδὲ διάξω τὸν λοιπὸν, ὡδε τὸν ἅπαντά μου χρόνον διατρίβω· ἀρμόδιον γὰρ τὴν τράπεζαν εὗρον, οὐδεὶς μοι λόγος τῷ οἴκῳ Ἀγαθῷ, καὶ τῷ λαῷ Ἰσραὴλ, καὶ τῇ μανίᾳ τῆς Ἰεζάβελ· ἐχέτωσαν κληρονομίαν, τὴν ἀβροχίαν· ἐγὼ γὰρ τῶν ἐνταῦθα οὐδ' ὄλωις χωρίζομαι. Ταῦτα λέγων ὁ Ἥλιας πρὸς ἑαυτὸν εὐφραντικῶς λογιζόμενος, μὴ συνείδως, ὡς ἀνθρώπος, ὅτι ἐν τῇ εὐφρασίᾳ τὴν ὀδύνην ἐμελλεν εὐρίσκειν. Ἰστε πάντες, πῶς ἡ χήρα δύο παῖδας ἔχουσα γνησίους καὶ ὁμοκυλίουσι, ἄρθρον τῆς κλίνας διεγερθεῖσα, θεωρεῖ τὸν ἕνα αὐτῆς υἱὸν θανάτῳ παραδοθέντα. Εἰ δὲ πέφυκε χήραν ἐπιτηδεῦσιν ἐπὶ τέκνῳ ἄρρην τελείῳ τελευτῶντι, οὐδεὶς ὕμων ἀγνοεῖ· ἐνδοξοτέραν γὰρ ἡγεῖται τὴν τοῦ τέκνου ζωὴν ὑπὲρ πάντα τὸν πλοῦτον τοῦ κόσμου. Οὐ γὰρ προσωτέθη κατὰ τὸ εἰωθὸς τῷ νεκρῷ ἢ γυνὴ, οὔτε ἐκθδευσεν, οὔτε πρὸς τὴν ἔξοδον ἠκολούθη· ἀλλὰ καταλιπούσα αὐτῆς τὸν νεκρὸν, τοῦ Ἥλια καθήσφατο, κρατούσα, περιάγουσα, ὀλοποιούσα, κρᾶζουσα ἐπὶ πάντων· *Τί ἔμοι καὶ σοί, ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ; ἦλθες πρὸς με τοῦ ἀναμνησῆσαι τὰς ἁμαρτίας μου, καὶ θανατώσαι τὸν υἱόν μου.* Τουτέστι, Σὺ αὐτὸν ἐθανάτωσας. Εἶδες πῶς ἡ εὐφροσύνη τοῦ Ἥλια εἰς ὀδύνην μετέλθεν; Ὡς φωνεῖς κατέχετο· οὕτω γὰρ ἐλεγεν ἡ χήρα, *Τί ἔμοι καὶ σοί, ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ; Εἰσηλθες πρὸς με τοῦ ἀναμνησῆσαι τὰς ἁμαρτίας μου, θανατώσαι τὸν υἱόν μου.* Σὺ αὐτὸν ἐθανάτωσας· ἡ σὴ εἰσοδος παρεσκευάσας τοῦτο. Μὴ εὔρει; τὸν παῖδά μου ἀσθενούντα; μὴ ἠβρωσθησεν ἡμέραν μίαν; ἡ σὴ [757] εἰσοδος τὸν θάνατον τοῦ υἱοῦ μου παρέσχε. Τί μοι ἄλευρον ἔχαρισω, τοῦ ἐπιόντος μὴ παρόντος; δός μοι τὸν υἱόν μου· σὺ αὐτὸν ἐθανάτωσας κληρονομήσαι τὸν οἶκόν μου βουλόμενος. Δέξει σὺ τὸν ἄλευρον, καὶ δός μοι τὸν υἱόν μου. Ἐμὲ σιτεύεις, καὶ τὸ τέκνον μου φωνεῖς; μετὰ ἰδίῳ λιμῶν, καὶ μὴ μετὰ ξένων πλουτήσω. *Τί ἔμοι καὶ σοί, ὦ ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ; εἰσηλθες πρὸς με τοῦ ἀναμνησῆσαι τὰς ἁμαρτίας μου, καὶ θανατώσαι τὸν υἱόν μου.* Σὺ τὸν υἱόν μου ἐθανάτωσας, σκληρὸς μοί τίς· φαίνῃ· οὐκ ἔστιν ἡ εἰσοδος σου εἰθεῖα; Τί διαπράξω, ἀπάγγειλόν μοι. Μὴ ἐφυγες τὸν Θεόν σου; μὴ τὰ τοῦ Ἰωνᾶ διαπράξω πράγματα. Τραχὺς τίς μοι φαίνῃ. Πῦρ πνέεις· φόνον ὀρέγῃ, ἀβροχίαν βαστάζεις, πεντηκοντάρχας κατακαίεις· ἐγνωσθή μοι γὰρ οὐν τὰ κατὰ σέ. Οὐκ ἀρκεῖ σοι δεῖ τοὺς ὁμοφύλους σου ἐπενδεῖξαι, ἀλλὰ καὶ ὡδε παραγγένας τὰ ὅμοια διαπράξασθαι; Πολλοὺς ἐπαιξας, ἐμὲ δὲ οὐ παίξεις· δός μοι τὸν υἱόν μου. Τί οὖν ὁ Ἥλιας; Συνεκάμφθη εὐθέως· ἔγωγ γὰρ τοῦ Κυρίου τὸ σφύγμα. Διδὸν μέγα στενάξας ὡς ἡττηθεὶς, ἐβόησε λέγων· *Οἱμοι, Κύριε, ὁ μάρτυς τῆς χήρας, μὲθ' ἧς ἐγὼ οἰκῶ μετ' αὐτῆς, σὺ ἐκάνκωσας τοῦ θανα-*

α· Ἐξ ἐστὸρ, μᾶλλον ἢ ὁδ. πορευόμεν.

τώσαι τὸν υἱόν αὐτῆς· οὐδὲν τὸ ἔργον· ἐπέγνω γὰρ· Δέσποτα. Ἰδοὺ ὑπὸ χήρας βιάζομαι· δεῖ γὰρ σκληροτάταις γυναίξιν παραπέμπεις με. Τὴν Ἰεζάβελ ἐφυγα, καὶ εἰς ταύτην περιέπεσα. Πολλοὺς πετρασμοὺς ὑπέμεινα, ταύτης δὲ τὴν γλῶτταν βαστάσαι οὐ δύναμαι. Σὺ εἰ ὁ εἰρηκῶς μοι, Δέσποτα· *Πορευθήτω εἰς Σάραξα τῆς Σιδωνίας· Ἰδοὺ ἐνταλοῦμαι γυναίξιν χήρῳ τὸ διατρέφειν σε ἐκεῖ.* Καὶ Ἰδοὺ διαστρέφει· οὐ γὰρ διατρέφει. Ὡς φωνεῖς κατέχομαι· καὶ καλῶς κατέχομαι· ἀνθρώπος γὰρ ἦν ὁ παῖς ἐν τῇ εἰσόδῳ μου· πῶς οὖν ἀθρόα θανάτῳ παρεδόθη, οὐκ οἶδα. Λύτρωσαι με, Κύριε, τῆς ὀχλήσεως ταύτης· θεάτρον μοι περιέστηεν, αἰσγύνην μοι περιέθηκε, θλίψιν μοι πολλὴν ἐπέγαγε. Δός τὴν ψυχὴν, καὶ παρέχω τὴν βροχὴν· πληροφόρησον τὴν χήραν, καὶ ἀρδύσω τὴν γυνῶρα· δός τοῦ παιδὸς τὴν παλαίθωσιν, καὶ κινῶ τὴν γλῶτταν πρὸς ὀμφοδοσίαν. Ταῦτα μέντοι διὰ τὴν προρρήθειαν τοῦ Λαζάρου νεκρεγρασαν, καὶ τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀντιλογίαν, ὅτι ἀλλως Δεσπότης αὐθεντεῖ, καὶ ἄλλως δοῦλος ἐγγεῖρε. Ἥλιας ἠγείρε νεκρὸν, ἀλλ' ὅμως οὐκ ἠθέλησεν· ὡδυνήθη γὰρ πολλὰ καὶ ἐθλίθη· καὶ στενώσει περιέπεσε. Διδὸν ἐβόησεν ἐν προσευχῇ λέγων· *Οἱμοι!* Ὅπου δὲ τὸ, οἱμοι· ἐκεῖ ὀδύνη ψυχῆς. Οὕτω γὰρ καὶ ἀλλὰχοῦ εὐρήσεις τὴν προφήτην ὀδυρμένον καὶ λέγοντα· *Οἱμοι!* ὅτι *κατελείφθη* ὡς *συνάγων καλάμην ἐν ἀμνιῷ, καὶ ὡς ἐπισυλλίδα ἐν τρυγητῷ*· καὶ πάλιν ἕτερος προφήτης, *Οἱμοι, οἱμοι εἰς ἡμέραν!* ὅτι ἐγγὺς ἡ ἡμέρα Κυρίου, καὶ αὐτὴ ὡς *ταλαιπωρία*· καὶ πάλιν ἄλλος, *Οἱμοι!* ὅτι *ἀπόλωλεν ἀπὸ τῆς γῆς.* Παναχοῦ δὸν τὸν *Οἱμοι.* Οὕτω καὶ Ἥλιας ἐνταῦθα· *Οἱμοι, Κύριε, ὁ μάρτυς τῆς χήρας, σὺ ἐκάνκωσας τοῦ θανατώσαι τὸν υἱόν αὐτῆς. Καὶ ἐνεφύσησες τῷ παιδαρίῳ τρίτον.* Ὅρα οὐ ἐνταῦθα, πῶς ἐν τῷ νόμῳ τῆς χάριτος τὸ μυστήριον εἰκονογραφεῖται. Τὸ γὰρ, *Ἐνεφύσησες τρίτον,* τῆς ἀδιαιρέτου Τριάδος τὴν εἰσοδὸν παριστά. Καὶ ἐπεκαλέσατο τὸν Θεόν, καὶ εἶπεν· *Ἐπιστραφέτω ὁ θεός, Κύριε, ἡ ψυχὴ τοῦ παιδαρίου εἰς αὐτόν.* Καὶ ἔγένετο οὕτω. Τί λέγεις, ὦ Ἰουδαίε; μῆτι τοιοῦτον ὁ Κύριος, οἶον Ἥλιας; μῆτι τοιοῦτον Ἥλιας, οἶον ὁ Κύριος; μὴ ἐκλίνεν ὁ Κύριος γόνυ; μὴ ἐπλάτυνε τὴν προσευχὴν; Αὐτῷ γὰρ πᾶσα προσευχὴ ἀναπέμπεται· φωνῆ ἀφήκε μόνον, *Λάζαρε, δεῦρο ἔξω,* ὡς δεσπότης δούλου καλῶν. Τί οὖν; ἐξήλθεν ὡς δούλος ὑπακουσας δεσπότη; Ἐξήλθεν, οὐκ ἐβράδυνεν, οὐκ ἀνέμεινεν ὁ ἄδης, οὐκ ἐστασιασεν ὁ θάνατος, οὐκ ἀνεβάλλοντο αἱ κάτω δυνάμεις· ἀλλὰ μᾶλλον κατεπλάγησαν. Ὁ γὰρ ἄδης ἔχων τὸν Λάζαρον ἦδη τέσσαρας ἡμέρας ἐν τοῖς ἰδίῳις γωριστοῖς πανταγόθεν διαλυθέντα, ὡς ἀγόμενον σκάφος, λοιπὸν ἀμέριμνος ἦν· αἱ κάτω δυνάμεις οὐκ εἶχον ἐννοίαν, ὡς Λάζαρος τὸν καταχθονίων ἀνασπασθήσεται λοιπὸν. Ὡς δὲ ἄθροον ἡ Δεσποτικὴ φωνὴ ἐν τῷ τάφῳ κατελήθουσα σὺν φωτισμῷ [758] πολλῷ ἤρξατο ὄσων τὰς μὲν τρίχας τοῦ Λαζάρου ἀνιψυτεῖν τῇ κεφαλῇ, τὸν μυελὸν ἐνθηκιάζειν τῇ κενότητι τῶν καλάμων, τῶν δὲ φλεβῶν τὴν μέστωσιν πρὸς ζωτικὸν κατευθύνειν αἷμα, κατεπλάγησαν αἱ κάτω δυνάμεις πρὸς ἀλλήλας βούσαι· Τίς οὕτος ὁ καλῶν; τίς οὗτος ὁ αὐθεντῶν; τίς ὁ ἀναπλάτων διαλελυμένον χοῦν; τίς ὁ ἐξυπνίζων νεκρὸν ὡς ἐξ ὕπνου; τίς ὁ ἀδαμαντῖνας πύλας διαβρῆσσαν; τίς ὁ βῶν, *Λάζαρε, δεῦρο ἔξω;* ἡ φωνὴ μὲν ἀνθρωποφθογγογος, καὶ ἡ δύναμις θεοδύναμος. Τίς ὁ καλῶν; οὐκ ἔστιν ἀνθρωπος; τὸ μὲν σῆμα ἀνθρώπου, ἡ δὲ φωνὴ Θεοῦ. Προπέμφωμεν Λάζαρον, ὀρέως αὐτὸν ἀναφορήσωμεν, μὴ κατέλη ὡδε ὁ καλῶν αὐτόν, μὴ βραδύνοντος τούτου ὡδε κατέλη ὁ καλῶν. ἠρξάντο σπεύεσθαι οἱ νεκροὶ καὶ κινεῖσθαι. Ἐνα ζημιώθωμεν· φησὶ, καὶ μὴ ἄπαντας ἀπολέσωμεν. Οὕτω ὁ Λάζαρος ἐξεπηθήσεν ἐκ τοῦ κόλπου τοῦ ἄδου αἰνῶν καὶ εὐλογῶν καὶ δοξάζων τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Ἐνταῦθα τὸν λόγον σφραγίσωμεν· τὰ βαῖτα τῶν φωνικῶν ἀναγομένοις εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου ἐξέλθωμεν βῶντες καὶ λέγοντες· *Μσαννὶ, εὐλογημένους ὀφειζόμενος ἐν ὄνόματι Κυρίου.* Αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας.

Εἰς τὸ, Ἐξεληθότες οἱ Φαρισαῖοι συμβούλιον ἔλαβον.

Ὅσοι τοῦ Ἥλια μαθηταὶ τυγαζνετε, τοῦ τὴν πεντήκοντον τράπεζαν τῆς χήρας μὴ ἐξομνήσαντος, παρ' ἡμῶν

αὐλίσθητε. Τοιαύτη γὰρ καὶ παρ' ἡμῶν λόγον μετρία ἠτόμασαι τράπεζα, ἕνα ἄρτον ἔχουσα ἐπ' αὐτῆς· οὐχ

dicere : Ne dejicias me, Domine, in tantam humiliationem : ad Sidonios ne mittis, mulieri viduæ molestum esse jubes, cujus panis lacrymis plenus est, mensa gemitibus repleta, lectus maledictionis cervicali habet? at nihil horum Elias dixit. Sciebat enim, si viduæ mensam recusaret, dicturum esse Dominum : Quid ais, Elia? viduæ mensam recusas, qui totam terram Israel sterilem reddidisti, qui viduam ipsam fecisti sterilem, filius et fructu orbam : et tu respicis viduæ mensam? Ut ergo nihil hujusmodi audiret Elias, statim ad Sidonios perrexit, lætitia potius quam dolore affectus. Hæc insuper audi : hospitio exceptus a vidua Elias, invenit mensam sine sumptu, sibi congruentem, asceticam; aquam, oleum et farinam, duoque lignorum frusta. Quid igitur? an duo lignorum frusta tantum habuit vidua? Sic est. Quomodo? Audi et dicam tibi. Hæc memorata vidua imaginem Ecclesiæ tulit : ideo ad illam mittitur propheta. Ingressus ergo propheta in domum viduæ, invenit verum Ecclesiæ nostræ depositum : invenit aquam, oleum, farinam, et duo ligna. Aqua est baptismus; oleum, chrisma; farina, panis; duo ligna, crucis præclarum opus. Clamavit autem ad viduam Elias : *Lecythus olei non minuetur, et hydria farina non deficiet* (3. Reg. 17. 14). Indeficiens namque est gratia orthodoxæ fidei. Inventa itaque Elias viduæ mensa minime sumptuosa, lætatus est, exsultavit, intra se dicens : Hic deinceps degam, hic morabor, hic totum tempus meum transigam : congruentem enim inveni mensam. Nihil curo domum Achab, populum Israel, furorem Jezabelis : habeant pro hereditate scicitationem : ego autem hinc non discedam. Hæc dicens Elias, et læto animo secum reputans, ignorabat ut homo, se in hac lætitia dolorem esse reperiturum. Scitis enim omnes, viduam duos filios habentem ex eodem utero natos, cum mane surrexisset e lecto, alterum reperisse mortuum. Ut solet vidua affici circa filium masculinum defunctum nemo vestrum ignorat; filii namque vitam omnibus mundi divitiis pretiosiores habet. Neque tamen mulier pro solito more sese defuncto applicuit, non curavit, non cadaver educere studuit, sed illo relicto, Eliam adiit, arripuit, circumegit, tumultuans, palam clamans : *Quid mihi et tibi, homo Dei? venisti ad me ut rememorarentur peccata mea, et interficeretur filius meus* (Ibid. v. 18). Id est, Tu ipsum occidisti. Viden' quomodo Eliæ lætitia in dolore versa sit? Ut homicida detinebatur : sic enim dicebat vidua : *Quid mihi et tibi, homo Dei? ingressus es ad me ut rememorarentur peccata mea, et occideretur filius meus*. Tu illum occidisti, ingressus tuus hoc effecit. Num invenisti filium meum ægrum? num infirmatus est vel uno die? ingressus tuus mortem intulit filio. Quid mihi farinam largiris, cum non adsit qui comedat? redde mihi filium meum : tu illum occidisti, ut domus meæ hæres esses. Sume tibi farinam, et redde filium meum. Me alis, et filium meum occidisti? cum meis esuriam potius, quam cum extraneis ditescam. *Quid mihi et tibi, o homo Dei? ingressus es ad me ut rememorarentur peccata mea, et occideretur filius meus*. Tu illum occidisti : durus mihi es : non est rectus ingressus tuus. Quid fecisti? id nuntia mihi. Num fugis a facie Dei tui? num eadem quæ Jonas fecisti? Truculenter mecum agis. Ignem spiras, cædem admoves, sterilitatem affers, quinqueagenarios comburis : nota sunt mihi gesta tua. Non sat tibi est, quod contribules suffocaveris, sed huc etiam venisti similia facturus? Multis insultasti, mihi non illudes, redde mihi filium meum. Quid ergo Elias? Statim flexus est : novit enim Domini machinationem. Quare graviter ingemiscens utpote victus; clamavit dicens : *Hei mihi, Domine, testis viduæ, cujus ego hospes sum : tu malum in-*

tulisti, ut occideres filium ejus (3. Reg. 17. 26) : tum est opus illud; id novit illa, Domine. Ecce vim mihi infert vidua. Semper ad acerbissimas mulieres me mittis : A Jezabele fugi, et in hanc incidi. Tentationes multas sustinui, hujus linguam ferre nequeo. Tu es qui dixisti mihi, Domine : *Vade in Sarepta Sidoniæ : ecce præcipiam mulieri viduæ ut te alat ibi*. Et ecce subvertit me, non alit. Ut homicida detineor, et jure detineor : vegetus enim erat puer in ingressu meo : quomodo morti traditus sit ignoro. Erue me, Domine, ab hac perturbatione : theatrum mihi circumposuit, pudorem intulit, cruciatum magnum induxit. Redde mihi animam, et do pluviam : viduæ desiderium imple, et agros irrigabo : concede ut puer reviviscat, et lingua utar ad concedendum imbrem. Hæc dicta sunt ob prius memoratam Lazari resurrectionem et Judæorum contradictionem : quia alio modo et cum auctoritate Dominus, alio modo servus suscitavit a mortuis. Elias suscitavit mortuum, sed non cum auctoritate : multum enim doluit, cruciatus est, et in angustiam redactus. Ideo clamavit in oratione dicens, *Væ mihi : Ubi autem est illud, Væ mihi, ibi dolor animi*. Sic enim etiam alibi invenies prophetam lugentem et dicentem. *Væ mihi, quia relictus sum sicut qui congregat calcannum in messe, et racemationem in vindemia* (Mich. 7. 4); rursusque alius propheta, *Væ mihi, væ mihi in diem, quia prope est dies Domini, et ipsa ut miseria* (Joel. 1. 15); iterumque alius, *Væ mihi quia perit de terra*. Ubique illud, *væ mihi*, dolorem significat. Sic et hoc loco Elias : *Væ mihi, Domine, testis viduæ, tu malum intulisti, ut occideres filium ejus. Et insufflavit ter in puerum* (3. Reg. 17. 21). Vide hoc loco, quomodo in lege mysterium gratiæ representatur. Illud enim, *Insufflavit ter*, indivisibilis Trinitatis ingressum declarat. *Et invocavit Deum, et dixit : Revertatur, Domine, anima pueri in ipsum. Et factum est ita* (Ibid.). Quid dicis, o Judæe? num talem rem fecit Dominus, qualem Elias? num talem rem fecit Elias, qualem Dominus? num genua flexit Dominus? num orationem extendit? Ipsi namque omnis oratio emittitur : vocem tantum emisit, *Lazare, veni foras* : quasi dominus servum vocans. Quid ergo? exiitne ut servus domino obsequens? Exiit, nec tardavit, non moras traxit infernus, non repugnavit mors, non distulerunt infernæ virtutes; imo potius conterritæ sunt. Nam infernus cum jam Lazarum in sinu suo a diebus quatuor teneret undique solutum, quasi incompactam scapham, sine sollicitudine erat : infernæ potestates ne cogitabant quidem Lazarum ab inferis abstractum iri. Ubi vero derepente Dominica vox in sepulcrum descendens cum luce multa, cœpit statim capillos in capite Lazari inserere, et medullam in vacuitate ossium inducere, venarumque plenitudinem vivifico sanguine dirigere : infernæ potestates consternatæ sunt, mutuo clamantes, Quis est hic qui vocat? quis est hic qui cum auctoritate imperat? quis est hic qui dissolutum pulverem reformat? quis mortuum ex somno expergeficit? quis adamantinas portas perfringit? quis clamat, *Lazare, veni foras*? vox quidem humana est, virtus vero divina. Quis clamat? Non est homo : habitus quidem hominis est, vox vero Dei. Præmittamus Lazarum, cito illum referamus, ut ne descendat huc is qui vocat illum, ut ne illa tardante, huc descendat is qui vocat. Jam cœperunt mortui excitari seseque movere; unius jacturam faciamus, ne omnes perdamus. Sic Lazarus exsiliit ex sinu inferni, laudans, benedicens et glorificans Dominum nostrum Jesum Christum. Ille sermonem obsignemus; ramos palmarum colligentes, in occursum Domini egrediamur clamantes et dicentes, *Hosanna, benedictus qui venit in nomine Domini*. Ipsi gloria et imperium in sæcula.

IN ILLUD, EXEUNTES PHARISÆI CONSILIUM INIERUNT (Matth. 12. 14).

Quotquot Eliæ discipuli estis, qui pauperem viduæ mensam non despexit, apud nos diversamini : talis

quippe et apud nos mediocris verborum mensa parata est, quæ panem habet unum, non mola contusum,

non manibus subactum, non igne coctum, sed quem virgo terra sine aratro et semine protulit, crux maturum reddidit, Pater perfecit, duodecim cophini apostolorum messuerunt. Hunc panem Maria genuit, Ecclesia excepit, ac quotidie a nobis comeditur, nec consumitur. Hoc vobis pane in moderata mensa mea proposito, volebam silentio linguam meam coercere: sed insidiæ a Judæis Dei hostibus contra Servatorem nostrum paratæ, vel ipsos lapides ad loquendum coegerunt. Quid enim audiebamus, cum modo legeretur? *Et exeuntes*, inquit, *Pharisæi, consilium iniurunt adversus Jesum, ut illum perderent.* Et qua de causa consultant ut Dominum perdant? Quia in die sabbatorum hominem curaverat; et quia otiosam et aridam manum in die otii ad opus extenderat. O Judæorum stupiditatem, non cogitantium, oportuisse dexteram Adæ manum, quæ in paradiso lignum tetigerat, aridam ex transgressione faciam, a figulo suo iterum reformari; oportuisse item dexteram a diabolo fœdatam per effusionem sanguinis ad cultum idolorum factam, a Creatore suo rursus splendidam ad cælum extendi! Verum illi ægre ferunt beneficium homini præstitum et animæ salutem: otium sabbati docent, et Jesu miraculosam operationem ignorant. Cur o Pharisæi, non ægre tulistis, nec talia curastis contra Manassen, quando Isaiam serræ secuit, quando filios et filias vestras dæmoniis immolavit, et domos Dei in idolorum templa mutavit? cur tale consilium non iniistis contra Herodem, quando infantes injuste jugulavit, et matres orbas reddidit? quando videre erat infantes cum spicas immaturas una ferri sectione jacentes, cum nondum cordis granum firmum haberent, neque pubem emittere inciperent, sed in tenerino lactis alimento versarentur, quasi violento grandinis furore ab Herode interfectos? quando eju-latus et planctus virorum et mulierum in plateis et vicis urbis audiebatur, patribus animo resolutis, matribus passis capillis graviter lugentibus injustam immaturorum infantium cædem? quando infantium sanguine Bethlehem ruborem contraxit, et præcoecum uvarum mustum immaturum cum servidius parentum lacrymis commixtum est? quando patrum facies ululatu distorquebatur, et matrum viscera dolore convolvebantur, ac fontes lacis in mam-mis ante tempus exsiccabantur? quando in matrum pectoribus spiritus anguste motus, per nares incondite emittebatur? quando patrum et matrum oculi fontes aquarum imitabantur, et argenteas stillas lacrymarum scaturientium per genas in solum demittebant? quando mulieres capillos suos unguibus insanè dilacerabant, et quos cincinnos tegere oportuisset, hos dolore ebriæ ostendebant? Sed cum contrarium sentiant, contrarium facitis; homicidas et sanguinarios dimittitis, innocentes et justos plectitis, nisi lex dicat: *Insontem et justum non occides* (Exod. 23. 7). O inordinatus ordo, et lex illegitima, a diabolo missa, a dæmonibus scripta, a Judæis hactenus servata. Quænam illa lex, homicidas servare; hunc vero, qui occisis vitam restituit, perdere? Nam Barabham in seditione et cæde deprehensum rogauerunt Pilatum, ut solveret; Jesum vero, qui eos qui a diabolo cæsi fuerant suscitavit, crucifigi postularunt. *Et exeuntes*, inquit, *Pharisæi, consilium iniurunt ut illum perderent.* O sententiam sine sensu, et consilium inconsultum! Fons honorum ipsis beneficia fluminis instar effudit; illi vero qui gratiam hauriebant, sanguinaria consilia ex cordibus eructabant. Il qui vulneribus confossi erant, curabantur; illi vero, qui in corpore quidem non vulnerati erant, ab invidia confossi dolebant. Ilorum contribules, qui in deserto esuriebant, usque ad satietatem alebantur; et illi in abundantia fidei et infidelitate peribant. Aqua in vinum mutabatur; et illi de vino non gustantes, invidia ebrii circumferebantur. Videbant hæmorrhoidisæ fluxum sanguinis cohibitum; et livore tabescentes diffluebant. Dæmoniâci eorum, a dæmonibus liberati, sapiebant; et illi invidia moti plus

quam dæmones furebant: cæci eorum, oculorum usu privati, illuminabantur; et illi oculos habentes obtenebrabantur: surdorum, ut modo audiebamus, aurium meatus aperiebatur; et cor illorum caliginosum cædis consilia agitabat. Mare fluctus suos reprimens, ad Domini incessum sustinendum se apparabat; et cor illorum ratiociniorum fluctus mortiferos ore ut spinam emitebat. Gravissimi venti violentam fluctuum procellam in lenem auram et tranquillitatem verterunt; et illi invidia fluctibus moti, crucis tempestatem excitarunt. O invidia radix mortis, perplexa cordis ægritudo, clave acutissime! quis enim clavus vel acutissimus ita penetrat, ut invidia cor ipsa affectum vulnerat? quis morbus sic vultus decoram auferit, ut invidia fragrantem animæ florem, caritatem, narcidum reddit? Aqua ignem exstinguit, invidiam nec mille doctorum fontes sedant: eos una ferri rubiginem abstergit, et quinque Davidis lapides Saülis invidiam auxerunt. Lacerta dicitur esse pallida, sed non est invidis pallidior. Sicut enim vermis cor ligni paulatim corrodens, exsiccatur illud; ita et invidia cor invidi paulatim rodens, exsiccatur. Et quidquid, dilecte, de invidia dixerimus, ne initium quidem ejus nequitiam describere fecerimus: sive lingua rhetorum, sive philosophorum verba, sive doctorum effata adhibeantur, id enarrare non poterunt. Plenitudo igitur legis est dilectio verbi, plenitudo cædis est nequitia invidiæ. O invidia, navicula pice obducta, tartarea, naufragium adducens! nauclerus tuus est diabolus, gubernator serpens, proram regens Cain. Nam tibi natorum depositum diabolus tradidit: serpens autem gubernator Adamum in naufragium mortis deduxit: Cain vero proram ducit, quia propter te, o invidia, primus cædem patravit. Malus autem tuus ab initio in paradiso est inobediencia circa lignum; rudentes sunt peccatorum catenæ; vectores, invidi; nautæ, dæmones; remi, doli; proræ sedes edita, simulatio; adstantes, invidi. O scapha mille inferens mala! Si quæras simulationem, illic invenitur; si dolum, illic gignitur. Invidia illic versatur, inimicitia, pugna, fallacia, convivium, maledictio, blasphemia, et quidquid ætîd dicamus, vel prætereamus; hæc omnia tartarea illa invidiæ navicula gestat. Hanc invidiæ naviculam diluvium non potuit submergere; Jesus autem virtute Spiritus in baptisate illam demersit. Habuit hæc navicula ancoras ferreas, sed in clavos Christi illæ coaluerunt: habuit et malum, sed diabolus illam in crucis lignum dolavit: habuit rudentes, sed his acceptis Judas sese strangulavit. In hanc naviculam ascendentes Judæi, in petram impingentes, circa fidem naufragium passi sunt. Ideo Judæi hactenus in profundo ignorantia innatant. Attamen quotquot ex illis possunt Christiferam naviculam tenere, servantur: cæteri vero in salsuginoso incredulitatis interitu pereant. Utinam autem in profundo versantes ad Jonam et ad cælum confugerent! fortassis enim ab illo docti piam erga Christum religionem, viventes cum Jona a cæto in Niniven conjicerentur. Nunc vero oculos cordis claudentes, non ad illum confugiant, viventes eum in medio orbis cum pia religione fulgentem et fidem splendide exhibentem: neque ad poenitentia præconem Joannem se recipiant ut vivant. *Et exeuntes*, inquit, *Pharisæi consilium iniurunt, quomodo illum perderent.* *Exeuntes Pharisæi*: unde? Non ex invidia, sed ex lege. Nisi enim exivissent ex lege, Legislatorem non contumelia affecissent. *Et exeuntes Pharisæi*: unde? Ex lege quæ ait: *Insontem et justum non occides* (Exod. 23. 7). *Et exeuntes Pharisæi*: unde? Ex præcepto Dei illuminante oculos cordis. Nam *Præceptum Domini lucidam, illuminans oculos* (Paul. 18. 9). *Et exeuntes Pharisæi consilium ceperunt quomodo illum perderent.* *Et exeuntes Pharisæi*: unde? Ex præcepto, ex lege, ex vita. Nam qui alteri mortem machinantur, ipsi primi a vitæ lumine abscedunt. *Et exeuntes Pharisæi consilium iniurunt.* A quoniam exeuntes non dicit scriptor, ut mentem nostram ad rem perquirendam

ὃν ὁ μύλος ἐλέπτυνε, καὶ χεῖρες ἐμάλαξαν καὶ τὺρ ἐτελείωσεν, ἀλλ' ὃν παρθένοσ ἄρουρα ἀνευ ἀρότρου καὶ σπέρματος ἤθθησε, καὶ σταυρὸς ὄριμασε, καὶ Πατὴρ ἐτελείωσε, καὶ δώδεκα κόρηνον τῶν ἀποστόλων ἐτρυγγησαν. Τοῦτον τὸν ἄρτον Μαρία μὲν ἐγέννησεν, ἡ Ἐκκλησία δὲ ὑπεδέξατο, καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ὕφ' ἡμῶν ἐσθίεται, καὶ ἀδαπάνητος μένει. Τοῦτον ὕμν τὸν ἄρτον ἐπὶ τῆς μετρίως μου τραπέζης ἐπιθεῖς, ἠθουλόγησεν τῆ σιωπῇ τῆς γλώττης μου ὄργανον περισφιγξαι· ἀλλ' ἡ τῶν θεομάχων Ἰουδαίων κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ραπτομένη ἐπίβουλος ἐνέδρα καὶ τοὺς λίθους λαλεῖν ἀναγκάζει. Τί γὰρ ἠκούομεν ἀρτίως ἀναγινωσκόμενον; *Καὶ ἐξελεθόντες*, φησὶν, *οἱ Φαρισαῖοι, συμβούλιον ἔλαβον κατὰ τὸ Ἰησοῦ, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσωσι*. Καὶ τίς ἡ αἰτία, δι' ἣν βουλευόνται ἀπολέσαι τὸν Κύριον; Ὅτι ἐν ἡμέρᾳ σαβάτων ἀνθρώπων θεράπευσε, καὶ τὴν ἀργὴν καὶ ξηρὰν χεῖρα ἐν ἡμέρᾳ ἀργίας πρὸς ἔργον ἐξέτεινε. Ὡ ἀναίσθησία Ἰουδαίων τῶν ἡνοούντων, ὅτι εἶδει τὴν ἐν τῷ παραδείσῳ δεξιὰν χεῖρα τοῦ Ἀδάμ, ἀφαμένην τοῦ ξύλου καὶ ξηραυθείσαν τῇ παραβάσει, ταῦτην πάλιν ὑπὸ τοῦ ἰδίου κεραμέως ἀναπλάσθῃνα! ἡ ὅτι εἶδει τὴν ὑπὸ τοῦ διαβόλου διὰ τὴν τῶν ἀθέων ἐιδώλων αἰμοχυσίαν δεξιὰν σπιλωθείσαν, διὰ τοῦ ἰδίου δημιουργοῦ πάλιν λαμπρὰν πρὸς οὐρανὸν ἐκταθῆνα! Ἄλλὰ λυπούνται ἐπὶ εὐεργεσίᾳ ἀνθρώπου καὶ σωτηρίᾳ ψυχῆς, καὶ τὴν μὲν ἀργίαν τοῦ σαβάτου ἐκδιδάσκουσι, τὴν δὲ θαυματουργίαν τοῦ Ἰησοῦ ἀγνοοῦσι. Διὰ τί γὰρ, ὦ Φαρισαῖοι, οὐκ ἐλυπήθητε, ἡ τοιαῦτα οὐκ ἐμελετήσατε κατὰ τοῦ Μακασσί, ὅτε τὸν Ἰσραὴλ συνέτριψεν, ὅτε τοὺς υἱοὺς ὕμνων καὶ τὰς θυγατέρας ἐθυσίαζε τοῖς δαιμονίοις, καὶ τοὺς οἴκους τοῦ Θεοῦ ταμένη τῶν ἐιδώλων καθύρουσε; διὰ τί τοιαύτην βουλήν οὐκ ἤγαγετε κατὰ τοῦ Ἡρώδου, ὅτε τοὺς νηπίους ἀόικως ἀπέσφαξε, καὶ μητέρας ἠτέκνωσεν; ὅτε ἦν ἰδεῖν δίκην ἀσπασύων ἀώρων τῶν νηπίους κατακειμένους ἐν μιᾷ τομῇ σιδήρου, μήτηρ τὸν κόκκον τῆς καρτίας στερεὸν ἔχοντας, μήτηρ τὴν τοὺς ἀνθέρικας τῶν τριχῶν ἠθόσαντας, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ ἀπαλουτῇ τῷ γάλακτος τροφῇ τυγχάνοντας, βιάμυ θυμῷ χαλάστῃ ὑπὸ Ἡρώδου φονευομένους; ὅτε οἰμώγαί καὶ κοπιετοὶ ἀνδρόνων ἐν ταῖς τῆς πόλεως πλατείαις [759] καὶ ῥύμαις ἠκούοντο, ἐκεῖ πατέρων λυσιφρένων, καὶ μητέρων λυσιχόμων δεινῶς ὀλοφυρομένων ἐπὶ τῇ τῶν ἀώρων τέκνων ἀδίκῃ σφαγῇ; ὅτε τοῖς τῶν νηπίων αἵμασιν ἡ Βηθλεὲμ ἐφρονιάσαστο, καὶ ἀώρων βοτρυῶν γλευκὸς ἄωρον τοῖς τῶν γονέων θερμοῖς δάκρυσιν συνεκρινάτο; ὅτε ὀψις πατέρων ὀλοχυμῶ διεστρέφετο, καὶ μητέρων σπλαγγίνα τοῖς πόνοις εἰλλασετο, καὶ γαλακτοφόροι πηγαὶ μαστῶν παρὰ καιρὸν ἐξηραίνοντο; ὅτε ἐν τοῖς τῶν μητέρων στένοσι τὸ πνεῦμα στενωχωρῶς εἰλούμενον, περὶ τοὺς μυκθῆρας ἀτάκτως ἐφέρετο; ὅτε πατέρων καὶ μητέρων ὀφθαλμοὶ πηγὰς ὕδατων ἐμμοῦντο, καὶ ἀργυροχορδοὺς σταγόνας δακρυῶν καχλαζόντων ἀπὸ παρειῶν ἐπὶ ἔδαφος ἐρίπτουν; ὅτε τριχῶμα γυναικῶν τοῖς; αὐτῶν ὄνυσιν ὑπὸ πολλῆς ἀνοίας τῷ σπαραγμῷ κατεζαίνετο, καὶ οὗς εἶδει κρύπτειν πλοκάμους, τούτους τῇ μέθῃ τῆς λύπης ἐκτόμπευον; Ἄλλὰ τούναντιον φρονούντες, τούναντιον καὶ ποιεῖτε· καὶ τοὺς μὲν φονεῖς καὶ ὑπευθύνους θανάτου ἀφίετε, τοὺς δὲ ἄθωους καὶ δικαίους κολάζετε, τοῦ νόμου λέγοντες· Ἀθῶον καὶ δίκαιον οὐκ ἀποκτενεῖς. Ὡ τάξις ἀτακτος, καὶ νόμος ἀνομος, παρὰ διαβόλου πεμπόμενος, παρὰ δαιμόνων γραφόμενος, ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων μέχρι τοῦ νῦν φυλαττόμενος! Ποίος οὗτος νόμος, τὸ τοὺς μὲν φονεῖς περισώζεσθαι, τοῦτον δὲ τὴν τοῖς φονευθεῖται τὴν ζωὴν χαρίζόμενον ἀπολλύσθαι; Τὸν γὰρ Βαραββᾶν ἐπὶ στάσει καὶ φόνῳ ἐυρέθεντα ἤξλωσαν Πιλάτων ἀπολύθη, τὸν δὲ Ἰησοῦ τὸν τοὺς ὑπὸ τοῦ διαβόλου φονευθέντας ζωοποιήσαντα ἤξλωσαν σταυρωθῆνα. *Καὶ ἐξελεθόντες*, φησὶν, *οἱ Φαρισαῖοι συμβούλιον ἔλαβον, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσωσιν*. Ὡ γυνῆσις ἀγνώμωνος, καὶ βουλῆς ἀβουλίας μεμετωμένης! Ἡ πηγὴ τῶν ἀγαθῶν ποταμῶδον αὐτοῖς τὰς εὐεργεσίας ἔβλυεν, οἱ δὲ κἀνεύοντες τὴν χάριν, φονακτόρους βουλὰς ἐν καρδίαις ἐρεύγουντο. Οἱ τὰ τραύματα αὐτῶν ἔχοντες, ἰώμενοι τῶν ὀδόνων ἀτηλλάττοντο· ἐκείνοι δὲ ἐν μὲν τῷ σώματι μὴ ἔχοντες τραύματα, ὑπὸ τοῦ φρόνου κεντούμενοι ὀδώνοντο. Οἱ πεινῶντες αὐτῶν ἐπ' ἐρημίαις, εἰς κόρον ἐτρέφοντο· κάκεινοι ἐν εὐθηνίᾳ πίστεως ὑπὸ ἀπιστίας ἐφθελούοντο. Τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον μετεβάλλετο· κάκεινοι τοῦ οἴνου μὴ γευσάμενοι, τῷ ψρόνῳ μεθύοντες περι-

εζέροντο. Εἶδον τῆς αἰμορροῦσας σταλαίνας τὰς τοῦ αἵματος ῥύσεις· κάκεινοι τῇ βασκανίᾳ τηχόμενοι κατέστατον. Οἱ δαιμονιῶντες αὐτῶν, τῶν δαιμόνων ἐλευθεροῦμενοι ἐσφωρόνων, κάκεινοι ὑπὸ τοῦ φθόνου κινούμενοι χειρῶν τῶν δαιμονιώντων ἐμαίνοντο· οἱ τυφλοὶ αὐτῶν ὀφθαλμοὺς μὴ ἔχοντας ἐφωτίζοντο, κάκεινοι ὀφθαλμοὺς ἔχοντας ἐσκοτίζοντο. Τῶν κωφῶν, ὡς ἀρτίως ἠκούομεν, ὁ εἰλιξ τῆς ἀκοῆς ἠνοίγετο· κάκεινων ἡ καρδία λιγγοειδῆς βουλὰς φόνου περιέστρεφεν. Ἡ θάλασσα τὰ ἐαυτῆς κύματα καταστελλασα, πρὸς ἐπίβασιν ἐαυτὴν τοῦ Δεσπότου ἠτοίμασε· κάκεινων ἡ καρδία κύματα λογισμῶν θανατηφόρα διὰ στόματος ἤφριζε. Βαρύτατοι ἄνεμοι τὴν βίαταιν τοῦ πνεύματος ἔβαλλαν· εἰς πράξιαν αὐραν ἐγαληνιάζον· κάκεινοι τῇ ἰλίχῃ τοῦ φθόνου κλονούμενοι, σταυροῦ χεῖμῶνα ἐσυρίζον. Ὡ φθὸνε ρίζα θανάτου, ἡ πολυπλοκοὺς νόσος καρδίας, ὤς ἔτατε ἦλε! ποίος γὰρ ἦλος οὕτωςος οὕτω κεντάξ, ὡς ὁ φθόνος τὴν ἔχουσαν αὐτὴν καρδίαν τιτρώσκει; ποῖα δὲ νόσος οὕτω τὴν τῆς ὀψους κάλκας ἀφανίζει, ὡς ὁ φθόνος τὴν τῆς ψυχῆς καλλίπνοον ἀνθος, τὴν ἀγάπην, μαρναίνει; Τὸ τὺρ ὕδωρ σβένυσσιν, τὸν δὲ φθόνον μυρία πηγαὶ διδασκάλων οὐ πρῶουσι· μία ἀκόνη τὸν ἰόν τοῦ σιδήρου ἀποσμήχει, οἱ δὲ πάντες λίθοι τοῦ Αὐτοῦ τὸν φθόνον ἐν τῷ Σαουλῷ πλείον ἐξήγειραν. Λέγεται εἶναι ἡ σάυρα χλωρά· ἀλλ' οὐκ ἔστι τῶν φονερῶν χλωροτέρα. Ὡσπερ γὰρ σκώληξ τὴν καρδίαν τοῦ δένδρου κατὰ μέρος ἐκτρούων ξηραίνει, οὕσαυτως ὁ φθόνος τὴν καρδίαν τοῦ ἔχοντος αὐτὴν κατὰ μέρος ἐκθιθροῦσκειν μαρναίνει. Καὶ ὅσα ἂν εἴπωμεν, ἀγαπητέ, περὶ τοῦ φθόνου, οὐμὲν ἤρξάμεθα λέγειν αὐτοῦ τὴν κακίαν· κἂν γλώσσασι ῥητόρων, κἂν λόγοι φιλοσοφῶν, κἂν ῥήσεις διδασκάλων, ἐξείπειν οὐκ ἰσχύουσιν. Πλήρωμα οὐν νόμου ἔστιν ἀγάπη τοῦ λόγου, καὶ πλήρωμα φόνου ἔστιν ἡ κακία τοῦ φθόνου. Ὡ φθόνε, πλοῖον πισσοειδῆς, ταρτάριον, ναυαγιοφόρον! [760] σὸς ναύκληρὸς ἔστιν ὁ διάβολος, κυβερνήτης ὁ ὄψις, καὶ Κάιν πρωρεὺς. Τὴν γὰρ ἐνθῆκην σοι τὸν κακῶν ὁ διάβολος ἔδωκε· ὁ δὲ ὄψις κυβερνήσας τὸν Ἀδάμ εἰς ναυάγιον θανάτου κατήνεγκε· Κάιν δὲ πρωρεὺς, ἐπειδὴ διὰ σὸς, φθόνος, πρώτος αὐτὸς τὸν φόνον εἰργάσατο. Σοὶ ἰσθὸς ἔστιν ἀπ' ἀρχῆς ἐν παραδείσῳ ἡ τοῦ ξύλου παρακοή, σὰ σχοινία εἰσὶν αἱ σείρατ τῶν ἀμαρτιῶν, σοὶ ἐπιδοταί εἰσὶν οἱ φθονεροὶ, ναῦται οἱ δαίμονες, κῶπαι οἱ ὄδοι, αὐχὴν ἡ ὑπόκρισις, παρασχαρταί οἱ φθονεροί. Ὡ πλοῖον μυριοφόρον κακῶν! Ἐὰν ζητήσης ὑπόκρισιν, ἐκεῖ εὐρίσκειται· ἐὰν δόλον, ἐκεῖ γεννᾷται. Φθόνος ἐκεῖ πολιτεύεται, ἔχρατι, μάται, ἀπάτη, φιλονεικία, λοιδωρία, κακολογία, βλασφημία, καὶ ὅσα ἂν εἴπωμεν, καὶ ὅσα ἂν παραλείπωμεν, ταῦτα πάντα τὸ ταρτάριον πλοῖον τοῦ φθόνου βαστάζει. Τοῦτο τὸ πλοῖον τοῦ φθόνου κατακλιθεὶς μὲν βυθίσαι οὐκ ἰσχυσεν, Ἰησοῦς δὲ αὐτὸ ἐν τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος, ἐν τῇ πηγῇ τοῦ βαπτίσματος κατεπότισεν. Εἶχε τοῦτο τὸ πλοῖον καὶ ἀγκύρας σιδήρα, ἀλλ' εἰς τοὺς ἥμους τοῦ Χριστοῦ ἔχωνεῦθησαν· εἶχε τοῦτο τὸ πλοῖον καὶ ἰστιόν, ἀλλ' ὁ διάβολος λαθῶν αὐτὸ σταυρὸν ἐπελέκισεν· εἶχε τοῦτο τὸ πλοῖον καὶ σχοινία, ἀλλὰ ταῦτα λαθῶν Ἰούδας ἀπήγξατο. Εἰς τοῦτο τὸ πλοῖον ἐμβάντες οἱ Ἰουδαῖοι, τῇ πέτρᾳ προσκρούσαντες περὶ τὴν πίστιν ἐναυάγησαν. Διὰ τοῦτο μέχρι τοῦ νῦν οἱ Ἰουδαῖοι ἐν τῷ βυθῷ τῆς ἀγνωσίας ἐνήθησαν. Πλὴν ὅσοι αὐτῶν ἀν ἰσχύοισι τῆς Χριστοφόρου ὀλκάδος κρατήσαι, διασώζονται· οἱ δὲ ἄλλοι ἀμυρῶν θανάτῳ ἀπιστίας ἀπλόλλυνται. Καὶ εἶθε κἂν ἐν τῷ βυθῷ ὑπάργχοντες πρὸς Ἰωάνν εἰς τὴν κήτος ἐξέτρεχον· ἴσως γὰρ ἂν παρ' αὐτοῦ μαθόντες τὴν ἐν Χριστῷ εὐσεβείαν, ζωῆτες μετὰ τούτου, ὑπὸ τοῦ κήτους ἐν Νινευὶ ἐξεβρίπτοντο. Νῦν δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας καμμούσαντες, οὔτε τὸν λαμπροφόρον τῆς εὐσεβείας ἐν μέτῃ τῇ γῆ ἔστωτα, καὶ τὴν πίστιν ἀστράπτοντα ὀρώντες, πρὸς αὐτὸν καταφεύγουσιν· οὔτε πρὸς τὸν τῆς μετανόιας κήκῳ Ἰωάννην καταφεύγοντες ζωσι. *Καὶ ἐξελεθόντες*, φησὶν, *οἱ Φαρισαῖοι συμβούλιον ἔλαβον, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσωσιν*. *Καὶ ἐξελεθόντες*, φησὶν, *οἱ Φαρισαῖοι*. Πόθεν; Ὡς ἐκ τοῦ φθόνου, ἀλλ' ἐκ τοῦ νόμου. Εἰ μὴ γὰρ ἐξῆλθον ἐκ τοῦ νόμου, οὐκ ἂν τὸν τοῦ νόμου Νομοθέτην ἐνύβριον. *Καὶ ἐξελεθόντες οἱ Φαρισαῖοι*. Πόθεν; Ἐκ τοῦ νόμου τοῦ λέγοντος· Ἀθῶον καὶ δίκαιον οὐκ ἀποκτενεῖς. *Καὶ ἐξελεθόντες οἱ Φαρισαῖοι*. Πόθεν; Ἐκ τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ τῆς φωτίζουσας τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας. Ἡ γὰρ ἐντολὴ Κυρίου τηλαυγῆς, φωτίζουσα ὀφθαλ-

μούς. — Καὶ ἐξεληθόντες οἱ Φαρισαῖοι συμβούλιον ἔλαβον, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσωσι. Καὶ ἐξεληθόντες οἱ Φαρισαῖοι. Πόθεν; Ἐκ τῆς ἐντολῆς, ἐκ τοῦ νόμου, ἐκ τῆς ζωῆς. Οἱ γὰρ ἄλλω θάνατον μελετῶντες, αὐτοὶ πρῶτον τὸ τῆς ζωῆς ἀπολείπουν φέγγος. Καὶ ἐξεληθόντες οἱ Φαρισαῖοι συμβούλιον ἔλαβον. Καὶ οὐκ εἶπεν ὁ γράφας παρὰ τίνος, τὴν ἡμέτερον νοῦν ἀνακινῶν πρὸς τὴν ζήτησιν. Καὶ ἐξεληθόντες οἱ Φαρισαῖοι συμβούλιον ἔλαβον. Παρὰ τίνος; Ἡ δὴλον ὅτι παρὰ τοῦ ἐξ ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνου διαβόλου. Καὶ ἐξεληθόντες οἱ Φαρισαῖοι συμβούλιον ἔλαβον, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσωσι. Τὸ, Ὅπως, πῶν τρόπων; ἄρα πέτρα; ἄρα μαγαῖρα; ἄρα πυρ, ἢ ὕδατι; Ὁ δὲ σύμβουλος αὐτῶν διάβολος. ἀναπολήσας τὸ ξύλον τὸ ἐξ ἀρχῆς, δι' οὗ τὸν Ἄδαμ θανάτωσεν, εἰς αὐτὸ πάλιν καταφεύγει, καὶ συμβουλεύει ξύλω σταυρώσει τὸν Ἰησοῦν. Ἡγνοεῖ δὲ ὅτι ἐμελλεν ἐκεῖνο τὸ ξύλον καὶ τὴν ἀρχαίαν τοῦ ξύλου παράδασιν παραλύειν, καὶ τὴν ζῶην τοῖς ἀνθρώποις ἀνατεῖλαι. Καὶ ἐξεληθόντες οἱ Φαρισαῖοι συμβούλιον ἔλαβον, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσωσιν. Ὡ συμβουλίᾳ κακίστη διὰ φθόνου σπειρομένη, καὶ διὰ φθόνου ἐλεγχομένη! ὦ ματαία βουλή! Ἀγνοοῖς γὰρ, ὅτι Θεὸς οὐκ ἀπόλλυται. Τὸν μὲν γὰρ ὀστράκινον λύχον τοῦ σώματος διαλύσουσι, τὴν ἀσβεστον αὐτοῦ λαμπάδα τῆς Θεότητος σθεταί οὐ δύναται. Ἐξεληθόντες δὲ οἱ Φαρισαῖοι συμβούλιον ἔλαβον, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσωσιν. Ὡ θαυμαστοῦ πράγματος, καὶ μυστηρίου καινοῦ! Ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς ἀνάζητήσας καὶ σῶσαι τὰ ἀπολωλὸς, καὶ οὕτοι τὸν τῶν ἀπολωλῶτων εὐρέτην ἀπολέσαι ζητοῦσι. Διὰ ποῖαν αἰτίαν, εἶπατε ἡμῖν, Ἰουδαῖοι, κατ' αὐτοῦ τοιαῦτα βουλευέσθε; Ἄλλ' ἐκεῖνοι [761] μὲν αἰσχύνονται λέγειν· ἡμεῖς τὴν αὐτῶν αἰσχύνην πανταχῇ στηλιτεύομεν. Διὰ τί γὰρ, φησὶ, νεκροῦς ἐγείρει; καὶ διὰ τί ἀσθενούντας ἰάται; διὰ τί καλὰ λαλεῖ; διὰ τί καλὰ πράττει; διὰ τί καλὰ διδάσκει; Διὰ ταῦτα πάντα τὰ ἐγκληματα βουλευόνται αὐτὸν ἀπολέσαι. Ὅταν ἐξέρχωνται νῆπιοι παῖδες βατὰ λαμβάνοντες, διὰ τῶν βατῶν τὴν νίκην αὐτοῦ προαφρονούντες, καὶ ἐν τῇ εὐφημίᾳ αὐτοῦ λέγοντες, *Ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις*, ἐκείνοι ἀπὸ τῶν ζιθῶνων σφαττόμενοι ὑπὸ τοῦ φθόνου κεντοῦνται· οἱ γὰρ ἐπαινοῦ τῶν φθονουμένων, βέλῃ εἰσι τῶν φθονουμένων. Καὶ προσέρχονται τῷ Ἰησοῦ, καὶ λέγουσιν αὐτῷ *Οὐκ ἀκούεις, τί οὕτοι λέγουσι*; Καὶ οὐκ ἐγίνωσκον, ὅτι προφητικῶς ἐπληροῦτο τὸ γεγραμμένον, *ἐδ*, *Ἐκ στόματος ῥηλιῶν καὶ θηλαζόντων κατηγορεῖσά αὐτον*. Ὅτε Ἰεζάβελ κατὰ τοῦ Ναβουθὲ τὰ πλαστὰ ἐποίει γράμματα, ἠδέως ἀνέχεσθε· ὅτε Πιλάτος γράφει ἐπὶ τοῦ τίτλου τὰ χριστὰ γράμματα, ἀγανακτεῖτε, καὶ κωλύετε γράφεσθαι. Τί γὰρ λέγουσι; *Μὴ γράψετε, ὅτι Ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων. Μὴ γράψετε,*

ἀντὶ τοῦ, Τὴν ἀλήθειαν, τοῦ Μηθεὶς ὠφελίστω, μηθεὶς ἄριστος ἔστω πρὸς εὐσέθειαν. Πάντως οὐχ οὕτως ἔγνασκον κατὰ τὸν τὰ δράματα τῶν ὀρηκτῶν γραφόντων, οὐδ' ἂν ἐτι καὶ νῦν οἱ πολλοὶ τὰ τῶν δαιμόνων ἀκούουσι ἄσματα. Καὶ περὶ τῶν ἑκείνων οὐκ ἀλούσι, περὶ δὲ τῶν θεϊκῶν διδασκῶντων ἐτι· γράφονται ποῦνοι. Καὶ ἄρα οὐκ ἔστι παντὸς κακοῦ ὑπέτερον, τὸ τὰς μὲν μωρολογίας Φιλιστίνως γράφεσθαι, τὰς δὲ δοσολογίας Ἰησοῦ μὴ γράφεσθαι δι' ὧν εἰς οὐρανὸν ὀδηγοῦμεθα; Εἰ δὲ καὶ ἦν τις ἄρα διδασκάλων ἰδιώτης τῶν λόγων, ὅμως δὲ τὰ τοῦ Θεοῦ λέγων, οὐ μὴν ἄρα βέλτιον τὰ τοῦτο γράφεσθαι ὑπὲρ τὰς τῶν Ἑλλήνων δαιμονιώδεις μυθολογίας; Συμφέρι γὰρ τοῖς νεωτέροις ἐν ταῖς ῥήσεσι τῶν θεολόγων διδασκάλων, κἀν ἰδιωτικαὶ τυγχάνουσιν, ἐμμελῶδοντας παιδεύεσθαι, ἀμειπτον ἔγοντας φρόνημα, καὶ μὴ ἐν ταῖς τῶν δαιμόνων διδασκαλίαις ἐνασχολούμενους εἰς ἀκολασίαν ἐκμαίνεσθαι. *Μὴ γράψετε*. Διὰ τί, *Μὴ γράψετε*; τί γὰρ ὑμᾶς βλάπτει; ποῖων δὲ ὑμᾶς χρημάτων ἀποστραφῆ ἢ τῆς ἀληθείας γραφῆ; Ἄλλος τῇ προθυμίᾳ τῶν γραφομένων οὐκ ἤλαϊε τὴν χεῖρα, κἀκεῖνοι τὰ στήθη ἔτυπον. Ἄλλ' εἰ καὶ Φαρισαῖοι ταῦτα ἔλεγον πρὸς Πιλάτον, καὶ ἐκώλουν αὐτὸν γράφειν τὰ τῆς ἀληθείας γράμματα· ὁ δὲ καὶ ἐθνικὸς ὑπάρχων ἔλεγε πρὸς αὐτούς· *Ὁ γέγραφα, γέγραφα*. Ἀρμόζει καὶ ἡμῖν αὕτη ἡ διδασκαλία, ἵνα ὅταν ὁ αἰρετικὸς ἡμῖν συμβουλεύουσι μελίστασθαι ἀπὸ τῆς δόξης, λέγωμεν πρὸς αὐτούς· *Ὁ γεγράφαμεν, γεγράφαμεν. Καὶ ἐξεληθόντες οἱ Φαρισαῖοι συμβούλιον ἔλαβον, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσωσι. Ἰησοῦς δὲ Ἰησοῦς ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν. Γρούς*, οὐκ ἀπὸ ἄλλου μαθὼν, ἀλλ' ἀφ' ἑαυτοῦ ἐγνωκῶς· καρδιονγωγῆς γὰρ ἦν, καὶ ἔστι, καθὼς καὶ Ἰωάννης ὁ εὐαγγελιστὴς λέγει· *Ὁὐ γὰρ χρεῖαν εἶχε, φησὶν, ἵνα εἰπῇ αὐτῷ περὶ τοῦ ἀνθρώπου. Γρούς δὲ ὁ Ἰησοῦς ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν*, οὐ τὸν θάνατον φοβοῦμενος, ἀλλὰ τὸν καίρον τὸ σταυροῦ ἐκδεχόμενος. Ἐδεῖ γὰρ αὐτὸν πρῶτον νεκροῦς ἀνεγείραι, ἀσθενούντας ἰάσασθαι, πεινῶντας πολλοὺς ἐμπελῆσαι, πολλοὺς εἰς τὴν πίστιν στηρίξειν, καὶ τότε ἔδει ἐπι τὸν δοιδιμον θάνατον, μάλλον δὲ θάλαμον. Ἐδεῖ πρῶτον αὐτὸν στησαι τὸ ξύλον τὸ τοῦ μυστηρίου τοῦ σταυροῦ, καὶ τότε θερμῶ τῷ πνεύματι ἐπὶ τοῖς ἐν τῷ ἄδῃ κατακειμένοις καταδραμεῖν. *Γρούς δὲ ὁ Ἰησοῦς ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν*. Ὅπου ὄλος· οὐ φαίνεται, φέγει· ὅπου φόνος τεκταινεται, ἀναχωρεῖ· ὅπου ἀγάπη πλέκεται, καὶ ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα αὐλλίξεται. Πλέξωμεν τοῖνον, ἀγαπητὸν, τὴν τριπλεκτῇ ἀγάπῃ, μὴ γλώσσαις ἀπατηλαῖς, ἀλλὰ παλάμαις ἐργαστικαῖς· ἵνα ἡ μετ' ἡμῶν ὁ Ἐμμανουὴλ, ὧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

[762] *Εἰς τὴν πόρνην καὶ εἰς τὸν Φαρισαῖον.*

Σήμερον ὁ Φαρισαῖος εἰς ἄριστον τὸν Δεσπότην ἐκάλεσε, τιμὴν ὑβρεῖ κεράσας· ἡ δὲ πόρνη αὐτὸν τῇ πίστει εἰσίστασεν. Ὅντος γὰρ αὐτοῦ ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Σίμωνος, Ἰδοῦ γυνὴ πόρνη, Μανικὸν σχῆμα, γυνὴ πόρνη ἐν τῇ πόλει, ὁ ἐντολίχος πόλεμος, τὸ αἰσιδῆρωτον βέλος, ὁ τῶν νέων ἱζὸς, ἡ τῆς ἐπιθυμίας ἀκόνη, ὁ τῶν παθῶν ἐξυπνιασμὸς, ἡ καπηλεία τοῦ σώματος, ἡ ἀνωφελὴς ἐμπορία, ἡ ἐπιζήμιος πραγματεία, ἡ καὶ τῇ πωλοῦσθαι καὶ τῷ ἀγοράζοντι θάνατον προξενούσα, τὸ τῆς νεότητος δίκτυον, ἡ ἀπείκαστος παγίς. Ὀφθαλμὸς γὰρ πόρνης παγίς ἀμαρτωλῶν· ἡ τῆς ἀκολασίας ἐνθῆκη, ἡ ἐαυτῇ πωλοῦσα, καὶ τοὺς ἀγοράζοντας δουλαγωγοῦσα, ἡ πολυκέφαλος λείαινα, ἡ δυσωδία τῆς πύλεως, ὁ λοιμὸς ὁ κατὰ πάσης ἐρῶναι αισθησεως, τὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἀγκιστρον, ὁ περιφρονηόμενος θάνατος, ἡ ἀγορὰ τῆς ζημίας, ἡ ἐπιθυμία τῆς ἀπωλείας, ἡ τοῦ θανάτου ὀμηλία, ἡ πολυζητητος γάγγραινα. Ἰδοῦ γυνὴ ἐν τῇ πόλει, ὁ λοιμὸς τῶν οἰκητόρων, ἡ τυραννὶς τῶν γάμων, ἡ ἀνατροπὴ τῆς σεμνότητος, ἡ τῶν ἀνδρογύνων μάχη, ἡ κατοδάπανος τράπεζα, ἡ τῶν βαλαντίων κένωσις, ἡ τῶν χρημάτων ἐκρῶς, ἡ τῶν καμάτων ἀπώλεια, ἡ τῶν κληρονομῶν ληρὸς, ἢ ληνοδῶται πατούντες τὴν ἑαυτῶν γύμνωσιν ὠρχήσαντο. Ἰδοῦ γυνὴ ἐν τῇ πόλει, ἡτις ἦν ἀμαρτωλὸς. Ἄλλ' ἡ ἀμαρτωλὸς ἐκεῖνη τῇ δικαιοσύνῃ προσέδραμε, καὶ ὡς ἐν πυρὶ ἀκάνθας τὰς ἀμαρ-

τίας ἀνήλωσεν. Ὁ δρυμὸς παράδοσις γέγονεν, ἡ λείαινα ἄρνιον, ἡ δυσωδία μύρον, ἡ ἀπώλεια θησαυρὸς, ἡ κορώνη περιστέρα, ἡ πόρνη παρθένος, ἀδελφὴ Χριστοῦ, σύμφωνο τοῦ Λόγου. Στάσα γὰρ ὄπισθεν τοῦ Ἰησοῦ ἡ τῆς αἰμορροῦσης μαθήτρια, δάκρυσι τοὺς πόδας ἔθρεψε, καὶ ταῖς θριξίν ἐξέμαξε, καὶ τοῖς χεῖλεσι καταφέρει· τὰ ἰχνη, καὶ μύρον πολυτίμων ἤλειφεν. Ὅλα τὰ ὅπλα τῆς ἀμαρτίας τῷ βασιλεῖ προσήνεκον, εἰρήνην αἰτούν· καὶ τὴν πανοπλίαν τῶν κακῶν τοῖς ποσὶ τοῦ Δεσπότην προσήγαγε. Καὶ ἐπειδὴ πάλαι ἠναγκασμένοις δάκρυσι πολλοὺς εἰς πάθος ἐξέλυσεν, ἀληθινοῖς νῦν δάκρυσι τὸν Δεσπότην δυσωπήσασα, ἐαυτὴν ἀπέλυσε· καὶ ἡ τὰς τρίχας κακομηχανῶς πλέξασα, καὶ ἀσέμνω πυργώσασα ταῖς θριξίν ὡς ὀθόνῃ, τῷ Χριστοῦ τοὺς πόδας ἐξέμασεν. Ἐξωμολογεῖτο γὰρ διὰ τῶν τριγῶν, ὅσους δι' αὐτῶν ἀγκιστρῶσασα εἰς θάνατον ἤλυσε. Καὶ μύρω ἤλειψε πολυτίμω. Διὰ τί; Ἐπειδὴ πάλαι μωρολογίαν πολλοὺς ἐδορδῶρσεν· ὁμοίως καὶ τοῖς ἄρῳμασι κακῶς χρησαμένη, εἰς κύνας ρινηλάτας τοὺς ἐραστάς μετεσκεύαζε. Νῦν δὲ τῷ μύρω καλῶς χρησασμένη, καὶ τῷ αὐθιγῶν τὸ μύρον προσκομίσασα, τὰ σατανικὰ μυρίσματα ἀπενίψατο. Εἶτα ὡς ὁ Κύριος αὐτὴν προσεδέξατο ταῦτα πράττουσαν, ὁ Σίμων ἐπιθύριζε, Δεσποτικῆς ἀγαλλότητος· λογοθέτης γινόμενος. Αἰεὶ αὐτῷ Δεσπότης· Σίμων, ὁ

incitat. *Et exeuntes Pharisei consilium inierunt.* A quonam? Ab eo certe, qui ab initio homicida fuit, diabolo. *Et exeuntes Pharisei consilium inierunt, quomodo illum perderent.* Illud, quomodo, quoniam: indicat modum? an lapide, an gladio, an igne, an aqua? Consiliator eorum diabolus animo revolvens lignum, quo ab initio Adamum occiderat, ad illud rursus confugit, et auctor est ut in ligno crucifigant Jesum. Ignorabat autem futurum esse ut hoc lignum veterem ligni prævaricationem solveret, et ut hinc vita hominibus oriretur. *Et exeuntes Pharisei consilium inierunt, quomodo illum perderent.* O consilium pessimum ex invidia ortum et per invidiam confutatum! o vanum consilium! ignorant enim Deum numquam perire posse. Nam fictilem quidem lucernam corporis dissolvunt, inextinguibilem vero divinitatis lucernam extinguere nequeunt. *Exeuntes autem Pharisei consilium inierunt, quomodo illum perderent.* O rem mirabilem, et mysterium novum! Venit Jesus quaerere et salvum facere quod perierat; et hi eum, qui perditos invenit, perdere quaerunt. Qua de causa, dicite o Judæi, contra illum hæc deliberatis? sed illos quidem pudet hoc dicere: nos illorum turpitudinem undique traducamus. Cur, inquit, mortuos suscitatis? cur infirmos sanat? cur pulchra loquitur, cur bona operatur? cur bona docet? Ob hæc omnia crimina consilium ineunt quomodo illum perdant. Quando exeunt pueri ramos palmarum accipientes, per illos ramos victoriam ejus proclamantes, et illi benedictentes, *Hosanna in excelsis* (Matth. 21. 9); illi hastis invidiæ jugulati confodiuntur, laudes enim eorum quibus invidetur, tela sunt in invidos missa. Et accedunt ad Jesum, et dicunt ei: *Non audis quid hi dicunt* (Ib. v. 16)? Nec novrant tunc impleri illud quod propheticè dictum fuerat, *Ex ore infantium et lactentium perfeciisti laudem* (Psal. 8. 3). Cum Jezabel contra Nabuthe fictitias scripsit literas, id libenter tulistis; quando Pilatus in titulo bona verba scribit, indignamini, et ne scribat impedire conamini. Quid enim dicunt? *Noli scribere, Rex Judæorum* (Joan. 19. 21). *Noli scribere*, scilicet veritatem; nemo hinc utilitatem accipiat, nemo perfectus sit et recta piam religionem. Certe non ita indignabantur contra eos qui salutarum dramata scribant; neque etiam nunc multi, cum dæmo-

num cantica audiunt. De illis quidem non dolent; de divinis dogmatibus, si scribantur, dolent. Annon omnium malorum deterrimum esset Philistionis mimica stulta describi (a), Christi vero gloriosa gesta non describi, quibus ad caelum ducimur? Quod si quid doctorum esset idiota quidem, sed quæ Dei sunt prædicans, annon melius esset ejus dicta scribi, quam dæmonicas Græcorum fabulas? Utilius namque esset junioribus in theologorum doctorum dictis versari, etiamsi illa simpliciora essent, in illisque institui, quæ inculpatam doctrinam continent, quam dæmonum doctrina imbutos in lascivia furere. *Noli scribere.* Quare, *Noli scribere?* in quo id vobis nocet? quibus vos pecuniis privat veritatis scriptura? Alius ex scribendi alacritate non debebat manu, et illi pectora tumebant. Verum etiamsi hæc Pharisei Pilato dicerent, ipsumque impedire conarentur ne veritatem scriberet; ille licet gentilis esset dicebat eis: *Quod scripsi, scripsi* (Joan. 19. 22). Nobis quoque competit hæc doctrina; ut cum hæretici consilium nobis dederint ut ab hac sententia discedamus, respondeamus illis, Quod scripsimus, scripsimus *Et exeuntes Pharisei consilium inierunt, ut illum perderent.* *Jesus autem sciens recessit inde* (Matth. 12. 14. 15). *Sciens*; non quod ab alio didicisset, sed quod a seipso nosset: nam cordium cogitor erat et est, ut ait Joannes evangelista: *Non enim opus erat ei, ut quis diceret ei de homine* (Joan. 2. 25). *Sciens autem Jesus, recessit inde*: non mortem timens, sed tempus crucis expectans. Oportebat enim illum prius mortuos suscitare, infirmos sanare, esurientes multos satiare, plurimos in fide confirmare, et tunc venire ad celebratam mortem, imo potius ad thalamum: oportebat illum prius lignum mysterii crucis erigere, et tunc ferventi Spiritu ad eos qui in inferno jacebant accurrere. *Sciens autem Jesus, recessit inde.* Illo fugit, ubi dolus non apparet: ubi cædes illi machinantur, inde recessit: ubi caritas nequitur, ibi et Pater et Filius et Spiritus sanctus versatur. Nectamus ergo, dilecti, triplicem caritatem, non linguæ fallacibus, sed palmis operantibus; ut nobiscum sit Emmanuel, cœi gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

(a) De Philistionis mimi scriptis, vide Martial. 2. 41.

IN MERETRICEM ET IN PHARISÆUM.

Hodie Phariseus Dominum ad prandium vocavit, contumelia honorem admiscens: meretrix autem illum per fidem ad convivium excepit. Nam cum esset in domo Simonis, ecce mulier meretrix (Marc. 14. 5). Insanum spectaculum, mulier meretrix in urbe, civile et mæris inclusum bellum, telum non ferrem, juvenum laqueus, eos concupiscentiæ, affectuum incitamentum, cauponaria corporis, inutile commercium, damnosa negotiatio quæ et vendenti et ementi mortem parit, rete juventutis, laqueus non tectus: oculus enim meretricis laqueus est peccatorum. Lascivia depositum meretrix, quæ seipsam vendit et emptores in servitutem redigit; læna multis instructa capitibus, fœtor urbi, lues quæ per omnes sensus reptit, oculorum hamus, mors quæ circumfertur, ferum damni, cupiditas perniciæ, odor mortis, gangræna admodum putrida. Ecce mulier in urbe, pestis civium, tyrannis nuptiarum, subversio honestatis, androgynorum pagina, mensa male sumptus profundens, crumenarum evacuatio, pecuniarum effusio, laborum jactura, heredum torcular, ubi qui meditatem suam calcant tripudiant. *Ecce mulier in civitate, quæ erat peccatrix* (Luc. 7. 37). Sed peccatrix illa ad justitiam accurrit, et peccata delet ut spine in igne absumuntur. Saltus in paradysum versus est, læna in agnam, fœtor in unguentum, perniciæ in thesaurum, cornix in columbam, meretrix in virginem mu-

tata est, in sororem Christi, in sponsam Verbi. Nam stans pone Jesum hæmorrhœissæ discipula, lacrymis pedes rigavit et capillis abstersit, labisque vestigia osculata est, atque unguento pretioso unxit, universa peccati arma Regi obtulit, pacem petens, ac totam malorum armaturam ad pedes Domini adduxit. Et quia olim vi expressis lacrymis multos in affectum pravum resolverat, nunc veris lacrymis Domino supplicans, seipsam solvit: et quæ capillos mala arte plexerat, et comam immodeste in modum turris evexerat, jam illa quasi linteo Christi pedes abstersit, non ut Dominum nitidum reddat, sed ut seipsam sanctificet: confluebatur enim quot homines per capillorum hamum ad mortem piscata fuerat. *Et unguento pretioso unxit.* Quare? Quia olim unguentorum odore multos sordidaverat: similiterque aromatibus male usâ, in canes naribus vestigantes amatores suos mataverat. Nunc autem unguento bene utens, illudque ad bonum unguentum adducens, satanicas unctiones abluvit. Deinde ut Dominus illam hæc agentem admisit, Simon obmurmuravit, dominicæ bonitatis censor effectus. Dicit illi Dominus: Simon, qui ad honorem me vocasti, et inhonorasti me, quod non expectabam: *Duo debiores erant cuidam fœneratori* (Ibid. v. 40. seq.), tu et hæc: mihi debiores, nec simpliciter, sed admodum debiores, duplici obstricti debito, qui naturæ fœnus et legis sortem accepisti,

et circa utrumque in beneficium incidistis. *Unus debebat denarios quingentos*; tu nempe Pharisæus, qui et graviora et plura animæ peccata habes: *Quia publicani et meretrices vos præcedunt in regnum cælorum* (Matth. 21. 31). *Alius vero quinquaginta*: his notantur noxii meretricis mores. *Non habentibus autem illis unde redderent per bona opera*; accepta fide ambobus remisit, et discisso chirographo, *Dic, quis ipsum magis diligit?* Tum Pharisæus: *Existimo quia is cui plus donavit*. Et is qui culpæ obnoxius erat sui iudex fuit, et a Domino laudatus est dicente: *Recte iudicasti*. Audi jam: *Vides hanc mulierem, quæ minus debebat quam tu, et plura munera donaque attulit? vides hanc mulierem, quæ multis perniciis fuit? animatum*

sepulcrum? mortem quæ circumquaque fertur? *Ingressus sum in domum tuam: aquam comparati facilem, omnibus obviam, in pedes meos non intulisti; hæc vero fontes lacrymarum ex oculis defluentes in pedes meos inmisit. Osculum mihi non dedisti, hæc vero labia sua pedibus meis applicuit* *Pleo cæpit meum*, ut misericordiam a me consequutus, *non unxit*; hæc vero unguento corpus, fide divinitatem meam unxit, *Ideo dico tibi, Remittuntur ei peccata multa*; ut impleatur quod in Psalmis dictum est, *Remisisti iniquitates plebis tuæ* (Psal. 84. 3); et illud a Joanne prædicatum, *Ecce agnus Dei, qui tollit peccatum mundi* (Joan. 1. 29). Ipsi gloria in sæcula. Amen.

IN ASSUMPTIONEM DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI.

Peccati artificium contra peccatum versum est. Ars enim peccati crux est, ut impecabile corpus morti tradatur: crux vero crucifixæ carni machina fuit, quæ ad cælum ascenderet: ac dictum illud de peccato mutatum fuit. Prius enim, ut Paulus prædicavit, *Occasione accepta peccatum per mandatum* (Rom. 7. 8) decepti me, et per ipsum me occidit; nunc vero dictum hujusmodi justitiæ artificio competit: nam justitia occasione accepta per peccatum, decepti illud et occidit. Ea re stupefactus Paulus, in illam vocem prorupit: *Magnum est pietatis sacramentum* (1. Tim. 5. 16). Resurrectio enim in cruce abscondita est, et generatio ad immortalam vitam; immortalitatem Rex ab inferno emergens hominibus peperit. Vere maximum sacramentum. Quomodo igitur notum fuit hoc sacramentum? *Manifestatum est*, inquit, *in carne*. Equa fuit manifestatio? *Justificatum est in spiritu*. Quodnam justitiæ argumentum? *Apparuit angelis* (Ibid.) Noverunt angelis, inquit, ejus qui apparebat dignitatem: accesserunt, et ministrabant ei. Fide digni certe sunt, Paule, justitiæ præcones, et Christi virtutem celebrant: verum hominibus quoque fortitudinis illius signum ostende. *Prædicatum est gentibus*. Peragravit verbum quo ejus divinitas prædicabatur, etiamsi ab omnibus impediretur; cohibita prædicatio dilatata est. Quid ergo, si ad aures tantum pervenit, et gentibus quæ audiebant pro nugis verbum habitum est? *Prædicatum est*, inquit, *et creditum est in mundo*. Deinde postquam creditum est, omni superato obice, *Assumptum est*, inquit, *in gloria*. Prædicata fuit Ecclesiæ fortitudo: imo potius totius orbis instantia. Nam humanitas hodie assumpta commune est humana naturæ auxilium: postea enim supplicia moderatiora erant. Et consideres velim illa olim a Deo hominibus inflata supplicia, et assumptionis utilitatemprehendes. Ex uno peccato lapsus Adam dejectus est; ad diuturnum corporis tremorem damnatus est Cain; ignis imbrem demisit cælum ut Sodomam terræ putredinem combureret; in columnam mutata est mulier, quæ fugiendi legem violaverat. In populis autem qualis differentia? Audi Scripturam hæc quasi lamentando narrantem: *Tentaverunt, inquit, Deum, et a serpentibus perierunt. Murmuraverunt, inquit, et perierunt ab exterminatore* (1. Cor. 10. 9 et 10). *Fornicati sunt, ait, et ceciderunt in una die viginti tria milia. Dedit, inquit, Dominus mortem in Israel a mane usque ad horam prandii. et mortui sunt septuaginta mille viri* (Num. 25. et 2. Reg. 24. 1.). Quid tibi narrem Dei ad regem tunc datam optionem? *Hæc dicit Dominus, inquit: Pete tibi tres annos famis super terram, aut tres menses ubi inimici tui te persequentur, aut tres dies mortis in terra tua* (Ibid. v. 13). Deplorant etiam Græcorum scriptores veterum temporum calamitates, diluviorum exuberantiam, incendiorum magnitudinem, annorum pluitium famem, terræ motuum latam perniciem, sanguini-

nis in civilibus bellis effusiones, frequentium bellorum tempestates. Nulla tunc erat bellorum malorumque tum e cælo, tum ex terra inmissorum cessatio, nulla pax sive Græcis, sive Judæis, sive Judæis. Exspectabat enim terra mediatorem, qui supernis et infernis pacem afferret. De quo Paulus ait: *Ipse est pax nostra, qui impediit inimicitiam in carne sua* (Ephes. 2. 14). Quot nunc sunt Sodomitis lasciviores? neque tamen ut olim ignis in illos effunditur. Suscepit enim terra pacis mediatorem, qui in genus humanum benignior evasit. Quot nunc sunt sceleratiores iis qui ævo Noë vivebant? quos tamen cælum diluvio non submergit. Quot ferociores Caino? quos Caini supplicio Deus non plectit. Cum enim a nobis irritatur, ad throni sui consortes primitias respiciens, reconciliatur: quando hominibus scelerate agentibus indignatur, intemperatam humanitatem a dextris suis videns, placatur: cum ad iram illum concitat flagitiosum genus, iram superne mitigat congener noster illi assidens. Illoc tibi explicans Paulus ait: *Christus est in dextera Dei, et supplicat pro nobis* (Rom. 8. 34); non quod egeat supplicis vocibus: in regnum enim ascendit Christus; non quod supplicatio sibi sit propria: sed ipsam primitiarum assumptionem in supplicationem quæ nos reconciliaret configuravit Paulus. O horrendum hodie dæmonibus spectaculum! horrendum certe illis erat, videre hominis ut apparebat naturam, ærem pervadentem, excelsius quam illi ascendentem, cælis superiorem factam. Verum illi quidem genebant: angeli vero læti hominibus adstantes clamabant: *Hic Jesus, qui assumptus est a vobis in cælum, sic venit quemadmodum vidistis eum euntem in cælum* (Act. 1. 11). Certius sit assumptionis mysterium. Discipuli enim stabant hianti ore in cælum respicientes et attente intuentes: cum vero paulatim caro altius pervasit, quam ut possent oculi attingere, in dubitandi cogitationem vergebant: Nusquam, inquit, corpus apparet: num species et phantasia solum fuit assumptio? forte oculis erravimus; aut non erravimus quidem, sed forte corpus in ærem dissolutum est, et jam naturam non habet terrenis visibilem. Cum sic dubitantes respicerent in cælum, angelos statim audierunt: *Viri Galilæi, quid statis aspicientes in cælum* (Ibid.)? Quid sibi vult, inquit, aspectus ille curiosus? quid oculi in cælum intenti? in cælis quaeritis illum? Jesum aufert nubes. Num quis jam illum in corpore videbit? Utrique rei ut certe confidite. Etsi nunc in cælum sit assumptus, at rursus veniet, *Quemadmodum vidistis eum euntem in cælum*. Sed ne diutius lingua tendatur, fatiscentes citatas deponamus, atisque citharis demus locum. Assumptioni plaudant multorum ora; canat hodie communi voce totum hominum genus. *Magnum est pietatis mysterium; visus est angelis, creditus est in mundo, assumptus est in gloria* (1. Tim. 3. 16). Ipsi gloria in sæcula sæculorum. Amen.

ἐπὶ τιμῇ καλέσας με, καὶ ἀτιμάσας με, ὡς οὐ προσέδοκῃσα· Ἄνο χρεωφειλέται ἦσαν δανειστέῃ τινι, σὺ καὶ αὕτη, ἐμοὶ οὐ χρεῶσται οὔτε οφειλέται, ἀλλὰ χρεωφειλέται, διπλοὶ ὑπεύθυνοι τυγχάνοντες, ὅτι καὶ τὸ φυσικὸν δάσιον, καὶ τοῦ νόμου τὸ κεφάλαιον λαβόντες, εἰς ἀμφότερα τῶ ἐυεργέτῃ παρεπέσατε. Ὁ εἰς ὤφελος δηγῆσαι πεντακόσια. — σὺ ὁ Φαρισαῖος, ὁ βαρύτερος, καὶ πλείονα ἔχων τὰ ψυχικὰ ἀμαρτήματα· Ἐπειδὴ οἱ τελῶναι καὶ αἱ πόρνοι προάγουσιν ὑμῶς εἰς τὴν βασίλειαν τῶν οὐρανῶν· — ὁ δὲ ἔτερος πεντηκονταίτης, ὁ ὑπεύθυνος τῆς πόρνης τρόπος. Μὴ ἐχόντων καὶ αὐτῶν ἀποδοῦναι διὰ κατορθωμάτων καλῶν πράξεων, ἀμφοτέροις ἐχαρίσθη πιστὸν λαβὼν, καὶ σχίσας τὸ γεῖρογραφοῦν. *Εἰπέ, τίς αὐτῶν πλεῖον ἀγαπήσει;* Εἶτα ὁ Φαρισαῖος, Ἵπολαμβάνω, ὅτι ὡς τὸ πλεῖον [763] ἐχαρίσαστο. Καὶ δικαστὴς ἑαυτοῦ ὁ ὑπεύθυνος ἐγίνετο, καὶ τὸν δεσπότην ἐπαίνετον εὐρίσκα λέγοντα· Ὁρθῶς

ἐκρίνας. Ἄκουε λοιπόν· *Βλέπεις ταύτην τὴν γυναῖκα* τὴν ἐλιγότερά σου χρεωστήσασαν, καὶ πλείονα ξενία καὶ δῶρα προσκομίσασαν; βλέπεις ταύτην τὴν γυναῖκα τὴν πολλῶν ἀπώλειαν γενομένην; τὸν ἡμιγυλον τάφον; τὸν περιφερόμενον θάνατον; *Εἰσηλθόν σου εἰς τὸν οἶκον*· ὕδωρ, τὸ εἶναι καὶ πᾶσι προκείμενον, ἐπὶ τοὺς πόδας μου οὐκ ἤνεγκας· αὕτη δὲ πγὰς δακρύων ἐξ ὀμμάτων τοῖς ποσὶ μου προσήνεγκε. *Φίλημα μοι οὐκ ἔδωκας*· αὕτη δὲ τὰ χεῖλη αὐτῆς τοῖς ἔμοις ποσὶν ὑπέστρωσεν. *Ἐλίψω τὴν κεφαλὴν μου,* ὡς ἐληθεῖς παρ' ἐμοῦ, οὐκ ἠλείψα; αὕτη δὲ μύρρον τὸ σῶμα, τῇ δὲ πίστει τὴν θεότητά μου ἐμύρισεν. *Οὐ χάριν λέγω σοι, ἀφῶνται αὐτῇ αἱ ἀμαρτίαι αἱ πολλαί·* ἔνα πληρωθῆ τὸ ἐν ψαλμοῖς εἰρημένον, *Ἀρχῆρας τὰς ἀνομίας τοῦ λαοῦ σου,* καὶ τὸ ὑπὸ Ἰωάννου κηρυχθὲν, *Ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου.* Αὐτῇ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Εἰς τὴν ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Τὸ τῆς ἀμαρτίας κατὰ τῆς ἀμαρτίας ἀνέστραπται τέχνημα. Τέχνη μὲν γὰρ τῆς ἀμαρτίας σταυρὸς, καὶ τὸ σῶμα θανάτῳ περιβαλεῖν ἀναμάρτητον· γέγονε δὲ ὁ σταυρὸς τῇ σταυρωθείσῃ σαρκὶ τῆς εἰς οὐρανὸν ἀνόδου μηχανήματα, καὶ τὸ περὶ τῆς ἀμαρτίας ῥῆθὲν μετατέθηκαί. Πρῶτον μὲν γὰρ ὁ Παῦλος ἐκήρυττεν, *Ἡ ἀμαρτία ἀφορμὴν λαβοῦσα διὰ τῆς ἐντολῆς, ἐξηπάτησέ με, καὶ δι' αὐτῆς ἀπέκτεινε*· νῦν δὲ τῆς δικαιοσύνης τὸ ῥῆμα μηχανήματα πρέπον· ἡ γὰρ δικαιοσύνη ἀφορμὴν λαβοῦσα διὰ τῆς ἀμαρτίας, ἐξηπάτησεν αὐτὴν καὶ ἀπέκτεινε. Τοῦτο τὸν Παῦλον ἐκπλήξαν, εἰς ἐκείνην τὴν φωνὴν ἐνεκίνησε, *Μέγα ἔστί τοῦ ἐνσεθείας μυστήριον*. Ἀνάστασις γὰρ ἐν τῷ σταυρῷ κεκρυμμένη, γέννησις δὲ ἀθανάτου ζωῆς· ἀθανάσιον ἀνήθησαν τικτόμενος ἐξ ἄδου τοῖς ἀνθρώποις ὁ βασιλεὺς. Ἀληθῶς μυστήριον παμέγα. Πῶς οὐ γνωστὸν τὸ μυστήριον; *Ἐφανέρωθι, φησὶν, ἐν σαρκὶ*. Καὶ τίς ἡ φανέρωσις; *Ἐδικαιώθη ἐν πνεύματι*. Ποῖον τὸ τῆς δικαιοσύνης τεκμήριον; *Ὁμῶν ἀγγέλοις*. Ἐγνωσαν ἀγγελοι, φησὶ, τὴν τοῦ φανεροῦ ἄξιαν· προσέλλοντες καὶ διηκόνους αὐτοῦ. Ἀξιοπίστοι μὲν, Παῦλε, τῆς δικαιοσύνης οἱ θεοπίσταί, καὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ σεμνύουσι δύναμιν δεῖξον μέντοι ἀνθρώποις τῆς ἰσχύος τῆς ἐκείνου σημειον. *Ἐκρηύχθη, φησὶν, ἐν ἔθνεσιν*. Ἔδραμε λόγος περὶ αὐτοῦ θεολόγος, καὶ ταῦτα παρὰ πάντων ἐμπεδικόμενος· ἐπλατύνθη κυλωόμενον κήρυγμα. Τί οὐκ ἐμμέρης ἀκοῆ; τὸ κρηυτόμενον ἔστι. καὶ κρηυχθὲν ἔθεναι γέγονε τοῖς ἀκούσασιν ἄλλος; *Ἐκρηύχθη, φησὶ, καὶ ἐπιστεῦθη ἐν κόσμῳ*. Εἶτα καὶ τούτου πιστευθέντος δεικνύς ἀκόλουτον, *Ἀνελήφθη, φησὶν, ἐν δόξῃ*. Ἐκρηύχθη ἡ τῆς Ἐκκλησίας ἰσχύς, μᾶλλον δὲ πάσης ὁμοῦ τῆς οἰκουμένης ἐπίστασις. Κοινή γὰρ τῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως βοήθεια, ἡ σήμερον ἀνθρωπότης ἀναληφθεῖσα· τὰ γὰρ τῶν κολάσεων μετ' αὐτὴν μετρώτερα. Καὶ μοι σκόπει τὰς παλαιὰς τῶν ἀνθρώπων ἐκ Θεοῦ τιμωρίας, καὶ τὸ τῆς ἀναλήψεως εὐρήσεις δημωφελέας. Ἐξ ἐνδῶς ἀμαρτήματος ἔρδιπτο προσκρούσας Ἀδὰμ· μακρῶ σώματος τρόμῳ κατεκείριτο Κάιν· Ἐβρεξε πῦρ οὐρανόσ, ὡς σηπεδόνα τῆς γῆς, καυστηριάων τὰ Σόδομα· μετεπλάττετο πρὸς στήλην γυνὴ δρόμου παραχαράζασα νόμον. Αἱ δὲ εἰς δῆμους ὅποιαί διαφοραὶ, ἄκουσον τῆς Γραφῆς, ὡς Ὀρηνοῦδῆς τῶν οὐρανόσ· *Ἐπερίρασαν, φησὶ, τὸν Θεόν, καὶ ἀπό τῶν ὄρων ἄπώλοντο*. Ἐρῆγγυσαν, φησὶ, καὶ ἀπώλοντο ἀπὸ τοῦ ὀλοθρευτοῦ. *Ἐπόρνευσαν, φησὶ, καὶ ἔπεσαν ἐν μῆν ἡμέρας εἰκοσι τρεῖς* [764] *χιλιάδες*. Ἐδῶκε, φησὶ, *Κύριος θάνατον ἐπὶ Ἰσραὴλ* ἀπὸ πρῶθεν, καὶ ἕως ὥρας ἄριστον, καὶ ἀπέθανον ἐδδομήκοντα χιλιάδες ἀνδρῶν. Τί ἔν σοι τὰς τοῦ Θεοῦ πρὸς βασιλέα τότε διηγοίμην προτάσεις; *Ἰάδω λέγει Κύριος, φησὶν*· *Ἀἰτήσιν ἔσαντες τρία ἐτη λιμὼν ἐπὶ τὴν γῆν, ἡ τρεῖς ἡμέρας θάνατον ἐν τῇ γῆ σου*. Τραγυθοῦσι καὶ γραφεῖς· Ἐλλήνων τὴν τῶν παλαιῶν χρόνων κακοπραγίαν, κατακλυσμῶν ἀμετρίαν, ὑπερβολῆν ἐκπορώσασας, πολυεταῖν λιμῶν, σεισμῶν δακρυῶν ἀπόδημον, αἰμάτων ἐμφυλίους ἐκχύσεις, κύματα πωλέμων ἐπιπλήτων. Οὐκ ἦν τότε τῶν ἐξ οὐρανοῦ καὶ

γῆς παρατάξεις, οὐκ Ἕλλησιν, οὐκ βαρβάροις, οὐκ Ἰουδαίοις εἰρήνη. Ἐμεν γὰρ τὸν εἰρηνοποιούοντα τὰ ἄνω καὶ τὰ κάτω μεσίτην· περὶ οὐ Παῦλὸς· φησὶν· *Αὐτός ἐστιν εἰρήνη ἡμῶν, ὁ κωλύσας τὴν ἐχθραν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ*. Πόσοι νῦν Σοδομίτων ἀσελγέστεροι; καὶ πῦρ ἐπ' αὐτοὺς ὁ ἀῆρ, ὡς τὸ πρῖν, οὐκ ἐκχέει. Ἐδέξτετο γὰρ τὴν τῆς εἰρήνης περιόντα μεσίτην καὶ τῷ τῶν ἀνθρώπων προημέρωσε γένει. Πόσοι τῆς ἐπὶ τοῦ Νῦνε γενεᾶς μοθηρότεροι; καὶ κατακλυσμῶ τούτους οὐκ ἐκπλύνει ἄμαρτία; Πόσοι τῆς Κάιν θηριωδέστεροι γνώμης; καὶ τοῖς τοῦ Κάιν αὐτοῦσ οὐ τιμωρεῖται ὁ Θεός· Ὅταν γὰρ παροξυνθῆ παρ' ἡμῶν, πρὸς τὴν σύνθρονον ἰδῶν ἀπαρχήν, διαλλάττεται· ὅταν τοῖς κάτω θυμωθῆ παρονοῦσι, τὴν ἀμωμον ἀνθρωπότητα βλέπων ἐκ δεξίων, δυσωπεῖται· ὅταν κινήσῃ τὴν ὄργην τὸ κάτω πονηρεῦόμενον γένος, ἄνω πρῦνε τὸν θυμὸν ἐ τοῦ γένους συγγενῆς συγκαθήμενος. Τοῦτό σοι Παῦλος γυμνωὸν, *Χριστός, φησὶν, ἐστὶν ἐν δεξιῷ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν, οὐκ ὡς χρωόμενος δικαζομένου φωνῶν*· εἰς βασιλείαν γὰρ ἀνήλθεν ὁ Χριστός· οὐκ ἰδικῆν, ἀλλ' αὐτὴν τῆς ἀπαρχῆς τὴν ἀνάληψιν εἰς ἐντυγίαν ἐχρημάτισε Παῦλος τὰς διαλλαγὰς ἐκδοκούσαν. Ὁ τῆς φρικτῆς σήμερον θεορίας τοῖς δαίμοσι! φρικτὴ γὰρ αὐτοῖς θεωρεῖται ἕωρων, ἀνθρώπου κατὰ τὸ φαινόμενον φύσιν, ὄδοιπόρον ἀέρος, ὑψηλοτέρην αὐτῶν ἀναβαίνουσαν, ἀνωτέρην οὐρανῶν γενομένην. Ἄλλ' ἐκείνοι μὲν ἔστενον, ἀγγελοὶ δὲ τοῖς μαθηταῖς παριστάντας περιχαροῦς ἐπέβων· *Οὗτος ὁ Ἰησοῦς ὁ ἀναληφθεὶς ἡς' ἡμῶν εἰς τὸν οὐρανόν, οὕτως ἐλεύσεται, ὃν τρόπον ἐβείσασθε αὐτὸν παρευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν*. Τὸ τῆς ἀναλήψεως πιστοῦται μυστήριον. Ἐμμενον γὰρ οἱ μαθηταὶ πρὸς οὐρανὸν κεχρηγότες καὶ συντεταγμένοι τῷ βλέμματι· τῆς σαρκὸς δὲ κατὰ μικρὸν ὑψηλοτέρας τῶν ὀφθαλμῶν γενομένης, ἐσεῖοντο λογισμοῖς ἀπορίας. Οὐδαμοῦ, φησὶ, τὸ θεωρούμενον σῶμα· τάχα σχήματα· ἀπέλιψεν ἡ ἀνάληψις· τάχα φαντασίας θέα· τάχα πλάνην ὑπεμείναμεν βλέμματος· ἡ πλάνην μὲν ἡμεῖς οὐκ ὑπέστημεν, εἰς αέρα δὲ διελύθη τάχα τὸ σῶμα, καὶ φύσιν οὐκ ἔχει λοιπὸν τοῖς ἐπὶ γῆς ὁρατὴν. Μετὰ τοιαῦτα ὄροντες εἰς οὐρανὸν ἀπορίας ἤκουον τῶν ἀγγέλων ἐξαιφνης· *Ἀνδρες Γαλιλαῖοι, τί ἐστήκατε βλέποισ ἐἰς τὸν οὐρανόν;* Τί βούλεται, φησὶν, ὄντιν ἡ περιεργὸς ὄνεις; τί τὸ βλέμμα τοῖς οὐρανοῖς ἐπικέχρησε; ζητεῖτε πάντως ἐν τοῖς οὐρανοῖς; Εἰσφέρει τὸν Ἰησοῦν ἡ νεφέλη. Ἡ πάλιν τῶν αὐτῶν ἐνωσμάτων βρεται· ὡς περὶ βεβαίων ἀμφοτέρων θαρβέετε. Κἀν γὰρ νῦν εἰς οὐρανὸν ἀναληφθῆ, καὶ πάλιν ἐλεύσεται, *Ὅν τρόπον ἐβείσασθε αὐτὸν παρευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν*. Ἄλλ' ἐπὶ τοῦ τῆς γλώσσης ἡ νευρὰ μὴ τείνεθῶ· χανούσωμεν τὴν τῶν λόγων αὐτῆν κεκρηυκυῖαν καθαρωδέταν· δῶμεν κατὰ τὰς λοιπαῖς κηθάραις ἀκρῶσιν· κροτεῖται τὴν ἀνάληψιν ἐυφήμια πολυστομος· ἀδέως σήμερον κοινή πάντων ἀνθρώπων τὸ γένος, *Μέγα ἔστί τοῦ ἐνσεθείας μυστήριον· Ὁμῶν ἀγγέλοις, ἐπιστεῦθη ἐν κόσμῳ, ἀνελήφθη ἐν δόξῃ*. Αὐτῇ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας· τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

[765] *Εἰς τὴν μεταμόρφωσιν τοῦ Σωτῆρος.*

Δεῦτε, φίλοι, σήμερον τῶν εὐαγγελικῶν δόκως ἐφασκεῖσθε θησαυροὺς, ἐν ἔκειθεν συνήθως ἀρυσόμεθα πλουτὸν ἀρθόνως μερίζόμενον, καὶ οὐδαμῶς οὐδέποτε δαπανώμενον· δεῦτε τῷ πανσόφῳ, καλῶς ὁδηγοῦντι, καὶ πάλιν ἀκολουθῆσαμεν Λουκᾶ, ἐν Ἰβωμεν τὸν Χριστὸν εἰς βροσὺν ὑψηλὸν ἀναβαίνοντα, καὶ Πέτρον καὶ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην τῆς θείας μεταμορφώσεως λαμβάνοντα μάρτυρας. *Ἰσαλαθῶν* γὰρ, φησὶ, *τοὺς περὶ Πέτρον, εἰς βροσὺν ὑψηλὸν ἀνήλθεν* ὁ Δεσπότης. Ὅρος ὑψηλὸν, ἐν ᾧ Μωϋσῆς καὶ Ἠλίας διελέγετο τῷ Χριστῷ· βροσὺν ὑψηλὸν, ἐν ᾧ νόμος καὶ προφήται συνωμίλουν τῇ χάριτι· βροσὺν ὑψηλὸν, ἐν ᾧ Μωϋσῆς ὁ τοῦ πάσχα τὸν σμῆν σφαγιάσας, καὶ τῷ αἵματι τὰς φιλίας τῶν Ἑβραίων βαντίσας· βροσὺν ὑψηλὸν, ἐν ᾧ Ἠλίας παρ' ἐκείνους τὸν ἰοῦν μελίσας, τῆν δὲ ὕδατο· θυσίαν ἐν πυρὶ δαπανήσας· βροσὺν ὑψηλὸν, ἐν ᾧ Μωϋσῆς ὁ ἀνολέας καὶ κλείσας τῆς ἐρυθρᾶς θαλάσσης τὰ συστήματα· βροσὺν ὑψηλὸν, ἵνα μάθωσιν οἱ περὶ Πέτρον καὶ Ἰάκωβον, ὅτι αὐτὸς ἐστίν, ᾧ πᾶν γόνυ κλνέει ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ κατὰχθονων. Τρεῖς γὰρ μόνως παραλαβῶν, οὐ πάντας παραλαβῶν, οὐ πάντας καταλιπῶν, οὐ φρονήσας τοῖς ἄλλοις τῆς δόξης, οὐκ εὐτελεστέροσ κρίνας· δίκαιος γάρ ὡν, δικαίως τὰ πάντα δίδει· ἀναλογιζόμενος πάντας, καὶ τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀγάπης οὐ μερίζομένους ἦνωσεν. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἀνάξιος ἦν τῆς θείας θέως καὶ τῆς φανεραῦ ἐκείνης ὀπτασίας ὁ μέλλων γενέσθαι προδότης Ἰούδας, τοῦτο χάριν καὶ τοὺς ἄλλους καταλιμάνει, ἵνα κἀκεῖνῳ, μὴ μόνῳ καταλειφθέντι, πᾶσαν ἀπολογίαν ὑστερον ἀποκαλύψῃ, καὶ τῆς μεταμορφώσεως τοὺς τρεῖς αὐτᾶρχεις κατὰ τὸν νόμον ἐπιστάσῃται μάρτυρας, ἐν αὐτοῖς κατὰ ψυγὴν καὶ τοὺς λοιποὺς περιφέροντας. Αὐτὸς γὰρ φησὶ· ἐφύλαξαι αὐτοὺς, Πάτερ δίκαιε, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ὧσι, καθῶς καὶ ἡμεῖς ἐν ἔσμεν. Ὡρῶν γὰρ ὁ Ἰούδας παρὰ τὸ βροσὺν Ἀνδρέαν, Θωμᾶν, Φίλιππον, καὶ τοὺς λοιποὺς διατριβόντας μετ' αὐτοῦ, καὶ οὐδὲ γογγύζοντας, οὐκ ἀγανακτοῦντας, οὐ λοιδοροῦντας, ἀλλὰ χαλῶντας, καὶ κοινῇ τὴν ἀνωθεν χάριν ἑαυτοῖς καὶ τοῖς ἀποῦσι ψηφίζοντας· ἀναπολόγητος παντελῶς ὑπήργεν, εἰς οὐδὲν οὐδέποτε τῶν θαυμάτων παροραθεῖς. Ἄλλὰ καὶ τὸ γλωσσόκομον εἶχε, καὶ τὴν τοῦ μύρου ἀναίτης βασκαίνων, καὶ τὸν Διδάσκαλον τοῖς ἐχθροῖς τολμηρῶς προδιδῶν. Καὶ τί φησὶ; *Καὶ μεταμορφώθη ἔμπροσθεν αὐτῶν, καὶ ὤφθησαν Μωϋσῆς καὶ Ἠλίας συναλλοῦντες* αὐτῷ. Ἄλλ' ὁ Πέτρος, ὡς οἶε περὶ πάντα θερμὸς, ἔμιασι διανοίας, οὐδ' οὐκ οἶδὲ ποτε θεωρήσας συναλλοῦντας αὐτῷ, οὐ ποῦν μετρώσας τὸ θαῦμα, οὐ τὸ παράδοξον μετρήσας τῆς θείας ἐλλάμψεως, καλὸν ἐκάλει τὸν ἔρημον τόπον· σκηνωτοὺς ἐξ ἄλιεύς προέκοπτε, τῷ Σωτῆρι βοῶν· *Ποιήσωμεν ὡδε τρεῖς σκηνάς, μίαν σοί, καὶ μίαν Ἠλίᾳ, καὶ μίαν Μωϋσῆϊ· οὐκ εἶδws ὁ λέγει*. Ἄλλ', ὡ τῶν μαθητῶν κορυφαίε καὶ πρωτοστάτα Πέτρε! τὴ ταπεινάς ἐννοίας προπετεῦσθαι θέλεις, καὶ λογισμοί; ἀνθρωπίνους καθυβρίζεις· τὰ θεῖα, καὶ τρεῖς ἐγεῖραιν ἐν ἐρήμῳ λέγεις; ὁμοτίμον τοῖς δούλοις ὀρίζεις τὸν Δεσποτην; καὶ τῷ Χριστῷ μίαν σκηνήν, καὶ τοῖς δυοῖν ἐξ ἴσης οἰκοδομῆν ἐπέλεγῃ; μὴ γὰρ ἅγιον Πνεύματος, ὡς οὗτος, συνελήφθη Μωϋσῆς; μὴ γὰρ παρθένος ἔτεκε τὸν Ἠλίαν, ὡς τοῦτον ἢ παναγία Παρθένος Μάρια; μὴ γὰρ ἐμβρυον ἐκ μήτρας ἐπέγνω Μωϋσῆσ, καθάπερ τοῦτον ὁ πρόδρομος; μὴ γὰρ οὐρανὸς ἐμύνησεν Ἠλίῳ τὴν γέννησιν; ἢ μάγοι προσεκύνησαν Μωϋσῆσιν τὰ σπάργανα; μὴ γὰρ Μωϋσῆς καὶ Ἠλίας εἰργάζαντο τοσαῦτα θαύματα; ἢ σπηλαῖω ἀνθρωπίνῳ ἀπῆλασαν πνεύματα; Μωϋσῆς γὰρ ὤργισθη ποτὲ, καὶ ῥάβδῳ πατάξας διῆλθε τὸ πέλαγος· ὁ δὲ σὸς διδάσκαλος Ἰησοῦς ἐν θαλάσσῃ πεζεύσας σὺν τῷ Πέτρῳ, βᾶτον [766] ἐπόλησε τὸν βῦθόν· Ὁ Ἠλίας ἱκετεύσας ἐπλήθυνε τῆς χάριτος τὸ ἀειρον καὶ τὰν ταῦτης υἱὸν ἀνάστησεν ἐκ νεκρῶν· ὁ δὲ σε μαθητὴν ἐξ ἄλιέων λαθῶν, ἐπ' ὀλγοῖ; ἀρτοῖς χιλιάδας ἐκόρυσσε, καὶ τὸν ᾄδων ἐσκύλευσε, καὶ ἀνῆρπασε τοὺς ἀπ' αἰῶνος καθυβδόντας. Μὴ τοῖνυν λέγε, Πέτρε, *Ποιήσωμεν ὡδε τρεῖς σκηνάς*, μηδὲ *Καὶ τὸν ἡμᾶς τὸ ὡδε εἶναι*, μηδὲ ἀνθρώπινον, μηδὲ ταπεινὸν, μηδὲ γήινον, μηδὲ χαμερπές· τὰ ἄνω φρόνει, τὰ ἄνω ζῆτει, ὡς ὁ Παῦλος ἐμύνησε, μὴ τὰ ἐπὶ γῆς. Πῶς γὰρ καλὸν τὸ ἡμᾶς ὡδε εἶναι, ὅπου ὁ βρῖς ὄβρισας

τὸν πρωτόπλαστον καὶ ἔβλαψε, καὶ τὸν παράδεισον ἐκλείσεν; ὅπου τὸν ἄρτον ἐν Ἰβρωῖ τοῦ προσωποῦ ἐσθίειν ἤκουσαμεν; ὅπου στένειν καὶ τρέμειν ἐπὶ τῆς γῆς διὰ παρακοὴν ἐμάθομεν; ὅπου πάντα σκιά; ὅπου πάντα παρελεύσεται ῥοπή; Πῶς οὖν ἡμᾶς· ὡδε εἶναι καλόν; Εἰ ἐνταῦθα Χριστὸς καταλιμάνει ἡμᾶς, τίνας χάριν ἐκοινωνῆσεν αἵματος καὶ σαρκὸς; εἰ ἐνταῦθα Χριστὸς καταλιμάνει ἡμᾶς, τίνας χάριν συγκατέθη τῷ πεισόντι καὶ τὸν κείμενον ἤγειρεν; εἰ καλὸν εἶναι ἐπὶ τῆς γῆς, εἰς μάτην ἐκλήθη; τῶν οὐρανῶν κλειδοῦχος. Πῶς γὰρ λοιπὸν χρῆσιμον τῶν οὐρανῶν αἱ κλείς; Ἐπεὶ τὸ βροσὺν τοῦτο ποθεῖς, ἀποσάτου λοιπὸν οὐρανοῖς· εἰ σκηνὰς ἐγεῖραι θέλεις, παραίτησαι τὸ εἶναι τῆς Ἐκκλησίας θεμελίος. Μετεμορφώθη γὰρ Χριστὸς, οὐκ ἀπλῶς, ἀλλ' ἵνα ἡμῖν ἀποδείξῃ τὴν μέλλουσαν τῆς φύσεως μεταμόρφωσιν, καὶ τὴν ἐσομένην ἐπὶ τῶν νεφελῶν ἐν φωνῇ ἄραγγέλων δευτέρου σωτηρίου ἑλευσιν. Αὐτὸς γὰρ ἐστίν ὁ τὸ φῶς ὡς ἱμάτιον περιβαλλόμενος, κριτὴς ὑπάρχων ζώντων καὶ νεκρῶν· ὅθεν Μωϋσῆς καὶ Ἠλίας εἰς μέσον παρήγαγε, τὸν ἀρχαῖον ἔγνω παραστήσαι τὰ σήμαντρα. Καὶ τί φησὶ ὁ μέγας γραφεύς; *Ἐτι αὐτοῦ λαλοῦντος, ἰδοὺ νεφέλη φωτεινῆ ἐπέσκηλασεν αὐτοῦ· καὶ ἰδοὺ φωνὴ ἐκ τῶν οὐρανῶν λέγουσα, Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠδδόκησα αὐτοῦ ἀκούετε*. Ἐτι, φησὶ, τοῦ Πέτρον λαλοῦντος, ἀντέλεξεν ὁ Πατὴρ. Τί, Πέτρε, καλὸν εἶναι λέγεις, μὴ εἶδws ὁ λέγεις; Ὅπου πεπαιδευγῆσαι, ὅπου τὴν ἀσφαλῆ γνώσιν τῆς υἰότητος ἐμαθες, ὁ λέγων, *Σὺ εἰ ὁ Χριστός, ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ τὸ ζῶντος*. Τοσαῦτα αὐμάτα κατείδες, Βᾶρ Ἰωάν, καὶ ἐὶ Σίμων ὑπάρχεις; οὐρανὸν σε κλειδοῦχος κατέστησε, καὶ τῆς ναυτιλίας ἐτι τὸ ἱμάτιον οὐκ ἀπέθου; Ἰδοὺ τὸ τρίτον ἀνύστασαι τῇ τοῦ Σωτῆρος βουλή; μὴ εἶδws ὁ λέγεις. Εἰπε γάρ σοι, Δεῖ με παθεῖν, καὶ λέγεις, *Ὁὐ μὴ ἔσται σοι τοῦτο*· εἶπε πάλιν, *Πάντες σκανδαλισθήσεσθε*, καὶ λέγεις, *Εἰ πάντες, ἐγὼ δὲ οὐ σκανδαλισθήσομαι*. Ἰδοὺ καὶ νῦν ἐγεῖραι θέλεις τῷ Χριστῷ, τῷ ἅμα ἐμοὶ θεμελιώσαντι τὴν γῆν, τῷ ἅμα ἐμοὶ συστήσαντι τὴν θάλασσαν, καὶ σε πῆξάντι, αἰθέρα πυρῶσαντι, καὶ πάντα σὺν ἐμοὶ πρὸ αἰῶνων δημιουργήσαντι, σκηνὴν τῷ ἐξ ἐμοῦ, σκηνὴν τῷ ἐν ἐμοὶ καὶ μετ' ὑμῶν, σκηνὴν τῷ ἀπάτορι Ἀδᾶμ, σκηνὴν τῷ ἀμάρτορ Θεῷ, σκηνὴν τῷ λαθόντι σκηνὴν, ἦν ῥηθησατο, γαστέρα παρθενηκῆν. Οὐκοῦν ἐπειδὴ σὺ τρεῖς σκηνὰς ἐγεῖραι βούλη, μὴ εἶδws ὅπερ λέγεις, ἐγὼ νεφέλῃ φωτεινῇ χρῆσάμενος, σκηνὴν καὶ τοὺς παρόντας φύλαξας, ἐκ τῶν ὑψίστων βῶν, *Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠδδόκησα*. Οὐ Μωϋσῆς καὶ Ἠλίας, ἀλλ' οὗτος· οὐκ ἄλλο, καὶ ἄλλος, ἀλλ' οὗτος, εἰς καὶ ὁ αὐτός, ἐν ᾧ ἠδδόκησα, αὐτὸς ἀκούετε. Μωϋσῆς ἐδικαίωσα, ἀλλ' ἐν τούτῳ ἠδδόκησα· Ἠλίαν ἀπέλασον, ἀλλὰ τοῦτον ἀπέστελα ἐκ Παρθένου εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανόν. Οὐδέεις γὰρ, φησὶ, ἀνέθῃ εἰς τὸν οὐρανόν, εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ κατεβῆ. Ἐκεὶ τοῖνυν κατῆλθεν ἐπὶ τῆς γῆς, ἐκεῖ ἑαυτὴν ἐκέκωσε μορφήν δούλου λαθῶν. Εἰ μὴ, μείνας ὁ ἦν, γέγονεν ὅπερ ἐσμεν, εἰ μὴ σταυρὸν καθ' ἡμᾶς, δι' ἡμᾶς ὑπομείνας, καὶ τῷ οἰκίῳ αἵματι τὴν κόσμον γέγρασεν, ἀργεῖ οἰκονομία, καὶ μένει τὰ παλὰ τῶν προφητῶν ἀδέδαια ῥήματα. Ἄλλὰ παύσαι, Πέτρε, καὶ μὴ τὰ τῶν ἀνθρώπων φρόνει, ἀλλὰ τὰ τοῦ Θεοῦ. Οὗτος γὰρ ἐστὶν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠδδόκησα· αὐτοῦ ἀκούετε. Διττῇ γὰρ τῇ περὶ αὐτὸν κέρμητι φωνῇ, [767] ἐπὶ μὲν ὕμῶν ἐν τῷ ἔρει τοῦτι, ἐπὶ δὲ Ἰωάνων ἐν τῷ Ἰορδᾶνι ποταμῷ· ἦν ὁ πάλαι προφήτης ἀληθεύσει βοήσας; *Θαβῶρ καὶ Ἑρμογιὴλ ἐν τῷ ὀνόματι σου ἀγαλλιάσονται*. Πῶς ὀνόματι; Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός. Ἐχαρίσατο γὰρ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα. Ἄλλ' εἴρεις πάντως, ἀγαπητέ, τί ἐστίν, *Θαβῶρ καὶ Ἑρμογιὴλ ἐν τῷ ὀνόματι σου ἀγαλλιάσονται*; Μάνθανε τοῖνυν συνετώς. Τὸ Θαβῶρ, τοῦτό ἐστι τὸ βροσὺν, ἐνθα θελήσας μετεμορφώθῃ Χριστός, καὶ Υἱὸς πατὸς Πατρὸς ἐμαρτυρηθῆ, ὡς ἀρτίως ἤκούσατε. Τὸ δὲ Ἑρμογιὴλ βροσὺν ἐστὶ μικρὸν ἐκ γῆς Ἰορδᾶνου, ὅθεν ἀνεήλθη Ἠλίας, καὶ οὔτινος πλησίον ἐν τοῖς βείθροις τοῦ Ἰορδᾶνου βουληθεῖς ἐθαπτίσθη Χριστός, καὶ Υἱὸς παρὰ Πατρός ἐμαρτυρηθῆ. Ἐν τούτοις τοῖς δυοῖν βρεσὶν ὁ ἀφραν-

IN TRANSFIGURATIONEM SERVATORIS.

Venite, dilecti, hodie evangelicos thesauros impigre attingamus, ut inde pro more divitiarum ubertim dividamus, quæ nunquam absumi possunt. Venite ad sapientissimum rectumque ducem: rursus sequamur Lucam, ut videamus Christum in montem excelsum ascendentem, qui Petrum, Jacobum et Joannem divinæ transfigurationis testes assumpsit. *Assumpto, inquit, Petro et sociis, in montem excelsum ascendit (Luc. 9. 28. Matth. 17. 1).* Dominus. Mons excelsus, in quo Moyses et Elias cum Christo loquebantur: mons excelsus, in quo lex et prophetæ cum gratia loquebantur: mons excelsus, in quo erat Moyses, qui agnum paschalem immolavit, et Hebræorum limina sanguine aspersit: mons excelsus, in quo Elias erat, qui apud illos bovem in partes dissectit, et per aquam victimas igne absumpsit: mons excelsus, in quo Moyses erat, qui mare Rubrum aperuit et clausit: mons excelsus, ut discant Petrus, Jacobus et Joannes, ipsum esse cui omne genu flectitur cælestium, terrestrium et infernorum (*Philipp. 2. 10*). Tres solum assumpsit: non omnes assumens, nec omnes relinquens: non aliis gloriam invidens, non virosius judicans; justus enim cum sit, juste omnia administrat: omnes mente revolvens, et ex nutu caritate non avulsos, una copulavit. Sed quia divina illa et tremenda visione indignus erat Judas, qui traditor futurus erat, idcirco ceteros relinquit: ne ille, utpote solus relictus, se hac defensione obtegeret; utque tres assumeret transfigurationis testes, qui secundum legem satis erant, qui etiam reliquos mente secum afferbant. Ipse namque ait: *Serva eos, Pater juste, ut et ipsi unum sint, sicut et nos unum sumus (Joan. 17. 21).* Videns enim Judas extra montem Andream, Thomam, Philippum et ceteros secum versantes, nec murmurantes vel conviciantes, sed gaudentes, atque supernam gratiam et sibi mutuo et absentibus optantes, inexcusabilis omnino erat, qui in nullo patrato miraculo retro relictus fuerat. Sed et marsupium habuit, et ungenti mulieri sine causa invidit, et Magistrum audacter inimicis tradidit. Et quid dicit? *Et transfiguratus est ante eos. Et apparuerunt Moyses et Elias loquentes cum eo (Matth. 17. 2. 3).* Verum Petrus, ut semper in omnibus fervens, oculis mentis eos quos non viderat cernens cum eo loquentes, non ita accurate miraculum et stupendam divinamque illuminationis fulgorem considerans, desertum illum locum pulchrum vocabat: ex piscatore in tabernaculorum opificem proventus, Servatori clamat: *Facimus hic tria tabernacula, tibi unum, Elie unum, et Moysi unum, nesciens quid diceret (Luc. 9. 33).* Sed, o discipulorum coryphæe et princeps, Petre! cur cum humilibus cogitationibus petulantur te ingeris, et humanis ratiociniis divina a facis contumelia, dum tria in eremo erigenda dicis? parem servis Dominum statuis? et unum Christo tabernaculum, et duobus aliis similiter vis excitare? num ex Spiritu sancto, ut hic, conceptus fuit Moyses? num virgo peperit Eliam ut hunc sanctissima Virgo Maria? num infans ex utero novit Moysen, ut hunc Præcursor? an cælum Elie natales significavit? aut magi Moysis incunabula adoraverunt? num Moyses et Elias tot miracula patrarunt? an in humana spelunca spiritus expulerunt? Moyses enim aliquando iratus est, et virga percussum pelagus trajecit: Magister vero tuus Jesus in mari ambulans cum Petro, calcabile profundum reddidit. Elias precans viduæ farinam multiplicavit, et ejus filium ex mortuis suscitavit: qui vero te ex piscatore discipulum accepit, paucis panibus millia hominum satiavit, et infernum exposcitavit, abripuitque eos qui a seculo dormiebant. Ne

ergo dicas, Petre, *Faciamus hic tria tabernacula; ne, Bonum est nos hic esse (Luc. 9. 33).* Nihil dicas humanum, humile, terrenum, humi repens: superna sapias, superna quæras, ut indicavit Paulus, non quæ super terram. Quomodo enim bonum est nos hic esse, ubi serpens primum parentem contumelia affecti et lapsi, et paradisi clausit? ubi ipsum in sudore vultus panem comedissemus? ubi genuisse et tremuisse propter inobsequentiam didicimus? ubi omnia umbra? ubi omnia in momento transibunt? Quomodo ergo bonum est nos hic esse? Si nos Christus hic relinqueret, cur commicasset carni et sanguini? si nos Christus hic relinqueret, cur lapsus subvenit et jacentem erexit? si bonum sit esse super terram, frustra vocatus es cælorum clavicularius. Ad quid enim utiles erant claves cælorum? Quando hunc montem desideras, cælis jam abrenuntia: si tabernacula vis excitare, fundamentum Ecclesiæ esse recusa. Transfiguratus enim est Christus non frustra, sed ut futuram nobis ostenderet naturæ transfigurationem, et futurum in nubibus in voce archangelorum secundum salutarem adventum. Ipse enim est amicus lumine sicut vestimento, iudex vivorum et mortuorum. Quare Moysen et Eliam in medium adduxit, ut antiquorum oculis signacula sisteret. Et quid dicit magnus ille scriptor? *Adhuc eo loquente, ecce nubes lucida obumbravit eos. Et ecce vox de cælis dicens: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacuit: ipsum audite (Matth. 17. 5).* Adhuc, inquit, Petro loquente, contradixit Pater. Cur, Petre, bonum esse dicis, qui nescis quid dicas? Nondum institutus es, nondum firmam Filii cognitionem accepisti, qui dicis: *Tu es Christus, Filius Dei vivi (Id. 16. 16).* Tot signa vidisti, Bar Jona, et adhuc Simon es? cælorum te clavicularium constituit, et nondum nauticæ artis vestimentum deposuisti? Ecce jam tertio Servatoris voluntati resistis nesciens quid dicas. Dixit tibi, *Oporet me puti; et ais, Non erit hoc tibi: dixit rursus, Omnes scandalizabimini; et dicis, Si omnes, ego certe non scandalizabor (Id. v. 16. 21. 22 et 26. 35).* Ecce nunc quoque Christo vis tabernaculum excitare, qui necum fundavit terram, qui necum mare constituit et firmamentum fixit, qui ætherem ignem fecit, et omnia necum ante sæcula creavit: tabernaculum illi, qui ex me est: tabernaculum illi, qui in me et vobiscum est; tabernaculum Adamo, qui est sine patre; tabernaculum Deo, qui est sine matre; tabernaculum ei, qui accepit tabernaculum quod elegerat, uterum virginalem. Itaque, quia tu tria tabernacula vis excitare, nesciens quid dicas, ego nube lucida usus, tabernaculum et adstantes custodiens, ex altissimis clamo: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacuit. Non Moyses vel Elias, sed hic; non alius vel alius, sed hic, unus et ipse in quo mihi complacuit: ipsum audite. Moysen justificavi, sed in hoc mihi complacuit: Eliam accepti, sed hunc mihi ex Virgine in ipsum cælum: Nemo enim, inquit, ascendit in cælum, nisi is qui de cælo descendit (Joan. 3. 15).* Illic ergo descendit, in terram: illic seipsum exinanivit, formam servi accipiens. Nisi ille, manens quod erat, factus esset id quod nos sumus, nisi crucem apud nos et propter nos sustinisset, et proprio sanguine mundum redemisset, cessaret œconomia, et prophetarum vetera dicta irrita manerent. Sed quiesce, Petre, et ne sapias ea quæ hominum, sed quæ Dei sunt. *Hic est enim Filius meus dilectus, in quo mihi complacuit: ipsum audite. Duplici enim voce circa illum usus sum, vobis in hoc monte, et Joanni in Jordane fluvio. Hanc olim propheta vere significavit, clamans, *Thabor et Hermoniel in nomine tuo exsultabunt (Psal. 88. 15).* In quo*

nomine? *Hic est Filius meus dilectus*. Dedit enim illi nomen quod est super omne nomen. Sed dices utique, dilecte: Quid est, *Thabor et Hermoniel in nomine tuo exsultabunt*? Id prudenter discite. Thabor mons est hic, in quo Iubens Christus transfiguratus est, et Filius a Patre declaratus est, ut modo audistis: Hermoniel mons est parvus ex terra Jordanis, unde assumptus est Elias, et prope quem in fluentis Jordanis volens Christus baptizatus est, et Filius a Patre declaratus. In his duobus montibus intemperatus Pater filiationem firmans, et tunc et nunc secundo clamat: *Hic est Filius meus dilectus*, in quo

mihī complacui: ipsum audite. Qui enim ipsum audit, et me audit; et qui de ipso et ejus verbis erubescit, ego quoque de illo erubescam in gloria mea et sanctorum angelorum. Ipsum audite absque simulatione et nequitia, incircumscripte, fide quærentes, non lingua metuentes; fide accipientes, non Verbum verbis ponderantes. Jam enim Paulus orator, curiosum refrenans, et omnia sine dubitatione docens, clamat: *O altitudo divitiarum sapientiæ Dei et scientiæ Dei: quam incomprehensibilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus* (Rom. 11. 33). Ipsi gloria in sæcula sæculorum. Amen.

IN RAMOS PALMARUM.

Jam præfulgent spiritualis celebritatis charismata; jam præcurrunt celebratissimi festi signacula; jam immaterialis sponsi præcurrunt indicia; jam pignus universalis resurrectionis nactus Lazarus cum Domino recumbit; jam unguenti donum eos, qui ad baptismum accurrunt, bono replet odore; jam fideles regis custodes hanc magnam urbem occuparunt; jam fidelis populus in occursum Domini veniens, clamat dicens, *Hosanna in excelsis*, ut modo audistis: *Benedictus qui venit in nomine Domini, Rex Israel* (Matth. 21. 9). Benedictus qui venit, qui semper venit, qui nobiscum est, et extra fideles nunquam. Vere turba illa regiam virtutem et ingressum noverat. Sicut enim in præsentī, terreno rege contra tyrannum bellum gerente, et post victoriam revertente, cives omnes extra civitatem obviam ipsi veniunt, flores gestant, laudes neclunt, encomiis victoriam celebrant, non glorie amore moti, sed victoriæ celebrandæ de ideo: eodem modo Dominum Christum, ut regem triumphantem, omnis turba et verbum et palmarum ramis declarabat esse victorem adventantem; imo potius Deum sibi notum. Deo namque soli competunt verba tunc prolata, quæ prudentibus divina mysteria detegunt, *Hosanna in excelsis*; id est, Serva, quæso, in excelsis; sic enim explicatur illud Hebraicum, *Hosanna in excelsis*; ut superne sit salus, et inferne benignitas. O turbae cognitionem divinam angelici ministerii consortem! Terram illi calcabant, et in celo incedebant, corpore amici, et incorporea tractantes: Judæi nomine, et Christiani re; mundani vite forma, et apostolici confessione: hi, ut et Petrus, supernam revelationem acceperant. Sicut enim apostolorum coryphæus, non ex propria meditatione, sed ex divina revelatione Domino dicebat: *Tu es Filius Dei vivi* (Matth. 16. 16); et Dominus ostendens ipsum non ex propria cogitatione, sed ex Patris revelatione id accepisse, beatum illum prædicabat, *Beatus es, Simon Bar Jona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui in cælis est* (Ib. v. 17): ad eundem modum turba, accepta superne revelatione, clamabat ad Dominum dicens: *Hosanna in excelsis: benedictus qui venit in nomine Domini, Rex Israel*. Id certe omnino verisimile est. Undenam vero probatur Judaicam hanc turbae superne revelationem accepisse. Undenam igitur id probabo? Ex ipsis Domini verbis. Nam, *Videntes*, inquit, *summi sacerdotes et scribæ pueros clamantes in templo, et dicentes, Hosanna Filio David, indignati sunt et dicebant ad Jesum: Quidis quid hi dicunt? Jesus autem dicit eis: Errom: nunquam legis: Ex ore infantium et lactentium perfectisti laudem* (Matth. 21. 15. 16)? Nec ex homini verbis tantum, sed etiam ex stupendo turbarum motu et occursum et ex gestis earum asseritur: non modo enim clamabant, sed etiam ramos olivarum et palmarum secabant manibus gestabant, ac vestimenta sua substernebant, atque servatorem et regem hominum appellabant: unde palam cuius est, ipsas superne revelationem accepisse. Nisi enim de

cælo accepissent, unde novisset turba Dominum esse regem? Regis hujus mundi diadema non gestabat, non vestiebatur purpura, non comitabatur eum exercitus, non præcurrebant equites, non currus, non clypei auro obducti, non vehebatur curru purpura strato, sed pullo insidebat alieno, duodecim tantum ducens discipulos. Unde ergo noverat turba ipsum esse regem, nisi ex superna revelatione? Ideoque in Domino non quærebant vulgare diadema; noverant enim ipsum sine principio regnare: non quærebant purpuram; videbant enim illum amictum lumine sicut vestimento: non circumspiciebant militum turmam, obtemperantes prophetae dicenti: *Decem millies dena millia ministrabant ei, et millia millium archangelorum assistebant ei* (Dan. 7. 10). Non quærebant equites et currus; sciebant enim ipsum esse qui Eliam in curru igneo assumpsit: quia noverant evangelistas equorum instar illum sequi, credentes prophetae, nempe Zachariæ dicenti: Post illum equi albi, rutili, varii et floridi (Zach. 6. 2. 5). Albus equus est Matthæus, qui ea quæ spectant ad incarnationem Domini clarius descripsit: floridus equus Marcus, qui floridus evangelium scripsit: varius equus Lucas, utpote qui elegantiori et vario sermone Christi gesta narravit: rutilus equus Joannes, qui Christi divinitatem, quasi fulgur igneum inter apostolos resplendens declaravit: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* (Joan. 1. 1). Equos autem veloces in omnem terram evangelium ferentes Habacuc propheta apostolos vocavit, dicens: *Et induxisti in mare equos tuos* (Hab. 3. 15): mare totum mundum tropice vocans. Non quærebant penes Dominum currum gemmis coagmentatum, purpura stratum, regis armis instructum; sciebant enim Cherubim et Seraphim, sex alarum lucernas, currum ornare, quod crederent ei qui dixerat: *Qui sedes super Cherubim, manifestare* (Psal. 79. 2). Fidelis ergo turba illa Jerosolymitana a Deo revelationem nacta, non offensa a vili pullo, sed a Domini adventu corroborata est. Quapropter ubi viderunt Dominum pullo insidentem, statim propheticis impulsu prædictionibus, acceptis palmarum ramis, ad invicem dixerunt: Quid exspectamus, cur non obviam imus spiritui palmarum, ramis palmarum instructi? Fructus ejus immortalitate plenus est; folia ejus sunt orbi medela; truncus ejus, id est lignum crucis, mundi totius salus est, et tropæum de victoria contra diabolum reportata. Audivimus Ecclesiam nostram in Canticis canticorum clamantem: *Ascendam in palmam, apprehendam ramos ejus* (Cant. 7. 8). Proveniamus Ecclesiam ex gentibus, illumque ut palmam spirituales et ut regem fortem salutemus. Hæc dicentibus turbis, hæc agentibus, Dominumque celebrantibus, principes sacerdotum et Pharisei admodum exasperati, increpabant turbas dicentes, *Quid facitis? quid vana profertis, petulantissimi? ad fabri filium quasi ad Dei filium acceditis ramos palmarum tenentes? Dominum vocatis eum, qui non habet ubi caput suum reclinet? regis voces protertis in eum, qui pullo asinæ insidet?*

τος Πατήρ βεβαιῶν τὴν υἰότητα, καὶ τότε καὶ νῦν ἐκ δευτέρου βοᾷ. *Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠπόδοκῃσα· αὐτοῦ ἀκούετε.* Ὁ γὰρ αὐτοῦ ἀκούων, καὶ ἐμοῦ ἀκούει· καὶ ὅς ἂν ἐπαισχυνηθῇ αὐτὸν καὶ τοῦ αὐτοῦ λόγους, κατὰ αὐτὸν ἐπαισχυνηθήσονται ἐν τῇ δόξῃ μου καὶ τῶν ἁγίων ἀγγέλων. Αὐτοῦ ἀκούετε, ἀπλάστως, ἀκάκως, ἀπεριγράπτως, πῖστει ζητοῦντες, ἀλλ' οὐ

γλύττη μετροῦντες, πῖστει παραβαίνοντες, ἀλλ' οὐ λόγοις τὴν λόγον σταθμίζοντες. Ἄρτι γὰρ Παῦλος ὁ ῥήτωρ, χαλινῶν τὴν περίεργον, καὶ πάντα διδάσκων ἀνευδοκίᾳστος, βοᾷ· *Ὁ βῆλος πλουτὸν τε καὶ σοφίας καὶ γνῶσεως Θεοῦ! ὡς ἀνεξερευνήτα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ!* Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Εἰς τὴν βασιίαν.

Ἦδη τῆς πνευματικῆς πανηγύρεως προλάμπει τὰ χαρίσματα· ἦδη τῆς πανευφήμου ἐορτῆς προτρέχει τὰ σήματα· ἦδη τοῦ ἄλλου νυμφίου προτρέχει τὰ μνηματα· ἦδη τῆς καθολικῆς ἀναστάσεως ἀρραβῶνα δεξάμενος Λάζαρος τῷ Κυρίῳ ἀνάκειται· ἦδη τῆς δωρεᾶς τὸ μύρον τοὺς τῷ βαπτίσματι προστρέχοντας εὐωδιάζει· ἦδη τοῦ βασιλέως οἱ πιστοὶ διακονεῖ τὴν μεγάλην πόλιν ταύτην κατέλαβον· ἦδη ὁ πιστὸς λαὸς εἰς ἀπάντησι· τῷ Κυρίῳ προσδραμών βοᾷ λέγων· *Ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις, καθὼς ἄρτίως ἠκούσατε· Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου, βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ·* εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος, ὁ ἀεὶ ἐρχόμενος, καὶ ὦν μεθ' ἡμῶν, καὶ ἐξω τῶν πιστῶν μηδαμῶν γινόμενος. Ὅντως ὁ ὄχλος ἐκεῖνος βασιλικὴν ἐγνωρίζε δυνάμειν καὶ εἰσόδον. Ὅσπερ γὰρ ἐν τοῖς παροῦσι, κοσμικοὺ βασιλέως ἐπιστρατεύσαντος τυράννου, καὶ μετὰ νίκης ὑποστρέφοντος, πάντες οἱ πολῖται αὐτοῦ πρὸ τῆς πόλεως συναντῶσιν, ἀνθὴ βαστάζοντες, ἐπαίνους πλέκοντες, ἐγκωμίοις τὴν νίκην ἀμειβόμενοι· ἀγεὶ δὲ αὐτοὺς πρὸς ταῦτα οὐκ ἔνδοξος ἔρω, ἀλλ' ἐπινίκιος ὕμνος καὶ πάθος· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τοῦ Δεσπότης Χριστοῦ, ὡς ἐπὶ βασιλέως τροπαιοχόου, ἅπαν τὸ πλήθος, καὶ ἐκ τῶν λόγων, καὶ ἐκ τῶν βαλῶν ἐμήνουν· ὅτι νικητὴς ὁ παραγεγνημένος· μάλλον δὲ ὅτι Θεὸς ὁ γνωρίζομενος. Θεῷ γὰρ μόνῳ ἀρμόδιαι αἱ φωναὶ αἰ τότε βληθεῖσαι, καὶ τοὺς συνετοὺς θεὰ μυστήρια παραγομῶσαι, *Ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις·* τοὔτεστι, Σῶσον δὴ ὅ ἐν τοῖς ὑψίστοις· οὕτω γὰρ ἐρμηνεύεται τῇ Ἑβραϊᾷ φωνῇ τὸ, *Ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις,* ὡς ἂν σωτηρία, καὶ κάτω φιλανθρωπία. Ὁ ὄχλος θεογνωσῆς ἀγγελικῆς διακονίας μετερχόμενος· γῆν πατούντες, καὶ οὐρανὸν χωροδοτοῦντες· σῶμα περιελάμβανον, καὶ τῶν ἀσωμάτων μετερχόμενοι· Ἰουδαίῳ τὴν προσηγορίαν, καὶ Χριστιανῶ τὴν ἔργασίαν· κοσμητικὴν τὴν διαγωγὴν, καὶ ἀποστολικὴν τὴν ὁμολογίαν ἄνωθεν καὶ οὕτοι, ὡς Πέτρος, τὴν ἀποκάλυψιν ἐδέξαντο. Ὅσπερ γὰρ ὁ κροταφίως τῶν ἀποστόλων οὐκ ἐξ οἰκείας μελέτης, ἀλλ' ἐκ θείας ἀποκαλύψεως ἔλεγε πρὸς τὸν Κύριον, *Σὺ εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος,* καὶ ὁ Κύριος δεκνύνον ὅτι οὐκ ἐξ οἰκείων λογισμῶν, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔλαβε τὴν ἀποκάλυψιν, μακαρίζων αὐτὸν ἔλεγε· *Μακάριος εἶ Σίμων Βἄρ Ἰωάν, ὅτι [768] σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψεν σοι, ἀλλ' ὁ Πατήρ μου ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς·* τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ ὄχλος ἄνωθεν τὴν ἀποκάλυψιν δεξάμενος ἀνεδρα πρὸς τὸν Κύριον λέγων· *Ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις·* εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου, βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ. Ἐστὶ δὲ πάντως εὐλογοῦντες, τίς καὶ πόθεν ἡμῖν ἡ ἀπίθειξις, ὅτι ὁ Ἰουδαϊκὸς· οὕτως ὄχλος ἄνωθεν ἔλαβε τὴν ἀποκάλυψιν. Πόθεν οὖν ἡμῖν ὑποδείξις; Ἐξ αὐτῶν τῶν τοῦ Κυρίου ῥημάτων· *Ἰδοῦτες γὰρ, φησὶν, οἱ ἄρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς τοὺς παῖδας κράζοντες ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ λέγοντας, Ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαυὶδ, ἠγανάκτησαν καὶ εἶπον τῷ Ἰησοῦ· Ἀκούεις τί οὗτοι λέγουσιν; Ὁ δὲ Ἰησοῦς λέγει αὐτοῖς, Ναί· οὐδέποτε ἀνέγγυστε, Ἐκ στόματος ῥημάτων καὶ θηλαζόμενον καταπτίσω αἶνον;* Καὶ οὐκ ἐκ μόνων δὲ τῶν τοῦ Κυρίου ῥημάτων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς παραδόξου τῶν ὄχλων συστροφῆς καὶ ἀπαντήσεως καὶ τῶν ἔργων ὧν ἐποίουν, οὐ μόνον κράζοντες, ἀλλὰ καὶ τοὺς κλάδους τῶν ἐλαίων, καὶ τὰ βῆλα τῶν φοινίκων κόπτοντες, καὶ ταῖς χερσὶ φέροντες, καὶ τὰ ἱμάτια αὐτῶν ὑποστρωννύοντες, καὶ Σωτήρα καὶ βασιλέα καὶ Κύριον προσταροῦντες. Ὅθεν παντὶ που δήλον, ὅτι ἄνωθεν ἐδέξαντο τὴν ἀποκάλυψιν. Εἰ μὴ γὰρ ἄνωθεν ἐδέξαντο, πόθεν ἐγνωρίζεν ὁ ὄχλος βασιλέα τὸν Κύριον; Οὐκ ἐφόρει διάδημα βασιλέως κοσμικοῦ, οὕτε περιεβέβητο ἀλουργίδα· οὐκ ἐπεφόρετο πλήθος στρατοῦ, οὐ προέτρειγον αὐτῷ ἵπποι· καὶ ἄρματα καὶ ἀσπίδες

χρυσόκολλητοι, οὐκ ἐπωχεῖτο ἄρματι πορφυροστρώτω βασιλικῷ· πῶλον δὲ ἐπακάθητο ἄλλοτρίῳ μικρῷ, δώδεκα μαθητὰς μόνους ἐπαγόμενος. Πόθεν οὖν ἔγωγε ὁ ὄχλος αὐτὴν βασιλέα τυγαίνειν, εἰ μὴ ἄνωθεν ἔλαβε τὴν ἀποκάλυψιν; Διὸ οὐκ ἐζήτουν ἐπὶ τοῦ Κυρίου διάδημα κοσμικόν· ἔγνωσαν γὰρ αὐτὸν ἀνάρχος βασιλεύοντα· οὐκ ἐζήτουν ἀλουργίδα· ἐθεώρουν γὰρ αὐτὸν ἀναβαλλόμενον φῶς, ὡς ἱμάτιον οὐ περιεβέβητο πλῆθος στρατιωτῶν, πεισθέντες τῷ εἰρηκτικῷ προφήτῃ· *Μήριμα μυστράδες ἐλείτουργουν αὐτῷ, καὶ χίλια χιλιᾶδες ἀρχαγγέλων περιεστῆκεισαν αὐτῷ·* οὐκ ἐπέζητουν ἵππους καὶ ἄρματα· ἔγνωσαν γὰρ ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ τὸν Ἠλίαν ἐν ἄρματι πυρίνῳ ἀναλαβὼν· καὶ τοὺς εὐαγγελιστὰς καθάπερ ἵππους παρακολουθοῦντας αὐτῷ γινώσκοντας, πεισθέντες τῷ εἰρηκτικῷ προφήτῃ· *Ζαχαρίας δὲ οὕτως ἐστὶν ὁ εἰπών, ὅτι Ὅπισω αὐτοῦ ἵπποι· λευκοί, καὶ πυρρόλοι, καὶ ποικίλοι, καὶ ψαροί.* Λευκοὶ ἵπποι· Ματθαῖος, ὡς τὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Κυρίου σαφέστερον ἐκθέμενος· ψαροὶ ἵπποι· ὁ Μάρκος, ὅς διανθήστερον τὸ εὐαγγέλιον ἔγραψε· ποικίλοι ἵπποι· ὁ Λουκάς, ὡς εὐλογητοτέρως καὶ ποικίλως τὰ κατὰ Κύριον ἐκθέμενος· πυρροὶ ἵπποι· Ἰωάννης, ὁ τὴν θεότητα τοῦ Χριστοῦ, καθάπερ ἀστρατὴν πυρρός, τοῖς ἀποστόλοις ἐκλάμψας· *Ἐρ ἀρχὴ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος.* Ἴππους δὲ ταχυδρόμους εἰς πᾶσαν τὴν γῆν τὸ εὐαγγέλιον κομισαντας, καὶ ὁ προφήτης Ἀμβροσίος τοὺς ἀποστόλους ὠνόμασε λέγων· *Καὶ ἐπεβίβασαν εἰς θάλασσαν τοὺς ἵππους σου·* ὕλασσαν τροπικῶς τὸν ὄππαντα κόσμον καλέσας. Οὐκ ἐζήτουν ἐπὶ τοῦ Κυρίου δχημα λιθοκόλλητον, πορφυροστρωτον, βασιλικῶς ὄψιος διηθυσμένον· φῆδεισαν γὰρ τὰ Χερουθίμ καὶ τὰ Σεραφίμ, τὰς ἐξᾤπερυνας λαμπάδας, δχημα κεντούμενα, πεισθέντες τῷ εἰρηκτικῷ· *Ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν Χερουθίμ ἐμφάνθη,* Θεοθεν τοίνυν ὁ Ἰεροσολυμικὸς ἐκεῖνος· πιστὸς ὄχλος τὴν ἀποκάλυψιν δεξάμενος, οὐκ ἔσκασανδίσθη ὑπὸ τοῦ εὐτελοῦς πώλου, ἀλλ' ἐνεδυνάμωθη ὑπὲρ τῆς Δεσποτικῆς παρουσίας. Διὸ ὡς μόνον εἶδον τὸν Κύριον ἐπιβάντα τῷ πῶλῳ, εὐθέως προφρητικὰς προρῆσεις νυχθέντες, ἀναλαβόντες τὰ βῆλα τῶν φοινίκων, ἔλεγον πρὸς ἀλλήλους οἱ ὄχλοι· Ἴν ἀναμνησόμενοι, καὶ οὐκ ἐξεργόμεθα εἰς ἀπάντησιν τοῦ νοητοῦ φοίνικος, κρατοῦντες τὰ βῆλα τῶν φοινίκων; Ὁ καρπὸς αὐτοῦ γλυκάζματος· κατὰ ἀθανασίας πλήρης· τὰ φύλλα αὐτοῦ τῆς οἰκουμένης ἱάματα· τὸ στέλεχος αὐτοῦ, τοὔτεστι, τὸ ξύλον τοῦ σταυροῦ, τοῦ κόσμου παντὸς σωτηρία, καὶ τρόπον τῆς κατα τοῦ διαβόλου νίκης. Ἠκούσαντες τῆς ἑξ' ἡμῶν Ἐκκλησίας ἐν τοῖς Ἀσμασι τῶν ἄσματων βοῶσας· *Ἀναθήσομαι ἐπὶ τοῦ φοίνικος, κρατῆσαν τῶν κλῖδων αὐτοῦ.* Προλάδωμεν τὴν ἐξ' [769] ἔθνων Ἐκκλησίαν, καὶ ὡς φοινίκα νοητὸν, καὶ ὡς βασιλέα κρατῆσαν ἄσματος· ταῦτα τῶν ὄχλων λεγόντων καὶ διαπραττομένων, καὶ τὸν Κύριον εὐφημούντων, οἱ ἄρχιερεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὀριμυθῆντες σφόδρα ἐπέτιμον τοῖς ὄχλοις λέγοντες· Ἴπποιεῖτε, τί ματαιολογεῖτε προπετεύστατοι; ὡς Θεῷ τῷ υἱῷ τοῦ τέκτονος προστρέγετε τὰ βῆλα κρατοῦντες; Κύριον ὠμολογεῖτε τὴν μητέρα τοῦ τὴν κεφαλὴν καλεῖναι; βασιλικῶς φωνὰς περιβάλλετε τῷ ἐπὶ πῶλῳ ὄντι κεραιζόμενῳ; οὐχὶ ὁ Πατήρ αὐτοῦ καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ παρ' ἡμῖν εἶσι; Παύσαθε, προπετεύστατοι, εἰ δὲ μὴ γε, κολασθήσεσθε. Διὰ τοῦτο γὰρ ἀπεστάλημεν, ὅπως τοῖς ἐν ὁμῖν προπετεύστατους σημειωσόμεθα, δικὰς τῆς πύλμης ἀποτινύντας. Ταῦτα ἀκούσαντες οἱ ὄχλοι τῶν ἀρχιερέων λεγόντων, οὐκ κινούνται μὲν πρὸς στάσιν, ἀποκρίνονται δὲ πρὸς αὐτοὺς τῆς χάριτος ἐνεργούσης· Μήμεσεθε ἡμῖν, Φαρισαῖοι, καὶ χίλιαν ἡμῖν ἀπειλεῖτε ὡς βλασφημίαν προσιμένους; τίνας κολάζεσθε ἄξιοι; ὅμεις οἱ τὰς Ἰσραφὰς αναγιγνώσκοντες καὶ μὴ νοούντες, ἡ ἡμεῖς οἱ,

ἀκούοντες καὶ κρατοῦντες; σφαλλόμεθα βατα τῶν φοινίκων τῷ Κυρίῳ προσφέροντες; οὐκ αὐτὸς ἐστὶν ὁ τῆς δεικναιότητος φοινίξ; οὐ περὶ αὐτοῦ κέκραγεν ὁ προφήτης. Δίκαιος ὡς φοινίξ ἀνθήσει; οὐκ αὐτὸς ἤνθησεν τῶν τυφλών τὴν ἀνάβλεψιν; οὐ χωλοὺς τὸν ὄρομον ἀκύλων ἔχαρισατο; οὐ τὸν παράλυτον τὴν βαστάσασεν κλινὴν βαστάσαι; ἰσποίησεν; οὐ τὸν τεταρταλον Λάζαρον ἐξήγειρεν ἐκ θανάτου; οὐ διὰ τοῦτο βούλεσθε τὸν Λάζαρον πάλιν ἀποκτείνειν; οὐχ ὑμεῖς τὸν λίθον ἀπεκυλίσατε, καὶ τῇ ἀπιστίᾳ ὡς λίθου σκληρύνεσθε; οὐχ ὑμῖν ἐπέτρψε λύσα τάς κειρίας, ἵνα μὴ, ὡς ἐπὶ τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ, ἄλλον ἐξ ἄλλου τάρου παραπηδήσαντα ψευδολογήσητε; Ἄει ὑμεῖς τοῖς καλοῖς βασκαίνετε, ὦ Φαρισαῖοι, καὶ τῷ πλήθει πιστεύοντι ἐναντιοῦσθε. Διὰ τοῦτο πάλιν τὸν Λάζαρον ἐβουλεύσασθε φονοκτονήσαι, ἵνα τοῦ θύλου τὴν πίστιν ἐκκλύητε. Εἰ γὰρ φονεύσητε τὸν Λάζαρον, τί; οὐ δύναται πάλιν αὐτὸν ἀναστήσασαι; Ἰδόμεν τίς κοπιώθησεται, ὑμεῖς φονεύοντες, ἢ ἐκείνος ἐγειρῶν; Ὑμεῖς ἔργω καὶ κόπῳ φονεύετε, αὐτὸς λόγῳ ἀνάστησι. Τίς μάλλον κοπιῶται; οὐχ ὁ λόγος τοῦ ἐνεργούντος κουφότερος; σφαλλόμεθα, ὦ Φαρισαῖοι, ὅτι ὡς βασιλεῖ προσήλομον τῷ Κυρίῳ; τὸν πῶλον θεωροῦντες μάλλον ἐνεδυναμώθημεν. Διὰ καὶ βασιλέα κραταιὸν γνωρίζομεν, καὶ ἔχομεν τὴν Γραφὴν παρὰ πόδας, ἵνα μάθητες συνετώσ ὅτι οὐχ ἡμεῖς σφαλλόμεθα, ἀλλ' ὑμεῖς πλανᾶσθε. Ἔχετα τὸν προφήτην Ζαχαρίαν· τούτου τοῦ λόγου· ἀναπτύξατε· φοβήθητε αὐτὸ τοῦ δρέπανου τῆς ἐκδικήσεως· ἐκ πολλῶν γὰρ τῶν χρόνων τὴν Ἰουδαίαν εὐαγγελιζόμενος ἐκέκραγε, *Χαῖρε σφόδρα, ὑψατερ Σιών· ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς σου ἔρχεται σοι παρῆς καὶ ἰσχύου, καθήμετος ἐπὶ πῶλον δνου, υἱὸν ὑποκύου.* Μὴ σφαλλόμεθα τὴν Γραφὴν ἀναγινώσκοντες, καὶ τὸν βασιλέα γνωρίζοντες, καὶ ἑαυτοὺς ἐνεργετοῦντες, καὶ τοὺς ἀμυβῆλλοντας ἐπιστρέφοντες; τὸν προφήτην κατέχετε καὶ τὸν προφητευθέντα νοεῖν οὐ θέλετε; Ἀποστήσατε ταυραῶν, ὦ Φαρισαῖοι. Ὅσον ἡμῖν ἐπὶ κείσεθε, τοσοῦτο μάλλον τὸν πόθον ἡμῶν διεγείρεται καὶ τὸν ζῆλον. Διὰ οὐ πλανώμεθα βουῶντες, *Ἰωαννὰ ἐκ τοῦ ὑψίστου, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου.* Γνωρίζομεν τὸ ὄνομα, ὦ Φαρισαῖοι· τοῦτο τὸ ὄνομα τῆς Αἰγιόπου ἡμᾶς ἠλευθήρωσε, καὶ τὴν θάλασσαν ἡμῖν βατῆν πεποιήκα, καὶ τὴν ἔρημον ἐπέλασε, καὶ εἰς γῆν βέουσαν γάλα καὶ μέλι ἐνώπισεν· τὸν προφήτην βοῶν παρεσκεύασε· *Γνώτωσαν, ὅτι δρομὰ σοι Κύριος· σὺ μόνον ὑψίστος ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν.* Ὅτι μὲν ὁ ὄλος ἐπέπεθες, οἱ δὲ ἀρχιερεῖς ἀπειθεῖς, ἄκουε τοῦ εὐαγγελιστοῦ· *Καὶ συνεβουλεύσαντο οἱ ἀρχιερεῖς, ἵνα καὶ τὸν Λάζαρον ἀποκτείνωσιν, ὅτι πολλοὶ δι' αὐτὸν ὑπήκον ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἐπίσταντο εἰς τὸν Ἰησοῦν.* Εἶδες τῶν ἀρχιερέων τὴν μανίαν; Ἰνα ἐκκλύψαι τὴν πίστιν τοῦ πλήθους, ἐξήτουν καὶ τὸν Λάζαρον ἀποκτείνειν, λέγοντες πρὸς ἑαυτούς, ὅτι Ἐάν τὸν Ἰησοῦν μόνον ἀποκτείνωμεν, [770] καταλειψόμεν δὲ τὸν Λάζαρον ζῶντα, οὐδὲν ὠφελοῦμεν· τούτου γὰρ ὀρώντες εἰς ἐκείνον πιστεύουσιν. Ὅπως οὖν ἡμῖ καὶ μετὰ θάνατον πρόσκομμα ἡμῖν γένηται, τοῦ πιστεύειν τινὰς εἰς τὸν Ἰησοῦν, ἀποκτείνωμεν τὸν Λάζαρον, ἵνα πάντη τὴν μνήμην αὐτοῦ ἐξαλείψωμεν. Ταῦτα δὲ καὶ ἔτερα ἔλεγον οἱ ἀρχιερεῖς, ὡς ἀνθρώποι ματαιόφρονες, μὴ συνέντες ὅτι ὁ Κύριος μέλλον τὸν ἐκούσιον θάνατον καταδέχεσθαι ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ἀθανάσιον, οὐκ ἐμελλε τὸν Λάζαρον μόνον καὶ τὴν τούτου ἔγερσιν τῷ κόσμῳ εἰς μνήμην καταλιμπάνειν, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀκαταμάχητον σταυρόν· ὅτι οὐτε δυνήσεται οὔτε πορθῆσαι οὔτε κρυψαί οὔτε ματαιώσασαι, διὰ πάσης τῆς οἰκουμένης δεκνύμεθα τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ τὴν δύναμιν. Ποῖος γὰρ οἶκός ἐστιν ὁ μὴ ἔχων τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, τρώπαιον κατὰ δαιμόνων καὶ φυλακτήριον ψυχῶν ὑπάρχον; Ποῖον πλοῖον τὸ μὴ κηδαιολογούμενον ὑπὸ τοῦ σταυροῦ; ποῖα πλοῖα, ἢ μὴ ἔχοντα τὸν σταυρὸν φρουρίον; ποῖος βασιλεὺς ὁ μὴ ἀνάεσμοῦμένος τὸν σταυρόν; ποῖα παρθένος ἢ μὴ ἔχουσα βακτηρίαν τὸν σταυρόν; ποῖα Ἐκκλησία ἢ μὴ τῷ σταυρῷ τετειχιωμένη; Σταυρὸς ἐν νυκτὶ φωτίζει, καὶ ἐν ἡμέρᾳ λαμπουργεῖ· συζημίνα συμφορῶν ἔαρ καλεῖν καὶ ἔρος ἐπίσταται, συζητῆσαν συσφίγγει. φιλίαν αὖξαι, ὅτι ἀπάντων τῶν ἀγαθῶν ἀρχή.

Τὶ οὖν οὐ εὐαγγελιστῆς; καλὸν γὰρ καὶ τὴν κεφαλὴν τῆς πάσης διακοπῆς ψηλαφήσαι. Ἦκουσε ἀρτίως τοῦ εὐαγγελιστοῦ λέγοντος, *Πρὸ ἐξ ἡμερῶν τοῦ Πάσχα ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς Βηθανίαν, ὅπου ἦν Λάζαρος, ὃν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν.* Καὶ ποῖα αὐτῆ ἢ πρὸ

ἐξ ἡμερῶν ἡμέρα; Ποῖα αὐτῆ; Ἡ παροῦσα ἡμέρα ἢ τὸν πρόδρομον Ἰωάννην χαρακτηρίζουσα. Ὑποῖον γὰρ Ἰωάννης πρόδρομα τοῦ Κυρίου, οὕτω καὶ αὐτὴ πρόδρομα τῆς ἀναστάσεως· καὶ ὡσπερ ὁ Ἰωάννης δακτυλοδεικτῶν τὸν Κύριον ἔλεγεν· *Ἴδε ὁ ἀμὸς τοῦ Θεοῦ ὁ ἄλων τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου· οὕτω καὶ αὐτὴ δακτυλοδεικτοῦσα τὴν μέλλουσαν κυριακῆν, ἐκέκραγε λέγουσα· Ἴδε ἡ μῆτηρ τῶν μελλόντων ἀναγεννηθῆσαι. Πρὸ ἐξ ἡμερῶν τοῦ Πάσχα.* Ἀκούσατε τὴν ἡμέραν· οὐ γὰρ ἀπλῶς κείτα τὸ, *Πρὸ ἐξ ἡμερῶν τοῦ Πάσχα· ἀλλ' ἵνα μάθητε καθαρίσαι ἑαυτὸν ἀπὸ πάντων τοῦ μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος.* Προκαθάρσιον γὰρ ἐστὶν αὐτῆ ἡ ἡμέρα, ἵνα ἑαυτὸν καθαρίσῃ· ἀπὸ πάσης κηλίδος, ἵνα λύσῃ· ἐχθραν καὶ παύσης ὀργὴν, ἵνα πάσης διαβολῆν, ἵνα συσφίγγῃς ἀγάπην, ἵνα πλατύνης φιλοπνευσίαν, ἵνα μὴ μόνος σὺ ἑορτάσῃς, ἀλλὰ καὶ ὁ ἐνδοξόμνος; συνεορτάσῃ σὺ. Ἐάν γὰρ μὴ μεταδῷς τῷ κρείσσοντι ἑαυτῆς, εἰς τὴν ἐορτᾶν, καὶ σὺ ἑορτάζῃς, σκῆπτει μὴ γένοιτο ἐπὶ σοῦ ἡ τοῦ πλουσίου ἐκείνου ἀνταπόδοσις, ὅστις εὐφρανόμενος καθ' ἡμέραν λαμπρῶν, τῷ Λαζάρῳ ἐκ τῶν ψυχίων οὐ μετέδοξεν. Μετάδο, οὐν τῆς τραπεζῆς τῷ κρείσσοντι, καὶ εὐποίησον τοὺς δεομένους, ὅπως καὶ σὺ διαπαντὸς ἑορτάσῃς, καὶ ὁ πένης συνευχαρίστῃ. Ἐάν γὰρ σὺ μὴ εὐποίησῃς εἰς τὸν ἐνδοξόν σου πένητα, τὸν γὰρ ἵνα παραμυθίας ἔχοντα, ἐκείνος δὲ ἀπὸ ἀνάγκης παρὰ σοῦ μὴ εὐεργετηθεὶς, προσέβη αιρετικῶ, κάκεινον· ἀπὸ τῆς παραμυθίᾳ, γέγονεν ἐκείνος σὺ φιλάνθρωπος. Πᾶς γὰρ αἰρετικὸς καθυλακτεῖ τοῦ ποιμένου. Τί οὖν οὐ εὐαγγελιστῆς; *Πρὸ ἐξ ἡμερῶν τοῦ Πάσχα ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς Βηθανίαν, ὅπου ἦν Λάζαρος, ὃν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν.* Ἡ τῆς τοῦ Κυρίου σοφίας· ἤγειρε τὸν Λάζαρον, ἵνα ἐρεθίσῃ τὸν διάβολον. Ἄκουε δια βραχείων. Ὡς εἶδεν ὁ διάβολος, τοῦ Κυρίου βουθεύσαντος, Λάζαρον, δεῦρο ἔξω, καὶ πάντα τὰ καταχθονία διαλυθέντα, καὶ τὰς κάτω δυνάμεις ἢ ὑπομονούσας κρατεῖν, καὶ ὅτι ὡς βασιλικῶν προστάγματος καταπεφθέντος, μάλλον δὲ ὡς θεϊκοῦ βουλήματος ἐνεργούντος, αἱ μὲν τριχῆς Λαζάρου ἀποθνήσκουσιν, τῶν δὲ νεύρων αἱ διαλύσεις συνεσφιγγοντο, τῶν δὲ σαρκῶν αἱ μετώσεις ἀνεπαύθησαν, τῶν δὲ ὀστέων ὁ χυρισμός συνεπυρριζέτο, τῶν δὲ ἰσχυρῶν τὰ βέλτρα συνεστέλλετο, τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ζωτικὸν ὑπεισπέρχετο, ἢ δεσποινά ψυχὴ τὴν προτέραν καὶ ἀρχαίαν μονὴν παρελάμβανεν· ὡς εἶδε ταῦτα καὶ τὰ παραπλήσια γινόμενα, θορυβηθεὶς καὶ ἐναγωνίως γενόμενος ἐπέτασε ταῖς αὐτοῦ δυνάμεσι λέγων, Ἀντιτάξασθε, κραταιώθητε, τὴν ἡμῖν βασιλείαν μὴ προδώτε. Ὡς τὸ πέπονθα· καταλύεται τὸ κράτος τοῦ θανάτου, ὅπερ διὰ τῆς ἀμαρτίας ἐκτησάμην· ἄνθρωποι εἴχον τέσσαρας ἡμέρας κρατῶν, νῦν ἀποκίω βία μεγάλη. [771] συμφορὰ περιπέπτωκα· τρέψαμιν ἔξω μὲν οὐ κατῆμαι. Οὐ διὰ τὸν Λάζαρον μόνον κλάιω, ἀλλὰ εὐοῦμαι μὴ καὶ τοὺς ἄλλους, οὓς κατέχω ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι τοῦ νῦν, ἀπολέσσω. Σπουδῆς μοι χρεῖα, καὶ πολλῆς ἰσχύος· εἰ μὴ προκαταλώ τον τὸ λογὸν σωθῆναι μὲ, πᾶσας μὴ τῆς ὑπάρξεως κενὸν ἀποδείξει. Εὐρὸν τί πράξω, ἔγγινον τί ποιήσω· ἔχω τοὺς Ἰουδαίους συνόμοις· μεσοῦμαι τὸν Ἰούδα· ἀεὶ μοι οὕτος καλῶς ὑπουργεῖ· φίλῳ ἀργῶν γὰρ μὴ. προσελθόντες γυναικὸς τὸ μῦρον τριακασίων δηναρίων ὁστικησάτο, κόπους παρόχων αὐτῆ· καὶ τὸ μῦρον διετιμῆσάτο τριακασίων δηναρίων, τὸν δὲ δεσπότην τοῦ μῦρου τριακῶν δηναρίων ἐπωλίπε. Πολλῆς μοι οὖν σπουδῆς χρεῖα σταυρὸν κατασκευάσαι. Αὐτὸς μοι τὸν Λάζαρον ἐλαβεν, ἐγὼ δὲ αὐτὸν ὡς καλέ κλέψω, καὶ τοῖς νεκροῖς συναριθμήσω, ἵνα μᾶθη κατὰ μείζονος μὴ στρατευσῆσαι. Αἱ δὲ κάτω δυνάμεις πρὸς αὐτόν· Ὅλον τὸν Ἰησοῦν ὡσε καταπαυσαί ρουλεῖ; βῆπε μὴ καθ' ἑαυτοῦ κἀμῆν· ἔχεις αὐτοῦ πείραν· ἐπάλασσας αὐτὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ· οὐχὶ τρίτον προσῆλθε, καὶ τριστὸς ἐπέσας; Ἐάν δὲ κατέλθῃ, τί μέλλεις πράττειν; Ταῦτα βουλεύσασμενος καὶ τὰ παραπλήσια τούτων, ὁ διάβολος τ. ὡς Ἰουδαίους εἰς μείζονα φθόνον διεγείρει, καὶ ἠρέθισε θανατώσας τὸν Λάζαρον ἐκ νεκρῶν ἀναστήσαντα, καὶ σταυρὸν τῷ Κυρίῳ κατακελεύσασαι, ἵνα γένηται ἡ κατάρα ἐνολογία, καὶ τὸ ζῦλον τοῦ σταυροῦ τοῖς πᾶσι σωτηρία. Διὰ γὰρ τῆς τοῦ Λαζάρου ἀναστάσεως ὁ μὲν διάβολος ἑταφύθη, οἱ δὲ Φαρισαῖοι συνεχύθησαν, ἡ Μάρθα ἐπιρησοφρήθη, ἡ Μαρία ἐδοξασθη, ἡ ἀνάστασις προαναροσφύθη, οἱ μαθηταὶ κραταίτεροι ἐγένοντο, καὶ πολλοὶ τῶν Ἰουδαίων πιστεύσαντων εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ὑπήνησαν αὐτῷ μετὰ κλάδων καὶ βαιτων

nonne pater et mater ejus apud nos sunt? Cessate, o petulantissimi, alioquin plectemini. Ideo namque missi sumus, ut petulantiores vestrum notemus, qui poenas aadaciae luant. Hæc audientes turbæ a principibus sacerdotum dicta, non se remouent ab officio, sed gratia operante respondent illis: Nos reprehenditis, Pharisei, et minas nobis intentatis ac si blasphemias protulerimus? quinam supplicio digni sunt? vosne qui Scripturas legitis, nec intelligitis; an nos qui audimus et seruamus? num erramus, dum ramos palmarum Domino offerimus? nonne ipse est justitiæ palma? annon de illo clamauit propheta, *Justus ut palma florebit* (Psal. 91. 13)? annon ipse floruit, cum cæcis visum restituit? annon claudis dedit ut sine obice currerent? annon id effecit ut paralyticus lectum qui se gestauerat, ipse gestaret? annon quatrimum Lazarum a morte suscitauit? annon ideo vultis Lazarum denuo occidere? nonne vos lapidem remouistis, et incredulitate quasi lapis obduruistis? nonne vobis permisit ut facias solueretis, ut ne, sicut in cæco nato contigit, alium ex alio sepulcro insiliisse mentiremini? Vos semper bonis invidetis, o Pharisei, et credenti multitudini aduersamini. Ideo Lazarum denuo morti tradere deliberastis, ut turbæ fidem excindatis. Sed quid, si Lazarum interficiatis? annon poterit illum denuo suscitare? Videamus quis fatigatus cedet, an vos occidendo, an ille suscitando? Vos opere et labore occiditis, ille verbo suscitatur. Quis magis fatigatur? annon verbum facilius est, quam opus? Fallimurne, o Pharisei, quia ad Dominum quasi ad regem accedimus? Pullum videntes magis corroborati sumus. Ideo et regem potentem agnoscuimus, et præsto Scripturas habemus; ut discatis, si sapitis, non nos falli, sed vos errare. Habetis Zachariam prophetam: hujus sermiones evolvite: timete ejus falceum ulciscensem: a multis enim temporibus Judææ prædicans clamauit: *Gaude multum, filium Sion: ecce rex tuus venit tibi mansuetus et quietus, sedens super pullum asinae, filium subjugatis* (Zach. 9. 9). Num fallimur Scripturas legentes, regem agnoscentes, nobis bona conciliantes, et eos qui dubitant reducentes? Prophetam tenetis, et prædictum a propheta intelligere non vultis? Absistite ergo, o Pharisei. Quanto magis in-latis, tanto magis studium zelumque nostrum excitatis. Ideo non erramus clamantes, *Hosanna in excelsis: benedictus qui venit in nomine Domini*. Nomen scimus, o Pharisei: hoc nomen ab Ægypto nos liberavit, et mare nobis permeabile reddidit, desertum civilem habitationem reddidit, nosque in terra lacte et melle manante stabilivit, curavitque ut propheta clamaret: *Cognoscant quia nomen tibi Dominus: tu solus altissimus super omnem terram* (Psal. 82. 19). Quod autem turba obsequens, et principes sacerdotum rebelles sint, audi evangelistam: *Et consultaverunt principes sacerdotum, ut et Lazarum interficerent, quia multi propter ipsum abibant ex Judæis, et credebant in Jesum* (Joan. 12. 10). Vidistis illorum insaniam? Ut multitudinis fidem excinderent, Lazarum interficere querebant, dicentes apud semetipsos: Si Jesum solum interficiamus, et Lazarum vivum relinquamus, nihil proficiemus: nam dum hunc vident, in illum credunt. Ne itaque etiam post mortem offendiculo nobis sit, occidamus Lazarum, ut memoriam ejus omnino deleamus. Hæc et alia dicebant summi sacerdotes, ut homines vani et insipientes, non intelligentes Dominum, qui voluntariam mortem pro mundi immortalitate subiturus erat, non Lazarum solum ejusque resurrectionem tantum in memoriam relicturum esse in mundo, sed etiam inexpugnabilem crucem: quam nec abripere neque occultare neque vanam reddere poterunt, quæ per totum mundum ejus operationis vim ostendat. Quænam domus est quæ non signum crucis habeat, tropæum contra dæmonas, animarum custodiam? quæ navis quæ crucem gubernaculo non utatur? quæ civitas quæ crucem non habeat in præsidium? quis rex qui non cruce redimitur? quæ virgo quæ non crucem ha-

culum habeat? quæ Ecclesia quæ non cruce muniat? Crux in nocte illuminat, in die lucet: hiemem calamitatum, veret æstatem appellare novit: conjugium stringit, amicitiam auget, omnibus bonis imperat.

Quid ergo evangelista? e re namque fuerit, totam periodum a capite resumere. Audisti modo dicentem evangelistam: *Ante sex dies Paschæ venit Jesus in Bethaniam, ubi erat Lazarus, quem suscitavit a mortuis* (Joan. 12. 1). Quænam est hæc dies ante sex dies? Quænam? Præseus dies, quæ Joannem Præcursorem exprimit. Sicut enim Joannes Domino præcurrit, sic et hæc dies resurrectioni: et sicut Joannes digito Dominum monstrans dicebat: *Ecce agnus Dei, qui tollit peccatum mundi* (Id. 1. 29): sic et hæc dies cum digito monstrans sequentem Dominicam, clamavit dicens: *Ecce mater eorum qui regenerandi sunt. Ante sex dies Paschæ*. Audite diem; non enim abs re positum est illud, *Ante sex dies Paschæ*, sed ut discas teipsum purgare ab omni inquinamento carnis et spiritus. Nam prævia purificatio est hæc dies, ut teipsum purges ab omni sorde, ut solvas inimicitiam, sedes iram, extinguas calumniam, stringas caritatem, extendas pauperum amorem: ut ne tu solus festum agas, sed etiam inopis tecum festum celebret. Nisi enim largiaris egenti, et si ille ingemiscat, dum tu festum celebras, cave ne tibi accidat divitis illius retributio, qui cum epularetur quotidie splendide, ne micæ quidem Lazaro dabat. Largire igitur egeno de mensa tua, et inopis benefacito, ut et tu semper festum celebres, et pauper dapibus fruatur tuis. Nisi enim tu largiaris pauperi paria sentienti, et consolatione opus habenti; et ille ex necessitate, abs te nihil referens, ad hæreticum accedat, qui illum consoletur: hæreticus te humanior videbitur. Omnis enim hæreticus contra pastorem latrat. Quid ergo evangelista? *Ante sex dies Paschæ venit Jesus in Bethaniam, ubi erat Lazarus, quem suscitavit a mortuis*. O Domini sapientiam! suscitavit Lazarum, ut irritaret diabolum. Paucis audi. Ut vidit diabolus Dominum clamantem, *Lazare, veni foras*, et omnia infernalibus soluta, infernasque potestates imperare non valentes, et quod quasi regio jussu, imo potius divina voluntate operante, capilli Lazari radicem mittebant, nervi soluti constringebantur, carnes imminutæ replebantur, ossa separata suo ordine jungebantur, saniei fluentia coercerantur, spiritusque vitalis ingrediebatur, anima autem domina priscam sedem repetebat: ut illa et similia vidit, turbatus et anceps præcepit Potestatibus suis, dicens: Resistite, confortamini, regnum meum ne prodatis. O quid patior! mortis imperium dissolvitur, quod propter peccatum possidebam: eum quem a quatrudio tenebam, nunc per vinum magnam reddere cogor: in calamitatem incidi, quos absorberam evomere cœpi. Non propter Lazarum tantum fleo, sed timeo ne alios etiam, quos ab Adamo ad hoc usque tempus detineo, perdam. Cura mihi opus est et multa fortitudine: nisi prævertam eum, qui solo verbo me diripit, omnibus me facultatibus vacuum exhibebit. Quid mihi faciendum sit excogitavi et novi: Judæos habeo comites, mercede conducam Judam, qui mihi semper recte ministrat. Nam cum sit amans pecuniæ, accedentis mulieris unguentum trecentis denariis æstimavit, ipsique molestiam intulit: et qui unguentum trecentis denariis æstimavit, Dominum unguenti triginta denariis vendidit. Multo igitur mihi studio est opus, ut crucem appaream. Ille mihi Lazarum abripuit; ego vero illum hinc pertraham, et cum mortuis annumerabo, ut discat non sibi contra majorem esse pugnandum. Inferna vero Potestates respondent illi: Jesum totum huc vis deducere ut quiescat? cave ne contra teipsum labores: jam ejus experientiam cepisti: pugnavisti cum illo in deserto: annon illum ter adortus es, et ter excidisti? Si vero descendat, quid facturus es? Hæc et similia cum agitasset in consilio diabolus, Judæos ad majorem invidiam excitavit et investigavit, ut occi-

derent Lazarum qui a mortuis resurrexerat, et crucem Domino pararent; ut maledictio fieret benedictio, et lignum crucis omnibus salus. Nam per Lazari resurrectionem diabolus turbatus est, Pharisei pudefacti sunt, Martha certior facta est, Maria glorificata, resurrectio prius exhibita, discipuli fortiores evase-

runt, et multi Judæorum, qui in Dominum Jesum Christum crederent, obviam venerunt ei cum ramis palmarum clamantes et dicentes: *Hosanna in excelsis: benedictus qui venit in nomine Domini, Rex Israel: ipsi gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.*

IN LAUDEM SANCTI JOANNIS THEOLOGI (a).

—
—
—

Convocavit nos in unum, dilecti, sanctissimus Joannes Theologus, amicus Christi; non quod fragrantium rosarum flores, sed quod spiritualium patrum virtutes nobis exhibuerit: quorum odor est pia confessio, et animarum nostrarum salus. Quæ rosa, quæro, sic foliis ornatur, ut sanctissimus Joannes divina sanctorum corona gloriæ decoratur? Rosa quidem ut aurum splendet et bono intus fulget odore; sanctissimus vero Joannes sapientissimi pastoris et doctoris nostri bono fragrans odore, ab ipso throni culmine magnopere illustrat. O Joannes qui quotannis a peregrinis celebraris, et quotidie cum Ephesis versaris! o Joannes, qui ut princeps excelsus in hoc sacro monte fulges, non pecunias civibus tuis, sed medelam petentibus largiens! o Joannes, qui Dianam, perduellem draconem, tropæo crucis prostravisti, et uni Christo nuptam Ecclesiam virtute crucis fortiter erexisti! o Joannes, qui patrem tuum Zebedæum in navicula reliquisti, et Dominum tuum Nazarenum, supra pectus ejus recumbens, dilexisti! Duas mammas quasi duos montes respiciebas, et in medio dulciter recumbens, eum qui in medio duorum animalium nosebatur Deum prædicasti: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* (Joan. 1. 1). Et mihi stupendam Apostoli vim considera. Terram effudit is qui non est sepultus in terra, et quod effundit est manna medelam afferens, et hoc ipsum quod effunditur nunquam evacuat. Quæ causa, quæ operatio illa sit, nemo dicere possit: immutabilia namque sunt Servatoris nostri Christi charismata, et indeficientes sanctorum operationes. O Joannes, armatura piorum, vere pia confessio, iis omnibus refugium, qui ad Deum confugiunt! Nam quod est portus iis qui tempestate agitantur, id ipsum est Deus iis qui labore premituntur. Hodie nos sanctissimus Joannes virtutis suæ decore illustrat: modo enim ille nobis lectus fuit, exque libro suo veteri quasi ex regia imagine, sua pietate fulget. Joannes

pulchrum fidei principium, radix florida, fons indeficiens, qui apud omnes gentes non uno tantum tempore lex est; sed semper, si credatur, honorabile pietatis institutum: primus fidei vertex, qui omnibus pietatis vestigia exhibet, qui nos docuit studere optimis caritatis charismatibus. Videmus enim thalamum virginitalis, et amplectimur fontem curationum. De lumine vero sermonem explicemus. Lux Pater, lux Filius, lux Spiritus sanctus. Lux Pater, quia Deus verus; lux Filius, quia ex Patre effulsit; lux Spiritus sanctus, quia ex Patre procedit: et ideo Deus est verus. Apostolus mihi testificatur, *Deus lux est* (1. Joan. 1. 5); et, Venit Joannes, *Ut testimonium perhiberet de lumine. Et erat lux vera quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum* (Joan. 1. 8. 9); id est, venientem ad veritatem. Et Filius, *Ego sum lux vera*; et, *Ego in Patre, et Pater in me* (Joan. 8. 12. et 10. 38). Quod autem Filius lux sit et sol justitiæ, clamat et propheta: *Illuminare, illuminare, Jerusalem, quia venit lumen tuum, et gloria Domini super te orta est* (Isai. 60. 1). Et de Spiritu sancto in Psalmis canitur, *Quoniam apud te est fons vitæ; in lumine tuo videbimus lumen* (Psal. 35. 10); id est, in Filio videbimus Spiritum sanctum: lumen quo illuminati sumus, et usque ad hanc diem illuminamur cordibus nostris. Lux Pater, quia Deus est verus; lux Filius, quia lucis illius splendor est; lux Spiritus sanctus, qui ex Patre procedit: *Nemo enim novit quæ Dei sunt, nisi Spiritus qui in ipso est* (1. Cor. 2. 11). Lux ergo vera est Spiritus sanctus, qui in vera luce conspicitur et intelligitur. Maneat ergo nobis, fratres, fides infracta, Trinitas inseparabilis. Nam dicit beatus Salomon, *Funiculus triplex non rumpetur* (Eccli. 4. 12). Deus enim sanctificat, illuminat, vivificat, liberat et cætera. Filius similiter: omnia enim quæ Pater, et ipse facit. Et Spiritus sanctus similiter sanctificat, illuminat, vivificat, liberat: nam liberati, sanctificati et illuminati sumus, ac reviximus, baptizati in Patrem et Filium et Spiritum sanctum: cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

(a) Inepta concio Ephesi habita.

IN SANCTUM JOANNEM APOSTOLUM ET EVANGELISTAM THEOLOGUM (a)

Rursus Joannes noster, o Ephesii, imo potius totius orbis doctor, spirituales sagenam expandit, et nos omnes ex diversis locis congregavit, non ut illum coronis roseis honoremus, sed ut illum bonis et justis operibus decoremus. Rursus spirituales fontes suos atraxit, non ut sitientes agros riget, sed ut laborantes populos fideat: rursus in templum ascendit secundus post Petrum, non ut claudum unum sanatum saltare curet, sed ut nos omnes in pietate firmatos instituat, ut in cælis conversationem habeamus. Non ultra supra pectus Domini recumbit, sed in singulos nostrum reclinans, nos omnes in pari honore suscipiens, lucrum proprium Deo offert, et ita clamat dicens: *Ecce ego et pueri, quos dedit mihi, Dominus. Pueri? quinam? Quos gratia peperit, et regni cælorum heredes ostendit. Multos enim abripuit Diana; his longe plures congregat Apostolus. Illa canes alens et venans, errorem dispersit; Joannes pauperes fovens et populos congregans, Dei cognitionem disseminavit: illa idolorum*

pompis aërem obscuravit; Joannes sanctorum monumentis Asiam illustravit; Ægyptus memorat Moysis miracula; Ephesus annuntiat Joannis beneficia: Moyses decem plagis Ægyptum flagellavit; Joannes a Deo inspirato evangelio Ephesum ornavit; imo potius omnes miseratus est: Moyses virga mare scidit; Joannes cruce Dianam prostravit: discesso mari Pharaon et curus ejus submersi sunt; Diana dejecta, ejus sacerdos et abominabiles ritus contriti sunt. Narrat David dicens, *Mare vidit, et fugit* (Psal. 113. 5): hodie Ecclesia eodem modo clamat et dicit: *Diana vidit, et cecidit. Vidit Theologum et divinum præconem, vidit Deiferum, et cecidit peccatrix superflue culta, in solum prostrata: vidit eum, quem diligebat Jesus, et manere non potuit. Quid est tibi, Diana, quod cecidisti? Vidi filium tonitruum, et templum meum medium fractum est: vidi Dei amicum, et dissoluta sum: vidi supra divinum pectus reclinatam, et dejecta sum in sinum meum idolocum: Mirabilis Elias, dilecti, quia Baalem prostravit; mirabilior Joannes, quia Dianam eliminavit. Elias quadri-*

(a) hæc etiam concio Ephesi habita est.

κράζοντες καὶ λέγοντες: Ὁσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις·
εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου, βασι-

λέως τοῦ Ἰσραὴλ· αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς
αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν θεολόγον.

Συνεκάλεσον ἡμᾶς, ἀγαπητοί, ἐπὶ τὸ αὐτὸ ὁ ἀγιώτα-
τος Ἰωάννης ὁ θεολόγος καὶ φίλος Χριστοῦ, οὐχ ὅτι ἠδύ-
πνων ῥόδων κάλυκας ἡμῖν ἀνατείλας, ἀλλὰ πνευματι-
κῶν πατέρων τὰς ἀρετάς ἡμῖν ἐξάνθησας. Τούτων ἡ
εὐωδία ἡ εὐσεβής ἐστὶν ὁμολογία, καὶ τῶν ψυχῶν ἡμῶν
σωτηρία. Ποῖον, εἰπέ μοι, ῥόδον οὕτω τοῖς φύλλοις κε-
κολληταί, ὡς ὁ ἀγιώτατος Ἰωάννης τῷ θεοπρεπεῖ τῶν
ἀγίων στεφάνῳ δεδόξασται; Τὸ μὲν γὰρ ῥόδον τὴν χρυ-
σαυσοῦσαν ἐσωθεν ἀποστείλεις· ὁ δὲ ἀγιώτατος
Ἰωάννης, τῷ ἀρωματίζουσιν πολιτείαν τοῦ πανσφου-
ποιμένου ἡμῶν καὶ διδασκάλου, ἐξ αὐτῆς τῆς τοῦ θρόνου
χορυφῆς κατὰ κράτος ἐκλάμπει. Ὁ Ἰωάννη, δι' ἐνιαυ-
τοῦ μὲν τοῖς παρεπιδημοῦσι μνημονευόμενε, καθ' ἡμέ-
ραν δὲ τοῖς Ἐφεσίοις συμπολιτευόμενε· ὦ Ἰωάννη, ὡς
πρῦτανος ὕψηλός ἐπὶ τόδῃ τῷ ἱερῶν ὄρος προλάμπεις, οὐ
χρήματα τοῖς πολιταῖς σου δωροῦμενος, ἀλλ' ἰαμα τοῖς
αἰτούσι σε χαριζόμενος· ὦ Ἰωάννη, τὴν μονομάχου
δράκαιναν Ἀρτεμίν τῷ τροπαίῳ τοῦ σταυροῦ κατήρα-
ξας, καὶ τὴν μονόγαμον ὑμῶν Χριστοῦ, τὴν Ἐκκλη-
σίαν, τῇ δυνάμει τοῦ σταυροῦ κραταιῶς ἀνώρθωσας.
Ὁ Ἰωάννη, τὸν πατέρα σου Ζεβεδαιοῦ ἐπὶ τὸ πλοῖον
κατέλιπες, καὶ τὸν Δεσποτὴν σου Ναζωραῖον ἐπὶ τὸ
στήθος ἠγάπησας. Ὡς δύο ὄρη, τοὺς δύο μαστοὺς ἐθειώ-
ρεις, ὧν ἀνὰ μέσον ἠδέας ἀναπαυσάμενος, τὸν ἐν μέσῳ
δύο ζῶων γνωσκόμενον ἐθεολόγησας· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ
λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ
λόγος. Καὶ μοι τὸ παράδοξον τοῦ ἀποστόλου θεωρή-
σον. Ἦν βρῆει ὁ μὴ ταφῆς εἰς γῆν, καὶ τὸ βρῦον μάννα
ἐστὶν ἰαματικὸν, καὶ τὸ κενοῦμενον οὐκ ἐκκενοῦται τῷ
χρόνῳ. Ἄρα τίς ἡ αἰτία, τίς ἡ ἐνέργεια [772], οὐκ ἄν
τις εὐροὶ εἰπεῖν· ἀμετάβλητα γὰρ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν
Χριστοῦ τὰ χαρίσματα, καὶ ἀνέκλειπτα τῶν ἁγίων τὰ
ἐνεργήματα. Ὁ Ἰωάννη, τὸ ὄπλον τῶν εὐσεβῶν, ἡ
δύναμις εὐσεβῆς ὁμολογία, καὶ πάντων αὐτοῖς ἀποφυγῆ,
ἡ πρὸς Θεόν καταφυγῆ. Ὅ γὰρ ἐστι λιμὴν τοῖς χειμα-
ζόμενοις, τοῦτο ὁ Θεὸς τοῖς καταπονομένοις. Σήμερον
ἡμῖν ὁ ἀγιώτατος Ἰωάννης, τῆς οικείας ἀρετῆς τὸ κά-
λος ἐκλάμπει· αὐτὸς γὰρ ἡμῖν καὶ ὑπανέγνωσται, ὡς πε-
ρὶ ἀπὸ βασιλικῆς εἰκόνης τῆς βίβλου τῆς ἀρχαίας ἐκλάμ-
παν τὴν οικείαν εὐσεβείαν. Ἰωάννης, ἡ καλὴ τῆς πί-
στεως ἀρχὴ, ἡ εὐθαλῆς ρίζα, ἡ ἀνέκλειπτος πηγὴ, ὁ ἐν

πᾶσιν ἐθνεσιν οὐ κατ' ἐκεῖνο μόνον καιροῦ νόμος, ἀλλ'
εἰς αἰὶ ὁ πιστευθεὶς τὸ σεμνὸν τῆς εὐσεβείας ἐπάγγελμα-
τὸ πρῶτον τῆς πίστεως ἀκροθίνιον, ὁ πᾶσι τῆς εὐσε-
βείας τὰ ἔχγη ἀπλώσας, ὁ ζῆλόν ἡμᾶς τὰ κάλλιστα τῆς
ἀγάπης χαρίσματα παιδεύσας. Βλέπομεν γὰρ τὸν θάλα-
μον τῆς παρθενίας, καὶ περιπτυσσόμεθα τὴν πηγὴν τῶν
ιαμάτων. Ἀναπτύξομεν δὲ καὶ τὸν περὶ τοῦ φωτός
λόγον. Φῶς ὁ Πατὴρ, φῶς ὁ Υἱὸς, φῶς τὸ Πνεῦμα τὸ
ἅγιον. Φῶς ὁ Πατὴρ, ἐπειδὴ Θεὸς ἀληθινός· φῶς ὁ Υἱὸς,
ἐπειδὴ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξέλαμψε· φῶς τὸ Πνεῦμα τὸ
ἅγιον, ἐπειδὴ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ διὰ τοῦτο
Θεὸς ἀληθινός. Ὁ ἀπόστολος μαρτυρήσει μοι λέγων,
ὅτι Θεὸς φῶς ἐστί. Καὶ, Ἥλθεν Ἰωάννης, ἵνα μαρτυ-
ρήσῃ περὶ τοῦ φωτός· καὶ, Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν,
ὃ φωτίζει πάντα ἀνθρώπων ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσ-
μον, τοῦτέστιν, ἐρχόμενον εἰς τὴν ἀλήθειαν. Καὶ ὁ
Υἱὸς, Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν· καὶ, Ἐγὼ ἐν
τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί. Ὅτι δὲ ὁ Υἱὸς φῶς
ἐστὶ καὶ ἤλιος τῆς δικαιοσύνης, καὶ ὁ προφήτης βοᾷ·
Φωτίζου, φωτίζου, Ἰερουσαλήμ. Ἦκει γὰρ σοὶ τὸ
φῶς, καὶ ἡ δόξα Κυρίου ἐπὶ σὲ ἀνατέταλκε. Καὶ
περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐν ψαλμοῖς ᾄδεται, ὅτι, Παρὰ
σοῦ πηγὴ ζωῆς. Ἐν τῷ φωτὶ σου ὀφύμεθα φῶς, του-
τέστιν, ἐν τῷ Υἱῷ ὀφύμεθα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· φῶς δι'
οὐ ἐφωτισθόμεν, καὶ ἕως σήμερον φωτιζόμεθα τὰς καρ-
δίας ἡμῶν. Φῶς ὁ Πατὴρ, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ἀληθινός· φῶς
ὁ Υἱὸς, ἐπειδὴ ἐκεῖνον τοῦ φωτός ἀπαύρασμα ἐστὶ· φῶς
τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον·
Ὀυδεὶς γὰρ οἶδεν τὰ τοῦ Θεοῦ, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐν
αὐτῷ. Φῶς οὖν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ ἀληθινόν, ὃ ἐν
τῷ ἀληθινῷ φωτὶ θεωρεῖται καὶ νοεῖται. Μενέτω οὖν
ἡμῖν, ἀδελφοί, ἡ πίστις ἀράβης, ἀχώριστος Τριάς. Καὶ
γὰρ ὁ μακάριος Σολομὸν λέγει ὅτι τὸ ἔντριτον σπαρ-
τὸν οὐ διαβράβησεται. Ὁ γὰρ Θεὸς ἀγιάζει, φωτι-
ζει, ζωοποιεῖ, ἐλευθεροῖ, καὶ τὰ πλεονα τούτων. Καὶ ὁ
Υἱὸς ὡσαύτως· πάντα γὰρ, ὅσα ὁ Πατὴρ ποιεῖ, καὶ τὸ
Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὡσαύτως ἀγιάζει, φωτίζει, ζωοποιεῖ,
ἐλευθεροῖ. Ἠλευθερώθημεν γὰρ καὶ ἡγιασθημεν καὶ
ἐφωτισθημεν καὶ ἀνεξήσημεν, βαπτισθέντες εἰς Πατέρα
καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας
τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν ἀπόστολον καὶ εὐαγγελιστὴν τὸν θεολόγον.

Πάλιν ὁ ἡμέτερος Ἰωάννης, ὁ Ἐφέσιος, μᾶλλον δὲ
πάσης τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος, τὴν πνευματικὴν
σαγήνην ἐξήπλωσε, καὶ πάντας ἡμᾶς ἐκ διαφόρων τό-
πων συνήγαγεν, οὐχ ἵνα αὐτὸν στεφανόως ῥόδων τιμή-
σωμεν, ἀλλ' ἵνα αὐτὸν ἀγαθοῖς ἔργοις καὶ δικαιοῖς
σεμνύνομεν. Πάλιν τὰς πνευματικὰς αὐτοῦ πηγὰς
ἐπέσπαστο, οὐχ ἵνα ἀργοῦς διεψῶντας ποτίσῃ, ἀλλ' ἵνα
λαοὺς κοπιώντας στηρίξῃ· πάλιν εἰς τὸ ἱερὸν ἀναβέβη-
κεν ὁ δεῦτερος μετὰ Πέτρον, οὐχ ἵνα ἕνα χυλῶν θερα-
πεύσας ἐξάλλεσθαι ποιήσῃ, ἀλλ' ἵνα πάντας ἡμᾶς τῇ
ἐπιστάσει ἐπιβρώσας, εἰς οὐρανὸς τὸ πολιτεύμα ἔγειν
παρασκευάσῃ. Οὐκ ἔτι ἐπὶ τὸ κυριακὸν στήθος ἀνάκει-
ται, ἀλλ' εἰς ἕνα ἕκαστον ἡμῶν ἀνακλίνας, ἅπαντας
ἡμᾶς ἰσοτιμῶς δεξάμενος, κέρδος ἴδιον τῷ Θεῷ προσα-
νένκει, καὶ οὕτω κέκραγε λέγων· Ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ
παιδία, ὃ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός. Παιδία, ποῖα [773]; Ἄ
ἡ χάρις ἐβλάστησε, καὶ τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας κλη-
ρονόμος ἀπέδειξεν. Ὅσους ποτὲ ἐσπλαγῆγει ἡ Ἀρτε-
μεις, τούτων πλείονας συνάγει ὁ ἀπόστολος. Ἐκείνη
κίνας τρέφουσα, θηρεύουσα, τὴν πλάνην κατέσπειρεν·
Ἰωάννης πτωχοῦς οἰκονομῶν καὶ λαοὺς συγχροτῶν, τὴν
θεογνωσίαν ἐπέσπειρεν· ἐκείνη πομπαῖς· εἰδῶλων τὸν
ἀέρα ἐκόπτιζεν, Ἰωάννης μνημῆας ἁγίων τὴν Ἀσίαν
ἐφώτισεν· Αἴγυπτος μνημονεῖται τὰ Μωϋσῆως θαύματα,
Ἐρεσοῖς· ἐξαγγέλλει τὰς Ἰωάννου ἐνεργείας· Μωϋσῆς
δέκα πληγαῖς τὴν Αἴγυπτον ἐμαστίζωσεν, Ἰωάννης δὲ
τῷ θεοπνεύστῳ Εὐαγγελίῳ Ἐφεσον κατεκόσμησε, μῆ-

λον δὲ καὶ πάντας ἠλέησε· Μωϋσῆς διὰ βάρδου τὴν θά-
λασσαν ἐσχίσειεν, Ἰωάννης διὰ σταυροῦ τὴν Ἀρτεμίν
κατέστρεψε· τῆς θαλάσσης σχισθείσης Φαραὼ καὶ τὰ
ἄρματα αὐτοῦ κατεποντίσθησαν· τῆς Ἀρτέμιδος κατα-
ποσούσης, ὁ ἱερὸς αὐτῆς καὶ τὰ βδελύγματα συνετρι-
βήσαν. Ἐκδιηγείται ὁ Δαυὶδ καὶ λέγει, Ἡ θάλασσα
εἶδε, καὶ ἔσπυγε· σήμερον ἡ Ἐκκλησία τὸν αὐτὸν τρό-
πον βοᾷ καὶ λέγει, ἡ Ἀρτεμεις εἶδεν καὶ ἔπεσεν. Εἶδεν
τὸν θεολόγον καὶ θεοκῆρυκα, εἶδεν τὸν θεοφόρον, καὶ
ἔπεσεν ἡ ἁμαρτωλὸς, ἡ ἀλιτίμος, εἰς τὸ ἔδαφος.
Εἶδεν ὀνηγάπα ὁ Ἰησοῦς, καὶ μένειν οὐκ ἴσχυας. Τί
σοὶ ἐστίν, Ἀρτεμεις, ὅτι ἔπεσες; Εἶδον τὸν υἱὸν τῆς
βροντῆς, καὶ κατεβράβη μου τὸ ἱερὸν τῆς μεσιτείας·
εἶδον τὸν θεῖκὸν φίλον, καὶ διελύθη· εἶδον τὸν ἐπὶ τὸ
θεῖκὸν στήθος ἀνακλινέντα, καὶ κατηνέχθη ἐπὶ τὸ
εἰδωλικὸν μου στήθος. Θαυμαστός ὁ Ἠλίας, ἀγαπητοί,
ὅτι τὸν Βάαλ κατέστρεψε· θαυμασιώτερος ὁ Ἰωάννης,
ὅτι τὴν Ἀρτεμίν ἐξώρισεν. Ἠλίας τετρακοσίους καὶ
πεντήκοντα ἀπέχτεινεν· Ἰωάννης τὸν ὑπὲρ τοῦ κίονος
φουθενάτα ἱερέα ζωοποίησεν ἐν Χριστῷ ἀνέστησεν· Ὁ
τοῦ θαύματος! Στύλος λίθινος τὸν ἰσδιὸν ἐθανάτωσεν
ἱερέα, ὃν διὰ τῆς χάριτος ἐξανέστησεν ὁ Ἰωάννης.
Ἀραντας γὰρ αὐτοῦ, ψοφί, τὸ σῶμα βαστάζοντες
ἤνεγκαν, θέντες πρὸς τὴν θύραν τοῦ Ἰωάννου καὶ ὃν
οὐκ ἤθελε ζῶν θεωρησά, τούτων ἀποθανῶν ἐπέζητει,
ζῶν καὶ πίστιν αἰτούμενος. Οὕτω ποτὲ καὶ οἱ παμπό-
νηροι Ἰουδαῖοι ἐποίησαν· ζῶντα τὸν Χριστὸν ἀπρηνή-

σαντο, καὶ ἀποθανόντα Υἱὸν Θεοῦ ὠμολόγησαν· ἀπηνέσαντο αὐτὸν ἐπὶ τοῦ τυφλοῦ εἰπόντες, *Ἥμεῖς τοῦ Μωϋσέως ἐσμὲν μαθηταί· τοῦτον δὲ οὐκ οἴδαμεν ποῦθεν ἐστίν.* Ἀνέβλεφεν ὁ τυφλὸς, καὶ ἐσκοτίσθη ὁ ἄσυνετος λαός, Υἱὸν Θεοῦ ὠμολόγησαν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, ὅτε κλίνας τὴν κεφαλὴν ἀψήκει τὸ πνεῦμα, καὶ λόγῃ τὴν αἰδιδίον αὐτοῦ ἐξεκέντησαν πλευρὰν, καὶ ἐξήλαθε πλήθος αἵματος καὶ ὕδατος· ἐκράζον δὲ μεγάλη φωνὴ Ἰουδαίων παιδῶν, καὶ ἔλεγον, Ἄληθῶς Θεοῦ Υἱὸς ἦν οὗτος. Ἰωάννης, ὁ ζῶν, ὁ κήρυξ τῆς θεογνωσίας, ὁ Πνεύματος ἁγίου χάριν λαβών, ὁ ῥήτωρ τῆς Ἐκκλησίας, ὁ φωστὴρ τῆς εὐσεβείας, ὁ ὀφθαλμὸς τῆς Ἀσίας, τὴν μὲν δαίμονα ἄρτεριν κατέστρεψε, τὴν δὲ Θεὸν Λόγον ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ μεγαλοφώνως ἐκήρυξεν· *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ*

Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Ἐρωτήσωμεν τὸν ἄλιον τὸν ἱχθύον, καὶ συγγραφὰ τῶν ἁγίων εὐαγγελίων, τίς αὐτὸν τοῦτο εἰδίδαξε; πόλις πατὴρ τοῦτου συνεδούλευσεν ἀπορθεύσασθαι, εἰς ποίαν βίβλον ἐγκύψας εὔρε καὶ ἐξεφώνησεν· Ἄλλ' οὔτε τις εἰδίδαξεν αὐτόν, οὔτε εἰς βίβλον ἐγκύψας εὔρε καὶ ἐξεφώνησεν· ἀλλ' εἰς τὸ δεσποτικὸν στήθος τοῦ Σωτήρος ἀνέπεσε, καὶ εἰς τὸ βάθος τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως τὸν νοῦν φωτισθεὶς ἐβόησεν, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Τί πλέον τῶν γεγραμμένων ἐχω εἰπεῖν; Ἁκούσα; ὅτι Ἐν ἀρχῇ ἦν, τοῦτέστιν, ἐν Πατρὶ καὶ σὺν Πατρὶ, καὶ Θεὸς ἦν ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατὴρ ἀρρήτων καὶ ἀπαθῶς γεγεννημένος πρὸ αἰώνων. Αὐτῷ ἡ ὁδὸς εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἄμην.

Εἰς τὴν μεταμόρφωσιν [774].

Ἥλιος ἀνίσχων τὰς οἰκίας ἀκτίνας εἰς πάντα κόσμον ἐκτείνει· καὶ τοῦ Δεσπότη Χριστοῦ ἡ κατὰ σάρκα γενεθλιὸς ἀνατολή τοὺς αὐτῆς μαθητὰς, ὡσπερ τινὰς ἀκτίνας, εἰς τὴν οἰκουμένην ἄπασιν ἐξέπεμψε. Διὰ τοῦτο καὶ σήμερον φωστῆρων δίκην τὸν ἱερὸν τοῦτο λαμπρύνουσι σύστημα Πέτρος καὶ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης, αἱ τῶν ἀπίστων σαγήνηναι, καὶ τῶν πεπλανημένων πρῆξιν εἰς θεογνωσίαν ἄλλεις, οἱ ἀντὶ μὲν καλῶς τῷ σταυρῷ ῥυόμενοι, ἀντὶ δὲ ἱμονιῶν τῇ τριπλόκῳ ὁμολογίᾳ τοὺς λογικοὺς ἀνασπῶντες ἱχθύας ἐκ τοῦ βουθῦ τῆς κακίας οἱ τῶν ἀνεκλαλήτων μυστηρίων τῷ διδασκαλικῷ κοινωνούντες, καὶ τῶν ἀρρήτων καὶ ἀθεάτων πραγμάτων αὐτόπται καὶ αὐτῆχοι γενόμενοι. Πέτρος, ὁ διὰ τὴν πίστιν πέτρα κληθεὶς, καὶ ἕρ' ἐαυτῷ τῆς Ἐκκλησίας ἀνέχων τὴν οἰκοδομήν. Σὺ γὰρ εἰ, φησὶ, Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομησάμενος εἶναι Ἐκκλησίαν. καὶ πύλα ἁδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. Ἀλλὰ ἴδωμεν, εἰ δοκεῖ, διὰ τίνα καὶ ποίαν αἰτίαν τοῦτου τεύχθηκε τοῦ ἐπιβλοῦ ὁ κορυφαῖος. Ἡρώτα ποτὲ τοὺς μαθητὰς ὁ Σωτὴρ τίνα ἄρα περὶ αὐτοῦ ἔχουσιν ὁδόν. Τῶν οὖν ἄλλων τῶν συνογιάντων, προσηδῆσας ὁ γενναῖος οὗτος, φησὶν, οὐκ εἴπα. Σὺ ἐγένου, σὺ ἐκτίσθης· ἀλλὰ, Σὺ εἰ, κατὰ τὸν προφητὴν τὸν λέγοντα, Σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἰ, καὶ τὰ ἐξου οὐκ ἐκλείψουσι· καὶ διὰ ταύτην τὴν ὁμολογίαν λαμβάνει τῶν οὐρανῶν τὰς κλεῖς, Ὅσιν γὰρ, φησὶν, ἂν δῶσθε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς· καὶ ὅσα ἂν λύσθε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λυμένα ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ὡ παραδόξου καὶ φύσιν υπερβαίνοντος ἀξιώματος! Ἐπὶ γῆς βαθίζων νόμους ταῖς οὐρανοῖς ἐξέπεμψε δυνάμεις, καὶ τοῦτο ἐκείναι ἐφύλαττον. Καὶ κἄντι μὲν ἐκεῖνος τὰ δοκοῦντα ὑπηγόρευεν, ἄνωθεν δὲ Θεὸς τὴν ψῆφον τῶν λεγομένων ἐθεδαῖον. Ἐμακαρίζετ ποτε Ἰωσήφ ἐκεῖνος, τὰ στεθογχεῖα πιστευθεὶς τοῦ Φαραῶ. Πῶς οὐ ζηλωτὸς καὶ τρισμακάριος ὁ Πέτρος, τοὺς θεσαυροὺς πιστευόμενος αὐτῶν τῶν οὐρανῶν; Ἄλλ' οὐχ ὅτι τοῦ δεσμευένου ἔλαβε τὴν ἐξουσίαν τοσοῦτον μακαρίζω, οὐδ' ὅτι καὶ σκῖαι τῶν ἱματίων αὐτοῦ προκύπτουσαι νόσους ἤλαυνον, οὐδ' ὅτι τὴν Ταβιθά ἐκ νεκρῶν ἀνέστειλεν ἐκπληροτομα· ταῦτα γὰρ τοῦ ἐνεργούντος Πνεύματος ἐστὶν ἐκ τοῦ πλείστου τὰ χαρίσματα· ἐγὼ δὲ Πέτρον μακαρίζω ἐκεῖνον τῆς ἀληθοῦς ἕνεκεν ὁμολογίας τῆς ἀπὸ πάντων τῶν πρῶτον ἐπιβεδηκότα· Σὺ εἰ ὁ Χριστὸς, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. Καὶ τὸ φαινόμενον ὁμολογεῖ, Σὺ εἰ ὁ Χριστὸς··· τοῦτο τῆς μετὰ Πατὴρ συνπαρφέρσεως· ὁ μῆνυμα. Ἰδούμεν δὲ, εἰ δοκεῖ, καὶ τοῦ τρισμακαρίου Ἰωάννου τὰ ἰδιάζοντα πλανεκτιήματα· οὐκ ἀφ' ὧν τῆς ἐνθίου πενίας ἐκοινωνε τῷ Πέτρῳ· συνῆν γὰρ τῷ λέγοντι, Ἀργύριον καὶ χρυσιον οὐχ ὑπάρχει μοι, καὶ τῇ σιωπῇ τὴν συγκατάθεσιν ἀγῆνυεν· ἀλλ' ὅτι εἰς τὰ στήρα τὰ δεσποτικά πεσών, ἔκαθεν ἐχάλασε τὴν ἱερὰν ἐκείνην καὶ μεγαλόφωνον σάλπιγγα, δι' ἧς, ἂ μὴ εἶπεν οὐρανόσ, μὴ ἐνεκλήσαν ἀγγελοὶ, μὴ τῶν λοιπῶν εὐαγγελιστῶν τις κατέλαβε, μόνος τολμηρῶ καὶ πιστῷ ἐφάνερωσε γλώσση. Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Τίνος οὖν ἕνεκα, καὶ διὰ ποίαν αἰ-

τίαν, πρότερος ὢν τῶν λοιπῶν εὐαγγελιστῶν, ἔσχατος ἔγραψε τὸ εὐαγγέλιον; Ἀναγκαῖον καὶ τοῦτο ζητησαί. Ματθαῖος τῇ τῶν Ἐβραίων γλώσσῃ τὰ εὐαγγελικά συνέταξε θαύματα· Μάρκος, τοῦ Πέτρου μαθητῆς γενόμενος, τὰ διὰ τοῦ Δεσπότη Χριστοῦ συμβεδηκότα γεγράφηκε, λέγω δὴ τὴν ἀμικτον γέννησιν, τὴν ἀμεμπτον ἀναστροφὴν, τὰ παράδοξα σημεῖα, τὸν Ἰουδαῖον φθόνον, τὸ σωτήριον πάθος, τὸν ζωοποιὸν ἡμῖν θάνατον, τὴν ἐπ' ἀφρασίαν ἀνάστασιν, τὴν πρὸς τὸν πατρικὸν κόλπον ἀνάληψιν. Ὁμοίως δὲ καὶ Λουκᾶς, Παυλοῦ τυχόντων [775] μαθητῆς, τὴν αὐτὴν τοῖς πρὸ αὐτοῦ ἐτριχύνον ὁδόν. Ἰωάννης τοῖνυ μόνος, ὡς ἀλιεύς τις ἐξ ἀπόπτου καθήμενος, καὶ ἐτέρων ἀλιευόντων θεατῆς γενόμενος, ὡς εἶδεν αὐτῷ τῆς γνώσεως τὸ κεφάλαιον παραλειφθὲν, μεταχειρίζεται τὸν ἀλιευτικὸν τοῦ εὐαγγελίου κάλαμον, καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸν ζῆτρομενον ἱχθύν θραύει, καὶ τοῦτον ἀπράτως τοῖς πιστοῖς πιπράσκει βῶν. Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος. Οὐκ ἀφ' οὗ Μαρία, φησὶν, ἡ νομισθεῖσα μήτηρ, ἀρχὴν ἔλαβεν ὁ Χριστός· οὐκ ἀφ' οὗ Ἰωσήφ πατὴρ αὐτοῦ ἐχηρμάτισε, τὴν ὑπάρξιν ἔχει· οὐδ' ἀφ' οὗ Μωϋσῆς, οὐδ' ἀφ' οὗ Ἄβρααμ, ὁ πρὸν νῆμου πάντων πατὴρ· ἀλλ' Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος. Ἀρχῆς δὲ οὐδὲν ἀρχαιότερον, ἀρχῆς οὐδὲν πρεσβύτερον· πᾶν ποίημα ἀρχεται, καὶ ἐστὶν ὑπὲρ ἀρχῆν· πάντων δὲ ἀρχὴ Υἱὸς, καὶ πάντων ἐστὶν ὡς ποιητὴς ἀρχῆ. Πᾶν τῇ ἀρχῇ παραλαμβανόμενον, νεώτερον· μόνη δὲ τὰ πρεσβεῖα τῆς αἰδιότητος κατέχει ἡ ἀρχῆ. Ἄλλ' ἴδωμεν δικαίον Ἰάκωβον· εἰ γὰρ καὶ τὴν τοῦ δικαίου ἐπίκλησιν ἐξείρατον ὁ ἄλλος Ἰάκωβος ἔλαχεν, ὁ χρηματίζων Δίκαιος, ἀλλ' οὐ φθονῆσει τοῦ τοιοῦτου γέραυς τῷ συναποτόκῳ. Πόλλος τοῖνυ καὶ ὁ υἱὸς Ζεβεδαιοῦ πλουτεῖ τοῖς τοῦ εὐαγγελίου κατορθώμασιν· ἀρκεῖ δὲ πρὸς τὸ παρὸν εἰς ἄγκωμιον λόγον, τὸ ὑπὲρ τοῦ δεσποτικῶ φιλτροῦ ἡδύως τὴν κεφαλὴν ἀποτιμηθῆναι. Τοῦτον γὰρ Ἠρώδη, ὡς ὁ Λουκᾶς ἐν ταῖς Πράξεσιν ἱστορεῖ, ἀναίρει. Οὗτοι τῆς εὐσεβείας οἱ ἀθληταί, οὗτοι τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων οἱ δίακονοι. Ἄλλ' ἕνα μὲν ἐξ Ὀλυμπιακῶν ἐπανελθόντα στεφανίτην δῆμον καὶ πόλιεις ἰδεῖν συντρέχουσι, καὶ ταῦτα φύλλοις δάφνης ἐσπεφανωμένον· ἡμεῖς δὲ οὐχ ἕνα, ἀλλὰ τρεῖς ἀγωνιστὰς, ὑπὲρ Τριᾶδος ἀγωνιστὰς, ὑπὲρ Τριᾶδος ἀθλητῶν καὶ στεφανωθέντας, πρὸς ἡμᾶς παραγενομένη ἐλεάσονι συνδρομῇ· τεθεάμεθα. Καίτοι τὸν ἀμπερίων κατατολμᾷ πᾶσα γλώσσα, ἐνὸς τοῦτου τῶν ἐπαύλων διεξέταται περιωμένη, καὶ λιγυγιά ἡ διάνοια, θάλασσαν ἀρετῶν κοτύλη ἐκμετρεῖν βλαρομένη· ἀλλ' ὅμως ἐπεχειρήσαμεν, τῆς ἐγνώμοσύνης ἐπιδεικνύμενοι τοῖς πατράσι τὸν καρπόν. Πρὸ δυο ἡμερῶν γενεθλιακῆ τοῦ παμδαυλῆως Χριστοῦ πανηγυρὶς διηρῆθη· ἐικότως τοιγαροῦν οἱ λαμπροὶ ἀγῶνες οὗτοι εἰς τιμὴν τῆς Δεσποτικῆς γεννήσεως ὑπὸ τῶν πεντάθλων ἀγωνιστῶν ἐξετελεσθήσαν. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἐξωθεν συμβαίνειν εἴθε· τὰς γὰρ βασιλικὰς γεννήσεις ἐν ταῖς πόλεσιν οἱ ἀρχοντες τιμῶν· ἀλλ' ἔξει μὲν ὁ γενικηκῶς, σκιάς καὶ προσκαίρου χάραξ ἐπύργησεν ἠδονήν· ἐνταῦθα δὲ ἀθάνατα τοῖς στεφανίταις τὰ βραβεῖα, αἰωνίζοντες οἱ στέφανοι, ἡ μετ' ἀγγέλων χαρὰ, ἡ μετὰ τῶν ἁγίων ἐν τῇ ἀναστάσει λαμπρότης. Ταῦτα

* Ὁμοίως καὶ πρὸς ἡμᾶς παραγενομένη, ἐλεάσονι συνδρομῇ τῷ Κ. τῶν ἀμπερίων.

gentos quinquaginta occidit; Joannes sacerdotem sub columna occisum suscitavit, in Christo ad vitam reduxit. O miraculum! columna lapidea sacerdotem lapidi parem occidit, quem per gratiam suscitavit Joannes. Nam assumpto, inquit, ejus corpore, gestantesque illud, posuerunt ante januam Joannis; et quem noluit vivos conspiciere, hunc mortuus quærebat, vitam et fidem postulans. Sic olim scelestissimi Judæi fecerunt: viventem Christum negarunt, et mortuum Filium Dei confessi sunt; negarunt illum, quando cæco nato dicebant: *Nos Moysis discipuli sumus; hunc autem nescimus unde sit* (Joan. 9. 28. 29). Lumen recepit cæcus, et obtenebratus est insanus populus. Filium Dei confessi sunt, cum in cruce inclinato capite emisit spiritum, et lancea illud celebre latus perforarunt et exivit copia sanguinis et aquæ. Clamaverunt autem magna voce Judæi, et dicebant: *Vere Filius Dei erat hic*. Joannes dum viveret, præco cognitionis Dei, qui Spiritus sancti

gratiam acceperat, orator Ecclesiæ, lumen pietatis religionis, oculus Asia, Dianam dæmonem evertit, Deumque Verbum per totum mundum magna voce prædicavit: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* (Joan. 1. 1). Interrogemus piscium captorem, et sanctorum Evangeliorum scriptorem, quis hoc illum docuit? quis pater hæc ipsi auctor dicendi fuit? in quo libro invenit hæc quæ pronuntiavit? Verum nemo illum docuit, nec in libro quopiam invenit hæc quæ protulit; sed in sinu Domini Servatoris recombuit, et in sapientiæ et scientiæ profundo, mente illuminatus clamavit: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*. Quid amplius possum dicere, quam quæ scripta sunt? Audisti, *In principio erat*; hoc est, in Patre et cum Patre, et Deus erat ex Deo et Patre, ineffabili et impassibili modo genitus ante sæcula. Ipsi gloria in sæcula sæculorum. Amen.

IN TRANSFIGURATIONEM.

Sol oriens radios suos in totum mundum infundit: et Domini Christi natalis secundum carnem ortus discipulos suos ceu quosdam radios per totum orbem emisit. Ideoque hodie Petrus, Jacobus et Joannes luminarium instar hunc sacrum cæcum illustrant, qui infideles sagena capiunt, et piscatores eos qui prius errabant ad Dei cognitionem reducant: qui pro calamo cruce utuntur, et pro retibus triplici confessione rationabiles pisces ex profundo nequitie extrahunt: ineffabilium mysteriorum cum magistro suo consortes, et inenarrabilium invisibiliumque rerum oculati testes et auditores. Petrus qui propter fidem petra vocatus est, et in se Ecclesiæ edificationem retinet. *Tu es Petrus, inquit, et super hanc petram edificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam* (Matth. 16. 18). Sed videmus, si placet, cur et qua de causa coryphaeus hoc munus sortitus sit. Interrogabat aliquando discipulus Servator, quam de se haberent opinionem. Aliis porro interim tacentibus, hic strenuus prosiliens dixit, non, Tu factus es, non, Tu creatus es; sed, *Tu es*, secundum prophetam dicentem: *Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient* (Psal. 101. 28); et propter hanc confessionem calorum claves accepit. *Quaecumque enim, inquit, ligaveritis super terram, erunt ligata in cælis, et quaecumque solveritis super terram, erunt soluta in cælis* (Matth. 16. 19). O stupendam dignitatem, quæ naturam exsuperat! In terra gradiens leges superni virtutibus nittebat, quas illæ servabant; et infra positus quæ sibi videbantur dictabat, Deusque sursum dictorum sententiam firmabat. Beatus prædicabatur ille olim Joseph, cui horrea Pharaonis concredita erant: quomodo non felix et ter beatus Petrus, cui thesauri calorum concrediti sunt? Sed non tam illum beatum prædico et miror quod ligandi potestatem acceperit, nec quod umbræ vestimentorum ejus morbos eliminarent, nec quod Tabitham a mortuis suscitaverit; hæc quippe sunt, ut plurimum, operantis Spiritus charismata; sed Petrum illum beatum prædico ob veram confessionem, ad quam primus omnium ipse pervenit: *Tu es Christus, Filius Dei vivi*. Quod apparebat confessus est, *Tu es Christus*. [Illud vero, *Filius Dei vivi*,] significat illum cum Patre existere. Videamus etiam, si placet, beatissimi Joannis proprias prærogativas; non a divina paupertate, cujus cum Petro consors erat, præsensque cum ille diceret, *Argentum et aurum non est mihi* (Act. 3. 6); ubi ex silentio consensum indicavit; sed quia supra pectus Domini recumbens, inde fabricatus est sacram illum et alte sonantem tubani, per quam ea quæ nec cæli dixerunt, nec angeli cogitarunt, nec aliorum evangelistarum ullus accepit,

solus audaci et fideli lingua declaravit: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* (Joan. 1. 1). Cur ergo et qua de causa, cum primus sit evangelistarum, ultimus scripsit Evangelium? Hoc etiam querendum est. Mathæus Hebraica lingua evangelica miracula conscripsit; Marcus, Petri discipulus, quæ per Dominum Christum contigerunt scripto tradidit, nempe natales sine coitu, inculpatum vivendi institutum, stupenda signa, Judæicam invidiam, salutarem passionem et vivificam nobis mortem, resurrectionem ad incorruptam vitam, assumptionem ad paternum sinum. Similiterque Lucas, Pauli discipulus, eandem quam priores viam tenuit. Joannes igitur solus, quasi piscator in specula sedens, aliorum piscatorum spectator factus, ut vidit scientiæ caput sibi relictum esse, assumpsit piscatorium evangelii calammum, atque in eo quæsitum piscem capit, ac sine pretio fidelibus vendit clamans, *In principio erat Verbum*. Non ex quo Maria, inquit, ejus mater reputata est, principium habuit Christus; non ex quo Joseph pater ejus vocatus est, existentiam habet; non ex quo Moyses, non ex quo Abraham omnium ante legem pater; sed, *In principio erat Verbum*. Principio autem nihil antiquius, nihil vetustius: omne opus incipitur, et est sub principio; omnium vero principium est Filius, omnium est, ut factor, principium. Quodcumque a principio assumitur, est reverentius: solum vero principium æternitatis privilegium habet. Sed videamus justum Jacobum: etiam enim alius Jacobus justus cognomen præceptum sortitus sit, Justusque sit appellatus, at non invidet coepostolo suo hanc prærogativam. Multis igitur filius ille Zebedæi evangelicis ditatus est operibus; sufficit autem in præsentem ad ipsius laudem, quod ex Domini amore capite sit truncatus: hunc enim Herodes, ut Lucas narrat in Actibus, occidit (Act. 12. 2). Hi sunt pietatis athlete, hi evangelicæ prædicationis ministri. Unum quidem ex Olympicis revertentem coronatum ut videant, populi et urbes accurrunt ad lauri foliis redemptum: nos vero non unum, sed tres certatores, qui pro Trinitate concertarunt et coronati sunt, concursu facto spectavimus. Et quamquam immensa aggrediat quævis lingua, vel minus eorum laudes prosequi tentans, et mens caligine laboret, dum mare virtutum uno vasculo metiri conatur; attamen id ausi sumus, boni affectus fructum patribus offerentes. Ante biddum omnium Regis Christi natales celebrati sunt: jure ergo hæc splendida certamina in honorem natalium Domini ab athleticis quinque peracta sunt. Id quod etiam apud externos contingere solet: regio quippe natales in urbibus principes celebrant. Sed illic quidem victor umbram et temporanei gaudii vo-

luptatem decerpit; hic vero immortalia sunt coronatorum bravia, aeternae coronae, gaudium cum angelis, splendor cum sanctis in resurrectione. Haec ipsis reposita sunt certaminum praemia: quorum precibus et

nos servemur, et hic pastor bonus in multas annorum decadas nobis custodiatur in Christo, cui gloria in saecula. Amen.

DE SICCITATE.

Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum (Jer. 3. 1)? Exordium mihi largiter submitstret prophetarum omnium maxime misericors. At ille unius urbis Jerosolymae vastitatem deplorabat; ego vero certens ingruentem toti circum regioni calamitatem, in lacrymas et fletus prorumpo. Clausum quippe est caelum ob peccata nostra; et solari ardore nubes *Sicut cremum aruerunt (Psal. 101. 4)*. Aquarum scaturigines exsiccatae sunt, et perennium fluminum alvei defecerunt; terra vero aestu fervens solitas proferre fructus abnuvit. Heu mala nostra! Ipsa etiam bruta animalia periclitantur ob peccata nostra. Exsiccata est terra et fœnum ejus; imo vero non genuit, et hac peste corrumpitur. Bos miserabiliter mugit, et quasi letali voce; ovilia balatum lugubrem emittunt, dum aquarum potum quasi ardentem craterem conspiciunt, et pascula ante tempus exsiccata; ita ut Joelis propheta apud nos jam impletur: *Fleverunt bovia bona, quia non erant pascula ipsis, et crulae ovium deletae sunt, quia exsiccatae sunt exitus rivorum (Joel. 1. 18)*. Tantum scelera nostra propitiam Dei naturam in justum furorē moverunt. Et quia quotidie non cessamus ignem peccatorum succendere, jure siccitate et aestu plectimur. Et fortasse nobis clamat propheta: *Ambulate in lumine ignis vestri, et in flamma, quam succendistis (Isai. 50. 11)*. Certe Israelitis per prophetam promiserat Deus, si ejus praecepta servarent: *Emittam super vos pluviam matutinam et serotinam; et implebuntur areae vestrae frumento, et torcularia vino (Joel. 2. 23. 24)*. Promissio autem nobis in contrarium versa est; imo vero nos Jeremiae maledictio invasit: *Sit tibi, inquit, super caput caelum aëneum (Deut. 28. 23)*: propheta per hanc comminationem, omnimodam siccitatem et aquae penuriam indicant. Annon id jam in nobis impletur? Terra aestu praerupta, et quasi in petram versa, agricolarum laborem irritum reddit, ac neque aratrum, neque lignem admittit: segetes uti paululum pullularunt bonamque spem dederunt, antequam spicaeque concipiant exsiccantur et abeunt; solaque relinquunt vinearum et arborum germinatio, quae fortasse brevi marcescet. Talis est peccatorum fructus, talia nequitiae orgia, quia non ambulavimus in viis Dei; sed malis operibus subditi fumus, aliis invidentes, contra minores alios nos extollentes, alienis satiari bonis cupientes, de vicini calamitate gaudentes, nos mutuo sycophantiis devorantes, absurdis concupiscentiis subditi, *Equi emissarii effecti (Jer. 5. 8)*, ut ait Scriptura, et lupi rapaces; in memoriam injuriarum retinentes ut cameli, pauperes non miserantes, lapsis non compatientes, Ecclesiae collectas negligentes, sanctos despicientes, memorias ipsorum non venerantes, confessionem fugientes, quasi phrenitide acti in famulos. Sacerdotes malo exemplo sunt populis, contumeliam inferentes, memoriam injuriarum retinentes, inimicitias et insidias dediti, in faciem respicientes, lapsos non arguentes nec emendantes, sed ex silentio injuriarum participes, ut ille antiquus Heli. Laici sua relinquentes, sacerdotum negotia singuli curiose scrutantur, et indeprecabiles sunt iudices. Annon vera dico? annon caritas nostra his plena est malis? annon quotidie haec testificor? annon laboravi clamans ut juramentis abstinenceatur? annon praedixi: Non despiciet Deus, videns sacrum evangelium ita neglectum, et avaris manibus sic irreverenter tractatum? Affer igitur fructus ex agro, quos ex avaritia usurpasti, qui ager ne jacta quidem semina proferet. Sed ne veniam quidem vindemizabis, quam

avare rapuisti. Quae enim olim Deus Judaeis per Michaeam comminatus est, haec nunc in nobis implevit: *Tu seminas, et non metes; tu premis olivam, et non oleo ungeris; et vinum non bibes (Mich. 6. 15)*. Quid ergo? dixerit forte quispiam: atqui non omnes sint avari, non omnes perjuri. Quomodo ergo paucis peccantibus, omnibus miscetur irae Dei absinthium? oportet enim improbis tantum inferri supplicium. Verum sicut in uno corpore, si in una parte humor exuberet, totum corpus eget purgatione: sic et in nobis, quia unum corpus sumus, et omnes membra Christi, una aegrotante parte, omnes doloris sumus participes. Sic olim filio Saulis peccante, totus exercitus plexus est, et Davide praeter Dei placitum populum numerante, commune exitium invectionis est. Hoc in externa quaque disciplina fertur, totam nempe civitatem unius viri flagitio plexam fuisse. Ideo irae Dei calix nobis mixtus est et purus. Nam ait: *Calix in manu Domini plenus mixto vini meri (Psal. 74. 9)*. Viden' quomodo hujus calicis natura inversa sit? nam si merus et purus est, quomodo plenus mixto? nam quod mixtum est, non est merum. Hic autem utrumque dicitur: et merum quidem est poculum, utpote quod non sit mixtum divina miseratione erga eos qui lapsi non emendantur, idque secundum justitiam; mixtum vero diversis suppliciis et emendationibus, quibus punire solet Deus eos qui in malis non desperaverunt. Sicut enim ii qui corporeos morbos curant, et curandi peritiam sunt consequuti, difficiliora vulnera aquis fervidis et acerbis remediis purgare solent, et saniem aegritudinemque artis ope leniunt: sic qui omnia novit Deus, tractat eos qui plagas non sentiunt, quibus melius fuisset ultionem praevertere antequam immitteretur. Quid ergo jam dicamus? Justum est Dei iudicium: imo etiam benignus Dominus justo iratus, ultionem longe minorem quam pro scelere ratione intulit; non quantam merebamur, sed quantum satis erat ut in peccatorum sensum veniremus. Perpende namque Dei patientiam: nos peccavimus, et elementa puniuntur; lapsi sumus, et terra plectitur; malam vitam nos ducimus, et inanimata flagellantur; turpibus gestis Creatorum contumelia afficimus, et plagam accipiunt ea quae nihil peccaverunt: quemadmodum si quis filio peccante, servum castigaret. Talem habemus, tanque bonum Dominum: sic ille nos monet ad emendationem deducens; et arcum tendit minarum, sed sagittam irae retinet. Non enim vult animae mortem, sed conversionem expectat et poenitentiam. Simus ergo, fratres, sensu ut par est affreii: Deum miseratorem placemus, ne videamur deteriores Nivivitis. Isti, gentiles cum essent et infideles, quia per prophetam futuram: urbis subversionem didicerant, tantam exhibuere poenitentiam, ut etiam infantes et iumenta jejunare cogerent, et cinere saccoque circumdarent, et sic a justa ira Dei erepti sunt. Nos ergo etiam ploremus, confiteamur singuli peccata nostra, sanctos apud Deum intercessores adhibeamus; tum maxime sanctissimam Dominam, promptum illud et inexpugnabile patrocinium: procumbamus illi cum lacrymis precantes: Domina, quae Deum Verbum in utero habuisti, quae naturam nostram tuo partu divinum praestitisti, quae inter Deum et homines partu tuo mediatrix fuisti: miserare populum tuum et hereditatem tuam, misere hujus civitatis tuae, quae in nomine tuo glorietur; intercede pro nobis indignis famulis tuis, deprecare unigenitum Filium tuum, ut peccata nostra propitius ferat, et hanc iram contra nos immissam

τούτοις ἀπόκειται τοῖς ἀγωνίσμασι τὰ προνόμια· ὦν ταῖς πρεσβεσίαις· καὶ ἡμεῖς διαφυλαχθήμεν, καὶ ὁ

καλὸς ὅτιος ποιμήν ἐι· πολλὰς δεκάδας ἦεν ἐν:πυτῶν χαρισθείη ἐν Χριστῷ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Περὶ αὐχμοῦ.

Τίς δώσει τῇ κεφαλῇ μου ὕδωρ, καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς μου πηγήν δακρύων; Ἐπιδαφιλεύετα μοι τὸ τοῦ λόγου προοίμιον ὁ τῶν προφητῶν συμπαθέστατος. Ἄλλ' ἐκεῖνος μίᾳ πόλει τῆς Ἱερουσαλῆμ τὴν ἐρημίαν ὠδύρευτο· ἐγὼ δὲ πάσης τῆς περιχώρου ταύτης ὁρίων τὴν ἐπελθοῦσαν μάλιστα, εἰς θρήνους κινούμαι καὶ δάκρυα. Ἐκλείσθη γὰρ ὁ οὐρανὸς διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν, καὶ τῷ ἠλιακῷ αἰ νέφεται, Ὁσεὶ φρύγον συνεφύρησαν· αἱ τῶν ὑδάτων ἀπεξηράνθησαν πίδακες, καὶ ποταμῶν ἀενάων ἐξέλιπε βέματα· ἡ δὲ γῆ πυρακτωθεῖσα τῷ καύσῳ τοὺς συνήθεις αὐτῆς δοῦναι καρποὺς ἀπαναίνεται. Φεῦ τῶν ἡμετέρων κακῶν. Καὶ αὐτὰ γὰρ τὰ ἄλογα ζῶα κινδυνεύει διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν. Ἀπεξηράνθη ἡ γῆ καὶ ὁ χόρτος αὐτῆς, μᾶλλον δὲ οὐκ ἐβλάστησε, καὶ τῷ λοιμῷ διαφθείρεται! Καὶ βοῦς μὲν ἔλειπεν μωκάται, καὶ οἶον ἐπιανάτιον· τὰ δὲ ποίμνια βληγᾶται γοερῷ τῷ βληγῆματι, [776] ὡς φλογὴ κρατῆρα τῶν τῶν ὑδάτων πῶσιν προκειμένην θείωμενα, καὶ πρὸ καιροῦ τὰ λῆτα ξηραίνωμενα· ὡς καὶ τὴν ἰσὺλῃ προφητείαν πεπληρῶσθαι νῦν ἐν ἡμῖν· Ἐκλαύσε βουκάλιου βούω, ὅτι οὐχ ὑπῆρχε νομὴ αὐτοῖς· καὶ ποίμνια τὰν προβάτων ἤσαν ἰσῆθη, ὅτι ἐξηράνθησαν ἀφ' ἑσέως γαμάτων. Τοσοῦτον τὰ ἡμέτερα πταίσματα τὴν ἰλιων τοῦ Θεοῦ φύσιν καὶ ἤμερον εἰς δίκαιον θυμὸν παρεκίνησαν. Καὶ ἐπειδὴ καὶ ἕκαστην οὐ παύμεθα τὸ πῦρ τῶν ἀμαρτιῶν ὑφάπτοντες, εἰκότως αὐχμῷ καὶ καύσῳ τιμωρούμεθα. Τάγα που καὶ τοῖς ἡμῶς ὁ προφήτης βοᾷ· Πορεύεσθε τῷ φωτὶ τοῦ πυρός ὑμῶν, καὶ τῇ φλογὶ ἣ ἐξεκαύσατε. Τοῖς μὲν οὖν Ἰσραηλῆταις διὰ τοῦ προφήτου ἐπήγγελλτο ὁ Θεός, εἰ φυλάττειεν τὰς αὐτοῦ ἐντολάς, Ἐπιθρέξω εἰς ὑμᾶς ὅπτην πρόβιον καὶ δῆμιον· καὶ πληθυνθήσονται ἔμωρ αἱ ἄλωες σίτου, καὶ αἱ λίνοι οἰνῶν· ἡμῖν δὲ ἡ ἐπαγγελία αὐτῆ εἰς τούναντιον μετέστραπται· μᾶλλον δὲ ἡμῶς ἡ τοῦ Ἱερμίου κατὰρα κατέλιπεν· Ἔστω σοί, φησὶν, ὁ ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν οὐρανὸς χαλκοῦς· τὴν παντελῆ ξηρασίαν καὶ ἐπιλείψιν τῶν ὑδάτων τῇ ἀπειλῇ τοῦ λόγου σημαίνοντος. Ἡ οὐ τοῦτο ἡμῖν ἀρτίως πληθύνεται; Ἡ μὲν γῆ χαραδρωθεῖσα αὐχμῷ καὶ οἶον ἀπολιθωθείσα, τῶν γεωργῶν τὸν πόνον ἡμάλδουεν, οὕτε τὴν ἄροσιν παραδεχομένην, οὕτε τὴν σκάφῃσιν· τὰ δὲ λῆτα μικρὸν ἐδολαχθήσαντα, καὶ χρηστάς ἐλιπίδας παρασόντα, πρὸ τοῦ ἐγκυμονῆσαι τὸν ἄσταχυν, ἀπεμαράνθη καὶ ἦγετο. Μόνη δὲ λλείπει τῶν ἀμπέλων καὶ φυτῶν ὑπετάλωται, τάχα καὶ αὐτὴ τὸν μετ' ὀλίγου ἐσόμενον μαρσμὸν ὑπεμαρῆσσοι. Τοιούτος τῶν ἀμαρτιῶν ὁ καρπός, τοιαῦτα τῆς κακίας τὰ ὄργανα, ἀνθ' ὧν οὐκ ἐπορεύθημεν ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ, ἦτοι τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ταῖς πονηραῖς ἐθουλόγημεν πράξεις, ἀλλήλων φθονοῦντες, τῶν ἐλαττόνων καταπειρόμενοι, ἐπιθυμοῦντες κορευθῆναι τῶν ἀλλοτριῶν, χαίροντες τῇ δυσπραγίᾳ τοῦ γείτονος, ἀλλήλους κατασθόντες τῇ συκοφαντίᾳ, ἀτόποις ἐπιθυμίαις δουλαγωγούμενοι, Ἴπποι θηλυμανεῖς γεγονότες, ὁ φησὶν ἡ Γραφή, καὶ λύκοι ἄρπαγες, καὶ μνησικαχοῦντες ὡς κάμηλοι, οὐκ ἐλεούντες τοὺς πένιθας, οὐ συμπαθοῦντες τοὺς πταίνοντας, ἀμελοῦντες τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ συνάξεων, καταφρονοῦντες τῶν ἁγίων, τὰς μνήμας αὐτῶν μὴ σεβόμενοι, φεῦγοντες τὴν ἐξομολόγησιν, ὡς περὶ [ἡ ὡσπερ οἱ ἐν] φρενιτικὴν ὄντες τοὺς θεράποντας. Οἱ Ἰσραεῖς κακὸν ὑπόδειγμα γέγοναν τῷ λαῷ, ὑδρίοντες, μνησικαχοῦντες, ἔχθραινοντες, ἐπιδολεῦντες, εἰς πρόσωπα βλέποντες, οὐκ ἐλέγοντες καὶ διορθοῦντες τοὺς πταίνοντας, ἀλλὰ τῇ σιωπῇ κοινοῖοντες τῆς ἀδικίας, ὡς ὁ παλαιὸς ἐκεῖνος· Ἡλεῖ ὁ λαῖκος, ἀφέντας τὰ εἰσῆτιν, ἕκαστος περισκοπῆν τὸ τὸν ἱερὸν περιεργάζονται, καὶ δικαστῆς ἐστὶν ἀπαραίτητος. Ἄρα οὐκ ἀληθίαν λέγω; οὐ τοῦτον ἐμπίπεος τῶν κακῶν ἡ πόλις ἡμῶν; καὶ οὐ καθ' ἕκαστην ταῦτα μαρτύρουμαι; οὐκ ἐνοκίπασα κράτων, τῶν ὄρκων ἀπέχεσθαι; οὐ προέλεγον, οὐ παρῴζετο Κύριος; ὄρῳν οὕτως καταφρονῶμενον τὸ ἱερὸν εὐαγγέλιον, καὶ ταῖς πλεονεχίαις χειρῶν ἀναίδω, καὶ ἀνοπιστόβω; κρατούμενον; Κόμιζε τοῖνυν τοὺς καρποὺς

τοῦ ἀγροῦ, τοὺς ἐκ πλεονεξίας κτισθέντας σοι, ὡς οὐδὲ τὰ καταβληθέντα παρέξει σπέρματα· ἀλλ' οὐδὲ τὴν ἀμπελίωνα τρυγήσεις, ἐν πλεονεκτήσει ἀφήρησας. Ἄ γὰρ τοῖς Ἰουδαίοις πάλαι διὰ Μιχαίου ἠπειλήσεν ὁ Θεός, ταῦτα νῦν πεπλήρωκεν ἐν ἡμῖν· Σὺ σπεῖρσεις, καὶ μὴ ἀμύησῃς· σὺ κρίσεις ἐλάλαι, καὶ οὐ μὴ ἀλείψῃ ἐλιωρ· καὶ οἶνον οὐ μὴ πίης. Τί οὖν, εἰποι τις ἴσως, καὶ μὴν οὐ πάντως πλεονέκειται, οὐδὲ πάντες ἐπιλοκοῖ; πῶς οὖν ὀλίγους ἀμαρτανόντων κοινῇ πᾶσι κεκέραται τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ τὸ ἀψίνθιον; ἐχρῆν γὰρ μόνοις τοῖς κακοῖς ἐπενεχθῆναι τὴν κόλασιν. Ἄλλ' ὡς ἐφ' ἐνὸς σώματος, εἴπερ ἐν ἐνὶ μορῷ βέματος ἐπέλαρσεν γίνεται, τὸ πᾶν σῶμα ἐδέιτο καθάσσω; οὕτω καὶ ἐφ' ἡμῖν. ἐπειδὴ ἐν σῶμά ἐσμεν, καὶ μέλη πάντες τοῦ Χριστοῦ, ἐνὸς μέρους νενωστηκότος, κοινωλὶ τῆς ἀληθίνου πάντες γινόμεθα. Οὕτω τοῦτ' οὐ παίδος Σαοὺλ ἀμαρτήσαντος, ἅπαν τὸ στρατόπεδον ἐμαστίζετο, καὶ τοῦ Δαυὶδ παρὰ τὸ δοκοῦν τῷ Θεῷ τὴν λαὸν ἀριθμῆσαντος, κοινῶς θλῆρος ἐπεισεφόρος. Τοῦτ' οὐ καὶ ἡ ἔξωθεν παιδεία φησὶν, ὅτι πολλάκις καὶ σύμπασοι πόλις ἐνὸς ἀνδρὸς κακίας ἀπέλαυσε. Διὰ τοῦτο τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ τὸ [777] ποτήριον κεκέραται ἕκαστον ἀκρατον. Ποτήριον γάρ, φησὶν, ἢ χειρὶ Κυρίου πλήρες κεράσματος οἴνου ἀκράτου. Ὁρᾷς πῶς ἡ τοῦ ποτηρίου τούτου φύσις παρήλλακται. Εἰ γὰρ ἀκράτον ἐστι, πῶς πλήρες κεράσματος; τὸ γὰρ κεκρασμένον οὐκ ἀκράτον. Ἐνταῦθα δὲ ἀμφοτέρα λέγεται· καὶ ἀκράτον μὲν, ὡς ἀμιγῆς θεῖων οἰκτριμῶν τοῖς ἀδιόρθωτα πταίνουσι, διὰ τῆς τῆς κρίσεως δίκαιον· κεκρασμένον δὲ, ὡς ἐκ διαφόρων μαστίγων καὶ τιμωριῶν, αἷς εἰσθε κολλάζειν θεός τοὺς μὴ ἐν ἀπεγνωσμένοις γενομένους καχοῖς. Ὀνπερ γὰρ τρέπον οἱ τὰς τῶν σωμάτων ἀνακόπτοντες νόσους, καὶ τοὺς δύνασθαι θεραπεύειν τὴν πείραν ἐξητηκῆτες, τὰ τῶν τραυμάτων δυσαισθητότερα θερμοῖς ὕδασι καὶ δριμύσι φαρμάκοις ἀποκαθίλουσι, καὶ τῆς ἐνοῦσης αὐτῆς ἀκαθαρσίας τὸ πάθος ἀποσπένουσι τοῖς ἐκ τῆς τέχνης ἐπικουρήμασιν· οὕτω καὶ ὁ τὰ πάντα γινώσκων Θεός τοὺς ἀναλίθως ἐχοντας κληγαῖς, ὦν βέλτιον ἂν εἴη παραίτεσθαι πρὸ τῆς πείρας τὴν ἐφοδόν. Τί οὖν εἰποιμεν πρὸς τὰ ὑπαρχόμενα; Δικαία ἡ κρίσις τοῦ Θεοῦ, μᾶλλον δὲ καταπολύ τῆς δικαίας ὀργῆς ὁ φιλόανθρωπος Δεσπότης τὴν τιμωρίαν ἐκούφισεν, οὐχ ὅσον, ὦν ἐσμεν ἀξιοί, πείραν λαθεῖν, ἀλλ' ὅσον αἰσθητῶν λαθεῖν, ὦν ἡμάρτομεν. Σκόπει γὰρ τοῦ Θεοῦ τὸ μακροθυμον· ἡμάρτομεν ἡμεῖς, καὶ τὰ στοιχεῖα κολάζεσθαι· πταίμεν, καὶ ἡ γῆ τιμωρεῖται· φύλλον βιον ζῶμεν ἡμεῖς, καὶ μαστίγεται τὰ ἄψυχα· ὑδρίζομεν τὸν πλάστην διὰ τῶν αἰσχρῶν ἡμῶν πράξεις, καὶ δέχεται τὴν πληγὴν τὰ μηδὲν ἀμαρτήσαντα· ὡσπερ ἂν εἴ τις τοῦ παιδὸς σφαλέντος, κατὰ τοῦ δούλου ἐκφέρει τὴν βίασιν. Τοιούτων ἔχομεν ἄγαθον Δεσπότην, οὕτως ἡμᾶς νοθετεῖ, ἐπανήγῳ πρὸς τὴν διόρθωσιν· καὶ τείνει μὲν τὸ τῶσον τῆς ἀπειλῆς, ἐπέγει δὲ τὸ βέλος τῆς ὀργῆς. Οὐ γὰρ βούλεται τὸν ψυχικὸν ἡμῶν θάνατον, ἀλλὰ τὴν ἐπιστροφήν ἀναμείνει καὶ τὴν μετάνοιαν. Γενώμεθα οὖν, ἀδελφοί, ἐν αἰσθήσει τοῦ πρέποντος, ἰλεωσώμεθα τὸν εὐσπλαγγχνον Κύριον, μὴ χεῖρονες ὀφθῶμεν τῶν Νινευιῶν. Ἐκεῖνοι ἐθνικοὶ ὄντες καὶ ἀπιστοὶ, ἐπειδὴ παρὰ τοῦ προφήτου τὴν καταστροφήν εἰς πόλειω εμαθον, τοσαύτην ἐπεδείξαντο μετάνοιαν, ὡς καὶ τὰ νηπια καὶ τὰ κτήνη ησταύειν ἠνάγκασαν, καὶ σποδὸν καὶ ἀσκὸν περιδάλοντο, καὶ οὕτω τῆς δικαίας ὀργῆς τοῦ Θεοῦ ἀπὸπλάγησαν. Δακρύσωμεν οὖν καὶ ἡμεῖς, ἐξομολογησώμεθα ἕκαστος τὰ ἴδια πταίσματα, προληψώμεθα πρὸς Θεὸν μεσίτας τοὺς ἁγίους, τοὺς τε ἄλους καὶ κατ' ἔξοχῆς τὴν ὑπέραγον Δεσποιναν, τὴν ταχεῖαν προστασίαν καὶ ἀμαχον· προσπέσωμεν αὐτῇ, μετὰ δακρύων δεόμενοι· Κυρία Δεσποινά, ἡ τὸν Θεὸν Λόγον ἐν χάστρῳ σου χωρήσασα, ἡ τὴν φύσιν ἡμῶν τῷ σὺ τόκῳ θεωσασα, ἡ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις τῷ τόκῳ σου μεσίτευσασα, ἐλέησον τὸν λαὸν σου καὶ τὴν κληρονομίαν σου· σπλαγχνίσθη: ἐπὶ ταύτῃ τῇ πόλει σου, τῇ ἐν τῷ σὺ καυχωμένῃ ὄνματι· μεσίτευσον ὑπὲρ ἡμῶν

τῶν ἀναξίων δούλων σου· δυσώπησον τὸν μονογενῆ σου Ἰὼν ἐπὶ τοῖς ἡμετέροις μακροθυμῆσαι πταίσμασι, καὶ λύσαι τὴν καλὴν ἡμῶν ταύτην δικαίαν ὀργήν, καὶ ταῖς νεφέλαις ἐπιτάξει τὸν ὑέτον ἐπομβρίας συνήθως, καὶ τὸν ἀσχυρὸν διαλύσαι, καὶ τῆς γῆς ὄροισι τὸν καύσωνα. Ναί, δέσποινα, δέσποινα, ἡ τοῦ κόσμου ἀντίληψις, ἐλέησον, θήλασον τὰ νήπια, γέροντας κεχημηκῶτας, πῆνητας πεφρυγμένους· μὴ ἐάσης ἡμᾶς ἀπολέσθαι

ταῖς ἀμαρτίαις ἡμῶν· ἡμάρτομεν, ἠνομήσαμεν. τὸν καθαρὸν τοῦ βαπτίσματος χιτῶνα κατεβρόυψαμεν. τὰς δεσποτικὰς ἐντολάς ἠθετήσαμεν· ἀλλὰ καὶ ἀντιστάσσομεν, οὐκ ἐπιστάσαμεν τὰς χεῖρας ἡμῶν πρὸς Θεὸν ἀλλότριον, ἀλλ' εἰς τὸν μονογενῆ σου Ἰὼν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν σὺν Πατρὶ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι προσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας.

Εἰς τὸν Ἰορδάνην ποταμὸν.

Διὰ τί παρὰ πάντας τοὺς ἐπὶ γῆς ποταμοὺς ἐπὶ [778] τοῦ Ἰορδάνου ποταμοῦ ἐπιτελεῖ Χριστὸς τὸ μυστήριον τοῦ βαπτίσματος; Ἀναγκαῖον ἱστορήσαι τοῦ ποταμοῦ τὴν φύσιν, ἵνα ἐξ αὐτοῦ μάθῃς τὴν τῆς μυσταγωγίας ἀκολουθίαν. Ὁ Ἰορδάνης παρὰ πάντας τοὺς ποταμοὺς δύο ρίζας ἔχει πηγῶν· οὐ γὰρ ἀπὸ μιᾶς πηγῆς προέρχεται ὁ Ἰορδάνης. Ἐχει δὲ τὴν μὴν μίαν πηγήν εἰς τὴν Πανιάδα, τὴν δὲ ἄλλην πλησίον τῆς Πανιάδος· καὶ ἡ μὴν μία πηγὴ καλεῖται Ἰῶρ, ἡ δὲ ἄλλη Δάν· καὶ κατ' ὀλίγον προερχόμεναι καὶ μερίζομεναι ἀπ' ἀλλήλων αἰπηγαί, κατὰ τινα τρόπον συνέρχονται ἀλλήλαις, καὶ ἕνα ἀποτελοῦσι ποταμὸν. Ἀπέδωκαν δὲ αὐτῶν οἱ ἀρχαῖοι ὄνομα πρὸς τὰς ρίζας, Ἰορδάνης, ὁ ἀπὸ τοῦ Ἰῶρ καὶ τοῦ Δάν τεχθεὶς ποταμὸς, παρὰ τὰς ἀρχαῖς σχιζομένας· ἔχων τὰς ρίζας, καὶ ἐπὶ τέλει συναπτομένας. Παρὰ πάντας πάλιν τοὺς ποταμοὺς οὗτος εἰς ζώσαν θάλασσαν οὐ τρέχει, καὶ ὕδωρ αὐτὸν θαλάσσης ζῶν οὐ δέχεται, ἀλλὰ δέχεται αὐτὸν ἡ νεκρὰ θάλασσα. Οὗτος μόνος παρὰ πάντας τοὺς ποταμοὺς νεκροὺς καὶ ἄργοῦς ὑδάσι συνῴκεται. Ἔστι δὲ ὁ Ἰορδάνης τοῦ ἡμετέρου θνητοῦ γένους τύπος, καὶ ὅπως ἄκουε. Ἀπ' ἀρχῆς τὸ γένος τὸ ἡμέτερον δύο ἔχει ρίζας, τὸν Ἀδᾶμ ἐκ γῆς πλασθέντα, τὴν Ἐῶαν ἀπὸ πνευρᾶς προελθούσαν· καὶ οὐκ ἔστιν εἰς τόπος· καὶ εἰς τρόπον τῆς καταστάσεως. Ὁ μὲν γὰρ ἀπὸ γῆς ἐπλάσθη, πηγὴν ἔχων τὴν γῆν· ἡ δὲ ἀπὸ πνευρᾶς ἐγένετο, ρίζαν ἔχουσα τὴν πνευρᾶν· ἄλλη ἀρχὴ ἐκείνου, καὶ ἄλλη ταύτης. Καὶ ἦσαν ἀπ' ἀλλήλων τῶς μερίζομενοι κατὰ τὸν τρόπον τῆς διαπλάσεως· συνήλων δὲ εἰς συνάρειαν γαιικήν, ἀποτελέσθη τὸ ἐξ ἀμφοτέρων ἕν σῶμα, καὶ οὐκέτι οἱ τικτόμενοι ἢ ἀπὸ πνευρᾶς ἢ ἀπὸ γῆς, ἀλλ' ἀπὸ συνουσίας ἐτίκτοντο. Ἔσονται γὰρ φησὶν, οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. Τοῦτο γοῦν τὸ ἡμέτερον πλάσμα, δραμὴν εἰς ἀκολουθίαν φύσεως, τίλος ἔσχε τὸν θάνατον. Ἠρᾶτο μὲν ἡμῶν τὸ πλάσμα ἀπὸ γῆς, καὶ ἔληγεν εἰς θάνατον· καὶ ἐδέξατο τὸ πλάσμα τοῦτο ἡ νεκρὰ θάλασσα, ὁ βαθὺς, ὁ καταχθόνιος, ἡ ἀβυσσος τῶν νεκρῶν. Ὁ γὰρ ἐστὶ νεκρὰ θάλασσα τοῖς ζώσιν ὕδασι, τοῦτο ἐστὶν ὁ ἄδης τοῖς ἀποθνήσκουσι. Διὸ λέγει Παῦλος· *Μὴ ἐλπιῃ ἐν τῇ καρδίᾳ σου, τίς καταβήσεται εἰς τὸν ἄδην; τοῦτέστι, Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἀναστήσειν*. Περὶ τούτου οὖν τὸν Ἰορδάνην τὸν ἀπὸ ζωτῶν πηγῶν προερχόμενον, καὶ εἰς νεκρὰν θάλασσαν καταλήγοντα, πᾶσα ἡ τοῦ Θεοῦ ἐπιτελεῖτο θαυματουργία, ἵνα μηκέτι τὸ ζῶν ὕδωρ τρέχῃ πρὸς θάνατον. Τρίτον αὐτὸν τὸν Ἰορδάνην διέκοψεν ὁ Θεός, ὡς μηκέτι αὐτῶν τὴν ἀκολουθίαν εἶναι εἰς τὴν νεκρὰν θάλασσαν, ἀλλ' ἀνατρέχειν ἐπὶ τὰς ἀρχαίας ρίζας τὰς ζώσας. Ἐτιμήθη ἐπὶ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ· ἐτιμήθη καὶ ἐπὶ Ἡλία, ὅτε τῇ μηλωτῇ αὐτὸν ἔτεμεν· ἐτιμήθη ἐπὶ Ἐλισσαίου, ὅτε ὑποστρέφωμεν ἔτεμεν αὐτόν. Πρῶτος Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ ἔτεμε τὸν Ἰορδάνην· καὶ ὅπως ἔτεμεν, ἄκουε. Οὐκ ἔστρεπε τὰ βέθρα τῶν πηγῶν, ἀλλ' ἀπέστρεψε τὸ ὕδωρ εἰς τὰ ὀπίσω, ὡς μαρτυρεῖ ὁ ψαλμῶδης λέγων· *Τί σοί ἐστι, θάλασσα, ὅτι ἐφυρες; καὶ σὺ, Ἰορδάνη, ὅτι ἐστράφης εἰς τὰ ὀπίσω;* Τὰ δὲ ὀπίσω ἦσαν αἱ πηγαί. Ἀναγκαίως τὸν τοῖνον ὁ Σωτὴρ τὸ γένος τὸ ἡμέτερον τὸ τρέχον εἰς θάνατον, ποιεῖ μηκέτι τρέχειν εἰς θάνατον, ἀλλ' ἐπὶ τὰς ἀρχαίας ρίζας τὰς ζώσας ἐπιάνειν, οὐκ εἰς τὴν νεκρὰν θάλασσαν καταλήγειν. Ἀποκαθίσταται τοῖνον ἡ θνητὴ φύσις εἰς τὸ ἀρχαῖον σχῆμα. Οὕτε εἰς δὲ φαίνεται τεμῶν τὸν Ἰορδάνην ἄνευ τινὸς συμβόλου. Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ ἔχων κιβωτὸν ἔτεμεν. Ἡλίας ἔχων μηλωτήν. Ἐλισσαῖος ἔχων πάλιν τὴν μηλωτὴν τοῦ διδακάλου ἔτεμεν. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ θνητὴ φύσις οὐκ ἔρχεται καθ' ἑαυτὴν στήσαι τὸ βέθρον, εἰσέρχεται Ἰησοῦς πρῶτος φέρων μὲν τοῦ δεσπότη τοῦ προσθηγορίου, ἐπαγγόμενος δὲ μεθ' ἑαυτοῦ τὴν κιβωτὸν, τὸν συμβόλον τοῦ θεσποτικῶ σώματος. Καὶ φαίνεται ὁ Ἰορδάνης οὕτε τὸν Ἰησοῦν τιμῆσας, τὸν ψιλὸν ἄνθρω-

πον ἐκείνον, λέγων τὸν τοῦ Ναυῆ, οὕτε τοὺς Ἰουδαίους αἰδεσθεῖς, οὕτε τοὺς ἱερεῖς ἐντραπεῖς. Καὶ ἴνα δειχθῆι ὅτι οὐ τῷ λαῷ [779] ὑποχωρεῖ, ἀλλὰ τὴν κιβωτὸν αἰδεῖται, λέγει Ἰησοῦς· *Ἰδοὺ ἡ κιβωτὸς τοῦ κυριεύοντος πάσης τῆς γῆς διατρέχει τὸν Ἰορδάνην. Καὶ ἔσται, ὅταν εἰσεέλθωσιν οἱ πόδες τῶν ἱερῶν τῶν βασιλεύοντων τὴν κιβωτὸν. ὁ Ἰορδάνης ἐκλείψει*, οὐ τὸν τοὺς ἱερεῖς αἰδούμενος, ἀλλὰ τὴν κιβωτὸν. Καὶ πόθεν τοῦτο, ἄκουε. Ἐρωτᾷ αὐτόν ὁ Δαυὶδ λέγων· *Τί σοί ἐστι, θάλασσα, ὅτι ἐφυρες; καὶ σὺ, Ἰορδάνη, ὅτι ἐστράφης εἰς τὰ ὀπίσω;* Πρὸς ταῦτα ἀποκρίνεται ἡ δημιουργία λέγουσα· *Ἀπὸ προσώπου Κυρίου ἐσαλεύθη ἡ γῆ. Πρόσωπον δὲ Κυρίου ἦν τὸ σχῆμα τῆς κιβωτοῦ.* Ὁ γὰρ ἦν ἡ κιβωτὸς τῷ νόμῳ καὶ ταῖς ταξαῖς καὶ τῇ στάμνῃ καὶ τῇ ράβδῳ, τοῦτο ἦν τῆς ἀκαταλήπτου θεοτήτος ἡ ἀσρὴ ἡ δεσποτικῆ, ὡς ἐν κιβωτῷ φέρουσα τὴν θεοτητα. Περὶ ταύτης τῆς ἁγίας κιβωτοῦ ἔλεγεν ὁ μακάριος Δαυὶδ· *Ἀνάσθηθι, Κύριε, εἰς τὴν ἀνάπανσίν σου, σὺ καὶ ἡ κιβωτὸς τὸ ἀγίασματός σου*. Καὶ ὅρα τί ποιεῖ· ὅτι ἐξηράνη ὁ Ἰορδάνης, οὐκ ἀπολέσας τὰ βέθρα, ἀλλ' εἰς τὰς ἀρχαίας ρίζας ἀναποδήσας, Ἐπῆρε, φησὶν, Ἰησοῦς ἀπὸ τοῦ Ἰορδάνου δώδεκα λίθους μεγάλους, καὶ ἔστησεν αὐτοὺς *πέραν τοῦ ποταμοῦ*· ἔθηκε δὲ ἀντ' αὐτῶν ἄλλους δώδεκα λίθους ἐν τῷ ποταμῷ. Τί βούλεται τοῦτο εἶναι τὸ περιαιρεθῆναι δώδεκα λίθους, καὶ τεθῆναι ἀντ' αὐτῶν ἄλλους δώδεκα; Ἐπειδὴ, ὡς ἐφθην εἰπών, τὴν θνητὴν φύσιν ἀνεγαίττει· μᾶλλον τὸ βούλεται δεῖξαι ὅτι ἀναστᾷ τὴν ἀνθρωπότητα ἐκ τῶν βυθῶν, καὶ ἀνάγει εἰς τὸν οὐρανόν. Τοὺς γὰρ λίθους τοὺς μεδέποτε θεασαμένους ἠλιαχθὶ ἀκίενα, μήτε φωτὸς δεξαμένους ἀσπρῆ, ἦκλωσεν εἰς φως, καὶ ἦσαν εἰς γῆν καὶ ἐ βυθῶν ἀναστῆσθέντες. Διὰ τί δὲ δώδεκα λίθους ἔλαβεν ἐκείθεν; Ἐπειδὴ διὰ τῶν δώδεκα ἀποστόλων ἐμελλεν ἀναστῆναι τὴν ἀνθρωπότητα ἀπὸ τῆς θνητῆς φύσεως. Ἔστω δὲ, τοὺς ὄντας κάτω λίθους περιελεῖ, ἵνα δεῖξη τῷ ἁλίῳ καὶ τῷ φωτὶ καὶ τοῖς μετὰ ταῦτα ἀνθρώποις ἐναργῆ θῆναι, πῶς διέθεσαν τὸν Ἰορδάνην· καὶ γὰρ καὶ τὴν αἰτίαν ἐστῆμανεν· *Ἐὰν ἐρωτήσῃ σε*, φησὶν, ὁ υἱὸς σου, λέγων· *Τί εἰσιν οἱ λίθοι οὗτοι;* εἰπέ αὐτῷ, *δρι, Ἐπι ξηρᾶς διέθεμεν τὸν Ἰορδάνην, κωλύσαντος τοῦ Θεοῦ τὸ ὕδωρ πρὸ προσώπου ἡμῶν*. Ἄλλ' ἔστω, οἱ ἀνευχεθέντες λίθοι ἐτέθησαν, ἵνα φανῶσι τοῖς μετὰ ταῦτα· οἱ ἀντιτεθέντες διὰ τῆ ἀντεθέθησαν; Ἐλάθεν ἐκ τῶν βυθῶν τοὺς βεθυθίσιμους, καὶ ἔδωκε τῷ βυθῷ πάλιν ἐνέχυρα σωτηρίας. Οἱ τεθέντες λίθοι ἐνέχυρα, οἱ ληροθέντες ἀσφάλεια. Καὶ πολλὰ ἡ περὶ τούτων θεωρία, καὶ διὰ τί ἐτέθησαν λίθοι, καὶ διὰ τί περιτρήθησαν λίθοι. Χριστὸς καὶ λαμβάνει, καὶ δίδωσιν. Ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ ἀνέλαβε τὸ σῶμα τὸ ἡμέτερον, δεδωκώς ἡμῖν τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν. Διὰ τῶν ἀποστόλων ἀντιτίθηται τῷ ποταμῷ δώδεκα λίθους, ἐνέχυρον σωτηρίας, καὶ ἀρραβῶνα τῶν μελλόντων. Ὁ γὰρ δεδωκώς τινὶ τι εἰς τι πράγμα, ἐνεχυράζει αὐτῷ εἰς τὸ μέλλον. Ἐπειδὴ οὖν ἐμελλε τοῦτο τὸ ἔννομα πάλιν αὐτῷ τηρεῖσθαι, ὅτε ἐμελλε βαπτίζεσθαι ὑπὸ Ἰωάννου, προλαβὼν ἀπέθετο τὰ ἐνέχυρα τῆς ἐπιφανείας, καὶ ἔστησε τοὺς λίθους, οὗς μὲν ἔλαβεν ἐκείθεν, τοὺς πατριάρχας, οὗς ἔφερε τότε· οὗς δὲ ἀντέθηκε, τοὺς ἀποστόλους, οὗς ἔδωκεν ἀντ' ἐκείνων. Ἄντι γὰρ τῶν *πατέρων σου ἐστηνήθησαν σοι υἱοί*. Οὕτω διέθη τὸν Ἰορδάνην, καὶ γίνεταί ὁ Ἰορδάνης Ἰησοῦ τὸ τοῦ Ναυῆ ἀρχὴ τῆς κατασχέσεως τῆς γῆς. Ἔως ὅτε παρῆλθε τὸν Ἰορδάνην, οὐκ ἐκληρονόμησε τὴν ἐπηγεκμένω γῆν· ἕως ὅτε Χριστὸς παρῆλθε τὸν Ἰορδάνην, οὐκ ἔφρατο κηρῶσσει τὴν βασιλείαν. Ἀρχὴ τῆς κατασχέσεως τῆς γῆς ὁ Ἰορδάνης, ἀρχὴ τῆς κατασχέσεως τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ὁ Ἰορδάνης. Διὰ τοῦτο ὁ προφήτης λέγει· *Μνησθήσονται σοι, Κύριε, ἐκ γῆς Ἰερδάνου*. Μήμη γὰρ

solvat, nihilusque mandet ut consuetam pluviam subministrant. siccitatem tollant, ac terræ æstum rore perfundant. Etiam, Domina, Domina, mundi præsidium, miserere; hæc confer infantibus, senibus fatiscientibus, pauperibus arescentibus: ne sinas nos ob peccata nostra perire. Peccavimus, inique egimus, puram baptismatis tunicam inquinavimus,

Dominica mandata transgressi sumus: at etiam lapsi sumus, non extendimus manus nostras ad Deum alienum, sed ad unigenitum Filium totius Domini nostri Jesum Christum, qui cum Patre et Spiritu sancto adoratur et conglorificatur, tunc et semper, et in sæcula.

IN JORDANEM FLUVIUM.

Cur missis omnibus terræ fluviiis Christus in Jordane mysterium baptismatis consummat? Fluminis naturam explorare par est, ut hinc mysterii seriem ediscas. Jordanis inter omnes fluvios duas habet scaturigines: neque enim ex uno fonte manat. Unum fontem habet in Paneade, et alterum prope Paneadem: fons alter vocatur Jor, aliter vero Dan: et per paulum spatii separati manantes fontes, in uno loco simul conflunt, et unum fluvium efficiunt. Veteres autem a scaturiginibus nomen illi dederunt Jordanis, a separatis fontibus Jor et Dan, qui postea junguntur. Secus autem quam omnes alii fluvii, hic in nullum vivum mare influit, et aqua viva maris illum non excipit, sed excipit mare Mortuum. Ille solus fluvius mortuus et inutilibus aquis jungitur. Est porro Jordanis mortalis nostri generis figura, et quomodo, audi. Ab initio genus nostrum duas habet radices, Adamum ex terra formatum, et Evam quæ ex costa prodiit: neque unus est sive locus sive modus formationis. Ille namque ex terra formatus, fontem habet terram: hæc ex costa facta, radicem habet costam: aliud illius, aliud hujus initium. Et erant interim sic separati secundum modum formationis: conjuncti vero sunt congressu nuptiali; ex ambobus unum factum est corpus; et qui deinceps prodierunt, non ex costa, non ex terra, sed ex congressu nascebantur. Erunt enim, inquit, duo in carnem unam (Math. 19. 6). Hoc igitur nostrum ligamentum, naturæ ordine procedens, finem habuit mortem. Cæpit ligamentum nostrum a terra, et desiit in mortem, illudque excepti mare mortuum, profundum, infernale, abyssus mortuorum. Quod enim est mare Mortuum visis aquis, id ipsum est infernus morientibus. Ideo dicit Paulus: *Ne dixeris in corde tuo, Quis descendet in infernum? id est, Christum ex mortuis reducere* (Rom. 10. 7). Circa hunc ergo Jordanem, qui ex vivis fontibus prodit et in Mortuum mare desinit, totum Dei opus mirabile consummatur, ut non ultra aqua viva curreret ad mortem. Ter vero Jordanem divisit Deus, ut non ultra fluxum haberet ad mare Mortuum, sed ut recurreret ad veteres viventes radices. Divisus est sub Jesu Filio Nave; divisus est sub Elia, quando melote sua illum divisit; divisus est ab Eliseo, quando revertens divisit eum. Prior Jesus filius Nave divisit Jordanem: et quomodo divideret, audi. Non retinuit fontium fluxum, sed aquam retro convertit, ut testificatur psalmista dicens: *Quid est tibi, mare, quod fugisti? et tu, Jordanis, quia conversus es retrorsum* (Psal. 115. 5)? Retrorsum erant fontes. Reiciens ergo Servator genus nostrum, quod currebat ad mortem, id efficit ut non ultra currat ad mortem, sed ad veteres viventes radices revertatur, nec in Mortuum mare desinat. Restituitur ergo mortalis natura in priscam formam. Et nullus Jordanem dividens conspicitur sine aliquo symbolo. Jesus filius Nave arcam habens divisit, Elias meloten; Eliseus item habens meloten magistri divisit eum. Quia enim mortalis natura per se sola non poterat fluxum retinere, ingreditur prior Jesus, Domino cognominis, symbolum Domini corporis gestans. Et apparet Jordanem neque reveritum esse, merum hominem, nempe illum Nave, neque Judæos, neque sacerdotes. Ut ostendatur vero ipsam non cessisse populo, sed arcam

reveritum fuisse, dicit Jesus: *Ecce arca ejus, qui deminatur omni terra, pertransit Jordanem. Et erit cum ingressi fuerint pedes sacerdotum gestantium arcam, Jordanis deficiet* (Jos. 3. 11. 13); non sacerdotes reveritus, sed arcam. Et unde hoc, audi. Interrogat illum David dicens: *Quid est tibi, mare, quod fugisti? Et tu, Jordanis, quia conversus es retrorsum* (Psal. 115. 5)? Ad hæc respondet creatura dicens: *A facie Domini mota est terra* (Ibid. v. 7). Facies Domini erat arcae forma. Quod enim erat arca legi et tabulis et urnæ et virgæ, hoc erat incomprehensibilis divinitatis Dominica caro, quæ quasi in arca divinitatem ferebat. De hac sancta dicebat beatus David: *Surge, Domine, in requiem tuam, tu et arca sanctificationis tuæ* (Psal. 131. 8). Et vide quid faciat. Quia exsiccatus erat Jordanis, non quod fluentia perdidisset, sed quod ad veteres scaturigines resiliisset, Talit, inquit, *Jesus ex Jordane duodecim lapides magnos, et statuit illos ultra Jordanem: et pro illis duodecim alios lapides posuit in fluvio* (Josue 4. 8. 9). Quid sibi vult illud, duodecim auferri lapides, et pro illis duodecim alios restitui? Quia, ut dixi, mortalem naturam rejiciebat: imo potius vult ostendere, quod ipse humanitatem de profundis abstrahat, et inducat in carnem. Lapidem enim qui nunquam viderunt solem radiam neque lucem, in lucem expandit; ex profundo abstracti super terram erant. Qui autem duodecim lapides inde cepit? Quia per duodecim apostolos ab tractorum erat humanam naturam a mortali natura. Esto, in fundo positos lapides abstulerit, ut illos in solem et in lucem proferret, et homines deinceps clare cernerent, quomodo Jordanem pertransissent: nam hæc ille causam significavit dicens, *Si interrogaverit te filius tuus dicens, Quid sibi voluit hæc lapides? dic illi, quia per aridam transivimus Jordane, Deo impediente aquam ante faciem nostram* (Ibid. v. 6. 7). Sed esto, educti lapides positi sint, ut a posteris viderentur; cur alii in eorum locum positi sunt? Eduxit ex profundo eos qui submersi erant, et rursus profundo dedit salutis pignora. Qui illic positi sunt lapides pignora, qui vero assumpti sunt, tutela erant. Ac multa circa hæc speculatio est, cur positi sint, cur ablati sint lapides. Christus et accipit et dat. Verit in mundum, et assumpsit corpus nostrum, suam dans nobis virtutem. Por apostolos ponit in fluvio duodecim lapides, pignus salutis et arham futurorum. Nam qui dat alicui pro aliqua re, pignus dat illi in futurum. Quia igitur hoc ipsum nomen erat servaturus, quando baptizandus erat in Jordane a Joanne; prius pignora deposuit adventus sui, et statuit lapides quos inde assumpsit, patriarchas quos tunc crexit; in vero quos pro ipsis substituit, sunt apostoli quos pro illis dedit: nam *Pro patribus tuis nati sunt tibi filii* (Psal. 44. 17). Sic pertransivit Jordanem; et factus est Jordanis Jesu filio Nave principium possessionis terræ. Donec pertransiret Jordanem, non possedit promissam terram: donec Christus pertransivit Jordanem, non cæpit prædicare regnum. Principium possessionis terræ, Jordanis: principium possessionis regni caelorum, Jordanis. Ideo propheta dicit: *Memor ero tui, Domine, de terra Jordanis*. Memoria enim est indelebilis. Jesus sic pertransiens divisit Jordanem, arcam ipsi ostendens: Elias vero melote divisit, pelle mortua, et aqua vive melote mortuæ obdierunt.

Divisit Elias melote Jordānem, et sic pertransivit, ut ascenderet in caelos. Reversus est beatus Elisæus, accepta magistri melote, postquam rogaverat ipsum dicens: *Spiritus, qui in te est, fuit duplex in me. Dicit ei, Dure petisti: attamen si videris me assumptum, erit tibi (4. Reg. 2. 9. 10).* Id est, Dignaberis habere duplicem Spiritus sancti operationem. Deinde assumptus est. Sublimis erecta est melote, et cecidit ad discipulum: accepit pignus, et ad fluvium pervenit: tentavit dividere Jordanem, et non obedivit aqua.

Consternatus Elisæus dicit, *Ubi est Deus Eliæ appho (4. Reg. 2. 14)?* et cum hæc dixisset, percussit secundo aquam, et divisus est Jordanis. Cur ergo non obedivit ei prima vice aqua? Ne putaret illam obedivisse ob pristinam suam dignitatem, quam habuerat: sed invocavit Deum et dixit: *Ubi est Deus Eliæ appho?* Cur vero dixit, *Ubi est Deus?* nonne sciebat propheta Deum esse in caelo et in terra et ubique? Sed quia dixerat ei Elias, *Si videris me assumptum, erit tibi sic.* ****

IN PHARISÆUM, ET IN MERETRICEM. DICTA FUIT IN SANCTA ET MAGNA FERIA QUARTA.

1. Omne tempus cuique volenti ad pœnitentiam opportunum est: nam cuique licet in verno tempore bonæ vitæ germina emittere, in æstate salutis manipulos colligere, in autumnino damna et corruptionem animæ explorare, in hieme iniquitatum hiemem fugere, et in qualibet anni conversione ad meliora conversionem curare; in nocte peccati noctem declinare, et in die ad lucem puræ conscientia currere, atque ad Creatorem confugere. Verum præsens tempus, continentia et jejuniis munitum, ad pœnitentiam est opportunius, sed non omnibus. Vox enim quædam hæc fere insonat: Si quis accedit ad me, ego adducam eum ad communem Creatorem. Nos ergo fidei et pœnitentiæ alis instruamus, ut ad Factorem nostrum advoleamus, et nos ut primogeniti Ecclesiæ filii, et vos, qui quasi factus in visceribus Ecclesiæ cubantes, optatis ad beatum et dolore vacuum partum advenire (a), et filii esse ejus qui pro nobis concertavit (necessaria est enim fidei gratia et vobis qui eadem bona consequuturi estis): nos quidem, ut tunicam regiam, quam inquinavimus, lacrymis ablucamus; vos autem, ut possitis illam induere, et omni labe puram servare: nam sine fide pura nemo potest Dei benignitatem assequi. Verba mea confirmant tum alia innumera, tum meretrix illa, quæ fidem et pœnitentiam tanquam duas lucernas tenens, et ad caelestem sponsum accurrens, una die sponsa Christi effecta est. At quia beatam illam meretricem memoravi, quam hoc turpi nomine interim voco; ut cognoscamus quænam prius illa erat, et quænam postea fuit, hanc volo in sanctam Ecclesiam inducere; ut per illam nos discamus quomodo debeamus ad Christum accedere; ut a peccatis ablucamur. Nam quæ illa fecit, conspicua sunt disciplina eorum quæ nos semper facere debemus: et Salvatoris cum illa colloquium, peccatoribus erit consolatio. Quis enim audiens mulierem sexcentis maculis fœdatam, quia ad illum confugit, et stillas lacrymarum ferventes ad pedes ejus effudit, virginitatis meritum consequutam esse, non eundem morem exhibeat, ut eundem fructum decerpit? quis cogitans illius mutationem et mercedem, non idem propositum assumat, ut parem assequatur retributionem? Quid enim aliud est meretrix, quam lues et manifesta naturæ contumelia? quam publicus triumphus de sexu femineo, perniciēs corporum et animarum, pestis voluptate usa, sepulcrum dealbatum, inferni os insatiabile, ornatum mortis limen, voluptuosum toxicum, impudentia audax, pudor impudens, fornosum exitium, esca lasciviæ machinantis, laqueus juvenum, propriorum membrorum negotiatrix, profundum nequitiæ, naufragium optatum, communis calamitas in omni peccato, petulans officina, omnis iniquitatis magistra, inimicitia cum Deo conciliatrix, materia gehennæ ignis æterni? Attamen quæ tot tantorumque malorum ministra fuit, quia præter consuetudinem castitatem amavit, in libris Evangeliorum scripta commemoratur. Hos evolventes, ejus historiam fruamur, ut ipsa Christum audiens fructum tulit. *Rogavit Jesum quidam Phariseorum, ut manducaret cum illo. Et ingressus in domum Pharisei, discubuit (Luc.*

(a) Hæc ad Catechumenos spectant.

7. 36). Quis vidit regem a milite irvitatum? quis vidit herum a servo nutritum? quis vidit tantam celsitudinem ad tantam humilitatem descendantem? O maximum stuporem! o divinam indulgentiam! non dixit ad vocantem Phariseum: Tu me invitas ad prandium, qui omnes homines ad caeleste prandium invito? tu me ad prandium vocas, qui panibus quinque totum populum satiavi? tu me ad prandium vocas, qui descam omni carni? Nihil horum dixit Servator; sed cum silentio sedens in domo Pharisei discubuit. Sciebat enim quo prandio reficiendus e-sset; sciebat futurum esse ut meretrix ad se accurreret, ut salutem consequeretur; et undique circumspiciebat, venatum observans, et recumbentibus fere clamans: Ego cibum comesturus sum, quem brevi postea videbitis; ego cibum comesturus sum, nempe salutem mox adventuræ mulieris. Meus quippe cibus est hominum conversio; meus cibus servorum meorum vita; meum convivium peccatorum pœnitentia; mea voluptas damnatorum solutio; meum convivium captivorum redemptio. Hæc Servator in lectulo suo loquente tum oculis tum habitu, *Ecce, inquit, mulier in civitate, quæ erat peccatrix.* Secundum scopum caelestis Regis venatio offertur: venator paratus recubuerat, et ad illum præda festinabat. *Et ecce mulier in civitate, quæ erat peccatrix:* duæ graves nequitiæ notæ. Dic nobis, evangelista, nomen ejus, scribe mulieris nomen, discamus quomodo appellaretur. Appellationem habuit ipsum peccatum, et nomen ex malo opere. Hæc videns quod Jesus recumberet in domo Pharisei, in seipsa dixit: Intus est Christus, benignitatis scaturigo, fons miserationis: intus est Christus, qui verbo sanat, et voce curat: intus est Christus, qui ab angelis celebratur, et cum hominibus vitam agit quasi unus eorum: intus est Christus, qui cum Patre sedet, et Pharisei contubernalis est: intus est Christus, qui divinitate omnes alit, et humanitate alitur: intus est Christus, qui Pharisæicam mensam tolerat, quique omnem mensam replet bonis; et omnino dignatus est in tabernaculum Pharisei intrare, omnino passus est impeccabilis cum peccatore convivari. Circa mala mea bona spe repleor: nam qui circa Pharisæum talis apparuit, utique erga me mitis et benignus erit.

2. Inveni, ut cupiebam, commune propitiatorium; inveni eum, qui se quærentes invenit; inveni eum, qui se desiderantes quærit; inveni eum qui accurrit accurrentibus, occurrit accedentibus ad se; inveni et tempus et locum mihi opportunum. Ingridior ad purum fontem, quæ voluptate quasi luto sum fœdata; ne sordidata maneam coram tali fonte; gratis meipsam ablucam; id enim ipse fons optat. Ingridior ad æternam lucem, quæ etiam diebus ut noctibus usa sum: videam caeleste lumen in lumine: ingrediar ad solem justitiæ, quæ iniquitatis caliginem induco. Quis enim in luce versans non est lucis particeps? Ingridior ad Regem cælorum, qui propter me ad me venit, et hanc domum occupat, atque jamdiu, ut videtur, adventum meum expectat: ingrediar ad caelestem medicum, quæ apud omnes desperata habeor: ingrediar ad caelestem medicum, quæ in sanitate ægroto. Me sic affectam videns, potest morbis meis remedium apponere,

ἐστὶν ἀνεξιλέητος. Ὁ μὲν Ἰησοῦς οὕτως διαβὰς ἔτεμε τὴν Ἰορδάνην, τὴν κιβωτὸν αὐτῆ δεξιᾶς· Ἥλιος δὲ τῆ μηλωτῆ ἔτεμε, δέρματι νεκρῶ, καὶ τὰ ζῶντα ὕδατα τῆ νεκρώσεως τῆ μηλωτῆς ὑπῆκουσαν· Ἔτεμεν Ἥλιος τῆ μηλωτῆ τὸν Ἰορδάνην· καὶ οὕτως διέβη ἐπὶ τῷ ἀνεληθειν εἰς τοὺς οὐρανούς. Ἰππέτρεψεν ὁ μακάριος Ἐλισσαῖος λαθῶν τὴν μηλωτὴν τοῦ διδασκάλου, ὡς ἤξιον αὐτὸν λέγων· Ὁ πνεῦμα τὸ ἐπὶ σοὶ γενέσθω διαπλαῖν ἐπ' ἐμοί. Λέγει αὐτῷ, Σκληρώς ἦΐσθας· πλὴν ἐὰν ἰδῆς με ἀναλαμβάνοντα, ἔσται σοι· Ἀντὶ τοῦ καταστῆσθαι διπλὴν ἔχειν τοῦ ἁγίου Πνεύματος [780] τὴν ἐνέργειαν. Εἶτα ἀνελθῆθη, Ἐμετεωρίσθη ἡ μηλωτῆ, καὶ ἐπέπεσε τῷ μαθητῇ· ἔλαβεν ἐνέχυρον, καὶ ἔφθα-

σεν ἐπὶ τὸν ποταμόν· ἐπέβρασε τρεμεῖν τὸν Ἰορδάνην, καὶ οὐχ ὑπῆκουσε τὸ ὕδωρ· Ἀπορία ληθηθεὶς ὁ Ἐλισσαῖος λέγει· *Ποῦ ὁ Θεὸς Ἥλια ἀπώ;* καὶ μετὰ τὸ εἰπεῖν, ἐπάταξεν ἐκ δευτέρου τὸ ὕδωρ, καὶ ἔμερισθη ὁ Ἰορδάνης· Διὰ τί δὲ οὐχ ὑπῆκουσεν αὐτῷ ἐν πρώτῳ; τὸ ὕδωρ; Ἴνα μὴ νομισθῇ, ὅτι διὰ τὴν προτέραν αὐτοῦ ἀλάθειαν, ἦν εἶχε, διὰ τοῦτο ὑπῆκουσεν· ὅτι μέντοι ἐκάλεσε τὸν Θεὸν καὶ λέγει· *Ποῦ ὁ Θεὸς Ἥλια ἀπώ;* Διὰ τί δὲ εἶπε, *Ποῦ ὁ Θεός;* οὐκ ᾔδει ὁ προφήτης, ὅτι ὁ Θεὸς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς καὶ πανταχοῦ ἐστίν; Ἄλλ' ἐπειδὴ εἶπεν αὐτῷ ὁ Ἥλιος· *Ἐὰν ἰδῆς με ἀναλαμβάνοντα, ἔσται σοι οὕτως.* ....

Εἰς τὸν Φαρισαῖον, καὶ εἰς τὴν πόρνην. Ἐλέχθη τῇ ἀγίᾳ καὶ μεγάλη τετράδι.

Ἄσας μὲν καιρὸς παντὶ βουλομένῳ πρὸς μετάνοιαν ἐπιτήδειος· Ἐξέστη γὰρ ἕκαστος θελήσαντι καὶ ἐν τῷ ἔαρῳ βλαστῆσαι τὴν εὐσέλων, καὶ ἐν θέρει συναῖξι τῆς σωτηρίας τὰ δράγματα, καὶ ἐν φθινοπόρῳ τὴν βλάβην τὴν τῆς ψυχῆς· φθόρην κατείδειν, καὶ ἐν χειμῶνι τὸν χειμῶνα τῶν ἀνομιμάτων φυγεῖν, καὶ ἐν πάσῃ τροπῇ τραπήναι τὴν ἐπὶ τὸ βέλτιον τροπῆν, καὶ ἐν νοκτὶ τὴν νύκτα τῆς ἁμαρτίας ἐκκλίνας, καὶ ἐν ἡμέρᾳ πρὸς τὸ φῶς τοῦ καθαροῦ συνειδέσθαι δραμεῖν, καὶ πρὸς τὸν πλάσσαντα ἀναβραμεῖν· ὁ δὲ παρὼν οὗτος καιρὸς ἔγκρατεῖς καὶ νηστείας περιπεπραγμένους πρὸς μετάνοιαν ἐπιτηδέιους, ἀλλ' οὐ πάσι· Μόνον γὰρ οὐχὶ λέγει ἡ φωνὴ, Εἰ τίς προσέται πρὸς με, κἀγὼ λαθῶν αὐτὸν τῷ κινῶν προσαγάγω Δημιουργῷ· Πτερωσωμεν οὖν ἑαυτούς τοῖς τῆς πίστεως καὶ τοῖς τῆς μετανόιας πτεροῖς, καὶ ὀληθωμεν ἀναπτήναι πρὸς τὸν ἡμέτερον Ποιητὴν, καὶ ἡμεῖς, ὡς πρωτότοκοι τῆς Ἐκκλησίας υἱοί, καὶ ὑμεῖς, οἱ καθ᾽ ἕνα εὐμερᾶ ὡς ἐν ταῖς λαγύσις τῆς Ἐκκλησίας προλογουόμενοι, καὶ ποθοῦντες τὴς μακαρίας καὶ ἀνωδίνους ὁδοῖας ἀσπάσασθαι, καὶ γενέσθαι τέκνα τοῦ πολυεμήσαντος ὑπὲρ ἡμῶν (ἀναγκαῖα γὰρ τῆς πίστεως ἡ χάρις καὶ ὑμῖν τοῖς ἀπολαύουσιν μέλλουσιν τῶν αὐτῶν ἀγαθῶν)· ἡμεῖς δὲ μὲν, ἴνα τὸν χεῖνῶνα τὸν βασιλικὸν, ὃν φορέαυτες ἐμολύναμεν, ἀποσιμῆζωμεν δάκρυσιν· ὑμεῖς δὲ, ἴνα δυνηθῆτε τοῦτον περιβάλλασθαι, καὶ φυλάξαι· κρεῖττονα ῥύπον παντός· Ἄνευ γὰρ πίστεως εἰλικρινούς οὐκ ἐστὶν οὐδένα τῆς τοῦ Θεοῦ φιλάνθρωπίας ἐπιτυχεῖν· Συνηγορεῖ μου τῷ λόγῳ πρὸς ἄλλους μυριοί· ἐκείνη ἡ πόρνη ἡ τὴν πίστιν καὶ τὴν μετάνοιαν, καθ᾽ ἕνα δύο λαμπάδας, κρατήσασα, καὶ προσδραμοῦσα τῷ οὐρανῷ νύμφην, καὶ γενομένη νύμφη Χριστοῦ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ· Ἄλλ' ἐπειδὴ τῆς μακαρίας πόρνης ἐμνησθῆναι λέγω γὰρ αὐτῆς τῶς τὸ ἐπιφορῶμεν ὄνομα (ἴνα γινώσκωμεν τίς οὖσα πρότερον, τί γέγονεν ὕστερον), βούλομαι ταύτην ἠεῖ τὴν ἀγίαν Ἐκκλησίαν ἀγαγεῖν, ἵνα μάθωμεν καὶ οὐκ ἄρα αὐτῆς, πῶς ὀφείλωμεν τῷ Χριστῷ προσελθεῖν, καὶ λαβεῖν τὴν τὴν ἁμαρτημάτων ἀπαλλαγὴν· Ἐὰ γὰρ παρ' ἐκείνης γεγεννημένα, τῶν ὀφειλῶν ἂν ἀγενέσθαι παρ' ἡμῶν διδασκαλίᾳ σαφῆς· καὶ ἡ τοῦ Σωτῆρος πρὸς ἐκείνην διάλεξις τῶν ἁμαρτημάτων ἐστὶ παραδειγματισ· Τί γὰρ ἀκούουσιν οἱ γυνὴ μισίας κηλῖσι κατασκευάσκει; ἴνα προσφύγῃ μόνον αὐτῷ, καὶ τοῖς ποσίν αὐτοῦ σταγόνας ἐπιπέχῃ δακρύων θερμῶς, παρθεσίας χειροτονίαν ἐδέξατο; Ἴνα αὐτὴν ἐπιδειξάσθῃ τρόπον, ὅπως τὸν αὐτὸν τρυφήσῃ καρπῶν· Τί γὰρ λογίζομενος τὴν ἐκείνης μεταβολὴν, καὶ τὴν ἀμοιβὴν, οὐ τὴν αὐτὴν ἀσκήσει γνώμην, ὡς τὴν ἴσθιν εὐρήσῃ ἀντίδοσιν; Τί γὰρ ἐστὶ πόρνη, ἢ διαφθορά, ἢ προφαγῆς ὕβρις τῆς φύσεως; ἢ τοῦ θύλαος γένους δημόσιος θρίαμβος, λώδη σωμάτων τε καὶ ψυχῶν, λοιμὸς τέρφει κεχρημένος, τάφος κεκολλημένος, ἄδου ἀκατάσχετος καὶ ἀχώρητος στόμα, Θανάτου κεκαλλωτισμένος προπύλαιον, τερπνὸν δηλητήριο, ἀναίσεια παρρησιαζομένη, αἰσχύνῃ ἀναίτητος, εὐπρόσποπος θλευρὸς, τῶν ἀσεβῶν μηχανῶν δέλαρ, τῶν νέων ἰδῶς, κἀπῆλος· τῶν οἰκείων μελῶν, ἀπωλείας θυδός [781], ναυάγιον ἀγαπώμενον, κινήσιν συμφορὰ πάσης ἁμαρτίας, ἱταμὸν ἐργαστήριον, πάσης παρανομίας διδασκαλός, τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἐχθρᾶς δημιουργός, ὅλη τῆς γενένης τοῦ πυρός τοῦ αἰωνίου; Ἄλλ' ὁμως ἡ τῶν τοιούτων καὶ τηλικούτων κακῶν ὑπάκουσα ὑπερήτης, ἐπειδὴ παρὰ συνήθειαν σωφροσύνης ἠγάσθη, ταῖς βίβλους τῶν Εὐαγγελίων ἐγγέγραπται· Ταύτας ἀναπτύξαντες κατατρυφῶσιν ἡμῶν τῆ; κατ' αὐτὴν ἱστορίαν, ὡς περ οὖν κατετρέ-

ψησεν αὐτὴ τοῦ Χριστοῦ· Ἡρώτησέ τις τῶν Φαρισαίων τὸν Ἰησοῦν, ἵνα φάγῃ μετ' αὐτοῦ· Καὶ εἰσελθὼν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Φαρισαίου, ἀνεκλίθη· Τίς εἶδε βασιλέα πρὸ στρατιωτῶν καλοῦμενον; τίς εἶδε δεσπότην παρὰ δούλου τρεφόμενον; τίς εἶδε τοσοῦτον ὕψος εἰς τοσαύτην ταπεινότητα καταρχόμενον; Ἴ τῆς ὑπερβαλλούσης ἐκπλήξεως! ὁ τῆς θείας συγκατάθεσις! Οὐκ εἶπε πρὸς τὸν καλέσαντα Φαρισαίου· Σὺ καλεῖς ἐπ' ἄριστον ἐμὲ, τὸν καλοῦντα πάντας ἀνθρώπους εἰς τὸ οὐράνιον ἄριστον; σὺ καλεῖς ἐπ' ἄριστον ἐμὲ τὸν πέντε ἄρτους δῆμον ὀλόκληρον κορέσαντα; σὺ καλεῖς ἐπ' ἄριστον ἐμὲ τὸν διδόντα τροφὴν πᾶσι σαρκί; Οὐκ εἶπε τοῦτον οὐδὲν ὁ Σωτῆρ· ἀλλὰ οἰκτῆ καθίσας εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Φαρισαίου ἀνεκλίθη· Ἰδοὶ γὰρ πῶον ἄριστον ἐμελλεν ἀριστῶν· ᾗδει πῶς ἠέμελε προστρέχειν αὐτῷ ἡ πόρνη, καὶ σὺς εἶσθε! καὶ τὸ βίεμμα πανταχοῦ περιέπεμπε, τὴν θήραν περισοκῶν, καὶ μονοουχί πρὸς τοὺς ἀνακειμένους· βῶν· Ἐγὼ βρωσὶν ἔχω φαγεῖν, ἦν ἔχετε μετ' ἂλλῳν κατεῖδεν· ἐγὼ βρωσὶν ἔχω φαγεῖν, τὴν σωτηρίαν τῆς μελλούσης προσέτι μοι γυναικός· Ἡ ἐμὴ γὰρ τροφὴ, ἡ τῶν ἀνθρώπων ἐπιστροφή· ἡ ἐμὴ τροφὴ, ἡ τῶν ἐμῶν δούλων ζῴη· ἡ ἐμὴ εὐωχία, τῶν ἀμαρτημάτων ἡ μεταμέλεια· ἡ ἐμὴ τέρφει, τῶν κατακρίτων ἡ λύσις· ἡ ἐμὴ ἐστίασις, τῶν αἰχμηλῶν ἡ λύπρωσις· Ταῦτα τοῦ Σωτῆρος ἐπὶ τῆς σιβάδος λαλοῦντος τῷ βίεμμι καὶ τῷ σχήματι, ἰδοὶ φησὶ, *γυνὴ ἐν τῇ πόλει, ἥτις ἦν ἁμαρτωλὸς*. Συνέδραμε τῷ σκοπῷ τοῦ οὐρανόφι βασιλέως ἡ ἄγρα· ὁ θρηρατῆς; εὐτρέπῆς ἀνεκκλίτω, καὶ τὸ θήραμα πρὸς τὸν θρηρατὴν κατηπέγετο· *Καὶ ἰδοὺ γυνὴ ἐν τῇ πόλει, ἥτις ἦν ἁμαρτωλὸς*. Ἄσο χλευσὰ κακίας γνωρίσματα· Εἰπὲς ἡμῖν, εὐαγγελίστα, τὴν προσηγορίαν αὐτῆς, γράφον τὸ ὄνομα τῆς γυναικός, μάθωμεν πῶς ὀνομάζετε. Προσηγορίαν εἶχε τὴν ἁμαρτίαν, καὶ τὸ ὄνομα τὸ πονήρεμα· Ἀὐτὴ ἰδοῦσα, ὅτι ἀνεκίτω ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Φαρισαίου ὁ Ἰησοῦς, εἶπεν ἐν ἑαυτῇ· Ἐνδὸν ἐστὶν ὁ Χριστὸς, ὁ βρῶν φιλάνθρωπιαν, καὶ πηγάζων οἰκτιρμοῦ· ἐνδὸν ἐστὶν ὁ Χριστὸς, ὁ λαλῶν καὶ διδοῦς λάσεις, καὶ φεγγόμενος θεραπείας; Ἐνδὸν ἐστὶν ὁ Χριστὸς, ὁ παρὰ τῶν ἀγγέλων ὀνομούμενος, καὶ τοῖς ἀναβῶσις ἔνδοιτιώμενος, ὡς εἰς ἐξ αὐτῶν· Ἐνδὸν ἐστὶν ὁ Χριστὸς; ὁ τῷ Πατρὶ σὺνθρονος, καὶ τῷ Φαρισαίῳ ὁμορρόβριος; Ἐνδὸν ἐστὶν ὁ Χριστὸς, ὁ τρίφων ἀπαντας τῆ θεότητι, καὶ τρεφόμενος τῇ ἀνθρωπότητι; Ἐνδὸν ἐστὶν ὁ Χριστὸς, καὶ Φαρισαϊκῆς τραπέζης ἀνέγεταί, ὁ πᾶσαν κράπεσαν πληρῶν παντός ἀγαθῶν· καὶ ὅλαις κατηξίωσεν εἰς τὴν τοῦ Φαρισαίου οἰκίαν εἰσελθεῖν· ὅπως ἠγάγετο συνεστιαθῆναι τῷ ἁμαρτηλῷ ὁ ἀναμάρτητος· Χρηστὰς ἐχεπερὶ τῶν ἐμῶν κακῶν ἐκτίσις· Ὁ γὰρ περὶ τὸν Φαρισαίου τοιοῦτος φανεί, πάντως ἐστὶ καὶ περὶ ἐμὲ χρηστὸς καὶ φιλάνθρωπος. Ἐύρον, ὡς ἡθολόγηεν, τὸ κοινὸν ἱλαστήριον, εὐρον τὸν εὐρίσκοντα τοὺς ζητοῦντας αὐτὸν, εὐρον τὸν ἐπιζητοῦντα τοὺς ποθοῦντας αὐτόν, εὐρον τὸν ἐπιτρέποντα τοῖς ἐπιτρέγουσι καὶ προσπαντῶντα τοῖς προσοῦσιν αὐτῷ, εὐρον συναγωνιζόμενόν μοι καὶ τὸν καιρὸν καὶ τὸν τόπον· Εἰσελθὼ πρὸς τὴν καθαρὴν πηγὴν ἡ βεβορβορωμένη τῇ ἡδυσπείλῃ· μὴ διαμῆνυ ἐβρυσωμένη· τοιαύτης φανεῖσης πηγῆς· λούσομαι δωρεαν ἑαυτὴν· οὕτω γὰρ βούλεται ἡ πηγῆ· Εἰσελθὼ πρὸς τὸ ἄδιδον φῶς, ἢ καὶ ταῖς ἡμέραις ὡς νοσεῖ κεχρομένη· Ἴδω τὸ οὐράνιον φῶς ἐν φωτὶ· εἰσελθὼ πρὸς τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης, ἢ τῆς ἀδικίας τὸν ζόφον ἐπαρομένη· Τίς γὰρ φωτὶ προσομιλῶν οὐ μεταλαμβάνει φωτὸς; Εἰσελθὼ πρὸς τὸν βασιλέα τῶν

ούσαν, τὴν δὲ ἔμὲ πρὸς ἔμὲ παραγεγόμενον, καὶ τοῦτον καταλαμβάνοντα τὸν οἶκον, καὶ πάλαι τὴν ἐμὴν, ὡς εἶκοι, περιμένοντα πρὸδόν· εἰσέβη πρὸς τὸν οὐρανὸν ἱατρῶν, ἢ παρὰ πάντων ἀπεγνωσμένη [782]· εἰσέβη πρὸς τὸν οὐρανὸν ἱατρῶν, ἢ ἐν ὑψίστῳ νοσοῦσα· οὐ γὰρ με ἰδὼν, δύναται τοῖς ἔμοις πάθειν ἐπιθεῖναι φάρμακον. πᾶσαν ὀδύνην κοίμισαι δύναται. Ὑποδείξω τῷ εἰσέει τὰ ἔλκη, καὶ λαβοῦ τὴ φάρμακον. Εἰσέβη πρὸς τὴν μύνην ζωῆν, ἢ διὰ τῆς φαυλοτάτης ζωῆς ἐμαυτὴν ἀποσχονίσασα τῆς ζωῆς· εἰσέβη πρὸς τὸν ἐπιάνθρωπον δικαστὴν ἢ κατὰκριτος. Πρὸ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως λύσω τὰς εὐθύναις, πρὸ τῆς φοβερᾶς κρίσεως διαφυγὼ τὴν κρίσιν, πρὸ τοῦ φρικτοῦ βήματος ὑποκλήψω τὰς μάστιγας· πρὶν ἰδὼ τὸν Χριστὸν δικαιοκίως ἀποφαινόμενον, ἰδὼ φίλανθρώπως διαλεγόμενον· πρὶν φοβηθῆναι κολάζοντα, κολακίζουσα παρόντα. Οὐ πρώτη τὴν πρὸς αὐτὸν ἠμιλίαν τοίμω· ἦδη καὶ ἄλλη, ὡς ἤκουσα, γυνὴ Σαμαριτίτις, ἐν νόμῳ παρὰ νόμος, συνέτυχε ἐπὶ τῆς πηγῆς τῆ πηγῆ, καὶ ἀπῆλθε Θεογνωστῆσαν ἀντλήσασα. Καὶ πάλιν ἐτέρα τις γυνὴ τῶν Χαναθαίων νέουσι, τοῦ καταράτου καὶ δουλικοῦ σπέρματος ἐλευθερον βλάστημα, ἐν ἐντυχίᾳ εἰσεβούσα κατὰ δαίμονο· τυραννοῦντος αὐτῆς τὴν μονογενῆ, ἀνέστρεψε λαβούσα τὴν ἐξουσίαν κατὰ τοῦ δαίμονος, καὶ γέγονεν ἡ μήτηρ τῆ ὀυγατρὶ ἱατρῶν, καὶ ὁ δαίμων ὁ ἀπηγῆς οὗτος καὶ βάρβαρος οὐκ ἐπόλεμεν οὐκέτι πλιθιάσαι τῆ κόρη, φοβηθεὶς τῆ τοῦ Χριστοῦ φωτὸς τὸ διπλάγμα. Νιμφηρώμαι τοῖνον γὰρ καὶ αὐτῆν, καὶ γένομαι παρὰ τὸν πάντα χαρίζομενον καὶ δυνάμενος καὶ ἔλλομενον· χρήσωμαι τῇ συνηθείᾳ τῆς ἀναιδέας πρὸς τὸ ἔμοι συμφέρον· ἐπισταθῶ τῷ Σωτῆρι ἐστρωμένῳ αὐτόκλητος, καθάπερ πόλιν ὑπὸ πολλοῦν εὐποχομένων ἔχουσα μορφῆν· λύσω τὰς κόμας, καὶ ὀρηγῶσιν τὴν ἑμαυτῆς ἀβλιότητα· γαλάσω τὰ πολυπλοκα δάκρυα, ἵνα θηράτω τὸν ἔλεον ἀπειθῶς γορηγούσαν· κλαύσω καλῶς ἅπασ, ἢ γελάσασα πολλὰκις κακῶς· κλαύσω νῦν ἐπὶ τοῦ φίλανθρώπου κριτοῦ, ἵνα μὴ κλαύσω τὰ τελευταία ἀνόνητα· ὀρηγῶσιν νῦν ὀλίγοι, ἵνα μὴ ὀρηγῶσιν τότε πολλά· κατακλύσω τοῦ Χριστοῦ τοὺς πόδας τοῖς δάκρυσι, ἵνα μοι ἀποκλύθῃ τὰς ἐμὰς ἀνομίας τοῖς ῥήμασιν· ἀπομάζω τὸν πλοκάμιον τὰ δάκρυα, ἵνα προσγένῃται τις ἐκ τούτου καὶ τοῖτοις ἁγιασμοῦ· καταφάσω τὰ ἄχραντα ἰγνῆ, ἄπερ καὶ τὸ πύλαος καταφάσκει, ἵνα τοῖς σῶφροσι φιλήμασιν ἀποπτύσω τὸν ἐκ τῶν ἀσελγῶν φιλημάτων ἴον· περιπτύζομαι τὰ θεῖα μέλη, τὰ παρθενικά, τὰ ἐκ παρθένου, ἵνα τοῖς ἔμοις μέλεισι τοῖς κατακριτοῖς ἐξ ἐκείνων τῶν ἁγίων μελῶν ἐπογετεύσω δικαιοσύνης σταγόνα τινά. Ἐπικαμθῆσεται πρὸς ταῦτα ὁ εὐσπλαγχνος· ἐλέησει προσπίπτουσαν, ἦν ἁμαρτάνουσαν οὐκ ἐκλάσεν· ἐλέησει γονυπετούσαν, ἦν ἄσπατα χορεύουσαν εὐεργετῶν ἐτετέλεσεν· ἐλέησει σιωπῆσαι βουλομένην, ἦν ἀπολυμένην εὐρύον ἔφερε πρᾶτος. Οὐ φέρε δάκρυα γῆνισα περιδείν, οὐ δύναται καὶ περὶ ἐμὴ φανῆναι, ὅπερ πέφυκεν, εὐσπλαγχνος· μεγάλη δύναται παρ' αὐτῷ ἐκ τοῦ βίθουσι τῆς ψυχῆς ἀνερχόμενος στεναγμός· μεγάλην παθήσασιν ἔχει πρὸς αὐτὸν ἡ μετάνοια· λάλήσει πάντως· καὶ πρὸς ἔμὲ ἡμερόν τι καὶ γαλήνην, καὶ πρόπον αὐτοῦ τῆ θεότητι. Ταῦτα ἐμαλέτησεν ἡ σοφῆ, ταῦτα ἐπραξεν ἡ πιστῆ. Καὶ τῷ γυναικίῳ περιβολαίῳ σολισαμένῃ, παρθενικῶς, ἀλλ' οὐ πορνικῶς, καὶ οὐτω κρούσασα πᾶσαν αὐτῆς τὴν μορφῆν τὴν πρὸ τούτου πᾶσι προκειμένην, ὡς ἐν ὤσάτρῳ, καὶ περιεκοπήσασα πανταχόθεν ἀσφαλῶς, ἵνα μὴ τὴ σχῆμα πορνικὸν συνεισέλθῃ αὐτῆ πρὸς τὸν Κύριον κατηγοροῦσαν αὐτῆν, εἰσέδοραμεν εἰς τὸ τοῦ Φαρισαίου δωματίον, καὶ τοῖς δεσποτικῶς· παραστᾶσα ποσίν, ἐπλήρωσεν τὴν προμελετήσασαν κοίτην. *Κομισασα γὰρ, φησίν, ἀδάδυστρον μύρου, καὶ στασα παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ εὐλείω, κλυουσα ἤρξεται βρέγειν τοὺς πόδας αὐτοῦ τοῖς δάκρυσι, καὶ τὰς θρηξί τῆς κεφαλῆς αὐτῆς ἐξέμασσε, κατεπέλει τοὺς πόδας αὐτοῦ, καὶ ἤλειψε τῷ μύρῳ, λαλοῦσα τῇ σιωπῇ, καὶ βούσασα τῇ σιγῇ, καὶ φεγγυμένη τῇ ψυχῇ πρὸς τὸν εἰδότα ψυχῶν ὀδονομήτων ἀκούειν, καὶ μὴ φεγγυόμενων στομάτων, τοιαύτην ἵκασίαν, ὡς εἰκός, τοῖς δάκρυσι γράφουσα· Ἐβρίβην ὡς πρόσβου ἀποκλήσας [783]· ἀλλ' ἐπέγνω σε Δεσποτῶν, τὸν ἐμὸν ποιμένα καὶ Κύριον· ἐγενόμην ὀρηγούσα βουληθεῖσα, ἀλλ' ἔλαβον αἰσθησιν ἐκφυγεῖν τῶν πικρῶν δηγμάτων τοῦ λόκου· ἐναυάγασα πολλάκις ἐβέλουται, ἀλλ' ἐσώθην ἐκ τοῦ ναυαγίου, κρατήσασα τὴν σὴν παρουσίαν, ὡς ἀγκυραν. Ἄλλ' οὐκ ἔχω παθήσασιν·*

ἀπαρρησίαστος γὰρ ἅπας ἁμαρτωλός· οὐκ ἔχω δικαιολογίαν οὐδεμίαν· ἀδικαιολόγητος γὰρ ἅπας ἁμαρτωλός· καὶ παράνομος οὐκ ἔχω φωνῆν· ἄφωνος γὰρ ἅπας κατὰκριτος· τὸ πονηρὸν συνέδῳς ἐμφράττει μου τὸ στόμα, ὃ διεέθθηρον ὃ διεσφαρμένος μου βίος· ἄγγει· τὴν γλώσσαν ὃ κατήγορος πλοῦτος διπατὸν ἐσώθην μου βούων. Ἐναπόκλεισάν σου τὸν λόγον τοῖς χεῖλεσι· στόμα ἁμαρτωλῶν πρὸς πρεσβείαν ἀπαρρησίαστον, καὶ γλώσσα κατὰκριτος πρὸς ἵκασίαν ἀνάρμοστος, καὶ λόγος κίδῶλος πρὸς αἰτησιν οὐκ εὐπόσωπος. Σιγῶτα διδάσκω τὰ κατ' ἔμὲ σε τὸν ἐπιστάμενον πάντα· τῇ ὄψει λαλώ, βού τῇ μορφῇ, τοῖς ὀφθαλμοῖς κηρύττω τὰς ἀνομίας, τοῖς δάκρυσι ἐξαγορεύω τὰ πημιέληματα. τοῖς στεναγμοῖς ἐξαγγέλλω σε τὸν μόνον κρύπτεσθαι μὴ δυνάμενον. Ὡς αἰχμάλωτος μετὰ πάντων τῶν ἐμῶν ὄπλων ὑποπίπτω σοι, τῷ βασιλεῖ τῶν οὐρανῶν καὶ πάντα μου τὰ μέλη, δι' ὧν ἐστρατευτάμην κατὰ σου, μᾶλλον δὲ κατ' ἐαυτῆς, σοὶ προσφέρω, φίλανθρώπε. Ἐλέησον τὴν κεφαλὴν ταύτην, *Ὅτι αἱ ἀνομίαι μου ὑπέρησαν τὴν κεφαλὴν μου*· ἐλέησον τὰς τρίχας ταύτας, ἃς ἔπλασας· ἐλέησον τοὺς ὀφθαλμούς σου, οὓς ἐδημιούργησας· ἐλέησον τὸν πηλὸν τοῦτον, ὃν αὐτὸς μὲν εἰς κάλωις ἐμόρφωσας, ἐγὼ δὲ τῷ κόσμῳ κατεχρησάμην εἰς ἄκοσμίαν ἀμορφον· ἐλέησον τὴν εἰκόνα τὴν σὴν, εἰς ἣν ὁ πολέμιος ἔπαιξεν, ὡς ἠθέλησεν· ἐλέησον τὴν στήλην τὴν σὴν, ἦν ὡς ἀδόσποτον ὃ ὅς ἐθροβῶς περιερίσω· δεξιῶν ὡς λυτρά καὶ δάκρυα, καὶ λύσον ὡς ἄγαθός τὰ ἐγκλήματα· θέλησον μόνον, καὶ λήλυμαι νεύσον ἡμόσιν, καὶ κελύτρωμαι· πρόσταξόν, καὶ τὸ ποθοῦμενον ἴησται. Ὅ γὰρ οὐ θέλεις, πρᾶξαι· καὶ ὁ λόγος ὃ ὄς ἔργον ἐστὶ. Λάβω τὴν ἐλευθερίαν ἐκ τῶν ἀχράντων ποδῶν σου, ὡς ἔκλεψεν ἐκ τῶν σὴν κρασπέδων τὴν ἵκασιν ἢ ἀίμορρόσουσα, σου τοῦτο κλαπήναι θελήσαντος· γένομαι διήγημα τοῖς μετ' ἔμὲ τῆς σὴς φιλάνθρωπίας καλῶι. Παράπεμπος ἔμὲ, καὶ τὰ κατ' ἔμὲ ταῖς ὑστεραίαις γενεαῖς· κἀδὼν ὑπόμνημα τῶν σὴν οἰκτιρῶν· λεγέτωσαν ἅπαντες ὅτι πόνην ποτὲ παράνομος καὶ κατὰκριτος, προσελθοῦσα τῷ Ἰησοῦ, δεικνύθη παρ' αὐτοῦ· καὶ καθορούμενος ἄπαντες σὺν ἔμοι προσιέτωσαν, καὶ τὰς ἄρπάζετωσαν δωρεὰς. Κριτὰ δίκαια καὶ φίλανθρώπε, καὶ τοῖς κατακριτοῖσι διὰ πολλὴν φιλάνθρωπιαν συναναστρέφόμενος, ὡδέ σοι προσήλων, ὡς κριτῆ, ὡδέ μοι τὴν συγχωρησάν ὑπαγορεύουσαν· μὴ ὀρθοῦσιν τὰς ἐμὰς ἁμαρτίας ἐπὶ πάσης τῆς κτίσεως, μὴ δημοσιούσης τὰς ἀνομίας μου ἐν τῷ μέλλοντι κριτηρίῳ· μὴ πέμψῃς με τῷ αἰώνῳ πυρῆ, τὴν ὕλην κακτημένην τὴν τῶν ῥαβδύμων ζωῆν. Ἰησοῦ Χριστέ, ἱεῖ τῆς Παρθένου Μαρία, καὶ δημιουργῆ τῆς Παρθένου, διὰ τὴν Παρθένου, καὶ μητέρα σὴν, καὶ πάλιν παρθένου, ἀνάκτησαι διὰ τὴν ἁγίαν ἐκείνην ἔμὲ τὴν ἐνεχῆ, καὶ ποίησον εὐαγγῆ. Ἐκ γυναικὸς ἐπέχρησεν καὶ σὺ, ὡς οὐ μόνος ἐπίστασαι, καὶ γυναικὶσι τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀποθένηαν.

Τοιαῦτα λαλοῦσιν ἐν αὐτῇ τῆς πιστῆς γυναικὸς καὶ δοκίμης, ἐγγύς ὄν ὁ Σωτὴρ ἐδίδου τῇ ποθοῦσῃ τὸ πρόσωπον κατατροπᾶν, καὶ τοὺς πόδας ἐγγειροῦσαι ἐκείνην πρὸς ἀπῆλυσιν ἀπῆλυστον, ἐπὶ τῆς σταβίδος ὣν, καὶ κατατροπῶν τὸν ἐκείνης κλυμόν, καὶ εὐωχοῦμενος· τοῖς τῆς μετανοίας δάκρυσι, καὶ πεινῶν τὸ ὄψος τῆς δ.ψ.ῶσης τὸν ἔλεον. Ἐντεῦθεν αἱ Φαρισαῖοι ἠρέμα ἐφῆβόρουν πρὸς ἀλλήλους λέγοντες· Τί τοῦτο τὸ ξένον καὶ παράδοξον ὄψημα; τίς τὴν πόνην ταύτην ἐδίδαξε σωφρονεῖν; τίς τὴν ἐκκαχυμένην πρὸς αἰτῆρας ἠδονὰς ἔπεισε τοιαῦτα φρονεῖν; οὐκ αὐτῇ ἐστὶ τὸ τῆς ἡμετέρας πόλειως ἐπίσταμον διειδῶς; οὐκ αὐτῇ τῶν αἰε βουλομένων γυνῆ; οὐκ αὐτῇ ἐστὶν ἡ τῆς ἁμαρτίας ἐκίστου κατήγορος; οὐκ αὐτῇ ἐστὶν ἡ τῆς σωφροσύνης ἑχθρά, καὶ τῶν νομίμων γάμων τοιχωρῶς; οὐκ αὐτῇ ἐστὶν ἡ μετὰ κολακείας ληστεύουσα τοῖς ἀνθρώποις; Πῶς οὐν ἐκ τοιαύτης τοιαύτη γενήσεται; πῶς ἡ φιλόγειωσι καὶ φιλοσεπτικῆς φιλόδακρυς ἐφάνη καὶ φιλοπενθῆς; πῶς ἡ ἀστροφία, καὶ ἀκαθάριος, καὶ [784] τῇ μορφῇ τῷ βίβηματι, καὶ τῷ σχήματι καὶ τοῖς περιεριστοῖς βαδίσμασι, καὶ πᾶσι τοῖς μέλεσι πάντας μνηστευομένη τῷ θανάτῳ, ἐπὶ τὸ σῶφρον τοῦτο σχῆμα καὶ πρᾶγμα μετέπεσον; ἢ τῆς ἀπροσδοκῆτος μεταβολῆς; ὃ τῆς ξένης μεταλλαγῆς. Οἱ μὲν οἰκτεῖται τοῖς τοιαύτοις λόγοις ἐκχυρνῶν· ὃ δὲ καίεσται τῶν Ἰησοῦν Φαρισαίος, βλαστῆμος λογισμοῦ; τίς τινος ἐν τῇ ἰδία ψυχῇ, ἔλεγον· Ὅστος εἰ ἣν προσήτης, ἐγίνωσκεν ἄν τις καὶ ποσάτῃ ἢ γυνῆ, ἣτις ἀπέταται ὑπὸ τοῦ, ὅτι ἁμαρτωλός ἐστιν. Ἀπλῶς, φησὶ, καὶ ὡς ἐτυ-

quod dolorem omnem lenire valeat. Ostendam scienti vulnera, et remedium accipiam. Ingrediar ad solam vitam, quæ per improbam vitam a vita me segregavi: ingrediar ad benignum Judicem, quæ damnata sum. Ante resurrectionem ex mortuis solvam debita; ante iudicium tremendum, iudicium effugiam; antequam ad horrendum tribunal sistar, castigationi me subducam; antequam videam Christum iudicia proferentem, videbo illum humaniter loquentem; antequam timeam punientem, blandiri præsentem. Non prima sum quæ illum alloqui audeo: jam alia, ut audivi, mulier Samaritana, quæ legem violarat, in fonte fontem illum adiit, et Dei cognitione imbuta discessit: et rursum alia mulier Chanaanæ genere, maledicti et servilis seminis liber surculus, ubi illum adiit supplicans contra dæmonem qui filiam suam unicam opprimebat, reversa est, accepta contra dæmonem potestate, et mater filix medici loco fuit, ac dæmon ille immanis et barbarus non ausus est ultra ad puellam accedere, vocis Christi mandatum metuens. Hanc itaque imitabor, et accedam ad eum qui omnia largitur, omnia potest et libenter agit: consueti impudentia utar ad meam utilitatem: adstabo Servatori convivanti non vocata,** ac si forma apud multos convivantium hanc mihi licentiam inderet: solvam comas, miseriam meam deplorabo: laxabo multiplicia retina, ut capiam eum, qui misericordiam affatim largitur: bene semel flebo, quæ plerumque male risi; flebo jam apud benignum Judicem, ne in extremis fleam inutiliter: nunc parum lugebo, ne tunc multum lugeam: rigabo lacrymis Christi pedes, ut verbis ille iniquitates meas abluat: abstergam cincinnis lacrymas, ut quædam hinc illis sanctificatio obveniat: osculabor intemerata vestigia, quæ ipsum mare osculata sunt, ut pudicis oculis lubricorum venenum osculorum exspuam; amplectar divina membra virginæ ex virgine nata, ut meis damnatis membris, ex illis sacris membris stillam saltem justitiæ infundam. Hinc fleebit ille misericors; miserabitur procumbentem, quam peccantem non punivit; miserabitur genuflectentem, quam immodeste saltantem benefici affectu; miserabitur ejus salutem optans, quam perentem inveniens mansuete tulit. Sinceras lacrymas despiciere nequit; non potest erga me is non apparere, qui revera est, nempe misericors: multum potest apud illum gemitus ex animi profundo eductus: magnam apud illum fiduciam habet pœnitentia: dicit hand dubie mihi aliquid mansuetum et mite, quod ejus divinitatem deceat. Hæc sapiens illa meditata est, hæc fidelis illa fecit. Ac femineo vestita cultu, virginis, non meretricis more, sic tegens fornicam suam, prius omnibus patentem quasi in theatro, et caute undique circumspiciens, ne quis meretricius cultus cum illa intraret, qui apud Dominum illam damnaret, occurrit ad Pharisei domunculam, et stans secus pedes Domini, quæ meditata fuerat implevit. *Afferens enim, inquit, alabastrum unguenti, et stans secus pedes ejus retro, fletus cepit rigare pedes ejus lacrymis: et capillis capitis sui tergebat, et osculabatur pedes ejus, et unguento ungebat (Luc. 7. 37. 38)?* ex silentio loquens et ex taciturnitate clamans; animo alloquitur eum qui dolentes animas solet audire, licet ore non loquantur; hanc supplicationem, ut credere est, lacrymis describens: *Projecta sum sicut ovis quæ periit; sed novi te Dominum, pastorem meum et Dominum; volens a feris capta sum, sed ex sensu nota acerbos lupi morsus effugere conor: sæpe libens naufragium feci, sed naufragio servata sum, presentiam tuam ut ancoram tenens. Verum fiduciam non habeo; fiducia enim expers est omnis peccator: nullam habeo defensionem; defensione namque caret omnis peccator et iniquus: vocem non habeo; sine voce quippe est omnis damnatus: mala conscientia os obstruit, osque meum corruptum corrupta vita mea: linguam strangulant accusatrices divitiæ, semper intra me clamantes, Claude sermonem tuum labris:*

os peccatorum ad intercessionem et lingua damnata ad supplicationem non quadrat, sermoque impurus ad petitionem non opportunus est: tacens ea quæ ad me spectant, doceo eum qui omnia novit: aspectu loquor, forma clamor, oculis iniquitates meas prædico, genitibus annuntio te, cui soli non possum occultari; quasi captiva cum omnibus armis meis ante te procumbo, Regem caelorum; et omnia membra mea, per quæ contra te, imo contra me bellum gessi, tibi offero, o benigne. Miserrera hujus capitis, *Quia iniquitates meae supergressæ sunt caput meum (Psal. 57. 4)?* miserere capillorum quos formasti, miserere oculorum, miserere hujus luti, quod tu forma ornasti, ego autem illa abusa sum ad deformitatem; miserere inagnis tuæ, cui illi sit inimicus ut voluit; miserere statuæ tuæ, quam ut dominum non habentem traduxit adversarius tuus: suscipe lacrymas quasi in redemptionem, et ut bonus solve crimina: si velis tantum, soluta sum; si annuas tantum, redempta sum: præcipe, et optatum assequuta sum: nam quod tu vis, efficitur, et verbum tuum est opus.

3. Libertatem accipiam ex intemeratis pedibus, ut medelam accipiam ex limbria tua furata est hamorrhœissa: te hoc furtum probante, ego quoque posteris causa ero enarrandæ benignitatis tuæ. Dimitte me, et quæ ad me spectant futuris generationibus erunt monumentum miserationum tuarum; dicant omnes, meretricem iniquam et damnatam aliquando ad Jesum accessisse, et ab illo justitæ tam fuisse: et qui id vident omnes mecum admittantur, et tua dona rapiant. Iudex juste et benigne, qui ex ingenti benignitate cum damnatis conversaris, huc ad te accessi ut iudicem, hic mihi veniam pronuntio: ne triumphes de peccatis meis apud omnem creaturam, ne publicæ iniquitates meas in futuro tribunali, ne mittas me in ignem æternum, cujus materia combustibilis est negligentium vita. Jesu Christe, fili Virginis Mariæ, et Virginis creator, per Virginem, matrem tuam et postea adhuc Virginem, per illam sanctam me tibi restitue, et improbam probam effice. Ex muliere tu quoque natus es, ut tu solus nosti, scisque omnium infirmitatem. Hæc apud se loquente et precante fideli muliere, cum prope Servator adesset, dedit optanti ut optato frueretur, et pedes concessit illi ut his insatiabiliter gauderet; in lectulo sedens et illius fletu gaudens, pœnitentiæ lacrymis ut convivio exceptus, quasi esuriens sitim ejus quæ sitiabat misericordiam. Hinc Pharisei elanculum murmurabant inter se dicentes: *Quodnam hoc spectaculum novum et stupendum? quis hanc meretricem docuit castitatem? quis effusæ in turpes voluptates suavit ut talia sentiret? annon hæc est civitatis nostræ insigne opprobrium? annon hæc est mulier omnibus qui vellent semper deditita? annon hæc est singularis accusatrix peccati, annon hæc est castitatis inimica, et legitimum deprædatrix concubiorum? annon hæc est quæ blanditiis viros abripiebat? Quomodo ergo ex tali talis effecta est? quomodo illa visus et voluptatis amans, jam lacrymarum et luctus amans apparet? quomodo illa insipiens et importuna, forma, oculis, habitu, curioso incesso, quæ omnibus membris suis cunctos morti desponsabat, in hunc castum habitum et modum incidit? O inexpectatum et stupendum mutationem! Hæc loquebantur famuli: Pharisei vero, qui Jesum invitaverat, blasphemias pariens cogitationes intra se dicebat: *Hic si esset propheta, sciret utique quæ et qualis est mulier quæ tangit eum, quia peccatrix est (Luc. 7. 50).* Temere, inquit, et sine causa hic propheta esse dicitur: ego quoque cum aliis deceptus sum, hunc ut occultorem indagatorem inducens in domum meam. Nam si propheta esset, clare futura nosset; sed cum mulierem omnibus omnino notam ignoret, quomodo scit ea quæ omnibus ignota et arcaica sunt? quomodo meretricias manus tolerat? quomodo non illam procul repellit, quæ nihil in cor-*

poro innoxium habet? quomodo non execratur execerandam, et omni turpitudine plenam? Male accipit tantam benignitatem Phariseus, quasi ignorantiam, et indulgentiam inscitiae nomine donat, cum ipse rei gestae ignorantia laboraret. *Et respondens Jesus dixit ei: Habeo tibi aliquid dicere (Luc. 7. 40)*. Novi quid dicas nihil loquens, novi quid proferas tacens, scio quid clames silens, scio quid hæc quoque mihi mente loquatur: scio quoque quot ratiocinia contra me animo fabriceris. Narrabo tibi cogitationum tuarum dicta, declarabo blasphemias tuas, publicabo sensus mentis tuæ, utpote animi tui cogitationibus insidens. Ita loqueris: *Si esset propheta, sciret utique quæ et qualis sit mulier quæ tangit eum, quia peccatrix est.* Hæc sunt mentis tuæ verba. Quomodo ergo novissem ea, quæ in profundo mentis tuæ moventur et agitantur ratiocinia, nisi Deus essem omnium Creator? Ut jam tu suspicaris ex responsione mea, scito quinam sim, qui nihil loquenti tibi respondeam: verba mentis tuæ revelo. Si essem propheta, scirem quæ et qualis sit mulier? Equia necessitas prophetica: illuminationis pro re nota quæ sub aspectum eadit? annon novi eam quæ prostat in foro? annon novi eam quæ omnibus manifesta est? annon novi hanc propter quam ad te veni? Scio certe quæ et qualis sit mulier: nihil quippe latet divinitatis oculum, nullus avarus, nullum facinus: scio quæ et qualis sit mulier, et quod sit peccatrix: ideo gaudere dum teneor ab ipsa; ut eam, quæ me pie tenet, salute donem ut Deum deest. Non ejus manibus deturpor; sed ego illam puram reido. Sol enim a luto non obscuratur, margaritam œneum non mutat, impeccabilem peccatum non inficit. Annon leprosum nuper tetigi, et morbus abscessit? an ideo leprosus factus sum, quod ad leprosum accesserim? Ita et nunc consueta miracula edens hanc ad sanctitatem convertito, nec in ejus qualitate mutor, dum me illius manu tangi patior. Medicus enim sum; medicus non vulnerum, non putredinis, non saniei, sed qui iis qui in anima morbis laborant salutem affero: creator sum, et creature meæ parco: dominus sum, nec fero damnum ancillæ dominum amantis: pastor sum, et inventa ovis mea errante jure gaudeo: portus sum, et omnes, qui ad me appellant, recipio. *Simon, habeo tibi aliquid dicere. Duo debitores erant cuidam fœneratori (Luc. 7. 41)*. Interim in eodem cum illa ordine positus es: cur contra illam pugnas, quasi solus ascenderis in arcem virtutum? interim mihi debitor es: cur ergo illam condemnas, ac si solus sis insons? Duo debitores estis, tu et illa: fœnerator sum ego: tibi et mulierculæ hanc vitam fœneratus sum. *Unus debebat denarios quingentos, alius quinquaginta.* Illa quingentos denarios debet, multum enim peccavit: tu quinquaginta debes; modicum enim lapsus es; attamen vitæ rationem reddere debes. *Non habentibus autem illis unde redderent, donavit utrique (Id. v. 42)*. Condonavi tibi delicta, tuæ quoque condono peccata: tu prior adventu meo frueris, hæc quoque indulgentia mea fruatur. An velles me erga te humanum, erga illam inhumanum esse? Sed non te benignitatis meæ administratorem assumam. Si tu ejus loco, illa tuo esset, vellesne illam talia de te loqui, quæ tu de illa sentis? non audisti illud: Quod nolis pati, alteri ne facias: hæc quippe est communis naturæ lex. *Quis, dic mihi, plus diligit eum?*

4. Respondens Simon dixit: *Æstimo quia is cui plus donavit. Dixit ei Servator, Recte judicasti (Id. v. 43)*. Ergo in illis manet, quæ tu ipse primus judicasti. *Et conversus ad mulierem, Simoni dixit: Vides hanc mulierem (Ibid. v. 44)?* Ego non ultra illam meretricem voco, quæ et rem et nonnem abjecit. Vides hanc mulierem, quæ non vocata ad nos accessit, quæ laudabilem impudentiam exhibuit, quæ amabilem audaciam exercuit, vitæ ad me tendentis et pietatis ducem, pœnitentiæ magistræ? quæ ipso opere docet, quæ indesinenter lacrymatur, peccatorum fiduciam, misericordiæ meæ

nuntiam, quæ domum tuam in ecclesiam vertit, quæ sola solum precatur, quæ hominem suspiciens, ipsi quasi Deo supplicat, quæ nec satellites, nec tribunal judiciale videns, mihi uti judici genua flectit, recubentem adorat. Vides hanc mulierem, infatigabilem, bonorum operatricem, quæ per cincinnos et lacrymas suis immortalitati sibi amictum textit, quæ per omnia membra sua pro se orat, insatiabilem in iis, quæ videre non oportebat, magis insatiabilem in iis, in quibus immoderatio beata prædicatur? Perpende gesta illa, et ejus acta considera, et mecum coronabis eam quæ seipsam coronavit. Si tu pietatem ejus et facta non miraris, misericordiam meam reprehende. *Intravi in domum tuam ego Christus, qui et supra et infra et ubique et hic sum, ut tu vides, atque adventu meo et te et domum tuam honoravi; et aquam pedibus meis non dedisti. Tu quod in promptu et facile et nullius pretii erat pedibus meis non infudisti: Hæc vero, quæ a te propro afficitur, lacrymis rigavit pedes meos, quos nec maris aquæ et fluctus maledecerunt. Vides novam irrigationem pedibus meis infusam: vides pluviam stupendam, non ex nubibus demissam, sed mulieris oculis partam. Quis fons tot fluentis manat, quot illa lacrymis? quis fons qui tot pariat stillas? Ipsa lacrymis rigavit pedes meos, et capillis capitis sui tersit, et novum linteam cincinnis suis paravit, et stupendum pedum meorum peniculum ex cincinnis suis fecit. *Osculum mihi non dedisti (Luc. v. 45)*; labia tua labiis meis jungere non dignatus es; hæc vero, ex quo ingressa est, non cessavit osculari pedes meos. O requabilem assiduitatem! o divina oscula! o spiritualia oscula, quæ pristinos complexus purgarunt! *Oleo caput meum non unxisti (Id. v. 46)*; nobiliorem corporis partem non maledicisti oleo simplici; hæc vero unguento unxit pedes meos. Quid ergo tibi videtur? an averabor eam quæ mihi talia munera attulit? excusaviame dona mihi cara? annon reverear talem et tantum affectum? annon reverear fidem celo superiorem? an despiciam tot tantaque bona? contemniam miserabiles gemitus? At non sum ita natus. Contemniam lacrymarum fontes? At nequeo. Contemniam lacrymis oppletam formam? Ex sola benignitate formam servi accipi. An negabo me ipsum propter te? odio habebō eam quæ sic me sincere amavit? rejiciamne eam, quæ sic pedes meos complectitur? expellam supplicem quæ sperabat non consequantam? implebo diaboli voluntatem? largiar inimico venatum? mittam rursus columbam meam ad accipitem? non miserabor eam quæ nihil aliud dicit, quam miserere mei? non miserabor eam quæ sic a diabolo fugit, et ad me confugit? Cur ergo descendis de caelis? cur hoc visibili auctior corpore? cur in domum tuam ingressus sum? si illam quæ adest et vult venatu capi, relecturus eram, cur locum capture petii? Sed, *Non veni vocare justos, sed peccatores ad pœnitentiam (Matth. 9. 13)*. Ideo dico tibi: *Remittuntur illi peccata multa, quoniam dilexit multum. Qui vero minus diligit, minus diligitur (Luc. 7. 47)*. His Pharisarum alloquutus Christus, mulierem prostratam benigno aspectu et mihi affatu dignatus est; atque ad eam quæ sese occultabat et procabatur, paulum se inclinans, optatam illi sententiam protulit, quæ ipsi peccata remittebat: *Remittuntur tibi peccata.* Accipe demum, o mulier, supplicem libellum obsignatum, accipe fidei mercedem, accipe obsequentiae præmia, accipe pietatis munera, accipe pœnitentiæ coronam, accipe amarorum genitium dulcissimum fructum, accipe tristes seminis jucundissimam messem. Seminasti in lacrymis, in exultatione mete. *Remittuntur peccata tua.* Fracti sunt improbæ vitæ funiculi, solutæ sunt nequitiae catene, liberata es a criminibus et a rationibus reddendis, effugisti inextinguibilem ignis fornacem, pauces lacrymis tantam flammam exstinxisti, calesti inimici maligni caput, præclare vicisti adversarium.*

5. Confide, filia: *Deus qui justificat, quis est qui*

γεν. οὗτος προφῆτης ἔγεται: ἡπατήρην κἀγὼ μετὰ τῶν ἄλλων, τοῦτον ὡς τῶν ἀδελῶν ἐξετασθὴν εἰσαγαγῶν εἰς τὴν ἔμφαν οἰκίαν. **Εἰ γὰρ προφῆτης ἦν, καὶ σαφῶς ἦδει τὰ μέλλοντα.** Τὴν γανερὰν πᾶσι καὶ κατάδρῳλον οὐκ εἰδὼς, πῶς οὖν ἐπίσταται τὰ πᾶσιν ἀπόδητητα; πῶς ἀνέχεται χειρῶν πορνικῶν; πῶς οὐκ ἀπελαύνει πόρρωθεν τὴν οὐδὲν ἔχουσαν τοῦ σώματος ἀπρακτον; πῶς οὐδὲ βδελύσεται τὴν βδελυρὰν, καὶ πάσης αἰσχρότητος γέμουσαν; Κακίξει τὴν πολλὴν φιλανθρωπίαν ὁ Φαρισαῖος ὡς ἀγνοίαν, καὶ ὑποβάλλει τὴν συγκατάθεσιν τῇ τῆς ἀγνοίας ὀνόματι, νουὸν αὐτῶ; τοῦ γινομένου τὴν ἀγνοίαν. **Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπε πρὸς αὐτόν:** "Ἐγὼ σοὶ τι εἰπέην. **Οἶδα τί λέγεις μὴ λέγων μηδὲν, οἶδα τὴ φθέγγη αἰγῶν, οἶδα τὴ βόες αἰωπῶν, οἶδα τί καὶ αὕτη κατὰ διάνοιάν μοι προσδιιάγεται, οἶδα κἀγὼ πόσους ἐν τῇ ψυχῇ κατ' ἐμοὶ χαλιεύεις λογιζομένος. Διηγῆσομαι σοι τῶν ἐνθυμημάτων τὴν φωνᾶς, ἐξαγορεύσω τὰ παρὰ σοῦ βλασφημούμενα, δημοσιεύσω τὰ φρονήματα τῶν σῶν ἐννοιῶν, ὡς τοῖς λογιζομένοις τῆς σῆς ψυχῆς ἐγκαθήμενος.** Οὔτω λέγεις, **Εἰ ἦν προφῆτης, ἐρίνωσκον ἄκ τὶς καὶ ποταπὴ ἡ γυνή, ἥτις ἀπεται αὐτοῦ, ὅτι ἀμαρτωλὸς ἔστι.** Ταῦτα τὰ ῥήματα τῆς σῆς διανοίας. Πῶς οὖν κατέγνω τῶν ἐν τῷ βυθῷ τῆς σῆς διανοίας κινήθέντων λογισμῶν τὴν ζάλην, εἰ μὴ θεὸς ἦμην πάντων δημιουργός; Ὡς ὑποπετεύεις αὐτὸς ἐκ τῆς ἀποκρίσεως, γινώθῃς οἷμαι ἀποκρινομένος σοὶ μὴ λαλοῦντι μηδὲν ἐκκαλύπτω τὰ ῥήματα τῆς σῆς ψυχῆς. **Εἰ ἦμην προφῆτης, ἐρίνωσκον τὶς καὶ ποταπὴ ἡ γυνή;** καὶ ποῦ χρεῖα προφητικῆς ἐλάμψεως ἐπὶ τῆς γνωρίζουσας ὄψεως; οὐκ οἶδα τὴν προσερχομένην ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς; οὐκ οἶδα τὴν πᾶσι κατάδρῳλον; οὐκ ἐπίσταμαι ταύτην, δι' ἣν ἦλλον πρὸς σέ; **Γινώσκω τὶς καὶ ποταπὴ ἡ γυνή;** οὐδὲν γὰρ λαμβάνει τὸν τῆς θεότητος ὄφθαλμον, οὐ πλεονέκτης, οὐ κληρονομία γινώσκω τὶς καὶ ποταπὴ ἡ γυνή, καὶ ὅτι ἀμαρτωλὸς ἔστι: καὶ διὰ τοῦτο χαίρω κατεχόμενος παρ' αὐτῆς, ἵνα τὴν κρατοῦσαν εὐλαδῶς περιώσω θεοπεπώς. Οὐ γὰρ μολύνομαι παρὰ τὴν αὐτῆς χειρῶν, ἀλλ' ἐγὼ ταύτην καθαρὰν ἀπαργάζομαι. **"Ἥλιον γὰρ βόρβορον οὐκ ἄμαυρον, μαργαρίτην πηλὸς οὐκ ἀλλάσσει,** τοῦ ἀμαρτητοῦ ἁμαρτία οὐχ ἄπεται. Οὐχ ἡφάμην πρῶην λεπτροῦ, καὶ τὸ πάθος ἀπέφυγε; μὴ λεπρὸς ἐγενόμην, πλησιασας λεπτρῷ; Οὗτω καὶ νῦν τὰ συνήθη θαυματουργῶν μεταβάλλω ταύτην πρὸς ἀγιότητα, οὐ μεταβάλλομαι πρὸς τὴν αὐτῆς προσηγορίαν ἀνεχόμενος τῆς ἀφῆς τῆς μεσούσης χειρὸς. **Ἰατρὸς γὰρ εἰμὶ ἰατρὸς δὲ οὐ τραυματίαν καὶ σηπεδῶνον καὶ ἰχθῶρον, ἀλλὰ τὴν σιωτήριαν τοὺς νουοῦσι κατὰ ψυχὴν πραγματευόμενος:** ποιητὴς εἰμὶ, καὶ φείδομαι τοῦ ἐμοῦ πλάσματος· δεσπότης εἰμὶ, καὶ οὐκ ἀνέχομαι ζημιωθῆναι φιλοδέσποτον δούλην· ποιμὴν εἰμὶ, καὶ πρῶβας ἐμὲν πλανώμενον εὐρῶν εἰκότως εὐφραίνομαι· λιμῆν εἰμὶ, καὶ πάντας τοὺς προσορμίζοντας προσδέχομαι. **Σίμων, ἔχω σοὶ τι εἰπέην. Δύο χρεωφειλέται ἦσαν δεαιεῖσθί τι.** Τέως μετὰ ταύτης τέταξαι· τί στρατεύεις κατ' αὐτῆς, ὡς μόνος ἀνελευθέρω ἐς τὴν ἀκρόπολιν τῶν ἀρετῶν; τέως ὑπεύθυνός μοι καθέστησας· τί οὐκ κατακρίνει; ταύτην, ὡς μένος ἀνεύθυνος; δύο χρεωφειλέται, σὺ καὶ αὕτη τυγχάνετε· ὁ δὲ δανειστῆς ἐγὼ εἰμὶ· ἐδάνεισά σοι καὶ τῷ γυναικί τὴν παροῦσαν ζῶην. **"Ὁ εἰς ὠφείλει δηνάριον πεντακόσια, ὁ δὲ ἕτερος πεντήκοντα.** Αὕτη χρεωστὴ πεντακόσια δηνάριον· πολλὰ γὰρ ἐξήμαρτε· σὺ χρεωστὴς πεντήκοντα· ὀλίγον γὰρ ἔπαισας· ἀλλ' ὀμῶς ὑπόκειται λογοθεσίᾳ ζῶης. [783] **Μὴ ἔχοντα δὲ αὐτῶν ἀποδοῦναι, ἀμφοτέρους ἐχαρίσατο.** Ἐχαριστήριον σοὶ τὰ ἐγκλήματα, χαρίζομαι καὶ ταύτη τὰ πημιμελήματα· ἀπήλαυσας πρῶτος τῆς ἐμῆς παρουσίας, ἀπολαυσάτω καὶ αὕτη τῆς ἐμῆς ἀμνηστικαίας. **"Ἦθελες με περὶ μὲν σὸ φανίαν· φιλιάνθρωπον, περὶ δὲ ταύτην ἀπίανθρωπον;** Ἄλλ' οὐκ ἀνέχομαι λαβεῖν σε διοικητὴν τῆς ἐμῆς ἀγαθότητος. **Εἰ σὺ τοιαύτην ἔσχες χώραν, αὕτη δὲ τὴν σῆν, ἔδουλον αὐτὴν περὶ σοῦ τοιαῦτα λέγειν ἃ σὺ κατ' αὐτῆς φρονεῖς;** Οὐχ ἤκουσας ὅτι. **"Ἀ μὴ βούλει παθεῖν, μὴ θέλῃς ποιεῖν:** οὗτος γὰρ ὁ κοινὸς νόμος τῆς φύσεως. **Τί οὖν, εἰπέ μοι, π. λέον ἀγαπήσει αὐτόν;**

"Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Σίμων εἶπεν, Ὑπολαμβάνω, τί ψ τοῦ π. λέον ἐχαρίσατο. Καὶ πρὸς αὐτὸν ὁ Σωτὴρ Ὁρθῶς ἐκρίνας. Οὐκ οὖν ἐμμεῖον οἷς ἐδίδαξας πρῶτος αὐτὸς. **Καὶ στραφείς πρὸς τὴν γυναῖκα, τῷ Σίμωνι λέγει, Βλέπεις ταύτην τὴν γυναῖκα;** Ἐγὼ οὐκ εἶτι καλῶ πόρνην, τὴν βίψασαν μετὰ τοῦ πράγματος καὶ τὸ

δνομα. **Βλέπεις ταύτην τὴν γυναῖκα, τὴν αὐτόκλητον ἐπισελοθῶσαν ἡμῖν, τὴν ἐπιδεικνυμένην ἀναίδειαν ἐπαινοῦμένην, τὴν ἀκούσαν ἀναισχυντίαν ἀγαπημένην, τὴν ὀδύρον τῆς πρὸς ἐμὲ φερούσης ὀδοῦ, τὴν ἡγεύον τῆς εὐσεβείας, τὴν διδάσκουσαν τῆς μετανοίας, τὴν ἐργουτὰ πράγματα διδάξασαν, τὴν ἀπασυτα κλαίουσαν, τὴν παρῆσιαν τῶν ἀμαρτωλῶν, τὴν κήρυκα τῆς ἐμῆς εὐσπλαγγνίας, τὴν ἐκκλησίαν τὸν σὸν οἶκον ποιήσαν, τὴν μόνην μόνην προσευχομένην, τὴν ἀνθρωπίνῳ με θεωροῦσαν καὶ ὡς θεὸν ἱκετεύουσαν, μὴ δορυφόρος, μὴ βῆμα δικαστικὴν, καὶ ὡς κριτὴν με γονυπετοῦσαν, τὸν κείμενον προσκυνούσαν;** **Βλέπεις ταύτην τὴν γυναῖκα, τὴν ἀκάματον, τὴν ἐργάτην τῶν ἀγαθῶν, τὴν διὰ τῶν πλοκάμων αὐτῆς καὶ τῶν δακρυῶν υφαινούσαν ἐαυτῇ τὴν τῆς ἀθανασίας στολήν, τὴν πρῆστειούσαν διὰ πάντων αὐτῆς τῶν μελῶν περὶ ἐαυτῆς, τὴν ἀπλήστον ἐν οἷς οὐκ ἔχρηθ ἰδεῖν, ἀπληστοτέρα ἐν οἷς τὸ ἄμετρον μακαρίζεται;** **Σκόπησον τὰ γενόμενα παρὰ σοῦ, καὶ θέασαι τὰ γεγενημένα παρ' αὐτῆς, καὶ στεφανώσεις σὺν ἐμοὶ τὴν ἐαυτῇ στεφανώσαν. Ἐὰν μὴ καὶ σὺ θαυμαστής τὴν εὐσέβειαν καὶ τὴν ἐργασίαν αὐτῆς, μέμφου τοὺς ἐμοὺς οἰκτιρῶς. **Εἰσηλθὼν εἰς τὴν οἰκίαν σου ἐγὼ ὁ Χριστὸς, ὁ ἄνω καὶ κάτω καὶ πανταχοῦ καὶ ἐνταῦθα οὗτος ὡς βλέπει, καὶ τῆ παρουσίᾳ μου τετήρηκα σε, καὶ τὸν οἶκόν σου καὶ σὺ ὕδωρ ὑπὸ τοὺς πόδας μου οὐκ ἔδωκας.** Σὺ τὸ εὐχολον, τὸ ῥῆδον, τὸ εὐπρόριστον τοῖς ἐμοῖς ποῖν οὐκ ἐπέχεας; **αὕτη δὲ, ἡ παρὰ σοῦ λουδορομένη, τοῖς δάκρυσιν ἐβρεξέ μου τοὺς πόδας, οὐς οὐκ ἔδωκέν ὅλα τῆς θαλάσσης τὰ ὕδατα καὶ τὰ κίματα.** Βλέπεις ξένην ἀρβανὴν τοῖς ἐμοῖς ποῖν ἐπιβρέουσαν; βλέπεις βροχὴν παράδοξον, οὐκ ἐκ τῶν νεφῶν φερομένην, ἀλλ' ἐκ τῶν τῆς γυναικὸς ὀμμάτων τικτομένην. Ποῖα πτῆχ τσοῦτων εὐπορεῖ ναμίτων, ὁσον αὕτη δακρυῶν; ποῖα κρήνη βλύζουσα τσοῦτας σταγόνας οὐκ ἐλέγγεται; **Αὕτη τοῖς δάκρυσιν ἐβρεξέ μου τοὺς πόδας, καὶ ταῖς θριξίν αὐτῆς ἐξέμαζε, καὶ ξένον λέντιον τὰς τριχὰς αὐτῆς κατεσκεύασε, καὶ παράδοξον ἐκμαγειον τῶν ἐμῶν ποδιῶν τοὺς πλοκάμους αὐτῆς ἐποίησε. **Φιλήμαί μοι οὐκ ἔδωκας σὺ τὴν χεῖλην τὰ σὰ τοῖς ἐμοῖς χείλεσι: προσαρμόσας οὐ κατηξίωσας; αὕτη δὲ, ἀπ' οὗ εἰσηλθὼν, οὐ διέλειπε καταλειποῖνά μου τοὺς πόδας.** Ὁ τῆς ὀμάλῃς προσεδράς ἴω φιλημάτων θείων ἴω φιλημάτων πνευματικῶν ἀπολογημένην ὑπὲρ τῶν προτέρων περιπλοκῶν. **Ἐλαίω τὴν κεφαλὴν μου οὐκ ἤλειψας** τὸ τιμιώτερον μέρος τοῦ σώματος οὐκ ἐνότισας ἐλαίω φύλω αὕτη δὲ ἐλαίω μύρω ἤλειγέ μου τοὺς πόδας. Τί οὖν σοὶ δοκεῖ; ἀποστραφῶ τὴν τοιαῦτα μοι φέρουσαν ξένια; ἀποστειλωμαι τὰ φίλα μοι ὄμια; μὴ ἐντραπῶ τοιαύτην καὶ τσοαύτην διάθεσιν; μὴ ἐντραπῶ ἴνασιν οὐρανοῦ ὑψηλοτέρων; παρίδω τοιαῦτα καὶ τσοαῦτα καλὰ; παρίδω ἐλεεινοὺς στεναγμούς; Ἄλλ' οὐ πέφουκα τοιοῦτος. Παρίδω τοὺς τῶν δακρυῶν κρονουούς; Ἄλλ' οὐ δύναμαι. Παρίδω τὴν δεδακρυμένην μορφήν; Διὰ μόνην φιλιάνθρωπίαν ἔλαβον τὴν τοῦ δούλου μορφήν. Ἄρνήσομαι ἐμαυτὸν διὰ σέ; μισησῶ τὴν οὗτω μὴ γνησίως ποθοῦσαν; ἀπελάτω τὴν οὗτω περιπελεκωμένην μου τοὺς ποσίν; ἀποδιώξω τὴν ἰκέντι μὴ τυχοῦσαν ὦν ἤλασσε; πληρώσω τοῦ διαδόλου τὸ βούλημα; χαρίσωμαι [786] τῷ πολεμίῳ τὸ θῆραμα; πέμφω πάλιν τὴν ἐμὴν περιστερὴν πρὸς τὸν Ἰερακᾶ; μὴ οἰκτιρῶ τὴν οὐδὲν ἕτερον λέγουσαν, εἰ μὴ μόνον, ἐλέησόν με; μὴ ἐλεήσω. τὴν οὗτω φυγοῦσαν τὸν διάβολον, καὶ προσφυγοῦσαν ἐμοῖ; Τί οὐκ κατηλθὼν ἐκ τῶν οὐρανῶν; τί δὲ τὸ φαινόμενον περιδέβηται σῶμα; τί δὲ τῆς σῆς οἰκίας ἐγενόμην ἐντός; τὴν φαινομένην καὶ θρησθαῖαν βουλομένην εἰ μέλλον ἀπελαύνει, διὰ τὸν τόπον τῆς θῆρας κατέλαβον. Ἄλλ' οὐκ ἤλθον καλέσαι δικαίους, ἀλλ' ἀμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν. Οὐ γὰρ ἐν λόγῳ σοι, Ἄσέωνται αὐτῆς αἱ ἀμαρτίαι αἰ πολλαί, οἷς ἡγάπησθε πολὺ. Ὁ δὲ ὀλίγον ἄγαπῶν, ὀλίγον ἀγαπηθῆσεται. Ταῦτα πρὸς τὸν Φαρισαῖον διαλεχθεῖς, ὁ Χριστὸς μετέδωκε τῇ περιεχουμένην βλέμματος καὶ φθέγματος ἡμέρου καὶ προσποῦς, καὶ πρὸς τὴν κατακεχυμένην καὶ δεομένην μικρὸν ἐλευθῶν ἐπικλίνας, μετέδωκεν αὐτῇ τὴν ποθομένην ἀπόψασιν, ἔχουσαν τὸν ἀμαρτημάτων ἄψασιν. Ἄσέωνται σοὶ ἀμαρτίαι. Δέξαι λοιπόν, ὦ γύναι, τῶν δακρυῶν ὑπογεγραμμένην τὴν δέησιν· δέξαι τῆς πίστεως τὴν ἀντίδοσον, δέξαι τῆς εὐπειθείας τὰς ἀμοιβὰς, δέξαι τῆς εὐσεβείας τὰς δωρεὰς, δέξαι τῆς μετανοίας τὸν στέφανον, δέξαι τῶν πικρῶν στεναγμῶν τὸν γλυκύτατον καρπῶν,****

δέξαι του σκυθρωπού σπύρον τὸ γλυκύτατον θένος. Ἐστραζοὺ ἐν δάκρυσιν, ἐν ἀγαλλιάσει θέρισον. Ἀφένωταί σου αἱ ἀμαρτίαι. Διεββάγγλιαν αἱ τοῦ κακοῦ βίου σιοραί, διελύθησαν αἱ τῆς πονηρίας ἀλύσεις· ἀπηλλάγη τῶν ἐγκληματῶν καὶ τῶν εὐθυνῶν, ἐφυγες τὴν ἀδελαντὴν κλίμινον τοῦ πυρὸς, ὀλίγοις δάκρυσι φλόγα τοσαύτην κατέσβεσας, κατεπάτησας τοῦ πονηροῦ ἔχθροῦ τὴν κεφαλὴν, ἐνίκησας περιφωῶς τὸν ἀντιπαλον.

Θάρσει, θυγάτερ, θεὸς ὁ δικαίων, τίς ὁ κατακρίνων; Ἐγὼ ὁ κριτὴς γίνουαί τῆς ἀγέσεως ἐγγυητής· τίς ἔτερος τῆν ἐμὴν ἐπίκρισιν ἀνατρέψει; ἐγὼ ὁ δικαστὴς ἀπολύω· τίς ἕτερος καταδικάζει; Θάρσει, θυγάτερ, λύγισαι ἐξαίφνης πὺς ὑψώθῃς, πὺς ἦλθες ὡς κατακρίτης, καὶ τῆς κατακρίσεως ἐλευθερωθῆναι κατηξιώθῃς, καὶ θυγάτερ γενέσθαι ἐμῶ τοῦ βασιλείου τῶν οὐρανῶν. Ἦλθες ὡς τετρακαμητισμένῃ φάρμακον λαβείν, καὶ βασιλικὴν ὡς βασιλίτσα ἐφόρησας στέφανον. Ἀνεγεννήθης ἀνευ μήτρας, ἀνεπαίσθητος ἀνευ πηλοῦ, ἀνεχωνεύθης ἀνευ πυρὸς, ἐθαπίσθης ἄνευ κλυμυθῆρας. Σὺ τοσαύτην ἐκ τῶν πῶν δακρύων κλυμυθῆραν ἐκέρας· τὴ βῆμά μου βάπτισμά σου γεγνήσθαι ὁ λόγος ὁ ἐμὸς φωτισμὸς τοῦ προσώπου σου. *Θάρσει, θυγάτερ, ἡ πίστις σου σέσωκε σε.* Ὡς ἐπίστευσας, ἤντησας, ὡς ἐπόθησας, ἔλαβες· ὡς ἠέλησας, ἐβασίλευσας. Πρὲκυψας διὰ τοῦ σῶματος, καὶ φωτὸς ὀλη γέφυρας ἐμπέσες. Ἡ πίστις σου σέσωκε σε. Πίστις γὰρ σωτηρίας ἀρχή, πίστις ἀθανασίας προοίμιον, πίστις θεογνωσίας καθαρὸς ὀφθαλμὸς, πίστις τὰ ἀόρατα καθορᾷ. Ἡ πίστις σου σέσωκε σε. Εἶπε καὶ Ἰουδαῖοι τὴν σὴν πίστιν ἐμιμήσαντο! Εἶθε καὶ Ἕλληνας τὴν σὴν γνώμην ἐξήλωσαν! Εἶθε πάντες ἄνθρωποι μάθωιν πιστεύειν ἐν σοὶ Πορευοῦ εἰς εἰρήνην. Ἐπει ἂν ἠβουλήθης, ἔξεις με διαπαντός μετὰ σοῦ καὶ σὺν σοὶ· ἐὰν οὕτω μείνης ἀγνή, οὐδέποτε χωρισθήσονται τῆς σῆς διανοίας ἐάν φυλάξῃς τὴν καθάρτητα ταύτην ἀμίλυντον, ἀεὶ σὺν σοὶ παραμένω· ἐν μνήμῃ; νύμφη παρθένος, ἔσομαι σοὶ νυμφίος παρθένος, νυμφίος ἀρθροσῆας φρουρὸς· ἐὰν μὴ ἀθετήσῃς τὰ μεταξὺ ἡμῶν σημεῖον συντελεσθέντα προικῶνα, οὐκ ἀναχωρήσω τῆς σῆς συνουκισσίας· ἐὰν μὴ πορευθῇς εἰς ἐμέ, οὐκ ἐκβάλω σε τῆς ἐμῆς οἰκειότητος· ἐὰν μὴ ἐπαγῶνῃς μοι μοιχὴν λογισμὸν, ὡς οὐράνιος μνηστῆρ καὶ τὰ οὐράνια σοὶ δωροῦμαι· ἐὰν τηρήσῃς ἄτρωτον τὸ πρὸς ἐμέ συνείδος, ἀπολύσεις τῆς ἐμῆς εὐνοίας διαπαντός. Πορευοῦ εἰς εἰρήνην. Μένησον τῆς παρουσίας ἡμέρας, ἐν ἣ τῆς ἐλευθερίας ἀπήλυσας· μένησον τῶν καλῶν τούτων δακρύων, δι' ὧν κατέστης εἰς τοσαύτην φαιδρότητα· μένησον τῆς μετανοίας ταύτης, δι' ἣς τὸ τῆς θυγατρὸς

εὖρες ὀξίωμα. *Πορευοῦ εἰς εἰρήνην.* Κοπηλάτην σε, διὰ χρόνου πολλοῦ πρὸ αὐτῶν λυποῦμενος πρὸς σὲ διὰ σε. Μὴ λύσῃς τὴν καλὴν εἰρήνην πράξεις πονηρίας· μὴ πάλιν διὰ τὸν σὺν μοι πολεμῆσης μελῶν μὴ πάλιν πλέξης, ὡς σατανᾶς, τὰς κίμας· μὴ κονιάσῃς, ὡς τοῖνον, τὸ πρόσπολον σου· μὴ τεχνάσῃς κέσμοι περιέρρον καὶ ὀλέθριον [787] μὴ προλήθῃς, ὡς ἐν ἀγορᾷ, τὴν δψιν σου τοὺς ἐμπύρους τῶν αἰσχρῶν ἥδονων· μὴ πέμψῃς τοὺς ὀφθαλμοῦς, ὡς Θηρατῆς, κατὰ τὸν ἐκούσιως ἀγρευομένω· μὴ χρήσῃς τοὺς χεῖλεσιν, ὡς βέλεισι, κατὰ τῶν τιτρωσκομένων ἠδέως· μὴ ποιήσῃς τὸ στόμα σου θάνατον· μὴ κατακρίνῃς τὰς χεῖρας· ἀσέμνως περιπλοκαίς· μὴ καταδικάζῃς τοὺς πόδας δρόμοις αἰσχροῖς· μὴ ἀνατρέψῃς τὸν καλὸν σου δρόμον δρόμοις κακοῖς· μὴ σκορπίσῃς τῆς ἀγγελίας τοῦ μαργαρίτου, οὐδ' ἀπῶνος· ἐξελέξας· μὴ γένη πάλιν φθορὰς ἐργαστήριον· μὴ παλινορομήσῃς πρὸς τὴν ἀρχαίαν σου ἀπάτην· μὴ τὴν προτέρα ἀναλάθῃς σκευὴν· μὴ οἰκοδομήσῃς καιρὸς ἂ κατέλυσας καλῶς· μὴ δέξῃς σάμβολον τὸν δρῖν, ἵνα μὴ γυμνωθῇς· ὡς ἡ Εὐα· μὴ καταλείπῃς ἠδονὴ τὴν πηγὴν τῆς πίστεως, ἵνα μὴ βίξῃ κατὰ σοῦ τὸν ἵν ὁ δράκων ὁ πολυμορφὸς· μὴ κοιμηθῇς τῆς ἠδυπαθείας τὸν ὕπνον, ἵνα μὴ κινήσῃς καθ' ἐαυτῆς· τὸν δικαῖον μου θυμὸν· μὴ μετὰ τοσοῦτον μύρον, βόρβορον ἐπιχέῃς ἐαυτῆ· μὴ γένη πάλιν ὁ ἤς· ἀπάς ἐκπαρῖσθης, ἀπάς ἔχωνευθῇς· μέλλον σωφροσύνης βραχμῆ νευρογόν, ἵνα μὴ χωνευθῇς τῷ πυρὶ. Πορευοῦ εἰς εἰρήνην· ἀπάγγελαι τοὺς ἀπαντῶσι, πίστις ἀγαθὸς εἶμι· καὶ φιλόκωρωπος· ἐπιδικῶν τοὺς ἀγνωστοὺς τὸν ἀποσκημίζαντα σου τὸν ῥῆπον· γενεὸ λοιπὸν σαγήνη ζωῆς. Ἔως τῆς παρουσίας ἡμέρας τοὺς νέους πρὸς ἀπαλείπαις χύγρεις· ἀπὸ τῆς παρουσίας ἡμέρας πάντας ἀνθρώπους πρὸς σωτηρίαν ἁλίους· βόα πρὸ τοῦ Παύλου, ὡς πρὸ τοῦ Παύλου σαγήνευθεῖσα. *Πιστὸς ὁ λόγος, καὶ πίστις ἀποδοχῆς ἄξιος, ὅτι Χριστὸς Ἰησοῦς παρεγένετο ἐν κτήρι φάρμακωλοῦς σώσαι, ὧν πρώτη εἶμι ἐγὼ.* Ταύτης τὴν μετάνοιαν ζηλώσωμεν ἅπαντες, ἵνα τὴν ἴστυν πᾶρῶσιν κτηνώμεθα· λῦσωμεν τὰς ἀδικίας, ὡς ἐκείνη τὰς τριχάς· τοιαῦτα δάκρυα δάκρυμεν, ἵνα τοιαῦτα φάρμακα λαθῶμεν· οὕτω φιλήσωμεν τὸν δεσπότην, ἵνα οὕτω φιληθῶμεν παρ' αὐτοῦ· κρατήσωμεν καὶ ἡμεῖς πίστις· χερσὶ τὸν ἠδέως κρατούμενον, καὶ μηδέποτε καταλείπωμεν αὐτὸν, ἔως ἂν αὐτοῖς τοὺς πράγμασιν εἴπη καὶ πρὸς ἡμᾶς· Ἀφένονται ὑμῶν αἱ ἀμαρτίαι. Θαρσεῖτε, τέκνα· ἡ πίστις ὑμῶν σέσωκεν ὑμᾶς. Καὶ τὴν πίστιν ἐκείνης ταῖς ἡμετέρας ἐνονοίας ἐγγράξωμεν, δόξαν ἀναπέμποντας τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὴν τρίτην ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ἀνέστη τῆ τρίτῃ ἡμέρᾳ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ζωὴν τῷ κόσμῳ δωρούμενος· καὶ ἰδοὺ τινὲς τῆς κουστοῦκας ἐλθόντες πρὸς τοὺς Ἰουδαίους εἶπον· Ἠγέρθη ἀπὸ τῶν νεκρῶν Ἰησοῦς ὁ λεγόμενος Χριστὸς. Καὶ λέγουσιν οἱ ἀγνώμονες· Ἰουδαῖοι πρὸς τοὺς στρατιώτας, διὰ τι οὐκ ἐκρατήσατε αὐτόν; Λέγουσιν οἱ στρατιῶται, Ὑμεῖς κρατήσατε αὐτὸν ποῖον ἐσηγήκατε κέρδος, εἰ μὴ τὴν ζημίαν τῶν ψυχῶν ὑμῶν; Ἐκείνος γὰρ εἶπεν, ὅτι Δεῖ με ἀποθάνειν, καὶ τῆ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστῆναι· καὶ ταῦτα πεπλήρωκα, μετὰ πολλῆς δόξης ἀναστὰς· ἐκ τῶν νεκρῶν. Λέγουσιν οἱ ἀχάριστοι Ἰουδαῖοι· Ὑμεῖς χρεῖματα ἐλάβετε παρὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, καὶ προσδώκατε αὐτὸ τὸ σῶμα. Καὶ φαίνου οἱ στρατιῶται· Ὑμεῖς τοιαύτην ἀπιστίαν ἔχετε, παράνομοι· ἐκείνῳ οὐκ ἐπίστεύσατε λέγοντι, ὅτι Δεῖ με ἀποθάνειν, καὶ τῆ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστῆναι. Οὐαὶ δὲ ὑμῖν, οἱ Ἰουδαῖοι, ὅτι νῦν μὲν ἦλθε, καὶ οὐκ ἐπίστεύσατε αὐτῷ, διὰ τοῦτο ἐλθόντι, ἵνα πληρωθῇ πᾶσα Γραφὴ περὶ αὐτοῦ λέγουσα, Ὅταν οὖν ἔλθῃ ἐν τῆ δευτέρᾳ αὐτοῦ πάλιν παρουσίᾳ, τί ποιήσατε παράνομοι; Πῶς δὲ καὶ κρατῆσαι αὐτὸν ἠδυναμέθα, νεκρὸν γενόμενον ἐκ τοῦ φόβου τῆς δόξης αὐτοῦ; Ἐν τῷ γὰρ ἀναστῆναι αὐτὸν ἐπέσθη ὁ τόπος ἐκ θεμελίον, καὶ ἀγγέλιον αἱ στρατιαὶ ἐκύκλωσαν αὐτὸ τὸ θέϊον μνημα· καὶ προσελθόντες εἰς ἀγγελιοὺς ἀπεκύλισε τὸν λίθον ἀπὸ τῆς ὕρας τοῦ μνημείου· καὶ ἰδοὺ ἐξῆλθεν ὁ Ἰησοῦς, ὡς νυμφίος ἐκ πατρός, καὶ ὡς ἀστραπὴ λαμπρῶν. Καὶ ἠκούσαμεν τοῦ ἀγγέλου λέγοντος ταῖς γυναῖκας· Μὴ φοβεῖσθε ὑμεῖς; ἐπάγεσθε, εἶπατε τοῖς μαθηταῖς [788] αὐτοῦ, ὅτι Ἠγέρθη ἀπὸ τῶν νεκρῶν, καὶ ἰδοὺ προῖαί· ὑμεῖς· εἰς τὴν Γαλι-

λιαν· ἐκεῖ αὐτὸν εὗρεθε. Ἰδοὺ οὖν ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ ἐστίν. Εἰ δυνατόι ἐστε, ἀπελθόντες κρατῆσατε αὐτόν. Ἰδοὺ οὖν εἶπαμεν ὑμῖν τὴν ἀλήθειαν, ἣν παρὰ τοῦ ἀγγέλου ἠκούσαμεν. Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι, τοῦτων ἀκούσαντες τῶν ῥημάτων, ὥσπερ νεκροὶ ὑπὸ τῶν δόσεω καὶ τῆς ἐκπλήξεως γεγόνασιν· καὶ σεψάμενοι πρὸς ἑαυτοὺς ἀργύρια ἰκανὰ ἔδωκαν τοὺς στρατιώταις, καὶ παρεκάλωσαν αὐτούς λέγοντες· εἶπατε ὅτι. Οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ νεκτοὶ ἐλθόντες ἐκλείψαν αὐτόν, ἡμῶν κοιμημένων. Καὶ ἐὰν ἀκουσθῇ τοῦτο ἐπι τοῦ ἡγεμόνου, ἡμεῖς πείσομεν αὐτόν, καὶ ὑμεῖς ἀμερίμωτος ποιήσομεν. Ὁ παράνομος Ἰουδαῖοι, τὴν κόσμον ὅλον τὴν πειθῆ; Οὐαὶ ὑμῖν, ἄθλιοι, ὅτι ἐβουλεύσατο βουλήν πονηρὰν, ὅτι τέκνα ἐκατήθησε, καὶ κύνες γεγόνατε· οὐαὶ ὑμῖν, σκληροτράχηλοι καὶ ἀπερίτμητοι, ὅτι λαὸς Κυρίου ἐκλεκτοῦ ὑπάρχοντες, λύκοι γεγόνατε, καὶ τοὺς δόοντας ἠκονήσατε κατὰ τὸ ἀμῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ ξένου τῆς δόξης αὐτοῦ γεγόνατε· οὐαὶ ὑμῖν, ἀγνώμονες, ὅτι ἠραπήσατε τὸν ἄδον, καὶ το αἰώνιον πῦρ. Ὅ γὰρ ἄδης μετὰ τὸ ἐξελεῖν τοῦ, δρας ἐν τοῖς Θησαυροῖς αὐτοῦ, ὑμεῖς ἀντ' ἐκείνων ἐκόδεσθε λέγων· μὴ ἀναπαίσθηταί τις τῶν Ἑβραίων, οἵσιν· κατὰ τοῦ Χριστοῦ τῆς χεῖρας ἐξέστησαν. καὶ ἐμὲ σιγηλώτων ἐποίησαν; Εἰ μὴ γὰρ ἐκείνῳ ἐβουλεύσατο πηνερὰ κατὰ τοῦ Κυρίου, οὐκ ἂν ἐγὼ τοιαῦτα ἔπαθον. Ὅταν ὑποδέξωμαι αὐτούς, καταξῶ αὐτούς εἰς τὰ κτώτερα μου μέρη, ὅπου ἐστίν ὁ πατὴρ αὐτῶν ὁ διδάσκων· κατὰ κλειστός ἐπὶ τοῦ πυρὸς τοῦ αἰωνίου, καὶ τοῦ ἀκαμήτου σκώληκος· ἵνα μάθωσι μὴ ὀπλιζεσθαι κατὰ τὸν Κυρίου τῆς δόξης, μὴδὲ λαλεῖν κατὰ τοῦ Θεοῦ ἀδικίαι, μὴδὲ ἐπαίρειν εἰς τὸ ὕψος τῆς ὑπερηφανίας τὴ χεῖρα.

condemnet? Ego judex sum remissionis sponsor, quis alius iudicium meum subvertet? ego judex solvo, quis alius damnabit? Confide, filia: tecum reputa quam repente exaltata sis: quomodo ut damnata veneris, et a damnatione liberari dignata sis, ac mea Regis caelorum filia facta sis. Venisti ut vulnerati remedium acceptura, et regiam, ut regina, coronam retulisti. Regenerata es sine vulva, reformata es a figulo sine luto, conflata es sine igne, baptizata es sine piscina. Tu tibi ipsi lacrymis piscinam parasti: verbum meum baptisma tuum fuit, verbum meum fuit illuminatio vultus tui. Confide, filia, *Fides tua te salvam fecit* (*Luc. v. 50*). Ut credidisti, hausisti; ut desiderasti, accepisti; ut voluisti, regnasti; corpore te inclinasti, et tota luce plena fuisti. *Fides tua te salvam fecit*. Fides enim initium est salutis, fides immortalitatis proœmium, fides Dei cognitionis purus oculus, fides invisibilia videt. *Fides tua te salvam fecit*. Utinam Judæi fidem tuam imitati fuissent; utinam gentiles sententiam tuam æmulati fuissent; utinam omnes homines credere discant, ut tu credidisti. *Vade in pace*. Nam si volueris, me semper tecum habebis; si ita casta maneat, nunquam a mente tua discedam; si hanc puritatem sine macula servaveris, semper tecum manebis; si sponsa virgo perseveraveris, ero tibi sponsus virgo, sponsus incorruptionis custos; si nuptialia pignora inter nos hodie admessa non violaveris, habitare tecum non cessabo; si non fornicata fueris, non ejiciam te a familiaritate mea; si cogitatione mœchum non induxeris, ut proculus celestis caelestia tibi dona conferam; si conscientiam tuam erga me sine vulnere servaveris, mea semper frueris benevolentia. *Vade in pace*. Recordare hujus diei, in qua libertate donata es; recordare harum, quas bene fudisti, lacrymarum, quæ tantam lætitiã adeptæ es; recordare hujus pœnitentiæ, per quam filia dignitatem invenisti. *Vade in pace*. Reconciliatus tibi sum, qui ante diu infensus tibi fui ob peccata tua. Ne bonam pœnem pravis operibus solvas; ne ultra per membra tua bellum contra me geras; ne rursus comas nectas ut satanas; ne dealbes

vultum tuum ut parietem; ne ultra cures ornatum superfluum et perniciosum; ne offeras quasi in foro vultum tuum negotiatoribus turpium voluptatum: ne immittas quasi venator oculos tuos in eos qui libenter capiuntur; ne utaris labiis ut telis in eos qui sponte vulnerantur; ne os tuum in mortem veras: ne impuris complexibus manus tuas condemnes: ne turpi cursu pedes damnas: ne cursum bonum malo cursu subvertas: ne dispergas castitatis margaritas, quas sine labore elegisti: ne sis rursus corruptionis officina, ne recurras ad pristinam fraudem, ne priorem scenam resumas: ne male rursus a difices quæ bene destruxisti: ne admittas consiliarium serpentem, ut ne spolieris ut Eva; ne pro voluptate relinquas fidei fontem, ut ne multiformis draco virus suum in te injiciat: ne dormias voluptuoso somno, ut ne contra te justam iram meam concites: ne post ungentium tantum cœnum tibi infundas: ne rursus efficiaris id quod prius eras. Semel purgata es, semel conflata es: remane castitatis imago nova, ne igne rursus conseris. *Vade in pace*: nuntia occurrentibus quam bonus, quam clemens sis: ignorantibus ostende eum, qui sordes tuas abstersit. Esto demum sagena vitæ. Hactenus juvenes ad perniciem cepisti; abhinc omnes homines ad salutem piscare: clama ante Paulum, utpote quæ ante Paulum sagena capta fueris: *Fidelis sermo, et omni acceptione dignus: quod Christus Jesus venit in mundum peccatores salvos facere, quorum primus ego sum* (*1. Tim. 4. 15*). Hujus pœnitentiã amulemur omnes, ut parem fiduciam nanciscamur. Solvamus iniquitates, ut illa comam: tales fundamus lacrymas, ut talia pharmaca accipiamus: sic diligamus Dominum, ut sic diligamur ab illo: manibus fidei teneamus illum, qui libenter sic tenetur: et nunquam relinquamus eum, donec reipsi dicat etiam nobis: Remittuntur vobis peccata vestra. Confidite, filii, fides vestra vos salvos fecit: ac fidem illius in nostris mentibus inscribamus, gloriam referentes Patri et Filio et Spiritui sancto, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

IN TRIDUANAM RESURRECTIONEM DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI.

Surrexit tertia die Dominus noster Jesus Christus, vitam dans mundo: et ecce quidam ex custodia venientes ad Judæos, dixerunt: Surrexit a mortuis Jesus, qui dicitur Christus. Et dicunt improbi Judæi militibus: Cur non tenuistis eum? Respondent milites: Vos qui tenuistis eum, quod lucrum tulistis, nisi damnum animarum vestrarum? Ille enim dixit: Oportet me mori, et tertia die resurgere (*Marc. 8. 31*): et hæc implevit, cum gloria multa a mortuis resurgens. Dicunt ingrati Judæi: Vos pecunias accepistis a discipulis ejus, et corpus ejus tradidistis. Reponunt milites: Tantumne vos estis incredulitatis, o iniqui? illi non credidistis dicenti, Oportet me mori, et tertia die resurgere. Væ autem vobis, Judæi, quia nunc venit, et non credidistis ei, qui ideo venit, ut omnis Scriptura de illo impleretur: in secundo autem ejus adventu quid faciatis, o iniqui? Quomodo autem potuimus illum tenere, qui ex timore gloriæ ejus mortui eramus? Nam cum resurrexit, locus a fundamentis tremit: ejus divinum monumentum angelorum exercitus circumdabant: et accedens angelorum unus revolvit lapidem ab ostio monumenti: et ecce egressus est Jesus tamquam sponsus de thalamo, et quasi fulgur resplendens. Et audivimus angelum dicentem mulieribus: Nolite timere vos: ite, dicite discipulis ejus, quod surrexit a mortuis, et ecce præcedet vos in Galilæam: ibi eum videbitis. Ecce igitur in Galilæa est. Si potestis, ite et comprehendite eum. Veritatem certe diximus vobis, quam ab angelo accepimus. His auditis Judæi, ex metu et consternatione quasi mortui facti sunt; et se mutuo respicien-

tes, argenteos multos militibus dederunt, ipsosque his verbis rogarunt: Dicite discipulos ejus noctu venire, ipsumque furatos esse, vobis dormientibus. Et si hoc præses audierit, id nos illi suadebimus, et vos in tuto eritis. O iniqui Judæi! toti mundo quis id suadeat? Væ vobis miseris, quia consilium malum iniistis, quia filii vocati, et canes effecti estis! væ vobis duris cervice et incircumcisus, quia cum populus Domini electus essetis, lupi facti estis, et dentes acutis contra agnum Dei, a gloriaque ejus extranei facti estis! væ vobis ingratis, quia dilexistis infernum et ignem æternum! Infernus enim postquam egressus sunt ii qui in thesauris ejus positi erant, vos pro illis excipit dicens: Num quiescet Hebræorum quispiam, qui in Dominum manus extenderrunt, et me captivum fecerunt? Nisi enim illi mala contra Dominum machinati fuissent, non talia ego passus essem. Cum excipiam eos, detrudam in infimas partes meas, ubi est pater eorum diabolus inclusus in ignem æternum, et immortalis vermi traditus; ut discant non vana sumere contra Dominum gloriæ, neque loqui contra Deum iniquitatem, neque extollere in altum superbiæ cornu. Væ vobis miseris Judæis, quia relicta luce, tenebras dilexistis. De vobis enim dixit Isaias propheta: *Væ iis qui ponunt lucem tenebras, et tenebras lucem: qui dicunt amarum dulce, et dulce amarum* (*Isai. 5. 20*). Væ vobis miseris Judæis, cum videritis lignum, in quo Dominum crucifixistis, a mundo adoratum, et in die resurrectionis atque in die secundi sui adventus venientem Dominum in nubibus caeli, angelis stipatum, vosque dam-

naturam. Væ vobis miseris Judæis, quia consilium malum iniistis occidendi immortalem. Ipse vero vivit in sæcula, et vos in incredulitate moriemini, nec beato Paulo credidistis dicenti: *Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum (Gal. 3. 13)*. At nos relictis illis male sententibus et incredulis Judæis, veniamus ad lucem solis justitiæ, et resurrectionem Domini cum gaudio excipiamus. Resurrexit ergo a mortuis Dominus noster Jesus Christus, et occurrerunt ei duæ mulieres, nempe Maria Magdalene et altera Maria, quæ est mater Jesu, et adoraverunt eum. Quid ergo ille? *Nolite timere, inquit, sed ite. dicite fratribus meis et Petro, ut eant in Galilæam, et ibi me videbunt (Matth. 28. 10)*. Hæ igitur mulieres primum *Ave* ab illo acceperunt, et festinarunt ut apostolis ejus resurrectionem prædicarent, et ad propria revertentur, cum gaudium accepissent a Domino omnis creaturæ. Maria vero Magdalene rursus ad monumentum venit, et cum non invenisset eum, rursus vocem angelicam audivit, eandemque dicentem Dominum, quod nempe præcederet eos in Galilæam; et conversa vidit Dominum loquentem sibi. Existimas autem ipsum esse hortulantum, interrogabat, num sciret ubi Dominus positus esset. Jesus vero dicit ei, Maria, quid ploras? quem quæris? Desine, inquit, lacrymari, assumpto gaudio. Ubi gaudium est, aufugit lacrymarum mœstitia: ubi gaudium est, fugit luctus et tristitia: ubi gaudium, mœror nullus est: ubi gaudium, ibi lætitiæ symbola. Ego sum filius Virginis, ego sum Jesus victor inferni, ego sum qui vici mundum, ego qui spoliavi infernum, ego sum Jesus qui mortuis resurrectionis spem nuntio, ego sum qui sponte crucem pro mundi salute sustinui, ego sum Jesus qui triduanus a mortuis resurrexi, ut prædiceram, et *Ave* vobis dixi. *Cælum et terra transibunt: verba autem mea non transibunt (Matth. 24. 35)*. Ego sum Jesus, qui baptizatus induo. Propter me Paulus clamavit: *Quotquot in Christo baptizati estis, Christum induistis (Gal. 3. 27)*. Ego sum Jesus illuminatorum pronubus, ego sum Jesus sponsus Ecclesiæ, ego sum Jesus largitor paci, et lætitiæ dator. Desinite lacrymari, et gaudio induimini; desinite lugere, et apostolis nuntiate. Hæc est dies in qua abstuli lacrymam ab omni vultu; hæc dies victoriæ de morte reportatæ; hæc vita est iis qui sunt in inferno; hæc est dies in qua primogenitus mortuorum surrexit, et gaudium mundo præbuit; hæc dies in qua Petro et reliquis apostolis per vos meam resurrectionem nuntiabo. *Evntes dicite fratribus meis et Petro: Resurrexit a mortuis, et ecce præcedet vos in Galilæam; ibi eum videbitis (Matth. 28. 7)*. Videntur commiserationem Domini? Nullum discipulorum nominavit, nisi Petrum. Cur, Domine, hunc solum nominasti? Quare? audi cur illum solum nominaverim. Quia reliqui non dixerunt: Si oportuerit nos mori tecum, te non negabimus: hic vero qui hoc dixerat, te me negavit, et respiciens flevit amare. Futurum igitur erat ut metneret in conspectum meum venire, putans non remissum sibi esse peccatum. Ideo dixi, *Et Petro*, ut sine metu cum reliquis discipulis accederet. Et videbitis me. Dicite Petro ne omnino timeat. Non minus te, nec te removi a choro apostolorum. Etsi Joannem diligo, et ipsi, utpote casto, in cruce matrem meam commendavi; at tibi dedi claves regni cælorum. Ne metuas ergo ad me venire: nam *Quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in cælis (Id. 16. 19)*. Ne timeas, Petre, non abstuli tibi primam sedem inter discipulos tuos; quod enim promisi tibi, id implebo. Nam super petram fidei tuæ edificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalent adversus eam. Tu pascas oves meas et agnos meos: tu stabis a dextris meis ut dux exercitus. Ne timeas, etiamsi negaveris me: vidi lacrymas tuas, et dimisi tibi peccatum. Bonum fuisset et Judæ, qui me tradidit, si pœnitentiam egisset, et non se strangulasset: Deus enim sum pœ-

nitentium. Ideo descendi in terram, ut pœnitentiam mundo largirer. Publicanis et meretricibus tot peccata remisi, et tibi unum non remittam? Ego pœnitentes amo. Recordare me lacrymatum esse de Juda, nec voluisse ut periret. Bonum erat ei, cum argenteos projecit in templo, si pœnitentiam egisset, nec se suspendisset: sed quia sine pœnitentia mansit, ideo æternum cruciabitur. Tu vero ne timeas: vidi enim lacrymas tuas, et dimisi tibi peccata. Davidi, qui duo scelera admiserat, adulterium et cædem, veniam concessi, et in pristinum prophetæ ordinem reduxi, et tibi qui reliquisti omnia quæ habebas, unum peccatum non remittam? Petre, ego sum qui dixi: *Gaudium est in cælo super uno peccatore pœnitentiam agente (Luc. 15. 7)*: ego sum qui dixi: *Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis: et ego reficiam vos (Matth. 11. 28)*. Bonum fuisset Judæ, si ad me conversus fuisset, nec se laqueo strangulasset ac perisset: illius certe peccatum cruci afflxissem. Sibi ergo ille in causa fuit. Sed neque maledixi ei; imo illius, ut aliorum pedes lavi; panem ipsi et calicem præbui, neque illum incusavi: expectans num forte veniret ad pœnitentiam; sed noluit ad peccati sui agnitionem accedere. Tu vero qui pœnitentiam egisti, ne timeas in conspectum meum venire cum condiscipulis tuis: tantum abest ut te minore fecerim, ut etiam umbra tua sola ægros sanet. Et perpende Dei benignitatem, quomodo per has mulieres apostolis nuntiet, ac sexum per Evæ inobedientiam delinquentium in honorem et bonam spem reducat. Videtis quanto honore dignatæ sint mulieres ob assiduitatem. Harum imitemur studium et viri et mulieres, et pro virili resurrectionis diem colamus: atque ut illæ pernoctantes manserunt usque ad tempus resurrectionis, et nos permaneamus, non unguenta et aromata sensilia ferentes, sed ex bonis operibus et optima vita bonum odorem emittentes, preces assiduas, confessionem peccatorum. Ut enim illæ patientiæ mercedem acceperunt, cum ante alios omnes ipsum post resurrectionem videre dignatæ sunt, ejusque pedes tenuerunt ipsumque adoraverunt: sic cuique nostrum licet, si velimus, non modo pedes tenere, sed etiam ipsum totum accipere; si modo purgemus ante mentem nostram ab omni seculari cogitatione, et sordes peccatorum ablavimus per lacrymas et per eleemosynam; et sic cum timore ac tremore in illa maxima hora accedamus ad mensam illam tremendam, omni depulso a mente nostra tumultu, et pacem cum omnibus servantes, sic accedamus ad divina mysteria. Nemo itaque cum accedit, malis intus admittat cogitationes, nec dolos contra proximum: nemo malignus, vel fornicator, vel conviciator, vel fratrum osor: nemo pecuniæ amans, vel adulter, vel ebriosus, vel avarus, vel masculorum concubitor; nemo invidus, vel rapax, vel insidiosus, ne condemnationem sibi atrahat. Rogo itaque vos omnes, multam dilectionem, pietatem plurimam et magnam compunctionem adhibeatis, ut copiosam referatis mercedem: utque possimus non modo pedes et manus tenere, sed etiam caput ipsum per participationem tremendorum ineffabiliumque mysteriorum; si modo cum pura conscientia intemerata illa mysteria sumamus. Neque hic tantum pure vitam agemus, sed etiam in illa die poterimus ipsum videre cum gloria illa ineffabili, et cum angelorum cætu venientem; si tamen velimus esse mites et fratrum amantes: neque modo videbimus eum, sed etiam templum ejus erimus, ut dixit Dominus: *Inhabitabo in illis et inambulabo, et ero illorum Deus (Lev. 26. 12)*. Nec tantum ab illo audiemus, *Avete*, ut ille mulieribus dixit; sed etiam verba regno digna: *Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi (Matth. 25. 34)*. Quæ nos omnes assequi contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cui gloria et imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

Οἱ αὖ ὕμιν, ἄθλιοι Ἰουδαῖοι, ὅτι τὸ φῶς ἀφέντες, τὸ σκότος ἠγαπήσατε. Περὶ ὧν γὰρ εἶπεν Ἥσαϊας ὁ προφήτης, Οὐαὶ οἱ τιθέντες τὸ φῶς σκότος, καὶ τὸ σκότος φῶς· οἱ λέγοντες τὸ πικρὸν γλυκὺ, καὶ τὸ γλυκὺ πικρὸν. Οὐαὶ ὕμιν, ἄθλιοι, Ἰουδαῖοι, ὅταν βλέπτε τὸ ξύλον, ἐφ' οὗ τὸν Κύριον ἐσταυρώσατε, ὑπὸ τοῦ κόσμου προσκυνούμενον, καὶ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἀναστάσεως καὶ δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας ἐρχόμενον τὸν Κύριον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, ἐπὶ ἀγγέλων δορυφορούμενον, καὶ ὑμᾶς κατακρίνοντα. Οὐαὶ ὕμιν, Ἰουδαῖοι, ὅτι ἐβουλεύσαθε βουλὴν πονηρὰν, θανατώσαι τὸν ἀθάνατον. Αὐτὸς δὲ ζῆ εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ ὤμεις τῆ ἀπιστίας ἀπεθάνετε, καὶ οὐδὲ τῷ μακαρίῳ Παύλῳ ἐπέστηθε λέγοντι· Χριστὸς ἡμᾶς ἐξήγούρασεν ἐκ τῆς καταράς τοῦ νόμου, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρτυμα. Ἄλλ' ἡμεῖς ἐάσαντες τοὺς κακὸφρονας καὶ ἀπειθεῖς Ἰουδαίους, ἔβλαψεν πρὸς τὸ φῶς τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης, καὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου μετ' ἐφροσύνης ὑποδοξώμεθα. Ἄνεστη τοίνυν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ὑπῆντησαν αὐτῷ δύο γυναῖκες, τουτέστι, Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ, καὶ ἄλλη Μαρία, ἥτις ἐστὶν ἡ μητὴρ τοῦ Ἰησοῦ, καὶ προσκύνουσαν αὐτῷ. Πι οὖν αὐτοῖς· Μη φοβεσθε, ἀλλ' ὑπάγετε, φησὶν, εἰπατε τοῖς ἀδελφοῖς μου καὶ τῷ Πέτρῳ, ἵνα ἀπελθούσιν εἰς τὴν Γαλιλαίαν, κακεῖ με θύονται. Ἐδέξαντο τοίνυν αὐταὶ αἱ γυναῖκες πρώται παρ' αὐτοῦ τὸ χαλσίν, καὶ κηρῦσαι τοὺς ἀποστόλους τὴν αὐτοῦ ἀνάστασιν ἐσπεύον· καὶ ἀπέβησαν εἰς τὰ ἴδια, λαδοῦσαι τὴν χαρὰν παρὰ τοῦ δεσπότου τῆς κτίσεως. Ἡ δὲ Μαγδαληνὴ Μαρία πάλιν ἐπὶ τὸ μῆμα ἦλθε· καὶ μὴ εὐροῦσα αὐτὴν, φωνῆς ἤκουσεν ἀγγελικῆς δευτερουσῆς, ἃ καὶ παρὰ τοῦ Κυρίου ἤκουσε, προάγειν αὐτὴν ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ· καὶ ὑποστρέψασα ὄρα τὸν Κύριον λαλοῦντα αὐτῇ. Δοκῶσα δὲ τὴν κηπουρὸν εἶναι αὐτὸν, ἐπήρωτα εἰ ἐπίσταται ποῦ ὁ Κύριος μετεβήκεν. Ὁ δὲ Ἰησοῦς λέγει αὐτῇ· Μαρία, τί κλαίεις; τίνα ζητεῖς; Παύσαι, φησὶ, τῶν δακρῶν, τὴν χαρὰν δεξάμενη. Ὅπου χαρὰ, ἀπέδρα τῶν δακρῶν τὸ στυγνόν· ὅπου χαρὰ, φεύγει τὸ πένθος· ἡ κατήφεια· ὅπου χαρὰ, λύπη οὐ παρέσιν· ὅπου χαρὰ, ἐφροσύνης σύμβολα. Ἐγὼ εἰμι ὁ Υἱὸς τῆς Παρθένου, ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς ὁ νικητὴς τοῦ ἄδου, ἐγὼ εἰμι ὁ νικησας τὸν κόσμον, ἐγὼ εἰμι ὁ σκυλεύσας τὸν ἄδην, ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς ὁ τοῖς νεκροῖς ἀναθίσσεως ἐλπίδα εὐαγγελιστάμενος, ἐγὼ εἰμι ὁ [790] σταυρῶν θεοῦσις ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου σωτηρίας ὑπομεινας, ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς, ὁ ἐκ τῶν νεκρῶν τριήμερος· ἀναστάς, καθὼς προείπον, καὶ τὸ, Χαῖρε, πρὸς ὑμᾶς φθεγγόμενος. Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελθόνται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσιν. Ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς, ὁ τῶν βαπτισζομένων τοτεστής· δι' ἐμὲ Παῦλος κέκραγεν· Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδώσασθε· ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς, ὁ τῶν φωτισθέντων νυμφαγωγός· ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς, ὁ νυμφὸς τῆς Ἐκκλησίας· ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς, ὁ τῆς εἰρήνης δοτὴρ, καὶ τῆς ἐφροσύνης χορηγός. Παύσαθε τῶν δακρῶν, καὶ τὴν χαρὰν ἐνδύσασθε· παύσαθε τὸ θρηνεῖν, καὶ τοῖς ἀποστόλοις εὐαγγελισσασθε. Αὕτη ἡ ἡμέρα, ἐν ἣ ἀφέισε δάκρυον ἀπὸ παντὸς προσώπου· αὕτη ἡ ἡμέρα νίκης τῆς τοῦ θανάτου, καὶ ζωῆ τοῖς ἐν ἄδου· αὕτη ἡ ἡμέρα, ἐν ἣ πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν ἀνέστη, καὶ χαρὰν τῷ κόσμῳ παρέσχεν· αὕτη ἡ ἡμέρα, ἐν ἣ τῷ Πέτρῳ καὶ τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις δι' ὧν δηλώσω τῆς ἐμῆς ἀναστάσεως τὰ εὐαγγέλια. Ἀπελθόντες γὰρ εἰπατε τοῖς ἀδελφοῖς μου καὶ τῷ Πέτρῳ, ὅτι Ἠρέθη ἀπὸ τῶν νεκρῶν, καὶ ἰδοὺ προάγει ὑμᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν· ἐκεῖ αὐτὸν θύσαθε. Ὅρα εὐσπλαγχνίαν δεσπότου· οὐδεὶς τῶν μαθητῶν θνομα εἶρηκεν, εἰ μὴ τὸ Πέτρον. Διὰ τί, ὦ Κύριε, τοῦτο μόνον τὸ θνομα εἶρηκας; Διὰ τί; ἀκουσον διὰ τὸ ὀνομαστὴν ἐκεῖνον μόνον ἐκάλεσα. Ἐπειδὴ οἱ λοιποὶ οὐκ εἶρηκασιν, Ἐάν δὲ ἡμᾶς σὺν σοὶ ἀποβαίνει, οὐ μὴ σε ἀπαρησώμεθα· οὗτος δὲ εἰρηκώς, ἠρνήσατό με τρίς, καὶ μεταμεληθεὶς ἔκλασε πικρῶς. Μέλκει οὖν φοβεσθαὶ ἄλθειν εἰς πρῶτον μου νομίζων μὴ λελύθη τὸ ἀμάρτημα. Διὰ τοῦτο εἶπον, καὶ τῷ Πέτρῳ, ἵνα ἀνευδοκίμως μετὰ τῶν λοιπῶν μαθητῶν μου ἔλθῃ. Καὶ ἔψεσθέ με. Εἶπατε τῷ Πέτρῳ μὴ δ' οὖτως δειλιάσαι. Οὐ γὰρ ἡλάττωσά σε τοῦ χοροῦ τῶν ἀποστόλων. Εἰ καὶ Ἰωάννην ἀγαπῶ, καὶ τοῦτω, ὡς ἀγνώ, παρεθέμην ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τὴν ἐμὴν μητέρα· ἀλλὰ καὶ σοὶ δέωκα τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, Μηδὲν

οὐδὲ δειλιάτης ἔλθειν πρὸς με. Ὁ γὰρ ἐκ τῆς διηγήσεως ἐπὶ τῆς γῆς, ἐστὶν δεδεμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Μη φοβηθῆς, Πέτρε· οὐ μετέτρετά σε τῆς προκαθεδρίας τῶν συμμαθητῶν σου· ὁ γὰρ ἐπηγγελίαμένον σοὶ, καὶ πληρωσάμενον. Ἐπὶ γὰρ τῇ πεπερωμένῃ σου πίστει οἰκδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλα ἄδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. Σὺ ποιμαίνει μου τὰ πρόβατα, σὺ βοσκῆσαι με τὰ ἄρνια, σὺ στήθην ἐκ δεξιῶν μου ὡς ταξιάρχης. Μη φοβηθῆς ὅτι ἴρῶσω με· εἶδόν σου τὰ δάκρυα, καὶ ἀψυχὰ σου τὸ ἀμάρτημα. Καλὴ ἦν καὶ Ἰούδα παραδεδικώτι με, εἰ μετενόησε, καὶ μὴ ἀπήγατο· τῶν γὰρ μετανουόντων εἰμὶ Θεός. Διὰ τοῦτο κατήλθον ἐπὶ τῆς γῆς, ἵνα μετάνοιαν τῷ κόσμῳ χαρίσωμαι. Τελίωμαι καὶ πόρναις τοσοῦτον πλῆθος ἀμαρτημάτων ἐχαρισάμην, καὶ σοὶ τὸ ἔν ὅν χαρισομαι; Ἐγὼ τοὺς μετανουόντας φιλῶ. Μνημόνευσον ἐτι ἐδάκρυσα ἐπὶ Ἰούδα, καὶ οὐκ ἔβληξα αὐτὸν ἀπολείπει. Καλὴ ἦν αὐτῷ, ὅτε τὰ ἄργυρια ἐβρίβην ἐν τῷ ναῷ, εἰ μετενόησε, καὶ οὐκ ἀπήγατο· ἀλλ' ἐπειδὴ ἀμετανόητος ἔμεινε, διὰ τοῦτο αἰώνως κολάζεται. Σὺ δὲ μὴ φοβηθῆς· εἶδόν γὰρ σου τὰ δάκρυα, καὶ ἀψυχὰ σοὶ τὰ ἀμαρτήματα. Τῷ Δαυὶδ δύο κακὰ ἐργασάμενος, μοιχείαν καὶ φόνον, συνεχώρησα, καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν τάξιν τῆς προφητείας ἀνήγαγον· καὶ σοὶ τῷ καταλαμπόντι πάντα ὅσα ἐκέκτετο τὸ ἐν ἀμάρτημα οὐ συγχώρησα; Πέτρε, ἐγὼ εἰμι ὁ εἰπών, Χαρὰ γίνεται ἐν οὐρανῷ ἐπὶ ἐνὶ ἀμαρτωλῷ μετανουόντι· ἐγὼ εἰμι ὁ εἰπών· δεῦτε πρὸς με, πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεσχετισμένοι, καὶ ἠναπαύσω ὑμᾶς. Καλὴ ἦν καὶ τῷ Ἰούδα, εἰ πρὸς με ἀνέστρεψε, καὶ μὴ τῷ σχοινίῳ τῆς ἀχρόνης περιεπίδακx, καὶ ἑαυτὸν ἀπίωλεσ· καὶ τὸ ἐκείνου ἀμάρτημα τῷ σταυρῷ προσήλωσα ἄν. Ἐαυτῷ οὖν αἴτιος γέγονεν. Ἄλλ' οὐδὲ κατηρασάμην αὐτόν· μάλλον δὲ ὁμοίως τῶν ἄλλων καὶ τοὺς ἐκείνου πόδας ἔνιψα, καὶ τὸ ἄρτου αὐτῷ καὶ τὸ ποτηρίου μετέδωκα, καὶ οὐδὲν αὐτῷ ἐνέκλεισα, εἰ πως ἔλθῃ εἰς μετάνοιαν· καὶ οὐκ ἔβουλήθη ἔλθειν πρὸς ἐπίγνωσιν τοῦ ἰδίου ἀμαρτηματος. Σὺ δὲ μενοπήσας, μὴ φοβηθῆς ὀφθῆναι μοι μετὰ τῶν συμμαθητῶν σου· τοσοῦτον οὐκ ἡλάττωσά σε, ὅτι καὶ ἡ σκιά σου μόνη ἔχει τοὺς [790] ἀθνεῖνας ἰθάσαι. Καὶ σκόπει Θεοῦ φιλανθρώπων, καὶ ὅπως διὰ τῶν γυναικῶν τοῦτων τοὺς μαθητὰς εὐαγγελίζεται, καὶ τὸ μάλιστα γένος ἀτιμασθῆναι, διὰ τὴν τῆς Ἐβρας παρακλήσιν, εἰς τιμὴν ἄγων καὶ χρηστάς ἐλπίδας. Ἐξέτε ὁσις ἠξιώθησαν τιμῆς αἱ γυναῖκες διὰ τὴν προσεδρίαν. Μνημόνευθε τούτων τῶν ζῆλων καὶ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, καὶ τιμῶμεν κατὰ δύναμιν καὶ ἡμεῖς τὴν τῆς ἀναστάσεως ἡμέραν· καὶ καθάπερ αὐταὶ παρέμειναν διανουκτερεύουσαι μέχρι τοῦ καιροῦ τῆς ἀναστάσεως, καὶ ἡμεῖς παραμείνωμεν οὐχὶ μύρα καὶ ἀρώματα ἀισθητὰ βαστάζοντες, ἀλλὰ τὴν ἀπὸ τῶν πράξεων τῶν ἀγαθῶν καὶ τῆς ἀρίστης πολιτείας εὐωδίαν ἐπιφέροντες, εὐχὰς ἐκτενεῖς, ἐξομολόγησιν τῶν ἡμαρτημάτων. Καθάπερ γὰρ αὐταὶ μισθὸν τῆς ὑπομονῆς; εὐλήφασιν, τὸ πρὸ τῶν ἀλῶν ἀπάντων καταζηλωτῆται θεάσασθαι αὐτὸν μετὰ τὴν ἀνάστασιν, καὶ τοὺς πόδας κατασχεῖν, καὶ προσκυνῆσαι· οὗτω καὶ ἡμῶν ἕκαστη ἐξέσται, εἰ βουλήθησιν, οὐ μόνον πόδας κατασχεῖν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ὅλον λαβεῖν· μόνον ἐάν προλαβόντες ἐκχαθάρωμεν τὴν διάνοιαν παντὸς λογισμοῦ βιωτικῆ, καὶ τὸν ῥύπον τῶν ἡμαρτημάτων ἀπομυξάμενοι διὰ τῶν δακρῶν, δι' ἐλευθέρουσιν. οὕτω μετὰ φόβου καὶ φρικῆς κατὰ τὴν ὕραν ἐκείνην μάλιστα τῇ φοβερᾷ τραπέζῃ προσιόντες, πάντα ὑθροῦρον καὶ ταραχὴν ἀπελαύσαντες τῆς ἑαυτῶν διανοίας, καὶ εἰρηγενούσιν μετὰ πάντων, οὕτω προσεγγίσωμεν τοῖς θεοῖς μυστηρίοις. Μηδεὶς τοίνυν προσίων πονηρῶς ἔδωκεν ἐχέτω λογισμούς, μηδὲ δολευόμενος τὸν πλησίον αὐτοῦ· μηδεὶς πονηρῶς, μηδεὶς πόνως, μηδεὶς λοῖδορος, μηδεὶς μισάδελφος, μηδεὶς φιλάργυρος, μηδεὶς μοιχός, μηδεὶς μεθύσις, μηδεὶς πλεόνεκτης, μηδεὶς ἀρσενοκοίτης, μηδεὶς φθονερός, μηδεὶς κλέπτης, μηδεὶς ἐπιβόλος, ἵνα μὴ κρέμα ἑαυτῷ λήψεται. Παρακαλῶ τοίνυν πάντας ὑμᾶς πολλὰν τὴν ἀγάπην, πολλὴν τὴν εὐλάβειαν, πολλὴν τὴν κατανύξιν ἐπιδείξασθαι· ἵνα καὶ τὸν μισθὸν μετὰ θαφιλίας κομισήσῃτε, καὶ θυνηθώμεν μὴ μόνον τοὺς πόδας κατασχεῖν καὶ τὰς χεῖρας, ἀλλὰ καὶ τὴν κεφαλὴν διὰ τῆς ἀπολαύσεως τῶν φρικτῶν ἐκείνων καὶ ἀπορρήτων μυστηρίων· μόνον ἂν μετὰ καθαροῦ συνειδήτος τῶν ἀγράντων μυστηρίων μετασχωμεν. Καὶ οὐκ ἐναυθα ἀπλῶς καθαρώς βίωσομεν, ἀλλὰ καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ θυνηθώμεθα ἰσθὶν αὐτὸν μετὰ τῆς ἀπο-

ρήτου δόξης εκείνης, και του δήμου των αγγέλων ἐρχόμενον, εἰ βουληθεῖσθε ναί ημεροι και φιλάδελφοι εἶναι: και οὐχ ἀπλόως ἐφθόμεθα αὐτοῖς, ἀλλά και ναός αὐτοῦ γεννησόμεθα, καθὼς εἶπεν ὁ Κύριος, ὅτι: Ἐνοικίσω ἐν αὐτοῖς, και ἐμπεριπατήσω, και ἔσονται αὐτῶν Θεός: και οὐ μόνον ἀκουσόμεθα παρ αὐτοῦ, Χαῖρετε, καθάπερ ταῖς γυναιξιν εἶπεν, ἀλλά και τὰ τῆς βασιλείας ὄσια ῥήματα.

Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ κατοβολῆς κόσμου: ὧν γένοιτο πάντες ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι και φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα, και τὸ κράτος, νῦν και αἰεὶ, και εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Εἰς τὴν Χρισταῦ γέννησιν.

Ὁ τῆς δικαιοσύνης ἀνέτειλε σήμερον ἡλιος, και τὸν πρῖν ἀνατέλλοντα ἐκάλυψεν ἑλυτρωθῆναι τοῦ σκότους, και οὐ φέρω τὰς ἀκτίνας· ἐτέχθη μοι πάλιν τὸ φῶς, και ἀμαυρούμαι τῷ φθῶρι τὸν τόκον ἀγάλλομαι, και τὸν τρόπον ταράττομαι: νῆαν πηγῆν προΐδουσιν ὄρω, και ἀρχαίαν πληγῆν φεύγουσαν· βρέφος εἶδον τικτόμενον, και οὐρανὸν κινούμενον εἰς τὴν τούτου προσκύνησιν μητέρα τικτούσαν, και μήτραν μὴ ἀνοίγουσαν παιδίον τὴν ἰδίαν σφραγίζον κῦσιν· γεννητήρα ἀνανδρον, και υἱὸν ἀπάτορα· σωτήρα τικτόμενον, και ἀστέρα κτιζόμενον· σπαργαζόμενον νήπιον, και βασιτάζων τὴν ἀπειρον· φάτιον ἐκτυπουμένην εἰς Ὀρόνον ἐπουράνιον, και κτήνη ἀπεικάζοντα χειρουργικὴν παράστασιν· φυσιστήρα φαινόμενον, και τὸ: θαύμα φλογγόμενον· ἀγγέλιος προαναγγέλλοντα, [791] και ποιμένας προφτεύοντα: μάγους θεολογούντας, και ιερεῖς θεομαχούντας: Ἠρώδην πίπτοντα, και θάνατον ὀρηνούμενον τὸν Ἀδὰμ λυόμενον, τὴν Ἐδῶν χαιρούσαν, και τὸν ἔριν περιάνουν ἐν κολάτει· βρέφος γαλουχούμενον, και τρέφοντα τὴν τρέφουσαν· χειρὶ περιφερόμενον, και φέροντα τὴν φέρουσαν τὴν κρίσιν ἐπιγνύουσαν, και τὴν φύσιν ῥαίλιον. Ὅθεν καθὼς ἐξίσταμαι τῷ θαύματι, τρέμων τὸ μυστήριον. Θαῤῥῆσω τῷ Γαβριήλ, και φυγαδεύω μου τὸν φόβον. Ἐὰ πρὸς Μαρίαν ῥήματα, ἐρημνεύοντα θαύματα. Ποῖα ταῦτα; Καὶ φησι: *Χαῖρε, κεχαριτωμένη*, οὐρανίου στάχυος ἀτίεριστος ἀρουρα· *χαῖρε, κεχαριτωμένη, ἀληθινή, ἀμπέλου ἀψύδου μητέρα παρθένος· χαῖρε, κεχαριτωμένη, ἀτρέπτου θεότητος σαγήνη ἀδιάπτωτος· χαῖρε, κεχαριτωμένη, τῆς ἀχωρήτου φύσεως χωρίον ευρύχωρον· χαῖρε, κεχαριτωμένη, τοῦ χειρῶντος κόσμου νυμφίς, τόκε ἁμάντες· χαῖρε, κεχαριτωμένη, ἡ τῆς κτῆσις ὑφάνασα ἀχειρόπλοκον στέφανον· χαῖρε, κεχαριτωμένη, πυρὸς ἁγίων οικητήριον, χαῖρε, κεχαριτωμένη, ἡ τῆς φυγαδῶς οἰκουμένης ἐπάνοδο;· χαῖρε, κεχαριτωμένη, τῆς λιματωσύνης κτίσεως τεμειδῶν ὀδῶν ἀπάντητον· χαῖρε, κεχαριτωμένη, ἡ χάρις ἡ ἀπέραντος τῆς ὀνίας παρθένου· χαῖρε, κεχαριτωμένη, πολλῶν ἀρετῶν κκοκνημένη λαμπροφῶρος, τὸ ἀτθεστον και τοῦ ἡλίου λαμπρότερον φῶς;· χαῖρε, κεχαριτωμένη, τοῦ νοητοῦ ἀρχίστρου τὸ δέλεαρ· χαῖρε, κεχαριτωμένη, νοερα τῆς δόξης κιωτῆ· χαῖρε, κεχαριτωμένη, ἡ στάμνος ἡ χροστή, ἡ τὸ οὐρανὸν ἔλλουσα μάννα· χαῖρε, κεχαριτωμένη, ἡ τὴν γλυκίσαν πόσιν τῆς ἀένανθο πηγῆς τοὺς διψῶντα, ἐμπλήρῃσα· χαῖρε, κεχαριτωμένη, ἡ νοερα θαλάσσο, και τὸν οὐρανὸν ἔχουσα μαργαριτήν Χριστόν· χαῖρε, κεχαριτωμένη, ὁ λαμπρός οὐρανός, ἡ τὸν ἀχώρητον ἐν οὐρανοῖς ἐν ἐυτῆ ἔχουσα Θεὸν ἀχωρητον και ἀστενοχώρητον· χαῖρε κεχαριτωμένη, στυλοειδὴς νεφέλη, ἡ τὸν Θεὸν ἔχουσα τὸν ἐν τῇ ἑρήμῳ καθοδηγήσαντα τὴν Ἰσαήλ. Ἦ εἶπω και τί λαλήσω; πῶς μακαρίζω τὴν ὀλοβρίζον δόξαν; Ὅτι, χωρὶς Θεοῦ μόνου, πάντων ἀνωτέρα ὑπάρχεις. Ἦ δὲ ἐπὶ τῷ λόγῳ διεταράχθη, και τῷ βλέμματι φεύγουσα, τῷ σώματι ἵσταται, σταυροτύπι ἱστορίᾳ τυπούσα τὴν ὕαν, ἀμφιβόλοισ δὲ προσορίστατο τῷ ἀγγέλλῳ, μήτε φυγεῖν τολμῶσα, μήτε ἵστασθαι Θαῤῥῆουσα. Ὅρωσα τὸν ἀσώματον ἱστάμενον ὧν ἀνθρωπῶν, παραμένειν ἤδειτο, τιμῶσα τὴν παρθένωσαν ἑρωτῶν οὐχ ἐτόλμα τὸν ἀνόμιον. Καὶ ἦν τὸ φῶρι εἰσοπτρῶν τῆς παρθένου προσελθούσα τὸ πρόσωπον, λέγουσα ἐν ἐλυτῆ, Ποταπὸς εἶη ὁ ἀσπαμοδὸς οὗτος; ἡ τίς ὁ ἀτσπάζμενος με; Ὑπεραστράπτει ἡλιον, και πλῶν διαλέγεται· ἐξ οὐρανοῦ κατέδραμε, και κόρην ἀσπάζεαι· οὐ περιβέβληται σῶμα, και γυναικὶ παρίσταται, καὶ ποῖ τὰς πέτρουσ περιπατῶν ἐπὶ τῆς γῆς. Ἦ ζῆτες; πρὸς τὴν ἐκ γῆς; ἀγγελοῖς μοι φαίνεται, και ὧ; ἀνθρωπι; φθίγγεται· ἐξ ἀσώματων ἁγίων φωνῆ μοι προαλλεται· φωστήροος φωτεινότερον κεκαλλώπιτα: πρῶτον· γινώσκω προβέβληται· νεανίτηον ὄρω σάρκα μὴ σαρκίκαίμενον, πατῶντα τὸ ἔδαφος, και ἔχον; μὴ ζω-*

γραφούντα· γλώσσα μὴ κεκτημένη, και τὸ *Χαῖρε* μοι κεκρηγότα· γελῆ μὴ σαλευθῆ, και χαιρεῖν μοι προσφτεύοντα. Οὐκ οἶδα τί λογιζομαι τὴν ἐμφορικὸν ὀπτασίαν. Εἰ τὸν πεμφθέντα οὐ νοῶ, πῶς γινώσκουαι τὸν πέμφσαντα; εἰ ὁ μνήτων φοβερός, ὁ μνήτουβελος φοβερότερος; εἰ οὕτω; ἀπαστράπτων ἐμαύρουσ μοι τὸν νοῦν, ποιῶ σώματι κρῶμα δικαιοσύνης τὸν ἡλιον; εἰ τὸ κτίσμα ἤθει με, πῶς ἐνέγκω τὸν κτίσαντα; εἰ τὸν δοῦλον ἐπέτημαι, τὸν δεσπότην πῶς τέξομαι; Εἶπε δὲ αὐτῆ ὁ ἀγγελοσ· *Μὴ φοβοῦ, Μαρίαν*. Οὐ σκελίξη ὥσπερ ἡ Ἐδῶ· ἐξ ἐκείνης ὁ θάνατος, ἐκ δὲ σοῦ ζωῆ ἀθάνατος; ἐξ ἐκείνης καρπὸς νεκρωτῶς, ἐκ δὲ σοῦ καρπὸς ζωοποιός· ἐξ ἐκείνης ἀπάτη. ἐκ δὲ σοῦ ἀγάτης; ἐξ ἐκείνης τοῖς ἀνθρώποις ὁ τοῦ Θεοῦ χωρισμός, ἐκ δὲ σοῦ Θεοῦ και σαρκὸς συμπλοκῆ ἀνερημέυτου; ἐξ ἐκείνης ὁ σκοτεινὸς ὕπνος τοῦ ἔθου, ἐκ σοῦ φωτεινὸς λύχνου τοῦ κόσμου· ἐξ ἐκείνης κατάρρα, ἐκ δὲ σοῦ εὐλογία· ἐξ ἐκείνης ἡ ἀπόφασις, ἐκ δὲ σοῦ ἡ συγχώρησις; ἐξ ἐκείνης ἡ θλίψις, ἐκ δὲ σοῦ ἡ [792] πίστις; ἐξ ἐκείνης τὰ δάκρυα, ἐκ δὲ σοῦ ποταμοῦ ὕδατος ζῶντος; ἐξ ἐκείνης οἱ ἰσῶυτες, ἐκ δὲ σοῦ ἡ ἀνάπαυσι; ἐξ ἐκείνης ἡ ἀρχαία πληγῆ, ἐκ δὲ σοῦ Τριάδος ζωῆ· ἐξ ἐκείνης μισαδελφία, ἐκ δὲ σοῦ φιλανθρωπία· ἐξ ἐκείνης κατακλυσμός, ἐκ δὲ σοῦ λουτρῶν ἀθανασίας; ἐξ ἐκείνης οἱ φονεῖς, ἐκ δὲ σοῦ ἀναγέννησι; ἐξ ἐκείνης ζῶντων σφαγαί, ἐκ δὲ σοῦ ἡ νεκρῶν ἔγερσι; ἐξ ἐκείνης δωδεκάφυλον μιστρῶν, ἐκ δὲ σοῦ δώδεκα ἀπόστολοι ἀγάτη συνηνωμένοι; ἐξ ἐκείνης ὁ θάνατος τὸν κόσμον διατρέχων, ἐξ ὅσδὲ προσοκῆσας πεσιταί; ἐξ ἐκείνης τὸ πῶμα, ἐκ δὲ σοῦ ἡ ἀνάστασις. *Μὴ φοβοῦ, Μαρίαν*· εὑρες γὰρ χάριν παρὰ τῷ Θεῷ. *Και ἰδοὺ σουλληγήῃ ἐν γαστρὶ τὸν ἐν Πατρὶ και ἐν σαρκὶ και τέξη υἱὸν τοῦ Ἀδάμ ἀρχαιότερον, τέξη υἱὸν ἑμοῦ παλαιότερον, τέξη υἱὸν οὐρανοῦ ὑψηλότερον, τέξη υἱὸν τῶν Χερουβίμ ἀνωτερον, τέξη υἱὸν τῶν αἰῶνων δημιουργῶν, τέξη υἱὸν συνάναρχον τῷ Πατρὶ, τέξη υἱὸν συναυδιον τῷ Πνεύματι, τέξη υἱὸν, οὐ τὰ πάντα ὑπάρχει, τέξη υἱὸν, ὃν ἡμεῖς μὴ καθορώμεν, τέξη υἱὸν, οὐ ἡ μορφῆ λαμβάνει με, τέξη υἱὸν ὄν παρίσταται ἐντρομοσ. Καὶ ἐπληρώθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ τεκεῖν αὐτῆν, και ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον, ὃν οὐκ ἐφύτευσεν ἀνίρ· ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς, ὃν οὐκ ἐβάστασε πατήρ· ἔτεκε τὸν στάχυν, ὃν οὐκ ἔσπαιρε σῶμα· ἔτεκε δημιουργῶν γενόμενον ἀνθρωπον· ἔτεκε ἐν σπηλαίῳ, και ἐν Περιούῃ ἐφάνη. *Τοῦ γὰρ Χριστοῦ γεννηθέντος ἐν Βηθλεέμ τῆς Ἰουδαίας, ἰδοὺ, μάγοι ἀπὸ ἀνατολῶν περιεργύοντο εἰς Ἱεροσόλυμα λέγοντες. Ποῦ ἔστιν ὁ γεννηθεὶς βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων;* Ποῦ ἔστιν ὁ μὴ σπαρῆς και τεχθεῖς; ὁ πρὸ ἔξουτῶ τὸν ἑαυτοῦ ἀποσταῖλας ἀστέρα; ποῦ ἔστιν ὁ διὰ ξένης ἀκτίνου ἔλιον ἡμᾶς πρὸς φῶς ἀγνοοῦμενον; ποῦ ἔστιν ὁ ἀμετρίτω παλαμῆ τειχίζων τὴν οἰκουμένην; ποῦ ἔστιν ὁ πανταχοῦ φαῖνομενος, και ἐν σαρκὶ κρυπτόμενος; ποῦ ἔστιν ὁ λύσας ἡμᾶς τῆς πλάνης, και ὀδηγῶν πρὸς τὴν χάριν; ποῦ ἔστιν ὁ φανερὸς ὑπὸ τὴν δρυὸν εἰς τριάδα ἀγγέλων; ποῦ ἔστιν ὁ τὴν βάτον μὴ κιάτας, και τὴν μητέρα μὴ φθεῖρας; ποῦ ἔστιν ὁ ἐκ Πατρὸς, μὴ ὀρωμενος, και μητρὸς κατεχόμενος; ποῦ ἔστιν ὁ ζηρῶνας τὴν ἐρυθρῶν Ὑαλασσαν, και γάλα ποτιζόμενος; ποῦ ἔστιν ὁ πατάξας τὸν Φαραὼ, και Ἠρώδην κρυπτόμενος; ποῦ ἔστιν ὁ τὸν δράκοντα δύσας, και ἐν σπαργάνοις κείμενος; ποῦ ἔστιν ὃν οὐκ εἶδον ἀρχάγγελος, και θεωροῦσιν ἄνθρωποι; *Και ἰδοὺ ὁ ἀστῆρ, ὃν εἶδον ἐν τῇ ἀνατολῇ, προήγει αὐτοῦς, ἕως ἑλθῶν ἕστη ἐπάνω, οὐ ἦν τὸ παιδίον· και προσκυνήσαντες, προσήγγειραν αὐτῷ δῶρα, χρυσόν και λίθων και σμύρναν. Καὶ χρηματισθέντες μὴ ἀνακἀμψιν πρὸς Ἠρώδην, δι' ἄλλης ὁδοῦ ἀνεχώρησαν εἰς τὴν χώραν αὐτῶν.* Ἐὲ δὲ γεννηθέντι Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν ὑμῶν, και δοξαζόμενος, ἅμα τὸ αὐτοῦ Πατρὶ σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν και αἰεὶ, εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.*

IN CHRISTI NATALEM DIEM.

Sol iustitiæ ortus est hodie, et cum qui prius ortus erat obtexit: redemptus sum a tenebris, nec lero radios: nata mihi rursus lux est, et obscuritatem metus affert: de partu exsulso, et de moribus perturbor: novum fontem manantem video, et veterem plagam fugientem: infantem vidi natum, et cælum inclinatum ad illum adorandum: matrem parientem, nec vulvam aperientem, puerumque obsignantem ortum suum: genitorem non virum et filium sine patre: servatorem natum qui stellam creat, infantem pannis involutum et immensam terram gestantem: præsepe efformatum in thronum caelestem, et animalia pro cherubinis adstantia: luminare apparens quod nuntiet miraculum: angelos prænuntiantes, et pastores prophetantes; magos theologicæ loquentes, et sacerdotes cum Deo pugnantes; Herodem cadentem, et mortem lugentem; Adamum solutum, et Evam gaudentem, et serpentem lugentem; captivos solutos, et tyrannos supplicio afflictos: puerum lactantem, qui nutrit se nutrientem; qui manibus gestatur et se gestantem portat: creaturam illum agnoscentem, et naturam timentem. Quamobrem et ego miraculo percissor, mysteriumque metuo tremens. Cum fiducia Gabrieleum adibo, et metum meum fugabo. Ejus ad Mariam verba miracula explicant. Quænam illa? Dicit, *Ave gratia plena* (Luc. 1. 28), caelestis spicæ arvum quod non metitur: ave gratia plena, veræ vineæ non fallax mater virgo: ave gratia plena, immutabilis divinitatis sagena quæ non cadit. Ave gratia plena, naturæ, quæ loco capi nequit, locus spatiosus. Ave gratia plena, locuati mundi sponsa, partus incorruptus. Ave gratia plena, quæ creaturæ texuisti coronam non manu factam. Ave gratia plena, ignis sacrum domicilium. Ave gratia plena, fugitivi orbis regressio: ave gratia plena, esurientis creaturæ horreum quod consumi nequit. Ave gratia plena, gratia interminabilis sanctæ virginis. Ave gratia plena, multis virtutibus ornata lucernam gestans, inextinguibilem et sole clariorem lucem: ave gratia plena, spiritualis hami esca: ave gratia plena, spiritualis gloriæ arca: ave gratia plena, urna aurea quæ caeleste manna continet: ave gratia plena, quæ dulci potu perennis fontis sitientes replet: ave gratia plena, spirituale mare, quod caelestem habet margaritam Christum: ave gratia plena, splendidum cælum, quæ illum qui a cælis capi nequit in se habet Deum, et qui non angusto loco capitur: ave gratia plena, columna nubis quæ Deum continet, Israelis in deserto ducentem. Quid dicam, et quid loquar? quomodo beatam prædicabo illam sic radicatum gloriam? Quod, Deo excepto, omnibus superior es? Illa vero turbata est in sermone, et oculos avertens, corpore stat, crucis spectaculum figurans, dubiis pedibus adstitit angelis, neque fugere neque stare ausa. Videns incorporeum stantem ut hominem, manere metuebat, virginitatem honorans: interrogare non audebat sibi dissimilem: eratque virginis vultus... metu pavidus: dicebatque intra se: Qualis fuerit hæc salutatio? quis salutet me? Fulget magis quam sol, et lucem alloquitur: de cælo descendit, et virginem salutet: non amictus est corpore, et mulieri adstat, alis quasi pedibus ambulat in terra. Quid quærit ab illa quæ de terra est? angelus mihi apparet, et ut homo loquitur: ex incorporeis sanctis vox mihi profertur: luminari lucidiore ornatur vultu: tunica indutus est: juvenem video carne non circumdatum, pavimentum

calcantem, et vestigium non imprimentem: qui linguam non habet, et, *Ave*, mihi clamat: labia non movet, et, *Ave*, prophetæ more dicit. Nescio quid cogitem de tam tremenda visione. Si missum non cognosco, quomodo cognoscam mittentem? si nuntius terribilis, qui nuntiat terribilior: si ita fulgens mentem meam obscuravit, quo corpore tegam iustitiæ solem? si creatura me terret, quomodo feram creatorem? si servum formido, quo pacto Dominum pariam? Dixit autem ei angelus, *Ne timeas, Maria*. Non supplantaris ut Eva: ex illa mors, ex te vita immortalis; ex illa fructus mortem ferens, ex te fructus vivificans; ex illa seductio, ex te dilectio; ex illa separatio hominum a Deo, ex te Dei et carnis complexus inenarrabilis; ex illa tenebrosus somnus inferni, ex te lucerna fulgida mundi; ex illa maledictio, ex te benedictio; ex illa damnatio, ex te remissio; ex illa tribulatio, ex te fides; ex illa lacryma, ex te flumina aque viventis; ex illa sudores, ex te requies; ex illa vetus plaga, ex te Trinitatis vita; ex illa odium fratrum, ex te benignitas; ex illa diluvium, ex te lavacrum immortalitatis; ex illa homicidæ, ex te regeneratio; ex illa vivendum cædes, ex te a mortuis resurrectio; ex illa duodecim tribus invisæ, ex te duodecim apostoli caritate conjuncti; ex illa mors orbem pervadens, ex te mors impingens cadet; ex illa lapsus, ex te resurrectio. *Ne timeas, Maria: invenisti enim gratiam apud Deum. Ecce concipies in utero eum, qui in Patre est et in carne; et paries filium Adamo antiquiorem; paries filium me antiquiorem, paries filium cælo excelsiorem, paries filium Cherubinis superiorem, paries filium sæculorum creatorem, paries filium sine principio cum Patre, paries filium coæternum Spiritui, paries filium ejus sunt omnia, paries filium quem nos non conspicimus, paries filium ejus forma me latet, paries filium cui tremens adsto. Et impleti sunt dies pariendi, et peperit filium suum primogenitum, quem non plantavit vir; peperit filium suum, quem non gestavit pater, peperit spicam, quam nullum corpus seminavit, peperit Creatorem factum hominem, peperit eum in spelunca, qui in Perside apparuit. Nam *Cum natus esset Jesus in Bethlehem Judæ, ecce magi ab oriente venerunt Jerusalem dicentes: Ubi est qui natus est rex Judæorum* (Matth. 2. 1. 2)? Ubi est qui non satus natus est, qui ante se suam misit stellam? ubi est is qui per stupendum radium nos trahit ad lucem quam ignorabamus? ubi est qui immensa palma orbem tegit? ubi est qui ubique apparet, et in carne occultatur? ubi est qui solvit nos ab errore, et nos ducit ad gratiam? ubi est qui apparuit sub quereu in trinitate angelorum? ubi est qui nec rubum combussit, nec matrem corruptit? ubi est qui ut est ex Patre non videtur, et a matre tenetur? ubi est qui Rubrum mare exsiccavit, et lacte potatur? ubi est qui percussit Pharaonem, et ab Herode se occultat? ubi est qui draconem demersit, et in cunabulis jacet? ubi est quem non viderunt archangeli, et vident homines? *Et ecce stella, quam viderant in oriente, antecedebat eos, usque dum veniens staret supra ubi erat puer: et adorantes obtulerunt ei munera, aurum, thus et myrrham. Et responso accepto ne redirent ad Herodem, per aliam viam reversi sunt in regionem suam* (Matth. 2. 9-12). Natum autem Christum Deum nostrum hymnis celebrenus et glorificemus, cum Patre suo et sancto Spiritu, nunc et semper, in sæcula. Amen.*

IN ILLUD, ASCENDIT DOMINUS IN TEMPLUM MEDIANTE FESTO (*Joan. 7. 14*), ET DE MELCHISE-
DEC. IN MEDIA PENTECOSTE.

Mala pumica, pomum, dactylus et reliqui arborum fructus corporeum guttur suavitatem afficiunt; divini vero sermones sanctorum doctorum dilectione temperati, ad auditum doctrinae missi, animae guttur delectant. Ac sicut is qui fructus ex arboribus decerpit, dum illos degustat, arbores ipsas laudat: ita qui divina doctorum eloquia auribus decerpit, in mentem remisit, sermonisque suavitatem degustavit, doctori laudes et labiis emittens dicit, *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel et favum ori meo (Psal. 118. 103)*! Sapientissimusque Salomon pulchros sermones favo mellis sic comparat: *Favum mellis eloquia pulchra (Prov. 16. 14)*. Ut enim guttur dum cibos degustat, suaves ab insipidis discernere novit: ita et mens bona verba a malis scit distinguere, ut dicitur in *Jobo: Guttur cibos degustat, mens autem verba discernit (Job. 12. 11)*. Et nemo putet, dum paterfamilias in horto suo habet diversas arbores, palmas, malos, oleas; Dominum in horto Ecclesiae non habere diversos patrum fructices, qui singuli secundum propriam suavitatem ex profundo cordis degustandos fructus proferunt. Ex illis enim alius est quasi olea florida, foliis fidei conans, et pietatis operibus fructificans: alius quasi palma ramis suis ob reportatum de diabolo victoriam coronata, et dulcissimum liberalitatis fructum pauperibus erogans: de quo dicit Scriptura, *Justus ut palma florebit (Psal. 91. 13)*. Alius quasi malus duas hominibus praebet delectationes, odorem nempe et in faucibus suavitatem: quem in canticis Canticorum laudans sponsa Ecclesiae quid dicit? *Sicut malus in lignis silvae, sic dilectus meus in medio filiorum Israel; atque, In umbra ejus libens sedi, et fructus ejus dulcis gutturi (Cant. 2. 5)*. Quid vero faciam, dilecti, ego, qui et folia pauca et fructus modicos habeo, qui nec adustus refrigerare, nec esurientes fructibus sermonum alere possum? Optandum enim mihi esset, ut vobiscum sanctorum patrum doctrinam edicerem. Sed quia timor Dei et desiderium vestrum ad dicendum nos incitat, exceptis ex dulcissimo Evangelio duobus tribusve locis, quasi palmarum fructibus, hisque degustatis vos excitemus: sic enim alacriter et ferventi spiritu ad fructuosas sanctorum patrum arbores festinabitis. Modo audivimus evangelistam dicentem: *Mediante festo ascendit Jesus in templum, et docebat*. Non praeterivit Evangelii verbum, quia adest solemnitatis tempus: his quae nunc aguntur competit evangelii lectio, diei congruens est enarratio: vis enim hujus loci est quasi soror presentis festi. *Mediante festo ingressus est Jesus in templum*. Post festum autem non ultra ascendit in templum, sed in caelum ascendit. *Mediante autem festo ascendit Jesus in templum*. Festum dicit diem, non talem qualis apud gentiles et Judaeos celebratur, ubi ebrietas, comessationes, cantica meretricia, illecebrae vocum, saltationes variae; sed festum sacrum Christianos decens, ubi non ebrietas et comessationes, sed preces, hymni, supplicationes; ubi non meretricia cantica, quae corpus resolvunt, sed cantica divina, quae animas roborant; ubi non saltationes variae, sed annuarum sanctorum cum letitia exsultationes. Si vis scire qui sint apud nos cantores et saltatores, vide mihi Isaiam canentem et dicentem: *Cantabo dilecto canticum dilecti mei, vineae meae (Isai. 5. 1)*. Vide etiam chorum sanctorum mulierum, Mariam sororem Moysis, quae cum aliis mulieribus Israelitis triumphales hymnos Deo canunt et dicunt: *Cantemus Domino: gloriose enim magnificatus est (Exod. 15. 1)*. Conjus meminit David dicens: *In medio juvenicularum tympanistrarum in ecclesiis benedicite Dominum (Psal.*

67. 26. 27). Ipseque beatus David non erubescit ante deiferam arcam saltare, ut audire poles dicentem: *Et ludam, et ridebo, et saltabo in conspectu Domini (2. Reg. 6. 22)*. Infans enim Elisabetae Joannes, ut vidit deiferam uvam, in vulva viri experte adhuc occultatam, in uteri claustrum choreas agens exsultabat. *Mediante autem festo Jesus ascendit in templum*. Templum vero est Dei solius habitaculum. Dicunt enim etiam gentiles, Templum habemus, ignorantes illud non esse templum, sed locum execrandum. Ubi enim sanguinis effusio, libamina, nidor idolocens, daemonum initiationes, ibi non templum, sed daemonum locus execrandus est. *Mediante autem festo ascendit Jesus in templum*. Templum est soli Deo dicatum domicilium, ubi dilectio et pax, ubi fides et castitas habitant. Ideo sacerdotem, qui sacra Deo facit, pacificum esse oportet, tranquillum, non furivum, sine dolo, pecuniae non amantem; ut primo Deus in ejus anima recte stabilatur, deindeque populum ad ejus imaginem transformet. Potest templum vocari qualibet fidelis hominis anima purgata: *Habitabo enim in vobis, et inambulabo (Levit. 26. 12)*: templum autem vere sanctum, victima et sacerdos, ipse Christus est: in quo, secundum divinum apostolum, *Omnis plenitudo divinitatis inhabitat corporeally (Col. 2. 9)*: cui dixit Pater: *Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedec (Psal. 109. 4)*. Nunc ex inexpectato lapsus in maximam quaestionem, quo oculos mentis declinem dubito, quo gubernaculum doctrinae admoveam ignoro. Nam si Apostolus, in Melchisedeci mentionem incidens, de illa re minutatim disserere vix ausus est dicens, *De quo nobis grandis sermo et explicatu difficilis (Hebr. 5. 11)*: quid dixerim ego qui tantum inferior sum Apostolo, quantum quisvis dijudicare potest? Ac sicut viator donec planam et aequam viam emittit, suaviter incedit; cum autem in locum quempiam asperrimum et salebrosum pervenerit, ubi mons est praeraltus, gradum reprimens et ascensus laborem secum reputans, lentiore incedere gradu incipit, ne cito deficiat: ita et nos quamdiu planam et facilem Evangelii seriem tractavimus, suavi sermonis gressu processimus; cum vero pervenimus ad sententiam sublimiorem, lentius per caelestem scalam ascendere explicando incipimus. Quenam est autem illa apud omnes Christianos suborta quaestio? Cur, inquit, Apostolus Melchisedecum memorans, dixit illum esse sine patre, sine genealogia (*Hebr. 7. 3*), ac neque principium dierum, neque finem vitae habere? hic non fuerit homo, sed Deus. Multi vero non intelligentes ea quae de illo dicta sunt, majorem Christo dixerunt, haeresique sibi constituta vocantur Melchisedeciani; ac nobiscum disputantes, ut ostendant majorem Christo esse Melchisedecum, hanc scripturam nobis testem proferunt: *Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedec*. Quomodo, inquit, non sit major Melchisedec, secundum cuius imaginem et ordinem sacerdos est Christus? Alii vero errantes dicunt ipsum esse Spiritum sanctum. Nos vero dicimus ipsum esse hominem passionibus nobis similem, nec majorem esse Christo, imo neque Joanne Baptista: verus quippe est sermo Domini: *Amén dico vobis, non surrexit inter natos mulierum major Joanne Baptista (Math. 11. 11)*, contendimusque etiam non esse Spiritum sanctum; si quae probamus non esse majorem Christo. Dicant nobis illi, ex quo loco ipsum esse dicant, an caelestium, an terrestrium, an infernorum? Si dicant ex caelestibus, vel ex aliis quibusvis locis esse Melchisedecum, audiant ipsum Christo genua flectere: dicit enim Apostolus: *Ipsi flectetur omne genu, et om-*

Εἰς τὸ, "Ὅτε ἀνέβη ὁ Κύριος εἰς τὸ ἱερὸν, μεσοῦσης τῆς ἑορτῆς καὶ εἰς τὸν Μελιχισδεκ. Τῇ μεσοπετηχοστῇ.

Ῥοαὶ καὶ μῆλον καὶ φοῖνιξ καὶ οἱ λοιποὶ τῶν ἀκροδρῶν καρποὶ τὸν τοῦ σώματος; ἰδύουσι φάρυγγα· θεῖοι δὲ λόγοι ἀγίων διδασκάλων ἀγάπη κεκερασμένοι, τῇ ἀκοῇ τῆς διδασκαλίας παραπεμπόμενοι, τὸν τῆς ψυχῆς γλυκαίνουσι λάρυγγα. Καὶ ὡσπερ ὁ τοὺς καρποὺς τῶν δένδρων τρυγήσας, ἐν τῇ τῶν καρπῶν μεταλλῆσει ἐπαίνουσι τοὺς δένδρους ἀποδίδωσιν· ὡσαύτως καὶ ὁ τὰ θεῖα λόγια τῶν διδασκάλων ἐν τῷ καρτάλλῳ τῆς ἀκοῆς ἐντρυγήσας, εἶτα τῷ νῦν παραπέμπας, καὶ τὴν τοῦ λόγου γλυκύτητα γευσάμενος, τῷ διδασκάλῳ ἐπαίνους ἐκπέμπων ἐκ χειλέων λέγει· *Ὁς γλυκεία τῷ λάρυγγί μου τὰ λόγια σου, ὑπὲρ μέλι καὶ κηρίον τῷ στόματί μου!* Καὶ ὁ σωφώτατος δὲ Σαλομών τοὺς καλοὺς λόγους κηρίου μέλιτος παρεϊκόσας φησὶ· *Κηρία μέλιτος λόγοι καλοὶ.* Ὡσπερ γάρ ὁ λάρυγξ τὰ βρώματα γεύμενος, οἶδε τὰ κατὰ ἀπὸ τῶν [793] φαύλων διακρίνει· ὡσὺτως καὶ ὁ νοῦς τῆς ψυχῆς τὰ χρηστὰ ῥήματα οἶδεν ἀπὸ τῶν φαύλων διακρίνειν, ὡσπερ φησὶν ἐν τῷ Ἰωβ· *Λάρυγξ μὲν ἰσθρὶ σίτα γρῖεται, νοῦς δὲ ῥήματα διακρίνει.* Καὶ μηδεὶς νομιζέτω γενεῖν μὲν τὸν οἰκοδομώτην ἐν τῷ ἰδίῳ παραδείσῳ δένδρα διάφορα, φοῖνικας λέγω καὶ μῆλα καὶ ἔλαιας, τὸν δὲ Κύριον ἐν τῷ ἰδίῳ παραδείσῳ τῆς Ἐκκλησίας μὴ ἔχειν διάφορα στελέχη τῶν πατέρων, ἕκαστον κατὰ τὴν οἰκειαν χρηστότητα πρὸς τὴν τῶν εἰσπορευομένων ἀπόλαυσιν ἐκ βάθους τῆς καρδίας τοῦ καρποῦ τῶν λόγων προσφέροντα. Ὁ μὲν γάρ τις ἐστὶν αὐτῶν, ὡσπερ ἐλαία ἐυβαλής, τοῖς φύλλοις τῆς πίστεως κατάκομος, καὶ τοῖς ἔργοις τῆς εὐλαβείας κατάκαρπος· ἄλλος δὲ ἐστὶν ὡσπερ φοῖνιξ τοὺς βαλοῖς τῆς κατὰ διαβόλου νίκης κατεστημένος, καὶ τὸν γλυκύτατον καρπὸν τῆς εὐποίας τοῖς πένθιμοις προβαλλόμενος· περὶ οὗ φησὶν ἡ Γραφή, *Δίκαιος ὡς φοῖνιξ ἀνθήσει.* Ἔτερος δὲ τις ἐστίν, ὡσπερ μῆλον, δύο τέρψεις παρέχοντα τὰ ἀνθρώποις, τὴν τε δασφρῆσιν φημί, καὶ τὴν γλυκύτητα τῷ φάρυγγι· καὶ τὸν τοιοῦτον ἐγκωμιάζουσα ἐν τοῖς Ἄσμασι τῶν ἁγμάτων ἡ νύμφη Ἐκκλησία τί φησιν; *Ὁς μῆλον ἐν τοῖς ξύλοις τοῦ ὄρνυθου, οὕτως ἀδελφίδός μου ἐν μέσω τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ.* Καὶ φησιν, *Ἐν τῇ σκιά αὐτοῦ ἐπεθύμησα καὶ ἐκάθισα, καὶ καρπὸς αὐτοῦ γλυκὺς ἐν τῷ λάρυγγι.* Τὶ δὲ ποιῶσα, ἀγαπητοί, ἐγὼ, ὁ διγιοστῆν φυλλάδα λογίων καὶ καρπῶν κεκτημένος, μήτε τοὺς κωσασμένους ἀναψύσαι ἰσχῶν, μήτε τοὺς πεινωμένους τοῖς καρποῖς τῶν λόγων ἐκτρέψαι δυνάμενος; Καλὸν γὰρ μοι ἦν μελ' ὤμων μανθάνειν τὰ τῶν ἁγίων πατέρων διδάγματα. Ἀλλ' ἐπειδὴ φόβος Θεοῦ καὶ ὁ πόθος ὡμῶν πρὸς τὸ λέγειν ἡμᾶς διεγίρει, δύο ἢ τρεῖς λόγους τοῦ γλυκυτάτου Εὐαγγελίου λαθόντως καθάπερ φοῖνικας, καὶ ἀπογεύσαντες, ὡμᾶς διεγείρωμεν· οὕτως γάρ προθύμως ἐπὶ τὰ καλλίκαρπα δένδρα τῶν ἁγίων πατέρων ζεόντες τῷ πνεύματι ἐπιχειρήσεθε. Ἀρτίως ἠκούσαμεν τοῦ εὐαγγελιστοῦ λέγοντος, *Μεσαζούσης τῆς ἑορτῆς ἀνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ ἐδίδασκεν.* Οὐ παρηλθεν ὁ λόγος τοῦ Εὐαγγελίου, ἐπειδὴ ἐνέστηεν ὁ πῆξ ἑορτῆς· καιρὸς, πρέπουσα τοῖς παρούσιν ἢ τοῦ Εὐαγγελίου ἀνάγνωσις, ἀρμόζουσα τῇ ἡμέρᾳ ἢ διήγησις· ἀδελφὴ γάρ ἐστι τῆς ἐνεστώσης ἑορτῆς ἡ τοῦ λόγου δύναμις. *Μεσαζούσης τῆς ἑορτῆς ἀνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν·* τελεσθεισῆς δὲ τῆς ἑορτῆς, οὐκέτι ἀναβαίνει εἰς τὸ ἱερὸν, ἀλλ' εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνατρέχει. *Μεσαζούσης δὲ τῆς ἑορτῆς ἀνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν.* Ἑορτῆς δὲ λέγει, οὐ τῆς παρ' Ἑλλησι καὶ Ἰουδαίοις γινομένης, ἐνθα μέθαι καὶ κῶμοι καὶ ἄσματα πορνικὰ, καὶ θέλγιστρα καλλιφωνίας, καὶ ὀρχήσεις πολυστροφοί, ἀλλ' ἑορτῆς ἁγίας πρεπούσης Χριστιανοῖς, ἐνθα οὐ μέθαι καὶ κῶμοι, ἀλλ' εὐχαί καὶ ὕμνοι καὶ ἰκεσὶαι· ἐνθα οὐκ ἄσματα πορνικὰ ἐκλύοντα σώματα, ἀλλ' ἄσματα θεϊκὰ τὰς ψυχὰς ἐνισχύοντα· ἐνθα οὐκ ὀρχήσεις πολυστροφοί, ἀλλὰ ψυχῶν ἁγίων ἐν αγαλλιᾶσει σικρτήματα. Εἰ δὲ θέλεις ἰδεῖν τοὺς παρ' ἡμῖν ἄδοντας, καὶ ὀρχουμένους καὶ σικρτώντας ὅσοι εἰσιν, ἴδε μοι τὸν ἠταῖαν ἄδοντα καὶ λέγοντα, *Ἄσω δὴ τῷ ἡγαπημένῳ ἡμίμα τῷ ἀγαπητῷ μου, τῷ ἀμπελιῶνί μου.* Βλέπετε καὶ ἰδοὺ ἁγίων γυναικῶν, *Μαρῖαν τὴν ἀδελφὴν Μωϋσέως,* μετὰ καὶ ἄλλων γυναικῶν Ἰσραηλιτῶν, ἐπινικίους ὕμνους τῷ Θεῷ ἀδούσας καὶ λεγούσας· *Ἄσω μετ' τῷ Κυρίῳ ἐνδόξως γὰρ δεδύξαστα.* Οὐ μένεται καὶ Δαυὶδ ἐν ὕμνοις λέγων, *Ἐν μέσω νεαρίων*

τυμπανιστριῶν ἐν Ἐκκλησίαις εὐλογεῖτε τὸν Θεόν. Καὶ ὁ αὐτὸς μακάριος Δαυὶδ οὐκ ἐπασιγνεται ἐμπροσθεν τῆς θεοφόρου κιθάρῃ ὀρχεῖσθαι, ὡς ἔστιν ἀκούσασαι λέγοντος· *Καὶ καίχομαι, καὶ γελᾶσομαι, καὶ ὀρχήσομαι ἐναντίον Κυρίου.* Τὸ γάρ βρέφος τῆς Ἐλισάβετ Ἰωάννης, θεωρήσας τὸν θεοφόνον βότρυν ἐν τῇ ἀγάμῳ μήτρᾳ ἐτι κρυπτόμενον, ἐν τῇ λιγῇ τῆς γαστρὸς· χορευὼν ἐσπίρτα. *Μεσαζούσης δὲ τῆς ἑορτῆς ἀνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν.* Ἰερὸν δὲ ἐστὶ Θεῷ μόνῳ οἰκητήριον. Λέγουσι γάρ καὶ Ἕλληνες, ἔχομεν ἱερὸν, ἀγοῦντες ὅτι ἐκεῖνο οὐκ ἔστιν ἱερὸν, ἀλλὰ μιαρὸν. Ὅπου γάρ αιμάτων ἐκχυσις καὶ σπονδῶν, καὶ κνίσσαι· ἐιδικαὶ καὶ τελεταὶ δαιμόνων, ἐκεῖνο οὐκ ἂν εἴη ἱερὸν, ἀλλὰ μιαρὸν τῶν δαιμόνων. *Μεσαζούσης δὲ τῆς ἑορτῆς ἀνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν.* Ἰερὸν δὲ ἐστὶ μόνῳ Θεῷ οἰκητήριον ἀνακειμένος, ἐνθα ἀγάπη καὶ εἰρήνη [794], ἐνθα πῆστις καὶ σωφροσύνη αὐλίζεται. Διὰ τοῦτο καὶ τὸν ἱερὰ τοῦ Θεοῦ τὸν ἱεραγωγῶντα τῷ Θεῷ εἰρηναῖον δεῖ εἶναι καὶ γαληνὸν, ἀκχοπον, ἄδολον, ἀφίλαττον, ἵνα πρῶτος Θεὸς ἐν τῇ αὐτοῦ ψυχῇ κατορθώσῃ, εἴθ' οὕτω τὸν λαὸν πρὸς τὴν αὐτοῦ εἰκόνα μεταβρύθμηση. Δύναται ἱερὸν λέγεσθαι καὶ ἐκάστου πιστοῦ ἀνθρώπου ψυχὴ κεκαθαυμένη· *Οὐκίσω γὰρ ἐν ὑμῖν, καὶ ἐμπεριπατήσω·* ἱερὸν δὲ ὡς ἀληθὺς ἅγιον, καὶ ἱερεῖον, καὶ ἱερεῦς, αὐτὸς ἐστὶν ὁ Χριστὸς, ἐν ψῃ, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον, *Πᾶν τὸ πλῆρωμα τῆς θεότητος κατοικεῖ σωματικῶς*· πρὸς δὲ εἰρχεν ὁ Πατήρ, *Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν υἱὸν κατὰ τὴν τάξιν Μελιχισδεκ.* Νῦν ἐκπεσὼν ἐκ τοῦ ἀδοκῆτου εἰς μέγιστον ζήτημα, ἀπορῶ ποῦ κλίνω τὸ δῆμα τῆς διανοῆς τοῦ μετελεύθου τῷ πηδαλίῳ τῆς διδασκαλίας οὐκ οἶδα. Εἰ γάρ ὁ ἀπόστολος εἰς τὸ κεφάλαιον τὸ περὶ τὸν Μελιχισδεκ ἐληλυθὺς, ὡκνήσε λεπτομερῶς διεγγήσαθαι εἰρχόμενος, *Περὶ οὗ πολὺς ἡμῖν ὁ λόγος καὶ δυσερμηνευτός,* τί ἂν εἶποιμ ἐγὼ, τοσοῦτον ἐπέχων τοῦ ἀποστόλου, ὅσον ἀνθρώπου διάκρισις; Καὶ ὡσπερ ἰδοίπορος μέρως ἂν τινα πρηνῆ καὶ πεδιάσιμον ὀδὸν ἐπιβαίνει, ἠδῶς τὴν πορείαν ἀνεί· ἐπειδὰν δὲ ἔλθῃ πρὸς τόπον τινα τραχύτατον ἢ προσάντη καὶ δύσβατον, ἐνθα ἐστὶν βροσ οὐρανόμηκες, σταθεῖς καὶ τὸν κάματον τοῦ ἀναβόρου ἀναλογισάμενος, ἡρέμα βαδίζειν ἀρχεται, ἵνα μὴ ταχεῖον ἀποκρίσῃ· ὡσαύτως καὶ ἡμεῖς, ἕως οὗ εἴχομεν τὸν τοῦ εὐαγγελίου πρηνῆ καὶ πεδιάσιμον, τῷ ῥήματι τοῦ λόγου ἠδῶς ἐπορευόμεθα· ὅταν δὲ ἐληλύθαμεν εἰς οὐρανόμηκες νόημα, ἡρέμα ἐπιβαίνειν τῇ οὐρανίῳ κλίμακί ἐρμηνεύει ἀρχόμεθα. Τί δὲ ἐστὶ τὸ παρὰ πᾶσι Χριστιανοῖς ζητούμενον θεώρημα; Ἔϊνος ἔνεκεν, φησὶν ὁ Ἀπόστολος μνημονεύσας *Μελιχισδεκ,* εἶπεν αὐτὸν ἀπάτορα καὶ ἀγενεαλόγητον, μήτε ἀρχὴν ἡμερῶν, μήτε ζωῆς τέλος ἔχοντα; οὕτως οὐκ ἂν εἴη ἀβύρωτος, ἀλλὰ Θεός. Πολλοὶ δὲ μὴ νοήσαντες τὰ περὶ αὐτοῦ εἰρημένα, μέζονα τοῦ Χριστοῦ εἶναι εἰρχασι, καὶ συνεστήσαντο ἑαυτοῖς αἶρεσιν, καὶ λέγονται ἐκείνοι *Μελιχισδεκίανοι*· καὶ φιλονεικοῦντες ἡμῖν καὶ βουλούμενοι δεῖξαι, ὅτι μέζων ἐστὶ τοῦ Χριστοῦ ὁ *Μελιχισδεκ,* προσφέρουσι ἡμῖν μάρτυρα τὴν Γραφὴν λέγονσαν· *Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν υἱὸν κατὰ τὴν τάξιν Μελιχισδεκ.* Πῶς γάρ, φησὶν, οὐκ ἂν εἴη μέζων ὁ *Μελιχισδεκ,* οὐ κατὰ τὴν εἰκόνα καὶ τὰς ἱερατείας ὁ Χριστὸς; Ἄλλοι δὲ πλανηθέντες λέγουσιν αὐτὸν εἶναι τὸ *Ννεῦμα τὸ ἅγιον.* Ἡμεῖς δὲ λέγομεν αὐτὸν εἶναι· ἀνθρώπων ὁμοιοπαθῆ ἡμῖν, καὶ μήτε μέζονα αὐτὸν εἶναι Χριστοῦ· τί δὲ λέγω τοῦ Χριστοῦ; ἀλλ' οὕτε Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ. Ἀληθῆς γάρ ὁ λόγος τοῦ Κυρίου, *Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐκ ἐλήγηται ἐν γεννητοῖς γυναικῶν μέζων Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ.* Ἀλλ' οὕτε μὴν εἶναι αὐτὸν τὸ ἅγιον *Ννεῦμα.* Ὅτι δὲ οὐκ ἐστὶ μέζων τοῦ Χριστοῦ ὁ *Μελιχισδεκ,* εἰπάτωσαν ἡμῖν ἐκείνοι οἱ τοῦτο λέγοντες, ποῖου περιβόλου, ἢ ποῖου χωρίου αὐτὸν εἶναι λέγουσιν. Ἄρα οὐρανίου; ἄρα ἐπιγείου; ἄρα καταθονίου; Ἐὰν οὖν εἴπωσιν ὅτι τῶν οὐρανίων ἐστὶν ὁ *Μελιχισδεκ* ἢ ἄλλου τινὸς χωρίου, ἀκουσάτωσιν ἵτι τοῦ αὐτοῦ γόνου κάμπει τῷ Χριστῷ· λέγει γὰρ ὁ Ἀπόστολος ὅτι *αὐτὸψ κάμπει παρ γόνου, καὶ πάσα γένεσσα ἐξομολογήσεται, ἐπουρανίων, ἐπιγείων καὶ καταθονίων.* Εἰ οὖν κάμπει γόνου ὁ *Μελιχισδεκ* τῷ Χριστῷ, ἐλάττων εἴη προσκυνῶν *Μελιχισδεκ* τοῦ προσκυνουμένου ὑπ' αὐτοῦ

Χριστού. Τί δὲ οἱ τάλανες καὶ τὸν ἐξῆς στίχον εἰρημέ-
 νον παρὰ τοῦ Ἀποστόλου οὐκ ἀκούουσιν, ἵνα μάθουσιν
 αὐτὸν ἐλάττω εἶναι τοῦ Χριστοῦ; ἐπιφέρει γὰρ λέγων,
 Ἀρωματωμένος τῷ ὕπῳ τοῦ Θεοῦ, ὡς περ καὶ ἡμεῖς
 κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τοῦ Χριστοῦ ἐγενόμεθα. Ἄλλ'
 ἴσως τις τῶν ἀκρατῶν ἐπερωτᾷ καὶ λέγει· Τί οὖν ἔστιν
 ἀπάτορα λέγεσθαι καὶ ἀμῆτορα καὶ ἀγενεαλόγητον τὸν
 Μελχισεδέκ; Πρὸς δὲ ἔρουμέν, ὅτι Ἰουδαῖοι μὲν εἰρη-
 κασίν αὐτὸν ἐκ πορνείας γεννηθέντα, καὶ διὰ τοῦτο μὴ
 γενεαλογεῖσθαι ὑπὸ τῆς Γραφῆς. Πρὸς οὖν ἔρουμέν,
 ὅτι, Κακῶς εἶπατε εὐρίσκοντες γὰρ καὶ ἄλλους ἀπὸ
 πορνείας γεννηθέντας καὶ γενεαλογηθέντας. Εὐθύς
 Σολομῶν ἐκ τῆς τοῦ Οὐροῦ γυναικὸς γεννηθεὶς ἐγενεα-
 λογήθη [795], καὶ Ἀδμινέλι υἱὸς Γεδειῶν, ὃς ἐκ πορ-
 νείας γεννηθεὶς ἔγενεαλογήθη. Τίος οὖν ἔνεκεν οὖ γενεα-
 λογεῖται ὁ Μελχισεδέκ; Ἄλλ' ἐπειδὴ τύπος ἦν τοῦ
 Χριστοῦ ὁ Μελχισεδέκ, καὶ εἰκόνα ἔφερε τοῦ Χριστοῦ.
 Διὰ τοῦτο ἡ Γραφή παρέλιπε τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέ-
 ρα, καὶ ἀγενεαλόγητον αὐτὸν διηγῆσατο, ἵνα ἐν ἐκεῖ-
 νω, καθάπερ εἰκὴν, τὴν ἀληθῆς ἀπάτορα καὶ ἀμῆ-
 τορα καὶ ἀγενεαλόγητον τὸν Χριστὸν ἐνοπτρῶμεθα.
 Ἀπάτωρ γὰρ Χριστὸς ἐπὶ γῆς κατὰ σάρκα, ἀμῆτωρ ἐν
 οὐρανόσιν κατὰ Πνεῦμα, κατὰ τὴν θεότητα. Τοιούτος
 ἔστι καὶ ὁ Μῆτε ἀρχὴν ἡμερῶν, μῆτε ζωῆς τέλος
 ἔχων. Οὐ γὰρ ἐγενεαλόγητος τὸν Μελχισεδέκ ἡ Γραφή,
 ἀλλὰ παρέλιπεν αὐτοῦ καὶ τὴν γέννησιν καὶ τὴν
 τελευτήν, ἵνα, καθὼς προσέειπamen, ἐν ἐκεῖνῳ τούτῳ
 θεωρησάμεν τὸν ἀληθινὸν Μελχισεδέκ. Βασιλεὺς γὰρ
 δικαιοσύνης ἐρμηνεύεται ὁ Μελχισεδέκ, ὃς ἐστὶ Χριστὸς,

μῆτε ἀρχὴν ἡμερῶν, μῆτε ζωῆς τέλος ἔχων. Οὐτε γὰρ
 ἀρχὴν ἡμερῶν ὁ Θεὸς Λόγος εἶχεν, οὔτε ἑληξέ ποτε
 ἢ ἐτελεύτησεν εἰς αἰὲ γὰρ ὁ Χριστὸς διαμένει. Ἀντι-
 λέγουσι γὰρ ἡμῖν οἱ Μελχισεδεκαῖοι λέγοντες, Τί οὖν
 ἔστιν ὃ λέγει πρὸς αὐτὸν ὁ Πατὴρ, Σὺ ἱερεὺς εἶς τὸν
 αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ; Πρὸς οὖν λέγομεν,
 ὅτι οὗτος ὁ Μελχισεδέκ ἀνὴρ δίκατος γέγονε, καὶ ἀ-
 τῆ-
 ὅς εἰκόνα Θεοῦ φέρον ἐν αὐτῷ. Προφῆτ καὶ τῶν
 Πνεύματι κινούμενος, τὴν μέλλουσαν ὑπὸ Χριστοῦ πρῶ-
 σφορὰν τῷ Θεῷ προσκομιζέσθαι νῦν νοήσας, ἄστυ καὶ
 οἶψυ τὸν Θεὸν ἐγείρασε, μιμούμενος τὸν μέλλοντα
 Χριστόν. Ἐπειδὴ οὖν ἐν τῇ τῶν Ἰουδαίων συναγωγῇ ἡ
 τάξις τοῦ Ἀαρῶν θυσίαν προσέφερεν, οὐκ ἄστυ καὶ
 οἶνον, ἀλλὰ μύσχος καὶ ἀμνῶς καὶ ἐναίμοις θυσίαις
 ἐδόξαζε τὸν Θεόν, ὁ Θεὸς πρὸς τὸν μέλλοντα γεννᾷσθαι
 ἐκ τῆς παρθένου Μαρίας Ἰησοῦν βοᾷ καὶ λέγει· Σὺ
 ἱερεὺς εἶς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ,
 οὐ κατὰ τὴν τάξιν Ἀαρῶν, τοῦ ἐν μύσχοις καὶ ἀρνῶσι
 καὶ ἐναίμοις θυσίαις λατρεύοντος, ἀλλὰ, Σὺ ἱερεὺς εἶς
 τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ, ἐν ἄστυ καὶ
 οἶψυ τὴν τῶν ἐθνῶν προσκομιζῶν προσφορὰν εἰς τὸ
 διγενεῆς. Ἄλλ' ἴνα μὴ δόξωμεν, ἀγαπητοί, ἐρεομαλεῖν
 μὴκύνοντας τὸν λόγον, ἐνταῦθα στήσαντες τὸν λόγον,
 τῇ τὸν πατέρων πηγῇ τῆς διδασκαλίας παραπέμπομεν
 ὑμᾶς, ὅτινες καὶ τὴν δόξαν τῆς ψυχῆς ὑμῶν καταπαύ-
 σασι, καὶ τὰς καρδίας ὑμῶν εὐφρανῶσι, Πνεύματος
 ἁγίου πληροῦντες, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν,
 ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Εἰς τὴν μεσοπετηκοστήν.

Ὅπου δ' ἂν ὁ Δεσπότης ὡς πηγῇ ζωῆς σωματικῶς
 παραγγίθει, πολλοὺς καὶ διαφόρους ἀπορῶσει τοὺς τῆς
 φιλανθρωπίας κρονούς. Ἀνηθῶν εἰς ὅρος μετὰ τῶν
 μαθητῶν, καὶ τὰ τῶν μακαριστῶν τοὺς ἀκρωμένους
 προσβάλλεται· βρίζα· καθήλων ἐκέθην, καὶ τοῖς ποι-
 κίλαις νότοις ἐνεχομένοις ὀνητοῦς ἰαμάτων κατέχεν·
 ἐπέστη τῇ προδοτικῇ κοιμυθίβρα, καὶ τὸν παράλυτον
 τὴν βῶσιν ἐπέστειν· εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Πέτρου,
 καὶ τὴν τοῦτον πενθρὸν πορατῶ φιλεγόμενην ἐδρότισε·
 κατέλαθε τὴν Βηθανίαν, καὶ ζωῆς ποτήριον τὸν τετραπ-
 μερον Ἀδάρον ἐπέστειν· ὑπήγγησε τῷ λεπτρῷ, καὶ τὰς
 τοῦ πάθους φοιλάς τῶν σπῶγγῳ τῆς φιλανθρωπίας ἀπε-
 ἔσμηξεν; ἐπέστη τῇ συναγωγῇ, καὶ τὸν ξηρὸν τῆς χειρὸς
 βλαστὸν πρὸς κίνησιν ἐνεργῶν ἐνότισε· παρέβαλε τοὺς
 γάμοις, καὶ παραδοσοποιῶν, οἶνον τοῖς κληθεῖσιν ἐκέ-
 ρασε· καὶ ἄλλα μυρία, ἅπερ ἀριθμεῖν δύσχερες. Ἀνε-
 ἔδη καὶ σήμερον εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ τὸς τῆς διδασκαλίας;
 τοῖς ἀκρωμένοις ποταμοῖς προσβάλλεται. Ἰκούσατε γὰρ
 τῆς εὐαγγελικῆς ἀναγνώσεως, ἦν προσφόρως ἡμῖν καὶ
 κατὰ τὴν μέσσην τῆς ἐορτῆς ἐφ' ὑψηλοῦ βῆματος ἐστῶς
 ὁ εὐαγγελιστῆς μεγαλοφωνῶς ἀνέκραξεν, καθάπερ τινὲ
 ἀλ. π. γ. τῆ φωνῇ τοῦ Λευῖτου χρησαίμενος. Ἰδὲ δὲ,
 φησί, τῆς ἐορτῆς μεσοῦσης ἀνέθη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ
 ἱερὸν, καὶ [796] ἐδίδασκε γέμον καὶ αὐτὸ φιλανθρω-
 πίας τὸ γράμμα. Οὐ γὰρ εἶπε, διωγμῶν ἐνεστώτων, ἦ,
 λύπης παρούσης, ἦ, ἀθυμίας τοὺς μαθητὰς κατεχού-
 σης, καὶ τοιούτων ἄλλων τινῶν ὑψηγγιστῶν, περὶ ὧν
 συνεσχῆς ἡ τῶν ἀποστόλων ἐκωμώθησε πρᾶξις; ἀλλὰ τί
 φησιν; Ἰδὲ τῆς ἐορτῆς μεσοῦσης. Τί μεσοῦσης τῆς
 ἐορτῆς, εἶπε, ἰωάννης; Πρώτης τῆς χειρᾶς ἐπέβαλε;
 συμβούλιον ποιηρὸν ὁ τῶν Ἰουδαίων συνεκρότησε δη-
 μοσι; πάλιν πρὸς προδοσίαν Ἰούδα; Οὐχί, φησὶν· ἀλλὰ
 τί; Ἀνέθη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ ἐδίδασκε. Τὰ
 πρόποντα τῷ Χριστῷ παρατίθεικας τῷ Χριστῷ, τὴν
 ἀρμούσαν αὐτῷ πρᾶξιν προσήνευσε; Ἐργον γὰρ λό-
 γου τὸ λαλεῖν, καὶ διδασκαλοῦ τὸ διδάσκειν, καὶ Χρι-
 στοῦ τὰ τῆς ὑφελείας τοῖς ἀκρωμένοις προσέσθαι ῥή-
 ματα. Ἀνέθη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ ἐδίδασκεν.
 Ὁ τῆς ἀνυπερβλήτου φιλανθρωπίας! Ὅπου κατὰ μι-
 κρὸν ἐληθάσεν, ἐκεῖ ταῖς τῶν λόγων διδασκαλίας τοὺς
 λιθάζοντας ἐπλούτισεν. Ἀνέθη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ ἱε-
 ρὸν, καὶ ἐδίδασκεν. Ὅπου τὰ Μωυσῆως ἀνεγινώσκτο
 νόμιμα, ἐκεῖ τὰ τῆς χάριτος παρετίθη διδάγματα, οὐ
 καταργῶν τὴν νόμον, ἀλλὰ πληρωτῆς τοῦ νόμου γινώ-
 μενος. Αὐτῷ γὰρ καὶ ἐν τοῖς εὐαγγελίοις ἀνέκραξεν,
 οὐκ ἦ ἴσθη καταλθεῖν τὸν νόμον, ἀλλὰ πληρῶσαι
 καὶ Παύλος διὰ στόματος ἔχων τὸν Δεσπότην φθειγγό-
 μενον, τίλος ραὶ νόμον, φησὶ, Χριστὸς εἰς δικαιο-

σύνην. Ἰδὲ δὲ τῆς ἐορτῆς μεσοῦσης, ἀνέθη ὁ
 Ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ ἐδίδασκε, πάντα τῆς
 πρῶσευχῆς ἐνδιδάσκων τὸν τόπον, ἐκεῖσε τὸν τῆς κατ-
 ηγήσεως ποιούμενος λόγον ὁ Λόγος, ἐνθα καὶ τὸ πο-
 νευρῶμενον συνέδριον ἦθροισται. Ὁ κατὰ τὴν τάξιν
 Μελχισεδέκ ἱερεὺς ἀνέθη εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ ἐδίδασκε,
 πολλῶν μὲν ἀκούοντων, οὐδέν; δὲ τῶν Ἰουδαίων μὲν
 θάνοντες. Περὶ αὐτὸν γὰρ ὁ προαγορεύων ἔβλα, Ὑψωα-
 μους ἔχουσι, καὶ οὐ βλέπουσιν ὡς ἔχουσι, καὶ
 οὐκ ἀκούουσιν. Ἀνέθη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ
 ἐδίδασκε, τὴν τῶν θεομάχων ἀνικαν στήλιτσῶν· ἀνε-
 ἔθη εἰς τὸ ἱερὸν, ἵνα τῆς οὐρανίου διδασκαλίας ἀναπα-
 τάτας τὰ δίκτυα, λογικῆν ἐξ ἀνθρώπων ποιήσῃται· θῆ-
 ραν· ἀνέθη εἰς τὸ ἱερὸν ὁ Ἰησοῦς, ἀνήλθεν· ἀλλ' Ἰου-
 δαῖοι καθήλων τῆς πίστεως; Ἰδὲ δὲ τῆς ἐορτῆς
 μεσοῦσης, ἀνέθη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ ἐδι-
 δασκεν. Ἐθαύμαζον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι λέγοντες· Ἦός
 οὔτος οἶδε γράμματα, μὴ μεμαθηκῶς; Ἐθαύμαζον,
 ἀλλ' οὐκ ἐπίστευον· κατεπλήττοντο τὴν τῆς σοφίας
 ὑπερβολῆν, ἀλλ' οὐ μετεγίνωσκον, τῇ τῆς κακίας πε-
 πηρωμένον δεινότητι. Ἰδοῦσίντων τὸν ἱατρὸν προτι-
 θέντα τὰ φάρμακα, καὶ νοσηρῶν τὴν θεραπείαν ὡς
 προσεδέχοντο· ἔβλεπον τὸν ὁσόμενον, καὶ τὴν αἰμα-
 λωσίαν ἐφίλον· ἔχοντες ἐν μέσῳ τῶν αγαθῶν τὸν λεῖ-
 μωνα· τὰς ἀνάκτων συνέλεγον· τοῦ λιμέτος παρόντος,
 ἐναύαγον οἱ δεινοὶ· σοφίας προχερούσης τὰ θεῖα δι-
 δάγματα, τῶν φόνων ἀποπλύνασθαι τὴν βρώμον οὐκ
 ἴσθελον Χριστοῦ τὰς πτέρυγας τῆς φιλανθρωπίας;
 ἀπλούντες, σκέπεσθαι οὐκ ἔνελλον τὸν ἐχθρῶν τε
 γεννήματα. Ἦόςκα γὰρ, φησὶν, ἐν τοῖς εὐαγγελίοις,
 ἠδέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα ὑμῶν, ὡς ἐστις
 τὰ νοσοῖα ἐαυτῆς· καὶ οὐκ ἐθελησατε; Ἐθαύμα-
 ζον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι λέγοντες, Ἦός οὔτος οἶδε γράμ-
 ματα, μὴ μεμαθηκῶς; Ὡ τῶν πραγμάτων! Ἰόμοι
 ἀγνοεῖς, Ἰουδαίε, καὶ ἀγνοεῖς τὰ τοῦ νόμου ταυτεύ-
 ματα; λέγεις, Ἦός οὔτος οἶδε γράμματα, μὴ μεμα-
 θηκῶς; εἰπέ μοι, ὦ τῆς ἀληθείας ἐχθρῶ, πῶς ὁ Ἀδμ.
 γράμματα μὴ μεμαθηκῶς; τοῖς θηριοῖς προσφῶρος
 τὰς ὀνομασίας ἐπέθηκε; Τὸν δούλον οὐκ ἐρωτᾷς, καὶ
 τὸν Δεσπότην λογοθετεῖς; λέγων, Ἦός οὔτος οἶδε γράμ-
 ματα; Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν· Ἦ ἐμὴ δι-
 दाχῆ οὐκ ἔστιν ἐμὴ, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με Πα-
 τρός. Καὶ πότε θεός κατὰ μετάθασιν ἀποστέλλεται τό-
 που; πότε δὲ ὃ τὰ πάντα πατρῶν ἐνθα πάρεστιν ἔρρε-
 ται; Πρὸς τοῖς Ἰουδαίους ὁ λόγος, οὐ πρὸς τοὺς εὐσε-
 βῶς μαθητῶν εἰδὸτας ἢ βῆσις. Ἦ ἐμὴ διδασχῆ οὐ
 ἔστιν ἐμὴ, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με Πατρός, ὅς μοι
 καὶ τὴν ἐξ οὐρανόω μαρτυρίαν ἐπὶ πάντων ὁμῶν παρέ-

nis lingua confitebitur caelestium, terrestrium et infernorum (Philipp. 2. 10. 11). Si ergo Melchisedec Christo genua flectit, qui adorat Melchisedec Christo qui adoratur minor erit. Cur autem miseri sequentem Apostoli versum non audiunt, ut discant ipsum minorem esse Christo? infert enim dicens, *Assimilatus Filio Dei* (Hebr. 7. 3); quemadmodum et nos ad imaginem et similitudinem Christi facti sumus. Sed fortassis auditorum quispiam sciscitetur: Cur sine patre, sine matre, sine genealogia dicitur esse Melchisedec? Respondebimus nos, Judæos quidem dixisse, ipsum ex fornicatione natum esse, ideoque ejus genealogiam a Scriptura non recenseri; quos ut male loquentes ita refellimus: alios invenimus ex fornicatione natos, quorum genealogia textitur. Statim sese offert Salomon qui ex Urie uxore prodiit, et Abimelech filius Gedeonis qui ex fornicatione natus enarratur. Cur ergo sine genealogia est Melchisedec? Quia typus erat Christi, et imaginem Christi ferebat. Ideo Scriptura ejus patrem et matrem tacuit, et sine genealogia reliquit, ut in illo quasi in imagine eum qui vere sine patre, sine matre, sine genealogia est, speculareretur. Sine patre enim est Christus in terra secundum carnem; sine matre est in caelis secundum Spiritum et secundum divinitatem. Talis est ille, *Qui neque principium dierum, neque finem vitae habet* (Heb. 7. 3). Non enim genealogiam Melchisedeci dedit Scriptura, sed prætermisit ejus et ortum et mortem, ut, quemadmodum diximus, in illo hunc verum Melchisedecum contemplaremur. Mel-

chisedec enim significat regem justitiæ (Hebr. 7. 2), qui est Christus, qui nec principium dierum nec finem vitae habet. Neque enim principium dierum Deus Verbum habuit, neque umquam obiit vel mortuus est: semper enim manet Christus. Sed nobis Melchisedeciani obsistunt dicentes: Quid ergo sibi vult illud quod ipsi Pater dicit, *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec*? Reponimus nos, hunc Melchisedecum fuisse virum justum, imaginem Dei vere in se ferentem. Prophetico itaque Spiritu motus, futuram Christi Deo faciendam oblationem intelligens, panem et vinum Deo obtulit, futurum Christum imitans. Quoniam igitur in Judæorum synagoga Aaronis ordo sacrificium offerebat, non panem et vinum, sed vitulos et agnos; ac cruentis sacrificiis Deum glorificabat, Deus ei, qui ex Virgine Maria nasciturus erat, Jesu clamat et dicit, *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec*, non secundum ordinem Aaron, qui vitulis, agnis et cruentis sacrificiis cultum persolvebat, sed, *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec*, qui in pane et vino gentium oblationem affers in perpetuum. Sed ne nugari videamur, dilecti, ex longiore oratione, hic finem dicendi facientis, ad fontem doctrinæ Patrum vos mittimus, qui animarum vestrarum sitim sedabunt, et corda vestra Spiritu sancto replentes, lætitiā afferent, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

IN MEDIAM PENTECOSTEN.

Quocumque Dominus, utpote fons vitæ, corporaliter advenit, multos diversos effundit benignitatis latices. Ascendit in montem cum discipulis, et beatitudinum fluentia auditoribus proferet: descendit inde, et variis morbis detentos medelæ alveis sanat: probaticam piscinam adit, et paralyticum curat: intravit in domum Petri, et ejus socum febri ardentem refrigeravit: in Bethaniam ivit, et vitæ poculum quatruiduano Lazaro propinavit: leproso occurrit, et morbi pustulas benignitatis spongia abstersit: ad synagogam accessit, et ei qui manum habebat aridam, illius usum et motum restituit: nuptiis adfuit, et mirabiliter vinum vocatis miscuit: aliaque innumera præstitit, quæ difficile esset recensere. Ascendit etiam hodie in templum, et doctrinæ fluentis auditoribus effudit. Audistis enim evangelicam lectionem, quam vobis utiliter evangelista in medio festi stans in tribunali magna voce predicavit, Levitæ voce quasi tuba usus: *Jam, inquit, mediante festo, ascendit Jesus in templum, et docebat* (Joan. 7. 14). Quæ scriptura benignitate Domini plena est. Non enim dixit, Instante persecutione, aut, Discipulis mœrore vel tristitia affectis, aut similibus in casibus qui discipulis frequenter acciderunt; sed quid? *Jam mediante festo, Quid accidit, o Joannes, mediante festo? an Herodes manus immisit? an concilium malignum coegit Judæorum populus? an Judas ad proditorem se apparavit?* Non, inquit, sed *Ascendit Jesus in templum, et docebat*. Quæ Christum decebant ipsi adscripsisti, rem ipsi congruentem addidisti. Verbi enim opus est loquela, et doctoris doctrina, atque Christi est, utilia auditoribus proferre. *Ascendit Jesus in templum, et docebat*. O ingentem benignitatem! Ubi pene lapidabatur, ibi lapidantes doctrinæ verbis ditabat. *Ascendit Jesus in templum, et docebat*. Ubi Moysis legalia legebantur, ibi gratiæ dogmata afferebat, non abrogans, sed implens legem. Ipse namque in Evangelii clamavit: *Non veni solvere legem, sed adimplere* (Matth. 5. 17); et Paulus, in cujus ore loquebatur Christus, *Finis legis, inquit, Christus ad justitiam* (Rom. 10. 4). *Jam autem festo mediante, ascendit Jesus in templum,*

et docebat; omnes docens orationis locum: ibique institutionis verba proferebat, utpote Verbum, ubi malignantium cœtus congregatus erat. Illic sacerdos ille secundum ordinem Melchisedec ascendit, in templum scilicet, et docebat, multis audientibus, nemine Judæorum discente. De illis enim propheta predicabat: *Oculos habent, et non vident; aures habent, et non audiunt* (Psal. 115. 5. 6). *Ascendit Jesus in templum, et docebat*, Dei inimicorum insaniam traducens. Ascendit in templum, ut caelestis doctrinæ rectia expandens, rationabilem hominum capturam faceret: ascendit in templum Jesus, ascendit; sed Judæi ex fide descenderunt. *Jam autem festo mediante, ascendit Jesus in templum, et docebat*. *Mirabantur ergo Judæi dicentes, Quomodo hic scit literas, cum non didicerit* (Joan. 7. 15)? *Mirabantur*, sed non credebant; stupebant de tanta sapientia, sed non respicebant, nequitiæ gravitate onusti; videbant medicum pharmaca proferentem, et agri licet medelam non admittentem; videbant liberatorem, sed captivitatem amabant; cum in medio pratium honorum haberent, spinas colligebant; præserte portu, miseri naufragabantur; dum sapientia divinis dogmatibus manabat, illi cædium cruorem abluere volebant; Christo alæ benignitatis sue expandente, illa gemina viperarum obtegi recusabant: nam ait in Evangelio: *Quoties volui congregare filios vestros, quemadmodum gallina pullos suos, et noluitis* (Matth. 23. 37)? *Mirabantur ergo Judæi dicentes: Quomodo hic scit literas, cum non didicerit?* O rerum statum! Legem ignoras, Judæe, et legis instituta nescis? dicis, *Quomodo hic scit literas, cum non didicerit?* Dic mihi, o veritatis inimice! quomodo Adam, qui literas non didicerat, congruentia nomina bestiis imposuit? Servum non interrogas, et a Domino rationem exquiris dicens, *Quomodo hic scit literas?* *Respondit Jesus, et dixit: Mea doctrina non est mea, sed ejus qui misit me Patris*. Et quandonam Deus per loci mutationem mittitur? quandonam is, qui omnia implet, illuc advenit ubi adest? Ad Judæos sermo dirigitur, non ad eos qui pie edocti sunt. *Mea doctrina non est mea, sed ejus qui misit me Patris*, qui mihi te-

stimonium de celo vobis omnibus presentibus prae-
buit, dicens : *Hic est Filius meus dilectus* (Matth. 3.
17). De me Joannes clamavit, *Ecce agnus Dei, qui
tollet peccatum mundi* (Joan. 1. 29). Agnus enim vere
est Christus, qui hodie ascendit in templum; et ve-
ritatis vocem Joannes in illum protulit. Vox enim cum
esset, ut par erat, Verbum laudavit; lucerna cum es-
set, solis lampadas exhibuit; ut praecursor venientem
indicavit, ut splendor diluculum praedicavit, ut miles

regis nomen publicavit. *Ecce agnus Dei, qui tollit
peccatum mundi*. Agnus quem aqua Virgo sine semine
conceptum, sine ulla corruptione genuit; praesep-
torem autem, ut pratum viride, infantem suscepit, Jordanis
lavit, Joannes baptizavit; Judas Judaeis vendidit, Pi-
latus mactavit, sepulcrum protulit, nosque con-
vivio vos excepimus, et ille vos omnes, nudos ex
transgressione Adami, vellere induit. Ipsi gloria in
saecula saeculorum. Amen.

IN SAMARITANAM. IN DIE MEDIÆ PENTECOSTES.

Age etiam hodie, dilecti, prout divina gratia dedi-
dit, evangelicos thesauros aggrediamur : nam rerum
hujusmodi descendiarum studium animas exornat, ac
terrenum affectum ad caelum usque extendit. Etenim
di-cendi cupiditas mirabilem illam Samaritanam ex
aquaria fecit desideram : invento enim discipularum
thesauro occurrit ; imo potius non invenit, sed in-
venta est. Non enim ascendit Christus, ut egentium
curis perquireretur, sed ipse ad auxilium singulis
ferendum quasi parturiebat : intento animo paraly-
ticos curabat, febricitantibus condolebat, caecorum
calamitatem sibi propriam ducebat, leprosum sol-
licitudinem gerebat, ad daemoneorum opem currebat,
sordidas omnium animas abluens, aquariorum doctor.
Tunc enim fatigatus ex itinere, puteo assidebat :
*Jesus enim, inquit, fatigatus ex itinere, sedebat sic
supra fontem. Hora autem erat quasi sexta* (Joan. 4. 6).
Benignitatis ingens insatiabilis ostenditur ; primo
quod fatigatus esset Samaritanæ salutem sollicite
curans ; secundo quod sederet, exspectans venientis
salutem ; tertio quod tempus prandii, huic rei in-
tentus, absumeret. *Hora erat, inquit, quasi sexta*.
Etsi namque Deus erat, id certe quod apparebat
humanis affectibus erat involutum : fatiscebat enim,
subditus erat somno, fame vexabatur, quod omnem
nobiscum praeter peccatum affinitatem haberet. Vin-
cebat tamen in illo corporis lassitudinem studium
conferendæ hominibus salutis. Sed magis tardabat
ea quæ illo defesso opus habebat ; nec minus hic,
qui nullo opus habebat, libens exspectabat. Meri-
diano ardebat aestu ; et ejus quæ servanda erat ad-
ventum observabat. *Sedebat enim, inquit, supra
fontem* ; nec reclinatam prædam exspectabat, sed
salutem conferre cupiens, erat ad Samaritanam
excipiendam paratus. Illa vero et domo exibat, lento
femininoque gradu ac remisso, hydriam gestans,
ut terræ fructus spectaret, sæpe sistens gradum.
Speculator impiger, quem illa non ante videbat,
doctus ille venator, se beneficium occultans, quasi
egenus apparet : nam, *Dicit Jesus, inquit, Mulier,
da mihi bibere*. Vocem seminat, ut columba granum
versans : *Da mihi bibere*. Sitim simulat, qui venerat
mixturæ ei poculum salutare ; imo potius, si quis
vocem subtilius excutiat, vera erat Domini sitis :
ejus quippe salutem sitiabat, et jure clamabat ipsi :
Da mihi bibere. Habes, inquit, in te occultum probi-
tatis fontem ; inde emissio rivo da mihi potum. Sed
æmigmata non capiebat mulier, vocique tantum at-
tendebat : *Quomodo tu, Judæus cum sis, a me bibere
petis, quæ sum mulier Samaritana ?* Cum itineris las-
situdine doctrinalis correctio jam Christo accidit ;
sed cum semel nostra suscipere decrevisset, quæ
accidebant ferenda erant. Ideo Samaritanæ fert re-
prehensionem. Libens enim ex dignitate se demise-
rat, ut peccatricis animam a vili sensu erigeret.
Peccatrix quædam vilitas Samaritanam detinebat ;
meretricia maculabatur vita, amorem alium post-
ulium admiserat, nuptiæ ipsi erant amoris tempora,
amasiis jugata erat : vidua semper et nova sponsa ;
imò nec pure vidua, nec pure sponsa : neque enim
a primo per mortem separata fuerat, neque legitimis
nuptiis cum sequentibus jugata fuerat. Hujus rei testis

ait illi Dominus : *Bene dixisti, Quia non habeo viram :
quinque enim viros habuisti ; et nunc quem habes, non
est tuus vir* (Joan. 4. 17. 18). *Hoc vere dixisti*. Sed
erat margarita in luto demersa ; id quod talis nego-
tiator non ignorabat : animæ quippe radios verbis
exhibebat. *Quomodo tu, inquit, Judæus cum sis, a me
bibere petis, quæ sum mulier Samaritana ? Quomodo
tu ?* Illud, Tu, irata est. Quomodo petis a me bibere ?
Si quidem, quod eadem quæ ego sentias, petitioni
tuæ annuum : sin Judaica cupias, ne quæras ab alieni-
genis beneficium, ne donum exigas, quod refugis.
Putat Samaritana se propter sitis necessitatem Do-
minum ad Samaritanorum cultum deducturam esse ;
nesciebat autem se verbis ejus ceu vinculis esse
constrictam : vinciebatur autem a sua ad Dominum
facta responsione, imo potius a Domini se alloquendi
vocibus : *Si scires donum Dei, et quis est qui tibi
dicit, Da mihi bibere ; tu forsitan petisses ab eo, et
dedisset tibi aquam vivam*. Quia, inquit, sitim meam
traducis, et vocas me Judæum vobis non con-
tentem ; disce te longe aberrare a mea notitia.
Nescis veram meam generationem, nescis quanta
sit apud me bona proferendi cupido, nescis quanti
fontis rivi a me manent : nam si scires, for-
sitan petisses ; nunc vero ignorantem non repre-
hendo, petenti do. Ad sitim non sitientem excitat ; ad
bibendi necessitatem potum dantem deducit. Verbis
ergo vulnerata est mulier, et aquæ desiderio capta.
Procumbens enim ante Dominum dicebat, *Domine,
da mihi hanc aquam, ut non sitim, neque veniam huc
haurire*. Quæ prius potum dare rogabatur, nunc rogat
sibi potum dari : nam bene nati animi facile insti-
tuuntur : qualis erat hujus beatæ Samaritanæ ani-
mus ; quales sunt mores a spinis incredulitatis
emundati, nec Judaico detenti livore. Hæc quippe
quæ Messiam exspectabat, ejus divinum nacta do-
ctrinam, sincere credidit : neque sola donum obti-
nuit, sed et concivibus suis suavit ut ad illum accu-
rerent, apostolico more prædicans : *Venite, videte
hominem, qui dixit mihi omnia quaecumque feci : num-
quid ipse est Christus* (Ibid. v. 29) ? O sapientem mulie-
rem ! sciebat mulieris testimonium non admittendum
fore : ideo viros civitatis suæ testes attrahit, ut multis
esset causa salutis. Ait itaque evangelista : *Ex civitate
autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorum
propter verbum mulieris testimonium perhibentis : Quia
dixit mihi omnia quaecumque feci. Cum venissent ergo
ad illum Samaritani, rogarunt eum ut apud se
maneret. Et mansit ibi duos dies. Et multo plures credi-
derunt propter sermonem ejus : et mulieri dicebant,
Quia jam non propter tuam loquelam credimus : ipsi
enim audivimus et scimus quia hic est vere Salvator
mundi Christus* (Ibid. v. 39-42). Vides, dilecti, Chri-
sti sitim, et quomodo cibum et potum haberet salu-
tatem in se credentium. Nam, *Meus cibus est, inquit,
ut faciam voluntatem ejus qui misit me Patris, et
perficiam opus ejus* (Ibid. v. 34). Ideo ipse sitiens
potum dat aquam Samaritanæ : hæc vero hauriens
largitur, Domini donum concivibus suis effudit. Per
hanc gens Abrahæ ineptior Samaritana ad discendum
osteusa est ; Judæos enim ne illa quidem quæ in
templo docebantur jurabant : huic vero ad putum

εβάλετο λέγων· Ουτός ἐστὶν ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός. Περὶ ἐμοῦ καὶ Ἰωάννης ἀνέκραξεν· Ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ αἰρων τῆν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. Ἀμνὸς γὰρ ἀληθινὸς ὁ Χριστός, ὁ σήμερον ἀνεβλῶν εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ τὴν τῆς ἀληθείας [797] φωνὴν ὁ Ἰωάννης ἐπ' αὐτῷ προσβάλετο. Φωνὴ γὰρ ὤν, δεόντως τὸν λόγον ἐνεκωμίας· λόγος ὢν, τοῦ ἡλίου τὰς λαμπράδας ἐγυῖοις· ὡς πρόδρομος, ἐμῆνυσε τὸν ἐρχόμενον· ὡς αὐγὴ, τὸν ἥλιον ἐκέρυεν· ὡς στρατιώτης, τὸ τοῦ βασιλέως ἐδραμοσίωσεν ὄνομα. Ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ αἰρων

τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου· ἀμνός, ἐν ἀμνὰς μὲν παρθενοῦ· ἀσπύρωσ συλλαβοῦσα, ἀφθύρωσ ἐγέννησεν, ἢ φάτην δὲ, ὡς γλοφύρον, παιδίον αὐτὸν ὑπέδειξετο. Ἐλουσε δὲ ὁ Ἰορδάνης, ὁ Ἰωάννης ἐβάπτισεν, Ἰούδα· τοῖς Ἰουδαίοις ἐπώλησεν, ἐστράζε Πιλῆτος, ὁ τάφος πρόεθιγεν, καὶ ἡμεῖς ὤψωνθαιμεν, καὶ τὴν πόκω γυνυδὸς ὄντας ἐκτῆς παραβάσεως τοῦ Ἀδάμ τοὺς πάντας ἤμαρτασαν. Αὐτῷ ἢ ὄβρα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Εἰς τὴν Σαμαρείτιν. Τῇ ἡμέρᾳ τῆς Μεσοπεντηκοστῆς.

Φέρε τοῖνυν σήμερον, ἀγαπητοί, καθὼς ἂν ἡ θεία χάρις δίδωσι, τοῖς εὐαγγελικοῖς θησαυροῖς ἐγγερθησόμεν. Κοσμεῖ γὰρ τὸ περὶ ταῦτα φιλομαθὲς τὰς ψυχὰς, καὶ τὴν γῆτην ἔκτειλε πρὸς οὐρανὸν ἔξιν. Καὶ γὰρ φιλομάθεια τὴν θαυμασίαν ἐκείνην Σαμαρείτιν ἐξ ὑδροφόρου κατεσκεύασεν ἔνθεον· εὐρούσα γὰρ μαθημάτων ὕψαυρον, παρέδραμε· μᾶλλον δὲ οὐχ ὑψεν, ἀλλ' ἠῦρηται. Οὐ γὰρ ἀνέβαινε Χριστὸς ταῖς τῶν δεομένων ἀναζητεῖσθαι σπουδαίς, ἀλλ' αὐτὸς ἐφ' ἐκάστης ὠδίνει βοήθειά· συνειχετο μαριμῶν παραλύτους, συναλγῶν τοῖς περτέτοισι, τὰ τὸν τυφλῶν οἰκειούμενος, τὴν ἐπὶ τοῖς λεπροῖς περιφέρων φροντίδα, τρέχων εἰς δαιμονίων τῶν θηθειαν, ἐκπύλων ἐβρύπουμένας ψυχὰς ἀπάντων, ὑδροφοροῦστας διδάκκαλος. Τότε γὰρ ἐκ τῆς ὀδοπορίας κεκοπιτικῶς παρεκαθέζετο τῇ φρέατι· Ὁ γὰρ Ἰησοῦς, φησὶν, κεκοπιτικῶς ἐκ τῆς ὀδοπορίας ἐκαθέζετο οὕτως ἐπὶ τῇ πηγῇ. Ὡρα ἦν ὡσεὶ ἔκτη. Ἐπάλληλος ἀπληστία φιλανθρώπιος· πρώτον μὲν, ὅτι κέκμηκε, τῆς Σαμαρείτιδος σπεύδων προετοιμάσαι σωτηρίαν· δευτερον, ὅτι ἐκαθέζετο, μένων σωθῆναι φανεῖσαν· τρίτον, ὅτι τὸν τοῦ ἁρίστου καρπὸν εἰς τὴν ὑπερ αὐτῆς προσεδρίαν ἀνήλικεν. Ὡρα ἦν, φησὶν, ὡσεὶ ἔκτη. Εἰ γὰρ καὶ Θεὸς ἦν, ἀλλὰ τὸ φαινόμενον τοῖς τῆς φυσικῆς γένεως περιβέβητο πάθειον, αἰθανόμενος κόπων, ὑποκαίμενος ὕπνω, διοχλούμενος πείνῃ, πᾶσαν ἔχων πρὸς ἡμᾶς πλὴν ἁμαρτίας συγγένειαν. Ἐνίκα δὲ ὅμως ἐν αὐτῷ τῶν σωζομένων ὁ πόθος τὸν τοῦ σώματος κόπον. Ἐβράδυνε μᾶλλον τοῦ κοπιανθέντος ἡ χρῆζουσα, καὶ ὁ μὴ χρῆζων παρεμεινεν. Ἐσπλέγετο τῷ τῆς μεσημερίας ἀχμῷ, καὶ τὴν τῆς σωθητομένης παρουσίαν ἐκαροτήρει. Ἐκαθέζετο γὰρ, φησὶν, ἐπὶ τῇ πηγῇ, οὐδὲ κατακλινομένης τὴν θῆραν ἀνέμενεν, ἀλλ' ὠδίνων παρασχέιν σωτηρίαν, ἐν ἐτοιμῇ τῇ Σαμαρείτιδι προητοιμάζετο. Ὡς δὲ γέ πού τῶν οἰκίας ἐξέει κατά μικρὴν προῖουσα, γυναικικοῖς χρωμένῃ βαδίσμασιν, ἀνεμῆν, τὴν ὑδρίαν ἐπαγομένη, πρὸς καρπὸν ὡς ἐν ἀγρῷ θεωρίαν ἰσταιμένη πολλὰς· μεταξὺ τοῦ βαδίσματος. Ὁ κατάσκοπος ἄοκνος καὶ ἀφανής, θρησυχῆς ἐπισημῶν, κρύψας δὲ τὸν εὐεργέτην, ὡς ἐνδεῆς ἐμφανίζεται. Ἀγρεὶ γὰρ, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς· Ἰῦναι, ὅς μοι πειεῖν. Σπείρει τὴν φωνὴν, ὡς κόκκον ῥεμβομένη περιστερά· Ἄδς μοι πειεῖν. Ἰποκρίνεται δῖψαν ὁ ἔλθων αὐτῇ κεράσαι σωτηρίας ποτήριον· μᾶλλον δὲ, εἰ τις λεπτότερον τὴν φωνὴν μεταλλεῖν, ἀληθῆς τοῦ Δεσπότη τοῦ τὸ δίψος· ἐδίψα γὰρ τὴν αὐτῆς σωτηρίαν, καὶ δικαίως πρὸς αὐτὴν ἔδρα· Ἄδς μοι πειεῖν. Ἐχεῖς, φησὶν, ἐν εαυτῇ κεκρυμμένην εὐγνωμοσύνης πηγὴν· ἀπ' ἐκείνης με νᾶμα γεμίσασα πότισον. Ἄλλ' οὐκ ἤσθάνετο τὸν αἰνιγμάτων τὸ γύναιον, ψιλῆ δὲ φωνῇ προσέρουσα· Πῶς σὺ, Ἰουδαῖος ὢν, παρ' ἐμοῦ πειεῖς αἰτεῖς, ὄσσης γυναικὸς Σαμαρείτιδος; Μεθ' ὀδοπορίας κόπου διχὴ τῷ Χριστῷ δογματῶν ἀπήντησεν· ἀλλ' ἀπαξ [798] ἐλομένη τὰ ὑπερ ἡμῶν ἀναδέξασθα· φορητὰ τὰ συμβαίνοντα. Διὰ τοῦτο καὶ τὴν ἐκ Σαμαρείτιδος ἐπιτιμῶν φέρει. Ἰδετο γὰρ κατῶν τῆς ἀξίας, ἵνα τῆς ἀματωλοῦ εὐτελείας ἀναγάγῃ τὴν ψυχὴν. Ἄμαρτωλῆ τις εὐτέλεια τὴν Σαμαρείτιν κατέχει, πορνικῶν ἔβρυπαινετο βίω, ἐραστήν ἐξ ἐραστοῦ μετελάμβανε, γάμον εἶχε τὸν τοῦ ἔρωτος χρόνον, ὑπανδρος ἦν ἐραστῆς νύμφη, χήρα τις δικαντός καὶ νεόγαμος· μᾶλλον δὲ οὐτε χήρα καθαρῶς, οὐτε νύμφη· οὐτε γὰρ θανάτῳ τὸν πρώτον κεχωριστο, οὐτε γάμου νομικοῖς τοῖς δευτέροις συνήπτετο. Τοῦτο μάρτυς πρὸς αὐτὴν ὁ Δεσπότης· Καλῶς, φησὶν, εἶπας, ὅτι Ἄδρα οὐκ ἔχω· πέντε γὰρ ἀνδρας ἔσχες, καὶ νῦν ἐν ἔχεις, οὐκ ἐστὶ σου ἀνήρ. Τοῦτο

ἀληθὲς εἰρηκας. Ἄλλ' ἦν μαγαρίτης βορβόρω φουρμένος, καὶ τὸν τοιοῦτον οὐκ ἔλαθεν ἔμπορον· τῆς γὰρ ψυχῆς αὐγὰς ἐδείκνυ τοῖς ῥήμασι. Πῶς σὺ, φησὶν, Ἰουδαῖος ὢν, παρ' ἐμοῦ πειεῖς αἰτεῖς, ὄσσης γυναικὸς Σαμαρείτιδος; Πῶς σὺ; Καὶ τὸ, Σὺ, θυρομένης. Πῶς ζητεῖς παρ' ἐμοῦ πειεῖν; Εἰ μὲν ὡς ταῦτά μοι φρονῶν, ἔσομαι σοὶ πρὸς τὴν αἴτησιν ἐτοιμος· εἰ δὲ τὰ Ἰουδαίον ποθεῖς, μὴ ζήτηε παρ' ἄλλοφύλων δεξιῶν· μὴ δῶρον, ἔπερ ἀποφεύγεις, ἀπαίτει. Ἐνδομίζεν ἡ Σαμαρείτις διὰ τὴν τῆς δίψης ἀνάγκην τὸν Κύριον Σαμαρείτικῆ σαγηνεῖν ἀπαίτει· οὐκ ἤδει δὲ δεσπομένη τοῖς ῥήμασιν· ἐδέετο γὰρ τῇ πρὸς τὸν Κύριον ἀποκρίσει, μᾶλλον δὲ ταῖς παρὰ τοῦ Κυρίου πρὸς αὐτὴν φωναῖς· Εἰ ἤδειε τὴν δωρεάν τοῦ Θεοῦ, καὶ τίς ἐστιν ὁ λέγων σοι, Ἄδς μοι πειεῖν, σὺ ἄν ἤτησας αὐτὸν, καὶ ἔδωκεν ἄν σοι ὕδωρ ζῶν. Ἐπειδὴ μου, φησὶ, διασύρεις τὴν δῖψαν, καὶ καλεῖς Ἰουδαῖον πρὸς ὕμιας ἀκοινώνητον, μάθε πολὺ τῆς ἐπ' ἐμοὶ σφαλλομένη δοκιμασίας. Οὐκ οἶδάς μοι τὴν ἀληθῆ γενεάν, οὐκ οἶδας τὴν παρ' ἐμοῦ φιλοτιμίαν ὄσαν πολλὴν, οὐκ οἶδας οἷα εὐροια τῆς πηγῆς παρ' ἐμοῦ· εἰ γὰρ ἤδειε, ἤτησα; Ἄν νῦν δὲ ἀγνωσοῦσαν οὐ μέμφομαι, αἰτησάση ἐε δέλωμι. Πρὸς βρεξίν δίψης τὴν μὴ δῖψαν κινεῖ, πρὸς χρεῖαν ποτοῦ τὴν ποτίζουσαν στέρεει· τέρωτο γοῦν τοῖς λόγοις τὸ γύναιον, καὶ τῷ τῷ ὕδατος πόθῳ ἤλω. Πρωτεπσοῦσα γὰρ πρὸς τὸν Κύριον ἔλεγε, Κύριε, ὅς μοι τοῦτο τὸ ὕδωρ, ἵνα μὴ διψῶ, μηδὲ ἐρχομαι ἐνθάδε ἀπτελεῖν. Ἡ δὲ πρὶν ποτίζειν ἤξυμένη, νῦν ἀξίω ποτισθῆναι. Αἱ γὰρ εὐγενεῖς γυνῆμα εὐγέωργοι τυγχάνουσιν· οἷα τις ἦν ἡ τῆς μακαρίας ταύτης Σαμαρείτιδος γνῶμη, οἷος ὁ τρόπος· κεκαθαρμένους ἀκανθῶν ἀπιστίας, οὐκ ἔχων Ἰουδαϊκὴν βασκανίαν. Αὕτη γὰρ τὸν Μεσσίαν προσδοκῶσα, καὶ τυχοῦσα τῆς αὐτοῦ θεϊκῆς διδασκαλίας, ἐπιστεύουσαν εὐκρινῶς· καὶ οὐ μόνῃ τὸ δῶρον κατέσχευ, ἀλλὰ καὶ τοὺς εαυτῆς πολιτῆς· ἔπειτα πρὸς αὐτὸν δραμεῖν, ἀποστολικῶς κηρύξασα· Δεῦτε, ἴδετε ἀνθρώπων, ὅς ἐπέ μοι πάντα, ὅσα ἐποίησα. Μὴτε οὗτός ἐστιν ὁ Χριστός; Ὡ γυναικὸς σοφῆ! ἠπίστατο ὅτι γυνὴ ἀπαράδεκτος ἐστὶν εἰς μαρτυρίαν· διὰ τοῦτο τὸς ἀνδρας τῆς πῶλης αὐτῆς ἐπιπαστὰι μάρτυρας, ἵνα πολλῶν πρόξενος σωτηρίας γένηται. Φησὶν οὖν ὁ εὐαγγελιστής· Ἐκ δὲ τῆς πόλειως ἐκείνης πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν τῶν Σαμαρειτῶν, διὰ τὸν λόγον τῆς γυναικὸς μαρτυροῦσης, ὅτι· Εἶπέ μοι πάντα ὅσα ἐποίησα. Ὡς οὖν ἤλλον παρ' αὐτῶν οἱ Σαμαρείται, ἠρώτων αὐτὸν μείναι παρ' αὐτοῖς. Καὶ ἔμεινεν ἐκεῖ δύο ἡμέρας. Καὶ πολλῶ πλείους ἐπίστευσαν διὰ τὸν λόγον αὐτοῦ· τῇ τε γυναικὶ ἔλεγον, ὅτι οὐκ ἐτι δια τὴν σὴν λαλίαν πιστεύομεν· ἡμεῖς γὰρ ἀκηκόομεν καὶ οἴδαμεν, ὅτι οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου ὁ Χριστός. Εἶδες, ἀγαπητέ, τὸν Χριστοῦ τὴν δῖψαν, καὶ πῶς βρώμα καὶ πόμα τὴν σωτηρίαν εἶχε τῶν πιστευόντων ἐπ' αὐτῷ; Ἐμὲν γὰρ, φησὶ, βρωμά ἐστιν, ἵνα ποῖω τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με Πατρός, καὶ τελειώσω αὐτοῦ τὸ ἔργον. Τοῦτο χάριν δῖψαν ποτίζει τὴν Σαμαρείτιν ὕδωρ, ἀντλήσασα δὲ αὐτὴ ἐπέδωκε δαφιλῶς τοῖς πολιταῖς αὐτῆς ἀφθόνως τὴν τοῦ Κυρίου δωρεάν. Διὰ ταύτης τὸ τοῦ Ἀδραμ δήμος Σαμαρείτικῆς γνῶμης εὐμαθέστερος· τοῖς μὲν γὰρ οὐδὲ τὰ παρὰ τὸν ναὸν ὠφέλει μαθήματα· τῇ δὲ καὶ ἡ παρὰ [799] τὸ φρέαρ διάλεξις ὠφέλει. Περιπέμμεθα τοῖνυν τὰ τῆς Σαμαρείτιδος εἰς ἐαυτοὺς καλὰ, ζῆλον οἰκειωσάμεθα θεῖον, φιλομαθίαν ποθησώμεν εὐγνωμόνα ἡμεῖς· κἂν ἐν ἐκκλησίᾳ διαλεγώμεθα τὰ θεία, νομίζομεν καὶ

πρὸς ἡμᾶς λέγεσθαι: τὸ πρὸς ἐκείνην παρὰ τοῦ Δεσπότη τοῦ Χριστοῦ, *Τοὺς προσκυνούντας τὸν Θεόν, ἐν*

πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν. Αὐτῆ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Εἰς τὴν γυναῖκα τὴν ἀμαρτωλὸν τὴν ἀλείψουσαν τὸν Κύριον μύρω, καὶ εἰς τὸν Φαρισαῖον. Τῇ ἀγία καὶ μεγάλῃ τετάρτῃ.

Ἰκανῶς ἡμᾶς πρῶν ἐψυχαγωγῆσεν ὁ Χριστὸς παρὰ Ζαχαίῳ ἐσιώμενος. Ὅπου γὰρ Χριστὸς ἐσιτάται, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανακλίνεται, καὶ τόπου καὶ τραπέζης ἀπολαύει τῆς ἡμετέρας, πάντα πρὸς τὸν τῆς εὐφροσύνης μετάγεται λόγον. Τίς γὰρ τελώνων, ἢ πορνῶν, ἢ τῶν τὰ ἄρρητα ἐργασαμένων δευιά, τὸν οὐρανοῦ καὶ γῆς Ποιητὴν ὑπελθόντα τελωνικὴν βλίπων, καὶ τὸν τῶν σταχυῶν δοτήρα ἄρτον ἀνθρώπων μετὰ χειρὸς λαμβάνοντα, καὶ τὸν τῶν βοτρώων χορηγὸν τῆ κοινωνίας τοῦ πότου τοὺς ληνοὺς εὐλογοῦντα, μὴ ἐορτῆν καὶ πανηγυρίαν θέσθαι τὸ πρᾶγμα δικαιοσύνης; Αὕτη ἀληθὴς ἐορτή, αὕτη ἀληθὴς ἀγγελικὴς ἐστίασις; εὐφροσύνη, τὸ τὸν Δεσπότην μετὰ δούλων, τὸν Θεὸν μετὰ ἀνθρώπων, τὸν Δικαστὴν μετὰ τῶν ὑπευθύνων ὄραν κοινῆς ἀπολαύοντα τραπέζης. Διὰ τοῦτο γὰρ ἐπὶ γῆς ἦλθεν, οὐκ ἔρημον καταλιπὼν τὸν οὐρανόν, καὶ ἄνθρωπος γέγονεν, οὐκ ἀποδοῦς τὸ εἶναι Θεός, ἵνα καὶ τὴν θάλασσαν πλέων, τοὺς ἐπὶ τὸ βιωτικὸν χειμαζομένους πέλαγος ἐκ τοῦ βυθοῦ ἀνασύρῃ τῆς ἁμαρτίας, καὶ κώμας καὶ πόλεις: περιών, στενωπούς τε καὶ ἀτραπούς καὶ δρόμους περιτρέψων, τοὺς ἐν ταῖς τριβόσις πλανωμένους, ὡς ἀπολιμνα ὑπάστα, ἐπὶ τὴν ἰδίαν ἐπαναγᾶται ποιμνῆν. Αὕτη; γὰρ ἐστὶν ὁ τὸ ἀπολωλὸς πρόβατον ἐπιζητῶν, ὁ τὰ ἐννεμήκοντα ἐννέα καταλιπὼν, καὶ περὶ τὴν τοῦ ἐνὸς παραγεγόμενος ζήτησιν. Ἐζητεῖ γὰρ τὸ ἐν, οὔτε τῶν πολλῶν καταφρονῶν, οὔτε τοῦ πλήθους τὸ ἐν προκρίων· ἀλλὰ τὰ μὲν ἐννεμήκοντα ἐννέα κατελίμνησεν· εἶδε γὰρ ἀσφαλὺς αὐτὰ ἐν τῇ μάνδρᾳ αὐλίσασθαι· τὸ δὲ ἐν περιὼν ἐζητεῖ, ἵνα μὴ θοῖνῃ τὸ διαθῶν γένηται. Πρόβατον γὰρ ἀπολιμνα τὸν θηρῶν εἰσιόντων δειπνῶν καὶ ψυχὴ ἀσφράγιτος, δαίμοσιν εὐεπιβούλευτος. Ὅθεν πρῶτον τὸν Ζαχαίον, ὡς πρόβατον ἐκ στόματος λύκου, ἀφῆρπασε, καὶ τῇ μάνδρᾳ συνέμειξε, καὶ σφραγίσει; ἤξιωσεν. Ὡς γὰρ ποιμὴν πρόβατον ἀποπλανηθέν θηρᾶσαι θέλων, χειροῖ θεὸς ζῶων ἐξ, ἵν' ἀπολύτως νεμόμενον τὸ ἀποπληθῆσαν ἐλύσει (ἡρμα; οὕτω καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ Πρόβος; τὴν ἀσρακα, ἦν ἐκ τῆς Παρθένου ἀνάστασιν, ὡς πρόβατον ἐν νομῇ, ἐν τῇ τραπέζῃ Ζαχαίου ἀφῆκεν, ἵνα τῷ κοινῷ τῆς ἐστίασις νόμος ἐλύσας αὐτὸν πρὸς συνουσίαν, λανθάνοντος τῆ οἰκείᾳ συζεύξῃ ποιμνῆ. Ἀλλὰ τοῦτο μὴ συνιέντες οἱ Φαρισαῖοι ἐγόγγυζον, ὁρῶντες αὐτὸν μετὰ τελώνων ἐσθίοντα. Ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν, ὡς ἀσρακαί, διαρρήγνυσθωσαν· οὐ γὰρ δύνανται τὸν νέον τῆς διδασκαλίας οἶνον δέξασθαι· ἡμεῖς δὲ κατόπιν τοῦ φιλανθρωπικοῦ βαδίσωμεν ποιμῆνος. Ὁ γὰρ Ζαχαῖος τὸν τελώνων τῶν ἀποστόλων συνάξας ποιμνῆν, αὐτὰς; καὶ τὴν πόρνην τὴν ἀμαρτωλὸν, τὴν μυρίων κακῶν ἐργάτιν, ἐκ τῆς φάρυγγος τοῦ διαβόλου ὡς ἀμνάδα ἐλύσας, τῇ ἀνεπηρέατῳ ἀπέδωκε μάνδρᾳ. Ἴνα δὲ γινώτε καὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ φιλανθρωπῆσαν, καὶ τὴν Φαρισαίων τὴν ἀλογίαν, καὶ τῆς ἀμαρτωλοῦ τὴν παλινοφίαν, αὐτὰς ὑμῖν τὰς εὐαγγελικὰς παραθήσονται ῥήσεις· ἐὰν γὰρ τοῦ βροῦς τοῦ ἀναγνώσματος ὑπακούσητε, ῥάδιος καὶ τῆς ἐρημνείας τὴν ἐνοσίαν ἀναλάβητε. *Ἡρώτα δὲ, φησὶ, τίς τῶν Φαρισαίων τὸν Ἰησοῦν, ἵνα γάγγῃ μετ' [800] αὐτοῦ. Καὶ εἰσαλλῶν εἰς τὸν οἶκον τὸν Φαρισαίου, ἀνεκλήθη. Ὡς γὰρ τὸς ἀρράστοι; ὡς φιλανθρωπίας ἀρρήτου; καὶ Φαρισαῖον συνοεσιτάται, καὶ τελώνας οὐκ ἀποσιείσται, καὶ πόρνας προσδέχεται, καὶ Σαμαριταῖς διαλέγεται, καὶ Χαναναίαν λόγου θείου, καὶ τῇ αἰμαρροῦσῃ τὸ κράσπεδον παραχωρεῖ. Ναί; ἰατρὸς γὰρ ἐστὶ, πάντων ἐπαπτόμενος τῶν παθῶν, ἵνα πάντας ὠφελῇσῃ, πονηροὺς καὶ ἀγαθοῦς, ἄριστους καὶ εὐγνώμονας. Ὅθεν καὶ νῦν ὑπὸ τοῦ Φαρισαίου κληθεῖς, εἰσεργεῖται εἰς οἰκίαν τὴν τῶος μεστὴν κακῶν. Ὅπου γὰρ Φαρισαῖος, ἐκεῖ πονηρίας ὀρμητήριον, ἀμαρτίας καταγωγίον, ὑπεροψία; ὑποδοχῆ. Ἀλλὰ καὶ οὕτως αὐτοῦ διακειμένης τῆς οἰκίας, οὐκ ἀπαιεῖσθαι παραγενέσθαι ὁ Κύριος; καὶ εἰκότως. Ὡς περὶ γὰρ ἥλιος ὡς καταβάλλεται, βορβόρω τὰς οἰκίας ἀκτίνας ἐπιβάλλων· ἀλλὰ τούναντιον καὶ τὴν ἐλούσαν ἀγίασαν ἀπομάσσειται, μηδὲν αὐτοῦ σφετεριζό-*

μενος· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς, ὡς ἥλιος; δεκασιούνης, πάντα ἐναγῆ καὶ βέβηλον τόπον καταλαμβάνει, καὶ τὴν δυσώδη ἀμαρτιαν ταῖς ἀκτίσιν αὐτοῦ τῆς ἀγαθότητος ἀναλίσκει, οὐκ ὕβριν, οὐ μείλιον, οὐ μολυσμὸν ὑπομένων κατὰ τὸν τῆς θεοῦ τοῦ λόγον. Ὅθεν ἐπένευσεν εὐκόλως τῷ Φαρισαίῳ καλοῦντι, ἡρεμῶν, σιωπῶν, ἀνεξέλεγκτον αὐτοῦ τὸν βίον ἀφεις· πρῶτον μὲν, ἵνα ἀγίασῃ τοὺς κληθέντας, τὸν καλέσαντα, τῆς οἰκίας τὸ σύστημα, τῆς πολυτελείας τὰ βρώματα· ἔπειτα δεικνύει, ὅς οὐ φάσμα ἦν ἡ ἐνανθρώπησις, ἐκ τῆς ἀνακλίσεως, τῆς βρώσεως, τῆς πόσεως, τῆς τῶν στίλων δαπάνης. Ἀλλ' ὡς δὲ, ἐπειδὴ ἐμελλεν ἡ πόρνη προσιεῖται, καὶ τὸν θερμὸν ἐκείνον καὶ διάπυρον τῆς μετανοίας δεικνύει τρόπον, διὰ τοῦτο καλοῦντι τῷ Φαρισαίῳ ἐπινεύει ταχέως· ἐναγκνῶν τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων τὰ οἰκία ἐκτραγωδήσασα κακὰ, διδάξῃ αὐτοὺς πῶς δεῖ τοὺς ἀμαρτωλοὺς ἐπὶ ταῖς ἀμαρτίαις συγγνώζοντα; ἐξευμενίζεσθαι τὸν Θεόν. Ἰδοὺ γὰρ, φησὶ, γυνὴ ἐν τῇ πόλει, ἣτις ἦν ἀμαρτωλὸς. Ἰνὴν ἡ ἀμαρτωλὸς, τὸ πρῶτον δεικνύον τοῦ διαβόλου, ἢ τῆς πλάνης εἰσαγωγῆ, ἢ τῆς παραδᾶσεως διδάσκαλος, ἢ βοηθὸς μὲν γενομένη, πολεμῆσα δὲ ἀναδειχθεῖσα, ἢ γενομένη μὲν φύσει καλῆ, ἐκ προαιρέσεως δ' ἀποδειχθεῖσα κακῆ, ἢ θανάτου πρόξενος, ἢ τὸ κάλλος τοῦ ζυλοῦ δέξασα, καὶ ἴδον τὸν παραδείσον ἀπόλεσασα. Καὶ ἰδοὺ γυνὴ, φησὶν, ἐν τῇ πόλει, ἣτις ἦν ἀμαρτωλὸς, τὰ τῆς Εὐας φέρουσα θάρη, καὶ πολλὰς κακοὺς βριθολίαν. Ἐρῶ δὲ αὐτῆς τῶν προτέρων κακῶν τὴν ἀσφίλειαν, ἵνα γινώτε αὐτῆς τὴν πολυτέλειαν. Ὁ Θεὸς ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ Ἀδάμ ὁστέον λαβὼν, καὶ τοῦτο σαρκώσας τὴν Εὐαν εἰργάσατο, ἦν καὶ γυναῖκα καλέσας, ἔδωκε βοηθὸν τῷ Ἀδάμ. Ἀλλὰ μετὰ τὸ ἀμαρτεῖν καὶ παραθῆναι τὸν νόμον, καὶ ἐκδιληθῆναι τοῦ παραδείσου, καὶ θάνατον τὸ ἐπιτίμιον λαβεῖν, ἵνα μὴ τῷ θανάτῳ δαπανούμενον ἀρῆν τὸ γένος ἀπόληται, γὰρ ὡς ἐπιστρατεύσει τῷ θανάτῳ, ἵν' ὁ μὲν σπείρῃ, ὁ δὲ θερίζῃ, ὁ μὲν τέμνῃ, ὁ δὲ βλαστάνῃ. Καὶ ὅτι μετὰ τὸ ὑποβλήθῃ τὸ θάνατον, ἢ τοῦ γάμου ἐδόθη χάρις, ὅλων ἐκ τοῦ τὸν Ἀδάμ μετὰ τὴν ἔξροδον τοῦ παραδείσου συναφθῆναι τῇ Εὐᾷ. Ἰέγραπται γὰρ, ὅτι· Μετὰ τὸ ἐξελθεῖν ἐκ τοῦ παραδείσου, τότε ἔγνω Ἀδάμ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ. Πρὸ τῆς ἀμαρτίας οὐκ παρθενία ἦν, ἀμόλυτον τυρούσα τὸν χιτώνα τῆς φύσεως· μετὰ δὲ τὴν παράδασιν, μετὰ τὴν τοῦ θανάτου ἀπόφασιν, ὁ γάμος ἀντιετήχθη, ἵνα ἀντλοῦντα τὸν θάνατον νικήσῃ βρώων, καὶ τρυφῶντα ἡτήχθη φύων. Ἐπεὶ οὖν ἐπὶ διαδοχῇ τοῦ γένους; καὶ ἐπὶ αὐξήσει τῆς φύσεως ὁ τοῦ γάμου ἐδόθη νόμος, τῷ μὲν ἀνθρώπῳ ἡδονὴν ἐσπεῖρε, τὸ δὲ ἥλιου θωπευτικὸν ἐποίησεν· οὐχ ἵνα ἐταίρως; πρὸς μίξις ἐρεθίζωνται, ἀλλ' ἵνα ἐνωμῶς; πρὸς γάμον συνάπτωνται. Ὅθεν ἡ μὲν ἐνοσμοσ τοῦ γάμου μίξις τιμία παρὰ τῷ Θεῷ, ἢ δὲ πρὸς χάριν; τῶν ἡδονῶν ἐκτελουμένη, θανάτῳ ὑποβέβληται. Ἦμιος γὰρ ὁ γάμος καὶ ἡ κοίτη ἀμιατος· κέρουος δὲ καὶ μίχουος κρινεῖ ὁ Θεός. Αἱ οὖν χάριν παιδογονίας; ἐνωμῶς τοῖς ἀνδράσι μίγνυμεναι ἀνέγκλητο εἶσιν, ὡς περὶ ἡ Σάρρα καὶ ἡ Ῥεβέκκα καὶ ἡ Ραχὴλ, καὶ εἰ τις ἄλλη ἀπ' [801] αὐτῆς; αἱ δὲ λόγῳ ἡδυπαθείας τοὺς νέους πρὸς ἀκολασίαν διεγείρουσαι, ὡς φθεῖρουσαι τὸν ναῦν τοῦ Θεοῦ, παραδόξουσι ὑβορᾶ. Εἰ τις γὰρ, φησὶ, φθειρεῖ τὸν ναῦν τοῦ Θεοῦ, φθεῖρεῖ τούτον ὁ Θεός. Ἄν καὶ αὕτη μῆ ἦν ἡ μετὰ ἡγεῖρας ἀμαρτωλός. Τὴν γὰρ φύσιν κατηλέυσασα, καὶ ταῖς ἀνωθεν βαφαῖς; τὰς παρσίας φοινίξεσασα, καὶ τέγγη βιαζομένη φανίαν καλῆ, τοὺς νέους; πρὸς ἀκολασίαν ὑπέσυρεν, αὐτοὺς εἰς τὸ τῆς πορνείας ἀποκλίσεσασα βάρυθρον. Ταῦτα λέγω, οὐ χαμυδῶν αὐτὴν ἐφ' οἷς ἔδρασε τριπλῶν, ἀλλ' ἐπαίνων αὐτὴν ἀπ' οἶων ὅσα γέγονεν ἀφω· λέγω γὰρ τίς ἦν, ἵνα δεῖξω τίς ἡ δόξα νῦν· λέγω αὕτης τῆς ἀμαρτίας τὰ πταίσματα, ἵνα δεῖξω τῆς μετανοίας τὰ κατορθώματα. Ἀλλ' αὕτη ἡ τῷ σώματι ἀμέμπτως χρυσαμένη τὸ πρην, τοὺς μὲν διὰ βουτρυχῶν σατηνοῦσασα, τοὺς δὲ διὰ βακρυχῶν φαρμάττουσασα, τοὺς δὲ δι' ἀλείμματος γοητεύουσα, πάντας δὲ πάντοθεν ἐπὶ τὸν

habita alloquutio profuit. Samaritanæ ergo bona nobis attrahamus, studium illud divinum imitemur, probanque illam discendi cupidinem. In ecclesia saltem de divinis colloquamus : nobis dictum pute-

mus illud Christi Samaritanam alloquentis : Adorantem Deum in Spiritu et veritate oportet adorare (*Joan.* 4 25). Ipsi gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

IN MULIEREM PECCATRICEM, QUÆ UNXIT DOMINUM UNGUENTO, ET IN PHARISÆUM (*Luc.* 7. 36. sqq.).
IN SANCTA ET MAGNA FERIA QUARTA.

Satis vos nuper recreavit Christus apud Zacchæum convivatis. Ubi enim Christus convivatur, ac cum hominibus recumbit, atque ejusdem loci et mensæ nobiscum particeps est, ad lætitiâ omnia vertuntur. Quis enim publicanus, quæ meretrix, vel quis ingentia operatus mala, cæli terræque Conditorum videntis in publicani domum ingressum, et spicarum datorem humanam panem manibus accipientem, utrumque largiorem ex potus consortio torcularibus benedictentem, id non festum et celebritatem juridici censuerit? Hoc vere festus dies est, hoc vere angelici convivii gaudium; quod dominus cum servis, Deus cum hominibus, iudex cum reis communis mensæ consors videatur. Ideoque enim in terram venit non deserens cælum; et factus est homo, non exuens divinitatem, ut in mari ambulans, eos qui in vite pelago fluctibus agitabantur, a peccato retraheret; ac vicos et urbes circumiens, angiportus, vias et cursus peragrans, eos qui in trivivi errabant quasi oves sine pastore, in proprium suum ovile reduceret. Ipse enim est qui ovem perditam quærit, qui non agnita ovem relinquit ad unius perquisitionem. Unam enim quærebat, non quod alias multas despiceret, nec quod unam gregi anteferebat; sed non agnita ovem relinquebat; sciebat enim has tuto in caula versari; et unam circumneundo quærebat, ne esca diaboli fieret. Ovis enim sine pastore, feris paratum prandium est; animaque non obsignata, demonum patet insidiis. Quamobrem nuper Zacchæum, ut ovem ex ore lupi abripuit, in caulam immisit et signaculo dignatus est. Quemadmodum enim pastor qui errantem quærit ovem, aliud animal tractabile relinquit, ut libere pascens, vagabundam ovem pertrahat: sic et Dei Verbum carnem quam ex Virgine assumpsit, quasi ovem in pascuis, in mensa Zacchæi reliquit, ut ex communi convivio ad consortium alliciens, sensim et quasi clanculum ovili ipsum adjungeret. Sed hoc non intelligentes Pharisæi murmurabant, videntes illum cum publicanis edentem. Verum illi quidem, utpote utres veteres, dirumpantur; non enim possunt novum doctrinæ vinum excipere; nos vero post benignum illum pastorem incedamus. Ille enim, qui Zacchæum publicanum apostolorum gregi adjungit, meretricem quoque, mille malis obnoxiam, ex diaboli faucibus avulsam, intemerato ovili restituit. Ut vero Christi benignitatem, Pharisæorum insaniam ediscatis, necnon peccatricis mulieris palinodiam: ipsas vobis Evangelii voces apponam: nam si lectionis seriem audiat, facile sensum dictorum percipietis. *Rogabat, inquit, Jesum quidam Pharisæorum, ut manducaret cum illo, et ingressus domum Pharisæi discubuit (Luc. 7. 36).* O gratiam inenarrabilem! o benignitatem ineffabilem! cum Pharisæo convivatur, et publicanum non repellit; meretrices admittit, Samaritanos alloquitur, Chananzam responsione dignatur, et hæmorrhoidisæ limbram concedit! Etiam: medicus enim est, omnesque curat ægritudines, ut omnibus prosit, malis et bonis, in gratis et gratiam referentibus. Quapropter nunc a Pharisæo invitatus, in domum ingreditur, hactenus malis refertam. Ubi enim Pharisæus erat, ibi nequitia officina, peccatorum receptaculum, arrogantis diverticulum. At etiamsi domus illius hac conditione esset, non dignatur accedere Dominus: ac jure quidem. Quemadmodum enim sol non læditur, cum radios suos in lutum immittit; imo etiam ingra-

tam ejus foeditatem abstergit, nihil ex illo mutuans: sic et Christus ut sol justitiæ omnem exserendum et turpem locum invadit, ac foetidum peccatum bonitatis suæ radiis absorbit, non contumelia affectus secundum divinitatis rationem, non imputationem, non foeditatem passus. Quamobrem Pharisæo invitanti facile annuit; idque pacate, nec vitam ejus redarguens: primo ut invitatos sanctificaret, atque invitantem, familiam, et ciborum lautitiam; deinde ut ostenderet incarnationem non esse phantasmam, quod discubuerit, comederit, biberit, cibos assumpserit. Alioquin vero quia meretrix adventura erat, ac fervidum illum ardentemque pœnitentiæ modum ostensura, invitanti Pharisæo statim annuit, ut illa coram scribis et Pharisæis sua deplorans mala, doceret eos quomodo oporteat peccatores de peccatis suis gementes Deum placare. *Ecce, inquit, mulier in civitate, quæ erat peccatrix (Luc. 7. 37).* Mulier peccatrix, primum diaboli rete, inductio ad errorem, transgressionis magistra; auxiliatrix quidem, sed quæ inimica comprobatur; quæ natura quidem pulchra est, proposito autem improba deprehenditur, mortis causa, quæ ligni pulchritudinem ostendit, et totum paradysum perdidit. *Et ecce mulier, inquit, in civitate, quæ erat peccatrix: Evæ pondera gestans, et multis onusta malis.* Priorum ejus malorum copiam dicam, ut larga ipsi collata dona noscatis. Deus ex Adami lateris os assumens, ipsumque carne vestiens, Evam efformavit, quam mulierem vocatam Adamo adiutricem dedit: sed postquam peccavit et legem transgressus eiectus est ex paradiso, ac mortem in ultionem accepit; ne genus morte assumptum funditus interiret, connubium cum morte pugnat, ut illud seminaret, hæc metat: hæc secat, illud germinat. Quod autem postquam morti subiecti fuerant, connubio gratia data sit; hæc palam est, quod Adam postquam egressus est ex paradiso Evæ copulatus sit. Scriptum est enim: Postquam exierat ex paradiso, tunc cognovit Adam uxorem suam (*Gen. 4. 1*). Ante peccatum ergo virginitas erat, quæ naturæ vestem impolutam servabat: post transgressionem vero, post latam sententiam mortis, nuptiæ inductæ sunt, quæ semper pullulando exhaustentem mortem vincerent, et germinando metentem superarent. Quoniam ergo lex nuptiarum ad successionem generis et augmentum naturæ data est: illa viro voluptatem inseruit, feminam vero blandiam fecit, non ut amasiorum more ad coitum excitarentur, sed ut legitimo connubio copularentur. Quamobrem legitima connubii mixtio honorabilis est apud Deum; ea vero quæ voluptatis gratia exercetur, morti subijcitur. Nam *Honorable connubium et torus immaculatus: fornicatores autem et adulteros judicabit Deus (Hebr. 13. 4).* Quæ igitur proli gratia viris legitime copulantur, sine crimine sunt, ut Sara, Rebecca, Rachel, et si quæ alia similes: quæ vero voluptatis gratia juvenes ad libidinem provocant, utpote quæ templum Dei violaverint, corruptioni traduntur: *Si quis enim, inquit, violaverit templum Dei, disperdet illum Deus (1. Cor. 3. 17).* Ex quorum numero erat ea, de qua agimus, peccatrix. Naturam quippe in negotiationem vertens, fucogenas rubricans, et arte formosa videri studens, juvenes ad lasciviam alliciebat, ipsosque in fornicationis barathrum immittebat. Hæc dico, non ut illam traducam pro iis quæ ante fecerat, sed ut laudem de repentina mutatione: dico enim quæ fuerit, ut os-

tendam quæ postea facta sit: narro ejus peccata et flagitia, ut demonstrarem poenitentiae præclara gesta. Verum hæc quæ sine verecundia corpore antea utebatur, alios per cincinnos capiens, aliis per lacrymas blandiens, alios pigmentis fascians, omnesque undique in lasciviam cœnum advocans, turpem et lubricam cupiditatem in divinum et caelestem transfert amorem. Ut enim vidit Jesum modo libere et aperte Samaritanam alloquentem, modo Chananzæam admittentem, alias hæmorrhœissam celebrantem ob furtum; et modo cum publicanis conviventem, modo Pharisæorum domos adeuntem; secum reputavit, si meretrices, publicanos et peccatores admittit, usquequo libidine intemperanter ardens, peccati mare exhauro? Non juvenis, non pulchra: manebo; omnia quippe transeunt, omnia marcescunt, flores, lilia, vultus forma. Quid ergo pro factis patiar? Jam enim gehennæ ignem cogito; jam animam meam respicientia invadit, quia in perniciem juvenum vi et arte pulchra videri curavi: in vicis civitatis, in foro, in hiviis currebam, ut reti pedibus utens, linguam in sagenam adhibens. O quot adolescentem illecebris cepi, impudentes oculos circumferens? Nam ad exitium spectatorum culta, modo cincinnis multis caput in turrim erigebam, modo calamistratos comas ex vertice in frontem evagari sinebam, modo genas fucis rubricans et oculos depingens, modo lacrymarum stillas fundens, blanditiis animam interinebam. Quid jam de me fiet? quem medicum infinitis morbis reperiam? Si hominibus gesta mea enuntiem, inutilis erit mihi hæc confessio. Sed occultabone mala mea? At latere nequeo; quem enim latere possim? quo igitur fugiam, cum ubique judici occurram, qui non apparet quidem, sed ubique mala mea coarguit? Una mihi spes salutis relicta est; unum mihi viaticum ad vitam prostat, ut Jesum cognoscam, et ad ipsum accurram. Nam qui publicanos excipit, non repellit meretricem; qui cum Pharisæis convivatur, peccatricis lacrymas non recusabit. Quia igitur scio ipsum apud Simonem quempiam Pharisæum diversari, virum celebrem et peccatorem, ad illum accurram. Sed quid ab eo petam? oculorum sanitatem? Sed temporanea esset gratia. Morbi curationem? Sed hæc non tanta res est: æterna quippe mors est præsentis gravior. Corporea omnia mittens, medelam animæ requiram. Unam quippe video impendentium malorum solutionem, si Judicem videam, si ultionis tempus prævertam. Imitabor Rahab meretricem; mulieris virtutem sequar. Nihil enim a nobis requirit Deus, nisi voluntatis mutationem. His pie consideratis, cum animum suum ad fidem incendisset, ad Jesum ingreditur, quo loco ille recumbebat, pristinam impudentiam in fiduciam vertens. Nihilque dicit; neque enim audebat: nam sciebat cogitationum inspectorem non egere verbis. Quid enim poterat ei dicere, qui omnia sciebat? se peccavisse, se multa mala operatam esse, se et amantem et amatam publicam voluptatem coluisse? Hæc Deo nota erant, non modo facta, sed etiam in intimo cogitata animo. Sciens ergo ipsum omnia nosse, nihilque ipsum posse latere, lingua quidem silet, sed lacrymis loquitur. *Stans, inquit, secus pedes ejus, lacrymis cepit rigare pedes ejus.* Sed licet lingua non loqueretur, ineffabilibus gemitibus vociferabatur, cordis contritionem declarans, et de peccatorum multitudine triumphans, absurdas cogitationes, pravas cupiditates, improba facta, iniqua colloquia traducens. Nullum enim erat ex malis quæ fecerat, quod non lacrymis deploraret: sciebat enim se eorum quæ confitebatur remissionem accipere. Nam ait: *Dixi, Confitebor adversum me injustitiam meam Domino, et tu remisisti impietatem cordis mei (Psal. 34. 5).* Nec modo silentio loquebatur, cordis gemitibus Domino supplicans, sed et habitu pulchritudinem poenitentiae depingebat. Lacrymabatur, ut quæ multum risisset, pulchris lacrymis malum risum abluens: stillas oculorum genarum sordes abluens, ut in quibus peccaverat, in iis amoveretur a malo; in quibus inique

egerat, in iis legislatorem placaret. Ut enim David qui lectum illegitimo coitu fœdaverat, sic lacrymis abluit: *Lavabo, inquit, per singulas noctes lectum meum; lacrymis meis stratum meum rigabo (Psal. 6. 7):* ita et hæc per quos oculos juvenes multos ad lasciviam allexerat, lacrymis fontes emittens, sordes peccatorum lavatu difficiles abluabat: ipsa sibi parans lavacrum poenitentiae, lacrymas. Lacrymæ quasi aquam ministrabant: illa vero invisibiliter a Christo peccatorum remissionem accipiebat. Imo vero Abrahamum non imitans modo, sed et superans, pedes Christi lavabat. Ille namque apposito labro aquis abluabat, et linteo abstergebat; hæc vero non hausit aquam, sed lacrymarum fontes emittens, Jesu pedes abluabat. Ne vero lacrymis peccatricibus sanctos pedes contumelia afficeret, pulchris capillis ulinteo usa, abstergebat pedes: videreque erat totam mulierem ad famulatum Jesu incumbentem. Oculi namque superne, ut fontes, lacrymarum rivos emittabant; anima, quasi labrum substrata, stillas ex pedibus defluentes excipiebat; cincinnati vero tergebant, lintei officio fungentes: manus alabastrum unguenti tenentes, divinos pedes ungebant, unguentum unguento colentes: *Unguentum enim effusum nomen tuum (Cant. 1. 2),* inquit. Vides quomodo ingratos Judæos superaverit mulier peccatrix, divinarum legum ignara. Illi namque lapidibus ipsum impetebant, hæc vero unguenti odore recreabat. Sed Judæi quidem, ut ingrati, stulti et improbi, benefico mala retribuiebant, lapidibusque salutabant angularem illum lapidem: hæc vero ungebat unguento pedes illos, qui sui causa in sacro ligno crucis totam diem mansuri erant. Et quid dico illam ingratum Judæorum populum vicisse, quando totum etiam sanctorum chorum superavit? Gratiam enim accepit, quam nec reges nec dynastæ consequuti sunt: nam *Reges Tharsis et insulæ munera offerent, et adorabunt eum omnes reges terræ (Psal. 71. 10).* Atque secundum prophetam, et dederunt munera et procul adoraverunt; sed nullus eorum pedes Jesu osculatus est. Quomodo enim venerunt magi, supplicationis consortem habentes stellam? verum illi procul stipabant ipsum, ordinis sui modum agnoscentes: *Calum enim milii thronus est, inquit, terra vero scabellum pedum meorum (Isai. 66. 1).* Laudetur ergo mulier, quæ totius orbis honorem sortita est: pedes immaculatos, quorum pulverem gentes et familiae lingunt, pedes, inquam, immaculatos tetigit: cum Joanne corpus Christi partita est. Ille namque recubuit supra pectus; divinam quippe doctrinam inde oportebat haurire; hæc vero pedes illos qui pro nobis ambulabant excepit. Verum Christus, qui non de peccato judicat, sed poenitentiam laudat; qui non præterita punit, sed futura explorat; præteritorum ejus malorum non recordatus, mulierem honorat, et laudat poenitentiam, justificat lacrymas, et coronat propositum: Pharisæus vero miraculum cernens, mente percellitur, et invidia concitatus, mulieris poenitentiam non admittit; sed eam quæ sic Dominum honorabat convicio impetit, dignitatemque ejus qui honorabatur minuit, ignorantiam illi attribuens. *Videns autem, inquit, Pharisæus qui vocaverat illum, dixit intra se: Hic si esset propheta, sciret utique quæ et qualis est mulier quæ tangit eum, quia peccatrix est.* O stulte et insipienti, et omnino Pharisæe! hæc dicens non mulieris mores, sed propositum tuum accusas, dicens eum ignorare quæ sit illa mulier. Ergo non illum ut Deum omnia cognoscentem invitatione tua honorasti? ergo, o insignis accusator et sycophanta! vocas quidem illum ut Deum qui benedicere possit, contra illum vero clamas ut hominem, qui nihil plus quam nos sciat? *Hic, inquit, si esset propheta.* Quam te melior est, o Pharisæe, mulier illa in Scimus, quæ eum prophetam esse non noverat, et primo conspectu Servatorem confessa est dicens: *Domine, video quia propheta es tu (Joan. 4. 19)!* Quam mirabilior hæc peccatrix, ejus peccatum vides, et poenitentiam non conspicias, sed damnas illam, quam Judæx ab-

βρόχορον τῆς ἀκολασίας προσκαλούμεν, τὸν αἰσχρὸν αὐτῆς καὶ ἡδυπαθῆ ἔρωτα εἰς θεῖον καὶ ἐπουράνιον μεταβάλλει φίλτρον. Ὡς εἶδε γὰρ Ἰησοῦς, ποτὲ μὲν ἀδέως τῆ Σαμαρειτιδι διαλεγόμενον, ποτὲ δὲ τὴν Χαναανάαν προσιέμενον, ἄλλοτε τῆς αἰμορροῦσης ἀνακηρύσσοντα τὴν κλοπὴν, καὶ πῆ μὲν τελώνιας συνεβίβοντα, πῆ δὲ τῶν Φαρισαίων τοὺς οἴχους καταλαμβάνοντα, ἐλογίσατο. Εἰ πόρναις καὶ τελώνιας καὶ ἁμαρτωλοῦς προσέεται, μέχρι πότῃ ἀκαθόκτως οἰστρώσα τὸ τῆς ἁμαρτίας πέλαγος ἀντιῶ; Οὐ μὲνὼ νέα, οὐ μὲνὼ καὶ ἡ πάντα γὰρ παρέρχεται, πάντα μαραίνονται, καὶ ἄνθη καὶ κρίνα καὶ τῶν προσώπων τὰ κάλλη. Τί οὖν πάθω ἐφ' οἷς εἶδρασα; Ἠδὴ γὰρ τὸ τῆς γέννησις πῦρ ἐνοσῶν ἥρη μου τὴν ψυχὴν μεταγνώσις λαμβάνει, ὅτι ἐπ' ἐλέωρι τῶν νέων βιαζομένη φανῆται καλῆ, ἐν ταῖς ἀγναιαῖς τῆς πέλους, ἐν ταῖς ἀγοραῖς, ἐν ἀμφοῶσι ἔτρεγον, δικτυον μὲν τοὺς πόδας ἔχουσα, καὶ σαγῆτην τὴν γλῶσσαν. Ὡ πόσου; νεανίσκουσ καταθέλον, βλαστὸν ἀναϊδειας βλέμματα περιφέρουσα! Ἐπὶ λύμῃ γὰρ τῶν θεατῶν ὠραῖομένη μὲν πολυπλόκοις σετραῖς τὴν κεφαλὴν ἐπέργουν· πῆ δὲ νομάδας πλοκάμιν ἐκ κορυφῆς εἶων κατὰ μετώπου πλανᾶσθαι! ἄλλοτε δὲ τὰς παρειὰς ἐφοίνιξε, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς κατέγραπον, καὶ ἄλλοτε δάκρυον λιθάδας ἔφρουον, τῆ κολακεία ἐκτραγηλίζουσα τὴν ψυχὴν. Τίς οὖν ἐπὶ τούτοις γένωμα; τίνα ἰατρὸν εὐρω τῶν ἀπεριων τούτων παθῶν; Ἐὰν ἀνθρώποι; τὰ κατ' ἑμαυτὴν εἶπω, ἀνωφελὲς μοι γένηται τῆς ἐξαγορευσεως ὁ τρόπος. Ἀλλὰ καλῶς τὰ κακά; Ἀλλ' οὐ δύναμα: λαθεῖν τίνα γὰρ λάθω, ἢ λαθεῖν μὴ δυναμένη; ποὺ οὖν φύγω, πανταχοῦ τὸν δικαστὴν εὐρίσκουσα, τὸν μὴ φαινόμενον μὲν, πανταχοῦ δὲ διελέγχοντά μου τὰ κακά; Μία μοι σωτηρίας ἐπιπέλασι: ἐλλείψι, ἐν μοι ἔροδιον πρόκειται ζωῆς, τὸ τὴν Ἰησοῦν ἐπιγνώσαι, καὶ αὐτῷ προσδραμεῖν. Ὁ γὰρ τελώνιας προσδεχόμενος, οὐκ ἀπαινεῖται πόρνην· ὁ Φαρισαῖος συνεβίβων, οὐ παραιτεῖται τῆς ἁμαρτωλοῦ τὰ δάκρυα. Ἐπειὸ οὖν ἔγνω, ὡς παρὰ Σίμωνι Φαρισαίῳ κατὰγεται ἀνδρὶ λαμπρῷ καὶ ἁμαρτωλῷ, δραμοῦμαι πρὸς αὐτόν. Ἀλλὰ τί αἰτήσω προσελθούσα; ὀφθαλμῶν ὕδιναι; Ἀλλὰ πρόσκαιρος ἡ χάρις. Νόστου ἀπαλλαγὴν; Ἀλλὰ μικρὸν τὸ κατόρθωμα· ὁ γὰρ αἰώνιος θάνατος τοῦ παρόντος; ἐστὶ βαρύτερος. Πάντα παρῆσα τὰ τοῦ σώματος, τὸ τῆς ψυχῆς ἐπιτητήσω ἱαμα. Μίαν γὰρ εὐρίσκω λύσιν τῶν ἐπηρμένων κακῶν, ἐὰν τὸν δικαστὴν εἶδω, ἐὰν προλάβω τῆς κολακῆς τὸν ἐνάρετον. Μιμησομαι Ῥαβὶ τὴν πόρνην· γυναικὸς τὸν ἐνάρετον μεταδιώξω τρόπον. Οὐδὲν γὰρ παρ' ἡμῶν βουλεύεται Θεὸς ἢ γνώμας ἐναλλαγῆν. Ταῦτα εὐσεβῶς ἐπισκεψάμενη, καὶ τὴν διάνοιαν πρὸς πᾶσιν ἐπελεβήσα ἐπεισεργεται τῷ Ἰησοῦ, ὅπου ἀνέκειτο, τὴν προτέραν ἀναΐδειαν εἰς ὑπόθεσιν παρῆρσις λαβοῦσα. Καὶ λέγει μὲν οὐδὲν· οὐ γὰρ ἐτόλμα· ἦδει γὰρ ὡς ὁ τῶν λογισμῶν ἔσθρος οὐ δέεται λόγων. Τί γὰρ εἶπεν εἶχε τῷ πάντα εἰδοῖ; ὅτι ἡμαρτεν; ὅτι πολλῶν κακῶν ἔργατι; γάγονεν; ὅτι ἐρώσα καὶ ῥωμεινὴ τὴν πάνδημον ἥβησιν ἐθεράπεισε; Ταῦτα Θεοῦ ὀρθλα ἦν, οὐ πραττόμενα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ἀφανεί τῆς ψυχῆς βουλευτηρίῳ γινόμενα. Εἰδὸντα οὖν ὡς πάντα οἶδε, καὶ λαθεῖν αὐτὸν δύναιται [803] οὐδὲν, σιωπῆ μὲν τὴν γλῶσσαν, λαλεῖ δὲ τοῖς δάκρυσι. *Στάσα γὰρ, φησί, παρὶ τοὺς πόδας αὐτοῦ κλαίουσα, ἤρξατο βρέχειν τοὺς πόδας αὐτοῦ τοῖς δάκρυσι.* Ἀλλ' εἰ καὶ μὴ γλώσσην ἐλάλει, ἀλλὰ στεναγμοῖς ἀλαλήτοις ἐφθέγγετο, τὸν συντριμμῶν τῆς καρδίας ἀνακαλύπτουσα, τὸ πλῆθος τῶν ἁμαρτιῶν θριαμβέουσα, λογισμοῦς, τὰς ἐναγέας ἐνθυμῆσαι, τὰς βεβήλους πράξεις, τὰς παρανόμους ὁμίλας ἐκπομπέουσα. Οὐδὲν γὰρ ἦν τῶν πεπραγμένων αὐτῆ κακῶν, ὃ μὴ δάκρυσιν ἐξετραγῶδει· εἶδα γὰρ ὅτι ὦν ὠμολόγει τὴν ἀμνηστίαν ἐλάμβανε. *Εἶδα γὰρ, φησί, Ἐξηγορευσομαι κατ' ἐμοῦ τὴν ἀνομίαν μου τῷ Κυρίῳ καὶ σὺ ἀπήκας τὴν ἀσέβειαν τῆς καρδίας μου.* Καὶ οὐ μόνον ἀλαλήτως ἐφθέγγετο τοῖς στεναγμοῖς τῆς καρδίας δυσωποῦσα τὸν Κύριον, ἀλλὰ καὶ σχήματι τὸ τῆς μετανοίας διέγραψε κάλλος. Ἐδάκρυε μὲν, ὡς πολλὰ γέλασας, τοῖς καλοῖς δάκρυσι τῶν κακῶν ἐκπλύνουσα γέλωτα, ταῖς δὲ βανίσαι τῶν ὀφθαλμῶν τὸν τῶν περιωῶν ἐκπλύνουσα ῥύπον, ἵνα ἐν οἷς ἡμαρτεν, ἐν τούτοις καὶ ἀπορηχησῆται, ἐν οἷς ἡνόμησεν, ἐν τούτοις τὸν νομοθέτην ἐβλαύσῃται. Ὅσπερ γὰρ τὴν κοίτην, ἢ ἐκθέστημ ἔματνε συμπλοκῆ, δάκρυσιν ἀπέπλυνεν ὁ Δαυὶδ· *Λούσω γὰρ, φησί, [804] ἐκάστην ῥυτίκα τὴν κοίτην μου, ἐν δά-*

κρυσι μου τὴν στρωματῆν μου βρέξω· οὕτω καὶ αὐτῆ, δι' ὧν ὀφθαλμῶν πολλοὺς ὧν νέων εἰς ἀκολασίαν ὑπέστρεψε. ἄκρυον ἀφείσα πηγῆς, τὸν δόξατον τῆς ἀμαρτίας ἀπέπλυνε ῥύπον, αὐτῆ ἑαυτῆ λουτρὸν μετανοίας προβαλλομένη τὰ δάκρυα. Τὰ μὲν γὰρ δάκρυα, ὡς ὕδωρ, ταυτὴ παρέιχε, τὴν δὲ ἄρεσιν ἀοράτως παρὰ τοῦ Χριστοῦ ὑπέδεχeto. Ἀλλὰ μὴ καὶ τὸν Ἀβραάμ τάχα οὐ μίμουμένη μόνον, ἀλλὰ νικῶσα, τοὺς πόδας ἀπέπλυνε τοῦ Χριστοῦ. Ὁ μὲν γὰρ νιπιτῆρα θεῖς ὕδασι ἀπέπλυνε, καὶ λευτίῳ κατέμασσε· αὐτῆ δὲ οὐχ ὕδωρ ἀντήλθασσα, ἀλλὰ κρουνοὺς δακρυῶν ἀφείσα, τοὺς πόδας ἀπέπλυνε τοῦ Ἰησοῦ. Φεισαμένη δὲ μὴ δάκρυσιν ἁμαρτωλοῖς ἀγίοις ἐνυβρίση πόδας, τὸ τῶν τριῶν κάλλος, ὡς λευτίον ὑποβάλλουσα, ἀπέμασσε τοὺς πόδας. Καὶ ἦν ἰατρὸν ὅλον δι' ὅλου τὸ γυναιον πρὸς θεραπεῖαν τοῦ Ἰησοῦ καμπτόμενον. Οἱ μὲν γὰρ ὀφθαλμοὶ ἀνωθεν, ὡς κρήνη, δακρυῶν ἔτεμπον ὀχετούς· ἡ δὲ ψυχὴ, ὡς περ νιπιτῆρ, ὑποκειμένη, τὰς ἐκ τῶν ποδῶν ἀπσταζούσας ἐέγγετο βανίδας· οἱ δὲ πλόκαμοι ἀπέμασον, λευτίου πληροῦντες σχήμα· αἱ δὲ χεῖρες τὸ ἀλάστρον τοῦ μύρου κατέχουσαι, τοὺς θεοῦς ἤλειπον πόδας, μύρον τὸ μύρον τιμῶσαι· *Μύρον γὰρ, φησὶν, ἐκεκρωθὲν ἔδομα σου.* Εἶδες; πῶς ἐνίκησε τὴν ἄχαριστον τῶν Ἰουδαίων γνώμην γυνὴ ἁμαρτωλὸς, καὶ θείων ἁμειρος νόμων. Οἱ μὲν γὰρ λίθοι αὐτὸν ἔβαλλον, ἡ δὲ τοῖς τῆς εὐωδίας ἠψυφρανε μύροις. Ἀλλ' Ἰουδαῖοι μὲν, ὡς ἀσύνοτοι καὶ ἀγνώμονες, κακοὶς ἠμείδοντο τὸν εὐεργέτην, λίθοις τὸν ἀκρογωνιαίου φιλοφρονούμενοι λίθον· ἡ δὲ μύρῃ ἤλειπε τοὺς πόδας τοὺς μέλλοντας δι' αὐτὴν πανμείριον ἐπὶ τῆς ἑρείας ἱστασθαι τοῦ σταυροῦ. Καὶ τί λέγω ὅτι τὸν ἀχαριστόν Ἰουδαίων ἐνίκησε δῆμον, ὅπου γε ὅλων τῶν ἀγίων ὑπερηκότισε τὸν χορὸν; Ἐλαβε γὰρ χάριν, ἦν οὐχὶ ἔλαβον βασιλεῖς, ἥς οὐκ ἔτυχον δυνασταῖκοι. *Βασιλεῖς γὰρ θαρσεῖς καὶ νῆσοι δῶρα προσοίσουσι, καὶ προσκυνησοῦσιν αὐτῷ πάντες οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς.* Καὶ δὴ κατὰ τὸν προφήτην, καὶ ἔδωκαν τὰ δῶρα, καὶ πόρρωθεν προσεκύνησαν· ἀλλ' οὐδεὶς αὐτῶν τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ ἐφίλησε (πῶς γὰρ ἦλλον μάγο, λαθόντες ἀστερα τῆς ἱκεσίας σύμμαχον;) ἀλλὰ πόρρωθεν ἔδορυφόρου, τῆς οἰκείας τάξεως τὸ μέτρον γινώσκοντες. Ὁ οὐρανὸς γὰρ μοι, φησὶ, ὀρόνος, ἡ δὲ γῆ τὸ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου. Ἐπαινεῖσθαι τοίνυν ἢ γυνὴ, ὡς ὀλη; τῆ; γῆς τὴν τιμὴν ὑποδεξαμένη; ποδῶν ἀγράντων, ὦν τὸν γυνὴ ἔβη καὶ πατριὰ λείρουσιν, ἦματο, ποδῶν ἀγράντων· ἐμερίσατο πρὸς Ἰωάνητον τοῦ Χριστοῦ τὸ σῶμα. Ὁ μὲν γὰρ ἐπὶ τοῦ στήθους ἀνέπνευσε· θείαν γὰρ αὐτόθεν διδασκαλίαν ἀπομάσσεσθαι ἔδει· ἡ δὲ τοὺς ὑπὲρ ἡμῶν βράζοντας πόδας ὑπέπλησεν. Ἀλλ' ὁ Χριστὸς μὲν ὃ μὴ τὴν ἁμαρτίαν κρίνων, ἀλλὰ τὴν μετάνοιαν ἐπαινῶν, ὃ μὴ τὰ παρελθόνια κολάζων, ἀλλὰ τὰ μέλλοντα δοκμάζων, ἀμνηστία παρελθόντα τὰ παρελθόντα αὐτῆ; κακὰ, τιμὰ τὴν [803] γυναικα, καὶ ἐπαινεί τὴν μετάνοιαν, δικαιοὶ τὰ δάκρυα, καὶ στεφανοῖ τὴν πρῶσιν· ὃ δὲ Φαρισαῖος ὄρων τὸ θαῦμα, πῆλττειται τὴν διάνοιαν, καὶ εἰθῶν βαλλόμενος οὐ παρέδεχεται τῆς γυναικὸς τὴν μετάνοιαν· ἀλλὰ καὶ τὴν οὐτω τιμῆσασαν τὸν Κύριον ἐπιβράβειζε τῆ λιοδριῆ, καὶ τοῦ τιμηθέντος ἐλατοῖ τὸ εἶωμα, ἀγωνία αὐτοῦ καταφηφίζόμενος. Ἰδὼν γὰρ, φησὶν, ὁ Φαρισαῖος, ὁ καλέσας αὐτόν, εἶπεν ἐν ἑαυτῷ· Οὗτος εἶ ἢν προσηγίτης, ἐγίνωσκον ἄν τις καὶ ποταπὴ ἡ γυνὴ, ἣτις ἄπτεται αὐτοῦ, ὅτι ἁμαρτωλὸς ἐστίν. Ὡ ἄφρον καὶ ἀσύνοτε, καὶ τὰ ὅλα Φαρισαῖε! ταῦτα λέγων, οὐ τῆς γυναικὸς διελέγγει τὸν τρόπον, ἀλλὰ τῆς ἰδίας κατηγορεῖς προαιρέσεως, ἀγνωσίαν αὐτὸν λέγων τίς ποτε ὕπηρχεν ἡ γυνὴ. Ὑπεκοῦν οὐχ ὡς Θεὸν πάντα γινώσκοντα τῆ κλήσει ἐτίμησας; οὐκοῦν, ὡ λαμπρὰ κατήγορε καὶ συκοφάντα, λέλειξ μὲν αὐτῶν; Θεὸν καὶ εὐλόγησαι δυνάμενον, καταδοξάζει αὐτοῦ, ὡς ἀνθρώπου καὶ μηδὲν ὑπὲρ ἡμᾶ; εἰδότες; Οὐτος, φησὶν, εἶ ἢν προφήτης. Καὶ πόσον σου βεβαίον, ὦ Φαρισαῖε, ἡ ἐν Σικιμῆσι γυνὴ, ἡ μὴ προφήτην εἶδῃ, καὶ ἐκ πρώτης ὄψεως τὸν Σωτῆρα ὁμολογήσασα εὐγνωμόνως! Κύριε γὰρ, φησὶν, ὄρω διαι προσηγίτης εἰ σύ. Πόσω δὲ θαυμασιώτερα καὶ αὐτῆ ἡ ἁμαρτωλὸς, ἡ; τὴν μὲν ἁμαρτίαν ὄρῃ; τὴν δὲ μετάνοιαν οὐ βλείπει, ἀλλὰ καὶ κατακρίνει; ἦν ὁ χριτῆς δικαιοῖ, καὶ μέμψη καὶ φέγει; ἦν ὁ Θεὸς ἀποδεξάμενος στεφανοῖ, τὸν ἰδοῦσα παρὰ σοὶ Θεὸν ἐν ἀνθρώπου μορφῇ κατακείμενον, ἔγνω καὶ ἐτίμησε, καὶ τὰ τῆς ψυχῆς ἐκκαλύψασα τραύματα, ἔλεον ἤτησε, καὶ τῶν βεβωμένων τὴν ἀμνηστία! Σὺ

δὲ τιμῆς τῆ κλήσει, ἀτιμάζεις τῆ λοιδορίᾳ λέγων· *Εἰ ἦν προσητής, ἐρίνωσκον ἂν καὶ τίς καὶ ποταπῆ ἢ γυνή, ἦεις ἀπεται αὐτοῦ.* Ἄθουμ, ἐπειδὴ τὰ σά οὐκ ἤλεγξέ κακῶ, ἄγνοιοι αὐτοῦ καταψηφίζῃ; ἐπειδὴ τὴν πολλοῖς κακοῖς βαρβαρήμενην σου στέγην ὑπῆλθεν, ἀναίρει; αὐτοῦ τὴν γυνῶνιν; ἐπειδὴ ἤξλωσεν ἀνακλιθῆναι μετὰ σοῦ, καὶ χεῖρα ἐπιβαλεῖν τοῖς ἐδέσμασι σου ἐπένευσεν καὶ οὐκ ἀπῆξίωσεν, ἔνα αὐτὸν τῶν πολλῶν νομίζεις; Ἄξιός δὲ ἦσθα ξενοδοξῆσαι Θεῷ, ἢ τράπεζαν παραθεῖναι τῷ ἐτοιμάζοντι τράπεζαν ἐν ἐρήμῳ; Ἄλλὰ φιλόανθρωπος εἶναι, οὐκ ἀπαρητήσατο καὶ παρὰ τῶν σῶν οἰκετῶν νόμα καὶ σιτοῖν ὑποδέξασθαι. Τί οὖν αἰτιάσαι φιλόανθρωπον Δεσπότην, ὧ Φαρισαῖοι, τὸν ὁμοίως πάντας τὸν τῆς χρηστότητος Κυρίου τάλαντεύοντα; τί δὲ τὸν κώνωπα τῆς γυναικὸς διυλλίζων, τὴν κάμηλον τῶν οἰκείων κακῶν καταπίνεις; καὶ ἐπὶ σὲ μὲν μακρόθυμον εἶναι τὸν Θεὸν βούλει, ἐπὶ ταύτην δὲ ἀπότομον; τί ἐπ' ἄλλοις τοῖς ἐγγύθεσσι παροξύνεις τὸν δικαστὴν, ἐπὶ τοῖς οἰκείοις συγγνώμην αἰτῶν; τί συνεφωνήσατε σὺ καὶ Ἰούδας περὶ αὐτοῦ τὸν Κύριον; Σὺ μὲν γὰρ, ὡς καθαρὸς ἀπὸ ῥύπου, ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασι διασώρων τὴν ἀνθρωπίνην, ἄγνοιοι καταψηφίζῃ Θεοῦ· ὁ δὲ, ὡς φιλόπτωχος ἀγανακτεῖ λέγων· *Τίς ἡ ἀπίστια τοῦ μύρου τούτου;* ἠδὴν γὰρ πρᾶθῆναι πολλοῦ, καὶ δοθῆναι πτωχοῖς. Ὡς τῆς ἀγνώμονος γνώμης! Ὡς τῶν ἀχαριστῶν τρέπων! ἀπίστειαν τίθης, Ἰούδα, τὴν θεραπείαν τοῦ Χριστοῦ, καὶ μάταιον ἀνάλωμα καλεῖς τὸ εἰς τιμὴν προχωρήσαν Θεοῦ; Πόσον ἐδώκαμεν ὡς ἐλάβομεν; Λογισάμεθα ἀφ' οὐπερ ὁ κόσμος ἀνεδέχθη, πόσιον παρὰ τῆς αὐτοῦ φύσεως ἐλέους βέουσι ποταμοὶ! καὶ οὐ λογίζεται ὁ Θεὸς ζημίαν τὴν ἀφθονίαν· πόσας ἡ γῆ εὐωδίας βλαστάνει! πόσας ῥόδων καὶ κρίνων, καὶ στύρακα καὶ νάρκον καὶ στάκην, καὶ τάλλα, ἀφ' ὧν τὴ καλὸν κατασκευάζεται μύρον! καὶ οὐ λογίζεται ὁ Θεὸς ἀπίστειαν. Καὶ ἵνα μικρὸν ἀλάβαστρον μύρου τοῖς ποσὶ τοῦ Χριστοῦ ἐπιχεθῆ γογγύσεις; μὴ οὖν προῖκα αὐτὸ ἔλαβεν, ἵνα γογγύσης; Ἐλαβε μύρον, καὶ εἰδείξεν μετανοίας τρόπον· ἔλαβε δάκρυα, καὶ ἔστησε πηγὴν ἀμαρτημάτων. Ποία οὖν ἐστὶν ἀπίστεια, εἰ ἐσώθη ἡ γυνή, δι' ἣν ὁ παράδεισος ἀπεκλείσθη, δι' ἣν Ἀδάμ συνεβόληθ; Ἄλλὰ ἐλύπησε τοῦτο [804] Ἰούδα· εἰκότως· καὶ γὰρ τὸν διάβολον ἐλύπησεν αὐτῆς ἡ σωτηρία. Εἶδε γὰρ δι' αὐτῆς λοιπὸν τὸ γένος· πρὸς μετάνοιαν μεταβαλλόμενον· καὶ δάκνεται, καὶ ἀναίτα, οὐκ ἔχων λοιπὸν δικτυόν, δι' οὗ θηράσῃ τὸν ἀνθρωπίνον· θθεν καὶ σὲ εἰς τὸ γογγύσαι παρωμήσεν. *Εἰς τί, φησὶν, ἡ ἀπίστια αὐτῆ;* ἠδὴν γὰρ πρᾶθῆναι πολλοῦ. Ἦδη πρᾶσαι, Ἰούδα; ἦδη προδοσίαν μελετᾶς, κακῶν ἀρχῆ; Ἄλλ' ὁ Ἰησοῦς οὐκ ἐλέγχει αὐτὸ τὴν νόσον, οὐ γυμνοῖ τὸ φιλόργυρον, ἵνα μὴ τὴν μέλλουσαν προδοσίαν ἀνακρούσῃται. Χριστὸς δὲ ἐπὶ πάντων λέγει· *Τί κόπους παρέχετε τῇ γυναικί;* τί πρὸς τοῖς προλαβοῦσι κακοῖς κακίζετε τὴν ἀνθρωπίνον; Αὐτάρκως ἔλαβε τὸ τῶν γυναικῶν γένος· μηδεὶς αὐτῶν τῆς σωτηρίας ἐμποδίζετω· μηδεὶς σκωπείτω τὴν λούσαν μύρον τοῦς πόδας, τοῦς ὑπερ αὐτῆς βαδίζοντας ἐπὶ γῆς. Τοῦς πτωχοῦς γὰρ ἔχετε μεθ' αὐτῶν· λάθετε δὲ καμὲ μετὰ τῶν πτωχῶν· δι' ἡμᾶς γὰρ ἐπτώχευσεν πλούσιος ὢν, ἵνα ἡμεῖς τῆ ἡμῆ πτωχείᾳ πλουτήσῃτε. Ἀναίρειτέ με, καὶ οὐκ ἐγκαλῶ· ἐνταφιάζει με αὐτῆ, καὶ γογγύζετε; Βαλοῦσα γὰρ αὐτῆ τὸ μύρον ἐπὶ τοῦ σώματός μου, πρὸς τὸ ἐνταφιάσαι με ἐποίησεν. Οὐκ αἰδῶ οὖν, Ἰούδα, ὅτι αὐτῆ μὲν ἀμαρτωλὸς; οὐσα μύροις με τιμᾶ, σὺ δὲ ἀπόστολος ὢν πράσαι με καθυβρίζεις; Καὶ ἡ μὲν γυνὴ τὰ πρὸς τάφον ἐτοιμάζει, ὁ δὲ μαθητὴς τῷ θανάτῳ προδιδῶσιν. Ἀμαρτωλὸς ἐστὶν ἡ γυνή, οἶδα· ἄλλ' οὐδὲν εἰχέ μοι χαρίσασθαι, ἢ πηγὴν δακρύων· πηγὴ τὴν πηγὴν ἐξευμνίζουσα, ἀκτῆμονι διδασκάλῳ ἄλλον βλαστῆριον προνομίζουσα. Ἄλλὰ καὶ δοκιμάσεις, ἄθουμ, τὸ μύρον τριακοσίων δηνარიῶν ἄξιον εἶναι λέγων; δοκιμάσεις δὲ, οὐκ ἵνα αὐτῆς τὴν μεγαλοφυλίαν ἐπαίνεσης, ὅτι ὄλον τὸν ἐξ κακῶν συζυχθέντα πλουτοῦν εἰς τιμὴν μύρου κατηνώλευσεν, ἀλλ' ἵνα γογγύζων δείξης ὡς ἀπεικταίω περιπέσας κικῶ, τοσοῦτον ζημωθεῖς. Ἄλλ' οὐ μέγα, εἰ τριακοσίων δηνარიῶν στέρησιν δυσχεραίνεις, ὅπου τριακόσια λαβῶν ἀπέδου τὸν Κύριον. Τί γὰρ, φησὶ, θέλετέ μοι δοῦναι, καὶ γὰρ ὑμῖν παραδώσω αὐτόν; Ἄθλιε, δούλος δεσπότην πωλεῖ; ἀντεστραπται ἡ τάξις· καὶ ἐγὼ μὲν σε τῆς ἀμαρτίας τῷ οἰκεῖω ἄνωμαι ἀφμασι, σὺ δὲ με τριακόνα ἀπεμπολεῖς ὀβολῶν; Εἰ δὲ

ἀνθρωπῆς; Θεὸν πωλεῖ (θεδοσθω δὲ ὅτι πωλεῖ), τίς ἰ ἀνούμενος; πόσου δὲ τίς αγοράσει Θεόν; τί δὲ καὶ εὐωνοῦν ποιεῖς τὸ πρᾶγμα; τριακόνα τις ὀβολῶν Θεὸν πωλεῖ ἐν ἀνθρώπῳ μορφῇ; ὡς οἰκότην, ὡς βάρβαρον; Κἀν διάκρινον, πόσου μὲν τὸν ἐνοικουῦντα Θεόν, πόσω δὲ τὸν φαινόμενον ἀνθρωπίνον. *Τί μοι, φησὶ, θέλετε δοῦναι;* Σὺ τί θέλεις; λαβεῖν; ἐκείνου γὰρ οὐδὲν ἔχουσι δοῦναι ἀνάξιον Θεοῦ. *Καὶ ἐστησαν αὐτῷ, φησὶ, τριακόνα ἀργύρια.* Τριακόνα ὀβολῶν ἡμισθὸν τις ἱατρὸν πωλεῖ; ἱατρὸν, τυφλοῦς ὀμματοῦντα, χωλοῦς πρὸς ὄφθαλμῳ ἐγγείροντα; Ταῦτα λέγω, ἵνα σου κατηγήσω τὴν δianoian. *Τί κόπους παρέχετε τῇ γυναικί;* ὅτι τὸν ἐν νεκροῖς ἐλεύθερον, καὶ πρὸ τοῦ θανάτου; νεκρὸν ἐτίμησεν; ὅτι διὰ τοῦ μύρου τῆς ταφῆς καὶ τῆς ἀναστάσεως τὴν χάριν προσημάνεν; Ἄλλὰ σὺ μὲν καρπὸν τῆς προδοσίας τὴν σχολῶν ἐξείεις· ταύτης δὲ ἡ μνήμη, ὅπου ἐὰν κηρυχθῆ τὸ εὐαγγέλιον, ἀνεξάλειπτος ἔσται. Εἶπε, καὶ γέγονε τὸ ἔργον οὕτως· ὅτι τὸ τοῦ Ἀσάρου, τὸ τοῦ Ἐλεάζαρ πέπαυται μύρον, καὶ τὸ κέρας ἤρηγσε, τὸ δὲ ἀλάβαστρον ταύτης παντὶ τῷ αἰῶνι ἐπεκτείνεται, ἀκύντων ἔχων τῆς μνήμης τὴν εὐωδίαν. Ἄλλὰ πρὸς μὲν Ἰούδα οὕτω, πρὸς δὲ τὸν Φαρισαῖον γογγύζοντα ὁ Χριστὸς οὕτω λέγει· *Σίμων, ἔχω σοὶ τι εἰπεῖν.* Ὁ χριστὸς ἀφάρτου! Ὁ φιλόανθρωπος ἀρήθου! Θεὸς καὶ ἀνθρωπῶς κοινολογοῦνται, καὶ προτίθησι πρόβλημα καὶ κανόνα φιλοανθρωπίας ἐκλῶν αὐτοῦ τὴν πονηρίαν. *Σίμων γὰρ, φησὶν, ἔχω σοὶ τι εἰπεῖν.* Ὁ μηδὲν τῶν παλαιῶν εἶπον, οὐ πατριάρχη, οὐ προφήτην, οὐ νομοθέτη. Τότε μὲν γὰρ ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, [805] ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος ἐξήτηον, τὸ δίκαιον ἀπαιτῶν· ἀλλ' ἐπειδὴ οὐ δύνασθε φερεῖν τὸ δίκαιον, χάριν ἀντείστασιν τῷ νόμῳ, ἀλάλητόν σοι μυστήριον ἐρῶ. Ὁ δὲ φησὶ, *Διδάσκαλε, εἰπέ.* *Δύο χρεωφιλῆται ἦσαν ἐνὶ ἀνδρῶν.* Ὅρα Θεοῦ σπλαγ· ἀποσιωπᾶ τὴν γυναικα, ἵνα μὴ κακουρήσῃ τὴν ἀπόκρισιν. *Ὁ εἰς, φησὶν, ὤφειλε δηνάρια πεντακόσια, καὶ ὁ ἕτερος πεντήκοντα.* Φοβερός τὸ διττῆ γῆματο; ὁ τρόπος· γραμματεῖόν ἐστιν ὁ ἡμέτερος βίος, ἀοράτως γράφων καὶ λογισμοῦς καὶ πράξεις καὶ ὀφθαλμῶν βρεβασμοῦς καὶ ψυχῆς κινήματα. Ἄλλὰ λυεῖ τὸν ὄφθον ὁ φιλόανθρωπος δικαστής, ὁ τὰ χειρόγραφα διαβρήσων τῆς ἀμαρτίας, καὶ οὐ μόνον διαβρήσων, ἀλλὰ καὶ λαβείνων τοῖς ὕδασι τοῦ βαπτίσματος, ἵνα μὴ ἔχῃς στοιχείου ἢ συλλαβῆς ἀπομείναν ὑπόμνημα γέννηται τῶν παρωχητότων κακῶν. *Μὴ ἐχόντων* οὐν, φησὶν, *αὐτῶν ἀποδοῦναι, ἀμφοτέροις ἐχαρίσατο.* Εἶδες φιλόανθρωπον δανεῖσθην, πῶς δανεῖζει μὲν, οὐκ ἀπολαμβάνει δὲ; πῶς δὲ ἀγνωμονούμενος οὐ ναρκᾷ, ἀλλ' ἠπιῶται αὐτοῦ τοῖς αὐτοῖς ἡ χεὶρ; *Μὴ ἐχόντων*, φησὶν, *αὐτῶν ἀποδοῦναι, ἀμφοτέροις ἐχαρίσατο.* Ἀφῆκε, μὴ ἐχόντων, οὐχὶ μὴ θελόντων· ἕτερον γὰρ μὴ ἔχειν, καὶ ἕτερον μὴ θέλειν. Οἶόν τι λέγω· Θεὸς οὐδὲν παρ' ἡμῖν ζητεῖ, ἢ μετάνοιαν· ὀθεν βούλεται ἡμᾶς χαίρειν ἀεὶ καὶ προστρέχειν τῇ μετανοίᾳ. Ἐὰν οὖν θελόντων ἡμῶν μετανοῆσαι, τὸ πλῆθος τῶν ἀμαρτιῶν ἄτονον τὴν μετάνοιαν ἡμῶν δεῖξῃ, οὐ παρὰ τὸ μὴ θέλειν, ἀλλὰ παρὰ τὸ μὴ ἔχειν, οὐκ ἐκτινύομεν τὸ χρέος. Διὰ τοῦτο οὖν λέγει· *Μὴ ἐχόντων αὐτῶν, ἵνα δεῖξῃ, ὅτι ἰδὼν αὐτοῦς βουλομένους μὲν διὰ μετάνοιαν ἀποδοῦναι τὸ χρέος, μὴ δυναμένους δὲ διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἀμαρτιῶν, ὡς φιλόανθρωπος αὐτοῖς συνεχύρησεν, οὐκ ἀπὸ πράξεως, ἀλλ' ἀπὸ προαιρέσεως ἐλευθερίως τῆς ὀφειλῆς τὸ ὑπόχρεον. Μὴ ἐχόντων οὖν αὐτῶν ἀποδοῦναι, μὴ μαστίγας, μὴ στραβιλάσας, μὴ ὕβρει παραδοῦς, ἀμφοτέροις ἐχαρίσατο. Τίς οὖν αὐτῶν ὀφείλει πλέον ἀγαπήσαι;* Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ *Σίμων εἶπε· Ὑπολαμβάνω, ὅτι ὧ τὸ πλέον ἐχαρίσατο.* Βλέπε τὸ Φαρισαῖον τὸ διενόντως εἶδεν αὐτὸν τῷ λόγῳ ἦδη τῆς ἀληθείας ἀποκλειόμενον, τὸ Ὑπολαμβάνω, θέθεικε, φοβούμενος τελείαν τὴν ἀπόκρισιν δοῦναι. Ὁ δὲ Κύριος οὐ τὴν γνώμην αὐτοῦ ἀνεγράψεν, ἀλλὰ τὴν ἀπόκρισιν ἀρπάσας, λέγει αὐτῷ· *Ὅρθως ἀπεκρίθης. Καὶ στραψίς πρὸς τὴν γυναικα, τῷ Σίμωνι ἔρη· Βλέψεις ταύτην τὴν γυναικα ἀμαρτωλῶν, ἐν σοὶ μὲν ἀπήγηρομένην, ἐμοὶ δὲ σωζομένην; Εἰσῆλθον εἰς τὸν οἶκόν σου· ὅσος ὄσος οἶκος, καὶ οὐκ ἐμὸς, ὁ λοιδορίας μεστός· ὄσωρ ἔλα τὸς πόδας μου οὐκ ὄδικας, πόδας τοῦς διὰ σὲ κονιαθέντας, τοῦς κόπον ὑπομείναντας, ἵνα κόπων τοῦς κοπιώντας σφοδρισμένους ἐλευθερώσω· ἐξ ἡμῶσι τὴν τιμὴν προσηγήνας, τὰ μὲν ἄνω θαυμάσας, τὰ δὲ κάτωθεν μὴ θεραπεύσας.* Ἄλλὰ σὺ μὲν Θεὸν εἰς τοῦς

solvit ; et conviciaris ei, quam Deus suscipiens coronat : quia videns Deum apud te in hominis forma recumbentem, ipsum agnovit et coluit, et animæ suæ vulnera ostendens, misericordiam petiit et primitivæ vitæ suæ oblivionem ? Tu vero qui invitatione honoravisti illum, convicio inhonoras dicens : *Si esset propheta, sciret utique quæ et qualis est mulier, quæ tangit eum.* Vecors, quia mala tua non coarguit, ignorantiam illi attribuis ? quia in tuas malis multis onustas ædes intravit, cognitionem illi auferis ? quia dignatus est tecum recumbere, et manum inmittere in cibos tuos, e vulgo quempiam esse putas ? Dignusne eras qui Deum hospitio exciperes, aut mensam apponeres ei qui paravit mensam in deserto ? At ille, benignus cum esset, non recusavit a famulis tuis potum et cibum accipere. Cur ergo incusas clementem Dominum, o Phariseæ, qui benignitatem erga omnes suam æqua lance ponderat ? cur culicem mulieris excolans, malorum tuorum camelum devoras ? et Dominum erga te patientem, erga illam trucem esse peroptas ? cur circa aliena crimina iudicem concitas, circa tua veniam petis ? cur inter te et Judam convenit ut tentetis Dominum ? Tu enim, quasi mundus a sorde, mulierem ob peccata tradens, de ignorantia Deum accusas ; ille vero quasi pauperum amans indignatur dicens : *Ut quid perditio hujus unguenti ? poterat enim venundari multo, et dari pauperibus (Matth. 26. 8. 9).* O improbum animum ! o ingratos mores ! perditionem vocas, Juda, Christi cultum, et vanam impensam dicis, id quod cedit in honorem Dei ? Quantum dedimus pro iis quæ accepimus ? Cogitemus quanta, ex quo mundus conditus est, ab ejus natura misericordiæ flumina manant, neque illam copiam detrimento sibi esse putat Deus ? quantos suaves odores germinat terra ? quantam rosarum et liliorum fragrantiam, et styracem et cardum et stactem, aliæque ex quibus optimum unguentum conficitur ; neque illud Deus perditionem reputat. Et tu quod parvum unguenti alabastrum pedibus Christi effusum sit, obmurmuras ? an ideo murmuras, quod in dotem illud acceperit ? Accepit unguentum, et ostendit pœnitentiæ modum : accepit lacrymas, et fontem peccatorum obstruxit. Quænam igitur est hæc perditio, si servata est mulier, per quam paradisi clausus fuerat, per quam Adam simul ejectus fuerat ? Sed illud Juda dolori fuit ; jure quidem : nam ejus salus diabolus dolore affecit. Videbat enim per illam totum genus ad pœnitentiam deinceps mutandum esse. Hinc mordetur et dolet, quod non deinceps rete habeat, quo venetur hominem : unde etiam te ad murmurandum concitavit. *Ut quid, ait, perditio hæc ? poterat enim venundari multo.* Jamne venditio adest, Juda ? Jamne proditorem meditaris, malorum princeps ? Sed Jesus ejus morbum animi non coarguit, non ejus avaritiam detegit, ne futuram proditorem cohiberet. Christus porro omnibus dicit : *Quid molesti estis huic mulieri (Id. v. 10) ? cur ad præcedentia mala hoc etiam malum ipsi adjicitis ?* Sat laboravit feminarum genus : nemo earum saluti obicem ferat : nemo traducit eam quæ unguento linivit pedes illos, qui pro ipsa ambulabant in terra. Pauperes enim habetis vobiscum, me quoque cum pauperibus accipite : propter vos enim pauper factus sum, cum dives essem, ut vos paupertate mea diti sceretis. Occidistis me, nec accuso vos : illa sepulturam curat meam, et murmuratis ? *Mittens enim hæc unguentum in corpus meum, ad sepeliendum me fecit (Id. v. 12).* Non te pudet, Juda, quod hæc, peccatrix cum sit, unguentis me honoret ; tu vero, apostolus cum sis, venditionis mihi contumeliam inferas ? Mulier parat ea quæ ad sepulturam spectant ; discipulus vero morti tradit. Peccatrix est mulier, ut novi, sed nihil habuit quod mihi offerret nisi fontem lacrymarum : fons fontem placat, indigenti magistro alium placandi modum admovent. Sed tu pretium exyloas, o vecors, et unguentum trecentis denariis

æstimas ? æstimas vero, non ut usus munificentiam laudes, quod totas male partas divitias unguenti emptione consumpserit ; sed ut murmurando ostendas, te in magnum incidisse malum, tanta mulctatum pecunia. Sed non magnum est, si trecentorum denariorum jacturam ægre feras, quando triginta denariis Dominum vendidisti. *Quid vultis mihi dare, inquit, et ego vobis eum tradam (Matth. 26. 15) ?* Miser ; servus Dominum vendit ? inversus est ordo. Ego te sanguine meo a peccato redimo ; tu vero me triginta obolis vendis ? Quod si homo Deum vendat (detur autem quod vendat), quis emptor erit ? quanti Deum quis emet ? cur vili pretio emendum proponis ? quis triginta obolis Deum vendet in forma hominis ? an ut servum, an ut barbarum ? Saltem discerne quanti Deum, quanti hominem qui oculis conspicitur. *Quid vultis, inquit, mihi dare ?* Tu quid vis accipere ? illi enim nihil dare possunt Deo comparandum. *Et constituerunt ei, inquit, triginta argenteos.* An quis medicum gratis curantem triginta obolis vendit ? medicum, qui cæcis visum restituit, claudos ad cursum habiles reddit ? Hæc dico ut tuum instituum animum. *Quid molesti estis huic mulieri ?* an quia eum, qui in mortuis liber est, ante mortem ut mortuum honore affecit ? an quia per unguentum sepulture et resurrectionis gratiam præsignificavit ? Sed tu quidem resurrectionis fructum laqueum habebis ; hujus vero memoria, ubi cumque prædicatum fuerit evangelium, nunquam delebitur. Dixit, et res sic evenit. Nam Aaronis et Eleazari unguentum et cornu desit, hujus vero alabastrum omne sæculum pervadit, ejusque memoriæ bonus odor non evacuatur. Sed Judam sic, Phariseum vero murmurantem hoc modo Christus alloquitur : *Simon, habeo tibi aliquid dicere (Luc. 7. 40).* O gratiam ineffabilem ! o benignitatem inenarrabilem ! Deus et homo colloquuntur, Christus problema proponit, et benignitatis normam, ut Pharisei solvat æquitiam. *Simon, inquit, habeo tibi aliquid dicere :* quod nemini veterum dixi, non patriarchæ, non propheta, non legislatori. Tunc enim oculum pro oculo, dentem pro dente secundum jus exigebam ; verum quia jus illud ferre non potestis, gratiam pro lege induco, inenarrabile tibi mysterium dicam. Ille vero ait. *Magister, dic. Duo debitores erant cuidam viro (Id. v. 41. et seqq.).* Vide sapientiam Dei : mulierem tacet, ne ille responsum maligne verteret. *Unus, inquit, debebat denarios quingentos, alius quinquaginta.* Terribilis narrandi modus : vita nostra syngrapha est, in qua invisibiliter describuntur cogitationes, opera, oculorum conversiones, animi motus. Sed metum solvit benignus Judex, qui peccati chirographum decreti discindit ; nec modo discindit, sed etiam aquis baptismatis abluit, ut ne vestigium elementi vel syllabæ manens, præteritorum monumentum malorum esset. *Non habentibus illis, inquit, unde redderent, donavit utrisque.* Viden' humanum foeneratorum, quomodo foeneretur, nec exigit ? quomodo etiam erga ingratos non torpescat, sed illis etiam manus expandatur. *Non habentibus, inquit, illis unde redderent, donavit utrisque.* Dimisit non habentibus, non autem volentibus : aliud enim est non habere, aliud nolle. Exempli causa ; Deus a nobis nihil requirit nisi pœnitentiam : quare vult nos gaudere semper et ad pœnitentiam accedere. Si ergo nobis poenitere volentibus, peccatorum multitudo pœnitentiam nostram infirmam ostendat, non quod nolimus, sed quod non habeamus, debitum non solvimus. Ideo ergo dicit, *Non habentibus illis, ut ostenderet se, cum videret illos volentes quidem per pœnitentiam debitum reddere, non valentes autem ob multitudinem peccatorum, utpote benignum ipsi dimisi-se, nec exactu, sed ex proposito voluntatis ipsos a debito liberasse. Non habentibus igitur illis unde redderent, non flagris, non tormentis, non contumeliis adhibitis, donavit utrisque. Quis ergo eorum magis diligere debet ? Respondens Simon dixit, Æstimo quia is, cui plus donavit.* Vide Pharisei cautelam : ut vidit se verbo vo-

ritatis exclusum, illud, *Estimo*, protulit, perfectam dare responsonem metuens. Dominus vero non mentem ejus, sed responsonem abripiens, dixit illi: *Recte respondisti. Et conversus ad mulierem Simoni dixit: Vides hanc mulierem peccatricem, quæ a te repellitur, a me servatur? Intravi in domum tuam; tua enim non mea domus est, quæ est convicio plena; aquam pedibus meis non dedisti, pedibus propter te pulvere conspersis, qui labores sustinuerunt, ut eos qui laborant et onerati sunt a labore liberem. Dimidiam partem honoris obtulisti, dum superiora miratus, inferiora non excolisti. Sed tu quidem aquam pedibus meis non dedisti; hæc vero fontes lacrymarum et palpebris emittens, peccati sui sordes abstergit. Osculum mihi non dedisti; utinam nec Judas dedisset, qui osculo me prodidit! hæc autem, ex quo intravit, non cessavit osculari pedes meos. Oleo caput meum non unxisti: nam Oleum peccatoris non impinguet caput meum (Psal. 140. 5); quomodo enim caput honorasset, qui pedes neglexerat? hæc vero pedes etiam, ut in prophetia ferebatur, unguento unxit: Unguentum enim, inquit, evacuatum nomen tuum (Cant. 1. 2); evacuatum, non effusum, quia enim vas Judaicæ sententiæ sordidum erat, ideo ex*

alabastris vestro in pedibus meis evacuatum est unguentum, ut ex me in gentes boni odoris gratia emanaret. Propter quod dico tibi, Remittuntur ei peccata multa: quia tu, cum me contubernalem excepisti, non osculo honorasti, non unctione excolisti; hæc vero quæ multorum oblivionem malorum impetravit, honoravit me et lacrymis et unguentis, quasi duplicem craterem miscens. Beatam ergo prædicemus mulierem, quæ Evæ mala obtexit; peccatricem illam meretricem, quæ bona conciliat, quæ penitentis modos ostendit, quæ benignitatis legem aperuit, quæ ipsum judicem advocatum habuit, quæ lacrymis iudicii lamentum vicit. Quotquot ergo adestis, imitamini ea quæ audistis, ac meretricis non voluptatem, sed fletum amulamini. Voluptas quippe fletum genuit, fletus solutionem conciliavit. Abluite ergo corpus vestrum, non aquis, sed lacrymis; ungit membra, non unguentis, sed castitate; induite, non texturam ex serico, sed incorruptum continentis vestimentum; ut eandem consequamini gloriam, gratiam emittentes Agno Dei, qui tollit peccatum mundi. Ipsi gloria, honor et adoratio, cum Patre et sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

IN ILLUD, PATER, SI POSSIBILE EST, TRANSEAT A ME CALIX ISTE (Matth. 26. 39). IN MAGNA PARASCEVE.

Non dissimiles sunt Ecclesiæ doctores matri prolis amanti, quæ nullum laborem recusat ut dilectissimos filios nutriat. Quemadmodum enim illa mammam proferens perennem lactis escam dilecto infanti præbet: ita et Ecclesiæ doctor, mentis suæ mammam filiis Ecclesiæ proferens, cum animi desiderio lac sugere hortatur: ac sicut mater postquam infans lac sugere desit, durioram panem in micæ revolvens, olera que condita, et igne emollita in cibum afferens vitam tenellis infantibus subministrat: ita et doctor post institutionem divinorum sermonum, quasi misso lacte, panem verbi explicatu difficilis gladio Spiritus dissecans, ac diversas interpretationes speculationesque Scripturarum in unam doctrinæ mixtionem colligens, verbi cibum attemperatum filiis suis imperit. Idcirco nos, dilecti, postquam præteritis diebus vos facili sermone tanquam lacte nutritivum, ad doctrinæ speculationem vos agamus, Spiritu sancto vobis sermonis cibum condiente. Panis autem verbi in mensa Scripturarum nobis talis apponitur: Cur Dominus noster Jesus Christus, qui pro omnium vita passionem et mortem subiturus venit, cum ad præclaram crucem accederet, dixit: *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste*. Plerique enim sapientiæ scopum non intelligentes, nec attendentes thesaurum in hoc dicto absconditum, metum ipsi imputant. Sed agite nos quoque, dilecti, cum ipso sicut infantes colloquamur, ut ejus sensa in nobis quasi infantes transferamus. Dicamus ergo illi non ut perfecti, sed sicut infantes: Quare, Domine, veniens ut pro nobis pateris et crucifigeris, times et sic precaris: *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste*? Si te ipsum exinanisti formam servi accipiens, nemine cogente, cur nunc altum rogas et dicis, *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste*? Atqui coarctabaris et festinabas ad hunc calicem bibendum dicens: *Baptismo habeo baptizari: et quomodo coarctor, usquedum bibam illum* (Luc. 12. 50)? et qui coarctabaris et festinabas ad bibendum illum, jam recusas et dicis, *Pater, si possibile est, transeat hic calix iste*? num ignorabas te pro nobis mortem esse passurum? Atqui tu dicebas, *Oportet Filium hominis tradi et crucifigi, et tertia die resurgere* (Matth. 16. 21). Cur ergo, cum prope crucem advenisti, recusas et dicis, *Si possibile est, transeat hic calix iste*? Et si hoc volebas, cur Petrum te cohibentem increpasti? dice-

bas enim: *Oportet Filium hominis crucifigi et sepeliri, et tertia die resurgere*. Dicebat vero Petrus: *Absit a te, Domine, non erit tibi hoc*: cui indignatus dicebas, *Vade post me, satana, scandalum es mihi, quia non sapiens ea quæ Dei sunt, sed ea quæ hominum* (Matth. 22. 25). Si ergo illum tunc increpasti ut humana loquentem, cur nunc illud quæris quod ille impedire volebat, et dicis: *Pater, si possibile est, transeat hic calix iste*? Te Creatorem visibilium et invisibilium esse discimus: nam morbos tactu manus curasti, mortuorum resoluta corpora verbo firmasti, fontes sanguinis per fimbrias vestimentorum exsiccasti, ex quinque paupibus quinque millia virorum satiasti, ventis et mari imperasti, et omnia tibi cum tremore obediunt; et tot miraculorum Opifex, qui mortem solvisti, nunc mortem times et dicis: *Pater, si possibile est, transeat hic calix iste*? Si tu mortem times, in quo tandem vite spem habebimus? si mortem times, quomodo dicis, *Ego sum vita et resurrectio* (Joan. 11. 25)? Vita enim et resurrectio mortem nunquam timebunt. Quid sibi vult illud quod dicis, *Pater, si possibile est, transeat hic calix iste*? num tu ignoras, qui nosti omnia antequam fiant? ignoras num possibile sit hunc calicem transire? Et quomodo dicebas, *Nemo norit Patrem, nisi Filius* (Matth. 11. 27)? et Patrem nosti, quo majus nihil est, an vero calix possit transire necis? cur Paulus quoque dicit, *Non est ulla creatura invisibilis in conspectu ejus: omnia autem nuda et aperta sunt oculis ejus* (Hebr. 4. 13. et 12); ac rursus, *Vita enim sermo Dei, et efficax, et penetrabilior omni gladio accipit, et perstringens usque ad divisionem animæ et spiritus, compugnam quoque et medullarum, et discretor cogitationum et intentionum cordis*. Si ergo nulla est creatura invisibilis in conspectu ejus, sed omnia nuda et aperta sunt oculis ejus, quomodo tu nunc ut ignorans dicis, *Pater, si possibile est, transeat hic calix iste*, nisi quodpiam occultum mysterium sit in verbo? Non tibi competit, Domine, tale dictum: nam Deus es, Dei Filius, Verbum, sapientia, virtus, lux, sol justitiæ, fons immortalis, vita æterna, nobis qui peccato mortui sumus resurrectio. *Pater, si possibile est, transeat hic calix*. O quam difficile dictum est, quam arduum, quam obscurum! o quam arctum et quam multos exercitat homines! Doce nos, Domine, hoc verbi tui mysterium: nam tui sumus, et tibi credidimus. Ne extollatur in blasphemiam sua Euno-

πόδας μου οὐκ ἔδωκας, αὕτη δὲ πηγὰς δακρῶν ἐκ τῶν βλαφάρων ἀφείσα. τῆς ἀμαρτίας αὐτῆς τὸν ῥύπον ἀπέσμηξεν. Σὺ μοι *φιλήμα οὐκ ἔδωκας* ὡς εἶθε μήτε Ἰούδας ὁ φιλήματι τὴν προδοσίαν ἐργασάμενος· αὕτη δὲ, *ἀφ' ἧς εἰσῆλθεν, οὐ διέλιπε καταφιλοῦσά μου τοὺς πόδας*. Ἐλαίῳ τὴν κεφαλὴν μου οὐκ ἠλειψάς· Ἐλαίῳ γὰρ ἀμαρτωλοῦ μὴ λιπανάτω τὴν κεφαλὴν μου· πῶς γὰρ εἶχε τὴν κεφαλὴν τιμῆσαι, ὁ ποδῶν ἀμελήσας; αὕτη δὲ καὶ τοὺς πόδας προφητικῶς ἠλειψέ μύρω· Μύρον γὰρ, φησὶν, ἐκκενωθὲν δρομά σοι· ἐκκενωθὲν, οὐκ ἐκχυθὲν. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ σκεῦος τῆς Ἰουδαϊκῆς γνώμης ὑπόσαθρον ἦν, διὰ τοῦτο ἐκ τῆς ἀλαστοροβήκης ὕμων ἐν τοῖς ποσὶ μου ἐξεκένωθη τὸ μύρον· ἵνα δι' ἐμοῦ εἰς τὰ ἔθνη μετοχευθῆ τῆς εὐωδίας ἡ χάρις. Οὐ χάριν, λέρω σοι, ἀρδύματα αὐτῆς αἰ ἀμαρτίας αἰ πάλλα· ὅτι σὺ μὲν ἠμωροφῶν με δεξάμενος, οὐ φιλήματι ἐτίμησας, οὐδὲ ἀλείμματι ἑθεράπευσας· αὕτη δὲ πολλῶν κακῶν ἀμνηστίαν λαβοῦσα,

ἐτίμησέ με, ἐκ [806] δακρῶν καὶ μύρον οἶονε διφυῆ κρατήρα κερασάμενη. Μακαριστοίμεν οὖν τὴν ἀνθρωπῶν, τὴν τὰ τῆς Ἐβας καλύψασαν κακὰ, τὴν ἀμαρτωλῶν, τὴν πόρνην, τὴν πρόξενον τῶν ἀγαθῶν, τὴν δεῖξασαν μετανοίας τρόπους, καὶ γυμνῶσασαν φιλανθρωπίαν νόμον, τὴν αὐτὸν τὸν κριτὴν συνήγορον ἐσχηκυῖαν, τὴν δάκρυσι νικήσασαν τὸν τῆς κρίσεως ὄδουρμόν. Ὅσοι οὖν πάρεστε, ζηλώσατε ἅπερ ἠκούσατε, καὶ τῆς πόρνης μὴ τὴν ἴδω- νην, ἀλλὰ τὸν θρῆνον μιμήσασθε. Ἡ ἴδωνη μὲν γὰρ τὸν θρῆνον ἐγέννησεν, ὁ θρῆνος δὲ τὴν λύσιν προεξένησε. Λούσατε οὖν ὕμων, μὴ ὕδασι, ἀλλὰ δάκρυσι, τὸ σῶμα· ἀλείψατε μὴ μύροις, ἀλλὰ ἀγνεῖα τὰ μέλη· ἐνδύσασθε μὴ τὰ ἐκ σφηνῶν ὑφάσματα, ἀλλὰ τὸ ἀφθαρτὸν τῆς σω- φροσύνης ἱμάτιον· ἵνα τῆς αὐτῆς τύχῃτε δόξης, χάριν ἀναπέμποντες τῷ ἀμύνῳ τοῦ Θεοῦ, τῷ ἀποντι τὴν ἀμαρ- τίαν τοῦ κόσμου. Αὐτῷ ἡ δόξα καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ προ- κύνησις, σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Εἰς τὸ, Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ. Τῇ μεγάλῃ Παρασκευῇ.

Οὐδὲν ἀπειοκαίν οἱ τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλοι μη- τρὶ φιλοτέκνω, πάντα πόνον καὶ κόματον ὑπομενοῦση διὰ τὴν τῶν φιλάτων τέκνων ἀνατροφὴν. Ὡς γὰρ ἐκείνη τὸν μασθὸν προῖτχουσα, τὴν τοῦ γάλακτος ἀκάματον τροφὴν τῷ φιλάτῳ παρέχει, ὡσαύτως καὶ ὁ τῆς Ἐκ- κλησίας διδάσκαλος· τὴν θηλὴν τῆς διανοίας προβαλλόμενος τοῖς παισὶ τῆς Ἐκκλησίας, πόθω ψυχῆς ὑφέλειεν τὸ γάλα τοῦ λόγου παρακαλεῖ. Καὶ ὡς περὶ μήτηρ μετὰ τὴν ἐκ τοῦ γάλακτος ἀνατροφῆς διαγωγὴν, καὶ τὸν δύσθρυπτον ἄρτον διαλύει, καὶ τὰ λαχανικὰ βρώ- ματα ἀρτύμασι νοστήσασα, καὶ πυρὶ περιλειώσασα, ὑπηρέτης τῆς ζωῆς τῶν οἰκείων τέκνων γίνεται· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ διδάσκαλος μετὰ τὴν κατήχησιν τῶν θείων λογίων, καὶ οἶονε μετὰ τὴν γαλακτοτρο- φίαν, καὶ τὸν δυσερμηγενοῦν ἄρτον τοῦ λόγου τῇ μα- γαίρῳ τοῦ πνεύματος διαλύσας, καὶ τῶν ποικίλων καὶ διαφόρων ἐρμηγιῶν καὶ θεωριῶν Γραφικῶν εἰς ἓ μίαν κρίσιν διδασκαλίαν συναγαγών, νόστιμον τὸν λόγον τοῖς ὑπ' αὐτοῦ τρεφομένοις παισὶ μεταδίδωσι. Διὸ δὴ καὶ ἡμεῖς, ἀγαπητοί, ἐν ταῖς προλαοῦσαις ἡμέραις τοῖς ἐθυλοῦτοις· λόγοις ὕμῶς γαλακτοτροφῆσαντες, νῦν πρὸς διδασκάλων θεωρίαν ἄγωμεν, τοῦ ἁγίου Πνεύμα- τος· νόστιμον ὕμῖν τὸν λόγον τῆς διδασκαλίας ἀρτύοντος. Ἐσὶ δὲ ἡμῖν προκειμένος ἐπὶ τῆς τῶν Γραφῶν τρα- πέζης, ὁ ἄρτος τοῦ λόγου τοιοῦτος· Διὰ τί ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ὑπὲρ τῆς πάντων ζωῆς ἐληλυθὺς ἀναδέεσθαι τὸ παθεῖν καὶ θανεῖν, ἑλθὼν ἐπὶ τὸν ἀοιδι- μον σταυρὸν λέγει· Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ. Πολλοὶ γὰρ μὴ νοήσαν- τας τὸν σκοπὸν τῆς σοφίας, καὶ τὸν κεκρυμμένον θη- σαυρὸν ἐν τῷ ῥήματι, μὴ προσεσηκόντες, δειλιάς αὐτοῦ καταγγέλλουσι. Ἀλλὰ δεῦρο καὶ ἡμεῖς, ἀγαπητοί, τέως πρῶς αὐτὸν, ὡς περ νηπίου διαλεχθῶμεν, ἵνα τὰ ὑπ' ἐκείνου ἡμῖν νοήματα ὡς νηπίος διαπερθεῦσώμεν. Εἴπωμεν τοίνυν πρὸς αὐτόν, οὐχ ὡς περ τέλειοι, ἀλλ' ὡς νηπίοι· Τίνος ἕνεκεν, Κύριε, ἑλθὼν τοῦ παθεῖν ὑπὲρ ἡμῶν, ἑλθὼν τοῦ σταυρωθῆναι, δειλιάς καὶ εὐχῆ λέγων· Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο πα- ρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ; Εἰ ἑαυτὸν ἐκένωσας μορφήν ζοῦλον λαθῶν, μηδεὶς σε ἀναγκάσαντος, τί νῦν ἄλλον ἀξίως καὶ λέγει· Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω; Καὶ μὴ συνελθὼν καὶ ἐσπευδὲς τοῦ πιεῖν τὸ ποτήριον τοῦτο. Ἐλεγες γὰρ, Βάπτισμα ἔχω βα- πτισθῆναι· καὶ πῶς συνέχομαι, ἕως οὐ πῶς αὐτό; καὶ ὁ συνεχόμενος καὶ σπεύδων τοῦ πιεῖν αὐτό, παρι- ταις καὶ λέγει· Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω. Μὴ γὰρ ἠγνόεις, ὅτι ἡμελλες ὑπερ ἡμῶν θάνατον ὑπομένειν; Καὶ μὴν σὺ ἔλεγες, ὅτι· Δεῖ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου παραδοθῆναι καὶ σταυρω- θῆναι καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστήναι. Τί οὖν ἑλθὼν ἐγγὺς τοῦ σταυροῦ παριτή καὶ λέγει· Εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον [807] τοῦτο παρελθέτω; Καὶ εἰ τοῦτο ἔβουλο, τί τῷ σῷ μαθητῇ Πέτρῳ κωλύοντι σε ἐπει- τήμας; Ἐλεγες γὰρ, Δεῖ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου σταυρωθῆναι καὶ ταρῆναι καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀνα- στήναι. Ἐλεγε δὲ καὶ Πέτρος· Ἰδεὺς σοι, Κύριε, οὐ μὴ ἔσται σοι τοῦτο· πρὸς ἃν ἀγκυακίησας ἐφης,

Ἔγωγε ἐπίσω μου, σατανᾶ· σκάνδαλόν μου εἶ, ὅτι οὐ φρονεῖς τὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων. Εἰ οὖν ἐκεῖν ἐπετίμησας τότε, ὡς ἀνθρώπινα φθεγγο- μένῳ, τί νῦν ἐπιζητεῖς ὁ τότε ἐκείνος ἐκίωλε, καὶ λέ- γεις· Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο πα- ρελθέτω; Σὲ κτιστὴν τῶν ὀρωμένων καὶ μὴ ὀρωμένων μαθητόμενον εἶναι· καὶ γὰρ νόστους ἀπὴ χειρὸς θερά- πευσας, καὶ νεκρῶν λελυμένα σώματα διὰ ῥήματος ἐπηξῆς, καὶ πηγὰς αἱμάτων κρασπέδοις ἱματίων ἐξή- ρανα, ἐκ πέντε ἄρτων πενταχιχίλιους ἄνδρας εἰς κό- ρον διέθρεψας, ἀνέμοις καὶ θαλάσῃ ἐπετίμησας, καὶ πάντα σοι ὑπήκουσαν τρώμῳ· καὶ ὁ τοσοῦτον θαυμά- των δημιουργός, καὶ θάνατον λυτῆριος νῦν θάνατον φοβῆ, καὶ λέγει· Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω; Καὶ εἰ σὺ θάνατον φοβῆ, ἐν τίνι λοιπὸν ἔξομεν τῆς ζωῆς τὰς ἐλπίδας; καὶ εἰ φοβῆ θά- νατον, πῶς λέγεις, Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἀνάστα- σις; Ζωὴ γὰρ καὶ ἀνάστασις θάνατον οὐδέποτε φοβεῖ- ται. Τί δὲ ἐστὶ καὶ ὁ λέγει· Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω; Ἄρα ἀγνοεῖς, ὁ εἰδὼς τὰ πάντα πρὶν γενέσθαι αὐτῶν, ἀγνοεῖ; πότερον δυνα- τὸν ἐστὶν, ἢ ἀδύνατον παρελθεῖν τὸ ποτήριον; Καὶ πῶς ἔλεγε; Οὐδεὶς γινώσκει τὸν Πατέρα, εἰ μὴ ὁ Υἱὸς; καὶ τὸν μὲν Πατέρα ἐπιγινώσκεις, οὐ μὲν οὐδὲν ἐστὶ, τὸ δὲ ποτήριον, εἰ δυνατόν ἐστὶ παρελθεῖν, οὐ γινώσκεις; Πῶς δὲ καὶ ὁ Παῦλος φησιν, ὅτι· Οὐκ ἐστὶ κτίσις ἀφανῆς ἐνώπιον αὐτοῦ, πάντα δὲ γυνὰ καὶ τετραχλιόμενα τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ; καὶ πάλιν, Ζωὴ γὰρ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐκέρτης, καὶ τομώ- τερος ὑπὲρ πάσαν μάχουρ διστομον, καὶ εἰκροῦ- μένος ἄχρι μερισμοῦ ψυχῆς τε καὶ πνεύματος, ἄρ- μῶν τε καὶ μυελῶν, καὶ κριτικὸς ἐνθυμήσεων καὶ ἐννοιῶν καρδίας. Εἰ οὖν οὐκ ἐστὶ κτίσις ἀφανῆς ἐνώ- πιον αὐτοῦ, πάντα δὲ γυνὰ καὶ τετραχλιόμενα τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ, πῶς σὺ νῦν, ὡς ἀγνόων, λέγεις, Πά- τερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ, ἐάν μὴ τι ἢ ἀποκεκρυμμένον μυστήριον ἐν τῷ λόγῳ; Οὐ πρέπει σοι, Κύριε, ὁ λόγος οὗτος· Θεὸς γὰρ εἰ, Θεοῦ Υἱὸς, Λόγος, σοφία, δύναμις, φῶς, ἥλιος δι- καιοσύνης, πηγὴ ἀθάνατος, ζωὴ αἰώνιος, ἀνάστασις ἡμῶν τῶν τῆ ἀμαρτίᾳ θεανατωμένων. Πάτερ, εἰ δυ- νατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω. ἢ πῶς δυσ- ἐφικτὸς ἐστὶν ὁ λόγος καὶ δυσθεώρητος καὶ δυσδιὰκρι- τος; ὡ πῶς στενός ἐστι καὶ θελήμμενος παρὰ πολλοὺς ἀνθρώπους; Δίδαξον ἡμᾶς, Κύριε, τὸ μυστήριον τοῦτο τοῦ λόγου σου· σὺ γὰρ ἐξμεν, καὶ σοὶ ἐπιστεύσαμεν. Μὴ ἐπαίρεσθον ὁ γίγας ἐν τῇ βλασφημίᾳ αὐτοῦ εὐνό- μιος, μηδὲ ονειδίζετω παρεμβολῆν Κυρίου Ἰσραὴλ· ἐκεῖνος; μὲν γὰρ ἡμᾶς ονειδίζει, εἰς; σὲ δὲ τὸν Δεσπό- την ἡμῶν ἀντρέχει ἡ ὕδρις. Ἐξέγειρεν τὸν ἐν τῇ καρδίᾳ ἡμῶν ἐγκείμενον νοῦν, καθάπερ τὸν πρῶτον τὸν Δαυὶδ· δὲ; ἡμῖν ἕνα λόγον λῆθον, ἵνα δι' αὐτοῦ σφενδονήσαντες, τὸ κεφάλαιον τῆς δυσσεβείας αὐτῶν διαλύσωμεν, ἵνα γινῶ πάσα ἡ παρεμβολὴ σήμερον, ὅτι σὺ εἰ Κύριος ὕψιστος, μόνος ἐπὶ πάσαν τὴν γῆν. Πολὺς ἡμῖν ὁ αἰρετικῶν ἐπίκειται· σύλλογος, τί λέγων; Ὅρξ πῶς φοβεῖται καὶ δειλιά; ὄρξ πῶς εὐξεται; τῷ

Πατερὶ λέγων, Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω; Νῦν Εὐνόμιος χαίρει, νῦν Ἄρειος εὐφραίνεται, ὡς εὐρηκότες ῥήματα βλάσφημα κατὰ τῆς ἀληθείας συρίζοντα. Ἀλλὰ μὴ εὐφρανθείητε, πάντες οἱ ἀλάφυλοι· συνετριβή γὰρ ὁ ζυγὸς τοῦ παίντος ἡμῶν. *Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός.* Γνωτὲ, ἐθὴν, καὶ ἠττάσθε. Ἐάν γὰρ πάλιν ἰσχύσατε, πάλιν ἠτηθήσεσθε, καὶ ἦν ἄν βουλὴν βουλευσθήσε, διασχεδάσει Κύριος. Τῆ γὰρ στόμα Κυρίου ἐλάλησεν ταῦτα· Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω. Ὁ ποτήριον ζωῆς καὶ ἀθανασίας μεμεστῶμένον! ὁ λαβόντες Εὐνόμιος καὶ Ἄρειος, τῆ οικεῖα κακοπιστίας ἐπιθολώσαντες, ποτίζουσι τῷ πλησίον ἀνατροπὴν δολερὰν, οἱ τὴν ἐν αὐτῷ [808] γλυκεῖαν κρᾶσιν τῶν νοσημάτων πικρὰν εἶναι νομίζοντες, καὶ μήτε τὴν, *Ὁθαί*, φωνὴν φοβούμενοι, λεγούσης τῆς Γραφῆς· *Ὁθαί τῷ ποτίζοντι τῷ πλησίον αὐτοῦ ἀνατροπὴν δολερὰν! Ὁθαί οἱ λέγοντες τὸ πικρὸν γλυκὺ, καὶ τὸ γλυκὺ πικρὸν· οἱ τιθέντες τὸ φῶς σκότος, καὶ τὸ σκότος φῶς! Ὁθαί οἱ στυγεοὶ ἐν ἐνώτοις, καὶ ἐνώτιοι ἐαυτῶν ἐπιστήμονες!* Ἡμεῖς δὲ, ἀγαπητοί, λαβόντες τὸ ποτήριον τοῦ Κυρίου ἡμῶν, τὴν ἐν αὐτῷ γέμουσαν διδασκαλίαν πόθῳ ψυχῆς ἀρυσώμεθα. Πάτερ, εἰ δυνατόν ἐστίν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω. Οὐχ ὡς σύ νομίζεις, ὅ Ἄρειε, ἀρα δειλιά ὁ Κύριος ἡμῶν, ἢ φοβούμενος τὸν θάνατον ταῦτα λέγει· πῶς γὰρ ἄν ἐφοδίσθη ὁ ἐξουσίαν ἔχων θανεῖν καὶ μὴ θανεῖν; λέγει γάρ· *Ἐξουσίαν ἔχω θεῖται τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν.* Εἰ μὲν γὰρ ἠναγκάζετο ὑπὸ τινος, καλῶς ἔλεγες αὐτὸν δειλίαν· νῦν δὲ αὐτὸς λέγει, *Ἐξουσίαν ἔχω θεῖται τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν*· τοῦ ἐστίν, Οὐχ ἀναγκάζομαι ὑπὸ τινος, ἐπεὶ καὶ ἔλεγεν· *Ἐξουσίαν ἔχω θεῖται τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐξουσίαν ἔχω λαβεῖν αὐτήν*· ἀλλ' ὡσπερ ἑμαυτὸν ἐκένωσα, μορφήν δούλου λαβὼν, μὴ δένοντός με ἀναγκάζοντος, καὶ ἑμαυτοῦ τὸ σῶμα ψυχοδόμησα. Ἡ γὰρ σοφία ψυχοδόμησεν ἐαυτὴν ὀκλον· τὴν αὐτὸν τρόπον δύναμαι καὶ λυθὲν μου τὸ σῶμα θανάτῳ διὰ τῆς ζωῆς ἔγειραι. Ἐγὼ γὰρ εἰμι ὁ λέγων, *Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἔγερῶ αὐτόν.* Ὅσατε οὐν οὐ δειλίων, οὐδὲ φοβούμενος τὸν θάνατον ταῦτα λέγω, Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω, ἀλλ' ἀποκρύφου μυστηρίου λόγον προβαλλόμενος. Τοῦτο τὸ ῥῆμα δέλεαρ ἐστὶ τῷ διαβόλῳ· δεῖ με αὐτὸν τοῦτοισ τοῖς ῥήμασιν ἀγκιστρεῦσαι. Εἶδέ με ὁ διάβολος πολλὰ σημεῖα πεποικίκα, ὅτι νόσους ἀφῆν χειρὸς ἑθεράπευσα, ὅτι λεγεῖνας δαιμόνων ῥήματα ἐφυγάδευσα, ὅτι λεπρῶν χαλασώματα δίκην πετῶν τῷ λόγῳ ἀπέξησα, ὅτι παραλελυμένα γόνατα φωνῆ ἔπηξα, ὅτι ἀνέμοις καὶ θαλάσῃ ἐπέτημησα, καὶ πάντα μοῦ ὑπήκουσαν τρόμῳ· καὶ ἐξ αὐτῶν τὸν προγράμματα θεωρήσας με εἶναι Ἰῆν Θεοῦ, ἐνόησεν ὅτι, Ἐάν ἐγὼ σταυρωθῶ, ἐκεῖνος ἀπώλετο· ἐάν ἐγὼ κατέβηω εἰς τὰ καταχθόνια, τοὺς μογλοὺς αὐτοῦ τοὺς σιδερούς συντριψάω, καὶ τὰς πύλας αὐτοῦ τὰς χαλκᾶς συνθλάσω. Καὶ ταῦτα θεωρήσας, φοβούμενος φεύγει στήσαι τὸ πολυτίμητόν μου [τὸ] τρόπαιον τοῦ σταυροῦ. Τί οὖν ἐγὼ ποίω; Ὡς σοφὸς ἀλιεὺς ὑποκρίνομαι δειλίαν, ὑποκρίνομαι φοβέσθαι τὸν θάνατον, καὶ λέγω, Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω· ἵνα ἐκεῖνος ἐκ τῶν τοιούτων ταπεινῶν μου ῥημάτων νομίσει· με ἀνθρώπου εἶναι δειλίαν, φεύγοντα τὸν θάνατον, σπεύσῃ ἐν μέσῃ τῇ γῆ στήσαι τὸ ξυλοπαγὲς μυστήριον τοῦ σταυροῦ, ὡς νομίζεις, κατ' ἐμοῦ. Δεῖ με οὖν ὡς σοφὸν ἀλιεὶα τεχνάζεσθαι κατ' αὐτοῦ, δεῖ με πάντα υπομείναι ὑπὲρ τῆς πάντων ζωῆς. Εἰ γὰρ ἐκεῖνος ἐτεχνάσατο ἐξ ἀρχῆς κατὰ τῆς τοῦ Ἀδάμ ἀπωλείας, πολλῶν μάλλον ἐγὼ τεχνάσομαι ὑπὲρ τῆς πάντων σωτηρίας. Ῥήμασι δολεροῦς ἠπάτησε τὸν Ἀδὰμ, ῥήμασι θεϊκοῦ ἀπατηθήσεται ὁ δολερὸς. Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ. Ἐάν μὴ ὁ ἀλιεὺς, ὅτε χαλάσει τὸ ἀγκιστρον εἰς τὴν θάλασσαν, ποτὲ μὲν ἐνώθ τῷ ἀγκιστρῷ, ποτὲ δὲ ὡς φεύγοντα δεῖξῃ τὸν σκώληκα, τῆ χερρὶ ὑπέλκῳ, οἱ ἰχθύες οὐκ ἐφάλλονται. Περιεβήκα τῷ ἀγκιστρῷ μου τῆς θεότητος τὸν σκώληκα τοῦ σώματος· ἐχάλασα τὸ ἀγκιστρον κεκρυμμένον ἐν τῷ σκώληκι τοῦ σώματος εἰς τὸν βυθὸν τοῦ βίου τοῦτου· ἐάν μὴ ὁ σκώληξ ὡς σκώληξ κινήθῃ, ὁ ὀφείλων ἀγκιστρευθῆναι οὐκ ἐπέρχεται τῷ ἀγκιστρῷ. Δεῖ με τοῖνον ὡς σκώληκα σχηματίζεσθαι, καὶ κληθῆσαι· Ἐγὼ γὰρ εἰμι σκώληξ, καὶ οὐκ ἀνθρώπος· ἵ' ἐκεῖνος

ἐπιδράμη καὶ ἀψύχῃ τῷ ἀγκιστρῷ, καὶ ἐκχυθῆ ἐπ' ἐμοῦ, καὶ πληρωθῆ τὸ γεγραμμένον ἐν τῷ Ἰωβ· *Ἄξει δὲ δράκοντα ἐν ἀγκιστρῷ.* Γίνομαι ὡς ἀνθρώπος δειλιῶν, γίνομαι ὡς φεύγων τὸν θάνατον· εἶπω, *Περὶλυπὸς ὁστικὴ ἡ ψυχὴ μου ἰως θανάτου.* εἶπω, Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω. Ἄκουσον ἐκεῖνος τοῦτων τῶν ῥημάτων, χαίρει καὶ εὐφραίνεται· σπεύδει γὰρ τὰ ἐναντία μου πράττειν. [809] Ὅταν ἀκούσῃ, Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω, εὐφραίνεται· καὶ τί λέγει ἐν ἑαυτῷ; Καὶ σῶτος ἀνθρώπος ἐστίν. Κατέπιον τὸν Ἀβραάμ, τὸν Ἰσαὰκ, τὸν Ἰακώβ, τὸν πατριάρχας καὶ τοὺς προφήτας, καταπίω καὶ τοῦτον. Ἴδου γὰρ, ὡς ἀνθρώπος, δειλίαν· ἀνθρώπος ἐστίν· καταπίω αὐτόν. Καταπίη με ὡς ἀνθρώπου, καὶ εὐρήσει με ἐν τῇ κοιλίᾳ αὐτοῦ ὡς Θεὸν ἐργαζόμενον. Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω. Καταπίη τὴν ζῆμιν τοῦ σώματος, καὶ εὐρήσει τὸν ἀνθρώπου τὸν ἄσθεστον τῆς θεότητος, δεῖνως αὐτὸν ἐνδοθεν κατακαίοντα· *Πῦρ γὰρ ἦλθεν βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν.* Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω. Λαλήσω ὡς ἀρνίον, οὐ θέλω βλέπειν αὐτὸν τὴν πλιθουσαν μάχαιραν τῆς θεότητος, ἵνα μὴ φύγῃ ὁ λύκος. Καταπίη με ὡς ἀρνίον, καὶ ὑπὸ τῆς ἐνδοθεν τῆς τριστόμου μάχαιρας κατακεντηθήσεται· *Ὁὐκ ἦλθον γὰρ εἰρήνην βαλεῖν αὐτῷ, ἀλλὰ μάχαιραν.* Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω. Κρῖπτω τὸν ποιμένα Θεὸν ἐν τῷ ἀρνίῳ τοῦ σώματος· οὐ θέλω φανερούσαι τὸν ποιμένα Θεόν, ἵνα μὴ φύγῃ ὁ λύκος· ἐάν ἴδῃ τὸν ποιμένα, ἀφίσταται ὁ λύκος. Λαλήσω ὡς ἀρνίον. Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω. Λαλήσω ὡς ἀρνίον μὴ ἔχον ποιμένα· ἐγενόμην γὰρ ὡσεὶ ἀνθρώπος ἀβοήθητος. Καταπίη με ὡς ἀρνίον, καὶ ὑπὸ τοῦ ἐνδοθεν ποιμένου τῆ βακτηρίας τοῦ σταυροῦ συνθλασθήσεται. Μασήσεται τὸν κόκκον τοῦ τινάπυω, καὶ εὐρήσει τὴν δριμύτητα τῆς θεότητος· δεῖνως αὐτὸν βασανίζουσαν· μασήσεται με ὡς ἀνθρώπου, καὶ εὐρήσει τὴν στερεὰν πέτραν σφαιρῶν τοὺς ὀδόντας αὐτοῦ συγκλίωσαν· ἵνα μάθῃ μηχανεῖ ἀνθρώπου μασάσαι· καὶ πληρωθήσεται τὸ γεγραμμένον, *Ὁ δὲ Θεὸς συνθλάσει τοὺς ὀδόντας αὐτοῦ ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ.* Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω. Εἰ ἴδει ὅποιόν ἐστὶ τὸ ποτήριον τοῦτο, ὅπερ ἐγὼ εἰρωνεῖα ἀπέυχομαι, ἐκεῖνος ἄν ἠξίετο παρελθεῖν· κατ' ἐκεῖνον γὰρ ἐστὶ κεντητήριον, τοῖς δὲ ἐμοῖς σωτήριον. Ὅταν με καταπίη, τότε αἰσθήσεται ἂν κατέπιεν· ὅταν ἴδῃ δι' ἐμὲ ἦλιον ἀφανιζόμενον, ἡμέραν σκοτιζομένην, τότε καὶ αὐτὸς πικρανθήσεται· καὶ πληρωθήσεται τὸ γεγραμμένον· *Ὁ ὄδης κἀνωθεν ἐπικράνθη συναντήσας σοι.* Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω. Μοῖρα οὐν σκανδαλιζέτω ἡμᾶς τὰ τοιαῦτα ῥήματα ἐν σοφίᾳ λεγόμενα· ἐκδέξασθε καὶ εἰσαθε τὴν ἔκδοσιν τῶν λόγων μου, καὶ τότε θαυμάσατε τὴν σοφίαν τῶν ῥημάτων μου. Νομίζεις μωρόν μου τὸ τεχνάσομαι εἶναι· καὶ οὐκ οἶδεν ὅτι *Τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων ἐστίν*· νομίζεις ἐκ τῶν τοιούτων ἀσθενέστατος με εἶναι, καὶ οὐκ οἶδεν ὅτι *Τὸ ἀσθενὲς τοῦ Θεοῦ ἰσχυρότερον τῶν ἀνθρώπων ἐστίν*· οὐκ οἶδεν, ὅτι ἐγὼ μὲν πῖνον τὸ ποτήριον, ἐκεῖνος δὲ μεθυσθήσεται καὶ σκοτισθήσεται, οἱ δὲ ἐμοὶ ἐξυπνισθήσονται καὶ ἐγερθήσονται. Νῦν χαίρει ἄκουων τῶν τοιούτων μου ῥημάτων, Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω· ὅταν μέντοι καταπίη με, θαν ἴδῃ πέτρας σιγιζόμενας, καὶ τὰ μνημεῖα καὶ τοὺς τάφους ἀναρρήγνυμένους, καὶ ἐκεῖνον αὐτὸν ῥαχιζόμενον, καὶ τοὺς νεκροὺς ἀναπηδῶντας καὶ εἰς οὐρανούς ἄλλομένους, τότε μετανοήσει καὶ πειθήσεται ἐφ' οἷς νῦν χαίρει. Οὐκ οἶδεν ὅτι, ἦν ἰσθὶ παγίδα, ἐαυτῷ ἰσθί, καὶ αὐτὸς ἐμπασεῖται, κατὰ τὸ γεγραμμένον· *Λάκκον ὠρυξε, καὶ ἀνέσκαψεν αὐτόν, καὶ ἐμπασεῖται εἰς βόθρον, ὃ· ἐπρήσματο*· οὐκ οἶδεν ὅτι ἂν μέλλει ἰσθίαν σταυρῶν, ἐμοὶ μὲν ἐστὶ πασθός, ἐκεῖνῳ δὲ σταυρός· ἐμοὶ μὲν ἐστὶ θάλαμος, ἐκεῖνῳ δὲ θάνατος. Ὁ ποτήριον, διαβόλου κεντητήριον, δαιμόνων φυγαδευτήριον, ἀμαρτῶν λιμνητήριον, ζωῆς ἐργαστήριον, ἀμαρτωλῶν ἰασητήριον, ἀθανασίας ποτήριον! Πλήν, οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σὺ. Ἐγὼ δὲ δύστηνος ὅτι, ὅσα εἶπον, ἐγένετο· ἔκρουσέ μου λέγοντος· *Εὐχαριστῶ σοι, Πάτερ, ἐτι ἠκουσάς μου*· ἐγὼ δὲ ἴδον, ὅτι πάντοτε μου ἀκούεις. Νῦν δὲ ἐπειδὴ ἠξιάμη παρελθεῖν τὸ ποτήριον τοῦ θανάτου, ἵνα μὴ νομίσι; διὰ τῆς εὐχῆς μου παρέρχε-

mius ille gigas, neque exprobrat castris Domini Israel : ille namque nobis exprobrat, et in te Dominum nostrum reflectitur contumelia. Excita mentem et cor nostrum, ut mitissimum Davidem : da nobis unum verbi lapidem, ut illum funda jacentes, caput impietatis eorum dissolvamus, ut hodie omnes in castris cognoscant, *Quoniam tu solus es Dominus altissimus super omnem terram (Psal. 82. 19)*. Magnus nobis instat hæreticorum cœtus, quid dicens? Viden' quomodo timeat ac formidet? viden' quomodo Patri supplicet dicens, *Pater, si possibile est, transeat a me calix?* Nunc Eunomius gaudet; nunc Arius lætatur, quasi invenerint blasphemia verba quæ contra veritatem sibilent. Verum ne lætemini omnes alienigenæ: contritum enim est jugum percutientis nos : *Nobiscum Deus (Num. 14. 9)*. Cognoscite gentes, et supereminui. Si enim rursum invalueritis, rursum vincemini, et quodcumque consilium inieritis, dissipabit Deus. Os enim Domini hæc loquutum est : *Pater, si possibile est, transeat hic calix*. O calicem vita et immortalitate plenum! quem accipientes Eunomius et Arius, et prava sua file sordidantes, propinant proximo subversionem insidiosam, qui dulce ejus sensuum temperamentum amarum esse putant : neque illud, *Væ*, formidant, dicente Scriptura : *Væ ei qui propinat proximo suo subversionem insidiosam (Habac. 2. 15)*. *Væ qui dicitis amarum dulce, et dulce amarum, ponentes lucem tenebras, et tenebras lucem. Væ qui sapientes estis in oculis vestris, et coram vobismetipsis prudentes (Isai. 5. 20-21)*. Nos autem, dilecti, accipientes calicem Domini nostri, contentam in ipso doctrinam cum desiderio animi hauriamus. *Pater, si possibile est, transeat hic calix*. Non ut tu existimas, Ari, formidat Dominus noster, aut mortem timens hæc loquitur? quomodo timuisset ille, qui potestatem habebat moriendi et non moriendi? dicit enim : *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam (Joan. 10. 18)*. Si namque coactus a quopiam fuisset, recte dixisses ipsum timuisse; nunc autem dicit ille : *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam*; id est, Non cogor a quopiam, quandoquidem dicit, *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo sumendi eam*. Sed sicut memetipsum exinamivi, formam servi accipiens, nemine me cogente, mihi que corpus ædificavi : nam *Sapientia ædificavit sibi domum (Prov. 9. 1)* : eodem modo possum corpus mortis solutum per vitam excitare. Ego enim sum qui dixi : *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud (Joan. 2. 19)*. Itaque non timens, nec formidans mortem illud dico, *Pater, si possibile est, transeat hic calix*; sed oculi mysterii verbum proferens. Hoc dictum e: ca est diabolo : oportet me ipsum his verbis quasi hamo capere. Videbat diabolus me multa signa fecisse, morbos manu curavisse, legiones dæmonum verbo fugasse, leprosum pustulas verbo quasi ventilabro obrasisse, paralyticorum genua verbo firmasse, ventos et mare increpasse, omniaque mihi cum tremore obdovisse; ac cum ex ipsis operibus videret me esse Filium Dei, cogitavit, si ego crucifigerer, se perituum esse; si ego descenderem ad inferos, vectes ipsius ferreos me confracturum, et portas æreas contritum esse. His ille conspectis, refugit et timet ne pretiosum crucis tropæum erigam. Quid ergo facio? Ut sapiens piscator metum et timorem mortis simulo, et dico, *Pater, si possibile est, transeat hic calix*; ut ille ex humilibus his verbis meis putans me hominem esse timidum, qui mortem fugerem, festinaret in medio terræ ligni crucis mysterium erigere, contra me, ut putavit. Oportet igitur me, ut sapientem piscatorem, contra illum arte uti; oportet me omnia sustinere pro omnium vita. Si enim ille ab initio arte usus est ad Adami exitium, multo magis ego arte utar pro omnium salute : verbis dolosis Adamum decepit, verbis divinis decipietur dolosus ille. *Pater, si possibile est, transeat hic calix a me*. Nisi

piscator, cum hamum demittit in mare, aliquando vermem in hamo poneret, aliquando vermem ut fugientem monstraret, pisces non insilirent in eum. Hamo divinitatis meæ vermem corporis circumposui : demisi hamum, occultatum sub verme corpore, in profundum vite hujus; nisi vermis ut vermis moveatur, qui hamo capiendus est ad hamum non accedit. Oportet ergo me in vermis figuram transire et loqui : *Nam Ego sum vermis, et non homo (Psal. 21. 7)*; ut ille accurrat, et hamum aggrediatur atque a me trahatur, impleaturque quod scriptum est in Jobo : *Agas autem draconem in hamo (Job 40. 20)*. Me gero ut homo timens, et mortem fugiens; dico, *Tristis est anima mea usque ad mortem (Math. 26. 38)*; dico, *Pater, si possibile est, transeat hic calix*. Hæc ille verba audiens gaudet et lætatur : festinat enim ut contra me agat. Cum audit, *Pater, si possibile est, transeat calix iste*, lætatur : et quid dicit in seipso? Illic quoque homo est. Deglutivi Abrahamum, Isaacum et Jacobum, patriarchas et prophetas : hunc quoque deglutiam. Ecce namque ut homo timet : homo est, deglutiam illum. Deglutiat me ut hominem, et in ventre suo inveniet me operantem ut Deum. *Pater, si possibile est, transeat hic calix*. Deglutiat fermentum corporis, et inveniet carbonem inextinguibilem divinitatis, ipsum graviter intus urentem : nam *Ignem veni mittere in terram (Luc. 12. 49)*. *Pater, si possibile est, transeat hic calix*. Loquar ut agnus, nolo ut videat splendorem gladium divinitatis, ne fugiat lupus ille. Deglutiat me ut agnum, et ab eo qui intus est triplicis aciei gladio confodietur : *Non veni pacem mittere illi, sed gladium (Math. 10. 34)*. *Pater, si possibile est, transeat hic calix*. Abscondo pastorem Deum in agno corporis : nolo manifestum reddere pastorem Deum, ut ne lupus fugiat : si pastorem videat, abscedit lupus. Loquar ut agnus : *Pater, si possibile est, transeat hic calix*. Loquar ut agnus, qui pastorem non habet : nam factus sum sicut homo sine adjutorio. Deglutiat me ut agnum, et ab eo, qui intus est, pastore baculo crucis conteretur : mandet granum sinapis, et inveniet acrimoniam divinitatis graviter ipsam cruciantem : mandet me ut hominem, et inveniet firmam petram, quæ dentes ejus vehementer confringet; ut discat non ultra homines mandere, et implebitur id quod scriptum est : *Deus conteret dentes ejus in ore ipsius (Psal. 57. 7)*. *Pater, si possibile est, transeat hic calix*. Si sciret qualis sit hic calix, quem ego per simulationem deprecor, ipse precaretur ut transiret : illum namque confodit, meis autem est salutaris. Cum me deglutiet, tunc sentiet quem deglutierit : cum viderit per se solum obtenebratum, diem obscuratum, tunc ipse in amaritudine erit; et implebitur id quod scriptum est : *Infernus subter exacerbatus est, occurrens tibi (Isai. 14. 9)*. *Pater, si possibile est, transeat hic calix*. Ne itaque vobis offendiculo sint hæc verba sapienter dicta : expectate, et videbitis verborum meorum eventum, et tunc mirabimini sapientiam eorum. Putat stultum esse Dei artificium, ac nescit illud, *Quod stultum est Dei, sapientius est hominibus (1. Cor. 1. 25)* : ex his verbis infert me infirmissimum esse; ac nescit illud, *Quod infirmum est Dei, fortius est hominibus*. Nescit me quidem bibitum esse calicem, ipsum verò inebriandum et obtenebrandum esse, meos autem e somno surrecturos et evigilatos. Nunc gaudet his auditis verbis meis, *Pater, si possibile est, transeat hic calix* : cum vero deglutierit me, cum viderit petras scissas, et monumenta sepulcrorum disrupta sequæ ipsum discissum, et mortuos resiliences, atque in cælum exsiliences, tunc de iis dolebit de quibus nunc gaudet. Nescit se eum quem parat laqueum in seipsum parare, foreque ut in ipsum incidat, secundum hanc scripturam, *Lacum aperuit, et effodit eum, et incidit in foveam, quam fecit (Psal. 7. 16)* : nescit crucem illam quam erecturus est, mihi lectum, sibi crucem fore; mihi thalamum, sibi mortem. O calicem, qui diabolus confodit, dæmonas fugat! O scelerum ventilabrum, vitæ officinam, pec-

eorum propitiatorum , immortalitatis poculum ! *Verumtamen non sicut ego volo , sed sicut tu.* Scit intelix omnia quæ dixi , facta fuisse : audivit dicentem , *Gratias tibi ago , Pater , quia exaudisti me : ego autem sciebam quia semper me audis (Joan. 11. 41. 42).* Nunc vero quia precatus sum ut calix mortis transiret , ut ne existimans per orationem meam calicem esse transitorium , circa crucis negotium segnior fieret , orationis eventum dubium reddo , et dico , *Verumtamen non sicut ego volo , sed sicut tu.* Patri meo assigno mortis potentiam ; etsi ego potestatem habeo ponendi animam meam , et potestatem habeo iterum sumendi eam . Divinam meam dignitatem tegumentis rationabilibus occulto ; verbis humanis divinitatis meæ potentiam abscondo ; dico , *Non sicut ego volo , sed sicut tu.* Nescit creus ille meam et Patris mei voluntatem unam esse : *Omnia enim quæcumque habet Pater , mea sunt (Joan. 16. 15) ; et , Ego et Pater unum sumus (Joan. 10. 30).* Verumtamen non sicut ego volo , sed sicut tu . Suspendet granum frumenti , et cum degluerit me , videbit seipsum a triplici funiculo strangulari . At fortasse dicit auditorum quispiam : Ergo Christus illisit diabolo : an licebat ipsi illudere ei ? Cui respondebimus : Lege Scripturas , et invenies ipsum Patrem Moysi dicentem : *Vides quantum illi in Ægyptiis (Exod. 10. 2) ?* Itaque Dominus etiam illisit diabolo et dæmonibus . Oportebat enim ipsum derideri ut stultum et magnifice loquentem ac dicen-

tem : *In fortitudine mea faciam , et in prudentia manuum mearum auferam terminos gentium , et orbem totum et nidum comprehendam , et mihi ut derelicta ova tollam , et nullus erit qui resistat illi (Isai. 40. 15. 14).* Oportebat ergo et illum et dæmonas illudi . ut ostenderet Christus illos qui sese ita jactarent pueris esse insipientiores . Certe nesciebant quid facerent : nam *Si cognovissent , nunquam Dominum gloriam crucifixissent (1. Cor. 2. 8).* Prænuuntiabat autem propheta de hoc dracone , fore nempe ut illuderetur : dicens : *Draco iste quem formasti ad illudendum ei (Psal. 103. 26).* Sed ne longius orationem extrudentes , videamur impedire eos qui secundum nos volunt Scripturæ sensum clarius efferre , hic silentio sermoni finem imponamus . Hoc enim caput tractandum suscepimus , non quasi possemus nihil prætermittere , sed ut secundum facultatem nostram dissemineremus , studiosisque occasionem daremus : *Da sapienti occasionem , et sapientior erit (Prov. 9. 9).* Vos autem , dilecti , ex Scripturis colligentes ea quæ hæc dicta firmare possunt , quæ captu difficiliora sunt , magis explicate . Neque enim timoris causa Dominus noster , ut diximus , calicem mortis recusat , sed divina dispensatione ; ut ex meis perquam minimis verbis et sententiis , exque vestris laboribus gloria Christo referatur , nunc et semper , et in sæcula sæculorum . Amen .

IN PARABOLAM SECUNDUM LUCAM , QUÆ SIC HABET : HOMO QUIDAM DESCENDEBAT , ET INCIDIT IN LATRONES (Luc. 10. 30).

✠ ✠ ✠ ✠ ✠ ✠ ✠ ✠ ✠ ✠ ✠

Vere secundum divinum Apostolum , *Qui in stadio currunt , omnes quidem currunt , sed unus accipit bravium (1. Cor. 9. 24).* Cucurrit hodie sacerdos , cucurrit Levita , et Samaritanus solus accepit bravium . Illos enim , qui ante se venerant et cucurrerant , sine labore currens transilivit : quæ enim ii , qui legem edoceri erant , non fecerant , recte fecit alienigena . Illi namque videntes in alio communem naturam periclitantem , viscera misericordiae ocluserunt , et clausis oculis jacentem illum quasi columnam mortuam præterierunt , sicut ille olim dives projectum foribus suis Lazarum : Samaritanus vero infidelis , imo fidelior sacerdotibus , rerum suarum oblitus , peregrinum consolatus est , et misso urgenti negotio , ad curandum vulnere festinavit , et quam non noverat legem implevit , ac quæ legis erant omnia perfecit . *Cum enim gentes , quæ legem non habent , naturaliter ea quæ sunt legis faciunt ; hi legem non habentes , ipsi sibi sunt lex : qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis , testimonium reddente illis conscientia , et inter se invicem cogitationibus accusantibus (Rom. 2. 14. 15).* Quid ergo ait evangelista ? *Homo quidam descendebat ab Jerusalem in Jericho , et incidit in latrones : qui etiam despoliaverunt eum , et plagis impositis , abierunt sensitivo relicto . Accidit autem ut sacerdos quidam descenderet eadem via : ac viso illo præterivit . Similiter et Levita , cum esset secus locum , ut renit et vidit , pertransiit . Samaritanus autem quidam iter faciens , venit secus eum , et videns eum , misericordia motus est : et appropinquans alligavit vulnera ejus , infundens oleum et vinum ; et imponens illum in jumentum suum , duxit in stabulum , et curam ejus egit . Et altera die protulit duos denarios , et dedit stabulario , et ait illi : Curam illius habe ; et quodcumque supererogaveris , ego cum rediero , reddam tibi (Luc. 10. 30-35).* Discamus ergo quæ sit Jerusalem , quæ Jericho , qui latrones in quos incidit , quod vestimentum quo exuerunt illum , quæ plagæ quas homini imposuerunt , et cur abierunt sensitivum relinquentes ; quis sacerdos , quis Levita , quis Samaritanus ; quid oleum , quid vinum , quæ ligamina , quid jumentum , quid stabulum , quis stabularius , qui duo denarii , quæ su-

pererogatio quam reddere promisit , quis relictus Samaritani . Quis ergo est homo qui descendebat ab Jerusalem in Jericho ? Jerusalem est paradus , Jericho hic mundus ; homo qui descendebat ab Jerusalem in Jericho , est primus parens Adam : exidens enim ex paradiso , descendit in Jericho . hoc est in hunc mundum . *Et veniens incidit in latrones ;* id est in malignos dæmonas sanguinarios : qui exuentes illum vestimento immortalitatis , quod ante peccatum gestabat , induerunt eum foliis ficus . Cur foliis ficus ? Quia ficus aspera est et acerba . Quoniam autem post peccatum asperitas rerum adfuit illi et amaritudo multa , ideo indutus est foliis ficus . *Et plagis impositis* , id est , hujus vitæ doloribus . *In sudore vultus tui comedes panem tuum ; et , Spinæ et tribulus germinabit tibi terra ; et , In doloribus paries filios (Gen. 3. 17. 18. 16).* Hæ sunt plagæ animæ . *Et abierunt , sensitivo relicto.* Neque enim Adam transgressus legem Dei , inter vivos erat , neque omnino mortuus , quod non omnino Deum negasset . *Accidit autem ut sacerdos quidam descenderet eadem via.* Non dixit , κατὰ συντυχίαν , sed κατὰ συνουσίαν . Nam κατὰ συντυχίαν est , cum quis insperato et fortuito advenit ; κατὰ συνουσίαν vero est , cum quis per Dei providentiam aliquid fecerit . Hic vero per Dei providentiam descendit sacerdos illa via , *Ac viso illo præterivit . Similiterque Levita .* Quis ille sacerdos , quis Levita ? Sacerdos est lex Mosaica ; Levita propheticus sermo . Hi itaque per Dei providentiam venerunt ad curandum eum qui a latronibus sauciatus fuerat : cum non possent autem illum curare , præterierunt . His igitur jacentem erigere non valentibus , venit Samaritanus . qui est Dominus Christus , custos animarum nostrarum ; Samaritanus enim significat custos . Ideo dicit : *Samaritanus iter faciens venit .* Nec dixit , *Venit ad eum* , sed , *Venit secus eum ;* id est , carnem gestans sicut ille , corporali passioni subjectus ut ille , sed sine peccato . *Et videns eum , misericordia motus est super eo , et accedens alligavit vulnera ejus , infundens oleum et vinum .* Quæ sunt ligamina , quid oleum , quid vinum ? Ligamina sunt præcepta Christi ; oleum , sanctum chrisma ; vinum , mysterium fidei . Per hæc tria

σβαί τῷ ποτήριον, χαῖνος γένηται περὶ τὸ πρῆγμα τοῦ σταυροῦ, τῆς εὐχῆς μου τὴν ἔκβασι ἀμφίβολον ποιῶ, καὶ λέγω, Πλὴν οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ. Τῷ Πατρὶ μου προσάπτω τοῦ θανάτου τὴν ἐξουσίαν· καίτοι αὐτὸς ἐξουσίαν [810] ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν. Κρύπτω τὸ θεῖόν μου ἀξίωμα πετάλοις λογικοῖς· κρύπτω τὸ ἐξουσιαστικόν μου τῆς θεότητος λόγους ἀνθρωπίνοις· λέγω, Οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ. Οὐκ οἶδεν ὁ τυφλός, ὅτι τὸ ἔμὸν θέλημα καὶ τὸ τοῦ Πατρὸς μου ἓν ἐστὶ. Πάντα γὰρ ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμὰ ἐστὶ· καὶ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἓν ὅσμεν. Πλὴν οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ. Κοσμάσει τὸν κόκκον τοῦ σίτου, καὶ ὅταν καταπλή με, ἔψει αὐτὸν ὑπὲρ τοῦ ἐντρίτου σχοινοῦ διενεῶς ἀπαρχόμενον. Ἄλλ' ἵσως ἐρεῖ τις τῶν ἀκούοντων· Καὶ ἄρα γὰρ ὁ Χριστὸς ἐνέπαιξε τῷ διαβόλῳ; ἢ ἔξην τὴν ἐμπαίξειν αὐτῷ; Πρὸς δὲ ἐρούμεν, ὅτι Ἀνάγνωθι τὰς Γραφάς, καὶ εὐρήσεις αὐτὸν τὸν Πατέρα λέγοντα πρὸς Μωυσέα· Ὅρα πόσα ἐμπέπαιχα τοῖς Αἰγυπτίοις; Τοιγαροῦν καὶ ὁ Κύριος ἐνέπαιξε τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς δαίμοσιν. Ἐδεῖ γὰρ αὐτὸν ὡς ἀνόητον γλευσθεῖναι τὴν μεγαλοβροφημόνυτα, καὶ λέγοντα· Ἐν τῇ ἰσχύ μου ποιῶσα, καὶ ἐν τῇ συνέσει τῶν χειρῶν μου ἀρελῶ δρια ἐθνῶν, καὶ τὴν οἰκουμένην ὅλην, ὡς ροσσίαν κατα-

λήψομαι, καὶ ὡς καταλειμμένα ὡὰ ἀρῶ, καὶ οὐδέεις ἔσται, ὃς ἀντεῖπαι μοι. Ἐδεῖ αὐτὸν τοίνυν ἐμπαιχθῆναι καὶ τοὺς δαίμονας, ἵνα ἀποδείξῃ τοὺς τὰ τοιαῦτα καυχωμένους καὶ παιδίων εἶναι ἀνοητοτέρους. Δὲ οὕτε ἐγνώσαν ὁ ἐποιοῦν· Εἰ γὰρ ἐγνώσαν, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν. Προαναζώνει δὲ καὶ ὁ προφῆτης περὶ τοῦ δράκοντος τούτου, ὅτι ἐμπαίχθησεται, λέγων· Δράκων οὗτος, ὃν ἐπλασας ἐμπαίξειν αὐτῷ. Ἄλλ' ἵνα μὴ ἐπὶ πολλῷ μηκύνοντες τὴν λόγον, δόξωμεν ἐμποδίζεσιν τοῖς μεθ' ἡμᾶς βουλομένοις φαιδρότερον τῆς Γραφῆς τὸ νόημα παραδόναι, ἐνθάδε σιωπῆ τὴν λόγον ἡμῶν στελλόμεν. Προήχθημεν γὰρ εἰπεῖν εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ κεφάλαιον, οὐχ ὡς δυνάμενοι ἀπαραιπίτως εἰπεῖν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἑαυτῶν δύναμιν διηγῆσασθαι, καὶ ἀφορμὴν διδόναι τοῖς φιλομηθεῖσι· Δίδου γὰρ σοφῶ ἀφορμὴν, καὶ σοφώτερος ἔσται. Καὶ ὕμεις δὲ, ἀγαπητοί, ἐκ τῶν Γραφῶν ἀναλεξάμενοι πρὸς σύστασιν τῶν εἰρηνομένων, μειζῶνας λευκάνετε τὴν διαθεύρητον νόημα. Οὐ γὰρ δειλίας ἕνεκα ὁ Κύριος ἡμῶν, καθὼς προεῖπαμεν, ἀπέυχεται τὸ ποτήριον τοῦ θανάτου, ἀλλ' οἰκονομῆσαι θεῖα· ἵνα ἐκ τῶν ἔμῶν ἐλαχίστων ῥημάτων τε καὶ νοημάτων καὶ ἐκ τῶν ἑμῶν ὑμετέρων πόνων δ'εἶσα Χριστῷ ἀναπεμφθῆ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὴν τοῦ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίου παραβολὴν λέγουσιν, Ἀνθρωπὸς τις κατέβαινε, καὶ λησταῖς περιέπεσεν.

Ὅντως, κατὰ τὸν θεῖον ἀπόστολον, Οἱ ἐν σταδίῳ τρέχοντες, πάντες μὲν τρέχουσιν, εἰς δὲ λαμβάνει τὸ βραβεῖον. Ἐδραμε σήμερον ὁ ἱερεὺς, ἔδραμε καὶ Λευίτης, καὶ ὁ Σαμαρείτης μόνος ἔλαβε τὸ βραβεῖον. Τοὺς γὰρ πρὸ αὐτοῦ ἐλθόντας καὶ δραμόντας ἀκόπως δραμών παρεπίδησεν· ἃ γὰρ οἱ νομομαθεῖς οὐκ ἐποίησαν, ταῦτα κατήρθωσαν ὁ ἀλλόφρων. Οἱ μὲν γὰρ ἰδόντες ἐν ἐτέρῳ τὴν οἰκίαν κινδυνεύουσαν φύσιν, τὰ σπλάγγνα ἀπέκλεισαν τῆς συμπαιθείας, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς καμύσαντες, ὡς στήλην νεκρῶν τὸν κείμενον ὑπερέβησαν, ὡς καὶ ποτε ὁ πλούσιος πρὸ τῶν θυρῶν αὐτοῦ ἐβρίμμενον τὴν Λάζαρον· ὁ δὲ ἄπιστος Σαμαρείτης, πιστότερος δὲ μᾶλλον καὶ τῶν ἱερέων, τῶν οἰκίαιον ἐπιλαθόμενος· πραγματών, παρεμύθησάτο τὴν ξένην, καὶ τῆς ἐπειγουσῆς αὐτὸν χρεῖας ἐπιλαθόμενος, πρὸς τὴν θεραπεσίαν τοῦ πεπληγότος ἠπειγέτο, καὶ τὸν νόμον οὐκ εἰδώς, ἐπλήρωσε, πάντα πεποιηκώς τὰ τοῦ νόμου. Ὅταν γὰρ ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα, φύσει τὰ τοῦ νόμου ἐργάζονται, οὗτοι νόμον μὴ ἔχοντες, ἑαυτοῖς εἰσι νόμοι· οἷτινες ἐνδεκνυνταὶ τὸ ἔργον τοῦ νόμου ἠραπτόν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, συμμαρτυροῦσης αὐτῶν τῆς συνειδήσεως, [811] καὶ μεταξύ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν κατηγορούντων. Τὶ οὖν ὁ εὐαγγελιστὴς φησιν· Ἀνθρωπὸς τις κατέβαινε ἀπὸ Ἰερουσαλήμ εἰς Ἰεριχὼ, καὶ ληστὰς περιέπεσεν, οἱ καὶ ἐκδύσαντες αὐτόν, καὶ πληγὰς ἐπιθέντες, ἀπῆλθον ἀφέντες ἡμιθανῆ τυγχάνοντα. Κατὰ συγκυρίαν δὲ ἱερεὺς τις κατέβαινεν ἐν τῇ ὁδῷ ἐκείνῃ, καὶ ἰδὼν αὐτόν, ἀντιπαρήλθεν. Ὁμοίως δὲ καὶ Λευίτης γενόμενος κατὰ τὸν τόπον, ἐλθὼν καὶ ἰδὼν, ἀντιπαρήλθε. Σαμαρείτης δὲ τις δέουσαν, ἦλθε κατ' αὐτόν, καὶ ἰδὼν αὐτόν, ἐσπλαγχισθη, καὶ προσελθὼν κατέδησε τὰ τραύματα αὐτοῦ, ἐπιγέων ἔλαιον καὶ οἶνον. Ἐπιθίδωσθε δὲ αὐτὸν ἐπὶ τὸ ἴδιον κτήνος, ἤγαγεν εἰς πανδοχεῖον, καὶ ἐμεμελήθη αὐτοῦ. Καὶ ἐπὶ τὴν ἄριον ἐξελθὼν, ἐκβάλων δύο θνηρία, ἔδωκε τῷ πανδοχεῖ, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ἐπιμελήθητι αὐτοῦ, καὶ ὁ τι ἂν προσδαπανήσης, ἐγὼ ἐν τῷ ἐπανέρχουσθαί με ἀποδώσω σοι. Μάθωμεν οὖν τίς ἐστὶν ἡ Ἰερουσαλήμ, καὶ τίς ἡ Ἰεριχὼ, καὶ τίνες οἱ λησταὶ οἷς περιέπεσε, καὶ τί τὸ ἐνδύμα ὃ ἀπέδυσαν αὐτόν, καὶ τίνες· αἱ πληγαὶ δὲ ἐπέθηκαν τῷ ἀνθρώπῳ, καὶ διὰ τί ἀπῆλθον ἀφέντες ἡμιθανῆ τυγχάνοντα, καὶ τίς ὁ ἱερεὺς, καὶ τίς ὁ Λευίτης, καὶ τίς ὁ Σαμαρείτης, καὶ τί τὸ ἔλαιον, καὶ τίς ὁ οἶνος, καὶ τίνες οἱ ἐπίδεσμοι, καὶ τί τὸ κτήνος, καὶ τί τὸ πανδοχεῖον, καὶ τίς ὁ πανδοχεύς, καὶ τί τὰ δύο θνηρία, καὶ τί τὸ προσανάλωμα ὃ προσεπηγγέλτατο προσάποδοναι, καὶ τίς ἡ ἐπίανδος τοῦ Σαμαρείτου. Τίς οὖν ὁ ἄνθρωπος ὁ κατεβαίνων ἀπὸ Ἰερουσαλήμ εἰς Ἰεριχὼ; ἢ Ἰερουσαλήμ

ἐστὶν ὁ παράδεισος, ἡ Ἰεριχὼ, ὁ κόσμος οὗτος· ἀνθρωπος δὲ ὁ καταβαίνων ἀπὸ Ἰερουσαλήμ εἰς Ἰεριχὼ, ὁ πρωτόπλαστός ἐστὶν Ἀδὰμ· ἐκπεσὼν γὰρ ἐκ τοῦ παραδείσου κατήλθεν εἰς Ἰεριχὼ· τούτεστιν, εἰς τὸν κόσμον τοῦτον. Καὶ ἐλθὼν ληστὰς περιέπεσε· τούτεστιν, τοῖς πονηρῶς δαίμοσι τοῖς φονικωτάτοις· οἱ καὶ ἐκδύσαντες αὐτόν τὸ ἐνδύμα τῆς ἀθανασίας, δὲ πρὸ τῆς ἀμαρτίας ἐφόρει, ἐνέδυσαν αὐτόν φύλλα συκῆς. Διὰ τί φύλλα συκῆς; Ὅτι τραχέα εἶσι καὶ πικρά. Ἐπειδὴ δὲ μετὰ τὴν ἀμαρτίαν τραχύτης προσεγένετο αὐτῷ πραγματών καὶ πικρία πολλή, διὰ τοῦτο ἐνέδυσάτο φύλλα συκῆς. Καὶ πληγὰς ἐπιθέντες, τούτεστιν, τὰς βιωτικὰς δόνας. Τὸ, Ἐν ἰδρωτί τοῦ προσώπου σου φαγῆ τὸν ἄρτον σου, καὶ, Ἀκάνθησθαι καὶ τριβόλους ἀνατελεῖ σοι ἡ γῆ, καὶ, Ἐν λύπαις τέξῃ τέκνα· αὗται αἱ πληγαὶ τῆς ψυχῆς. Καὶ ἀπῆλθον ἀφέντες αὐτόν ἡμιθανῆ τυγχάνοντα. Οὕτε γὰρ ἐν ζῶντι ἦν παραβία τὴν ἐντολήν τοῦ Θεοῦ ὁ Ἀδὰμ, οὐδὲ τελείως ἐνεκρώθη, τῷ μὴ τελείως ἀρνήσασθαι τὸν Θεόν. Κατὰ συγκυρίαν δὲ ἱερεὺς τις κατέβαινεν ἐν τῇ ὁδῷ ἐκείνῃ. Καὶ οὐκ εἶπε, Κατὰ συντυχίαν, ἀλλὰ, Κατὰ συγκυρίαν· Κατὰ συντυχίαν γὰρ ἐστὶν, ἀπροόπτως καὶ ἀπροσδοκῆτως, ὅταν ἐξ αὐτομάτου τις παραγίνεται· κατὰ συγκυρίαν δὲ ἐστὶν, ὅταν τις κατὰ πρόνοιαν Θεοῦ τὴν ποιήσῃ. Ἐνταῦθα οὖν κατὰ πρόνοιαν Θεοῦ κατέβαιναν ὁ ἱερεὺς ἐν τῇ ὁδῷ ἐκείνῃ, καὶ ἰδὼν αὐτόν ἀντιπαρήλθεν. Ὁμοίως δὲ καὶ Λευίτης. Τίς ὁ ἱερεὺς, καὶ τίς ὁ Λευίτης; Ἱερεὺς μὲν ἐστὶν ὁ Μωσαϊκὸς νόμος, Λευίτης δὲ ὁ προφητικὸς λόγος. Οὗτοι μὲν οὖν κατὰ πρόνοιαν μὲν Θεοῦ ἦλλον ἐπὶ τῇ θεραπειᾷ τοῦ τετραματισμένου ὑπὸ τῶν ληστῶν· μὴ δυνηθέντες δὲ θεραπεύσαι αὐτόν, ἀντιπαρήλθον. Τοῦτον οὖν μὴ λησασάντων ἀναστήσει τὸν κείμενον, ἔργεται Σαμαρείτης, ὃς ἐστὶν ὁ Αἰσώπτης Χριστός, ὁ φύλαξ τῶν ἡμετέρων ψυχῶν· Σαμαρείτης γὰρ ἐρμηνεύεται φύλαξ. Διὰ τοῦτο οὖν εἶπε· Σαμαρείτης δὲ τις δέουσαν ἦλθε. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι ἦλθε πρὸς αὐτόν, ἀλλ', ἦλθε κατ' αὐτόν, τούτεστιν, σαρκομορφῆτας κατ' αὐτόν, πάσαις σωματικῶν ὑποκειμένων κατ' αὐτὸν ἀναμάρτητος. Καὶ ἰδὼν αὐτόν, ἐσπλαγχισθη ἐπ' αὐτόν, καὶ προσελθὼν κατέδησε τὰ τραύματα αὐτοῦ, ἐπιγέων ἔλαιον καὶ οἶνον. Τίνες οἱ ἐπίδεσμοι, καὶ τί τὸ ἔλαιον, καὶ τίς ὁ οἶνος; Ἐπίδεσμοι εἶσι αἱ παραγγέλαι τοῦ Χριστοῦ, τὸ ἔλαιον, τὸ χρίσμα τὸ ἅγιον, οἶνος δὲ τὸ μυστήριον τῆς πίστεως. Διὰ τῶν τριῶν τούτων τὰ ψυχικὰ ἡμῶν θεραπεύεται τραύματα. Ἴσασιν οἱ μεμυρημένοι τὰ λεγόμενα. Ἐπιθίδωσθε δὲ αὐτόν ἐπὶ τὸ ἴδιον κτήνος, ἤγαγεν εἰς πανδοχεῖον. Ἴδιον κτήνος· λέγει τὸ σῶμα ὁ Χριστός, ὃ ὑπὲρ ἡμῶν ἀνέλαβεν ἐκ τῆς ἀχράντου παρθένου. Ἀνεβίβασεν οὖν ἐπὶ τὸ ἴδιον κτήνος τὸν τετραματισμένον ὑπὸ τῶν λη-

στων· επειδή, κατά [812] τὸν προφήτην Ἰσαϊαν, Αὐτὸς τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἀνέλαβε, καὶ τὰς νόσους ἐλάσασε. Καὶ ἤγαγεν εἰς πανδοχεῖον, τουτέστιν, εἰς τὴν ἁγίαν Ἐκκλησίαν, καὶ ἐπεμελήθη αὐτοῦ, τὸ πρότερον αὐτὸς δι' ἐαυτοῦ. Ἐπὶ τὴν αὐρίον δὲ ἐξελθὼν, τουτέστι, μετὰ τὴν ἁγίαν ἀνάστασιν, ἐκβαλὼν δύο δηνάρια, δέδωκε τῷ πανδοχεῖ. Τίς ἐστὶν ὁ πανδοχεύς, καὶ τί τὰ δύο δηνάρια; Ὁ πανδοχεύς Παῦλος ὁ ἀπόστολός ἐστιν, ὁ προβληθεὶς τῇ ἐξ ἔθνων Ἐκκλησίᾳ· πανδοχεύς δὲ ἐκλήθη διὰ τὸ πάντα δέχεσθαι, καὶ πάντας ἔλκειν εἰς σωτηρίαν. Ἐκβαλὼν δύο δηνάρια ὁ Χριστὸς μετὰ τὴν ἀνάστασιν, τὴν τε Παλαιὰν καὶ Καινὴν Διαθήκην, ἔδωκε τῷ πανδοχεῖ, ἐπὶ μὴν αὐτῷ· Ἐπιμελήθητι αὐτοῦ· σοι, φησί, παραδίωμι τὸν ἐξ ἰθῶν λαόν, τὸν τραυματισμένον ὑπὸ τῶν ληστῶν φονικωτάτων· μόνον ἐπιμελήθητι αὐτοῦ· καὶ ὁ δ' ἂν προσδαπανήσῃς, ἐγὼ ἐν τῷ ἐπανέρχεσθαι με ἀποδώσω σοι. Τί οὖν προσ-

δαπάνησε Παῦλος τοῖς δηναρίοις; Τὰς δέκα τὲ· σαρὰ· ἐπιστολάς, ἃς διεπέμφατο τοῖς ἔθνεσι. Τί ἐστὶ τὸ, Ἐγὼ ἐν τῷ ἐπανέρχεσθαι με ἀποδώσω σοι; Ἐν τῇ δευτέρᾳ μου παρουσίᾳ, ὅταν ἐρχώμαι κρίναι ζῶντας καὶ νεκρούς, ἐγὼ ἐν τῷ ἐπανέρχεσθαι με, ἀποδώσω σοι ἃ προσεδάπανης; καθὼς καὶ αὐτὸς; ὁ Παῦλος λέγει· Τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἠγωνίσαι, τὸν δρόμον τοῦ ἐλέειλε, τὴν πίστιν τετήρησα· λοιπὸν ἀπόκειται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος, ὃν ἀποδώσει μοι ὁ Κύριος ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ὁ δίκαιος κριτῆς· οὐ μόνον ἐξέμοι, ἀλλὰ πᾶσι τοῖς ἠγαπηκῶσι τὴν ἐπιζῆμειαν αὐτοῦ. Τοῦ τοιούτου οὖν, ἀδελφοί, στεφάνου γένοιτο καὶ τῆρός ἐπιτυχεῖν πάντας, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ τῶν ἁγίων Πνεύματι δόξα καὶ κράτος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Εἰς γέννησιν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ προφήτου, προδρομοῦ καὶ βαπτιστοῦ.

Εὐχαίρειν ἡμέρα ἑορτῆς καὶ πανδήμου χαρᾶς, ἐν ἣ ὑπεμνήσθη τῷ Γαβριήλ τὴν λειτουργίαν καὶ τοῦ Ζαχαρίου τὴν ἱερατεῖαν, καὶ ἐννοῦν τὸν ἀφῃνια καταδικασθέντα τῇ ἀπιστίᾳ. Ἰκούσατε γὰρ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, τὸν ἀνοίσαντος ἡμῶν σήμερον τὸ ψυχοφελὲς ἱατρεῖον. Ἰατρός γὰρ ἦν καὶ τῆ τέχνῃ ὁ εὐαγγελιστῆς; Λουκᾶς· ἀλλὰ τότε μὲν σωματίων θεραπευτής, νῦν δὲ πραγμάτων περιουδεύτης· τέχνην τέχνῃν κατήλλαξε, καὶ κατὰ πειροδία περιουδεύειν διεδέξατο. Τί οὖν ὁ Λουκᾶς, ὁ εὐφυής ἱατρός; Ἰκούσατε αὐτοῦ ἀρτίως λέγοντος. Κατὰ τὸ ἔθος, φησὶ, τῆς ἱερατείας, ἔλαχε τοῦ θυμιάσαι, καὶ ἐισηγήθηεν εἰς ναὸν τοῦ Θεοῦ Ζαχαρίας, καὶ ἄπαν τὸ πλῆθος ἦν τοῦ λαοῦ προσευχόμενον ἔξω τῆ ὥρα τοῦ θυμιάματος. Καὶ ἰδοὺ ἄγγελος Κυρίου ὄψθη αὐτῷ ἐστὼς ἐκ δεξιῶν τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ θυμιάματος. Καὶ ἐταράχθη Ζαχαρία ἰδὼν, καὶ φόβος ἔπεσεν ἐπ' αὐτόν. Εἶπε δὲ πρὸς αὐτόν ὁ ἄγγελος· Μὴ φοβοῦ, Ζαχαρία, ὅτι ἐισηκούσθη ἡ δέησίς σου· καὶ ἰδοὺ ἡ γυνὴ σου Ἐλισάβετ γεννήσει υἱὸν σοι, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰωάννην. Ὡ τοῦ παραδόξου καὶ μυστικοῦ θαύματος! Δικαίως ὁ Ζαχαρίας ἀνείπε τῷ ἀγγέλῳ. Ἄλλην παράκλησιν ἐποίητο, καὶ ἄλλην ἐλάμβανεν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ προσήχεται, καὶ τέκνου πατὴρ ὠνομάζετο· συγγνώμην πλημμελημάτων ἐζητεῖ, καὶ ἀγόνου μήτρας ἐπαγγελίας ἐδέχεται. Ἡθέλησε γὰρ ὁ Ζαχαρίας τὰς ψυχὰς τῶν ἁμαρτησάντων ἰαθῆναι, ἣ τὴν κοιλίαν τῆς Ἐλισάβετ ὀγκωθῆναι. Δικαίως ὁ Ζαχαρίας ἐταράχθη φόβῳ συσθεσίας· ἀνθρώπου γὰρ ἦν τροπῆ δουλειῶν, εἰ καὶ ἱερατικὸν ἀξίωμα περιεβέβλητο. Εἶπε δὲ Ζαχαρίας εὐθέως· κατὰ ψυχὴν μόνον, ὡς εἶδε τὴν ἀγγελον· Σένοι τὸ ἀνδρὸς ἡ ἐπιστασία, ζήνη τῶν βρμάτων ἡ ἐπαγγελία. Τίς οὗτος, ὁ τεταθρῆμῆμῳ ποδὶ τὸν ἱερὸν ναὸν βηματίζων; τίς οὗτος, ὁ ἐκ δεξιῶν τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ θυμιάματος παρευστῶς; τίς οὗτος, ὁ ἀλλοτρίου θεᾶς μορφαίς περιεστράπτων; τίς οὗτος; οὐκ εἶδον ἄνθρωπον πεπερωτόν, οὐδ' αὖ πετεινὸν ἀνθρωπόμορφον. Τίς οὗτος, ὁ φάσμα τῆς ἐμῆν ψυχῆν περιέρχων; τίς οὗτος, [813] ὁ φωσφόρος ἀπὸ στόματος, κελκλεισμένον τῶν χειλέων λαλὼν μεγάλα; τίς οὗτος, ὁ τῆς ἐμῆς ἐφημερίας ἐφεδρευτής; τίς οὗτος, ὁ τῆς ἐμῆς πρεσβείας ἐμποδιστής; Ἐξὼ τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ περιμένει με προσευχόμενον, ὡς τὸ βασιλεῦς τοῦ ἑπουρανοῦ ἀντιγραφεία· καὶ οὗτος ἔνδον κατέχει με. Δι' ἐμοῦ δεήσεις ἀπέδωκαν τῷ βασιλεῖ, συγγνώμην αἰτοῦντες, ὡς πλημμελήσαντες. Ταῦτα εὐχαίμαι ὑπογραφῆναι, ἵνα τῷ λαῷ τὴν ἐπιθυμίαν κομίσω, ἵνα τῆς ἐφημερίας μου τὴν ἔργασίαν ἐπιδέξω. Παύσαι τοίνυν, ὅστις εἶ, ὁ ἐκφοβῶν με. Εἰ ἦ; θεοπέμπτος ἄγγελος, συνεβάλου ἀν τῆς χάρις μου, συνέπαθες τοῖς ἐξώ δικαίουσιν, συνεθλίβου τοῖς θλιβομένοισι. Ἀπίθι τοίνυν. Τίς εἶ ὁ ἐκφοβῶν με; Οὐδεὶς μοι λόγος παίδος· τί μοι τέκνου ἐπαγγελίαν σημαίνεις; τί κέρδος τῷ λαῷ, ἂν ἐγὼ τέκνον ἔξω; τί δὲ ἕβλος, ἂν Ἐλισάβετ παιδίον θηλάσῃ; τί κέρδος, ἂν ἐγὼ κληρονόμος τοῦ βίου καταλείψω; Ἀπίθι τοίνυν ὁ ἐκφοβῶν με, ὅστις ἂν εἶ· ἀπίθι τοίνυν ἀπ' ἐμοῦ. Προβεδηκάτος ἐσμέν· παρῆλθεν ὁ καιρὸς τῆς σπινῆς, ἐσθῆσθη τοῦ γάμου ἡ ἐπιθυμία· ὁ χρόνος τὴν θερμὴν κατέψυξεν, ἡ στείρωσις τὸν καρπὸν ἠρνήσατο, ἡ φύσις τῆς αὐτῆς ἐστασίας τεθνήσκασεν ἀμφοτέροι τῷ μέρει πρὸς μίξωσ· ὁ ἡ νεότης

οὐκ ἦνθησε, πῶς γῆρας βλαστῆσαι; Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὁ Ζαχαρίας εἰκότως. Ὁ δὲ ἀγγελὸς φησὶ πρὸς αὐτόν, καθὼς ἀρτίως ἤκουσε· Μὴ φοβοῦ, Ζαχαρία, μηδὲ λογισμοῖς ταραττοῦ· ἄγγελός εἰμι φωτός, καὶ οὐχὶ σκοτίου; Γαβριήλ εἰμι ἐγὼ, εἰς τὸν ἀρόντων τοῦ ἐπουρανοῦ βασιλέως· πρόσταγμα κομίξω, οὐκ ἔξουσία κελεύω. Ἀπεστάλην μηνύσαι σοι, οὐχὶ ἐσοδὸν ποιῆσαι σοι. Σχῆμα περιβέβλημαι, οὐχὶ δὲ γυμνῆ τῇ οὐσίᾳ σοι φαίνομαι. Φείδεται γὰρ σου τῆς ζωῆς ὁ ἀποστασίας μ.σ. Μὴ φοβοῦ, Ζαχαρία· ἀπεστάλην εὐαγγελίσασθαι σοι, οὐχὶ δὲ θαμβῆσαι σε. Τὸ γῆρας προβάλλη, καὶ τὴν ἀγόνον πολιάν, καὶ τὴν ἄσπορον μῆτραν. Καὶ τίς θέλων γενεᾶ; Θεοῦ τὸ δῶρον· μὴ γὰρ ἀνθρώπου τὸ εὖρεμα; οὐκ ἤκουσας τοῦ Κυρίου λέγοντος; Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιὼν ἀνθρώπων, καὶ πλάσσων ἐν ἀνθρώπῳ πνεῦμα; Ἀπιστεῖς, Ζαχαρία; Πῶς ὁ Ἀδὰμ ἐπλάσθη; πῶς ἡ Εὐά ἐκτίσθη; πῶς ὁ Ἰσαὰκ ἐγεννήθη; Ὑπακούσας Ἀβραὰμ οὐκ ἐσφάλη; καὶ σὺ ἱερὴς ὢν ἀπιστεῖς; Μὴ ἀδυνατεῖ παρά τῷ Θεῷ πᾶν βῆμα, Ζαχαρία; Διὰ τὸ γῆρας ἀντιλέγεις, ὡς πρεσβύτα; σωματικὴν νεκρωσὶν δραστικώτερον ὀρίζεις Θεοῦ; Εἰ μὴ εἶδες τὸν Ἀβραὰμ, καλῶς ἀμφέβαλες. Φυσικὴ ἀσθένειαν προβάλλη, καὶ θεϊκῆς ἐπαγγελίας παρουσίας οὐ πιστεύεις, ἀλλ' ἀμφιβάλεις καὶ φιλονεικεῖς; Μικρὰ αἰτεῖς, καὶ μεγάλα λαμβάνεις· καλῶς ζῆμιαν ὑπομένων κραυγάζεις, Ζαχαρία; Ὑπὲρ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ μόνου προσεῖχη· ἐγὼ δὲ ὁ εὐαγγελίζομαι σοι, εἰς πάντα τὰ ἔθνη συνεισάγει τὴν σωτηρίαν. Ὁ δὲ Ζαχαρίας ταῦτα ἀκούσας, καὶ μικρόν τὴν βῆν ἀποστρέψας, ἀνταποκριθεὶς πρὸς τὸν ἀγγελὸν εἶπεν· Τί λέγεις, ὁ ἄγγελε; ἡ γυνὴ μου γεννήσει; Τί γὰρ; διὰ τοῦτο προσηζάμην, ἡ τοῦτο ἔνεκεν τὸ θυμιάμα κινῶ τῆς ἐφημερίας, ἵνα τὴν καρπογονίαν τῷ λαῷ ἐπιδέξω; Συγγνώμην ἁμαρτημάτων αὐτῶ· μὴ γὰρ λύσιν στεριώσεως ἐπιποθῶ; τὴν συναγωγὴν κουφισθήναι θέλω· μὴ γὰρ τὴν Ἐλισάβετ ὀγκωθῆναι; ψυχὰς ζηραυνθέντας γαλακτοβρῦεις γενέσθαι; Τί λέγεις, ὁ ἄγγελε; ἡ γυνὴ μου γεννήσει; Καὶ τί τὸ κέρδος τῶν ἐξω προσευχομένων; Ἄρα δὲ ἀκούσαντες οὐ λίθοσοι με, λέγοντες ὅτι· μὴ ὑπὲρ αὐτῶν καὶ τῆς κωινυπολεοῦς ἔνεκεν σωτηρίας καθίσταμαι ἀρχιερεῦς, ἀλλ' ἐαυτοῦ μόνου; καὶ ὅτι οὐ λόγον, ἀλλὰ γόνον ἐδεξάρην· Οὐδεὶς μοι λόγος πρὸς τέκος τεκνογονίαν· ἄπαγε, τοῦτο οὐ βόλομαι. Ὅπερ τῷ χρόνῳ, οὐκ ἔλαβον· καὶ νῦν ἕτερα ἀθ' ἐτέρων μοι γνωρίζεις; Οὐδεὶς μοι λόγος περὶ παιδοποιίας· νόσος στεριώσεως γέγονε. Μὴ γὰρ χρόνος τὴν ἐπιθυμίαν ἐθέρισε, καὶ ἡ ἀσθένεια τῆς φύσεως, ὅτι τῆς μίξωσ; Οὐδεὶς μοι λόγος νῦν περὶ τεκνογονίας. Ἄνευ βακτηρίας βαδίζεις οὐ δυνάμεθα, καὶ πῶς τεκνογονία ἀρκεσθαὶ κελευόμεθα; Τὸ γῆρας τὴν φύσιν ἠρνήσατο· πίστεως ἐξω [814] τὸ πρᾶγμα. Τάφον περιβλεπόμεθα, καὶ τροφὸν ἀρραβωνισόμεθα; Οὐδεὶς μοι λόγος περὶ τεκνογονίας. Τὸ λαοῦ τὴν σωτηρίαν ζητοῦ, καὶ τὸ ἔθνος τὴν εὐδαίμονίαν, τῶν ἐχθρῶν τὴν αἰγματοσίαν, καὶ τοῦ λαοῦ τὴν εὐημερίαν, οὐχὶ δὲ κλαυθουρίσματα, καὶ σπάρτανα καὶ κενεκάτους τροφᾶς. Οὐδεὶς μοι λόγος περὶ τούτου. Πῶς πατὴρ γνησίου παιδὸς εὐρεθήσεται; Τὸ γῆρας ἀπωθεῖται τὴν πίστιν, ἐξω φύσεως λοιπὸν τὸ πρᾶγμα, διαλέλυται τὰ γεννητικὰ μόρια· βάβα· ὡς ἱσπανοὶ κατέχων ἐπιβαίον, καὶ μονογαμία μοι πε'σαν ἀνα-

animæ nostræ vulnera curat. Hæc sciunt initiati. *Imponens illum in iumentum suum, duxit in stabulum.* Jumentum suum dicit Christus corpus quod pro nobis sumpsit ex intemerata Virgine. Imposuit ergo jumento suo eum, qui sauciatus fuerat a latronibus: quia, secundum prophetam Isaiam, *Ipse infirmitates nostras suscepit, et ægrotudines portavit (Isai. 53. 4).* Et *Duxit in stabulum;* id est, in sanctam Ecclesiam; et curam ejus egit, primo per seipsum. *Alteram autem die eiciens,* id est, post sanctam resurrectionem, *proferens duos denarios dedit stabulario.* Quis est stabularius, qui duo denarii? Stabularius est Paulus apostolus, cui commissa est Ecclesia ex gentibus: stabularius autem *propheta* vocatus est, quod omnes excipiat et omnes ad salutem trahat. Proferens Christus duos denarios post resurrectionem, Vetus nempe et Novum Testamentum, dedit stabulario dicens: Curam illius habe: populum ex gentibus trade

tibi, vulneratum a latronibus sanguinarius: solum curam illius habe, et quod supererogaveris, ego cum rediero reddam tibi. Quid ergo plus expendit Paulus, quam illos denarios? Quatuordecim epistolas, quas gentibus misit. Quid sibi vult illud: *Ego cum rediero reddam tibi?* In secundo meo adventu, quando veniam judicaturus vivos et mortuos, cum rediero, reddam tibi quæ supererogaveris: ut et ipse Paulus dicit: *Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi. In reliquo reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die, justus Judex: non solum autem mihi, sed illis omnibus qui diligunt adventum ejus (2. Tim. 4. 7. 8).* Talem ergo coronam, fratres, nos omnes assequi contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri et Spiritui sancto gloria et imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

IN NATALE S. JOANNIS PROPHETÆ, PRECURSORIS ET BAPTISTÆ.

Opportuna dies solemnitas et universalis lætitiæ, in qua subit in mentem Gabrielis ministerium et Zachariæ sacerdotium, ac mecum reputo eum qui ob incredulitatem mutus factus est. Audistis enim evangelistam Lucam, qui medicinæ utilem officinam nobis hodie aperuit. Arte quippe medicus erat Lucas evangelista; sed tum corporum curator erat, nunc res circumquaque gestas recenset: artem cum arte mutavit, et circuitio circuitionem exceperit. Quid igitur ait Lucas bonus ille medicus? Audistis eum modo dicentem: *Secundum consuetudinem sacerdotii sorte exiit ut incensum poneret, et ingressus est in templum Dei Zacharias: et omnis multitudo populi erat orans foris hora incensi. Et ecce angelus Domini apparuit ei, stans a dextris altaris incensi. Et Zacharias turbatus est videns, et timor irruit super eum. Dixit autem ei angelus: Ne timeas, Zacharia, quoniam exaudita est deprecatio tua: et ecce uxor tua Elisabeth pariet tibi filium, et vocabis nomen ejus Joannem (Luc. 1. 9-13).* O stupendum et arcanum miraculum! Jure Zacharias contradixit angelo. Aliam consolationem postulabat, aliam accepit: pro populo precabatur, et filii pater vocatus est: veniam peccatorum querebat, et ex sterili utero promissionem accepit. Malebat Zacharias animas peccatorum sanari, quam Elisabethæ uterum intumescere. Jure Zacharias turbatus est, metu correptus: homo quippe erat mutationi obnoxius, etiamsi sacerdotali dignitate amictus. Dixit autem statim Zacharias, sed mente tantum, ut vidit angelum: Novus certe est viri adventus, nova promissio. Quis est hic, qui fidenter in sacro templo incedit? quis est hic, qui stat a dextris altaris incensi? quis est hic tam novæ et tam fulgidæ formæ? quis est hic? non vidi hominem alatum umquam, neque avem hominis forma. Quis est hic, qui timore animuum meum occupat? quis est hic lucifer ex ore, qui occultis labiis magna loquitur? quis est hic, qui meam sacerdotii vicem observat? quis est hic, qui intercessionem meam impedit? Multitudo populi foris expectat me orans, quasi celestis Regis scribam; et hic intus me detinet. Per me supplicationes Regi obtulerunt, veniam peccatorum rogantes. Hæc precor deleri, ut populo quod desiderat referam, ut vicia meæ officium perficiam. Desine ergo, quisquis sis, me perterrefacere. Si angelus a Deo missus es, ope mihi præstares, erga eos qui foris lacrymantur misericordia duceris, in partem mæroris ventres. Abscede ergo. Quis es, qui mihi timorem incutis? Filium habere non curo: quid mihi filium promittis? quod lucrum populo, si filium habeam? quæ utilitas, si Elisabeth puerum lactet? quod lucrum, si ego heredem relinquam? Abi ergo quisquis sis, qui me terrefacis: abscede a me. Ætate proveci

sumus, tempus serendi transivit, extincta est nuptialis cupiditas, tempus calorem refrigeravit, sterilitas fructum negavit, natura contra seipsam pugnavit, ambo parte genitali mortui sumus. Cum juvenis non floruerit, quomodo senectus germinabit? Hæc apposite Zacharias. Angelus vero ait illi, ut modo audisti: *Ne timeas, Zacharia,* neque cogitationibus turberis: angelus sum lucis, non tenebrarum: Gabriel sum ego, unus ex principibus celestis Regis. Mandatum afferro, non cum potestate jubeo; missus sum qui tibi significarem, non qui te invaderem. Specie quadam amictus sum, non nuda substantia tibi appareo: nam tuam curat vitam qui misit me. Ne timeas, Zacharia; missus sum qui nuntia rem tibi, non qui te percellerem. Senectutem objicis, senium proli ineptum, vulvum non satam. Et quis voluntate sua gignit? Dei donum est: num hominis est inventio? non audisti Dominum dicentem, *Ego sum qui facio hominem, et forma in homine spiritum (Zach. 12. 1)?* Non credis, Zacharia? Quomodo Adam formatus est? quomodo Eva creata fuit? quomodo Isaac genitus est? Obediendo Abraham non frustratus est: et tu sacerdos non credis? An impossibile est apud Deum omne verbum, o Zacharia? Propter senectutem repugnans, o senex? corpus emortuum Deo efficacius esse definit? Nisi videres Abrahami exemplum, recte dubitares. Naturalem infirmitatem obtendis, et præsentis divinæ promissioni non credis, sed dubitas et contendis? Parva petis, et magna accipis; atque ut damnum patiens clamas, Zacharia? Pro Judaico populo tantum precaris; ego vero annuntio tibi omnes gentes ad salutem vocari. His auditis Zacharias, paulum averso vultu, angelo sic respondit: *Quid dicis, o angele? uxor mea pariet? Quid enim? ideone precor, aut incensum in officii mei vice moveo, ut prolem populo ostendam? Veniam peccatorum peto; num sterilitatis solutionem desidero? synagogam pondere liberari volo; num etiam Elisabetham uterum gestare cupio? vulneratas animas sanari peto; num etiam exsiccata ubera lac fundere postulo? Quid dicis, o angele? uxor mea pariet? Et quid inde lucri tuis qui foris precantur? annon hæc audientes me lapidabunt dicentes, me non pro illis et communis salutis causa, sed pro me tantum esse sacerdotem? meque non verbum, sed prolem accepisse? Non curo prolem; absit; id nolo. Quod postulabam non accepi, et nunc alia pro aliis mihi indicas. Prolem nihil curo; sterilitatis morbus adest. Annon tempus cupiditatem demessuit? annon infirmitas naturæ coitum prohibet? De suscipienda prole nihil curo. Sine baculo incedere non valemus, et quomodo nunc jubemur suscipiendæ proli operam dare? Senectus naturam negavit: res fidem omnem*

asperat. Sepulcrum conspicimus, et nutricem conducemus? De suscipienda prole non cogito. Populi salutem quero et gentis felicitatem, inimicorum captivitatem, populi prosperitatem, non vagitus, fascias, infantiles escas. Hujusmodi res non curo. Quomodo pater legitimi filii inveniar? Senectas fidem repellit, extra naturam res est, genitales partes solute sunt: baculum ut equum tenens incedo, et ad conjugalem me operam excitans, quando totum corpus in sepulcrum versum est? Quomodo id cognoscere possim? dic mihi, o maxime Gabriel (necesse quippe est illud ignorantes docere; Gabriel homo Dei significat): dic, quomodo hæc cognoscam? Ecce tremunt membra mea: ambo præ senectute terram conspicimus. Si altera pars juvenis esset, altera senectute laboraret, parva saltem hujusmodi spes superesset: at utriusque corpus collapsum est. Nihil aliud expectamus nisi falcem mortis, ut spicæ ad messem maturæ. Si tandem vera dicis, domine Gabriel, aliud præcedat signum, pignus mihi dato ut mirabili credam promissioni. Quæ mihi notitia dabitur? Aaron non credidisset, nisi virga florisset: Moyses non certior factus esset, nisi manus ejus candens fuisset: Gedeon non intellecturus erat, nisi ros in vellus decidisset: Ezechias non cogniturus erat, nisi sol retro cecidisset. Quomodo id cognoscam? Da signum, et juvenis more choreas agam: da signum, ut ne Elisabet temere rideat ut Sara. Quæ mihi certa rei notitia, archaęque nuntie? undenam mihi manifesta erunt dicta tua? Si secundus Abraham videar, eadem, quæ Abrahamo, mihi evenient. Intra in domunculam meam, et abluam pedes tibi, qui viam emensus es; et apponam tibi mensam mysterio plenam, farine sata tria Elisabet subiget, Ecclesiam præfigurans. Pete vitulum, ut des prolem. Quomodo id cognoscam, o tu, qui de cælo in terram veniens bona nobis nuntias; qui mihi pueri nomen, angele, prædicis? cur non existentis virtutes enumeras? Ostende mihi illud quod est supra naturam, ut credam rei quæ præter naturam est. Si cælum in fornicem vertatur, ego quoque renovabor: si maris mensuræ ducentur, uxor mea Elisabet obstetricem accerset: si sol comprehendatur, sicca ubera lac emittent: si inu concutiatur, sicca vulva humida fiet. Quomodo id cognoscam? *Ego enim senex sum, et uxor mea processit in diebus suis (Luc. 1. 48)*. Reponit angelus Zachariæ: Deumne in pignus postulas? infirmitatem firmiorem Dominica promissione definis? de illo qui bona tibi nuntiat iudicium ferre non times? Quomodo id cognoscam, dicis, o Zacharia? Num in Ægyptum mitteris, ut timeas Pharaonem? Quomodo id cognoscam, dicis, o Zacharia? Nihilne Deus supra naturam facit? naturæ consequentiam queris, et non vides divinitatis stupendum opus? Dic mihi, Zacharia, terræ columnæ ubi fixæ sunt? cæli expansio ubi perficitur? nubium formatio ubi reperitur? pluviarum stillæ ubi formantur? nivis globuli ubi conduntur? solis cursum quis dirigit? lunam interdum decrescere quis curat? stellarum multitudinem quis numerabit? mare furens quomodo arenam reveretur? fluvii præcipites quomodo commiscuntur? densæ nubis tenebræ quomodo texuntur? homo quomodo in vulva formatur? femina cur masculo delicatior est? Deo similis anima quomodo repente in corpore reperitur? Quomodo id cognoscam, dicis, o Zacharia? An naturæ consequentiam queris, ubi divinitas operatur? non credis sterilem parere posse? quid ergo, cum audieris virginem mirabiliter peperisse? et erit incredulitas prius exercita ad fidem; jam enim incredulitas circa sterilem punietur, ut de miraculo circa Virginem non dubites. *Eris, inquit, tacens, nec loqui poteris (Ib. v. 20)*. O clementem ultionem, quæ emendationem parit! illam vocem quæ peccaverat emendat angelus, illam frenat linguam nimis audacem. *Erat, inquit, innuens ipsis, et permansit mutus (Ibid. v. 21)*. Recte evangelista scripsit illud, *Permansit*. Taciturnitas enim vocem quæ pariebatur

expectabat, Zacharias Joannem, senex puerum, sacerdos prophetam. Hinc dicit angelus: Quoniam ut incredulus signum a Deo queris, in membris tuis signum accipe quo flagelleris. *Eris, inquit, tacens, et non poteris loqui, usque in diem quo hæc fiant*. Ubi enim est contradictionis instrumentum, ibi supplicii præceptum; ubi petulantia audacia, ibi correctionis frenum; ubi contumelia recalcitravit, ibi ultionis sententia. Volebat quidem Deus, o Zacharia, te præconem hujus miraculi esse. Nunc enim gignitur is qui Regi dux exercitus erit, et remissionis peccatorum in mundo præparator: quia vero infirmitatem corporis firmiorem Domini præcepto fecisti, ideo *Eris tacens, nec poteris loqui, usque in diem, quo hæc fiant: pro eo quod non credidisti verbis meis, quæ implebuntur in tempore suo*. Vides sine fide nihil, ut oporteret, perfici. Ut audivit hæc verba Zacharias, statim ex templo exiit, mercedem incredulitatis referens taciturnitatem. O miraculum! ingressus fuerat ut alios liberaret, et castigatus exiit: qui incensum ad miriteriam ferebat, exsiliū titulum retulit. Populus expectabat aliquid boni audire ab illo; et ipse innuit, Nemo ad me accedat, nemo me interroget, Dominicæ indignationis terrorem gesto. O res stupendas! Zachariæ os obturatur, et Elisabet bene agit; lingua coercetur, et uterus tumet; expedita lingua sterilis est, et sterilis infructuosa mater efficitur; transfertur morbus uteri in linguam; vox frenatur, et semen liberatur: Zacharias tacet, et Joannes exultat. Ubi solum vidit sterilis Virginem, lucifer solem agnovit, ac mirum exultavit Joannes in utero matris, naturæ tarditatem incusans. Domini, inquit, præco sum, et quomodo, ut conservi mei, constringor vinculis? Tempus parturitionis præveniam: non expectabo partum, ne perdam cursum, ne Dominus præveniat servum in prægnantis utero involutum; ne naturæ series sit perversio ordinis. Novi præsentem, et tacere non possum: novi eum qui me præmisit ante faciem suam, ut parem viam ejus ante faciem ipsius. Concutio vincula naturæ: nam prædicare festino. O res stupendas et mirabiles! quæ ignoraverunt angeli in cælis, novit Joannes in utero gestatus, et dicebat matri suæ: Deum advenire Throni nesciebant, et id non fugiebat in utero gestatum; mysterium œconomix Dominationibus occultavit, et ei qui in utero erat revelavit: et quod venerit archangelus Deciparæ bona nuntians, fetus intus inclusus exsiliens prædicavit. Adveniens enim, ut modo audistis, generis nostri Redemptior, statim atque in utero fuit, amicum suum Joannem adiit: videreque erat figulum amplectentem lutum, regem in militis tabernaculo versantem, Dominum in servi domunculam cuntem. Quem ex vulva in vulva videns Joannes, naturæ terminos præcurrere tentavit: Non novi, dicens, eum qui naturæ terminos posuit Dominum; non expecto tempus partus; non necessarij mihi sunt novem menses ad partum; hoc clastro opus non habeo. Et cur non transilio vincula me colligantia? Exibo: prædicabo stupendarum rerum brevem summam: indicium sum divini adventus, tuba sum incarnationis divini Verbi. Clangam, et paternam linguam ad loquendum expeditam reddam: clangam, et maternum uterum emortuum vivificabo. Vides stupendum mysterium: nondum natus est, et saltibus loquitur; nondum apparet, et comminationes mittit; nondum clamare potest, et per opera auditur; nondum vitam didicit, et Deum prædicare prævertit; nondum vidit lucem, et solem novit; nondum nascitur, et præcurrere festinat. Non fert enim Domino adveniente detineri, non vult expectare partus terminos, sed uteri carcere rumpere conatur, et prænuntiare Servatorum venientem; clamans ex utero: Qui vincula solvit advenit, et cur ego vinculus detineor? venit is qui verbo apparavit omnia, et cur ego expecto naturæ terminos? Egrediar, præcurram, prædicabo, clamabo, præsentibus omnibus: *Ecce agnus Dei, qui tollit peccatum mundi (Joan. 1. 29)*. Et hæc quidem sunt Joannis exultatio-

ἔσεις, ὅς ἐσθ' ὁ τάφος τῷ πᾶν σώμα γέγονε; Κατὰ τί γινώσομαι τοῦτο, φράσον μοι, ὦ μέγιστε Γαβριήλ, (ἀναγκαῖον γάρ τοῦτο τοὺς ἄγουοντας γινώσκειν, ὅτι περὶ Γαβριήλ, Θεοῦ ἀνθρώπου ἐρμηνεύεται) εἰπέ, κατὰ τί γινώσομαι τοῦτο; Ἰδοὺ τρέποντά μοι τὰ μέλη Ἰδοὺ τὸ γῆρας ἀμφοτέρων καὶ εἰς γῆν ὄρωντων. Εἰ μέρος ἐνάαζε, καὶ μέρος ἐπεπαλαίωτο, μικρὰ τις ἐλίπτις ἦν τῶν λεγομένων νῦν ἑκατέρωθεν τὸ σῶμα σεσάθρητων. Οὐδὲν ἕτερον περιμένομεν, εἰ μὴ τὸ δρέπανον τοῦ θανάτου, ὡς στάχυν πέπειρος πρὸς θερισμόν. Εἰ δὲ ὅλων ἀληθεύεις, ὁσπота Γαβριήλ, ὃ λέγεις, ὅς δὴ ἄλλο προσδεύσαι σημεῖον, ἀρβραδυνά μοι πιστεύσον τῆς ἐπαγγελίας τὴν θαυματουργίαν. Κατὰ τί γινώσομαι τοῦτο; Ὁ Ἄαρὸν οὐκ ἐπίστευσεν, εἰ μὴ ἡ βάδως ἤθηος· Μωϋσῆς οὐκ ἐπληροφόρηθη, εἰ μὴ ἡ χεὶρ αὐτοῦ ἔλευκάνθη· Γεδεὼν οὐ συνήκεν, εἰ μὴ ἐπὶ τὸν τόπον γέγονεν ἡ δρόσος. Ἐξελίας οὐκ ἐπέγνω, εἰ μὴ ὁ ἥλιος ἀνεποδίσθη. Κατὰ τί γινώσομαι τοῦτο; Ὅς οὐ σημεῖον, καὶ χερυθῆς ναυικά· ὅς σημεῖον, ἵνα μὴ Ἐλισάβετ προπτεῖως γελᾷ, ὡς ἡ Σάρρα. Κατὰ τί γινώσομαι τοῦτο, ἀρχάγγελε μηνυτά; πόθεν μοι ὅλα τὰ ἐκ σου μοι ῥηθέντα; Εἰ δεύτερος Ἀβραάμ φαίνομαι, ὑπάρξει μοι τὰ τοῦ Ἀβραάμ ἰδιώματα. Εἰσελθε ὑπὸ τὸ θωμάτιόν μου, καὶ νύχτω τοὺς πόδας σου ὁδοιπορίαν στείλαις, καὶ παραθήσῃ σοι τράπεζαν μυστηρίου πληρωμένην ἀλεύρου σατά τρία Ἐλισάβετ φηράσαι, τὴν Ἐκκλησίαν προσωποποιούσα. Ζήτηε μόσχον, ἵνα δωρήσῃ γόνον. Κατὰ τί γινώσομαι τοῦτο; ὁ καλὰ εὐαγγέλια ἀνωθεν ἐπὶ γῆς ἡμῖν φέρων; τί μοι τοῦ παιδὸς τὸ ὄνομα, ἄγγελε, προλέγεις, καὶ τοῦ μὴ παρόντος τὰς ἀρετὰς ἀριθμεῖς; Δεῖξόν μοι τὸ ὑπὲρ φύσιν, ἵνα πιστεύσω τὸ παρὰ φύσιν· ἔάν ὁ οὐρανὸς ἀνακαμφοῦται, γὰρ ἀνανεύουμαι· ἔάν ἡ θάλασσα μετρηταί, καὶ ἡ γυνὴ μου Ἐλισάβετ μαιουταί· ἔάν ὁ ἥλιος καταλαμβάνεται, καὶ ὁ ἕρως μασθοῦ γάλα βεβουσίην· ἔάν ἡ σελήνη ἀνακατίζηται, καὶ ἡ ἕρως μήτρα νοτίζεται. Κατὰ τί γινώσομαι τοῦτο; Ἐγὼ γὰρ εἰμι κρυσθῆτης, καὶ ἡ γυνὴ μου κρυσθῆτικὴ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῆς. Ὁ δὲ ἄγγελος πρὸς τὸν Ζαχαρίαν· Θεὸν ἐνέχυρον ἀπαιτεῖς; ἀσθένειαν βεβασιωμένη τῆς δεσποτικῆς ἐπαγγελίας ὁρίζῃ; τὸν εὐαγγέλιόν σοι κομίζοντα ἀνακρίνειν οὐ δέδοικας; κατὰ τί γινώσομαι τοῦτο, λέγεις, ὦ Ζαχαρία; μὴ γὰρ εἰς Ἀγγυπτὸν ἀποστῆλθαι, ἵνα φρονηθῆς τὸν Φαραῶν; κατὰ τί γινώσομαι τοῦτο, λέγεις, ὦ Ζαχαρία; οὐδὲν ὑπὲρ φύσιν ὁ Θεὸς ἐργάζεται; φύσεως ἀκολουθίαν ζητεῖς, καὶ οὐκ εἶδες υἱότητος παράδοξον ποιήσιν; Εἰπέ μοι, Ζαχαρία, τῆς γῆς οἰκιστὴς ποῦ πενήθεις; τοῦ οὐρανοῦ δὲ τὸ κύτος ποῦ κατήρτισται; νεφέλων δὲ αἰ κύματα ποῦ εὑρίσκονται; ὑετοὶ δὲ σταγόνες ποῦ στημονίζονται; βόλοι δὲ χιόνος ποῦ λατομούνται; ἥλιος δὲ ὄρησιν τίς ἤνιοι; σελήνη δὲ μελιστῆν τίς ὁρροεῖ; ἀστέρας πληθύς τίς ἐξαριθμῆσαι; ὑάλασσα δὲ μαινομένη πῶς ψάμμον αἰδεῖται; ποταμῶν δὲ θερμότης πῶς συγκιρνώνεται; ὄμιχλης δὲ σκότος πῶς ἐξυφανταί; ἀνθρώπος δὲ ἐν μήτρᾳ πῶς διαπλάττεται; καὶ τοῦ ἀρρένου τὸ θῆλυ πῶς λιότερον εὑρίσκεται; ὁσεικελος δὲ ψυχῇ πῶς ἄθρονον ἐν τῷ σώματι εὑρίσκειται; Κατὰ τί γινώσομαι τοῦτο, λέγεις, ὦ Ζαχαρία; φύσεως ἀκολουθίαν ζητεῖς, ὅπου υἱότητος ἐργασία; τί, τὴν στείραν ἀπιστεῖς γεννήσαι; Τί οὖν; ἔάν ἀκούσης περιβέον τίχουσαν παραδόξως; Καὶ εἴη τὸ ἀπίστον εἰς πίστιν προγραμμαζόμενον; Ἐνθεν γὰρ καὶ ἐπὶ τῆς στείρας νῦν ἀπιστία κολάζεται, ἵνα τὴν ἐπὶ τῆς παρθένου θαυματουργίαν [815] μὴ ἀμφιβάλλῃ. Ἐσθ, φησί, σιωπῶν, καὶ μὴ δυναμένοσ λαλῆσαι. Ὁ τῆς φιλιανθρώπου τιμωρίας, οὐδὲν ἄλλο πᾶν ἐργαζόμενος! Αὐτὴν γὰρ ὁ ἄγγελος τιν ἰσφαλεῖσαν φωτὴν ἀσπρονίζον, αὐτὴν χαλίω τὴν τομῆσσαν γλῶσσαν. Ἦν γὰρ, φησί, διανεῶν αὐτοῖς, καὶ δέμεινε κωφόσ. Καλῶσ ὁ εὐαγγελιστῆσ καὶ τὸ, Δέμεινε, συνεγράφατο. Περιέμενε γὰρ ἡ σιωπῆ τὴν τιμωρομένην φωνήν, ὃ Ζαχαρία τὸν Ἰωάννην, ὁ κρυσθῆτης τὸν παῖδα, ὃ κρυσθῆτης τὴν προφήτην. Ἐν οἷσ λέγει ὁ ἄγγελος· Ἐπειδὴ οὖν ὡσ ἀπίστοσ σημεῖον παρὰ Θεοῦ ζητεῖς, ἐν τοῖσ ἰδοῖσ μέλεισ τί μασιτυγέρον προσδέγοσ σημεῖον. Ἐσθ γὰρ, φησί, σιωπῶν, καὶ μὴ δυναμένοσ λαλῆσαι, ἄχρι ἡσ ἡμέρασ γένηται ταῦτα. Ὅπου γὰρ τῆσ ἀντιλογίασ τὸ δργανον, ἐκεῖ καὶ τῆσ τιμωρίασ τὸ πρόσταγμα· ὅπου τῆσ προπτείασ, τὸ θράσος, ἐκεῖ καὶ τῆσ παιδείασ ὁ χαλίνοσ· ὅπου ἡ ὕβρισ ἐλάττεισιν, ἐκεῖ τῆσ ἐπιτιμῆσεωσ ἡ ἀπόφασισ. Ἦθλε μὲν ὁ Θεὸσ, Ζαχαρία, κηρυκὰ σε τοῦ τοιοῦτου θαύματοσ γενέσθαι· στρατοπεδάρχης γὰρ τὸ ἐπουρα-

νοῦ βασιλέωσ τίχεται, καὶ τῆσ κοσμικῆσ τῶν ἀμαρτημάτων λυτρώσεωσ προκαθαρθῆσ· ἐπειδὴ δὲ τὴν ἀσθένειαν τοῦ σώματοσ βεβασιωμένη τῆσ ἐπαγγελίασ ἐποῆτοσ τοῦ δεσπότου, διὰ τοῦτο Ἐσθ σιωπῶν, καὶ μὴ δυναμένοσ λαλῆσαι ἄχρι ἡσ ἡμέρασ γένηται ταῦτα, ἀθ' ὁσ οὐκ ἐπίστευσασ τοῖσ λόγοισ μου, οἵτινεσ κληρωθήσονται εἰσ τὸν καιρὸν αὐτῶν. Ὅρᾶσ δὲ ἄνευ πίστεωσ οὐδὲν τῶν δεόντων κορυφοῦται. Μόνον δὲ ἤκουσεν ὁ Ζαχαρίασ τὰ ῥήματα ταῦτα, εὐθέωσ ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ναοῦ, μισθὸν ἀπιστίασ τὴν φημισιν βαστάξων. Ὁ τοῦ θαύματοσ! ἄλλουσ εἰσῆλθεν ἐλευθερωτάσ, καὶ αὐτὸσ ἐξῆλθε καταδεδικασμένοσ· ὁ θυμιατήριον λειτουργικῶν βαστάξων, τίτλον ἔξορίασ περιέφερον. Ὁ λαὸσ περιέμενε τὴν ἀγαθὸν ἀκοῦσαι παρ' αὐτοῦ, κάκωσ δέκνευσε· Μηδεῖσ με ἐρωτήση· δεσποτικῆσ ἀγανακτῆσεωσ φρήτην βαστάξω. Ὁ τῶν παραδόξων πραγμάτων! Ζαχαρίασ κρυσθῆτης, καὶ ἡ Ἐλισάβετ εὐαγγεῖται· ἀναστομυτεύουσα γλῶττα, καὶ ὄγκουτα μήτρα· ἡ εὐλαλοσ γλῶττα στερεῖται, καὶ ἡ ἀκαρποσ στείρα γίνεται μήτρα· μετοικεῖται τὸ πάδοσ τῆσ μήτρασ εἰσ τὴν γλῶτταν· ἡ φωνῆ χαλίνοῦται, καὶ ἡ γονῆ ἐλευθεροῦται. Ζαχαρίασ κρυσθῆτης, καὶ ὁ Ἰωάννησ σκιρτᾷ. Μόνον γὰρ εἶδεν ἡ στείρα τὴν παρθένον, κατενόησεν ὃ ἐωσφόροσ τῶν ἠλίον, καὶ ἀκριτῆσεσ μέγα ὁ Ἰωάννησ ἐν τῇ μητρικῇ νηδῦι, τὴν βραδύτητα τῆσ φύσεωσ αἰτιώμενοσ. δεσπότου, φησὶ, κηρυξ εἰμὶ· καὶ πῶσ τοῖσ ὁμοδοῦλοσ ὁμοῖοσ πεπέδομαι δεσμοῖσ; Προλάβω τὸν χρόνον τῆσ κηϋσεωσ· οὐ περιέμενε τὸν τόκον, μὴ ἀπολέσω τὸν ὄρημον, μὴ δεσπότησ προλάβῃ τὸν περὶ τὰσ ὤδινασ εἰλούμενον δοῦλον, μὴ γένηται τῆσ φύσεωσ ἡ ἀκολουθία πανομία τῆσ τάξεωσ. Ἐπέγνω τὸν παρόντα, καὶ σιωπᾶν οὐκ ἀνεχομαι· ἐπίγνω τὸν προαποστειλαντά με πρὸ προσώπου αὐτοῦ πορεύεσθαι, ἐτοιμάσαι τὴν ὁδὸν αὐτοῦ ἐμπροσθεν αὐτοῦ. Σαλεύω τὰ δεσμά τῆσ φύσεωσ κηρύττει γὰρ ἐπειγομαι. Ὁ τῶν παραδόξων πραγμάτων καὶ θαυμάτων! Ἀπερῆγγῆσαν ἐν οὐρανοῖσ ἄγγελοσ, ἐγνώρισεν ὁ Ἰωάννησ κωφοροῦμένοσ, καὶ ἐλεγε τῇ μητρὶ αὐτοῦ, ἑρόνοῦσ ἐλαθε, καὶ τὸν ἐν μήτρᾳ Θεοῦ ἐπιδημῶν οὐ καρτέρα με· κυριότητασ ἐκρυψε, καὶ τῶν ἐν γαστρὶ τῆσ οἰκονομίασ μυστηρίων ἀπεκάλυψε· καὶ ὅπερ ἐλάλυθεν ὁ ἀρχάγγελοσ τῇ θεοτόκῳ κομίζων εὐαγγεῖλιον, ἐνόθεν τὸ ἐμβρυον ἀλλόμενον ὑπηγόμενον. Ἐπιδημῆσ γάρ, καθὼσ ἀρτίωσ ἠκούσατε, ὁ τοῦ γένουσ ἡμῶν λυτρωτῆσ πρὸς τὸν ἑαυτοῦ φίλον Ἰωάννην ἀφικετο κωφοροῦμένοσ παραχρῆμα· καὶ ἦν ἰδεῖν τὸν πλαστοργῆν ἀσπασόμενον τὸν πηλόν, τὸν βασιλέα εἰσ τὴν τοῦ στρατοῦ σκητὴν αὐλιζόμενον, τὸν δεσπότην εἰσ τὸ τοῦ δούλου δωμάτιον ἀφ' ἑμῶν. Ὅν ἐκ μήτρασ ἐν μήτρᾳ θασάμενοσ ὁ Ἰωάννησ, τῆσ φύσεωσ ὄρουσ παραδραμεῖν ἐπεχειρήσεν, οὐκ οἶδα, λέγων, φύσεωσ ὁρθεῖται Κύριον, οὐκ ἀναμένοσ κηϋσεωσ χρόνον· ἐν γαστρὶ ἐναντηνιῶτοσ τόκοσ οὐκ ἀναγκαλοσ ἐμοί· οὐ χρῆξω ταῦτεσ τῆσ ἐκκτώσεωσ, εἰσ ἦν νῦν ἐγὼ ἐκέλευσαι. Καὶ τί οὐ διαπερῶ τὰ δεσμά τὰ κατέχοντά με; Ἐξέλευθ, κηρύξω παραδόξων πραγμάτων σύντομον γνῶσιν· σημαντῆρον εἰμι θεϊκῆσ παρουσίασ, ἀσπινγεῖ εἰμὶ τῆσ τοῦ Θεοῦ Λόγῳ σαρκώσεωσ. Σαλπῶσ, καὶ πατρικὴν γλῶτταν εὐγλωττῆσω λαλεῖν [816] σαλπῶσ, καὶ μητρικὴν νεκρωθεῖσαν μήτραν ζωώσω. Βλέπε τοῦ μυστηρίου τὸ ξένον· οὕτω γεννάται, καὶ τοῖσ σκιρτήμασι φθῆγγεται· οὕτω φαίνεται, καὶ ἀπειλάσ ἀποστέλλει· οὕτω βῶσιν συγγερεῖται, καὶ δι' ἔργων ἀκούεται· οὕτω μανθάνει τὸν βίον, καὶ τὸν Θεὸν προκρύπτει· οὕτω βλέπει τὸ φύσ, καὶ γνωρίζει τὸν ἥλιον· οὕτω τίχεται, καὶ προτρέχειν ἐπέιγεται. Οὐ γὰρ φέροι τοῦ δεσπότου ἐλθόντοσ παρακατέσθαι· οὐκ ἀνεχεται περιμένειν τὸν τόκον τοῦσ ὄρουσ, ἀλλὰ ῥῆσαι φιλονεικεῖ τὸ τῆσ γαστροῦ δεσμητήριον, καὶ προμηγυσαι σπουδάζει τὸν σωτῆρα ἐργόμενον, κράζων τοῖσ ἄλμασιν· Ὁ λύων τοῦσ δεσμοῖσ παρεγένετο, καὶ τὶ ἐγὼ δεδεμένοσ κατέχομαι; ἦλθεν ὁ λόγῳ κατασκευάσασ· τὰ σὺμπαντα, καὶ τί ἐγὼ περιμένοσ τοῦσ ὄρουσ τῆσ φύσεωσ; Ἐξέλευθ, προδράμω, κηρύξω, βόησ τοῖσ πάσι παρουσίαν· Ἰδοὺ ὁ ἀμόδοσ τοῦ Θεοῦ, ὁ αἶψαν τὴν ἀμαρτην τῶν κόσμων. Καὶ ταῦτα μὲν τὰ τοῦ Ἰωάννησ σκιρτήματα, μᾶλλον δὲ ῥήματα. Τῆ δὲ Ἐλισάβετ ἐπιδημῶσιν ἠρεῖν, φησὶν, ὁ χρόνοσ τοῦ τεκείν αὐτῆν, καὶ ἐγέννησεν υἱόν. Καὶ ἦκουσαν οἱ συγγενῆσ αὐτῆσ, καὶ οἱ περὶοικοσ, καὶ συνέχυρον αὐτῆν. Διὰ τί δὲ εἰρηται; Ἐτεκε καὶ ἐγέννησεν; Ὅτι τὸ μὲν φύσεωσ ἐστὶν ἐργον, τὸ δὲ ὑπὲρ φύσιν. Καθ' ὃ γυνὴ μὲν, ἐτεκε· καὶ ὁ

δὲ Πνεύματος ἀγίου χάρις ἐπέστη, ὑπὲρ φύσιν ἐγέννησεν· ἄλλο γὰρ φύσεως πρᾶγμα, καὶ ἄλλο χάριτος ἔργον. Θαῦμα γὰρ ἦν τὸ γινόμενον ὑπὸ Ἰωάννου· καὶ οὐ τοσοῦτον εἶχε τὸ πατρικὸν γένους ὅσον τοῦ Θεοῦ Λόγου. Καὶ τοῦτου μάρτυς αὐτὸς ὁ ἀρχάγγελος Γαβριὴλ λέγων πρὸς Ζαχαρίαν· *Ἰδοὺ ἡ γυνὴ σου γεννήσει υἱόν σοι, καὶ Πνεύματος ἁγίου πληθήσεται· ἐτι ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ, καὶ πολλοὺς τὸν υἱὸν Ἰσραὴλ ἐπιστρέψει ἐπὶ Κύριον τὸν Θεὸν αὐτῶν· καὶ αὐτὸς προλεύσεται ἐνωσίον αὐτοῦ ἐν πνεύματι καὶ δυνάμει Ἠλίου.* Ὁ ἄλλος παραδόξου φύσεως ὁ τόκος τοῦ παιδός ἢ τὴν παράδοξον, καὶ οὐ φυσικὸν; ὁ γὰρ γεννῶν, σὺν ἥδονῃ γεννᾷ, ἢ δὲ τίκτους, ἐν λύπαις τίκτει. Ἐπεὶ οὖν Ζαχαρίας ἠπίστουσα, ἢ δὲ Ἐλισάβετ οὐκ ἀμφίβαλα, τὸν ὀψίγονον παρ' ἐλπίδα δεχομένη παιδα, τοῦτου χάριν, τίκτειν καὶ γεννᾷν προσαγορεύεται, τὸ μὲν διὰ τὴν φύσιν, τὸ δὲ διὰ τὴν πίστιν. Ὁ γεννῶν γὰρ, καθὼς πρεῖπον, σὺν ἥδονῃ γεννᾷ· ἢ δὲ τίκτους, ἐν λύπαις τίκτει. Ποία δὲ λύπη ἐπὶ τῆς Ἐλισάβετ, ὅπου Πνεύματος ἁγίου παρουσία, οὐχὶ δὲ μάλα ἀπέλευσεν περιοδεία; ἠνίκα τῆς χάριτος τὸ ἔργον, οὐκ εἰς φύσεως τὸ βάρος; καὶ πῶς, ἄκουε. Οἰκτρὸς ἦν ὁ πόνος πρὸς σύγκρισιν τῆς χαρμοσύνης. Οὐ γὰρ κατὰ τὸ γεννηθῆναι ὁ Ἰωάννης τὴν χάριν ἐδέξατο, ἀλλ' ἔξ αὐτῆς τῆς μητρικῆς νηδύος τὴν στήλην τοῦ ἁγιασμοῦ δεξάμενος, στρατηγὸς παράδοξο γέγονε, καθὼς ἔρη ὁ ἄγγελος· *Πνεύματος ἁγίου πληθήσεται ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς προλεύσεται ἐνωσίον αὐτοῦ ἐν πνεύματι καὶ δυνάμει Ἠλίου.* Τίς τίνος προλεύσεται; Ἰωάννης τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ διὰ τοῦτο Πρόδρομος ὀνομάζεται, ὡς ἔστιν αὐτοῦ Ἰωάννου ἀκουσὶα λέγοντος περὶ τοῦ Σωτήρος· *Ἐρχεται ἐπίσω μου ἀνήρ, ὃς ἔμπροσθέν μου ἦρχονε· ὁπίσω, διὰ τὸν χρόνον· ἔμπροσθεν, διὰ τὸν θρόνον.* Αἰετὶ τὶ δὲ ἐν πνεύματι καὶ δυνάμει. Ἠλίου τοῦ Θεοῦ τοῦ Γαβριὴλ τὸν Ἰωάννην προῖπαζεν, τὸ βασιλείου Χριστοῦ ἔλεγεν; Ἄκουε συνειτώ· Ἠλίας θεὸς ἔρμηνευεται. Ἐπεὶ οὖν ὁ Ἰωάννης τὸν Θεὸν εἶπεν ἐν ἑαυτῷ, Πνεύματος γὰρ ἁγίου ἐπαλήσθη ἐτι ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ, τὸ δὲ Πνεῦμα ὁ Θεὸς ἐστι· περὶ αὐτοῦ γὰρ ἔλεγε ὁ Κύριος· δὴ τὸ προφῆτου ἐκ πολλῶν τῶν χρόνων· *Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν σου πρὸ προσώπου σου, ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδὸν σου ἔμπροσθέν σου, καὶ πολλοὺς ἐπιστρέψει ἀπὸ τῆς πλάνης εἰς τὴν ἀλήθειαν· τούτου χάριν ἐν πνεύματι καὶ δυνάμει Ἠλίου ὁ Ἰωάννης προκεῖται τοῦ Κυρίου· ἐπειδὴ καὶ πολλα παραπλήσια τοῦ Ἠλίου εἶπεν ὁ Ἰωάννης. Ἀμέλει τὸ βρῆφος τίκτειται, καὶ ἡ φωνὴ τῷ πατρὶ ἀποδίδεται. Ἐρωτῶμενος γὰρ, φησὶν, ὁ Ζαχαρίας, τὸ τί ἂν θέλοι τὸ παιδίον καλεῖσθαι, ἤχησε πικυκιδιον, καὶ ἔγραψε λέγων· Ἰωάννης ἔστί τὸ ὄνομα αὐτοῦ· Ὁ μὴ πι-*

στεύσας τοῦ ἀγγέλου τοῖς λόγοις, νῦν ἡναγκάσθη γράψαι τὴν ὄψασιαν, ἐγγράφως· κηρύττειν· ὁ μὴ δεξάμενος τότε τῆ ἀκοῇ τὰ λεχθέντα, νῦν νομοθετεῖ τῆ χειρὶ [817], τὰ γινόμενα γράφων. Καὶ τὴν προσηγορίαν ἀποδοὺς τῷ παιδί, ἀπέλαβε τὴν φωνὴν· *Ὁθεν, φησεν, ἐθαύμασαν πάντες.* Ἀνεψῶθη γὰρ παραρρημα τὸ στόμα αὐτοῦ, καὶ ἐλύθη ὁ δεσμὸς τῆς γλώττης αὐτοῦ, καὶ ἐλάλει ἐὼς ἄνω τὸν Θεόν. Ὡς τοῦ παραβίβου καὶ ξένου θαύματος! ὄνομα γράφεται τέκνου, καὶ στόμα πατρὸς κωφῶν διανοίγεται· Ἰωάννης καλεῖται, καὶ τοῦ καλοῦντος ἢ γλωττὰ ρυθμίζεται. Ὀρεῖς ὡς οὐ διήμαρτε, καὶ ἡμεῖς ἀπαρεμποδίστως εἰπόντες τὴν προέπουσαν ἐξήγησιν, οὐ διημάρτομεν; Ἰδοὺ γὰρ αὐτοῦ τοῦ δικαίου τὸ ὄνομα σιωπῆς διανοίγει, καὶ γλώτταν δυσκίνητον διεγείρει. Οὕτω γὰρ δεικνύται βούσα ἡ Ἰωάννου φωνή, ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα φωνῆς ἐνέργεια γίνεται. Ἐγὼ, φησὶ, *φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἔρημῳ*· *Ἐτομάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, ὀθειύεισ ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ.* Ὁ τοῦ θαύματος! Λόγος ἐπιδημεί, καὶ φωνὴ προκηρύττει· Δεσπότης ἔρχεται, καὶ δούλου προετοιμάεται. Βασιλεὺς παραγίνεται, καὶ στρατιώτης προετοιμάζεται. Καίρωμεν οὖν καὶ εὐφρανθῶμεν, ὅτι ἡ Ἐλισάβετ ἐγέννησε, καὶ ὁ Ζαχαρίας ἐλάλησεν, ὅτι στεῖρα ἔτεκε, καὶ ὁ πρεσβυτέρ ἐδόθησεν, ὅτι πικυκιδιον κηρύχον ἐξήχηθη, καὶ γλῶσσα ἱερατικῆ ἐλάλει· καὶ ἡ φωνὴ ἐπανήθη· ὅτι πρεδρόμος ἐφάνη, καὶ ὁ κόσμος ὅλος ἐχάρη. Ἄλλ' ἔνταυθα μὲν ἔδει καταλύειν τὸν λόγον· οὐ συγχωρεῖ δὲ Ζαχαρίας βοῶν· *Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ, ἐτι ἐπεσκέψατο καὶ ἐποίησε λύτρωσιν τῷ λαῷ αὐτοῦ.* Ὡς τὴν παραβίβου πραγματῶν! Τί λέγει ὁ Ζαχαρίας; Πρώτην φωνὴν μετὰ τὴν ἀνάστασιν ὁ Ζαχαρίας ἐδόθησεν, *Εὐλογητὸς Κύριος.* Τὴ οὖν; τέθυνην ὁ Ζαχαρίας, καὶ ἀνέστη; Οὐ τεθυνηκε φυσικῶς· παραπλήσια δὲ ὑπέμεινε τῷ θανάτῳ. Οἰκόμεν γὰρ, ὡς περ τάφον, τὴν σιωπὴν ἔσχε, καὶ σπαργάνοις κατεδέθη, τοῖς γλωττίοις δεσμοῖς τὸν βίον μετήλεθε, μὴ ἀναπνέων τὴν ἱερωσύνην· καὶ θρήνον ὑπέμεινε, τὴν τοῦ λαοῦ στυγνότητα. Ἰέρως γὰρ ἀργούντος, τῷ πένθει κατέπιπτον πάντες οἱ μεσιτεύμενοι. Πρώτην φωνὴν ταύτην ἐδόθη μετὰ τὴν τροπικὴν ταύτην ἀνάστασιν ὁ Ζαχαρίας· *Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ.* Ὁ Ζαχαρία, εἰ μὴ τὸν πνευματικὸν στάχυν κατείδες, τὸν νοτὸν γεωργὸν οὐκ ἐγνώριζες· εἰ μὴ τὸ δῶρον ἀπέλαβε, τὸν δότηρα οὐκ εὐλόγησας. Ἄλλ' ἀξίαν φωνὴν τοῦ δώρου ὁ Ζαχαρίας προφητικῶς τῷ Θεῷ ἤνεσε. Κράζωμεν δὲ καὶ ἡμεῖς· *Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς τῶν Χριστιανῶν, ἐτι ἐπεσκέψατο καὶ ἐποίησε λύτρωσιν τῷ λαῷ αὐτοῦ*· ἢ ἢ δόξα καὶ τὸ κράτος, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὰ ἄγια Θεοφάνια.

Ἐορτάσαι θέλω, ἀγαπητοί, καὶ πανηγυρίσαι βούλομαι· ἢ γὰρ ἅγια τῶν φωτῶν ἡμέρα καὶ σφραγὶς ἐστὶν ἑορτῆς, καὶ θύρα πανηγύρεως. Σφραγίζει μὲν τὸ σπήλαιον τῆς Βηθλεὲμ, ὅπου δὴ ὁ παλαιὸς τῶν ἡμερῶν ὡς παιδίον ὑπομάζιον ἐν φάτῃ κατέκειτο· ἀνοίγει δὲ τὰς πηγὰς τοῦ Ἰορδάνου, ὅπου πάλιν οὗτος βαπτίζεται μετὰ τῶν ἁμαρτωλῶν, δὴ τῶν ἀγράντων αὐτοῦ μελῶν ἀφεσὶν ἁμαρτιῶν τῷ κόσμῳ δωρούμενος. Ἄλλ' ὅτε μὲν ἐπὶ γῆς αὐτὸς προήλθεν ἐκ μήτρας, τοῖς νηπίοις ὡς νηπίοις, τοῖς ἀνθρώποις ὡς ἀνθρώπος, τῇ μητρὶ ὡς υἱὸς, τοῖς ποιμαίνουσιν ὡς καλὸς ἐφάνη ποιμὴν. Ἐγὼ γὰρ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς ὁ τιθεὶς τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων, φησὶν ἡ θεία Γραφή. Νῦν δὲ τὰς τοῦ Ἰορδάνου μέλλει καταλαμβάνειν πηγὰς, τελωνῶν καὶ ἁμαρτωλῶν, τὴν ἀπ' αὐτῶν ἁμαρτίαν ἀποπλύναι βουλούμενος. Καὶ τὸ μέγα τῆς τοιαύτης πανηγύρεως θαῦμα. Παῦλος ὁ σοφώτατος· *βοᾷ λέγων· Ἐπεφάνη ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σωτήριος πάσιν ἀνθρώποις· καὶ πάσα τῷ κόσμῳ πλεονάζει· εὐαγγελιστής.* Χαίρει ὁ οὐρανὸς πρῶτος ἐνωτισζόμενος τὴν κατιούσαν φωνὴν [818], ἀπὸ ἀγιάζεται καθιπτταμένου τοῦ Πνεύματος, ἢ τῶν ὕδατων φύσεως ψυχὰς μετὰ σωματῶν ἀποσμήχειν ἐμάνθων. Καὶ πάσα μὲν ἡ χεῖρας μίαν ἑορτῆς ἐπετέλει χορεῖαν· μόνος δὲ ἐπέθηκε ὁ διάβολος, ὅπως κολυμβήσαν εὐερεπισζομένην, τὴν αὐτὴν ἀποπλύνει μόνον. Τί γὰρ φησι; *Τότε παραγίνεται ὁ Ἰησοῦς ἐν τῷ Ἰορδάνῳ πρὸς τὸν Ἰωάννην τὸν*

βαπτισθῆναι ὑπ' αὐτοῦ. Ὁ δὲ Ἰωάννης διεκώλυεν αὐτὸν λέγων· Ἐγὼ χρεῖαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι, καὶ σὺ ἐρχῖ πρὸς με; Τίς εἶδε δεσπότην οἰκέτην παριστάμενον; τίς εἶδε βασιλεῖα στρατιωτῆ τὴν κεφαλὴν ὑποκλινάντα; τίς εἶδε ποιμένα ὑπὸ προβάτου σφραγισζόμενον; τίς εἶδεν ἀγωνοθέτην ὑπὸ ἀθλητοῦ βραβεύμενον; Ἐγὼ χρεῖαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι. Ἄδ' αὐτὸς μοι, φησὶν, ὁ Δέσποτα, δ' μέλλει; τῷ κόσμῳ χαρίζεσθαι, βάπτισμα· Ἐγὼ χρεῖαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι, ὅτι ὑπ' ἁμαρτίαν πατρῶν συνεχλείεσθην, τὸν ἴδον περιφέρου τοῦ θρεῶς· ἐγὼ χρεῖαν ἔχω τῆς ἀρχαίας παραδόσεως ἀποπλύναι τὸν σπιλον αὐτοῦ δὲ, φησὶν, ὑπὲρ ποιῶν ἁμαρτιῶν ἐλήλυθας ἐπὶ τὸ βάπτισμα; ἔχεις προφῆτην ὑπὲρ σοῦ μαρτυροῦντα, Ὡς ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. Πῶς ὁ παρέχων τὸν λαμῶν, ζῆτεί; ἀπολύτρωσιν; Ἔθος τοῖς βαπτισζόμενοις ἐξομολογεῖσθαι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν· αὐτὸς δὲ τί ἔχεις ἐξομολογησάσθαι; ὁ παντελῶς ὑπάγων ἀναμάρτητος; τὶ παρ' ἐμοῦ ζητεῖς, ἔπερ οὐκ ἐδιδάχθην; Οὐ καταταμῶ τῶν μειζόνων· οὐκ οἶδα πῶς ἀποπλύνεται φῶς· ἦλιον δικαιοσύνης· λούειν οὐκ ἐπίσταμαι· οὐ φωτίζει τὸν ἡμέραν ἢ νύκ, χρυσὸς οὐ δουλεύει μοι ἰδῶν, τεχνίτην οὐ διορθοῦται πηλὸς, θάλασσα παρὰ πηγῆς οὐ δανείζεται ρεῦμα, ποταμὸς οὐκ ἐπίδατα· ραίνιός· ἐκ ρύπου τὸ καθαρόν οὐ καθαιρέται, κατὰκριτος κριτῆν οὐκ ἀπολύει. Ἐγὼ

nes, imo verba. *Elisabet autem impletum est tempus pariendi, et genuit filium. Et audierunt cognati ejus et vicini, et congratulabantur ei (Luc. 1. 57. 58).* Cur dictum est, *Properit, et genuit?* Quia illud quidem naturæ est opus, hoc vero supra naturam; quatenus mulier peperit; quatenus vero Spiritus sancti gratia adfuit, supra naturam genuit: aliud enim naturæ, aliud gratiæ est opus. Miraculum enim erat id quod fiebat a Joanne, et non tantum habebat ex paterno genere quantum ex Dei Verbo. Hujus rei testis est ipse archangelus Gabriel Zachariæ dicens: *Ecce uxor tua gignet tibi filium, et Spiritu sancto replebitur adhuc ex utero matris suæ: et multos filiorum Israel convertet ad Dominum Deum ipsorum: et ipse præbit ante illum in Spiritu et virtute Eliæ (Luc. 1. 13. seqq.).* O aliam stupendam naturam, pueri nempe partum! certe stupendum est, non naturalis: nam qui gignit, cum voluptate gignit; quæ vero parit, cum doloribus parit. Quia ergo Zacharias non credidit, Elisabet vero non dubitavit, serotinum præter spem accipiens filium, ideo parere et gignere dicitur; illud per naturam, hæc per fidem. Nam qui gignit, ut dixi, cum voluptate gignit; quæ vero parit, in doloribus parit. Quis autem dolor Elisabetæ, ubi Spiritus sancti præsentia erat, non imperitiæ obstetricis ministerium? Quando gratiæ erat opus, non naturæ onus. Et quomodo, audi. Miserabilis et exiguus erat labor cum lætitia comparatus. Non enim post partum Joannes gratiam accepit, sed in ipso materno utero stolam sanctitatis induit. Dux mirabilis factus est, sicut dixit angelus: *Spiritu sancto replebitur ex utero matris suæ: et ipse præcedet ante illum in Spiritu et virtute Eliæ. Quis quem præcedet? Joannes Dominum Christum. Ideo Præcursor vocatur; ut ipsum Joannem audimus de Servatore dicentem: Venit post me vir, qui ante me fuit (Joan. 1. 30); post, propter tempus; ante, propter thronum. Cur autem Gabriel dixit Joannem in Spiritu et virtute Eliæ Thesbitæ Regem Christum præcedere? Sapienter audi: Elias Deum significat. Quia igitur Joannes Deum habuit in seipso; nam Spiritu sancto repletus est ex utero matris suæ; Spiritus vero Deus est: de ipso enim dicebat Dominus per prophetam ante multa tempora: *Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te (Mal. 3. 1),* et multos convertet ab errore ad veritatem: ideo in Spiritu et virtute Eliæ Joannes præcedit Dominum; quoniam multa Eliæ similia habuit Joannes. Infans paritur, et vox patri restituitur. Interrogatus enim, inquit, Zacharias, quem vellet vo-*

cari puerum, *Postulavit pugillarem, et scripsit dicens, Joannes est nomen ejus (Luc. 1. 63).* Qui verbis angeli non credidit, nunc coactus est visionem scribere, scripto prædicans: qui dicta audiens non admiserat, nunc manu legem dat, quæ facta fuerant describens. Et postquam puero nomen dedit, vocem accepit. *Unde, inquit, mirati sunt omnes. Apertum est enim statim os ejus, et solutum est vinculum linguæ illius, et loquebatur benedicens Deum (Id. v. 63. 64).* O stupendum et novum miraculum! Scribitur nomen pueri, et os patris mutum aperitur; Joannes vocatur, et vocantis lingua restauratur. Viden' quomodo non aberravit, et nos, dum sine obice quæ congruentia sunt enarramus, non aberremus? Ecce namque ipsum justum nomen os tacens aperit, et linguam impeditam excitat. Sic enim Joannis vox clamans ostenditur; quia ejus nomen ad vocem efficax est. Ego, inquit, *Vox clamantis in deserto; parate viam Domini, rectas facite semitas ejus (Matth. 3. 3).* O miraculum! Verbum advenit, et vox prius prædicat; Dominus venit, et servus præmittitur; Rex advenit, et miles præparatur. Gaudeamus ergo et lætemur, quia Elisabet genuit, et Zacharias loquutus est; quia sterilis peperit, et senex clauavit; quia pugillaris cereus quæsius fuit, et lingua sacerdotalis soluta est voxque rediit; quia Præcursor apparuit et mundus totus gavisus est. Sed hic dicendi finis faciendus erat; verum id non permittit Zacharias clamans: *Benedictus Dominus Deus Israel, quia visitavit et fecit redemptionem plebi suæ (Luc. 1. 68).* O res stupendas! Quid dicit Zacharias? Primam vocem post resurrectionem clamando protulit, *Benedictus Dominus.* Quid igitur? mortuus est Zacharias, et resurrexit? Non naturaliter mortuus est, sed similia passus est ac si mortuus esset. In se namque quasi sepulcrum habet a silentium, et pannis involutus erat, linguæ vinculis; vitam obiit, cum non ultra spiraret sacerdotium; et luctum sustinuit, populi uxororem. Sacerdote namque cessante, in luctum incidere omnes in medio posuit. Hanc primam vocem clamando protulit Zacharias post hanc in figura sumptam resurrectionem: *Benedictus Dominus Deus Israel.* O Zacharia! nisi spiritualem spicam vidisses, spiritualem agricolam non novisses; nisi donum accepisses, datori non benedixisses. Sed dignum Deo canticum Zacharias propheticæ Deo cecinit. Clamemus et nos: *Benedictus Dominus Deus Christianorum, quia visitavit et fecit redemptionem plebi suæ.* Ipsi gloria et imperium, nunc et semper, et in secula sæculorum. Amen.

IN SANCTA THEOPHANIA, ID EST, IN EPIPHANIAM ET BAPTISMA CHRISTI.

Festum et celebritatem agere volo, dilecti: nam sancta luminum dies et sigillum est festi, et janua celebritatis. Obsignat enim spelunca Bethlehemitica, ubi antiquus dierum ut puer lactens in præsepe jacebat: aperit autem fontes Jordanis, ubi hic baptizatur cum peccatoribus, per intemerata membra sua peccatorum remissionem mundo concedens. Sed cum ex utero ipse in terram prodiit, infantibus ut infans, hominibus ut homo, matri ut filius, pastoribus ut bonus pastor apparuit: nam *Ego sum pastor bonus, qui animam pono pro ovis (Joan. 10. 11),* inquit divina Scriptura. Nunc autem Jordanis fontes aditurus est, publicanorum nempe et peccatorum, ut peccatum ipsis abluit. Et quod magnum est in hac celebritate miraculum, Paulus sapientissimus clamat dicens: *Apparuit gratia Dei salutaris omnibus hominibus (Tit. 2. 11),* et omnis læticia orbem implet. Gaudet caelum, quod emissam vocem primum audivit, sanctificatur aer, volante Spiritu, et aquarum natara animas cum corporibus abstergere didicit. Et omnis quidem creatura unam celebritatis choream agebat;

solus vero diabolus lugebat, paratam videns piscinam, quæ ipsum solum suffocaret. Quid enim dicit? *Tunc venit Jesus in Jordanem ad Joannem, ut baptizaretur ab eo. Joannes autem prohibebat eum dicens: Ego a te debeo baptizari, et tu venis ad me (Matth. 3. 13. 14)?* quis vidit dominum servo adstantem? quis vidit regem militi caput inclinantem? quis vidit pastorem ab ove obsignatum? quis vidit agonothetam ab athleta præmio donatum? *Ego a te debeo baptizari.* Da mihi tu, Domine, inquit, quod mundo largiturus es baptisma: *Ego a te debeo baptizari,* quia in paterno peccato conclusus, serpentis venenum circumfero: opus est mihi ut antiquæ transgressionis maculam abluam: tu vero, inquit, pro quibus peccatis ad baptismum venisti? habes prophetam de te testificantem, *Qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus (Isai. 53. 9).* Quomodo tu, qui baptizaris, redemptionem quæris? Mos est ut qui baptizantur, peccata sua confiteantur: tu vero quid habes quod confitearis, qui omnino impeccabilis es? cur a me quæris id, quod non eductus sum? Non audeo majora

attingere; nescio quæ pacto abluatur lux; solem iustitiam lavare nescio; nox diem non illuminat, aurum non servit plumbo, lutum artificem non corrigit, mare non fluentum mutuo accipit a fonte, fluvius non eget stilla; quod est mundum a sorde, non purgatur; damnatus iudicem non absolvit. *Ego a te debeo baptizari.* Mortalitas vitam non excitat; medicum morbus non curat. Agnosco naturæ meæ vilitatem: non est enim discipulus super magistrum, neque servus super dominum suum. Ad me non accedunt Cherubim cum tremore; mihi Seraphini proni non clamant sanctissimum hymnum; ego thronum non possideo cælum; non me stella magis prædicavit; ego vocem non habeo omnia creantem. Moyses servus posteriora videre dignatus est, et quomodo ego intemperatum caput tangere audebo? Cur mihi permittis ea, quæ me superant? palmam non habeo, quæ Deum baptizare possit. *Ego a te debeo baptizari.* Ex sterili natus sum; sed te iubente non contradixit natura. Tunc, dum in generationis loco habitarem, nec loqui valerem, matris labia mutuatus sum: nunc vero quomodo te presentem non Deum prædicabo, quem virginea arca complexa est? Num, ut Judæi, mente cæcus sum? Scio te, cum Dominus esses, formam servi accepisse, ut formæ nostræ medicus esses; scio te id apparuisse, quod salvum facis; scio te petram fidei factum esse, cui misertus es. Sed rebus visibilibus non impediatur, quin videam intellectualia: ego enim mortalis, tu Deus immortalis; ego ex sterili, sed tu ex Virgine. Primus quidem sum, sed te, qui post me venisti, non major; præcessi prædicans, sed non ut talem baptizem. Novi te esse securum ad radicem positum; novi cæsorem infructuosæ plantationis Judæorum; novi falcem contra morbos animi se admoventem; dixi appropinquare fontem curationum. Quem enim locum inveniam prodigiis tuis expertem? Leprosos verbo mundasti, sanguinis fontem tactu sibiricæ siccasti, solo jussu paralyticum firmasti, per miraculum tuum micæ Chananeæ filiam nutrierunt, lato cæcum oculorum usu donasti; et cur petis ut tibi manum imponam? *Ego a te debeo baptizari. Qui respicit terram, et facis eam tremere (Psalm. 105. 32); qui super aquas ut in pavimento ambulat; qui meretrici*

permisisti ut pedes abtergeret tuos, eique remissionem peccatorum concessisti; quomodo audebo venerandum caput tuum tangere, qui prædicando serpe clamavi: *Venit fortior me post me, cuius non sum dignus solvere corrigiam calceamenti (Marc. 1. 7).* Repprime, o Domine, attemperationis tuæ imbrem; amplius enim non fero, illoque demergo. Quid illi Christus dicit? *Sine modo: sic enim decet nos implere omnem justitiam. Sine modo.* Ut vox verbo ministrato, ut servus domino servi, ut miles regi, ut lutum figulo. Ne mandatum timeas, sed confide: me tu baptiza, ut ego mundum liberem. Morti tradar, ut naturam mortuam vivificem. Tu jussus refugis extendere manum, Judæi vero paulo postea me tradere morti non dubitabant. *Sine modo: sic enim decet nos implere omnem justitiam.* Ante sæcula ex benignitate decrevi genus hominum servare: homo propter hominem factus sum. Quid magnum, si filius hominis ad baptismum veniam? non enim desepi opus manuum meorum; non me pudet terrenæ naturæ. Quod eram sum, quod non eram factus sum, immutabili manente natura. *Sine igitur modo.* Generis inimicus de cælis eiectus est, ex terrenis depulsus est, jam in aquarum natura latibula habet. Sed ut illum inde etiam fugarem adveni, propheta clamante: *Tu confregisti caput draconis in aquis (Psalm. 73. 14).* *Sine modo.* Ad me quasi hominem accessit tentator, idque fero, ut ejus infirmitatem traducam: dicam enim illi: *Non tentabis Dominum Deum tuum (Matth. 4. 7).* O novum miraculum! o ineffabilem gratiam! Christus certat, et ego bravio fero; ipse cum diabolo pugnat, et ego contra diabolum victoriam obtineo; ipse confringit caput draconis in aqua, et ego legitimus athleta cororor; ipse baptizatur, et ego sordes depono; Spiritus sanctus venit super illum, et mihi peccatorum remissionem largitur; ipse declaratur a Patre Filius dilectus, et ego per ipsum filius Dei efficio. Cæli namque ipsi aperti sunt, ut baptizati domicilium appareret, et vox paternæ testificationis ipsi dicens: *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacuit: ipsum audite (Matth. 3. 17; Luc. 9. 35).* Ipsum decet gloria et imperium semper, et in omnia sæcula. Amen.

IN NATALE DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI.

Cum post gelidam hiemem venus calor elucet, tunc terra floridam herbam emittit, arbores comatis ramis ornantur, aer sole illustratus latior est, et omnis avium chorus per æthera volans melodiis personat. Tunc et qui montes incolunt bubulci et pastores, ex tuguriis egressi, jucunditate aeris vultus in meliorem formam mutant, et cum dulcisonarum avium cantibus, variis tibiaram sonis concertantes, oviumque sensus demulcentes, ad pascua agnos lento gressu ducent. Tunc et agricola postquam in tabernaculo falcem cote acuit, ad vineam concedit, ut putet inutiles vitis palmites. Tunc et marini nautæ tranquillum pelagus videntes, relicta terra, ligno, aquæ et vento animas suas concedentes, lati dorso maris gestati, sine metu trajiciunt. In summa, ne in ipso præcœno longior sim, omnis ars, omnis cura, ad vitam hominum usum spectans, aere sereno, sine obice ad opera se confert. Age ergo, quia Christus nobis ver celeste ex Virginis visceribus ortus est, frigidisque et procellosas diaboli nubes dissipavit, ac dormientia hominum corda ex fumo ignorantie expurgavit, ad caelestem et beatam gloriam corda nostra excitemus. Sed lingue meæ cursum reprimit Christi generatio divinitate fulgens, et me ad seipsam attrahit. Cum enim infantem ex Virgine natum sub conspectum duco, necnon Virgineum sine viri opera prægnantem, et post partum virginem, rem curiosius exploro, et cum modum non inveniam, id fide obisigno. Quomodo enim mirum non fuerit, neque omnem

mentem superaverit, quod virgo genuerit, et virgo post partum inventa fuerit? Quod genuerit, natus infans probat; quod verò post partum virgo permanserit, ipsa ejus corporis natura docuit. Vide ergo mysterium visibile et invisibile, quod capitur et non capitur, quod tangitur nec invenitur. Quis enim non videbat et non tangebatur et infantem et matrem? quis vero videns matrem virginem, et infantem virginis filium, mysterium curiosius inquirendo invenire potest? O mysterium vere caeleste et terrenum, ejus qui tenebatur et non tenebatur, videbatur et non apparebat! Talis enim erat qui hodie natus est Christus, caelestis et terrenus, qui tenebatur et non tenebatur, videbatur et invisibilis erat: caelestis secundum divinitatis naturam, terrenus secundum humanam formam; qui videbatur secundum carnem, invisibilis secundum spiritum; qui tenebatur secundum corpus, teneri non poterat ut Verbum. Sed Christus quidem Deus omnipotens, ut voluit, mundo suo natus apparuit: mentem vero meam magis obstupescit Virgo prægnans, quia Virgo non de cælo descenderat, sed ex semine David conspicietur; non ex Spiritu, sed ex corpore et anima constans, in utero concepit; atque id tumor uteri arguebat, et nullus infantis intus inclusi sator apparebat. Cælum enim inhabitat et infantem in virgineo utero mystice operabatur. Secundum naturam nascebatur, et obstetrices infantem virginemque ventrem manu tractabant, et corruptionem, ut in aliis mulieribus, non reperiebant. Deus enim erat qui per

χρῆσαι ἐχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι. Νεκρῆτης τὴν ζωὴν οὐκ ἔχειται, λατρὸν νόσος οὐ θεραπεύεται. Γίνωσκω μου τὴς φύσεως τὴν εὐτέλειαν· οὐκ ἔστι γὰρ μαθητῆς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον, οὐδὲ δούλος ὑπὲρ τὸν κύριον αὐτοῦ. Ἔμοι μετὰ φόδου τὰ Χερουβὶμ οὐ προσ- ἔρχονται, ἐμοὶ τὰ Σεραφέιμ μεκωφῶτα τὸν τρισάγιον οὐ βοᾷ, ἐγὼ θρόνον τὸν οὐρανὸν οὐ κέκτημαι, ἐμὲ τοῖς μάγοις ἀστήρ οὐκ ἐκήρυξαν, ἐγὼ φωνῆν οὐκ ἔχω δημιουργούσαν τὰ σύμπαντα. Μωυσῆς ὁ θεράπων ἰδεῖν τὰ όπίσθια ἤξιώθη, καὶ πῶς ἐγὼ ἀχράντου κεφαλῆς ἀψασθαι τολμήσω; Τὸ ὑπερβαίνοντα ἐπιτρέ- πεις μοι; οὐκ ἔχω παλάμην Θεὸν βαπτίσαι δυναμένην. Ἐγὼ χρῆσαι ἐχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι. Ἐκ στελείας γεγέννημαι· ἀλλὰ σοῦ κελεύσαντος, οὐκ ἀντέλεγεν ἡ φύσις. Καὶ τότε μὲν τὸ τῆς γεννήσεως οἰκῶν χωρίον, καὶ λαλεῖν κωλύμενος ἔτι, τῆς ἑμέρης μητρὸς ἐδανει- σάμην τὰ χεῖλη· νῦν δὲ πῶς οὐ θεολογῶ σε παρόν- τα, ὃν παρθενικὴ κιβωτὸς ἐχώρησε; Μὴ κατὰ Ἰου- δαίους τετύφλωμαι τὴν φρένα; Οἶδα ὅτι Δεσπότης ὢν μορφῆν δούλου ἀνέλαβες, ἵνα λατρεύσης μορφῆν· οἶδα ὅτι ἐφάνης ὁ σώζεις, οἶδα ὅτι πέτρα πίστεως γέγονας, ὁ ἠλέησας. Ἄλλ' οὐκ ἐμποδίζομαι τοῖς ὀρωμένοις, τὰ νοούμενα βλέπων· ἐγὼ γὰρ θνητὸς, σὺ δὲ Θεὸς ἀθά- νατος· ἐγὼ ἐκ στελείας, ἀλλὰ σὺ ἐκ παρθένου. Πρώτος μὲν εἰμι, ἀλλὰ σοῦ τοῦ μετ' ἐμὲ μείζων οὐκ εἰμὶ· πρόσλαθον κηρύξαι, ἀλλ' οὐ βαπτίσαι τοιοῦτον. Ἔγγων σε κειμένην πρὸς τὴν ῥίζαν ἀξίνην· ἐγνωρίσα τὸν υλοτόμον τῆς ἀκάρτου τῶν Ἰουδαίων φυτείας· ἔλ- δον τὴν κατὰ τῶν παθῶν ἐγγίζουσαν δρεπάνην· εἶπον γεινιξῆν πηγὴν τῶν ἰάσεων. Τίνα γὰρ τόπον ἄμοιρον εὐρήσω τῶν σῶν τεραστίων; Λεπρούς ἐκαθάρισας λό- γη, αἰμάτων πηγὴν ἄφῃ κραπέου ἐξήρανας, μόνη κελεύσει τὸν παράλυτον ἐσιγίγας, τῷ σπ̄ θαύματι τὰ ψεγά τῆς Χαναναίας τὸ θυγάτριον ἔθροψε, πληρὴ τὸν τυφλὸν ἐνωμάτωσας, καὶ πῶς τὴν παρ' ἐμοῦ χειρο- θεσίαν αἰτεῖς; Ἐγὼ χρῆσαι ἐχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι. Ὁ ἐπιβλέπων ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ποιῶν αὐτὴν τρέμειν· ὁ ἐπὶ τῶν ὑδάτων ὡς ἐπ' ἐδάφους πεζύων· ὁ πόρνη παραχωρήσας ἐκμάχαι τοὺς πόδας τοῦς σοῦς, καὶ ἄφρονι ἀμαρτίων δωρησάμενος [819]· πῶς τολμήσω τῆς σεβασμίου σου ἀψασθαι κορυφῆς, ἡ πολλακίς ἐν τῷ κη- ρύττειν βοήσας; Ἐρχεται ὁ ἰσχυρότερός μου ὀπίσω μου, οὐ οὐχ ἱκανὸς εἰμι λύσαι τὸν ἱμάτια τοῦ ὑπο-

δήματος αὐτοῦ; Παῦσόν μου, ὦ Δέσποτα, τῆς σῆς συγ- καταβάσεως τὸν δὶβρόν· ἐπὶ πολὺ γὰρ οὐ φέρω κατακλυζόμενος. Τί δὲ φησι πρὸς αὐτὸν ὁ Χριστός; Ἄφες ἄρτι· οὕτω γὰρ πρόπον ἡμῖν ἔστι πληρῶσαι πίσαν δικαιοσύνην. Ἄφες ἄρτι. Ὡς φωνὴ ὑπέρβητονος τῷ Λόγῳ, ὡς δούλος δεσπότη ὑποπύργησον, ὡς στρα- τιώτης βασιλεῖ, ὡς πηλὸς κεραμεῖ. Μὴ φοβοῦ τὸ ἐπίταγμα, ἀλλὰ θάρσει· βάπτισόν με σὺ, ἵνα ἐγὼ ἐλευθερώσω τὸν κόσμον. Θανάτω παραδόμεμαι, ἵνα τὴν φύσιν νεκρωθεῖσαν ζωώσω. Σὺ μὲν κελεύμενος ὁκνεῖς ἐκτείνει τὴν χεῖρά σου, Ἰουδαῖοι δὲ μετ' ὀλίγον παρα- δοῦναι με οὐ ναρκήσουσιν. Ἄφες ἄρτι· οὕτω γὰρ πρόπον ἡμῖν ἔστι πληρῶσαι πᾶσαν δικαιοσύνην. Τὴν ἐμὴν πρὸ αἰώνων ὥρῃσα φιλανθρωπίαν διασώσαι τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων· ἀνθρώπος διὰ τὸν ἀνθρώπον γέγονα. Τί μέγα, εἰ καὶ υἱὸς ἀνθρώπου ἐπὶ τὸ βάπτισμα παραγινομαι; οὐ γὰρ παρῆδον τῶν χειρῶν μου τὸ ποίημα· οὐκ ἐπησχύνθη τὸ γεῶδες τῆς φύσεως. Ὁ γὰρ ἦμην, γέγονα ἄπερ οὐκ ἦμην, ἀμεταβλήτου μει- νάσης τῆς φύσεως. Ἄφες οὖν ἄρτι. Ὁ τοῦ γένους ἐχ- θρὸς τῶν οὐρανῶν ἐβρίφη, τῶν γῆινων ἐδιώχθη ἔμ- φωλεῖται λοιπὸν ἐν τῇ τῶν ὑδάτων φύσει. Ἄλλὰ κάκει- θεν αὐτὸν φυγαδεύσαι παραγέγονα, τοῦ προφήτου βοῶν- τος· Σὺ συνέτριψας τὴν κεφαλὴν τοῦ δράκοντος ἐπὶ τοῦ ὕδατος. Ἄφες ἄρτι. Ὡς ἀνθρώπων μοι προσήλθεν ὁ πειράζων, καὶ φέρου, ἵνα τὴν τοῦτου στηλιτεύσω ἀσθένειαν· ἐγὼ γὰρ αὐτῷ, Οὐκ ἐκπειράσεις Κύριον τὸν Θεόν σου. Ὡ καινοῦ θούματος, ὡ χάριτος ἀφρά- στου! Ὁ Χριστὸς ἀγωνίζεται, καγὼ τὰ βραβεία βα- στάζω· αὐτὸς τῷ διαβόλῳ μάχεται, καγὼ τὴν κατὰ τοῦ διαβόλου νίκην ἐπιφέρωμαι· αὐτὸς τὴν τοῦ δρά- κοντος κεφαλὴν συντρίβει ἐπὶ τοῦ ὕδατος, καγὼ ἕνο- μος ἀθλητῆς στεφανούμαι· αὐτὸς βαπτίζεται, καγὼ τὸν ρύπον ἀποιθῆμι· ἐπ' αὐτῷ τὸ ἅγιον ἔργεται Πνεῦμα, καὶ μοι τῶν ἀμαρτημάτων ἀφρονί χα- ρίζεται· αὐτὸς μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ Πατρὸς Υἱὸς ἀγα- πητὸς, καγὼ γίνομαι υἱὸς Θεοῦ δι' αὐτόν. Οἱ οὐρανοὶ γὰρ αὐτῷ ἠνεώχθησαν, ἵνα φανῇ τὸ βάπτισόντος τὸ οὐκ ἐπιτήριον, καὶ φωνῇ τούτῃ Πατρικὴ μαρτυρεῖ λέ- γουσα· Οὕτως ἔστιν ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπητὸς, ἐν ᾧ ἠὐδόκησα· αὐτοῦ ἀκούετε. Αὐτῷ πρέπει ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος πάντοτε, νῦν καὶ εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας. Ἄμην.

Εἰς τὴν γέννησιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ὅποτεν ἐκ χειμῶνος κρυεροῦ θερμοὺν ἕαρ ἐκλάμ- ψη, τότε καὶ ἡ γῆ χλοεράν πῶαν προβάλλεται, καὶ τὰ δένδρα ἀνοχοκίμοις πρέμονις ὠραίζεται, καὶ ὁ ἀήρ ἥλιω καταλαμπόμενος ἀγλάζεται, καὶ πᾶς ὀρθίθην χορῶς, ἀνὰ τὸν αἰθέρα πετώμενος, ταῖς μελωδίαις κλαγ- ζάει. Τότε καὶ οἱ ἐν τοῖς ὄρεσιν οἰκούντες θρονόνοι τε καὶ ποιμένες, τῶν καλυθῶν ὑπεξελθόντες, τῷ τοῦ ἀέρος κάλλει τὰς ὄψεις μεταρρύθμιζουσι, καὶ ταῖς τῶν καλλιφῶνων ὄρνων κλάγγεσι πολυφθόγοις δόναξιν ἀνεμίμοις λυρικοῦντες, τὰς τῶν ἀλόγων προσβάτων αἰσθήσεις ἠδύνοντες, ἐπὶ τὴν πῶαν τοὺς ἄφρονας πρᾶν τῷ βῆματι φέρουσι. Τότε καὶ γεωργὸς, τὴν δρεπάνην ἐν τῇ σκηπῇ θῆξας παρὰ τὴν πέτραν, ἐπὶ τῶν ἀμπέλων ἀπορῶσαι κείρας τῆς ἀμπελοῦ τὸ ἄγονον κλήμα. Τότε καὶ πειλάγιοι πλωτῆρες, ξζαλον ὄρων- τες τὸ πέλαγος, τὴν χέρσον λιπόντες, ἕξλω καὶ ὕδατι καὶ πνεύματι τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς καταπιστεύσαντες, τοῖς τῆς θαλάσσης κυρρίζοντες νύτοις, ἀφῶδως ἐφίπτανται. Καὶ ἀπαξελπῶς, ἵνα μὴ ἐν τῷ προλόγῳ μηχανῶν τὸν λόγον, πᾶσα τέχνη, καὶ πᾶν ἐπιτήδευμα πρὸς τὴν χρεῖαν τῆς ζωῆς τοῖς ἀνθρώποις πεποιημένον, τοῦ γαληνοῦ ἀέρος ἐκλάμπαντος, ἀκύλυτον ἔχει τὴν κίνησιν πρὸς τὴν τῆς ἔργασίας ὁρμήν. Δεῦρο τοῖνον, ἐπειδὴ καὶ ἡμῖν τὸ οὐράνιον ἕαρ Χριστὸς ἐκ παρθενικῶν λαγόνων ἀνέτειλε, καὶ τὰς ψυχὰς [820] καὶ ζαλωδεις ὀμύγλας τοῦ διαβόλου διεσκέδαζε, καὶ τὰς καθυδοῦσας τῶν ἀνθρώπων καρδίας ταῖς θεϊκαῖς αὐτοῦ ἀκτίσιν ἐκ τοῦ καπνοῦ τῆς ἀγνωσίας διώπνισεν, ἐπὶ τὴν οὐράνιον καὶ μακαρίαν δόξαν τὸν νοῦν ἡμῶν παροξύνωμεν. Ἄλλ' ἴσθα μου τὸν δρόμον τῆς γλῶττης ἡ Χριστοῦ γέννα, θεοτέα ἀπαστρέπτουσα, καὶ πρὸς ἑαυτὴν ἐπισπᾶται. Ὅταν γὰρ ὀπ' ἔβην ἑαυ- τοῦ ἀγάθω τὸ βρέφος τὸ ἐκ τῆς Παρθένου τεχθὲν, καὶ τὴν παρθένον ἀνευ ἀνδρὸς, καὶ μετὰ τόμον παρθένον

τυγχάνουσαν, πολυπραγμονῶ τὴ ἔργον, καὶ μὴ εὐρίσκων τὸν τρόπον, τῇ πίστει σφραγίζω τὸ πρᾶγμα. Πῶς γὰρ οὐκ ἔστι θαυμαστὸν ἀληθῶς καὶ πᾶσαν ὑπερβαίνον ἔνο- νοιαν, τὸ παρθένον ἐγγίθησαι, καὶ παρθένον εὐρέθησαι μετὰ τὸν τόκον; Καὶ ὅτι ἐγέννησε, τὸ κυθῆν βρέφος ἤλεγε· καὶ ὅτι μετὰ τὴν κύσιν παρθένος ἐτύχχανεν, ἡ οικεία αὐτῆς τοῦ σώματος φύσις ἐδίδασκεν. Ἴδε οὖν μυστήριον ὄρατὸν καὶ ἀόρατον, κρατούμενον καὶ μὴ κρατούμενον, φηλαφόμενον καὶ μὴ εὐρισκόμενον. Τίς γὰρ οὐκ ἔώρα καὶ ἐκράτει καὶ τὸ βρέφος καὶ τὴν μη- τέρα; τίς δὲ ὄρων τὴν μητέρα παρθένον, καὶ τὸ βρέφος παρθένου τέκνον, τὸ μυστήριον πολυπραγμονῶν ἔξευρι- σκεῖ; Ὡ μυστηρίου ἀληθῶς ἐπουρανίου καὶ ἐπιγείου, κρατούμενου καὶ μὴ κρατουμένου, ὀρωμένου, ὀρωμένου καὶ μὴ φαινομένου! Τοιοῦτος γὰρ ἦν, καὶ ὁ γεννηθεὶς Χριστὸς σῆμαρον, οὐράνιος καὶ ἐπιγίγιος, κρατούμενος καὶ μὴ κρατούμενος, ὀρωμένος καὶ ἀόρατος· οὐράνιος κατὰ τὴν τῆς θεοτέτος φύσιν, ἐπιγίγιος κατὰ τὴν τῆς ἀνθρωπότη- τος σχέσιν, ὀρωμένος κατὰ τὴν σάρκα, ἀόρατος κατὰ τὸ πνεῦμα, κρατούμενος κατὰ τὴν σάρκα, ἀκράτητος κατὰ τὸν Λόγον. Ἄλλὰ Χριστὸς μὲν Θεὸς ὢν παντοδύναμος, ὡς ἐβούλετο, τῷ ἰδίῳ κόσμῳ τεχθεὶς ἐπεφάνη· ἐκπληρ- τὸν δὲ μου πλείον τὸν νοῦν ἡ τῆς Παρθένου ὄδῳ, ὅτι Παρθένος οὐκ ἐξ οὐρανοῦ κατελήθουσα, ἀλλ' ἐκ σπέρμα- τος Δαυὶδ ὀρωμένη, οὐκ ἐκ πνεύματος τυγχάνουσα, ἀλλ' ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς συνιστώσα, ἐν γαστρὶ ἐλάμβανε· καὶ ὁ ὄγκος τῆς γαστρὸς κατηγόρει τοῦ πράγματος, καὶ ὁ τοῦ ἐνδοθεν βρέφους σπορεὺς οὐκ ἐφανίετο. Οὐρανὸν γὰρ κατοικεῖ, καὶ τὸ βρέφος ἐν τῇ παρθενικῇ νηδύϊ μου- στικῶς ἐτελεσθεύρησε. Διὰ τῆς φύσεως ἐτίκτετο, καὶ αἱ μαῖαι ἐφηλάφων καὶ τὴν γεννώσαν φύσιν καὶ τὸ βρέ- φος, καὶ τὴν φθοράν, ὡς ἐπ' ἄλλων γυναικῶν, οὐκ εὐρι- σκον· Θεὸς γὰρ ἦν ὁ δι' αὐτῆς προσεχόμενος. Ὡ βράτε,

ἦν εἶδε Μωϋσῆς ἐν τῷ θρει καιομένην, καὶ μὴ κατακαιομένην! Παρθένη Μαρία, γεννώσα καὶ μὴ φθειραμένη· ὡς ἴθις, ἂν εἶδε Δανιὴλ ἀπὸ βρῦς τεμνόμενον ἄνευ γαλῆς ἀθροαπίης! Ὁ παρθένου βρέφος παρθένη μητὲρ, καὶ τέκνον ἱερὴν μητρός ἀνομφεύτου! Ποῦ οἱ φιλοπράγμονες; λεγέτωσαν ἡμῖν, πῶς ἡ Παρθένος ἄνευ ἀνδρός ἐγέννησας βρέφος, καὶ γεννήσασα οὐκ ἐφθάρη. Εἰ δὲ ἀνεξεργευνήτος ὁ τρόπος, ἐπειδὴ ἐκ Πνεύματος ὁ γόνος, πολλὰ μᾶλλον ἀνεξεχνιάστως ἢ ἐκ Πατρὸς τοῦ Λόγου ἀρρατος γέννησις. Ἀλλὰ αὐτὸ μὲν πιστεῖται, ἐπιτηρεῖς δὲ ὅτι γεννήσασα οὐκ ἐφθάρη· ἀλλὰ Θεοῦ κατοργεῖς λέγων· Εἰ δὲ ὁ ἀφθαρτος Πατὴρ γεννήσας τὸν Ἰὼν αὐτοῦ κατὰ τὴν σὴν ἀνοικὴν ἐφθάρη, πολλὰ μᾶλλον ἡ φθαρτῆς φύσεως οὐσα Παρθένος γεννήσασα ἀν ἐφθάρη. Εἰ δὲ σὺ αὐτὸς μαρτυρεῖς τὴν Παρθένον γεννήσασαν μὴ φθαρτὴν, πολλὰ μᾶλλον πιστεῦε τὴν ἀφθαρτον Πατέρα γεννήσαντα τὸν ἀφθαρτον Ἰὼν μὴ φθαρτὴν. Ἄλλ' ἐάσαντες τοὺς ματαιολόγους, ἐπὶ ταῦς θεολόγους κηρυκτικὰς ἀναδραμώμεν. **Τὸν δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ γεννηθέντος ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας, ἐν ἡμέραις Ἡρώδου τοῦ βασιλέως.** Ἀναγκαῖον; ἡ εὐαγγελιστῆς σημειοῦται καὶ τὸν τόπον καὶ τὸν χρόνον, ἵν' ὁ ἀπιστιῶν τὴν κατὰ σάρκα γέννησιν τοῦ Σωτήρος, ζητήσας τὰν τόπον καὶ τὸν χρόνον, εὗρη τῆς ἀληθείας τὸ πρᾶγμα. Τὸν μὲν γὰρ χρόνον, ἐκ τῆς Ἡρώδου ἀρχῆς; τοῖς χρονολογοῦσι ἐκκύψας, τὸν δὲ τόπον, ἐκ τῆς κατὰ τὴν Βηθλεὲμ σημασίας; ζητήσας αὐτῆσι. Εἰ γὰρ ἐν τοῖς κοσμικοῖς συμβολαίοις καὶ ὕμνοι τοῖς γράφονται, καὶ μῆνες; ἀριθμοῦνται, καὶ ἡμέραι δηλοῦνται, καὶ πάλαι, περιτυποῦνται ὑπὲρ ἀκριβείας; τὸν λεγόμενα· πόσων μᾶλλον δεῖ, τῆς τοῦ κόσμου παντὸς σωτηρίας τεχθείσης, [821] καὶ τοῖς; εἰς ὑστερον γινωσκθῆναι τοῦ τόπου καὶ τοῦ καιροῦ τὴν ἀκριβείαν! Καὶ Ματθαῖος μὲν τὴν κατὰ σάρκα γέννησιν τοῦ Χριστοῦ οὕτω διηγείται· **Λουκᾶς δὲ ὑπὲρ τῆς τὸν χρόνον ἀκριβείας; προστίθησι καὶ τὴν τότε πρώτον γεγονυῖαν ἀπογραφὴν. Λέγει γάρ οὕτως·** Ἐν ἡμέραις τεσσαρακοστῶ πρώτῃ ἐπὶ Καίσαρος Αὐγούστου, Ἐξῆλθε δόγμα ἀπὸ Αὐγούστου, ἀπογράψασθαι πάντας τὴν οἰκουμένην. αὕτη ἡ ἀπογραφὴ πρώτη. Ἀρέθῃ δὲ καὶ Ἰωσήφ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἐκ πόλεως Δαυὶδ, ἥτις καλεῖται Βηθλεὲμ, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἐξ οἴκου καὶ πατρὸς Δαυὶδ, ἀπογράψασθαι σὺν Μαρίας τῇ μεμισητογενῇ αὐτῷ, γυναικὶ ὀση ἔγκυον. Σημειοῦται ἢ δὲ Λουκᾶς τῆ πρώτην γεγονυῖαν ἀπογραφὴν, ομοῦ μὲν καὶ τὸν χρόνον ἀκριβάζων, καὶ μυστήριον μέγιστον ἐκ τοῦ ἐμφανὸς ἀφανὲς ὑπεκρύπτων. Λέγει γὰρ πρώτην καὶ βιάναν ἀπογραφὴν, τὸ γεγενῆσθαι τὸν ἄνθρωπον. Χριστοῦ γὰρ γεννηθέντος, καὶ σαρκὸς λοιπὸν θεοποιουμένης, καὶ διαδόλου εκδόλλομένου, καὶ θανάτου λυομένου, ὅσας ψυχὰς δικαίων, καὶ πιστῶν ὀνόματι ἐν ταῖς τῶν οὐρανῶν ἀπογράφεσθαι βίβλοις, κάτω μὲν Καίσαρος κελεύοντος; ἄνω δὲ τοῖς ἀγγέλοις Πατρὸς προστάσαντος;. Αἰδὲ καὶ ὁ Κύριος αὐτοῦ εὐαγγελίζόμενος τοῖς μνηστῆσι αὐτοῦ ἔλεγε· **Μὴ χαιρέτε, οὐ γὰρ τὰ διανοίμιν ὑμῖν ὑποτάσσεται, ἀλλὰ χαιρέτε, οὐ γὰρ τὰ ὀνόματα ὕμων ἐν τοῖς οὐρανῶν ἀναγράφεται. — Τοῦ δὲ Ἰησοῦ γεννηθέντος ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας, ἐν ἡμέραις Ἡρώδου, ἰδοὺ μάγοι ἀπὸ ἀνατολῶν κυρθέντες ἐλάτουντες. Ποῦ ἔστιν ὁ τεχθεὶς βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων; εἰδομεν γάρ αὐτοῦ τὸν ἀστέρον ἐν τῇ ἡμισυτολίῃ, καὶ ἤλθομεν προσκυνῆσαι αὐτόν. Οἱμοὶ! νικώματι τοῖς θαύματι, συνέχομαι ταῖς θεωρίαις; καὶ ἡ γλώσσα μου οὐκ εὐρίσκει, ἢ τι πρότερον εἶπεν, ἢ τι παραλαίπειν. Ἐάν τὴν γέννησιν αὐτοῦ καταμάθω, ἐκπλήττομαι, ὅτι πρὶν ἢ τῆς φύσεως τὸ παιδίον ἐξέβηθ, σημαία ἐπίταλε. Ἢ γὰρ οὐκ ἔστι μέγιστον σημείον, τὸ παρθένον μετὰ τὴν γεννήσασα παρθένον μείνειν, καὶ τὸν οὐρανὸν συμπάντα δι' ἀστέρος λαλεῖν; Καὶ τοῖς δεικνύει τὸ πῶθον μὲν βρέφος. Καὶ Ματθαῖος μὲν μάχων μνημονεύει ἐξ ἀνατολῶν ἐλθόντων· **Λουκᾶς δὲ ἀγγέλου λέγει γάρ· Καὶ ποιήτες ἦσαν ἀγραυλοῦντες, καὶ πυλάσσοις φυλακίως τῆς νυκτὸς ἐπὶ τὴν ποιμνὴν αὐτῶν. Καὶ ἀγγελος κυρίου ὤφθη αὐτοῖς, καὶ δόξα κυρίου περιέλαμψεν αὐτοὺς, καὶ ἐφοβήθησαν εὐδορε μέγαν. Καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ ἀγγελος, Μὴ φοβεῖσθε· ἰδοὺ γὰρ εὐαγγελίζομαι ὑμῖν χαρὰν μεγάλην, ἥτις ἔστιν παντὶ τῷ λαῷ, ὅτι ἐτέχθη ἡμῖν σήμερον. Χριστὸς κύριος ἐν πόλει Δαυὶδ. Καὶ ἐγένετο ἐξαιρέτως σὺν τῷ ἀγγέλω πλῆθος οὐρανοῦ στρατιᾶς,****

αἰρούστων τὸν Θεὸν καὶ λεγόντων· **Ἄδξα ἐν ὑψηλοῖς Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία.** Χριστὸς ἔγεννηθῆ, τὰ ἐπίγεια τοῖς οὐρανίοις συνάπτεται, ἄγγελος σὺν ἀνθρώποις χορευοῦσιν, ποιημένους ἀγραυλοῦσι, καὶ μάγοι προσκυνουσιν, οὐρανὸς λαμπραδοῦσιν, καὶ ἡ γῆ τὸν καρπὸν αὐτῆς λαμπρὸν ἐπὶ φάτνης βαστάζει. Καὶ ἐπληρώθη τότε τὸ ἐπὶ τῆ γῆ γεγραμμένον, τὸ, Ἄληθεια ἐκ τῆς γῆς ἀντέλειπεν· Ἄληθεια γὰρ Χριστὸς ὁ λέγων· **Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια.** Ἐκ τῆς γῆς, τοῦτ' ἔστιν, ἐκ τῆς παρθένου ἀνέταλε κατὰ σάρκα. Ζητῶ δὲ πόθεν οἱ μάγοι περὶ τοῦ ἀστέρος; διδαχθέντες, αὐτῷ ἐκράντο ὀδηγῶ πρὸς τὴν τοῦ ζητουμένου παιδίου ἀνεύρισθαι. Οὐ γὰρ, ὡς τινες ἐφαντάσθησαν, πλάνων εἶναι τὸν ἀστέρα λέγοντες, καὶ τοὺς μάγους μὴ ἀληθῆς παιδίον ἐπίσκητείν. Πῶς γὰρ, εἰ πλάνος ἦν ὁ ἀστῆρ, τὴν ἀλήθειαν Χριστὸν ἀνεύρισκον; ἕως γὰρ ἐκείνου φθᾶς, ἔσθη τὸ δρόμου. Πῶς δὲ καὶ οἱ μάγοι, εἰ οὐκ ἀληθὴς ἀπήρχοντο, τοιαύτας αὐτῷ προσφορὰς; ἐκ τῶν οἰκειῶν ἐκόμετον πόνων, μνησοῦσας τὴν αὐτοῦ θεότητα καὶ ἀνθρωπότητα, καὶ τὸ προσφαικὸν πληρούσας, τὸ, **Ζῆσεται, καὶ δοθῆσεται αὐτῷ ἐκ τοῦ χρυσοῦ τῆς Ἀραβίας;** Οὐδ' αὖ πάλιν, ὡς οἱ μυθολογοὶ φασὶν εἶναι ἀστέρα καθ' ἕκαστον τῶν γεννηθέντων ἀνθρώπων ἀνατέλλοντα· οἵτινες οὐδὲ τὴν παρ' Ἑλλήσι μυθευομένη ἀστρολογία Ἰσραὴν. Ἄλλ' ἀρα καὶ αὐτοὺς οἱ τοιοῦτοι Χριστιανοὺς εἶναι ναμίξουσιν· πρὸς οὗ; [822] ἔρουμεν· Ὁ φιλόσοφος, εἰ τοῦτο ἦν, ὁ ὕμεις; λέγετε, εἶπατε ἡμῖν, πῶς τοῦ Ἄδξα καὶ τῆς Ἑῤας δύο μόνων ἦντων ἀνθρώπων, ὁ οὐρανὸς τῶν αὐτῶν ἐπεπλήρωτο ἀστέρων; καὶ κατακλυσιμὸν γεγονότος, καὶ πάντων τῶν ἀνθρώπων ὕδατι θανόντων, οἱ αὐτοὶ ἦσαν ἀστέρες μὴ πετόντες, καὶ τῆς αὐτῆς τῶν ἀστέρων χορείας τυγχανούσης, μόνος ἦν Νῶε μετὰ τῶν τριῶν υἱῶν καὶ τῶν γυναικῶν; Ἄλλὰ δεῖ προσεχέιν ταῖς Γραφαῖς, καὶ νοεῖν τὰ μέγιστα. Βαλαὰμ γὰρ τις ἦν προφήτης, ὃν μετακαλεσάμενος ὁ βασιλεὺς τῶν Μωαβιτῶν ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ ἐξίοντα ἐκ γῆς Αἰγύπτου καταράσασθαι· ἐπειδὴ οὗς ἂν ἠλόγησεν, ἠλόγηται, καὶ οὗς ἂν κατηράσεται κατήρανο· γενόμενος ἐγγύς τῆς στρατοπέδου τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ἀνελθὼν ἐπὶ τὴν ἀκρασίαν τοῦ δρου; θεωρήσας τὸν Ἰσραὴλ παρεμβεβλήκωτα, ἀναλαβὼν αὐτοῦ τὴν παραβολήν, καὶ προσετύσσα; εἶπεν· **Ἀνατελεῖ ἀστὸρ ἐξ Ἰακώβ, καὶ ἀναστήσεται ἄνθρωπος ἐξ Ἰσραὴλ· καὶ συντριφῆι τοὺς ἀρχηγούς Μωαβ, καὶ προνομύσει τοὺς υἱούς Ἀμμών.** Οὗτοι οὖν οἱ μάγοι ἐκ τοῦ γένους τοῦ Βαλαὰμ τοῦ προφήτου ὁρμώμενοι, κατακλωθήσαντες αὐτοῦ ταῖς βίβλοις καὶ ταῖς προφητείαις, καὶ νοήσαντες ὅτι, ὅτε ἀνατελεῖ ἀστὸρ, τότε ἀναστήσεται καὶ ὁ ἄνθρωπος, δηλονότι ὁ Βασιλεὺς τῆς Ἰουδαίας, ὁστις οὐ μόνον τοὺς ἀρχηγούς Μωαβ συντριφῆι, ἀλλὰ καὶ πάσας τοῦ διαδόλου τὰς βασιλείας λεπτύνει καὶ λικηθῆι κατὰ τὸν Δανιὴλ, παρετήρων τὸν καιρὸν· καὶ θεωρήσαντες τὸν ἀστέρα εἶναι παρὰ τοὺς ἄλλους ἀνατελείαντα, ἐγνωσαν αὐτὸν εἶναι τὸν πάλαι προφητευθέντα, καὶ κατακλωθήσαντες, εὐρήκοτες τε τὸν τεχθέντα, ἐγάραντων τῶν πάλαι προφητευθέντων εὐρηκότες τὴν ἐκθεσιν. Σὺ δὲ μοι νοεῖ, ἀκροατὰ, τοὺς μάγους εἶναι τύπους τῶν ἐκ τῆς ἀσθελείας τῆς πλάνης; ἐπιστραψάντων ἐθνῶν, ὡς τελεσιφωτὴ ὀδηγούμενος, ἀλλ', ὅσον ἀπαυγάσματι φωτὸς διὰ Ἰωάννου, ὡς δι' ἀστέρος, πρὸς τὸν ἐν σαρκὶ τεχθέντα Χριστὸν ὀδηγούμενος. Ὅρα γὰρ μοι καὶ τὸν ἀστέρα ἄκρι τοῦ παιδίου ἑλθόντα, καὶ σταθέντα τοῦ δρόμου. Καὶ γὰρ Ἰωάννης, δίκην ἀστέρος, τῷ κηρύγματι ὑπολάμπας, καὶ ὑπεδείξας Χριστὸν λέγων, **Ἴδε ὁ ἀμρός τοῦ Θεοῦ, ὁ ὄρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου,** ἑπαύματο τοῦ δρόμου· εἶρηκα γὰρ, **Ἐκεῖνον δεῖ αὐθάσαι, ἐμὲ δὲ εὐδοκίουςθαι. Καὶ ἐλθόντες, φησὶν, οἱ μάγοι εὐρον τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα;** καὶ **ἀσπύσαντες προσεκύνθησαν αὐτῷ.** Αἶψι γὰρ τοὺς ἀπὸ ἐθνικοῦ βίου προσιόντας Χριστῷ, πρώτον πσινὸν ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς ἀσθελείας, καὶ οὕτως ὡσπερ ἀπὸ γῆς ἔγειρομένου, τὴν κατὰ σάρκα γέννησιν τοῦ Χριστοῦ ὀμολογεῖν, εἰθ' οὕτως ἀπὸ μέρου; πρὸς τὴν οὐρανίον αὐτοῦ θεότητα ἀναεῖναι. Καὶ ἀνοίσαντες τοὺς θεσφαυροὺς αὐτῶν, προσήσαν αὐτῷ ὄνα, χρυσὸν καὶ λίθων καὶ σμύρναν· χρυσὸν ὡς βασιλεῖ, λίθων ὡς Θεῷ, σμύρναν ὡς παθῆναι δι' ἡμᾶς. Καὶ ἔδεδετο ὁ Χριστὸς τὰ δῶρα, οὐκ αὐτὸς χρήτων, ἀλλὰ τοὺς φέρωντας αὐφαικῶν. Χρυσὸν μὲν γὰρ δεχόμενος, φιλαργυρίας αὐ-

ipsam prodibat. O rube, quem vidit Moyses in monte ardentem, et non combustum! Virgo Maria, gignens et non corrupta! o Ispis, quem vidit Daniel ex monte excisum absque humana manu! o virginis infantis virgo mater, et sacer filius matris inuupta! Ubi sunt curiosi illi exploratores? dicant nobis, quomodo virgo sine viro genuit infantem, nec gignendo corrupta est. Si autem modus investigari nequit, quia ex Spiritu sancto natus est; multo magis investigari nequit ineffabilis Verbi ex Patre generatio. Sed tu quidem credis, ob-ervas enim illam gignentem non corruptam fuisse: at Deum incusas dicens: Si incorruptus Pater Filium suum gignens, secundum stultitiam tuam corruptus est, multo magis Virgo corruptibilis naturæ, gignens corrupta est. Si vero tu testificaris Virgineum gignentem, non corruptam fuisse, multo magis crede incorruptum Patrem incorruptum Filium gignentem, non corruptum fuisse. Sed relictis blateronibus illis, ad theologos præcones accurramus. *Cum natus esset Jesus in Bethlehemi Judææ in diebus Herodis regis (Matth. 2. 1).* Necessario evangelista assignat et locum et tempus, ut qui generationem Christi secundum carnem non credit, querens et locum et tempus, rei veritatem inveniat. Tempus enim ex Herodis regno apud chronographos quesito, locum vero ex Bethlehemi significatione reperiet. Nam si in mundanis pactis et consules scribuntur, et menses numerantur, et dies assignantur, et urbes annotantur ad dictorum securitatem: quanto magis oportet, quando parva fuit universi mundi salus, et locum et tempus posteris accurate significari. Et Matthæus quidem generationem Christi secundum carnem ita narrat; Lucas vero præter accuratam temporum notam addit etiam descriptionem tunc primo factam, his verbis: *Anno quadragesimo primo Cæsaris Augusti, exiit edictum ab Augusto, ut describeretur universus orbis. Hæc descriptio prima. Ascendit autem et Joseph u Galilæa in Judæam in civitatem David, quæ vocatur Bethlehem, eo quod esset ex dono et familia David, ut describeretur cum Maria desponsata sibi uxore prægnans (Luc. 2. 1. 2. 4. 5).* Annotat Lucas primam illam descriptionem, tum ut tempus accurate significet, tum ut mysterium maximum et occultum subindicet. Dicit enim primam et violentam descriptionem, eo quod factus esset homo. Christo enim nato, et carne demum deificata, ac diabolo expulso morteque soluta, oportebat animas pastorum et fidelium nomina in cælorum libris describi; Cæsare in terra jubente, Patre vero angelis superne præcipiente. Quapropter Dominus id discipulis suis prædicabat dicens: *Notite gaudere quia nomina vestra scripta sunt in cælis (Luc. 10. 20).* Cum autem natus esset Jesus in Bethlehemi Judææ in diebus Herodis, ecce magi ab oriente venerunt dicentes: *Ubi est qui natus est rex Judæorum? vidimus enim stellam ejus in oriente, et venimus adorare eum (Matth. 2. 1-3).* Hei mihi! miraculis superior, contemplationibus detineor, nec invenit lingua mea quid primo dicat, aut quid prætermittat. Si generationem ejus considerem, obstupesco, quia antequam puer ex natura exiret, signa perficiebat. Annon hoc est maximum signum, quod virgo postquam genuit, virgo maneat; quod cælum tacens per stellam loquatur? his, qui cupiebant natum videre, stellam mittit una peregrinantem, quæ desideratum infantem ostenderet. Et Matthæus quidem magos memorat ex oriente venientes: Lucas vero de angelo loquitur: *Et pastores erant vigilantes, et custodientes vigiliis noctis super gregem suum. Et angelus Domini visus est eis, et claritas Dei circumfulsit illos, et timebant timore magno. Et dixit illis angelus: Nolite timere: ecce enim evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo: quia natus est nobis hodie Christus Dominus in civitate David. Et facta est subito cum angelo multitudo militum cælestium, laudantium Deum, et dicentium: Gloria in excelsis Deo, et in terra pax, in hominibus beneplacitum (Luc. 2. 8-14).* Christus natus est, terra cælestibus junguntur, angeli cum hominibus

choreas agunt, pastores vigilat, et magi adorant; cælum luminibus fulget, et terra fructum suum splendidum in præsepio gestat. Et tunc impletum est id, quod de terra scriptum erat: *Veritas de terra orta est (Psal. 86. 12):* veritas enim est Christus qui dicit, *Ego sum via et veritas (Joan. 14. 6).* De terra; id est, de Virgine ortus est secundum carnem. Quæro autem, unde magi de stella edocti, illa usi sint duce, ut quæsitum puerum invenirent. Non enim res se habet ut quidam imaginati sunt, qui dicunt errantem fuisse stellam, et magos non vere puerum quæsivisse. Quomodo enim, si errans stella fuisset, veritatem Christum ostendisset? cum enim ad illum pervenisset, cursum repressit. Quomodo autem magi, si non vere ea de causa venerunt, talia ipsi dona ex suis laboribus attulissent, significantes ejus divinitatem et humanitatem, quæ dona propheticum illud implebant: *Et vivet, et dabitur ei de auro Arabiæ (Psal. 71. 15)?* Neque rursum, ut fabulatores dicunt, stella erat quæ in ortu singulorum hominum apparet: qui certe ne fabulosam quidem Græcorum astrologiam callent. Sed fortasse tales homines ipsos etiam Christianos esse censent: quibus dicemus: O philosophi, si res erat ut vos dicitis: quomodo, cum Adam et Eva duo tantum essent homines, cælum tot stellis plenum erat? et diluvio adveniente, omnibusque hominibus in aqua pereuntibus, eadem ipsæ stellæ erant, nec cadebant; et cum tantus stellarum chorus esset, solus erat Noe cum tribus filiis et uxoribus? Sed oportet attendere Scripturis, et mysteria cogitare. Balaam enim quidam erat propheta, quem advocavit rex Moabitarum, ut Israeli egresso ex Ægypto malediceret; quia ii quibus benedixit, benedicti erant, et quibus maledixit maledicti. Cum pervenisset prope exercitum Israelis, et ascendisset in montis verticem, viso Israele in castris, assumens parabolam et prophetans, dixit: *Orietur stella ex Jacob, et exsurget homo ex Israel, et conteret principes Moab, vastabitque filios Ammon (Num. 24. 17).* Hi itaque magi ex genere Balaam prophete, ejus libros et prophetias sequuti, et considerantes, cum orietur stella, tunc surrecturum esse hominem, nempe Regem Judæorum, qui non modo reges Moab conteret, sed etiam omnia diaboli regna dissipabit et ventilabit secundum Danielelem, tempus observabant; et videntes stellam ab aliis diversam orientem, noverunt eam ipsam esse quæ in prophetia ferebatur; illamque sequentes, cum natum invenissent, gavisii sunt, cum veteris prophetiæ eventum reperissent. Tu vero, auditor, considera velim, magos esse figuram gentium, quæ ex erroris impietate conversæ, et non a perfecta luce ductæ sunt, sed quasi a splendore quodam luminis per Joannem quasi per stellam, ad Christum in carne natum sunt deductæ. Vide namque mihi stellam usque ad puerum venientem, et cursum sistentem. Etenim Joannes postquam stellam instar prædicatione fulsit, Christumque ostendit his verbis, *Ecce agnus Dei, qui tollit peccatum mundi, sistit gradum; ait enim: Illum oportet crescere, me autem minui (Joan. 1. 29. et 3. 30).* Et venientes, inquit, magi, invenerunt puerum cum matre; et procidentes adoraverunt eum (Matth. 2. 11). Oportet enim eos, qui a gentilitia vita ad Christum accedunt, primo decidere a culmine impietatis, et sic quasi a terra surgentes, Christi secundum carnem generationem confiteri, deinde paulatim ad cælestem ejus divinitatem ascendere. Et apertis thesauris suis, obtulerunt ei munera, aurum, thus et myrrham; aurum ut regi, thus ut Deo, myrrham ut propter nos passibili. Et accepit Christus dona, non quod iis opus haberet, sed ad utilitatem offerentium. Aurum enim accipiens, ab avaritia illos avertit, thus accipiens, ab idololatria removit; myrrham autem accipiens, mortem animæ ipsis amovit. Si autem aliud quoque mysterium perpendere oporteat, accurate discamus. Aurum, thus et myrrham nato offerunt; quia scriptum de illo erat: *Ipsi stectur omne genu cælestium, terrestrium et infernorum*

(*Philipp. 2. 10*): in donis suis futurum præfigurant; in auro significantes gloriam quam referunt angeli caelestes; in thure, terrenorum hominum genuflexionem; in myrrha, animarum in inferis detentorum supplicationem. Quoniam tres virtutes obtinere oportet eum qui accedit ad Christum; quas dicit Apostolus, fidem, spem, caritatem (1. *Cor. 13. 13*); apertis autem thesauris cordis, obtulerunt fidem, ut aurum fulgentem; spem, ut thus bene olentem; ca-

ritatem, ut myrrham coarctantem Ecclesiae membra. *Et responso accepto in somnis, ne redirent ad Herodem, per aliam viam reversi sunt in regionem suam (Math. 2. 12)*. Oportebat enim eos, qui semel ad Christum accesserant, non iisdem impietatis vestigiis reverti; sed castam exercentes fidem, et operam, hominum occisorem serpentem latentes, abscondere in Christi hereditatem. Ipsum quippe decet gloria in sæcula sæculorum. Amen.

IN ZACCHÆUM PUBLICANUM.

Qui bona amant, nihil differunt a sitientibus, o dilecti: dum enim quod quærunt non inveniunt, tanto majori rei desiderate siti inflammantur: noctu desideratos fontes quasi sitientes imaginantur; interdum vero a loco in locum circumcursantes, volubilibus oculis circumspicientes, quærunt ea quæ corde exoptant. Ac quemadmodum viatores in æstus hora iuaquosam terram percurreunt, premente siti, et an fontes sint circumspiciunt, ac sæpe colles conscendunt ubi fons habetur; et si procul illum viderint, gaudent, et concitato gressu ad illum festinant, quo cum pervenerint, sitim sedant: tales sunt viri Christi amantes: per diem enim desideratum sibi Christum bonis operibus requirunt; noctu vero per preces cum illo versantur, et in somnis se cum ipso incedere imaginantur: et si se illum procul videre poterint, gaudent et exsultant, sicut sitientes cum desideratis fontes inveniunt; atque expergefacti rursus dormire volunt, ut dormientes iisdem visis fruantur. Talis erat Zacchæus, modo vobis in lectione evangelii memoratus. Vide namque mihi illum currentem, divino ardentem studio, et in arborem ascendentem, ac Jesum circumspicientem, ut vitæ fontem cerneret. Conspiciens autem Zacchæus Dominum, oculos quidem sedavit, cor vero majori desiderio inflammavit. *Ingressus, inquit, Jesus perambulabat Jericho. Et ecce vir nomine Zacchæus: et hic princeps erat publicanorum, et ipse dives: et querebat videre Jesum, quia inde erat transiturus. Vide hominis desiderium, dilecte. Et non poterat videre præ turba, quia statura pusillus erat. Et præcurrens ascendit in arborem sycomorum, ut videret Jesum, quia inde erat transiturus (Luc. 19. 1. 4)*. Zacchæus statura pusillus, prudentia Spiritus magnus, querebat videre Jesum: desiderabat videre Deum hominibus caelestia largientem: querebat videre angelorum creatorem, et caelestis luminis administratorem humanis gressibus ambulantem: querebat videre quomodo sol justitiæ in nube corporis sedens, fidelium oculos cordis illuminaret: querebat videre Jesum, bonam formam, rem desiderabilem, dulce nomen Jesu, cujus nomine res ipsa significatur: desiderabat videre purpureum agrum, cujus sanguis orbem redemit, et cujus vellus ab Adamo usque in linem nudos teget; cupiebat videre captivum miles regem suum, ovis pastorem, qui errabat, viam, qui obtenebratus erat, lucem: cupiebat videre pietatis præconiem, qui dulcissimum diviniæ cognitionis condimentum non habebat: querebat videre infirmus sanitatem; esuriens, caelestem panem; sitiens, vivificum fontem: cupiebat videre eum, qui sacerdotibus vitam dabat, et Lazarum e somno suscitaverat. O amorem divinum! o bonam concupiscentiam! o amorem aureis alis instructi, imo potius Christi qui animam se possidentis in cælum transfert! Jam divinus amor, qui tollit eum de terra, id efficit ut in arborem ascenderet: non ultra permittit ut terra respiciat, vel cum hominibus versetur; sed divinam intuens caritatem, caelestia excipiebat: ab his ad illa festinus currebat, atque conscensa arbore,

Christum circumspiciebat, et mente supra nubem ascendebat. Videns autem Christum Zacchæus apposite dicebat: *Ad te levavi oculos meos, qui habitas in caelis (Psal. 123. 1)*. Vidit Zacchæus Dominum, et magis amore incendebatur: tetigit Christum cor ejus, et alius ex alio efficiebatur; ex publicano zelo incensus, ex infideli fidelis, et ex lupi ovis signata. Quis sic patrem et matrem amat, quis sic unquam uxorem vel filios dilexit, ut Zacchæus Dominum, ut ex re ipsa probari potest? Omnia quippe bona sua propter Christum pauperibus dedit, et iis quos defraudaverat, quadruplum reddidit. O bonos discipuli mores! o doctoris moderatio et virtus divina, quæ ex solo Jesu visu ad actum adducit! Nondum verbo Dominus Zacchæum instituerat, sed a desiderante solum visus est, et fidei virtus a desiderantis corde sursum trahebatur. Simile quidpiam contigit in hæmorrhœoisa. Accedens quippe ad Dominum, et petens ab illo sanitatem, non expectavit ut se manu tangeret, sed ipsa accedens ejus solum clam tetigit; et virtus curationis a tangente ut a sponsa trahebatur. Et Zacchæus quidem ille ignorans faciebat, divino movente studio, et spirituali amore ardens in sycomorum occurrit: Dominus vero, mysticum quidpiam speculatus, dicebat, *Descende (Luc. 19. 5)*. Novi animam tuam; novi sanctum amorem tuum: *Descende: recordare Adamum nudum se sub ficu abscondisse: tu vero si vis salutem nascisci, ne accurras ad sycomorum. Me oportet hanc sycomorum aridam reddere, et aliam plantare arborum, crucem. Illa bona arbor est, ad illam ex animo accurre: inde enim ad cælos prompte jaceris. In hac arbore serpens foliis complicatur, in hac occultatur, ibi nidificat. Festina, descende antequam sibi let anime tua; et Evæ fecit, cum illi suscit ut degustaret suavem voluptatem: festina, descende: donec ego adsum, descende: me namque vidente ille coarctetur. Festina, descende: nolo te in sycomoro relinquere; nolo te perire: mea enim ovis es, ad me accurristi. Festina, descende, et propera in domum tuam; ibi oportet me quiescere: quia ubi fides est, illic quiesco; ubi amor, illo vado. Scio quid facturus sis; scio te omnia tua bona daturum esse pauperibus, et primo iis, quos defraudasti, quadruplum esse redditurum. Apud hujusmodi homines libenter diversor. Zacchæus vero festinans descendit, et abiit in domum suam, Jesumque suscepit: gaudioque plenus, stans dixit; non ambulans, non sedens, sed stans, ut animæ suæ immutabile propositum declararet; stans dixit, cum fervens Spiritu, irrevocabili sententia concertabat: sciebat enim ubi sereret, et ubi messurus esset; dixitque: *Ecce dimidium bonorum meorum do pauperibus, et si quem defraudavi, reddo quadruplum (Luc. v. 8)*. O confessio pura ex corde puro procedens! confessio non pudori obnoxia, nulli pudori obnoxia gloriæ Dei oblata, fidem spirans, justitia florens: qua justitia nos dignetur universorum Deus, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.*

τοὺς ἀπέστρεψ· λίβανον δεχόμενος, εἰδωλολατρείας ἀπηλλασσας· σμύρναν δὲ κομιζόμενος· τὴν νέκρωσιν αὐτοῦ ἀπέσπυχε τῆς ψυχῆς. Εἰ δὲ δεῖ καὶ ἕτερον μυστήριον θεωρῆσαι, καταμάθωμεν ἀκριβῶς. Χρυσὸν καὶ σμύρναν προσφέρουσι τῷ τεχνῆτι. Ἐπειδὴ ἦν παρ' αὐτοῦ γεγραμμένον τὸ, *Αὐτῷ κάμψαι πᾶν γόνυ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων*, ἐν ταῖς προσφοραῖς προετύπουν τὸ μέλλον, ἐν τῷ χρυσῷ δηλοῦντες τὴν τῶν οὐρανίων ἀγγέλων δοξολογίαν, ἐν τῷ λιβάκῳ τῶν τῶν ἐπιγείων ἀνθρώπων γονυκλισίαν, ἐν τῇ σμύρῃ, τῶν ἐν ᾧδου ψυχῶν κατεχομένων τὴν ἰκεσίαν. Ἐπειδὴ τρεῖς ἀρετὰς δεῖ κεκτησθαι τὸν προσελθόντα Χριστῷ, ὡς φάσκει ὁ Ἀπόστολος, πίστιν, ἐλπίδα, ἀγάπην,

ἀνοίξαντες [δὲ] τοὺς θησαυροὺς τῆς καρδίας, προσεκόμισον πίστιν, ὡς χρυσὸν ἐξαστράπτουσιν· ἐλπίδα, ὡς λίβανον εὐωδιάζουσιν· ἀγάπην, ὡς σμύρναν συσφιγγουσιν τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας. *Καὶ χρηματισθέντες κατ' ὄραρ μὴ ἀνακαμψαίτω πρὸς Ἡρώδη, δι' ἄλλης ὁδοῦ ἀπερχόμενοι εἰς τὴν χώραν αὐτῶν.* Ἐχοῦν γὰρ τοὺς ἀπαξ προσελθόντας Χριστῷ, μὴ τοῖς αὐτοῖς ἴχνησι τῆς ἀσεβείας ἀναλύειν· ἀλλὰ τὴν ἀγνὴν ἐξασηκῆσαντας πίστιν καὶ πράξιν, τὸν ἀνθρωποκτόνον ὄφιν λαθόντας, ἀναχωρεῖν εἰς κληρονομίαν Χριστοῦ. Αὐτῷ γὰρ πρέπει ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[823] *Εἰς τὸν Ζακχαῖον τὸν τελῶνην.*

Οἱ τῶν καλῶν ἐρῶντες, οὐδὲν ἀπέχουσι τῶν διψῶντων, ὡ ἀγαπητοί. Ὅσῳ γὰρ οὐχ εὐρίσκουσι τὸ ζητούμενον, τοσούτῳ πρὸς τὴν διψάν τῶν ποθομένων ἐκκαίονται· καὶ νυκτὶ μὴ φαντάζονται τὰς ποθομένας, ὡς διψῶντες, πηγᾶς· μεθ' ἡμέραν δὲ τόπον ἐκ τόπου περιερχόμενοι, ὁμοίαι πολυκινήτους περιδλεπόμενοι, ζητοῦσι τὰ τῆς καρδίας ποθούμενα. Καὶ ὡσπερ ὁδοιπόροι ἐν ὄρῳ καύσωνος τὴν ἀνυδρον γῆν διατρέχουσι, ὑπὸ τῆς δίψης πιεσθέντες, καὶ τὰς πηγὰς περιδλεπόμενοι, ὡς πολλὰκι καὶ ἐπὶ βουνοῦς ἀνατρέχοντας αὐτοὺς ὄπου πηγῇ· κἂν ἴδωσιν αὐτὴν πόρρωθεν, χαίρουσι, καὶ ἐπιτείνονται τὴν πορείαν πρὸς αὐτὴν σπεύδοντες· εἴτα ἔλθοντες ἐπὶ τὴν πηγὴν τὴν διψῶν τῷ ὕδατι παύουσι· τοιοῦτοί εἰσι οἱ φιλόχριστοι ἄνδρες. Ἐν γὰρ τῇ ἡμέρᾳ τὸν ποθούμενον αὐτοῖς Χριστὸν ἔργου ἀγαθοῦ ἐκζητοῦσι, καὶ ἐν νυκτὶ δὲ εὐχῶν προσομιλοῦσιν αὐτῷ, καὶ ἐν τοῖς ὕπνοις μετ' αὐτοῦ βηματίζειν φαντάζονται· ἂν ἐν ὄραμασιν αὐτὸν ἴδωσι πόρρωθεν, χαίρονται καὶ ἀγάλλονται, ὡσπερ οἱ διψῶντες, ὅταν εὕρωσι τὰς ποθομένας πηγὰς· καὶ πάλιν διυπνισθέντες καθεῦθεν ἠθελούσιν, ἵνα τῇ αὐτῇ ὄρασίᾳ τοῖς ὕπνοις περιτύχωσι. Τοιοῦτος ἦν καὶ Ζακχαῖος, ὁ ἀρτίως ὑμῖν ὑπὸ τοῦ εὐαγγελίου διαναγνωσθεῖς. Ὅρα γὰρ μοι αὐτὸν καὶ τρέχοντα, καὶ πόθῳ φλεγόμενον θείῳ, καὶ ἐπὶ τὸ δένδρον ἀναβαίνοντα, καὶ Ἰησοῦν περιδλεπόμενον, ὅπως ἴδῃ τὴν ζωοφόρον πηγὴν. Θεωρήσατε δὲ Ζακχαῖος τὸν Κύριον, τὴν μὲν δρασίαν ἀνέπαυσε, τὴν δὲ καρδίαν πλέον πρὸς πῶθον ἐξέκαυσε. *Ἐισελθὼν δὲ, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς εἰς Ἱεριχὼν, διήρχετο. Καὶ ἰδὼν ἀνήρ ὄνοματι Ζακχαῖος· καὶ οὗτος ἦν ἀρχιτελώνης, καὶ οὗτος ἦν πλούσιος· καὶ ἐπεθύμει ἰδεῖν τὸν Ἰησοῦν, οὗτις ἐκεῖ ἦμελλε διέρχεσθαι.* Ὅρα μοι πόθον ἀνθρώπου, ἀγαπητέ. *Καὶ οὐκ ἠδύνατο βλέπειν ἀπὸ τοῦ ὄχλου, οὗτις μικρὸς ἦν τῇ ἡλικίᾳ. Καὶ παραθεὶς εἰς τὸ ἐμπροσθεν, ἀνήκει ἐπὶ συκομορέαν, ἵνα ἴδῃ τὸν Ἰησοῦν, οὗτις ἐκεῖθεν ἦμελλε διέρχεσθαι.* Ζακχαῖος ὁ τὴν ἡλικίαν τοῦ σώματος μικρὸς, τῇ δὲ φρονήσει τοῦ πνεύματος μέγας, ἐζήτησε ἰδεῖν τὸν Ἰησοῦν, ἐπεθύμει ἰδεῖν τὸν Θεὸν ἐν ἀνθρώπῳ τὰ οὐράνια χαρίζμενον· ἐζήτησε ἰδεῖν τὸν τῶν ἀγγέλων κτιστὴν, καὶ τοῦ οὐρανοῦ καὶ ὑπεργείου φωτὸς λαμπαδοθήτην βήμασιν ἀνθρωπίνως περιπατοῦντα· ἐζήτησε ἰδεῖν πῶς ὁ ἴλιος τῆς δικαιοσύνης ἐν τῇ νεφέλῃ τοῦ σώματος καθεζόμενος, τῶν πιστῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας κατηύγασεν· ἐζήτησε ἰδεῖν τὸν Θεὸν τὴν καλὴν σχῆμα, τὸ ποθεῖνον πράγμα, τὸ γλυκὺ ὄνομα Ἰησοῦν, τὸ ἐκ τοῦ ὀνόματος πράγμα σημαίνοντα· ἐπεθύμει ἰδεῖν τὸ πορφύραλλον πρόβατον, οὗ τὸ αἶμα τὴν οἰκουμένην τέλειόρασε, καὶ ὁ πόθος αὐτοῦ ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι τέλους γυμνωθέντας ἐσκέπασεν· ἐπεθύμει ἰδεῖν ὁ ἀχιμάλωτος στρατιώτης τὸν ἴδιον βασιλεῖα, τὸ πρόβατον τὸν ποιμένα, ὁ πεπλανημένος· τὴν ὁδὸν, ὁ ἐσκοτισμένος τὸ φέγγος· ἐπεθύμει ἰδεῖν τὴν τῆς εὐσεβείας κήρυκα, ὁ μὴ ἔχων τὸ τῆς θεογνωσίας γλυκύτατον ἄρτυμα· ἐζήτησε ἰδεῖν ὁ ἀβύρστος τὴν ὕψαν, ὁ πενιθὸν τὸν οὐράνιον ἄρτυν, ὁ διψῶν τὴν ζωοφόρον πηγὴν· ἐπεθύμει ἰδεῖν τὸν τῶν ἱερῶν ζωοδότην, καὶ ἐξυπνιστὴν τοῦ Λαζάρου. Ὁ ἔρωτος θείου, ὡ ἐπιθυμίας ἀγαθῆς! ὡ ἔρωτος χρυσοπέρου, μᾶλλον δὲ Χριστοῦ, τὸν τὴν ἔουσαν αὐτὸν ψυχὴν εἰς οὐρανὸν ἀναφέροντος! Ἥδη ὁ θεὸς ἔρωτος, ὁ ἀρας αὐτὸν ἀπὸ τῆς γῆς, δεινροδότην παρεσκεύασεν· οὐκ ἔτι τὰ ἐπιγεία βλέπειν αὐτὸν ἦδη, οὐκ ἔτι ἀνθρώπος συνεχώρησεν αὐτὸν ὁμιλεῖν· ἀλλὰ πρὸς θεῖον βλέψας ἀγάπην, τὰ οὐράνια ἐξεδέχετο· ἀπ' ἐκείνων πρὸς

ἐκεῖνα ἔτρεχε πρὸς ἃ ἠπείετο, καὶ ἐπὶ τὸ δένδρον ἀναβάς περιδλεπέτο τὸν Χριστὸν, καὶ τῇ διανοίᾳ τῆς νεφέλης πέδιβαιεν. Ἰδὼν δὲ τὸν Χριστὸν ὁ Ζακχαῖος, ἀρμολόζωντος ἔλεγε· *Πρὸς σέ ἦρα τοὺς ὀφθαλμοὺς μου τὸν κατοικοῦντα ἐν τῷ οὐρανῷ.* Εἶδε Ζακχαῖος τὸν Κύριον, καὶ πλέον πρὸς πῶθον [824] ἐξεφλέγετο· ἦφατο αὐτοῦ τῆς καρδίας, καὶ ἄλλος ἐξ ἄλλου ἐγένετο, ἀντὶ τελώνου ζηλωτῆς, ἀντὶ ἀπίστου πιστοῦ, καὶ ἀντὶ λύκου πρόβατον σφραγιστοῦ. Τίς οὕτω ποθεῖ πατέρα, ἡ μητέρα; τίς οὕτω ποτε ἡγάπησε γυναῖκα ἢ τέκνα, ὡς Ζακχαῖος τὸν Κύριον· ὡς ἐξ αὐτοῦ τοῦ πράγματος ἐστὶ δοκιμάσαι; Πάντα γὰρ αὐτοῦ τὰ ὑπάρχοντα διὰ τὸν Χριστὸν τοῖς πένθησιν ἔδωκε, καὶ οὐδ' ἐσυκοφάντησε, τετραπλασίονα ἀπέδωκεν. Ὁ μαθητοῦ τρόπος ἀγαθὸς, ὡ διδασκάλου ἐπιείκεια καὶ δυναμὶς θεία, ἐκ τοῦ ὀφθῆναι μόνον τὸν Ἰησοῦν εἰς πράξιν ἐνάγοντα! Οὐκ γὰρ κατηχητικὸν λόγον τῷ Ζακχαῖῳ ἔλεγε ὁ Κύριος, ἀλλ' ὠφθη μόνον τῷ ποθόντι, καὶ ἡ τῆς πίστεως δύναμις ὑπὲρ τῆς τοῦ ποθοῦντος καρδίας ἀνέλιετο. Τοιοῦτον τι γέγονε καὶ ἐπὶ τῆς αἰμορροῦσης· προσελθούσα γὰρ τῷ Κυρίῳ, καὶ ἀξίουσα αὐτὴν, ἵνα ἴσῃται αὐτὴν, οὐ μὴ ἐξεδέχετο τὴν ἀγνὴν τῆς χειρὸς, ἀλλὰ αὐτὴ προσελθούσα ἦφατο αὐτοῦ τοῦ κρασπέδου κρουφίως· καὶ ἡ δύναμις τῆς ἰάσεως ὑπὸ τῆς ἀψαμένης ὡς σπόγγος ἐλκετο. Καὶ ὁ μὲν Ζακχαῖος ἀγνοῦν ἐποίησε, θείῳ ζῆλῳ φερόμενος, καὶ πνευματικῶς ἔρωτι φλεγόμενος ἐπὶ τὴν συκομορέαν ἔτρεγεν· ὁ δὲ Κύριος μυστικὸν τι θεωρήσας, ἔλεγε. *Κατάβηθι· οἰδᾶ σου τὴν ψυχὴν, οἰδᾶ σου τὸν ὄσιν ἔρωτα· Κατάβηθι· μνησθήτι ὅτι ὁ Ἀδάμ γυμνωθεὶς, ὑπὸ συκῆν ἐκρούθη· σὺ δὲ θέλων σωθῆναι, ἐπὶ συκομορέαν μὴ ἀνάτρεξε. Δεῖ με τὸ συκομορον τοῦτο ξηρᾶναι, καὶ ἄλλο φτεῦσαι, σταυρὸν.* Ἐκεῖνο χρυστὸν δένδρον ἐστίν, ἐπ' ἐκεῖνο βήματι ψυχῆς ἀνάτρεξε. Ἐκείθεν γὰρ εἰς οὐρανὸς ἔτοιμος ἀκοντίει· εἰς τοῦτο τὸ δένδρον καὶ ὁ ὄφις τοῖς φύλλοις περιπλέκαται, ἐκ τοῦτο κρύπτεται, ἐν τοῦτο ἐνώσεως· σπεύσον, κατάβηθι πρὸς τὸν αὐτὸν ψιθυρίζειν τῇ ψυχῇ σου, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς Εὐᾶς πείσας αὐτὴν γευσασθαι τῆς γλυκείας ἡδονῆς· σπεύσον, κατάβηθι· ἔως ἐστὶ καὶ ἐγὼ, κατάβηθι· ἐμοῦ γὰρ ὀρώντος αὐτὸν, ἐκεῖνος πεφιμῶνται. Σπεύσον, κατάβηθι, ὁ ἔθλω σε ἔδασαι ἐπὶ τὴν συκομορέαν, ὁ ἔθλω σε ἀπολέσθαι· ἐμὸν γὰρ εἰ πρόβατον, ἐμοὶ προσέδραμες. Σπεύσον, κατάβηθι, καὶ πρόλαβε εἰς τὸν οἶκόν σου· δεῖ με ἀναπαύειν ἐκεῖ. Ὅπου γὰρ πίστις, ἐκεῖ ἀναπαύομαι· ὄπου ἀγάπη, ἐκεῖ ἀπέρχομαι. Οἶδα τί μέλλεις ποιεῖν· οἶδα ὅτι ὅλα σου τὰ ὑπάρχοντα μέλλεις δίδόναι πένθησι, καὶ πρῶτον ἀποδίδοναι οἷς ἐσυκοφάντησας, τετραπλασίονα. Παρὰ τοῖς τοιοῦτοις ἡδέως αὐλιζομαι. Καὶ ὁ Ζακχαῖος πτεύσας κατέβη, καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὸν οἶκόν αὐτοῦ, καὶ Ἰησοῦν ὑπεδέξατο. Χαρᾶς δὲ ἐμπλήσθη, σταθεῖς εἶπεν· οὐ περιπλανητὸν, οὐ καθήμενον, ἀλλὰ σταθεῖς, ἵνα δεῖξῃ τὴν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ἀμετάθετον γνώμην· σταθεῖς εἶπεν, ὅτε ζῶν τῷ πνεύματι, ἀμεταμέλητα νοήσας ἠγωνίζετο· ἦβεν γὰρ ὄπου σπείρει, καὶ ὄπου μέλλει θερίζειν· καὶ εἶπεν· *Ἰδοὺ τὰ ἡμιστὰ τῶν ὑπαρχόντων μου δίδωμι τοῖς πτωχοῖς· καὶ οὐδ' ἐσυκοφάντησα, τετραπλασίονα ἀποδίδωμι.* Ὁ ἐξομολόγησας καθαρὰ ἔκ καρδίας· καθαρᾶς προσερχομένη· ἐξομολόγησας ἀνεπαίσχυντος ἀνεπαίσχυντῳ δόξῃ Θεοῦ παρισταμένη, πίστιν ἀποπνεύσας, καὶ δικαιοσύνην ἀνοούσα! ἡς δικαιοσύνης καταξιώσεσιν ἡμᾶς ὁ τῶν ὄλων Θεός, ὁ καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὸν ἑκατοντάρχον.

Ἐκατοντάρχου εἰνός δουλος κακῶς ἔχων ἔμελλε τελευτᾶν· ἀλλ' οὐκ ἐτελεύτησε διὰ τὸν Δεσπότην· ἔμελλεν ἀποθάνειν· ἀνθρώπος γὰρ ἦν· ἀλλ' οὐκ ἀπέθανε διὰ τὸν πρεσβεύοντα θεοφιλή τυγχάνοντα. Ἡ φύσις τὸ ἴδιον ἀπαιτεῖ χρέος· ἀλλ' ὁ Δεσπότης τῆς φύσεως τὸ κτήμα τῷ κτιστῷ διὰ πίστιν παρεχώρει. Θάνατος καὶ φύσεως ἀνάγκη πρὸς τελευτὴν ἐδιείζοντο, ἀλλὰ ἀνθελάκων ἡ πίστις τῷ θανάτῳ πολεμοῦσα καὶ θανάτου παραλύουσα νόμους. Καὶ μὴ ἀπιστήσης, εἰ τοσαῦτα δύναται πίστις, ὥστε καὶ θανάτου δεσμὰ [825] διαρρήξαι, καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν καταχθονίων βαράθρων ψυχὰς ἀνασπᾶσαι. Πίστις καὶ ἄδου πύλας ἀνοίγει, καὶ οὐρανοὺς ἐπιτίθει κλειθρα, καὶ φύσεως ὄρου; ἀμείβει, καὶ πυρὸς δύναμιν κατακομιζέει καὶ φλόγα δρόσον ἀποδεικνύει, καὶ θανάτου κέντρον ἀμβλύνει. Οὐκ ἀμάρτυρα λέγω· ἐκ τῶν ἁγίων σε Γραφῶν πιστώσομαι. Εἶπον ὅτι πίστις πύλας ἄδου ἀνοίγει, καὶ οὐρανοὺς ἐπιτίθει κλειθρα. Οὐκοῦν δέξαι τὰς ἀποδείξεις ἑναργεῖς· ἴδε μοι τὸν μακάριον Πέτρον λόγῳ τὰς ἄδου πύλας ἀναπετάσαντα, καὶ τὴν Ταβιδᾶν κάτωθεν ἀναγαγόντα. Μόνον γὰρ εἶπε, Ταβιδᾶ, ἀνάστηθι, εὐθύς πύλας μὲν ἄδου ἀνοίγονται, ταρταραὶ δὲ πίπτουσι μοχλοί, ἡ δὲ τεθνηκυῖα τῶν ζώντων δέξτερον ὑπακοῦει. Πάλιν Ἠλίας ὁ προφήτης ταύτην πεποιθὼς τῇ πίστει εἶπεν· Οὐκ ἔσται υστὸς εἰ μὴ διὰ στόματός μου· καὶ γαλητεύεται μὲν ὁ οὐρανός, συττέλλεται δὲ ὁ υστὸς ἐπὶ ἑτη τρία καὶ μῆνας ἕξ, γῆ δὲ καθάπερ σθηρὰ τὴν φύσιν, τὸν συνήθη καρπὸν ἀρνεῖται, ἵνα γῆς οἷα δύναται πίστις. Ἀνθρώπος ἐπὶ τῆς ἀποφαινεῖται, καὶ θεὸς ἐν οὐρανῷ βεβαῖοι τὴν ἀπόφασιν· θνητὸν φθέγγεται στόμα, καὶ Θεοῦ γνώμη ἐπιψίφεται, ἔργω κυρούσα τὰ ῥήματα. Ἐκλεισε, φησὶν, Ἠλίας τὸν οὐρανὸν ἐπὶ ἑτη τρία καὶ μῆνας ἕξ. Κλειθρὸν οὐρανοῦ ἦν ἀνθρώπου στόμα θνητοῦ, εὐσεβεῖ πιστεῖ κοσμοῦμενον. Ὁ αὐτὸς πάλιν Ἠλίας πυρίνων κατετόλησεν ἀρμάτων, καὶ καθάπερ πτηνὸν εἰς τὰς αἰθερίους ἐπέπητ' ἑμὴς, ἀμέλει μέχρι σήμερον ἀγευστος θανάτου, οὐ νόμῳ φύσεως, ἀλλὰ χάριτι μονογενητικῆ, καὶ δυνάμει πίστεως ἀκλήνης φυλαττόμενος. Καὶ εἰ δὲ τὰ πολλὰ λέγειν; Ὁ Ἐνὼχ ἀπὸ ζωῆς εἰς ζωὴν μετὰ σώματος ἔβαστάθη, θάνατον καὶ γῆρας καὶ φύσιν διὰ πίστεως ὑπερνικήσας. Πολλὰ μὲν οὖν ἄλλα περὶ πίστεως ἐστὶ λέγειν, ἀλλὰ συττέλλω τὸν λόγον, ἵνα ἡ κόρον ἐμπούησιν. Οἶδα δὲ ὅτι, καίπερ τὰ θεῖα λόγια ταῖς ὑμετέραις φιλοχρηστοῖς ἀκοαῖς οὐ κόρον, ἀλλὰ πόθον ἐμπούει ἐπίστανται, ἀλλ' ὁμως ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπανελεύεται. Ἐκατοντάρχου, φησὶ, εἰνός δουλος κακῶς ἔχων ἔμελλε τελευτᾶν, ὃς γὰρ αὐτῷ ἐντιμος· ἐντιμος οἰκέτης τῆς δεσπότη. Εἰ γὰρ καὶ ἡ πλονεξία τοῦ βίου τὸν δούλον ἐπενόησεν, ἀλλ' ἡ εὐγνωμοσύνη τοῦ δεσπότη τοῦ συγγενεῖ τῆς φύσεως οὐκ ἤρησαστο. Οὐ δέπτυσεν ὡς οἰκέτην, ἀλλ' ἔστειλεν ὡς ὁμόφυλον, φιλανθρωπία τὴν βαρεῖαν τῆς δουλείας ζεύγην ἐπελατρίζων. Ἀκούετε καὶ μαυθάνετε, οἱ δούλων δεσπότες, μὴ ὡς ἀλλοτρίων τῆς φύσεως καταφρονεῖν τῶν οἰκετῶν, μῆτε μὴ ὡς ἐχθρῶν ἀφαιδεῖν τῶν ὁμογενῶν, πειθόμενοι τῷ μακαρίῳ Παύλῳ λέγοντι· Οἱ κύριοι, πρὸς τοὺς δούλους τὴν ἰσότητα παρέχεσθε, ἀνιέντες τὴν ἀπειλήν, εἰδότες ὅτι αὐτῶν καὶ ἡμῶν ὁ Κύριος ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει. Συνεχώρησε δούλον εἶναι θεός, ἵνα Θεῷ δουλεύειν μαυθάνη. Εὐνοῖαν ἀπαιτεῖ παρά τὸ οἰκέτου; Εὐνοεῖ καὶ αὐτὸς τῷ δεσπότη. Κολάζει ἀμαρτίνοντα; οὐκοῦν μὴ ἀμάρτης, ἵνα μὴ κολάζῃ παρά Θεῷ. Συγγνώμην οὐ δίδους ἔμογενες; μῆδ' οὐ αἵτις συγγνώμην. Διδάσκει γὰρ σε τὸ εὐαγγέλιον λοιπὸν οὕτω προσεύχεσθαι· Ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλόμενα ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφήκαμεν τοῖς ὀφειλόμενοις ἡμῶν. Ὡς οὖν παρὰ Θεοῦ φιλανθρωπῶν ζητούμετες, οὕτω καὶ ὑμεῖς φιλανθρωπῶν νειματε τοὺς ὁμόφυλους. Ἀκούσας δὲ περὶ τοῦ Ἰησοῦ, ἀπέστειλε πρὸς αὐτὸν πρεσβυτέρους τῶν Ἰουδαίων. Τὴ ἀκούσας; Ὅτι λόγῳ θεραπεύει, λόγῳ θετικῶτα ζωογονεῖ, λόγῳ δαίμονας ἀπελαύνει, λόγῳ τὰ πάντα διανύει. Ζῶν γὰρ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐνεργεῖ, καὶ τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν διστομῶν. Οὐ βοτάνας, οὐ φάρμακα προσάγει, ἀλλὰ λόγος παρ' αὐτοῦ πέμπεται, καὶ τὸ ἔργον ἐπιτελεῖ. Βλέπε πόση ἡ μεταξὺ τοῦ ἑκατοντάρχου καὶ τῶν Ἰουδαίων διαφορά. Ὁ μὲν ἀκούσας, ἐκ μόνης ψιλῆς ἀκοῆς ἐπι-

στευσε, καὶ πιστεύσας ὡς Θεῷ προσήλθεν· οἱ δὲ, ἐπ' ὄψει δρώντες τὰ θαύματα, τὸν θαυματοποιὸν ἠρῶντο· καί τοις ὅμοις ἀκοῆς ἐνεργεστέρα. Ἐνεργεστέρα μὲν ὅμοις ἀκοῆς, ἀλλὰ κακίαν εἶχον τῆς νόσου διδάσκων. Διὰ τοῦτο τυφλοὶ τῇ κρίσει τὸν κλητὴν ἐξουθενούν. Ἀπέστειλε φησὶ, πρεσβυτέρους τῶν Ἰουδαίων, ἐρωτῶν αὐτὸν, ὅπως ἀπελθῶν διασώσῃ τὸν δούλον αὐτοῦ. Ἀπέστειλε πρὸς [826] αὐτὸν πρεσβυτέρους, οὐ δὲ ὑπερῶφιν παραιτούμενος αὐτὸς ἀπελθεῖν, ἀλλ' ὁκνῶν αὐτὸς ὑπὲρ ἑαυτοῦ πρεσβεύειν διὰ τὸ μέγεθος τοῦ ἀξιώματος. Ἦδει ἑαυτὸν ἀνθρώπον ἐξ ἀνθρώπου φθαρτῷ, Ἰησοῦν δὲ θεὸν ἐκ Θεοῦ, μονογενῆ Υἱὸν ἐξ ἀγεννίου Πατρὸς. Διὰ τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἀποστέλλων ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ δὴν ἡ ἀμαρτίας κεκοιμηκώς, συγκατηθήσονται αὐτῷ. Ἀπέστειλεν οὖν τοὺς πρεσβυτέρους πρὸς αὐτὸν, ἐρωτῶν αὐτὸν ὅπως ἔλθων διασώσῃ τὸν δούλον αὐτοῦ. Σὺ δὲ καὶ τὴν τοῦ ἀνδρὸς συμπάθειαν θαύμαζε· κάμνοντος γὰρ αὐτοῦ τοῦ οἰκέτου οὐ κατεφρόνει, ἀλλὰ σπουδῆν τοσαύτην ἐτίθειτο. Ὅσην ἄν τις ὑπὲρ ἑαυτοῦ πάσχων ἐπαδείκνυτο. Ταῦτα δὲ πρὸς ἀρετὴν ἐστὶ βλέποντος ἀνδρὸς, τοσαύτην ποιήσασθαι σπουδῆν, καὶ προσελαν σταλάσσαι ὑπὲρ οἰκέτου θεραπείας. Ἦδει τῆς φύσεως τὸ ἰσότημον· καὶ οὕτω κατεφρόνις ὡς ἀνδραπόδου, ἀλλὰ συνέπασχεν ὡς συνδούλου, εἰδὼς ὅτι κοινὰς ἀπάντων ἐστὶν ὁ θεός. Ἄλλὰ τοιοῦτος μὲν ἦν ὁ ἑκατοντάρχος. Πολλοὶ δὲ τῶν πλουσίων παρὰ μὲν ὑγιαίνοντων ἀπαιτοῦσι τὰς ὑπηρεσίας διχα συγγνώμης, νοσοῦντων δὲ οὐδεμίαν φρονεῖτα τίθενται· ἀλλὰ προσκοσούσης νόσου, τῆς παιδίσκης χαμαὶ ἐβρίμμενης, οὐ προσέγει ὁ δεσπότης, οὐκ ἐπισκέπτεται δεσποῖνα· κἂν ποτε δέη τὴν δεσποῖναν παραβαλεῖν, οὐκ ἐπισκέπτεται ὡς ὁμογενῆ, ἀλλὰ βλοσυρῷ προσέγει τῷ βλέμματι, αὐστηρῶς προδιαλέγεται ῥήματα, δι' ὅκων ὑπερηφανίας τὸ συγγενεῖ ἀρουμένη τῆς φύσεως. Καὶ ἀναγινώσκει τὰς Γραφὰς. Οὐκ ὀσβατε τίς φησὶν ὁ ἅγιος Δαυὶδ; Ἰδοὺ ὡς ὀσβατοῖ μοι δούλων εἰς χεῖρας τῶν κυρίων αὐτῶν, ὃς ὀσβατοῖ μοι παιδίσκης εἰς χεῖρας τῆς κυρίας αὐτῆς, οὕτως οἱ ὀσβατοῖ ἡμῶν πρὸς Κύριον ἐν τῷ θεῷ ἡμῶν. Δυσωποῦ τὴν εἰκόνα, εὐλαδῆθητι τὰ γεγραμμένα, ἐπικουρος τῆς ἀσθενούσης κατέδθηθι. Ὁ Σωτὴρ, Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὁ μονογενὴς, ἀνθρώπος ὡς παρ' ἀνθρώπων τυδὸκῃσε γενέσθαι· σὺ ἀνθρώπος ὑπὲρ παρ' αὐτῶν τὸν ὁμότημον ὡς οὐκ ἰσότημον, παραιτῆ τὸ συμπαθὲς περὶ τὴν συγγενῆ φύσιν; Καὶ ὅτε μὲν ἀλοχὸν ζῶον χυλεύεις, ἐπιμελεῖς διὰ τὴν χρεῖαν· ὅτε δὲ τὸ λογικόν, τουτέστιν, ὁ οὐκ οἰκέτης ἀσθενεῖ, ἀπορρίπτεις καὶ οὐ προσοεῖς. Περιορᾷς ὅτι λογικὸν ἐστὶ τὸ ὑπηρετῶν; Διὰ τοῦτο ζηλοτυπούμεν. Ποῶ καλὸν ἀνθρώπος παρὰ Θεῷ ἄλλὰ τίμιον ἀνὴρ ἐλεήμων. Ἡμεῖς δὲ οὐ προσέχομεν τοὺς γεγραμμένους, ἀλλὰ τοὺς μὲν ἐξωθεν τρέφομεν ἐσθ' ὅτε τὴν παρ' ἀνθρώπων δόξαν θηρώμενοι, τοὺς δὲ ἐνδὸν ἐῶμεν λιμῷ φείρεσθαι, καὶ τῷ κρυεῖ πηγνυοσθαι, τὰς παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀναπαύσεις οὐκ ἐννοοῦντες. Ἄλλ' οὐ τοιοῦτος ἦν ὁ ἑκατοντάρχος, ὁ πανταχοῦ νῆφων, ὁ ὄντως κακῆτημένος, τὸ κτήμῃ τε καὶ ἑαυτῷ φυλάττων, ὡς Θεοῦ κτήμα, ὁ φρονήσεως γέμων καὶ θεῖς σωφροσύνη καταυαζόμενος. Διὰ καὶ τοὺς πρεσβυτέρους πρῶτον πρὸς τὸν Ἰησοῦν ἀποστέλλει. Οἱ μὲν οὖν πολλῆ προθυμίᾳ πρεσβεύουσι, ἱκανὰ προσβάλλουσι δυσωπίματα, καὶ φασιν· Ἄξιός ῥ' ἐστις τὴν χάριν, εὐγνωμονοῖ λαμβάνων τὴν δωρεάν, ἄξιός ἐστις τῆς παρουσίας. Ἀγαθὴ γὰρ ὁ ἔθνος ἡμῶν, καὶ τὴν συναγωγὴν αὐτὸς ἠπόδομεν ἡμῖν. Ἀληθῶς ἱκανὰ θεοσεβείας γνωρίσματα, ἱκανὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς τεκμήρια. Ποῖα ταῦτα; Ἡ καὶ πρὸς τὸν θεὸν ἀγάπη, καὶ ἡ πρὸς τὸν ἀνθρώπων γνησιὰ διάθεσις. Ἀγαθὴ γὰρ ὁ ἔθνος ἡμῶν· δηλονότι τὸν νόμον. Πλήρωμα γὰρ νόμου ἡ ἀγάπη. Καὶ τὴν συναγωγὴν αὐτὸς ἠπόδομεν, τὴν πρὸς τὸν θεὸν εὐνοῖαν ἠνδειπνύμενον. Θεῷ γὰρ οἶκον κατασκευάζων, οἶκον περιέβλεπον στήλην τῆς πρὸς αὐτὸν ἀγάπης τὸν ναὸν τούτου ἀνίστα. Βλέπε τὰς αἰ καλὰ πράξεις ἐν καιρῷ τῆς ἀνάγκης μνημονοῦμαι πολλῆ παρέχουσι τοῖς πρεσβεύουσιν τὴν παρήρσιαν· πενταχοῦ γὰρ αἰ καλὰ πράξεις ἱκανὸν εἰδείξαντο δυσωπίημα. Οἱ μὲν οὖν οὕτως ἐπρέβουον· ὁ δὲ Ἰησοῦς τὴν παρ-

IN CENTURIONEM.

Centurionis cuiusdam servus male habens moriturus erat (Luc. 7. 1), sed non mortuus est juvante Domino: moriturus erat, utpote homo, sed intercedente religioso viro non mortuus est. Natura suum exigit debitum; sed naturæ Dominus possessori possessionem suam concessit propter ipsius fidem: mors et naturæ necessitas ad obitum vim inferebant; sed assistit fides morti repugnans, ejus leges solvens. Ne vero dubites posse fidem mortis vincula rumpere, et ab ipsis inferis animas abstrahere: fides etiam inferni portas aperit, cælis claustra apponit, et naturæ terminos removet, ignis vim sedat, flammam in rorem vertit, mortis stimulum hebetat. Non sine testimonio loquor: id ex sacris Scripturis tibi probabo. Dixi fidem portas inferi aperire, et cælis claustra apponere. Horum clara accipe argumenta: vide mihi beatum Petrum verbo inferni portas aperientem, et Tabitham inde reducentem. Tantum enim dixit, *Tabitha, surge* (Act. 9. 40); statimque portæ inferi aperiantur, cadunt tartarei veces; mortua vero celerius quam viventes obedit. Rursus Elias propheta fide fullus dixit, *Non erit pluvia, nisi per os meum* (3. Reg. 17. 1); et cælum in æva vertitur, cohibetur pluvia annis tribus et sex mensibus, terra quasi natura sua ferrea, solitum fructum negat, ut scias quanta possit fides. Homo in terra sententiam dicit, et Deus in cælo sententiam firmat; mortale os loquitur, et Dei sententia re verba confirmat. *Clausit*, inquit, *Elias cælum annis tribus et mensibus sex* (Luc. 4. 25). Cæli claustrum erat os hominis mortalis pia fide ornatum. Idem rursus Elias igneos conscendere currus (4. Reg. 2. 11) ausus est, et quasi volucris ad æthereas mansiones advolavit, vereque hactenus mortem non expertus est, non ex lege naturæ, sed ex gratia unica et vi fidei intactus servatus. Quid multa dicere opus est? Enoch a vita in vitam cum corpore translatus est, mortem, senectutem et naturam per fidem vicit. Multa quoque alia de fide dicenda suppetunt, sed supersedeo, ne fastidium ingenerem. Licet vero sciam divina eloquia vobis Christi amantibus non fastidium, sed desiderium parere; tamen ad propositum revertar. *Centurionis*, inquit, *cuiusdam servus male habens moriturus erat, qui erat illi carnis*. Carus domino servus. Licet enim avaritia servum excogitaverit, ad domini probitas naturæ cognitionem non negavit. Non despiciebat ut servum, sed diligebat ut tributorem: humanitate grave servitutis jugum leve reddens. Audite et discite heri, qui servos habetis, ne illos quasi a natura alienos contemnatis, neque congeneres ut inimicos habeatis, obtemperantes Paulo dicenti: *Domini, quod justum est et æquum servis præstate, remittentes minus: scientes quia et illorum et vester Dominus est in cælis* (Col. 4. 1. et Ephes. 6. 9). Concessit Deus ut servus esset, ut Deo servire discas. Benevolentiam exigis a servo? benevolus et tu esto Domino. Punit peccantem? igitur ne pecces, ne puniaris a Deo. Veniam non das congeneri? ne tu veniam petas. Nam te docet evangelium ita orare: *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris* (Math. 6. 12). Ut ergo a Deo benignitatem quarritis, sic et benignitate erga congeneres utimini. *Et cum audisset de Jesu, misit ad eum seniores Judæorum* (Luc. 7. 3). Quid audierat? Quod verbo curaret, verbo mortuos suscitaret, verbo dæmonas pelleret, verbo omnia perliceret. *Vivus enim est sermo Dei, et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti* (Hebr. 4. 12). Non herbas, non pharmaca adhibet; sed verbum ab illo mittitur, et opus perficit. Vide quanta sit inter centurionem et Judæos differentia. Ille audiens, ex solo auditu credit, et credens quasi ad Deum accessit; illi vero ipsis oculis videntes miracula, illorum patratorem

negabant; etiamsi visus sit efficacior auditu. Efficacior certe; sed nequitiam habebant morbi magistram. Ideo cæci iudicio suo Iudicem despiciebant. *Misit*, inquit, *seniores Judæorum, rogans eum ut veniens sanaret servum suum. Misit ad eum seniores*; non ex superbia ipse venire recusans, sed non audens ipso pro seipso intercedere, ob magnitudinem dignitatis Christi. Sciebat se hominem esse ex homine corruptibili; Jesum vero Deum de Deo, unigenitum Filium ex Patre ingenito. Ideo seniores Ecclesiæ ex reverentia mittit, ante apostolos apostolica implens: *Infirmatur quis? advocet presbyteros Ecclesiæ, et orent super eum: et si in peccatis sit, remittentur ei* (Jac. 5. 14). Misit ergo seniores ad ipsum, rogans eum ut veniens sanaret servum suum. Tu vero commiserationem viri mirare: infirmante namque servo suo, non contempsit, sed tantam curam habuit, quantum quis pro seipso adhibuisset. Hæc autem erant viri virtutis studiosi, tantum exhibere studium et seniores mittere ad servi curationem. Sciebat æqualitatem naturæ; nec despicit eum ut servum, sed miseratur ut conservum, sciens communem esse omnibus Deum. Verum talis quidem erat ille centurio. Multi autem divites a bene valentibus servis ministeria sine ulla venia expetunt, infirmantium vero nullam gerunt curam; sed accidente morbo, ancilla decumbente, non attendit dominus, non curat domina. Sed si quando opus sit ut domina opem ferat, non curat illam ut ejusdem naturæ, sed torvis respicit oculis, austeris loquitur verbis, ob superbiæ tumorem cognitionem naturæ negans: et tamen legitis Scripturas. Nescitis quid dicat sanctus David? *Ecce sicut oculi servorum in manibus dominæ suæ: ita oculi nostri ad Dominum Deum nostrum* (Psal. 122. 2). Reverere imaginem, Scripturas observa, et infirmanti auxiliare. Servator, Filius Dei unigenitus, pro homine homo fieri dignatus est: tu vero homo cum sis, recusas æqualem quasi non æqualem, non dignaris communem naturam miserari? Et quando brutum animal claudicat, sollicitus es ejus, quia in usu tibi est; quando vero rationale animal, id est, servus tuus infirmatur, illum abjicis nec curas. Despicias illum, quia rationale est is qui tibi servit? Ideo zelo inflammamur. Admodum bona res est homo apud Deum; sed pretiosa res est vir misericors. Nos vero non attendimus Scripturis; sed externos quidem interdum alimus, hominum gloriam aucupantes; domesticos vero fame perire, vel frigore congelari sinimus, Dei retributiones non cogitantes. Verum non talis erat centurio ille semper vigilans, qui vere servum possidebat, et possessum simul et seipsum servabat, ut Dei possessionem: qui prudentia plenus et divina sapientia illustratus erat. Ideo seniores primum ad Jesum mittit. Illi vero cura magno studio intercedunt, et multa referunt quæ illam flectere possint, dicuntque: Dignus est cui gratiam conferas (Luc. 7. 4): probus est qui donum accipit, dignus præsentia tua. *Diligit enim gentem nostram, et edificavit nobis synagogam*. Vere multa pietatis argumenta, plurima bonæ conscientiæ signa. Quænam hæc? Dei amor, et bonus erga hominem affectus. *Diligit enim gentem nostram, scilicet legem. Plenitudo enim legis dilectio* (Rom. 13. 10). *Et synagogam edificavit*, suum erga Deum affectum exhibens. Cum enim Deo domum edificavit, ipsum templum quasi columnam conspicuum suæ erga Deum dilectionis erigit. Vide quomodo bona opera, necessitatis tempore commemorata, magnam intercedentibus fiduciam præstent: ubique enim bona opera ad flectendum efficaciam sunt. Illi ergo sic intercedebant: Jesus vero seniorum petitioni annuit, non illorum reverentia; sed centurionis fidem admisit. Surgens

ergo ibat cum illis fortasse lentiore gradu et remissiore; non tardus ad beneficium præstandum, sed ut tempus daret, quo interiorum centurionis affectum patefaceret, ut publicaret inconcussam fidem ad incredulos arguendos; utque sinceram, puram et non fictam voluntatem manifestam faceret. Nam, *Cum jam non longe esset a domo, misit ad eum centurio servos suos dicens: Domine, noli vexari; non enim sum dignus ut sub tectum meum intres* (Luc. 6. 7). Ex primo animi motu misit seniores, sed postquam hoc fecerat, non quievit. Interim namque secum reputans quanta esset differentia dignitatis, misit servos rogans eum, et dicens: *Noli vexari; non sum dignus ut sub tectum meum intres*. O prudentiam! o vigilantiam centurionis! Non latuit eum Deus in homine absconditus, non latuit eum unigenitum Verbum, corpore amictum et occultatum. Videt templum, et in eo habitantem intelligit. Non latuit eum Dominus in servi officio, Rex in captivi specie, parvus ille in magnitudine infinita. Statim ergo miratur Jesum, et testificatur ipsi summam ipsius fidem, urbanumque ejus animi motum, quo Servatori dicebat, *Non sum dignus ut sub tectum meum intres*. Qualis erat etiam Petrus, de captura piscium stupefactus, et hinc intelligens magnam ejus virtutem, deinde rogans eum et dicens: *Recede a me, quia homo peccator sum, Domine* (Luc. 5. 8). Sed fortassis quæ Petrum spectabant, ignorabat, sciebatque illud quod in Levitico fertur: *Leprosus, insidens immundum fuit eum qui in morbum incidit* (Levit. 15. 2). Leprosæ autem similes sunt impetiginæ, vitiliginæ et albugines. Hos autem morbos discernere difficile est, maxime initio ægritudinis: quapropter vult lex sacerdotem harum rerum peritum esse. Ducit ergo lex sacerdotem in domum ejus qui examinatur; ibique eum judicavit esse lepram, omnia, quæ in domo sunt, immunda declarat. Ideo multi primo domum evacuant, et tunc sacerdotem vocant. Hæc cum sciret beatus centurio, adventum Servatoris abnuvit. *Non sum dignus, inquit, ut sub tectum meum intres*. Multi sunt sub illo tecto: novi peccata mea: recuso igitur tuam ut judicis præsentiam, antequam me expurgem. Scio te esse sacerdotem omnium principem, et Patris summum sacerdotem. *Non sum dignus ut sub tectum meum intres. Cælum tibi thronus est, et terra scabellum*: quæ domus capiet immensum? Non habeo cælestem domum, ut sub tectum meum intres; non habeo regias aulas, ut Regem cælorum excipiam. Quomodo sub tectum excipiam eum, *Qui legit aquis superiora ejus* (Psal. 103. 5)? quomodo vile diversorium contubernalem excipiet illum, qui palma cælum metitur (Isai. 40. 12)? quod tectum capiet eum qui totum cælum et terram simul continet? *Non sum dignus ut sub tectum meum intres*. Ut beneficii, ingressum rapio; ut judicis, præsentiam timeo. Explorator es animarum, examinatore rerum, scrutator cordis et

judex peccatorum. *Non sum dignus ut sub tectum meum intres*. Meipsum timeo. *Dic ergo verbum, et sanabitur puer meus*. Annon tibi videtur is qui dicit, *Tantum dic verbo, clare scire illud, Verbo Domini cæli firmati sunt, et omnis virtus eorum* (Psal. 32. 6); et quod omnia Verbo facta et continentur et administrantur? Divina namque cogitatione illuminatus vir, statim ut vidit Jeum corpore, hunc Filium Dei esse novit. *Dic verbo tantum, inquit, Scio quid de te prædixerit sapiens Salomon: Neque herba, neque magna sanavit populum tuum, sed verbum tuum, Domine, quod omni sanavit* (Sap. 16. 12). *Dic verbo tantum*. Scio cujus Verbum sis, et quantam virtutem possideas, quodque verbo omnia perfeceris. Non parvus dolores habuit Pater, cum te genuit, non parvus dolores habes faciens, nec creans. *Dic verbo tantum*. Verbum enim tuum omnia perficiendi vim habet; non aërem verberans, sed voluntatem tuam declatans. *Dic verbo tantum*: da pignus, ut qui audiunt certiores fiant. Vide prudentiam; adventum differri rogat, cognitionem vero non circumscribit: nam cognitionem ejus testificatur, et rogat ne in via peregat. Hanc vero ita sapientem cogitationem excipit alia major. Sic enim vir de virtute in virtutem progreditur, et apud illum exuberant dignorum sensuum divitiæ, innovatum speculationum accessionibus. *Dic verbo tantum, et sanabitur puer meus. Nam et ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites; et dico huic. Vade, et vadit; et serro, Fac hoc, et facit*. Scio, inquit, te omnium potestate præiectum, quasi unum ex nobis apud nos advenisse. Venisti ad nos, ut nos venimus, in omnia habens potestatem, ut dicit sanctus David: *Ordinatione tua perseverat dies, quoniam omnia serviunt tibi* (Psal. 118. 39). Dormis, et mare intumescit; surgis, et fluctus sedantur; mortuus evocas, et mortuus celerius quam vivus obedit. *Dic verbo, et sanabitur puer meus. Nam et ego homo sum sub potestate constitutus*. Illic liberum animæ motum non impedire, quominus ad meliora procedatur, declarat. Habeo, inquit, sub me milites. Milites vero diversas illas et varias in homine latentés cogitationes vocat: solet enim beatus Paulus has milites appellare. *Condelector, inquit, legi secundum interiorem hominem: video autem aliam legem, repugnantem legi mentis meæ, et captivantem me in lege peccati* (Rom. 7. 22. 23). Jure ergo dicebat ille, *Habeo sub me milites; non contra me habeo; et dico huic, Vade, et vadit; et alteri, Veni, et venit*; non imperor, sed imperor cogitationibus. Fortaque centurio vocatur, quasi princeps et imperans affectibus, ut tantam nobis contra brutos affectus potestatem et perseverantiam exhibeat: quam nos omnes assequi contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cui gloria et imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

IN ILLUD, EXIIT QUI SEMINAT SEMINARE SEMEN SUUM (Luc. 8. 5).

Virgo terra arabilis, a peritis agricolis boum ope aratro sulcata, semina accipit, et in glebis ea complectens, primo herbam germinat, deinde spicam erigit, denique granum frumenti plenum in spica profert. Tunc agricolæ conspicuam videntes spicarum segetem, laborum suorum spem celebrant, Deoque sincere supplicant, ut apparentium bonorum fructus sine damno conservet. Sepe namque æstate appropinquante, quando ex spe quasi certa gaudet agricola, aut astutus auster spicam ventilat, aut arugo corredidit, aut bruchus devorat, aut grande excutit, et bonæ spei exitum labefactat; ita ut agricola multo mœrore pressus, fulcemque in tabernaculum referens, ex infelici æstatis exitu sese dolore maceret. Quando vero aeris temperies pulchram et maturam spicam efficit, et seges senum instar albescens inclinatur,

æstivam sectionem expectans; tunc rustici, et palmæ cum acutis falcibus expansæ, labores laboribus addunt, et desiderium ejus spemque felici exitu explent: tunc aliis animantibus domi quiescentibus, solus bos, hilari gressu, torvis oculis, in aream pergit. Et alia quidem animalia, capræ, porci, oves, quæ colla sua aratri jugo non subegerunt, propria premente conscientia, serviliter ad aream accedentia, spicarum manipulum furantur: solus autem bos liberam linguam extendens, suorum fructus laborum fidenter carpit. Vidisti illic eos qui falce secant? vidisti spicarum feracem agrum, aream, bovem? Inde sermonem transfer ad ecclesiasticum ordinem, et videbis prædicant agriculturam in mysterio Ecclesiæ. *Exiit, inquit, qui seminat seminare*. Illud enim modo audivimus in evangelio, *Exiit, quis? Christus, ex*

κλῆσιν ἐδέξατο τῶν πρεσβυτέρων, οὐκ αὐτοὺς αἰδούμενος, ἀλλὰ τὴν τὸν ἑκατοντάρχου πίστιν ἀποδεξάμενος. Ἀναστάς οὖν ἐπορεύετο σὺν αὐτοῖς. Τάχα που καὶ σχολαίτερον ἐδάδιζε, καὶ τὸν [827] βαθμὸν ἤμερον ἐπισίετο, οὐ βραδύωνον πρὸς εὐποίαν, ἀλλὰ καιρὸν ἐνδιδούς, ἵνα τὴν ἔνδον λαθνήσωνον τοῦ ἑκατοντάρχου δημοσιεύσῃ διάθεσιν, ἵνα πομπεύσῃ τὴν ἀπαράδατον πίστιν πρὸς Ἐλεγγον τῶν ἀπιστούντων, ἵνα τὴν ἀκραιφνή καὶ ἀκλόδηλον θεατρίστη γνῶμην. *Ἦδῃ γὰρ αὐτοῦ οὐ μακρὰν ἀπέχοντος ἀπὸ τῆς οἰκίας, ἐπεμψε πρὸς αὐτὸν ὁ ἑκατοντάρχος τοὺς δούλους αὐτοῦ, λέγων, Κύριε, μὴ σκύλλου· οὐ γὰρ εἰμι ἱκανὸς ἵνα μου ὑπὸ τῆρ στέγηρ εἰσεέλθῃς.* Κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ τῆς ψυχῆς ὄρμην ἀποστέλλει τοὺς πρεσβυτέρους· ἀλλὰ καὶ τοῦτο ποιήσας, καὶ ἐφ' ἑαυτῷ μένων, οὐκ ἤρμα. Ἐν τοσούτῳ γὰρ λογιζόμενος ὅσον ἐστὶ τὸ διάφορον τοῦ ἀξιώματος, ἀποστέλλει δούλους, παρακαλῶν αὐτὸν καὶ λέγων, *Μὴ σκύλλου· κατὰ οὐκ εἰμι ἱκανὸς ἵνα μου ὑπὸ τῆρ στέγηρ εἰσεέλθῃς.* Ὡ τῆς συνέσεως καὶ νήψεως τοῦ ἑκατοντάρχου! οὐκ ἔλαθεν αὐτὸν ὁ Θεὸς ἐν ἀνθρώπῳ κρυπτόμενος· οὐκ ἔλαθεν αὐτὸν ὁ μονογενὴς Λόγος τῆ τῶ σώματος περιβολῆ καλυπτόμενος. Ὁρᾷ τὸν ναὸν, καὶ νοαὶ τὸν οἰκίαρα. Οὐκ ἔλαθεν αὐτὸν ὁ Δεσπότης ἐν δούλου ἐξίξ, ὁ βασιλεὺς ἐν αἰχμαλωτῶν ἔψει, ὁ βραχὺς ἐν ἀπεριόριστῳ μεγέθει. Αὐτίκα γοῦν θαυμάζει Ἰησοῦς, καὶ μαρτυρεῖ αὐτῷ τὴν ἄκραν πίστιν αὐτοῦ, τὴν ἀσέτιαν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ὄρμην, καὶ ἦν ἔλεγε τῷ Σωτήρι· *Οὐκ εἰμι ἱκανὸς ἵνα μου ὑπὸ τῆρ στέγηρ εἰσεέλθῃς.* Οἷος ἦν καὶ Πέτρος, ἐπὶ τῆ ἀγρυπνίας ἰχθύων καταπλαγείς, καὶ ἔνοιαν λαθῶν τοῦ μεγέθους τῆς θύναμει, εἶτα παρακαλῶν αὐτὸν καὶ λέγων· *Ἐξέλθε ἀπ' ἐμοῦ, διὰ ἀνήρ ἀμαρτωλὸς εἰμι ἐγὼ, Κύριε.* Ἀλλ' ἴσως μὲν τὰ περὶ Πέτρου οὐκ ἦδει, τὰ δὲ ἐν τῷ Λευιτικῷ ἔγνωνκει. *Λέπερα*, φησὶν, ἐπικειμένη ἀκῶρτορ ποιεὶ τὸν ὑποπεσόντα τῆ νόσω. Τῆ δὲ λέπερα παραιοκασιν ἀφαλο καὶ λευκαὶ καὶ λειχῆνες. Δυσδιάκριτα δὲ τοιαῦτα τὰ πάθη τοῖς πολλοῖς, καὶ μάλιστα ἐν ἀρχῇ τῆς νόσου· ὁθεν ὁ νόμος τὸν ἱερέα βούλεται τῶν τοιούτων ἐπιγνώμονα καθίστασθαι. Ἄγει τοῖνον ὁ νόμος τὸν ἱερέα εἰς τὸν τοῦ κρινομένου οἶκον· κάκει κρῖνας, ὡς λέπεραν, πάντα τὰ ἐν τῷ οἴκῳ μεμολυσμένα ἀποφαίνει. Ὅθεν ὁ πολλοὶ προμετασκευάζουσι, καὶ τότε τὸν ἱερέα καλοῦσι. Τὴν ἐκ τούτου ἔνοιαν ὁ μακάριος ἑκατοντάρχος λαθῶν, παραιτεῖται τὴν ἀριζὶν τοῦ Σωτήρος. *Οὐκ εἰμι, φησὶν, ἱκανὸς ἵνα μου ὑπὸ τῆρ στέγηρ εἰσεέλθῃς.* Πολλοὶ ὑπὸ τὴν στέγηρ ἔκεινην· οἶδα ἐμαυτοῦ τὰ ἀμαρτήματα· παραιτοῦμαι τοῖνον τὴν ὡς κριτοῦ παρουσίαν, πρὶν ἀποκαθάρωμαι. Οἶδα ὅτι τὸν ἱερέαν ἀπάντων ἠγεμόνα, καὶ τὸν Πατρός ἀρχιερέα· *Οὐκ εἰμι ἱκανὸς ἵνα μου ὑπὸ τῆρ στέγηρ εἰσεέλθῃς.* Οὐρανὸς σοι θρόνος, καὶ ἡ γῆ ὑποπόδιον· οὗτος οἶκος χωρῆσι τὸν ἀχώρητον· Οὐκ ἔγω στέγηρ οὐράνον, ἵνα μου ὑπὸ τὴν στέγηρ εἰσεέλθῃς· οὐκ ἔγω βασιλικὰς αὐλάς, ἵνα τὸν βασιλεῖα τῶν οὐρανῶν ὑποδέξωμαι. Πῶς ὑπερβῶν ἡέξομαι τὸν στεγνίζοντα ἐν ὕδασι τὰ ὑπερῶα αὐτοῦ; πῶς δὲ τὸ πενιχρόν μου καταγώγιον ὀμῶσκηρον δέξεται τὸν σπιθαμῆ τὸν οὐρανὸν μετρήσαντα; ποῖα στέγηρ χωρῆσι τὸν σμυπαντα τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν χωροῦντα ὁμοῦ; *Οὐκ εἰμι ἱκανὸς ἵνα μου ὑπὸ τῆρ στέγηρ εἰσεέλθῃς.* Ὡς μὲν εὐεργέτου τὴν εἰσοδον ἀρπάξ, ὡς δὲ κριτοῦ τὴν παρῆρσιαν εὐλαδου-

μαι. Ἐπίσκοπος εἰ ψυχῶν, ξετασθῆ; νεφρῶν, ἐρευνητῆς καρδίας καὶ κριτῆς ἀμαρτιῶν. *Οὐκ εἰμι ἱκανὸς ἵνα μου ὑπὸ τῆρ στέγηρ εἰσεέλθῃς.* Δέδοικα ἐμαυτὸν· *Εἰπέ οὖν λόγῳ, καὶ ἰαθήσεται ὁ παῖς μου.* Ἄρα οὐ δοκεῖ σοι [ὁ λέγων], *Εἰπέ λόγῳ μόνῳ, σαφῶς ἐδέξαι, διὰ Λόγῳ Κυρίου οὐρανῶν ὄψτροπῶσσαν, καὶ πᾶσα ἡ δύνημις αὐτῶν, καὶ διὰ πάντα Λόγῳ γινόμενα καὶ συνέχεται καὶ διοικεῖται;* Ἀπὸ γὰρ θείας ἔνοιῶς φημισθεῖς ὁ ἀνήρ ἀθρόον τὸν Ἰησοῦν σῶματα ἔωρα, τούτον Ἰδὸν Θεοῦ γνωρίζων. *Εἰπέ, φησὶ, Λόγῳ μόνῳ.* Οἶδα τί προηγόρευσεν ὁ σοφὸς Σολομὼν περὶ σοῦ· *Οὐτε βοτάνη, οὐτε μάλλυγμα ἐθεράπευσε τὸν λαὸν σου, ἀλλ' ὁ λόγῳ ὁ σοῦ, Κύριε, ὁ πάντα ἰώμενος.* *Εἰπέ Λόγῳ μόνῳ.* Οἶδα τίνος Λόγος χρηματίζεις, καὶ ὄσην κεκτημένος τὴν δύναμιν τυγχάνεις, καὶ διὰ λόγῳ τὰ πάντα ποιῶν διετέλετας. Οὐκ ὠδινεν ὁ Πατήρ ἐπὶ σοὶ γεννῶν ἐς· οὐκ ὠδίνεις ποιῶν, οὐκ ὠδίνεις δημιουργῶν. *Εἰπέ Λόγῳ μόνῳ.* Ὁ γὰρ λόγος σου πρὸς πάντα ἀνοσιμώτατος τυγχάνει, οὐ τὸν ἀέρα πλήττων, [828] ἀλλὰ τὴν θύλησιν δηλῶν. *Εἰπέ οὖν Λόγῳ μόνῳ·* ὅς τὸ σύνθημα εἰς πληροφῶριαν τῶν ἀκούοντων. Ἐπέτε συνέσει, τὴν μὲν ἀριζὶν ὑπερθέσθαι παρακαλεῖ, τὴν δὲ γῶνισιν οὐ περιγράφει· τὴν μὲν γὰρ γῶνισιν αὐτῷ μαρτυρεῖ, τὴν δὲ ὑπόστασιν εἰς ὄδον παραιτεῖται. Ταύτην δὲ τὴν οὕτω σοφῆν ἔνοιαν διαδέχεται ἄλλη τις μερίζων. Οὕτω γὰρ ἀπὸ δυνάμει εἰς δύναμει ὁ ἀνήρ προβαίνει, καὶ πηγάζει παρ' αὐτῷ ἀξιολόγων νοημάτων πλοῦτος, νεάζων ἐν ταῖς τῶν θειωρημάτων ἐπιδόσασιν. *Εἰπέ Λόγῳ μόνῳ, καὶ ἰαθήσεται ὁ παῖς μου. Καὶ γὰρ ἐγὼ ἀνθρώπος εἰμι ὑπὸ ἐξουσίαν τασσόμενος, ἔχωρ ὅπ' ἐμαυτὸν στρατιώτα· καὶ λέγω τούτῳ, Πορεύου, καὶ πορεύεται· καὶ ἄλλῳ, Ἐρχου, καὶ ἔρχεται· καὶ τῷ δούλῳ, Πόησον τοῦτο, καὶ ποιεῖ.* Οἶδα, φησὶν, διὰ τῶν πάντων τὴν ἐξουσίαν περιεζωσμένος, ὡς εἰς τῶν πάντων πρὸς ἡμᾶς ἐπεδήμησας. Ἦλλες πρὸς ἡμᾶς ὡς ἡμεῖς, πάντων ἔχων τὴν ἐξουσίαν, ὡς λέγει ὁ ἅγιος Αὐτοῦ· *Τῆ διατάξει σου διαμῆναι ἡμέρα, διὰ τὰ σμυπαντα δούλα σά.* Καθεύδεις, καὶ ἡ θάλασσα διανίσταται· ἀνίστασαι, καὶ γαληνῆ τὰ κύματα. Τεθνεώτας, καλεῖς καὶ ὁ τεθνεώτος τοῦ ζῶντος ὀξύτερον ὑπακούει. *Εἰπέ Λόγῳ, καὶ ἰαθήσεται ὁ παῖς μου. Καὶ γὰρ ἐγὼ ἀνθρώπος εἰμι ὑπὸ ἐξουσίαν τασσόμενος.* Ἐνταῦθα τὴν τῆς ψυχῆς αὐτέξουσίαν ὄρμην κωλύειν τοῦ ἐπὶ τὰ κρείττονα παραβαίνειν ὀλοῖ. Ἐχω, φησὶν, ὅπ' ἐμαυτὸν στρατιώτας. Στρατιώτας τοὺς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ποικίλους καὶ διαφόρους ἐμφωλεύοντας λογισμοὺς καλεῖ. Οἶδε γὰρ ὁ μακάριος Παῦλος τούτους στρατιώτας ὀνομάζειν· *Συνηθῶμαι, φησὶ, τῷ νόμῳ κατὰ τὸν ἔσω ἀνθρώπον· ὀρῶ δὲ ἔτερον νόμον ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νόου μου, καὶ αἰχμαλωτίζοντά με τῷ νόμῳ τῆς ἀμαρτίας.* Εἰκότως οὖν ἔλεγεν, *Ἐχω ὅπ' ἐμαυτὸν στρατιώτας· οὐ κατ' ἐμαυτοῦ ἔχω· καὶ λέγω τούτῳ, Πορεύου, καὶ πορεύεται· καὶ ἄλλῳ, Ἐρχου, καὶ ἔρχεται· οὐκ ἀρχομαι, ἀλλ' ἀρχῶ τῶν λογισμῶν.* Τάχα που ὁ ἑκατοντάρχος καὶ διὰ τοῦτο κέκλιχται ἑκατοντάρχος, ὡς ἀρχων καὶ αὐτοκράτωρ τῶν παθῶν, τοσαύτην ἐν τοῖς ἀλόγοις πάθεισιν ἡμῖν καρτερίαν ἐπιδοκνύμενος· ἡς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Εἰς τὸ, Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείρειν τὸν σπόρον αὐτοῦ.

Ἡ παρθένος ἀρουρα ὑπὸ ἐμπεύρων γεωργῶν τῆ τῶν βοῶν συνεργείᾳ τοῖς ἀρότροις αὐλακισθεῖσα, δέχεται τὰ σπέρματα, καὶ ταῖς βίωλας περιπτύξασα, πρώτον βλαστάνει τὴν πᾶαν, εἶτα μηχανεῖ τὸν στάχυν, εἶτα πλήρη ἐν τῷ στάχυ τῶ σίτου τὸν κόκκον προβάλλεται. Τότε οἱ γεωργοὶ λαμπρὸν ὀρῶντες τῶν ἀσταχῶν τὸ λήθιν, τῶν οἰκείων πόνων τὰς ἐλπίδας σεμνύνουσι, τὸν Θεὸν δὲ ἰκετεύειν εἰλικρινῶς σπεύδουσιν, ἵνα τῶν φαινομένων ἀγαθῶν τοὺς καρποὺς ἀβλαβεῖς διασωσῇ. Πολλάκις γὰρ ἐγγιζούσης τῆς τοῦ θέρους ἀκμῆς, καὶ εὐλήπτου τῆς ἐλπίδος τυγχανούσης, καὶ περιχαροῦς ὄντος τοῦ γεωργοῦ, ἡ θερμὸς ἐπιπευσίας τὸν ἀσταχυν ἐλίχμησεν, ἡ ἐρουσίθη κατέστησεν, ἡ βροχῶς κατέσφαγεν, ἡ χάλια κατέστανε, καὶ ἄωρον τῆς ἐλπίδος τὸ τέλος ἐμάρανεν· ὡς τὸν γεωργὸν ὑπὸ πολλῆς ἀθυμίας πειρασθέντα, τὴν ὀρεπῆν τῆ σιχητῆ ἐγκυμίσαντα, τῷ

ἄωρῳ τέλει τοῦ θέρους ἐαυτὸν συμμαρῖνειν τῆ λύπη. Ὅπταν δὲ ἡ τῶν ἀέρων εὐκρασία λαμπρῶν καὶ πέπειρων τὸν στάχυν ἀπεργάσθηται, καὶ ὀλον ἐν εἰκόει γερνῶν τὸ λήθιν λευκανίζων κεκυρτώται, τὴν τοῦ θέρους τομῆν ἀπεκδεχόμενον. τότε ἀγροικοὶ, καὶ παλάμαι σὺν δρεπάνοις ὀξέσιν ἀπλωθεῖσαι, πόνους πόνους προσάγουσι, καὶ τὸν πῶθον προσκοιμίζουσιν, αὐτῷ τῷ τέλει τὰς ἐλπίδας χορτάζοντες. Τότε τῶν ἄλλων ζῶων οἰκαθε ἡσυχάζοντες, μόνος ὁ βοῦς ἱλαρῷ τῷ βήματι, βλοσυρῷ τῷ βλέματι ἐπὶ τὴν ἄλω πορεύεται. Καὶ τὰ μὲν ἄλλα ζῶα, αἶγες καὶ χοῖροι καὶ πρόβατα ὄσα τὸν ἐαυτῶν [829] αὐγέαν τῷ ζυγῷ τοῦ ἀρότρου οὐχ ὑπέταξαν, οἰκεία συνειδέσει ἀγγόμενα, δουλικαῖς προσδοκίαις τῆ ἔλω προσεγγίζοντα, τῶν ἀσταχῶν τὸ δράγμα ληστεύουσι· μόνος δὲ ὁ βοῦς ἐλευθέρων τὴν γλώσσαν ἀπλώσας, τῶν οἰκείων πόνων τοὺς καρποὺς θαρσαλέως ἀρύεται. Εἶδες

ἔκει τούς δρεπανιστάς, εἶδες ἐκεῖ τὴν σταχυοφόρον ἄρουραν, τὴν ἄλω, τὸν βῶν· μετάβα μοι ἐκεῖθεν τῷ λόγῳ ἐπὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν εὐταξίαν, καὶ ἔφει τῶν προειρημένων τὴν γεωργίαν τῆ μυστηρίῳ τῆς Ἐκκλησίας. Ἐξῆλθε, φησὶν, ὁ σπείρων τοῦ σπείραι. Τοῦτο γὰρ ἄρτιος; ἠκούσαμεν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ. Ἐξῆλθε, τίς; Χριστός, ἀπ' οὐρανοῦ εἰς τὸν κόσμον παρατενόμενος. Σπαρεῖς γὰρ ὁ Χριστός, σπέρμα ὁ θεὸς λόγος, ἄρουρα ἡ ἀνθρωπότης, βῆες οἱ ἀπόστολοι, ἄρουρον ὁ σταυρός, ζυγὸς ἡ ὁμόνοια, ζεύγη ἡ περισφιγγουσα τοὺς τῶν ἀποστόλων ἀχένας· γλυκεία ἀγάπη. Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείραι. Ἐξῆλθεν ὁ Χριστός, οὐχ ἵνα θερίσῃ, ἀλλ' ἵνα σπείρῃ· οὕτω γὰρ ἦν τὰ τῆς ἀναστάσεως σπέρματα ἐν ταῖς τῶν ἀνθρώπων καρδίαις κατεσπαρμένα. Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείραι, οὐ σίτον, οὐ κριθάς, οὐ κέγχρον, οὐδ' ἄλλο τι τῶν γῆινων, ἀλλὰ πίστιν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ἐλπίδα ἀναστάσεως, ἀγάπην εἰς Θεὸν καὶ ἀνθρώπους· ἀνυπόκριτον καὶ ἀδιάκριτον. Ἐξῆλθε σπείρων Χριστός ἐκ πατρικῶν λαγόνων, ὁ ὢν ἐν τοῖς κόλοις τοῦ Πατρὸς, καὶ ἦκε πρὸς ἡμᾶς, καθὼς αὐτὸς φάσκων λέγει· Ἐγὼ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον καὶ ἦκα. Ἄλλ' ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ μὲν μὴ χωριζόμενος, μεθ' ἡμῶν δὲ τυγχάνων. Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων, ἵνα τὰ ὑπὸ τοῦ διαβόλου ἐπισπαρέντα κακῶς ἐν ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς ζιζάνια ἐκριζώσῃ. Πᾶσα γὰρ φυτεία, φησὶν, ἢν οὐκ ἐφύτευεν ὁ Πατὴρ μου ὁ οὐράνιος, ἐκριζωθήσεται. Ἐξῆλθεν ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης, ἵνα τὰς φεγγοβόλους αὐτοῦ ἀκτίνας τῆς θεότητος ἐν ταῖς τῶν ἐσκοτισμένων ἀνθρώπων καρδίαις ἐρράνῃ. Ἐξῆλθεν ὁ ποιητὴν τῶν προβάτων, ἵνα τὸ ἅλας τῆς εὐσεβείας σπείρας, νόστιμον τὸν χόρτον τοῦ νομικοῦ γράμματος τοῖς προβάτοις ἀρτύσῃ· ἐξῆλθεν ὁ σπείρων, ἔχων τὰ δέκα ζεύγη τῶν βῶων, ἵνα ποιήσῃ τὸ κεράμιον τὸ ἐν, καὶ σπείρας ἀρτάδας ἕξ, ποιήσῃ μέτρα τρία. Λάλει νῦν, Ἥσαϊα, μὴ σιώπη. *Ὁ γὰρ ἐργάσεται δέκα ζεύγη βῶων, ποιήσει κεράμιον ἕν.* Δέκα ζεύγη βῶων ἔκαστος βῆες εἰσι· δέκα ζεύγη βῶων λογικὰ τοῦ Χριστοῦ οἱ ἀπόστολοι τυγχάνουσιν οἱ δώδεκα, καὶ ἑπτὰ οὓς ἐξελέξαντο οἱ ἀπόστολοι. Τίνας τούτους; Στέφανον, Φίλιππον, Πρόχορον, Νικόνορα, Τίμωνα, καὶ Παρμενῶν, καὶ Νικόλαν προσήλυτον Ἀντιόχεια· καὶ τὸν ἀπὸ Ἱερουσαλήμ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικῆ γεωργήσαντα τὸν ἀπόστολον. Ταῦτα δέκα ζεύγη τῶν βῶων εἰς τὴν τῆς ἀνθρωπότητος ἄρουραν ἐποίησε τὴν εἰς τὸν Ἰησοῦν ὁμολογίαν, τὸν τὸ ἡμέτερον ὁστράκινον τοῦ σώματος σκευὸς ἐνούσῳμενον. Ὅτι δὲ κεράμιον λέγει τὴν ἔνσαρκον τοῦ Χριστοῦ ἐπιδημίαν ὁ θεὸς λόγος, ἔκουε. Ὅτε ἐμελλεν ἀπέρχεσθαι ἐπὶ τὸ παθεῖν, λέγουσιν αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ· *Ποῦ θέλεις ποιῶμεν τὸ πάσχα;* Ὁ δὲ πρὸς αὐτούς, *Ἀπέλθετε εἰς τήνδε τὴν πόλιν, καὶ ἀπαντήσετε ἡμῖν ἀνθρώπου κεράμιον ὕδατος βιωτάζων, καὶ εἰπατε αὐτῷ· Ὁ διδάσκαλος ἡμῶν εἶπε· Πρὸς τί ποιῶ τὸ πάσχα. Καὶ δειξέι ἡμῖν ἀνώγειον ἐστρωμένον, καὶ ἐκεῖ ἡμῖν ἐτοιμάσατε τὸ πάσχα.* Τίς δὲ ἐστὶν ὁ ἀνθρώπος ὁ φέρων τὸ κεράμιον τοῦ ὕδατος, ἢ τίς ἡ πόλις εἰς ἣν αὐτοὺς πέμπει, ἢ τί τὸ ἀνώγειον τὸ ἐστρωμένον, ἀναγκαῖον ζητήσαντας ὡμὰς καταπαθεῖν. Ὁ ἀνθρώπος ὁ βασταζὼν τὸ κεράμιον τοῦ ὕδατος, Ἰωάννης ἐστὶν ὁ πρόδρομος τοῦ Χριστοῦ, καταγγέλλων τὸν Ἰησοῦν τὸν τὸ ἡμέτερον κεράμιον τοῦ σώματος ἐνούσῳμενον, ἔχοντα ἐν ἑαυτῷ τὸ τοῦ βαπτίσματος ὕδωρ. Ἀνώγειον δὲ ἐστρωμένον τὴν εἰς οὐρανοῦς μετὰ τὴν ἀνάστασιν τοῖς ἁγίοις ἀνάπαυσιν ἐσομένην λέγει. *Ἀπέλθετε εἰς τήνδε τὴν πόλιν·* μὴ εἰς τὴν παλαιὰν συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων, ὅπου ὁ παλαιὸς νόμος ἐν τοῖς παλαιῶσι ἀσχοῖς ὤρισεν· ὅζης γὰρ σὺν χολῇ μίξαντες προσηύεχαν τῷ Κυρίῳ. ἀλλ' ἀπέλθετε εἰς τὴν καινὴν πόλιν, εἰς τὴν νέαν Ἱερουσαλήμ, ὅπου ὁ νέος λόγος, ὅπου ἡ καινὴ τοῦ Πνεύματος χάρις ἐν τοῖς καινοῖς ἀσχοῖς τὸ τῆς πίστεως γλεῦκος πηγάζει· οὐχ ὅπου τὸ παλαιὸν πάσχα, ἀλλ' ὅπου ἡ καινὴ ἀνάστασις· οὐχ ὅπου ὁ ἀμύδς· ὑψεται, ἀλλ' ὅπου ὁ Χριστός· ῥύεται· [8.0] οὐχ ὅπου ἡ παλαιὰ ζύμη, ἀλλ' ὅπου ὁ οὐράνιος ἄρτος ἐπὶ σταυροῦ τελειούται. *Ὁ γὰρ ἐργάσεται δέκα ζεύγη βῶων, ποιήσει κεράμιον ἕν.* Ὅπου ἐργάζονται δέκα ζεύγη βῶων, τῶν ἀποστόλων (βουσι γὰρ ὠμοιωθήσαν οἱ ἀπόστολοι, ὡς Παῦλος ἐμὸι μαρτυρεῖ λέγων· *Γέγραπται, φησὶν, ἐν τῷ νόμῳ, Ὁ φομώσεις βῶων ἀλωῶντα. Μὴ γὰρ, φησὶ, τῶν βῶων μέλει τῷ Θεῷ;* Ἄλλὰ δι' ἡμᾶς λέγει)· ὅπου οὖν ἐργάζονται

ταῦτα τὰ δέκα ζεύγη τῶν βῶων, ποιῶσι τὴν εἰς τὸν Ἰησοῦν ὁμολογίαν, τὸ κεράμιον τοῦ σώματος ἡμῶν ἐνούσῳμενον. Καὶ ὁ σπείρων ἀρτάδας ἕξ, ποιήσει μόνον μέτρα τρία. Ἄρα τῶσαυτῆ ἀφορία γεωργῶν γέγονε πῶποτα; ὡστε σπαρήσῃ ἀρτάδας ἕξ, ποιήσῃ μόνον μέτρα τρία; Ἄλλὰ ζητήσωμεν τὸν νοῦν τῆς Γραφῆς, ἀγαπητοί, εἰσέλθωμεν εἰς τὸ ἐνδότερον καταπέτασμα τοῦ γράμματος, καὶ ἀπαντήσῃ ἡμῖν ἡ θεὰ τοῦ Πνεύματος γωνίσις. Ὁ σπείρων ἀρτάδας ἕξ, ποιήσει μέτρα τρία. Ἐξ ἀρτάδας εἰσὶν ἡ καινὴ Διαθήκη· τούτέστιν, οἱ τῆσσερες εὐαγγελιστὰς, καὶ Πράξεις, καὶ ἀπόστολοι. Ταῦτας τὰς ἕξ ἀρτάδας ὁ σπείρας ἐν τινι ψυχῇ, ποιεῖ τὰ τρία μέτρα τὴν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα ὁμολογίαν. Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείραι, οὐ σίτον ἀροποῖων, ἀλλὰ πίστιν ζωοποιῶν· οὐ κριθάς εἰς τὰς τῶν ἀλόγων τροφάς, ἀλλὰ τροφάς εἰς τὰς τῶν ἀνθρώπων πνοάς· οὐ κέγχρον ὀρεοτρόφον, ἀλλὰ θεῖον λόγον, διάπυρον, κόκκη σινάπεως παρεκκαζόμενον, σφοδρῶς πρὸς εὐσέθειαν καὶ φρόνησιν τὰς ψυχὰς ἡμῶν ἐκθερμαίνοντα. Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείραι, καὶ ἃ μὲν ἔπεσε παρὰ τὴν ὁδόν, καὶ κατεπατήθη, καὶ ἐλλόθοντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατέφαγον αὐτά· ἄλλα ἔπεσαν ἐπὶ τὰς ἀκάνθους, καὶ συνἔπνιξαν αἱ ἀκάνθαι τὴν βλάστην· ἄλλα ἔπεσαν ἐπὶ τὰ πετρώδη, καὶ διὰ τὸ μὴ ἔχειν βίβαν, φυὸν εὐθὺς ἐξηράνθη. Τὰ παρὰ τὴν ὁδὸν εἰσὶν Ἀρειανοί, τὰ ἀκανθώδη εἰσὶν Εὐνομιανοί, τὰ ἐπὶ τὰ πετρώδη εἰσὶν Μαραθῶνιοι. Καὶ κατὰμαθε ἀκριβῶς, ἀγαπητέ. Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείραι· καὶ ἃ μὲν ἔπεσε παρὰ τὴν ὁδόν. Οὐκ εἶπεν, Ἐν τῇ ὁδῷ, ἀλλὰ, Παρὰ τὴν ὁδόν. Τίς ἐστὶν ἡ ὁδός, ἢ πάντως ὁ Χριστός ὁ λέγων, Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια; Τὰ μὲν οὖν παρὰ τὴν ὁδὸν εἰσὶ οἱ Ἀρειανοί. Οὐκ εἰσὶν ἐν τῇ ὁδῷ· οὐ γὰρ εἰσὶν ὀρθόδοξοι· οὐδὲ πάλιν πόρρω τῆς ὁδοῦ, ὡς Ἐλληνες ἢ Ἰουδαῖοι, ἀλλὰ παρὰ τὴν ὁδόν· τούτέστι, παρὰ τὸν Χριστόν, παρὰ τὴν πίστιν τὴν ὀρθήν. Τὸ ὁμολογεῖν αὐτοὺς Χριστόν, τοῦτ' ἐστὶ τὸ ποιῶν αὐτοὺς ἐγγὺς εἶναι τῆς ὁδοῦ· τὸ ἀρνεῖσθαι αὐτοὺς Χριστὸν εἶναι Υἱὸν Θεοῦ, τοῦτ' ἐστὶ τὸ κωλύον αὐτοὺς μὴ εἶναι ἐν τῇ ὁδῷ. Διὰ τοῦτο κατελλόθοντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, τούτέστι, τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας συνάγουσιν τὸν θεῖον λόγον ἐκ τῶν καρδιῶν αὐτῶν, καὶ παντελῶς κενόως πίστεως ὀρθῆς αὐτοὺς ἀποτελοῦσι. Τὰ δὲ ἀκανθώδη εἰσὶν Εὐνομιανοί· ἔχουσι γὰρ ἐν ταυτοῖς τὰς τῶν βλασφημῶν ἀκάνθας· καὶ βλαστάνουσι μὲν τὴν πᾶν τῆς πίστεως, οὐ μὴν ἐσλειουργοῦσι τὸν ἄσταχον τῆς ὁμολογίας. Τὸ ὁμολογεῖν αὐτοὺς Χριστόν, τοῦτο ποιεῖ αὐτοὺς βλαστάνειν τὴν πᾶν τῆς πίστεως· τὸ δὲ πάλιν λείπει αὐτοὺς κτίσμα καὶ ποιήμα, τοῦτ' ἐστὶ τὸ ποιῶν αὐτῶν ἄσυχον μαρτυροῦσθαι τὸν τῆς πίστεως στόχον. Τοῖς γὰρ Ἐλλησικαῖς δόγμασι τῆς κτισματολατρίας νύττοντες καὶ συμκρίνοντες τὸν τῆς ἀληθείας λόγον, ἀκαρπον αὐτὸν καὶ ἄγονον παντελῶς πίστεως ὀρθῆς ἀποτελοῦσιν. Οἱ δὲ ἐπὶ τὰ πετρώδη, οὗτοι εἰσὶ Μαραθῶνιοι. Οὐκ εἶπεν ἡ Γραφή, ὅτι, Τὰ μὲν ἔπεσαν ἐπὶ τὴν πέτραν· ἢ γὰρ πέτρα ἦν ὁ Χριστός· ἀλλ' Ἐπὶ τὰ πετρώδη. Οὕτε γῆ εἰσὶν ἀγαθὴ· οὐ γὰρ εἰσὶν ὀρθόδοξοι· οὕτε πέτρα εἰσὶν, ἵνα ὑπὸ διδασκάλων λαφύθεντες τὸν ναδὸν τοῦ Θεοῦ οἰκοδομησῶσιν· ἀλλὰ τίς; Πῶρός· εἰσὶν. Ἔστι τις λίθου φύσις, πῶρος ὀνόματι· οὕτε γῆ ἐστὶν, οὕτε λίθος στερέμιος· ἀπαλὰς μὲν παρὰ τὸν λίθον, σκληροὺς δὲ παρὰ τὴν γῆν. Τὸ ὁμολογεῖν αὐτοὺς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ κατ' οὐσίαν ὅμοιον τῷ Πατρὶ, τοῦτ' ἐστὶ τὸ ποιῶν αὐτοὺς ἀπαλωτέρας τυγχάνειν· τὸ ἀρνεῖσθαι αὐτοὺς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τοῦτο αὐτῶν ποιεῖ τὰς καρδίας πεπωρωμένας τυγχάνειν. Οὕτε τοῖων γῆ εἰσὶν ἀγαθὴ, ἵνα βλαστῆσῶσιν εὐβαλῆ, καὶ κατακοσμηθῶσι πίστεως κόσμον· οὕτε πέτρα στερέμιος, ἵνα ἀσειστον καὶ ἀσάλευτον τὴν εἰς τὸν Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα ὁμολογίαν φυλάττωσι. Καὶ δέχονται μὲν τὸν λόγον τούτων, [851] καὶ βλαστάνουσιν· εὐθὺς δὲ αὐτὸν ἔχρηταισιν καὶ ψύγουσι, διὰ τὸ μὴ ἔχειν αὐτοὺς τὰς βίβας τῶν λογισμῶν ἐν τῷ βίβει τοῦ πνεύματος. Οὗτοι καὶ ὁμολογοῦσιν τὸν Χριστὸν εἶναι Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀρνεῖσθαι, οὐδὲ τὸν Υἱὸν ἔχουσι, τοῦ ἀποστόλου μοι μαρτυροῦντος καὶ λέγοντος· *Ἐἰ τις πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἐστὶν αὐτοῦ. Τὰ ἄλλα, φησὶν, ἔπεσαν ἐπὶ τὴν γῆν ἀγαθὴν, καὶ ἐδίδεν καρπὸν, καὶ τὰ μὲν τριάκοντα ἐποίησε, τὰ δὲ ἐξήκοντα, τα ὅκ ἕκαστον.* Αὕτη ἐστὶν ἡ γῆ ἢ ἀγαθὴ, ἡ τῶν ὀρθόδοξων καρδία, ἡ ἐκτός οὐσα

caelo in mundum adveniens. Sator enim Christus est; semen, divinum verbum; arvi, humana natura; boves, apostoli; aratrum, crux; jugale lignum, dulcis caritas quæ apostolorum colla constringit. *Exiit qui seminat seminare.* Exiit Christus; non ut meteret, sed ut seminare; nondum enim resurrectionis semina in cordibus hominum insita erant. *Exiit qui seminat seminare;* non frumentum, non hordeum, non milium, neque aliud quid terrenum; sed fidem in Patrem et Filium et Spiritum sanctum; spem resurrectionis, caritatem erga Deum et homines non simulatam et indifferentem. Exiit qui seminat Christus, ex paterno latere, qui est in sinu Patris, et venit ad nos ut ipse ait: *Ego ex Patre exivi, et venio* (Joan. 8. 42. et 16. 28). Sed exiit a Patre suo non separatus, et nobiscum est. Exiit qui seminat, ut ea, quæ a diabolo superseminata male fuerant zizania, ex animabus hominum evelleret. *Omnia enim plantatio, inquit, quam non plantavit Pater meus caelestis, eradicabitur* (Matth. 15. 45). Exiit sol justitiæ, ut lucidos divinitatis suæ radios in corda hominum tenebris obvolutorum immitteret: exiit pastor ovium, ut sal pietatis seminans, fœnum legalis Scripturæ ovibus ad escapam paratum redderet: exiit qui seminat, habens decem juga boum, ut faciat lagenam unam; et seminans artabas sex, tres mensuras faciat. Loquere nunc, Isaia, ne taceas. *Cujus enim operantur decem juga boum, faciet lagenam unam* (Isai. 5. 10). Decem juga boum sunt boves viginti: decem juga boum rationabilia, duodecim apostoli Christi sunt, et septem quos elegerunt apostoli. Quosnam? Stephanum, Philippum, Prochorum, Nicanorem, Timonem, Permeniam et Nicolaum proselytum Antiochenum (Act. 6. 5); et apostolum qui a Hierosolyma usque ad Illyricum (Rom. 15. 19) terram sulcavit. Hæc decem juga boum in hominum arvo confessionem Jesu prodixerunt, qui corporis vas testaceum nostrum induit. Quod autem divinum verbum carnealem Christi adventum lagenam vocet, audi. Cum ad passionem iturus erat, dicunt ei discipuli ejus, *Ubi vis faciamus pascha?* Tum ille, *Ita in hanc civitatem, et occurret vobis homo lagenam aquæ portans: et dicite illi, Magister noster dicit, Apud te facio pascha. Et ostendet vobis cœnaculum stratum: et illic nobis parate pascha* (Matth. 26. 17. 18; Marc. 14. 15). Quis sit homo qui fert lagenam aquæ, quæ civitas ad quam illos mittit, quod cœnaculum stratum, necesse est ut vos explorantes ediscatis. Homo qui fert lagenam aquæ, est Joannes præcursor Christi, annuntians Jesum, qui lagenam corporis nostri induit et qui in se aquam baptismatis habet. Cœnaculum vero stratum dicit sanctorum requiem in carnis futuram post resurrectionem. *Ita in hanc civitatem, non in veterem Judæorum synagogam, ubi vetus lex in veteribus utribus acida facta est: acetum enim cum felle miscentes obtulerunt Domino* (Matth. 27. 34); sed ita in novam civitatem, in novam Jerusalem, ubi novum verbum, ubi nova Spiritus gratia in novis utribus, et fidei mustum scaturit: non ubi vetus pascha, sed ubi nova resurrectio; non ubi agnus immolatur, sed ubi Christus redimit; non ubi vetus frumentum, sed ubi cœlestis panis in cruce consummatur. *Cujus enim operantur decem juga boum, faciet lagenam unam.* Ubi operantur decem juga boum, nempe apostolorum (bobus enim comparantur apostoli, ut mihi testificatur Paulus dicens: *Scriptum est in lege, Non alligabis os bovi trituranti. Numquid enim de bobus cura est Deo* [1. Cor. 9. 9])? sed propter nos id dicit: ubi ergo operantur hæc decem juga boum, faciunt confessionem in Jesum, qui lagenam corporis nostri induit. Et qui seminat artabas sex, faciet tantum mensuras tres. An tanta terræ sterilitas fuit unquam, ut ex satis artabas sex tres mensuræ prodirent? Sed Scripturæ mentem queramus, dilecti, intremus in interioribus literæ velum, et occurret nobis divina Spiritus cognitio. Qui seminat artabas sex, faciet tres mensuras. Sex artabæ sunt

PATROL. GR. LXI.

Novum Testamentum; id est, quatuor Evangelistæ, Acta, et apostolorum Epistolæ. Qui has sex artabas seminat in anima quapiam, facit tres mensuras, confessionem in Patrem et Filium et Spiritum sanctum. *Exiit qui seminat seminare;* non frumentum in panem vertens, sed fidem vivificans; non hordeum seminans ad brutorum escam, sed escas ad hominum spirationem; non milium pro avibus, sed divinum verbum, ignitum, grano sinapis simile, au pietatem et prudentiam animas nostras multum accendens. *Exiit qui seminat seminare; et alii quidem cecidere secus viam, et conculcata sunt, et venientes volucres cæli, comederunt illa. Et alia ceciderunt inter spinas, quæ suffocaverunt germina, alia ceciderunt supra petrosa, quæ orta statim exsiccata sunt* (Luc. 8. 5. 7. 6). Quæ ceciderunt secus viam sunt Ariani: quæ inter spinas, Eunomiani; quæ supra petrosa, Marathoniani. Hæc accurate discas, dilecte. *Exiit qui seminat seminare; et alia cecidere secus viam;* non dixit, In via, sed, *Secus viam.* Quæ est via, nisi Christus qui dixit, *Ego sum via et veritas* (Joan. 14. 6)? Quæ ergo cecidere secus viam, sunt Ariani. Non sunt in via; non enim sunt orthodoxi: neque procul a via, ut gentiles aut Judei, sed secus viam: id est, secus Christum, secus fidem rectam. Quod constentur Christum, id efficit ut prope viam sint; quod negent Christum esse Filium Dei, id impedit quominus sint in via. Ideo descendentes volucres cæli, id est, spiritualia nequitiæ, divinum verbum ex cordibus eorum auferunt, et ipsos fide recta vacuos efficiunt. Spinosa, sunt Eunomiani: habent enim in se blasphemiarum spinas, et herbam quidem fidei proferrunt, sed spicam confessionis non perficiunt. Quod Christum constentur, id efficit ut germinet herbam fidei; quod dicant ipsum esse rem creatam et factam, id efficit ut fidei spica intempestive arescat. Nam per gentilium de cultu creaturarum doctrinam veritatis verbum confodientes et suffocantes, infructuosum illud et recta fide vacuum prorsus efficiunt. Qui supra petrosa, sunt Marathoniani. Non dixit Scriptura, Alia ceciderunt supra petram; nam petra erat Christus (1. Cor. 10. 4); sed, *Supra petrosa.* Non sunt terra bona; neque enim sunt orthodoxi; neque petra sunt ut a doctoribus sculpti templum Dei efficiant; sed quid? Porus sunt. Est quidam lapis porus nomine, qui neque terra est, neque lapis firmus; tenebrior lapide, durior terra. Quod constentur Filium Dei secundum substantiam similem Patri, hoc efficit ut teneriores sint; quod negent Spiritum sanctum, hoc eorum corda poro similia reddit. Neque igitur terra sunt bona, ut florida germinet, et fidei ornatu decorentur; neque petra firma, ut inconcussam Patris et Filii et Spiritus sancti confessionem servent. Hoc quidem verbum excipiunt, et germinant; statim vero illud exsiccat, quod non posuerint cogitationum radices in profundo Spiritus. Hi etiam constentur Christum esse Filium Dei, cum Spiritum sanctum negent, neque Christum habent; Apostolo mihi testificante ac dicente: *Si quis Spiritum Christi non habeat, hic non est ejus. Alii, inquit, ceciderunt in terram bonam, et dederunt fructum, alii trigesimum, alia sexagesimum, alia centesimum* (Rom. 8. 9. Marc. 4. 8). Hæc est bona terra, cor orthodoxorum quæ est extra hæreticas spinas: quæ a perfectis doctoribus colitur et quasi sulcatur, et evangelii verba animæ semina excipit. Cor hujusmodi primo germinat herbam fidei, deinde producit spicam spei, demum maturum fructum perfectæ caritatis exhibet. Hos tres animæ fructus memorat beatus Paulus dicens: *Fides, spes, caritas* (1. Cor. 13. 13). Qui credit, triginta producit; qui sperat, sexaginta; qui in caritate consummatur in mysterio, centum. Sic ex uno semine triplicem affert fructum: Deum glorificat, Ecclesiam exultat, seipsum servat. Sic bone Trinitatis referret mercedem; spiritu intelligens, anima prævidens,

corpore patiens. Hic tripliciter benedicitur : in terra glorificatur, a mortuis resurgit, in caelis quiescit. Qui talis est, tribus ordinibus eminentibus honoratur; triginta fecit ut in caelis; sexaginta ut in angelis; centum ut apud Deum. Talis homo mitis est, quietus, humilis, misericors, patiens, justus, a mundo alienus et ab hac vita; in imagine solum apparet in hac vita, corde autem et operibus in caelis habitat. Alii vero ex iis qui haereticè sentiunt, secundum suam improbam opinionem, scalam blasphemiae verbis efformant. Quid dicunt? Fides in Spiritum facit triginta, fides in Filium facit sexaginta, fides in Patrem facit centum; ignorantes se, dum volunt Spiritum

sanctum minuere, ipsum exaltare. Praepouunt enim Patri et Filio Spiritum dicentes, Qui credit, in Spiritum credens facit triginta; et primo praepouunt Patri et deinde Filio Spiritum, et tertium ponunt Patrem. Nos vero, contraria sentientes, contrarium dicimus. Nam qui credit, non in Spiritum primo credit, sed in Patrem. Qui credit in Patrem, triginta facit; qui addit in Filium, numerum duplicat, et facit sexaginta; qui vero Spiritum sanctum induit, centenarium numerum implevit, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in saecula saeculorum. Amen.

IN SECUNDUM ADVENTUM DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI, ET DE ELEEMOSYNA.

Post assumptionem Domini nostri Jesu Christi in caelos, discipulis respicientibus in caelum, *Ecce apparuit angelus Domini dicens: Quid statis aspicientes in caelum? hic Jesus, qui assumptus est a vobis in caelum, rursus veniet, in hunc locum, quemadmodum vidistis eum euntem in caelum (Act. 1. 11)*. Agite, dilecti, annuntiabo vobis quinam erit secundus ejus adventus, terribilis et horrendus, qui arguet omnem spiritum. Apparebit enim primo signum Filii hominis, in quo crucifixerunt eum Judaei, gestatum ab angelis, et splendens ut fulgur: et ante illud tuba canens Michael archangelus, expergeficiens eos qui dormiunt ab Adamo usque ad consummationem saeculi. Et resurgent mortui, quasi ex somno, ex monumentis, sicut dixit apostolus Paulus: *Tuba canet, et mortui in Christo resurgent incorrupti, in momento, in icu oculi, in novissima tuba (1. Cor. 15. 52)*. Et colligent angeli homines ex quatuor finibus terrae, in valle fletus. Movebitur autem illa vallis, et revelabuntur judicia. Fluvius igneus plenus immortaliter verni; angeli acerbi et immisericordes; singulorum opera in circuitu stantia, peccatorem redarguentia. Immutabuntur ergo caeli, et terra vacua erit, et gloria omnium ut umbra transibit. Divitiae et omnia praeteribunt, deficient ut fumus: quando stellae ut folia cadent de caelo; et nemo neminem juvabit, aut juvabitur ab alio; non pater filium, non mater filiam, non frater fratrem, non amicus amicum, non dominus servum, non servus dominum; non divitiae, non argentum, non aurum, non vestis pretiosa, non domus aureis tabulatis; sed nuda erunt singulorum opera, sive bona sive mala. Et aperientur caeli, et ecce Filius Dei veniens in nubibus caeli, cum potestate et gloria multa: descendet in Jerusalem caelestis ille, et in Sion ille incomprehensibilis. Et ponentur duodecim throni, duodecim apostolorum et discipulorum ejus: et ecce ipse ut fulgur apparens ab Oriente usque ad occidentem: atque ex terrore et minis ejus caeli volventur ut liber. Tunc omnis terra commovebitur, montes fumo replebuntur, fluvii ignei parati erunt ad peccatores excipiendos, vermes hianti ore erunt ut dracones, sitiennes peccatorum sanguinem: sine fine omnes cruciabuntur. Tenebrae illae lucem non habent. Perpendite ergo, fratres, diem illam terribilem, magnam et illustrem. Etenim angeli, qui nihil peccarunt, diem illam cum tremore cogitant: quantum ergo tremor peccatores corripiet in illa die horrenda et terribili? Tunc erit acerbus fletus et stridor dentium. Nemo autem putet quasi in mentis excessu diem illam concipi. Multos enim novi qui dicunt ita fore judicium illud, ut si quis in somnis cruciatur, id imaginatur solum; corpus autem et anima in lecto requiescit. In die autem illa non potest separari corpus ab anima; sed simul adstant iudicio illo tremendo, ubi libri operum aperti sunt, Judex non personam accipit, iudicium immutabile: et cum multa gloria omnes nominatim vocabit

ad iudicium, omnesque nudi adstabimus. Non est illic oratoria dictio quae jus vincat, non eloquentia, sed operum examen. Nullus ibi donorum usus, nullus advocatorum; sed omnes sua onera gestabunt. Ibi senectus non creditur, splendor nullus apparet, nobilitas non exquiritur: ibi pulchritudo vultus non flectit Judicem; sed virginitatis cæterarumque virtutum dignitas exorat Judicem ex Virgine natum. Ibi magnus et parvus æqua lance judicantur. Saepe autem in illo iudicio filii parentes condemnant. Si enim filios habeas, et tranquillitatem in illis non serves, sed alium dices, alium odio habeas, tunc pœnas dabis. Tunc servus ante dominum stat cum fiducia, et ancilla ante dominam, discipulusque ante magistrum. Illic enim omnes judicantur in tremendo iudicio, filii cum parentibus, uxores cum viris, et cuiusque opera manifesta sunt. Ideo benedictus Paulus apostolus hæc cum sciret, omnia omnibus præcipit, dicens: *Filii, obedite parentibus in Domino: et patres, nolite ad iracundiam provocare filios vestros. Servi, obedite dominis vestris (Ephes. 6. 1. 4. 5): domini, quod justum est et æquum servis præstate. Viri, diligite uxores vestras: uxores, timeate viros vestros (Col. 4. 1. et 3. 19)*; et omnes inculpate adstemus ante tribunal horrendum Domini Jesu Christi Dei. Horreamus itaque diem illum, in quo pastor separaturus est oves ab hædis, et positurus oves a dextris, et hædos a sinistris. Tunc dicet Rex iis qui a dextris sunt: *Venite, benedicti Patris mei, possidete regnum vobis paratum a constitutione mundi (Math. 25. 34. 35)*. Cogita gaudium illud et fiduciam coram angelis, prophetis et apostolis; *Esurivi enim, et dedistis mihi manducare; sitiivi, et dedistis mihi bibere, etc.* Venite, benedicti Patris mei, accipite pro terrenis caelestia, pro temporaneis æterna. Veste me induistis; ego vero induo vos gloria æterna: panem mihi dedistis; ego vero escam paradisi do vobis: in electionibus et fructuum oblationibus fructus nobis attulistis; et ego vos sanctorum consortes faciam: aquam frigidam mihi in potum dedistis; et ego vos in paradysum introducam. Frater, cum hæc audieris, quid exspectas, quid tardas tua largiri inopibus et ecclesiis? Cæterum Deo ipsi das, ut ipse ait: *Si feceritis uni ex istis fratribus meis minimis, mihi fecistis (Ibid. v. 40. et seq.)*. Quicumque vero pauperes persequuti sunt, Christum persequuti sunt: ideoque statuet illos a sinistris: ac sicut illi persequuti sunt pauperes, sic et Dominus illos persequetur, dicens: *Discedite a me, maledicti, in ignem æternum paratum diabolo et angelis ejus. Esurivi enim, et non dedistis mihi manducare; sitiivi, et non dedistis mihi bibere, etc.* Cogita pudorem illum coram angelorum cœtu. Si quis hic convictus fuerit de peccato coram amico, quomodo faciem dejicit? quomodo prodire recusat? quomodo verecundus est coram amicis, vicinis et cognatis, ob pudorem aperti delicti? Cogita pudorem illum, ubi innumeri angeli, prophetarum ordines, apostolorum chori, martyrum cœtus

τῶν αἰρετικῶν ἀκανθῶν, ἡ τελείως διδασκαλῶς πονηθεῖσα καὶ οἶονε αὐλακισθεῖσα, καὶ τοὺς τοῦ Εὐαγγελίου λόγους σπέρματα ψυχῆς τυγχάνοντας δεχομένη. Ἡ τοιαύτη καρδιά πρῶτον θλαστάνει τὴν πᾶσαν τῆς πίστεως, εἶτα μηχανῶν τὸν στάχυν τῆς ἐλπίδος, εἶτα ὤριμον καρπὸν τῆς τελείως ἀγάπης ἀποδείκνυσι. Τούτων τῶν τριῶν καρπῶν τῆς ψυχῆς μέμνηται καὶ ὁ μακάριος Παῦλος λέγων· *Ἰστοίς, ἐλίξι, ἀγάπῃ*. Ὁ πιστεύων ποιεῖ τὰ τρίακόνα, ὁ ἐλπίσκων ποιεῖ τὰ ἐξήκοντα, ὁ τελειούμενος ἐν ἀγάπῃ, ποιεῖ τὰ ἑκατόν· ὁ χριόμενος ποιεῖ τὰ τρίακόνα· ὁ κατερχόμενος εἰς τὸ ὕδωρ, ποιεῖ τὰ ἐξήκοντα· ὁ τελειούμενος ἐν τῷ μυστηρίῳ, ποιεῖ τὰ ἑκατόν. Οὕτως ἐξ ἐνός σπέρματος τρισῶς ἀναφέρει καρπὸν· Θεὸν δοξάζει. Ἐκκλησίαν ὕψι, ἑαυτὸν διασώζει. Οὗτος Τριάδος ἀγαθῆς κομιεταί μισθός· πνευματικὴ συνάν, ψυχὴ προορῶν, σῶματι ὑπομιμνῶν. Οὗτος τρισῶς εὐλογεῖται· ἐπὶ γῆς δοξάζεται, ἐκ νεκρῶν ἀνίσταται, ἐν οὐρανοῖς ἀναπαύεται. Ὁ τοιοῦτος ἐν τρισὶ τάξεσιν ὑπερχούσαις σεμνύνεται· τρίακόνα, ὡς ἐν οὐρανοῖς· ἐξήκοντα, ὡς ἐν ἀγγέλοις· ἑκατόν, ὡς παρὰ Θεῷ. Ὁ τοιοῦτος πραϋέσστιν, ἡσύχιος, ταπεινόφρων, ἐλεήμων, συμπαθῆς,

δίκαιος, κόσμου ξένος, βίβου ἀλλότριος, εἰκόλι μόνῃ φαιόμενος ἐπὶ τῆς γῆς, καρδία δὲ καὶ πράξασιν ἐν οὐρανοῖς αὐλιζόμενος. Ἄλλοι δὲ τινες τῶν αἰρετικῶντων, κατὰ τὴν ἑαυτῶν ἀγνώμονα γνώμην, κλίμακα βλαστημίας τοῖς λόγοις λεπτοῦργοῦσι· τί λέγοντες; Ἡ εἰς τὸ Πνεῦμα πλίστις ποιεῖ τὰ τρίακόνα· ἡ εἰς τὸν Υἱὸν ποιεῖ τὰ ἐξήκοντα· ἡ εἰς τὸν Πατέρα ποιεῖ τὰ ἑκατόν· ἀγνοοῦντες ὅτι ὡς βούλονται σμικρῦναι, τὸ Πνεῦμα τὸ γίγον μεγάλυνουσι. Πρωτάτουσι γὰρ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, λέγοντες· Ὁ εἰς τὸ Πνεῦμα πιστεύων, ποιεῖ τὰ τρίακόνα· καὶ πρῶτον πρωτάτουσι τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα, εἶτα τὸν Υἱόν, εἶτα τὸν Πατέρα. Ἡμεῖς δὲ τὴ ἐναντία αὐτοῖς φρονοῦντες, τὸ ἐναντίον λέγομεν. Ὁ γὰρ πιστεύων, οὐκ εἰς τὸ Πνεῦμα πρῶτον πιστεύει, ἀλλ' εἰς τὸν Πατέρα· ὁ πιστεύων εἰς τὸν Πατέρα, ποιεῖ τὰ τρίακόνα· ὁ προσλαμβάνων εἰς τὸν Υἱόν, διπλασιάζει τὸν ἀριθμὸν, καὶ ποιεῖ τὰ ἐξήκοντα· ὁ καὶ ἐνδοσάμενος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὴν ἑκατοντάδα ἐπλήρουσεν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν· ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Εἰς τὴν δευτέραν παρουσίαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ περὶ ἐλεημοσύνης.

Μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ τῶν μαθητῶν ἀτενίζόντων εἰς τὸν οὐρανὸν, Ἰδοὺ ὤψθη αὐτοὺς ἄγγελος Κυρίου λέγων· *Τί ἐστήκατε ἐμβλέποντες εἰς τὸν οὐρανόν; οὗτος ὁ Ἰησοῦς ὁ ἀναληφθεὶς ἀπ' ὑμῶν εἰς τὸν οὐρανόν, αὐτὸς πάλιν ἐλεύσεται εἰς τὸν τόπον τοῦτον, ὃν τρόπον ἐθεσασθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν.* [832] Καὶ δεῦρο, ἀγαπητοί, ἀπαγγελῶ ὑμῖν ὅποια ἔσται ἡ παρουσία αὐτοῦ ἡ δευτέρα, ἡ φοβερά καὶ φρικτὴ, ἡ ἐλέγγουσα πᾶσαν πνοήν. Φανήσεται γὰρ πρῶτον τὸ σημεῖον τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνώρου, ἐφ' ᾧ ἔσταυρωσαν αὐτὸν Ἰουδαῖοι, βασταζόμενον ὑπὸ ἁγίον ἀγγέλων καὶ λάμποντα ὡς ἀστραπὴν· καὶ ἐμπροσθεν αὐτοῦ σαλπίζων Μιχαὴλ ὁ ἀρχάγγελος, καὶ ἐξυπνίζων τοὺς κεκοιμημένους ἀπὸ Ἀδάμ ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. Καὶ ἀναστήσονται οἱ νεκροί, ὡς ἐξ ὕπνου, ἐκ τῶν μνημείων· ὡς ἔπεν ὁ ἀπόστολος Παῦλος, ὅτι *Σαλπίσει, καὶ οἱ νεκροὶ ἐν Χριστῷ ἀναστήσονται ἀβθαρτοι, ἐν ἀτόμῳ, ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ, ἐν τῇ ἐσχάτῃ σάλπιγγι*. Καὶ συλλέξονται οἱ ἄγγελοι τοὺς ἀνθρώπους ἐκ τῶν τεσσάρων περάτων τῆς οἰκουμένης, ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κλαυθμῶνος. Σεισθήσεται δὲ ἡ κοιλιά ἐκείνη, καὶ ἀποκαλύφθησεται τὰ κρητῆρια· ποταμὸς πυρὸς, γέφυρα τε σκώληκος ἀκοιμητῶν, ἄγγελος πικροῦ καὶ ἀνελετήμονες, καὶ ἐκάστου τὰ ἔργα περιστάντα κύκλῳ, ἐλέγχοντα τὸν ἁμαρτωλόν. Ἀλλαγῆσονται τοῖσιν οἱ οὐρανοί, καὶ ἡ γῆ κενὴ γενήσεται, καὶ ἡ δόξα τῶν πάντων ὡς σκιά παρέρχεται· ὁ πλοῦτος καὶ τὰ πάντα παρέρχονται, ἐκλείπουνσι ὡσεὶ καπνός, ὅποτε καὶ οἱ ἀστέρες ὡς φύλλα πεσοῦνται ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ οὐδεὶς οὐδὲν παραστήσεται, ἡ βοήθησεται παρὰ τινος, οὐ πατὴρ υἱόν, οὐ μητὴρ θυγατέρα, οὐκ ἀδελφός ἀδελφόν, οὐ φίλος φίλον, οὐ δεσπότης δούλον, οὐ δούλος δεσπότην, οὐ πλοῦτος, οὐκ ἄργυρος, οὐ χρυσός, οὐδὲ ἱματισμὸς πολυτελής, οὐκ οἰκία χρυσόροφος, ἀλλὰ γυμνὰ τὰ ἔργα ἐκάστου, εἶτε καλὰ, εἶτε κακά· καὶ ἀνοίγονται οἱ οὐρανοί, καὶ ἰδοὺ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐρχόμενος· ἐπὶ νεφέλῃν τοῦ οὐρανοῦ μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς, κατέρχεται εἰς Ἱερουσαλὴμ ἐπουράνιος, καὶ Σιών ἀκατάληπτος· καὶ τίθειται δώδεκα θρόνοι τῶν δώδεκα ἀποστόλων· καὶ μαθητῶν αὐτοῦ· καὶ ἰδοὺ αὐτὸς εἰς ἀστραπὴ φαίνουσα ἀπὸ ἀνατολῶν μέχρι δυσμῶν, καὶ ἐκ τοῦ φόβου καὶ τῆς ἀπειλῆς αὐτοῦ οἱ οὐρανοὶ εἰλιπύονται ὡς βιβλίον. Τότε πᾶσα ἡ γῆ κλονηθήσεται, ὄρη κατακλιθήσονται, ποταμοὶ πυρὸς ἔτοιμοι τοῦ ὑποδέξασθαι τοὺς ἁμαρτωλοὺς, σκώληκες κεχηρῶτες ὡς δράκοντες διψῶντες τὰ τῶν ἁμαρτωλῶν ἀνθρώπων αἷματα, ἀκαταπούστως πάντες κολάζονται. Τὸ σκότος αἰμαίνετο οὐκ ἔχει. Προσέχετε οὖν, ἀδελφοί, τὴν ἡμέραν ἐκείνην τὴν φοβερὰν καὶ μεγάλην καὶ ἐπιφανή. Καὶ γὰρ ἄγγελοι οἱ μὲρὸν ἡμαρτηκότες τρέμουν τὴν ἡμέραν ἐκείνην· ποταμὸς οὖν τρόμος λήψεται τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ τῇ φοβερᾷ καὶ φρικτῇ; Τότε ἔσται ὁ πικρὸς κλαυθμός, καὶ ὁ βρυγμός τῶν ὀδόντων. Καὶ μὴ τις νομίσῃ ὡς ἐν ἐσχάτῃ εἶναι τὴν κρίσιν ἐκείνην. Πολλοὺς γὰρ οἶδα λέγοντας, ὅτι ὡσπερ ἐν ὕπνῳ τις ὑπάρ-

χων κολάζεται, οὕτως ἔσται καὶ ἡ κρίσις ἐκείνη. Μὴ πλανᾶσθε, ὡ ἄνθρωποι· ὁ γὰρ ἐν ὕπνῳ κολαζόμενος φαντάζεται μόνον, τὸ δὲ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ ἐπὶ τῆς κλινῆς ἀναπαύεται· ἐπὶ δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης οὐκ ἔστιν ἀποχωρισθῆναι τὸ σῶμα τῆς ψυχῆς, ἀλλ' ἅμα παρίστανται τῷ φοβερῷ κρητῆριῳ ἐκείνῳ, ὅπου αἱ βίβλοι τῶν πράξεων ἀνεψυγμένοι εἰσίν, ὁ δικαστὴς ἀπροσωπώληπτος, καὶ κρητῆριον ἀπαράλακτον, καὶ ἀπὸ πολλῆς δόξης πάντας ἐπ' ὄνοματι καλέσει εἰς τὴν δίκην, καὶ πάντες γυμνοὶ παραστήσονται. Οὐκ ἔστιν ἐκεῖ ῥητορικὴ λέξις νικῶσα τὸ δίκαιον, οὐκ ἔστι γλώσσης πολυλογία, ἀλλ' ἔργων δοκιμὴ· οὐκ ἔστι ἐκεῖ δώρων χρεῖα, οὐδὲ συνηγόρων, ἀλλὰ πάντες τὰ ἴδια φορτία βαστάζουσι. Ἐκεῖ γῆρας οὐ πιστεύεται, περιφάνεια οὐ φαίνεται, εὐγένεια σωματῶν οὐ ζητεῖται· ἐκεῖ κάλλος προσώπων οὐ δυσωπεῖ τὸν κρητῆν, ἀλλ' ἀξίωμα παρθενίας καὶ τῶν λοιπῶν ἀρετῶν δυσωπεῖ τὸν κρητῆν τὸν ἐν Παρθένῳ τεχθέντα· ἐκεῖ μέγας καὶ μικρὸς ἴσα κρίνονται. Πολλάκις δὲ καὶ εἰς τὴν δίκην ἐκείνην κατακρίνεται τὰ τέκνα τοῦς γονεῖς. Ἐὰν γὰρ γεννηθῆς τέκνα, καὶ τὴν ἰσότητά ἐν ἀμφοτέροις οὐ φιλίης, ἀλλὰ τὸν ἕνα πλουτίσης, τὸν δὲ ἕτερον μισθῆς, τότε δώσεις δίκην. Τότε καὶ τοῦ δούλου πρὸ δεσπότου ἔσται ἐν παρθρησίᾳ, καὶ δούλη πρὸ δεσποίνης, καὶ μαθητῆς πρὸ διδασκάλου. Πάντες γὰρ οὗτοι δικάζονται ἐν τῷ φοβερῷ δικαστηρίῳ, τέκνα μετὰ γονεῶν, γυναῖκες μετὰ ἀνδρῶν, καὶ ἐκάστου τὰ ἔργα φανερά γίνονται. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ εὐλογημένος Παῦλος ὁ ἀπόστολος ταῦτα εἶδώς, τὰ πάντα τοῖς πᾶσι παρήγγειλε, λέγων· *Τὰ τέκνα, ὑπακούετε τοῖς γονεῦσιν ἐν Κυρίῳ· καὶ οἱ γονεῖς, μὴ παραοργίζετε τὰ τέκνα ὑμῶν. Οἱ δούλοι, ὑπακούετε τοῖς κυρίοις ὑμῶν· καὶ οἱ δεσπόται, τὴν ἰσότητά φυλάζετε ἐπὶ τοῖς δούλοις ὑμῶν. Οἱ ἄνδρες, ἀγαπᾶτε τὰς γυναῖκας ὑμῶν, καὶ γυναῖκες, φοβεῖσθε τοὺς ἄνδρας ὑμῶν· ἵνα πάντες ἀκατακρίτως παραστήσονται τῷ θῆματι τῷ φρικτῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ. Φριζόμενοι οὖν τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ἐν ἣ μελλεῖ χωρῆσθαι ὁ ποιμὴν τὰ πρόβατα ἀπὸ τῶν ἐρίφων, καὶ στήσει τὰ μὲν πρόβατα ἐκ δεξιῶν, τὰ δὲ ἐρίφια ἐξ εὐωνύμων. Τότε ἔρεῖ ὁ βασιλεὺς τοῖς ἐκ δεξιῶν· Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. Ἐνθόνησεν τὴν χαρὰν ἐκείνην, καὶ παρθρησίαν τὴν ἐπὶ τῶν ἀγγέλων καὶ προφητῶν καὶ ἀποστόλων. Ἐπεισα γὰρ, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν· ἐδίψησα, καὶ ἐπότισάτῃ με, καὶ τὰ ἐξῆς. Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, ἀπολάβετε ἀντὶ τῶν ἐπιγεῖων τὰ ἐπουράνια, ἀντὶ τῶν φθορῶν τῶν ἐπιφθαρῶν, ἀντὶ τῶν προκαίρων τὰ αἰώνια. Ἰμάτιον με περιεβάλλετε, ἐγὼ δὲ περιτίθεμαι ὑμῖν δόξαν αἰώνιον· ἄρτον μὲν ἐδώκατε, ἐγὼ δὲ τροφὴν παραδείσου ὑμῖν ἐκωροῦμαι· ἐγὼ δὲ ἐκλογαῖς καὶ καρποφορῆσις ἡμῖν ἐκαρποφορήσατε. ἐγὼ δὲ ὑμᾶς τῶν ἀγίων συμμετόχους ποιῶ· ψυχρὸ ὕδατος με ἐπότισατε, ἐγὼ δὲ ὑμᾶς εἰς τὸν παράδεισον εἰσαγάγω. Ἄδελφοί, ὅταν ταῦτα ἀκούση, τί ἀναμένεις, τί ἐκδέχη δούναί τὰ σὰ τοῖς χρήσοι*

καὶ τοῖς ἑσπεύουσιν· πλὴν αὐτῶ Θεῷ δίδω, καθὼς ἔπειν αὐτὸς· Ἐάν ποιήσητε ἐνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε. Ὅσοι δὲ εἰδῶσαν τοὺς πένητας, τὸν Χριστὸν εἰδῶσαν. Καὶ διὰ τοῦτο στήσῃ αὐτοὺς ἐξ ἐκείνων· καὶ καθὼς εἰδῶσαν ἐκείνους τοὺς πένητας, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ Κύριος αὐτοῦ· ἐκδιώξῃ λέγων· Πορεύσθε ἀπ' ἐμοῦ, οἱ κατηραμένοι, εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. Ἐπείρυσα γὰρ, καὶ οὐκ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν· ἐδίψησα, καὶ οὐκ ἐπότισάτέ με, καὶ τὰ ἔξῃς. Ἐνόησον τὴν αἰσχύνην ἐκείνην τὴν ἐπὶ τοῦ δήμου τῶν ἀγγέλων. Καὶ ἐνταῦθα μὲν ἂν ἐλεγχθῇ τις ἐπὶ ἁμαρτίᾳ ἐπὶ ἐνὸς φίλου, πῶς καταπίπτει τῷ προσώπῳ· πῶς παρατείνεται προελθεῖν· πῶς δυσωπεῖται τοὺς φίλους, τοὺς γείτονας, τοὺς συγγενεῖς, διὰ τὴν αἰσχύνην ἐφ' ὅς ἐλέγχθη· Ἐνόησον τὴν αἰσχύνην ἐκείνην, ὅπου μαριδίως ἀγγέλων καὶ προφητῶν καὶ τὰ· ματα, χοροὶ ἀποστόλων, μαρτύρων πλήθος ἀναριθμητόν, κόσμος ἀνιχνίαστος, καὶ ἐρεὶ ὁ δικαστῆς· Ἀπέλλετε ἀπ' ἐμοῦ, οἱ κατηραμένοι· ἐπειράσα, καὶ οὐκ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν· ἐδίψησα, καὶ οὐκ ἐπότισάτέ με· ἤσθησα ἡμῖν, καὶ οὐ περιβάλατέ με· ἤσθησα, καὶ οὐκ ἐπεσκέψασθέ με· ἔξῃς ἡμῖν, καὶ οὐ συνῆγάγετέ με. Τί μοι, φησὶ, προφασίζεσθε; ἔκοφα ὑμῶν τὴν ἀφορμὴν, οὐδεμίαν ἐγὼ ἀπολογίαν. Ἐάν εἴπω, καὶ Ἐπείρυσα, καὶ οὐκ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν, ἔχοις ἀν εἰπεῖν, ὅτι Ἄρτον οὐκ ἔχω. Ἄρτον οὐκ ἔχεις καὶ ὕδωρ; καὶ πόδῃς οὐκ ἔχεις ἐπισκέψασθαι τοὺς ἀσθενούντας καὶ τοὺς ἐν φυλακῇ; ἢ καὶ συστενάξαι τῷ θλιδομένῳ

οὗκ ἠδύνω; Οὐδὲν παρέχεις τῷ πένητι· κἂν μὴ καταπλήτῃς αὐτὸν τῇ γλώσῃ σου, εἴτα κακίῳ μὴ δόσῃ; καιρὸν στενάξαι κατὰ σοῦ. Καὶ γὰρ τοὺς στεναγμούς αὐτοῦ ταχὺ εἰσακούει ὁ Κύριος, καὶ ἀνταποδίδωσι τοῖς περισσῶς ποιούσιν ὑπερβαρίαν. Οὐχ οὕτως εἰσακούει τῶν δικαίων ὁ Κύριος, ὅσον τῶν πενήτων· ἐπειδὴ ὁ πένης οὐκ ἔχει τινὰ τὸν ἀντιλαμβάνομενον αὐτοῦ. Διὰ γὰρ τὴν πτωχείαν αὐτοῦ πάντες ἀπορρίπτουσι αὐτὸν, ὥστε καὶ οἱ ἴδιοι γονεῖς καὶ φίλοι τοὺς ἰδίους τέκνα καὶ φίλους, μᾶλλον δὲ καὶ ἀδελφούς· ἀδελφὸν ἀπορρίπτουσι αὐτοὺς διὰ τὴν πτωχείαν αὐτῶν, καὶ οἱ γείτονας τοὺς γείτονας· καὶ αὐτὸς ὁ πτωχὸς πάντοθεν ἐρριμμένος καὶ ἀδοκίμητος, οὐδαμῶθεν ἔχει βοήθειαν, εἰ μὴ εἰς τὸν Θεὸν τὸν ἑλεούτα τοὺς πτωχοὺς. Διὰ τοῦτο καὶ ταχὺ εἰσακούει αὐτὸν ὁ Κύριος, καθὼς ὁ Προφήτης ἀλλαχοῦ λέγει· Ταχὺ εἰσακούει τῶν πενήτων ὁ Κύριος, καὶ τοὺς πεπεδημένους αὐτοῦ οὐκ ἐξουθενώσκει. Σὺ εἶπες ἄρτον, ἢ καὶ ἄλλο τι, ὅπερ τὴν πένιν παρμυθεῖται; δὸς τῷ πένητι. Εἰ δὲ οὐκ ἔχεις, λόγῳ αὐτὸν θεράπευσον, συλλυπήθητι, εὐχὴν αὐτῷ παράσχου, ἵνα, εἰ καὶ παρὰ σοὶ οὐκ εὔρεν ἀνάπαυσιν, παρ' ἄλλῳ εὐρήσῃ. Ὅστις οὐκ ἔχει δόσιν τινὰ, καὶ καλεῖς; λόγῳ τῷ πένητι χαρίζεις, πλεονα μισθὸν κερδαίνει παρὰ τὸν δόσαν. Πλὴν καὶ ἀλλαχοῦ λέγει· Μεγίστη τῆς ἐλεημοσύνης ἡ εὐεργεσία. Οὐδὲν ἄλλο κατορθώμα ἐξισχύει τοῦ ἐξαλειφαῖ ἁμαρτίας οὐδέποτε. Αὐτῷ μετερχώμεθα, ἀγαπῆτοι, ἵνα ἐπιτύχωμεν τῶν αἰώνων ἀγαθῶν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ὃν ἡ δοξὴ καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας· τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[854] Λόγος εἰς τὸν Παράλυτον, τῇ ἡμέρᾳ τῆς Μεσοκατηκοιστῆς, καὶ εἰς τὸ, « Μὴ κρίνετε κατ' ὄψιν. »

Ὅπερ ἡ φασειφόρος σελήνη, τὰ τῆς νυκτὸς ἄμαυρα λευκαίνουσα, τοὺς τε κατὰ τὴν γῆν καὶ θάλασσαν πλωτήρσι τε καὶ ὁδοιπόροις τὸ φάος δαδουχοῦσα, ἀνεμπόδιστον τὴν πορείαν ἐκάστῳ κατεργάζεται· ὡσαύτως ἐν τῷ σαββάτῳ πρὸς τὸν παράλυτον ὁ Κύριος ἔλεγεν· Ἐγερθεῖς ἄρον τὸν κρᾶββάτον σου, καὶ ὕπαγε εἰς τὸν οἶκόν σου. Καὶ τοῦτο χάριν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ἔλεγεν· Ἡ ἐμὴ διδασχὴ οὐκ ἔστιν ἐμὴ, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με Πατρὸς. Καὶ οὕτως διὰ τὴν πρὸς τὸν παράλυτον αὐτεξούσιον θεραπείαν ὁ Κύριος πρὸς τοὺς Ἰουδαίους τοῦτους εἶπε τοὺς λόγους, ἐκ τῶν ἀρτίως ἀναγνωσθέντων λάμβανε τὴν ἀπόδειξιν. Καὶ γὰρ ἐντεῦθεν φανερώτερον ὁ Κύριος ἐμήνησε τὸ ἀπαράλλακτον αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς. Εἰ γὰρ ἦν ὁ Κύριος εἰρηκῶς, Ἡ ἐμὴ διδασχὴ οὐκ ἔστι τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' ἐμὴ ἔστιν, ἐχώριζεν ἑαυτὸν τοῦ Πατρὸς, ἔξενον ἐποίει τὸ τῆς οὐσίας, ἡλλοτριῶν τὸ τῆς οικονομίας· εἰρηκῶς δὲ, Ἡ ἐμὴ διδασχὴ οὐκ ἔστιν ἐμὴ, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με Πατρὸς, ἔδειξε τὸ ἀπαράλλακτον τῆς οὐσίας, καὶ ὅτι μετὰ διδασχῆ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος. Εἰς γὰρ ὁ Λόγος, ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς· καὶ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς, τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Πῶς ἕτερα διδάξει ὁ Λόγος; καὶ πῶς ἕτερα κατηγήσει τὸ ἅγιον Πνεῦμα; Οὐκ ἔστι τοῦτο, οὐκ ἔστι, κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον τὸν λέγοντα· Οὐδέεις οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ κατοικοῦν ἐν αὐτῷ· οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδέεις οἶδεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ τὸ ἐν αὐτῷ. Καὶ οὕτως διὰ τὴν πρὸς τὸν παράλυτον αὐτεξούσιον θεραπείαν, καθὼς προείπον, ὁ Κύριος προσήκατο τοῦτους τοὺς λόγους, ἥκουες ἀρτίως τοῦ Κυρίου λέγοντος· Ἐν ἔργον ἐποίησα, καὶ πάντες θαυμάζετε. Διὰ τοῦτο Μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὴν περιτομὴν, οὐχ ὅτι ἐκ τοῦ Μωσθεῶς ἐστίν, ἀλλ' ἐκ τῶν πατέρων, καὶ ἐν σαββάτῳ περιτέμνετε ἀνθρώπων. Εἰ περιτομὴν λαμβάνει ἄνθρωπος ἐν σαββάτῳ, ἵνα μὴ λυθῇ ὁ νόμος Μωσθεῶς, ἐμοὶ χολάτε ὅτι ὅλον ἄνθρωπον ὕγη ἐποίησα ἐν σαββάτῳ; Μὴ κρίνετε κατ' ὄψιν, ἀλλὰ ἐπὶ δικαίαν κρίσιν κρίνατε. Ὅτι διὰ τὴν τοῦ παράλυτου θεραπείαν ὁ Κύριος τοὺς λόγους τοῦτους προσήκατο, ἐκ τοῦ νόμου δεικνύς αὐτοὺς παρανόμους, λέγει πρὸς αὐτοὺς καθὼς ἥκουες. Εἰ περιτομὴν, φησὶ, λαμβάνει ἄνθρωπος ἐν σαββάτῳ, καὶ ἐν σαββάτῳ περιτέμνετε βρέφος, ἵνα μὴ ἀκυρωθῇ ὁ ὀκταήμερος νόμος, νόμῳ νόμον ἀνατρέποντες, ὑμεῖς; ἀνατρέπετε τὸν νόμον· καὶ, Ἐμοὶ χολάτε ὅτι ὅλον ἄνθρωπον ὕγη ἐποίησα ἐν σαββάτῳ, οὐχ ἰδρώσας, ἀλλὰ θαυματουργήσας; ἐν σαββάτῳ οὐ δεῖ ἐργάζεσθαι, ἀλλὰ διὰ πάντων ἀέργου· εἶναι; Τίνος οὖν ἕνεκεν παρ' ὑμῖν, Ἰουδαῖοι, ἐν σαβ-

βάτῳ γυνὴ τίκτει, καὶ μαῖα θορυβεῖται, καὶ σπάργανα τινάσσειται, καὶ φύσις καθαίρεται, καὶ θηλὴ πρὸς γαλακτοτροφίαν εὐτρέπιζεται; Γυνὴ τίκτει, καὶ φύσις νόμου περιγίνεται, καὶ Θεὸς; οὐκ ἔστιν ἀσυνεπείθεια; Εἰπέ μοι, Εἰ ἐν σαββάτῳ περιτέμνεται ἄνθρωπος, ἵνα μὴ λυθῇ ὁ νόμος, ἐμοὶ χολάτε, ὅτι ὅλον ἄνθρωπον ὕγη ἐποίησα ἐν σαββάτῳ; Μὴ κρίνετε κατ' ὄψιν, ἀλλὰ ἐπὶ δικαίαν κρίσιν κρίνατε. Καταδέχομαι ὑφ' ὑμῶν τὸν ἔχθρον δικασάσθαι, ὅπως ἐν ᾧ κρίματι κρίνετε, κριθήσεσθε. Τίς λύει τὸ σαββάτον; ὑμεῖς οἱ ἐν τῷ σαββάτῳ περιτέμνετε, καὶ ἔξῃς ὀξύνοντες, καὶ τοῖς ἀπέναντον ἐπάγοντες, καὶ μέλος χωρίζοντες, καὶ τὸν τόπον αἰμάτων παρασκευάζοντες, ἢ ἐγὼ ὁ εἰρηκῶς λόγῳ, Ἐγερθεῖς ἄρον τὸν κρᾶββάτον σου, καὶ ὕπαγε εἰς τὸν οἶκόν σου; Εἰ μὴ ἐνήργησεν ὁ λόγος, ἔλουσα ἂν τὸ σαββάτον καταιολογήσας· εἰ δὲ προέδραμε τὸν λόγον τὸ ἔργον, τί τὸ σαββάτον ἐκδικεῖτε, καὶ τὸν Δημιουργὸν ἀθετεῖτε; οὐκ ἐχορέσθητε, ὡς Ἰουδαῖον παιδός, ἐπὶ τρικρίαντα καὶ ὀκτώ ἔτη ὀρῶντες τὸν παράλυτον τῇ κλίνῃ προσηλωμένον καὶ τὴν κλίνην κάμουσαν, καὶ τὸν παράλυτον νυχθήμερον φορτίον βαστάζοντα; Οὐκ ἠγανακτῆσατε, [835] οὐκ συνεπαθήσατε· καὶ ἵνα μὴ ὡραὸν ὁ παράλυτος κλίνην βαστάσῃ καὶ τὴν ἀντιμισθίαν παράσχῃ, ἀγανακτεῖτε; οὐκ ἔδει καὶ τοῦτο βοηθεῖν. Ἔστειψουσ τὴν κλίνην μου ἐν τῇ ἀβρωστία μου; Οἶδα, ὡς Φαρισαῖοι, τίνος χάριν ἀγανακτεῖτε, οὐχ ὅτι ἐθεραπεύθη ὁ παράλυτος διαπρίεσθε, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἰσχύσατε τὴν κλίνην κρῦψαι, καὶ τὸ θαῦμα κλέψαι. Διὰ τοῦτο τὴν γυνῆν ὑμῶν ἐπιστάμενος, ἐκέλευσα βαστάζειν αὐτὸν τὴν κλίνην· ἵνα κἂν ὑμεῖς σιωπήσητε, ἢ κλίνη τὸ θαῦμα βούλησιν. Τί διατάξετε, ὡς Φαρισαῖοι; Οὐκ ἔστιν ὁ παράλυτος παρεσακτος; οὐκ ἔστιν ὑποβολιμαῖος, οὐκ ἔστιν ὀλιγοχρόνιος; γνωρίζετε αὐτὸν πάντες, τριακοντακακοετὴ ἔτη τῇ κολυμβήθρᾳ τῇ περὶ ὑμῖν παρεσίτευεν. Οὐκ ἔχετε ἡμῖν, ὡς ἐπὶ τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ; Ὁστὸς ἐστίν· Ὅμοιος αὐτῷ ἐστίν· Οὐκ ἔστιν οὗτος; Εἰ μὴ ἤρτησεν ὑμᾶς ὁ τυφλὸς, καὶ τοῦτον κρατήσατε, καὶ εἰς δικαστήριον ἐλκύσατε, ὅπως διὰ πάντων αἰσχύνῃς πληρωθῆσθε· Μὴ κρίνατε κατ' ὄψιν, ἀλλὰ τὴν δικαίαν κρίσιν κρίνατε. Καὶ, εἰ δοκεῖ, διὰ βραχέων ἐπ' αὐτῷ τὴν περιοχὴν τοῦ παράλυτου παραδράμωμεν, διὰ τὸ καὶ τὸν Κύριον ἀπομνημονεύσαι τοῦ παράλυτου. Εἰ γὰρ ὁ Κύριος αὐτοῦ ἐμνημόνευσε, πῶς ἡμεῖς λήθην αὐτοῦ ποιησώμεθα; Τότε τις θαυμάζει, ὅτε τὰ τοῦ Κυρίου θαύματα διηγῆται. Τοῦ γὰρ Κυρίου καὶ ἡ παρούσα μέση ἑορτὴ ὁ Κύριος· μέση, καὶ ἡ ἑορτὴ· αὐτὴ δὲ τὸ μέσον τοῖς ἄκροις ἡσφαλίσται. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ παρούσα μέση ἑορτὴ διπλὴν τὴν τῆς ἀναστάσεως χάριν·

innumerabilis, turba infinita; dicetque Index: *Discedite a me, maledicti. Esurivi, et non dedistis mihi manducare; sitivi, et non dedistis mihi bibere; nudus eram, et non induistis me; infirmus, et non visitastis; hospes eram, et non collegistis me.* Quid mihi, inquit, obtenditis? praecidi vobis omnem excusationem, omnemque defensionem. Si dicam, *Esurivi, et non dedistis mihi manducare*; potes fortasse dicere, Panem non habeo. Panem non habes, nec aquam? an pedes non habes ad invisendos infirmos; et eos qui in carcere sunt? annon una cum afflicto dolere potes? Nihil pauperi erogas: saltem ne lingua tua illum detereas; ne des illi causam gemitus contra te profertendi: nam gemitus ejus cito exaudit Dominus, *Et retribuit iis qui abundanter faciunt superbiam* (Psal. 30. 24). Non ita exaudit Dominus justos, ut pauperes, quia pauper neminem habet qui se suscipiat: nam ob mendicitatem omnes repellimus eum; ita ut pa-

rentes et amici, filios et amicos, imo frater fratrem, ea de causa rejiciant, necnon vicini vicinos, et pauper omnino abjectus et sine ulla ope sit; tantumque habeat Deum qui miseratur pauperes. Ideo illos cito exaudit Deus, ut alicubi dicit propheta: *Cito exaudivit pauperes Deus, et vinctos suos non despiciet* (Psal. 68. 54). Tu panem habes, aut aliud quod possit paupertatem consolari? da pauperi. Sin non habes, verbo ipsum cura, cum ipso dole, precare pro illo; ut si apud te opem non invenit, apud alium inveniat. Qui non habet quod erogat, et bonis verbis pauperem solatur, majorem accipiet mercedem, quam qui erogat. Ceterum alibi dicit: *Magnum est elemosynae beneficium.* Nullum aliud opus potest abstergere peccata. Eleemosynam erogemus, dilecti, ut aeterna bona consequamur in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium, in saecula saeculorum. Amen.

SERMO IN PARALYTICUM, IN DIE MEDIÆ PENTECOSTES, ET IN ILLUD, NOLITE JUDICARE SECUNDUM FACIEM (Joan. 5. 5. et 7. 24).

Sicut luna lucida obscuritatem noctis albo colore tingens, iis qui in terra et in mari iter agunt nautis et viatoribus lucem praefrens, sine obice procedendi dat facultatem: sic in sabbato Dominus paralytico dicebat, *Surgens tolle grabatum tuum, et vade in domum tuam* (Joan. 5. 8). Ideoque Judæis aiebat: *Mea doctrina non est mea, sed ejus qui misit me Patris* (Id. 7. 16). Quod autem ob paralytici curationem ex potestate sua factam hoc Judæis dixerit, ex modo lectis arcepe demonstrationem. Nam hinc clarius significavit Dominus inseparabilem suam cum Patre unionem. Nam si dixisset Dominus, *Mea doctrina non est Patris, sed mea, seipsam separasset a Patre, a substantia alienum fecisset, atque œconomiam mutavisset*: cum dixit vero, *Mea doctrina non est mea, sed ejus qui misit me Patris, ostendit non aliam esse substantiam, unamque esse doctrinam Patris et Filii et Spiritus sancti.* Unum quippe est Verbum Patris, Filii; et Spiritus Patris, est Spiritus sanctus. Quomodo alia docebit Verbum, alia prædicabit Spiritus sanctus? Non est hoc, non est certe secundum beatum Paulum dicentem: *Nemo novit ea quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui habitat in ipso: sic et quæ sunt Dei nemo novit, nisi Spiritus Dei, qui est in ipso* (1. Cor. 2. 11). Et quod ob suam in paralytico sanando potestatem, ut dixi, Dominus hæc verba admisserit, audisti modo Dominum dicentem: *Unum opus feci, et omnes miramini. Propterea Moyses dedit vobis circumcisionem (non quia ex Moysse est, sed ex patribus), et in sabbato circumciditis hominem. Si circumcisionem accipit homo in sabbato, ut non solvatur lex Moysis, mihi indignamini quia totum hominem sanum feci in sabbato? Nolite judicare secundum faciem, sed justum judicium judicate* (Joan. 7. 21-24). Quod autem ob paralytici curationem Dominus hæc dixerit, iniquos illos esse ex lege demonstrans, id ipse dicit illis ut audisti: *Si circumcisionem accipit homo in sabbato; et in sabbato circumciditis infantem, ne violeetur lex octo dierum, legem alia lege subvertentes; vos subvertitis legem, et Mihi indignamini quia totum hominem sanum feci in sabbato, non sudans, sed miraculum edens? In sabbatone operandum non est, sed per omnia otiosos esse oportet? cur ergo apud vos, o Judæi, mulier in sabbato parit, obstetrix tumultuat, fasciæ moventur, natura purgatur et mamma ad lactandum paratur? Mulier parit, et natura legis servatur, et Deus non miracula patrabit? Dic mihi: Si in sabbato circumciditur homo, ut non solvatur lex, mihi indignamini quia totum hominem sanum feci in sabbato? Nolite judicare secundum faciem, sed justum judicium judicate.* Id admitto ut a vobis inimicis judicer, ut in quo judicio judicaveritis, judicemini. Quis solvit

sabbatum? vosne, qui in sabbato circumciditis, gladium acuitis, sectionem infertis, membrum amputatis, et locum sanguine conspergitis; an ego qui dixi, *Surgens tolle grabatum tuum, et vade in domum tuam?* Si verbum non operatum est, in vanum loquendo sabbatum solvi; si autem opus cum verbo concurrat, cur sabbatum ulciscimini, et Creatorem despicitis? non satis fuit vobis, o Judæi, per triginta et octo annos videre paralyticum lecto affixum, lectumque ipsum laborantem, paralytici pondus die nocteque ferentem? Non indignati nec miserati estis; et si una hora paralyticus lectum gestet, et vicem referat, indignamini? annon clamandum erat: *Versasti stratum meum in infirmitate mea* (Psal. 40. 4)? Scio, o Pharisæi, cur indignemini; non quod paralyticus sanatus sit dissecamini, sed quod non potueritis lectum abscondere, et miraculum suffurari. Ideo, cum vestram nossem mentem, lectum portare jussi illum, ut etiamsi vos taceretis, lectus ipse miraculum exclamaret. Quid dubitatis, o Pharisæi? Non est paralyticus fictus, non supposititius, non brevi tempore fuit: omnes illum nostis, triginta et octo annis ad piscinam apud vos vixit. Non potestis dicere, ut de cæco nato, Hic est. Ipsi similis est, Non est hic (Joan. 9. 8. 9). Nisi vos cæcus superasset, hunc quoque tenuisset, et ad judicium duxisset, ut in omnibus pudore assiceremini. *Nolite judicare secundum faciem, sed justum judicium judicate* (Joan. 7. 24). Et, si videatur, pauca de paralytico percurramus, quia Dominus illum commemorat. Si enim illum Dominus commemoravit, cur nos illum silentio mittemus? Tum quis miratur, cum Domini miracula narret. Domini nanique est hæc media solemnitas: mediator est Dominus, medium est festum: semper autem medium ab extremis firmatur. Ideo hæc media solemnitas duplicem resurrectionis gratiam possidet. Cum enim inter resurrectionem et Pentecosten media sit, resurrectionem monstrat, Pentecosten indigitat, Assumptionem buccinat. Quænam ergo sit tota paralytici narratio, scitis omnes studiosi, quomodo per omnia spirituale utilitatem decerpatis. Plane recordaris Joannem evangelistam clamantis, *Post hæc erat festus dies Judæorum, et ascendit Jesus Jerusalem.* *Erat autem Jerusalem piscina, quæ cognominatur Hebraice, Bethesda, quinque porticus habens. In his jacebat multitudo magna languentium, cæcorum, claudorum, aridorum. Erat autem quidam homo ibi, triginta et octo annos habens in infirmitate sua. Hunc videns Jesus, qui omnia scit antequam fiant, sciens quia jam multum tempus haberet, dicit ei: Vis sanus fieri* (Id. 5. 1. 6)? O Domini curationem non vanam gloriam sapientem! non expectat infirmorum preces;

ipse sese languentibus offert. Cum enim sol justitiæ sit, super omnes beneficos radios expandit. *Erant autem Jerosolymis in probatica piscina, Hebraice dicta Bethesda, quinque porticus: ibi jacebat multitudo magna languentium, cæcorum, claudorum, aridorum.* Hoc symbolum erat Judaicæ infirmitatis: quinque porticus infirmis plenæ. Etenim infirmatur Judaicus populus per quinque sensus, visum, olfactum, gustum, auditum, tactum. Per hæc omnia Judæi infirmabantur: non habebant purum oculum, videntes miracula, et desipientes: non habebant gustum gratum, manna edentes, et cucumeres quærentes: non habebant olfactum purum, unguento Dominico diabolicum foetorem præferentes: non habebant auditum purum, draconis sibilos, non propheticos sonos consulentes: non habebant tactum bene operantem, idola pro diis habentes, et Deum vivum continententes. Attamen in carne præsens Dominus Christus, sensuum factor, et creaturarum conditor, eadem opera corporearum ægrotudinum, et voluntariorum lapsuum emendationem curabat. Hic enim, de quo agimus, paralyticus dupliciter flagellabatur: corpus dissolvebatur morbo, et anima peccatis vulnerata erat. Ideo Dominus, utriusque morbi medicus, et corpus firmat et spiritum illuminat; ac corpus lectum ferre jussit, animam virtutem gestare præcepit. Quid enim? Videns Dominus jacentem hunc paralyticum, dixit ei, ut vos omnes scitis, *Vis sanus fieri?* Sed hic statim Judæi Dominum reprehendunt dicentes: Si Deus esset Christus, cur interrogaret paralyticum: *Vis sanus fieri?* Morbo detinebatur, triginta et octo annos habebat in infirmitate, ad piscinam expectabat, ut morbum deponeret, et interrogat illum, *Vis sanus fieri?* quis ille Deus qui interrogat? Audi qui contradicis: hic Dominus non ut ignorans interrogat, sed ut omnino volens curationem largiri. Si corporis tantum infirmitas fuisset, non dixisset Dominus paralytico, *Vis sanus fieri?* sciens ipsum omnino velle; sed quia anima quoque morbis laborabat, ideo paralyticum interrogat, *Vis sanus fieri?* id est, Cave ne ultra pecces. *Vis sanus fieri?* da consensum, et accipe medelam, quia nihil per necessitatem suscipio. Ego enim sum, qui a multis annis per prophetam clamavi: *Si volueritis et audieritis me, bona terræ comedetis; si vero nolueritis nec audieritis, gladius vos absument (Isai. 4. 19. 20).* Quia ergo liberi arbitrii animal est homo, et paralyticus anima dissolutus erat, ideo Dominus, ne illi medelam mercede vacuum præberet, interrogat illum, dicens: Peto consensum, *Vis sanus fieri?* De corporeis morbis non interrogat Dominus, *Vis sanus fieri?* ut neque hæmorrhossam, neque leprosum, neque duos cæcos interrogavit: ubi vero animæ morbum videt, statim interrogat, ut consensum accipiat; nisi vero accipiat, medelam non affert. Interrogare poterit quispiam, Quid ergo? duo quoque cæci an peccatorem notam habebant, quia illos quoque interrogavit Dominus, *Quid vultis ut faciam vobis (Matth. 20. 32)?* num illi quoque in peccatis erant? Audi qui contradicis: illi quoque duo cæci in Evangelii memorati, cæci erant corporeis oculis et animæ visu. Non clare videbant circa Dominum, non habebant perfectam notitiam, dubitabant circa confessionem: ideo Dominus medelam differt, ut fidem roboraret. Sed contra dixeris: Cur cæcos damnas? fideles erant viri. Ammon ubi audiverunt Dominum transire, clamaverunt dicentes, *Miserere nostri, Domine, fili David?* quomodo ergo peccatore erant qui tali voce clamarent? Audi qui contradicis: ob hanc vocem, quam primo protulerunt, medelæ dilationem Dominus attulit: quia rogantes dicebant, *Miserere nostri, fili David.* Quis filius David tantam virtutem exhibeat, et tanta miracula edat? Speciosus erat Absalon, sed parricida; desiderabilis Amnon, sed sororem suam violavit; sapiens Salomon, sed in fine lapsus est. Quia ergo ut ad filium Davida accedebant, nec Deum potentem esse putabant; petitum medicum, non Deum gloriosum, clamantibus

cæcis, *Miserere nostri, fili David,* non respondit eis, ut fidem illis augeri curaret. Ideo per dilationem illam cæci mente sunt illuminati. Et paulo post, ut vidit illos Dominus mente illuminatos fidei luminare accepisse, interrogat illos, dicens: *Creditis, quod possim hoc facere?* Quid ergo cæci? Proficientes dicunt, *Etiam, Domine (Matth. 9. 28).* Non ultra dixerunt, *Etiam, fili David;* sed, *Etiam, Domine.* In mentem revocarunt dilationem; ideo statim confessionem emittunt dicentes, *Etiam, Domine, credimus quod hoc possis facere.* Deinde ut ostendat Dominus ipsos in fide profecisse, respondit, *Secundum fidem vestram fiat vobis.* Itaque si non in fide profecissent, visum non recepissent. Ideo Dominus quia paralyticus magis in anima peccatis reger, interrogat illum dicens, *Vis sanus fieri?* id est, Si accipias medelam, ne rursus in paria incidas. *Vis sanus fieri?* Paralyticus vero, nesciens quis esset is qui loquebatur, Dominus respondit, *Volo sanus fieri.* Bene interrogasti an velim; non enim ultra volo. Dum multum vellem, nihil perfecti. Quid tandem? volo id quod non accipio, volo sanus fieri. In lecto seniui, sepulcrum loquax sum, vivens mortuus sum, nihil novum post mortem expecto: in juramentum me omnes assumunt, triginta et octo annis juxta piscinam vitam ago, et nemo mei miseretur. Venditur donum: illud cauponantur Pharisei: unus quotannis mundatur; et cum oporteret primum præferri, qui opulentior est præponitur. Piscina non discernit: injusta hæc sunt, an erit unquam inspectio justa, ut non cauponentur donum, sed omnibus copiose tribuatur? Tum Dominus paralytico: Cur ea quæ uno in loco sunt ratiocinio jungere tentas? an mihi ut ignorantem loqueris? Piscina sum dominus, et quæ sunt nesciam? Novi Judæorum negotiationem: ideo adveni, ut piscinam mutem. Nunc illam abrogo, et baptismatis piscinam aperio: in hac unus positus mundatur, in illa innumeri quotidie regenerantur; in hanc angelum misi, in illam ego angelorum Creator descendi. Ideo ad rem quæsitam responde, *Vis sanus fieri?* id est, Credis me, qui loquor tibi, hoc facere posse? Paralyticus vero paulum erectus, et potentiam Domini agnoscens, consuetudine adhuc detentus, respondit ea dicens quæ vos scitis: *Etiam, Domine: sed hominem non habeo, ut cum turbata fuerit aqua, me injiciat in piscinam: dum autem venio ego, alius ante me descendit.* Tum Dominus paralytico: Quid assumis, paralytice? sufficit tibi ut me Dominum agnoscas. Ne multa imagineris, ne turbatum piscinam aquam respicias. Turbata sunt Judaica: fontis mææ ogdoadem habeto. Scio quid postules: etiâsum enim hominem non habes, adsum tibi Deus incarnatus. Idcirco audi me, *Surgens tolle grabatum tuum, et vade in domum tuam.* Exaspera Judæos, percelle dæmonas, in tumum redige contradicentes, certiores fac eos qui accurrunt, solve sabbati otium, contradicito, lectum custodito. Illis auditis paralyticus, morbo statim per Domini verbum deposito, justum implevit, et lectum portavit; ac Judæos colibere volentes ob sabbatum, ac dicentes, *Non licet tibi tollere grabatum, quia sabbatum est (Joan. 5. 10),* refellebat, ut jubentis mandatum complens, dicens illis: *Qui me sanum fecit, ille mihi præcepit, Tolle grabatum tuum, et ambula.* Iniquis vero Judæis Dominum accusantibus et interrogantibus, quis sanasset, quis jussisset tollere grabatum, et canum instar latrantibus contra medicum; qui sanatus fuerat martyris a star concertabat contra sanguinarios illos. Invenit autem rursus postea illum Dominus, et dicit illi: *Ecce sanus factus es: noli amplius peccare, ne tibi quid deterius contingat (Id. v. 14).* Videni, dilecte, quod propter peccata sua tamdiu in infirmitate detentus fuerit? Convertamur itaque et nos, ut a temporaneo supplicio liberemur, et æternam gehennam fugiamus, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum, Amen.

κέκτηται. Ὑπὸ γὰρ τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς Πεντηκοστῆς μεσολαβουμένην, τὴν ἀνάστασιν ὑπέδειξε, τὴν Πεντηκοστὴν δακτυλοδεικτεί, τὴν Ἀνάστησιν σαλπίζει. Τίς οὖν ἡ πᾶσα τοῦ παραλύτου πραγματεία, γνωρίσατε, οἱ τοῦ λόγου φιλέμποροι, ὅπως διὰ πάντων τῶν πνευματικῆς ὠφελείας τὴν ἐνθόκην καρπωθήσθε. Φέρετε μνήμην πάντως τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου βουίντος· Μετὰ ταῦτα ἦν ἑορτὴ τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἀρέθῃ ὁ Ἰησοῦς εἰς Ἱεροσόλυμα. Ἦρ δὲ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις κολυμβήθρα, ἡ ἐπιλεγομένη Ἑβραϊστὶ, Βηθεσδᾶ, πέντε στοαὶς ἔχουσα. Ἐν ταῦταις κατέκειτο πλῆθος πολὺ τῶν ἀσθενούντων, τυφλῶν, χωλῶν, ξηρῶν. Ἦρ δὲ τις ἀνθρώπος ἐκεῖ τριακοσιακῶς ἔτη ἔχων ἐν τῇ ἀσθενείᾳ αὐτοῦ. Τοῦτον ἰδὼν ὁ Ἰησοῦς, ὅ τὰ πάντα εἰδὼς πρὶν γενέσθαι, καὶ ἤνους ὅτι πολὺν ἤδη χρόνον ἔχει, λέγει αὐτῷ· Θέλεις ὑγιῆς γενέσθαι; Ὁ τῆς τοῦ Κυρίου ἀκονοδόξου θεραπείας· οὐκ ἐκδέχεται παρακληθῆναι ὑπὸ τῶν ἀρρώστων· αὐτὸς ἐπιτελεῖ ἑαυτὸν πρὸς τοὺς πάσχοντας. Ἡλιος γὰρ ὢν δικαιοσύνης, ἐπὶ πάντας ἀπλοῖ τὴν ἀκτίνα τῆς εὐεργετίας. Ἦρ δὲ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ἐπὶ τῇ προβατικῇ κολυμβήθρῃ ἡ ἐπιλεγομένη Ἑβραϊστὶ Βηθεσδᾶ, πέντε στοαὶς ἔχουσα· ἐν ταυτῇ κατέκειτο πλῆθος πολὺ τῶν ἀσθενούντων, τυφλῶν, χωλῶν, ξηρῶν. Σύμβολον τοῦτο τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀρρώστιας, αἱ πέντε στοαί, αἵτινες ἐπεπληρωμένων τῶν ἀρρώστων. Καὶ γὰρ ἀρρωστειὸς ὁ Ἰουδαϊκὸς λαὸς διὰ τῶν πέντε αἰσθήσεων, ὀράσεως, ἀσπρησεως, γεύσεως, ἀκοῆς, ἀφῆς. Διὰ πάντων ἡρῶστων οἱ Ἰουδαῖοι παῖδες· οὐκ ἔχον καθαρόν ὀφθαλμόν, ὀρῶντες τὰ θαύματα καὶ παρορῶντες· οὐκ ἔχον γεῦσιν εὐχάριστον, μάννα τρώγοντες, καὶ σικυοὺς ἐπιζητούντες· οὐκ ἔχον ἀσπρησὴν ἐλικρινῆν, τοῦ Δεσποτικοῦ μύρου τὴν διαβολικὴν ὕσταντα προκρίναντες· οὐκ ἔχον ἀκοὴν καθαρόν, τῶν δρακονταίων συριγγμάτων, καὶ οὐ προφητικῶν καταχημάτων τυθόμενοι· οὐκ ἔχον τὴν ἀφῆν συνεργητικὴν, ἐιδῶλα θεολογούντες, καὶ τοῦ ζῶντος Θεοῦ καταφρονούντες. Ἄλλ' ὅμως ἐπιδημήσας τῇ ἐν-σῶσφι αὐτοῦ παρουσίᾳ, ὁ Δεσποτικὸς Χριστός, ὁ καὶ τῶν αἰσθήσεων ποιητῆς, καὶ τῶν κτισμάτων δημιουργός, ἐν ταυτῷ καὶ τῶν σωματικῶν παθῶν καὶ τῶν προαιρετικῶν πταισμάτων τὴν διόρθωσιν ἐποιήσατο. Οὗτος γὰρ ὁ προκείμενος παράλυτος διπλῆν ἐπεφέρειτο τὴν μαστίχα· τὸ μὲν σῶμα τῇ νόσῳ διελύετο, τὴν δὲ ψυχὴν ταῖς ἀμαρτίαις ἐξήρθητο. Αἰδὸ καὶ ὁ Κύριος, ὁ τῶν ἐκατέρων ἰατρὸς, καὶ τὸ σῶμα συσφίγγει, καὶ τὸ πνεῦμα φωτίζει· καὶ τῷ μὲν σώματι τὴν κλίνην φέρειν ἐκέλευε, τῇ δὲ ψυχῇ τὴν ἀρετὴν βασιτάειν ἐπέτρεπε. [836] Τί γὰρ; Ἰδὼν ὁ Κύριος κείμενον τοῦτον τὸν παράλυτον, ἔφη πρὸς αὐτόν, καθὼς οἶδας πάντες σαφῶς· Θέλεις ὑγιῆς γενέσθαι; Ἄλλ' ἐνταῦθα εὐθέως ἐπιλαμβάνονται οἱ Ἰουδαῖοι παῖδες τῷ Κυρίῳ λέγοντες· Εἰ Θεὸς ἦν ὁ Χριστός, πῶς ἐπερωτᾶ τὸν παράλυτον, Θέλεις ὑγιῆς γενέσθαι; Τῇ νόσῳ συνέχετο, τριάκοντα καὶ ὀκτώ ἔτη εἶχεν ἐν τῇ ἀρρώστια· τῇ κολυμβήθρᾳ παρέμενε, ἵνα τὸ πάθος ἀπορρῦψῃται, καὶ ἐπερωτᾶ τούτον· Θέλεις ὑγιῆς γενέσθαι; ποῖος Θεὸς ὁ ἐρωτῶν; Ἄκουε ὁ ἀντιλέγων· Ἐνταῦθα ὁ Κύριος, οὐχ ὡς ἀγνοῶν ἐπερωτᾶ, ἀλλ' ὡς διὰ πάντων τὴν διόρθωσιν βουλόμενος χηρίσασθαι. Εἰ τοῦ σώματος μόνου ἡ ἀσθένεια ἦν, οὐκ ἂν ἔλεγε ὁ Κύριος πρὸς τὸν παράλυτον· Θέλεις ὑγιῆς γενέσθαι; εἰδὼς ὅτι θέλει ὁ θέλει· ἀλλ' ἐπειδὴ ψυχικῶν πταισμάτων ἦν ὀλισθημα, τούτου ἔνεκεν ἐπερωτᾶ τὸν παράλυτον, λέγων· Θέλεις ὑγιῆς γενέσθαι; τούτεστι, Παραφύλακτε ἀπὸ τοῦ λοιποῦ μὴ ἁμαρτάνειν. Θέλεις ὑγιῆς γενέσθαι; ὅς τὴν συγκατάθεσιν, καὶ λάβε τὴν ἰασιν· ἐπειδὴ οὐδὲν ἀνάγκη μετέρχεσθαι. Ἐγὼ γὰρ εἰμι ὁ διὰ τοῦ Προφήτου βόσας εἰς πολλῶν τῶν χρόνων· Ἐγὼ θέλητε, καὶ εἰσακούσητέ μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς ἡγίας φωνῆς· ἂν δὲ μὴ θέλητε, μὴδὲ εἰσακούσητέ μου, μάχιμα ὑμᾶς κατέδεσται. Ἐπεὶ οὖν αὐτεξούσιον ζῶν ὁ ἀνθρώπος, καὶ ψυχικῶς ὁ παράλυτος ἦν διαλεγόμενος, τούτου ἔνεκεν ὁ Κύριος, ἵνα μὴ ἄμισθον αὐτῷ τὴν ὀρασίαν παράσχη, ἐπερωτᾶ τούτον, λέγων· Αἰτῶ τὴν συγκατάθεσιν· Θέλεις ὑγιῆς γενέσθαι; Ἐπὶ τῶν σωματικῶν παθῶν οὐδ' ὄλω; ἐπερωτᾶ ὁ Κύριος· Θέλεις ὑγιῆς γενέσθαι; ὡς οὐτε τὴν αἰμῶροῦσαν, οὐτε τὸν λεπρόν, οὐτε τοὺς δύο τυφλοὺς ἐπηρώτησεν. Ὅπου γὰρ ψυχικὸν ἰδὴ πάθος, εὐθέως ἐπερωτᾶ, συγκατάθεσιν δεύσασθαι βουλόμενος· εἰ μὴ δέξηται· συγκατάθεσιν. Ἰασιν οὐ παρέχει. Ἔστι δὲ πάντως εἰπεῖν τινα· Τί οὖν; καὶ

οἱ τυφλοὶ ἀμαρτιῶν ἔφερον γνώρισμα, διὸ κακίους ἐπηρώτησεν ὁ Κύριος λέγων, *Τί θέλητε ἵνα ποιήσω ὑμῖν*; μὴ κακίους ἀμαρτίας ἐπεφέροντο; Ἄκουε ὁ ἀντιλέγων· Κακίους οἱ ἀναγεγραμμένοι ἐν τοῖς θεοῖς· Εὐαγγελοὶ, δύο τυφλοὶ, συντεφλοῦντο τοῖς σωματικαῖς ὀφθαλμοῖς καὶ τὸ ψυχικὸν βλέμμα· οὐκ ὤψεδόκρον περὶ τὸν Κύριον, οὐκ ἔχον τελεῖαν τὴν γνώσιν, ἀμφέβαλλον περὶ τὴν ὁμολογίαν. Αἰδὸ καὶ ὁ Κύριος ὑπερτίθειται τὴν ἰασιν, ἵνα κρατῶν τὴν πίστιν. Ἔστι δὲ πάντως εἰπεῖν εἰνα· Καταψηφίστη τὸν τυφλῶν; πιστοὶ ἦσαν οἱ ἄνδρες· Οὐχὶ μόνον ἤκουσαν ὅτι ὁ Κύριος παρεδούει, καὶ ἐβόησαν λέγοντες· Ἐλέησον ἡμᾶς, Κύριε υἱὲ Δαυὶδ. Πῶς τοίνυν ἀμαρτωλοὶ οἱ ταῦτην τὴν φωνὴν ἐβοήσαντες; Ἄκουε ὁ ἀντιλέγων· Διὰ ταύτην τὴν φωνὴν ἦν πρῶτον ἐβόησαν, καὶ τὴν ὑπέρθεσιν ὁ Κύριος τῆς ἰάσεως ἐποιήσατο· ἐπειδὴ παρακαλοῦντες ἔλεγον· Ἐλέησον ἡμᾶς, υἱὲ Δαυὶδ. Ποῖος υἱὸς Δαυὶδ τοσαύτην δύναμιν παρέχει, ἢ τοσαύτας θαυματουργίας; Ὡραῖος ὁ Ἀδελφωλάμ, ἀλλὰ παρορῶντες ἐφάθη· ποθητὸς ὁ Ἄμιων, ἀλλὰ τὴν ἰδίαν ἀδελφὴν διέφθερε· σοφὸς ὁ Σολομῶν, ἀλλ' εἰς τὸ τέλος ὠλισθησεν. Ἐπεὶ οὖν ὡς υἱῷ Δαυὶδ προσήλθον, καὶ οὐχὶ θεὸν κρατῶν δοκούντες αὐτόν, καὶ ἐπιστήμονα ἱατρὸν, οὐχὶ δὲ ἐνδοξον θεόν, βουίντων τῶν τυφλῶν, Ἐλέησον ἡμᾶς, υἱὲ Δαυὶδ, οὐκ ἔδωκεν αὐτοῖς ἀπόκρισιν, ἵνα τὴν πίστιν αὐτῶν προκόψαι παρασκευάσῃ. Διὸ τὴν ὑπέρθεσιν οἱ τυφλοὶ δεξάμενοι, κατὰ ψυχὴν ἐφωτισθησαν. Καὶ μετ' ὀλίγον, ὡς οἶδεν αὐτοὺς ὁ Κύριος, ὅτι κατὰ ψυχὴν ἐφωτισθησαν, καὶ ἐδέξαντο τὸν φωστῆρα τῆς πίστεως, ἐπερωτᾶ λέγων αὐτοῖς· Πιστεύετε ὅτι δύναμαι τοῦτο ποιῆσαι; Τί οὖν οἱ τυφλοὶ; Προκόψαντες, φασὶ· Ναί, Κύριε. Οὐκ ἔτι εἶπον, Ναί, υἱὲ Δαυὶδ· ἀλλὰ, Ναί, Κύριε. Ὑπεμνήθησαν τῆς ἀναβολῆς· διὸ παραυτὰ τὴν ὁμολογίαν ποιούνται λέγοντες· Ναί, Κύριε, πιστεύομεν ὅτι δύνασαι τοῦτο ποιῆσαι. Εἴτα δεκνύς ὁ Κύριος, ὅτι τῇ πίστει προέκοψαν, ἀπεκρίνατο λέγων· Κατὰ τὴν πίστιν ὑμῶν γενηθήτω ὑμῖν. Ὡς εἰ μὴ προέκοψαν τῇ πίστει, τὸ βλέπειν οὐκ ἐδέχοντο. Διὰ τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ὁ Κύριος, ἐπειδὴ ὁ παράλυτος μάλλον ψυχικῶς ἢ ἐξερθρωμένος τῇ τῶν ἀμαρτημάτων καταψορᾷ, ἐπερωτᾶ τούτον λέγων· Θέλεις ὑγιῆς γενέσθαι; τούτεστι, Ἐὰν δέξη τὴν ἰασιν, μὴ μέλλεις πάλιν τὰ αὐτὰ μετέρχεσθαι. Θέλεις ὑγιῆς γενέσθαι; Ὁ δὲ παράλυτος μὴ εἰδὼς τίς ἐστιν ὁ λαῖων, ἀπεκρίνατο πρὸς τὸν [837] Κύριον λέγων· Θέλω γὰρ ἵγεις γενέσθαι. Καλῶς ἐπηρώτησας εἰ θέλω· οὐκέτι γὰρ θέλω· πολλοστὸν θελήσας, οὐδὲν ἦνυσαι. Τί λοιπόν; θέλω ὁ οὐ λαμβάνω, θέλω ὑγιῆς γενέσθαι. Κατεγῆρασα τῇ κλίνῃ, τάφος εἰμι πολυύαλος, τέθηρκα ζῶν, οὐδὲν καινότερον μετὰ θανάτου ὑπομένειν μέλλω· ὄρον με πάντες λαμβάνουσι. Τριάκοντα καὶ ὀκτὼ ἔτη παρασιτεύω τῇ κολυμβήθρᾳ, καὶ οὐδεις συμπάθει. Πιπράσκειται τὸ δῆρον, κατηγλύσουσιν αὐτὸ Φαρισαιοὶ παῖδες. Εἰς τὴν ἐνιαυτῷ καθαίρεται· καὶ δέον τὸν πρῶτον προτιμαῖσθαι, ὁ εὐπωρότερος τοίνυν προκρίνεται. Ἀχρῖτος ἡ κολυμβήθρα, ἄδικα τὰ παρόντα. Ἄρα ἔσται ποτὲ ἐπισκοπῆ τῆς δικαιοσύνης, ἵνα μὴ τὸ δῆρον κατηγλύπεται, ἀλλὰ πᾶσι ἀφθόνως δίδωται; Ὁ δὲ Κύριος πρὸς τὸν παράλυτον· Τί ἐν ἐνὶ τόπῳ κατακείμενα πελάξεις τῷ λογισμῷ; ὡς ἀγνοοῦντί μου διαλέγη; Τῆς κολυμβήθρας δεσπόζω, καὶ οὐκ οἶδας τὰ γινόμενα; Ἐγὼ τὴν τῶν Ἰουδαίων πραγματεῖαν. Διὰ τοῦτο παρεγενόμεν ἄνταλλάξαι τὴν κολυμβήθραν· καὶ νῦν ταύτην πάθος, καὶ τὴν τῶν βαπτισμάτων ἀνοίγω. Ἐν ταύτῃ εἰς κάθετος καθαίρεται· ἐκεῖ ἀναρίθρητοι καθ' ἑκάστην ἀναγεννηθήσονται· ἐν ταύτῃ ἄγγελος ἀπέστειλα· ἐν ἐκείνῃ ἐγὼ ὁ τῶν ἀγγέλων Ποιητῆς κατήλθον. Αἰδὸ πρὸς τὴν ἐρώτησιν ἀποκρίθητι· Θέλεις ὑγιῆς γενέσθαι; τούτεστι, Πιστεύεις ὅτι ἐν τούτοις ἄνατάς εἰμι ὁ λαλῶν σοι; Ὁ δὲ παράλυτος μικρὸν ἀνανεύσας, καὶ τὴν δεσποσίαν τοῦ Κυρίου γνωρίσας, τῇ συνθηκῇ δὲ ἐτι συνεχόμενος, ἀπεκρίνατο λέγων, ἄπερ ἔστε σαφῶς γινώσκοντες· Ναί, Κύριε· ἄνθρωπον δὲ οὐκ ἔχω, ἵν' ὅταν παραχθῇ τὸ δῆρον, βάλῃ με εἰς τὴν κολυμβήθραν· ἐν ᾧ δὲ ἔρχομαι ἐγὼ, ἄλλως πρὸ ἐμοῦ καταβαίνει. Ὁ δὲ Κύριος πρὸς τὸν παράλυτον· Τί λαμβάνεις, παράλυτε; ἀρκεῖ σοι τοῦ γνωρίσαι με Κύριον. Μὴ φαντάζου περὶ πολλὰ, μὴ εἰς τὴν παραχθὴν τῆς κολυμβήθρας ἀφόρα. Τετάρταται καὶ Ἰουδαῖα· τῆς ἐμῆς πηγῆς τὴν ὀδοῦδα ἔχε. Ἄ ἐπιζητεῖς οἶδα. Εἰ γὰρ καὶ ἄνθρωπον οὐκ ἔχεις, ἀλλὰ παρέταχά σοι ὁ ἐνανθρωπήσας Θεός. Αἰδὸ ἀκούσθον μου, καὶ Ἐγερθεῖς ἄρον τῶν

κράδδατόν σου, και ὕπαγε εἰς τὸν οἶκόν σου. Δοί-
 μους Ἰουδαίους, θάμβησον δαίμονας, κάπνισον ἀντι-
 λέγοντας, πληροφύρησον τοὺς προστρέχοντας, λύσον
 τὴν τοῦ σαββάτου ἀργίαν, ἀντὶ δικολόγου τὴν κλίνην ὡ-
 λαττε. Ταῦτα ἀκούσας ὁ παράλυτος, και τὸ πάθος
 παραχρήμα ἀποθέμενος τῷ τοῦ Κυρίου λόγῳ, τὸ πρῶ-
 ταγμα ἐπέληρον, και τὴν κλίνην ἐβάσταζε· και τοὺς
 Ἰουδαίους κυλούσας θέλοντας διὰ τὸ σάββατον, και λέ-
 γοντας· Οὐκ ἐξεστὶ σοὶ ἄραι τὸν κράδδατον, ὅτι
 σάββατόν ἐστιν, ἀπεσέθει, ὡς πρῶταγμα πληρῶν τοῦ
 κελεύοντος, λέγων πρὸς αὐτούς· Ὁ ποιήσας με ὑγιή,
 ἐκεῖνός μοι εἶπεν· Ἄρον τὸν κράδδατόν σου και πε-
 ριπάτει. Τῶν δὲ ἀνόμων Ἰουδαίου ἀιτωμένων τὸν Κύ-

ριον, και ἐρωτώντων, τίς ἐστιν ὁ ἱασάμενος, και προ-
 σταξίας αὐτῷ ἄραι τὸν κράδδατον, και δίκην κυνῶν ὡλα-
 κτούμενον κατά τοῦ θεραπευεκούτος, ἐνέμεινεν ὁ ἐπιθείς
 μαρτυρικούς ἀγωνισάμενος κατά τῶν μαιφῶνων. Εὐ-
 ρύκει αὐτὸν μετά ταῦτα πάλιν ὁ Κύριος, και λέγει
 αὐτῷ· Ἴδε, ὑγιής γέγονας· μηκέτι ἀμόρταε. Ἰνυ
 μη χεῖρόν τί σοὶ γένηται. Ὅρα, ἀγαπητέ, ὅτι διὰ τὰς
 ἀμαρτίας τοσοῦτον χρόνον τῆ ἀσθενείᾳ κατείχeto; Ἐπι-
 στρέψωμεν τοῖνυν και ἡμεῖς, ὅπως και τῆς προσκαίρου
 ταύτης κολάσεως ρυσθώμεν, και τῆς αἰωνίου γέεννης
 ἐκφύωμεν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, τῷ ἡ
 δόξα και τὸ κράτος, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων.
 Ἀμήν.

Εἰς τὸ κατά Λουκῶν Εὐαγγέλιον, εἰς τὴν δραχημῆν,

[388] και εἰς τὸ, ε "Ἀνθρωπός τις εἶχε δύο υἱούς."

Πάλιν οἱ κλόποι Χριστοῦ ἄπαιστον νάμα τῆς ἀγάπης
 μέλιμα βλαστάνουσι· πάλιν ἡ τοῦ Χριστοῦ λαμπαδοῦχος
 σοφία ἄφασα λύχνον, και ἐπὶ τὴν λυχνίαν τοῦ σταυροῦ
 ἐπιθεῖσα, πᾶσαν τὴν οἰκουμένην δαδουχεῖ πρὸς εὐσέ-
 θειαν. Τοῦτω τῷ λύχνῳ χρησιμμένη ἡ τοῦ Θεοῦ σοφία,
 τὴν μιαν τῶν δραχημῶν ἀπολωλυτὴν ζητήσασα, και εὐ-
 ραμένη, τὰς ἐνθάδε δραχημαῖς τῶν ἀγγέλων συνέζευξε.
 Τίς δὲ ἀν εἴη ἡ γυνὴ ἡ ἔχουσα ταὺς δέκα δραχημάς, ἀνα-
 γκαίον, ἀγαπητοί, εἰπεῖν. Αὕτη ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοῦ σο-
 φία, ἔχουσα τὰς δέκα δραχημάς. Ποίας; Ὑψίστων· ἀγ-
 γέλους, ἀργαγγέλους, Ἀρχάς, Ἐξουσίας, Δυνάμεις, Θεό-
 νους, Κυριότητες, Χερουδῖμ, Σεραφῖμ, και Ἀδὰμ τὸν
 πρωτόπλαστον. Ταύτην τὴν δραχημῆν τοῦ Ἀδὰμ ὑπὸ τῆς
 τοῦ διαβόλου κακίας· ἐκδοσχηθεῖσαν, και εἰς τόνδε τὸν
 βυθὸν τοῦ βίου καθελκυθεῖσαν, και ταῖς πολυφθόγγους
 ἡδοναῖς τῶν ἀμαρτημάτων χωσθεῖσαν, ἐλθούσα ἡ τοῦ
 Θεοῦ σοφία ἀνεύρατο. Πῶς εὐρατο, ἀγαπητοί; Ἦλθεν
 ἐξ οὐρανῶν, λαμβάνει τὸν ὀστράκινον λύχνον τοῦ σῴμα-
 το, ἀπτεῖ τῷ φωτὶ τῆς θεότητος, ἐπιτίθησι τῇ λυχνίᾳ
 τοῦ σταυροῦ, ζητεῖ τὴν δραχημῆν, εἰς τὴν αὐλήν και τῶν
 ἀγγέλων νομῆν ἐμάνδρουσαν αὐτήν. Ἄλλ' ἴσως ἐροῦσὶ τίνας
 τῶν ἐνοθάδε ἐστώτων, οἵτινες μετά τὸ βάπτισμα ἤμαρ-
 τον, λέγοντες· Τί πρὸς ἡμᾶς, εἰ Ἀδὰμ ἐσώθη; πῶς
 ἡμεῖς ἐλεθθώμεν; πῶς σωθώμεν, ὅτι μετά τὸ βάπτισμα
 ἠνομήσαμεν; Πρὸς οὓς λέγομεν· Οἱ τοιοῦτοι, μὴ φο-
 θείθε, μὴ θροεΐθε, μὴ παράσσεθε, μὴ ἀθυμεῖτε· οὐ
 γὰρ περὶ μὲν τοῦ Ἀδὰμ ἐμέλησαν τῷ Θεῷ, ὑμῶν δὲ κατ-
 ἐρόνησεν· ἀλλ' ἔκεινυ μὲν εἰ ἐγένετο γυνὴ ἔχουσα
 δραχημάς δέκα, σοὶ δὲ γίνεται πατήρ εὐσπλαγγνος, ἔχων
 δύο υἱούς, και τὴν πεπλανημένον πάλιν ἐναγκαλιζόμε-
 νος. Τοῖς γὰρ πᾶσι τὰ πάντα γέγονεν, ἵνα τοὺς πάντας
 κερδήσῃ. Ἀρτίως ἠκούσαμεν τοῦ Εὐαγγελίου λέγοντος·
 Ἀνθρωπός τις εἶχε δύο υἱούς· και προσελθὼν ὁ
 νεώτερος αὐτῶν τῷ πατρὶ εἶπε· Πάτερ, δός μοι
 τὴν οὐσίαν. Ὁ δὲ διέδωκεν αὐτοῖς τὸν βίον. Καὶ οὐ
 μετὰ πολλὰς ἡμέρας συναγαγὼν ἅπαντα ὁ νεώτε-
 ρος υἱὸς ἀπεδήμησεν εἰς χώραν μακρὰν· κακεῖ
 ἀνήλωσε τὸν βίον αὐτοῦ, ἴκων ἀσώτως. Δακτυλισαν-
 τος δὲ αὐτοῦ πάντα, ἐγένετο λιμὸς ἰσχυρὸς κατά
 τὴν χώραν ἐκεῖνην· και προσῆλθεν ἐπὶ τῶν πολι-
 τῶν, και πέμψαι αὐτὸν ὁ πόλιτις εἰς ἀγροὺς βό-
 σκειν χοίρους. Καὶ ἐπεθύμει γεμίσει τὴν κοιλίαν
 αὐτοῦ ἀπὸ τῶν κεραιῶν ἢ τῶν ἴσθιων οἱ χοῖροι· και
 οὐδεὶς ἐδίδου αὐτῷ. Εἰς ἐαυτὸν δὲ γενόμενος ἐξη·
 Πόσοι νῦν μισθιοὶ παρα τῷ πατρὶ μου ἄρτων περι-
 σεύουσιν, ἐγὼ δὲ ὡδε λιμῷ ἀπόλλυμαι; Ἀναστὰς
 πορεύσομαι πρὸς τὸν πατέρα μου· και ἐρῶ αὐτῷ·
 Πάτερ, ἤμαρτον εἰς τὸν οὐρανόν, και ἐνώπιόν σου,
 και οὐκ ἐτι εἰμι ἀξίος κληθῆναι υἱὸς σου· ποίη-
 σόν με ὡς ἓνα τῶν μισθίων σου. Τούτου δὲ τὸν
 νοῦν οὐκ ἐξω δεῖ περιζεῖν, ἀλλ' ἐν ἡμῶν αὐτοῖς. Διὰ
 γὰρ ἡμᾶς εἴρηται αἰ παραβολαὶ, και δι' ἡμᾶς ἀναγι-
 νώσκονται, ἵνα μηδεὶς ἐαυτὸν ἀπεπίστη, κἂν σφόδρα
 ἀμαστοῦλως τυγχάνῃ· ἀλλὰ προσέλθῃ τῷ Θεῷ μετανοῶν
 και ζητῶν παρ' αὐτοῦ ἱασμόν, μάλιστα εἰ τις ὑμῶν,
 διὰ τῆς πίστεως τῆς εἰς τὸν Κύριον γέγονος τοῦ Θεοῦ
 υἱός· Ὅσον γὰρ ἐδέξαντο αὐτὸν, φησὶν, ἔδωκεν αὐ-
 τοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι. Εἰ τις οὖν ὑμῶν
 διὰ τῆς εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν πίστεως γέγονεν αὐτοῦ
 υἱός, και ἔμακρύνῃ ἀπ' αὐτοῦ, οὐ τὸπω, ἀλλὰ τρῶπω·
 εἰ τινος ἤψατο ὁ λιμὸς, οὐ τοῦ κοινου ἄρτου, ἀλλὰ τοῦ
 ἐπουρανίου (Ἄρτον γὰρ, φησὶν, οὐρανῶν ἔδωκεν
 αὐτοῖς ἄρτον ἀγγέλων ἐφαγεῖν ἄνθρωπος)· κατὰ-
 πέτω τὰς μαχλάσας· ἤδοναίς χοίρους, ἰουκίαις, και μηκ-

ἔτι ἐπιθυμείτω κεράτια ἐσθίειν. Τί ἐστὶ τὰ κεράτια;
 Ἔσθλον καρπός. Τὰ κεράτια τῇ ἀμαρτίᾳ ἀπεικασται·
 ὡςπερ γὰρ τὰ κεράτια παρὰ τὴν ἀρχὴν τῆς γεύσεως
 γλυκαίνει, [389] μετά δὲ τὴν γευσιν τραχύνει τὸν φά-
 ρυγγα· οὕτω και ἡ ἀμαρτία ἐν μὲν τῇ ἀρχῇ τῆς γεύ-
 σεως ἐστὶ γλυκαία, μετά δὲ τὴν γευσιν τραχεία. Καὶ
 τοῦτό ἐστὶ τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ ἀρτου Ὀλομόντος·
 Μη πρόσεχε φυλήν γυναικί. Μέλι γὰρ ἀποστάλα
 ἀπὸ χειλέων γυναικὸς πόρνης, ἢ πρὸς καιρὸν λι-
 καίνει σὸν φάρυγγα, ὕστερον δὲ κικρότερον χολῆς
 ἐύρσκειται, και ἠκοημένον μάλλον μαλαίρας δι-
 στόμου. Εἰ τινος ἤψατο λιμὸς τοῦ ἄρτου τοῦ οὐρανίου,
 προσελθέτω, ζητεῖτω. Πᾶς γὰρ ὁ ζῶων εὐρίσκει, και
 ὁ αὐτῶν λαμβάνει, και τῷ κροῦστικῷ ἀνοικεῖται.
 Κροῦσον τῆς μετανοίας τὴν θύραν τοῖς ἀλαλήτοις· σὺ
 στεναγμός· μὴ φοβήθῃς αὐτήν, οὐκ ἐστὶ σου ζῆνη ἡ
 θύρα· ὑπὲρ σου ἀπέθανε. Κἂν εἴπῃς ἐν σεαυτῷ· Τίς
 ἐστίν; ἀποκρίνεται σοὶ Χριστός και λέγει· Ἐγὼ εἰμι
 ἡ θύρα τῶν προβάτων. Εἰπέ και σὺ· Ἥμαρτον εἰς
 τὸν οὐρανόν και ἐνώπιόν σου. Εἰ τις τὸ οὐρανίον
 βάπτισμα λαθῶν ἤμαρτεν, εἰς οὐρανὸν ἤμαρτεν. Ὁ γὰρ
 πρὸ τοῦ βαπτίσματος ἀμαρτάνων, ἐν γῆ ἀμαρτάνει·
 Ἰνὴ γὰρ εἰ, και εἰς γῆν ἀπελειούσῃ, τῷ Ἀδὰμ ἐβρέθη.
 Εἰ τις δὲ Χριστὸν ἐνεύσσατο ἐν τῷ βαπτίσματι, οὐκ εἰ
 γῆ τυγχάνει· ἀλλ' οὐρανός· Ὅλος γὰρ ὁ χοῖρός, τοιοῦ-
 τοι και οἱ χοῖκοι· και ὁλος ὁ ἐπουράνιος, τοιοῦτοι
 και οἱ ἐπουράνιοι. Ὅσοι γὰρ εἰς Χριστὸν ἐβαπτι-
 σθητε, Χριστὸν ἐνεύσσαθε. Εἰ τις οὖν ἤμαρτεν μετὰ
 τὸ βάπτισμα, εἰς οὐρανὸν ἤμαρτεν. Διδὸν προσερχέσθω
 και λεγέτω· Πάτερ, ἤμαρτον εἰς τὸν οὐρανόν
 ἐνώπιόν σου, οὐκ εἰμι ἀξίος κληθῆναι υἱὸς
 σου. Διὰ τί; λέγε τὴν αἰτίαν. Τὴν τῷ αἵματι Ἰησοῦ
 καρδίαν μου ἐβράνωτισμένην, ροδοειδῶς ἀνθούσαν, ταῖς
 ἡδοναῖς ἐμορρόρωσα· Οὐκ εἰτι εἰμι ἀξίος κληθῆναι
 υἱὸς σου. Σὲ παρῶντα, τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἅγιον παρ-
 ετίκρانا, τὴν ἐξαστράπτουσαν στολήν τῆς πίστεως τῇ
 ἀμαρτίᾳ ἐσπίλωσα· Οὐκ εἰτι εἰμι ἀξίος κληθῆναι
 υἱὸς σου. Τὴν ἐλευθερωθεῖσαν μου ψυχὴν τῷ βαπτι-
 σματι, και γιονωθεῖσαν τῷ φωτισματι, σκοτίσας τῇ
 ἀμαρτίᾳ, ἐδοῦλωσα· Οὐκ εἰτι εἰμι ἀξίος κληθῆναι
 υἱὸς σου· ποίησόν με ὡς ἓνα τῶν μισθίων σου.
 Αἰ τοῦ σώματός μου αἰσθήσεις τῇ κραιπλῇ μεθυσθεῖ-
 σαι, καθάπερ παράφορος θεραπευοίδης, τὴν ἐαυτῶν δέ-
 σποιναν ψυχὴν τῇ ἀλοασίᾳ προέδωκαν· νυὶ δὲ διὰ τῆς
 νηστείας ταύτας παιδεύσας, τὴν ψυχὴν μου σωφρονίσω·
 Ποίησόν με ὡς ἓνα τῶν μισθίων σου. Οἶδα λοιπὸν
 τὴν πλάνην τοῦ Ἐχθροῦ, οἶδα αὐτοῦ τὰ σκελισματα, οἶδα
 τῆς γαστριμαργίας αὐτοῦ βελστοασίαν, φεύγω
 κραιπλῆν, δι' ἧς λύει τοὺς τόνους τῆς σωφροσύνης,
 δίδων τὴν νηστείαν τὴν τὸ νῆφειν μοι παρεχούσαν·
 Ποίησόν με ὡς ἓνα τῶν μισθίων σου. Ἐργάσομαι
 κἀγὼ εἰς τὴν ἀμπελώνα σου· περιτεμῶ κἀγὼ τῇ δρε-
 πᾶν τοῦ Πνεύματος τῆς ἐνοδοῖν μου κειμένης ἀμπε-
 λου λογικῆς τὰ περιττὰ κλήματα, μάλλον δὲ ἐγκλήματα·
 Ποίησόν με ὡς ἓνα τῶν μισθίων σου. Γενεργήσω
 κἀγὼ τὸν βότρυν τῆς ἀγάπης γλυκύτατον· ὑπερείσω
 κἀγὼ καθάπερ χάρακας τῆ ψυχῆ μου τὰς ἐντολάς τοῦ
 Κυρίου, ἵνα μὴ εἴς γῆν συρομένην ὑπὸ βρεφῆς συλαγω-
 γῆται· Ποίησόν με ὡς ἓνα τῶν μισθίων σου. Εἰς
 οὐρανὸς αὐτὴν βλέπειν κατεργάσομαι· Ἐλικας φιλαδι-
 φίας αὐτὴν ἐκτελεῖν παρασκευάσω, ἵνα τοὺς εἰς γῆν
 συρομένους πένητας ἐναγκαλιζομένη διαβαστάξῃ· Ποίη-
 σόν με ὡς ἓνα τῶν μισθίων σου. Δός μοι πάλιν,
 πάτερ, τὸ ἄρτρον τοῦ σταυροῦ ἐπὶ τῶν ὤμων· γεωφ-

IN EVANGELIUM SECUNDUM LUCAM, IN DRACHMAM, ET IN ILLUD, HOMO QUIDAM HABEBAT DUOS
FILIOS (*Luc. 15 11*).

Rursum sinus Christi perenne et dulce caritatis quantum emittit: rursus Christi illuminans sapientia lucernam accendens, et in candelabro crucis ponens, totum orbem ad pietatem illustrat. Hæc utens lucernæ Dei sapientia, drachmam unam perditam quærens, inventam cum novem drachmis angelorum conjunxit. Quæ vero sit mulier quæ decem drachmas habuit, necesse est, dilecti, dicere. Hæc est Dei sapientia, quæ habet decem drachmas. Quas? Numerica: angelos, archangelos, Principatus, Potestates, Virtutes, Thronos, Dominaciones, Cherubim, Seraphim, et Adam protoplastum. Hanc Adami drachmam, ex diaboli nequitia avulsam, et in hoc vitæ profundum detractam, ac variis peccatorum voluptatibus demersam, veniens Dei sapientia invenit. Quomodo invenit, dilecti? Venit de caelis, accipit testaceam corporis lucernam, accendit illam luce divinitatis, imponit candelabro crucis, quærit drachmam, in aulam et in angelorum pascua inducit illam. Sed fortasse dicent quidam ex adstantibus, qui post baptismum candelabro crucis, quærit drachmam, in aulam et in angelorum pascua inducit illam. Sed fortasse dicent quidam ex adstantibus, qui post baptismum candelabro crucis, quærit drachmam, in aulam et in angelorum pascua inducit illam. Sed fortasse dicent quidam ex adstantibus, qui post baptismum candelabro crucis, quærit drachmam, in aulam et in angelorum pascua inducit illam. Sed fortasse dicent quidam ex adstantibus, qui post baptismum candelabro crucis, quærit drachmam, in aulam et in angelorum pascua inducit illam.

et pulsanti aperiatur (*Matth. 7. 8*). Pulsa poenitentiae januam ineffabilibus gemitibus: ne timeas illam, non est tibi extranea janua. Pro te mortuus est. Si dixeris in teipso, Quis est? respondet tibi Christus et dicit: *Ego sum ostium ovium* (*Joan. 10. 7*). Dic et tu: *Peccavi in caelum et coram te*. Si quis accepto caelesti baptismate peccavit, in caelum peccavit. Qui enim ante baptismum peccat, in terram peccat: Adamo enim dictum est, *Terra es, et in terram reverteris* (*Gen. 3. 19*). Si quis vero Christum induerit in baptismate, non jam terra, sed caelum est. *Qualis enim terrenus, tales terreni, et qualis caelestis, tales caelestes* (*1. Cor. 15. 48*). Quotquot enim in Christo baptizati estis, Christum induistis (*Gal. 3. 27*). Si quis ergo post baptismum peccavit, in caelum peccavit. Quare accedat et dicat: *Pater, peccavi in caelum et coram te, jam non sum dignus vocari filius tuus*. Quare? causam dicito: Cor meum sanguine Christi conspersum, rosæ instar florens, in voluptatum cæno demersi; *Non sum dignus vocari filius tuus*. Te irritavi, Spiritum sanctum tuum exacerbavi, fulgentem stolam fidei peccato inquinavi: *Jam non sum dignus vocari filius tuus*. Liberatam per baptismum animam meam, et nivis instar dealbatam per illuminationem, obscuram reddens, peccato subdidi: *Jam non sum dignus vocari filius tuus; fac me sicut unum de mercenariis tuis*. Corporis mei sensus crapula inebriati, quasi variæ ancillæ, dominam suam animam lascivia prodidere: nunc autem per jejunium illas instituens, animam meam temperabo: *Fac me sicut unum de mercenariis tuis*. Novi demum erroris duces inimicum, novi supplantationes ejus, novi immissa gula tela, fugio crapulam, per quam temperantiæ vim solvit, jejunium exerceo, quod mihi vigilantiam conciliat: *Fac me sicut unum de mercenariis tuis*. Operabor et ego in vinea tua, falce Spiritus amputabo interioris rationabilis vitis superfluos palmites, imo potius delicta: *Fac me sicut unum de mercenariis tuis*. Colam et ego uvam caritatis dulcissimam: fulciam quoque animam meam, quasi paxillis, præceptis Domini, ut ne in terram detracta a serpente diripiatur: *Fac me sicut unum de mercenariis tuis*. In caelum ipsam respicere curabo, palmitesque amoris fraterni expandere, ut in terram dejectos pauperes in ulnis assumens gestet: *Fac me sicut unum de mercenariis tuis*. Impono humeris meis rursus, Pater, aratrum crucis: colam sulcum animæ meæ; auferam spinosos et damnosos maligni fructices, seram in ipsa caelestia semina. Te enim superne imbrem misericordiæ mittente, sulcus animæ meæ fructum feret, aut trigesimum, aut sexagesimum, aut centesimum: *Fac me sicut unum de mercenariis tuis*. Ne repellas me, Pater; non enim me omnino inimicus enervavit, nec stola fidei exiit. Si enim temperantiæ meæ decorem inquinavit, at non me ita flexit, ut idola unquam colerem: te non negavi, Domine mi. Licet peccaverim in flore juventutis meæ; at nidorem idolorum conculcavi, imagines demonum prostravi, statuas idolorum deturpavi, diabolum exsufflavi, in demones conspui. Nunc vero ad vestigia tua procumbo, Domine Deus meus: *Fac me sicut unum de mercenariis tuis*. Si sic poenitentiam egeris, si sic confessus fueris: adhuc te procul agente, accurret tibi caelestis Pater, spiritu procumbens in colum animæ tuæ, caritatis tibi jugum imponens, et jugali veritatis ligno colum cordis tui constringens; osculo solvit inimicitiam, dicitque servis suis sacerdotibus: *Ferte primam stolam*. Non dicit, *Ferte unam stolam*, sed, *Ferte primam stolam*, ut ostendat primum baptismatis stolam tibi dari. *Ferte illi primam stolam, et induite illum; et date annulum, signum divitiarum, et thesauri custodem, pignus gratiæ, et*

signaculum Spiritus. *Et calceamenta in pedibus ejus; id est, vestigium animæ ejus evangelii verbis ornatæ, ut ne rursus serpens calcaneum ejus sublingens, in pristinum peccati errorem illum retrahat. Et ferte vitulum saginatum.* Quis est hic nisi Christus, qui post baptismum dignis datur, ut ait Apostolus: *In quo inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter (Col. 2. 9)?* Asserte, manducem illum retrahat. Quis ex Judæis et gentilibus credit, vitulum mactatum esse, et mundum restauratum? O vitule Virginis juvenæ, fili sacer inculti uteri! o vitule, qui occisus es, et vi-

vis, qui semper a nobis comederis, et inconsumptus manes! Quapropter, dilecti, in securum et tranquillum portum ancoram verbi nostri demittentes, vos dimittamus postquam lapsus sancti Spiritus, et concinna ejus lingua, pelagus divinarum Scripturarum trajecimus; ipse in caelestem civitatem vos deducet, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium una cum Patre sanctoque et adorando Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

QUOD OPORTEAT EUM QUI GRATIAM QUAMLIBET SCIENTIÆ HABEAT, ILLAM EI, QUI OPUS HABET, IMPETIRE: ET DE PRESBYTERO.

Benignus Deus genus nostrum miseratus, nullum hominem relinquit sine gratia sua: non solum enim justis dat gratiam, sed etiam peccatoribus: quia largus est, et sine personarum acceptione, ac solem suum oriri facit super justos et injustos, et vult omnes homines salvos fieri. Nec despicit peccatorem: sed illi quoque medicam dat gratiam, ut accipiens donum, dantem honoret, et gratias agens, convertensque se a via sua mala, poenitentiam agat. Si autem, accepta gratia, in iisdem malis maneat, tunc demum auferetur ab illo gratia quam accepit, et condemnabitur ad gehennam ignis, quia non novit honorem et honorantem: et impletur in illo id quod scriptum est: *Homo cum in honore esset, non intellexit: comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis (Psal. 48. 13).* Novi ego homines peccatores, qui manus imposuerunt ægris, et sanaverunt eos. Verum hoc duobus fit modis; nec solum ad gratiam dantis, sed etiam ad gratiam accipientis. Nisi crederet is qui accipit, neque a justo, neque a peccatore gratiam acciperet: qui vero credit, etiam a peccatore gratiam curationis accipit. Singulis enim secundum fidem gratia datur. Etenim Dominus accedentibus dicebat: *Secundum fidem vestram fiat vobis (Matth. 9. 29).* Tu crede in nomine Domini ad quem accedis, et ne hæsitaveris ullo modo, et gratiam accipies: Deus enim est qui operatur. Multi presbyteri peccatores dona offerunt, nec aversatur illos Deus, sed sancto Spiritu sanctificat dona proposita: et panis quidem fit corpus Christi, et calix sit sanguis pretiosus Domini. Quidam vero opinantur se congruenter agere, quod non communicent cum quibusdam presbyteris, quod eorum nequitie sint conscii: ignorantis se potius peccare, dum boni quidpiam se agere putant. Quis enim es tu qui judices præpositum tibi? non audisti Apostolum dicentem: *Principem populi tui non maledices (Act. 23. 5);* et rursus, *Quis es tu qui judicatis alienum servum? Domino suo stat, aut cadit: stabit autem: potens est enim Deus statuere illum (Rom. 14. 4).* Tu qui ab illo doceris et institueris, non habes potestatem judicandi et arguendi illum; ut dixit beatus Paulus apostolus: *Nolite ante tempus judicare, quoad usque veniat Dominus, qui illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium; et tunc laus erit unicuique a Deo (1. Cor. 4. 5).* Ille habet potestatem te judicandi: qui autem illum judicat, Dominus est. Et rursus Dominus: *Nolite judicare, ut non judicemini (Matth. 4. 4).* Tu secundum regulam honorem ipsi debitum tribuas: primitias fructuum et quæ Ecclesiæ debes dare ne desistas. Ne curiose inquiras quibus in rebus hæc insumantur. Quod si hac in re de illo judicare tentaveris, respice potius in vas tuum, et examina teipsum, num quid mali habeas in conscientia tua, et num illa te damnet. Non dico ut annorum tuorum omnium opera explores, sed unius tantum diei: scrutare diligenter quomodo diem transegeris; an quempiam accusaveris, an oculus tuus in aliquo scandalizatus fuerit, an pauperem contempseris, an proximum tuum

irriseris, an quempiam percusseris. Vide annon in his læseris animam tuam. Si purus sis ab his omnibus, puritatem tibi habeas; neque enim tunc etiam bonum fuerit aut presbyterum aut alium quempiam incusare. Sed ille, inquires, fornicatus est, ego vero secus. Verum tu de proximi bonis furatus es, et res pauperis rapuisti: quisque sua opera mala consideret: ne tua prætereas, dum ea quæ proximi sunt exploras. Si quis vero jam dictis non obtemperet, sed linguam veritat contra presbyterum vel alium, eandem retributionem se recepturum exspectet. Si tu hæc agens, quæ proximi sunt perquiras, dicet tibi Christus, *Hypocrita, ejice primum trabem ex oculo tuo, et tunc videbis ejicere festucam de oculo fratris tui (Matth. 7. 5).* De peccatis tuis sollicitus esto; nec de eo judices de quo judicandi præceptum non habes. Ceterum oportet presbyterum sic affectum esse erga populum; primo pro illo precetur ex tota anima; patrocinetur usque ad mortem injuste læsis, et animam suam pro grege ponat oportet; eos qui sunt in necessitate juvet, afflictum consoletur, injuriarum ne prorsus meminerit; nam memor injuriarum presbyter quotidie peccat, injuriarum memor presbyter numquam puram emittit Deo orationem, dum nequitia est in corde ejus. Nisi reconcilieris cum proximo tuo, et nisi deponas nequitiam tuam, ne ascendas in syronum. Recordare hujus præcepti Domini: *Si offers munus tuum ad altare, et ibi recordatus fueris quia frater tuus habet aliquod adversum te, vade, prius reconciliare fratri tuo, et tunc veniens offer munus tuum (Matth. 5. 23. 24).* Ne transgrediaris Domini præceptum, ne damnes; dolos ne mediteris; ne alium exaltes, alium deprimas. Ne divitem, quod primas sedes occupet, honores; pauperem vero, qui munera tibi offerre nequit, despicias: sed æqualitatem erga omnes servemus. Accusationem ne cito admittas; vanos rumores ne tolles; ex auditu neminem damnes; multi per invidiam et rixam criminantur. Si vero post multam perquisitionem peccantem quempiam deprehendas, ne statim illum coram omnibus redarguas, ne illi des occasionem ut neminem reveareat. Duo enim mala ex tali reprehensione eveniunt: alii enim reprehensi, turpitudinem et opprobrium non ferentes, ad aliud pejus se convertunt, et cum intempestive redarguuntur, ad laqueum et ad mortem currunt. Hujusmodi est satanas, homini suggerit ut malum perficiat; aliud etiam faciendum suggerit, et re peracta irridet eum. Probationes parat et accusatores, qui in calamitate illum criminantur, et ad insaniam vertant, ita ut turpitudinem non ferens, ad fluvios et laqueos currat. Ob hujusmodi tentationes, eum, cui Christi grex concreditus est, oportet esse mitem, ita ut cum multa cautione peccatores exquirat, et cum deprehenderit, ne statim ex Ecclesia ejiciat, ne corripiens illum satanas sibi proprium faciat. Cum autem quis a summo sacerdote ab Ecclesia ejectus fuit, illum satanas corripit, nec discedit ab eo, donec illum sibi addixerit. Non debet sacerdos frequenter excommunicare vel maledicere. Hæc cum

γῆσιν τὴν αὐλάκα τῆς ψυχῆς μου, ἐξαρῶ τὰ ἀκανθηφόρα καὶ βλαβοποιὰ τοῦ Πονηροῦ βλαστήματα, ἐπισπερῶ αὐτῇ τὰ οὐράνια σπέρματα. Σοῦ γὰρ ἐπομβροῦντος ἄνωθεν τὸν ἔλεον, ἡ αὐλάκα τῆς ψυχῆς μου καρποφορήσει, ἡ μὲν τριάκοντα, ἡ δὲ ἐξήκοντα, ἡ δὲ ἑκατὸν· *Ποιησὸν μὲ ὡς ἓνα τῶν μισθῶν σου.* Μὴ ἀπίσθης με, πάτερ· οὐ γὰρ παντελῶς με Ἐχθρὸς ἐκνευρίσας, τὴν στολὴν τῆς πίστεως ἀπέδυσεν. Εἰ γὰρ τὸ τῆς σιφροσύνης μου κάλλος ἐσπλάσων, ἄλλ' οὖν γε τοῖς εἰδώλοις με αὐτοῦ λατρεύειν οὐδέποτε ἔκαμψε· σὲ οὐκ ἠρηυσάμην, Κύριε μου. Εἰ καὶ ἡμαρτον ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς νεότητος μου, ἀλλ' οὖν γε κνίσαν εἰδώλων κατεπάτησα, εἰκόνας δαιμόνων κατέστρεψα, ζῴανα εἰδώλων ἐξήγαγον, διάβολον ἐνεφύσασα, δαίμονας ἐνέπευσσα. Νυνὶ δὲ τοῖς σοῖς ἔγχεσι προσπίπτω, ὁ Κύριός μου, καὶ ὁ Θεός μου· *Ποιησὸν μὲ ὡς ἓνα τῶν μισθῶν σου.* Ἐὰν οὕτω μετανοήσῃς, ἐὰν οὕτως ἐξομολογήσῃς ἔτι πόρθῶ σου ἀπέχοντος προστρέχει δούραντιος Πατῆρ, [840] πνεύματι ἐπιπίπτων σου τῷ τραχίῳ τῆς ψυχῆς, τὸ τῆς χάριτός σοι ζυγὸν ἐπιτιθεῖς, καὶ τῇ ζευγλῇ τῆς ἀληθείας τὸν αὐχένα τῆς καρδίας σου περιφύγῃων· φιλήματι λύσει σου τὴν ἐχθραν, καὶ λέγει τοῖς ἐκτουτοῦ δούλοις τοῖς Ιερουσί· *Φέρετε τὴν πρώτην στολὴν.* Οὐκ εἶπε, *Φέρετε μίαν στολὴν, ἀλλὰ, Φέρετε τὴν πρώτην στολὴν,* ἵνα δεῖξῃ τὴν πρώτην τοῦ βαπτίσματος ἀξίαν

σοι διδομένην. *Φέρετε αὐτὴν τὴν πρώτην στολὴν, καὶ ἐνδύσατε αὐτόν· καὶ δότε δακτύλιον,* τὸ δεῖγμα τοῦ πλοῦ-νου, τὸν τοῦ θησαυροῦ φύλακα, τὸν ἀρραβῶνα τῆς χάριτος, τὴν σφραγίδα τοῦ Πνεύματος. *Καὶ ὑπόδηματα εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ*· τουτέστι, τοῖς τοῦ Εὐαγγελίου λόγοις τὸ ἴχνος τῆς ψυχῆς αὐτοῦ περιεφύγεται· ἵνα μὴ πάλιν ὁ ἔθρις τὴν πτέραν ὑπολείψας, εἰς τὴν πύργον αὐτὸν πλάνην τῆς ἀμαρτίας κατασύρῃ. *Καὶ φέρετε τὸν μόσχον τὸν σιτευτόν.* Τίς ἐστιν οὗτος, ἡ πάντως Χριστός, μετὰ τὸ βάπτισμα διδόμενος τοῖς ἀξίοις, καθὼς λέγει ὁ Ἀπόστολος· *Ἐν ᾧ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλῆρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς·* Φέρετε, φεγγόμενος εὐφρανθῶμεν. Τίς ἄρα ἐν Ἰουδαίοις καὶ Ἕλλησι πιστεύσει, ὅτι μόσχος ἐσφάγι, καὶ κόσμος ἐστάθη; Ὁ μόσχος Παρθένου δαμάλιος, τέκνον ἱερὸν ἀνηρότου μήτρας! Ὁ μόσχος ὁ σφαγίος καὶ ζῶν, καὶ πάντοτε ὑφ' ἡμῶν ἐστῶμενος, καὶ ἀδαπάνητος μένων! Διδ, ἀγαπητοί, εἰς τὸν εὐσταθὴ καὶ εὐδῖον λιμένα τὴν ἀγκυραν τοῦ λόγου ἡμῶν χαλάσαντες, παραπέψωμεν ὑμᾶς τῆ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐμβολῆ, καὶ τῇ εὐρύθμῳ αὐτοῦ γάλωσση διατεμόντες πέλαιος τῶν θείων Γραφῶν, εἰς οὐράνιον πόλιν·· χειραγωγῆσαι ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, ἅμα τῷ Πατρὶ, σὺν τῷ ἁγίῳ καὶ προσκυνητῷ Πνεύματι, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

*Οτι χρὴ τὸν ἔχοντα χάριν ὄντα δὴποτε ἐπιστήμης μεταδιδόναι τῷ χριστῶν ἔχοντι· καὶ περὶ Προσβυτέρου.

Ὁ φιλόφρων Θεὸς οἰκτεῖρων τὸ γένος ἡμῶν, οὐκ ἀφίση πάντα ἀνθρώπον ἀνευ τῆς αὐτοῦ χάριτος. Οὐ γὰρ μόνον τοῖς δικαίοις δίδωσι χάριν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀμαρτωλοῖς· ἐπειδὴ ἄφρονος ἔστι, καὶ ἀπροσωπολήπτου, καὶ ἀνατέλλει τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους, καὶ θέλει πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι. Καὶ οὐ παρορᾷ τὸν ἀμαρτωλὸν, ἀλλὰ δίδωσι καὶ αὐτῷ μικρὸν χάριν, ἵνα λαβὼν τὸ χάρισμα, τιμῇσιν τὸν δεδωκότα, καὶ εὐχαριστήσας αὐτῷ, καὶ ἐπιστρέψας ἐκ τῆς ὁδοῦ τῆς πονηρίας μετανοήσῃ. Ἐὰν δὲ καὶ λαβὼν τὴν χάριν ἐπιμεινῇ τοῖς αὐτοῖς κακοῖς, τότε λοιπὸν ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ καὶ ἡν ἔλαβε χάριν, καὶ κατακριθήσεται ἐν τῇ γεένῃ τοῦ πυρός, διότι οὐκ ἔγνω τὴν τιμὴν καὶ τὸν τιμησάντα, καὶ πληροῦται ἐπ' αὐτῷ τῷ γεγραμμένον· *Ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ᾧν οὐ συνῆκε· παρασυμβεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ἀμοιωθῆται αὐτοῖς.* Ἐγὼ οἶδα ἀμαρτωλὸς ἀνθρώπου, καὶ ἐπέθηκα χεῖρας ἐπὶ ἀρρώστους, καὶ ἴασαντο αὐτούς. Ἀλλὰ τούτο κατὰ τρόπους δύο γίνεται· καὶ οὐ μόνον πρὸς τὸν δίδοντα ἔστιν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν λαμβάνοντα. Ἐὰν μὴ πιστεῖν ὁ λαμβάνων, οὐδὲ παρὰ δικαίον, οὐδὲ παρὰ ἀμαρτωλοῦ λαμβάνει χάριν· ὁ δὲ πιστεύων, καὶ παρὰ ἀμαρτωλοῦ δέχεται τὴν χάριν τῆς ἰάσεως. Ἐκάστῳ γὰρ κατὰ τὴν πίστιν δίδεται καὶ ἡ χάρις. Καὶ γὰρ ὁ Κύριος τοῖς προσερχομένοις ἔλεγε· *Κατὰ τὴν πίστιν ὑμῶν γενηθήτω ὑμῖν.* Σὺ πίστευσεν ἐν ὀνόματι Κυρίου ᾧ προσέρχῃ, καὶ μὴ διακριθῆς κατὰ μηδένα τρόπον, καὶ λήψῃ τὴν χάριν· ὁ Θεὸς γὰρ ἐστιν ὁ ἐνεργῶν. Πολλοὶ προσβύτεροι ἀμαρτωλοὶ δυτες προσφέρουσι τὰ δῶρα, καὶ οὐκ ἀποσπρέφεται αὐτοῖς ὁ Θεός, ἀλλὰ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι ἀγιάζει τὰ προκειμένα δῶρα· καὶ ὁ μὲν ἄρτος γίνεται σῶμα Κυρίου, καὶ τὸ ποτήριον γίνεται αἷμα τίμιον Κυρίου. Καὶ εἰσὶ τινες ὑποκαμβάνοντες εὐλογίαν τὴν ποιῖν, οὐ κοινωνοῦντες παρὰ τισὶ προσβυτέροις, ὡς συνειδότες τι κακὸν [841] τοῦ προσβυτέρου· καὶ οὐκ οἶδασιν ὅτι πλείονα ἀμαρτανῶσι θελοῦντες τὴν καλὴν ποιῖν. Τίς γὰρ εἴ σὺ ὁ κερύων τὸν ἄρτον σου; οὐκ ἴκωσας τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· *Ἀρχόντα τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἐρεῖς κακῶς; καὶ πάλιν· Τίς εἰ σὺ ὁ κερύων ἀλλότριον οἰκίαν; τῷ ἰδίῳ κυρίῳ στήκει ἡ πίστις· σταθήσεται δὲ· θυνατόρος γὰρ ἔστιν ὁ Θεὸς στήσαι αὐτόν.* Σὺ ἂν οὐκ αὐτοῦ διδασκόμενος καὶ χειραγωγούμενος, οὐκ ἔχεις ἐξουσίαν κρῖναι καὶ ἐλέγχειν αὐτόν· καθὼς εἶπε Παῦλος ὁ ἀπόστολος· *Μὴ πρὸ καιροῦ κρῖντε, ὡς ἂν ἔλθῃ ὁ Κύριος, ὃς φωτισοῖ τὰ κρυπτά τοῦ σκότους, καὶ φανερώσῃ τὰς βουλάς τῶν καρδιῶν· καὶ τότε ὁ καιρὸς γίνεται ἐκάστῳ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ.* Ἐκείνος ἔχει ἐξουσίαν κρῖναι σε· ὁ δὲ ἐκείνων κρῖνων, Κύριός ἐστι. Καὶ πάλιν ὁ Κύριος· *Μὴ κρῖντε, ἵνα μὴ κριθῆτε.* Σὺ τὴν ὀφειλομένην τιμὴν ἀποπλήρῃσων τοῦ κανόνος· τὰς ἀπαρχὰς τῶν πρωτογεννημάτων σου, τὰ κεραιωστημένα τῇ Ἐκκλησίᾳ μὴ ἀποστερηθῆς δίδοναι. Μὴ πολυπρα-

γμονήσῃς ποῦ ἀνηλώθησαν· εἰ δὲ ἐν τούτῳ ἐπιχειρήσῃς κρίνειν αὐτόν, ἔγκυφον πρῶτον εἰς τὸ ἀγγεῖόν σου, καὶ δοκίμασον σεαυτὸν, εἰ μὴ ἔχεις εἰς τὸ συνειδὸς σου φαῦλον, εἰ οὐ κατακρίνεις εἰ ἡ γνώμη σου. Καὶ οὐ λέγω ὄλων τῶν ἐτῶν ἐρευνηταὶ τὰ ἔργα, ἀλλὰ τῆς μιᾶς ἡμέρας μόνον· στόχαται ἀκριβῶς πῶς παρήλθες τὴν ἡμέραν, εἰ οὐ κατηγόρησάς τινας, εἰ οὐ ἐκαυδαλλίσθη σου ὁ ὀφθαλμὸς εἰς οὐδὲν, εἰ οὐ παρείδες πένθητα, εἰ οὐκ ἐγέλασας ἐπὶ τῷ πλησίον σου, εἰ οὐκ ἐκοφάς τινα. Βλέπε εἰ ἐν τούτοις οὐκ ἐβλαψάς σου τὴν ψυχὴν. Εἰ καθαρός εἰ ἐκ πάντων τούτων, τὴν καθαρότητά σου ἔχεις· καὶ οὐδὲ οὕτω καλὸν ἔστι κατὰ προσβυτέρου ἢ καὶ ἐτέρου κατηγορεῖν. Ἄλλ' ἐκείνος, φησὶν, ἐπόρνευσεν, ἐγὼ δὲ οὐ. Ἀλλὰ σὺ ἐκλάψας τὰ τοῦ πλησίον, καὶ ἤρπασας τὰ τοῦ πένιτος· ἕκαστος δὲ τῶν ἰδίων ἔργων ἰδέτω τὰ κακά· ὁ μὲν παράδειπτε τὰ σά, ὁ ἐρευνῶν τὰ τοῦ πλησίον. Εἰ δὲ τις παρακοῦσῃ τῶν ἐρημιῶν, καὶ ἐπιβάλλῃ τὴν ἑαυτοῦ γλῶσσαν εἰς κατηγόριαν προσβυτέρου, ἢ καὶ ἐτέρου τινος, τὴν αὐτὴν ἀντιμισθίαν προσδοκᾷ ὑπομένειν. Εἰ σὺ ταῦτα πράττων, τὰ τοῦ πλησίον ἐκζητεῖς, ἔξει σοι ὁ Κύριος· *Ἵποκριτᾶ· ἐκβαλε πρῶτον τὴν δοκὸν ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ σου, καὶ τότε διαβλέψῃς ἐκβαλεῖν τὸ κάρφος ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ τοῦ ἀδελφοῦ σου.* Περὶ τῶν σὴν ἀμαρτιῶν μερίμνησον, καὶ ὃν οὐ προσετάγῃς κρίνειν, μὴ κρίνης. Πλὴν ὀφείλει καὶ ὁ προσβύτερος οὕτω διακρίσθαι πρὸς τὸν λαόν· Πρὸ πάντων εὐχεσθαι· ἐξ ὅλης ψυχῆς ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, προῖστασθαι τῶν ἀδικουμένων ἕως θανάτου, καὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τιθέναι ὑπὲρ τοῦ ποιμνίου ὀφείλει, τοῖς ἐν ἀνάγκῃ βοηθεῖν, τὸν λυπούμενον παραμυθεῖσθαι, μὴ μνησικακεῖν πρὸ πάντων· μνησικακῶν γὰρ προσβυτέρου καθ' ἡμέραν ἀμαρτανῶσι· μνησικακῶν προσβυτέρου ψυχῆ οὐδέποτε καθαράν προσφέρει τῷ Θεῷ εὐχὴν, τῆς κακίας οὕσης ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. Ἐὰν μὴ διαλαγῆς τῷ πλησίον σου, καὶ λύσης τὴν κακίαν σου, μὴ ἀνέλθῃς ἐν τῷ συνδρόμῳ· μνησθήῃ τί σοι παρηγγεῖλεν ὁ Κύριος, λέγων· *Ἐὰν προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, καὶ μὴ μνησθῆς ἔτι ἔχει ὁ ἀδελφός σου κατὰ σοῦ τι, ὕπαγε, πρῶτον διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου, καὶ τότε ἔλθων πρόσφερε τὸ δῶρόν σου.* Μὴ παρακοῦσῃς τῆς τοῦ Θεοῦ πρῶτης παραγγελίας, ἵνα μὴ κατακριθῆς, δόλους μὴ μελετήσῃς, μὴ τὸν μὲν ὑψώσῃς, τὸν δὲ ταπεινώσῃς· μὴ τὸν πλούσιον διὰ τῆς πρωτοκλισίας τιμῆσῃς, τὸν δὲ πένιτον τὸν μὴ δυναμένον προσενεγκεῖν σοι δῶρα παρίδης, ἀλλὰ τὴν ἰσότητά πρὸς πάντας φυλάξωμεν. Κατηγορίαν ταχέως μὴ παραδέξῃς, φλυαρίας μὴ ἀνέγῃς, ἀπὸ ἀκοῆς μὴ κατακρίνης ποτὲ· πολλοὶ μετὰ φθόνου καὶ ἔριν κατηγοροῦσιν. Ἐὰν δὲ μετὰ πολλῆς ἀκριβείας εὐρύς ὦν ἀμαρτανῶσα, μὴ εὐθέως αὐτὸν ἐπὶ [842] πάντων ἐλέγξῃς, ἵνα μὴ περισσὸν καιρὸν αὐτῷ ἔῃς· μὴδένα αἰδεῖσθαι. Δύο γὰρ κακὰ ἔχει τὸ ἐλέγχειν ἐπὶ πάντων· οἱ μὲν γὰρ ἐλεγγόμενοι,

μή φέροντες τὴν αἰσχύνην, μηδὲ φέροντες τὸ θνείδος, ἐπὶ τὸ ἕτερον κακὸν χωροῦσι μάλιστα· καὶ ὅταν ἀκαίρως κατηγορῶνται, ἐπὶ τὸν τῆς ἀγγώνης θάνατον τρέχουσι. Τοιοῦτος γὰρ ἔστιν ὁ Σατανᾶς· ὑποβάλλει ποιεῖν τὸν ἀνθρώπον τὸ κακὸν, ὑποβάλλει ποιῆσαι καὶ ἕτερον, καὶ μετὰ τὸ ποιῆσαι καταγελά. Ἐτοιμάζει ἐλέγχους, κατηγοροῦς ὄλους εὐτρεπίζει κατηγορεῖν αὐτοῦ τὴν συμφορὰν· καὶ γίνεται πρόξενος κατηγοροῦ· καὶ τὸν ἐλεγχόμενον τὸν μὲν ἐπιμανικώτερον ἀπεργάζεται, θάτερον δὲ πολλὴν αἰσχύνην ἐπαγόμενον, ποταμούς· καὶ ἀγχνῶς προξενεῖ! Διὰ ταῦτα τὰ πειρατήρια ὁ ἐμπιστευθεὶς πομπὴν τοῦ Χριστοῦ λογικὴν, ὀφείλει πρᾶξι εἶναι, καὶ μετὰ πολλῆς ἀσφαλείας ἐκζητεῖν τοὺς ἀμαρτάνοντας· καὶ ὅταν εὕρῃ τὸν ἡμαρτηκότα, μὴ εὐθέως ἐκβαλεῖν τῆς Ἐκκλησίας, ἵνα μὴ θραξάμενος ὁ Σατανᾶς τὸν ἀνθρώπον ἰδιοποιήσῃ. Ὅταν γὰρ ἀφορισθῇ ἄνθρωπος ὑπὸ τοῦ ἀρχιερέως, ἀγκυλλίζεται αὐτὸν ὁ Σατανᾶς, καὶ οὐκ ἀφίσταται αὐτοῦ, ἕως οὗ εἰσδεχθῇ. Οὐκ ὀφείλει ὁ ἱερεὺς πυκνωτέρως ἀφορίζειν, οὐδὲ καταρᾶσθαι. Ταῦτα ἰδὼν σὺ ὁ ποιμὴν, οὐκ ὀφείλεις ἀκρίτως ἀπίσασθαι τὸ πρόβατον, οὐδὲ χωρίσαι τῆς ποιμνῆς· ἄλλ' ὅταν εὕρῃς τὸν ἀμαρτησαντα, κάλσον αὐτὸν καταμόνας, καὶ τὰ μὲν ἐπιτίμησον, τὰ δὲ παρακάλεσον ἀποστῆναι αὐτὸν τοῦ κακοῦ, καὶ ἄπαξ· καὶ δις, καὶ τρίς· καὶ εἰ μὲν ἀκούσῃ σου τῆς συμβουλίας, ἐκέρθῃς τὸν ἀδελφόν σου· καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή, ὅτι Ὁ ἐπιστρέψας ψυχὴν ἐκ πλάνης ὁδοῦ αὐτῆς, σώσει ψυχὴν αὐτοῦ, καὶ καλύψει πλῆθος ἀμαρτιῶν. Τὰ πρῶτα συγχώρησον αὐτῷ· τῷ γὰρ ἀφιέντι ἀφεθήσεται. Καὶ πάλιν ὁ φιλόανθρωπος Κύριος, ὅτι Ἐάν ἐβδομηκονταίς ἐπὶ ἀμαρτήσῃ εἰς σὲ ὁ ἀδελφός σου, ἄφες αὐτῷ. Καὶ μὴδὲν θνείδῃς τὸν κεκαλυμμένον, μηδὲ παροργίσῃς

αὐτὸν ἐπιστρέφοντα· ἐάν δὲ μετὰ τρεῖς βουθεσίας διορθωθῇ ἐαυτὸν διὰ μετανοίας, τότε εἰσδεχθήσεται. Ταῦτα πάντα ὀφείλει εἰδέναι ὁ ἱερεὺς, καὶ πῶς χρὴ ἐμπολιτευθῆναι ἐν τῷ λαῷ, καὶ οὐ μὴ κατακριθῆ εἰς τὸν αἰῶνα. Λοιπὸν περὶ διακόνων παραθήσομαι τὸν λόγον, καὶ πῶς χρὴ αὐτοὺς ἐμπολιτευέσθαι. Ὁ διάκονος τοίνυν ὀφείλει πάντα κατὰ γνώμην τοῦ πρεσβυτέρου διαπραττεῖν, καὶ εἰς τὸν κανόνα, καὶ εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς χρεῖας· καὶ εἰς τὸν λαὸν μὴδὲν αὐθεντεῖν, ἀλλὰ πάντα κελεύσει τοῦ πρεσβυτέρου διοικεῖν, μηδὲ τινα ἀφορίζει ἐξουσίαν ἔχειν, οὐδ' ἕτερον τι ποιεῖν. Μὴ παρόντος δὲ τοῦ πρεσβυτέρου, ἐξουσίαν ἔχει ὁ διάκονος πάντων, καθὼς καὶ ὁ πρεσβύτερος, παρεκτός τῶν θεῶν μυστηρίων. Ἐάν μὲλλῃ ὁ ἱερεὺς ἀποδημῆν, ὀφείλει παρακαλέσαι ἕτερον πρεσβύτερον ἐξ ἑτέρας κώμης ἀποδιδόναι τὰς εὐχὰς τῷ λαῷ· εἰ δὲ ἀνάγκη γίνεται, καὶ μὴ εὐρεθῇ πρεσύτερος, ὀφείλει ὁ πρεσβύτερος ἀγιάσαι τὸν ἄρτον, καὶ προστάζει τὸν διάκονον τῷ λαῷ διδόναι. Ἐάν δὲ γένηται ἀνάγκη, καὶ εὐρεθῇ παιδίον ἀβάπτιστον, καὶ μὲλλῃ τελευτᾶν, ἐξὼν τὸν διάκονον βαπτίζει· καὶ εἰ μὲν ἀπέθανε τὸ παιδίον, εὐλογίῃ αὐτῷ βράπτισμα· ἐάν δὲ παιδίον τῆ ἀμελείᾳ τοῦ πρεσβυτέρου ἀποθάνῃ ἀβάπτιστον, οὐαὶ ἐστὶ τῷ πρεσβυτέρῳ ἐκεῖνον! Ἐάν δὲ τῆ ἀμελείᾳ τῶν γονέων ἀποθάνῃ ἀβάπτιστον, οὐαὶ ἐστὶ τοῖς γονεῦσι τοῦ παιδίου! Τοιγαροῦν οὐκ ὀφείλουσιν οἱ γονεῖς ἀφιέναι ἀβάπτιστον τὸ παιδίον ἐπὶ ἑτη πολλά· πρόβατον γὰρ ἀσφαρίσσει, μερὶς λύκου. Ἡ γὰρ τοῦ Χριστοῦ σφραγὶς φυλάσσει τὸν ἔχοντα τὴν σφραγίδα. Αὐτῷ οὖν τῷ Χριστῷ πρέπει ἡ δόξα καὶ ἡ τιμὴ καὶ τὸ κράτος, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Περὶ τῆς παραβολῆς τοῦ οἰκονόμου τῆς ἀδικίας, καὶ [843] ὅτι οὐδὲν ἡμέτερον.

Πολλάκις ὑμῖν εἶπον διαλεγόμενος, ὅτι πεπλασημένη τις καὶ ψευδὴ ἔννοια τοῖς ἀνθρώποις ἐμπασσοῦσα πληθύνει τὰ ἀμαρτήματα, καὶ ἕλαττοι τὰ ἀγαθὰ, ἅπερ ἕκαστος ὀφείλομεν ἐπὶ τῆς ἐαυτῶν πολιτείας ἀβξῆν. Αὕτη δὲ ἔστιν, ὅτι πάντα ὅσα ἔχομεν ἐν τῇ χρήσει τοῦ βίου, ὡς κύριοι κεκτημένα καὶ δεσπόται· καὶ ταύτης ἔνεκεν τῆς ὑπολήψεως σφοδρῶς ὑπὲρ αὐτῶν διαμαχόμεθα καὶ πολεμούμεθα, καὶ δικαζόμεθα, καὶ εἰς ἄκαιρον αὐτῶν περιεχομένα, ὡς ἐξαιρέτως κτημάτων. Ἡ δὲ ἀλήθεια οὐχ οὕτως ἔχει, ἀλλὰ καὶ σφοδρὰ ἐναντίως. Πάντων γὰρ, ὡν ἀπολαύομεν ἐν τῷ βίῳ τούτῳ, οὐχ ἡμέτερά εἰσιν, οὔτε μὴν ἡμεῖς ὡς αὐθένται καὶ κύριοι αὐτὰ κατέχομεν, ἀλλ' ὡς πάροικοι καὶ ἐπὶ ἡλυδὲς καὶ μετανάσταί· ἀγόμεθα δὲ, ὅπου οὐ θέλομεν, καὶ ἡνίκα οὐ προσδοκῶμεν, ἀφαιρούμεθα τῶν ὄντων, ὅταν δόξῃ τῷ Κυρίῳ τῆς κτήσεως. Διὸ καὶ ἐμετάβολόν τι χρήμα ἐστὶ τὸ τῆς ἐπικήρου ταύτης ζωῆς· καὶ ὁ σήμερον ἐν δόξῃ, ἀβριον ἔλεεινός, οἰκτοῦ καὶ βοηθείας ἄξιος· ὁ νῦν εὐπορος, καὶ εὐθυνούμενος ταῖς ὕλαις πλοῦτου, πένης μετὰ μικρὸν, οὐδὲ τὸν ἄρτον οἰκοθεῖν ἔχων, ὃν προσφέρειν εἰς ζωὴν. Καὶ τούτῳ μάλιστα ὁ Θεὸς ἡμῶν τῶν θνητῶν ὑπερέχει, τῷ αἰεὶ ὡσαύτως εἶναι, καὶ ὡσαύτως ἔχειν, καὶ ἀναφαίρετον κεκτησθαι ζωὴν καὶ δόξαν καὶ δύναμιν. Πόθεν οὖν εἰς ταύτην τὴν ἀρχὴν τοῦ λόγου; Ἡ τάχα γνώρισον τυγχάνει τοὺς νοῦν ἔχουςι καὶ φιλολόγοις. Ὁ Λουκάς ἡμῖν παραβολὴν ἀναπλάσας ὑπανέγνω ἀρτίως, ἐν ἣ τὸν οἰκονόμον τῶν ἄλλοτριῶν ὑπογράφει στενοῦμενον καὶ θλιδόμενον, ἐπειδὴ ὡς ἐμπαθῆς τις καὶ πολυδάπανος, ἤκουσε παρὰ τοῦ κυρίου τῶν κτημάτων καὶ χρημάτων, ὅτι Ἄδς τὸν λόγον τῆς δικικήσεως, καὶ μετὰ στήθι· οὐ γὰρ τοῖς ἐμοῖς σε ὡς ἰδιοῖς ἐντρύφω ἀνέξομαι. Τοῦτο δὲ ἔστιν οὗ γενομένου πράγματος ἐξήγησις· ἀλλὰ πλάστ· παραβολῆς, τὸ ἐπισκασμένοις τὸν λόγον ἠθικὴν ἀρετὴν ἐκπαιδεύουσα. Ἰνῶθι τοίνυν ἕκαστος, ὡς ἄλλοτριον εἰ διοικητῆς· καὶ ῥίψας ἀπὸ τῆς ψυχῆς τὸ αὐθεντεῖν, καὶ τὴν ὑπερφανίαν, τὸ τοῦ ἡμετέρου καὶ οἰκονόμου ἀνάλαβε ταπεινὸν καὶ εὐλαβὲς, αἰεὶ τὸν Κύριόν σου ἀναμνησκόν, καὶ μετὰ δειλίας συγγράφων τῆς ἀπολογίας· τὸ λογοθέσιον. Πάροικος γὰρ εἶ, ὀλιγοχρονίου χρήσεως· καὶ παροδικῆς λαθῶν συγχώρησις. Εἰ δὲ ἀμφιδάλλεις, ἐπὶ τοῖς γνωρίμοις κατὰμαθε τὸ γινόμενον, καὶ τῷ ἀφουδεῖ διδοσάμενος, τῆ περὶ τ, παιδεύθητι· Ἐκείνησι χωρίον, ἢ παρὰ κάλυψ λαθῶν, ἢ ἀπὸ τινοῦ συναλλάγματος κύριος γαγονῶς· ἀναλόγησαι οὖν τῆ μνήμῃ, καὶ ἀπαρίθμησαι πάντα, εἰ δύνασαι, τοὺς προ-

κατεσχῆκotas αὐτοῦ· ἐπιβάλε καὶ τῷ μέλλοντι χρόνῳ τὸν νοῦν, καὶ πόσοι αὐτοῦ κυριεύουσιν μετὰ σὲ κατανόησον· φράσον δὲ μοι, τίνοῦς ἡ δεσποτία, καὶ τίσι κατ' ἐξαιρετον διαφέρουσα, τοῖς ἐσχηκόσι, τοῖς ἔχουσιν, ἢ τοῖς μέλλουσιν; Εἰ γὰρ τις ὡσπερ ἐκμαχεσθῆ πάντας ἀθροίσειεν, εὐθὲρῆσονται πλείους τῶν ὁδῶν οὐ κεκτημένοι. Μᾶλλον δὲ, εἰπερ ἀκριδῶς βούλει κατιθεῖν τίτιν παρῆμοιος ὁ βίος ἡμῶν, μνημόνευσον εἰ ποτε ὠρῆ θέρους ὀδοιπορῶν ἑθεδωσ δένδρον ἀμφιλαφές, ἐπὶ πλά τοῦ πλάτους καὶ τοῦ μήκους διήκον, ἰκανῆ τῆ σκια οἰκίας πληρῶσαι χρεῖαν. Τούτῳ τερφθεῖς ὑπὲρ πλοῦς, καὶ ἐφ' ὅσον ἐξῆν, ἐκείσε κατέμεινας. Ἐπειδὴ δὲ ἔδει πάλιν ἀπάραι, καὶ συμβουλομένου... τὴν ἀριζίν, ἕτεραν ὀδοιπορίαν, ἐπέστη ἕτερος. Καὶ σὺ μὲν ἐφούρτους τὴν ἀποσκευὴν, ὁ δὲ τὴν ἰδίαν καθῆρει, καὶ πάντα τὰ σὰ ἀθρόον διεβέβητο, τὴν σιτιδᾶα, τὸ πῦρ, τὴν του δένδρον σκιάν, τὸ παραρῆρον ὕδωρ. Καὶ εἰ μὲν οἰχέτω τῆς ἀνακλίσεως, σὺ δὲ τὸν περιπάτου. Ἐτέρωθι κἀκέστι, εἰτα ἀφῆκε. Καὶ τὸ δένδρον ἐπὶ μιᾶς ἡμέρας ἐγένετο τυχὸν δέκα ξένων ὀλιγοχρόνιον καταγύγιον· [844] καὶ τὸν πάντων γενόμενον, ἐνὸς ἡν τὸ ὄντως κυρίου. Οὕτω καὶ αἰ περιουσίαι τῆς ἐνταῦθα διαγωγῆς τέρπουσι μὲν πολλοὺς καὶ τρέφουσιν, τῆς δεσποτίας δὲ μόνῳ τῷ Θεῷ προσηκούσης, τῷ ἀφαρτοῦ καὶ ἀνώλεθρον ἔχοντι τὴν ζωὴν. Ἐθεάσω καὶ πανδοχείον, ἐφ' ὃ πάντως ὀδεῦον κατέλυσας· Ἐλαβες δὲ ἐκεῖθεν πολλὰ, βαστάζων μὴδὲν· κλίνην, τράπεζαν, ἐκπόματα, πίνακα, ἀλλα σκευὴ παντοδαπά. Ἐθύδεται δὲ σοῦ πρὸς αὐτάρκειαν χρηστέμω, ἤκειν ἄλλο, πνευστινῶν, κερωνιαμένος, κατεπιγών σε, καὶ ἐξείργων σε τοῦ πανδοχείου, καὶ ζητῶν τὰ ἀλλότρια ὡς ἐξαιρετα. Τοιοῦτος ὁ βίος ἡμῶν, ἀδελφε, ἐτι τῶν λεχθέντων παροδικώτερος. Ἐγὼ δὲ θαυμάζω τοὺς λέγοντας· Τὸ χωρίον μου· Ἡ οἰκία μου, Ὡ πῶς ματαίᾳ συλλεβῆ ἐξοικειούνται τὰ μὴ προσήκοντα, καὶ τρισὶ στοιχείοις ἀπατηλοῖς ἀναγκάζονται τὰ ἀλλότρια! Ὡσπερ τῶν θαυμαστοπιῶν προσωπεῖα ἔχει μὴ οὐδεὶς κατ' ἐξαιρέτον, πάντες δὲ ἐπιτιθενται οἱ τῶνδραμάτων ὑποκρίται· οὕτω τὴν γῆν καὶ τὰς ἐπὶ ἐκείνης ὕλας ἄλλοι ἐξ ἄλλων ὡς ἱμάτια ἐπενδύονται. Μὴ τι βασιλεύς, εἰπέ μοι, δυνατώτερον; Ἄλλ' ὁμως ἐρεῦνησον τὰ βασιλεία, ζήτησον γλανίδας βασιλικὰς· εὐρήσεις δὲ ταύτας ἰκανὰς, αἰ πολλῶν βασιλέων ἐνέδυσαν σώματα· ὁμοίως καὶ τοὺς στεφάνους, καὶ τὰς πόρπας, καὶ τὰς ζώνας, πάντα κληρονομίαν ἄστατον, γρησιν κενῆν, ἀπὸ τῶν ὀδευόντων εἰς τοὺς μένοντας ἀπομένουσαν. Τί δὲ τῆς τῶν ὑπάρχων ἀξίας ἡ σκηνῆ;

scias tu, pastor, cave ne sine iudicio ovem repellas vel a grege separas; sed cum peccantem deprehenderit, evoca illum seorsim; et parlim corripere, parlim obsecra semel, bis, terve, ut a malo discedat: et si consilium tuum admiserit, lucratus eris fratrem tuum, ut ait Scriptura: *Quoniam qui converti fecerit peccatorem ab errore viae suae, salvabit animam ejus, et oportet multitudinem peccatorum* (Jac. 5. 20). Prima ipsi condona, quia ei qui dimittit dimittetur. Ac rursus ait clemens Dominus: *Si septuagies septies peccaverit in te frater tuus, dimitte illi* (*Matth.* 18. 22). Et ne illi occulta exprobres, neque illum sese convertentem irrites. Si vero post tria monita sese convertat ad poenitentiam, tunc recipiatur. Haec omnia sciat oportet sacerdos, et quomodo se gerere debeat erga populum: et non damnabitur in aeternum. Deum de diaconis agam, quomodo scilicet eos conversari oporteat. Diaconus igitur debet omnia secundum presbyteri sententiam agere, et quantum ad canonem, et quantum ad ecclesiasticos usus: nec debet quidpiam in populo cum auctoritate facere, sed omnia

jussu presbyteri administrare: nullum segregare potest, nec aliud quidpiam facere. Absente autem presbytero, potestatem in omnia habet diaconus, sicut et presbyter, exceptis divinis mysteriis. Si sacerdos redditum differat, debet evocare alterum presbyterum ex alio vico, qui orationes pro populo fundat. Si vero necessitas fuerit, nec inventiatur presbyter, debet presbyter loci sanctificare panem, et diacono praecipere ut populo conferat. Si in necessitate puer non baptizatus mox moriturus sit, diacono licet baptizare illum; si puer mortuus postea fuerit, id pro baptismo censetur: si vero incuria presbyteri puer sine baptismo moriatur, vae presbytero illi! sin incuria parentum, vae parentibus pueri! Non debent ergo parentes puerum sine baptismo multis annis relinquere: ovis enim non obsignata, lupi portio est: Christi namque sigillum, illo obsignatum servat. Ipsum itaque Christum decet gloria, honor et imperium, nunc et semper, et in saecula saeculorum. Amen.

DE PARABOLA VILlici INIQUITATIS (*Luc.* 16), ET QUOD NIHIL NOSTRUM SIT.

Saepe dixi vobis falsam quamdam opinionem inter homines sparsam augere peccata, et bona minuire, quae singuli nostrum debent in vita augere. Haec vero opinio est, nos omnia quae ad vitae usum habemus, quasi possessores et dominos habere. Hujus vero opinionis causa admodum pro illis concertamus et litigamus, importunaeque illa tuemur, quasi proprias possessiones. Res autem non ita se habet, sed contra omnino. Omnia enim illa, quibus fruimur in hac vita, non nostra sunt, neque nos illa ut domini et possessores tenemus, sed ut advena, peregrini et viatores. Ducimur autem quo nolumus, et cum non expectamus, ab his rebus avellimur, quando placet Domino possessori. Volubilis certe res est hujus fluxae vitae ratio; et qui hodie in gloria est, cras erit miserabilis, misericordia et ope dignus: qui nunc opulentus est et divitibus pollens, paulo post inops ne panem quidem habebit ad vitam sustentandam. In hac maxime re Deus nobis mortalibus praecellit, quod semper idem ipse sit, semper eodem modo se habeat, et vitam, gloriam, potestatem possideat, quae auferri nequeat. Unde ergo nobis tale sermonis exordium? Id forte notum est, viris saltem mente praeditis ac studiosis? Lucas nobis parabolam modo proposuit, in qua villicum alienorum bonorum describit in angustia versantem: quoniam, utpote deliciis et sumptibus deditus, audierat a domino possessionum et divitiarum: Da rationem villicationis, et vade: neque enim te ex bonis meis, ut tuis, deliciarum sinam. Est porro illud non gesta rei narratio, sed ficta parabola, qua adumbratis verbis virtutem moralem docet. Scias ergo, quisquis sis, te alienorum esse administratorem, et abjecta ab animo arrogantia et superbia, humilitatem et reverentiam villici debitoris assume, et dominum semper expectans, cum timore rationes a te redditas describe. Advena quippe es, qui brevem rerum hujusmodi usum accepisti. Quod si ambigis, ex rebus notis accipe notitiam, et ab experientia, non fallaci doctore, erudiaris. Praedium possides, quod vel a patre vel ex quodam pacto accepisti? memoria repete et enumera, si potes, eos qui ante te illud possederunt, in futurum tempus mentem evoca, et cogita quot post te illud possessuri sint: die vero mihi, quis sit dominus, et ad quos praecipue pertineat, ad eos qui possederunt, ad eos qui nunc possident, an ad eos qui possessuri sunt? Nam si hos omnes quis, si fieri posset, colligeret, plures possessores quam obolos reperiret. Imo si accuratius scire velis, cui rei similis sit vita nostra: recordare, num aliquando in aetate iter agens videris umbrosam arborem unde quaque ramos

extendentem, quae possit umbra sua domus vicem agere. Hujus conspectu delectatus, subiisti, et quantum licuit ibi mansisti. Quia vero oportuit inde proficisci, dum iter carpere cogitas, alter viator advenit: et tu quidem sarcinam tuam auferis, ille suam deponit, et tua omnia excipit, stratum, ignem, arboris umbram, fluentem aquam. Et ille quidem finem fecit quiescendi, tu vero ambulandi. Delectatus ille est, et postea locum dimisit. Et arbor illa uno die fuit decem forte peregrinorum ad breve tempus diversorium, et cum omnium fuerit, unius tamen domini erat. Sic et facultates hujus vitae multos delectant et alunt, cum dominum solum habeant Deum, cujus vita incorrupta immortalisque est. Vidisti etiam diversorium in quod iter agens divertisti; multa illic habuisti, quorum nullum attuleras, lectum, mensam, pocula, tabellam, aliaque diversa vasa: et cum nondum illis satis usus esses, venit alius sufflans et defessus, pulverulentus, qui te urisit et ex diversorio emisit, quarens aliena quasi tibi propria. Talis est vita nostra, frater, magis etiam fluxa, quam supra dicta. Ego autem miror eos qui dicunt, bonus mea, praedium meum. O quam vana syllaba sibi propria faciunt ea quae ad se non pertinent, et tribus fallacibus literis aliena abripiunt! Ut personae larvae nemini propriae sunt, sed ab omnibus dramatum histrionibus induuntur: sic terram, et ea quae in terra sunt, alii post alios ceu vestimenta induunt. Num, quaeso, quidpiam rege potentius est? Attamen regiam scrutare, exquirere vestimenta regia; invadentes multa quae plurimorum regum corpora texerunt: similiterque, coronas, fibulas, balteos, omnia instabilis sunt possessio, vanus usus, a praesentibus ad futuros transiens. Quenam vero est praefectorum dignitatis scena? argenteusne currus? virga aurea? At vides ea non semper habere praefectum, neque semper eundem, sed singulos ad breve tempus. Sicut enim funeris lectus alia et alia corpora excipit: sic eorum, qui principatus obtinent, symbola sibi mutuo succedentibus serviunt. Hinc nobis Apostolus multas voces ad hanc rem nos iustitantes exclamando profert: *Præterit enim figura hujus mundi* (1. Cor. 7. 31); et, *Tamquam nihil habentes, et omnia possidentes* (2. Cor. 6. 10); et, *Qui utuntur, tamquam non utantur*. Haec quippe omnia ad unum tendunt scopum; debere nos tamquam unius diei homines vivere, semperque exitum expectare. Et ut discas te legibus subijci, et tibi, ut decet, recte vivendum esse; a teipso considera primum, animam tuam virtutis praecipis semper esse subjectam, neque te tui dominum esse, sed oportere te et verba et opera et omnes vitae motus dirigere. Corpus accipi-

ati a Creatore, quinque sensibus ad vitæ usus instructum : illi vero sensus non sunt liberi nec sui arbitrii, sed singuli servi et sub lege sunt. Primus sensus oculus audit. Vide, inquit, et considera ea quæ videre bonum est, soleni qui orbem omnem illustrat; lunam quæ tristem et obscuram noctem illuminat; aliasque stellas, quæ nec multam nec sufficientem lucem nobis subministrant, sed pulchrum, quem sortitæ sunt, fulgorem exhibent : considera terram omnigenis floribus et herbis comantem, mare velut planitiem extensum, quando pura adest tranquillitas. Ad hæc et similia videndi facultate utere; cætera vero spectacula, quæ damnum in animam inducunt, devita et prætercurre, tibi que tegumentum impone ne videas : melius enim est hunc sensum obtenebrari, quam tenebrarum opera parere. Ideo hesternam die dicebat nobis Dominus per Matthæum : *Omnis qui respicit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam in corde suo* (Matth. 5. 18) : ac melius est exculpere illum, quando inordinata et damnosa respicit. Habet quoque auditus præcepta, quæ mala audire prohibeant. Oportet enim illum, cum bona audiat, apertum esse, et illa in mentem mittere quæ utilia esse possunt : si vero pestiferum et corruptum quidpiam accesserit, quod possit cœnum peccatorum movere, oportet illud fugere ut venenatam feram. Temperetur lingua cum ore, loquatur justa, a prohibitis absteineat, a conviciis, a sycophantiis, ab accusatione injusta, a detractiōe circa fratres, a blasphemia in Deum. Loquatur omnia bona, pia, quæ ad bona opera hortentur : dicat omnis homo hæc sacri psalmistæ verba : *Dixi, Custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea; et, Sicut novacula acuta fecisti dolium; et, Linguis suis dolose agebant; et, Quid gloriaris in malitia, qui potens es in malitia? Iniquitatem tota die in justitiam cogitavit lingua tua* (Psal. 38. 4. et 51. 4. et 5. 11. et 51. 3. 4). Os utilia pariat. Temperentur quoque nares, ne suavia semper odorentur, nec pretiosorum unguentorum vaporem et fragrantiam in caput attrahant : similia enim Isaias valde improbat. Recordetur manus præceptorum, ut ne omnia sine obice tangat; extendatur ad eleemosynam, non ad rapinam; servet sua, nec corradat aliena; tangat corpora ægra et infirma, illa visitando, non autem corpora vigentium et fornicationi dediturum. Probavimus etiam nos non esse dominos nostros, sed tantum œconomos. Quidquid enim est legibus et præceptis subjectum, servum et subditum est legislatori. Quod si partes corporis nostri non li-

beræ sunt a potestate, sed domini voluntati in operationibus subditæ, quid dixeris illis qui putant se auri, argenti, terræ aliarumque rerum possessionem habere sine ulla reddenda ratione? Nihil tuum est, homo; tu servus es, et tua sunt Domini : servus enim liberum peculium non habet. Nudus enim in hanc lacem ductus es; quæ habes accepisti, secundum legem Domini tui, aut ex paterna hereditate, quia sic Deus statuit : Parentes, inquit, filiis dividunt spolia (Prov. 19. 14); aut ex connubio opulentiam nactus; nuptiæ vero et quæ illas sequuntur, a Deo statuta sunt; aut ex negotiatione vel agricultura aliisque modis, Deo tibi ad illa cooperante. Ecce demonstratum est te non tua accepisse. Videamus demum quid tibi præceptum sit, et qualis esse debeat illorum administratio. Da esurienti, indue nudum, cura afflictum, ne despicias inopem in triviis projectum : de te ne sollicitus sis, nec cures quomodo victurus sis usque in finem. Si hæc feceris, honoraberis a Domino; sin præcepto non obedieris, acerbè cruciaberis. Hæc non video esse hominis sui vel vitæ suæ potestatem habentis; imo contra, multa illa præcepta indicant mihi hominem fortiter regi, legibus dominicis subjectum, a quo vitæ disciplina requiritur ut debitum. Nos vero quomodo agimus? Quasi vitam habentes nulli rationi reddendæ obnoxiam, miseros et afflictos despiciamus, in calamitatibus deficientes : largiter autem bona impedimus rebus inanibus, adulatorum perditorum agmen alentes, parasitorum infelicitum turmas trahentes : itemque in pugnis contra bestias et feras divitiis dissipantes, in alendis equis nulli sumptui parcentes : ac rursus præstigiatoribus et mimis similibusque pestibus pecunias effundentes. Rem patimur novam ac fere insanam. Ubi enim sumptus lucrum fert immensum et vitam æternam, argentum valde retinemus, ita ut ne pauci quidem oboli ex manu decendant; ubi vero sumptus peccatum est, et mille suppliciorum causa, ignisque cruciatum aperi, ibi liberalitas petitionem prævertit, et omnibus apertis januis, divitiis ad extraneos prodire sinimus. Hic vero animus non est servorum expectantium Dominum, sed juvenum prodigiorum, comessatorum, libidinosorum. Si vis autem, o auditor, videre timorem œconomi, qui cum prudentia et pietate res sibi concreditas administrat, evolve librum Davidis, illos quære sermones, ubi vir, qui de finis sui exitu valde sollicitus est, sic Deum alloquitur : *Notam fac mihi, Domine, finem meum, et numerum dierum meorum* (Psal. 38. 5). .....

DE JEJUNIO (a).

Tuba altiore voce clamo, non ut aures voluptate decipiam, sed ut vera dicens voluptatem extinguam, et verbo ventris concupiscentiam sedem, atque ad jejunium desiderium excitem. Jejunii enim desiderium est cælestis lucrum; lucrum autem voluptatis est damnosum. Nam qui gulæ dat operam et ventris concupiscentiam implet, fructum animæ spiritualem labefactat : qui autem jejunio corpus macerat, et ciborum voracitatem fugit, meliorum rerum thesaurum expectat. Jejunium namque castitatem docet, et tolerantiam reddit, jejunium ad pietatem acuit, et ad patientiam exercet; jejunium angelicam reddit vitam, et corpus spirituale efficit; jejunium animæ est custodia, et corporis armatura inexpugnabilis. Neque enim insidiatricem voluptatem admittit, et oppugnantem concupiscentiam debellat. Jejunium mentem ad cælum erigit, illamque alis instruit, ut ad immortalem vitam avolet. Jejunemus ergo, dilecti, non tristi facie dies jejuniorum transigentes, sed lætis animis ut servi Christi erga illas affectu. Si enim cum desiderio ad

jejunium accedas, ne tristis esto, sed gaude : nam hujusmodi toxicum animam tuam purgat. Ne admittas jejunium a bonis, quorum dulces sunt cibi; sed patienter expecta, dum dulciorem cibis doctrinam accipis. Ideo jejunas a cibis, ut per spiritum nutriaris : ideo abstines a cibis corporeis, ut muneribus replearis cælestibus. Jejunium est pharmacum quod peccatum tollit, et cataplasma emolliens, quod ad pietatem abluat. At sicut deteriores morbi acerrimis asperimisque curati remediis, putredinem ex corpore eiciunt : sic muree infectum peccatum, quod animam corrodit, asperitimum jejunium ingressum paulatim minuit et exsiccat, omninoque destruit et expurgat. Ideo etsi laboriosum sit jejunium, est tamen utile et facile. Ne ergo invitus jejunas, ne laborem perdas, neque murmures, quia paulum tardas, ne ob modicum tempus totum amittas : quanto magis enim jejunio macerabit corpus, tanto major est ex jejunio utilitas. Ad justorum vitam recurre, et invenies illos ex jejunio magis claruisse. Primo Moyses jejunans in caliginem ingressus est, et per jejunium cum Deo colloquutus est; quadraginta dierum jejunium peragens,

(a) Hæc oratio ad Codicis Romani fidem emendata est.

τὸ ἀργυροῦν δηγμα ; ἢ καλαμὶς ἢ χρυσὴ ; Ὅρθς οὐκ αἶε ταῦτα ἔχειν τὸν ὑπαρχόν, καὶ οὐδέποτε τὸν αὐτὸν αἶε, ἀλλὰ πρὸς ὄλιγον ἕκαστον. Ὡς γὰρ ἡ κλίνη τῆς ἐκφορᾶς· ἄλλα τε ἄλλα δέχεται σώματα· οὕτως καὶ τὸν ἐν ἀρχαίς τὰ σύμβολα τοῦς χρωμένους ἀμείβει. Ἐντυθεὺς δὲ ὁ Ἀπόστολος ἡμῖν ἐβόα πλείστας φωνὰς ταύτης τῆς διανοίας παιδευτικᾶς. *Παρῴσει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου· καὶ τὸ, Ὅτι μὴδὲν ἔχοντες, καὶ πάντα κατέχοντες·* καὶ τὸ, *Οἱ χρωμένοι, ὡς μὴ παραχρώμενοι.* Πάντα γὰρ ταῦτα πρὸς ἓνα τέλνει σκοπὸν· ὅτι προστῆκε ὡς ἐφημέρους ἡμᾶς διαζῆσαι· ἀναμένοντα, αἶε τῆς ἐξόδου τὸ σύνθημα. Καὶ ἵνα μάθης ἀκριβῶς, ὅτι νόμοις ὑπόκεισαι, καὶ καθὼς σε προστῆκε ἔξιν ἀκριβῶς, ἀπὸ σαυτοῦ πρώτον κατανόησον, ὅτι καὶ ἡ ψυχὴ σου πανταγόθεν τοῖς τῆς ἀρετῆς ὑπόκειται παραγγέλμασιν, οὐδὲ σαυτοῦ κυρίου εἶ, ἀλλὰ προστῆκε σε οικονομεῖν καὶ λόγον καὶ πράξιν καὶ πᾶν τῆς ζωῆς σου κίνημα. Ἐλαβεὶς σῶμα παρὰ τοῦ κτίσαντός σε, πέντε αἰσθήσεσιν εἰς τὰς τῆς ζωῆς χρᾶις οικονομούμενον. Εἰσὶ δὲ οὐδὲ αὐτὰς ἐλεύθερα καὶ αὐτόνομοι, ἀλλ' ἕκαστη δούλη ὑπὸ νόμον ἐστὶ. Καὶ πρώτος ἀκούει ὀφθαλμῶς. Βλέπει, φησὶ. καὶ θεώρει, ἀ βλέπειν καλὸν· ἦμιον πᾶσαν τὴν οἰκουμένην φωτίζοντα, σελήνην τὸ σκυθρωπὸν καὶ ζοφῶδες τῆς νυκτὸς καταγράφουσαν, τοῦς ἀλλοίους ἀστέρας, οὐ πολὺ δὴ, οὐδὲ αὐταρχεὶς ἡμῖν τὸ παρ' ἐαυτὸν φῶς χορηγούνας, πλὴν τὸ κάλλος ὃ ἔλαχον ἀποστίλβοντας· θεοῦρε γῆν παντοδαποῖς ἀνθεσι καὶ βοτάναις κομῶσαν, θάλασσαν ἠπλωμένην ὡς πεδίον, ὅταν εἰς· καθαρὰν γαλήνην παῖν. Εἰς ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα κατακέχρησο τὸ ὄρα· τὰς δὲ ἄλλας θέας, ὅσαι διὰ ὄψεως τὴν βλάβην ἐπεισάγουσι τῇ ψυχῇ, φυῆγε καὶ παράτρεχε, καὶ ἐπιτίθει σεαυτῷ κάλυμμα, ἵνα μὴ βλέπῃς· Βέλτιον γὰρ σκοτεῖσαι τὴν αἰσθησίν ὅταν τὸν ἔργων τοῦ σκοτόυ τὴν αἰτίαν παρέχῃ. Διὰ τοῦτο χθὲς ἡμῖν ἔλεγεν ὁ Κύριος διὰ Ματθαίου· *Πᾶς ὃ βλέπων γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, ἦδη ἔμοιχευσε· αὕτην ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ·* καὶ βέλτιον ἐκκόψει αὐτὸν, ὅταν ἀτακτα βλέπῃ καὶ ἐπιζήμια. Ἐχει καὶ ἡ ἀκοή παραγγέλματα κυλιτικὰ κακῆς ἀκροάσεως· χρῆ αὕτην, ὅταν μὲν τινων ἀγαθῶν ἀκούῃ, ἀναπεπετασμένην εἶναι καὶ νουνεῆν, καὶ δι' ἐαυτῆς τῇ ψυχῇ παραπέμπει τὸν συμφερόντων λόγων τὴν αἰσθησίν· εἰ δὲ τῆς κακίας ἕτερος λοιμὸς καὶ φθορὸς πλησιάσας αὐτῇ, ἐπανταλεῖν μέλλοι τῆς ἀμαρτίας τὸν βόρβορον, δεῖ φεγγεῖν αὕτην ὡς ἰοδόλον θηρίον. Συφρονεῖτω καὶ ἡ γλῶσσα μετὰ τοῦ στόματος, λαλεῖτω τὰ δίκαια, τῶν δὲ ἀπηγορευμένων ἀπεχεσθῶ, λοιδοριῶν, συκοφαντιῶν, κατηγορίας ἀδίκου, καταλαλιᾶς τῆς τῶν ἀδελφῶν, βλασφημίας [845] τῆς πρὸς τὸν Θεόν· φεγγεσθῶ δὲ ὅσα εὐφημα, ὅσα εὐσεβῆ, πράξεις ἀγαθῶν ἔχει τὴν συμβουλήν· καὶ λεγέτω πᾶς ἄνθρωπος τὰ τοῦ Ἱεροφάντου· *Εἶπα· Φυλάξω τὰς ὁδοὺς μου, τοῦ μὴ ἀμαρτάνειν με ἐν γλώσσῃ μου·* καὶ, *Ὅσει ξυρὸν ἠγορημένον ἐποίησας ὄδolon·* καὶ τὸ, *Ταῖς γλώσσαις αὐτῶν ἐδόλουσαν.* Καὶ τὸ, *Τί ἐγκυκαῖ ἐν κακίᾳ, ὃ δυνατὸν· Ἀρομίαν ὄλην τὴν ἡμέραν, ἀδικίαν ἐλογίσαστο ἡ γλῶσσά σου.* Γενέσθω τῶν ὠφελούντων τὸ στόμα. Συφρονεῖτω καὶ ἡ εἰς, μὴ τρυφᾶν αἶε ὀσφραϊνομένη, μηδὲ μύρων πολυτελεῶν ἀτμούς· καὶ εὐνοίας ἐπὶ τὴν κεφαλὴν ἀνέλκουσα· τῶν γὰρ τοιούτων

καὶ ὁ Ἦσατας σφοδρὸς ἐστὶ κατήγορος. Μηνήσθω καὶ ἡ χεὶρ τῶν ἐντολῶν, ἵνα μὴ πάντων ἀκωλύτως ἀπτηται· ἐκτεινέσθω πρὸς ἔλεημοσύνην, μὴ πρὸς ἀραγῆν· τηρεῖται τὰ εἶδη, μὴ συναγέτω τὰ ἀλλότρια· ἀπτεσθῶ σωματίων νωθῶν καὶ κεκακωμένων, δι' ἀγαθῆς ἐπισκέψεως, μὴ τῶν σφριγύωντων καὶ τῶν πορνελαῖς ἐσχολακῶν. Ἐδειξέτω ἡμῖν ὁ λόγος, ὡς καὶ αὐτοὶ ἐαυτῶν οὐδέποτε ἐσμεν κύριοι, ἀλλὰ οἰκονόμοι. Πᾶν γὰρ τὸ νόμοις ὑποκείμενον καὶ προστάγμασι, δούλον τοῦ νομοθέτου ἐστὶ καὶ ὑπήκουον. Εἰ δὲ τὰ μόρια τοῦ σώματος ἡμῶν οὐκ ἐλεύθερα ἐξουσία, ἀλλὰ Δεσποτικῶν βουλήματι πρὸς τὰς ἐνεργείας κανονιζόμενα, τί ἂν εἴπῃ τις πρὸς τοὺς οἰομένους χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ γῆς καὶ τῶν ἄλλων ὕλων ἀνευθυνον ἔχειν τὴν κτῆσιν; Οὐδὲν ὅν, ἄνθρωπε· σὺ δούλος, καὶ τὰ σὰ Κυρίου· δούλος γὰρ ἐλεύθερον ποσῶλον οὐκ ἔχει. Γυμνὸς γὰρ ἤχθης εἰς τοῦτο τὸ φῶς· Ἐλαβε, ἀ ἔχεις, κατὰ νόμον τοῦ Κυρίου σου, ἢ κληρονομῆσας πατέρα, ἐπειδὴ οὕτως ὁ Θεὸς διετάξατο (Γονεῖς γὰρ τέκνοις, φησὶ, μεριοῦσι σκυλα), ἢ ἀπὸ γάμου τὴν εὐπορίαν κτησάμενος (γάμος δὲ καὶ τὰ ἐπέκεινα παρὰ Θεοῦ διατέτακται), ἢ ἀπὸ ἐμπορίας καὶ γεωργίας καὶ τῶν ἄλλων προφάσεων, Θεοῦ σοὶ πρὸς ἐκείνα συμπτέρξαντος. Ἰδοὺ τὸν ἐδειχθη, ὅτι Ἐλαβε τὰ μὴ σὰ. Ἰδωμεν λοιπὸν τί σοὶ ἐπετάχθη, καὶ οἶα ἢ ἐπ' ἐκείνοις διοικήσεις. Ἄδς τῷ πεινῶντι, ἐνδύσον τὸν γυμνὸν, θεράπευσον τὸν κεκακωμένον, μὴ περιιδῆς τὸν ἄπορον, τὸν ἐβρῖμυκον ἐν ταῖς τριβόδῃ· σὺ περὶ σαυτοῦ μὴ μεριμνήσης, μηδὲ φροντίσης πῶς διαίξῃ ἐπὶ τῆς ὑστερησίας. Κᾶν ταῦτα, φησὶ, ἐργάσθῃ, τιμηθῆσθαι παρὰ τοῦ Δεσπότου· ἂν δὲ παρακούσης τῆς ἐντολῆς, κολασθήσῃ πικρῶς. Ταῦτα ἐγὼ οὐ βλέπω τὸν αὐτεξουσίαν, οὐδὲ τοῦ ζῶντος μετὰ αὐθεντίας; ἀλλὰ τούταντιον, τὰ πολλὰ καὶ συνεχῆ προστάγματα ὑποδείκνυσι μοι ἄνθρωπον βασιλευόμενον ἰσχυρῶς, νόμοις Δεσποτικοῖς ὑπευθυνον, καὶ τὴν κεκακωμένην πολιτείαν ἀπαιτούμενον ὡς χροῖς. Ἡμεῖς δὲ πῶς ὡς ἀλογίστεον ἔχοντες βίον, τοὺς μὲν ἀθλίους καὶ πενομένους περιωρῶμεν τελευτώντας ταῖς συμφοραῖς, δαπανώμεθα δὲ φιλοτιμῶς ταῖς ματαιότησι, κολάκων πλῆθος αὐτώνων τρέφοντες, καὶ φαρίνας κακοδαμόνων ταραστίων ἐπισυρόμενοι, καὶ αὐτίς θηριομάχων, καὶ θηρία, ἐπισκορπίζοντες τὸν πλοῦτον, κᾶν ταῖς ἵπποτροφιαῖς οὐδενὸς τῶν ἄδων φειδόμενοι, καὶ πάλιν θαυματοποιοῖς, καὶ τοῖς ἐξῆς ὀλέθροις δαπανώντες τὴν εὐπορίαν. Καὶ πράγμα πάσχομεν καινὸν, καὶ μανίας ἐγγύς. Ἐνθα μὲν γὰρ ἡ δαπάνη φέρει κέρδος ἀνάριθμον καὶ σωτηρίαν ἀθανάτων, συνέχομεν σφοδρῶς τὸ ἀργύριον, ὡς μηδὲ ὄλιγους ὀδοῦς τῆς χειρὸς ἐκπεσεῖν· ὅπου δὲ ἀμαρτωλὸν γίνεται τὸ ἀνάλωμα καὶ μυρλιν κολάσων αἴτιον, καὶ αὐτῆς δὴ τῆς διὰ πυρὸς τιμωρίας, καὶ ἡ φιλοτιμία προλαμβάνει τὴν αἴτησιν, καὶ πάσας θύρας ἀνοίξαντες ἀφίεμεν τὸν πλοῦτον πρὸς τοὺς ἐξω χωρεῖν. Τοῦτο δὲ τὸ φρόνημα οὐκ ἐστὶ δούλων ἀναμενόντων τὸν Κύριον, ἀλλὰ νέων ἀσώτων καὶ κωμιστῶν ἀκολάστων. Εἰ δὲ θέλεις, ὁ ἀκραστὴς, ἰδεῖν οἰκονόμου φόβον μετὰ τῆς σῶφρονος εὐλαβείας διοικούντος τὰ πιστευθέντα, ἀνάπτωσον τὴν βίβλον τοῦ Δαυὶδ· ζήτησον ἐκείνου τοῦς λόγους, ἐνθα φησὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἀνὴρ πολυπραγμονῶν τοῦ ἰδίου τέλους· τὴν προθεσίαν· *Γνώρισόν μοι, Κύριε, τὸ πέρασ μου, καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἡμερῶν μου.* ....

[846] Περὶ Νηστείας.

Σάλπιγγος ὑψηλότερα βοῶ τὴν φωνὴν ἀνυψῶν, οὐχ ἵνα τέρψει ἠδονὴν τὴν ἀκοὴν ἀπάτησθαι, ἀλλ' ἵνα λέξει τῆς ἀληθείας τὴν ἠδονὴν σθέσω· καὶ παύσω μὲν ἀπὸ λόγου τὴν τῆς γαστροῦς ἐπιθυμίαν, ἐξεγεῶ δὲ διὰ κόθου τὴν τῆς νηστείας ἐργασίαν. Πόθος γὰρ νηστείας ἐπουράνιον τὸ κέρδος, κέρδος δὲ ἔδουπαθείας ἐπιζήμιον ἀπεργάζεται τὸ βλάβος. Ὁ μὲν γὰρ βρώσει, οχολάζων, καὶ τὴν τῆς γαστροῦς πληρῶν ἐπιθυμίαν, τῆς ψυχῆς ζημιῶν τὴν ἐπικρασίαν τὴν πνευματικὴν· ὁ δὲ νηστεία τὴν σάρκα μαραινῶν, καὶ τῶν βρωμάτων τὴν ἀδηφαγίαν ἀποφεύγων, τῶν κρεϊττόνων θησαυρίζῃ τὴν προσδοκίαν. Νηστεία γὰρ συφρονιστὴν ἐκδιόασκει, καρτερικὴν κατασκευάζει· νηστεία πρὸς εὐσέβειαν ἀλείφει, καὶ πρὸς ὑπομονὴν γυμνάζει· νηστεία ἀγγελικὴν ποιεῖ τὴν πολιτείαν, καὶ πνευματικὸν ἀποτελεῖ τὸ σῶμα· νηστεία ψυχῆς ἐστὶ φυλακτήριον, καὶ σώματος ὄπλον ἀκαταμάχτηον. Οὕτως γὰρ τὴν ἐπιβουλήν ἠδονῆν παρεδίδεται,

καὶ τὴν ἀντιστρατευομένην ἐπιθυμίαν καταγωνίζεται. Νηστεία εἰς οὐρανὸν ἀνάγει τὴν νηστείαν καὶ περὶ αὐτὴν πρὸς τὴν ἀθανάτων φύσιν. Νηστεύωμεν τοίνυν, ἀγαπῆτοι, μὴ σκυθρωποὶ τοῖς προσώποις τὰς ἡμέρας τῶν νηστείων διεξεργόμενοι, ἀλλὰ φαιδραῖς ταῖς ψυχαῖς ἡς δουλοῦ Χριστοῦ πρὸς αὐτὰς διατιθέμενοι. Εἰ γὰρ ἐπιθυμῶν τῇ νηστείᾳ προετῆλυθας, μὴ στυγγάζε, ἀλλὰ γαίρου· καθαίρει γὰρ σου τὴν ψυχὴν τὸν δηλητήριον. Μὴ περὶ καλῶν τῶν νηστείων ἐκδέχου, ὡν ἔδρα τὰ βρώματα· ἀλλ' ὑπομένει μακροθύμει ἠδύτερα τῶν βρωμάτων δεχόμενος τὰ διδάγματα. Διὰ τοῦτο νηστεύεις ἀπὸ βρωμάτων, ἵνα τραφῆς διὰ τοῦ Πνεύματος; καὶ διὰ τοῦτο ἀπέχῃ τῶν σωματικῶν ἔδεσμάτων, ἵνα ἐμπλήσῃς τῶν πνευματικῶν ἀναθημάτων. Φάρμακόν ἐστιν ἀναρετικὸν τῆς ἀμαρτίας ἡ νηστεία, καὶ κατάπλασμα ψυχῆς μαλακτικὸν, ἀποπλύνουσα πρὸς εὐσέβειαν. Καὶ ὑπερ τὰ χείρονα πάθη δριμυτώσα ἐστὶ καὶ στυπτι-

κωτάτοις καταπασόμενα, τὸ μὲν σῆπτικὸν τοῦ σώματος ἀπορρίπτει· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὴν ἐνυποχουουσαν ἀμαρτίαν καὶ κατὰ τῆς ψυχῆς νεομένην στυπτικώδη ὑπέστλοῦσα νηστεία ἀναξηραίνει μὲν αὐτὴν κατ' ὀλίγον λεπτινοῦσα, ἐξαφανίζει δὲ εἰς ἅπαν ἀποκαθαίρουσα. Διὰ τοῦτο εἰ καὶ ἐπίπονος ἡ νηστεία, ἀλλ' ὑφέλιμος· καὶ εὐπρόσιτος. Μὴ τοίνυν λυπούμενος νηστεύσης, ἵνα μὴ τὸν κάματον ἀπολέσης· μηδὲ γογγύσης ὅτι ὀλίγον βραδυῖναι, ἵνα μὴ δι' ὀλίγον τοῦ ὄλου ζημιαν ὑπομεινῆς. Ὅσῳ γὰρ νηστεία ὑποστύφει τὸ σῶμα, τοσοῦτον ἐκ τῆς νηστείας ὑφέλεια. Ἀνάδρομας ἐπὶ τὰς τῶν δικαίων πολιτείας, καὶ εὐρίσκειαι αὐτοῦς τὸ πλεόν διὰ νηστείας εὐδοκίμησαντας. Πρώτον Μωϋσῆς νηστεύσας ἐπὶ τὸν γόνφον εἰσελήλυθε, καὶ συνόμιλος τῷ Θεῷ διὰ νηστείας γέγονεν. Τεσσαράκοντα ἡμέρας τὴν νηστείαν ἐπισυνάψας, νομοθέτης διὰ νηστείας ἐχηρημάτισε· καὶ οὐτὰ ἄρτον ἔφαγεν, οὐτε οἶνον ἔπιεν· ἠρκεῖτο γὰρ τροφή τὴν νομοθεσίαν παρὰ τοῦ νομοθέτου ἐκδιδασκόμενος. Ἴνα δὲ μάθῃς πόσον ὠφέλει ἡ νηστεία, καὶ πόσον βλάπτει ἡ μεθὴ νηστεία ἀντιστρατευομένη· κατανόησον τοὶς ὑπὸ Μωϋσῆος· πραττομένοις, καὶ τοὶς ὑπὸ τοῦ λαοῦ γιγνομένοις, καὶ εὐρήσεις τὴν δύναμιν τῆς νηστείας. Ἄνω Μωϋσῆς τὸν νόμον ἐλάμβανε, καὶ κάτω ὁ λαὸς τὸν νόμον ἀνέτρεπε. Λυπηθεὶς γὰρ Μωϋσῆς τὸν νόμον συνέτριβεν, οὐκ εὐλόγον ἠγησάμενος μεθύουσι τὸν νόμον πιτεύουσαι, καὶ διανοοῖαι οἶνω βεβαρημέναι· λόγια παραδίδοσθαι. Βλέπε πόσον ἀδικεῖ ἡ μεθὴ ἀντιπίπτουσα τῇ νηστείᾳ. Ἄλλὰ πάλιν νηστεία τοσοῦτον κακὸν ἐπανορθώσασα· ταῖς αὐταῖς χρησάμενος ἡμέραις, πάλιν ἐπανεκάλεσάτο τὸν νόμον. Μνημόσυνον ἡμῖν καταλέλοιπε πρὸς ἀσφάλειαν βίου καὶ πολιτείας, τάχα διὰ τοῦτο γινομένου καὶ μυστήριόν τι ἐντεινόμενος. ὅτι ἡ μὲν πρώτη νομοθεσία ἀργήσῃ, συντριβομένη διὰ τὴν αὐτὴν προτέρου λαοῦ ἀπιστίαν [847] ἡ δὲ δευτέρα ἐνήργησε πανταχοῦ διδομένη, τοῦ δευτέρου πιστῶς δεχομένου τὸν δεύτερον νόμον, καὶ συμζυλάττοντος. Καὶ ἠλλίος δὲ τεσσαράκοντα ἡμέρας νηστεύσας, καὶ μὴ τροφή τὴν ἔργον διδόντα, οὐκ ἠθάνετο κινήσας· νηστεία γὰρ αὐτὸν ἐθέσταζε, τὸν πόνον ἐπικουφίζουσα· καὶ μετὰ νηστείαν Θεὸν ἐθέασατο, καθὼς οἶόν τε τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν κατανοῆσαι. Οὐ σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς· τὸν ἀσώματον θεάσατο, ἀλλὰ καρδίᾳ τὸν ἄσφατον κατανοήσας, κατὰ τὴν τῆς ψυχῆς καθαρότητα. Μακάριοι γὰρ οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι τὸν Θεὸν ὄψονται. Οὕτω νηστεύσας, τὸν οὐρανὸν ἀπέκλεισε κατὰ τῶν ἀκολάστων, καὶ τρυφή τὸν ἐαυτὸν βίον καταδαπανώντων, ἐν ᾧ ὅπερ οὐχ εἴλοντο ἰδίᾳ προαιρέσει μετερχόμενοι, τοῦτο διὰ τῆς τοῦ λιμοῦ νηστείας μάθωσι παιδεύόμενοι, καὶ γνῶσι, πῶς ὑφέλιμος ἐστὶν ἡ νηστεία, καὶ ἐν καιρῷ τρυφῆς τὴν ἐργασίαν ἐπιδεικνυμένη. Δαυτὴ δὲ καὶ αὐτὸς τρεῖς ἑβδομάδας νηστεύσας, καὶ ἄρτον ἐπιθυμιῶν μὴ γευσάμενος, εἰς λάκκον λέοντων διὰ ζῆλον τῶν ἀκολάστων παραγενόμενος, καὶ λέοντας ἐκέλευ νηστεύειν εἰδίδασεν. Ἐδύσωπήθησαν γὰρ τὸν νηστευτὴν οἱ ἄγριοι θῆρες, ἡμερώτεροι τῶν λογικῶν θηρίων γενόμενοι, καὶ ἀπέκλεισαν τὸ ἴδιον στόμα, τοῦ ἀγίου σώματος ἀψαθῆσαι μὴ κατατολήσαντες. Ὅσπερ γὰρ ὄπλον τῷ ἰδίῳ σώματι παραθέμενος τὴν νηστείαν, καὶ ὅλον ἐαυτὸν δι' αὐτῆς ὀχυρώσας, ἀπεπλάνησε τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν λέοντων, μὴ σῶμα ἀνθρώπινον, ἀλλὰ σῶμα ἀγγελικὸν ἐπιδειξάμενος. Καὶ οἱ τρεῖς παῖδες ἐν Βαβυλῶνι, μὴ βουληθέντες τῇ παρανόμῳ τραπέζῃ τοῦ βασιλέως κοινωνήσαι, ἀλλὰ τῇ κατὰ νόμον νηστείᾳ ἐξακολούθησαι, εἰς τὴν ἐξαφθεῖσαν πυρὰν τῆς καμίνου εἰσελθόντες ἐζέσαν τὴν φλόγα, ὄρσαν ἀντὶ πυρὸς τὴν κάμινον διὰ νηστείας ἐργασάμενοι· καὶ τὸν μὲν ἀπέφρων τῆς νηστείας τὸ πῦρ κατετόλμησε (πάντας γὰρ τοὺς περιεστώτας Χαλδαίους καταδαπάνησε)· τοὺς δὲ ἐν σινηθείᾳ τῆς νηστείας ὑπενεχώρησε, τοῦ σώματος αὐτῶν ἀψαθῆσαι μὴ δυνάμενον. Οὐδὲ γὰρ ὕλη τις ἦν ἐν τῷ σώματι, τῆς νηστείας πνευματικὸν αὐτὸ ἐργασαμένης. Ὅμοιω· δὲ

καὶ Νινευῆται νηστεύσαντες τὸν θάνατον ἀπεκρούσαντες· τρεῖς γὰρ ἡμέρας νηστεία ἐκτενὴς προσηκέρησαντες, τὴν αἰώνιον κόλασιν δι' ἡμερῶν ὀλίγων μεταποιήσαντες, αἰώνιον ἔπαινον τῷ κόσμῳ καταλελοιπίσαν. Ὁρατε, ἀγαπητοί, πόσον ἰσχύει νηστεία μετ' εὐχῆς καὶ ἔργων ἐκτελουμένη. Νηστεία γὰρ καὶ δεήσις ἐκ θανάτου ῥύεται· δικαιοσύνη δὲ ὑπὲρ ἀμφοτέρων. Νηστεία καὶ θανάτος ἀναίρεσις, καὶ ὀργῆς ἀπολύτρωσις· νηστεία κάθαρσις διανοίας, ἁμοδιότητος ἐγκρατείας, γυμνάσιον εὐσεβείας, ζυγὸς δικαιοσύνης. Οἶδε νηστεία πλοῦσιον τὸν πένητα ἀπεργάζεσθαι· οὐ γὰρ ἀκαιρῶς δαπανᾶν συγχωρεῖ, τοῦ μέτρου τὴν αὐτάρκειαν παρεχομένη· οἶδε καὶ τὸν πλοῦσιον οἰκονομῶν τὸν ἰδίῳ χρημάτων κατασκευάζειν, μὴ ἀδεῶς συγχωροῦσα καταπιάζειν· ἐπίσταται καὶ νεότητος νηστεία ἀκμῆν. Διδάσκει χαλιῶν τῶν βρωμάτων, περιτρίβει τὴν ἐγκράτειαν, καὶ σοφῶς ἡνιοχουσα πρὸς εὐσέβειαν καὶ σωφροσύνην. Οἶδε καὶ πρεσβυτέρους σοφίζειν, καὶ καθαρὸν τὸ τῆς διανοίας φυλάττειν ἡμᾶ. Νηστεία ὑγιεινότερον διατηρεῖ καὶ τὸ σῶμα· οὐ γὰρ βαρυνόμενον ὑπὸ τῶν βρωμάτων ἐλην δέχεται νοσημάτων, ἀλλὰ κωφισζόμενον ἀπὸ τῶν ἰδεσμάτων, εὐρωστων γίνεται πρὸς ὑποδοχὴν τῶν χαρισμάτων. Διὰ τοῦτο νηστεύσωμεν, ἀγαπητοί, ἵνα τῶν πνευματικῶν ἐπιτύχωμεν δωρημάτων. Νηστεύων παιδαγωγεῖ καὶ τὴν ψυχὴν πρὸς εὐσέβειαν, εἰκόνα λαμβάνων τῆς σωματικῆς ἐγκρατείας τὴν κατὰ ψυχὴν ἐπιμέλειαν, ἵνα ὡσπερ ἀπέχει τῶν ἐξωθεν ἐπιεισεργόμενων βρωμάτων, οὕτω καὶ τῶν ἐν τῇ διανοίᾳ ἐπαναβαινόντων πονηρῶν ἐννοημάτων. Ἐάν γὰρ, φησί, Πνεῦμα τοῦ ἐξουσιώζοντος ἀναθῆ ἐπὶ σέ, τίποτον σου μὴ ἀφῆς, ὅτι *Iama καταπαύσει ἀμαρτίας*. Ὅσπερ νῦν ἀπέχεις βρωμάτων μὴ γευσάμενος, οὕτως ἀπέχου ἀμαρτημάτων ἀλλασσόμενος. Νηστεύεις οἶνον μὴ ἀντιλαμβανόμενος· νηστεύεις καὶ πονηρίας ἀπεχόμενος· οἶδε γὰρ ἡ κακία μείζονα μέθην τῇ ψυχῇ κατεργάζεσθαι. Νηστεύεις κρέων μὴ ἀπτόμενος· νηστεύεις καὶ καταλαλιᾶς ἀπεχόμενος, ἵνα μὴ δι' αὐτῆς κρέα φάγῃς τῶν ἀδελφῶν, τῶν σαρκῶν αὐτοῦ ἀπογεύμενος. Νηστεία γὰρ ἀληθινή, ἀποχὴ τῶν ἀμαρτημάτων. Ἄκουε τοῦ Προφήτου λέγοντος· *Ὁὐ ταύτην τὴν νηστείαν ἐξελεξάμην, οὐδέ ἡμέραν ἀνθρώπων ταπεινοῦν τὴν ψυχὴν* [848] αὐτοῦ. Ἄλλὰ τί; Ἄνε, φησί, πάντα συνδέσμων ἀδικίας, διὰ τὸν στραγγαλιᾶς βίωλον συναλλαγματῶν, διὰ τὸν πενὴν τὸν ἄρτον σου, ἕστερον εἰσαγάγε εἰς τὸν οἶκόν σου· εἰς ἴδης γυμνόν, περιβαλε. Αὕτη, ἀγαπητοί, ἀληθινὴ νηστεία, ἡ τῷ Θεῷ προσδεχτή, καὶ ἀνθρώπῳ σωτηριώδης, καὶ πάνιν ἀρεστή. Ταύτη ἐπακολουθεῖ ἡ τῶν οὐρανῶν κτίσις, καὶ τοῦ δεσπότου ἀφευδῆς ἐπαγγελία. Ὁρα γὰρ τί ἐπιφέρει· *Τότε ραγήσεται πρόμιον τὸ φῶς σου, καὶ τότε βοῶντός σου, εἰσικουῶσται σου· ἐτι λαλοῦντός σου, εἰρεῖ· Ἴδου ἀπείμι*. Βλέπεις ἡλίκα δῶρα τῆς νηστείας, καὶ πόση; ἔχειται τῆς εὐσεβείας, ὡς καὶ Θεὸς αὐτὸν δυσωπεῖν πρὸς ἀνθρωπίνην φύσιν παραγενέσθαι; Νηστεύε τοίνυν, παράμενε ταῖς εὐχαῖς, ταῖς συναξέσει, ταῖς νοθεσίαις, μὴ ἀπολιπνόμενος τῆς συναγωγῆς, καθὼς ἔθος τοῖς· μηδὲ πραγματείας ἡ δικαστηρίους δι' ὅλης ἡμέρας· ἵνα μὴ χρήματα συνάξης, ἀ σκορπίζωμεν ὑφέλειας· ἢ κατὰ τὸ ἀδελφῶ σου ἐντυγχάνης, ὃν θεραπεύειν ἔχηρῃ. ἠλθε εἰς ἐσπέραν, ἦ τὴν ἐνάτην, οὐκ ἵνα νηστείας τελέσης τὴν πρόθεσιν, ἀλλ' ἵνα τῆς κοιλίας πληρώσης τὴν ὄρεσιν. Καὶ μὴ ὀδύεις οἶνον μὲν ἀπεχόμενος· διὰ τὸ νῆρειν, πονηρίας δὲ πληρῶμενος μεθύειν, ἵνα μὴ ακούσης, *Ὁὐαὶ οὐ μεθύοντες, οὐκ ἀπὸ οἴνου!* Μέθη δὲ οὐκ ἐστὶ νηστείας κοινωνὸς, ἀλλ' ἐχθρα καὶ ἀντίπαλος. Ἴνα φθάσωμεν εἰς τὴν ἠτοιμασμένην ἡμῖν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως, ἐκεῖ μὲν ἀπολαύοντες τῶν ἀποκειμένων ἀγαθῶν, ἐνταῦθα δὲ ἀγαλλώμενοι τοῖς προσδοκώμενοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ᾧ ἡ ὁδὸς εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὸν Υἱὸν τῆς Χίρας.

Καὶ ἐγένετο καθεξῆς, ἐπορεύετο ὁ Ἰησοῦς εἰς πόλιν καλουμένην Ναβν, καὶ συνεπορεύοντο αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἱκανοί, καὶ ὄχλος πολὺς. Ὡς δὲ ἤγγισε τῇ πύλῃ τῆς πόλεως, καὶ ἰδοὺ ἐξεκομίζετο τεθνηκώς υἱὸς μονογυνῆς τῆ μητρὸς αὐτοῦ, καὶ αὕτη ἦν χήρα. Ὅλα τὰ πάθη, ἔκεινεν, καὶ πολλὰς συμπάθειας

μεστὰ. Μονογενοὺς υἱὸς ἀπολυθέντος τῆς παρούσης ζωῆς, ἡ γλυκυτάτη μητὴρ ἐβόα, ὅτι Προσηγορίας μόνῃ γεγέννημαι μῆτηρ. ἥσινος τὰς ἐπὶ τῷ τοκετῷ ὠδῖνας ἐτρύγησεν ὁ θάνατος. Ἐνα βόρυον εἶγεν ἡ ἀμπελος, καὶ τοῦτον ἡ ζάλη τοῦ θανάτου συνέτριψε· μίαν βακτηρίαν ἐκέκρητο, καὶ ταύτην ὁ κοῦρὸς ὄρειται θά-

legislator per jejunium effectus est : nec panem comedit, nec vinum bibit; satis enim illi erat ad escam, quod legem a legislatore doceretur. Ut autem scias quantum prosit jejunium, et quantum noceat ebrietas jejunii adversaria; cogita ea quæ a Moysæ, et ea quæ a populo gesta sunt; et jejunii vim edisces. Superne Moyses legem accepit, et infra positus populus legem evertit. Dolore namque affectus Moyses legem contrivit, non rationabile putans ut lex ebriis traderetur, et animis vino onustis eloquia illa traderentur. Vide quam noceat ebrietas jejunium oppugnans. Sed rursus jejunium, tantum malum emendans, totidem diebus usum, legem iterum advocavit : memorialis nobis relinquens ad securitatem vite et conversationis. Ideo forte sic contigit ut mysterium quodpiam indicaret : quod nempe prima lex cessatura sit, ob incredulitatem primi populi contrita : secunda vero operata est, ubique disseminata, quia secundam legem secundus populus fideliter accepit et custodivit. Elias vero postquam per quadraginta dies jejunasset, et una esca desertum trajecisset, laborem non sensit : jejunium namque illum sustentavit et laborem minuit; ac post jejunium Deum vidit, ut poterat humana natura comprehendere. Non corporeis oculis incorporeum vidit, sed corde invisibilem cogitans, per animam puritatem. Nam *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum vident* (Matth. 5. 8). Sic potquam jejunaverat, calum clausit lascivis, qui per totam vitam voluptatibus dediti erant; ut quod non voluntate propria elegerant jejunium, hoc per famem instituti ediscerent, et scirent quam utile sit jejunium, quod deliciarum tempore suam vim ostenderet. Daniel quoque postquam per tres hebdomadas jejunasset, et panem desideriorum non gustasset, in lacum leonum per lascivorum invidiam dejectus, leones ibi jejunare docuit. Jejunatorem enim reveritæ sunt immanes feræ, rationabilibus feris mitiores; et os suum clauserunt, sacrum corpus tangere non ausæ. Corpori namque suo jejunium quasi armaturam apponens, seque totum per illud munitis, sefellit oculos leonum, non corpus humanum, sed corpus angelicum exhibens. Et tres pueri in Babylone, nolentes iniquæ regis mensæ participes esse, sed legale jejunium sequi optantes, in rogiu camini ingressi, extinxerunt flammam, per jejunium iguem in rorem in fornace mutantem. Atque eos qui jejunium non experti erant ignis aggressus est; omnes enim circumstantes Chaldaeos consumpsit; ab iis vero qui jejunio assueti erant recessit, quod non posset eorum corpora attingere : neque enim materia quæpiam erat in corpore, quod a jejunio spirituale redditum fuerat. Similiter Ninivite jejunio mortem depulerunt : tribus enim diebus in jejunio peractis, æternum supplicium per paucos illos dies effugientes, æternam in mundo sui laudem reliquerunt. Videte, dilecti, quantum possit jejunium, cum oratione et operibus peractum. Jejunium enim et precatio a morte liberant; sed justitia plus quam

illa duo. Jejunium mortem tollit, et ab ira redimit; jejunium purgatio est mentis, consors temperantiæ, gymnasium pietatis, jugum justitiæ. Solet jejunium pauperem reddere divitem; neque enim sinit tenere impensam facere, sufficientem indicans mensuram : solet etiam divitem pecuniarum œconomum reddere, nec sinit eum sua sine modo absumere. Novit jejunium juvenutis vigorem, docet cibis frenum apponere, continentiam induit, et sapienter ducit ad pietatem et castitatem. Scit etiam senibus prudentiam indere, et purum ipsis mentis oculum servare. Jejunium corpus sanum custodit : quod non onustum cibis, materiam morborum non accipit; sed leve factum a cibis, robustum est ad munera accipienda. Ileo jejunemus, dilecti, ut spiritualia munera consequamur. Qui jejunat, animam instituit ad pietatem, imaginem accipiens corporeæ continentie ad curam animæ; ut quemadmodum abstinet ab externis cibis, sic abstineat a pravis cogitationibus ingruentibus. Si *Spiritus potentis, inquit, ascenderit in te, locum tuum ne relinquant, quia medela cessare faciet peccata* (Eccles. 40. 4). Sicut ergo abstines a cibis nihil gustando, sic abstine a peccatis teipsum mutando. Abstines a vino? abstine etiam a nequitia; solet enim nequitia major ebrietatem in anima parere. Abstines a carnis? abstine et a detractone, ne per illam carnes fratrum comedas. Verum namque jejunium est abstinentia a peccatis. Audi prophetam dicentem, *Non hoc jejunium elegi, neque diem qua humiliat homo animam suam* (Isai. 58. 5). Sed quid? *Solve omne vinculum iniquitatis : dissolve tortuositates violentorum factorum tuorum : frange esurienti panem tuum : eum qui sine lecto est induc in domum tuam : si videris nudum, operi eum* (Isai. 58. 7). Hoc est, dilecti, verum jejunium, a Deo acceptum, homini salutare et omnibus placitum : hoc sequitur celorum possessio, et Domini verax promissio. Vide enim quid adjiciat : *Tunc erumpet matutinum lumen tuum, tunc clamante te exaudiet te : adhuc te loquente dicet, Ecce adsum* (Isai. 58. 9). Vides quanta jejunii dona, et cum quanta pietate conjunctum sit; ita ut Deum ipsum exoret ut ad humanam naturam accedat. Jejuna igitur, persevera in orationibus, synaxibus, admonitionibus, nunquam absens a cœtu, ut mos est quibusdam. Neque negotiationibus et tribunalibus tota die des operam; sic pecunias colligas, quas dispergere deberes; ne contra fratrem tuum obloquaris, cui inservire oporteret. Venisti ad vesperam aut horam nonam, non ut jejunii propositum perficeres, sed ut ventris appetitum impleres. Et ne videaris a visio quidem abstinere, quod vigilans sis; sed iniquitate plenus ebrius esse; neve audias, *Væ ebriis, non a vino* (Isai. 28. 1). Ebrietas vero non habet cum jejunio consortium, sed est ejus inimica et adversaria. Ut perveniamus ad paratam nobis spem resurrectionis : illic quidem fruentes repositis bonis, hic vero exultantes de iis quæ speramus in Christo Jesu, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

IN FILIUM VIDUÆ.

Et factum est postea, ibat Jesus in civitatem, quæ vocatur Naim : et ibant cum eo discipuli ejus, et turba multa. Cum autem appropinquaret portæ civitatis, ecce defunctus efferebatur filius unicus matris suæ, et hæc vidua erat (Luc. 7. 11. et 12). Omnia hic sunt miserabili affectu plena. Unico filio vita functo, dulcissima mater clamabat, se solo nomine matrem esse, cujus partum mors demersuit. Unam uvam habuit vitis, et hanc mortis procella contrivit : unum baculum habuit illa, et hunc communis mors abstulit. Sine præsidio mulier erat, et sublato baculo, non vitalem sibi fore vitam videbat. Deinceps ne minimam quidem consolationem habebat, unico amisso filio. Duplici dolore corripiebatur, illoque non consolabili; nemo poterat mœrorem allevare; lacrymæ rivorum

instar per genas manabant, intolerabilis erat mulieri luctus. Cogitabat filii formam, amore viscera rumpentibus. Et illa vidua omnino manebat, rem omnium acerbissimam, omnium miserrimam; et viro et unico filio orhabatur. Vere miserabile viduæ nomen, luctu, fletu, calamitate plenum. Spectatorum nemo temperabat a lacrymis; omnes ingemiscabant, nec inveniebant quem primum lugerent, filiumne mortuum, an viduam viventem. Sed erravi cum viduam viventem dixi : quæ enim vidua vivit? etsi enim vivere videatur (secundum præsentem vitam loquor, non secundum futuram), mortua est. Vidua enim in præsentem vitam, siquidem opulenta sit, hinc dolorem paulum minuit, hinc spe quadam recreatur, vulnus suum curat, dolorem allevat, ubertate roboratur, interdum

dormit. Etiam si enim multa sint quæ torqueant, et raptores instent; atamen si paupertas non adsit, levior est calamitas. Vidua autem inops, est portus lacrymarum, putens tentationum, urbs sine muris, fons sine aqua, mater gemituum, lætitiæ parasitus, hera paupertatis, sterilitatis computatrix, famis vicina, tatrix doloris, baculus fractus, gravis occursus, acerba contubernalis, deformis imago, columna deserta, arbor sine radice, nubecula sine luce, ecclesiæ lumen, variarum precum excogitatrix, accusatrix audax inimicorum, quæ Deum clamans alloquitur ut virum, ultricem; quæ paratam habet Dei iram, quæ ipsum caelum scindit per emissas in amaritudine cordis ad Deum supplicationes: pectus percutiens quasi carnifex, nisi cito Dei opem experiat, ultricem in quorum qui se irvadunt. Et illa filiis orba, in terra inops et sine patrocinio, Deum cum omnibus Virtutibus suis movet ad iram et vindictam eorum qui credere nolunt Deum esse iudicem viduarum et pupillarum. Si vero contigerit illam filium habere, paulum delectatur ex ætate ejus, spe fovetur, et ex fructu roboratur. Videt ramum, et radicem amplectitur; urvam tenet, et eum qui plantavit diligit; partem habet, et eam totum esse reputat: viventem complectitur, et mortuum non abominatur; filii figuram considerat, et imaginem patris sibi representat. Et dum adolescens ille vivit, vitæ procellas vidua lenius tolerat: si vero contigerit, vivente matre, filium mori, ac matro valedicere, et ad patrem accedere, id quod huic viduæ contigit; tunc totum illa dolorem simul excipit. Statim enim atque memoratâ viduæ filius unicus mortuus est, illa lugubri veste induta, cepit temeraria proferre verba, Deum quasi iniquum redarguens, ipsumque quasi vim passa blasphemis verbis alloquens: Num filius meus solus mundo erat oneri? Alii ob numerosam prolem in angustia sunt, et mihi uni unicus abripitur. Ego misera vivo, et vir atque filius mortui sunt. Quis deinceps me consolabitur? quis me respiciet? Videbar ex illo aliquam accepturâ esse fiduciam; satis enim mihi erat, si mater audirem. Tenerum mihi illum pater sine facultatibus reliquit: et ego vidua sine patrocinio manus ad opus admoveans, accurate illum enutrivî, duplicem triplicemque vestem ipsi paravi, mercedem erudientibus illum solvi; et nunc cum me hinc bona decerpturam sperarem, tentationum grandinem excipio. O dolorem! Sed quid factura sim excogitavi: cum filio meo sepeliar; hæc de re certiores facio invidos meos; cognati me devorabant ut virilem filium habentem. Concedite mihi omnes, qui mihi prolem invidetis: jam ego genuini filii mei sepulcrum præoccupo; ridiculum mihi videretur, si jam viverem. Hæc vidua cum dolore clamante, statim adveniens Christus Deus noster, qui omnia prævidet, qui omnia noverat antequam ea faceret: nam, *Antequam te formarem in utero matri te, et antequam exires de vulva sanctificavi te* (Jer. 1. 5); pater orphanorum et iudex viduarum, qui lacrymas in gaudium vertit, qui portam urbis Naim ecclesiam fecit, et lectum mortui altare reddidit. Ubi enim resurrectionis donum, ibi altaris ornatus; et ubi Verbi Dei manus extenduntur, ibi resurrectionis mensura perficitur: nam exitus ille fuit sacrificii locus, et exportatio fuit reductio. Quid enim ait evangelista? *Videns autem illam Jesus*, id est, Servator, Deus Verbum, Christus, *misericordia motus est*, videns eam. Quid videns? Viduam filio orbam et viro, vetulam, incurvam, lugentem, comam vellentem, pulvere caput conspergentem, graves oculos excecantem, indecorum amictum scindentem, pectus gemitibus exhaustum percipientem, nec clamare ultra valentem, effrenem demum factam. Hoc visu videns illam Jesus, misericordia motus est super eam, et accedens dixit illi, *Noli flere*. Illa vero luctui dedita, cum non bene nosset eum qui advenerat, abjecto luctu Domino respondit: Ne fleam dicis? equam mihi consolationem jam afferes? si totum mundum ea de causa moveas, nullum mihi solamen dabis.

Quid enim matri ad consolationem dulcius est, quam filius? quando maxime matres viduæ sunt, et in filios unicos spem habent. Quomodo ergo ne fleam dicis? Filium meum extranei lugent, et ego non flebo? lapides ingenuiscent, et ego tacebo? Spes mea abiit, vita defecit, fiducia abrepta est, vitam conspicio sine spe ulla, hæc prorsus nudata sum; mors expectationem meam demessuit, et me sine ope nudique constituit; me reliquit, et illum suffurata est; dimisit radicem, et ramum desecuit; trunco pepercit, et speciosum sarculum tabefecit; vetulam reliquit, et adolescentem resecuit. Nullum habeo ad quem respiciam. Si enim alterum haberem filium, possem luctum moderari, et viventis conspectu mortui dolorem allevare: nunc vero nullum mihi bonum relictum est, omni privor lætitiâ. Videbam filii imaginem, et in illa veterem patris figuram conspicebam. Dum hunc haberem, illum imaginabar: nunquam me viduam existimavi. Nam is qui ex illo proderat, in calamitate me solabatur, et ex me natus mihi magis quam vir serviebat, et cum dolebam, illum habebam consolatorem. Si quando mæror mihi animum occuparet, ille me amplectebatur osculans, et puerili sermone me delectabat, mærorisque nubem dissipabat. et diceis mihi, Noli flere filium tuum? quis es tu qui ita me hortaris? Quidam vero de turba accedentes dicebant ei: Cur audes, o mulier, Deo contradicere? Dominus adest, ipse te alloquitur. Accede, precare, supplica: neque enim inutilis est ejus presentia. Illa vero absternens oculos, vesteque composita, accitecto pectore, prociat ad vestigia Domini, ipsique respondit: Reverte mihi filium, et accipio consilium tuum: nam vetula ætate sum; sed Saram intueor, et spes accedit mihi. Illuc ad pedes Jesu accedens, dicebat: Ignosce petulantie ancille tuæ, Domine, et verbis meis in luctu demersis. Neque enim ignoras matris filios lugentis dolorem: hoc enim præceptum tuum est. Cum spe hunc enutrivî, Virum amisi, saltem filium dato, senectutem meam fove; jam enim delitio. Non dico ut Martha, Si frisses hic, frater meus non esset mortuus (Joan. 11. 21): jam enim præsens animam ejus gestas, et cum abire videris, nihil tibi deest. Paululum quidpiam, Domine, concede ancillæ tuæ: Tu Lazarum flexisti, quem virtute tua a mortuis suscitasti, et ego filium n eum non flebo? Et accedens Jesus tetigit loculum, qui tangit montes, et fumigant. *Ii autem qui portabant, steterunt. Et ait, Adolescens, surge: recipie sonsum adolescentis, et mortem conculca. Tibi dico, Surge; ne tardes resurgere; Ego enim sum resurrectio et vita* (Ibid. v. 25). Vocavi Lazarum de sepulcro, et ille statim ex monumento exsiliit, licet per quadriduum putredinem contraxisset in sepulcro, et a vermibus viscera ejus admodum corrosa essent. Sed vox vitæ mortuum olfaciens, solutas carnes in bonum odorem restituit: et factum est sepulcrum uterus mortui. Te vero nuper mors intercepit: tibi dico, Ne tardes resurgere; Ego enim sum resurrectio. Mortuus erat is qui conspicebatur, et illi quasi audienti loquebatur Dominus. Quidnam audit mortuus? Et quid dicit Dominus? *Tibi dico, Surge. Et statim resedit mortuus*; ita ut turbæ, quæ id videbant, quasi mortuæ fierent; primo ob incredulitatem, secundo ob rei veritatem. Cur autem non exsiliit, sed resedit? Ut non adumbratam resurrectionem omnes putarent, et ne res phantasia esse videretur; ac si dixisset Dominus illis: Ego vos certiores facio, qui audistis, quod idem ipse sit, qui paulo ante mortuus erat. Et extendens manum Jesus, cepit eum qui mortuus fuerat, et dedit illum viventem matri suæ. Illa vero accepto filio, gaudio et incredulitate tenebatur: gaudens quidem de filii resurrectione; non credens autem et rem ipsam cogitans. Studiosè mater filium considerabat, manibus palpabat, oculorum solum explorabat, olfactum, manus, frontem, et totam vultus formam; deinde manus, pedes, et in summa totum corpus: ac secum reputabat dicens: Num errore ducor? Num

ατος. Ἀγαράκιον ὑπῆρχε τὸ γύναιον. καὶ τῆς βακτηρίας ἑστέρητο· ἀβίωτον ἔθευσε τὸν βίον. Ἰουδαίον οὐδὲ τὴν τοχούσαν εἶχε παραμυθίαν, υἱὸν τὸν μονογενῆ ἀπολέσασα. Διπλῶ τῷ πόνῳ συνείχετο· ἀπαραμύθητον εἶχε τὸ δάγμα· οὐδεὶς ἐπικουφίσει τὴν ὀδύνην ἠδύνατο· ποταμῶδον κατὰ τῶν παρειῶν ἔρρει τὰ ἰάκρυα, καὶ ἀφόρητον ἡ γυνὴ τὸ πένθος ἐκέκτητο. Κατενόει τὴν τοῦ παιδὸς ὠραιότητα· τῆ στήθῳ τὰ σπλάγχνα τῆς διανοίας ἐτέμνετο. Καὶ αὕτη χῆρα τὸ πᾶν γέγνε, τὸ πάντων βαρυτάτον, τὸ πάντων ἑλαειότερον· καὶ τοῦ ἀνδρὸς, καὶ τοῦ μονογενοῦς ἐστέρητο. Ὅντως ἑλαεινὸν τὸ τῆς χήρας δνομα· οἴκτου πεπληρωμένον· δακρύων μεμεδωμένον, συμπαθείας ἔχουμενον. Οὐδεὶς τὼν βλεπόντων ἀπένητος ἔμεινε· ἔστενον πάντων τὰ σπλάγχνα· οὐχ εὐρισκον πρῶτον τίνα πενήθησαι, τὸν τελειότατ παιδά, ἢ τὴν ζωσαν χήραν. Ἄλλ' ἐσφάλην τὴν χήραν ζωσαν προσείπων· ποία γὰρ χήρα ζωὴν ζῆ; κἂν γὰρ δοκῆ ζῆν (πρὸς τὰ παρόντα λέγου, οὐχὶ δὲ πρὸς τὰ μέλλοντα), τέθυκε. Χήρα γὰρ ἐν τοῖς παρούσιν εἰ μὲν εὐποροῦσῃ, μικρὸν πως κλέπτεται τὴν ὀδύνην, ἀλείφει τὴν προσδοκίαν· θεραπεύεται τὸ τραῦμα, καὶ κουφίζεται τὸ ἄλγος, νευροῦται τῆ καρποφορία καὶ βραχύ τι πολλαῖς καθέδουσι. Εἰ γὰρ καὶ πολλά τὰ λυπούντα, καὶ οἱ διαρπάζοντες αὐτὴν ἔτοιμοι, ἀλλ' ὅμως τῆς πενίας ἀπορίας, ἐλαφρότερον τὸ βάρυ. Χήρα δὲ πενιχρὰ λίμην δακρύων, καὶ φρέαρ πειρασμῶν, ἀτείχιτος πόλις, [849] ἀνυδροσ πηγῇ, μήτηρ στεναγμοῦ, εὐφροσύνη παράοιτος, οἰκιδεσπόνα πενίας, ἀφορίας ψυχρασία, λιμοῦ πάροικος, ὀδύνης ὑφάντρια, βακτηρία συντετριμμένη, χαλεπὸν ἀπάντημα, πικρὸν συνουκίσιον, ἀκαλλώπιστον ἀγαῖμα, ἡρμωμένη στήλη, ἀβρίζον δένδρον, ἀφώτιστος ὀμίχλη, ἐκκλησίαις πρόδρον, ποικίλων εὐχῶν ἐπινοήτρια, κατ' ἐχθρῶν πεσπύρησιασμένη, κατήγορος κατ' αὐτῶν· καὶ ὡς ἀνδρὶ, τῷ Θεῷ καταδοῦσα, καὶ ἐκδικον ἐτοιμοτάτην ἔχουσα τοῦ Θεοῦ τὴν ὄργην ἐκδίκηεν, σχιζύουσα τοὺς οὐρανούς· ταῖς πρὸς Θεὸν ἐπιτυχλαῖς, πεπικραμμένη καρδίᾳ· τύπουσα τὸ στήθος, ὡς περὶ δῆμος, εἰ μὴ ταχὺ εὐροὶ τοῦ Θεοῦ τὴν βοήθειαν, εἰς ἐκδίκησιν τῶν ἐπιβάντων αὐτῆ εἰς ἀδικίαν. Καὶ ἡ ἀτεκνος, ἐπὶ γῆς πενιχρὰ, ἀπροστάτως, κινεῖ τὸν Θεὸν σὺν πάσαις αὐτοῦ ταῖς ἐπουρανταῖς Δυνάμειν, εἰς ὄργην καὶ ἀγανάκτησιν τῶν οὐθελόντων πείθεσθαι, κριτὴν εἶναι τὸν Θεὸν χηρῶν καὶ ὄρφανων. Εἰ δὲ συμβῆ αὕτῃ παιδα προσεῖται, μικρὸν πως τέρπεται τῆ ἡλικία, καὶ κλέπτεται τῆ προσδοκία, νευροῦται τῆ καρποφορία. Βλέπει τὸν κλάδον, καὶ τὴν βίξαν ἀσπάζεται· τὸν βότρυον κρατεῖ, καὶ τὸν φυτεύσαντα φιλεῖ· ἔχει τὸ μέρος, καὶ τὸν δῖον λογιζεται· τῷ ζῶντι συμπλέκεται, καὶ τὸν νεκρὸν οὐ βρολεύσεται· τὸν χαρακτῆρα τοῦ παιδὸς κατανοεῖ, καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ πατρὸς ἐσοπρίζεται. Καὶ ἔως μὲν περὶσσι τὸ παιδάριον γαληνότερον ἡ χήρα χυματίζεται ἐν τῇ τοῦ βίου τρικυμίσῃ· εἰ δὲ συμβῆ καὶ τὸν παῖδα ζωσῆς τῆς μητρὸς ἀποθανεῖν, καὶ τῇ μὲν μητρὶ συντάσασθαι, τῷ δὲ πατρὶ προσρῆναι, ὅπερ πέποθεν ἡ παρούσα χήρα, πᾶσαν ὑφ' ἐν ἀναδέχεται τὴν ὀδύνην. Μῖλον γὰρ τέθυκεν ὁ μονογενῆς υἱὸς τῆς μνημονευθείσσης χήρας· τὴν στολὴν τοῦ πένθους ἡμωσιεσμένη, ἤρξατο προσπετὴ φέγγεσθαι ῥήματα, καὶ ὡς ἀκόριθω τῷ ὄντι ἐδικάζετο, βλασφῆμους· λόγους προσάγουσα· ὡς βίαν ὑπομένουσα διελέγετο, λέγουσα· Ἄρα ὁ υἱὸς μου μόνος τὸν κόσμον ἐδάργασεν; Ἄλλοι στενοχωροῦνται ἐπὶ παιδοποιΐαις; κάμου τῆς μόνης ὁ μόνος ἀπεσπάσθη; Ἐγὼ ἡ ἄτονος ζῶ, καὶ ὁ ἀνήρ τεθύκεν ἅμα καὶ υἱός. Ποῦ λοιπὸν παραίνεσι με τίς; τίς δὲ με περιβλέπει; Ἐδόκουν κἂν μικρὰν πᾶρῆσαν δι' αὐτὸν κεκτηθείαι· ἤρχει γὰρ μοι μόνον μητέρα ἀκούειν. Ὑπομάζιον μοι αὐτὸν ὁ πατήρ ἄνευ χρημάτων ἔγρατάλιπε· καγὼ ἡ ἀπροστάτευτος χήρα χεῖρας εἰς ἔργον ἔρεΐσασα, τοῦτον ἐπιμελοῦς ἔθρεψα· διπλᾶ καὶ τριπλᾶ αὐτῷ στολὰς πεποίηκα, μισθοῦ τοῖς παιδεύσαντι αὐτὸν ἀπλοῦς ἐχορήγησα· καὶ νῦν, ὅτε τὸν τραγῶν τῶν ἀγαθῶν προσεόκησα, τότε τὴν χάλαν τῶν πειρασμῶν δέδεγαμι. Ὁ τῆς ὀδύνης! Ἄλλ' εὐρον τί πράξω· συνόλοπαται τῷ υἱῷ μου· πληροφόρος τοῖς φθονήσαντά; μοι· συγγενεῖ; με κατήξιον ὡς ἀνδρείον παῖδα κεκτημένην. Συγγωρῆσατέ μοι, πάντες οἱ βασιβαίνοντές μοι τὴν ευπαιοίαν· ἴδη γὰρ ἐγὼ τοῦ γνησίου μου παιδὸς προκαταλαμβάνω τὸν τάφον· ἐμοὶ γὰρ λοιπὸν τὸ ζῆν καταγγέλαστον. Ταῦτα τῆς χήρας βοήσάτης καὶ ὀδυνωμένης, εὐθέως παργενόμενος;

ὁ ποιητῆς ἡμῶν Χριστὸς ὁ Θεός, καὶ δὸν αὐτὴν, ὃ τὰ πάντα προορῶν Θεός, ὃ καὶ πρὸ τοῦ πηῖσαι τὰ πάντα σαφῶς ἐπιστάμενος· Πρὸ τοῦ γὰρ πλάσαι σε ἐν κοιλίᾳ, ἐπιστάμαι σε, καὶ πρὸ τοῦ ἐξελεῖσθαι ἐκ μητρὸς, ἠγάπα σε· ὁ πατήρ τῶν ὄρφανῶν, καὶ κριτῆς τῶν χηρῶν, ὁ τὰ δάκρυα εἰς εὐφροσύνην μεταποιῶν, ὁ τὴν τῆς πόλεως Ναὴν πύλην ἐκκλησίαν ποιήσας, καὶ τὴν κλήνην τοῦ νεκροῦ θυσιαστήριον ἀποδείξας. Ὅπου γὰρ ἀναστάσεως δύρον, ἐκεῖ θυσιαστηρίου κόσμος· καὶ ὅπου τοῦ Θεοῦ Λόγου αἱ χεῖρες ἐκτείνονται, ἐκεῖ τῆς ἀναστάσεως τὸ μέτρον ἐκτετέλεσται. Τῇ γὰρ ἐξῴσιον γέγονεν ἰεουργεῖον, καὶ ἡ ἐκκομιδῇ γέγονεν ἐσχομιδῇ. Τί γὰρ φησιν ὁ Εὐαγγελιστὴς; Ἰδὼν δὲ αἰτίην ὁ Ἰησοῦς· τουτέστιν, ὁ Σωτῆρ, καὶ ὁ Θεός Λόγος, ὁ Χριστὸς, ἐσπλαγγνίσθη, ἰδὼν αὐτὴν. Τί ἰδὼν; Χήραν ἀτεκνον, ἀνανδρὸν γηράλειον, κυρτώσαν, γοεράν, κόμην ἐλκυσάσαν, κόνει τὴν κεφαλὴν καταπάσσουσαν, τοὺς βαρνωπεῖς ὀφθαλμοὺς ἐκτυφώπτουσαν, ἀπρεπὴ στολὴν διαβρόθησασαν, τὸ πολυστένακτον στήθος· τύπτουσαν, καὶ βροῦν μηκέτι [850] ἰσχύουσαν, φρενήρη λοιπὴν γενομένην. Ἐν τούτοις ἰδὼν αὐτὴν ὁ Ἰησοῦς, ἐσπλαγγνίσθη ἐπ' αὐτῇ, καὶ προσελθὼν εἶπεν αὐτῇ· Μη κλαῖτε. Ἡ δὲ περὶ τὸ πένθος ἀσχολομένη, εἰλικρινῶς μὴ κατανοήσασα τὸν παραγενόμενον, τὸ πένθος ἀποσεισασμένη, πρὸς τὸν Κύριον ἀναποκρίθεῖσα εἶπε· Μη κλαίειν λέγεις μοι; καὶ τίνα μοι παραμυθίαν προσοῖσις λοιπὸν; κἂν γὰρ τὸν κόσμον ὅλον κινήσης εἰς ἐμὴν παράκλησιν, οὐδεμίαν μοι δεῖξεις παράκλησιν. Τῆς γὰρ μητρικῆς παρακλήσεως τί υἱὸς ὑπάρχει γλυκυτέρον; καὶ μάλιστα, ὅτε χήραι ὑπάρχουσι, καὶ μονογενέσιν υἱοῖς ἐπαγγέλλονται. Πῶς οὖν μὴ κλαίειν λέγεις μοι; Μὴ τὸν υἱὸν μου οἱ ξένοι πενθοῦσι, καγὼ μὴ κλαύσω; Οἱ τὸν υἱὸν στενάξουσι, καγὼ σιωπήσω; Ἡ ἐλπίς μου ἐστέρηται, ἡ ζωὴ μου ἐξέλιπεν, ἡ παρῴσια μου εσούληται, ἀνέλπιστον ἔμαυτῆς θεωρῶ τὸν βίον, καὶ γυνίλη πάσης ἐλπίδος εἰμί. Ἐθέρισέ μου τὴν προσδοκίαν ὁ θάνατος; ἀπορὸν με πανταχῶθεν κατέστρεψεν· ἐμὲ κατέλιπε, κάκεινον μεθώδευσάν· ἀρῆκε τὴν βίξαν, καὶ τὸν κλάδον ἀπέτεμεν· ἐρείσατο τοῦ πένθους, καὶ τὸν ὠραῖον ἐμάρανεν ὄρηκα· τὴν παλαιὴν κατέλιπε, καὶ τὸν νέον ἐξέτεμεν. Οὐκ ἔγω τίνα θεσάζομαι. Εἰ μὲν γὰρ ἔτερον εἶχον υἱόν, ἐδύναμην τὸ πένθος συροστατεῖν, καὶ τῇ ὄψει τοῦ ζῶντος τοῦ θανόντος τὸν πόνον ἀποκουφίσαι· νῦν δὲ οὐδὲν εἰμὶ καλὸν ὑπολείπειται, πάσης εὐφροσύνης ἐστέρημα. Ἐβλεπων τὴν εἰκόνα τοῦ παιδὸς, καὶ ἐθεώρουν τὸν ἀρχαιότυπον αὐτοῦ πατέρα· τοῦτον ἔχουσα, εἰς ἐκεῖνον ἐφανταζόμην· οὐδεὶς ποτε χήραν ἔμαυτὴν ἐνόμισα. Ὁ γὰρ ἐξ ἐκεῖνον τὰς συμφοράς μοι ἐπεκουφίσει, καὶ πλῆρον με τὸν ἀνδρὸς ὁ ἐξ ἔμου τεχθεὶς ἑθραπέυσσε, καὶ λυπούμενην τυτὸν εἶγον παρίκλησιν. Εἰ ποτε ἀθυμία τὸν λογισμὸν μου περιέσχε, περιελάμβανέ με· καὶ περίτυσοσόμενος, καταφιλῶν, λόγους παιδικούς· τέρπων με, τὴν νεφέλην τῆς ἀθυμίας ἠφάνιζε· καὶ λέγεις μοι, Μη κλαῖτε τὸν υἱόν σου; τίς εἰ σὺ ὃ τὰ τοιαῦτά μοι παραινῶν; Τινὲς δὲ τοῦ βήλου προσελθόντες εἶπον πρὸς αὐτὴν· Τί τοιμὰς, ὦ γυναι, τῷ Θεῷ ἀντιλέγεις; Ὁ Κύριος πάροστυ· αὐτός σοι διαλέγεται· πρόσελθε, δεθήθητι, ἱκέτευσον· οὐ γὰρ ἔστιν ἀπρακτος αὐτοῦ ἡ παρουσία. Ἡ δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκμάξασα, καὶ τὴν ἐσῴητα ἐαυτῆς περιστεύασα, καὶ τὸ στήθος καλύψασα, προσέπεσε τοῖς ἵχνισι τοῦ Δεσπότου, καὶ ἀποκρίθεῖσα τῷ Κυρίῳ ἔφη· Δός μοι τὸν παῖδα, καὶ λαμβάνω τὴν συμβουλίαν σου· καὶ γὰρ ἐν παλαιότητι φύσεως ἐξέτάσσομαι· βλεπω γὰρ τὴν Σάρβαν, καὶ τραγῶ τὰς ἐπιπόδας. Καὶ προσελθούσα τοῖς ποσὶ τοῦ Ἰησοῦ, ἔλεγε· Συγγνωθὶ τῇ προσπετείᾳ τῆς δούλης σου, Δεσποτα, καὶ τοῖς λόγοις τοῖς βαπτισθεῖσιν ἐν τῷ πένθει μου. Οὐ γὰρ ἀγνοεῖς μητρὸς ὀδύνην ἐν λύπῃ τέκνων· τοῦτο γὰρ σὺν πρόσταγμα. Ἐπ' ἐλπίσιν ἔτρεφον τοῦτον. Τὸν ἀνδρα ἐξημῶθη, κἂν τὸν παῖδά μοι χάρισαι· ψυχαγωγῆσάν μου τὸ γήρας· ἦδη γὰρ ἐκλείπω. Ὁδὲ λέγω ὡς ἡ Μάρθα Εὐ τὴς ὄψε, οὐκ ἂν ἀπέθωνέ μου ὁ ἀδελφός· ἀρτι γὰρ καὶ παρὼν τὴν θυγῆν αὐτοῦ βαστάεις, καὶ ἀπίαντα δοκῶν οὐκ ἀπολείπητινός. Μικρὸν, Δεσποτα, συγχωρήσον τῇ δούλῃ σου. Σὺ τὸν Ἄδανον ἐλκυσας, ὃν τῆ σῆ δύναμις ἠγειρας ἐκ νεκρῶν· καγὼ τὸν υἱόν μου μὴ κλαύσω; Καὶ προσελθὼν ὁ Ἰησοῦς ἤψατο τῆς σoroῦ, ὁ ἀπτόμοσος τῶν ὀρέων, καὶ καπνίζονται. Οἱ δὲ βαστάζοντες, ἐέτησαν. Καὶ εἶπε· Νεανίσκε, ἀνίστηθι· ἀνάλαβε φρόνημα νεανι-

σκου. και την θάνατον καταπάτησον. *Σοι λέγω, ἐγέρθητι· μη βραδύνης· πρὸς τὴν ἀνάστασιν· Ἐγὼ γάρ εἰμι ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἀνάστασις.* Ἐκάλεσα τὸν Λάζαρον ἐκ τάφου, καὶ οὗτος εὐθὺς ἐξήλατο τὸ μνημάτος, ὡς τετάρτην ἡμέραν κατασαπέει ἐν τῷ μνηματι, καὶ πολλὰ τῶν σπλάγγων ὑπὸ τῶν σκολήκων πεπορθημένος. Ἄλλ' ἢ φωνῆ τῆς ζωῆς τὸν νεκρὸν ὀσφράνασα εἰς εὐοσμίαν τὴν τῶν σαρκῶν ἀνεχάκουσε λύστιν, καὶ γέγονε μήτρα τοῦ κειμένου τῷ μνηματι. Σοι δὲ προσφάτως ὁ θάνατος ἐμεθόδευσεν· σοι λέγω, μη βραδύνης πρὸς τὴν ἀνάστασιν· *Ἐγὼ γάρ εἰμι ἡ ἀνάστασις.* Νεκρὸς ὑπήρξεν ὁ θεωρούμενος, καὶ ὡς ἀκούοντι τὸ θενωῦντι διελέγετο ὁ Κύριος. Πότε νεκρὸς ἀκούει; Καὶ τί φησιν ὁ Δεσπότης; *Σοι λέγω, ἐγέρθητι· καὶ εὐθὺς ἀνεκάλυψεν ὁ νεκρὸς* ὥστε οἱ θεωροῦντες [851] ἄλλοι ἐγένοντο ὡσεὶ νεκροί, πρῶτον μὲν διὰ τὴν ἀπιστίαν, δεύτερον διὰ τὴν ἀλήθειαν. Διὰ τί γὰρ μὴ κατεπήδησαν, ἀλλ' ἀνεκάθισαν; Ὅπως ἂν ἀνεπισκιάστον τὴν ἀνάστασιν θεωρήσωσιν οἱ πάντες, καὶ μὴ φαντασία γνωρισθῆ τὸ γινόμενον. Μονονοῦχι λέγων πρὸς αὐτούς· Ἐγὼ ὑμᾶς πληροφορῶ τοὺς ἀρχαίους, ὅτι ἐκεῖνος αὐτοῦς ἐστὶν ὁ πρὸς βραχὺ ἀποθάνων. Καὶ ἐκτείνας τὴν χεῖρα ὁ Ἰησοῦς, ἐπελάβετο τοῦ θενωῦτος, καὶ ἔδωκεν αὐτὸν ζῶντα τῇ μητρὶ αὐτοῦ. Ἡ δὲ λαβοῦσα τὸν υἱόν, ὑπὸ χαρᾶς καὶ ἀπιστίας συνείχετο· χαίρουσα μὲν ἐπὶ τῇ τοῦ παιδὸς ἀναστάσει· ἀπιστοῦσα δὲ τῇ διανοίᾳ τῶν πραγμάτων. Μετὰ σπουδῆς τὸ γύναιον ἀκριβῶς τὸν υἱὸν κατενόει, ταῖς χερσὶν ἐψηλάφα, ὀφθαλμῶν θέσεις διερευνῶσα, ὀσφρήσεως, χειλέων, μετώπου, καὶ τοῦ παντὸς προσώπου τὴν διατύπωσιν· εἶτα τὰς χεῖρας· καὶ τοὺς πόδας, καὶ ἅπλως εἶπεν, ὅλον τὸ σῶμα· καὶ πρὸς ἑαυτὴν διελογίζετο λέγουσα· Ἄρα, φησὶ, μήποτε πλα-

νώμαι; μὴ ἄλλον ὑπὲρ ἄλλου κρατῶ; μὴ πρὸς παρμυθίαν τὴν ἐμὴν, καὶ τὴν τοῦ πένθους ὑποστολήν. καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους ὑπερβολῆς τοῦ υἱοῦ μου τὸν θάνατον ἐσφίσατο; καὶ ξένον τινὰ ὡς οἰκεῖον παρεδῶκεν Ἰησοῦς, τὴν ἐμὴν δόδυνην ἐπικουφίσαι βουλόμενος; Οὐδέποτε γονομένου κέκτημαι μάρτυρα· οὐκ εἶδον τοῦτο ποτε, οὐκ ἄλλος τῶν σὺν ἐμοὶ θεβάται· οὐδέποτε ἐπικλινῆς ὡφθη νεκρὸς ἐγυγερμένος. Αὐτὸν δὲ τὸν υἱὸν λαβοῦσα, διελέγετο λέγουσα· Λέγε μοι, φησὶ, καὶ μὴ δευλιόγησιν; εἰ σὺ αὐτὸς ὑπάρχεις ὁ υἱὸς μου· εἰπέ, γνωσκαιεμε; γνωρίζεις· με τίς εἰμι; οἶδας εἰ ἐγὼ εἰμι ἡ τεκοῦσά σε; Ἐπιγινώσκω τοὺς χαρακτήρας, ἀλλ' οὐ πιστεύω τῷ πράγματι· βῶα ὁ ὀφθαλμῶν, ὑπογράφει ἡ κόρη, κρηρῆται τὰ βλέφαρα, ἡ ἀκοή συμφωνεῖ, μαρτυρεῖ τὸ τῆς ὀσφρήσεως διατετυπωμένον μεστότοιχον, τὰ χεῖλη κληροφορεῖ, αὐτὴ ἡ ἡλικία προτρέπεται. Κίνησον γλῶσσον, ὡ φίλατε, εἰπέ μοι τὰ τοῦ βίου τεκμήρια. Ἡ χαρὰ μοι χειμῶνά μοι ἐκίνησε· βλέπω σε, καὶ συνέχομαι· ἐγὼ σε ἐπ' ἀρχαίαις ἐβάστασα, ἐγὼ μαζοὺς ἐμοῖς ἐψηλάσα βραχὺν ὄντα. Λέγε μοι, τέκνον μου, σὺ ὑπάρχεις ὁ υἱὸς μου; καὶ μὴ δευλιόγησιν με. Ἄλλ' ὡς ἐπὶ πᾶσι τοῦτοις τὴν πληροφορίαν ἐδέξατο, καὶ ἡ πενήθησασα ὑπέστρεψε χαίρουσα, καὶ ἡ θρηνοῦσα ἐοξάζουσα τὸν θεόν, τῇ δεξιᾷ χερὶ τὸν παῖδα κατέγουσα, καὶ διὰ τῆς πόλεως πρὸς πάντας πορευομένη βῶσα μεγάλη τῇ φωνῇ· *Μεγαλύνατε τὸν Κύριον σὺν ἐμοί, καὶ ὑψώσωμεν τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπὶ τὸ αὐτὸ* ὅτι τὸν ἐμὸν νεκρωθέντα ἀνέστησεν, ὅτι τὴν παλαιὰν ἀμπελον ἐχαράκωσε, καὶ τὴν μὴ μητέρα πάλιν μητέρα ἐποίησε, καὶ πηγὰς ἐακρῶν ἐπέκοψε· καὶ δοξάζετε τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς τοὺς αἰῶνας· ὅτι αὐτῷ πρέπει δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Κατὰ Ἰουδαίων εἰς τὸν ὄβριον τὸν χαικούρ· καὶ εἰς τὸ, Ἐχαρίσματο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πάντων ὄνομα· καὶ εἰς τὸ, Ἐπεὶ κατ' οὐθερὸς εἶχε μείζονος ὀνόματι, ὡμοσε κατ' ἑαυτοῦ.

Ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἀδελφοί, ὡς πολλὰκις ἐφθήμεν εἰπόντες, ἅπλως μὲν ἐστὶ καὶ λευκὸς καὶ πᾶσιν εὐθὺς καὶ καὶ φωτὸς πολλοῦ γέμων· διαφόρου; δὲ ἔχων τὰς ἐνεργείας, διαφόρου; ταριβάνει τὰς προσήγορας, ὡς πολλὰκις αὐτὸν ὀνομάζεσθαι καὶ φῶς, καὶ ζῶην, καὶ λύγον, καὶ λαμπράδα, καὶ ἔλιφος, καὶ ποταμὸν, καὶ πηγὴν, καὶ μάξιαν, καὶ πέλεκυν, καὶ ὄβριον. Ταύτας δὲ τὰς προσήγορας δέχεται ἀναλόγως ταῖς εὐεργεσίαις, πρὸς τὸ ὁματωῶσαι τῶν ἀκρασιῶν τὰς ἐνοίας, καὶ ἀπὸ τῶν κατ' ἡμᾶς ἀνάγειν ἡμῶν τὴν διάνοιαν εἰς τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς. Ἐντεῦθεν δὲ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἡ πηγὴ τῆς σοφίας, διαλεγόμενος τῷ λαῷ, παραβολαίς κρηρῆται, ἀπὸ τῶν ἐν κόσμῳ τὰ ὑπὲρ κόσμον δ.δ.ά.κ.ω, ἀπὸ τῶν φαινομένων τὰ ἀόρατα, ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων τὰ θεῖα. Καὶ ποτὲ μὲν παραβολὴν ἀμπελωνῶν φέρει, ποτὲ δὲ παραβολὴν [852] αἰετίας, ποτὲ δὲ σαγήνης, ἄλλοτε δὲ ζύμης, ὡς περ σήμερον Ἰουδαίοις διαλεγόμενος ἔλεγεν· *Ἀνθρώπος τις εἶχε δύο υἱούς, καὶ εἶπε τῷ πρώτῳ· Ἀπελθε εἰς τὸν ἀμπελώνα, ἔργασαι.* Ἐπειδὴ γάρ παρ' ἡμῶν ταῦτα πολιτεύεται, καὶ τοῦτοις ἀναστρεφόμεθα· ὁδηγεῖ ἡμᾶς πρὸς τὴν ὑπερκόσμιον σοφίαν· ὅσον ἔλεγε καὶ ἐν τῇ πρώτῳ· τῇ δὲ χθὲς ἡμέρᾳ ἔλεγεν ὁ Σωτῆρ· *Ὅμοια ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ οἰκοδοκῶντι, ὃς ἐξῆλθεν ἅμα πρῶτῳ μισθώσασθαι ἐργάτας εἰς τὸν ἀμπελώνα αὐτοῦ.* Χθὲς ἀμπελωνῶν εἰσηγαγε παραβολὴν, καὶ τῇ σήμερον τὴν αὐτήν. Ἀναγκαῖον δὲ ἐπισημαίνεσθαι καὶ τοὺς καιροὺς ἐκείνους, κατ' οὗς ἐξῆλθεν ὁ Δεσπότης τοῦ ἀμπελωνῶν. Ἐξῆλθε, φησὶ, ἅμα πρῶτῳ, καὶ περὶ τρίτῃν, καὶ ἔκτην, καὶ ἐνάτην, καὶ ἐνδεκάτην. Φαίνονται πέντε καιροὶ τῆς κλήσεως, ἅμα πρῶτῳ, τρίτῃ ὥρᾳ, ἔκτην, ἐνάτην, ἐνδεκάτην. Οὐδὲν ὄργον παρὰ Θεῷ. Ὁ γὰρ ἀπειλοῦν, ὅτι *Περὶ παντὸς ἀργοῦ φήμιτος λόγος ὄψεσθε*, αὐτὸς πολλῶ μᾶλλον ἀργῶ οὐκ ἂν ἐργάσατο, ἡ πηγὴ τῆς σοφίας. Διδάσκει τὸν υἱὸς ἡμᾶς, τὸ θεῖον διδασκαλίων, ὅτι ὁ Θεὸς κατα διαφύρου; καιροὺς καλεῖ. Ὁ αὐτὸς ἐστὶ Δεσπότης, τὸ αὐτὸ γεωργίον ἔχει, διαφοροὶ δὲ καιροὶ ποιεῖται τὴν κλήσιν πρὸς τὰς διαφόρους γενεὰς τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἡμέρα ἡ αὐτή, ὁ Δεσπότης; ὁ αὐτός; ὁ ἀμπελωνῶν ὁ αὐτός· οἱ καιροὶ, κατ' οὗς μισθοῦται, οὐκ αὐτοὶ, ἀλλὰ ἅμα πρῶτῳ, τρίτῃ, ἔκτην, ἐνάτην, ἐνδεκάτην. Πότε ἐξῆλθεν ἅμα πρῶτῳ μισθώσασθαι ἐργάτας; Πρῶτῳ καλεῖ τὰ προσημασμένα τῆς βίαις δημουργίας. Πρῶτῳ ἦν, ὅτι Ἀδὰμ ἐπέλασθη ἔν

προοίμοις γὰρ ὁ αἰὼν ἄρτι πρόσφατον ἀνέτειλεν ἤλιον, ἄρτι πρόσφατον ἀνεδίδθη τῆς σελήνης τὸ κάλλος καὶ τὸν ἀστέρον ἡ εὐκοσμία. Ἄρα πρῶτῳ Δεσπότης ἐξῆλθε μισθώσασθαι. Τίνα πρῶτον ἐμισθώσατο τῶν ἀνθρώπων; Τὸν Ἀδὰμ. Ἐθῆκεν ἐν τῷ παραδείσῳ ἐργάζεσθαι καὶ φυλάσσειν. Ἐστὶ τούτῳ ἡ μὴ πρώτη ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ μέχρι τοῦ Νῶε, αὐτὴν μὴ κλήσις, εἰς καιρὸς. Κατ' ἐκεῖνον δὲ τὸν καιρὸν ἐμισθώθη Ἀδὰμ εἰς ἐργασίαν, Ἀβελ εἰς ἐργασίαν ἀρετῆς, ὁ Σηθ καὶ ὁ Ἐνῶς, ἕδ' ὑπερβάλλουσταν ἀρετὴν μεταίτεθῆς. Ἔως τοῦ Νῶε ὁ πρῶτος καιρὸς τῆς κλήσεως. Ὅτε φάνη Νῶε, ὁ καιρὸς τῆς τρίτης ὥρας, ἐξῆλθε πάλιν μισθώσασθαι. Ἀφανισθείσης γὰρ τῆς πρώτης γενεᾶς διὰ τὴν παρανομίαν, πάλιν ἐδῆθη δευτέρως κλήσεως τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων. Εἰσάγει δεύτερον ἐργάτας εἰς τὸν ἀμπελώνα, τοὺς ἀπὸ Νῶε μέχρι τοῦ Ἀβραάμ· δευτέρω κλήσις. Πρῶτεν ἀκριβῶς, παρακαλῶ· πρώτη ὥρα, τὰ ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ μέχρι τοῦ Νῶε· τρίτη ὥρα, τὰ ἀπὸ Νῶε μέχρις Ἀβραάμ· ἔκτη ὥρα, τὰ ἀπὸ Ἀβραάμ μέχρι Μωυσέως, ἐνάτη ὥρα, τὰ ἀπὸ Μωυσέως μέχρι Χριστοῦ· ἐνδεκάτη ὥρα, τὰ ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ εἰς συντέλειαν. Ὅσπερ γὰρ ἐνδεκάτη ὥρα τέλος ἡμέρας, οὕτω καὶ ὁ καιρὸς τῆς παρουσίας τέλος ἦν τῶν αἰώνων. Ὅσπερ γὰρ ἡ ἐνδεκάτη ὥρα εἰς τέλος ἐπέιγει τὴν ἡμέραν, οὕτως ὁ καιρὸς τῆς παρουσίας τὴν συντέλειαν ἀνιτίτεται. Διὸ φησὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος· Ταῦτα, ἀδελφοί, εὐνοια συντέλειον ἐκείνοις· ἐργάθῃ δὲ εἰς τοὺς οὐρανοὺς ἡμῶν, εἰς οὗς τὰ τέλη τῶν αἰώνων κατήχησθε. Καὶ ὅρα τὸ θαυμαστόν· Ἐμισθώθησαν οἱ πρῶτοι, οἱ δεῦτεροι, οἱ τρίτοι, οἱ τέταρτοι, καὶ ἐπὶ τέλος οἱ πέμπτοι· καὶ μισθὸς οὐκ ἐδίδθη τοῖς πρώτοις, ἔως ἀπήνησαν οἱ τελευταῖοι· ἀλλὰ τὸν μὲν κόπον ὑπέμειναν, τὸν δὲ μισθὸν ὀδύπαι ἐδέξαντο. Οὐ γὰρ ἠθέλησαν ὁ Θεὸς τοὺς πρώτους δοῦναι μισθὸν ζωῆς ἀν ἀπαντήσωσιν οἱ καρποὶ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ κληύση τῷ οἰκονόμῳ· Δὲ ἀπὸ τοῦ ἐσάτου ζωῆς τοῦ πρώτου. Ὅτι δὲ ὑπερέθετο ὁ Θεὸς μὴ δοῦναι τὸν μισθὸν τοῖς πρώτοις, ἔως ἂν ἔλθωσιν οἱ τελευταῖοι, μαρτυρεῖ Παῦλος λέγων ἐν τῇ πρὸς Ἐβραίους· Ἐμνημόνευσεν τοῦ Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ καὶ παραρῶν, καὶ ἐτέρων προφητῶν καὶ δικαίων, καὶ ἐπάγε· Καὶ οὗτοι πάντες μαρτυρηθέντες διὰ τῆς πίστεως, οὐκ ἐχομίσματο τὴν ἐπαγγελίαν, τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμῶν κτιστῶν τὸ προβλεψαμένου, *Ἰνα μὴ χωρὶς ἡμῶν κτισθῶσιν.* Ὅσπερ γὰρ ἐνταῦθα,

alium pro alio teneo? num ad consolationem meam, ut luctum sedaret et doloris magnitudinem, in morte filii mei callide egit, et alienum quempiam quasi in eum tradidit Jesus, ut dolorem nieum allevaret? Nullum similis rei testem habeo: nihil unquam tale vidi, neque alius eorum, qui mecum sunt, vidit: nunquam in lectulo visus est mortuus qui suscitatus fuerit. Ipsum vero filium sic alloquebatur: Dic mihi, ne timeas, tunc es ipse filius meus? dic, cognoscis me? nosti quænam sim? scis num ego sim que te peperit? Agnosco figuram, sed rei non credo: claudat oculus, describit pupilla, palpebræ prædicant, auditus consentit, testificatur narium pars intermedia, labia declarant, ipsa statura suadet. Linguam move, dilectissime, dic mihi vitæ signa. Gaudium

mihî tempestatem excitavit: te video, et retulcor; ego te in ulnis gestavi, ego te parvulum lactavi. Dic mihi, fili mi, tunc es filius meus? ne timeas me. Verum ubi de his omnibus certior facta est, quæ luxerat in gaudium versa, et quæ fleverat Deum glorificans, dextera manu filium tenens, et per urbem omnes adiens, magna voce clamabat: *Magnificate Dominum mecum, et exaltemus nomen ejus in idipsum (Psal. 53. 3)*, quia filium meum mortuum suscitavit, quia veterem vineam vallavit, et eam quæ olim non mater erat, matrem rursus effecit, lacrymarumque fontes exsiccavit: et glorificat nomen ejus in sæcula: quia ipsum decet gloria in sæcula sæculorum. Amen.

CONTRA JUDEOS, IN SERPENTEM ÆNEUM, ET IN ILLUD, DEDIT ILLI NOMEN QUOD EST SUPER OMNE NOMEN (*Philipp. 2. 9*); ET IN ILLUD, QUONIAM NEMINEM HABUIT, PER QUEM JURARET, MAJOREM, JURAVIT PER SEMETIPSUM (*Hebr. 6. 13*)(a).

1. Verbum Dei, fratres, ut sæpe diximus, simplex quidem est, clarum, omnibus manifestum, et multa luce plenum; sed varias habens operationes, varia accipit nomina: ita ut sæpe vocetur lux, vita, lucerna, lampas, gladius, fluvius, fons, ensis, securis, porta. Hæc admittit vocabula pro ratione beneficiorum, ut aperiat auditorum intelligentia, et ut ab iis quæ apud nos sunt, mens nostra erigatur ad ea quæ supra nos sunt. Hinc Dominus noster Jesus Christus, Dei Verbum, fons sapientiæ, populum alloquens, parabolis usus est, ab iis quæ sunt in mundo, ea quæ supra mundum sunt docens, a visibilibus invisibilia, ab humanis divina. Et aliquando parabolam vineæ affert, aliquando piscationis, interdum sagenæ, aliquando fermenti: ut hodie Judæos alloquens dicebat, *Homo quidam habebat duos filios; et dixit primo, Vade in vineam operari (Matth. 21. 28)*. Quia enim hæc in usu sunt apud nos, et in his versamur, nos ducit ad supernam sapientiam; ut dicebat etiam in priori; hesternam vero die dicebat Servator: *Simile est regnum cælorum homini patrifamilias, qui exiit primo mane conducere operarios in vineam suam (Id. 2. sqq.)*. Heri vineæ parabolam induxit, et hodie eandem. Necessarium est autem tempora indicare, quibus exiit Dominus vineæ. Exiit, inquit, primo mane, et circa horam tertiam, et sextam, et nonam, et undecimam. Quinque tempora vocationis apparent, primo mane, tertia hora, sexta, nona, undecima. Nihil inutile est apud Deum. Qui enim comminatus est, *De omni verbo otioso rationem dabit (Id. 12. 36)*: multo minus ipse utatur verbo otioso, qui est fons sapientiæ. Docet igitur nos divinum magisterium, Deum diversis temporibus vocare. Idem ipse Dominus est, eandem habet agriculturam; diversis vero temporibus vocat, secundum diversas hominum generationes. Eadem est dies, idem Dominus, vinea eadem; tempora vero quibus conducit non eadem, sed primo mane, hora tertia, sexta, nona, undecima. Quando nam exiit primo mane conducere operarios? Mane vocat exordia divinæ creationis. Mane erat quando Adam formatus est: in exordio enim adhuc sæculum recens erat cum sol ortus est; adhuc recens erat, cum ostensa est lux pulchritudo et stellarum ornatu. Primo mane Deus exiit ut conduceret. Quem primum ex hominibus conduxit? Adamum. Posuit illum in paradiso, ut operaretur et custodiret. Est igitur prima ab Adamo usque ad Noe: hæc una vocatio, unum tempus. Hoc scilicet tempore vocatus est Adam ad operationem, Abel ad virtutis operationem, Seth, et Enoch, qui ob supremam virtutem transla-

tus est. Usque ad Noe extenditur primum vocationis tempus. Cum Noe apparuit, tempus erat tertiæ horæ: exiit iterum conducere. Deleta enim ob iniquitatem prima generatione, rursus genus hominum opus habuit secunda vocatione. Inducit secundo operarios in vineam, eos qui fuerunt a Noe usque ad Abraham. Secunda hæc est vocatio. Attende, quæso, diligenter: prima hora ab Adamo usque ad Noe, tertia hora a Noe usque ad Abraham, sexta hora ab Abraham usque ad Moysen, nona hora a Moysen usque ad Christum, undecima hora a Christo ad consummationem. Sicut enim undecima hora finis est diei, sic tempus adventus finis est sæculorum; ut enim undecimæ hora ad finem vergit diei, sic tempus adventus consummationem subindicat. Quapropter ait apostolus Paulus: *Hæc, fratres, in figuris continebantur illi; scripta sunt autem ad admonitionem nostram, in quos fines sæculorum devenerunt (1. Cor. 10. 11)*. Et vide rem mirabilem: conducti sunt primi, secundi, tertii, quarti, et in fine quinti: et merces non data est primis, donec advenerunt postremi, sed laborem sustinuerant, mercedem vero nondum acceperant. Noluit enim Deus mercedem dare primis, donec advenirent fructus Ecclesiæ, et præciperet œconomus: Da ab ultimo usque ad primum. Quod autem distulerit Deus mercedem dare primis, donec venirent ultimi, testificatur Paulus in Epistola ad Hebræos. Commemoravit Abrahamum, Isaacum, Jacobum et patriarchas, aliosque prophetas et justos, et adjicit: *Et hi omnes testimonio fidei probati non acceperunt repromissiones, Deo pro nobis melius aliquid providente, ut non sine nobis consummarentur (Hebr. 11. 59. 40)*. Sicut enim hic, fratres, quinque tempora dedit et vocationes, primum tempus, ut resumam, ab Adamo usque ad Noe, secundum a Noe usque ad Abraham, tertium ab Abrahamo usque ad Moysen, quartum a Moysen usque ad Christum, quintum a Servatore usque ad consummationem: sic et alibi parabolam afferens ait: *Simile est regnum cælorum decem virginibus, quæ exierunt obviam sponso: quinque prudentes, et quinque fatuæ (Matth. 25. 1. 2)*. Cur quinque, et quinque? In singulis generationibus sunt justi et injusti. *Quinque prudentes, et quinque fatuæ*; in singulis enim generationibus sunt studiosi et pigri, pii et impii. Vide ubique temporum consensum: nam quinque vocationes plane habent propria negotia, et proprium tempus. Et sicut agricola secundum singula tempora fructus proprios repetunt, verno a vere, hiemale ab hieme, æstivos ab æstate, autumnales ab autumno: ita et Deus fructus repetens, singulis temporibus eos, qui sunt cuique generationi proprii, exigit. Non exigit a te hodie fructum, quem a prio-

(a) De hoc ultimo Scripturæ loco ne verbum quidem habetur in tota concione.

ribus exigit : alium requirit post Christi adventum. Ut enim ab iis qui ante te fuerunt non repetit fructus qui tuo tempore sunt, sed a singulis generationibus repetit : sic et tunc faciebat. Tunc tempus erat aliud, quod propriam habebat legem; nunc aliud proprii precepta habens; non quod Deus mutetur, sed quod precepta suis temporibus congruentia det. Ideo testificatur saepe de Noe Scriptura : *Et erat Noe justus, perfectus, quomodo? In generatione sua* (Gen. 6. 9), comparatione eorum qui cum ipso erant. A singulis enim ministerium sui temporis exquiritur, ut ait Petrus de Davide : *David quidem in sua generatione cum administrasset, voluntate Dei dormivit* (Act. 13. 36). Singuli secundum suam generationem. Generationes igitur sunt quinque. Hæc non temere profertentes dicimus, sed vestigia Domini sequentes. Rei vim ostendit Christus : *Revertens, inquit, in civitatem, vidit ficum : et non habebat nisi folia tantum* (Math. 21. 19), et quærebat fructum. Accessit autem esuriens. Multam video in dictis difficultatem, nisi Deus mentem nostram ad reverentiam deducat, ne quid contra Deum temere loquamur aut cogitemus, sed veritatis scopum sequamur. Revertens, inquit, noctu, valde esuriit, et accessit ad ficum quærens fructum, et non invenit : non enim erat tempus ficorum (Marc. 11. 13). Ita scriptum est. Quis ita, (non de Deo loquor, neque Dei dignitatem in medium quic affero), quis nostrum hominum ita stultus et insipiens, ut extra tempus ad ficum abeat? Si secundum hominem loquamur, alienum a sensu est extra tempus fructum quærere; si secundum Deum, qui creature suæ terminos ignoravit? Quocumque modo dictum explore, sive secundum humanitatem, sive secundum divinitatem, id Servatori non competit. Neque enim homo prudens extra tempus fructus exigit ab arboribus, cum alioquin ne exigeret quidem ab initio; neque etiam Deus qui ordinem, tempus et leges posuit singulis et arboribus et fructibus, exiget extra proprios terminos. Si enim tu legem ficti posuisses in proprio tempore non ferenti... Quod si etiam tempus esset, neque illa fructum tulisset, id tribuendum esset voluntati Dei, qui arbori vim non dederit. Itaque, fratres, id magis œconomia erat quam necessitatis. Non erat hæc necessitas, sed œconomia Christi : volebat discipulis præsignificare certam futuram esse passionem suam. Quia statim post hæc iturus Jerosolymam, ibi passurus erat (si quis enim accurate legat, inveniet quomodo hanc historiam sequuta crux sit) : quia ergo Jerosolymam iturus et passurus erat, discipuli vero de passione scandalizabantur; ne quis suspicaretur ipsum ex infirmitate pati, clara indicia dat se posse adversarios exsiccare, ut ficum; ut potestatem suam in ficu inanimata ostenderet, patientiam vero suam apud homines rationales; utque ex recentis miraculi memoria intelligerent volentem passum esse eum, qui verbo ficum arefecerat. Quod autem, fratres, hæc vera sint, et quod ipse hæc omnia dispenset, ut potentiam suam ostendat, ex sequentibus intelligitur : multi vero hoc possunt intelligere. Ficus, inquit, est synagoga Judæorum : mimatus est autem synagoga ex ea nullum fore fructum in æternum. Sic quidam intelligere voluerunt; sed res cum hac prædicatione non consentire videntur : post crucem enim et post hanc sententiam, multa millia Judæorum crediderunt; nec consentit illud, *Non ultra ex te fructus sit*, cum tanto credentium numero. Resume dictum. Si contra Judæos et contra synagogam sententiam dixisset, ita ut non ultra fructum allatura esset, et si fructus synagoga sunt Ecclesia, oportuisset post hanc sententiam nullum credidisse Judæorum : quod autem multi crediderint, audi Scripturam. Una Petri concio tria millia cepit, altera ejusdem quatuor millia (Act. 2. 41. et 4. 4); suntque septies mille anime : alibi vero, dum verbum proficeret, turba magna Judæorum fidei obsequuta est. Si Judæorum plurimi, imo multa millia obsequuta sunt, et si tandem usque adeo progressum est verbum apud

Judæos, ut apostoli Paulo dicerent, *Vides, frater, quot millia sunt in Judæis qui crediderunt* (Act. 21. 20); si tot millia fuerint credentium Judæorum, quomodo hæc sententia cum illa consonat, *Non ultra ex te fructus sit?* nam post illam sententiam multa fructuum millia prodierunt. Sed res hæc habet consequentiam. Fuge violentas allegorias : aliquando ipsa Scriptura oculos aperit ad speculationem; interdum vero ipsa tropos adhibere docet. Cum igitur nuda est speculatio vel historia, ne impenetrabilia tentes, sed ex serie rem accipe. Crux erat, et passio futura erat. Ne œconomiam infirmitati adscriberent, potentiam suam ostendit in gratiam eorum qui spem salutis habituri erant. Sciebat enim Servator, crucem fore salutem hominum, et se in ligno exaltatum, totum orbem esse capturum. Ideo ait : *Si exaltatus fuero, id est, si crucifigam, omnes traham ad meipsum* (Joan. 12. 32). Attende, quæso : illud, *Si exaltatus fuero, quid est?* Nisi ipse id interpretetur, non possum sententiam statuere. Dicit Servator Nicodemo : *Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis, ut omnis qui credit in ipsum non pereat, sed habeat vitam æternam. Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis* (Id. 3. 14. 15).

2. Quid sibi vult hoc ænigma? In deserto olim Judæorum populus murmurabat de manna quod comedebat, et hanc escam de celo datam calcans, mensam Ægyptiacam cupiebat, dicebatque : *Recordamur ollarum carnium, quas comedebamus in Ægypto* (Exod. 16. 3) : et antepositæ sunt ollæ Ægyptiacæ cibo celesti. Quid ergo Deus? Quia paucim celestem contempserant, mittit in populum serpentes mortiferos : egressi sunt serpentes mordentes, et morsu mortem inferentes. Ac jure non alia fera immissa est, non leo, non ursus, sed serpentes. Quia enim initio serpenti dixerat Deus, *Terram comedas omnibus diebus* (Gen. 3. 14), hanc misit feram contra eos qui manna comedentes murmurabant; illa quippe comedens non murmurabat. Misit serpentem mordentem; mors sequebatur morsum. Procumbunt illi ante Moysen, procumbit Moyses ante Deum : suggerit Deus remedium vulneribus; etsi posset rogatus serpentes fugare; sed plagam relinquit et phar-macum dat. *Fac mihi serpentem ancum* (Num. 21. 8), et fige illum in ligno ad portam tabernaculi testimonium, et prædica filiis Israel et dic : *Si quis morsus fuerit a serpente, veniat et respiciat hunc serpentem in ligno fixum, et si credat, vivet. Annon poterant serpentes fugari? non poterant perire? non poterat verbo curare? Verum sicut poterat verbum Dei aquam ex petra educere, nãc tamen obedivit petra donec vidit symbolum crucis : sic et hoc loco : poterat serpentes fugare; sed donec viderint serpentes imaginem crucis, quæ demonum morsus tollebat, non hebetes facti sunt. Cur autem serpentem Servatoris imaginem fecit? quæ similitudo hæc inter imaginem et serpentem? Ut recorderis, cum contra Judæos certaveris, vel contra inimicos qui Scripturam adhibent, et contra Scripturam pugnant, quomodo a crucifixo salutem expectes et benedictionem. Scriptum est enim, *Maledictus est omnis qui pendet in ligno* (Deut. 21. 23). Attende diligenter : si dixerit Judæus aut alius Ecclesie inimicus, Scripturæ verba usurpans, et contra Scripturam pugnans : Quomodo a Domino crucifixo benedictionem accipere vultis, cum Moyses aperte scribat, *Maledictus omnis qui pendet in ligno?* responde illi, Si legis Scripturam, attende : non enim lectio tantum requiritur, sed etiam cognitio, ut ait Philippus eunuchus : *Putasne intelligis quæ legis?* Et quid ad hæc probus ille? *Quomodo, Domine, nisi quis me duxerit* (Act. 8. 30. 31)? Si dixerit, Quomodo a crucifixo benedictionem expectas? scribi tam enim, *Maledictus omnis qui pendet in ligno*; de illi, Quomodo filii Israel in deserto a serpente benedictionem acceperunt, cum Deus ab initio dixerit, *Maledictus tu ab omnibus bestiis terræ* (Gen. 3. 14)!*

ἀδελφοί, πέντε καιρούς ἔδωκε καὶ κλήσεις, πρῶτον καιρὸν, ἵνα ἐπαναλάβω, [853] τὸν ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι Νῦε, δευτέρου ἀπὸ Νῦε μέχρις Ἀβραάμ, τρίτου ἀπὸ Ἀβραάμ μέχρι Μωϋσέως, τέταρτον ἀπὸ Μωϋσέως μέχρι Χριστοῦ, πέμπτου ἀπὸ τοῦ Σωτῆρος μέχρι τῆς συντελείας· οὕτω καὶ ἀλλαγῶ παραβολὴν ἐμφαίνων φησίν· *Ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν δέκα παροθένοις, αὐτίκως ἐξήλλοθον εἰς συνάντησιν τῶν θυμῶν· πάντες φρόνιμοι, καὶ πάντες μωροί.* Διὰ τί πάντες καὶ πάντες; Καθ' ἑκάστην γενεὴν καὶ δίκαιοι καὶ ἀδικοί. *Πέντε φρόνιμοι, καὶ πάντες μωροί· καθ' ἑκάστην γὰρ γενεάν καὶ σπουδαῖοι καὶ βράθυμοι, καὶ εὐλαβεῖς καὶ ἀνευλαβεῖς.* Ὅρα πανταχοῦ τὴν συμφωνίαν τῶν καιρῶν· πάντως γὰρ αἱ πέντε κλήσεις αὗται ἰδιαζούσας ἔχουσι πραγματείας, καὶ ἴδιον καιρὸν. Καὶ ὡσπερ οἱ γεωργοὶ παρ' ἑκάστου καιροῦ τοὺς καρποὺς τοὺς οἰκειοὺς ἀπαιτοῦσι· τὰ τοῦ ἔαρος παρὰ τοῦ ἔαρος, παρὰ τοῦ χειμῶνος τὸ τοῦ χειμῶνος, παρὰ τοῦ θερούς τὰ ἐξ ἑκείνου, παρὰ τοῦ μετοπίου τὰ ἐκ τῆς οἰκειᾶς τροπῆς· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ἀπαιτῶν καρποὺς, παρ' ἑκάστου καιροῦ τοὺς οἰκειοὺς τῆς γενεᾶς ἀπαιτεῖ. Οὐκ ἀπαιτεῖ σε σήμερον καρπὸν, δι' ἀπήτησε τοὺς πρῶτους· ἄλλον ἀπαιτεῖ μετὰ τὴν Χριστοῦ παρουσίαν. Ὅσπερ γὰρ τοὺς πρὸ σοῦ οὐκ ἀπήτησε καρποὺς τοὺς κατὰ σέ, ἀλλ' ἑκάστην γενεάν ἰδίους καρποὺς ἀπαιτεῖ, οὕτω καὶ τότε. Τότε καιρὸς ἦν ἔτερος, καὶ ὄμιον ἔργον ἴδιον· νῦν καιρὸς ἕτερος, καὶ διάταγμα ἴδιον ἔχει, οὐ τοῦ Θεοῦ μεταβληθέντος, ἀλλὰ προστάγματα ἀρμοζομένου. Διὰ τοῦτο μαρτυρεῖ πολλὰς τῶ Νῦε ἡ Γραφή· *Καὶ ἦν Νῦε δίκαιος, τέλειος· πῶς; Ἐν τῇ γενεᾷ αὐτοῦ, πρὸς σύγκρισιν τῶν μετ' αὐτοῦ.* Ἐκαστος γὰρ τῆς αὐτοῦ γενεᾶς ἀπαιτεῖται τὴν ὑπηρεσίαν, καθὼς φησι Πέτρος περὶ τοῦ Δαυὶδ· *Δαυὶδ μὲν τῇ ἰδίᾳ ὑπηρετήσας τῷ Θεῷ, τῷ τοῦ Θεοῦ βουλή ἐκοιμήθη.* Ἐκαστος κατὰ τὴν αὐτοῦ γενεάν. Γενεαὶ τοίνυν πέντε. Ταῦτα λέγομεν, οὐχ ἁπλῶς ἀποφινόμενοι, ἀλλὰ τοῖς ἴνισσι τοῖς Δεσποτικοῖς ἀκολουθοῦντες· *Ἔδειξε τὴν δύναμιν ὁ Σωτὴρ· Ἐπαίων, φησὶν, ἐπὶ τὴν πόλιν, εἶδε σικκὴν, καὶ οὐκ εἶχεν εἰ μὴ φύλλα μόνον,* καὶ ἐξήτει καρπὸν. Προσηλθε δὲ πεινῶν. Πολλὴν βλέπω τὴν ἀπορίαν ἐν ταῖς λέξεσιν, ἐάν μὴ ἡ δύναμις δυσωπήση ἡμῶν τὴν διάνοιαν μηδὲν κατὰ Θεοῦ ἀσισφῶρως φθῆγγεσθαι ἢ νοεῖν, ἀλλὰ τῷ σκοπῷ τῆς ἀληθείας ἐξακολουθεῖν. Ἐπαίων. φησὶν, ἐννοχὰ λίαν ἐπέβαινε, καὶ προσήλθεν ἐπὶ τὴν σικκὴν, ζῆτων καρπὸν, καὶ οὐχ εὖρεν· οὐ γὰρ ἦν καιρὸς σικκῶν. Οὕτω γεγράφται. Τίς γὰρ οὕτως, οὐ λέγω Θεόν, οὐδὲ τὴν τοῦ Θεοῦ ἄξιαν ἐν μέσῳ φέρω νῦν, ἀλλὰ τίς οὕτω τῶν καθ' ἡμᾶς ἀνθρώπων ἀφρων, ἀσύνητος, ὥστε παρὰ τὸν καιρὸν ἀπελθεῖν ἐπὶ τὴν σικκὴν; Εἰ κατὰ ἀνθρώπων, ἀλλότριον συνετὸν παρὰ τὸν καιρὸν ζητῆσαι καρπὸν· εἰ κατὰ Θεόν, διὰ τί ἰδίᾳ δημιουργίᾳ τοὺς ὄρους ἠγάγησεν; Ὡς ἂν θέλων ἐξετάσαι τὸ ῥῆμα, ἦτοι κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα, ἢ τὴν θεότητα, οὐχ ἤμροσται ἐπὶ τῷ Σωτῆρι. Οὕτω γὰρ ἀνθρώπος συνετὸς παρὰ τὸν καιρὸν ἀπαιτεῖ καρποὺς παρὰ τῶν φυτῶν, ἄλλως τε οὐδ' ἂν ἀπαιτήσασιν ἀπ' ἀρχῆς· οὕτε δὲ αὐτῶς ὁ Θεὸς ὁ τάξι καὶ καιρῶν καὶ νόμοις θεοδικῶς ἐκάστω καὶ φυτῷ καὶ καρπῷ, ἀπήτησεν ἂν παρὰ τοὺς ἰδίους ὄρους. Εἰ γὰρ σὺ ἐνομοθέτησας τῇ σικκῇ τὸν πρέποντα καιρὸν μὴ ἐνεγκούσης· εἰ δὲ καὶ ἦν ὁ καιρὸς, μὴ ἦνεγκε δὲ καρπὸν, τοῦτο τῆς γνώμης ἦν τοῦ Θεοῦ τοῦ μὴ ἐνισχύσαντος τὸ φυτὸν. Ὡστε, ἀδελφοί, οἰκονομία μᾶλλον ἐστίν, ἢ χρεία. Οὐκ ἐστὶ χρεία Χριστοῦ, ἀλλ' οἰκονομία· ἐβουλήθη προοικονομῆσαι τοῦ πάθους ἀσφάλειαν τοῖς μαθηταῖς. Ἐπειδὴ ἔμελλε μετὰ ταύτην τὴν πραγματείαν εὐθέως εἰσθένα εἰς Ἱερουσόλμα ὑπομένειν τὸ πάθος· τῷ γὰρ ἀκριβῶς ἀναγινώσκοντι εὐρεθήσεται ταύτη τῇ ἱστορίᾳ ἀκολουθούσας ἡ τοῦ σταυροῦ δύναμις· ἐπειδὴ ἔμελλεν εἰσθένα εἰς Ἱερουσόλμα καὶ πάσχειν, οἱ δὲ μαθηταὶ ἐξακοναλίζοντο τῷ πάθει, ἵνα μὴ τις αὐτὸν ὑπονοήσῃ δι' ἀσθένειαν πάσχειν, δίδωσιν ἐναργεῖς μαρτυρίας, ὅτι ἠδύνατο [854] τοὺς ἀντιλέγοντας ἐκρᾶναι, ὡς τὴν σικκὴν· ἵνα τὴν μὲν δύναμιν ἐν τῇ σικκῇ τῆ ἀψύχῳ ἐνδείξῃται, τὴν δὲ μακροθυμίαν ἐν τοῖς λογικοῖς ἀνθρώποις· ἵνα πρόσφατον ἔχοντες τὴν μνήμην τοῦ θαύματος, ἐνοήσασιν ὅτι θέλων ὑπέμειναν ὁ λόγῳ ἐγγραίων· Ὅτι δὲ, ἀδελφοί, ἀληθὴς ὁ λόγος, καὶ διὰ τοῦτο ταῦτα πάντα οἰκονομαί, ἵνα τὴν δύναμιν δείξῃ, ἐκ τῶν ἐπομένων ἐστὶ νοήσαι· πολλοὺς γὰρ πάρεστι νοήσαι καὶ θεωρῆσαι. Ἡ σικκὴ, φησὶν, ἡ Συναγωγὴ τῶν Ἰουδαίων.

Καὶ ἠψέλησε τῇ Συναγωγῇ· *Μηκέτι ἐκ σοῦ καρπὸς γένηται εἰς τὸν αἰῶνα.* Οὕτω τινὲς θέλησαν θεωρῆσαι· εὐρίσκεται δὲ μὴ συνάδοντα τὰ πράγματα τῇ προρῆσει· μετὰ γὰρ τὸν σταυρὸν, μετὰ τὴν ἀπόφασιν ταύτην, μυριάδες ἐπίστευσαν ἀπὸ Ἰουδαίων· καὶ οὐκ ἤμροσται τῷ, *Οὐκ ἐστὶ ἐκ σοῦ καρπὸς γένηται*, τὸ τοσοῦτος πιστεύουσι. Ἐπανάλαβε τὸ ῥῆμα· Εἰ κατὰ Ἰουδαίων ἀπαφήνατο καὶ κατὰ τῆς Συναγωγῆς, ὥστε μηκέτι καρπὸν ἐνεγκεῖν, καρπὸν δὲ τῆς Συναγωγῆς αἱ Ἐκκλησίαι, ἐχρῆν μετὰ ταύτην τὴν ἀπόφασιν μηδένα πιστεύουσι Ἰουδαίων· ὅτι δὲ πολλοὶ ἐπίστευσαν, ἔκουσ τῆς Γραφῆς. Μία Πέτρου δημηγορία τριψυχίλους ἐσαγγέλευσεν, ἀλλὰ αὐτὸ διδασκαλίᾳ τετρακισχιλίων, καὶ ἦσαν ψυχὰς ὡς ἑπτάκις χίλιαι. Ἀλλὰ οὐ δὲ, ὡς πρόεκοψεν ὁ λόγος, πολλὸς δόλος τῶν Ἰουδαίων ὑπήκουσε τῇ πίστει. Εἰ καὶ Ἰουδαῖοι ὑπήκουσαν πολλοὶ, καὶ χιλιάδες πολλοὶ, ἐπὶ τέλει δὲ εἰς τοσοῦτον παρήλθεν ὁ λόγος παρὰ Ἰουδαίους, ὡς εἰπεῖν τοὺς ἀπιστοῦλους τῷ Πάτρϊ· *Θεωρεῖς, ἀδελφὲ, πόσαι μυριάδες εἰσὶ τῶν πιστευσάντων Ἰουδαίων*· εἰ οὖν μυριάδες εἰσὶ τῶν πιστευσάντων Ἰουδαίων, εἰ οὖν μυριάδες ἐπίστευσαν, πῶς συνάδει τῇ ἀπόφασει ἢ ἀποφασί, *Μηκέτι ἐκ σοῦ καρπὸς γένηται*; μετὰ γὰρ τὴν ἀπόφασιν μυριάδες ἠθύνθησαν καρπῶν. Ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα ταύτην ἔχει τὴν ἀκολουθίαν. Φεῦγε τὰ βεβιασμένα· ἀλληγορίας· ἔστιν ὅτε αὐτὴ ἡ Γραφὴ δίδωσιν ὀφθαλμοὺς εἰς θεωρίαν· ἔστιν ὅτε αὐτὴ τροπολογεῖν διδάσκει. Ὅταν μάλιστα γυμνῇ ἡ θεωρία ἡ ἱστορία προκῆται, μὴ βιάζωμ τὰ ἀνέφικτα, ἀλλὰ λαμβάνει τὴν ἀκρίβειαν ἀκολουθοῦν. Σταυρὸς ἦν· τὸ πάθος ἔμελλεν ἐκφαίνεσθαι. Ἴνα μὴ ἀσθενεῖ ἐπιγράψασιν τὴν οἰκονομίαν, ἐνδεικνύται τὴν δύναμιν εἰς τὴν ἀψύχον, καὶ φυλάττει τὴν μακροθυμίαν τοῖς μέλλουσιν ἔχειν ἐλπίδα σωτηρίας. Ἦδει γὰρ ὁ Σωτὴρ, ὅτι ὁ σταυρὸς σωτηρία τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὸ ὄψωθῆναι αὐτὸν ἐπὶ ξύλου, τοῦτο τὴν οἰκουμένην ὅλην ἐσαγγέλευσε. Διὸ φησὶν· *Ἐγὼ εἶν ὄψωθῶ*, τοῦτέστιν, Ἐάν σταυρωθῶ, *πάντας ἑλευσὼ πρὸς ἑμάντων.* Πρόσγει, παρακαλῶ, τὸ, Ὑψωθῶ, τί ἐστίν; Ἐάν μὴ αὐτὸς ἐρμηνεύσῃ τὸ ῥῆμα, οὐ δύναμαι στίσαι τὸ νόημα. Λέγει ὁ Σωτὴρ τῷ Νικοδόμῳ· *Καὶ καθὼς Μωσῆς ὕψωσε τὸν ὄψιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτως ὕψωθῆναι δεῖ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται,* ἀλλ' *ἔχη ζωὴν αἰώνιον.* Καὶ καθὼς Μωσῆς ὕψωσε τὸν ὄψιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτως· ὕψωθῆναι δεῖ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου.

Τὶ βούλεται τὸ αἶνιγμα; Ἐν τῇ ἐρήμῳ ποτὲ ὁ λαὸς τῶν Ἰουδαίων ἐγόγγυζεν ἐπὶ τῇ τροφῇ τοῦ μάννα, καὶ τὴν τροφὴν ταύτην τὴν ἐξ οὐρανοῦ δεδομένην πατήσας, ἐπιθυμῆσε τραπέζης Αἰγυπτιακῆς, καὶ ἔλεγεν· *Ἐμνήσθημιεν τῶν λεβίτων τῶν κρεῶν, ὡρ ἠσθηθίμεν ἐν Αἰγύπτῳ*· καὶ προσετίμηθησαν λέθρητας Αἰγυπτιακοῦ τοῦ μάννα τοῦ οὐρανοῦ. Τὶ οὖν ὁ Θεός; Ἐπειδὴ ὁ ἄρτος ὁ ἐξ οὐρανοῦ κατεφρονήθη, ἀποστήσει ἐπὶ τὸν λαὸν ὄφεις θανατοῦντας· ἐξηλθὼν ὄφεις δάκνοντες, καὶ θάνατον ταῖς δῆξεν ἐπάγοντες. Καὶ εἰκότως οὐκ ἄλλο θῆριον ἀπεστάλη, οὐ λέων, οὐκ ἄρκτος, ἀλλ' ὄφεις. Ἐπειδὴ γὰρ ἐξ ἀρχῆς τῷ ὄφει εἶπεν ὁ Θεός, *Ἦν ῥά τῃ πάσαις τὰς ἡμέρας,* ἀπίστευται θῆριον τοιοῦτον· κατὰ τῶν ἐσθιδόντων μάννα καὶ γογγυζόντων, τὸν ἐσθιδόντα καὶ μὴ γογγυζόντα. Ἀπείστεilen ὄφιν δάκνοντα· θάνατος τοῖς δῆγμασιν ἠκολουθεῖ. Προσπίπτουσι τῷ Μωϋσῇ· προσπίπτει Θεῷ Μωϋσῆς· ὑποβάλλει Θεὸς φάρμακον τοῖς τραύμασι· καίτοι ἴδύνατο ἀπέλασαι τοὺς ὄφεις παρακλυόμενος· ἀλλὰ καὶ τὴν πληγὴν καταλιμπάνει, καὶ τὸ φάρμακον δίδωσι. Πόισόν μοι ὄφιν ἡλακού, καὶ πῆσον αὐτὸν ἐπὶ ξύλου ἐπὶ τῆς ὕρας τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου, καὶ κήρυξον τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, καὶ ἐπεῖ [855] Ἐάν τις δηχθῇ ὑπὸ ὄφους, ἐλθὲ καὶ πρόσχη τῷ ὄφει τούτῳ τῷ πεπηγμένῳ ἐν τῷ ξύλῳ, καὶ πιστεύσας ζήσεται. Ἄρα οὐκ ἦν δυνατόν φυγαδεῦσθαι τοὺς ὄφεις; οὐκ ἦν δυνατόν ἀπολέσθαι; οὐκ ἦν δυνατόν λόγῳ θεραπεῦσαι; Ἄλλ' ὡσπερ εὐδύνατο λόγος Θεοῦ ἐκ πέτρας ἐκβαλεῖν ὕδωρ, ἔως δὲ εἶδον ἡ πέτρα τὸ σμῆλον τοῦ σταυροῦ, οὐχ ὑπήκουσεν· οὕτω καὶ ἐνταῦθα, ἰδύνατο τοὺς ὄφεις φυγαδεῦσαι, ἀλλ' ἔως εἶδον εἰ ὄφεις τῆν εἰκόνα τοῦ σταυροῦ τὴν νεκροῦσαν τὸν δαιμόνιον τὰ δῆγματα, οὐκ ἠμδύνηθησαν. Διὰ τί δὲ τοῦ Σωτῆρος εἰκόνα τὴν ὄφιν ἐποίησε; τί ὅμοιον εἰκόνα, καὶ ὄφεις; Ἴνα μνημονεύσῃ, ἐπειδὴν πρὸς Ἰουδαίους ἔχη, ἢ πρὸς τινὰς ἐχθροὺς ἀπὸ τῆς Γραφῆς ὀρμυμένους, καὶ κατὰ τῆς

Γραφή; στρατευμένους, πῶς ἀπὸ τοῦ ἐσταυρωμένου
 σωτηρίαν ἐκδέχῃ καὶ εὐλογίαν. Γέγραπται γάρ· Ἐπι-
 καταράτος πᾶς ὁ κρεμᾶμενος ἐπὶ ξύλου. Πρόσεως
 ἀκριβῶς· ἐν εἰπῇ Ἰουδαίος, ἡ ἔτερος ἐχθρὸς τῆς Ἐκ-
 κλησίας, ἀρπάζων ἀπὸ τῆς Γραφῆς δόγματα, καὶ κατὰ
 τῆς Γραφῆς ὀπλίζων. Πῶς παρὰ τοῦ Κυρίου τοῦ ἐσταυ-
 ρωμένου εὐλογίαν θέλετε, γράφοντος Μωυσέως φανε-
 ρῶς, ὅτι Ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμᾶμενος ἐπὶ ξύ-
 λου; εἰπέ αὐτῷ· Εἰ ἀνέγνως τὴν Γραφήν, ἐπίγνωθι· οὐ
 γὰρ ἡ ἀνάγνωσις ζητεῖται, ἀλλὰ ἡ γνώσις· καθὼς φησὶν
 ὁ Φίλιππος· τῷ εὐνοῦχῳ Ἀρά γε γινώσκεις ἃ ἀνυγι-
 νώκει; Καὶ πῶς ὁ εὐνούχων; Πῶς γάρ ἄν, κύριε,
 εἰδὼς μὴ τίς με ὁδηγήσῃ; Ἐν εἰπῇ Πῶ; παρὰ τοῦ
 ἐσταυρωμένου εὐλογίαν ἐκδέχῃ; γέγραπται γάρ· Ἐπι-
 καταράτος πᾶς ὁ κρεμᾶμενος ἐπὶ ξύλου. εἰπέ αὐτῷ·
 Πῶς οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἐν τῇ ἐρήμῳ παρὰ τοῦ θρεψ-
 οῦ εὐλογίαν ἐδέξαντο, τοῦ Θεοῦ ἀπ' ἀρχῆς εἰρηκότους,
 Ἐπικατάρατος οὐδ' ἀπὸ πάντων τῶν θηρίων τῆς γῆς;
 Καὶ ὁ ἔρις ἐπικατάρατος, καὶ ἐπικατάρατος πᾶς ὁ
 κρεμᾶμενος ἐπὶ ξύλου. Μὴ πρόσχημα τὴν τῶν βημάτων
 οἰκονομίαν, ἀλλὰ μάθε τὴν διαφορὰν. Ἐπειδὴ ὁ Σωτῆρ
 ἐμπελετὴν ἀπαικίαν τῶ κόσμῳ κατάραν εἰς ἑαυτὸν
 ἀναλαμβάνει, κατάραν δὲ ἦν ἡ πρώτη, Ἰῆ εἰ, καὶ εἰς
 γῆν ἀπελεύσῃ, ἀνάλαβε δὲ ταύτην τὴν ἀπόρασιν εἰς
 αὐτὸν (ὡς φησὶν ὁ Ἀπίστολος· Ἡμᾶς ἐξηγόρασαν ἐκ
 τῆς κατάραν τοῦ νόμου, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατ-
 άρα), πρὸλαβὼν εἰκόνα τίθησιν ἐν τῷ ὄρει· καὶ εἰκό-
 τως ἐν τῷ ὄρει. Ὅπως γὰρ ὁ γαλοῦς ἐκεῖνος ὄρις ἔβην
 μὲν καὶ τύπεν καὶ εἰκόνα θρεψῶς εἶχεν, ἰδὼν δὲ καὶ πονη-
 ρίαν θρεψῶς οὐκ εἶχεν· οὕτω καὶ ὁ Σωτῆρ φαίνεται ἐν
 σαρκὶ τῷ προσάχηματι τῆς ἁμαρτίας· ἡ γὰρ σὰρξ αὐτῆ,
 ἁμαρτωλὴ ἔγένετο πρὸ τούτου. Ἀναλαμβάνει οὖν τὴν
 ἁμαρτίαν σάρκα, καὶ οὐκ αὐτὸς; ἀμαρτήσας, ἀλλὰ τοῦ
 κόσμου τὴν ἁμαρτίαν λαβὼν· Ἰδὲ γὰρ ὁ ἀμῶς τοῦ
 Θεοῦ, ὁ ἀφῶν τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. Οὕτω καὶ
 ὁ Σωτῆρ ἀνάλαβε σάρκα, εἰκόνα μὲν σαρκὸς καὶ ἀληθι-
 νὴν φύσιν ἔχουσαν, ἁμαρτίαν δὲ σαρκὸς οὐκ ἔχουσαν.
 Ἀμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησε, φησὶν Ἡσαίας, οὐδὲ δό-
 λος εὐρέθη ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. Ὁ γὰρ ἔστιν ἰδὲ ἐν
 τῷ ὄρει, ταῦτο δόλος ἐν ἀνθρώπῳ· εἰς ὃν φησὶν ἡ Γραφή
 περὶ τῶν πονηρῶν· Ἰδὲ ὁσπίδων ὑπὸ τὰ χεῖλη αὐ-
 τῶν· ὧν τὸ στόμα ἀρῆς καὶ πικρίας γέμει· καὶ, Ἐν
 ταῖς γλώσσαις αὐτῶν ἔδολιυσαν. Ὅπως οὖν, ἵνα
 πάλιν ἐπαναλάβω, ὁ ὄρις ἐκεῖνος εἶχε μὲν εἰκόνα καὶ
 μορφήν θρεψῶς, ἰδὼν δὲ καὶ πονηρίαν θρεψῶς οὐκ εἶχεν·
 οὕτω καὶ τὸ σῶμα τοῦ Σωτῆρος εἶχε μὲν μορφήν ἀν-
 θρώπων, πονηρίαν δὲ ἀνθρώπων οὐκ εἶχεν. Ἐτέρα δὲ
 πάλιν εἰκόνα· Ὅπως ἐκεῖ ἄλλοι μὲν οἱ δάκνοντες θρεψῶς,
 ἄλλοι δὲ ὁ ὑπὲρ αὐτῶν πάσων· δέον γὰρ ἔνα τῶν δα-
 κνόντων λαβεῖν καὶ αὐτὸν σταυρωῖσθαι, οἱ μὲν δάκνοντες
 ἠφαίνοντο, ὁ δὲ μὴδὲν ἁμαρτῶν ἐσταυρωτοῦ. Ὁ δὲ μῆτε
 συννόησας τῇ φθορᾷ ἢ τῇ ἀπωλείᾳ τῶν ἄλλων θρεψῶν
 ὑπαμένει τὴν ἐπὶ ξύλου πλῆξιν, ἐπειδὴ εἰκὼν ἦν τοῦ
 Σωτῆρος, ὅτι πάντων ἁμαρτησάντων ἀνθρώπων οὐ-
 δεῖς τῶν ἁμαρτησάντων ὑπὲρ ἁμαρτωλοῦ σταυροῦται,
 ἀλλὰ ἀναμάρτητος. Ἐγγὺς τὴν θεωρίαν· μνησθητι
 τῆς τοῦ Κυρίου φωνῆς λεγούσης· πρὸς Νικόδημον· Καὶ
 καθὼς Μωυσῆς ὕψωσε τὸν ὄρει ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτως
 ὑψώθημι δεῖ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἵνα πᾶς ὁ πι-
 στεῶν [856] εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχη ζωὴν
 αἰώνιον. Ὁπῶς ὑψώθημι δεῖ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώ-
 που. Καλῶς τὸ βῆμα· ἐπειδὴ ἐνομοσθη κατείνωσις εἶνα
 τὸ πάθος, ὁ Σωτῆρ ὑψώσιν καλεῖ. Πᾶσα γὰρ ἡ οἰ-
 κουμενὴ σταυρῷ ὑψώθη, πᾶσα ἡ οἰκουμένη χαλεπὴ
 καίμενη διὰ τὴν οἰκονομίαν τοῦ σταυροῦ ἀνωρθώθη.
 διὰ τοῦτο Ὁ Κύριος ἐβάσιλευσεν, εὐπρέπειαν ἐν-
 ἐδύνατο. Καὶ γὰρ κατώρθωσε τὴν οἰκουμένην. Οὐκ
 εἶπεν, Ἐκτίσας. Ἐκτίσας τὸ δεύτερον κατώρ-
 θωσιν. Ὁπῶς δεῖ ὑψώθημι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου,
 ἵνα πᾶς ὁ πιστεῶν εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται. Ἀνα-
 γκαίον εἶναι μοι δοκεῖ τῆς ὑψώσεως ταύτης μάρτυρα
 καλέσαι προφήτην τὸν φανερωτὴν κηρύττοντα, ὅτι ὁ
 Θεὸς ὑψώσεται. Ἄκουε τοῖνον τοῦ μακαρίου Ἡσαίου
 τὴν ὑψώσιν ταύτην κηρύττοντος. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μά-
 λιστα τραυῶς τὸ πάθος· ἐχθρῶς λέγων· Ὁς πρόβατον
 ἐπὶ σφαγῆν ἤχθη. καὶ ὁς ἀμῶς ἐναντίον τοῦ κει-
 ροῦτος αὐτὸν ἀρωγός· οὕτως τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν
 ἀφῆκε, καὶ περὶ ἡμῶν ὄδυνάται· ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν
 αὐτοῦ λαοῦ μου ἦλθον εἰς θάνατον· ἀλλ' ὅμως ἄλλαχθού
 καὶ αὐτὸ τὸ πάθος· ὑψώσιν καλεῖ. Ἴι γὰρ φησὶν· Ὑμνεῖτε

τὸν Κύριον, αἰνεῖτε τὸ δρομα αὐτοῦ, ἀπαγγέλλετε
 ἐν τοῖς ἔθνεσι τὴν δόξαν αὐτοῦ, ὅτι ὑψηλὰ ἐποίησεν.
 Ἀγαλλιάσθε καὶ ἐυφραδίσηθε, οἱ ἐνομοῦντες ἐν Σιών,
 δεῖ ὑψώθη ὁ Ἄγιος Ἰσραὴλ, ἐν μέσῳ σὺν ὑψώθη.
 Ἄλλ' ἀνακύπτει πρὸς ταύτην αἰρετικὴ φωνή, καὶ λέγει·
 Εἰ καὶ ὑψώθη, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Πατρὸς ὑψώθη· γέγρα-
 πται γάρ· Διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε, καὶ ἐχαρί-
 σατο αὐτῷ δρομα τὸ ὑπὲρ πάντων δρομα, ἵνα ἐν τῷ ὄνο-
 ματι Ἰησοῦ πάντων γόνων κάμψῃ ἐκουρασίων, καὶ τὰ
 ἐξῆς. Ἀεὶ ἔθροιο τῆς ἀληθείας ἐπιφύονται τῶ κηρύγματι
 τῆς ἀληθείας. Ἀναγκαίον δὲ παρὰ τῶν τοιούτων, μᾶ-
 λλον δὲ τοῖς τοιούτοις μὴ δίδοναι συντόμως τὰς ἀπεκρί-
 σεας, ἀλλὰ πρῶτον ἀπατεῖν αὐτοὺς λόγον τῶν οὐκ εἰσὶν
 προλήψεων, καὶ τότε ἐπάγειν λύσαν τῶν ζητουμένων.
 Ἐπειδὴ λέγεις, ὅτι Ὁ Πατὴρ αὐτὸν ὑπερύψωσε καὶ
 ἐχαρίσατο αὐτῷ δρομα τὸ ὑπὲρ πάντων δρομα, ἵνα ἐν
 τῷ ὄνομαι Ἰησοῦ, κ. τ. λ., πρῶτον μὲν στήσων, ποῖόν
 ἔστι τοῦτο τὸ δρομα τὸ ὑπὲρ πάντων δρομα· οὐ γὰρ ἔστιν
 ἀπλῶς εἰπόντα ἀποφρασθαι, ἀλλὰ τὸ τῇ ἀληθείᾳ συν-
 ἵστασθαι. Ὅταν ἐρωτήσῃ ὁ πονηρὸς· ἀντερωτήσεται δι-
 καία λύσε τὴν ἀποπον ἐρωτήσιν. Ἐδίδεξεν γὰρ ὁ Σωτῆρ
 σήμερον, πῶς δεῖ πρὸς τοὺς σχολιοῦς ἀποκρίνεσθαι.
 Ἡρώτησαν Φαρισαῖοι τὸν Σωτῆρα λέγοντες· Ἐν ποῖᾳ
 ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς; τίς σοι ἔδωκε τὴν ἐξουσίαν
 ταύτην; Ὁ Σωτῆρ βουλόμενος δείξαι, ὅτι οὐ δεῖ τὴν
 κακίαν πληροφορεῖν, ἀλλὰ ταῖς ἀτόποις ἐρωτήσιν μὴ
 ἀποκρίνεσθαι, λέγει τοῖς Φαρισαίοις· Ἐρωτήσω ὑμᾶς
 λόγον ἑνα, ὃν εἰδὼς εἰπατέ μοι, καὶ γὰρ ἀποκριθήσεται·
 Τὸ βάπτισμα Ἰωάννου πόθεν ἦν; ἐξ οὐρανοῦ, ἢ
 ἐξ ἀνθρώπων; Ἀπέκλιτε τοὺς πονηροῦς Ὁ δραστό-
 μοτος τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτῶν. Ἐν
 ποῖᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς; τίς σοι ἔδωκε τὴν ἐξ-
 ουσίαν ταύτην; Καὶ ἐρωτήθητις οὐκ ἀποκρίνεται αὐτοῖς,
 ἀλλ' ἀντερωτᾷ· Ἐρωτήσω ὑμᾶς καὶ γὰρ λόγον ἑνα. διὰ
 τοῦτο λέγει ὁ Προφήτης· Μετὰ ὅσῳν ὀσιωθήσῃ, καὶ
 μετὰ ἀνδρὸς ἀθώου ἔση, καὶ μετὰ ἐκλεκτοῦ
 ἐκλεκτός ἔση, καὶ μετὰ στρεβλοῦ διαστρέψεις. Τοῦτο
 τὸ βῆμα ἐνόμισαν πολλοὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ λέγεσθαι πρὸς
 ἀνθρώπους. Ὁ Προφήτης λέγει τῷ Θεῷ ταῦτα, ὅτι
 Μετὰ δικαίου δικαιοσύνη, μετὰ ἀνδρὸς ἀθώου
 ἀθώος ἔση, καὶ μετὰ ἐκλεκτοῦ ἐκλεκτός ἔση, καὶ μετὰ
 στρεβλοῦ διαστρέψεις. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι Θεῷ δια-
 λέγεται, ἐπάγει· Ὅτι σὺ λαὸν ταπεινὸν ὥσπερ οὐκ εἶ-
 ὄθαλλοις ὑπερηφάνων ταπεινώσεις. Ἀεὶ τὴν κα-
 κίαν τῶν Ἰουδαίων ἐβασάνειν ὁ Σωτῆρ τῇ σιωπῇ·
 κακία γὰρ οὐ πληροφορομένη πλέον βασανίζεται. Ἠρω-
 τήθη πολλάκις, καὶ οὐκ ἀπεκρίνατο· ἐξήτησαν αὐτὸν
 οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ οὐκ ἔδωκεν αὐτοῖς φάσιν. Τοσοῦτον αὐ-
 τῶν τὰς ψυχὰς ἐβασάνειν, οὐκ εἶπεν αὐτῷ ποτε ποῖς
 Ἰουδαίους· Ἐως ποτε τὴν ψυχὴν ἡμῶν ἀφῆς; Εἰ
 σὺ εἰ ὁ Χριστός, εἰπέ ἡμῖν παρήρησι· καὶ ὄρα· οὐκ
 ἀπεκρίνατο, ἀλλὰ, Πολλάκις εἶπον ἡμῖν καὶ οὐκ
 ἀκούετε· τί πάλιν θέλετε ἀκοῦειν; Ὅρα πῶς τὴν βά-
 σανον αὐτῶν τῆς ψυχῆς ἐκήρυξεν· Ἐως ποτε τὴν ψυ-
 χὴν ἡμῶν ἀφῆς; οὐ σὺ εἶπες, Αἰτεῖτε, καὶ λήψωσθε
 κρούετε, καὶ ἀνοήθησται ὑμῖν· ζητεῖτε, καὶ εὐρή-
 σατε; [857] Ἀνέγνωτε τὴν Γραφήν, ἀλλ' οὐκ ἔγνωτε
 τὴν λέγουσαν· Ζητήσουμί με κακοὶ, καὶ οὐκ εὐρή-
 σουσιν· ἵνα μάθῃς ὅτι ὁ αὐτός ἔστι χαρακτῆρ καὶ τοῦ
 λαλήσαντος διὰ τῶν εὐαγγελίων, καὶ τοῦ λαλήσαντος
 διὰ τῶν προφητῶν, καὶ ὅτι αὐτός ἔστιν ὁ δεῖ· ἐκείνων
 λαλήσας καὶ διὰ τούτων, ὥσπερ ἐνταῦθα ἐρωτώμενος
 ὑπὸ Ἰουδαίων οὐκ ἀπεκρίνατο, ἀλλὰ ταῖς ἀντερωτήσε-
 αις αὐτοῦ ἐδέσμευ· οὕτω καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ λέγει ὁ
 Θεὸς τῷ Ἰεζεκιῇ· Ἰδὲ ἀνθρώπου, ἰδοὺ υἱοὶ τοῦ
 λαοῦ ἔρχονται πρὸς με ἐρωτήσουμί λόγον· ἴω ἐγὼ, εἰ
 ἀποκριθῆσομαι αὐτοῖς. Ὅρα τὸν αὐτὸν χαρακτῆρ·
 πλέπε ὅσαι βάσανοι, ὅσαι ἐρωτήσεις, πόσαι ἐξαιτήσεις,
 καὶ οὐκ ἀπεκρίνατο. Ὅπου δὲ εὐρίσκει ψυχὴν ἀπλήν
 καὶ πιστὴν, φωτὸς γέμουσαν καὶ ἀπλότητος, οὐ μόνον
 ἐρωτήθητις πληροφορεῖ, ἀλλὰ καὶ μὴ ἐρωτήθητις διδά-
 σκει. Ἀπλήθες ποτε περὶ τὴν Σαμαρείαν ὁ Ἰησοῦς· εὐ-
 ρίσκει γυναῖκα Σαμαρείτιδα ἀντλοῦσαν ὕδωρ, καὶ λέ-
 γει αὐτῇ· Ἄδς μοι πιστεῖν· ὁ χορηγὸς τῆς ζωῆς λέγει
 αὐτῇ· Ἄδς μοι πιστεῖν. Ἐκάθητο περὶ τὸ φρέαρ, ἡ πηγὴ
 ἐπάνω πηγῆς. Εἶτα, ἵνα συντέμῃ (τὸ γὰρ προκειμέ-
 νον οὐ τὴν παρούσαν ἱστορίαν ἀναπτύξει, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ
 προκειμένου εἶθεῖν), ἠρώτησεν· ἔλθειν. Ἡρώτησεν αὐ-
 τὸν ζήτημα μετὰ Ἰουδαίων πολιτευόμενον καὶ Σαμαρει-
 τῶν· ἐπειδὴ Σαμαρεῖται περὶ τὴν νῦν λεγομένην Νεά-

Et serpens maledictus est, et maledictus omnis qui pendet in ligno. Ne attendas verborum seriei, sed discere differentiam. Quia Servator repositam mundo maledictionem in se erat recepturus; prima vero maledictio erat, *Terra es, et in terram reverteris*, hanc vero sententiam in se Servator accepit, ut ait Apostolus: *Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum* (Gal. 3. 13): prius imaginem ponit in serpente, ac jure in serpente. Sicut enim ille serpens æneus faciem, formam et imaginem serpentis habebat, venenum vero et nequitiam serpentis non habebat: sic et Servator apparet in carne in similitudine peccati: hæc enim caro antea peccatrix erat. Assumit ergo peccatricem carnem, licet ipse non peccaverit, sed peccatum mundi assumpserit: nam *Ecce agnus Dei, qui tollit peccatum mundi* (Joan. 1. 29). Sic et Servator assumpsit carnem, imaginem carnis et veram naturam habentem, peccatum vero carnis non habentem. *Peccatum enim non fecit, inquit Isaias, nec inventus est dolus in ore ejus* (Isai. 53. 9). Quod enim est venenum in serpente, illud est dolus in homine: de quo ait Scriptura, de malignis agens, *Venenum aspidum sub labiis eorum: quorum os maledictione et amaritudine plenum est; et, Linguis suis dolose agebant* (Psal. 13. 3. et 9. 29). Sicut igitur, ut iterum resumam, serpens ille imaginem et formam serpentis habebat, venenum autem et malitiam serpentis minime: sic corpus Servatoris formam hominum habuit, nequitiam vero hominum non habuit. Altera autem rerum imago est: sicut serpentes alii quidem mordent, alius vero pro illis patitur; cum enim oportuisset unum ex mordentibus sumere, ipsumque crucifigi, mordentes quidem dimissi sunt, qui vero nihil peccaverat crucifixus est. Qui neque mordebat, neque consors erat corruptionis et exitii aliorum serpentum, ligno figitur, quia imago erat Servatoris: quoniam omnibus peccantibus hominibus, nemo peccatorum pro peccatore crucifigitur, sed ille qui impeccabilis est. Nosti speculationem: recordare vocis Christi Nicodemo dicentis: *Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, sic exaltari oportet Filium hominis, ut omnis qui credit in ipsum non pereat, sed habeat vitam æternam. Sic exaltari oportet Filium hominis* (Joan. 3. 14. 15). Pulchre dictum: quia passio, humiliatio esse putabatur, Servator eam exaltationem vocat. Totus quippe orbis cruce exaltatus est, totus orbis humi jacens, per æconomiæ crucis correctus est. Ideo *Dominus regnavit, decorem indutus est* (Psal. 92. 1). *Etenim correxit orbem terræ. Non dixit, Creavit. Primo creavit, sed secundo correxit. Ita oportet exaltari Filium hominis, ut omnis qui credit in ipsum non pereat. Necessè mihi videtur hujus exaltationis testem advocare prophetam clare prædicantem Deum exaltari. Audi ergo beatum Isaiam hanc exaltationem prædicantem. Etsi enim aperte passionem prædicavit dicens: Sicut ovis ad occisionem ductus est, et sicut agnus coram tondente se, sine voce: hic peccata nostra tollit, et pro nobis cruciatur: propter peccata populi mei veni ad mortem* (Isai. 53. 7. 4. 8): attamen alibi ipsam passionem vocat exaltationem. Quid enim dicit? *Cantate Domino, laudate nomen ejus: annuntiate in gentibus gloriam ejus, quoniam excelsa fecit. Exsultate et lætamini qui habitatis in Sion, quia exaltatus est sanctus Israel, in medio tui exaltatus est* (Id. 42. 5. 6). Sed huic voci obsistit hæretica vox, et dicit: Si exaltatus est, a Patre est exaltatus: scriptum est enim: *Propter quod et Deus exaltavit illum, et dedit illi nomen quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur cælestium, etc.* (Philipp. 2. 9. 10). Semper inimici veritatis insurgunt contra prædicationem veritatis. Operæ pretium autem est iis non breves proferre responsiones, sed prius ab illis rationem postulare præjudicatæ opinionis suæ, et postea quæsitorem solutionem inducere. Quoniam dicit, *Pater exaltavit illum, et dedit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu, etc.*; primo

mibi statue, quod sit illud nomen super omne nomen; non licet enim illud temere proferre, sed in rei veritate statuendum est. Cum malignus quispiam te interrogaverit, justa interrogatione absurdam solve interrogationem. Ostendit enim hodie Salvator quomodo oporteat obliquè respondere. Interrogaverunt Servatorem Pharisei dicentes, *In qua potestate hæc facis? quis tibi dedit hanc potestatem* (Math. 21. 23)? Servator vero ostendere volens non oportere nequitiam satisfacere, sed absurdis interrogationibus non respondendum esse, Phariseis dicit: *Interrogabo vos de re aliqua, quam si dixeritis, et ego respondebo vobis: Baptisma Joannis unde erat? ex cælo, an ex hominibus* (Id. v. 24. 25)? Repressit improbos is, qui comprehendit sapientes in astu ia eorum. *In qua potestate hæc facis? quis tibi dedit hanc potestatem?* Et interrogatus non respondet eis, sed vicissim interrogat: *Interrogabo et ego vos de re aliqua*. Ideo dicit propheta, *Cum sancto sanctus eris, et cum viro innocente innocens eris, et cum electo electus eris, et cum perverso perverteris* (Psal. 17. 26. 27). Hoc a Deo hominibus dictum esse multi putant. Hæc propheta Deo dicit, *Cum justo justificaberis, cum viro innocente innocens eris, et cum electo electus eris, et cum perverso perverteris*. Ut vero discas hæc Deo dici, pergit: *Quoniam tu populum humilem salvum facies, et oculos superbiorum humiliabis* (Id. v. 28). Semper nequitiam Judæorum torsit Servator per silentium: nequitia enim cui non respondetur, magis cruciatur. Sæpe interrogatus est, et non respondit; percontati sunt Judæi, nec illis quidpiam reposuit. Eo usque Judæorum animos cruciavit, ut dicerent illi: *Usquequo animam nostram tollis? Si tu es Christus, dic nobis palam* (Joan. 10. 24). Nec tamen respondit, nisi tantum: *Sæpe dixi vobis, et non audistis: quid iterum vultis audire? Vide quomodo animæ suæ cruciatum declaraverint: Usquequo animam nostram tollis? nonne tu dixisti? Petite, et accipietis; pulsate, et aperietur vobis; quærite, et invenietis* (Math. 7. 7)? Legistis Scripturam, sed non intellexistis dicentem: *Quærent me mali, nec invenient* (Prov. 1. 28). Ut discas eundem esse characterem loquentis per evangelia, et prædicantis per prophetas, eundemque per illos et per hos loquutum esse: ut hic a Judæis interrogatus non respondit, sed aliis interrogationibus ipsos frenavit: sic et in Veteri dicit Deus Ezechieli: *Fili hominis, ecce filii populi veniunt ad me ad interrogandum sermonem: vivo ego, si respondebo illis* (Ezech. 20. 3). Vides eundem characterem: vide quot tormenta, quot interrogationes, quot petitiones, et non respondit. Ubi autem invenit animam simplicem, et fidelem, luce et simplicitate plenam, non modo interrogatus respondet, sed etiam non interrogatus docet. Abiit aliquando circa Samaritiam Jesus, invenit mulierem Samaritanam haurientem aquam, et dicit illi, *Da mihi bibere* (Joan. 4. 7). Qui vitam dat, dicit illi, *Da mihi bibere*. Sedebat ad puteum, fons supra fontem. Deinde, ut breviter dicam (nam propositum est non hanc explicare historiam, sed ad institutum reverti), rogavit eum illa: et veniret. Illum qui cum Judæis et Samaritanis versabatur interrogavit. Samaritani vero circa urbem, quæ nunc vocatur Neapolis, cultum suum habent; Judæi autem Jerosolymis. Dicit ei Samaritana: *Domine, patres nostri in hoc monte adoraverunt: quomodo dicunt Judæi quia Jerosolymis oportet adorare* (Ibid. v. 20)? Vide animam discendi cupidam, mulierem miseram, virtute excessam. Egressa est ad hauriendam aquam, et haurit ex fonte fluenti. Samaritani hic adorant, Judæi Jerosolymis: solve quæstionem. Dicit Servator: *Amen dico tibi, mulier, quia veniet hora, cum neque in monte hoc, nec Jerosolymis adorabunt Patrem* (Ibid. v. 21). *Deus enim Spiritus est, id est, ubique est: et adorantes eum, in spiritu et veritate oportet adorare* (Ibid. v. 24): non loco circumscribentes orationem, sed ubique celebrantes. Ut vero clare intelligere non potuit, quæ dicebat (mulieris enim mentem superabat), dicit ei

mulier: Scio quidem quod venit Messias, qui dicitur Christus. Cum venerit ille, nos docebit munia (Joan. 4. 23). Vide animam antequam videret desiderium habentem. Judæi videntes non crediderunt: ipsa quod nondum viderat accipit. Ut vidit Christus mentem illam simplicem, ait, Ego sum qui loquor tecum (ibid. v. 26). Quoties interrogavit Judæi, et cruciati sunt? Usquequo animam nostram tollis (id. 10. 21)? et non respondit. Illa dicit, Venit, et qui prædicabatur sese declaravit. Hoc est id quod dicitur: *perverse cogitationes separant a Deo; apparet autem eis qui non increduli sunt erga illum* (Sap. 1. 3. 2).

3. Quoniam igitur docuit nos fons sapientiæ, absurdas interrogationes aliis interrogationibus esse solvendas, hæreticam interrogo, quid est illud, *Nomen super omne nomen*? Ut vis responde. Quid est hoc nomen? an Jesus? an Christus? an Servator? die mihi nomen illud. Hoc primum statue; ut cum divinum testimonium adduxero, prophetarum sententiam, apostolorum prædicationem, ne testimonium illud pervertas. Sed primo sententiam tuam statue: die mihi, quod nomen putas esse super omne nomen. Sed quid faciam? in medio fidelium sum, et nolo inimicorum occasione suspensos reddere filios Ecclesiæ. Explicemus igitur; et si quis adsit inimicus, beneficium accipiat, sicut ex inimico amicus, concors ex adversario: ne se victum putet, si vincatur a veritate, ne studeat malam reportare victoriam, sed curet bonam de se victoriam referri. Explicemus ergo rem, ut illi putant explicandam. Quod igitur dicis datum illi nomen, quod est super omne nomen? an quod Jesus vocatus sit? At sic ante illum vocatus est Jesus filius Nave. An quod Christus? Omnis rex et propheta christus est. Ita dicit David de Sautle rege, etsi improbo; attamen chrisma regum habuit. Suadetibus quibusdam satellitibus suis, « Ecce dies, quam dixit Dominus, qua traderet inimicum tuum in manus tuas: percutet illum (1. Reg. 24. 5. 7); respondet David, Vivit Dominus: non inducam manum meam in illum, quia christus Domini est. » Neque unum tantum est christus, sed multi sunt: « Nolite tangere christos meos, et in prophetis meis nolite malignari » (Psal. 101. 15); et Habacuc, « Egressus es in salutem, salutem populi tui, ut salvares christos tuos » (Habac. 3. 13). Quomodo ergo super omne nomen est? si enim ante illum alii hoc nomen habuere, quomodo Pater dedit illi nomen quod est super omne nomen, aut quod illud nomen? an Salvator? At multi Salvatores sunt vocati. Recordare supradictorum: quodam illud est super omne nomen? Sed quia non potes opportune respondere, vel scis quidem, sed callide occultas, jam discas: nomen sæpe vocat Scriptura, Dei non appellationem, sed gloriam. Nomen Dei dicitur gloria Dei, ut cum mirabilia facit, nomen ex miraculo sortitur; ut dicit beatus propheta: « Ubi est qui dextera Moysen duxit? qui firmavit aquam ante faciem ejus, et eduxit populum suum in deserto, et fecit ipsi nomen (Isai. 63. 12. 13); » id est, famam; scilicet nomen ejus celebratum est. Et apud nos dicitur, nomine clarus homo, non quod nomen habeat; omnes enim habent; sed quod nomen ejus ubique celebratur. Nomen vocat gloriam et famam ubique celebratam. Sic dicit Salomoni Deus: *Et feci tibi nomen, ut est nomen veterum regum* (1. Par. 17. 8). Sed non mutavit nomen ejus? nonne Salomon vocabatur? sed *Feci tibi nomen*, id est, famam, gloriam. Sic et hoc loco dicit, *Dedit illi nomen*; id est gloriam. Quam gloriam? Ne ego explicem, Paulum audi dicentem: *Ut in nomine Jesu omne genu flectatur cælestium, terrestrium et infernorum, et omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jesus Christus*. Vides quomodo nomen dicat gloriam, adorationem orbis, et quod ubique ille glorificetur, et per totum orbem annuntietur. Etiam, inquit ille, explicationem accipi: et ego non absisto, Pater dedit illi nomen. Vis, inquit, nomen intelligere appellationem? vis nomen intelligere gloriam? vis famam? vis celebritatem? Ego interim ab illo non absisto: *Deus dedit illi nomen*, ideo ipsum superexaltavit. Necessè igitur est hoc perquirere: invenitur namque nomen illud quasi merces datum Servatori: dicit enim Paulus: *Hoc sententiarum in vobis, quod et in Christo Jesu: qui cum in forma Dei esset, non raptum arbitratus est esse se æqualem Deo; sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus et habitu inventus ut homo: humiliavit semetipsum usque ad mortem, mortem autem crucis. Propter quod et Deus exaltavit illum, et dedit illi nomen, quod est super omne nomen* (Philipp. 2. 5-9). Ostenditur autem hic, quod quia passus est, mercedem passionis accepit: quia humiliavit se usque ad mortem, ideo Deus illum exaltavit: illud enim, *ideo*, causam dicit ob quam illi gloriam offert. Hæc gloria et exaltatio merces est passionis. Quis ergo passus est? quis accepit mercedem? Ne te sineret Paulus temere contra divinitatem insanire, intulit: *Et humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut hanc humiliavit semetipsum*. Primo hominem dixit,

et tunc gloriam accipientem. Attende diligenter: *præco formam Dei dixit, cum in forma Dei esset*; deinde formam servi ostendit, *Formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo*; ut ostenderet servi formam, hominem accipientem mercedem et nomen. Duo enim sunt. Quia Servator animam suam posuit (animam quippe habuit, cum totum hominem assumpsisset), mercedem accipit ipsa caro, quæ Servatori Verbo ministravit, quod super omne nomen ministraret ei, et, *Ut omne genu flectatur Christo, cælestium, terrestrium et infernorum*. Aliud breviter dicam: si post crucem hæc accepit, et si, quia humiliavit semetipsum usque ad mortem, in mercedem ipsi Deus dedit nomen; si videatur illud nomen non habuisse ante crucem, ex gratia gloriam accepit. Mecum concertate: nam sententia subtilis et profunda est. Dicunt: Quia passus est Christus. Legunt Apostolum nec intelligunt apostolicum dictum, quod quia passus est Christus, ideo Deus exaltavit illum, et dedit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur cælestium, terrestrium et infernorum. Ante crucem mercedem accepit. Si ante crucem non adoratus videtur Unigenitus, nec Unigenito flectitur omne genu, vere mercedem, et quam non habebat gratiam, accepit. Si autem œconomia sive incarnationis ante crucem, passionem et exaltationem adorata reperitur, quem locum habebit vana illa loquacitas? Cur, miser, non cognoscis quæ sit illa ante sæcula dignitas, quæ incarnationis forma? Cogita formam Dei, et formam servi; assumptam, et assumptam: ne confundas ordinem, ne destruas veritatem; imo ne a veritate destruaris. Ostendamus igitur, num ante œconomiam omne genu flectatur, et adorandus sit Unigenitus, non a cruce accipiens, sed ante crucem et ante sæcula habens adorationem. Quia enim dicat audi. Dicit ergo beatus Isaias: *Hæc dicit Dominus: Ego sum Dominus Deus, et non est alius. Justus et servator non est præter me. Convertimini ad me, et salvabimini omnes ab extremo terræ: Ego Deus, et non est alius* (Isai. 45. 21. 22). Iterumque: *Per memetipsum juravi, si exhibit ex ore meo justitia* (id. v. 23); *Ego Deus, non est alius. Justus et servator præter me non est. Ego Deus, et non est alius*. Ter resumit et dicit: *Convertimini ad me, per memetipsum juro, si exhibit in ore meo justitia. Verba mea non avertentur*: id est, non in vanum accedet verbum inemptum: *quia multi flectentur omne genu, et omnis lingua jurabit per Deum verum* (ib. v. 24). *Omne genu, omnis lingua*. Quis hoc dixit? Pater. Hoc enim vult hæreticus, non ut Patrem colat, sed ut Filium gloria sua privet. A me autem fidei et ab Ecclesia, et Pater hæc dixisse, et Filii hæc protulisse intelligitur, et Spiritus sanctus prædicatur. Hæc theologice dixi: nulla est differentia. Declaravit enim, *Ego sum justus, et non est alius*. Quis ergo est qui hæc dixit, iterum interrogatur. Sed quia contingit illos, ut olim Phariseos, dicere intra se: Si hoc dicamus, ita respondebit nobis; ne videar, fratres, vel ex me loqui, vel ex præjudicata opinione temere quaxdam proferre, ex ipsa prophetia Paulum testem adducam. Videamus Pauli hæc prophetiam, *Vivo ego, per memetipsum juro, quia multi curvabuntur omne genu, et omnis lingua*; videamus, inquam, quo Paulus illam deducat. Scripsit ille Romanis, quia dissensio erat inter fideles ex Judæis, et eos ex gentibus qui Christiani effecti fuerant (Rom. 14): et hi ex gentibus Christiani omnibus cibis indiscriminatum utebantur; qui vero ex Judæis erant, et Christum volebant adorare, et Judaicos observare cibos. Altera pars alteri reprobat. Qui ex Judæis erant, improperebant illis qui ex gentibus, quod legem non observarent; qui ex gentibus erant, improperebant illis qui ex Judæis, quod non incederent secundum gratiam evangelii. Qui ex gentibus erant, dicebant Judæis, Si lex est quæ justificat, cur venit Christus? si vero Christus venit, cur relinquentes legem Christi, Judaicos ritus sequimini? Illuminati erant Romani Pauli doctrina dicentis: *si enim per legem justitia, ergo gratis Christus mortuus est* (Gal. 2. 21). Persuasi ergo erant illi ex gentibus, sine Christo non posse salutem haberi, nec oportere Judaicos ritus servari. Invenit Paulus pugnam, invenit dissensionem, se medium inter pugnantem injicit, et duas partes solvit. Hic animum adhibe: primo Paulus non accusationem exigit ab omnibus, sed quod totum erat excogitavit; nempe præjudicatam opinionem difficile solvi, et consuetudinem vix tempore deleri. Noluit cogendo Judæos ut cibos illos comederent, illos avertere a fide, sed primo voluit idem Christi radices ponere in illis. Quid ergo illi ex Judæis Christiani? Ut viderent se redargui, quod nondum crederent in Christum, quod cibos observarent Judaicos, et abstinerent a porcinis carnibus, ut morbum suum tegetent, simulatim se nullas carnes comedere; sed olera edebant, ut abstinendo prorsus a carnibus veteris consuetudinis conviciam obtegerent. Ingressus Paulus pugnam dirimit et ostendit, quinam recte sentirent, quinam infirmarentur, et ait: Fratres, *hiis quidem credit se manducare omnia* (Rom. 14. 2), ut Chri-

πολιμ ἔχουσι τὴν προσκύνησιν, Ἰουδαῖοι δὲ εἰς Ἱεροσόλυμα. Λέγει αὐτῷ ἡ Σαμαρεῖτις· Κύριε, οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν τῷ βρωί τοῦτω προσεκύνησαν· πῶς λέγουσιν Ἰουδαῖοι, ὅτι εἰς Ἱεροσόλυμα δεῖ προσκυνεῖν; Πλέπε ψυχὴν φιλομαθῆ, γυναικα οἰκτρὰν, ὕψλην δὲ τῆ δυνάμει. Ἐξήλθεν ἀνελθῆσαι ὕδωρ, καὶ ἀντλεῖ πηγῆς νάματα. Σαμαρεῖται προσκυνουσίεν ἐνταῦθα· οἱ Ἰουδαῖοι ἐν Ἱεροσολύμοις· λύσον τὸ ζήτημα. Ὁ Σωτὴρ λέγει, ὅτι Ἀμήν λέγω σοι, γύναι, ὅτι ἤξει ὥρα, ἐν ἧ ὅτε ἐν τῷ βρωί τοῦτω, ὅτε ἐν Ἱεροσολύμοις προσκυνήσουσι τῷ Πατρὶ. Ὁ γὰρ Θεὸς πνευμά ἐστι, τούτεστι, πανταχοῦ, καὶ τοὺς προσκυνούντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκυνεῖν δεῖ, οὐ τόπω περιγράφοντα; τὴν προσκύνησιν, ἀλλὰ πανταχοῦ ἡμνοῦντας. Ὡς οὐκ ἠδυνάθη νοῆσαι σαφῶς, δ ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ (ὑπερέβαινε γὰρ τῆς γυναικὸς τὴν διάνοιαν), λέγει αὐτῷ ἡ γυνή· Οἶδα μὲν ὅτι ἐρχεται Μεσσίας ὁ λεγόμενος Χριστός· ὅταν ἔλθῃ ἐκεῖνος, ἡμῶς διδάξει πάντα. Βλέπε ψυχὴν πρὸ τῆς ἡφῆως τὸν πόθον ἔχουσαν. Ἰουδαῖοι ἰδόντες οὐκ ἐπίστευον· αὐτῆ μηδέπω θεασαμένη ἐκδέχεται. Ὡς εἶδεν ὁ Χριστὸς ἀπλὴν τὴν διάνοιαν, λέγει· Ἐγὼ εἰμι ὁ λαλῶν σοι. Πόσα ἠρώτησαν οἱ Ἰουδαῖοι καὶ ἐβασανίσθησαν; Ἔως πότε τὴν ψυχὴν ἡμῶν ἀλρεῖς; καὶ οὐκ ἀπεκρίθη· αὐτὴ ἐν τῇ φωνῇ εἶπεν, ὅτι Ἐρχεται, καὶ ἐαυτὸν εἰδείξεν ὁ κηρυχθεὶς. Τοῦτό ἐστι τὸ εἰρημένον· Σκολλοὶ λογιζομὶ χωρίζουσιν ἀπὸ Θεοῦ· ἐμφανίζεται δὲ τοῖς μὴ πιστοῦσιν αὐτῷ.

Ἐπὶ τοίνυν ἐδίδαξεν ἡμᾶς ἡ πηγὴ τῆς σοφίας ἀνερωτήσασιν λύειν τὰς ἀπίπτους ἐρωτήσασιν, ἐρωτῶ τὸν αἰρετικόν, τί ἐστι τοῦτο τὸ, Ὅνομα τὸ ὑπὲρ πάν ὄνομα; Ὡς θέλεις, αὐτὸ ἐπέ. Τί ἐστι τὸ ὄνομα; ὅτι Ἰησοῦς λέγεται; ὅτι Χριστός; ὅτι Σωτὴρ; εἰπέ μοι τὸ ὄνομα. Στήσων πρώτων, ἴν' ὅταν τὴν μαρτυρίαν ἀγάγῃ τὴν ἐνθεον, προφητῶν δόξαν, ἀποστόλων κήρυγμα, μὴ παραγράφῃ τὴν μαρτυρίαν. Ἀλλὰ πρώτον στήσόν σου τὴν ἐνοίαν· εἰπέ μοι ποῖον φρονεῖς ὄνομα τὸ ὑπὲρ πάν. Ἀλλὰ τί ποῖωσ; ἐν μέσῳ πιστῶν εἰμι, καὶ οὐ θέλω προφάσει τὸν ἐθῆρων κρεμάσει τοὺς υἱοὺς τῆς Ἐκκλησίας. Ἀναπτύξωμεν τοίνυν, καὶ εἰ τις πάρεστιν ἐθῆρος, εὐεργετήσῃ καὶ γενέσθω φίλος ἀντ' ἐθῆρου, καὶ γενέσθω σύμφωνος ἀντ' ἐναντίου· μὴ ἦτταν νομισάτω τὸ ἠττάσθαι τῇ ἀληθείᾳ· μὴ σπουδασάτω νικῆσαι τὴν κακὴν νίκην, ἀλλ' ἠττηθῆναι τὴν καλὴν ἦτταν. Ἀναπτύξωμεν ἡμεῖς τὸν λόγον, καθὼς οἴονται· Ποῖον λέγεις ὄνομα αὐτῷ χαχαρισθῆσαι τὸ ὑπὲρ πάν ὄνομα; ὅτι Ἰησοῦς ἐκλήθη; Ἐκλήθη πρὸ αὐτοῦ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ. Ὅτι Χριστὸς ἐκλήθη; Ἰᾶς βασιλεὺς καὶ προφήτης χριστός. Ὅτως λέγει Δαυὶδ περὶ Σαουλ τοῦ βασιλέως, καίτοι πονηροῦ ὄντος, ἀλλ' ὄμο; [558] χρίσμα εἶχε βασιλικόν. Συμβουλευόμενος παρὰ τινων των αὐτοῦ δορυφόρων· Ἰδοὺ ἡμέρα, ἧ εἶπε Κύριος παραδοῦναι τὸν ἐθῆρόν σου εἰς τὰς χεῖράς σου, ἀτάξον αὐτόν· λέγει Δαυὶδ· Ζῆ Κύριος, οὐ μὴ ἐπαγάγῃ τὴν χεῖρά μου ἐπ' αὐτόν, δεῖ χριστός Κυρίου ἐστί. Καὶ οὐχ εἰς μόνος χριστός, ἀλλὰ καὶ πολλοί. Μὴ ἀπτεσθε τῶν χριστῶν μου, καὶ ἐν τοῖς προσφίτοις μου μὴ πονηρεύεσθε· καὶ ὁ Ἀμβακούμ, Ἐξῆλθε εἰς σωτηρίαν λαοῦ σου τοῦ ὄσαι τοὺς χριστοὺς σου. Πῶς οὖν ὑπὲρ πάν ὄνομα; εἰ γὰρ προαυτοῦ ἄλλοι εἶχον τὸ ὄνομα, πῶς ὑπὲρ πάν ὄνομα ἔδωκεν αὐτῷ ὄνομα ὁ Πατὴρ, ἢ ποῖον ὄνομα; ὅτι Σωτὴρ ἐκλήθη; Ἐκλήθησαν Σωτῆρες πολλοί. Μνήσθητι τῶν προσηρημένων· ποῖον τὸ ὑπὲρ πάν ὄνομα; Ἄλλ' ἐπειδὴ οὐκ ἔχεις καιρὸν ἀποκρινασθαι, ἢ εἰδὼς κακουργεῖς καὶ θῆλων κρούπεις, μάνθανε· Ὅνομα καλεῖ ἡ Γραφὴ πολλὰκις Θεοῦ οὐ προσγορίαν, ἀλλὰ τὴν δόξαν· ὄνομα λέγεται Θεοῦ ἢ δόξα τοῦ Θεοῦ, οἷον ὅταν ποιῆσθαι θαυμάσια, ὄνομα γίνεταί αὐτῷ ἀπὸ τοῦ θαύματος· καθὼς λέγει ὁ μακάριος; Προφήτης· Ποῦ ἐστὶν ὁ ἀναγαγὼν τὴν δεξιᾶ τὸν Μωϋσῆν; Κατίγωχεν ὕδωρ πρὸ προσώπου αὐτοῦ, καὶ ἐξήγαγε τὸν λαόν αὐτοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ ἐποίησεν αὐτῷ ὄνομα, ἀντὶ τοῦ, φῆμην· τούτεστιν, Ὅνομα-στὸς γένετου. Καὶ ἐπ' ἡμῶν λέγεται· τούτο, Ὅνομαστὸς ἀνθρώπου, οὐκ ἀπὸ τοῦ ὄνομα γένειν (πάντα γὰρ ἔχουσιν ὄνόματα), ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ὀνομάζεσθαι πανταχοῦ. Ὅνομα καλεῖ τὴν δόξαν καὶ τὴν φῆμην τὴν λαλουμένην πανταχοῦ. Ὅτι λέγει τῷ Σολομῶντι ὁ Θεός· Καὶ ἐποίησά σοι ὄνομα, καθὼς τὸ ὄνομα τῶν ἀρχαίων τῶν βασιλέων. Ἄλλ' οὐ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἠλλάξεν,

οὐ Σολομῶν ἐλέγετο, ἀλλὰ, Ἐποίησά σο. ὄνομα, τούτεστι, φῆμην, δόξαν. Ὅτι καὶ ἐνταῦθα λέγει· Ἐδωκεν αὐτῷ ὄνομα, τούτεστι, δόξαν. Καὶ τίς ἡ δόξα; Ἰνα μὴ ἐγὼ ἐρμηνεύσω, ἄκουε αὐτοῦ Παύλου λέγοντος· Ἰνα ἐν τῷ ὄνόματι Ἰησοῦ πάν γόνου κάμψῃ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, καὶ πάσα γλῶσση ἐξομολογήσεται, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστός. Ὁρᾷς ὅτι ὄνομα τὴν δόξαν εἶπε, τὴν προσκύνησιν τῆς οἰκουμένης, τὸ πανταχοῦ αὐτὸν δοξάζεσθαι, καὶ ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένην περιεγγέλλεσθαι. Ναί, φησὶν, ἐδεξάμην τὴν ἐρμηνείαν, ἀλλ' ἐκείνου οὐκ ἀφίσταμαι, ὅτι ὁ Πατὴρ αὐτῷ ἔδωκε τὸ ὄνομα. Θέλεις, φησὶ, τὸ ὄνομα νοῆσαι προσγορίαν; θέλεις νοῆσαι τὸ ὄνομα δόξαν; θέλεις φῆμην εἰπεῖν; θέλεις εὐκλειαν; Ἐγὼ τῶς ἐκείνου οὐκ ἀφίσταμαι· Ἐδωκεν αὐτῷ ὁ Θεὸς ὄνομα, διὰ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε. Ἀναγκαῖον τοίνυν ζητήσαι· εὐρίσκεται γὰρ τὸ βῆμα, ὡσπερ μισθὸς δοθεὶς τῷ Σωτῆρι· λέγει ὁ Παῦλος; Τοῦτο φρονεῖσθαι ἐν ἡμῖν, δ καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· ὅτι ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ὄραυγμὸν ἠήρησατο τὸ εἶναι Ἰσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφῇ δούλου λαβῶν, ἐν ὁμοίωματι ἀνθρώπου γενόμενος, καὶ σχήματι ἐβρεθεὶς ὡς ἀνθρώπου· ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. Διὰ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε, καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πάν ὄνομα. Δείκνυται ἐνταῦθα, ὅτι ἐπειδὴ ἔπαθε, μισθὸν ἔλαβε τοῦ πάθους· ἐπειδὴ ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν μέχρι θανάτου, διὰ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε· τὰ γὰρ, διὰ, αἰτίαν λέγει, δι' ἣν ἐπάγει αὐτὸν τὸν δόξαν. Ἡ δόξα αὐτῆ καὶ ἡ ὑψώσις μισθὸς τοῦ πάθους. Τίς τοίνυν ὁ παθὼν; τίς ὁ λαβὼν τὸν μισθόν; Μὴ συγχωρήσῃ σοι Παῦλος ἀπλῶς κατὰ τῆς θεότητος; μαίνεσθαι, ἐπήγαγε· Καὶ ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν γενόμενος ὑπὲρ ἄλλοις μέχρι θανάτου, ἐν ὁμοίωματι ἀνθρώπου γενόμενος, καὶ σχήματι ἐβρεθεὶς ὡς ἀνθρώπου, ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν. Πρόσεγε ἀκριβῶς· Πρώτον εἶπε μορφῆν Θεοῦ, ὅτι Ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων· εἶτα εἰδείξε μορφὴν δούλου, Μορφῇ δούλου λαβῶν, ἐν ὁμοίωματι ἀνθρώπου γενόμενος, καὶ σχήματι ἐβρεθεὶς ὡς ἀνθρώπου, ἵνα δείξῃ τὴν τοῦ δούλου μορφὴν, τὸν ἀνθρώπου, λαμβάνοντα μισθὸν καὶ τὸ ὄνομα. Δύο γὰρ ἐστὶν· Ἐπειδὴ ὁ Σωτὴρ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἔθηκε (ψυχὴν γὰρ [559] εἶχεν, ἐπειδὴ ὀλόκληρον ἀνθρώπου ἐπέλαβε), λαμβάνει μισθόν αὐτῆ ἡ σὰρξ ἢ τῷ Σωτῆρι Λόγῳ διακομισμένη, τὸ ὑπὲρ πάν ὄνομα διακομίσθηται, καὶ Ἰνα πάν γόνου κάμψῃ τῷ Χριστῷ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων. Ἐτερον δὲ σύντομον ἐρίῳ· Εἰ μετὰ τὸν σταυρὸν ἔλαβε ταῦτα, καὶ εἰ, ἐπειδὴ ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν μέχρι θανάτου, ἀμειθόμενος αὐτὸν ὁ Θεὸς ἔδωκεν αὐτῷ ὄνομα, εἰ φαίνεται τοῦτο τὸ ὄνομα μὴ ἔχων πρὸ τοῦ σταυροῦ, κατὰ χάριν ἔλαβε τὴν δόξαν. Συναγμνισαθῆ μοι· τὸ γὰρ νόημα λεπτόν καὶ βαθύ. Λέγουσιν, ὅτι Ἐπειδὴ ἔπαθεν ὁ Χριστός. Ἀναγινώσκουσι τὸν Ἀπόστολον, μὴ νοούντες τὸ ἀποστολικόν, ὅτι ἐπειδὴ ἔπαθε, διὰ τοῦτο αὐτὸν ὁ Θεὸς ὑπερύψωσε, καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πάν ὄνομα, ἵνα ἐν τῷ ὄνόματι Ἰησοῦ πάν γόνου κάμψῃ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων. Πρὸ τοῦ σταυροῦ μισθὸν ἔλαβεν. Εἰ πρὸ τοῦ σταυροῦ οὐ φαίνεται προσκυνούμενος ὁ Μονογενῆς, καὶ οὐ φαίνεται πᾶν γόνου κάμπτων τῷ Μονογενεῖ, ἀληθῶς μισθὸν ἔλαβεν, ἦν οὐ εἶχε χάριν ἐδέξαστο· εἰ δὲ εὐρίσκειται καὶ πρὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ πρὶν πάθῃ, καὶ πρὶν ὑψωθῆ, ἡ οἰκονομία ὑπὸ πάσης κτίσεως προσκυνουμένην, ποῖαν ἔχει χώραν ἢ ματαιολογία; διὰ τί, δόλιε, οὐ γνωρίζεις, τί μὲν τὸ προαιώνιον ἀξίωμα, τί δὲ τὸ τῆς ἐσθάρου οἰκονομίας σχῆμα; Νόσην μορφῆν Θεοῦ, καὶ μορφῆν δούλου, τὴν μὲν λαμβάνουσαν, τὴν δὲ ἀναληφθεῖσαν· μὴ συγχέης τὴν τάξιν, μὴ ἀφανίσῃ τὴν ἀλήθειαν· μάλλον δὲ μὴ ἀφανίσου ὑπὸ τῆς ἀληθείας. Δειξάμεν τοίνυν, εἰ πᾶν γόνου κάμπτει, καὶ πρὸ τῆς οἰκονομίας προσκυνητός ἐστὶν ὁ Μονογενής, οὐκ ἀπὸ τοῦ σταυροῦ λαβὼν τὸ προσκυνεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ πρὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ πρὸ τῶν αἰώνων ἔχων τὴν προσκύνησιν. Τί γὰρ φησιν, ἄκουε. Λέγει τοίνυν ὁ μακάριος Ἡσαίας· Τὴν λέγει Κύριος· Ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἐστὶν ἄλλος δικαίος καὶ σωτὴρ, οὐκ ἐστὶ παρὲξ ἐμοῦ. Ἐπιστρέψατε πρὸς με, καὶ σωθήσεσθε πάντες οἱ ἀπ' ὀσάτου τῆς γῆς. Ἐγὼ Θεός, καὶ οὐκ ἐστὶν ἄλλος. Ἡ αὐτῆ ἀκολουθία· Κατ' ἐμάντο ὁ ἄνθρωπος, εἰ μὲν ἐξελεύσεται ἐκ τοῦ στόματός μου,

δικαιοσύνη· ἐγὼ θεός, οὐκ ἔστιν ἄλλος. Δίκαιος καὶ σωτὴρ παρέξ ἑμοῦ οὐκ ἔστιν. Ἐγὼ θεός, καὶ πάλιν οὐκ ἔστιν ἄλλος. Τρίτον ἀναλαμβάνει καὶ λέγει· Ἐπιστρέψατε πρὸς με· κατ' ἑμαυτοῦ ὁμνῶ, εἰ μὲν ἐξελεύσεται ἐκ στόματός μου δικαιοσύνη. Οἱ λόγοι μου οὐκ ἀποστραφίσονται· ἀντὶ τοῦ, διὰ κενῆς οὐ προσέρχεται λόγος μου· ὅτι ἐμοὶ κάμψαι πᾶν γόνυ, καὶ πᾶσα γλῶσσα ὁμιεῖται τὸν θεὸν τὸν ἀληθινόν. Πᾶν γόνυ, πᾶσα γλῶσσα. Τίς δὲ τοῦτο εἰρηκώς; Ὁ Πατήρ. Τοῦτο γὰρ θέλει ὁ αἱρετικὸς, οὐχ ἵνα τὸν Πατέρα τιμῆση, ἀλλ' ἵνα τὸν Υἱὸν τῆς δόξης τῆς οικείας στερῆσῃ. Παρ' ἑμοῦ δὲ τῷ πιστῷ καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ Πατρὶ νοεῖται τὰ αὐτὰ εἰρηκώς, καὶ Υἱὸς ταῦτα λέγων νοεῖται, καὶ Πνεῦμα ἅγιον κηρύττεται. Ταῦτα ἐθεολόγουν, καὶ οὐκ ἔστι διαφορά. Παρέστησε γάρ, ὅτι Ἐγὼ εἰμι δίκαιος, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος. Τίς οὖν ἔστιν ὁ ταῦτα λέγων, τῶς ἐρωτηθῶσιν. Ἄλλ' ἐπειδὴ συμβαίνει αὐτοὺς κατὰ τοὺς Φαρισαίους εἰπεῖν ἐν ἑαυτοῖς· Ἐὰν εἴπωμεν τὸδε, τὸδε ἀποκρίνεται ἡμῖν ἵνα τοῖνον, ἀδελφοί, μῆτε αὐτὸς δόξω λέγειν ἀπ' ἑμαυτοῦ, μῆτε τῇ διανοίᾳ τῇ πεφαντασμένῃ· ἐπιτρέψω ἀπλῶς φθέγγεσθαι, ἐξ αὐτῆς παραστῆσι τῆς προφητείας ταύτης Παύλου μάρτυρα. Ἰδόμεν Παῦλον ταύτην τὴν προφητείαν τὴν, Ζῶ ἐγὼ, κατ' ἑμαυτοῦ ὁμνῶ, ὅτι ἐμοὶ κάμψαι πᾶν γόνυ καὶ πᾶσα γλῶσσα· Ἰδόμεν Παῦλος πῶς ἐξέβαλεν· Ἐπέσειλέ ποτε Ῥωμαῖος· διαφορὰν εἶχον πρὸς ἀλλήλους οἱ πιστεύσαντες οἱ ἀπὸ Ἰουδαίων καὶ ἀπὸ Ἑλλήνων γενόμενοι Χριστιανοί· καὶ οἱ μὲν ἀπὸ Ἑλλήνων γενόμενοι Χριστιανοὶ μετελαμβάνον πάντων τῶν βρωμάτων ἀδιαφόρως· οἱ δὲ ἀπὸ Ἰουδαίων καὶ Χριστὸν ἐβούλοντο προσκυνεῖν, καὶ Ἰουδαϊκὰ παρατηρησάμενα βρώματα. Ὀνειδίξεν τὸ ἕτερον μέρος τῷ ἐτέρῳ· οἱ ἀπὸ Ἰουδαίων ὠνείδισον τοὺς ἐξ ἔθνων, ὡς μὴ φυλάττουσι τὸν νόμον· οἱ ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων ὠνείδισον τοὺς ἀπὸ Ἰουδαίων, ὡς μὴ στοιχοῦσι τῇ χάριτι τοῦ Εὐαγγελίου. Ἐκεῖνοι οἱ ἀπὸ Ἑλλήνων ἔλεγον τοῖς Ἰουδαίοις· Εἰ ὁ νόμος ὁ δικαίων, Χριστὸς τί ἦλθεν; εἰ δὲ Χριστὸς ἦλθε, τί καταλιπόντες τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ, [860] Ἰουδαίκοις ἔθεισι ἀκολουθεῖτε; Πεφωτισμένοι ἦσαν τῇ Παύλου διδασκαλίᾳ Ῥωμαῖοι τοῦ λόγοντος· Εἰ γὰρ ἐν νόμῳ δικαιοσύνη, ἄρα Χριστὸς δωρεὰν ἀπέθανε. Πειπετισμένοι οὖν ἦσαν οἱ ἐξ ἔθνων, ὅτι ἀνευ Χριστοῦ οὐκ ἔστιν ἄλλως σωθῆναι, καὶ οὐ δεῖ Ἰουδαίκοις τύπους φυλάττειν. Εὗρε Παῦλος μάχην, εὗρσκει τὴν στάσιν· μέσον ἑαυτὸν ἐμβάλλει τῶν μαχομένων, καὶ διαλύει τὰ δύο μέρη. Καὶ σκόπει· Πρῶτον Παῦλος οὐ τὸ ἀκριβὲς ἀπαιτεῖται παρὰ πάντων, ἀλλὰ τὸ ἀσφαλὲς ἐνενόησεν· ὅτι ἡ πρόληψις δύσλυτος ἔστι, καὶ ἡ συνήθεια μόλις χρόνῳ ἀφανίζεται. Οὐκ ἠθέλησε προφάσει τοῦ ἀναγκάζειν Ἰουδαίους τρώγειν βρώματα, ἀποτρέπειν αὐτοὺς ἐκ τῆς πίστεως, ἀλλὰ πρῶτον ἠθέλησε ριζωθῆναι τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ ἐν αὐτοῖς. Τί οὖν οἱ ἀπὸ Ἰουδαίων γενόμενοι Χριστιανοί; Ὡς ἔβλεπον ἑαυτοὺς ἐλεγχομένους, ὅτι οὐδέπω ἐπίστευσαν εἰς Χριστὸν παρατηρούμενοι βρώματα Ἰουδαϊκὰ, καὶ βουλόμενοι ἀπέχεσθαι κρεῶν χοιρείων, θέλοντες σκεπάζει τὴν νόσον αὐτῶν, προσεποιήθησαν μὴδὲ ὅλως ἐσθίειν κρέα, ἀλλ' ἥσθιον λάχανα, ἵνα τῷ μὴ τρώγειν ὅλως κρέα κρυβῆ ὁ ἔλεγχος τῆς ἀρχαίας συνήθειας. Εἰσελθὼν ὁ Παῦλος λύει τὴν μάχην, καὶ δείκνυσσι τίνες μὲν καλῶς φρονοῦσι, τίνες δὲ ἀσθενοῦσι, καὶ λέγει· Ἀδελφοί, Ὅς μὲν πιστεύει φαγεῖν πάντα, ὡς Χριστιανός, ὡς πιστός· ὁ δὲ ἀσθενῶν, λάχανα ἐσθίει. Ὅς μὲν πιστεύει φαγεῖν πάντα, εἰδὼς ὅτι πάντα τῇ πίστει καθάρηται, Ὅτι πᾶν κτίσιμα Θεοῦ καλόν, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, καὶ οὐδὲν ἀπόβλητον μετὰ εὐχαριστίας λαμ-

βαρόμενον· ἀγιάζεται γὰρ διὰ λόγου Θεοῦ. Ὁ δὲ ἀσθενῶν· ἀσθένειαν καλεῖ τὸ ἔτι τῇ Ἰουδαίῃ συνῆθειᾳ ἀκολουθεῖν· ὁ δὲ ἀσθενῶν, λάχανα ἐσθίει. Ἐνύμισαν πολλοὶ τὰ ῥήματα ταῦτα περὶ ἀσκητῶν εἰρησθαι, καὶ περὶ τῶν ἀδιαφόρως ἐσθιόντων· οὐκ ἂν δὲ εἰς τὴν αὐτὴν ἐξωλισθησεν ἡ ἀγία γλῶσσα ἄποτον ἀκολουθίαν, ὡστε ἀσθενεῖς καλέσαι τοὺς ἀσκητὰς, πιστοὺς δὲ τοὺς ἐσθιόντας πάντα· ἀλλὰ πρὸς διαφορὰν τῶν παραιτούμενων τὰ βρώματα τὰ Ἰουδαϊκὰ, καὶ πρὸς τὴν ἀδιαφορίαν τῶν ἀδιακρίτως πάντα μετελαμβάνοντων λέγει· Ὅς μὲν πιστεύει φαγεῖν πάντα ὡς Χριστιανός, ὁ δὲ ἀσθενῶν λάχανα ἐσθίει. Πλὴν καταστέλλει τὴν μάχην. Ἐδειξε μὲν τὴν διαφορὰν, ὅτι τοῦτο πίστεως, κείνῳ δὲ ἀσθενείας· ὅτε δὲ ἤλεγξεν, συνήγαγεν εἰς φιλίαν. Πλὴν· ὁ μὴ ἐσθίειν τὸν ἐσθιόντα μὴ κρινέτω· ἀντὶ τοῦ, ὁ ἀπὸ Ἰουδαίων μὴ κρινέτω τὸν ἀπὸ Ἑλλήνων, ὅτι τρώγει παρὰ τὸν νόμον Μωυσέως. Καὶ ὁ ἐσθίων τὸν μὴ ἐσθιόντα μὴ ἐξουθενεῖτω· ἐξουθενούν γὰρ αὐτούς. Οὐκ ἐγένεσθε Χριστιανοί, οὐδέπω ἐπίστεύσατε. Ὁ ἐσθίων τὸν μὴ ἐσθιόντα μὴ ἐξουθενεῖτω· ὁ θεὸς γὰρ αὐτὸν προσελάβετο. Σὺ τίς εἰ ὁ κριτῶν ἀλλότριον οἰκέτην; Ὅρα τὸ θαυμαστόν, πῶς ἐν τῷ αὐτῷ καὶ ἐπιστομίζει τὴν μάχην, καὶ δείκνυσσι Ἰουδαίους, ὅτι χρεῖαν ἔχουσι διορθώσεως. Σὺ τίς εἰ ὁ κριτῶν ἀλλότριον οἰκέτην; Ταῦτα λέγει τῷ ἀπὸ ἔθνων γενομένῳ Χριστιανῷ· Σὺ τίς εἰ ὁ κριτῶν ἀλλότριον οἰκέτην; Ἀλλότριον λέγει, ἐπειδὴ ὑπὸ τὸν νόμον ἐδόκει εἶναι. Τῷ ἰδίῳ κυρίῳ στήκει, ἢ πῶς πῶς σταθῆσεται δέ· δυνατὸς γὰρ ὁ Κύριος στήσαι αὐτόν. Οὕτω περὶ τῶν ἐπι Ἰουδαϊζόντων· Σταθῆσεται δέ· δυνατὸς γὰρ ὁ Κύριος στήσαι αὐτόν. Ἐπαυσε τὴν μάχην, καὶ πάλιν εἰσαγεῖ τὴν εἰρήνην· ὥστε Σὺ τίς εἰ ὁ κριτῶν ἀλλότριον οἰκέτην; Τῷ ἰδίῳ κυρίῳ στήκει, ἢ πῶς πῶς· δυνατὸς γὰρ ὁ θεὸς στήσαι αὐτόν. Ὅστε δὲ μὲν κρινεῖ ἡμέραν παρ' ἡμέραν, δε δε κρινεῖ πᾶσαν ἡμέραν· Ἐπειδὴ καὶ ἐν τοῖς Ἰουδαϊκοῖσι οἱ μὲν καθόλου ἀπέχονται βρωμάτων, φέρε εἰπεῖν χοιρείων, οἱ δὲ κατὰ φανεράς ἡμέρας τὸ σάββατον μόνον τιμῶσι, λέγει· Ὅς μὲν κρινεῖ ἡμέραν παρ' ἡμέραν, φυλάττων τὸν νόμον· δε δε κρινεῖ πᾶσαν ἡμέραν. Εἶτα, Ὁ φρονῶν τὴν ἡμέραν, Κυρίῳ φρονεῖ· καὶ ὁ μὴ φρονῶν τὴν ἡμέραν, Κυρίῳ οὐ φρονεῖ. [861] Καὶ ὁ ἐσθίων, Κυρίῳ ἐσθίει· καὶ ὁ μὴ ἐσθίων, Κυρίῳ οὐκ ἐσθίει. Βλέπει πῶς πῶς εἰς τὴν μάχην· Σὺ τίς εἰ ὁ κριτῶν ἀλλότριον οἰκέτην; Ὅστε ὁ μὴ ἐσθίων τὸν ἐσθιόντα μὴ κρινέτω, καὶ ὁ ἐσθίων τὸν μὴ ἐσθιόντα μὴ ἐξουθενεῖτω. Πάντες γὰρ παραστησόμεθα τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ. Ἐνταῦθα πρόσεχε· Κατ' ἑμαυτοῦ ὁμνῶ, ὅτι ἐμοὶ κάμψαι πᾶν γόνυ. Καταστέλλει τὴν μάχην τοῖνον τῶν μαχομένων· λέγει, Σὺ τίς εἰ ὁ κριτῶν ἀλλότριον οἰκέτην; Πάντες γὰρ παραστησόμεθα τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ. Πόθεν τοῦτο; Γέγραπται γάρ· Ζῶ ἐγὼ, λέγει Κύριος, ὅτι ἐμοὶ κάμψαι πᾶν γόνυ. Ὅστε, Σὺ τί κρινεῖς τὸν ἀδελφόν σου; Πάντες γὰρ παραστησόμεθα τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ. Γέγραπται γάρ· Ζῶ ἐγὼ, λέγει Κύριος, ὅτι ἐμοὶ κάμψαι πᾶν γόνυ, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογησεται τὸν θεὸν τὸν ἀληθινόν. Πρὸς ταῦτα ἐλπίται, εἰ μετὰ τὸν σταυρὸν ἔλαβε μισθὸν τοῦ προσκυνεῖσθαι, πῶς οἱ προφῆται πρὸ τοῦ σταυροῦ τὸν προσκυνητὸν ἐκίρυσαν; Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἀρκούντως εἰρήσθω ἵνα καὶ ἡ τοῦ Πνεύματος διδασκαλία σφραγισθῇ τὴν ἡμετέραν ἐνοιαν, καὶ κοινῇ πάντες δόξαν ἀναπέμφωμεν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας· τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

1861

3 2044 054 166 368

THIS VOLUME
DOES NOT CIRCULATE
OUTSIDE THE LIBRARY

Это цифровая копия книги, хранящейся для потомков на библиотечных полках, прежде чем ее отсканировали сотрудники компании Google в рамках проекта, цель которого - сделать книги со всего мира доступными через Интернет.

Прошло достаточно много времени для того, чтобы срок действия авторских прав на эту книгу истек, и она перешла в свободный доступ. Книга переходит в свободный доступ, если на нее не были отданы авторские права или срок действия авторских прав истек. Переход книги в свободный доступ в разных странах осуществляется по-разному. Книги, перешедшие в свободный доступ, это наш ключ к прошлому, к богатствам истории и культуры, а также к знаниям, которые часто трудно найти.

В этом файле сохранятся все пометки, примечания и другие записи, существующие в оригинальном издании, как минимум о том долгом пути, который книга прошла от издателя до библиотеки и в конечном итоге до Вас.

Правила использования

Компания Google гордится тем, что сотрудничает с библиотеками, чтобы перевести книги, перешедшие в свободный доступ, в цифровой формат и сделать их широкодоступными. Книги, перешедшие в свободный доступ, принадлежат обществу, а мы лишь хранители этого достояния. Тем не менее, эти книги достаточно дорого стоят, поэтому, чтобы и в дальнейшем предоставлять этот ресурс, мы предприняли некоторые действия, предотвращающие коммерческое использование книг, в том числе установив технические ограничения на автоматические запросы.

Мы также просим Вас о следующем.

- Не используйте файлы в коммерческих целях.
Мы разработали программу Поиск книг Google для всех пользователей, поэтому используйте эти файлы только в личных, некоммерческих целях.
- Не отправляйте автоматические запросы.
Не отправляйте в систему Google автоматические запросы любого вида. Если Вы занимаетесь изучением систем машинного перевода, оптического распознавания символов или других областей, где доступ к большому количеству текста может оказаться полезным, свяжитесь с нами. Для этих целей мы рекомендуем использовать материалы, перешедшие в свободный доступ.
- Не удаляйте атрибуты Google.
В каждом файле есть "водяной знак" Google. Он позволяет пользователям узнать об этом проекте и помогает им найти дополнительные материалы при помощи программы Поиск книг Google. Не удаляйте его.
- Делайте это законно.
Независимо от того, что Вы используете, не забудьте проверить законность своих действий, за которые Вы несете полную ответственность. Не думайте, что если книга перешла в свободный доступ в США, то ее на этом основании могут использовать читатели из других стран. Условия для перехода книги в свободный доступ в разных странах различны, поэтому нет единых правил, позволяющих определить, можно ли в определенном случае использовать определенную книгу. Не думайте, что если книга появилась в Поиске книг Google, то ее можно использовать как угодно и где угодно. Наказание за нарушение авторских прав может быть очень серьезным.

О программе Поиск книг Google

Миссия Google состоит в том, чтобы организовать мировую информацию и сделать ее всесторонне доступной и полезной. Программа Поиск книг Google помогает пользователям найти книги со всего мира, а авторам и издателям - новых читателей. Полнотекстовый поиск по этой книге можно выполнить на странице <http://books.google.com/>

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>